( Continued )

**[1]अनुपा (anu-pā-)** II. P. [DhātuPā. 2.47; *caus.* पालय् Vār. 2 *on* P. vii. 3.37; AltGr. I. 122] **A** to preserve, to keep पुनः प्राणं पुनरपानम् ··· सोम देहि ··· तमनुपाहि तमनु जीव AV.(P.) ii. 80.1; **B** to protect, to guard अपि दुर्योधनं कृष्ण सर्वे वयमधश्चराः। नीचैर्भूत्वानुया( v.l. पा )स्यामो मा स्म नो भरता नशन् MahāBhā. v. 72.20; इमे ··· तरुभेदाः समुत्थिताः।··· फलेग्रहीनिमेऽस्मान्वा निगृह्णन्त्यनुपान्ति वा MahāP. 3.195 [to wait for, expect, MW.]

**[2]अनुपा (anu-pā-)** I. P. [DhātuPā. 1.972; *caus.* पायय् P. vii. 3.37] **Ai** to drink afterwards इन्द्रस्तृतीयसवनमन्वपिबत्तदनुपानीयानामनुपानीयात्वम् AitBr. 13.14 (390); अथ दक्षिणत उपविश्य पयोऽनुपिबति VādhūŚS. ii. 16.1; स यत् पयोऽनुपिबत्यात्मानमेव तद् यं चन्द्रमसमाप्याययन् मन्यते तस्मात् पयोऽनुपिबेत् VādhūŚS. ii. 16.10–11; त्रिः प्राश्य त्रिरनुपिबेच्छेषं च कुर्यात् BaudhGS. i. 2.38; क्षोभं नीत्वा सलीलं सलिलमनुपिबेर्योषिता पीतशेषम् ŚatTrayī. 794; तत्र मधुमैरेयसुरासवान् ··· वेश्याः पाययेयुरनुपिबेयुश्च KāmSū. 54.1 (1.4); मदिराक्षि ···। अनुपास्यसि बाष्पदूषितं परलोकोपनतं जलाञ्जलिम् RaghuVa. 8.68; (*caus.*) to cause to drink afterwards अथाहुतीर्जुहोति। यथा परिषिच्यानुपाययेत्तादृक् तत् ŚatBr. IX. ii. 3.41; **Aii** to drink along with (a medicine) तृप्तिं चटकमांसानां गत्वा योऽनुपिबेत् पयः। न तस्य लिङ्गशैथिल्यं स्यान्न शुक्रक्षयो निशि CaraS. vi. 2(1).46 (1941 Ed.); लिह्यादेरण्डतैलेन कुष्ठं त्रिकटुकान्वितम्। सुखोदकं चानुपिबेत् SuśruS. i. 44.76; iii. 10.57; iv. 28.3; भुक्तवानथ पानीयं पश्चादनुपिबेत्तु यः।··· समत्वायोपपद्यते BhelaS. 9.12 (1.6); न्यग्रोधाद्यमिदं चूर्णम् ··· लेहयेत्। फलत्रयरसं चानुपिबेन्मूत्रं विशुध्यति SiddhYo. 35.25; Hastyāyur. 586.29 (4.4); (*caus.*) to cause to drink along with (a medicine) पलाशफलनिर्यूहं पयसा सह पाययेत्। ततोऽनुपाययेत् कोष्णं क्षीरमेव CaraS. vi. 19.59 (1941 Ed.); अतिप्रवृत्ते रक्ते तु रक्तमेवानुपाययेत् BhelaS. 251.23 (8.4); त्रिकटुकम् ···। दत्त्वानुपाययेन्मूत्रं माहिषं वाथ सौरभम् AśvaVai. 52.21; अर्कमूलकषायं च सत्र्यूषमनुपाययेत् RasRaSa. 12.107; 17.5; 21.152; **B** to drink in imitation यश्च पिबति यश्चानुपिबत्युभौ तौ पिबतः MahāBh. i. 20.24 (*on* ŚivSū.(Gr.) 2)

**अनुपांशुकृता (an-upāṁśukṛtā)** *adj.* (*f.*) not uttered in a low voice or whisper, i.e. uttered loudly (अनुपकिंचया वाचैकैकं प्राह) अनुपकिंचया अनुपांशुकृतया वाचा VīraMi.(Saṁskāra.) 822.24.

**अनुपाकर्मन् (an-upākarman)** *adj.* who has not undergone the (ceremony of) *upākarman*, i.e. commencement of Vedic recitation न भवेदनुपाकर्मा ब्राह्मणः स्नातको व्रती BṛPar̄āSm. 6.353.

**अनुपाकिन् (anupāk-in)** *adj.* having beneficial effect मधुराण्यनुपाकीनि वातपित्तहराणि च (फलानि) CaraS. i. 27.158 (1922 Ed.) (*but* comm. अनुपाकि अनुया इति ख्याता)

**अनुपाकृत (an-upākṛta)** *adj.* **1** not brought near, i.e. not consecrated with *upākaraṇa* rite अथ यदि पशुरानीतोऽनुपाकृतो म्रियेतर्त्विगभ्यस्तं कारयेत KauṣīBr. 18.12 (83.3); ŚāṅkhāŚS. xiii. 2.1; BaudhŚS. iii. 278.1; (अनुपाकृतमांसानि) अनुपाकृतम् अपशुबन्धप्रभवम् BālaKrī. i. 121.2 (*on* 1.170); (विवर्जयेत्।··· अनुपाकृतमांसानि) अनुपाकृतस्य अयज्ञाहतस्य पशोर्मांसानि। 'उपाकरणं' पशोः संस्कारविशेषः ManuBh. i. 422.4 (*on* 5.7); मत्स्यानप्यनुपाकृतान् ··· प्रयत्नेन विवर्जयेत् KūrmaP. 570.6 (2.17); PadmP. i. 56.23; CaturCin. iii(1). 611.9; अनुपाकृतानि पशुबन्धाङ्गभूतमन्त्रवद्स्पर्शरूपसंस्कारेणासंस्कृतानि ManvaVi. 589.25 (*on* 5.7); पशुयागादौ मन्त्रबहुलेन पशोः स्पर्शनमुपाकरणं तद्रहितः पशुरनुपाकृतः ManvaMu. 194.16 (*on* 5.7); VīraMi. 246.8 (*on* 1.171); VīraMi.(Āhnika.) 515.10; **2** not begun दीक्षितानामुपतापे परिहिते प्रातरनुवाकेऽनुपाकृते वा ··· ब्रह्माहुतिं हुत्वा ··· अद्भिरवर्थं कुर्वीत ĀśvaŚS. I. vi. 9.1; समयाविषिते सूर्ये हिरण्येन षोडशिनः स्तोममुपाकरोति ··· तस्य चेदनुपाकृत आदित्योऽभ्यस्तमियाद् गार्हपत्ये तिस्रः स्रुवाहुतीर्जुहुयात् BaudhŚS. iii. 302.9; iii. 372.3; **3** not committed (something wrong) न स्मराम्यनृतं किंचिन्न स्मराम्यनुपाकृतम्। न च पर्युषितं वाक्यं स्वैरेष्वपि महात्मनः MahāBhā. iii. 71.13; **4** who has not undergone the (ceremony of) *upākarman* श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वा छन्दांस्युपाकृत्याधिपञ्चमान्मासानधीयीत। ततस्तेषामुत्सर्गं बहिः कुर्यान्नानुपाकृतानाम् ViṣṇuSm. 30.2.

**अनुपाकृतग्रहण (anupākṛta-grahaṇa)** *n.* mention of the word *anupākṛta* (unconsecrated) वृथाशब्दाधिकारेऽप्यनुपाकृतग्रहणमतिथ्यादिशिष्टस्यापि गोऽव्यजमांसस्य प्रतिषेधार्थम् ManuBh. i. 422.6 (*on* 5.7)

**अनुपाकृतमांस (anupākṛta-māṁsa)** *n.* meat which is not consecrated or prepared (for offering) प्रयत्नेन विवर्जयेत्।··· अनुपाकृतमांसानि देवान्नानि हवींषि च ManuSm. 5.7; ViṣṇuDhaP. iii. 230.14; KūrmaP. 570.5 (2.17); PadmP. i. 56.23; अनुपाकृतमांसं च नाद्यम् BṛParāSm. 6.248; परिवर्जयेत्।··· अनुपाकृतमांसानि विड्जानि कवकानि च YājñaSm. 1.171; ManuBh. i. 432.1 (*on* 5.27); भुक्त्वा चान्द्रायणं कुर्यात् ··· अनुपाकृतमांसानि AgniP. 168.19; अनुपाकृतमांसानि देवाद्यर्थत्वेनानुपाकृतानामसंकल्पितानां पश्वादीनां मांसानि Aparā. 247.12 (*on* 1.171); 'अनुपाकृतमांसानि' इत्येतद्विशेषनिषेधदर्शनात् 'अनर्चितं वृथामांसम्' इति सामान्यनिषेधो गोबलीवर्देन्यानानुपाकृतमांसेतरश्राद्धाद्यनुद्देश्यमांसभक्षणे पर्यवस्यति ManvaMu. 194.19 (*on* 5.7)

**अनुपाकृतमांसभक्षण (anupākṛtamāṁsa-bhakṣaṇa)** *n.* eating of the meat which is not consecrated अनुपाकृतमांसभक्षणे श्राद्धादिष्वपि अदोषो नास्ति ManvaVi. 620.19 (*on* 5.56)

**अनुपाकृतमांसवचन (anupākṛtamāṁsa-vacana)** *n.* mention of the meat which is not consecrated अनुपाकृतमांसवचनमपि मांसस्य स्वभावदौष्ट्यज्ञापनार्थम् BālaKrī. i. 121.5 (*on* 1.170)

**अनुपाकृतमांसाशन (anupākṛtamāṁsāśana)** *n.* eating of the meat which is not consecrated ब्राह्मणस्यानुपाकृतमांसाशने क्षत्रियाद्यपेक्षया दोषभूयस्त्वम् ManvaVi. 607.14 (*on* 5.31)

**अनुपाकृतविप्रादि (anupākṛta-viprādi)** *adj.* Brahmin etc. who have not undergone the (ceremony of) *upākarman* अतो वेदाधिकारित्वं वेदपाठस्य कीर्तने। अनुपाकृतविप्रादेर्वेदाध्ययनदुष्कृतम् BṛParāSm. 6.350.

**अनुपाकृत्य (an-upākṛtya)** *ger.* not having obliged नाचार्यांस्तेहोपकृत्वा( v.l. °र्यानुपाकृत्य ) प्रवादं प्राज्ञः कुर्वीत नैतदहं करोमि। इतीव मन्येत न भाषयेत MahāBhā. v. 44.11.

**अनुपाक्त (án-upākta)** *adj.* not anointed (ऋषयः) तामब्रुवन् क्वाऽहास्था इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाक्षोऽनुपाक्तः। अवाच्छेति TaiS. II. vi. 3.3.

**अनुपाक्रुष्ट (an-upākruṣṭa)** *adj.* not censured, blameless महान्तमप्यर्थमधर्मयुक्तं यः संत्यजत्यनुपाक्रुष्ट एव MahāBhā. v. 40.2; बोधिसत्त्वः किल कस्मिंश्चिदनुप( v.l. पा )क्रुष्टगोत्रचारित्रे ··· ब्राह्मणकुले जन्मपरिग्रहं चकार JātaMā. 77.2 (12.0(2))

**अनुपाख्य (an-upākhya)** *adj.* **A** not clearly discernible, not directly perceptible (i.e. inferable) द्वितीये चानुपाख्ये P. vi. 3.80; JaineVyā. iv. 3.188; द्वयोः सहयुक्तयोरन्यतरभूतो द्वितीयः।··· अप्रत्यक्षोऽनुपाख्य उक्तः JaineVyā. 311.28 (*on* iv. 3.188); अनुपाख्ये CāndraVyā. v. 2.99 (Vṛ. अप्रत्यक्षे गम्यमाने सहशब्दस्योत्तरपदे सादेशो भवति); उपाख्यायते प्रत्यक्षत उपलभ्यते यः स उपाख्यः, उपाख्यादन्योऽनुपाख्योऽनुमेयः ··· साग्निः कपोतः KāśiVṛ. *on* vi. 3.80; अग्न्यादयः साक्षादनुपलभ्यमानाः कपोतादिभिरनुमीयमाना अनुपाख्या भवन्ति Prasā. i. 674.12; **Bi** indescribable (due to being indefinable) असदसतः ··· अनुपाख्यादनुपाख्यमवस्तुकादवस्तुकं जायते VākyaPa. 31.3 (*on* 1.8) (comm. शब्दप्रवृत्तिनिबन्धनाभावाद् अनुपाख्यात्); अत्यन्ताभावस्य वन्ध्यासुतस्य मा भून्मर्यादानुपाख्यो हि सः Bhām. 365.4 (*on* ii. 1.18); तस्मादनुपाख्ये विपक्षे हेतोर्व्यतिरेकनिवृत्तौ वा व्यतिरेके वा सहृदयानां मूकतैवोचिता TātpaṬ.(Vā.) 173.1 (*on* i. 1.5); **Bii** indescribable (due to non-existence or unreality) अनुपाख्यस्य हेतुत्वे प्रागपि सत्त्वप्रसक्तौ पुनः सदातनत्वापत्तेः NyāyKuA. i. 10.2; तात्पर्यं च स्वरूपे क्वचिदपि न भवेन्निर्निमित्तेऽनुपाख्ये TattvMu. 4.98.

**अनुपाख्यतनु (anupākhya-tanu)** *adj.* of indiscernible form or nature अनुपाख्यतनुः सोऽयं व्यवहारप्रसिद्धये। आत्मानं व्यभजत् BṛĀraUBhVā. i. 2.163.

**अनुपाख्यता (anupākhya-tā)** *f.* **A** the state of not being

(clearly) discernible or (directly) perceptible (due to non-existence) नाभावो जायते भावो नैति भावोऽनुपाख्यताम् VākyaPa. 3(3).61; व्रजतु सर्वमिदं द्वयवल्गितं स्मृतिपथोपगमेऽप्यनुपाख्यताम् Stotra. 8.7; **B** the state of not being describable (due to being indefinable) अनुपाख्यतां गतम् ।… प्रतिपद्य शंकर भवन्तम् … भवत्यणुः HarVi. 6.168 (comm. अनुपाख्यमनिर्वाच्यम्)

**अनुपाख्यत्व** (anupākhya-tva) *n.* **A** the state of not being (clearly) discernible or (directly) perceptible (due to non-existence) अभावस्यानुपाख्यत्वात् कारणं न प्रसाधकम् VākyaPa. 3(3).62; **BI** the state of being indescribable (due to non-existence or unreality) विनष्टाच्चेत् कारणात् कार्यसंभवः । प्रध्वस्तस्यानुपाख्यत्वान्निष्कारणमिदं भवेत् TattvSaṁ. 488; मृगतृष्णिकोदकादीनामूषरादिभ्योऽनन्यत्वम्, दृष्टनष्टस्वरूपत्वात् स्वरूपेण त्वनुपाख्यत्वात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 309.7 (*on* ii. 1.14); **BII** the state of being indescribable असत्त्वम् … किम् अनुपाख्यत्वम् TarkSaṁ.(Ā.) 11.2.

**अनुपाख्यविधि** (anupākhya-vidhi) *m.* statement or prescription of (being born from) the indescribable (संसारः) अकस्मादेव भवतीति चेन्न — हेतुभूतिनिषेधो न स्वानुपाख्यविधिर्न च । स्वभाववर्णना नैवमवधेर्नियतत्वतः NyāyKuA. i. 9.3.

**अनुपाख्यात** (an-upākhyāta) *adj.* not (clearly) discerned यथा रत्नपरीक्षिणः परीक्षमाणस्य प्रथमसमधिगमानुपाख्यातमनुपाख्येयरूपप्रत्ययोपाहितसंस्काररूपाहितविशेषायां बुद्धौ … चकास्ति रत्नतत्त्वम् SphoṭSi. 131.2 (comm. प्रथमेन समधिगमेन विज्ञानेनानुपाख्यातमव्यक्तम्)

**अनुपाख्यायमान** (an-upākhyāyamāna) *adj.* not being directly perceptible द्वितीयेऽनुपाख्यायमाने सहस्य स इत्ययमादेशो भवति JaineVyā. 311.27 (*on* iv. 3.188)

**अनुपाख्येय** (an-upākhyeya) *adj.* which cannot be defined or described प्रत्ययैरनुपाख्येयैर्ग्रहणानुगुणैस्तथा । ध्वनिप्रकाशिते शब्दे स्वरूपमवधार्यते VākyaPa. 1.84 (comm. अनुपाख्येयैरनुपाख्येयाकारैः); एकत्वेऽपि तु क्रमशो गतिरनुपाख्येयोपाख्येयाकारप्रत्ययभेदेन पुरस्तात् प्रपञ्चिता SphoṭSi. 238.4; अत्यन्ताभावस्य वन्ध्यासुतस्य मा भून्मर्यादानुपाख्यो (v. l. अनुपाख्येयो NSP. Ed.) हि सः Bhām. 365.4 (*on* ii. 1.18)

**अनुपाख्येयज्ञान** (anupākhyeya-jñāna) *n.* indefinable knowledge प्रयत्नभेदतो भिन्ना ध्वनयोऽस्य प्रकाशकाः । प्रत्येकमनुपाख्येयज्ञानतद्भावनाक्रमात् SphoṭSi. 125.3.

**अनुपाख्येयत्व** (anupākhyeya-tva) *n.* the state of being what cannot be described, indescribability एतच्चानुपाख्येयत्वमभावस्य निराकर्तुमुक्तम् Kāśi iii. 196.23 (*on* 5(8).8)

**अनुपाख्येयरूप** (anupākhyeya-rūpa) *adj.* whose nature cannot be discerned यथा रत्नपरीक्षिणः परीक्षमाणस्य प्रथमसमधिगमानुपाख्यातमनुपाख्येयरूपप्रत्ययोपाहितसंस्काररूपाहितविशेषायां बुद्धौ … चकास्ति रत्नतत्त्वम् SphoṭSi. 131.2.

**अनुपाख्येयाकार** (anupākhyeyākāra) *adj.* whose form cannot be discerned अनुपाख्येयाकारस्फोटोपलब्धिजन्मानश्च संस्कारास्तत्रैव स्फुटतरपरिच्छेदां धियमुत्पादयन्ति SphoṭSi. 133.1.

**अनुपाख्योदाहृति** (anupākhyodāhṛti) *f.* example of the indiscernible (due to non-existence) न ह्यन्यानुपलम्भेषु नास्ति नानुपलम्भनात् । इत्यज्ञज्ञापनायैकानुपाख्योदाहृतिर्मता PramāVār. 4.263.

**अनुपागच्छत्** (an-upāgacchat) *adj.* not attaining (a state) शरीरं त्वचेतनत्वादेव सुखत्वपरिणतेर्निश्चयकारणतामनुपागच्छन्न जातु सुखतामुपढौकते TattvPradī.(A.) 85.4 (*on* 1.65)

**अनुपागत** (an-upāgata) *adj.* **A** not obtained, not arrived at स्वर्गभूतिसमर्थोऽन्यो व्यापारः कोऽनुपागतः BhāvanāVi. 14.2; **B** not attained, not reached त्यक्तभोगादिकलनं विश्रान्तिमनुपागतम् । (प्रह्लादस्य) चेतः केवलमस्यासीद्दोलायामिव योजितम् YogVā. v. 33.14; उत्पन्नरतयः सम्यङ् नैर्विघ्न्यमनुपागताः ।… साधका इति कीर्तिताः BhaktiRaSi. ii. 1.104.

**अनुपाङ्ग** (an-upāṅga) *m.* absence of lubrication यथा च स एवाक्षोऽतिभाराधिष्ठितत्वात् … अनुपाङ्गात् पर्यसनाच्चान्तरावसानमापद्यते CaraS. iii. 3.38 (1941 Ed.) (comm. अनुपाङ्गादिति स्नेहादानात्)

**अनुपाचना** (anu-pācanā) *f.* suitable maturity विपाचनोक्ता परिपाचना तथा प्रपाचना चाप्यनुपाचनापरा ।… देहिषु MaYānaSū. 30.19 (8.13); यथाविनेयधर्मदेशनात्तदनुरूपा पाचना अनुपाचना MaYānaSū. 30.23 (8.13(3))

**अनुपाट** (anu-pāṭa) *m.* ? rending or the like, one of the torments of hell एभिरेते … कर्मपथा अत्यर्थमासेविताः … येन एवंविधानि दुःखान्युत्पाटानुपाटच्छेदनभेदनादीनि प्रत्यनुभवन्ति Divyāva. 186.25 [DBHS.]

**अनुपाटन** (anu-pāṭana) *n.* ? rending or the like, one of the torments of hell तत्र नारका उत्पाटानुपाटनच्छेदनभेदनादीनि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति Divyāva. 187.26; 185.4 [DBHS.]

**अनुपाठ** (anu-pāṭha) *m.* the act of reciting after (the teacher) गुरूक्तस्यानुपाठो वेदानुवचनम् BālaKrī. ii. 68.23 (*on* 3.181 (?191))

**अनुपात** (anu-pāta) *m.* **1A** the act of falling down subsequently (in a crematory) **B** the act of falling within (one or other category), inclusion **C** subsequent sinking **2AI** following or going after **II** pursuit **B** pursuer **3** the act of sending forth **4A** proportion or ratio (of measurement) **B** proportionate calculation (by the rule of three) **C** proportionate showering **5** trimming around the edge (of the border of a monk's robe) **1A** the act of falling down subsequently (in a crematory) चैत्यानुपातरहितं सामान्येन च सर्वगम् । यच्चित्तत्त्वमनाख्येयं स आत्मा परमेश्वरः MahāU. 4.118; 4.121; **1B** the act of falling within (one or other category), inclusion तद्धितस्य … एतस्य लक्षणविकारोभयरूपत्वादन्येष्वप्यर्थेषु प्रतिपदमनुपातेषु तद्धितस्मरणान्नास्त्युदीच्यो नाम य उदीच्यशब्देन निवर्त्येत ManuBh. ii. 93.21 (*on* 8.46); **1C** subsequent sinking, cf. **अनुपातभीरु**; **2AI** following or going after यं च पन्थानमाक्रम्य प्रयाति मनुजेश्वरः । तेनेश्वरप्रयातेन (v. l. तेनेश्वरानुपातेन Gorr. Ed.) पथा याति ध्रुवं जनः Rāmā. vi. App. I. 2 (21); **2AII** pursuit आसन्ने चानुपाते सत्रं वा गृह्णीयात् ArthŚā. ii. 357.6 (7.17); **2B** pursuer गृहीतो वा सामादिभिरनुपातमतिसंदध्यात् । रसविद्धेन वा पथ्यदानेन ArthŚā. ii. 357.8 (7.17); **3** the act of sending forth आनयनप्रेष्यप्रयोगशब्दरूपानुपातपुद्गलक्षेपाः (देशावकाशिकव्रतस्य पञ्चातीचाराः) TattvārthāSū. 7.26 (Ṭīkā अनुपातशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते); SubhāRaSaṁ. 854; **4A** proportion or ratio (of measurement) द्व्यङ्गुलमानेन प्रोन्नता पृष्ठतो(ऽ)र्केः । ह्रासयेदनुपातेन PauṣkS. 29.27; वेदिकावा(?व)सुधांशा(भ्यां) त्वनुपासे(?ते)न शातयेत् । स्कन्धकण्ठात् समारभ्य त्रयो ग्रीवाः PauṣkS. 29.98; 35.47; 40.103; नीचेऽस्तोऽर्थे हसति हि ततश्चान्तरस्थेऽनुपातः Bṛhajjā. 7.2; अनुपातोऽन्तरसंस्थे कर्तव्यो वृष्टियुक्तार्थम् PañcSi. 11.6; अशुभशुभैः संदृष्टे वर्षच्चतुष्केण निर्दिशेदन्तम् । अनुपातः कर्तव्यः प्रोक्तादूनैर्ग्रहैर्दृष्टे Sārā. 10.22; इष्टच्छायावृत्तं तदग्रयोर्यदुदयास्तमयसूत्रम् । अनुपातात्तच्छङ्कोर्विषुवच्छायान्तरमिहाग्रा BrāhmSphuSi. 3.59; कर्णावलम्बकयुतौ खण्डे कर्णावलम्बयोरधरे । अनुपातेन तदूने ऊर्ध्वे सूच्यां सपादायाम् BrāhmSphuSi. 12.32; 19.16; यावत्कण्ठबिलं द्विज । ह्रासयेदनुपातेन तन्नालम् PāraS. 16.60; अन्ये पातोच्चाद्याः कलिमुखवर्षौघतोऽनुपातात् स्युः ĀryaSi. 1.51(37); 14.4(130); 15.116 (181); क्रमेणानेन मानानि लुमानां वृद्धिह्रासयोः । अनुपातेन कार्याणि च्छाद्यक्षेत्रानुसारतः SamarāSū. 54.83; कस्मिंश्चित् पुरेऽक्षांशान् ज्ञात्वा तस्मात् पुरादुत्तरोऽन्यस्मिन् पुरे ज्ञेयाः । ततस्तेषामन्तरांशैः पुरान्तरयोजनैश्चानुपातः Golā. 182.23 (21.14); अतोऽन्तराले त्वनुपातमायुरारस्य वक्रे द्विगुणीकृतं स्यात् JātaPā. 10.46; 5.7; अतो यदनुपातादेकसावनान्तर्गतनाक्षत्रं तत्तु केवलगतिकालाधिकचक्रकलातुल्यासुरूपनवास्तवम् SiddhāTaVi. 17.4; तेषामनुपातेनानयनम् SiddhāTaVi. 18.11; तच्चान्तरं परमं त्रिज्यामितान्यतरज्यासत्त्वे दृष्टमिष्टान्तरसाधनार्थमनुपातः SiddhāTaVi. 70.7; 106.20; 181.8; 182.20; 270.14; 308.1; 369.6; अनुपातात् षडङ्गुलव्यासार्धान्तरे आद्य उपपन्नः SiddhāTaVi.(ŚeṣaVā.) 37.8; 37.11; **4B** proportionate calculation (by the rule of three) होरादायः …। वर्षाणि संप्रयच्छत्यनुपाताच्चांशकादिफलम् LaJāta. 7(2); इष्टघटिकाभिरुदयैरनुपाताद् वर्धितो रविर्लग्नम् KhaṇḍKhā. 3.5 (comm. स्वघटिकाः … ताभिः … त्रैराशिकेन आगतेन वर्धितो रविः स एव लग्नं भवति); साहस्रादिषु होमेषु द्विचतुर्वसुहस्तकम् । तस्यानुपाताद्दोष्ठादि विहिते(?तै)केव मेखला MṛgendraT. ii. 6.44 (comm. ओष्ठस्यानुपाते त्रैराशिकविधिः कार्यः); तुल्यापच्छेदघनान्त्यार्धाभ्यां विक्रयक्रयार्घौ प्राग्वत् । छेदच्छेदकृतिघ्नावनुपातात् समधनानि भिन्नेऽन्त्यार्धे GaṇiSāSaṁ. 5.107½; **4C** proportionate showering (कुम्भे) शुष्के जलेऽनावृष्टिः । मध्येऽनुपातः AdbhuSāg. 715.12; **5** trimming around the edge (of the border of a monk's robe) तेनोभयपार्श्वयोः पत्रमुखानि दत्तानि । तथाप्यनुपातं विना न शोभते इत्यनुपातो दत्तः GiMs. iii(2). 51.2 [DBHS.]

**अनुपातक** (anu-pātaka) *n.* minor offence or sin न स्मराम्यनृतं किंचिन्न स्मराम्यनुपाकृतम् (v. l. अनुपातकम्) MahāBhā. iii. 71.13; कामक्रोधलोभाख्यं रिपुत्रयम् … तेनायमाक्रान्तोऽतिपातकमहापातकानुपातकोपपातकेषु प्रवर्तते ViṣṇuSm. 33.3; यः प्रातर्देवदेवेशम् … पश्येत्सः … विमुच्यते । … पापैश्चैवानुपातकैः LiṅgaP. i. 77.62; महापातकमतिपातकमनुपातकमुपपातकं प्रकीर्णकमिति पञ्चविधं पापजातमुक्तम् Mitā. 497.24 (*on* 3.290); तदेवं कामक्रोधलोभाक्रान्तम् इत्यनुवृत्तौ … अतिपातकानुपातकोपपातकेषु (समुच्चयः) VīraMi. 932.4 (*on* 3.242)

**अनुपातकत्व** (anupātaka-tva) *n.* the state of being a minor offence or sin (स्त्रिया वधः … ब्राह्मण्या अप्यात्रेयीव्यतिरेकेण) अपिना अब्राह्मणीसमुच्चयः । आत्रेयी रजस्वला गर्भिणी अत्रिगोत्रोत्पन्ना चेति त्रिविधात्रेयीत्यर्थः । इदमुप-

लक्षणम्। अग्निहोत्रिणी सवनस्था च या तद्भिन्नापीति मदनः तत्रानुपातकत्वात् BālamBha. iii. 129.18 (*on* 3.236)

**अनुपातकप्रायश्चित्त** (anupātaka-prāyaścitta) *n.* expiation for (committing) minor offence or sin ब्रह्मचारिप्रायश्चित्तप्रसङ्गादन्यदप्यनुपातकप्रायश्चित्तमाह Mitā. 477.7 (*on* 3.281); 481.29 (*on* 3.287)

**अनुपातकिन्** (anupātak-in) *adj.* committing minor offence or sin अनुपातकिनस्त्वेते महापातकिनो यथा। अश्वमेधेन शुध्यन्ति ViṣṇuSm. 36.8; 43.25; 44.4; पातकी अनुपातकी BālamBha. iii. 156.11 (*on* 3.261)

**अनुपातक्यादिपरिग्रह** (anupātakyādi-parigraha) *m.* inclusion of one committing minor offence and others (महापातकिग्रहणमितरेषामप्युपपातक्यादीनामुपलक्षणम्) आदिनानुपातक्यादिपरिग्रहः BālamBha. iii. 116.16 (*on* 3.206)

**अनुपातज** (anupāta-ja) *adj.* obtained or derived through proportionate calculation त एव सूर्यसावनद्युपिण्डतोऽनुपातजाः। तथा तथा युतोनिता भवन्ति तेऽथवा ग्रहाः GrahaGa. 19.31 (3.11); कक्षागतं ग्रहान्तरं परमं ततश्चन्द्रशरकोट्यन्तरेणानुपातजम् SiddhāTaVi. (ŚeṣaVā.) 29.8; 42.11.

**अनुपातजात** (anupāta-jāta) *adj.* obtained or derived through proportionate calculation (by the rule of three) दूरसमीपत्वात् सोऽनुपातजातोऽन्यथा भवति दृष्टः (मध्यग्रहः) ĀryaSi. 17.60 (222)

**अनुपाततस्** (anupāta-tas) *adv.* **A** proportionately, through proportionate calculation (by the rule of three) भागनवत्या राहोश्चन्द्रोऽन्तरितोऽतिमहति विक्षेपे। लिप्ताशतद्वयाधिकसप्ततिरनुपाततोऽन्यत्र PañcSi. 3.69 (3.31); स्वोच्चादर्धं नीचे तदन्तरस्थेऽनुपातः कल्प्यम् HorāSā. 7.5; लग्नदार्योऽशतुल्यः स्यादन्तरे चानुपाततः Sārā. 39.17; आद्यन्तयोः फलं युक्त्या गुणयोश्चानुपाततः। उत्क्रमज्या क्रमे ग्राह्या क्रमज्या चोत्क्रमस्थिते MaBhāsk. 4.17; व्यत्ययो दक्षिणे भानावन्येषामनुपाततः MaBhāsk. 4.27; शङ्कोर्द्वादशसंख्यस्य छाया ज्ञेयानुपाततः LaBhāska. 3.28; अविकोनकलाकालविज्ञानं चानुपाततः LaBhāska. 8.5; इष्टग्रहसावनदिननिचयाद् द्युगणोऽनुपाततः साध्यः ĀryaSi. 17.38(218); एषामथैकस्य तु बाहुकोटीकर्णैर्मिथोऽन्यान्यनुपाततः स्युः GrahaGa. 73.24 (9.18); प्रत्यहं शरलिप्ताभिर्वर्धते सानुपाततः TājiNī. 2(2).2(193) (comm. त्रैराशिकतः); तस्मान्न्यूनाधिकस्तारगृहे नीलप्रलम्बनेऽथोह्य। पुतद्वदत्तरकूटादीनां घने चानुपाततः कार्यम् (?) ŚilpaRa. i. 33.5; ऋतवः खाब्धयः। सौरे शैघ्रान्त्यफलजज्यका। भांशत्रिज्याप्रमाणेन परिधेरनुपाततः SiddhāTaVi. 109.3; **B** by proportionate measurement or ratio ततः कण्ठबिलाच्चैव ह्रासयेदनुपाततः। पादपीठम् PāraS. 16.61.

**अनुपातदक्ष** (anupāta-dakṣa) *adj.* expert in (the act of) following उपवनपवनानुपातदक्षैरलिभिरलाभि यदङ्गनाजनस्य। परिमलविषयः ŚiśuVa. 7.27 (comm. अनुपातेनानुसारेण दक्षैर्विचक्षणैः)

**अनुपातभय** (anupāta-bhaya) *n.* fear of pursuit or of pursuing party अन्यद्वा शरीरं निक्षिप्य स्वगृहमादीपयेदनुपातभयात् ArthŚā. ii. 356.6 (7.17)

**अनुपातभव** (anupāta-bhava) *adj.* originating, i.e. derived through the proportionate calculation (by the rule of three) अनुपातभवाः खचरा मृदुचलफलयोरभावकाले तु। निजनिजकक्षावृत्ते लङ्काशिरसि भ्रमन्त्येव ĀryaSi. 17.59(222)

**अनुपातभीरु** (anupāta-bhīru) *adj.* who is afraid of going down (i.e. sinking) subsequently पुंस्त्वप्रमाणीकरणाय पुंसा कार्यः प्रयत्नो विधुरेऽपि दैवे। मज्जन्समुद्रेऽप्यनुपातभीरुर्धीरः क्षिपत्येव हि पाणिपादम् Subhāṣi. 2914.

**अनुपातम्** (anupātam) *absolutive* **A** bending successively लतानुपातं कुसुमान्यगृह्णात् सः Bhaṭṭi. 2.11 (comm. लतां लतामनुपत्यासाद्य तथा लतामनुपत्यानुपत्य); **B** going towards successively, Bhaṭṭi. 2.11 [APTE]; तत्सार्थपथिकास्तस्थुरनुपातं तरुं तरुम्। प्रपां प्रपां प्रवेशं च पायं पायं पयोऽलुठन् TriṣaŚaPuC. i. 1.82.

**अनुपातयुक्ति** (anupāta-yukti) *f.* rule of proportionate calculation (by the rule of three) पुरान्तरं चेदिदमुत्तरं स्यात् तदक्षविश्लेषलवैस्तदा किम्। चक्रांशकैरित्यनुपातयुक्त्या युक्तं निरुक्तं परिधेः प्रमाणम् Golā. 182.19 (21.14)

**अनुपातयोग्यत्व** (anupātayogya-tva) *n.* the state of being fit for proportionate measurement अत्र तत्कोटिसूत्रेऽस्य कर्णसूत्रं तत्कर्णसूत्रे चास्य कोटिसूत्रमित्यनुपातयोग्यत्वं तयोः कथमिति नाशङ्कनीयम् SiddhāTaVi. 306.22.

**अनुपातलब्ध** (anupāta-labdha) *adj.* obtained through proportionate calculation (by the rule of three) तामिष्टपलभां मत्वा तत्साधितपलकर्णे इष्टपलभाभुजस्तदा त्रिज्याकर्णे क इत्यनुपातलब्धेष्टाक्षज्यायाश्चापमिष्टाक्षांशाः SiddhāTaVi.(ŚeṣaVā.) 39.14.

**अनुपातवर्धित** (anupāta-vardhita) *adj.* increased proportionately (by the rule of three) इष्टघटिकाभिरुदयैरनुपाताद् वर्धितो रविर्लग्नम्। अनुपातवर्धितेऽर्के लग्नसमे स्वोदयैर्घटिकाः KhaṇḍKhā. 3.5 (comm. अनुपातेन त्रैराशिकेनार्को लग्नसमः करणीयः)

**अनुपातवश** (anupāta-vaśa) *m.* [Abl.] in accordance with the proportion आ अग्रात् स्वधिया त्वीषदूर्ध्वान्तं कमलोद्भव। अनुपातवशान्मध्यं क्षामं क्षेत्रं विधीयते PauṣkS. 34.33.

**अनुपातव्य** (anu-pātavya) *adj.* which should be drunk along with लोहादष्टगुणं क्षीरं धारोष्णं शृतमेव वा। वयस्तम्भेऽनुपातव्यम् RasRaSa. 28.68; तृतीयादनुपातव्यं सुधातुल्यं रसायनम् BhāvPra.(Bhā.) 5.193.

**अनुपातसिद्धाहर्गण** (anupātasiddhāhargaṇa) *m.* group of days obtained or derived proportionately (by the rule of three) अत्रानुपातस्य नियतैकविषयत्वात् प्रकृतेऽनुपातसिद्धाहर्गणो मध्यमसावनमानैः सिद्ध इत्यवास्तव एव ज्ञेयः SiddhāTaVi. 17.17.

**अनुपातागत** (anupātāgata) *adj.* arrived at proportionately (by the rule of three) एकोदयकाले अनुपातागतः सावनो नाक्षत्रश्चास्ति (अहः) SiddhāTaVi.(ŚeṣaVā.) 3.4.

**अनुपाताप्त** (anupātāpta) *adj.* obtained through proportion (by the rule of three) शोध्या देयाश्च …। राशयः कालतत्त्वज्ञैरनुपाताप्तमेव च। मध्यलग्नमिदं स्पष्टं श्रीमद्भट्टमुखोदितम् MaBhāsk. 5.11; स्फुटभुक्त्यानुपाताप्तफलेनासन्नयोगिनाम्। ग्रहाणां शुद्धिकल्पाभ्यां कुर्यात्समकलावुभौ LaBhāska. 7.5.

**अनुपातार्थम्** (anupātārtham) *adv.* for the sake of (proper) proportion तद्विस्तारं द्विधा कृत्वा पञ्चधा वा समैः पदैः।… अग्रतश्चानुपातार्थं विभज्यैव यथेच्छया।… पार्श्वाभ्यामन्तरं बाह्यात् शेषं कण्ठात्मना नयेत् PauṣkS. 29.94; उद्वृत्तशङ्कुस्तु न याम्यगोले दृश्योऽनुपातार्थमयं प्रसाध्यः GrahaGa. 90.14 (9.64)

**अनुपातार्ह** (anupātārha) *adj.* fit for proportionate calculation रीत्यानया सजातीयं सिद्धमप्यत्र तद्यदा। लघुसंज्ञं बृहज्जात्ये … कृतम्। तथापि तत्सजातीयमनुपातार्हमत्र वै SiddhāTaVi. 61.8.

**अनुपातित** (anu-pātita) *adj.* caused to fall simultaneously (कैकेयि) पतन्त्या निरये कस्मादहमप्यनुपातितः Rāmā. ii. 1741*(4)

**अनुपातिन्** (anu-pātin) *adj.* [*f.* -ī] **1A** leading to, resulting in **Bi** following immediately after **ii** following, persuing **iii** following closely **C** coinciding or compatible with **2A** falling in (line with), i.e. conforming to **B** (action) befalling or relating to **C** (physically) falling or alighting upon **1A** leading to, resulting in द्यूतं मूलं कलहस्यानुपाति मिथोभेदाय महते वा रणाय MahāBhā. ii. 56.1; दृश्यत्वाभिमतं कर्म न वस्तुव्यतिरेकि च। दृश्यते सो पि (? सापि) नैवास्य सत्ता युक्त्यनुपातिनी TattvSaṁ. 705; **1Bi** following immediately after स्फोटस्याभिन्नकालस्य ध्वनिकालानुपातिनः। ग्रहणोपाधिभेदेन वृत्तिभेदं प्रचक्षते VākyaPa. 1.75; **1Bii** following, persuing मदनुपातिनामेष पन्था दृश्यते DaśKuC. 142.18; **1Biii** following closely महीपतिः।… आनाययच्च दुहितुर्मन्दिरात्तं विदूषकम्। दत्तानुयात्रं मनसा तस्याः स्नेहानुपातिना KathāSaSāg. iii. 4.197; नृपः। तयोर्निर्वर्तयामास स स्नेहादौर्ध्वदेहिकम्।… ततो निर्गत्य नगरात्प्रकृतीरनुयायिनीः (v.l. अनुपातिनीः BROCKHAUS Ed.)। निवर्त्य जातवैराग्यः शिश्रिये तपसे वनम् KathāSaSāg. xii. 6.410; **1C** coinciding or compatible with यद् गेयपदं नाभिकादिकमन्यतरबन्धेन बद्धं यत्र स्वरे अनुपाति भवति तत्तत्रैव यत्र गीते गीयते SthānṬ. 396B.11.; **2A** falling in (line with), i.e. conforming to कालभेददर्शनाभ्यासेन मूर्तिविभागभावनया च व्यवहारानुपातिभिर्धर्माधर्मैः सर्वास्ववस्थास्वनाश्रितादिनिधनं ब्रह्म VākyaPa.(Vṛtti.) 3.1; दृश्यमानेभ्यो दृश्यमानप्रकारानुपातिभ्यः (शब्देभ्यः) अभिधेयप्रत्यय उपपद्यमानो नैवाज्ञातावयवमत्यन्ताननुभूतं पदतत्त्वमुपकल्पयति TattvBi. 73.2; एते गुणाः … तुल्यजातीयातुल्यजातीयशक्तिभेदानुपातिनः … भवन्ति YogBh. 82.7 (*on* 2.18); **2B** (action) befalling or relating to सङ्घैकदेशे प्रक्रान्तान्यथा सङ्घानुपातिनः। क्रियाविशेषान्मन्यन्ते स द्वन्द्वावयवे क्रमः VākyaPa. 2.227; **2C** (physically) falling or alighting upon पद्मध्वजेषु पद्मानि …। अधः प्रतिमया तानि सङ्क्रान्तानि महीतले। भ्रमरान् मोहयन्ति स्म पद्मबुद्ध्यानुपातिनः MahāP. 22.226.

**अनुपात्त** (an-upātta) *adj.* [*f.* -ā] [P. vi. 3.124; vii. 4.4] **1** not seized upon **2Ai** (Buddh.) not accepted, not grasped **ii** not occurred **iii** not accepted, not admitted **iv** not acquired, not obtained **v** not taken (for one's use) **Bi** not mentioned, not specified, not stated, not referred to **ii** not enjoined or prescribed **C** not connected **1** not seized upon यत्र वैद्युतः शरणमभिहन्ति यावदनुपात्तो भवति मध्यमधर्मैव तावद् भवत्युदकेन्धनः शरीरोपशमनः Nir. 7.23 (144.1); **2Ai** (Buddh.) not accepted, not grasped सर्वधर्मा इति महामते यदुत कुशलाकुशलाः … उपात्तानुपात्ताः LaṅkāSū. 6.8(6)

(95.20); सप्त सालम्बनाश्चित्तधातवः अर्धं च धर्मतः। नवानुपात्ताः ते चाष्टौ शब्दश्च AbhidhK. 1.34; अतीतानागता अनुपात्ताः AbhidhKoBh. 23.13 (*on* 1.34); **2Aii** not occurred न चास्माभिरनुपात्तान् दोषान् सूरयो ग्रहीतुमर्हन्ति Kāśi. i. 2.27 (*on* 0.5); **2Aiii** not accepted, not admitted बृहस्पतिसवे पुनर्या ऋचश्चोदकेनाङ्गीकृताः, तासामवयवे चतुर्विंशतिसंख्या निर्दिष्टा। तस्मिन्नुपादीयमान ऋग्गुणत्वमनुपात्तं भवति प्रकृतिगायत्रीषु तूपात्तं भवति ŚābaBh. 1623.24 (*on* viii. 3.28); सत्यपि भूतत्वेऽनुपात्तानां (शरीरकार्याणाम्) न रूपादय इवोपलभ्यन्ते Bṛha. 211.1 (*on* i. 1.5) (comm. शरीरत्वेनास्वीकृतानाम्); अनुपात्तं हि हृदयताडनमपि कुर्वद्भिर्न लभ्यत एव Kād. 334.11; यत्परं वेदवाक्यं तत्तेनोपात्तं विवक्षितम्, अतत्परेण चानुपात्तमविवक्षितमित्यर्थः Bhām. 165.7 (*on* i. 2.2); वयसां वा एष प्रतिमया चीयते इत्यनुपात्ते हि विशेषे सामान्यस्य ··· वयस्त्वं सामान्यं नित्यमुपात्तम् SaṅkarKāBh. 76.3 (*on* ii. 1.78); उपात्तमनुपात्तं वानुगमय्य नियम्यस्य पाक्षिकत्वोक्तौ नियम्य प्रतिद्वन्द्विनामेव पाक्षिकत्ववन्नियमविधावव्याप्तेः VidhiRa. 17 (109.1); YuktiSneha. 60.22 (*on* i. 1.5); **2Aiv** not acquired, not obtained स्वरूपस्यानिमित्तत्वात् सनिमित्ता हि चापरे। अनुपात्तं स्वरूपं हि स्वेनात्यक्तं तथैव च UpadeSā. 285.41; अनुपात्तस्य उपादानं योगः GītāBh.(Śaṅ.) 53.6 (*on* 2.45); TaiUBh. 293.3 (*on* 3.10); स्वकर्मणानुपात्तस्य न च भोगोऽत्र दृश्यते BṛĀraUBhVā. i. 5.6 (comm. स्वकर्मानार्जितस्य); पुरुषेणानुपात्ते मा भूत्तत्त्वापरिसमाप्तिः TātpaṬ.(Vā.) 32.6 (*on* i. 1.1); वाजिनयागे ··· यथा च तुषोपवापे कपालोपादानं पुरोडाशप्रयुक्तम्। तत्र तदलाभेऽनुत्पन्ने नानुपात्तेन च क्रियानुष्ठानासंभवात् TantrRa. 86.3; **2Av** not taken (for one's use), cf. **अनुपात्तप्रसवद्रुमावृत**; **2Bi** not mentioned, not specified, not stated, not referred to यच्चानुपात्तं शब्देन तत्कस्मिंश्चित्प्रतीयते। क्वचित्प्रधानमेवार्थो भवत्यन्यस्य लक्षणम् VākyaPa. 2.307; प्रमाणमेव ह्रस्वादावनुपात्तं प्रतीयते VākyaPa. 2.309; एकप्रयोगवत् तेन कर्तृतैव प्रसज्यते। पचिना चानुपात्तेषु ज्वलनादिष्वसङ्गतिः ŚlokaVār. 7.68 (865.2); क्रियाफलसंबन्धप्रतिपत्तिमात्रचरितार्थासु चोदनास्वनुपात्ते कालान्तरे कर्मस्वभावादानन्तर्ये गम्यमाने कुत एतत्कालान्तरभावि फलम् TantrVā. 363.6 (*on* ii. 1.5); भाष्योपात्तमतो ब्रूमो नानुपात्तं कथंचन BṛĀraUBhVā. iii. 2.46; सत्यमभिमतं विशेषणं भवतोऽपि। तत् त्वनुपात्तं न लभ्यते Kāśi. i. 207.25 (*on* 4.12); i. 8.25 (*on* 1.23); दृश्यमानविशेषणमेकदेशदर्शनादितिवदनुपात्तमिति चेद् न Kāśi. iii. 137.5 (*on* 5(6).2); विस्मयवशं जगामेत्यनेनानुपात्ता अपि सर्वे संचारिणोऽनुभावाश्च गृह्यन्ते SaraKaṇṭhā. 580.10; अनुपात्तानां पुरुषैकदेशिसमुदायानां बहुव्रीह्यर्थत्वमयुक्तम् NyāyRa. 346.19 (*on* 5(4).3); 812.11 (*on* 6.324); 928.17 (*on* 7.296); अनुपात्तानि चात्र द्रव्याणि कथं तैर्गुणः संबध्येत ŚāstrDī. 191.4 (*on* iii. 1.6); VaiyāBhū. 179.19 (*on* 33); न चेह लक्षणक्रियोपात्ता तामनुपात्तामपेक्ष्यायं संबन्धः प्रत्येतव्य इति विप्रकृष्यते ŚāstrDī. 215.17 (*on* iii. 2.5); क्वचिदनुपात्तमपि द्वयं सामर्थ्याद् गम्यते Kāvyānu.(He.) 209.1; (स्तनयोः) उत्प्रेक्षानिमित्तमनुपात्तम् AlaṅkāRa. 32(42); 'वस्त्वस्ति किम्', 'मही घटत्वम्' इति श्लोकद्वयं जगदुपलब्धिप्रकारेण वस्तुभेदासत्यत्वोपपादकत्वेन उपपाद्यप्रमेयाधिक्याभावादत्रानुपात्तम् ŚrutaPra. iA. 81.28 (*on* i. 1.1); तस्मिन्प्रकरणे अनुपात्तानाम् 'चार्थे द्वन्द्वः' इत्येव समाहारेतरेतरयोगयोर्द्वन्द्वसिद्धिः, किं ज्ञापकोपन्यासेन PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2.63; पूर्वं शब्दतोऽनुपात्ते नैकवचनपरामृश्यता VedāntKa. 158.13 (*on* i. 3.14); साध्येऽनुपात्ते साधनत्वेन निर्देशो नान्वयं पुष्णाति PrataYaBhū. 384.9; हेतुशब्दोऽत्रानुपात्त इति चेन्न, तस्य फलितत्वात् NyāySiA. 231.13; क्वचिदनुपात्तयोर्द्वयोरपि सामर्थ्यादवगमः SāhiDa. 394.1; यथा राज्ञः पुरुष इति प्रातिपदिकेनानुपात्ते स्वस्वामिसंबन्धे तस्याभिधानार्थं षष्ठ्यपेक्ष्यते तथात्रापि पुंस्त्वादीनामभिधानार्थं षष्ठी स्यात् Prasā. i. 380.18; ŚivārkaMaDī. i. 380.12 (*on* i. 2.22); पदान्तरेणानुपात्ते हि द्रव्ये गुणवचनानां द्रव्यपर्यन्तत्वम् PūrvottaVāNaMā. 126.5; अनुपात्तः प्रतीयमानो धर्मः RasGaṅ. 324.17; 376.19; पञ्चमस्यापराजितापुष्पं करवीरकुसुमं वेति। एतन्मिश्रणं तु सूत्रकारेण अनुपात्तम् NityoNi. 63.2; असति यत्ने उदात्तादिशब्दैरनुपात्तो गुणोऽविवक्षितः LaŚabdeŚe. i. 290.6; **2Bii** not enjoined or prescribed, cf. **अनुपात्तरूप**; **2C** not connected शुद्धात्मतत्त्वोपलम्भसंभावनरसिकस्य पुंसः शेषोऽन्योऽनुपात्तः परिग्रहो वराकः किं नाम स्यात् TattvPradī.(A.) 301.8 (*on* 3.24)

**अनुपात्तकर्तृविशेष** (anupātta-kartṛviśeṣa) *adj.* whose specific agent is not mentioned नन्वेवं सत्यनुपात्तकर्तृविशेषेषु सामान्यधर्मेषु शूद्रस्याधिकारप्रसङ्गः ManuBh. i. 76.27 (*on* 2.16)

**अनुपात्तकुत्स** (anupātta-kutsa) *adj.* (word) which has not referred to contempt विशेषणत्वे त्वङ्गीकृतकुत्सात्प्रत्ययः, न त्वनुपात्तकुत्सात्, कुत्सितसमानाधिकरणात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 3.74.

**अनुपात्तक्रियाविधि** (anupāttakriyā-vidhi) *m.* injunction concerning the unmentioned action न तावद्धननादिस्तस्य रागप्राप्तेः। अनुपात्तक्रियाविधौ च लक्षणाप्रसङ्गात् VedāntKa. 89.13 (*on* i. 1.4)

**अनुपात्तगुणक्रियात्मक** (anupāttaguṇakriyātma-ka) *adj.* of the nature of unmentioned quality and action अनिगीर्णविषया चेयमुपात्तानुपात्तगुणक्रियात्मकनिमित्ता ··· जात्युत्प्रेक्षा RasGaṅ. 378.4.

**अनुपात्तजातिपरिमाणविशेष** (anupātta-jātiparimāṇaviśeṣa) *m.* particular kind and quantity (of wealth) which is not specified विप्रेभ्यः ··· अष्टोत्तरशतसंख्यं धनं दापयेत् ··· अनुपात्तजातिपरिमाणविशेषेऽपि धनशब्देन सर्वत्र बहुशो निष्काणां प्रक्रान्तत्वात् तैरेव अष्टोत्तरशतं संपूरणीयम् CaturCin. i. 781.2.

**अनुपात्तजातिविशेष** (anupātta-jātiviśeṣa) *adj.* which does not specify any particular caste मनुष्याः···पुरुषधर्मैश्चाधिक्रियन्ते अनुपात्तजातिविशेषैः ManuBh. ii. 332.15 (*on* 10.5)

**अनुपात्तता** (anupātta-tā) *f.* the state of not being mentioned मृतस्य जीवतां चानुपात्ततया कथमयं (अधिकारस्य) विचारः MayūMāli. 670.2 (*on* x. 2.17)

**अनुपात्तत्व** (anupātta-tva) *n.* **1** the state of not being enjoined अनस्थिभिरिडां वर्धयन्तीत्यनुपात्तत्वादप्राप्तो वनिष्ठुर्विधीयते ŚābaBh. 2031.12 (*on* x. 7.17); न हीष्टिपशुदर्विहोमापेक्षया सोमस्य दीर्घत्वं युक्तं विजातीयत्वादनुपात्तत्वाच्च TantrVā. 893.3 (*on* iii. 3.25); कपालेषु श्रपयतीत्यत्र चित्रेष्टिव्रीहिनियमयोरुभयोरपि विध्यनुपात्तत्वम् VidhiRa. 24 (129.6); **2A** the state of not being mentioned or stated न चालसवलितैरित्यादिवद् व्यापारभेदाद्बहुत्वम् व्यापाराणामनुपात्तत्वात् KāvyPra. 321.6; सद्विद्याद्वारेणेदृशकारणवाक्यानां विषयत्वम् ···। दीपसारयोश्च तेषामनुपात्तत्वात् ŚrutaPra. iB. 173.28 (*on* i. 1.5); खड्गो यथोरगपतिरित्यादौ क्रूरत्वादेर्धर्मस्यानुपात्तत्वादियं लुप्ता (उपमा) Ekāva. 8.2(65) (201.10); एकदेशपदोपादानात्संनिहित एव सर्वनामार्थो भवतीति बहुव्रीह्युत्पत्तिः। एतदप्यनुपपन्नम् — एकदेशस्याप्यनुपात्तत्वेनासंनिधानात् YuktiSneha. 60.14 (*on* i. 1.5); णमुला तावत् कर्तुरनुपात्तत्वात् MīmāKau. ii. 191.15 (*on* iii. 1.19); ii. 241.18 (*on* iii. 2.11); यजमानस्यात्रानुपात्तत्वेन तद्गतत्वेन संख्याबुद्धिर्न संभवति MayūMāli. 516.13 (*on* vi. 7.13); 801.5 (*on* xi. 1.7); भूगृहषोडशारयोर्मध्यपरत्वेनान्तरालपदं प्राञ्चो व्याख्यन्। तन्मन्दम्। षोडशारस्यानुपात्तत्वात् SetuBa. 334.29; **2B** the state of not being obtained or grasped प्रत्यक्षेणानुपात्तत्वान्न स्मृतिस्तदितीक्षणम् BṛĀraUBhVā. i. 6.67.

**अनुपात्तदुरित** (anupātta-durita) *n.* sin which is not mentioned अत्र च पक्षे 'विहितस्याननुष्ठानान्नरः पतनमृच्छति' इतिवाक्येऽनुपात्तदुरितस्याविनाश एव पातकोदयत्वेन कथंचिल्लक्ष्यते Aparā. 1037.23 (*on* 3.219)

**अनुपात्तदेवता** (anupātta-devatā) *adj.* (*f.*) in which the deity is not mentioned अनुपात्तदेवता यत्र ··· तत्र तत्संयोगे अनुपात्तदेवताकतया विनैव देवतया कर्म कर्तव्यम् उत केनचित्प्रकारेण देवताङ्गीकर्तव्या SaṅkarKāBh. 102.17 (*on* ii. 4.3)

**अनुपात्तदेवताकता** (anupāttadevatāka-tā) *f.* the state of being that in which the deity is not mentioned अनुपात्तदेवता यत्र···तत्र तत्संयोगे अनुपात्तदेवताकतया विनैव देवतया कर्म कर्तव्यम् उत केनचित्प्रकारेण देवताङ्गीकर्तव्या SaṅkarKāBh. 102.19 (*on* ii. 4.3)

**अनुपात्तद्रव्यविशेष** (anupātta-dravyaviśeṣa) *adj.* wherein particular material is not specified सोमलतापि ··· न संबध्यते। कथं पुनरनुपात्तद्रव्यविशेषेष्वैन्द्रवायवादिविधिषु रसस्य श्रौतत्वम् TantrVā. 509.7 (*on* ii. 2.17); द्रव्यं चात्राज्यमेवानुपात्तद्रव्यविशेषेषु सर्वहोमेषु श्रूयते ManuBh. i. 382.5 (*on* 4.150)

**अनुपात्तधर्म** (anupātta-dharma) *m.* property which is not mentioned (खलफणिनोः) स्वभावसिद्धत्वेनानुपात्तधर्मेणौपम्यस्य गम्यत्वाच्चेति चेत्, मैवम् RasGaṅ. 450.2; भाष्याब्धिरित्यादौ ··· यत्तु अनुपात्तधर्मेण साम्यविवक्षणादनेन समास इति, तन्न LaŚabdeŚe. ii. 39.4.

**अनुपात्तधर्मिगत** (anupāttadharmi-gata) *adj.* present in the substratum which is not mentioned उपात्तधर्मिगतफले लभ्ये हि नानुपात्तधर्मिगतं फलं ग्राह्यम् ŚivārkaMaDī. i. 380.13 (*on* i. 2.22)

**अनुपात्तनखविदलन** (anupātta-nakhavidalana) *n.* removal (of husk) by means of nails which is not mentioned अत एवावहननविधेः ··· तदयोगव्यवच्छेद एव फलं न त्वनुपात्तनखविदलननिवृत्तिरूपस्तदयोगव्यवच्छेदः ŚivārkaMaDī. i. 380.14 (*on* i. 2.22)

**अनुपात्तनिमित्त** (anupātta-nimitta) *n.* cause which is not mentioned विद्यानाथेन पुनर्द्रव्यस्य हेतुफलोत्प्रेक्षणमभ्यङ्गीकृत्यानुपात्तनिमित्तेषु गम्यस्य निमित्तस्य ··· विभागो दर्शितः CitraMī. 84.20.

**अनुपात्तनिमित्ता** (anupātta-nimittā) *adj.* (*f.*) whose cause is not mentioned वाच्यायां स्वरूपोत्प्रेक्षा चतुर्विंशतिभेदा, अनुपात्तनिमित्तायां गुणक्रियारूपभेदगणनाभावेन भेदाष्टकह्रासात् CitraMī. 84.23; (क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा) प्रथमे मते धवलीकारकत्वरूपनिमित्तानुपादानादनुपात्तनिमित्ता RasGaṅ. 381.10.

**अनुपात्तपुरुषव्यापार** (anupātta-puruṣavyāpāra) *adj.* in which the activity of the (human) agent is not mentioned न चैवमादीनामनुपात्तपुरुषव्यापाराणामननुमिते यागे वाक्यान्तरापेक्षास्ति TantrVā. 537.23 (*on* ii. 2.23)

**अनुपात्तप्रमाण** (anupātta-pramāṇa) *adj.* which has not obtained (the support of) valid means of cognition वस्तुवृत्तं न पर्याप्तं तदज्ञानापनुत्तये । अनुपात्तप्रमाणं सदित्यर्थप्रतिपत्तये BṛĀraUBhVā. i. 4.484.

**अनुपात्तप्रयोज्यव्यापारत्व** (anupāttaprayojyavyāpāra-tva) *n.* the state of being the unmentioned action of the prompted person प्रयोजकव्यापारो हि प्रतीयमानस्तद्गोचरः स्यात् । स चानुपात्तप्रयोज्यव्यापारत्वान्न प्रतीयते TantrVā. 62.4 (*on* i. 2.43)

**अनुपात्तप्रसवद्रुमावृत** (anupāttaprasavadrumāvṛta) *adj.* surrounded by the trees whose flowers have not been taken (for one's use), i.e. plucked अविलूनसमित्कुशं चिरादनुपात्तप्रसवद्रुमावृतम् । अपधूममिदं तपोवनं मुनिना केन मुने समुज्झितम् Rāgh. 3.69.

**अनुपात्तभागग्रहण** (anupāttabhāga-grahaṇa) *n.* grasping or understanding of the portion which is not mentioned विश्वप्रकाशमतं दूषयति वाक्यानार्जवत्वात् पूर्वोत्तरशब्दाभ्यामुपात्तभागपरित्यागेनानुपात्तभागग्रहणस्यायुक्तत्वात् CaturCin. iii(2). 35.3.

**अनुपात्तमहाभूतहेतुक** (an-upāttamahābhūtahetuka) *adj.* not having the great elements as the cause, i.e. not produced from the great elements शब्दः कतमः । चत्वारि महाभूतान्युपादाय श्रोत्रेन्द्रियग्राह्योऽर्थः ।··· उपात्तमहाभूतहेतुको वा अनुपात्तमहाभूतहेतुको वा तदुभयो वा AbhidhSa. 4.3; अनुपात्तमहाभूतहेतुको यथा वायुवनस्पतिनदीशब्दः AbhidhKoBh. 6.23 (*on* 1.9); स (शब्दः) चानुपात्तमहाभूतहेतुकस्वभावोऽवगन्तव्यः इन्द्रियविनिर्भागवर्तित्वात् Sphuṭā. i. 30.7 (*on* 1.10)

**अनुपात्तमौक्तिकसर** (anupātta-mauktikasara) *adj.* which have not put on the strings of pearls वक्षोजैरनुपात्तमौक्तिकसरैः शंसन्ति ते पौरुषं निःसीमं नरसिंहदेव भुवने प्रत्यर्थिवामभ्रुवः Ekāva. 4.1(4) (130.6)

**अनुपात्तरूप** (anupātta-rūpa) *adj.* of the form of being that which is not enjoined कपालेषु श्रपयतीत्यत्र चित्रेष्टिव्रीहिनियमयोरुभयोरपि विध्यनुपात्तत्वं तदेवमुपात्तानुपात्तरूपे द्विविधेऽप्युदाहरणे ग्राह्यव्यावर्तनीययोर्नियतप्राप्तिरस्ति VidhiRa. 24 (129.6)

**अनुपात्तवपुस्** (anupātta-vapus) *adj.* who has not taken or assumed a corporate form अनुपात्तवपुषां क्षेत्रज्ञानां निष्परिस्पन्दतया कथं तन्निबन्धनो जरायुजाण्डजादिचतुर्विधदेहपरिग्रहः Mitā. 370.11 (*on* 3.68)

**अनुपात्तवर्णविशेष** (an-upāttavarṇaviśeṣa) *adj.* in which a particular caste is not mentioned or referred to मनुना अनुपात्तवर्णविशेषाशौचविधेः साधारण्यप्रतिपादनार्थं चातुर्वर्ण्याधिकारे सत्यपि पुनः ··· उक्तम् Mitā. 345.31 (*on* 3.24); इत्येवमादिवचनेषु येऽनुपात्तवर्णविशेषा आशौचविधयः ते सर्वे ··· सर्ववर्णविषयाः SmṛtiCan. vi. 13.14.

**अनुपात्तविशेष** (anupātta-viśeṣa) *adj.* wherein a particular region is not mentioned निर्वासनं च राष्ट्रात्, अनुपात्तविशेषे निर्वासने सर्वत्र देशस्यैवोपादानदर्शनात् DaṇḍaVi. 109.4.

**अनुपात्तविशेषण** (anupātta-viśeṣaṇa) *adj.* whose attribute is not specified or mentioned परसिद्धान्तहेतूनां चानुपात्तविशेषणानामनैकान्तिकीकृत्य त्वच्छास्त्रे बहुशो दूषितत्वात् KhaṇḍanKhā. 997.7; 999.14; श्यामत्वजातिविशेषोऽनुपात्तविशेषणः साध्यः NyāySiA. 231.10.

**अनुपात्तविशेष्य** (an-upāttaviśeṣya) *adj.* having an unspecified qualificand or substantive शब्दत्वसामान्यं पक्षो व्यक्तिर्वा ··· व्यक्तयस्तु शब्दशब्देनानभिधेयत्वादनुपात्ता इत्यनुपात्तविशेष्यः पक्षः स्यात् NyāyRa. 812.12 (*on* 6.324)

**अनुपात्तविषयत्व** (anupāttaviṣaya-tva) *n.* the state of having an object (of comparison) which is not mentioned स्वताद्रूप्यसंपादनेन निगीर्णत्वादनुपात्तविषयत्वमध्यवसानमूलत्वं चोच्यते RasGaṅ. 397.4.

**अनुपात्तविषया** (anupātta-viṣayā) *adj.* (*f.*) wherein the object (of comparison) is not mentioned (धवलीकारकत्वरूपस्य) निमित्तस्यानुपादानादनुपात्तनिमित्ता, विषयस्य निगीर्णतयानुपात्तविषया (उत्प्रेक्षा) RasGaṅ. 381.12; 391.5.

**अनुपात्तवेद** (anupātta-veda) *adj.* by whom the (knowledge of) Vedas is not acquired प्रागपीति च चोद्यं परिशिष्यते । तस्यापि ··· अपाक्रिया ···। न ह्रीयमनुपात्तवेदेन शक्या कर्तुम् Kāśi. i. 36.11 (*on* 1.82½)

**अनुपात्तव्यापारहेतुत्व** (anupāttavyāpārahetu-tva) *n.* the state of being the cause of the activity (of superimposition) which is not mentioned पल्लवितमिव ··· फलितमिवेत्युत्प्रेक्षया लताधर्माणां लावण्यधर्मिणि धर्माध्यारोपो दृश्यते । करपल्लवादीनां चानुपात्तव्यापारहेतुत्वेन साधकतमत्वेन वा प्राधान्यं लक्ष्यते SaraKaṇṭhā. 456.7.

**अनुपात्तशब्दसंबन्ध** (anupāttaśabda-sambandha) *m.* relation with the word which is not expressed (असमस्तनञ्) असमस्तेति । समासायोग्य इत्यर्थः । प्रसज्यप्रतिषेध इति यावत् । एतेन यजतिषु ये यजामहं करोति नानुयाजेष्वित्यत्र प्रसज्यप्रतिषेधः पर्युदासो वेति संशयेऽनुपात्तशब्दसंबन्धे समासापत्तिः VaiyāBhū. 66.11 (*on* 16)

**अनुपात्तश्वैत्यनिमित्तक** (anupāttaśvaityanimitta-ka) *adj.* caused by the whiteness which is not mentioned (directly) शशिकिशोरतादात्म्यमनुपात्तश्वैत्यनिमित्तकमुत्प्रेक्ष्यते RasGaṅ. 380.1.

**अनुपात्तसंख्य** (anupātta-saṅkhya) *adj.* number of which is not stated 'येन कर्मणेर्त्सेत् तत्र जयान् जुहुयात्' इत्यनुपात्तसंख्यानां होमानां मन्त्राणां प्रत्ययमात्रभेदात् एकार्थत्वात् असति समुच्चये विकल्प एव SaṅkarKāBh. 113.8 (*on* ii. 4.43)

**अनुपात्तसंख्याविशेष** (anupātta-saṅkhyāviśeṣa) *adj.* in which no particular number has been specified or mentioned वृत्तौ हि विशेषणपदान्येकत्वादिकां संख्यां विहायाभेदैकत्वसंख्यां प्रतिपद्यन्ते। सा पुनः संख्यानमात्रमनुपात्तसंख्याविशेषं सामान्यभूतम् Nyās. ii. 423.3 (*on* vi. 3.2); अनुपात्तसंख्याविशेषमेकत्वादिष्वनुगतं सामान्यमभेदैकत्वसंख्या PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 3.2.

**अनुपात्तसम** (anupātta-sama) *adj.* as good as not stated नाप्यदर्शनमात्रमभावं गमयतीति व्यभिचार एव । तस्मान्न विशेषणमतिशयभागित्यनुपात्तसमम् PramāVāSvopVṛ. 83.17; अन्ये तु तत्रैव नृत्तमिच्छन्ति मार्गान्तरेषु (नाङ्गान्तरेषु)। तच्चासंगतम् । एवं च सति ··· 'निष्क्रान्तासु च सर्वासु' इत्यादि चानुपात्तसममेव स्यात् AbhinBhā. i. 246.16 (*on* 5.156)

**अनुपात्तसंबन्धापत्ति** (anupāttasambandhāpatti) *f.* undesired contingency of (having) relation which is not mentioned मनुष्यग्रहणं च तत्प्रधानकर्मप्रतिपत्त्यर्थमिति नानुपात्तसंबन्धापत्तिः TantrVā. 914.5 (*on* iii. 4.7)

**अनुपात्तसंबन्धिव्यतिरेक** (anupāttasambandhi-vyatireka) *m.* distinctive relationship of related member which is not expressed न ह्यनुपात्तसंबन्धिव्यतिरेके विभक्तय उत्पद्यन्ते TantrVā. 914.13 (*on* iii. 4.8)

**अनुपात्तस्त्रीलिङ्ग** (anupātta-strīliṅga) *adj.* whose feminine gender is not (directly) mentioned एकान्तिकेनैव स्त्रीत्वेन संस्तवो भविष्यति। अन्यथानुपात्तस्त्रीलिङ्गक्रियादिपदेनानेकान्ताव्यक्तलिङ्गेन शब्दधर्मतया कथंचित्कल्प्यः स्यात् TantrVā. 773.20 (*on* iii. 2.8)

**अनुपात्तस्वाहाकार** (anupātta-svāhākāra) *adj.* wberein the term *svāhā* is not used or employed विधृतिः स्वाहेत्यादयो धृतिमन्त्राश्च । एषु प्रथमान्तशब्दा होमार्थं प्रयोगकाले चतुर्थ्यन्तत्वेन विपरिणमयितव्याः।··· श्रुत्यानुपात्तस्वाहाकारेषु स्वाहाकारस्येव ··· स्मृत्या चतुर्थ्या अप्यध्याहरणीयत्वात् BhāṭṭCan. 65.19 (*on* xiv. 4.21)

**अनुपात्तान्यधर्म** (an-upāttānyadharma) *adj.* who has not acquired a different nature सृष्ट्वेदं सकलं विश्वं पश्चात्तत्प्राविशद्विभुः । अनुपात्तान्यधर्मः सन्न तु पाषाणसर्पवत् BṛĀraUBhVā. i. 4.536 (comm. स्रष्टृ रूपान्तरमनापन्नस्यैव कार्ये प्रवेशश्रवणात्)

**अनुपात्तान्यपदार्थक** (anupāttānyapadārtha-ka) *adj.* which has not referred to the meaning of another word (outside the Cpd.) न विद्मः को ज्ञातसंबन्धसमासार्थ इति। न तावत् पुरुषस्संबन्धी समुदायो वा। अनुपादानात्। न ह्यनुपात्तान्यपदार्थको बहुव्रीहिर्भवति Kāśi. iii. 2.8 (*on* 5(4).1)

**अनुपात्तान्यपदार्थकत्व** (anupāttānyapadārthaka-tva) *n.* the state of being that which has not referred to the meaning of another word (outside the Cpd.) आकाङ्क्षावाक्यस्याश्रवणादनुपात्तान्यपदार्थकत्वं तदवस्तु स्यात्, वाक्यभेदमात्रं त्वधिकम् NyāyRa. 347.23 (*on* 5(4). 3)

**अनुपात्तान्यपदार्थदोष** (anupāttānyapadārtha-doṣa) *m.* fault of non-reference to the meaning of another word (outside the Cpd.) पर्यवसिते वाक्ये कस्यैकदेशस्येत्याकाङ्क्षायां वाक्यगतमेकदेशस्येति पदं ज्ञातसंबन्धस्येति विशेष्यत इति । तन्न । आकाङ्क्षावाक्यस्याश्रवणात् । स एवानुपात्तान्यपदार्थदोषः Kāśi. iii. 3.8 (*on* 5(4). 2)

**अनुपात्तापकर्षहेतुधर्मक** (anupāttāpakarṣahetudharma-ka) *adj.* possessed of the unmentioned property of (the nature of) being the cause of subordination धर्मोऽपकर्षप्रयोजकः, तत्सामानाधिकरण्यमेव सादृश्यप्रतियोगितायामिति न व्यभिचारः । न चैवमप्यनुपात्तापकर्षहेतुधर्मकव्यतिरेके व्यभिचारः AlaṅkāKau.(Vi.) 6.7.

**अनुपात्ताभिभूतव्यापार** (anupāttābhibhūta-vyāpāra) *adj.* whose

activity is not expressed and is suppressed देवदत्तव्यापारमेव ह्याख्यातमुद्भूतरूपमुपादत्ते न व्यापारान्तराणि, तेन देवदत्तस्यैव … कर्तृत्वमितरेषां ( कारकाणाम् ) त्वनुपात्ताभिभूतव्यापाराणाम् … यथायथं करणत्वादि NyāyRa. 928.16 (*on* 7.296)

**अनुपात्तावयवार्था** ( anupāttāvayavārthā ) *adj.* (*f.*) which has not referred to the meanings of parts ( कम्बलाच्च संज्ञायाम् ) कथं संज्ञायामित्युच्यते । संज्ञा च अनुपात्तावयवार्थापि भवति Nyās. ii. 6.18 (*on* v. 1.3)

**अनुपात्ति** ( an-upātti ) *f.* absence of (explicit) statement, non-employment अनुपात्ताविवादीनां वस्तुनः प्रतिवस्तुना । यत्र प्रतीयते साम्यं प्रतिवस्तूपमा तु सा Vāgbhaṭā. 4.70 ( comm. अनुपात्तौ अकथने )

**अनुपात्तोपदेश** (anupāttopadeśa) *m.* injunction (of things) which is not referred to (elsewhere) अनुपात्तोपदेशे सत्यपि द्वितीयया द्रव्यप्राधान्यावगमे संख्यादिविशेषेण विवक्षा स्थितैव ManuBh. ii. 258.27 (*on* 9.61)

**अनुपात्यय** ( an-upātyaya ) *m.* non-transgression of sequence or regular succession परावनुपात्यय इणः P. iii. 3.38; अनुपात्ययः क्रमप्राप्तस्यानतिवृत्तिः JaineVyā. 123.4 (*on* ii. 3.36); अनुपात्यये गम्यमाने क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्ययः परिपाटी KāśiVṛ. *on* iii. 3.38; परावनुपात्यये SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 4.55 [Kośas give *anukrama*, *ānupūrvī*, *āvṛt*, *upaśāya*, *paripāṭi*, *paryāya*, *viśāya* as synonyms of *anupātyaya*, AbhidhāRaMā. 4.54; Vaija. 92.114; ŚabdaRa.(Vā.) 2407]

**अनुपात्ययमात्र** ( anupātyaya-mātra ) *n.* non-transgression of sequence or regular order only एकः पर्यायः । … अपरः । एतदन्यान्यत्वं च सामान्यलक्षणम्, न तु योगार्थमात्रम् । अतिप्रसक्तेः । ' परावनुपात्यय इणः ' इति पाणिनिस्मृत्या अनुपात्ययमात्रस्य घञुपाधित्वेनोक्तेः RasGaṅ. 645.8.

**अनुपात्ययानुवृत्ति** (anupātyayānuvṛtti) *f.* recurrence or continuation of the word *anupātyaya* ' व्युपयोः शेतेः पर्याये ' । तव राजविशाय उपशायो वा । पर्याये किम् । विशयः । अनुपात्ययानुवृत्त्यैव सिद्धौ पर्यायग्रहः परमिनुणं बाधितुम् Prasā. ii. 653.10.

**अनुपात्र** (anu-pātra) *n.* conforming propriety or validity दत्तानुपात्रं सकलैः प्रमाणैर्दृष्टेषु तत्त्वेषु भवेत्प्रमाणम् । अन्यत्र शास्त्रं तु सतां प्रवृत्त्यै पूर्वापरस्थित्यविरोधनेन YaśasCam. ii. 120.3 ( comm. दत्तानुपात्रं अतिसंवादिस्वीकृतव्यवहारम् )

**अनुपाद** ( anu-pāda ) *m.* **A** back foot, i.e. second front (of army) ( मकरस्य ) अनुपादस्तु यो वामस्तत्र शल्यो व्यवस्थितः । महत्या सेनया सार्धं मद्रदेशसमुत्थया MahāBhā. viii. 7.19; **B** hind leg उपायान्प्रब्रवीम्येतान्न मे माया विवक्षिता । अनुपायेन ( v.l. अनुपादेन ) दमयन्प्रकोपयति वाजिनः MahāBhā. xii. 89.12; **C** [Inst.] step by step, gradually शोधयित्वानुपादेन बाहुल्यं दिक्चतुष्टयात् । त्रिचतुः पञ्च वा षड् वा ततः पुच्छाश्रितेर्भजेत् PauṣkS. 41.25.

**अनुपाददान** ( an-upādadāna ) *adj.* **A** not taking in, not drinking ( water mixed with poison ) ( विषयुक्तं पयः ) अनुपाददानो मरणदुःखं नाप्नोति NyāyBh. 275.9 (*on* iv. 1.55); **B** not holding मालाम् …। तर्जन्या वामहस्तेन चास्पृशन् एकमणिग्रहणे अन्यमनुपाददानः क्रमादङ्गुष्ठाग्रेण मणीन् परिवर्तयन् … जपदशमांशमावर्तयेत् NityoNi. 95.4.

**अनुपादा** ( an-upādā ) *ger.* = **अनुपादाय,** DBHS.

**अनुपादन्यासम्** ( anupādanyāsam ) *adv.* at the placing of every foot-step संचारयन्ति विकचान्यनुपादन्यासमाशु कमलानि । भगवति विहरति तस्मिन् कल्याणीभक्तयो देवाः YogŚā. 11.32.

**अनुपादपूर्वकम्** (anupādapūrvakam) *adv.* [w. r. for **अनुवादपूर्वकम्**] BālamBha. iii. 69.23 (*on* 3.21)

**अनुपादातव्य** ( an-upādātavya ) *adj.* which is not to be taken for use i.e. not employed यद्यपि तावद्विधिप्रक्रमे तैलवसयोरप्युपादानं, तथापि प्ररोचनातो विधिर्धृते दृश्यते नेतरयोरित्यनुपादातव्ये कल्पयितव्या च तद्विषया विधेः प्ररोचनाशक्तिः क्लृप्ता च घृते TantrVā. 331.10 (*on* i. 4.23)

**अनुपादान** ( an-upādāna ) *n.* **1Ai** absence of taking (an object for one's use), non-appropriation **ii** absence of taking up (a text for study) **B** non-taking i.e. non-assumption (of the body etc.) **2A** non-expression, non-mention or non-denotation, non-inclusion **B** non-acceptance or non-admission (of a meaning) **3i** non-employment (as an instrument) **ii** non-employment (as the material cause) **4** non-prescription or non-injunction **5** (entity) other than the material cause *adj.* **1** not having grasping, clinging or addiction (to existence) **2** not mentioned **3** not having the material cause **1Ai** absence of taking (an object for one's use), non-appropriation अदत्तस्यानुपादानं दानमध्ययनं तपः । अहिंसा सत्यमक्रोधः क्षमेज्या धर्मलक्षणम् MahāBhā. xii. 37.7; अर्जनक्रयविक्रयादिकल्पनाभेदानामनुपादानं सर्वथा सर्वस्यास्वीकरणमपरिग्रहः । इति पञ्च यमाः MāṭhVṛ. 39.11 (*on* 23); अनेनाशुष्काणां तृणपलाशानामनुपादानमाह ManuBh. i. 510.20 (*on* 6.39); **1Aii** absence of taking up (a text for study) आरम्भेऽनवधृतप्रयोजना नैव प्रथमतो ग्रन्थमुपाददीरन् । अनुपादानाच्च कुतः शास्त्रं कार्त्स्न्ये( ? त्स्न्यें )न पर्यालोचयेयुः ManuBh. i. 1.20 (*on* 1.1); **1B** non-taking, i.e. non-assumption (of the body etc.) संसरतां मुच्यमानानां च कार्यकरणानां स्वकारणसंसर्गे समाने, मुक्तानामत्यन्तमेव पुनरनुपादानम् BṛĀraUBh. 385.8 (*on* iii. 3.1); **2A** non-expression, non-mention or non-denotation, non-inclusion निमित्तोपादानं च । अनुपादाने ह्यनुपपदे प्रत्ययप्रसङ्गः Vār. 4 *on* P. iii. 1.92; आश्रयस्यानुपादाने केवलं लभते यदि । आधारधर्मान् सामान्यं पुरस्तात् तद्विचारितम् VākyaPa 3 (14).344; पचिना देवदत्तादिव्यापारोपादानात् विक्लिदिना चानुपादानात् BhāvanāVi. 112.2; जीवस्य पुनरुपक्रमे अनुपादानान्नोत्तरत्रानुवृत्तिः BrahmSūBh.( Bhā. ) 38.6 ( *on* i. 2.1); जातेरत्रानुपादानाच्छूद्रादपि धार्मिकादस्ति परिग्रहः ManuBh. i. 414.22 (*on* 4.252); ii. 155.13 (*on* 8.165); सूत्रेण साक्षादनुपादानादिदं चोदितम् Kāśi. i. 33.16 (*on* 1.68½); iii. 2.7 (*on* 5(4).1); श्रुतस्य पृथगनुपादानं तस्य दृष्टानुमितमूलत्वेन ताभ्यामेव चरितार्थत्वात् TattvVai. 13.7 (*on* 1.7); सेन्द्रायुध इति कार्मुकमात्रस्योपादानं वासःशङ्खयोस्त्वनुपादानादूनोपमत्वम् SaraKaṇṭhā. 118.25; ननु पक्षधर्मिणोऽनुपादानाय परिपूर्णं लक्षणम् NyāyRa. 353.13 (*on* 5(4).23); अतिविततत्वादयोऽनुपादानेऽपि प्रतिपाद्यमानमर्थं न बाधन्ते KāvyPra. 379.3; उपमानानुपादाने वाक्यगाथ समासगा ( उपमा ) KāvyPra. 566.3; 648.1; कार्यिणोऽनुपादानात्परशब्दस्य संबन्धिशब्दत्वात्तदाक्षिप्तं पूर्वपदमेव कार्यभाक् प्राप्नोति Pradī. ii. 543A.29 (*on* ii. 4.26); कोशोऽल्पविषयेऽपि भवतीति ज्ञापयितुमिह तस्यानुपादानम् Aparā. 699.20 (*on* 2.99); तमालश्यामलादयोऽनुपादानेऽपि प्रकृतमर्थं न बाधन्ते Kāvyānu.(He.) 221.4; तेषां ( षोडशभेदानां ) च प्रत्येकं निमित्तस्योपादानानुपादानाभ्यां द्वात्रिंशत्प्रकाराः AlaṅkāSa. 57.9; SāhiDa. 542.13; CitraMī. 84.10; उपमानस्य संभवतोऽनुपादाने लुप्तोपमा AlaṅkāRa. 10.7; 30.7; 40.23; न चात्र भविष्यपुराणमतेन दानाङ्गपञ्चके निरूप्यमाणे दानाङ्गभूतस्यापि दातुः कथं पृथगनुपादानम् CaturCin. i. 86.12; स्वरूपोत्प्रेक्षायामेव निमित्तस्योपादानानुपादानाभ्यां द्वैविध्यम् PratāYaBhū. 386.3; न च सूत्रे विषयप्रयोजनानुपादानान्नायं विषयः सूत्रसिद्ध इति शङ्कनीयम्, मुखतोऽनुपादानेऽप्यर्थात्सूचितत्वात् VivaPraSaṁ. 8.15; तच्च कारणं विंशतिवर्षादिपरिमिता भुक्तिः । आहोस्विदन्यत् । न तावदन्यत् । वचनेऽनुपादानात् Subodhi. 14.25 (*on* 2.24); लुप्ता ( उपमा ) सामान्यधर्मादेरेकस्य यदि वा द्वयोः । त्रयाणां वानुपादाने श्रौत्यार्थी सापि पूर्ववत् SāhiDa. 508.7; न च प्रेरणादेर्विषयस्यानुपादानं दोषः CitraMī. 80.24; प्रकृते तु यागस्य स्ववाक्येऽनुपादानान्न तद्वारा ग्रहणेऽन्वयः MīmāKau. iii(2).211.13 (*on* ii. 2.17); ध्वंसादौ प्रतियोग्यादिकमुपलक्षणम्, धर्मान्तरोपस्थापकत्वस्य तल्लक्षणेऽनुपादानात् LaCandr. 450.28; तदित्थं द्वितीयपदस्योपादानेऽनुपादाने वा न क्षतिः RasGaṅ. 181.7; 223.13; 390.10; 468.7; मात्रापदस्वारस्याद् द्वितीयतृतीयलक्षयोरनुपादानाच्चैकलक्षात्मकमेवेदं कर्म SetuBa. 107.22; वाचकस्य ' इव ' शब्दस्यानुपादानाद् वाचकलोपः AlaṅkāMaṅ. 7.10; **2B** non-acceptance or non-admission (of a meaning) न ह्युपसर्जनं पदं पदान्तरेण संबध्यते …। पुरुषसमुदाययोरनुपादानादेवासंबन्धः Bṛha. 90.12 (*on* i. 1.5); सूत्राक्षरेण स्पष्टं शास्त्रस्यानुपादानाज्जन्मादिसूत्रेण केवलमनुमानमुपन्यस्तम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 14.10 (*on* i. 1.3); संबन्धोऽप्यनुपादानान्नाम्ना षष्ठ्यापि वा मितौ । न चाप्यनुगमस्तेन लिङ्गस्येह निदर्श्यते ŚlokaVār. 5(4).31 (355.7); ( अर्थस्य ) परिग्रहपरित्यागौ चोपादानानुपादाने उक्ते, न तूपादेयत्वमेव Bhām. 165.1 (*on* i. 2.2); **3i** non-employment (as an instrument) विशेषणान्तरयोगानन्तरयोगापेक्षया स विधेयो विधीयते धार्यते । अत एव चानुपादानात् AbhinBhā. i. 186.16 (*on* 4.277); अनुपादानस्य प्रमातृकर्तृकत्वेनासंभवनस्य व्यवहारकर्तृकत्वेन कर्तृभेदात् VedāntKa. 22.9 (*on* i. 1.1); **3ii** non-employment (as the material cause) यद्धि यस्मात्प्रभवति, यस्मिंश्च प्रलीयते तत्तस्योपादानं प्रसिद्धम् … उपादानान्तरानुपादानं सूचयति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 272.10 (*on* i. 4.25); अशक्तिरनुपादानादन्यादानादनन्तता ĀtmaTaVi. 780.4; **4** non-prescription or non-injunction नियमः सर्वथा तावदेककर्मनिमित्तकः । उपादानानुपादाने न विशेषः प्रतीयते TantrVā. 1053.11 (*on* iii. 5.31); **5** (entity) other than the material cause घटोऽनुपादाने जले निरुध्यमानो न लीयते, उपादानभूतायां तु मृदि लीयते JīvanVi. 107.16; *adj.* **1** not having grasping, clinging or addiction (to existence) मया धर्मोऽधिगतः … अनादानोऽनुपादानः LaliVi. 25.0(5) [ DBHS. q. v उपादान ]; **2** not mentioned, not denoted पाकौ पाका इति यथा भेदकः कैश्चिदाश्रयः । इष्यते चानुपादानो धर्मोऽसौ गुणवाचिनाम् VākyaPa. 3(14).343; **3** not having the material cause न च विनश्यन्तमेव घटक्षणं प्रतीत्य कपालक्षणोऽनुपादान एवोत्पद्यते Bhām. 403.18 (*on* ii. 2.15); तथाप्यनुपादानं जगन्निर्माणमशक्यमभ्युपगन्तुं, ( प्रकृत्यादीनां ह्युपादानत्वं निरस्तम् ) ŚāstrDī. 115.8 (*on* i. 1.5); न चानुपादानस्योत्पत्तिर्दृष्टा SyādvāMaṅ. 16 (100); यथा जलमध्ये क्षिप्तस्याङ्गारस्य प्रकाशादिवृत्तिलयः, तथा अनुपादानेऽपि मनसि वागादीनां वृत्तिलयः BrahmSūBh.

(Śrī.) ii. 451.6 (*on* iv. 2.2)

**अनुपादानक** (an-upādānaka) *adj.* not having any material cause (शब्दाः) न पुनः पृथग्द्रव्यतया गुणतया वा भट्टप्राभाकरमतवत् नित्याः न चानुपादानकाः NyāySiA. 248.10.

**अनुपादानकतोपनिबन्ध** (anupādānakatopanibandha) *m.* composition or depiction of the state of not having any cause एवं स्थिते समग्राणामपि हेतूनां कयाचिद्भङ्ग्या कार्यस्यानुपादानकतोपनिबन्धे विशेषोक्तिः Alaṅkā-Ra. 54(3)

**अनुपादानकत्व** (anupādānaka-tva) *n.* the state of not having a material cause गुणाद्यात्मके द्रव्ये तदनुपादानकत्वात् विशेष्यदलम्। गुणादेरपि सत्स्वरूपत्वे तु दृश्यात्मकस्य ब्रह्मणः दृश्यानुपादानकत्वात् दण्डादिकार्ये व्यभिचारात् विशेषणमिति बोध्यम् LaCandr. 764.32-33.

**अनुपादानकारण** (an-upādānakāraṇa) *n.* other than the material cause कार्याभावेन कारणाभावानुमानात् ··· परस्ताज्ज्ञानदर्शनाद्, अनुपादानकारणस्य तस्यानुपपत्तेः Kāśi. ii. 113.26 (5(3).50)

**अनुपादानचैतन्याश्रितत्व** (anupādānacaitanyāśrita-tva) *n.* the state of being located in the consciousness which is not (its) material cause अन्यत्र संस्कारस्य स्वोपादानाश्रयत्वनियमेऽप्यत्रानुपादानचैतन्याश्रितत्वमुपपद्यते VivaPraSaṁ 130.10.

**अनुपादानता** (anupādāna-tā) *f.* **A** the state of not having grasping, clinging or addiction (to existence) बोधिसत्त्वयानिकः पुद्गलः ··· परिमोक्ष्यते ··· पर्षदनुपादानतया ŚikṣāSa. 104.14 [DBHS. q. v. उपादान]; **B** the state of not being a material cause मृत्पिण्डात् किं घटः पृथक्। अपृथग्वा पृथक्त्वे तु पटादेः करणं न किम्। अनुपादानतैव स्यादपृथक्त्वे स एव सः ŚivDṛ. 4.52; अधिगम्य श्रुतेरीशमनुपादानता यदि। अनुमीयेत बाधः स्यात् VedāntKa. 302.14 (*on* ii. 2.37); अद्रव्यचिन्तास्य सत्ता धीभेदादेः पुरोक्ता निजगदुरनुपादानतां तस्य लक्ष्म TattvMu. 5.2; **C** the state of being other than acceptance उपादानेन हानं व्याख्यातम्। न चोपेक्षानुपादानतया हानपक्षे निःक्षिप्ता TātpaṬ.(Vā.) 103.23 (*on* i. 1.3)

**अनुपादानतापत्ति** (anupādānatāpatti) *f.* undesired contingency of the state of not being a material cause गोलोमादीनां नाशेऽपि दूर्वादिदर्शनादनुपादानतापत्तेरसंगतिः LaCandr. 763.32.

**अनुपादानत्व** (anupādāna-tva) *n.* **A** the state of not being the material cause (शक्तिभेदनस्य) व्यतिरेके उपादानस्य पूर्ववद् भावादनुपादानत्वम् Kāśi. i. 80.26 (*on* 2.34); कथं निरन्वयविनष्टस्यानुपादानत्वं, तन्त्वादयो हि निरन्वयविनष्टाः पटादेरुपादानमस्मन्मते NyāyRa. 840.17 (*on* 6.429); परमाणूनाम् ···। खण्डावयविनं प्रति च विच्छिन्नानामनुपादानत्वात् NyāyKuA. i. 57.6; तस्य केवलस्य कूटस्थस्य कस्याप्यनुपादानत्वात् TattvPradī.(Ci.) 60.11; अनुपादेय(पादान)त्वेऽपि स्त्रीयोनौ योनिशब्दः प्रसिद्धः PrakaVi. 380.16; किमप्रमित ईश्वरेऽनुपादानत्वं साध्यते उत प्रमिते VedāntKa. 302.16 (*on* ii. 2.37); निमित्तस्य कुलालादेरनुपादानत्वं स्वशरीरेण तथा परिणामशक्तिरहितत्वात् ŚrutaPra. ii. 165. 26(*on* i. 4.23); आगमस्यान्यपरत्वोपपत्तौ ईश्वरस्यानुपादानत्वमेव स्यात् NyāySiA. 232.20; 249.9; न चात्रेतिशब्दः प्रकारार्थः। प्रकारस्यानुपादानत्वात् ···। न हि मृत्तिकादिगतो मृत्त्वादिः प्रकारो घटाद्युपादानं येन सोऽर्थो युक्तः स्यात् Nyāyāmṛ. 280B.10; 639B.4; ब्रह्मचैतन्यम् ··· सर्वमवभासयति, न जीवचैतन्यम्। तस्याविद्योपाधिकतया सर्वगतत्वेऽप्यनुपादानत्वेनासङ्गित्वात् SiddhāLeSaṁ. 124.5; AdvaiSi. 764.4; चितो न तादात्म्यं संबन्धो जीवस्यानुपादानत्वात् GuruCandr. ii. 139.21; **B** the state of not having the material cause कर्ता ··· अनादिः ··· परमाणूनामुपादानत्वान्नानुपादानत्वं सृष्टेः NyāyRa. 657.15 (*on* 5(15). 66)

**अनुपादानत्वपक्ष** (anupādānatva-pakṣa) *m.* view upholding the state of (something as) not being the material cause शुद्धात्मनोऽनुपादानत्वपक्षे शुद्धे इत्यादिः GuruCandr. ii. 364.19.

**अनुपादानत्वप्रयुक्त** (anupādānatva-prayukta) *adj.* caused by i. e. resulting from the state of not being the material cause यच्च शुक्तिः रूप्यमभवदित्यनुभवादर्शनमुक्तं तच्छुक्तेरनुपादानत्वप्रयुक्तम् AdvaiSi. 762.2.

**अनुपादानत्वानुमान** (anupādānatvānumāna) *n.* inference of i. e. establishing the state of (something as) not being the material cause अस्तु तर्ह्यनुमिते ईश्वरेऽनुपादानत्वानुमानम् VedāntKa. 302.23 (*on* ii. 2.37)

**अनुपादानत्वापात** (anupādānatvāpāta) *m.* undesired contingency of the state of not being the material cause घटादेः कार्यस्य स्वासमानसत्ताकोपादानानपेक्षत्वेनासमानसत्ताकस्य ब्रह्मणो वियदादावनुपादानत्वापातात् Nyāyāmṛ. 333B. 9.

**अनुपादानदोष** (anupādāna-doṣa) *m.* defect (in the form) of non-mention बुद्धिर्हि स्वशब्दादवगता तद्वन्तमन्तरेणात्मानमलभमानोपस्थापयति स्वाश्रयमिति नानुपादानदोषः Kāśi. iii. 2.11 (*on* 5(4). 2)

**अनुपादाननिमित्त** (anupādāna-nimitta) *n.* cause of non-acceptance प्रमाणाभावो ह्यनुपादाननिमित्तम् NyāySu.(Ja.) 360A. 1 (*on* ii. 2.6)

**अनुपादाननियम** (anupādāna-niyama) *m.* rule of not taking (a grammatical object) हितं न संशृणुमहे इति पदद्वयप्रयोगे दोषाविष्काराद् वाक्यमेव दुष्टमिति न पददोषशङ्का। संपूर्वस्य शृणोतेरात्मनेपदत्वे कर्मणोऽनुपादाननियमात् PratāYaBhū. 303.2.

**अनुपादाननिर्माणासंभव** (anupādānanirmāṇāsambhava) *m.* impossibility of creation without the material cause अनेककर्तृका तादृशसृष्टिरङ्गीक्रियते। तत्रापि प्रकृतेरुपादानत्वासंभवाद् अनुपादाननिर्माणासंभवात् सोपादानत्वसिद्धिरिति संक्षेपः BhāṭṭCin. i. 40.31 (*on* i. 1.4)

**अनुपादानभूत** (an-upādānabhūta) *adj.* who or which has not become the material cause अनुपादानभूते मनसि वाचो लयासंभवात् VedāntKau. 397.25 (*on* iv. 2.1); अनुपादानभूताश्रयोत्तरावस्था चेदाश्रितविनाशः स्यात् तदा भूतलादपसारिते घटे घटविनाशः स्यात् NyāySu.(Ja.) 21A. 1 (*on* i. 1.1); कुलालादिरनुपादानभूत एव दण्डादिकं नियच्छन् कर्ता भवति BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 106.6 (*on* ii. 2.35)

**अनुपादानलक्षण** (anupādāna-lakṣaṇa) *adj.* characterised by non-acceptance मन्दसदृशस्य मात्रया सादृश्यबोधेऽप्यनुपादानलक्षणो बोधो भविष्यतीत्यस्ति हानोपादानयोरुपमानोपयोगः Kāśi. iii. 157.8 (*on* 5(7). 54)

**अनुपादानोपालम्भ** (anupādānopālambha) *m.* censure (of the fact) of not having any material cause तस्मात् प्रकृत्युपादानेयं प्रपञ्चसृष्टिरिति नानुपादानोपालम्भः ŚāstrDī. 113.32 (*on* i. 1.5)

**अनुपादाय** (an-upādāya) *ger.* **1A** not having employed or performed आग्निष्टोमीं (संस्थाम्) प्रथमां मन्ये ···। अथापि नाग्निष्टोममकृत्वापरे संस्थे करोति। न ह्यनुपादाय प्रथमामुत्तरयोः सिद्धिरस्ति NidāSū. 43.10 (3.1); **1Bi** not having taken recourse to, not having used यत्र लघुमुपायमनुपादाय गुरूपाय आश्रीयते TantrVā. 19.9 (*on* i. 2.7); न हीन्द्रियाण्यनुपादाय प्रत्यक्षादिव्यवहारः संभवति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 3.11 (*on* i. 1.0); सर्वज्ञः ··· सर्वमिदं जगत् स्वतोऽन्यद् वस्त्वन्तरमनुपादायैव ··· सृष्ट्वा AitUBh. 271.4 (*on* 4.0); नाविद्यामनुपादाय प्रत्यक्कारकतां व्रजेत् BṛĀraUBhVā. i. 4.1382; न हि शास्त्रशिष्याचार्याद्यनुपादायात्मज्ञानमात्मानं लभते NaiṣkaSi. 24.1; न हि विकारि मृदाद्यनुपादाय घटादिकार्यजननाय कश्चित् प्रवर्तते GuruCandr. iii. 3.23; **1Bii** not having taken into consideration (जीवस्य) सर्वजात्यादिमत्त्वेऽस्य नितरां हेत्वसंभवः। विशेषं ह्यनुपादाय (वैदिकम्) कर्म नैव प्रवर्तते NaiṣkaSi. 42.4; CaturCin. iii(2). 195.9; **1Ci** not having acquired यद्ध्युपादातव्यं न हि तदनुपादाय कश्चित् प्रयोगमारभते। न ह्यनुपादाय व्रीहीन्, प्रस्तुत्य प्रयोगं व्रीहीन् मृगयति ŚābaBh. 2172.2 (*on* xi. 3.9); **1Cii** not having taken up or seized अनुपादाय कार्मुकम्। प्रयातो रयसंपन्नो लक्ष्मणः PadmP.(Ra.) 33.213; **2A** not clinging (to existence) सो दानि प्रत्येकबुद्धो तस्य ··· प्रसादेन तत्रैव ग्रामक्षेत्रे अनुपादाय परिनिर्वृतो MaVastuAva. i. 302.12; i. 329.19; i. 357.16; आज्ञातकौण्डिन्यस्यानुपादायाश्रवेभ्यश्चित्तं विमुक्तम् MaVastuAva. iii. 337.4; iii. 67.1; तस्मिन्नेव क्षणलवमुहूर्ते षष्टेः प्राणिकोटीनयुतशतसहस्राणामनुपादाय आस्रवेभ्यश्चित्तानि विमुक्तानि SaddhaPuṇ. 117.15 [DBHS.]; **2B** without depending on यद्यभावश्च निर्वाणमनुपादाय तत् कथम्। निर्वाणं न ह्यभावोऽस्ति योऽनुपादाय विद्यते MūlaMāKā. 25.8; 25 6; **3** not having mentioned or referred to यद्यपि च संभाव्यमानक्रियाणां प्रयोज्यानामनुपादायापि व्यापारं शब्देन प्रयोजकव्यापारः सिध्यति TantrVā. 62.11 (*on* i. 2.43); एवं यत्र कालफलाद्यनुपादाय उत्पत्त्यन्वयी गुणः ··· तत्राप्येवं विचारः MīmāKau. ii. 326.23 (*on* iii. 3.10); MayūMāli. 560.1 (*on* viii. 1.16)

**अनुपादाय** (an-upādāya) *m.* non-acceptance अदत्तस्यानुपादानं (v. l. °दायो) दानमध्ययनं तपः। ··· क्षमेज्या धर्मलक्षणम् MahāBhā. xii. 37.7.

[1]**अनुपादित** (anu-pādita) *adj.* made to enter into i. e. made to assume एकः सुखी सह पुरोधसा दैर्धतपसेन यस्यैवं भवन्तः कुटुम्बवृत्तिमनुपतिताः (v. l. अनुपादिताः) MahāvīC. 1.19(4)

[2]**अनुपादित** (an-upādita) *adj.* not bound, not related विध्युपादानयोरैक्यादेशादेरनुपत्तितः (v. l. अनुपादितः)। आवश्यके कर्मविधौ तद्भेदः पुनरुक्तितः NyāyMāVi. 103.13 (*on* ii. 3.13)

**अनुपादित्सा** (an-upāditsā) *f.* **A** absence of desire to acquire संतोषः संनिहितसाधनादधिकस्यानुपादित्सा YogBh. 106.4 (*on* 2.32); प्राणत्राणमात्रहेतोरभ्यधिकस्यानुपादित्सा संतोषः TattvVai. 106.17 (*on* 2.32); **B** absence of desire to accept सर्वव्यवहारनिर्वाहहेतौ को द्वेषः। किंनिमित्तानुपादित्सा NyāySu.(Ja.) 359B. 13 (*on* ii. 2.6)

**अनुपादित्सित** (an-upāditsita) *adj.* not desired or intended to be

grasped (तत्त्वमसीति वाक्ये) अनुपादित्सितयोरपि तत्त्वमर्थयोर्विशेषणविशेष्यभावः NaiskaSi. 123.1.

**अनुपादित्सु** (an-upāditsu) *adj.* not desirous of acquiring (something) किंचिदजिहासोरनुपादित्सोरर्थनिरीहस्य सत्यपि पुरुषार्थसिद्धिहेतुत्वे अप्रवर्तनात् DharmoPra. 6.18.

**अनुपादीयमान** (an-upādiyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** not being stated or mentioned अनुपादीयमाने विशेषे सर्वप्रसङ्गः MahāBh. i. 124.16 (*on* i. 1.50) = i. 260.2 (*on* i. 3.2) = i. 388.11 (*on* ii. 1.36) = ii. 181.11 (*on* iii. 4.77) = iii. 171.1 (*on* vi. 3.82); iii. 152.15 (*on* vi. 3.34); यद्युच्येत, निमित्तपक्षेऽपि न होमान्तरम् …। तन्न। अनुपादीयमानं हि निमित्तमित्युच्यते ŚābaBh. 1435.6 (*on* vi 4.13); ब्रह्मशब्देऽनुपादीयमाने 'कं खं ब्रह्म' इत्येवोच्यमाने कंशब्दस्य विशेषणत्वेनैवोपयुक्तत्वात् सुखस्य गुणस्याध्येयत्वं स्यात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 115.7 (*on* i. 2.15); **2** not being accepted or admitted कथं व्यक्तावनुपादीयमानायां प्रत्ययो बाध्येत ŚābaBh. 776.13 (*on* iii. 2.21); **3** not being undertaken (for performance) न चानङ्गेऽनुपादीयमाने चोदको बाध्यते ŚābaBh. 1620.12 (*on* viii. 3.15); **4** not being grasped or known अनुपादीयमानश्च न च ज्ञाताङ्गभावकः। आत्मा चेन्नास्य शेषत्वं विधिं प्रत्युपपद्यते BṛĀraUBhVā (Sambandha.) 452.

**अनुपादेय** (an-upādeya) *adj.* [*f.*-ā] **1A** not to be attained हृत्पुण्डरीकमध्ये तु भावयेत् परमेश्वरम् … अहेयमनुपादेयम् MaitreU. 1.4(10); अनाद्यन्तमप्रमेयम् …। अहेयमनुपादेयमनाधेयम् ।… मनोवाचामगोचरम् …। एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन AdhyāU. 62; ViveCū. 243; 469; न ह्यहेयानुपादेयाद्वैतात्मावगतौ सत्याम् … अप्रमातृकाणि च प्रमाणानि भवितुमर्हन्ति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 34.4 (*on* i. 1.4); प्रत्यगात्मा… स्वयमहेयोऽनुपादेयः PañcPā. 29.21 (*on* i. 1.1); TaiUBhāVā. 184.8(2); NyāyKa. 3.16; Bhām. 82.15 (*on* i. 1.4); NyāyVārPari. 132.5; **1Bi** not to be admitted or accepted यच्छब्दाभिहितमुपादेयं भवति तद् विवक्षितम् … यदनुपादेयं तदविवक्षितम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 98.7 (*on* i. 2.2); अनन्वितपदार्थकं वाक्यमनुपादेयं दशदाडिमादिवाक्यवत्, अन्वितपदार्थकमपि निष्प्रयोजनमनुपादेयमेव सदसद्वायसदशनविमर्शवाक्यमिव NyāyMañ. i. 7.5; आगमविरुद्धबुद्धीनां सुवचांसि श्राव्याण्यनुपादेयानि कीरवत् PārāSū. 39.22; तत्र नियोज्यविशेषणमनुपादेयम् BrahmSūBh.(Rā.) 148.20 (*on* i. 1.4); Aparā. 417.4 (*on* 1.217); TārkiRa. 336.7; नियतमनुपादेयं स्तेयं नृणां हितकाङ्क्षिणाम् SindūPra. 36; नित्यमस्ति चेत्तदुपादेयमनित्यं चेदनुपादेयमित्येवमात्मविवेकः ŚatDū. 75.21; तत्र धर्मत्वसदसद्भावयोरपि त्रयी धर्मनिष्ठैरनुपादेयैव ŚatDū. 239.5; मासस्त्वनुपादेयः NyāyMāVi. 102.7 (*on* ii. 3.11); ईश्वरद्रोहिणाम् … अर्थान्तरं कल्पयतामनुपादेयमेव तद्व्याख्यानम् YuktiSneha. 3.14 (*on* i. 1.1); कालस्य गुणस्यापि अनुपादेयस्य विधानायोगेन PūrvottaVāNaMā. 6.10; शाब्दबोधोपयोगितायामीश्वरीयत्वमनुपादेयम् ŚaktiVā. 14.13; 126.15; 211.16; **1Bii** not to be partaken of or consumed स्त्रीणां सुरापानप्रतिषेधं पृथगाह। स्मृतिकाराश्चानुपादेयस्यापि विशेषणं विवक्षितं मन्यन्ते Aparā. 1077.13 (*on* 3.256); **2** not to be undertaken (for performance) करणभूतानाम् … तादृशानां तदनुपादेयम्, कालं प्रत्युपादीयमानत्वात् TantrVā. 471.14 (*on* ii. 2.3); 486.4 (*on* ii. 2.10); 541.22 (*on* ii. 2.25); 1098.24 (*on* iii. 6.22); उद्देश्यतयानुपादेयस्य ग्रहादेरविवक्षितत्वेन चमसादावपि संमार्गप्रसङ्गात् Bhām. 165.2 (*on* i. 2.2); अनुपादेयोऽपि विमर्शः कार्यत्वात्कृतिव्याप्य उक्तः TātpaṬ.(Vā.) 310.12 (*on* i. 1.41); दर्शोत्तरकालमनुपादेयं प्रत्युपादीयमानोऽपि सोमः … न कर्मान्तरम् ŚāstrDī. 391.2 (*on* iv. 3.16); 173.9 (*on* ii. 3.11); 791.15 (*on* x. 8.19); अनुपादेयं कालं प्रति कर्मोपादीयमानं विवक्षिताङ्गसंयोगमित्येकस्मिन्नेव काले तथैवानुष्ठातव्यम् TantrRa. 271.6; शमादीनि … सर्वशान्तिश्चेद्विरोधादनुपादेयानि ŚrutaPra. ii. 552.23 (*on* iii. 4.27); अनुपादेये काले विधिसंक्रमायोगेन होमस्यैव विधेयत्वं वाच्यम् ŚivārkaMaDī. ii. 403.22 (*on* iii. 4.33); अनुपादेयस्याहवनीयादेर्विधेयत्वमिति न कर्मान्तरविधिः SiddhāTa. 27.8; कालादावनुपादेये कर्मण एव करणीभूतस्योपादेयत्वात् BhāṭṭDī. iv. 150.2 (*on* xi. 2.1); **3** not to be stated श्रोतृप्रवृत्तिनिवृत्त्यनुपयोगिवचनमनुपादेयम् TārkiRa. 95.7; न च विघ्नहेतुसद्भावनिश्चयाभावात् तद्वारणे कारणमनुपादेयम Kiraṇā. 4.6; साध्ये च उपादानपदं कारणमात्रपरम्, अनुपादेयमेव वा TattvCin. ii(2). 20.6; साध्यसिद्धावपि … तद्वारकं विशेषणमनुपादेयम् AdvaiSi. 27.2.

**अनुपादेयकाल** (anupādeya-kāla) *m.* time which cannot be considered (for performance) तत्राद्यमुपादेयाख्यमनुपादेयकालादिभिन्नेष्वेव LaCandr 826.33; अनुपादेयकालसमभिव्याहारात् कर्मान्तरत्वाभावे स्वर्गकामवाक्येन … दर्शपूर्णमासयोः संबन्धोऽपि किं न स्यात् MayūMāli. 391.1 (*on* iv. 3.16); 64.25 (*on* i. 4.4); 174.30 (*on* ii. 3.11)

**अनुपादेयगतत्त्व** (anupādeyagata-tva) *n.* the state of being related to what is not to be considered, i.e. uncognizable factor अत्र च 'सुराप्य' इत्यादिषु लिङ्गमविवक्षितम्। 'लिङ्गं च वचनं देशः कालः … फलम्।… अनुपादेयपञ्चकम्।' इत्यनुपादेयगतत्वात् Mitā. 326.15 (*on* 3.6); VīraMi. 26.25 (*on* 1.10)

**अनुपादेयगुण** (anupādeya-guṇa) *m.* ancillary rite which is not to be undertaken (for performance) तदर्थं किमनुपादेयगुणसंबन्धानुगृहीतोऽसंनिधिर्भेदकारणं भवत्युत न ŚāstrDī. 173.7 (*on* ii. 3.11); TantrRa. 192.4; सायं प्रातर्जुहोतीत्यादौ च सत्यप्यनुपादेयगुणे प्रकरणान्तराभावान्न कर्मान्तरविधिः SiddhāTa. 27.9; LaCandr. 826.38; अनुपादेयगुणस्य … भेदोपयोगित्वं वक्ष्यते MīmāKau. ii. 63.13 (*on* ii 3.20); अनुपादेयगुणवदुपादेयानेकत्वस्यापि वाक्यभेदापत्त्या MīmāKau. ii. 85.17 (*on* ii. 3.24); एवं चासंनिधानात् भेद इत्युत्सर्गस्य … अनुपादेयगुणस्थले न क्षतिः MayūMāli. 174.14 (*on* ii. 3.11)

**अनुपादेयगुणयुक्त** (anupādeyaguṇa-yukta) *adj.* connected with an ancillary rite which is not to be undertaken (for performance) अनुपादेयगुणयुक्तानुपस्थितिरूपं प्रकरणान्तरं तथा भेदकम् LaCandr. 826.38; MīmāKau. ii. 78.3 (*on* ii. 3.24); BhāṭṭDī. i. 162.6 (*on* ii. 3.11)

**अनुपादेयगुणयोग** (anupādeyaguṇa-yoga) *m.* connection with an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) नाप्यनुपादेयगुणयोगरूपं प्रकरणान्तरं तद्भेदकम् MīmāKau. iii(2). 164.22 (*on* ii. 2.3); अतो न संनिधिसत्त्वेऽनुपादेयगुणयोगेऽपि कर्मान्तरम् BhāṭṭDī. i. 164.11 (*on* ii. 3.13); ii. 211.3 (*on* v. 4.4); iii. 46.24 (*on* ix. 1.2)

**अनुपादेयगुणविशिष्ट** (anupādeyaguṇa-viśiṣṭa) *adj.* qualified by an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) अनुपादेयगुणविशिष्टस्य कर्मणः … प्राप्तस्य विधेयत्वस्यापवादकाभावात् MīmāKau. iii(2). 267.17 (*on* ii. 2.24)

**अनुपादेयगुणश्रवण** (anupādeyaguṇa-śravaṇa) *n.* mention of an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) अनुपादेयगुणश्रवणवदनुपादेयानेकगुणश्रवणमप्यनपवादकम् MayūMāli. 174.17 (*on* ii. 3.11)

**अनुपादेयगुणसत्ता** (anupādeyaguṇa-sattā) *f.* presence or existence of an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) नोपादेयगुणाभावो भेदप्रयोजकः अपि तु अनुपादेयगुणसत्तैव MīmāKau. ii. 94.21 (*on* ii. 3.26)

**अनुपादेयगुणसमभिव्याहृतवाक्य** (anupādeyaguṇa-samabhivyāhṛtavākya) *n.* sentence uttered with (a word denoting) ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) अनुपादेयगुणसमभिव्याहृतवाक्य एव कर्मोत्पत्तिर्न तूपादेयगुणसमभिव्याहृतवाक्ये MayūMāli. 306.12 (*on* iii. 6.7)

**अनुपादेयगुणसहकृत** (anupādeyaguṇa-sahakṛta) *adj.* aided or supported by an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) अनुपादेयगुणसहकृतानुपस्थितिरूपप्रकरणान्तरमेव मूलोक्तं भेदकं प्रत्युक्तम् MīmāKau. iii(2). 267.23 (*on* ii. 2.24)

**अनुपादेयगुणसाचिव्य** (anupādeyaguṇa-sācivya) *n.* aid or support of an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) अनुपादेयगुणसाचिव्येऽप्यसंनिधेरभावेन प्रकरणान्तरस्यापि शङ्कितुमयोगात् LalitāSaBh. 239.24 (*on* 319); न चात्र वक्ष्यमाणा पूजा … कर्मान्तरमिति वक्तुं शक्यम्। अनुपादेयगुणसाचिव्याभावेन प्रकरणान्तरलक्षणाभावात् SetuBa. 200.23.

**अनुपादेयगुणान्वय** (anupādeyaguṇānvaya) *m.* (semantic) relation with an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) अनुपादेयगुणान्वयस्य … धात्वर्थवृत्त्युपादेयतापादनं व्यापारः MīmāKau. ii. 79.5 (*on* ii. 3.24)

**अनुपादेयगुणाभाव** (anupādeyaguṇābhāva) *m.* absence of an ancillary rite which cannot be undertaken (for performance) नापि प्रकरणान्तरम् अनुपादेयगुणाभावात् MīmāKau. iii(2). 248.2 (*on* ii. 2.20); iii(2). 249.16 (*on* ii. 2.21); कर्मान्तरम् … नापि प्रकरणान्तरात् अनुपादेयगुणाभावेन तदसत्त्वात् BhāṭṭDī. iv. 80.7 (*on* x. 7.9)

**अनुपादेयता** (anupādeya-tā) *f.* **1** the state of being that which cannot be accepted, unacceptability परिच्छिन्नानृतजडदुःखस्वरूपवाच्यार्थकतया (ह्रींपदम्) प्रकाशराहित्येन (तस्य) अनुपादेयतायां सत्याम् … शोभायमानम् LalitāTriBh. 287.7 (*on* 18); पुनरुक्तमित्यनुपादेयता लक्ष्यते, उक्तार्थस्यासंभवात् Loc. 52.17 (*on* 1.17); सुषुप्तादौ कथमनुपादेयता अस्ति Bhāsk. ii. 276.17 (*on* iii. 2.20); **2** the state of being that which cannot be undertaken (for performance) कालस्य चानुपादेयतयानङ्गस्यापि निमित्तानुप्रवेशात् Bhām. 532.21 (*on* iii. 1.8); मासस्यानुपादेयतया यो मासस्तत्र होमं कुर्यादिति … विधेः कर्मणि मास एव विधेयः MayūMāli. 173.6 (*on* ii. 3.11); 744.9 (*on* x. 6.4); **3** the state of being what is not to be

regarded (with respect) वर्जनीयत्वेन नाट्यस्यानुपादेयता AbhinBhā. i. 4.6 (*on* 1.1); **4** the state of not having (anything) to be attained निर्वेदः। स रुदितश्वसितानुपादेयताभिर्वर्ण्यः Kāvyānu.(He.) 114.22; निर्वेदः … योगिष्वनुपादेयतां व्रजेत् BhāvPra.(Śā.) 15.20(1)

**अनुपादेयतानिमित्तभूत** (anupādeyatā-nimittabhūta) *adj.* which has become the cause of being one who cannot be considered (with respect) रावणशब्देन … किमप्यनुपादेयतानिमित्तभूतमौपहत्यं प्रतीयते VakroJī. 91.1.

**अनुपादेयतानुक्ति** (anupādeyatānukti) *f.* non-mention of unacceptability उपादेयतोक्त्यनुपादेयतानुक्त्योः … एकीकारार्थ इह चशब्दः ŚrutaPra. iB. 182.22 (*on* i. 1.8)

**अनुपादेयतापत्ति** (anupādeyatāpatti) *f.* undesired contingency of unacceptability विषयप्रयोजनयोरसंबद्धत्वेन शास्त्रस्यानुपादेयतापत्तेः NyāySu.(Ja.) 501B.6 (*on* iii. 2.8)

**अनुपादेयताप्रत्यय** (anupādeyatā-pratyaya) *m.* experience of the state of not having (anything) to be attained निर्वेदो नाम सर्वत्रानुपादेयताप्रत्ययः। वैराग्यलक्षणस्य च(णः। स च) AbhinBhā. i. 334.9 (*on* 6.82 (1)); Kāvyānu.(He.) 97.13.

**अनुपादेयताबुद्धि** (anupādeyatā-buddhi) *f.* inclination for that which is not to be attained यन्नित्यं तत् उपादेयम्, यदनित्यं तत् हेयमित्युभयमप्यनुपपन्नम्, सुखदुःखनिवृत्तितत्साधनतदुपयोगिनामेवोपादेयत्वबुद्धिदर्शनात् तद्व्यतिरिक्तस्यैवानुपादेयताबुद्धिदर्शनाच्च ŚrutaPra. iA. 71.20 (*on* i. 1.1)

**अनुपादेयताशङ्का** (anupādeyatā-śaṅkā) *f.* doubt about the state of being that which is not to be considered (with respect) अस्योपदेशस्य महागुरुप्रसिद्धत्वमेव मूलत्वेन सूचितम्। न चैतावतानुपादेयताशङ्का कार्या, महारहस्यत्वेन परमोपादेयत्वात् Bhāsk. i. 39.21 (*on* i. 1.1)

**अनुपादेयत्व** (anupādeya-tva) *n.* **1Ai** the state of being that which is not to be attained or established विदितादन्यद् ब्रह्मेत्युक्ते त्वहेयत्वमुक्तं स्यात्। तथा अविदितादधीत्युक्तेऽनुपादेयत्वमुक्तं स्यात् KenUBh. 36.5 (*on* 1.4); नित्यावगतिरूपत्वात्कारकादिर्न चात्मनः।… द्वैतप्रपञ्चस्यात्मानवबोधमात्रोपादानस्य स्वयं सेद्धुमशक्यत्वादात्मसिद्धेश्चानुपादेयत्वात् NaiṣkaSi. 100.2 (comm. आत्मचैतन्यस्य जडं प्रति संक्रमयितुमशक्यत्वेन तस्मादपि सिद्धेरुपपादयितुमशक्यत्वात्); न चैवं सुखस्यापि नानुपादेयत्वमिति पुमर्थत्वम् BhāṭṭCin. i. 43.13 (*on* i. 1.4); **1Aii** the state of being that which is not to be acquired (अर्थानाचर्यमाणाननर्था अप्यनूद्भवन्त्यनुबन्धाः संशयाश्च) येऽनर्थास्तदनुबन्धास्तत्संशयाश्च तेषामनुपादेयत्वात् JayaMa. 352.12 (*on* 6.6); **1B** the state of being inadmissible or unacceptable रमणीयकाव्यपरिग्रहप्रस्तावे स्वभावसुकुमारस्तावदेको राशिः, तद्व्यतिरिक्तस्यारमणीयस्यानुपादेयत्वात् VakroJī. 47.6; 138.18; न चोपेक्षणीयमप्यनुपादेयत्वाद्धेयमिति निवेदयिष्यते TātpaṬ.(Vā.) 21.19 (*on* i. 1.1); (ध्वनेः) किमविवक्षितत्वमनुपादेयत्वमुतान्यपरत्वम्। अनुपादेयत्वं च किं सर्वात्मना अंशेन वा। सर्वात्मनानुपादेयत्वे व्यञ्जकत्वमप्यस्यानुपादेयम् VyaktiVi. 35.11; अर्थो हेयोपादेयोपेक्षणीयलक्षणः …। न चानुपादेयत्वादुपेक्षणीयो हेय एवान्तर्भवति PramāMī. 3.4 (*on* i.1.2); कर्म …। कालातीतं तु यत्कुर्यादकृतं तद्विनिर्दिशेत्।… अतीते तु काले कृते तस्यानुपादेयत्वात् कृतमप्यकृतमेव SmṛtiCan. ii. 427.5; सत्यासत्ययोरुपादेयानुपादेयत्वे हेतुमाह VedāntKa. 40.15 (*on* i. 1.1); छलजातिनिग्रहस्थानानाम् … अत्यन्तमनुपादेयत्वात् तदुपदेशदातुर्वैराग्यमुपहसन्नाह SyādvāMañ. 10(5); पुरुषदोषोऽयम्। यज्ज्ञातज्ञापनाय शब्दोच्चारणम्। वेदे त्वपौरुषेये ज्ञातज्ञापनेनापि किं दुष्यति। न किंचित्। अनुपादेयत्वं तु स्यात् NyāySu.(Ja.) 85B. 8 (*on* i. 1.1); पञ्चरात्रप्रक्रियाया अनुपादेयत्वे तस्याः सर्वसूत्रनिष्ठासाधारण्यं भज्येतेति चेत्तन्न PāñcRāRa. 21.16; प्रकृतेरनुपादेयत्वं तद्विलक्षणस्य परमात्मलोकस्योपादेयत्वं च … उच्यते सूत्रेण VedāntKau. 86.12 (*on* i. 3.13); पौरुषेयमपौरुषेयं च वाक्यं सर्वमेव कार्यपरम्, अतत्परत्वेऽनुपादेयत्वादुन्मत्तवाक्यवत् SāhiDa. 255.4; साधनवैषम्येऽपि साध्यसाम्ये चाधिकविधात्र्याः श्रुतेरनुपादेयत्वम् … स्यात् Nyāyāmṛ. 644A. 9; असमञ्जसं (जैमिनेः) तन्मतम्। अथ सर्वथानुपादेयत्वमुपदिशन्नुपसंहरति GoviBh. 123.9 (*on* ii. 2.17); **2A** the state of being that which cannot be undertaken (for performance) न च जाघन्याः कालादिवदनुपादेयत्वं येनेमं विधिमाकर्षेत् TantrVā. 889.19 (*on* iii. 3.21); ज्योतिष्टोमादिविधयस्तन्निष्ठा (अध्यात्मज्ञाननिष्ठाः) एवेति वेदान्तिनः साध्यस्य सर्वस्य क्षयित्वेनानुपादेयत्वात् सिद्धस्य ब्रह्मण एव … पुरुषार्थत्वात् NyāyMañ. i. 270.12; श्रुत्यादिविरुद्धस्याचारमात्रस्यानुपादेयत्वात् ŚatDū. 228.17; पौर्णमासीविधिः … उपांशुयाजस्य फलसंबन्धार्थोऽपि भवतीति अपूर्वविधिरूपताप्यस्यावश्यंभाविनी। ततश्चात्रानुपादेयत्वेनोद्देश्ये पौर्णमासीकाले विधेयस्य यागस्य प्राप्तिः VidhiRa. 5 (27.5); कृतिविषयाश्रयान्यतरत्वमुपादेयत्वं तदन्यत्वमुद्देश्यत्वम्। अतः कर्तुरुपादेयत्वं तदेकत्वस्यानुपादेयत्वम् BhāṭṭCin. ii. 59.1 (*on* i. 4.7); (असंनिहितं तावत्कर्म न बुद्धौ विपरिवर्तते) असंनिधानाविशेषे उपादेयत्वानुपादेयत्वाभ्यां को विशेषः MayūMāli. 174.18 (*on* ii. 3.11); **2B** the state of being that which cannot be considered (for performance) कामानामुद्दिश्यमानत्वादितरेतरयोगाविवक्षा। तदुद्देशे ज्योतिष्टोमो विधीयमान एकं फलं साधयति। न तु यौगपद्येन सर्वाणि, अनुपादेयत्वात्तेषाम् ṬupṬ. 36.20 (*on* iv. 3.28); उत्तरेद्युराश्विनं ग्रहं गृहीत्वा … सवनीयं पशुमुपाकरोतीति सवनीयानामुत्पत्तिः। पूर्वेद्युरुत्पत्ताविह तदनुवादेनाश्विनोत्तरकालविधानासंभवात् कालस्यानुपादेयत्वात् Kāśi. i. 26.23 (*on* 1.56); Aparā. 539.3 (*on* i. 252-53); अन्यथोद्देश्यतयानुपादेयस्य ग्रहादेरविवक्षितत्वेन चमसादावपि संमार्गप्रसङ्गात्। तस्मादनुपादेयत्वेऽपि ग्रह उद्देश्यतया परिगृहीतो विवक्षितः Bhām. 165.3 (*on* i. 2.2); सुत्यावाक्ये तु कालो गुणः। न चासावनुपादेयत्वादौपवसथ्योत्पन्नदूरस्थाविपरिवर्तमानकर्मानुवादेन विधातुं शक्यते ŚāstrDī. 306.4 (*on* iii. 6.7); न तावदत्राख्यातेन होमानुवादेन मासः शक्यो विधातुं कालस्य पुरुषानिष्पाद्यत्वेनानुपादेयत्वात् VedāntKa. 8.5 (*on* i. 1.0); अग्निहोत्रादिविधिप्रयुक्तत्वेऽग्निहोत्रादिफलार्थिनैवाधानमनुष्ठेयं स्वविधिप्रयुक्तत्वे तु ब्राह्मणत्वादेः कर्तृविशेषणत्वेऽपि जातेरनुपादेयत्वाद् ब्राह्मणादिकर्तृकस्य प्रयोगस्याब्राह्मणादिना कर्तुमशक्तेः NyāySu.(So.) 914 27 (*on* ii. 3.4); 'मासमग्निहोत्रं जुहोती'त्यनुपादेये काले … होमस्यैव विधेयत्वं वाच्यम् … तत्र कर्मभेद इति निरस्तम्। कालवत् फलस्याप्यनुपादेयत्वेनात्रापि यज्ञादेरेव विधेयत्वस्य वाच्यत्वात् ŚivārkaMaDī. ii. 403.23 (*on* iii. 4.33); MīmāKau. ii. 90.4 (*on* ii. 3.25); देशस्यानुपादेयत्वात्तदुद्देशेन कर्मैवोपादेयम् MayūMāli. 744.8 (*on* x. 6.4); न च … एकस्यैव (नामकीर्तनविधेः) एतावन्ति फलानीति वर्णनमयुक्तमिति वाच्यम्।… फलस्यानुपादेयत्वेन … कर्मण एव पुनःपुनर्विधाने … पुनःश्रवणस्याभ्यासरूपत्वाभावात् LalitāSaBh. 239.22 (*on* 319); **3** not fit to be mentioned निर्वेदस्यामङ्गलप्रायस्य प्रथममनुपादेयत्वेऽप्युपादानं व्यभिचारित्वेऽपि स्थायिताभिधानार्थम् KāvyPra. 116.3.



**अनुपादेयत्वप्रसङ्ग** (anupādeyatva-prasaṅga) *m.* occasion for being what is not to be admitted or accepted श्रुतशास्त्रस्य जीवस्य तस्य जीवेश्वरभेदभ्रान्तौ श्रुतिरेव मूलमिति परमनिःश्रेयसार्थिभिर्वेदान्तानामनुपादेयत्वप्रसङ्गः ŚrutaPra. iB. 296.19 (*on* i. 2.6); (प्रत्यक्षे) बाधकप्रत्ययादेव विषयप्रच्यावनं युक्तम्। न प्रयोजनवैगुण्येनेति। मैवम्। प्रयोजनानुद्देशिनोऽनुपादेयत्वप्रसङ्गात् NyāySu.(Ja.) 98B. 8 (*on* i. 1.2)

**अनुपादेयत्वबुद्धि** (anupādeyatva-buddhi) *f.* thought (about something) as being unfit to be acquired निःस्पृहता विषयाणामनुपादेयत्वबुद्धिः VīraMi. 884.26 (*on* 3.159)

**अनुपादेयत्वमात्र** (anupādeyatva-mātra) *n.* mere state of not being fit to be mentioned पादाध्यायसङ्गतिः।… अनन्तरा तु निमित्तस्य इह गुणविधया भेदकत्वेऽपि अनुपादेयत्वमात्रेण प्रकरणान्तरतुल्यत्वात् प्रसङ्गरूपा MīmāKau. ii. 99.12 (*on* ii. 4.1)

**अनुपादेयत्वाभिप्राय** (anupādeyatvābhiprāya) *adj.* intended for (conveying) the state of not being fit to be considered (for performance) काले कर्म विधीयते न कर्मणि काल इति न्यायविद्वचनं तदनुपादेयत्वाभिप्रायम्। न पुनरविधेयत्वपरम् Aparā. 539.3 (*on* 1.253)

**अनुपादेयत्वावच्छिन्न** (anupādeyatvāvacchinna) *adj.* distinguished by the state of not being fit to be mentioned (separately) यद्यनिविशमानत्वेनानुपादेयस्थलेऽपि गुणस्यैव भेदकता, ततो 'मासमग्निहोत्रमि'त्यत्रापि तस्यैव भेदकत्वोपपत्तेः कृतं प्रकरणान्तरेण। अतोऽनुपादेयत्वावच्छिन्नं प्रति तावत् प्रकरणान्तरस्यैव भेदकतेति स्वीकर्तव्यम् MīmāKau. iii(2). 166.10 (*on* ii. 2.3)

**अनुपादेयत्वोक्ति** (anupādeyatvokti) *f.* statement about the state of not being fit to be mentioned (separately) एकत्वादेरनुपादेयत्वोक्तिस्तु यथाशक्त्युपबन्धप्रयोजकीभूतकृतिविषयत्वरूपोपादेयत्वनिषेधपरा MīmāKau. ii. 91.5 (*on* ii. 3.25)

**अनुपादेयत्वोद्घाटन** (anupādeyatvodghāṭana) *n.* exposition of inadmissibility or unacceptability यत्तु जैमिनेः (ब्रह्मसंन्यासयोः) तदुभयाभ्युपगमप्रदर्शकं सूत्रम्, तत् तदभ्युपगम एव तस्य सिद्धान्त इत्यस्य ज्ञापकमिति न अवधारयितुं शक्यम् … जैमिनिमतस्य परस्परविरुद्धतया अनुपादेयत्वोद्घाटनपरत्वेन अन्यथासिद्धेः PūrvottaVāNaMā. 240.7.

**अनुपादेयदेश** (anupādeya-deśa) *m.* region which cannot be considered (for performance) यदापि तदभावः (देशाभावः) तदापि तदाक्षेपकल्पनमेवानुपादेयदेशबाधापेक्षया युक्तमाश्रयितुम् BhāṭṭDī. iv. 228.16 (*on* xii. 1.7)

**अनुपादेयनामन्** (anupādeya-nāman) *adj.* whose name is not to be mentioned (अहो विरक्तो मुनिरन्यदीयः) अन्येऽविज्ञातत्वादाज्ञासारतयानुपादेयनामानः परे। तेषामयं शास्तृत्वेन संबन्धी अन्यदीयः SyādvāMañ. 10(7)

**अनुपादेयपञ्चक** (anupādeya-pañcaka) *n.* the group of five

(things) which cannot be considered or recognised ब्राह्मणः सुरां न पिबेत न पेया ब्रह्मवादिभिरिति निमित्तदेशकालफलसंस्कार्यानुपादेयपञ्चकव्यतिरेकात् … इतरत्र च तृतीयाविभक्तिश्रुतिवचनं विवक्षितलिङ्गस्यैव प्रतिषेधकम् TantrVā. 140.24 (*on* i. 3.7); 'सुराप्य' इत्यादिषु लिङ्गमविवक्षितम् ।— 'लिङ्गं च वचनं देशः कालोऽयं कर्मणः फलम् । मीमांसाकुशलाः प्राहुरनुपादेयपञ्चकम् ।' इत्यनुपादेयगतत्वात् Mitā. 326.15 (*on* 3.6); वधनिषेधे ब्राह्मणस्य भूतभाव्युपयोगाभावेन संस्कार्यत्वादनुपादेयपञ्चकव्यतिरेकेऽपि 'ब्राह्मणं न हन्यात्, ब्राह्मणो न हन्तव्यः' इत्यादौ … लिङ्गसंख्ययोरविवक्षा MīmāKau. i. 52.3 (*on* i. 3.7); उद्देश्यता चात्रानुपादेयपञ्चकसाधारणी ग्राह्या BhāṭṭDī. ii. 80.19 (*on* iv. 1.1); फलं च फलसंस्कार्यदेशकालनिमित्तलक्षणमनुपादेयपञ्चकमेव प्रकरणान्तरलक्षणप्रमाणस्य सहकारि MayūMāli. 176.18 (*on* ii. 3.12)

**अनुपादेयपञ्चपरत्व** (anupādeyapañcapara-tva) *n.* the state of being intended for five (things) which cannot be considered or recognised अनुपादेयपञ्चपरत्वमेव सौत्रफलपदस्य न तु फलसंस्कार्यमात्रपरत्वम् MayūMāli. 176.21 (*on* ii. 3.12)

**अनुपादेयफल** (anupādeya-phala) *adj.* having result which cannot be accepted or admitted 'मासमग्निहोत्रं जुहोति …' इत्यादौ तूभयसत्त्वात् कर्मान्तरविधिरिति । विविदिषन्तीत्यादावपि प्रकरणान्तरमनुपादेयफलं चास्तीति कर्मान्तरमापद्येत SiddhāTa. 27.13.

**अनुपादेयफलसंबन्ध** (anupādeyaphala-sambandha) *m.* relation with the result which cannot be accepted or admitted सर्वेभ्यः … प्रकरणान्तरे अनुपादेयफलसंबन्धे च न कर्मान्तरत्वम् । उक्तविषयाव्यवहितपरामर्शेन वाक्यस्य फलसंबन्धमात्रपरत्वात् SiddhāTa. 27.20.

**अनुपादेयमात्रोपलक्षणत्व** (anupādeyamātropalakṣaṇa-tva) *n.* the state of indicating all that which is not to be accepted सूत्रे फलशब्दस्यानुपादेयमात्रोपलक्षणत्वम् … अङ्गीकृत्य व्याख्येयम् MīmāKau. ii. 95.22 (*on* ii. 3.26)

**अनुपादेयमास** (anupādeya-māsa) *m.* month which cannot be considered (for performance) असंनिधानात्संनिधिकृतविपरिवृत्त्यभावेऽपि नामधेयकृततद्विपरिवृत्तिः संभवति । न च नाम्नाविपरिवर्तमानेऽपि तस्मिन्ननुपादेयमासविध्यसंभवात् विपरिवृत्तिरप्रयोजिकेति वाच्यम् MayūMāli. 175.5 (*on* ii. 3.11)

**अनुपादेयरूपगुणयोग** (anupādeyarūpaguṇa-yoga) *m.* connection with the form and property which cannot be considered (for performance) यत्र तु अनुपादेयरूपगुणयोगः यथा — 'भिन्ने जुहोती'त्यादौ तत्र कर्मविध्यवश्यंभावेऽपि प्रमाणान्तरेण देवताप्राप्तिसंभवात् तदनुवादेनाग्निहोत्रवाक्ये न देवताविधिः MīmāKau. i. 203.1 (*on* i. 4.4)

**अनुपादेयरूपत्व** (anupādeyarūpa-tva) *n.* the state of having the form which cannot be considered (for performance) अङ्गत्वेऽपि च कालस्य न त्यागोऽन्याङ्गवत् कुतः । अनुपादेयरूपत्वात्तस्मिन् कर्मविधिर्यतः ŚāstrDī. 467.16 (*on* vi. 2.7)

**अनुपादेयवचन** (anupādeya-vacana) *adj.* **i** whose statements or words are unacceptable ऐकान्तिकफलत्वनिर्धारणे हि सति तत्साधनानुष्ठानाय सर्वो लोकोऽनाकुलः प्रवर्तते, नान्यथा, अतश्चानिर्धारितार्थं शास्त्रं प्रणयन् मत्तोन्मत्तवदनुपादेयवचनः स्यात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 405.3 (*on* ii. 2.33); **ii** whose testimony is not acceptable (as reliable) न चैकदेशभावितोऽनुपादेयवचनः प्रत्यर्थीत्येतावदिह गम्यते Mitā. 144.2 (*on* 2.20); Subodhi. 9.2 (*on* 2.20)

**अनुपादेयवर्जित** (anupādeya-varjita) *adj.* devoid of what is unacceptable, i. e. below standard तेषां क्रमात् कुर्यादर्चनम् … भोगैः …। तत्तत्कालोचितैः सर्वैरनुपादेयवर्जितैः PāraS. 7.326.

**अनुपादेयविशेषण** (anupādeya-viśeṣaṇa) *n.* **A** attribute which is not to be mentioned (separately) अनुपादेयविशेषणं विशिष्टस्य पुंसो निर्देशात् NyāyMañ. i. 305.11; **B** attribute of one who is not to be mentioned or signified जातिवयसी विशेषणमुपादेयस्य अनुपादेयविशेषणमधिकारहेतुः PañcPā. 57.8 (*on* i. 1.1)

**अनुपादेयविशेषणविशिष्ट** (anupādeyaviśeṣaṇa-viśiṣṭa) *adj.* qualified by the attribute which is not to be mentioned (separately) भावार्थस्यैव विषयत्वेनान्वयः, अनुपादेयविशेषणविशिष्टस्यैव स्वर्गकामादेर्नियोज्यतयान्वय इति नियमो नोपपद्यते PrakaPañ. 391.12; TantrRaha. 32.3; अनुपादेयविशेषणविशिष्टस्योद्दिष्टस्य नियोज्यत्वेन … आर्थिकं निमित्तत्वमुच्यते NyāyRaMā. 198.4.

**अनुपादेयविशेषणविशेषित** (anupādeyaviśeṣaṇa-viśeṣita) *adj.* qualified by the attribute which is not to be mentioned (separately) अधिकार्यनुपादेयविशेषणविशेषितः । जीवन्वा स्वर्गकामो वा समानः काम्यनित्ययोः NyāyMañ. i. 329.7.

**अनुपादेयसमभिव्याहृत** (anupādeya-samabhivyāhṛta) *adj.* mentioned together with what cannot be considered (for performance) न च फलस्याविधेयत्वं द्वितीय एवोक्तमिति वाच्यम् । अनुपादेयसमभिव्याहृतासंनिधेः कर्मभेदकतया तत्र कर्मभेदसिद्ध्यर्थं फलस्यानुपादेयत्वमेव वक्तव्यं न त्वविधेयत्वम् MayūMāli. 347.20 (*on* iv. 1.2)

**अनुपादेयसंबन्ध** (anupādeya-sambandha) *m.* unacceptable relation आख्यातमनुपादेयसंबन्धवशेनाप्रकृते वर्तते TantrRa. 196.10; अनुपादेयसंबन्धे कर्मण एव विधेयत्वम् ŚivārkaMaDī. ii. 403.26 (*on* iii. 4.33)

**अनुपादेयसहकृत** (anupādeya-sahakṛta) *adj.* accompanied by that (ancillary rite) which cannot be undertaken (for performance) अनुपादेयसहकृतासंनिधेर्भेदकत्वेऽभिहिते फलमात्रप्रत्युदाहरणायोगात् सूत्रे फलग्रहणम् … उपलक्षणम् MayūMāli. 176.23 (*on* ii. 3.13)

**अनुपादेयसहाय** (anupādeya-sahāya) *m.* assistance of that (ancillary rite) which cannot be undertaken (for performance) संज्ञा हि कर्मान्तरबुद्धिं जनयन्त्यपि पूर्वबुद्धिविच्छेदमपि तावज्जनयति । अतः तदंशेऽनुपादेयसहायेन प्रकरणान्तरस्याप्युपपत्तिः MīmāKau. ii. 38.20 (*on* ii. 3.7)

**अनुपादेयस्थल** (anupādeya-sthala) *n.* case of that (ancillary rite) which cannot be undertaken (for performance) यद्यनिविशमानत्वेनानुपादेयस्थलेऽपि गुणस्यैव भेदकता, ततो 'मासमग्निहोत्रमि'त्यत्रापि तस्यैव भेदकत्वोपपत्तेः कृतं प्रकरणान्तरेण MīmāKau. iii(2). 166.8 (*on* ii. 2.3)

**अनुपादेयस्वभावत्व** (anupādeyasvabhāva-tva) *n.* the state of having the nature of what cannot be considered (for performance) यद्यपि देशादीन्यनुपादेयस्वभावत्वादुद्दिश्यन्ते तथाप्यप्राप्तत्वात्तेषामेव ज्ञायते विधेयत्वम् TantrVā. 625.5 (*on* ii. 3.26)

**अनुपादेयाङ्गत्व** (anupādeyāṅga-tva) *n.* the state of being ancillary rite which is not to be undertaken (for performance) यजमानैकत्वस्य कालादिवदनुपादेयाङ्गत्वेन त्यक्तुमशक्यत्वान्न ज्योतिष्टोमे यजमानस्य द्वित्वबहुत्वे संभवतः NyāyMāVi. 148.20 (*on* iii. 3.14)

**अनुपादेयाङ्गमात्रविषय** (anupādeyāṅgamātra-viṣaya) *adj.* having as its object (i. e. referring to) only ancillary rite which is not to be undertaken (for performance) इदमधिकरणं न कालमात्रविषयं किं तु प्रयोगविध्यनुपादेयाङ्गमात्रविषयम् MayūMāli. 467.14 (*on* vi. 2.7)

**अनुपादेयान्तरालगुण** (anupādeyāntarālaguṇa) *m.* intermediate subsidiary which is not to be undertaken (for performance) पुरोडाशद्वयस्या(न्या)नर्थतया एतद्विधिप्रयोज्यत्वाभावेन तदन्तरालस्यापि तत्प्रयोज्यत्वासंभवात् अनुपादेयान्तरालगुणानुसारेण तत्रैव प्रधानविधिः MayūMāli. 791.17 (*on* x. 8.19)

**अनुपादेयान्वय** (anupādeyānvaya) *adj.* having relation with that which is not to be undertaken (for performance) न च फलस्य अनुपादेयस्य सत्त्वात् कर्मान्तरत्वोपपत्तिः । अनुपादेयान्वयस्य विधेयस्यैव … प्रकरणान्तरन्यायोपयोगित्वेन प्रकृते तदभावेनाभेदकत्वात् MīmāKau. ii. 45.20 (*on* ii. 3.12)

**अनुपाधाय** (án-upādhāya) *ger.* not having expanded (the wings) प्रजा॒पतिः … सो॑ऽनुपसमु॒ह्यानुपाधा॒यो॑दपिपतिषत् ŚatBr. X. ii. 1.1.

**अनुपाधि** (an-upādhi) *m.* **1** absence of wrong means (i. e. suitable means) स स्वर्ग्यो भवति ब्रह्मचारी … दारानाहृत्य पुत्रानुत्पाद्यताननुपाधिभिर्वितत्येष्ट्वा … यज्ञैः KaṭhRuU. 1; **2** other than a conditioning factor सेयं व्यधिकरणेऽनुपाधौ गतिः TātpaṬ.(Vā.) 475.19 (*on* ii. 2.59); अर्थविशेष उपाधिस्तदन्तवाच्यः समानशब्दो यः । अनुपाधिरतोऽन्यः स्याच्छ्लाघादि विशेषणं यद्वत् Pradī iii. 1B.10 (*on* iii. 1.1); (अनूर्ध्वगतिता तत्र यद्युपाधिः खगस्य च) स उपाधिः साध्यानुगः साध्यव्यापको न भवतीत्यतोऽनुपाधिः NyāySu.(Ja.) 627B.2 (*on* iv. 2.15); GuruCandr. i. 193.21; *adj.* **1A** not having any delimiting adjunct ब्रह्मानुपाधि पूर्वत्र व्याख्यातम् BṛĀraUBhVā. v. 3.1; (आत्मा) प्रेमानुपाधिरसुखात्मनि नोपलब्धः । स प्रत्यगात्मनि क्रमेरपि नित्यसिद्धः SaṁkṣeŚā. 1.25 (i. 31.9); अहं हरिः … आद्यदेवो निरीहोऽनुपाधिः DevīBhāP. iii. 5.40; यदतुच्छमनायासमनुपाधि गतभ्रमम् । यत्नात्तदनुसंधानं कुरु YogVā. iv. 20.8; विज्ञाय देहमचिरं चिरतां सिसृक्षुः प्राचीकरत्तदनुया(पा)धिकलेवरेण EI. i. 334.8; आयतन्त भुवनान्यशेषतस्त्वय्यतस्त्वमनुपाधिरीश्वरः Yādavā. 17.106; विष्णोरप्यस्त्यभिख्या शिव इति, शुभतारूढिरत्रानुपाधिः TattvMu. 3.6; **1B** devoid of limitation, unlimited अनुपाधिरुपाहृतो विकासः कमलैर्यत्र विलासदीर्घिकासु NavaSāC. 5.14; भक्तिः (द्विधा भवेत्) तत्रानुपाधिः शुद्धा स्यात् BhaktiRa. 2.65; 2.66; (पौर्णमासी) धत्ते द्रागनुपाधि जन्म विधिना केनापि नाकम्पते UjjvaNīMa. 451.5; सः … अनुपाधिम् … अचलां भक्तिमधत्त शंकरे ŚivLī. 15.72; **2** not deceitful, cf. **अनुपाधिचरित्र.**

**अनुपाधिक** (anupādhi-ka) *adj.* [*f.* -ā] **1A** not having any delimiting adjunct (आत्मसंवित्तिः) सैव किं नानुपाधिका NyāyVi. 2.18; सोपाधिश्चैवमात्मोक्तो निरुपाख्योऽनुपाधिकः UpadeSā. 253.29 (comm. सर्वव्यवहारा-

तीतः); (त्वम्) सृष्टेः प्रागेक एवासीर्निर्विकल्पोऽनुपाधिकः AdhyāRā. iii. 3.20; भेदाभावेन चैकस्यैव ग्राह्यग्राहकभावमुपाधि(v.l. अनुपाधिक)मभिदधता विज्ञानवादवर्त्म संश्रितं स्यात् NyāyMañ. ii. 5.13; यदपि च क्रियादिकार्ये व्यभिचारादनुपाधिके व्युत्पत्तिरित्युक्तं तदयुक्तम् Kāśi. ii. 12.14 (*on* 5(1).15); **1B** not artificial i. e. natural, cf. **अनुपाधिकसामरस्य**; **1C** not having any conditioning factor, cf. **अनुपाधिकत्व** etc.; **2** unlimited, boundless तौ देवदेवौ परमप्रीतिमन्तौ परस्परम्। युवयोर्यादृशी प्रीतिर्दृश्यते ह्यनुपाधिका BṛDharmaP. i. 9.41; पुरुषशब्दोऽपि भगवत्पर एव ··· वसुः वसुदेवः स एव वासुदेवः तस्मिन् भगवत्पुरुषशब्दावनुपाधिकौ वर्तेते ŚaṅkaVi.(Ā.) 97.16; मार्दवम् ··· औद्धत्यनिषेधनम्। मानस्य पुनरौद्धत्यं स्वरूपमनुपाधिकम् TriṣaŚaPuC. iv. 5.274; तारत्वमन्द्रत्वादिप्रतीतिरप्यनुपाधिका SarvaDaKau. 93.5; नमयांचकार ··· शिरसा खरस्य सममैन्द्रकार्मुकम्। मनुवंशकेतुरनुपाधिकोज्ज्वलप्रथमानदिव्यरुचिभव्यदर्शनः Rāgh. 8.73.

**अनुपाधिकत्व** (anupādhika-tva) *n.* the state of not having any conditioning factor व्याप्तत्वानुपाधिकत्वयोः समनियमेऽपि व्याप्तिबोधानङ्गतयोपाध्यभावस्य लक्षणत्वानुपपत्तेरुक्तत्वात् NyāySu.(Ja.) 266B.11 (*on* ii. 1.2)

**अनुपाधिकप्रकाश** (anupādhika-prakāśa) *adj.* having unlimited brilliance अङ्गुलीयकम्। तदनु तदनुपाधिकप्रकाशं शिरसि वहन् प्रतिगृह्य सप्रणामम्। ··· बभौ हनूमान् Rāgh. 11.74.

**अनुपाधिकवैभव** (anupādhika-vaibhava) *adj.* possessed of limitless grandeur अदर्शि किमपि ज्योतिरनुपाधिकवैभवम्। तदर्थोपगतैर्ब्रह्ममधुभिद्वासवादिभिः SkandP. i(3B). 20.27.

**अनुपाधिकसामरस्य** (anupādhika-sāmarasya) *n.* equanimity of joy which is not artificial, i. e. is natural लीलारतोद्यदनुपाधिकसामरस्यलीनेष्वशेषकरणेषु ···। यूनां ययुर्बधिरकर्णपुटोपजापसापत्न्यमेव दयिताजनसीत्कृतानि ŚrīKaC. 15.29.

**अनुपाधिकृत** (an-upādhikṛta) *adj.* not rendered such as having a delimiting adjunct परमार्थतोऽनुपाधिकृतं च तत्त्वमेकमेवाद्वितीयमुपादेयम् ··· इष्यते PraśnaUBh. 297.18 (*on* 6.3)

**अनुपाधिकोक्ति** (anupādhikokti) *f.* speech not having any delimiting adjunct अनुपाधिकोक्तिरधिदैववती जगती स्थितिप्रलयसर्गवती Acyutarā. 5.33 (comm. निरुपाधिकं वचः वेदा इत्यर्थः)

**अनुपाधिचरित्र** (anupādhi-caritra) *n.* undeceitful behaviour or conduct वृत्तमनुपाधिचरित्रम् VīraMi.(Paribhāṣā.) 62.6.

**अनुपाधिता** (anupādhi-tā) *f.* the state of not having any conditioning factor अनौपाधिकसंबन्धिता हि व्याप्तिः सहोपाधिता चानुपाधिताविरहरूपैव KhaṇḍanKhā. 807.15.

**अनुपाधित्व** (anupādhi-tva) *n.* **A** the state of not being a conditioning factor इदं ह्युपाध्युद्भावनं वा स्यात्, व्यापकानुपलब्ध्या सत्प्रतिपक्षत्वं वा ··· स्वरूपयोग्यतां प्रति सहकारियोग्यताया अनुपाधित्वात् NyāyKuA. i. 88.1; न विशेषस्य विशेषं प्रत्येव प्रयोजकत्वे सामान्यं प्रत्यनुपाधित्वात् Kiraṇā. 103.3; साधनाव्यापक इत्युक्ते पुनस्तस्य सावयवत्वव्यापकत्वादनुपाधित्वं निरुपाधिकसाध्यसंबन्धं चोभयम् TārkiRa. 67.5; व्यतिरेकासिद्धेः उभयोरनुपाधित्वम् TarkSaṁ.(Ā.) 4.23; न च वस्त्वन्तरसाधर्म्यादनुमानं प्रसरति ··· संबन्धिनः सर्वाकाशदेशसंबन्धेऽनुपाधित्वात् NyāyKu. 151.4; व्यतिरेकेऽसाधारणत्वं च पक्षेतरत्वस्यानुपाधित्वे बीजम् TattvCin. i. 315.3; ii(1). 401.3; ii(2). 74.10; शाकाद्याहारपरिणतेरप्यनुपाधित्वेन मैत्रीतनयस्य श्यामत्वमनुमीयेत NyāySiA. 232.1; पक्षेतरत्वेनानुपाधित्वम् NyāySu.(Ja.) 252A.6 (*on* ii. 1.2); कल्पितात्मभेदसद्भावान्नैवमिति चेन्न, कल्पितात्मनां पक्षनिक्षिप्ततया तस्यानुपाधित्वात् Vādā. 6.5; साधनव्यापकत्वनिश्चयादेवानुपाधित्वं ज्ञेयम् Upask. 395.14 (*on* ix. 2.2); (भ्रमज्ञानस्य) तस्यापि ··· साधनव्यापकत्वेनानुपाधित्वात् AdvaiSi. 446.4; पक्षेतरतुल्यत्वेन पर्वतावयववृत्त्यन्यत्वादेः यथोक्तमणिवाक्ये अनुपाधित्वमुक्तम् GuruCandr. i. 194.17; LaCandr. 329.28; सकर्तृकत्वं हि साधनाभिमतस्य जन्यत्वस्यापि व्यापकमिति साधनव्यापकत्वात् अनुपाधित्वम् MānaMe. 30.2; **B** the state of not having any delimiting adjunct गौणलाक्षणिकविवेकश्च सोपाधित्वानुपाधित्वाभ्यामेवास्तु TattvCin. iv(2). 619.2; अपौरुषेये वेदे तदभावादनुपाधित्वम् NyāySu.(Ja.) 5B.11 (*on* i. 1.1)

**अनुपाधित्वज्ञान** (anupādhitva-jñāna) *n.* knowledge of the state of not being a conditioning factor तेषामनुपाधित्वज्ञानं भूयोदर्शनाधीनसाध्याव्यापकत्वज्ञाने सतीत्येतदर्थं भूयोदर्शनापेक्षा TattvCin. ii(1). 189.4.

**अनुपाधित्वसंबद्ध** (anupādhitva-sambaddha) *adj.* connected with the state of not being a conditioning factor न हि यद्येन सोपाधिसंबद्धं तत्तेनानुपाधित्वसंबद्धं संभवति TattvCin. ii(1). 401.2.

**अनुपाधिपरिच्छिन्न** (an-upādhiparicchinna) *adj.* not bounded by any delimiting adjunct घटाकाशादुपाधिपरिच्छिन्नादनुपाधिपरिच्छिन्न आकाशोऽन्यः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 57.1 (*on* i. 1.17)

**अनुपाधिप्रियत्व** (anupādhipriya-tva) *n.* the state of being one to whom the undeceitful are dear सद्गुणानुवादेनानुपाधिप्रियत्वं तादात्म्यं च विधीयते NyāySu.(Ja.) 656A.10 (*on* iv. 4.7)

**अनुपाधिप्रियसद्गुणात्मन्** (anupādhipriyasadguṇātman) *adj* having unlimited lovable good virtues नमः ··· पुरुषोत्तमाय। भक्तानुकम्पादतिशुद्धसंविद्दात्रेऽनुपाधिप्रियसद्गुणात्मने AnuVyā. 73B.8 (*on* 4.4)

**अनुपाधिरमणीय** (anupādhi-ramaṇīya) *adj.* beautiful without limitation अनुपाधिरमणीयो देश एषः PraboCan. 6.5 (101.11)

**अनुपाधिरम्या** (anupādhi-ramyā) *adj.* (*f.*) charming without any extraneous elements (such as ornaments etc.), i. e. naturally beautiful हरेरभिख्यामनुपाधिरम्यां विलोचनैर्वीतनिमेषविघ्नैः। आस्वादयन्त्यस्सुदृशस्तदानीमयत्ननिष्पीतसुधा इवासन् Yādavā. 13.69 (comm. भूषणाद्युपाधिं विशेषणं विनैव मनोज्ञाम्)

**अनुपाधिसुवत्सला** (anupādhi-suvatsalā) *adj.* (*f.*) who is affectionate without any reason, i. e. naturally affectionate भवति भवती विश्वस्यैवानुपाधिसुवत्सले CaitaCa. 123.21(5)

**अनुपाध्याय** (an-upādhyāya) *m.* other than a teacher or preceptor नाषडङ्गविदत्रासीत्सदस्यस्तस्य धीमतः। नाव्रतो नानुपाध्यायो न च वादाक्षमो द्विजः MahāBhā. xiv. 90.25.

**अनुपान** (anu-pāna) *n.* [JaineVyā. 233.7 (*on* iii. 4.104); GaṇRa. 6.366(397); DEBRU. 209] **A** drink taken after (eating something), i. e. after-draught (in general) स हेभ्यं कुल्माषान्खादन्तं बिभिक्षे ··· एतेषां मे देहीति होवाच। तानस्मै प्रददौ। हन्तानुपानमिति ChāndoU. i. 10.3 (*but* MW. drink to be had near at hand); BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 401.5 (*on* iii. 4.28); रोहिण्यां प्रथितैर्मांसैर्माषैरन्नेन सर्पिषा। पयोऽनुपानं दातव्यमानृण्यार्थं द्विजातये MahāBhā. xiii. 63.6; सा कापि स्वप्नविधौ दृष्टा च मधुश्च यत् समायातः तदिदं मम लीढमधोरनुपानं तप्तदुग्धेन ViddhaŚā. 1.26; भक्ष्यभोज्यानुपानैश्च यावत्पूजाक्षतैर्नरैः। महेश्वरं पुरस्कृत्य भक्तिः सा लौकिकी SkandP. v(1). 7.11; विविधान्यनुपानानि पुरुषाः ··· ब्राह्मणेभ्यो ददुः BrahmP. 47.65; घृततैलानुपानानि मधुमांसरसासवम्।··· एवमादीनि चान्यानि द्रव्याणि ···। नरकेषु ध्रुवं गच्छेद्यो हरेत पुमान्बलात् BhaviP. 284A.25 (i. 101.16); इदमनुपानमपि गृहाण ŚivārkaMaDī. ii. 401.27 (*on* iii. 4.28); न तैलदध्यनुपानम्। भोजनान्ते तैलं दधि वा यथा भवति तथा नाश्नीयात् VīraMi.(Āhnika.) 521.1; **B** (Medi.) drink to be taken after or along with meals or as a medicine, fluid vehicle in medicine किं योनयः कति स्नेहाः ···। कालानुपाने के कस्य CaraS. i. 13.4 (1941 Ed.); सप्तमे त्वन्नकाले तथाविधानामेव शालीनाम्।··· ओदनमुष्णोदकानुपानम् ··· मुद्गयूषेण भोजयेत् CaraS. i. 15.16 (1941 Ed.); यस्यानुपानं तु हितं भवेद्यत्तस्मै प्रदेयं त्विह मात्रया तत् SuśruS. i. 46.420; यथोक्तेनानुपानेन सुखमन्नं प्रजीर्यति SuśruS. i. 46.436; i. 46.438; कोऽत्र खल्वस्याहारं पचति, वातः पित्तं श्लेष्मानुपानं वेति BhelaS. 80.22 (4.4); 46.27 (1.27); अनुपानमुष्णमुदकं घृतस्य तैलस्य यूषमिच्छन्ति KāśyaS. 17B.7; 30B.24; अनुपानं तु सलिलमेव श्रेष्ठं सर्वरसयोनित्वात् AṣṭāSaṁ. i. 67.2 (1.10); i. 67.17 (1.10); अनुपानं हिमं वारि यवगोधूमयोर्हितम् AṣṭāHṛ. i. 8.47; i. 8.51; iv. 1.78; उपयुज्य चानुपानं यूषम् (वातशोणितं जयति) SiddhYo. 23.39; तस्मिन्परिणते च माहिषरसमनुपानं दद्यात् Hastyāyur. 68.20 (1.9); 594.10 (4.5); भोजितस्यानुपानाय सुराप्रस्थः प्रकीर्तितः AśvaVai. 11.20; 13.68; 25.5; अनुपानं ततः कुर्यादेरण्डशृतमन्वहम् ŚārṅgaS. ii. 5.12; ii. 6.161; ii. 11.66; (रसः) अनुपानेन भुञ्जीत पर्णखण्डिकया सह RasPraSu. 1.143; 4.44; बाकुचीचूर्णकर्षैकं धात्रीफलरसप्लुतम्। अनुपानं लिहेन्नित्यं स्याद्रसो हेमसुन्दरः RaseCin. 8.14 (79.12); (रसचूडामणिम्) प्रसूतिवाते सामे वा सानुपानैः प्रयोजयेत् RaseCin. 9.37 (125.15); वातेऽनुपानं स्निग्धोष्णम् MadaPāNi. 79.2; शुण्ठ(? ण्ठ्य)म्भसोऽनुपानं स्यादाम्राणामतिभक्षणे BhāvPra.(Bhā.) 6(7).14.

**अनुपानक** (anupāna-ka) *n.* after-draught or fluid vehicle in medicine चूर्णावलेहगुटिकाकल्कानामनुपानकम्। वातपित्तकफातङ्के त्रिद्व्येकपलमाहरेत् ŚārṅgaS. ii. 6.4; BhāvPra.(Bhā.) 7(2).17; चूर्णीकृत्य च तत्सर्वं पर्पट्याश्चानुपानकम्। अष्टादश च कुष्ठानि निहन्त्येव न संशयः RasPraSu. 3.51.

**अनुपानकर्मन्** (anupāna-karman) *n.* procedure or process of drinking after अथानुपानकर्म प्रवक्ष्यामि CaraS. i. 27.322 (1922 Ed.)

**अनुपानतस्** (anupāna-tas) *adv.* **Ai** due to drinking after विरुध्यन्ते परस्परम्। भिन्नांशेऽपि मध्वाज्ये दिव्यवार्यनुपानतः AṣṭāHṛ. i. 7.39; **Aii** according to the process of *anupāna* आतुरः ··· रसम् ···। पर्णखण्डे धृतं सूतं जग्ध्वा (v.l. जग्धा) स्यादनुपानतः RasRaSa. 11.120; 14.95; **B** due to (consumption of) after-draught द्रव्यान्तराविरोधित्वात् सरत्वाच्चानुपानतः। क्षीरं भक्तोत्तरं

पथ्यम् BhojanKu. 130.11.

**अनुपानत्क** (an-upānatka) *adj.* not wearing foot-wear, bare-footed भूम्यनधिष्ठानं च । अनुपानत्कस्य यावज्जीवम् KātyŚS. xv. 8.30; पत्तिकावनुपानत्कौ सौकुमार्यात्क्रमासहौ । यास्यतः कथमध्वानम् JātaMā. 63.24 (9.74); न यायादनुपानत्कः MṛgendraT. iv. 1.63 (comm. नग्नपादः); तपोऽयमनुपानत्कः पादचारी विवाहनः MahāP. 39.193; रथ्याप्रसर्पण इति प्रशब्दादनुपानत्कस्यैवाचमनम्, न सर्वत्र BālaKrī. i. 133.12 (*on* 1.195); अनुपानत्कायोपानहौ प्रयच्छति PārāSū. 78.21; रमते स्म न त्वामिषेऽनुपानत्क इवापमार्गे DvyāśraKā. 20.24 (comm. पादुकारहितः)

**अनुपानत्कगुरु** (anupānatka-guru) *m.* bare-footed teacher नृपः …। प्रयाणैः पञ्चगव्यूतैः पादचारेण सोऽन्यदा । अनुपानत्कगुरुणा प्रापोपवलभि द्रुतम् PrabhāC. 211.23.

**अनुपानपट्टक** (anupāna-paṭṭaka) *n.* drinking plate, DBHS.

**अनुपानप्रतिग्रह** (anupāna-pratigraha) *m.* receiving or accepting the water (as a drink after eating) तेन चेभ्येनोच्छिष्टेभ्य आदाय दत्तान्कुल्माषान् परिगृह्यानुपानप्रतिग्रहमिभ्येनार्थित उच्छिष्टं मे पीतं स्यात् इति वदन् BrahmSūBh.(Rā.) 698.18 (*on* iii. 4.28)

**अनुपानप्रयोग** (anupāna-prayoga) *m.* employment of *anupāna* (as medicine) अनुपानप्रयोगेण सर्वरोगान्निहन्ति च । अभ्रसत्त्वगुणा वक्तुं शक्यते न समाशतैः RasPraSu. 5.53.

**अनुपानप्रयोगतस्** (anupānaprayoga-tas) *adv.* due to the employment of *anupāna* (as medicine) जयेद् बहुविधान् रोगाननुपानप्रयोगतः RasPraSu. 4.46.

**अनुपानप्रयोजन** (anupāna-prayojana) *n.* purpose of an after-draught सुखोदकानुपानं दद्यात् । अनुपानप्रयोजनं त्वन्नपाने द्रवीकृतोऽस्याहारोऽन्तर्भूतोऽभिन्नसंघातः सम्यक्पाकमुपगच्छति Hastyāyur. 634.16 (4.13)

**अनुपानबल** (anupāna-bala) *n.* [Abl.] due to the force of fluid vehicle in medicine यथा तैलं जले क्षिप्तं क्षणेनैव प्रसर्पति । अनुपानबलादङ्गे तथा सर्पति भेषजम् ŚārṅgaS. ii. 6.5 (comm. अनु पश्चात् पानम् । औषधभक्षणोपरि यत्पीतं तत्); BhāvPra.(Bhā.) 7(2).18.

**अनुपानमञ्जरी** (anupānamañjarī) *f.* title of a work, pw.

**अनुपानविधि** (anupāna-vidhi) *m.* method of drinking after यद्यदस्य हितं यदेव रुचिकृद्यदस्य सात्म्यादिकम् । तत्तत्सर्वमिहानुपानविधिना योज्यं भिषग्भिस्सदा KalyāKā. 5.42.

**अनुपानविशेष** (anupāna-viśeṣa) *m.* particular type of *anupāna* तत् सत्त्वं पारदेन समन्वितम् ।… अनुपानविशेषेण सर्वरोगान्निहन्ति RasPraSu. 5.89.

**अनुपानसम** (anupāna-sama) *adj.* equal to an after-draught सद्योऽभ्यङ्गो गुरुतरः कालदोषं बलं प्रति । शरीरानुगतः स स्यादनुपानसमो गुणैः Hastyāyur. 81.29 (1.12)

**अनुपानह्** (an-upānah) *adj.* not having any foot-wear अनारोग्यमनायुष्यं चक्षुषोरुपघातकृत् । पादाभ्यामनुपानद्भ्यां सदा चङ्क्रमणं नृणाम् SuśruS. iv. 24.73 (comm. पादत्राणरहिताभ्याम्); BhāvPra.(Bhā.) 5.239; सः … । हरेत्क्षुधां क्षुधार्तानामुपानद्दोऽनुपानहे SkandP. iv. 12.21; एतेऽनुपानहोऽहं तु परिधास्याम्युपानहौ TriṣaŚaPuC. i. 6.18.

**अनुपानहिक** (an-upānahika) *adj.* not wearing any foot-wear, bare-footed सर्वं तज्ज्वलितं दृष्ट्वा नग्नक्षपणकास्तदा ।… अनुपानहिकाश्चैव नष्टाः सर्वे दिशोदश SkandP. iii(2). 38.25.

**अनुपानादि** (anupānādi) *adj.* after-draught etc. व्यज्यत इति व्यञ्जनं चानुपानादि रसोऽत्राभिप्रेतः AbhinBhā. i. 293.12 (*on* 6.35)

**अनुपानान्वित** (anupānānvita) *adj.* coupled with an after-draught पेयानि क्षीरपूर्वाणि अनुपानान्वितानि च । विनिवेद्य च देवाय विन्यस्तान्योदनोपरि PāraS. 18.387.

**अनुपानार्थे** (anupānārtha) *m.* [Loc.] for the sake of drinking after (postprandially) अरिष्टांश्चानुपानार्थे मेदोमांसकफापहान् । अतिस्थौल्यविनाशाय संविभज्य प्रयोजयेत् CaraS. i. 21.27.

**अनुपानार्थम्** (anupānārtham) *adv.* for the sake of drinking after प्रदद्यात् … ज्वरिताय ज्वरापहान् ।… रसान् …। घर्माम्बु चानुपानार्थं तृषिताय प्रदापयेत् CaraS. vi. 3.194 (1941 Ed.)

**अनुपानीय** (anu-pānīya) *n.* drink to be had near at hand, MW.; *adj.* fit to be drunk after, serving as a liquid vehicle of medicine, MW.

**अनुपानीय** (an-upānīya) *ger.* not having known तत्र च पानीयार्थं जहावभीष्टं नृपोऽनुपानीयार्थम् YudhiVi. 5.64 (comm. अर्थम्…न उपानीय ज्ञात्वा)

**अनुपानीया** (anupānīyā) *f.* name of the *ṛcs* (ṚV. vi. 47.1–4 as the drinking-after verses) स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायमितीन्द्रस्यैन्द्रीरनुपानीयाः शंसत्येताभिर्वा इन्द्रस्तृतीयसवनमन्वपिबत्तदनुपानीयानामनुपानीयात्वम् AitBr. 13.14 (390) (*but* PW. *adj.*); BṛDe. 5.110.

**अनुपानीयात्व** (anupānīyā-tva) *n.* the state of being the *ṛcs* known as *anupānīyā* स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायमितीन्द्रस्यैन्द्रीरनुपानीयाः शंसत्येताभिर्वा इन्द्रस्तृतीयसवनमन्वपिबत्तदनुपानीयानामनुपानीयात्वम् AitBr. 13.14 (390)

**अनुपाप** (anu-pāpa) *n.* minor sin or offence कर्मणस्तस्य पापस्य फलं घोरमवाप्नुहि । अनुपापेन दत्तस्य दुरिष्टस्येव कर्मणः Rāmā. iii. 540*(4); cf. **अनुपातक.**

**अनुपाय** (anupā-ya) *ger.* [P. vi. 4.69] having partaken of (*lit.* drunk) subsequently महाव्याहृतिभिस्तिसृभिरेकैकया (मधुपर्कम्) प्राश्य । अनुपाय चतुर्थम् । ब्राह्मणायोच्छिष्टदानम् । सर्वपानं वा ŚāṅkhaŚS. iv. 21.15 (comm. समस्ताभिस्तिसृभिर्महाव्याहृतिभिश्चतुर्थं पिबेत् । प्राशनत्रयस्य पश्चान्मधुपर्कशेषस्य कियतोऽपि पानं कृत्वा ततः)

**अनुपाय** (an-upāya) *m.* **1** absence of joining in or accompanying (in chanting) प्रतिहारस्य चानुत्सादमनुपायाच्च निधनस्य NidāSū. 34.12 (2.8); तत्र निन्दा यदनुपायान्निधनानामभिव्याहारः NidāSū. 132.3 (8.1); **2A** improper or wrong means सर्वत्यागे च यतते …। ततो मोक्षे प्रयतते नानुपायादुपायतः MahāBhā. iii. 200.49; v. 34.6; लोभाद्धर्मं विप्रजहाति यः । कामार्थावनुपायेन लिप्समानो विनश्यति MahāBhā. v. 122.34; सौभद्रः परवीरहा । अनुपायेन संग्रामे युध्यमानो विनाशितः MahāBhā. vii. App. I. 8(8); xii. 89.12; xiv. 13.12; अविशेषानुपायाभ्यां सङ्गादभ्यवपाततः ।… विपरीतं प्रवर्तते BuddhaC. 12.24; 12.30; प्रोक्षणानशनाग्निहोत्र° … °हुताशनप्रवेशादयः समारम्भाः प्रोच्यन्ते ह्यनुपायाः (मोक्षे) CaraS. iv. 5.10 (1941 Ed.); अनुपायो हि श्रावकयानं बुद्धत्वस्य न चानुपायेन चिरमपि प्रयुज्यमानः प्रार्थितमर्थं प्राप्नोति MaYānaSū. 4.13–14 (1.9); (वेश्या) न चानुपायेनार्थान् साधयेदायतिसंरक्षणार्थम् KāmSū. 306.10 (6.1); पुत्र विनष्टावावाम् । किं कारणम् । अनुपाय एषः Tantrākhyā. 47.21; 54.18; PañcT. 1.123(1) (123.3); 1.158(56) (161.4); तस्मादनुपायः सुखस्य भोगाभ्यासः YogBh. 76.1 (*on* 2.15); संसारात्तरणे जन्तोरुपायो ज्ञानमेव हि । तपो दानं तथा तीर्थमनुपायाः प्रकीर्तिताः YogVā. ii. 10.22; **2B** absence of an expedient, means or remedy (महीपतिः) पश्येदुपायान् विविधैः क्रियापथैर्न चानुपायेन मतिं निवेशयेत् MahāBhā. xii. 120.52; xii. 196.11; न चायमनुपायेन शक्यस्तरितुमर्णवः Rāmā. vi. 4.69; न हि सर्वे व्याधयो भवन्त्युपायसाध्याः, न चोपायसाध्यानां व्याधीनामनुपायेन सिद्धिरस्ति CaraS. i. 10.5 (comm. अभेषजेन); प्रज्ञापारमिता …। अनुपायेन दूरं सा सनिमित्तोपलम्भतः । उपायकौशलेनास्याः सम्यगासन्नतोदिता AbhisaAlaṅ. 3.2; **2C** not a means, other than a means (for acquiring something) यतोऽस्य प्रकरणस्येदं प्रयोजनमिति [प्रदर्शने प्रयो]जनविशेषं प्रति उपायतां प्रकरणस्य निश्चित्यानुपाये प्रवृत्त्यसंभवात् प्रेक्षावतां तदर्थितया प्र[करणश्रवणादौ प्रवृत्तिः] स्यादिति तदभिधानस्यार्थवत्ता वर्ण्यते HetuBiṬ. 1.25; अनुपाये चेन्नियुज्यते न स्वर्गकामो नियुक्तो भवति BrahmSi. 148.17; प्रकरणात् लघुतर उपायः प्रयोजनस्य, अनुपाय एव वा प्रकरणं संभाव्येत NyāyBiṬ. 14.6 (*on* 1.1); सर्वोपायोऽनुपायः स्यादुपेयावसितौ यतः । स्वोपेयार्थप्रसिद्धौ च नोपायानामुपायता BṛĀraUBhVā. ii. 4.310; नियोगस्य …। तस्य ह्यनुपाये कामिनं नियुञ्जानस्य किमिव हीयेत Kāśi. ii. 12.11 (*on* 5(1). 15); NayaVi. 24.6 (*on* i. 1.1); घटे विकल्पयितव्ये अनुपायो विषयश्च घटशब्दः किमिति नियमतः स्मर्यते NyāyVārPari. 550.9; स्वापेक्षितफलसाधनमजानन्तः (पुरुषाः) … अनुपायेषु उपायभ्रान्त्या प्रण(न)ष्टा भवेयुः GītāBh.(Rā.) 127.3 (*on* 2.45); *adj.* **1** not containing *stobha* with *vā* (*lit.* not containing the *upāya*, i. e. an appendage or the syllable *vā*) तस्य देवतासु सोपायं स्तोभमाहरेदनुपायं पादायाभ्यस्येत् DrāhyŚS. ii. 2.30 (comm. अत्रोपायशब्देन स्तोभान्तर्गतो वाशब्दोऽभिधीयते); **2A** devoid of an expedient, means or remedy सुवयस्यानपायस्य (v. l. अनयस्यानुपायस्य) संयुगे परमः क्रमः MahāBhā. ii. 16.4; vii. 157.5 (v.l.); कथमनुपायमुपेयं शक्यते कथयितुम् Bṛha. 252.7 (*on* i. 1.5); आगमग्रहणं च निदर्शनार्थम्, अनुपायस्य ज्ञानस्य तेषामसत्त्वात् NyāyMañ. i. 99.2; (शून्यवादिनः) अनुपायस्य हि कथं साध्यसिद्धिर्भविष्यति Kāśi. ii. 72.15 (*on* 5(1). 128½); न हि तत्र फलकामो नियोज्यः येनानुपायं कार्यं कार्यतया न बुध्येत NyāyRaMā. 105.24; **2B** not requiring any expedient or means तिर्यग्योनिषु पुनरनावृतत्वात् स्त्रीजातेश्च, ऋतौ यावदर्थं प्रवृत्तेरबुद्धिपूर्वकत्वाच्च प्रवृत्तीनामनुपायः प्रत्ययः KāmSū. 17.17 (1.2); सुगतस्य … अनुपायस्य परार्थसंपत्तिर्न संपद्यत इति तदनु वाच इत्यनेन परार्थोपायसंपदुक्ता DharmoPra. 2.33.

**अनुपायक** (anupāya-ka) *adj.* not having any means शत्रुणा बाध्य-

मानो हि स्वयं वाप्यनुपायकः। गुणहीनं रिपुं ज्ञात्वा श्रयेदन्यं गुणाधिकम्।··· सोऽन्यसंश्रयः Mānaso. ii. 15.953.

**अनुपायज्ञ** (an-upāyajña) *adj.* not knowing of any expedient or means दस्यवो लुब्धाः ···। राजपुत्रं ततो जह्रुः सुवर्णष्ठीविनं बलात्। गृह्यैनमनुपायज्ञा नयित्वाथ वनं ततः MahāBhā. vii. App. I. 8 (321)

**अनुपायतस्** (anupāya-tas) *adv.* **1A** by unfair means अलुब्धाश्चैव कौन्तेयाः कृतवन्तश्च दुष्करम्। न चापि केवलं राज्यमिच्छेयुस्तेऽनुपायतः MahāBhā. iv. 47.7; **1B** through improper or unfair means क्लेशप्रहाणाय च निश्चितेन कालोऽभ्युपायश्च परीक्षितव्यः। योगोऽप्यकाले ह्यनुपायतश्च भवत्यनर्थाय न तद्गुणाय Saund. 16.49; परित्राणं हि बुद्धत्वम् ···। उपद्रवेभ्यः सर्वेभ्यो अपायादनुपायतः। सत्कायाद्धीनयानाच्च तस्माच्छरणमुत्तमम्। अनेन ··· उपद्रवादिपरित्राणाद् विस्तरेण MaYānaSū. 34.24 (9.8); **1C** from the absence of means, without any means अक्षयित्वं च दोषाणां नित्यत्वादनुपायतः।··· परिकल्पयेत् PramāVār. 2.143 (Bh. उपायः क्षये नास्ति नोपलभ्यते); मोक्षः पितामहेनोक्त उपायान्नानुपायतः BrahmP. 237.40; अभावाद्भावो न जायतेऽदृष्टत्वात्। अन्यथानुपायतो विद्याद्यर्थसिद्धिः स्यात् VedāntPāSau. 199.8 (*on* ii. 2.27); **2** because of non-admittance or non-acceptance तद्व्याप्तिव्यतिरेकाभ्यां मतं सामान्यदूषणम्। समानपरिणामे न तदेकस्यानुपायतः NyāyVi. 2.188 (Vivaraṇa अनुपायतः अनभ्युपगमात्)

**अनुपायता** (anupāya-tā) *f.* **A** the state of not being a means उपायस्यानुपायतोपालम्भो न रूपाय गौरवम् PariVṛ.(Sī.) 140.15; **B** the state of not having any means (of earning a livelihood) वैकुण्ठपते ··· अनुपायतापन्नजनोपकारिणे।··· नमो नमस्ते BṛBrahmaS. i. 2.117.

**अनुपायत्व** (anupāya-tva) *n.* **Ai** the state of not being a proper means (of desired object) वैकल्यतो विरोधादनुपायत्वात्तथाप्यनुपदेशात्। न श्रावकयानमिदं भवति महायानधर्माख्यम् MaYānaSū. 4.6 (1.9); 4.13 (1.9); अनुपायत्वात् श्रावकयाने न बुद्धत्वं प्राप्तम् MaYānaSū. 5.16 (1.12); BrahmSi. 111.13; दुःखस्य ··· शक्यसमुच्छेदत्वेऽपि च शास्त्रविषयस्य ज्ञानस्यानुपायत्वाद्वा सुकरस्योपायान्तरस्य सद्भावाद्वा SāṃkhyaTaKau. 11.1 (*on* 1); केवलश्रवणमनननिदिध्यासनानामात्मप्राप्त्यनुपायत्वमुक्त्वा यमेवैष आत्मा वृणुते तेन लभ्य इत्युक्तम् BrahmSūBh.(Rā.) 10.8 (*on* i. 1.1); **Aii** the state of not being a means (of knowledge) स्यादनुपायत्वं (वेदार्थे) वृद्धव्यवहारस्य यदि पदार्थान्यत्वं स्यात् Bṛha. 382.7 (*on* i. 1.25); धर्मे प्रतीयमाने वेदेन कथमित्याकाङ्क्षायामर्थगत एव विचारः ··· इत्याक्षिप्येत, न तु प्रथमपादगतः प्रमाणाप्रमाणविचारः, वाक्यार्थावगतावनुपायत्वात् TātpaṬ.(U.) 28.19 (*on* 1.126); सत्यादप्यनुपायत्वाद्धटान्नाग्निर्हि गम्यते BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 896; 768; वाक्यार्थप्रतिपत्तौ हि पदानामनुपायत्वे तदन्यथानुपपत्त्या, वाक्यमेकं तदुपायभूतं कल्प्यते PrakaPañ. 377.12; 394.18; चक्षुष्मतापि बधिरेण रूपमात्रं न शब्दः अनुपायत्वात् Kāśi. i. 288.19 (*on* 4.244½); आनन्दो ब्रह्मेति। पुनर्वस्तुतत्त्वं प्राप्य स्थित इति तु केचिद् व्याचक्षते। तत्र। पञ्चमस्य (कोशस्य) तत्रानुपायत्वात् VaiyāBhū. 253.25 (*on* 67); **Bi** the state of not being (i. e. not admitting) (proper) means (to be real) अधिकारोऽनुपायत्वात् न वादे शून्यवादिनः ŚlokaVār. 5(2). 129 (249.5); **Bii** the state of not having any means (of livelihood) ततोऽहमनुपायत्वात् ··· अगतिः। छायामाश्रित्य वर्तेऽहं त्वदीयां तापहारिणीम् LakṣmīT. 50.217.

**अनुपायद्वार** (anupāya-dvāra) *n.* [Inst.] through improper or unfair means उपायक्रमेण प्रवृत्तस्य सिद्धिः अनुपायद्वारेण प्रवृत्तस्य नाश इत्येवं नायकप्रतिनायकत्वेनार्थानर्थोपायव्युत्पत्तिः कार्या Loc. 149.7 (*on* 3.14)

**अनुपायपरित्राणत्व** (anupāyaparitrāṇa-tva) *n.* the state of being a protection from wrong paths (i. e. faiths) अनुपायपरित्राणत्वं तीर्थिकदृष्टिव्युत्थापनात् MaYānaSū. 35.3 (9.8)

**अनुपायपूर्व** (an-upāyapūrva) *adj.* not preceded by, i. e. not regulated by proper means संग्रग्रहस्य ···। सम्यङ्निमित्तं मनसा त्ववेक्ष्यं नाशो हि यत्नोऽप्यनुपायपूर्वः Saund. 16.67.

**अनुपायपूर्वम्** (anupāyapūrvam) *adv.* without (employing) the proper method beforehand आर्द्राच्च काष्ठाज्ज्वलनाभिकामो नैव प्रयत्नादपि वह्निमृच्छेत्। काष्ठाच्च शुष्कादपि पातनेन नैवाग्निमाप्नोत्यनुपायपूर्वम् Saund. 16.51.

**अनुपायप्रयुक्त** (anupāya-prayukta) *adj.* caused by improper or unfair means मिथ्योपेतानि कर्माणि सिध्येयुर्यानि भारत। अनुपायप्रयुक्तानि मा स्म तेषु मनः कृथाः MahāBhā. v. 34.6 (*but* VīraMi.(Rājanīti.) 476.13 अनुपायप्रयुक्तानि उपायैर्विना प्रयुक्तानि)

**अनुपायवत्** (an-upāyava(n)t) *adj.* [*f.* -ī] not having any proper means अनुपायवती ह्युपायपूर्वा व्यवसायस्य गतिर्द्विधा विभिन्ना। अनुपायवतां न कार्यसिद्धिर्भवतीत्येवमुदाहृतं महद्भिः VarāṅgaC. 24.55; क्षणभङ्गवादे भावमात्रस्य परक्षणस्थित्यभावात् ··· अहेतुकत्वमतोऽनुपायवतामपि तत्प्राप्तिः स्यात् GoviBh. 129.5 (*on* ii. 2.27)

**अनुपायविद्** (an-upāyavid) *adj.* who does not know the fair means or ways अतश्चेदन्यथाकर्ता धार्तराष्ट्रोऽनुपायवित्। अन्तं नूनं करिष्यामि क्षत्रियाणां जनार्दन MahāBhā. v. 81.53; v. 126.30; vii. 75.27.

**अनुपायसंनिधि** (an-upāyasannidhi) *adj.* not having the proximity or availability of any expedient न भवद्भिरङ्गाभ्यङ्गार्थं भवनमुपप्रोतव्यम् ···। अतो भवतामनुपायसंनिधिः स्नानविधिः YaśasCam. ii. 368.23.

**अनुपायसाधना** (an-upāyasādhanā) *adj.* (*f.*) not having assistance of any means उपेयसिद्ध्यै भवतां मतिः स्थिरा प्रवर्तते चेदनुपायसाधना। अवैमि षाड्गुण्यविचारगोचरैः कृतं ततः संप्रति नीतिशासनैः HarVi. 12.51.

**अनुपायसिद्ध** (an-upāyasiddha) *adj.* not established through any means आत्मनो व्यापकत्वाभावे ··· आद्यकर्माभावः तदभावादन्त्यसंयोगस्य तन्निर्मितशरीरस्य तेन तत्संबन्धस्य चाभावादनुपायसिद्धः सर्वदा सर्वेषां मोक्षः स्यात् SyādvāMañ. 9(67)

**अनुपायानिलोद्भ्रान्त** (anupāyānilodbhrānta) *adj.* agitated or tossed up by the wind in the form of improper means अनुपायानिलोद्भ्रान्तं पुंस्तरूणां मनोदलम्। तद्भूमावेव भज्येत लीयमानं चिरादपि YaśasCam. ii. 397.9.

**अनुपायास** (an-upāyāsa) *adj.* free from any irritation or mental disturbance प्राणातिपातात्प्रतिविरतो भवति बोधिसत्त्वो महासत्त्वः ··· अनुत्त्रासोऽनुपायासः ŚikṣāSa. 176.5 [DBHS.]

**अनुपायिन्** (an-upāyin) *adj.* **1** who does not reach (the target), fading away (sound), *nt.*; **2** not using means or expedients, MW.

**अनुपायिनी** (an-upāyinī) *adj.* (*f.*) [w. r. for **अनपायिनी**] Rāmatāpanīyopaniṣad 336 (WEBER Ed., Berlin 1864) [*nt.*]

**अनुपारत** (an-upārata) *adj.* who has not desisted from तेषां दानप्रवृत्तेरनुपारतानाम्।··· अष्टधा विप्रससार वंशः RaghuVa. 16.3.

**अनुपारतम्** (anupāratam) *adv.* ceaselessly कामाक्षि बालकसुधाकरशेखरस्य। अत्यन्तशीतलतमोऽप्यनुपारतं ते चित्तं विमोहयति चित्रमयं कटाक्षः MūkaPañ. 1.64.

**अनुपारूढशब्द** (anupārūḍha-śabda) *adj.* wherein words are not brought together or conjoined गूढार्थम् ··· विसंधि शब्दच्युतं वै दश काव्यदोषाः।··· (काव्यम्) अनुपश्लिष्टशब्दं यत्तद् विसंधीति कीर्तितम् (v.l. **अनुपारूढशब्दश्च** विसंधिः परिवर्जितः) NāṭyaŚā. 16.94.

**अनुपारोह** (an-upāroha) *m.* non-ascent, absence of reaching (सेयं युगपदधिकरणवचनता नाम दुःखा च दुरुपपादा च) दुःखेति। प्रतीतावनुपारोहात् Pradī. ii. 468B.21 (*on* ii. 2.29)

**अनुपार्जित** (an-upārjita) *adj.* which is not procured or acquired तत्रस्थो वध्योऽसौ (इन्द्रजित्) ···। अस्त्रे ब्रह्मशिरस्युग्रे स्यन्दने चानुपार्जिते Bhaṭṭi. 17.26; तत्तत् सर्वं समापाद्य यद्यत् प्रागनुपार्जितम्। समारभेत् ततः कर्म PāraS. 16.151.

**अनुपार्जितपुण्या** (anupārjita-puṇyā) *adj.* (*f.*) who has not acquired merits मयि ···। अनुपार्जितपुण्यायां जन्मान्तरशतेष्वपि।··· दयां कुरुत भो जनाः SkandP. iii(3). 3.85.

**अनुपार्जितभक्तस्नेहलवण** (anupārjita-bhaktasnehalavaṇa) *adj.* who has not procured or stored grains, oil (and) salt (मेघः) स एव ··· अनुपार्जितभक्तस्नेहलवणानाम् ··· दुःखो मूढश्च MāṭhVṛ. 23.5 (*on* 12)

**अनुपार्श्व** (anu-pārśva) *n.* [Inst.] along the sides स इतश्चामुतश्च (अस्थिशकलायाः) तस्या अनुपार्श्वेन तां पर्येषमाणः श्रममुपगतः Divyāva. 148.21 [DBHS.] [*but* MW. *adj.* along or by the side, lateral]

**अनुपार्श्वगतभाग्यमध्यगा** (anupārśvagatabhāgyamadhya-gā) *adj.* (*f.*) being or existing in the middle (portion) divided equally on both sides पुरतोऽनुपार्श्वगतभाग्यमध्यगा गतिरेति मन्थरतया समागमम् PṛthvīVi. 9.48.

**अनुपार्ष्टकर्णा** (ánupārṣṭa-karṇā) *adj.* (*f.*) whose ears are not pierced or goaded (धेनुः) याप्रवीतानुपार्ष्टकर्णाकाणाकूटांवण्डाश्रोणासप्तशफैकरूपा सा ह्ययातयामा भवति ŚatBr.(K.) IV. iii. 1.14; V. vi. 5.2.

**अनुपाल्** (anu-pāl-) X. U. [Vār. 2 *on* P. vii. 3.37] **1** to wait upon, to serve **2A** to protect, to take care of, (pass.) to be protected **B** to guard, to rule over, to govern, to reign, (pass.) to be ruled over **3Ai** to observe, to follow (*ācāra* etc.), (pass.) to be observed or followed **ii** to practise or perform (duties etc.) **B** to obey (command), (pass.) to be obeyed **C** to fulfil, to keep up (promise etc.), (pass.) to be fulfilled **4** to wait for, to look

for **5** to preserve, to keep up, to maintain, (pass.) to be preserved or maintained **6** to attain **1** to wait upon, to serve शिवोमां च प्रयत्नेन भक्त्याऽर्द्रं योऽनुपालयेत्। गवां लक्षप्रदानस्य संपूर्णं फलमाप्नुयात् ŚivU. 6.224; (अमात्यः राजानम्) परित्यजेदतुष्यन्तं तुष्यन्तं चानुपालयेत् ArthŚā. ii. 222.11 (5.6); सक्तं तु पूर्वोपकारिणमप्यल्पफलं व्यलीकेनानुपालयेत् KāmSū. 329.20 (6.3); JayaMa. 329.22 (*on* 6.3); **2A** to protect, to take care of मन्दं परिहरन् कर्म स्वदेहमनुपालयेत् ŚivU. 7.124; अथ माधव राजानमप्रमत्तोऽनुपालय MahāBhā. vii. 86.11; राजर्षयः सर्वे ब्राह्मणानन्वपालयन् MahāBhā. xii. 78.5; बालदायादिकं रिक्थं तावद् राजानुपालयेत्। यावत् स स्यात् समावृत्तो यावच्चातीतशैशवः ManuSm. 8.27 (ManvaVi. अनुपालयेत् स्वगोचरीकृत्य स्थापयेत्); मातरं पितरं भार्यामाचार्यं चानुपालयेत् BhelaS. 13.28 (1.8); लोकानुग्रहमन्विच्छन् शरीरमनुपालयेत् NītiSā. 6.4; त्वं तु ··· संततिं नोऽनुपालय MahāP. 38.154; अनुपालय वीर पुत्रकान् RāmC. 33.14; रावणः।··· (सीताम्) एताम् ··· मातृबुद्ध्यान्वपालयत् AdhyāRā. iii. 7.65; राजसुतामेतां परिणीयानुपालयेः KathāSaSāg. xii. 34.260; दुर्भगा नारी।··· तदीयान् धात्रीरूपानुपालयेत् पुत्रान् KandaCū. iv. 2.37; (pass.) to be protected करोति कर्मावहितेन्द्रियः पुमान्। तदास्य तत् कर्मफलं सदा सुरैः सुरक्षितो न्यास इवानुपाल्यते BhagAjju. 21.6; **2B** to guard, to rule over, to govern, to reign नराधिपाः। दण्डं दण्ड्येषु धर्मेण प्रणयन्तोऽन्वपालयन् (प्रजाः) MahāBhā. i. 58.13; ऋजुनः। ··· चतुर्धा व्यभजद् राष्ट्रं तद् विभज्यान्वपालयत् MahāBhā. ii. App. I. 21(408); लङ्कायां सुमहद् राज्यमिदं त्वमनुपालय Rāmā. iii. 53.26; ii. 15.5; किष्किन्धां गच्छ सुग्रीव स्वराज्यमनुपालय Rāmā. vi. 3357*; केशिनिषूदनः। नाभिषिक्तः स्वयं राज्ये नोपविष्टो नृपासनम्। राजेन्द्रत्वमभीप्सन् वै मथुरामाविशत्ततः (v.l. अन्वपालयत् Calcutta Ed.) HariVaṁ. App. 20(1040); MahāvīC. App. B. 7.19 (305.20); सहस्रं समास्तात एवानुपालयतु राज्यम् NalaCam. 4.26(1); अम्मभूमिपतिरन्वपालयत् पंच [विंश] तिस [माः] EI. iv. 234.52; v. 136.6; (pass.) to be ruled over त्रैलोक्यमिदमव्यग्रं महेन्द्रेणानुपाल्यते MatsyaP. 47.60; **3AI** to observe, to follow (*ācāra* etc.) मनसा वा तत्समग्रमाचारमनुपालयेदापत्कल्पः GautDS. i. 9.67; त्वं च श्रेष्ठतमो लोके सतामद्य जनार्दन।··· संमतश्चैव सद्वृत्तमनुपालय MahāBhā. v. 7.12; i. 621*(5); ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्मणि। बाढमोमिति च ब्रूयात्तत्थैवानुपालयेत् GobhiSm. 3.88; PramāVāSvopVṛ. 112.20; ManuBh. ii. 78.9 (*on* 8.8); न नक्तं समयमनुपालयन्त्यमी मुनयः NalaCam. 3.17(7); RāghPāṇ.(Dha.) 12.47; SthānṬ. 237A.3; (pass.) to be observed or followed उपादित्सा जिहासा च तत्कृतैवानुपाल्यताम् BṛĀraUBhVā. ii. 4.91; तमाचारं प्रवक्ष्यामि यः सद्भिरनुपाल्यते LakṣmīT. 28.7; **3AII** to practise or perform (duties etc.) भगवान् ··· सर्वान् धर्मानन्वपालयन् ŚatDū. 239.16; **3B** to obey (command) पितरं यौवराज्यस्थो राज्यस्थमनुपालय Rāmā. ii. 52.16; सोऽहं पितुर्निदेशं तु किमर्थं नानुपालये Rāmā. ii. 101.16; मद्वाक्यमनुपालय PadmP. v. 18.369; मद्वाक्यमनुपाल्यताधुना RājTa.(Prā.) 682; (pass.) to be obeyed नियोगो मेऽनुपाल्यताम् BhaviP. 164B.29 (i. 113.19); **3C** to fulfil, to keep up (promise etc.) अर्थितो ह्यस्मि कैकेय्या वनं गच्छेति राघव। मया चोक्तं व्रजामीति तत्सत्यमनुपालये Rāmā. ii. 831*(5); वधेन रावणस्याद्य प्रतिज्ञामनुपालय Rāmā. vi. 89.32; (pass.) to be fulfilled युष्मत्तो भयभीतानां देवानां वै मयाभयम्। राक्षसोत्सादनं दत्तं तदेतदनुपाल्यते Rāmā. vii. 8.7; **4** to wait for, to look for स त्वं मुहूर्तमात्रं मामत्रैवमनुपालय। निवेद्य गुरवे यावदिहागच्छाम्यहं फलम् VāmaP. 86.47; भैषज्यम् ···। पीतवानुरन्यस्तभुजो वमनानुगतमानसः ··· मुहूर्तमनुपालयेत् AṣṭāSaṁ. i. 139.17 (1.27); AṣṭāHṛ. i. 18.18; भगवतो याज्ञवल्क्यस्यावसथे कृतातिथेयसंविधानौ तातजनकौ भवन्तमनुपालयतः AnargharRā. 4.59(5); 5.5(33); ब्राह्मणाः ··· देवदर्शनार्थितया द्वारि सेवावसरमनुपालयन्ति NalaCam. 7.0(8); TilaMañ. 188.18; (नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवितम्) स्वतःसिद्धं जीवनकालं प्रतीक्षेतानुपालयेत् ManvaVi. 722.4 (*on* 6.45); निशीथिनी।··· अन्वपालयत् कुमुदस्मेरमुखी निशाकरम् MadhuVi. 7.33; गोपुरपरिसरशिखरमारुह्य नन्दनन्दनानुगमनमनुपालयावः KaṁVa. 3.25(4); दशाननाभियोगमनुपाल्यावहे AdbhuDa. 4.7(7); 1.22(2); शालग्रामाभिधाने भगवतः क्षेत्रे कंचित् कालमति(v.l. नु)पालयामि PraboCan. 5.3 (83.7); **5** to preserve, to keep up, to maintain देवी च प्र[ति]ष्ठाप्यं [Read प्रतिष्ठा]मनुपालयतु EI. xx. 99.10; यूयम् ··· (स्थलम्) अक्षयनीवीधर्म्मेन[ण] च शश्वत् कालम् अनुपालयिष्यथ EI. xxi. 82.20; असुरवराः ··· स्वं पक्षमधिकारमनुपाल्यांचक्रिरे NīlaVi. 30.17; (pass.) to be preserved or maintained अहोऽयं मानुषो भावो व्यक्तमेवानुगृह्यते (v.l. °नुपाल्यते)। यस्त्वं जगन्मयं गुह्यं गुह्याद् गुह्यतरं गतः HariVaṁ. 58.35; **6** to attain, cf. **अनुपाल्य** *ger.* **1D.**

**अनुपाल** (anu-pāla) *m.* **1** small watchtower प्राकारादनुपालास्तु प्राकार उपनिष्कलाः (?) SamarāSū. 18.54; **2** keeper of horses हुत्वाग्निं प्रवेशयेद् वाजिनः ··· अनुपालैः ···। कृतमङ्गलसंस्कारा बद्धव्यास्ते Śāliho. 336.

**अनुपालक** (anupāla-ka) *adj.* **A** who protects or takes care of त्वम् ···। बाल एवाभिजातोऽसि सर्वभूतानुपालकः MahāBhā. i. 45.16; विदुरः ··· धीमान्भ्रातृपिण्डानुपालकः MahāBhā. xv. 28.6; देवाः ···। निजस्थानेषु तेषां हि ते वसन्त्यनुपालकाः PadmP.(Ra.) 70.66; सत्त्वानामनुपालकः।··· श्रीचन्द्रः कालमासाद्य ब्रह्मलोकाधिपोऽभवत् PadmP.(Ra.) 106.113; **B** who practises त्वमासीर्ब्राह्मणः पूर्वम् ···। मातापित्रोश्च शुश्रूषुर्निजधर्मानुपालकः ViṣṇuP. i. 12.83; *m.* younger Pālaka (the second son of the King Mahāsena and the younger brother of Gopālaka) अर्थशास्त्रगुणग्राही ज्येष्ठो गोपालकः सुतः। ··· व्यायामशाली चाप्यनुपालकः PratiYau. 2.13.

**अनुपालन** (anu-pālana) *n.* **1A** act of carrying out or practising अकार्याणामनारम्भात् कार्याणामनुपालनात्।··· स्वर्गमायान्ति भूमिपाः MahāBhā. iv. App. I. 16(22); असंदेशात्तु रामस्य तपसश्चानुपालनात्। न त्वां कुर्मि दशग्रीव भस्म Rāmā. v. 20.20; **1B** following अग्निहोत्रम् ··· वेदानां चानुपालनम्।··· प्राड्विष्टं च नाकदम् AgniP. 209.3; **2A** maintaining, preservation, protection दुष्प्रापं खलु विप्रत्वं प्राप्तं दुरनुपालनम् MahāBhā. xiii. 30.11; प्राणानुपालनाद्दीर्घमायुरवाप्नोति CaraS. i. 11.4 (1922 Ed.); प्रभो प्रसीद भक्तेषु क्रियतामनुपालनम् PadmP.(Ra.) 113.5; दानाच्छ्रेयोऽनुपालनम् EI. vi. 106.40; ii. 220.95; xii. 339.47; iv. 259.23; स्वदत्तां[त्] फलमानन्त्य[म्] परदत्तानुपालने EI. xii. 158.23; (अम्ब) सृष्टिं करोषि जगतामनुपालनं च DevīBhāP. iv. 24.54; (गजानाम्) तेषाममितसत्त्वानां कर्तव्यमनुपालनम्।··· नृपेण विजिगीषुणा Hastyāyur. 40.14 (1.5); (कलिङ्गदत्तः) प्रजानां न परं चक्रे यः पितेवानुपालनम् KathāSaSāg. vi. 1.14; स्वदत्ताद्द्विगुणं पुण्यं परदत्तानं पालनु [Read °दत्तानुपालनम्] EI. iii. 31.175; वर्णाश्रमानुपालनरंजितजनवर्ण्यमानराजपदम् EI. xiii. 5.26; iv. 268.87; **2B** ruling over, governing (सहस्रार्जुनः) भगवदंशम् ···दत्तात्रेयाख्यमाराध्य ··· रणे पृथिवीजयं धर्मतश्चानुपालनम् ··· इत्येतान् वरान् ··· लेभे ViṣṇuP. iv. 11.12; (कार्तवीर्यः वव्रे) युद्धेन पृथिवीं जित्वा धर्मेणैवानुपालनम् MatsyaP. 43.17; BrahmāṇḍP. ii. 69.12; विभीषणः ··· राक्षसकुलस्य च चिरादनुपालनाय रामेण ··· राजभावे स्थापयिष्यते AdbhuDa. 9.0(21)

**अनुपालनज** (anupālana-ja) *adj.* arising from the keeping up or fulfilment (of a promise of a grant) दानाद्विशिष्टमनुपालनज(जं) पुराणा धर्म्मेषु निश्चितधियश्च प्रवदन्ति धर्म्मम् EI. xxiii. 21.17; ix. 284.14; xxii. 23.12.

**अनुपालनपर** (anupālana-para) *adj.* intent on keeping or preserving (the *status quo*) गाम्भीर्यवति स्थित्यनुपालनपरे महोदधाविव कटच्चूरीणामन्वये ··· श्रीकृष्णराजः EI. ix. 297.2; vi 297.2; xii. 33.2.

**अनुपालना** (anu-pālanā) *f.* the keeping, maintaining (with Loc.) विनिपातमयं वामुत्र दृष्टे वा धर्मे परतोऽयशोभयमागम्य शिक्षापदेष्वनुपालना सातत्यकारिता सत्कृत्यकारिता च BodhiBhū. 57.21 [DBHS.]

**अनुपालनाशुद्ध** (anupālanā-śuddha) *adj.* pure on account of the maintaining (in adverse circumstances) (चारित्रम्) अनुपालनाशुद्धं यथा — कान्तारे दुर्भिक्षे आतङ्के वा महति समुत्पन्ने। यत्र भग्नं पालितं तदनुपालनाशुद्धं जानीहि SthānṬ. 349B.12 [JainaL.]

**अनुपालनीय** (anu-pālanīya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** fit to be practised महीमनुशासद्भिरयन्दानधर्म्मोऽनुपालनीयः EI. iii. 133.20; xiv. 362.23; xxiii. 66.21; xvii. 333.18; xviii. 310.24; पूर्व्वैराजकृतो धर्म्म[ो]नुपालनीयः EI. ix. 288.16; भूपतिभिः ··· दानमिदमनुमोद्यानुपालनीयम् EI. xii. 140.33; xiv. 328.52; xv. 298.41; Yādavā. 18.54; **1B** to be observed क्रीडाप्रकारैश्च भवन्ति बन्धाः। इत्थं रसज्ञैरनुपालनीयाः PañcSā. 5.20; **2** fit to be maintained दत्तिरियं अस्मदीया धर्मगौरवाद् अस्मदनुरोधाच्च स्वदत्तिरिवानुपालनीया EI. iii. 343.24; xxii. 137.18; xi. 97.22.

**अनुपालभ्य** (an-upālabhya) *adj.* who cannot be blamed यत्तु सम्यगुपक्रान्तं कार्यमेति विपर्ययम्। पुमांस्तत्रानुपालभ्यः NītiSā. 12.19; सतां स्यादनुपालभ्यो भजेद्दैमुख्यमेव चेत् RājTa.(Ka.) 8.690; कथं पुमांस्तत्रानुपालभ्यो दैवान्तरितपौरुषः इति। आङा सहैकादेशस्य परं प्रत्यादित्वान्नुमोऽभावात् DurghVṛ. *on* vii. 1.65.

**अनुपालभ्यमान** (an-upālabhyamāna) *adj.* not being condemned or refuted न च प्रतिपक्ष उपालम्भयोग्यः कथमिति उपालभ्यमानस्य चानुपालभ्यमानस्य च वस्तुनस्तथाभावात् NyāyVār. 150.19 (*on* i. 2.42); (वस्तु) अभूतमेवानुपालभ्यमानं साधनेऽपि तर्हि तुल्यम् NyāyVār. 150K.3 (*on* i. 2.42)

**अनुपालम्भ** (an-upālambha) *m.* **A** absence of fault or objection (स्वरसंस्कारः) सर्वं प्रादेशिकमित्येवं सत्यनुपालम्भ एष भवति Nir. 1.14 (37.6); संप्रैषे कर्मगर्हानुपालम्भः संस्कारत्वात् MīmāSū. i. 2.37; साधनस्याप्युपालम्भो न युक्त इति। एवमनुपालम्भः करणे न कर्मणि कर्मणः स्वविषये सामर्थ्यात् NyāyVār. 150K.5 (*on* i. 2.42); करणत्वाद्वात्वर्थस्यानुपालम्भः BhāvanāVi. 27.3; 166.1; (आज्यादीनाम्) सत्त्वैवात्र क्रियेत्यनुपालम्भः TantrVā. 291.10 (*on* i. 4.3);

अग्निवायुवियदपेक्षया भूयस्त्वमुक्तमतोऽनुपालम्भः BrahmSūBh.(Bhā.) 153.4 (*on* iii. 1.2); सर्वथा च प्रश्नोपपत्तेरुपसन्नानां च नियोगतोऽध्याप्यत्वादनुपालम्भः Bāla-Krī. i. 5.13 (*on* 1.1); पुण्यपापप्रमाणकौ धर्माधर्मावुक्तौ ··· तत्प्रयोगस्यैव लौकायत्तत्वात्। तस्मादयमनुपालम्भः Kāśi. ii. 2.16 (*on* 5(1).3); तच्छाखान्तराणामकृत्रिमत्वात् प्रतिशाखं चाध्येतृनियमस्यानादित्वादनुपालम्भ एव CaturCin. iii(1). 753.6; YuktiSneha. 44.13 (*on* i. 1.5); **B** absence of censure or condemnation अनपराधेऽपि निष्कासयतो रामस्यानुपालम्भात् सीताया औदार्यं प्रतीयते RasāSu. 52.12 (1.198); *adj.* having no condemnation अनुपालम्भो वादः NyāyVār. 150Kh.3 (*on* i. 2.42)

**अनुपालम्भप्रेक्षिन्** ( an-upālambhaprekṣin ) *adj.* not seeking any blame or reproach, not fault-finding कृतज्ञाः।··· समयज्ञाः।··· अनुपालम्भप्रेक्षिणः MahāVyu. 126.78; cf. उपारम्भ, DBHS.

**अनुपालम्भस्मरण** ( anupālambha-smaraṇa ) *n.* recollection of the absence of fault or objection येयम् ··· अभिधानकर्मगर्हाभिहिता साप्यनुपालम्भस्मरणसंस्कारार्थत्वात् TantrVā. 63.9 (*on* i. 2.45)

**अनुपालयत्** ( anu-pāláyat ) *adj.* [*f.* -ntī] **1Ai** practising इयं नारी पतिलोकं वृणाना नि पद्यत उप त्वा मर्त्य प्रेतम्। धर्मं पुराणमनुपालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि AV. xviii. 3.1; इयं नारी ···। विश्वं पुराणमनुपालयन्ती TaiĀ. 652.1 (vi. 1.3); ĀgniveGS. iii. 5.6 (145.11); BaudhPiMe. i. 8.1; महीं चरेत्। शुचौ देशे सदा भिक्षुः स्वधर्ममनुपालयन् NāraPaU. 4.18; युधिष्ठिरः ··· धर्ममेवानुपालयन्। किं हितं सर्वलोकानां भवेदिति मनो दधे MahāBhā. ii. 12.6; ii. 67.17; iii. 149.50; vii. 52.27 (v.l.); ix. 59.39; xi. 4.14; अब्रवीन्मां महाराज धर्ममेवानुपालयन्। अञ्जलिं राघवः कृत्वा Rāmā. ii. 52.11; **1Aii** observing अध्यायानध्यायौ व्रतानि चानुपालयन्तो यथास्वं वेदमधीयीरन् JaimiGS. 1.15 (15.2); सत्योऽनुपालयन्सत्यं संधितो नैति विक्रियाम् Hitopa. 4.26; NītiSā. 9.44; **1Bi** fulfilling or keeping up (the oath) स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् Rāmā. i. 1.22; ii. 16.28; सुग्रीवः ··· साहाय्यसमयमनुपालयन् ··· अखिलानीकं समनीनहत् RāmāCam. 6.4(2); **1Bii** paying attention to or obeying अहं निदेशं भवतोऽनुपालयन्वनं गमिष्यामि Rāmā. ii. 41.33; iii. 12.14; अनुपालयतामुदेष्यतीं प्रभुशक्तिं द्विषतामनीहया। अपयान्त्यचिरान्महीभुजाम् ··· श्रियः Kirātā. 2.10; दशरथवचनमनुपालयन् ··· रामः Kād. 21.8; त्वयानुजोऽसावनुगम्यताम् ··· इतीव वाक्यं सवितुर्यमस्स्वयं नरात्मना राम इवानुपालयन् PṛthvīVi. 2.63; **1C** following (the convention), conforming to ( मन्त्रकर्तुः ) तत्कृतं हि ते समयमनुपालयन्तस्तदुपदेशेन च वर्तमानाः समर्थाः PramāVāSvopVṛ. 110.8; प्रामाणिकलोकयात्रामनुपालयता यथादर्शनं शङ्कनीयम् TātpaṬ (Vā.) 165.21 (*on* i. 1.5); आचारपद्यामनुपालयन्तः।··· ब्रह्मवेयः ŚivLī. 12.21; **2** awaiting for or expecting कालप्रतीक्षोऽहं स्थितोऽस्मि ···। सुग्रीवस्य नदीनां च प्रसादमनुपालयन् Rāmā. iv. 27.43; अभिवर्षति योऽनुपालयन् विधिबीजानि विवेकवारिणा। स सदा फलशालिनीं क्रियां शरदं लोक इवाधितिष्ठति Kirātā. 2.31 ( comm. प्रतीक्षमाणः संरक्षन् ); TilaMañ. 123.12; यावदेव वत्सं रोहिताश्वमनुपालयन्ती ··· देवी नागच्छति CaṇḍaKau. 3.9(1); रामकृष्णयोः प्रत्यागमनमनुपालयन्तौ ··· यशोदानन्दगोपौ ··· इत एवाभिवर्तेते KaṁVa. 3.31(2); AdbhuDa. 6.30(4); **3A** looking after असावपि कृतान्तास्यः ···। स्थूरीपृष्ठान् परिश्रान्तान् खेदवाननुपालयन्। जगाम PadmP.(Ra.) 99.27; **3B** ruling over सोऽथ ( श्रीदर्शनः ) तत्रासीत् पृथ्वीं वीरोऽनुपालयन् KathāSaSāg. xii. 6.324; कीरग्रामं लक्ष्मणचन्द्रेऽनुपालयति। सिद्धाख्यवणिक्पुत्रौ धर्मप्रवणाविह स्थितौ EI. i. 114.21; xxi. 274.35; iii. 128.14; xvii. 332.13.

**अनुपालयितव्य** ( anu-pālayitavya ) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** to be preserved or kept up ( स्थलम् ) एतद् धर्म्मापेक्षयानुपालयितव्यम् EI. xxi. 82.21; xx. 63.20; **1Aii** to be maintained भवद्भिरप्येषा दत्तिरनुपालयितव्या EI. xxii. 23.15; ix. 173.15; **1B** to be practised राजधर्म्मोऽयमित्यनुपालयितव्यः EI. xii. 3.16; **2** fit to be awaited or expected केवलं वेश्यासुहृत्समागमैः कालोऽनुपालयितव्यः PādaTā. 15.6.

**अनुपालयितुम्** ( anu-pālayitum ) *inf.* **A** to rule over रामस्त्रिसमुद्रां वसुंधराम्। अनुपालयितुं शक्तो भ्रातृभिः परिवारितः PadmP.(Ra.) 31.62; **B** to protect ( लक्ष्मीः उवाच ) मामनुपालयितुमवतीर्णो मर्त्यलोकम् ( कलादित्यः ) UdaySuKa. 10.29.

**अनुपालयितृ** ( anu-pālayitṛ ) *adj.* who preserves or maintains गुहसेनः ··· प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानाम् EI. i. 86.8; xi. 179.10; xxi. 118.10; viii. 196.11; iv. 76.7; xxii. 116.8.

**अनुपालिका** ( anupālikā ) *f.* name of a demoness (daughter of Vākā) कन्यानुपालिका चैव वाकायाः प्रसवः स्मृतः BrahmāṇḍP. ii. 8.56.

**अनुपालित** ( anu-pālita ) *adj.* [*f.* -ā ] **1A** obeyed मम ज्येष्ठेन यदुना नियोगो नानुपालितः MahāBhā. i. 80.17 = VāyuP. ii. 31.80 = MatsyaP. 34.20 = BrahmāṇḍP. ii. 68.82 = LiṅgaP. i. 67.2; **1B** observed क्वचिदाचारतश्चापि सम्यग्राजानुपालितात् ŚlokaVār. 5 (14). 29 ( 620.10 ) ( NyāyRa. सम्यग् राज्ञानुपालितादपि आचाराद् ब्राह्मण्यादिनिर्णयः ); दृष्टाशिष्टाचारोऽप्यनुपालितो भविष्यतीत्यभिसंधाय ··· पूजां स्तुतिमयीमारभते DharmoPra. 2.2; **1C** followed, upheld ज्ञानानन्दमात्रवादि च ··· सर्वेश्वरस्य स्वरूपमपि ज्ञानमेवेति च प्रतिपादनादनुपालितम् VedāSaṁ. 122 4; PāñcRāRa. 151.15; **2A** guarded, protected आकारश्चात्मनो रक्ष्यश्चारेणाप्यनुपालितः MahāBhā. i. App. I. 81(154); ArthŚā. ii. 348.6 (7.16); स्वयं देव्यानुपालितैः। छेकैरपि परं दीनं रुदितम् PadmP.(Ra.) 99.101; राजा जयति सुग्रीवो राघवेणानुपालितः AdhyāRā. vi. 5.53; LiṅgaP. i. 85.9; इक्ष्वाकूणामियं सेना ···। क नु सर्पति वीरेण भरतेनानुपालिता RāmāMañ. 87.26; KathāSaSāg. vii. 8.222; क्षेमगुप्तात्मजः ···। शिशुर्निस्त्रिंशधर्मिण्या दिद्दादेव्यानुपालितः RājTa.(Ka.) 6.188; EI. xi. 303.1; **2B** ruled over भृत्या मे सुभृताः ··· स्वराष्ट्रमनुपालितम् MahāBhā. xii. 84.4; UdaySuKa. 139.11; बहुभिर्व्वसुधा दत्ता बहुभिश्चानुपालिता EI. iv. 197.27; **3** awaited, expected पुलस्त्यस्तु ( सहस्रबाहुम् ) अर्जुनं च प्र(?प्रा)सादयत्। मुमोच राजा पौलस्त्यं पुलस्त्येनानुपालितम् VāyuP. ii. 32.36.

**अनुपालितमर्याद** ( anupālita-maryāda ) *adj.* who has observed or followed moral limits अनुपालितमर्यादाः क्षितौ पूजितचेष्टिताः। पुंगवा भवतो वंश्याः PadmP.(Ra.) 53.255.

**अनुपालितसख्य** ( anupālita-sakhya ) *adj.* who has maintained friendship एभिरनुपालितसख्यः। वानरो भुजबलेन बबाधे दुर्मतिर्जगदिदं द्विविदाख्यः Yādavā. 21.46.

**अनुपालिता** ( anupāli-tā ) *f.* obedience तेषां नास्ति परस्परन्यायवादिता, नास्ति धर्माचरणं, नोच्चमध्यवृद्धज्येष्ठानुपालिता LaliVi. 3.0(127)

**अनुपालिन्** ( anupāl-in ) *adj.* preserving, i.e. devoted to यत् किंचित् पितरि प्रेते धनं ज्येष्ठोऽधिगच्छति। भागो यवीयसां तत्र यदि विद्यानुपालिनः ManuSm. (NSP. 1946 Ed.) 9.204 ( *but* ManuBh. विद्याजीविनां शिल्पिकारुकप्रभृतीनामेष विधिर्वैद्यनटगायनादीनाम् )

**अनुपालु** ( anu-pālu ) *m., n.* name of a plant, *Erum indicum* (*but* MW. wild *Callādium* (?)) ( better **अनूपालु** )

**अनुपाल्य** ( anu-pālya ) *adj.* [*f.* -ā] **1A** to be taken care of or guarded बालिशाद्भूमिलाभः श्रेयान्। सुप्राप्यानुपाल्या हि भवति ArthŚā. ii. 304.2 (7.10); निपुणमनुपाल्या हि शिशवः MahāviC. 5.14; **1B** to be ruled over or governed समृद्धं वो राज्यं निखिलमनुपाल्यं खलु मया AdbhuDa. 10.22; EI. iv. 144.12; **2A** to be practised भविष्यद्राजभिश्चायन्दानधर्म्मा( र्म्मो )नुपाल्यः EI. xxv. 197.19; iii. 129.18; बहुच्छिद्रोऽनुपाल्यः स्याद्धर्मो जगति मादृशैः KathāSaSāg. xii. 5.117; **2B** to be kept up or fulfilled सत्यं तस्यानुपाल्यं च त्वया च स न वञ्चितः KathāSaSāg. iii. 3.157.

**अनुपाल्य** ( anupāl-ya ) *ger.* **1A** having ruled over or governed ( द्विजकुमारः ) स राज्यमिदमनुपाल्य बालं ते प्रतिष्ठापयिष्यति DaśKuC. 141.8; स्वराज्यं चिरमनुपाल्य सुदंपती विमुक्तौ YogVā. iii. 59.18; तज्जेषु राज्यमनुपाल्य गतेषु राजस्वेकान्नषष्टिगणनेषु पुराध्ययोध्यम् EI. xii. 150.8; xii. 274.15; xii. 310.9; **1Bi** having guarded ततः समन्तादनुपाल्य मानसं जना यतध्वं सततं सुकर्मणि PadmP.(Ra.) 50.55; **1Bii** having kept or preserved यवागूम् ··· पाययेत्।··· पञ्चरात्रं सप्तरात्रं वानुपाल्य ततो यवकोलकुलत्थयूषेण ··· क्रमादाप्याययेत् AṣṭāSaṁ. i. 212.20 (2.3); **1C** having observed or followed अनुपाल्य समीचीनं व्रतं जिनवरोदितम्।··· अभूत्सुरो महान् PadmP.(Ra.) 17.159; तादृशमाचारमनुपाल्य ··· अधिकं सर्वस्वं नृपतिना ग्राह्यम् HārLa. 213.16; EI. vi. 237.102; **1D** having attained पश्चात्सूरिपदमनुपाल्य समाधिना दिवं गतः PūraPraSaṁ. 107.2; **2** having waited for अमृतासूनुर्वर्षलक्षाण्यसौ दश। आयुरनुपाल्य षष्ठीं नरकोर्वीं गमिष्यति TriṣaŚaPuC. i. 6.349; स्वापकालमनुपाल्य गुरूणाम् ··· प्रस्थितासु कुलटासु ··· पातकी किमपि नानुचकम्पे Gaṅgāva. 2.52; अवसरमनुपाल्य स्वैरमात्मप्रकाशं प्रति ··· शिंशपाग्रे स तस्थौ Rāgh. 12.64; 5.21.

**अनुपाल्यता** ( annpālya-tā ) *f.* the state of being what is to be maintained or preserved औदासीन्यस्यापि प्रागभावरूपस्य ··· अनुपाल्यतया कृतिविषयतोपपत्तेः MayūMāli. 466.1 (*on* vi. 2.5)

**अनुपाल्यत्व** ( anupālya-tva ) *n.* the state of being what is to be maintained or preserved संसारस्यानुपाल्यत्वाद् द्वेषादिमलहानितः।··· पञ्चविधकृत्यस्योन्मुखतैव नो। भवेत् ŚivDṛ. 6.109.

**अनुपाल्यत्वबुद्धि** ( anupālyatva-buddhi ) *f.* knowledge of the state of being what is to be maintained or preserved पुरुषस्य भक्षणप्रागभावपरिपालनम् ··· चिकीर्षाविघातकानुपाल्यत्वबुद्ध्युत्पादनं विना न संभवति MayūMāli. 466.3 (*on* vi. 2.5)

**अनुपाल्यमान** ( anu-pālyamāna ) *adj.* being continuously prote-

cted, i.e. brought up तया च प्रतिदिनमनुपाल्यमानोऽहमुद्भूतपक्षतया समर्थीभूतश्चलितुम् UdaySuKa. 36.27.

**अनुपावक** (anu-pāvaka) *adj.* favourable to the (internal) fire हृत्स्थो वायुस्सदा वह्नेर्दीपकस्सोऽनुपावकः ŚivaP. v. 27.4 (437B.12)

**अनुपावृ** (anupāvṛ) *m.* [w. r. for **अनुपावृत्त**] MahāBhā. vi. 10.47.

**अनुपावृत्त** (anupāvṛtta) *m.* [pl.] name of a people (of a particular region) अत ऊर्ध्वं जनपदान्निबोध गदतो मम। तत्रेमे कुरुपाञ्चालाः ... उपावृत्ताश्चानुपावृत्ताः (v.l. उपावृत्तानुपावृत्ताः) MahāBhā. vi. 10.47; PadmP. i. 6.43 [PW.]; *adj.* ? Ved. Western, APTE.

**अनुपाश्रयत्व** (anupāśraya-tva) *n.* the state of not having any support मिथ्यादृष्टिरनुयोगक्षमानुपाश्रयत्वादसेव्या चेति मिथ्यादृष्टिविगर्हायामभ्युपनेयम् JātaMā. 155.7 (23.73(8))

**अनुपाश्रया** (an-upāśrayā) *adj.* (*f.*) wherein there is no shelter (such as fort etc.) शत्रुर्वा भूमिदानसाध्यः कश्चिदासाधेत ... भूम्यैनमुपग्राहयेत् ... अनुपाश्रयया प्रत्यपसृतम् ArthŚā. ii. 346.6 (7.16)

**अनुपाश्रित** (an-upāśrita) *adj.* **Ai** unsupported (physically) भुञ्जीत ... नानुपाश्रितः SuśruS. iv. 24.98; (अधिनितम्बम्) अत्र किंचिदनुपाश्रितः परं दुर्नहो नु मणिमेखलागुणः JānaHa. 8.37; **Aii** which is not resorted to or rested upon (physically) स्वापहेतुरनुपाश्रितोऽन्यया रामबाहुरुपधानमेष ते UttaRāC. 1.37; **Bi** not resorted to, i. e. not considered सैवेति नोच्यते बुद्धिरर्थभेदानुसारिभिः। न चास्य प्रत्यभिज्ञानमर्थभेदेऽनुपाश्रिते ŚlokaVār. 6.410 (835.4); **Bii** not supported by, i.e. not living (with) तासां (स्त्रीणां) मध्ये यान्तिमा ... या प्रथमा (पुनर्भूवाम्) तेऽप्यनुपाश्रितौ तौ तयोः पतिकृतम् ऋणं दद्याताम् BālamBha. ii. 66.8 (*on* 2.51); **C** not having any refuge or shelter वाञ्छितवस्तुदानैर्भीतोनपाश्रितभयोपनुदा (Read °दानैर्भीतानुपाश्रितभयापनुदा) भुजेन। रक्षन्समस्तभुवनाश्रयनाम सार्त्वं (Read सार्थं) भत्ते प्रजाश्च EI. v. 79.61.

**अनुपाश्रितव्यावृत्ति** (anupāśrita-vyāvṛtti) *adj.* whose distinction is not resorted to, i.e. not considered न चानुपाश्रितव्यावृत्तयो व्यक्तयो जात्यात्मना निर्दिश्यन्त इति सांप्रतम् SphoṭSi. 74.2 (comm. अनुपाश्रिता अविवक्षिता व्यावृत्तिर्यासु वर्णव्यक्तिषु ताः)

**अनुपाश्रित्य** (an-upāśritya) *ger.* not having taken recourse to, i.e. not having considered न हि भावमनुपाश्रित्य प्रतिषेध उपपद्यते Bhām. 564.22 (*on* iii. 2.22)

**अनुपासक** (an-upāsaka) *m.* **A** one who does not wait upon, i.e. non-meditator अनुपासकस्यापि प्रणवेन कर्माङ्गभूतेन कर्मणि कर्तृत्वश्रवणादुपासनकर्मस्वनियतत्वं निश्चीयते VedāntPāSau. 337.7 (*on* iii. 3.41); मुनिः ... अनुपासकस्य ... देहात्मभ्रान्तिं प्रदर्श्य ... परमात्मासिरेवामृतत्वमित्युपसंहृतवान् GoviBh. 77.14 (*on* i. 4.22); **B** one who does not worship तत्तत्फलभोगोत्तरकालं वानुपासका मानवान्तरे आवर्तन्ते SiddhāTa. 4.18; (स्तोत्रमिदम्) अनुपासकानामपि रक्षकम्, उपासकान् रक्षेत् इति किमु वक्तव्यम् LalitāSaBh. 219.10 (*on* 283); 206.17 (*on* 251); 216.17 (*on* 277)

**अनुपासकत्व** (anupāsaka-tva) *n.* the state of not being the meditator or worshipper अनुपासकत्वान्न देवान्तरकल्पना AṇuBh. 91.18 (*on* i. 3.31)

**अनुपासकशिल्पिहस्त** (anupāsakaśilpi-hasta) *m.* hand of a craftsman who is not a worshipper लेखनाभ्यासशीलस्तु लिलेखन्त्राणि नापर इति वचनानुसार्यनुपासकशिल्पिहस्ताल्लेखनशिष्टाचारोऽपि विरुध्यते SetuBa. 309.9.

**अनुपासन** (an-upāsana) *n.* **A** non-worship भाद्रपदे मासे पितॄणामनुपासनात्। ययौ वेतालतां विप्रः SkandP. iii(1). 36.36; **B** non-attendance यस्तु सक्तत्वात्स्वयं न निष्कसति तस्य निष्कासनक्रमा उच्यन्ते। तत्रायं प्रथमः कामो (कल्पो) यदस्यानुपासनम् JayaMa. 329.19 (*on* 6.3)

**अनुपासनप्रकरणत्व** (anupāsanaprakaraṇa-tva) *n.* the state of being the context not relating to meditation मृत्योः स मृत्युमिति च नाभेदप्रतिपत्तिविधिः। नेह नानास्ति किंचनेति द्वैतनिषेधवैयर्थ्यात्, अनुपासनप्रकरणत्वाच्च TattvPradī.(Ci.) 53.1.

**अनुपासनलक्षणावज्ञा** (anupāsanalakṣaṇāvajñā) *f.* disrespect or disregard characterised by non-worship or non-meditation उपास्याभेदेऽपि रूपभेदादेकत्रोपासकस्यान्यत्रानुपासनलक्षणावज्ञासंभवात् ... समस्यैव सा (उपासना) कार्या AṇuBh. 265.8 (*on* iii. 3.58)

**अनुपासनाप्रकरणस्थ** (anupāsanāprakaraṇa-stha) *adj.* present in the context not relating to meditation न ... सत्यकामत्वादीनां तात्त्विकता, अनुपासनाप्रकरणस्थतत्परवाक्यबोधितत्वाबोधितत्वाभ्यां विशेषात् AdvaiSi. 728.4.

**अनुपासनाप्रकरणस्थता** (anupāsanāprakaraṇastha-tā) *f.* the state of being present in the context not relating to meditation 'अहं ब्रह्मास्मी'ति वाक्यस्यानुपासनाप्रकरणस्थतया अभेदप्रमापकत्वमेव AdvaiSi. 839.16.

**अनुपासनाप्रकरणस्थत्व** (anupāsanāprakaraṇastha-tva) *n.* the state of being present in the context not relating to meditation यत्तु 'आदित्यो ब्रह्मे'तिवत् जीवे ब्रह्मत्वोपासनार्थस्तत्त्वमसीति निर्देश इति, तन्न अनुपासनाप्रकरणस्थत्वेन दृष्टान्तवैषम्यात् AdvaiSi. 835.14.

**अनुपासित** (an-upāsita) *adj.* **1A** not meditated upon फलं यद्गुणकं यत्र तद्गुणं स्यादुपासनम्। फलानुमानतस्तत्र न फलं ह्यनुपासितम् BṛĀraUBhVā. ii. 1.73; **1B** not honoured or waited upon अस्ति लोकतिलकः क्षितिपेषु कश्चिदेकः कृती स्वयमसावनुपासितः UdaySuKa. 3.7; **1C** not worshipped (मार्तण्डभैरवः) बलवान् देवः ... श्रीविद्योपासकैनैदंपर्येणानुपासितोऽपि ... एतच्छत्रुसंहाराय स्वयमेव यतते LalitāSaBh. 214.21 (*on* 267); **2** not employed (in initiation) दीक्षा ... मातुश्चाष्टगुणा स्मृता। इदं तु उपासितमन्त्रपरम् ... मातुरिति उपासिते त्वष्टगुणम्, अनुपासिते शुभफलम् TantrSā.(K.) 4.26.

**अनुपासितगुरु** (anupāsita-guru) *adj.* **i** who has not attended a teacher, i. e. not studied under a teacher तदिदमनुपासितगुरोश्चोद्यम् Bṛha. 247.8 (*on* i. 1.5); इतीयम् ... अनुपासितगुरोः परिचोदना TātpaṬ.(U.) 75.12 (*on* 2.117); 14.23 (*on* 1.60); अवगमैकनिबन्धनं च वस्तुत्वमित्यनुपासितगुरुं प्रबोधयितुमाह TātpaṬ.(U.) 291.19 (*on* 5(3). 219); तदेतत् ... अनुपासितगुरोर्मातुः भ्रियस्य यत्किंचित्प्रलपितम् NyāyRaMā. 26.6; **ii** who has not attended, i. e. studied under the Guru (the teacher Prabhākara), cf. **अनुपासितगुरुकथा; अनुपासितगुरुत्व** etc.

**अनुपासितगुरुकथा** (anupāsitaguru-kathā) *f.* view of one who has not attended, i. e. not studied under the Guru (the teacher Prabhākara) किमनयानुपासितगुरुकथया विकल्पितया Bṛha. 135.5 (*on* i. 1.5)

**अनुपासितगुरुकुल** (anupāsita-gurukula) *adj.* who has not attended, i. e. not studied at a teacher's house न पुनरायुःस्थितय इवानुपासितगुरुकुलस्य यत्नवल्लोऽपि सरस्वत्यः YaśasCam. i. 432.8; न हि भवति निर्विगोपकमनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानम् CampaŚreKa. 194.

**अनुपासितगुरुत्व** (anupāsitaguru-tva) *n.* the state of being one who has not attended, i. e. not studied under the Guru (the teacher Prabhākara) (पदविषयमौत्पत्तिकत्वमिति) कथं तर्हि प्रसिद्धिरियम्। अनुपासितगुरुत्वादित्युक्तम् Bṛha. 135.8 (*on* i. 1.5)

**अनुपासितगुरुप्रज्ञाविलसित** (anupāsitaguru-prajñāvilasita) *n.* play of wisdom of the one who has not attended, i. e. not studied under a teacher तदेतदनुपासितगुरुप्रज्ञाविलसितमिति ग्रन्थज्ञानमानिनो मन्यन्ते TātpaṬ.(U.) 30.19 (*on* 2.1)

**अनुपासितगुरुव्याख्यान** (anupāsitaguru-vyākhyāna) *n.* explanation by one who has not attended, i. e. not studied under the Guru (the teacher Prabhākara) अनुपासितगुरुव्याख्यानमुपेक्षणीयम् TātpaṬ.(U.) 304.20 (*on* 5(4).1)

**अनुपासितत्व** (anupāsita-tva) *n.* the state of not being meditated upon (ब्रह्म) स्थितिमात्रेण कथं फलदमनुपासितत्वात् TattvPrakā. 160B. 12 (*on* iii. 2.37)

**अनुपासितमहच्चरण** (anupāsita-mahaccaraṇa) *adj.* who has not waited upon, i. e. not worshipped the feet of the exalted (souls) को वा इह तेऽपराजितः ... अनुपासितमहच्चरणः BhāgP. v. 3.14.

**अनुपासितवृद्ध** (anupāsita-vṛddha) *adj.* who has not attended upon, i. e. not respected the elders यत्तु शक्यं बलवता कर्तुं प्राकृतबुद्धिना। अनुपासितवृद्धेन कः कुर्यात्तादृशं बुधः Rāmā. vi. 52.5; अनुपासितवृद्धानां विद्या नातिप्रसीदति VākyaPa. 2.493.

**अनुपासितवृद्धत्व** (anupāsitavṛddha-tva) *n.* the state of being one who has not attended upon, i. e. not respected the elders (धार्तराष्ट्रः) अनुपासितवृद्धत्वात् ... न ते श्रेयो ग्रहीष्यति MahāBhā. v. 90.17.

**अनुपासितसद्गुरुकुल** (anupāsita-sadgurukula) *adj.* who has not attended, i. e. not studied at a worthy teacher's house श्रीगुरवः प्राहुः— अनुपासितसद्गुरुकुलस्य अविज्ञातवाङ्मयतत्त्वस्य कस्यापीदं वचः KumāPraPra. 103.24.

**अनुपासितसंध्य** (anupāsita-sandhya) *adj.* who has not performed the (rite of) *sandhyā* अनुपासितसंध्यस्तु तदहर्यावके (v. l. °र्जापको) भवेत् KūrmaP. 689.10 (2.34)

**अनुपासितसाधु** (anupāsita-sādhu) *adj.* who has not attended upon, i. e. not respected the noble persons किमिहाश्चर्यमनुपासितसाधुना। ... भाषितं यत्त्वयेदृशम् BṛKathāŚloSaṁ. 10.8.

**अनुपासीन** ( an-upāsīna ) *adj.* **A** who is not performing यथानुपासीनः संध्यां प्रत्यवैति, तथानधीयानोऽपि व्याकरणम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.0 (6.17); **B** who is not meditating upon न हि दहराकाशमनुपासीनेन तदन्तर्वर्तितया द्यावापृथिव्यादिकमुपासितुं शक्यम् UpaParā. 49.13; न हि दहराकाशमनुपासीनस्तदन्तर्वर्तित्वेनान्यदुपासितुं शक्नोति ŚivārkaMaDī. i. 441.14 (*on* i. 3.16)

**अनुपास्तिपक्ष** ( anupāsti-pakṣa ) *m.* view regarding non-attendance or non-performance अनुपास्तिपक्षे चाध्वर्योरन्यत्र व्यापृतत्वाभावेन चोदकप्राप्तमध्वर्युकर्तृकत्वमेव प्रोक्षणादेः MayūMāli. 416.22 (*on* v. 1.13); 417.5 (*on* v. 1.13)

**अनुपास्तिप्रकरण** ( anupāsti-prakaraṇa ) *n.* context which is other than that of meditation अनुपास्तिप्रकरणेऽपि सत्यकामत्वादेः श्रवणात् Nyāyāmṛ. 493B. 11; सत्यकामत्वादेरनुपास्तिप्रकरणे श्रवणम् AdvaiSi. 732.10.

**अनुपास्य** ( an-upāsya ) *ger.* **AI** not having served, not having attended upon विद्याशीलवयोवृद्धाननुपास्यानधीत्य वा।⋯को धर्मं वक्तुमर्हति MahāBhā. viii. 699*(2); **AII** not having worshipped वह्निमनुपास्य परान्सुरान्। शुभकामी जनः सेतौ कुर्यात् स्नानम् SkandP. iii(1). 1.70; आस्यारविन्दमनुपास्य गुरोरपास्य लास्यं चतुर्मुखमुखेषु सरस्वतीह।⋯ आतनोति रसनोपरि ताण्डवानि VīraMi.(Saṁskāra.) 124.1; **B** not having meditated upon आत्मानमनुपास्येह नानात्मानं जनोऽपि हि। उपास्ते BṛĀraUBhVā. i. 4.916; अननुविद्य अनुपास्य ŚrutaPra. ii. 38.12 (*on* i. 3.13); तस्या ( प्रकृत्याः ) अनुपोष्यानुपास्य स्वत एवामृतत्वम् TattvPrakā. 209A. 4 (*on* iv. 2.7)

**अनुपास्य** ( an-upāsya ) *adj.* **A** not to be observed or honoured एतदेव अनुशासनम् ईश्वरवचनम् ⋯ उपास्यमेव चैतत् नानुपास्यम् TaiUBh. 218.10 (*on* 1.11); **B** not to be meditated upon ब्रह्म ⋯ अनुपास्यं भवेत्तादृक्प्राणादिवदसंशयम् BṛĀraUBhVā. i. 4.1090; VivaPraSaṁ. 144.18; परमेश्वरात्मकत्वहेतुना इन्द्रादीनां स्वतो मुक्त्यर्थमनुपास्यानां तदर्थमुपास्यत्वश्रवणमुपपद्यते ŚivārkaMaDī. i. 285.14 (*on* i.1.29)

**अनुपास्यगुणवैरूप्य** ( anupāsyaguṇa-vairūpya ) *n.* dissimilarity of qualities which are not to be meditated upon उपास्यगुणसारूप्ये सत्यनुपास्यगुणवैरूप्यं न भेदावहम् ŚivārkaMaDī. ii. 303.24 (*on* iii. 3.10)

**अनुपास्यजीवात्मन्** ( anupāsya-jīvātman ) *m.* individual soul which is not to be meditated upon कथमनुपास्यजीवात्मविज्ञानोपयोगः ŚrutaPra. ii. 47.12 (*on* i. 3.19)

**अनुपास्यत्व** ( anupāsya-tva ) *n.* **A** the state of not being fit to be meditated upon अपोदितत्वादनुपास्यत्वे प्राप्ते तस्यैव ब्रह्मणः ⋯ उपासनं विधातव्यम् KenUVāBh. 86.8 (*on* 3.1); नापि स्तुतिः, अनुपास्यत्वाच्छ्वेतकेतोः ChāndoUBh. 410.14 (*on* vi. 16.3); न ह्यनुपास्यत्वे – प्राणस्य शुद्धिवचनम् ⋯ उपपद्यते BṛĀraUBh. 37.7 (*on* i. 3.1); प्रविष्टस्य दर्शनप्रतिषेधादनुपास्यत्वम् ⋯ आत्मनः BṛĀraUBh. 114.8 (*on* i. 4.7); सगुणत्वेन पृथिव्यादीनामनुपास्यत्वात् TattvPrakā. 49A. 8 (*on* i. 3.17); 200B. 2 (*on* iv. 1.3); ( जीवस्य ) अध्यासेन तथात्वे त्वनुपास्यत्वमेव AṇuBh. 54.12 (*on* i. 2.3); **B** the state of not being fit to be worshipped or adored अन्यदेवानामनुपास्यत्वात्तदभिधायकवेदवैयर्थ्यम् TattvPrakā. 182B. 2 (*on* iii. 3.57); ( वसूनाम् ) तेषामभावादनुपास्यत्वम् AṇuBh. 92.25 (*on* i. 3.33)

**अनुपास्यत्वप्रसङ्ग** ( anupāsyatva-prasaṅga ) *m.* undesired occasion of the state of not being fit to be meditated upon तासु तासु विद्यासु प्रपञ्चितानां सर्वेश्वरत्वसर्वाधारत्वसर्वैकारणत्वादिगुणानामनुपास्यत्वप्रसङ्गात् ŚivārkaMaDī. i. 317.6(*on* i. 2.2)

**अनुपास्यत्वावगम** ( anupāsyatvāvagama ) *m.* knowledge of the state of not being fit to be meditated upon न च ( कार्यब्रह्मणि ) तत्र ब्रह्मगुणानां ज्ञानानन्दैश्वर्यादीनां नित्याविर्भूतत्वात् परमात्मत्वम् ⋯ उभयभावनान्वयेनानुपास्यत्वावगमात् ŚrutaPra. ii. 629.28 (*on* iv. 3.15)

**अनुपिण्डम्** ( anupiṇḍam ) *adv.* on each and every rice-ball उदकाञ्जलीनुपनिनीयाञ्जनाभ्यञ्जने ददाति आङ्क्ष्वासौ। अभ्यङ्क्ष्वासौ इति त्रिरनुपिण्डम् BhārŚS. i. 9.7; ĀpaŚS. i. 9.14; अञ्जनाभ्यञ्जने वासश्चानुपिण्डं ददाति HirŚS. ii. 7.44 (253.15); HirGS. ii. 12.5; ĀgniveGS. iii. 1.3 (123.11)

**अनुपिधाय** (anu-pidhāya) *ger.* having covered afterwards ( हिरण्यगर्भम् ) त्रयस्त्रिंशद्देवा इत्यपिधाय तमनुपिधाय तमनुशास्ति CaturCin. i. 223.17.

**अनुपिबत्** ( anu-pibat ) *adj.* **A** drinking in ऋजु पश्यति यः सर्वं चक्षुषानुपिबन्निव।⋯ अनुरज्यन्ति तं प्रजाः MahāBhā. v. 34.22; **B** drinking, i. e. sucking uninterruptedly आह्लाद्याह्लाद्य मूर्ध्ना द्रुतमनुपिबतः प्रस्नुतं मातुरूधः ⋯ धेनुः।⋯ तर्णकस्य ⋯ अङ्गमातृप्ति लेढि ŚārṅgaPa. 597; Subhāṣi. 2425.

**अनुपिश्** ( anu-piś- ) VI.P. [listed in the *mucādigaṇa*, P. vii. 1.59; DhātuPā. 6.143] to attach or fasten along त्वष्टा पिपेश मध्यतोऽनु वर्ध्रान्त्स्ना नो अस्तु सुमङ्गली AV. xiv. 1.60; AV.(P.) xviii. 6.8.

**अनुपिष्** ( anu-piṣ- ) VII.P. [DhātuPā. 7.15] **AI** to rub along, to strike against चन्दनपादप ⋯ त्वाम् ⋯। एवं यस्तु परश्वधैः शकलयत्युद्धेऽथ ग्रावसु प्रौढं चानुपिनष्टि तस्य हि भवेः सर्वाङ्गमाह्लादकः SūktiMu. 33.25; **AII** to strike or beat up, cf. **अनुपिष्य**; **B** to grind or stir well, cf. **अनुपिष्टा.**

**अनुपिष्टा** ( anu-piṣṭā ) *adj.* (*f.*) ground or stirred well सीधुः ⋯। अरिष्टं पिबतो राजन् देयानि कुशलेन तु। अल्पां त(?ता)मनुपिष्टां तु माध्वीकं संप्रचक्षते Hastyāyur. 663.6 (4.19)

**अनुपिष्य** ( anupiṣ-ya ) *ger.* having struck or beaten up ( गाम् ) दण्डेन वानुपिष्योत्थाप्य दोहनम् KātyŚS. xxv. 1.16.

**अनुपीड्** ( anu-pīḍ- ) X.U. **1** (pass.) to be oppressed or tormented afterwards आत्मना चात्मनः पश्च पीडयन्नानुपीड्यते MahāBhā. i. 133.23 ( JñānDī. नानुपीड्यते न पश्चाच्छत्रुभिः संकोच्यते दग्धा इति ज्ञानात्।⋯ पीडयन् हिंसयन्। अनु तद्दाहानन्तरम्); **2** to press subsequently ततश्च वैद्यो बस्तिमुखम् ⋯ अमुञ्चन् ⋯ हस्तद्वयेन ⋯ शनैर्वेगमनुपीडयेत् AṣṭāSaṁ. i. 148.25 (1.28)

**अनुपीडन** ( anu-pīḍana ) n. subsequent torment or trouble अनावृष्टिरतीवोग्रा जायते शतवार्षिकी। ततो यान्यल्पसाराणि तानि सत्त्वान्यशेषतः। क्षयं यान्ति ⋯ अनुपीडनात् ViṣṇuP. vi. 3.15; *adj.* [*f.* -ī] oppressing, DBHS.

**अनुपीडिन्** ( anu-pīḍin ) *adj.* oppressing, DBHS.

**अनुपीड्य** ( anupīḍ-ya ) *ger.* having compressed or squeezed व्यायामाद् व्यवायरूक्षकटुकषायभोजनादल्पशनाच्च वातः प्रकुपितः प्राप्य हृदयमनुपीड्य तिष्ठति Hastyāyur. 328.23 (2.69)

**अनुपीत** ( anu-pīta ) *adj.* **AI** drunk मृगयूथनिपीतानि ( v. l. मृगयूथानुपीतानि ) कलुषाम्भांसि सांप्रतम्। तीर्थानि ⋯ रतिं संजनयन्ति मे Rāmā. ii. 89.5; **AII** drunk afterwards अनुपानमुष्णपयसः सारयति बद्धकोष्ठस्य। अनुपीतमम्बु यद्वा कोमलशस्यस्य नारिकेलस्य RaseCin. 8.41 (97.13); **B** soaked in (fluid) नीलान्यवान्गव्यपयोऽनुपीतान्शलाकिनः शुष्कतनून् विदध्य।⋯ तत्क्षारवत् सैन्धवतुल्यरोचनं पक्वं विदध्याद्य लोहनाड्याम्। एतद् बलासग्रथितेऽञ्जनं स्यात् SuśruS. vi. 11.11 ( comm. गव्यपयोऽनुपीतान् कृष्णगोदुग्धभावितान् ) (*but* PW. drunk afterwards); *n.* one of the three conditions of a person bitten by a snake कालदष्टं विनिर्दिशेत्।⋯ त्रिविधं दष्टजातैस्तु लक्षणं समुदाहृतम्। दष्टानुपीतं विज्ञेयं कश्यपस्य वचो यथा। विषभागात्तु सर्पस्य त्रिभागस्तत्र संक्रमेत् BhaviP. 71B. 1 (i. 33.49)

**अनुपीतरस** ( anupīta-rasa ) *adj.* soaked or saturated in the juice (of the flesh) घृतभृष्टान् रसे च्छागे रोहितान् फलसारिके। अनुपीतरसान् स्निग्धानपत्यार्थी प्रयोजयेत् CaraS. vi. 2(4). 18.

**अनुपीत्वा** ( anu-pītvā ) *ger.* having drunk subsequently धात्रीफलानां स्वरसेन चूर्णम्⋯। लीढ्वानुपीत्वा च पयोऽग्निशक्त्या कामं निकामं पुरुषो निषेवेत् BṛSaṁ. 76.6.

**अनुपीय** ( anupī-ya ) *ger.* [-*pīya*, DEBRU. 784] having drunk afterwards मधुकस्य कर्षमेकं सहितं तुल्येन सर्पिषा मधुना। लीढ्वानुपीय दुग्धं नित्यं वनशक्तिं परां धत्ते RatiRaha. 15.10; ŚārṅgaPa. 3215; मौनेन यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते केवलामृतम्। अनुपीय ततः क्षीरं तक्रं पानीयमेव वा SkandP. iv(1). 35.225.

**अनुपुङ्खग** ( anupuṅkha-ga ) *adj.* **A** flying after, i. e. closely behind feathery end (of an arrow) चक्रवच्चक्रवालं ( यमकम् ) तद् विज्ञेयम् ⋯। शैलास्तथा शत्रुभिराहताहता हताश्च भूयस्त्वनुपुङ्खगैः खगैः NāṭyaŚā. 16.74 ( AbhinBhā. अनुपुङ्खगैः पुङ्खान्तमग्नैः ); **B** flying after the bird of prey, NāṭyaŚā. 16.74.

**अनुपुङ्खविषयेक्षण** ( anupuṅkhaviṣayekṣaṇa ) *n.* observation of the object (i. e. a bird) through sub-feathers पुङ्खानुपुङ्खविषयेक्षणतत्परोऽपि ब्रह्मावलोकनधियं न जहाति योगी। संगीततालवयवाद्यवशं गतापि मौलिस्थकुम्भपरिरक्षणधीर्नटीव VarāU. 2.82.

**अनुपुञ्जितपिङ्गदीधिति** ( anupuñjita-piṅgadīdhiti ) *m.* tawny rays collected into a mass अनुपुञ्जितपिङ्गदीधितिद्रुतलाक्षारुणदर्पणोपमम्। परतोऽस्तगिरेरिदं गलत्यनवद्याङ्गि पतङ्गमण्डलम् NavaSāC. 12.33.

**अनुपुमाली** ( anupumālī ) *m.* name of a person ग्रामनिरुल्यां ( Read नैरुल्यां ) विषतरुपश्चिमगंजनम् ⋯ अतो भिङ्गतरुः अतः अनुपुमालीचिंचाः EI. v. 112.59.

**अनुपुरम्** ( anupuram ) *adv.* in each and every town (in the form of human body) अनुपुरमनुरुन्धन्नान्तरध्वान्तराशिम् ⋯ स सत्त्वान् अवतु भवतुषाराद्दक्षरव्योमसूर्यः PañcRāRa. 79.1.

**अनुपुराण** (anu-purāṇa) *m.* title of the Paramānandakāvya (*lit.* Purāṇa-like narration or history) इत्यनुपुराणे सूर्यवंशे ··· अध्यायः ParamāKā. 36.43 (colophon); 56.63 (colophon)

**अनुपुरुष** (anu-puruṣa) *m.* [P. vi. 2.190; AltGr. II. 1.258, 272] **1** man who has already been mentioned पुरुषशब्दोऽन्वादिष्टवाची चानोरुत्तरोऽन्तोदात्तो भवति। अन्वादिष्टः पुरुषोऽनुपुरुषः। अन्वादिष्टोऽन्वाचितः कथितानुकथितो वा KāśiVṛ. *on* vi 2.190; Prasā. ii. 784.5; SiddhāKau. 655B.12 (*on* vi. 2.190); **2** follower अन्वादिष्ट इति किम्। अनुगतः पुरुषोऽनुपुरुषः KāśiVṛ. *on* vi. 2.190; Prasā. ii. 784.6; SiddhāKau. 655B.13 (*on* vi. 2.190)

**अनुपुरुषासङ्ग** (anupuruṣāsaṅga) *m.* contact with the person referred to, i. e. chosen earlier (in previous birth) पितानङ्गप्रभां पुत्रीं शशाप क्रोधमूर्च्छितः। विरूपम् ··· ब्राह्मणं पतिमाप्स्यसि। ततोऽनुपुरुषासङ्गं बहुशश्च समेष्यसि BṛKathāMañ. xv. 1.126.

**अनुपुष्** (anu-puṣ-) IV.P. [P. iii. 1.55] **1A** to prosper, to go on prospering अनु वीरैरनु पुष्यास्म गोभिः VājaS. 26.19; VājaS.(K.) 28.11; **1B** to grow ज्येष्ठं ज्येष्ठमिवोदीक्ष्य ज्वलन्तं निजतेजसा। वोढुमाषाढवत्तापं निशुम्भोऽन्वपुषद्रुषा Surath. 9.7; **2** to assume, to take after भवान्सर्वगतैकरूपी रूपाण्यशेषाण्यनुपुष्यतीश ViṣṇuP. v. 1.45.

**अनुपुष्णत्** (anu-puṣṇat) *adj.* maintaining, fostering बहुलहिंसासंचितार्थैः कुटुम्बं प्रतिदिनमनुपुष्णन् स्त्रीजितो बाललाली। विशति हि गृहसक्तो यातनां मय्यभक्तः Nāräy. iii. 15.6.

**अनुपुष्प** (anupuṣpa) *m.* a kind of reed, *Saccharum sara roxb.*, PW., pw., MW., APTE.

**अनुपू** (anu-pū-) I.U., IX.Ā. **i** to flow along or sweep for purification सोमस्य प्रसवमनु याः पवन्ति।··· ता न आपो राजसूया अवन्तु AV.(P) xiv. 1.17; वायुः ··· एष ह्रीमांल्लोकांस्तिर्यङ्ङनुपवते ŚatBr. I. ii. 4.7; ŚatBr.(K.) II. iii. 1.5; अयमेव स्रुवो योऽयं पवते। सोऽयमिमांत्सर्वांल्लोकाननुपवते ŚatBr. I. iii. 2.5; I. vii. 1.12; III. viii. 3.21; XIV. i. 2.23; ŚatBr.(K.) IV. viii. 3.12; IV. viii. 1.10; **ii** to cleanse afterwards, to purify afterwards (पृथिवी) सेयं पूता। अथामुमब्रवीद् बहु वै किं च किं च पुमांश्चरति। त्वमनुपुनीष्वेति JaimiUBr. i. 50.8.

**अनुपूज्** (anu-pūj-) X.U. **i** to honour, to respect हर्षवस्तुषु चाप्यत्र वर्तमानेषु केषुचित्। नातिगाढं प्रहृष्टः स्यात्तान्येवास्यानुपूजयेत् MahāBhā. iv. 120*(51); **ii** to worship or adore subsequently त्रिनेत्रमुदितं ध्यात्वा गजास्यं वामनाकृतिम्। विसर्ज्य सिद्धिकामस्तु महास्त्रमनुपूजयेत् MālinīT. 8.92; कदा निष्क्रमणं मे स्याद् गर्भान्निरयसंनिभात्। इत ऊर्ध्वं नित्यमहं विष्णुमेवानुपूजये AdhyāRā. iv. 8.38.

**अनुपूजन** (anu-pūjana) *n.* **i** act of honouring or respecting subsequently गुरूणामनुवृत्तिश्च पूज्यानामनुपूजनम्।··· इतिवृत्तं महीपतेः NītiSā. 14.47; अर्चयेच्च यथान्यायं गन्धमाल्यैः पृथक् पृथक्। समाप्तौ नृप ग्रन्थस्य वाचकस्यानुपूजनम् SkandP. iii(2). 40.80; **ii** worship अपराधसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च। नश्यन्ति तत्क्षणान्नूनं सत्येशस्यानुपूजनात् BhaviP. 825A. 9 (iv. 146.24)

**अनुपूजित** (anu-pūjita) *adj.* honoured प्रह्लादो वचनं प्राह ···। मया कृतं राज्यमकण्टकं पुरा प्रशासितान्तःसुहृदोऽनुपूजिताः VāmaP. 74.28; बृहस्पतिस्तत्र रैभ्येण सह संविदम्। कृत्वा स्वधिष्ण्यमगमद्वसुना चानुपूजितः VarāP. 5.13.

**अनुपूज्य** (anupūj-ya) *ger.* having honoured subsequently ताभ्यामर्घ्यं च पाद्यं च दत्त्वा ···। आनुपूर्व्याच्च धर्मज्ञः (v. l. अनुपूज्य स धर्मात्मा) पप्रच्छ कुशलम् Rāmā. ii. 84.69.

**अनुपूज्य** (anu-pūjya) *adj.* next (in ranking) to the respectable अनुस्वर्णं धातवः, अनुचन्दनं काष्ठानि, तथानुपूज्यान् (better *adn.*) कलाकोविदाः KumāPraPra. 97.23.

**अनुपूर** (anu-pūra) *m.* filling up, i. e. nourishing कारणशक्त्या कार्यं प्रवर्तत इति महदादयः क्षीणाः सन्तः प्रकृत्यनुपूरणेन (v.l. °पूरेण) कार्यं जनयन्ति SāṁkhyaSūVṛ. 71.6 (*on* 1.132)

**अनुपूरण** (anu-pūraṇa) *n.* filling up, i. e. nourishing, SāṁkhyaSūVṛ. 71.6 (*on* 1.32)

**अनुपूर्ण** (anu-pūrṇa) *adj.* full of, i. e. permeated प्राणो भवेत् प्राणमयस्तु कोशः। येनात्मवानन्नमयोऽनुपूर्णः प्रवर्ततेऽसौ सकलक्रियासु ViveCū. 167.

**अनुपूर्व** (anu-pūrva) *adj.* [*f.* -ā] [GaṇRa. 7.401(425)] **1** following the previous one, being in due order, successive यमावन्तरुदरे व्यतिषक्तौ सह शयाते। अथ यदनुपूर्वं सवनानि संतिष्ठन्ते तस्मादनुपूर्वौ जायेते BaudhŚS. ii. 410.5; अत्रो ह स्माह शालीकिरनुपूर्वा एवैनाः (स्रुचः) सादयेन्न चोपभृतं विधृतीभ्यामवगृह्णीयात् BaudhŚS. iii. 26.8; एवमनुपूर्वाण्येवैष्वत ऊर्ध्वं कर्माणि क्रियन्ते BhārŚS. i. 24.8; ii. 9.5; v. 4.18; ĀpaŚS. i. 24.8; v. 9.3; xi. 11.4; HirŚS. i. 6.38 (139.9); iii. 3.15 (306.24); vii. 6.4 (704.11); अशनमग्न्यन्वाधानं व्रतोपायनमित्येवमनुपूर्वाण्येके समामनन्ति BhārŚS. iv. 3.2; HirŚS. vi. 1.21 (506.8); समिध आहुतिमुपस्थानमित्येवमनुपूर्वाण्येके समामनन्ति ĀpaŚS. vi. 26.8; xviii. 14.8; xxi. 3.3; यदनुपूर्वाणि प्रदीयन्ते सर्वेभ्य उत्तरार्धेभ्यः सकृत्सकृदवद्यति HirŚS. ii. 2.45 (204.6); VaikhāŚS. 6.7; 6.10; गायत्रीं दक्षिणत उपदधाति। एवमनुपूर्वाः सर्वाः HirŚS. xii. 2.28 (90.1); द्विदेवत्यभक्षेषु होताध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चैवमनुपूर्वा भवेयुः VaikhāŚS. 15.31; सर्वत्र कनिष्ठप्रथमा अनुपूर्वा इतरे HirPiMe. i. 1.4; i. 3.1; (राशयः) अनुपूर्वाः स्मृताः शान्ताः ParaS. 6.25; (अन्वञ्चौ पुरोडाशौ) अन्वञ्चौ अनुपूर्वौ निरन्तराविति यावत् MayūMāli. 131.18 (*on* ii. 2.4); **2A** tapering, becoming gradually smaller (यूपः) अष्टाश्रिरनुपूर्वोऽग्रतोऽणीयान् ĀpaŚS. vii. 3.2; (यूपः) वर्षिष्ठो दक्षिणः। अनुपूर्वा इतरे KātyŚS. viii. 8.20; viii. 8.28 (*but* APTE the lowest (निकृष्टप्रमाण)); xvi. 1.9 (v.l.); **2B** proportionate, symmetrical स्नातामहतेनाच्छाद्य हुत्वा पतिः पृष्ठतस्तिष्ठन्ननुपूर्वया फलवृक्षशाखया सकृत्सीमन्तमुन्नयेत् DrāhyGS. ii. 2.25; वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे KumāSaṁ. 1.35; DaśKuC. 110.11; Kirātā. 17.50; YaśasCam. i. 301.5; श्लक्ष्णं चैवानुपूर्वं च साधुतक्षाववर्तितम्।··· श्रीगजस्य प्रतिकृतं त्रिषु लोकेषु पूजितम् Hastyāyur. 670.26 (4.22); **3** having *anu* as the preceding member or prefix ग्रामात् पर्यनुपूर्वात् P. iv. 3.61; तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम् P. iv. 4.28; JaineVyā. iii. 3.151; अनुपूर्वाद्वदतेरकर्मकाद् व्यक्तवाग्विषयादात्मनेपदं भवति KāśiVṛ. *on* i. 3.49; PrakriKau. ii. 415.2; अनुपूर्वस्य प्रतिपूर्वस्य च गृणातेः कारकपूर्वस्याः क्रियायाः कर्तृभूतं संप्रदानसंज्ञं भवति KāśiVṛ. *on* i. 4.41; दशपुरुषानूकमिति। अनुपूर्वात्कायतेः — अनूकानमनुक इति 'घञर्थे कविधानम्' इति कः Pradī. iv. 126A. 17 (*on* iv. 1.93); एतां देवतामनुशाधि। अनुपूर्वः शासिर्विविच्य ज्ञापनार्थः ŚrutaPra. iA. 55.5 (*on* i. 1.1); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.0 (7.15); (नानोर्ज्ञः) अनुपूर्वाज्ज्ञः सन्नन्तात्तङानौ न स्तः PrakriKau. ii. 418.3; अनुपूर्वो रुधिरिच्छार्थो दिवादिः Prasā. ii. 273.11; व्यक्तवाग्विषयादनुपूर्वादकर्मकाद्वदेरात्मनेपदं स्यात् SiddhāKau. 458B. 34 (*on* i. 3.49); अनुवित्तः। अनुपूर्वाद् 'विदिर्लाभ' इति धातोर्निष्ठाप्रत्ययः ŚivārkaMaDī. ii. 145.30 (*on* ii. 3.22); अनुपूर्वस्य तिष्ठतेर्यत्नार्थत्वात् MayūMāli. 631.12 (*on* ix. 4.1); **4** situated in the east, eastern भविष्यतः ··· रावणलक्ष्मणौ। तृतीयनरकादेत्य अनुपूर्वाच्च मन्दरात् PadmP.(Ra.) 123.112; मुण्डकेषु ···। अनुपूर्वेषु भिन्नेषु पुत्राणां मरणं ध्रुवम् SamarāSū. 43.31; **5** preceding, cf. **अनुपूर्वत्व** [made according to regular order or arrangement, DBHS.]; *m.* **A** regular order, serial process मदो अयं सर्वप्रमादमूलो न हीनभिक्षू अवमन्यितव्याः। अनुपूर्व एषो इह शासनस्य नैकेन जन्मेन लभेत बोधिम् ŚikṣāSa. 108.3 [DBHS.]; **B** sequence, successive order अनुपूर्वशः। अनुपूर्वः क्रमः। येन क्रमेणानुष्ठेयानि सोऽप्युच्यताम् ManuBh. i. 4.13 (*on* 1.2); [Abl.] in serial order अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि पुण्ड्राणां लक्षणं शुभम्। आनुपूर्व्या यथादृष्टं (v. l. अनुपूर्वाद् यथोद्दिष्टं) मुनिभिस्त्वर्थवेदिभिः AśvaVai. 3.73; [Inst.] **Ai** in due or proper order, successively, sequentially यदि हवींषि मुह्येयुः पात्र्यां समधा विभज्यानुपूर्वेण प्रचरेत् MānŚS. 95.16; अनूपविशेतामितरौ। एतेनानुपूर्वेण सर्वं यथासनं चिकीर्षेत् LāṭyaŚS. ii. 4.8; DrāhyŚS. iv. 4.15 (v. l. REUTER Ed.); शिरोऽग्रे वपते ततः श्मश्रूणि तत इतराण्यङ्गान्यनुपूर्वेण JaimiGS. 1.19 (17.9); 1.19 (18.14); (द्विजेन्द्रम्) प्राणैर्वा विप्रयोजयेत्। सोऽनुपूर्व्ये(v. l. °र्वे°)ण यातीमान्नरकानेकविंशतिम् MahāBhā. xiv. App. I. 4 (557); VṛGautaSm. 519.3 (4); यथावदनुपूर्वेण महेन्द्रं सलिलोद्वहाः। त्रैलोक्यमातरः सर्वाः सागरं यान्तु निम्नगाः HariVaṁ. 38.75; इत्युक्ताः षडतीसाराः साध्यानां साधनं त्वतः। प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वेण CaraS. vi. 19.13 (1941 Ed.); SuśruS. i. 46.432; पुराणः पुरुषश्चैव मया विष्णुर्हरिः प्रभुः। कथितस्तेऽनुपूर्वेण MatsyaP. 171.65; गन्धान्ब्राह्मणसात् कृत्वा पुष्पाण्यृतुभवानि च। धूपं चैवानुपूर्वे(°र्व्ये)ण अग्नौ कुर्यादनन्तरम् GobhiSm. 2.116; अनुपूर्वेण — परिपाट्या सुष्ठु जातः — उत्पन्नो यः सोऽनुपूर्वसुजातः SthānT. 209A. 14; **Aii** in the order of seniority तेषां दक्षिणा गृहपतिरुपविशति उत्तरा उत्तरे। प्रजोत्पत्त्यानुपूर्व्येण(v. l. °र्वेण) HirGS. ii. 17.7 (comm. जननक्रमेणेत्यर्थः); **B** in due course ते मातापितॄणामभिवादेत्वा प्रदक्षिणं कृत्वा गता अनुपूर्वेण कपिलवस्तुमनुप्राप्ताः MaVastuAva. i. 354.15; सो अनुपूर्वेण समुद्रपट्टनं गतः MaVastuAva. ii. 90.8; iii. 73.4; दण्डपाणिः शाक्यः स्वां दुहितरं गोपाम् ··· बोधिसत्त्वाय प्रादात्। सा च राज्ञा शुद्धोदनेनानुपूर्वेण बोधिसत्त्वस्य वृताभूत् LaliVi. 12.33 (14); 16.0(11); 26.6(5); स दरिद्रपुरुषः ··· पर्यटमानोऽनुपूर्वेण ··· तन्नगरमनुप्राप्तो भवेत् SaddhaPuṇ. 72.2; आयुष्मान्छ्रोणः ···। यावदनुपूर्वेण श्रावस्तीमनुप्राप्तः Divyāva. 12.12; 26.8; 132.6; भगवान् जनपदचर्यां चरमाणोऽनुपूर्वेण येन वैशाली महानगरी तेनानुप्राप्तोऽभूत् GiMs. i. 1.4; **C** gradually, symmetrically (गजः ··· अनुपूर्वसुजातदीर्घलाङ्गूलः) अनुपूर्वेण वा स्थूलसूक्ष्मसूक्ष्मतरलक्षणेन सुजातं दीर्घं लाङ्गूलं यस्य सः SthānT. 209B. 2; अनुपूर्वेण वृत्ते च जङ्घे

करू सकान्तिकौ।··· एतैर्गुणैः समायुक्ता मृगीजात्योपलक्षिता Mānaso. iii. 20.1722.

**अनुपूर्वकगृणाति** (anupūrvaka-gṛṇāti) *m.* (Gr.) [Vār. 1 *on* P. iii. 3.108] (verb) *gṛṇāti* (i.e. verbal root *gṝ-*) preceded by the prefix *anu* 'अनुप्रतिगृणश्च' प्रत्यनुपूर्वकगृणातेः समभिव्याहारे पूर्वशंसनादिकर्तुर्होतुः संप्रदानत्वम्। अध्वर्युर्होत्रेऽनुगृणाति BhāṭṭCin. i. 101.16 (*on* i. 1.4)

**अनुपूर्वकम्** (anupūrvakam) *adv.* **A** successively मुस्तकल्कं सत्रिफलं मधुतैलं मुखोदकम्। प्रत्येकं कवलग्राहं धारयेदनुपूर्वकम् BhelaS. 7.6 (1.6); **B** in proper or due order वणिक्।··· पिण्डनिर्वपणं तत्र प्रेतानामनुपूर्वकम्। चकार VāmaP. 79.70.

**अनुपूर्वकेश** (anupūrva-keśa) *adj.* having regular hair अनुपूर्वदंष्ट्रः ··· अनुपूर्वभ्रूः ··· अनुपूर्वकेशः ··· सर्वार्थसिद्धः कुमारः LaliVi. 7.54(149)

**अनुपूर्वक्रिया** (anupūrva-kriyā) *f.* **A** activity in regular order दानेन प्रज्ञया यावद् बुद्धाद्यौ स्मृतिभिश्च सा। धर्माभावस्वभावेनेत्यनुपूर्वक्रिया मता AbhisaAlaṅ. 6.1; **B** arrangement in proper order यथावदनुपूर्वक्रिया प्रधानस्यार्थस्य पूर्वमभिनिवेश इत्यर्थस्य क्रमः ArthŚā. i. 169.3 (2.10) (comm. यथावदनुपूर्वक्रिया यथार्हं क्रमकरणम्)

**अनुपूर्वगात्र** (anupūrva-gātra) *adj.* whose limbs are all as they should be in arrangement अनुपूर्वगात्रः ··· सर्वार्थसिद्धः कुमारः LaliVi. 7.54 (139); MahāVyu. 18.20 [DBHS.]

**अनुपूर्वग्रहण** (anupūrva-grahaṇa) *n.* acceptance, i.e. consideration of a proper order (regarding the classes of women) (ब्राह्मणस्यानुपूर्व्येण चतस्रस्तु यदि स्त्रियः) अनुपूर्वग्रहणं तृतीये दर्शितस्य क्रमस्यानुवादः ManuBh. ii. 288.10 (*on* 9.149)

**अनुपूर्वग्रीवा** (anupūrva-grīvā) *adj.* (*f.*) with tapering neck राज्ञश्च शुद्धोदनस्य माया नाम देवी ··· सुप्रतिष्ठिताङ्गी ··· अनुपूर्वग्रीवा ··· अनुपूर्वसुजातबाहुः LaliVi. 3.0(216) [DBHS.]

**अनुपूर्वचित्राङ्गुलि** (anupūrva-citrāṅguli) *adj.* with taperingly beautiful fingers अनुपूर्वचित्राङ्गुलिः ··· सर्वार्थसिद्धः कुमारः LaliVi. 7.54 (133)

**अनुपूर्वज** (anupūrva-ja) *adj.* [*f.* -ā] **1** born one after another श्येतोऽनड्वान्। यमौ। अभावेऽनुपूर्वजौ KātyŚS. xv. 3.25; **2** which is effected in due course यान्येतानि भूमावकृष्टायामनुपूर्वजायां च सितवर्णानि जायन्ते तानि च कवकानि ManuBh. i. 419.24 (*on* 5.5) [descended in a regular line, APTE]

**अनुपूर्वतस्** (anupūrva-tas) *adv.* **A** in successive order यथा संन्यासिनां कार्यं ये वहन्ति द्विजातयः। पदे पदे यज्ञफलं लभेरन्ननुपूर्वतः VaikhāGS. 5.8; **B** in due or proper order प्रकृतिं च तुरंगानां कथयाम्यनुपूर्वशः (v.l. °तः) AśvaVai. 1.15; ऋतुलोकपालपङ्क्तिद्वादशभुवनाङ्गुलोन्मितैर्गुह्यैः। अनुपूर्वतस्तु युक्ता हरिणीहरिणादयो ज्ञेयाः ŚārṅgaPa. 3123.

**अनुपूर्वता** (anupūrvá-tā) *f.* **A** the state of being in proper order प्रोक्षणीरासादय।··· आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै TaiBr. III. ii. 9.14 (BhaṭṭaBhā. अनुक्रमेण अनुष्ठानाय); **B** the state of being proportionate or symmetrical मृष्टानुपूर्वते मेध्यमृदुत्वे शुद्धगात्रता। पूर्णव्यञ्जनता चारुपृथुमण्डलगात्रता AbhisaAlaṅ. 8.23.

**अनुपूर्वत्व** (anupūrva-tva) *n.* the state of being that which precedes, precedence लौकिके वा विद्याकर्मानुपूर्वत्वात् MīmāSū. vi. 8.12.

**अनुपूर्वदंष्ट्र** (anupūrva-daṃṣṭra) *adj.* with tapering teeth सर्वार्थसिद्धः कुमारः। तीक्ष्णदंष्ट्रश्च अनुपूर्वदंष्ट्रश्च LaliVi. 7.54(142) [DBHS.] (*but* MW. having regular teeth)

**अनुपूर्वदिक्चारिन्** (anupūrvadik-cārin) *adj.* moving towards the eastern direction (दन्तिभिः) अनुपूर्वदिक्चारिभिरुपलब्धं चन्द्रसरो नाम विमलजलसंपूर्णम् (सरः) Tantrākhyā. 98.7.

**अनुपूर्वदीक्षा** (anupūrva-dīkṣā) *f.* regular order of initiation or consecration (*lit.* initiation in the regular order) स्नातको वा ब्रह्मचारी ··· दीक्षयति न पूतः पावयेदिति ह्याहुः सैषानुपूर्वदीक्षा ŚatBr. XII. i. 1.10–11; सैषानुपूर्वं दीक्षा (v.l. अनुपूर्वदीक्षा VIŚVA.) GopBr. i. 4.6 (95.13)

**अनुपूर्वनाभि** (anupūrva-nābhi) *adj.* having regularly shaped navel अनुपूर्वनाभिश्च शुच्याचारश्च ··· सर्वार्थसिद्धः कुमारः LaliVi. 7.54(139)

**अनुपूर्वनिम्न** (anupūrva-nimna) *adj.* **1** tapering from below त्रीणि पर्वतशृङ्गाण्यनुपूर्वनिम्नानि Divyāva. 70.31; **2** taperingly deep महासमुद्रोऽनुपूर्वनिम्नः AbhidhKoBh. 165.3 (*on* 3.59)

**अनुपूर्वपरिणाह** (anupūrva-pariṇāha) *adj.* tapering in circumference (i.e. each smaller than the next lower) यावद् ब्रह्मलोकमुच्चैस्त्वेन अनुपूर्वपरिणाहेन सच्छत्रपरिग्रहाः सवैजयन्तीका घण्टासमुद्गानुरताः SaddhaPuṇ. 201.26 [DBHS.]

**अनुपूर्वपाणिलेख** (anupūrva-pāṇilekha) *adj.* with tapering lines of the hand अनुपूर्वपाणिलेखा च ··· बुद्धा भगवन्तो MaVastuAva. ii. 43.14; अनुपूर्वपाणिलेखश्च ··· सर्वार्थसिद्धः कुमारः LaliVi. 7.54 (134) [DBHS.] (*but* MW. having regular lines in the hands)

**अनुपूर्वप्रवण** (anupūrva-pravaṇa) *adj.* with tapering slopes (getting smaller as they rise) त्रीणि पर्वतशृङ्गाण्यनुपूर्वनिम्नान्यनुपूर्वप्रवणानि Divyāva. 70.31 [DBHS.]

**अनुपूर्वप्राग्भार** (anupūrva-prāgbhāra) *adj.* with tapering sides (getting smaller as they rise) त्रीणि पर्वतशृङ्गाण्यनुपूर्वनिम्नानि ··· अनुपूर्वप्राग्भाराणि Divyāva. 70.31 [DBHS.]

**अनुपूर्वभूधातु** (anupūrva-bhūdhātu) *m.* the verbal root *bhū-* preceded by the prefix *anu* अनुभवः — अनुपूर्वभूधातुप्रकृत्यर्थभूतः Bhāsk. i. 169.21 (*on* i. 4.4)

**अनुपूर्वभोग्य** (anupūrva-bhogya) *adj.* to be enjoyed (i.e. to be ruled over) by succession राज्यं कुरूणामनुपूर्वभोग्यं क्रमागतो नः कुलधर्म एषः MahāBhā v. 146.29.

**अनुपूर्वभोज्य** (anupūrva-bhojya) *adj.* to be enjoyed (i.e. to be ruled over) by succession राज्यं कुरूणामनुपूर्वभोग्यं(v.l. °भोज्यं) क्रमागतो नः कुलधर्म एषः MahāBhā. v. 146.29.

**अनुपूर्वभ्रू** (anupūrva-bhrū) *adj.* having tapering eyebrows अनुपूर्वदंष्ट्रः ··· अनुपूर्वभ्रूः ··· सर्वार्थसिद्धः कुमारः LaliVi. 7.54 (146)

**अनुपूर्वम्** (anupūrvám) *adv.* **1A** one after another, serially or successively मिनन्ता दस्योरशिवस्य माया अनुपूर्वं वृषणा चोदयन्ता ṚV. i. 117.3; अग्रत एवोपरिष्टात्संमृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते TaiBr. III. iii. 1.3; अनुपूर्वं सर्वाणि हवींष्युद्वपति निष्पुनाति विविनक्ति BhārŚS. vi. 16.24; मध्य उन्नता भवति। अनुपूर्वमन्तौ निनतौ ĀpaŚS. xiv. 6.4; अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः। पदे पदे यज्ञफलमनुपूर्वं लभन्ति ते BṛParāSm. 8.26; अनुपूर्वं ततो विप्रान्भक्ष्यैरन्नैश्च शक्तितः।··· तर्पयेत् BrahmāṇḍP. ii. 12.40; **1Bi** in prescribed order, in proper or regular order यथाहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथ ऋतव ऋतुभिर्यन्ति साधु ṚV. x. 18.5; AV. xii. 2.25; यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ṚV. x. 131.2; AV. xx. 125.2; TaiS. I. viii. 21.1; V. ii. 11.2; MaiS. i. 11.4 (i. 166.3); ii. 3.8 (ii. 36.3); KāṭhS. 12.9 (i. 171.15); 37.18 (iii. 99.1); VājaS. 10.32; 19.6; 23.38; VājaS. (K.) 11.10; 21.1; 25.7; TaiBr. II. vi. 1.3; ŚatBr. V. v. 4.24; ŚatBr.(K.) VII. vi. 1.17; अग्निष्टोमं प्रथममुपयन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथातिरात्रमनुपूर्वमेवैतद्यज्ञक्रतनुपेत्य TaiS. VII. iv. 10.1; स एवमेवानुपूर्वं हवींषि निर्वपति TaiBr. III. ii. 4.6; III. ii. 7.6; III. iii. 1.2; अश्वः प्रथमोऽथ रासभोऽथाज एवं ह्येतेऽनुपूर्वम् ŚatBr. VI. iii. 1.28; अथो यदेते स्तोमा अतोऽन्यथानुपूर्वं तस्मादेवैवाक्षणयास्तोमीया अथोऽएवं देवा उपादधत ŚatBr. VIII. iv. 4.3; अथानुपूर्वं यज्ञपुच्छं संस्थाप्य ··· बहिष्पवमानेन स्तुत्वाहरेव प्रतिपद्याध्वाऽ इति ŚatBr. XI. v. 5.11; XII. viii. 1.8; XIII. ii. 1.5; अथैतान्महत ऋत्विज उत्तरतोऽनुदिशमुपवेश्यताननुपूर्वमाचमय्य तेभ्य एनं भूमिं स्पृशन्ननुच्छिन्दन्निवोपोहति BaudhŚS. ii. 207.9; अपि वा त्रयाणामेव मुख्यानामनुपूर्वमवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति BhārŚS. vii. 19.1; एवमनुपूर्वं यो यो यजते तं तं संप्रेष्यति ब्रह्मन् यज। पोतर्यज BhārŚS. xiii. 26.4; xiii. 30.11; शेषेण ध्रुवामभिघार्यानुपूर्वं हवींष्यभिघारयत्युपभृतमन्ततः ĀpaŚS. ii. 17.6; अनुपूर्वं हवींष्यधिश्रयति MānŚS. 41.13; हविर्धानमभ्युदानयन्त्यग्रतो मैत्रावरुणचमसीयाः ··· अनुपूर्वं सवनीयकलशान् MānŚS. 73.13; 85.11; एवमितरे उत्तराभ्यां प्रतिमन्त्रं बर्हिष्युपभृतं ध्रुवां चावकृष्टेऽनुपूर्वम् KātyŚS. ii. 8.13; पृथग्भक्षञ्छन्दोभिरनुपूर्वं (भक्षयेत्) इति धानञ्जय्यशाण्डिल्यौ LāṭyāŚS. iii. 1.29; v. 11.2; चतुर्थेऽहनि बृहत्यनुष्टुभोः पृथगनुपूर्वमनुकल्पयेत् LāṭyāŚS. ix. 12.8; x. 7.5; DrāhyŚS. xxix. 2.6; xxix. 4.5; मधुपर्कस्य चतुष्प्राश्नात्यङ्गुष्ठद्वितीयाभिः कनिष्ठया प्रथममेवमनुपूर्वं सर्वाभिस्तदवशिष्टं सुहृदे प्रयच्छति KāṭhGS. ii. 12.13; कर्मोत्पत्त्यानुपूर्वं प्रशस्तम् KauśiSū. 63.15; अनुपूर्वं तु ते मध्याश्चत्वारोऽन्त्या यथोत्तरम् SuśruS. vi. 1.15; मासवर्णभ्रात्रनुपूर्वम् SiddhaHe. iii. 1.161; अनुपूर्वमानुपूर्व्येण कुर्यात् CaturCin. iii(1). 1284.5; वक्षः क्रोडं तथा चैव हृदयं कुक्षिमेव च। अनुपूर्वं विजानीयादधोभागगतं बुधः AśvaVai. 2.16; सर्वमेव च संयुक्तमनुपूर्वं च निक्षिपेत् Hastyāyur. 709.25 (4.36); तुरंगः ··· वपुरास्यानुपूर्वं धुनोति SaduktiKa. 279.8; **1Bii** according to seniority or priority आ रोहतायुर्जरसं वृणाना अनुपूर्वं यतमाना यति ष्ठ ṚV. x. 18.6 (Sāy. अनुपूर्वम् आनुपूर्व्येण।···पूर्वो ज्येष्ठः। ज्येष्ठानुपूर्व्या); AV. xii. 2.24; TaiĀ. vi. 10.1 (709.1); यावन्तोऽस्य ज्ञातयः ··· एनाननुपूर्वं कल्पयति 'यथाहान्यनुपूर्वं भवन्ति' इति BaudhPiMe. i. 21.4; ध्रुवामुन्ते ध्रुवासुन्त इत्यमात्याननुपूर्वम् (परिदद्यात्) ĀśvaGS. ii. 1.11; पश्चादग्नेः स्वस्तरमुदगग्रैस्तृणैरुदक्प्रवणमास्तीर्य तस्मिन्नास्तरणे गृहपतिरास्ते। अनुपूर्वमितरे DrāhyGS. iii. 3.21; कृत्वा नमस्यामनुपूर्वमुक्तो भर्तुर्भुवो

विप्रवरेण रामः JānaHa. 7.57; ज्येष्ठस्यानुपूर्वेण …। पूर्वं क्रमेणेत्यनुपूर्वमिति सूत्र-गृहीताव्ययेनाप्यनुना समासः LaŚabdeŚe. i. 534.3; **2** along the eastern side माता … अनुपूर्वं गत्वोत्तरतस्तिष्ठेत् DrāhyGS. ii. 3.3 [from the first, MW.]

**अनुपूर्वरचना** (anupūrva-racanā) *f.* orderly arrangement बुद्धवचनं नाम क एष धर्मः। नामकायपदकायव्यञ्जनकायानां या अनुपूर्वरचना अनुपूर्वस्थापना अनुपूर्वसमायोग इति Sphuṭā. i. 60.13 (*on* 1.25)

**अनुपूर्ववत्सा** (anupūrvá-vatsā) *adj.* (*f.*) having calves regularly अनुपूर्ववत्सां धेनुम् … दत्त्वा ते यन्ति दिवमुत्तमाम् AV. ix. 5.29.

**अनुपूर्वविहारसमापत्ति** (anupūrvavihāra-samāpatti) *f.* the attainments of (nine) successive stages स सर्वशः … आयतनमुपसंपद्य विहरति।… नवानुपूर्वविहारसमापत्तिः MahāVyu. 68.7 [DBHS.]

**अनुपूर्ववृत्त** (anupūrva-vṛtta) *adj.* [*f.* -ā] proportionately or symmetrically round अस्याः … जङ्घे चानुपूर्ववृत्ते DaśKuC. 110.11; तनुनखमध्यजिह्मम् … तथानुपूर्ववृत्तावूरू।… इष्टं शरीरम् AṣṭāSaṁ. i. 242.1 (2.8)

**अनुपूर्वशस्** (anupūrva-śas) *adv.* **1A** successively, sequentially, one after another आमलक्याः फलानि च। एवमादीनि चान्यानि शाकमूलफलानि च। निवेदयीत शर्वाय …। एकैकस्मिन् फले भोगान् प्राप्नुयादनुपूर्वशः ŚivU. 6.22; बलिं चैवोपहारं च गन्धमाल्यं तथैव च। यथाक्रमेणोपहरेत् सर्वेषामनुपूर्वशः (ग्रहाणाम्) AgniveGS. ii. 5.1 (77.2); MāṇḍūŚi. 9.1; NāraŚi. i. 2.3; (सूक्तम्) दाधिक्रमथ सावित्रं रौद्रमित्यनुपूर्वशः BṛDe. 5.173; 8.41; Maitrāyaṇichando'nukramaṇī 22; ऋतुकेतून् प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः AVPari. 55(1).1; 52(1).5; 62(1).2; 64C(2).9; 70C(25).2; एष देवगणो राजन् कीर्तितस्तेऽनुपूर्वशः MahāBhā. i. 60.39; i. 61.2; (देहवन्तः) आनुपूर्व्याद् विनश्यन्ति जायन्ते चानुपूर्वशः MahāBhā. vi. 6.9; PadmP. i. 3.10; MahāBhā. ix. 34.34; xii. 156.6; xiii. 27.9; श्रुत्वा हनूमतो वाक्यं यथावदनुपूर्वशः। ततोऽब्रवीत् … रामः Rāmā. vi. 4.1; vii. 5.38; (देवर्षिपितृणाम्) तेषां पात्रविशेषांश्च वैशंपायन कीर्तय। वत्सान् क्षीरविशेषांश्च सर्वमेवानुपूर्वशः HariVaṁ. 4.21; BrahmāṇḍP. i. 36.120; BrahmP. 4.22; कुम्भिश्चैव च। कूपो होलाक इत्येते स्वेदयन्ति त्रयोदश। तान् यथावत् प्रवक्ष्यामि सर्वानेवानुपूर्वशः CaraS. i. 14.40; ये तु दंष्ट्राविषाः …। तेषां संख्यां प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः SuśruS. v. 4.9; vi. 44.6; vi. 48.6; इति कुष्ठनिदानं वै व्याख्यातमनुपूर्वशः BhelaS. 60.20 (2.5); 148.23 (6.7); 177.6 (6.18); अण्व्यो मात्रा विनाशिन्यो दशार्धानां तु याः स्मृताः।… सर्वं संभवत्यनुपूर्वशः ManuSm. 1.27 (ManvaMu. अनुपूर्वशः क्रमेण); 2.89; 2.91; 8.97; 3.201; 3.219; उक्तं काकुविधानं तु यथावदनुपूर्वशः NāṭyaŚā. 17.150; 15.151; 27.89; बोधिपक्षाप्रमाणानि विमोक्षा अनुपूर्वशः AbhisaAlaṅ. 8.2; गुणधर्मानतो राज्ञः कथयाम्यनुपूर्वशः BṛhaspaSm. 1.5; युगपद् वा प्रकुप्यन्ति दोषाः किं वानुपूर्वशः KāśyaS. 213B.23; 264B.39; ŚaṅkhaLiSm. 10; सर्वमेतच्च भगवन्पृच्छते मेऽनुपूर्वशः। तत्त्वतोऽर्हस्युदाहर्तुम् BhāgP. ii. 8.24; iii. 5.22; VāmaP. 9.14; 60.67; 91.107; ViṣṇuDhaP. iii. 39.1; एतामष्टसहस्रीमजस्रमनुपूर्वशः कृती विमृशन्। कवितारहस्यमुद्रामवाप्नुयात् YaśasCam. ii. 418.22; BhaviP. 43A.15 (i. 17.75); PadmP. iv. 82.15; iv. 90.2; प्रकृतिं च तुरंगानां कथयाम्यनुपूर्वशः AśvaVai. 1.15; 3.99; 6.1; ŚārṅgaPa. 1674; लीलावताराणाम् … गुणानि … ते वर्णयाम्यनुपूर्वशः SātvaT. 3.18; MālinīT. 2.24; पृष्ट एवं ममाचक्ष्व यथावदनुपूर्वशः Hastyāyur. 80.10 (1.12); पिता जातस्य बालस्य …। प्रत्यक्षाणि घटादीनि बोधयत्यनुपूर्वशः BṛBrahmaS. i. 1.33; ŚukraNī. 4(5).169; **1B** in regular order ज्योतिषामयनं पुण्यं प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः JyotiVe. 2; मासस्य वृद्धिं गृह्णीयाद् वर्णानामनुपूर्वशः VāsiDS. 2.48; ManuSm. 8.142; ग्रहाः …। अनेकविधसंस्थानं प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः AVPari. 52(1).5; 55(1).1; श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन …। जन्म कर्म च भूतानामेतेषामनुपूर्वशः MahāBhā. i. 61.2; xiii. App. I. 10(9); यश्चाण्डालीं द्विजो गच्छेत् …। त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्येत प्राजापत्यानुपूर्वशः AtriS. 264; भगवन् सर्ववर्णानां यथावदनुपूर्वशः। … धर्मान्नो वक्तुमर्हसि ManuSm. 1.2; 1.102; ब्राह्मादिषु विवाहेषु चतुर्ष्वेवानुपूर्वशः। ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रा जायन्ते ManuSm. 3.39; प्रेतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि। चतुर्णामपि वर्णानां यथावदनुपूर्वशः ManuSm. 5.57; स्वे स्वे धर्मे निविष्टानां सर्वेषामनुपूर्वशः। वर्णानामाश्रमाणां च राजा सृष्टोऽभिरक्षिता ManuSm. 7.35; धर्मं वर्णानामनुपूर्वशः। प्राब्रवीत् … यमः YamaSm. 1; भूतशुद्धिं शृणु मुने यथावदनुपूर्वशः। पृथ्व्यप्तेजोऽनिलाकाशं शरीरं भूतपञ्चकम् JayāS. 10.14 = PāraS. 3.140; अतिथित्वेन वर्णानां देयं शक्त्यानुपूर्वशः YājñaSm. 1.107; DevaSm. 2; ĀpaSm. 1.1; अधरोत्तररूपेण प्रथयः … ताश्चतुर्विंशतिर्ज्ञेया(:?) सर्वदिक्ष्वनुपूर्वशः ParaS. 7.42; (मासवर्षाणाम्) अग्निहवनं कार्यं सर्वेषामनुपूर्वशः NīlaP. 628; ViṣṇuDhaP. ii. 73.204; तेषां चैवानुपूर्वशः। धर्मशास्त्रम् … प्रोवाच कमलोद्भवः NaraP. 57.17; चूडाकर्म द्विजातीनां सर्वेषामनुपूर्वशः। … कर्तव्यम् BhaviP. 11A.3 (i. 3.14); क्षत्रियस्य तु यो दण्डस्तं वक्ष्याम्यनुपूर्वशः BṛDharmaP. ii. 3.25; ब्राह्मणो निवसेन्मुख्ये द्विनाम्नि क्षत्रियो वसेत्। वितथे … वैश्यः …। एते वैशेषिकाः सर्वे वर्णानामनुपूर्वशः SamarāSū. 39.19; अकारादीनि पञ्चाशदक्षराण्यनुपूर्वशः।… यः शब्दार्थात्मकोऽखिलः। प्रपञ्चः शक्तिजः ĪśānŚiPa. i. 1.57; **1C** in proper order कर्तव्यं ततः संमार्जनं कुशैः। आपो हि ष्ठेति तिसृभिर्यथावदनुपूर्वशः ŚaṅkhaLiDS. 103; तेषां महात्मनां पूजामागतानां युधिष्ठिरः।… चक्रे यथावदनुपूर्वशः MahāBhā. xiii. 27.9; xiii. App. I. 10(55); पिण्डेभ्यस्त्वल्पिका(? कां) मात्रा(? त्रां) समादायानुपूर्वशः। तेनैव विप्रान् … आशयेत् ManuSm. 3.219; गन्धमाल्यांश्च धूपं च यथावदनुपूर्वशः। दत्त्वा ततः प्रकुर्वीत बलिं पूजाम् NāṭyaŚā. 3.36; सूतकं तु प्रवक्ष्यामि … यथावदनुपूर्वशः DakṣaSm. 6.1; ततः पदप्रभेदेषु विचरेदनुपूर्वशः। विचारयेत्तदर्थांश्च MaYānaSū. 90.18 (14.5); सूतकाशौचयोरुक्तः शुद्धिपन्थानुपूर्वशः BṛParāSm. 8.59; हुत्वाष्टावाहुतीः …। वैश्वानरं हृदिस्थं तु यथावदनुपूर्वशः।… उपासते VāyuP. i. 15.5; LiṅgaP. i. 88.81; ये पूज्याः स्युर्द्विजातीनामग्रयः …। तानिदानीं समाचक्ष्व तदंशं चानुपूर्वशः MatsyaP. 51.1; लेखकः प्राड्विवाकश्च सभ्याश्चैवानुपूर्वशः। नृपे पश्यति यत् कार्यं साक्षिणः समुदाहृताः KātySm. 355; इत्यष्ट वा आहुतीर्हुत्वा यथाविध्यनुपूर्वशः। पूर्णाहुत्यादिकं कर्म … आचरेत् GobhiSm. 3.17; NītiSā. 2.21; देवयानमिदं प्राडुर्भूत्वा भूत्वानुपूर्वशः। आत्मयाज्युपशान्तात्मा ह्यात्मस्थो न निवर्तते BhāgP. vii. 15.55; तच्छाखामूलदेशस्थौ … घटौ।… धनदश्रीप्रदौ द्वौ द्वौ पूजयेदनुपूर्वशः AgniP. 96.5; अग्न्याधानाद्यवभृथप्रचारमनुपूर्वशः। क्रतुः SkandP ii(2). 17.86; कृच्छ्राणामेष सर्वेषां विधिरुक्तोऽनुपूर्वशः DevīBhāP. xi. 23.41; PadmP. iv. 83.85; v. 21.218; मम पूजाविधानस्य नान्तोऽस्ति रघुनन्दन। तथापि वक्ष्ये संक्षेपाद्यथावदनुपूर्वशः AdhyāRā. iv 4.11; गृहाणाम् … वक्ष्यामो लक्षणान्यथ। शस्तानां निन्दितानां च यथावदनुपूर्वशः SamarāSū. 23.1; मुख्यादीनि विमानानि कथितान्यनुपूर्वशः ĪśānŚiPa. ii. 28.3; संग्रहं शृणु मे राजन् … रोगाणां चैव … अनुपूर्वशः Hastyāyur. 31.11 (1.4); **1D** in due course तामहं निवर्तिष्यामि सेनां ते अनुपूर्वसः(? शः) MaVastuAva. ii. 240.2; सो च व्रजेत्तं नगरं यहिं पिता अनुपूर्वशो तत्र गतो भवेत् SaddhaPuṇ. 77.14 [DBHS.]; **2** as before सीव्येत् सम्यङ् निवेश्याशु संध्यस्थीन्यनुपूर्वशः SuśruS. iv. 2.34 (comm. अनुशब्दः सदृशार्थः, तेन पूर्वसदृशेन)

**अनुपूर्वसम** (anupūrva-sama) *adj.* symmetrically equal (of *Butea frondosa* etc.) अनुपूर्वसमाः (यूपाः) प्रशस्ताः ṢaḍviBr. iv. 4.8 (Sāy. आनुपूर्व्येण समाश्च पलाशादयः)

**अनुपूर्वसमाधिसमापत्ति** (anupūrvasamādhi-samāpatti) *f.* the attainments of (nine) successive stages, DBHS.

**अनुपूर्वसमापत्ति** (anupūrva-samāpatti) *f.* attainments of (nine) successive stages अत्रान्तरे नास्ति किंचिद् बुद्धानाम् … नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानाम् … लोकं व्यवलोकयन्ति Divyāva. 60.18; 'नवानुपूर्वसमापत्तय' इति सूत्रे वचनात् AbhidhKoBh. 72.9 (*on* 2.44); cf. **अनुपूर्वविहारसमापत्ति,** [DBHS.]

**अनुपूर्वसमायोग** (anupūrva-samāyoga) *m.* orderly connection बुद्धवचनं नाम क एष धर्मः। नामकायपदकायव्यञ्जनकायानाम् … अनुपूर्वसमायोग इति Sphuṭā. i. 60.13 (*on* 1.25)

**अनुपूर्वसमुद्गतपरिवर्त** (anupūrvasamudgataparivarta) *m.* name of a (? part of a) work आर्यानुपूर्वसमुद्गतपरिवर्तेऽपि देशितम् ŚikṣāSa. 313.1 [DBHS.]

**अनुपूर्वसमुद्गता** (anupūrva-samudgatā) *adj.* (*f.*) tapering, becoming (gradually) smaller (by degrees), i. e. more and more fine तस्य जङ्घे अनुपूर्वसमुद्गते अभूताम् GaṇḍVyū. 310.3 [DBHS.]

**अनुपूर्वसुजात** (anupūrva-sujāta) *adj.* **A** well-born in due course हस्ती … अनुपूर्वेण — परिपाट्या सुष्ठु जातः उत्पन्नो यः सोऽनुपूर्वसुजातः SthānT. 209B.1; **B** symmetrically beautiful, i. e. long हस्ती … अनुपूर्वसुजातः … अनुपूर्वेण वा स्थूलसूक्ष्मसूक्ष्मतरलक्षणेन सुजातं दीर्घं लाङ्गूलं यस्य सः SthānT. 209B.2.

**अनुपूर्वसुजातस्कन्ध** (anupūrvasujāta-skandha) *adj.* with tapering, well-formed shoulders अनुपूर्वसुजातस्कन्धो सिंहो पर्वतगोचरोऽहमस्मि MaVastuAva. ii 71.16 [DBHS.]

**अनुपूर्वसुरुचिराङ्ग** (anupūrva-suruciräṅga) *adj.* having very lustrous limbs in regular order वलाहो तुरगः … अनूपूर्वं सुरुचिराङ्गः (v.l. अनुपूर्वसुरुचिराङ्गः DBHS.) MaVastuAva. iii. 85.9 [DBHS.]

**अनुपूर्वस्तोम** (anupūrva-stoma) *adj.* having *stoma*(s) (verses in a chant) similar to (those of) the previous (performance) स एष आवृत्तः स्तोमः पूर्वस्त्र्यहः। अनूपूर्वस्तोम उत्तरः NidāSū. 170.9 (9.12)

**अनुपूर्वस्थापना** (anupūrva-sthāpanā) *f.* orderly placement बुद्धवचनं नाम क एष धर्मः। नामकायपदकायव्यञ्जनकायानां या अनुपूर्वरचना अनुपूर्वस्थापना … इति Sphuṭā. i. 60.13 (*on* 1.25)

**अनुपूर्वाङ्गुलि** (anupūrvāṅguli) *adj.* with tapering fingers (one

of the *anuvyañjanas* of the Buddha) अनुपूर्वाङ्गुलिः (तथागतः) MahāVyu. 18.6 [DBHS.]

**अनुपूर्वाधिगम** (anupūrvādhigama) *m.* spiritual realisation in gradual order अनुपूर्वाधिगमं प्रत्येवमुच्यते AbhidhKoBh. 366.5 (*on* 6.45)

**अनुपूर्वापकारिन्** (anupūrvāpakār-in) *adj.* causing harm regularly सत्कृतस्यार्थमानाभ्यां स्यात्तु पूर्वापकारिणः (v.l. अनुपूर्वापकारिणः)। नैव शान्तिर्न विश्वासः कर्म त्रासयते बलात् MahāBhā. xii. 137.43.

**अनुपूर्वाप्रकृत्तपर्वसंचय** (anupūrvāprakṛtta-parvasañcaya) *adj.* **i** collection of joints of which is symmetrical, i.e. beautiful due to non-bending 'द्विजाचार्य, प्रसार्यतां हस्तः' इत्युक्तवति (बलौ) शुक्रः … वंशकिशलयमिवानुपूर्वाप्रकृत्तपर्वसंचयम् … स्वयमुपलक्ष्य बलिना खल्वयमेवंविधपाणितलसंबन्धो गोधः परेषां याचिता किं तु याच्य इति … शुक्रमवगणय्य बलिः स्वकीयां दत्तिमुदकधारोत्तरामकार्षीत् YaśasCam. ii. 321.9; **ii** collection of joints or knots of which is not cut off regularly, YaśasCam. ii. 321.9.

**अनुपूर्वाभिसमय** (anupūrvābhisamaya) *m.* gradual intuitive grasp अनुपूर्वाभिसमयम् … धर्मकायाभिसंबोधं सम्यगधिगच्छति AbhisaAlaṅĀ. 19.10.

**अनुपूर्वावस्थान्तर** (anupūrvāvasthāntara) *n.* another state succeeding in due order पूर्वनिवासस्मृतिरप्यनुपूर्वावस्थान्तरं मरणाभिनिष्पत्तेः AbhidhKoBh. 422.4 (*on* 7.43)

**अनुपूर्विक** (anu-pūrvika) *adj.* [*f.* -ā] **1** belonging to a gradual process सर्वाकाराभिसंबोधो मूर्धप्राप्तोऽनुपूर्विकः ।… धर्मकायश्च तेऽष्टधा AbhisaAlaṅ. 1.4; मूर्धाभिसमयस्त्रेधा दशधा चानुपूर्विकः AbhisaAlaṅ. 1.16; (anupūrv-ikā) **2A** graduated, arranged step by step यावदुपगुतेन वासवदत्ताया अनुपूर्विकां कथां कृत्वा सत्यानि संप्रकाशितानि Divyāva. 221.13 [DBHS.]; **2B** like the earlier, i. e. referred to already यस्त्वेतां मानवो धेनुं श्रद्धया ह्यनुपूर्विकाम् । करोति सततं काले साक्षित्वायोपकल्प्यते ŚivaP. v. 10.45 (418A.4); *f.* [Inst.] in serial order द्रुतमञ्जननीलमावयोः खं शिखरादुत्पततोः शिलोच्चयस्य। अनुपूर्विकया विकारजातं ग्रसमानेव वसुन्धरा विभाति ĀścaCū. 7.2 (comm. क्रमेण उत्पतनक्रमानुसारेण)

**अनुपूर्वी** (anu-pūrvī) *f.* succession, regular series तत्र तत्र देशनापाठे शिक्षापदानामनुपूर्वी बन्धत्रिश्रेणीपदविन्यासयोगेन ŚikṣāSa. 135.5 [DBHS.]; [Inst.] in due order, successively एवमेव पुरा प्रश्नं यन्मां त्वं परिपृच्छसि। तत्तेऽनुपूर्व्या वक्ष्यामि भीष्मेणोदाहृतं यथा HariVaṁ. 11.7; PadmP. v. 18.8.

**अनुपूर्वीबन्ध** (anupūrvī-bandha) *m.* orderly arrangement तत्र तत्र देशनापाठे शिक्षापदानामनुपूर्वीबन्धं निःश्रेणीपदविन्यासयोगेन त्रिकोटिं बद्धा न तदुद्दिश्य कृतानि प्रतिषिद्धानि LaṅkāSū. 8.0(115) (103.24)

**अनुपूर्वीय** (anupūrv-īya) *adj.* following a regular order भगवां महाप्रजापतीगौतमीये अन्तःपुरिकानां च अनुपूर्वीयधर्मदेशनां प्रणामेति MaVastu-Ava. iii. 257.11 [DBHS.]

**अनुपूर्वोन्नत** (anupūrvonnata) *adj.* taperingly lofty, i. e. placed one above another, each smaller than the one below, DBHS.

**अनुपूर्व्य** (ánu-pūrvyá) *adj.* [*f.* -ā] [AltGr. II. 1.108] **A** following the sequence, moving sequentially पवस्व सोम द्युम्नी सुधारो महामवीनामनु पूर्व्यः ṚV. ix. 109.7 (better *adn.*); **B** sequentially lesser or inferior (in length) (i. e. less and further less in length) वर्षिष्ठरशनः पुरुषोऽनुपूर्व्या इतरेषाम् KātyŚS. xvi. 1.9 (comm. वर्षिष्ठता चायामापेक्षया) [regular, orderly, MW.]

**अनुपृक्त** (anu-pṛkta) *adj.* **1A** mixed with अस्त्रं रेतः पुष्पफलानुपृक्तमन्वेति MahāBhā. i 85.10; i. 85.14; **1B** intertwined, fitted in चूतप्रवालबर्हस्तबकोत्पलाब्जमालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेषौ ।… विरेजतुः (व्रजेशसुतौ) BhāgP. x. 21.8; **2** united together अनुपृक्तावभूतां तावोतप्रोतौ परस्परम् (प्रधानपुरुषौ) LiṅgaP. i. 70.73.

**अनुपृच्** (anu-pṛc-) VII. P. to join, i. e. to spread along द्वितीयाꣳ रशनामादत्ते । तयैवमेवाश्वमभिदधाति । ते अश्वस्यानुपृष्ठमनुपृणक्ति BaudhŚS. ii. 208.18.

**अनुपृच्छत्** (anu-pṛcchat) *adj.* **i** asking questions अथो ह स्म समवसायान्योन्यस्य वरणम् आक्रोशमाना निभृत्यम् अनुपृच्छन्त आसते JaimiBr. 2.55; किमर्थं संस्थिता यूयमत्र सर्वे सुरा मिथः। किमु काष्ठाखिलं ब्रूत कारणं मेऽनुपृच्छते ŚivaP. iii. 16.20 (315A.16); **ii** enquiring about or after वर्तयिष्यामि इतिहासं पुरातनम्। अरिष्टनेमिना प्रोक्तं सगरायानुपृच्छते MahāBhā. xii. 277.2; इतिहासोऽयं श्रुतो मे वर्णितः पुरा । ब्रह्मणा देवदेवेन देवानामनुपृच्छताम् BhāgP. iii. 14.6; vi. 8.3; केषामिदं पुरं दूतौ गदतं मेऽनुपृच्छतः (राज्ञः) GaṇeP. ii. 52.4.

**अनुपृच्छ्य** (anupṛcch-ya) *ger.* having asked or requested (for permission) देशिकः …। (यतीन्) तांश्चानुपृच्छ्य नैवेद्यपूर्वं कुर्यात्सुभोजनम् PāraS. 12.445; ययौ मुनिः शीघ्रमनुपृच्छ्य च तं नृपम् GaṇeP. i. 34.43.

**अनुपृष्ट** (anu-pṛṣṭa) *n.* [Loc.] in the case of interrogation or asking नु इत्येषोऽनेककर्मा ।… कथं नु करिष्यति। इत्यनुपृष्टे Nir. 1.4 (31.2); 1.5 (32.5); 1.11 (36.5); *adj.* **i** who is enquired about नृपतिः … विजनरजनिचर्यां तापसीं चानुपृष्टः। अकथयत् UdaySuKa. 92.18; **ii** which is asked about एष भवतानुपृष्टः कथितो वृत्तान्तः UdaySuKa. 142.27.

**अनुपृष्ठतस्** (anupṛṣṭha-tas) *adv.* **A** at the back-side or behind दृष्ट्वैव गुरुमायान्तमुत्तिष्ठेद् दूरतस्त्वरम्। अनुज्ञातश्च गुरुणा संविशेच्चानुपृष्ठतः ŚivU. 7.17; **B** followingly, afterwards देवी जगाम पितृमन्दिरम्।… भूषणानि महार्हाणि …। प्रेषयामास चाव्यग्रो महादेवोऽनुपृष्ठतः SkandP. i(1). 2.67.

**अनुपृष्ठधावित** (anupṛṣṭha-dhāvita) *adj.* **i** who has run after or chased from behind अहम् … अनुपृष्ठधावितः पलायमानामिमां विधृत्य … प्रवृत्तो व्यापादयितुम् UdaySuKa. 89.10; 128.18; **ii** who has run after, i. e. followed from behind राजापि … अनुपृष्ठधावितैः कुमारकेसरिप्रभृतिभिरनुस्त्रियमाणमार्गः क्षणात्तमुद्देशमासाद्य … अतिजवं प्लवङ्गमद्राक्षीत् UdaySuKa. 126.2.

**अनुपृष्ठप्रधावित** (anupṛṣṭha-pradhāvita) *adj.* who has run after or chased from behind यः किल तदानुपृष्ठप्रधावितस्तस्य प्लवङ्गमहाद्भुतस्य कुत्रचिदगोचरे मानवजनस्य गतवान् UdaySuKa. 145.15; (*fig.*) कामिन्यः । … ताः काश्चन … पदे पदे प्रस्खलन्त्यः कुलव्रतेनेवानुपृष्ठप्रधावितेन हठादाकृष्यमाणाः प्रचेलुः UdaySuKa. 146.15.

**अनुपृष्ठम्** (anupṛṣṭham) *adv.* **1A** along the back अथैतां चितां चिन्वन्ति । तस्यामेनमादधति । तस्य … निदध्यात् … अनुपृष्ठं स्फ्यम् JaimiBr. 1.48; सा (पत्नी) अनुपूर्वं पशोः प्राणानाप्याययति ।… अतिशिष्टा (अपः) दक्षिणतोऽनुपृष्ठं निनयति BaudhŚS. i. 119.2; ii. 208.18; ii. 233.16; पत्नी पशोः प्राणानाप्याययति ।… अवशिष्टा (अपः) अनुपृष्ठं निनीय BhārŚS. vii. 14.8; अनुपृष्ठꣳ शेषं निनयति HirŚS. iv. 4.12 (425.6) (comm. अनुपृष्ठं पृष्ठदैर्घ्येण); VaikhāŚS. 10.14; **1Bi** from the back-side अनुपृष्ठं पतिः परिक्रम्य दक्षिणत उदङ्मुखोऽवतिष्ठते GobhiGS. ii. 2.2 (comm. पृष्ठम् अनु लक्ष्यीकृत्य अनुपृष्ठम् …। वध्वाः पृष्ठतः); DrāhyGS. i. 3.17; GobhiGS. ii. 8.3; अथ माता … कुमारम् … अनुपृष्ठं परिक्रम्योत्तरत उपविशत्युदगग्रेषु दर्भेषु GobhiGS. ii. 8.11; DrāhyGS. ii. 3.8; **1Bii** at the rear or back-side चरणाभ्यामेव गत्वा मध्यमां मण्डपिकां तन्मध्यभागे … प्रतिष्ठापितम् … अनुपृष्ठमाहितोच्चकाञ्चनपीठम् … दन्तपटमध्यास्त TilaMañ. 68.23; 276.11; **1C** (one) behind (the other) (व्यूहः) पत्तयोऽश्वा रथा हस्तिनश्चानुपृष्ठमचलः। हस्तिनोऽश्वा रथाः पत्तयश्चानुपृष्ठमप्रतिहतः ArthŚā. iii. 140.5 (10.6); NītiSā. 20.36 (comm. पुरस्तात् पत्तयः, तत्पृष्ठेऽश्वाः । तत्पृष्ठे रथाः तत्पृष्ठे हस्तिनः); **1D** following, after मान्यो जगत्यां भवभूतिः …। वाचं पताकामिव यस्य दृष्ट्वा जनः कवीनामनुपृष्ठमेति UdaySuKa. 154.11; **2A** after the Pṛṣṭha-lauds पृष्ठ्यानतिग्राह्यान् गृह्णाति ।ताननुपृष्ठं जुहोति MānŚS. 197.11; **2B** in accordance with the Pṛṣṭha-lauds यानि गोस्सामानि तानि सामानि । अनुपृष्ठꣳ सꣳहितमेवैतदाग्निष्टोम्यात् क्रियते NidāSū. 118.20 (7.4); 122.2 (7.5); 133.11 (8.2); ज्यौतिष्टोमं तन्त्रम्। ज्यौतिषा ह्येते स्तोमा इति। तत्रानुपृष्ठं द्रव्यागमः NidāSū. 135.7 (8.3)

**अनुपृष्ठलग्न** (anupṛṣṭha-lagna) *adj.* hanging about the back, chasing closely अमुना ध्रियमाणः पलायितवान्। अनुपृष्ठलग्नेन च खेद्यमानः … दैवेन पामराकृतेः कृतान्तदूतादाकृष्य त्वत्समीपमानीतः UdaySuKa. 37.23.

**अनुपृष्ठवंशम्** (anupṛṣṭhavaṁśam) *adv.* along the spine स्निग्धे गुदे नेत्रचतुर्थभागं स्निग्धं शनैरृज्वनुपृष्ठवंशम् ।… प्रपीड्य … नेत्रम् … अपकर्षेत् CaraS. viii. 3.19 (1941 Ed.); घृताभ्यक्ते पायौ … अनुपृष्ठवंशमनुसुखमेकमनाः … नेत्रमाकर्णिकं प्रवेशयेत् AṣṭāSaṁ. i. 148.21 (1.28)

**अनुपृष्ठसंस्थित** (anupṛṣṭha-saṁsthita) *adj.* staying or sitting behind नर्मपूर्वमनुपृष्ठसंस्थितः। छायया स्मितमनोज्ञया वधूर्ह्रीनिमीलितमुखीश्चकार सः (अग्निवर्णः) RaghuVa. 19.28.

**अनुपृष्ठसृत** (anupṛṣṭha-sṛta) *adj.* who has gone behind, i. e. chased दण्डकायां भुवि वनहरिणोऽभ्येति …। ततः … तच्चर्मणि सीताकौतूहलिकतामवगत्य … तमनुपृष्ठसृतो रामभद्रः BālRā. 6.60(3)

**अनुपृष्ठ्यम्** (anupṛṣṭhyam) *adv.* along the *pṛṣṭhyā*-line (i. e. central back-line of the great altar) गार्हपत्यात् प्रक्रम्य संततमनुपृष्ठ्यं बर्हिः स्तृणात्याहवनीयात् (आग्नीध्रः) ĀpaŚS. xii. 18.7 (comm. अनुपृष्ठ्यं पृष्ठ्यायामेव); HirŚS. viii. 5.8 (853.24); VaikhāŚS. 15.21; HirŚS. xxv. 3.19 (932.23); ĀpaŚuS. iii. 8.24; अनुपृष्ठ्यं बर्हिस्तृणीहि इति संततस्य वादो न ह्यन्यत्प्रत्यक्षं विद्यते SaṅkarKā. i. 3.41 (AOR. Ed.); ऐष्टिकेषु प्रत्यक्षस्य बर्हिर्विधेरभावादनुपृष्ठ्यं बर्हिस्तृणाति BhaṭṭCan. 25.17 (*on* xiii. 3.15)

**अनुपृष्ठ्या** (anu-pṛṣṭhyā) *adj.* (*f.*) [AltGr. II. 1.108] (fastened) lengthwise (*lit.* along central back-line of the great altar) द्विपुरुषां रज्जुं मित्वा।… अनुपृष्ठ्यामायम्य पाशयोः शङ्कू मध्येऽर्धपुरुषयोश्च KātyŚS. xvi. 8.7.

**अनुपॄ** (anu-pṝ-) IX. P., X. P. [DhātuPā. 9.19; 10.15; GRASS. 776] **i** to complete आपो न वज्रिन्नन्वोक्यं सरः पृणन्ति शूर राधसे ṚV. viii. 49.3; ṚV.(Khila.) iii. 1.3; यदा चतुर्दशी यामं तुरीयमनुपूरयेत्। अमावास्या क्षीयमाणा तदैव श्राद्धमिष्यते GobhiSm. 2.82; तत्र चेदनुप्राप्ते सवने ऋत्विङ् म्रियेत तस्य सगोत्रोऽथ शिष्यो वा तत्कार्यमनुपूरयेत् ŚaṅkhaLiDS. 302; **ii** to fulfil उरो मधुसूदनस्य।… अनुपूरयतु प्रियं वः GītGo. i. 2.10 (comm. पूर्तिं नयतु) (*but* pw., MW. *caus.* to fill)

**अनुपेक्षण** (an-upekṣaṇa) *n.* absence of neglect or overlooking व्यवाये तदुपचारेषु … शयने परावृत्तस्यानुपेक्षणम् KāmSū. 316.8 (6.2); वृषल अनुपेक्षणे द्वयी गतिः निगृह्येत वा प्रतिश्रुतं राज्यार्धं प्रतिपाद्येत वा MudrāRā. 3.24 (64); अवचनेऽन्यवचने वा न पर्यनुयोज्योपेक्षणं निग्रहस्थानमुभयथाप्यनुपेक्षणात् TātpaṬ.(Vā.) 722.18 (*on* v. 2.21)

**अनुपेक्षणीय** (an-upekṣaṇīya) *adj.* [*f.* -ā] **i** which cannot be overlooked, not to be neglected गुरोरपीदं धनमाहिताग्नेर्नश्यत्पुरस्तादनुपेक्षणीयम् RaghuVa. 2.44; तादृशमनुपेक्षणीयम् … व्यतिकरमाकर्ण्य … एकपद एवास्य ननाश शोकावेशः HarṣaC. 251.14; विपरीतग्राहिणौ च शिष्यौ अनुपेक्षणीयौ ChāndoU-Bh. 513.6 (*on* viii. 8.1); **ii** not to be disregarded or disrespected अधुना नारीकूजितमनुपेक्षणीयं मया DaśKuC. 20.5; अनुपेक्षणीयः सर्वावस्थास्वप्यतिथिः KāṭhUBh. 106.18 (*on* 1.8); आत्मत्यागाय स्पृहयन्त्यां मैथिल्यां मारुतिरियमनुपेक्षणीया तपस्विनी नीतिममुञ्चतीति चिन्तां परिगृह्य नेदीयानस्या बभूव RāmāCam. 5.25(1)

**अनुपेक्षणीयतादशा** (anupekṣaṇīyatā-daśā) *f.* [Loc.] in the case of the state of not being negligible न तावत् सर्वो विषयः सर्वत्र सर्वस्य सर्वदोपेक्षणीयः …। तथा चानुपेक्षणीयतादशायां प्रवृत्तिसामर्थ्येन … उपेक्षणीयतादशायामपि प्रामाण्यं सुग्रहमेव NyāyVārPari. 196.7.

**अनुपेक्षमाण** (an-upekṣamāṇa) *adj.* which is not being disregarded प्रत्ययान्तरम् 'अपेक्षमाणं कथमुपेक्षेत' नैव। अनुपेक्षमाणेन किं कर्तव्यम् HetuBiṬ. 126.21.

**अनुपेक्षा** (an-upekṣā) *f.* **A** absence of neglect, looking after (यवीयस्सु) ज्येष्ठस्य वृत्तिः पुत्रे इव स्नेहः, पालनं, शरीरधनेषु तदीयेषु स्ववदनुपेक्षा ManuBh. ii. 273.1 (*on* 9.110); **B** non-refusal, cf. **अनुपेक्षाप्रकार.**

**अनुपेक्षात्मक** (anupekṣātma-ka) *adj.* of the nature of being what is other than indifference उपेक्षात्वं च प्रवृत्तिनिवृत्त्यजनकज्ञानत्वम्।… अंशे उपेक्षात्मकस्यांशेऽनुपेक्षात्मकस्य सुवर्णतृणे इति ज्ञानस्याद्यांशेन संस्कारजनकत्वमप्रत्यूहम् BhāṭṭCin. i. 10.32 (*on* i. 1.3)

**अनुपेक्षात्व** (anupekṣā-tva) *n.* the state of being what is other than indifference न चांशे … आंशिकं स्मृतित्वानुभवत्वमिति वाच्यम्। उपेक्षात्वानुपेक्षात्वयोः … एकानुभववृत्तित्वेऽपि विरुद्धयोः स्मृतित्वानुभवत्वयोरेकज्ञानवृत्तित्वासंभवात् BhāṭṭCin. i. 23.24 (*on* i. 1.4)

**अनुपेक्षात्ववत्** (anupekṣātva-vat) *adv.* like the state of being what is other than indifference न चांशे उपेक्षात्वानुपेक्षात्ववदांशिकं स्मृतित्वानुभवत्वमिति वाच्यम् BhāṭṭCin. i. 23.23 (*on* i. 1.4)

**अनुपेक्षाप्रकार** (anupekṣā-prakāra) *m.* manner of non-refusal (कुशाः शाकम् … प्रत्याख्येयं न) कुशादिकं त्रयोदशविधं वस्तु … नोपेक्ष्यम्। अनुपेक्षाप्रकारमेवाह ग्राह्यमिति VīraMi. 283.24 (*on* 1.214)

**अनुपेक्षित** (an-upekṣita) *adj.* nct neglected चिरकालमकृष्टक्षेत्रं करिष्यामीति स्वीकृत्य उपेक्षिते, यावत्फलमनुपेक्षिते लभ्यते तस्य दशमं भागं मूल्यद्वारेण दाप्यः SmṛtiCan. iv. 559.16.

**अनुपेक्षितम्** (anupekṣitam) *adv.* without neglecting, diligently स धर्मविजयी शूरो विजिगीषुररिमण्डले। षाड्गुण्येनाजयत् कृत्स्नं विपक्षमनुपेक्षितम् MahāP. 4.123 (comm. सावधानं यथा भवति तथा)

**अनुपेक्षितवर्णाचारविप्लव** (anupekṣitavarṇācāraviplava) *adj.* wherein the confusion regarding castes and customs is not neglected हरिवाहनः … अनुपेक्षितवर्णाचारविप्लवम् … पालयन्नेकातपत्रं राज्यम् … एकयैव तिलकमञ्जर्या कलत्रिणमात्मानममन्यत TilaMañ. 427.4.

**अनुपेक्षितापक्रमण** (anupekṣitāpakramaṇa) *adj.* whose escaping is not neglected or overlooked वृषल अनुपेक्षणे (v. l. मलयकेतावनुपेक्षितापक्रमणे) द्वयी गतिः MudrāRā. 3.24(64)

**अनुपेक्षितोपक्रम** (anupekṣitopakrama) *m.* [Inst.] on account of the undertaking which is not neglected or overlooked वृषल अनुपेक्षणे (v. l. मलयकेतोरनुपेक्षितोपक्रमेण) द्वयी गतिः MudrāRā. 3.24(64)

**अनुपेक्ष्य** (an-upekṣya) *adj.* not to be neglected, not to be disregarded अनुपेक्ष्यं महद्रत्नं राज्ञा वै भूतिमिच्छता BrahmāṇḍP. ii. 28.61; पशुरयमनुपेक्ष्यो मूर्ध्नि नः क्षिप्तपादः SubhaDha. 4.17.

**अनुपेत** (án-upeta) *adj.* [*f.* -ā] **Ai** who has not yet approached (a teacher for instruction) स होवाचानुपेतायैव तऽएनान् ब्रवाणीति ŚatBr. XI. iv. 1.9; XI. iv. 2.20; अनुपेतमेव त्वाम् … ब्रह्म विज्ञापयिष्यामि BṛĀraU-BhVā. ii. 1.95; **Aii** who has not undergone *upanayana*-ceremony, not initiated उपेतः स्त्रीणामनुपेतस्य चोच्छिष्टं वर्जयेत् HirŚS. xxvii. 1.122 (149.17); ĀpaDS. ii(4). 9.7; न स्त्री जुहुयात्। नानुपेतः HirŚS. xxvii. 3.52 (173.11); ĀpaDS. ii(6). 15.19; इतरे मन्त्रसंस्कृताः … ता अनुव्याख्यास्यामः — अनुपेतः उन्मत्तः जळो(डो)ऽन्धः BaudhPiMe. iii. 5.2; ĀgniveGS. iii. 10.1 (170.16); दहनकल्पेन न कल्पेरन्ननुपेतान् कन्याश्च। पुनर्दहनमन्त्रेणैव दहेयुः HirPiMe. i. 3.2; यस्य स्त्री वानुपेतो वा गृहेष्वेतान् बलीन् हरेत् BaudhGS. ii. 9.11; BhārGS. 3.15 (84.6); ĀgniveGS. ii. 6.5 (100.4); सर्वेषु पाकयज्ञेषु स्त्रियाश्चानुपेतस्य बलिमन्त्रो न विद्यते BhārGS. 3.12 (78.13); ĀpaGS. iii. 8.3; अत्र सावित्रीं वाचयति यदि पुरस्तादुपेतो भवति। यद्यनुपेतस्त्र्यहे पर्यवेते HirGS. i. 6.7; ĀgniveGS. i. 1.3 (9.20); यस्य पिता पितामह इत्यनुपेतौ स्यातां ते ब्रह्महसँस्तुताः ĀpaDS. i(1). 1.27; i(1). 2.1; (शिष्टानाम्) पञ्चधा विप्रतिपत्तिः … अनुपेतेन सह भोजनम् BaudhDS. i. 1.19; स्त्रीशूद्रायानुपेताय श्राद्धोच्छिष्टं न दापयेत् VāyuP. ii. 17.84; यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव BhāgP. i. 2.2; अनुपेतः क्रियाहीनो मात्र इत्यभिधीयते (ब्राह्मणः) SkandP. i(2). 5.112; द्विजानामनुपेतानां स्वकर्माध्ययनादिषु। यथाधिकारो नास्ति ĪśānŚiPa. ii. 11.16; अनुपेतः उपनयनरहितः CaturCin. i. 26.9; iii(1). 351.13; अनुपेतः अनुपनीतः VīraMi. (Āhnika.) 396.16; अनुपेतस्यापि मन्त्रोच्चारणं सिध्यति VīraMi. (Saṁskāra.) 329.19; **B** not accomplished or performed before ब्रह्मा च यजमानश्चात्र पूर्वा शान्तिमुपयन्ति येषामनुपेता भवति BaudhŚS. i. 266.2; i. 272.18; i. 284.12; अथैतं दशरात्रमेक आवर्तयन्ति …। न वयमावर्तयामोऽनुपेतं पूर्वे पक्षसि तं कस्मादावर्तयामेति NidāSū. 91.5 (5.10); यथाजाति तु प्रथमे पञ्चदशरात्रे दीक्षेरन्। सर्वत्र वा यथाजात्यन्यत्र चेदुपेतमिति धानंजय्यः। अनुपेतं चेदपीति शाण्डिल्यः LāṭyaŚS. viii. 2.19; DrāhyŚS. xxii. 2.19; सर्वत्र त्वेव त्रिवृत्पञ्चदशे व्यत्यासं स्याताम्। तयोर्यस्मिन्ननुपेते पर्वागच्छेत्तेनोत्तरं पक्षमुपक्रमेत LāṭyaŚS. x. 18.8; DrāhyŚS. xxxi. 3.9; **C** not endowed with, i.e. devoid of युक्त्यानुपेतामसतीं प्रकल्प्य यद्वासनामर्थनिराक्रियेयम्। आस्थानिवृत्त्यर्थमवादि बौद्धैः ŚlokaVār. 5(2).201 (267.4); स हि बुद्धस्तत्त्वदर्शी नाम कथमपि युक्त्यानुपेतां तत एवासतीं वासनां प्रकल्प्य लोकयात्रासिद्ध्यङ्गतया यतते TātpaṬ.(U.) 238.16 (*on* 5(2).201) [not affected by, MW.]

**अनुपेतकारणता** (anupetakāraṇa-tā) *f.* the state of not knowing (any particular) reason अनवेत(v.l. अनुपेत)कारणतया कपयः प्रथमं प्रपन्नमनुरूपमिदम्। अधुना तु वत्सलतयानलसाः प्रभुमाशु नः कथयत प्रभवे RāmC. 26.34.

**अनुपेतत्व** (anupeta-tva) *n.* the state of being one who does not agree, non-agreement मेधातिथिप्रभृतिभिः … अनभ्युपेतत्वात् (v.l. अनुपेतत्वात् pw.) ManvaMu. 112.17 (*on* 3.127)

**अनुपेतपूर्व** (anupeta-pūrva) *adj.* who has not been initiated before वापनादिपरिदानान्तं व्रतादेशनं व्याख्यातम्। इत्यनुपेतपूर्वस्य ĀśvaGS. i. 22.21; उपनयनविधानमनुपेतपूर्वस्य उत्तरविवक्षयेदमारभ्यते VīraMi.(Saṁskāra.) 543.24; 337.8.

**अनुपेत्य** (an-upetya) *ger.* **A** not having reached, i.e. understood ब्राह्मणः … अनुपेत्योवाच ItihāU. 18.17; बहुवचनान्तेन संयजत्रैरङ्गानि इत्येतेन संबन्धमनुपेत्य व्यवेतत्वात् परेण न संबध्यते ŚābaBh. 459.6 (*on* ii. 1.49); शब्दः … नित्यः स किं न स्यादिति प्रतिवादिनः साध्यविपर्ययार्थं युक्तव्याप्त्याद्यङ्गमनुपेत्य … जातिर्न स्यात् SiddhāSiA. i. 39.12; **Bi** not having approached or gone near to समित्पाणिरनुपेत्य कंचिदुपतिष्ठते आहवनीयगार्हपत्यदक्षिणाग्नीन् KātyŚS. iv. 12.18; **Bii** not having approached (sexually) संवत्सरं स्त्रियमनुपेत्य KauśiSū. 22.7; **Biii** not having approached a teacher (for *upanayana* or instruction) न हि गुरुमनुपेत्य विद्या लभ्यते ŚāstrDī. 164.10 (*on* ii. 3.3); MayūMāli. 165.10 (*on* ii. 3.3); 454.3 (*on* vi. 1.7); **C** not having attained or entered into (any state or condition) सा देवता … नन्दः। अतीत्य मर्त्याननुपेत्य देवान् सृष्टावभूतामिव भूतधात्रा Saund. 4.6; अनुपेत्य नीचभावं बालक परितो गभीरमधुरस्य। अस्याः प्रेम्णः पात्रं न भवसि ĀryāSaŚa. 44; **D** not having performed (immediately) after एतेषाम् अतिग्राह्याणां ग्रहणानन्तरमेव प्रदानम्, उत माहेन्द्रमनुहूयन्त इत्येकेषां सोऽनुपेत्य विधिः SaṅkarKāBh. 156.4 (*on* iii. 3.10)

**[1]अनुपेय** (an-upeya) *m.* a person from Bhṛgu family (*lit.* not fit to be approached for marriage) भृगूणामेवादितो व्याख्यास्यामः ··· अनुपेयाः ··· इत्येते वत्साः BaudhŚS. iii. 419.2; *adj.* [*f.* -ā] **i** not fit to be approached (for marriage) (पैतृष्वसेयीप्रभृतयः) एतास्तिस्रस्तु भार्यार्थे नोपयच्छेत्तु बुद्धिमान्। ज्ञातित्वेनानुपेयास्ताः ManuSm. 11.172; अनुपेया अविवाह्या अगम्याश्च ManuBh. ii. 422.13 (*on* 11.171); तस्योपेयानुपेयस्य प्राप्तिपरिहारौ नोपायं विना JayaMa. 3.23 (*on* 1.1); **ii** not fit to be approached (for enjoyment) अथायं व्यामोहो व्यगमदनुपेयां वसुमतीमुपेयाद्यः कश्चिन्ननु किमिव न च्छिन्नमभवत् BhartṛNi. 4.11.

**[2]अनुपेय** (anu-peya) *adj.* to be drunk afterwards अनुपेयं दुग्धादि RaseCin. 8.48 (104.10); अनुपेयं च काञ्जिकम् RaseCin. 9.50 (132.11)

**अनुपेयमाना** (án-upeyamānā) *adj.* (*f.*) not being approached (sexually) प्रजा॑पतिर्वै सोमा॑य रा॒ज्ञे दुहितॄ॒रददा॒न्नक्षत्राणि स॑ रो॒हिण्या॑मेवा॑वसन्नेतरासु ता॑ अनुपेयमानाः पु॑नरगच्छ॑न् स्ता॑न् राजयक्ष्मे॑णाग्राहयत् MaiS. ii. 2.7 (ii. 21.6); तस्मात्स्त्र्यनुपेयमाना पु॑नर्गच्छति KāṭhS. 11.3 (i. 147.3)

**अनुपेयिवस्** (an-upeyivas) *adj.* who has not come or reached येषां ताडयितुं स्थिते त्वधिजवान्मारीचमायामृगं द्राग्दैवादनुपेयुषां दिविषदां जाते वृथा चक्षुषी BālRā. 7.7; दिनान्तरे च तस्मिन् (दारुभारहारके) अनुपेयुषि वणिजा तद्भगिनी पृष्टा ViviTīKa. 64.2 = PrabaK. 73.28.

**अनुपोढार्गल** (anupoḍhārgala) *adj.* wherein the bolt has not been attached, unbolted अन(v.l. °नु STENZLER's Ed; pw.) पोढार्गलमप्यगारम् ··· प्रविष्टाम्।··· दाशरथेस्तनूजः प्रोवाच RaghuVa. 16.6.

**अनुपोद्घात** (an-upodghāta) *adj.* who is not introduced, unintroduced कोऽसाविति जिज्ञासमानोऽपि नैनमनुपोद्घातः प्रष्टुमुत्सहे KaumuMa. 1.16(4)

**अनुपोपप्लवम्** (anupopaplavam) *adv.* without trouble प्रथमं प्रथमं पुत्रि मा स्म भुक्थाः पूर्वं पूर्वं भोजयेर्गुरूंस्त्वम्। अनुपोपप्लवमायुरभ्यतीयाः प्रप्रशमं संसंश्रयत्य(न्त्य) खण्डम् DvyāśraKā. 20.82 (comm. नास्त्युपोपप्लवो राजादिकृतो धनापहारादिरुपद्रवो यत्र तद्यथा स्यात्)

**अनुपोप्त** (án-upopta) *adj.* unstrewn, not raised, not having anything put on (the ground) (हविर्धाने) उपो॑प्ते॒ऽन्ये ग्रहाः॒ सा॒द्यन्ते॒ऽनु॑पोप्ते ध्रुवः TaiS. VI. v. 2.2; MaiS. iv. 6.6 (iv. 87.10); ŚābaBh. 1053.10 (*on* iii. 6.30); इतरान्ग्रहानन्वन्याः प्रजा अनुपोप्ते (हविर्धाने) ध्रुवं सादयति KāṭhS. 28.1 (ii. 152.1); उत्तरस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तम्भनमनुपोप्ते ध्रुवस्थालीम् (निदधाति) BaudhŚS. i. 202.8 = ĀpaŚS. xii. 2.5 = HirŚS. viii. 1.29 (772.30); BaudhŚS. i. 211.16; उत्तरस्याग्रेणोपस्तम्भनमनुपोप्ते ध्रुवस्थालीम् BhārŚS. xiii. 2.2; उत्तरस्यानसः पूर्वेणोपस्तम्भनमनुपोप्ते ध्रुवस्थालीम् VaikhāŚS. 15.2; [not filled up or covered by heaping up, MW.]

**[1]अनुपोषण** (an-upoṣaṇa) *n.* absence of burning शङ्कते चानुपोषणात् MīmāSū. viii. 1.9.

**[2]अनुपोषण** (anu-poṣaṇa) *n.* looking after भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया। तद् बन्धूनाम् च कल्याण्यः प्रजानां चानुपोषणम् GopāKeCan. 148.32.

**अनुपोषणाशङ्का** (anupoṣaṇāśaṅkā) *f.* doubt regarding the absence of burning दार्शपौर्णमासिके विध्यन्ते सति नियतमुपोषणं स्यात्। तदानुपोषणाशङ्का न युज्यते ŚābaBh. 1590.21 (*on* viii. 1.9)

**[1]अनुपोष्य** (an-upoṣya) *ger.* not having burnt down यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति तां यदनुपोष्य प्रयायात् GopBr. ii. 4.8 (215.13); समाना चासृत्युपक्रमादमृतत्वं चानुपोष्य BrahmSū. iv. 2.7; अपूर्वत्वे तु प्रागुपोषणविधानादुपोष्यानुपोष्य वा प्रयायात् ŚābaBh. 1590.22 (*on* viii. 1.9); अनुपोष्य च इदम् अदग्ध्वा अत्यन्तमविद्यादीन्क्लेशान् ··· अमृतत्वं प्रेप्सते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 806.15 (*on* iv. 2.7); अनुपोष्यादग्ध्वात्रैव कार्यकरणं लिङ्गसंज्ञं दशान्तरं गत्वा प्राप्य अमृतत्वमुच्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 228.25 (*on* iv. 2.7); अनुपोष्य शरीरेन्द्रियादिसंबन्धमदग्ध्वैव यदमृतत्वमुत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशरूपं प्राप्यते BrahmSūBh.(Rā.) 731.15 (*on* iv. 2.7); अनुपोष्य च अदग्ध्वैव शरीरेन्द्रियादिसंबन्धम् VedāntDī. 229.24 (*on* iv. 2.7); अनुपोष्य। 'उष दाहे' इति धातुः ŚrutaPra. ii. 599.26 (*on* iv. 2.7); अनुपोष्यैव उष दाहे इत्यस्य रूपम् देहेन्द्रियादिसंबन्धमदग्ध्वैव VedāntKau. 401.22 (*on* iv. 2.7); विज्ञस्यात्रैवामृतत्वश्रवणं तत्किल देहसंबन्धम् अनुपोष्य अदग्ध्वैव पूर्वोत्तराघविश्लेषविनाशरूपं यदुक्तम् GoviBh. 300.12 (*on* iv. 2.7)

**[2]अनुपोष्य** (an-upoṣya) *ger.* **A** not having fasted अनुपोष्य त्रिरात्राणि तीर्थान्यनभिगम्य च।··· दरिद्रो नाम जायते MahāBhā. iii. 80.39; xiv. App. I. 4(1472); AgniP. 109.3; VṛGautaSm. 556.9(7); SkandP. iii(1). 30.90; iv. 6.46; PadmP. i. 11.18; **B** not having worshipped न प्रकृतिर्लीयते। यतस्तस्या अनुपोष्यानुपास्य स्वत एवामृतत्वम् TattvPrakā. 209A.4 (*on* iv. 2.7); **C** not having observed or practised एवमेवानुपोष्य व्रतमकृत्वामृतत्वमपि पुष्टिमार्गे समानमित्यर्थः AṇuBh. 322.10 (*on* iv. 2.7)

**अनुपौष्य** (án-upauṣya) *ger.* [AltGr. I. 1.181; DEBRU. 784] not having burnt यदो॑षधीभि॒र्वेदिं॑ स्तृणा॒ति यदनु॑पौष्य प्रया॒याद्ग्रीवब॒द्धमे॑नम्। अमुष्मि॑न् लो॒के नैनी॑येरन् TaiS. III. iii. 8.3.

**अनुपौह्वत्** (an-upauhvat) [w. r. for अनु पो(वो)ऽह्वत्] HirGS. i. 14.4 [VIŚVA.]

**अनुप्त** (an-upta) *adj.* [*f.* -ā] **i** wherein nothing is sown इरिणमध्यवस्येत्कृष्टं वानुप्तम् MānŚS. 198.8; सस्यानि तद्भयात्सूते त्वनुप्तापि वसुंधरा SkandP. iv. 71.12; वाञ्छन्ति ···। क्षेत्रादनुप्तादपि सस्यजातं कृषीवलास्ते भिषजश्च मन्दाः RaseCin. 3.16 (18.22); **ii** unsown ईहमानः समारम्भान्यदि नासादयेद्धनम्। उग्रं तपः समारोहेन्न ह्यनुप्तं प्ररोहति MahāBhā. xiii. 149.10; xiii. App. I. 15(1710); ओषध्यः ···। अफालकृष्टाश्चानुप्ता ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश MārkP. 49.59; VāyuP. i. 8.128; BrahmāṇḍP. i. 7.127; KūrmaP. 300.8 (1.29); LiṅgaP. 39.40; भोगबीजमनुप्तं हि कर्मक्षेत्रे न जायते RāmāMañ. 493.12.

**अनुप्तचार** (anupta-cāra) *adj.* who has not planted, i.e. employed spies सर्वत्रानुप्तचारस्य ··· स्ववशा श्रीर्न भूपतेः RāmāMañ. 130.19; अनुप्तचारैर्युष्माभिर्दोषोऽयं न विचिन्तितः RāmāMañ. 312.6.

**अनुप्तबीजत्व** (anuptabīja-tva) *n.* the state of not being one who has sown a seed, i.e. not having impregnated अनुप्तबीजत्वादिति क्षेत्रिकानुप्तबीजत्वादित्यर्थः Aparā. 734.3 (*on* 2.127)

**अनुप्तसस्य** (anupta-sasya) *adj.* [*f.* -ā] wherein the crop(-seed) has not been sown अनुप्तसस्या भूमिः पशूनां सुखप्रचारार्था कर्तव्या ManuBh. ii. 182.12 (*on* 8.237); ग्रामक्षेत्रयोरन्तरम् ··· सर्वतोदिशमनुप्तसस्यं कार्यम् Mitā. 264.22 (*on* 2.167); अकृतमनुप्तसस्यं क्षेत्रम् ManvaMu. 447.3 (*on* 10.114)

**अनुप्तसस्यतीरविषय** (anuptasasyatīra-viṣaya) *adj.* having a reference to the bank (of a river) where the crops have not been sown बृहस्पतिः ··· भूमेरन्यत्र संस्थितिम्।··· तां न विचालयेत्।··· एतदनुप्तसस्यतीरविषयम् SmṛtiCan. iv. 549.12.

**अनुप्त्रिम** (an-uptrima) *adj.* [P. iii. 3.8; iv. 4.20] unsown, grown without being cultivated, grown naturally बिभर्ति ··· अम्बुजाकरश्रिया ···। अखातमाहावमनुप्त्रिमम् ··· शस्यमिदं तपोवनम् JānaHa. 5.13.

**अनुप्त्रिमफलाशिन्** (anuptrimaphalāsh-in) *adj.* eating fruits (of trees) which were grown without being sown, i.e. grown naturally अनुप्त्रिमफलाशिनौ। अभृत्रिमपरीवारौ पर्यभूतां तथापि माम् Bhaṭṭi. 4.37 (comm. अकृष्टपच्यफलाशिनौ)

**अनुप्रकम्प्** (anu-prakamp-) I. Ā. (*caus.*) to cause to shake or move (the goblets) subsequently एनमनु प्रकम्पयेदथैनमाहृतं भक्षयेत् AitBr. 35.8(890); द्विर्द्विर्नाराशंसाननुप्रकम्पयन्ति BaudhŚS. i. 229.1; ii. 78.3; अनुप्रकम्पयेरन्निति बौधायनः BaudhŚS. iii. 107.3; BhārŚS. xiii. 32.1; ĀpaŚS. xii. 28.1; HirŚS. viii. 8.39 (806.14); VaikhāŚS. 15.36; 16.9; सुराग्रहाननुप्रकम्पयन्ति HirŚS. xiii. 2.31 (149.6); VaikhāŚS. 17.17.

**अनुप्रकम्पन** (anu-prakampana) *n.* shaking or moving (of the goblets) subsequently नाराशंसानामनुप्रकम्पन इति BaudhŚS. iii. 107.3 = iii. 109.11; iii. 111.8; व्याख्यातमनुप्रकम्पनम् BhārŚS. xiii. 32.12 = xiv. 6.21 = xiv. 7.8 = HirŚS. ix. 2.27 (913.4); viii. 8.39 (899.6)

**अनुप्रकम्प्य** (anu-prakampya) *ger.* having shaken (the ladle or goblets) subsequently भूयिष्ठं स्रुचि शिष्ट्वा त्रिरनुप्रकम्प्यावमृज्य कुशमूलेषु निमार्ष्टि ĀśvaŚS. I. ii. 3.20; वषट्कारानुवषट्कारे हुत्वानुप्रकम्प्य VaikhāŚS. 15.36.

**अनुप्रकर्षक** (anuprakarṣa-ka) *adj.* pulling along, i.e. causing to continue (in the next statement) प्रहारदाने च नेत्रकन्धरासक्थ्नामिति चकारो मध्यममित्यस्यानुप्रकर्षकः। भङ्गे चेति नेत्रादीनामित्यन्वयः DaṇḍaVi. 257.18.

**अनुप्रकारम्** (anuprakāram) *adv.* in the same (prescribed) manner द्वितीये मासे पुरीषचितिः सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्त्यथ मुष्टिनोऽनुप्रकारं मासमेति BaudhŚS. ii. 303.8.

**अनुप्रकिरण** (anu-prakiraṇa) *n.* scattering or placing subsequently उदीच्यवृत्तिस्त्वासनगतानां हस्तेषु तिलमिश्रोदपात्रानयनं तिलानुप्रकिरणं च HirŚS. xxvii. 5.45 (191.12)

**अनुप्रकिरत्** (anu-prakirat) *adj.* sprinkling over एतमोदनं चूर्णैरनुप्रकिरन् मासरेणावोक्षन्संपादयति BaudhŚS. ii. 311.1.

**अनुप्रकीर्ण** (anu-prakīrṇa) *adj.* crowded with अमर्त्यवधूसमूहः ···। सोत्कण्ठैरमरगणैरनुप्रकीर्णान्निर्याय ज्वलितरुचः पुरान्मघोनः। रामाणामुपरि विवस्वतः स्थितानां नासेदे चरितगुणत्वमातपत्रैः Kirātā. 7.2 (*but* APTE fully covered)

**अनुप्रकीर्य** (anu-prakīrya) *ger.* having sprinkled or spread with

कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणात्यथैनं रौहिणपिष्टैरनुप्रकीर्य ··· सिकताभिरनुप्रकिरति BaudhŚS. i. 286.7; मुञ्जप्रलवैरनुविशाद्य रौहिणपिष्टैरनुप्रकीर्य कृष्णाजिनेन ··· प्रोर्णोति BaudhŚS. i. 288.17; VaikhāŚS. 13.16; देवेभ्यः शुम्भस्वेति सिकताभिरनुप्रकीर्य VaikhāŚS. 10.4.

**अनुप्रकृति** (anu-prakṛti) *adj.* followed by ministers (चित्रकेतुः) विमूर्च्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः । पपात बालस्य स पादमूले मृतस्य BhāgP. vi. 14.50; *f.* deputy minister बुधः । समन्ताद्धि चतुर्दिक्षु विन्यसेच्च ततः परम् । प्रकृत्यनुप्रकृतयो ह्यधिकारिगणस्ततः ŚukraNī. 1.254.

**अनुप्रकॄ** (anu-prakṝ-) VI. P. [P. vii. 1.100] **A** to sprinkle subsequently with अ॒थ सि॒क॒ताभिरनु॒प्र॒किरति ŚatBr.(K.) IV. v. 1.25; (अध्वर्युः पशुवेदिम्) सिकताभिरनुप्रकिरति BaudhŚS. i. 109.22 = HirŚS. iv. 1.58 (403.16); **B** to scatter along शुष्कानार्द्रांश्चौषधिवनस्पतीन्संवृश्च्याहवनीयेऽनुप्रकिरन्ति ĀpaŚS. xx. 25.14; HirŚS. xiv. 6.25 (258.24); रौहिणपिष्टलेपेन प्रध्वंसयति मज्जां वेदं विस्रस्यानुप्रकिरति HirŚS. xxiv. 6.12 (892.2); वेदं विसृज्यानुप्रकिरति स स्नायवोऽवकाभिस्तृणैः प्रच्छादयति VaikhāŚS. 13.17.

**अनुप्रक्रम्** (anu-prakram-) I. P. to go towards (step by step) यदनु प्रक्रामेत् । अभि दिशो जयेत् । उत्तु माद्येत् । मनसानु प्रक्रामति । अभि दिशो जयति TaiBr. I. vii. 7.1; एनं संशास्ति मनसैव दिशोऽनुप्रक्राम मनसोर्ध्वामनूज्जिहीष्वेति BaudhŚS. ii. 100.6; मनसा चानुप्रक्रामति ĀpaŚS. xviii. 15.1; दक्षिणेन प्रक्रम्य सव्येनानुप्रक्रामति न सव्येन दक्षिणमतिक्रामति HirŚS. vi. 4.17 (522.23); मनसानुप्रक्रामति । मनसोर्ध्वमनूज्जिहीते HirŚS. xiii. 5.24 (175.23); दक्षिणेन प्रक्रम्य सव्येनानुप्रक्राम मा सव्येन दक्षिणमतिक्रामीः HirGS. i. 20.10.

**अनुप्रगम्** (anu-pragam-) I. P. to go after, i. e. to follow quickly क्षत्रदेवब्रह्मदेवौ रथस्थौ पुरुषर्षभौ । जघनं पालयन्तौ च पृष्ठतोऽनुप्रजग्मतुः MahāBhā. v. App. I. 14(6); मन्त्रिप्रधानाः ··· महाविभूत्या तमनुप्रजग्मुः VarāṅgaC. 23.5.

**अनुप्रगा** (anu-pragā-) III. P. to go towards, to reach एभिस्सुकृतैरनुप्रगेष्म यज्ञं नाके तिष्ठन्तमधि सप्तरश्मौ AV.(P.) xvi. 92.6.

**अनुप्रचर्** (anu-pracar-) I. P. to perform or offer subsequently उभौ चेद् दुष्येयातामैन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निरुप्याग्नेयेन प्रचर्यैन्द्रेणानुप्रचरेत् AV-Prāyaścitta 4.1.

**अनुप्रचल्** (anu-pracal-) I. P. **i** (*caus.*) to cause to move, i. e. to shake forcefully यं द्वेष्टि तस्य दक्षिणं द्वार्बाहुमनुप्रचालयेत् BaudhŚS. i. 293.14; **ii** to walk after speedily, to hasten after यक्षं प्रोचे मया सार्धं चलेति स ततोऽचलत् । तमनुप्राचलन् देवरूपकाण्यपराण्यपि PrabhāC. 33.29.

**अनुप्रचलिता** (anu-pracalitā) *adj.* (*f.*) who has followed quickly, i. e. hastened after (मन्त्रिणी) अस्या अनुप्रचलिता गेयचक्ररथस्थिता BrahmāṇḍP. iii. 28.20.

**अनुप्रचार** (anu-pracāra) *m.* act of roaming about मारीचानुप्रचारावहितनवमृगाकाररक्षोयुगोरःप्रध्वंसस्रंसिमांसग्रसनरसनटत्संकुलश्येनकङ्कम् । कुर्वन् ··· दण्डकामण्डलं यः संचिक्रीडे तमीडे ··· सायकं भावुकाय RāmBāSta. 31.

**अनुप्रचित्** (anu-pracit-) X. Ā., VIŚVA. (*but adn.*, cf. **अनु** *adv.* **2B**)

**अनुप्रचोदित** (anu-pracodita) *adj.* enjoined already श्रौतं स्मार्तं च ते धर्मं ब्रह्मणानुप्रचोदितम् BrahmāṇḍP. i. 29.44.

**अनुप्रच्छ्** (anu-pracch-) VI. P. (rarely Ā.) to ask about, to inquire after नचिकेतो मरणं मा अनुप्राक्षीः KāṭhU. 1.25; KāṭhUBh. 117.14 (*on* 1.25); प्रोक्तमादित्यमाहात्म्यं यन्मां त्वमनुपृच्छसि SūryTāU. 55.20(1); अष्टकः पुनरेवान्वपृच्छन्मातामहम् MahāBhā. i. 88.20; i. 173.3 (v. l.); युधिष्ठिर उवाच ··· विदितं वेदितव्यं ते कस्मान्माम् अनुपृच्छसि MahāBhā. iii. 178.28; संजयम् ···। आम्बिकेयो महाराज धृतराष्ट्रोऽन्वपृच्छत MahāBhā. vii. 1.7; अध्यात्ममिति मां पार्थ यदेतदनुपृच्छसि MahāBhā. xii. 187.2; ब्राह्मणच्छद्मनाभ्येत्य तामिन्द्रोऽथान्वपृच्छत MahāBhā. xiii. 12.29; xiii. 22.2; देव यस्या भयाद्रामं नानुपृच्छसि सारथिम् । नेह तिष्ठति कैकेयी Rāma. ii. 51.27; मीमांसकः ···। काकं स्मेहानुपृच्छति MahāBh. ii. 124.2 (*on* iii. 2.123); प्रह्लादो भगवद्भक्तो यं त्वं मामनुपृच्छसि ViṣṇuP. i. 20.35; पुलिन्दपतिस्तु ताम् ··· अन्वपृच्छत् AvantiKa. 238.16; (शिष्यः) विनीतः प्रातर्गुरुम् ··· अनुपृच्छेत् KalyāKā. 1.21; भवान्हि वेद तत्सर्वं यन्मां धर्मानुपृच्छसि BhāgP. i. 16.25; ii. 8.29; (विद्वान्) दुःशकोत्तरमित्येवं प्रश्नं मत्वान्वपृच्छत BṛĀraUBhVā. iii. 2.26.

**अनुप्रच्यु** (anu-pracyu-) I. Ā. **1A** to go after, to follow वि॒राजं॒ ···। यां प्रच्यु॒ता॒मनु॑ य॒ज्ञाः प्र॒च्यव॑न्ते AV. viii. 9.8 (better *adn.*); मनुष्या एव देवानत्यचरँस्तेभ्यो देवा विराजं प्रत्युह्यामन्त्रणमभ्युदक्रामँस्ताँस्ततो नानुप्राच्यवन्त KāṭhS. 8.7 (i. 90.19); एकः पुरस्तादैत्विति तथेति तस्याग्निः पुरस्तादैत्सोऽग्निमनु प्राच्यवत AitBr. 6.6 (163); **1B** to move forward दि॒शो॒ ह्ये॑षोऽनु॑ प्र॒च्यव॑ते TaiS. V. iv. 6.2 (better *adn.*); **2** to break down subsequently (गृहाः) त॒था नानु॒प्रच्यवन्ते तु॒था न वि॒क्षोभन्ते ŚatBr. I. i. 2.22.

**अनुप्रजन्** (anu-prajan-) IV. Ā. **i** to be born in the course of time सं॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता तस्मा॑त्संवत्स॒रं प्र॒जाः प॒शवो॑ऽनु॒प्रजा॑यन्ते TaiS. I. v. 1.3; तस्मा॑त्स॒र्वा॑नृतू॒न्त्रे॑तो॑ऽनुप्र॑जायते॑ MaiS. iii. 2.9 (iii. 29.8); KapiKaS. 31.12 (160.7); सोऽस्मा अन्नाद्यं प्रयच्छति संवत्सरं ह्यन्नमनुप्रजायते KāṭhS. 10.3 (i. 127.16); अह्नो वै रूपं धाना रात्र्यास्तण्डुला अहोरात्रे पशवोऽनुप्रजायन्ते KāṭhS. 11.2 (i. 145.19); 13.8 (i. 190.15); द्वादश मासास्संवत्सरस्संवत्सरं प्रजा अनुप्रजायन्ते KāṭhS. 26.1 (ii. 122.2); KapiKaS. 40.4 (228.3); पशवस्संवत्सरं पशवोऽनुप्रजायन्ते KāṭhS. 28.2 (ii. 154.13); KapiKaS. 34.1 (175.3); 44.2 (257.2); एतत्संवत्सरम् ··· तं प्रजायमानमनुप्रजायते KāṭhS. 36.11 (iii. 78.3); तु॒स्मात्प्र॒जा ऋ॒तूने॒वानु॒प्र॒जायन्ते ŚatBr. VII. iv. 2.31; त एकादशमनुप्रजायन्ते JaimiBr. 1.67; सर्वा नः प्रजा अनुप्रजायेरन् MānŚS. 212.17; **ii** to be born after म॒नु॒ष्या॑णा॒मन्नं॑ प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा अनु॒प्रजा॑यन्ते TaiS. III. iii. 6.3; अ॒ग्निं॑ वै प्र॒जा॑ अनु॒प्रजायन्ते MaiS. i. 10.7 (i. 147.12); बृ॒ह॒तीं॑ ह्या॑यातयाम्नीं प॒श॑वो॑ऽनुप्रजा॑यन्ते MaiS. ii. 3.7 (ii. 35.10); यो॑निस्ता॑ एता॑ अनु॑प्र॒जायन्ते MaiS. iv. 5.1 (iv. 63.14); iv. 6.3 (iv. 82.7); प्रजायमानं प्रजा अनुप्रजायन्ते KāṭhS. 6.5 (i. 54.7); KapiKaS. 4.4 (41.20); गायत्रं छन्दोऽनुप्रजायस्व KāṭhS. 26.7 (ii. 131.6); LāṭyāŚS. iii. 5.5; अजा एव तत्पशूनामनुप्रजायन्ते KāṭhS. 28.10 (ii. 164.17); 34.1 (iii. 36.18); एषा वा आदित्यस्य प्रजनिष्णुस्तनूः । तामेवानुप्रजायते KapiKaS. 41.5 (241.13); 42.2 (248.17); तं लोकम् ··· पशुभिश्चानुप्रजायते PañcBr. ii. 10.3; x. 6.8; इ॒तरा आ॒हुतीः प॒शवो॑ऽनु॒प्र॒जायन्ते ŚatBr. I. vii. 3.21; ŚatBr.(K.) II. vii. 1.18; यद्वै मे॒तो म॒हदे॒वाभ्व॒ं नानुप्र॒जा॒येत ŚatBr. III. ii. 1.27; नित्यवत्साः पशवोऽनुप्रजायन्ते JaimiBr. 3.103; विश्वमेनाननुप्रजायते ĀpaŚS. xxiii. 14.15; प्रजामनु प्रजायन्ते श्मशानान्तक्रियाकृतः BhāgP. iii. 32.20 (*but* MW. to propogate again and again); देवी जगन्नेतुरनुप्रजज्ञे Yādavā. 12.1; (*caus.*) to cause to be born, i. e. to produce subsequently दिवा वा प्रजायन्तेऽहोरात्रे एवैनाननुप्रजनयति KāṭhS. 11.2 (i. 145.20) = 13.8 (i. 190.16); इदं॑ स॒र्वमनु प्र॒जनयति ŚatBr. II. iii. 4.8.

**अनुप्रजातावस्थ** (anuprajātāvastha) *adj.* wherein (a particular) state or condition is produced subsequently सिद्धस्य हि वस्तुनो धर्मान्तरं शक्यते कर्तुं यथा निष्पन्नरूपस्य वाससो रागः । नानिष्पन्नस्य । तथा तस्यैवानुप्रजातावस्थस्य Nyās. ii. 913.5 (*on* viii. 1.18)

**अनुप्रजानत्** (ánu-prajānát) *adj.* discovering or finding (the thought) हृ॒दा म॒तिं ज्योति॒रनु॑ प्रजा॒नन् । वर्षिष्ठं रत्नमकृत ṚV. iii. 26.8.

**अनुप्रज्ञा** (anu-prajñā-) IX. P. to find out afterwards, to track, to trace out अजोऽस्यज स्वर्गोऽसि त्वया लोकमङ्गिरसः प्राजानन् । तं लोकमनु प्रज्ञेषम् AV.(P.) iii. 38.9; xvi. 98.7; देवा वा असुरान्हत्वा वैरदेयादीषमाणास्ते दिशोऽमोहयंस्तेन्न इदमन्योऽनु प्रजानात् ··· ता इमेऽवरे देवा अनुप्राजिज्ञासन्त KāṭhS. 23.8 (ii. 83.11); KapiKaS. 36.5 (191.17); यज्ञेन वै देवास्स्वर्गं लोकमायंस्तेऽकामयन्तेमं नो लोकमन्यो नानुप्रजानीयात् KāṭhS. 26.6 (ii. 129.11); KapiKaS. 41.4 (239.19); इमं (यज्ञम्) नो दृष्ट्वा मनुष्याश्च ऋषयश्चानुप्रज्ञास्यन्ति AitBr. 6.1 (138); न॒ हैतं दैवमात्मा॒नमनुप्र॒जानीयाद॒थ य॒दनूपद॒धाति त॒थो हैतं दै॒वमात्मा॒नमनुप्र॒जानाति ŚatBr. VII. iv. 2.19.

**अनुप्रज्ञान** (anu-prajñāna) *n.* tracking, tracing, PW., MW., VIŚVA; cf. **अननुप्रज्ञान.**

**अनुप्रज्ञाय** (anu-prjñāya) *ger.* having found out subsequently ऋषयः ··· ऊचुः ··· तथा नोऽनुशाधि यथा स्वर्गस्य लोकस्य द्वारमनुप्रज्ञाय ··· स्वर्गं लोकमियाम JaimiUBr. iv. 14.7.

**अनुप्रणत** (anu-praṇata) *adj.* submissive, humble हीनश्चेत्सर्वत्रानुप्रणतस्तिष्ठेत्, संधिमुपेयात् ArthŚā. ii. 248.10 (7.3); बलीयसाभियुक्तो दुर्बलः सर्वत्रानुप्रणतो वेतसधर्मा तिष्ठेत् ArthŚā. iii. 154.3 (12.1)

**अनुप्रणिधा** (anu-praṇidhā) ? to make a vow (to persist towards enlightenment) [DBHS.]

**अनुप्रणिधान** (anu-praṇidhāna) *n.* proportionate application or use (of medicine which stabilises) चतुर्विधानां पुरुषाणां चत्वार्यनुप्रणिधानानि श्रेयस्कराणि CaraS. iii. 6.14.

**अनुप्रणिधि** (anu-praṇidhi) *m.* vow (to persist towards enlightenment) नरेश्वरके अनुप्राणिधिम् । प्रणिधेसि एवं भवेयमधिगच्छेयं जिनबलानि MaVastuAva. i. 112.15; i. 113.7; i. 115.5; i. 118.13; यथान्येषु व्याकरणेषु विस्तरेण कर्तव्यं यथापि अयं भगवतो अनुप्रणिधिः MaVastuAva. i. 336.14 [DBHS.]

**अनुप्रणिहित** (anu-praṇihita) *adj.* who has made a vow (to persist towards enlightenment) मया तस्य भगवतो निर्यातेत्वा बोधाय अनुप्रणिहितम् MaVastuAva. i. 63.3.

**अनुप्रणीत** (anu-praṇīta) *adj.* carried to (the fire-place) दूरेदृशं गृहपतिमथर्युमिति मथित्वावदध्यात् । आश्वनुप्रणीतश्चेदनुगच्छेदेतयैव मथित्वावदध्यात् AVPrāyaścitta 6.1.

**अनुप्रणुद्** (anu-praṇud-) VI.P. to push or drive away मयि रमन्तां ब्रह्मचारिण इत्यनुगृह्णीयात् (ब्रह्मचारिणम्) । नानुप्रणुदेत् KauśiSū. 56.15 [to frighten away, to put to flight, MW.]

**अनुप्रणुन्न** (anu-praṇunna) *adj.* driven off, chased away अभिद्रुतास्तु (v. l. अनुप्रणुन्ना) रक्षोभिः … महाद्विपाः । सागरे पतिताः केचित् Rāmā. vi. 22.31.

**अनुप्रतत** (anu-pratata) *adj.* extended along, i.e. blowing after तमनुप्रयतो (v.l. °प्रततो) वायुः पुण्यगन्धवहः शुचिः । ववौ … द्विषतश्चापि शोषयन् MahāBhā. vii. 60.24.

**अनुप्रतस्थुषी** (anu-pratasthuṣī) *adj.* (*f.*) going after, following अवनिपतिमनुप्रतस्थुषीणां हरिणदृशामितरेतरप्रसक्ताः ।… गिरः … बहुविधभङ्गितरङ्गिता बभूवुः MadhuVi. 6.6.

**अनुप्रतिक्रामम्** (anupratikrāmam) *absolutive* having gone round in reverse order or turned round backwards अनुपरिक्रामं (v.l. अनुप्रतिक्रामं PW., MW.) जुहोत्यपरिवर्गमेवैनान् प्रीणाति TaiS. V. v. 10.6.

**अनुप्रतितिष्ठत्** (anu-pratitiṣṭhat) *adj.* standing firmly, prospering subsequently यजमानं वानुप्रतितिष्ठन्तमुद्गाता प्रतितिष्ठति NidāSū. 164.7 (9.9)

**अनुप्रतितिष्ठास** (anu-pratitiṣṭhāsa) *desid.* to desire to get established subsequently प्रतितिष्ठन्तं त्वादित्यानुप्रतितिष्ठासम् MantrBr. ii. 5.16.

**अनुप्रतिधा** (anu-pratidhā-) III.U. (pass.) to be offered one after another तमस्मै प्रतिधीयमानमुभयोर्लोकयोरन्नाद्यमनुप्रतिधीयते AitBr. 25.6(665)

**अनुप्रतिपद्** (anu-pratipad-) IV.Ā. **A** to begin subsequently यत् त्रैष्टुभं सन् माध्यंदिनं सवनं गायत्रेणैवानुप्रतिपद्यते ब्राह्मणम् एव तत् क्षत्रियस्य स्वेऽन्वाभजति JaimiBr. 1.266; तद् यत् पवमानान् पावमानीभिरेवानुप्रतिपद्येरन् प्राञ्च एव प्राणान् निर्मृज्युः JaimiBr. 1.275; **B** to think or perceive subsequently तं यत एव प्रपन्नं दध्रे तत एवमनुप्रतिपेदिरे ते ह स्वैदायनं शौनकमूचुः GopBr. i. 3.6 (70.4); **C** to follow after, cf. **अनुप्रतिपन्न**; (*caus.*) to cause to follow, cf. **अनुप्रतिपादयमान** [DBHS.]

**अनुप्रतिपन्न** (anu-pratipanna) *adj.* following after, DBHS.

**अनुप्रतिपादयमान** (anu-pratipādayamāna) *adj.* causing to follow बोधिसत्त्वोऽपि चैनम् … धर्म्याभिः कथाभिः श्रेयोमार्गमनुप्रतिपादयमानः प्रत्यहमनुजग्राह JātaMā. 143.8 (23.2(2)) [DBHS.]

**अनुप्रतिषेध** (anu-pratiṣedha) *m.* refutation or prohibition afterwards अप्रसक्तस्यानुप्रतिषेधो नास्तीति स्मृतौ तत् प्रसक्तमेव TātpaṬ.(U.) 53.5 (*on* 2.47)

**अनुप्रतिष्ठ** (anu-pratiṣṭha) *adj.* having a corresponding basis भगवन् … बोधिसत्त्वप्रणिधानानि … अनुप्रतिष्ठानि यदुत सद्धर्मपरिग्रहे ŚikṣāSa. 42.13 [DBHS.]

**अनुप्रतिष्ठा** (anu-pratiṣṭhā-) I.P. **i** to stand firm subsequently, to get established or prosper afterwards ओषधीः प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति TaiS. V. i. 3.1; V. ii. 3.6; यजमानं प्रतितिष्ठन्तं प्रजा अनुप्रतितिष्ठन्ति MaiS. i. 10.7 (i. 147.1); KāṭhS. 36.1 (iii. 69.12); अनुप्रतितिष्ठति यज्ञे यजमानः MaiS. iii. 4.4 (iii. 49.19); KāṭhS. 22.2 (ii. 58.8); **ii** to follow पुरोवातं वै वातं वर्षमनुप्रतितिष्ठति MaiS. iii. 1.5 (iii. 6.18)

**अनुप्रतिष्ठास** (anu-pratiṣṭhāsa) *desid.* to desire to get established subsequently प्रतितिष्ठन्तं त्वादित्यानुप्रतिष्ठासम् GobhiGS. iv. 6.12 (better अनुप्रतितिष्ठासम्)

**अनुप्रतिष्ठित** (anu-pratiṣṭhita) *adj.* firmly situated or established मोक्षे मोक्षहेतुज्ञाने अनुप्रतिष्ठितम् … 'आनन्दं ब्रह्मणो रूपं' तच्च 'मोक्षे प्रतिष्ठितम्' LaCandr. 170.6.

**अनुप्रतिहन्** (anu-pratihan-) II.Ā. to go, i.e. to settle accordingly, to adjust in (the same direction) तस्माद् यामेष दिशं वाति तां दिशमोषधयो वनस्पतयोऽनुप्रतिहते (घ्नते VIŚVA.) JaimiBr. 1.361.

**अनुप्रतीकनिलय** (anupratīka-nilaya) *adj.* being set on every limb (*lit.* having abode on every limb) आकेयुरनुप्रतीकनिलयालंकारसारश्रियाहंकुर्वत्तनुरामणीयकममूरालोक्य पौरप्रियाः NaiṣC. 15.92 (comm. अनुप्रतीकं प्रत्यवयवं निलयः स्थानम्)

**अनुप्रत्यवमर्श** (anu-pratyavamarśa) *m.* subsequent reference or consideration असत्यपि निर्देशे तस्य विषयो दर्शनं तस्य प्रत्यासन्नेषु पञ्चकमित्यर्थस्तस्यैवानुप्रत्यवमर्शो युक्तः ManuBh. ii. 133.13 (*on* 8.139)

**अनुप्रथ्** (anu-prath-) I.Ā. to spread or extend along एकपदी द्विपदी त्रिपदी … अष्टापदी भुवनानुप्रथतां स्वाहा TaiS. III. iii. 10.2; BaudhŚS. ii. 179.1; एकपादं द्विपादम् … भुवनानुप्रथन्ताम् KāṭhS. 13.9 (i. 191.9); VājaS. 8.30 (*but* Mahīdhara प्रख्यातां कुर्वन्तु); VājaS.(K.) 9.5; ŚatBr. IV. v. 2.12 (*but* Sāy. प्रख्यातं कुर्वन्तु); ŚatBr.(K.) V. vi. 4.5; V. vi. 4.7.

**अनुप्रदक्षिण** (anu-pradakṣiṇa) *n.* circumambulation by the right स्तुत्वेति स्थपतिस्तस्य कृत्वा चानुप्रदक्षिणम् । कारयेद् देवराजस्य ध्वजदण्डसमुच्छ्रयम् SamarāSū. 17.138.

**अनुप्रदक्षिणीकृत्य** (anu-pradakṣiṇīkṛtya) *ger.* having circumambulated by the right अष्टौ देव्यः …। एकोनविंशतीर्थेशमम्बां च …। अनुप्रदक्षिणीकृत्य नत्वा भक्त्येत्थमूचिरे MalliC. 4.64.

**अनुप्रदत्त** (anu-pradatta) *adj.* [*f.* -ā] **A** donated, given away तेन तत्र खण्डस्फुटप्रतिसंस्करणाय ये पूर्वनगरद्वारे करप्रत्याया उत्तिष्ठन्ते, ते तस्मिन् स्तूपेऽनुप्रदत्ताः Divyāva. 13.23; ताभिः … मणिरत्नमनुप्रदत्तम् Divyāva. 73.4; 145.16; देव कुमारः कथयति । अहमेभिः सार्धं संग्रामयामि । रथमनुप्रयच्छ । तेन तस्य रथोऽनुप्रदत्तः GiMs. iii(1). 101.4; साहाय्यमस्य कल्पयितव्यम् । तेन तस्य शंखचक्रगदानुप्रदत्ता GiMs. iii(1). 101.8; अनुप्रयच्छत अस्माकं चतुरङ्गस्य बलकायस्यार्धम् ।… तैस्तस्यानुप्रदत्तम् GiMs. iii(1). 105.19; **B** paid again and again चौरसहस्रसकाशात् … सार्थः परित्रातो मूल्यं चानुप्रदत्तम् Divyāva. 60.2; **C** given (in marriage) किं युष्माकं पृथिव्यां पुरुषा न सन्ति याहं युष्माभिः पिशाचस्यानुप्रदत्ता GiMs. iii(1). 102.16.

**अनुप्रदत्तक** (anu-pradattaka) *m.* one that has been handed over, entrusted आर्यसंघरक्षितः … भदन्तशारिपुत्रेणानुप्रदत्तकः Divyāva. 205.30; त्वम् …। भदन्तशारिपुत्रेणानुप्रदत्तको भगवतानुप्रदत्तकः Divyāva. 206.3 [DBHS.]

**अनुप्रदत्तिका** (anu-pradattikā) *f.* given (in marriage) पुत्रि त्वं मया कुशस्यानुप्रदत्तिका GiMs. iii(1). 105.9 [DBHS.]

**अनुप्रदर्शित** (anu-pradarśita) *adj.* **i** pointed out, shown सांयात्रिकाः … देवताभिरनुप्रदर्शितेभ्यः स्थलेभ्य आदाय … रत्नानि वहनमारोपयामासुः JātaMā. 94.20 (14.32(9)) [DBHS.]; **ii** pointed out, i.e. explained द्रव्यमात्रस्य निर्देशे भेदोऽयमविवक्षितः । ग्रन्थे पूर्वत्र भेदस्तु द्वितीयेऽनुप्रदर्शितः VākyaPa. 3(14).244.

**अनुप्रदा** (anu-pradā-) I.P., III.P. [P. vii. 3.78] **1Ai** to give, to bestow upon, to donate (पूषा) स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा इन्द्रियं वीर्यमनु प्रयच्छति TaiS. II. ii. 1.5; पूषा वीर्यस्यानुप्रदाता सोऽस्मै वीर्यमनुप्रयच्छति MaiS. ii. 1.1 (ii. 1.16); KāṭhS. 9.17 (i. 121.2); प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायार्तवोऽस्मा अनुप्रयच्छन्ति BaudhŚS. ii. 184.11; एवं वसन्तं यदुपप्लवेद्धनमाचार्याय तदनुप्रयच्छेत् MahāBhā. v. 44.12; अस्ति मे …। जीर्णशाटी … अहं तेऽनुप्रदास्यामि । येन येन ते … कार्यम् … परिष्कारेण तं तमेवाहं ते सर्वमनुप्रदास्यामि SaddhaPuṇ. 73.30; यस्य येनार्थस्तस्मै तदनुप्रदास्यामः GaṇḍVyū. 251.19; अस्माकं तृषार्तानां पानीयमनुप्रयच्छ Divyāva. 4.31; आर्यसंघरक्षितमस्माकमनुप्रयच्छथ … कस्मान्नानुप्रयच्छध्वम् Divyāva. 206.1; सः … सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति Divyāva. 284.2; 487.31; (बोधिसत्त्वः) विशदं च दानमनुप्रयच्छति BodhiBhū. 3.7; कुशः…एभिः…सार्धं संग्रामयिष्यति । रथमनुप्रयच्छ GiMs. iii(1). 101.3; iii(1). 103.2; चतुरङ्गस्य बलकायस्यार्धम् … यदि तावदनुप्रयच्छथ इत्येवं कुशलम् । नो चेदनुप्रयच्छथ महामर्यादाबन्धं करिष्यामि GiMs. iii(1). 105.18; अनुप्रयच्छानन्द वसिष्ठसगोत्रायै ब्राह्मण्यै उत्तरासङ्गम् Sphuṭā. iv. 64.16 (*on* 4.58); (pass.) to be given or presented, DBHS; **1Aii** to give away (in marriage) तस्य दुहिता … यक्षेण याच्यते, न चानुप्रयच्छति Divyāva. 282.20; यदि तावन्मे दारिकामनुप्रयच्छसीति एवं कुशलम् GiMs. iii(1). 104.14; **1B** (pass.) to be given in addition, to be added तत्र यदा स्थानाभिघातजे ध्वनौ नादोऽनुप्रदीयते तदा … घोषो जायते ĀpiŚi. 8.13; Nyās. i. 57.12 (*on* i. 1.9); Prasā. i. 28.20; **2** to rest (one's back to) न त्वकाले पार्श्वमनुप्रयच्छति BodhiBhū. 133.13 [to surrender, to make over, MW.]

**अनुप्रदातव्य** (anu-pradātavya) *adj.* which should be given तत्तस्य भिक्षोरनुप्रदातव्यमिदं ते भिक्षोः पात्रम् PrātiSū. 18.22.

**अनुप्रदातुम्** (anu-pradātum) *inf.* to give, to bestow upon भावं न चास्याहमनुप्रदातुमलं द्विजो मन्त्रमिवाद्विजाय Rāmā. v. 26.5.

**अनुप्रदातृ** (anu-pradātṛ) *adj.* [P. vi. 1.163] bestower, giver पूषा वा इन्द्रियस्य वीर्यस्यानुप्रदाता TaiS. II. ii. 1.4; पूषा वीर्यस्यानुप्रदाता MaiS. ii. 1.1 (ii. 1.16); ii. 1.1 (ii. 2.3); KāṭhS. 9.17 (i. 121.2); 9.17 (i. 121.5)

**अनुप्रदान** (anu-pradāna) *n.* **1** (Gr.) external effort in the production or articulation of sound (*lit.* emission of breath or resonance) नादानुप्रदानकरणौ च द्विस्थानम् GopBr. i. 1.27 (19.4); को धातुः

किं प्रातिपदिकम् ··· कः प्रत्ययः कः स्वरः ··· किं स्थानानुप्रदानकरणम् PraṇU.[2] 34.8; वायुः प्राणः कोष्ठ्यमनुप्रदानं कण्ठस्य खे विवृते संवृते वा ṚPrāti. 13.1; नादोऽनुप्रदानं स्वरघोषवत्सु TaiPrāti. 2.8; 23.2; वर्गाणां प्रथमद्वितीयाः ··· श्वासानुप्रदाना अघोषाः ĀpiŚi. 4.2; MahāBh. i. 61.17 (*on* i. 1.9); Nyās. i. 57.22 (*on* i.1.9); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.9 (98.14); अनुप्रदानमिति [ केचिद् ] आचक्षते । [ वर्णनिष्पत्तेरनु पश्चात् प्रदीयत इत्यनुप्रदानम् ] अन्ये तु ब्रुवते — अनुप्रदानमनुस्वानो घण्टानिर्ह्रादवत् ĀpiŚi. 8.12; Nyās. i. 57.9 (*on* i 1.9); तृतीयचतुर्थपञ्चमाः सानुस्वारान्तःस्थहकाराः संवृतकण्ठ[ा] नादानुप्रदाना घोषवन्तः CāndraVaSū. 34; आचार्यः ··· अन्यान्यप्येवंजातीयकानि नोपदिशति । कानि पुनस्तानि । स्थानकरणानुप्रदानानि MahāBh. i. 208.18 (*on* i. 2.32); वायुः कोष्ठस्थानमनुप्रदानमापद्यते VākyaPa. (DCP(R)I. Ed.) 177.1; तौ श्वासनादावनुप्रदानमित्याहुः Prasā. i. 28.19: एते श्वासानुप्रदाना अघोषाश्च विवृण्वते SiddhāKau. 5B.7 (*on* viii. 2.1); अनुप्रदानं बाह्यप्रयत्नः LaŚabdeŚe. i. 35.17; **2A** giving (of gifts), presentation तपो यज्ञमनुप्रदानं य एतानि कुर्वते HirŚS. xxvii. 5.173 (211.23); ĀpaDS. ii(9). 24.8; BaudhDS. ii. 6.35–36; BrahmāṇḍP.ii. 4.24; स्वर्यातेषु दानमनुक्रोशो विदितेष्वनुप्रदानम् ··· प्रयुञ्जीत ŚaṅkhaLiDS. 252; सान्त्वेनानुप्रदानेन भेदेन च नराधिप । यमर्थं शक्नुयात् प्राप्तुं तेन तुष्येद्धि पण्डितः MahāBhā. xii. 69.23; xii. 286.36; अन्नेन च पानेन च गिलानभैषज्यानुप्रदानेन । वस्त्रैः शय्यासनेन मातापितरम् उपस्थास्यन् MaVastuAva. ii. 221.5; iii. 322.5; जराव्याधिमरणाभिमुखानां च सत्त्वानां शरणगमनानुप्रदानसत्कृत्यधर्मदेशनापरिभवबुद्धित्वात्कोशोपगतबस्तिगुह्य इत्युच्यते LaliVi. 310.17; अनुप्रदानं वेतनादधिकं वस्त्रादि देयम् ViraMi.(Rājanīti.) 252.17; 310.24; **2B** act of giving स्नेहानुप्रदानसामान्याद्रात्रिरप्यूध उच्यते Nir. 6.19 (121.19); अस्य ( इन्द्रस्य ) कर्म रसानुप्रदानं वृत्रवधः Nir. 7.10 (137.10); स्नेहानुप्रदानं वृत्रवधो या च का च बलकृतिस्तदस्य कर्म AVPari. 48.140; **2C** act of giving instruction, i. e. teaching तत्र धर्मोपसंहारः कतमः । यदुद्देशतो वा धर्माणामनुप्रदानं सम्यगर्थविवरणतो वा BodhiBhū. 58.4; *m.* external effort of articulation, emission श्वासोऽघोषेष्वनुप्रदानः CaturA.(Śau.) 1.12.

**अनुप्रदानज्ञ** (anupradāna-jña) *adj.* who knows *anupradāna* (external effort of articulation) तेभ्यस्तत्र स्थानकरणानुप्रदानज्ञेभ्यो वैदिकाः शब्दा उपदिश्यन्ते MahāBh. i. 5.7 (*on* i. 1.0)

**अनुप्रदानतस्** (anupradāna-tas) *adv.* by means of *anupradāna* (external effort of articulation) मारुतः । वर्णान् जनयते तेषां विभागः पञ्चधा स्मृतः । स्वरतः कालतः स्थानात् प्रयत्नानुप्रदानतः PāṇiŚi. 10; ŚukraNī. 4(3).40; अचोऽस्पृष्टाः ···। शेषाः स्पृष्टा हलः प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः PāṇiŚi. 38.

**अनुप्रदानत्व** (anupradāna-tva) *n.* the state of being the *anupradāna* (external effort of articulation) श्वासनादयोश्च पश्चात्प्रतीयमानतयानुप्रदानत्वमुच्यते ParāTri. 201.18.

**अनुप्रदानम्** (anupradānam) *adv.* according to the offerings 'पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश्च देवाननुष्वधमावह मादयस्व' इति । अनुष्वधमनुप्रदानम् NyāyMāVi. 134.20 (*on* iii. 2.15)

**अनुप्रदानरूप** (anupradāna-rūpa) *adj.* of the form of *anupradāna* (external effort of articulation) स चानुप्रदानरूपो वायुः कण्ठगतः श्वासतां नादतां च प्रतिपद्यते VākyaPa. (DCP(R)I. Ed.) 177.12.

**अनुप्रदानविशेष** (anupradāna-viśeṣa) *m.* particular type of *anupradāna* घोष इति अनुप्रदानविशेषः AbhinBhā. ii. 229.14 (*on* 14.12–13)

**अनुप्रदृश्** (anu-pradṛś-) I.P. to look after carefully तानि दृष्ट्वानुसृजति सृष्ट्वा वानुप्रपश्यति ŚivDṛ. 2.26.

**अनुप्रधा** (anu-pradhā-) III.P. to place after, to bet पारिषथोयेन दीव्यति यमेतं पूर्वे शिञ्जर ( ? पूर्वशिञ्जर ) इत्याचक्षते, ते ह परिषथोयो जिगाय (य)दस्य स्वमास, तत् स हामत्तो जायामनुप्रदधौ तस्यां हार्धपरिजितायामुत्तस्थौ VādhūŚS. iv. 75.3.

**अनुप्रधानम्** (anupradhānam) *adv.* **1** near the minister अनीश्वरं तत्र विवेचितासावनुप्रधानं जनता विनेशा Rāvaṇa. 4.3; **2** according to seniority (i. e. beginning with the seniormost) सर्वाङ्चौरिर्वृत्तसर्वागमस्तानार्चीदुच्चैर्दैष्टिकोऽनुप्रधानम् VāsuVi. 1.68 ( comm. प्रधानानुपूर्व्येण )

**अनुप्रधाव्** (anu-pradhāv-) I.P. to rush after मामनु प्र ते मनो वत्सं गौरिव धावतु ṚV. x. 145.6 (better *adn.*); (*caus.*) to drive after याज्ञवल्क्यो रथमास्थायानुप्रधावयांचकार तꣳ हान्वाजगाम ŚatBr. XI. vi. 2.5.

**अनुप्रधावत्** (anu-pradhāvat) *adj.* [*f.* -ī] **Ai** running after, chasing तेऽसिचर्मगदाशक्तिपरिघप्रासतोमरैः । तमेवानुप्रधावन्तः सिंहनादं वितेनिरे HariVaṁ. 13491 (Calcutta Ed.) (cf. App. 42B. 1554); **Aii** running or hastening towards सोड्ढलः ··· अम्बुजग्राममनुप्रधावतीषु गुञ्जतामिन्दिन्दिराणां श्रेणिषु ··· जाते ··· प्रभातसमये ··· वत्सराजम् ··· जगाम UdaySuKa. 12.23; **B** going along with, accompanying अवनीश्वरः ··· समन्थरक्रममनुप्रधावता वसन्तशीलेन निवेद्यमानेषु विविधतरुवल्लिवीरुधां वलयेषु ··· निवेशयन् दृष्टिम् ··· स्तोकान्तरमगच्छत् UdaySuKa. 47.23.

**अनुप्रधावित** (anu-pradhāvita) *adj.* running towards काममञ्जरी नाम ··· वारयुवतिः ··· ( भगवन्तं मरीचिम् ) अभ्यवन्दिष्ट । तस्मिन्नेव च क्षणे मातृप्रमुखस्तदाप्तवर्गः सानुक्रोशमनुप्रधावितस्तत्रैवाविच्छिन्नपातमपतत् DaśKuC. 41.12 [eager, hurried, MW.]

**अनुप्रध्यै** (anu-pradhyai-) I. P. to think (of betting) afterwards तत्स हामत्तो जायामनुप्रदध्यौ ( v. l. °ध्यौ ) तस्यां हार्धपरिजितायामुत्तस्थौ VādhūŚS. iv. 75.3.

**अनुप्रपत्** (anu-prapat-) I. P. to fly quickly towards प्र वां वयो वपुषेऽनु पप्तन्नक्षद्वाणी सुष्टुता धिष्ण्या वाम् ṚV. vi. 63.6 ( better प्रानुपत्, cf. Sāy. or better *adn.*, cf. VIŚVA.); ते देवा अलिक्लवमूचुस्सुपर्णेमा नो गा अन्विच्छेति । तथेति । स हानुप्रपपात JaimiBr. 2.440; (*caus.*) to cause to fly quickly towards मृगाननु प्र पातय वातस्यैनां शिखां कुरु AV.(P.) vi. 22.17.

**अनुप्रपत्तव्य** (anu-prapattavya) *adj.* [P. iii. 3.163] to be gone after, i. e. to be followed अनुब्रुवतैवानुप्रपत्तव्यम् AitBr. 8.2 (223) (Sāy. तासामपां पृष्ठतोऽनुगन्तव्यम् )

**अनुप्रपद्** (anu-prapad) IV.Ā. **1Ai** to go after, to follow सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै नान्योऽन्यमनु प्र पद्येत यदन्योऽन्यमनु प्र पद्येतर्तुर्ऋतुमनु प्र पद्येतर्तवो मोर्हुकाः स्युः TaiS. VI. v. 3.3; ता एताः सर्वा एवानुब्रुवन्ननुप्रपद्येत AitBr. 8.2 (224); एतदन्नं प्रपद्यमानꣳ सर्वे देवा अनुप्रापद्यन्त ŚatBr. VII. v. 1.20; स त्वष्टा ··· पत्नीः प्रपेदे तं ह तत्र नानुप्रपेदे JaimiBr. 2.155; प्रपद्यमानं राजानमनुप्रपद्येत ĀśvaŚS. I. iv. 10.5; अपो यजमानोऽनुप्रपद्यते । यश एवैनमृच्छतीति विज्ञायते ĀpaŚS. xii. 7.4; xii. 26.14; दक्षिणेनाध्वर्युः संचरत्युत्तरेण प्रतिप्रस्थाता । नान्योऽन्यमनुप्रपद्येत HirŚS. viii. 8.9 (894.8); यत्र हविर्धानमपः प्रपादयीत ता अनु प्रपद्यते, यश एनमुपनामुकं भवति HirŚS. x. 4.13 (1074.22); VaikhāŚS. 15.8; यम् ··· व्रजन्तम् ··· पाराशर्यः पृष्ठतोऽनुप्रपेदे ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 16.45; **1Aii** to go along with, to accompany यदमू व्यतिचरतो नान्योऽन्यमनुप्रपद्येते अध्वर्यू तस्मादृतुर्ऋतुं नानुप्रपद्यते KauṣīBr. 13.9 (61.6) ( comm. एवमन्योऽन्यमनुप्रपत्तिं सहनिष्क्रान्तिं सहप्रवेशं वा न कुरुतः ); GopBr. ii. 3.8 (194.12); ( दीक्षितः ) न स्त्रिया न शूद्रेण संभाषेत । नैनमनुप्रपद्येत ĀpaŚS. x. 12.11 ( comm. नैनं शूद्रमनुगच्छेत् ); **1B** to go near, to reach उत्तमयानुप्रपद्येत ĀśvaŚS. I. v. 1.18; राजानम् ··· मैनꣳ सायुधो मा सदण्डो मा सच्छत्त्रो मा सौष्णीषो मा साधस्पाद्योऽनुप्रपादीत् BaudhŚS. i. 175.17; i. 227.16; **2A** to attain यशोऽहमनुप्रापत्सि ChāndoU. viii. 14.1; भावं न चास्याहमनुप्रदातुम् ( v.l. अनुप्रपद्याम् PW.) अलं द्विजो मन्त्रमिवाद्विजाय Rāmā. v. 26.5; **2B** to accomplish तत् हविर्धाने प्रापद्यत, तज्जोषं कृत्वानुप्रापद्य(न्)त VādhūŚS. iv. 26B.2.

**अनुप्रपद्य** (anu-prapadya) *ger.* **1Ai** having gone towards, having approached नेष्टारं विसंस्थितसंचरेणानुप्रपद्य तस्योपस्थ उपविश्य भक्षयेत् ĀśvaŚS. I. v. 19.8; **1Aii** having reached afterwards दोषाः ··· प्रधानधमनीरनुप्रपद्य ··· मांसप्ररोहान् जनयन्ति SuśruS. ii. 2.4; **1B** having gone after, i.e. having entered after या ते धामानि हविषेत्यनुप्रपद्य ŚāṅkhāŚS. v. 6.6; v. 14.18; **2** having resorted to येषां तु ··· पापम् ··· क्षीणं ते ··· मां शरणमनुप्रपद्य ··· मामेव भजन्ते GītāBh.(Rā.) 404.3 (*on* 7.28)

**अनुप्रपन्न** (anu-prapanna) *adj.* **1A** who has gone or proceeded along एकस्य धर्मेण सतां मतेन सर्वे स्म तं मार्गमनुप्रपन्नाः MahāBhā. iii. 281.24; तन्नास्मि कामान् प्रति संप्रतार्यः क्षेमं शिवं मार्गमनुप्रपन्नः BuddhaC. 11.50; AnargaRā. 5.4(13); (*fig.*) which has followed कृते युगे धर्म आसीत्समग्रस्त्रेताकाले ज्ञानमनुप्रपन्नः MahāBhā. xiii. 143.9; **1B** who has followed or practised एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते MahāBhā. vi. 31.21 = BhagGī. 9.21; Saund. 6.43; **1Ci** who has gone after, i.e. chased or pursued away प्रद्रुताश्च परे त्रस्ता हन्यमाना जघन्यतः । अभिद्रुतास्तु ( v.l. अनुप्रपन्ना ) रक्षोभिः सिंहैरिव महाद्विपाः Rāmā. vi. 22.31; **1Cii** who has gone to or reached अथ स ब्रह्मर्षिरेकदा मध्यंदिनसवने नदीं तमसामनुप्रपन्नः UttaRāC. 2.4(4); कृमयः ··· आमाशयात्पक्वाशयमनुप्रपन्नाः ··· °गुदप्रदेशान् भक्षयन्ति Hastyāyur. 292.14 (2.59); 619.17 (4.7); **2A** who has attained ये निर्ममा मोक्षमनुप्रपन्नाः BhagAjju. 72.26; **2B** who has fallen to कष्टं बतानुप्रपन्नोऽस्मि UttaRāC. 5.20(6)

**अनुप्रपा** (anu-prapā-) I.U. **A** to drink one after another or in succession पुरस्तादर्वाञ्चो मनुष्यान् पितरोऽनु प्रपिपते TaiS. II. v. 8.7 ( *but* Sāy. पूर्वपूर्वभाविनः पितर उत्तरोत्तरभाविनः पुत्राननुक्रमेण पालयन्ति, BhaṭṭaBhā. अनुक्रमेण रक्षन्ति ); TaiBr. I. iii. 10.4; देवान् वै पितॄन्मनुष्या अनुप्रपिबन्ते

MaiS. i. 10.18 (i. 158.16); KāṭhS. 36.13 (iii. 79.19); **B** to drink accordingly अक्षरमक्षरमेव तद्देवता अनुप्रपिबन्ति AitBr. 10.5(271)

**अनुप्रपातम्** ( anuprapātam ) *absolutive* having gone in succession or repeatedly वाक्यपक्षे व्याप्यमानस्य द्रव्यस्य द्वित्वम् ।··· आसेव्यविवक्षायां तु मुख्यस्यासेव्यस्य क्रियारूपस्य द्वित्वम् । गेहं गेहमनुप्रपातमास्ते । गेहमनुप्रपातमनुप्रपातमास्ते JaineVyā. 142.15 (*on* ii. 4.41); KāśiVṛ. *on* iii. 4.56; KātanVṛ. *on* iv. 6.39; SiddhāKau. 584B.17 (*on* iii. 4.56)

**अनुप्रपादम्** ( anuprapādam ) *absolutive* having gone in succession or repeatedly पदि स्कन्द इत्येतेभ्यो धुम्यः व्याप्य आसेव्ये च वाचि णम् भवति ··· गेहमनुप्रपादमास्ते । गेहं गेहमनुप्रपादम् । गेहमनुप्रपादमनुप्रपादम् JaineVyā. 142.15 (*on* ii. 4.41); KāśiVr. *on* iii. 4.56; KātanVṛ. *on* iv. 6.39; SiddhāKau. 584B.17 (*on* iii. 4.56)

**अनुप्रबद्धम्** ( anuprabaddham ) *adv.* continuously, without interruption मत्तमातङ्गवदनुप्रबन्धं ( v.l. अनुप्रबद्धम् ) हस्तिमेही मेहति SuśruS. ii. 6.12.

**अनुप्रबन्ध्** ( anu-prabandh- ) IX. P. to keep continually on or after, DBHS.; cf. **अनुप्रबन्धत्.**

**अनुप्रबन्ध** ( anu-prabandha ) *m.* **1** constant pursuit of, devotion to सुधनः श्रेष्ठिदारकः ··· ज्ञानप्रत्यक्षसमागताम् ··· तत्र धर्मनयसमुद्रानुप्रबन्धेषु ··· निर्णयसमागतां प्रत्यलभत GaṇḍVyū. 267.3 [DBHS.]; **2** continuity, continuation, DBHS.; cf. **अनुप्रबन्धतस्.**

**अनुप्रबन्धत्** ( anu-prabandhat ) *adj.* keeping continually on or after सुधनः श्रेष्ठिदारकः ··· प्रणिधिविषयमनुप्रबन्धन् ··· भिक्षोरन्तिकात्प्रक्रान्तः GaṇḍVyū. 78.17 [DBHS.]

**अनुप्रबन्धतस्** (anuprabandha-tas) *adv.* on account of continuity, continuously प्रतीत्यसमुत्पादः ··· परीत्तहेतुतो विपुलफलाभिनिर्वृत्तितस्तत्सदृशानुप्रबन्धतश्चेति ŚikṣāSa. 226.6; 227.2 [DBHS.]

**अनुप्रबन्धम्** ( anuprabandham ) *adv.* continuously, without interruption मत्तमातङ्गवदनुप्रबन्धं हस्तिमेही मेहति SuśruS. ii. 6.12 ( comm. अनुप्रबन्धं सततम् )

**अनुप्रबोधित** ( anu-prabodhita ) *adj.* **i** brought back to spirit, made to realise ( रिपुंजयः ) किंकर्तव्यतामूढः ··· मयैव सोऽनुप्रबोधितोऽभूत् AvantiKa. 150.2; **ii** reminded सम्यगनुप्रबोधितोऽस्मि SubhaDha. 5.11(48)

**अनुप्रब्रू** ( anu-prabrū- ) II. Ā. to proclaim, to declare अथासंप्रज्ञातबन्धुराचार्यामुष्यायणमनुप्रब्रवीताचार्यप्रवरं प्रवृणीत ĀpaŚS. xxiv. 10.17.

**अनुप्रभव** ( anu-prabhava ) *adj.* which grows every moment नृषु तव मायया भ्रममभीष्ववगत्य भृशं त्वयि सुधियोऽभवे दधति भावमनुप्रभवम् BhāgP. x. 87.32.

**अनुप्रभा** ( anu-prabhā- ) II. P. to enlighten तया॑ भासा संमि॑तः । उरुं नो॑ लोकमनु प्रभा॑हि TaiBr. I. ii. 1.7 ( BhaṭṭaBhā. अनुप्रभाहि अनुक्रमेण प्रकाशय )

**अनुप्रभाष्य** ( anu-prabhāṣya ) *ger.* having stated or explained fully अनुप्रभाष्यैवमतीव नीतिविन्नरेन्द्रचित्तं च कुलेश्वरोऽहरत् VarāṅgaC. 21.71.

**अनुप्रभु** ( anuprabhu ) *adv.* after the lord नृपाः सहस्रं जगृहुस्ततो दीक्षामनुप्रभु TriṣaŚaPuC. ii. 3.266.

**अनुप्रभूत** (ánu-prábhūta) *adj.* **A** who has pervaded completely or permeated एकः सूर्यो विश्वमनु प्रभू॑तः ṚV. viii. 48.2 (better *adn.*); ŚatBr. X. vi. 3.2; **B** which is pervaded ( वृक्षः ) स एष जीवेनात्मनानुप्रभूतः ··· मोदमानस्तिष्ठति ChāndoU. vi. 11.1 ( Śaṅ. अनुव्याप्तः )

**अनुप्रमद्** ( anu-pramad- ) IV. P. to follow in committing a folly राजानमुत्तिष्ठमानमनूत्तिष्ठन्ते भृत्याः । प्रमाद्यन्तमनु प्रमाद्यन्ति ArthŚā. i. 94.1 (1.19) ( *but* comm. स चेदालस्यान्न व्याप्रियते तेऽपि न व्याप्रियन्ते )

**अनुप्रमाण** ( anu-pramāṇa ) *adj.* proportionate ( व्रणान् ) समं लिखेत् सुलिखितं लिखेन्निरवशेषतः । वर्त्मना तु प्रमाणेन ( v.l. अनुप्रमाणेन ) समं शस्त्रेण निर्लिखेत् SuśruS. iv. 1.39; *n.* secondary means of valid knowledge यथार्थं प्रमाणम् ··· यथार्थज्ञानं केवलम् । तत्साधनमनुप्रमाणम् PramāLa. 1B.2; 1B.7; प्रत्यक्षस्यानुप्रमाणस्यासर्वविषयस्यावरत्वम् TattvPrakā. 88A.5 (*on* ii. 1.18); यथार्थापरोक्षज्ञानसाधनमित्यनुप्रमाणप्रत्यक्षलक्षणम् NyāySu.(Ja.) 255A.2 (*on* ii. 1.2)

**अनुप्रमाणत्रित्व** ( anupramāṇa-tritva ) *n.* the threefoldness of the secondary means of knowledge यदि स्मृतिः प्रमा स्यात्तदा तत्करणस्य संस्कारस्यानुप्रमाणत्वं प्रसज्येत । तथा च अनुप्रमाणत्रित्वं भज्येत NyāySu.(Ja.) 277A.12 (*on* ii. 1.2); 238A.13 (*on* ii. 1.2)

**अनुप्रमाणत्व** ( anupramāṇa-tva ) *n.* the state of being a secondary means of knowledge यदि स्मृतिः प्रमा स्यात् तदा तत्करणस्य संस्कारस्यानुप्रमाणत्वं प्रसज्येत NyāySu.(Ja.) 277A.12 (*on* ii. 1.2)

**अनुप्रमाणम्** ( anupramāṇam ) *adv.* in accordance with the valid means of knowledge अनुप्रमाणमेतानि ह्यक्षयुक्तिवचांसि AnuVyā. 18B.6 (*on* 2.1)

**अनुप्रमोदित** ( anu-pramodita ) *adj.* gladdened subsequently ( श्राद्धीयान् विप्रान् ) आद्वारमनुगच्छेच्चागच्छेच्चानुप्रमोदितः MārkP. 31.59.

**अनुप्रमोद्य** ( anu-pramodya ) *ger.* having gladdened, i.e. having consented शारिपुत्रः सदेवमनुष्यासुरगन्धर्वलोकश्च मैत्रेयस्य बोधिसत्त्वस्य ··· भाषितमनुप्रमोद्य अभ्यनन्दन्( ? त् ) ĀryaŚāS. 19.14.

**अनुप्रयज्** ( anu-prayaj- ) I. Ā. to worship or honour continuously अनु प्र ये॑जे जन ओजो॑ अस्य सत्रा द॑धिरे अनु वीर्या॑य ṚV. vi. 36.2 ( better *adn.* )

**अनुप्रयत** ( anu-prayata ) *adj.* blowing along favourably तमनुप्रयतो वायुः पुण्यगन्धवहः शुचिः । ववौ संहर्षयन् पार्थं द्विषतश्चापि शोषयन् MahāBhā. vii. 60.24.

**अनुप्रया** (anu-prayā-) II. P. **1Ai** to go after, to follow तं प्रयान्तमकामा अनुप्रयान्त्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् KāṭhS. 9.17 (i. 120.10); 35.17 (iii. 62.16); KapiKaS. 48.15 (306.1); व्रतम् ···। स यदनिष्ट्वा प्रयायात् । अकामप्रीता एनं कामा नानु प्रया॑युः TaiBr. III. vii. 1.1; प्रययौ पुण्डरीकाक्षस्ततो द्वारवतीं पुरीम् । तं पश्चादनुवव्राज ( v.l. अनुप्रायाद् ) धर्मराजो युधिष्ठिरः MahāBhā. ii. 42.56; v. 81.30; ( असौ गच्छति कौरव्य द्रौणिरस्त्रभृतां वरः । तमेष प्रद्रुतः संख्ये धृष्टद्युम्नो महारथः ) अनुप्रयाति संग्रामे MahāBhā. viii. 536*(1); यं यान्तमनुयाति स्म ( v.l. अनुप्रयाति यं यान्तं ) चतुरङ्गबलं महत् । तमेकं सीतया सार्धमनुयाति स्म लक्ष्मणः Rāmā. ii. 30.6; उवाच ··· रावणः क्रोधमूर्च्छितः ।··· अनुप्रयान्तु मां युद्धे येऽवशिष्टाः निशाचराः Rāmā. vi. 83.20; स भूपतिः ···। ततोऽनुप्रययौ पूर्वम् BhaviP 546A.1 (iii(4). 3.49); अग्रे यान्तमनुप्रयान्ति करिणं भीतं करिण्यो भिया JānaPa. 3.93; **1Aii** to go away subsequently, to disappear अवनेरवमुच्य पूर्वकायं किरणौघोऽपरकायमाप भानोः । तमनुप्रययुस्तमांसि दूरे Rāvaṇā. 5.1; **1B** to go towards आघातमद्याहमनुप्रयामि शामित्रमालब्धुमिवाध्वरेऽजः Mṛcch. 10.21; कृत्वानघान्क्षिप्रमनुप्रयाति यत्रैक्यतां याति पितामहस्य ViṣṇuDhaP. ii. 90.10; पुष्पंधयोऽप्येष विशेषविज्ञः । त्यक्तोपजातिभ्रमणाभिलाषस्त्वदङ्गसौगन्ध्यमनुप्रयाति ŚrīVīraSta. 3; **2** to attain देवद्विषो द्वेषमनुप्रयान्ति दत्ते स्थाने विप्रवर्य शृणुष्व BrahmP. 110.27; **3** to follow (in action) शोचन्नार्यमनुप्रयामि यदहं शत्रुघ्नमित्रोऽधुना JānaPa. 7.32.

**अनुप्रयागतीरम्** ( anuprayāgatīram ) *adv.* by the side of the bank (of the river) along Prayāga विशां पतिः ··· द्विषद्बलमभ्यषेणयत् । ऐक्षिष्ट च प्रतिभवनमनुप्रयागति( ती ? )रम् ··· अतिघोरदर्शनमरातिसैन्यम् AvantiKa. 100.1.

**अनुप्रयाणम्** ( anuprayā́ṇam ) *adv.* after the fore-running वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनुप्रयाणमुषसो वि राजति AV. vii. 73.6.

**अनुप्रयात** ( anu-prayāta ) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** who has gone after or followed वाजपेयसमुत्थानि छत्राण्येतानि पश्य नः । पृष्ठतोऽनुप्रयातानि हंसानिव जलात्यये Rāmā. ii. 40.20; विशोको भव सुग्रीव दशग्रीवो निहन्यताम् । अनुप्रयाताः काकुत्स्थात् प्राप्स्यामः पारितोषिकम् RāmC. 31.91; ययौ भर्तृगृहं तन्वी मय्येवार्पितमानसा । तामेवानुप्रयातोऽहम् BṛKathāMañ. 7.83; अनुप्रयातेन वरेण कौतुकात्प्रिया स्मरेणेव धनुर्लतायता । उदासि VasaViKā. 7.13; अनुप्रयातैरिव देवमायामच्छेदनीयैरपि दिग्गजानाम् । वनं तदन्तर्गतसत्त्वजातं पाशैरवारुन्धत वत्सपालाः Yādavā. 5.15 ( comm. अनुप्रयातैः अनुगतैरिव स्थितैः, तद्वद्बन्धनसमर्थैरिति ); 8.2; **1Aii** who has followed quickly or chased शतधनुः ··· वडवामारुह्यापक्रान्तः ।··· बलदेववासुदेवौ तमनुप्रयातौ ViṣṇuP. iv. 13.92; **1B** who has gone away इदं हि रक्षो मृगसंनिकाशं प्रलोभ्य मां दूरमनुप्रयातम् Rāmā. iii. 55.19; **1C** who or which is accompanied or followed by ( मदनः ) स माधवेनाभिमतेन सख्या रत्या च साशङ्कमनुप्रयातः ।··· स्थाण्वाश्रमं हैमवतं जगाम KumāSaṁ. 3.23; अनुप्रयाता वनदेवताभ्यामदृश्यत स्थावरराजकन्या KumāSaṁ. 3.52; आश्चर्यमासीत्तदसौ तदा यद्विनीतवेषः ( दशाननः ) कुशपूतपाणिः । अगच्छदृत्विग्भिरनुप्रयातः प्रभातकालाहुतयेऽग्न्यगारम् RāmC. 27.17; एते ···। सौरभ्यादापतद्भिर्मधुकरपटलैः पृष्ठतोऽनुप्रयाताः ··· वान्ति ··· समीराः KaṁVa. 5.12; **1D** who has reached or attained तत्कीर्त्तिनारायणः । तत् ( Read ततः ) प्रतिनिवृत्य ··· नर्म्मदातटमनुप्रयातः पुनः EI. xviii. 245.23; तद्दृष्टिरिष्टार्थदरिद्रतोरुक्षुधेव रङ्कत्वमनुप्रयाता UdaySuKa. 99.20; अनुप्रयातः स्ववशामभिख्यां यूथोज्झितो यौवनगन्धहस्ती Yādavā. 12.51; **2** which is followed, i.e. appreciated नवं जलम् ···। मयूरकेकाभिरनुप्रयातं शैलापगाः शीघ्रतरं वहन्ति Rāmā. iv. 27.18; **3** which has passed or is emitted out घ्राणादनुप्रयातेन श्वासेनैकेन जन्तवः । हन्यन्ते ṢaḍdarSa. (Rā.) 36.

**अनुप्रयातुकाम** (**anuprayātu-kāma**) *adj.* having a desire to follow अनुप्रयातुकामस्य कर्तुं लोकस्य वञ्चनम्। ससीतौ तावरेशस्य स्थानं प्राप्तौ क्षपामुखे PadmP.(Ra.) 31.223.

**अनुप्रयातुम्** (**anu-prayātum**) *inf.* to follow, i. e. to reciprocate अब्रवीद्भूमिपतिर्भवन्तं वाक्येन बाष्पग्रथिताक्षरेण। श्रुत्वा भवानर्हति तत्प्रियार्थं स्नेहेन तत्स्नेहमनुप्रयातुम् BuddhaC. 9.23.

**अनुप्रयाय** (**anu-prayáya**) *ger.* [P. vi. 1.193] having followed or reached यदि (अग्निः) परस्तरामपक्षायेदनुप्रयाय वसेत्सैव तत्र प्रायश्चित्तिः KāṭhS. 35.17 (iii. 63.8); KapiKaS. 48.15 (306.1); TaiBr. III. vii. 1.4; BaudhŚS. iii. 382.9; BhārŚS. ix. 2.1; ĀpaŚS. ix. 1.18; परस्तरां शम्यापरासादपक्षायन्तमनु प्रयायान्ववसाय यजेत HirŚS. xv. 1.19 (267.5) (better *adn.*); यदि परस्तरामपक्षायेद्द्वेषुत्करपुरीषादिभिः सह अनुप्रयायावस्येत् VaikhāŚS. 20.2.

**अनुप्रयुक्त** (**anu-prayukta**) *adj.* [*f.* -ā] **i** which is employed along with वैवस्वतस्यापि तनुर्विभूता वीर्येण युष्माकमुत (v. l. अनु)प्रयुक्ता। सैषामन्तो भविता ह्यन्तकाले MahāBhā. i. 189.8; **ii** annexed in postposition (as an auxiliary verb) यदि चानुप्रयोगविधिना कृञ् एवानुप्रयुक्तः स्यात्, तदा ··· आत्मनेपदविधिरनुपपन्नः स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3.63 (461.15)

**अनुप्रयुक्तत्व** (**anuprayukta-tva**) *n.* the state of being used, i. e. referred to secondarily (अर्थः) परोक्षश्चानुभूतश्च यस्तत्र स्मृतिरिष्यते। प्रमितेऽनुप्रयुक्तत्वात्स्मृतेर्नास्ति प्रमाणता TattvBi. 100.13.

**अनुप्रयुक्षत्** (**anu-prayukṣat**) *adj.* desiring to observe राजानो हतशिष्टास्त्वां राजन्नभित आसते। धर्माननुयुयुक्षन्तस् (v. l. अनुप्रयुक्षन्तस्) तेभ्यः प्रब्रूहि भारत MahāBhā. xii. 54.33.

**अनुप्रयुज्** (**anu-prayuj-**) vii. Ā. [P. i. 3.64] **1** to follow, to pursue यो॒ उ॒ भिया॑तो नि॒लय॑ते त्वां रु॑द्र नि॒चिकी॑र्षति। प॒श्चाद॑नुप्र॒युङ्क्ते॒ तम् AV. xi. 2.13; AV.(P.) xvi. 105.3; **2Ai** to add after, to join after सा नो॑ भू॒मिरा दि॑शतु॒ यद्धनं॑ का॒मया॑महे। भगो॑ अनु॒प्र॒युङ्क्ता॒मिन्द्र॒ एतु पु॒रोग॒वः AV. xii. 1.40; AV.(P). xvii. 4.8; **2Aii** to employ after (by practising) अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्र॒थमेऽह॒न्ननु प्रायु॑ङ्क्त TaiBr. I. viii. 1.1 (BhaṭṭaBhā. वरुणः यागानन्तरमात्मानम् ··· प्रकर्षेणायोजयत्); प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। सो॑ऽस्मात्सृ॒ष्टोऽपा॑क्रामत्। तम॑ष्टाद॒शिभि॒रनु प्रायुङ्क्त। तमा॑प्नोत् TaiBr. III. ix. 1.1 (BhaṭṭaBhā. अष्टादशिनामग्नौ प्रक्षेपलक्षणमनन्तरप्रयोगं कृतवान्); प्रजा॒पतिरश्वमेध॒मसृजत···स दि॒शोऽनुप्रा॒विशत्तं॒ देवाः प्रै॒षमैच्छंस्तमि॒ष्टिभिरनुप्रा॒युञ्जत तमि॒ष्टिभिर॒न्वैच्छन् ŚatBr. XIII. i. 4.1; प्रजा॒पतिरश्वमेध॒मसृजत।··· स॒ पङ्क्तिर्भूत्वा॒ संवत्सरं॒ प्रा॒विशत् ते॒ऽर्धमासा॒ अभवंस् तं॒ पञ्चदा॒शिभिरनुप्रा॒युङ्क्त ŚatBr. XIII. ii. 5.1; **2Aiii** (pass.) to be contacted with (by introducing) ब्राह्मणेन चैव क्षत्रियेण वा वैश्येन वा संभाषेत। तत एवैनमनुप्रयुज्येरन् BhārŚS. x. 7.17; **2B** (*caus.* pass.) to be caused to practise or enact त्वया ··· कृतोऽमृतमथनं नाम समवकाराख्यः प्रयोगः स ह विद्वन्ननुप्रयोज्यताम् AbhinBhā. i. 85.10 (*on* 4.3); **3** (pass.) **A** to be annexed to or used in postposition कृञ् चानुप्रयुज्यते लिटि P. iii. 1.40; MahāBh. ii. 48.2 (*on* iii. 1.40); आमः कृञनुप्रयुज्यते Kātan. iii. 2.22; कृभ्वस्तिभ्यो विहितश्च लिड् अनुप्रयुज्यते CāndraVṛ. *on* i. 1.51; भू अस(?स्) कृ एत आमन्तादनुप्रयुज्यन्ते MugdhaBo. 8.56 (87.17); आमन्ताद्धातोः कृञ् अनुप्रयुज्यते लिटि परे PrakriKau. ii. 68.4; आमन्ताल्लिट्परा: कृभ्वस्तयः अनुप्रयुज्यन्ते SiddhāKau. 346A.8 (*on* iii. 1.40); **3Bi** to be employed or used again तद्यदा तावदेकवचनं तदाव्ययीभावोऽनुप्रयुज्यत एकार्थस्यैकार्थ इति MahāBh. i. 477.10 (*on* ii. 4.16); सोऽयमाभीक्ष्ण्ये णमुल्। स चानुप्रयुज्यत इति पुनरुक्तिः SaraKaṇṭhā. 255.25; इहैकार्थस्य द्वन्द्वस्यैकार्थ एवाव्ययीभावोऽनुप्रयुज्यते Prasā. i. 635.17, **3Bii** to be employed or used in addition (in the same sense) विभक्त्यर्थाभिधानाद् वा षष्ठी नानुप्रयुज्यते। द्रव्यस्यानभिधानात्तु तच्छब्दोऽनुप्रयुज्यते VākyaPa. 3(14).217.

**अनुप्रयुज्य** (**anu-prayujya**) *ger.* having employed or used in postposition अनायसेन शस्त्रेण मृदुना हृदयच्छिदा। जिह्वामुद्धर सर्वेषां परिमृज्यानुमृज्य (v. l. विमृष्यानुप्रयुज्य) च MahāBhā. xii. 82.19.

**अनुप्रयुज्यमान** (**anu-prayujyamāna**) *adj.* **A** being reused or referred to again ऋतावुपेयात्सर्वत्र वा प्रतिषिद्धवर्जम् इति।··· सर्वत्र वेत्यत्रापि स एवोपेयादित्यनुप्रयुज्यमानशब्दो नियमार्थः प्राप्नोति एकप्रक्रमत्वात् ManuBh. i. 230.6 (*on* 3.45); **B** being annexed, being used in postposition 'आम्' प्रत्ययो यस्मात् कृतः तदनुप्रयुज्यमानस्य कृञ आत्मनेपदं स्यात् अकर्तृगामिन्यपि फले। एधांचक्रे PrakriKau. ii. 133.4; Prasā. ii. 133.16; आम्प्रकृत्या तुल्यमनुप्रयुज्यमानात्कृञोऽप्यात्मनेपदं स्यात् SiddhāKau. 346B.6 (*on* i. 3.63)

**अनुप्रयुञ्जान** (**anu-prayuñjāna**) *adj.* observing continuously यथा विद्यार्थस्य नियम एतेनैवान्तमनुप्रयुञ्जानस्य वाचार्यकुले शरीरन्यासः HirŚS. xxvii. 5.114 (201.16) (comm. अनेनैव नियमेनान्तमा शरीरपातादनुप्रयुञ्जानस्योपासीनस्य)

**अनुप्रयोक्तव्य** (**anu-prayoktavya**) *adj.* **i** to be employed or used afterwards विशेषार्थिना विशेषोऽनुप्रयोक्तव्यः MahāBh. i. 421.26 (*on* ii. 2.24); संदेहनिवृत्त्यर्थं विशेषार्थिना विशेषोऽनुप्रयोक्तव्यः MahāBh. i. 422.7 (*on* ii. 2.24); यदा प्रत्ययः सामान्येन तदा वृत्तिस्तत्रावश्यं विशेषार्थिना विशेषोऽनुप्रयोक्तव्यः। कृतपूर्वी MahāBh. i. 468.1 (*on* ii. 3.65); ii. 19.9 (*on* iii. 1.8); iii. 411.5 (*on* viii. 2.59); **ii** to be annexed or employed after (a base) यस्माण्णमुलुक्तः स एवानुप्रयोक्तव्य इत्यर्थः SiddhāKau. 583B.18 (*on* iii. 4.46)

**अनुप्रयोक्ष्यमाण** (**anu-prayokṣyamāṇa**) *adj.* which is going to be employed or added afterwards न कृत्परस्य अनुप्रयोक्ष्यमाणपुरुषविशेषाभिव्यक्तिः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.40 (423.14)

**अनुप्रयोग** (**anu-prayoga**) *m.* **1** successive performance संतनीनामनुप्रयोग इति BaudhŚS. iii. 140.7; iii. 140.12; कथमु खलु यावज्जीवप्रयुक्तानां चातुर्मास्यानामनुप्रयोगो भवति BaudhŚS. iii. 227.1; प्रसिद्धः पञ्चानां महतां यज्ञानामनुप्रयोगः BaudhDS. iii. 1.14; अनुप्रयोगो = द्वितीयः प्रयोगः VīraMi. (Samaya.) 277.15; **2A** annexation (of an auxiliary verb) in postposition आम्प्रत्ययवत् कृञोऽनुप्रयोगस्य P. i. 3.63; (आमन्तस्य) अर्थसमाप्तेर्वानुप्रयोगो न स्यात् Vār. 7 *on* P. iii. 1.40; MahāBh. ii. 48.15 (*on* iii. 1.40); कथं चात्रास्तेरनुप्रयोगो भवति MahāBh. i. 289.24 (*on* i. 3.63); लिट्परस्यैवानुप्रयोगो यथा स्यादन्यपरस्य मा भूदिति MahāBh. ii. 48.4 (*on* iii. 1.40); Prasā. ii. 134.9; अनुप्रयोगे तु भुवास्त्यबाधनं स्मरन्ति कर्तुर्वचनान्मनीषिणः MahāBh. iii. 216.18 (*on* vi. 4.110); तथा ह्यनुप्रयोगस्य करोतेरात्मनेपदे। पूर्ववद्ग्रहणं प्राप्ते स्वरितं समुपस्थितम् VākyaPa. 3(12).15; व्यापारभेदे तु सामान्यवचनस्यैव व्यापकत्वाद् अनुप्रयोगो भवति CāndraVṛ. *on* i. 3.128; अनेकाचो लिट आङ्कृभ्वस्तीनां च लिट्यनुप्रयोगः SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 3.69; i. 3.75; अस भुवि।··· कारयामास विदामासेत्यनुप्रयोगे भूभावो नेष्यते DhātuPra. 2.56 (83.1); ग्यां तु कृञ एवानुप्रयोगः MugdhaBo. 9.19 (105.18); अनुप्रयोगः पश्चात्प्रयोगो यथा स्यात् — ईक्षांचक्रे PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.40 (424.10); कृञोऽनुप्रयोगः। गोपायामास PrakriKau. ii. 86.3; 'अभिविधौ संपदा च' इति संपदोऽपि तत्रान्तर्भावादनुप्रयोगः प्राप्नुयात् Prasā. ii. 69.6; ii. 86.10; अक इति चतुर्णां प्रत्येकमनुप्रयोगः। अभ्युत्सादयामकः।··· रमयामकः Prasā. ii. 717.16; SiddhāKau. 589A.7 (*on* iii. 1.42); **2B** repetition, use in subsequent clause यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् P. iii. 4.4; iii. 4.46; अपरिसामाप्तोऽर्थ इति कृत्वानुप्रयोगो भविष्यति MahāBh. ii. 170.17 (*on* iii. 4.4); SiddhāKau. 583A.4 (*on* iii. 4.34); धातुसंबन्धे प्रत्ययविधानादनुप्रयोगः सिद्ध एव। यथाविध्यर्थं तु वचनम् KāśiVṛ. *on* iii. 4.4; समुच्चय एव धात्वन्तरस्यानुप्रयोगः Pradī. iii. 257B.26 (*on* iii. 4.4); कषादित्वादनुप्रयोगः VedāntKa. 62.19 (*on* i. 1.4); अनुप्रयोग इत्यनुशब्दो धात्वर्थानुवादी, न पश्चाद्भावेनानन्तर्येऽर्थे PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 4.4 (151.10); PrakriKau. ii. 465.4; ii. 696.3; SiddhāKau. 478A.2 (*on* iii. 4.5); गाव इमाः। अजा इमा इत्यनुप्रयोगः स्त्रीत्वाभिव्यक्तये Prasā. i. 644.6; ii. 465.7; क्रियासमभिहारे लोड्लोटौ हि स्वौ वा च तध्वमो'रिति पाणिनिसूत्रे ··· द्विर्भावस्तस्यैव धातोरनुप्रयोगश्च नियतः यथा लुनीहि लुनीहीति लुनाति पुनः पुनर्लुनातीत्यर्थः ŚivārkaMaDī. ii. 209.29 (*on* iii. 1.18); **2C** subsequent use or utterance (of substantive) तत्रानुप्रयोगस्यैकवचनाभावोऽद्विगुत्वात् Vār. 2 *on* P. ii. 4.1; पदार्थस्याभिधानेऽनुप्रयोगस्यानुपपत्तिः ··· चित्रगुशब्देनाभिहितः सोऽर्थ इति कृत्वानुप्रयोगो न प्राप्नोति MahāBh. i. 421.18 (*on* ii. 2.24); i. 472.12 (*on* ii. 4.1); आ च तुमुनः प्रत्ययाः समानाधिकरणे वक्तव्याः। केन। अनुप्रयोगेण MahāBh. ii. 174.10 (*on* iii. 4.26); द्विगवर्थस्य एकत्वाद् अनुप्रयोगेऽपि एकवचनं भवति KāśiVṛ. *on* ii. 4.1; धातुसंबन्धाधिकारादनुप्रयोगेण भवितव्यम् Nyās. i. 761.9 (*on* iii. 4.48); यद्येवं ज्ञातिधनयोरनुप्रयोगोऽपि नोपपद्यते पर्यायत्वात् GaṇRa. 1.22(50); Prasā. i. 546.13; असकृदावर्तीनि भवन्तीति जननमरणक्रियासामान्यवाचिनो भवतेरनुप्रयोगः ŚivārkaMaDī. ii. 210.8 (*on* iii. 1.18); तेनानुप्रयोगेऽपि तल्लिङ्गम् LaŚabdeŚe. ii. 77.8; ii. 139.9; **2D** imitation of (Vedic) usage भो ३ यिन्द्रम् ···। एषोऽपि च्छन्दसि दृष्टस्यानुप्रयोगः क्रियते MahāBh. iii. 53.25 (*on* vi. 1.77); iii. 422.24 (*on* viii. 2.108); **3** use, i.e. consumption afterwards (उत्तरसायने अनुपानविशेषाः) अनुप्रयोगा लाजानां सक्त(क्तु)तो मधुना सह BhelaS. 187.25 (6.19); **4** use in the same sense न करोतियतत्योः समानार्थकत्वं, न वा यततेः सकर्मकत्वापत्तिरनुप्रयोगश्च BhaṭṭCin. i. 77.22 (*on* i. 1.4); **5** use (of a word) in apposition (to another), cf. **अनुप्रयोगसिद्ध्यर्थम्.**

**अनुप्रयोगकथन** (**anuprayoga-kathana**) *n.* statement regarding repeated use एककेदार इत्यत्यन्तमनुप्रयोगकथनम् ManvaVi. 1135.6 (*on* 9.38)

**अनुप्रयोगत्वानुवाद** (**anuprayogatvānuvāda**) *m.* restatement of being the annexation (of an auxiliary verb) in postposition न ह्यत्र

स्वरूपमात्रग्रहणे तत्र कृभ्वस्तीनामनुप्रयोगत्वानुवाद उपपद्यते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.40 (422.6)

**अनुप्रयोगधातु** (anuprayoga-dhātu) *m.* **A** verbal root which is annexed subsequently हिंसा प्राण्युपघातः। तदर्थानां धातूनामनुप्रयोगधातुना समानकर्मकाणां तृतीयान्त उपपदे णमुल्प्रत्ययो भवति KāśiVṛ. *on* iii. 4.48; SiddhāKau. 584A.2 (*on* iii. 4.48); अनुप्रयोगधातोश्च गौरिति समानकर्मकत्वाभावः Nyās. i. 761.12 (*on* iii. 4.48); **B** verbal root which is repeated धातुसंबन्ध इति वर्तत इति। अनुप्रयोगधातुना च संबन्धः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 4.2 (143.13); अनुप्रयोगधातुस्तु कृतिं तद्विषयां वदन् अभिव्यनक्ति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 4.2 (146.13)

**अनुप्रयोगधात्वपेक्षा** (anuprayogadhātv-apekṣā) *f.* [Inst.] with respect to the verbal root used subsequently तत्र प्रत्यासत्तेरनुप्रयोगधात्वपेक्षयैव समानकर्मत्वं विज्ञायते Nyās. i. 761.10 (*on* iii. 4.48)

**अनुप्रयोगमात्र** (anuprayoga-mātra) *n.* annexation (of auxiliary verb) in postposition in general अथाम्प्रत्ययवदिति किम्। असति हि तस्मिन्ननुप्रयोगमात्रस्यात्मनेपदं स्यात् Nyās. i. 242.22 (*on* i. 3.63)

**अनुप्रयोगलकार** (anuprayoga-lakāra) *m.* (general) verbal ending *l* which is a subsequent addition अनुप्रयोगलकारेण भावादीनां प्रतिपाद्यत्वात् Pradī. iii. 274A.16 (*on* iii. 4.69)

**अनुप्रयोगवचन** (anuprayoga-vacana) *n.* statement of the annexation (of an auxiliary verb) in postposition कृञोऽनुप्रयोगवचनमस्तिभूप्रतिषेधार्थम् Vār. 1 *on* P. iii. 1.40; MahāBh. ii. 47.7 (*on* iii. 1.40); विपर्यासनिवृत्त्यर्थं तर्हि कृञोऽनुप्रयोगवचनं क्रियते MahāBh. ii. 48.19 (*on* iii. 1.40); ii. 48.22 (*on* iii. 1.40)

**अनुप्रयोगवश** (anuprayoga-vaśa) *n.* [Abl.] due to the annexation (of an auxiliary verb) in postposition यदा तर्हि अनुप्रयोगवशात् द्वित्वबहुत्वावगतिः, तदास्ति द्विवचनबहुवचनोत्पत्तिः Pradī. i. 357A.17 (*on* i. 1.39) (Uddyota संख्याया अनुप्रयुज्यमानोत्तरतिङैवाभिव्यक्तत्वात्)

**अनुप्रयोगविधान** (anuprayoga-vidhāna) *n.* rule of the annexation (of an auxiliary verb) in postposition न च कृञ् चानुप्रयुज्यते लिटीति कृधातोरेवानुप्रयोगविधानान्न तदापत्तिः BhaṭṭCin. i. 82.10 (*on* i. 1.4)

**अनुप्रयोगविधि** (anuprayoga-vidhi) *m.* rule of the annexation (of the auxiliary verb) in postposition यदि च अनुप्रयोगविधिना कृञ् एवानुप्रयुक्तः स्यात् तदा भ्वस्त्योरनुप्रयोगाभावादात्मनेपदविधिरनुपपन्नः स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3.63 (461.13)

**अनुप्रयोगसमानकर्मन्** (anuprayoga-samānakarman) *adj.* having the same object as that of the verb used subsequently हिंसार्थादनुप्रयोगसमानकर्मणः (धातोः) करणोपपदे णमुल् Prasā. ii. 695.11.

**अनुप्रयोगसामर्थ्य** (anuprayoga-sāmarthya) *n.* force of the annexation (of an auxiliary verb) अनुप्रयोगसामर्थ्यादस्तेर्भूभावो न SiddhāKau. 348B.4 (*on* viii. 3.78)

**अनुप्रयोगसिद्ध्यर्थम्** (anuprayogasiddhyartham) *adv.* for the sake of justifying the use (of one word) in apposition (to another) अनुप्रयोगसिद्ध्यर्थं न विभक्त्यर्थकल्पना। वस्त्वन्तरमुपक्षिप्तमिति केचित् प्रचक्षते VākyaPa. 3(14).231.

**अनुप्रयोगादर्शन** (anuprayogādarśana) *n.* non-perception of annexation (of an auxiliary verb) प्रयुक्तानामन्वाख्यानात्तस्य चानुप्रयोगादर्शनात् Pradī. iii. 88B.18 (*on* iii. 1.40)

**अनुप्रयोगानुपपत्ति** (anuprayogānupapatti) *f.* untenability of additional use or use in apposition पदार्थाभिधानेऽनुप्रयोगानुपपत्तिरभिहितत्वात् Vār. 4 *on* P. ii. 2.24; MahāBh. i. 421.23 (*on* ii. 2.24); VākyaPa. 260.1 (*on* 3(14).230); सोऽयमित्यभिसंबन्धाद् द्रव्यस्याभिधानमिष्यते। तथा चानुप्रयोगानुपपत्तिरिति तदवस्थो दोषः VākyaPa. 260.15 (*on* 3(14).231)

**अनुप्रयोगानुसार** (anuprayogānusāra) *m.* [Inst.] in accordance with the annexation (of an auxiliary verb) इहोत्तरत्र चानुप्रयोगानुसारेण आमन्ते लकार उन्नेयः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.41 (425.11)

**अनुप्रयोगान्तर** (anuprayogāntara) *n.* another subsequent experiment समानायामपि खलु भेदप्रकृतौ प्रकृतानुप्रयोगान्तरमपेक्ष्यम् CaraS. iii. 6.4 (comm. भेदख्यापकं पश्चात्प्रयोगान्तरं, तदपेक्षणीयं विगीतिसमाधानार्थम्)

**अनुप्रयोगाभाव** (anuprayogābhāva) *m.* absence of annexation (of an auxiliary verb) यदि च अनुप्रयोगविधिना कृञ् एवानुप्रयुक्तः स्यात् तदा भ्वस्त्योरनुप्रयोगाभावादात्मनेपदविधिरनुपपन्नः स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3.63 (461.15)

**अनुप्रयोगारम्भ** (anuprayogārambha) *m.* undertaking, i.e. assigning of the annexation (of an auxiliary verb) (न चकार कारयाम् … इति) नञो लिङन्तेन सामर्थ्यं प्रदर्शयति। न त्वयं लौकिकः प्रयोगो, व्यवहितविपर्यस्तप्रयोगनिवृत्त्यर्थत्वादनुप्रयोगारम्भस्य Pradī. ii. 571B.33 (*on* ii. 4.81)

**अनुप्रयोगार्थ** (anuprayogārtha) *adj.* **i** meant for the annexation (of an auxiliary verb) सिद्धे कृञोऽनुप्रयोगे पुनर्वचनमतिशयेनानुगुणस्यानुप्रयोगार्थम् Pradī. iii. 88A.18 (*on* iii. 1.40); **ii** meant for repetition (करणे हनः) अहिंसार्थोऽयमारम्भः नित्यसमासार्थो यथाविध्यनुप्रयोगार्थश्च Prasā. ii. 693.11; SiddhāKau. 583A.17 (*on* iii. 4.37); *m.* meaning of the verb used subsequently अत्र समुच्चीयमानविशेषाणानुप्रयोगार्थेन सामान्येनाभेदान्वयः SiddhāKau. 478B.3 (*on* iii. 4.5)

**अनुप्रयोगासिद्धि** (anuprayogāsiddhi) *f.* **i** non-establishment of the subsequent use चित्रा गावोऽस्येत्येवं विग्रहे कृतेऽन्यपदार्थसामान्यस्य बहुव्रीहिणाभिधानाद्विशेषस्यानुप्रयोगो भवतु, यदा विशिष्टेऽन्यपदार्थे बहुव्रीहिः क्रियते तदानुप्रयोगासिद्धिः Pradī. ii. 447A.24 (*on* ii. 2.24); ii. 447B.25 (*on* ii. 2.24); **ii** non-establishment of repetition अथवा यावन्तमर्थमभिव्यङ्क्तुं हि स्वान्तं समर्थं तावतो विवक्षायामनुप्रयोगासिद्धिं मत्वैवमुक्तम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 4.4 (151.57)

**अनुप्रयोजयत्** (anu-prayojayat) *adj.* using, i.e. consuming subsequently मधुकं मधुना घृतेन च प्रलिहन् क्षीरमनुप्रयोजयन्।… प्रमदानां प्रियतां च गच्छति AnaṅgaRa. Add. after 6.25.

**अनुप्रयोज्य** (anu-prayojya) *adj.* **Ai** to be performed subsequently समयज्ञादिकैः …। यद्यप्यनुप्रयोज्यं स्याच्छ्राद्धं सदीक्षितस्य च। क्रियासंज्ञेन तत्रापि कार्यमात्महिताप्तये JayāS. 23.150; **Aii** to be practised simultaneously तासां वदने तत्कर्मपात्रभूतेऽपि। चुम्बनमनुप्रयोज्यं स्त्रीमुखमित्यादि वाक्येन KandaCū. ii. 9.27; **B** to be used again, to be repeated पूर्वस्मिन् लोड्विधाने यस्माद्धातोर्लोडुक्तः सोऽनुप्रयोज्यः PrakriKau. ii. 465.2; SiddhāKau. 477B.6 (*on* iii. 4.4); कषादिषु मध्ये यस्माण्णमुलुक्तः स एवानुप्रयोज्यः PrakriKau. ii. 692.2.

**अनुप्ररुह्** (anu-praruh-) I. P. to grow along or in accordance with (भूम्याम्) अस्या॑ ह्येवैता (ओषधयः) जायन्तऽइमामनु प्ररोहन्ति ŚatBr. VII. iv. 2.13 (better *adn.*)

**अनुप्ररोह** (anu-praroha) *m.* successive shooting forth or growth (of plants) उत्थाने चानुप्ररोहात् MīmāSū. vi. 5.36; उत्थाने चानुप्ररोहं दर्शयति ŚābaBh. 1471.16 (*on* vi. 5.36)

**अनुप्रलिप्य** (anu-pralipya) *ger.* having besmeared subsequently उखाः संभृत्य … मन्त्रवतीं मृदꣳ संभृत्य तयानुप्रलिप्य नियुनक्ति BaudhŚS. iii. 315.5.

**अनुप्रलीन** (anu-pralīna) *adj.* infiltrating पूर्वं भङ्गप्रदानेनानुप्रलीनं भिन्नमभिन्नं (शत्रुम्) प्रतिनिवृत्य हन्यात् ArthŚā. iii. 112.8 (10.3)

**अनुप्रवच्** (anu-pravac-) II. P. to explain accordingly अहं संदेहानां निवृत्तये। शीक्षामनुप्रवक्ष्यामि BhārŚi. 1 (comm. वेदभाष्यानुसारिणीं शीक्षां वेदस्थसंदेहनिवारणाय प्रवक्ष्यामि)

**अनुप्रवचन** (anu-pravacana) *n.* [P. v. 1.111; Vār. 3 *on* P. v. 1.111; CāndraVṛ. *on* iv. 1.132; GaṇPā. 7.1] **A** study of the Vedic text with a teacher, repetition or reproduction of what has already been uttered by the teacher अनुप्रवचनं प्रयोजनमस्य, अनुप्रवचनीयम् JaineVyā 233.6 (*on* iii. 4.104); KāśiVṛ. *on* v. 1.111; Prasā. i. 855.4; SiddhāKau. 289B.21 (*on* v. 1.111); **B** recitation अग्निमुत्पाद्याग्निहोत्रेणानुप्रवचनमाधानानन्तरमेवाग्निहोत्रं दर्शयति ṬupṬ. 72.21 (*on* v. 3.21); सर्वैरेवानुप्रवचनैः उत्तरार्धर्चं संतनुयात् SaṅkarKāBh. 178.9 (*on* iv. 1.8)

**अनुप्रवचननिमित्त** (anupravacana-nimitta) *adj.* having the *anupravacana* (the study of the Vedic text) as its purpose (अस्तमिते ब्रह्मौदनमनुप्रवचनीयं श्रपयित्वा) अनुप्रवचननिमित्तमनुप्रवचनीयम् VīraMi. (Saṁskāra.) 440.8.

**अनुप्रवचनादि** (anupravacanādi) *adj.* (Gr.) (*gaṇa*) beginning with the word *anupravacana* अनुप्रवचनादिभ्यश्छः P. v. 1.111; छोऽनुप्रवचनादेः JaineVyā. iii. 4.104.

**अनुप्रवचनीय** (anu-pravacanīya) *adj.* (also used as noun) [P. v. 1.111; JaineVyā. iii. 4.104; GaṇRa. 6.366 (397)] **A** (food) which is offered at the completion of the recitation or the study of the Vedic text भवान् भिक्षां ददात्विति अनुप्रवचनीयमिति वा ĀśvaGS. i. 22.8; अस्तमिते ब्रह्मौदनमनुप्रवचनीयं श्रपयित्वाचार्याय वेदयीत ĀśvaGS. i. 22.10; (समाहृत्य तु तद् भैक्ष्यम् …। निवेद्य गुरवेऽश्नीयात्) तस्य हि गृह्यकारैः 'अनुप्रवचनीयं श्रपयेदि'ति विहितं, न भोजनम् ManuBh. i. 101.1 (*on* 2.51); अनुप्रवचननिमित्तमनुप्रवचनीयम्।

पाकयज्ञविधानेन ब्रह्मचार्यनुप्रवचनीयं श्रपयित्वाचार्याय निवेदयेच्छृतः स्थालीपाक इति VīraMi.(Saṁskāra.) 440.8; **B** (sacrifice) which is connected with the completion of the recitation or the study of the Vedic text एताभिरेव चतसृभिरनुप्रवचनीयान् जुहुयाद् यजुषोत्तमाम् KāṭhGS. iv. 1.19 (comm. अनुप्रवचनं प्रयोजनं येषां ते अनुप्रवचनीया होमाः); अनुप्रवचनीयेष्वृचं साम सदसस्पतिमिति चाज्यं जुहुयात् DrāhyGS. ii. 5.34 (comm. प्रवचनात् पश्चात् क्रियत इत्यनुप्रवचनीयहोमः); ऋचं सामेत्यनुप्रवचनीयस्य जुहोति KauśiSū. 42.9 (*but* Dārila अनुप्रवचनीयो वेदार्थाभिज्ञ इत्यर्थः। तस्येदं कर्म); अग्निश्चैव तथा सोमश्चक्षुषी जातवेदसः।··· सक्तुलाजान्नहोमे तु जुहुयादेव चक्षुषी। अनुप्रवचनीये च वर्जयेदाज्यहोमके LaghvāśvaSm. 2.54; 438.3; **C** (vow) to be observed after the completion of the recitation or the study of the Vedic text अनुप्रवचनीयेष्वेवम् GobhiGS. iii. 2.47 (comm. अनु पश्चात् व्रतान्ते ···। प्रवचनं प्रकृतग्रन्थश्रावणं येषु व्रतेषु क्रियते, तानि खल्विमान्यनुप्रवचनीयानि गोदानादीनि व्रतानि भण्यन्ते); व्रतोपदेशः कथितो विशेषात् ब्रह्मचारिणाम्।··· अनुप्रवचनीयश्च गर्जिते शान्तिरेव च VīraMi.(Saṁskāra.) 127.13.

**अनुप्रवचनीयचरु** (anupravacanīya-caru) *m.* oblation (of rice etc.) connected with the *anupravacanīya* (sacrifice) दिवैवानुप्रवचनीयचरुं श्रपयेत् BālamBha. i. 48.7 (*on* 1.14)

**अनुप्रवचनीयचरुश्रपण** (anupravacanīyacaru-śrapaṇa) *n.* cooking of the oblation (of rice etc.) connected with the *anupravacanīya* (sacrifice) उपनयनानुप्रवचनीयचरुश्रपणयोरन्तरानध्याये पुनरुपनयनम् BālamBha. i. 48.12 (*on* 1.14)

**अनुप्रवचनीयभैक्ष** (anupravacanīya-bhaikṣa) *n.* alms connected with the *anupravacanīya* (sacrifice) अयं नियमोऽनुप्रवचनीयभैक्षे VīraMi. (Saṁskāra.) 438.3.

**अनुप्रवचनीयहोम** (anupravacanīya-homa) *m.* sacrifice connected with the completion of the recitation or study of the Vedic text महानाम्न्यादिव्रतेषु श्रावणान्तेष्वनुप्रवचनीयहोमः कार्यः VīraMi.(Saṁskāra.) 440.14; उपनयनाङ्गभूतमनुप्रवचनीयहोमं करिष्ये BālamBha. i. 40.2 (*on* 1.11–12)

**अनुप्रवचनीयोक्ता** (anupravacanīyoktā) *adj.* (*f.*) mentioned in the text dealing with the *anupravacanīya* (sacrifice) चर्वाहुतित्रयं हुत्वा जुहुयात्तिलमिश्रितम्। अनुप्रवचनीयोक्ता देवताश्च ततः स्मृताः LaghvāśvaSm. 11.4.

**अनुप्रवण** (anu-pravaṇa) *adj.* [*f.* -ā] **A** favourably inclined, i.e. blowing or directed towards तमनुप्रयतो (v.l. °प्रवणो) वायुः पुण्यगन्धवहः शुचिः। ववौ MahāBhā. vii. 60.24; **B** devoted to प्रायश्चित्तकथा ह्येषा ···। कौतूहलानुप्रवणा हर्षं जनयतीव मे MahāBhā. xii. 38.3.

**अनुप्रवद्** (anu-pravad-) I. P. **1** to speak after, to follow in speaking (यजमानस्य) तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु प्रवदन्ति TaiS. II. ii. 9.5; यः श्रेष्ठतामश्नुते तस्य वाचं प्रोदितामनुप्रवदन्ति AitBr. 7.5(201); मा यज्ञियां वाचं प्रोदितामनुप्रवदिष्मेति AitBr. 7.5(203) (better *adn.*); **2** to proclaim, to speak of अग्निरपि यम उच्यते। तमेता ऋचोऽनुप्रवदन्ति Nir. 10.20 (180.4); 13.14 = 14.1 (228.3); 13.24 = 14.11 (232.2); मनुष्यहितोऽयमादित्योऽयमात्मा। अथैतदनुप्रवदति Nir. 13.48 = 14.37 (244.9); **3** (*caus.*) to cause to sound subsequently, to play an instrument subsequently उद्गातैव प्रथमो वीणां प्रवादयति। तं पत्न्योऽनु प्रवादयन्ति ŚāṅkhaŚS. xvii. 14.9.

**अनुप्रवप्** (anu-pravap-) I. Ā. to shave (i.e. to get shaved) one after another (सर्वे सत्त्रिणः) शिखा अनु प्रवपन्ते पाप्मानमेव तदपघ्नते PañcBr. iv. 9.22; अनुप्रवपेरन्निति बौधायनो नानुप्रवपेरन्निति शालीकिः BaudhŚS. iii. 167.12.

**अनुप्रवपण** (anu-pravapaṇa) *n.* act of shaving, (i.e. getting shaved) one after another अहर्गणे शिखानामनुप्रवपण इति। अनुप्रवपेरन्निति बौधायनः BaudhŚS. iii. 167.12.

**अनुप्रवर** (anu-pravara) *m.* distinguished seer in the family lineage युवनाश्वद् अम्बरीशवद् अङ्गिरोवद् अनुप्रवरः सामवेदे कौथ[उ*]मशाखाध्यायी पम्पासरसि(सी)विनिर्गत[:*] EI. iii. 342.11; xxi. 41.40; xii. 327.27; vi. 139.33; xviii. 294.20.

**अनुप्रवर्तक** (anu-pravartaka) *adj.* which keeps providing or furnishing विचित्राणां विविधानां भाण्डोपस्कराणामनुप्रवर्तकं ध्यानम् BodhiBhū. 145.13 [DBHS.]

**अनुप्रवर्तन** (anu-pravartana) *n.* **1** act of encouraging अहितात् प्रतिषेधश्च हिते चानुप्रवर्तनम्।··· त्रिविधं मित्रलक्षणम् BuddhaC. 4.64; **2** pursuit, following, proceeding along असङ्गपट्टधर्मराजध्वजेन च ··· सर्वलोकावर्त्यनुप्रवर्तनकरुणागर्भेण च बोधिसत्त्वसमाधिना ··· ते बोधिसत्त्वास्तान् ··· बुद्धविकुर्वितसमुद्रानवतरन्ति GaṇḍVyū. 28.23 [DBHS.]

**अनुप्रवर्तयत्** (anu-pravartayat) *adj.* causing to follow or practise आषाढः येन ··· रात्रौ हृदयशूलेन मरणमासाद्य ··· सर्वां सामाचारीम् अनुप्रवर्तयता योगसमाप्तिः शीघ्रं कृता SthānṬ. 412A.1.

**अनुप्रवर्तित** (anu-pravartita) *adj.* set going again, MW.

**अनुप्रवर्धमान** (anu-pravardhamāna) *adj.* growing, i.e. developing gradually श्रीमद्‌ययात्[इ]राजदेवस्य पादानुप्रवर्धमानविजयराज्ये पञ्चदस(श)मे संवत्सरे EI. xi. 97.46.

**अनुप्रवह्** (anu-pravah-) I. P. **A** to move or set towards यदध्वर्युः पितृभ्यो निपृणाति जीवानेव तत्पितृभ्यो निपृणाति जीवानेव तत्पितॄननु मनुष्याः पितरोऽनुप्रवहन्ति GopBr. ii. 1.25 (163.3); **B** to drive along अष्टकस्य गृहे मया उषितम्। स मां रथेनानुप्रावहत् MahāBhā. iii. App. I. 26(6) (105)

**अनुप्रवाचयितृ** (anu-pravācayitṛ) *adj.* who makes (student) to study through repetition, i.e. teacher यथावसरे नो सम्यगनुप्रवाचयिता–तेषां पाठयिता भवति SthānṬ. 332A.5; 301B.1.

**अनुप्रवाद** (anupravāda) *m.* name of a monument or place of worship (for Jainas) अश्वमित्रः ··· मिथिलायां नगर्यां लक्ष्मीगृहे चैत्ये अनुप्रवादाभिधाने पूर्वे नैपुणिके वस्तुनि ··· एवंरूपमालापकमधीयानो मिथ्यात्वमुपगतः SthānṬ. 412A.14 [rumour, APTE]

**अनुप्रवारित** (anu-pravārita) *adj.* completely covered over, enclosed(?) नैरयिका दह्यन्ति तेनैषो तपनो नाम नरको आयसेहि शूलेहि संततेहि समन्ततो हि अनुप्रवारितो MaVastuAva. i. 25.5 [DBHS.]

**अनुप्रवालम्** (anupravālam) *adv.* in every sprout अनुप्रवालं ग्रथितप्रसूनान् ···। सः ··· सातङ्कमुद्यानतरूनपश्यत् Nalābhyu. 1.46.

**अनुप्रवालित** (anu-pravālita) *adj.* completely encircled (?) तपनो नाम नरको आयसेहि शूलेहि संततेहि समन्ततो हि अनुप्रवारितो (v.l. °वालितो DBHS.) MaVastuAva. i. 25.5.

**अनुप्रवासित** (anu-pravāsita) *adj.* situated along (?) तपनो नाम नरको आयसेहि शूलेहि संततेहि समन्ततो हि अनुप्रवारितो (v.l. °वासितो DBHS.) MaVastuAva. i. 25.5.

**अनुप्रविद्धकर्ण** (anupraviddhakarṇa) *m.* name of a former Buddha अनपविद्धकर्णः (v.l. अनुप्रविद्धकर्णः) ··· अरिष्टनेमिः बहुराजा MaVastuAva. i. 140.4 [DBHS.]

**अनुप्रविविक्षा** (anu-praviviksā) *f.* desire for entering, i.e. assuming (the form) शून्ये हि निश्चले रूपे अनुप्रविविक्षायां भास्वररूपसंवित्तिसोपानाक्रमणं स्थितमेव ParāTri. 173.9.

**अनुप्रविश्** (anu-praviś-) VI. P. (rarely Ā.) **1Ai** to enter into, to be present in, to pervade **ii** to enter into, to spread along **iii** to enter into, i.e. to assume **Bi** to enter into, to go into, (*caus.*) to cause to enter into **ii** to approach, to go towards **Ci** to go after, to follow **ii** to resort to, to accompany **iii** to go with, to refer to or qualify **D** to merge in **2** to reach, to attain **3Ai** to join to, to get attached to **ii** to join (hands with) **B** to get included, to become a part of, (*caus.*) to cause to be included, to make a part of **C** to engage (oneself) in **4** to feel, to know, to understand, (*caus.* pass.) to cause to be known or understood **5** to take recourse to, to use **1Ai** to enter into, to be present in, to pervade मरीचीर्धूमान् प्र विशानु पाप्मन्नुदारान्गच्छोत वा नीहारान् AV. vi. 113.2 (better *adn.*); AV.(P.) xix. 33.12; यदुदरं वरुणस्यानुप्राविशथा वशे AV. x. 10.22; AV.(P.) xvi. 109.2; मामनु प्र विशतु वर्च ऋषभो वाशितामिव AV.(P.) viii. 20.4; xvi. 86.2; जरा खालत्यं पालित्यं शरीरमनु प्राविशन् AV.(P.) xvi. 86.9; xvi. 87.1; xvi. 87.7; प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा ता अनुप्राविशत् MaiS. iii. 4.8 (iii. 56.13); KāṭhS. 22.7 (ii. 64.3); KapiKaS. 35.1 (178.6); TaiĀ. i. 23.8 (149.1); viii. 6.1 (739.8); TaiU. 2.6; चन्द्रमाः। स ओषधीश्च ··· गाश्च ··· अनुप्रविशति ṢaḍviBr. iv. 6.2; एतानि ह जातान्येते रुद्रा अनुप्रविविशुः ŚatBr. IX. i. 1.19; सवनान्येवेन्द्राग्नी अनुप्राविशताम् JaimiBr. 1.284; 1.314; 3.349; 3.384; सर्वमेवेदमाप्त्वा।··· तदेवानुप्रविशति TaiĀ. i. 23.9 (149.6); ii. 7.1 (228.3); अङ्गादङ्गादनुप्राविशत्सर्वान् लोकान् संरक्षणाय यो वा वसन् देवो मातरिश्वा PāramaU. 3.3; 6.2; सः (हिरण्यगर्भः) ··· सूक्ष्माणि ···। तानि चेतनीकर्तुम् ··· तदेवानुप्राविशत् PaiṅgU. 421.13 (1.1); अवयवी ··· न प्रतिबध्नाति अप्रतिबद्धं तेजोऽनुप्रविशति NyāyVār. 356.2 (*on* iii. 1.4); यदनेन प्रतिपाद्यते दिवाग्निरादित्यमनुप्रविशति TantrVā. 5.3 (*on* i. 2.2); स्वेनैवाविकृतेन रूपेणानुप्रविशेयम्

ChāndoUBh. 354.6 (*on* vi. 3.2); TaiUBh. 258.10 (*on* 2.6); अपि च विश्वमनुप्रविवेश तत् परममेव पदं परमात्मनः SaṁkṣeŚā. 3.11 (ii. 155.24); सर्वेषामन्तर्वहिष्करणानां यद् यद् अनुप्रविशति तत्तत् … चेतनरूपेण आस्ते ParāTri. 46.1; (लिङ्गम्) असक्तम् अव्याहतं शिलामप्यनुप्रविशति SāṁkhyaTaKau. 394.2 (*on* 40); **1Aii** to enter into, to spread along इन्द्रस्य वै वृत्रं जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत्तदिदं सर्वमनुप्राविशत् KāṭhS. 36.1 (iii. 68.5); ŚatBr. IX. i. 1.6; IX. i. 1.18; XIII. i. 4.1; **1Aiii** to enter into, i.e. to assume एतानि हि रूपाण्यनुप्राविशत् ŚatBr. VI. i. 3.19; निमन्त्रितान् ब्राह्मणान् अदृश्येन रूपेण पितर उपतिष्ठन्ति तच्छरीरमनुप्रविशन्ति ManuBh. i. 287.25 (*on* 3.179 (?189)); कौलिकोऽथम्।… अहं तस्य शरीरमनुप्रविशामि Pañcā. 55.23; **1Bi** to enter into, to go into तं लोकमपराजितं सर्वे देवा [अ]नु प्राविशन् AV. (P.) xvi. 88.6; नैकः शून्यगृहं न चाटवीमनुप्रविशेत् CaraS. i. 8.19; किमन्यत्। अनुप्रवेक्ष्यामि Avimā. 4.12 (41); कश्चिदेव पुरुषोऽटव्यां पर्यटन् पौराणं नगरमनुपश्येदविकलपथप्रवेशम्। स तं नगरमनुप्रविशेत् LaṅkāSū. 3.6 (11) (58.30); अहमप्यल्पकायतया विवरमनुप्रवेक्ष्यामि Tantrākhyā. 87.13; PañcT. 2.80(35) (260.5); Pañcā. 184.5; अतिस्विन्नोऽपि न सहसा शीतोदकमनुप्रविशेथाः AṣṭāSaṁ. i. 135.2 (1.26); विश्रम्य लौकिकाः संस्त्यायाननुप्रविशन्ति MahāvīC. 1.26 (1); न हि कश्चिदपरतन्त्रो बन्धनागारमात्मनः कृत्वानुप्रविशति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 327.10 (*on* ii. 1.21); तदधुना वासुभद्रभगिनीप्राप्तये पुरीमिमामनुप्रविशावः SubhaDha. 1.17(14); JānaPa. 3.15 (2); (*caus.*) to cause to enter into उत्तुंद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुंद। गिरीरनुप्रवेशय TaiĀ. iv. 39.1 (558.1); कृत्यवित् तद्गिरिविवरमनुप्रावीविशदश्वम् ViviTīKa. 98.29; **1Bii** to approach, to go towards (दीक्षितम्) नैनं शूद्रोऽनुप्रविशति। ब्राह्मणेन राजन्येन वैश्येन वा संभाषेत HirŚS. x. 2.7 (1047.21) (comm. एनं दीक्षितं प्रति शूद्रो नानुप्रविशति न प्रतिपद्यते। अनुरत्रानुलक्षीकरणपूर्वकप्रवेशनिषेधार्थः); कौसल्ये देवरस्तेऽस्ति सोऽद्य त्वानुप्रवेक्ष्यति MahāBhā. i. 100.2; युक्त्यापि तु यतः प्रसरमुपलभेत्तेनैवानुप्रविशेत् KāmSū. 200.4 (3.2); 277.1 (5.4); JayaMa. 277.18 (*on* 5.4); **1Ci** to go after, to follow ते रात्रीं प्राविश॰ स्तानश्विना अनुप्राविशताम् MaiS. ii. 5.9 (ii. 60.9); (अध्वर्यवः) हविर्धानं प्रवेश्यमाना वसतीवरीरनुप्रविशेयुः LāṭyāŚS. i. 9.8; DrāhyŚS. iii. 1.7; सदस्य एवमेव धिष्ण्यानुपतिष्ठन् ब्रह्माणमनुप्रविशेत् LāṭyāŚS. ii. 4.10; DrāhyŚS. iv. 4.17; नैनमन्यः सुहृदः प्रैषकृतोऽनुप्रविशेत् LāṭyāŚS. ix. 8.6; सह सुप्समस्यते। केन सह। समर्थेन। अनुव्यचलत् अनुप्राविशत् MahāBh. i. 378.10 (*on* ii. 1.4); i. 417.6 (*on* ii. 2.18); रामः …। प्रविवेश जलम् …। अनुप्रविविशुः सर्वे राजानो जनतास्तथा PadmP. iv. 68.20; नरसिंहनरपतिः … अनुप्रविशत मामिति च कथयति Ekāva. 1.13(118) (42.6); **1Cii** to resort to, to accompany यतो न वेदा मनसा सहैनमनुप्रविशन्ति ततोऽथ मौनम् MahāBhā. v. 254*(6); ŚatDū. 239.15; **1Ciii** to go with, to refer to or qualify समासे हि विशेषणं विशेष्यमनुप्रविशत्येकार्थीभवति विशेष्येण सह Nyās. i. 335.27 (*on* ii. 1.1); Prasā. i. 467.13; **1D** to merge in विद्युद् वै विद्युत्य वृष्टिमनुप्रविशति AitBr. 40.5(966); प्रपञ्चः प्रविलीयमानः शक्त्यात्मना कारणमध्येऽनुप्रविशति BrahmSūBh.(Bhā.) 91.12 (*on* ii. 1.9); **2** to reach, to attain य इदमथर्वशिरः ब्राह्मणोऽधीते … अनुप्रविशत्यों सत्यम् AŚiraU. 3(7); पुराणब्रह्मर्षिमगस्त्यमभिवाद्य शाश्वतं पदमनुप्रविशामि UttaRāC. 2.21 (3); काशीलिङ्गत्वमासाद्य मामेवानुप्रवेक्ष्यति SkandP. iv. 90.22; **3Ai** to join to, to get attached to सुबन्तमामन्त्रितमनुप्रविशति KāśiVṛ. *on* ii. 1.2; Prasā. ii. 739.5; न च प्रमाणान्तरावगम्यता शब्दार्थमनुप्रविशति BrahmSi. 108.15; अनुप्रविशतीति। तत्रान्तर्भवति Nyās. i. 337.3 (*on* ii. 1.2); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 1.2 (11.11); संकीर्णं यत्र वाक्यान्तरस्य पदानि वाक्यान्तरमनुप्रविशन्ति KāvyPra. 362.2; 363.1; Prasā. i. 583.20; यत्रापर्यवसितवाक्यमध्ये तदनपेक्षवाक्यान्तरमनुप्रविशति तद्वाक्यगर्भम् AlaṅkāŚe. 5.2 (40); **3Aii** to join (hands with) यद्यानुप्रविशन्तु राक्षसबलं लोकास्त्रयः सेश्वराः AdbhuDa. 1.27; **3B** to get included, to become a part of (यज्ञोपवीतादीनि वाक्यानि) स्मृत्यनुमितवाक्यसंयोगेन क्रतुमनुप्रविशन्ति न च पूर्वगृहीतं किंचिद् बाधन्ते TantrVā. 118.12 (*on* i. 3.5); 506.7 (*on* ii. 2.17); 721.9 (*on* iii. 1.13); संस्कारविधयः … संस्कार्यद्वारेण साधिकारविध्यन्तरमनुप्रविशन्ति ManuBh. i. 200.13 (*on* 3.1); अनुप्रविशति चावघातादि प्रकृतविषयं, तदर्थव्रीह्यादिसंबन्धात् PrakaPañ. 460.6; Kāśi. iii. 3.20 (*on* 5(4).2); अनुप्रविशतु तत्र (वाक्यव्यङ्ग्यत्वे) संघटना न हि तस्याः संनिधानं प्रत्याचक्ष्महे Loc. 136.21 (*on* 3.6); न व्यक्तिरभिधामनुप्रविशति NyāyRaMā. 100.9; NyāyKu. 158.3; विशेषसामग्र्यां च सामान्यसामग्र्यनुप्रविशति SarvaDaSaṁ. 12.235; PūrvottaVāNaMā. 54.6; देवदत्तकर्तृकपिण्डक्रियायां ये देवतात्वेनानुप्रविशन्ति तेषां मध्ये यः कश्चित् भ्रातृपितृव्यमातुलादिकर्तृकपिण्डक्रियायामप्यनुप्रविशत्येव BālamBha. i. 171.22 (*on* 1.52); (*caus.*) to cause to be included, to make a part of प्रत्यक्षदृष्टं पीनत्वम् … स्वार्थप्रतिपादनमेवानुपपद्यमानं रात्रिवाक्यमनुप्रवेशयति Kāśi. iii. 183.23 (*on* 5(7).76); **3C** to engage (oneself) in (द्विजस्य भार्या शूद्रा) सा धर्मार्थं न भवेत् धर्मकार्येषु नानुप्रविशेदित्यर्थः SmṛtiCan. i. 206.14; **4** to feel, to know, to understand (व्यङ्ग्यः) न प्रतीयत इति। स्फुटतया प्राधान्यं न चकास्ति अपि तु बलात्कल्प्यते, तथापि हृदयेनानुप्रविशति Loc. 45.20 (*on* 1.15); (*caus.* pass.) to cause to be known or understood तेनाग्नेर्धूमसंबन्धस्य कालावच्छेदोऽनुप्रवेश्यते PrakaPañ. 204.16; यत्र तु प्रथमप्रतिपन्नस्संयोगः पश्चात्कदाचिद्विहन्यते यथाग्निना सह धूमस्य। तस्य देशकालावच्छेदः पश्चादनुप्रवेश्यते TantrRaha. 10.25; **5** to take recourse to, to use, cf. **अनुप्रवेशाभाव** [to attack, MW.]

**अनुप्रविशत्** (anu-praviśat) *adj.* [*f.* -ntī] **Ai** entering into, approaching अबुद्धिपूर्वमलंकृतो युवा परदारमनुप्रविशन् कुमारीं वा वाचा बाध्यः HirŚS. xxvii. 5.213 (217.24) (comm. यत्र परदारा आवस(आस)ते … तत्र … अज्ञानादनुप्रविशन् वाचा बाध्यम्) = ĀpaDS. ii(10). 26.18; अनुप्रविशन् उपसर्पन् DaṇḍaVi. 156.19; **Aii** entering into, i.e. attaining (a condition etc.) (अहम्) सर्वात्मनानुप्रविशन्तीव तन्मयतामिव … तमतिचिरं व्यलोकयम् Kād. 141.12; **Aiii** reaching up to तैजसाः परमाणवः समुद्गताः स्थाल्युदरमनुप्रविशन्तस्तण्डुलान् विक्लेदयन्ति NyāyRaMā. 44.4; **B** entering after, following आस्थानगतश्च सहसैव प्रविशन्तमनुप्रविशता … लोकेनानुगम्यमानम् … कुन्तलं नाम बृहदश्ववारम् … ददर्श HarṣaC. 255.5; **C** entering into, pervading or existing in (चेतनरूपम् ओजः) तदेव सर्वाङ्गेषु … रूपशब्दादि अनुप्रविशत् … वीर्यक्षोभरूपकामानलप्रबोधकं भवति ParāTri. 46.6; ननु बीजादङ्कुर उद्भवन् दृश्यते, न च अत्र कश्चिचेतनोऽनुप्रविशन् दृष्टः PratyabhiVi. ii. 153.5 (*on* ii. 4.2); सावयवं शरीरं प्रत्यवयवमनुप्रविशन्नात्मा सावयवः स्यात् SyādvāMañ. 9 (76)

**अनुप्रविश्य** (anu-praviśya) *ger.* **1Ai** having entered into, having existed in, having pervaded **ii** having entered into, i.e. having assumed **Bi** having entered or gone into **ii** having approached **iii** having resorted to **iv** having gone, having entered after, i.e. having followed **C** having entered into (the mind) **D** having united with **2** having paid attention to, having considered **3** having reached or attained **4A** having possessed of **B** having joined, i.e. having adapted or accommodated **C** having joined, having connected **5** having understood **6** having accompanied **1Ai** having entered into, having existed in, having pervaded सोऽमावास्यां रात्रिमेतया षोडश्या कलया सर्वमिदं प्राणभृदनुप्रविश्य ततः प्रातर्जायते ŚatBr. XIV. iv. 3.22; BṛĀraU. i. 5.14; सः … तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत् TaiĀ. viii. 6.1 (739.8); TaiU. 2.6; BṛĀraUBhVā. i. 4.445; VedāntSā.(Rā.) 26.6 (*on* i. 1.6); हन्ताहमिमास्तिस्रो देवता अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि ChāndoU. vi. 3.2; VedāntSā. (Rā.) 26.4 (*on* i. 1.6); AṇuBh. 59.18 (*on* i. 2.11); तमस्सर्वभूतमधुनाध्वरेण तं सत्त्वरूपमनुप्रविस्य(?श्य) संक्लेशयन् सृष्टिनिमित्ताय तस्मै परब्रह्मणे … स्वाहा PāramāU. 10.4; अनुप्रविश्य श्रोत्रस्य ददाति श्रोत्रतां शिवः PāśBraU. 11; सच्चिदानन्दलहरी महात्रिपुरसुन्दरी बहिरन्तरनुप्रविश्य स्वयमेकैव विभाति BahvṛU. 650.23; यस्या यस्यास्तु यो भावस्तां तां तेनैव केशवः। अनुप्रविश्य भावज्ञो निनायात्मवशं वशी HariVaṁ. App. 29D (65); भूतानि सृष्ट्वा तान्यनुप्रविश्य गुहायामवस्थितं सर्वान्तरम् … ब्रह्मेह गीयते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 55.4 (*on* i. 1.15); अणिष्ठः … धातुः … हिताख्यासु नाडीषु अनुप्रविश्य … मनो भवति ChāndoUBh. 363.11 (*on* vi. 5.1); (आत्मा) तेन रेतसा बीजेनाप्स्वनुप्रविश्याण्डरूपेण गर्भीभूतः सः, संवत्सरोऽभवत् BṛĀraUBh. 26.5 (*on* i. 2.5); परमात्मा … जगत्सृष्ट्वा तदनुप्रविश्य … संसरति SanatBh. 205.8 (*on* 1.19); समस्तं हि विकारजातमनुप्रविश्य कारणत्वान्मृदादिवत्सर्वशक्तित्वाच्च नियमयितृत्वमुपपन्नम् BrahmSūBh.(Bhā.) 44.10 (*on* i. 2.18); 65.14 (*on* i. 3.30); रूपादिविषयासङ्गः करणैः …। अनुप्रविश्य भोक्तारं रञ्जयित्वावतिष्ठते BṛĀraUBhVā. iv. 3.1096; (ब्रह्म) तदुभयमनुप्रविश्य तत्तदभवत् VedāntSā.(Rā.) 26.8 (*on* i. 1.6); 137.3 (*on* i. 4.27); सर्वमात्मतयानुप्रविश्य … स एव सर्वशब्दवाच्यो भवति VedāntDī. 4.7 (*on* i. 1.1); परं ब्रह्म … महाभूतानि सृष्ट्वा तेषु च भोक्तृवर्गात्मतया प्रवेश्य (v.l. अनुप्रविश्य) … बहुप्रकारमवतिष्ठते VedāSaṁ. 170.2; प्रकृतावनुप्रविश्य तां परिणाम्य … आत्मनो बहुधाकरणात् BrahmSūBh.(Ma.) 22B.8 (*on* i. 4.27); विश्वमनुप्रविश्य गूढम् …। कवयः … आददति … तत्त्वम् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 10.49; ŚaṅkaVi.(Ā.) 82.21; लिङ्गशरीरावच्छिन्नजीवमनुप्रविश्य स्वयं परमात्मैव हिरण्यगर्भरूपतया प्रादुर्भूतः ManvaMu. 7.10 (*on* 1.9); अधिष्ठातृत्वं प्रपञ्चरूपं शरीरमनुप्रविश्य वर्तमानत्वम् ŚivārkaMaDī. i. 345.21 (*on* i. 2.9); i. 376.5 (*on* i. 2.22); **1Aii** having entered into, i.e. having assumed अनुप्रविश्य रुद्रेण वह्निं जातो ह्ययं शिशुः। तत्र जातस्ततः स्कन्दो रुद्रसूनुस्ततोऽभवत् MahāBhā. iii. 218.29; मान्धातुः पुरुकुत्सनामा पुत्रस्तमहमनुप्रविश्य … दुष्टगन्धर्वानुपशमं नयिष्यामि ViṣṇuP.

iv. 3.6; वायुदेवता … ऋषभमनुप्रविश्य ऋषभभावमापन्ना ChāndoUBh. 223.7 (*on* iv. 5.1); नश्यन्नन्तरनुप्रविश्य विषमः … कलिः … स्वबान्धवजनानक्षोभयत् EI. xviii. 247.38; आयाहि पिङ्गल … तमनुप्रविश्य सर्वदुष्टान् स्तम्भय ĪśānŚiPa. i. 31.45(1); ii. 6.114(2); एह्येहि कायमनुप्रविश्य शिरसि गृह्ण ĪśānŚiPa. ii. 43.52; Śārṅga-Pa. 2971; **1Bi** having entered or gone into देवान् वा असुरा व्यवंह्वारम-जिघांसन् यद् रूपं देवानामासीत् तेन रूपेणानुप्रविश्य … जिघांसांचक्रुः JaimiBr. 3.31; स सदोऽनुप्रविश्यर्त्विजश्च यजमानं चामन्त्रयामास GopBr. i. 2.10 (43.11); वज्रो दण्डकाष्ठमनुप्रविश्य तद्बिलमदारयत् MahāBhā. i. 204*(4); अन्तर्भूमौ तु ये …। अनुप्रविश्य तान्दाणाः प्राहिण्वन्यमसादनम् MahāBhā. iii. 169.17; ix. 23.64; तदादित एव पक्वाशयमनुप्रविश्य केवलं वैकारिकं वातमूलं छिनत्ति CaraS. i. 20.15 (1922 Ed.); i. 20.23 (1922 Ed.); सत्यं रूपं वराहस्य कृत्वाम्भोऽनुप्रविश्य च। … स प्रजापतिः … उर्वीम् … अतिन्यसत् BrahmāṇḍP. i. 7.7; व्याधः … वन-मनुप्रविश्य … सूकरमपश्यत् Tantrākhyā. 64.6; वेत्यधिकारात् गेहं गेहमनुप्रविश्य गेहमनुप्रविश्यानुप्रविश्यास्ते JaineVyā. 142.17 (*on* ii. 4.41); KāśiVṛ. *on* iii. 4.56; Prasā. ii. 697.7; किं वाङ्गीकृत्य कार्यमार्यस्तेन क्षुद्रेणानुप्रविश्य विगत-घृणेन घुणेनेव … चन्दनस्तम्भः क्षयमुपनीतः HarṣaC. 256.14 (comm. अन्तर्भूय); कुरुकुलबलजलधिमनुप्रविश्य शुक्ति(? क्ते)रिव वृत्तमुक्तालक्ष्मीः AvantiKa. 48.1; 173.15; अनुप्रविश्य च द्यूतसभामक्षधूर्तैः समगंसि DaśKuC. 47.17; 48.17; इतः पञ्चवटीमनुप्रविश्य गम्यतामनेन गोदावरीतीरेण UttaRāC. 2.5(12); सच्छायं विपिनमनुप्रविश्य …। ऐक्षिष्ट … युवतिजनः HarVi. 17.42; आरोहकनामानः कृमयो गवां प्रजनवर्त्मनानुप्रविश्य नाशयन्ति ManuBh. ii. 180.26 (*on* 8.232); कर्णाटं शै(सै)न्यमाजो(जौ) भयरहितमना भूरिशोऽभु(नु)प्रविश्य EI. ix. 8.18; भिद्यतेऽनु-प्रविश्यान्तर्यो यथारुच्युपाधिना। विशुद्धिः कीदृशी तस्य जडस्य स्फटिकाश्मनः BhallaŚ. 51; Subhāṣi. 893; स राजा … गृहं गृहम्। अनुप्रविश्य न यदा तां ददर्श प्रियां क्वचित् KathāSaSāg. xii. 19.93; मातृयोनिमनुप्रविश्य तत एव शरीर-माप्नोति BrahmSūBh.(Ma.) 47B.7 (*on* iii. 1.29); चारेणानुप्रविश्य परबलं संक-लयानि NyāyPari. 374.24; स्थूलशरीरम् … शिलामपि वानुप्रविश्य तिष्ठति YogSā. 59.2(3); कृत्रिमव्याघ्रः पुमान् व्याघ्राकृतिदारुचर्मादियन्त्रमनुप्रविश्य नियच्छन्नपि न तद्-व्याप्याधितिष्ठति ŚivārkaMaDī. i. 309.7 (*on* i. 2.1); आनन्दयत्यन्तरनुप्रविश्य सूक्तिः कवेः ŚivLī. 1.17; मखद्विषः … अनुप्रविश्य नगरम् … सुधर्मामध्यासांचक्रिरे NīlaVi. 30.4; ज्ञातिभिः … अनुप्रविश्य दण्डकारण्यमार्यस्य प्रवृत्तिरुपलब्धव्या Jāna-Pa. 7.9(9); **1Bii** having approached अनन्तरं च द्रौपद्या सहासीनं युधि-ष्ठिरम्। अनुप्रविश्य विप्रार्थं फाल्गुनः … वनं यत्र जगाम ह MahāBhā. i. 107*(2); i. 205.18; नायकभार्यां मुग्धां विश्वास्यायन्त्रणयानुप्रविश्य नायकस्य चेष्टितानि पृच्छेत् … मूढदूती KāmSū. 285.4 (5.4); KandaCū. v. 4.45; यस्य यस्य हि यो भाव-स्तेन तेन हि तं रथम्। अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत् VṛGautaSm. 601.6 (14); Tantrākhyā. 8.11; PañcT. 1.29 (26.2); Hitopa. 2.47; Pañcā. 9.32; SūktiRa. 123.37; पूर्वमेव मया ज्ञातं पूर्णमेतद्धि मेदसा। अनुप्रविश्य विज्ञातं यावद्दारु च चर्म च Tantrākhyā. 11.12; Pañcā. 13.5; रामभद्रमनुप्रविश्य रसं दास्यामि AnargharRā. 5.4(5); मनसानुप्रविश्येदं क्रमेणैकात्म्यमुत्तमम्।… तत्त्वं द्रष्टव्यं तद्विपश्चिता BṛĀraUBhVā. iv. 4.734; एष कुञ्जरः केनाप्यसुरेण … पूर्व-जन्मनि मया कृतं स्मृत्वा कमप्यपकारमुत्पन्नकोपेनानुप्रविश्य नीयते वश्यम् TilaMañ. 243.4; (सुराः) अनुप्रविश्य … भूपतीन्निखिलान् भुवि। प्रयच्छत महादानानि KathāSaSāg. xviii. 2.195; **1Biii** having resorted to सर्वं एव प्रमाता … एनामेव संविदमनुप्रविश्य सर्वव्यवहारभाजनं भवति ParāTri. 10.16; **1Biv** having gone, having entered after, i.e having followed जघ्नुस्तेऽनुप्रविश्य तम् RājTa.(Ka.) 5.411; वनेचरमनुप्रविश्य प्रकाशय नीतिनैपुण्यम् Dūtāṅg. 19 (10); **1C** having entered into (the mind for winning the confidence) सत्रिणः …। पितरि विक्रमबुद्धिं तथेत्यनुप्रविश्य भेदयेयुः ArthŚā. i. 83.1 (1.17); i. 164.1 (2.9); सैनां शीलतोऽनुप्रविश्याख्यानकपटैः … रञ्जयेत् KāmSū. 276.17 (5.4) (JayaMa. शीलेनादावनुप्रविश्य विश्वासार्थं शीलवती स्यात्); KandaCū. v. 4.3; त्वयानुकूल्येनानुप्रविश्योलूकराजः … निःशेषः कृतः Tantrākhyā. 119.4; PañcT. 3.107(2) (365.2); Pañcā. 226.1; HarṣaC. 256.14 (comm. विश्वासं नीत्वा); **1D** having united with जीवात्मा … परमात्मानमनुप्रविश्य स्वस्थः … गच्छति VedāntKau. 136.25 (*on* i.4.18); **2** having paid attention to, having regarded, having considered देशधर्मजातिकुलधर्मान् सर्वानेवैतानु(?ताननु)प्रविश्य राजा चतुरो वर्णान् स्वधर्मे स्थापयेत् VāsiDS. 19.7; हितमधुराक्षरवाणीं व्यवहारमनु-प्रविश्य तल्लीनाम्। सरला दुराशयानामुपघातफलेन विन्दन्ति KuṭṭaMa. 706; **3** having reached or attained पिङ्गलया नाडिकयादित्यमण्डलमनुप्रविश्य Vaikhā-DS. i. 11.2; अनुप्रविश्य योगेन तास्ता हि गतयो मम। अमीषाममरेन्द्राणां हन्तव्या रिपवो युधि HariVaṁ. 45.13; प्रथमं शरीरात् प्राणभूमावनुप्रविश्य … अणुरपवृज्यते ParāTri. 20.6; **4A** having possessed of यथाञ्जनमयो वायुः पुनर्मानःशिलं रजः। अनुप्रविश्य तद्वर्णो दृश्यते MahāBhā. xii. 270.9; **4B** having joined, i.e. having adapted or accommodated अनुप्रविश्य सोऽस्मासु भेदं कुर्यान्न संशयः Rāmā. vi. 177*(8); दर्पणमिवानुप्रविश्यात्मीयां प्रकृतिं संक्रामयन्ति पल्लवकाः HarṣaC. 195.8; **4C** having joined, having connected अन्योन्यमुत्पीडयतो सखीव ज्याधन्वनोर्मध्यमनुप्रविश्य। निवारयन्तीव युगं विदूरं तदायतेषुः पृथगाचकर्ष RāghPāṇ.(Dha.) 16.23; **5** having understood व्याधीनां निमित्त° … °बलकालविशेषाननुप्रविश्यानन्तरं दोष° … °प्रकृतिवयसां मानम् … यथावज्ज्ञेयं भवति भिषजा CaraS. iii. 1.3 (comm. अनुप्रविश्येति बुद्ध्वा); यत्र यत्र च कौतुकं प्रयोज्यायास्तदनुप्रविश्य साधयेत् KāmSū. 210.12 (3.3) (JayaMa. तत्तदनुप्रवि-श्येति विज्ञाय); **6** having accompanied रावणः … सलीलं वीणामनुप्रविश्य गाथाभिर्गीतैरनुगायति स्म LaṅkāSū. 1.0(23) (1.23) [DBHS.]

**अनुप्रविश्यमान** (anu-praviśyamāna) *adj.* being followed, i.e. being served or attended upon अपि त्यजत्येवोपायपटुभिरनुप्रविश्यमानः सप्ता-र्चिरप्यात्मनः स्वभावम् YaśasCam. ii. 61.1 (comm. मन्त्रादिना सेव्यमानः)

**अनुप्रविष्ट** (anu-právista) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** who or which has entered into, residing in, present in, who or which has pervaded **ii** who has entered into, i.e. who has assumed **iii** which has entered or spread everywhere **Bi** who or which has entered or gone into **ii** which is entered into by **iii** which is possessed by **iv** which is resorted to **2** who or which has reached or attained (the status) **3A** entered in, i. e. mixed or mingled with **B** absorbed in, involved or engaged in, associated with **C** who or which has entered, i. e. joined or adapted **Di** which has entered in, i. e. appeared in (by becoming a part) **ii** included in or united with **iii** which is included **E** entered into, i. e. joined together, inter-woven **4** who has entered subsequently or afterwards, who has followed **5** who has entered into (the mind for winning the confi-dence) **6** which has entered into, i. e. is understood **1Ai** who or which has entered into, residing in, present in, who or which has pervaded एकाष्टकायै हविषा विधेमर्तून् पञ्चानुप्रविष्टा AV.(P.) i. 106.2; सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टास्तान् पथेवान्वेतु दक्षिणावान् AV.(P.) v. 6.1; <u>स</u>प्त सू<u>र्या</u> दि<u>व</u>मनु-प्रविष्टाः TaiĀ. i. 7.4 (44.2) (Sāy. आरोगादयः सप्त सूर्याः … अनुप्रविष्टाः अनु-क्रमेण व्याप्ताः); अमोऽसि प्राण तद्दृतं ब्रवीम्यमा ह्यसि सर्वमनुप्रविष्टः MantrBr. ii. 1.14 (Guṇaviṣṇu सर्वगतोऽसि); KauśīGS. iii. 5.2; स एष प्राण एव प्रज्ञात्मेदं शरीरमात्मानमनुप्रविष्ट आ लोमभ्य आ नखेभ्यः ŚāṅkhāĀ. 6.20 (25.22); Kauṣī-BrU. 4.20; यदेष सर्वाणि भूतान्यनुप्रविष्टः Śaunako. 5.6; यथा मदो नवस्त्रीणां यथा वा माधवानिलः। अनुप्रविष्टः क्षोभाय तथासौ योगमूर्तिमान् MārkP. 46.10 KūrmaP. 42.4 (1.4); चेतनस्य चायमात्मनः शरीरेऽनुप्रवेशः श्रूयते, अनुप्रविष्टस्य चेतनत्वश्रवणात् BrahmSūBh (Śaṅ.) 254.11 (*on* i. 4.15); 307.13 (*on* ii. 1.13); स एषः प्रज्ञानरूप आत्मा ब्रह्म … अन्तःकरणोपाधिष्वनुप्रविष्टः AitUBh. 291.17 (*on* 5.3); अग्निः यथा एक एव प्रकाशात्मा सन् भुवनम् … अयं लोकः, तमिमं प्रविष्टः अनुप्रविष्टः … प्रतिरूपो बभूव KāṭhUBh. 164.14 (*on* 5.9); यस्मिन् परा देवता … जीवेन आत्मना अनुप्रविष्टा ChāndoUBh. 450.1 (*on* vii. 15.1); आकाशाद्यन्नमयान्तं कार्यं सृष्ट्वा अनुप्रविष्टस्य … अनात्मसु आत्मविभ्रमः विनश्यति TaiUBh. 277.13 (*on* 2.8); आत्मस्वरूपम् … भोक्तृत्वकर्तृत्वेनेहानुप्रविष्टम् PraśnaUBh. 279.12 (*on* 4.9); सर्वत्र ब्रह्मैवानुप्रविष्टम् BṛĀraUBh. 132.15 (*on* i. 4.10); 183.11 (*on* i. 5.11); कौक्षेयं हि ज्योतिर्जीवभावेनानुप्रविष्टस्य परमात्मनो विकारः Bhām. 152.21 (*on* i. 1.24); धार्तराष्ट्रानां यौधिष्ठिरेष्वनु-प्रविष्टानां चासुरांशानां संहारेण भूभारावतरणम् … स्वेनैव करिष्यमाणं पार्थाय दर्श-यामास GītāBh.(Rā.) 550.2 (*on* 11.26); सर्वत्रानुप्रविष्टात् … सूत्रात्मसंज्ञाद् व्यवहरति जगद्भूर्भुवःस्वर्महान्तम् ŚatŚlo. 55; एक एतदनुप्रविष्टो बहुधा यथासीत् BhāgP. iii. 5.6; ii. 9.34; आभासात्मनि अस्मिन् असंवेद्यमपि आभासान्तरम् … अनुप्रविष्टम् PratyabhiVi. ii. 63.2 (*on* ii. 2.7); य एवं रोदितीति चेत् स्वात्मापि मध्ये नटस्यानुप्रविष्ट इति गलितोऽनुकार्यानुकर्तृभावः AbhinBhā. i. 275.24 (*on* 6.31); Kāvyānu.(He.) 72.21; सदेव सोम्येदमग्र आसीत्। एकमेवाद्वितीयम् इत्ये-वमादीनां वाक्यानाम् … विधिविषयभूतध्यानशरीरानुप्रविष्टब्रह्मस्वरूपेऽपि तात्पर्यमस्त्येव BrahmSūBh.(Rā.) 151.15 (*on* i. 1.4); प्रयातध्वनिपेशलध्वनिः …। अवाग्भ-वत्कोकिलवल्लभाननमनुप्रविष्टः VasaViKā. 7.48; ब्रह्म … भोक्तृशक्तिं चेतनां देवादिरूपेण विक्षिप्य तदन्तर्यामितयानुप्रविष्टं सत्तत्तत्कर्मफलं भोजयति VedāntKau. 170.2 (*on* ii. 1.26); सर्वश्रुतिसामरस्यविचारे सर्वेषां चिदचिद्वस्तूनामन्तर्यामितया अनुप्रविष्टः … शिव इति विज्ञायते BrahmSūBh.(Śrī.) i. 551.4 (*on* i. 4.22); ŚivārkaMaDī. i. 551.9 (*on* i. 4.22); सृष्ट्वेदं निखिलं जगत्। अनुप्रविष्टस्तत्रासौ KathāKau. 15.9; **1Aii** who has entered into, i.e. who has assumed <u>स</u> योऽ<u>यं</u> कुमा<u>रो</u> रू<u>पा</u>ण्यनु<u>प्र</u>विष्ट <u>आ</u>सीत्तमन्वैच्छत् ŚatBr. VI. ii. 1.1; त्वमेकोऽसि <u>ब</u>हूननुप्रविष्टः TaiĀ. iii. 14.3 (349.2) (Sāy. 'अनुप्रविष्टः' तत्तदानुकूल्येन पृथग्रूपाणि धृत्वा तत्र तत्र स्थितः); स हि उष्णिमा … देहमनुप्रविष्टस्य चैतन्यात्म-

ज्योतिषः लिङ्गम् ChāndoUBh. 171.14 (*on* iii. 13.8); (तम् ··· देवम्) अनुप्रविष्टं शरीरानुप्रविष्टम् ŚrutaPra. ii. 109.20 (*on* i. 4.6); ŚivārkaMaDī. i. 308.14 (*on* i. 2.1); दिव्यं तेजो विद्युद्रूपमनुप्रविष्टम् Upask. 241.10 (*on* v. 2.9); **1Aiii** which has entered or spread everywhere मूलानि अनुसंततानि अनुप्रविष्टानि GītāBh.(Śaṅ.) 434.3 (*on* 15.2); **1Bi** who or which has entered or gone into ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु TaiS. IV. ii. 6.5 (better *adn.*); तत्राद्भुतं भारत सूतपुत्रश्चक्रे चक्रे भूमिमनुप्रविष्टे MahāBhā. viii. 1151*(2); iii. 186.123; (राजव्रजे) परचक्राटवीभयादनुप्रविष्टानां पशूनां पालनधर्मेण दशभागं दद्युः ArthŚā. i. 313.3 (2.29); ii. 140.4 (4.5); ii. 357.1 (7.17); ते ··· भोजनमण्डपमनुप्रविष्टाः Tantrākhyā. 5.4; PañcT. 1.6(5) (16.4) (v.l.); (पिङ्गलकः) पुनस्तस्मिन्नेव वने शिबिरमनुप्रविष्टः Tantrākhyā. 13.21; PañcT. 1.54(32) (46.2); Tantrākhyā. 82.10; PañcT. 2.77(7) (249.3); (रामलक्ष्मणौ) स्वभवनमनुप्रविष्टौ PadmP.(Ra.) 107.67; हनुमान् ··· सुग्रीवमादाय ऋष्यमूकं नाम पर्वतदुर्गमनुप्रविष्टः AnarghaRā. 2.7(5); 4.14(23); तथा च दिनेन्दुरादित्यस्य धामन्यन्तरनुप्रविष्टः ··· स्वयमशेषं भुवनमाक्रान्तवान् UdaySuKa. 8.21; योषिद्वपूंषि ··· यथावत्स्वात्मभिरनुप्रविष्टाः स कनकरेखाद्याः ।··· अद्राक्षीत्ता निजप्रियास्तिस्रः KathāSaSāg. v. 3.272; (उपनिषद् देवी) मन्दराभिधाने शैले विष्णोरायतने ··· अनुप्रविष्टा PraboCan. 6.9 (105.9); पिशिताशनानाम् ··· कुक्षिमनुप्रविष्टाः । विनिर्ययुः कण्ठपथेन तेषाम् ··· खगेन्द्राः RāghPāṇ. (Ka.) 4.28; कस्ते प्रतापं सोढुं समर्थः । येन त्वां दृष्ट्वा दूरतोऽपि चौरोऽयं तद् दुर्गम् अनुप्रविष्टः Pañcā. 45.2; अदर्शि मया ···। अर्हन्नजितदेवाख्यः ···। विन्यस्यन्वसुपद्मेषु नवसु क्रमपुष्करे । जितेष्वनुप्रविष्टेषु सेवितुं शेवधिष्विव SamarāSaṁ. 3.53; कायस्थस्य च शल्यस्य कायस्थस्य च सा गतिः । याभ्यामनुप्रविष्टाभ्यां दूष्यन्ते सर्वधातवः SūktiRa. 115.4; वागादयश्च तत्रान्नार्थमनुप्रविष्टाः AṇuBh. 166.3 (*on* ii. 4.22); प्रतिफलितं यत्तेजः सवितुः कांस्यादिपात्रेषु । तदनु प्र(? तदनुप्र)विष्टमन्तर्गृहमन्यार्थान् प्रकाशयति PraboSu. 117; वनसिंहन्यायविषयतया वनानुप्रविष्टसिंहस्य तदननुप्रविष्टसिंहादिव ŚivārkaMaDī. i. 134.5 (*on* i. 1.2); ii. 246.19 (*on* iii 2.14); नाविको नावमनुप्रविष्टोऽपि न ताम् ··· अधितिष्ठति PūrvottaVāNaMā. 200.8; आः पाप, चिरस्य खलु कालस्य मञ्जुजपञ्जरान्तरमनुप्रविष्टोऽसि AdbhuDa. .3.19(7); अत्र विहारे कथमनुप्रविष्टः ŚṛṅgāSar. 106(1); **1Bii** which is entered into (by) तत्र स्तम्भे समाधूय परिव्राट् सालभञ्जिकाम् । अनुप्रविष्टां प्रियया कलावत्या ददर्श ताम् KathāSaSāg. xviii. 2.174; अधारयत् ··· नृपात्मजः केशकलापमायतम् । दृढानुरागच्छुरितैर्मृगीदृशामनुप्रविष्टं हृदयैरिवान्तरा MadhuVi. 3.15; **1Biii** which is possessed by एवं तयोरुभयतोः(? तः) स्कन्धयोः कर्षतोः शवः । वेतालानुप्रविष्टः सन्नमुञ्चद्भैरवं रवम् KathāSaSāg. xii. 6.290; **1Biv** which is resorted to एवं च सौगतसौहार्दभयपलायितेन द्वैवर्गिकमतमहादुर्गमेवानुप्रविष्टम् ŚatDū. 94.29; **2** who or which has reached or attained (the status) योऽयं वरो गूढमनुप्रविष्टः KāṭhU. 1.29 (Śaṅ. गूढं गहनं दुर्विवेचनं प्राप्तः अनुप्रविष्टः); तं दुर्दर्शं गूढमनुप्रविष्टम् ···। अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति KāṭhU. 2.12; KāṭhUBh. 129.10 (*on* 2.12); VedāntKa. 138.23 (*on* i. 2.12); विभास्वरा ब्रह्मनाडी ··· रस्मि(? श्मि)भिरेकीभूता आदित्यमण्डलमनुप्रविष्टा BrahmSūBh.(Bhā.) 232.9 (*on* iv. 2.16); तत्स्थानमनुप्रविष्टस्य चञ्चलता न भवति RājMār. 54.4; हन्तैवमास्तिकपदवीमनुप्रविष्टोऽसि ŚatDū. 151.20; **3A** entered in, i.e. mixed or mingled with यथोदके तोयमनुप्रविष्टं तथात्मरूपो निरुपाधिसंस्थितः PaiṅgU. 425.16 (4.11); अन्योन्यानुप्रविष्टानि सर्वाण्येतानि निर्दिशेत् SuśruS. iii. 1.21; सम्यक् स्निग्धस्विन्नस्य पुनर्नवीभूता दोषाः शोणितमनुप्रविष्टाः सम्यक् प्रच्यवन्ते AṣṭāSaṁ. i. 176.15 (1.36); द्वे अपि सरितावस्यां (नगर्यां) गङ्गामनुप्रविष्टे ViviTīKa. 72.6; **3B** absorbed in, involved or engaged in, associated with (हनुमान्) न त्वेव सीताम् ··· ददर्श ··· भर्तुर्मनः श्रीमदनुप्रविष्टाम् Rāmā. v. 4.21; तथागतः कृतकृत्यः ··· सर्वबुद्धधर्मनयानुप्रविष्टः ··· लोकमवलोक्यैवं चिन्तयति स्म LaliVi. 26.0(2); शान्ता ये कृतस्वस्वव्यापाराः अतीतेऽध्वनि अनुप्रविष्टाः RājMār. 47.6; (रत्याम्) यस्यां स्वात्मापि तद्वासनावत्त्वादनुप्रविष्टः Kāvyānu.(He.) 79.16; आत्मन्यनुप्रविष्टं चित्तं नापेक्षते पुनर्विषयान् PraboSu. 153; याज्ञवल्क्यविजिगीषया तेन सह जल्पकथायाम् ··· प्रवर्तमानेष्वनुप्रविष्टा गार्गी ··· प्राक्पृष्टमेव पृष्टवती ŚivārkaMaDī. i. 419.30 (*on* i. 3.9); **3C** who or which has entered, i. e. joined or adapted सः ··· पथिकसार्थं वैदिशगामिनम् अनुप्रविष्टः Mālavikā. 5.9 (57); अमी स्वामिनं परित्यज्य मच्चक्रमनुप्रविष्टाः Tantrākhyā. 57.3; वामदेव, त्वमपि भगवन्तं गाधिनन्दनमनुप्रविष्टोऽसि AnarghaRā. 1.29(2); कथमनुप्रविष्टः परपक्षम् (अङ्गदः) AdbhuDa. 1.26(10); **3Di** which has entered in, i.e. appeared in (by becoming a part) सकलश्च राजेति शब्दो राज्येऽनुप्रविष्ट इति स यौगिको युक्तः TantrVā. 592.6 (*on* ii. 3.3); शरीरेऽपि समवायिकारणतां पृथिव्यवयवानामेवाचक्ष्महे तदाश्रिततत्वस्यास्य प्रत्यक्षेण ग्रहात्सहकारिकारणत्वानुप्रविष्टभूतान्तरसंबन्धनिबन्धनस्ततः सिद्धः NyāyMañ. ii. 47.19; आत्मतत्त्वं त्रयीशिरोवाक्यमनुप्रविष्टाः । वदन्ति शब्दाः SaṁkṣeŚā. 2.97 (ii. 61.15); 'तया स पूतश्च विभूषितश्च' इत्येकेन दीपस्थानेन दीपनाद्दीपकमत्रानुप्रविष्टम् Loc. 210.8 (*on* 3.37); आक्षेपे इष्टनिषेधेऽनिष्टविधौ चानुपपद्यमानत्वाद्विरुद्धत्वमनुप्रविष्टम् AlaṅkāSa. 121.13; 199.5; अत्र ··· वाक्यमध्ये ··· वाक्यान्तरमनुप्रविष्टमिति वाक्यगर्भितत्वम् PratāYaBhū. 307.7; प्रमाणमनुप्रविष्टस्य शिवे श्रुतस्य सार्वज्ञ्यादेस्तदननुप्रविष्टाद्देवतान्तरे श्रुतात्सार्वज्ञ्यादितः प्रबलत्वेन तत्साम्यापादनायोगात् ŚivārkaMaDī. i. 134.6 (*on* i. 1.2); **3Dii** included in or united with प्रपितामहाय पिण्डः सपिण्डीकरणादूर्ध्वं न दीयते यतस्तेष्वेवानुप्रविष्टः ManuBh. i. 311.30 (*on* 3.238); मध्यं हि पूर्वापरांशसाधारण्यात् कुत्रानुप्रविष्टमिति संदिह्यते ŚrutaPra. iB. 342.21 (*on* i. 2.26); प्रयोगमध्ये ऋत्विगशक्तावनुप्रविष्टस्यापि ऋत्विक्त्वं स्यात् ManvaVi. 206.16 (*on* 2.143); ननु व्यवहारनियमसमयबन्ध एव सत्ताभ्युपगमोऽनुप्रविष्टः ŚatDū. 79.7; व्रीहिसदृशेषु नीवारेष्वनुप्रविष्टा ये व्रीह्यारम्भयोग्यावयवास्त एव ··· उपादीयन्ते ŚivārkaMaDī. ii. 424.27 (*on* iv. 1.1); **3Diii** which is included साधनजातं तेनानुप्रविष्टमेव । यथा शरीरेन्द्रियादिः BrahmSūBh.(Ma.) 26A.8 (*on* ii. 1.21); **3E** entered into, i.e. joined together, interwoven पटादेर्हि तन्त्वाद्यवयवा इतरेतरमनुप्रविष्टा दृश्यन्ते VedāntKa. 377.20 (*on* iii. 2.22); **4** who has entered subsequently or afterwards, who has followed कृष्णस्यानु प्रविष्टास्तु (v.l. अनुप्रविष्टास्तु PW.) बलाद्या यादवास्तथा HariVaṁ. App.I. 29B (416); त्वां चैवानुप्रविष्टोऽहमिमं प्रासादमुत्तमम् MārkP. 21.52; व्याघ्रोऽप्यनुप्रविष्टस्तं जातोऽथ स्वर्गपूरुषः KumāDeC. 5.33; KumāPraPra. 48.26; **5** who has entered into (the mind for winning the confidence) कृतलक्षणद्रव्येषु ··· कर्म कारयेयुः, अनुप्रविष्टान् (v.l. °ष्टाः KANGLE's Ed.) वैकत्र ग्राहयेयुः ArthŚā. ii. 140.4 (4.5); ii. 140.8 (4.5); **6** which has entered into, i.e. is understood अत्र लक्ष्यार्थोपलक्षणतया विभक्तिरनुप्रविष्टा ŚrutaPra. iA. 16.16 (*on* i. 1.1)

**अनुप्रविष्टचरत्व** (anupraviṣṭacara-tva) *n.* the state of being entered, i. e. merged into (single organism) विश्लेषेऽप्यनुसंधानमवगतम् इति वाच्यम् । तत्रापि शिरःकबन्धयोरेकस्मिन् अवयविन्यवयवभावेनानुप्रविष्टचरत्वात् SiddhāLeSaṁ. 331.3.

**अनुप्रविष्टण्यर्थ** (anupraviṣṭa-ṇyartha) *adj.* whose meaning of *ṇic* (causative affix) has entered into (the mind), i.e. is understood (उपपूर्वाद्रमतेरन्तर्भूतण्यर्थात् परस्मैपदं स्यात्) अन्तर्भूतण्यर्थादिति । बुद्ध्यादावनुप्रविष्टण्यर्थादित्यर्थः Prasā. ii. 393.19.

**अनुप्रविष्टता** (anupraviṣṭa-tā) *f.* the state of being that which has pervaded तदैक्षतेत्याद्युक्ताभिध्यानस्य तत्तत्कार्येषु 'तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत्' इत्यनुप्रविष्टतया श्रुतपरमात्मलिङ्गत्वात् स एव सर्वत्रोपादानम् ŚrutaPra. ii. 354.12 (*on* ii. 3.17)

**अनुप्रविष्टत्व** (anupraviṣṭa-tva) *n.* the state of being that which is pervaded by न तत्साधनं स्वतन्त्रं प्रेरणार्थं भगवतानुप्रविष्टत्वात् यथा शरीरेन्द्रियप्राणादिः TattvPrakā. 88B.2 (*on* ii. 1.21)

**अनुप्रविष्टबोध** (anupraviṣṭa-bodha) *m.* knowledge which is included in (the totality of causes) सामग्र्यनुप्रविष्टबोधः ··· क्वचित्प्रत्यक्षे ··· प्रमाणतां प्रतिपद्यते NyāyMañ. i. 14.23.

**अनुप्रवृज्** (anu-pravṛj-) VII. P. to throw or put into (the fire) subsequently तेनोऽ अप्यात्मानं नानुप्रवृणक्ति ŚatBr. I. viii. 3.19; I. ix. 2.17; मनो मे हार्दि यच्छेति तथो होपयष्टात्मानं नानुप्रवृणक्ति ŚatBr. III. viii. 5.5; काम्यमग्निं कुर्वाणो नाहवनीयेऽनुप्रवृञ्ज्यात् HirŚS. xi. 3.13 (26.18)

**अनुप्रवृत्** (anu-pravṛt-) I. Ā. (rarely P.) **1A** to move after, to follow यं कुमार प्रावर्तयो रथं विप्रेभ्यस्परि । तं सामानु प्रावर्तत ṚV. x. 135.4; **1B** (*caus.*) to cause to move ahead, to lead उत्पत्नीमानयन्त्यन्वनाꣳसि प्रवर्तयन्ति TaiS. III. i. 3.1; VI. iii. 2.3; BaudhŚS. i. 195.6; ii. 155.3; ĀpaŚS. xi. 17.1; HirŚS. vii. 8.9 (735.16); VaikhāŚS. 14.15; **1C** to move or roll around तद् (महावीरस्य शिरः) द्यावापृथिवी अनुप्रावर्तत TaiĀ. v. 1.5 (591.11); (*caus.*) to cause to move or roll around द्वौ ··· न तथागतस्य धर्म्यं धर्मचक्रं प्रव[र्तय]तः [न] तमनुप्रवर्तयतः GiMs. iii(3). 54.4 [DBHS.]; **1D** to move along, to behave or act accordingly (कालम्) तं परिवर्तमानमन्योऽनुप्रवर्तते Nir. 13.18 = 14.5 (230.1); इन्द्रियाणां हि यस्मात् चरताम् ··· मनः अनुविधीयते अनुप्रवर्तते GītāBh.(Śaṅ.) 67.5 (*on* 2.67); अधिष्ठितोऽसौ हि महेश्वरेण प्रवर्तते ···। अनुप्रवर्तन्ति महान्त एव चिरस्थिताः स्वे विषये प्रियत्वात् VāyuP. i. 5.19; ManuBh. ii. 215.24 (*on* 8.344); अस्येच्छया जगत्सर्वम् ··· स्वार्थे चानुप्रवर्तते BhaviP. 90B.32 (i. 48.25); (*caus.*) to cause to behave or act accordingly स्वभक्तवश्येन हरिणा स्वानुग्रहशक्तिः प्रायेण तेभ्यो दत्तास्ति ···। तैरनुगृहीते तु जने सोऽपि तमनुप्रवर्तयति GoviBh. 254.10 (*on* iii. 3.51); **2** to proceed in due order (of rites) चातुर्मास्यानाम् ··· वैश्वदेवोऽग्निष्टोमः प्रातःसवनीयान् वैश्वदेवहवींष्यनुप्रवर्तेरन्

KāṭhŚSSaṁkalana 28.25; 29.4; 29.6; 29.8; 29.11; **3A** to continue
to be in motion एवमयं द्वादशाङ्गः प्रतीत्यसमुत्पादः … अनादिकालप्रवृत्तोऽनु-
च्छिन्नोऽनुप्रवर्तते नदीस्रोतवत् ĀryaŚāS. 13.7; **3B** (*caus.*) to cause to
continue (with discussion) प्रासङ्गिकमभिधाय, यत्प्रकृतं तदेवानुप्रवर्तयति BṛĀra-
UBh. 572.16 (*on* iv. 3.22)

**अनुप्रवृत्त** (anu-pravṛtta) *adj.* [*f.* -ā] **1** which has continued, i.e.
is similar अनुप्रवृत्तेति यथाभिन्ना बुद्धिः प्रतीयते।… तथा तत्त्वेन गृह्यते VākyaPa.
3(1).99 (Vṛtti केवलं भिन्नापि सती बुद्धिरनुप्रवृत्ता अनुगता अभिन्ना); **2Ai** which
has been moving or flowing towards नद्यः अन्याश्च यां यां दिशमनुप्रवृत्ताः,
तां तां न व्यभिचरन्ति BṛĀraUBh. 448.7 (*on* iii. 8.9); **2Aii** which
has been moving or flowing continuously गङ्गोर्मिभिर्मन्दमनुप्रवृत्तैर्गच्छन्
पुरस्तादथ तच्छताङ्गः।… गन्धद्विपस्यापजहार शोभाम् Gaṅgāva. 6.26; **2B** which
has reached, i.e. followed त्वां वर्तमानं नरदेवदेहेष्वनुप्रवृत्तोऽयमधर्मपूगः
BhāgP. i. 17.32; (ये भागवताः) ऐश्वर्यमष्टाङ्गमनुप्रवृत्तम्। श्रियं भागवतीं वा स्पृह-
यन्ति भद्रां परस्य मे तेऽश्नुवते तु लोके BhāgP. iii. 25.37 (Śrīdhara अणिमाद्य-
ष्टाङ्गमैश्वर्यमनुप्रवृत्तं भक्तिमनु स्वत एव प्राप्तम्); **2C** who has reached or
attained (a state) तस्मिन्नृपेन्द्रत्वमनुप्रवृत्ते … कुमारपालः प्रवभूव भूपः EI.
ii. 442.15; **3A** who has gone after or pursued पृष्ठत एव परोक्षमनुप्रवृत्तो
लुब्धकः BhāgP. iv. 29.54; **3B** who has proceeded further or set
forth ततोऽप्यनुप्रवृत्तेषु न्यूनं न्यूनतरं श्रुतम्। अस्मद्गुरुषु यादृक्षं तादृग् न मयि निष्प्रभे
PrabhāC. 26.28; **4A** who has followed or obeyed, i.e. is obedient
अनुप्रवृत्तेभ्यः पुत्रेभ्य इमां यथादायं विभज्य … भगवतो नारदस्य पदवीं पुनरेवानुससार
(प्रियव्रतः) BhāgP. v.1.38 (Śrīdhara अनुगतेभ्यः); **4B** who has acted
accordingly, i.e. has followed (प्रकृतिम्) अनुप्रवृत्तस्तु महांस्तदेनां चिरस्थिर-
त्वाद् विषयं श्रितः स्वयम् LiṅgaP. i. 70.83; जानामि …। त्वां राम गूढनिजरूप-
मनुप्रवृत्तो मूढोऽप्यहं भवदनुग्रहतश्चरामि AdhyāRā. vii. 1.63; **4C** who has
already begun to act अनुमन्तानुप्रवृत्तस्य राजाद्यनुमतिमन्तरा हननादिसंपादकः
VīraMi. 920.18 (*on* 3.227)

**अनुप्रवृत्तत्व** (anupravṛtta-tva) *n.* the state of being that which
has continued subsequently नित्यानि होतुरिति गौतमः संघातादावनुप्रवृत्तत्वाद-
च्युतशब्दत्वाच्च ĀśvaŚS. II. i. 1.20 (comm. कर्तव्यतायामिदमप्यभ्यासे कारण-
मस्ति, संघातादावनुप्रवृत्तत्वादिति, आद्यमेवाहरारभ्य प्रवृत्तत्वात्)

**अनुप्रवृत्तधी** (anupravṛtta-dhī) *adj.* whose mind has followed
(Lord Kṛṣṇa) यस्य …। व्रजस्त्रियो दृग्भिरनुप्रवृत्तधियोऽवतस्थुः BhāgP. iii. 2.14.

**अनुप्रवृत्ति** (anu-pravṛtti) *f.* continuous presence or existence
अनुप्रवृत्तिधर्मो वा जातिः स्यात् सर्वजातिषु। व्यावृत्तिधर्मसामान्यं विशेषे जाति-
रिष्यते VākyaPa. 3(1).14; अनुप्रवृत्तिरूपां यां प्रख्यातामाकृतिं विदुः VākyaPa.
3(1).19.

**अनुप्रवृष्** (anu-pravṛṣ-) I.P. to rain continuously in abundance
सहग्रहणं योगविभागार्थं, तिङापि सह यथा स्यात् … अनुप्रावर्षत् KāśiVṛ. *on* ii.
1.4; अनुप्रावर्षत् …। तिङन्तेनात्र समासः Nyās. i. 339.11 (*on* ii. 1.3)

**अनुप्रवेश** (anu-praveśa) *m.* [= *anupraveśana* MW., GaṇPā. 7.6]
**1Ai** entrance or presenting oneself after (by way of surrender)
**ii** act of entering in, entrance, going in, penetration **iii** en-
trance (with criminal intent), tresspass **iv** entering (enemy's
party), infiltration **B** entrance (through mind), absorption **2A**
presence, existence, i.e. pervasion **B** merger (with each other) **C**
inclusion, association, becoming a part of, incorporation **3** entering
after, following **4** taking resort to, use **1Ai** entrance or present-
ing oneself after (by way of surrender) स्तेनोऽनुप्रवेशान्न दुष्यते VāsiDS.
19.38; **1Aii** act of entering in, entrance, going in, penetration
कौन्तेयश्चिन्तयामास …। अनुप्रवेशे राज्ञस्तु वनवासो भवेन्मम MahāBhā. i.
205.17; गुरोरनुप्रवेशो हि नोपघातो यवीयसः MahāBhā. i. 205.27; पितुः
प्रयत्नात्सः (रघुः) …। पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः Raghu-
Va. 3.22; अमङ्गल्यदिनारम्भे सुतृप्तो वपते च यः। क्षेत्रेष्वनुप्रवेशं वै करोत्यन्तोपसङ्गिषु
MārkP. 51.82; पवमानसखः (अग्निः) … चकार विद्युद्व्यपदेशेन घनेष्वनुप्रवेशम्
ŚiśuVa. 20.72; अञ्जनादिसंस्कृतनयनप्रभायाः पृथिव्यादावनुप्रवेशात् तदक्तचक्षुषां
निधिप्रभृतेरुपलम्भः NyāySiA. 195.5; पूर्वपूर्वभूतगुणानामुत्तरोत्तरभूतेष्वनुप्रवेशः
SiddhāBi. 95.2; **1Aiii** entrance (with criminal intent), tresspass
साहसानुप्रवेशकलहविवाहराजनियोगयुक्ताः पूर्वरात्रव्यवहारिणां च रात्रिकृताः (व्यव-
हाराः) सिध्येयुः ArthŚā. ii. 3.1 (3.1); ii. 108.2 (3.19); **1Aiv** entering
(enemy's party), infiltration बलवता विगृहीतस्य तदनुप्रवेशो विदेशगमनं वा
Tantrākhyā. 91.8; PañcT. 3.1(24) (275.5); ŚiśuVa. 9.48; जितस्य सेवा
स्वगता छद्मगा प्रतिबिम्बगा।… प्रतिबिम्बगता यथा — मुखजितश्चन्द्रः कपोलप्रतिबिम्ब-
तयानुप्रवेशं चक्रे KāvyKaVṛ. 132.27 (4.5); **1B** entrance (through
mind), absorption सत्त्वेनानुप्रवेशो हि योऽयं त्वयि कृतो मया MahāBhā. xii.
308.167; नाप्यन्यत्र सिद्धप्रामाण्येऽभ्युपायेऽनधिकारेणास्मिन्ननन्यगतिकतयानुप्रवेशः
NyāyKuA. i. 135.2; राज्ञोऽस्य व्यसनं यस्माद्वारितस्याधिकीभावेत्। तस्मादनुप्रवेशस्य
सिद्ध्यै कालं हराम्यहम् KathāSaSāg. vi. 5.68; **2A** presence, existence,
i.e pervasion हेमपात्रगतं दोर्भ्यामादधानः पयश्चरुम्। अनुप्रवेशादाद्यस्य पुंसस्तेनापि
दुर्वहम् RaghuVa. 10.51; BrahmSūBh.(Śaṅ.) 327.4 (*on* ii. 1.21);
अमृतम् अमृतत्वं मोक्षो न भवेत् अननुप्रविष्टस्य दर्शनासंभवात्। तथा च तदर्थमेव
अनुप्रवेशं दर्शयति — 'रूपं रूपम्' इति SanatBh. 299.10 (*on* 4.11); यदा तु
विकल्पेन तानि वस्तूनि बाढमुल्लिखति तदा पौनःपुन्यविशिष्टसुखतद्धेतूल्लेखनाभिधान-
कारणाभासानुप्रवेशात् … सुखी अहमित्यादिकेन स्थितिः PratyabhiVi. i. 407.2
(*on* i. 8.4); जीवेनात्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि इति परमात्मानु-
प्रवेशात् BrahmSūBh.(Rā.) 173.13 (*on* i. 1.6); VedāntKa. 193.19 (*on*
i. 3.41); अन्तः प्रविष्टः शास्ता … इति नियमनार्थत्वादनुप्रवेशस्य प्रधानस्याचेतनस्यैवं-
रूपोऽनुप्रवेशो न संभवति BrahmSūBh.(Rā.) 364.15 (*on* i. 4.15); अनुगति-
रनुप्रवेशः।… 'अग्निर्वाग्भूत्वा मुखं प्राविशत्' इत्यादिना वागाद्यभिमानित्वेनाग्न्यादी-
नामनुप्रवेशः श्रूयते BrahmSūBh.(Rā.) 406.18 (*on* ii. 1.5); ब्रह्मभावशब्देन
ब्रह्मानुप्रवेश उच्यते। ब्रह्मणस्तत्र भावो ह्यनुप्रवेशः ŚrutaPra. ii. 350.8 (*on* ii.
3.17); आत्मनः शरीरपरिमाणत्वे मूर्तत्वानुषङ्गात् शरीरेऽनुप्रवेशो न स्यात्। मूर्ते
मूर्तस्यानुप्रवेशविरोधात् SyādvāMañ. 9 (107); अनुप्रवेशादेव हि अनन्तविष्व-
क्सेनादेरपि संकर्षणाद्यात्मकत्वमुच्यते NyāySiA. 234.15; यो धूमवानसावग्निमानिति
व्याप्यव्यापकभावोऽपि न स्यात्। विशेष्यांशस्योभयत्रानुप्रवेशात् NyāySu.(Ja.) 7A.5
(*on* i. 1.1); 'अनेन जीवेनात्मना' इति जीवब्रह्मणोश्चानुप्रवेशः AṇuBh. 106.8
(*on* i. 4.9); 111.4 (*on* i. 4.16); ŚivārkaMaDī. i. 567.18 (*on* i. 4.27);
**2B** merger (with each other) तेजसी भास्कराग्नेये प्रकाशोष्णस्वरूपिणी।
परस्परानुप्रवेशादाप्यायेते दिवानिशम् ViṣṇuP. ii. 8.23; यदनयोर्मिश्रत्वं दिवाग्ने-
रनुप्रवेशान्नक्तं चादित्यस्येति केवलेज्या न युक्ता TantrVā. 30.9 (*on* i. 2.12);
VedāntDī. 83.12 (*on* ii. 1.5); तृतीयकक्ष्यामेव भाविकोटिपतितामपि पुरुषार्थसंपत्तिम्
अकालकलितस्वरूपानुप्रवेशेन स्वामीकृताम् अभिमन्यमाने PratyabhiVi. i. 46.1
(*on* i. 1.1) (Bhāsk. निजं स्वरूपम् तत्रानुप्रवेशेन स्वभावबलसिद्धेनावेशेन); तत्र
दिव्यासु अप्सु दिव्यानां तेजसामनुप्रवेशो विस्फुर्जथुर्लिङ्गम् Upask. 241.6 (*on* v.
2.9); यस्य प्रतापानळज़ृ [Read नलन्जृ]भमाणज्वालाजटाले भुवनांतराले परंतप[*:]
[प्र]ापदनुप्रवेषं [Read शं] पत्यर्ति [Read प्रत्यर्थि] पृथ्वीपतिहृद्दरीषु EI. xvi. 349.29;
**2C** inclusion, association, becoming a part of, incorporation इतान्ध-
कारशब्दः शौण्डादिषु पठ्यते। शौण्डादीनामाकृतीकृतत्वात्तत्रास्यानुप्रवेशोऽवगन्तव्यः
Sphuṭā. i. 4.1 (*on* 1.1); i. 11.2 (*on* 1.2); (पदार्थः) पदार्थसंसर्गात्मके
वाक्यार्थे न गुणत्वेन प्रधानत्वेन वानुप्रवेशमर्हति BrahmSi. 23.14; ब्रह्मभावश्च मोक्षः।
तस्मान्न संस्कार्योऽपि मोक्षः।… क्रियाया गन्धमात्रस्याप्यनुप्रवेश इह नोपपद्यते Brahm-
SūBh.(Śaṅ.) 26.2 (*on* i. 1.2); ब्राह्मणकर्तृकस्य ज्योतिष्टोमस्य पयोव्रतता। सत्यपि
क्रत्वर्थत्वे पुरुषप्रधानत्वान्निर्देशस्य पुरुषद्वारेण क्रतावनुप्रवेशः ṬupṬ. 32.18 (*on*
iv. 3.9); यदुक्तं मन्तव्य इति तर्कस्यानुप्रवेशं श्रुतिः श्रावयतीति BrahmSūBh.
(Bhā.) 90.19 (*on* ii. 1.6); यथा चाश्वमेधावभृथस्यान्यत्रानुप्रवेशो न संभवति तथा
प्रदर्शितमेव BālaKrī. ii. 101.22 (*on* 3.239 (?245)); i. 92.13 (*on* 1.96);
न च स्वर्गादिकार्याणां प्रयाजार्थसमानता। अनुप्रवेशः कल्प्येत येन कार्यान्तरं प्रति
BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 409; भावार्थः … आत्मविधिसिद्ध्यर्थमनुप्रवेश-
मप्यकाङ्क्षन् … पुंसोऽधिकारतां प्रतिपादयन् … अन्वयं प्रतिपद्यते ManuBh. i. 464.29
(*on* 5.89); येषां पुनः पदार्थान्वयमुखेनानुप्रवेशोऽभिमतः, तेषाम् … प्रकृतावेव निवेशः
PrakaPañ. 460.28; विश्लिष्टानामल्पत्वादित्युपलक्षणं द्रव्यान्तरपरमाणूनामनुप्रवेशा-
दित्यपि द्रष्टव्यम् Bhām. 488.9 (*on* ii. 3.26); सान्तरत्वादवयविद्रव्याणां
तदविनाशेनाग्नेर्योऽनुप्रवेशः सोऽप्रतिघात इति TātpaṬ.(Vā.) 526.7 (*on* iii.
1.50); विचित्रत्वात् कार्यस्य कारणेनापि विचित्रेण भवितव्यम्। न च तत्स्व-
भावतस्तथा। ततः सहकारिवैचित्र्यानुप्रवेशः NyāyKuA. i. 22.1; वर्णा-
देर्जातिशरीरानुप्रवेशाज्जातिलक्षण एव निरूपणं युक्तं दृश्यते।… जातिर्नाम स्वरसमूह-
मात्रम्। पदसंबन्धाधीनस्तु वस्तुवर्णव्यवहारः AbhinBhā. iv. 79.4 (*on* 29.14);
औष्ठ्यकण्ठ्यादीनामिहानुप्रवेशो भवति (श्रुत्यनुप्रासे) Sara-
iv. 2.23 (*on* 28.2); अन्येषां तु सद्यके। अनुप्रवेशाद् वक्त्राणां वक्त्रैकीकरणं स्मरेत्
Kaṇṭhā. 235.3;
ĪśānŚiPa. i. 14.144; ii. 15.3(10); पूर्वभाविशुभानां हि ज्ञानेनैव कृतार्थता।
प्रारब्धानां तु भोगेन, तज्ज्ञानोत्तरकर्मणाम्। मुक्तावनुप्रवेशः AnuVyā. 61B.11
(*on* 3.4); एकपिण्डता चैकस्यां पिण्डदानक्रियायां दातृत्वेन देवतात्वेन लेपभाक्त्वेन
वानुप्रवेशाद्भवति SmṛtiCan. i. 180.9; ब्रह्मणीव वेदार्थत्वाद्धर्मेऽप्यनुभवापेक्षा-
यामस्या[मन्यस्या]नुप्रवेशो भवतु PrakaVi. 45.17; ग्रन्थनिर्माणे पुरुषान्तराणामन्व-
नुप्रवेशात् ŚrutaPra. ii. 337.25 (*on* ii. 2.42); (अलंकारः) विरोधाभिधो
दशधा।… आक्षेपे विरुद्धत्वादनुप्रवेशेन विरोधगर्भालंकारनिरूपणस्य संप्रति प्रस्तावः
Ekāva. 8.33(1) (276.4); नाटके … शृङ्गारवीररसयोरन्यतरस्य प्राधान्यम्।

अन्येषां रसानामङ्गत्वेनानुप्रवेशः PratāYaBhū. 103.4; स्वर्गकामादौ पत्न्याः सहत्वेनानुप्रवेशेऽपि न द्विवचनापत्तिरेकत्वविरोधो वा TattvCin. iv(2). 796.12; प्रायः पुरुषेण भवितव्यमिति पुरुष एवेत्यभिप्रायश्चेति यथोचितं प्रत्यक्षानुमानादिष्वनुप्रवेशः NyāyPari. 68.5; 262.9; 480.1; 493.4; अनन्तपयोनिधौ पयोबिन्दुसंनिपातवत् संसारिवर्गे पूर्वमुक्तेषु पश्चान्मुक्तानामनुप्रवेशः NyāySiA. 216.5; स्वाध्याययोगयोश्च यथावसरं मात्रया सर्वत्रानुप्रवेशः प्रागेव दर्शितः PāñcRāRa. 158.11; वाक्यान्तरपदानां वाक्यान्तरेऽनुप्रवेशः संकीर्णत्वम् SāhiDa. 412.1; 631.9; आज्ञाक्रये उक्तालाभक्रये च ज्ञात्यादीनामनवकाशः नानुप्रवेशः VyavaNi. 361.5; तत्पदादिवाच्यसार्वज्ञाद्युपलक्षिताभेदबोधने तु सखण्डार्थत्वम्। सार्वज्ञादेः प्रकारत्वेनानुप्रवेशात् Nyāyāmṛ. 483A. 8; 620B.3; गोत्वत्वम् ··· सकलगोसमवेतत्वम्। तथा च गोव्यक्तीनां शक्यतावच्छेदकेऽनुप्रवेशात्तथैव गौरवम् SiddhāMu. 48.12 (*on* 81); (आत्मनि) आनन्दमये ··· दुःखस्यानुप्रवेशो नास्ति ŚivārkaMaDī. i. 122.24 (*on* i. 1.2); एकस्मिन्वाचकेऽनुप्रवेशो वाच्ययोरेवालंकारयोः स्वारसिकः Kuval. 171 (316); धातोर्व्यापारशक्तावेव यत्नस्याप्यनुप्रवेशेन ··· स्वातन्त्र्येण यत्ने शक्तेर्मानाभावात् VaiyāBhū. 41.6 (*on* 7); (कारकान्तराण्यपि तु एककर्तृत्वानुप्रवेशीनि) कर्तृनिष्ठं यत्कर्तृत्वं तत्र अनुप्रवेशः उपकारकत्वेन पश्चात्प्रवेशः एषामस्तीति तादृशानि Bhāsk. ii. 205.17 (*on* ii. 4.20); वर्तिपदार्थस्यान्यपदार्थेऽनुप्रवेशात्प्राधान्यम् LaŚabdeŚe. ii. 94.17; **3** entering after, following तस्य निश्चित्य पातञ्जीं वृत्तिं भूयस्यरित्रजे। अनुप्रवेशं विदधे पदातिर्लक्ककाभिधः RājTa.(Ka.) 8.467; **4** taking resort to, use, cf. **अनुप्रवेशाभाव B** [imitation, MW.]

**अनुप्रवेशक** (anupraveśa-ka) *adj.* **A** penetrating (बोधिसत्त्वः) स्वचित्तवशवर्ती अनाभोगचर्यागतिं गतो विश्वरूपमणिसदृशः सूक्ष्मैः सत्त्वचित्तानुप्रवेशकैर्निर्माणविग्रहैश्चित्तमात्रावधारणतया भूमिक्रमानुसंधौ प्रतिष्ठापयति LaṅkāSū. 2.98(105) (20.6) [DBHS.]; **B** entering into (for nourishment) तेजस्विमण्डले मित्रे त्वां तत्रानुप्रवेशकम्। प्रवर्धमानं पश्यन्तु क्रमेणेन्दुमिव प्रजाः Kapphiṇā. 16.46.

**अनुप्रवेशकर्तृत्व** (anupraveśakartṛ-tva) *n.* the state of being an agent of entrance or pervasion परे तु जीवस्यानुप्रवेशकर्तृत्वम्, नामरूपव्याकरणकर्ता तु परमेश्वर इत्याहुः ŚrutaPra. ii. 405.5 (*on* ii. 4.8)

**अनुप्रवेशकृत** (anupraveśa-kṛta) *adj.* **i** caused by entrance or penetration into पाककाले ज्वलदनलशिखाकलानुप्रवेशकृतविनाशबलादपि शिशिरतरनीरकणनिकरानुप्रवेशकृतनाशप्रसङ्गः NyāyMañ. ii. 12.6; **ii** caused by entrance into, i.e. pervasion स्वात्मनो जीवस्य चात्मतयानुप्रवेशकृतं नामरूपभाक्त्वमित्युक्तं भवति BrahmSūBh.(Rā.) 442.15 (*on* ii. 1.15); अचिद्ब्रह्मणोस्तादात्म्यमनुप्रवेशकृतमस्तु, जीवब्रह्मणोस्तु स्वरूपैक्यकृतमेव स्यात् ŚrutaPra. iB. 60.16 (*on* i. 1.1)

**अनुप्रवेशक्रम** (anupraveśa-krama) *m.* [Inst.] during the process of entrance into (the *bhairavī mudrā*) वह्नेर्विषस्य मध्ये तु चित्तं सुखमयं क्षिपेत्।··· अत्र वह्निः अनुप्रवेशक्रमेण संकोचभूः, विषस्थानं प्रसरयुक्त्या विकासपदम् PratyabhiHṛ. 43.10(18)

**अनुप्रवेशतस्** (anupraveśa-tas) *adv.* because of (the moon's) entrance (into the sun) अनुदर्शमनुप्रवेशतस्तपनाच्छक्तिमवाप तापिनीम्। नियतं हिमदीधितिर्यतः क्षमते तापयितुं वियोगिनीः MadhuVi. 7.49.

**अनुप्रवेशदर्शन** (anupraveśa-darśana) *n.* observation of (a scriptural statement about) the entrance into or pervasion पृथिव्याद्यन्तर्यामितया श्रूयमाणः परमेश्वर एव, सर्वान्तरत्वादितद्धर्मव्यपदेशात्। अथर्वशिरसि च 'सोऽन्तरादन्तरं प्राविशत्' इति परमेश्वरस्यैव सर्वात्मतया अनुप्रवेशदर्शनात् BrahmSūBh.(Śrī.) i. 370.5 (*on* i. 2.19)

**अनुप्रवेशन** (anu-praveśana) *n.* [listed in the *anupravacanādigaṇa*, GaṇPā. 7.6] **A** entrance into or pervasion तद्विषयेणैव परेणात्मशब्देन शरीरादिकोशपरम्परया चान्तरनुप्रवेशनेन सर्वेषामन्तः प्रत्यगात्मानं निरधारयत् BrahmSūBh,(Śaṅ.) 251.9 (*on* i. 4.14); **B** act of causing (someone) to enter into विपिनेषु ··· अक्षद्यूतपक्षियुद्धयात्रोत्सवादिसंकुलेषु बलवदनुप्रवेशनैः अन्यैश्चाभ्युपायैरश्मकेन्द्रयुक्तास्तीक्ष्णगरसदादयः ··· अनन्तवर्मकटकं जर्जरमकुर्वन् DaśKuC. 137.16 [imitation, MW.]

**अनुप्रवेशनियम** (anupraveśa-niyama) *m.* rule of entering into (the mind), i.e. being known एका सा जातिः ··· एकस्यां बुद्धावनुप्रवेशादेवानुवृत्तिं लभते, तथा संस्थानमप्येकस्यां बुद्धावनुप्रवेशनियमादनुवृत्तमिति गीयताम् NyāyKu. 158.6.

**अनुप्रवेशनीय** (anu-praveśanīya) *adj.* [P. v. 1.111] ought to be included न पुनरेते (कारणगुणाः) व्याप्तावनुप्रवेशनीयाः Kāśi. i. 86.9 (*on* 2.39)

**अनुप्रवेशपक्ष** (anupraveśa-pakṣa) *m.* (Vaiśeṣika-) view regarding the entrance वेगवता वह्निद्रव्येण नोदनादभिघाताद् वा ··· द्रव्यविनाश इति, अनुप्रवेशपक्षेऽपि सूक्ष्मविवरपरिकल्पनादवश्यमवयवसंयोगविघटनं घटादेरिति विनाश एव NyāyMañ. ii. 11.23.

**अनुप्रवेशपूर्वक** (anupraveśapūrva-ka) *adj.* preceded by the entrance into, i.e. pervasion अनुप्रवेशश्रवणाभावेऽपि सामान्येनोक्तं नामरूपव्याकरणमनुप्रवेशपूर्वकनामरूपव्याकरणे पर्यवस्यति ŚrutaPra. iB. 76.25 (*on* i. 1.1); iB. 220.13 (*on* i. 1.13)

**अनुप्रवेशपूर्वकत्व** (anupraveśapūrvaka-tva) *n.* the state of being preceded by the entrance into, i.e. pervasion बहु स्यामिति ··· अस्मिन् वाक्येऽपि व्याकरणस्यानुप्रवेशपूर्वकत्वप्रतिपादनाच्च व्याक्रियमाणरूपस्य ब्रह्मविशेषणत्वमवगम्यते ŚrutaPra. iB. 61.15 (*on* i. 1.1); iB. 76.28 (*on* i. 1.1)

**अनुप्रवेशपूर्वकसृष्टि** (anupraveśapūrvaka-sṛṣṭi) *f.* creation preceded by entrance into, i.e. pervasion सृष्ट्यनुप्रवेशयोः पौर्वापर्यनियमोऽपि न विवक्षितः, अनुप्रवेशपूर्वकसृष्टिवचनात् सृष्टिपूर्वकानुप्रवेशवचनाच्च ŚrutaPra. ii. 170.27 (*on* i. 4.27)

**अनुप्रवेशप्रतिपादन** (anupraveśa-pratipādana) *n.* promulgation of the entrance into (अग्निर्वाग्भूत्वा मुखं प्राविशत्, इत्यादिना अचिद्वस्त्वभिमानिदेवतानुगतेश्च) अनुगतेरिति। अनुप्रवेशप्रतिपादनादित्यर्थः ŚivārkaMaDī. ii. 11.10 (*on* ii. 1.5)

**अनुप्रवेशप्रसङ्ग** (anupraveśa-prasaṅga) *m.* undesired occasion of inclusion महावयवारब्धत्वस्यापि व्याप्तावनुप्रवेशप्रसङ्गात् NyāySiA. 192.6.

**अनुप्रवेशभाज्** (anupraveśa-bhāj) *adj.* having entrance into, i.e. transmission (स्त्रियमुद्वहेत्।··· महाकुलात्। स्फीतादपि न संचारिरोगदोषसमन्वितात्) संचारिणः शुक्रशोणितद्वारेणानुप्रवेशभाजो रोगाः कुष्ठापस्मारादयो दोषाश्च VīraMi. 107.21 (*on* 1.52)

**अनुप्रवेशभावभावितत्व** (anupraveśabhāvabhāvita-tva) *n.* the state of being caused by the nature of entering into, i.e. pervasion (तद्व्यपदेशोऽभाक्तस्तद्भावभावित्वात्) 'अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि' इति सर्वस्य वस्तुनो नामरूपविभागाय तत्तदात्मतया ब्रह्मणोऽनुप्रवेशभावभावितत्वात् BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 138.15 (*on* ii. 3.17)

**अनुप्रवेशम्** (anupraveśam) *absolutive* [P. iii. 4.56] having entered into (something) repeatedly आसेव्यविवक्षायां तु मुख्यस्यासेव्यस्य क्रियारूपस्य द्वित्वम्। गेहं गेहमनुप्रवेशमास्ते। गेहमनुप्रवेशमनुप्रवेशमास्ते JaineVyā. 142.14 (*on* ii. 4.41); CāndraVṛ. *on* i. 3.148; विश्यादिभ्यो धातुभ्यो णमुल् प्रत्ययो भवति व्याप्यमाने आसेव्यमाने चार्थे गम्यमाने ··· गेहं गेहमनुप्रवेशमास्ते। आसेवायाम्। गेहमनुप्रवेशमनुप्रवेशमास्ते KāśiVṛ. *on* iii. 4.56; KātanVṛ. *on* iv. 6.39; SiddhāKau. 584B.16 (*on* iii. 4.56); लोको वितपमानेन तप्तस्तेन गृहं गृहम्। अनुप्रवेशं निभृतमध्यास्ते हितकाम्यया RāghPāṇ.(Dha.) 9.23.

**अनुप्रवेशयत्** (anu-praveśayat) *adj.* **i** causing to enter, i.e. infusing (something) into (पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः) सोमः।··· सर्वरसात्मकः सर्वा ओषधीः स्वात्मरसान् अनुप्रवेशयन् पुष्णाति GītāBh.(Śaṅ.) 442.8 (*on* 15.13); **ii** causing to enter into वस्तुतस्तु स कलकलध्वनिः श्रोत्राकाशे अनुप्रविशन् न वर्णान् अनुप्रवेशयन् तथा भवेत् तद्वर्णातिरिक्तस्य कलकलस्यैव भावात् ParāTri. 70.4.

**अनुप्रवेशयुक्ति** (anupraveśa-yukti) *f.* means for entrance into ईश्वरप्रत्यभिज्ञाटीकायामपि श्रीमदुत्पलदेवपादैर्निर्णीतम्, अत्र चानुप्रवेशयुक्तिः ParāTri. 195.5.

**अनुप्रवेशवचन** (anupraveśa-vacana) *n.* statement about the entrance into, i.e. pervasion सृष्ट्यनुप्रवेशयोः पौर्वापर्यनियमोऽपि न विवक्षितः, अनुप्रवेशपूर्वकसृष्टिवचनात् सृष्टिपूर्वकानुप्रवेशवचनाच्च ŚrutaPra. ii. 170.27 (*on* i. 4.27)

**अनुप्रवेशवद्गगनादि** (anupraveśavad-gaganādi) *adj.* space and the like which have (the capacity of) entrance into, i.e. pervasion (अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि) अस्मिन् वाक्ये स्वात्मकजीववाचिपदं दर्शयन्ननुप्रवेशवद्गगनादिव्यावृत्त्यर्थं नियन्तृतयानुप्रवेशं च दर्शयति ŚrutaPra. ii. 254.28 (*on* ii. 1.15)

**अनुप्रवेशविरोध** (anupraveśa-virodha) *m.* contradiction to entrance into, i.e. pervasion आत्मनः शरीरपरिमाणत्वे मूर्तत्वानुषङ्गात् शरीरेऽनुप्रवेशो न स्यात्। मूर्ते मूर्तस्यानुप्रवेशविरोधात् SyādvāMañ. 9(107)

**अनुप्रवेशवैयर्थ्य** (anupraveśa-vaiyarthya) *n.* futility of entrance into, i.e. pervasion न तत्साधनं स्वतन्त्रं प्रेरणार्थं भगवता अनुप्रविष्टत्वात् ··· यः प्राणे तिष्ठन्नित्यादेरीश्वरेणानुप्रविष्टत्वान्न स्वतन्त्रम्। अन्यथानुप्रवेशवैयर्थ्यात् TattvPrakā. 88B.3 (*on* ii. 1.21)

**अनुप्रवेशश्रवण** (anupraveśa-śravaṇa) *n.* scriptural statement about entrance into, i.e. pervasion तदनुप्रविश्य इति अचेतन इव जीवेऽप्यनु-

प्रवेशश्रवणात् ŚrutaPra. iA. 185.28 (*on* i. 1.1); iB. 76.25 (*on* i. 1.1); iB. 201.20 (*on* i. 1.13); अग्निर्वाग् भूत्वा मुखं प्राविशत् … इत्याद्यैतरेयके वागाद्यभिमानितया अग्न्यादीनामनुप्रवेशश्रवणात् GoviBh. 90.10 (*on* ii. 1.5)

**अनुप्रवेशश्रुति** (anupraveśa–śruti) *f.* scriptural statement about entrance into, i.e. pervasion अनुप्रवेशश्रुतिर्विकारभावापत्त्या व्याख्येया Bhām. 483.21 (*on* ii. 3.17); प्रतिज्ञासिद्ध्यौपयिकमनुप्रवेशश्रुतिसिद्धमन्नस्य ब्रह्मात्मकत्वमिहानुषङ्गिकं दर्शितम् ŚrutaPra. iB. 179.32 (*on* i. 1.6)

**अनुप्रवेशसत्त्व** (anupraveśa–sattva) *n.* occurrence, i.e. possibility of the inclusion (as *kartṛ*) एकस्मान्मूलपुरुषात् कन्या तत्कन्या तत्कन्या तत्कन्येत्येवं पञ्चम्यां कन्यायामित्यर्थः ।… चतुर्थीपर्यन्तं तत्कर्तृकतत्क्रियायां येषां तत्त्वेनानुप्रवेशस्तेषां परभागसंतानकर्तृकक्रियायामनुप्रवेशसत्त्वेऽपि पञ्चमीकर्तृकक्रियायां सर्वथा तदभावात् BālamBha. i. 171.30 (*on* 1.52)

**अनुप्रवेशसंबन्ध** (anupraveśa–sambandha) *m.* connection in the form of the entrance into, i.e. pervasion जीवेनेत्यस्य व्याकरणानुप्रवेशसंबन्धाभ्यां संशयमाह VedāntKa. 339.16 (*on* ii. 4.20)

**अनुप्रवेशसंभावना** (anupraveśa–sambhāvanā) *f.* possibility of the entrance or penetration न चास्य (दर्पणस्य) पृष्ठेऽसौ (पर्वतः) भाति … न च मध्ये, निबिडकठिनसप्रतिघस्वभावस्य तत्रानुप्रवेशसंभावनाभावात् PratyabhiVi. ii. 200.2 (*on* ii. 4.19)

**अनुप्रवेशहेतुवैषम्य** (anupraveśahetu–vaiṣamya) *n.* difference between the causes of entrance into, i.e. pervasion (चेतनम् … स्वयं च स्वेच्छयैव जीवान्तरात्मतयानुप्रविश्य) पारतन्त्र्यं स्वातन्त्र्यं चानुप्रवेशहेतुवैषम्यमित्यर्थः ŚrutaPra. iB. 220.26 (*on* i. 1.13)

**अनुप्रवेशानङ्गीकार** (anupraveśānaṅgīkāra) *m.* non-acceptance of inclusion in or connection with क्रत्वर्थतया प्रसक्तानामपगोरणादीनां पुरुषार्थनिषेधे निषेध्यकोटावनुप्रवेशानङ्गीकारे क्रतुनिर्वृत्त्यर्थं ब्राह्मणापगोरणादिषु स्वाच्छन्द्यप्रसङ्गात् PūrvottaVāNaMā. 52.18; यच्चोक्तं सत्तया तु प्रवेशस्याविवाहनिमित्तत्वे प्रवरविकल्पव्यवस्था न स्यादिति । तदपि न। प्रवरेषु सत्तयानुप्रवेशानङ्गीकारात् Vīra-Mi.(Saṁskāra.) 613.10.

**अनुप्रवेशानुपपत्ति** (anupraveśānupapatti) *f.* **A** untenability of the inclusion (of *yāga* as an instrument) in लब्धश्रौतधात्वर्थकरणायां भावनायां यज्ञादीनां करणत्वेनानुप्रवेशानुपपत्तेस्तदपेक्षितकरणोपकारद्वारेण तेषां संबन्धः TattvPradī.(Ci.) 352.4; **B** untenability of entrance into, i.e. pervasion नात्मनः शरीरेऽनुप्रवेशानुपपत्तिर्येन निरात्मकं तत् स्यात् SyādvāMañ. 9(115)

**अनुप्रवेशाभाव** (anupraveśābhāva) *m.* **AI** absence of inclusion (among the heirs) (धनभाक्…। स्वर्यातस्य ह्यपुत्रस्य) मात्रनन्तरं पितामह्या धनग्रहणे प्राप्ते पित्रादीनां भ्रातृसुतपर्यन्तानां बद्धक्रमत्वेन मध्येऽनुप्रवेशाभावात् … तत्सुतानन्तरं पितामही गृह्णातीत्यविरोधः Mitā. 245.1 (*on* 2.136); SmṛtiCan. iv. 692.3; **AII** absence of inclusion (in the meaning of another word) (नद्यन्तं देवदत्तस्य क्षेत्रम्) नद्याः क्षेत्रानवयवत्वादन्यपदार्थेऽनुप्रवेशाभावः Pradī. vi. 157.7 (*on* vii. 2.91); **AIII** absence of inclusion in, i.e. connection with (क्रिया … अन्यथा करणादौ भिन्ने … कथमभिन्ना) अन्यथा–अनुप्रवेशाभावे Bhāsk. ii. 205.18 (*on* ii. 4.20); **B** absence of resorting to, i.e. use तुल्यप्रयोजनयोरितरपरिहारेणैकेनैव कार्यसंपत्तौ युगपदनुप्रवेशाभावेन तुल्यबलत्वेन च विरुद्धयोर्विकल्पः AlaṅkāRa. 51(2)

**अनुप्रवेशावतार** (anupraveśāvatāra) *m.* descent, i.e. incarnation through the entrance into, i.e. pervasion अनुप्रवेशावतारेषु स्वानुप्रविष्टजीवगतप्रकृष्टचेष्टितानामेव स्वचेष्टितत्वम् ŚrutaPra. ii. 213.27 (*on* ii. 1.3)

**अनुप्रवेशावश्यंभाव** (anupraveśāvaśyambhāva) *m.* necessity of the inclusion in अपगोरणादिनिषेधानां पुरुषार्थानां निषेध्यकोटौ क्रत्वर्थानामपि अपगोरणादीनामनुप्रवेशावश्यंभावात् PūrvottaVāNaMā. 52.16.

**अनुप्रवेशासंभव** (anupraveśāsambhava) *m.* **A** impossibility of inclusion in or connection with (यागस्य) लब्धश्रौतधात्वर्थकरणायां भावनायां करणत्वेनानुप्रवेशासंभवात् NyāyMa. 347.5; **B** impossibility of entrance or penetration अनलावयवानामन्तरनुप्रवेशासंभवेन पिठरजठरसंचारिसलिलोल्ललनतण्डुलविक्लेदनयोरसंभवप्रसङ्गात् TattvPradī.(Ci.) 319.6.

**अनुप्रवेशित** (anu–praveśita) *adj.* **AI** caused to enter or go into पश्यन्ति … सिद्धा जीवा दिव्येन चक्षुषा । च्यवन्तं जायमानं च योनिं चानुप्रवेशितम् MahāBhā. xiv. 17.31; **AII** caused to enter into, i.e. to pervade बुद्धान्तात् स्वप्नान्तम् अयमात्मा अनुप्रवेशितः BṛĀraUBh. 594.7 (*on* iv. 3.34); **B** caused to be included or become a part of पितरश्चात्र प्राक्सपिण्डीकृताः पितृवर्गमनुप्रवेशिताः पितामहादय उच्यन्ते ManuBh. i. 311.12 (*on* 3.238); कवेः … मनोज्ञविषयास्वादप्रवृत्तस्य … तन्मनोज्ञवस्तुमध्ये तादृगिदं वस्त्वनुप्रवेशितं यद्बलादेव पुमर्थोपायावगतिं करोति AbhinBhā. i. 4.20 (*on* 1.1); **C** introduced निजबुद्धिकृतं यत्तेन तत्र वैचित्र्यमनुप्रवेशितं न तद्दृष्टप्रतिघातीति दर्शयति AbhinBhā. i. 169.22 (*on* 4.260); येन बहिर्भावेन विशिष्टश्चैत्रोऽनुमातव्यः स पक्षीकृतजीवच्चैत्रधर्मतया गृहाभावस्यात्मलाभाय तत्प्रतीतिवेलायामेवानुप्रवेशितः NyāyRa. 457.13 (*on* 5(7).27)

**अनुप्रवेशित्व** (anupraveśi–tva) *n.* the state of being one who enters into, i.e. pervades न निरध्यक्षस्य जगतो व्याकरणं कथ्यते … अध्यक्षस्य व्याकृतकार्यानुप्रवेशित्वेन समाकर्षात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 254.8 (*on* i. 4.15)

**अनुप्रवेशिन्** (anu–praveśin) *adj.* **A** who enters into (for occupying) मूर्ध्नोऽधि मे वैश्रवणाङ्गिरसोऽनुप्रवेशिनः ।… वि वृहामि वः स्वाहा MantrBr. ii. 5.1; ii. 5.2; **B** which is included in or connected with कारकान्तराण्यपि तु एककर्तृत्वानुप्रवेशीनि PratyabhiVi. ii. 205.4 (*on* ii. 4.20)

**अनुप्रवेशोपलम्भ** (anupraveśopalambha) *m.* ascertainment of the inclusion धर्मान्तराणां (धर्म्यन्तराणां) स्वाश्रयस्य च स्वरूपधर्मबहिर्भावात् … उभयं वेत्यपि विकल्पः किं न विकल्पितः …। यथासंभवं स्वरूपधर्मयोर्भेदत्वस्यानुप्रवेशोपलम्भात् ŚatDū. 91.22.

**अनुप्रवेश्य** (anu–praveśya) *ger.* **A** having caused to enter into उपस्पृष्टोदकं चैनं (पुरुषम्) निवातमागारमनुप्रवेश्य संवेश्य चानुशिष्यात् CaraS. i. 15.16 (1922 Ed.); **B** having caused to enter into, i.e. to pervade ईश्वरः … पञ्चीकरणं कृत्वा तेषु स्वानुप्रविष्टजीववर्गमनुप्रवेश्य तैरेव तत्त्वैः … ब्रह्माण्डमारभ्य … चतुर्मुखं प्रसादात् सृजति NyāySiA. 206.4.

**अनुप्रवेश्यमान** (anu–praveśyamāna) *adj.* being caused to occur (as ancillary) यदि यज्ञोपवीतादीनि क्रतुमनुप्रवेश्यमानानि चोदकप्रयोगवचनाभ्यां न परिगृह्यन्ते निराक्रियन्ते वा ततो विरोधः TantrVā. 118.9 (*on* i. 3.5)

**अनुप्रवेष्टव्य** (anu–praveṣṭavya) *adj.* [*f.* -ā] **AI** ought to be entered into सुमनसा कल्याणाभिव्याहारेणाकुहकेन बन्धुभूतेन भूतानां सुसहायवता वैद्येन विशिखानुप्रवेष्टव्या SuśruS. i. 10.3; **AII** ought to be entered afterwards एकोऽरण्यं विशति मृगयाकौतुकी रामभद्रः।… रामभद्रपरिजनैरप्यनुप्रवेष्टव्योऽयमरण्यभागः JānaPa. 3.15(1); **B** ought to be resorted to कथं पुनः कोटिशतोत्तरा गणनागतिरनुप्रवेष्टव्या LaliVi. 12.22(8); 12.22(28); **C** ought to be entered into (with the heart), i.e. relished नाट्यम् … तथा च गमनीयं यत्नेन स्वरूपतो हृदयेनानुप्रवेष्टव्यम् AbhinBhā. i. 44.26 (*on* 1.119)

**अनुप्रवेष्टुकाम** (anupraveṣṭu–kāma) *adj.* having desire to enter into स राजा … निराकुलमनास्तत्कालं मनःपुरीमनुप्रवेष्टुकामम् … विषयेषु परिभोगलालसं मानसमासञ्जयामास TilaMañ. 17.3.

**अनुप्रवेष्टुम्** (anu–praveṣṭum) *inf.* **A** to get included or to become a part of पयसो दध्नो जन्म, नान्यत इति व्यवस्था, नान्यत्वं सिद्धया व्यवस्थया प्रमित्सितं तल्लक्षणमनुप्रवेष्टुमर्हति BrahmSi. 53.10; न च साभिधेनीष्वनतिदिष्टासु तद्द्वारेण सामदश्यं विकृतीरनुप्रवेष्टुं शक्नोति TantrVā. 1077.24 (*on* iii. 6.9); **B** to enter into स्थिरजीव्याह । देव । अद्याकिंचित्करेणैतदवस्थेन किं मयोपसंगृहीतेन । यत्कारणम् इच्छामि दीप्तं वह्निमनुप्रवेष्टुम् Pañcā. 212.20.

**अनुप्रवोढुम्** (anu–právoḍhum) *inf.* [*but* ánuprá–voḍhum as *adn.*, ṚV. x. 2.3; TaiS. I. i. 14.3; MaiS. iv. 10.2 (iv. 147.9)] to lead to (completion), i.e. to accomplish आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम तदनुप्रवोढुम् AV. xix. 59.3; AV.(P.) xix. 47.6; ŚatBr. XII. iv. 4.1; KauśiSū. 5.12.

**अनुप्रव्यध्** (anu–pravyadh–) IV.P. **A** to throw or put into subsequently अथास्येदं शरीरमेतेष्वेवाग्निषु अनुप्रविध्यन्ति JaimiBr. 1.2; यदि मृन्मयेनापिदध्यात्तृणं काष्ठं वापिधानेऽनुप्रविध्येत् ĀpaŚS. i. 14.4 (comm. क्षिपेदित्यर्थः); HirŚS. i. 3.56 (101.7); VaikhāŚS. 3.8; **B** to pierce into, to penetrate यथा शारीः पूर्वो(त्)पतिता अनुप्रविध्येत् ता नाध्मायात्, तादृक् तत् VādhūŚS. iv. 69.5.

**अनुप्रव्रज्** (anu–pravraj–) I.P. to follow (another) into the ascetic life अलूखं गृहावासं प्रहाय … एकं कर्पासिकं पटपिलोतिकमादाय ये लोके अरहन्तो तेषामुद्दिश्य अनुप्रव्रजेऽहम् MaVastuAva. iii. 50.16; iii. 223.1; शङ्खोऽपि राजा … मैत्रेयं सम्यक्संबुद्धं प्रव्रजितमनुप्रव्रजिष्यति Divyāva. 37.15; अहमेवंनामा तं भगवन्तम् … शाक्याधिराजं प्रव्रजितमनुप्रव्रजामि । गृहस्थलिङ्गं परित्यजामि Sphuṭā. iv. 39.20 (*on* 4.30); (जिनेन्द्रः) यमनुप्राव्रजन् भूरि सहस्राणि महीक्षिताम् ।… स्वामिभक्त्यैव केवलम् MahāP. 1.6; अनुप्राव्राजिषुर्नेमिं सहस्रं वसुधाधिपाः PāṇḍaC. 16.309.

**अनुप्रव्रजन** (anu–pravrajana) *n.* the following (another) into ascetic life स्नेहस्तथैवार्हति कर्तुमेषां श्लाघ्यामनुप्रव्रजनेऽपि बुद्धिम् JātaMā. 120.24 (20.30) [DBHS.]

**अनुप्रव्राजित** (anu–pravrajita) *adj.* **I** who has followed (some-

one) into exile अनुप्रव्रजितो रामम् … धर्मात्मा (लक्ष्मणः) त्यक्त्वा सुखमनुत्तमम् Rāmā. v. 36.44: **II** who has followed (someone) into ascetic life मय्यग्रजे (वैदेहमुनौ) प्रव्रजितेऽजितात्मन् भ्रातृष्वनुप्रव्रजितेषु चास्मान्। ज्ञातींश्च दृष्ट्वा व्रतिनो गृहस्थान् संविन्नवित्तेऽस्ति न वास्ति चेतः Saund. 5.37; ते सप्तापि भ्रातरः … तापसप्रव्रज्यया प्रव्रजिताः। तदनुरक्तहृदयश्चैनान्सहाय एको दासी दासश्चानुप्रव्रजिताः JātaMā. 110.13 (19.7(5)); अनुप्रव्रजितैः कच्छमहाकच्छादिभिर्नृपैः। अनुयातः प्रभुर्मौनी TriṣaŚaPuC. i. 3.93; तं (वरदत्तनृपम्) दीक्षयामास … प्रभुः। अनुप्रव्रजितास्तं च द्वे सहस्रे नरेश्वराः PāṇḍaC. 16.338.

**अनुप्रव्रजितवत्** (anupravrajita-va(n)t) *adj.* who has followed (another) into the ascetic life भिक्षवो बोधिसत्त्वस्य … चत्वारिंशत्सु बुद्धकोटीनियुतशतसहस्रेष्वनुप्रव्रजितवतः … लोकोत्पन्नो नचिरादनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यतीति LaliVi. 2.0(43) [DBHS.]

**अनुप्रव्रजित्वा** (anu-pravrajitvā) *ger.* having followed (another) into the ascetic life काश्यपमनुप्रव्रजित्वा … ज्योतिपालो बोधिसत्त्वो संबुद्धेन अनुशिष्टो MaVastuAva. i. 336.14 [DBHS.]

**अनुप्रव्रज्य** (anu-pravrajya) *ger.* having gone after or followed (ब्राह्मणान्) भुक्तवतोऽनुप्रव्रज्य शेषमनुज्ञाप्योदकुम्भं दर्भमुष्टिं चादाय … त्रीनुदकाञ्जलीन्निनयति HirGS. ii. 12.2 (comm. अनुगतः)

**अनुप्रव्राजित** (anu-pravrājita) *adj.* who has been made to follow (another) into ascetic life अयं श्वेतकेतुर्नाम देवपुत्रो … चत्वारिंशतीहि बुद्धसहस्रेहि अनुप्रव्राजितो MaVastuAva. i. 337.19 [DBHS.]

**अनुप्रशंस्** (anu-praśaṁs-) I.P. to commend or praise subsequently तत्र येऽनुप्रशंसेयुः तानितरस्तं च प्रतिषेधयेत् ArthŚā. i. 63.6 (1.13)

**अनुप्रशमन** (anu-praśamana) *n.* subsequent pacification श्रुत्वा शकुनिना द्यूते निकृत्या निर्जितांश्च तान्। क्रुद्धस्यानुप्रशमनं हरेश्चैव किरीटिना MahāBhā. i. 119*(2)

**अनुप्रशस्त** (anu-praśasta) *adj.* commended or praised subsequently कृतं त्वया (पार्थेन) पारलोक्यं च कार्यं पुण्यं महत्सद्भिरनुप्रशस्तम् MahāBhā. v. 27.12.

**अनुप्रशस्य** (anu-praśasya) *ger.* having commended or praised subsequently स विप्रेन्द्रः …। शीघ्रमस्मान् (द्विजान्) समाहूय गुणतोऽनुप्रशस्य च। उवाच क्षुब्धहृदयो मुनिर्वाक्यं सुनिष्ठुरम् MārkP. 3.32.

**अनुप्रशान्ति** (anu-praśānti) *adj.* having immediate supreme quietude (i.e. liberation) धनं च धर्मैकफलं यतो वै ज्ञानं सविज्ञानमनुप्रशान्ति BhāgP. xi. 5.12 (Śrīdhara अन्वन्तरमेव प्रकृष्टा शान्तिर्निर्वाणलक्षणा यस्य तत्)

**अनुप्रशुच्** (anu-praśuc-) I.P. to grieve or mourn over मैवं शुचो मा रुद देवयानि न त्वादृशी मर्त्यमनुप्रशोचेत् MahāBhā. i. 71.36.

**अनुप्रश्न** (anu-praśná) *m.* **AI** subsequent question or query (regarding what the teacher has previously said) तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः TaiĀ. viii. 6.1 (739.4); TaiU. 2.6 (Śaṅ. शिष्यस्य अनुप्रश्नाः आचार्योक्तिमनु एते प्रश्नाः); **AII** subsequent question or query (regarding what is to be known or understood) त्वद्युक्तोऽयमनुप्रश्नो यथावद्वदतां वर। विदितं वेदितव्यं ते स्थित्यर्थमनुपृच्छसि MahāBhā. iii. 181.9; अनुप्रश्नः संशयो वा नैतत्त्वय्युपपद्यते MahāBhā. iii. 222.10; त्वदुक्तोऽयमनुप्रश्नः कुरूणां कीर्तिवर्धनः MahāBhā. iv. App. I. 19 (15); ViṣṇuDhaP. i. 52.1; क्षत्रधर्मः किल रणे तनुत्यागोऽभिपूजितः।… त्वद्युक्तोऽयमनुप्रश्नो महाराज यथार्हसि MahāBhā. v. 156.8; vi. 16.1; ix. 62.7; तादृशोऽयमनुप्रश्नो यत्र धर्मः सुदुर्वचः। दुष्करः प्रतिसंख्यातुं तर्केणात्र व्यवस्यति MahāBhā. xii. 110.9; xii. 128.7; xiii. 118.5; **B** question (asked about the well-being of the addressee) in due or sequential order (of their castes) कुशलानामयारोग्याणामनुप्रश्नः GautDS. i. 5.37 (comm. ब्राह्मणादिषु त्रिषु वर्णेषु पथ्यादिसंगतेषु कुशलादीनामानुपूर्व्येण प्रश्नः कर्तव्यः) [*anupraśna* is given as a meaning of the following : *evam*, MediK. 200.57; *śaśvat*, MediK. 197.32; *hum*, MediK. 199.56]

**अनुप्रश्नादि** (anupraśnādi) *adj.* question (asked) in due order (about the welfare) etc. संभाषणानुप्रश्नादि सहास्यां चैव कुर्वतः। जायते तुल्यता तस्य तेनैव द्विज वत्सरात् ViṣṇuP. iii. 18.44.

**अनुप्रषिच्** (anu-praṣic-) VI.P. (pass.) to be emitted or poured afterwards यत् प्रत्याहन्ति विषं प्रत्याहन्ति तमनुप्रषिच्यते विषम् AV.(P.) xvi. 135.10.

**अनुप्रष्टव्या** (anu-praṣṭavyā) *adj.* (*f.*) to be questioned (while being approached for sex) दिव्या स्त्री पुत्रकाम्यया। सा त्वया (शंतनुना) नानुयोक्तव्या [v.l. नानुपृ(प्र)ष्टव्या] कासि कस्यासि वाङ्गने MahāBhā. i. 92.21.

**अनुप्रष्टृ** (anu-praṣṭṛ) *adj.* who raises questions, questioner (regarding the matters of *śāstras*) कच्चिद्विनयसंपन्नः कुलपुत्रो बहुश्रुतः। अनसूयुरनुप्रष्टा सत्कृतस्ते पुरोहितः MahāBhā. ii. 5.29 (BhārBhāDī. शास्त्रचर्चाकुशलः)

**अनुप्रसक्त** (anu-prasakta) *adj.* **1A** which is connected in due course प्रसक्तानुप्रसक्तस्तु वतिशेषोऽभिधीयते। उपमानाभिसंबन्धादस्मिन् वतिरुदाहृतः VākyaPa. 3(14). 578 (comm. उपमानवतिरनुषङ्गायातः प्रसक्तः। तस्यानु पश्चात् क्रमायातोऽनुपमानवतिरपि); एवं प्रसक्तमनुप्रसक्तं च (विषयं) परिसमाप्याधुना प्रकृतापराह्णनिर्णयः क्रियते SmṛtiCan. v. 80.16; देवादीनामधिकारनिरूपणं प्रसक्तम्, इतराधिकरणद्वयमनुप्रसक्तम् ŚrutaPra. ii. 84.13 (*on* i. 3.40); **1B** incidental, which is contextually connected (कम्पनात्) अस्यानुप्रसक्तेनापशूद्रविचारेण न संगतिरिति व्यवहितेनोच्यते VedāntKa. 187.15 (*on* i. 3.39); **2** firmly attached, cf. **अनुप्रसक्तहृदया.**

**अनुप्रसक्तहृदया** (anuprasakta-hṛdayā) *adj.* (*f.*) whose mind is firmly attached मम रूपकीर्तिमहरद्भुवि यस्तदनुप्रसक्तहृदयेयमिति ŚiśuVa. 9.63.

**अनुप्रसक्ति** (anu-prasakti) *f.* **A** close connection (with subject-matter) यावानर्थराशिः प्रसक्तानुप्रसक्त्या विचित्रास्वाद आपतितः तावान् मुखसन्धिः AbhinBhā. iii. 23.19 (*on* 19.39); **B** close attachment, cf. **अनुप्रसक्तितस्.**

**अनुप्रसक्तितस्** (anuprasakti-tas) *adv.* due to close attachment श्वशुरद्वयबन्धूनां प्रसक्तानुप्रसक्तितः। विकुर्वते न बहवो राजानस्ते मिलन्ति KathāSaSāg. iii. 5.53.

**अनुप्रसङ्ग** (anu-prasaṅga) *m.* indirect relation with the context यथोक्तपादप्रतिपाद्यादन्येष्वर्थेषु यथोचितं कश्चिदुपोद्घातः … कश्चित्प्रसङ्गपतितः, कश्चिदनुप्रसङ्गपतितः, इत्येवं पादान्तर्भाव उन्नेयः NyāyMāVi. 9.19 (*on* i. 1.0)

**अनुप्रसङ्गतस्** (anuprasaṅga-tas) *adv.* due to indirect relation with the context उपोद्घातापवादाभ्यां प्रसङ्गानुप्रसङ्गतः। तत्तत्पादगतत्वेन विचारान्तरमुन्नयेत् NyāyMāVi. 9.16 (*on* i. 1.0)

**अनुप्रसञ्ज्** (anu-prasañj-) I.P. [P. vi. 4.25] to attach or connect together एतं देवमात्मानमनुप्रसजन्ति यं तथाभिषिञ्चन्ति ŚatBr. IX. iii. 4.12.

**अनुप्रसद्** (anu-prasad-) I.P. [P. vii. 3.78] to become satisfied or to be pleased with consequently चक्षुषा मनसा वाचा कर्मणा च चतुर्विधम्। प्रसादयति लोकं यस्तं लोकोऽनुप्रसीदति MahāBhā. v. 34.23; ŚārṅgaPa. 1394; Subhāṣi. 2696; प्रसादयति यः कृष्णं तं कृष्णोऽनुप्रसीदति MatsyaP. 171.67; (*caus.*) to cause to be pleased, i.e. to gladden हस्तिनामुदकं प्राणाः …। तस्मात्सलिलमेतेषां कामतोऽनुप्रसादयेत् Hastyāyur. 17.10 (1.1) [*caus.* to propitiate, conciliate, APTE]

**अनुप्रसर्पक** (anu-prasarpaka) *adj.* moving after or following sequentially दशपेयेऽनुप्रसृप्तिभ्यः तृतीयं भागं विभज्य दद्यात् अनुप्रसर्पका वक्ष्यन्ते comm. *on* LāṭyāŚS. ix. 1.19; अनुप्रसर्पणीयानां चमसानां दशसंख्यत्वादनुप्रसर्पकाणां पुरुषाणां शतसंख्या निष्पद्यते ŚivārkaMaDī. i. 526.17 (*on* i. 4.11)

**अनुप्रसर्पण** (anu-prasarpaṇa) *n.* act of moving after or following sequentially अन्यः संस्कारस्तेन स एव अनुप्रसर्पणशब्देन लक्ष्यते TantrVā. 1067.2 (*on* iii. 5.52); अनुप्रसर्पणस्य दृष्टार्थत्वावश्यंभावात् अनुप्रसर्पेयुरित्यनेन लक्षणया भक्षणमेव विवक्षितम् MayūMāli. 295.26 (*on* iii. 5.19)

**अनुप्रसर्पणीय** (anu-prasarpaṇīya) *adj.* fit to be followed sequentially अनुप्रसर्पणीयानां चमसानां दशसंख्यत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 526.17 (*on* i. 4.11)

**अनुप्रसर्पत्** (anu-prasarpat) *adj.* moving after or following sequentially दश दशैकैकं चमसमनुप्रसर्पेयुरिति अनुप्रसर्पतां संख्या विधीयते ŚābaBh. 1021.5 (*on* iii. 5.52)

**अनुप्रसर्पिन्** (anuprasarp-in) *adj.* who moves after तेषां (राज्ञाम्) वित्तस्य तृतीयमृत्विग्भ्यो दद्यात्। दशपेयेऽनुप्रसर्पिभ्यस्तृतीयम् DrāhyŚS. xxv. 1.17; अनुप्रसर्पिषु सामान्यात् MīmāSū. iii. 5.52; cf. **अनुप्रसृप्ति.**

**अनुप्रसर्स्राण** (ánu-prasársrāṇa) *adj.* [intens. of *anuprasṛ-*] moving forcefully along प्रसर्स्राणो अनु बर्हिर्वृषा शिशुर्मध्ये युवाजरो विस्रुहा हितः ṚV.v. 44.3 [PW., pw., MW.] (better *adn.*)

**अनुप्रसादित** (anu-prasādita) *adj.* appeased subsequently तमप्यशपत् … महर्षिः। अमुना पुनरनुप्रसादितः … षोडशवर्षपा(रि ? र)णीयमावयोर्वियोगार्णवम् … अकल्पयत् AvantiKa. 189.8.

**अनुप्रसाध्य** (anu-prasādhya) *ger.* having subdued or overcome subsequently प्रवहणकृतकोपान् वाजिनोऽनुप्रसाध्य। रथमधि जलमध्यौ चोदयामास सूतः MahāP. 28.205.

**अनुप्रसारयत्** (anu-prasārayat) *adj.* causing to move forward,

pushing मामनुप्रसारयं स ( v. l °यंस्त्वाम् VIŚVA. ) स पत्तो निमे दिवाम् ।… अक्षी कामेन शुष्यताम् AV.(P.) vi. 6.2 (better *adn.*)

**अनुप्रसीदत्** (anu-prasīdat) *adj.* sitting in the vicinity, i. e. nearing oneself (for the favour of Vaiśvānara Agni) वैश्वानरं वा एतदुद्गातानुप्रसीदन्नेतीत्याहुर्यैद्यज्ञायज्ञीयस्यर्चं संप्रत्याहेति PañcBr. viii. 7.5 ( Sāy. ऋजुनैवाद्गोद्गाता एतदेतेन वैश्वानरमेवानु आनुकूल्येन प्रसीदन् प्रकर्षेण संनिधिं गच्छन्नेव एति )

**अनुप्रसूता** ( anu-prasūtā ) *adj.* (*f.*) brought forth afterwards सृष्टिस्तथैवेयमनुप्रसूता स निर्ममे विश्वमिदं पुराणम् MahāBhā. xiii. 143.7.

**अनुप्रसृ** ( anu-prasṛ- ) I. P., III. P. **1A** (*caus.*) to cause to extend or propogate तनूषु विश्वा भुवना नि येमिरे प्रासारयन्त पुरुध प्रजा अनु ṚV. x. 56.5; **1B** to spread over, to penetrate into तानि ( रश्मिजालानि ) मूर्धानमुपादाय सर्वरोमकूपेष्वनुप्रविश्य अनुप्रसरन्ति स्म GaṇḍVyū. 340.30 [DBHS.]; **2** to set out afterwards ते ( देवाः ) सरमामब्रुवन् सरम इमा नस्त्वं गा अन्विच्छेति । तथेति सा हानुप्रससार JaimiBr. 2.441.

**अनुप्रसृज्** ( anu-prasṛj- ) VI. P. (pass.) to be let out subsequently, to be emitted afterwards यत् प्रत्याहन्ति विषं प्रत्याहन्ति तमनुप्रषिच्यते ( v.l. प्रत्याहर्तुमनु प्रसृज्यते ) विषम् । अस्याप्रियं भ्रातृव्यं हन्ति य एवं वेद AV.(P.) xvi. 135.10 (btter *adn.*)

**अनुप्रसृतबुद्धि** ( anuprasṛta-buddhi ) *adj.* whose intellect has penetrated into किं मया शक्यम् … बोधिसत्त्वानाम् … सर्ववाक्पथनयसागरानुप्रसृतबुद्धीनां चर्या ज्ञातुम् GaṇḍVyū. 284.4; सर्वाध्वसागरानुप्रसृतबुद्धिम् … सुधनः श्रेष्ठिदारको मायादेवीमपश्यत् GaṇḍVyū. 344.24 [DBHS.]

**अनुप्रसृप्** ( anu-prasṛp- ) I. P. **i** to move after or follow sequentially माम् … सदो वै प्रसर्पन्तं पितरोऽनु प्रसर्पन्ति TaiS. III. ii. 4.5 ( better *adn.* ); मास्य चमसमनुप्रसृपतादभिमर्शनं करिष्यामि BaudhŚS. ii. 190.5; दशदशैकैकचमसमनुप्रसर्पन्ति ŚābaBh. 1021.3 (*on* iii. 5.52); TantrVā. 1065.19 (*on* iii. 5.52); (*caus.*) to cause to move after or follow sequentially नित्यान् ( पुरुषान् ) प्रसंख्यायेतराननुप्रसर्पयेयुः ĀśvaŚS. II. iii. 3.19; **ii** to creep or crawl after यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वानु प्रासर्पत् TaiS. V. ii. 8.4.

**अनुप्रसृप्त** ( anu-prásṛpta ) *adj.* who has moved after or followed sequentially अथो यद्दश दशैकैकं चमसमनुप्रसृप्ता भवन्ति तस्माद्देव दशपेयः ŚatBr. V. iv. 5.3; ŚatBr.(K.) VII. iv. 1.3.

**अनुप्रसृप्ति** ( anu-prasṛpti ) *adj.* ( person ) moving after तेषां ( राज्ञाम् ) वित्तस्य तृतीयमृत्विग्भ्यो दद्यात् । दशपेयेऽनुप्रसृप्तिभ्यस्तृतीयम् LāṭyāŚS. ix. 1.19 ( comm. अनुप्रसृप्तिभ्यः … अनुप्रसर्पकाः … तेभ्य एव प्रत्युत्सृजेत् ) [VIŚVA.]; cf. **अनुप्रसर्पिन्.**

**अनुप्रसृप्य** ( anu-prasṛpya ) *ger.* having moved towards अन्तरेण चक्रं चानड्वाहं च दक्षिणामीषामनुप्रसृप्य … सुब्रह्मण्यामाह्वयति त्रिरनिरुक्ताम् JaimiŚS. 3.

**अनुप्रस्कन्द्य** ( anu-praskandya ) *ger.* having encroached or intruded upon यः पुनर्भिक्षुर्जानन् सांघिके विहारे … पश्चाद( ? दा )गत्यानुप्रस्कन्द्यासने निषद्यां शय्यां वा कल्पयेत् … पायन्तिका PrātiSū. 21.19; 23.18; बलेन अनुप्रस्कन्द्य MahāVyu. 281.244; 261.19 [DBHS.]

**अनुप्रस्तॄ** ( anu-prastṝ- ) IX. P. to scatter along or upon यदपरमिव प्रस्तरमनुप्रस्तृणाति GopBr. i. 3.9 (73.8); अङ्गुष्ठेन त्रिरनुप्रस्तृणाति KauśiSū. 48.29.

**अनुप्रस्थ** ( anu-prastha ) *adj.* latitudinal, according to width, following the breadth or latitude, MW.

**अनुप्रस्थम्** ( anuprastham ) *adv.* towards the tableland (of a mountain) अयमनुप्रस्थमचलस्य … आर्द्रवल्लूरशङ्कया रक्तांशुकपताकासु पातितदृष्टिर्लिप्सुरिव चेष्टते सिंहमकरः TilaMañ. 145.8.

**अनुप्रस्था** ( anu-prasthā- ) I.U. **1** to get established subsequently श्रीर्वै विराड् यशोऽन्नाद्यं श्रियमेव तद् विराजं यशस्यन्नाद्ये प्रतिष्ठापयति प्रतिष्ठन्तीरिदं सर्वमनुप्रतिष्ठति GopBr. i. 5.20 (133.7); **2Ai** to proceed after, to follow ते ( बालिशाः ) तस्यैव ( कूवरिणः ) पन्थामनुप्रातिष्ठन् ChāgU. 6.12; **2Aii** to follow in action, to be engaged in सवितारमुद्यन्तं त्रयो लोकाः पश्यन्ति अनूद्यन्ते च । गच्छन्तमपि पश्यन्त्यनुप्रतिष्ठन्ते च KāmSū. 288.18(5.5) ( JayaMa. क्रियासु प्रवर्तन्त इति चरितानुविधानम् ); **2B** to proceed towards (for attacking) कश्चिद् भटः … हतावशेषं बलमाजिघांसन् । अनुप्रतस्थे VarāṅgaC. 18.103; **3** to observe, to follow स शासिता शास्त्रमनुप्रतस्थे कर्माददे कर्मफलप्रदाता Yādavā. 11.29.

**अनुप्रस्थातुम्** (anu-prasthātum) *inf.* to proceed with, i. e. to regard स चेत स्त्रीपुरुषग्राहः कचिद् विद्येत कश्चन । शुभतः केशदन्तादीन्नानुप्रस्थातुमर्हसि Saund.13.43.

**अनुप्रस्थापितात्मन्** ( anuprasthāpitātman ) *adj.* who has sent forth the mind after गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुव्रज्य …। यावदालक्ष्यते केतुः … रथस्य च । अनुप्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपलक्षिताः BhāgP. x. 39.36.

**अनुप्रस्थायिन्** ( anu-prasthāyin ) *adj.* who sets forth after or follows ग्रामे सैन्या न्यविक्षन्त …। अनुप्रस्थायिनोऽभ्यर्णग्रामकेष्वपि दुद्रुवुः RājTa. (Ka.) 8.1878.

**अनुप्रस्थित** ( anu-prasthita ) *adj.* who has set forth after, who has gone after कपिञ्जल आह … अहमपि कौतुकात् तयोरेव पृष्ठतोऽनुगतः ( v.l. अनुप्रस्थितः ) PañcT. 3.47(2) (305.4); अपश्यम् … अनुप्रस्थितेन … तापसीजनेन … अनुगम्यमानमार्गाम् … तरङ्गलेखाम् TilaMañ. 334.8.

**अनुप्रहत** ( anu-prahata ) *adj.* beaten or played upon in harmony दधा( ? ध्वा )न … प्रयाणमङ्गलशङ्खः । तस्य चानुप्रहतझल्लरीपटहपणवादिवाद्यनादानुसृतेन … तिरयता दिगन्तराणि तारगम्भीरेण रणितेन TilaMañ. 132.4.

**अनुप्रहत्य** ( anu-prahatya ) *ger.* having destroyed or struck down अवसितप्रयोजनस्यापि च विषमशैलदुर्गजुषस्त्यक्तात्मनश्च नास्माननुप्रहत्य शत्रोः फलम् AvantiKa. 48.12.

**अनुप्रहरण** (anu-prahárana) *n.* act of throwing or putting (something) into (the fire) afterwards तत्र स काम उपाप्तो योऽनुप्रहरणे AitBr. 6.3(151); तदाहुः । अक्ते निह्नुवीरा३ नक्ता३ इत्यनक्ते हैव निह्नुवीरन्ननुप्रहरण॰ ह्येवाक्तस्य ŚatBr. III. iv. 3.20; ŚatBr.(K.) IV. iv. 3.19; स्रुक्संमार्जनानामनुप्रहरण इति BaudhŚS. iii. 22.11; iii. 30.5; iii. 31.14; शूर्पस्यानुप्रहरण इति BaudhŚS. iii. 72.9; iii. 74.10; आख्यातं पिण्डानामनुप्रहरणम् BaudhŚS. iii. 77.11; iii. 132.7; तन्त्रमग्नेर्हरणम् … वपाश्रपणीनामनुप्रहरणमभिहोमो मार्जनं च ĀpaŚS. xiv. 7.5; HirŚS. ix. 8.37 (975.18); xiii. 1.24 (133.13); KātyŚS. iv. 2.42; VaikhāŚS. 17.10.

**अनुप्रहरणवर्जम्** ( anupraharaṇavarjam ) *adv.* excluding the act of throwing or putting (something) into (the fire) कार्तिक्याः साकमेधा द्व्यहम् ।… बर्हिरनुप्रहरणवर्जं वा KātyŚS. v. 6.5.

**अनुप्रहरत्** ( anu-prahárat ) *adj.* **A** carrying forth (for setting) जातायानुब्रूहीत्याह यदा जायते प्रह्रियमाणायेत्यनुप्रहरन् ŚatBr. III. iv. 1.23; **B** throwing or putting (something) into (the fire) प्रस्तरमनुप्रहरन् पात्र्यामुपादधीत MānŚS. 123.11.

**अनुप्रहार** ( anu-prahāra ) *m.* act of throwing or placing (something) in a horizontal position ( अनुप्रहरेद्यूपा३ इ ) अनुप्रहारः शायनम् … अनुप्रहरेदित्यत्र यूपं यजमान इत्यस्याध्याहारः, किं यूपं यजमानः शाययेदिति विचारार्थः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 2.97 (465.13)

**अनुप्रहारप्रवृत्त** ( anuprahāra-pravṛtta ) *adj.* provoked at each stroke प्रायुध्यत चातिसंरब्धमनुप्रहारप्रवृत्तस्वपक्षमुक्तकण्ठीरवरवं विहंगमद्वयम् DaśKuC. 96.22.

**अनुप्रहारम्** ( anuprahāram ) *adv.* with a single stroke परं खड्गमाकृष्य भ्रमरमनुप्रहारं पातितवान् । तेनैव च प्रहारेण राज्ञो( ऽपि ) शिरश्छिन्नम् Ind. Stu. 3.371.

**अनुप्रहि** ( anu-prahi- ) V. P. **A** to send forth after तमनुप्रहिणोषि किं दृशौ सखि नेमे पुनरागमिष्यतः । ननु चोपदिशाम एव ते प्रथमं तेन वयं प्रतारिताः Gaṅgāva. 7.10; **B** to discharge or hurl at, cf. **अनुप्रहित A.**

**अनुप्रहित** ( anu-prahita ) *adj.* [*f.* -ā] **A** which is discharged or hurled at प्रियैषिणानुप्रहिताः शिवेन … शराः Kirātā. 17.33; **B** who is commissioned विसृष्टः … मेध्योऽश्वः । उपकल्पिताश्च … तस्य रक्षितारः । तेषामधिष्ठाता … चन्द्रकेतुः … अनुप्रहितः UttaRāC. 2.7(3); कथं मिथिलाचरितानि चरितुमनुप्रहिता चिरयति वत्सा शूर्पणखा AnarghaRā. 4.10(1); **Ci** who is sent towards हृदयनाथमनुप्रहितापि किं निजसखी न पथः स्म निवर्त्यते HammīMaKā. 7.50; 3.66; **Cii** which is sent forth पटान्तेन तिरोहितं यद् रत्नम् … न प्रत्ययवाञ्छयेदं पत्ये मयानुप्रहितं हनूमन् Rāgh. 13.68; 15.2.

**अनुप्रहु** ( anu-prahu- ) III. P. (*caus.*) to cause to offer (an oblation) वषट्कृते जुहोति …। विक्षरन्तमभिमन्त्रयते …। अथैनं दिशोऽनुप्रहावयति BhārŚS. xi. 10.15 (*but* KASHIKAR, to make flow out); HirŚS. xxiv. 4.10 (877.14) (comm. दिशः प्रति … अनुप्रहावयति प्रतिदिशं होमं कारयतीत्यर्थः)

**अनुप्रहृ** (anu-prahṛ-) I. P. **1Ai** to throw or put (grass-blades etc.) into (the sacrificial fire) बर्हिरनुप्रहरति शान्त्यै TaiS. II. vi. 5.6; तृणमक्त्वानुप्रहरेत् MaiS. i. 8.7 (i. 126.9); KāṭhS. 6.8 (i. 58.9); KapiKaS. 4.7 (46.10); यत्तृणमुपगृह्णात्यस्मिन्नेवैनं लोके यच्छत्यनुप्रहरति KāṭhS. 25.5 (ii. 108.14); KapiKaS. 39.2 (214.15); न बर्हिरनु प्रहरेत् ।… यदनु प्रहरेत् । यज्ञं विच्छिन्द्यात् TaiBr. II. i. 4.9; (परिशिष्टं द्रव्यम्) तस्मै यदग्नावनुप्रहरेयुः ṢaḍviBr. iii. 1.1; ( प्रस्तरम् ) अथाग्नीदाहानुप्रहरेति ŚatBr. I. viii. 3.19; ŚatBr.(K.) I.

vi. 1.30; ताऽउभावेव परिधीननुप्रहरतः ŚatBr. II. v. 2.44; ŚatBr.(K.) IV. vii. 1.24; BhārŚS. vii. 10.5; KātyŚS. iii. 6.17; v. 9.31; VārāŚS. I. iii. 6.19; प्राग्बर्हिषः प्रस्तरमनुप्रहरति GopBr. i. 3.9 (73.10); अथैनमनुप्रहरेदाहं यज्ञं दधे निर्ऋतेरुपस्थात् ĀśvaŚS. I. i. 12.36; I. iii. 6.21; अनुप्रहरति पलाशानि ŚāṅkhāŚS. iv. 18.5; पिण्डान् … अग्नावनुप्रहरति BaudhŚS. i. 81.19; i. 29.9; i. 150.12; VārāŚS. I. ii. 3.36; शूर्पमग्नावनुप्रहरति BaudhŚS. i. 137.12; मेक्षणम् … मा अनुप्रहार्षीः BaudhŚS. i. 168.12; प्रसेकमग्नावनुप्रहरति BaudhŚS. ii. 56.13; ii. 148.2; iii. 72.9; अश्वमनुप्रहरतात् VādhūŚS. xi. 25.34 (CHAUBEY's Ed.); BhārŚS. iii. 6.8; (शलाकामुष्टिम्) आहवनीय एवैनमनुप्रहरति BhārŚS. xi. 13.8; ĀpaŚS. xv. 13.4; कटमनुप्रहरति ĀpaŚS. xx. 21.7; बर्हिषी अनुप्रहरतः MānŚS. 46.9; 96.19; मेक्षणमग्नावनुप्रहरति VārāŚS. I. ii. 3.13; संमार्गानग्नावनुप्रहरति VārāŚS. I. iii. 2.18; II. ii. 4.6; KātyŚS. vii. 5.19; अग्नीदाहानुप्रहरेति KātyŚS. iii. 6.14; iii. 7.15; अनुप्रहरेति संप्रेष्यति स्वगातनुभ्यः स्वाहेति प्रस्तरस्य तृणमपात्तमाग्नीध्रोऽनुप्रहरति HirŚS. ii. 4.10 (218.8); VaikhāŚS. 7.6; पराग् बृहतीष्वग्निष्टोमसाम परागनुप्रहरतेति NidāSū. 115.18 (7.2); अपिजोऽसि नवजात इति वा यमग्निमनुप्रहरन्ति LāṭyāŚS. ii. 3.2; DrāhyŚS. iv. 3.2; vi. 3.20; (अग्नौ कुशतरुणे) ते अनुप्रहरति KauṣīGS. i. 5.6; तुषान् … पुच्छं चर्म … अग्नावनुप्रहरेत् ĀśvaGS. iv. 9.23; दर्भानद्भिः संस्पृश्याग्नावनुप्रहरति BaudhGS. i. 3.12; i. 4.36; परिस्तरणान्यनुप्रहरेत् KāṭhGS. iv. 7.15; MānGS. ii. 2.29; GobhiGS. i. 8.19; iv. 1.1; (उत्पवने) अभ्युक्ष्यैते अग्नावनुप्रहरेत् DrāhyGS. i. 2.15; ii. 1.26; प्रस्तरमग्नावनुप्रहरति JaimiGS. 1.4 (4.13); 2.1 (26.3); सं बर्हिरक्तमित्यनुप्रहरति KauśiSū. 6.7; **1Aii** to throw or put (something) into (the funeral fire) अत्रैव स्रुवमनुप्रहरति BaudhPiMe. i. 11.8; ĀgniveGS. iii. 6.1 (149.7); अत्रैव दर्वीमनुप्रहरति जघनेन चिताम् BaudhPiMe. i. 11.10; ĀgniveGS. iii. 6.1 (149.8); अत्रैवानुप्रहरति … दृषदुपले शम्याम् BaudhPiMe. i. 16.3; BhārPiMe. i. 10.7; HirPiMe. i. 2.10; **1Aiii** to throw or put (something) on (the pile) अधिज्यं कृत्वा संचितिमचित्वा संशीर्यानुप्रहरेत् ĀśvaGS. iv. 2.22; **1B** to throw or place (in a horizontal position) तिष्ठेद्यूपा३ अनुप्रहरे३त् इत्याहुः AitBr. 6.3(150); अनुप्रहरेत् स्वर्गकामस्य … तमु ह स्मैतं पूर्वेऽन्वेव प्रहरन्ति … तस्मिन् कालेऽनुप्रहरेत् AitBr. 6.3 (151); KauṣīBr. 10.2 (45.21); ŚatBr. III. vii. 1.29; ŚatBr.(K.) IV. iv. 3.19; VādhūŚS. v. 9.43 (CHAUBEY's Ed.); पाशाँश्चात्वालेऽनुप्रहरति VārāŚS. I. vi. 5.8; (तिष्ठेद्यूपा३इ अनुप्रहरेद् यूपा३) अनुप्रहरेत् … शाययेतेत्यर्थः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 2.97 (465.12); **1C** to throw (something) on (the *barhis*) भक्षेषु प्राणभक्षान् भक्षयित्वा बर्हिष्यनुप्रहरेयुः ĀśvaŚS. I. ii. 19.30; **2** to discharge or hurl at भ्रातृव्यान् प्र णुद्य वज्रमनु प्र हरति TaiS. V. iii. 5.2; **3** to carry forth into (for setting up) ते जातं जातमेवानुप्रहरन्ति गृहपतेर्गार्हपत्ये ŚatBr. IV. vi. 8.10; **4** to strike (the *membrum virile*) 'गन्धर्वस्य विश्वावसोर्मुखमसी'त्युपस्थं प्रजनयिष्यमाणोऽभिमृशेत्। 'विष्णुर्योनि'मिति द्वारं विदारयेत्। तां पूषन् शिवतमामेरयस्वे'त्यनुप्रहरेत् Saṁskārakaustubha (V.N. UPADHYAYA's Ed.) 117.7; **4** to carry forth (for setting up), cf. **अनुप्रहृत C**.

**अनुप्रहृत** (anu-práhṛta) *adj.* **Ai** thrown or put into (the fire) afterwards प्रस्तरश्च हि परिधयश्चानुप्रहृता भवन्ति ŚatBr I. viii. 3.25; ŚatBr. (K.) II. viii. 1.23; प्रस्तरस्य तृणमनुप्रहृतम् (आहवनीये) HirŚS. vi. 3.10 (519.22); vi. 4.10 (521.28); VaikhāŚS. 7.6; अनुप्रहृतेषु भस्मान्ते LāṭyāŚS. ii. 11.13 (comm. यदि परिधयः अनुप्रकृ(? हृ)ताः प्रक्षिप्ता अग्नौ भवन्ति तदा); DrāhyŚS. vi 3.19; **Aii** thrown or put into (the funeral fire) अवशेषयेयुर्जुहूं चारणीं च कृष्णाजिने दृषदुपले शम्यामिति। अथ यद्यनुप्रहृतानि स्युर्यस्य चैवैकस्याश्वत्थस्यारणी गृहीत्वाग्निं मथित्वोपसमाधाय … प्रसेकं जुहोति BaudhPiMe. i. 16.2; **B** thrown or placed (in a horizontal position) यूपशकलमेव जुहवामेति तद्धैवैषोऽनुप्रहृतो भविष्यति ŚatBr.(K.) IV. vii. 1.25; **C** carried forth (for setting up) योऽग्निराहवनीये मथित्वानुप्रहृतः ŚāṅkhāŚS. vi. 12.6.

**अनुप्रहृतभाजन** (anuprahṛta-bhājaná) *n.* substitute for what is thrown into (the fire) यदुपर्युपर्यग्निमतिहरति तदेवास्यानुप्रहृतभाजनं भवति तमग्नीधे प्रयच्छति तमग्नीन्निदधाति ŚatBr. III. iv. 3.22; ŚatBr.(K.) IV. iv. 3.19.

**अनुप्रहृत्य** (anu-prahṛ́tya) *adj.* fit to be thrown or put into (the fire) न बर्हिरनु प्र हरेत्।… तस्मान्नानुप्रहृत्यम्। यज्ञस्य संतत्यै TaiBr. II. i. 4.9.

**अनुप्रहृत्य** (anu-prahṛ́tya) *ger.* **A** having thrown or put into (the fire) afterwards तृणम् … तूष्णीमेवानुप्रहृत्य … आत्मानमुपस्पृशति ŚatBr. I. viii. 3.19; I. ix. 2.17; ŚatBr.(K.) II. viii. 1.18; II. viii. 3.14; उभावेवेमौ प्रस्तरावाददाते अनुप्रहृत्य प्रस्तरौ तृणे अपगृह्योपासाते ŚatBr.(K.) I. v. 1.37; यत्रादः परिधीननुप्रहृत्य स्रुचौ संप्रगृह्णाति ŚatBr.(K.) III. ii. 4.3; मेक्षणमनुप्रहृत्य प्राचीनावीती लेखां त्रिरुदकेनोपनयेत् ĀśvaŚS. I. ii. 6.14; ŚāṅkhāŚS. iv. 4.2; आहवनीये सर्वाणि हवींष्यनुप्रहृत्य। संहार्य रोमनखानि प्रेतस्य ŚāṅkaŚS. iv. 14.3; हतं रक्ष इति स्रुवमनुप्रहृत्यावधिष्म रक्ष इत्युपतिष्ठते ĀpaŚS. xviii. 9.18; उद्धवाननुप्रहृत्य … उदङ्कीम् अवजिघ्रेत् MānŚS. 10.2; अथ चेत् स्थालीपाकेषु स्रुच्यग्रं मध्यं स्रुवे मूलमाज्यस्थाल्याम्। ताननुप्रहृत्य … यथोक्तं पर्युक्षणम् ŚāṅkhāGS. i. 9.15; KauṣīGS. i. 5.29; सदर्भे वपाश्रपण्या अग्ना अनुप्रहृत्य KāṭhGS. iv. 11.12; उदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां पुनराहारं त्रिरुत्पूय पवित्रे अनुप्रहृत्य ĀpaGS. i. 1.22; MānGS. i. 11.23; दक्षिणाधपूर्वार्धे हुत्वानुप्रहृत्य दर्वीमथान्नमभिमृशति ĀgniveGS. iii. 1.2 (122.11); **B** having carried forth अग्निं मन्थित्वानुप्रहृत्याभिजुहोति ŚatBr. II. v. 2.19; पूर्वेष्वग्निषूत्तरान् सहारणिकान् … अनुप्रहृत्याग्नयेऽग्निमते अष्टाकपालं निर्वपेत् MānŚS. 176.10.

**अनुप्रह्रियमाण** (anu-prahriyámāṇa) *adj.* **A** being carried forth (for setting up) अग्नये … जातायानुब्रूहीत्यनुप्रह्रियमाणायानुब्रूहि ŚatBr.(K.) IV. iv. 1.15; **B** being thrown or put into (the fire) पुरस्तादपात्तं तृणमनुप्रह्रियमाणमनुमन्त्रयते BhārŚS. iv. 18.4.

**अनुप्राकार** (anu-prākāra) *m.* [Loc.] along or near a wall राजकुलातो निष्क्रम्य अनुप्राकारे कुटि निर्मिता MaVastuAva. iii. 5.20 [DBHS.]

**अनुप्राकारम्** (anuprākāram) *adv.* along the rampart, along or near a wall अन्तरेषु द्विहस्तविष्कम्भं पार्श्वे चतुर्गुणायाममनुप्राकारमष्टहस्तायतं देवपथं कारयेत् ArthŚā. i. 122.5 (2.3); तेन ब्राह्मणेन नगरस्य अनुप्राकारं दरिद्रग्रामे … खण्डघटके दकस्य स्थापितम् MaVastuAva. ii. 429.16; (अहम्) नालीजङ्घसमीकृतसैकतास्पष्टपादन्यासया तमालवीथ्या चानुप्राकारं प्राचा प्रतिधावितः DaśKuC. 142.19.

**अनुप्रागा** (anuprāgā) *f.* name of a celestial woman (daughter of Prāvā) अनवद्यामनुवशा(v.l. अनुप्रागा)मनूनामरुणां प्रियाम्।… इति प्रावा व्यजायत MahāBhā. i. 59.44.

**अनुप्राण्** (anu-prāṇ-) II.P. **Ai** to breathe after प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वानु प्राणन्तु प्रजास्त्वमनुप्राणिहि AV.(P.) xx. 4.6; MaiS. i. 2.5 (i. 14.8); iii. 7.4 (iii. 80.11); KāṭhS. 2.6 (i. 11.17); KapiKaS. 1.19 (14.1); VājaS. 4.25; VājaS.(K.) 4.8; BaudhŚS. i. 171.18; BhārŚS. x. 16.12; ĀpaŚS. x. 24.14; MānŚS. 62.15; KātyŚS. vii. 7.21; HirŚS. vii. 2.46 (634.16); VaikhāŚS. 12.18; (यवम्) तस्मादेते शिशिरा ओषधयोऽनुप्राणन्ति MaiS. iii. 9.3 (iii. 117.6); सूनरि विश्वा त्वा भूतानुप्राणन्तु विश्वा त्वं भूतानुप्राण MaiS. iv. 2.5 (iv. 26.15); मध्यतः प्राणमुत्सृजति तं ततः प्राणन्तं प्रजा अनुप्राणन्ति तस्मादाह प्रजास्त्वानुप्राणन्तु ŚatBr. III. iii. 2.19; आकाशमिव करोति प्रजास्त्वानुप्राणन्तु … उत्सृष्टेन प्राणेनेमाः प्रजा अनुप्राणन्ति ŚatBr.(K.) IV. iii. 2.16; प्राणं देवा अनुप्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये TaiĀ. viii. 3.1 (737.1); TaiU. 2.3; KauṣīBrU. 3.2; अथ वा उपांशुः प्राण एव तं हूयमानमनुप्राण्यात्प्राणं मे पाहि KauṣīBr. 12.4 (54.19); ĀśvaŚS. I. v. 2.1; VaikhāŚS. 15.12; यजमानः पूर्वामाहुतिमनुप्राणिति ŚāṅkhāŚS. ii. 9.7; vi. 8.1; सूर्याय स्वाहेति हुत्वानुप्राणिति BaudhŚS. i. 207.8; ii. 29.5; ĀpaŚS. xvi. 23.2; HirŚS. ii. 1.28 (184.11); xi. 7.29 (57.25); VaikhāŚS. 18.17; उपहवे सप्त मनुष्यगवीर्जपति विश्वा त्वं भूतानुप्राणिहि विश्वा त्वा भूतानुप्राणन्तु HirŚS. vi. 3.2 (516.6); MānŚS. 20.2; **Aii** to breathe on or over तं प्राची दिक्। प्राणेत्यनुप्राणत् … तस्माद् पुत्रं जातमकृत्तनाभिं पञ्च ब्राह्मणान्ब्रूयादित्येनमनुप्राणितेति यद्यु तान्न विन्देदपि स्वयमेवानुपरिक्राममनुप्राण्यात् ŚatBr. XI. viii. 3.6; ŚāṅkhāGS. i. 19.4; जातं कुमारं त्रिरभ्यवान्यानुप्राण्यात् ŚāṅkhāGS. i. 24.2; KauṣīGS. i. 12.4; i. 16.2; प्रतिदिशं पञ्च ब्राह्मणानवस्थाप्य ब्रूयादिममनुप्राणितेति PāraGS. i. 16 10; **B** to breathe along, to be active उत्तमेन प्रणौतीममेव तत्प्राणमुत्सृजते तस्माद्धीमं प्राणं सर्वे प्राणा अनुप्राणन्ति KauṣīBr. 15.3 (67.6); ŚāṅkhāĀ. 5.2 (19.16); अनुप्राणन्ति यं प्राणाः प्राणन्तं सर्वजन्तुषु। अपानन्तमपानन्ति नरदेवमिवानुगाः BhāgP. ii. 10.16; **C** to infuse life, to vivify, cf. **अनुप्राणक** etc.; (pass.) to be infused with life or revived पराजितोऽपि हेतुः केनचिदपरेण विशेषेण पुनरनुप्राण्यत इति पुनरुपदिश्यते ŚābaBh. 1813.16 (*on* x. 1.19); मूलान्तरं निरस्तम् …। तदनुप्राण्यते पश्चात् TantrVā. 84.18 (*on* i. 3.3) [*caus.* to animate, support, feed, help, APTE]

**अनुप्राणक** (anuprāṇa-ka) *adj.* [*f.* -ikā] which infuses life, vivifying, i.e. supporting जीवितभूतो ध्वनिस्तावत्तवाभिमतः…यदि हि तत्काव्यस्यानुप्राणकं तेनाङ्गीकृतम् Loc. 7.21 (*on* 1.1); उत्प्रेक्षायास्तद्भावाध्यारोपरूपाया अनुप्राणकं सादृश्यं यथोपक्रान्तं तथा निर्वाहितम् Loc. 94.14 (*on* 2.21); Kāvyānu. (He.) 26.1; शोभाया अनुप्राणकं यौवनाख्यं जीवितम् SahṛLī. 160.7; मा स्म भूत्सर्वत्र विभावनायामतिशयोक्तिरनुप्राणिका। आहार्याभेदबुद्धिमात्रमेवानुप्राणकम् RasGaṅ. 581.11; संवेदनकलापः प्रमासमूहः तस्यानुप्राणकम् — सत्तादायि अन्तर्मुखं स्वरूपं यस्य तादृशेन, सकलविमर्शरूपेण Bhāsk. ii. 112.19 (*on* ii. 3.9)

**अनुप्राणकता** (anuprāṇaka-tā) *f.* the state of being that which infuses life or vivifies, i.e. which supports ओज इति कथ्यते, तदेव सर्वाङ्गेषु अनुप्राणकतया … वीर्यक्षोभरूपकामानलप्रबोधकं भवति ParāTri. 46.4; अतिशयोक्तिरनुप्राणकतया स्थिता RasGaṅ. 579.6; 620.15.

**अनुप्राणकत्व** (anuprāṇaka-tva) *n.* the state of being that which infuses life or vivifies, i.e. which supports नैमित्तिकप्रतीतावपि निमित्तप्रतीतिरेव प्रधानीभवत्यनुप्राणकत्वेनेति वाच्यव्यङ्ग्ययोः प्राधान्यम् Loc. 43.7 (*on* 1.13); 28.17 (*on* 1.5); 'परिपिञ्जरिता सिताम्बरे'त्यादौ समासोक्त्यादेरनुप्राणकत्वं नाङ्गता AlaṅkāRa. 44(34)

**अनुप्राणत्** (anu-prāṇat) *adj.* breathing after, living मृडतनुरनुप्राणद्विश्वा भुजङ्गमजङ्ग[माभरणं शम्भोः (?)प्रिय]ङ्करणी दृशः। अजनयदमुम् PṛthvīVi. 11.92 (comm. जीवत्)

**अनुप्राणन** (anu-prāṇana) *n.* **i** act of making to breathe after अहं च यथासमयं प्राणायामाद्यनुप्राणनेन युष्मत्सैन्यमनुग्रहीष्यामि PraboCan. 4.4 (68.2) (comm. उज्जीवनेन); **ii** vivifying or supporting factor हृद्यत्वम् … अतिशयोक्त्यानुप्राणने भवति RasGaṅ. 481.10 (comm. पोषणे)

**अनुप्राणम्** (anuprāṇam) *adv.* along with or through breath कल्पान्त इदमादाय शयानेऽम्भस्युदन्वतः। शिशयिषोरनुप्राणं विविशेऽन्तरहं विभोः BhāgP. i. 6.30.

**अनुप्राणयत्** (anu-prāṇayat) *adj.* enlivening or supporting यदा व्यङ्ग्योऽर्थः पुनरपि वाच्यमेवानुप्राणयन्नास्ते तदा तदुपकरणत्वादेव तस्यालंकारता Loc. 35.12 (*on* 1.13)

**अनुप्राणान्ता** (anuprāṇāntā) *adj.* (*f.*) ending with the expression *anuprāṇa* (breathing after) सप्त देवगव्यः … उत्तराः सप्त। तासामनुप्राणान्ताः प्रथमा एह्यन्ता उत्तराः MānŚS. 213.10.

**अनुप्राणित** (anu-prāṇita) *adj.* [*f.* -ā] **1A** revived, supported अतः स एवायं पक्षः दूषणपरिहारेण पुनरनुप्राणितः Kāśi. ii. 91.25 (*on* 5(3).1); अतन्निषेधानुप्राणितोऽहमित्यवमर्शो जातः PratyabhiVi. i. 315.3 (*on* i. 6.5) (Bhāsk. उत्थापितः); ii. 15.2 (*on* ii. 1.4); चिद्रूपस्य तत्त्वम् … 'उपोद्बलितम्' अनुप्राणितम् PratyabhiVi. ii. 256.11 (*on* iii. 2.11); अत्र चापाकर्षणकार्याणां केशाकर्षणादीनां पौर्वापर्यविपर्ययेणानुप्राणितः सहभावः RasGaṅ. 482.1; उत्प्रेक्षानुप्राणितेयमप्रस्तुतप्रशंसा AlaṅkāMañ. 100.28; **1B** restored to life, enlivened समस्तोऽयं व्यवहारः … येन किलायमनुप्राणितः स एक एव भगवान् PratyabhiVi. i. 401.7 (*on* i. 8.1); भूपाः …। तदनुप्राणिताः सर्वे ते ते नानादिगाश्रयाः। आसन्राज्यामिषं प्राप्तुं श्येना इव ससंभ्रमाः RājTa.(Ka.) 1.362; **2** made known, i.e. made the object of knowledge जातिः प्राणप्रदात्री गुण इह तदनुप्राणिते भेदकं(कः) स्यात् TattvMu. 5.112 (Vyākhyā तत्सहितप्रतीतिविषयभूते); *n.* enlivening force, cf. **अनुप्राणितभूत.**

**अनुप्राणितत्व** (anuprāṇita-tva) *n.* the state of being that by which (something) is vivified or supported तन्निमित्तानुप्राणितत्वेनोद्धुरकंधरीकरोत्यात्मानमिति समप्रधानतैव वाच्यव्यङ्ग्ययोः Loc. 43.13 (*on* 1.13)

**अनुप्राणितभूत** (anuprāṇita-bhūta) *adj.* which has become an enlivening force तेषां पृथक् भासमानानामप्याभासानां यो विमर्शोऽनुप्राणितभूतः सः … प्रत्याभासमेव विश्राम्यति PratyabhiVi. ii. 93.3 (*on* ii. 3.3) (Bhāsk. ग्राहकत्वेन सत्तादायकः)

**अनुप्राण्यमानरूपा** (anuprāṇyamāna-rūpā) *adj.* (*f.*) of the nature of being supported, i.e. brought about सचिवनीतिमहिमोपनतया तदङ्गभूतपद्मावतीलाभानुगतयानुप्राण्यमानरूपा … वासवदत्ताधिगतिरेव तत्र (तापसवत्सराजे) फलम् Loc. 151.11 (*on* 3.14); Kāvyānu.(He.) 146.15.

**अनुप्रान्त** (anu-prānta) *m.*, *n.* (given as the meaning of *upānta*) (region) near the border उपान्तं स्यादनुप्रान्ते ŚabdaRaSaK. 139.15.

**अनुप्राप्** (anu-prāp-) v.P. **1** to follow, to imitate मदोदग्राः … लीलाखेलमनुप्रापुर्महोक्षास्तस्य विक्रमम् RaghuVa. 4.22 (comm. अनुचक्रुः); **2A** to attain, to acquire (धाता) न स सिद्धिमनुप्रापत् समाधेः प्रत्यहन्यत JayāS. 1*.28; वृद्धिमनुप्राप पञ्चवर्षसमुद्भवाम्। वैरादिककुमारः BṛKathāK. 12.37; **2B** to arrive at, to reach तत्किमनेन प्रतिहारेण धावितं मार्गमादेशयामि, यथायमचेतयन्नेव वाल्मीकेराश्रममनुप्राप्नोति (रामः) KundaMā. 3.2(5); (*caus.*) **i** to cause to reach, to carry to यद्देवते तद्दैवतं यजेत्तस्मै च भागं कुर्यात्तं च ब्रूयादिममनुप्रापयेति PāraGS. iii. 11.10; **ii** to cause to reach, to drive towards सूतसुतेनानीयमानं सुयोधनानीकमनुप्रापय रथम् PārthPa. 41(2); **3** to reside or exist in, cf. **अनुप्राप्त 2**; **4** to get into, cf. **अनुप्राप्त 4Aii**; **5** to pass into, cf. **अनुप्राप्य** [to get back, MW., APTE; to get by imitating, MW.; to overtake, APTE]

**अनुप्रापण** (anu-prāpaṇa) *n.* attainment, DBHS.; cf. **अनुप्रापणार्थिन्.**

**अनुप्रापणार्थिन्** (anuprāpaṇārthin) *adj.* desirous of attainment, DBHS.

**अनुप्रापित** (anu-prāpita) *adj.* **A** caused to reach संध्यया वरुणदिग्वधूमनुप्रापितः … अंशुमान् RāmC. 2.38; **B** caused to attain or acquire संध्यया … अनुप्रापितः कमपि रागमंशुमान् RāmC. 2.38.

**अनुप्राप्त** (anu-prāpta) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** who or which has attained **ii** which is attained **Bi** who has acquired or obtained **ii** which is acquired or obtained, i.e. received **2** which is residing in or present in **3** which has commenced or set in **4Ai** which has got into **ii** who has come or approached **iii** who or which has come back or returned **iv** who or which has reached or arrived **v** who has come (for refuge) **vi** which has reached, i.e. which is received **vii** which is reached, i.e. placed **Bi** who has met with (a consequence) **ii** which has arisen consequently, which has occurred as a result **Ci** which has reached or permeated along **ii** which has touched, which has reached up to **5** who is led or subjected to, i.e. who has experienced **6** who is engaged in **7** which is connected or construed with **1Ai** who or which has attained प्रणवः … यस्मादुच्चार्यमाण एव … शान्तरूपमोतप्रोतमनुप्राप्तो व्यतिसृष्टश्च तस्मादुच्यते सर्वव्यापी AŚiraU. 4(3); VaṭuU. 315.21; (अलम्बुसः) मर्त्यधर्ममनुप्राप्तः कर्तव्यं नान्वपद्यत MahāBhā. vii. 570*(1); ते तु सेने समासाद्य वेगवत्यौ परस्परम्। एकीभावमनुप्राप्ते नद्याविव समागमे MahāBhā. viii. 35.54; ते ब्रह्मचारिणः …। योगधर्ममनुध्यान्तः (v.l. °नुप्राप्ताः) विहरन्ति स्म HariVaṁ. 16.33; 14.8; ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पूज्योऽसि बहुधा मया Rāmā. i. 17.35; YogVā i. 6.45; Rāmā. ii. 98.34; यावच्च स तत्र प्रयोगमारभते तावदयं षोडशचित्तमनुप्राप्तो भवतीत्यन्तरा न जानाति AbhidhKoBh. 394.1 (*on* 7.6); तेऽमृतत्वमनुप्राप्ता बभ्रोर्देवावृधादपि ViṣṇuP. iv. 13.6; जाते सुते पुनः कृत्वा सोऽश्वमेधं महाक्रतुम्। पुरुषत्वमनुप्राप्तः सुद्युम्नः पार्थिवोऽभवत् MārkP. 111.15; एतां काष्ठामनुप्राप्ताः … प्रजाः BrahmāṇḍP. i. 31.99; ii. 73.123; पृथोर्वैन्यस्य धीमतः। दुहितृत्वमनुप्राप्ता पृथिवी पठ्यते ततः BrahmāṇḍP. i. 37.3; BrahmP. 4.113; PadmP. ii. 28.77; BrahmāṇḍP. iii. 30.83; इरा … स्थावरत्वमनुप्राप्ता हिमवत्यचलोत्तमे NīlaP. 669; योगसिद्धिमनुप्राप्ता ये नराः पुण्यकर्मभिः। भगवानेव तान् सर्वान् निवेशयति सद्मसु ParaS. 18.13; सा … यौवनान्तमनुप्राप्ता BṛKathāŚloSaṁ. 7.8; देवेशः … अदर्शनमनुप्राप्तः BrahmP. 40.111; 224.37; नामश्रवणतो हरेः। भावमन्यमनुप्राप्ता वयम् PadmP. iv. 94.54; देवी प्रकृतिः …। मत्पत्नीत्वमनुप्राप्ता BṛDharmaP. i. 36.150; तारावली च तुरङ्गीरूपमनुप्राप्ता UdaySuKa. 134.5; (परा) तत्तद्रूपमनुप्राप्ता सेवनी नाम शाश्वती LakṣmīT. 32.39; **1Aii** which is attained तादात्म्यगुणसंयोगान्मन्ये रुद्रस्य तेऽधुना। तपःसिद्धिरनुप्राप्ता कालेनाल्पीयसा मुने BrahmāṇḍP. ii. 23.64; GaṇeP. i. 15.23; **1Bi** who has acquired or obtained दिव्यान्भोगाननुप्राप्ता भव MahāBhā. i. 681*(12); i. 195.7; iii. 287.25; नहुषो राजा …। देवराज्यमनुप्राप्तः MahāBhā. v. 16.21; viii. 17.92; xii. 45.18; दृष्ट्वा गर्भमनुप्राप्तां भार्यां स च महानृषिः। उवाच तां सत्यवतीम् MahāBhā. xiii. 4.35; मार्गा बभूवुरस्पष्टास्तृणशष्पचयावृताः। अर्थान्तरमनुप्राप्ताः प्रजडानामिवोक्तयः ViṣṇuP. v. 6.43; कलास्वपि च सर्वासु परं कौशलमनुप्राप्त … भवस्वामी नाम ब्राह्मणः PādaTā. 6.2; दिव्यदेहमनुप्राप्तश्चक्षुश्रोत्रसमन्वितः। जातस्त्वम् GaṇeP. i. 20.52; या चैषोपनिषन्मयीं तनुमनुप्राप्ता व्युदस्य भ्रमम् … तां नौमि देवीं गिरम् CaturCin. iii(1). 2.3; **1Bii** which is acquired or obtained, i.e. received ऐन्द्रमस्त्रं च वार्ष्णेयो योजयामास भारत। विजयाद्यदनुप्राप्तं माधवेन MahāBhā. vi. 78.39; कच्चित् सुखमनुप्राप्तम् MārkP. 8.2; **2** which is residing in or present in सर्वरसा अनुप्राप्ताः पानीयम् Nir. 1.16 (39.13); यावन्तः शास्त्रोपनिबद्धा बाधभेदास्ते सर्वे हृदयमनुप्राप्ताः TantrVā. 879.6 (*on* iii. 3.14); **3** which has commenced or set in तत्र चेदनुप्राप्ते सवने ऋत्विङ् म्रियेत तस्य सगोत्रोऽथ शिष्यो वा तत्कार्यमनुपूरयेत् ŚaṅkhaLiDS. 302; 303; वसोः पत्नी तु गिरिका … न्यवेदयत्। ऋतुकालमनुप्राप्तम् MahāBhā. i. 57.36; ततः प्रावृडनुप्राप्ता मदकामविवर्धिनी Rāmā. ii. 57.10; वर्षारात्रमनुप्राप्तमतिक्रामय राघव Rāmā. iv. 26.22; अहन्यहन्यनुप्राप्ते तौ च नागकुमारकौ। आजग्मतुर्मुदा युक्तौ प्रीत्या सूनोर्महीपतेः MārkP. 20.12; 22.5; पञ्चमे मास्यनुप्राप्ते जितश्वासो नृपात्मजः।… तस्थौ BhāgP. iv. 8.76; युद्धकाले ह्यनुप्राप्ते स्वीयाज्ञापरिपन्थिनाम्। पलायनपराणां च स्वयोधानामुपेक्षिणाम्।… तेषां प्राणान्तिको दण्डो राज्ञा कार्यः NītiPra. 7.60; **4Ai** which has got into तस्य कण्ठमनुप्राप्ते दानवस्यामृते तदा। आख्यातं चन्द्रसूर्याभ्यां सुराणां हितकाम्यया MahāBhā. i. 17.5; iii. 94.13; viii. 42.41; क्षत्रियर्षभौ। आहारार्थं तु संदिष्टौ (v.l. अनुप्राप्तौ) दैवेन गतचेतसौ Rāmā. iii. 66.2; **4Aii** who has come or

approached कश्यपस्य मुनेः पुत्रो विनतायाश्च खेचरः। हर्तुं सोममनुप्राप्तः MahāBhā. i. 26.36; काश्यपः … अनुप्राप्तौ तावुभौ प्रत्यवेदयत् MahāBhā. iii. 183.18; vii. 28.27; तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्यापरं शुभम् Rāmā. i. 74.2; पत्नीं च तमनुप्राप्तां वृद्धामामन्त्र्य सत्कृताम्। सान्त्वयामास धर्मज्ञः Rāmā. ii. 109.7; iv. 38.28; vi. 23.34; इमां भगवतीं लक्ष्मीं जानीहि जनकात्मजाम्। सा भवन्तमनुप्राप्ता मानुषीं तनुमास्थिता Abhiṣe. 6.28; वरदोऽहमनुप्राप्तो वरं वरय ViṣṇuP. i. 12.42; BhaviP. 233B. 18 (i. 156.13); जैमिनिं मां निबोधत। व्यासशिष्यमनुप्राप्तं भवतां दर्शनोत्सुकम् MārkP. 4.9; भैरवाचार्यवचनाद्देवमनुप्राप्तोऽस्मि HarṣaC. 152.13; यः स यक्ष्या वने देव्या वसुमत्या हस्तार्पितो युष्मत्सूनुः सोऽनुप्राप्तः DaśKuC. 85.20; सखे रत्नचूड, दिष्ट्या वर्धसे यदयमनुप्राप्तः।… रामभद्रः AnargharRā. 6.49(7); गृहस्थो वा यतिर्वापि जैनं समयमास्थितः। यथाकालमनुप्राप्तः पूजनीयः सुदृष्टिभिः YaśasCam. ii. 406.24; अनुप्राप्तस्तथा चाश्वो भानुस्तद्रूपवांस्ततः। अश्वं निवारयामासुर्जनस्था मुनिदारकाः BrahmP. 89.32; **4Aiii** who or which has come back or returned सा शक्तिर्हत्वा शत्रून् सहस्रशः। स्कन्दहस्तमनुप्राप्ता दृश्यते देवदानवैः MahāBhā. iii. 221.67; दूतम् …। वनवासादनुप्राप्तं कस्मान्न प्रतिभाषसे Rāmā. ii. 51.25; ii. 66.2; पञ्चभ्यः संस्कृते देहे पञ्चत्वं च पुनर्गते। स्वां स्वां योनिमनुप्राप्ते धीर का परिदेवना Hitopa. 4.74; **4Aiv** who or which has reached or arrived द्वारमनुप्राप्ता द्वारस्थैश्च निवेदिता। अर्जुनस्य…उर्वशी शुभलोचना MahāBhā. iii. App. I. 6(68); गजमध्यमनुप्राप्तः पाण्डवश्च व्यराजत MahāBhā. vi. 98.31; vii. 15.48; x. 1.24; चित्रकूटमनुप्राप्य (v.l. अनुप्राप्ताः) … रममाणा वने त्रयः Rāmā. i. 1.26; iii. 6.10 (v.l.); नगरान्तमनुप्राप्तं बुद्ध्वा पुत्रमथाब्रवीत् Rāmā. ii. 37.13; सोऽहं शासनमाज्ञाय धनदस्य महात्मनः। त्वत्सकाशमनुप्राप्तो निर्विशङ्कः प्रतीच्छ माम् Rāmā. vii. 41.9; SuśruS. ii. 8.3; एकस्मिन् समये भगवान् … येन वैशालीं महानगरीं तेनानुप्राप्तोऽभूत् GiMs. i. 1.5; iii(2). 122.9; इमं देशमनुप्राप्तौ किमर्थं वनगोचरम्। भवन्तौ AhirbuS. 33.57; प्रणिपत्य ततो देवाः …। नाकपृष्ठमनुप्राप्ताः MārkP. 18.37; 21.33; एकदाहमनुप्राप्तः … पातालम् BrahmāṇḍP. ii. 36.4; एषोऽस्मि … भट्टिजीमूतस्य … भवनमनुप्राप्तः PādaTā. 41.4; सुरतसर्वातिथिसंनिवेशं वेशमनुप्राप्ताः PadmPrā. 14.17; तदस्याः सुकृतवशेन महाभागेमां भूमिमनुप्राप्तः … भवान् VāsaDa. 240.6; KathāSaSāg. ii. 4.125; xiv. 4.65; तातोऽम्बा च … देवसकाशमनुप्राप्तौ VeṇīSaṁ. 4.357; 1.252; लक्ष्मणः …। अधोलोकमनुप्राप्तः कृतपापोऽभिमानतः PadmP.(Ra.) 122.20; यावत् … कथा परिसमाप्यते। तावदावामनुप्राप्तावास्थानं भवताम् BṛKathāŚloSaṁ. 20.411; अहम् … इमां नगरीमनुप्राप्तः Hitopa. 2.99(23); यज्ञदत्तशरीरे च तं प्रदेशमनुप्राप्ते … समानः सुखदुःखानुभवो दृश्यते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 489.15 (*on* ii. 3.53); त्वदीयविजयप्रयाणघोषणानुपदमेव सागरोपकण्ठमनुप्राप्तोऽहम् TilaMañ. 130.21; 249.13; सूर्ये त्वस्तमनुप्राप्ते पूजयित्वा करीषिणीम् NīlaP. 399; 1168; सूर्ये मध्यमनुप्राप्ते नरेन्द्रः … सोदकैः कुर्यात्ततः पूजां स्वयंभुवः ViṣṇuDhaP. ii. 100.1; आश्रममनुप्राप्तं महादेवं कृपानिधिम्। धर्मः … तुष्टाव SkandP. iii(1). 3.54; तवान्तिकमनुप्राप्तः प्रसादं कर्तुमर्हसि VāmaP. 58.45; अञ्जनमलीमसैरश्रुभिर्लिप्तं क्षालयितुमिवात्मानमम्भोधिमनुप्राप्ते प्रतापे UdaySuKa. 7.24; 20.11; 112.21; तदाश्रममनुप्राप्तः कालभीरुर्महातपाः ĀdiP. 18.3; (नृपः) वध्यभूमिमनुप्राप्तः MalliC. 7.361; मध्यमलोकस्य नेदीयांसं प्रदेशमनुप्राप्तोऽस्मि PārvPa. 1.8(2); पूर्ववल्मीकमनुप्राप्तेति EI. xvii. 333.18; **4Av** who has come (for refuge) शरणं त्वामनुप्राप्तः पुत्रार्थी द्विजसत्तम Rāmā. i. 331*(6); शरणं त्वामनुप्राप्ताः समस्ता देवतागणाः ViṣṇuP. i. 9.65; **4Avi** which has reached, i.e. which is received तदिदं मामनुप्राप्तं विभीषणवचः शुभम्। यदज्ञानान्मया तस्य न गृहीतं महात्मनः Rāmā. vi. 56.16; **4Avii** which is reached, i.e. placed कोकिलैर्ध्मानयोगतः। मूषाकण्ठमनुप्राप्यै(v.l. °प्ते)रेककोलीसको मतः RasRaSa. 8.34; **4Bi** who has met with or reached (a consequence) पिता मम। जीवितान्तमनुप्राप्तः MahāBhā. i. 110.3; नेदं कृच्छ्रमनुप्राप्तो भवान् स्याद् वसुधाधिप। यद्यहं द्वारकायां स्यां राजन् संनिहितः पुरा MahāBhā. iii. 14.1; तस्मिन्मोहमनुप्राप्ते पुनरेव वृकोदरः।… क्षुरप्रेणाहरत्तदा MahāBhā. ix. 15.42; xiii. 95*(4); दशां कष्टामनुप्राप्तः स पापात्मा नराधमः MārkP. 16.29; देशान्तरगतो विप्रः … देहनाशमनुप्राप्तः ParāSm. 3.12; प्रसन्नसलिलवाहिनीं समुद्रगामिनीं चावलोकयन् संस्मृत्य दण्डकावनवासमेवं वैक्लव्यमनुप्राप्तोऽस्मि KundaMā. 3.11(48); पुरुषभाग्यानामचिन्त्याः खलु व्यापाराः। यदहमीदृशीं दशामनुप्राप्तः Mṛcch. 10.4(3); संस्थिते च पितरि महता शोकेनाभीलमनुप्राप्तः … कतिपयान् दिवसानात्मगृह एवानैषीत् HarṣaC. 66.5; ते … निराहारा जपपरा दिव्यवर्षसहस्रकम्। श्रान्ताः खेदमनुप्राप्ताः GaṇeP. i. 12.24; ममापि मन्दभाग्यायाः पापिन्याः शिवसेवनम्। विफलत्वमनुप्राप्तम् KalkiP. i. 6.3; विश्वंभराभर्ता …। वियोगार्तिमनुप्राप्तः शोक एव परासुताम् PāṇḍaC. 5.307; चतुर्थीं दशामनुप्राप्तांस्तलकर्मणोपचरेत् Hastyāyur. 228.22 (2.29); **4Bii** which has arisen consequently, which has occurred as a result लोभस्य ज्ञाननाशस्य द्रोहस्यात्याहितस्य च।… तत्त्वामिदमनुप्राप्तं तत्कोपाद्वै महात्मनाम्।… फलम् MahāBhā. vii. 39.5; vii. 113.1; xii. 273.42; रामात्क्षयमनुप्राप्तं रक्षसां प्रत्यचोदयत् Rāmā. v. 35.13; VākyaPa. 3(8).10; विद्याधरमहाराजे निहते खरदूषणे। अर्थान्तरमनुप्राप्तं दुरन्तमवधार्यताम् PadmP.(Ra.) 45.85; **4Ci** which has reached or permeated along शीतकाले … शरीरमत्यर्थशीतवातविष्टब्धबद्धगुरुदोषं भवति। तदनुप्राप्तं च भेषजम् … शीतोपहतत्वान्मन्दवीर्यतां गतमयोगाय जायते AṣṭāSaṁ. i. 121.17 (1.23); तत्राहारस्य … क्रमान्मज्जानमनुप्राप्तस्य सारः शुक्रसंज्ञां लभते AṣṭāSaṁ. i. 195.12 (2.1); (रसः) स्थानानि षडनुप्राप्तो वीर्यं समनुलभ्यते Hastyāyur. 452.16 (3.9); 693.20 (4.31); **4Cii** which has touched, which has reached up to अनुवंशमनुप्राप्ता जयन्त्यो यदि मन्दिरे। वित्तायुषोस्तदाल्पत्वमनारोग्यं च जायते SamarāSū. 48.97; **5** who is led or subjected to, i.e. who has experienced कचग्रहमनुप्राप्ता सास्मि कृष्ण वरा सती MahāBhā. iii. 13.108; युद्धस्वेदमनुप्राप्ताः शक्तयः स्युः पिपासिताः BrahmāṇḍP. iii. 20.75; प्रीत्यादिभिरथ तानिह कुर्यान्निजवश्यतामनुप्राप्तान् KandaCū. iii. 5.15; **6** who is engaged in द्वन्द्वयुद्धमनुप्राप्तो दिष्ट्या ते रावणिर्हतः Rāmā. vii. 1.25; **7** which is connected or construed with, cf. **अनुप्राप्तत्व.**

**अनुप्राप्तत्व** (anuprāpta-tva) *n.* the state of being that which is connected or construed with (ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत् …। वैश्यं क्षेमं समागम्य) गोविन्दराजस्तु प्रकरणात्प्रत्यभिवादकस्यैव कुशलादिप्रश्नमाह। तन्न, अभिवादकेन सह समागमस्यानुप्राप्तत्वात् ManvaMu. 61.2 (*on* 2.127)

**अनुप्राप्तवध** (anuprāpta-vadha) *adj.* whose capital punishment is due immediately or imminent यः स्यादनुप्राप्तवधस्तस्यागारं प्रदीपयेत् (राजा) MahāBhā. i. App. I. 81(119) (BhārBhāDī. अनुप्राप्तवधः शीघ्रं हन्तुमिष्टः चौरादिः)

**अनुप्राप्तस्वकार्थ** (anuprāpta-svakārtha) *adj.* who has gradually attained his own goal (बुद्धस्य षष्ट्याकारा वाक्) प्रेमणीयानुप्राप्तस्वकार्थानां प्रेमकरत्वात् MaYānaSū. 80.13 (12.9); निःक्लेशः … अनुप्राप्तस्वकार्थः … श्रमण इत्युच्यते PrasaPa. 143.6.

**अनुप्राप्ति** (anu-prāpti) *f.* subsequent acquisition (of knowledge) (अष्टाशीत्यनुशयाः … तत्प्राप्तयश्च सानुचराः) सानुचरा इति ग्रहणेनानुप्राप्तयस्तल्लक्षणानि च संगृह्यन्ते Sphuṭā. i. 90.13 (*on* 1.40) [getting to, reaching, arriving etc., APTE.]

**अनुप्राप्तिलेखास्मृति** (anuprāptilekhā-smṛti) *f.* name of one of the twenty arts (in the game of dice) (*lit.* remembering the (square of) line of subsequent movement) शास्त्रान्तरे चतुःषष्टिर्मूलकला उक्ताः। तत्र द्यूताश्रया विंशतिः।… तद्यथा … क्षिप्रग्रहणम्, अनुप्राप्तिलेखास्मृतिः JayaMa. 31.23 (*on* 1.3)

**अनुप्राप्तुम्** (anu-prāptum) *inf.* to attain राज्ञां विशां च … यशोऽहमनुप्रापत्सि … अनुप्राप्तुमिच्छामि ChāndoUBh. 550.11 (*on* viii. 14.1)

**अनुप्राप्य** (anu-prāpya) *ger.* **1** having realised तत्क्षेत्रं तज्ज्ञानात् क्षेत्रज्ञमनुप्राप्य निरात्मकम् Nir. 13.16 = 14.3 (229.9); **2A** having attained or obtained अन्येषामिन्द्रियाणां तु कल्पितानामपीश्वरः। तत्तद्रूपमनुप्राप्य ददाति (तत्तदिन्द्रियत्वम्) PāśBraU. 2.14; तत्राश्रुबिन्दवो जाता महारुद्राक्षवृक्षकाः। स्थावरत्वमनुप्राप्य भक्तानुग्रहकारणात् RudraJābāU. 567.13 (1.3); भरद्वाजात्मजाः …। योगधर्ममनुप्राप्य भ्रष्टा दुश्चरितेन HariVaṁ. 14.1; मदंशः …। तत्तद्रूपमनुप्राप्ता (v.l. °प्राप्य) सेवनी नाम शाश्वती।… वैष्णवः शक्तिरूपो मे … अवतिष्ठते LakṣmīT. 32.39; कर्मणा दुष्कृतेनेह स्थानाद्भ्रश्यति स द्विजः। श्रेष्ठं वर्णमनुप्राप्य तस्मादाक्षिप्यते पुनः BrahmP. 223.13; (नरः) मानुषत्वमनुप्राप्य राजा भवति धार्मिकः BhaviP. 144B.16 (i. 93.40); कबन्ध उवाच — पूर्वरूपमनुप्राप्य भार्यामार्गं वदामि ते AdhyāRā. iii. 9.27; (यतयः) हिरण्यगर्भपदवीमनुप्राप्यापवृज्यन्ते Kiraṇā. 90.17; बुधः … ज्योत्स्नयामृतरूपया। स्वतन्त्रत्वमनुप्राप्य न क्वचित्प्रतिहन्यते MālinīT. 13.53; **2B** having obtained again, having recovered रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् Rāmā. i. 1.70; i. 107*(1); **2C** having received तपस्वी …। स तच्छस्त्रमनुप्राप्य …। न विना याति तं खड्गं न्यासरक्षणतत्परः Rāmā. iii. 8.16; (रामः) स तदाज्ञामनुप्राप्य विवेशान्तःपुरं मुदा BrahmāṇḍP. ii. 32.17; (क्रूरो नायकः) एवमाज्ञामनुप्राप्य … यातो नरान्तकम् GaṇeP. ii. 58.22; **3Ai** having reached or arrived राजा … स्वनगरमनुप्राप्य … रमन्नास्ते MahāBhā. iii. 190.20; iv. 871*(11); चित्रकूटमनुप्राप्य … तत्र ते न्यवसन् सुखम् Rāmā. i. 1.26; i. 64.1; iv. 37.15; ब्रह्मापि … प्रयागं तीर्थमुत्तमम्।… अनुप्राप्य न चान्यत्किंचिदर्हति MatsyaP. 109.16; पुण्यस्थानमनुप्राप्य …। सर्वात्मना परं देवमभ्यर्च्य शरणं व्रजेत् ParaS. 11.66; 31.4; तां विलासिनीविलासहंसावतारसरसीमिकानसीमनुप्राप्य … चरमाधिकरणां दशामशिश्रियम् YaśasCam. ii. 226.2; (वणिक्पुत्रः) मर्त्यलोकमनुप्राप्य राजन्यतनयोऽभवत् VāmaP. 79.76; यः करोति सदा राम स्नानं तु सवनद्वयम्। स तु स्वर्गमनुप्राप्य त्रिदशैरपि पूज्यते ViṣṇuDhaP. ii. 88.25; (नराः) संतर्प्य देवदेवेशम् …। सर्वलोकमनुप्राप्य मोदन्ते BṛNāraP. 13.197; अर्चयन्ति महादेवम् …। रुद्रलोकमनुप्राप्य न निवर्तन्ति ते पुनः

LiṅgaP. i. 33.8; PadmP. i. 16.5; SaurP. 34.37; 42.8; AdhyāRā. ii. 8.60; आश्रयं किमनुप्राप्य यस्तु तिष्ठति सू(शू)कलः। अनाश्रये प्रदेशेऽसौ वाहनीयः प्रयत्नतः Mānaso. iv. 4.774; असौ …। उपाश्रयमनुप्राप्यातिष्ठत् परमया मुदा PrabhāC. 99.8; स च रुद्र आदित्याननुप्राप्याबाधत MayūMāli. 38.10 (*on* i. 3.7); **3Aii** having come to or approached जनार्दनः।… धर्मराजमनुज्ञाप्य- (v.l. °प्राप्य) …। प्रययौ स्वां पुरीम् MahāBhā. ii. 22.52; धर्मराट् …। मदन्तिकमनुप्राप्य प्रणम्य शिरसाब्रवीत् BrahmP. 45.59; (अर्जुनम्) रथिनस्तमनुप्राप्य ये बभूवुरपत्रपाः। संत्रस्ता रणमुत्सृज्य तेऽपजग्मुरपत्रपाः KīcaVa. 4.46; न माता न पिता भार्या …। यमान्तिकमनुप्राप्य सुकृतं दुष्कृतं व्रजेत् VetāPañ.(Śi.) 59.4; लोपामुद्रामनुप्राप्य प्रणनाम विदेहजा Rāgh. 7.68; **3B** having got into यस्ते कण्ठमनु प्राप्तो (v.l. °प्राप्य) …। दहेदङ्गारवत्पुत्र तं विद्याद् ब्राह्मणर्षभम् MahāBhā. i. 24.6; (दितिम् इन्द्र उवाच) तदन्तरमनुप्राप्य गर्भं हन्तारमाहवे। भिन्नवानहमेतं ते BrahmāṇḍP. ii. 5.74; स्रवत्येव सदा ज्ञानम् …। छिद्रं छिद्रमनुप्राप्य न चेच्छादयति क्षमा SabhāS. 70; **3C** having met with कर्णमनुप्राप्य न जीवन्ति महारथाः MahāBhā. viii. 40.60; अन्तकमनुप्राप्य जीवन्कश्चिन्न मुच्यते MahāBhā. xi. 11.26; **3D** having passed to वसुधे … त्वं दशरथाच्च्युता। रामहस्तमनुप्राप्य कष्टात्कष्टतरं गता RaghuVa. 15.43.

**अनुप्राप्य** (anu-prāpya) *adj.* which is to be reached or placed कोकिलैर्ध्मानयोगतः। मूषाकण्ठमनुप्राप्यैरेककोलीसको मतः RasRaSa. 8.34.

**अनुप्रायम्** (anuprāyam) *adv.* mostly, as usual न वेद्मि कारणं तस्या (राधिकायाः) भिन्नतायाः …। श्रीलाञ्छितमनुप्रायं क्षणे कोपः क्षणे कृपा ĀdiP. 13.110.

**अनुप्रायाय** (anu-prāyāya) *ger.* having gone away अधि चेदनुप्रायाय मथित्वा तत्रैकान् वसेत् कालातिपाते च दर्शपूर्णमासयोः Atharvaprāyaścitta 5.3 [Viśva.]

**अनुप्रार्थ्** (anu-prārth-) x. Ā. to seek after, DBHS., cf. **अनुप्रार्थयमान.**

**अनुप्रार्थना** (anu-prārthanā) *f.* repeated request अलमनुप्रार्थनयेत्यभिधाय … स्थितवान् (सः) UdaySuKa. 33.24.

**अनुप्रार्थयमान** (anu-prārthayamāna) *adj.* seeking after बोधिवरामनुप्रार्थयमानो … भवेदिमु पुण्यम् GaṇḍVyū. 434.27 [DBHS.]

**अनुप्रास्** (anu-prās-) IV. P. to throw subsequently वपाश्रपणी अनुप्रास्यति … एतें विषूची अनुप्रास्यति MaiS. iii. 10.1 (iii. 131.3); समीच्यौ। वपाश्रपण्यौ कृत्वानुप्रास्यति ŚatBr. III. viii. 2.28; ŚatBr.(K.) IV. viii. 2.21; KātyŚS. vi. 6.27; स्रुचमनुप्रास्यति ŚatBr. IX. iii. 3.14; IX. iii. 4.16-17; सह रशना अनुप्रास्यन्ति दर्भान् वपाश्रपणीः स्वरूंश्च MānŚS. 137.13.

**अनुप्रास** (anu-prāsa) *m.* (rarely *n.*) **1** (Poet.) alliteration, repeated use of a sound or word in a composition (a figure of speech based on words, usually divided into five types, viz. *cheka-*, *vṛtti-*, *śruti-*, *antya-* and *lāṭa-*) अनुप्रासः सयमको रूपकं दीपकोपमे। इति वाचामलंकाराः Kāvyālaṅ.(Bh.) 2.4; KāvyālaṅSāSaṁ. 1.7; शेषः सरूपोऽनुप्रासः KāvyālaṅSū. iv. 1.8 (Vṛtti पदमेकार्थमनेकार्थं च स्थानानियतं तद्विधमक्षरं च शेषः); वक्रोक्तिरनुप्रासो यमकं श्लेषस्तथापरं चित्रम्। शब्दस्यालंकाराः Kāvyālaṅ.(Ru.) 2.13; 2.18; अतिदूरपतित्यागात्तुल्या वृत्ताक्षरश्रुतिः। या सोऽनुप्रास इत्युक्तः AlaṅkāCin. 45.16; शृङ्गारस्याङ्गिनो यत्नादेकरूपानुबन्धवान्। सर्वेष्वेव प्रभेदेषु नानुप्रासः Dhvanyā. 2.14; KāvyMī. 6.13; AgniP. 341.20; स्यादावृत्तिरनुप्रासो वर्णानां पदवाक्ययोः AgniP. 342.1; एकैकस्य तु वर्णस्य विन्यासो यः पुनः पुनः। अर्थगत्या तु संख्यातमनुप्रासं पुरातनैः ViṣṇuDhaP. iii. 14.1; वर्णविन्यासवक्रत्वं चिरन्तनेष्वनुप्रास इति प्रसिद्धम् VakroJī. 30.8; ŚṛṅgāPra. 371.14; SaraKaṇṭhā. 141.10; पदानामनुप्रासाय च्छन्दःपूरणाय चार्थानुगुण्येन रचितत्वादियं पदरचना SaraKaṇṭhā. 183.3; 228.17; Loc. 5.20 (*on* 1.1); वर्णसाम्यमनुप्रासः। स्वरवैसादृश्येऽपि व्यञ्जनसदृशत्वं वर्णसाम्यम्। रसाद्यनुगतः प्रकृष्टो न्यासोऽनुप्रासः KāvyPra. 494.1; AlaṅkāŚe. 10.1(12); KāvyPra. 495.1; यमकानुप्रासयोरिव वृत्तस्यापि शब्दालंकारत्वमुपगतमस्माभिः VyaktiVi. 45.18; श्रुतिवर्णानुप्रासाभ्यां वाग्रसः Kāvyānu.(He.) 237.17; 247.1; 347.10; 348.8; 'कुसुमसौरभलोभ° …' अत्रानुप्रासयमकयोर्विजातीययोः संसृष्टिः AlaṅkāSa. 195.8; Vāgbhaṭā. 4.2; Kuval. 171(196); तुल्यश्रुत्यक्षरावृत्तिरनुप्रासः Vāgbhaṭā. 4.17; छेकभाषितोपलक्षितोऽनुप्रासः छेकानुप्रासः AlaṅkāRa. 3(5); जायन्तेऽद्य यथायथं तु कवयस्ते तत्र संतन्वते येऽनुप्रासकठोरचित्रयमकश्लेषादिशल्कोच्चयम् ŚrīKaC. 2.42 = Subhāṣi. 178; चीनौंजे जो जो लीर्वान्तेऽनुप्रासे पद्धतिः (चगणचतुष्टयं पादान्तेऽनुप्रासे सति पद्धतिः) Chandonu. 3.73; 5.23; षट्पदीषु चाद्यस्य पादस्य द्वितीयेन … चतुर्थस्य पञ्चमेनानुप्रासः ChandaśCū. 6.14(5); अदूरान्तरितावृत्तिरनुप्रासश्छेकवृत्तिलाटभेदेन त्रिधा Kāvyānu.(Vā.) 49.20; छेका विदग्धास्तैः प्रयुक्तोऽयमनुप्रासः (छेकानुप्रासः) Ekāva. 7.3(2) (186.8); उपस्कुर्वन्ति तं सन्तम् (रसम्) … अनुप्रासोपमादयः PratāYaBhū. 337.2; 74.1; अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत् SāhiDa. 474.1; 631.11; अनुप्रासोऽक्षरावृत्तिः स तु वीप्सासकृत्कृतः ŚabdaRa.(Vā.) 3389; अनुप्रासेषु नो कष्टम् (तन्नामको दोषः) यथा — 'महाराष्ट्रेषु नोष्ट्रिणः' इत्यादौ AlaṅkāŚe. 9.2A(1); 10.1; द्वितीयचतुर्थासु वर्ग्याः … नैकट्येन तु प्रतिकूला अपि भवन्ति (माधुर्यस्य) यदि तदायत्तोऽनुप्रासः RasGaṅ. 80.12; AlaṅkāMañ. 240.3; **2** sprinkling चन्द्रलोकादपि परं पदमारोपयन्ति माम्। अमूरमृतबिन्दूनामनुप्रासास्तवोक्तयः Anargha Rā. 7.77; **3** movement अनुप्रासवलनावर्तनाद्यात्मकसुन्दरवैचित्र्यस्यामिश्रणया … न रसाभिव्यक्तिहेतु AbhinBhā. i. 22.16 (*on* 1.45)

**अनुप्रासकल्पना** (anuprāsa-kalpanā) *f.* assumption of (being) *anuprāsa* आरूढं भूयसा यत्तु पदं यमकभूमिकाम्। न युज्यते पुनस्तस्य युक्तानुप्रासकल्पना KāvyālaṅSū. iv. 1.7.

**अनुप्रासजाति** (anuprāsa-jāti) *f.* class or type of *anuprāsa* वर्गत्रयसंपादनार्थं तिस्रोऽनुप्रासजातयो वृत्तय इत्युक्ताः Loc. 5.22 (*on* 1.1); 6.7 (*on* 1.1); वृत्तयस्तावदलंकारान्तर्भूता एव … तासामनुप्रासजातिरूपतयाभ्युपगमात् Ekāva. 1.13(28) (27.3)

**अनुप्रासधी** (anuprāsa-dhī) *f.* consideration as (being) *anuprāsa* शिथिलम् …। अनुप्रासधिया गौडैस्तदिष्टं बन्धगौरवात् Kāvyāda. 1.44.

**अनुप्रासनायक** (anuprāsa-nāyaka) *m.* chief, i. e. prominent among (the types of) *anuprāsas* प्रायेण श्रुत्यनुप्रासस्तेष्वनुप्रासनायकः SaraKaṇṭhā. 229.8.

**अनुप्रासनिचय** (anuprāsa-nicaya) *m.* multitude of *anuprāsas* (मधुररसे) अनुप्रासनिचयान् यमकादींश्च संभवतोऽपि कविर्न निबध्नीयात् RasGaṅ. 89.10.

**अनुप्रासनिर्वहण** (anuprāsa-nirvahaṇa) *n.* accomplishment of *anuprāsa* रेफलकारयोरैक्येन तुल्यश्रुत्या चतुर्ष्वपि पादेष्वनुप्रासनिर्वहणम् SaraKaṇṭhā. 234.19.

**अनुप्रासप्रकर्ष** (anuprāsa-prakarṣa) *m.* excellence of *anuprāsa* 'प्रोज्ज्वलत् … पातु वो नरकेसरी।' अत्र क्रमेणानुप्रासप्रकर्षः पतितः SāhiDa. 404.1.

**अनुप्रासप्रधान** (anuprāsa-pradhāna) *adj.* in which *anuprāsa* is predominant अनुप्रासप्रधानं चेत् खण्डत्रयसमन्वितम्। दन्तीपदान्वितं प्रान्ते तदा दन्ती निगद्यते SaṁgīRa. ii. 333.17 (4.309)

**अनुप्रासप्रिय** (anuprāsa-priya) *adj.* fond of *anuprāsa* अनुप्रासप्रियैस्त्वपभ्रंशः कृतः KāvyālaṅSū. v. 2.88.

**अनुप्रासभाव** (anuprāsa-bhāva) *m.* nature of *anuprāsa* 'अत्रान्तरे … सह सौविदल्लैः।' सोऽयमीषदमसृणोऽनुप्रासभावो न गुणः। ओजःप्रकार एवायम् Kāvyānu.(He.) 238.13.

**अनुप्रासभास्** (anuprāsa-bhās) *f.* beauty or glory of *anuprāsa* प्रथमचरमयोर्वा शब्दयोर्वर्णसख्ये विलसति चरमेऽनुप्रासभासां विलासः NaiṣC. 13.54.

**अनुप्रासभेद** (anuprāsa-bheda) *m.* type of *anuprāsa* अनुप्रासानामेव … तिस्रोऽनुप्रासजातयो वृत्तय इत्युक्ताः। वर्तन्तेऽनुप्रासभेदाः Loc. 5.22 (*on* 1.1)

**अनुप्रासमहिमपरतन्त्रा** (anuprāsamahima-paratantrā) *adj.* (*f.*) dependent upon the profusion of *anuprāsa* बहुतरसमासयुक्ता सुमहाप्राणाक्षरा च गौडीया। रीतिरनुप्रासमहिमपरतन्त्रा स्तोकवाक्या च SāhiDa. 467.12.

**अनुप्रासमात्र** (anuprāsa-mātra) *n.* mere *anuprāsa* नापि काव्यशोभाकरणं रसान्तरादनुप्रासमात्राद्वा तथाभावात् KāvyPra. 449.3.

**अनुप्रासयुक्तोक्ति** (anuprāsayuktokti) *f.* statement which contains *anuprāsa* वादेऽनुप्रासयुक्तोक्तिः स्वोत्कर्षः परगर्हणा। कुलशास्त्रादिसंप्रश्नः स्वशाखाध्ययनप्रथा KāvyKaVṛ. 20.2 (1.4); 20.4 (1.4)

**अनुप्रासरसिकता** (anuprāsarasika-tā) *f.* the state of being an appreciator of *anuprāsa* अनुप्रासरसिकतया प्रेङ्खदिति लाक्षणिकः … प्रयोगः कविना कृतोऽपि न ध्वन्यमानरूपसुन्दरप्रयोजनांशपर्यवसायी Loc. 121.19 (*on* 2.33)

**अनुप्रासलाटीयादिसंग्रह** (anuprāsalāṭīyādi-saṅgraha) *m.* inclusion of alliteration based on the repetition of words in different applications, i. e. *lāṭānuprāsa* etc. (यमकं पादादिषु विकल्पितम्) पादे आदिग्रहणं तदा मध्यान्तादिषु विकल्पितवचनान्नास्त्यपि स्थापननियमोऽनुप्रासलाटीयादिसंग्रहाय AbhinBhā. ii. 326.25 (*on* 16.59)

**अनुप्रासलेश** (anuprāsa-leśa) *m.* bit of *anuprāsa* उपमादिवियुक्तापि राजते काव्यपद्धतिः। यद्यनुप्रासलेशोऽपि हन्त तत्र निवेश्यते SaraKaṇṭhā. 265.5.

**अनुप्रासवत्** (anuprāsa-va(n)t) *adj.* possessed of *anuprāsa* सा प्रवृत्तिरौड्रमागधी।… तया यदवशंवदीकृतः समासवदनुप्रासवद्योगवृत्तिपरम्परागर्भं जगाद सा गौडीया रीतिः KāvyMī. 8.14.

**अनुप्रासविन्यास** (anuprāsa-vinyāsa) *m.* arrangement of *anuprāsa* व्यवहितः … द्वितीयो व्यस्तोऽपरः समस्तः …। सोऽपि द्विधा प्रतिपादमन्ताद्योर्गर्भ इवानुप्रासविन्यासात् SaraKaṇṭhā. 261.4; 261.13.

**अनुप्रासविन्यासतस्** (anuprāsavinyāsa-tas) *adv.* due to the arrangement of *anuprāsa* (वर्णावृत्तिप्रयोगेषु) तेषु स्थाने स्थानेऽनुप्रासविन्यासतः स्तबकवान् (वर्णानुप्रासः) SaraKaṇṭhā. 243.18.

**अनुप्रासविशेषविषयत्व** (anuprāsaviśeṣaviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of a particular type of *anuprāsa* न ह्यर्थभेदे शब्दसाम्येऽपि कश्चिद् दोषः।… तदभेदे तु दुष्टैव। अन्यत्र तात्पर्यभेदात्। तच्च भूषणमेव न दूषणम्। तस्यानुप्रासविशेषविषयत्वेनेष्टत्वात् VyaktiVi. 69.17.

**अनुप्रासवृत्तपरिपूरण** (anuprāsavṛtta-paripūraṇa) *n.* filling up of *anuprāsa* and metre मधुपृषत्पिङ्गाः पयोबिन्दवः … पृषत्पदप्रयोगोऽत्रातिरिच्यमानोऽनुप्रासवृत्तपरिपूरणायैव पर्यवस्यति VyaktiVi. 96.7.

**अनुप्रासवृत्ति** (anuprāsa-vṛtti) *f.* style of composition containing *anuprāsa*, alliterative style नागरिकया ह्युपरमते अनुप्रासवृत्तिः शृङ्गारादौ विश्राम्यति Loc. 232.15 (*on* 3.48)

**अनुप्रासव्यसनिता** (anuprāsavyasani-tā) *f.* the state of being excessively devoted to, i. e. full of *anuprāsa* 'मूर्धविकलामस्त्रेण तेने तनु'-मिति युक्तः पाठः। अनेनानुप्रासव्यसनिता काव्यस्य परिपुष्यत्येव VyaktiVi. 77.1.

**अनुप्रासश्लेषोपाय** (anuprāsaśleṣopāya) *m.* means of *anuprāsa* and *śleṣa* (pun) अनुप्रासश्लेषोपायाः पूर्वोक्ता एव KāvyKaVṛ. 85.7 (3.4)

**अनुप्रासादि** (anuprāsādi) *adj. anuprāsa* etc. तत्र च शब्दगताश्चारुत्वहेतवोऽनुप्रासादयः प्रसिद्धा एव Dhvanyā. 17.1 (*on* 1.1); 106.2 (*on* 1.13); काचित्तादृशी विच्छित्तिरस्माभिर्दृष्टा या नानुप्रासादौ … अन्तर्भवेत् Loc. 8.11 (*on* 1.1); 121.17 (*on* 2.33); कष्टत्वादिगाढत्वाद्यनुप्रासादयः … शब्दार्थगतत्वेन व्यवस्थाप्यन्ते KāvyPra. 518.2; दुःश्रवत्वमपि वृत्तस्य शब्दानौचित्यमेव तस्याप्यनुप्रासादेरिव रसानुगुण्येन प्रवृत्तेरिष्टत्वात् VyaktiVi. 87.13; अनुप्रासादीनामपि रसादिपरत्वेन … अर्थालंकारत्वप्रसङ्गः SāhiDa. 491.7; 496.13; ये … रसचर्वणायामेव सुसुखं गोचरीकर्तुं शक्याः, न तेषामनुप्रासादीनां त्यागो युक्तः RasGaṅ. 90.2; तादृशजनकतावच्छेदकत्वं वर्ततेऽनुप्रासादावुपमादौ चेति लक्षणसमन्वयः AlaṅkāMañ. 241.1.

**अनुप्रासादिविशिष्ट** (anuprāsādi-viśiṣṭa) *adj.* distinguished by *anuprāsa* etc. अनुप्रासादिविशिष्टशब्दज्ञाने … सत्यात्मनि चमत्कारोदयाद्विषयितासंबन्धावच्छिन्नचमत्कृतिजनकता वर्तते AlaṅkāMañ. 240.19; 242.3.

**अनुप्रासानयन** (anuprāsānayana) *n.* act of effecting *anuprāsa* अनुप्रासानयनोपायान्तरमाह KāvyKaVṛ. 42.25 (2.3)

**अनुप्रासानुरोध** (anuprāsānurodha) *m.* [Inst.] in accordance with *anuprāsa* कर्तृकर्मप्रतिनियमेन स्तुतिः अनुप्रासानुरोधेनैव कृता KāvyPra. 770.7; Kāvyānu.(He.) 227.13.

**अनुप्रासिन्** (anuprās-in) *adj.* consisting of *anuprāsa* अनुप्रासिनि संदर्भे गोनन्दनसमः कुतः SūktiMu. 4.85.

**अनुप्रासैकरसिक** (anuprāsaika-rasika) *adj.* appreciator of *anuprāsa* alone अत्र ह्यनुप्रासैकरसिकेन कविना पौनरुक्त्यदोषमपश्यता … चक्रशब्दार्थः प्रयुक्तः VyaktiVi. 76.27.

**अनुप्रासोपाय** (anuprāsopāya) *m.* means of (effecting) *anuprāsa* अथानुप्रासोपायमाह KāvyKaVṛ. 36.25 (2.3)

**अनुप्रास्य** (anu-prāsya) *ger.* having thrown after (?) अनुप्रास्येवान् प्रतितिबुद्धयमान श्वेभ्यः संताय? कविभिः कृतानि AV.(P.) xv. 12.11 [VIŚVA.]

**अनुप्रिय** (anu-priya) *adj.* (also used as noun) loyal even at the back कच्चिदर्थेषु संप्रौढान् हितकामाननुप्रियान्। नापकर्षसि कर्मभ्यः पूर्वमप्राप्य किल्बिषम् MahāBhā. ii. 5.63 (JñānDī. अनु पश्चात् परोक्षेऽपि प्रियानिति भावः); *n.* **A** what is agreeable अनुप्रियं चेदनुकाङ्क्षसे त्वम् …। स्त्रियश्च राजन् जडपङ्गुकांश्च पृच्छ MahāBhā. ii. 57.16 (*but* JñānDī. अनन्तरप्रियं परिणतिविरसम्); **B** favour, kindness मिथ्योपचारिता ह्येते वर्तमाना ह्यनुप्रिये। अहितत्वाय कल्पन्ते दोषाः MahāBhā. v. 137.9 (JñānDī. and MahāBhāDī. अनुकूले, BhārArthaPra. अनुकूलतया प्रिये); निवृत्तं प्रतिकूलेभ्यो वर्तमानमनुप्रिये। भक्तं भजेत नृपतिः MahāBhā. xii. 94.13; *m.* (anupriya) name of one of the three types of a lover (*nāyaka* of the *madhyamā* type of *nāyikā*) त्रिविधस्तु मतः कामी प्रियोऽनुप्रिय एव च। अतिप्रियस्तु विज्ञेयस्तृतीयः कामवेदिभिः ViṭVṛ. 52; प्रथमायाः प्रियो ज्ञेयो मध्यमायास्त्वनुप्रियः। अतिप्रियस्तृतीयायाः ViṭVṛ. 53.

**अनुप्रियकारिणी** (anupriya-kāriṇī) *adj.* (*f.*) who does what is agreeable or dear क सानुसूर्या सावित्री ममानुप्रियकारिणी SkandP. v(1). 56.36.

**अनुप्रियवाच्** (anupriya-vāc) *adj.* of agreeable speech लभ्यः खलु प्रातिपीय नरोऽनुप्रियवागिह MahāBhā. ii. 57.17 (JñānDī. रुच्यनुसारिणी वागस्य)

**अनुप्री** (anu-prī-) IX.P. to please या एवैतद्देवता अयाक्षीत्ता एतैरनुप्रीणाति MaiS. iii. 9.8 (iii. 127.14)

**अनुप्रीत** (anu-prīta) *adj.* who is delighted or pleased तत्राश्रममनुप्रीतस्त्वरस्व गुणवारिधे MalliC. 1.138.

**अनुप्रीतम्** (anuprītam) *adv.* agreeably सोऽपि … अनु प्रियमनुप्रीतम् …कुर्वन्नतिचिरमिव गोष्ठीलीलयावतस्थे NalaCam. 7.10(18)

**अनुप्रे** (anu-pre-) II.P. **1A** to go after, to follow तं वः शर्धं रथानाम् …। अनु प्र यन्ति वृष्टयः ṚV. v. 53.10; मित्रश्च त्वा वरुणश्चानु प्रेयतुराञ्जन AV. xix. 44.10; AV.(P.) xv. 3.10; यस्य त्रया गत[मनु] प्रयन्ति देवा मनुष्याः पशवश्च सर्वे। तं नो देवं मनोऽधि ब्रवीतु AV.(P.) i. 78.2; KauśiSū. 82.13; तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेह्यग्निस्ते तेजो मा विनैत् TaiS. 1. i. 10.3; MaiS. iv. 9.7 (iv. 128.5); TaiĀ. iv. 8.4 (472.1); BhārŚS. ii. 6.8; MānŚS. 17.14; सोऽब्रवीत् … मामेवानुप्रायाथ MaiS. iii. 7.1 (iii. 75.5); तदनु प्रेतं सुकृतामु लोकम् VājaS. 18.58; VājaS.(K.) 20.4; ŚatBr. IX. v. 1.45; प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्यनुप्रैति AitBr. 4.5(93); प्राणं हीमानि सर्वाणि भूतान्यनु प्रयन्ति AitBr. 10.8(279); 10.9(284); तं ते … अस्तुवंस्तांस्तुतोऽनु प्रैत् AitBr. 14.1(395); 25.5(661); स यः सकृदभ्युन्नयते यथैकरात्रं सार्थान् प्रेषिताननुप्रेयादेवं तत् KauṣīBr. 8.9 (40.15); (गायत्री) साग्निमेवानुप्रेयाय ŚatBr. I. iv. 1.34; ŚatBr. (K.) II. iii. 4.24; ŚatBr. IV. i. 5.9; के तं यान्तमनुप्रेयुः के चास्यासन्पुरोगमाः MahāBhā. vi. 15.5; **1B** to chase (for driving away) अरातिमनुप्रेमो वयम् AV. v. 7.3; AV.(P.) vii. 9.4; **1C** to start with पङ्क्तिप्रायणो वै यज्ञः पङ्क्त्युदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुः पञ्चमं पङ्क्तिमेवानु प्रयन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति TaiS. II. vi. 10.4 (BhaṭṭaBhā. प्रायणोदयनहेतुत्वं पङ्क्तेरनुशब्देन द्योत्यते); **2** to pass away, to die आमीवद्ध नाम तच्छ्मशानकरणं क्षिप्रे हैषामपरोऽनुप्रैति ŚatBr. XIII. viii. 1.7; XIII. viii. 1.12; तथो हैषामेकैकोऽपरो जरसानुप्रैति ŚatBr. XIII. viii. 3.1; XIII. viii. 3.4.

**अनुप्रेक्ष्** (anu-prekṣ-) I.Ā. **A** to think of, to recite (in mind) अवेलायां चेद्व्याहरेदयज्ञियं वापद्येतैता एव व्याहृतीरनुप्रेक्षेत LāṭyāŚS. iv. 11.6 (comm. मनसानुद्रवेत्) = DrāhyŚS. xii. 3.3; **B** to consider or reflect upon शस्त्रं शास्त्रं विक्रमं कौलपुत्र्यं तस्यैवानुप्रेक्षसे नास्य विष्णोः RāghPāṇ.(Dha.) 11.28; **C** to witness, cf. **अनुप्रेक्षक**; **Di** to examine, to investigate, cf. **अनुप्रेक्षण**; **Dii** to contemplate, cf. **अनुप्रेक्षा 1**; **Diii** to revise, cf. **अनुप्रेक्षा 2**; **E** to look at with favour, cf. **अनुप्रेक्षित** [to follow with the eyes, MW.]

**अनुप्रेक्षक** (anu-prekṣaka) *m.* witness विभीषणस्य संकेतमुद्राकरणेष्वनुप्रेक्षकेण भवता भवितव्यम् AdbhuDa. 2.1(2)

**अनुप्रेक्षण** (anu-prekṣaṇa) *n.* **1** examination, investigation यथा देशानुप्रेक्षणपंचिका। एवमावासप्रेक्षणपंचिका GiMs. iii(2). 170.19 [DBHS.]; **2** contemplation, cf. **अनुप्रेक्षणतस्.**

**अनुप्रेक्षणतस्** (anuprekṣaṇa-tas) *adv.* through contemplation चारित्राद् गुप्तितो धर्मादनुप्रेक्षणतः सदा।… कर्माष्टकविनिर्मुक्तो ययौ त्रैलोक्यमस्तकम् PadmP.(Ra.) 9.219 (BJP. Ed.)

**अनुप्रेक्षणीय** (anu-prekṣaṇīya) *adj.* to be reflected upon एवं संशयादीनामपि तत्त्वाभासत्वं प्रेक्षावद्भिरनुप्रेक्षणीयम् SyādvāMañ. 10(88)

**अनुप्रेक्षमाण** (anu-prekṣamāṇa) *adj.* observing, supervising अध्वर्युः सं वा विशति कर्माणि वानुप्रेक्षमाण आस्ते BaudhŚS. i. 202.12; अध्वर्युस्तिष्ठन्मनसा ते वाचं प्रतिगृह्णामीति होतारमुक्त्वा कर्माण्यनुप्रेक्षमाण आस्ते VaikhāŚS. 15.4.

**अनुप्रेक्षा** (anu-prekṣā) *f.* **1** contemplation, reflection आस्रवनिरोधः संवरः। स गुप्तिसमितिधर्मानुप्रेक्षापरीषहजयचारित्रैः TattvārthāSū. 9.2; अनित्याशरण° … °अनुचिन्तनमनुप्रेक्षाः TattvārthāSū. 9.7 (Ṭīkā अनुप्रेक्षणम्); शरीरादीनां स्वभावानुचिन्तनमनुप्रेक्षा SarvāSi. 409.8 (*on* 9.2); निर्गतो गेहात् … अनुप्रेक्षाभिरात्मानं भावयन्मोहवर्जितः PadmP.(Ra.) 9.92; 14.239; स्थिरमध्यवसानं यत्तद्ध्यानं यच्चलाचलम्। सानुप्रेक्षा MahāP. 21.9; पुनरिमाः … द्वादशाप्यनुप्रेक्षाः YaśasCam. i. 256.3; ii. 395.1; इत्यनुप्रेक्षामातेनुरात्मविदः GadyCin. 51.8; AupaSūṬ. 84.13; अनुप्रेक्षा उच्यन्ते – अन्विति – ध्यानस्य पश्चात् प्रेक्षणानि – पर्यालोचनान्यनुप्रेक्षाः SthānṬ. 190B.7; **2** repetition (of what is learnt), revision वाचनाप्रच्छनानुप्रेक्षाम्नायधर्मोपदेशाः TattvārthāSū. 9.25 (Bhāṣya ग्रन्थार्थयोरेव मनसाभ्यासः); SarvāSi. 443.5 (*on* 9.25); अध्ययनं स्वाध्यायः, स च पञ्चधा … अनुप्रेक्षा धर्मकथा चेति SthānṬ. 365A.11; 213B.14; KumāPraPra. 83.18 [JainaL.]

**अनुप्रेक्षादिलक्षण** (anuprekṣādi-lakṣaṇa) *adj.* characterised by

contemplation etc. तदपायप्रतीकारचित्रोपायानुचिन्तनम्। अत्रैवान्तर्गतं ध्येयम् अनुप्रेक्षादिलक्षणम् MahāP. 21.142.

**अनुप्रेक्षादोष** (anuprekṣā-doṣa) *m.* fault or drawback in contemplation अनुप्रेक्षमाणस्यैवोष्ठपुटे चलयतः स्थानमनुप्रेक्षादोषः JainaL.

**अनुप्रेक्षित** (anu-prekṣita) *adj.* seen or looked at with favour, i.e. blessed with अनुप्रेक्षितश्च स तया (वाग्देव्या) निषादनिहतसहचरीकं क्रौञ्चयुवानम् ··· क्रन्दन्तमुदीक्ष्य शोकवान् श्लोकमुज्जगाद KāvyMī. 7.7.

**अनुप्रेक्षिन्** (anu-prekṣin) *adj.* examining, investigating भिक्षुः ··· बहिःसीमां प्रक्रामति देशानुप्रेक्षी अपुनरागमनाय GiMs. iii(2). 170.11 [DBHS.]

**अनुप्रेक्ष्य** (anu-prekṣya) *ger.* **A** having looked or gazed at साताननुप्रेक्ष्य विशालनेत्रा जिघृक्षमाणानवभर्त्सयन्ती। प्रोवाच MahāBhā. iii. 252.22; iv. 307*(5); **B** having observed, i.e. having kept in mind राजधर्ममनुप्रेक्ष्य कुलधर्मानुसंततिम्। कर्तुमर्हसि ··· याचनाम् Rāmā. ii. 104.10.

**अनुप्रेत** (anu-preta) *adj.* who has passed away or died afterwards प्रेतेषु पित्रादिषु येऽनुप्रेता अनुमृता ये च स्वकुलेऽप्रजसोऽल्पायुषश्च तानुद्दिश्योच्छोषणादि दद्यात् Aparā. 504.18 (*on* 1.240); उच्छेषणम् ··· लेपमोदकम्। अनुप्रेतेषु विसृजेत् ···। अनुमुख्यपित्र्यनुगमनबुद्ध्या प्रमीतेभ्यो दासवर्गेभ्यः ··· मृतेभ्यश्च विसृजेत् CaturCin. iii(1). 1512.1.

**अनुप्रेप्सु** (anu-prepsu) *adj.* desirous of regaining यो वा प(?पु)ण्यो हीनोऽन(?नु)प्रेप्सुः स्यात् ĀśvaŚS. II. iv. 2.2 (comm. सुखभावत्वाद् भ्रष्टो हीनः, स पुनरपि तमेव भावं प्राप्तुमिच्छन् अनुप्रेप्सुरित्युच्यते)

**अनुप्रेष्** (anu-preṣ-) IV.P., IX.P. **A** (*caus.*) **i** to cause to go forth or send forth after सामदानादिभिः कल्पैराशु प्रेषय (v.l. अनुप्रेषय) वानरान् Rāmā. iv. 36.9; श्रीमानानन्दरङ्गस्तदनु नरपतेराज्ञया हीरचन्द्रौ निस्तन्द्रं जेतुकामौ रिपुनिहवमनुप्रेषयामास हार्दात् ĀnandRa. 7.2; **ii** to cause to send back subsequently, cf. **अनुप्रेषयितव्य**; (*caus.* pass.) to cause to be sent forth after इयं विनयवत्यानुप्रैषि मेघवनस्थया SamarāSaṁ. 4.169; **B** to cast forth, to turn, cf. **अनुप्रेषित 1B**; **C** to urge, to inspire, cf. **अनुप्रेषित2**.

**अनुप्रेषण** (anu-preṣaṇa) *m.* act of sending forth after निष्फलमनुप्रेषणम् PratiYau. 1.5(10)

**अनुप्रेषणतस्** (anupreṣaṇa-tas) *adv.* [w. r. for **अनुप्रेक्षणतस्**] PadmP.(Ra.) 9.218.

**अनुप्रेषयत्** (anu-preṣayat) *adj.* sending forth after प्रहृष्टेन हूणपतिना ··· केवलं स्वानुकूलान् अमात्यजनाननुप्रेषयता कृताभ्यनुज्ञः ··· सः ··· उपकारिकाम् ··· अवजगाहे ĀnandRa. 4.49(5)

**अनुप्रेषयितव्य** (anu-preṣayitavya) *adj.* caused to be sent back subsequently धैर्यमवलम्ब्यतामार्येण, अनुप्रेषयितव्याः खलु यथास्थानं राजानः JānaPa. 7.9(2)

**अनुप्रेषित** (anu-preṣita) *adj.* [*f.* -ā] **1A** sent forth, directed (पाण्डवाः) धृतराष्ट्रेण व्याजेन वारणावतमनु प्रहिता (v.l. अनुप्रेषिता) गमनमरोचयन् MahāBhā. i. 903*(8); राज्ञो यानपात्रकेण वणिजा चन्दनगण्डीरकः प्रावृतोऽनुप्रेषितः GiMs. iii(2). 64.11; राजकुलात्पर्वके प्रवचनकरादाननिमित्तं राजमहिष्या दास्यनुप्रेषिता Tantrākhyā. 133.2; PañcT. 5.2(48) (402.9); सा किल त्वयि उत्पन्नकामया ··· मालतिकया त्वत्सकाशं दौत्येनानुप्रेषिता PadmPrā. 14.2; मयैष श्लोकः सुखप्राश्निकहस्तेनानुप्रेषितः PādaTā. 25.23; अलंकारत्रयं च सत्यवता यदनुप्रेषितं तदुपगतम् MudrāRā. 5.9(20); 5.13(37); (पारसीकाधिपतिना) राजपुत्राणां सहस्रं परिचारार्थमनुप्रेषितं तुरंगमाधिरूढं द्वारि प्रणामलालसं प्रतिपालयति Kād. 78.9; अहं च देवेन चक्रपाणिना देवसकाशमनुप्रेषितः VeṇīSaṁ. 6.139; प्रतिगृह्यतामिदम् ··· अभिषेचनाय स्वस्त्ययनशेषं भगवतानुप्रेषितं शान्त्युदकम् CaṇḍaKau. 1.24(19); तेन चैवमन्वेषयितुमनुप्रेषिताः सर्वतोऽपि चराः UdaySuKa. 135.27; 143.18; सा नक्तं कृतमण्डना। मात्रानुप्रेषिता भेजे शय्यास्थापि न तं पतिम् KathāSaSāg. xii. 10.56; त्यक्तभोज्या सा स्थितानुप्रेषिता ततः। बन्धुदत्तेन मिलिता SamarāSaṁ. 6.38; अहं (शूर्पणखा) ··· महाराजलङ्केश्वरेणानुप्रेषितास्मि JānaPa. 5.5(8); अयम् ··· मया जम्भकेन सहार्यसकाशमनुप्रेषितः MadaKeC. 14(5); **1B** cast forth, turned गगनावलोकनकुतूहलादूर्ध्वमनुप्रेषिता नयनरश्मयः ··· रूपज्ञानम् ··· नभसि जनयन्ति NyāyKa. 179.9; (अहम्) गगनमनुप्रेषितेन चक्षुषा सहसैव ··· पक्षियुगलमालोकयाञ्चक्रे UdaySuKa. 143.12; निद्रार्तं किल लोचनं मृगदृशा विश्लेषयन्त्या कथां दीर्घापाङ्गसरित्तरङ्गतरलं शय्यामनुप्रेषितम् SubhāRaK. 19.44; **2** urged, inspired अनुप्रेक्षितश्च (v.l. अनुप्रेषितश्च) स तया (वाग्देव्या) ··· क्रौञ्चयुवानम् ··· क्रन्दन्तमुदीक्ष्य शोकवान् श्लोकमुज्जगाद KāvyMī. 7.7.

**अनुप्रेषितवती** (anupreṣita-vatī) *adj.* (*f.*) who has sent forth यस्य हस्ते मातृष्वसा ते पत्रिकामनुप्रेषितवती PriyDa. 4.7(3)

**अनुप्रेष्य** (anu-preṣya) *ger.* having sent forth भ्रात्रे त्वं मामनुप्रेष्य किमेवं त्वं विकत्थसे MahāBhā. iv. 341*(3)

**अनुप्रैष** (anu-praiṣá) *m.* after-direction, supplementary direction तानेतान् प्रैषानुप्रैषान् विश्वामित्रो ददर्श KauṣīBr. 28.1 (134.10); जा॒गता अनु॑प्रै॒षा भवन्ति ŚatBr. XII. viii. 2.20 [*but* MW. a subsequent invitation]

**अनुप्रैषसंयुक्त** (anupraiṣa-saṁyukta) *adj.* accompained by the after-direction श्राद्धे क्षणः क्रियतामित्यादि प्रैषसंयुक्तमों तथेत्याद्यनुप्रैषसंयुक्तं कृत्स्नं श्राद्धविधानं कृत्वा देवपित्रर्थं त्यक्तमन्नम् ··· समर्पयेत् SmṛtiCan. v. 415.19.

**अनुप्रोक्त** (anu-prokta) *adj.* narrated serially शृणु वंशमनुप्रोक्तं यत्र जातोऽसि पार्थिव HariVaṁ. 23.42.

**अनुप्रोता** (anu-protā) *adj.* (*f.*) interwoven, interrelated आज्यतो विभक्त्योऽनुप्रोता भवन्ति KauṣīBr. 1.5 (3.10)

**अनुप्रोत्साहन** (anu-protsāhana) *n.* favourable or agreeable stimulation शास्त्रान्तरे चतुःषष्टिर्मूलकला उक्ताः। ·· शयनोपचारिकाः षोडश।··· अनुप्रोत्साहनम् JayaMa. 32.5 (*on* 1.3)

**अनुप्रोह्** (anu-proh-) I.P. **1** to push forward accordingly देवतानामेवैनं (द्रोणकलशम्) तत् प्रौढिमनुप्रोहति JaimiBr. 1.78 (better *adn.*); (उपलाम्) प्राचीमन्ततोऽनुप्रोहति BhārŚS. i. 23.7; **2** to insert in सजनीयं प्रातःसवनिके वैश्वदेवेऽनुप्रोहेत्। विहव्यं माध्यंदिनीये मरुत्वतीये। अगस्त्यस्य कयाशुभीयं निष्केवल्यं तार्तीयसवनिके वैश्वदेवेऽनुप्रोहेत् ĀpaŚS. xiv. 19.11.

**अनुप्रोह्य** (anu-prohya) *ger.* having pushed forward accordingly (उपलाम्) प्राचीमन्ततोऽनुप्रोह्य ··· कृष्णाजिने पिष्टानि प्रस्कन्दयित्वा ··· संप्रेष्यति ĀpaŚS. i. 21.7.

**अनुप्लव** (anu-plava) *adj.* [*f.* -ā] [Vār. 14 *on* P. ii. 2.24] floating along न वै सर्वमनुप्लवम् AV.(P.) vii. 7.4; (साहम्) उभयकरविधृतदारका सुदूरमनुप्लवा पयसि AvantiKa. 199.4; *m.*, *n.* **1** following, pursuit नामनिमित्तानुप्लवेन महामते बाला निमित्तमनुसरन्ति LaṅkāSū. 6.4(19) (92.8) [DBHS.]; **2A** attendant, servant (*lit.* one who runs after) सानुप्लवः प्रभुरपि क्षणदाचराणां भेजे रथान्दशरथप्रभवानुशिष्टः RaghuVa. 13.75; तेऽपि ···। सानुप्लवाः क्वापि यातास्त्रिमूर्धखरदूषणाः MahāvīC. 7.19; असौ ···। अप्राप्तसंतोषमसंविभक्तसंभुक्तसर्वस्वमनुप्लवेषु। अथादिशति RāmC. 3.45; 3.55; 34.71; (सः) तुरगमुत्सृज्य विसृज्यानुप्लवानपि। तमन्वियाय सारङ्गम् NavaSāC. 2.36; सतां सेव्यः कथं त्वेष स्यात्तिरश्चामनुप्लवः ŚāliC. 1.15 (comm. सेवकः); स (अक्रूरः) ददर्श गवामनुप्लवम् ··· केशवम् Yādavā. 9.52 (comm. अनुचरम्); अनुप्लवान् ··· स्वपुरश्चारयेद्राजा स्वसंरक्षणकारणात् NītiPra. 6.26; **2B** companion, ally बाणोऽपि ··· वशिकविशिखाविहारिणीष्वनन्यजानुप्लवासु प्रचलितास्वभिसारिकासु ··· निवासस्थानमगात् HarṣaC. 126.6; अनुप्लवस्याभिसमीक्ष्य जल्पतश्चरन्ति हि छन्दमधीश्वरा अपि RāmC. 4.17; अनुप्लवेन व्रजता बभूवे तासामनङ्गेन तदोद्यतानाम् Yādavā. 8.58 (comm. सहचरेण); 14.62 [Kośas give *anuplava* as one of the synonyms of the following words: *anujīvin*, Vaija. 105.16; *abhigāmin*, ParaNā. 1961; *abhicara*, AbhidhāCin. 496; ParaNā. 1961; KalpaK. 115.240; *abhisara*, AmaK. 1610; ŚabdaRa.(Vā.) 2731; KośaKaTa. 1.6207; *abhisāra*, Vaija. 105.16; *catura*, KalpaK. 115.240; *vaśin*, ParyāŚaRa. 1023; *sahakṛt*, KośaKaTa. 1.6207; *sahāya*, AmaK. 1610; Vaija. 105.16; AbhidhāCin. 496; ŚabdaRa.(Vā.) 2731; ParyāŚaRa. 1023; ParaNā. 1961; KośaKaTa. 1.6207; KalpaK. 115.240]

**अनुप्लवत्** (anu-plavat) *adj.* following, pursuing यश्चाधर्मं चरेन्मोहात् कामलोभावनुप्लवन्।··· सानुबन्धो विनश्यति MahāBhā. xii. 205.7.

**अनुप्लवमान** (anu-plavamāna) *adj.* **i** going after, following रामहतकः कौशिकमृषिमनुप्लवमानो मिथिलामुपस्थितः AnargharRā. 3.35(2); **ii** running into कृतवान्भावम् ··· अनुप्लवमानोऽहं हारे मर्कटबन्धने VāmaP. 91.101.

**अनुप्लवान्य** (anuplavānya) *m.* other than a follower (i. e. enemy) अदृष्टतूणीरमनुप्लवान्यैः अग्राह्यसंधानविमोक्षबाणम्। अमंसतैनं (कृष्णम्) स्थिरचापचक्रं प्रत्येकमात्माभिमुखं प्रतीपाः Yādavā. 20.46 (comm. स्वानुयायिव्यतिरिक्तैः परिपन्थिभिः)

**अनुप्लवौघ** (anuplavaugha) *m.* stream or multitude of followers परस्परं प्रापुरथावसानमनुप्लवौघाः पृतनाधिपत्योः RāmC. 32.45.

**अनुप्लावित** (anu-plāvita) *adj.* flooded, inundated (शशापानं तीर्थम्) प्राप्ता तत्र सरस्वती। वडवाग्निं समादाय तयानुप्लावितं पुनः। ततो मेध्यतरं जातं तीर्थम् SkandP. vii(1). 258.24.

**अनुप्लाव्य** (anuplāv-ya) *ger.* having filled with (water), i. e. having flooded जघनेन दहनं तिस्रा दक्षिणाः कर्षूः कुर्वन्ति। अथैना अद्भिरनुप्लाव्य सिकताभिरवकीर्य संगाहन्ते ĀgniveGS. iii. 6.1 (149.12); Baudh-

PiMe. i. 11.14.

**अनुप्लु** (anu-plu-) I. Ā. **1A** to float after, to float favourably अनुप्लवन्ते मेघाश्च तथैवेन्द्रधनूंषि च। एतानि जयमानानां लक्षणानि MahāBhā. vi. 4.24; xii. 103.6; अनुप्लवन्ते मेघाश्च यस्य तस्य रणे जयः ŚārṅgaPa. 1939; **1B** to flow after, to blow after तमनुप्लवते वायुः प्लवन्तं पुत्रमात्मनः Rāmā. vii. 35.28; **1Ci** to follow, to pursue (शरीरवान्) शब्दादीन्विषयांस्तस्मादसंरागादनुप्लवेत् MahāBhā. xii. 205.8; **1Cii** to go after, to follow वानरद्वयमार्यस्य पार्ष्णिग्राहमिव संभ्रमादनुप्लवते AnargһaRā. 5.50(4); **1D** to follow (in action), i. e. to imitate, to enact निगूढसौजन्यभृतोऽपि केचित्पारुष्यमाहार्यमनुप्लवन्ते ŚrīKaC. 2.20 (comm. अभिनयन्ति); **2** to plunge in continuously, i. e. to remain for ever आनन्दसंप्लवमनुप्लवतां मनो मे KṛṣṇaKa. 1.14 (Subodhanī निरन्तरं प्लवताम्); **3A** to attend, to serve, cf. **अनुप्लव 2A**; **3B** to accompany, cf. **अनुप्लव 2B**.

**अनुफणम्** (anuphaṇam) *adv.* on each and every hood उदञ्चन्न्यञ्चद्भूविवृतनिभृतानामनुफणं मणीनां विद्युद्भिः क्षणमुषितपातालतिमिरः … अजनि भुजगानामधिपतिः AnargһaRā. 6.72 (comm. फणां फणामनु)

**अनुफल** (anu-phala) *n.* consequence अहं सो ममेदमित्येवं मन्यमानो निबध्नात्यात्मनात्मानं जालेनेव खचरः कृतस्यानुफलैरभिभूयमानः सदसद्योनिमापद्यता इति … परिभ्रमति MaiU. 3.2; MaitrīU. 372.6(3); (जीवः) एक एवाहमद्वितीयः कंचित्कालमज्ञानवृत्त्या विस्मृतजाग्रद्वासनानुफलेन … प्राज्ञ इदानीमस्मीति … परिपक्वो भवति MaṇḍBrU. 2.4 (350.23)

**अनुफलिनी** (anuphalinī) *f.* plant *Amomum subulatum*, large cardamom कान्तोऽश्मनि गृहे चारौ कान्तानुफलिनी स्त्रियोः ViśvaPra. 59.34.

**अनुबद्ध** (anu-baddha) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** bound by **ii** bound by (studentship with the teacher) **iii** tied or held up by, detained **iv** bound to, liable to **Bi** surrounded by, covered with **ii** encircled by, tied around by **Ci** connected, effected by **ii** connected with, related to **iii** strung together, clustered **iv** connected to, comprising of **D** attached to, devoted to **2A** followed, pursued or chased by **B** who has gone after or followed **3Ai** continuous, uninterrupted **ii** continued (further) **Bi** commenced **ii** brought about **4** engaged in **1Ai** bound by वेतसशाखानुबद्धा भवति VārāŚS. III. iv. 1.27; जीवस्य कर्मलोकेषु कर्मभिस्तु शुभाशुभैः। अनुबद्धस्य तैः पाशैर्नीयमानस्य दारुणैः। मृत्युदूतैः … पुण्यपापकृतं तिष्ठेत् MahāBhā. xiv. App. I. 4(587); VṛGautaSm. 520.10(5); (आत्मा) न पुण्यपापाभ्यामनुबद्धः, यो हि करोति पुण्यपापे, स ताभ्यामनुबध्यते, न हि दर्शनमात्रेण तदनुबद्धः स्यात् BṛĀraUBh. 555.18 (*on* iv. 3.15); 557.1 (*on* iv. 3.15); प्रजापतेस्ते वचसाधीश तन्त्या लोकः किलायं कामहतोऽनुबद्धः BhāgP. iii. 21.16; अनुबद्धं मम मानसमरुणिमसर्वस्वसंप्रदायेन MūkaPañ. 4.15; **1Aii** bound by (studentship with the teacher) गुरुसमवाये भिक्षायामुत्पन्नायां यमनुबन्ध(द्ध)स्तदधीना भिक्षा HirŚS. xxvi. 2.71 (34.16); ĀpaDS. i(2). 7.14; **1Aiii** tied or held up by, detained हित्वा पलायमानस्य सहायान्प्राणसंशये। अमित्रैरनुबद्धस्य द्विषतामस्तु नस्तथा। मनुष्यापसदा ह्येते ये भवन्ति पराङ्मुखाः MahāBhā. xii. 101.34; गुरुकार्येण मित्रैर्वा मन्त्रिणा राज्यचिन्तया। अनुबद्धः प्रियः किं नु धृतो वल्लभयापि वा NāṭyaŚā. 22.251; अनुबद्धांस्तान् सिन्धुरान् शिक्षयेन्नृपः Mānaso. ii. 3.283; **1Aiv** bound to, liable to महाराजव्याघ्रसेनः … समाज्ञापयति।… भारद्वाजसगोत्रब्राह्मणनागशर्म्मणे इयं पल्लिका … अन्वयभोज्या … तदस्मद्वङ्श्यराजभिरन्यैश्च विभवानभावानुबद्धानायुर्व्वियोगानुगतङ्गुणांश्च दीर्घकालानुगुणान् विगणय्य … पल्लिकादायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्च EI. xi. 221.12; **1Bi** surrounded by, covered with पुष्पौघेणानुबद्धेन नानावर्णेन वानरः। बभौ मेघ इवोद्यन् वै विद्युद्गणविभूषितः Rāmā. v. 1.50; लोलालकानुबद्धानि आननानि चकासति KāvyālaṅSū. ii. 2.8; रक्षोभिरनुबद्धस्य कपिसैन्यस्य निर्यतः। सस्रतुः सज्यधन्वानौ रक्षार्थं रामलक्ष्मणौ RāmC. 35.120; **1Bii** encircled by, tied around by अग्निजिह्वैर्महानागैरनुबद्धः समन्ततः (सागरः) Rāmā. vi. 246*(2); अहीश्वरानुबद्धमध्यमेखलं मन्थानकाचलमिव … इदम् … दाक्षिणात्यं बलम् YaśasCam. i. 462.4; **1Ci** connected, effected by अतियोगानुबद्धानां (व्याधितानाम्) सर्पिःपानं प्रशस्यते CaraS. i. 16.24; **1Cii** connected with, related to शतायुर्वै पुरुषो विभज्य कालमन्योन्यानुबद्धं परस्परस्यानुपघातकं त्रिवर्गं सेवेत KāmSū. 10.3 (1.2) (JayaMa. धर्मादीनामन्यतमं द्वाभ्यामेकेन वानुबद्धम्); आख्यातेन हि योऽर्थः कर्तव्य इत्युच्यते, तत्रैतदनुबद्धं, यथा शक्यते तथा ŚābaBh. 1476.26 (*on* vi. 5.54); साधनोपालम्भौ उभयोरपि पक्षयोर्व्यतिषक्तावनुबद्धौ च NyāyBh. 57.13 (*on* i. 2.1); शालिबीजादङ्कुर उपजायते शालिबीजविमर्दोत्तरकालं नालकाण्डादिभावेन भूतानुग्रहवशात् शालिबीजं प्रादुर्भवति न च तत्रैकं निमित्तं किंचिदनुबद्धमस्ति NyāyVār. 354.11 (*on* iii. 1.4); मानी च मानसारः … राष्ट्रादिना धृतिमनुबद्धस्य वारिणा सुचिरोपार्जितसंनिहिते स्वतेजसि प्रकाशके न शक्यमदृश्येनात्मना … गहनेषु स्थातुम् AvantiKa. 49.12; विलम्बिका। कफवातानुबद्धामलिङ्गा तत्समसाधना AṣṭāHṛ. i. 8.28; विहातुं शक्यात्मप्रकृतिरनुबद्धा न हि सुखम् RāghPāṇ.(Dha.) 17.40; उत्पत्तौ यत्कारकानुबद्धं यत्कर्म प्रतीयते, ततोऽन्येन कारकेणानुबद्धं तत् न शक्यतेऽवगन्तुम् PrakaPañ. 260.17; यदि ज्ञानजात्यानुबद्धं परतःप्रामाण्यं, तत्कथं शाब्दमप्यतिक्रामेत् Kāśi. i. 79.20 (*on* 2.33); ततानुबद्धत्वात्स्वरस्य न न्यूनाधिकभावाशङ्का काचित्, तत्र मूर्च्छितायां वीणायामशिक्षितेनाप्यभिहननेन स्वरत्वोपलम्भः AbhinBhā. iv. 1.20 (*on* 28.1); परस्परानुरागोऽन्यतरानुरागो वा … मनोवाग्बुद्धिशरीरारम्भजन्मभिश्चानुभावैरनुबद्धः प्राप्तप्राप्यप्रकर्षावस्थो विप्रलम्भशृङ्गाराख्यां लभते SaraKaṇṭhā. 623.13; मातॄ रसवहां नाडीमनुबद्धा पराभिधा SaṃgīRa. i. 36.8 (1(2).39); व्यूहादिभेदे कतिचन पुरुषाः स्युः परेणानुबद्धाः TattvMu. 3.74; **1Ciii** strung together, clustered सौगन्धिकानुबद्धकमलकेयूरपर्यायिणा … सुन्दरीजनेन सह रमन्ते कामिनः YaśasCam. i. 106.3; i. 480.6; **1Civ** connected to, comprising of त्रैगुण्यमनुबद्धानामितरेषामथेतरत्। द्विविधस्यापि चान्नस्य यद्यशो रूपमुत्तमम् LakṣmīT. 50.174; **1D** attached to, devoted to मनुः कामान् … बुभुजे … प्रत्यूषेष्वनुबद्धेन हृदा शृण्वन्हरेः कथाः BhāgP. iii. 22.33; RāghPāṇ.(Dha.) 17.40; **2A** followed, pursued or chased by (तारा वानरान्) तानुवाच … रामवित्रासितान्सर्वाननुबद्धानिवेषुभिः Rāmā. iv. 19.7; (हर्षः) पराधीनमाधिभिरनुबद्धमनुबन्धिकाभिः पार्श्वोपविष्टया … यशोमत्या … स्पृश्यमानं पितरमद्राक्षीत् HarṣaC. 219.7; आहारकृते ततो दवीयान् सोऽत्यर्थं जविना मयानुबद्धः RāmC. 14.90; न कैश्चिदपि चापपाणिभिरसौ मृगोऽनुबद्धस्तथापि न क्वचित्तस्थौ त्रासचापलयोगात् स्वाभाविकादेव Loc. 114.22 (*on* 2.28); Kāvyānu. (He.) 58.11; **2B** who has gone after or followed स च ब्राह्मणस्तं प्रदेशमागतः।… स च (दारिकाणाम्) आसामवधानतत्परो मन्दगतिप्रचारतया पृष्ठतोऽनुबद्धः GiMs. iii(2). 53.21; **3Ai** continuous, uninterrupted (कफः) प्रभिन्नस्तु श्वेतं पिच्छिलं तन्तुमद् घनमनुबद्धं स्निग्धमास्रावं स्रवति CaraS. vi. 21.34 (1941 Ed.); अनुबद्धसमुद्धताम्बुवाहध्वनिताडम्बरमम्बरं बभूव ŚiśuVa. 20.68; या धात्री गुर्वम्ललवणमधुराभिष्यन्दिदिवास्वप्नालस्याहितानि चात्यर्थमुपसेवते तस्याः … स्तन्यम् पिबतः … अस्य … बहुलं पिच्छिलं चानुबद्धमतिसार्यते KāśyaS. 333A. 2; **3Aii** continued (further) जन्मान्तरेऽनुबद्धा यदि नेयं संगतिः कृता विधिना। तत्किं त्वयि मम जाता परलोके पुत्रकार्याशा SamaMā. 8.23; BālamBhā. ii. 304.32 (*on* 2.212); **3Bi** commenced तन्निमित्तकस्तर्हि कश्चिदनुबद्धः परैरभियोगः MahāvīC. 5.12(1); **3Bii** brought about उदबिन्दूनां मुहुरनुबद्धं वीच्या वात्यासारं प्रशमि तता पारम्यम्। फेनालीनां छिमितिकरोति RāghPāṇ.(Dha.) 8.17; **4** engaged in, cf. **अनुबद्धयुद्ध**.

**अनुबद्धजघन** (anubaddha-jaghana) *adj.* whose hinder part is closely followed स्वामी … सेनाभिर्मनसानुबद्धजघनं कृत्वा जवे वारणम् PratiYau. 3.5.

**अनुबद्धत्व** (anubaddha-tva) *n.* the state of being followed (as a consequence) or produced ततानुबद्धत्वात्स्वरस्य न न्यूनाधिकभावाशङ्का काचित् AbhinBhā. iv. 1.17 (*on* 28.1)

**अनुबद्धत्वाभाव** (anubaddhatvābhāva) *m.* absence of the state of being connected with or related to त्रिवर्गस्य नियतकालत्वादन्योन्यानुबन्धो नास्ति, ततश्चासेवनप्रसङ्ग इति, नायं नियमः अनुबद्धत्वाभावे निरनुबद्धत्वमभ्युक्तम् JayaMa. 11.26 (*on* 1.2)

**अनुबद्धनर्मन्** (anubaddha-narman) *n.* love or affection which is associated with राधायामनुबद्धनर्मनिभृताकारं यशोदाभयात् … कंसद्विषः … विजयते … वपुः SaduktiKa. 40.17.

**अनुबद्धबिन्दु** (anubaddha-bindu) *adj.* having drops closely connected, i. e. having continuous (line of) drops सा … अनुबद्धबिन्दुभिः … अश्रुभिरामीलितलोचना निःशब्दं रोदितुमारेभे Kād. 135.12.

**अनुबद्धमानस** (anubaddha-mānasa) *adj.* whose mind is attached to यदर्थिताभूदनुबद्धमानसैः सुरैश्च सिद्धैश्च महोरगैश्च। तेषां पुरस्तादकृत व्यवस्थामित्येकदा संसदि पन्नगेन्द्रः NavaSāC. 9.42.

**अनुबद्धयुद्ध** (anubaddha-yuddha) *adj.* engaged in fighting चित्रं मुरारे सुरवैरिपक्षस्त्वया समन्तादनुबद्धयुद्धः। अमित्रमुच्चैरविभिद्य भेदं मित्रस्य कुर्वन्नमृतं प्रयाति StavMā. 154.10.

**अनुबद्धयोग** (anubaddh-yoga) *adj.* who is engrossed in thought (अनागसौ) एतौ … संरम्भसंभृतसमाध्यनुबद्धयोगौ। भूयः सकाशमुपयास्यतः BhāgP. iii. 16.26.

**अनुबद्धरति** (anubaddha-rati) *adj.* having fixed love or compassion, compassionate वन्देमहि …। त्वामिह दामोदर … हर नो दरमनुबद्धरतिम् StavMā. 50.7 (comm. भक्तेषु सरागम्)

**अनुबद्धरागम्** (anubaddharāgam) *adv.* with fixed faith, faithfully आरूढवाहनिवहैरनुबद्धरागं नाथोऽन्वगामि धरणेर्नरपालवर्गैः Acyutarā. 10.21.

**अनुबद्धरुज्** ( anubaddha-ruj ) *adj.* associated with pain अथातोऽतीसारग्रहणीरोगनिदानं व्याख्यास्यामः … श्लेष्मणा घनम् ।… अभीक्ष्णं गुरु दुर्गन्धं विबद्धमनुबद्धरुक् ( शकृत् ) AṣṭāSaṁ. i. 279.23 (3.8); AṣṭāHṛ. iii. 8.10.

**अनुबद्धविजृम्भिकम्** ( anubaddhavijṛmbhikam ) *adv.* with continuous yawning ( विलासवती ) मुहुर्मुहुरनुबद्धविजृम्भिकमाजिह्मितलोचना सालसं निशश्वास Kād. 66.7.

**अनुबद्धवेदन** ( anubaddha-vedana ) *adj.* **i** associated with pain (as a symptomatic affection) शोणितादिषु धातुषु अतिप्रदुष्टेषु … अनुबद्धवेदनमवेदनं वा समासव्यत्यासादुपवेक्ष्यते CaraS. vi. 19.12 (1922 Ed.); **ii** (person) having continuous pain ( व्रणशुक्रे ) शीतैश्चास्य शिरोवक्त्रं दिह्यात् … अनुबद्धवेदनं शताह्वायष्ट्याह्वचाघृतमण्डेनानुवासयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 230.6 (6.14)

**अनुबद्धवैर** ( anubaddha-vaira ) *adj.* **i** having continuous enmity पूर्वानुबद्धवैरेण शत्रुणा प्रभविष्णुना । नरके पतता तेन मनागस्मि निपातितः Mṛcch. 10.45; **ii** who has developed enmity पितुर्निपातादनुबद्धवैरः पत्युर्बलानां तनयः खरस्य । रोषेण मूर्च्छन्मकराक्ष उच्चैर्युगक्षये वार्धिरिवोच्चचाल RāghPāṇ. (Ka.) 11.22.

**अनुबद्धशिरःपाद** ( anubaddha-śiraḥpāda ) *adj* to which the head and legs are (still) attached, i.e. not severed अनुबद्धशिरःपादेन गोशालां चर्मणावच्छाद्य … अवदानकृतं ब्राह्मणान् भोजयति KauśiSū. 24.10; शृतमजमित्यनुबद्धशिरःपादं त्वेतस्य चर्म KauśiSū. 64.22; 81.28.

**अनुबद्धशूल** ( anubaddha-śūla ) *adj.* having continuous pain तस्य ( श्लेष्मलस्य अतिसारस्य ) रूपाणि — स्निग्धं श्वेतम् … दुर्गन्धं श्लेष्मोपहितमनुबद्धशूलम् … अतिसार्यते सप्रवाहिकम् ( मलम् ) CaraS. vi. 19.7 (1941 Ed.)

**अनुबद्धसनातनधर्मा** ( anubaddha-sanātanadharmā ) *adj.* (*f.*) adhering to the eternal path of virtue शठचरितोऽयं तव वनमाली मृदुहृदयाहम् …। तव हरिरेष निरङ्कुशनर्मा अहमनुबद्धसनातनधर्मा StavMā. 268.2.

**अनुबद्धसंधिलिपि** ( anubaddhasandhi-lipi ) *adj.* having continuous joint script, i.e. drawn on continuous joints षड्बीजैरनुबद्धसंधिलिपिभिर्वीतं गृहाभ्यां भुवः ŚāraTi. 9.52.

**अनुबद्धसेवा** ( anubaddha-sevā ) *f.* **A** constant devotion सच्चिवालम्बितधुरं नराधिपम् । परिवृद्धरागमनुबद्धसेवया मृगया जहार चतुरेव कामिनी SaraKaṇṭhā. 604.11; **B** continuous practice, SaraKaṇṭhā. 604.11.

**अनुबद्धस्पृह** ( anubaddha-spṛha ) *adj.* which has developed a desire for तेनायं न परोपकार इति नः चिन्तापि चेतश्चिरम् । सूक्ताभ्यासविवर्धितव्यसनमित्यत्रानुबद्धस्पृहम् PramāVār. 1.2.

**अनुबद्धा** ( anubaddhā ) *f.* name of a type of *dhruvā*- song शीर्षका चोद्धता चैव ह्यनुबन्धा( द्धा ) विलम्बिता । अड्डिता चापकृष्टा च षट्प्रकारा ध्रुवा स्मृताः- ( ता ) NāṭyaŚā. 32.329 ( AbhinBhā. चेष्टितप्राधान्ये नोद्धतसंगतां समस्तविभावानुभावव्यभिचारिसंपदं सूचयत्यनुबद्धा ( ध्रुवा ) ); ध्रुवाः …। यतिं लयं वाद्यगतिं पदं वर्णान् स्वराक्षरम् । अनुबध्नाति यत्रैवमनुबद्धा भवेत्तु सा NāṭyaŚā. 32.331; AbhinBhā. iv. 366.12 (*on* 32.331)

**अनुबद्धार्थानर्थसंशय** ( anubaddhārthānartha-saṁśaya ) *m.* doubt associated with advantage and disadvantage एष हि गणिकामातुरधिकारो यद्दुहितुः … अर्थैरनर्थप्रतिघातिभिश्चानिन्द्यैरिभ्यैरनुबद्धार्थानर्थसंशयान्विचार्य भूयोभूयः संयोजनमिति DaśKuC. 42.19.

**अनुबद्धोत्कम्प** ( anubaddhotkampa ) *adj.* having incessant agitation मम हि कुवलयाक्षीं प्रत्यनिष्टैकबुद्धेः भृशमयमनुबद्धोत्कम्प एवान्तरात्मा MālaMā. 8.195 ( comm. अनुगतोत्कम्पः )

**अनुबध्नत्** ( anu-badhnat ) *adj.* [*f.* -ī, -ntī] **1Ai** clinging to, taking recourse to **ii** binding (in embrace) **B** fixing or casting upon **C** binding, i.e. arranging **D** insisting, persisting **2A** producing continuously **B** composing **3A** pursuing, chasing **B** following **4A** connecting **B** connecting, i. e. concerning ( the motive ) **1Ai** clinging to, taking recourse to यत्तु कार्यं मनुष्येण शौण्डीर्यमवलम्बता ( v.1. शौटीर्यमनुबध्नता )। अस्मिन्काले महाप्राज्ञ सत्त्वमातिष्ठ तेजसा Rāmā. vi. 2.13; तृष्णे त्वामनुबध्नता फलमियत् प्राप्तं जनेनामुना ŚatTrayī. 649; BhallaŚ. 7; SūktiRa. 175.30; Kuval. 167(6); स चायमविद्यामनुबध्नन् जीवः … संसारी … स्वर्गापवर्गयोग्यो भवति SiddhāSiA. i. 119.2; **1Aii** binding (in embrace) रुरोध त्रपमाणेव रावणं रमणी निजा। अनुबध्नन्तमाश्लेषैः सविश्लेषा शनैरसौ । तमूचे RāmC. 24.81; **1B** fixing or casting upon चक्षुरनुबध्नन्त्याम् ( प्रयोज्यायाम् ) इङ्गिताकारनिवेदनम् KāmSū. 299.3 (5.6) ( JayaMa. चक्षुरनुबध्नन्त्यामिति पुनः पुनः पश्यन्त्यां प्रयोज्यायाम् ); **1C** binding, i. e. arranging सीमन्तं निजमनुबध्नती कराभ्यामालक्ष्य स्तनतटबाहुमूलभागा । भर्त्रान्या मुहुरभिलष्यता निदध्ये ŚiśuVa. 8.69; **1D** insisting, persisting अन्येद्युश्चानुबध्नन्त्या राज्ञ्या राजा स यत्नतः । वीणाया गुणशर्माणं शिक्षारम्भमकारयत् KathāSaSāg. viii. 6.47 (*but* APTE bearing, enduring); xii. 14.26; दूतः …। ऋणिकस्योत्तमर्णेभ्यः प्रदातुमनुबध्नतः RājTa.(Ka.) 8.1855; **2A** producing continuously सहचरम् …। स रथाङ्गनामवनितां करुणैरनुबध्नतीमभिननन्द रुतैः Kirātā. 6.8 (*but* comm. अन्विष्यन्तीम् ); कलकलाननुबध्नन्नग्रतः परभृतोऽजनि बन्दी ŚrīKaC. 12.9; **2B** composing ( शब्दार्थयोः ) तयोरप्युन्मेषः स्रवदमृतमाधुर्यसुभगः परं पुण्यश्लोकं चरितमनुबध्नन् विजयते PratāYaBhū. 37.2; **3A** pursuing, chasing मया मृगयायां यदृच्छया निरर्थकमनुबध्नता … मानवानामगम्यः … प्रदेशो वीक्षितः Kād. 132.3; 319.6; गृध्रराजस्तं पापमस्मिन् सहसानुबध्नन् … यशःशरीरं नवमाललम्बे MahāvīC. 7.18; अथानुबध्नन्मां वेगात् …। बद्धमुष्टिकरः क्रोधादागतो मरुभूतिकः BṛKathāŚloSaṁ. 6.19; अथ वातमृगं मृगव्यशीलः स नृपः … अनुबध्नन् । तुरगेण तरङ्गिणीमवापत्तमसाम् RāmC. 8.54; प्रधानदन्ती … अरण्यवारणं रणायानुबध्नन् … अतिमहत्कान्तारं प्रविष्टः TilaMañ. 184.8; अथैवमनुबध्नता पापर्द्धिविस्तरेण प्रथमरवपलायितैः … श्वापदगणैर्विरलतां गते मृगवने … विजयवर्धनः सविनयमुवाच UdaySuKa. 44.26; **3B** following भर्तृदारिके कादम्बरि कस्मान्न निवारयस्येनमलीकसुभगाभिमानिनमतिदुर्विनीतं मामनुबध्नन्तं विहङ्गापसदम् Kād. 194.16; आश्रमाङ्कणबलिकुसुमपुटधूलिं चरणपृष्ठलग्नमनुबन्धन्त्या … भ्रमरमालयोपास्यमानम् … तपोराशिं ददर्श AvantiKa. 143.3; 241.14; प्रातरारभ्य मामनुबध्नन् किष्किन्धायां प्रस्थाप्य संप्रति निवृत्तः ( माल्यवान् ) MahāvīC. 5.45(3); अहो हलमुखविनिर्भिन्नविश्वम्भराविर्भूतयोषिद्रत्नमनुबध्नता मम मनोरथेन चिराय फलितम् MahāvīC. 6.9(2); **4A** connecting प्रासङ्गिकं यदुपक्रान्तं तत् परिसमापय्य प्रकृतमनुबध्नन्नाह HetuBiṬ. 138.23; विच्छिन्नामनुबध्नती मम कथाम् … सा मया । नाश्लिष्टा CaṇḍaKau. 1.13; **4B** connecting, i.e. concerning (the motive) यः पुनः … प्रहारम् … अनुबध्नन्नप्यधिकं वा प्रहरति तस्य यथोक्तादल्पो दण्डः DaṇḍaVi. 248.12.

**अनुबध्य** ( anubadh-ya ) *ger.* **1A** having tied or fastened कृष्णशकुनेः सव्यजङ्घायामङ्कमनुबध्याङ्के पुरोडाशं प्र पतेत इत्यनावृतं प्रपादयति KauśiSū. 18.16; **1B** having clung or resorted to नृनात्मनोऽनुबध्यान्तर्हित्वैनान् परितोऽपि च । या स्थितिस्तस्य देवस्य पुरुषोत्तमताह्वया । सोक्ता नृसिंहशब्देन AhirbuS. 55.27; सत्यानृते च वर्तेते सत्यसमानुबन्धिनी परमार्थसत्यमेकमधिष्ठानमनुबध्य SanatBh. 305.2 (*on* 4.17); **1C** having insisted or persisted इत्यसकृदनुबध्यानुयुक्तो मनस्येव किं मामुपहसितुम् … पृच्छति Mukundā. 218(22); **2A** having related or continued स तु ( केयूरकः ) … उपसृत्योपविश्य पार्श्वे वैशंपायनागमनालापमेवानुबध्य … चन्द्रापीडं व्यज्ञपयत् Kād. 262.21; क्षितिपतिः … वचनपुरःसरं कथान्तरमनुबध्य … बलिं निजदेशान्निर्वासयामास YaśasCam. ii. 318.10; **2B** having associated with भृशमविध्यतानुबध्य कुमुदबान्धवेन AvantiKa. 71.19; **2C** having adhered to, i.e. understood नारदः … करणाध्यायमिव स्वाध्यायमनुबध्य मनोमर्कटक्रीडाप्रकाममिन्द्रियारामसुपरम्य … संजातकेवलस्तत्पदाप्तिपेशलो बभूव YaśasCam. ii. 356.13.

**अनुबध्यमान** ( ánu-badhyamāna ) *adj.* [*f.* -ā] **1A** being bound or tied subsequently ये ( पशवः ) बु॒ध्यमा॑न॒मनु॑बु॒ध्यमा॑ना अ॒भ्यैक्ष॑न्त॒ मन॑सा॒ चक्षुषा च TaiS. III. i. 4.2; MaiS. i. 2.15 (i. 25.5); iii. 9.7 (iii. 125.16); KāṭhS. 30.8 (ii. 190.3); 30.9 (ii. 191.9); **1B** being connected, being attached प्रज्ञान्तराणि शाण्डिल्यविद्याप्रभृतीनि स्वेन स्वेन अनुबन्धेन अनुबध्यमानानि पृथगेव कर्मभ्यः प्रज्ञान्तरेभ्यश्च स्वतन्त्राणि भवन्ति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 696.15 (*on* iii. 3.50); **1C** being arranged or composed एकरूपत्वानुबन्धं त्यक्त्वा विचित्रानुप्रासोऽनुबध्यमानो न दोषाय Loc. 85.19 (*on* 2.15); **2A** being followed, i. e. being attended अयमनुरुध्यमानः ( v. l. अनुबध्यमानः KALE's Ed. ) तापसीभ्यामबालसत्त्वो बालः Śāk. 7.13(4); **2B** being followed मधुकरकुलैरनुबध्यमानमनाघ्रातपूर्वममानुषलोकोचितं कुसुमगन्धमभ्यजिघ्रम् Kād. 139.3; 194.12; अच्छेनाभरणदीधितीनां निवहेन दिशामिव दर्शनानुरागलग्नेन चक्रवालेनानुबध्यमानम् … युवानमद्राक्षीत् HarṣaC. 34.2; धवलिम्ना क्षीरोदेनोच्चैःश्रवशङ्कयानुबध्यमानः … तुरंगरत्नं भद्रवाहनो नाम AvantiKa. 88.6; **2C** being pursued or chased तच्चानुबध्यमानं किंनरमिथुनमालोकयत एवास्य संमुखापतितमचलतुङ्गशिखरमारुरोह Kād. 120.1; स्फाटिककुण्डलाभ्यां शुक्रबृहस्पतिभ्यामिव … अनुबध्यमानम् … भैरवाचार्यं ददर्श HarṣaC. 155.15; सैन्ययोधैरनुबध्यमानः कियन्तमपि मार्गमगमत् ( गन्धवारणः ) TilaMañ. 242.4; **3** being insisted upon, i. e. being requested repeatedly समुपजातकुतूहलया सारिकयानुरुध्यमानः ( v. l. अनुबध्यमानः ) कथयितुमारेभे VāsaDa. 109.5; विलासवती … पुनः पुनश्चानुबध्यमाना … राजानम् … अपश्यत् Kād. 69.10 ( comm. अनुबध्यमाना सनिर्बन्धं पृच्छ्यमाना ); 133.21; 207.1; 233.2; ते … भूयो भूयश्चानुबध्यमाना दुःखेन कथं कथमप्याचचक्षिरे देव पावकं प्रविष्ट इति HarṣaC. 223.10; तया चाहमनुरुध्यमानः ( v. l. अनुबध्यमानः ) तां बकुलमालामात्मनः कण्ठादवतार्य दत्तवान् MālaMā. 1.305; भूयोऽप्यनुबध्यमानया

च्च निषिध्यमानया च … रुदितमनया न पुनः किंचिदुदितम् TilaMañ. 29.20; 281.6; 313.16; यदर्थिताभूदनुबद्धमानसैः (v.l. तदर्थिभावादनुबध्यमानैः) सुरैश्च सिद्धैश्च महोरगैश्च। तेषां पुरस्तादकृत व्यवस्थाम् इत्येकदा संसदि पन्नगेन्द्रः NavaSāC. 9.42.

**अनुबध्यमानदुःख** (anubadhyamāna-duḥkha) *n.* misery which is being effected or produced subsequently कृते कर्मण्यनुबध्यमानदुःखमनुबन्धः GītāBh.(Rā ) 677.19 (*on* 18.25)

**अनुबध्यमानपरिमल** (anubadhyamāna-parimala) *adj.* whose fragrance is being closely followed झंकारिभिरलिकदम्बकैरनुबध्यमानपरिमलेन … चन्दनेनानुलिप्तसर्वाङ्गः … आहारम् … अवनिपो निर्वर्तयामास Kād. 16.19.

**अनुबध्यमानविनिवेश** (anubadhyamāna-viniveśa) *m.* substratum which is being resorted to closely उररीचकार सुरवारवधूच्चिकुरोत्करानगुरुधूमभरः। घटनात्तदर्थिमधुपायिततेरनुबध्यमानविनिवेश इव ŚrīKaC. 13.30 (comm. अनुबन्धेनाश्रीयमाणो विनिवेशोऽर्थादगुरुधूमस्यैव संस्थानमिव)

**अनुबन्द्धुम्** (anu-banddhum) *inf.* to tie (an animal to the sacrificial post) यूपश्च नाम पश्वनुबन्धार्थमुपादीयते। शक्यं चानेन किंचिदेव काष्ठमुच्छ्रित्यानुच्छ्रित्य वा पशुरनुबन्द्धुम् MahāBh. i. 8.17 (*on* i. 1.0), cf. **अनुबन्धुम्.**

**अनुबन्ध्** (anu-bandh-) IX. U. (rarely IV. Ā.) [P. vi. 4.24] **1A** to tie or bind on, (pass.) to be tied or bound after **B** to attach, to join, to connect, (pass.) **i** to be attached or connected **ii** (Gr.) (a letter) to be added **C** to cling to, (pass.) to be clung to **D** to insist, to persist **E** to put together, to compose, to harmonize **F** to keep in captivity, to arrest **G** to hold, to sustain, to bind together **H** to restrain, to hold back **2** to take up, to accept, to adopt, (pass.) to be taken up or adopted **3A** to continue, (pass.) to be continued **B** to go after, to follow, to attend **C** to pursue, to chase, i. e. to haunt, (pass.) to be pursued, to be chased **D** to follow (in action), to imitate **4A** to lead to or cause, (pass.) to be led to or caused **B** to follow, i. e. to share common symptoms, (pass.) to be followed, i. e. to be shared by common symptoms **Ci** to form, to make **ii** to form (a posture) **iii** to prevent, to control **5** to refer to, to imply, (pass.) to be referred to, to be implied **1A** to tie or bind on यां मृतायानुबध्नन्ति कूद्यं पद्योपनीम्। तद् वै ब्रह्मज्य ते देवा उपस्तरणमब्रुवन् AV. v. 19.12; शिरसा पादेन गवामनुबध्नन्ति विद्वांशः(?सः) NyāyKa. 29.2; दोलां मदाशयमिवानुबधान नाके ŚrīKaC. 7.55; (pass.) to be tied or bound after उभये वा (पशुम्) एतं बध्यमानमनुबध्यन्ते ये ग्राम्याः पशवो ये चारण्या ये बध्यमानमनु बध्यमाना अन्वैक्षन्त मनसा MaiS. iii. 9.7 (iii. 125.15); तद् यद्वशानूबन्ध्या यज्ञस्य शान्त्या अनुबध्यते KāṭhS. 29.4 (ii. 172.10); KapiKaS. 45.5 (271.8); यथा गौरनुबध्यतामित्युक्ते वाहीको नानुबध्यते PariVṛ.(Sī.) 165.3; **1B** to attach, to join, to connect राष्ट्रं वै वैश्वानरो विद् मरुतो वैश्वानरꣳहुत्वा मारुतान् जुहोति राष्ट्र एव विशमनु बध्नाति TaiS. V. iv. 7.7; TaiBr. I. viii. 3.2; ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते विड्वै मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति TaiS. VI. vi. 5.3; UttaRāC. 3.6(6); स्वातन्त्र्यं मनश्चिदादीनां प्रतिपत्तव्यम्, यत् क्रियावयवान् मनआदिव्यापारेष्वनुबध्नाति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 695.9 (*on* iii. 3.50); निषेधशास्त्रकिंकरत्वेनाविशेषात् विधिशास्त्रमप्यनुबध्नातीति दुरन्तता ŚatDū. 233.17; अस्त्येव जन्मान्तरसौहृदं नौ मनोऽनुबध्नाति यदद्य यावत् Ragh. 17.68; (pass.) **i** to be attached or connected उभयोरपि राजेन्द्र संबन्धेनानुबध्यताम्। इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रं भवतः पुण्यकर्मणः Rāma. i. 71.8; (रक्तपित्तम्) ऊर्ध्वगं कफसंसृष्टमधोगं मारुतानुगम्। द्विमार्गं कफवाताभ्यामुभाभ्यामनुबध्यते CaraS. vi. 4.24 (1941 Ed.); दीक्षणीयादिष्विष्टिषु दार्शपौर्णमासिको विध्यन्तः प्रवृत्तः। … यथा देवदत्तो भोजयितव्यः, विष्णुमित्रो भोजयितव्यः, माठरः कौण्डिन्यो भारद्वाज इत्युत्तरेष्वपि भोजयितव्य इति प्रवृत्त्यानुबध्यते ŚābaBh. 1586.13 (*on* viii. 1.3); फलतोऽपि च यत्कर्म नानर्थेनानुबध्यते ŚlokaVār. 2.268 (126.4); यो हि करोति पुण्यपापे, स ताभ्यामनुबध्यते BṛĀraUBh. 555.19 (*on* iv. 3.15); 557.2 (*on* iv. 3.15); भूयांसोऽन्यवयवाः संपातयितव्याः विद्यायामित्येतस्मात् कारणादग्निनानुबध्यते विद्या न कर्माङ्गत्वात् BrahmSūBh.(Bhā.) 195.23 (*on* iii. 3.52); देव्याः स्मरारौ पूर्वमुत्पन्ना रतिः … सात्त्विकव्यभिचारिभ्यामनुबध्यते SaraKaṇṭhā. 572.3; पूर्वार्धोक्तार्थनिर्धारणरूपा मतिरुत्तरार्धेनानुबध्यते SaraKaṇṭhā. 585.6; विद्यामया मनश्चिता(?त्ता)दयो बृहदारण्यकेऽनुबन्धव्याः किमर्थमिहानुबध्यन्ते BrahmSūBh.(Rā.) 666.19 (*on* iii. 3.50); प्रतिपत्तौ विशेषणत्वेनानुबध्यत इत्यनुबन्धः VedāntKa. 42.11 (*on* i. 1.1); **ii** (Gr.) (a letter) to be added (लण्) अयं णकारो द्विरनुबध्यते पूर्वश्च परश्च MahāBh. i. 34.4 (*on* ŚivSū.(Gr.) 6); (च्लेः सिच्) आगमानुदात्तत्वं हि प्रत्ययस्वरमिव चित्स्वरमपि बाधेतेति स्थानिन्यादेशे च द्विश्चकारोऽनुबध्यते KāśiVṛ. *on* iii. 1.44; Prasā. ii. 29.14; सामान्यग्रहणार्थं पकारोऽनुबध्यते Prasā. i. 319.11; i. 319.14; **1C** to cling to सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बुरः TaiĀ. i. 10.3 (77.1); धन्या स्पृहणीया च पत्त्रलेखा यामेवमनुबध्नाति दुर्लभो देवीप्रसादः Kād. 221.11; 347.9; विप्रलम्भः पुनः पुनरनुबध्नाति माम् UttaRāC. 3.43(16); आर्य चिरसंवासेन रामराजधानीप्रवादो मामनुबध्नाति AnarghaRā. 6.5 (13); स बन्धुर्योऽनुबध्नाति हितेष्वत्याहितादरः NītiSā. 8.77; यथा ध्रुवो नृणां मृत्युर्वित्तनाशस्तथा ध्रुवः। मूढस्तत्रानुबध्नाति जीवितेऽथ चले धने AgniP. 38.24; संसाररात्रिदुःस्वप्ने शून्ये देहमयभ्रमे। आस्थां चेदनुबध्नामि तन्मूर्खो नास्ति मत्परः ŚārṅgaPa. 4118; (pass.) to be clung to तेषु तद्रिक्थहारेषु गृहकोशानुजीविषु। निरूढेन ममत्वेन विषयेष्वन्वबध्यत BhāgP. iv. 27.10; **1D** to insist, to persist यत्कर्म कृतवानसि भार्गव। अनुरुन्ध्यामहे (v. l. अनुबन्ध्यामहे) ब्रह्मन् पितुरानृण्यमास्थितः Rāma. i. 75.2; तथापि यदि (बौद्धः) परोऽनुबध्नीयात् – इह लोकः प्राचुर्येण अर्थक्रियार्थी तत्कारिणि सत्यत्वं व्यवहरति, तत्किं संबन्धादीनामस्ति इति PratyabhiVi. ii. 60.5 (*on* ii. 2.7); क्रीडामनुबध्नाति यन्नयननिमीलनं तदेव … विहितं छलं येन सः Kāvyānu. (He.) 85.15; महापार्श्व, कुतो मां प्रेक्षणकदर्शनार्थमनुबध्नाति मन्त्रिजनः JānaPa. 6.3 (31); **1E** to put together, to compose, to harmonize यतिं लयं वाद्यगतिं पदं वर्णान् स्वराक्षरम्। अनुबध्नाति यत्रैवमनुबद्धा भवेत्तु सा NāṭyaŚā. 32.331; **1F** to keep in captivity, to arrest सेनानिवृत्तमायुधीयमशासनं शून्यपालोऽनुबध्नीयात् ArthŚā. iii. 105.4 (10.1); कामपि कान्तारपादपच्छायामुपासीनमेनं जनं नानुबध्नीयात् AvantiKa. 49.9; **1G** to hold, to sustain, to bind together स्नेहच्छेदेऽपि साधूनां गुणो नायाति विक्रियाम्। भङ्गेऽपि हि मृणालानामनुबध्नन्ति तन्तवः Hitopa. 1.69; °धूलिप्रकरजनितकार्श्यामन्वबध्नादधस्तात्। लघुविदलनभीतिव्याकुलात्मा कथंचित् फणनिगडसहस्रेणाहिनाथो धरित्रीम् HarVi. 41.11; सरितो यतीरनुबबन्ध रसन् परिहासवानिव समुल्लासितः।… सिन्धुपतिः RāmC. 26.10; **1H** to restrain, to hold back यदर्थं राज्यमेतन्मे स किमर्थं श्रितः परान्। नानुबध्नाति ह स्वार्थोऽप्यभिमानवतो नरान् ParamāKā. 86.14; **2** to take up, to accept, to adopt न शिष्याननुबध्नीत ग्रन्थान्नैवाभ्यसेद् बहून्। न व्याख्यामुपयुञ्जीत नारम्भानारभेत्क्वचित् NāraPaU. 5.22; BhāgP. vii. 13.8; कथं पुनः साध्यधर्मः साधनधर्मभावमात्रमनुबध्नाति HetuBiṬ. 41.15; न हि प्रतिषेधान्तरधर्ममवश्यं प्रतिषेधान्तरमनुबध्नाति TātpaṬ.(Vā.) 499.11 (*on* iii. 1.1); एवमन्यान्यप्यनन्तानि विकल्पदूषणानि अविद्यास्वरूपमनुबध्नन्ति ŚatDū. 176.26; (pass.) to be taken up or adopted रामनाम तव धाम गुणानाम्। अन्वबन्धि भवतैव तु कस्मात् NaiṣC. 21.114; **3A** to continue चक्षुरसीत्यनुबध्नीयात् GobhiGS. iii. 4.22; ज्वरस्य पूर्वरूपाणि भवन्ति प्राक्संतापात्, अपि चैनं संतापार्तमनुबध्नन्ति CaraS. ii. 1.33 (1941 Ed.); द्वयोरापन्नयोस्तुल्यमनुबध्नाति यः पुनः। स तयोर्दण्डमाप्नोति NāraSm. 210.10; Mitā. 286.21 (*on* 2.212); (नायिका) तत्र कथामवस्थानार्थमनुबध्नाति KāmSū. 214.14 (3.3); JayaMa. 215.11 (*on* 3.3); साधुवादिनी सती किमिदमशोभनमभिधत्स इति कथामनुबध्नाति KāmSū. 279.18 (5.4); न हि ज्वरोऽनुबध्नाति मारुताद्यैर्विना कृतः AṣṭāSaṁ. ii. 14.16 (4.2); ii. 48.24 (4.9); सप्रयोजनत्वमभिधाय … पुराकल्पमनुबध्नाति AbhinBhā. i. 43.1 (*on* 1.117); न त्वधुना प्रस्तुतः नाप्युत्तरकालमनुबध्नाति Loc. 121.16 (*on* 2.32); यद्यपि दैवात्स्नेहो नश्यति साधोस्तथापि सत्त्वेषु। घण्टाध्वनेरिवान्तश्चिरमनुबध्नाति संस्कारः SubhāRaK. 37.41; यः पूर्ववैरमनुबध्नाति स एव दण्डभाक् Subodhi. 91.23 (*on* 2.212); कलहमापन्नयोः प्राप्तयोः द्वयोर्मध्ये यः पुनः यस्तु वैरमनुबध्नाति दृढतरं स्मरति तयोर्मध्ये स एव दण्डभाक् भवति BālamBha. ii. 305.9 (*on* 2.212); (pass.) to be continued तदेवानुबध्यतां व्रतपरिग्रहोचितं तपः Kād. 322.7; अहो निरन्तरप्रसादोन्मुखता देवस्य। यथा काकतीयप्रसवेषु श्रेयांस्युत्तरोत्तरमनुबध्यन्ते PratāYaBhū. 148.8; **3B** to go after, to follow, to attend भूमिः कीर्तिर्यशो लक्ष्मीः पुरुषं प्रार्थयन्ति हि। स्वर्गस्थं चानुबध्नन्ति सत्यमेव भजेत् तत् Rāma. ii. 101.22; स्त्रियश्चितामनुबध्नन्त्यपि मुक्तजीविताः।… न तु भावेन वहन्ति सौहृदम् Saund. 8.42; संपत्संपदमनुबध्नाति Kād. 73.15; सार्थमर्दनस्तु माम् … रक्षाविधौ नियुज्य राजानमन्वबध्नात् AvantiKa. 169.7; तेऽवश्यं स्वयमेव त्वामनुबध्नन्ति मदनशरभिन्नाः KuṭṭaMa. 281; दशमुखः स्वपुराभिमुखं ययावनुबबन्ध न कश्चन कञ्चन RāmC. 33.97; अस्मद्रथमनुबध्नीयुर्वृष्णयः SubhaDha. 4.6(8); 4.5(1); धिङ् मूर्ख एषास्मद्वधूस्त्वद्गुरुपत्नी मातृतुल्या च। तत् किमेनामनुबध्नासि DhūrtaSa 86.3;. **3C** to pursue, to chase, i. e. to haunt दिष्ट्या तावदयमनङ्गो मामिव तमप्यनुबध्नाति Kād. 158.23; (हर्षः) अचिन्तयच्च किं नु खलु मामेवममी सततमनुबध्नन्ति दुःस्वप्नाः HarṣaC. 254.12; (pass.) to be pursued, to be chased पुंभिर्न कैश्चिदपि धन्विभिरन्वबन्धि। तस्थौ तथापि न मृगः कचिदङ्गनानामाकर्णपूर्णनयनेषु हतेक्षणश्रीः ŚiśuVa. 5.26 = VyaktiVi. 129.24; **3D** to follow (in action), to imitate तमन्वेत्यनुबध्नाति तच्छीलं तन्निषेधति।… इति शब्दाः सादृश्यसूचकाः Kāvyāda. 2.64; AlaṅkāŚe. 15.3(18); कमले इव लोचने इमे अनुबध्नाति विलासपद्धतिः। लोलालकानुबद्धानि आननानि चकासति KāvyālaṅSū. ii. 2.8;

SaraKaṇṭhā. 106.22; **4A** to lead to or cause अहो ममोपरि विधेः संरम्भो दारुणो महान्। नानुबध्नाति कुशलं कस्येदं कर्मणः फलम् MahāBhā. iii. App. I. 10(78); तथा हे वृषल विक्षेपो भूयाद्यथा हिंसामनुबध्नातीत्यर्थः KāśiVṛ. *on* vi. 1.141; किरतेरर्थस्य हिंसाविषयतां दर्शयति। अनुबध्नातीति। अनुगच्छतीत्यर्थः Nyās. ii. 290.11 (*on* vi. 1.141); भूयः श्रेयोऽनुबध्नाति प्रायः साधुसमागमः MahāP. 9.161; (कथा) तस्य (कार्यान्तरान्तरायस्य) निष्पत्तेः निर्निबन्धरसोज्ज्वलाम्। प्रबन्धस्यानुबध्नाति नवां कामपि वक्रताम् VakroJī. 241.2; अनुष्ठीयमानः स्वफलमनुभावयन्न कश्चिद्धर्मोऽधर्ममनुबध्नाति NītiVā. 29.15; 32.63; अनुबध्नन्ति यद्दुःखं विषयाः सुखवाहिनः। मध्वन्तर्विषसंसृष्टं मधुरं यदि भक्षणे LakṣmīT. 43.89; निर्मूलोपालम्भमात्रमनौचित्यमनुबध्नाति AuciViCa. 37(22); अनुबध्नाति भव्यानामुदयेऽभ्युदयान्तरम् RājTa.(Ka.) 8.2275; स्नेहः प्राग्भवसंबद्धो ह्यनुबध्नाति बन्धुताम् TriṣaŚaPuC. i. 1.796; गुणानां सा शक्तिर्विपदमनुबध्नन्ति यदमी प्रसन्नस्तद्वेधा मम यदि न तैर्योगमकरोत् Subhāṣi. 451; अनुबध्नन्त्यप्यर्था आचरिताः काप्यनर्थसंदर्भम् KandaCū. vi. 6.2; (pass.) to be led to or caused सातत्येनोत्पद्यते। दोषवैषम्येणैव च बहुरूपा रुगनुबध्यते प्रवर्धते च AṣṭāSaṁ. i. 115.24 (1.22); तत्र पौनःपुन्येन प्रवृत्तिरनुबन्धः। प्रवृत्तिकरणं वा, अनुबध्यते प्रयुज्यते येन तस्मिन्कर्मणि ManuBh. ii. 129.21 (*on* 8.126); अयं च पुष्टोऽपि (रसः) सात्त्विकत्वात् सदैवान्यानुयायीति नानुभावादिभिरनुबध्यते SaraKaṇṭhā. 580.19; 583.8; **4B** to follow, i.e. to share common symptoms सर्वेऽपि तु खल्वेतेऽभिप्रवृद्धाश्चत्वारो रोगाः परस्परमनुबध्नन्ति CaraS. i. 20.7; ii. 4.5 (1922 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 117.8 (1.22); (pass.) to be followed, i.e. to be shared by common symptoms अनुबध्यते यक्ष्मणा यथोपदेक्ष्यमाणरूपेण CaraS. ii. 6.10 (1922 Ed.); अशुद्धम् … स्रवद्रुधिरमुपेक्षेत। उभौ च तत्रानुबध्येते श्लेष्मानिलो वा AṣṭāSaṁ. ii. 61.20 (4.10); **4Ci** to form, to make यैर्निरस्तो भवाँल्लुब्धैः पुत्रदारादिभिर्धनैः। तेषु किं भवतः स्नेहमनुबध्नाति मानसम् MārkP. 81.22; अतिमहानुभावः खलु कुमारो येनैवमविज्ञायमाने क्षणदृष्टेऽपि जने परिचयमनुबध्नाति HarṣaC. 49.4; कौशिककुमारः … विष्णुवर्धनाख्ये राजसूनौ प्रणयमन्वबध्नात् AvantiKa. 10.6; मम श्रीमल्लम्बोदरदरकृपापाङ्गितगिरः प्रबन्धेऽस्मिंश्चेतः कुतुकमनुबध्नाति तदपि ŚṛṅgāSar. 8; **4Cii** to form (a posture) प्राङ्मुखो दृढमाबध्य पद्मासनमनन्यधीः। त्रिखण्डामनुबध्नीयाद् गुर्वादीनभिवन्द्य च BrahmāṇḍP. iii. 44.3; **4Ciii** to prevent, to control (रोगम्) तस्मात्तमनुबध्नीयात्प्रयोगेणानपायिना AṣṭāSaṁ. i. 123.17 (1.23); SiddhYo. 1.16; **5** to refer to, to imply लोकशब्देन अग्न्यादीननुबध्नाति — 'अग्निलोकमागच्छति' इत्यादि BrahmSūBh.(Śaṅ.) 826.12 (*on* iv. 3.4); यो हि यत् नानुबध्नाति स तन्निष्पत्तावनिष्पन्नः NyāyBiṬ. 163.7; अवयवार्थस्तु विसिन्वन्ति विषयिणमनुबध्नन्ति स्वेन रूपेण निरूपणीयं कुर्वन्ति SāṁkhyaTaKau. 111.1 (*on* 5); यत्पुनः काममेवानुबध्नाति तत् कामोदर्कम् SaraKaṇṭhā. 703.6; अतोऽप्यूर्ध्वं विकथनं पराभूतजृम्भारिसभे महाराजसदसि गोवधमनुबध्नाति MudriKu. 5.7 (21); 'स्वे महिम्नि' इति तमेवानुबध्नाति स वा एष इत्यनेन AṇuBh. 257.10 (*on* iii. 3.50); (pass.) to be referred to, to be implied आर्षेयमन्वाचष्ट ऋषिणा हि देवाः पुरुषमनुबध्यन्त इति विज्ञायते HirŚS. xxi. 3.4 (714.29)

**अनुबन्ध** (anu-bandha) *m.* [AltGr. I. 123 (RENOU'S *Introduction générale*)] **1A** continuation, uninterrupted succession **B** course or process of activity **2A** consequence, result, after effect, [Inst.] on account of the after effect **B** aim or object **C** consequent bondage **3** insistence, persistence, repeated request, [Inst.] with insistence, insistently or persistently **4** obstacle, hindrance **5A** retinue, dependent, attendant **B** act of following, dependence **6A** strong bond, close attachment **B** connecting end-portion or tail **C** binding, connection, relation, association, union **D** (Math.) addition, junction of fraction **E** tying, binding **Fi** (Philo.) connecting link (or introductory link) of a topic (an indispensable element of the *śāstras*) **ii** appendage, delimiting adjunct **G** association through eyes, i.e. casting (of glance) **7** cause, motive, intention, inclination, design **8** (Gr.) indicatory letter (added to a word for some specific purpose) **9Ai** musical composition **ii** a type of *antaravādya* (accompanying music played on instrument) **Bi** *karaṇa-dhātu* (note produced by hand-strokes) **ii** *āviddha-dhātu* (note produced by heavy and light strokes) **iii** *vyañjana-dhātu* (note produced by the use of different fingers) **iv** any type of *dhātu* (musical notes arising from different types of strokes) **C** type of *svarāṅga*, break or pause (in a musical composition indicated by release of breath) **10** secondary symptomatic development or affection (supervening on the principal disease) **11A** offence, fault **B** related circumstance (of offence etc.) **12** a child who follows (the example set by) the parents **1A** continuation, uninterrupted succession अनुबन्ध इति। अनुबध्यतेऽनेनेत्यनुबन्धः। आख्यातार्थस्य नित्यतां यः शब्दो ब्रवीति सोऽनुबन्धः Bhāṣikasūtra 2.17; अर्थमर्थानुबन्धं च यः परीक्षेत् स पण्डितः Rāmā. vi. App. I. 2(8); iv. 1386*; श्रुत्वा चेदमुपाख्यानम् …। योगधर्मो हृदि सदा परिवर्तेत।…तेनैवानुबन्धेन कदाचिल्लभते शमम् HariVaṁ. 19.33; शरीरेन्द्रियसत्त्वात्मसंयोगो धारि जीवितम्। नित्यगश्चानुबन्धश्च CaraS. i. 1.42 (1941 Ed.); 1.30.22 (1941 Ed.); धातूनाम् …। समानां चानुबन्धः स्यादित्यर्थं क्रियते क्रिया CaraS. i. 16.35; असंदेहोऽनुबन्धश्च रोगाणां संप्रकाशितः CaraS. i. 20.23 (1941 Ed.); iii. 2.13 (1941 Ed.); vi. 19.50 (1941 Ed.); अनुबन्धो नाम पदान्तरेष्वपि विच्छेदः (v.l. पदान्तरेष्वविच्छेदः) अनुच्छ्वसनं वा NāṭyaŚā. 17.130; सानुबन्धाः कथं न स्युः संपदो मे निरापदः RaghuVa. 1.64; उत्पक्ष्मणोर्नयनयोरुपरुद्धवृत्तिं बाष्पं कुरु स्थिरतया शिथिलानुबन्धम् Śāk. 4.17; SaraKaṇṭhā. 582.14; Kāvyānu.(He.) 120.16; मुच्यतामयं देवि शोकानुबन्धः Kād. 63.17; अनुबन्धे तु दोषस्य गर्भकालमपेक्ष्य च।… भिषग्भेषजमाचरेत् KāśyaS. 293B.1; विरम वह्ने मुञ्च धूमानुबन्धम् Ratnā. 4.16; 2.19(7); संपत्तेः कोऽनुबन्धः Tantrākhyā. 118.18; PañcT. 3.103 (363.9); चिरक्षोभानुबन्धलज्जयेव मन्दमन्दं वरुणालयमुपसर्पन्तीषु … फेनमालिनीषु AvantiKa. 32.4; निदानविपरीतमौषधमवचारयेत्। सति त्वनुबन्धे AṣṭāSaṁ. i. 72.14 (1.11); AṣṭāHṛ. i. 8.23; अनुबन्धे च यथाव्याधि प्रकुर्वीत AṣṭāSaṁ. ii. 179.10 (6.2); AṣṭāHṛ. vi. 2.26; EI. xii. 74.18; अभ्यर्थनानुबन्धो लज्जाकर एव मादृशाम् KuṭṭaMa. 218; अलमनेन दोषानुबन्धकथानुबन्धेन NyāyMañ. ii. 88.1; सः … निजमदगन्धानुबन्धबाधितापरद्विरदमदप्रभेदैः … सामजैः सह चिक्रीड YaśasCam. i. 29.1; i. 147.3; आवासितशब्दः … प्रवृत्तेर्महान्तमनुबन्धं लक्षयति SaraKaṇṭhā. 186.8; अम्बरतलात्पपात … वारिसंदोहः।… तस्य तावतोऽनुबन्धादसाध्यापि विध्वस्ता शवाशिनो वैश्वानरी सृष्टिः UdaySuKa. 82.25; अजीर्णस्यानुबन्धेन … जायते व्याधिरुदरम् Mānaso. i. 19.258; प्रवृत्ति(? त्ते)स्त्वनेकसूत्रव्यवहितत्वान्न सानुबन्धमर्हति ŚrutaPra. ii. 285.34 (*on* ii. 2.8); भीमः … प्रयोजनस्य कुरुकुलक्षयस्यानुबन्धं दर्शयति NāṭaLaRaK. 172; अनुबन्धो नैरन्तर्येण प्रवर्तनम् NāṭaLaRaK. 204; ManvaVi. 1400.2 (*on* 11.107); अनुबन्धान्निरूढस्य प्रदानं बाधते द्विपम् Hastyāyur. 601.5 (4.5); इयम् … अनघचरितानुबन्धमासिनं धर्मशिवदेशिकाभिधानम् … प्राणंसीत YātrāPra. 1.50(3); **1B** course or process of activity विक्षिप्ताचित्तकस्यापि योऽनुबन्धः शुभाशुभः। महाभूतान्युपादाय स ह्यविज्ञप्तिरुच्यते AbhidhK. 1.11; Sphuṭā. i. 34.20 (*on* 1.11); **2A** consequence, result, after effect त्रिवर्गे त्रिविधा पीडा अनुबन्धास्तथैव च MahāBhā. i. App. I.81 (139); xii. 138.57; आदत्तेऽर्थपरो बालो नानुबन्धमवेक्षते MahāBhā. ii. 14.10; iv. 44.1; अनुबन्धं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम्। मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते MahāBhā. vi. 40.25 = BhagGī. 18.25; MahāBhā. vi. 40.39 = BhagGī. 18.39; परुषाण्युच्यमानांश्च यथा पार्थानुपेक्षसे। तस्यानुबन्धः प्राप्तस्त्वाम् MahāBhā. vii. 62.13; अनुबन्धे तु ये दोषास्तान्न पश्यन्ति मोहिताः MahāBhā. xii. 112.15; xii. 166.3; xiv. 62.7; अनुबन्धमजानन्तः कर्मणामविचक्षणाः।… विनश्यन्ति Rāmā. iii. 49.21; iii. 49.27; वीर्यदर्पेण नानुबन्धो विचारितः Rāmā. vi. 51.4; vi. App. I. 2(7); यः कृतघ्नोऽनुबन्धेन प्रीतिं वहति …। नरकाध्युषितः पन्था गन्तव्यस्तेन HariVaṁ. 65.64; कर्मफलमनुबन्धं देशकालौ च विदित्वा … शास्त्रमेवादितः परीक्षेत CaraS. iii. 8.3; तदात्वे चानुबन्धे वा यस्य स्यादशुभं फलम्। कर्मणस्तन्न कर्तव्यम् CaraS. iii. 3.46 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 64.3 (1.9); CaraS. v. 5.26 (1941 Ed.); शान्तज्वरोऽपि शोध्यः स्यादनुबन्धभयान्नरः SuśruS. vi. 39.164; अर्थानाचर्यमाणाननर्था अप्यनूद्भवन्त्यनुबन्धाः संशयाश्च KāmSū. 6.6 (352.3); 6.6 (356.6); दण्डश्चानुबन्धः ArthŚā. ii. 69.4 (3.11); प्रियाप्रियौ जवाजवौ सामीप्यविप्रकर्षौ तदात्वानुबन्धौ … विमृश्य … लाभमाददीत ArthŚā. iii. 70.5 (9.4); ii. 166.12 (4.10); अलमलमनुबन्धेन। ऋतुपरिणामेन स्वस्था भविष्यसि PadmPrā. 25.16; शुभाशुभविमिश्रितान्। जात्यायुरनुबन्धान् स प्राप्नोति AhirbuS. 14.24; यस्यानुबन्धात् पापीयानधोनिष्ठो विपद्यते। तस्यार्थे को नु विबुधः कुर्यात्कर्म विगर्हितम् Tantrākhyā. 73.6; PañcT. 2.53 (240.6); Pañcā. 153.15; शस्त्रादिष्वपि यद्यनुबध(? न्ध)गुरुलाघवविचाराद्दानमापद्येत नैवापत्तिः ŚikṣāSa. 271.13; अनुबन्धः पश्चाद्भावि GītāBh.(Śaṅ.) 434.3 (*on* 15.2); नातिक्रान्तं प्राप्यते यौवनं वा तेनालोच्यं वोऽनुबन्धैश्चतुर्भिः RāghPāṇ. (Dha.) 11.3; भूपालो(? लः) चिरकालेन … पिशिताशनाशयानुबन्धात्तत्रैव सिन्धौ … शफरोऽभूत् YaśasCam. ii. 332.7; i. 428.2; निपुणैरनुसंधेया अनुबन्धाः संशयास्तेषाम् (अनर्थानाम्) KandaCū. vi. 6.2; vi. 6.9; [Inst.] on account of the after effect किमनेनात्मदोषानुबन्धेन … शप्तोऽस्मि Kād. 319.20; **2B** aim or object सर्वज्ञमद्राक्षमहं भवन्तम्। इतः परं सेत्स्यति मेऽनुबन्धः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 11.13 (*but* comm. प्रकृतस्य कार्यस्यानुवर्तनम्); **2C** consequent bondage, cf. **अनुबन्धहिंसा**; **3** insistence, persistence,

repeated request सूतो राजानमब्रवीत् । मा क्रियतामनुबन्धः । नैष शक्यस्त्वया मृगो ग्रहीतुम् MahāBhā. iii. 190.46; दुर्विनीतः … यः … गुरुजनस्योपरि खेदमेवं कुर्यादनुबन्धाद् विरमेद् वा Kād. 280.13; 309.11; दीर्धरतौ निर्वेदः …। तदशक्तावनुबन्धः KuṭṭaMa. 624; अवशेषय नाथ बन्धुतामनुबन्धः समरस्य मुच्यताम् RāmC. 33.17; यदि हि बाह्येन्द्रियेष्वमर्षो न त्वेष्वतिशयो विषह्यते तदलमनुबन्धेन NyāyMañ. i. 97.6; न कार्यः कार्यवेदिना मम स्कन्धावारगमनायानुबन्धः TilaMañ. 291.11; दुर्वर्णनिर्वर्णविधौ बुधानां सुवर्णवर्णस्य मुधानुबन्धः YaśasCam. i. 10.8 (*but* comm. परीक्षा); न चात्र त्वयानुबन्धो विधेयः UdaySuKa. 33.20; 85.18; वित्तत्यागे न भवति सतां ग्रन्थिबन्धानुबन्धः CaturSaṁ. 2.8; KarṇaSu. 2.35; अनुबन्धः आग्रहः Aparā. 757.18 (*on* 2.149); SmṛtiCan. iv. 717.2; VyavaMa. 137.3; VīraMi.(Vyavahāra.) 562.30; अकथनीयमेतत् … तथापि तु यद्यनुबन्धस्तत्कथयामि Kāvyānu.(He.) 311.9; निषिधेधानुबन्धात्तु सानुतापाम् … मरणादेताममात्यो नरवाहनः RājTa.(Ka.) 6.196; यदि पुनस्तत्रैवानुबन्धं कृत्वा तीव्रकषायवशादतिप्रसङ्गं करोति तदा चारित्रभ्रष्टो भवति TātpaVṛ. 356.17 (*on* 3.65); अनुबध्नीयात् – अनुबन्धं कुर्यात् Bhāsk. ii. 60.24 (*on* ii. 2.7); [Inst.] with insistence, insistently or persistently (पितरौ) अनुबन्धेन सुतैः पृष्टौ PadmP.(Ra.) 6.537; तामनुबन्धेन पृच्छन्तीमहमुक्तवान् KathāSaSāg. xii. 4.90; **4** obstacle, hindrance प्रागेव नागतं कस्मात् …। विरात्रे चागतं कस्मात् कोऽनुबन्धश्च तेऽभवत् MahāBhā. iii. 282.28; अनेनैव प्रपन्नस्य भगवन्तं सुदर्शनम् । तस्यानुबन्धाः पाप्मानः सर्वे नश्यन्ति AhirbuS. 37.33; राज्ञा दृष्टे व्यवहारे नास्त्यनुबन्धः NītiVā. 28.23; **5A** retinue, dependent, attendant आशंसेऽहम् … दुर्योधनं सानुबन्धं निहन्तुम् MahāBhā. v. 47.88; रामं स्थापयता राज्ये सानुबन्धा हता ह्यसि Rāmā. ii. 7.25; कैकेयीं च वधिष्यामि सानुबन्धां सबान्धवाम् Rāmā. ii. 90.21; मृतके सानुबन्धेऽस्मिन् बद्धस्नेहाः पतन्त्यधः BhāgP. xi. 5.15; **5B** act of following, dependence स्वरसवाही विदुषोऽपि तथारूढो(v. l. तन्वनुबन्धो)ऽभिनिवेशः YogSū. 2.9 (KSS. 83, 1930 Ed.); सर्वे एते साधनधर्मा यथास्वं प्रमाणैः सिद्धसाधनधर्ममात्रानुबन्ध एव साध्यधर्मेऽवगन्तव्याः NyāyBi. 3.15; **6A** strong bond, close attachment अनुबन्धात्र विज्ञानम् MahāBhā. xii. App. I.18(28); यस्यां (पत्युः) मनश्चक्षुषोरनुबन्धस्तस्यामृद्धिः MālaMā. 2.114 (comm. रतिः); अमङ्गलं प्रतिहतं मोदध्वमसुराङ्गनाः । स्थिते गते वा कृपणे कोऽनुबन्धो विभीषणे RāmC. 24.52; भवादृशीनामनुबन्धमप्राप्येषु वस्तुषु विधत्ते बुद्धिः TilaMañ. 295.13; अनुबन्धमवेक्ष्य तादृशं क्षितिभर्तुस्सुरसुन्दरीं प्रति । गणयन्नपराधमात्मनः PṛthvīVi. 12.29; **6B** connecting end-portion or tail खे यथा निपतत्युल्का …। दृश्यते सानुबन्धा Rāmā. v. 1.61; **6C** binding, connection, relation, association, union नियतस्त्वनुबन्धो रजस्तमसोः परस्परम् CaraS. iii. 6.9; धर्मस्यार्थकृतत्वाद् द्रव्यगुणविकारव्यतिक्रमप्रतिषेधे चोदनानुबन्धः समवायात् MīmāSū. ix. 2.40; परेण च शब्दस्य ताद्विध्यं भूयस्त्वात्त्वनुबन्धः BrahmSū. iii. 3.52; iii. 3.50; AṇuBh. 256.23 (*on* iii. 3.50); ऋणक्लेशप्रवृत्त्यनुबन्धादपवर्गाभावः NyāySū. iv. 1.59; ददातिर्हि स्वेन कारकग्रामेण कृतानुबन्धो न यागं होमं वानुबन्धमपेक्षते ŚābaBh. 466.14 (*on* ii. 2.1); कार्यानुबन्धादधिकारानुवृत्तिः CāndraPari. 41; यम् … हरनयनहुतवहोष्मानुबन्धसंभूतप्रतापशमनं पुनर्जातमिव मीनकेतुं मेनिरे प्रजाः AvantiKa. 21.4; तन्मात्रानुबन्धस्तु वस्तुतः तत्तत्स्वभावतयैव युक्तः HetuBiṬ. 43.26; AṣṭāSaṁ. i. 202.4 (2.2); स्वप्नेऽप्यङ्गेऽनुबन्धं त्यजति न … अन्तरात्मा ŚatŚlo. 77; भावानुबन्धवशतो दयितायमानः । वेणुः … विस्पष्टमक्रियत निर्भररागगर्भः HarVi. 26.85; 27.75; कृतघ्नगंगो यदुद्दितदण्डपलायनोनुबन्धाध्य[Read बन्धात् । व्य]पगतपदशृंखलः खलो यस्सनिगलबन्धगलः EI. xviii. 244.15; यथोक्तम् — 'अहरहर्ब्रह्मलोकं यान्तीति' तदलमनेन दोषानुबन्धकथानुबन्धेन NyāyMañ. ii. 88.1; ii. 151.24; BālaKrī. i. 204.5 (*on* 2.6); पश्वादीनामपि कार्यकारणसंघातेऽहंकारानुबन्धः PañcPā. 32.18 (*on* i. 1.1); एकस्त्वमाविशसि जन्मनि संक्षये च भोक्तुं स्वयं स्वकृतकर्मफलानुबन्धम् YaśasCam. i. 262.7; 'सद्योगृहीतगर्भायाः … शुक्रशोणितयोरव(v. l. °नु)बन्धः' … इत्यादि तत्रैवोक्तम् Mitā. 373.24 (*on* 3.79) (BālamBha. मेलनम्); परिहरन् … चेतनाचेतनमिश्रपरद्रव्येष्वनुबन्धान् TātpaVṛ. 286.13 (*on* 3.13); नराणां छायेव न त्यजति कर्मफलानुबन्धः ŚāntiŚ. 3.21; कः स्वामिना कुवलयाक्षि सहानुबन्धः SūktiMu. 57.31; Subhāṣi. 1631; अनवस्थितसंयोगादनुबन्धो न चेदृशः SamarāSaṁ. 9.175; परमेश्वरभावः । तन्मात्रस्य … योऽनुबन्धः — योगः सोऽस्यास्तीति तन्मात्रानुबन्धी Bhāsk. i. 68.14 (*on* i. 1.3); **6D** (Math.) addition, junction of fraction जानास्यंशानुबन्धं चेत्तथा भागापवाहनम् Līlā. 31; **6E** tying, binding सूक्ष्मे घने नैषधकेशपाशे निपत्य निस्पन्दतरीभवद्भ्याम् । तस्यानुबन्धं न विमोच्य गन्तुमपारि तल्लोचनखञ्जनाभ्याम् NaiṣC. 8.13; **6Fi** (Philo.) connecting link (or introductory link) of a topic (an indispensable element of *śāstras*) अधिकारिविषयप्रयोजनानुबन्धेषु सूत्राक्षिप्तप्रयोजनविषययोरुपपादकं बन्धमिथ्यात्वम् NyāySu.(Ja.) 22B.2 (*on* i. 1.1); VedāntKau. 11.23 (*on* i. 1.1); तत्रानुबन्धो नाम अधिकारिविषयसंबन्धप्रयोजनानि VedāntSā.(Sa.) 1.9; SarvaDaKau. 114.18; SiddhāSi. i. 6.16; अनुबन्धभेदादिभिर्भिन्नमेव शास्त्रम् BhāṭṭCan. 126.13 (*on* xvi. 4.10); **6Fii** appendage, delimiting adjunct अनुबन्धो नियोगावच्छेदको धात्वर्थः VedāntKa. 374.19 (*on* iii. 2.16); 398.10 (*on* iii. 3.1); ŚrutaPra. ii. 529.14 (*on* iii. 3.56); तत्र च प्रधानयाग एवानुबन्धः MayūMāli. 183.7 (*on* iii. 1.1); **6G** association through eyes, i. e. casting (of glance) कुर्यात्तस्यां नियताननुबन्धांश्चक्षुषश्चैव KandaCū. v. 6.20; **7** cause, motive, intention, inclination, design अनुबन्धानवेक्षेत सानुबन्धेषु कर्मसु MahāBhā. v. 34.8; अनुबन्धं च संप्रेक्ष्य विपाकांश्चैव कर्मणाम् । उत्थानम् … कुर्वीत MahāBhā. v. 34.9; ViṣṇuDhaP. i. 218.21; MahāBhā. v. 34.13; तेन पापानुबन्धेन वचनं न प्रतीच्छता । एवं ब्रुवन्त्यः सर्वाः स्म वायुना निहता भृशम् Rāmā. i. 32.4; अनुबन्धं परिज्ञाय देशकालौ च … दण्डं दण्ड्येषु पातयेत् ManuSm. 8.126 (ManuBh. पौनःपुन्येन प्रवृत्तिः); आगन्तुश्चानुबन्धः … विषमज्वरे SuśruS. vi. 39.56; वामत्वमनुबन्धं च प्रौढत्वम् … सुरतेषु प्रदर्शयेत् NāgaSa. 37.11; KuṭṭaMa. 159; (पशुपक्षिणः) एते … अनुबन्धापबन्धवैषम्यवैरूप्यचापल्यपिङ्गलिमभिः … लोचनैर्वीर्यस्रवन्तीरिव स्रवन्तः AvantiKa. 93.16; नानुबन्धं त्यजत्यरिः PadmP.(Ra.) 6.486; BṛKathāK. 67.27; देवि किमनेनाकारणमरणानुबन्धेन Kād. 236.16; दृष्ट्वैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्यादरात् … विहितक्रीडानुबन्धच्छलः … धूर्तः AmaŚ. 19; Avalo. 47.7 (*on* 2.19); 59.6 (*on* 2.52); SaraKaṇṭhā. 73.5; 682.20; ŚṛṅgāPra. 344.18; SubhāRaK. 19.45; Kāvyānu.(He.) 84.12; SaduktiKa. 122.12; ŚārṅgaPa. 3575; SāhiDa. 115.12; Subhāṣi. 2069; नानुबन्धोऽस्ति देवानामसुरान् प्रति कश्चन KathāSaSāg. viii. 7.117; दोषोऽपराधविशेषः । स द्विविधः, अनुबन्धोऽननुबन्धश्च तत्रानुबन्धो नाम पुनः पुनरिच्छया मन्दक्रियाकरणम् DaṇḍaVi. 36.10; 65.4; अनुबन्धं च संप्रेक्ष्य … अनुबन्धं कारणम् VīraMi.(Rājanīti.) 476.21; 477.12; **8** (Gr.) indicatory letter (added to a word for some specific purpose) प्रत्याहारेऽनुबन्धानां कथमज्ग्रहणेषु न Vār. 16 *on* ŚivSū.(Gr.) 5; सिद्धमनुबन्धस्यानेकान्तत्वात् Vār. 8 *on* P. i. 1.20; Vār. 5 *on* P. iii. 1.94; अनुबन्धोऽन्यत्वकर इति चेन्न लोपात् Vār. 3 *on* P. i. 1.26; स्वरानुबन्धज्ञापनाय च Vār. 13 *on* P. i. 3.1; यावतिथोऽलनुबन्धस्तावतो योगानिति वचनात् सिद्धम् Vār. 6 *on* P. i. 3.11; पूतिश्च चानुबन्धः Vār. *on* P. viii. 1.69; अनुबन्धानासङ्क्ष्यामि MahāBh. i. 13.9 (*on* i. 1.0); ii. 21.18 (*on* iii. 1.11); ककारमनुबन्धं करोति MahāBh. i. 24.22 (*on* ŚivSū.(Gr.) 4); i. 43.9 (*on* i. 1.3); अनुबन्धानामपि निवृत्तिर्भविष्यति MahāBh. i. 39.8 (*on* i. 1.1); ii. 6.8 (*on* iii. 1.3); कादीननुबन्धानासजति MahāBh. ii. 4.16 (*on* iii. 1.2); एकाजयं तत्र नार्थः स्वरार्थेन चकारेणानुबन्धेन MahāBh. ii. 16.3 (*on* iii. 1.8); ii. 410.3 (*on* v. 3.36); आत्मनेपदार्थो ङकारोऽनुबन्ध आसङ्क्ष्यः MahāBh. ii. 38.22 (*on* iii. 1.30); ii. 43.24 (*on* iii. 1.34); सार्वधातुकादेशेऽनुबन्धा न स्थानिवद् भवन्ति MahāBh. ii. 63.15 (*on* iii. 1.83); कार्याद् विद्यादनुबन्धम् MahāBh. ii. 138.22 (*on* iii. 3.1); PrakriKau. ii. 600.3; यस्यादेशोऽनुबन्धौ तेन कर्तव्यौ MahāBh. ii. 230.21 (*on* iv. 1.78); iii. 247.12 (*on* vii. 1.18); सिद्धिरिज्वद्ञ्णानुबन्धे Kātan. iv. 1.1; iii. 8.31; अनुबन्धश्च सिद्धेऽर्थे स्मृत्यर्थमनुषज्यते VākyaPa. 3(12).12; 3(14).78; उच्चरितप्रध्वंसिनोऽनुबन्धाः VyāḍiPari. 13; रिपुराप पराभवाय मध्यं प्रकृतिप्रत्यययोरिवानुबन्धः Kirātā. 13.19; EI. viii. 192.33; i. 87.26; xxii. 117.22; ञकारानुबन्धकरणसामर्थ्यात् KāśiVṛ. *on* ii. 4.54; अन्ते हि ञकारेऽनुबन्धे सति … ङीब् भवति Nyās. i. 965.4 (*on* iv. 2.116); i. 524.21 (*on* iii. 1.33); न तिबनुबन्धगणैकाचां ग्रहणेषु SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 2.79; Pradī. i. 447B.20 (*on* i. 1.56); अनुबन्धा अवयवाः PariVṛ.(Sī.) 15.6; 21.17; कार्याद् गुणाभावादेरनुबन्धं ककारादिकं विद्यात् Prasā. ii. 600.21; i. 794.9; अनुबन्धस्येहानिर्देशात् SiddhāKau. 613A.9 (*on* vi. 1.12); 364B.16 (*on* vi. 4.48); अनुबन्धाश्च महेश्वरकृता एव LaŚabdeŚe. i. 6.12; अनुबन्धानामेकान्तत्वमेव न्याय्यम् LaŚabdeŚe. i. 64.5; i. 9.1; **9Ai** musical composition आक्री(पी)डितप्रवृत्तो यश्चतुर्थलयकारकः । नाट्योपचारजनितः सोऽनुबन्धः प्रकीर्तितः NāṭyaŚā. 32.332; **9Aii** a type of *antaravādya* (accompanying music played on instrument) अथान्तरवाद्यानि । अनुबन्धः … तत्रानुबन्धसंज्ञमन्तरवाद्यं यथा धोणाधोक्षवे इति NāṭyaŚā. 34.239; **9Bi** *karaṇa-dhātu* (note produced by hand-strokes) अनुबन्धः स्यात् । पञ्चविधः … वीणावाद्ये करणधातुः NāṭyaŚā. 29.59 (AbhinBhā. अनुबध्यते मिश्रीक्रियते भावो यत्र); SaṁgīRa. iii. 257.9 (6.150); **9Bii** *āviddha-dhātu* (note produced by heavy and light strokes) अनुबन्धसंज्ञितश्चैव । आविद्धः … धातुः NāṭyaŚā. 29.61; **9Biii** *vyañjana-dhātu* (note produced by the use of different fingers) व्यञ्जनधातोः पुष्पं कलतलनिष्कोटितम् …। रेफोऽनुबन्धसंज्ञः NāṭyaŚā. 29.63; व्याससमासादेषामनुबन्धः सार्वधातुको ज्ञेयः NāṭyaŚā. 29.69; **9Biv** any type of *dhātu* (musical notes arising from different

types of strokes) सजातीयविजातीयभेदसंमिश्रणोद्भवः । अनुबन्धाभिधो धातुः शार्ङ्गदेवेन कीर्तितः SamgīRa. iii. 256.8 (6.147); **9C** a type of *svarāṅga*, break or pause in a musical composition (indicated by release of breath) स्वराङ्गम् - अनुबन्धो नाम पदान्तरेषु विच्छेदोऽनुच्छ्वासनं वा BharataK. 15B; **10** secondary symptomatic development or affection (supervening on the principal disease) तत्रानुबन्धं प्रकृतिं च सम्यग् ज्ञात्वा ततः कर्म समारभेत CaraS. i. 19.7 (1941 Ed.); AṣṭāSam. i. 119.4 (1.22); चिकित्सितम् ··· स्राविणाम् । तत्रानुबन्धो द्विविधः श्लेष्मणो मारुतस्य च CaraS. vi. 14.170; RugVi. 5.27; मूर्च्छानुबन्धा विषमज्वराः ··· प्रायेण ते द्वन्द्वसमुत्थिताः SuśruS. vi. 39.58; अथानुबन्धं कुर्वीत स रोगी च बली भवेत् ।··· तस्य कुर्यात् संशोधनम् KaśyaS. 139A. 21; कफानुबन्धे पवने कुर्यात् कफहरां क्रियाम् । पित्तानुबन्धयोर्वातकफयोः पित्तनाशिनीम् AṣṭāSam. ii. 24.19 (4.4); AṣṭāHṛ. iv. 3.70; **11A** offence, fault न च यथाविधोऽनुबन्धो हन्तुः, तथाविधः संसर्गे संभवति BālaKrī. ii. 137.14 (*on* 3.257 (?263)); ईदृक्कोऽप्यनुबन्धो यस्य विपाकोऽप्रतीकारः KuṭṭaMa. 454 (comm. दोषोत्पत्तिः); (पिशाचपरमेश्वरौ) परिगृहीतगृहदाहबान्धववधनविध्वंसानुबन्धैः प्रत्यूहप्रबन्धैः ··· विहितविघ्नावपि तम् ··· धर्मध्यानाच्चालयितुं न शेकतुः Yaśas-Cam. ii. 287.24; अनुबन्धो दोषोत्पादः Subodhi. 78.2 (*on* 2.146); 93.3 (*on* 2.219); अनुबन्धे त्वसमापत्तिपक्षे क्षत्रियादिविषये हननमेव DaṇḍaVi. 261.19; BālamBha. ii. 270.10 (*on* 2.146); ii. 307.30 (*on* 2.219); **11B** related circumstance (of offence etc.), cf. **अनुबन्धविशेषापेक्षा** etc.; **12** a child who follows (the example set by) the parents दोषोत्पादेऽनुबन्धः स्यात् ··· मुख्यानुयायिनि शिशौ AmaK. 2531; AnekāSa. 65; Vaija. 265.2; AnekāSam. 4.147; ViśvaPra. 84.37; DharK. 1308; AnekāK. 434; अनुबन्धः ··· शिशौ श्रेष्ठानुयायिनि NānārthSam. 2.11; NānārthāSam. iii. 8.25; अनुबन्धस्तु ··· मुख्यानुयायिबाले MediK. 86.40; NānārthaMa. 928; अनुबन्धः ··· शिशौ च स्यात् ViśvaLoK. 183.43; अनुबन्धः ··· मुख्यानुगे च बाले KośaKaTa. 2.6074; ŚabdaRaSaK. 184.14 [Kośas give the following as the meanings of *anubandha* : *aprayogin*, AnekāSam. 4.147; *krodha*, NānārthāSam. iii. 8.25; *anubandha* is given as one of the meanings of the following words : *anutāpa*, NānārthSam. 4.36; *anuśaya*, AnekāSa. 320; ParyāRaMā. 1596; Vaija. 265.8; AnekāSam. 4.220; ViśvaPra. 123.106; AnekāK. 665; NānārthaMa. 1359; ViśvaLoK. 273.121; KośaKaTa. 2.7500; ŚabdaRa. (Vā.) 4396; ŚabdaRaSaK. 246.14 (v. l.); *anudraya*, *anudveṣa* or *ayavāya*, NānārthāSam. iii. 8.26; *anubandha* is also given as a synonym of *leśa*, TrikāŚe. iii. 2.9; KalpaK. 238.31] [commencement, beginning, MW., APTE; hickup, thirst, MW.; course, pursuit, base, stem, APTE; a pupil who follows (the example set by) the teacher, APTE; subsidiary (of sacrifice), Viśiṣṭādvaitakośa]

**अनुबन्धक** (anubandhaka) *m.* (Mus.) name of one of the five kinds of *āviddhadhātu* (note produced by heavy and light strokes) ये प्रहारविशेषोत्थाः स्वरास्ते धातवो मताः । विस्तारकरणाविद्धव्यञ्जनाश्चेति धातवः ।··· क्षेपः प्लुतः ··· अनुबन्धकः । इत्याविद्धे पञ्च भेदाः SamgīRa. iii. 252.11 (6.132); *adj.* (anubandha-ka) which binds together मोहसंक्लेशयोरसी । विषया हेतवः सात्म्यादेतयोश्चानुबन्धकाः SamarāSam. 9.294.

**अनुबन्धकत्व** (anubandhaka-tva) *n.* the state of having an indicatory letter पूतिश्च चानुबन्धो भवतीति वक्तव्यम् । तेनायं चकारानुबन्धकत्वादन्तोदात्तो भवति KāśiVṛ. *on* viii. 1.69.

**अनुबन्धकबन्धबन्ध** (anubandhakabandha-bandha) *m.* multitude of trunks of the retinue (of the enemy) उत्तान्यमानमनुबन्धकबन्धबन्धस्कन्धोर्ध्वरन्ध्ररुधिरप्लुतिपूरदण्डैः ।··· तापं जहार भुवि यस्य यशोवितानम् Kapphiṇā. 1.26.

**अनुबन्धकरण** (anubandha-karaṇa) *n.* **A** act of attaching an indicatory letter गाङ्यनुबन्धकरणं विशेषणार्थम् Vār. 1 *on* P. ii. 4.49; MahāBh. i. 485.18 (*on* ii. 4.49); गुपादिष्वनुबन्धकरणमात्मनेपदार्थम् Vār. *on* P. iii. 1.5; MahāBh. ii. 10.22 (*on* iii. 1.5); LaŚabdeŚe. ii. 546.8; अनुबन्धकरणं च प्रत्याहारार्थम् MahāBh. i. 13.11 (*on* i. 1.0); खगादीनां चानुबन्धकरणस्य वैयर्थ्यं प्रसज्येत Nyās. i. 127.20 (*on* i. 1.67); **B** act of linking up (by assuming) अनुबन्धकरणस्य फलमाह PrakaVi. 902.15.

**अनुबन्धकरणसामर्थ्य** (anubandhakaraṇa-sāmarthya) *n.* force of attaching an indicatory letter ङित्यभस्याप्यनुबन्धकरणसामर्थ्यात् Vār. *on* P. vi. 4.143; MahāBh. iii. 225.16 (*on* vi. 4.143); Pradī. ii. 192B.28 (*on* i. 4.1); सन्नन्तादात्मनेपदभावः ··· अनुबन्धकरणसामर्थ्याद्भविष्यति MahāBh. i. 289.2 (*on* i. 3.62); ii. 11.3 (*on* iii. 1.5); 'गुपादिष्वनुबन्धकरणसामर्थ्यात्सन्नन्तादात्मनेपदम्' इति भाष्योक्तं संगच्छते LaŚabdeŚe. ii. 546.11.

**अनुबन्धकरणार्थ** (anubandhakaraṇārtha) *adj.* meant for attaching an indicatory letter अनुबन्धकरणार्थश्च Vār. 16 *on* P i. 1.0; अनुबन्धकरणार्थश्च वर्णानामुपदेशः कर्तव्यः MahāBh. i. 13.9 (*on* i. 1.0)

**अनुबन्धकार्य** (anubandha-kārya) *n.* grammatical operation caused by attaching an indicatory letter नावश्यमनुबन्धकार्येषु स्थानिवद्भावो भवति Nyās. i. 50.2 (*on* i. 1.5); कथमस्यानुबन्धकार्यं कृतम् Pradī. i. 315A.17 (*on* i. 1.26); सर्वस्यानुबन्धकार्यस्य परभूतप्रत्ययाश्रयत्वात् Pradī. iii. 10B. 1 (*on* iii. 1.2); भवत्यनुबन्धकार्याणामतिदेशः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.56 (191.18); PariVṛ. (Sī.) 101.22; अनुबन्धकार्याणामल्विधित्वेऽप्यतिदेशः स्यात् Prasā. i. 43.11; क्वचिदनुबन्धकार्येऽप्यनल्विधाविति निषेधज्ञापनात् SiddhāKau. 116B.8 (*on* iv. 1.15); 342A.3 (*on* iii. 4.103); अनुबन्धकार्ये त्वनल्विधाविति निषेधो न LaŚabdeŚe. i. 78.17; i. 385.3.

**अनुबन्धकार्यत्व** (anubandhakārya-tva) *n.* the state of being the grammatical operation caused by attaching an indicatory letter इद्ग्रहणे त्वनुबन्धकार्यत्वात् स्थानिवत्त्वं स्पष्टम् LaŚabdeŚe. i. 239.8.

**अनुबन्धकृत्** (anubandha-kṛt) *adj.* **1** causing an obstacle स्वेच्छाकृतविभागो यः पुनरेव विसंवदेत् । स राज्ञांशे स्वके स्थाप्यः शासनीयोऽनुबन्धकृत् BṛhaspaSm. 220.140; SmṛtiCan. iv. 717.1; **2** causing a symptomatic aggravation or affection दोषशेषश्च वान्तस्य यः स्यात्तदनुबन्धकृत् । तस्योपशमनं कुर्यात् KaśyaS. 337A. 11; संनिपातेषु ···। अल्पान्तरबलेष्वेषु दोषेषु मतिमान् भिषक् । श्लेष्माणमादौ शमयेत् स ह्येषामनुबन्धकृत् KaśyaS. 352A. 14.

**अनुबन्धकृत** (anubandha-kṛta) *adj.* **1** caused by (the attachment of) an indicatory letter नानुबन्धकृतमनेकाल्त्वम् VyāḍiPari. 12; MahāBh. i. 132.5 (*on* i. 1.55); i. 267.3 (*on* i. 3.9); Nyās. i. 101.8 (*on* i. 1.55); PariVṛ (Sī.) 14.12; SiddhāKau. 49A. 7 (*on* vii. 1.17); LaŚabdeŚe. ii. 434.18; अथवाचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति नानुबन्धकृतमनेजन्तत्वम् MahāBh. i. 76.12 (*on* i. 1.20); ii. 171.22 (*on* iii. 4.19); PariVṛ.(Sī.) 91.4; PariVṛ.(Nī.) 4.19; आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति नानुबन्धकृतमसारूप्यं भवति MahāBh. i. 267.1 (*on* i. 3.9) = ii. 80.7 (*on* iii. 1.94); KāśiVṛ. *on* iii. 1.94; PariVṛ.(Sī.) 82.17; नानुबन्धकृतान्यसारूप्यानेजन्तत्वानेकाल्त्वानि SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 2.100; अनुबन्धकृतमनित्यमित्यौर्न भवति ज्योतिषिकः GaṇRa. 4.306(346); **2** caused by *anubandha* (a type of *dhātu*) संघातजः ··· समवायजश्च विस्तारजोऽनुबन्धकृतः । ज्ञेयश्चतुष्प्रकारो धातुर्विस्तारसंज्ञश्च NāṭyaŚā. 29.51.

**अनुबन्धकोप** (anubandha-kopa) *adj.* having continuous anger अमर्षिणमनुबन्धकोपं छिद्रप्रहारिणम् ··· राक्षसं विद्यात् CaraS. iv. 4.38 (1941 Ed.)

**अनुबन्धक्रम** (anubandha-krama) *m.* order of the indicatory letters (लकाराणाम्) एतेषां क्रमनियामकश्चानुबन्धक्रम एव VaiyāBhū. 98.5 (*on* 23)

**अनुबन्धगुणापेक्षा** (anubandhaguṇāpekṣā) *f.* [Inst.] in accordance with the intensity of offence or fault (अरण्ये नियतो जप्त्वा त्रिष्कृत्वो वेदसंहिताम् । शुध्येत) तेन पञ्चकृत्वः षट्कृत्व इत्येवमाद्यन्यत्रानुबन्धगुणापेक्षया योज्यम् BālaKrī. ii. 103.16 (*on* 3.242(?248))

**अनुबन्धगुणोत्तर** (anubandhaguṇottara) *adj.* fraught with uninterrupted merit तस्य तद्वचनं धर्म्यमनुबन्धगुणोत्तरम् । साधु साध्विति सर्वः स जनः प्रतिगृहीतवान् MahāBhā. xv. 16.24.

**अनुबन्धगौरव** (anubandha-gaurava) *n.* gravity of offence ये दण्डविशेषास्तेऽनुबन्धगौरवात् पापातिशये चतुर्गुणा ग्राह्याः DaṇḍaVi. 54.14; 83.2; 106.13; दण्डसमुच्चयश्च वचनाभावेऽनुबन्धगौरवाद्यभावे च दुर्वच एव प्रमाणाभावात् DaṇḍaVi. 133.23.

**अनुबन्धग्रहण** (anubandha-grahaṇa) *n.* mention of an indicatory letter गाङोऽनुबन्धग्रहणं विशेषणार्थम् KāśiVṛ. *on* ii. 4.49.

**अनुबन्धचतुष्क** (anubandha-catuṣka) *n.* group of four connecting links or elements (of a *śāstra*, viz. topic, purpose, matter of discussion and eligibility of a learner) अनुबन्धचतुष्कं न सम्बन्धत्रयमेव न TejoBiU. 5.35.

**अनुबन्धचतुष्कसिद्धि** (anubandhacatuṣka-siddhi) *f.* establishment of the group of four connecting links or elements (of a *śāstra*) वेदाध्ययनानन्तरमर्थविचारो धर्माधर्मज्ञानाय उपनीतैः कर्तव्यः सहकारित्वादिति सूत्रार्थवशादनुबन्धचतुष्कसिद्धिः BhaṭṭDī. i. 3.14 (*on* i. 1.1)

**अनुबन्धचतुष्टय** (anubandha-catuṣṭaya) *n.* group of four connecting links or elements (of a *śāstra*) 'अथ योगानुशासनम्' इति प्रथमसूत्रेण ··· विषयप्रयोजनसंबन्धाधिकारिरूपमनुबन्धचतुष्टयं प्रतिपाद्यते SarvaDaSam. 15.38;

SarvaDaKau. 114.10; अनुबन्धचतुष्टयं श्रोतृप्रवृत्तिसिद्ध्यर्थं सूत्रकारेण … उक्तम् YuktiSneha. 4.32 (*on* i. 1.1); शास्त्रस्यैवानुबन्धचतुष्टयम् ŚivārkaMaDī. i. 19.21 (*on* i. 1.1); इत्यनुबन्धचतुष्टयनिरूपणम् SetuBa. 7.25; अनुबन्धचतुष्टयस्यावश्यं वाच्यत्वमादौ BālamBha. i. 3.29 (*on* 1.1)

**अनुबन्धचतुष्टयाक्षेप** (anubandhacatuṣṭayākṣepa) *m.* objection regarding the group of four connecting links or elements (of a *śāstra*) अनुबन्धचतुष्टयाक्षेपप्रस्तावे प्रयोजनाधिकारिविषयेष्वनुपपन्नत्वाभिप्रायगर्भतया … संबन्धे प्रष्टव्ये पूर्ववृत्तविशेषप्रश्नोऽत्र न संगच्छते ŚivārkaMaDī. i. 20.9 (*on* i. 1.1)

**अनुबन्धज** (anubandha-ja) *adj.* produced by symptomatic affection स्वरक्षीणातिसारासृग्विपित्तदाहानुबन्धजान् । मधुरस्निग्धशीताद्यैर्हिक्काश्वासानुपाचरेत् CaraS. vi. 17.81 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. ii. 33.9 (4.6); AṣṭāHṛ. iv. 4.19; दैवाश्रयं च भैषज्यं ज्वरान् सर्वानपोहति । विशेषाद्विषमान्प्रायस्ते ह्यागन्त्वनुबन्धजाः AṣṭāSaṁ. ii. 14.4 (4.2)

**अनुबन्धजिहासा** (anubandha-jihāsā) *f.* desire to abandon the bondage कर्मण्यकर्मविधिरेष यदाचरन्ति कर्माणि तत्तदनुबन्धजिहासया ĀnandSāSta. 19.

**अनुबन्धज्ञानाभाव** (anubandhajñānābhāva) *m.* absence of the knowledge of the indicatory letter अनुबन्धज्ञानाभावेन विकल्पो दुर्वारः LaŚabdeŚe. i. 208.2.

**अनुबन्धज्ञापन** (anubandha-jñāpana) *n.* making known an indicatory letter स्वरानुबन्धज्ञापनाय च Vār. 13 *on* P. i. 3.1; MahāBh. i. 259.9 (*on* i. 3.1)

**अनुबन्धतस्** (anubandha-tas) *adv.* **1** according to (the degree of) offence or fault बाधां कुर्युर्यदेकस्य संभूता द्वेषसंयुताः । राज्ञा ते विनिवार्यास्तु शास्याश्चैवानुबन्धिनः (v. l. °बन्धतः) BṛhaspaSm. 153.19; अनुबन्धतः निबन्धानुसारेण शास्या दण्ड्या इत्यर्थः SmṛtiCan. iv. 528.10; VīraMi. (Vyavahāra.) 335.11; **2** persistently, again and again स राज्ञा कथितः स्वयं पृष्टोऽनुबन्धतः KathāSaSāg. x. 6.230; अयाचत तां सोऽथ बालत्वादनुबन्धतः KathāSaSāg. x. 9.76; xii. 4.64.

**अनुबन्धता** (anubandha-tā) *f.* **1** the state of being a series विश्रान्तकथानुबन्धतया प्रवर्तमानानेकजनगृहगमनत्वरेषु चत्वरेषु VāsaDa. 171.3; **2** the state of being the delimiting adjunct or appendage यद्यपि च कार्यं प्रति साक्षादविषयावनवच्छेदकौ द्रव्यगुणौ तथापि भावार्थं प्रत्यनुबन्धतयावच्छेदकतया विधीयेते VedāntKa. 86.17 (*on* i. 1.4)

**अनुबन्धतारतम्य** (anubandha-tāratamya) *n.* gradation or degree of offence एवमादीनि गुरुलघूनि व्रतानि … कर्तुरनुबन्धतारतम्यवशेन … परिषदा व्यवस्थापनीयानि Aparā. 1073.20 (*on* 3.254); काकिन्यादिस्त्वर्थदण्डः सर्वस्वान्तस्तथैव च । इति शङ्खेनोक्तम् [तत्रानुबन्धतारतम्यविषयम्, अपि तूत्कर्षावधिकथनपरम्] DaṇḍaVi. 54.7.

**अनुबन्धत्याग** (anubandha-tyāga) *m.* elision of an indicatory letter घट चेष्टायामिति धातुरस्ति च घट इति प्रातिपदिकम् अम रोगे इति धातुरनुबन्धत्यागादमिति भवति NyāyMañ. i. 382.13.

**अनुबन्धत्रय** (anubandha-traya) *n.* triad of necessary connecting links or elements (of a *śāstra*) वेदान्तवाक्यविचारः …। बन्धमिथ्यात्वेन श्रुत्युपपत्तिभ्यामनुबन्धत्रयसंभवादारम्भणीय इति सिद्धान्तः PrakaVi. 21.23; VivaPraSaṁ. 8.9; तत्रैव शास्त्रेऽनुबन्धचतुष्टयमन्यत्रानुबन्धत्रयमस्तु ŚivārkaMaDī. i. 21.11 (*on* i. 1.1)

**अनुबन्धत्व** (anubandha-tva) *n.* **1** the state of being an indicatory letter लकारस्यानुबन्धत्वेनाज्ञापितत्वाद्धल्ग्रहणस्याप्रसिद्धिः MahāBh. i. 261.17 (*on* i. 3.3); तस्यानुबन्धत्वम् PariVṛ.(Sī.) 15.20; घः कुत्वार्थः । उकार उच्चारणार्थः । अनुबन्धत्वे हि उगित्वान्नुमादिप्रसङ्गः Prasā. ii. 587.15; टस्यानुबन्धत्वादिकारस्यैवोभयत्राश्रयणम् LaŚabdeŚe. i. 78.11; **2** the state of being a delimiting adjunct or appendage अनुबन्धत्वं नाम विषयत्वम् MayūMāli. 184.7 (*on* iii. 1.1)

**अनुबन्धत्वज्ञान** (anubandhatva-jñāna) *n.* knowledge of the state of being an indicatory letter अनुबन्धत्वज्ञानेऽपि जातनिवृत्त्ययोगात् LaŚabdeŚe. i. 208.2.

**अनुबन्धत्वयोग्य** (anubandhatva-yogya) *adj.* fit for being an indicatory letter 'नानुबन्धकृतमनेकाल्त्वम्' इति निषेधात् । अनुबन्धत्वयोग्यकृतमिति तदर्थः LaŚabdeŚe. ii. 434.18.

**अनुबन्धत्वयोग्यता** (anubandhatva-yogyatā) *f.* the state of being what is fit to be an indicatory letter अनुबन्धत्वयोग्यतयात्रापि तन्निषेधप्रवृत्त्या शित्त्वादेव सर्वादेशः LaŚabdeŚe. i. 207.10.

**अनुबन्धदोष** (anubandha-doṣa) *m.* **A** fault in the form of uninterrupted succession (of impressions) अस्मत्पित्रोरभूद्वैरं नैकजीवविनाशनम् । तेनानुबन्धदोषेण नितान्तक्रूरचेतसा । सहस्रनयनेनाहं त्रासितः शत्रुणा भृशम् PadmP.(Ra.) 5.90; 106.4; **B** fault in (family) relation जातं बुधानामिदमैकमत्यम् । संवादिता नास्त्यबुधत्व (v.l. °नुबन्ध) दोषादेकस्य मे तत्र न कापि हानिः RāmC. 23.59.

**अनुबन्धद्वय** (anubandha-dvaya) *n.* **1A** couple of necessary connecting links or elements (of a *śāstra*) अनुबन्धद्वयावच्छिन्न एव भावार्थे पुरुषः प्रवर्तते निवर्तते वा TātpaṬ.(U.) 108.6 (*on* 2.229); 351.15 (*on* 5(5).6); **1B** couple of delimiting adjuncts or appendages स चायं नियोगः प्रतीयमानो यजेत स्वर्गकाम इत्यनुबन्धद्वयावच्छिन्नः प्रतीयते NyāyMañ. i. 321.9; i. 324.27; निषेधविधेरपि सिद्धोऽनुबन्धद्वययोगः NyāyMañ. i. 324.11; **2** (Gr.) couple of indicatory letters चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि ।… वैचित्र्यार्थमनुबन्धद्वयस्योपादानमित्येके DhātuPra. 2.7 (77.13); PariVṛ.(Sī.) 184.9; जानुनी । इह 'जनिवध्योश्च' इति न निषेधः, अनुबन्धद्वयसामर्थ्यात् SiddhāKau. 516B.6 (*on* Uṇā. 1.3); 'इण्नशजि' इति क्नरप् । अनुबन्धद्वयोपादानं स्पष्टार्थं वरज्व्यावृत्तेरन्यतरेणापि सिद्धेः LaŚabdeŚe. i. 386.8; ii. 167.7.

**अनुबन्धन** (anu-bandhana) *n.* **1** result, effect परावृत्तभागधेयानां दुःखं दुःखानुबन्धि (v.l. °नुबन्धनम् BOLLENSEN's Ed.) Vikramo. 4.2(1); **2** continuous stream (of moments) बहुषु क्षणेषु प्रवाह इत्याख्या ।… अथाप्यनुबन्धनमनुबन्ध इति स्रोतोऽभिधीयते Sphuṭā. i. 35.12 (*on* 1.11); **3** insistence, persistence कृतानुबन्धना भूयश्चक्रिणः किल तेऽन्तिकम् । प्राप्तुकेन…भेजुः MahāP. 38.15; **4A** bond (of affection) एकात्मजा मे जननी योषिन्मूढा च किंकरी । मय्यात्मजेऽनन्यगतौ चक्रे स्नेहानुबन्धनम् BhāgP. i. 6.6; **4B** tying (the victim to the sacrificial post) 'गौरनुबन्ध्यः' इत्यादौ श्रुतिचोदितमनुबन्धनं कथं मे स्यादिति जात्या व्यक्तिराक्षिप्यते न तु शब्देनोच्यते KāvyPra. 44.1; Kāvyānu.(He.) 30.4.

**अनुबन्धनादिनिमित्त** (anubandhanādi-nimitta) *adj.* caused by tying (the victim to the sacrificial post) etc. यदानुबन्धनादिनिमित्तोऽकामतो विनाशस्तदा पाराशर्यमुक्तं वेदितव्यम् Aparā. 1096.17 (*on* 3.265)

**अनुबन्धनाश** (anubandha-nāśa) *m.* elision of an indicatory letter खविधिर्बलवानिति प्रागेव घुसंज्ञाया अनुबन्धनाशः JaineVyā. 6.22 (*on* i. 1.18)

**अनुबन्धनिमित्त** (anubandha-nimitta) *adj.* caused by an indicatory letter न चैवं 'गर्गाः' इत्यादौ … इत्पदघटितेऽनुबन्धनिमित्ते स्वरे कर्तव्ये … प्रत्ययलक्षणं नास्तीत्यर्थस्य 'संज्ञायामुपमानम्' इत्यनेन ज्ञापनान्न दोषः LaŚabdeŚe. ii. 946.2.

**अनुबन्धनिमित्तक** (anubandhanimitta-ka) *adj.* caused by an indicatory letter युक्तं पुनर्यद्वृत्तनिमित्तको नामानुबन्धः स्यान्नानुबन्धनिमित्तकेन नाम वृत्तेन भवितव्यम् MahāBh. i. 266.19 (*on* i. 3.9)

**अनुबन्धनिर्देश** (anubandha-nirdeśa) *m.* mention of an indicatory letter ग्रहणमुपादानं तच्च क्वचित्साक्षात् …। क्वचिदनुबन्धनिर्देशोपलक्षितसंज्ञानिर्देशेन Pradī. iv. 5A.10 (*on* iv. 1.1); अनुबन्धनिर्देशाच्च लिङादेशस्योसो ग्रहणाभावः Pradī. vi. 218.20 (*on* vii. 3.83); शीङोऽनुबन्धनिर्देशो यङ्लुङ्निवृत्त्यर्थः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2.19 (295.18); SiddhāKau. 504B.7 (*on* i. 2.19); इड्विधावनुबन्धनिर्देशेन यङ्लुक्यपि 'न क्त्वा सेट्' इति प्रतिषेधस्य स्थितत्वात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2.22 (298.12); येऽपि स्पर्धशीङादयोऽनुदात्तङितस्तेभ्योऽपि न 'अनुदात्तङित' इत्यनुबन्धनिर्देशात् SiddhāKau. 439B.5 (*on* ii. 4.74)

**अनुबन्धनिस्सह** (anubandha-niḥsaha) *adj.* which is powerless due to obstacle or hindrance क्षिप्तमिन्दुरुचिभिर्व्यलम्बत त्र्यम्बकस्य शिखिनश्च दिङ्मुखे । तत्र नुन्नमनुबन्धनिस्सहं कान्दिशीकमिव निष्ठितं तमः RāmC. 2.91.

**अनुबन्धनीय** (anu-bandhanīya) *adj.* to be forced or insisted upon 'त्वया सह न युध्येयमिति' वक्ति, स नानुबन्धनीयोऽवश्यं योद्धव्यमिति ManuBh. ii. 31.3 (*on* 7.92)

**अनुबन्धपर** (anubandha-para) *adj.* prone to attachment or amity अनुबन्धपरे जन्तावसंसर्गमनाः सदा । भक्ते भक्तसमाचारः शठे शठ इव स्थितः AnnaU. 2.29; YogVā. v. 77.13.

**अनुबन्धपरिभाषा** (anubandha-paribhāṣā) *f.* general rule regarding an indicatory letter क्वनिब्वनिपोः सामान्यग्रहणम् । अनुबन्धपरिभाषा तु नोपतिष्ठते, अनुबन्धस्येहानिर्देशात् SiddhāKau. 613A.8 (*on* vi. 1.12)

**अनुबन्धपृष्ट** (anubandha-pṛṣṭa) *adj.* asked insistently or again and again (हरिवाहनः) कदाचिदनुबन्धपृष्ट(? °ष्ट)बन्धुसुन्दरीसूचितसमरकेतुमलयसुन्दरीप्रथमसंगमस्थानेषु … रममाणः TilaMañ. 427.19.

**अनुबन्धप्रतिपादनमुख** (anubandhapratipādana-mukha) *n.*

[Inst.] by means of stating or expressing the necessary connecting links or elements तिङादयस्तु तदपेक्षिताधिकाराद्यनुबन्धप्रतिपादनमुखेन तत्समन्वय-मनुभवन्ति ĀgaPrā. 21.4.

**अनुबन्धप्रत्ययलोप** (anubandhapratyaya-lopa) *m.* elision of the indicatory letter or of the suffix धात्वेकदेशो धातुस्तस्य लोपो यस्मिन्नार्ध-धातुके … तत्र ये गुणवृद्धी प्राप्नुतस्ते न भवतः।… अनुबन्धप्रत्ययलोपे मा भूत् KāśiVṛ. *on* i. 1.4; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.4 (81.5)

**अनुबन्धप्रत्ययाभ्यासवश** (anubandhapratyayābhyāsa-vaśa) *m.* [Inst.] due to the repetition in the case of knowledge of (the consequence of) offence यान्यत्रोपपातकमध्यपतितानि निर्दिश्यन्ते तेषामनुबन्धप्रत्यया-भ्यासवशेनपातित्यहेतुत्वमविरुद्धम् Aparā. 1047.1 (*on* 3.227)

**अनुबन्धप्रयोजनाभाव** (anubandhaprayojanābhāva) *m.* absence of the purpose of an indicatory letter चर गत्यर्थः।… ननु निष्पत्त्यर्थस्याकार उच्चारणार्थ एव। अनुबन्धप्रयोजनाभावात् Prasā. ii. 355.17.

**अनुबन्धप्रसन्ना** (anubandha-prasannā) *adj.* (*f.*) pleased due to the repetition (ते) सीमान्तमलभन्त च। सिद्धयेवार्पितमुत्सङ्गमनुबन्धप्रसन्नया RāmC. 10.119.

**अनुबन्धप्रस्ताव** (anubandha-prastāva) *m.* mention of an indicatory letter अनुबन्धप्रस्तावात्सानुबन्धकेष्वित्युक्तम् LaŚabdeŚe. i. 294.19.

**अनुबन्धबुद्धि** (anubandha-buddhi) *f.* thought of continuance अविद्यायाः प्रतिपक्षः … रागद्वेषयोरनुबन्धबुद्धिनिवृत्तिरभिनिवेशस्य TattvVai. 60.18 (*on* 2.4)

**अनुबन्धभय** (anubandha-bhaya) *n.* fear of symptomatic affection or relapse अरोचके …। शान्तज्वरोऽपि शोध्यः स्यादनुबन्धभयान्नरः SuśruS. vi. 39 164 = SiddhYo. 1.213; अनुबन्धभयाच्चैव शनैस्तदनुशोधयेत् KāśyaS. 292B.15; उपाचरेत्तं प्रततमनुबन्धभयात्पुनः AṣṭāSaṁ. ii. 55.22 (4.9)

**अनुबन्धभावाभाव** (anubandha-bhāvābhāva) *m.* presence and absence of an indicatory letter प्रत्ययस्य चानुबन्धभावाभावाभ्यां निरनुबन्धक-परिभाषा व्यवस्थां करोति न वर्णस्य Pradī. vi. 23.13 (*on* vii. 1.18)

**अनुबन्धभिन्न** (anubandha-bhinna) *adj.* different on account of (various) indicatory letters अनुबन्धभिन्नेषु विभाषाप्रसङ्गः Vār. 4 *on* P. iii. 1.94; MahāBh. ii. 79.21 (*on* iii. 1.94); ii. 80.5 (*on* iii. 1.94); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.94 (493.13); अपवादो नामानुबन्धभिन्नो वा भवति रूपान्यत्वेन वा MahāBh. ii. 80.8 (*on* iii. 1.94); ii. 80.14 (*on* iii. 1.94)

**अनुबन्धभूत** (anubandha-bhūta) *adj.* [*f.* -ā] **A** which has become an indicatory letter अनुबन्धभूतस्य ङकारस्योपादानमासञ्जनम् Nyās. ii. 631.1 (*on* vii. 1.18); **B** which has become a delimiting adjunct निवृत्तिभेदादपि तद्वदस्य निवृत्तयोऽपि ह्यनुबन्धभूताः SaṁkṣeŚā. 1.422 (i. 311.6)

**अनुबन्धभेद** (anubandha-bheda) *m.* **1** difference of delimiting adjuncts or appendages एकश्चायं नियोगोऽनुबन्धभेदाद्भिद्यत इति स्थितिः Bṛha. 129.14 (*on* i. 1.5); तत् कथं शब्दभेदाद्विद्याभेद इति – नैष दोषः, मनोवृत्त्यर्थ-त्वाभेदेऽपि अनुबन्धभेदाद्वेद्यभेदे सति विद्याभेदोपपत्तेः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 708.6 (*on* iii. 3.58); SaṁkṣeŚā. 1.422 (i. 311.3); गुणान्तरयोगादप्यनुबन्धभेदोऽव-गम्यते PrakaPañ. 260.17; 261.4; अनुबन्धभेदात्तु भिन्नः … नियोगः Bhām. 558.17 (*on* iii. 2.16); 561.4 (*on* iii. 2.16); शब्दान्तरादिभिरत्र विधेयभेद-हेतवोऽनुबन्धभेदा दृश्यन्ते BrahmSūBh.(Rā.) 673.21 (*on* iii. 3.56); VedāntDī. 199.5 (*on* iii. 3.56); द्वेधा हि प्राभाकराणां शास्त्रभेदः साध्यभेदादनुबन्धभेदाच्च VedāntKa. 375.26 (*on* iii. 2.16); प्रधानयाग एवानुबन्धस्तस्मादत्रानुबन्धभेदो दूरापेतः MayūMāli. 183.8 (*on* iii. 1.1); 184.13 (*on* iii. 1.1); **2** difference of indicatory letters अनुबन्धभेदोऽनर्थक इति प्रश्नः Pradī. ii. 3B.38 (*on* i. 2.1)

**अनुबन्धभेदभिन्न** (anubandhabheda-bhinna) *adj.* different on account of the distinction of delimiting adjuncts अनुबन्धभेदभिन्नानाम-प्यङ्गप्रधानोत्पत्तिशास्त्राणाम् … भेदः PrakaPañ. 264.7.

**अनुबन्धभेदहेतु** (anubandhabheda-hetu) *m.* cause of difference of delimiting adjuncts अनुबन्धभेदहेतुभिः पूर्वकाण्डोदितशब्दान्तरादिभिरेवानु-बन्धभेदमापन्ना नानाभूता विद्या VedāntDī. 199.4 (*on* iii. 3.56)

**अनुबन्धभेदहेतुक** (anubandhabhedahetu-ka) *adj.* caused by the difference of delimiting adjuncts अनपेक्षशास्त्रावगम्यसाध्यानुबन्धभेदहेतुक-शास्त्रभेदात्तदर्थभेदधीः NayaVi. 64.4 (*on* i. 1.3)

**अनुबन्धभेदहेतुत्व** (anubandhabhedahetu-tva) *n.* the state of being the cause of the difference of the delimiting adjuncts शब्दाद-योऽनुबन्धभेदहेतुत्वेन प्रधानविधेयभेदहेतवः ŚrutaPra. ii. 529.15 (*on* iii. 3.56)

**अनुबन्धभेदादि** (anubandhabhedādi) *adj.* difference of delimiting adjuncts etc. शारीरकमीमांसात्मज्ञानोपयोगिन्यप्यनुबन्धभेदादिभिर्भिन्नमेव शास्त्रम् BhāṭṭCan. 126.13 (*on* xvi. 4.10)

**अनुबन्धभेदावगम** (anubandhabhedāvagama) *m.* knowledge of the difference of the delimiting adjuncts अन्येन कारकेणानुबद्धं तत् (कर्म) न शक्यतेऽवगन्तुमित्यनुबन्धभेदावगमः PrakaPañ. 261.2.

**अनुबन्धम्** (anubandham) *adv.* continuously, always प्रबुद्धसंज्ञं मतिमाननुबन्धमुपक्रमेत् CaraS. i. 24.53 (comm. सततम्)

**अनुबन्धमहादाह** (anubandha-mahādāha) *m.* great fire in the form of attachment (रावणः) अनुबन्धमहादाहात्स्मरता(? न्त्र)वयवानलम्। क्षिपत्यविरतं भूमौ PadmP.(Ra.) 46.173.

**अनुबन्धमहाधूम** (anubandha-mahādhūma) *adj.* possessed of great smoke in the form of attachment तस्य … वपुः। अनुबन्धमहाधूमं ज्वलत्याशाकृतेन्धनम् PadmP.(Ra.) 46.187.

**अनुबन्धमात्राभाव** (anubandhamātrābhāva) *m.* absence of indicatory letter in general अनुबन्धमात्राभावेऽननुबन्धकव्यपदेशो युक्तः Pradī. v. 279A. 7 (*on* vi. 4.14)

**अनुबन्धमात्राश्रय** (anubandhamātrāśraya) *adj.* dependent on indicatory letter only अनुबन्धलक्षण इति। अनुबन्धमात्राश्रयस्वरविषयं ज्ञापक-मित्यर्थः Pradī. v. 175A. 15 (*on* vi. 1.204)

**अनुबन्धयत्** (anu-bandhayat) *adj.* [*f.* -ntī] **1** tying, binding इत्थं ब्रुवाणा नृपतिप्रियास्ताः …। स्वस्नेहपाशैरनुबन्धयन्त्यः(? न्तीः) प्रत्यब्रवीन्निर्गतरागबन्धः (नरेन्द्रः) VarāṅgaC. 28.89; **2** causing to continue स हि संस्कारयोगात् आत्मानमभिमतप्रसिद्धार्थक्रियाप्राप्तिपर्यन्तमनुबन्धयन् … स्थिरः सन् तथा भवति PratyabhiVi. ii. 78.2 (*on* ii. 3.2) (Bhāsk. अनुवर्तयन्)

**अनुबन्धयुक्त** (anubandha-yukta) *adj.* possessed of an indicatory letter (यत्रास्यैतद्रूपमिति) यत्रास्येति। अनुबन्धयुक्तमित्यर्थः Pradī. i. 302A.9 (*on* i. 1.22)

**अनुबन्धरक्षणार्थम्** (anubandharakṣaṇārtham) *adv.* for the sake of protecting from symptomatic affection ततोऽनुबन्धरक्षणार्थं शमनार्हस्य च शमनमवचारयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 82.21 (4.14)

**अनुबन्धरहित** (anubandha-rahita) *adj.* devoid of an indicatory letter यदि ह्यौकारोऽनुबन्धरहितः स्थानित्वेनोपादीयेत ततो निरनुबन्धकग्रहणे न सानुबन्धकस्येति … द्वितीयाद्विवचनं न गृह्येत Nyās. ii. 630.1 (*on* vii. 1.18)

**अनुबन्धरूप** (anubandha-rūpa) *adj.* of the nature of insistence or persistence शरीरविषयादिभिर्मम वियोगो मा भूदिति अन्वहमनुबन्धरूपः … अभिनिवेशाख्यः क्लेशः RājMār. 25.19.

**अनुबन्धलक्षण** (anubandha-lakṣaṇa) *adj.* caused by an indicatory letter उपमानस्याद्युदात्तवचनं ज्ञापकमनुबन्धलक्षणे स्वरे प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधस्य Vār. *on* P. vi. 1.204; अनुबन्धलक्षणे स्वरे प्रत्ययलक्षणं न भवति MahāBh. iii. 116.9 (*on* vi. 1.204)

**अनुबन्धलोप** (anubandha-lopa) *m.* elision of an indicatory letter नुम्लोपस्त्रिव्यनुबन्धलोपेऽप्रतिषेधार्थम् Vār. 2 *on* P. i. 1.4; MahāBh. i. 51.20 (*on* i. 1.4); अनुबन्धलोपे भावाभावयोर्विप्रतिषेधादप्रसिद्धिः Vār. 6 *on* P. i. 3.9; MahāBh. i. 265.12 (*on* i. 3.9); PāṇiTaVāNaMā. 94.7; MahāBh. i. 76.11 (*on* i. 1.20); बहुकुमारीक इति … नद्यृतश्चेति कप्। अनुबन्धलोपः Nyās. ii. 846.8 (*on* vii. 4.14); प्रागेव धातुसंज्ञाया भवन्ननुबन्धलोपो धातुलोपो न Prasā. ii. 366.20.

**अनुबन्धलोपोत्तरम्** (anubandhalopottaram) *adv.* after the elision of an indicatory letter धातोरित्यनुवृत्तौ त्वनुबन्धलोपोत्तरं तद्विनिर्मुक्तस्यैव धातु-तायाः … 'उदीचां माङः' इत्यादावात्वानापत्तिः LaŚabdeŚe. ii. 538.15.

**अनुबन्धवश** (anubandha-vaśa) *m.* [Abl.] due to an uninterrupted succession (of ritual) मध्याह्ने ब्रह्मयज्ञो वै नानुबन्धवशाद् भवेत् LaghvāśvaSm. 1.106.

**अनुबन्धविज्ञान** (anubandha-vijñāna) *n.* consideration of the repetition (of an offence) पुरुषशक्त्यपराधानुबन्धविज्ञानाद्दण्डनियोगः GautDS. ii. 3.48 (comm. अनुबन्धोऽभ्यासः)

**अनुबन्धविधुरत्व** (anubandhavidhura-tva) *n.* the state of being devoid of the connecting links or elements (of a *śāstra*) तत्र (ब्रह्मणि) तावज्जिज्ञासा न कर्तव्येति प्राप्तम्। कुतः। विषयप्रयोजनसंबन्धाधिकारिलक्षणानुबन्ध-विधुरत्वात् NyāySu.(Ja.) 12A.5 (*on* i. 1.1)

**अनुबन्धविनिर्मुक्त** (anubandha-vinirmukta) *adj.* **1** free from, i.e. devoid of any appendage 'अप्रयुक्तादपि वाक्यादसति संबन्धे …' इत्यने-नानुबन्धविनिर्मुक्तं नियोगैक्यं वेदे दर्शयतीति वर्णितम् Bṛha. 376.6 (*on* i. 1.24);

**2** free from, i.e. devoid of an indicatory letter पदार्थोपस्थितिरनुबन्धविनिर्मुक्तस्यैव LaŚabdeŚe. i. 16.8; i. 64.2.

**अनुबन्धविनिर्मुक्ति** (**anubandha-vinirmukti**) *f.* freedom from any appendage कार्यानुवर्तितामनुबन्धानामनुबन्धविनिर्मुक्तौ दर्शयति Bṛha. 376.8 (*on* i. 1.24)

**अनुबन्धविनिर्मोक** (**anubandha-vinirmoka**) *m.* freedom from any appendage नियोगैक्यं चानुबन्धविनिर्मोकात् Bṛha. 358.1 (*on* i. 1.24)

**अनुबन्धवियुक्त** (**anubandha--viyukta**) *adj.* devoid of any indicatory letter ख्याञादीनां तर्ह्यनुबन्धवियुक्तानां धातुसंज्ञा आदेशावयवत्वान्न प्राप्नोति Pradī. i. 465A.13 (*on* i. 1.57)

**अनुबन्धविरलीकृतकामुक** (**anubandhaviralīkṛta-kāmuka**) *m.* lover who has lessened his love or attachment अनुबन्धविरलीकृतकामुकेन। यक्षेण सर्वजनतासुखभूः प्रपेव तीक्ष्णेन भीरु किमु केनचिदावृतासि SamaMā. 1.18.

**अनुबन्धविशिष्ट** (**anubandha-viśiṣṭa**) *adj.* characterised by an indicatory letter दश लकारा अनुबन्धविशिष्टा विहिता अर्थविशेषे कालविशेषे च KāśiVṛ. *on* iii. 4.77; अनुबन्धविशिष्टानां धातुत्वादि तु धातुत्वादियोग्यघटितत्वाद् बोध्यम् LaŚabdeŚe. i. 20.21.

**अनुबन्धविशेषतस्** (**anubandhaviśeṣa-tas**) *adv.* according to the peculiarity of the secondary symptomatic affection or aggravation वातवैसर्पिणं पूर्वमनुबन्धविशेषतः। पुराणं प्रपुराणं वा कौम्भं वा पाययेद् घृतम् KāśyaS. 323B.9.

**अनुबन्धविशेषापेक्षा** (**anubandhaviśeṣāpekṣā**) *f.* [Inst.] according to the specific offence सममूल्यं द्रव्यं दत्त्वा यः ··· विषमं मूल्यं गृह्णाति सोऽनुबन्धविशेषापेक्षया प्रथमसाहसं मध्यमसाहसं वा दण्डं प्राप्नुयात् ManvaMu. 416.21 (*on* 9.287)

**अनुबन्धविशेषासञ्जन** (**anubandhaviśeṣāsañjana**) *n.* attachment of the specific indicatory letter ननु चासत्यभिप्रग्रहणे प्रकृतीनां यजिप्रभृतीनामनुबन्धविशेषासञ्जनादेव विप्रकृष्टेऽपि फले भविष्यति (आत्मनेपदम्) Nyās. i. 251.4 (*on* i. 3.72)

**अनुबन्धविहीनत्व** (**anubandhavihīna-tva**) *n.* the state of being devoid of continuation or secondary juncture फलं प्रकल्प्यते यस्याः परार्थायैव केवलम्। अनुबन्धविहीनत्वात् प्रकरीति विनिर्दिशेत् NāṭyaŚā. 19.25.

**अनुबन्धविहीना** (**anubandha-vihīnā**) *adj.* (*f.*) devoid of any continuation or secondary juncture फलं प्रकल्प्यते यस्याः परार्थायैव केवलम्। अनुबन्धविहीनत्वात् (v.l. °विहीनां ताम्) प्रकरीति विनिर्दिशेत् NāṭyaŚā. 19.25; BhāvPra.(Śā.) 201.20(7)

**अनुबन्धवृत्तित्व** (**anubandhavṛtti-tva**) *n.* the state of having continuous existence क्लेशशून्यत्वमात्मनो न कदाचिदपि दृष्टमनुबन्धवृत्तित्वात् क्लेशानाम् NyāyMañ. ii. 87.30.

**अनुबन्धव्य** (**anu-bandhavya**) *adj.* to be related to or included in विद्यामया मनश्चितादयो बृहदारण्यकेऽनुबन्धव्याः किमर्थमिहानुबध्यन्ते BrahmSūBh.(Rā.) 666.18 (*on* iii. 3.50)

**अनुबन्धशत** (**anubandha-śata**) *n.* a hundred of, i.e. many indicatory letters यद्यप्येतदुच्यतेऽथवैतर्ह्यनेकमनुबन्धशतं नोच्चार्यम् MahāBh. i. 14.6 (*on* i. 1.0)

**अनुबन्धशेष** (**anubandha-śeṣa**) *m.* remaining case(s) (of verb-roots) with indicatory letters याति वातीत्यनुबन्धशेषस्योदाहरणम् Nyās. i. 252.16 (*on* i. 3.78); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3.78 (483.10)

**अनुबन्धश्लोकप्राप्त** (**anubandhaśloka-prāpta**) *adj.* obtained from the verse in the connected sequence or context पीडा कियत्यस्य गृहीतस्य संजाता महती स्वल्पा वेत्येतदनुबन्धश्लोकप्राप्तं विचारणं निवार्यते। ग्रहणमात्रे दण्डः ManuBh. ii. 195.14 (*on* 8.283)

**अनुबन्धषड्वर्ग** (**anubandhaṣaḍ-varga**) *m.* group of six consequences अर्थोऽर्थानुबन्धः, अर्थो निरनुबन्धः, अर्थोऽनर्थानुबन्धः, अनर्थोऽर्थानुबन्धः, अनर्थो निरनुबन्धः, अनर्थोऽनर्थानुबन्ध इत्यनुबन्धषड्वर्गः ArthŚā. iii. 91.3 (9.7)

**अनुबन्धसंहीन** (**anubandha-saṁhīna**) *adj.* totally devoid of bad consequence स्वेन व्ययेन गमनेऽफलदोऽनर्थोऽर्थसङ्ग( °ऽनुबन्ध )संहीनः KandaCū. vi. 6.17.

**अनुबन्धसंकर** (**anubandha-saṅkara**) *m.* commingling or cross-connection of the indicatory letters अनुबन्धसंकरस्तु Vār. 6 *on* ŚivSū.(Gr.) 1; MahāBh. i. 16.26 (*on* ŚivSū.(Gr.) 1); यदयं विषये विषये नानालिङ्गमकारं करोति कर्मण्यण् आतोऽनुपसर्गे क इति तेन ज्ञायते नानुबन्धसंकरोऽस्तीति MahāBh. i. 17.10 (*on* ŚivSū.(Gr.) 1)

**अनुबन्धसत्त्व** (**anubandha-sattva**) *n.* existence or presence of indicatory letter कप्रत्ययेऽनुबन्धसत्त्वे नाजादित्वम् DurghVṛ. *on* i. 1.5.

**अनुबन्धसंबन्धिन्** (**anubandhasambandh-in**) *adj.* having connection with the delimiting adjunct or appendage लिङादयो हि परिनिष्ठिताधिकाराद्यनुबन्धसंबन्धिनमेव स्वार्थमभिदधति ĀgaPra. 35.2.

**अनुबन्धसहित** (**anubandha-sahita**) *adj.* accompanied by an indicatory letter केवलोपादानेऽनुबन्धसहितस्यान्यानुबन्धकग्रहणे ह्यनुबन्धविशिष्टस्य च ग्रहणं नेत्यर्थः PariVṛ.(Nī.) 32.15.

**अनुबन्धसहितनिर्देश** (**anubandhasahita-nirdeśa**) *adj.* possessing the mention (of a word) along with an indicatory letter सर्वत्रानुबन्धसहितनिर्देशे विधौ 'गुप्तिज्किद्भ्यः' इत्यादौ नकारेत्संज्ञकः सो भवतीत्यादिक्रमेण बोधः LaŚabdeŚe. i. 18.7.

**अनुबन्धसारा** (**anubandha-sārā**) *adj.* (*f.*) (indifference) based on consequence, JainL.

**अनुबन्धसारूप्य** (**anubandha-sārūpya**) *n.* similarity (of form) due to indicatory letter अनुबन्धसारूप्ये वासरूपविधिर्मा विज्ञायीत्येवमर्थमसरूपग्रहणं स्यात् PariVṛ.(Sī.) 83.4.

**अनुबन्धसेवा** (**anubandha-sevā**) *f.* **A** continuous practice धराधिपम्। परिवृद्धरागमनुबन्धसेवया मृगया जहार चतुरेव कामिनी RaghuVa. 9.69; **B** constant devotion, RaghuVa. 9.69.

**अनुबन्धस्मृति** (**anubandha-smṛti**) *f.* remembrance of an indicatory letter तद्दर्शनादनुबन्धस्मृतौ च तल्लक्षितानां कार्याणां साधुत्वं विज्ञायते Pradī. i. 315A.19 (*on* i. 1.26); अनुबन्धस्मृतौ निष्ठात्वप्रयुक्तकार्यसिद्धिः LaŚabdeŚe. ii. 783.6.

**अनुबन्धस्वरादि** (**anubandhasvarādi**) *adj.* indicatory letter, accent etc. पदं तथा। अनुबन्धस्वरादिभ्यः (ऊह्यम्) VākyaPa. 3(14).78.

**अनुबन्धहिंसा** (**anubandha-hiṁsā**) *f.* violence as a consequent bondage विहितक्रियामात्रे च स्वरूपहिंसासंभवेऽपि अनुबन्धहिंसाया अभावात् न दोषलेशस्यापि अवकाशः JñānBiPra. 7.27.

**अनुबन्धाग्रहण** (**anubandhāgrahaṇa**) *n.* non-consideration of an indicatory letter (for inclusion) तस्यापि प्रत्याहारेष्वनुबन्धाग्रहणज्ञापनद्वारैव यणभावकल्पकत्वौचित्यात् LaŚabdeŚe. i. 23.1.

**अनुबन्धाज्ञापितत्व** (**anubandhājñāpita-tva**) *n.* the state of not being made known as an indicatory letter लकारस्यानुबन्धाज्ञापितत्वाद्ल्ग्रहणाप्रसिद्धिः Vār. 3 *on* P. i. 3.3.

**अनुबन्धातिशय** (**anubandhātiśaya**) *m.* **Ai** excess of offence यः पुनः 'अहं तुभ्यं धनं दास्यामि, त्वं कुरु' इत्येवमुक्त्वा साहसं कारयति स चतुर्गुणं दण्डं दाप्योऽनुबन्धातिशयात् Mitā. 292.29 (*on* 2.231); DīpKa. 67.24 (*on* 2.231); अयं च दण्डोऽनुबन्धातिशये द्रष्टव्यः VīraMi. 668.12 (*on* 2.187); **Aii** excess of offence (through repetition) अनुबन्धातिशयेन प्रायश्चित्तगुरुत्वस्योक्तत्वात् Mitā. 443.7 (*on* 3.259); **B** excess (of force) of fastening or tying around आवेष्टय ब्राह्मणं कण्ठे ··· त्रिरात्रोपोषितः स्नात्वा प्रणिपत्य प्रसादयेत्। पीडातिशयेऽनुबन्धातिशये चैतत् Aparā. 1185.13 (*on* 3.291); अनुबन्धातिशयादिति। अवष्टम्भाधिक्याद्दोषाधिक्यादिति यावत् Subodhi. 94.32 (*on* 2.231); DaṇḍaVi. 261.5.

**अनुबन्धादि** (**anubandhādi**) *adj.* **1Ai** connection etc. अनुबन्धादिभ्यः प्रज्ञान्तरपृथक्त्ववद्दृष्टश्च तदुक्तम् BrahmSū. iii. 3.50; अनुबन्धादिभ्यः अनुबन्धातिदेशश्रुत्यादिभ्यः VedāntKau. 344.2 (*on* iii. 3.48); **1Aii** related item etc. किमनुबन्धादिभिरतिदिष्टफलान्वयाच्च विद्याविधिः कल्प्य उत नेति ŚrutaPra. ii. 518.25 (*on* iii. 3.44); **1B** consequence etc. उक्तमनुक्तं वा द्वयोर्गुणादिभिरनुबन्धादिभिश्च स्वरूपमालोच्य पीडानुसारेण सर्वत्र दण्डमानकर्तव्यताध्यवसानम् BālaKrī. i. 276.9 (*on* 2.217); कृष्णलानि सौवर्णानि ताम्ररजतयोर्वा कर्मस्वरूपमनुबन्धादि च ज्ञात्वा दण्ड्यते ManuBh. ii. 173.11 (*on* 8.215); ii. 207.11 (*on* 8.320); अनुबन्धादिना विषयस्य साम्यमत्रापादनीयम् Mitā. 289.5 (*on* 2.219); जातिशक्तिगुणापेक्षं सकृद् बुद्धिकृतं तथा। अनुबन्धादि विज्ञाय प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् Mitā. 422.31 (*on* 3.243); BālamBha. iii. 136.29 (*on* 3.243); **1C** motive etc. पूर्वश्लोकोऽनुबन्धादिनिरूपणविधिशेषः ManuBh. ii. 130.8 (*on* 8.128); अनुबन्धाद्यनपेक्ष्य दण्डनमिह लोके यशोनाशनम् ManvaVi. 951.6 (*on* 8.127); **1D** binding condition, i.e. restriction etc. अपि बुद्धिपूर्वे बालशिक्षिते स्वामिना पत्न्यादयो नियोज्या अनुबन्धादिना न तु स्वाम्यविसर्गेऽपि ManuBh. ii. 153.22 (*on* 8.163); **1E** offence etc. अनुबन्धादिना करादिभङ्गादिरूपविषयस्य साम्यमूह्यम् BālamBha. ii. 307.34 (*on* 2.219); **2** indicatory letter etc. यकारवकारयोरदर्शनम् ··· अपरस्यानुबन्धादेः प्रसक्तस्य KāśiVṛ. *on* i. 1.60.

**अनुबन्धादितारतम्य** (**anubandhādi-tāratamya**) *n.* gradation of consequence etc. विषमसमीकरणमनुबन्धादितारतम्येन कल्प्यम् Aparā. 815.16

(*on* 2.219); अनुबन्धादितारतम्येनात्र दण्डतारतम्यं कल्प्यम् VīraMi.(Vyavahāra.) 138.3.

**अनुबन्धादिरूप** (anubandhādi-rūpa) *n.* [Inst.] according to the nature of consequence etc. पापं च ज्ञात्वा ज्ञानाज्ञानसकृदावृत्त्यनुबन्धादिरूपेण प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ManvaMu. 491.31 (*on* 11.209)

**अनुबन्धादिविशिष्ट** (anubandhādi-viśiṣṭa) *adj.* qualified by indicatory letter etc. अवश्यं चानुबन्धादिविशिष्टं रूपं पाठेनैव दर्शनीयम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3.1 (389.10)

**अनुबन्धादिविशेषापेक्षा** (anubandhādiviśeṣāpekṣā) *f.* [Inst.] in view of the particularity of the related circumstance etc. अनुबन्धादिविशेषापेक्षया पुरुषगुणापेक्षया च विकल्प आश्रयणीयः ManuBh. ii. 88.12 (*on* 8.36)

**अनुबन्धाद्यतिशय** (anubandhādy-atiśaya) *m.* excess of offence etc. अयं च दण्डोऽनुबन्धाद्यतिशये द्रष्टव्यः Mitā. 276.13 (*on* 2.187)

**अनुबन्धाद्यनुसार** (anubandhādy-anusāra) *m.* [Inst.] in accordance with the offence etc. कन्यां वाचा दत्त्वापहरन् द्रव्यानुबन्धाद्यनुसारेण राज्ञा दण्डनीयः Mitā. 253.8 (*on* 2.146); VīraMi. 624.10 (*on* 2.146)

**अनुबन्धाद्यपेक्ष** (anubandhādy-apekṣa) *adj.* dependent on the (nature of) offence etc. विज्ञाते दण्डस्वरूपे न्यूनाधिकभावोऽनुबन्धाद्यपेक्षः ManuBh. ii. 208.23 (*on* 8.324)

**अनुबन्धाद्यपेक्षा** (anubandhādy-apekṣā) *f.* [Inst.] **1A** in accordance with the (nature of) offence etc. शतदानमपि तस्मिन्नेव विषयेऽनुबन्धाद्यपेक्षया योज्यम् BālaKrī. ii. 149.5 (*on* 3.262(? 268)); ii. 156.11 (*on* 3.263 (? 270)); अनुबन्धाद्यपेक्षया तु द्रव्यजातिः कल्प्या ManuBh. ii. 200.14 (*on* 8.298); ii. 208.16 (*on* 8.323); ii. 402.1 (*on* 11.101); यदा तु साक्ष्यमुक्त्वा पुनरन्यथा वदन्ति तदानुबन्धाद्यपेक्षया दण्ड्याः Mitā. 189.19 (*on* 2.82); गजादीनामुक्तानां वधे … शुद्ध्यर्थं सांतपनादिकृच्छ्रमनुबन्धाद्यपेक्षया जाबालाद्युक्तमनुसंधेयम् DīpKa. 102.25 (*on* 3.274); विवासनं च … देशनिर्वासननग्नीकृ(? क)रणगृहभङ्गान्यतमरूपमनुबन्धाद्यपेक्षया व्यस्तसमस्तविधया ज्ञेयम् VīraMi.(Vyavahāra.) 137.19; BālamBha. ii. 40.19 (*on* 2.26); **1B** in accordance with the related circumstances etc. अशक्तस्यानुबन्धाद्यपेक्षया … त्रैमासिकादि (प्रायश्चित्तम्) Aparā. 1110.1 (*on* 3.267); 1128.3 (*on* 3.269); **1C** with reference to persistence (in offence) etc. अनुबन्धाद्यपेक्षया आहुतिसंख्यातारतम्यम् DīpKa, 106.17 (*on* 3.304); **2** in view of symptomatic aggravation etc. (वमनानन्तरं तत्र विरेकं मृदु कारयेत्) क्रियाशुद्धस्य शमनी अनुबन्धाद्यपेक्षया। दोषसंसर्गजा कार्या भेषजाहारकल्पना SiddhYo. 53.2.

**अनुबन्धानुच्चारण** (anubandhānuccāraṇa) *n.* non-utterance, i.e. non-mention of an indicatory letter सूत्रेऽनुबन्धानुच्चारणात्तदनुबन्धकपरिभाषाया विषयो न LaŚabdeŚe. i. 371.3.

**अनुबन्धानुसार** (anubandhānusāra) *m.* [Inst.] in accordance with the related circumstances चान्द्रायणेन पयसा वापीत्येवं व्यस्तसमस्ततयानुबन्धानुसारेण कल्पना BālaKrī. ii. 153.27 (*on* 3.262(? 268)); ii. 157.2 (*on* 3.263(? 269))

**अनुबन्धान्तर** (anubandhāntara) *n.* another indicatory letter न त्वनुबन्धान्तरेण चित् Pradī. iii. 40A. 18 (*on* iii. 1.9); vi. 40.9 (*on* vii. 1.36); अनुबन्धान्तरेणापि सामान्यग्रहणसिद्धे चकारानुरोधेन चित्स्वर एव भविष्यति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.44 (432.6); *on* P. iii. 1.9 (360.12); सर्वादेशत्वं त्वनुबन्धान्तरेणापि सुशकम् LaŚabdeŚe. ii. 444.2.

**अनुबन्धान्तरकरण** (anubandhāntara-karaṇa) *n.* attachment of another indicatory letter भासृ दीप्तौ।… आत्मनेपदार्थमकारानुबन्धे कर्तव्य ऋकारानुबन्धकरणमस्य ऋकारानुबन्धप्रकरणात्। एवं चानुबन्धान्तरकरणं च न प्रकरणानुरोधेन DhātuPra. 1.625 (46.16)

**अनुबन्धान्यत्व** (anubandhānya-tva) *n.* **A** the state of being another connecting link or element (of a *śāstra*) अध्यापनविधिश्च नाध्ययने प्रेरयति, अधिकारिभेदात् अनुबन्धान्यत्वाच्च TātpaṬ.(U.) 4.19 (*on* 1.11); **B** the state of being another appendage न चानुबन्धान्यत्वाद्भेदे कार्यान्यत्वम् NayaVi. 257.4 (*on* i. 1.24)

**अनुबन्धापेक्षा** (anubandhāpekṣā) *f.* [Inst.] **i** in accordance with (the nature) of the offence अत्यन्तनिकृष्टं भिक्षामात्रदानं प्रत्येतव्यम्। अनुबन्धापेक्षया चातिरेककल्पना BālaKrī. ii. 163.26 (*on* 3.271(? 278)); सावित्रीपतितयाजकेऽभिचारे चार्त्विज्यं कुर्वन् त्रीन् कृच्छ्रानुबन्धापेक्षया कुर्यात् DīpKa. 104.27 (*on* 3.289); या पुनः कन्यामङ्गुलिप्रक्षेपेण स्त्री नाशयेत् सा … अनुबन्धापेक्षयाङ्गुल्योरेव छेदनम् … अर्हति ManvaMu. 355.13 (*on* 8.370); सुवर्णकारम् … हेमादिचौर्ये प्रवर्तमानमनुबन्धापेक्षयाज्ञाविशेषेण सर्वदेहं वा खण्डशः छेदयेत् ManvaMu. 417.17 (*on* 9.292); **ii** in accordance with the repetition (of offence) सहस्रशः सहस्रसंख्यमित्याद्यनुबन्धापेक्षया DīpKa. 106.32 (*on* 3.309)

**अनुबन्धाभाव** (anubandhābhāva) *m.* **1** absence of an indicatory letter नन्वनुबन्धाभावे कथमणादिकाः संज्ञा उपपद्यन्ते Pradī. i. 84A. 10 (*on* i. 1.0); **2** absence of repetition (of offence), cf. **अनुबन्धाभावविषय.**

**अनुबन्धाभावविषय** (anubandhābhāva-viṣaya) *adj.* referring to the absence of repetition (of offence) बृहस्पतेरनपराधाभिधानमनुबन्धाभावविषयम्, अनुबन्धे तु तत्रापि दण्डः DaṇḍaVi. 216.4; 233.21.

**अनुबन्धाभावविषयता** (anubandhābhāvaviṣaya-tā) *f.* the state of having reference to the absence of repetition (of offence) तदेतद् व्याख्यानद्वयमनुबन्धाभावविषयतया नेयम् DaṇḍaVi. 261.19.

**अनुबन्धाभिसंबन्ध** (anubandhābhisambandha) *m.* relation with the delimiting adjunct or appendage अनुबन्धाभिसंबन्धात् फलं चेत् स्याद् व्यवस्थया। तत एव न कार्यात् स्यात्तदा तद्भावभावतः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 651.

**अनुबन्धाभेद** (anubandhābheda) *m.* absence of difference from the delimiting adjunct or appendage अनुबन्धाभेदेऽपि धात्वर्थाभेदेऽपि स्वर्गकामो यजेत यावज्जीवं यजेतेति शास्त्रयोर्नित्यकाम्यविषययोः साध्यभेदेन यथा भेदः एवमुपास्यैकत्वेऽपि … सत्यविद्ययोः फलभेदेन भेदः VedāntKa. 450.23 (*on* iii. 3.38)

**अनुबन्धार्थम्** (anubandhārtham) *adv.* for the sake of tying or binding यूपश्च नाम पश्वनुबन्धार्थमुपादीयते MahāBh. i. 8.17 (*on* i. 1.0)

**अनुबन्धाल्पत्व** (anubandhālpa-tva) *n.* pettiness of an offence अयं च दण्डोऽनुबन्धाद्यतिशये द्रष्टव्यः। अनुबन्धाल्पत्वे तु … जातिशक्त्याद्यपेक्षया कल्पनीयः Mitā. 276.14 (*on* 2.187); VīraMi. 668.12 (*on* 2.187)

**अनुबन्धासङ्ग** (anubandhāsaṅga) *m.* attachment of an indicatory letter कार्यार्थित्वादनुबन्धासङ्गस्यैकेनैवानुबन्धेन गुणनिषेधादेः सिद्धत्वात् Pradī. ii. 3B.37 (*on* i. 2.1); iii. 10B.1 (*on* iii. 1.2); अनुबन्धासङ्गश्च … अवगल्भतीत्यादीनां वारणायावश्यकः LaŚabdeŚe. ii. 506.8.

**अनुबन्धासङ्गार्थम्** (anubandhāsaṅgārtham) *adv.* for the sake of attachment of an indicatory letter आगमानुदात्तत्वं बाधिष्यत इति तदर्थोऽप्यनुबन्धासङ्गार्थं क्लिनं कर्तव्यः Pradī. iii. 94A.40 (*on* iii. 1.43)

**अनुबन्धासञ्जन** (anubandhāsañjana) *n.* attachment of an indicatory letter अनुबन्धासञ्जन एतत् प्रयोजनं किति गितीति कार्याणि यथा स्युरिति MahāBh. ii. 4.17 (*on* iii. 1.2)

**अनुबन्धासञ्जनार्थ** (anubandhāsañjanārtha) *adj.* meant for the attachment of an indicatory letter (संग्रामशब्दः) अनुबन्धासञ्जनार्थे हि पाठे 'ग्राम युद्धे'इत्येव पठितव्यम् PadMañ. *on* KāśīVṛ. *on* P. iii. 1.12 (367.13); *on* P. iii. 1.32 (408.16); केषांचित्पाठस्त्वनुबन्धासञ्जनार्थः।… पचतीति पचः SiddhāKau. 488B.6 (*on* iii. 1.134)

**अनुबन्धासञ्जनार्थम्** (anubandhāsañjanārtham) *adv.* for the sake of attachment of an indicatory letter पचाद्यनुक्रमणमनुबन्धासञ्जनार्थमपवादबाधनार्थं च Vār.2 *on* P. iii. 1.134; MahāBh. ii. 91.17 (*on* iii. 1.134); सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः। पूर्ववार्त्तिकं त्वनुबन्धासञ्जनार्थम् SiddhāKau. 447B.2 (*on* iii 1.11)

**अनुबन्धास्थानिवत्त्व** (anubandhāsthānivat-tva) *n.* the state or condition of the indicatory letter which is not (considered) like the *sthānin* (original) अर्थवत्तु ज्ञापकं सार्वधातुकादेशेऽनुबन्धास्थानिवत्त्वस्य Vār. 2 *on* P. iii. 1.83; अन्ये शानचः शित्त्वस्य सार्वधातुकादेशेऽनुबन्धास्थानिवत्त्वज्ञापकत्वमुक्तम् LaŚabdeŚe. i. 79.8; i. 385.20.

**अनुबन्धिकबन्धबन्ध** (anubandhi-kabandhabandha) *m.* multitude of trunks of the retinue (of the enemy) उत्तान्यमानमनुबन्ध( v.l. उत्तम्भ्यमानमनुबन्धि )कबन्धबन्धस्कन्धोर्ध्वरन्ध्ररुधिरप्लुतिपूरदण्डैः।… तापं जहार सुविपस्य यशोवितानम् Kapphiṇā. 1.26.

**अनुबन्धिका** (anubandh-ikā) *f.* rheumatic pain (हर्षः) पराधीनमाधिभिरनुबद्धमनुबन्धिकाभिः … पितरमद्राक्षीत् HarṣaC. 219.7 (comm. अनुबन्धिका गात्रसंधिपीडा)

**अनुबन्धितभृङ्ग** (anubandhita-bhṛṅga) *adj.* which was closely followed by the bees (i.e. which attracted the bees) गन्धवार्भिरनुबन्धितभृङ्गैरङ्गनाः सिषिचुः … तम् NaiṣC. 21.7.

**अनुबन्धित्व** (anubandhi-tva) *n.* **1** the state of being connected or associated with गुणा गुणानुबन्धित्वात्तस्य सप्रसवा इव RaghuVa. 1.22; PratyabhiVi. i. 68.2 (*on* i. 1.3); **2** the state of being the follower यत्रैकस्यारम्भकत्वेऽन्यस्यानुबन्धित्वे … अपराधसाम्यं तत्रापि सम एव दण्डः DaṇḍaVi.

232. 20.

**अनुबन्धिन्** (anubandh–in) *adj.* [*f.* -ī] **1A** resulting into, following as a consequence **Bi** following, chasing **ii** which is closely followed by **C** following, succeeding **2A** continuing, continuous, uninterrupted **B** persistent **3A** binding, tying **Bi** closely connected **ii** associated with, i. e. identical **4** who is insisted upon or requested **5** causing, effecting **1A** resulting into, following as a consequence अधश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके MahāBhā. vi. 37. 2 = BhagGī. 15. 2; गुणाः ··· प्रोक्तास्तेषां कर्मविशेषणैः ··· सुखानुबन्धी सूक्ष्मश्च सुगन्धो रोचनो मृदुः SuśruS. i. 46. 521; छायेव गच्छति कर्म फलानुबन्धि ŚatTrayī. 395; परावृत्तभागधेयानां दुःखं दुःखानुबन्धि Vikramo. 4. 9(2); महोदयैस्तस्य हितानुबन्धिभिः प्रतीयते धातुरिवेहितं फलैः Kirāta. 1. 20; तदियमापत्समन्ततोऽनर्थानुबन्धिनी DaśKuC. 56. 4; YaśasCam. i. 283. 5; अनुकूलं प्रातिकूल्यमनुकूलानुबन्धि चेत् SāhiDa 586. 10; **1Bi** following, chasing योद्धा सार्धम् ··· मुञ्चतेषून् । साकं यन्तुः संमदेनानुबन्धी दूनोऽभीक्ष्णं वारणः प्रत्यरोधि ŚiśuVa. 18. 39; **1Bii** which is closely followed by (तोयवाहः) नीलकण्ठकलकेकानुबन्धिना मन्द्रहुङ्कृतेन मामनुसन्यते MālaMā. 9. 148; **1C** following, succeeding विधिरानुकूल्यं मिथ्या प्रदर्श्य विशिनष्ट्यनुबन्धि दुःखम् RājTa.(Ka.) 8. 1216; **2A** continuing, continuous, uninterrupted (अपच्याः संप्राप्तिः) मेदःकफाभ्यां खलु रोग एष सुदुस्तरो वर्धगणानुबन्धी SuśruS. ii. 11. 12: iv. 1. 32; v. 2. 26; अपि त्वदावर्जितवारिसंभृतं प्रवालमासामनुबन्धि वीरुधाम् KumāSaṁ. 5. 34; यस्य न चानुबन्धि यशः परिच्छेत्तुमियत्तयालम् RaghuVa. 6. 77; सकलजगज्जीवनहेतुनापि जीवितसंदेहदोलामारोपितः ··· अनुबन्धिषु गमनविघ्नेषु ··· मुह्यन् ··· प्रावृट्काले कलामप्यकृतपरिलम्बोऽनीयत तं पन्थानम् Kād. 303. 16; भवन्तु श्रीसरस्वतीसमागमानुबन्धीनि सिन्धुसलिलानीव चिरमायूंषि YaśasCam. i. 283. 5; आ भिक्षुविह्वाद्रिहसुभिक्षस्यानुबन्धिनः । किं राजवदनोऽप्येष लोभात्संभाव्यते न भूः RājTa.(Ka.) 8. 3005; अन्वयवदनुबन्धि उत्तरकालमपि यत्र न तद्गोप्यते साहसं तत् ManvaVi. 1070. 13 (*on* 8. 333); **2B** persistent यतः किमसाध्यमभिमतार्थसिद्धावनुबन्धिनो वीरस्य (जनस्य) UdaySuKa. 56. 26; **3A** binding, tying हारिणी गुरुजनलालना। दुःसहान्युत्कण्ठितानि । अनुबन्धिनी बान्धवप्रीतिः Kād. 246. 14; **3Bi** closely connected अथोत्थिते भगवति जाबालौ ··· सा तपस्विपरिषत् ··· हाकष्टशब्दानुबन्धिनी स्तम्भितेव चिरमिव स्थित्वा यथास्थानं जगाम Kād. 349. 1; चित्तस्यापि तर्हि निवृताव्याकृतस्य मा भूत् प्राप्तिः । अनुबन्धिनी मा भूदित्यर्थः Sphuṭā iv. 35. 8 (*on* 4. 24); अनुबन्धी कफो यश्च तत्र तस्यापि शुद्धिकृत् AṣṭāSaṁ. i. 267. 5 (*on* 3. 3); AṣṭāHṛ. iii. 3. 9; उत्कारिका ···। पित्तानुबन्धे योक्तव्या पवने त्वनुबन्धिनि । ··· सर्पिर्भिः सहितं पयः AṣṭāSaṁ. ii. 34. 10 (4. 6); ताभ्याम् ··· पादनखमयूखैस्तथाविधेषु देहिषु वधानुबन्धिवयांसि मनस्तमांसीव सादयद्भ्याम् ··· मुनिबालकाभ्यां व्यलोकि भूपो भवने भवान्याः YaśasCam. i. 146. 6; धर्मार्थकामान्भजता यथावदनुबन्धिनः । अवन्ध्या येन नीयन्ते सज्जना इव वासराः RāghPāṇ.(Ka.) 1. 19; फलं त्रिवर्गस्तच्छुद्धमेकानेकानुबन्धि च BhāvPra.(Śā.) 203. 20(7); 131. 7(6); राक्षसाधिपविजयदीक्षानुबन्धिना रामचन्द्रस्य ··· नलसेतुमवलोक्य कौतुकाक्रान्तमना वचनमिदमाचष्ट YātrāPra. 5. 22(17); चिरं चित्तेऽवतिष्ठन्ते संबध्यन्तेऽनुबन्धिभिः । रसत्वं ये प्रपद्यन्ते प्रसिद्धाः स्थायिनोऽत्र ते (भावाः) । ··· अनुबन्धिभिर्विभावाद्यैः RasGaṅ. 38. 4; **3Bii** associated with, i. e. identical अहंकारो हि अनुभवामीत्यात्मानुबन्ध्यनुभवस्याहं कर्तेत्यचिदनुबन्धिकर्तृत्वादेश्चाश्रयः AdvaiSi. 597. 22 (LaCandr. अनुबन्धीति । अभिन्नेत्यर्थः); **4** who is insisted upon or requested 'आर्य' ··· केनापि च्छलितस्तातः । तत्संप्रति गृहाण रघूणामधिराज्यम्' इति पुनः-पुनश्चिरमनुबन्धी रामेण···प्रत्यादिष्टः ··· भरतः AnargháRā. 5. 2(11) (*but* comm. सस्नेहवचनः); **5** causing, effecting सर्वस्य पूर्वानुभवोऽनुबन्धी को विप्लवणन् मुह्यति नक्तमास्ये RāghPāṇ.(Dha.) 16. 54; त्वम् ··· तृष्णातमोभिरनुबन्धिभिरस्तबुद्धिः YaśasCam. ii. 84. 11; संगमभूधरः । यस्य द्रु[Read दृ]ष्टिमुदयद्दयारसामर्थिनामाभिमतानुबंधिनीं । हंत नूनमनुयांति सस्पृहं कर्ण[Read सस्पृहं कर्णं]कल्पतरुकामधेनवः EI. iii. 25. 26; *m.* **1A** one who follows or practises आरम्भकोऽनुबन्धी च दाप्यः स्यादधिकं दमम् BṛhaspaSm. 173. 8; **1B** follower, relative तव स्वभूतोऽस्मि सहानुबन्धिभिः ŚivLī. 5. 80; तदवस्थीकृतां तद्वत्तदीयाननुबन्धिनः।··· सोदरान् बान्धवानपि।··· प्रदाय रक्षणार्थाय पृतनां स्वां प्रजाग्रतीम् ParamāKā. 38. 32; **2** relating, narrating केचिद्बृहत्कथानुबन्धिनो गुणाढ्याः केचित् तिर्यग्गतयः VāsaDa. 147. 2 (comm. केचिद्बृहत्कथानुबन्धिनः ··· गुणाढ्यास्तन्नामानः कवयः *but nt.*, name of an author); **3** ensuant (*anubhāva*) (*lit.* that which is closely connected or associated with) चिरं चित्तेऽवतिष्ठन्ते संबध्यन्तेऽनुबन्धिभिः । रसत्वं प्रतिपद्यन्ते प्रबुद्धाः स्थायिनोऽत्र ते SaraKaṇṭhā. 556. 17; BhāvPra.(Śā.) 4. 6(1)

**अनुबन्धिनीत्व** (anubandhinī–tva) *n.* the state of being that which is (particularly) connected or associated with विज्ञप्तेश्चित्तचैतसिककलापाच्चार्थान्तरभूतेयमविज्ञप्तिः । यत एभ्योऽनुबन्धिनीत्वेन विशिष्यते Sphuṭā. i. 36. 7 (*on* 1. 11)

**अनुबन्धिफलप्रद** (anubandhiphala–prada) *adj.* yielding an imminent result अपश्चात्तापकृत् सम्यगनुबन्धिफलप्रदः । अदीर्घकालोऽभीष्टश्च प्रशस्तो मन्त्र इष्यते NītiSā. 12. 35.

**अनुबन्धिबल** (anubandhi–bala) *n.* [Abl.] on account of the (other) related (feelings) or ensuant निर्देशे चैतत्क्रमव्यत्यासनादित्यौद्भटाः। नैतदिति भट्टलोल्लटः । रसभावानामपि वासनावेशवशेन नटे संभवादनुबन्धिबलाच्च (सूत्रभाष्ययोः संग्रहः) AbhinBhā. i. 264. 7 (*on* 6. 10)

**अनुबन्धिरागा** (anubandhi–rāgā) *adj.* (*f.*) having continuous love विचित्ररूपामनुबन्धिरागाम् ··· कन्यामपूर्वां परिपालयैताम् SamudraMa. 2. 11.

**अनुबन्धिरोष** (anubandhi–roṣa) *m.* persistent anger काचित् ··· अधत्त दत्तदुःखासिकाधरमणिं चिरयत्यभीष्टे। निःश्वासमारुतपरंपरयानुबन्धिरोषान्धकारकलुषीकृतयेव भिन्नम् HarVi. 23. 54.

**अनुबन्धिवैर** (anubandhi–vaira) *adj.* possessed of persistent enmity पितुर्निपातादनुबद्धवैरः (v. l. °अनुबन्धिवैरः) ···। रोषेण मूर्च्छन्मकराक्ष उच्चैर्दुगक्षये वार्धिरिवोच्चचाल RāghPāṇ.(Ka.) 11. 22.

**अनुबन्धी** (anu–bandhī) *f.* **1** (Medi.) hiccup अनुबन्धी तु हिक्कायाम् AnekāSaṁ 4. 148; ViśvaPra. 84. 37; MediK. 86. 41; ViśvaLoK. 183. 44; KośaKaTa. 2. 6076; हिक्काया[म]नुबन्धी ··· योषिति ख्याता ŚabdaRaSaK. 184. 12; **2** thirst अनुबन्धी तु ··· तृष्यपि AnekāSaṁ. 4. 148; ViśvaPra. 84. 37; MediK. 86. 41; ViśvaLoK. 183. 44; KośaKaTa. 2. 6076; ŚabdaRaSaK 184. 12.

**अनुबन्धुम्** (anu–bandhum) *inf.* **1** to follow or chase (in fight) शक्तो गवाक्षमधुना क इवानुबन्धुमायोधनेषु रचितातनुजालमार्गम् HarVi. 16. 48; **2** to bind again, i. e. to re-establish स तद्देऽस्मै हयरत्नमर्पितं पुरानुबन्धुं वरुणेन बन्धुताम् NaiṣC. 16. 25; cf. **अनुबन्द्धुम्.**

**अनुबन्धोच्चारण** (anubandhoccāraṇa) *n.* utterance or mention of an inditcatory letter अनुबन्धोच्चारणं विस्पष्टार्थं, न पूर्णो निवृत्त्यर्थम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 22 (298. 10); *on* P. ii. 4. 78 (320. 16); अनुबन्धोच्चारणसामर्थ्यलब्धोऽयमर्थः PariVṛ.(Sī.) 103. 20.

**अनुबन्धोपादान** (anubandhopādāna) *n.* acceptance, i. e. consideration or mention of an indicatory letter यत्रानुबन्धोपादानं तत्र न वर्णग्रहणेष्विति न प्रवर्तते PariVṛ.(Sī.) 21. 21.

**अनुबन्धोपायरहितत्व** (anubandhopāyarahita–tva) *n.* the state of being devoid of the means of attachment केवलं पशुधर्ममात्रेणेत्यनुपायः प्रत्यय आन्तरसंयोगः। अनुबन्धोपायरहितत्वात् JayaMa. 18. 12 (*on* 1. 2)

**अनुबन्ध्य** (anu–bándhya) *adj.* [*f.* -ā] **1** which is to be tied or fastened (to the sacrificial post as a victim) अथैतामनुबन्ध्यां मैत्रावरुणीं वशामालभते ŚatBr.(K.) V. v. 4. 3; गौरनुबन्ध्योऽजोऽग्नीषोमीयः MahāBh. i. 71. 18 (*on* i. 1. 15); i. 243. 19 (*on* i. 2. 64); iii. 445. 21 (*on* viii. 3. 82); 'गौरनुबन्ध्यः' इत्यादौ श्रुतिचोदितमनुबन्धनं कथं मे स्यात् KāvyPra. 44. 1; Kāvyānu.(He.) 30. 4; मित्रावरुणदेवताकां वशां वन्ध्यामनुबन्ध्यां गामालभेत Subodhi. 49. 19 (*on* 2. 117); अनुबन्ध्येति वशालम्भनरूपः (धर्मः) BālamBha. ii. 139. 9 (*on* 2. 117); **2** to be connected or associated with पशवो मम भूतानि । अनुबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः TaiĀ. i. 11. 4 (89. 2); **3** principal or primary (disease) अनुबन्ध्यानुबन्धकृतो विशेषः – स्वतन्त्रो व्यक्तलिङ्गो यथोक्तसमुत्थानप्रशमो भवत्यनुबन्ध्यः CaraS. iii. 6. 11; *m.* one of the three victims (tied to the sacrificial post) यत्रैकादशिन्या अनुबन्ध्यस्येष्टं वपया भवत्यनिष्टं वशया BaudhŚS. ii. 295. 18; नव सौरीवैशाः श्वेता अनुबन्ध्याः VārāŚS. III. iv. 5. 18; उक्षा चेदनुबन्ध्य औक्षगोरन्ध्रे DrāhyŚS. ii. 2. 45; यो दीक्षितो यदग्नीषोमीयं पशुमालभते इति, तथा सवनीयोऽनुबन्ध्यश्च ŚābaBh. 1042. 5 (*on* iii. 6. 18); NyāyMāVi. 183. 22 (*on* iii. 6. 7); BhāṭṭDī. ii. 26. 14 (*on* iii. 6. 7); Kāśi. i. 26. 10 (*on* 1. 56); अग्नीषोमानुबन्ध्ययोरनियमे प्राप्ते प्रकृतावनुबन्ध्यात् पूर्वमग्नीषोमीयो दृष्टः TupṬ. 53. 17 (*on* v. 1. 13); प्रथममग्नीषोमीयस्ततः सवनीयः ततोऽनुबन्ध्य इत्येवंरूपः क्रमो निवर्तते VedāntKa. 33. 14 (*on* i. 1. 1); SarvaDaKau. 102. 29.

**अनुबन्ध्य** (anubandh–ya) *ger.* **1** having tied or fastened afterwards ज्यामवधाया(v. l. अनुबन्ध्या)न्यामनुमृज्य च पाण्डवः । शरैरिवाकिरत्कर्णम् MahāBhā. viii. 66. 54; **2** having followed, i. e. having performed नरपतिः ··· अनुबन्ध्य सान्ध्यविधिम्, अधिकृत्य ··· भास्करम्, इमं श्लोकमपठत् NalaCam. 6. 2(7)

**अनुबन्ध्यदेश** (anubandhya–deśa) *m.* region of the (sacrifice performed with) *anubandhya* (victim) अनुबन्ध्यदेशेऽग्नीषोमीयस्य द्रष्टव्यः

स्थानातिक्रमः ArthSaṁ. 81.5.

**अनुबन्ध्यनिगम** (anubandhya-nigama) *m.* Vedic formula relating to *anubandhya* (victim) वैध एव निगमेषु प्रयोक्तव्यः। न चैवमनुबन्ध्यनिगमे वैधो गोशब्दः प्राप्नुयात् NyāyMāVi. 543.3 (*on* x. 4.18)

**अनुबन्ध्यपशु** (anubandhya-paśu) *m.* sacrificial victim called *anubandhya* अग्नीषोमीयसवनीयानुबन्ध्यपशुष्वमी उपाकरणमुख्यास्तु धर्माः साधारणा न वा NyāyMāVi. 183.16 (*on* iii. 6.7); अनुबन्ध्यपशुरवभृथादूर्ध्वमालभ्यते NyāyMāVi. 268.14 (*on* v. 1.6); ŚivārkaMaDī. i. 78.7 (*on* i. 1.1)

**अनुबन्ध्यमान** (anu-bandhyamāna) *adj.* **A** being pursued पश्यतु देवः … अभियोगं पुरातनैः … कर्मभिर्वानुवर्त्यमानस्य (v.l. अनुबन्ध्यमानस्य) … दुष्कृतिनः कृतचित्तस्य संप्रवेष्टुं राजकुलम् HarṣaC 297.9; **B** being insisted or persisted upon सहसा न प्रतिजानीयात्। अनुबन्ध्यमानमनुकुर्यादित्यर्थः JayaMa. 223.13 (*on* 3.4); **C** being appended अनुबन्धभेदस्यानुबन्ध्यमाननियोगभेदद्वारा एव शास्त्रभेदहेतुतया तस्य साक्षाच्छास्त्रभेदहेतुत्वाभावात् MayūMāli. 184.9 (*on* iii. 1.1)

**अनुबन्ध्यलक्षणसमन्वित** (anubandhyalakṣaṇa-samanvita) *adj.* accompanied by the symptoms of a primary disease अनुबन्ध्यलक्षणसमन्वितास्तत्र यदि दोषा भवन्ति, तत्त्रिकं संनिपातमाचक्षते, द्वयं वा संसर्गम् CaraS. iii. 6.11.

**अनुबन्ध्यवपा** (anubandhya-vapā) *f.* omentum of *anubandhya* (victim) (दक्षिणाः) एकादश तृतीयसवने ता अनुबन्ध्यवपायां हुतायामपाकुर्यात् LāṭyāŚS. viii. 7.8.

**अनुबन्ध्या** (anu-bándhyā) *f.* **A** Vedic sacrifice related to the *anubandhya* (victim) सा नराशंसपङ्क्तिस्त्रीणि सवनान्यवभृथोऽनुबन्ध्या सवनानां पञ्चमी सा सवनपङ्क्तिः MaiS. iii. 10.5 (iii. 137.8); ŚatBr.(K.) VII. ii. 4.19; विहितत्वाद् गोदानस्य दक्षिणाविधाने, गोयागस्य त्वनुबन्ध्यायाम् ŚābaBh. 433.3 (*on* ii. 1.31); निर्वपतीति। अनुबन्ध्यायामपि देविकाहवींषि ŚābaBh. 2257.1 (*on* xii. 3.3); चोदकस्तु विधिशब्दादन्येन प्रकाशनं प्रापयति। तस्मादनियमः। नन्वनुबन्ध्यायां भवेदपि ṬupṬ. 261.21 (*on* x. 4.32); तच्छेषिण्यामनुबन्ध्यायां गोद्रव्यकत्वस्य प्राप्तत्वात् MīmāKau. iii(2). 102.21 (*on* ii. 1.30); **B** sacrificial cow (*lit.* which is to be tied to the sacrificial post) अनुबन्ध्याया हुतायाँ वपायामग्रेण शालामुखीयं प्राग्वंशे पात्नीवतँ संमिनोति VārāŚS. III. ii. 6.55; III. iii. 4.42.

**अनुबन्ध्याकाल** (anubandhyā-kāla) *adj.* occurring at the time of *anubandhyā* sacrifice किं न्याय्यं, यदनुबन्ध्याकालस्य (स्वरोः) दर्शनं भवन्न तन्त्रतया प्रवृत्तस्येति ŚābaBh. 2171.3 (*on* xi. 3.8)

**अनुबन्ध्याङ्गभूत** (anubandhyāṅgabhūta) *adj.* which has become ancillary to the *anubandhyā* sacrifice न चायमनुबन्ध्याङ्गभूतस्य (स्वरोः) कालविधिः BhaṭṭDī. iv. 178.8 (*on* xi. 3.5)

**अनुबन्ध्यार्थम्** (anubandhyārtham) *adv.* for the sake of the *anubandhyā* (victim) पूर्वपक्षे सोमेऽग्नीषोमीयपश्वञ्जनेनैव प्रतिपत्तित्वे सिद्धे नानुबन्ध्यार्थं धारणं तथा पशुगणे यस्य कस्यचित्पशोरञ्जनम् MayūMāli. 402.6 (*on* iv. 4.10)

**अनुबन्ध्यावशा** (anubandhyā-vaśā) *f.* barren cow to be tied (to the sacrificial post) विधिधर्मो विधायकवाक्यविहितो महोक्षमहाजालम्भनरूपः तथानुबन्ध्यावशालम्भनरूपश्च धर्मः Subodhi. 49.21 (*on* 2.117)

**अनुबन्ध्यास्वरु** (anubandhyā-svaru) *m.* the first chip (cut from the tree-trunk from which the sacrificial post is prepared) for the *anubandhyā* sacrifice सोमान्ते चाग्नीषोमीयस्वरोरेव प्रतिपत्तिर्न तु अनुबन्ध्यास्वरोः MayūMāli. 820.23 (*on* xi. 3.5)

**अनुबल** (anu-bala) *n.* rear guard, auxiliary force व्यूढानीकैरनुबलैर्नोपेयाद् बलवत्तरम्। इति बुद्धिमतां नीतिस्तन्ममापीह रोचते MahāBhā. ii. 16.6; गते त्वनुबले तस्मिन् … विराटः प्रत्यभाषत MahāBhā. iv. 1065*(1); निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान्। रक्षसां निहतान्यासन् (v.l. तेषामनुबलं चैव) सहस्राणि चतुर्दश Rāmā. i. 1.38; अयं सुखधनो राजन्नहं चानुबलं विना। युध्यावहे स्वसैन्याभ्यां सत्त्वासत्त्वमवेक्ष्यताम् KathāSaSāg. vii. 9.119; *adj.* **1** secondary to the principal disease संचितं पित्तमुद्रिक्तं शरदादित्यतेजसा। ज्वरं संजनयत्याशु तस्य चानुबलः कफः CaraS. vi. 3.44 (1941 Ed.); RugVi. 2.56; ज्ञात्वा दोषावनुबलौ बलमाहारमेव च। जलं पिपासवे दद्यात् CaraS. vi. 4.52 (1941 Ed.); वायुश्च शीतसामान्यात् कफस्यानुबलो बली KāśyaS. 231B. 34; ज्वरे तेजो विशिष्यते।… तस्य चानुबलः श्लेष्मा गौरवापत्तिजाड्यकृत् AṣṭāSaṁ. i. 113.8 (1.21); ज्ञात्वा निदानमयनं मलावनुबलौ बलम्। देशकालाद्यवस्थां च रक्तपित्ते प्रयोजयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 15.11 (4.3); ii. 70.23 (4.11); **2A** which gets aggravated subsequently यः स्यादनुबलो धातुः स्नेहवध्यः सः CaraS. vi. 3.217 (1941 Ed.) (comm. अनु पश्चाद्बलं भवति यस्य); **2B** which is less in strength श्लेष्मण्यणु(?नु)बले पित्ते ये मेहन्ति तु तान्छृणु BhelaS. 62.6 (2.6)

**अनुबाध्** (anu-bādh-) I. Ā. **i** to harass, to torment ये त्वानुवादेयु-(v.l. अनुबाधेयु)रवृत्तिकर्शिता ब्रूयाश्च तेषां वचनेन मे सदा। दास्यामि सर्वम् MahāBhā. iv. 6.15; **ii** to afflict (in the form of ill effects) तव नामानुरक्ता वाग्यस्य पुंसो जगत्पते। अप्यद्रिकूटतुलितं नैनस्तमनुबाधते SkandP. iv. 31.96 = ŚivaP. iii. 9.37 (305B.9)

**अनुबाधन** (anu-bādhana) *n.* (bad medicine) which afflicts, i.e. kills after some interval अनौषधं पुनर्द्विविधमेव। बाधनमनुबाधनं च। तत्र सद्यः प्राणहरं बाधनं, कालान्तरेणानुबाधनमिति AṣṭāSaṁ. i. 75.10 (1.12)

**अनुबाध्यमान** (anu-bādhyamāna) *adj.* **A** being afflicted consequently अनुबाध्यमानश्च कन्याजन्मशुचा पुनः। स राजा गृहवृद्धेन केनाप्यूचे द्विजन्मना KathāSaSāg. vi. 2.46; **B** being affected repeatedly क्षयरोगेण पार्थिवः। ततोऽनुबाध्यमानोऽभूदपर्यन्तव्यथातुरः RājTa.(Ka.) 5.443.

**अनुबाहु** (anubāhu) *m.* name of a person अनुबाहुः — सान्वबाहुः। सान्वबाहविः। "बाह्वादेरिञ्" JaineVyā. 363.9 (*on* v. 2.25)

**अनुबिन्द** (anubinda) *m.* name of a warrior (hailing from Avanti) विन्दानुविन्द(v.l. बिन्दानुबिन्दा)वावन्त्यौ समेतौ रथसत्तमौ MahāBhā. v. 163.6.

**अनुबिभ्रती** (anu-bibhratī) *adj.* (*f.*) bearing continually ब्रह्मास्त्रां महाविद्यां शाम्भवीम् … ललाटपट्टोल्लसत्पीतचन्द्रार्धमनुबिभ्रतीम् … संचिन्त्य … ध्यायेत् PītāU. 421.16.

**अनुबिभ्राण** (anu-bibhrāṇa) *adj.* having or possessing (आत्मा) शुद्धानन्तशक्तिज्ञानविपरिणमनस्वभावेन साधकतमत्वात् करणत्वमनुबिभ्राणः TattvPradī.(A.) 20.6 (*on* 1.16)

**अनुबिम्ब** (anu-bimba) *m., n.* **1** reflection संसारसिन्धावनुबिम्बमत्र जागर्ति जाने तव वैरसेनिः। बिम्बानुबिम्बौ हि विहाय धातुर्न जातु दृष्टातिस्वरूपसृष्टिः NaiṣC. 8.46; मज्जत्यम्भस्येष दोषाकरोऽस्मिन् नक्तं नक्तं नायमस्यानुबिम्बः Rāgh. 10.35; **2** imitation अहो रमणीयता रङ्गवाटस्य … नायं लोको बलारेः … नाप्यन्यस्यानुबिम्बः किमयमुदयते दृष्टिबन्धः प्रबन्धः KaṁVa. 6.31.

**अनुबिम्बत्व** (anubimba-tva) *n.* the state of being a replica, i.e. an object of comparison यत्र बिम्बानुबिम्बत्वं बोधयेत्सा निदर्शना SāhiDa. 556.1 (comm. उपमानोपमेयभावम्)

**अनुबिम्बदम्भ** (anubimba-dambha) *m.* [Abl.] by the pretext of (being a) reflection उपर्यधः पुष्पफलैरुदग्रमुद्यानमामोद्य दिवं भुवं च। आवालवारिण्यनुबिम्बदम्भाद्रसातलं रञ्जयतीव यस्याम् Acyutarā. 1.47 (comm. प्रतिबिम्बव्याजात्)

**अनुबिम्बन** (anu-bimbana) *n.* reflection एतद्गन्धगजः …। दन्तद्वन्द्वजलानुबिम्बनचतुर्दन्तः कराम्भोवमिव्याजादभ्रमुवल्लभेन विरहं निर्वापयत्यम्बुधेः NaiṣC. 12.85; नभसः प्रसादमवलुण्ठयितुं लघु चालिताह्लहरिभोगिमुखात्। अवपातितैः किमभितो वरणैरनुबिम्बनैः स्फुरति याम्बुमुचाम् Acyutarā. 6.5; विवस्वतः … मरीचयस्तरलतरङ्गभङ्गुराः। पयोनिधेः पयसि तदानुबिम्बनादबिन्धनज्वलनशिखाश्रियं दधुः Rāgh. 16.2.

**अनुबिम्बम्** (anubimbam) *adv.* behind the reflection सा … दर्पणे … पृष्ठतः प्रणयिनो निषेदुषः। प्रेक्ष्य बिम्बमुपबिम्ब(v.l. अनुबिम्ब)मात्मनः कानि कानि न चकार लज्जया KumāSaṁ. 8.11; VakroJī. 107.12; SaraKaṇṭhā. 391.19.

**अनुबिम्बव्यतिकर** (anubimba-vyatikara) *m.* relation of (i.e. as) reflection ममामीषामञ्जन्मतिमुकुरबिम्बेषु महतां निबन्धः संधत्तामनिशमनुबिम्बव्यतिकरम् SiddhāSi. i. 3.12 = iv. 130.6.

**अनुबिम्बायित** (anu-bimbāyita) *adj.* who has acted as image(s) or replica(s) दुर्योधनः। सेनादुन्दुभिनादतुन्दिलनभाः स्वस्यानुबिम्बायितैरासीदत्स नवाधिकैः परिवृतप्रान्तो नवत्यानुजैः BhārCam. 2.72.

**अनुबिम्बित** (anu-bimbita) *adj.* [*f.* -ā] reflected (नगरी) विललास जलाशयोदरे क्वचन द्यौरनुबिम्बितेव या NaiṣC. 2.79; क्वापि ह्रदे व्योमसरिद्वरायाः पतिर्नदीनामनुबिम्बितः किम् HammīMaKā. 8.20.

**अनुबीज** (anu-bīja) *n.* subsequent (mystic) syllable *śrīṁ* स्थितायैपदमस्यान्ते भूयो मद्धृदयं पठेत्। अनुबीजं तदन्ते च मद्बीजं पुनरुत्तमम् LakṣmīT. 45.25.

**अनुबीजिका** (anubījikā) *f.* mustard seed, *Brassica nigra* सर्षपा सासवी प्रोक्ता … कौपना चानुबीजिका AbhidhāMañ. 14.2.

**अनुबुद्ध** (ánu-buddha) *adj.* which was noticed or discovered यस्यं व्रीर्यं प्रथमस्यानुबुद्धम् AV. iv. 24.6; AV.(P.) iv. 39.6; अनुबुद्धम् … वैरं त्सायेन्वविद्धम कर्त्रम् AV. x. 1.19; AV.(P.) xvi. 36.9.

**अनुबुद्धवत्** (anubuddha-va(n)t) *adj.* **A** who has known अहो

अनुबुद्धवानस्मि AitUBh. 283.13 (*on* 4.5); देवासुराः अनु परम्परागतं स्वकर्णगोचरापन्नम् अनुबुबुधिरे अनुबुद्धवन्तः ChāndoUBh. 508.8 (*on* viii. 7.2); **B** which has awakened विद्या वै पञ्चविंशकः।…एवं परमसंबोधात्पञ्चविंशोऽनुबुद्धवान्। अक्षरत्वं निगच्छति BrahmP. 243.40.

**अनुबुद्धि** (anu-buddhi) *f.* awakening, enlightenment, making up of the mind यस्या रवं दशदिशे व्रजि क्षेत्रकोट्या। अद्यावबोद्धुममतं अनुबुद्धि शास्ता LaliVi. 20.29 [DBHS.]

**अनुबुद्ध्वा** (anu-buddhvā) *ger.* (irr.) having known or realised धृतराष्ट्रस्य तं काममनुबुद्ध्वा युधिष्ठिरः। आत्मनश्चासहायत्वं तथेति प्रत्युवाच तम् MahāBhā. i. 131.11.

**अनुबुध्** (anu-budh-) I.U., IV.Ā. (rarely P.) [DhātuPā. 4.63; AltGr. I. 126; I. 1.69; I. 1.72; DEBRU. 70] **1A** to become aware of, to notice, to come to know, to learn, (pass.) to be known or realised, (*caus.*) **i** to cause to know, to make aware of, to communicate or inform **ii** to restore to awareness or consciousness **B** to recollect, to remember **C** to recognize, to identify, (pass.) to be recognised **D** to take into account, to regard or consider **2** to awake, to wake **1A** to become aware of, to notice, to come to know, to learn तस्मात्प्राचीनोपवीतस्तिष्ठे प्रजापतेऽनु मा बुध्यस्वेति। अन्वेनं प्रजा अनु प्रजापतिर्बुध्यते य एवं वेद AV. ix. 1.24; ददामीत्येव ब्रूयादनु चैनामभुत्सत AV. xii. 4.1; अन्वेनं देवा बुध्यन्ते TaiS. VII. i. 6.8; BaudhŚS. ii. 272.7; तस्माद् तत्र प्रथमत एवोच्चैरनुब्रूयाद् यथैनामागतामनुबुध्येरन् KauṣīBr. 9.1 (41.11); कृतकर्मेव हि स तर्हि भवति सर्वो हि कृतमनुबुध्यते ŚatBr. II. ii. 3.17; ŚatBr.(K.) I. ii. 3.13; अथ यस्मादुपैव तिष्ठेत उत वै याचन्। दातारं लभतऽ एवोतो भर्ता भार्यं नानुबुध्यते ŚatBr. II. iii. 4.7; ŚatBr.(K.) I. iv. 1.6; तद् हासुरा अनुबुबुधिरे ŚatBr. IX. v. 1.19; तस्य हाप्स्वन्तर्नौनगरं परिप्लवमास। तदिन्द्रोऽन्वबुध्यत JaimiBr. 1.125; 1.332; अतिरिक्तमनुबुध्यन्ते JaimiBr. 1.351; तद्यमोऽन्वबुध्यत सहस्रमज्यासिष्टामिति JaimiBr. 2.249; ते तदन्वबुध्यन्त शिशून् ह जातान् विपर्यहार्षीदिति JaimiBr. 3.23; 3.2; 3.168; 3.202; स तद्ध सुदक्षिणोऽनुबुबुधे JaimiUBr. iii. 7.8; तदिन्द्रोऽन्वबुध्यत Luptaśāṭyāyanibrāhmaṇa 35.9; 37.7; तद्धोभये देवासुरा अनुबुबुधिरे ChāndoU. viii. 7.2; यद्यष्टापदीत्यनुबुध्येत ĀpaŚS. ix. 18.16; xxiv. 5.4; HirŚS. xv. 8.15 (339.29); अथ वाप्यनुबुध्येत नृपोऽस्माकं चिकीर्षितम् MahāBhā. iii. 227.4; मया हतांश्चेन्मात्स्यांस्तु धार्तराष्ट्रोऽनुबुध्यति MahāBhā. iv. 425*(1); एतन्मांसस्य मांसत्वमतो बुध्यस्व (v.l. अनुबुध्यस्व) भारत MahāBhā. xiii. 117.34; (धृतराष्ट्रस्य निर्वेदम्) नान्वबुध्यत … युधिष्ठिरः MahāBhā. xv. 4.13; BhāgP. iii. 32.31; (pass.) to be known or realised कथितम् … ज्ञानं तद्ब्रह्मदर्शनम्। येनानुबुध्यते तत्त्वं प्रकृतेः पुरुषस्य च BhāgP. iii. 32.31; (*caus.*) **i** to cause to know, to make aware of, to communicate or inform तमनुबोधयेत्येवैतदाह श्रौषळिति शृण्वन्ति ŚatBr.(K.) II. viii. 1.19; इदम् … कर्म चिकीर्षितम्। प्रागेव विदुरो वेद तेनास्मानन्वबोधयत् MahāBhā. i. 135.14; तम् … गुरुः … शिष्येण किलान्वबोधयत् RaghuVa. 8.75; नित्वगोहालीषु ब्राह्मणोत्तरान् महत्तरादिकुटुम्बिनः कुशलमनुवर्ण्यानुबोधयन्ति EI. xx. 61.3; लुब्धकावनुगच्छेतां सावधानौ नृपेरितौ। अन्तरस्थानिकं(निको) गत्वा पुरस्थमनुबोधयेत् Mānaso. iv. 15.1591; **ii** to restore to awareness or consciousness सोऽवसीदद्विचेतनः …। उपेति चास्यां कुशिकान् विश्वामित्रोऽनु(? न्व)बोधयत् BṛDe. 4.115; **1B** to recollect, to remember अग्निः … ओषधीरेवास्मै पावका भागधेयमपिदधाति न गार्हमनुबुध्यते KāṭhS. 6.6 (i. 55.13) = KapiKaS. 4.5 (43.5); कुन्ती …। नान्वबुध्यत संसुप्तमुत्सङ्गे स्वे वृकोदरम् MahāBhā. i. 114.12; स तु कामपरीतात्मा तं शापं नान्वबुध्यत MahāBhā. i. 116.9; प्रमत्तः कामभोगेषु …। समुत्पन्नं भयं घोरं बोद्धव्यं नावबुध्यसे (v.l. नानुबुध्यसे) Rāmā. iii. 31.2; मित्राणां संग्रहः शेषस्तद्भवान् कर्तुमर्हति (v.l. अनुबुद्ध्यताम्) Rāmā. iv. 28.9; **1C** to recognize, to identify तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानुबुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति TaiBr. II. iii. 1.3; विमूढा हि वयं सर्वे प्रच्छन्नमृषिसत्तमम् (v.l प्रच्छन्नं नानुबुध्नुमः)।… वसिष्ठम् MahāBhā. i. 91.12; व्यभिचारात्तु सा तस्मात् क्लिन्नाम्भसि विचेतना। प्रविवेशाश्रमं त्रस्ता तां वै भर्तान्वबुध्यत MahāBhā. iii. 116.8; HarVi. 26.48; (pass.) to be recognized विपाटलत्वम्। आहूतवत्यभिमुखे प्रतिपक्षवर्तिनाम्नान्वबुध्यत तदेव रुषा तरुण्याः HarVi. 26.48; प्रेयानेव भवेत्प्रेयानतः सर्वरसेष्वयम्। सख्यसंपृक्तहृदयैः सद्भिरेवानुबुध्यते BhaktiRaSi. iii. 3.61; **1D** to take into account, to regard or consider (लक्ष्मीः) न सत्यमनुबुध्यते Kād. 104.19; **2A** to awake, to wake वसतोस्तु तयोस्तत्र कण्वपत्न्याः शिरः स्वपत्। कृत्वा कनीयान्कण्वस्य उत्सङ्गे नान्वबुध्यत BṛDe. 6.36; अनुबुध्यस्व राजेन्द्र वेत्थ धर्मान्सनातनान् MahāBhā. iii. 34.52; तयोः संवदतोरेव कृष्णदारुकयोस्तदा। सात्यगाद्रजनी राजन्नथ राजान्वबुध्यत MahāBhā. vii. 58.1; दूतौ …। ईक्षेते वागवसरं ततो देवोऽन्वबुध्यत GaṇeP. ii. 53.10.

**अनुबुध्य** (anu-budhya) *ger.* having noticed, having come to know, having learnt विश्वन्तरो ह सौषद्मनः श्यापर्णान् परिचक्षाणः … यज्ञमाजह्रे तद्धानुबुध्य श्यापर्णास्तं यज्ञमाजग्मुः AitBr. 35.1(877); तद्धैवेन्द्रोऽनुबुध्य शुको भूत्वोत्पपात JaimiBr. 1.126; तद् होवाच वासिष्ठश्चैकितानेयः पश्चैवानुबुध्य JaimiBr. 1.273; 2.272; तद् होवाचानुबुध्योद्दालक आरुणिः VādhūŚS. ii. 13.5.

**अनुबुध्यन** (anu-budhyana) *n.* the understanding, becoming aware of, DBHS.

**अनुबुभूष** (anu-bubhūṣa-) *desid.* **A** to desire to experience or enjoy नैनमन्येऽवजानन्ति … राजा सुखान्यनुबुभूषति MahāBhā. xii. 95.11; वैरनिर्यातनसुखमनुबुभूषामि DaśKuC. 83.14; **B** to desire to realize सोऽहमित्यनुबुभूषसि Yādavā. 21.19.

**अनुबुभूषत्** (anu-bubhūṣat) *adj.* desiring to experience or enjoy एते … प्रमोदनिर्भराः … सुमनसः कमपि महोत्सवमनुबुभूषन्तो मामेव प्रतीक्षन्ते MahāvīC. 6.63(3); राजन् धन्याः प्रजाः कार्याः सुखं चानुबुभूषता BṛKathāŚloSaṁ. 2.5.

**अनुबुभूषा** (anu-bubhūṣā) *f.* desire to experience अवधानं खल्वनुबुभूषा …। न चैते आत्मनो धर्मौ Bhām. 491.15 (*on* ii. 3.32); अनुबुभूषाशुश्रूषे साश्रये गुणत्वाद् रूपवद् यस्तयोराश्रयस्तन्मनः VedāntKa. 322.27 (*on* ii. 3.32)

**अनुबुभूषित** (anu-bubhūṣita) *adj.* desired to be experienced यतिभिरनुबुभूषितस्स ताभिः यदुपतिः … अन्वभावि Yādavā. 24.67 (comm. योगबलेनानुभवितुमिष्टः)

**अनुबुभूषु** (anu-bubhūṣu) *adj.* **i** desirous of experiencing मरुद्गणभ्रमितपत्रमण्डलोपरुद्धसुरभव(न)मुग्रातपमनुबुभूषुः AvantiKa. 26.16; **ii** desirous of enjoying (अहम्) तदालिङ्गनसुखमनुबुभूषुस्तामादाय गर्भगृहमविक्षम् DaśKuC. 65.4; मुहूर्तमात्रमपि राममुखावलोकनसुखमनुबुभूषुर्दशरथः RāmāCam. 2.23(1)

**अनुबृंह्** (anu-bṛṁh-) I.P. (*caus.*) **1** to strengthen, to make to increase, to devote oneself to तथागतः … शुभाशुभाधिमुक्तिताम् … प्रजानाति। शुभां चाधिमुक्तिमनुबृंहयति BodhiBhū. 272.9; शाक्यमुनिः … एवमाह … अयं क्रोधराजा … जापिनं विहेठयेत् … शोषयिष्यति …। जापिनस्य रक्षाधरणगुप्तये स्थास्यति। अनुबृंहयिष्यति Āryamañjuśrīmūlakalpa 154.7; (एवं ज्ञात्वा य)थाभूतं बुद्धानां श्रावकः सदासत्कार(म्) नाभिनन्देत विवेकमनुबृंहयेत् Udānavarga 13.6[DBHS.]; **2** to promote or consent, cf. **अनुबृंहयितृ.**

**अनुबृंहणता** (anubṛṁhaṇa-tā) *f.* strengthening, making to increase अन्यूनं यथोपात्ततुल्याधिकवीर्यानुबृंहणतया BodhiBhū. 140.7; सप्तविधं पुनः छन्दसहगतं बोधिसत्त्वस्य वीर्यम् … तीव्रच्छन्दप्रणिधानानुबृंहणतया BodhiBhū. 140.19 [DBHS.]

**अनुबृंहणा** (anu-bṛṁhaṇā) *f.* strengthening, making to increase तत्राध्याशयप्रयोगो या तस्यैव हितसुखाध्याशयस्य प्रतिदिवसमनुबृंहणा BodhiBhū. 12.18 [DBHS.]

**अनुबृंहयत्** (anu-bṛṁhayat) *adj.* who strengthens, who makes to increase, who devotes oneself to यस्यैवं दीर्घरात्रं प्रणिधानमनुबृंहयतः सम्यक् प्रतिपत्तिपरिगृहीतमृध्यति BodhiBhū. 65.21 [DBHS.]

**अनुबृंहयितृ** (anu-bṛṁhayitṛ) *adj.* who promotes or consents पूजासत्कारम् … अनुबृंहयिता — परेण स्वस्य क्रियमाणस्य तस्यानुमोदयिता SthānṬ. 389B.13.

**अनुबृंहित** (anu-bṛṁhita) *adj.* strengthened, made to increase दीर्घरात्रं खलु … प्रणिधानमनुबृंहितं भवति BodhiBhū. 65.19 [DBHS.]

**अनुबोद्धुम्** (anu-boddhum) *inf.* to become aware of, to come to know धर्मार्थकामान् …। अनुबोद्धुं स्वभावेन न हि लक्षणमस्ति ते Rāmā. vi. 52.6.

**अनुबोद्धृ** (anu-boddhṛ) *adj.* who understands in order बोधिसत्त्वः।… लाभी ह्यलाभी धीसंस्थितश्च बोद्धानुबोद्धा प्रतिदेशकश्च MaYānaSū. 175.10 (19.80)

**अनुबोध** (anu-bodha) *m.* **1Ai** notice, i.e. knowledge कृपणतामिवैष न्वेति यस्सर्वं ददातीति गच्छति प्रजापतेरनुबोधम् JaimiBr. 2.183; (स्त्री पशुः … गर्भिणी) प्राक् संज्ञपनादनुबोधे तामुत्सृज्यान्यामुपाकुर्यात् comm. *on* ĀpaŚS. ix. 19.1; **1Aii** realization, enlightenment आत्मसत्यानुबोधेन न संकल्पयते यदा। अमनस्तां तदा याति GauḍKā. 3.32; **1Aiii** comprehension तेनास्मि बुद्धो जगतोऽनुबोधात् SaddhaPuṇ. 32.2; 47.26; 55.6; 55.11; श्रेष्ठिदारकः … निर्याणसभागतां प्रत्यलभत … °दशबलज्ञानानुबोधाय GaṇḍVyū. 267.25; एकक्षणत्र्यध्वानुबोधं च बुद्धानां भगवतामवतरति Daśabhūmikasūtra 55.22 [DBHS.]; **1B** recollection विदितमस्तु … ममानुवो(बो) [धेनल] [मा] ता – पि[त्र्] ओ [रात्म]नश् च पु[ण्य्]आभिवृद्[ध्] अये शास [Read शासनेन] EI. xxiii. 77.22; **2** revival of the (evaporated) scent (of a perfume).

प्रबोधनम्। अनुबोधः AmaK. 1318 (Maheśvara इयं गतगन्धस्य पुनर्गन्धव्यक्तीकरणे); Vaija. 170.147; KośaKaTa. 1.5404; KalpaK. 61.367.

**अनुबोधक** (anubodha-ka) *adj.* who leads to knowledge, preceptor सूतः ...। वेदानहैस्तथा चैषां धर्माणामनुबोधकः AuśaSm. 3.

**अनुबोधतस्** (anubodha-tas) *adv.* due to comprehension बोधिसत्त्वचर्याबलं समुद्रच्छति।... धर्मकायानुबोधतः Daśabhūmikasūtra 67.7 [DBHS.]

**अनुबोधन** (anu-bodhana) *n.* **1A** act of leading to knowledge सूतः ... मन्त्रहीनोपनीतो द्विजधर्महीनः। अस्य वृत्तिधर्मानुबोधनं राज्ञोऽन्नसंस्कारश्च VaikhāDS. iii. 13.9; **1B** act of awakening प्रबोधना तु न पुमान् ज्ञापनेऽप्यनुबोधने NānārthaSaṁ. iii. 55.343; **2** (logical) comprehension, reason, cf. **अनुबोधनवैनेय** [DBHS.]

**अनुबोधनता** (anubodhana-tā) *f.* the state of having comprehension of सम्यग्वाग् धर्मालोकमुखं सर्वाक्षररुतघोषवाक्यपथप्रतिश्रुत्कासमतानुबोधनतायै संवर्तते LaliVi. 4.0(77); बुद्धकुलेषु जनयित्रीणि।... आचार्यभूतानि कल्याणमित्राणि बोधिसत्त्वशिक्षानुबोधनतया GaṇḍVyū. 365.12 [DBHS.]

**अनुबोधनवैनेय** (anubodhana-vaineya) *adj.* (person) convertible by (logical) comprehension, by reason दशसु दिक्षु सर्वधर्मधातुनयसागरान् स्फरित्वा ... अनुबोधनवैनेयानाम् ... सत्त्वानामाशयवशेन कालवशेन ... प्रवर्तयामि GaṇḍVyū. 270.28 [DBHS.]

**अनुबोधबोध** (anubodha-bodha) *m.* awareness of enlightenment or realization अबोधबोधादनुबोधबोधादभावबोधात्प्रभवानुबोधात्। अबोधबोधप्रतिबोधतश्च तेनोच्यते हेतुन बोधिसत्त्वः MaYānaSū. 174.18 (19.77)

**अनुबोधयितुम्** (anu-bodhayitum) *inf.* to make known, to inform वाग्उपन्यासेन वालिवधमनुबोधयितुमपारयद्भिरमात्यैरुशनसा रामकथां प्रस्तुत्य किमपि प्रेक्षणकं कारितं लङ्केश्वरस्य दर्शयितव्यम् JānaPa. 6.3(2)

**अनुबोधित** (anu-bodhita) *adj.* [*f.*-ā] **A** taught, made acquainted with सदुपचारविधिष्वनुबोधिताम् ... मम समुद्धर बुद्धिमिमाम् ŚivāL. 78; **B** reminded सम्यगनुबोधितोऽस्मि AdbhuDa. 2.4(2); अत एवेयमीदृशावस्थेति मदुक्तमनुबोधितोऽस्मि वयस्येन JānaPa. 3.54(18)

**अनुबोध्य** (anubodh-ya) *ger.* having awakened or aroused, i.e. blown पाञ्चजन्यं महाशङ्खमनुबोध्य च पङ्कजम्। प्रगृह्य रक्ष मां विष्णो VāmaP. 17.31.

**अनुबोध्य** (anu-bodhya) *adj.* to be known, PW.; pw.

**अनुबोध्यत्व** (anubodhya-tva) *n.* the state of being what is to be remembered उपक्रमावगतेश्च वेदोदितन्यायेनानुबोध्यत्वात् ... गुणलोपेनामुख्यस्येत्यपि न्यायेन बाध्येत ManvaMu. 215.30 (*on* 5.104)

**अनुबोभूय** (anu-bobhūya-) *intens.* (pass.) to be perceived frequently यस्तु मायाविवर्तो महाभूतः प्रपञ्चः स विषमानोऽपि निरिन्द्रियेणेव रूपं नानुबोभूयते PrakaVi. 4.10.

**अनुब्रह्म** (anubrahma) *adv.* **1** after the Vedic prayer प्रदक्षिणमनुब्रह्म स्तोत्रमेतदुदीरयेत् BṛNāraP. 18.21; **2** in respect of each Brahmin 'अनुब्रह्म' प्रतिब्राह्मणं, दक्षिणाश्च दद्यात् CaturCin. iii(1). 1567.8.

**अनुब्राह्मण** (anu-brāhmaṇa) *n.* [P. iv. 2.62; SiddhaHe. vi. 2.123] work similar to the Brāhmaṇa(-text, i.e. Kalpasūtras) 'आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वा (सा ? तो) मनोजवाः' इत्यन्तैश्चतसृभिरनुच्छन्दसैरनुब्राह्मणैराशीर्वाचनमाह ĀgniveGS. ii. 4.6 (67.1); JaineVyā. 182.9 (*on* iii. 2.53); ब्राह्मणसदृशोऽयं ग्रन्थोऽनुब्राह्मणम् KāśiVṛ. *on* iv. 2.62; Prasā. i. 756.18; SiddhāKau. 246A. 8 (*on* iv. 2.62); ननु योऽनुब्राह्मणमधीते तस्यानुब्राह्मणमस्तीति Nyās. i. 950.4 (*on* iv. 2.62)

**अनुब्राह्मणम्** (anubrāhmaṇam) *adv.* according to the Brāhmaṇa (-text), following the (reading or prescription in the) Brāhmaṇa (-text) आद्याः प्रतिपदामनृगावानन्। अनुब्राह्मणं वानुपूर्व्यम् ĀśvaŚS. I. v. 9.23; अनुब्राह्मणं वा स्वरः ĀśvaŚS. I. v. 15.23; समानमितरं ज्योतिष्टोमेनानुब्राह्मणं क्लृप्ताः कर्मकल्पाश्चाहुतिकल्पाश्च Kṣudra. 46.5; षोडश्याः षोडशिनोऽनुब्राह्मणं वेति विचारयन्ति। त्रिष्टोमा अनुब्राह्मणश्स्युरिति NidāSū. 135.8 (8.3); 135.16 (8.3); अनुब्राह्मणमार्त्विकान् सत्रामान् सर्वत्र कुर्यादप्यन्यस्मिन् साम्नि LāṭyāŚS. ii. 10.24 (comm. ये ब्राह्मणे ऋचं साम्नि प्रतिसत्रामा उक्ताः एवं कृत्वोद्गेयम्); DrāhyŚS. vi. 3.3.

**अनुब्राह्मणिक** (anubrāhmaṇ-ika) *adj.* knower of an Anubrāhmaṇa(-text, i.e. Kalpasūtras) अनुब्राह्मणिकानामहर्योगं गृहीत्वा स्तोत्रविधिः कल्पितो मशकेन comm. *on* LāṭyāŚS. vi. 9.1.

**अनुब्राह्मणिन्** (anubrāhmaṇ-in) *m.* [P. iv. 2.62; SiddhaHe. vi. 2.123; DEBRU. 338] one who studies or knows the Anubrāhmaṇa (-text, i.e. Kalpasūtras) आग्नेयावाज्यभागौ। इध्मिदिन्दुमन्ताविलाचक्षते। तथानुवृत्तिः। इज्या च। नित्यं पूर्वमनुब्राह्मणिनः ĀśvaŚS. I. ii. 8.11; यथावापवानेकाहाः श्रीस्तोमा उत्तरा ततिरनुब्राह्मणिनाम् NidāSū. 24.1 (2.1); स्तुते बहिष्पवमाने (यजमानम्) वाचयति। श्येनोऽसि ...। ब्राह्मणोक्तानित्यनुब्राह्मणिनः VaitāSū. 17.11 (comm. कल्पकाराः); अनुब्राह्मणी अनुब्राह्मणिनौ अनुब्राह्मणिनः MahāBh. ii. 284.17 (*on* iv. 2.62); कथमनुब्राह्मणीति। इनिना सिद्धम् CāndraVṛ. *on* iii. 1.40; अनुब्राह्मणम्। तदधीतेऽनुब्राह्मणी KāśiVṛ. *on* iv. 2.62; अनुब्राह्मणमधीते वेद वा अनुब्राह्मणी Prasā. i. 756.19; SiddhāKau. 246A. 9 (*on* iv.2.62); KośaKaTa. 1.1386.

**अनुब्राह्मणिनी** (anubrāhmaṇ-inī) *f.* (a twice-born female) who knows or studies an Anubrāhmaṇa (-text, i.e. Kalpasūtras) ब्राह्मणोऽनुब्राह्मणी स्यादनुब्राह्मणिनी द्विजा KośaKaTa. 1.1386.

**अनुब्राह्मण्याढ्य** (anubrāhmaṇy-āḍhya) *adj.* abounding in the knowers of the Anubrāhmaṇa (-text, i.e. Kalpasūtras) अनुब्राह्मण्याढ्यैः सशतपथिकैः षष्टिपथिकैः कृताध्यायानि ... सः ... सुरगृहाणि व्यरचयत् DvyāśraKā. 15.122.

**अनुब्राह्मिन्** (anubrāhm-in) *m.* one who studies or knows the Anubrāhmaṇa(-text, i.e. Kalpasūtras) पदाय पदाय स्तोमाननुसंहरेदित्याचार्यसमयः। यथाधीतान्येव गेयानीत्यनुब्राह्मिणो वचनात् JaimiŚS. 26 (Vṛtti केचिद् ग्रन्थविशेषार्थविदोऽनुब्राह्मिणः)

**अनुब्रुवत्** (anu-bruvát) *adj.* **A** reciting along यस्य होतां प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमुप आदित्यमभि विपर्यत्युदेनमुत्तरो यज्ञो नमति TaiS VI. ii. 6.1; MaiS. iii. 8.4 (iii. 98.15); तैं यर्हि प्रवर्तयेयुस्तर्हि होतानुब्रुवम् मनसा पदा तां जनतां प्रतिनुदेत् MaiS. iii. 8.7 (iii. 104.11); यत्र होतुः प्रातरनुवाकमनुब्रुवतं उपशृणुयात्तत्पोऽध्वर्युर्जुहुयात् MaiS. iv. 5.2 (iv. 64.17); ĀpaŚS. xii. 5.5; MānŚS. 73.6; HirŚS. viii. 1.62 (791.23); होता ... मार्जालीयं परीयायामीरनुब्रुवन् KāṭhS. 34.2 (iii. 37.5); BaudhŚS. ii. 199.10; ĀpaŚS. xiv. 22.1; HirŚS. xv. 5.35 (320.11); VaikhāŚS. 21.8; Kṣudra. 45; सर्वा ह्यस्मिन् देवताः प्रातरनुवाकमनुब्रुवति प्रमोदन्ते AitBr. 7.6 (204); 8.2 (223); (अध्वर्यवः) ता ऋचोऽनुब्रुवन्तस्त्रिर्मार्जालीयं परियन्ति सव्यानूरूनाघ्नानाः PañcBr. ix. 8.9; TaiBr. I. iv. 6.6; JaimiBr. 1.345; केवलीः सौमीरन्वाह सोमो जिगाति गातुविदितीतवत्तृचमनुब्रुवन्ननुसमेति KauṣiBr. 9.6 (43.19); ब्राह्मणः सामिधेनीर्विद्वाननुब्रुवंस्तपत्यनवधृष्यो हि भवति ŚatBr. I. iv. 3.2; I. vii. 2.15; ŚatBr.(K.) II. vi. 4.14; ŚatBr. VII. iii. 2.9; यामं साम भवति।... स्तुतमनुशंसन्त्येता ऋचोऽनुब्रुवन्तः JaimiBr. 1.345; वाचं विसृजेत। अन्यत्रापि यत्रानुब्रुवन्ननुब्रजेत् ĀśvaŚS. I. ii. 17.11; देवयजनम्।... अनुब्रुवन्यत्र होताहवनीयमादित्यमपश्च पश्येत्तद् ब्रह्मवर्चसकामस्य ŚāṅkhāŚS. v. 2.3; VādhūŚS. iv. 90A.3; चितिभ्यः प्रणीयमानाभ्य इत्युक्तः ... उपांश्वनुब्रुवन् पश्चादनुसमेति ŚāṅkhāŚS. ix. 24.9; (कृषिकर्मणि) प्रथमप्रयोगे सीरस्य ब्राह्मणः सीरं स्पृशेत् 'शुनं नः फाला इति' एतामनुब्रुवन् ŚāṅkhāGS. iv. 13.4; **B** uttering, pronouncing उपो अस्मान् ... हयध्वनिमित्यनुब्रुवत्यच्छावाके प्रत्युपह्वमयं ब्राह्मण इच्छते तं होतुरुपह्वयस्वेत्याह VaikhāŚS. 15.33; ऋते वामीदृशं वाक्यं कः समर्थो ह्यनुब्रुवन् HariVaṁ. 15494 [PW.]

**अनुब्रुवाण** (anu-bruvāṇá) *adj.* **AI** repeating others' words, learning सुतंभरो यजमानस्य सत्पतिः ... अनुब्रुवाणो अध्येति न स्वपन् ṚV. v. 44.13 (*but* Sāy. संकीर्तयन्); संवत्सरं चतुर्णामेको नाश्नीयात्। तद् व्रतमिति विज्ञायते चतुर्होतृणामनुब्रुवाणस्य ĀpaŚS. xiv. 13.1 (comm. अधीयमानस्य); **AII** conversing, talking to each other ऋषयो वै ब्रह्मोद्यमाह्वयितवा ऊचुः परस्परा(?र)-मिवानुब्रुवाणाः ĀrṣeU. 1.1; **B** pronouncing, uttering यदाश्रौषम् ...। भारद्वाजं चाशिषोऽनुब्रुवाणं तदा नाशंसे विजयाय संजय MahāBhā. i. 1.121.

**अनुब्रू** (anu-brū-) II. U. [P. ii. 4.53; iii. 4.84; viii. 2.35] **1AI** to speak, to utter, to pronounce, to announce यन्मेऽनूक्तं तद्रमतां शकेयं यदनुब्रुवे ṚV.(Khila.) iv. 8.4; KāṭhGS. iv. 1.18; ṢaḍviBr. ii. 4.1; होतान्वाह अथा प्रज्ञातवन्धुरावार्षामुष्यायणमनुब्रवीतार्षेयप्रवरमु हैव प्रवृणीत BaudhŚS. iii. 213.9; अग्ने हविर्निर्वप्स्यामीत्यनुब्रूयात् HirŚS. i. 5.5 (119.7); **1AII** to narrate, to tell, to hold a dialogue with वाक् च मनश्चावदेताम् ...तौ प्रजापतिं प्रश्नमैताम् ... स मनसेऽन्वब्रवीत् MaiS. iv. 6.4 (iv. 84.5); सा (दक्षिणा) गर्भमधत्त ... तं विष्णुरवायत ... तं विष्णवेऽन्वब्रुवन् KāṭhS. 13.3 (i. 182.6); श्रुतिविरोधे त्रैविद्यसमवायेषु निर्णयः। यथाबलेयं शास्त्रतस्तेऽनुब्रूयुः ŚāṅkhaLiDS. 9; कृपः शल्यः सौमदत्तिर्विकर्णः ...। एतान् हत्वा कीदृशं तत्सुखं स्यात्तद्विन्द्धेथास्तदनुब्रूहि पार्थ MahāBhā. v. 27.25; xiv. 26.2; xiv. 61*; वक्ष्ये पौराणिकीं दिव्यां कथाम् ... धार्मिकाय द्विजातये। इमां कथामनुब्रूयात् KūrmaP. 2.15 (1.1); **1AIII** to speak favourably or respectfully of निषादरथकाराश्च यत्पिमनुब्रवते तेन तेषां वृणीत SaṅkarKā. iii. 4.10 (AOR Ed.); पुत्रः कामं मातुरेवानुब्रूयात् ...। अनुब्रूयात् अनुकूलं वदेत् VīraMi.(Saṁskāra.) 479.13; **1BI** to recite for address-

ing or invoking (a deity or sacrificial material) (mostly used with Dat.) ऐन्द्रस्यावघन् ब्रूयादिन्द्रायानुब्रूहीत्याश्राव्य ब्रूयात् TaiS. II. ii. 11.2; अग्नये मथ्यमानायानु ब्रूहि TaiS. VI. iii. 5.3; AitBr. 3.5(66); ĀpaŚS. vii. 13.1; अग्नये समिध्यमानायानु ब्रूहि TaiS. VI. iii. 7.1; MaiS. i. 4.11 (i. 59.9); TaiBr. III. iii. 7.1; ŚatBr. I. iii. 5.2; II. v. 2.19; ĀpaŚS. ii. 12.1; MānŚS. 19.12; HirŚS. ii. 1.1 (179.9); Nir. 1.15 (38.14); इन्द्राय राथन्तरायानुब्रूहि MaiS. ii. 3.7 (ii. 34.21); KāṭhS. 12.5 (i. 167.5); (घर्माय) सꣳसाद्यमानायानुब्रूहि MaiS. iv. 9.9 (iv. 130.4); वायव इन्द्रवायुभ्यामनुब्रूहि KapiKaS. 42.3 (249.22); सोमाय क्रीताय प्रोह्यमाणायानुब्रू३हीत्याहाध्वर्युः AitBr. 3.2 (53); 4.5 (96); अग्नये प्रणीयमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युः … गायत्रीं ब्राह्मणस्यानुब्रूयात् (यजमानस्य) AitBr. 5.2(115); हविर्धानाभ्यां प्रोह्यमाणाभ्यामनुब्रूहीत्याहाध्वर्युः AitBr. 5.3 (124); 6.2 (142); BaudhŚS. ii. 53.15; MānŚS. 66.15; अध्वर्युरेवाह वरुणायानुब्रूहि ŚatBr. II. v. 2.37; यूपायाज्यमानायानुब्रूहि ŚatBr. III. vii. 1.10; अग्नीषोमाभ्यां छागस्य वपायै मेदसोऽनुब्रूहि ŚatBr. III. viii. 2.26; ŚatBr.(K.) I. ii. 3.18; देवेभ्यः प्रातर्यावभ्योऽनुब्रूहि ŚatBr. III. ix. 3.8; ĀpaŚS. xii. 3.15; KātyŚS. ix. 1.10; आदित्येभ्योऽनुब्रूहि ŚatBr. IV. iii. 5.20; पशुपुरोडाशस्याहानुब्रूहि ŚatBr. IX. iv. 3.15; उन्नीयमानेभ्योऽन्वाह ĀśvaŚS. I. v. 5.14; अनुवाचनप्रैषो यथादेवतममुष्मा अनुब्रूहि KātyŚS. i. 9.13; xix. 3.4; MānŚS. 19.12; सूक्तवाके होता यां यां देवतामनुब्रूते … तां देवतां यजमानोऽनुमन्त्रयते VaikhāŚS. 7.6; 8.12; आज्यलेपादि पुरोडाशेन प्रचर्य। आशाया अनुब्रूहि। आशां यज KāṭhŚS-Saṃkalana 4.8; ब्रूहि … आवह इत्येतेषामादेः प्लुतो भवति यज्ञकर्मणि। अग्नयेऽनुब्रू३हि KāśiVṛ. *on* viii. 2.91; अग्नये छागस्य हविषो वपाया मेदसः प्रेष्य अनुब्रूहि वा SiddhāKau. 154A.7 (*on* ii. 3.61); कस्मा अनुब्रूहीति कल्पसूत्तोक्तमार्षम् LaŚabdeŚe. ii. 240.10; **1Bii** to recite or sing (in ritual), to repeat त्रीꣳस्तृचाननुब्रूयात् TaiS. II. v. 10.1; पुरा वाचः प्रवदितोः प्रातरनुवाकमन्वाह MaiS. iv. 5.3 (iv. 66.13); अगस्त्यस्यैतत् सूक्तं कयाशुभीयं तस्य सामिधेनीष्वनुब्रूयात् KāṭhS. 10.11 (i. 139.12); 11.10 (i. 158.9); 23.5 (ii. 79.19); KapiKaS. 36.2 (188.23); अग्निं चापश्च पश्यन्प्रातरनुवाकमनुब्रूयात् KāṭhS. 25.3 (ii. 105.16) = KapiKaS. 38.6 (211.4); सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयात् AitBr. 1.1 (16); अथ योऽनु चाह यजति च AitBr. 1.2 (16); 2.3 (42); 3.2 (54); 5.2 (123); प्रजापतौ वै स्वयं होतरि प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यति … स वै देवेभ्य एवान्वब्रवीत् AitBr. 7.5 (201); तृचं पूर्वाह्णेऽनुब्रूयात् KauṣīBr. 8.8 (39.13); 28.3 (135.11); य एतं वेदमनुब्रूते यदा वा एतं वेदमनुब्रूतेऽथैनꣳशृण्वन्ति ṢaḍviBr i. 3.16; सप्तदश सामिधेनीः। इष्ट्याऽ अनुब्रूयादुपाꣳशु ŚatBr. I. iii. 5.10; ŚatBr.(K.) II. v. 4.11; ŚatBr. I. v. 1.18; सोऽनुब्रूहीत्येवोक्त्वाध्वर्युः। नापव्याहरेत् ŚatBr. I. v. 2.8; ŚatBr.(K.) II. iv. 4.4; VII. iii. 2.8; XI. ii. 6.3; ŚatBr.(K.) II. vi. 4.15; यत् परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत TaiĀ. v. 4.3 (604.6); प्रेषितो जपति। … समाप्य सामिधेनीरन्वाह ĀśvaŚS. I. i. 1.2; अग्निमन्थनीया अन्वाह ĀśvaŚS. I. ii. 16.1; I. iii. 2.9; I. iv. 4.2; अनभिहिंकृत्यापोनप्त्रीया अन्वाह ĀśvaŚS. I. v. 1.1; II. ii. 14.15; संप्रेषितोऽन्वाह ŚāṅkhaŚS. i. 2.27; iii. 15.12; v. 15.4; BaudhŚS. i. 99.5; पृथक् प्रतिप्रस्थातारोऽवद्यन्ति तेषां मैत्रावरुणा एवानुब्रूयुः BaudhŚS. iii. 288.3; इदं वा अन्वाहुः VādhūŚS. iv. 1.1 = iv. 90A.1; पञ्चदश सामिधेनीरन्वाह ĀpaŚS. ii. 12.2; vii. 13.4; असंप्रेषितो ग्रावस्तोत्रीय अन्वाह ĀpaŚS. xiii. 1.6; एकैकामेव संतन्वन्ननवानमनुब्रूयादित्येके ĀpaŚS. xxiv. 11.8; पत्नी यजमानश्च याज्यामनुब्रूतः VaikhāŚS. 8.12; न सावित्रीमन्वाह ŚāṅkhāGS. ii. 11.3 = KauṣīGS. ii. 7.3; (कृषिकर्मणि) प्रथमयोगे सीरस्य … 'क्षेत्रस्य पतिना' इति सूक्तमनुब्रूयात् KauṣīGS. iii. 13.11; सायं प्रातः संध्यामुपासीत। … सावित्रीमन्वाह KāṭhGS. i. 1.28; i. 9.4; फलीकरणतुषबुसावतक्षणान्यावपति। अन्वाह KauśiSū. 14.16; छन्दाꣳसि गायत्र्यादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति … तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं यातयामं भवति VājaS. (Pariśiṣṭa) 7A.13; सामिधेनीस्तदन्वाहुरिति हविर्धानयोर्वचनात् सामिधेनीनाम् MīmāSū. iii. 7.15; ŚābaBh. 1084.10 (*on* iii. 7.15); SaṅkarKā. i. 4.36 (AOR Ed.); SaṅkarKāBh. 49.22 (*on* i. 4.36); SaṅkarKā. iv. 1.1 (AOR Ed.); याज्यामन्वाह, पुरोऽनुवाक्यामन्वाह ŚābaBh 416.6 (*on* ii. 1.13); अभ्यासे देश्यमाने – 'त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमाम्' इति पुनरुक्तदोषो भवति NyāyBh. 118.11 (*on* ii. 1.58); यत्र सुन्वन्ति तत्र हविर्धाने स्थित्वा सामिधेनीरनुब्रूयात् Nyāyāmṛ. 596A.7; AdvaiSi. 833.14; हिंकृत्य सामिधेनीरन्वाह BhaṭṭCan. 99.15 (*on* xvi. 1.1); **1Biii** to recite (for expiation or atonement) यदि (वाचम्) विसृजेत् वैष्णवीमृचमनुब्रूयात् TaiS. VI. i. 4.4; अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौरित्यनुब्रूयाद्यद्यक्ष उत्क्ष्वेदेत् MaiS. iii. 2.2 (iii. 17.6); यद्यतीयाद्यज्ञपरुष्यतीयादैन्द्रीमनुब्रूयात् MaiS. iii. 8.10 (iii. 111.4); **2A** to recite for imparting learning, to teach, to instruct सद्यो ह वाव ब्राह्मणायानुब्रूयादाद्धेयो वै ब्राह्मणः सद्यो वाऽअग्निर्जायते ŚatBr. XI. v. 4.12; दध्युङ् ह वाऽआथर्वणः। … स हेन्द्रेणोक्त आस। एतं चेदन्यस्माऽअनुब्रूयास्तत एव ते शिरश्छिन्द्यामिति ŚatBr. XIV. i. 1.19; BṛĀraUBh. 339.9 (*on* ii. 5.16); संवत्सरवासिनेऽनुब्रूयात् ŚatBr. XIV. i. 1.27; ChāgU. 4.6; तपस्व्यनुब्रवै ŚatBr. XIV. i. 1.29; तद् यद् दध्यङ् आथर्वणोऽन्वपश्यत्तं तद्गच्छतम्। स वां तदनुवक्ष्यति। … स वै नावनेनाश्वस्य शीर्ष्णानुब्रूहीति। … ताभ्यां ह श्रद्धाय तेनाश्वस्य शीर्ष्णानूवाच JaimiBr. 3.126; स यामेवासूꣳसावित्रीमन्वाहैषैव सा। स यस्मा अन्वाह तस्य प्राणाꣳस्त्रायते BṛĀraU. v. 14.4 (Śaṅ. आचार्यः यस्मै माणवकाय अन्वाह अनुवक्ति); बालिशा ऊचुः अवात्त वा संवत्सरमिमे ब्राह्मणाः। हन्तैषामनुब्रवामेति ChāgU. 5.1; वि वा एतस्मै ब्राह्मणायोच्छति यो वेदमनुब्रूते ŚāṅkhāŚS. xv. 16.6; यो वोऽनुब्रुवातै य(ः) श्राम्यात् … देवानामेव स एकोऽसदिति VādhūŚS. iv. 26A.18; पत्यौ प्रेते … अध्वर्युः पत्नीमनुब्रूयात् MānŚS. 182.4; संवत्सरे सावित्रीमन्वाह ŚāṅkhāGS. ii. 7.1; ii. 5.11; 'सावित्रीं भो अनुब्रूहीति' इतरः। 'सावित्रीं तेऽअनुब्रवीमीति' आचार्य ŚāṅkhāGS. ii. 7.8 9; KauṣīGS. ii. 4.16–17; ĀśvaGS. i. 21.4; ĀpaGS. iv. 11.8; व्याहृतीः सावित्रीं चानुब्रूयात् VārāGS. 5.25; HirGS. i. 6.10; PāraGS. ii. 3.3; GobhiGS. ii. 10.38; **2B** to expound, to explain उत्तरं प्रश्नमनुब्रूहि MaiU. 4.5; निदाघो नाम योगीन्द्र ऋभुम् …। प्रणम्य …। आत्मतत्त्वमनुब्रूहीत्येवं पप्रच्छ AnnaU. 1.2; कुमारः शिवं पप्रच्छाखण्डैकरसचिन्मात्रस्वरूपमनुब्रूहि TejoBiU. 2.1; पैङ्गलो याज्ञवल्क्यमुपसमेत्य … परमरहस्यकैवल्यमनुब्रूहीति पप्रच्छ PaiṅgU. 420.12 (1.1); 423.17 (3.1); भुसुण्डः कालाग्निरुद्रं विभूतियोगमनुब्रूहीति स होवाच PṛJābāU. 3(1); भो भगवन्नादित्यात्मतत्त्वमनुब्रूहि MaṇḍBrU. 1.1 (347.21); 4.1 (351.26); श्रीरामचन्द्रं मारुतिः पप्रच्छ … पृथक् शान्तिमनुब्रूहि MuktiU. 1(2).1; भगवान्मैत्रेयः कैलासं जगाम तं गत्वोवाच भो भगवन् परमतत्त्वरहस्यमनुब्रूहि MaitreU. 2(1); जनको ह वैदेहो याज्ञवल्क्यमुपसमेत्योवाच भगवन् संन्यासमनुब्रूहि YājñaU. 601.9 (1); मतङ्गऋषिं गुरुं कूचिमारः प्रोवाच। … गुरो राजश्यामलारहस्योपनिषदं मेऽनुब्रूहि RājŚyāU. 423.6; सनकाद्या मुनयो हनूमन्तं पप्रच्छुः। … पूर्वोक्तमन्त्राणां पूजापीठमनुब्रूहि RāmRaU. 3.1; ऋभुं भगवन्तं निदाघः पप्रच्छ जीवन्मुक्तिलक्षणमनुब्रूहि VarāU. 4.1; 5.1; एनं देवा ऊचुर्भवचक्रविवेकमनुब्रूहि SaubhāLaU. 655.6; **3** to repeat after the teacher, i.e. to learn or study स यदेव यजेत। तेन देवेभ्य ऋणं जायते तद्धेभ्य एतत्करोति यदेनान्यजते यदेभ्यो जुहोति। अथ यदेवानुब्रुवीत। तेनऽर्षिभ्य ऋणं जायते ŚatBr. I. vii. 2.3; अथोऽअयं वाऽआत्मा। सर्वेषां भूतानां लोकः … अथ यदनुब्रूते तेनऽर्षीणाम् ŚatBr. XIV. iv. 2.29; BṛĀraU. i. 4.16; स य इच्छेत्। पुत्रो मे गौरो जायेत वेदमनुब्रुवीत … इति क्षीरौदनं पाचयित्वा सर्पिष्मन्तमश्नीयाताम् ŚatBr. XIV. ix. 4.13; BṛĀraU. vi. 4.14; स होवाचाषाढ आमारुणे यत्सहैव ब्रह्मचर्यमचराव सहान्वाब्रवीवहि JaimiBr. 1.271; यस्मादेवानुब्रुवीत, तं ब्रूयाद् — अमुष्मादन्ववोच इति JaimiBr. 3.77; यौ द्वौ कुलस्यानुब्रुवीयातां, तयोः पुत्र आर्त्विज्यं कुर्यात् VādhūŚS. iv. 90A.12; ये त्रयः कुलस्यानुब्रुवीरंस्तेषां नप्तार्त्विज्यं कुर्यात् VādhūŚS. iv. 90A.15; यदनुब्रुवते स्वाध्यायमधीते अहरहः BṛĀraUBh. 156.7 (*on* i. 4.16); यच्चाप्यहरहर्वेदमनुब्रूते प्रयत्नवान्। … गृहस्थो भोज्य उच्यते BṛĀraUBhVā. i. 4.1798; गुरुं देवतां वा प्रणम्य तत्पदारविन्दार्पितदृष्टिस्तिष्ठेत तदनुष्ठानस्तदनुब्रूयात् PārāSū. 36.3.

**अनुभ** (an–ubha) *adj.* other than both, non-both एवमेतन्न चाप्येवमुभे चापि न चाप्युभे (v. l. न चोभे नानुभे) MahāBhā. xii. 230.6.

**अनुभक्तिवैराग्ययुक्त** (anubhaktivairāgya–yukta) *adj.* consisting of devotion and renunciation ज्ञानम् … अनुभक्तिवैराग्ययुक्तम् …। जानाम्यहम् AdhyāRā. i. 1.9.

**अनुभक्षम्** (anubhakṣam) *adv.* after partaking (of the Soma-drink) वषट्कर्तुरनुभक्षꣳ सर्वत्र भक्षयेयुः (स्वं चमसम्) LāṭyāŚS. ii. 5.3 = DrāhyŚS. v. 1.3.

**अनुभग्नताल** (anubhagnatāla) *m.* a kind of musical beat with pause वर्णोऽथ मत्तपाली वा भग्नतालावनन्तरम्। गाथानुभग्नतालाश्च मात्रा वा प्रथमे भवेत् BhāvPra.(Śa.) 260.14(9); 259.4(9)

**अनुभज्** (anu–bhaj–) I.U. **1** to have a share with (someone), to distribute तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति TaiBr. II. i. 6.4; नेत्यब्रवीदनु नु मा भजतमिति JaimiBr. 1.210; **2A** to worship, to attend upon एको वशी सर्वगः कृष्णः … तं पीठस्थं येऽनुभजन्ति धीरास्तेषां सुखम् GopālaPūTāU. 1.5; त्वाम् …। स्फुटकुटजकदम्बस्तोमपुष्पाञ्जलिं च प्रविदधदनुभेजे देव गोवर्धनोऽसौ Nārāy. x. 58.9; **2B** to cherish, to honour reciprocally भजतोऽनुभजाम्यहम् AdhyāRā. ii. 9.66; iv. 2.37; **3** to attain, to acquire न चाप्राप्ता एव सूर्यगतयो विशेषणतामनुभजन्ति Upask. 110.6 (*on* ii. 2.6); अदृष्टम् … कचित्तौ (रागद्वेषौ) प्रति असाधारणतामप्यनुभजति Upask. 276.12 (*on* vi. 2.12)

**अनुभजत्** (anu–bhajat) *adj.* [*f.* -ntī] **A** worshipping, attending upon अनुभजतः … भगवान् परिपाति … अस्मान् BhāgP. iv. 9.17; (राजर्षिः).

गोविन्दचरणाम्बुजम् ।… अनुभजन् भक्त्या तत्साम्यतामगात् BhāgP. iv. 29.82; कृष्ण( ? ष्णं ) कीर्तयतस्तथानुभजतः साश्रून् सरोमोद्गमान् … कदा वीक्ष्या( ? क्षा )महे वैष्णवान् CaitaCan. 33.10(2); **B** serving as, imitating अधरमनुभजन्ती लम्बते बिम्बमाला UjjvaNīMa. 599.1.

**अनुभञ्ज्** (**anu-bhañj-**) VII. P. to break or shatter afterwards (श्रीजयसिंहदेवनामा महीपतिरभूत्) सः … यशःपटहकुञ्जरेण लौहीमर्गलामन्वभञ्जत् PrabaK. 90.29.

**अनुभय** (**an-ubhaya**) *adj.* **i** not belonging to (either of) the two हविराकृतिकमुभयमनुभयं वार्तं निमित्तं गम्यते ŚābaBh. 1445.1 (*on* vi. 4.23); तच्च कार्यादप्यन्यत् कारणमनुभयं वा HetuBiṬ. 56 2; ईप्सितम् … अनीप्सितम् … (कर्म) । अनुभयम् – ग्रामं गच्छन् वृक्षमूलान्युपसर्पति JaineVyā. 39.22 (*on* i. 2.120); घटादिकार्यं मृत्पिण्डादिना कारणेन क्रियमाणमपि क्रियते सद्वासद्वा सदसद्वानुभयं वा NyāyMañ. ii. 63.16; अनुभयं (फलम्) कस्मान्न भवति TātpaṬ.(Vā.) 621.15 (*on* iv. 1.48); विपरीतसाधकानुमानं त्रिविधं भवति उपजीव्यमुपजीवकमनुभयं च TarkBhā.(Ke.) 92.3; नित्यमपि दुःखरूपं दुःखनिमित्तं वा … अनुभयं चेत्, उपेक्ष्येत ŚrutaPra. iA. 71.21 (*on* i. 1.1); कश्चिदर्थः प्रकृतिरेव कश्चिद्विकृतिप्रकृतिश्च कश्चिद्विकृतिरेव कश्चिदनुभयः SarvaDaSaṁ. 14.4; **ii** not characterized by both स एव विशेषोऽन्यत्र नास्तीत्यनुभयं परम् । सर्वात्मत्वे च सर्वेषां भिन्नौ स्यातां न धीध्वनी PramāVār. 1.185 (comm. सामान्यविशेषरहितम्); (द्विपथप्रबन्धः) तालहीनः सतालो वा स च ज्ञेयश्चतुर्विधः । स्वरैरेकोऽन्यः प्रयोगैः सोभयानुभयौ परौ SaṁgīRa. ii. 294.4 (4.233); *n.* other than both or non-both (characteristics) क्वचिद्विधिनिषेधयोरनुभयम् Kāvyānu. (He.) 39.8; सा वासना सा क्षणसंततिश्च नाभेदभेदानुभयैर्घटेते SyādvāMañ. 19; स्यादस्ति, स्याच्च नास्ति, द्वितयम्, अनुभयम्, स्यात् त्रिभिश्चान्तिमं त्रिः, सैषोक्ता सप्तभङ्गी TattvMu. 5.12.

**अनुभयकारिन्** (**an-ubhayakārin**) *adj.* not causing (either of) the two (viz. harm or benefit) तृणबहुवृक्षगुल्मचयवीरुध एव नृणामनुभयकारिणो भुवि भवेयुरभक्ष्यगणाः KalyāKā. 19.25.

**अनुभयजननस्वभाव** (**anubhayajanana-svabhāva**) *adj.* of the nature of generating neither of the two कारणं हि … उभयस्वभावं वा अनुभयजननस्वभावं वा (स्यात्) NyāySu.(Ja.) 391B.10 (*on* ii. 2.7)

**अनुभयतत्त्वक** (**anubhayatattva-ka**) *adj.* having neither of the two realities ब्रह्मणो जगत् … न सन्नासन्न सदसत् न चानुभयतत्त्वकम् AdvaiSi. 434.15.

**अनुभयताद्रूप्यरूपक** (**anubhayatādrūpyarūpaka**) *n.* kind of *rūpaka* (metaphor) based on identity (of two different objects) by showing neither of the two distinct qualities वक्त्रेन्दोः … प्रसिद्धचन्द्रकार्यकारित्वमात्रप्रतिपादनेनोत्कर्षापकर्षयोरप्रदर्शनानुभयताद्रूप्यरूपकम् Kuval. 20 (41); इदं सममनुभयाभेदरूपकमनुभयताद्रूप्यरूपकम् AlaṅkāMañ. 17.15.

**अनुभयत्र** (**anubhaya-tra**) *adv.* with reference to the object possessing neither of the two (opposite natures) अनुभयत्रोभयकोटिस्पर्शी प्रत्ययः संशयः PramāMī. i. 1.5.

**अनुभयनिष्ठता** (**anubhayaniṣṭha-tā**) *f.* the state of not existing in both (i.e. being present or existing in only one) रतेरनुभयनिष्ठतेत्याभासताहेतुर्वाच्यः RasGaṅ. 120.12 (comm. नायके सत्त्वेऽपि नायिकायामभावात्)

**अनुभयनिष्ठत्व** (**anubhayaniṣṭha-tva**) *n.* the state of not existing in both (i.e. being present or existing in only one) रतेः…अनुभयनिष्ठत्वे यथा — मालतीमाधवे नन्दनस्य मालत्याम् SāhiDa. 201.4; रतेः … अनुभयनिष्ठत्वेनाभासत्वम् RasGaṅ. 122.4.

**अनुभयनिष्ठा** (**an-ubhayaniṣṭhā**) *adj.* (*f.*) not present or existing in both (i.e. present or existing in only one) बहुनायकविषयायां रतौ तथानुभयनिष्ठायाम् … अनौचित्यम् … ज्ञेयम् SāhiDa. 199.15; बहुनायकविषयाया अनुभयनिष्ठायाश्च रतेरसंग्रहात् RasGaṅ. 119.19.

**अनुभयन्यूनाधिकभाव** (**anubhayanyūnādhika-bhāva**) *m.* the categories (of *tādrūpya rūpaka*) such as *anubhaya-*(not the both), *nyūna-*(less) and *adhika-*(more) (based on identity by the indication of equal, less or more attributes) एवमुत्तरेषु ताद्रूप्यरूपकोदाहरणेष्वपि क्रमेणानुभयन्यूनाधिकभावा उन्नेयाः Kuval. 20(14)

**अनुभयपक्ष** (**anubhaya-pakṣa**) *m.* (alternative) view of being non-both सा हि भिन्ना वासना क्षणिका स्यादक्षणिका वा ।… अनुभयपक्षेणापि न घटेते SyādvāMañ. 19(22)

**अनुभयपर्यवसायिता** (**anubhayaparyavasāyi-tā**) *f.* the state of not culminating into either of the two (viz. *upamāna* or *upameya*) राजंश्चन्द्रसमानं ते छत्रं दण्डो विशिष्यते । दण्डमात्रेण वैलक्षण्यं, न तु किंचिन्माहात्म्यादौ न्यूनत्वमाधिक्यं वा, इत्यनुभयपर्यवसायिता AlaṅkāMañ. 75.13.

**अनुभयपर्यवसायिन्** (**an-ubhayaparyavasāyin**) *adj.* **i** not culminating into either of the two, i.e. superior or inferior *upamāna* अनुभयपर्यवसायी यथा Kuval. 57 (10); कुवलयानन्दकृता अनुभयपर्यवसायिनो व्यतिरेकस्योदाहरणमुक्तम् RasGaṅ. 477.16; 478.4; उपमानेऽथवोपमेये । विशेषो वैलक्षण्यम् । स च कुत्रचिदाधिक्यपर्यवसायी, कुत्रचिन्न्यूनत्वपर्यवसायी, कुत्रचिदनुभयपर्यवसायी AlaṅkāMañ. 74.5; **ii** not culminating into either of the two (viz. *upamāna* or *upameya*) अनुभवपर्यवसायी, यथा — वर्तुलं विमलं चोर्ध्ववर्तमानमथोज्ज्वलम् । राजंश्चन्द्रसमानं ते छत्रं दण्डो विशिष्यते AlaṅkāMañ. 75.9.

**अनुभयप्राप्ति** (**an-ubhayaprāpti**) *f.* **A** absence of the obtainment of the both (through injunction) अर्थात्संबन्ध उभयप्राप्तावनुभयप्राप्तौ वा केवलसंबन्धविधानम् TantrVā. 497.15 (*on* ii. 2.16); **B** (anubhaya-prāpti) application of neither of the two (rules), cf. **अनुभयप्राप्तिविषय.**

**अनुभयप्राप्तिविषय** (**anubhayaprāpti-viṣaya**) *adj.* regarding or having reference to the application of neither of the two (rules) कृत्यानाम् 'कर्तृकर्मणोः' इति नित्ये प्राप्ते विभाषा ।… 'कर्तरि वा' इति त्वनुभयप्राप्तिविषयमिति वृत्तिकैयटादयः LaŚabdeŚe. i. 516.8.

**अनुभयभाक्त्व** (**anubhayabhāk-tva**) *n.* the state of being one who shares neither of the two (viz. *samyaktva* or *mithyātva*) उभयस्मिन्न प्रत्ययं लभन्ते अनुभयभाक्त्वेऽपि Sphuṭā. iii. 84.7 (*on* 3.44)

**अनुभयमत** (**anubhaya-mata**) *n.* view regarding neither of the two अनुभयमते तु — तथैवोपक्रम्य हेतुरयं हेतुश्च हिनोतेर्धातोस्तु प्रत्यये सति सिद्धमित्यादिः SarvaDaKau. 86.1.

**अनुभयरूप** (**anubhaya-rūpa**) *adj.* [*f.* -ā] **i** of the form of neither of the two क्वचिद्वाच्ये विधिरूपेऽनुभयरूपः (अर्थः) Dhvanyā. 73.1 (*on* 1.4); 74.1 (*on* 1.4); मदीयं वा गृहमागच्छ, त्वदीयं वा गच्छाव इत्युभयत्रापि तात्पर्यादनुभयरूपो वल्लभाभिप्रायश्चाद्वात्मा व्यङ्ग्य इत्येव व्यवतिष्ठते Loc. 22.18 (*on* 1.4); क्रिया त्रिधा विधिनिषेधानुभयरूपा AbhinBhā. ii. 66.15 (*on* 9.171); ii. 66.16 (*on* 9.171); अन्योक्तिश्च क्वचित्स्तुतिरूपा … क्वचिन्निन्दारूपा,… क्वचिदनुभयरूपा Kāvyānu.(He.) 315.4; **ii** (**an-ubhayarūpa**) not consisting of both the *guṇas* (viz. *sattva* and *tamas*) यत्त्वनुभयरूपं तन्नीलप्रतीत्या तावदकल्पितया न विषयीकृतं चेत् तत् कल्पितामनीलधियमनुधावेत् PratyabhiVi. ii. 291.5 (*on* iv. 1.6); Bhāsk. ii. 291.11 (*on* iv. 1.6)

**अनुभयरूपक** (**anubhayarūpaka**) *n.* name of one of the types of *rūpaka* (metaphor consisting of superiority, inferiority or equality of the *upamāna* with the *upameya*) (रूपकम्) त्रिधा त्रिप्रकारम् । अधिकाभेदरूपकम् … समाभेदरूपकं, समताद्रूप्यरूपकं च । इदमेव 'अनुभयरूपकम्' इत्युच्यते AlaṅkāMañ. 17.3.

**अनुभयरूपत्व** (**anubhayarūpa-tva**) *n.* the state of not being of the nature of both यस्तु कथंचित्प्रकाशः … कथंचिच्चाप्रकाशः … तदेव दुःखत्वम् … अत्रानुभयरूपत्वं तु नास्ति PratyabhiVi. ii. 291.1 (*on* iv. 1.6); अनुभयरूपत्वेऽवस्तुत्वप्रसङ्गः भेदाभेदलक्षणपक्षद्वयव्यतिरिक्तस्य मार्गान्तरस्यानस्तित्वात् SyādvāMañ. 19(25); ननु द्विविधा शब्दप्रवृत्तिः । योगो रूढिर्वा ।… अनुभयरूपत्वात्कथं सृष्टिवाचकत्वम् AṇuBh. 106.13 (*on* i. 4.10)

**अनुभयवती** (**anubhayavatī**) *f.* name of a type of the figure of speech called *samāsokti* (not consisting of either censure or praise) अनुभयवती … अत्र गर्हा श्लाघा वा विस्मयोक्तावेवास्तमयते । सेयम् … अनुभयवती नाम समासोक्तिः SaraKaṇṭhā. 460.7.

**अनुभयविषय** (**anubhaya-viṣaya**) *m.* name of a kind of figure of speech called *sambhava* (not having either prescription or negation as the subject-matter) अनुभयविषयो यथा … अत्र यदि त्वमेवं कुर्यास्तदेवं स्यादिति विधिनिषेधयोरनवगतेरयमनुभयविषयः संभवः SaraKaṇṭhā. 344.6.

**अनुभयविषयस्पर्श** (**anubhayaviṣaya-sparśa**) *m.* contact with the object which is neither of the two (viz. desirable or undesirable) वेदनास्कन्धो या प्रियाप्रियानुभयविषयस्पर्शे सुखदुःखतद्रहितविशेषावस्था चित्तस्य जायते Bhām. 414.15 (*on* ii. 2.18)

**अनुभयसाधक** (**an-ubhayasādhaka**) *adj.* not proving either of the two (viz. difference or non-difference) सहोपलम्भो द्वित्वसाधकः; तन्नियमस्तु भिन्नयोरेकस्मिन्नपि नास्तीत्यसाधारणानैकान्तिकत्वादनुभयसाधकः ŚrutaPra. iA. 122.9 (*on* i. 1.1)

**अनुभयसामन्** (**an-ubhayasāman**) *adj.* devoid of both the *sāmans* य एक इद्धव्यश्चर्षणीनामिति त्रैष्टुभम् … यदि बृहत्स्वयोनौ वा स्वयोनौ वा कुर्युः अनुभयसामानं चेत् कुर्युः समानमोक्थमुखीयायाः KauṣīBr. 25.6 (114.12)

**अनुभयस्वभाव** (**an-ubhayasvabhāva**) *adj.* not possessing both

the natures अपि चाणवः प्रवृत्तिस्वभावा वा, निवृत्तिस्वभावा वा, उभयस्वभावा वा, अनुभयस्वभावा वा अभ्युपगम्यन्ते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 372.6 (*on* ii. 2.14); BrahmSūBh.(Bhā.) 115.19 (*on* ii. 2.14); तत् किं सामान्यतोऽनुभयस्वभाव एव विनाशः ĀtmaTaVi. 245.8; अनुभयस्वभावे वस्तुनि … ज्ञानम् … शेते … स संशयः PramāMī. 5.8 (*on* i. 1.5)

**अनुभयस्वभावत्व** ( anubhayasvabhāva-tva ) *n.* the state of not having both the natures ( अणूनाम् ) अनुभयस्वभावत्वे तु निमित्तवशात्प्रवृत्तिनिवृत्त्योरभ्युपगम्यमानयोरदृष्टादेर्निमित्तस्य नित्यसंनिधानान्नित्यप्रवृत्तिप्रसङ्गः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 372.10 (*on* ii. 2.14); अनुभयस्वभावत्वे पटस्याप्यनुत्पत्तिः NyāySu.(Ja.) 393A.4 (*on* ii. 2.7)

**अनुभयाकारत्व** ( anubhayākāra-tva ) *n.* the state of not having both the forms (viz. distinct and non distinct) भेदस्वरूपमपह्नुवानैरभेदस्वरूपमप्यपह्नुतं स्यात्। न चास्त्विति वाच्यम्, माध्यमिकमतापातात्। न चानुभयाकारत्वसिद्धिः, उभयाकारत्ववद् व्याघातात् ŚatDū. 91.17.

**अनुभयात्मक** ( anubhayātma-ka ) *adj.* not of the nature of both पुद्गलादिपरीक्षासु द्वैराश्यप्रतिषेधनात्। द्विरूपोऽतिशयो नास्ति न वाप्यनुभयात्मकः TattvSaṁ. 408; असच्चेन्नासद् भवेदसच्च न सत् … अनुभयात्मकं तु नाम वस्तु नास्त्येव NyāyMañ. ii. 63.32; यत्र तावदुभयोरनुभयात्मके पाषाणस्तम्भादौ समारोपस्तत्रोभयोपमर्दक एव बाधकः NyāyVārPari. 571.7; 282.9; सामान्येन कार्यं वा कारणं वानुभयात्मकं वा … दृष्टम् NyāyVārPari. 746.8; सद्वा कार्यमसद्वा संभाव्यते। उभयात्मकमनुभयात्मकम् … इति तु स्ववाचैव विरुध्यते PratyabhiVi. ii. 154.11 (*on* ii. 4.3); अनुभयात्मकं निःस्वभावं शून्यं प्रतीयते ŚrutaPra. ii. 226.29 (*on* ii. 1.12); ( प्रमाणाप्रमाणयोः ) उभयोश्चेदुभौ हेतू ज्ञानं नानुभयात्मकम् NyāyKu. 22.6; अद्वैतज्ञानमिति। किम् … ज्ञानाद् भिन्नम्, उताभिन्नम्, उतानुभयात्मकम् ŚatDū. 179.17; अनुभयात्मकः पुरुषः। तदुक्तं न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः SarvaDaSaṁ. 14.45; आप्तानाप्तप्रणीतत्वे इति चेत्। तर्ह्युभयाभावाद्वेदवाक्ये नोभयात्मकमनुभयात्मकं वा ज्ञानमुत्पद्येत NyāySu.(Ja.) 321A.7 (*on* ii. 2.1); सर्वं जगन्न सत्, बाधितत्वात्। नासत्, प्रतीयमानत्वात् … नानुभयात्मकम्, असंभवात् BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 99.5 (*on* ii. 2.30)

**अनुभयात्मकतारूप** ( anubhayātmakatā-rūpa ) *adj.* which is of the nature of the state of not having the character of both वेदान्तिभिरुभयात्मकत्वेऽपि अनुभयात्मकतारूपमनिर्वाच्यत्वमत्र संभाव्यते Bhāsk. ii. 154.27 (*on* ii. 4.3)

**अनुभयात्मकत्व** ( anubhayātmaka-tva ) *n.* the state of not having the nature of both अन्यतरकोटिसमर्पकतया हि सच्छब्दस्यानुभयात्मकत्वानुपस्थापकत्वम् ŚrutaPra. ii. 227.12 (*on* ii. 1.12); उभयात्मकत्वानुभयात्मकत्वयोः स्फुटं विरोधात् Bhāsk. ii. 155.10 (*on* ii. 4.3)

**अनुभयात्मता** (anubhayātma-tā ) *f.* the state of not being of the nature of both (*guṇa* or *doṣa*) अन्येषामपि दोषाणामित्यौचित्यान्मनीषिभिः। अदोषता च गुणता ज्ञेया चानुभयात्मता SāhiDa. 448.3.

**अनुभयात्मत्व** (anubhayātma-tva ) *n.* the state of not being of the nature of both जीवेनात्मनेति ब्रह्मणो जीवतादात्म्यानुसंधानं युक्तमिति, तदप्यसारम् … अनुभयात्मत्वे त्वनुसंधानासिद्धेरेव ŚatDū. 173.23.

**अनुभयात्मन्** (an-ubhayātman ) *adj.* not of the nature of both ( अर्थः ) उभयानुभयात्मा हि नैवासौ युज्यते परः। एकस्यैकत्र विज्ञाने व्याहते हि क्रियाक्रिये TattvSaṁ. 1702; यश्चासौ विषयविषयिभावात्मा दृग्दृश्ययोस्संबन्ध इष्यते, किं ताभ्यामसंबद्धः, उत संबद्धः उतोभयात्मा आहोस्विदनुभयात्मा ŚatDū. 101.28.

**अनुभयादिपक्ष** (an-ubhayādipakṣa) *m.* alternative view (called) other than both etc. संबन्धिन एव स्वसंबन्धात्मकत्वे व्याघातस्य पूर्वोक्तत्वाच्च। उभयानुभयादिपक्षास्तु व्याघातादिनिरस्ता एव ŚatDū. 102.2.

**अनुभयाधिष्ठाना** (an-ubhayādhiṣṭhānā ) *adj.* (*f.*) not having both as the substrata दीपघटयोरुभयाश्रिता शक्तिर्दृष्टा … सा कथमनुभयाधिष्ठाना भवितुमर्हति NyāyMañ. ii. 65.23.

**अनुभयाभेदरूपक** ( anubhayābhedarūpaka ) *n.* name of a variety of *rūpaka* (metaphor based on the identity caused by the absence of both, viz. more or less attributes) 'येन दग्धा' इति विशेषणेन वर्णनीये राज्ञि … शिवस्य … वर्णनीयराजभावावस्थायां न्यूनत्वाधिक्ययोरवर्णनाच्चानुभयाभेदरूपकमाद्यम् Kuval. 20(10); AlaṅkāMañ. 17.15.

**अनुभयाश्रय** ( an-ubhayāśraya ) *m.* variety of figure of speech called *samuccaya* (*lit.* not dependent on its two varieties, viz. *dvipada* and *bahupada*) द्विपदाश्रयः … बहुपदाश्रयः। उभयाश्रयः … स (समुच्चयः) स्यादनुभयाश्रयः SaraKaṇṭhā. 485.4; अनुभयाश्रयस्तु समुच्चयोऽन्वाचयश्च न भवति SaraKaṇṭhā. 489.6.

**अनुभयेद्युस्** (an-ubhayedyus) *adv.* [cf. AltGr. III. 345, 593] not on both (previous or following) days तत्राष्टमी द्वेधा — रोहिणीरहिता तद्युता च। आद्यापि चतुर्धा — पूर्वेद्युरेव निशीथयोगिनी परेद्युरेवोभयेद्युरनुभयेद्युश्चेति NirṇaSi. 98.15; 98.20.

**अनुभयोक्ति** (an-ubhayokti ) *f.* absence of the description of both (superiority and inferiority) रूपकं तावद् द्विविधम्-अभेदरूपकं, ताद्रूप्यरूपकं चेति। द्विविधमपि प्रत्येकं त्रिविधम्। प्रसिद्धविषय्याधिक्यवर्णनेन तन्न्यूनत्ववर्णनेनानुभयोक्त्या Kuval. 20(5); 17; अनुभयोक्तावभेदरूपकातिशयोक्तिः AlaṅkāMañ. 48.13.

**अनुभयोक्तितस्** ( anubhayokti-tas ) *adv.* on account of the non-description of both अभेदरूपकातिशयोक्तिस्ताद्रूप्यरूपकातिशयोक्तिश्च। ते अप्याधिक्यन्यूनत्वानुभयोक्तितस्त्रिविधे AlaṅkāMañ. 48.11.

**अनुभरणीया** ( anu-bharaṇīyā ) *adj.* (*f.*) to be borne or maintained for a long time, i.e. strong ( नित्यं प्रयत्नेन रज्जुग्रहणमिष्यते ) रज्जुग्रहणमित्यच्छेद्यानुभरणीया। तादृशी च सावधानतयावष्टम्भवियोगाद्युभयथा तथा प्रयत्नतो योज्यम् AbhinBhā. i. 55.19 (*on* 2.31)

**अनुभर्तृ** ( anu-bhartṛ́ ) *adj.* [*f.* -trī́] [P. vi. 1.163; vi. 2.139; DEBRU. 97, 687] **1** which echoes or resounds <u>ए</u>षा स्या वो मरुतोऽनु<u>भ</u>र्त्री प्रति॑ ष्टोभति <u>वाघतो</u> न वाणी॑ ṚV. i. 88.6 ( *but* pw., MW., APTE penetrating); ṚPrāti. 2.20; **2** who supports or strengthens ये॑ राष्ट्रभृ॑तो ये राष्ट्र॑स्यानुभर्तार॑स्तेभ्यो राष्ट्री॑यः परि॑देयः KāṭhS. 37.11 (iii. 91.16); 37.11 (iii. 92.1); 37.11 (iii 92.13) [praising conformably, imitating, APTE]

**अनुभव** ( anu-bhava ) *m.* **1A** experience, observation, relishing **Bi** enjoyment **ii** potentiality of Karman, intensity of Kārmic result, one of the four types of *karmabandha* **iii** consequence or result ( of one's deeds ), experience or undergoing (of suffering etc.) **2A** realisation (of *jīvātman* etc. being one with the Supreme) **Bi** direct perception or cognition or understanding **ii** after-cognition, *anuvyavasāya* **C** consciousness **3** custom, habit **4** the word *anubhava* **5** every birth **1A** experience, observation, relishing स्वानन्दानुभवाच्छान्तिरेषैवोपरतेः फलम् AdhyāU. 28; आत्मानुभवमनुब्रूहि TejoBiU. 3.1; 5.3; दमिति … एकाक्षरं व्याख्यातम्।… अयम् …। योगानुभवो भवति DattāU. 1; शास्त्रज्ञानात्पापपुण्यलोकानुभवश्रवणात्प्रपञ्चोपरतः … स एव ज्ञानसंन्यासी NāraPaU. 5.1; आत्मतत्त्वम् …। स होवाच नारायणः।… सुखागतवस्त्वनुभवश्च तद्वस्त्वनुभवेन तुष्टिः MaṇḍBrU. 1.1 (347.23); प्रपञ्चानुभवः सदा न हि स्वरूपबोधानुभवः सदा खलु VarāU. 2.31; ताः कन्याः … तस्मिन् वने … तद्भक्तैः सह राधारसिकलीलयोरनुभवं कुर्वन्ति SāmaraU. 232.21; 227.13; 241.3; तत् … स्वात्मानन्दानुभवामृतकल्लोलरसप्रवाहैरलंकृतम् SiddhāSāU. 387.12 (5); सर्वथा निश्चितार्थोऽयं हनूमति हरीश्वरः। निश्चितार्थतरश्चापि ( v.l. निश्चितानुभवश्चापि ) हनूमान् कार्यसाधने Rāmā. iv. 43.8 ( *but* pw. mind, intellect); वेदनानुभवः AbhidhK. 1.14; चन्द्रगुप्तस्य चेतः पीडामुपचिनोति। इत्थमपि ममानुभवः MudrāRā. 2.21(54); न परोपहितं न च स्वतः प्रमिमीतेऽनुभवादृतेऽल्पधीः ŚiśuVa. 16.40; अनुभवमनुसृत्य स्वं च सात्म्यं भवेद् यद् भवति सहजसात्म्यं देशसात्म्याद् बलीयः RatiRaha. 5.23; विनाशलक्षणोऽपैति न मुक्तावप्युपप्लवः। न चास्त्यनुभवः कश्चिद् भवावस्था वरं ततः MṛgendraT. i. 2.26; लोकेऽनुभवः — शुक्तिका हि रजतवदवभासते, एकश्चन्द्रः सद्वितीयवदिति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 2.11 (*on* i. 1.0); कूटस्थात्मस्वरूपत्वेऽप्यानन्दस्याप्यनुभवस्येव भ्रान्त्यैव जन्यत्वादिप्रसिद्ध्युपपत्तेः IṣṭaSi. 28.5; 61.5; अनपेक्षाश्च प्राञ्चः प्रत्ययाः … स्वानुभवाद्भासमानाः न परस्परं स्वगोचरं संभिन्दन्ति TattvBi. 47.5; उदयव्ययधर्माणामनुभवानाम् … नानात्वेऽपि तदाश्रयभिन्नं चित्तम् TattvVai. 38.24 (*on* 1.32); 47.21 (*on* 1.43); भावसंयोजनाव्यङ्ग्यपरिसंवित्तिगोचरः। आस्वादनात्मानुभवो रसः काव्यार्थ उच्यते VyaktiVi. 12.25; 67.4; यस्य श्रीमगधेश्वरो [ नयवशा ]त् … प्राग्भा[ रा ]नुभवैरचुम्बि(म्ब)तमतिर्व्यासाभिधानं व्यधात् EI. ii. 335.14; निश्चित्यानुभवैस्तैस्तैर्भवस्यानभिरामताम्। अस्माभिरपि वैराग्यात्प्रविव्रजिषुमानसैः PāṇḍaC. 18.17; त्वं ममानुभवं शृणु SamarāSaṁ. 4.533; अनुभवस्तु वस्तुतो रसे नास्ति विभावादिगतस्य रसगतत्वेनोपचर्यमाणत्वात् Ekāva. 3.1(62) (93.4); यतः कारणात्तद्गुराचार्योपदेशागमानुभवैरपध्वस्तं चिदात्मनः सकाशान्निराकृतम् JīvanVi. 150.5; अनुष्ठानं तु विनाप्यनुभवं शाब्दज्ञानमात्रादेव सिध्यति VivaPraSaṁ. 270.9; परिणाम इहादिमो न तस्यात्मगतत्वानुभवस्य भङ्गापत्तेः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 15.127; SarvaDaSaṁ. 16.37; करुणादावपि रसे जायते यत्परं सुखम्। सचेतसामनुभवः प्रमाणं तत्र केवलम् SāhiDa. 82.4; RasGaṅ. 67.10; दण्डे सति घट इति सर्वसाक्षिकोऽनुभवः Upask. 49.11 (*on* i. 2.2); 61.6 (*on* i. 2.10); स्थूलोऽहं कृशोऽहं इत्याद्यनुभवाच्च स्थूलशरीरमात्मेति वदति VedāntSā.(Sa.) 18.9; 19.4; जीवस्यांशत्वे हस्तादिवत् तद्दुःखेन परस्यापि दुःखित्वं स्यादिति चेन्न। एवं परो न भवति।… द्विष्टत्वेनानुभव इति यावत् AṇuBh. 155.22 (*on* ii. 3.46); कवीन्द्राः सरसमनु-

भवादेव कुर्वन्ति काव्यम् HammīMaKā. 14.30; 14.33; घोरक्रियाद्यनुभवादाच्छाद्य सहजां रतिम्। डु(?दु)र्वाराविरभूद्भीतिर्मोहोऽयं भीवशस्ततः BhaktiRaSi. ii. 4.92; वेदान्तवृन्दतात्पर्यस्यास्वादः आ समन्तात् साकल्येनानुभवः Śivārka-MaDī i. 14.16 (*on* i. 1.1); तथा चानुभवः - पर्वतं पश्यामि वह्निमनुमिनोमीति VedāntPari. 56.5; 140.1; लोके चाहमेनं प्रवर्तयामीति प्रवर्तयितुरनुभवात् MīmāKau. iii(1). 20.11 (*on* i. 2.7); विलक्षणो हि कमनीयः काव्यव्यापारज आस्वादः प्रमाणान्तरजादनुभवात् RasGaṅ. 32.9; 32.17; 335.2; स्वदि आस्वादने। अयमनुभवे सकर्मकः SiddhāKau. 352B.1 (*on* vi. 4.126); लोके हि … माञ्जुल्यमात्रलिप्सयैव हि वीणानादे रुचिरित्यनुभवः LalitāSaBh. 34.17 (*on* 62); न प्रियाकथितं सम्यङ् मन्येतानुभवं विना ŚukraNī. 3.165; **1Bi** enjoyment सुखाद्यनुभवो यावत्तावत्प्रारब्धमिष्यते AdhyāU. 49; अस्मिन् वने पर्वते नानारमणस्थानमस्माकमनुभवं प्रतिपद्य रचितं आधिदैविकं स्थानं वृन्दावनम् SāmaraU. 246.6; मालत्या गुणवार्तां नो सम्यग्वेत्ति मधुकरस्तावत्। अनुभवमेति न यावत् सुमनोऽन्तरसङ्गमास्वादः KuṭṭaMa. 715; उत्पन्नेषु घटादिषु येषां तत्साध्ययोः सुखदुःखयोरनुभवो भोगो भविष्यति ते भोगिनः NyāyKa. 108.13; मनोऽनुकूलेऽनुभवः सुखस्य रतिरिष्यते AgniP. 338.13; (कर्मणः क्यङ्) सुखादेरनुभवे SiddhaHe. iii. 4.34; (क्यङ्) सुखदुःखतृप्रकृच्छ्रास्रालीककरुणकृपणसोढप्रतीपेभ्योऽनुभवे SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 3.23; MugdhaBo. 21.10 (133.7); राज्ञी सरोमांचमवनतमुखी स्पर्शसुखानुभवं नाटयति EI. viii. 110.50; क्रीडासुखस्यानुभवं तनोति मकरध्वजः SamarāSaṁ. 2.33; (सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम्) एभ्यः कर्मभ्यः क्यङ् स्यात् वेदयितुरनुभवेऽर्थे PrakriKau. ii. 381.2; Prasā. ii. 381.8; नाप्यानन्दत्वम्।… तस्याप्यात्मत्वे नीरपानजातात् क्षीरपानजं सुखमधिकमित्यनुभवेन Nyāyāmṛ. 74B.6; शाश्वत एव स्यात् स्वाम्यं नानुभवादपि ŚukraNī. 4(5).292; **1Bii** potentiality of Karman, intensity of Kārmic result, one of the four types of *karmabandha* विपाकोऽनुभवः TattvārthaSū. 8.21; नानाविधानां शुभाशुभानां कर्मणां फलविपाकं प्रत्यनुभवन्त्यनेनेत्यनुभवः AbhidhSa. 2.16; नानाविधो वा पाको विपाकः। असावनुभव इत्याख्यायते TattvāRāVār. viii. 21.2; **1Biii** consequence or result (of one's deeds), experience or undergoing (of suffering etc.) सुकृतदुष्कृतकर्मवशादयं दिवमथो यमसादनमेव वा। अनुभवेन समाप्य पुनर्महीतलमबोधवशादवरोहति SaṁkṣeŚā. 3.49 (ii. 177.4); बुद्धिः … भवमनुभवैस्तापैः पापा तमेव युनक्ति सा NyāyMañ. ii. 67.9; धर्माधर्मयोः फलहेतुत्वं स्वफलानुभवानुगुणशरीरोत्पादनद्वारेण BrahmSūBh.(Rā.) 152.9 (*on* i. 1.4); ज्ञानिनामपि प्रारब्धकर्मानुभवेनैव नश्यति VedāntSā.(Rā.) 310.3 (*on* iii. 3.31); वियोगदुःखानुभवक्लेशः … मे VyaktiVi. 80.20; अत्रानुभावा विज्ञेयाः प्राप्तार्थानुभवस्तथा RasāSu. 129.1 (2.75); **2A** realisation (of *jīvātman* etc. being one with the Supreme) सर्वान्तरस्थम् … चैतन्यं विना किंचिन्नास्तीति साक्षात्कारानुभवो ज्ञानम् NirāU. 255.24; 256.20; अथ होवाच भगवान् ब्रह्मापरोक्षानुभवपरोपनिषदं व्याख्यास्यामः MaVākyaU. 585.12; सर्वदा समरूपोऽस्मि …। एवं स्वानुभवो यस्य सोऽहमस्मि न संशयः MaitreU. 3(24); स्वस्वरूपतया सर्वं वेद स्वानुभवेन यः। स धीरः VarāU. 2.30; देशिकवरम् … वन्देऽहम् …। यच्चरणद्वयमद्वयम् अनुभवमुपदिशति तत्पदस्यार्थम् SvātmNi. 2; मीमांसितं चानुभवोपपत्तिभ्यां ब्रह्म KenUVāBh. 80.12 (*on* 2.3); ब्रह्मविदामनुभवोऽपि प्रपञ्चस्य बाधकः। तेषां निष्प्रपञ्चात्मदर्शनस्य विद्यमानत्वात् ŚvetāUBh. 53.12 (*on* 1.0); विज्ञातेर्यस्तु विज्ञाता स त्वमित्युच्यते यतः। स स्यादनुभवस्तस्य UpadeSā. 196.8; 197.9; आदौ ब्रह्माहमस्मीत्यनुभव उदिते खल्विदं ब्रह्म पश्चात् ŚatŚlo. 3;91; अनुभवोऽन्तःकरणवृत्तिभेदो ब्रह्मसाक्षात्कारः Bhām. 68.11 (*on* i. 1.2); VivaPraSaṁ. 270.3; Bhām. 201.3 (*on* i. 3.8); इदानीं कथयिष्यामि मुक्तस्यानुभवं प्रिये ŚivS. 5.50; परं ज्योतिषि …। मुहूर्तं तिष्ठतः साक्षात्तस्य चानुभवो भवेत् SaurP. 12.68; कटकत्वं यथा हेम्नि तरङ्गत्वं यथाम्भसि।… नास्त्येव सत्यनुभवे तथा नास्त्येव ब्रह्मणि YogVā. iii. 21.66; दिव्यमूर्तेर्महात्मनः। निरङ्कुशं त्वनुभवमाहुस्त्र्यन्तवित्तमाः NītiMā. 69.10; तत्त्वज्ञानम् …। तत्त्वम् …। तस्य ज्ञानमनुभवः SaptaPa. 64(19); न चानन्दादीनां साक्ष्याणां साक्षिधर्मत्वम्, आनन्दानुभवयोरात्मरूपत्वात् TattvPradī.(Ci.) 382.12; (ब्रह्मजिज्ञासा) अनुभवार्थेति … अनुभवोऽवसाने समाप्तौ फलत्वेन यस्याः सा तथोक्ता VedāntKa. 53.10 (*on* i.1.2); 'ब्रह्म समश्नुते' इति वाक्यस्य चानुभवेनोपासनकाले ब्रह्म समश्नुते इत्यर्थः VedāntKau. 402.1 (*on* iv. 2.7); भातितरामुपाधिरत्रादलदेतद् व्यवहर्तृतेति चेन्न। अहमोऽनुभवेन साधनव्यापकभावात् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 15.118; न चात्मनः स्वप्रकाशत्वे विवदितव्यम्। अहमित्यनुभवात् TattvPrakā. 4A.6 (*on* i.1.0); VedāntSā.(Sa.) 19.8; 20.10; विज्ञानमनुभव एव न तु ज्ञानमात्रम् AṇuBh. 274.13 (*on* iii. 4.12); VīraMi.(Āhnika.) 489.11; युक्त्या वानुभवेन यत्र परमानन्दश्च तत्सेव्यताम् PraboSu. 248; ब्रह्म … ज्ञातमित्यनुभवेन आत्मनि व्यभिचारात् AdvaiSi. 237.1; LaCandr. 318.42; **2Bi** direct perception or cognition or understanding अन्या च स्मृतिरन्योऽनुभवः Bṛha. 103.2 (*on* i. 1.5); ज्ञानं वस्तुस्वभावग्राहिणानुभवेनाहितां वासनामाश्रित्य विकल्पकमुत्पद्यते PramāVāSvopVṛ. 27.12; सुभ्रुवामनुभवात्प्रतिपेदे मुष्टिमेयमिति मध्यमभीष्टैः ŚiśuVa. 10.59; शब्दादीनामिन्द्रियार्थानां सातत्येनानुभवः DaśKuC. 136.12; प्रत्यक्षोऽनुभवः साध्यो न ह्यतो व्य[न हेतोर्व्य]भिचारिणः VibhraVi. 115; अनुभवं वदनेन्दुरुपागमत् MālaMā. 3.99; एको ह्ययमनुभवः अतीतविज्ञानकर्मतापरोक्षत्वे एकाधिकरणे गृह्णन्नुपपद्यते TātpaṬ.(U.) 177.10 (*on* 4.233); यदा तु ग्राह्यमाकारं नीलादि प्रतिपद्यते …। तस्मादभिन्नता चेत्स्यात् तस्याप्यनुभवो भवेत् ŚlokaVār. 5(3).75 (291.3); येनापि तु निरूप्येत पश्चादनुभवादसौ। न स्यादेव प्रमाणाङ्गमसता तुल्य एव सः ŚlokaVār. 5(7).82 (471.4); 5(3).203 (326.4); 5(8).13 (477.2); भ्रान्तेरनुभवात् …चोदनैव लघीयसी TantrVā. 74.12 (*on* i. 3.2); BrahmSūBh.(Śaṅ.) 289.19 (*on* ii. 1.4); KenUBh. 44.15 (*on* 2.2); वाद्याघातध्वनीनां न पृथगनुभवः किं तु तत्साहचर्यात् ŚatŚlo. 63; प्रत्यक्षेण वस्तुन उपलब्धिरनुभवः Nyās. i. 506.10 (*on* iii. 1.18); क्वान्यत्र श्रवणाकाशे कथमन्यत्र तद्गुणः। परेष्टादाश्रयात्तत्र निर्णेतानुभवो नृणाम् MṛgendraT. i. 12.24; श्रुतमेकं यदन्यत्र स्मृतेरनुभवस्य वा। हेतुतां प्रतिपद्येत काव्यलिङ्गं तदुच्यते Kāvyālaṅ-SāSaṁ. 6.7; ParāTri. 45.1; करणशक्तिः स्वतोऽनुभवात् ŚivSū. 3.37; विशेषणं नियोज्यस्य भवन्ननुभवः फलम् BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 802; 1059; न युक्तः अकार इव ह्रस्वत्वाभिमानः। ननु तत्रापि कथम्। अनुभव एव PañcPā. 16.7 (*on* i. 1.1); 23.13 (*on* i. 1.1); रूपादीनां तु चक्षुराद्यपेक्षत्वादनुभवस्य नित्यत्वेऽपि कदाचिदसिद्धिः IṣṭaSi. 60.23; 66.6; भ्रान्तिः सदा जडतयानुभवेऽपरोक्षे SaṁkṣeŚā. 1.122 (i. 103.12); 3.14 (ii. 157.16); 3.308 (ii. 324.11); प्रमितिः संवेदनमनुभवः BrahmSūBh.(Bhā.) 7.1 (*on* i. 1.1); स्मृतिः केनाथ यत्रैवानुभवस्तत्पदैव सा ĪśvaPraSū. i. 2.4; न चैवानुभवोऽप्यस्ति भिन्नाभिन्नविनिश्चयम्। मुक्त्वान्यस्य प्रकाशस्य विमर्शरहितात्मनः AjaḍaPraSi. 14; स्मृतावनुभवस्मरणयोर्विवेको न गृहीतो भवति NyāyMañ. i. 62.23; ii. 42.4; अर्थादनुभवः, ततः संस्कारः, संस्काराच्च स्मृतिः PrakaPañ. 117.1; स खल्वयमेको वाक्यात्मा वाक्यार्थधीहेतुरनुभवाद्वा व्यवस्थाप्यते TattvBi. 9.1; 160.9; ĀgaPrā. 5.14; 11.12; उपलम्भस्त्वनुभवः AgniP. 366.24; कथमेकं दर्शनं यावता बुद्धेः … वृत्तिः प्राकृततयाजडत्वेनानुभाव्या दर्शनं ततोऽन्यत्पुरुषस्य चैतन्यमनुभवो दर्शनम् TattvVai. 8.29 (*on* 1.4); अनुभवः प्राप्तिः TattvVai. 17.27 (*on* 1.11); TātpaṬ.(Vā.) 209.18 (*on* i. 1.9); 55.2 (*on* i. 1.1); एकविषयः स्मृतिप्रवाहो विजातीयप्रत्ययासंभिन्नश्चिन्तनं तच्चानुभवश्च(?स्य) पश्चाद्भवतीत्यनुचिन्तनम् TātpaṬ.(Vā.) 517.22 (*on* iii. 1.25); कारणसामर्थ्यमाश्रित्य विषयविषयिभावमिच्छति. न त्वनुभवानुभाव्ययोरिति ĀtmaTaVi. 459.12; नित्यानित्यवस्तुविवेकः … भवति अनुभवोपपत्तिभ्याम् Bhām. 52.7 (*on* i.1.1); NyāyVārPari. 305.3; अङ्गलग्नेऽपि वातादौ स्पर्शाद्यनुभवं विना। जीवतश्चेतसो रूपं यत्तद्वै परमात्मनः YogVā. iii. 10.42; प्रकाशस्य प्रमातृरूपस्य प्रत्यवमर्श एव जीवितम् इति श्लोकचतुष्टयेन अनुभवागमन्यायस्वरूपनिरूपणाभिः अभिधत्ते PratyabhiVi. i. 195.2 (*on* i. 5.1); AbhinBhā. i. 44.18 (*on* 1.119); भाविते च रसे तस्य भोगः। योऽनुभवस्मरणप्रतिपत्तिभ्यो विलक्षण एव Loc. 68.16 (*on* 2.4); 159.18 (*on* 3.16); न चेदं स्मरणं तत्पिण्डानुभवे विशिष्टस्याननुभवात् NyāyKuA. ii. 195.5; सायंतनसमयेऽनुभूयमानस्य राजादेः प्रातःकालीनाभावविषयोऽनुभवो जायेत TārkiRa. 110.5; बुद्धिरपि द्विविधा स्मृतिरनुभवश्च SaptaPa. 32(11); TarkBhā.(Ke.) 78.4; TarkKau. 6.16; Tarkāmṛ. 12.4; TarkSaṁ.(Ā.) 21.23; अस्मृतिरूपं ज्ञानमनुभवः SaptaPa. 139 (39); PramāLa. 3A.6; TarkBhā.(Ke.) 28.5; अनुभवः स्मृत्यादिप्रत्यूहो व्यासङ्गः AlaṅkāRa. 21; ज्ञातुर्ज्ञातृत्वेनेव अनुभूतेरनुभूतित्वेनैवानुभवात् PramāMī. 3.24 (*on* i.1.1); श्रद्धाति क इवेह न साक्षादाह चेदनुभवः परमाप्तः NaiṣC. 5.22; अनुमानसिद्धेश्वराच्च भेदोऽनुभवत एव सिद्धो जीवस्य। असर्वकर्तृत्वेनानुभवात् Viṣṇu-TaNi. 4A. 3; न च दृष्टस्यापि स्वप्नादिवदभावः। तस्योत्तरकाले स्वप्नोऽयं नायं सर्प इत्याद्यनुभवात् BrahmSūBh.(Ma.) 30B.5 (*on* ii.2.29); TarkSaṁ.(Ā.) 91.18; स्मृतिः संस्कारमात्रजन्या तदतिरिक्तकारणजन्योऽनुभव इत्यप्यसाधु PrakaVi. 562.14; NyāyPari. 7.5; दृष्टेऽनुभवः उपपत्तिस्त्वदृष्टे VedāntKa. 40.16 (*on* i. 1.1); सिद्धिः - अनुभवः ŚrutaPra. iA. 249.13 (*on* i. 1.1); संवित्तिलक्षणं कार्यं किमात्मनि व्यवस्थितमाहोस्विद् विषये …। विषये चेत् कथमात्मनोऽनुभवः प्रतीयते SyādvāMañ. 8 (210); संस्काराधानद्वारा स्मृतिं प्रत्यनुभवस्य कारणत्वम् Ekāva. 3.1 (163) (93.4); यत्र सदृशस्य पदार्थस्यानुभवेन सदृशवस्त्वन्तरपरामर्शो जायते तत्र स्मरणालंकारः PratāYaBhū. 370.6; VedāntRaMañ. 1.1 (8.19); ज्ञानप्रयत्नयोरसमानकालत्वेऽप्यनुभवस्मरणयोरिव मनसा कार्यकारणभावग्रह इति नासिद्धिः TattvCin. i. 264.1; iv(2). 413.4; NyāyPari. 484.4; संस्कारः … न च भ्रान्तिरूपोऽनुभवः तत्करणम् SarvaDaSaṁ. 16.146; त्रिविधा हि पुंसां चित्तवृत्तिः। अनुभव इच्छा प्रयत्नश्च NyāySu.(Ja.) 11A.1 (*on* i.1.1); 250B.11 (*on* ii. 1.2); स्मृत्यनुभवयोरनुभवो यथार्थः NyāySu.(Ja.) 251A.3 (*on* ii.1.2); न ह्यनुभवोऽपि व्याख्यायते Upask. 53.13 (*on* i.2.3); 78.5 (*on* ii.1.7); 287.14 (*on* vii. 1.6); 327.2 (*on* vii. 2.10); यथानुभवस्य क्षणिकत्वेऽपि संस्कारो द्वारं कालान्तरभाविस्मृतिजनने SarvaDaKau. 1.22; 51.20; अहं विकल्पवानित्याद्यनु-

भवाच्च VedāntSā.(Sa.) 19.1; अपहतपाप्मत्वं च । तद्विरुद्धधर्माणामनुभवात् AṇuBh. 81.12 (*on* i. 3.15); यदानुभवस्य सौकर्यातिशयप्रदर्शनाय भक्तव्यापारो न विवक्ष्यते तदा विषयत्वापत्तौ दृशिर्वर्तते Prasā. ii. 421.3; स्मृत्यनुभवयोर्विवेकः प्रपञ्चयिष्यते TantrRaha. 2.4; 3.10; स्मृतिसंस्कारानुभवानामेकाधिकरणानामेव कार्यकारणभावात् Nyāyāmṛ. 375B.9; बाह्यार्थापरित्यागेनान्तरमनुभवमारूढ इत्यत्र प्रमाणाभावात् YuktiSneha. 54.35 (*on* i. 1.5); स्मृतिहेतुरनुभवः YogSā. 3.16(1); पदजन्यस्मरणस्य निर्विकल्पकवाक्यार्थानुकूलस्य निर्विकल्पकत्वमनुभवादेवाविरुद्धम् SiddhāBi. 9.3; अनुभव एवैको विषयोऽज्ञातलक्षणः AdvaiSi. 318.11; ŚivārkaMaDī. ii. 92.20 (*on* ii. 2.25); अनुभवः सद्रूपम् GuruCandr. i. 172.17; धूमो वह्निव्याप्यः इत्यनुभवो जायते Tarkāmṛ. 17.6; VīraMi.(Bhakti.) 51.5; विलक्षणो हि कमनीयः काव्यव्यापारज आस्वादः प्रमाणान्तरजादनुभवात् RasGaṅ. 32.9; 354.21; अनुभवस्य स्वसमानप्रकारकमात्रस्मृतिजनकत्वात् ŚaktiVā. 67.4; 111.4; अनुभवश्च स्मृतिव्यतिरिक्तं ज्ञानम् MānaMe. 6.4; SiddhāKau. 17A.13 (*on* viii. 6.46); त्वं पचसीत्यादौ युष्मच्छब्दसामानाधिकरण्यस्यानुभवमनुसरता सूत्रकृतानूद्य ··· युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः इत्यादिना कृतत्वात् VaiyāBhū. 14.8 (*on* 2); 241.23 (*on* 65); तारत्वमित्यादिध्वनिधर्माणां वर्णेष्वनुभवः SetuBa. 232.24; 344.16; अनुभव एव – निर्विकल्पज्ञानमेव, तत्र अनुभवे, तेष्वपि स्मरणविकल्पादिष्वपि, ··· अनुभवेऽर्थाः यदि भेदेन न भासन्ते Bhāsk. i. 195.19 (*on* i. 5.1); अनुभवं चानुसृत्य विवेक्तव्यम् LaŚabdeŚe. i. 31.15; ii. 39.5; प्रागसत्त्वे सति सत्त्वरूपाया उत्पत्तेर्न वर्णेष्वनुभवः वर्णानुच्चारयतीत्येव प्रत्ययात् VaiyāSiMañ. 218.7; आप्तवाक्यैरनुभवैरागमैरनुमानतः ।··· वैचित्र्यं व्यवहाराणामौन्नत्यं गुरुलाघवैः । न हि तत्सकलं ज्ञातुं नरेणैकेन शक्यते ŚukraNī. 2.5; 'अरविन्दतुल्यो भाति अरविन्दवद्भाति' इत्याभ्यां तुल्यविषयकोऽनुभवः AlaṅkāKau.(Vi.) 88.8; **2Bii** after-cognition, *anuvyavasāya* सद्भावे ··· एतस्य ···। मानं श्रुतिः ··· अज्ञोऽहमित्यनुभवोऽपि च SarvaVeSāSaṁ. 304; द्रष्टव्यादिवचो वदत्यनुभवादज्ञात आत्मा यतः SaṁkṣeŚā. 2.51 (*on* ii. 30.8); जातिभेदोऽयं न तूपाधिभेद इति किमत्र निष्टङ्कं कारणमिति चेत् अनुभव एव ĀtmaTaVi. 344.13; अज्ञानं तु सदसद्भ्यामनिर्वचनीयं त्रिगुणात्मकं ज्ञानविरोधि भावरूपं यत्किंचिदिति वदन्ति, अहमज्ञ इत्यनुभवात् VedāntTaSā. 3.5; धर्माधर्मादिकं च जानामीत्यनुभवश्च न स्यात् Nyāyāmṛ. 69B.8; इदमहं जानामीति ह्यनुभवः Nyāyāmṛ. 73B.5; BhedaDhi. 20.2; मनसेदं पश्यामीत्यनुभवोऽपि ··· मनस आत्मनि दर्शनाद्यारोपितनिमित्तत्वान्न विरुध्यते BhedaDhi. 19.2; **2C** consciousness अविक्षिप्तो ह्यसंसुप्तोऽनुभवः किमपेक्षते TaiUBhāVā. 166.14(2); यद्यपि पुरुषसमारोपः ··· अनुभाव्यस्तथापि बुद्धेः पुरुषत्वमापादयन् पुरुषवृत्तिरिवानुभव इवावभासते TattvVai. 8.22 (*on* 1.4); YogVā. iii. 44.43; स्वापमदमूर्च्छासु च सविशेष एवानुभवः BrahmSūBh.(Rā.) 28.14 (*on* i. 1.1); **3** custom, habit तत्र खल्वपि बोधिसत्त्वश्चतुरशीतिस्त्रीसहस्राणां मध्ये प्राप्तो लोकानुभवनतया (v.l. लोकानुभवेन तथा च समानम् *nt.*) रममाणं क्रीडयन्तं परिचारयन्तमात्मानमुपदर्शयति स्म LaliVi. 12.33(15); लोके हि ··· माञ्जुल्यमात्रलिप्सयैव हि वीणानादे रुचिरित्यनुभवः LalitāSaBh. 34.17 (*on* 62); **4** the word *anubhava* बोधानुभवसंवित्तिवित्तयो ह्यात्मवाचिनः BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 1058; स्मरणज्ञानव्यवच्छेदार्थमनुभवग्रहणम् NyāySā. 2.10; स्मृतिव्यवच्छेदार्थमनुभवग्रहणम् SarvaMaSaṁ. 1.6; **5** every birth, cf. **अनुभवम्**; [Kośas give *anubhava* as the synonym of the following words : *upalambha*, AmaK. 2304; Vaija. 193.19; AbhidhāCin. 1520; ŚabdaRa.(Vā.) 3418; KośaKaTa. 2.735; KalpaK. 242.71; *vedanā*, AnekāSa. 348; and *anubhava* is given as the meaning of the following words : *upalabdhi*, KośaKaTa. 2.6083; ŚabdaRaSaK. 185.5; *vedanā*, AnekāK. 497; NānārthāSaṁ. ii. 199.1742; *saṁskāra*, AnekāSaṁ. 3.610; ViśvaPra. 139.180; MediK. 151.233; ViśvaLoK. 316.241; ŚabdaRaSaK. 282.12; and *tarka* is given as the meaning of *anubhava*, KośaKaTa. 1.1169]; *adj.* (element) which exists nearby चित्र्यं वनस्पतिं दृष्ट्वा ··· समिधौ ··· आधायोपतिष्ठते नमो अग्निषदे रुद्राय ··· इत्यनुभवं परिभवं तद्विषद्भ्यो दिशाम्यहम् BhārGS. 2.31 (65.10)

**अनुभवकथा** (anubhava–kathā) *f.* narration of the experience शिष्टानुशिष्टस्वेष्टध्यानकथासेवानुभावेन तेषामनुभवकथायामासक्तिः स्यात् SāmaraU. 257.2.

**अनुभवकर्तृ** (anubhava–kartṛ) *adj.* agent of experience, experiencer तदेव च अनुभवकर्तृ – अनुभवितृरूपम् आत्मा अनुभावकः PratyabhiVi. i. 94.1 (*on* i. 2.3)

**अनुभवकर्मता** (anubhavakarma–tā) *f.* the state of being the object of direct perception or cognition पुरुषस्त्वपरिणामी ···। अपराधीनप्रकाशता ह्यस्य स्वयंप्रकाशता नानुभवकर्मता TattvVai. 202.21 (*on* 4.19)

**अनुभवकर्मतोपसृष्ट** (anubhavakarmatopasṛṣṭa) *adj.* connected with the state of being an object of direct perception or cognition स्मृतिरनुभवानुसारिणी तद्गोचरानक्रमानपि तत्क्रमेण क्रमवदनुभवकर्मतोपसृष्टानपर्यायमपि समाकलयन्ती अक्रमविपरीतक्रमानुभूतेभ्यो भिनत्ति TattvBi. 67.2.

**अनुभवकर्मत्व** (anubhavakarma–tva) *n.* the state of being an object of direct perception or cognition अनुभूयमानता चानुभवकर्मत्वमितरथास्याः प्रत्यक्षतैव न स्यात् NyāyMañ. ii. 6.11.

**अनुभवकर्मन्** (anubhava–karman) *n.* **A** object of direct perception or cognition तद्धि (चित्तम्) नीलादिवदनुभवव्याप्यम् ।··· पुरुषस्त्वपरिणामी नानुभवकर्मेति नास्मिन् स्वयंप्रकाशता न युज्यते TattvVai. 202.20 (*on* 4.19); **B** object of the act of enjoyment, cf. **अनुभवकर्मविषयता.**

**अनुभवकर्मविषयता** (anubhavakarmaviṣaya–tā) *f.* the state of being an object of the act of enjoyment तदेतत् ··· अनुभवकर्मविषयतामापन्नम् YogBh. 80.1 (*on* 2.17) (TattvVai. अनुभवो भोगः पुरुषस्य कर्म क्रिया तद्विषयतां भुज्यमानतामापन्नम्)

**अनुभवकलह** (anubhava–kalaha) *m.* **A** dispute regarding realisation पार्थक्यानुभवाननुभवरूपस्यानुभवकलहस्य त्वन्मतसमानत्वात् AdvaiSi. 783.17: **B** dispute regarding experience न तु नायं साधारणः पुरुषः ··· नापि गवेष्यमाणोऽपि तद्व्यञ्जनोपायः शब्दोऽर्थो वा उपलभ्यते, येनानुभवकलहोऽपि स्यात् RasGaṅ. 372.4.

**अनुभवकल्पन** (anubhava–kalpana) *n.* assumption or supposition of experience तस्याः (वासनायाः) ··· जन्मान्तरेऽनुभवकल्पनात् सिद्धमस्तित्वम् NyāyRa. 327.8 (*on* 5(3).206)

**अनुभवकल्पना** (anubhava–kalpanā) *f.* **A** assumption or supposition of experience अनुभवकल्पनायां सर्वः सर्वदा सर्वं जानाति ĀtmaTaVi. 736.16; अनुभवकल्पना नु कुतस्त्या TātpaṬ.(Vā.) 512.21 (*on* iii. 1.15); **B** assumption of direct perception or cognition अनुभवसिद्धे हि लक्षणं न तु लक्षणानुरोधेनानुभवकल्पना TattvCin. ii(1). 920.2.

**अनुभवकल्पनोपपत्ति** (anubhavakalpanopapatti) *f.* possibility of the assumption of direct perception or cognition स्पार्शनप्रत्यक्षवाचित्वाङ्गीकारेणैव ··· स्पर्शप्रयोगसत्वादेवानुभवकल्पनोपपत्तेः MīmāKau. i. 18.2 (*on* i. 3.3)

**अनुभवकाम** (anubhava–kāma) *adj.* who is desirous of realisation यदानुभवकामस्य कार्यं साध्यं प्रतीयते । प्रसंख्याने तदैकात्म्यतात्पर्यं कथमुच्यते BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 800.

**अनुभवकारण** (anubhava–kāraṇa) *n.* **A** cause of direct perception or cognition इह तु संबन्धनियमस्मरणमेकदेशदर्शनं चानुभवकारणमस्ति PrakaPañ. 205.11; संस्कारोऽनुभवकारणम् KhaṇḍanKhā. 301.12; 293.14; **B** cause of realisation मुक्तावनुभवकारणाद्यदन्यत् तत्पुण्यमपि विनश्यति BrahmSūBh.(Ma.) 68B.1 (*on* iv. 1.17)

**अनुभवकारणत्व** (anubhavakāraṇa–tva) *n.* the state of being the cause of direct perception or cognition अनुभवकारणत्वमुपजीव्य संस्कारस्य कारणत्वेन कल्पनं नानुभवकारणत्वं विहन्ति GuruCandr. ii. 214.5.

**अनुभवकारणासंभव** (anubhavakāraṇāsambhava) *m.* impossibility of the cause of direct perception अनुभवकारणासंभवेन हि शुक्तिकारजतादिषु स्मृतिप्रमोषः PrakaPañ. 205.9.

**अनुभवकारिन्** (anubhava–kārin) *adj.* effecting realisation विचारणादनुभवकारिवैरिणोऽपि वाङ्मयं त्वनुगतमस्मदादिषु YogVā. ii. 18.69.

**अनुभवकार्या** (anubhava–kāryā) *adj.* (*f.*) to be produced by direct perception अनुभवानुविधायितया तावदनुभवकार्या स्मृतिः Kiraṇā. 129.17.

**अनुभवकाल** (anubhava–kāla) *m.* [Loc.] at the time of direct perception अनुभवकालेऽप्येषा बुद्धिरेव केवला गृहीता कथमन्यथा केवला स्मर्येत Kāśi. ii. 134.23 (*on* 5(3).84); अनुभवकाले तस्यार्थस्य तादवस्थ्यात् NyāyVārPari. 162.5; तथा हि गवादिव्यक्त्यनुभवकाले वर्णसंस्थानात्मकं व्यक्तिरूपमपहाय नान्यत्किञ्चिदेकमनुयायि प्रत्यक्षे प्रतिभासते TarkBhā.(Mo.) 30.7; पीतिमशङ्खयोरेकैकशोऽनुभवकाले दृष्टपीतिम्नः पश्चाच्छङ्खे समारोपः VedāntKa. 12.22 (*on* i. 1.1); अनुभवकाले अर्थतथाभावात् स्मृतिकाले तद्विपर्ययात् SarvaDaKau. 51.22.

**अनुभवकालपरामर्श** (anubhavakāla–parāmarśa) *m.* consciousness or awareness of the time of direct perception पूर्वकालपरामर्शः अनुभवकालपरामर्शः Bhāsk. i. 153.10 (*on* i. 4.1)

**अनुभवकालसंबन्ध** (anubhavakāla–sambandha) *m.* relation with the moment of direct perception or cognition अस्तु तावदनुभवकालसंबन्ध एव तत्ता तथापि बाल्ययौवनयोरिव ··· एकविशेष्यवृत्तित्वं तावदस्ति Nyāyāmṛ. 470B.6.

**अनुभवकालस्वीकार** (anubhavakāla–svikāra) *m.* acceptance, i.e.

inclusion of the moment of direct perception ननु स प्रकाशः किमनुभवकालस्वीकारेण वर्तते त्यागेन वा Bhāsk. i. 157.16 (*on* i. 4.2)

**अनुभवकालीन** (anubhava-kālīna) *adj.* pertaining to the moment of direct perception or cognition यौ पूर्वापरपरामर्शौ अनुभवकालीन-स्मृतिकालीनौ परामर्शौ Bhāsk. i. 153.7 (*on* i. 4.1)

**अनुभवकालीनज्ञान** (anubhavakālīna-jñāna) *n.* knowledge pertaining to the time of direct perception or cognition तत्प्रकाशः स्मर्यमाणस्य भावस्य प्रकाशः, तदानीन्तनावभासेन अनुभवकालीनज्ञानेन पृथक्कृतः Bhāsk. i. 153.13 (*on* i. 1.4)

**अनुभवकृत** (anubhava-kṛta) *adj.* **A** caused by direct perception or cognition न हि ज्ञानारूढस्य तस्य संख्याकारस्य वा कश्चिदनुभवकृतो विशेषो येन कोऽर्थजोऽनर्थजश्चापर इति प्रतिपद्यामहे NyāyKa. 114.3; **B** caused by experience, cf. **अनुभवकृतवैषम्य.**

**अनुभवकृतवैषम्य** (anubhavakṛta-vaiṣamya) *n.* difference caused by experience वेद्यप्रमेयत्वं सममेव, ततोऽनुभवकृतवैषम्यमपि मा भूत् VivaPraSaṁ. 270.12.

**अनुभवक्रम** (anubhava-krama) *m.* order of direct perception or cognition अनुभवक्रमेणैव स्मरणक्रम इति चेत् न TantrRa. 246.12; नन्वयमनुभवक्रमोऽनुभवबाधित एव NyāyVārPari. 396.3.

**अनुभवक्रमाहित** (anubhavakramāhita) *adj.* obtained in the order of direct perception or cognition नन्वनुभवक्रमाहितसंस्कारसामर्थ्यमनुरुध्यमानाः स्मृतयोऽपि ··· अर्हन्ति NyāyMañ. i. 347.3.

**अनुभवक्रमोपहित** (anubhavakramopahita) *adj.* delimited by the order of direct perception or cognition अनुभवक्रमोपहितानामेव तेषां स्मृत्यावगाहनान्न क्रमव्युत्क्रमयोरविशेषापत्तिः NyāySu.(Ja.) 88B.5 (*on* i. 1.1); VaiyāBhū. 248.21 (*on* 65)

**अनुभवक्रियाकर्तृत्व** (anubhavakriyākartṛ-tva) *n.* the state of being an agent of the act of understanding कर्तृभूते – अनुभवक्रियाकर्तृत्वेन स्थिते (अनुभवो ब्रुडितः) Bhāsk. i. 169.19 (*on* i. 4.4)

**अनुभवक्षण** (anubhava-kṣaṇa) *m.* moment of experience ज्ञेयोऽसावपि भोगाङ्गः सकारकक्रुतो यतः। प्राग्भुक्तरूपताच्छायां गतेऽर्थेऽनुभवक्षणे MṛgendraT. ii. 8.89.

**अनुभवग** (anubhava-ga) *adj.* [*f.* -ā] **A** pertaining to the direct perception or cognition अनुभवगा बाधा नानुभूतोऽन्यथा भवेत् ŚivDṛ. 4.17; **B** known through the direct perception or cognition न चानुभवगं कामस्वामित्वं वेदवागपि। शक्तापवदितुं तस्मात् AnuVyā. 23A. 9 (*on* 2.2)

**अनुभवगत** (anubhava-gata) *adj.* pertaining to experience अर्थानुभवगतस्य भानाभानरूपस्य विरुद्धधर्मद्वयस्य साधनात् वैधर्म्यदृष्टान्तत्वम् Bhāsk. i. 168.3 (*on* i. 4.4)

**अनुभवगम्य** (anubhava-gamya) *adj.* knowable through experience सकलसुखविशेषाद्यत्र पीयूषवर्षैः स्वयमनुभवगम्यो जायते त्वत्प्रसादात् EI. i. 261.30.

**अनुभवगम्यता** (anubhavagamya-tā) *f.* the state of being knowable through direct perception or cognition ब्रह्म शब्दैकगम्यम्, रूपादिभिः व्याप्तिग्रहादिभिश्च हीनत्वात् ··· अनुभवगम्यताया अपि भवद्भिरङ्गीकारात् VivaPraSaṁ. 285.20.

**अनुभवगम्यत्व** (anubhavagamya-tva) *n.* **A** the state of being knowable through direct perception or cognition मनसो विशेषगुणवत्त्वस्य श्रुत्यनुभवगम्यत्वात् न तस्य विशेषगुणवैधुर्यम् TarkSaṁ.(Ā.) 52.14; **B** the state of being knowable through experience लोके वागविषयस्यापि क्षीरगुडादिमाधुर्यविशेषस्य अनुभवगम्यत्वात् VivaPraSaṁ. 277.5.

**अनुभवगृहीत** (anubhava-gṛhīta) *adj.* grasped through direct perception or cognition नन्वनुभवगृहीत ··· स्मृतिः SarvaDaKau. 51.15.

**अनुभवगोचर** (anubhava-gocara) *adj.* (used as noun) **Ai** object of direct perception or cognition अनाधारत्वं तु कार्यस्य नानुभवगोचरः TātpaṬ.(Vā.) 367.7 (*on* ii. 1.16); यतो यद्यसन्तो नानुभवगोचराः कथं तर्हि ··· अनुभवगोचरत्वम् Bhām. 11.14 (*on* i. 1.0); 490.6 (*on* ii. 3.29); गुणान् ··· शृण्वन्नस्यानुभवगोचरान्। भविता पूर्वभूपालकृत्ये सप्रत्ययो जनः RājTa.(Ka.) 8.1557; SarvaDaSaṁ. 4.75; **Aii** object of realisation देहाद्या इन्द्रियग्राह्या आत्मानुभवगोचरः TriṣaŚaPuC. iii. 5.97; ŚivārkaMaDī. i. 417.13 (*on* i. 3.8); **B** object of experience अस्मन्निष्ठमपि नटनलीलायितं नास्माकमनुभवगोचरस्तद्व्यवसितम् CaitaCa. 93.11(4)

**अनुभवगोचरता** (anubhavagocara-tā) *f.* **Ai** the state of being an object of experience or relish (नवरसानाम्) तेषामनिर्वचनीयत्वेऽपि अनुभवगोचरतायाम् ··· *क्रियाश्रयत्वमुपचर्यते LalitāTriBh. 301.5 (*on* 28); प्रतीयमानं पुनः काव्यपरमार्थज्ञानामेवानुभवगोचरतां प्रतिपद्यते VakroJī. 56.17; ये रसाननुभावयन्ति अनुभवगोचरतां नयन्ति ते अनुभावाः RasTa. 45.1; **Aii** the state of being the object of enjoyment दारग्रहो भवति तावदयं सुखाय यावत्कृतोऽनुभवगोचरतां गतः स्यात् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 2.17; **B** the state of being the object of direct perception or cognition भावात्मनोपाख्येयतयास्य (सतः) युज्येतानुभवगोचरता Bhām. 11.19 (*on* i. 1.0)

**अनुभवगोचरत्व** (anubhavagocara-tva) *n.* the state of being an object of direct perception or cognition यद्यसन्तो नानुभवगोचराः कथं तर्हि मरीच्यादीनामसतां तोयतयानुभवगोचरत्वम् Bhām. 11.15 (*on* i. 1.0); 13.4 (*on* i. 1.0)

**अनुभवजनकत्व** (anubhavajanaka-tva) *n.* the state of being the producer of (verbal) cognition बोधजननशक्तिः संबन्ध इति चेत्, किमनुभवजननशक्तिः ··· नाद्यः पदानां वाक्यरूपेण वाक्यार्थानुभवजनकत्वेऽपि स्वार्थेषु तदसंभवात् VivaPraSaṁ. 37.7.

**अनुभवजनन** (anubhava-janana) *n.* production of direct perception or cognition तदिदमनुभवजननमपि ततो दृश्यते एव ··· अन्यच्च शब्दतत्त्वं नानुभूयते NyāyMañ. i. 346.22; जागरावस्थायां तावदनुभवजननद्वारा सुखोत्पत्ताविन्द्रियार्थसंनिकर्ष उपयुज्यते NyāyVārPari. 522.7; VivaPraSaṁ. 37.6; नानुभवजननसामर्थ्यमीश्वरसंकेतो वा वृत्तिरूपा शक्तिः, अपि तु पदार्थान्तरमेव सा च जातावेव कल्प्यते ŚaktiVā. 206.10.

**अनुभवजनित** (anubhava-janita) *adj.* produced by direct perception or cognition पूर्वपूर्ववर्णानुभवजनितसंस्कारसहितोऽन्त्यो वर्णोऽर्थं प्रत्याययिष्यति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 193.2 (*on* i. 3.28); BrahmSūBh.(Bhā.) 125.7 (*on* ii. 2.30); अनुभवजनितसंस्कारात्तत्राकारप्रतिभासनियमः PrakaPañ. 178.11; पूर्वपूर्ववर्णानुभवजनितसंस्कारसहितोऽन्त्यो वर्णः प्रत्यायकोऽर्थस्य TattvBi. 25.13; 27.5; TātpaṬ.(Vā.) 139.6 (*on* i. 1.3); अनुभवजनितसंस्कारसमुद्बोधसापेक्षत्वात् तन्नियमः स्यात् TarkSaṁ.(Ā.) 90.23; NyāySiA. 258.18.

**अनुभवजन्मन्** (anubhava-janman) *adj.* originating from direct perception or cognition अनुभवजन्मा विकल्पोऽर्थात्मतयारोपितस्वप्रतिभासः NyāyKa. 190.19.

**अनुभवजन्य** (anubhava-janya) *adj.* [*f.* -ā] arising from direct perception or cognition अनुभवजन्या हि वासना ··· कथमवस्तुनि गोत्वादौ NyāyRa. 592.17 (*on* 5(13). 100); भावनाख्यस्तु संस्कार आत्ममात्रवृत्तिरनुभवजन्यः स्मृतिहेतुः TarkBhā.(Ke.) 75.3; NyāySu.(Ja.) 460A. 2 (*on* iii. 2.1); TarkSaṁ.(A.) 59.12; न च स्मरणेनानुभवजन्यसंस्कारनाशात् स्मरणोत्तरमस्मरणप्रसङ्गः BhāṭṭCin. i. 10.25 (*on* i. 1.3)

**अनुभवजा** (anubhava-jā) *adj.* (*f.*) arisen from direct perception or cognition अनुभवजा स्मृतिहेतुर्वासना NyāySiA. 258.16.

**अनुभवज्ञ** (anubhava-jña) *adj.* conversant with experience यस्मिन् किरति वसंते दिशि दिशि कामोत्सवेषु कर्पूरं। अ[वि]वासितपरिधानानुभवज्ञोभूच्चिराय गिरिशोपि EI. iv. 323.25.

**अनुभवज्ञान** (anubhava-jñāna) *n.* knowledge (of the nature) of direct perception or cognition किं स एवायं कुम्भ इत्येकं ज्ञानमुत द्वे एते स्मृत्यनुभवज्ञाने NyāyMañ. ii. 21.12; शब्दज्ञानात्र कार्यस्य सिद्धिः ··· नानुभवज्ञानं संभवत्यतिमानुषम् DevīBhāP. vi. 15.54; स्वाभासमेव सत् तत् अनुभवज्ञानं स्मरणे भासिष्यते PratyabhiVi. i. 127.4 (*on* i. 3.2); i. 138.2 (*on* i. 3.6); अन्यदेव हि स्मरणरूपं ज्ञानमनुष्ठाननिमित्तं, न तु वाक्यजनितमनुभवज्ञानम् TantrRa. 246.12.

**अनुभवज्ञानजन्य** (anubhavajñāna-janya) *adj.* arising from the knowledge (of the nature) of direct perception or cognition स्मृतिहेतुः संस्कारः स ह्यनुभवज्ञानजन्यः स्मृतिज्ञानहेतुः स्वयं न ज्ञानजातीयः TārkiRa. 147.8.

**अनुभवत्** (anu-bhavat) *adj.* [*f.* -ī, -ntī] **1A** realising (oneness with the Supreme) **B** cognising, perceiving, observing, knowing **2Ai** enjoying **ii** experiencing, undergoing (mishap, agony etc.) **iii** experiencing, i.e. passing through **B** experiencing, relishing **3i** attaining (a state), possessing or comprising **ii** assuming (a body) **1A** realising (oneness with the Supreme) इयं नेत्यवचनेनैवानुभवन्नुवाचैवमेव चिदानन्दावप्यवचनेनैवानुभवन्नुवाच NṛsimhoTāU. 7; (विदेहा देवाः) ते हि स्वसंस्कारमात्रोपयोगेन चित्तेन कैवल्यपदमिवानुभवन्तः स्वसंस्कारविपाकं तथाजातीयकमतिवाहयन्ति YogBh. 24.1 (*on* 1.19); TattvVai. 23.23 (*on* 1.19); यथोक्तपरिपूर्णलक्षणब्रह्मात्मभावं साक्षादनुभवतः ··· न पुनस्तस्य संसारस्संभवेत् IṣṭaSi. 73.11; असौ ··· अविक्षिप्तमसंसुप्तं ह्यनुभवन्किमपेक्षते BṛĀraUBhVā. i. 4.873; सततमपि विशुद्धदृष्टि-

ज्ञप्तिस्वभावमात्मानमनुभवतः … संयतस्य लक्षणमालक्षणीयम् TattvPradī.(A.) 334.5 (*on* 3.41); निरस्तनिखिलाज्ञानस्य ब्रह्मात्मकं कृत्स्नं जगदनुभवतः … भेददर्शनं निरस्य BrahmSūBh.(Rā.) 382.7 (*on* i. 4.22); न च … अहमिति स्वात्मानमनुभवतः करचरणाद्यवयवा भासन्ते NitiMā. 46.19; 73.1; ब्रह्मानुभवतो जीवस्य सर्वलोककामचाराद्यपेक्षा कथं स्यात् ŚrutaPra. ii. 511.7 (*on* iii. 3.40); ब्रह्माहमस्मीत्येवं सर्वदानुभवन्नयं योगी परमहंसः कृतकृत्यो भवति JīvanVi. 163.2; स्वरूपानन्दमनन्तमनुभवद् ब्रह्म नित्यतृप्तम् BrahmSūBh.(Śrī.) i. 124.2 (*on* i. 1.2); ii. 494.9 (*on* iv. 4.15); ब्रह्मानुभवतः प्रपञ्चाकारेणापि ब्रह्मैवानुभवगोचरो भवति ŚivārkaMaDī. i 417.13 (*on* i. 3.8); **1B** cognising, perceiving, observing, knowing तेषाम् … पक्षरचनानैपुणम् … चान्यानि चानुभवन् न तृप्तिमध्यगच्छम् DaśKuC. 48.3; ज्ञानस्य ज्ञेयाकाराणामनतिक्रमाद्यथोदितानुभावमनुभवत्तत् केन नाम निवार्येत TattvPradī.(A.) 72.5 (*on* 1.54); पित्तद्रव्यवर्तिनीं पीततां पित्तरहितामनुभवन् … सामानाधिकरण्यं पीतत्वशङ्खत्वयोरारोप्याह Bhām. 10.18 (*on* i. 1.1); ययोरामलकयोः … देशान्तरौत्तराधर्यपरिणामक्षणविशिष्टत्वमनुभवन् संयमी ते भिन्ने एव प्रत्येति TattvVai. 178.22 (*on* 3.53); त्वगिन्द्रियोपनीतं गुडमननुभूयमानमाधुर्यमनुभवन् रसनाग्रवर्तिनश्च पित्तस्य तिक्तत्वमनुभवन् … तिक्तो गुड इति विपर्यस्यति TātpaṬ.(Vā.) 83.19 (*on* i. 1.2); गोसदृशं पिण्डमनुभवतः … अयमसौ गवयशब्दवाच्य इति भवति मतिः NyāyKuA. ii(1). 197.3; जातोऽहम् …। चित्तस्पन्दितकल्पनामनुपतन् (v.l. अनुभवन्) PraboCan. 1.29 (16.16); त्वमाद्यं स्फुटमनुभवताम् … प्रत्यक्षत्वभ्रमोऽयं त्वमसि दशमः TattvMu. 2.46; चक्षुष्मत्सु प्रथमगणनां प्राप्स्यसि … लक्ष्मीमस्याः (कौलम्बेतिनगर्याः) चिरमनुभवन् MayūSaṁ. 1.52; गुणप्रधानभावालिङ्गितस्य सहभावस्यालंकारान्तराद्विच्छित्तिविशेषमनुभवन्तः प्राचीना एव सहोक्तेः पृथगलंकारतायां प्रमाणम् RasGaṅ. 488.3; NīlaVi. 52.16; **2Ai** enjoying रसिकानन्दस्तया निकुञ्जदेव्या सह … वसन्तसुखान्यनुभवन्नास्ते SāmaraU. 229.7; (गोप्यः) तृतीये रासे … सुखमनुभवन्त्य आत्मभाव एवासन् SāmaraU. 240.2; 266.22; ये तां व्रजेश्वरीं रसिकानन्देन सहोपासते सदानन्दरसमनुभवन्तो भवन्ति SāmaraU. 273.14; 286.17; राजभोगाननुभवन् महार्हान् पार्थिवात्मज। विहर त्वमयोध्यायाम् Rāmā. ii. 100.9; कुम्भकर्णः … निद्रामनुभवति Rāmā. vii. 25.26; दर्शनसुखमनुभवतः … त्वया मे … चित्रीकृता कान्ता Śāk. 6.23; पिङ्गलकः … राजत्वमनुभवन्नास्ते Tantrākhyā. 4.23; PañcT. 1.3(25) (12.7); 1.177 (2) (180.6); 3.46(6) (303.1) (v.l.); महर्षयः।… ददृशुः पुरुषम्। ककुदे वृषस्य कृतबाहुम् …। स्पर्शसुखमनुभवन्तम् Kirāta. 12.20; अनेकेन्द्रियसुखातिशयमनुभवन्नपि नोपलक्ष्य(?क्षय)ति PriyDa. 2.3(32); सः … नन्दराज्यमनुभव(न्?न्तं) चन्द्रगुप्तम् … उपस्थितवान् AvantiKa. 176.3; श्वेतद्वीपनिवाससुखमनुभवदिव जगदामुमुदे VāsaDa. 215.1; Hitopa. 2.15(3); यत्र … संलापामृतप्रमोदमनुभवतां गुरूणां लालनीयाभ्यामावाभ्यां बाल्योचितमुल्लसितम् MahāvīC. 7.27(6); App. B (302.21); अनुभवतामपि यस्यामुपभोगान् कामतः शरीरवताम्। शशधरखण्डविभूषितदेहलयः किल न दुष्प्रापः KuṭṭaMa. 4; 405; आत्मनश्च सुखतामजानन्तः सुखं चानुभवन्तः … भ्रान्ताः केचित् IṣṭaSi. 30.9; सुरतोत्सवमनुभवन्ती … प्रियङ्गुमञ्जरी गर्भं बभार NalaCam. 3.22(13); (वीरसेनः) प्रियया सह मकरकेतनकेलिफलमनुभवन्नतिचिरमासांचक्रे NalaCam. 4.9(42); 4.9(59); क्रीडासुखम् … अनुभवतः … पञ्चवर्षाणि तस्यान्तःपुरेऽतिचक्रमुः TilaMañ. 78.20; 244.7; तयोः … त्रिवर्गफलमनुभवतोः … मिथःसंभाषणकथः प्रावर्ततायमुदन्तः YaśasCam. i. 224.2; i.549.2; अहं तु पुत्रस्य श्रियमनुभवन्ती गृह एव प्रतिष्ठामि YaśasCam. ii. 148.7; धर्मफलमनुभवतोऽप्यधर्मानुष्ठानमनात्मज्ञस्य NītiVā. 1.33; स्वच्छन्दं सुचिरं सुखान्यनुभवन् … सीतया रामः पालयति स्म … मेदिनीम् RāmāCam. 6.109; अस्याः शैशवकलाखेलनसुखान्यनुभवन्त्याः प्रयान्ति दिवसाः UdaySuKa. 98.4; 9.10; सुखं वैषयिकं तस्यानुभवतोऽनिशम्।… जज्ञिरे सुताः TriṣaŚaPuC. ii. 5.44; श्रीचोडगंगदेवः सकलधरातलसाम्राज्यलीलासुखमनुभवन् … आज्ञ[ा]पयति EI. vi. 342.80; xii. 191.34; (वासुदेवाः) उत्तमर्द्धिम् … प्राप्ताः सन्तस्तामेव प्रत्यनुभवन्तः … विहरन्ति SthānṬ. 77A.2; PrabaK. 75.3; सा … वर्तते … अनेकवैभवाननुभवती ŚaṅkaVi.(Ā.) 254.4; (मन्त्री) सुखान्यनुभवन् … यौवनं निनाय PuruṣPa. 176.4; 225.5; सुरत्राणमाजेदीन (? मोजदीन)माता कादिकश्च … मन्त्रिवचसा गौरवमनुभवन्तौ हजयात्रां कृत्वा प्रत्यावृत्तौ PūrāPraSaṁ. 66.18; सोऽपि सर्वदा तस्यामनुरक्तः सुरतसुखम् अनुभवंस्तिष्ठति SiṁhāDvā. 29.0(6); 88.0(8); Bharaṭ. 4B.6; सौख्यं चानुभवन् स्फीतं स प्रजाश्चिरमन्वशात् (गोविन्दराजः) HammīMaKā. 4.31; विषयसुखमनुभवन्नपि तदधिकविषयान्तरदर्शनाकर्णनध्यानेषु प्रवर्तते (जीवः) ŚivārkaMaDī. i. 416.26 (*on* i. 3.8); NayaMañ. II. i. 11.22; NīlaVi. 37.6; राजराजेश्वरोऽनिर्वचनीयं तद्राज्यसुखमनुभवन् कालं नयन्नवतिष्ठते VetāPañ.(Jam.) 4.9; भूदिवस्पतिः। सुखान्यनुभवन् ParamāKā. 40.19; तिरुवेङ्कटक्षितिपतिः … प्रचुरतरमानन्दमनुभवन् … आत्मानं धन्यतमं मन्यते स्म ĀnandRa. 3.11(29); 1.24(6); मनोरमान् भोगाननुभवन्ती सुखेन वर्तसे VasaTi. 14.18; 46.6; (अहम्) वेशवीथिकायां संचरंस्तद्दर्शनसंलापादिकं चानुभवन् क्रमेण देव्यालयपरिसरं च प्राप्तः RasSa. 151(4); **2Aii** experiencing, undergoing (suffering, mishap, agony etc.) एवं क्लेशाननुभवन्नवशः …। नीयते … धर्मराजपुरं नरः MārkP. 10.69; त्वया विना साविना सायमनुभवन्ती दुःखानि VāsaDa. 207.1; 299.1; तात गुरुमेनमनिष्टकष्ट कष्टामिमामनुभवन्तमुपेक्षसे किम् RāmC. App. (2) 37.8; अदृष्टमद्रक्षणोपायतया च मनसि पुञ्जितासह्यदुःखां मुहुर्मुहुर्मूर्च्छामनुभवन्तीम् … बन्धुसुन्दरीमपश्यम् TilaMañ. 307.23; कासरः … आपगायाम् … नरकदुःखवेदनादप्यसह्यव्यथावेगमातङ्कसंगमनुभवन् … कथाशेषतामवाप YaśasCam. ii. 227.2; महामुनयो महर्षयश्च विप्राश्च राजानश्च … दुःखकरीम् … संसारकदर्थनामनुभवन्तः सततमेव मुदितमनसस्तिष्ठन्ति YogVā ii. 12.18; अत्यर्थमन्तर्व्यथामनुभवन्ती क्वापि कालं क्षपयति UdaySuKa. 71.13; 103.10; अनन्तदुःखरूपाणि फलान्यनुभवन्नपि। संसारविषवृक्षस्य जनो वैराग्यभाग् न हि TriṣaŚaPuC. ii. 1.95; स्वकर्मानुष्ठानहानौ मनःपीडामनुभवतां क्षत्रियविट्शूद्राणां दशरात्रमशौचम् HārLa. 9.21; शुशोच राजा … स्वदुर्नयस्यानुभवन्फलानि RāghPāṇ.(Ka.) 12.37; सः तत्र महतीं वेदनामनुभवन् … प्राणांस्तत्याज PuruṣPa. 8.26; सा … पराभवमनुभवन्ती … उवाच PuruṣPa. 91.7; भवता वध्या रिपवस्तदपनयाननुभवता YudhiVi. 6.95; क्लममिवानुभवन्नतिपानजं गिरितटे निषसाद पयोधरः Subhāṣi. 1751; नवरुजम् … मृगदृशः।… कराब्जव्यापारान् … रसयतो जनुः सर्वश्लाघ्यं जयति ललितोत्तंस भवतः BhāmiVi. 2.53; RasGaṅ. 507.9; कापि … तां दारुणामवस्थां स्वयमप्यनुभवन्तीव … मामप्राक्षीत् VasaTi. 26.14; **2Aiii** experiencing, i.e. passing through अयमत्रभवतो दशमो वत्सरो विद्यगृहमधिवसतः। प्रविष्टोऽसि षष्ठमनुभवन् वर्षम् Kād. 77.19; **2B** experiencing, relishing ता गोप्यस्तद्भावेन रसमनुभवन्त्यस्तस्या निकुञ्जदेव्या भावमापन्ना आसन् SāmaraU. 239.22; 291.23; सः … जन्मसहस्राणि सस्मारानुभवन्निव BuddhaC. 14.3; रतावसानिकं विधिमनुभवन्तौ … क्षणमवतिष्ठावहि DaśKuC. 74.13; भ्राम्यति चेतनः। सुभूरिलक्षसंख्यासु योनिष्वनुभवत् (v.l. °न् BJP. Ed.) सदा। वेदनीयं यथोपात्तं नानाकरणसंभवम् PadmP.(Ra.) 14.19; सर्वमिदमनुभवन्नपि न प्रत्येमि UttaRāC. 7.19 (32); मोहक्षयादनुभवन्नपि नाथ मर्त्यो नूनं गुणान् गणयितुं न तव क्षमेत KalyāMaSt. 4; (अहल्या) सेयम् … मुनेर्मन्युना निजमेव तदिन्द्रियदौर्बल्यमेवं विवर्तमानमनुभवन्ती … तस्मादन्धकारान्निरमुच्यत AnarghaRā. 2.6(22); नचिकेतसमब्रवीत् प्रीयमाणः … प्रीतिमनुभवन् महात्मा (यमः) KāṭhUBh. 111.8 (*on* 1.16); जाग्रत्स्वप्नयोर्मनः स्वातन्त्र्यमनुभवदहरहः सुषुप्तं वा प्रतिपद्यते PraśnaUBh. 273.13 (*on* 4.5); अन्योऽन्यस्य सचित्तावनुभवतो नायकौ यदिद्धमुदौ। आलोकनवचनादि स सर्वः संभोगशृङ्गारः Kāvyālaṅ.(Ru.) 13.1; (लक्ष्मणम्) तमसौ द्विपदानसौरभमथानुभवन्।… गन्धवहः … अभिययौ RāghPāṇ.(Dha.) 12.46; निद्रामुद्राविभेदं प्रथमम[नु]भवन् … धातुः [नाभिपद्मश्च]काशे EI. xviii. 33.49; तन्मयतामिवानुभवति भूभुजि … प्रस्तावपाठकः पपाठ NalaCam. 6.23(4); सर्वं हि सातिशयं निरतिशयदशामनुभवद् दृष्टम् ĀgaPrā. 2.13; इदं तु चित्रं यत् … ईदृशानपि दशाविशेषाननुभवतां न जातुचिज्जन्तूनां विरज्यते चित्तम् TilaMañ. 244.20; 418.10; यद्यपीयम् … बन्धुजनमकाण्ड एव दशमीं दशामानीय इदमवस्थान्तरमनुभवन्ती तिष्ठति YaśasCam. ii. 313.14; प्रमाणमत्र परिपालनक्रियामिमां मदीयामनुभवन्तो ननु भवन्त एव RāmāCam. 2.2(9); जन्मान्तरं मिथ्या तस्यानुभवतः … प्रबोधिनीं विद्यां गुरुः प्रायुङ्क्त KathāSaSāg. xii. 25.68; स्थायिव्यभिचारिलक्षणं चित्तवृत्तिविशेषं सामाजिकजनोऽनुभवन्ननुभाव्यते Kāvyānu.(He.) 67.19; (परिणमति ज्ञेयमर्थं ज्ञाता यदि नैव क्षायिकं तस्य। ज्ञानमिति तं जिनेन्द्राः क्षपयन्तं कर्मैवोक्तवन्तः) क्षपयन्तमनुभवन्तम् TātpaVṛ. 55.18 (*on* 1.42); 95.18 (*on* 1.75); (कृष्णः) निजानन्दमनुभवन् स्वगोष्ठम् उपससार GopāKeCan. 118.21; लज्जापङ्कनिमज्जनमनुभवन्त्या मेऽर्धावलम्बनोऽयमङ्गसंतापः PrasaRā. 5.0(32); अयम् … श्रवणाध्वनि पथिकीभावमनुभवन्नस्ति ViviṬīKa. 61.18; कर्मफलान्यनुभवतः क्षेत्रज्ञस्य प्रतिबिम्बितस्य भिदा कल्पनीया ŚaṅkaVi.(Ā.) 262.1; कुमारः … अधिकसंमानपात्रतामनुभवन् … स्वसमाचारवैषम्यमनुबभूव PuruṣPa. 21.28; अनुभवंस्तस्यैवोत्सुकविक्रियाम्।… स्नेहात्तं बबन्ध न भूपतिः RājTa.(Jo.) 594; अवलोकयति स्म … अपनिमेषचापलमात्मीयरूपसंपदमनुभवद्भिरिव दीपिकाप्ररोहैरवभासितभूषणप्रपञ्चम् … अगिमेषपतिम् YātrāPra. 3.199(12); व्यङ्ग्यम् … गुणीभूतमपि … दास्यमनुभवद्राजकलत्रमिव कामपि कमनीयतामावहति RasGaṅ. 21.2; **3i** attaining (a state), possessing or comprising of न च प्रत्यक्षाद् गरिष्ठं प्रमाणमस्ति, यतस्तद्विषयस्य भेदसिद्ध्या बाधामनुभवदप्रमाणमेतत् स्यात् HetuBiṬ. 84.4; 82.10; वधकखादकौ स्वार्थप्रवृत्तौ नष्टाश्वदग्धरथवदितरेतरोपकारमनुभवन्तौ, न पुनरन्यतरप्रयोजकौ ManuBh. i. 443.23 (*on* 5.51); इन्द्रियैः … विषयानभिपतद्भिरसमीचीनवृत्तितामनुभवन् … अयमात्मा सुखतामापद्यते TattvPradī.(Ā.) 85.2 (*on* 1.65); न हि … रजतभाजनानि शुक्तिभावमनुभवन्ति दृश्यन्ते Bhām. 545.5 (*on* iii. 2.3); न हि शुक्लगुणद्वारेण क्रियान्वयमनुभवतो गोत्वस्य कृष्णादिसंसर्गः संभवति NyāyRa. 920.11 (*on* 7.270); चण्डांशोरातपत्रस्थितिमनुभवतो मण्डलं दण्डलग्नम्। कर्तुं देवो गणेशः … तुण्डम् … उपरि सरलयन्नस्तु विघ्नच्छिदे वः AlaṅkāRa. 32(87); पृथ्वीराजसहायतामनुभवन्नेकं सुपर्णः … मानवत्वं दधौ PṛthvīVi. 9.88; न हि विरुद्धधर्मकृतं भेदमनुभवतो वस्तुनो

विरुद्धधर्मायोगो युक्तः SyādvāMañ. 28(117); अयम् (शब्दः) वाक्यार्थे ··· अलंकारभावमुपमादिरूपतयानुभवन्नासीत् Ekāva. 3.1(309) (113.3); स्तुतिः प्रारभ्यमाणा प्रमाणान्तराद्बाधमनुभवन्ती निन्दापर्यवसायिनी भवति Ekāva. 8.30(2) (270.2); संयोगः ··· परममहति वा वस्तुनि स्वाभावसामानाधिकरण्यमनुभवन् ··· यथोपलम्भप्रतिनियतप्रदेशभेदधियमुपदधाति NyāySiA. 191.2; कार्यमनुभवन्नेव कार्यी निमित्तत्वेन नाश्रीयते PariVr̥.(Sī.) 9.11; PariVr̥.(Nī.) 1.12; प्रकरणादिवशात्प्राधान्यमनुभवति कस्मिंश्चिद्भावे ··· व्यभिचारार्थान्तरस्याङ्गत्वेऽपि न क्षतिः RasGaṅ. 94.3; 506.6; **3ii** assuming (a body) पूतो भूयास्तनुमनुभवन् पूतनापातनस्य HaṁsSaṁ. 61.

**अनुभवतत्त्व** (anubhava-tattva) *n.* essence of realisation यस्याप्रसिद्धिर्नाज्ञानात् प्रसिद्धिर्नापि मानतः। तस्यानुभवतत्त्वस्य कुतः सापेक्षतोच्यते Br̥ĀraUBhVā.(Sambandha.) 467.

**अनुभवतदावेदकमानविरुद्ध** (anubhavatadāvedakamāna-viruddha) *adj.* contrary to the experience (of a devotee) and the means causing the knowledge of the same पूर्वलीलाया नित्यत्वम् ··· तच्चानुभवतदावेदकमानविरुद्धमित्यत उत्तरं पठति AṇuBh. 217.15 (*on* iii. 8.10)

**अनुभवतस्** (anubhava-tas) *adv.* **A** on account of realisation (of oneness with the Supreme) श्रुतिस्मृतियुक्तितोऽनुभवतश्च प्रपञ्चस्य बाधितत्वात् ŚvetāUBh. 54.21 (*on* 1.0); ŚatŚlo. 7; स्वतोऽनुभवतः सिद्धेरेकात्म्याख्यस्य वस्तुनः Br̥ĀraUBhVā.(Sambandha.) 439; 177; आत्मवस्त्वेवाव्यभिचारीत्यनुभवतो व्यवस्थापनायाह NaiṣkaSi. 85.11; देहेन्द्रियसदसद्भावमात्रेण मुक्तिद्वयस्य विशेषो न त्वनुभवतः JīvanVi. 15.20; **B** on account of experience करुणप्रेक्षणीयेषु संप्लवः सुखदुःखयोः। यथानुभवतः सिद्धः KāvyālaṅSū. iii. 1.9; स (सगरः) वाहनविधिं चाश्वलक्षणं सचिकित्सितम्। पाठतोऽनुभवतश्च विदधे हृदयङ्गमम् TriṣaŚaPuC. ii. 3.33; देहादन्योऽनुभवत आत्मा भाति शरीरिणाम् AnuVyā. 23B.11 (*on* 22); अनुमानसिद्धेश्वराच्च भेदोऽनुभवत एव सिद्धो जीवस्य ViṣṇuTaNi. 4A.3; **C** on account of direct perception or cognition अनुभवतो लब्धमज्ञातं ज्ञापयत्सदा। प्रत्यक्षादि प्रमाणं स्यात् Br̥ĀraUBhVā.(Sambandha.) 990; अनुभवतः सर्वं सिद्धमेतदतोऽपि च AnuVyā. 4A.7 (*on* 1.1); देहादिति अनुभवतः पराभ्युपगतप्रामाण्येन प्रत्यक्षेणैव NyāySu.(Ja.) 332B.9 (*on* ii. 2.3)

**अनुभवतुतमाम्** (anubhavatu-tamām) *ind.* [P. v. 3.56; *superl.* of 3rd per. sing. impv. of **अनुभू**] should experience intensely आम्राः साम्राज्यलक्ष्मीमनुभवतुतमामत्र कान्ते वसन्ते SūktiMu. 59.23.

**अनुभवतुल्यकक्षता** (anubhavatulyakakṣa-tā) *f.* the state of belonging to the same category as that of knowledge (i.e. Veda) यावत्किञ्चित् ··· वैश्विदाद्रियमाणं प्रसिद्धिं गतं तत्प्रत्यक्षशाखाविसंवादेऽपि ··· अनुभवतुल्यकक्षतया प्रतिभायात् TantrVā. 116.3 (*on* i. 3.4)

**अनुभवत्व** (anubhava-tva) *n.* **A** the state of being direct perception or cognition सर्वानुभवानुगतं च गोत्ववदनुभवत्वमपरमीक्षेत PañcPā. 18.18 (*on* i. 1.1); किमिदमनुभवत्वं नाम। प्रत्युत्पन्नासाधारणकारणप्रसूतप्रत्ययत्वं वा TārkRa. 9.6; 11.1; पारोक्ष्यापरोक्ष्यानुभवत्वस्मृतित्वादीनां बहुलमुपलब्धेः NyāyKu. 61.5; संबन्धस्तावदनुभवत्वज्ञानत्वयोरेकव्यक्तिसमावेशो व्याप्यव्यापकभावो वा विद्यत एव SarvaDaSaṁ. 16.717; ŚatDū. 133.8; अनुभवत्वं किम् ··· स्मृत्यन्यत्वमिति चेत् न NyāySu.(Ja.) 49A. 2 (*on* i. 1.1); ततोऽनुभवत्वमेवोचितम् TantrRaha. 3.11; तुच्छविलक्षणविषयकज्ञानत्वमेवानुभवत्वम् GuruCandr. i. 501.17; कथं पुनरनुभवग्रहणेन स्मृतिव्यवच्छेदः स्मृत्यन्यज्ञानस्यानुभवत्वात् SarvaMaSaṁ. 1.8; स्मृतित्वानुभवत्वयोरेकज्ञानवृत्तित्वासम्भवात Bhaṭṭ-Cin. i. 23.25 (*on* i. 1.4); **B** the state of being an experience अत्र केचित् अनुभवत्वेन न कारणत्वं, किन्तु ज्ञानत्वेनैव SiddāMu. 53.2 (*on* 85); (प्रत्यक्षादीनाम्) एतेषां निबन्धश्च···येन केनापि रूपेणानुभवत्वज्ञानत्वादिना Alaṅkā-Mañ. 223.1. **C** the state of being the realisation (cf oneness with the Supreme) अनुभवत्वमात्रानुभव एव 'आत्मानं पश्यामि' इति उल्लेखदर्शनाच्च AdvaiSi. 652.9.

**अनुभवत्वघटित** (anubhavatva-ghaṭita) *adj.* consisting of the state of being direct perception or cognition स्मृतौ तान्त्रिकाणां प्रमात्वाव्यवहारात् ··· अनुभवत्वघटितं प्रमात्वम् GuruCandr. i. 160.15; i. 164.10; अनुभवत्वघटितस्य भ्रान्तिलक्षणस्य ··· अप्रवृत्तेः RasGaṅ. 355.5; ज्ञानघटितत्वमेव प्रमात्वं सुवचम् तथापि तस्य स्मृतिसाधारण्येन तत्कारणस्य प्रमाणान्तरतापत्त्यानुभवत्वघटितमेवानुमन्यन्ते सांप्रदायिकाः BhaṭṭCin. i. 10.16 (*on* i. 1.3)

**अनुभवत्वजन्यत्वघटित** (anubhavatvajanyatva-ghaṭita) *adj.* consisting of the state of being experience and the state of being what is produced स्वतोप्रामाण्यविप्रतिपत्तिरूपव्यवहारविषयकमनुभवत्वजन्यत्वघटितमपहाय ज्ञानत्वघटितमुक्तव्यवहारविषयप्रमालक्षणान्तरमुक्तम् GuruCandr. i. 160.19.

**अनुभवत्वजाति** (anubhavatva-jāti) *f.* the generic class of the state of being direct perception or cognition अनुभवत्वजातिकल्पनायां न प्रयोजनप्रमाणे KhaṇḍanKhā. 256.13; सर्वधीयथार्थत्वपक्षेऽनुभवत्वजातेरभावेन स्मरणान्यज्ञानत्वं विशिष्टज्ञानत्वं वा प्रामाण्यम् TattvCin. i. 126.3; एवं च संस्कारजनकतावच्छेदकतयानुभवत्वजातिसिद्धिरिति BhaṭṭCin. i. 11.5 (*on* i. 1.3)

**अनुभवत्वजातिमत्** (anubhavatvajāti-ma(n)t) *adj.* possessed of the generic class of the state of being direct perception or cognition स्मृतिभिन्नं ज्ञानमनुभवत्वजातिमान् वा अनुभवः TarkKau. 6.20.

**अनुभवत्वतस्** (anubhavatva-tas) *adv.* because of the state of being direct perception or cognition अनुभूतेः सुषुप्त्यादेर्न चाप्यनुभवत्वतः Br̥ĀraUBhVā. iv. 4.908.

**अनुभवत्वनिश्चय** (anubhavatva-niścaya) *m.* ascertainment of the state of being direct perception or cognition अनुभवत्वनिश्चयादिति चेन्न। इन्द्रियव्यापारस्यान्यत्रोपयोगशङ्कयानुभवत्वस्यापि संदिग्धत्वात् NyāySu.(Ja.) 49A. 7 (*on* i. 1.1)

**अनुभवत्वविपर्यास** (anubhavatva-viparyāsa) *m.* contrariety to the state of being direct perception or cognition स्मृतावेवानुभवत्वविपर्यासः ··· न च संभवति NyāyKuA. ii(2). 110.11.

**अनुभवत्वव्यवस्थान** (anubhavatva-vyavasthāna) *n.* determination of the state of being direct perception or cognition संस्कारजत्वमादाय ··· इन्द्रियसंनिकर्षजत्वमादाय चानुभवत्वव्यवस्थानमिति विरोधपरिहारोऽस्तु KhaṇḍanKhā. 267.23.

**अनुभवत्वव्याप्यत्व** (anubhavatvavyāpya-tva) *n.* the state of being pervaded by being direct perception or cognition प्रत्यक्षानुमित्यादिगतेन्द्रियलिङ्गादिनिरूपितकार्यतावच्छेदकानामनुभवत्वव्याप्यत्वेन क्रोडीकारात् ··· पर्यवस्यतीति चेन्न ŚivārkaMaDī. i. 165.21 (*on* i. 1.4)

**अनुभवत्वव्याप्यधर्म** (anubhavatvavyāpya-dharma) *m.* property to be pervaded by the state of being direct perception or cognition अनुभवत्वव्याप्यधर्मेण तन्निवर्त्यत्वस्य च यथार्थस्मृतिनिवर्त्यायथार्थस्मृतिविषयेऽव्याप्तेः Nyāyāmr̥. 40A.6.

**अनुभवत्वशून्य** (anubhavatva-śūnya) *adj.* devoid of the state of being direct perception or cognition आस्तिकमतेऽनुभवत्वशून्य एव नीलादिः GuruCandr. i. 500.17.

**अनुभवत्वशून्यत्व** (anubhavatvaśūnya-tva) *n.* the state of being devoid of being realisation न च ··· जडस्यानुभवत्वशून्यत्वात् बाधः LaCandr. 435.19.

**अनुभवत्वशून्यविषयिका** (anubhavatvaśūnya-viṣayikā) *adj.* (*f.*) referring to what is devoid of the state of being direct perception or cognition नीलाद्यनुभवरूपा धीः ··· नानुभवत्वशून्यविषयिका GuruCandr. i. 500.16 = LaCandr. 434.43.

**अनुभवत्वसंभव** (anubhavatva-saṁbhava) *m.* possibility of the state of being direct perception or cognition नावेदिषमित्यस्यानुभवत्वसंभवादित्यर्थान्तरात् LaCandr. 564.36.

**अनुभवत्वसाक्षाद्व्याप्या** (anubhavatva-sākṣādvyāpyā) *adj.* (*f.*) which is to be directly pervaded by the state of being direct perception or cognition अनुभवत्वसाक्षाद्व्याप्यायाः प्रत्यक्षत्वजातेर्नित्यज्ञानसाधारण्यात् नेन्द्रियादिनिरूपितकार्यतावच्छेदकत्वम् ŚivārkaMaDī. i. 165.24 (*on* i. 1.4); i. 167.1 (*on* i. 1.4)

**अनुभवत्वस्वीकार** (anubhavatva-svīkāra) *m.* acceptance of the state of being direct perception or cognition एतेन विरोधापत्त्यानुभवत्वस्वीकारे बाधकेन स्मृतित्वव्यतिरिक्तमनुभवत्वं नामानुगतम् KhaṇḍanKhā. 297.7.

**अनुभवत्वानधिकरणत्व** (anubhavatvānadhikaraṇa-tva) *n.* the state of not being the substratum of being direct perception or cognition अननुभवत्वमिति चेत्। तदपि किम् अनुभवादन्यत्वमनुभवत्वानधिकरणत्वं वा NyāySu.(Ja.) 49A. 1. (*on* i. 1.1)

**अनुभवत्वारोप** (anubhavatvāropa) *m.* imposition of the state of being direct perception or cognition पञ्चज्ञानविषयस्मृतावनुभवत्वारोपात् युगपत्प्रत्येमीत्यनुव्यवसायः TattvCin. i. 781.4.

**अनुभवत्वाविरोध** (anubhavatvāvirodha) *m.* non-contradiction with the state of being a realisation ज्ञानोदयात् ··· परमहताजीवन्मुक्त्योः युगपदनुभवाविरोधेन (v. l. युगपदनुभवत्वाविरोधेन) ··· अज्ञानाभावे यत्प्रप्यभावः PañcPra. 22.3.

**अनुभवत्वाविशेष** (anubhavatvāviśeṣa) *m.* lack of distinction

from the state of being an experience स्वकीयमनुभवनमपि, सामान्यप्रमात्रा 'विषयीक्रियतामिति', अनुभवत्वाविशेषादिति भावः Bhāsk. i. 173. 13 (*on* i. 4. 5)

**अनुभवत्वाव्यापक** (anubhavatvāvyāpaka) *adj.* non-pervader of the state of being direct perception or cognition असंभववारणाय अनुभवत्वाव्यापकेति जातिविशेषणम् BhāṭṭCin. i. 48. 4 (*on* i. 1. 4)

**अनुभवत्वाश्रय** (anubhavatvāśraya) *m.* abode of the state of being an experience औपनिषदं प्रत्यनुभवत्वाश्रयविषयकत्वमेव वा साध्यम् GuruCandr. i. 500. 24; LaCandr. 435. 21.

**अनुभवत्वैकनियत** (anubhavatvaikaniyata) *adj.* restricted to, i. e. concomitant with the state of being direct perception or cognition alone तस्मादुभयथापि स्मृतेरन्यस्यानुभवत्वैकनियतं यथार्थत्वम् NyāyVārPari. 166. 7.

**अनुभवत्वोपन्यास** (anubhavatvopanyāsa) *m.* exposition of the state of being direct perception or cognition घटस्तत्रासीदित्यादिज्ञानानामनुभवत्वोपन्यासस्य कृतत्वात् KhaṇḍanKhā. 393. 15.

**अनुभवदुःख** (anubhava-duḥkha) *n.* misery of experience (लक्ष्मीः) उपनतापि दैवात् … विदितकृत्याकृत्यमाकुलीकृताक्षमनक्षरमनुभवदुःखमङ्गनिर्भोगैराचक्षाणम् … मलिनवर्णैः … शिक्षिता … मर्कटीयम् … विटपम्(ह्यं ? न्यं) संक्रामति AvantiKa. 44. 15.

**अनुभवदेश** (anubhava-deśa) *m.* sphere, i. e. object of direct perception or cognition रजतार्थी पूर्वानुभूत एव रजते प्रवर्तेत न शुक्तिकायां स्मृतेरनुभवदेशे प्रवर्तकत्वात् NyāyKa. 180. 19; नापि रजतस्मरणं पुरोवर्तिनि प्रवृत्तिकारणम्। तस्यानुभवपारतन्त्र्यतयानुभवदेश एव प्रवर्तकत्वात् SarvaDaSaṁ. 16. 494.

**अनुभवद्वय** (anubhava-dvaya) *n.* pair of direct perceptions or cognitions तस्मादनुभयद्वयम् (v. l. अनुभवद्वयम्) इदम्। एकं तत्र स्मरणमपरं च ग्रहणम्, न चान्यदुपायान्तरमस्ति TātpaṬ.(U.) 177. 8 (*on* 4. 233)

**अनुभवद्वाञ्छापूर्तिक्षमर्द्धि** (anubhavadvāñchāpūrtikṣamarddhi) *adj.* enjoying the prosperity, i. e. excess capable of fulfilling the desire इदमनुभवद्वाञ्छापूर्तिक्षमर्द्धि कुचद्वयम् SubhāRaK. 15. 45.

**अनुभवद्वार** (anubhava-dvāra) *n.* [Inst.] by means of direct perception or cognition त एव भावास्तदेकार्थकारिणोऽनुभवद्वारेण प्रकृत्या विभ्रमफलाया विकल्पवासनाया हेतुत्वान्निमित्तम् PramāVāSvopVṛ. 32. 25.

**अनुभवद्वारकसंबन्ध** (anubhavadvāraka-sambandha) *m.* relation (obtained) through direct perception or cognition (स्मृतौ अनुभवाधीनसंबन्धस्य शङ्कैव नास्ति) अनुभवद्वारकसंबन्धस्य स्वोपधायकानुभवविषयत्वस्येति यावत् GuruCandr. ii. 89. 21.

**अनुभवन** (anu-bhavana) *n.* **1Ai** enjoyment **ii** undergoing (suffering etc.) **B** experiencing, experience **C** using, i. e. consuming **2A** direct perception or cognition **B** realisation (of oneness with the Supreme) **3** observation **1Ai** enjoyment संभोगस्तावत् … °वरभवनोपभोगोपवनगमनानुभवनश्रवणदर्शनक्रीडालीलादिभिर्विभावैरुत्पद्यते NāṭyaŚā. 6. 50 (16); रतिर्नाम प्रमोदात्मिका ऋतुमाल्यानुलेपनाभरणभोजनवरभवनानुभवनाप्रातिकूल्यादिभिर्विभावैः समुत्पद्यते NāṭyaŚā. 7. 12(5); (रसो रतिः … शयनं मोहनं सुरतपर्यायाः) उपस्थेन्द्रियेण रसनादनुभवनाद्रसः JayaMa. 88. 8 (*on* 2. 9); उपवनस्योद्यानस्यानुभवनं श्रवणं वा प(व)रभवनस्थस्यापि AbhinBhā. i. 304. 14 (*on* 6. 45); **1Aii** undergoing (suffering etc.) प्रस्तुते इक्षौ प्रशस्यमाने पीडाया अनुभवनेनासंभवता पीडावत्त्वं लक्ष्यते Loc. 53. 14 (*on* 1. 17); शोकोत्थमालपनं परिदेवः। पञ्चविज्ञानकायसंयुक्तमसातमनुभवनं दुःखम् ĀryaŚāS. 10. 11; **1B** experiencing, experience आत्मानुभवनं भावो विभावः परदर्शनम् NāṭyaŚā. 25. 41 (AbhinBhā. आत्मविश्रान्तं यदनुभवनं सुखदुःखसंविद्रूपं स भावः); संसारस्यानित्यतां पश्येत् ।… गर्भे वसतिम् … शीतोष्णदुःखानुभवनम् ViṣṇuSm. 96. 32; यत्किञ्चित्करणं जगत्त्रयगतं तत्प्रत्यगात्मेक्षितं बाह्ये वस्तुनि वर्ततेऽनुभवनं तत्र प्रमाणं मतम् SaṁkṣeŚā. 1. 242 (i. 186. 20); द्वैताद्वैतनिवेशिनोऽनुभवनाद्बाधोद्भवोऽस्येति चेत् तादृङ् नानुभवोऽस्ति SaṁkṣeŚā. 2. 220 (ii. 130. 23); 3. 120 (ii. 220. 21); नास्माभिरनुभवनमपह्नुयते BālaKrī. i. 4. 6 (*on* 1. 0); अन्तर्बहिर्यदि भवेद्वपुषः शरीरं दैवात्तदानुभवनं ननु दूरमास्ताम् YaśasCam. i. 266. 10; अनुभावाः। एते चाभिनयकाव्ययोरप्यनुभावयतां साक्षाद्भावकानुभवकर्मतयानुभूयन्त इत्यनुभवनम् Avalo. 77. 32 (*on* 4. 3); तच्चित्तवृत्तितन्मयीभवनमेव ह्यनुभवनम् Loc. 57. 7 (*on* 1. 21); **1C** using, i. e. consuming एकपत्रद्विपत्राण्येतान्येतद्विधानात् … अनुभवनमिह प्रोक्तमासीत्तथैव KalyāKā. 6. 64; **2A** direct perception or cognition उपरतेन्द्रियग्रामस्य प्रलीनमनस्कस्येन्द्रियद्वारेणैव यदनुभवनं मानसं तत् स्वप्नज्ञानम् PadārthaSaṁ. 183. 14 (NyāyKa. इन्द्रियद्वारेण यदनुभवनम् पूर्वाधिगमानपेक्षं परिच्छेदस्वभावं मानसं मनोमात्रप्रभवं तत् स्वप्नज्ञानम्); Kiraṇā. 271. 10; Upask. 409. 9 (*on* ix. 2. 7); स्मृतेर्द्रढिम्नः कारणमनुमास्यामहे। तत्तु नानुभवनम्, अनुपपत्त्या ŚābaBh. 165. 1 (*on* i. 3. 2); 174. 3 (*on* i. 3. 2); यत् अनुभवनं भूतभौतिकानां तत् चैतन्यमिति चेत्, तर्हि विषयत्वात्तेषां न तद्धर्मत्वमश्नुवीत, स्वात्मनि क्रियाविरोधात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 701. 4 (*on* iii. 3. 54); तत् 'इदम्' इत्येव आभासनेन भवितव्यम्, अपूर्वताभासनाच्च तत् अनुभवनमेव स्यान्न स्मरणम् PratyabhiVi. i. 151. 3 (*on* i. 4. 1); i. 167. 5 (*on* i. 4. 4); i. 173. 1 (*on* i. 4. 5); भवतिरेवानुभवने ज्ञानविशेषे वर्तते PariVṛ.(Sī.) 192. 1; **2B** realisation (of oneness with the Supreme) आत्मनोऽनुभवनं नास्ति न प्रकाशन इत्यर्थः ŚivDṛ. 3. 90; यद्यप्यनुभवान्नान्योऽनुभाव्योऽनुभवितानुभवनम् तथापि बुद्ध्यारूढेन … एवैष प्रमाणप्रमेयफलव्यवहारः प्रमातृव्यवहारश्चेत्यपि द्रष्टव्यं न पारमार्थिकः Bhām. 437. 19 (*on* ii. 2. 28); **3** observation चेतोजाड्यं हरदपि दधिप्राप्तजाड्यस्वभावं जैनस्नानानुभवनविधौ मङ्गलं वस्तनोतु YaśasCam. ii. 384. 10.

**अनुभवनता** (anubhavana-tā) *f.* [Inst.] by way of experiencing worldly life बोधिसत्त्वश्चतुरशीतिस्त्रीसहस्राणां मध्ये प्राप्तो लोकानुभवनतया रममाणम् … आत्मानमुपदर्शयति स्म LaliVi. 12. 33(15) [DBHS.]

**अनुभवनविहीना** (anubhava-vihīnā) *adj.* (*f.*) devoid of realisation अनुभवनविहीना यैवमेवेति बुद्धिः SaṁkṣeŚā. 3. 345 (ii. 341. 22)

**अनुभवनात्मक** (anubhavanātma-ka) *adj.* of the nature of experience, i. e. relishing प्रभावातिशयो यश्च यश्चानुभवनात्मकः। अन्योन्यातिशयो यश्चतेऽपि नातियशात्पृथक् SaraKaṇṭhā. 540. 1.

**अनुभवनार्थ** (anubhavanārtha) *m.* [Inst.] in the sense of experiencing अनुभवनार्थेन वेदना ĀryaŚāS. 11. 3.

**अनुभवनाशकत्व** (anubhavanāśaka-tva) *n.* the state of being the destroyer of direct perception or cognition एकस्यापि संस्कारस्यानुभवनाशकत्वस्मृतिहेतुत्वयोरपि दर्शनात् TattvPradī.(Ci.) 124. 4.

**अनुभवनिबन्धन** (anubhava-nibandhana) *adj.* based upon direct perception or cognition वेदानामपि यदनुभवनिबन्धनं प्रामाण्यं तदनुभव एव हि पञ्चरात्रस्मरणस्य निदानम् ĀgaPrā. 11. 11; 19. 3.

**अनुभवनिमित्तत्व** (anubhavanimitta-tva) *n.* the state of being the cause of direct perception or cognition तस्य (संस्कारस्य) च स्मृतिहेतुत्वात् अस्य चानुभवनिमित्तत्वात् TantrRaha. 27. 12.

**अनुभवनियम** (anubhava-niyama) *m.* necessity of direct perception or cognition विषयवदनुभवस्यापि तदानीं स्वेनैवानुभवनियमं व्यवस्थापयति NyāyKu. 82. 16.

**अनुभवनिरपेक्ष** (anubhava-nirapekṣa) *adj.* **A** independent of direct perception or cognition विमतं ब्रह्मवाक्यमनुभवनिरपेक्षफलपर्यन्तज्ञानजनकम् … इति चेत् न VivaPraSaṁ. 270. 6; **B** independent of experience किं च तिरोहिते ब्रह्मणि तस्याविद्यानुभवः …। अनुभवनिरपेक्षं तिरोधानमिति चेत्, तथा सति तदज्ञानं काचादिवत् स्वसत्तया ब्रह्म तिरस्करोतीति … स्वतस्सिद्धतया संविद्रूपज्ञानबाध्यत्वं न स्यात् ŚatDū. 106. 12.

**अनुभवनिरस्तत्व** (anubhavanirasta-tva) *n.* the state of being refuted by direct perception or cognition द्रव्याद्याकारज्ञानानां च घटाद्याकारत्वस्यानुभवनिरस्तत्वान्न द्रव्याद्याकारज्ञानेन घटाद्याकाराज्ञाननिवृत्तिप्रसङ्गः AdvaiSi. 678. 7.

**अनुभवनिर्वाह** (anubhava-nirvāha) *m.* establishment of experience शक्त्या प्रवृत्तिनिमित्तैकदेशं परित्यज्य न बोध इत्यनुभवनिर्वाहाय … प्रकारताघटितसंबन्धावगाहिशक्तिज्ञानस्य कारणत्वमुपगन्तव्यम् ŚaktiVā. 76. 3.

**अनुभवनिष्ठ** (anubhava-niṣṭha) *adj.* existent in, i. e. pertaining to direct perception or cognition प्रमाणव्यवहारोऽयं सर्वेषामपि वादिनाम्। स्वतोऽनुभवनिष्ठः स्यात् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1402; औपनिषदमतेऽपि नीलादितादात्म्यमनुभवनिष्ठम् GuruCandr. i. 500. 18; LaCandr. 435. 17.

**अनुभवनिष्ठत्व** (anubhavaniṣṭha-tva) *n.* the state of being what exists in, i. e. pertains to direct perception or cognition अनुभवव्यापारस्यापि संस्कारस्य नानुभवनिष्ठत्वं, किं तु फलबलेन … आत्मनिष्ठत्वमेव MīmāKau. iii(2). 52. 3 (*on* ii. 1. 6)

**अनुभवनीय** (anubhavan-īya) *adj.* (also used as noun) **Ai** to be perceived or cognised कारणं कार्याधिकरणमतस्तेनापि कार्यकालोऽनुभवनीयः NyāyVār. 197. 14 (*on* ii. 1. 16); यदि विलक्षणाकारप्रतीतिसमये द्वे वस्तुनी विलक्षणेनाकारेणावभातस्तदाभेदप्रतीतिदशायामेक आकारोऽनुभवनीयः PrakaPañ. 72. 2; अनुभवश्च द्विधा — परामर्शभेदात् … कदाचित् अनुभवनीयमेव प्रधानतया परामृशति PratyabhiVi. i. 188. 1 (*on* i. 4. 8) (Bhāsk. अनुभवविषयं घटादिकमेव); **Aii** to be realised न चान्यथानुभवे सुखमिति परामर्शः न च तत्रात्मनोऽन्यदनुभवनीयमस्ति BrahmSi. 6. 2; **Bi** to be experienced संयोगानामवश्यमनुभाव्यतामनुभवनीयानामशक्यप्रतीकारताम् … धर्मनिरतानामन्तरान्तरा

भावयन्ती क्षपयामि … कृतान्तेन कालम् TilaMañ. 345.14; कर्माशयः … अस्मिन्नेव जन्मनि अनुभवनीयो दृष्टजन्मवेदनीयः RājMār. 26.19; रामानुभवनीयस्य तथानुभवितुः स्वयम्। अवलम्ब्य निरालम्बं मध्यं मध्ये स्थिरो भव YogVā. v. 14.52; **Bii** to be enjoyed न हि स्त्रीगृहादायातं किंचित् (वस्तु) स्वयमनुभवनीयम् NītiVā. 24.32 (comm. न भक्षणीयम्); PuruṣPa. 225.3.

**अनुभवनीयतारूप** (anubhavaniyatā-rūpa) *n.* form of being what is to be experienced आलम्बनस्य विज्ञानम् …। विशेषरूपेण तु वेदनानुभवनीयतारूपं गृह्णाति Sphuṭā. ii. 59.24 (*on* 2.34)

**अनुभवपञ्चरत्नप्रकरण** (anubhavapañcaratnaprakaraṇa) *n.* title of a book, pw.

**अनुभवपथ** (anubhava-patha) *m.* [P. v. 4.74] **A** range of experience पुनर्जन्मन्यस्मिन्ननुभवपथं यो न गतवान्।… विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च कुरुते MālaMā. 1.272; KāvyPra. 181.2; SubhāRaK. 17.21; AlaṅkāSa. 122.8; स्वर्गादावनुभवपथमनारोहति शब्दैकसमधिगम्ये विचिकित्सा स्यात् Bhām. 639.3 (*on* iii. 3.32); **B** range of direct perception or cognition सरसि निमग्ननाभिदघ्नदेहस्य पुंसो युगपदेव सरःसलिलसूर्यातपवर्तिनौ शीतोष्णस्पर्शावनुभवपथमवतरतः NyāyMañ. i. 99.23; ये पुनः सत्त्वादयो नानुभवपथमधिरोहन्ति तेषां कुतस्त्यमविवेकित्वम् SāṁkhyaTaKau. 291.2 (*on* 14); प्रण(? णे)तव्यो दृष्टेरनुभवपथं नन्दतनयो विधेया गोपीनाम् … उपकृतिः HaṁsDū. (Rū.) 139; न चैवं येन तीरत्वमात्रप्रकारकबोधः तादृशस्थले … चतुर्थवृत्तिस्वीकारापत्तिः। तीरत्वमात्रप्रकारकबोधस्यानुभवपथमनारूढस्यालीकत्वात् MīmāKau. iii(1). 279.6 (*on* i.4.23)

**अनुभवपद्धति** (anubhava-paddhati) *f.* course of experience वर्णातिरिक्तः स्फोटोऽभ्युपेयेत, यदि वर्णानां वाचकत्वं न संभवेत्, स चानुभवपद्धतिमध्यासीत Bhām. 240.17 (*on* i. 3.28); 744.15 (*on* iv. 3.12)

**अनुभवपरत्व** (anubhavapara-tva) *n.* the state of being what is intended for (conveying) realisation जीवन्मुक्तिः। तदव्यवहितोत्तरमेव च विदेहकैवल्यं ज्ञानादेव तु कैवल्यमित्यत्र ज्ञानपदस्यानुभवपरत्वात् SetuBa. 3.16.

**अनुभवपरामर्शमुख** (anubhavaparāmarśa-mukha) *n.* [Inst.] through the understanding based on direct perception or cognition विकल्पेन वस्तु परामृश्यमानम् अनुभवपरामर्शमुखेन वा परामृश्यते PratyabhiVi. i. 184.3 (*on* i. 4.7) (Bhāsk. दर्शनपरामर्शद्वारेण)

**अनुभवपरास्तत्व** (anubhavaparāsta-tva) *n.* the state of being set aside by means of direct perception or cognition सोऽयमिति प्रत्यभिज्ञा तावन्नाखण्डार्थविषया … तत्तेदन्तोल्लेखित्वेन तत्र निष्प्रकारकत्वस्यानुभवपरास्तत्वात् AdvaiSi. 706.11.

**अनुभवपराहत** (anubhava-parāhata) *adj.* refuted by means of direct perception or cognition अलमनेनानुभवपराहतमतातिव्याकुलीकरणेन ĀtmaSi. 35.13; संयोगस्य व्याप्यवृत्तित्वमनुभवपराहतमसंभवि च BhedaDhi. 27.1.

**अनुभवपरिचित** (anubhava-paricita) *adj.* familiar through realisation आत्मा चिद्वित्सुखात्मानुभवपरिचितः ŚatŚlo. 4.

**अनुभवपर्यन्त** (anubhava-paryanta) *adj.* [*f.* -ā] reaching up to, i.e. resulting into the realisation अनेकजन्माभ्यासेन वामदेवेन वै पथा।… यस्यानुभवपर्यन्ता बुद्धिस्तत्त्वे प्रवर्तते VarāU. 4.43; आत्मानुभवपर्यन्तमवबोधयन्ति वाक्यानि PañcPā. 50.5 (*on* i. 1.1); 'ब्रह्मवाहमस्मि' 'अहमेव ब्रह्म' इति तप्तपरशुग्रहणपर्यन्तदार्ढ्योपेतो यस्तत्त्वमसिवाक्यार्थः … अनुभवपर्यन्तेन ज्ञानेन जानाति स मुच्यत एव PañcPra. 37.2; न चोपासना वानुभवपर्यन्ताव ास्य विषेगोचरः Bhām. 98.7 (*on* i. 1.4)

**अनुभवपर्यन्तता** (anubhavaparyanta-tā) *f.* the state of reaching up to, i.e. resulting into the realisation अध्याहारभयाद् वर्तमानापदेश उत्तमाधिकारिणं प्रत्यनुभवपर्यन्ततामपि गमयति VedāntKa. 445.20 (*on* iii. 3.32)

**अनुभवपर्यन्तम्** (anubhavaparyantam) *adv.* up to the realisation गुरुं तमेव वृणुयात् …। यस्यानुभवपर्यन्तं बुद्धिस्तत्र प्रवर्तते KulārT. 13.111.

**अनुभवपारतन्त्र्य** (anubhava-pāratantrya) *n.* dependence on direct perception or cognition स्मृतिरप्यर्थपरिच्छेदिका न भवति अनुभवपारतन्त्र्यात् NyāyKa. 200.12; किं चैकस्यैव (अंशस्य) स्मृतित्वमनुभवत्वं च विरुद्धम्। अनुभवपारतन्त्र्यमप्यंशत्रयसाधारणम् TantrRaha. 7.18.

**अनुभवपारतन्त्र्यता** (anubhavapāratantrya-tā) *f.* the being dependence on direct perception or cognition नापि रजतस्मरणं पुरोवर्तिनि प्रवृत्तिकारणम्। तस्यानुभवपारतन्त्र्यतयानुभवदेश एव प्रवर्तकत्वात् SarvaDaSaṁ. 16.494.

**अनुभवपुनरुक्त** (anubhava-punarukta) *adj.* [*f.* -ā] repeated, i.e. established through (earlier) experience अनुभवपुनरुक्तां मुञ्च नः स्तोत्रचर्याम् AnargharRā. 4.34; अनुभवपुनरुक्तं किमपि वदामि HammīMaMa. 3.10(1)

**अनुभवपुरःसरम्** (anubhavapurassaram) *adv.* as preceded by direct perception or cognition यस्मादनुभवपुरःसरं यदत्राद्राक्षमिति भवति नूनं तत्रानुभवप्रथाप्यभूदिति कल्पनीयम् TātpaṬ.(Vā.) 512.24 (*on* iii. 1.15)

**अनुभवपूर्वक** (anubhavapūrva-ka) *adj.* preceded by direct perception or cognition अनुभवपूर्वकमेव विज्ञानं कार्यकारणभावेन प्रवर्तते PrakaPañ. 179.3; (अज्ञानम्) प्रतीयमानतया तिरस्कारकमिति अनुभवपूर्वकस्तिरस्कारः ŚrutaPra. iB. 17.22 (*on* i. 1.1)

**अनुभवपूर्वम्** (anubhavapūrvam) *adv.* as preceded by experience स्मरणगोचरत्वमपि रसस्य कथमस्तु। वस्तुविषयस्तावदात्मन्यनुभवपूर्वमिन्द्रियसंनिकर्षादिना जन्यते Ekāva. 3.1(60) (93.2)

**अनुभवपृष्ठपातिन्** (anubhavapṛṣṭhapāt-in) *adj.* falling on the back of, i.e. following direct perception or cognition (विकल्पनव्यापारकाले) अनुभवपृष्ठपातिनिर्विकल्पकव्यापारे 'पूर्वानुभवात्मत्वम्' Bhāsk. ii. 44.24 (*on* ii. 2.3)

**अनुभवप्रकार** (anubhava-prakāra) *m.* **i** type of experience मामपि च न ज्ञातवानहमित्येव खल्वनुभवप्रकारः BrahmSūBh.(Rā.) 50.18 (*on* i. 1.1); **ii** type of direct perception or cognition पूर्वमनुभवस्मरणभेदाद् बुद्धेर्द्वैविध्यमुक्तम्। तत्रानुभवप्रकारा दर्शिताः SiddhāMu. 53.1 (*on* 85)

**अनुभवप्रकाश** (anubhava-prakāśa) *m.* appearance, i.e. recollection of (earlier) direct perception or cognition अनुभवप्रकाश एव स्मृतौ प्रधानम् PratyabhiVi. i. 93.2 (Bhāsk. पूर्वानुभवस्मरणम्); अनुभवप्रकाशेन विना 'तत्' इत्येवंरूपा कथं स्मृतिः स्यात् PratyabhiVi i. 124.6 (*on* i. 3.1); विषयस्यासौ स्मृतिः न नूतनः प्रकाशः अपि तु अस्य स प्रकाशः प्राच्योऽनुभव एव (v.l. प्राच्य एवानुभवप्रकाशः) PratyabhiVi. i. 362.7 (*on* i. 7.5)

**अनुभवप्रकाशद्वार** (anubhavaprakāśa-dvāra) *n.* [Inst.] through the appearance, i.e. recollection of (earlier) direct perception or cognition (स्मृतिज्ञाने अनुभवस्य सत्यतः प्रकाशः स्यात्, तन्मुखेन च तद्विषयस्य) तन्मुखेन – अनुभवप्रकाशद्वारेण Bhāsk. i. 130.18 (*on* i. 3.3)

**अनुभवप्रकाशनान्तरीयक** (anubhavaprakāśanāntarīya-ka) *adj.* concomitant with the appearance of (earlier) direct perception or cognition अनुभवस्य तु अर्थप्रकाशात्मकत्वात् अनुभवप्रकाशनान्तरीयकोऽर्थावभासः PratyabhiVi. i. 93.3 (*on* i.2. 3)

**अनुभवप्रकाशप्राप्त** (anubhavaprakāśa-prāpta) *adj.* obtained through the appearance of (earlier) direct perception or cognition अर्थावभासः अनुभवप्रकाशनान्तरीयकः — अनुभवप्रकाशप्राप्तः भवति Bhāsk. i. 93.9 (*on* i. 2.3)

**अनुभवप्रकाशित** (anubhava-prakāśita) *adj.* made known, i.e. recollected through (earlier) direct perception or cognition अनुभूतस्य अनुभवप्रकाशितस्य विषयस्य अप्रमोषोऽनपहारः … यत् एतत् स्मृतेः आत्मीयं रूपं तत् … विघटेततमाम् PratyabhiVi. i. 131.6 (*on* i. 3.4)

**अनुभवप्रतिज्ञा** (anubhava-pratijñā) *f.* recognition of the experience सामाजिकजनो नाट्यकर्मणि करुणरसवासितचेताः … °प्रयोगवैशारद्येन च पश्चात् सुख्यति। ओजःप्रसादयोः पुनर्युगपदेवानुभवप्रतिज्ञा Kāvyānu.(He.) 234.21.

**अनुभवप्रतिबन्ध** (anubhava-pratibandha) *m.* obstruction to the experience कर्मभिरनुभवप्रतिबन्धात् क्षेत्रज्ञानां तस्य (ब्रह्मणः) पुरुषार्थत्वज्ञानाभावः ŚrutaPra. iB. 163.28 (*on* i. 1.4)

**अनुभवप्रत्यक्षता** (anubhava-pratyakṣatā) *f.* perceptibility of experience न चानुव्यवसायादनुभवप्रत्यक्षता VedāntKa. 293.18 (*on* ii. 2.28)

**अनुभवप्रत्यक्षादि** (anubhavapratyakṣādi) *adj.* direct perception or cognition in the form of experience etc. अनुभवप्रत्यक्षादिनं लोके मानान्तरम् NayaVi. 167.9(*on* i. 1.5)

**अनुभवप्रत्यय** (anubhava-pratyaya) *m.* ascertainment of direct perception or cognition अनुभवप्रत्ययश्च स्वप्ने संवेद्यते NyāyMañ. i. 168.24; प्रत्यभिज्ञानेऽनुभवप्रत्ययो न स्यात् KhaṇḍanKhā. 297.20; 256.12.

**अनुभवप्रथा** (anubhava-prathā) *f.* prevalence of direct perception or cognition यस्मादनुभवपुरस्सरं यदत्राद्राक्षमिति भवति नूनं तत्रानुभवप्रथाप्यभूदिति कल्पनीयम् TātpaṬ.(Vā.) 512.25 (*on* iii. 1.15)

**अनुभवप्रदर्शन** (anubhava-pradarśana) *n.* indication of experience शब्दस्तावच्छाब्दज्ञानविषय इत्यनुभवसिद्धम्। 'विषयत्वमनादृत्य शब्दैर्नार्थः प्रकाश्यते।' इति वाक्यपदीयेऽनुभवप्रदर्शनात् VaiyāBhū. 125.22 (*on* 26)

**अनुभवप्रदीपिका** (anubhavapradīpikā) *f.* title of a book, pw.

**अनुभवप्रभवता** (anubhavaprabhava-tā) *f.* the state of being that which originates from direct perception or cognition विकल्प-

विज्ञानम् ··· मानसमात्मीयमुत्प्रेक्षालक्षणं व्यापारं तिरस्कृत्यानुभवप्रभवतयाभिमन्यन्ते प्रतिपत्तारः TātpaṬ.(Vā.) 134.1 (*on* i. 1.4)

**अनुभवप्रभवत्व** (anubhavaprabhava-tva) *n.* the state of being that which originates from direct perception or cognition अनुभवः ··· स्मृतिं जनयेत् तज्जनितो वा संस्कारः ··· विशेषोऽप्यनुभवप्रभवत्वमात्रं वा ĀtmaTaVi. 791.5.

**अनुभवप्रमाण** (anubhava-pramāṇa) *n.* proof of experience अज्ञानमस्त्यवगतं च सुषुप्तिकाले तेनेति निश्चिनु तवानुभवप्रमाणात् SaṁkṣeŚā. 3.122 (ii. 222.13)

**अनुभवप्रमाणक** (anubhavapramāṇa-ka) *adj.* having direct perception or cognition as proof ननु ज्ञानत्वं सविकल्पकभिन्नवृत्ति इत्यत्र किं मानम् ··· नापीदं न विवेचितं पूर्वमधुना विवेचयामीत्यनुभवप्रमाणकावालोचनविकल्पौ TattvCin. i. 809.8.

**अनुभवप्रयुक्तत्वाभाव** (anubhavaprayuktatvābhāva) *m.* absence of the state of being what is caused by realisation (मोक्षस्य) संसारित्वाहमर्थत्वयोः···संसारित्वादेरनुभवप्रयुक्तत्वाभावात् सोपाधिकत्वम् ŚrutaPra. iA. 171.19 (*on* i. 1.1)

**अनुभवप्रयोजक** (anubhava-prayojaka) *adj.* what causes the (verbal) cognition तार्किकादिमते पदानामनुभवप्रयोजकशक्तिस्वीकारेण तस्या एव मूलसंबन्धत्वसंभवेनार्थस्मारकत्वसंभवात् LaCandr. 704.41.

**अनुभवप्रसङ्ग** (anubhava-prasaṅga) *m.* **A** undesirable occasion of being direct perception or cognition सुषुप्तिसमये ··· अनुभवोऽस्तीति विज्ञायते।··· नेदं प्रत्यभिज्ञानं स्मरणं वा, किं तु प्रबुद्धस्य तदानींतन्मनुमानम्। अन्यथा स्वापस्यापि तदानीमनुभवप्रसङ्गात् NyāyKu. 85.11; **B** undesirable occasion of being an experience ध्यानविषये च कदाचिन्न जानामीत्यनुभवप्रसङ्गात् Nyāyāmṛ. 625B.5.

**अनुभवप्रसिद्ध** (anubhava-prasiddha) *adj.* established through experience जाड्यं च मौढ्यमिति चानुभवप्रसिद्धमज्ञानमाहुरपवर्गपिधानदक्षम् SaṁkṣeŚā. 1.322 (i. 241.9)

**अनुभवप्रसिद्धि** (anubhava-prasiddhi) *f.* establishment of experience (सत्त्वस्यासत एवं हि स्वीकार्यैव प्रतीतता) हिशब्दोऽनुभवप्रसिद्धिद्योतनार्थः NyāySu.(Ja.) 59A.5 (*on* i. 1.1)

**अनुभवप्राप्त** (anubhava-prāpta) *adj.* known through experience यद्वस्त्वनुभवप्राप्तं तच्चेन्नास्तीति भण्यते। ज्ञानेऽपि स्यादनाश्वासस्तस्यानुभवसिद्धितः BṛĀraUBhVā. iv. 3.568.

**अनुभवफलपर्यन्त** (anubhavaphala-paryanta) *adj.* reaching up to the fruit in the form of realisation अहं ब्रह्मास्मि इति महावाक्यादनुभवफलपर्यन्तमेकत्वज्ञानमुत्पद्यते PañcPra. 21.5.

**अनुभवफलविद्या** (anubhavaphala-vidyā) *f.* knowledge which has realisation as its fruit परमहंसस्त्यक्तसर्वैषणः सन्ननुभवफलविद्यां साधनैर्यद्यवाप।··· भवतु तदपवर्गो विद्ययैवैकयास्य SaṁkṣeŚā. 4.10 (ii. 365.6)

**अनुभवफलोद्देश** (anubhavaphaloddeśa) *m.* [Inst.] for the purpose of result in the form of realisation साक्षादनुभवफलोद्देशेन तेनोच्यते विद्याप्रतिपत्तये इति PañcPā. 39.24 (*on* i. 1.1)

**अनुभवबल** (anubhava-bala) *n.* force of experience श्रुतिस्मृतिन्यायानुभवबलावष्टम्भात् यथोक्तं ब्रह्मैव वस्तु नान्यत् किंचित् IṣṭaSi. 32.4; अनुभवबलमप्याह GuruCandr. ii. 79.19; LaCandr. 465.30; [Abl.] **A** through the force of experience आचार्येण विचाल्यमानोऽपि शिष्यो न विचचाल ··· उपपत्त्यनुभवबलात् KenUBh. 44.10 (*on* 2.2); यदि कामद्वैविध्यं प्रमितं स्यादेतदेव कुत इति चेत्। श्रुत्यनुभवबलात् NyāySu.(Ja.) 324B.10 (*on* ii. 2.1); सर्वा प्रतीतिरात्मांशेऽनुभवाकारा साक्षात्कारवती चेत्यनुभवबलादेवाश्रयणीयम् TantrRaha. 7.24; LaCandr. 531.28; रूढिप्रयोजनान्यतरदपि तत्कारणमनुभवबलात् VaiyāSiMañ. 116.13; **B** through the force of direct perception or cognition अनुभवत्वम् ··· अनुभवबलादेव व्यवस्थापनीयम् KhaṇḍanKhā. 297.9; गुरुत्वमपि करकावस्थे जले काठिन्यमिव ··· अनुभवबलादुपपन्नम् PūrvottaVāNaMā. 81.11; अनुभवबलात् नभोनैल्यमव्याप्यवृत्ति SiddhāLeSaṁ. 239.5; अनुभवबलात् ··· व्याप्तिनिश्चयो विरोधी GuruCandr. i. 219.23; न हि विशेषणविशेष्ययोः संसर्गप्रतियोगित्वानुयोगित्वे विशिष्टबुद्ध्योर्विषयौ, येनानुभवबलादेव तयोस्ते सिध्यतः LaCandr. 44.2; [Inst.] by the force of direct perception or cognition अनुभवबलेनानुभूतकालध्वंसत्वस्य तन्त्रत्वात् Nyāyāmṛ. 480A.5; न च – पूर्वोत्तरावस्थयोस्तादात्म्यमनुपपन्नमिति – वाच्यम् ··· तादात्म्यस्यापि अनुभवबलेन संभवात् LaCandr. 161.31; शब्दस्य यदि शक्यविशेषणत्वम् ··· अनुभवबलेन च सिद्धं तदा तदनुगुणैव व्युत्पत्तिः शब्दानां कल्प्यते RasGaṅ. 623.6.

**अनुभवबहिस्** (anubhavabahis) *adv.* beyond realisation स एव व्यासश्चेदनुपममतिः सोऽयमपि मामवतु अद्वैतार्थेऽप्यनुभवबहिरस्तस्मृतिर्यदि(? अस्तस्मृतिमतिम्) ŚaṅkaVi.(Ā.) 231.13.

**अनुभवबाध** (anubhava-bādha) *m.* **i** contradiction through direct perception or cognition न श्रुतेरनुभवबाधो वक्तुं शक्यते NyāySu.(Ja.) 448A.6 (*on* ii. 3.14); **ii** contradiction with or contrariety to direct perception or cognition (संशयनिर्णयान्तरभावश्च ज्ञानान्तरत्वे हेतुः) चकारादनुभवबाधं समुच्चिनोति Upask. 418.9 (*on* x. 1.2)

**अनुभवबाधापत्ति** (anubhavabādhāpatti) *f.* undesired contingency of contradiction with direct perception or cognition न च तथापि एकनामार्थमात्रविषयकशाब्दबोधे परासंमतिरिति वाच्यम्, एको द्वावित्यादौ तदभावात् तत्र शाब्दबोधानङ्गीकारे शृणोमीत्यनुभवबाधापत्तेः GuruCandr. i. 365.13.

**अनुभवबाधित** (anubhava-bādhita) *adj.* **A** contradicted through experience शरीरादीनां दुःखत्वमनुभवबाधितम् NyāyVārPari. 75.2; अनुभवक्रमोऽनुभवबाधितः NyāyVārPari. 396.3; **B** contradicted through direct perception or cognition इदं रजतमिति ज्ञानम् ··· तज्ज्ञानं न प्रवर्तकमित्यनुभवबाधितम् TattvCin. i. 519.2.

**अनुभवबाधितत्व** (anubhavabādhita-tva) *n.* **A** the state of being what is contradicted through direct perception or cognition नापि ज्ञानतो बाधकम्। तत्स्वरूपप्रतिक्षेपस्यानुभवबाधितत्वात् ĀtmaTaVi. 414.12; प्रमाणम् ···। न तावत् प्रत्यक्षं तत्साधनबद्धकक्षम्। तद्धि योगिनां स्यात् अस्मदादीनां वा ··· न द्वितीयम्। अनुभवबाधितत्वात् SyādvāMañ. 16 (179); **B** the state of being what is contradicted through experience एवं सर्वज्ञत्वसर्वकर्तृत्वादिबोधकश्रुतीनां निर्विषयत्वम् ··· जीवे सार्वज्ञ्यस्यानुभवबाधितत्वात् AdvaiSi. 541.4.

**अनुभवबीज** (anubhava-bīja) *n.* **A** seed, i.e. source of direct perception or cognition ननु स्मृतिबीजमिति यदुच्यते तत् कथमनुभवबीजं स्यात् NyāyMañ. i. 346.28; **B** seed, i.e. source of realisation व्याततते चित्प्रकाशे स्थितमनुभवबीजं स्वात्मभावोपदेश्यम्।··· इत्यस्तु ते निश्चयोऽन्तः YogVā. v. 17.34 (*but* comm. चाक्षुषादीनां बीजं मूलभूतम्)

**अनुभवब्रुडन** (anubhava-bruḍana) *n.* merger of direct perception or cognition (अस्मदर्थे प्रत्ययार्थेऽनुभवो ब्रुडितः तद्द्वारेण अर्थोऽपि च) अनुभवब्रुडने सिद्धमेवार्थब्रुडनम् Bhāsk. i. 170.7 (*on* i. 4.4)

**अनुभवभग्न** (anubhava-bhagna) *adj.* broken, i.e. refuted through experience विज्ञानमेव स्वरसभङ्गुरमविरतोदयम् ··· अनुभवभग्नपक्षान्तरमहमित्युत्पद्यते PañcPā. 73.4 (*on* i. 1.1)

**अनुभवभङ्गी** (anubhava-bhaṅgī) *f.* mode or manner of direct perception or cognition घटोऽपि हि न अनुभवसख्यः (v. l. अनुभवभङ्ग्या) भाति इति किं न भाति PratyabhiVi. i. 171.5 (*on* i. 4.5)

**अनुभवभाविता** (anubhava-bhāvitā) *adj.* (*f.*) produced by direct perception or cognition यदा पुना रागद्वेषाभिनिवेशादिवशीकृतान्तःकरणानामयथार्थानुभवभाविता भावनाः स्वानुरूपाः स्मृतीरारचयन्ति ĀgaPrā. 5.16.

**अनुभवभावित्व** (anubhavabhāvi-tva) *n.* the state of being what is produced by direct perception or cognition विशेषणविशेष्याभावस्येष्टत्वात्। अगोव्यावृत्त्यनुभवभावित्वाद् गौरयमिति व्यवहारस्य TarkBhā.(Mo.) 30.28.

**अनुभवभिन्न** (anubhava-bhinna) *adj.* different from direct perception or cognition सुखदुःखे अनुभवभिन्ने Upask. 422.7 (*on* x. 1.6)

**अनुभवभृङ्गी** (anubhava-bhṛṅgī) *f.* female black bee which enjoys (the lotus of music) (गौरीम्) मातङ्गीं नौमि ··· संगीताम्भोरुहानुभवभृङ्गीम् NavaRaMā.(K.) 8.

**अनुभवभेद** (anubhava-bheda) *m.* **i** distinction of direct perception or cognition अतिसादृश्यादनुभवभेदो न विभाव्यते PañcPā. 18.23 (*on* i. 1.0); **ii** variety or form of direct perception or cognition द्वौ अनुभवभेदौ PratyabhiVi. i. 188.5 (*on* i. 4.8); Bhāsk. i. 189.9 (*on* i. 4.8)

**अनुभवम्** (anubhavam) *adv.* in every birth तस्यास्तु मेऽनुभवमङ्घ्र्यवनेजनत्वम् BhāgP. x. 83.12.

**अनुभवम्** (anubhavam) *absolutive* having enjoyed repeatedly चक्षुष्मत्सु प्रथमगणनां प्राप्स्यसि प्रेक्षणीयां लक्ष्मीमस्याश्चिरमनुभवन्(वम्) दिक्षु विश्रान्तकीर्तेः MayūSaṁ. 1.52.

**अनुभवमध्य** (anubhava-madhya) *m.* [Loc.] within direct perception or cognition संस्कारमात्रजन्यमपि ज्ञानमनुभवमध्ये प्रवेशनीयम् YogVār. *on* 1.11.

**अनुभवमहिमन्** (anubhava-mahiman) *m.* greatness of experience गणपतिमहाराजेनाभ्यन्तरस्यानुभवमहिम्नः सदृशमत्र पुत्र इति व्यवहारः कृतः PrataYaBhū. 149.14.

**अनुभवमात्र** (anubhava-mātra) *n.* **A** mere direct perception or

cognition तत्रानुभवमात्रेण ज्ञानस्य सदृशात्मनः । भाव्यं तेनात्मना येन प्रतिकर्म विभज्यते PramāVār. 3.302; गृहीतांशानवधारणे अनुभवमात्रमेवावशिष्यते Praka-Pañ. 184.11; एकगोचरानुभवमात्रादभिधेयप्रत्ययोत्पत्त्युपपत्तेरप्रामाणिकानेककल्पना न दोषमावहतीत्यचतुरस्रम् TattvBi. 26.11; न च वयं सदावर्तमानतया अनुभवं स्मरणं वा अनुसंधानं ब्रूमः । किं नाम कदाचित् स्वीयतयानुभवमात्रम् Nyāyāmṛ. 580B.3; **B** mere realisation, cf. **अनुभवमात्रात्मकत्व**; **C** mere experience एतावन्तं कालं नाहमभवं, किं तु किंचिदनुभवमात्रमासीदिदानीं तदन्योऽहमस्मीत्यादि प्रत्यभिज्ञानं स्यात् VedāntRaMañ. 1.1 (8.21)

**अनुभवमात्रगम्यता** (anubhavamātragamya-tā) *f.* the state of being knowable through mere experience अविद्यायाश्च स्वतन्त्रत्वे न प्रमाणगम्यता … नाप्यनुभवमात्रगम्यता, अतदाश्रयत्वात् IṣṭaSi. 208.13.

**अनुभवमात्रजनितत्व** (anubhavamātrajanita-tva) *n.* the state of being what is produced by mere direct perception or cognition ग्राह्यप्रवणत्वादनुभवस्य स्वानुभवाभावात्तज्जः संस्कारो ग्राह्यमेव स्मारयतीति प्रतिभाति । अनुभवमात्रजनितत्वाच्चानुभवमेव वेति TattvVai. 17.11 (*on* 1.11)

**अनुभवमात्रतस्** (anubhavamātra-tas) *adv.* **A** due to mere direct perception or cognition प्रमात्राद्यभिसंबन्धो यथानुभवसिद्धिकः । तथैव तदभावोऽपि सिद्धोऽनुभवमात्रतः BṛĀraUBhVā. iii. 4.91; **B** due to mere experience क्रोधशोकभयादीनाम् …। रसत्वमभ्युपगतं तथानुभवमात्रतः BhaktiRa. 2.79.

**अनुभवमात्रशरण** (anubhavamātra-śaraṇa) *adj.* resorting to or depending upon mere direct perception or cognition अन्यथा जगतीगतसकलधूमव्यक्तीरहं साक्षात्करोमीत्यनुव्यवसीयेत । न चैवमनुभवमात्रशरणैरभ्युपेयते AdvaiSi. 345.4.

**अनुभवमात्रशरणत्व** (anubhavamātraśaraṇa-tva) *n.* the state of being that which resorts to or depends upon mere direct perception or cognition विस्रब्धैः संभाव्यतामनुभवमात्रशरणत्वात् सर्वतार्किकप्रस्थानानाम् NaiṣkaSi. 80.6.

**अनुभवमात्रात्मकत्व** (anubhavamātrātmaka-tva) *n.* the state of having the nature of mere realisation न हि वयं प्रमाणबलेनैकात्म्यं प्रतिपद्यामह ऐकात्म्यस्य स्वत एवानुभवमात्रात्मकत्वात् NaiṣkaSi. 51.3.

**अनुभवमात्राश्रयत्व** (anubhavamātrāśraya-tva) *n.* the state of being dependent on mere experience सर्वप्रमाणावतारासंभवं वक्ष्यति । प्रमाणव्यवस्थायाश्चानुभवमात्राश्रयत्वात् NaiṣkaSi. 51.5.

**अनुभवमार्ग** (anubhava-mārga) *m.* path of direct perception or cognition अनुसंहारबुद्धिरपि परस्परव्यावृत्तवर्णमात्र(गोचरि) तयावगाहिनी, न तु वर्णानुव्याधवदेकपदगोचरेत्यनुभवमार्गायातम् TattvBi. 49.5; न चायं नीलसत्तां व्यवस्थापयन्न पीतादिव्यावृत्तिरूपामेव ता(?तां) व्यवस्थापयतीत्यनुभवमार्गागतम् NyāyMa. 45.2.

**अनुभवमिता** (anubhava-mitā) *adj.* (*f.*) known through experience जगति हि विदिताश्वतस्रो दशा न तु तत इतरा प्रथामश्नुते । तदनुभवमितास्ति नूर्च्छेति या NayaMañ. III. ii. 4.7.

**अनुभवमूल** (anubhava-mūla) *adj.* [*f.* -ā] rooted in, i.e. based on direct perception or cognition न तावन्मन्वादिदेशना भ्रान्तिमूलाः संभाव्यन्ते … नाप्यनुभवमूलाः NyāyMañ. i. 239.27; अयं विकल्पोऽनुभवमूल इति प्रसिद्धम् PratyabhiVi. i. 231.4 (*on* i. 5.8); प्रजापतिर्वेदानसृजतेत्यर्थवादमूलेयं स्मृतिर्नानुभवमूला NyāyRa. 949.12 (*on* 7.367)

**अनुभवमूलक** (anubhavamūla-ka) *adj.* rooted in, i.e. based on direct perception or cognition न चाधिकाभिधानमसंभवि … अनुभवमूलकसंस्काराभावेनास्मृततत्प्रतिपादनासंभवादिति वाच्यम् VīraMi.(Vyavahāra.) 129.26.

**अनुभवमूलकत्व** (anubhavamūlaka-tva) *n.* the state of being rooted in, i.e. based on direct perception or cognition बुद्धादिवाक्यानि तु न लोकयात्रामुद्वहन्ति ।… न चैतेषाम् … प्रामाण्यमिति सांप्रतम् ।… तत्सर्वज्ञत्वसंदेहेन चानुभवमूलकत्वानिश्चयात् TātpaṬ.(Vā.) 433.2 (*on* ii. 1.68)

**अनुभवमूलता** (anubhavamūla-tā) *f.* the state of being rooted in, i.e. based on direct perception or cognition सिध्यत्येव तदनुभवमूलतया तन्त्रप्रामाण्यम् ĀgaPrā. 42.4; परंपरया हि स्मरणाभावेऽनुभवमूलता न शक्या कल्पयितुम् NyāyRa. 950.9 (*on* 7.369)

**अनुभवमूलत्व** (anubhavamūla-tva) *n.* the state of being rooted in, i.e. based on direct perception or cognition (स्मृतेः) प्रमाणतया संमतायां प्रत्यभिज्ञायां भावाच्च परतन्त्रत्वादप्रामाण्यम् इति चेन्न …। अनुभवमूलत्वस्य प्रमाणमूलत्वस्य च सविकल्पकादिभिरनैकान्तिकत्वात् NyāyPari. 483.18.

**अनुभवमूलस्मरण** (anubhavamūla-smaraṇa) *n.* recollection which is based on direct perception or cognition नित्यागमवचनान्येव बहुलमुपलभ्यन्ते कथं तदा तदनुभवमूलस्मरणप्रामाण्यानङ्गीकरणम् ĀgaPrā. 19.10.

**अनुभवमृदूभूतत्रासा** (anubhavamṛdūbhūta-trāsā) *adj.* (*f.*) whose fear is softened through experience नवनिधुवनक्रीडारम्भप्रकम्पविवर्तनीमनुभवमृदूभूतत्रासां मनः स्मरति प्रियाम् SubhāRaK. 15.33.

**अनुभवयाथार्थ्य** (anubhava-yāthārthya) *n.* correctness, i.e. validity of direct perception or cognition आत्मनि समवायिनि स्मृतिर्विद्याविशेष उच्यते … अनुभवयाथार्थ्यायाथार्थ्यमियमनुविधत्ते Upask. 408.7 (*on* ix. 2.6); स्मृतिः । सा चानुभवयाथार्थ्ये यथार्था, तदयाथार्थ्ये त्वयथार्था SarvaDaKau. 51.15.

**अनुभवयुक्त** (anubhava-yukta) *adj.* accompanied by experience इदमेव तु सम्यग्ज्ञानम् … प्रवक्ष्यामि … किंविशिष्टम् । विज्ञानसहितम् अनुभवयुक्तम् GītāBh.(Śaṅ.) 254.7 (*on* 9.1)

**अनुभवयुक्तिनिरूपण** (anubhavayukti-nirūpaṇa) *n.* description or consideration on the basis of experience and reasoning उच्यमानम विरुद्धतया विविच्य ग्राह्यं त्वयानुभवयुक्तिनिरूपणेन SaṁkṣeŚā. 3.125 (ii. 224.13)

**अनुभवयुक्तिप्रधाना** (anubhavayukti-pradhānā) *adj.* (*f.*) wherein experience and reasoning are important शिष्याचार्योक्तिप्रत्युक्तिलक्षणया अनुभवयुक्तिप्रधानया आख्यायिकया योऽर्थः सिद्धः स श्रौतेन वचनेन … संक्षेपत उच्यते KenUVāBh. 80.9 (*on* 2.3)

**अनुभवयुक्त्यनुप्रविष्ट** (anubhavayukty-anupraviṣṭa) *adj.* who has resorted to, i.e. having the benefit of experience and reasoning नास्माभिः कितत्य विपश्चितम्, एतादनुभवयुक्त्यनुप्रविष्टानां (शिष्याणाम्) च तदकार्यकरं स्वकल्पनाभिश्च सुकरम् ParāTri. 101.3.

**अनुभवयुक्त्यभ्युपगमाभाव** (anubhavayuktyabhyupagamābhāva) *m.* absence of experience and acceptance of reasoning न च विशिष्टं नाम षट्पदार्थव्यतिरिक्तमनुभवयुक्त्यभ्युपगमाभावात् Kiraṇā. 202.12.

**अनुभवयोग्य** (anubhava-yogya) *adj.* suitable for or worthy of experience स्वर्गनरकौ तीव्रतमे सुखदुःखे … तस्मादनुभवयोग्ये अननुभूयमाने शशशृङ्गवन्न स्त इति निश्चीयते Bhām. 572.12 (*on* iii. 2.38)

**अनुभवरसतस्** (anubhavarasa-tas) *adv.* on account of the fondness for enjoyment अनुभवरसतो जगत्प्रसूतेः … ताः । वितमसि विषये स्थिता इवासन् विरतिविहीनविहारजागरेण Yādavā. 24.70.

**अनुभवरसिक** (anubhava-rasika) *adj.* appreciator of experience कवितायां परिपाकं ह्यनुभवरसिको विजानाति BhojPra. 17.29.

**अनुभवरूप** (anubhava-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] **A** of the nature or form of experience नित्यानुभवरूपस्य को मेऽत्रानुभवः पृथक् AvadhūU. 21; प्रेमस्वरूपम् ।… गुणरहितम् … सूक्ष्मतरमनुभवरूपम् BhaktiSū.(Nā.) 4.54; अनेत्रलभ्योऽनुभवरूपः … प्रकाशः परमः स्मृतः YogVā. iii. 80.29; (परमेश्वराख्यः । स-(सं) — ज्ञायते येन तदस्तदोषम्) अस्तदोषमित्यादि ब्रह्मविशेषणम् ।…येन परमभक्तिरूपेणानुभवरूपेण च प्राप्यते ŚrutaPra. iA. 212.27 (*on* i. 1.1); **B** of the nature or form of direct perception or cognition ज्ञानमनुभवरूपमप्यनुभूतिर्न भवति अनुभाव्यत्वात् SyādvāMañ. 12 (51); रजतमिदमिति द्वे ज्ञाने स्मृत्यनुभवरूपे NyāySu.(Ja.) 43B. 12 (*on* i. 1.1); स्मृत्यनुभवरूपाश्च सर्वाः प्रतीतयः न केवलमर्थमवगाहन्ते NyāySu.(Ja.) 214A. 8 (*on* i. 4.6); लिङ्गं च दृष्टमनुमितं श्रुतं वा यदनुभवरूपं ज्ञानं जनयति तल्लैङ्गिकम् Upask. 392.5 (*on* ix. 2.1); ननु सुषुप्तिकाले किं ज्ञानं भविष्यति — अनुभवरूपं वा स्मरणरूपं वा SiddhāMu. 30.4 (*on* 57); जातस्यानुभवरूपज्ञानस्य प्रामाण्यनियमाच्च तन्मते शास्त्रात् प्रामाण्याभ्युपगमः सुतरामयुक्तः MayūMāli. 503.17 (*on* vi. 5.19); **C** of the nature or form of realisation (of oneness with the Supreme) तस्मादनुभवरूपमेकमेव विज्ञानम् … सोऽयमित्याकारं भवति NyāySu. (Ja.) 496A. 6 (*on* iii. 2.1); मनसि सर्वतो निवृत्तव्यापारे स्वयमुपलब्धनिजसुखानुभवरूपं ब्रह्म AṇuBh. 52.9 (*on* i. 2.1); *n.* nature of direct perception or cognition, cf. **अनुभवरूपोपजीवित्व.**

**अनुभवरूपत्व** (anubhavarūpa-tva) *n.* **A** the state of being of the nature of realisation अनुभवरूपत्वात्तु विज्ञानस्येष्टो नः पक्षस्त्वया अनुज्ञायते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 399.13 (*on* ii. 2.28); तथापि व्यवहारलोपो नास्ति, ज्ञानस्य स्वयमनुभवरूपत्वात् PrakaVi. 541.18; **B** the state of being of the nature of direct perception or cognition शुक्तावपि रजतवेदनस्यानुभवरूपत्वात्तदुपपत्तये दोषस्यैवानुभवहेतुत्वं कल्पनीयम् ŚāstrDī. 63.10 (*on* i. 1.5); दृश्यते हि शुक्तिकाशकले रजतमित्यपरोक्षावभासः ।… न चेदं स्मरणम्, अनुभवरूपत्वात् NītiMā. 24.21; यज्ज्ञानं स्वप्नमध्ये स्वप्नज्ञानानुभूतस्यैवार्थस्य स्मृतिरूपं जायते तत्र स्वप्नत्वं न वर्तते स्वप्नस्यानुभवरूपत्वात् Upask. 411.2 (*on* ix. 2.8)

**अनुभवरूपत्वाभाव** (anubhavarūpatvābhāva) *m.* absence of the state of being of the nature of direct perception or cognition रजत-

मिदमिति नेदमेकं विज्ञानम्, किं तु द्वे एते विज्ञाने ग्रहणस्मरणरूपे। तत्र रजतमिति स्मरणं तस्यानुभवरूपत्वाभावान्न प्रामाण्यप्रसङ्गः PrakaPañ. 126.9.

**अनुभवरूपोपजीवित्व** (anubhavarūpopajīvi-tva) *n.* the state of being dependent on the nature of direct perception or cognition अनुभवरूपोपजीवित्वं पूर्वोक्तं द्रढयितुं प्रसङ्गात् अत्र ज्ञानशक्तेरपि उन्मीलनं कृतम् PratyabhiVi. i. 191.9 (*on* i. 4.8)

**अनुभवरोध** (anubhava-rodha) *m.* contradiction with experience सर्वस्यापि ;⋯ न चाभावो विश्वं सदिति गम्यते यतोऽनुभवरोधे तु वचनं वादिनः कुतः AnuVyā. 30A. 11 (*on* 2.2)

**अनुभवलक्षणता** (anubhavalakṣaṇa-tā) *f.* the state of being of the nature of experience वेदनासंज्ञयोः ⋯ अनुभवलक्षणतया ⋯ स्वभावभेदः Sphuṭā. ii. 56.13 (*on* 2.33)

**अनुभवलक्षणा** (anubhava-lakṣaṇā) *adj.* (*f.*) of the nature of experience अनुभवलक्षणा वेदना। नानाविधानां शुभाशुभानां कर्मणां फलविपाकं प्रत्यनुभवन्त्यनेनेत्यनुभवः AbhidhSa. 2.15.

**अनुभवलीला** (anubhava-līlā) *f.* play of experience ये योग्येषु सदा सहकारिणोऽभवन् नित्यलीलयानुभवलीलामापाद्यन्त तैः किं साधनं कृतम् SāmaraU. 248.22.

**अनुभववचन** (anubhava-vacana) *n.* statement about direct perception or cognition अहं मां न ज्ञातवानिति ह्यनुभववचने मामिति किं निषिध्यते BrahmSūBh.(Rā.) 50.11 (*on* i. 1.1); *adj.* expressive of perceptual cognition उपलब्धिशब्दोऽनुभववचनः न ज्ञानसामान्यवचनः NyāySu.(Ja.) 251A. 8 (*on* ii. 1.2)

**अनुभववत्** (anubhava-vat) *adv.* like direct perception or cognition नन्वास्तां सुखदुःखे परस्परं भिन्ने ज्ञानादभिन्ने स्यातां स्मृत्यनुभववत् Upask. 417.13 (*on* x. 1.1) स्मृतेऽनुभववत् ⋯ अपरोक्षज्ञानविषयेऽर्थे परोक्षत्वजात्याधारज्ञानोदयेऽप्यपरोक्षस्य परोक्षत्वेनानुल्लेखेनाप्रामाण्यानापत्तेः Nyāyāmṛ. 628A. 11; पदजन्यस्मरणस्य निर्विकल्पकवाक्यार्थानुकूलस्य निर्विकल्पकत्वमनुभवादे( v.l. °भववदे )वाविरुद्धम् SiddhāBi.9.3; मनोमय इच्छाशक्त्या करणं प्राणमयः क्रियाशक्त्या कार्यम्। एतेन परेषामिव नास्माकं प्रयत्नः ⋯ इष्टपदार्थज्ञानस्येष्टं मे स्यादितीच्छायाश्चानुभववत् प्रयत्नानुभवाभावात् SiddhāTa. 14.16.

**अनुभववर्त्मन्** (anubhava-vartman) *n.* path of experience भर्तृप्रपञ्चभाष्यस्य प्रचारोऽयं प्रदर्शितः। श्रुत्यक्षरानुसारेण तथानुभववर्त्मना BṛĀraUBhVā. i. 4.1188.

**अनुभववशतस्** (anubhavavaśa-tas) *adv.* **A** on account of one's (own) realisation अनुभववशतो रसातिरिक्तैरलमुचितार्थवचोगणैर्महात्मा। जलद इव शिखण्डिनं पुरःस्थं तनयमबोधयदम्बरे महर्षिः YogVā. iv. 51.34 (comm. अनुभवः स्वात्मबोधचमत्कारस्तद्वशतः); **B** on account of direct perception or cognition, YogVā. iv. 51.34 (comm. जलदपक्षे ⋯ श्रवणमात्रेण शिखण्डिनां प्रीतिजननात्)

**अनुभववार** (anubhava-vāra) *m.* frequency of direct perception or cognition स्वरूपमात्रेणैव पदेभ्यः स्मारिताः पदार्था आकाङ्क्षादिमन्तः पदैरन्विता अभिधीयन्त इति न परस्पराश्रयत्वम्। नापि पदान्तरानाकाङ्क्षेति। स्मरणस्यानुभववारनियमानपेक्षत्वात् NyāySu.(Ja.) 87A. 11 (*on* i. 1.1)

**अनुभववार्त्ता** (anubhava-vārttā) *f.* occurrence, i.e. possibility of experience ध्रुवमनुभववार्त्ता विद्धि नातः परं ते कुचसरसिजयोर्यत् ⋯। अलमयमवकाशो मण्डले यौवनेन ⋯ गात्रिके नात्र तस्याः SubhaDha. 1.19.

**अनुभववासना** (anubhava-vāsanā) *f.* **A** impression which results from direct perception or cognition (जाग्रदादिषु) यदेतासु अवस्थासु सव्यापारमेकमनुवर्तते, यदाश्रया चानुभववासना, तदन्तःकरणमुपारूढोऽर्थः पुरुषस्योपधानी भवति NyāyKuA. i. 51.3; **B** impression which results from experience कोऽयं कर्मसंस्कार इष्टः।⋯ नापि पुण्यापुण्यरूपक्रियाप्रवृत्तिहेतुः ⋯। यानि ⋯भाष्यकारवचनानि, तेषामप्यनुभववासनातिरिक्तसंस्कारकल्पननिर्बन्धाभावात् NyāySiA. 259.13.

**अनुभवविकल्पपरंपरा** (anubhavavikalpa-paramparā) *f.* series of indeterminate and determinate cognitions अनुभवविकल्पपरंपरा तावत् स्वप्रकाशत्वेन भाति PratyabhiVi. i. 88.4 (*on* i. 2.1)

**अनुभवविकल्परूपादिभिन्न** (anubhavavikalparūpādi-bhinna) *adj.* different due to the nature of indeterminate and determinate cognitions etc. यत् तावद् उक्तम् 'ज्ञानान्येव अनुभवविकल्परूपादिभिन्नानि ⋯' इति, तत्तावत् प्रतिक्षिप्तम् PratyabhiVi. ii. 7.7 (*on* ii. 1.1)

**अनुभवविग्रह** (anubhava-vigraha) *adj.* having the form of realisation आत्मैको निष्क्रियोऽनन्तोऽद्वयोऽनुभवविग्रहः IṣṭaSi. 358.11.

**अनुभवविदिता** (anubhava-viditā) *adj.* (*f.*) known through experience संधौ जाग्रत्सुषुप्त्योरनुभवविदिता स्वाप्न्यवस्था द्वितीया ŚatŚlo. 78.

**अनुभवविधि** (anubhava-vidhi) *m.* mode of realisation यस्याप्यनुभवविधौ न स्वदन्ते मधूनि।⋯ तस्मै प्रणम हृदय ब्रह्मणे शाश्वताय SaduktiKa. 323.19.

**अनुभवविध्वंस** (anubhava-vidhvaṁsa) *m.* destruction of direct perception or cognition अनुभवविध्वंसे स्मृतिस्तदनुरोधिनी कथं भवेत् ĪśvaPraSū. i. 2.3; सप्तम्या द्योतितमनुभवविध्वंसस्य सिद्धत्वं कथयितुमाह Bhāsk. i. 92.9 (*on* i. 2.3)

**अनुभवविप्रतिपत्ति** (anubhava-vipratipatti) *f.* contradiction with experience भोजनप्रकरणाभावे 'दधि ब्राह्मणेभ्यो दीयतां कम्बलः कौण्डिन्याय' इत्यादौ अनुभवविप्रतिपत्त्या ⋯ सामान्यविशेषयोर्बाध्यबाधकभावः प्रकल्प्येत PāṇiTaVāNaMā. 86.4.

**अनुभवविरह** (anubhava-viraha) *m.* absence of direct perception or cognition फलव्यापारोभयार्थत्वकल्पनं तत्र तत्रोक्तमनादेयम्। भावयतीत्यादौ ⋯ भवनाश्रयत्वानुकूलव्यापारवानिति प्रतीतेरनुभवविरहात् VaiyaBhū. 54.5 (*on* 12)

**अनुभवविरुद्ध** (anubhava-viruddha) *adj.* **A** contrary to experience or relish भोगावस्थायां प्रबुद्धाध्वस्तकाम एवेति चेत् पूर्वापरयोरपि द्वयोरवस्थयोस्तर्हि सुखी इतरत्र दुःखीत्यनुभवविरुद्धमापद्येत BrahmSi. 3.1; 'पृथक्पदत्वं माधुर्यम्'। तदिदमनुभवविरुद्धमिति दण्डी। समासेऽपि माधुर्यस्य दर्शनात् Kāvyānu.(He.) 237.14; जीवब्रह्मणोरभेदस्त्वनुभवविरुद्धः VivaPraSaṁ. 220.2; 232.12; अनुभवविरुद्धं किं वदथ यदयं गुणी नास्तीति PuruṣaPa. 128.30; अहमिति प्रत्ययः सकर्मको न वा। नेति पक्षोऽनुभवविरुद्धः NyāySu.(Ja.) 157A. 5 (*on* i. 2.1); **B** contrary to direct perception or cognition किं गौरिति पदाद् यादृशी प्रतिपत्तिस्तादृश्येव गौः शुक्ल आनीयतामिति वाक्यादुत भिन्ने एते प्रतिपत्ती इति, तत्र तुल्यत्वं तावत् प्रतिपत्त्योरनुभवविरुद्धम् NyāyMañ. i. 302.7; यच्चेदमुक्तं शुक्तिकालम्बनत्वमनुभवविरुद्धमिति तदसारम् NyāyKa. 181.10; उत्पादयिता कुलालो न तूत्पत्ता, तस्मात् कुलाल एव घटस्योत्पत्तिकर्तेत्यनुपपन्नं कल्पनीयं स्यात्, तच्चानुभवविरुद्धम् PrakaVi. 439.20; देवताया विग्रहवत्त्वे सति ऋत्विगादिवत्सन्निधानेनोपकारकत्वं स्यात्, तच्चानुभवविरुद्धम् VivaPraSaṁ. 112.12; अवस्थिता एवावयवा दीपापगमे तमसा न दृश्यन्त इति न युक्तम्। विरोधात्।⋯ तदैवोत्पन्नप्रदीपावयवाः सर्वतो विकीर्णा भवन्तीत्यनुभवविरुद्धम् TattvPrakā. 117B. 7 (*on* ii. 3.26); द्वितीये घटादितुल्यत्वात् कालत्रयानवमृष्टो विधिरिति विशेषाभिधानं व्यर्थम्। अनुभवविरुद्धं चैतत् NyāySu.(Ja.) 72A. 12 (*on* i. 1.1); फलस्य द्विधा भानं चेदनुभवविरुद्धं तदा पुनरनायत्या फलव्यापारयोः खण्डशः शक्तिद्वयमेव धातोः स्वीकरणीयम् VyutpaVā. 119.20; परमाणुरेषः।⋯ परिमाणवद् विभागवन्नेत्यनुभवविरुद्धम् SiddhāTaVi. 59.8; न च ⋯ स्मृतेः कादाचित्कत्वनियमादित्यादिकमपास्तम्। तादृशस्मरणस्यानुभवविरुद्धस्य कल्पने मानाभावात् VaiyāBhū. 221.18 (*on* 50)

**अनुभवविरुद्धता** (anubhavaviruddha-tā) *f.* the state of being contrary to direct perception or cognition किंचिद्विशेषितधर्मप्रकारकं संबन्धिज्ञानं तत्राविशेषिततद्धर्मप्रकारकस्मरणस्यानुभवविरुद्धतयेष्टापत्तेरयोगात् ŚaktiVā. 99.10; 50.20.

**अनुभवविरुद्धत्व** (anubhavaviruddha-tva) *n.* **A** the state of being contrary to experience गगनादौ जगद्व्याप्यत्वव्यवहारस्यानुभवविरुद्धत्वात् LaCandr. 365.40; वस्तुतस्तु साध्यवसानायां विषयतावच्छेदकधर्मभानं यदि सहृदयहृदयप्रमाणकं तदा तद्वारणाय कारणकल्पनानुचितैव।⋯ अनुभवविरुद्धत्वात् RasGaṅ. 204.3; 139.8; **B** the state of being contrary to direct perception or cognition यत्पदोपस्थाप्ये तत्पदशक्तिर्बोध्या ⋯ तमानय घट इहास्तीत्यादितो घटानयनादिप्रतीतेरनुभवविरुद्धत्वात् ŚaktiVā. 177.17; प्रतिवर्णमर्थस्मरणस्यानुभवविरुद्धत्वात् VaiyāBhū. 239.9 (*on* 62)

**अनुभवविरुद्धाभिधायिन्** (anubhavaviruddhābhidhāy-in) *adj.* who speaks contrary to experience अनुभवविरुद्धाभिधायी बौद्धः कथं सज्जनेषु लक्ष्येत PrakaVi. 528.22.

**अनुभवविरोध** (anubhava-virodha) *m.* **A** contradiction with or contrariety to direct perception or cognition कारणदोषादतथाभूतार्थावभास इति विशेषः। एवं च सति नानुभवविरोधः प्रतिभासमानस्य रजतस्यैवालम्बनत्वात् PañcPā. 10.5 (*on* i.1.1); 19.4 (*on* i.1.1); न चावयवरूपातिरेकेणावयविनि चित्रं नाम रूपान्तरं नास्त्येव ⋯ अवयवरूपैरेव तदुपपादने सर्वमेव कार्यद्रव्यं नीरूपमापद्येत अनुभवविरोधः ĀtmaSi. 7.26; 50.13; न हि रजतनिर्भासस्य शुक्तिकालम्बनं युक्तम् ⋯ दृश्यते अनुभवविरोधात् Bhām. 14.22 (*on* i. 1.0); 18.4 (*on* i. 1.0); न च रजतविज्ञाने शुक्तिकावभासत इति कथमसावस्यालम्बनं, तद्भासनाभ्युपगमे वा कथं नानुभवविरोधः NyāyMa. 60.2; आनन्दपदस्य दुःखाभावे प्रवृत्तेः प्रतियोग्यनिरूप्यत्वमसिद्धमिति चेन्मैवम्।⋯ तत्रानुभवविरोधः PramāMā. 1.11; एतावन्तं कालमिदं रजतमित्यभादित्यनुभवविरोधः TattvPradī.(Ci.) 55.5; (युगपदनेकत्र वृत्तौ⋯गोत्वादिवत्प्रत्येकं परिसमाप्तेर्न दोष इति चेत्, न, तथा प्रतीत्यभावात्) अनुभवविरोधेन परिहरति—न तथेति Praka-

Vi. 438.23; बाधकप्रत्ययः किं साक्षाज्ज्ञानाकारतां दर्शयत्यर्थादूवेति विकल्प्याद्यमनुभव-
विरोधेन निरस्य द्वितीयं शङ्कते VedāntKa. 16.7 (*on* i. 1.0); अभिधेयाभावोऽनुभव-
विरोधान्न युक्तो वक्तुम् VedāntKa. 58.10 (*on* i. 1.3); सम्यग्ज्ञानप्रवृत्तिवेलायां
बाधितानुवृत्तिः तिष्ठति न वा, तिष्ठति चेत् 'ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः' इत्यादि
प्रमाणाविरोधः अनुभवविरोधश्च VedāntTaSā. 8.3; वायुर्वाति इत्यनुभवविरोधात् न
अतीन्द्रियत्वं तस्य सेद्धुम् अर्हति TarkSaṁ.(Ā.) 40.26; स्मृतिप्रमाणद्वैविध्यमात्र-
कल्पने मिथ्याज्ञानादेर्निराकरणादनुभवविरोधः PramāLa. 3A.5; न च घटाद्वैलक्षण्यमेव
पटाद्वैलक्षण्यम्। अनुभवविरोधात् ViṣṇuTaNi. 7A. 1; यत्र दुष्टादुष्टेन्द्रियजन्यं पर-
स्परनिरपेक्ष्यमेकत्र विरुद्धं ज्ञानद्वयमुत्पद्यते, तत्र …। उत्तरं तु … पूर्वं बाधात्मकमुत्पद्यते,
अन्यथा नोत्पद्येतैव। न चैवमेवेति वाच्यम्। अनुभवविरोधात् TattvCin. i. 532.10;
यदुक्तं रजतज्ञानस्य शुक्तिकालम्बनत्वेऽनुभवविरोध इति तदप्ययुक्तम् SarvaDaSaṁ.
16.547; 16.610; न च ज्ञानमज्ञानस्यैव निवर्तकमिति न्यायेन विरोधः। अज्ञानसहभाव-
नियतानामब्रह्मत्वादीनामज्ञानशब्देन पञ्चपादिकाचार्यैर्विवक्षितत्वात्। अन्यथानुभवविरोधः
JīvanVi. 45.19; किमत्र लोकप्रसिद्धौ आत्मानात्मानौ पक्षीक्रियेते, किं वा प्राभाकरादि-
सिद्धौ, उत वेदान्तिसिद्धौ। नाद्यः, द्वयोरनुमानयोः सिद्धसाधनत्वात् तृतीयानुमानस्यानु-
भवविरोधात् VivaPraSaṁ. 11.6; वध्यघातकभावलक्षणस्य सहावस्थानसामर्थ्याभाव-
लक्षणस्य वा विरोधस्य च प्रातिकूल्यस्य प्रसाधनेऽनुभवविरोधः VivaPraSaṁ. 12.7;
44.1; न जीवस्य स्वतःकर्तृत्वाभावो वक्तव्यः। अनुभवविरोधात् TattvPrakā. 89B.2
(*on* ii. 1.25); 90A. 5 (*on* ii. 1.27); प्रत्यक्षं खलु बन्धं गोचरयदस्तीति नास्तीति
वा गोचरयेत्। उभयोदासीनस्य ज्ञानस्यादर्शनात्।… द्वितीयेऽनुभवविरोधः NyāySu.
(Ja.) 25B. 7 (*on* i. 1.1); Vādā. 20.6; अनुभवविरोधादिनैव … विषयत्वमपि
व्यासज्यवृत्तीति न विशेष्ये तदिति निरस्तम् Nyāyāmṛ. 54B. 7; 230B. 7; मुखं न
मलिनं किं तु प्रतिमुखमेवेत्यनुभवविरोधात् Nyāyāmṛ. 609A. 9; न च विकल्प इच्छा-
दिवत् ज्ञानान्यवृत्तिर्वा, ज्ञानविशेषो वा। आद्य(? द्ये) अनुभवविरोधप्रतीत्ययोगौ Advai-
Si. 632.4; (आधाराधेयत्वस्य) इहेति प्रत्ययहेतुः समवायस्तयोः संबन्ध इति कणादा-
दिमतमनुभवविरोधात् हेयम् GuruCandr. i. 28.12; शक्तौ व्यावहारिकरूप्यस्य तादा-
त्म्येन ज्ञातत्वरूपप्रसक्तेरभावेन तत्र तन्निषेधे अप्रसक्तनिषेधः, तथा चानुभवविरोधः
LaCandr. 121.12; 132.3; 179.8; 487.27; वह्न्यभावाज्ञानात् पर्वतादौ वह्न्यु-
त्पत्तिः। एवं च नानुभवविरोधः SiddhāTa. 55.7; 'कृपया सुधया सिञ्च हरे मां
तापमूर्च्छितम्' इत्यादौ …। न च सिञ्चतेरपि विषयीकरणे लक्षणया नानुपपत्तिः।…
आहार्यज्ञानेनोपपत्तौ लक्षणायां बीजाभावादनुभवविरोधाच्च RasGaṅ. 193.12; 194.4;
न ह्याननमविषयीकृत्य कान्तां विशेष्टुमीष्टे नयनम्। अनुभवविरोधात् RasGaṅ.
260.7; न हि जलं तृणलाभौन्मुख्ययुक्तं दृष्टमिति भावः। ननु मा भवतु इत्यत आह
'इति प्रसङ्गः' इति। एतच्चानिष्टमेवानुभवविरोधादिति भावः Bhāsk. i. 270.14
(*on* i. 5.15); अनुमितौ परामर्शोपनीतं लिङ्गमपि भासत इत्याचार्याः। न भासते,
अनुभवविरोधात् … इति मणिकृतः MaṇiKa. 40.4; सिद्धसत्त्वेऽपि … सिद्धिप्रतिबध्य-
तावच्छेदककोटौ शाब्दातिरिक्तत्वविशेषणदाने गौरवम्। न च तत्प्रत्यक्षादिज्ञाननाशादेव
तत्रानुमितिः अनुभवविरोधात् VaiyāSiMañ. 60.12; **B** contradiction with or
contrariety to experience त्वया विना न जीवामीत्यनुभवविरोधः Kād. 237.12;
ये तु दुःखाभावमेव सुखमाहुस्तेषामानन्दात्मनानुभवविरोधः NyāyKa. 260.17; दुःखं
बाधनालक्षणमनुभूयमानं, यत्पुनरिदं सुखं प्रत्यात्ममनुकूलवेदनीयं तत्कथं दुःखमनुभवविरो-
धात् TātpaṬ.(Vā.) 625.22 (*on* iv. 1.54); प्रहर्ता क्वानङ्गः … अमूर्तं क्व च मनः।
इतीमामुद्भूतां स्फुटमनुपपत्तिं मनसि मे रुजामाविर्भावादनुभवविरोधः शमयति Subhā-
RaK. 23.34; न चानुभवविरोधे आगमस्य प्रामाण्यम् ViṣṇuTaNi. 4A. 3; 2B. 7;
7B. 1; (किमिदानीमस्माभिरात्मा सुखरूपोऽनुभूयते) अनुभवविरोधादुपहासेन परिहरति
किमिति YuktiSneha. 126.24 (*on* i. 1.5); विशिष्टानुवादश्च निष्कृष्टाहंकारस्य
तस्याप्यभोक्तृत्वं प्रतिपादयितुमेव, तथा सत्यनुभवविरोधः परिहृतः स्यात् BhedaDhi.
55.3; न हि केनचिदपि चक्षुषा मनसा वा ब्रह्म दृष्टमस्ति।… सर्वधर्मवत्त्वेन प्रतिपाद-
कान्युपचरितार्थान्येव। अनुभवविरोधादित्येवं प्राप्तम् AṇuBh. 196.19 (*on* iii.
2.23); कीदृशं च ब्रह्मज्ञानमज्ञाननिवर्तकमभ्युपेयं देवानां प्रियेण। न केवलचैतन्यम् …
अनुभवविरोधात् JñānBiPra. 23.27; न च विजातीयत्वेन तत्त्वज्ञानस्य मोक्ष-
हेतुत्वाद्विजातीयत्वस्य … तदाश्रयस्यानादित्वापत्तिरिति वाच्यम्, एकजीववादे तद्व्यक्ति-
त्वस्यैव जातिस्थानीयत्वात्, सर्वजातीनामाश्रयानादित्वस्यानुभवविरोधात् LaCandr.
542.28; क्षीरमित्राणि … अम्लेष्वामलकं पथ्यं शर्करा मधुरेषु च।… अम्लेष्वामलक-
मित्यनुभवविरोधात् उपेक्ष्यम् BhojanKu. 134.22; **C** contradiction with or
contrariety to realisation (of oneness with the Supreme) न च … आत्मा
देहेन्द्रियादिव्यतिरिक्तः शक्य उपनिषदां सहस्रैरप्यन्यथयितुमनुभवविरोधात् Bhām.
3.14 (*on* i. 1.0); न प्रत्यात्मवेदनीयस्य विषयसुखस्य प्रत्याख्यानमुचितं योगिना-
मनुभवविरोधात् TattvVai. 75.15 (*on* 2.15); जिज्ञासायामेवानुभवोऽनुभूयत
इति न वाच्यम्। अनुभवविरोधात् TattvPrakā. 4A. 8 (*on* i. 1.0)

**अनुभवविरोधपरिहार** (anubhavavirodha-parihāra) *m.* removal of contrariety to direct perception or cognition इदं रजतमिति व्यवहार इत्युपपादनीयम्, अतोऽनुभवविरोधपरिहारात् मदनुमानं न बाधितविषयम् Pūrvotta-VāNaMā. 352.8.

**अनुभवविरोधप्रसङ्ग** (anubhavavirodha-prasaṅga) *m.* undesirable occasion of contrariety to experience अनुभवविरोधप्रसङ्गाज्जागरित-प्रत्ययानां स्वतो निरालम्बनतां वक्तुमशक्नुवता स्वप्नप्रत्ययसाधर्म्याद्वक्तुमिष्यते Brahm-SūBh.(Śaṅ.) 401.2 (*on* ii. 2.29)

**अनुभवविरोधापरिहार** (anubhavavirodhāparihāra) *m.* non-removal of contrariety to direct perception or cognition शुक्तितादात्म्य-मपि रजतस्य साक्षिणा गृह्यते। अतो नैवमिति चेन्न। तथापि ज्ञानद्वयाङ्गीकारेणानुभव-विरोधापरिहारात् NyāySu.(Ja.) 57A. 12 (*on* i. 1.1)

**अनुभवविरोधाभाव** (anubhavavirodhābhāva) *m.* absence of contrariety to direct perception or cognition विषययोरभेदाध्यासे ज्ञान-योरप्यभेदाध्यास इत्यस्य उपचारशब्दार्थत्वेनानुभवविरोधाभावात् AdvaiSi. 653.11; अविशेषितगोत्वादेः संबन्धान्तरज्ञानादपि … तत्र … नियमतस्तत्प्रकारकधर्मिस्मरणोप-गमेऽनुभवविरोधाभावात् ŚaktiVā. 222.13.

**अनुभवविरोधाभिधान** (anubhavavirodhābhidhāna) *n.* statement of contrariety to direct perception or cognition अन्यथाख्यात्यभ्युपगमेऽपि शुक्तिकाकारस्येदं रजतमिति ज्ञानं प्रत्यनालम्बनताभिधाने तदभ्युपगमप्रयुक्त्या चानुभव-विरोधाभिधानेऽनभ्युपगम एव परिहारः NyāyMa. 74.8.

**अनुभवविरोधित्व** (anubhavavirodhi-tva) *n.* the state of being contrary to experience योगीन्द्रियजन्यज्ञानविषयत्वे सिद्धसाध्यता … मनोऽपलापे तदैन्द्रियकत्वध्रौव्यात् तदपलापस्य अनुभवविरोधित्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 54.20.

**अनुभवविरोधोद्भावन** (anubhavavirodhodbhāvana) *n.* raising up, i.e. explanation of contrariety to perception यत्पूर्वं प्रत्यक्षवादिनाभि-हितम् … तस्य … अनुभवविरोधोद्भावनं दूषणम् TātpaṬ.(U.) 70.22 (*on* 2.101)

**अनुभवविलक्षण** (anubhava-vilakṣaṇa) *adj.* different from direct perceptiion or cognition शब्दजन्यबोधोऽनुभवविलक्षणः LaCandr. 668.11.

**अनुभवविशिष्ट** (anubhava-viśiṣṭa) *adj.* **A** qualified by experience अनुभवविशिष्टमस्मदर्थमवभासयन्नयमहंप्रत्ययः कथमिव विशेषणभूतानुभूतिमात्रावलम्बनः प्रतिज्ञायेत ĀtmaSi. 25.23; **B** qualified by cognition स्मृतौ न अर्थस्य प्रकाशः … नाप्यनुभवविशिष्टस्य अर्थस्य PratyabhiVi. i. 93.1 (*on* i. 2.3)

**अनुभवविशेष** (anubhava-viśeṣa) *m.* **A** specific realisation ब्रह्म-साक्षात्कारानुभवविशेषबोधसारतरानन्तप्राकारैः समुज्ज्वलितम् … शिवालयम् … शिवा-द्वैतोपासका भजन्ते SiddhāSāU. 388.5(6); **B** specific direct perception or cognition रजतसंवित्तिः … अथ संविन्मात्रतयैव प्रकाशते तदपि न युक्तम्, रजतविषयो-ल्लेखात् स्मरणानुभवविशेषरहितायाश्च विषयसंवित्तेरनुपपत्तेः NyāyMañ. i. 166.32.

**अनुभवविशेषण** (anubhava-viśeṣaṇa) *n.* attribute of cognition अनुभवविशिष्टस्य ज्ञातोऽयमित्यनुभवविशेषणयुतस्य Bhāsk. i. 92.19 (*on* i. 2.3)

**अनुभवविशेषणत्व** (anubhavaviśeṣaṇa-tva) *n.* the state of being the attribute of cognition परोक्षत्वजातेः विषयाश्रितत्वमतनिरासाय अनुमानफल-कथनाय वा अनुभवविशेषणत्वेन परोक्षत्वम् उक्तम् TarkSaṁ (Ā.) 91.15.

**अनुभवविशेषात्मत्व** (anubhavaviśeṣātma-tva) *n.* the state of being of the nature of specific experience or undergoing (of suffer-ing) दुःखस्यानुभवविशेषात्मत्वोपगमे सति व्यतिरेकाभावात् तन्निबन्धनषष्ठीसमासस्तेन सह न संभवति VyaktiVi. 80.22.

**अनुभवविषय** (anubhava-viṣaya) *m.* **A** object of realisation बुद्ध्वा तत्त्वंपदार्थावनुभवविषयं कर्तुकामस्तदैक्यम् … पृच्छति स्मैष भूयः SaṁkṣeŚā. 3.310 (ii. 325.8); **B** object of direct perception or cognition अत्यन्ता-सन्तः शरीरेन्द्रियादयो निस्तत्त्वा न अनुभवविषया भवितुमर्हन्ति Bhām. 12.11 (*on* i. 1.0); परमसूक्ष्माः परमाणवः … अनुभवविषया इति व्याहतमङ्गीकरणम् TattvVai. 48.19 (*on* 1.43); ननु स्वयंप्रकाशं बुद्धिसत्त्वं कथमनुभवविषयः TattvVai. 80.10 (*on* 2.17); किंचिद्रूपमाभासमानमनुभवविषयः ĀtmaTaVi. 330.13; प्रागवस्था-विशिष्टाभिन्नत्वांशेऽनुभवस्वीकारश्चेत् प्रागवस्थावैशिष्ट्यमप्यनुभवविषय एव निविष्टम् KhaṇḍanKhā. 260.4; न च तादृशानुभवविषयस्य जडस्यानुभवत्वशून्यत्वात्तदवस्थमेव तदिति वाच्यम् GuruCandr. i. 500.22; आकाशं यथा घटाकाशाद् गृहाकाशो भिन्न इत्येवं पृथग्भावे भिन्नत्वेनानुभवविषयो भवति VīraMi. 878.23 (*on* 3.144); स्मरणानुभवविषययो रजतत्वशुक्त्योरसंसर्गाग्रहमात्रं, नान्यथाख्यातिः BhāṭṭCin. i. 21.1 (*on* i. 1.1); **C** object of experience किं चेदमज्ञानमननुभूतं सद् ब्रह्म तिरस्करोति, किं वा तिरस्कृत्य अनुभवविषयं भवति NītiMā. 23.16; पुष्टिमर्यादाम-व्यतिक्रम्य पुष्टिपुष्टौ प्रवेशे तत्तत्त्वमनुभवविषयो भवति AṇuBh. 323.8 (*on* iv. 2.9); *adj.* which has realisation as the object प्रकाशनम् अनुभवविषयप्रकाशोत्पत्तिः ŚrutaPra. iA. 163.9 (*on* i. 1.1)

**अनुभवविषयक** (anubhavaviṣaya-ka) *adj.* having experience as the object अनुभवविषयकानुभवोऽनुभववृत्त्यनुभवत्वस्य स्वसमानसत्ताकसंसर्गवानिति सामान्यतो व्याप्तिरपि बोध्या GuruCandr. i. 501.10; LaCandr. 435.25.

**अनुभवविषयकत्व** (anubhavaviṣayaka-tva) *n.* the state of having

direct perception or cognition as the object योगाचारेण तु एकव्यक्तेरेवानुभवत्वनीलत्वादिस्वीकारेण नीलत्वाद्याश्रयविषयकत्वावच्छेदेनैवानुभवविषयकत्वं स्वीक्रियते GuruCandr. i. 501.7.

**अनुभवविषयकस्वप्नधी** (anubhavaviṣayaka-svapnadhī) *f.* dream-cognition referring to (earlier) cognition स्वप्नधीवदिति । अनुभवविषयकस्वप्नधीवत् GuruCandr. i. 500.20.

**अनुभवविषयकस्वाप्नधी** (anubhavaviṣayaka-svāpnadhī) *f.* dream-cognition referring to (earlier) cognition स्वप्नधीवत् अनुभवविषयकस्वाप्नधीवत् LaCandr. 435.18.

**अनुभवविषयता** ( anubhavaviṣaya-tā ) *f.* the state of being the object of realisation विश्रान्ति संवेदयते — परेष्वनुभवविषयतां नयति Bhāsk. i. 71.21 (*on* i. 1.4)

**अनुभवविषयत्व** ( anubhavaviṣaya-tva ) *n.* the state of being the object of direct perception or cognition संस्कारात् परं सविषयतामात्रं स्मृतेः सिद्धम्, न तु अनुभवविषयत्वम् PratyabhiVi. i. 130.1 (*on* i. 3.2)

**अनुभवविषयप्रकाश** (anubhavaviṣaya-prakāśa) *m.* cognition which has realisation as the object प्रकाशनम् अनुभवविषयप्रकाशोत्पत्तिः ŚrutaPra. iA. 163.9 (*on* i. 1.1)

**अनुभवविषयभाव** ( anubhavaviṣaya-bhāva ) *m.* condition of being an object of experience प्रपञ्चस्य पुनरत्यन्तासतो निरस्तसमस्तसामर्थ्यस्य निस्तत्त्वस्य कुतोऽनुभवविषयभावः Bhām. 11.21 (*on* i. 1.0)

**अनुभवविषयीक्रियमाणत्व** ( anubhavaviṣayīkriyamāṇa-tva ) *n.* the state of being that which is being made an object of experience न च ··· अल्प एवानन्दे यथा सर्वाधिक्यं मन्वानः पूर्वोक्तं न वाञ्छति तथात्रापीति वाच्यम् ।··· अनुभवविषयीक्रियमाणत्वस्यैवात्र दीयमानपदार्थत्वात् AṇuBh. 237.10 (*on* iii. 3.30)

**अनुभवविषयीभूत** ( anubhavaviṣayī-bhūta ) *adj.* which has become the object of direct perception or cognition अनुभाव्यम् — अनुभवविषयीभूतं घटादिकम् Bhāsk. i. 187.22 (*on* i. 4.8)

**अनुभवविसंवाद** ( anubhava-visaṁvāda ) *m.* contradiction with experience चन्द्रगतधर्मस्य विधेयत्वप्रतीतिवच्चन्द्रभेदस्यापि मुखे विधेयत्वेन प्रतीत्यापत्तेः । न चेष्टापत्तिः, अनुभवविसंवादात् AlaṅkāKau.(Vi.) 62.13.

**अनुभववृत्ति** (anubhava-vṛtti) *adj.* occurrent or resident in direct perception or cognition अनुभवविषयकानुभवोऽनुभववृत्त्यनुभवत्वस्य स्वसमानसत्ताकसंसर्गवान् GuruCandr. i. 501.10.

**अनुभववेद्य** (anubhava-vedya) *adj.* to be known through realisation अक्षरमनुभववेद्यं चैतन्यं तत्पदस्य लक्ष्योऽर्थः SvātmNi. 28; ( तदनुग्रहोऽस्ति जातस्तत्त्वं तु भवता ··· किंचित्कथ्यताम् ) तत्कथाविषयो न भवति अनुभववेद्यमेव भवति CaitaCa. 142.3(6)

**अनुभववेला** (anubhava-velā ) *f.* **A** time of experience अग्रेऽनुभववेलायाम् ··· यत्तदमृतमिव भवति ··· तत्सुखं राजसं स्मृतम् GītāBh.(Rā.) 680.24 (*on* 18.38); **B** time of direct perception or cognition अनुभववेलायां ज्ञानस्य विद्यमानत्वम् ··· विवृणोति ŚrutaPra. iB. 8.27 (*on* i. 1.1); ज्ञानाभावानुभववेलायामहमर्थस्याश्रयतया ··· अनुभवस्यावश्यंभावात् NītiMā. 21.19.

**अनुभववैचित्र्य** ( anubhava-vaicitrya ) *n.* **A** diversity of experience यद्वत् सुखदुःखानाम् अवयवभेदादनेकता देहे । तद्वदिह सत्यभेदेऽप्यनुभववैचित्र्यमात्मनामेषाम् SvātmNi. 92; **B** diversity of direct perception or cognition 'स्मृतिजनकः संस्कारो वासना' इति तावत् प्रसिद्धम्, इह तु अनुभववैचित्र्यहेतुः पर्येषणीयो वर्तते PratyabhiVi. i. 213.1 (*on* i. 5.5)

**अनुभववैपरीत्य** ( anubhava-vaiparītya ) *n.* contrariety to direct perception or cognition भ्रान्तिवशात् तद्विपरीतविशेषनिश्चयेऽनुभूतविशेषानिश्चय इति चेन्न । अनुभववैपरीत्ये निश्चयस्य सर्वत्रानाश्वासप्रसङ्गात् ĀtmaTaVi. 736.19.

**अनुभववैयर्थ्य** ( anubhava-vaiyarthya ) *n.* uselessness of direct perception or cognition अस्मरणे तदनुभववैयर्थ्येन गृहीतसंगतेरपि प्रथमश्राविणोऽपि 'भिन्धि प्रासेन सिन्धुरन्' इति वाक्यादर्थप्रत्ययप्रसङ्गात् TattvBi. 79.4.

**अनुभवव्यवस्थिति** (anubhava-vyavasthiti ) *f.* continuous state of cognition अनुभवव्यवस्थितौ अनात्मापि स्फुरतीत्यवर्जनीयमेतत् ĀtmaTaVi. 508.1.

**अनुभवव्यवहार** ( anubhava-vyavahāra ) *m.* usage of direct perception or cognition सत्तैव जातिरूपा ··· अनुभवव्यवहारविशेषमपश्यन्नपि कानिचित्कानिचिदसंबद्धान्यक्षराणि प्रलपसि KhaṇḍanKhā. 628.8; इदमंशोऽनुभवः ··· अत एव पामराणां तत्रानुभवव्यवहारः TantrRaha. 3.13.

**अनुभवव्याकोप** ( anubhava-vyākopa ) *m.* contradiction with experience वायोरनुत्पत्तिरेव ।··· तस्योदयनिम्लोचाभावे च कुतो जन्मसंभवः । एवंविधस्य चोत्पत्त्यङ्गीकारेऽनुभवव्याकोपः स्यात् TattvPrakā. 109A. 6 (*on* ii. 3.8)



**अनुभवव्याघात** ( anubhava-vyāghāta ) *m.* contradiction with direct perception or cognition ( सादृश्ये ) न चैतावता त्रिविध एव संनिकर्षः संयोगः संयुक्तसमवायः समवायश्चेति सांप्रतम् । स्वतन्त्रव्याघातादनुभवव्याघाताच्च TātpaṬ.(Vā.) 109.15 (*on* i. 1.3)

**अनुभवव्यापक** (anubhava-vyāpaka) *adj.* which pervades (invariably) direct perception or cognition व्यापकाभावो हि व्याप्याभावसाधकः । स्मारणं च नानुभवव्यापकम् । अतस्तदभावो नानुभवाभावसाधकः ŚrutaPra. iA. 139.23 (*on* i. 1.1)

**अनुभवव्यापार** ( anubhava-vyāpāra ) *adj.* which has direct perception or cognition as the operation अनुभवव्यापारस्यापि संस्कारस्य नानुभवनिष्ठत्वम् MīmāKau. iii(2). 52.2 (*on* ii. 1.6)

**अनुभवव्यापारपुरस्कार** ( anubhavavyāpāra-puraskāra ) *m.* act of investing with (the instrumentality of) the operation of direct perception or cognition नानुभवः प्रवर्तकः अपि तु विकल्पः ··· अनुभवव्यापारपुरस्कारान्नियम इति चेत् ĀtmaTaVi. 358.1.

**अनुभवव्यापारानुसारिन्** ( anubhavavyāpārānusārin ) *adj.* following the pperation of direct perception or cognition अनुभूतो ह्यात्मा न निश्चीयत इत्यत्र हेतुर्वाच्यः । वासनानुद्भव इति चेन्न । निःशेषविशेषवन्तं धर्मिणमुपलभ्य विदूरवर्तिनस्तदखिलस्मरणेऽपि अनुभवव्यापारानुसारिनिश्चयानुदयात् ĀtmaTaVi. 735.20.

**अनुभवव्याप्ति** (anubhava-vyāpti) *f.* invariable concomitance with experience न चेदनुभवव्याप्तिः सुषुप्तस्याभ्युपेयते । नावेदिषं सुषुप्तेऽहमिति धीः किंबलाद्भवेत् BṛĀraUBhVā. iii. 4.103.

**अनुभवव्याप्य** ( anubhava-vyāpya ) *adj.* pervaded by direct perception or cognition स्वसंवेदनं चित्तम् ··· परिणामितया नीलादिवदनुभवव्याप्यम् । यच्चानुभवव्याप्यं न तत्स्वाभासं भवितुमर्हति TattvVai. 202.17 (*on* 4.19)

**अनुभवशक्ति** ( anubhava-śakti ) *f.* power of realisation निर्विकल्परूपा साक्षात्करणलक्षणा अनुभवशक्तिः PratyabhiVi. i. 283.5 (*on* i. 5.19)

**अनुभवशून्यम्** ( anubhavaśūnyam ) *adv.* without any knowledge न च गकारोच्चारणवेलायां पदस्फोटः प्रतीयते ··· प्रथमवर्णवेलायामप्यभिव्यज्यत इत्यनुभवशून्यं ब्रुवतः किमुत्तरं स्यात् BrahmSūBh.(Bhā.) 63.17 (*on* i. 3.28)

**अनुभवश्रवण** ( anubhava-śravaṇa ) *n.* Vedic statement regarding realisation परब्रह्माख्यस्य पुरुषोत्तमस्य ·· ज्ञात्रभिन्नाहमर्थस्वरूपत्वं श्रावयन्त्यः ··· वेदान्तश्रुतयः ;··· मुक्तानामपि वामदेवादीनां तथैवानुभवश्रवणाच्चापि VedāntRaMañ. 1.1 (9.21)

**अनुभवश्रुतिप्रमित** ( anubhavaśruti-pramita ) *adj.* known from experience and the Vedic statement अहमिति नेश्वरः श्रवणमत्युपास्तिषु धिया ग्रहीतुमुचितः कथमभिदा विरुद्धगुणयोर्भवत्वनुभवश्रुतिप्रमितयोः NayaMañ. IV. i. 2.3.

**अनुभवसंवादिनी** ( anubhava-saṁvādinī ) *adj.* (*f.*) which corresponds to direct perception or cognition श्रुतिवादिनां श्रुतिरेव प्रमाणम् । किं पुनरनुभवसंवादिनी AṇuBh. 183.11 (*on* iii. 2.1)

**अनुभवसंश्रय** ( anubhava-saṁśraya ) *m.* support of experience कूटस्थ एव साक्ष्यत्र स्वमोहाभासहेतुतः । अविचारितसंसिद्धितमोऽनुभवसंश्रयात् BṛĀraUBhVā. iv. 3.352 ( comm. अनुभवादेव तमःसिद्धिं साधयति )

**अनुभवसंश्रया** ( anubhava-saṁśrayā ) *adj.* (*f.*) based on experience त्वत्पक्षे बहु कल्प्यं स्यात् ···। कल्प्याविद्यैव मत्पक्षे सा चानुभवसंश्रया BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 182.

**अनुभवसंस्कार** ( anubhava-saṁskāra ) *m.* impression or residual trace of direct perception or cognition न केवलेन आत्मना एतत् सिध्यति, अपि तु अनुभवसंस्कारोऽपि अत्र उपयोगी PratyabhiVi. i. 95.5 (*on* i. 2.4)

**अनुभवसंस्कारमात्रज** (anubhavasaṁskāramātra-ja) *adj.* arising from the mere impression of direct perception or cognition स्मृतिः पूर्वानुभूतविषयमनुभवसंस्कारमात्रजं ज्ञानम् । ज्ञानमिन्द्रियलिङ्गागमयोगजो वस्तुनिश्चयः GītāBh.(Rā.) 604.11 (*on* 15.15)

**अनुभवसंस्कारादि** ( anubhavasaṁskārādi ) *adj.* impression of direct perception or cognition etc. कारणस्य संनिहितत्वात् अनुभवसंस्कारादीनां कार्याणां प्रवृत्तिः केन वार्यते RājMār. 69.18.

**अनुभवसंस्कारानुविद्ध** (anubhavasaṁskārānuviddha ) *adj.* penetrated through, i.e. connected with the impression of direct perception or cognition अनुभवसंस्कारानुविद्धं संकोचविकाराधर्मिचित्तं तत्तदभिव्यञ्जकलाभात् तत्तत्फलरूपतया परिणमते RājMār. 69.19.

**अनुभवसख्य** (anubhava-sakhya) *adj.* having similarity with the object of direct perception or cognition घटोऽपि हि न अनुभवसख्यः भाति

PratyabhiVi. i. 171.5 (*on* i. 4.5) ( Bhāsk. अनुभवसदृशः अनुभववदिति )

**अनुभवसत्तावत्त्व** ( anubhavasattāvat-tva ) *n.* the state of having the existence (at the time) of experience लयस्थित्युद्भवेश्वरी ।… स्थितिः ज्ञानविषयतायोग्यकालावच्छेदः अनुभवसत्तावत्त्वमिति यावत् LalitāTriBh. 311.17 (*on* 34)

**अनुभवसत्त्व** ( anubhava-sattva ) *n.* presence of direct perception or cognition न च – त्वन्मते घटाज्ञानकालसामान्ये तथानुभवसत्त्वात् घटज्ञानकार्यं स्यात् GuruCandr. ii. 97.9.

**अनुभवसद्भाव** ( anubhava-sadbhāva ) *m.* **A** presence of direct perception or cognition सर्वदैव चानुभवसद्भावात् स्मृतिसंस्कारावपि नासाते NyāyKa. 57.24; **B** presence of experience शृङ्गारादेरपि फलभूमाववर्ण-नीयता … चित्राकारा यमनियमादि चेष्टा वा राज्यधरोद्वहनादिलक्षणा वा शान्तस्यापि जनकादेर्दु( ? र्दृ )ष्टैवेत्यनुभवसद्भावात् … प्रतीयत एव Loc. 177.18 (*on* 3.26)

**अनुभवसंनिकृष्टतर्क** ( anubhavasannikṛṣṭa-tarka ) *m.* reasoning which is closely related to direct perception or cognition यथा पूर्वत्र प्रत्यक्षश्रुतिविरोधे स्मृतेर्विप्रकृष्टार्थाया अप्रामाण्यमुक्तम्, एवमनुभवसंनिकृष्टतर्कविरोधे विप्रकृष्टायाः श्रुतेरप्रामाण्यम् PrakaVi. 394.22.

**अनुभवसमनन्तरभाविन्** ( anubhavasamanantara-bhāvin ) *adj.* [*f.* -ī] occurring (immediately) after direct perception or cognition विशिष्टानुपूर्वीकवर्णमालानुभवसमनन्तरभावी हि संकलनाप्रत्ययः अर्थप्रतीतेर्हेतुः NyāyMañ. i. 346.1; अचिरनिवृत्तानुभवसमनन्तरभाविनी च स्मृतिरनुभवायते NyāyMañ. i. 363.32.

**अनुभवसमयवेदना** ( anubhavasamaya-vedanā ) *f.* agony (existing) at the time of experience अतिक्रान्तान्यपि हि संकीर्त्यमानानि प्रियजनविश्वासवचनान्यनुभवसमां वेदना( v.l. अनुभवसमयवेदना KALE's Ed., F.N. )मुपजनयन्ति सुहृज्जनस्य दुःखानि Kād. 169.4.

**अनुभवसमा** ( anubhava-samā ) *adj.* (*f.*) similar to (one's actual) experience प्रियजनविश्वासवचनान्यनुभवसमां वेदनामुपजनयन्ति सुहृज्जनस्य दुःखानि Kād. 169.4.

**अनुभवसमाधिकरणता** ( anubhavasamādhikaraṇa-tā ) *f.* the state of having the same substratum as that of direct perception or cognition न हि तथ्यमनवलम्ब्य मिथ्यावभासस्योत्थानमिति तत्र तथा सत्यनुभवसमाधिकरणतया अनुभविताहमर्थः ĀtmaSi. 25.19.

**अनुभवसमानविषयत्व** ( anubhavasamānaviṣaya-tva ) *n.* the state of having the same object as that of direct perception or cognition अनुभवसमानविषयत्वात् स्मृतेरनुभवार्थत्वे कथं स्मृतिरयथार्थेति चेन्नैवम् SarvaDaKau. 51.21.

**अनुभवसमानसत्ताक** ( anubhavasamānasattā-ka ) *adj.* having the existence similar to that of direct perception or cognition औपनिषदमते नीलादितादात्म्यमनुभवनिष्ठमपि नानुभवसमानसत्ताकमिति न सिद्धसाधनम् LaCandr. 435.17.

**अनुभवसमानाकार** (anubhavasamānākāra) *adj.* having the form or nature similar to that of direct perception or cognition तच्च स्मरणं तदंशप्रमोषादनुभवसमानाकारम् TantrRaha. 2.27.

**अनुभवसमानाश्रय** (anubhavasamānāśraya) *adj.* having the substratum similar to that of direct perception or cognition न चान्यसंस्कारेणान्यत्र स्मृतिर्देवदत्तेनानुभूते यज्ञदत्तस्य स्मरणप्रसङ्गात्। अतोऽनुभवसमानाश्रयः संस्कारः Kiraṇā. 149.17.

**अनुभवसमुत्पाद्या** ( anubhava-samutpādyā ) *adj.* (*f.*) to be produced from direct perception or cognition ज्ञानजातीयानुभवसमुत्पाद्या भावना ज्ञानजातीयस्मृतिजनिका स्वयं तद्विजातीया SarvaDaKau. 31.12.

**अनुभवसंबन्धिन्** ( anubhava-sambandhin ) *adj.* related to direct perception or cognition ( पूर्वानुभवकालम् ) तद्देशकालम् – अनुभवसंबन्धिदेशकालावच्छिन्नम् Bhāsk. i. 152.9 (*on* i. 4.1)

**अनुभवसंभव** ( anubhava-sambhava ) *m.* **A** emergence of experience सर्वं त्यक्त्वा तल्लीलाया अनुभविनो भवन्ति। अनुभवसंभवस्तदा भवेत् यदा साधवः कृपां कुर्वन्ति रतिर्भवति च SāmaraU. 257.5; **B** emergence of direct perception or cognition संकेतग्रहे चेष्टातोऽप्यनुभवसंभवाच्छब्दवत्सापि प्रमाणम् TattvCin. iv(2). 860.2.

**अनुभवसरूप** ( anubhava-sarūpa ) *adj.* of the same nature as that of direct perception or cognition ( यथानुभवास्तथा संस्काराः ) अनुभवसरूपाश्चेत्संस्कारास्तथा सत्यनुभवा विशरारव इत्येतेऽपि विशरारवः कथं चिरभाविनेऽनुभवाय कल्पेरन् TattvVai. 188.20 (*on* 4.9)

**अनुभवसाक्षिक** ( anubhavasākṣi-ka ) *adj.* **A** having direct perception or cognition as witness or proof व्यापारे च कायिकवाचिकमानसिकरूपे विशेषो जातिविशेष एवानुभवसाक्षिकः TattvCin. i. 104.1; प्रतियोगिज्ञानाधीनज्ञानत्वं चाभावस्यानुभवसाक्षिकं गोसादृश्यवत् TattvCin. i. 708.2; न हि गृह्यते इत्यनुभवसाक्षिकं प्रमाणं श्रुतिराह। न हि केनचिदपि चक्षुषा मनसा वा ब्रह्म दृष्टमस्ति AṇuBh. 196.17 (*on* iii. 2.23): PūrvottaVāNaMā. 78.5; विषयतयोर्निरूप्यनिरूपकभावोऽपि 'रजतत्वेनामुं जानामि' इत्यनुभवसाक्षिकः MaṇiKa. 4.9; 68.2; **B** having experience or relish as witness or proof सर्वेषामपि स्वात्मा प्रियः पतिजायादयोऽपि प्रियाः इत्यनुभवसाक्षिकमेतत् ŚivārkaMaDī. i. 547.24 (*on* i. 4.19); रसत्वं च रसो रस इत्यनुभवसाक्षिको जातिविशेषः ŚṛṅgāraL. 133.3; लोकोत्तरत्वं चाह्लादगतश्चमत्कारत्वापरपर्यायोऽनुभवसाक्षिको जातिविशेषः RasGaṅ. 5.1; 190.3.

**अनुभवसाक्षिकत्व** ( anubhavasākṣika-tva ) *n.* the state of having experience as the witness आचार्यचोदितोऽहं जुहोमीति … आचार्यचोदना तु न तत्र कारणम् अपि तु हिताहितप्राप्तिपरिहारार्थित्वमेवेत्यतः फलं प्रवर्तकं युक्तम् अनुभवसाक्षिकत्वात् NyāyMañ. i. 331.8; ii. 76.2.

**अनुभवसाधक** ( anubhava-sādhaka ) *n.* efficient means of direct perception or cognition न केवलमनुभवसाधकाभावः, बाधकप्रमाणान्तरमप्यस्ति ŚrutaPra. iA. 139.32 (*on* i.1.1)

**अनुभवसाधन** ( anubhava-sādhana ) *n.* **A** means of realisation ये पुनर्बुद्धिमन्तो ज्ञानस्वरूपात्मविदः सर्वस्य भगवदात्मकत्वानुभवसाधनयोगयोग्यपरिशुद्धमनसश्च ते … त्वच्छरीरं च पश्यन्ति BrahmSūBh.(Rā.) 75.17 (*on* i.1.1); **B** means of direct perception or cognition सम्यगविनाभावेनानुभवसाधनमनुमानम् PrakaVi. 566.8.

**अनुभवसाधनत्व** ( anubhavasādhana-tva ) *n.* the state of being the means of direct perception or cognition प्रमाणबाधितत्वमुपाधिः। यद्वानुभवसाधनत्वावच्छिन्ने प्रथमसाध्ये वाक्यत्वावच्छिन्ने द्वितीयसाध्ये बोधकत्वावच्छिन्ने तृतीये चायमुपाधिः NyāySu.(Ja.) 239B.7 (*on* ii. 1.2)

**अनुभवसाधनानुग्रह** ( anubhavasādhanānugraha ) *m.* assistance to the means of direct perception or cognition अभिव्यक्तिः किंरूपा।… नापि तत्प्रकाशनम्। तस्या अनुभवान्तराननुभाव्यत्वात्। तत एव च न तदनुभवसाधनानुग्रहः BrahmSūBh.(Rā.) 47.14 (*on* i. 1.1)

**अनुभवसांनिध्य** ( anubhava-sānnidhya ) *n.* presence of direct perception or cognition प्रकारचतुष्टयेऽपि, अयमितिप्रत्ययप्रसङ्गात्, अनुभवसांनिध्ये स इति ग्रहणायोगात् Bhāsk. i. 92.22 (*on* i. 2.3)

**अनुभवसापेक्षता** ( anubhavasāpekṣa-tā ) *f.* the state of being dependent upon, i.e. caused by experience नैवम्, स्मृतिरूपस्य निदिध्यासनस्यानुभवसापेक्षतया तस्य वाक्यार्थज्ञानजननसहकारित्वायोगात् ŚrutaPra. iA. 52.24 (*on* i. 1.1)

**अनुभवसामग्रीसहित** ( anubhavasāmagrī-sahita ) *adj.* associated with the totality of causes of direct perception or cogniton अनुभवसामग्रीसहितः संस्कारोऽनुभवकारणम् KhaṇḍanKhā. 301.12.

**अनुभवसामग्र्यभाव** ( anubhavasāmagry-abhāva ) *m.* absence of the totality of causes of direct perception or cognition न चानुभवसामग्र्यभावात्पारिशेष्येण स्मृतित्वं, इन्द्रियार्थसंनिकर्षव्यावृत्त्यानुभवसामग्र्यभावात्पारिशेष्येणानुमित्यादेरपि स्मृतित्वापत्तेः KhaṇḍanKhā. 303.6; सुषुप्तिकाले किं ज्ञानं भविष्यति — अनुभवरूपं वा स्मरणरूपं वा। नाद्यः, अनुभवसामग्र्यभावात् SiddhāMu. 30.5 (*on* 57)

**अनुभवसामानाधिकरण्य** ( anubhava-sāmānādhikaraṇya ) *n.* the state of having the same locus as that of direct perception or cognition अनुभूतिः परमार्थतो निर्विषया निराश्रया च … इति। तद्युक्तम्। तथा सत्यनुभवसामानाधिकरण्येनानुभविताहमर्थः प्रतीयेत अनुभूतिरहमिति BrahmSūBh.(Rā.) 44.5 (*on* i. 1.1)

**अनुभवसिद्ध** ( anubhava-siddha ) *adj.* [*f.* -ā] **Ai** proved or established through experience or relish ( ओजःप्रसादयोः संप्लवः ) स त्वनुभवसिद्धः KāvyālaṅSū. iii. 1.9; आत्मनस्सुखरूपत्वं श्रुतियुक्त्यनुभवसिद्धं नापलपनीयम् IṣṭaSi. 31.14; ( उपादेय-हेय-उपेक्षणीय इति राशित्रयम् ) अनुभवसिद्धस्य तृतीयराशेरुपेक्षणीयस्यास्वीकरणंमात्राद्धेयेन साधर्म्यैक्यप्रतिपादनमयुक्तम् DharmoPra. 31.10; भावरूपता चैषामनुभवसिद्धा ( सुखादीनाम् ) SāṁkhyaTaKau. 273.6 (*on* 12); शास्त्रम् … पुरुषश्रेयोऽभिधत्ते सहोपायेनेत्यनुभवसिद्धम् TātpaṬ.(Vā.) 6.6 (*on* i. 1.1); अनुभवसिद्धमेव हीदं हासः संक्रामति AbhinBhā. i. 316.20 (*on* 6.61); सविषान्नभक्षणेच्छायां यदि भक्षयिष्यसि तदा मरिष्यसीत्यनिष्टापादनेन भक्षणेच्छाविच्छेद इत्यनुभवसिद्धम् TārkiRa. 204.5; इहापि विषयनिवृत्तिजं सुखमनुभवसिद्धम् SyādvāMañ. 8(306); कार्यमारिप्सुः खलु तत्समाप्त्यादिकं कामयत इत्यनुभवसिद्धम् NyāySu.(Ja.) 9A.8 (*on* i. 1.1); ज्ञानानन्दादिस्वरूपोऽयं जीवः … तद्भावानु-

पलब्धिश्चानुभवसिद्धा NyāySu.(Ja.) 19A. 5 (*on* i. 1.1); अनुभवसिद्धस्य तत्तद्रसादिलक्षणार्थस्याशक्यापलापतया…तुरीया वृत्तिरूपास्यैव SāhiDa. 270.7; रसनिष्पत्तेः प्रतिबन्धस्त्वनुभवसिद्धः RasGaṅ. 62.3; 160.2; 189.3; ŚṛṅgāMañ.(A.) 6.19; चमत्कारोत्कर्षस्यानुभवसिद्धस्यापह्नोतुमनर्हत्वादित्यलं बहुना Alaṅkākau. ( Vi. ) 66.10; 10.3; 86.6; इदानीं बन्धः स्वस्मिन्ननुभवसिद्धः अतो नाखण्डात्माद्वैतमित्यर्थः SāṁkhyaPraBh. 72.9 (*on* 1.157); ( भगवति ) इहानुभवसिद्धेऽपि सहस्रगुणितो रसः । जडेनेव त्वया कस्मादकस्मादपलप्यते BhaktiRa. 2.80; ( देवी ) पीठे क तिष्ठतीत्याकाङ्क्षानुदयात्पीठमपेक्ष्येतरेषामधिकरणानां तारतम्यमनुभवसिद्धमस्त्येव LalitāSaBh. 39.21 (*on* 73); VaiyāBhū. 178.16 (*on* 33); सुहृदः स्वमित्रभूतान्यथाभूतमीश्वराज्ञयानुभवसिद्धं स्त्रीपुंसरूपप्रकारद्वयं प्राप्तमेवं जानीत BālamBha. i. 250.29 (*on*1.89); (used as noun) एवमनुभवसिद्धत्वेन अनुभवसिद्धस्य अपलपितुमशक्यत्वादिति न्यायेन अनुरागं प्रति दैवयोग एव कारणम् ŚṛṅgāMañ. ( A. ) 52.28; भद्रे अनुभवसिद्धं कथयन्ति RasSa. 223(3); **Aii** established, i.e. attained through realisation अनुभवसिद्धमिदानीं प्रकाश्यते तत्त्वमिदम् YogŚā. 12.1; यत् ब्रह्म … तच्चात्मविदां अनुभवसिद्धम् PrakaVi. 263.22; TattvPrakā. 8B.2 (*on* i. 1.1); SetuBa. 191.6; **B** proved or established through direct perception or cognition यत्प्रकृतीनां लक्षणमभिहितम् … गुणपताकायाम् । तच्चाप्यनुभवसिद्धं स्फुटतरमभिधीयते RatiRaha. 4.7; कृत्रिमशब्दार्थसंबन्धवादिनां तु युक्तिविदामनुभवसिद्ध एवायं व्यञ्जकभावः Dhvanyā. 444.2 (*on* 3.33); अनुभवसिद्धानां लोकेऽज्ञानविघातिनः । मात्वमक्षादयो यान्ति BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 1003; यत् यादृशमनुभवसिद्धं रूपं तत्तादृशमेव अभ्युपेतव्यमित्युत्सर्गः Bhām. 13.23 (*on* i. 1.1); अनुभूयमानेषु पृथिव्यादिष्वनुभवसिद्धा भवन्त्वविवेकित्वादयः SāṁkhyaTaKau. 291.1 (*on* 14); 326.1 (*on* 20); TattvCin. iv(2). 41.7; नासति बाधके स्थूलत्वमनुभवसिद्धं शक्यापह्नवम् TattvVai. 47.6 (*on* 1.43); 48.5 (*on* 1.43); 136.18 (*on* 3.14); आधेयस्याधारसमकालत्वमनुभवसिद्धम् TātpaṬ.(Vā.) 367.6 (*on* ii. 1.16); 229.22 (*on* i. 1.14); अनुभवसिद्धं च न प्रतिक्षेप्यं यथा वाचकत्वम् Loc. 200.10 (*on* 3.33); अनुभवसिद्धमेव प्राकट्यम् NyāyKuA. ii(2). 14.5; गौरयमित्यादेः … अर्थसाक्षात्कारोऽप्यनुभवसिद्धः NyāyVārPari. 591.9; इह विभ्रमतो प्रवृत्तिनिवृत्तियोग्यार्थः परिस्फुरतीत्यनुभवसिद्धम् Kiraṇā. 267.15; अनुभवसिद्धेऽर्थे विरोधासिद्धेः PramāMī. 3.26 (*on* i. 1.3); SyādvāMañ. 12(41); प्रत्येकमज्ञानानुबन्धश्च … श्रुतिस्मृतिलिङ्गसिद्धोऽनुभवसिद्धश्च नापलापमर्हति PrakaVi. 4.6; इह प्रत्ययश्चानुभवसिद्ध एव SyādvāMañ. 7(32). 18(4); 27(80); अनुभवसिद्धं च प्रथमषोडशयोर्विपर्यस्तसंहितायां हत्वम् NyāySiA. 250.21; इच्छा इच्छामीत्यनुभवसिद्धा SarvaDaKau. 30.3; 30.8; जीवेषु विभिन्नांशलक्षणं त्वनुभवसिद्धम् TattvPrakā. 123B.4 (*on* ii. 3.47); ज्ञानानां चाक्षुषरासनादीनामयौगपद्यम् … अनुभवसिद्धम् SiddhāMu. 53.24 (*on* 85); देहापेक्षया चेन्द्रियाणां स्थिरत्वं शस्त्रवृष्ट्यादिधारापाते चक्षुषो निमीलनदर्शनादनुभवसिद्धम् SiddhāBi. 40.6; 26.1; 115.1; स्मृतौ हि जातायां संस्कारो दृढो भवतीत्यनुभवसिद्धम् AdvaiSi 177.2; ( इदं रजतम् ) न तावत् भ्रमरूपवृत्तिव्यतिरेकेण इदमाकारा वृत्तिरनुभवसिद्धा SiddhāLeSaṁ. 188.5; ( स्वप्नपदार्थानाम् ) जागरणादावनुभवसिद्धो बाध इहैषां कथमपलाप्यः NayaMañ. III. ii. 1.2; तज्ज्ञानं कचिद्विषयाबाधेन संवादेन च प्रमापि भवतीत्यनुभवसिद्धम् ŚivārkaMaDī. i. 178.25 (*on* i. 1.4); अनुभवसिद्धं विलक्षणस्मृत्यादिकार्येणानुमेयम् GaruCandr. i. 101.15; LaCandr. 177.13; ( घटादौ द्रव्यत्वघटत्वरूपाभ्यां भेदः ) तादृशभेदो हि न तया ( उक्तव्यवस्थान्यथानुपपत्त्या ) कल्प्यते किंतु अनुभवसिद्धः LaCandr. 71.4; प्रवर्तकव्यापाररूपप्रवर्तनायास्तु 'देवदत्तो मां प्रवर्तयति' इत्यनुभवसिद्धाया अनन्यलभ्यत्वात् MīmāKau. i. 17.7 (*on* i. 3.3); iii(1). 23.15 (*on* i. 2.7); सर्वत्र गङ्गायां घोषः सिंहो देवदत्त इत्यादौ उभयत्राप्युभयविधशाब्दबोधोऽनुभवसिद्धः MīmāKau. i. 278.8 (*on* i. 4.24); iii(1). 20.20 (*on* i. 2.7); विधेयांश उद्देश्यस्य तत्संबन्धस्य वानुभवसिद्धो व्याप्तिबोधो दुरुपपादः ŚaktiVā. 145.4; 193.12; 'पयो रमणीयम्' इत्यत्र अर्थद्वयोपस्थितिरनुभवसिद्धा RasGaṅ. 139.10; धात्वर्थान्वयोऽनुभवसिद्धोऽपलपनीयः स्यात् RasGaṅ. 250.2; 255.16; न हि सुप्तः सुप्तत्वविरुद्धप्रबुद्धत्ववदभिन्नः इति शाब्दधीरनुभवसिद्धा RasGaṅ. 573.13; 644.1; भूतले न घट इत्यादौ … घटादौ सप्तम्यन्तार्थभूतलादिवृत्तित्वाभावस्यान्वयबोधोऽप्यनुभवसिद्धः VyutpaVā. 88.14; अनुमितित्वजातिस्तु अनुमिनोमीत्यनुभवसिद्धा BhaṭṭCin. i. 24.14 (*on* i. 1.4); i. 37.32 (*on* i. 1.4); गोमयवृश्चिकजन्ययोर्वृश्चिकयोः … वैजात्यमनुभवसिद्धम् MaṇiKa. 58.2; विशिष्टसत्तायाः संभावनाविषयत्वबोधे दौर्लभ्यस्यापि संभावनाविषयत्वमनुभवसिद्धम् LaŚabdeŚe. i. 475.1; तस्यानुभवसिद्धस्य विना हेतुं कर्तृवाच्यत्वभीत्यैवापलापायोगात् VaiyāBhū. 14.6 (*on* 2); 178.16 (*on* 33); 202.2 (*on* 39); 253.10 (*on* 66); (used as noun) अनुभवसिद्धस्य बलवदनुभवं विना युक्तित एव मिथ्यात्वाङ्गीकारे आत्मनोऽपि मिथ्यात्वं स्यात् ViṣṇuTaNi. 16B.4; अनुभवसिद्धे न श्रुतितात्पर्यम् BhedaDhi. 48.6; **C** who has attained realisation ममानुभवसिद्धस्य मुक्तिस्तत्रैव जन्मनि AdhyāRā. iii. 10.29.

**अनुभवसिद्धज्ञान** ( anubhavasiddha-jñāna ) *n.* knowledge established through direct perception or cognition अनुभवसिद्धज्ञानापलापे स्मृत्यनुभवस्वरूपापलापप्रसङ्गात् NyāySu.(Ja.) 49B. 8 (*on* i. 1.1)

**अनुभवसिद्धता** ( anubhavasiddha-tā ) *f.* **A** the state of being established through experience ( ज्ञातेऽस्मिन् काव्यलक्षणे वृत्तयः प्रकाशन्ते ) वृत्तयः … अनुभवसिद्धतां काव्यजीवित्वे प्रयान्ति Loc. 231.26 (*on* 3.53 (? 48) ); **B** the state of being established through direct perception or cognition अन्धकारस्तावत् अनुभवसिद्धतया दुरपह्नवः Kiraṇā 15.17.

**अनुभवसिद्धत्व** ( anubhavasiddha-tva ) *n* **A** the state of being established through direct perception or cognition तदेवम् अनुभवसिद्धत्वाद् अनुमानस्वरूपमिव तस्य लक्षणम् … अनवद्यमावेद्यताम् NyāyMañ. i. 112.16; यथा स्वदुःखेन दुःखी … तथा पुत्रादिगतेनापि … न त्वेकत्वाभिमानो भेदस्यानुभवसिद्धत्वात् Bhām. 118.7 ( *on* i. 1.4 ); अवान्तरजातिभेदस्य क्षीरेक्षुगुडमाधुर्यादिवत् अनुभवसिद्धत्वात् Lakṣaṇā. 10.3; प्रत्यक्षत्वस्य च अनुभवसिद्धत्वात् Kiraṇā. 18.7; ब्राह्मणप्रत्ययवेद्यस्तु धर्मविशेषोऽनुभवसिद्धत्वान्नापह्नवमर्हति NyāySu (So.) 10.31 (*on* i. 2.2); प्रत्यभिज्ञाया वैनाशिकस्यापि अनुभवसिद्धत्वात् PrakaVi. 528.20; अप्रत्यक्षस्यानुभवसिद्धत्वायोगात् अनुभवान्तरतः प्रत्यक्षत्वेऽनवस्थायाः उक्तत्वात् VedāntKa. 293.18 (*on* ii. 2.28); 'मां न जानामि, त्वदुक्तं न जानामि' इति च भासमाने विषये तस्य अनुभवसिद्धत्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 138.3; व्यवसायस्य प्रामाण्येऽर्थस्य तद्वत्त्वे च संशयस्यानुभवसिद्धत्वान्नार्थतद्वत्त्वं तस्य विषयः TattvCin. i. 227.1; न चैवमस्त्विति वाच्यम् । प्रतिरोधकत्वस्यानुभवसिद्धत्वात् NyāySu.(Ja.) 110B.4 (*on* i. 1.3); 31B. 11 (*on* i. 1.1); प्रथमं शाब्दमेव ज्ञानमिति मन्तव्यमनुभवसिद्धत्वात् AṇuBh. 5.2 (*on* i. 1.1); साधारण्येन पदानां प्रतीतिजनकत्वस्यानुभवसिद्धत्वात् SāṁkhyaPraBh. 125.34 (*on* 5.44); न च पक्षे घटे गन्धसत्त्वात्कथं बाध इति वाच्यं पक्षतावच्छेदकदेशकालावच्छेदेनानुमितेरनुभवसिद्धत्वादिति SiddhāMu. 44.3 (*on* 72); लोके … वेदे … क्वचिदर्थे तात्पर्यनिर्णयानन्तरमेव वाक्यार्थे इत्यवधारणोत्पत्तेरनुभवसिद्धत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 57.29 (*on* i. 1.1); एकसंसर्गकधीसामग्र्या अप्युक्तविरोधित्वस्यानुभवसिद्धत्वात् LaCandr. 66.24; अनेन सदृशी मदीया गौरिति प्रतीतेरनुभवसिद्धत्वात् … उपमानं मानान्तरम् VedāntPari. 178.5; पृथिव्यादौ पाकादिना पूर्वरूपनाशस्योत्तररूपोत्पत्तेश्चानुभवसिद्धत्वात् BhaṭṭCin. i. 17.31 (*on* i. 1.4); सर्गेत एकरूपस्यानुभवसिद्धत्वेन … मन्त्रार्थवादेतिहासपुराणानामपि … अतीन्द्रियार्थे प्रामाण्यासंभवेनाप्रमाणप्रतिपादितसर्गादेर्दूरापेतत्वात् BhaṭṭCin. i. 130.17 (*on* i. 1.5); अत्र च सिद्धरूपेण बोधस्य अनुभवसिद्धत्वात् … न तत्कल्पनं युक्तम् VaiyāBhū 4.15 (*on* 2); वर्णानामपि … अनुभवसिद्धत्वाच्च भागवत्त्वे … परमाणुतुल्यानामवशेषः स्यात् VaiyāSiMañ. 225.6; **B** the state of being established through experience प्रारब्धस्य चानुभवसिद्धत्वात् मनसोऽनुपलभ्यमानधर्मस्य … वैयर्थ्यादेवारम्भानुपपत्तिरिति सांप्रतम् Kiraṇā. 18.4; दृष्टे कटाक्षादौ कामिनोर्मनोविकारः परिपूर्णो भवति । अनुभवसिद्धत्वेनापह्नोतुमशक्यत्वात् RasTa. 48.2; मा न भूवं हि भूयासमिति प्रार्थनायाः प्रत्यात्ममनुभवसिद्धत्वात् SarvaDaSaṁ. 15.333; सुखसाधने ज्योतिष्टोमादौ … तत्त्वेन ज्ञाते पुरुषेच्छाया अनुभवसिद्धत्वात् VīraMi. (Paribhāṣā.) 65.25; व्यतिरेकस्य भगवद्विषयकरतिभावाङ्गताया अनुभवसिद्धत्वात् RasGaṅ. 163.2; 'यं महाविष्णुरि'ति … इत्यादौ तत्तद्गृहीतृकतत्तत्प्रकारकज्ञानसमुदायस्य चमत्कारजनकताया अनुभवसिद्धत्वेनालंकारत्वम् RasGaṅ. 364.7; 627.15; अनुभवसिद्धत्वेन अनुभवसिद्धस्य अपलपितुमशक्यत्वादिति न्यायेन अनुरागं प्रति दैवयोग एव कारणम् ŚṛṅgāMañ.(A.) 52.27; **C** the state of being established, i. e. attained through realisation 'रामेति द्व्यक्षरं नाम मानभङ्गः पिनाकिनः' इत्यादौ तयोरभेदप्रतीतेरनुभवसिद्धत्वाद् इत्यन्यत्र विस्तरः LaŚabdeŚe. i. 42.6.

**अनुभवसिद्धभेद** ( anubhavasiddha-bheda ) *adj.* whose distinction is established, i.e. known through direct perception or cognition ( सिंहो माणवक इत्यत्र ) माणवके च अनुभवसिद्धभेदे सिंहात् सिंहशब्दः Bhām. 6.13 (*on* i. 1.1); *m.* distinction which is established through direct perception or cognition क्लृप्तप्रमाणासंभवे हि प्रमाणान्तरं कल्पनीयं न त्वनुभवसिद्धभेदपरित्यागः BhedaDhi. 78.7.

**अनुभवसिद्धभेदत्व** ( anubhavasiddhabheda-tva ) *n.* the state of having the distinction established through direct perception or cognition नन्वेवं प्रसवविनाशकारणयोरेकत्वादेक एव दोषो भवेदिति त्रित्वं नोपपद्यते, न, अनुभवसिद्धभेदत्वात्, अनुभूयते हि रागद्वेषमोहानामितरेतरविभक्तं स्वरूपम् NyāyMañ. ii. 71.24.

**अनुभवसिद्धारोप** ( anubhavasiddhāropa ) *m.* superimposition established, i.e. effected through direct perception or cognition ( सिंहो देवदत्तः ) तत्रानुभवसिद्धारोपापह्नवे प्रमाणाभावात् साक्षात्संबन्धेनैव स्वशक्यनिष्ठगुणवत्ता गौणी वृत्तिः MīmāKau. i. 275.9 (*on* i. 4.23)

**अनुभवसिद्धि** ( anubhava-siddhi ) *f.* **Ai** establishment of direct

perception or cognition यस्यानुभवसिद्ध्यैव सिद्धिः स्यात् घटसिद्धिवत् । ततोऽहंप्रत्ययात्सिद्धिमीक्षतेऽनुभवः कथम् BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 1058; **A**ll establishment through direct perception or cognition 'दुर्गालङ्घित' — इत्यादौ च द्वितीयार्थो नास्त्येव इति यदुक्तं महिमभट्टेन तदनुभवसिद्धिमपलपतो गजनिमीलिकैव SāhiDa. 270.6; विना वातं वृक्षः पतितः ··· पतनेऽनुभवसिद्धौ वातजन्यत्वाभावलाभश्चार्थः VyutpaVā. 150 23; **B** accomplishment through experience दृष्ट्वा शास्त्रसमूहाननुभवसिद्धिं च लोकतः कृत्वा । आरभ्यते मया शकुनज्ञानम् ŚārṅgaPa. 2319.

**अनुभवसिद्धिक** (anubhavasiddhi-ka) *adj.* having establishment through direct perception or cognition प्रमात्राद्यभिसंबन्धो यथानुभवसिद्धिकः । तथैव तदभावोऽपि सिद्धोऽनुभवमात्रतः BṛĀraUBhVā. iii. 4.91.

**अनुभवसिद्धितस्** (anubhavasiddhi-tas) *adv.* due to the establishment through direct perception or cognition यद्वस्त्वनुभवप्राप्तं तच्चेन्नास्तीति भण्यते । ज्ञानेऽपि स्यादनाश्वासस्तस्यानुभवसिद्धितः BṛĀraUBhVā. iv. 3.568.

**अनुभवसूत्र** (anubhavasūtra) *n.* title of the work, pw.; *nt.*

**अनुभवस्थ** (anubhava-stha) *adj.* existing in, i.e. functioning as (the object of) direct perception or cognition स्वे(?स्वि)द्यमानस्य वादिनोऽनुष्णो वह्निरिति प्रतिज्ञानुभवस्थेनैव प्रत्यक्षेण विरुध्यते Kāśi. iii. 50.2 (*on* 5(4).67)

**अनुभवस्थल** (anubhava-sthala) *n.* case of direct perception or cognition (मया दृश्यतेऽयम्) एवमनुभवस्थले योजनां कृत्वा स्मृतिस्थले योजनां करोति Bhāsk. i. 191.15 (*on* i. 4.8)

**अनुभवस्थिति** (anubhava-sthiti) *f.* state or condition of direct perception or cognition एषा तावत् अनुभवस्थितिः । तमो नीलं न तु नीलिमा तमः Kiraṇā. 20.7.

**अनुभवस्पर्श** (anubhava-sparśa) *m.* touch, i. e. relation with direct perception or cognition ननु मास्त्वत्रानुभवस्पर्शः (स्मृतौ) Bhāsk. i. 92.22 (*on* i 2.23)

**अनुभवस्मरण** (anubhava-smaraṇa) *n.* recollection (arising) from direct perception or cognition अनुभवप्रकाशः – पूर्वानुभवस्मरणम् Bhāsk. i. 92.23 (*on* i. 2.3)

**अनुभवस्मरणप्रतिपत्ति** (anubhavasmaraṇa-pratipatti) *f.* apprehension through the experience and recollection भाविते च रसे तस्य भोगः । योऽनुभवस्मरणप्रतिपत्तिभ्यो विलक्षण एव ··· परब्रह्मास्वादसचिवः Loc. 68.16 (*on*2.4)

**अनुभवस्मरणव्यवस्था** (anubhavasmaraṇa-vyavasthā) *f.* arrangement of (the convention of) direct perception or cognition and the recollection (as referring to the same) न हि क्षणिकत्वे ··· अनुभवस्मरणव्यवस्था ŚivārkaMaDī. ii. 91.11 (*on* ii. 2.24)

**अनुभवस्मरणानुक्रम** (anubhavasmaraṇānukrama) *m.* sequence of direct perception or cognition and recollection यथानुभवं स्मरणात् स्मृतिरपि तत्कालैव । अनुभवस्मरणानुक्रमयोर्विशेषानुपलक्षणात् PramāVāSvopVṛ. 80.4.

**अनुभवस्मृति** (anubhava-smṛti) *f.* recollection of direct perception or cognition उदयव्ययधर्माणामनुभवानामनुभवस्मृतीनां च नानात्वेऽपि तदाश्रयमभिन्नं चित्तमहमिति प्रत्ययः प्रतिसंदधानः कथमत्यन्तभिन्नान् प्रत्ययानालम्बते TattvVai. 38.24 (*on* 1.32)

**अनुभवस्मृतिहेतुक** (anubhavasmṛtihetu-ka) *adj.* having direct perception or cognition and recollection as the causes अनुभवस्मृतिहेतुकम् ··· ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानम् SyādvāMañ. 28 (235)

**अनुभवस्मृत्यन्तरङ्गत्व** (anubhavasmṛtyantaraṅga-tva) *n.* the state of being what is included in direct perception or cognition and recollection (वासनायाः) तत्रानुभवस्मृत्यन्तरङ्गत्वात् ज्ञानद्रव्यनिष्ठत्वमेवोचितम् NyāySiA. 258.21.

**अनुभवस्मृत्यादिप्रत्यूह** (anubhavasmṛtyādi-pratyūha) *m.* impediment to experience and recollection etc. अनुभवस्मृत्यादिप्रत्यूहो व्यासङ्गः AlaṅkāRa. 21.

**अनुभवस्मृत्यादिरूपा** (anubhavasmṛtyādi-rūpā) *adj.* (*f.*) of the nature of experience and recollection etc. प्रतीतिरनुभवस्मृत्यादिरूपा रसस्य युक्ता AbhinBhā. i. 276.25 (*on* 6.31); Kāvyānu.(He.) 73.15.

**अनुभवस्वभाव** (anubhava-svabhāva) *adj.* [*f.* -ā] **A** of the nature of experience (सुखादि –) तदुपलब्धिरनुभवस्वभावा भवतीति युक्तमुक्तं वेदनायामर्थेऽनुभव इति Nyās. i. 507.5 (*on* iii. 1.18); **B** of the nature of direct perception or cognition इदं रजतमिति स्मरणानुभवस्वभावे विवेकेनागृह्यमाणे द्वे एते ज्ञाने NyāyMañ. i. 166.23; विषयित्वमप्यनुभवस्वभावो न त्वागन्तुको धर्मः NyāySu.(Ja.) 21B. 6 (*on* i. 1.1)

**अनुभवस्वरूप** (anubhava-svarūpa) *n.* nature of direct perception or cognition नीलादितादात्म्यम् ··· नानुभवस्वरूपसमसत्ताकम् GuruCandr. i. 500.19.

**अनुभवस्वरूपत्व** (anubhavasvarūpa-tva) *n.* the state of being of the nature of realisation अनुभूतेरनुभवस्वरूपत्वादेवान्योऽपि कश्चिदनुभाव्यो नास्या धर्मः BrahmSūBh.(Rā.) 26.2 (*on* i. 1.1); अनुभूतिर्न व्यावृत्तिरूपधर्मभाक् अनुभवस्वरूपत्वात् ŚrutaPra. iA. 108.24 (*on* i. 1.1)

**अनुभवस्वरूपापलाप** (anubhavasvarūpāpalāpa) *m.* denial of the nature of direct perception or cognition अनुभवसिद्धज्ञानापलापे स्मृत्यनुभवस्वरूपापलापप्रसङ्गात् NyāySu.(Ja.) 49B. 8 (*on* i. 1.1)

**अनुभवस्वारस्यानुरोध** (anubhavasvārasyānurodha) *m.* [Abl.] due to conformity with the inherent nature of direct perception or cognition क्लृप्तकारणाभावेऽपि भ्रमोत्पत्तौ दोष एव शरणीकरणीयः इति तद्विषयोत्पत्त्युपपादनमेवयुक्तम्, अनुभवस्वारस्यानुरोधात् PūrvottaVāNaMā. 352.14.

**अनुभवस्वीकार** (anubhava-svīkāra) *m.* acceptance of direct perception or cognition प्रागवस्थाविशिष्टाभिन्नत्वांशेऽनुभवस्वीकारश्चेत्प्रागवस्थावैशिष्ट्यमप्यनुभवविषय एव निविष्टमिति चरमपक्षप्रवेशः KhaṇḍanKhā. 260.3.

**अनुभवहेतु** (anubhava-hetu) *adj.* having direct perception or cognition as the cause अनुभवहेतोस्त्वस्य नूतनचरितस्य संस्कारस्य जन्मनिमित्तमेव नोत्पश्यामः NyāyMañ. i. 346.16; न तावदनुभवहेतुः स्मृतिः, तस्य चिरध्वस्तत्वात् NyāySiA. 258.16; बुद्धिरनुभवहेतुफलाक्रिया BālaKrī. ii. 64.2 (*on* 3.178); *m.* cause of experience ननु यदि संसारावस्थायामप्यात्मसमवेत एवायमानन्दः तर्हि कथं नानुभूयते । अनुभवहेतोरभावादिति ब्रूमः MānaMe. 212.4.

**अनुभवहेतुक** (anubhavahetu-ka) *adj.* having direct perception or cognition as the cause यत्तु कुतस्तादृशः संस्कार उदेति जडप्रश्नोऽयम् अनुभवहेतुकस्य सुप्रसिद्धत्वात् NyāyMañ. i. 346.26.

**अनुभवहेतुत्व** (anubhavahetu-tva) *n.* the state of being the cause of direct perception or cognition कल्पनायां वा शुक्तावपि रजतवेदनस्यानुभवरूपत्वात्तदुपपत्तये दोषस्यैवानुभवहेतुत्वं कल्पनीयम् ŚāstrDī. 63.10 (*on* i. 1.5); उक्तज्ञानस्यानुभवहेतुत्वात्तद्विषयेषु तदुपचारो बोध्यः LaCandr. 701.43.

**अनुभवहेतुत्वाकल्पन** (anubhavahetutvākalpana) *n.* non-assumption of the state of being the cause of direct perception or cognition अकल्पन इति । दोषस्यानुभवहेतुत्वाकल्पने सतीत्यर्थः YuktiSneha. 63.32 (*on* i. 1.5)

**अनुभवहेतुसामग्री** (anubhavahetu-sāmagrī) *f.* totality of causes of direct perception or cognition कथं पुनस्तत्तांशशून्यरजतादिज्ञानहेतुसामग्री नानुभवहेतुसामग्रीत्यवधारितमायुष्मता KhaṇḍanKhā. 303.10.

**अनुभवांश** (anubhavāṁśa) *m.* part or aspect of direct perception or cognition इदन्तावच्छिन्नधर्म्यभेदस्य ज्ञानं तत्स्मृतौ नान्तर्भावयितुं शक्यं नाप्यनुभवांश इत्युक्त एव दोषः KhaṇḍanKhā. 264.1; अयमित्यनुभवांशेऽपि धर्मिप्रकाशो वक्तव्य एव KhaṇḍanKhā. 265.4.

**अनुभवाकार** (anubhavākāra) *m.* form or nature of direct perception or cognition विषयाकारतया एव संवित्तित्वान्नापरोऽनुभवाकारः प्रतीयत इत्यर्थः TātpaṬ.(U.) 140.7 (*on* 4.80); जडात्मकस्य विषयाकारस्याजडात्मकेनानुभवाकारेण प्रतीयमानत्वान्मीमांसकपक्षपातप्रसङ्गः TātpaṬ.(U.) 140.17 (*on* 4.82); *adj.* [*f.* -ā] of the form or nature of direct perception or cognition अनुभूतिस्तु प्रमाणमित्युक्तम् । धूमाच्चाग्निज्ञानमनुभवाकारं जायते धारावाहिकवत् PrakaPañ. 205.7; अश्वविषयः संस्कारः ··· प्रबुद्धोऽश्वस्मृतिजनने प्राप्ते मनोदोषादिन्द्रियसंयुक्ते गव्यश्वसादृश्या(?)नुरोधादनुभवाकारामश्वप्रतीतिं करोति NyāyKa. 178.22; रजतस्मृतिः ··· देशकालान्तरमुल्लिख्यैवोत्पद्यते, इयं तु रजतमित्यनुभवाकारा बुद्धिः NyāyKu. 43.3; सर्वा प्रतीतिरात्मांशेऽनुभवाकारा साक्षात्कारवती चेत्यनुभवबलादेवाश्रयणीयम् TantrRaha. 7.23.

**अनुभवाक्रान्त** (anubhavākrānta) *adj.* covered, i.e. pervaded by direct perception or cognition अभितोऽनुभवाक्रान्ता ज्ञाताज्ञातत्वभूमिषु । नान्यत्रार्थाः प्रसिध्यन्ति BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 1001.

**अनुभवागमसिद्ध** (anubhavāgama-siddha) *adj.* established through direct perception and the sacred scripture अनुभवागमसिद्धमर्थमुक्त्वाविकल्प्य दूषयति Bhām. 405.17 (*on* ii. 2.16); अनुभवागमसिद्धं गुणगुण्याद्योरभिन्नत्वं वैशेषिकैरशक्यापह्नवम् GuruCandr. i. 29.15.

**अनुभवागोचरत्व** (anubhavāgocara-tva) *n.* **A** the state of not being the object of experince न च ··· देहेन्द्रियादयस्तु स्वरूपेणापि असन्त

इत्यनुभवागोचरत्वात्कथमारोप्यत(? न्त) इति साम्प्रतम् Bhām. 11.13 (*on* i. 1.0); **B** the state of not being the object of direct perception or cognition घट इति घटमनुभवामीति चानुभूतिद्वयातिरिक्तायाः … कस्याश्चिदनुभूतेरनुभवागोचरत्वात् TattvPradī.(Ci.) 16.1.

**अनुभवाङ्ग** (anubhavāṅga) *n.* subservient means of realisation मतो हि भाव्यमानो भावनाया विषयतयानुभूतो भवतीति मननमनुभवाङ्गम् Bhām. 339.14 (*on* ii. 1.6)

**अनुभवाङ्गत्व** (anubhavāṅga-tva) *n.* the state of being the subservient means of cognition श्रुत्यनुगृहीत एव ह्यत्र तर्कोऽनुभवाङ्गत्वेनाश्रीयते BrahmSūBh (Śaṅ.) 296.7 (*on* ii. 1.6)

**अनुभवाङ्गीकार** (anubhavāṅgikāra) *m.* acknowledgement of experience संबन्धश्चाज्ञानस्यावरणत्वेनात्मनि दृष्टः, तत्कथमपलप्यते। इति साक्षिचैतन्येन स्वस्मिन्नध्यस्तानाम् अज्ञानविषयतत्संबन्धानामनुभवाङ्गीकारात् VivaPraSaṁ. 22.14.

**अनुभवाजनकत्व** (anubhavājanaka-tva) *n.* the state of not being the producer of direct perception or cognition न चैवमनुभवाजनकत्वेन न सा शक्तिः, या ज्ञाता नियमतः शक्यं ज्ञापयति सैव हि शक्तिः TattvCin. iv(2). 631.1.

**अनुभवातिरिक्त** (anubhavātirikta) *adj.* which is different from direct perception or cognition अनुभवातिरिक्तानुभाव्यकल्पनायां तु एकार्थविषयत्वात् … जितं मीमांसकेन TātpaṬ.(U.) 239.22 (*on* 5(3).2); विकल्पोऽपि अनुभवातिरिक्तं ज्ञापयन् न प्रमाणमेव PratyabhiVi. i. 361.2 (*on* i. 7.4)

**अनुभवात्मक** (anubhavātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] **A** of the nature of realisation एष व्यावृत्तसर्वसंसारधर्मकोऽनुभवात्मको ब्रह्मसंज्ञकस्तत्पदार्थो वेदान्ताभियुक्तानां प्रसिद्धः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 770.6 (*on* iv. 1.2); YogVā. iii. 80.23; ब्रह्मज्ञानम् … निर्विकल्पाख्यम् … अनुभवात्मकं ज्ञानम् LalitāSaBh. 230.11 (*on* 297); **B** of the nature of experience तत्रेमाः परमादर्शे चिद्व्योम्न्यनुभवात्मिकाः। असंख्याः प्रतिबिम्बन्ति जगज्जालपरंपराः YogVā. iii. 64.7; iii. 80.23; रसो मनोविकारोऽपि पदार्थान्यतमो भवेत्। पदार्थाः षट् प्रमीयन्ते रसस्यानुभवात्मकाः BhāvPra.(Śa.) 37.12(2); सुप्तिर्निद्राविभावा स्यान्नानार्थानुभवात्मिका BhaktiRaSi. ii. 4.69; **C** of the nature of direct perception or cognition गुरुमते इदमित्यनुभवात्मकं ज्ञानं, रजतमिति स्मरणात्मकं, तेन ग्रहणस्मरणात्मकं ज्ञानद्वयम् Tarkāmṛ. 12.15.

**अनुभवात्मता** (anubhavātma-tā) *f.* the state of being of the nature of experience वेदनात्वं कथं तस्य यस्य नानुभवात्मता BodhiCa. 9.90 (Pañ. अनुभूयमानस्वभावता)

**अनुभवात्मत्व** (anubhavātma-tva) *n.* the state of being of the nature of direct perception or cognition यथावस्थितविज्ञेयवस्तुबोधाप्तिशक्तताम्। को नामानुभवात्मत्वान्निश्चेतुं केवलात्प्रभुः TattvSaṁ. 2834; 2835.

**अनुभवात्मन्** (anubhavātman) *m.* **A** Supreme Self as the form of realisation पुरस्तात्सिद्धं हि ब्रह्म न ह्यत्र किंचनानुभूयते नाविद्यानुभवात्मनि स्वप्रकाशे … अद्वये NṛsiṁhoTāU. 9; न च विप्रतिपद्यन्ते वादिनोऽनुभवात्मनि BṛĀraUBhVā. i. 4.1398; इतिशब्दोपदिष्टानां निषेधोऽनुभवात्मनि। अनन्तेऽन्तवतां यत्र तद् ब्रह्मेत्यवसीयताम् BṛĀraUBhVā. ii. 3.188; ii. 4.192; iv. 4 901; अनुभवात्मनोऽपि विक्रियाभ्युपगमेऽनभ्युपगमेऽपि दोष एव NaiṣkaSi. 81.1; **B** nature or form of direct perception or cognition क्रमोत्पत्तौ सहोत्पत्तिविकल्पोऽयं विरुध्यते। अध्यक्षादिविरोधः स्यात्तेषामनुभवात्मनः NyāyVi. 2.261; कथं ते फलसंवित्तिः स्वप्रकाशा भविष्यति। नाभाति स्मृतिरूपेण न चाप्यनुभवात्मना NyāyMañ. i. 20.8; यदि स्मरणात्मना कः प्रमोषार्थः, अथानुभवात्मना तदियं विपरीतख्यातिरेव स्मृतेरनुभवत्वेन प्रतिभासात् NyāyMañ. i. 166.30; *adj.* of the nature of realisation अमायोऽनुभवात्माहमनन्योऽविषयोऽस्म्यहम् BrahmViU. 87; आत्ममायामृते राजन् परस्यानुभवात्मनः। न घटेतार्थसंबन्धः स्वप्नद्रष्टुरिवाञ्जसा BhāgP. ii. 9.1; vi. 2.41; हृदये संविदाकाशे विश्रान्तेऽनुभवात्मनि। वस्तुन्यनर्थं यः प्राह बोधचञ्चुः स उच्यते YogVā. ii. 19.14.

**अनुभवात्मपद** (anubhavātma-pada) *n.* state of Supreme Self as the form of realisation अनवबुद्धमतः श्रुतिमस्तकैर्विषयतामुपपादयितुं क्षमम्। अनुभवात्मपदं तमसा यतः पिहितमेतदिह प्रतिभासते SaṁkṣeŚā. 1.335 (i. 248.20)

**अनुभवादर्शन** (anubhavādarśana) *n.* non-observation of experience यच्च शुक्तिः रूप्यमभवदित्यनुभवादर्शनमुक्तं, तच्छुक्तेरनुपादानत्वप्रयुक्तम् AdvaiSi. 762.2.

**अनुभवादि** (anubhavādi) *adj.* (intuitional) experience etc. ब्रह्मजिज्ञासायाम् ।… श्रुत्यादयोऽनुभवादयश्च यथासंभवमिह प्रमाणम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 11.12 (*on* i. 1.2)

**अनुभवादिगत** (anubhavādi-gata) *adj.* pertaining to direct perception or cognition etc. स्मृत्याद्यनिष्ठेनानुभवादिगतेन विशेषेण तद्विषयस्यानुभूतत्वानुमितत्वादिवच्च Nyāyāmṛ. 63A.3.

**अनुभवादिनिर्वाहकत्व** (anubhavādinirvāhaka-tva) *n.* the state of being that which establishes direct perception or cognition etc. घटादिविशिष्टाभावस्यैव घटो नास्तीत्यनुभवादिनिर्वाहकत्वसंभवात् LaCandr. 448.40.

**अनुभवादिप्रामाण्य** (anubhavādi-prāmāṇya) *n.* validity of direct perception or cognition etc. अनुभवादिप्रामाण्यस्य स्मृत्यादिप्रामाण्यं प्रति योगक्षेमसाधारणकारणत्वे मानाभावात् GuruCandr. i. 295.8.

**अनुभवादिवत्** (anubhavādi-vat) *adv.* like realisation etc. ऐश्वर्यमप्यनुभवादिवदात्मरूपम् … इति ब्रुवतो मुखस्य … पिधानमनुसृत्य वचांसि कुर्मः SaṁkṣeŚā. 1.192 (i. 152.8)

**अनुभवादिविरोध** (anubhavādi-virodha) *m.* contradiction with direct perception or cognition etc. अनुभवाद्यनुसारिश्रुतिविरोधेनाप्रामाण्यं युक्तमिति चेन्न।… अनेनानुभवादिविरोधोऽपि निरस्तः TattvPrakā. 107B.13 (*on* ii. 3.3); ज्ञानादत्यन्तविलक्षणार्थमपलप्य ज्ञानस्वीकारो न संभवति, अनुभवादिविरोधात् GuruCandr. i. 117.14.

**अनुभवादिव्यवस्था** (anubhavādi-vyavasthā) *f.* ascertainment through direct perception or cognition etc. मूलादिनिष्ठावच्छेदकत्ववदेव विषयत्वनिष्ठावच्छेदकत्वे अनुभवादिव्यवस्था LaCandr. 41.13.

**अनुभवादिसिद्ध** (anubhavādi-siddha) *adj.* established through experience etc. अनुभवादिसिद्धं जीवकर्तृत्वमेवाश्रयणीयम् TattvPrakā. 89A.6 (*on* ii. 1.23)

**अनुभवादूर** (anubhavādūra) *adj.* not distant, i.e. not different from direct perception or cognition भवत्वनुभवादूरं दूरादन्यद्विरोधि वा। तद्भावश्च प्रकाशत्वं किमत्र बहु जल्प्यते ĀtmaSi. 65.10.

**अनुभवादूरत्व** (anubhavādūra-tva) *n.* the state of not being distant, i.e. not being different from direct perception अभिहितं हि तत्रेदम् अनुभवे स्मृतिमुपपादयद्भिरनुभवादूरत्वं स्मृतिनिमित्तमिति ĀtmaSi. 65.3.

**अनुभवाद्यगोचर** (anubhavādy-agocara) *adj.* which is not the object of direct perception or cognition etc. न चानुभवाद्यगोचरतात्त्विकभेदः श्रुतिगोचर इति वाच्यम् BhedaDhi. 49.6.

**अनुभवाद्यनुसारिश्रुति** (anubhavādyanusāri-śruti) *f.* scriptural statement which follows, i. e. conforms to direct perception or cognition etc. अनुभवाद्यनुसारिश्रुतिविरोधेनाप्रामाण्यं युक्तमिति चेन्न TattvPrakā. 107B.12 (*on* ii. 3.3)

**अनुभवाधिकविषयत्व** (anubhavādhikaviṣaya-tva) *n.* the state of referring to the object in addition to that of direct perception or cognition अनधिगतार्थगन्तृत्वं प्रमाणलक्षणमङ्गीकृत्य इदं स्मृतेरनुभवाधिकविषयत्वं व्युत्पादितम् NyāySu.(Ja.) 495B. 7 (*on* iii. 2.1)

**अनुभवाधिष्ठान** (anubhavādhiṣṭhāna) *n.* substratum of experience इदं जगत् … शरीरादि … अनेककर्मफलानुभवाधिष्ठानम् … कथमचेतनं प्रधानं रचयेत् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 351.7 (*on* ii. 2.1)

**अनुभवाधीन** (anubhavādhīna) *adj.* dependent or based on direct perception or cognition अनुभूतविषय एव स्मृतिर्भवतीत्यनुभवाधीनं कंचिदात्मनोऽतिशयमुपकल्पयति PrakaPañ. 330.10; न चेच्छायास्तज्ज्ञानजन्यत्वादन्यस्तत्संबन्धो नेति युक्तम्। ज्ञाने संनिकर्षाधीनस्येव स्मृतावनुभवाधीनस्येव … विषयसंबन्धस्यानुभवात Nyāyāmṛ. 194B. 8; स्मृतावनुभवाधीनस्येवेच्छायां ज्ञानाधीनस्य विषयसंबन्धस्यानुभवात् …। ज्ञानाद्भिन्न एव संबन्धो वक्तव्यः AdvaiSi. 465.13; LaCandr. 465.39.

**अनुभवाधीनसंबन्ध** (anubhavādhīna-sambandha) *m.* relation which is dependant on direct perception or cognition स्मृतौ तु अनुभवाधीनसंबन्धस्य शङ्कैव नास्ति, अनुभवस्य तदानीमसत्त्वात् AdvaiSi. 465.17.

**अनुभवाधीनसिद्धिक** (anubhavādhīnasiddhi-ka) *adj.* who has his establishment dependent on realisation अनुभवाधीनसिद्धिक आत्मा कथमनुभवः, इति चेत्, न VivaPraSaṁ. 70.14.

**अनुभवाध्यवसाय** (anubhavādhyavasāya) *m.* ascertainment of experience गृहीतांशानवधारणेऽनुभवमात्रमेवाशिष्यत इत्यनुभवाध्यवसायोऽपि समर्थितः PrakaPañ. 184.11.

**अनुभवाध्वन्** (anubhavādhvan) *m.* path of experience रतिः …। कृष्णादिभिर्विभावाद्यैर्गतैरनुभवाध्वनि। प्रौढानन्दचमत्कारकाष्ठामापद्यते पराम् BhaktiRaSi. ii. 1.11.

**अनुभवाननुव्यवसाय** (anubhavānanuvyavasāya) *m.* absence of the recognition of experience सामान्यतः सिद्धं प्रमाणं न तावत्प्रत्यक्षम्।…

नापि मानसम्। सुखादिवद्धर्मादावनुभवाननुव्यवसायात् NyāySu.(Ja.) 82A. 3 (*on* i. 1.1)

**अनुभवानन्तरक्षण** (anubhavānantara-kṣaṇa) *m.* moment which occurs (immediately) after direct perception or cognition अनुभवानन्तरक्षणे स्मरणसंभवे अनुमानवैयर्थ्यात् VivaPraSaṁ. 73. 1.

**अनुभवानन्तरभाविन्** (anubhavānantara-bhāvin) *adj.* occurring (immediately) after direct perception or cognition स्मरणकालपरामर्शः …अर्थात्तस्य भावस्य परामर्शः, अनुभवानन्तरभावी परामर्शः Bhāsk. i. 153.17 (*on* i. 4.1)

**अनुभवानन्द** (anubhavānanda) *m.* name of the teacher (of Amalānanda, the author of the Vedāntakalpataru) गुरुमनुभवानन्दं तं नौम्यपारकृपाम्बुधिम् VedāntKa. 559. 4 (*on* iv. 4.7)

**अनुभवानपलाप** (anubhavānapalāpa) *m.* absence of refutation or denial of direct perception or cognition न च शुकबालादिवाक्यादर्थबोध एव न भवति … इति वाच्यम्। आकाङ्क्षादेरन्वयबोधसामग्र्याः सत्त्वेऽनुभवानपलापात्संवादेन यथार्थत्वानुभवाच्च TattvCin. i. 348.1.

**अनुभवानपेक्षित्व** (anubhavānapekṣi-tva) *n.* the state of being that which does not require direct perception or cognition 'अहं ब्रह्मास्मि' इति अपरोक्षज्ञानेन तदेकत्वासादनात्, अन्यथास्ति ब्रह्मेति परोक्षज्ञानस्यैव स्थितत्वात्, तयोरनुभवानपेक्षित्वे च तद्विमर्शस्यापि तदनपेक्षैव Bhāsk. i. 14.18 (*on* i. 1.1)

**अनुभवानभ्यास** (anubhavānabhyāsa) *m.* non-repetition of direct perception or cognition तात्पर्याभावः, तादात्विकतीव्रसंवेदनान्तरम्, अनुभवानभ्यासश्च अस्मरणहेतुतया हि प्रसिद्धाः ŚrutaPra. iA. 139.26 (*on* i. 1.1)

**अनुभवानारूढ** (anubhavānārūḍha) *adj.* [*f.* -ā] not ascended to, i.e. not present in direct perception or cognition, not perceived or cognised directly कर्मफले हि स्वर्गादावनुभवानारूढे स्यादाशङ्का भवेद्वा न वेति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 671.7 (*on* iii. 3.32); किं पुनरेवमनुभवानारूढामेव प्रक्रियां विरचयति भवान् PañcPā. 25.13 (*on* i. 1.1); अवगतिरिति साक्षादनुभव उच्यते ज्ञानं तु परोक्षेऽनुभवानारूढेऽपि संभवति PañcPā. 66.16 (*on* i. 1.1); इदमहं जानामीति त्रितयावभासः सार्वत्रिक इति, तदप्यनुभवानारूढमेवानन्तरमेव प्रतिक्षिप्तम् ĀtmaSi. 45.2; अनृजवो हि पूर्वभागा महान्तं क्लेशमाश्रित्यानुभवानारूढाः NyāyRaMā. 67.13; अपि च ज्ञाततायामपि ज्ञाततोत्पादोऽङ्गीक्रियते न वा।… आद्येऽनुभवानारूढं ज्ञातताप्रवाहमङ्गीकुर्वाणस्य कल्पनागौरवं स्यात् NyāySu.(Ja.) 496B. 8 (*on* iii. 2.1); तदेवेदं नखं त एते केशाः सोऽयं समुद्र इतिवदुपपत्तेः। अतिरिक्तकेशादिकमनुभवानारूढमिति चेत् न VaiyāBhū. 250.26 (*on* 66)

**अनुभवानारोह** (anubhavānāroha) *m.* absence of ascendance to, i.e. not being present in direct perception or cognition तस्मान्न कथंचिदपि वर्णा अर्थधीहेतवो, नापि तदतिरिक्तः स्फोटात्मा, तस्यानुभवानारोहात् Bhām. 239.6 (*on* i. 3.28)

**अनुभवानाश्रयत्व** (anubhavānāśraya-tva) *n.* the state of not being the substratum of direct perception or cognition यद्यात्मा नास्ति तदाहारपरिणामभेदभिन्नस्य शरीरस्य अनुभवानाश्रयत्वेन स्मरणं नोपपद्येत VīraMi. 881.18 (*on* 3.150)

**अनुभवानुपपत्ति** (anubhavānupapatti) *f.* untenability of direct perception or cognition जाग्रद्दशायामस्वाप्समित्यनुभवानुपपत्तेश्च SiddhāBi. 122.1; अविद्यावृत्त्यस्वीकारे चाक्षुषादिविषयत्वविशिष्टस्यैव घटादेरुत्पत्तिर्वाच्या, अन्यथा घटं पश्यामीत्यनुभवानुपपत्तेः LaCandr. 535.40.

**अनुभवानुभवपुरस्सरी** (anubhavānubhava-puraḥsarī) *adj.* (*f.*) preceded by the recognition of direct perception or cognition अङ्गीकारयामि तावदेनं श्रोत्रियमनुभवानुभवपुरस्सरीमर्थस्थितिम् Kāśi. ii. 104.18 (*on* 5(3). 29)

**अनुभवानुभवितृविलक्षण** (anubhavānubhavitṛ-vilakṣaṇa) *adj.* different from the cognition and the cogniser 'नीलमहं जानामि' इति च अत्रापि पीतविलक्षणोऽनुभवानुभवितृविलक्षणश्चानुभाव्योऽनुभूयते TātpaṬ.(U.) 240.13 (*on* 5(3). 3)

**अनुभवानुरोध** (anubhavānurodha) *m.* [Abl.] on account of direct perception or cognition त्वङ्मनोयोगस्य ज्ञानहेतुत्वे सिद्धे चाक्षुषादिसामग्र्याः स्पार्शनादिप्रतिबन्धकत्वमनुभवानुरोधात्कल्प्यते SiddhāMu. 30.16 (*on* 57); सर्वसिद्धप्रत्यक्षबाधितमपि शुक्तिरजतप्रत्यक्षमनुभवानुरोधात् पुरोदेशे शुक्तिसंभिन्नरजतोपगमेन समर्थ्यते SiddhāLeSaṁ. 249.5; तादात्म्यभिन्नस्य तु स्वरूपातिरिक्त एव संबन्धोऽनुभवानुरोधात् GuruCandr. i. 10.2; i. 90.16; i. 173.15; अस्तु तर्ह्यनुभवानुरोधाच्छक्तिकल्पनमिति चेन्न VaiyāBhū. 218.10 (*on* 49); 222.14 (*on* 50); [Inst.] on account of direct perception or cognition न च शुक्तित्वज्ञानस्यापि शुक्तित्वम् … बाधकमात्रं भेदविषयकमेवेति वाच्यम् … अनुभवानुरोधेन उक्तसंस्काराविशेषितज्ञानस्यापि बाधकत्वात् GuruCandr. i. 378.20; अनुभवानुरोधेन नामप्रयोज्यतदर्थप्रकारकतदर्थविशेष्यकान्वयबोधस्याभेदविषयत्वमिति नियमाङ्गीकारात् MīmāKau. iii(2). 40.6 (*on* ii. 1.5)

**अनुभवानुविधायिता** (anubhavānuvidhāyi-tā) *f.* the state of being that which conforms to direct perception or cognition अनुभवानुविधायितया तावदनुभवकार्या स्मृतिः Kiraṇā. 129.17.

**अनुभवानुसार** (anubhavānusāra) *m.* [Inst.] **A** in accordance with direct perception or cognition (महाभूतसत्यत्वम्) अनुभवानुसारेण विज्ञानात्मसत्यत्वाचोद्यमेवेति चेत्। न BālaKrī. ii. 56.23 (*on* 3.142 (? 152)); अनुभवानुसारेण गन्धस्य गुणिनं विनापि वृत्तेश्चैतन्यस्य … सकलशरीरवेदनानुसंधानं न विरुध्यते PrakaVi. 624.20; न च पूर्वानुभूता वर्णाः स्मृत्यारूढाः … स्मृतीनामप्यनुभवानुसारेण क्रमिकत्वात् NyāySu.(Ja.) 88A. 3 (*on* i. 1.1); 491B. 6 (*on* iii. 2.1); दधि पश्यतीत्यादौ भेदसंसर्गबोधार्थम् … भेदविषयत्वमित्याद्यनुभवानुसारेण कल्प्यम् MīmāKau. iii(2). 40.22 (*on* ii. 1.5); SiddhāLeSaṁ. 185.2; राष्ट्रे तवोग्र्यः परितश्चरन्ति इत्येवमादयः श्रुतिकाटवभेदा अन्येऽप्यनुभवानुसारेण बोध्याः RasGaṅ. 84.8; अनुभवानुसारेण वस्तुनिष्ठा अस्तु Bhāsk. ii 193.8 (*on* ii. 4.16); **B** in accordance with experience साक्षिचैतन्यं विहायैवाज्ञानं चैतन्यमावृणोतीत्यनुभवानुसारेण कल्पनान्न कश्चिद् दोषः SiddhāLeSaṁ. 168.2.

**अनुभवानुसारमार्ग** (anubhavānusāra-mārga) *m.* path which is in accordance with experience विप्रतिपन्नं हि प्रति यतिसंधानमुक्तं परमार्थतस्तु अनुभवानुसारमार्गोऽयम् TātpaṬ.(Vā.) 511.6 (*on* iii. 1.12)

**अनुभवानुसारिणी** (anubhavānusāriṇī) *adj.* (*f.*) **A** which is in accordance with direct perception or cognition सर्वेषामेव वर्णानाम् … संगतिः …। अनुभूयमानानां त्वनुभवानुसारिणी तत्पर्यायेण पर्यायवती न समूहभाग् भवति TattvBi. 25.10; 67.1; **B** which is in accordance with experience न ह्यवकाशस्योत्पत्तिरनुभवानुसारिणी TattvPrakā. 107A. 12 (*on* ii. 3.1)

**अनुभवानुसारिता** (anubhavānusāri-tā) *f.* the state of being in accordance with (indeterminate) cognition वस्त्वनुसरणप्राणो हि विकल्पोऽनुभवानुसारितयैव भवति PratyabhiVi. ii. 193.1 (*on* ii. 4.16); Bhāsk. ii. 193.8 (*on* ii. 4.16)

**अनुभवानुसारित्व** (anubhavānusāri-tva) *n.* the state of being in accordance with direct perception or cognition परस्परवार्तानभिज्ञत्वात् ताभ्यामगृहीतं कुतोऽध्यवस्यति तस्यानुभवानुसारित्वात् NyāyKa. 72.4; एकत्वं कार्यगतम् … आश्रयनाशाच्च नश्यति … सहैव उत्पत्तिविनाशयोः अनुभवानुसारित्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 64.27; अनुभवानुसारित्वं याथार्थ्यमिति वदामः NyāySu.(Ja.) 251B. 3 (*on* ii. 1.2); विकल्पः अनुभवानुसारितयैव — केवलमनुभवानुसारित्वेनैव Bhāsk. ii. 193.8 (*on* ii. 4.16)

**अनुभवान्तर** (anubhavāntara) *n.* another direct perception or cognition अनुभवस्तु जडोऽपि स्वच्छतया चैतन्यबिम्बोद्ग्रहणाय नानुभवान्तरमपेक्षते Bhām. 449.2 (*on* ii. 2.28); न चानुभवान्तरमन्यत्र सत्तामस्यावेदयदावेद्यते NyāyMa. 92.10; अपेक्षणीयान्तरासंभवेन युगपदेव घटानुभवस्मरणयोरनुभवान्तरस्य च तद्विषयस्योत्पत्तिप्रसङ्गात् TattvPradī.(Ci.) 17.4; अनुभवान्तरस्य शुद्धद्रव्यत्वघटत्वयोर्भेदावगाहिनोऽभावात् LaCandr. 72.10.

**अनुभवान्तरजनितसंस्कार** (anubhavāntarajanita-saṁskāra) *m.* impression produced from another direct perception or cognition योऽसावनुभवः, सोऽपि तत्रैत्रानुभवान्तरजनितसंस्कारादेवास्तु PrakaPañ. 179.1.

**अनुभवान्तरतस्** (anubhavāntara-tas) *adv.* due to another direct perception or cognition न चानुव्यवसायादनुभवप्रत्यक्षता।… अनुभवान्तरतः प्रत्यक्षत्वेऽनवस्थाया उक्तत्वात् VedāntKa. 293.18 (*on* ii. 2.28)

**अनुभवान्तरविषय** (anubhavāntara-viṣaya) *m.* **A** object of another direct perception or cognition न हि तावत्समानगोचरानुभवान्तरेणाभवान्तरविषयापहारसंभवः NyāyMa. 125.6; **B** object of another realisation साक्षी तु नानुभवान्तरविषयो येनानवस्था स्यात्, अपि तु स्वप्रकाशः GuruCandr. ii. 98.21.

**अनुभवान्तरानपेक्षा** (anubhavāntarānapekṣā) *f.* non-expectancy of another direct perception or cognition न केवलमनुभवे एवानुभवितुर्व्याप्तावनुभवान्तरानपेक्षा किं तु क्रियामात्रमेव कर्त्रा क्रियान्तरमन्तरेण व्याप्यते VedāntKa. 293.20 (*on* ii. 2.28)

**अनुभवान्तरानुभाव्य** (anubhavāntarānubhāvya) *adj.* knowable through another direct perception or cognition अनुभवान्तरानुभाव्येऽपि परानुभवादौ … कस्यचिदनुभूतिलक्षणस्य स्वानुभवसिद्धस्यानपगमात् ŚatDū. 110.26.

**अनुभवान्तरान्वेषण** (anubhavāntarānveṣaṇa) *n.* search for another direct perrception or cognition मानसोऽनुभवः। तस्यापि ज्ञायमानत्वे

नानुभवान्तरान्वेषणेऽनवस्थानात् TattvPrakā. 4A. 7 (*on* i. 1.0)

**अनुभवान्तरापेक्षा** (anubhavāntarāpekṣā) *f.* **A** expectancy of another realisation अनुभवान्तरापेक्षा चानुभूतेर्न शक्या कल्पयितुम् BrahmSūBh.(Rā.) 24.7 (*on* i. 1.1); **B** expectancy of another direct perception or cognition द्वितीयानुभवस्य तथैव जडत्वेनानुभवान्तरापेक्षायामनवस्था स्यात् VivaPraSaṁ. 69.13.

**अनुभवान्यविशेष्यक** (anubhavānyaviśeṣya-ka) *adj.* having the qualificand which is other than direct perception or cognition अनुभूतिपदजन्यधीविशेषविशेष्यत्वस्यानुभवान्यविशेष्यकधीविशेष्यत्वपर्यवसितस्य हेतुत्वं संभवतीति न कापि शङ्का LaCandr. 773.37.

**अनुभवापत्ति** (anubhavāpatti) *f.* undesired contingency of perception or cognition मुखं मलिनमित्यनुभवापत्त्या मुखं न मलिनं किं तु प्रतिमुखमेवेत्यनुभवविरोधात् Nyāyāmṛ. 609A. 9; अनुभवे वा शुक्तिरूप्यादेरपि सत्यादिपदादनुभवापत्तिः LaCandr. 785.41.

**अनुभवापरोक्ष्य** (anubhavāparokṣya) *n.* perceptibility of cognition यद्यनुभवापरोक्ष्यं परिणामान्तरात् तर्ह्यनुभव उदितोऽपि कदाचिन्न प्रकाशेत न चैवम् VedāntKa. 293.15 (*on* ii. 2.28)

**अनुभवापलाप** (anubhavāpalāpa) *m.* **A** denial of direct perception or cognition (रजतम्) न चैवमिदमहं जानामीत्यनुभवापलापे उपेक्षणीयता TattvCin. i. 794.5; iv(2). 276.11; **B** denial of experience कुतश्चानुभवापलापेन व्यवहारस्य तन्निमित्तत्वम् NyāySu.(Ja.) 325A. 6 (*on* ii. 2.1); अनुभवापलापो न युक्तः NyāySu.(Ja.) 344B. 1 (*on* ii. 2.6); अनुभवापलापे तु समासोक्तावप्यप्रकृतव्यवहारस्य प्रकृतोपस्कारकत्वं नेति सुवचत्वात् RasGaṅ. 158.8.

**अनुभवापलापप्रसङ्ग** (anubhavāpalāpa-prasaṅga) *m.* undesired occasion of the denial of direct perception or cognition दर्शनादित्यनेन यत्र प्रतिबिम्बोपाधिता बिम्बत्वं च दृश्यते, तत्र नापलपितुं शक्यते, अन्यथा सर्वत्रैवानुभवापलापप्रसङ्गात् GuruCandr. ii. 140.15; नञ्सत्त्वे तत्र धर्मिणि तदभावः प्रतीयते इत्यनुभवापलापप्रसङ्गात् VyutpaVā. 88.17.

**अनुभवापलापसाहस** (anubhavāpalāpa-sāhasa) *n.* rashness of the denial of direct perception or cognition प्रकारसहस्रानुसरणेऽप्यघटनायां खल्वनुभवापलापसाहसमभ्युपेयम् NyāySu.(Ja.) 324B. 11 (*on* ii. 2.1)

**अनुभवापलापापात** (anubhavāpalāpāpāta) *m.* undesired contingency of the denial of direct perception or cognition दोषाभावस्य हेतुत्वात् तत्र वाक्यं मूकमेव व्यवहारस्तु प्रत्यक्षादिति चेत्। न। अनुभवापलापापातात् TattvCin. iv(1). 103.1.

**अनुभवापवादकत्व** (anubhavāpavādaka-tva) *n.* the state of being what is contradictory to experience उपजीव्यविरोधे तु न प्रामाण्यममुष्य चेति। अतो न श्रुतेरनुभवापवादकत्वं युक्तम् NyāySu.(Ja.) 327B. 5 (*on* ii. 2.1)

**अनुभवापह्नवकारिणी** (anubhavāpahnavakār-iṇī) *adj.* (*f.*) causing concealment or denial of experience (अविद्या) संवेदतिरस्कारिणी–अनुभवापह्नवकारिणी Bhāsk. ii. 202.15 (*on* ii. 4.20)

**अनुभवापात** (anubhavāpāta) *m.* undesired contingency of experience सुखादेरज्ञानावच्छिन्नचित्प्रकाश्यत्वे सुखादिकं न प्रकाशत इत्यनुभवापातेन सुखादिकं प्रकाशते Nyāyāmṛ. 357A. 6.

**अनुभवापेक्षत्वनिर्बन्ध** (anubhavāpekṣatva-nirbandha) *m.* restriction about dependence on direct perception or cognition स्वप्रामाण्यनिर्णयादावपि नानुभवापेक्षत्वनिर्बन्धः NyāyPari. 484.5.

**अनुभवापेक्षा** (anubhavāpekṣā) *f.* **A** expectancy of realisation कर्तव्ये हि विषये नानुभवापेक्षास्ति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 11.14 (*on* i. 1.2); **B** expectancy of experience धर्मेऽप्यनुभवापेक्षायामस्या[ मन्यस्या ]नुप्रवेशो भवतु PrakaVi. 45.17; ययोः प्रकाशविमर्शयोर्बलेन सर्वमनुभूयते, का तयोरनुभवापेक्षा Bhāsk. i. 14.19 (*on* i. 1.1)

**अनुभवाभाव** (anubhavābhāva) *m.* **A** absence of direct perception or cognition अनुभाव्याभाव एवानुभवाभावे मूलम् TātpaṬ.(U.) 198.14 (*on* 5(2).15); न च अनुसंधानं ज्ञानाभावेन सह स्यात्—अनुसंधायाः स्मृतिभेदे तस्याश्च अनुभवोपजीवित्वेऽनुभवाभावात् ParāTri. 162.10; 'शब्दादर्थं प्रतिपद्यामहे' … इति अनुपपन्नार्थवचनम्, अनुभवाभावात् TattvBi. 60.2; योऽप्यतिप्रौढिम्ना प्रत्यक्षसिद्धं क्षणभङ्गमाह तस्यानुभवाभाव एवोत्तरम् NyāyKa. 81.13; नित्यवदस्मरणमनुभवाभावमेव साधयति ĀtmaSi. 21.20; न ह्यनुभवाभावः प्रमाणसिद्धमपलपति TattvVai. 130.15 (*on* 3.13); आद्यप्रवृत्तावनुभवाभावान्न स्मृतिहेतुता NayaVi. 41.2 (*on* i. 1.2); शरीरस्य कार्यतयोत्पत्तेः प्रागनुभवाभावेन संस्काराभावात् Kiraṇā. 129.13; स्मृत्यभावस्यानुभवाभावसिद्धावनैकान्तिकत्वात् NyāyMa. 279.2; स्मरणाभावः कथमनुभवाभावं साधयेत् BrahmSūBh.(Rā.) 36.19 (*on* i. 1.1); स्मरणं च, नानुभवव्यापकम्। अतस्तदभावो नानुभवाभावसाधकः ŚrutaPra. iA. 139.23 (*on* i. 1.1); न हि गवादिव्यक्त्यनुभवकाले वर्णसंस्थानात्मकव्यक्तिरूपमपहायान्यत् किंचिदेकमनुयायि प्रतिभासते। तादृशस्यानुभवाभावात् SyādvāMañ. 14(57); अस्मरणनियमस्यानुभवाभावेन व्याप्त्युपलम्भोऽप्यप्रत्यक्षज्ञानाभावस्य नावकल्पते NyāyKu. 79.1; 78.11; सावधानेनापि नियमेनास्मरणस्यानुभवाभावपर्यवसानात् ŚatDū. 81.26; (ज्ञानविशेषाभावग्रहणे) नाप्यनुभवाभावः। तस्यावर्जनीयत्वात् SarvaDaSaṁ. 16.713; 16.718; शुक्तिज्ञानेन रूप्यं नष्टमिति कदा(चिदनुभवाभावेन)प्यननुभवेन तत्राप्यव्याप्तेश्च Nyāyāmṛ. 39A. 8; शरीरत्वादीनां जीवपर्यन्तत्वाभावश्च शरीरमहम् … पादोऽहम् इत्यनुभवाभावादेव स्पष्टः PūrvottaVāNaMā. 211.15; **B** absence of experience (ईशित्वाद्यष्टसिद्धिदा) विषयाणामनुभवाभावेऽपि तज्जन्यसुखवत्त्वं आप्तकामत्वम् LalitāTriBh. 276.7 (*on* 10); अनुभवाभावे स्मृतेरप्यभाव इति स्मृतिविषयो न रसः Ekāva. 3.1 (64) (93.6); यदि जीवस्वरूपस्यानन्दादिरूपत्वमङ्गीकृत्यावरणाभावाद् व्यक्तिः … अङ्गीक्रियते तर्हि … आवरणाभावेऽनुभवाभावायोगात् TattvPrakā. 120B. 4 (*on* ii. 3.32); 120A. 9 (*on* ii. 3.31)

**अनुभवाभास** (anubhavābhāsa) *m.* semblance of direct perception or cognition यदा चानलीक एव ध्रुवं न्यायस्यानुभवाभासः तदा कैव कथालीके ĀtmaTaVi. 308.7.

**अनुभवाभिधानीयक** (anubhavābhidhānīya-ka) *m.*, *n.* appellation as *anubhava* (realisation) आत्मा तेन प्रमेयभेदेनोपधीयमानोऽनुभवाभिधानीयकं लभते PañcPā. 19.5 (*on* i. 1.0)

**अनुभवाभिप्राय** (anubhavābhiprāya) *m.* [Inst.] with reference to direct perception or cognition अनुभवाभिप्रायेणोपलब्धौ व्याख्यायमानायां स्मृतिहेतौ नास्ति प्रसङ्गः NyāyVārPari. 157.3.

**अनुभवाभेद** (anubhavābheda) *m.* absence of change in feelings तटस्थेऽनुभवाभेदस्तत्र तत्र कथं भवेत् RājTa.(Ka.) 8.2307.

**अनुभवायोग** (anubhavāyoga) *m.* **A** untenability of experience अन्तःकरणवृत्तिरूपज्ञानवत्तद्वृत्तिरूपसुखाभावे अहं सुखीत्यनुभवायोगात् Nyāyāmṛ. 75A. 6; **B** untenability of direct perception or cognition दर्पणे … चैत्रप्रतिबिम्बमेव दृष्टं न चैत्रः। चैत्रस्तु तेनानुमित इत्यनुभवायोगात् Nyāyāmṛ. 607A. 12.

**अनुभवायोग्य** (anubhavāyogya) *adj.* which is unfit for direct perception or cognition विमतं ब्रह्मवाक्यमनुभवनिरपेक्षफलपर्यन्तज्ञानजनकम् … इति चेत्, न, अनुभवायोग्यविषयोपाधिहतत्वात् VivaPraSaṁ. 270.8.

**अनुभवारूढ** (annbhavārūḍha) *adj.* **A** ascended to, i.e. present in the realisation प्रत्यक्षफलत्वाच्च ज्ञानस्य … अनुभवारूढं तु ज्ञानफलम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 671.8 (*on* iii. 3.32); 726.7 (*on* iii. 4.15); चिन्मात्रम् … अनुभवारूढम्। ब्रह्मैवास्ति … इति निश्चयो विदुषाम् SvātmNi. 96; PañcPā. 91.3 (*on* i. 1.4); न हि ब्रह्मविष्ण्वादिसकलेतरविलक्षणं ब्रह्म … अनुभवारूढं भवति ŚivārkaMaDī. ii. 305.9 (*on* iii. 3.11); **B** ascended to, i.e. present in direct perception or cognition अनुभवारूढमविद्यावद्विषयत्वं प्रत्यक्षादीनाम् PañcPā. 33.6 (*on* i. 1.0); विकल्पारूढ एव भेदो व्यवहाराङ्गं नानुभवारूढः ĀtmaTaVi. 458.1; न गन्धवन्तः परमाणवः समायान्ति वाताहता इत्यर्थः। किं च द्रव्यगमनकल्पनं नानुभवारूढम् PrakaVi. 624.18; वृक्षत्वाद्यप्यनुभवारूढरूपातिरेकेण निरूपयितुमशक्यम् NyāySu.(So.) 10.31 (*on* i. 2.2); तदित्थमनुभवारूढोऽध्यासोऽपलपितुमशक्यः VivaPraSaṁ. 29.14; (used as noun) what is ascended to, i.e. object of direct perception or cognition साक्षादनुभवारूढं शक्यतेऽपोदितुं क्वचित् AnuVyā. 23A. 7 (*on* 2.2); 60A. 6 (*on* 3.4); **C** ascended to, i.e. present in the experience रूपं देवतायाः मन्त्रार्थवादैरुच्यते … तस्य तु रूपस्यासति बाधकेऽनुभवारूढं तथाभावं परित्यज्यान्यथात्वम् … असांप्रतं कल्पयितुम् Bhām. 261.16 (*on* i. 3.33); चिन्तयेन्मामशङ्कितः। कालेनानुभवारूढो भवेयम् PañcDa. 9.152;

**अनुभवारूढत्व** (anubhavārūḍha-tva) *n.* **A** the state of being ascended to, i.e. present in realisation त्वं तदसि वर्तस इति ब्रह्मात्मत्वं जीवस्य वर्तत इत्युक्तेऽनुभवारूढत्वं ब्रह्मात्मत्वस्य न प्रतीयते VedāntKa. 445.15 (*on* iii. 3.32); **B** the state of being ascended to, i.e. present in experience आनन्दरूपो भगवान् प्रतिपादितः … तस्यानुभवारूढत्वाय पुनः प्रश्नः AṇuBh. 98.27 (*on* i. 3.42)

**अनुभवारोहिन्** (anubhavāroh-in) *adj.* ascending to, i.e. being present in direct perception or cognition तत्रानुभवारोहिणो वर्तमानस्य मृत्पिण्डस्य … मृच्चूर्णमृद्घटाभ्यां भेदमाह TattvVai. 134.15 (*on* 3.14)

**अनुभवार्थ** (anubhavārtha) *adj.* [*f.* -ā] meant for the realisation (of oneness with the Supreme Self) यस्य तु न एषोऽनुभवो द्रागिव जायते, तं प्रति अनुभवार्थ एव आवृत्त्यभ्युपगमः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 772.1 (*on* iv. 1.2); ब्रह्मजिज्ञासायां तु साक्षादनुभवादीनां संभवोऽनुभवार्था च ब्रह्मजिज्ञासा Bhām. 68.16 (*on* i. 1.2); *m.* **1** type of *sambhogaśṛṅgāra* (*lit.* sense of experience–

ing) (संभोगः) करुणानन्तरगतोऽनुभवार्थः स कथ्यते SaraKaṇṭhā. 562.19; करुणानन्तरेऽनुभवार्थो यथा — अनुमरणप्रस्थितायाः … सौभाग्यकं जातम् SaraKaṇṭhā. 650.17; **2** meaning of the word *anubhava* (direct perception) नापि स्मृत्यन्यत्वमनुभवार्थः KhaṇḍanKhā. 318.5; 256.10.

**अनुभवार्थकृत्** (anubhavārtha-kṛt) *adj.* who achieves the purpose of experience तत्संशयप्रमातृत्वनिश्चयानुभवार्थकृत्।… जन्तुः जरायुग्रस्तदेहवान् BhāvPra.(Śā.) 183.8(7)

**अनुभवार्थत्व** (anubhavārtha-tva) *n.* **A** the state of referring to the sense of direct perception or cognition जगद्भावो ज्ञानं न भवतीत्यर्थः। भवतेरनुभवार्थत्वात् NyāySu.(Ja.) 410B.11 (*on* ii. 2.9); **B** the state of having the same object as that of direct perception or cognition नन्वनुभवसमानविषयत्वात् स्मृतेरनुभवार्थत्वे कथं स्मृतिरयथार्थेति चेन्नैवम् SarvaDaKau. 51.21.

**अनुभवार्थम्** (anubhavārtham) *adv.* for the sake of experience सुखं दुःखं वानुभूयारोहावरोहौ। अनुभवार्थमारोहोऽनुभूयावरोहः AnuBh. 176.12 (*on* iii. 1.13)

**अनुभवावकाश** (anubhavāvakāśa) *m.* scope for direct perception or cognition वर्णाः खण्डशः पदभावेन प्रतिसंधेयाः अर्थसंबन्धत्वेन स्मर्तव्या इति कुतोऽनुभवावकाश इत्यर्थः NyāyVārPari. 307.2.

**अनुभवावगत** (anubhavāvagata) *adj.* known through cognition क्षीणे तु तत्र लयमेति जगन्निदाने गाढे तमस्यनुभवावगते प्रतीचः SaṁkṣeŚā. 3.117 (ii. 218.25)

**अनुभवावसान** (anubhavāvasāna) *adj.* culminating into realisation अनुभवावसानं च ब्रह्मविज्ञानम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 290.1 (*on* ii. 1.4); न त्वेवं धर्मज्ञानमनुभवावसानम् Bhām. 68.22 (*on* i. 1.2)

**अनुभवावसानत्व** (anubhavāvasāna-tva) *n.* the state of being what culminates into realisation अनुभवावसानत्वाद्भूतवस्तुविषयत्वाच्च ब्रह्मज्ञानस्य BrahmSūBh.(Śaṅ.) 11.12 (*on* i. 1.2); ब्रह्मजिज्ञासायाम् … विद्वदनुभवानुमानादयोऽपि तत्र हेतुरनुभवावसानत्वात् PrakaVi. 45.15; अनुभवावसानत्वाद्ब्रह्मजिज्ञासाया इति भाष्यं योज्यम् VenāntKa. 53.9 (*on* i. 1.2)

**अनुभवावस्था** (anubhavāvasthā) *f.* state or condition of direct perception or cognition अनुभवावस्थायां चानुभूततया स्मरणं भवति TātpaṬ.(U.) 51.11 (*on* 2.47); अन्या ह्यनुभवावस्था अन्या च स्मरणावस्था SyādvāMañ. 9(104)

**अनुभवावस्थाप्रसर** (anubhavāvasthā-prasara) *m.* expansion of the state of experience सर्वत्रानुभवावस्थाप्रसरः सारतो भवेत्। सर्वस्यैव स्थिरं रूपं सर्वाकारतदात्मना ŚivDṛ. 7.53.

**अनुभवाविरोध** (anubhavāvirodha) *m.* non-contradiction with realisation ज्ञानोदयात् … परब्रह्मताजीवन्मुक्त्योः युगपदनुभवाविरोधेन कंचित्कालमवस्थितस्य … वर्तमानदेहपाते सति PañcPra. 22.2.

**अनुभवाविवेकिन्** (anubhavāvivek-in) *adj.* not distinguishing direct perception or cognition अनुभवाविवेकिनो महान् प्रमादः। किं पूर्वदृष्टस्यानुभवो न संभवति Bṛha. 102.8 (*on* i. 1.5)

**अनुभवाविषयकत्व** (anubhavāviṣayaka-tva) *n.* the state of not referring to direct perception or cognition न च … जडस्यानुभवत्वशून्यत्वात्तदवस्थमेव तदिति वाच्यम्, अनुभव(? वा)विषयकत्वावच्छेदेनानुभवाविषयकत्वसत्त्वात् GuruCandr. i. 500.23; LaCandr. 435.20.

**अनुभवाविषयत्व** (anubhavāviṣaya-tva) *n.* the state of not being the object of direct perception or cognition अतीतज्ञानविशिष्टः स इति सहप्रयोगात् अतीतानुभवविषयत्वस्यानुभवाविषयत्वेन स्मृत्या तदुल्लेखानुपपत्तेश्च TattvCin. i.840.14.

**अनुभवावीचिमरण** (anubhavāvīci-maraṇa) *n.* cessation of the waves of *anubhava* (potentiality of *karman*, intensity of Kārmic result), JainaL.

**अनुभवाश्रय** (anubhavāśraya) *adj.* **A** which is based on direct perception or cognition यथैवेष्टादिकानर्थाननुभूयाल्पदर्शनः। चेतस्यारोप्य तान्पश्चात्प्रवक्त्यनुभवाश्रयान् TattvSaṁ. 3594; **B** which is based on experience वास्तवं वृत्तमीदृङ् नः सिद्धं ह्यनुभवाश्रयम् BṛĀraUBhVā. iv. 3.1288; *m.* basis of realisation ब्रह्मास्मीत्यपि संबोधस्तथैवानुभवाश्रयात् BṛĀraUBhVā. i. 4.1228; एकं ब्रह्म सदा बुद्धम् …। व्युत्पत्तेः प्रागविज्ञातं तथैवानुभवाश्रयात् BṛĀraUBhVā. i. 4.1303; i. 4.1381; दीपो व्यभिचरत्यत्र तच्चाप्यनुभवाश्रयात् BṛĀraUBhVā. iv. 3.504; iv. 3.806.

**अनुभवाश्रयत्व** (anubhavāśraya-tva) *n.* **A** the state of having direct perception or cognition as the base विषयविषयिभावस्यानुभवाश्रयत्वादितरेतराश्रयत्वाच्च तथाप्यभ्युपगम्य विकल्प इत्यर्थः PrakaVi. 560.12; **B** the state of being the basis of direct perception or cognition यद्यप्यहमर्थस्य चिदघटितत्वेऽपि घटः स्फुरतीत्यादाविवानुभवाश्रयत्वं संभवति GuruCandr. iii. 56.21.

**अनुभवासंगति** (anubhavāsaṅgati) *f.* inconsistency with experience अन्यत्वादिभिरनन्यवस्तुप्रतीतेरेव चमत्कारित्वम्, न त्वनन्यत्वादिभिः। तेषामनुभवासंगतेः RasGaṅ. 419.3.

**अनुभवासंभव** (anubhavāsambhava) *m.* **A** impossibility of direct perception or cognition सर्वत्र च यत्र कालान्तरफलत्वादिदानीमनुभा(? भ)वासंभवस्तत्र श्रुतिमूलता TantrVā. 82.1 (*on* i. 3.2); SarvaDaKau. 135.15; **B** impossibility of experience योगिस्वीकारस्यानावश्यकत्वात्। इतरथा मोक्षस्यानुभवासंभवात् SarvaDaKau. 136.4; तस्य ज्ञानवत्त्वेनानुभवासंभवादाद्यपक्षेऽपि नासिद्धिरिति वाच्यम् GuruCandr. ii. 398.15.

**अनुभवासाधारण** (anubhavāsādhāraṇa) *adj.* which is not common to cognition दर्शनरूपता दर्शनसमानाकारता।… न चैतदनुभवासाधारणम् स्मृतेरपि तत्सद्भा(संभ)वस्य प्रामाणिकत्वात् ŚrutaPra. iA. 58.18 (*on* i.1.1)

**अनुभवासिद्धि** (anubhavāsiddhi) *f.* non-establishment of realisation प्रपञ्चस्य ब्रह्माकारतयानुभवासिद्धेरित्याशङ्क्य परिहरति ŚivārkaMaDī. ii. 497.29 (*on* iv. 4.19)

**अनुभवास्पद** (anubhavāspada) *n.* receptacle, i. e. subject of experience विलयमियाद्यदि सोत्क्रमणे पवनमनूत्क्रमणं न भजेत्। तदनुभवास्पदवृत्तिलयो मनसि कृतस्तदधीनतया NayaMañ. IV. ii. 1.2.

**अनुभवास्वाद्य** (anubhavāsvādya) *adj.* to be obtained (*lit.* relished) through realisation आत्माप्येष लयं ययावनुभवास्वाद्ये परे वस्तुनि। प्रायोऽयं श्वसितीति बोधविषयं प्राप्नोति रोमोद्गमैः CaitaCa. 50.11(2)

**अनुभवाहितसंस्कार** (anubhavāhita-saṁskāra) *m.* impression obtained through direct perception or cognition धूमो वह्निव्याप्य इत्यनुभवाहितसंस्कारोद्बोधे च सति वह्निमान् इत्यनुमितिर्भवति VedāntPari. 150.2.

**अनुभविक** (anubhav-ika) *m.* one who is knowledgeable पदशक्त्यज्ञानेऽपि समुदायशक्त्या बोधोऽनुभविकानाम् VaiyāBhū. 241.14 (*on* 65)

**अनुभवितव्य** (anu-bhavitavya) *adj.* **1** to be availed of or attained विप्रे मुख्यसामयिकत्वं तत् संभवति तस्मिन् केनापि नानुभवितव्यं क्षत्रेण वैश्येन शूद्रेण PārāSū. 66.11; **2A** to be experienced तदा कृत्स्नं जगत्तेनानुभवितव्यं तच्चैतन्यस्य सर्वगतत्वात् VivaPraSaṁ. 88.25; जरामरणरहितेनापि पुनर्दारिद्र्यमेवानुभवितव्यम् SiṁhāDvā. 149.5(14); **2B** to be witnessed or attended सांप्रतमनुभवितव्यस्तस्याः पाणिग्रहोत्सवो हि मया JānaPa. 2.37.

**अनुभवितुकाम** (anubhavitu-kāma) *adj.* **A** desirous of realising यो ह्यात्मरूपमनुभवितुकामः, स तस्य ज्ञाने स्वयमेव यतते BrahmSi. 152.20; **B** desirous of experiencing स्वतनयां लोकोत्तरे पुंसि निवेश्य तदुपजनितमानन्दमनुभवितुकामः काममशेषबुधजनादृतमहिमा शेषाद्रिनामा ĀnandRa. 4.32(6)

**अनुभवितुम्** (anu-bhavitum) *inf.* **1Ai** to witness or attend भो भो यज्ञमनुभवितुमागता राजानः PañcRā. 1.51(4); 1.52(2); 2.5(3); मधुरायां धनुर्महो नाम महोत्सवो भविष्यति। तमनुभवितुं सपरिजनाभ्यां भवद्भ्यामागन्तव्यम् BālC 4.12(34); शतकुम्भं नाम यज्ञमनुभवितुं महर्षेर्धौम्यस्याश्रमं गताः (पाण्डवाः) MadhyaVyā. 1.11(4); **1Aii** to perceive, i.e. to express or convey 'अग्निष्टोमयाजि'–शब्दः प्रथमं भूतलक्षणे विषयान्तरे निष्प्रतिपक्षतया समासादितप्रसिद्धिः पश्चाद् भविष्यति वाक्यार्थसंबन्धलक्षणयोग्यतया (अर्थम्) तमनुभवितुं शक्नोति VakroJī. 158.10; **1B** to understand, to know, to refer to न चानवगतेऽर्थे संबन्धोऽनुभवितुं शक्यते Kāśi. i. 278.12 (*on* 4.200); iii. 7.27 (*on* 5(4).3); iii. 112.20 (*on* 5(5).25); यथा येन प्रकारेण युज्यते इति यथायोगि क्रियापदं यस्य तत्तथोक्तम्। तेन यथा संबन्धमनुभवितुं शक्नोति तथा दीपके क्रिया VakroJī. 183.18; न चानालम्बनादनवाप्तरूपविशेषं विज्ञानमालम्बनसंबन्धमनुभवितुमुत्सहते TarkBhā.(Mo.) 37.18; कतरोऽहं दशरथस्य महिमाभोगमनुभवितुं कासार इव सागरस्य PrasaRā. 3.28(15); सा हि (स्मृतिः) तत्तदनुभवजनितसंस्कारोन्मेषलब्धात्मा भिन्नेति न मिथो विरोधमनुभवितुमुत्सहते NyāyKu. 54.14; न च ज्ञानाभावविषयोऽयमनुभवः। अभावप्रतीतेर्धर्मिप्रतियोगिबोधपराधीनतया तदभावे तस्यानुभवितुमयोग्यत्वस्योक्तत्वात् NyāySu.(Ja.) 62B.11 (*on* i. 1.1); Vāda. 28.1; यत्संनिधौ पठितमश्रूयमाणफलकं च क्रियाजातं तदेवोपकार्याकाङ्क्षयेतिकर्तव्यतात्वेनान्वयमनुभवितुं योग्यम् MīmāNyāPra. 217.14; य इच्छेच्छुद्धमात्मानं भोगावि-(?नि)ष्टांश्च वेदितुम्। गणान्नं गणिकान्नं च दूरतः परिवर्जयेत्। वेदितुम् अनुभवितुम् VīraMi.(Āhnika.) 507.12; **2A** to enjoy भगवतो विष्णोर्बालचरितमनुभवितुं गोपालकवेषप्रच्छन्ना घोषमेवावतरिष्यामः BālC. 2.24(2); यथा परिधापिता कुमारेणाभरणानि वयम्। तत्र युक्तमनलंकृतैः कुमारदर्शनमनुभवितुम् MudrāRā. 5.11(7); इच्छामि देवदर्शनसुखमनुभवितुम् Kād. 8.17; नलः सेवासुखमनुभवितुमागतवान् NalaCam.

4.16 (14); विश्रान्तिसुखमनुभवितुमभिलषामि RāmaCam. 2.3(4); (निरतिशयसुखम्) तस्मादिह न शक्यमनुभवितुम् TantrRa. 189.10; स राजा ··· अनुभवितुमशेषाणि संसारसुखानि ··· राज्यम् ··· मन्त्रिणि समस्तमारोपयामास UdaySuKa. 24.18; 116.6; क्षितिः ··· अनुभवितुमिव त्वां दर्शयत्यात्मरूपम् Yādavā. 19.80 (comm. उपभोक्तुम्); वाचामाचार्यतायाः पदमनुभवितुं कोऽस्ति धन्यो मदन्यः RasGaṅ 104.8 = BhāmiVi. 4.26; **2Bi** to experience, to undergo (suffering) प्रकृत्या सुकुमारः कदाचिदन्यत्रापरिक्लिष्टपूर्वस्तपस्वी। ततोऽधुना शक्यमनेन मरणमप्यनुभवितुम् KāmSū. 278.7 (5.4); JayaMa. 278.21 (on 5.4); MālaMā. 3.117; Mukundā. 40(4); **2Bii** to experience, to relish स्वयमेवानुभवितुमिच्छति त्रिभुवनोपभोग्यमीश्वरद्रव्यम् AvantiKa. 206.11; समनुभवितुं प्रियैर्विलासान् ··· अभ्ययुस्ताः Kapphiṇā. 10.18; ज्ञानयोगाय प्रवृत्तः पुरुषः स्वयं विषयाननुभवितुमनिच्छन्नपि केन प्रयुक्तो विषयानुभवरूपं पापम् ··· आचरति GītāBh.(Rā.) 215.4 (on 3.36); उपाधिभावाच्च वास्तवादप्राधान्यमनुभवितुमलम् VyaktiVi. 35.26; क्षणमपि रामचन्द्रविरहमनुभवितुमसहा मे वत्सा जानकी PrasaRā. 5.5(7); सोऽयं समाधिः सुषुप्तिसमानः साक्षिचैतन्येनानुभवितुं शक्यः JivanVi. 111.8; अतिकरुणः स्वत्स्वरूपानन्दमनुभावयंस्तं प्रधानीकरोति। अन्यथा भक्तोऽनुभवितुं न शक्नुयात् (कामान्) AṇuBh. 359.24 (on iv. 4.21); सोऽपि नाहमिष्टा भवता सह ··· कलहमहापातकमनुभवितुमिच्छामि VasaTi. 14.4; **2C** to realise अनेकजन्मसंसिद्धपुण्यपापपरिक्षये। ··· त्रैगुण्योपरमे (परब्रह्म) तत्तु स्वेनानुभवितुं क्षमम् AhirbuS. 2.42; नोपाधिर्जीवतामप्यनुभवितुमलं ब्रह्मरूपोऽप्यविद्यत्वात् TattvMu. 3.32; न च ब्रह्मस्वरूपमनुभवितुमयोग्यमिति शङ्कनीयं, घटादिवत् सिद्धवस्तुत्वात् VivaPraSam. 270.5; **3** to be useful, to help गवां गोषु वा प्रसृतः। गा एवानुभवितुं जातः SiddhāKau. 158A.5 (on ii. 3.39)

**अनुभवितृ** (anu-bhavitṛ) *adj.* **A** who perceives or cognises, perceiver or cogniser यत्कायचित्तसंताने स्मृतिरनुभवो वोत्पद्येते सः कायचित्तसंतानः स्मर्ता चानुभविता च भवति NyāyVār. 68.20 (on i. 1.10); सर्वत्रानुभवितानुभवोऽनुभाव्यश्च प्रकाशते TātpaṬ.(U.) 240.12 (on 5(3). 3-4); स्वप्ने महिमानं विभूतिम् ··· अनुभवति प्रतिपद्यते। ननु महिमानुभवने करणं मनोऽनुभवितृ Praśna-UBh. 274 3 (on 4.5); यस्तत्र संनिहितः कथंचिदनुभविता त्वं स्मर्तुमर्हस्यावयोरमुमर्थमित्येवमनुक्तेऽपि भवत्येव साक्षी ManuBh. ii. 108.3 (on 8.74); 'घटमहमुपलभे' इति घटस्यानुभविता शरीरातिरिक्तः प्रतिभासते PrakaPañ. 328.13; बोद्धुरनुभवितुस्तथा तेन प्रकारेण प्रतिभासादवबोधात् VakroJī 194.22; यश्चासावेकोऽनुभविता च स्मर्ता चानुमाता चेदिता च स आत्मा TātpaṬ.(Vā.) 211.5 (on i. 1.10); रजतमिदमित्यनुभवन्ननुभविता पुरोवर्ति वस्त्वङ्गुल्यादिना निर्दिशति Bhām. 18.5 (on i.1.0); NyāyMa. 75.2; अनुभवान्नान्योऽनुभाव्योऽनुभवितानुभवनम् Bhām. 437.19 (on ii. 2.28); रामानुभवनीयस्य तथानुभवितुः स्वयम्। अवलम्ब्य निरालम्बं मध्यं मध्ये स्थिरो भव YogVā. v. 14.52; एतद् अविकल्पेतररूपं न अन्यस्य 'कस्यचित्' एतदतिरिक्तस्य 'द्रष्टुः' अनुभवितुः संबन्धि, दृश्यस्य तु भवतु बाह्यार्थवादे PratyabhiVi. i. 88.7 (on i. 2.2); अनुभूतिरिति ··· ज्ञानावगतिसंविदाद्यपरनामा सकर्मकोऽनुभवितुरात्मनो धर्मविशेषो घटमहं जानामीममर्थमवगच्छामि घटमहं संवेद्मीति BrahmSūBh.(Rā.) 39.11 (on i. 1.1); न ह्यसत्यनुभवितरि स्मरणमुपपद्यते Kiraṇā. 130.10; न केवलमनुभवे एवानुभवितुर्व्याप्तावनुभवान्तरानपेक्षा VedāntKa. 293.19 (on ii. 2.28); SarvaDaSam. 4.90; न ह्येकस्य विभासकं क्षितितले दृष्टं तथैवात्मनो नान्यः कोऽप्यनुभासकोऽनुभविता नातः परः कश्चन Sarva-VeSāSam. 599; शब्दादिविषयेषु पूर्वानुभूतेषु कर्मादिभिरासक्तो भवेदेकस्यानुभवितुरभावात् ज्ञानस्य तत्संततेश्चास्थिरत्वात् DīpKa. 88.20 (on 3.151); स्मर्तुश्चाहमर्थस्याविद्यावच्छिन्नानुभवितृचैतन्यादन्यत्वेन नानुभवितृस्मर्त्रोरैक्यम् Nyāyāmṛ. 376A.7; पूर्वं चक्षुषा साक्षात्कृतानां चक्षुषोऽभावे स्मरणं न स्यात्, अनुभवितुरभावात् SiddhāMu. 24.24 (on 48); **B** who experiences, experiencer कर्ता अनुष्ठाता भवति विज्ञाता अनुष्ठानफलस्यानुभविता भवतीत्यर्थः ChāndoUBh. 436.15 (on vii. 8.1); अनुभवितात्रमयादेः अस्तीत्यस्मिन् न कश्चिदपलापः SvātmNi. 15; सुखदुःखेच्छा° ··· °संशयादयोऽप्यनुभूयमानत्वान्नानुभवितुरात्मनो धर्माः IṣṭaSi. 175.11; क्षेत्रज्ञ एवानुभविता सुखदुःखयोः ManuBh. ii. 460.10 (on 12.18); (अनुभूतिः) सा ह्यनुभवितारं पूर्वापरकालावस्थायिनमुपस्थापयति ĀtmaSi. 25.14; देव देवमिवानुभवितारमायुषा दशापि दशाः (भोक्ष्यति) YaśasCam. i. 308.2; योऽनुभविता तस्यैव स्मरणमभिलापः सुखसाधनपरिग्रहः सुखोत्पत्तिः दुःखद्वेषः NyāyKa. 84.24; जन्मान्तरानुभूते चानुभवितरि भस्मसाद्भूतेऽन्येन स्मरणायोगात् ĀtmaTaVi. 808.21; रसालंकारसंकरो द्विधा रसप्रधानोऽलंकारप्रधानश्च। तयोर्योऽनुभवितैव वर्ण्यते स रसप्रधानः SaraKaṇṭhā. 724.14; न ह्यन्तःकरणं सुखदुःखे अनुभवति अचेतनत्वात् आत्मा त्वनुभविता ŚāstrDī. 113.1 (on i. 1.5); ब्रह्म स्वस्य परस्य चानुभवितुरविशेषेण स्वरूपेण गुणैर्विभूत्या चानुभूयमानमनवधिकातिशयानन्दरूपम् VedāntSā. (Rā.) 23.4 (on i. 1.4); भोग्ये हि सुखदुःखे अनुकूलप्रतिकूलवेदनीये प्रत्यात्ममनुभूयेते तेनानयोरनुकूलतया प्रतिकूलतया चानुभविता केनचिद्भवितव्यम् SāṃkhyaTa-Pra. 170.11; यत्र भूमन्यनुभूयमाने सत्यनुभवितुस्तदाविष्टस्यान्यदर्शनादिकं निषिध्यते।



सौषुप्तिकं सुखं स्वल्पमिति सुषुप्तस्य प्राणिनः भूमरूपत्वं वदन्नुपहासास्पदम् GoviBh. 44.8 (on i. 3.8); **C** who realises, realiser नन्वनुभवित्रात्मना विना नास्त्यनुभूतिः ···। उच्यते — सौऽप्यनुभूतिस्वभावश्चेत्, नास्त्या भेदः, अन्यथा सोऽनात्मेति नानुभविता। अतस्त्वेवात्मा IṣṭaSi. 24.20; अनुभवसमानाधिकरणतया अनुभविताहमर्थः प्रकाशेत अनुभूतिरहमिति ĀtmaSi. 25.19; BrahmSūBh.(Rā) 44.5 (on i. 1.1)

**अनुभवितृता** (anubhavitṛ-tā) *f.* the state of being the perceiver or cogniser अनुभूतिस्त्वनुभूतिरेव ··· सा कर्त्री कर्म वा यद्युच्येत परमार्थस्तथाभूतापि भ्रान्त्या अनुभवितृतया परिस्फुरति रजततयेव शुक्तिः ĀtmaSi. 25 17.

**अनुभवितृत्व** (anubhavitṛ-tva) *n.* **A** the state of being the perceiver or cogniser अनुभवितृत्वादात्मापि सत्य एव BālaKrī. ii. 56.3 (on 3.139 (? 149)); न चात्मनोऽनुभूतित्वम् अनुभवितृत्वात् ĀtmaSi. 23.19; **B** the state of being the experiencer यस्यामवस्थायामात्मसमवेते सुखे समुत्पन्ने तस्यानुभवितृत्वं न तस्यामेवावस्थायां दुःखानुभवितृत्वम् RājMār. 83.26; अहं दुःखीत्यनुभवितृत्वं जीवस्य Nyāyāmṛ. 574A. 7; हरेरात्ममूर्तित्वमनुभूतेरनुभवितृत्वम् GoviBh. 9.10 (on i. 1.3)

**अनुभवितृत्वव्यावृत्ति** (anubhavitṛtva-vyāvṛtti) *f.* exclusion of the state of being the experiencer (अनुभूतिरनुभूतिमात्रमेव) अनुभूतेरनुभवितृत्वम् ··· अनुपपन्नं चेत्यभिप्रायेणाह अनुभूतिरिति। मात्रं चानुभवितृत्वव्यावृत्तिः ŚrutaPra. iA. 146.15 (on i. 1 1)

**अनुभवितृरूप** (anubhavitṛ-rūpa) *n.* nature of the experiencer भवस्य नाशे किंचिदविनष्टमवेदयति। तदेव च अनुभवकर्तृ — अनुभवितृरूपम्, आत्मा अनुभावको नित्यः PratyabhiVi. i. 94.2 (on i. 2.3)

**अनुभवितृसंतानवैजात्य** (anubhavitṛsantāna-vaijātya) *n.* dissimilarity (found) in the series (of the knowledges) of the perceiver or cogniser अनुभवः ··· तज्जनितो वा संस्कारः ··· विशेषोऽप्यनुभवप्रभवत्वमात्रं वा अनुभवितृसंतानवैजात्यं वा ĀtmaTaVi. 791.5.

**अनुभवितृसापेक्षत्व** (anubhavitṛsāpekṣa-tva) *n.* the state of being dependent upon the perceiver or cogniser बौद्धगन्धिवेदान्तिनामपि सिद्धान्तोऽपकान्तः। केवलज्ञतिरहंप्रत्ययाविषयत्वात्, स्थिरत्वाभ्युपगमेऽप्यनुभवितृसापेक्षत्वात् NyāySiA. 212.12.

**अनुभवित्रात्मन्** (anubhavitṛ-ātman) *m.* self in the form of experiencer नन्वनुभवित्रात्मना विना नास्त्यनुभूतिः, तत्कथं सा अनन्ता IṣṭaSi. 24.17.

**अनुभविन्** (anubhav-in) *adj.* **A** who experiences, experiencer ये··· सर्वं त्यक्त्वा तल्लीलाया अनुभविनो भवन्ति SāmaraU. 257.4; **B** self-conscious अनुभव्यहमित्यपि प्रतीतिरनुभूतेश्च विशिष्टनिष्ठता स्यात् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 15.99.

**अनुभविष्यमाण** (anu-bhaviṣyamāṇa) *adj.* which is going to be perceived or cognised स्मृतेश्चानुभूत एवार्थो विषयो नानुभविष्यमाणः Vyakti-Vi. 67.3; Kāvyānu (He.) 174.20.

**अनुभवैकगम्य** (anubhavaika-gamya) *adj.* to be known through realisation alone अतःपरं तद्विशेषविवक्षमाणानुभवैकगम्यं तत्स्वरूपं (ब्रह्मस्वरूपं) नान्यमानगम्यम् AṇuBh. 24.15 (on i. 1.11); पुरुषोत्तमानन्दानुभवे सत्यनुभवैकगम्योऽयमानन्दो न मनोवाग्विषय इति AṇuBh. 31.6 (on i. 1.11)

**अनुभवैकगोचर** (anubhavaika-gocara) *adj.* [*f.* -ā] **A** which is within the scope of direct perception alone तदादिपदैरनुभवैकगोचरा अर्थाः प्रकाश्यन्ते KāvPra. 151.4; Ekāva. 6.2(54) (163.5): ते इति पदेन स्मारितानामनुभवैकगोचराणां सातिशयविभ्रमाणां शोकव्यञ्जकत्वम् Kāvyānu (He.) 64.3; **B** which is within the scope of experience alone सा अनुभवैकगोचरा अवस्था यस्य स इत्यस्य भावस्तादवस्थ्यमिति Kāvyānu.(He.) 329.24.

**अनुभवैकगोचरत्व** (anubhavaikagocara-tva) *n.* the state of being which is within the scope of experience alone चित्तचमत्कृतेरनुभवैकगोचरत्वलक्षणमव्यपदेश्यत्वं प्रतिपाद्यते VakroJī. 35.1; तदनुभवैकगोचरत्वादनाख्येयत्वेन ··· कर्म संपादयन्त्यः क्रियाः स्वात्मनि कमपि वक्रभावमुद्भावयन्ति VakroJī. 121.17.

**अनुभवैकदेश** (anubhavaikadeśa) *m.* a part of the (verbal) cognition अनुभवैकदेशयोर्वचनैकदेशयोश्च मिथो विरोध इति वार्थः ŚrutaPra. iA. 169.13 (on i. 1.1)

**अनुभवैकमात्ररूप** (anubhavaikamātra-rūpa) *adj.* of the nature of mere perception alone अनुभवैकमात्ररूपं तु ज्ञानमनीलमपि वासनाबलेन नीलतयावभासते TātpaṬ.(U.) 298.14 (on 5(3). 246)

**अनुभवैकरूपता** (anubhavaikarūpa-tā) *f.* the state of being of the nature of realisation alone त्वन्मते तु सद्रूपे लौकिकविषयतेति कथमनुभवैकरूपतेति वाच्यम् GuruCandr. i. 173.22.

**अनुभवैकविनाश्य** (anubhavaika-vināśya) *adj.* to be destroyed by experience, i.e. enjoyment alone तद्धेतोरनुभवैकविनाश्यस्य कर्मणो विद्यमानतया नार्चिरादिगतिरासन्ना ŚrutaPra. ii. 493.25 (*on* iii. 3.31)

**अनुभवैकविषयत्व** (anubhavaikaviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of direct perception or cognition alone कः पुरस्कारार्थः । न तावदनुभवैकविषयत्वं विकल्पेन तदसंस्पर्शात् ĀtmaTaVi. 358.2.

**अनुभवैकविषया** (anubhavaika-viṣayā) *adj.* (*f.*) referring to the same object as that of knowledge (स्मृतिः) इयमनुभवैकविषया सती … तत्प्रामाण्यमव्यवस्थाप्य न यथार्थतया व्यवहर्तुं शक्यते NyāyKuA. ii(2). 7.1.

**अनुभवैकवेद्य** (anubhavaika-vedya) *adj.* [*f.* -ā] **A** which is to be known through realisation alone यः कश्चिदात्मानम् … अनुभवैकवेद्यमपरोक्षतया भासमानं करतलामलकवत् साक्षादपरोक्षीकृत्य … वर्तते … स एव ब्राह्मणः VajraSūU. 261.20; परब्रह्मस्वरूपमनुभवैकवेद्यं न शब्दादिभिर्वेद्यम् AṇuBh. 260.6 (*on* iii. 3.53); **B** which is to be known through experience alone वेदः … इक्षुक्षीरमाधुर्यादिवदनुभवैकवेद्यमर्थजातं तत्तदसाधारणवाचकशब्दाभावात् … लक्षणया ख्यापयति ŚivārkaMaDī. i. 159.21 (*on* i. 1.3); अवान्तरभूमिका अपि भूयस्य एवेयत्तया परिच्छेद्या बुद्धिमद्भिरनुभवैकवेद्याः सन्त्येव SetuBa. 3.25.

**अनुभवैकवेद्यत्व** (anubhavaikavedya-tva) *n.* the state of being that which is to be known through realisation alone स्वयमुपलब्धनिजसुखानुभवरूपं ब्रह्म …। अतस्तादृशस्यानुभवैकवेद्यत्वाद्युक्तमुक्तविषयत्वं पाकभोजनतृप्तिवत् AṇuBh. 52.9 (*on* i. 2.1); सर्वात्मभावस्यानुभवैकवेद्यत्वेन AṇuBh. 250.15 (*on* iii. 3.43); 249.19 (*on* iii. 3.42); 344.22 (*on* iv. 3.17)

**अनुभवोत्कर्ष** (anubhavotkarṣa) *m.* intensity of experience प्रलयस्तम्भकम्पाश्रुस्वेदरोमोद्गमादयः । पुष्यन्त्यनुभवोत्कर्षं विभावैरपि दीपिताः BhāvPra. (Śā.) 32.15(2)

**अनुभवोत्तरकालभाविन्** (anubhavottarakāla-bhāvin) *adj.* which comes into being after direct perception or cognition पुनरप्यनुभवोत्तरकालभाविनो नीलविकल्पस्य प्रामाण्यमपनेतुमुपचयहेतुमाह HetuBiṬ. 35.22.

**अनुभवोत्थपूर्वप्रज्ञा** (anubhavottha-pūrvaprajñā) *f.* previous reminiscent impression arising from the experience (of objects) विद्या च विश्वविषयानुभवोत्थपूर्वप्रज्ञा च कर्मवचसैव तु संगृहीते SaṁkṣeŚā. 3.17 (ii. 159.25)

**अनुभवोत्पत्ति** (anubhavotpatti) *f.* **A** emergence of direct perception or cognition इन्द्रियार्थसंनिकर्षादनन्तरमनुभवोत्पत्तेः BrahmSūBh. (Bhā.) 7.11 (*on* i. 1.1); यत्र कचित्प्रदेशे अनुभवोत्पत्तावपि तदन्येनापि प्रदेशेन प्रतिसंधानादिकमवर्जनीयमेव ŚatDū. 150.18; **B** emergence of realisation श्रवणमननयोस्तु तदुपकारितयाङ्गत्वं प्राप्तम्, इति चेत्, मैवम्, निदिध्यासनस्यानुभवोत्पत्तौ करणत्वायोगात् VivaPraSaṁ. 128.16.

**अनुभवोपग** (anubhavopaga) *adj.* following, i.e. ascertained through experience कोऽपि ह्यर्थो न निश्चेतुं शक्यते भ्रमवादिना । भ्रमत्वमभ्रमत्वं च यदैवानुभवोपगम् AnuVyā. 36A.9 (*on* 2.3); 49B.3 (*on* 3.3); कुतः यदायतः प्रत्ययानां भ्रमत्वमभ्रमत्वं चानुभवोपगं साक्षिण्येवाध्यवसेयमिति NyāySu. (Ja.) 449B.1 (*on* ii. 3.14)

**अनुभवोपजीवित्व** (anubhavopajīvi-tva) *n.* the state of being dependent on direct perception न च अनुसंधानं ज्ञानाभावेन सह स्यात् — अनुसंधायाः स्मृतिभेदे तस्याश्च अनुभवोपजीवित्वेऽनुभवाभावात् ParāTri. 162.10.

**अनुभवोपाधिक** (anubhavopādhi-ka) *adj.* having direct perception or cognition as a condition (वर्णानाम्) वास्तवो वा समूह एतेषामाश्रीयते । अनुभवोपाधिको वा TattvBi. 25.7.

**अनुभवोपाय** (anubhavopāya) *m.* means of realisation अन्योऽप्यनुभवोपायो मननध्यानलक्षणः । सोपायो विहितोऽस्त्येव प्रतिपत्तिविधिं विना BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 761.

**अनुभव्य** (anu-bhavya) *adj.* to be experienced or accepted भावग्रहणम् … अकर्मका अपि वै धातवः सोपसर्गाः सकर्मका भवन्ति तेन अनुभव्यमामन्त्रणमित्यत्रापि प्राप्नोति MahāBh. ii. 84.5 (*on* iii. 1.107)

**अनुभा** (anu-bhā-) II. P. **1A** to shine after (another) द्विवश्चिदा तें रुचयन्त रोका उषो विभातीरनु भासि पूर्वीः ṚV. iii. 6.7; तमेव भान्तमनुभाति सर्वम् KāṭhU. 5.15; MuṇḍaU. ii. 2.11; ŚvetāU. 6.14; प्रकाशमानमनुभाति सर्वं स्वयमपि प्रकाशते यथाग्निं भान्तमयःपिण्डोऽनुभात्यनुकरोति BrahmSūBh.(Bhā.) 59.10 (*on* i. 3.22); न हि तेजोऽन्तरस्य तेजोऽन्तरापेक्षां व्यासेधामः, किं तु तद्भानमनुभानम् । न च लोचनभानमनुभान्ति सूर्यादयः Bhām. 226.18 (*on* i. 3.22); नक्षत्रतारादयो भान्तीं त्वामनुभान्ति YātrāPra. 6.158; **1B** to reflect, to illumine न हि ज्ञानिसुखमनुभाति सर्वम् BrahmSūBh.(Ma.) 17A.11 (*on* i. 3.22); **2A** to appear before अग्निहोत्रिणे दर्शपूर्णमासिने स्वर्गो लोकोऽनुभाति MaiS. i. 8.7 (i. 126.3); KāṭhS. 6.6 (i. 55.15); KapiKaS. 4.5 (43.7); **2B** to appear like, to resemble उपाधिसंबन्धवशात् परात्मा ह्युपाधिधर्माननुभाति तद्गुणः । अयोविकारानविकारिवह्निवत् सदैकरूपोऽपि परः स्वभावात् ViveCū. 193.

**अनुभाग** (anu-bhāga) *m.* **1A** [Inst.] in varying portion भागानुभागेन देवगन्धर्वदानवाः । अवतर्तुं महीं सर्वे रञ्जयामासुरञ्जसा MahāBhā. iii. 260.8; मधुघृतदधिदुग्धं माषयूषं च चर्म कदलिफलगुलं च त्रैफलं नालिकेरम् । क्रमवशमनुभागैर्वर्धितं लब्धचूर्णं शतमथ कृतमस्य द्वैगुणं शर्करास्तु MayaMa. 16.49; **1B** minor part, cf. **अनुभागशस्**; **2** (Jain.) potentiality or capacity of *karman* causing bondage, intensity of Kārmic result (one of the four types of *karmabandhas*) विश्वज्ञः …। तत्राघातिस्थितेर्भागान् असंख्येयान्निहन्त्यसौ । अनुभागस्य चानन्तान् भागानशुभकर्मणाम् MahāP. 21.193; अन्योन्यानुप्रवेशेन बन्धः कर्मात्मनो मतः …। प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशप्रविभागतः । चतुर्धा भिद्यते बन्धः सर्वेषामेव देहिनाम् YaśasCam. ii. 280.5; (अथैक एव आत्मा बन्ध इति विभावयति) अनुभागः फलदानशक्तिविशेषः भवतीति क्रियाध्याहारः । कथंभूतो भवति ।… तीव्रः प्रकृष्टः परमामृतसमानः TātpaVṛ. 251.14 (*on* 2.96); अनुभागः — अचिन्त्या शक्तिर्वैक्रियकरणादिका SthānṬ. 69A.9; प्रकृतिः परिणामः स्यात् स्थितिः कालावधारणम् । अनुभागो रसो ज्ञेयः KumāPraPra. 83.32; अनुभागेनापि स्निग्धमधुरत्वं लक्षणेन स एव कश्चिदेकगुणानुभागोऽपरस्तु द्विगुणानुभागः … एवम् … बन्धतत्त्वं ज्ञेयम् KumāPraPra. 84.1; cf. **अनुभव, अनुभाव, अनुभावबन्ध.**

**अनुभागबन्ध** (anubhāga-bandha) *m.* (Jain.) bondage in the form of potentiality of *karman* or intencity of Kārmic result प्रविशन्ति प्रदेशबन्धास्तिष्ठन्ति स्थितिबन्धाः फलं दत्त्वा गच्छन्त्यनुभागबन्धा बध्यन्ते प्रकृतिबन्धाः TātpaVṛ. 242.15 (*on* 2.86); मोदकस्य यथा स्निग्धमधुरादिरेकगुणद्विगुणादिभावेन रसो भवति, एवं कर्मणोऽपि देशसर्वघाति शुभाशुभतीव्रमन्दादिरनुभागबन्धः SthānṬ. 221A.6; cf. **अनुभावबन्ध.**

**अनुभागबन्धनोपक्रम** (anubhāgabandhanopakrama) *m.* (Jain.) means of bondage leading to Kārmic result तत्र प्रकृतिबन्धनस्योपक्रमो जीवपरिणामो योगरूपः … अनुभागबन्धनोपक्रमोऽपि परिणाम एव, नवरं कषायरूपः SthānṬ. 221B.6.

**अनुभागवत** (anu-bhāgavata) *n.* another name of Kalkipurāṇa (*lit.* supplement to the Bhāgavatapurāṇa) इति श्रीकल्किपुराणेऽनुभागवते भविष्ये कलिविवरणं नाम प्रथमोऽध्यायः KalkiP. i. 1 colophon; cf. **अनुपुराण.**

**अनुभागशस्** (anubhāga-śas) *adv.* according to minor parts पेष्यां यथाणुबीजं स्यादङ्कुरस्तद्वदुच्यते । अङ्गानां च तथोत्पत्तिः पञ्चानामनुभागशः MārkP. 11.3.

**अनुभागसंक्रम** (anubhāga-saṅkrama) *m.* (Jain.) transformation of Kārmic result मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां वा स्थितेर्यदुत्कर्षणं अपकर्षणं वा प्रकृत्यन्तरस्थितौ वा नयनं स स्थितिसंक्रमः … अनुभागसंक्रमोऽप्येवमेक SthānṬ. 222B.2.

**अनुभागोदीरणा** (anubhāgodīraṇā) *f.* premature realisation of Kārmic result (अप्राप्तकालफलानां कर्मणामुदये प्रवेशनमुदीरणा) तथैव (वीर्यविशेषादेव) प्राप्तोदयेन रसेन सहाप्राप्तोदयो रसो यो वेद्यते सानुभागोदीरणेति SthānṬ. 221B.10.

**अनुभाजित** (anu-bhājita) *adj.* greeted with, *lit.* caused to be worshipped (गदाग्रजः) कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च वरयोषिताम् । नानुबध्येत तद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितः BhāgP. x. 47.41.

**अनुभाण्ड** (anu-bhāṇḍa) *n.* interior of the river (पुत्तलीम्) तामनुभाण्डे तु निवेश्याङ्गारवासरे ।… दत्त्वारातिं तु निहन्यात् TantrRā. 31.82.

**अनुभात** (anu-bhāta) *adj.* (used as noun) enlightenment or wisdom प्रकृतिविकृतिजातं विश्वमेतद्विधातुं मम कियदनुभातं वैभवं तत्प्रमातुम् BrahmāṇḍP. ii. 43.3.

**अनुभान** (anu-bhāna) *n.* act of shining after (another) अनुभानमपि तेजःस्वभावक एवोपपद्यते, समानस्वभावकेष्वनुकारदर्शनात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 181.12 (*on* i. 3.22); सुतप्तोऽयःपिण्डोऽग्न्यनुकृतिरग्निं दहन्तमनुदहति, भौमं वा रजो वायुं वहन्तमनुवहतीति । 'अनुकृतेः' इत्यनुभानमसुसूचत् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 182.7 (*on* i. 3.22); BrahmSūBh.(Bhā.) 59.13 (*on* i. 3.22); न चातुल्यरूपेऽनुभानमित्यनुकारः संभवति Bhām. 225.12 (*on* i. 3.22); यदनुभानं मन्त्रे तद् ब्रह्मणेव लिङ्गम् VedāntKa. 164.7 (*on* i. 3.6); अनुकृतिरनुभानमिति हि परैरुक्तम् ŚrutaPra. ii. 48.30 (*on* i. 3.22); अनुभानम् — पश्चाद्भानम् ŚrutaPra. ii. 86.19 (*on* i. 3.41)

**अनुभानलक्षणानुकार** (anubhānalakṣaṇānukāra) *m.* imitation of the characteristic of shining after (another) तेजः प्रत्यभिभावकत्वलिङ्गादनुभानलक्षणानुकाराच्च तत्र शब्देन तेजोरूपं पदार्थान्तरं गम्यते इति VedāntKa.

163.15 (*on* i. 3.22)

**अनुभानु** (anubhānu) *m.* name of a son of Danu (mother of Dānavas) इत्येते त्वसुराः प्रोक्ता दैतेया दानवाश्च ये ।··· अनुभानुर्दनोः सुतः VāyuP. ii. 7.14.

**अनुभालदेशम्** (anubhāladeśam) *adv.* on the region of forehead त्वामैन्दवीमिव कलामनुभालदेशमुद्भासिताम्बरतलामवलोकयन्तः ··· कवयो भवन्ति DevīPañ. 2.20.

**अनुभाव** (anu-bhāva) *m.* [P. iii. 3.24; CāndraVṛ. *on* i. 3.14; KātanVṛ. *on* iv. 5.10; DEBRU. 67] **1A** realisation **B** experience **Ci** direct perception or cognition **ii** subsequent cognition **2A** emotion, feeling **B** expression of feelings through gestures, ensuant **3Ai** power, strength, efficacy **ii** magical or supernatural power **B** majesty, greatness, dignity **C** influence, favour **D** impact, effect, consequence **4** firm opinion, belief, determination, resolution **5** (Jain.) potentiality of *karman* or intensity of Kārmic result **6** event **7** togetherness **1A** realisation स्वरेण संधयेद्योगमस्वरं भावयेत्परम् । अस्वरेणानुभावेन भावो वाभाव इष्यते AmṛBiU. 7 (comm. अहं ब्रह्मास्मीत्यनुभवफलेन भावनेन); **1B** experience अनुभावाद्रसानां च तथा सर्वरसात्मकः । सर्वैवर्णैरसैर्हीनो युक्तश्चातस्स्मृतोऽच्युतः JayāS. 4.99; **1Ci** direct perception or cognition प्रकाशकत्वं बाह्येऽर्थे शक्त्यभावात्तु नात्मनि । अन्येन वानुभावेऽसावनवस्था प्रसज्यते ŚlokaVār. 5(3).187 (321.2); भवत्येव साक्षी — समक्षदर्शनात् साक्षादनुभावाच्छ्रवणाच्च ManuBh. ii. 108.4 (*on* 8.74); तत्र निरपेक्षं प्राग्भवीयानुभवभावितभावनानुभावोद्भूतकार्यावबोधः ··· करोति Mitā. 370.19 (*on* 3.68) (BālamBha. उद्बोधः); साराम्भानुभावप्रियपरिचयया ··· त्वत्कीर्त्या SuvṛTi. 1.37(2); नास्तिकेनानुभावेन नास्ति नास्तीति यो वदेत् Rasā. 1.48; **1Cii** subsequent cognition द्वितीयाद्याः ··· भाव्यं विशिंषन्ति ··· तद्बलेन समीहितभावमनुभावमर्हतीति सक्त्वधिकरणे दर्शितम् TantrRa. 95.1; **2A** emotion, feeling ताः सर्वाः सख्यः सुखकेलिकलानुभावेन रासलीलां कुर्वन्ति SāmaraU. 238.6; 262.6; माधवानुभावपूर्णेष्वपि मनोमणिचषकेषु, स्वकरतलोपधानच्छायोपरक्ता रिक्ता इति मुग्धयुवतयः क्षणमनीहमानाः पातुमस्थुः AvantiKa. 32.17; अन्तरङ्गमनुभावमाकृतिः ··· तव तात सौष्ठवं साधु सेधयति मार्दवं क्षमा RāghPāṇ.(Dha.) 10.23; कश्चिद् गभीरमनसां सततं विषादकाले प्रमोदसमये च समोऽनुभावः RājTa.(Ka.) 8.2666; Subhāṣi. 2288; **2B** expression of feelings through gestures, ensuant विभावानुभावव्यभिचारिसंयोगाद्रसनिष्पत्तिः NāṭyaŚā. 6.34(1); 7.2; RasGaṅ. 34.11; अनुभाव इति कस्मात् । उच्यते – अनुभाव्यतेऽनेन वागङ्गसत्त्वकृतोऽभिनय इति NāṭyaŚā. 7.6(1); 7.10(7); भावाभिनयनं कुर्याद् विभावानां निदर्शनैः । तथैव चानुभावानां भावसिद्धिः प्रवर्तिता NāṭyaŚā. 25.40; 25.43; 25.45; MālaMā. 9 209; यत्नेन कपटघटितान् ··· अनुभावान् । रतिशिल्पजीविकाभिर्मूढास्तत्त्वेन गृह्णन्ति KuṭṭaMa. 637; अलंकाराणां ये प्रभेदाः ··· रसभावतदाभासतत्प्रशमलक्षणा विभावानुभावव्यभिचारिप्रतिपादनसहिता अनन्ताः Dhvanyā. 215.6 (*on* 2.12); अनुभावविभावाभ्याम् ··· कर्तव्यमङ्गिनः परिपोषणम् DaśRū. 3.31; 4.1; 4.3; 4.46; साक्षाद्भावकानुभवकर्मतयानुभूयन्त इत्यनुभवनमिति चानुभावाः Avalo. 77.32 (*on* 4.3); विकारो मानसो भावोऽनुभावो भावबोधनः AgniP. 359.81; 337.6; अनुभावविभावावबोधनोत्तरमेव ··· रसात्मा स्फुरत्येव Loc. 25.9 (*on* 1.4); 28.11 (*on* 1.5); 69.3 (*on* 2.4); संस्कारपाटवादिभ्योऽनुभावं वा निजाश्रये ।··· जनयन् SaraKaṇṭhā. 557.6; 557.10; अनुकार इति हि सदृशकरणम् ।··· अनुभावांस्तु करोति AbhinBhā. i. 37.5 (*on* 1.107); i. 272.7 (*on* 6.31); भावो मनोविकारः स्यादनुभावोऽस्य सूचकः Vaija. 142.80; न खलु विभावानुभावव्यभिचारिण एव रसः KāvyPra. 84.3; VyaktiVi. 11.24; Ekāva. 3.1(4) (85.4); वीराद्भुतरौद्राणामश्रुपाताद्योऽनुभावाः KāvyPra. 95.4; 438.3; यत्प्रलपितं तदर्जुनचेतसि ··· अनुभावैरुदीरितरुणकरुणरसप्रतिपत्तिं किमप्यादधाति AuciViCa. 16(54); VyaktiVi. 37.8; अत्र हि भ्रुकुटिः क्रोधस्यानुभावः Kāvyānu (He.) 26.21; 67.15; विभावैरनुभावैश्च ···। आनीयमानः स्वादुत्वं स्थायी भावो रसो मतः Mānaso. iv. 2.164(? 364); AlaṅkāSa. 185.5; Vāgbhaṭā. 5.2; RasTa. 115.1; PratāYaBhū. 219.3; RasāSu. 9.2 (1.58); BhaktiRa. 3.2; Kuval. 171(1); कार्योऽनुभावो भावस्तु सहायो व्यभिचार्यपि Candrā. 6.1; आः स्वभावमधुरैरनुभावैस्तावकैरतितरां तरलाः स्मः NaiṣC. 5.24 (comm. स्वभावसूचनैः); अनुभावयन्ति परस्थानपि रसानवबोधयन्तीत्यनुभावाः NāṭyaDa. 160.1 (109); 162.20 (110); अनुभावा रसवशात् कार्या हस्तान्तरेष्वपि SaṁgīRa. iv. 47.8 (7.167); सात्त्विकैरनुभावैश्च शान्तैः प्रहरणैरिव ।··· भटाः ··· योद्धुं डुढौकिरे MalliC. 3.164; अनुभावस्तु स्वनिष्ठ एव गमकः RasTa. 39.2; 45.2; 181.6; अनुभावः । अनु पश्चाद्भावयति प्रापयतीत्यर्थः NāṭaLaRaK. 1884; 1990; AlaṅkāKau.(Ka.) 118.2; विभावाश्चानुभावाश्च ··· कथ्यन्ते BhāvPra.(Śā.) 4.2(1); 59.16(3); Ekāva. 3.1(192) (103,1); कार्यभूतोऽनुभावः स्यात् कटाक्षादिः शरीरजः PratāYaBhū. 222.13; भावं मनोगतं साक्षात् स्वहेतुं व्यञ्जयन्ति ये । तेऽनुभावाः RasāSu. 48.12 (1.90); अनुभावेन व्यक्तः ··· स्थायिभावः SāhiDa. 72.3; 96.7; 442.1; प्रीतिस्तद्रसतिस्थले । इत्यादयोऽनुभावाः स्युर्जातभावाङ्कुरे जने BhaktiRaSi. i. 3.14; अनुभावा भवन्त्येते रसे सर्वत्र वाचिकाः UjjvaNīMa. 328.6; AlaṅkāŚe. 20.33; माधुर्यम् । अर्थस्य तु काव्येषु सहृदयास्वादनीय° ··· °विभावानुभावादिरूपत्वम् ŚivārkaMaDī i. 13.25 (*on* i. 1.0); अत्रालम्बनस्य नायकस्य ··· तादृशनिरीक्षणादेरनुभावस्य ··· संयोगाद्रतिरभिव्यज्यते RasGaṅ. 12.8; कटाक्षभ्रूक्षेपाद्योऽनुभावाः ŚṛṅgāMañ (A.) 52.10; विभावानुभावाभ्यामभिव्यक्तीकृतास्त्रयस्त्रिंशद् भावाः AlaṅkāMañ. 227.4; विकारः कोऽपि शरीरो भावसंसूचनात्मवान् । अनुभाव इति प्राज्ञैराख्यातः SāhiSā. 5.6; 5.94; इदं तु सरसविरसतायाः प्रथमोऽनुभावः RasSa. 128(3); अनुभावो नाम लोके कारणादुत्पन्नस्य स्थायिभावस्य भूयशो विकारः कटाक्षादिः कार्यलक्षणः Bharatakośa 16A; 790A [AmaK. 404; AnekāSa. 179; AnekāSaṁ. 4.302; Vaija. 265.8; ViśvaPra. 167.58; DharK. 2540; NānārthSaṁ. 3.19; NānārthāSaṁ. iii. 9.29; MediK. 175.55; ŚabdaRa.(Vā.) 4395; ViśvaLoK. 368.56; ŚabdaRaSaK. 323.2; KośaKaTa. 1.1934]; **3Ai** power, strength, efficacy विद्यया ह्यनया राजन् वयं नृभ्यो विशेषिताः । अविशिष्टाश्च देवानामनुभावप्रवर्तिताः (v.l. अनुभावं प्रवर्तिताः) MahāBhā. i. 158.44; स्मृत्वानुभावं राजर्षेरम्बरीषस्य ···। बिभेमि सुतराम् MahāBhā. iii. App. 1.25(120); युष्माकं चानुभावेन ···। हतः ··· रावणः Rāmā. vii. 38.22; देशान्तरनिरन्तरोत्पत्तिलक्षणा गतिर्विभवद्भिः कारणैर्वेदितव्या ।··· अस्त्यनुभावेन यथा मन्त्रौषधानुभावेन केषांचिदयस्कान्तानुभावेनायसाम् । ऋद्ध्यनुभावेन ऋद्धिमताम् MaYānaSū. 153.3 (18.88); सोऽनुभावाद्धुरं धरित्र्या बिभरांबभूव RaghuVa. 18.45; महाविपत्तापविनाशनोऽयं जनार्दनानुस्मरणानुभावः ViṣṇuP. i. 17.44; तवानुभावोऽयमवेदि यन्मया निगूढतत्त्वं नयवर्त्म विद्विषाम् Kirātā. 1.6; तदात्मजोऽभूद् ररणरागः[Read रणराग]नामा दिव्यानुभावो जगदेकनाथः EI. vi. 4.3; स तु प्रकुपितोऽपि त्वदनुभावप्रतिबद्धनिग्रहान्तराध्यवसायः ··· अपासरत् DaśKuC. 38.3; दिव्यौषध्या जयति महिमा कोऽप्यचिन्त्यानुभावः MahāvīC. 6.53; दृतिस्तरति यज्जलमेष नूनमन्तर्गतस्य मरुतः स किलानुभावः KalyāMaSt. 10; सत्यमचिन्तो(? न्त्यो) मणिमन्त्रौषधीनामिव रघुकुलकुटुम्बकानामनुभावः AnarghaRā. 3.31(3); अहमप्यङ्घ्रिसेवानुभावादुत्तंसत्वं प्रयातः ··· चन्द्रमौलेः ŚivPāKeSt. 34; अव्यक्तभावोऽयमलब्धदेहस्तथाधितिष्ठन्नपि गर्भभूमिम् । कोऽप्यङ्कुरो बीजमिवानुभावात्स्वजन्महेतुं कुलमुद्बभार RaghPāṇ.(Dha.) 3.8; तं (अर्थम्) यदि सारस्वतोऽनुभावः प्रसादयति KāvyMī. 11.10(4); स खल्वयस्कान्तमणेरनुभावो यदयो द्रवति BālRā. 9.19(4); क्षीणश्चक्रवर्तिलक्षणानामनुभावः ··· इत्यादि विलपन् ··· स कथमपि क्षपामनयत् TilaMañ. 190.19; स्वतेजोऽनुभावात् समधिगत° ··· °महासामन्ताधिपतितगरपुरपरमेस्व(श्व)रशीलारनरेन्द्र° ··· °श्रीमदपराजितदेवराजः ··· समनुवो(बो)धयति EI. iii. 273.43; (विष्णोः) ततस्तस्यानुभावेन ··· जायन्ते सप्तभास्कराः AgniP. 367.6; नाहं तवानुभावेन गुप्तस्यास्य (जयदत्तस्य) विनिग्रहम् । शक्नोमि SkandP. i(2). 11.32; आत्मा शुद्धोपयोगभावनानुभावप्रत्यस्तमितसमस्तघातिकर्मतया समुपलब्धशुद्धानन्तशक्तिचित्स्वभावः TattvPradī.(A.) 20.3 (*on* 1.16); 72.5 (*on* 1.54); (तीर्थम्) नारसिंहम् ···। तस्यानुभावं वक्ष्यामि BrahmP. 149.1; 175.25–26; कार्यमन्त्रानुभावदैवादिभिः संघातभेदः संघात्यकः SaraKaṇṭhā. 741.19; कलादित्यस्तेन भवस्य ··· अनुभावेन ··· अधिकारपदवीमाहृत्य ··· प्रसरमाससाद UdaySuKa. 11.21; KathāSaSāg. i. 4.117; RājTa.(Ka.) 8.1553; भ्रंशात् (कालस्य) तस्यानुभावस्य तदानीं तत्कलेवरम् । तस्थौ तथैव TriṣaŚaPuC. i. 2.740; अनुभावात् कुमाराणामित्यभूदुदयोद्भवः PāṇḍaC. 1.361; 6.991; SamarāSaṁ. 4.82; आत्मयोगशक्तेरनुभावेन ··· असौ ··· अन्तिकमाससाद मातुः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 14.29; उक्तरूपभक्ताय तु तद्भजनीये भक्त एवालौकिकाननुभावान् भगवान् प्रत्यक्षं दर्शयतीति न AnuBh. 225.10 (*on* iii. 3.22); तत्र जयति ··· °अत्रिमुखतपोधनानुभावः ··· धर्मशिवयोगी YātrāPra. 1.13(1); कामं क्षामाकृतिमपि जगद्यज्जयन्तं न कोऽपि छेत्तुं शक्तस्तदिह भवतो मातुलस्यानुभावात् InduDū. 29 [AmaK. 3754; AnekāSa. 179; Vaija. 265.8; AnekāSaṁ. 4.302; ViśvaPra. 167.58; DhārK. 2540; AnekāK. 878; NānārthSaṁ. 3.19; NānārthāSaṁ. iii. 9.29; MediK. 175.55; NānārthaMa. 1785; ŚabdaRa.(Vā.) 4395; ViśvaLoK. 368.56; ŚabdaRaSaK. 323.2]; **3Aii** magical or supernatural power अनागतम् । अनुभावात्तु जानामि महर्षेर्भावितात्मनः Rāmā. iv. App. I.24(10); कङ्करं पर्वतशृङ्गमात्रम् । यन्मुक्तमात्रं गगनस्थमेव तस्यानुभावाच्छतधा पफाल BuddhaC. 13.40; परां शान्तिमुपागतोऽहं यस्यानुभावेन विनायकस्य Saund. 17.70; गर्भमाधत्त राज्ञी गुरुभिरभिनिविष्टं लोकपालानुभावैः RaghuVa. 2.75; यक्षीकथारक्ताः (सुहृदः) ···। तासामेवानुभावेन संतेरुस्ते महोदधिम् BṛKathāŚloSaṁ. 19.132; मुनयः ···। श्रुत्वानुभावं कल्केस्ते तं ध्यायन्तो जगुर्यशः KalkiP. iii. 19.32; PāṇḍaC. 2.197; व्यन्तरस्यानुभावेन करी मृत्स्नामयोऽचलत् MalliC. 8.192; कपर्देरनुभावाद् बिम्बं यावतीं भूमिं दिने च [इति] तावतीं रात्रौ पश्चायाति PurāPraSaṁ. 99.24; **3B**

majesty, greatness, dignity भीमः …। माहात्म्यमनुभावं च स्मरन् दाशरथेर्ययौ MahāBhā. iii. 150.17; हनुमांस्तत्र …। अब्रवीत्ताम् …। आत्मानमनुभावं च … सर्वमाख्यातुमर्हसि Rāma. iv. 50.8; सर्वधर्माश्च बुद्धत्वम् …। धर्मरत्ननिमित्तत्वाल्लब्धरत्नाकरोपमम् ।… रत्नाकरमेघोपमत्वमनुभावः MaYānaSū. 34.11 (9.5); नृपः प्रतस्थे सन्मङ्गलोदग्रतरप्रभावः (v.l. °तरानुभावः) RaghuVa. 2.71; 10.38; इन्द्रस्येवानुभावेन वपुरालक्ष्यते तव BrahmāṇḍP. ii. 24.2; ii. 24.5; गद्ये कृतेऽपि गुरुणा तु तथाक्षराणि। यन्निर्गतानि पितुरेव स मेऽनुभावः Kād. 240.2; Ratnā. 4.11 (20); प्रज्ञादानदयानुभावधृतयः … गुणाः MattaVi. 3; महाराजानुभावश्रीसर्व्वलोकाश्रयमहाराजः … आज्ञापयति EI. viii. 239.24; नानादेशसमायातैर्महत्तरगणैस्तथा । पितुर्यस्यानुभावेन चुक्षोभ भवनाजिरम् PadmP.(Ra.) 2.83; अहो प्रासादिकं रूपमनुभावश्च पावनः UttaRāC. 6.20; 6.27 (2); 6.41; तवानुभावः विस्मयनीयः ĀścaCū. 7.28 (15); 7.30 (15); Kapphiṇā. 16.30; भुवि धर्मराजमित्यात्मनः प्रथयतः प्रजयानुभावम् RāghPāṇ. (Dha.) 2.30; (कृष्णस्य) अस्यानुभावं भगवान् वेद गुह्यतमं शिवः BhāgP. i. 9.19; v. 23.1; नन्दात्मजोऽयं ते नारायणसमो गुणैः। श्रिया कीर्त्यानुभावेन गोपायस्व समाहितः BhāgP. x. 8.19; xi. 26.11; पृथिवीपतिशब्दवृत्तिः।… शौर्य° … °प्रज्ञाशौचशमानुभावकरुणाकान्तिप्रधानो नयि EI. iv. 224.13; स्वतेजोऽनुभावात् समधिगत° … °महासामन्ताधिपतितगरपुरपरमेस्व(श्व)रशीलारनरेन्द्र° … अपराजितदेवराजः … समनुवो(बो)धयति EI. iii. 273.43; NyāyKuA. i. 143.3; अथानुभावेन निदेशितेव सा ननाम … विशांपतिम् NavaSāC. 4.46; अम्बरीषस्य चरितम् … ब्रूहि सत्तम। माहात्म्यमनुभावं च LiṅgaP. ii. 5.4; (देवेशस्य) तस्यानुभावं भगवान् ब्रह्मपुत्रः …। सभायां ब्रह्मदेवस्य गायमान उपासते DevīBhāP. viii. 21.1; वंशे तस्य … राढमकलितचरैर्भूषयन्तोऽनुभावैः।… जज्ञिरे राजपुत्राः EI. xiv. 159.6; कविर्मातृगुप्ताख्यः … भूभर्तुरनुभावं महाद्भुतम् ।… अभ्यूह्य व्यचिन्तयत् RājTa. (Ka.) 3.130; 8.3378; अनुभावः सतीनां हि सर्वदोषद्विषंतपः PāṇḍaC. 10.106; 18.210; आकुमारमनुभावमीदृशं नाथ … तस्करस्तमसि गोप्तुमिच्छति Yādavā. 17.109; यत्र प्रकृत्या रतिरुत्तमानां तत्रानुमेयः परमोऽनुभावः VidaMā. 2.32; श्रीरङ्गराजोऽवरजो यदीयः। शु(सु)बाहुषो(शो)भी मधुरानुभावै कुर्वन् सुमित्राशयहर्षमिन्वे EI. iv. 21.259; **3C** influence, favour सूर्यस्य चानुभावेन प्रवृत्तोऽहं नराधिप। कर्तुं शतपथं वेदम् MahāBhā. xii. 306.22; तथा शौर्यस्वभावेन (v.l. शौर्यानुभावेन) चक्रवर्तिनमेनमवगच्छतु भवान् Śāk. 7.32(5); ये …। सदाचारस्थितास्तेषामनुभावैर्धृता मही ViṣṇuP. iii. 12.42; iv. 20.52; (विष्णोः) अनुभावेन … जायन्ते सप्त भास्कराः ViṣṇuP. vi. 3.20; पश्य दुर्घटघटनक्रीडापटोः कृतान्तस्यानुभावम् AvantiKa. 174.16; कस्यानुभावमयमाह तवाप्यकस्मादुल्लसत्परिमलो मुकुले विकासः RāmC. 36.49; नाथ कस्यानुभावेन गन्धारविषये मम। उपसर्गो महान् जातः BṛKathāK. 97.188; TilaMañ. 190.19; शतशः किल ते तवानुभावाद्भगवन् केऽप्यमुनैव चक्षुषा ये।… परिपश्यन्ति भवद्वपुः सदाग्रे Stotrā. 12.21; (धर्म) तवानुभावात् ससुता गच्छामि पदमुत्तमम् PadmP. v. 18.452; अहमप्यनुकूलवर्तिनो विधेरनुभावात्फलितप्रयोजनः UdaySuKa. 34.14; अश्रान्तविश्राणितयज्ञयूपस्तम्भावलीं द्रागवलम्व(म्ब)मानः। यस्यानुभावाद् भुवि संचचार कालक्रमादेकपदोऽपि धर्म्मः EI. i. 310.22; भृङ्गायितं यज्जिनपादपङ्कजे …। तस्यानुभावात् स्मरतापघस्मरो बभूव तेऽस्याः करसंगमोत्सवः MohaRāPa. 2.36; कुमारस्यानुभावेन कोपः पुरजने मया। निर्जितः PārśvC. 2.370; (अग्रसेनः) स च (कृष्णस्य) तस्यानुभावेन …। प्रजापालनधर्मस्य पारदृश्वतमोऽभवत् Yādavā. 10.109; **3D** impact, effect, consequence स्कन्द उवाच। वैनतेयशिलायास्तु माहात्म्यं वद मे पितः। किं पुण्यं किं फलं चास्य अनुभावं च किं भवेत् SkandP. ii(3). 4.1; कथ्यतां तावदेतन्नो यदारण्याः शरीरिणः। क्रूरा अप्यत्र दृश्यन्ते शमसंवेगशालिनः। तद्यौष्माकागमस्यैवानुभावोऽयं किमद्भुतः PāṇḍaC. 18.159; अथ तस्य नयनपथमासीदति … पावनतरानुभावापि पल्लवेषु कृतस्थितिः … काञ्चीपुरी YātrāPra. 3.36(2); **4** firm opinion, belief, determination, resolution सर्वा गतीर्विजानासि (v.l. अनुभावांश्च जानासि) ब्राह्मणानां न संशयः MahāBhā. ii. 25.8 (BhārBhāDī. कर्तव्याकर्तव्यविषयान् निश्चयान्); चत्वार्याह … सद्यस्कानि बृहस्पतिः।… देवतानां च संकल्पमनुभावं च धीमताम् MahāBhā. v. 33.61; आश्चर्यमपरित्याज्यो दृष्टनष्टापदामपि । अविवेकान्धबुद्धीनां स्वानुभावो दुरात्मनाम् KathāSaSāg. i. 3.37 [AmaK. 2754; AnekāSa. 179; Vaija. 265.8; AnekāSaṁ. 4.302; ViśvaPra. 167.58; DharK. 2540; AnekāK. 878; NānārthSaṁ. 3.19; NānārthaSaṁ. iii. 9.29; MediK. 175.55; NānārthaMa. 1785; ViśvaLoK. 368.56; ŚabdaRaSaK. 323.2]; **5** (Jain) potentiality of *karman* or intensity of Kārmic result (one of the four *karmabandhas*) सकषायतया जीवः कर्मयोग्यांस्तु पुद्गलान् । यदादत्ते स बन्धः स्याज्जीवास्वातन्त्र्यकारणम् । प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशा विधयोऽस्य तु TriṣaŚaPuC. iv. 4.281; iv. 4.283; जीवस्य कर्मणो योग्यानां पुद्गलानां बन्धनम् — आदानं बन्धः, तत्र कर्मणः प्रकृतयः … अवशेषितस्य कर्मणो बन्धः प्रकृतिबन्धः … तथा अनुभावो — विपाकः तीव्रादिभेदो रस इत्यर्थः SthānT. 220B.13; यथाजागोमहिष्यादिक्षीराणां तीव्रमन्दादिभावेन स्वकार्यकरणे सामर्थ्यविशेषोऽनुभावस्तथा कर्मपुद्गलानां स्वकार्यकरणे सामर्थ्यविशेषोऽनुभावः SarvaDaSaṁ. 3.313; **6** event देव्याश्चित्तपरीक्षा मेऽभविष्यत् कथमन्यथा। किं चानेनानुभावेन भवितान्यदपि प्रियम् PārśvC. 3.245; **7** togetherness, cf. **अनुभावभाव.**

**अनुभावक** (anubhāva-ka) *adj.* **A** who experiences, experiencer परैरदृष्टबाह्यात्मा … ब्रह्मामृतरसे तृप्तः ब्रह्मानन्दानुभावकः TejoBiU. 4.58; अथानुभवविध्वंसे स्मृतिस्तदनुरोधिनी । कथं भवेन्न नित्यः स्यादात्मा यद्यनुभावकः ĪśvaPraSū. i. 2.3 (PratyabhiVi. अनुभवकर्तृ — अनुभवितृरूपम्); Bhāsk. i. 94.2 (*on* i. 2.3); **B** which causes direct perception or cognition नव्यास्तु लाक्षणिकमप्यनुभावकम् (पदम्) TattvCin. iv(2). 699.1; लाक्षणिकं पदं नानुभावकम् SiddhāMu. 49.22 (*on* 82); न … पदं स्वार्थस्येव तदन्वयप्रतियोगिलक्ष्यार्थस्याप्यनुभावकमुपेयत इति वाच्यम् ŚaktiVā. 24.9; आकाशपदं शब्दाश्रयत्वोपलक्षितव्यक्तौ शक्तम्। तस्या एवोपस्थापकमनुभावकं च LaCandr. 450.16; 702.25; शक्तं तमनुभावयतीति नियम इति चेत् तर्हि गङ्गायां घोष इत्यत्र तीरानुभवो न स्यादेव। स्वशक्त्यान्वयबोधकमेवानुभावकम् VaiyāBhū. 213.12 (*on* 45); *m.* **1** that which causes the ensuants तत्र निद्रा रोदनं वा कथमनुभावौ।… सत्यम्, रसभेदेनानुभावभेदः । श्रृङ्गारे तेऽनुभावकाः RasTa. 77.12; **2** that which causes (verbal) cognition, cf. **अनुभावकता, अनुभावकत्व 2;** **3** appreciator गायका नर्तकाश्चैव वादकाश्चानुभावकाः । वयं भवितुमिच्छामो दिव्यलीलासुधाम्बुधौ BṛBrahmaS. i. 8.15.

**अनुभावकता** (anubhāvaka-tā) *f.* **1** the state of being that which causes the ensuants ये रसाननुभावयन्ति अनुभवगोचरतां नयन्ति ते अनुभावाः कटाक्षादयः, करणत्वेनानुभावकता RasTa. 45.3; **2** the state of being that which causes (verbal) cognition शक्तपदस्यैवानुभावकता ŚaktiVā. 218.13; तदेव (गङ्गापदम्) तीरानुभावकं भविष्यतीति चेन्न।… बोधकत्वेनैवानुभावकतायामतिलाघवाच्च VaiyāBhū. 213.15 (*on* 45)

**अनुभावकतावच्छेदकशक्ति** (anubhāvakatāvacchedaka-śakti) *f.* power delimiting the state of being that which causes the (verbal) cognition अनुभावकतावच्छेदकशक्त्यभावाल्लाक्षणिकस्य नानुभावकत्वसंभवः ŚaktiVā. 24.7.

**अनुभावकतास्वीकार** (anubhāvakatā-svīkāra) *m.* acceptance of the state of being that which causes the (verbal) cognition प्रत्ययस्य … प्रत्ययविशिष्टरूपेण भावनाविशिष्टे पाकादावनुभावकतास्वीकारात् LaCandr. 665.36.

**अनुभावकत्व** (anubhāvaka-tva) *n.* **1** the state of being that which causes the ensuants आदिग्रहणात्सात्त्विको मुखरागपुलकादिर्गृह्यते। अनुभावकत्वेन ताटस्थ्यपरिहारः AbhinBhā. i. 306.9 (*on* 6.45); दयावीरे करुणरसप्रतीतेः का गतिः … करुणया विना दयावीरस्याननुभवादिति करुणायास्तत्रानुभावकत्वात् RasTa. 41.4; 49.1; यद्यप्यंशुकनिवेशोऽनुभावत्वयोग्यस्तथापि तस्य स्तनव्यक्तिप्रयोजकत्वेनोपादानात्तस्य तदनुभावकत्वपर्यवसानम् AlaṅkāŚe. 21.2(35); **2** the state of being that which causes the (verbal) cognition सत्यादिवाक्यस्यानुभावकत्वं न स्यात् Nyāyāmṛ. 462B.8; सर्वपदानां लाक्षणिकत्वे वाक्यार्थानुभवो न स्यात्, लाक्षणिकस्याप्यनुभावकत्वादिति चेन्न …। शक्तत्वेन ह्यनुभावकत्वम् AdvaiSi. 701.8; सत्यादिपदानामखण्डानुभावकत्वेऽप्यन्विताभिधानमभिहितान्वयश्च न विरुध्यते LaCandr. 705.18.

**अनुभावकत्वघटित** (anubhāvakatva-ghaṭita) *adj.* consisting of the state of being that which causes direct perception or cognition मन्त्राणां स्मारकत्वेनानुभावकत्वघटितप्रमाकरणत्वरूपप्रामाण्याभावेऽपि यथार्थज्ञानकरणत्वलक्षणं प्रामाण्यं संभवत्येव MīmāKau. iii(1). 75.15 (*on* i. 2.42)

**अनुभावकत्वनियम** (anubhāvakatva-niyama) *m.* rule regarding the state of being that which causes direct perception or congnition विशिष्टबोधे … शुद्धात्मानुभावकत्वानियमेन जहदजहल्लक्षणावत् तदन्यसाधारण्येनानुभावकत्वनियमात् LaCandr 704.38.

**अनुभावकत्वरूपशक्ति** (anubhāvakatvarūpa-śakti) *f.* expressive or significative power of the form of being that which causes the (verbal) cognition निरूपाख्यादिपदानामलीकेऽनुभावकत्वरूपशक्तिविरहेऽप्यननुभवरूपमलीकविषयकम् … जनकत्वमावश्यकम् LaCandr. 137.12; 670.25.

**अनुभावकत्वरूपा** (anubhāvakatva-rūpā) *adj.* (*f.*) of the form of being that which causes the (verbal) cognition घटेत्यादिप्रकृत्युत्तरप्रत्ययपदस्यामादेरनुभावकत्वरूपा शक्तिः LaCandr. 669.3.

**अनुभावकत्वसत्त्व** (anubhāvakatva-sattva) *n.* existence of the state of being that which causes the (verbal) congition अभिहितान्वयमते … घटमित्यस्य तत्रैकविशिष्टार्थबोधकत्वरूपैकवाक्यत्वांशे विशेष्यविधयानुभावकत्वसत्त्वात् LaCandr. 673.24.

**अनुभावकत्वसंभव** (anubhāvakatva-sambhava) *m.* possibility of the state of being that which causes the (verbal) cognition अनुभावकतावच्छेदकशक्त्यभावाल्लाक्षणिकस्य नानुभावकत्वसंभवः ŚaktiVā. 24.8.

**अनुभावकत्वस्वीकार** (anubhāvakatva-svīkāra) *m.* acceptance of the state of being that which causes the (verbal) cognition घटपदाम्पदयोः ··· एकवाक्यताज्ञानस्य न्यायरत्नादावनुभावकत्वस्वीकारेण ··· विशेष्यविधयानुभावकत्वसत्त्वात् LaCandr. 673.23; तत्स्वीकारे निराकाङ्क्षस्याप्यनुभावकत्वस्वीकारापत्तेः VyutpaVā. 197.3; लाक्षणिकगङ्गादिपदस्याप्यनुभावकत्वस्वीकारात् BhāṭṭCin. i. 50.10 (*on* i. 1.4)

**अनुभावकत्वाभाव** (anubhāvakatvābhāva) *m.* absence of the state of being that which causes the (verbal) cognition घटादिशाब्दे हेतुत्वम् । लाक्षणिकपदस्यानुभावकत्वाभावात् तत्स्मृतशक्तपदस्यैव शाब्दबोधहेतुत्वात् BhāṭṭCin. i. 55.25 (*on* i. 1.4)

**अनुभावकत्वास्वीकार** (anubhāvakatvāsvīkāra) *m.* non-acceptance of the state of being that which causes the (verbal) cognition येन रूपेण लक्षणा तेन रूपेणानुभावकत्वास्वीकारेण लाक्षणिकानुभावकत्वप्रयुक्तवक्ष्यमाणदोषाभावात् LaCandr. 702.25.

**अनुभावकत्वोपपत्ति** (anubhāvakatvopapatti) *f.* tenability of the state of being that which causes (verbal) cognition सर्वपदानां लाक्षणिकत्वे वाक्यार्थानुभवो न स्यात्, लाक्षणिकस्याननुभावकत्वादिति — चेन्न, लाक्षणिकत्वेऽप्यनुभावकत्वोपपत्तेः AdvaiSi. 701.8.

**अनुभावकशक्तिग्रह** (anubhāvakaśakti-graha) *m.* grasping of the expressive or significative power which causes (verbal) cognition अनुभावकशक्तिग्रहे च स्मारकशक्तिज्ञानस्य हेतुता, तेनोपपत्तेर्न वाक्यार्थे शक्तिः BhāṭṭCin. i.137.25 (*on* i. 1.7)

**अनुभावकापेक्षा** (anubhāvakāpekṣā) *f.* expectancy of or dependence on ensuants ननु रसे कथमनुभावकापेक्षेति चेत् । सत्यम्, स्थायी भावः परिपूर्णो रसः RasTa. 47.1.

**अनुभावकृतपुष्टिराहित्य** (anubhāvakṛtapuṣṭi-rāhitya) *n.* absence of the embellishment caused by ensuants यत्रानुभावविभावमुखेन ··· यत्र च विभावानुभावकृतपुष्टिराहित्यमेवानुगुणम् ··· स्वशब्देनोक्तौ न दोषः SāhiDa. 442.2.

**अनुभावगण** (anubhāva-gaṇa) *m.* host of ensuants सदृशेऽप्यनुभावगणे करुणरसं विप्रलम्भतो भिन्नम् । दर्शयति KuṭṭaMa. 809.

**अनुभावगतमिथ्यात्व** (anubhāvagata-mithyātva) *n.* falsity or unreality pertaining to the ensuants आलम्बनगताराध्यत्वस्यानुभावगतमिथ्यात्वस्य च प्रतीत्या रसानुल्लासापत्तेः RasGaṅ. 65.3.

**अनुभावगरिमन्** (anubhāva-gariman) *m.* greatness, i. e. force of power सर्वोऽनुभावगरिमा स मुखानिलस्य शब्दायते श्रुतिसुखं यदतीव वेणुः HarVi. 10.12.

**अनुभावगुण** (anubhāva-guṇa) *m.* quality (in the form) of dignity वशिनां न निहन्ति धैर्यमनुभावगुणः Kirātā. 6.28 (comm. अनुभाव एव गुणः)

**अनुभावचर्वणा** (anubhāva-carvaṇā) *f.* relishing of ensuants विभावानुभावचर्वणैव व्यभिचारिचर्वणायां पर्यवस्यति Loc. 103.18 (*on* 2.23)

**अनुभावच्छेद** (anubhāva-ccheda) *m.* cutting off, i.e. cessation of experience अणुमात्रिको मनसानुभावच्छेदात्तत्तुल्यपरिमाणः ··· बीजरेतःशोणितादि प्रविशति ManvaVi. 52.5 (*on* 1.56)

**अनुभावजात** (anubhāva-jāta) *n.* host of ensuants प्रकृति(त)-विरुद्धञ्च(श्च) ··· (अ)श्रुपातपरिदेवितादि चानुभावजातमनौचित्यात्तदाभासरूपं सद्धास्यविभावरूपम् AbhinBhā. i. 296.3 (*on* 6.39)

**अनुभावतस्** (anubhāva-tas) *adv.* **1** due to power or prowess सर्वे तं गुरुवद् बुद्ध्वा वश्याः स्युर्वनिता यदि । तदिष्टसाधिका यावज्जीवमस्यानुभावतः TantrRā. 20.72; यत्र पूजनमहोत्सवः स मे सर्वदास्तु भवतोऽनुभावतः Stotrā. 13.6; सा (गङ्गा) गर्भस्यानुभावतः । सुमेरुं कन्दुकं मेने PāṇḍaC. 1.56; सिद्धमन्त्रम् ··· सोऽस्मरत् । तस्यानुभावतः स्वल्पमपि स्पृष्टो न वह्निना PārśvC. 8.256; **2** due to ensuants अनुलोमप्रतिलोमशब्दा यथा ··· विभावेन विभावा ततभावि अनुभावतः ··· रसः KāvyKaVṛ. 99.2 (3.5); (सात्त्विकाः विकाराः) सत्त्वमात्रोद्भवत्वात्ते भिन्ना अप्यनुभावतः SāhiDa. 144.4.

**अनुभावता** (anubhāva-tā) *f.* the state of being ensuants जनकस्य धर्मवीरं प्रत्यनुभावता प्रतिपाद्यते Kāvyānu.(He.) 24.14; प्रेमविस्रम्भमात्रत्वान्नान्यस्याप्यनुभावता RasāSu. 58.10 (1.214); कार्यकारणभावस्तु ज्ञेयः ···। निन्दायास्तु विभावत्वम् ··· मतम् । असूयायां पुनस्तस्याः कथितैवानुभावता BhaktiRaSi. ii. 4.84 [same as *anubhāva, nt.*]

**अनुभावत्व** (anubhāva-tva) *n.* the state of being ensuants स्तम्भपुलकाद्यचेतनमपि वर्ण्यमानमनुभावत्वाच्चेतनमाक्षिपत्येव Loc. 78.12 (*on* 2.6); SaraKaṇṭhā. 579.10; RasTa. 68.3; RasGaṅ. 108.10.

**अनुभावत्वयोग्य** (anubhāvatva-yogya) *adj.* fit or proper for the state of being ensuants यद्यप्यंशुकनिवेशोऽनुभावत्वयोग्यस्तथापि तस्य ··· तदनुभावकत्वपर्यवसानम् AlaṅkāŚe. 21.2(35)

**अनुभावत्वसामान्य** (anubhāvatva-sāmānya) *n.* generality of the state of being ensuants अनुभावत्वसामान्ये सत्यप्येषां पृथक्तया । लक्षणम् ··· तेऽपि स्तम्भादयः स्मृताः BhāvPra.(Śā.) 14.5(1)

**अनुभावत्वादिक** (anubhāvatvādi-ka) *adj.* the state of being ensuants etc. अस्माकं मते रतित्वादिकमनुभावत्वादिकं च जातिरेव AlaṅkāŚe. 20.32(12)

**अनुभावदर्शनप्रीयणा** (anubhāvadarśana-prīyaṇā) *f.* amiability through the exhibition of efficacy or power अनुभावप्रीयणामनसिकारश्चतुर्विधानुभावदर्शनप्रीयणा चतुर्विधा MaYānaSū. 17.20 (11 62)

**अनुभावदर्शित** (anubhāva-darśita) *adj.* through which power is exhibited ऊर्वीपतिः ··· करिकुम्भस्थलास्थिस्थूलमतिदूरलुठितमपि रक्तासवकपालमनुभावदर्शितात्यद्भुतभुजायामेन पाणिना वामेन ना(?)तथैवोर्ध्वस्थितमाददानम् ··· वेतालमद्राक्षीत् TilaMañ. 47.12.

**अनुभावध्वनि** (anubhāva-dhvani) *m.* suggestion of ensuants एवं विभावानुभावमुखेनाप्यधिकचमत्कारो दृश्यत इति विभावध्वनिरनुभावध्वनिश्च वक्तव्यः Loc. 66.9 (*on* 2.3)

**अनुभावन** (anu-bhāvana) *n.* **1** realisation अहमेव हरिः साक्षादहमेव सदाशिवः । शुद्धचैतन्यभावोऽहं शुद्धसत्त्वानुभावनः TejoBiU. 6.64; SāmaraU. 244.1; **2A** dramatic representation कर्मभावान्वयापेक्षी नाट्यवेदो मया कृतः । नैकान्ततोऽत्र भवतां देवानां चानुभावनम् NāṭyaŚā. 1.106; अत्रेति नाट्यवेदे न देवासुराणामेकान्तेनानुभावनम् AbhinBhā. i. 35.11 (*on* 1.107); **2B** ensuants तेऽभिनया अनुभावाश्च । आभिमुख्यनयनमनुभावनं च AbhinBhā. i. 305.10 (*on* 6.45); विभावनादिव्यापारमलौकिकमुपेयुषाम् ··· आदिशब्दादनुभावनसंचारणे SāhiDa. 86.7.

**अनुभावनसमर्थत्व** (anubhāvana-samarthatva) *n.* ability of causing experience (ईश्वरः) तथा स स्ववशः स्वतन्त्रः । सकलप्राणिनां स्वेच्छया सुखदुःखयोरनुभावनसमर्थत्वात् SyādvāMañ. 6(31)

**अनुभावनादि** (anubhāvanādi) *adj.* accomplishing activity or operation etc. वस्तुतस्तु — आख्यातार्थोऽनुभावनादि BhāṭṭDī. i. 329.1 (*on* iii. 4.10)

**अनुभावनिरूपण** (anubhāva-nirūpaṇa) *n.* name of a chapter in the book Rasataraṅgiṇī (*lit.* description of ensuants) इति भानुमिश्रविरचितरसतरङ्गिण्यामनुभावनिरूपणं नाम तृतीयस्तरङ्गः RasTa. 56.11.

**अनुभावनीया** (anu-bhāvanīyā) *adj.* (*f.*) fit to be experienced or relished गिरं समाकर्णयितुं यदीयां सदा रसज्ञैरनुभावनीयाम् । समीहते ··· नभस्वदात्मंभरिवंशनेता RasGaṅ. 416.10.

**अनुभावन्यूनभाव** (anubhāva-nyūnabhāva) *m.* deficiency in the manner of ensuants (शीतेन चाभिभूतस्य वर्षेणाभिद्रुतस्य च । गतिः प्रयोक्तृभिः कार्या स्त्रीनीचप्रकृतावथ) अथेत्यनेन मध्यमोत्तमानामनुभावन्यूनभावेन शीतादिगतिं सूचयति AbhinBhā. ii. 147.15 (*on* 12.67)

**अनुभावपर्यवसायिन्** (anubhāva-paryavasāyin) *adj.* culminating into ensuants उद्दीपनालम्बरूपाः शृङ्गारयोग्या विभावा अनुभावपर्यवसायिनः स्थिता इति कष्टकल्पना KāvyPra. 437.3; रसस्योद्दीपनालम्बनविभावावनुभावपर्यवसायिनौ स्थितौ SāhiDa. 421.17.

**अनुभावपिधानार्थ** (anubhāvapidhānārtha) *m.* [Loc.] for the sake of concealing the ensuants तदुक्तम् — अनुभावपिधानार्थेऽवहित्थं भाव उच्यते RasGaṅ. 109.4.

**अनुभावप्रकरण** (anubhāva-prakaraṇa) *n.* name of a chapter in the book Rasārṇavasudhākara (*lit.* chapter dealing with ensuants) तच्चेष्टा लीलाविलासादयः । तेऽप्यनुभावप्रकरणे वक्ष्यन्ते RasāSu. 44.11 (1.186)

**अनुभावप्रकाशन** (anubhāva-prakāśana) *n.* manifestation of emotions or feelings निःसीमपश्यन्निटिलानुभावप्रकाशनं प्रत्युपकारयन्ती । स्वशीलिनः संततमस्य मोदं वेदादिविद्याविततिर्व्यतानीत् YātrāPra. 2.59.

**अनुभावप्रकाशित** (anubhāva-prakāśita) *adj.* manifested or exhibited through ensuants रसः ··· क्वापि व्यभिचारिणः सकाशादधिकश्चमत्कारो भवतीति सोऽपि विभावानुभावप्रकाशितो भाव उच्यते Ekāva. 3.1(209) (104.5)

**अनुभावप्रतिपादक** (anubhāva-pratipādaka) *adj.* which describes ensuants तात्पर्यशक्तिमेव ध्वननं मन्यते ··· विभावानुभावप्रतिपादके हि वाक्ये तात्पर्यशक्तिर्भेदसंसर्गे वा पर्यवस्येत् Loc. 26.17 (*on* 1.4); 56.15 (*on* 1.21)

**अनुभावप्रतिपादन** (anubhāva-pratipādana) *n.* description of ensuants पुनरनुभावप्रतिपादने हि पुनरुक्तमतन्मयीभावो वा Loc. 25.19 (*on* 1.4)

**अनुभावप्रतीति** (anubhāva-pratīti) *f.* knowledge of ensuants सहृदयस्य हृदयसंवादबलाद्विभावानुभावप्रतीतौ तन्मयीभावेनास्वाद्यमान एव रस्यमानतैकप्राणः सिद्धस्वभावसुखादिविलक्षणः परिस्फुरति Loc. 24.18 (*on* 1.4)

**अनुभावप्रत्यय** (anubhāva-pratyaya) *m.* knowledge of ensuants स्थायिव्यभिचारिणां च भेदप्रतीतौ – यान्त्या तया वलितकन्धरमानतम् ··· इत्यादावनुभावप्रत्ययोऽपि दुर्लभीभवेत् AbhinBhā. ii. 222.7 (*on* 14.2)

**अनुभावप्रयुक्त** (anubhāva-prayukta) *adj.* **1** endowed with supernatural power एतानि हृतराज्यानां दैतेयानां स्म मातले। दीप्यमानानि दृश्यन्ते सर्वप्रहरणान्युत।··· अनुभावप्रयुक्तानि सुरैरवजितानि ह MahāBhā. v. 96.16; **2** employed or hurled with power, MahāBhā. v. 96.16.

**अनुभावप्रवर्तन** (anubhāva-pravartana) *adj.* propelled by supernatural power विद्यया ह्यनया राजन् वयं नृभ्यो विशेषिताः। अविशिष्टाश्च देवानामनुभावप्रवर्तिताः (v.l. अनुभावप्रवर्तनाः) MahāBhā. i. 158.44.

**अनुभावप्रवर्तित** (anubhāva-pravartita) *adj.* propelled by supernatural power विद्यया ह्यनया राजन् वयं नृभ्यो विशेषिताः। अविशिष्टाश्च देवानामनुभावप्रवर्तिताः MahāBhā. i. 158.44.

**अनुभावप्रवर्तिन्** (anubhāva-pravartin) *adj.* who propels (others) through supernatural power विद्यया ह्यनया राजन् वयं नृभ्यो विशेषिताः। अविशिष्टाश्च देवानामनुभावप्रवर्तिताः (v. l. अनुभावप्रवर्तिनः) MahāBhā. i. 158.44.

**अनुभावप्राधान्य** (anubhāva-prādhānya) *n.* predominance of ensuants अनुभावप्राधान्यं यथा शुद्धसारस्वतप्रवाहपवित्रसकलवाङ्मयमहार्णवपूर्णभावसंपादनात् द्विजराजस्येन्दुराजस्य AbhinBhā. i. 286.10 (*on* 6.31); i. 286.18 (*on* 6.31); अनुभावप्राधान्ये च तेषां (व्यभिचारिणाम्) प्राधान्यं दूरादित्यादिना उदाहरिष्यते Kāvyānu.(He.) 79.25.

**अनुभावप्रीयणा** (anubhāva-prīyaṇā) *f.* amiability through the efficacy or power अनुभावप्रीयणामनसिकारश्चतुर्विधानुभावदर्शनप्रीयणा। चतुर्विधानुभावो विपक्षप्रहाणं संभारपरिपाकः स्वपरानुग्रह आयत्यां विपाकफलनिःष्यन्दफलदानता च MaYānaSū. 71.20 (11.62)

**अनुभावबन्ध** (anubhāva-bandha) *m.* (Jain.) bondage in the form of intensity of Kārmic result जीवस्य ··· कर्मणो बन्धः प्रकृतिबन्धः ··· तथा अनुभावो विपाकः तीव्रादिभेदो रस इत्यर्थस्तस्य बन्धोऽनुभावबन्धः SthānṬ. 220B.14.

**अनुभावभाव** (anubhāva-bhāva) *m.* **1** presence of the ensuants धिगुच्छ्वसितवैशसं मम यदित्थमेकाकिनो धिगेव रमणीयतां त्वदनुभावभावादृते MālaMā. 9.209 (comm. वागङ्गसत्त्वाभिनये भावः); **2** feeling of togetherness, MālaMā. 9.209 (comm. तवानुभावः सहभावस्तत्र भावोऽभिप्रायः); **3** presence of dignity उत्पत्तिभूमिसुलभानुभवो न भूम्ना कस्याप्यहो व्यभिचरत्यनुभावभावः RājTa.(Ka.) 8.3395.

**अनुभावभाव्य** (anubhāva-bhāvya) *adj.* to be determined by the consequence धाता विधाता निजकर्मयोगात् विधेस्त्वभीष्टं त्वनुभावभाव्यम् BṛPaṛāSm. 12.75.

**अनुभावभिन्नत्व** (anubhāvabhinna-tva) *n.* the state of being different from ensuants अथ किं भावत्वम्। विभावानुभावभिन्नत्वे सति रसव्यञ्जकत्वमिति चेत्, रसकाव्यवाक्येऽतिव्याप्त्यापत्तेः RasGaṅ. 91.17.

**अनुभावभूता** (anubhāva-bhūtā) *adj.* (*f.*) turned into ensuants क्रोधशोकयोरनुभावभूता दृष्ट्यो वाचश्च व्रीडाजडा इति विशेषणानि संबध्यन्ते SaraKaṇṭhā. 586.15.

**अनुभावभेद** (anubhāva-bheda) *m.* variety of ensuants मनसो मोहः।··· मनसः प्रसाद इति स्वरूपभेदात्, तत्र निद्रारोदनादयोऽत्र पुलकादयोऽनुभावा इत्यनुभावभेदाच्च RasTa. 77.8; 77.12.

**अनुभावमहोदधि** (anubhāva-mahodadhi) *m.* ocean (in the form) of power त्वदनुभावमहोदधिशीकरैरवशपातिभिराहितशक्तयः। अवधिभेदवतीमुपभुञ्जते स्वपदसंपदमब्जभवादयः Yādavā. 3.17 (comm. त्वत्प्रभावाम्बुधेरम्बुकणैः त्वत्प्रभावलेशैः)

**अनुभावमात्र** (anubhāva-mātra) *n.* mere dignity or majesty अनुभावमात्रसमुपस्थितश्रियं सहसैव वीक्ष्य रघुनाथमीदृशम्।··· प्रमोहमुपयान्ति मातरः UttaRāC. 6.41.

**अनुभावमार्दव** (anubhāva-mārdava) *n.* mildness of ensuants (व्याजाच्चैवापराधाच्च वित्रासितकमेव च। पुनर्भयानकं चैव विद्यात् त्रिविधम्) व्याजादिति। कृतक इत्यर्थः। अनेनानुभावमार्दवं दर्शितम् AbhinBhā. i. 331.10 (*on* 6.80)

**अनुभावमुख** (anubhāva-mukha) *n.* [Inst.] by means of ensuants नन्वेवं विभावानुभावमुखेनाप्यधिकश्चमत्कारो दृश्यत इति विभावध्वनिरनुभावध्वनिश्च वक्तव्यः Loc. 66.8 (*on* 2.3); 'जाता लज्जावती मुग्धा प्रियस्य परिचुम्बने'। अत्र प्रथमे पादे 'आसीन्मुकुलिताक्षी सा' इति लज्जाया अनुभावमुखेन कथने युक्तः पाठः SāhiDa. 421.10.

**अनुभावयत्** (anu-bhāvayat) *adj.* [*f.* -ntī] **1Ai** causing to enjoy **ii** causing to suffer **Bi** causing (oneself) to experience, i.e. meditating upon **ii** causing to experience **Ci** causing to feel, i.e. touching **ii** causing to feel or relish **2A** causing to know **B** causing to perceive, exhibiting, displaying (through gesture) **3** (used in primitive sense) realising **1Ai** causing to enjoy अनुष्ठीयमानः स्वफलमनुभावयन्न कश्चिद्धर्मोऽधर्ममनुबध्नाति NītiVā. 29.15 (comm. आत्मीयफलं प्रयच्छन्); **1Aii** causing to suffer श्वभ्रादिपातानशनैर्मृत्युरिष्टतमोऽपि मे। अनुभावयता क्लेशं न दत्तो बत वेधसा KathāSaSāg. xii. 7.16; क्लेशमनुभावयतः कारुणिकस्य वैद्यस्य वैषम्यनैर्घृण्यं प्रसज्यते ŚivārkaMaDī. ii. 50.21 (*on* ii. 1.35); **1Bi** causing (oneself) to experience, i.e. meditating upon (ऋषयः) य एव लोकानां शमनुभावयन्तो भगवतो विष्णोर्यत्परमं पदं प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति BhāgP. v 22.17; **1Bii** causing to experience स्वस्वरूपानन्दमनुभावयंस्तं प्रधानीकरोति AṇuBh. 359.23 (*on* iv. 4 21); कामनीयकनिधे भवान् पूर्णसंमदरसार्णवं कमपि योगिगम्यमनुभावयन्।··· कृष्ण परिपाहि माम् Nārāy. x. 69.11; **1Ci** causing to feel, i.e. touching कामुको दन्तोष्ठनासिकादीनवयवाननुभावयन् तस्यां सक्तो भवति TātpaṬ.(Vā.) 641.2 (*on* iv. 2.3); **1Cii** causing to feel or relish अन्यत् सर्वमिव तिरोदधत् ब्रह्मास्वादमिवानुभावयन् अलौकिकचमत्कारकारी शृङ्गारादिको रसः KāvyPra. 93.3; परेभ्यो दर्शयन्नेवं श्रावयन्ननुभावयन्।··· संतुष्टमानसः। प्राप्नोति मुक्तिम् ··· शान्तेनैव रसेन सः BhāvPra.(Śā.) 135.2(6); **2A** causing to know द्विपदक्रमिधावनभ्रमिप्लुतिभेदाननुभावयन् हयम्। स जयन्तः ··· सुखमुच्चैःश्रवसं व्यराजत VīraBhā. 8.25; **2B** causing to perceive, exhibiting, displaying (through gesture) यदूरुशोभामनुभावयन्ती रम्भापि दम्भातिशयं मुमा(मो?)च PadyāTa. 157; कदाचिदहं भिक्षार्थमटन्ती सायंतनसमये ··· कदलीमण्डपे विरहविसंष्ठुलैरङ्गैरनङ्गवेदनारसमनुभावयन्तीव कामपि कदलीमालिङ्ग्य स्थिताम् ··· तां पृष्टवती VasaTi. 28.12; **3** (used in primitive sense) realising देहादहंकृतिं हित्वा ममत्वमितरेषु च। केवलं ब्रह्मभावत्वमात्मनो ह्यनुभावयन् BṛBrahmaS. iii. 3.9.

**अनुभावयितुम्** (anu-bhāvayitum) *inf.* **A** to cause to experience श्रावितोऽस्मि श्रियं शत्रोः ···। अनुभावयितुं मन्ये यत्नः संप्रति मां विधेः MudrāRā. 6.15; तेषाम् (विदुषाम्) अपि मध्ये माध्यंदिनचरणगुरवः ··· फगदहद्विजा एव जानते समाधिजमथ च ध्वनिजन्मानमानन्दमेकपदेऽनुभावयितुम् AmṛUda. 5.18(2); सा (विद्या) च स्वोत्तराणि तानि (कर्माणि) न विनाशयति ···। किंतु स्वर्गादिवैचित्रीमनुभावयितुं रक्षत्येव GoviBh. 276.11 (*on* iii. 4.33); **B** to cause to perceive न च रजतमर्थयमानस्य शुक्तिकाशकलज्ञानं तद्रूपमनुभावयितुं प्रभवति SarvaDaSaṁ. 16.492.

**अनुभावयित्वा** (anu-bhāvayitvā) *ger.* having caused to perceive यस्मै भक्ताय यल्लीलाविशिष्टं स्वरूपमनुभावयित्वा प्रभुर्भवति तद्गुहायां तल्लीलाश्रयभूतमक्षरस्वरूपं वैकुण्ठलोकवदाविर्भावयति AṇuBh. 261.4 (*on* iii. 3.54)

**अनुभावयोग** (anubhāva-yoga) *m.* connection with ensuants विभावस्थाय्यनुभावयोगः क्रमाद्विशेषणत्रयेण दर्शितः AbhinBhā. i. 340.9 (*on* 6.82(6))

**अनुभावरूपता** (anubhāvarūpa-tā) *f.* the state of being of the form of ensuants भावशब्देन ··· चित्तवृत्तिविशेषा एव विवक्षिताः।··· तेषां तु योग्यतावशाद्यथायोगं स्थायिसंचारिविभावानुभावरूपता संभवति AbhinBhā. i. 342.19 (*on* 7.1)

**अनुभावरूपत्व** (anubhāvarūpa-tva) *n.* the state of being of the form of ensuants विभावादयो वक्ष्यन्ते। सात्त्विकाश्चानुभावरूपत्वान्न पृथगुक्ताः SāhiDa. 75.1.

**अनुभावलक्षण** (anubhāva-lakṣaṇa) *n.* definition of ensuants भावानामपि लक्षणं रसलक्षणमेव पूरयति। विभावव्यभिचार्यनुभावलक्षणेन रसलक्षणमेव पूर्यते AbhinBhā. i. 341.17 (*on* 6.83); अनुभावलक्षणं तु – अनुभावो विकारस्तु भावसंसूचनात्मकः AlaṅkāŚe. 20.32(13)

**अनुभावलिखित** (anubhāva-likhita) *adj.* drawn on (the basis of) feeling, i.e. imagination चेतश्चित्रपटेऽनुभावलिखितम् ··· प्रतिरूपमस्य ···। एकस्मिन्समये ··· पलितव्याजेन तत्कर्णयोराचख्यौ ··· जरेत्याहन्त्रिका दूतिका VasaViKā. 14.11.

**अनुभाववत्** (anubhāva-va(n)t) *adj.* possessed of resolution, resolute अनुभाववता गुरु स्थिरत्वात् ··· धनुर्धनंजयेन। स्वबलव्यसनेऽपि ··· मित्रमिवानतिं प्रपेदे Kirātā. 13.15 (comm. निश्चयबुद्धिमता)

**अनुभाववर्ग** (anubhāva-varga) *m.* group of ensuants रत्यात्मनः स्थायिभावस्य व्यभिचारिणः साधारणीभूतोऽनुभाववर्गः प्रकाशितः Loc. 103.18 (*on* 2.23); अप्रधानत्वं जडे विभावानुभाववर्गे व्यभिचारिनिचये च ··· संभवतीति तदतिरिक्तः स्थाय्येव तथा चर्वणापात्रम् AbhinBhā. i. 281.22 (*on* 6.31); Kāvyānu.(He.) 76.24; विभावकृतं तत्सौन्दर्यम् ··· भाति। तदनुगतत्वेन केलीविभ्रमभङ्गुरनर्मवचोमहिम्ना चानुभाववर्गः ··· प्रतिभाति AbhinBhā. i. 286.8 (*on* 6.31); Kāvyānu.(He.) 80.17.

**अनुभाववर्णन** (anubhāva-varṇana) *n.* description of ensuants ननु मरणानुभाववर्णनेनेदानीं किं कृत्यं, युद्धवीररौद्रादावप्येतदनुभाववर्णने किं प्रयोजनम् AbhinBhā. ii. 426.22 (*on* 18.38)

**अनुभाववश** (anubhāva-vaśa) *m.* [Abl.] on account of power or efficacy हृन्मन्त्रं भ्रामयेत्ततः।··· तत्कालं तत्कुलोद्भूतमनुभाववशाद् द्विज PauṣkS. 27.283.

**अनुभाववशंवदा** (anubhāva-vaśaṁvadā) *adj.* (*f.*) dependent on the majesty कुवलयप्रतिमा द्युतिरस्य (रघुपतेः) तु प्रविकसत्यनुभाववशंवदा PrasaRā. 6.44 (comm. प्रभावस्य ··· आश्रिता)

**अनुभाववशतस्** (anubhāvavaśa-tas) *adv.* due to the force of prowess तेऽपि त्रिविष्टपसदो विजिता भवद्भिर्यस्यानुभाववशतो विजितैरपि प्राक्। कालः ··· भुवनत्रयेऽत्र क्रीडति HarVi. 38.39.

**अनुभावविजृम्भित** (anubhāva-vijṛmbhita) *n.* manifestation of greatness दामोदर तवैवेदमनुभावविजृम्भितम् PāṇḍaC. 14.316.

**अनुभावविद्** (anubhāva-vid) *adj.* who knows the greatness कृष्णप्राणान्निर्विशतो नन्दादीन्वीक्ष्य तं ह्रदम्। प्रत्यषेधत्स भगवान् रामः कृष्णानुभाववित् BhāgP. x. 16.22.

**अनुभावविभावबोध** (anubhāvavibhāva-bodha) *m.* knowledge through ensuants and excitants (अत्र विभावानुभावबलादुत्कण्ठा प्रतीयत एव) अनुभावविभावबोधानन्तरमेव तन्मयीभवनयुक्त्या ··· स्वसंविदानन्दचर्वणागोचरोऽर्थात्माभिलाष° ··· °वितर्कादिशब्दाभावेऽपि स्फुरत्येव Kāvyānu.(He.) 132.13.

**अनुभावविभावसंपद्** (anubhāvavibhāva-sampad) *f.* abundance of ensuants and excitants करुणातिशयोऽनुभावविभावसंपदोद्दीपितः Loc. 230.15 (*on* 3.44)

**अनुभावविशेष** (anubhāva-viśeṣa) *m.* **1** peculiar majesty (तौ दंपती) मा भूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ। अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृताविव RaghuVa. 1.37; **2** particular type of ensuants अत्र चानुक्ता अपि सात्त्विका व्यभिचारिणोऽन्येऽपि चानुभावविशेषाः प्रतीयन्ते SaraKaṇṭhā. 573.15.

**अनुभावविषयविभाग** (anubhāvaviṣaya-vibhāga) *m.* division of the objects of ensuants (नानावस्थाः प्रकृतयः) अङ्गादिभिः ··· अनुभावविषयविभागं नामोपपत्तिं देशकालादिविभागं चार्पयद्भिः स्फुटतमतामानीयन्ते AbhinBhā. iii. 109.10 (*on* 21.3)

**अनुभाववैचित्र्य** (anubhāva-vaicitrya) *n.* diversity of ensuants सा (भ्रुकुटिः) हि तादृशी शोकस्य विभावो दुःखानलश्च तथानुचितकारी क्रोधस्य तच्च विभागद्वयं झटिति पुरः पतितमनुभाववैचित्र्यमाधत्ते Kāvyānu.(He.) 26.23.

**अनुभावव्यक्तक्रोध** (anubhāvavyakta-krodha) *m.* anger revealed through ensuants गम्भीरस्य प्रभोरनुजीविगतोऽनुभावव्यक्तक्रोधोऽपि परस्थो भवेत् AbhinBhā. i. 314.15 (*on* 6.48)

**अनुभावव्यभिचारिवैचित्र्य** (anubhāvavyabhicāri-vaicitrya) *n.* diversity of ensuants and transitory feelings शृङ्गारस्य द्वौ भेदौ ···। तयोरपि विभावानुभावव्यभिचारिवैचित्र्यम् KāvyPra. 148.6.

**अनुभावव्यभिचारिसंयोग** (anubhāvavyabhicāri-saṁyoga) *m.* combination of ensuants and transitory feelings विभावानुभावव्यभिचारिसंयोगाद्रसनिष्पत्तिः NāṭyaŚā. 6.34 = Loc. 57.8 (*on* 1.21) = KāvyPra. 87.1; रतिः ··· रसान्तरैः पृथक् पृथग्विभावानुभावव्यभिचारिसंयोगान्निष्पद्यमानैः संकीर्यमाणा ··· प्रतीयते SaraKaṇṭhā. 574.14; 578.13; 579.10; 584.3.

**अनुभावव्यभिचारिसंयोजन** (anubhāvavyabhicāri-saṁyojana) *n.* combination of ensuants and transitory feelings रसध्वनिस्तु ··· विभावानुभावव्यभिचारिसंयोजनोदितस्थायिप्रतिपत्तिकस्य प्रतिपत्तुः···आस्वादप्रकर्षः Loc. 67.9 (*on* 2.3)

**अनुभावसंचय** (anubhāva-sañcaya) *m.* collection of ensuants प्रतिभासते। विश्रान्तिलक्षणस्तम्भविलोकनवैचित्र्यगात्रतानवतारतम्यपुलकवैवर्ण्यप्रभृतिस्त्वनुभावसंचयः प्रधानतया AbhinBhā. i. 286.18 (*on* 6.32)

**अनुभावसंचारिसंयोग** (anubhāvasañcāri-saṁyoga) *m.* combination of ensuants and transitory feelings विभावानुभावव्यभिचारि (v. l. संचारि) संयोगलक्षणाया रसनिष्पत्तेः SaraKaṇṭhā. 578.13.

**अनुभावसंचार्यौचित्य** (anubhāvasañcāry-aucitya) *n.* propriety of ensuants and transitory feelings विभावभावानुभावसंचार्यौचित्यचारुणः। विधिः कथाशरीरस्य Dhvanyā. 3.10.

**अनुभावसद्भाव** (anubhāva-sadbhāva) *m.* existence of ensuants नटे रससंभवः किमनुभावादिना भावनासंभवेन वा। नाद्यः ···। किं च सामाजिकेषु यथोचितमनुभावसद्भावेऽपि त्वया तेषां रसाश्रयतानङ्गीकारात् RasāSu. 173.13 (2.165)

**अनुभावसप्तक** (anubhāva-saptaka) *n.* group of seven supernatural powers कलौ युगे बुद्धतया स्थितो हरिर्ददाति यत् कारुणिको जनान् प्रति। तदापदस्मादनुभावसप्तकं सः PṛthvīVi. 2.40.

**अनुभावसंपद्** (anubhāva-sampad) *f.* excess of power (पार्थ) दीपितस्त्वमनुभावसंपदा गौरवेण लघयन्महीभृतः Kirātā. 13.38; सा विभूतिरनुभावसंपदां भूयसी तव यदायतायति ŚiśuVa. 14.5.

**अनुभावसंपादन** (anubhāva-sampādana) *n.* acquisition of power किमन्यदप्यनुभावसंपादनेन संवीतविग्रहमाग्रहव्यापृताक्षोऽपि लोकः स्तोकमपि नालोकयति देहिनम् TilaMañ. 376.8.

**अनुभावसाम्य** (anubhāva-sāmya) *n.* similarity of ensuants संभोगशृङ्गारो वर्णनीयवीरव्यभिचारिणः क्रोधस्यानुभावसाम्येन विवक्षितः SāhiDa. 443.10.

**अनुभावस्तिमित** (anubhāva-stimita) *adj.* motionless, i.e. startled on account of the supernatural power (स्वयंप्रभा) परिवेषयति स्म सादरं हरिवीरानथ भक्ष्यजातिभिः। समभोजयदङ्गदं चिरादनुभावस्तिमितम् RāmC. 13.48.

**अनुभावस्वरूप** (anubhāva-svarūpa) *adj.* of the form of ensuants लोके यः कार्यरूपः सोऽनुभावः काव्यनाट्ययोः ···। तद्रूपाः सात्त्विका भावाः ··· तद्रूपा अनुभावस्वरूपाः SāhiDa. 143.16.

**अनुभावांश** (anubhāvāṁśa) *m.* part of ensuants 'चञ्चद्भुज' इति च परिन्यासोऽनुभावांशं पुष्णाति AbhinBhā. iii. 62.9 (*on* 19.105)

**अनुभावाकर्षण** (anubhāvākarṣaṇa) *n.* drawing along, i.e. continuation of ensuants 'याते ··· मधुरिपौ ··· सोत्कण्ठया।··· उत्कमुत्कूजितम्।' इत्यत्र ··· उत्कमित्यनेन तूक्तानुभावानुकर्षणं कर्तुं सोत्कण्ठशब्दः प्रयुक्तः Loc. 25.18 (*on* 1.4); Kāvyānu.(He.) 133.2.

**अनुभावातिशय** (anubhāvātiśaya) *m.* excess of magnanimity लोकसीमातिक्रमेण विशेषव्यवस्थया पर्वतानुभावभणनं सोऽयमनुभूयमानमाहात्म्यातिशयस्यैव भेदोऽनुभावातिशय उच्यते SaraKaṇṭhā. 542.18; 542.11.

**अनुभावात्मन्** (anubhāvātman) *adj.* of the nature of ensuants हेतुभिर्विभावाख्यैः कार्यैश्चानुभावात्मभिः सहचारिरूपैश्च व्यभिचारिभिः प्रतीयमानः स्थायी भावः ··· रसः AbhinBhā. i. 272.21 (*on* 6.31(3))

**अनुभावादि** (anubhāvādi) *adj.* ensuant etc. उद्दीपनविभावेभ्यः स्मृतिहेतौ पटीयसि। अनुबन्धोऽनुभावादेरनुबन्धोऽस्य कथ्यते SaraKaṇṭhā. 557.9; 597.8; अभिधेयानां विभावानुभावादीनामविनाभूता रसादय इति लक्ष्यन्ते Loc. 56.18 (*on* 1.21); 146.23 (*on* 3.14); 169.24 (*on* 3.20); न हि लोके विभावानुभावादयः केचन भवन्ति AbhinBhā. i. 292.18 (*on* 6.33(2)); i. 272.11 (*on* 6.31(3)); RasāSu. 173.11 (2.165)

**अनुभावादिसूचन** (anubhāvādi-sūcana) *n.* indication, i.e. suggestion (of the sentiment) by means of ensuants etc. रत्यादिकानां भावानामनुभावादिसूचनैः। यत् काव्यं बध्यते सद्भिस्तत् प्रेयस्वदुदाहृतम् KāvyālaṅSāSaṁ. 4.2.

**अनुभावादिहेतु** (anubhāvādi-hetu) *adj.* having ensuants etc. as the cause विशेषेणाभितः काये स्थायिनं चारयन्ति ये। अनुभावादिहेतूंस्तान् वदन्ति व्यभिचारिणः SaraKaṇṭhā. 557.1; AlaṅkāŚe. 20.36.

**अनुभावाद्य** (anubhāvādya) *adj.* ensuants etc. मधुमाधवौ। अभिख्यावीचिविक्षेपैरपृथग्भावचित्रितैः। समेतैरनुभावाद्यैः सक्ताविव रसोत्तमौ Yādavā. 10.3.

**अनुभावानुबन्धा** (anubhāvānubandhā) *adj.* (*f.*) having association with, i.e. arising from ensuants (रतिः) त्रिधानुभावानुबन्धा रसोत्कर्षं यथारति। पुष्यन्ती ··· विलोक्यताम् BhāvPra.(Śā.) 131.12(6)

**अनुभावान्तर** (anubhāvāntara) *n.* another ensuant एषु च 'शृङ्गारम्' इत्यादिषु श्लोकेषु चकारा विभावानुभावान्तरनिरासशङ्कां पराकर्तुम् AbhinBhā. i. 332.12 (*on* 6.82)

**अनुभावापरिज्ञान** (anubhāvāparijñāna) *n.* absence of the perfect knowledge of ensuants ननु मरणानुभाववर्णनेनेदानीम् ··· किं प्रयोजनं, तदनुभावापरिज्ञाने प्रवेशकैरपि कथं वर्णनं स्यात् AbhinBhā. ii. 426.22 (*on* 18.38)

**अनुभावापर्यवसायिन्** (anubhāvāparyavasāyin) *adj.* not culminating into an ensuant उद्दीपनालम्बनरूपाः शृङ्गारयोग्या विभावा अनुभावापर्यव-

सायिनः स्थिताः Kāvyānu.(He.) 143.3.

**अनुभावापेक्षा** (anubhāvāpekṣā) *f.* [Inst.] with reference to an ensuant अनुभावापेक्षया विभावव्यभिचारिणाम्, व्यभिचार्यपेक्षया विभावानुभावानां चान्यतमत्वम् Kāvyānu.(He.) 80.14.

**अनुभावाप्रतीति** (anubhāvāpratīti) *f.* absence of experience, i.e. relish of ensuants चन्द्रादय उद्दीपनालम्बनविभावाः शृङ्गारयोग्या अनुभावाप्रतीत्या आस्वादनापर्यवसायिनः स्थिताः AlaṅkāŚe. 21.2(34)

**अनुभावाभाव** (anubhāvābhāva) *m.* absence of ensuants सर्वचेष्टोपरमादनुभावाभावेनाप्रतीयमानता स्यात् Loc. (KSS. Ed.) 391.9 (*on* 2.26); (शान्तरसे) निश्चेष्टत्वादनुभावाभाव इति प्रत्युक्तम् AbhinBhā. i. 330.9 (*on* 6.83); यत्कैश्चिज्जीमूतवाहनस्य धीरोदात्तत्वं प्रतिष्ठितं तत् प्रत्युक्तमेव। न च तदीया पर्यन्तावस्था व्यावर्णनीया येन सर्वथेष्टोपरमादनुभावाभावेनाप्रतीयमानता स्यात् Kāvyānu.(He.) 99.14.

**अनुभावाभास** (anubhāvābhāsa) *m.* false appearance of ensuants यदा तु विभावानुभावाभासाद् रत्याभासोदयस्तदा विभावानुभावाभासाच्चर्वणाभास इति रसाभासस्य विषयः Loc. 66.11 (*on*2.3); AbhinBhā. i. 295.14 (*on* 6.39); Kāvyānu.(He.) 62.22.

**अनुभावाभिनयादिव्यवहार** (anubhāvābhinayādi-vyavahāra) *m.* usage such as ensuants, acting etc. कविनटशिक्षार्थमेव सर्वमिदं प्रकरणम्। लोके विभावानुभावाभिनयादिव्यवहाराभावात् AbhinBhā. i. 327.20 (*on* 6.71)

**अनुभावावसर** (anubhāvāvasara) *m.* occasion or scope for ensuants विभावसमय एव रसनीयस्यानुभावावसरेऽवस्थावेशवैरस्यास्पदस्य पश्चाद् व्यभिचारिणः स्वामेव रसनीयतां चित्रयन्तः सातिशयं पुष्यन्ति AbhinBhā. i. 306.11 (*on* 6.45).

**अनुभावासद्भाव** (anubhāvāsadbhāva) *m.* absence of ensuants (शान्तः) अनुभावासद्भावादि( v.l. °द्य PARIKH's Ed.)मादिमध्यसंभाव्यमानभूयोव्यभिचारिसद्भावात् प्रतीयते एव Kāvyānu.(He.) 99.18.

**अनुभाविक** (anubhāv-ika) *adj.* [*f.* -ā] **i** which produces direct perception or cognition कार्यान्वयस्य वाक्यार्थतया पदानामेव कार्यान्विते अनुभाविका शक्तिः BhāṭṭCin. i. 137.24 (*on* i. 1.7); **ii** of which one has experience, i. e. proved by experience, cf. **अननुभाविक.**

**अनुभावित** (anu-bhāvita) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** caused or made to experience (ऋषयः) निकुञ्जदेव्या स्वलोकदर्शनमनुभाविता अभूवन् SāmaraU. 246.19; अहम् ··· कोशदासेन यत्नवदत्युदारं स्नानभोजनादिकमनुभावितोऽस्मि DaśKuC. 105.14; पुंसस्त्रिवर्गो विहितः सुहृदो ह्यनुभावितः। न तेषु क्लिश्यमानेषु त्रिवर्गोऽर्थाय कल्पते BhāgP. v. 5.28; इत्थमनुभावितरासरसातिरेकपरंपरापचेलिमनिर्भरानन्दाद्वयविस्मृतरसान्तरमपरिचितोचितानुचितविचारचातुरीचमत्कारम् ··· रासक्रीडामहोत्सवं निर्वर्त्य KaṁVa. 4.47(6); **1Aii** caused to undergo (suffering) कमलदीर्घिके ··· क्लेशमनुभावितासि TilaMañ. 301.22; तव स्नेहाद्व्रजे किंचिन्न दुःखमनुभावितम्। युवयोर्नित्यसंसर्गाज्जातं सुखमनुत्तमम् ĀdiP. 25.5; अहम् ··· पुराकृतैः कर्मभिरनुभावितश्च भूयांसं क्लेशम् UdaySuKa. 36.25; सः ···। स्वदुर्नयफलं देव्याः प्रकोपेनानुभावितः RājTa.(Ka.) 6.255; 8.1380; **1Bi** caused to realise (मुनिः) मनो ब्रह्मणि युञ्जानः ··· परम्। गुणावभासे विगुण एकभक्त्यानुभाविते BhāgP. iii. 24.43 [*but* APTE experienced]; **1Bii** caused to think स्वयं स्वर्गस्य कचितः स्वप्ने चिदणुखण्डकः। ब्रह्मादेः ··· देहदृष्ट्यानुभावितः YogVā. iv. 18.52; **2A** made powerful, empowered तत्रैव मे विहरतो भुजदण्डयुग्मं गाण्डीवलक्षणम् ··· देवाः। सेन्द्राः श्रिता यदनुभावितमाजमीढ तेनाहमद्य मुषितः पुरुषेण भूम्ना BhāgP. i. 15.13; याः काश्च ··· विभूतयः ···। ता मह्यमाख्याह्यनुभावितास्ते BhāgP. xi. 16.5; **2B** protected वयं च सर्वे भवतानुभाविता विभावयामो भुवनानि सप्त BhāgP. x. 63.37; **3** made to manifest, enriched उत्साहः स्थायिभावः ··· सर्वस्वत्यागादिभिरनुभावैरनुभावितः ··· दानवीरतां भजते SāhiDa. 188.4; नयननिमीलनादिभिरनुभावितः स्थायी निर्वेदः प्रतीयते RasGaṅ. 44.2; 47.2; 291.1; विभावितः प्रभावाद्यैर्दानाद्यैरनुभावितः। भावितः स्मृतकार्श्याद्यैरुत्साहो वीरतां व्रजेत् SāhiSā. 5.97.

**अनुभाविताशय** (anubhāvitāśaya) *m.* mind made to experience स वै ···। प्रवृद्धभक्त्या ह्यनुभाविताशये निवेश्य वैकुण्ठमिमं विहास्यति BhāgP. iii. 14.47.

**अनुभाविन्** (anu-bhāvin) *adj.* (also used as noun) **1** who is born after, younger one, *sapiṇḍa* अनुभाविनां तु परिवापनम्। न समावृत्ता वपेरन् HirŚS. xxvi. 3.35 (45.29); ĀpaDS. i(3). 10.6; शावं दुःखमनुभवन्तीत्यनुभाविनः सपिण्डाः ··· अनु पश्चाद् भवन्तीत्यनुभाविनोऽल्पवयसः ··· पुत्रा इति केचिन्मन्यन्ते Mitā. 333.4 (*on* 3.17); अनु पश्चात् भवन्ति जायन्त इत्यनुभाविनो भ्रातरः SmṛtiCan. vi. 113.19; अनुभाविनः कनिष्ठाः NirṇaSi. 416.26; **2A** who perceives, eye-witness अनुभावी तु यः कश्चित् कुर्यात् साक्ष्यं विवादिनाम् ManuSm. 8.69; अनुभावी साक्षाद् द्रष्टा ManuBh. ii. 105.27 (*on* 8.69) = Aparā. 671.8 (*on* 2.72); **2B** expert ग्रामप्रतिष्ठानकाले भवा उत्पत्तिसहभुवो मौलाः ··· अथवा मौला अनुभाविनः ManuBh. ii. 188.22 (*on* 8.259); अनुभावी कार्याभिज्ञः SmṛtiCan. iii. 181.16; अनुभावी येन तत् कार्यं प्रसङ्गादप्यनुभूतम् ManvaVi. 917.11 (*on* 8.69); अनुभावी – तदर्थानुभवशीलः VīraMi. (Vyavahāra.) 121.4 [showing signs of feeling, APTE]

**अनुभावैकनिधि** (anubhāvaikanidhi) *m.* **A** the only abode of powers अनुभावैकनिधिना ··· श्रीशिङ्गभूभुजा साङ्गमनुभावा निरूपिताः RasāSu. 97.6 (1.312½); **B** the only abode, i. e knower of ensuants, RasāSu. 97.6 (1.312½)

**अनुभावोत्पत्ति** (anubhāvotpatti) *f.* origination of ensuants तदेवानुभावोत्पत्तौ यथा SaraKaṇṭhā. 571.10.

**अनुभावौचित्य** (anubhāvaucitya) *n.* propriety of ensuants स्थाय्यौचित्यं हि व्याख्येयत्वेनोपक्रान्तं नानुभावौचित्यम् Loc. 145.21 (*on* 3.14)

**अनुभाव्य** (anu-bhāvya) *adj.* [*f.* -ā] **Ai** to be experienced पूर्वजन्मन्यशुभं कृतम्। तच्चानुभाव्यम् ṬupṬ. 37.3 (*on* iv. 3.28); TantrRa. 188.13 (*on* iv. 3.28); द्वितीयेन च वरेणोत्तीर्णदेहात्मानुभाव्यफलसाधनभूताग्निविद्या वृता BrahmSūBh.(Rā.) 248.7 (*on* i. 2.12); 580.21 (*on* iii. 1.25); यो यदन्तःकरणो यत्कर्म चक्रे, तदन्तःकरणेनैव तेनानुभाव्यम् ŚrutaPra. ii. 373.30 (*on* ii. 3.36); तत्कथाविषयो न भवति अनुभववेद्यमेव भवति चेदस्यानुग्रहस्त्वयि तदा भवतैवानुभाव्यम् CaitaCa. 142.4 (6); स्फटिक ··· परीक्षाविधिषु त्वयैव भङ्गोऽनुभाव्यो न च हीरकेण PadyaVe. 722; **Aii** to be undergone (suffering) कूर्मक्रोडझषादिरूपविगतिर्नैवानुभाव्या मया TripuDi. 1.40; न तद्व्यावृत्तहिंसिधातुप्रवृत्तिनिमित्तकल्पनाक्लेशोऽनुभाव्यः PūrvottaVāNaMā. 57.9; महाराजोऽप्येवं कष्टमनुभवति, इतः परमपि कियदनुभाव्यमनेन CitraMī. 80.6; **Bi** to be perceived or cognised निराकृते ह्यनुभाव्य आकारेऽनुभाव्याभावेनानिष्टमप्यनुभवस्यासत्त्वं बलादापद्यते TātpaṬ.(U.) 198.10 (*on* 5(2). 14); 239.18 (*on* 5(3). 1); (पुरुषः) प्राकृतत्वेनाचिद्रूपतयानुभाव्यः TattvVai. 8.21 (1.4); 8.28 (1.4); स्वप्नदृशैवानुभाव्यं तत्कालमात्रावसानमित्याश्चर्यतया मायेत्युक्तम् VedāntSā.(Rā.) 257.1 (on iii. 2.3); BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 227.3 (*on* iii. 2.3); एतेनानुभूतिरनुभाव्या न भवत्यनुभूतित्वादित्यादिप्रयोगोऽपि परास्तः TattvPradī.(Ci.) 7.12; घटवदनुभाव्यं च भवद्भिरिष्यते ज्ञानम् SyādvāMañ. 12(52); अनुभूतिरनुभाव्या वस्तुत्वात् घटादिवत् NyāyPari. 122.1; 127.3; यदनुभाव्यं (तदननुभूति) न तदनुभूतिरूपम् ŚatDū. 109.22; परामर्शरूपा वाक् ··· गुरूपदेशादिना स्वयमेवानुभाव्या Bhāsk. i. 303.20 (*on* i. 6.1); i. 189.13 (*on* i. 4.8); (used as noun) that which is to be perceived or cognised 'नेदं रजतम्' इत्यनुभवान्तरादनुभूतस्यैव वानुभूयमानस्य वासत्त्वमवगम्यते, न त्वनुभवानुभाव्ययोरैक्यम् TātpaṬ.(U.) 240.18 (*on* 5(3). 3); न हेतुत्वं ग्राह्यलक्षणं नाप्याकारार्पणक्षममस्य हेतुत्वं तस्माद् ग्राह्यलक्षणाभावाद् बुद्धेरन्योऽनुभाव्यो नास्ति NyāyKa. 125.15; यद्यप्यनुभवान्नान्योऽनुभाव्योऽनुभवितानुभवनं तथापि बुद्ध्यारूढेन बुद्धिपरिकल्पितेनान्तस्थ एवैष प्रमाणप्रमेयफलव्यवहारः Bhām. 437.18 (*on* ii. 1.28); नान्योऽनुभाव्यो बुद्ध्यास्ति तस्या नानुभवोऽपरः। ग्राह्यग्राहकवैधुर्यात् स्वयं सैव प्रकाशते ŚāstrDī. 55.7 (*on* i. 1.5); SarvaDaSaṁ. 2.196; TarkBhā. (Mo.) 37.25; व्यवहृतिरूपज्ञानालीकभेदयोर्नियामकान्तराभावेऽपि कारणसामर्थ्यमाश्रित्य विषयविषयीभावमिच्छति नन्वनुभवानुभाव्ययोः ĀtmaTaVi. 459.12; अनुभवश्च द्विधा – परामर्शभेदात् कदाचित् स्वात्मपरामर्शपूर्वकमनुभाव्यं परामृशति PratyabhiVi. i 187.8 (*on* i. 4.8); अनुभाव्ये स्वतःप्रवणस्यानुभावस्यान्यद्वारा तदुपरक्तत्वम् Nyāyāmṛ. 219B. 6; **Bii** to be realised अनुभाव्यं सुखं विकारभावासंस्पृष्टं विशुद्धं परिपूर्णब्रह्मस्वरूपम् BrahmSūBh.(Śrī.). ii. 497.7 (*on* iv. 4.19); ब्रह्मणो जीवान्यत्वसूचनया तत्प्रसादलभ्यपाशनिवृत्तिपूर्वकमनुभाव्यस्य तस्य प्रयोजनत्वमप्युपपादितं भवति ŚivārkaMaDī. i. 94.1 (*on* i. 1.1)

**अनुभाव्य** (anubhāv-ya) *ger.* **A** having caused to undergo (suffering) एतां च प्रणामकर्मणा ··· कोमलाङ्गयष्टिं कष्टमनुभाव्य बहुमानार्थिजनपदव्यामारोपितः (नृपकुमारः) TilaMañ. 315.15; रागद्वेषमोहाः ··· हि पुरुषं संसारदुःखमनुभाव्य क्लेशयन्तीति क्लेशाः Bhām. 376.15 (*on* ii. 1.36); अनुभाव्य व्यथाम् ··· गणरात्रेण तं प्राणाः ··· जहुः RājTa.(Jo.) 780; याच्ञापदं मरणदुःखमिवानुभाव्य ··· सन्तः ··· अतिददति Subhāṣi. 274; **B** having caused to experience पानकेलिमनुभाव्य ···। तल्पसद्मनि जगाम स सार्धं कुन्तलेन्दुरथ चन्दलदेव्या VikraDeC. 11.68.

**अनुभाव्यता** (anubhāvya-tā) *f.* **A** the state of being that which is to be experienced यद्यपि जन्मायुषोरेव ह्लादपरितापपूर्वभावितया तत्फलत्वम् ··· तथाप्यनुभाव्यतया भोग्यतया (ह्लादपरितापयोः) भोगकर्मतामात्रेण भोगफलत्वमिति मन्तव्यम् TattvVai. 74.11 (*on* 2.14); **B** the state of being that

which is to be perceived or cognised स्वयमेवानुभूतित्वाद्विद्यते नानुभाव्यता PañcDa. 3.13 (comm. आनन्दमयादीनां साक्षिणोऽनुभवरूपत्वादेवानुभाव्यत्वं नास्ति)

**अनुभाव्यत्व** (anubhāvya-tva) *n.* **Ai** the state of being that which is to be realised स्वयमेवानुभवत्वाद् यद्यप्येतस्य नानुभाव्यत्वम्। सकृदप्यभावशङ्का न भवेद् बोधस्वरूपसत्तायाः SvātmNi. 16; **Aii** the state of being that which is to be perceived or known अनुभूतेरनुभाव्यत्वे घटादिवदननुभूतित्वप्रसङ्गात् IṣṭaSi. 1.5; ĀtmaSi. 20.18; 28.4; BrahmSūBh.(Rā.) 34.5 (*on* i. 1.1); PramāMī. 3.23 (*on* i. 1.3); Syādvā-Mañ. 12(50); ŚatDū. 107.23; NyāyPari. 132.10; भेदादीनामनुभाव्यत्वेन च रूपादेरिवानुभूतिधर्मत्वं न संभवति BrahmSūBh.(Rā.) 26.1 (*on* i. 1.1); विषयतः स्मृतिविवेचनमन्ततो वाक्येनाप्यनुभाव्यत्वात् … अशक्यम् KhaṇḍanKhā. 381.24; अनवच्छिन्नस्यात्मभूतस्य ज्ञानस्यानुभाव्यत्वानभ्युपगमात् ŚrutaPra. iA. 164.30 (*on* i 1.1); अज्ञातायाः एव पदार्थनिष्ठाया लक्षणाया वृत्तित्वाङ्गीकारात् न संसर्गस्य पदस्मारितत्वम्, किं त्वनुभाव्यत्वम् AdvaiSi. 673.3; **B** the state of being that which is to be experienced कृत्स्नस्य भगवदात्मकत्वेनानुभाव्यत्वात् ŚrutaPra. ii. 45.31 (*on* i. 3.18); सता संपन्नोऽपि सुप्त एव प्रतिबुद्ध उत्तिष्ठति, ज्ञानवैधुर्येण कृतस्य कर्मणस्तेनानुभाव्यत्वात् BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 241.2 (*on* iii. 2.9)

**अनुभाव्यत्वनिबन्धन** (anubhāvyatva-nibandhana) *adj.* dependent on the state of being that which is to be directly perceived or cognised घटादिगतमप्यननुभूतित्वं तत्तद्वस्तुप्रतिनियतघटत्वादिप्रयुक्तं न त्वनुभाव्यत्वनिबन्धनम् ŚatDū. 111.2.

**अनुभाव्यत्वप्रतिक्षेप** (anubhāvyatva-pratikṣepa) *m.* refutation of the state of being that which is to be directly perceived or cognised व्यतिरेकदृष्टान्तेऽपि त्वदुक्तन्यायेनानुभाव्यत्वप्रतिक्षेपस्य शक्यत्वात् साध्याव्यावृत्तो दृष्टान्तस्स्यात् ŚatDū. 109.23.

**अनुभाव्यत्वप्रतीति** (anubhāvyatva-pratīti) *f.* knowledge of the state of being that which is to be directly perceived or cognised अनुभूतेरनुभाव्यत्वप्रतीतिर्भ्रान्तिरिति चेत्, किं घटादेरनुभाव्यत्वप्रतीतिर्भ्रान्तिर्न देवानां प्रियस्य ŚatDū. 109.27; 110.22.

**अनुभाव्यत्वमात्रनिषेध** (anubhāvyatvamātra-niṣedha) *m.* negation of the state of being that which is to be directly perceived or cognised in general अनुभाव्यत्वमात्रनिषेधोऽप्यशक्यः ŚatDū. 109.30.

**अनुभाव्यत्वरूप** (anubhāvyatva-rūpa) *adj.* having the nature of the state of being that which is to be directly perceived or cognised अनुभाव्यत्वरूपतद्व्यतिरेकः सुग्रह इति चेत् न तथापि यदनुभाव्यं न सानुभूतिः NyāyPari. 133.5.

**अनुभाव्यत्वसंबन्ध** (anubhāvyatva-sambandha) *m.* relation of the state of being that which is to be experienced (with experiencer) ब्रह्मणि मुक्ते चेति। अनुभाव्यत्वसंबन्धो विवक्षितः नाधाराधेयभावः ŚivārkaMaDī. ii. 492.23 (*on* iv. 4.14)

**अनुभाव्यत्वसंभव** (anubhāvyatva-sambhava) *m.* possibility of the state of being that which is to be directly perceived or cognised अनुभूतेरनुभाव्यत्वसंभवमुपपाद्य तदसंभवे परोक्तमनुमानं दूषयति ŚrutaPra. iA. 134.16 (*on* i. 1.1)

**अनुभाव्यत्वस्थिति** (anubhāvyatva-sthiti) *f.* establishment of the state of being that which is to be directly perceived or cognised प्रागुक्तप्रत्यक्षेण तत्रत्यानुभूतिशब्देनैव चानुभूतेरनुभाव्यत्वस्थितावननुभूतित्वप्रसङ्गात् ŚatDū. 109.21.

**अनुभाव्यत्वासंभव** (anubhāvyatvāsambhava) *m.* impossibility of the state of being that which is to be realised शुद्धेऽपि घटादिस्वरूप इव शक्तिधीसंभवात् शुद्धमपि शक्त्यानुभूयतामिति — चेन्न, तावतापि शुद्धब्रह्मणः शक्त्यानुभाव्यत्वासंभवात् LaCandr. 785.38.

**अनुभाव्यधर्मविरह** (anubhāvyadharma-viraha) *m.* absence of the property which is to be realised अद्वितीयत्वं धर्म इति चेन्न। अनुभवस्वरूपस्य ब्रह्मणोऽनुभाव्यधर्मविरहस्य भवतैवोपपादितत्वात् BrahmSūBh.(Rā.) 85.2 (*on* i. 1.1)

**अनुभाव्यपुण्यपापफल** (anubhāvya-puṇyapāpaphala) *n.* result of the merit or demerit which is to be experienced देहवियोगादूर्ध्वं ब्रह्मप्राप्तिव्यतिरेकेणानुभाव्यपुण्यपापफलाभावात् … अध्वन्याम्नातमपि … वाक्यं देहवियोगकाले संगमयितव्यम् VedāntDī. 181.18 (*on* iii. 3.27)

**अनुभाव्यभूमन्** (anubhāvya-bhūman) *adj.* whose majesty is to be experienced अनन्यभक्तैरनुभाव्यभूम्ना दत्तेक्षणो दानपतिस्त्रिधाम्ना।… पुरोधसां पूजनमाचचार Yādavā. 13.79.



**अनुभाव्यभेद** (anubhāvya-bheda) *m.* difference of those which are to be directly perceived or cognised प्रतिभासनिमित्ता च भेदाभेदव्यवस्था। इतरथा 'नीलमिदम्' 'पीतमिदम्' इत्यनुभाव्यभेदोऽपि परस्परतो न स्यात् TātpaṬ.(U.) 240.16 (*on* 5(3). 5); अनुभाव्यभेदस्वाभाविकमात्मनश्चैतन्यगुणमवच्छिनत्ति ĀtmaSi. 54.18.

**अनुभाव्यमाना** (anu-bhāvyamānā) *adj.* (*f.*) who is being caused to be undergone अहम् … स्खलितेऽनुभाव्यमानावतारणकमङ्गलानि … शैशवमतिवाहितवती TilaMañ. 264.2.

**अनुभाव्यातिरिक्त** (anubhāvyātirikta) *adj.* which is different from that which is to be directly perceived or cognised 'नेदं रजतम्' … अत्रानुभाव्यातिरिक्तानुभवाभावोऽस्त्येव, आनुमानिकविषयाभ्युपगमात् TātpaṬ.(U.) 240.20 (*on* 5(3).5)

**अनुभाव्याद्यभाव** (anubhāvyādy-abhāva) *m.* absence of that which is to be directly perceived or cognised etc. अनुभाव्याद्यभावेऽनुभूतित्वासंभवात् Nyāyāmṛ. 517B.5 (comm. आत्मरूपज्ञानस्य विषयाद्यभावात्)

**अनुभाव्याभाव** (anubhāvyābhāva) *m.* absence of that which is to be directly perceived or cognised निराकृते ह्यनुभाव्य आकारेऽनुभाव्याभावेनानिष्टमप्यनुभवस्यासत्त्वं बलादापद्यते TātpaṬ.(U.) 198.10 (*on* 5(2).15); न चानुभाव्याभावे अनुभूतित्वायोगः AdvaiSi. 773.4.

**अनुभाष्** (anu-bhāṣ-) I. Ā. **1Ai** to call out, to address or speak to **ii** to instruct **B** to answer, to reply, (pass.) to be answered, to be replied **2** to declare, i.e. to confess or admit **3A** to restate, to repeat or to refer to (a proposition) **B** to restate or repeat (for the sake of refutation of an argument) **4** to describe **5** to speak after **1Ai** to call out, to address or speak to नमुचिर्ह वै नामासुर आस तमिन्द्रो निविव्याध … तस्य पदा शिरः प्रचिच्छेद ततो रक्षः समभवत्तद्ध स्मैनमनुभाषते क गमिष्यसि क मे मोक्ष्यसऽ इति ŚatBr. V. iv. 1.9; महामात्रवचः श्रुत्वा रामो दशरथं तदा। अन्वभाषत वाक्यम् Rāmā. ii. 33.1; तदा स भगवान् देवः परितुष्टोऽनुभाषते। वद साधकराजेन्द्र यत्ते चेतस्यवस्थितम् JayāS. 29.25; **1Aii** to instruct नैतदाश्चर्यमार्याया यन्मां त्वमनुभाषसे Rāmā. ii. 110.2; **1B** to answer, to reply तदैव कुरवः सर्वे निराशा जीवितेऽभवन्। भीष्मद्रोणौ यदा राजा न सम्यगनुभाषते MahāBhā. v. 48.47; कैकेय्या वचनं श्रुत्वा पितुर्दशरथस्य च। अन्वभाषत धर्मात्मा रामः Rāmā. ii. 861*(2); ज्ञातार्थं प्राश्निकैर्वाक्यं त्रिरुक्तं नानुभाषते। योऽनुद्भाव्य स्वमज्ञानम् TārkiRa. 347.13; (pass.) to be answered, to be replied नागच्छन्नुपहूयते न वचनोत्थानासनैः पूज्यते नो पृच्छन्ननुभाष्यते न च दृशा सान्द्रादरं वीक्ष्यते।… प्राज्ञः शठैर्हस्यते KāmVa. 1.5; **2** to declare, i.e. to confess or admit यथा यथा नरः सम्यगधर्ममनुभाषते। समाहितेन मनसा विमुच्यति तथा तथा। भुजङ्ग इव निर्मोकात् MahāBhā. xiii. 113.4; ManuSm. 11.228; BrahmP. 218.7; **3A** to restate, to repeat or to refer to (a proposition) एतत्तावत् परमतमनुभाषते Śarka. 41.23; प्रयोजनस्वरूपप्रतिपादनपूर्वकं प्रयोजनपदोपादानप्रयोजनप्रदर्शनार्थं भाष्यमनुभाषते TātpaṬ.(Vā.) 40.16 (*on* i. 1.1); 147.8 (*on* i. 1.4); पूर्वपक्षबीजमनुभाषते Bhām. 129.9 (*on* i. 1.5); भाष्यमर्थतोऽनुभाषते TantrRa. 28.10; योऽपि चेत्यादिनोक्तं पूर्वपक्षं तावदनुभाषते NyāySu.(So.) 26.6 (*on* i. 2.7); यदुक्तं वैश्वदेवीपदादामिक्षाप्रतीतावामिक्षापदवैयर्थ्यमिति तदनुभाषते VedāntKa. 396.6 (*on* iii. 3.1); परप्रश्नमनुभाषते मामिति ŚrutaPra. iA. 169.17 (*on* i. 1.1); ii. 165.20 (*on* i. 4.23); आक्षेपं तावदनुभाषते … एवं हीति YuktiSneha. 108.32 (*on* i. 1.5); **3B** to restate or repeat (for the sake of refutation of an argument) इदानीं तु यदुक्तम् …। तद् दूषयितुमनुभाषते Kāśi. i. 247.27 (*on* 4.111); प्रकृतसिद्ध्यर्थमेकदेशिमतं दूषयितुमनुभाषते Bhām. 100.1 (*on* i. 1.4); यत्त्वभेदादेव ग्रहणे परमपि गृहीतमेवेत्युक्तम् … तदनुभाषते निराकरोति न तदिति NyāyRa. 301.17 (*on* 5(3).119); 168.12 (*on* 4.111); पुनः परोक्तमनुभाषते – यत्पुनरिति। दूषयति – नेति PrakaVi. 82.21; आर्थगुणनिषेधं परिहर्तुं श्रुतिप्रतिपन्नमर्थमनुभाषते ŚrutaPra. iA. 193.21 (*on* i. 1.1); कैश्चित् … अन्यथा व्याख्यातं तन्निराकर्तुमनुभाषते Subodhi. 8.12 (*on* 2.16); 36.27 (*on* 2.80); परमेश्वरस्य संहर्तृत्वे पूर्वपक्ष्यापादितं दोषं परिहर्तुमनुभाषते ŚivārkaMaDī. i. 344.15 (*on* i. 2.9); **4** to describe, cf. **अनुभाषितुम् A**; **5** to speak after, cf. **अनुभाषण B.**

**अनुभाषण** (anu-bhāṣaṇa) *n.* **Ai** restatement, i.e. recapitulation (of an objection for refuting) अनुभाषणं परिचोदना वा TantrVā. 779.22 (*on* iii. 2.14); 821.3 (*on* iii. 3.6); न पूर्वत्वादिति सूत्रम् … विसंवादस्यानुभाषणम् NyāySu.(So.) 78.27 (*on* i. 2.22); द्रव्याश्रयगुणवाचिपदसामानाधिकरण्यं च न स्यात् इत्यनुभाषणमिदं सूत्रम् MīmāKau. i. 148.24 (*on* i. 3.34); **Aii** restatement, repetition यच्छब्दज्ञानादर्थज्ञानम्, अयं संबन्धः … कृतक इति

पूर्वमुपपादितम्, इति चानुभाषणात् स एवायं संबन्ध इति गम्यते NyāyRa. 642.16 (*on* 5(15).11); आत्मन एव केवलास्तिबुद्धिबोध्यत्वमिति स परमार्थ इत्युक्तम्। श्रोतुश्च मैत्रेयस्य ⋯ अनुभाषणात् BrahmSūBh.(Rā.) 109.16 (*on* i. 1.1); सर्वभूतमात्मवस्तु भवतीत्यर्थः।⋯ 'योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन' इत्यनुभाषणात् GītāBh.(Rā.) 345.1 (*on* 6.29); वाक्यान्तरेणानुभाषणेऽपि तत्प्रयोजनसिद्धेः तत्प्रसिद्धपदैरेवानुवादेनानुभाषणमिति ⋯ आचार्यैरेव ⋯ अनुभाषणस्याङ्गीकृतत्वात् TārkiRa. 350.4; 'सर्वे च कामाः' इत्यनुभाषणात् यच्छब्दो भोग्यजातपरः Śruta-Pra. ii. 36.3 (*on* i. 3.13); श्रुत्यन्तरमिदमिति द्रष्टव्यम्। अर्थतो वानुभाषणं बोध्यम् MayūMāli. 606.9 (*on* ix. 2.6); **B** act of speaking after अनु-भाष्येत्यनेनैव सिद्धत्वात् वाचेत्यनर्थकं स्यात्। अनुभाषणे वागिन्द्रियस्य साधनत्वात् ManuBh. i. 222.2 (*on* 3.30); कदाचिद् गौरीशः कलहमभजत् कीरकविना।⋯ कीरकृते त्वाक्षेपे कीरवदनुभाषणं ज्यायः ŚivLī. 20.60; **C** speaking to, addressing स मन्त्रो मन्त्रिभिर्यत्र व्यसनाद्वार्यते नृपः। शिष्टचित्तग्रहायैव प्रमत्त-स्यानुभाषणम् RāmāMañ. 301.18 [Vaija. 33.24 and ŚabdaRa.(Vā.) 1858 give *anubhāṣaṇa* as synonym of *anuvāda*]; **D** reply, answer, i.e. reproduction (of meaning), cf. **अननुभाषण** [conversation, dialogue, APTE]

**अनुभाषणच्छायाप्रविष्ट** (anubhāṣaṇacchāyā-praviṣṭa) *adj.* who has entered the shadow, i.e. guise of replying or answering (imaginary questions) उत्तरत्वेन यानि कृतानि वाक्यानि 'मैवं ब्रवीषि' इति तैः प्रयोज-येदिति प्राक्प्रविष्टस्यैव पात्रस्य कर्तृत्वं परोक्तवचनमनुभाषणच्छायाप्रविष्ट एवं ब्रूयात् AbhinBhā. iii. 280.18 (*on* 25.87)

**अनुभाषणपुरस्सरम्** (anubhāṣaṇapuraḥsaram) *adv.* as preceded by the restatement (of an argument for refutation) प्रतिवादिनाप्यनुभाषण-पुरस्सरं वादिसाधनं दूषयित्वा स्वपक्षे साधनमभिधेयम् TārkiRa. 540.2 = Sarva-DaKau. 86.19.

**अनुभाषणभाष्यार्थ** (anubhāṣaṇabhāṣyārtha) *m.* sense of the commentary which is the repetition or restatement अनुभाषणभाष्यार्थमाह स्वत इति NyāyRa. 642.18 (*on* 5(15).12)

**अनुभाषणवाक्य** (anubhāṣaṇa-vākya) *n.* statement which is (of the nature of) repetition चोदयितुरनुभाषणवाक्ये 'सर्वे च कामाः' इत्यनुभाषणात् यच्छब्दो भोग्यजातपरः ŚrutaPra. ii. 36.3 (*on* i. 3.13)

**अनुभाषणव्याज** (anubhāṣaṇa-vyāja) *n.* [Inst.] under the pretext of repetition or restatement प्रश्नस्य त्रितयविषयत्वमनुभाषणव्याजेन दर्शयन् तदनन्तरमन्त्रस्यापि त्रितयविषयत्वमाह ŚrutaPra. ii. 109.28 (*on* i. 4.6)

**अनुभाषणश्लोक** (anubhāṣaṇa-śloka) *m.* verse which is (of the nature of) restatement अनुभाषणश्लोकपूर्वार्धफलितमर्थमाह ŚrutaPra.iB. 52.15 (*on* i. 1.1)

**अनुभाषणसामान्यपरिहार** (anubhāṣaṇasāmānya-parihāra) *m.* refutation of the restatement (of an earlier argument) in general (उपह्वये प्रतिप्रसवः) अनुभाषणसामान्यपरिहारो वा TantrVā. 651.20 (*on* ii. 4.28)

**अनुभाषणसूत्र** (anubhāṣaṇa-sūtra) *n.* aphorism meant for recalling or restating (an earlier argument) (आग्नेयवत्पुनर्वचनम्) अनुभाषण-सूत्रमेतत् TantrVā. 644.14 (ii. 4.15); 648.21 (*on* ii. 4.21); 1039.14 (*on* iii. 5.9); MīmāKau. ii. 125.17 (*on* ii. 4.22)

**अनुभाषणा** (anu-bhāṣaṇā) *f.* reproduction (of the words of a teacher), cf. **अनुभाषणाशुद्ध.**

**अनुभाषणाशुद्ध** (anubhāṣaṇā-śuddha) *n.* name of a type of *pratyākhyāna* (*lit.* perfect reproduction of the words of a teacher) [सर्वज्ञेन प्रत्याख्यानं देशितम्] अनुभाषणाशुद्धं यथा ⋯ [अनुभाषते गुरुवचनमक्षरपद-व्यञ्जनैः परिशुद्धम्। कृतप्राञ्जलिरभिमुखस्तत् जानीहि अनुभाषणाशुद्धम्] SthānṬ. 349B.10.

**अनुभाषणासामर्थ्य** (anubhāṣaṇāsāmarthya) *m.* inability of replying, i. e. reproducing (for refutation) वादिवाक्यार्थस्य प्रतिवादिनो यद-ज्ञानं तदज्ञानं नाम निग्रहस्थानं भवति। अविदितोत्तरविषयो हि कोत्तरं ब्रूयात्। न चाननुभाषणमेवेदम्, ज्ञातेऽपि वस्तुन्यनुभाषणासामर्थ्यदर्शनात् PramāMī. 71.7 (*on* ii. 1.34)

**अनुभाषणीय** (anu-bhāṣaṇīya) *adj.* to be answered, i. e. to be reproduced (for refutation) किं प्रतिवादिना सर्वमनुभाषणीयम् NyāyMañ. ii. 202.26; दूष्यमात्रमेवानुभाषणीयं न तु सर्वं वादिवाक्यम् TārkiRa. 349.10; न च तेनैव वादिवाक्येनानुभाषणीयमिति नियमः TārkiRa. 350.3.

**अनुभाषत्** (anu-bhāṣat) *adj.* addressing, conversing with असं-मूढस्य गृध्रस्य रामं प्रत्यनुभाषतः। आस्यात् सुस्राव रुधिरम् Rāmā. iii. 64.15.

**अनुभाषयत्** (anu-bhāṣayat) *adj.* (used in primitive sense) addressing, conversing with गुहोऽपि सह सूतेन सौमित्रिमनुभाषयन्। अन्व-जाग्रत्ततो रामम् Rāmā. ii. 44.26.

**अनुभाषा** (anubhāṣā) *f.* name of a type of *ālāpa* (consisting of four *svaras* and twenty-eight *tānas*) अष्टाविंशतिभिस्तानैरनुभाषा चतुस्स्वरैः BhāvPra.(Śā.) 190.17(7)

**अनुभाषित** (anu-bhāṣita) *adj.* **A** pointed out, referred to प्रसूतैर्मधुरैर्वाक्यैस्तत्त्वार्थमनुभाषितैः। कथं पापं करिष्यामि वरुण त्वय्यहं प्रभो Hari-Vaṁ. 1514*(2); **B** said afterwards उत्कण्ठितहृदयेन मया (स्वयूथमनु-स्मृत्येदम्) अभिहितम् (v.l. तदा मया समुपजातौत्सुक्येनानुभाषितम्) PañcT. 2.79(30) (257.11); **Ci** restated, repeated प्रथमाध्यायप्रतिपादितो हि प्रमाण-विवेक° ⋯ °विधिनिर्णयप्रविभागः ⋯ प्रपञ्चेनानुभाषितः TantrVā. 657.12 (*on* iii. 1.1); एतच्चोदनाचोद्यमनुभाषितम् NayaVi. 200.5 (*on* i. 1.5); भाष्यं व्याख्या-तुमनुभाषितम् TantrRa. 22.17; 293.1; वादिनोक्तस्य स्वेन चानुभाषितस्य वाक्यार्थस्य प्रतिषेधरूपमुत्तरं यदा प्रतिवादी न प्रतिपत्तुमीष्टे तदा तस्याप्रतिभा नाम निग्रहस्थानं भवति TārkiRa. 351.3; **Cii** replied, i.e. reproduced परपक्षे गृहीतेऽप्यनुभाषितेऽपि तस्मिन्नुत्तराप्रतिपत्तिरप्रतिभा नाम निग्रहस्थानं भवति PramāMī. 71.10 (*on* ii. 1.34); *n.* **A** speech, words महाभागवतोऽसुरः (प्रह्लादः)। उवाच स्मयमानांस्तान् स्मरन्मदनुभाषितम् BhāgP. vii 7.1; हनूमानपि तामाह श्रुत्वा सीतानुभाषितम् AdhyāRā. v. 3.61; **Bi** restatement (of an argument for refuting) यत्तूक्तम् ⋯ तद् दूषयितुमनुभाषते — एवमनुभाषिते दूषणमाह Kāśi. ii. 167.24 (*on* 5(3).189); **Bii** restatement, repetition उत्तरस्याप्रतिपत्तिर-प्रतिभेति प्राचामुपदेशः साधनाप्रतिपत्तेरप्युपलक्षणार्थः ⋯। अनुभाषितेऽप्युत्तराभावस्याप्य-वचनोपपत्तेः NyāyPari. 206.3; काचित् ⋯ निन्दापराण्यकथयद्वचनानि बाला। तानि प्रकोपमधिकं जनयांबभूवुस्तस्याः पुनः परिजनैरनुभाषितानि BhikṣāKā. 22.18.

**अनुभाषितुम्** (anu-bhāṣitum) *inf.* **A** to describe नास्य शक्यं बलं रूपं प्रभावो वानुभाषितुम् Rāmā. vi. 19.17; **Bi** to reply, i.e. to reproduce योऽनुभाषितुमकौशलः स उत्तरविषयापरिज्ञानादुत्तरमपि प्रतिपत्तुमसमर्थः NyāyMañ. ii. 202.27; ii. 203.28; **Bii** to repeat, to restate अभिव्यक्तिपक्षमनुभाषितुं छायापत्तिसंपर्कपक्षयोरभिव्यक्तिपक्षस्य चान्योन्यवैषम्यं दर्शयति ŚrutaPra. iA. 161.27 (*on* i. 1.1)

**अनुभाषितृ** (anu-bhāṣitṛ) *adj.* who speaks to or addresses क्षितीशं श्लाघ्यो भवान्स्वजन इत्यनुभाषितारम्। संयोजयां विधिवदास समेतबन्धुः कन्या-मयेन कुमुदः कुलभूषणेन RaghuVa. 16.86.

**अनुभाषिन्** (anubhāṣ-in) *adj.* [*f.* -ṇī] **A** who repeats (the words of others) दूताः किमपराध्यन्ते यथोक्तस्यानुभाषिणः MahāBhā. v. App. I. 12(67); भृत्यस्यास्यापराधः कः ⋯। विक्रीतनिजदेहस्य शुकस्येवानुभाषिणः PadmP. (Ra.) 8.187; **B** who speaks or addresses अकरुणः ⋯ तव परिचितः स्नेहः सम्यङ्मयेत्यनुभाषिणीम्।⋯ तन्वीम् ⋯ क इह भवतीं भद्रे निद्रे विना विनिवेदयेत् RasGaṅ. 106.14.

**अनुभाष्य** (anubhāṣ-ya) *ger.* **A** having pointed out, having explained or declared तस्य गुरोर्बान्धवानां राज्ञश्च समक्षं दोषानभिख्याप्यानुभाष्य पुनः पुनराचारं लभस्व ŚaṅkhaLiDS. 455; Mitā. 502.28 (*on* 3.294); प्रागेव तु करादानमनुभाष्य पुनः पुनः। संनिपत्य स्वविषये भयं राष्ट्रे प्रदर्शयेत् MahāBhā. xii. 88.24; एतावानर्थः सामान्यस्तस्यैतावान् प्रत्यंशः इत्यनुभाष्य ब्रुवन् साक्षिषु विभागं कारयेत् ArthŚā. ii. 34.4 (3.5); अधिवेदनमुपरिपरिणयनम्। तदासामनुभाष्य दोषं कर्तव्यम्, स्मृत्यन्तरात् BālaKrī. i. 78.19 (*on* 1.73); **Bi** having spoken to or addressed हरिष्यामि विनिक्षिप्तं सोममित्यनुभाष्य तम् (शक्रम्)। आजगाम ततस्तूर्णं सुपर्णो मातुरन्तिकम् MahāBhā. i. 30.13 (BhārBhāDī. संबोध्य); राजा तु स सर्वान्पृथिवीपतीन्। अनुभाष्य महाराज पुनः पप्रच्छ संजयम् MahāBhā. v. 57.29; प्रत्यर्च्य तान् राजा (v.l. राजानुभाष्यैतान्) ब्राह्मणानिदमब्रवीत् Rāmā. ii. 3.3; एवं तमनुभाष्याथ भगवान् प्रत्यगक्षजः। जगाम BhāgP. iii. 21.33; **Bii** having talked to, having conversed with गुहोऽपि सह सूतेन सौमित्रिमनुभाषयन् (v.l. °मनुभाष्य च) Rāmā. ii. 44.26; **Ci** having repeated or restated दृष्टान्तमनुभाष्य सूत्रेण परिहारो वक्तव्यः TantrVā. 1044.5 (*on* iii. 5.18); यत्तु ⋯ कृतकत्वानित्यत्वादयः शब्दग्रहणे न प्रतिभासन्त इत्युक्तम्, तदनुभाष्याह TātpaṬ.(U.) 264.21 (*on* 5(3).99); किं वान्यस्मात् प्राप्तमेवानु-भाष्य तस्या (मुक्तेः) रूपं ब्रह्मतत्त्वं विदध्यात् SaṁkṣeŚā. 2.216 (ii. 129.4); उक्तम् ⋯ अनुभाष्य पृच्छति Śarka. 4.19; भाष्यमनुभाष्य तात्पर्यं व्याचष्टे TātpaṬ. (Vā.) 42.15 (*on* i. 1.1); 144.4 (*on* i. 1.3); प्रश्नार्थमनुभाष्योत्तरमाह Abhin-Bhā. i. 343.15 (*on* 7.1); भाष्यम् ⋯ अर्थतोऽनुभाष्याक्षिपति TantrRa. 7.9; 160.16; भाष्यमनुभाष्यास्मिन् पक्षे योजयति NyāyRa. 100.19 (*on* 2.181); सदस्यानां तु ⋯ मन्दस्यानुभाष्य प्रतिपादनमिति कर्माणि TārkiRa. 208.10; **Cii** having made to repeat सहोभौ चरतां धर्ममिति वाचानुभाष्य च। कन्याप्रदान-

मभ्यर्च्य प्राजापत्यो विधिः स्मृतः ManuSm. 3.30 (*but* ManvaVi. नियम्य); **Ciii** having repeated or restated (an argument for refuting) यदुक्तम् …। तद् दूषयितुमनुभाषते …। एवमनुभाष्य दूषयति Kāśi. i. 247.27 (*on* 4.111); ii. 140.22 (*on* 5(3).99); iii. 226.13 (*on* 5(10).14); प्रतिपत्तिविधिपरा वेदान्ता इति तदनुभाष्य दूषयति Bhām. 117.1 (*on* i. 1.4); 436.10 (*on* ii. 2.26); भाष्यमनुभाष्याक्षिपति TātpaṬ.(Vā.) 49.24 (*on* i. 1.1); 698.18 (*on* v. 2.1): उभयोदाहरणपृष्ठ एव भाक्तमाहुरित्यनुभाष्य दूषयति Loc. 50.16 (*on* 1.17); प्रतीकेनानुभाष्याक्षिपति TantrRa. 195.6; अनुभाष्य परिहरति NyāyRa. 14.16 (*on* 1.43); 490.15 (*on* 5(8).51); यदपि मतं स्वात्मानमेव परिकल्पितभेदं गुरुः शास्तीत्यनुभाष्य तदप्यसंगतम् NyāyMa. 330.14; आशङ्कामनुभाष्य परिहरति BrahmSūBh.(Rā.) 173.2 (*on* i. 1.5); 615.10 (*on* iii. 3.1); अनुभाष्य निराकर्तुमाह NyāySu.(So.) 26.10 (*on* i. 2.7); 76.33 (*on* i. 2.22); आद्यमनूद्य …। द्वितीयमनुभाष्य दूषयन् … भाष्यभावमाह VedāntKa. 221.11 (*on* i. 4.22); यत्तु परैरस्य दूषणस्य प्रतिवचनं द्वेधा कृतम्, तदनुभाष्य दूषयति Śruta-Pra. iA. 50.18 (*on* i. 1.1); न च भवत्सिद्धान्तं यथावदनुभाष्य दूषयतां परेषामज्ञानमेवेति वचोऽर्थवत् NyāyKu. 47.7; विस्तरेण कुदृष्टिमतमनुभाष्य … शिष्यान्प्रत्युपदिशतो भाष्यकारस्यायं भावः ŚatDū. 77.18; **D** having repeated, i. e. recited repeatedly गायत्रीमनुभाष्यान्तर्जले प्राणायामशतं कुर्यात् DīpKa. 106.24 (*on* 3.306)

**अनुभाष्य** (anu-bhāṣya) *n.* name of a commentary (*lit.* a sub-commentary) भगवानानन्दतीर्थमुनिर्यथाचार्याभिप्रायमस्य भाष्यं विधायानुभाष्यमपि करिष्यन् NyāySu.(Ja.) 1A. 12 (*on* i. 1.1); बहुज्ञा एवेति। एतयोर्भाष्यानुभाष्ययोः NyāySu.(Ja.) 154B. 2 (*on* i. 1.12)

**अनुभाष्यतार्थता** (anubhāṣyatārtha-tā) *f.* the state of being meant for being repetition or restatement एतत्सूत्रार्थस्य पूर्वमुक्तत्वादनुभाष्यतार्थतयैतत्सूत्रम् NyāySu.(So.) 89.21 (*on* i. 2.28)

**अनुभास्** (anu-bhās-) I. Ā. to shine, cf. **अनुभासमान**; (*caus.*) to cause to shine, i. e. to illuminate (ब्राह्मणस्य) तपसा वीर तद् वनं तेजसावृतम्। आदित्य इव तं देशं कृत्स्नमेवान्वभासयत् SkandP. i(2). 1.34.

**अनुभास** (anubhāsa) *m.* a kind of crow, pw.; MW.

**अनुभासक** (anu-bhāsaka) *adj.* who causes to shine यस्येदं सकलं विभाति महसा तस्य स्वयंज्योतिषः … आत्मनो नान्यः कोऽप्यनुभासकः SarvaVeSāSam. 599.

**अनुभासत्** (anu-bhāsat) *adj.* shining through, DBHS.

**अनुभासमान** (anu-bhāsamāna) *adj.* shining, i.e. becoming known afterwards यदि सर्वोऽयं ज्ञानमनुभासमान आकारो ज्ञानस्यैवान्ये च पृथिव्यादयो भावाः कल्पिताः, एवं तर्हि … केन विशेषेणायं स्वप्नादिभ्रमाणामत्यन्तासन्नर्थ इष्यते Kāśi. ii. 175.16 (*on* 5(3).209)

**अनुभिक्ष्** (anu-bhikṣ-) I. P. (*caus.*) to make (one) subject of begging afterwards, i. e. to make (one) to give alms again सप्तागारांश्चरेद् भैक्ष्यं(क्षं) भिक्षितं नानुभिक्षयेत् ŚaṅkhaSm. 7.3.

**अनुभित्ति** (anubhitti) *adv.* along the partition or wall गार्हपत्याहवनीयाऽ उत्तरेण खरौ निवपति दक्षिणतोऽनुभित्त्युच्छिष्टखरम् KātyŚS. xxvi. 2.16.

**अनुभिद्** (anu-bhid-) VII. U. **1A** to break or cut along (the length) हतो वृत्रः।… तमिन्द्रोऽभ्यादुद्राव हनिष्यन्। स होवाच … मामुया भूवमिति स वै मेऽन्नमेधीति तथेति तं द्वेधान्वभिनत् ŚatBr. I. vi. 3.17; तं द्वेधान्वब्रमनुबिभेद ŚatBr.(K.) II. vi. 1.11; **1B** to breach बद्धं सेतुं को नु भिन्द्यात् (? कोऽनुभिन्द्यात्) MahāBhā. ii. 66.32; **2** (refl.) to appear forth अभिद्येतामक्षिणी चक्षुरेतयोः। तस्मात् सूर्यो न्यभिद्येतां (v.l. सूर्योऽन्वभिद्येतां Śrīdhara) कर्णौ श्रोत्रं ततो दिशः BhāgP. iii. 26.55.

**अनुभिद्य** (anubhid-ya) *ger.* having split or cut along पशुनैव पशु स्पृणोति व्युह्यावद्यति यथानुभिद्य शल्यं निर्हरति KāṭhS. 12.1 (i. 162.11)

**अनुभुक्त** (anu-bhukta) *adj.* enjoyed पैतृकं क्रीतमाधेयम् … वेणिस्तथा धूमशिखा … भुक्तानुभुक्तदशवर्षम्।… हीयते VāsiDS. 16.17.

**अनुभुज्** (anu-bhūj-) VII. U. [for Ā. cf. P. i. 3.66] **1A** to enjoy, to rejoice over एकोऽनुभुङ्क्ते सुकृतमेकश्चाप्नोति दुष्कृतम् MahāBhā. xiv. App. I. 4 (2200); सा मण्डनान्मण्डनमन्वभुङ्क्त KumāSam. 7.5; कार्तिकीषु … यामिनीषु …। अन्वभुङ्क्त … स चन्द्रिकाम् RaghuVa. 19.39; BrahmāṇḍP. ii. 4.14; तावच्चाभ्युदयं सौख्यं दिव्यमानुषगोचरम्। त्वयैव सममेतेऽनुभोक्तारः MahāP. 8.245; दैत्येश्वराणामनुभुङ्क्ष्व भोगान् BhāgP. vii. 10.11; व्रतानुभावेन सद्यः श्रेयोऽनुभोक्ष्यसे SkandP. iii(3).18.24; मयि तुष्टे सुता भोगाननुभुञ्जन्तु चाक्षयान् PadmP. ii. 3.57; सुखमनुभुङ्क्ते DhātuPra. 7.17 (120.2) = BhāṣāVṛ. *on* i. 3.66; बुद्ध्यादिकरणैर्भोगाननुभुङ्क्ते BhāvPra.(Śa.) 53.2(2); 13.23(1); अमर्त्यभोगाननुभुङ्क्ष्व शाश्वतान् Nalābhyu. 4.57; VasaTi. 37.4; (pass.) to be enjoyed वस्तूनि दुर्लभानि …। त्रिदशा(?शै)श्चापि मर्त्या(?र्त्यैं)श्चान्वभुज्यन्त SkandP. ii(2). 17.70; इह यत्क्रियते कर्म स्वर्गे तदनुभुज्यते ŚivaP. v. 20.38 (429B.1); संसार एव वरमस्तु। यत्र तावदन्तरान्तरापि दुःखकलुषितमपि कियदपि सुखमनुभुज्यते SyādvāMañ. 8(296); **1B** to experience, to undergo (suffering etc.) प्रागार्जितेन केनापि कर्मणा द्विज सांप्रतम्। अनुभुङ्क्ते फलम् PauṣkS. 20.10 = PāraS. 8.72; त्वम् … दुर्विनयवृक्षफलमनुभुङ्क्ष्व PañcT. 259.15 (Kos. Ed.) = Pañcā. 284.22; सोऽयं तस्माच्छोकमेवानुभुङ्क्ते SarvaVeSāSam. 631; कर्मणः कस्य वै दुःखमनुभुञ्जामि PadmP. ii. 106.9; सर्वानर्थवहेऽनुभुङ्क्ष्व नरकानेकाकिनी मन्थरे JānaPa. 7.30; (pass.) to be experienced, to be undergone (suffering etc.) आत्मनोपार्जितं कर्म चात्मनैवानुभुज्यते VarāṅgaC. 15.79; **2** to rule, to govern भीमो भूपतिरन्वभु[ङ्]क्त भुवन[म्*] न्यायात् समास्त्रिंशतम् EI. vii. 186.22; **3** to pass through (signs of zodiac) अङ्गारकः …। त्रिभिस्त्रिभिः पक्षैरेकैकशो राशीन् द्वादशानुभुङ्क्ते BhāgP. v. 22.14.

**अनुभुञ्जान** (anu-bhuñjāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** experiencing स्वमेव सर्वतः पश्यन् …। स्वानन्दमनुभुञ्जानो निर्विकल्पो भवाम्यहम् KuṇḍiU. 27; स्वानन्दमनुभुञ्जानः कालं नय महामते ViveCū. 526; **2** taking food subsequently भुञ्जानमनुभुञ्जाना शयानमनुशायिनी। सा कामुकेति विज्ञेया BhāvPra.(Śa.) 291.9(10)

**अनुभुवि** (anubhuvi) *adv.* on the surface of the earth शूली क्रोधमादिदेश …। ज्वरो भवेति। सोऽयमेवमुमापतिनानुगृहीतो नानानामभिः सर्वतोऽनुभुवि विचरति AṣṭāSam. i. 257.11 (3.1)

**अनुभू** (anu-bhū-) I. P. (rarely Ā.) [for *vṛddhi* of the causal base, cf. P. iii. 1.66; for pf. of Ā., cf. P. i. 3.13; for *vṛddhi* in forms like *anubhāviṣyate*, *anubhāvitā* etc., cf. P. vi. 4.62] **1A** to be equal or superior to, to come to the same or higher level **B** to become subordinate to **C** to become faithful, to be in accordance with **D** to be similar, to resemble **2A** to acquire, to obtain, to attain, (pass.) to be acquired, to be obtained, to be attained **B** to attain, i. e. to undergo (modification) **3A** to experience, to relish, (pass.) to be experienced or relished, (*caus.*) to cause to experience or relish, (*caus.* pass.) to cause to be experienced or relished **B** to perceive, to know, to cognise, to understand, (pass.) to be perceived, to be known, to be cognised, to be understood, (*caus.*) to cause to perceive, know or understand, (*caus.* pass.) to cause to be perceived or cognised, to cause to be noticed **Ci** to enjoy (happiness etc.), (pass.) to be enjoyed, (*caus.*) to cause to enjoy, (*caus.* pass.) to cause to be enjoyed **ii** to experience, to undergo (suffering, grief etc.), (pass.) to be experienced, to be undergone, (*caus.*) to cause to experience or undergo, (*caus.* pass.) to cause to be experienced or undergone **D** to attend, to participate in, (pass.) to be attended, i. e. to be witnessed **E** to realise (oneness with the Supreme), (pass.) to be realised, (*caus.*) to cause, i. e. to enable to realise **4Ai** to occupy, i.e. to pervade **ii** to occupy with, i.e. to govern **iii** to occupy, i. e. to pass through **B** to hold, to encompass **5** to suffice for, to be sufficient (to produce) **6A** to follow, to be in succession, to appear in subsequent ritual **B** to appear or to be born subsequently **7** to undertake, to perform **1A** to be equal or superior to, to come to the same or higher level अत्राह ते मघवन् विश्रुतं सहो द्यामनु शवसा बर्हणा भुवत् ṚV. i. 52.11; अग्निना तपोऽन्वभवद् वाचा ब्रह्म TaiS. VII. iii. 14.1; TaiBr. III. viii. 17.3; ĀpaŚS. xx. 11.10; BaudhŚS. ii. 241.16; HirŚS. xiv. 2.26 (223.21); Atharva-prāyaścitta 5.6; तां संभवन्नत्यरिच्यत सोऽब्रवीन्न वै त्वानुभवामि JaimiUBr. i. 54.7; ज्यैष्ठ्यमश्नुते स ह्येनमनुभवति HirŚS. xvi. 1.2 (346.11); **1B** to become subordinate to उभे यत्त्वा भवतो रोदसी अनु ṚV. x. 147.1 (*but* MW.; APTE to turn or incline to); **1C** to become faithful, to be in accordance with अथ य एवैतमनुभवति यो वै तमनु भार्यान्बुभूर्षति स हैवालं भार्येभ्यो भवति ŚatBr. X. iii. 5.9 = XIV. iv. 1.20; BṛĀraU. i. 3.18; आप्तो वै बतायं याभो यो देवांश्च संवत्सरं चानुभवतीति। तस्मादाप्तोर्यामः ŚāṅkhaŚS. xv. 5.13; **1D** to be similar, to resemble मुखचरणरचितमनुभवति तृतीयः। चरण इह हि लक्ष्म … यदि भवति लवली सा VṛttaRa. 5.4; नीलोऽयम् …। अप्येको दशसु किरीटपीठिकासु द्राक्प्रेङ्खन्ननुभवतीन्द्रनीललीलाम् PrasaRā. 7.27; **2A** to acquire, to obtain, to attain न ते महित्वमनु भूदध द्यौः ṚV. iii. 32.11; ŚatBr. IV. v. 3.3; ŚatBr.(K.) V. vi. 1.3; पुरूरवाः पिशाचत्वं तत्रैवानुभविष्यति MatsyaP. 24.31; तस्य करणनियमे सदिङ्मुखम्। स्तम्भमनुभवति

… नभस्तलम् Kirātā. 12.28; महतः … °परिणामाः … विवृद्धिकाष्ठामनुभवन्ति YogBh. 86.1 (*on* 2.19) (TattvVai. प्राप्नुवन्ति); आनन्दातिशयेन किमप्यवस्थान्तरमनुभवामि Ratnā. 4.12(2); यदि चायं (ध्वंसः) हेतुमांस्तद्भेदादात्मभेदं किं नानुभवति HetuBiṬ. 82.9; सोऽपि क्रीडाकपित्वं क्षणमिषुनिवहैरन्वभूदत्र वाली MahāviC. 7.16 (198.2); नवरताम्बरतां मधुपोऽन्वभूत् HarVi. 3.8; दर्शपूर्णमासापूर्वसंबन्धमनुभवति अवघातः ManuBh. i. 200.15 (*on* 3.1); अवयवेभ्यश्चावयवी …। व्यतिरिक्तो हि तदग्रहेऽपि ग्रहणं कदाचिदनुभवेत् PrakaPañ. 68.5; (अशक्तत्वभावं नित्यम्) न चाजनकमिन्द्रियज्ञानविषयतामनुभवति PrakaPañ. 69.4; पौरुषेयं हि वचः … वक्तुस्तदर्थसिद्धिमनुरुध्यमानमेव प्रमाणभावमनुभवति ĀgaPrā. 2.2; यावद्धि पदार्था नान्योन्यान्वयमनुभवन्ति तावदप्रयोजनकं जायते Kāśi. iii. 185.16 (*on* 5(7).78); ये खलु नाद्यापि संभूतिमनुभवन्ति TattvPradī.(A.) 51.6 (*on* 1.38); दारुः … द्वैधीभावमनुभवति TātpaṬ.(Vā) 23.19 (*on* i. 1.1); यः पूर्वं क्वापि वाक्यालंकारभावमुपमादिरूपतयान्वभूत् Loc. 15.10 (*on* 1.4); त्रिदशवनितया सार्धमृद्धे विवाहे यागान्ति(?)स्तम्भशोभामनुभवति नभोबर्हि राजन् मुहूर्तम् UdaySuKa. 51.20; वेदान्तवाक्यान्यपि कार्यपरतयैव ब्रह्मणि प्रमाणभावमनुभवन्ति BrahmSūBh.(Rā.) 148.10 (*on* i. 1.4); तदुत्तरकालभाविनी अर्थज्ञानानुष्ठाने तस्यावान्तरव्यापारतामनुभवतः NītiMā. 3.6; यस्य चाङ्गभावः स कथं तदैव विवक्षितत्वात् प्राधान्यमनुभवेत् VyaktiVi. 35.22; यत्र पूर्वं पूर्वं प्रति क्रमेण परं परं विशेषणत्वमनुभवति स एकावल्यलंकारः AlaṅkāSa. 141.2; पिङ्गलकः … वनान्तरे … राजत्वमनुबभूव Pañca. 5.2; न हि बोध्यबोधकभाव एव सामान्यविशेषात्मना भिद्यमानोऽपि व्याप्त्यादिसंबन्धान्तरभावमनुभवति NyāyKu. 7.25; 112.3; रसस्य मुख्यत्वे सत्यपि … अङ्गित्वमनुभवन्ति भावशान्त्यादयः Ekāva. 3.1 (247) (107.12); वंशनालः। अनुभवति यदेष श्रीमदाभीरसूनोरधरमणिसमीपन्यासधन्यामवस्थाम् KṛṣṇaKa. 2.9; स पुनस्तां पतयालुं तथा मुष्टिप्रहारेण प्रहतवान् यथा सा त्रिखण्डतामन्वभूत् ViviṬīKa. 61.12; ज्वालैक्यप्रत्यक्षं तु … बाध्यतामनुभवतीति युक्तम् ŚatDū. 210.26; स्वस्यैवात्मा तु सिद्धिं मतिरनुभवति स्वान्ययोस्सिद्धिभावम् TattvMu. 2.5; कोऽसौ, पाञ्चाल इत्याद्यनुभवतु वचः सिद्धतात्पर्ययोगम् TattvMu. 4.73; गुणभूतापि क्रिया या साधनमनुसंबन्धमनुभवति PariVṛ.(Sī.) 169.15; मालिन्यं तर्हि कस्मादनुभवसि, मिलत्कज्जलैर्मालवीनां नेत्राम्भोभिः Kuval. 66 (113); ते चत्वार एकात्मका आत्मस्त्रीकलहात् पृथक्त्वमन्वभवन् VetāPañ.(Jam.) 110.13; त एते सद्यमादातुं प्रागल्भन्त यदा यदा। अपराद्धपृषत्कत्वमन्वभूवंस्तदा तदा ParamāKā. 48.89; सर्वसाम्राज्यपदवीमतीवानुभविष्यसि ParamāKā. 74.90; वैकुण्ठे यदि कृष्णतामनुभवेद्यापि किं केशवः BhojanKu. 144.23; न चेह सन् द्वित्वमनुभवति SiddhāKau. 435B.6 (*on* vii. 4.56); उल्लसन्निचुलमञ्जरीमयैश्चामरैः … ऋद्धतामनुबभूवुरापगाः Rāgh. 11.12; सकलसार्वभौमपदमनुभवति चिराय शृङ्गारः VasaTi. 33.9; (pass.) to be acquired, to be obtained, to be attained आर्यप्रसादादनुभूयत एव सर्वम् MudrāRā. 3.19(1); 7.16(5); पातित्यमथान्वभावि कुन्दैः ŚrīKaC. 8.25; 20.63; अन्वभावि … बन्धो नौसेतुभिः RājTa.(Jo.) 625; महद्यशो विनावश्यं जगन्न जगतो विना। रतिः प्राज्यैकसाम्राज्यपदवी नानुभूयते ParamāKā. 91.35; **2B** to attain, i. e. to undergo (modification) कार्यं दध्यादि … सूक्ष्माणि तावद्रूपान्तराणि अनुभवति TantrVā. 368.6 (*on* ii. 1.5); स्वयमपि हि क्षीरं यां च यावतीं च परिणाममात्रामनुभवति, तावत्येव त्वार्यते त्वौष्ण्यादिना दधिभावाय BrahmSūBh.(Śaṅ.) 330.17 (*on* ii. 1.24); **3A** to experience, to relish केनाहमेकेनाक्षरेण सर्वांश्च कामान् सर्वाणि च भूतानि स्थावरजङ्गमान्यनुभवेयम् (ब्रह्मा) … तया सर्वांश्च कामान् … अन्वभवत् GopBr. i. 1.16 (13. 3, 8); PraṇU². 32.8, 12; GopBr. i. 1.17 (13.14); PraṇU². 32.16; अत्रैष देवः स्वप्ने महिमानमनुभवति PraśnaU. 4.5; 5.3; PraśnaUBh. 274.2 (*on* 4.5); तृतीयां भूमिकां प्राप्य बुद्धोऽनुभवति स्वयम् AkṣiU. 20; प्रणवमयविकारौ भास्कराकारदेहौ सततमनुभवेऽहं तौ बलातिबलान्तौ SāvitrīU. 10; यां यां देवतां निराह तस्यास्तस्यास्ताद्भाव्यमनुभवति Nir. 13.13 (227.14); 13.27 = 14.14 (235.8); शरीरात्मा सुखदुःखे अनुभवति MahāBh. i. 292.15 (*on* i. 3.67); अतीतमननुस्मरन्नपि च भाव्यसंकल्पयन्नतर्कितगमागमाननुभवामि भोगानहम् ŚatTrayī. 267; कन्याकुमारौ … आर्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम् RaghuVa. 7.28; परमेश्वरः। जन्तुभिर्निजसृष्टैश्च लीलारसमथान्वभूत् AhirbuS. 30.13; संप्रीयमाणोऽनुबभूव तीव्रं पराक्रमं तस्य (अर्जुनस्य) पतिर्गणानाम् Kirātā. 17.13; अहं तु स्नेहपराधीनतयान्यदेव किमप्यवस्थान्तरमनुभवामि Nāgā. 2.9(13); वयमद्य तदवलोकनेन चक्षुषः फलमनुभवामः Ratnā. 2.5(1); राघवस्यामुषः कान्तामाप्तैरुक्तो न चार्पिषः। मा नानुभूः स्वकान् दोषान् Bhaṭṭi. 15.16; अनुभविष्यसि कपालकुण्डलाकोपस्य विजृम्भितम् MālaMā. 6.4; भिक्षुः …। ऋतुवशात् शीतोष्णादीनायातानानुभवति MāṭhVṛ. 33.4 (*on* 19); न खलु भीरुजनोऽन्वभवन्मधौ न समदोऽसमदोलनविभ्रमम् HarVi. 3.33; उच्चैरन्वभूद्भूरि शम्भोः। … °फणिपतिफणदोलान्दोलनं भूतधात्री HarVi. 41.10; कथयन्त्युन्मनीभावं स्वयं नानुभवन्ति KulārT. 1.93; अनुभवति च मूढः … कोशशून्यताम् NalaCam. 4.16(22); किं पुनः पुरा जन्मनीदं किंचिद् दुष्कृतमकार्षीत्। कथं वा तदन्वभूत् YaśasCam. ii. 259.1; तेषु विमूढो रक्तो दुष्टो वा बन्धमनुभवति TattvPradī.(A.) 56.5 (*on* 1.43); जीवः … सोमभावमनुभवतु Bhām. 526.22 (*on* iii. 1.1); नृपः। स संगतं यन्मृगशावचक्षुषः …। स्फुटमन्वभूदिव NavaSāC. 13.2; मधुरिपुः …। [प्रतिबिम्बि-(बिम्बि)ता(?)] … [नि*]र्मलकपोलफलकेषु। अनुभवति [सेर्ष्य]लक्ष्मीकलहं मन्ये स्मितः सततम् EI. xxii. 124.22; बन्धनं नागपाशेन प्राप रामो महाबलः। गरुडान्मोक्षणं पश्चादन्वभूद्रघुनन्दनः DevīBhāP. iv. 25.15; पुरुषः प्रकृतिस्थः … सत्त्वादिगुणकार्यभूतान्सुखदुःखादीन् भुङ्क्तेऽनुभवति GītāBh.(Rā.) 583.21 (*on* 13.21); आत्मा स्वगुणेन ज्ञानेन सकलदेहं व्याप्यानुभवति VedāntSā.(Rā.) 206.6 (*on* ii. 3.26); कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी GītGo. vii. 13.4; xii. 23.1; अनुभव चपलाविलसितगर्जितदेशान्तरभ्रान्तीः ĀryāSaŚa. 179; चोलस्य यद्भीतिपलायितस्य भालत्वचं कण्टकिनो वनान्ताः। अद्यापि किं वानुभविष्यतीति व्यपाटयन्द्रष्टुमिवाक्षराणि AlaṅkāSa. 60.5; मूर्तो रूपरसगन्धस्पर्शवान् पुद्गलद्रव्यगुणः … अन्योन्यसंश्लेषेण बध्यते बन्धमनुभवति TātpaVṛ. 236.15 (*on* 2.81); एक उत्पद्यते जन्तुरेक एव विपद्यते। कर्माण्यनुभवत्येकः YogŚā. 4.68; परान्तजन्मनि प्रीतिम् … भूतान्यनुभवन्ति स्म PāṇḍaC. 2.28; मरुतां विपरीतोऽयं परीतः खड्गपाणिभिः। अन्वभूदिव जीवन्नप्यसिपत्रवनस्थितिम् Surath. 9.74; किं चैकमेव ब्रह्म सर्वशरीरेषु जीवभावमनुभवति VedāntTaSā. 35.5; आत्मा पुनरपि देहयोगमनुभवतीति मुक्तस्य पुनरुत्पत्तिप्रसङ्गो दुर्वारः ŚrutaPra. ii. 226.9 (*on* ii. 1.12); निर्वेदं नृपतिर्विन्दन् भावसंकरमाप सः (v.l. °मन्वभूत्) ŚāliC. 4.108; अपरिणामिनी भोक्तृशक्तिरप्रतिसंक्रमा च परिणामिन्यर्थे प्रतिसंक्रान्तेव तद्वृत्तिमनुभवतीति पतञ्जलिवचनादौपचारिक एवायं प्रतिसंक्रमः SyādvāMañ. 15(98); कल्यः पश्यन्फलमनुभवेः कर्मणां निर्मलानाम् HaṁsSaṁ. 53; ख्याता … प्रौढिः प्रतापस्य ते।… विपिने वासम् … कुर्वन्तोऽनुभवन्ति संततमिमं दावानले विद्विषः Ekāva. 8.19(27) (248.6); नित्यमुक्तं ब्रह्मैव स्वगतानाद्यविद्यामनुभवति ŚatDū. 105.21; अन्वभूवं विषयोत्थजातम् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 7.88; उपाध्यायबुद्ध्यनुभूतस्य शिष्यबुद्धिः स्मरेत्तदुपचितकर्मफलमनुभवेद्वा SarvaDaSaṁ. 3.37; यदमी दशन्ति दशना रसना तत्स्वादमनुभवति ŚārṅgaPa. 244; कुमारः … स्वसमाचारवैषम्यमनुबभूव PuruṣPa. 21.28; को नामानुबभूव चन्द्रसुरभिं कुन्दोज्ज्वलां कौमुदीसी(?शी)तां कीर्तिम् … अकीर्तिं च कः HammīMaKā. 14.30; त्वं तस्याम् … यातं समुत्सृज्य मां तत्केनाहमिदं किमप्यनुभवाम्यन्तः समुत्कण्ठितम् Subhāṣi. 1348; पश्यन्तश्च ताम् … क्षणमनुबभूवुः संशयान्दोलनं यावदसुरवराः NīlaVi. 126.11; सुदुःसहं कर्माचरन्ति विजिगीषवः। भूमण्डलाखण्डलत्वं प्रथामनुभवन्ति हि ParamāKā. 90.30; नूनमसि संकल्पेन वा स्वप्नेन वा कमपि वृत्तान्तव्यतिकरमनुभविता AmṛUda. 2.2(10); अन्येन निक्षिप्तमन्योऽनुभवति भाग्यवशात् JānaPa. 5.14(8); न क्वापि स्थितिमन्वभूवमिति तच्चिन्ताकुलः सर्वदा VasaTi. 25.23; सदाचारनिरतः … हरिं ध्यायंस्तमनुभवति GoviBh. 256.12 (*on* iii. 3.54); (य एषः) निजं रूपं शुद्धं सुखमवगमं ज्योतिरुदयत्परं साक्षात्कुर्वन्ननुभवति सीमामतिमुदः Manmatho. 4.17 (645.20); (pass.) to be experienced or relished अपानेऽस्तंगते प्राणो यावन्नाभ्युदितो हृदि। तावत्सा कुम्भकावस्था योगिभिर्यानुभूयते MuktiU. 2.51; या प्रत्यग्दृष्टिभिर्जीवैर्व्यज्यमानानुभूयते।… सा मां पातु सरस्वती SaraRaU. 3.6; करसादोऽम्बरत्यागः…वारुणीसङ्गजावस्था भानुनाप्यनुभूयते PañcT.(Kos.) 1.194 (37.2); Subhāṣi. 1886; (भवतेरः) भवतेरिति कर्तृनिर्देशादिह न भवति। अनुबभूवे कम्बलो देवदत्तेन Kāśi-Vṛ. *on* vii. 4.73; विषतरुप्रसव इव यथा यथानुभूयते तथा तथा मोहमेव द्रढयति VāsaDa. 71.4; तदनुभूयतामुग्रस्य तपसः परिपाकः UttaRāC. 2.11(1); हृदयेन … त्वद्व्यापदो गणयता भयमन्वभावि MālaMā. 9.224; 'मायामात्रमिदं द्वैतमद्वैतं परमार्थतः' इति ब्रूते श्रुतिः साक्षात् सुषुप्तावनुभूयते ViveCū. 407; (स्वप्नजागरिते) किं त्वनुभूयेते त्वया सततम् UpadeSā. 82.87; न चैवं ब्रह्मविज्ञानम्। न खल्वेतदनुकूलमिति वा … अनुभूयते Bhām. 57.18 (*on* i. 1.1); भोग्ये हि सुखदुःखे अनुकूलप्रतिकूलवेदनीये प्रत्यात्ममनुभूयेते SāṁkhyaTaKau. 312.3 (*on* 17); TattvPradī.(Ci.) 170.10; किं नु स्वप्नोऽनुभूयते PadmP. v. 36.96; शिवद्वेषफलं साक्षात् किं हृदा नानुभूयते BṛDharmaP. i. 37.62; सुखं मे स्यात् सुखी भूयासमिति ह्यात्मगुणत्वेन तदनुभूयते NītiMā. 15.8; जीवन्मरणमस्याग्रे गुणिभिर्नानुभूयते RājTa.(Ka.) 3.135; मनुमान्धातृरामाद्या बभूवुः … नृपाः। अन्वभावि तदग्रेऽपि ब्राह्मणैर्न विमानना RājTa.(Ka.) 4.641; अहो भवाब्धौ किं नाम जीवद्भिर्नानुभूयते। तिरस्काराङ्कुरं कर्णे शासनस्य ममापि यत् MudriKu. 2.29; रसानुभवस्तु प्रतिपदमनुभूयते GopāKeCan. 44.30; त्वद्दर्शनमहानन्दस्यन्दनिष्यन्दलोचनैः। स्वामिन् मोक्षसुखास्वादः संसारेऽप्यनुभूयते TriṣaŚaPuC. i. 3.541; ii. 3.457; मान्येन धर्मविवशेन तयान्तरिक्षादेत्यान्वभूयत सुषुप्तदशाप्रवेशः PṛthvīVi. 4.54; 12.53; अन्यत्वं स्वात्मनस्तस्मात्सर्वैरेवानुभूयते UpādhiKha. 238B.10; 244B.5; केनापि न परं शास्त्ररसः सर्वोऽनुभूयते PrabhāC. 100.9; KṛṣṇaKa. 3.63; ननु चिद्रूपस्यात्मनो जडरूपमनात्मानं प्रति साधकत्वेनानुकूल्यमनुभूयते VivaPraSaṁ. 12.5; स्वर्गे नरके वा यत्र कर्मफलमनुभूयते, तत्रैव कर्मफलभोगायतनशरीरारम्भकभूतमात्रा लभ्यन्ते VedāntKau. 255.7 (*on* iii. 1.1); (जीवः) स हि यत्कार्य-

मारभते तत्समापयतीत्यनुभूयते TattvPrakā. 88B.12 (*on* ii. 1.22); अनुभूयते कम्बलो देवदत्तेनोपास्यते गुरुरित्यत्र ··· भावे लकारः स्यात् PariVṛ.(Sī.) 191.5; सामाजिकैस्ततो हास्यरसोऽयमनुभूयते SāhiDa. 184.12; तदलाभात्तथान्येन मोहत्वमनुभूयते BhaktiRa. 1.17; गद्यपद्यमयकाव्यगुम्फने। चापलं किमपि मे रसज्ञया स्वानुरूपमनयानुभूयते YātrāPra. 1.10; स्वतोऽनुभूयत इत्यत्र पर्यवसितेनोत्तरवाक्यार्थेन पूर्ववाक्यार्थस्य यथा साधर्म्यमेव, न वैधर्म्यम् RasGaṅ. 449.2; परवद्भिः सहायैस्तु तद्यशो नानुभूयते ParamāKā. 80.8; यत्सत्य[मा]मसंभाव्यं बीजमेवानुभूयते NāṭaLaRaK. 2240; (*caus.*) to cause to experience or relish अनुभावयति ब्रह्मानन्दसाक्षात्क्रियामित्र। स्पर्शस्ते MahāvīC. 7.31; 5.70(1) (285.1); तत्पदार्थतामनुभावयति Bhām. 42.3 (*on* i. 1.1); अनुभावयति पूर्वकर्म स्वानुरूपं फलम् Kiraṇā. 121.5; ये रसाननुभावयन्ति अनुभवगोचरतां नयन्ति ते अनुभावाः RasTa. 45.1; भगवानेव स्वात्मानमनुभावयति PāñcRāRa. 165.20; भगवान् स्वानुभवार्थमेवताननुभावयति AṇuBh. 296.23 (*on* iii. 4.44); अनुभावयति च भक्तान् BhaktiSū.(Nā.) 5.80; व्यपदिश्यन्ते।··· यानि च कार्यतया तान्यनुभावशब्देन। ··· अनुभावयन्तीति वा व्युत्पत्तेः RasGaṅ. 40.8; (*caus.* pass.) to cause to be experienced or relished (आत्मा) पुराणः पुरापि नवः सर्वदा पूर्ववदनुभाव्यते GītāBh.(Rā.) 89.4 (*on* 2.20); चित्तवृत्तिविशेषं सामाजिकजनोऽनुभवन्ननुभाव्यते साक्षात्कार्यते Kāvyānu.(He.) 67.19; येन व्यज्यते चानुभाव्यते BhāvPra. (Śā.) 13.14(1); **3B** to perceive, to know, to cognise, to understand ऋषयः ऊचुः ··· स्वर्गस्य लोकस्य द्वारं नानु चनाभुत्स्महि (v.l. अभूत्) JaimiUBr. iv. 14.7; अकृत्स्नो ह्येष आत्मा यद्वागभि हि प्राणेन मनसेऽस्यमानो वाचा नानुभवति AitĀ. II. iii. 5.7; षोडशानां कलानामेका कलातिशिष्टा स्यात्। तयैतर्हि वेदान्नानुभवसि ChāndoU. vi. 7.3 (*but* MW. to enclose, embrace; APTE to learn, hear); ChāndoU. vi. 7.6; विश्वमयो ब्राह्मणः शिवं व्रजति। ब्राह्मणः पञ्चाक्षरमनुभवति RudrU. 308.14; स एव जपकोट्यां नादमनुभवति HamsU. 2.2; घ्राणेन गन्धमनुभवन्ति VaikhāDS. i. 11.8; परोवरपरंपरपुत्रपौत्रमनुभवति P. v. 2.10; JaineVyā. iii. 4.135; (दूती) प्रसृतसद्भावायाम् ··· इत्थं वदेत्। शृणु विचित्रमिदं सुभगे, त्वां किल दृष्ट्वा ··· नायकश्चित्तोन्मादमनुभवति KāmSū. 278.6 (5.4); तयोः ··· ह्रीयन्त्रणां तत्क्षणमन्वभूवन् ··· विलोचनानि KumāSam. 7.75; प्रत्यक्षानिव वृत्तान्तान् पूर्वाननुभवामि च UttaRāC. 2. 17; यः पुनर्नानुभूतोऽर्थो न वाप्यनुभविष्यते ŚlokaVār. 5(3).203 (326.3); कथमाकृत्या लक्ष्मणमनुभवामि AnarghaRā. 7.14 (3); अनुभवति भवन्निभावुभौ यस्त्रिभुवनशत्रुसमाप्तिकालकालौ RāmC. 6.66; स हि (साक्षी) क्रोधेन व्याप्तचित्तत्वान्न यावदनुभवति नाप्यनुभूतं स्मरति ManuBh. ii. 105.1 (*on* 8.67); अङ्गप्रत्यङ्गवर्तिनमिव देवदत्तमनुभवेत् TattvBi. 9.4; कथमुत्पन्नज्ञानेन संविदितं अन्योऽनुभवेत् Kāśi. ii. 129.10 (*on* 5(3).70); रसमन्वभवम् NyāyKa. 72.23; योऽहं बाल्ये पितरावन्वभवं स एव स्थविरे प्रणप्तृननुभवामीति प्रतिसंधानं न भवेत् Bhām. 2.14 (*on* i. 1.1); Nyāyāmṛ. 398A.7; TātpaṬ.(Vā.) 110.3 (*on* i. 1.3); यथा ज्ञप्तिरुदेत्यन्तस्तथानुभवति क्षणात्। चितिश्चेत्यार्थतामेति चित्तं चित्तार्थतामिव YogVā. iii. 44.18; अनुभवति तु उन्मीलयन्नेव नयने शाखां शीतमयूखं चेति Kiraṇā. 74.10; वेद्यतया वेदितानुभवति GītāBh.(Rā.) 568.16 (*on* 13.1); तेऽन्वभूवन् जनास्तं नु पार्थदूतो बभूव यः DvyāśraKā. 9.26; इत्याख्याय यथाख्यातचरित्रोऽन्यत्र सोऽगमत्। अहमप्यन्वभूवं तत्प्रतिपादितमादितः PāṇḍaC. 13.214; घट इति घटमनुभवामीति चानुभूतिद्वयातिरिक्तायाः ··· कस्याश्चिदनुभूतेरनुभवागोचरत्वात् TattvPradī. (Ci.) 15.10; अतो मद्वचनेन देहास्थिशिरादीनां वक्ष्यमाणरसादीनां संस्थितिस्वरूपं यद्येकोऽपि स्वयमेवानुभवेत् तदा 'मोक्षायासौ कृती भवेत्' इति वक्ष्यमाणेन संबन्धः DīpKa. 85.7 (*on* 3.104); (पितरौ) सुतां सुजाताकृतिमन्वभूताम् Yādavā. 12.9; 3.28; ज्ञातृत्वाभिन्नाहमर्थत्वम् ···। अहं जानामीच्छामि करोम्यनुभवामीत्यादिप्रत्ययेभ्यः VedāntRaMañ. 1.1 (7.19); न कोऽपि सच्चासच्च द्वयमेकत्रानुभवति SarvaDaKau. 37.11; तदा पूर्वमन्तरमन्वभूवमधुना बहिः AṇuBh. 309.22 (*on* iv. 1.12); न हि चक्षुरादिजन्यरूपादिज्ञाने मानसत्वं कश्चिदनुभवति BhedaDhi. 14.3; यः खलु ··· सदा प्रत्यक्षमनुभवति ŚivārkaMaDī. i. 122.10 (*on* i. 1.2); आत्मीयस्य पुरस्यैव सद्यो दहनमन्वभूत् Kuval. 90(14); शक्तिग्रहः··· शक्तिं गृहीत्वा स्वरूपतस्तत्प्रकारेण धर्मिणं स्मरत्यनन्तरमनुभवति ŚaktiVā. 105.21; दिग्वासाः ··· रिपुरनुभवति श्रीमहादेवलीलाम् PadyaVe. 160; (pass.) to be perceived, to be known, to be cognised, to be understood लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते शुभे कर्मणि ŚatTrayī. 7; दया कयाचिच्छ्रुत्या यत्समानमनुभूयते। तद्रूपा हि पदासत्तिः Kāvyāda. 1.52; न त्वं तेनान्वभाविष्ठा नान्वभावि त्वयाप्यसौ। अनुभूतो मया चासौ तेन चान्वभविष्यहम् Bhaṭṭi. 5.35 (comm. त्वं तेन रामेण नान्वभाविष्ठाः समरे साक्षान्नाज्ञायिष्ठाः न ज्ञात इत्यर्थः।··· मया चासावनुभूतः तेन चाहमन्वभविषि ··· तच्छक्तिमहं जानामि) (*but* APTE to try, test, put to the test); चक्रवाकसदृशश्च मन्त्री न क्वाप्यनुभूयते Hitopa. 4.54(8); सम्यग् ज्ञातो रसो यद्वद् गुडादेर्नानुभूयते। पित्तज्वरयुतैस्तस्माद्दोषानेव विनाशयेत् SarvaŚiSam. 10.6; किं वा कदाचिदपि केनचिदन्वभावि सारङ्गसंगरविधौ ··· हरेः प्रमादः MālaMā. 5. 215; धूपधूमाश्रितं विद्धि वैखरीविग्रहं पुनः। घण्टायां चाल्यमानायामच्छिन्नमनुभूयते PāraS. 6.92; अहो पुत्रस्य माहात्म्यं प्रत्यक्षमनुभूयते BṛKathāŚloSam. 4.43; (वाचा) तयार्थोऽनुपनीतत्वादात्मना नानुभूयते ŚlokaVār. 4.50 (148.7); 4.113 (169.1); ग्राह्यो वा नानुभूयेत ग्राहकाननुभूतिवत् ŚlokaVār. 5(3).75 (291.4); विशिष्टकारणाभावेऽप्यर्थो नैवानुभूयते ŚlokaVār. 5(3).183 (320.2); अविद्या च स्वानुभवेन रूप्यते ···। तथा विद्याविवेकः अनुभूयते TaiUBh. 276.14 (*on* 2.8); अपरं यदि नानुभूयते किंचित् SvātmNi. 15; तदा यत्परमं सौख्यमिति वक्तुं न शक्यते। स्वयमेवानुभूयन्ते शर्कराः क्षीरपानवत् KulārT. 8.88; प्रमाणव्यवहारिणां तथा कार्यकारणयोर्भेदाभेदावनुभूयेते BrahmSūBh.(Bhā.) 101.23 (*on* ii. 1.18); न द्वितीयमनुभूयते स्म वस्त्वन्तिकादपि तमस्तिरस्कृतम् RāmC. 2.65; सूत्रादयोऽनुभूयन्ते यथाकर्म यथाश्रुतम् BṛĀraUBhVā. i. 4.1148; घटनास्तितावगतिरविच्छेदेनानुभूयते NyāyMañ. i. 48.17; कारणवशान्निम्बोऽप्यनुभूयते एव NītiVā. 24.18; (रसादयः) तेऽपि चक्षुषानुभूयेरन् Kāśi. i. 232.23 (*on* 4.62); चतस्रः खल्विमाः प्रत्यक्षादिप्रमितयो भिन्नबुद्धिव्यपदेशभाजोऽनुभूयन्ते TātpaṬ.(Vā.) 25.25 (*on* i. 1.1); एते नानुभूयेरन् असति संनिकर्षान्तरे TātpaṬ.(Vā.) 109.22 (*on* i. 1.3); सुस्थात्मा ··· स हि न तावत् प्रत्यक्षेणानुभूयते तथानवसायात् ĀtmaTaVi. 50.6; वेदानां हि कर्तावश्यं तत्कालभवैः पुरुषैः प्रत्यक्षेणानुभूयेत NyāyRa. 949.14 (*on* 7.368); न च यदि नीलतादात्म्येन पीतादयोऽनुभूयन्ते NyāyMa. 43.4; प्रत्यगर्थः ··· अप्रतिपन्नश्चेद्व्यावर्तकाश्रयविषयज्ञानशून्यमज्ञानं कथमनुभूयेत BrahmSūBh.(Rā.) 88.15 (*on* i. 1.1); करीर्या वृष्टिकामो यजेतेत्यादिषु सिद्धेऽपि नियोगे ··· वृष्टिव्यतिरेकेण नियोगस्यानुकूलता नानुभूयते VedāSam. 150.6; जगद्भ्रमोऽयं दृश्योऽपि नास्त्येवेत्यनुभूयते YogVā. i. 3.5; ii. 8.11; शैत्यमेव हि तेजःस्पर्शेनाभिभूतमौष्ण्यम् ··· शीतत्वेनानुभूयते Kiraṇā. 49.17; अनुभूयन्त एव युगपद् बहूनि ज्ञानानि नर्तकीदर्शनादौ TarkBhā.(Mo.) 36.9; 8.12; मम मद्विषयमज्ञानमस्तीति ह्यज्ञानमनुभूयते NītiMa. 23.1; 47.23; शक्तिश्चैवान्विते स्वार्थे शब्दानामनुभूयते AnuVyā. 4A.3 (*on* 1.1); 24A.3 (*on* 2.2); न हि निरपेक्ष(धी)विषयत्वं दीर्घादावनुभूयते TarkSam.(Ā.) 12.22; सलिलादौ स्वरूपं तत्र भिन्नमनुभूयते TarkSam. (Ā.) 115.8; शुक्तिकैव रजताकारेणानुभूयते NyāyKu. 43.6; 61.11; यदि परगतानुभूतिर्नानुभूयते, कथं शब्दार्थसंबन्धग्रहः ŚatDū. 109.30; प्रायेण सर्वप्राणिनः ··· चार्वाकमतमनुवर्तमाना एवानुभूयन्ते SarvaDaSam. 1.21; लोक्यतेऽनुभूयत इति लोकः JīvanVi. 3.10; तमः ···। वियोगिनां शोकमयस्य वह्नेराशागतो धूम इवान्वभावि Yādavā. 2.44; 6.111; 17.44; जिज्ञासायामेवानुभवोऽनुभूयत इति न वाच्यम् TattvPrakā. 4A.7 (*on* i. 1.0); न हि विषयानुपरक्तो घटादिवदसावनुभूयते NyāySu.(Ja.) 58A.8 (*on* i. 1.1); 375B.6 (*on* ii. 2.6); तथाभूतप्रमाणसिद्धस्वरूपकं परमार्थसद्वस्तु चेत् कथं नानुभूयते VedāntRaMañ. 1.2 (20.12); योऽयं स्पर्शोऽनुभूयते स क्वचिदाश्रितः स्पर्शत्वात् Upask. 81.11 (*on* ii. 1.9); 47.10 (*on* i. 2.1); 99.7 (*on* ii. 1.25); 194.7 (*on* iv. 1.2); संयोगविभागौ शब्दयोनी तौ च नानुभूयेते Upask. 242.8 (*on* v. 2.11); विज्ञाननाश्यता मिथ्यारूप्यादौ नानुभूयते Nyāyāmṛ. 40B.7; 65B.6; रसगन्धरूपशब्दस्पर्शा अन्ये पदार्थाश्च। कस्मादनुभूयन्ते नो देहान्नेन्द्रियग्रामात् PraboSu. 90; पटावस्था ··· स्थूलेनैव रूपेण ··· तन्तुत्वेनानुभूयते ŚivārkaMaDī. ii. 25.27 (*on* ii. 1.16); जातमात्रस्य शिशोः शरीरं प्रतिदिवसमुपचितपरिणाममनुभूयते ŚivārkaMaDī. ii. 88.32 (*on* ii. 2.24); दुर्गेति पद्मनिलयेति सरस्वतीति शब्दैरनन्यविषयैरनुभूयते या YātrāPra. 1.48; भूतले ··· मानवीयमपि जन्म चेद्भवेत्। सावधानमनसानुभूयतां तद्विनाशरचना विधीयते Vidvanmo. 7.27; ययोः प्रकाशविमर्शयोर्बलेन सर्वमनुभूयते Bhāsk. i. 14.19 (*on* i. 1.1); (*caus.*) to cause to perceive, know or understand तस्याः ··· मध्यभागे। निर्वाणमृच्छति मनः ··· अस्मिन्मुहुः किमनुभावयतीव दृष्टिः SaduktiKa. 120.2; सुखाभिव्यक्तिमुक्तिरिति पक्षं परित्यज्य दुःखनिवृत्तिरेव मुक्तिरिति स्वीकारः क्षीरं विहाय ··· सौवीररुचिमनुभावयति SarvaDaSam. 11.146; जडं मोहात्मकं तच्चेत्यनुभावयति श्रुतिः PañcDa. 6.126; पदार्थाः ··· तादृशाश्च ··· स्वान्वयमनुभावयन्ति AdvaiSi. 702.1; (*caus.* pass.) to cause to be perceived or cognised, to cause to be noticed यदि कदाचिदभ्यर्थनां(ना?) नानुभाव्यते TāpaVa. 6.1(26); सन्तः स्वतः प्रकाशन्ते गुणा न परतो नृणाम्। आमोदो न हि कस्तूर्याः शपथेनानुभाव्यते RasGaṅ. 449.2; BhāmiVi. App. 6.12 (v. l. APTE); यत्तु तेषां वृष्टिपुत्रस्वर्गादिफलकत्वं क्वापि क्वापि वीक्ष्यतेऽनुभाव्यते GoviBh. 85.16 (*on* ii. 1.1); **3Ci** to enjoy (happiness etc.) केन त्वं चिरं जीवसि केन वानन्दमनुभवसि DakṣiMūU. 1; उपकरणकामकलया सुरतकेलिज्ञ उपतापसुखमन्वभूत् SāmaraU. 229.9; 240.6; दुःखस्यान्ते नरव्याघ्राः सुखं त्वनुभवन्त्विमे MahāBhā. xii. 25.4; xii. 54.30; xv. 36.6; महाद्रुमः ··· पुष्पितो भूत्वा फलानि न विदर्शयेत्। स तां नानुभवेत्प्रीतिं यस्य हेतोः प्रभावितः Rāmā. ii. 98.9; न वनेषु न शैलेषु न निरोधेषु वा पुनः। क्रीडामनुभविष्यन्ति समेत्य कपिकुञ्जराः Rāmā. v. 11.34; को नु खल्वयं सर्वकालसुखी पुरुषः कान्तया सह गान्धर्वमनुभवति Avimā. 3.4(2); (दिलीपः) अगृध्नुराददे सोऽर्थमसक्तः सुख-

मन्वभूत् RaghuVa. 1.21; KāvyPra. 292.2; VyaktiVi. 38.9; SāhiDa. 388.5; सुवासितं हर्म्यतलम् ··· प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु। सुतन्त्रिगीतम् ··· शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ṚtuSaṁ. 1.3; सः ··· खद्योतं दृष्ट्वाग्निरयमिति ··· प्रतापमनोरथसुखानि किलानुभवति Tantrākhyā. 45.5; PañcT. 1.151(7) (151.4); Tantrākhyā. 89.23; यत्र भवान्स्वर्गगतमिवात्मानं मन्यते (v.l. सुखेन सुभाषितगोष्ठीसुखमनुभवावः) PañcT. 4.17(15) (387.7); 3.121(1) (369.16); (राघवः) तन्मुखं सुरभिगर्भमन्वभूत् JānaHa. 8.39; 8.44; शिवभुजाहतिभिन्नपृथुक्षतीः सुखमिवानुबभूव कपिध्वजः Kirātā. 18.3; अयं तावत् ··· सारस्वतभद्रः ··· चक्रपीडकक्रीडामनुभवति PadmPrā. 5.10; अमुष्मिंल्लोकेऽत्र यद्दिव्यं मानुषं सुखमनुभवामि SāṁkhyaKāBh. 26.11 (*on* 45); बालमित्रमण्डलमध्यगतो मोक्षसुखमिवान्वभवत् HarṣaC. 69.2; 253.5; तदागत्य स्वयमेव स्वां भूमिकां कुर्वाणः समागमोत्सवमनुभवतु PriyDa. 3.5 (7); 4.5 (17); समन्तादापानोत्सवमनुभवन्तीव मधुपाः Nāgā. 3.8; राजवृषो रतानि निर्विशन्नुपवनविषयिणीमृतुविभूतिमनुबभूव AvantiKa. 26.11; तदनुभवतु महाभागः AvantiKa. 242.3; (अहम्) अन्वभवं च मधुकर इव नवमालिकामार्द्रसुमनसम् DaśKuC. 100.22; 6.8; कार्यं निश्चित्य विषयाननुभवति यः स उत्तममर्थं साधयति Bārhas. 2.38; अद्याप्यन्तःपुरविहारमनुभवति VeṇīSaṁ. 2.24; कुमारः ··· स्वच्छन्दवृत्त्यानुबभूव भोगान् VarāṅgaC. 2.89; मिथः प्रमोदमनुभवन्त्वेते महानुभावाः MahāvīC. 7.30(8); नन्विमौ विलोकनेन मानसं मुहुर्मुहुर्मोहनमनुभवतः MālaMā. 4.65; प्रजापतिः ··· रतिं नान्वभवत् BṛĀraUBh. 85.9 (*on* i. 4.3); (सुखमात्यन्तिकम् ···। वेत्ति) वेत्ति तत् ईदृशं सुखमनुभवति GītāBh.(Śaṅ.) 197.1 (*on* 6.21); 260.9 (*on* 9.10); आनन्दान्यश्च सर्वाननुभवति नृपः सर्वसंपत्समृद्धः ŚatŚlo. 71; कदा वा त्वां दृष्ट्वा गिरिश तव भव्याङ्घ्रियुगलम् ··· मुदमनुभविष्यामि हृदये ŚivāL. 26; अनया तावत्स्पर्शसुखमनुभवामि ĀścaCū. 4.2(4); भोग्यभोज्यानि वस्तूनि गुरवे च समर्पयेत्। तच्छेषमिति संचिन्त्य चानुभूयात् कुलेश्वरि KulārT. 12.55; विरलितवानरवीरवृन्दवादः। अनुभवति वनान्तगन्धवाहं प्रियसुहृदेष च गन्धमादनो मे RāmC. 6.53; नानाख्यानकविस्तरामृतरसास्वादादमन्दस्फुरत्संतोषात्सुखमन्वभूदविरतं पृथ्वीशचूडामणिः EI. iii 349.39; पार्थिवः ··· सकलसंसारसुखसंदोहमन्वभूत् NalaCam. 1.39(8); 5.28; स समाहृतवान्कान्ताः ···। सुखान्यनुभविष्यामि संततानीत्यचिन्तयत् BṛKathāŚloSaṁ. 10.183; 11.62; अप्रमितमसुखम् ··· अतीतरसमकालं चान्नं नानुभवेत् NītiVā. 25.39; 1.42; मारिदत्तः ··· गृहदीर्घिकासु ··· जलक्रीडासुखमन्वभूत् YaśasCam i. 40.1; ii. 250.22; भूयसा च कालेन ··· जीवलोकसुखमनुबभूव (राजा) TilaMañ. 20.10; 168.22; आत्मा हि ··· विषयं भुञ्जानः सुखमनुभवति JayaMa. 13.28 (*on* 1.2); अनुभूयासमीशान ···। भवत्पूजामृतापानमहास्वादमहामुदम् Stotrā. 17.19; राजसद्मानुभवति स च सा चाप्यरुन्धती YogVā. iii. 28.5; वानरवरूथिनी ··· मधुपानसुखमनुबभूव RāmāCam. 5.67(6); अन्तरेणात्मनः स्वाभाविकप्रेमास्पदतां कथं तदर्थतयान्यत्सकलमपि प्रेमास्पदभावमनुभवेत् NyāyMa. 174.9; प्रविश्य वासके सद्यस्तयैव सममन्वभूत्। मर्त्योऽपि दिव्यसंभोगमसंस्पृष्टं मनोरथैः KathāSaSāg. iii. 3.131; viii. 2.318; द्विरदवराः ··· अनुनादैरुपशोभितानाम् ··· वनानां वसन्ते सुखमनुभवन्ति Hastyāyur. 194.26 (2.13); 198.22 (2.13); अयम् ।··· चिरमनुभवतु भवत्या बाहुलताबन्धनं धूर्तः SubhāRaK. 21.38; सर्वे स्वस्थानं प्राप्य मनोऽभिलाषितं सुखमनुभवन्ति Hitopa. 4.136(8); अधररसपानमनुभवसि Kāvyānu.(He.) 22.21; 37.14; धनजीवो युग्मधर्मान्वभूद् वैषयिकं सुखम् TriṣaŚaPuC. i. 1.237; स्वर्णकारोऽपि निर्भरम्। निद्रासुखं सप्तरात्रं चिरादनुबभूव PariPar. 2.566; 3.179; प्रभवोऽपि योगनिद्रासुखमनुभवन्तु MudrīKu. 4.19(4); प्रमदं दधुर्यममृतोद्धरणात्पुनरेव तं सुमनसोऽन्वभवन् PṛthvīVi 3.2; 5.73; शरीरमनुविश्यापि तत्प्रकाशयन्तः पुण्यानेव भोगाननुभवन्ति BrahmSūBh. (Ma.) 74B.10 (*on* iv. 4.15); मध्वः पीत्वा तत्र सचेवहि सुखमनुभवाव KarmaNi. 9A.2; तौ दम्पती यथौचित्यं सुखान्यनुबभूवतुः PāṇḍaC. 1.53; पितापि भीष्ममाश्लिष्य ···। आत्मैकवेद्यमानन्दममन्दं वरमन्वभूत् PāṇḍaC 1.241; 17.358; आसेतोराहिमाद्रेरम्भुवमविचलितां कन्हरोर्व्वीश्वरस्य स्वायत्तीकृत्य लब्ध्वान्वभवदभिमतं तस्य राज्यार्द्धमेष[:] EI. xix. 23.22; (इन्द्रः) निर्वृतिसुखं नानुबभूव VedāntKa. 161.1 (*on* i. 3.19); द्वैतातीतमहोमहोदयसखं तावन्वभूतां सुखम् ŚāliC. 7.143; सुखमनुभवति सुखायते MugdhaBo. 21.10 (133.8); गोविन्दाद्यैः सममनुभवासाद्य राज्यं सुखानि NemiDū. 12; 117; वयम् ··· अत्रासंकटकान्वयाः। अन्वभूम निराबाधमत्रासं कटकान्वयाः Yādavā. 6.56; बुधः। दृष्टैरेव सदोपायैर्भोगाननुभवेद्भुवि SarvaSiSaṁ. 2.15½; यदहम् ··· पितुरुपार्जिते राज्ये सुखमनुभवामीति न मम पौरुषम् PuruṣPa. 21.1; यदि प्रश्नं विज्ञास्यति तदध्ययनफलमनुभविता PuruṣPa. 88.17; 215.25; न जडशरीरप्रवेशेऽपि दुःखानुभवप्राप्तिः किन्तु साधूनेव भोगाननुभवन्ति TattvPrakā. 222A. 2 (*on* iv. 4.15); येन जीवः सुखमनुभवति तत्सुखवेदनीयं पुण्यप्रकृतिः KumāPraPra. 82.1; भोगान् ··· रासाख्यानन्वभूत्कृष्णः HariC.(Pa.) 127; फलमनुभवेः कर्मणां निर्मलानाम् HaṁsSaṁ. 53; जगत्याः ससर्ज वृष्टिं समये विधाता।··· प्रजाश्च नित्योत्सवमन्वभूवन् Nalābhyu. 1.13; अङ्गैरुत्पुलकैरनङ्गकलहव्यापारदूरालसैरैक्यं तादृशमन्वभूवमलकामोदेन वीतश्रमः ŚṛṅgāBhū. 14; अनुभवतु तावदयं कान्तानुवर्तनसुखम् UnmaRā (Vi.) 64(2); 80(1); अनुभवत ददत वित्तम् SiṁhāDvā. 54.7; 142.4; एकैक एव क्षत्रपतित्वं तदीयद्विरात्रानुष्ठानफलमनुभवति ŚivārkaMaDī. i. 482.16 (*on* i. 3.35); हर्षमन्वभवन्सर्वे RājTa.(Śrī.). 1(3). 29; 1(5). 91; अकर्मकस्याप्यर्थान्तरवृत्त्या सकर्मकत्वम्। यथा सुखमनुभवति Prasā. ii. 5.15; तस्मिन्ननुभवति मनः प्रगृह्यमाणं परात्मसुखम्। याति मदोन्मत्तदन्तिदशाम् PraboSu. 182; क्षणमहं तदेव प्रियाभिमर्शसौख्यमनुभवामि VidaMā. 5.26(17); तदेतयोः प्रत्यनन्तरीभूय यथेष्टगोष्ठीसमागमसुखमनुभवावः KaṁVa. 3.31(3); हृदपूर्णभूमिः। मृगव्ययोग्या मृगयासुखानि श्रीवीरसिंहोऽनुबभूव यस्याम् VīraBhā. 2.29; नन्दश्चिदानन्दमयस्य तस्य मायानुरूपस्य परावरस्य। आलिङ्गनाद्यत्सुखमापदन्तस्तज्ज्ञानभाजोऽनुभवन्ति नान्ये HariVi. 1.12; असौ ··· अन्वभूदानन्दम् YātrāPra. 2.85(6); हालिकोऽपि विष्णुश्रिया सह राज्यसौख्यान्यनुभवति KathāK. 45.23; 140.2; क्षितिसमुचितयोगक्षेमकृत्याय तस्मिन् प्रभवति रघुनाथक्षोणिपालावतंसे।··· सर्वभोगाननुभवति जनौघः संततानन्दधन्यः Raghunā. 3.59(?51); विवशहृदयमस्या विभ्रमानन्वभूवम् Jīvān. 68.5; अनुभविष्यसि प्रियसमागमम् AmṛUda. 2.3(1); वैदेहीकेलिकलाकुतूहलमनुभवामि MahāN. 8.37(2); त्वयान्वभूवं किल संगतानि ŚṛṅgāSar. 31; कदा वा संभोगश्रममनुभविष्यामि ŚṛṅgāSar. 113; संचयं च कलयन् स धनानामन्वभूत् सुखमसौ ललनाभिः ĀnandRa. 1.51; मङ्गाम्बामनुजवरौ महत्सुखं तौ पौलोमीवलमथनाविवान्वभूताम् ĀnandRa. 5.23; आत्मसंवेद्यम्। सुरतसुखमन्वभूवं विस्मृतसकलान्यवेदनः सुतनोः VasaTi. 31.2; (pass.) to be enjoyed (happiness etc.) निकुञ्जदेव्या यानि सुखान्यनुभूयन्ते तेषां प्रश्नं पुनरभिवदति SāmaraU. 250.16; 271.20; सुखानि चानुभूयन्ते MahāBhā. ii. 5.7; रम्भा नामाप्सरा देवी ···। सैषा योषिद्वरा राजन् ··· अनुभूयताम् HariVaṁ. 118.25; सततपरिचितो मनोऽभियोगादधिकरसः प्रथमात् समागमात्।··· अद्य मयानुभूयते Avimā. 5.4; शुभ्रं सद्म सविभ्रमा युवतयः श्वेतातपत्रोज्ज्वला लक्ष्मीरित्यनुभूयते ŚatTrayī. 7; भुवनालोकनप्रीतिः स्वर्गिभिर्नानुभूयते KumāSaṁ. 2.45; पीयतामवगाह्यतां चोदकम् (v. l. स्वेच्छयोदकाद्याहारोऽनुभूयताम्) PañcT. 2.77 (16) (250.4); Hitopa. 1.151(7); वसुमती वसुमतीव मगधराजेन यथासुखमन्वभावि DaśKuC. 2.13; नियतमनया संकल्पनिर्मितः प्रियसमागमोऽनुभूयते MālaMā. 2.126; जन्तुभिश्चानुभूयन्ते स्वर्गे नानासुखानि च ŚivS. 1.26; विस्रम्भवद्भिरस्मिन् हि सुखमेवानुभूयते SaraKaṇṭhā 562.20; 651.3; वरं हि संसारः यत्र कियानपि तावत् सुखलेशोऽनुभूयते NyāyRa. 3.7 (*on* 0.6); अनुभूयते सुखम् ··· इत्यादौ धातुरेव सकर्मिकां क्रियां वक्ति, उपसर्गस्तु द्योतकः Pradī. ii. 440B. 16 (*on* ii. 2.19); विद्याधरसुखैश्वर्यं वर्यं किं नानुभूयते PariPar. 2.676; 8.72; मन्दारपुष्पशय्यासु सुखं तेनान्वभावि ŚāliC. 6.83; सुखं त्वननुभूतमनुभूयते PuruṣPa. 225.3; अनुभूयते आनन्दः चैत्रेण त्वया मया वा PrakriKau. ii. 427.4; SiddhāKau. 465A.5 (*on* iii. 1.66); अत्र स्नातमिहोपभुक्तममलं भूयो मृणालीदलं याभ्यां शश्वदिहान्वभूयत सुखं कल्लोलहिन्दोलजम् BhāvVi. 77; उपसर्गाणां द्योतकत्वमावश्यकम्। अन्यथा उपास्यते गुरुः, अनुभूयते सुखम् इत्यादौ गुर्वादेर्लेनाभिधानं न स्यात् RasGaṅ. 255.4; स्वप्नप्राप्ता श्रीरिव बुद्ध्वानेनानुभूयसे सुतनु ŚṛṅgāMañ. (A.) 24.24; (*caus.*) to cause to enjoy, i. e. to make happy त्वामहं सुखमनुभावयामि VetāPañ. (Jam.) 92.9; (*caus.* pass.) to cause to be enjoyed (happiness etc.) नाकल्प्स्यत् संनिधिस्थाणुः ···। अन्वभाविष्यतान्येन मैथिली चेत् पतिव्रता Bhaṭṭi. 21.11;

**3Cii** to experience, to undergo (suffering, grief etc.) यद्यत्कर्म करोति तत्तत्फलमनुभवति NāraPaU. 5.1; SaṁnyāU. 2.59; उष्णार्ताः। कलहं चैव कुर्वन्ति दुःखान्यनुभवन्ति च AVPari. 68(1). 18; परासुश्च सुतो दृष्टः शप्तश्चेष्टः सखा मया। ईदृशीमापदं को नु द्वितीयोऽनुभविष्यति MahāBhā. iii. 138.18; सापि च तत्र जीवन्मरणमनुभवति Avimā. 4.12(31); यदि कृतं त्रिदशैरिदमप्रियम्। अनुभवन्त्वचिरादमृताशिनः फलम् Abhiṣe. 3.4; परं स्वभाव एवैषो यत् परार्थविधित्सया। क्लेशाननुभवन्त्येव स्वयम् ŚatTrayī. 592; तिरश्चां संभवः स्वर्गे यथा न नरके तथा। न प्रेतानां यतस्तज्जं दुःखं नानुभवन्ति ते Viṁśa. 5; अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः स्वसुतायामकरोत् प्रजापतिः। अथ तेन निगृह्य विक्रियामभिशप्तः फलमेतदन्वभूत् KumāSaṁ. 4.41; अनुभवति हि मूर्ध्ना पादपस्तीव्रमुष्णम् Śāk. 5.6; SiṁhāDvā. 202.5; स्त्रीरत्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा। सर्वं मामनु ते प्रियाविरहजां त्वं तु व्यथां मानुभूः Vikramo. 4.47; सर्वमाकुलितं त्वयैतत् (v.l. त्वद्दुर्मन्त्रविलसितान्यनुभवति स्वामी) PañcT. 1.129 (8) (143.6); 3.66 (8) (326.4); 4.13 (12) (382.5); स्वस्याविनयस्य फलमनुभव Mṛcch. 10.52 (14); उदयति सततं यदा शिखी चरति भचक्रमशेषमेव वा। अनुभवति पुराकृतं तदा फलमशुभं सचराचरं जगत् BṛSaṁ. 47.15; कर्ता वा नाटकानामिममनुभवति क्लेशमस्मद्विधो वा MudrāRā. 4.3; हा शङ्खचूडहतक ··· क्षणे क्षणे मरणादतिरिक्तं दुःखमनुभवसि Nāgā. 5.21 (27); अफलमेव दुःष्यन्तस्य कृते शकुन्तला दुर्वाससः शापमनुबभूव VāsaDa. 153.3; 290.2; नृशंसव्यापृतकाः यथायथमनुभवन्ति स्वदुर्नयानाम् (फलम्) AvantiKa. 236.5; 41.1; (अहम्) अयुतमपि यातना-

नामनुभवेयम् DaśKuC. 58.22; कष्टं दशाविपाकमनुभवत्यार्यो मारीचात् MahāvīC. 5.19(3); 5.174; कष्टां दशामनुभवामि AnargharRā. 4.6(3); उभयोर्वारणप्रेरणाभ्याम्। मध्ये त्रैशङ्कवीयामनुभवति दशां यत्र हालाहलोष्मा ŚivPāKeSt. 25; अवाप्तनरकासङ्गा मानुभूवन्महासुराः। क्रूरासिपत्त्रसंपातनिरर्गलकदर्थनाम् HarVi. 32.116; परार्थे यः पीडामनुभवति Dhvanyā. 145.2 (*on* 1.14) = BhallaŚ. 56 = ŚārṅgaPa. 1052 = Subhāṣi. 947; न्यक्कृतानि च वचांसि गुरूणां पुण्यधीर्यदनुजोऽपि निरस्तः। यज्जगन्ति मथितान्यभिमानात्तत्फलं प्रियतमेऽनुभवामि RāmC. (App. 2) 40.41; RāmC. 12.24; ज्वरेणानुभवाम्येतामवस्थामीदृशीम् BṛKathāŚloSam. 25.77; क्षणमेकं सा प्रसववेदनाव्यतिकरमन्वभूत् NalaCam. 3.23(5); जन्मान्तरे नरकातिथीभूतः स्वत एव जाल्मः कल्मषस्य सदृशं दशापाकमनुभविष्यति TilaMañ. 113.2; एतत्कुक्कुटमिथुनं महतीं दुःखपरंपरामनुबभूव YaśasCam. ii. 258.27; आत्मा ··· दुःखसहस्रबन्धमनुभवति TattvPradī.(A.) 14.7 (*on* 1.12); 93.3 (*on* 1.72); स पंचमहापातकैरुपपातकैर्युतो रौरवादिषु नरकेषु पच्यमानो दुष्कृतमनुभविष्यति EI. ii. 220.101; xii. 264.54; xxv. 63.86; iii. 302.69; यत्ने कृतेऽपि सुदृढे यदि कार्यं न सिध्यति। तदा नानुभवेद् दुःखम् BṛDharmaP. i. 7.31; तदीयां स्वच्छतां कुटिलिमानं चावलोक्य बालचन्द्रः स्वात्मनि खेदमनुभवति Loc. 2.18 (*on* 1.0); तन्नूनमिदानीं त्वमस्यैव कर्मणः फलमनुभव UdaySuKa. 69.14; कालं मनागनुभविष्यति कंचिदत्र पुत्रो वियोगमनया सह भार्यया ते KathāSaSāg. vi. 8.248; अनुभवत्वस्य दुर्नयपरिपाकस्य विवेकहतकः फलम् PraboCan. 5.5 (85.16); निजस्य दुर्विलसितस्य फलमनुभव KaumuMi. 2.13(3); तर्ह्यनुभवतु फलं नारदवैमुख्यस्य PārijāHa. 35(1); दिगन्तरस्थे भूपाले तस्मिंस्तत्कर्मकृत् किल। पुरं विधाय तन्नाम्ना तत्कोपफलमन्वभूत् RājTa.(Ka.) 4.186; 7.804; पाप पापाङ्ग कूज३ अङ्गोत्कूजानुभवसि फलं त्वं स्वयम् DvyāśraKā. 20.90; आयुधाघातवेदनम्। जिनदासोऽन्वभूत् PariPar. 1.275; पापं कृत्वा शरीरिणः। गच्छन्ति नरकेष्वेषु दुःखान्यनुभवन्ति च PariPar. 6.125; BrahmSūBh.(Ma.) 74B.10 (*on* iv. 4.15); अजयमेरवाणां यल्लोहघातैः करणीयमासीत्। तदन्वभूवन्बहवस्तुरुष्काः PṛthvīVi. 6.4; 'स चेद् व्याधीयीत ···' व्याधीयीत व्याधिमत्तामनुभवतीत्यर्थः SmṛtiCan. i. 122.18; कथं सोऽपि शिवोऽसत्यशिव इव संवृत्तो यः कालकूटमात्रादपि दारुणां विपदमनुभवति SamudraMa. 3.6(5); स यदनुभवति प्राग्विबाधापि दुःखम् TattvMu. 2.45; अत्र रणाय स्पृहयति नरसिंहक्षितिपतौ कति न दुरवस्थामन्वभवन् नरपतयः Ekāva. 8.27 (26) (264.18); राजापथ्यकारिणो ध्रुवं विकारमनुभवन्ति PuruṣPa. 11.9; 168.23; बाणः ··· दारिद्र्यमनुभवति BhojPra. 19.28; सुमनोवाटशाटान्तर्भवं शोणितवर्षणम्। इति दृष्ट्वा जनः सर्वः क्षते क्षारमिवान्वभूत् RājTa.(Śrī.) 2.121; धनुर्गुणटणत्कारश्रुत्यैव त्यक्तजीविताः। द्विषो नान्वभवँस्तस्य शरप्रहरणव्यथाम् HammīMaKā. 13.218; ते ··· केवलमर्जनरक्षणवियोगदुःखान्यनुभवन्ति Subhāṣi. 483; 732; 796; सर्वोऽपि लोकोऽहमस्मीति प्रत्येति दुःखं चानुभवति SiddhāBi. 2.3; तत् (वाक्यम्) ···। न त्वव्यवस्थितजयपराजयपर्यायप्राप्तिमदसमाप्यमानसमरसमबलनरपतिद्वयन्यायेन क्लेशानुवृत्तिमनुभवेत् ŚivārkaMaDī. i. 118.25 (*on* i. 1.2); अनुभवति वियोगं नात्र लोकः कदाचित् HariVi. 3.4; अहं पुराकृतं कर्म स्वयमेवानुभविष्यामि KathāK. 35.9; 40.16; कथमात्मनिमित्तमीदृशीमवस्थामनुभवति JānaPa. 3 27(1); 3.41(8); कुतः···निरन्तरनिरुद्धासंचारा पञ्जरबद्धशुकीव शोकमनुभवसि ŚṛṅgāSar. 39(3); मत्परिभवफलं स्वयमनुभवतु पापाशया MadaKeC. 107(7); AlaṅkāMañ. 144.10; किमर्थमेतादृशीमवस्थामनुभवसि VasaTi. 26.15; 27.1; (pass.) to be experienced, to be undergone (suffering, grief etc.) हा हतास्मि महाबाहो त्वयाद्य विधवा कृता। अशृण्वता मम वचस्त्वयेदमनुभूयते Rāmā. iv. 430*(2); हसद्भिर्यत्कृतं कर्म कलुषं कलुषात्मभिः। एतत्परिणते काले क्रोशद्भिरनुभूयते BuddhaC. 14.19; यत्रस्थैर्नारकैर्दुःखमसह्यमनुभूयते MārkP. 12.20; (नरके) तत्रानुभूयेत दुःखम् BrahmāṇḍP. iii. 2.190; वृद्धे ··· निमित्तेन केन दुरवस्थानुभूयते DaśKuC. 20.10; 97.13; अनुभाविष्यते शोको मैथिल्या Bhaṭṭi. 16.30; 22.20; अतो दुर्नीतेः फलमिदमनुभूयते Hitopa. 3.113(2); दुःखानि ह्यनुभूयन्ते ··· शरीरिभिः BṛKathāŚloSam. 20.347; जन्तुभिश्चानुभूयन्ते ···। नानाविधानि दुःखानि नरके ŚivS. 1.26; नास्माकमुक्तं करोषि तदिदमनुभूयतामसमसाध्यावगुण्ठितस्य फलमात्मनः स्वभावस्य UdaySuKa. 82.9; इयं सुन्दरसेनस्य तथा च श्रूयतां कथा। यथा मन्दारवत्यर्थे क्लेशस्तेनान्वभूयत KathāSaSāg. xii. 34.39; ĪśānŚiPa. i. 14.261; मित्रेणारिदशान्वभावि जगृहे बाणारिणा बाणता ŚrīKaC. 20.63; सद्भिरेव विबुधैरसत्समा कापि दुर्ग्रहदशान्वभूयत Yādavā. 17.68; यद्दीर्घिकासु ···। क्षणदास्वपि चक्राह्वैर्विरहो नानुभूयते MadhuVi. 1.60; किं वा तन्वि व्यसनमपि तद् यन्मया नान्वभावि BhramDū. 113; (*caus.*) to cause to experience or undergo (suffering etc.) अधर्मकारिणं तु फलमसदनुभावयति PramāVāBh. 36.24; अलं तया श्रिया या ··· व्यासङ्गपरंपराभिः शतशो दुःखमनुभावयति NītiVā. 24.83 (*but* comm. प्रकटयति); रे रे चपल चापलस्य फलमदूरविषयमनुभावयामि भवन्तम् UdaySuKa. 142.3; (परमेश्वरः) स एव ··· दुःखमनुभावयति NyāySu.(Ja.) 19A.12 (*on* i. 1.1); हरिचन्दनशीतलैर्मयूखैरनुलिम्पन्नपि काममङ्गमङ्गम्। अनुभावयति स्म तेन चन्द्रः···विषाग्निदाहम् Ragh. 15.21; (*caus.* pass.) to cause to be experienced or undergone (suffering etc.) ते ···। तद्दुःखमनुभाव्यन्ते क्रन्दन्तः करुणस्वरम् TriṣaŚaPuC. i. 1.566; i. 1.582; iii. 4.97; **3D** to attend, to participate in आ यज्ञमनुभवितुमागत इति। कथमनुभवामि PañcRā. 2.5(3); श्वो वयमुदयनोत्सवमनुभवामः PriyDa. 3.3(3); दम्पती तमिन्द्रपूजोत्सवमनुबभूवतुः AvantiKa. 156.15; अनुभवतु तपस्विनी वेणीसंहारमहोत्सवम् VeṇīSaṁ. 6.607; UpadeSā. 82.88; यया दीर्घायुषा प्रतापरुद्रमहाभिषेकमहोत्सवमनुभवितास्मि PratāYaBhū. 158.4; अनुबभूवुरहो नु महोत्सवं तमपि सिन्धुशया जलजन्तवः Gaṅgāva. 8.23; श्रीवजारतरायविजयानन्दरङ्गभूपालः ··· अभूतपूर्वं महान्तमुत्सवमनुबभूव ĀnandRa. 8.31(30); अहमप्यमुना शृङ्गारशेखरेण संभूय तस्या महोत्सवमनुभवामि VasaTi. 4.2; (pass.) to be attended, i.e. to be witnessed स संनिपातयामास महीपालान् ···। अनुभूयतामयं वीराः स्वयंवर इति MahāBhā. iii. 51.8; **3E** to realise (oneness with the Supreme) सा संवित्स्वयं कथमिवात्मभावमनुभवेत् BrahmSūBh. (Rā.) 39.8 (*on* i. 1.1); मुक्तात्मा स्वात्मशरीरकं परं ब्रह्म ··· अविभागेनैवानुभवति VedāntSā.(Rā.) 402.4 (*on* iv. 4.4); 413.2 (*on* iv. 4.22); प्रत्यगात्मा परं ब्रह्म स्वात्मनो विभक्तमनुभवति VedāntDī. 243.22 (*on* iv. 4.4); परिपूर्णमहंभावं प्रकटमनुभवति (मुक्तः) BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 498.4 (*on* iv. 4.19); (pass.) to be realised सर्वत्रावस्थितं शान्तं चिद्ब्रह्मेत्यनुभूयते AnnaU. 5.21; 1.55; ब्रह्म न ह्यत्र किंचनानुभूयते NṛsiṁhoTāU. 9; श्रोतुर्देहेन्द्रियातीतं वस्त्वत्र त्वंपदेरितम्। एकता ग्राह्यतेऽसीति तदैक्यमनुभूयताम् ŚukaRaU. 3.6; प्रसंख्यानमतः कार्यं यावदात्मानुभूयते UpadeSā. 351.12; धावद्भिरयमत्युष्णैः प्राप्यते न क्वचिद् बहिः। सद्भिर्निर्वापितैस्त्वन्तः समन्तादनुभूयते RāmC. 9.12; बुद्ध्युत्पत्तावपि तथाविक्रियं ह्यनुभूयताम् TaiUBhāVā. 60.16 (2); अबाधितं यथा तत्त्वं स्वयमेवानुभूयते YogVā. iii. 7.41; PramāMī. 22.18 (*on* i. 1 29); Tattvodyo. 244B.5; एकाग्रेण चित्तेन निर्विघ्नमात्मानुभूयते JīvanVi. 108.14; 45.19; अनुभूयते स्वात्मा NyāySu.(Ja.) 442B.11 (*on* ii. 3.14); (*caus.*) to cause, i.e. to enable to realise युक्त्यपेक्षं वाक्यमनुभावयिष्यति ब्रह्मात्मत्वम् ··· सापि हि युक्तिः सकृत्प्रवृत्तैव स्वमर्थमनुभावयिष्यति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 768.4 (*on* iv. 1.2); आत्यन्तिकसुखात्मिका मुक्तिर्मे स्यादिति काम्यमानत्वादात्मनः कामितत्वम्।··· तं ददाति ··· प्रकाशस्वरूपेण अनुभावयति LalitāTriBh. 299.9 (*on* 27); **4Ai** to occupy, i.e. to pervade प्राणो भूत्वा वायुराकाशमनुभवति JaimiUBr. iv. 12.6; एषा ते भास्वरी कीर्तिर्लोकानभिभविष्यति (v.l. अनुभविष्यति PW.) MahāBhā. iii. 131.29; यद्यूयं पितुरादेशमग्रहीष्ट मुदान्विताः। अथो वा उशती कीर्तिर्लोकाननुभविष्यति BhāgP. iv. 30.11; **4Aii** to occupy with, i.e. to govern इत्युक्त्वान्तर्दधुः सर्वे राजा राज्यं तदन्वभूत् MatsyaP. 24.21; त्वमनुभव यथेच्छं निःसपत्नां धरित्रीम् RāmaCam. 2.64; **4Aiii** to occupy, i.e. to pass through सूर्यस्तत्र किल राशिमनुभवति ŚaṅkaVi.(Ā.) 216.13; **4B** to hold, to encompass यथा वै द्वे वामलके द्वे वा कोले द्वौ वाक्षौ मुष्टिरनुभवत्येवं वाचं च नाम च मनोऽनुभवति प्रजापतिर्हे ChāndoU. vii. 3.1; **5** to suffice for, to be sufficient (to produce) देवान्सृष्ट्वा तेभ्य एतदन्नपानं ससृज एतान्यज्ञान्। अग्निष्टोमं प्रथमम्। स एनान्नान्वभवत्। अथात्यग्निष्टोमम्। स एनान्नान्वभवत्। अथोक्थ्यम् ŚāṅkhāŚS. xv. 5.1; xv. 5.13; इमावपि चन्द्रसूर्यौ ··· आभयाप्याभां नानुभवतः, वर्णेनापि वर्णं तेजसापि तेजो नानुभवतः SaddhaPuṇ. 108.8; **6A** to follow, to be in succession, to appear in subsequent ritual तथास्यैतानि दश मध्यमान्यहान्यनतिरिच्यमानाः पशवोऽनुभवन्ति BaudhŚS. ii. 259.2; काश्चित् स्त्रियो ह्यक्षरमेकविंशतिस्सप्त भूत्वानुभवन्ति कर्मभिः NidāSū. 10.11 (1.6); 69.18 (4.6); 83 9 (5.3); 144.19 (8.9); 155.25 (9.3); गृहपतिं वानुसत्त्रिणोऽनुभवन्ति LāṭyāŚS. vi. 4.16; **6B** to appear or to be born subsequently तत्पुरोऽनेन विज्ञाता भवाः पञ्च स्वगोचराः।··· तदान्वभूदयं हस्ती सिद्धार्थो मलयोद्भवः BṛKathāK. 127.103; बहुना किमतीव भूतलेऽस्मिन् द्वितयं विस्मयनीयमन्वभावि Nalābhyu. 2.16; **7** to undertake, to perform भीममेवाविदुर्भीममविदन्वा बिडौजसम्। कृतार्थमागतं पौरा अन्वभूवंश्च मङ्गलम् DvyāśraKā. 9.63 (comm. चक्रुः); ज्येष्ठानुक्रमेण गमनम् अनुभवति VetāPañ.(Jam.) 112.8 [KośaKaTa. 2.779]

**अनुभू** (**anu-bhū-**) x.u. [DhātuPā. 10.207; 10.300] **A** to meditate, to contemplate तद् हृदयाकाशं प्राणेन सह वै क्रमात्। व्यक्तये श्रोत्रवृत्तौ तु प्रयातमनुभावयेत् PauṣkS. 27.496; तां शक्तिं ब्रह्मरन्ध्रेण प्रयान्तीमनुभावयेत् JayāS. 10.55 = PāraS. 3.177; 7.219; 25.31; एकैकशोऽङ्गानि धियानुभावयेत् पादादि यावद्धसितं गदाभृतः BhāgP. ii. 2.13; अहं राम रूपं ते स्थूलमेवानुभावये AdhyāRā. iii. 9.47; इदमप्राकृतं ब्रह्मशरीरं प्रकृतावपि। मोक्षं सूक्ष्मदृशां यच्छत्यनुभावय तां हृदि GopāKeCan. 147.13; **B** to think continuously or reflect on (चन्द्रापीडः) उपविष्टश्च तस्यां पुनः पुनस्तमेव मनसा महाश्वेतावृत्तान्तमन्वभावयत् Kād. 176.18; राजा त्वपराधालिङ्गितानां समवर्ती तत्फलमनुभावयति NītiVā. 28.2 (comm. तत्स्वयमेव संभावयति चिन्तयति); शङ्का ···। परोत्था तु

निजस्यैव परस्याकार्यतो भवेत्। प्रायेणाकारचेष्टाभ्यां तामिमामनुभावयेत् RasāSu. 109.5 (2.29); (pass.) to be thought continuously or reflected on कर्मानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः। तस्मात्परोक्षवृत्तीनां फलैः कर्म विभाव्यते (v.l. अनुभाव्यते Apte) Hitopa. 4.105 [KośaKaTa. 2.778]

**अनुभू** (anu-bhū́) *adj.* **A** worth experiencing ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती।··· विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे TaiBr. III. i. 3.1 (Sāy. अनुभू अनुभवयोग्ये, *but* Bhaṭṭabhāskara अनुक्रमेण भवन्ती); **B** who cognises or knows नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं संपराये TaiBr. III. xii. 9.7 (*but* Bhaṭṭabhāskara सर्वत्रानुभवरूपेण वर्तमानम्); BaudhDS. ii. 6.63; तदेतद्ब्रह्मापूर्वमपरमनपरमनन्तरबाह्यमयमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूरित्यनुशासनम् ŚāṅkhāĀ. 13.1 (47.8) = BṛĀraU. ii. 5.19; ItihāU. 12.12; कात्स्न्यात्सर्वो भवेदेष चिन्मात्रत्वात्तथानुभूः BṛĀraUBhVā. ii. 5.145; *f.* **1** name of an oblation अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्थं लोकस्यानुभूत्यै TaiBr. III. viii. 17.3; ĀpaŚS. xx. 11.10; **2** knowledge or cognition ज्ञप्तिः पण्डोपलब्धिस्तु संवित्तिरनुभूश्चितिः Vaija. 96.164.

**अनुभूत** (anu-bhū́ta) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** who has undergone (suffering, grief etc.) **ii** which is undergone (suffering, grief etc.) **Bi** (used as noun) that which is experienced **ii** which is experienced or relished **C** which is enjoyed (happiness etc.) **2A** who or which is perceived, known, cognised or understood, (used as noun) that which is pereeived or cognised **B** which is realised (as one with the Supreme) **3A** which has followed or appeared in succession **B** which has taken place or occurred **Ci** which is existing continuously **ii** which existed subsequently **4** well-made, arranged neatly, lying in an orderly manner **5** which is attained or obtained **6** which is imagined or thought of **7** appreciated **8** thouht of, i.e. planned **1Ai** who has undergone (suffering, grief etc.) यदेनामन्यस्मै दद्यात्तस्माद्य एष समानबन्धुरपि दुरनुभूत इव स्यात् ŚatBr.(K.) IV. v. 1.15; नरकतिर्यग्योन्यादिजन्यदुःखपरंपरामनुभूतस्य हि कौनख्यादिको विकारश्चरमं फलम् Mita. 403.31 (*on* 3.216); अनुभूते गत्यर्थाकर्मकेति कर्तरि क्तः। अनुभूतवतः इत्यर्थः BālamBha. iii. 119.7 (*on* 3.216); **1Aii** which is undergone (suffering, grief etc.) इन्द्रेण ··· अनुभूतं महद्दुःखम् MahāBhā. v. 8.37; निकारः ··· पाण्डवैस्त्वत्प्रतीक्षया। अनुभूतः MahāBhā. vi. 16.4; viii. 945*(2); अरण्ये दुःखवसतिरनुभूता तपस्विभिः MahāBhā. xii. 25.4; xii. 44.4; xiv. 16.36; अनुभूतं महद्दुःखं संपूर्णः समयः स च DūtVā. 20; महत्खलु कृच्छ्रमनुभूतं भगवत्या Mālavikā. 5.11(8); भर्त्रा वियोगस्त्वनया नानुभूतः कृतज्ञया MārkP. 22.35; (राज्ञा) असिधाराव्रतमिवारिसंपर्कोऽनुभूतः PañcT. 3.92(2) (354.10); स्वामिनः संसर्गात्तथाभूतं व्यसनमनुभूतम् PādaTā. 19 4; त्वत्कृते यानया वेदनानुभूता सा यदि नभः पत्रायते ··· ब्रह्मायते लिपिकारः ··· तदा ··· अभिलिख्यते कथ्यते वा VāsaDa. 238.4; 258.2; त्वयाप्येता यातनाः ··· अनुभूताः AvantiKa. 238.1; अनवधानस्य फलमिदमनुभूतम् Hitopa. 4.10(22); 2.16(9); अनुभूतौ तथाभूतौ तदादेशौ मयाधुना BṛKathāŚloSaṁ. 21.138; अनुभूतो राजसुतादाभण्डविडम्बनाक्लेशः KuṭṭaMa. 400; अनुभूताः पुरासह्या मया मर्मच्छिदोऽसकृत्। करम्भवालुकाः TaiUBhāVā. 81.16(2); वैशसमनुभूतम् VakroJī. 51.7; एवं च स्थिते क्लेशोऽपि वरमल्पकालमनुभूतः TilaMañ. 143.21; 196.1; क्लेशः किलाद्रिवलनप्रभवोऽनुभूतः SamaMā. 4.24; मद्वाक्यसंशयादित्थमनुभूतं नृप त्वया GaṇeP. i. 8.39; पत्नीवियोगजं दुःखमनुभूतं त्वयानघ AdhyāRā. iv. 3.10; iv. 1.41; KathāSaSāg. vii. 2.105; KaumuMi. 10.17(29); अन्तःपुरान्तः ··· कथं नाम प्रविशेत्सोऽल्पधीरपि। अनुभूतं स्मरन्दुःखं विष्ठावटनिपातजम् PariPar. 3.274; इदानीमेवानुभूतः सुबाहुवियोगः GopāKeCan. 59.25; शिरःप्रहारादिभिः कष्टमनुभूतम् KāvyKaVṛ. 132.1 (4.5); PrabaK. 3.4; महाकष्टमनुभूतं त्वया SiṁhāDvā. 154.9(11); PurāPraSaṁ. 33.25; प्रस्मर ··· प्रौढातपतापखेदमनुभूतम् ŚṛṅgāSar. 159; **1Bi** (used as noun) that which is experienced एष देवः ··· अनुभूतं चाननुभूतं च सच्चासच्च सर्वं पश्यति PraśnaU. 4.5; श्रुतं वाप्यनुभूतं वा दृष्टं वा कथयस्व मे MahāBhā. xii. 340.9; **1Bii** which is experienced or relished यत्सारभूतं सकलं धरित्रीं मोदप्रायेणानुभूतमनुविधम् ··· तस्मै सुरेशाय सकलं सुपुण्यं स्वाहा PāramāU. 8.1; (ब्रह्मलोके) भक्ता मया दृष्टाः। तेषां संगमेन मया निकुञ्जलीला अनुभूताः SāmaraU. 226.21; संसारमार्गा मे बहुशः ···। दृष्टाश्चैवानुभूताश्च MahāBhā. iii. 189.15; xiv. 92.21; किं स्वप्नो नु मयानुभूतः BālC. 2.9(11); यथेदं ते मया विप्र स्वालोकं प्रकटीकृतम्। अनुभूतं न भूयस्त्वं मया वक्तुं हि शक्ष्यसे JayāS. 5.23; अनुभूतानि सौख्यानि दुःखानि च सहस्रशः MārkP. 10.18; भिल्लक आदौ मधुरः। परिणामे विषप्रतिम इति। मयैवैतस्मादनुभूतम् Tantrākhyā. 30.23; PañcT. 1.106(4) (106.6); Tantrākhyā. 87.17; PañcT. 2.82 (261.1); योधमाहवविधावनुभूतं हस्तिहस्तपरिवेष्टनमिष्टम्। न व्यसस्मरत् ··· सुरस्त्री Kapphiṇā. 17.33; स्यादेष विस्मयात्मा रसोऽद्भुतो विस्मयोऽप्यसंभाव्यात्। स्वयमनुभूतादर्थात् अनुभूयान्येन वा कथितात् Kāvyālaṅ.(Ru.) 15.9; विशदप्रतिभासमतिदीर्घकालमनुभूतमात्मनापि शक्यते न श्रद्धातुम् TilaMañ. 224.23; 241.10; अहम् ··· केवलमनुभूतनैर्ऋतलूतातन्तुसंनहनस्तव परिसरमुपासरम् RāmāCam. 5.47 (11); शृणु तात महाभाग अनुभूतं मया पुरा। जातिस्मरत्वाज्जानामि यमेन परिभाषितम् BṛNāraP. 21.48; भद्रा न दूषितैषा ···। इत्यनुभूतं बहुशः कार्यज्ञैः KalāVi. 2.14; दुष्कृतसुकृतफलानि ··· अनुभूतानि KāvyPra. 156.4; मया जन्मान्यनेकानि ··· विविधान्यनुभूतानि BrahmP. 49.27; वद मे मुने। किंचित्त्वयाद्भुतं दृष्टमनुभूतमथ क्वचित् ĀdiP. 9.29; श्रुत्वा विनायकव्रतमहिमानं नृपोत्तमः। पत्न्यानुभूतं सकलं स्वयं कर्तुं मनो दधे GaṇeP. i. 55.31; यद्रहस्यं त्वया पृष्टमनुभूतं च यत्पुनः PadmP. iv. 74.196; प्रत्यक्षतो दृष्टमनुभूतं श्रुतं कृतम्। दैवात्तमिति मन्यन्ते YogVā. ii. 5.29; TriṣaŚaPuC. i. 5.232; PariPar. 11.137; असंनिहितेऽनुभूतेऽननुभूते वाभिलष्यमाणेऽर्थे प्रतिच्छन्दसदृशादिवस्त्वन्तरानुभवात्मकादन्यासङ्गात्कौतुकातिवाहनं विनोदः AlaṅkāRa. 20(1); बहुधानुभूतसद्यस्कफलोऽयं मन्त्रः HāsyCū. 137.13; प्राच्यकर्मणां फलमीदृशम्। अनुभूतम् ··· भवे भवे MalliC. 7.890; तव प्रसादाद्दिव्यश्रीरनुभूता मया ŚāliC. 6.27; श्रुतेभ्यो वानुभूतेभ्यो दृष्टेभ्यो वा नृणां भवेत्। अश्रुपातो मुखे शोषः BhāvPra.(Śā.) 62.20(3); तत्रैव (बालरामायणे) ··· रामेण स्वानुभूतार्थकथनान्निर्णयः RasāSu. 234.11 (3.70); भवदाश्रमस्थेन मया षण्मासकालोऽनुभूतः ŚaṅkaVi.(Ā.) 213.2; तिरोहिते ब्रह्मणि तस्याविद्यानुभवः, अनुभूतायां चाविद्यायां लब्धस्वरूपया तया तिरोधानमित्यन्योन्याश्रयणम् ŚatDū. 106.11; 106.23; रङ्गे प्रकाशयेत् स्वेनानुभूतमितरेण वा SāhiDa. 355.4; बाल्येऽनुभूतं यौवने वार्धक्ये वा स्मरति Upask. 172.10 (*on* iii. 2.4); स रसस्तु संयोगविप्रयोगभावाभ्यामेव पूर्णो भवत्यनुभूतो नैकतरेण AṇuBh. 325.5 (*on* iv. 2.13); SiṁhāDvā. 123.7(12); चिरं मयि निरस्तयोः ··· प्रियानयनयोस्तदा यदनुभूतमन्तर्मया ··· तदलमेव किं ब्रूमहे Subhāṣi. 1322; पापं पापमितीदं करोषि ··· तत्सत्यं चेन्न कथं त्वयानुभूतं न दृष्टं वा ĀryāŚ. 28; अनुभूतमर्थमनुवदति Jīvan. 473.4; अनुभूतास्तु मातरो न तापत्रयहरणसमर्थाः LalitāSaBh. 27.14 (*on* 52); **1C** which is enjoyed (happiness etc.) अस्य स्थानस्य मृत्तिका मया अनुभूता। तेनेदं स्थानं प्राप्तम् SāmaraU. 227.5; अनुभूतानि चेष्टानि मया वीर सुखानि च Rāmā. ii. 4.14; पूर्वानुभूतं स्मरता च यत्र कम्पोत्तरं भीरु तवोपगूढम्। गुहाविसारीण्यतिवाहितानि मया कथंचिद् घनगर्जितानि RaghuVa. 13.28; पुमान् ···। अनुभूतमिवान्यस्मिन् जन्मन्यात्मविचेष्टितम्। संस्मरन्यौवने दीर्घं निःश्वसति ViṣṇuP. vi. 5.35; BrahmP. 233.35; रघुजनकगृहेषु गर्भरूपव्यतिकरमङ्गलवृद्धयोऽनुभूताः MahāvīC. 4.32; इन्द्रियगोचरप्राप्ते इष्टे विषये श्रूयमाणे स्मर्यमाणे वा अनुभूते सुखहेतौ या गर्धिः तृष्णा स कामः GītāBh.(Śaṅ.) 173.1 (*on* 5.23); सिन्धुरोधः स्मरामि स्म फुल्लनानालतागृहम्। समुद्रदिन्नया सार्धमनुभूतं च तत्र यत् BṛKathāŚloSaṁ. 18.622; स्मरति पूर्वमनुभूतानां मत्समागमसुखानाम् TilaMañ. 339.13; अनुभूते हि प्रिये भवतीच्छा न तु सर्वथाननुभूतपूर्वे Bhām. 59.20 (*on* i. 1.1); हर्षोऽनुभूतः पित्रा मे मोहात्परिणये वृथा RāmāMañ. 71.3; अहरहरनुभूताः ··· सुभ्रुवः प्रेमलीलाः KarpūC. 9; SāhiDa. 557.18; (मया) स्वप्नेऽपि किंचित्सुखं नानुभूतम् SiṁhāDvā. 73.2(7); वारस्त्रीकिलकिंचितमनुभूतं यैर्मनोरमे सुरते। तेषामनुपमसौख्यम् ŚṛṅgāMañ.(A.) 51.8; येनानुभूतं सुखम्।··· सोऽयं मुक्तिमुपेयिवान् ĀnandRa. 4.13; **2A** who or which is perceived, known, cognised or understood अनुभूतोऽप्ययं लोको व्यवहारक्षमोऽपि सन्। असद्रूपो यथा स्वप्न उत्तरक्षणबाधितः YogŚiU. 4.10; AparoAnu. 56; नरपतिनिधनं मयानुभूतम् Prati. 6.8; यत्स्वयमनुभूतेष्वननुभूतेषु वा प्रसिद्धार्थेष्वप्रसिद्धार्थेषु वा यच्छुभावेदकम् ··· तत्सर्वं संस्कारधर्माभ्यां भवति विपरीतं च PadārthaSaṁ. 184.9; 256.13; ViṣṇuP. vi. 5.31; शृणु तात यथा तत्त्वमनुभूतं मयासकृत् MārkP. 10.46; शतधा शतधारसारा वाचस्तवानुभूताः VāsaDa. 227.2; याम् ··· वाचमृषयः···पश्यन्ति तामसाक्षात्कृतधर्मभ्योऽपरेभ्यः प्रवेदयिष्यमाणा बिल्मं समामनन्ति स्वप्नवृत्तमिव दृष्टश्रुतानुभूतमाचिख्यासन्त इत्येष पुराकल्पः VākyaPa. 24.3 (*on* 1.5) (DCPRI. 1966 Ed.); अनुभूतमपि कारणान्तरावगम्यं प्रमेयमेवेत्युक्तम् Bṛha. 109.3 (*on* i. 1.5); 'अपूर्वं' स्वप्रतिपत्तिकाले पूर्वं यः प्रमेयप्रतिपत्तौ 'क्रमः' उपायोऽनुभूतस्तस्मादन्यम् HetuBiṬ. 69.27; नानुभूतः कदाप्यात्माननुभूतस्य वस्तुनः SarvaVeSāSaṁ. 469; 606; नूनं तत्रानुभूतोऽसावित्याप्तोक्तिनिबन्धना। बुद्धिः साक्षाददृष्टेऽपि युक्तार्थे पुरुषोक्तितः ŚlokaVār. 2.23 (51.5); 5(3). 203 (326.3); 5(5). 103 (431.10); TattvBi. 100.12; एवं पुरानधिगतं यदि नानुभूतं मानेन बोधितमिदं प्रतिभाति मेयम् SaṁkṣeŚā. 2.20 (ii. 11.20); गुरुः ···। स्वान्ते सम्यगिहानुभूतमपि सच्छिष्यावबोधाय तत्सत्यं संस्मृतवान् Prauḍhā. 1; अनुभूते वस्तुनि चोत्पद्यमानं विज्ञानम् BrahmSūBh.(Bhā.) 121.28 (*on* ii. 2.25); त्रासं मृदूकुरु तिलोत्तमिकेऽनुभूतः क्रुद्धो हिरण्यकशिपुः सदसि त्वयापि RāmC. 19.14; 20.98; 32.54; अथानुभवगा बाधा नानुभूतोऽन्यथा भवेत् ŚivDṛ. 4.17; तस्माच्च स्मरणादनुभूतोऽयमर्थः प्रमाणेन मन्वादिभिः ManuBh. i. 62.27 (*on* 2.6); ii. 108.10 (*on* 8.74); अनुभूतेऽपि विषये तत्परामर्शवर्जितम्। न बोधं स्मृतिमिच्छन्ति PrakaPañ.

47.1; 179.12; (स्मृतौ) न चास्यां क्रमाक्रमविपरीतक्रमानुभूतानामविशेषो वर्णानाम् TattvBi. 66.5; 120.1; अनुभूतेष्वनुमितेषु (अर्थेषु स्मरणमुत्पद्यते) NyāyKa. 257.9; (विदुरः) इत्युक्तो धर्मराजेन सर्वं तत् समवर्णयत्। यथानुभूतं क्रमशः BhāgP. i. 13.12; v. 1.16; न चेयमर्थधीवर्गेभ्यो नोदेतुमर्हति ते हि पूर्वमनुभूताः TātpaṬ. (Vā.) 471.16 (*on* ii. 2.57); प्रमाणादिभिरनुभूते विषये योऽसंप्रमोषोऽस्तेयं सा स्मृतिः TattvVai 16.27 (*on* 1.11); RājMār. 6.2; 73.9; 82.9; अनुभूतस्य-अनुभवप्रकाशितस्य विषयस्य अप्रमोषोऽनपहारः PratyabhiVi. i. 131.6 (*on* i. 3.4); भावना ह्यनुभूतगोचरनियतानुभूतेष्वेव निश्चयरूपां स्मृतिं जनयेत् ŚāstrDī 19.22 (*on* i. 1.2); नूनं वक्त्रानुभूतोऽस्यार्थः NyāyRa. 52.9 (*on* 2.23); उपमानम् ···। स्यादेकमनुभूतेऽर्थे SaraKaṇṭhā. 387.24; अनुभूतो मया तेऽद्य प्रभावः DevīBhāP. i. 9.42; अनुभूतान्यपीमानि जगन्ति व्योमरूपीणि। पृथ्व्यादीनि न सन्त्येव स्वप्नसंकल्पयोरिव YogVā. iii. 15.6; iii. 20.49; iv. 1.7; iv. 31.17; स्वैः स्वैरनुभूतान्मदीयान् गुणान् परस्परं बोधयन्तः ··· तुष्यन्ति च रमन्ति च GītāBh.(Rā.) 506.8 (*on* 10.9); यः पदार्थः ··· यदा कदाचिद् अनुभूतोऽभूत् ··· तत्स्मरणम् KāvyPra. 731.7; स्मारयति पूर्वानुभवः अनुभूतमर्थम् Kiraṇā. 121.5; 274.12; TārkiRa. 85.5; प्रसिद्धयोगाः ··· चिकित्सकैर्ये बहुशोऽनुभूताः। विधीयते शार्ङ्गधरेण तेषां सुसंग्रहः ŚārṅgaS. i. 1.2; (ते लोचने प्रतिदिशं विधुरे क्षिपन्ती) ते इति यः अनुभूतयोः ··· परामर्शः VyaktiVi. 133.19; Kāvyānu.(He.) 174.19; घटः स्फुरति न चासौ पूर्वमनुभूता भूतता या संस्कारेणोपनीयेत KhaṇḍanKhā. 299.13; अनुभूतं मया किंचिद् गुरूणां हि प्रसादतः RasPraSu. 2.1; 4.1; 6.31; मया कदा विज्ञातोऽसि वेशोऽनुभूतोऽपि GopāKeCan. 134.24; 139.24; स्मृतेश्च प्रामाण्यानङ्गीकारे अनुभूतं मयेत्यत्र प्रमाणाभावात् PramāLa. 3A.4; 'नीलं नभ' इत्यत्रापि पूर्वमनुभूतस्य सत एव नीलस्य प्रतीतिः VedāntTaSā. 37.3; NyāyKu. 19.14; 53.14; तेषु चानुभूतेषु ··· प्राक्तनसंस्कारद्वारा ज्ञानमेव प्रत्यासत्तिः RasTa. 123.1; PārśvC. 3.1019; अनुभूता या कथा मया कथ्यते ताम् ··· आकर्णयन्तु SamyaKau. 30.15; 39.15; स्वप्नज्ञानमप्यनुभूतदृष्टाद्यर्थविषयत्वान्न निरालम्बनम् SyādvāMañ. 16 (237); अनुभावी येन तत्कार्यं प्रसङ्गादप्यनुभूतम् ManvaVi. 917.11 (*on* 8.69); कदाचिदपि नानुभूतोऽभिधया ··· भावः ··· रसोऽभिधीयते Ekāva. 3.1 (15) (87.1); 6.2 (54) (163.5); अनुभूतं मया सत्यं सर्वरोगजरापहम् RasRaSa. 5.139; त्वया पौरुहूतमनुभूतमास्पदम् Yādavā. 17.12; अनुभूते साक्षिप्रतीतेऽर्थे यदि बाधः प्रवर्तेत NyāySu.(Ja.) 449A. 1 (*on* ii. 3.14); यद् भवद्भिरनुभूतमद्भुतं तन्ममाद्य ··· निवेद्यताम् Nalābhyu. 3.23; मया न तत्रानुभूतं रजतमस्तीति SarvaDaKau. 124.6; कीदृशीं कथां कथयामि। अनुभूतां श्रुतां वा दृष्टाम् PurāPraSaṁ. 112.26; VyavaNi. 46.7; पदश्रवणे व्युत्पत्तिदशायां प्रतिसंबन्धितयानुभूताः पदार्थाः स्मर्यन्ते TantrRaha. 28.22; अनुभूते च वस्तुन्यभ्रष्टसंस्कारस्य जायमानत्वात् YuktiSneha. 43.24 (*on* i. 1.4); 74.13 (*on* i. 1.5); अनुभूतं न मनसा परं सुरसुतोपमम् KathāKau. 2.42; अनुभूतयोः शुद्धयोर्जीवब्रह्मणोः ··· निर्विकल्पकस्मरणोपपत्तिः SiddhāBi. 5.3; अनुभूता यथार्थत्वेन प्रमितचरा वागस्येत्यनुभूतवाक् VīraMi.(Vyavahāra.) 112.29; अनुभूतमपि विस्मृतमिति चेत् MānaMe. 204.4; सम्यक्पूर्वमनुभूतस्य सर्वस्य स्मृतिविषयत्वनियमः YatīndraDī. 7.13; कोऽपि ···। स्मरयति च तदनुभूतं मायामयजानकीवचनम् JānaPa. 4.49; प्रामाणिकं चानुभूतमार्थं सर्वत्र विश्वसेत् ŚukraNī. 3.82; अर्थिप्रत्यर्थिसांनिध्यादनुभूतं तु प्राग् यथा। दर्शनैः श्रवणैर्येन स साक्षी ŚukraNī. 4(5).183; (used as noun) that which is perceived or cognised वक्ष्यन्ते कारणान्यष्टौ स्मृतिर्यैरुपजायते।··· दृष्टश्रुतानुभूतानां स्मरणात् स्मृतिरुच्यते CaraS. iv. 1.149 (1941 Ed); अर्जुनः। दृष्टं चैवानुभूतं च सर्वमाख्यातवांस्तथा ViṣṇuP. v. 38.91; उभयपक्षसंप्रतिपन्ने च नानात्वे न प्रतिसंधानं दृष्टम् ··· अन्येनानुभूतस्यान्येनास्मरणात् NyāyVār. 68.1 (*on* i. 1.10); अनुभूतस्य स्मरणं भवति TātpaṬ.(U.) 51.12 (*on* 2.47); 240.17 (*on* 5(3).5); न चानुभूतात् स्मृतिरधिकं मात्रयापि गोचरयति Kāśi. ii. 85.15 (*on* 5(2).181½); TantrRa. 246.14; स्मर्तानुभूतानामशेषज्ञेयगोचरः। अन्तर्यामीति वेदेषु ··· गीयते ŚivaP. vii(1). 5.45 (507B.5); अतिवृद्धतया ··· तत्क्षणेऽप्यनुभूतं न स्मरति HārLa. 117.4; ŚrutaPra. iB. 14.15 (*on* i. 1.1); अन्यथा पृथगनुभूतयोस्तदानीमप्रतीतसादृश्ययोः ··· को निर्वाहः NyāyPari. 491.4; करावच्छेदेनानुभूतस्य करच्छेदेऽस्मरणप्रसङ्गात् Upask. 142.5 (*on* iii. 1.4); सखे अनुभूतमिदानीमनुभूयताम् CaitaCa. 12.5(1); स्मृतिरनुभूतानामसंप्रमोषः Vidvanmo. 7.46(3); अनुभूतस्य स्मृत्यर्थं लिखितं निर्मितं पुरा यत्नाच्च ब्रह्मणा वाचां वर्णस्वरविचिह्नितम् ŚukraNī. 2.299; 3.62; **2B** which is realised (as one with the Supreme) यथात्मात्महृदये ह्यनुभूतो ह्यनुपमः। तदा तद्धृदयान्तःस्थं स्मरेद्विज्ञानगोलकम् JayāS. 20.215; PāraS. 15.442; अत्यन्तभिन्नतयैतावन्तं कालमनुभूतेषु सर्वेष्वात्मसु GītāBh.(Rā.) 349.4 (*on* 6.33); अनुभूतम्–ध्यानेनानुभवविषयतां नीतं यद् ब्रह्मादिस्वरूपम् Bhāsk. i. 160.20 (*on* i. 4.2); **3A** which has followed or appeared in succession गर्भभूतानि भवन्त्यनुभूतानि, अधर्मा गर्भो भवति NidāSū. 134.13 (8.2); **3B** which has taken place or occurred (स्वप्नम्) परिभूतं शकुनैर्यदशाकुनम्। मृगस्य सतमक्षणया तद्विपद्भ्यो दिशाम्यहम् BhārGS. 2.31 (65.12); देवासुरं महायुद्धमनुभूतं सुदारुणम् Rāmā. vi. 40.26; **3Ci** which is existing continuously मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च। संसारेष्वनुभूतानि कस्य ते कस्य वा वयम् MahāBhā. xi. 2.12; **3Cii** which existed subsequently भूतानामनुभूतानां संभूतानां क्षयः क्षणे RāmāMañ. 187.3; **4** well-made, arranged neatly, lying in an orderly manner स कुमारोऽभूत्। तस्य नीलाः केशा अभूवन् ··· सुजातमूला अनुद्धताः (v.l. अनुभूताः DBhS.) GaṇḍVyū. 311.20; **5** which is attained or obtained (अनुभूतव्यक्तिकमतीतम्) अनुभूता प्राप्ता येन व्यक्तिस्तथा TattvVai. 193.22 (*on* 4.12); **6** which is imagined or thought of अकृतं चानुभूतं च न सत्यं सत्यवत्स्थितम् YogVā. iii. 13.42; **7** appreciated, cf. **अनुभूतपूर्व 3**; **8** thought of, i.e. planned, cf. **अनुभूतपूर्व 4**; *m.* a type of dream (in which one perceives) दृष्टं श्रुतानुभूतं च प्रार्थितं कल्पितं तथा। भाविकं दोषजं चैव स्वप्नं सप्तविधं विदुः CaraS. v. 5.43 (1941 Ed.) (comm. अनुभूतं तु शेषेन्द्रियज्ञातम्); श्रुतो दृष्टोऽनुभूतश्च प्रार्थितः कथितस्तथा। एष्यंश्च सूचकश्चेति स्वप्नः सप्तविधः स्मृतः ĪśānŚiPa. ii. 18.36; स ऊचे नवधा स्वप्नः श्रेष्ठिन् भवति तद्यथा। चिन्तोत्पन्नो विकारोत्थोऽनुभूतश्च स्वभावजः RatnaCūKa. 22.

**अनुभूतकरी** (anubhūta-karī) *adj.* (*f.*) causing experience (*lit.* what is experienced) दुर्लङ्घ्या प्रकृतिः साक्षादनुभूतकरी भवेत्। प्रकृतेरन्यथा भावः सर्वथा लक्ष्यते जनैः BhaviP. 629A.5 (iv. 7.15)

**अनुभूतकर्तृभाव** (anubhūta-kartṛbhāva) *adj.* who has experienced agenthood स्वजन्मन्यनुभूतकर्तृभावो जातशब्दस्यार्थः Nyās. i. 985.14 (*on* iv. 3.38)

**अनुभूतकष्ट** (anubhūta-kaṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] who or which has undergone hardship अतिचिरकालमनुभूतकष्टां कुरु कृतार्थां नयनसृष्टिम् TilaMañ. 225.13; कष्टमनुभवन्नेवमुच्यते, कष्टं श्रितमनेनेत्यनुभूतकष्टः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 1.24 (41.12)

**अनुभूतकाम** (anubhūta-kāma) *adj.* **A** who has experienced (the fulfilment of) the desire संतानलाभादनृणः पितृणां हर्षादसंभावितपूर्वशापः। सार्धं स्वदारैरनुभूतकामः सः (दशरथः) ··· बभूव RāghPāṇ.(Ka.) 1.70; **B** who has enjoyed sexual pleasure, RāghPāṇ.(Ka.) 1.70 (comm. पाण्डुः सुरदारैः समं सह अनुभूतकामः संभोगवान्)

**अनुभूतकामानल** (anubhūta-kāmānala) *adj.* who has undergone the fire, i.e. pangs of love त्वदर्थमनुभूतकामानलस्य मे कोऽयमातपो नाम VasaTi. 21.22.

**अनुभूतकारागारस्थिति** (anubhūta-kārāgārasthiti) *adj.* who has undergone incarceration, i.e. confinement in the jail द्वित्रान्मासान्सोऽनुभूतकारागारस्थितिर्निशि। सत्रा त्रिभिः सुतैः कण्ठबद्धरज्जुर्न्यपात्यत RājTa.(Ka.) 8.615.

**अनुभूतकालध्वंसत्व** (anubhūtakāladhvaṁsa-tva) *n.* the state of being the destruction, i.e. non-existence of time which existed before न चातिप्रसङ्गः। अनुभवबलेनानुभूतकालध्वंसत्वस्य तन्त्रत्वात् Nyāyāmṛ. 480A.5.

**अनुभूतकुड्याद्यस्मरण** (anubhūtakuḍyādy-asmaraṇa) *n.* non-remembrance of wall etc. which has been perceived (eariler) घटाननुभवः पटविनाशश्च अनुभूतकुड्याद्यस्मरणकारणं न दृष्टम् ŚrutaPra. iA. 140.9 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतकृति** (anubhūta-kṛti) *f.* deed which has occurred (in the past) शङ्का सतां तु संसर्गादनुभूतकृतेस्तथा। होढाभिदर्शनात् तत्त्वं विज्ञास्यति विचक्षणः ŚukraNī. 4(5).99.

**अनुभूतकृत्स्नार्थविवक्षा** (anubhūtakṛtsnārtha-vivakṣā) *f.* desire to speak about all the things which are known लोको(?के) ह्यनुभूतकृत्स्नार्थविवक्षास्ति चेत्, तं सर्वं वदति ŚrutaPra. iA. 103.17 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतक्रमक्षणा** (anubhūta-kramakṣaṇā) *adj.* (*f.*) whose sequential moments have been experienced न ह्यननुभूत(v.l. °नुभूत)-क्रमक्षणा पुराणता वस्त्रस्यान्ते भवति YogBh. 214.1 (*on* 4.33)

**अनुभूतखड्गप्रहार** (anubhūta-khaḍgaprahāra) *adj.* who has experienced the stroke of a sword, i.e. is wounded परावृत्तहतेनेयं बुद्धिः कर्तव्या 'अनुभूतखड्गप्रहारोऽस्म्यनृणः कृतभर्तृकृत्यः' ManuBh. ii. 31.23 (*on* 7.94)

**अनुभूतगु** (anubhūta-gu) *adj.* [P. i. 2.48] who has perceived the cow (earlier) (गवयदर्शनं गोस्मरणस्य) गोस्मरणस्येति, अनुभूतगोः पुरुषस्य Bṛha. 107.7 (*on* i. 1.5)

**अनुभूतगुण** (anubhūta-guṇa) *adj.* who has known or recognised the merits शास्त्रविदः स्त्रियश्चानुभूतगुणाः परमात्मानं रञ्जयन्ति NītiVā. 32.65.

**अनुभूतगुणविशेष** (anubhūta-guṇaviśeṣa) *adj.* who has enjoyed

the specific quality (of sap) (before) अनुभूतगुणविशेषः पुनरेष्यति मालतीं मधुपः KuttaMa. 714.

**अनुभूतगोचरनियता** (anubhūtagocara-niyatā) *adj.* (*f.*) invariably connected with the object which is perceived भावना ह्यनुभूतगोचरनियतानुभूतेष्वेव निश्चयरूपां स्मृतिं जनयेत् ŚastrDī. 19.22 (*on* i. 1.2)

**अनुभूतग्रहण** (anubhūta-grahaṇa) *n.* grasping of what is (already) perceived स्वप्नेऽपि तर्ह्यनुभूतग्रहणादतीतत्वानुविद्धमेव ग्रहणं स्यात् NyāyRa. 312.18 (*on* 5(3). 159)

**अनुभूतचत्वर** (anubhūta-catvara) *n.* courtyard which is perceived (earlier) न च — तर्हि प्रातरनुभूतचत्वरे गजज्ञानाभावज्ञानं कथमिति — वाच्यम् AdvaiSi. 557.13.

**अनुभूतचर** (anubhūta-cara) *adj.* [P. v. 3.53] **1Ai** which is enjoyed earlier निवृत्तकामाः ··· किमिति तर्हि दूयन्ते ··· अनुभूतचरस्य तज्जन्मनः सुखस्याप्राप्तेः BrahmSi. 3.11; **1Aii** which is experienced earlier यज्जातीयादनुभूतचरात् ··· दुःखमुपपादितं तस्य स्मरणात् ··· बिभेति TattvVai. 190.8 (*on* 4.10); आर्य न खलु अनुभूतचरमेतत् RasSa 141(2); **1B** which is perceived before क्वचित्कदाचिदनुभूतचरे स्मरामि इत्यनुवेधः स वाचकशब्दसंयोजनानिमित्तः PañcPā. 8.7 (*on* i. 1.1); **2** which is undertaken or performed before पुंसामधिगन्तुं पदम् ···। अनुभूतचरादिविप्रयागादयनं नेह परं भुवि प्रयागात् YātrāPra. 8.103.

**अनुभूतचरत्व** (anubhūtacāra-tva) *n.* the state of being that which is perceived earlier (प्रत्यक्षतो दृष्टेऽनुमाने) इयं संकथा — अनुभूतचरत्वसंकथा Bhāsk i. 231.19 (*on* i. 5.8)

**अनुभूतजलक्रीड** (anubhūta-jalakrīḍa,) *adj.* who has enjoyed frolicking in water सुहृदस्तव। अनुभूतजलक्रीडाः खादन्ति च पिबन्ति च BṛKathāŚloSaṁ. 18.16.

**अनुभूतजाति** (anubhūta-jāti) *f.* generic property which is perceived or cognised निर्विकल्पके अनुभूतजात्यादिपदार्थविशिष्टवस्तुविषयस्य सविकल्पके प्रतिसंधानस्य हेतुत्वात् ŚrutaPra. iA. 118.11 (*on* i. 1.1)

**अनुभूततद्भाव** (anubhūta-tadbhāva) *m.* nature of that which is (already) enjoyed सुखपूर्वकस्तु कामः, अनुभूततद्भावे तद्दर्शनात् BrahmSi. 3.5.

**अनुभूतता** (anubhūta-tā) *f.* **A** the state of being what is perceived or cognised (शब्दार्थसंबन्धः) अनुभूततया चासौ पुरुषस्योपयुज्यते ŚlokaVār. 5(12). 40 (555.7); अपरोक्षतया ह्यत्र रजतमवभासते 'रजतमिदम्' इति नानुभूततया TātpaṬ (U.) 51.11 (*on* 2.47); अनुभूते वस्तुन्यनुभूततयैवाभ्रष्टसंस्कारस्य उत्पद्यमानत्वात्स्मृतिमाशङ्क्य प्रत्यक्षत्वं तावत्समर्थयन्नाह TātpaṬ.(U.) 176.11 (*on* 4.229); NyāyMañ. i. 166.26; **B** the state of being what is experienced (before) (धर्मौ) अनुभूयमानानुभूततयोदितातीतौ शक्यावुन्नेतुम् TattvVai. 135.10 (*on* 3.14)

**अनुभूतताक्रमोपसृष्ट** (anubhūtatākramopasṛṣṭa) *adj.* occurred in the (same) sequence of the state of being perceived, i.e. uttered (वर्णाः) ते हि···प्रत्येकम् अनुभूतताक्रमोपसृष्टाः···शक्नुवन्त्यर्थधियमाधातुम् TātpaṬ. (Vā.) 471.16 (*on* ii. 2.57)

**अनुभूतताग्रहण** (anubhūtatā-grahaṇa) *n.* grasping of the state of being what is (already) perceived अनुभूतताग्रहणं च स्मरणमुच्यते NyāyMañ. i. 166.27.

**अनुभूतताप्रतीति** (anubhūtatāpratīti) *f.* absence of the cognition of the state of being what is experienced अनुशयो हि भुक्तशिष्टं कर्म।··· कृत्स्नस्य कर्मणोऽनुभूतताप्रतीतेर्नानुशयवान्निवर्तते VedāntDī. 144.13 (*on* iii. 1.8)

**अनुभूततीव्रशोक** (anubhūta-tīvraśoka) *adj.* who has undergone intense grief रात्रावदर्शनादनुभूततीव्रशोकेन परिवृतो राजलोकेन नीतश्च···निवासम् TilaMañ. 320.8.

**अनुभूतत्व** (anubhūta-tva) *n.* **A** the state of being what is perceived or cognised सोऽर्थः पूर्वमुपलब्धविशेषः तद्गतान् विशेषाननुस्मरतीति युक्तं तद्विशेषाणामनुभूतत्वात् NyāyVār. 102.18 (*on* i. 1.23); एकेन त्वनुभूतत्वे सर्वं तत्रैव संभवेत् ŚlokaVār. 5(3). 188 (321.4); प्रत्ययप्रकृतेः शब्दस्योच्चार्यमाणस्य अनुभूतत्वात् परोक्षत्वासंभवः Pradī. iii. 190A. 21 (*on* iii. 2.115); स्वप्नस्तु स्मृतिरेव ··· अदृष्टवशादर्थानामनुभूतत्वं च नाध्यवसीयते TantrRaha. 4.11; चैतन्यविषयस्याप्यापरोक्ष्यम् ··· उपपन्नम्।··· अनुभवादिगतेन विशेषेण तद्विषयस्यानुभूतत्वानुमितत्वादिवत् Nyāyāmṛ. 63A. 8; अनुभूतत्वादित्यनेन ··· प्रमाणान्तरजन्योऽनुभवो गृह्यते VīraMi.(Vyavahāra.) 106.15; **B** repeated experience of the nature of a thing with all its peculiarities in mind, JainaL.

**अनुभूतदीर्घरजनिजागरा** (anubhūta-dīrgharajanijāgarā) *adj.* (*f.*) who has experienced waking (i. e. sleeplessness) through late night लोचनारविन्दैरनुभूतदीर्घरजनिजागराभिरिव विभाव्यमानाभिः ··· प्रधानावरोधसुन्दरीभिरनुगम्यमानम् ··· खेचरनरेन्द्रवृन्दमद्राक्षम् TilaMañ. 153.16.

**अनुभूतदुःख** (anubhūta-duḥkha) *adj.* who has undergone grief पापात्मनां नरकेष्वनुभूतदुःखानां तिर्यग्योनयो भवन्ति ViṣṇuSm. 44.1; पूर्वाभिघातसरुजोऽप्यनुभूतदुःखः पद्मावतीमपि तथैव समर्थयामि SvapnVā. 5.2.

**अनुभूतदेश** (anubhūta-deśa) *adj.* whose region (of origin) is known अनुभूतदेशाच्च ध्वनेः स्थानानुगादपि। ततो बिन्दुः ··· ततो मात्राः BṛDeśī. 1.8.

**अनुभूतनायकसंदर्शना** (anubhūta-nāyakasandarśanā) *adj.* (*f.*) who has enjoyed the sight of the hero अनुभूतनायकसंदर्शनायास्तद्रूपालेख्यप्रदर्शनादेवंभूतः स इति विज्ञानमुत्पद्यते SaraKanṭhā. 390.1.

**अनुभूतनिरतिशयब्रह्मसुख** (anubhūta-niratiśayabrahmasukha) *adj.* who has enjoyed the unsurpassed bliss of Brahman न ह्यनुभूतनिरतिशयब्रह्मसुखस्य क्षुद्रसुखदरिक्षयात् दुःखोद्भवः संभाव्येत MānaMe. 204.3.

**अनुभूतपदार्थ** (anubhūta-padārtha) *m.* object which is perceived or cognised न च पूर्वशरीरमपहाय शरीरान्तरं संक्रामति प्रमाता, यदि ह्येवं भवेत्तदिह शरीरे शैशवदशानुभूतपदार्थस्मरणवदतीतजन्मानुभूतपदार्थस्मरणमपि तस्य भवेत् NyāyMañ. ii. 39.18; प्रत्यक्षानुमानागमानुभूतपदार्थविषया संप्रमोषस्वभावा स्मृतिः YaśasCam. ii. 417.18; स्वप्नस्तु अनुभूतपदार्थस्मरणैरदृष्टेन धातुदोषेण च जन्यते Tarkāmṛ. 13.2.

**अनुभूतपरमानन्द** (anubhūta-paramānanda) *adj.* who has enjoyed the supreme bliss स दिवसः ··· अनुभूतपरमानन्दस्येव राज्ञः ··· अतिक्रान्तवान् NalaCam. 4.30(10)

**अनुभूतपुष्करवनवास** (anubhūta-puṣkaravanavāsa) *adj.* **1** who has enjoyed the residence in the forest full of water तापसकुमारकः ··· मधुकर इवासकृदनुभूतपुष्करवनवासः ··· कमलसरः सिस्नासुरुपागमत् Kād. 37.16 (Bālabodhinī पुष्करं जलं तेन सहितं वनम्); **2** who has enjoyed the stay in the holy place called Puṣkara, Kād. 37.16 (Bālabodhinī पुष्करं तीर्थविशेषो वा)

**अनुभूतपूर्व** (anubhūta-pūrva) *adj.* [*f.* -ā] **1A** perceived or cognised before or in the past अनुभूतपूर्वस्यैव स्मरणम् AbhidhKoBh. 422.10 (*on* 7.43); न च शशविषाणाद्यर्थः सद्रूपेणानुभूतपूर्वः TantrVā. 323.11 (*on* i. 4.21); 330.4 (*on* ii. 1.5); तस्यार्थस्य लिङ्गस्य तेन विध्यन्तविशेषेण संयोगोऽनुभूतपूर्वः ṬupṬ. 168.4 (*on* viii. 1.2); ममामरावत्यनुभूतपूर्वा पुरी RāmC. 17.36; BrahmSūBh.(Bhā.) 8.21 (*on* i. 1.2); भवति हि कदाचिदेतद् द्वित्राणि ज्ञानान्यनुभूतपूर्वाणि स्मर्यन्त इति Kāśi. ii. 168.9 (*on* 5(3). 189); अचेतननिष्ठक्रियादिजनकत्वं च नानुभूतपूर्वम् BhāṭṭCin. i. 35.28. (*on* i. 1.4); **1Bi** experienced before or in the past कथमनुभूतपूर्वं भवता बन्धनव्यसनम् Pañcā. 168.18; **1Bii** enjoyed before or in the past संसारिणां स्वारसिकः परमानन्दो नानुभूतपूर्वः PrakaPañ. 335.9; न स्मृतमनुभूतपूर्वमिवाजन्मसंवर्धितं सहावसथसख्यम् YaśasCam. ii. 54.3; **2** existing, i.e. found earlier प्राक् प्रमगन्दान्नायं मन्त्रोऽनुभूतपूर्व इति गम्यते ŚābaBh. 149.11 (*on* i. 2.31); 1584.10 (*on* viii. 1.2); **3** appreciated before or in the past इदं भवता वनितारूपमाविष्कृतं न हि तद् भवताप्यनुभूतपूर्वम् SamudraMa. 2.0(5); अनुभूतपूर्वमित्थं स्त्रीरत्नं न खलु वेधसः शिल्पे SamudraMa. 2.3(14); **4** thought of, i.e. planned before or in the past इदमेकमशिक्षितमनुभूतपूर्वम् ··· निकटकूटकपटमनुष्ठास्यामि YaśasCam. ii. 71.9.

**अनुभूतपूर्वनियम** (anubhūtapūrva-niyama) *adj.* whose law (of prior existence) is perceived or cognised before व्याप्यादेव त्वनुभूतपूर्वनियमाद् व्यापकविशिष्टः पर्वतादिरगम्यते Kāśi. iii. 4.21 (*on* 5(4).2)

**अनुभूतपूर्वपद** (anubhūta-pūrvapada) *adj.* who has experienced, i.e. has been employed in the lower position अनुभूतपूर्वपदमुत्तरपदेन नयेत PārāSū. 101.9.

**अनुभूतपूर्वपदार्थविषय** (anubhūtapūrvapadārtha-viṣaya) *adj.* referring to the object that is known before देशकालव्यवहितानुभूतपूर्वपदार्थविषय एव भ्रान्तोऽपि प्रत्ययः प्राणभूतां भवति NyāyMañ. ii. 110.30.

**अनुभूतपूर्वबन्धन** (anubhūtapūrva-bandhana) *adj.* who has experienced or undergone captivity before अनुभूतपूर्वबन्ध(अन्)ओऽप्यहं (पुनर्) नियतिवशाद् बद्धः PañcT. 2.80(23); (259.5); Pañcā. 170.9.

**अनुभूतपूर्विन्** (anubhūtapūrv-in) *adj.* which is attained before यत् असामान्यगुणयोगात् नोपमानभावमपि अनुभूतपूर्वि तस्य तत्कल्पनायामपि भवति प्रतीपम् KāvyPra. 737.5.

**अनुभूतप्रत्यभिज्ञातरजतवत्** (anubhūtapratyabhijñātarajata-vat)

*adv.* like the silver which is first perceived and then recognised असति विनाशप्रत्ययोपनिपाते रजतमिदं स्थिरं रजतत्वादनुभूतप्रत्यभिज्ञातरजतवत् Bhām. 546.15 (*on* iii. 2.3)

**अनुभूतप्रादुर्भावान्वयार्थ** (anubhūtaprādurbhāvānvayārtha) *m.* name of a variety of Śṛṅgāra (*lit.* meant for having connection with the manifestation of that (feeling) which is experienced before) (विप्रलम्भशृङ्गारः) करुणानन्तरेऽनुभूतप्रादुर्भावान्वयार्थो यथा ··· दाक्षायण्या हैमवतीत्वेन करुणानन्तरत्वम्। तत्र करुणादुःखेन मूर्च्छादयः प्रादुरासन्। इह त्वानन्देन ते प्रादुर्भवन्ति SaraKaṇṭhā. 658.13.

**अनुभूतप्रियादि** (anubhūta-priyādi) *adj.* whose agreeable quality etc. are (already) enjoyed अनुभूतप्रियादीनामर्थानां चिन्तनं स्मृतिः UjjvaNīMa. 522.2.

**अनुभूतफल** (anubhūta-phala) *adj.* whose result is (already) experienced यदनुभूतफलं सुखदुःखसाधनम् अनुभूयमानफलं वा दृश्यमानं न तत्प्रवृत्तिविषयो निष्पन्नत्वात् फलस्य HetuBiṬ. 40.10.

**अनुभूतबन्धन** (anubhūta-bandhana) *adj.* who has undergone captivity (before) अहमनुभूतबन्धनोऽपि पुनरधुना विधिवशाद् बद्धः। सोऽब्रवीत्। कथमनुभूतबन्धनः पूर्वं भवान् Tantrākhyā. 83.31; PañcT. 2.79(7) (256.1); 2.80 (23) (259.5) (v.l.)

**अनुभूतबन्धनव्यसन** (anubhūta-bandhanavyasana) *adj.* who has undergone the misfortune of captivity अहं पूर्वमनुभूतबन्धन् (अव्यसन्) ओऽपि दैववशात् (पुनरधुना) बद्धः PañcT. 2.79(7) (256.1); Pañcā. 168.17.

**अनुभूतबहुवस्तु** (anubhūta-bahuvastu) *n.* number of objects which are (already) perceived अन्यतरदर्शनेनोद्भूते – तत्रानुभूतबहुवस्तुमध्यादेकतरस्य दर्शनेनोद्धृते सति ··· तत्रानुभूतसमस्तवस्तुस्मरणप्रसङ्गः Bhāsk. i. 207.13 (*on* i. 5.3)

**अनुभूतभटोपमर्द** (anubhūta-bhaṭopamarda) *adj.* who has undergone harsh treatment by soldiers मन्त्रीश्वरोऽयमनुभूतभटोपमर्दसौवर्णपिण्ड इव सोढहुताशतापः KīrtiKau. 5.64.

**अनुभूतभर्तृवंशविनाश** (anubhūta-bhartṛvaṁśavināśa) *adj.* who has witnessed the destruction of the race of the master सोऽहमनुभूतभर्तृविनाशः (v.l. अनुभूतभर्तृवंशविनाशः) ··· दुर्गृहीतनामधेयो यथार्थो राक्षसः MudrāRā. 6.18(9)

**अनुभूतभर्तृविनाश** (anubhūta-bhartṛvināśa) *adj.* who has witnessed the destruction of the master सोऽहमनुभूतभर्तृविनाशः ··· दुर्गृहीतनामधेयो यथार्थो राक्षसः MudrāRā. 6.18(9)

**अनुभूतभूमिव्यास** (anubhūta-bhūmivyāsa) *adj.* which had enjoyed i.e. acquired a great extension of land पूर्वभवानुभूतभूमिव्यासे नृपनिवासे ··· सप्तमं तलमध्यारूढोऽस्मि YaśasCam. ii. 188.5.

**अनुभूतभोगचिन्ताज्वरजागर** (anubhūta-bhogacintājvarajāgara) *adj.* during which the waking due to the fever of anxiety for enjoyment was experienced (अहम्) अनुभूतभोगचिन्ताज्वरजागराणि ··· कतिचिद्दिनान्यनैषम् TilaMañ. 264.17.

**अनुभूतभोग्य** (anubhūta-bhogya) *adj.* which is the object of enjoyment enjoyed (before) राज्यं कुरूणामनुपूर्वभोग्यम् (v.l. °अनुभूतभोग्यम्)। क्रमागतो नः कुलधर्म एषः MahāBhā. v. 146.29.

**अनुभूतभोग्यसुखाभिलाष** (anubhūtabhogyasukhābhilāṣa) *m.* desire for enjoyable comfort which is (already) enjoyed न हि ब्रह्मानन्दोऽननुभूतपूर्वोऽनुभूतभोग्यसुखाभिलाषं मन्दीकर्तुमुत्सहते PañcPā. 53.12 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतमदनवृत्तान्ता** (anubhūta-madanavṛttāntā) *adj.* (*f.*) who has experienced the working of the god of love स्थूललुब्धयोऽपि तादृशीं विनयच्युतिं विभावयेयुः किमुतानुभूतमदनवृत्तान्ता महाश्वेता Kād. 197.15.

**अनुभूतमन्त्रिभूमि** (anubhūta-mantribhūmi) *adj.* who has had the (previous) experience in the ministerial position दृष्टखड्गव्यापाराः कृतार्थाधिकाराः अनुभूतमन्त्रिभूमयः (सचिवाः) ManuBh. ii. 18.9 (*on* 7.54)

**अनुभूतमरणसामीप्य** (anubhūta-maraṇasāmīpya) *n.* proximity to death which is experienced (before) किमिदमस्मत्समीकसंकटावधारणेनार्द्रत्वमन्तःकरणवृत्तेः, उतस्विदात्मनोऽनुभूतमरणसामीप्याकूतभावनम् UdaySuKa. 90.3.

**अनुभूतमहादुःख** (anubhūta-mahāduḥkha) *n.* great grief which is undergone (before) मिलितानां चिरात्तेषाम् ···। अनुभूतमहादुःखादसंख्यं यदभूत् सुखम् PārśvC. 2.865.

**अनुभूतमहाराजत्वादि** (anubhūta-mahārājatvādi) *adj.* who has experienced the sovereignty etc. न तावत्स्वप्नेऽनुभूतमहाराजत्वादयो लोका आत्मभूताः, आत्मनोऽन्यस्य जाग्रत्प्रतिबिम्बभूतस्य लोकस्य दर्शनात् BṛĀraUBh. 241.10 (*on* ii. 1.18)

**अनुभूतमहाव्यथ** (anubhūta-mahāvyatha) *adj.* who has undergone great distress अन्यो राजसुतः ··· वर्षत्रयं तावदनुभूतमहाव्यथः। अस्थिशेषतनुः क्लेशात्तस्मिन्नेव (बन्धने) क्षयं ययौ RājTa.(Śrī.) 3.125.

**अनुभूतमात्रज्ञान** (anubhūtamātra-jñāna) *n.* knowledge of that alone which is directly perceived अनुभूतमात्रज्ञानं स्मृतिः PrakaVi. 687.18.

**अनुभूतमात्रविषयकत्व** (anubhūtamātraviṣayaka-tva) *n.* the state of having that alone which is perceived as the object अनुभूतमात्रविषयकत्वादिति स्मृतेरबाधितविषयकत्वरूपं प्रामाण्यमनुभवीयं तदधीनम् GuruCandr. i. 287.12.

**अनुभूतमानुषाकार** (anubhūta-mānuṣākāra) *m.* human form which is perceived (before) अनुभूतमानुषाकारेणादित्यसंज्ञकदेवतारूपेण च प्रपितामहं ध्यायन् ··· पितामहमुपवेशयेत् CaturCin. iii(1). 1272.15.

**अनुभूतमैथुना** (anubhūta-maithunā) *adj.* (*f.*) who has (already) enjoyed the copulation (कन्यका वशिका भवेत्) 'कन्यका' अनुभूतमैथुना CaturCin. iii(1).1627.5; या चानुभूतमैथुना तस्याः ··· दोषान् वरस्य कथयित्वा दण्डार्हो न भवति ManvaMu. 326.31 (*on* 8.205)

**अनुभूतरजतरूपता** (anubhūtarajatarūpa-tā) *f.* the state of being of the form of silver which is (already) perceived यत्त्वनुभूतरजतरूपतया प्रतिभासितमिति मितम्, तद्रजतमेव TātpaṬ.(U.) 51.21 (*on* 2.47)

**अनुभूतरणराग** (anubhūta-raṇarāga) *adj.* who has (already) experienced the passion for battle चक्र्या (Read चलुक्या) नामन्वयमुन्नमयितुमसकृददनु[भू]तरणरागस्य रणरागस्य नप्ता ··· कीर्त्तिवर्म्मणः प्रियसुतः ··· श्रीविष्णुवर्द्ध[न]म[ा]हाराजः EI. ix. 318.3.

**अनुभूतरसत्व** (anubhūtarasa-tva) *n.* the state of being one who has (already) enjoyed the essence (of love) प्रवृत्तपुरुषसंप्रयोगा। पुरा चानुभूतरसत्वादभिज्ञा JayaMa. 31.2 (*on* 1.3)

**अनुभूतरसा** (anubhūta-rasā) *adj.* (*f.*) who has (already) enjoyed the essence (of love) दृष्ट्वा रथाङ्गमिथुनं गृहदीर्घिकायां संगच्छमानमनुभूतरसापि काचित्। कन्दर्पकेलिषु पुनर्नवतां गतेव Surath. 7.9.

**अनुभूतराज्य** (anubhūta-rājya) *adj.* who has occupied, i.e. ruled the kingdom तं कंचित् कालमनुभूतराज्यं मदोन्मत्ततयानवेक्षितप्रजाबाधं निगृह्य तदनुजः EI. xv. 351.13.

**अनुभूतराज्यश्री** (anubhūta-rājyaśrī) *adj.* who has enjoyed the glory of the kingdom तस्य त्रय[सू°] [सू]नवः ···। ते [पु]त्रानु[पु]न्त्यानुभूतराज्यश्रियः EI. xi. 345.7.

**अनुभूतरूप** (anubhūta-rūpa) *n.* form which is (already) perceived नाम्ना हि पूर्वमनुभूतरूपे स्मारिते तद्रूपविशिष्टतया अर्थस्य कल्पना नामकल्पनेत्युच्यते MānaMe. 22.2.

**अनुभूतरूपस्मरण** (anubhūtarūpa-smaraṇa) *n.* remembrance of the beauty which is enjoyed प्रियस्यानुभूतरूपस्मरणादनुस्मरणमुपजायते NāṭaLaRaK. 2449.

**अनुभूतवत्** (anubhūta-va(n)t) *adj.* [*f.*-tī] **1Ai** who has enjoyed (happiness etc.) दिवासुरतसंमर्दमनुभूतवानिरिमः PadmPrā. 17.5; (सिंहवाहनः) देव इवोदारसंभोगमनुभूतवान् PadmP.(Ra.) 17.156; न···अलभ्यत तत्सुखम्। पद्ध परिमृजन् स्वेनास्येन स्तुताश्रुकणे दृशौ यदुदितरुषस्तन्व्याः कान्तः किमप्यनुभूतवान् Kapphiṇā. 14.18; अहम् ··· यानेन गतिसुखमनुभूतवानस्मि UdaySuKa. 63.7; **1Aii** who has undergone (suffering etc.) कृच्छ्रं बतानुभूतवत्यसि PādaTā. 26.9; रावणः ··· विनाशमेतेन प्रकारेणानुभूतवान् PadmP.(Ra.) 77.52; AdhyāRā. iv. 5.43; किमर्थं वेत्थमस्मां मृगीदृशि निकामदुष्करमिमं परिपालनक्लेशमनुभूतवानसि UdaySuKa. 140.6; 143.1; सा हंसी धन्या च यत्कृते। एवं जन्मद्वये क्लेशमार्येपुत्रोऽनुभूतवान् KathāSaSāg. vii. 9.208; चैत्रस्य पौर्णमास्यन्तः कृच्छ्रमप्यनुभूतवान् RājTa.(Ka.) 7.1297; 'साधु दूति' इत्युदाहरणे 'मदर्थे महान्तं क्लेशम् अनुभूतवत्यसि' इति व्याजरूपया स्तुत्या ··· निन्दावगम्यते Kuval. 71(4); **1B** who has experienced (द्वेषः) यज्जातीयमर्थं दुःखहेतुत्वेन अनुभूतवान् ··· तं द्वेष्टि GītāBh.(Śaṅ.) 374.4 (*on* 13.6); नानायोनिसहस्रेषु जायमानोऽनुभूतवान्।··· कोटिशः पशुवान्धवान् AdhyāRā. iv. 8.34; UdaySuKa. 150.4; अहं सुखं दुःखं चानुभूतवानस्मि Kiraṇā. 137.5; तन्नूनमावर्तशतभ्रमितहृदया किमपि अलीकमनुभूतवती (त्वम्) PrasaRā. 5.0 (24); उक्तरूपभक्तसङ्गेन तद्भजनेन च पूर्वस्माद् विशिष्टं रसमनुभूतवान् AṇuBh. 225.3 (*on* iii. 3.21); **2** who has perceived

or cognised वरं ते एवातिक्रान्ता मुहूर्ताः … भवन्तं येषु चेतयमानमनुभूतवानस्मि MālaMā. 9.227; यः पूर्वेद्युरनुभूय(? त)वान् सोऽहमिदानीमनुभवामि BrahmSūBh.(Bhā.) 122.1 (*on* ii. 2.25); पूर्वमहममुमर्थमनुभूतवानहमेवाद्य पुनरनुभवामि NyāyMañ. ii. 7.32; ननु चोक्तं समक्षदर्शनादित्यत्र यथाकथंचिदनुभूतवतोऽनियुक्तस्यापि साक्ष्यमस्ति ManuBh. ii. 108.24 (*on* 8.76); यथा गामनुभूतवतः … गवये … सादृश्यज्ञानमेतत्सदृशः स गौरिति TārkiRa. 92.5; कन्या सती यद्वृत्तान्तमनुभूतवती तत्सर्वं भर्तुरग्रे निवेदितम् VetāPañ.(Śi.) 27.32.

**अनुभूतवत्** (**anubhūta-vat**) *adv.* as if perceived or cognised वयमप्यनुभूतवत्स्मरामः स पदस्थो बत गच्छति स्म रामः RāmC. 8.88.

**अनुभूतवर्ण** (**anubhūta-varṇa**) *m.* letter or sound which is perceived, i.e. heard (before) वर्णानुभवजन्यसंस्काराणामनुभूतवर्णविषयस्मरणहेतुतयाननुभूतार्थान्तरप्रतीतिहेतुत्वाभावेनाकिंचित्करत्वात् ŚrutaPra. iA. 181.14 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतवर्णसंकलनात्मिका** (**anubhūtavarṇasaṅkalanātmikā**) *adj.* (*f.*) of the nature of the collection of letters or sounds which are perceived, i.e. heard (before) अनुभूतवर्णसंकलनात्मिकायां स्मृतिबुद्धावप्रथमानो वर्णविभागोपमर्देन न शक्यः पदात्मा प्रत्यक्ष इति वक्तुम् TātpaṬ.(Vā.) 471.3 (*on* ii. 2.57)

**अनुभूतवल्लभासुरतरस** (**anubhūta-vallabhāsuratarasa**) *adj.* who has enjoyed the essence of intercourse with the beloved तौ … कृष्णावनुभूतवल्लभासुरतरसौ। खाण्डवम् … वनमाविष्टौ YudhiVi. 3.1.

**अनुभूतवाक्सत्यत्व** (**anubhūta-vāksatyatva**) *n.* truthfulness of whose speech is (already) known अनुभूतवाक्सत्यत्वेन स्थानान्तरे … प्रतिषिद्धोऽपि साक्षी DīpKa. 47.14 (*on* 2.72)

**अनुभूतवाच्** (**anubhūta-vāc**) *adj.* whose speech is known (to be true) 'शुचिक्रियश्च धर्मज्ञः साक्षी यत्रानुभूतवाक्। प्रमाणमेकोऽपि …।' इति व्यासवचनेऽप्युभयानुमतिर्गम्यते DīpKa. 47.13 (*on* 2.72); व्यासः … साक्षी यस्त्वनुभूतवाक् ।… अनुभूतवाक् प्रायो दृष्टसत्यवचाः VyavaMa. 35.4; अनुभूता यथार्थत्वेन प्रमितचरा वागस्येत्यनुभूतवाक् VīraMi.(Vyavahāra.) 112.29.

**अनुभूतविशेष** (**anubhūta-viśeṣa**) *m.* particular object which is experienced विशिष्टसुखोपभोगार्थो वा अनुभूतविशेषाद्वा जायमानः कामजः (गणः) ManuBh. ii. 15.16 (*on* 7.47); भ्रान्तिवशात् तद्विपरीतविशेषनिश्चयेऽनुभूतविशेषानिश्चयः ĀtmaTaVi. 736.18.

**अनुभूतविशेषण** (**anubhūta-viśeṣaṇa**) *adj.* which has acquired an attribute, i.e. is qualified तेषामन्यतमेन अनुभूतविशेषणेन … इटः समुच्चयसंभवादनेकपक्षसंभवः Pradī. v. 327A. 8 (*on* vi. 4.64)

**अनुभूतविशेषणद्वयसंबन्ध** (**anubhūta-viśeṣaṇadvayasambandha**) *adj.* which has acquired the relation with the two attributes अनुभूतविशेषणद्वयसंबन्धेन तु क्ङितेटः समुच्चये पूर्ववत्सर्वत्रेटयाल्लोपप्रसङ्गः Pradī. v. 327A.25 (*on* vi. 4.64)

**अनुभूतविशेषा** (**anubhūta-viśeṣā**) *adj.* (*f.*) who has enjoyed special favours या वृद्धानुभूतविषया (v.l. °विशेषा) प्रियोपग्रहैश्च तामुपगृह्णीयात् KāmSū. 270.8 (5.2); अभियुक्ता यत्रैका …। या त्वनुभूतविशेषा प्रियकरणैः स्यादसौ वश्या KandaCū. v. 2.37.

**अनुभूतविषय** (**anubhūta-viṣaya**) *m.* **A** object which is perceived or cognised (before) अनुभूतविषयासंप्रमोषः स्मृतिः YogSū. 1.11; PañcPā. 9.10 (*on* i. 1.1); JīvanVi. 116.18; अनुभूतविषयप्रार्थनासंकल्पः NyāyVār. 502.13 (*on* iv. 1.69); TātpaṬ.(Vā.) 635.24 (*on* iv. 1.68); **B** object which is experienced श्रुतोऽपि ह्यात्मन्यानन्दोऽननुभूतो नानुभूतविषयनिबन्धनानन्दाभिलाषं मन्दीकर्तुमप्युत्सहते BrahmSi. 30.11; *adj.* [*f.*-ā] **A** who has enjoyed sexual pleasure (before) या वृद्धानुभूतविषया प्रियोपग्रहैश्च तामुपगृह्णीयात् KāmSū. 270.8 (5.2); RatiRaha. 13.69; **B** referring to the object (already) perceived or known स्मृतिरप्यनुभूतविषयैव Bṛha. 223.6 (*on* i. 1.5); अनुभूतविषयं हि ज्ञानं स्मृतिः Kāśi. ii. 18 12 (*on* 5(1).19); NayaVi. 212.5 (*on* i. 1.5); राजापि … स्वीयमनुभूतविषयं व्यतिकरमावेदयांचक्रे UdaySuKa. 138.13; **C** referring to the object (already) experienced सर्वप्राणप्रवणमघवन्मुक्तमाहत्य वक्षः।… इदमनुभूतविषयं नामोपमानं मीमांसका वर्णयन्ति SaraKaṇṭhā. 388.19; नित्यसंबन्धः इति। उपक्रमोपसंहारो द्विविधः शाब्दश्चार्थश्चेति … अनुभूतविषयो यथा — 'ते लोचने प्रतिदिशं विधुरे क्षिपन्ती'ति VyaktiVi. 40.13; Kāvyānu.(He.) 208.13; **D** possessing objects which are known मनसो गतिरनुभूतविषयदेशगमनम् DīpKa. 90.23 (*on* 3.175)

**अनुभूतविषयता** (**anubhūtaviṣaya-tā**) *f.* the state of being that which refers to an object which is (already) known उपक्रमोपसंहारक्रमः … आर्थो न त्रैविध्यमतिक्रामति । प्रक्रान्तप्रसिद्धानुभूतविषयतयोपकल्पितसंनिधिना यच्छब्देन तच्छब्दस्याभिसंबन्धात् Ekāva. 6.2 (36) (162.1)

**अनुभूतविषयत्व** (**anubhūtaviṣaya-tva**) *n.* the state of being that which refers to an object which is (already) known भावनाबलजं तु ज्ञानं स्मृतिरेव अनुभूतविषयत्वात् भावनायाः NyāyRa. 161.8 (*on* 4.86); न हि निर्विषयं मनः प्रवर्तते नापि बुद्धिस्मृती स्मृतेरनुभूतविषयत्वात् Aparā. 988.25 (*on* 3.110); अनुभूतविषयत्वं स्मृतित्वम् NyāySu.(Ja.) 49A.10 (*on* i. 1.1); अनुभूतविषयत्वमात्रेण तदुपपत्तेः (स्मरणस्य) YuktiSneha. 49.23 (*on* i. 1.5)

**अनुभूतविषाण** (**anubhūta-viṣāṇa**) *n.* horn which is (already) perceived शशविषाणमित्यत्रापि गवादिष्वनुभूतविषाणं शशमस्तकवर्तितया बुद्ध्योत्प्रेक्ष्य तस्यैवाभिधानाय शब्दप्रयोगः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2.45 (338.6)

**अनुभूतविस्मृत** (**anubhūta-vismṛta**) *adj.* first cognised and then forgotten (अनधिगतार्थगन्तृत्वं प्रमात्वम्) न चैकजन्मावच्छेदपरिभाषयेदं लक्षणम्, तत्राप्यनुभूतविस्मृतवेदार्थं प्रत्यप्रामाण्यप्रसङ्गात् NyāyKuA. ii(2).5.4.

**अनुभूतव्यक्तिक** (**anubhūtavyakti-ka**) *adj.* whose individual phenominalized form is (already) experienced अनुभूतव्यक्तिकमतीतम् YogBh. 193.9 (*on* 4.12) (*but* TattvVai. अनुभूता प्राप्ता येन व्यक्तिस्तथा)

**अनुभूतव्यथ** (**anubhūta-vyatha**) *adj.* who has (already) undergone grief अनुभूतव्यथः सर्वो जानाति परवेदनाम् BṛKathāMañ. xi. 1.56.

**अनुभूतव्यापार** (**anubhūta-vyāpāra**) *adj.* whose operation, i.e. functioning is (already) known कर्तृक्रियायाः साधनभूतानि भूतानि क्रियाकालेऽनुभूतव्यापाराणि समाप्तौ च … परित्यक्तानि KenUVāBh. 87.18 (*on* 3.1)

**अनुभूतव्याप्तिक** (**anubhūtavyāpti-ka**) *adj.* who has (already) perceived the invariable concomitance अनुभूतव्याप्तिकस्य पुंसः … व्याप्तस्य पक्षेऽनुसंधानमनुमानम् NyāySu.(Ja.) 214A.6 (*on* i. 4.6)

**अनुभूतव्याप्तिस्मरण** (**anubhūtavyāpti-smaraṇa**) *n.* remembrance of the invariable concomitance which is (already) perceived अवधृतव्याप्तेश्च पक्षदर्शनं लिङ्गदर्शनं च। ततोऽनुभूतव्याप्तिस्मरणम् NyāySu.(Ja.) 396B.6 (*on* ii. 2.7)

**अनुभूतशक्ति** (**anubhūta-śakti**) *adj.* whose power or potentiality is known यथानुभूतशक्तीह बीजं वृक्षस्य दृश्यते BṛĀraUBhVā. iii. 9.139.

[1]**अनुभूतशतकोटिदान** (**anubhūta-śatakoṭidāna**) *adj.* who has enjoyed the giving of hundreds of crores कर्ण इवानुभूतशतकोटिदानः … विन्ध्यो नाम महागिरिरदृश्यत VāsaDa. 88.3.

[2]**अनुभूतशतकोटिदान** (**anubhūta-śatakoṭidāna**) *adj.* who has undergone the shattering by thunderbolt, VāsaDa. 88.3 (comm. पक्षे अनुभूतं शतकोटिना वज्रेण दानं येन। दो अवखण्डने)

**अनुभूतशतपुत्रविपत्तिदुःख** (**anubhūta-śataputravipattiduḥkha**) *adj.* who has undergone the grief of the death of hundred sons अन्धोऽनुभूतशतपुत्रविपत्तिदुःखः शोच्यां दशामुपगतः सह भार्ययाहम् VeṇīSaṁ. 5.153.

**अनुभूतशब्दसंस्काररूप** (**anubhūtaśabdasaṁskāra-rūpa**) *adj.* having the form of impression (created) by the word which is (already) perceived, i.e. heard (सहजो यः परामर्शः) सहजः स्वाभाविकः, न तु इहानुभूतशब्दसंस्काररूपः Bhāsk. i. 289.23 (*on* i. 5.19)

**अनुभूतसत्ताक** (**anubhūtasattā-ka**) *adj.* whose existence is known or cognised (प्रकाशप्राणितदेशीयं विमर्शम्) प्रकाशप्राणितः – अनुभूतसत्ताकः देशः नीलाख्यः प्रकाशविषयः Bhāsk. i. 61.20 (*on* i. 1.3)

**अनुभूतसदृशत्व** (**anubhūtasadṛśa-tva**) *n.* the state of being one which is similar to what is perceived स्वप्नस्यानुभूतसदृशत्वेन भवनमिति हसन्नेव प्रियतमः स्वप्नेऽवलोकितः Loc. 72.12 (*on* 2.5)

**अनुभूतसमस्तवस्तु** (**anubhūta-samastavastu**) *n.* all the things that are (already) perceived बलादेवाशेषस्मरणप्रसङ्गः – तत्रानुभूतसमस्तवस्तुस्मरणप्रसङ्गः Bhāsk. i. 207.14 (*on* i. 5.3)

**अनुभूतसमीक** (**anubhūta-samīka**) *adj.* who has (already) experienced the battle वीरेण …। अनुभूतसमीकेन पङ्क्तेः प्रस्थीयतां पुरः BṛKathāŚloSaṁ. 18.459.

**अनुभूतसंबन्ध** (**anubhūta-sambandha**) *m.* connection which is (already) comprehended or known अनुभूतसंबन्धस्य शशविषाणशब्दः तमेवाभावं गमयिष्यति TantrVā. 324.6 (*on* i. 4.22(? 21))

**अनुभूतसर्वरागोपप्लवता** (**anubhūtasarvarāgopaplava-tā**) *f.* the state of being that which overshadows all (other) feelings which are (already) experienced पार्वतीपरमेश्वरयो रतिः शरीरैक्यनित्यसंबन्धेन यावदाश्रय-

॰वृत्तिरनुभूतसर्वरागोपप्लवतया ··· व्यज्यते RasāSu. 155.2 (2.121)

**अनुभूतसार** (anubhūta-sāra) *adj.* whose essence, i.e. tender grass is enjoyed अनुभूतसारं सारङ्गैः ··· नर्मदातीरपुण्यारण्यम् NalaCam. 6.11 (10)

**अनुभूतसुखा** (anubhūta-sukhā) *adj.* (*f.*) who has enjoyed the happiness उक्ता च ननु बालासि ···। अनुभूतसुखा चासि भ्रातुर्भर्तुश्च वेश्मनि BṛKathāŚloSaṁ. 5.13.

**अनुभूतसोदरान्त** (anubhūta-sodarānta) *adj.* who has undergone (the grief of) the death of brother चक्रन्द स्वयमनुभूतसोदरान्तः ··· अस्रपेशः RāmC. 34.56.

**अनुभूतसौख्य** (anubhūta-saukhya) *adj.* who has enjoyed the happiness यो दूरवारकुलभूरनुभूतसौख्यः श्रीहंसपण्डित इति प्रथितः पृथिव्याम् Vīra-Mi.(Paribhāṣā.) 5.19.

**अनुभूतस्मरण** (anubhūta-smaraṇa) *n.* recollection or remembrance of what is (already) perceived or known अनुभूतस्मरणमन्तरेण घटादिषु। न प्रत्ययोऽनुयंस्तच्च प्रत्यक्षात् परिहीयते PramāVār. 3.292; 'इदम्' इति पुरोऽवस्थितार्थग्राहि प्रत्यक्षज्ञानम्, 'रजतम्' इति चानुभूतस्मरणम् TātpaṬ.(U.) 51.8 (*on* 2.47)

**अनुभूतस्मारक** (anubhūta-smāraka) *adj.* causing recollection, i.e. reminding of what is (already) perceived अनुभूतस्मारकं तु लिखितं ब्रह्मणा कृतम्। राजकीयं लौकिकं च द्विविधं लिखितं स्मृतम् ŚukraNī. 4(5).169.

**अनुभूतस्मृत** (anubhūta-smṛta) *adj.* first perceived and then recollected अस्मृतसंगतीत्यभिधेयमिति चेन्न। अनुभूतस्मृतकालान्तरप्रस्मृतसंगतेर-व्यापनात् KhaṇḍanKhā. 747.9.

**अनुभूतस्मृति** (anubhūta-smṛti) (*f.*) remembrance of what is (already) perceived or known पूर्वानुभवनाशकाले संस्कारवत् अनुभूतस्मृतेरेव समुदयसंभवे संस्कारकल्पनावैयर्थ्यात् TarkSaṁ.(Ā.) 90.25.

**अनुभूतस्मृतिद्वेष** (anubhūtasmṛti-dveṣa) *m.* dislike for remembrance of what is (already) experienced अनुभूतस्मृतिद्वेषो हृत्तापो बाष्प-निर्गमः।··· विरहोत्कण्ठितायाः स्युरेवं भावा विकारजाः BhāvPra.(Śā.) 100.12(4)

**अनुभूतस्वभावा** (anubhūta-svabhāvā) *adj.* (*f.*) whose nature is known कथमसंभावना बहुधानुभूतस्वभावायामस्यां च विश्रम्भणीयवचनायाम् KamVa. 4.38(2)

**अनुभूतस्वमुखदर्शना** (anubhūta-svamukhadarśanā) *adj.* (*f.*) who has experienced the sight of (her) own face चित्रादिष्वनुभूत-स्वमुखदर्शनायाः प्रतिबिम्बदर्शनादनेन सदृशं मे मुखमिति प्रतिपत्तिः SaraKaṇṭhā. 392.1.

**अनुभूतस्वलक्षणांशविषया** (anubhūtasvalakṣaṇāṁśa-viṣayā) *adj.* (*f.*) referring to the part of the unique nature which is (already) known स्मृतेरप्यनुभूतस्वलक्षणांशविषयाया न परमार्थतस्तद्विषयत्वम् HetuBiṬ. 34.4.

**अनुभूतहिमस्पर्श** (anubhūta-himasparśa) *adj.* who has experienced the cold touch चन्द्रस्वामी ···। अनुभूतहिमस्पर्शो वह्नेश्च ··· नदीतीरा-दुत्थायोपययौ तटम् KathāSaSāg. xii. 25.76.

**अनुभूतांशमोष** (anubhūtāṁśa-moṣa) *m.* leaving out the part of what is (already) perceived एवं स्वभेऽपि वस्तूनि स्मर्यमाणानि सन्त्यपि। अनुभूतांशमोषेण भासन्ते गृह्यमाणवत् PrakaPañ. 55.1; अनुभूतांशमोषेऽपि स्मृतेः परवेद्यवेदनताशक्तिनियमः कारणानुसारतः NayaVi. 79.2 (*on* i. 1.4)

**अनुभूतांशस्मरण** (anubhūtāṁśa-smaraṇa) *n.* recollection of the part of what is (already) perceived न चानुभूतांशस्मरणे सुखदुःखोदय इति, न च तत्र संस्कारोद्बोधः नापि स्मृतिः PrakaPañ. 184.9.

**अनुभूताख्या** (anubhūtākhyā) *f.* narration of what is (already) experienced (definition of *nirṇaya*, a *sandhyaṅga*) ग्रथनं तदुपक्षेपोऽनु-भूताख्या तु निर्णयः DaśRū. 1.51.

**अनुभूताज्ञान** (anubhūtājñāna) *n.* ignorance which is (already) perceived शास्त्रार्थं न जानामीत्यनुभूताज्ञानस्य तदुपदेशानन्तरं निवृत्त्यनुभवात् SiddhāLeSaṁ. 148.6.

**अनुभूतातात्त्विकानन्द** (anubhūtātāttvikānanda) *m.* unreal happiness which is (already) experienced कथमात्मन आनन्दरूपता तात्त्विकी, आनन्दश्रुतेरनुभूतातात्त्विकानन्दानुवादित्वोपपत्तेः Nyāyāmṛ. 140A.7; AdvaiSi. 397.10.

**अनुभूतातिरिक्त** (anubhūtātirikta) *adj.* different from what is (already) perceived स्मृतिरपि अनुभूतातिरिक्तेऽर्थे न व्याप्रियते PratyabhiVi. i. 362.2 (*on* i. 7.5)

**अनुभूतात्मगोचर** (anubhūtātma-gocara) *adj.* referring to the self who is (already) experienced अयं परामर्शः सुषुप्तिकाले सुखरूपतयानु-भूतात्मगोचरः ŚrutaPra. iA. 167.7 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतात्मन्** (anubhūtātman) *m.* self who is (already) experienced अहमर्थस्य सुषुप्तिकालाननुभूतत्वेन तत्काले अज्ञानाश्रयत्वेन चानुभूतात्मन्येव परामर्शत्वपर्यवसानम् AdvaiSi. 595.15.

**अनुभूतात्मसत्ताक** (anubhūtātmasattā-ka) *adj.* possessed of its own existence which is experienced, i.e. brought about सहकारफलम् ··· पाण्डुभावं परिणमत्पूर्वोत्तरप्रवृत्तहरितपाण्डुभावाभ्यामनुभूतात्मसत्ताकं हरितपाण्डु-भावाभ्यां समम् TattvPradī.(A.) 144.3 (*on* 2.12)

**अनुभूताद्भुतानेकजन्मन्** (anubhūtādbhutānekajanman) *adj.* who has experienced, i.e. gone through several wonderful births तस्यां प्रविष्टायामहं निजगृहानगाम्। अनुभूताद्भुतानेकजन्मामुत्रैव जन्मनि KathāSaSāg. vii. 3.165.

**अनुभूताधिकविषय** (anubhūtādhikaviṣaya) *adj.* referring to more objects than what is (already) known योगिप्रत्यक्षं किं पूर्वानुभूतानधिक-विषयं प्रमाणम्, उत अनुभूताधिकविषयमिति विकल्पमभिप्रेत्य अनधिकविषयत्वे दूषण-माह ŚrutaPra. iB. 120.27 (*on* i. 1.3)

**अनुभूताननुभूतस्वरूप** (anubhūtānanubhūta-svarūpa) *adj.* of the nature of what is known and what is not known मा नाम भूदीदृशं स्मरणफलस्य संस्कारस्य सामर्थ्यं यत् अनुभूताननुभूतस्वरूपतदर्थान्तरसंसर्गविषयमाधत्ते स्मरणं समीचीनमिति TattvBi. 114.2.

**अनुभूतानभिज्ञत्व** (anubhūtānabhijña-tva) *n.* the state of not being aware of what is (already) experienced अनुभूतानभिज्ञत्वमनवस्थित-चित्तता। विरक्तिः सर्वविषया स्निग्धेष्वनभिषङ्गता BhāvPra.(Śā.) 66.21(3)

**अनुभूतानुभव** (anubhūtānubhava) *m.* cognition, i.e. recollection of what is (already) perceived स्मृतेः स्मृतिरप्यनुभूतविषयैव। न च क्षणिकेऽर्थेऽयमनुभूतानुभव उपपद्यते Bṛha. 223.6 (*on* i. 1.5)

**अनुभूतानेकस्मरण** (anubhūtāneka-smaraṇa) *n.* recollection of many objects which are (already) perceived न चानुमितिः स्मृतिमात्रमिति वक्तुं शक्या।··· अनुभूतानेकस्मरणयौगपद्यसंभवेऽपि वैशिष्ट्यविशेषस्याननुभूतस्य स्मृत्य-योगात् NyāyPari. 99.3.

**अनुभूतान्वयामोद** (anubhūtānvayāmoda) *adj.* which has enjoyed the delight of continuity (of dynasty) अनुभूतान्वयामोदं व्यतिरेक-भयोज्झितम्।··· रावणास्थानमालोक्य हनुमानपि।··· साध्वसाय ददौ मनः RāmC. 21.14.

**अनुभूतापरामर्श** (anubhūtāparāmarśa) *m.* non-recollection of what is (already) perceived स्मरणं तदिति चेत्, न, अनुभूतापरामर्शात् NyāyRa. 875.10 (*on* 7.104)

**अनुभूतापराश्चर्यगर्भवास** (anubhūtāparāścaryagarbhavāsa) *adj.* who has experienced another wonderful birth (*lit.* stay in the womb) पातितस्योदराज्जीवन् शक्तिदेवोऽथ तस्य सः। अनुभूतापराश्चर्यगर्भवासो विनिर्ययौ KathāSaSāg. v. 2.52.

**अनुभूतार्थ** (anubhūtārtha) *m.* object which is perceived प्रत्यक्षेणा-नुभूतार्थः कथं मिथ्यात्वमर्हतीति SarvaVeSāSaṁ. 272; *adj.* who is conversant with the facts (of the case) श्रोत्रियादीनां तेषामविद्यमानेष्वन्येष्वनुभूता-र्थानामिदं प्रत्यनुज्ञानं न पुनरनृतानाम् ManuBh. ii. 102.8 (*on* 8.62)

**अनुभूतार्थकथन** (anubhūtārtha-kathana) *n.* **A** narration of the thing which is (already) experienced (definition of *nirṇaya*, a *sandhyaṅga*) अनुभूतार्थकथनं निर्णयः समुदाहृतः NāṭyaŚā. 19.99; NāṭaLaRaK. 870; SāhiDa. 319.13; **B** statement of the object which existed in the past न केवलमनुभूतार्थकथनम्, अनुभूयमानकथनमप्येवम् TātpaṬ.(U.) 248.18 (*on* 5(3).30); NyāyRa. 278.12 (*on* 5(3).30)

**अनुभूतार्थकथनादिसमुद्भव** (anubhūtārthakathanādi-samudbhava) *adj.* arising from the narration etc. of the thing which is experienced दृष्टश्रुतानुभूतार्थकथनादिसमुद्भवम्। सादृश्यं यत्र संक्षोभात् तत् सारूप्यं निरूप्यते RasāSu. 260.18 (3.121)

**अनुभूतार्थख्यापन** (anubhūtārtha-khyāpana) *n.* narration of the thing which is (already) experienced (definition of *nirṇaya*, a *sandhyaṅga*) एष ज्योतिर्विद्भिरनुभूतार्थख्यापनान्निर्णयः PratāYaBhū. 203.7.

**अनुभूतार्थगामिनी** (anubhūtārtha-gāminī) *adj.* (*f.*) following, i.e. referring to the object which is (already) cognised जगतः शून्य-स्वभावत्वे ··· ज्ञातुरस्थिरत्वे स्मृतेरनुभूतार्थगामिन्याः संभवायोगात् ··· सुगतपक्षोऽप्यु-पेक्षणीयः SarvaMaSaṁ. 22.7.

**अनुभूतार्थगोचरा** (anubhūtārtha-gocarā) *adj.* (*f.*) referring to the object which is (already) known यद्यात्मा ध्रुवो न स्यात् तर्ह्यनुभूतार्थगोचरा स्मृतिः पूर्वानुभवभावितसंस्कारोद्बोधनिबन्धना कस्य भवेत् Mitā. 389.6 (*on* 3.150)

**अनुभूतार्थत्व** (anubhūtārtha-tva) *n.* the state of referring to the meaning which is (already) known तच्छब्दस्य प्रक्रान्तप्रसिद्धानुभूतार्थत्वे यच्छब्दस्यार्थत्वम् SāhiDa. 393.5.

**अनुभूतार्थनिगम** (anubhūtārthanigama) *m.* flow of wealth which is (already) experienced नृपः ··· मोकलः ··· ब्र(ब्र)ह्मांडदान(नं) व्यधात्। अमुष्मादुद्भूतः सततमनुभूतार्थनिगमः EI. xxi. 285.30.

**अनुभूतार्थमति** (anubhūtārtha-mati) *f.* notion of an object which is (already) perceived अनुभूतार्थमतिः स्मृतिः स्यात् KośaKaTa. 2.5281.

**अनुभूतार्थमात्रालम्बना** (anubhūtārthamātrālambanā) *adj.* (*f.*) depending merely on the object which is perceived मानस्येव सर्वा स्मृतिः ··· नामानपेक्षानुभूतार्थमात्रालम्बना प्रवर्तते Sphuṭā. i. 75.17 (*on* 1.33)

**अनुभूतार्थविषय** (anubhūtārtha-viṣaya) *adj.* referring to the object which is (already) perceived or cognised अनुभूतार्थविषयं विज्ञानं स्मृतिरुच्यते ManuBh. i. 62.19 (*on* 2.6); ज्ञानं मानसम् ··· मानसमपि द्विधा। सुखादिविषयमनुभूतार्थविषयं च SaraKaṇṭhā. 381.1; 389.12; संस्कारप्रबोधसंभूतमनुभूतार्थविषयं तदित्याकारं वेदनं स्मृतिः SyādvāMañ. 28(233)

**अनुभूतार्थविषयत्व** (anubhūtārthaviṣaya-tva) *n.* the state of referring to the object which is (already) perceived निरालम्बना स्मृतिः कथं प्रमाणम्। नैवम्, अनुभूतेनार्थेन सालम्बनत्वोपपत्तेः, अन्यथा प्रत्यक्षस्याप्यनुभूतार्थविषयत्वादप्रामाण्यं प्रसज्येत PramāMī. 33.25 (*on* i. 2.3)

**अनुभूतार्थवेदन** (anubhūtārtha-vedana) *n.* making known, i.e. recollection of the object which is (already) experienced सदृशादृष्टचिन्तादेरनुभूतार्थवेदनम्। स्मरणं प्रत्यभिज्ञानस्वप्नाद्यपि न तद् बहिः SaraKaṇṭhā. 375.1.

**अनुभूतार्थस्मृतिवत्** (anubhūtārthasmṛti-vat) *adv.* like the recollection of an object which is (already) cognised अनुभूतार्थस्मृतिवदिति निदर्शनेऽपि स्वार्थप्रवृत्तज्ञानान्तरजन्यत्वमुपाधिः VivaPraSaṁ. 293.22.

**अनुभूतार्थाभिलाषप्रवृत्ता** (anubhūtārthābhilāṣa-pravṛttā) *adj.* (*f.*) developed from a desire for the object which is (already) experienced स्मृतिः ··· पञ्चविज्ञानकायसंप्रयुक्ता तु नानुभूतार्थाभिलाषप्रवृत्तेति नानुस्मरणविकल्प इतीष्यते Sphuṭā. i. 75.19 (*on* 1.33)

**अनुभूतावसित** (anubhūtāvasita) *adj.* [*f.* -ā] **1** first existent and then dissolved or ended दृश्यमानास्त्वनुभूतावसिताः ··· अर्थक्रियाः TātpaṬ.(Vā.) 552.13 (*on* iii. 2.14); **2** first perceived and then determined अनुभूतावसिते स्थूले विरुद्धधर्मासंसर्गस्येष्टत्वात् ĀtmaTaVi. 558.13.

**अनुभूतावस्था** (anubhūtāvasthā) *f.* state or condition which is (already) cognised परोक्षमपरोक्षं वा अनुभूतावस्थाविशिष्टविषयतया तदित्युल्लिख्यते NyāyVārPari. 615.6.

**अनुभूताशौचकाल** (anubhūtāśaucakāla) *adj.* who has undergone the period of impurity विप्रोऽनुभूताशौचकालः कृतक्रियः कृतस्नानो हस्तेनापः स्पृष्ट्वा शुध्यति Mitā. 351.25 (*on* 3.29)

**अनुभूतासंप्रमोष** (anubhūtāsampramoṣa) *m.* absence of surreptitious addition to what is cognised स्मृतिरनुभूतासंप्रमोषः RājMār. 10.4.

**अनुभूति** (ánu-bhūti) *f.* [AltGr. II. I. 293] **1** greatness, dignity **2** obtainment or attainment **3Ai** realisation (of oneness with the Supreme) **ii** after-cognition, i.e. recognition **Bi** perception, cognition, understanding, knowledge **ii** knowledge or cognition as a *pramāṇa* **Ci** experience **ii** enjoyment **4A** name of an oblation **B** name of a deity **1** greatness, dignity सूर्यस्याग्नेश्चन्द्रमसोऽनुभूतिम् ···। ओदन यमीडते AV.(P.) xvi. 72.3; **2** obtainment or attaiment अनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै TaiBr. III. viii. 17.3; प्रभुः।··· ऋक्षेन्द्रपदानुभूतये परं च भोक्तुं पदमन्वमन्यत Yādavā. 14.61; **3Ai** realisation (of oneness with the Supreme) मुक्तिरुच्यते।··· यानुभूतिरनामया AnnaU. 2.18; आत्मा परमात्मैव ··· अनुभूतेर्माया च तमोरूपानुभूतेः ··· तुच्छमिदं रूपम् NṛsiṁhottaTāU. 9; अनुभूतिं विना मूढो वृथा ब्रह्मणि मोदते MaitreU. 2.22; जीवन्मुक्तस्य भगवन्ननुभूतेश्च लक्षणम्।··· कृपया ब्रूहि तत्त्वतः SarvaVeSāSaṁ. 937; यानुभूतिरजामेयानन्तात्मानन्दविग्रहा।··· °चित्रभित्तिं नमामि ताम् IṣṭaSi. 1.1; 1.5; अज्ञानं चेद् ब्रह्म नः स्वप्रकाशं मा भाषिष्ठा नानुभूतिस्तथा नः SaṁkṣeŚā. 2.141 (ii. 90.5); अनुभूतेः स्वतःसिद्धेः कापेक्षा ह्यात्मसिद्धये BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 189; अनात्मनि ···। प्रमेया सैव वेदान्तेष्वनुभूतिरिहात्मनः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 230; 466; विशिष्टेहानुभूतिश्च सर्वमानफलं यतः। फलं च न विधेयं स्यादतो नेदं विधीयते BṛĀraUBhVā. ii. 4.123; आत्मानुभूतौ तां मायां जुहुयात् सत्यदृङ्मुनिः। ततो निरीहो विरमेत्स्वानुभूत्यात्मनि स्थितः BhāgP. vii. 13.44; iii. 21.21; सदनुभूतिरेव। सा च स्वतःसिद्धा। अनुभूतित्वात् BrahmSūBh.(Rā.) 24.5 (*on* i. 1.1); 25.3 (*on* i. 1.1); अनुभूतिरनुभूतिव्यवहारहेतुप्रकाशोऽनुभूतित्वात् TattvPradī.(Ci.) 6.3; गतिश्चतानुभूतिस्तु ब्रह्मणः प्राप्तिरीरिता। ब्रह्मानन्दानुभवनं केवलस्य यदीष्यते NyāyKu. 196 17; ब्रह्मणोऽपि दृश्यत्वादनैकान्त्यम्, ब्रह्ममिथ्यात्वं वा स्यात्। अनुभूतिरवेद्या NyāySiA. 228.9; ममेव भूयादनुभूतिरेषा मुमुक्षुवर्गस्य निरूप्य विद्वन् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 12.56; अनुभूतिर्न नाना अनुभूतित्वात् Nyāyāmṛ. 272B.6; अनुभूतिः निर्विशेषा, अनुभूतित्वादिति व्यतिरेक्यनुमानमपि बाधकम् AdvaiSi. 737.9; हरेः ··· अनुभूतेरनुभवितृत्वम् ··· इत्यादिश्रूयमाणरूपतया तस्योपासनं सिध्यति GoviBh. 9.10 (*on* i. 1.3); **3Aii** after-cognition, i.e. recognition किं सदितीदमिदं नेत्यनुभूतिः NṛsiṁhottaTāU. 7; अज्ञाततापि घटतेऽत्र दृशोऽनुभूतेर्जानामि SaṁkṣeŚā. 1.316 (i. 235.15); **3Bi** perception, cognition, understanding, knowledge घण्टायां चाल्यमानायामनिच्छन्ननुभूतये (यते)। अस्यामाश्रित्य ये संस्था ज्ञातव्यास्तु सदैव हि PauṣkS. 34.65; जातिव्यक्त्योस्तु संबन्धे नानुभूत्या प्रयोजनम् ŚlokaVār. 5(12).40 (555.8); सुसाधितमनात्मत्वं श्रुतियुक्त्यनुभूतिभिः SarvaVeSāSaṁ. 579; एवमादि अनुभूतिभित्तिजगच्चित्रयोर्योज्यम् IṣṭaSi. 37.8; परस्परव्यावृत्तवर्णमात्रगोचरा अनुभूतयो भावनोपजननद्वारा नाना वा एकं वा ··· एवादिध(वाधि)त्सन्ति TattvBi. 49.1; 104.2; अनुभूतेर्वेदनस्य प्रतिपत्तेर्यथाभिधम्। प्रत्यक्षमिति नामेह कृतम् YogVā. ii. 19.18; अनुभूतिर्हि साक्षाद्धीः प्रत्यक्षम् NayaVi. 76.11 (*on* i. 1.4); 77.1 (*on* i. 1.4); पदस्य स्मृतिरनुभूतिमन्तरेण न स्यात् NyāyVārPari. 304.6; स्वहेतुसंविदन्तरानवच्छिन्नार्थविषया संविदनुभूतिः TārkiRa. 28.3; अनुभूतेरनुभाव्यत्वे घटादिवदननुभूतित्वप्रसङ्गः PramāMī. 3.23 (*on* i. 1.3); 35.23 (*on* i. 2.4); अनुभूत्या स्वसंबन्धिविषय आक्षेपाद् बुद्धिस्थः कार्यते स तच्छब्देन परामृश्यते KhaṇḍanKhā. 240.9; अनुभूतिः सा (प्रमा) इति चेत्, न, तत्त्वस्य निरस्तत्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 84.28; तत्त्वानुभूतिः प्रमेति न वाच्यम्। अनुभूतिरित्येव पर्याप्तेः NyāyKu. 41.3; इत्येतदनुभूतेरनुभूत्यन्तरविषयत्वत्य(स्य) वक्ष्यमाणत्वान्निरस्तम् ŚatDū. 81.6; उभयमनिच्छन्तोऽनुभूतिः प्रमेति NyāyPari. 36.3; 122.1; अनुभूतिर्हि स्वसद्भावेनैव कस्यचिद्वस्तुनो व्यवहारानुगुणत्वापादनस्वभावो ज्ञानावगतिसंविदाद्यपरनामा सकर्मकोऽनुभवितुरात्मनो धर्मविशेषः SarvaDaSaṁ. 4.88; एकाश्रयत्वनियमात्स्मरणानुभूत्योर्दृष्टश्रुतार्थविषयावगतिश्च न स्यात् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 10.81; 15.99; स्मृतिव्यतिरिक्तं ज्ञानमनुभूतिः NyāySu.(Ja.) 250B.7 (*on* ii. 1.2); 276B.9 (*on* ii. 1.2); गुणान् यदीयान् गणयन् विधाता परिश्रमं तं कलयांचकार। त्रिलोक्यसृष्टावपि नानुभूतेर्यल्लेशमात्रं विषयीबभूव HammīMaKā. 2.55; बुद्धिस्तु द्विविधा मता। अनुभूतिः स्मृतिश्च स्यादनुभूतिश्चतुर्विधा। प्रत्यक्षमप्यनुमितिस्तथोपमितिशब्दजे BhāṣāPa. 51; 52; चतुर्विधा सा कथितानुभूतिः Vidvanmo. 4.31 [Vaija. 96.164; KośaKaTa. 2.735; 2.5390]; **3Bii** knowledge or cognition as a *pramāṇa* अनुभूतिश्च नः प्रमाणम् ··· सिद्धं चानुमानादिषु प्रमाणत्वमनुभूतेः Bṛha. 103.4 (*on* i. 1.5); प्रमाणमनुभूतिरिति प्रमाणसामान्यलक्षणम् SaṁkṣeŚā. 1.284 (i. 214.20); अनुभूतिः प्रमाणं सा PrakaPañ. 104.3; 205.7; TārkiRa. 13.6; TantrRaha. 2.1; MānaMe. 6.6; अनुभूतिर्हि प्रमाणं प्रत्युत्पन्नेन्द्रियलिङ्गादिजनिता च संविदनुभूतिः Kāśi. ii. 4.23 (*on* 5(1).11); अनुभूतिः प्रमाणमिति प्रमाणलक्षणम् ŚāstrDī. 45.4 (*on* i. 1.5); प्राभाकरास्तु अनुभूतिः प्रमाणम् TārkiRa. 19.4; अनुभूतिः प्रमाणं चेत्केन स्मृतिरपोद्यते AnuVyā. 19B.10 (*on* 2.1); याथार्थ्यमेव प्रामाण्यमित्यङ्गीकारात् न चानुभूतिरेव प्रमाणम् PramāLa. 2B.11; **3Ci** experience अनुभूतिरनुभव उपभोगः Sphuṭā. i. 41.20 (*on* 1.14); अनन्तस्यानुभूतिः का परिच्छेदं विनात्मनः ŚivDṛ. 2.74; न स्वतस्तावत्तत्सिद्धिः। नाप्यन्यतः अनन्यगोचरत्वाद(नु)भूतेः ĀtmaSi. 20.18; सत्यं भवत्वसत्यं वा खे विभातमिदं जगत्। रञ्जयत्येव जीवाणुः स्वेच्छाभिरनुभूतिभिः। अनुभूयन्त एवाशु काश्चित्पूर्वानुभूतितः YogVā. iii. 44.44; iv. 51.33; रामाद्याश्रयदुःखादेरनुभूतेस्तदात्मता BhāvPra.(Śā.) 13.17(1); 59.19(3); यदि चात्मन एकता तदानीमतिदुःखी युवराजसौख्यमीयात्। अमुकः ससुखोऽमुकस्तु दुःखीत्यनुभूतिर्न भवेत्तयोरभेदात् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 15.64; वैराग्यमेव भव किं किमु वानुभूतिः CaitaCa. 123.13(5); आसादितनिद्रारसानुभूतौ ··· सुष्वाप YātrāPra. 1.103(11); 4.147(5); **3Cii** enjoyment भुजिः पालनकौटिल्याभ्यवहारानुभूतिषु SaraKaṇṭhā. 562.9; BhāvPra.(Śā.). 138.16(6); यानुभूतिर्मिथः सैव रतिः BhāvPra.(Śā.) 78.6(4); सहाविद्यया संमदस्यानुभूतिः YātrāPra. 6.142(2); **4** (anubhūti) **A** name of an oblation पत्नीः संयाज्य प्राडेत्य ध्रुवामाप्याय्याभूतीश्चानुभूतीश्च जुहोति BaudhŚS. ii. 241.15; **4B** name of a deity (viz. Durgā) कलां मायां प्रज्ञां समयमनुभूतिम् ··· विद्यामाहुः सकलजननीमेव मुनयः DevīPañ. 5.17.

**अनुभूतिकर्मन्** (anubhūti-karman) *n.* object of cognition घटोऽनुभूयत इति … घट एवानुभूतिकर्म ŚrutaPra. iA. 101.14 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतिग** (anubhūti-ga) *adj.* pertaining to, i.e. known through experience स्वरूपमेतत् कथितं तुर्यातीतात्मनो विभोः । इति वर्णप्रभावं च व्यापकं चानुभूतिगम् JayāS. 6.20; अज्ञता चाल्पशक्तित्वं दुःखित्वं स्वल्पकर्तृता । सर्वज्ञतादीशगुणविरुद्धा ह्यनुभूतिगाः UpādhiKha. 13.11.

**अनुभूतिघटित** (anubhūti-ghaṭita) *adj.* constituted by or consisting of the perception घटोऽस्ति … घटोऽनुभूयते इति … पदार्थाः सत्तानुभूतिघटिता एव दृश्यन्ते BrahmSūBh.(Rā.) 23.7 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतिजन्यत्व** (anubhūtijanya-tva) *n.* the state of being that which is produced through perception or cognition व्रीह्यादिद्रव्यनिष्ठः … किमयं भावनाख्यः संस्कारः, उत अदृष्टरूपः …। नाद्यः — तस्यानुभूतिजन्यत्वेन क्रियाजन्यत्वानुपपत्तेः NyāySiA. 260.3.

**अनुभूतितस्** (anubhūti-tas) *adv.* **1Ai** due to perception or cognition बधिरोऽहं काणोऽहं मूक इत्यनुभूतितः । इन्द्रियाणि भवन्त्यात्मा SarvaVeSāSaṁ. 539; न च दुःखादिधीत्वस्याज्ञातस्यैवानुभूतितः । प्रत्यक्षार्थवदेवैषा मिथ्याधीरनुभूयते BṛĀraUBhVā. i. 4.260; **1Aii** due to realisation सर्वानणुतया त्वस्य (ब्रह्मणः) न कचिद्भेदकल्पना । विद्यते या हि कलना सा तदेवानुभूतितः YogVā. iii. 14.27; सुखांशोऽस्यावृतो नास्ति न भातीत्यनुभूतितः । चिदंशो नावृतो वृत्त्या VedāntSiSūMañ. 1.99; **1Aiii** due to after-cognition or recognition विशेषदर्शनं युक्तमस्माकमनुभूतितः । विशेषदर्शनं मानं यदि न स्थैर्यदृक् कुतः AnuVyā. 29B.8 (*on* 2.2); **1B** due to experience शृङ्गारः … सुविस्तरम् । कथ्यते शास्त्रदृष्टेन वर्त्मना चानुभूतितः BhāvPra.(Śā.) 77.15(4); वृत्तिनाश्यं परे वृत्तिसमसंख्यं प्रचक्षते । अवस्थाज्ञानमज्ञानं नष्टमित्यनुभूतितः VedāntSiSūMañ. 1.74; **2** due to attainment or obtainment भृगुपुत्रस्य प्रतिभा सानुभूतितः । यथैषा सफला जाता YogVā. iv. 17.1 (comm. स्वर्गाद्यनुभूतितः)

**अनुभूतिता** (anubhūti-tā) *f.* the state of being (the means conducive to) cognition प्रतीतेऽपि विषयेऽनुमानुभूतितया मानान्तरमिष्टा NayaVi. 123.1 (*on* i. 1.5)

**अनुभूतितुल्यविषयत्व** (anubhūtitulyaviṣaya-tva) *n.* the state of having, i.e. referring to the same object as that of cognition अनुभूतिनियतविषयत्वात् इच्छात(व?)त् अनुभूतित्वम् — इति चेत्, न … अपूर्वार्थताया(:) स्मृतेः दर्शितत्वात् अनुभूतितुल्यविषयत्वाभावात् TarkSaṁ.(Ā.) 110.2.

**अनुभूतित्व** (anubhūti-tva) *n.* **i** the state of being a (perceptual or other type of) cognition न हि व्यवसायकाले पारोक्ष्यापारोक्ष्यस्मृतित्वानुभूतित्वानि परिस्फुरन्ति ĀtmaTaVi. 344.14; अनुभूतित्वं नाम वर्तमानतादशायां स्वसत्तयैव स्वाश्रयं प्रति प्रकाशमानत्वम् BrahmSūBh.(Rā.) 34.10 (*on* i. 1.1); स्वोत्पत्तौ संविदन्तरानपेक्षत्वमनुभूतित्वमित्यपास्तम् TārkiRa. 23.1; 27.1; ननु अनुभूतेरनुभाव्यत्वे घटादिवदननुभूतित्वप्रसङ्गः, मैवं वोचः, ज्ञातुर्ज्ञातृत्वेनेव अनुभूतेरनुभूतित्वेनैवानुभवात् PramāMī. 3.24 (*on* i. 1.3); किं चेदमनुभूतित्वं नाम KhaṇḍanKhā. 252.4; अनुभूतिरनुभूतिव्यवहारहेतुप्रकाशोऽनुभूतित्वात् TattvPradī.(Ci.) 6.3; 7.13; अनुभूतिनियतविषयत्वात् इच्छात(व?)त् अनुभूतित्वम् — इति चेत्, न TarkSaṁ.(Ā.) 109.29; 85.3; यत्त्वेकदेशिनामनुभूतित्वादित्यासिद्धेतुः, तस्यानुभूतिरिति धर्मिनिर्देशेनापि बाधः NyāyKu. 73.4; अनुभूतित्वं प्रमात्वं तच्च स्मृत्यन्यज्ञानत्वम् TattvCin. i. 365.4; न च नरविषाणादिसद्भावोऽप्येवं साधयितुं शक्य इति वाच्यम्, तस्य स्वसिद्धया समर्थने तस्यैवानुभूतित्वात् ŚatDū. 79.26; न हि याथार्थ्यं प्रामाण्यनिमित्तम् ।… किं त्वनुभूतित्वमेव TantrRaha. 2.6; ये त्वनुभूतित्वं जानन्ति ते तु प्रामाण्यमेव मन्यन्ते YuktiSneha. 46.12 (*on* i. 1.5); **ii** the state of being realisation उपहितानुपहितादिवेषेण ब्रह्मणोऽपि दृश्यत्वादनैकान्त्यम्, ब्रह्ममिथ्यात्वं वा स्यात् ।… अनुभूतित्वात् NyāySiA. 228.9; स्वयमेवानुभूतित्वाद्विद्यते नानुभाव्यता PañcDa. 3.13.

**अनुभूतित्वजाति** (anubhūtitva-jāti) *f.* genus or class of the state of being realisation नाप्यसिद्धिः, अनुभूतित्वजातेः कल्पितव्यक्तिभेदमादाय शुद्धेऽपि सत्त्वात् AdvaiSi. 773.1.

**अनुभूतित्वमात्र** (anubhūtitva-mātra) *n.* **i** the state of being cognition in general न च … हेतोरन्यतरासिद्धिराशङ्कनीया अवधीरितकल्पिताकल्पितविशेषस्यानुभूतित्वमात्रस्योभयवादिसिद्धत्वात् TattvPradī.(Ci.) 13.9; **ii** mere state of being cognition (वेदानाम्) स्वातन्त्र्यमनुपपन्नम् । अनुभूतित्वमात्रप्रयुक्तत्वात्प्रामाण्यस्य TantrRaha. 7.3.

**अनुभूतित्वलक्षण** (anubhūtitva-lakṣaṇa) *adj.* characterised by the state of being cognition स्मृतिव्यवच्छेदेनानुभूतित्वलक्षणं प्रामाण्यं प्रसाध्यते TārkiRa. 21.1.

**अनुभूतित्वसंभव** (anubhūtitva-sambhava) *m.* possibility of the state of being cognition न च — प्रमात्वानधिकरणत्वे सति संस्कारजन्यत्वम् (स्मृतेः) — तल्ल(क्ष)णम् … अन्यत्वस्यानिमित्तत्वादनुभूतित्वसंभवात् TarkSaṁ.(Ā.) 109.24.

**अनुभूतित्वसहित** (anubhūtitva-sahita) *adj.* accompanied by the state of being cognition प्रामाण्यमर्थतथात्वनिश्चयत्वं तच्च स्वत एव गृह्यते उत्पद्यते च न त्वनुभूतित्वसहितं, गौरवात् TattvCin. i. 365.9.

**अनुभूतित्वसामान्य** (anubhūtitva-sāmānya) *n.* generality of the state of being realisation कल्पितव्यक्तिभेदनिष्ठस्य चन्द्रत्वसामान्यस्येवानुभूतित्वसामान्यस्याभ्युपगमे सिद्धान्ताविरोधात् TattvPradī.(Ci.) 13.6.

**अनुभूतित्वस्मृतित्वसंकर** (anubhūtitvasmṛtitva-saṅkara) *m.* commingling or cross-connection of the state of being cognition and of being recollection स्मृत्यंशेऽप्यनुभूतिरनुभूत्यंशेऽपि स्मरणमिति वज्रलेपायितं प्रत्यभिज्ञायामनुभूतिस्मृति(v.l. अनुभूतित्वस्मृतित्व)संकरेण KhaṇḍanKhā. 276.6.

**अनुभूतित्वहेतु** (anubhūtitva-hetu) *m.* probans in the form of the state of being realisation अनुभूतिर्वेद्या वस्तुत्वाद् घटवत् …। वेद्येषु विपक्षेष्वनुभूतित्वहेतोरवृत्तेः TattvPradī.(Ci.) 15.5; न च प्रमाणाभावः, अनुभूतित्वहेतोर्व्यतिरेकिण एव प्रमाणत्वात् AdvaiSi. 771.14.

**अनुभूतित्वादि** (anubhūtitvādi) *adj.* **i** the state of being realisation etc. न च हेत्वसिद्धिः … अवधीरितकल्पिताकल्पितविशेषस्यानुभूतित्वादिवद्धेतुत्वोपपत्तेः TattvPradī.(Ci.) 8.1; **ii** the state of being cognition etc. धर्मवत्त्वे … साध्ये सिद्धसाध्यता स्यात्, अनुभूतित्वादिधर्माणां हेत्वन्तरनैरपेक्ष्यात ŚrutaPra. iA. 104.29 (*on* i. 1.1); iA. 136.11 (*on* i. 1.1); अनुभूतित्वाद्यनुमानादिभिः साध्यते ŚatDū. 102.30.

**अनुभूतित्वापत्ति** (anubhūtitvāpatti) *f.* undesired contingency of the state of being cognition स्वसमानव्यवहारहेतुसंविदन्तरानधीनोत्पत्तित्वमनुभूतित्वमिति चेत् । तर्हि स्मृतिज्ञानस्य वेद्यांशेऽप्यनुभूतित्वापत्तिः TārkiRa. 27.2.

**अनुभूतित्वापरिज्ञान** (anubhūtitvāparijñāna) *n.* absence of the knowledge of the state of being cognition पीतशङ्खज्ञानस्यापि स्मृतित्वाभिमानादनुभूतित्वापरिज्ञानादप्रामाण्यं मन्यन्ते ŚāstrDī. 46.7 (*on* i. 1.5)

**अनुभूतित्वायोग** (anubhūtitvāyoga) *m.* untenability of the state of being cognition न चानुभाव्याभावे अनुभूतित्वायोगः, कदाचिदनुभाव्यसत्त्वेनैव तदुपपत्तेः AdvaiSi. 773.4.

**अनुभूतिदूषण** (anubhūti-dūṣaṇa) *n.* fault (in the definition) of cognition परिच्छेदशब्दश्चानुभूतिपर्यायोऽनुभूतिदूषणं नातिक्रामति KhaṇḍanKhā. 427.5.

**अनुभूतिद्वयातिरिक्ता** (anubhūtidvayātiriktā) *adj.* (*f.*) different from the pair of cognitions घट इति घटमनुभवामीति चानुभूतिद्वयातिरिक्तायास्तत्तदनुभूतिपरंपरावगाहिकायाः कस्याश्चिदनुभूतेरनुभवागोचरत्वात् TattvPradī.(Ci.) 16.1.

**अनुभूतिधर्म** (anubhūti-dharma) *m.* attribute of cognition भेदादयो नानुभूतिधर्माः अनुभाव्यत्वात् रूपादिवत् ŚrutaPra. iA. 108.20 (*on* i. 1.1); ŚatDū. 119.20.

**अनुभूतिधर्मत्व** (anubhūtidharma-tva) *n.* the state of being the attribute of cognition भेदादीनामनुभाव्यत्वेन च रूपादेरिवानुभूतिधर्मत्वं न संभवति BrahmSūBh.(Rā.) 26.1 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतिधर्मत्वाभाव** (anubhūtidharmatvābhāva) *m.* absence of the state of being the attribute of cognition यदि व्यावृत्तिरूपधर्मं पक्षीकृत्यानुभूतिधर्मत्वाभावः साध्यः स्यात्, तदा अनुभाव्यत्वं हेतुः ŚrutaPra. iA. 108.25 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतिनियतविषयत्व** (anubhūtiniyataviṣaya-tva) *n.* the state of having the object which is delimited by cognition न च अननुभवत्वात् अप्रमात्वम् …। अनुभूतिनियतविषयत्वात् इच्छात(व?)त् अनुभूतित्वम् TarkSaṁ.(Ā.) 109.29.

**अनुभूतिन्याय** (anubhūti-nyāya) *m.* rule pertaining to the (object of) realisation मुक्तौ वेद्याभावे वित्तित्वानुपपत्तिः, अनुभूतिन्यायस्यात्रापि सुलभत्वात् AdvaiSi. 776.13.

**अनुभूतिपद** (anubhūti-pada) *n.* **A** position or the state of (self-)realisation अव्यक्ताक्षरं विद्धि तन्त्रीशब्दो यथा कलः ।… सूक्ष्मवर्णस्वरूपोऽसौ … विवेकिनः । अनुभूतिपदं याति LakṣmīT. 20.10; किं निह्नुषे त्वमनुभूतिपदं महात्मन् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 2.17; **B** the word *anubhūti* अनुभूतिपदं स्वगोचरगोचरज्ञानजन्यं पदत्वात्कुम्भपदवत् TattvPradī.(Ci.) 8.4.

**अनुभूतिपरता** (anubhūtipara-tā) *f.* the state of being intended to (convey) cognition उपलब्धिपदमनुभूतिपरतया न व्याकुर्यात् NyāySu.(Ja.) 251A.9 (*on* ii. 1.2)

**अनुभूतिपरंपरा** (anubhūti-paramparā) *f.* series of cognitions

जनयेत् सैव (संवित्) तर्हि तथा स्वव्यवहारमिति व्यर्थानुभूतिपरंपराभ्युपगतिः TattvPradī.(Ci.) 16.5.

**अनुभूतिपराहत** (anubhūti-parāhata) *adj.* contradicted through experience कलञ्जपदार्थगभक्षणं न हि तदप्यमुनैव (नञा) विरुध्यते। अथ तदीयफलस्पृहयान्वयो न हि तदप्यनुभूतिपराहतम् SaṁkṣeŚā. 1.418 (i. 309.2)

**अनुभूतिपर्याय** (anubhūti-paryāya) *m.* synonym of (the word) *anubhūti* (cognition) परिच्छेदशब्दश्चानुभूतिपर्यायः KhaṇḍanKhā. 427.5.

**अनुभूतिप्रकार** (anubhūti-prakāra) *m.* variety of experience अनुभूतिप्रकाराश्च रसानां गतयोऽपि च।… वाक्यार्थतापि च। अत्राभिधीयतेऽस्माभिः BhāvPra.(Śā.) 131.1(6)

**अनुभूतिप्रकाश** (anubhūtiprakāśa) *m.* name of a work (by Vidyāraṇya, giving metrical paraphrase of the twelve principal Upaniṣads), PW.; pw.; MW.; APTE.

**अनुभूतिप्रतिभास** (anubhūti-pratibhāsa) *m.* appearance or manifestation of cognition (सुप्तोत्थिते) परामर्शनादेव तथात्वं लभ्यत इति चेत् कथमिव, न किंचिदिति निर्देशादिति चेत्। नन्वेवमनुभूतिप्रतिभासोऽपि प्रत्याख्यातः स्यात् ĀtmaSi. 29.23.

**अनुभूतिफलात्मिका** (anubhūtiphalātmikā) *adj.* (*f.*) of the nature of the result of experience भावानां कार्यनिष्पत्तिरनुभूतिफलात्मिका BhāvPra.(Śā.) 26.20(1)

**अनुभूतिफलार्थत्व** (anubhūtiphalārtha-tva) *m.* the state of being what requires the realisation as its result प्रमाणमन्तरेणैषां बुद्ध्यादीनामसिद्धता। अनुभूतिफलार्थि(v.1. र्थ)त्वादात्मा ज्ञः किमपेक्षते NaiṣkaSi. 94.3.

**अनुभूतिफलार्थित्व** (anubhūtiphalārthi-tva) *n.* the state of being what requires realisation as its result प्रमाणमन्तरेणैषां बुद्ध्यादीनामसिद्धता। अनुभूतिफलार्थित्वादात्मा ज्ञः किमपेक्षते NaiṣkaSi. 94.3.

**अनुभूतिफलावसान** (anubhūtiphalāvasāna) *adj.* [*f.*-ā] culminating into realisation as the result महावचोऽपि। वाक्यार्थबुद्धिमनुभूतिफलावसानां नोत्पादयत्यहरहः श्रुतमप्यशक्तेः SaṁkṣeŚā. 3.311 (ii. 325.17); अत्रैव जन्मनि भवेदपवर्गदायि वाक्यप्रसूतमनुभूतिफलावसानम्। ज्ञानम् SaṁkṣeŚā. 3.348 (ii. 343.15)

**अनुभूतिबल** (anubhūti-bala) *n.* strength of experience अनुभूतिबलाच्चापि युक्तितोऽपि श्रुतेरपि। आत्मा वै पुत्रनामासीत्येवं च वदति श्रुतिः SarvaVeSāSaṁ. 524.

**अनुभूतिबलतस्** (anubhūtibala-tas) *adv.* on account of the strength of experience स्वाज्ञानं च तवानुभूतिबलतः सिद्धं मृषा SaṁkṣeŚā. 3.140 (ii. 233.6)

**अनुभूतिभेद** (anubhūti-bheda) *m.* the variety, viz. cognition बुद्धिः … सापि द्विधा स्मृत्यनुभूतिभेदात् Vidvanmo. 4.30.

**अनुभूतिमत्** (anubhūti-ma(n)t) *adj.* possessed of realisation अनुभूतिमदात्मयोगतोऽन्तःकरणे सा व्यपदिश्यतेऽनुभूतिः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 15.100.

**अनुभूतिमय** (anubhūti-maya) *adj.* consisting of, i.e. of the nature of realisation जडाजडदृशोर्मध्ये यत्तत्त्वं पारमार्थिकम्। अनुभूतिमयं तस्मात् सारं ब्रह्मेति कथ्यते AnnaU. 2.17.

**अनुभूतिमात्र** (anubhūti-mātra) *n.* perception in general यद्यनुभूतिमात्रं प्रमाणं, ततो रजतमिदमिति यद् भ्रान्तिविज्ञानं, तदपि प्रमाणं स्यात् PrakaPañ. 126.7.

**अनुभूतियुक्ति** (anubhūti-yukti) *f.* reasoning based on cognition आकाशस्योत्पत्त्यङ्गीकारेऽनुभूतियुक्तिबहुवाग्विरोधात् TattvPrakā. 107A.12 (*on* ii. 3.1); 109A.6 (*on* ii. 3.8)

**अनुभूतियोग** (anubhūti-yoga) *m.* association with enjoyment भवनेऽत्र कृशानुभूतियोगात् परमैश्वर्यमवापि RasiRañ. 35 (comm. अनुभवसंबन्धात्)

**अनुभूतिरस** (anubhūti-rasa) *m.* pleasure derived from enjoyment अजनि गोपगृहेषु मनोरमैरमितकान्तिभिरप्सरसां गणैः। यदनुभूतिरसेन समेष्यतः शरणयादवशैशवयौवने Yādavā. 3.63.

**अनुभूतिरसात्मिका** (anubhūtirasātmikā) *adj.* (*f.*) of the nature of pleasure derived from enjoyment भावानां कार्यनिष्पत्तिरनुभूतिफला(v. 1. रसा)त्मिका BhāvPra.(Śā.) 26.20(1)

**अनुभूतिरूप** (anubhūti-rūpa) *adj.* of the nature of realisation केयमभिव्यक्तिः या अनुभूतिरूपस्य आत्मनः अहंकारेण क्रियते इत्युच्यते, न तावत्तत्सिद्धिः ĀtmaSi. 28.1; बोधकत्वेऽप्यनुभूतिरूपब्रह्मस्वरूपबोधकस्तदन्यबोधको वा ŚatDū. 109.12; 109.22; अनुभूतिरूपस्यात्मनः परवेद्यत्वेऽनवस्था स्यात् Nyāyāmṛ. 518B.6.

**अनुभूतिरूपता** (anubhūtirūpa-tā) *f.* the state of being that which is of the nature of cognition धूमाच्चाग्निज्ञानमनुभवाकारं जायते …। इह … यथाप्रतीति अनुभूतिरूपतैवाश्रयितुमुचिता PrakaPañ. 205.11.

**अनुभूतिलक्षण** (anubhūti-lakṣaṇa) *n.* characteristic feature of cognition न चानुभाव्यत्वेऽनुभूतिलक्षणविरहस्स्यादिति वक्तुं शक्यम्, अनुभवान्तरानुभाव्येऽपि परानुभवादौ … अनुभूतिलक्षणस्य स्वानुभवसिद्धस्य अनपगमात् ŚatDū. 110.27.

**अनुभूतिलग्नहृदय** (anubhūtilagna-hṛdaya) *adj.* whose mind is attached to the (worldly) enjoyment यः … स्रगाद्यर्थानामनुभूतिलग्नहृदयो निर्विण्णबुद्धिर्जनः। तस्यैवास्य जडस्य कर्म विहितम् SarvaVeSāSaṁ. 198.

**अनुभूतिवत्** (anubhūti-vat) *adv.* **i** like the realisation यतोऽनुभवतोऽविद्या ब्रह्मास्मीत्यनुभूतिवत्। अतः … साप्येत्यथात्मताम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 177; **ii** like the cognition वर्णा हि … अर्थधीहेतवो वाच्याः …। न च तत्स्मृतीनां साहित्यमुत्पत्तौ स्थितौ वा अनुभूतिवदेव NayaVi. 176.10 (*on* i. 1.5)

**अनुभूतिवश** (anubhūti-vaśa) *m.* [Abl.] on account of knowledge सैषा चित् …। अनुभूतिवशान्नित्यमर्कादीनां प्रकाशिनी YogVā. iv. 36.13.

**अनुभूतिविभाग** (anubhūti-vibhāga) *m.* division of cognition अनुभूतिविभागेन तन्मूलायाः स्मृतेरपि। विभागस्य गतार्थत्वादैकराश्यमुदाहृतम् NyāyPari. 496.3.

**अनुभूतिविरुद्ध** (anubhūti-viruddha) *adj.* contradicted or annulled through cognition अभिहितान्वयः। अनुभूतिविरुद्धश्च त्याज्य एव मनीषिभिः AnuVyā. 45B.10 (*on* 3.2)

**अनुभूतिविरुद्धत्व** (anubhūtiviruddha-tva) *n.* the state of being what is contradicted or annulled through cognition अनुभूतिविरुद्धत्वादपि पक्षा इमेऽशिवाः AnuVyā. 31A.10 (*on* 2.2)

**अनुभूतिविरोध** (anubhūti-virodha) *m.* contradiction through cognition अनुभूतिविरोधेन मिथ्यात्वे मा न काचन AnuVyā. 30B.5 (*on* 2.2)

**अनुभूतिविरोधित्व** (anubhūtivirodhi-tva) *n.* the state of being contradictory to cognition अनुभूतिविरोधित्वादनुमायाश्च संभवात्।…कुतोंद्रियता (कुत इन्द्रियता त्वचः) TarkSaṁ.(Ā.) 40.23.

**अनुभूतिविरोधिन्** (anubhūti-virodhin) *adj.* contradictory to cognition यदेकं तत्र नानेति नाना नैकमिति प्रमा। योऽनुभूतिविरोध्यर्थः स कथं स्थाप्यते बलात् BṛĀraUBhVā. i. 6.76.

**अनुभूतिविलक्षणा** (anubhūti-vilakṣaṇā) *adj.* (*f.*) different (in nature) from cognition स्मृतिः … केवलसंस्कारजन्यत्वेनानुभूतिविलक्षणा … न प्रमाणम् TantrRaha. 2.7.

**अनुभूतिविशेषकत्व** (anubhūtiviśeṣaka-tva) *n.* the state of being that which specifies or qualifies the cognition हेतुसाध्यप्रतिपादकशब्दावपि संविदन्वितहेतुसाध्यप्रतिपादकावित्यभ्युपगन्तव्यम्।… अतस्तदन्वितहेतुसाध्यप्रतिपादने तयोरप्यनुभूतिविशेषकत्वात् ताभ्यामपि वेद्यत्वं फलितम् ŚatDū. 109.19.

**अनुभूतिविषय** (anubhūti-viṣaya) *m.* object of realisation सतोऽनुभूतिविषयभावोऽपि न प्रमाणपदवीमनुसरति BrahmSūBh.(Rā.) 24.4 (*on* i. 1.1); *adj.* referring to realisation न चाहंकारापनेयं किंचिदनुभूतिविषयज्ञानोत्पत्तिप्रतिबन्धकं संभवति ŚatDū. 126.9; परस्यानुभूतिविषयानुभवसिद्ध्यर्थमेव हि तत्प्रयोगः NyāyPari. 125.8.

**अनुभूतिविषयता** (anubhūtiviṣaya-tā) *f.* the state of being the object of cognition यस्यार्थस्य यो भावस्तस्य तत्त्वमुच्यते – इति, न, अरजतादेरपि रजताद्यात्मना अनुभूतिविषयतासंभवात् KhaṇḍanKhā. 240.12; घटोऽस्ति पटोऽस्तीत्यादिषु सत्त्वमनुभूतिविषयतयैव प्रतिभासते ŚatDū. 98.23.

**अनुभूतिव्यञ्जकत्व** (anubhūtivyañjaka-tva) *n.* the state of being that which indicates the knowledge किमनभिव्यक्तस्यैवाहंकारस्यानुभूतिव्यञ्जकत्वम् ŚatDū. 125.21.

**अनुभूतिव्यतिरिक्त** (anubhūti-vyatirikta) *adj.* different from realisation संविदपि मिथ्या किं न स्यादित्यत्राह निरधिष्ठानेति। अनुभूतिव्यतिरिक्तापारमार्थ्यसिद्धवत्कारेणायं हेतुरुक्तः ŚrutaPra. iA.157.11 (*on* i. 1.1); न ह्यनुभूतिव्यतिरिक्तेषु तुच्छत्वं त्वयाभ्युपगम्यते ŚatDū. 110.30.

**अनुभूतिव्यवहार** (anubhūti-vyavahāra) *m.* usage of (the word) *anubhūti* अनुभूतिरनुभूतिव्यवहारहेतुप्रकाशोऽनुभूतित्वात् यन्नैवं तन्नैवम् TattvPradī. (Ci.) 6.3; 87.4.

**अनुभूतिसत्ताकाल** (anubhūtisattā-kāla) *m.* time of the existence of realisation अनुभूतिसत्ताकाले सर्वदा तत्रापरोक्षज्ञप्तिविषयत्वात् सा नेन्द्रियसंनिकर्षजन्या LaCandr. 774.32.

**अनुभूतिसंबन्ध** (anubhūti-sambandha) *m.* relation with the cognition अहमनुभवामीति धीरहंकारविशिष्टे अनुभूतिसंबन्धात् GuruCandr. i. 53.17.

**अनुभूतिसामग्री** (anubhūti–sāmagrī) *f.* totality of causes of perception or cognition जात्यनभ्युपगमेऽप्यनुभूतिसामग्रीव्यतिरिक्तहेत्वनपेक्षत्वात् सिद्धसाध्यता ŚrutaPra. iA. 104.30 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतिस्थ** (anubhūti–stha) *adj.* present in, i.e. established through after-cognition एकत्वमनुभूतिस्थं त्यक्त्वा निर्मानिकाभिदा । कुत आत्मादिकेषु स्यात् AnuVyā. 29B.2 (*on* 2.2); अनुभूतिस्थं प्रत्यभिज्ञासिद्धम् NyāySu. (Ja.) 397A.9 (*on* ii. 2.7)

**अनुभूतिस्फुरण** (anubhūti–sphuraṇa) *n.* flashing of knowledge अनुभूतिस्फुरणमेव तदानीमिति शङ्कायामहमर्थस्याविशदस्फुरणमस्तीति सोपपत्तिकं प्रतिजानीते ŚrutaPra. iA. 166.14 (*on* i. 1.1)

**अनुभूतिस्मरणसंकर** (anubhūtismaraṇa–saṅkara) *m.* cross-connection of cognition and recollection द्वितीये धर्म्यंशे प्रत्यभिज्ञायाः स्मृतित्वमप्यनुभवत्वमपीत्यनुभूतिस्मरणसंकर इति विषयव्यवस्थयापि नियमो भग्नः KhaṇḍanKhā. 265.12.

**अनुभूतिस्मृतिसंकर** (anubhūtismṛti–saṅkara) *m.* cross-connection of cognition and recollection स्मृत्यंशेऽप्यनुभूतिरनुभूत्यंशेऽपि स्मरणमिति वज्रलेपायितं प्रत्यभिज्ञायामनुभूतिस्मृतिसंकरेण KhaṇḍanKhā. 276.6.

**अनुभूतिस्मृत्यादि** (anubhūtismṛty–ādi) *adj.* direct perception, recollection etc. अनुभूतिस्मृत्यादिनामान्तरव्यपदेशार्हावस्थाभेदाश्च संविद एव प्रस्य-(? त्य)क्षमीक्ष्यन्ते ŚatDū. 115.29.

**अनुभूतिस्वभाव** (anubhūti–svabhāva) *adj.* of the nature of realisation (आत्मा) सोऽप्यनुभूतिस्वभावश्चेत्, नास्या भेदः, अन्यथा सोऽनात्मेति नानुभविता IṣṭaSi. 24.19.

**अनुभूतिस्वरूप** (anubhūti–svarūpa) *n.* nature of realisation अनुभूतेरनुभाव्यत्वेऽनुभूतिस्वरूपासिद्धिप्रसङ्गस्यैव विपक्षे बाधकतर्कत्वात् न संदिग्धानैकान्तिकता TattvPradī.(Ci.) 16.6; *adj.* of the nature of realisation अनुभूतिस्वरूपमपि ब्रह्म स्वानुभवैकतानम् ŚatDū. 106.4.

**अनुभूतिस्वरूपत्व** (anubhūtisvarūpa–tva) *n.* the state of being of the nature of cognition किमत्र बाह्यतया प्रतीयमानानामनुभूतिस्वरूपत्वमभिमतम् ŚatDū. 106.22.

**अनुभूतिस्वरूपाचार्य** (anubhūtisvarūpācārya) *m.* name of the author of the grammatical treatise Sārasvatīprakriyā, PW.; pw.; MW.; APTE.

**अनुभूतैकदेश** (anubhūtaikadeśa) *m.* a part of what is perceived or cognised एकदेशविवक्षास्ति चेत् अनुभूतैकदेशं वदति ŚrutaPra. iA. 103.18 (*on* i. 1.1); वैगुण्ये त्वनुभूतैकदेशविषयः स्मृतिप्रमोषः NyāyPari. 357.2.

**अनुभूतोत्सव** (anubhūtotsava) *adj.* who has enjoyed the festival अनुभूतोत्सवा देवा जग्मुः स्वानालयांस्तदा PadmP. v. 40.107.

**अनुभूतोत्सवप्रमोद** (anubhūtotsavapramoda) *adj.* who has enjoyed the delight of festival विसृज्येतामेतावनुभूतोत्सवप्रमोदौ सुग्रीवविभीषणौ MahāvīC. 7.41(6)

**अनुभूत्यतिरेकतस्** (anubhūtyatireka–tas) *adv.* on account of the difference from cognition मात्रादिजन्मनः प्राक् च नानुभूत्यतिरेकतः । द्रष्टृदर्शनदृश्यादिवस्त्वन्यदवसीयते BṛĀraUBhVā. iv. 3.1736.

**अनुभूत्यनुभव** (anubhūty–anubhava) *m.* experience of cognition पूर्वं सविशेषोऽनुभवः स्वापादिदशास्वस्तीत्युक्तम् ⋯ स त्वात्मानुभवः । नानुभूत्यनुभव इत्यर्थः ŚrutaPra. iA. 140.18 (*on* i. 1.1)

**अनुभूत्यनुसार** (anubhūty–anusāra) *m.* [Inst.] in conformity with experience वस्तुस्वभावमाश्रित्य व्यवस्था तूभयोः (सुखचैतन्ययोः) समा । अनुभूत्यनुसारेण कल्प्यते हि नियामकम् PañcDa. 15.12.

**अनुभूत्यन्तरविषयत्व** (anubhūtyantaraviṣaya–tva) *n.* the state of being the object of another cognition करणाद्ययोग्यत्वात् न योग्यानुपलम्भ इत्येतदनुभूतेरनुभूत्यन्तरविषयत्वत्य(? स्य) वक्ष्यमाणत्वान्निरस्तम् ŚatDū. 81.6.

**अनुभूत्यपलाप** (anubhūty–apalāpa) *m.* denial of cognition न कुतार्किकतामेत्य नाशनीया प्रबुद्धता । अनुभूत्यपलापान्तैरपवित्रैर्विकल्पितैः YogVā. ii. 18.68; अनुभूत्यपलापाय कल्पितो यैर्धिगस्तु तान् YogVā. iii. 14.78.

**अनुभूत्यर्थभेद** (anubhūtyartha–bheda) *m.* diversity of the meanings of the word *anubhūti* अनुभवत्वजातिकल्पनायां न प्रयोजनप्रमाणे इति अनुभूत्यर्थभेदात् लक्षणाननुगमो दोषः KhaṇḍanKhā. 256.14.

**अनुभूत्यात्मवस्तु** (anubhūty–ātmavastu) *n.* self-entity of the form of realisation कुतः सापेक्षतोच्यते । स्वप्रधानात्मबुद्ध्यैव तदन्यस्य प्रसिद्धितः । कार्यबुद्धिव्यपेक्षातो नानुभूत्यात्मवस्तुनः BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 468.

**अनुभूत्यादिविरुद्धा** (anubhūtyādi–viruddhā) *adj.* (*f.*) contradicted through cognition etc. न चात्मन आकाशः संभूत इति श्रुत्या तदुत्पत्तिसिद्धिः । अनुभूत्यादिविरुद्धायास्तस्याः प्रामाण्यानुपपत्तेः TattvPrakā. 107A.13 (*on* ii. 3.1)

**अनुभूत्याश्रय** (anubhūty–āśraya) *adj.* dependent on direct perception दृश्यमनुभूत्याश्रयमिति तस्य दौस्स्थ्यं प्रकटयति IṣṭaSi. 35.19.

**अनुभूत्येकमात्रतस्** (anubhūtyekamātra–tas) *adv.* due to the unique experience only असिद्धार्थस्य वा सिद्धिरनुभूत्येकमात्रतः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 559.

**अनुभूत्येकरूपतस्** (anubhūtyekarūpa–tas) *adv.* because of the unique nature of experience अतः प्रमाणतोऽशक्याविद्यास्येति (ब्रह्मणः) निरीक्षितुम् । कीदृशी वा कुतो वासावनुभूत्येकरूपतः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 184.

**अनुभूत्वा** (anu–bhūtvā) *ger.* (irr.) **1** having enjoyed नाकस्य पृष्ठे ते सुकृतेऽनुभूत्वा इमं लोकम् ⋯ विशन्ति MuṇḍaU. i. 2.10; MuṇḍUBh. 320.4 (*on* i. 2.10); **2** having become, i.e. attained (the form) स पञ्चधानुभूत्वा तां रमयामास सर्वशः MahāBhā. i. App. I. 100(27)

**अनुभूभृदग्रम्** (anubhūbhṛdagram) *adv.* along the top of a mountain व्याप्य ⋯ अनुभूभृदग्रम् ⋯ गर्जन् । संवीक्षते विरहिणः क इह म्रियन्ते वर्षासु विद्युदुरुदीपिकयेव मेघः SaduktiKa. 175.5.

**अनुभूमि** (anu–bhūmi) *f.* receptacle (deified) सह संपायास्त्वमाशिषमाशिभूताभूतमाशिषमाशिराशीराशिरनुभूमिः स्वाहा PāramāU. 4.5; *m.* (anu-bhūmi) name of a *carakādhvaryu* (a priest of the Caraka branch of the Kṛṣṇa Yajurveda) अनुकृष्णस्तथायुश्च अनुभूमिस्तथैव च ।⋯ चरकाध्वर्यवोऽथर्वणमस्युर्ब्रह्मचारिणः BrahmāṇḍP. i. 33.13.

**अनुभूमिगत** (anubhūmi–gata) *adj.* being under the ground अन्तर्भूमि(v.l. अनुभूमि)गतस्तत्र वालुकान्तर्हितो महान् ।⋯ धुन्धुर्नाम महासुरः BrahmP. 7.62.

**अनुभूय** (anubhū–ya) *ger.* **1A** having experienced, having relished **Bi** having enjoyed (happiness etc.) **ii** having undergone (suffering, grief etc.) **Ci** having realised (oneness with the Supreme) **ii** having perceived, cognised or understood **iii** having perceived, i.e. heard **2** having obtained or attained **3** having attended or participated in **4A** having observed or practised **B** having passed through, having been present in **1A** having experienced, having relished स सोमलोके विभूतिमनुभूय पुनरावर्तते PraśnaU. 5.4; तत्तद्देहविहितविविधविचित्रानेकशुभाशुभप्रारब्धकर्माण्यनुभूय तत्तत्कर्मफलवासनाजालवासितान्तःकरणानां पुनःपुनस्तत्तत्कर्मफलविषयप्रवृत्तिरेव जायते TripāMaNāU. 366.24 (5); क्रमेण सर्वमभ्यस्य सर्वमनुभूय ज्ञानवैराग्याभ्यां स्वरूपानुसंधानेन देहमात्रावशिष्टः संन्यस्य जातरूपधरो भवति स ज्ञानवैराग्यसंन्यासी NāraPaU. 5.1; सः ⋯ कर्मणानुरूपं फलमनुभूय तस्य संक्षये पुनरिमं लोकं प्रतिपद्यते NirU. 29.12 (21); Nir. 13.29 = 14.7 (231.8); सर्वा मया क्रीडिताः क्रीडा दृष्ट्वा अनुभूय अतृप्तेन्द्रियोऽभवत् ।⋯ रुद्रः SāmaraU. 257.16; वर्णाश्रमाः स्वस्वधर्मनिष्ठाः प्रेत्य कर्मफलमनुभूय ततः शेषेण ⋯ जन्म प्रतिपद्यन्ते GautDS. ii. 2.29; VīraMi.(Paribhāṣā.) 62.1; अनेन⋯अनुगृहीतः ⋯ भवदन्तिकमागतः (v.l. तदेतत्सकलं सुखदुःखमनुभूय परं विषादमागतोऽनेन मित्रेण त्वत्सकाशमानीतः) PañcT. 2.50(2) (239.9); क्षणमयमनुभूय स्वप्नम् ⋯। रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णम् ⋯अश्वः ŚiśuVa. 11.11; जीवः⋯तद्वासनानिर्मितांश्च स्वप्नान्नाडीचरोऽनुभूय श्रान्तः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 180.3 (*on* i. 3.20); जीवः ⋯ दिशं दिशं सुखदुःखादिलक्षणम् ⋯ पतित्वा गत्वा अनुभूय ⋯ प्राणम् ⋯उपश्रयते ChāndoUBh. 377.5 (*on* vi 8.2); विस्मयात्मा रसोऽद्भुतः विस्मयोऽप्यसंभाव्यात् । स्वयमनुभूतादर्थादनुभूयान्येन वा कथितात् Kāvyālaṅ.(Ru.) 15.9; कर्मफलान्यनुभूय भूय इह संभवति SaṁkṣeŚā. 3.48 (ii. 176.10); BhāgP. iii. 32.9; अनुभूय क्षणं जीवो मिथ्यामरणमूर्च्छनम् । विस्मृत्य प्राक्तनं भावमन्यं पश्यति सुव्रते YogVā. iii. 20.31; मन्येऽनुभूय गुलिकाचिरसाहचर्यम् PṛthvīVi. 4.51; संसारमनुभूय ⋯ स्वास्थ्यम् अनुभवति TarkSaṁ.(Ā.) 149.23; सूर्याचन्द्रमसोर्विभूतिमनुभूय ⋯ सत्यलोके ⋯ ब्रह्मणः महिमानमाप्नोति JīvanVi. 134.22; रसविशेषमनुभूय Upask. 173.7 (*on* iii. 2.4); विरहभावरसाब्धिमनुभूय पश्चात् प्रादुर्भूतप्रभुस्वरूपं प्राप्य न बिभेति AṇuBh. 32.9 (*on* i. 1.11); सुराः क्षीरोदविक्षोभमनुभूयामृतं पपुः DṛṣṭāKaŚ. 36; अन्तवन्त इमे लोकाः शोकान्तकविकारिणः । अनुभूय प्रभूतातिधाम गच्छन्ति योगिनः ParamāKā. 22.7; अहम् ⋯ परमानन्दकदलीमनुभूय कृतार्थो भूयासम् Jīvān. 202.4; श्रुतिवर्णितमस्या रामणीयकं क्षणमनुभूय पारमाप्स्यामि दुरन्तसमुद्रस्य AmṛUda. 1.18(3); **1Bi** having enjoyed (happiness etc.) मिथ्याभूतान्स्वप्नतुल्यान्विषयभोगाननुभूय ⋯ अतृप्तः सदा परिधावति TripāMaNāU. 366.22(5); SaṁnyāU. 2.13; गोप्यः ⋯ निकुञ्जदेव्या स्वावेशेन सुखमनुभूय ⋯ रसिकशिरोमणिना सह सुखम् ⋯ अनुभवन्ति SāmaraU. 240.4; राजा ⋯ ब्रह्मणा सार्धमानन्दम् अनुभूय वै ।⋯ न चैवावर्तते पुनः AVPari. 13(5).6; स सुखान्यनुभूयेह शिष्टानां गतिमाप्नुयात् MahāBhā xii.

184.17; अभौममनुभूय शंकरः ··· सुखम्।··· गन्धमादनवनं व्यगाहत KumāSaṁ. 8.28; (अहम्) स्नानभोजनविलेपनान्यनुभूय ··· सुरङ्गामकरवम् DaśKuC. 61.15; (कामपालः) मधुमयमिव तदनुभूय ··· किंचिदन्तरमपक्रान्तवान् AvantiKa. 202.16; क्रीडोपभोगमनुभूय सरिन्महेभावन्योन्यवक्षपरिवर्तमिव व्यधत्ताम् ŚiśuVa. 5. 39; सत्यन्तरे समनुकूलतयानुभूय राज्ञो मनस्यधिगता वनितास्तदासन् VarāṅgaC. 1.60; मूढाः ··· स्वर्गस्य पृष्ठे ··· सुकृते भोगायतने अनुभूत्वा ··· इमं लोकं मानुषम् ··· विशन्ति MuṇḍUBh. 320.5 (on i. 2.10): तत्र च उषित्वा वासमनुभूय ··· श्रीमताम् ··· गृहे योगभ्रष्टः अभिजायते GītāBh.(Śaṅ.) 207.9 (on 6.41); अल्पैरहोभिरनुभूय नृपप्रसादम् EI. ii. 346.8; रमणकमुचमनोरथोऽनुभूय। क्षणमुपरि सिताचलस्य पश्यत्ययमुपविश्य हिरण्मयं च वर्षम् RāmC. 6.13; तया सह संवेशसुखमनुभूय YaśasCam. ii. 37.3; ii.148.5; पुरुषो रतिमभिगम्य विसृष्टिसुखमनुभूय ··· विरमति JayaMa. 79.5 (on 2.1); 179.16 (on 2.10); तस्मिन्नहनि देवोऽपि सहान्तःपुरिकैर्जनैः। अनुभूत (? अनुभूय) जलक्रीडां पानमासेवते रहः BhaviP. 126A.11 (i. 73.17); सुखानि च। अनुभूय तपस्त्वन्ते स्वर्गमक्षयमाप्नुयात् PadmP. iv. 86.37; ये ··· अनुपमं सुखमनुभूय PramāMī. 13.3 (on i. 1.16); सुखौघमनुभूय चिरं स राजा EI. vi. 201.11; अनुभूय प्रियाभूय तस्य स्मरसमाकृतेः। हस्तिनापुरसाम्राज्यं चिरं निदिशताद्भुतम् PāṇḍaC. 1.285; आत्मा सुखमनुभूय ··· दुःखमुपभुङ्क्ते SyādvāMañ. 27(10); त्वत्कान्तिमाध्वीमनुभूय रक्तैर्नेत्रैरिवाभान्ति समुद्रदाराः Yādavā. 18.77; असौ श्यामाम्। अनुभूयैव श्रान्तः संप्रत्युपयाति वारुणीं चन्द्रः ŚṛṅgāBhū. 10; मृगयारसमनुभूय मध्याह्ने तौ द्वौ सरोवरं ददृशाते VetāPañ.(Śi.) 7.33; 11.2; परमेश्वरः ··· प्राणिभिः ··· भूतभौतिकवर्गेण भोगाननुभूय ŚivārkaMaDī. i. 154.33 (on i. 1.3); तया ··· सह सकलमनोरथसुरतसंभोगसुखमनुभूय जन्म सफलं करिष्यति भवान् VetāPañ.(Jam.) 30.13; भवता ··· ताम्बूलचर्वणसुखमपि वानुभूय गन्तव्यम् RasSa. 129(4); **1Bii** having undergone (suffering, grief etc.) बहूनि वर्षसहस्राणि यमविषये कुम्भीपाकरौरवादिषु स्थानेषु दुःखान्यनुभूयेह जातानामिमानि लक्षणानि भवन्ति ŚaṅkhaLiDS. 375; संयमने तु अनुभूय तद्गतिदर्शनात् BrahmSū. iii. 1.13; एवं पातकिनः पापमनुभूय सुदुःखिताः ··· प्रपद्यन्ते दुःखानि ViṣṇuSm 43.45; बहुविधमनुभूय दुष्प्रसह्यम् Prati. 4.18; सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते Cārud. 1.3; Mṛcch. 1.10; (पुमान्) एवमादीनि दुःखानि जरायामनुभूय वै ViṣṇuP. vi. 5.36; मानी मानसारः ··· भवतः पराजयमनुभूय···भवन्तमभियोक्तुमुद्युङ्क्ते DaśKuC. 3.25; 28.6; स्वदुष्कृतानुरूपा यामीर्यातना अनुभूय पुनरेव इमं लोकं प्रत्यवरोहन्ति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 547.9 (on iii. 1.13); संयमने यमालये दुःखमनुभूय BrahmSūBh.(Bhā.) 156.11 (on iii. 1.13); VedāntPāSau. 263.17 (on iii. 1.13); महापातकमुपपातकं वा कृत्वा प्रायश्चित्तमकृत्वा ये म्रियन्ते ते ··· एकविंशतिनरकान् ··· अनुभूय ··· महापातकिनो जायन्ते BālaKrī. ii. 73.3 (on 3.207); Aparā. 1034.19 (on 3.206); DīpKa. 93.10 (on 3.206); तत्रासौ यातना घोरा अनुभूयात्मकालतः SkandP. v(2). 53.5; अनिष्टादिकारिणां चन्द्रारोहावरोहौ··· तत्प्रयुक्तयातना अनुभूयैव नान्यथा BrahmSūBh.(Rā.) 574.14 (on iii. 1.13); यः प्राप निर्वृतिं क्लेशाननुभूय भवार्णवे KaumuMi. 1.1; संयमनमनुभूय केषांचिदारोहः BrahmSūBh. (Ma.) 45B.7 (on iii. 1.13); BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 208.3 (on iii. 1.13); शुश्रवत्वम् ··· भ्राजत्येतत् ··· सर्वं रसेन्द्र त्वयि। मूर्च्छामप्यनुभूय यो हुतभुजि न्यस्यापि च स्वं वपुः स्वीकृत्यापि मृतिं करोष्यविरतं वस्तून्यवस्तून्यपि SūktiMu. 36.26; वियोगजं दुःखम् ···। अनुभूयातिवृत्तश्चेत्स्नेहो मध्यः प्रकीर्तितः BhāvPra.(Śā.) 80.20(4); स्वकृतकर्मानुरूपं दुःखमनुभूय VedāntKau. 264.5 (on iii. 1.13); अनुभूय विक्रमं ते ··· प्रपलायांचक्रिरे दनुजाः StavMā. 149.6; प्रतिषिद्धानुष्ठायिनां तु रौरवादिनरकविशेषेषु तत्तत्पापोचितं तीव्रदुःखमनुभूय ··· उत्पत्तिः VedāntPari. 362.1; बन्धनमनुभूय मुक्तिदो भवति Jīvān. 162.2; उच्छास्त्रवर्ती ··· एकत्र फलमनुभूयान्यत्र गच्छति BālamBha. i. 401.21 (on 1.41); **1Ci** having realised (oneness with the Supreme) आत्मनोमित्येकीकृत्य तदेकमजरममरममृतमभयमोमित्यनुभूय तस्मिन्निदं सर्वं त्रिशरीरमारोप्य ··· संहरेत् NṛsiṁhoTāU. 1; 3; ब्रह्मानुभूय चरणं चारः भवति Bhām. 211.1 (on i. 3.14); मनसा मां ध्यात्वा मामनुभूय GītāBh.(Rā.) 492.5 (on 9.34); **1Cii** having perceived, cognised or understood वसवः ··· रूपम् ··· सर्वैकरणैरनुभूय तृप्यन्ति ChāndoUBh. 148.11 (on iii. 6.1); प्रमात्रादिविविक्तार्थमनुभूयोत्थितस्ततः। नावेदिषमिति प्राह BṛĀraUBhVā. i. 4.289; यद्यन्यस्मिन्नप्यादधीत किंचिदेवैकमनुभूय सर्वः सर्वमर्थं विजानीयात् TattvBi. 27.4; यथा रज्जुं भुजंगतयानुभूय विद्वतस्य तथैव स्मृतिः NyāyVārPari. 166.3; न ह्यलीकमेव तत् इत्यनुभूयाप्यर्थक्रियार्थी प्रवर्तते ĀtmaTaVi. 278.4; आचार्यस्य ज्ञानवत्त्वमनुभूय तदुपसत्तिश्च क्रियते BrahmSūBh.(Rā.) 34.9 (on i. 1.1); मनुष्याः ··· मम वर्त्म मत्स्वभावम् ··· चक्षुरादिकरणैः ··· अनुभूयानुवर्तन्ते GītāBh.(Rā.)245.3 (on 4.11); गृहादिमात्रमनुभूयान्यत्र गतवतः प्रतियोगिस्मरणे सति इन्द्रियव्यापारमन्तरेणाप्यभावोऽनुमीयते TārkiRa. 109.1; TantrRaha. 14.30; सदृशमनुभूय सदृशमेव स्मर्यत इति नियमाभावात् Ekāva. 8.5(1) (210.9); विषयव्यावृत्तमज्ञानमनुभूय NyāySu.(Ja.) 62B.5 (on i. 1.1); गामनुभूय वनं गतः ··· गवि गवयसादृश्यं प्रत्येति NyāySu.(Ja) 475B.10 (on iii. 2.1); ये उपासकाः ··· एतांस्तद्गुणांश्चानुविद्यानुभूय परलोकं व्रजन्ति VedāntKau. 90.8 (on i. 3.14); तत्त्वं च श्रीपार्थसारथिना दर्शितम् अर्जुनाय। तेन तथैवानुभूय विस्तरेणोक्तम् VedāntRaMañ. 3.9 (128 5); सिन्दूरद्युतितोऽनुभूय भणितः कर्मक्रमोऽयं मया RaseCin. 2.8 (9.23); वेदस्य तत्तदर्थं प्रत्यक्षतः ··· अनुभूय ŚivārkaMaDī. i. 159.31 (on i. 1.3); उषा। त्वत्नौत्रमेनमनिरुद्धमदृष्टपूर्वं स्वप्नेऽनुभूय भगवन् विरहातुराभूत् Nārāy. x. 82.2; पुरुषः ··· मदौपाननुभूय मदौदासीन्यलक्षणं मोक्षं प्राप्स्यति GoviBh. 117.6 (on ii. 2.6); प्राचीनैः सह तं कार्यं ह्यनुभूय नियोजयेत् ŚukraNī. 5.25; **1Ciii** having perceived, i.e. heard पूर्वपूर्ववर्णाननुभूयान्त्यवर्णश्रवणकाले ··· सदसदनेकवर्णावगाहिनी पदप्रतीतिर्जन्यते TarkBhā.(Ke.) 49.10; **2** having obtained or attained ताम् (अथर्वमन्त्रर्षिच्छन्दोदैवतानुक्रान्तिम्) ··· योऽधीतेऽध्यापयति च सः ··· देहान्ते ब्रह्मलोकमनुभूय···अतुलं सुखं भुङ्क्ते BṛSarvaAnu. 6.1 (8.1) (Add.); इयम् (मालविका) ··· संवत्सरमात्रं प्रेष्यभावमनुभूय ततः सदृशभर्तृगामिनी भविष्यति Mālavikā. 5.12(9); आत्मा भूत्वा भवनक्रियामनुभूय पश्चात् अभविता GītāBh. (Śaṅ.) 33.6 (on 2.20); ये चात्मलाभमनुभूय विलयमुपगतास्ते···सद्भूता एव भवन्ति TattvPradī.(A.) 51.6 (on 1.38); कल्पान्तरे वस्वादित्वमनुभूयाधिकारावसाने ब्रह्मप्राप्तिर्न विरुद्धा VedāntSā.(Rā.) 107.4 (on i. 3.32); प्रौढोऽपि मूढत्वमिवानुभूय शनैः स संप्राप्तधृतिः प्रदध्यौ DaśāvaC. 7.74; मृगत्वादि कालपर्ययात्कालक्रमेणानुभूय भ्रष्टशुभलक्षणा दारिद्र्यादिदोषोपेता अधमाः पुरुषा जायन्ते Aparā. 1037.6 (on 3.217); असौ (शिशुपालः) ···। अनुभूय हिरण्यरावणत्वे भजते संप्रति चेदिराजभावम् Yādavā. 15.15; शोभामनुभूय कन्दुकानाम्।··· कुचौ यतेते ··· ते करिशावकुम्भलीलाम् RasGaṅ. 647.1; तत्र ङम् स्वयं ह्रस्वादिति विशेषणसंबन्धमनुभूय LaŚabdeŚe. i. 130.10; **3** having attended or participated in अनुभूयोत्सवं चैव गमिष्यामो यथेप्सितम् MahāBhā. i. 175.15; देवदेवस्य त्र्यम्बकस्य श्रावस्त्यामुत्सवसमाजमनुभूय ··· पत्युः पार्श्वमुपसरिष्यामि DaśKuC. 95.9; देवोऽपि ··· वैताढ्यशिखरे खेचरैर्विहितमनुभूय राज्याभिषेकम् ··· भूभागमध्यास्ते TilaMañ. 225.18; **4A** having observed or practised (*lit.* gone through) (नृपः) अनुभूयेह भद्राणि प्रेत्य स्वर्गे महीयते MahāBhā. xii. 71.13; xii. 78.34; xii. 98.9; दैवसिकीं च यात्रां (उद्याने) तत्रानुभूय ··· अपराह्ने ··· प्रत्याव्रजेयुः KāmSū. 54.17 (1.4); **4B** having passed through, having been present in अगस्त्येन तदा देवैः प्रार्थितेन महर्षिणा। अनुभूय किल श्राद्धे भक्षितः स महासुरः Rāmā. iii. 10.59; (असुराः) विचित्रयोनिसंरम्भमनुभूय पुनः पुनः। भूत्वा भूत्वा पुनर्नष्टाः YogVā. iv. 30.17.

**अनुभूयमान** (anu-bhūyamāna) *adj.* [*f.*-ā] **1Ai** being enjoyed **ii** being consumed **B** being experienced or relished **Ci** who is undergoing (suffering etc.) **ii** being undergone (suffering etc.) **2Ai** being directly perceived, cognised, known or understood **ii** being perceived, i.e. heard **B** being realised (as one with the Supreme) **1Ai** being enjoyed मृगमद्दिषवराहव्याघ्रसरि(री)सृपादिभिर्यथेच्छमनुभूयमानगु[ह(?)]संभोगगहनगुल्मलतावितानेः EI. xv. 307.21; AvantiKa. 164.19; एभिर्मन्त्रिकुमारैरनुभूयमानशैशवसुखो विजहार राजवाहनः DaśKuC.(App.) 149.20; केवलमेव सुखं यत् संवत्सरादिष्वनुभूयमानम् TantrVā. 255.2 (on i. 3.26); न सुखलेशस्य संसारे···अनुभूयमानस्य प्रत्याख्यानाय दुःखग्रहणम् NyāyMañ. ii. 76.6; यथा विषयेष्वेव रमणीयेषु ··· गीतादिष्वनुभूयमानेषु विषयान्तराभिलाषात् पूर्वविषयविच्छेदो भवति Kāśi. ii. 169.9 (on 5(3). 193); यस्मिन् स्वर्गपदवादावनुभूयमाने पुरुषस्य प्रीतिसृष्टिर्भवति तस्य लिप्सार्थलक्षणा स्वारसिकी TantrRa. 11.6; अनुभूयमानान्नाद्यरोगतादिव्यतिरेकेण नियोगरूपसुखानुभवानुपलब्धेः BrahmSūBh.(Rā.) 131.10 (on i. 1.1); यस्मिन् सुखेऽनुभूयमाने तद्व्यतिरिक्तं किमपि सुखत्वेन न पश्यति ··· स भूमा VedāntSā. (Rā.) 86.3 (on i. 3.7); इतरेतरमनुभूयमानं सुखम् ··· संयोगः RasTa. 128.6; स्वैनानुभूयमानं सुखमनुशेते JīvanVi. 64.15; 115.3; तादृक् सुरतकौशलं सुतनोः। अनुभूयमानमिव मे संप्रति संचिन्त्यमानमपि मन्ये ŚṛṅgāBhū. 16; अनुभूयमानस्यैव हि सुखस्य लोके पुरुषार्थत्वोक्तेः AṇuBh. 360.4 (on iv. 4.21); सानन्दमनुभूयमानेषु दौहृदललामेषु ··· गर्भेऽस्मिन् मुदावसन्नगद्गदः ··· पुमान् ĀnandRa. 3.5(2); 5.51(1); **1Aii** being consumed सा (लक्ष्मीः) ··· अनुभूयमानापि मदिरेव मोहयत्यन्तःकरणम् YaśasCam. ii. 69.8; **1B** being experienced or relished अनुभूयमानस्य ह्यर्थस्य पुरुषार्थता। सर्वत्र गम्यते वेदे BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 449; अस्ति चानुभूयमानो रसस्यानुगुणो विगुणश्चार्थः KāvyMī. 45.10; यज्जातीयादनुभूतचराद् द्वेषानुषक्तं दुःखमुपपादितं तस्य स्मरणात्तज्जातीयस्यानुभूयमानस्य तद्दुःखहेतुत्वमनुमाय ततो बिभेति TattvVai. 190.8 (on 4.10); प्रदोषो मामित्यमप्रियं किं न बाधते ··· इत्युक्तेर्युक्तिमाह — इत्थमनुभूयमानेन प्रकारेण SaraKaṇṭhā. 544.5; अन्तःस्थापितम् अन्यत् वा अनुभूयमानमेव हठपाकक्रमेण अलंग्रासयुक्त्या चिदग्निसाद्भावम् आपद्यते PratyabhiHṛ. 25.13(11); सर्वेषु देहेषु सर्वैरनुभूयमाने जन्ममरणे कदाचिदप्यात्मानं न स्पृशतः GītāBh.(Rā.) 88.5 (on 2.20); श्रूयमाणा

अनुभूयमाना वा आलम्बनोद्दीपनरूपा विभावा यस्याः सा … रतिः स्थायी भावः … शृङ्गारः Kāvyānu.(He.) 82.8; सदानुभूयमाना ये हृदि वैचित्र्यकारिणः। भावाश्चित्रा इति ज्ञेयाः BhāvPra.(Śā.) 5.5(1); नायकप्रतिभूपतीनां भयम् … पलायन-गुहाप्रवेशगर्तान्तरान्वेषादिभिरनुभूयमानं भयानकत्वेन निष्पद्यते RasāSu. 200.4 (2.251); भगवद्भक्तैरनुभूयमानस्य भक्तिरसस्य दुरपह्नवत्वात् RasGaṅ. 56.14; 296 8; **1Ci** who is undergoing (suffering etc.) अनेकभोगाद्य-धीनतया अनुभूयमाना दंशादीनपि निवारयितुमशक्ताः … दुःखमेवं च बहुविधमनु-भवन्ति BṛNāraP. 30.5 (19) (377); **1Cii** being undergone (suffering etc.) भूतस्यातिक्रान्तत्वादनुभूयमानस्य त्यक्तुमशक्यत्वादनागतमेव संसारदुःखं हातव्यम् RājMār. 28.25; अन्तरनुभूयमानाः संसृतयो बाह्यभूतजालानाम् YogVā. iii. 53.40; विश्वंभरया … अनुभूयमानः। जज्ञे … तापातिरेकस्तरणेरसह्यः YātrāPra. 4.5; °चिन्ताशतैः … अनुभूयमानैः।… राज्यभाजः। संतोषवन्तः क्व भवन्ति Vidvanmo. 7.41; **2Ai** being directly perceived, cognised, known or understood एतास्ताः पम्पापर्यन्तभूमयः यासु बहोः कालादनुभूयमानान्यप्यभि-ज्ञानानि बलाच्चक्षुराकर्षन्ति MahāvīC. 7.15(4); न हि प्रियशिरआद्यवयवविशिष्टे प्रत्यक्षतोऽनुभूयमाने आनन्दमये आत्मनि ब्रह्मणि नास्ति ब्रह्मेत्याशङ्काभावात् मन्त्रो-दाहरणमुपपद्यते TaiUBh. 251.8 (*on* 2.5); नाशेषलोकैरनुभूयमानः प्रत्यक्षतोऽयं सकलप्रपञ्चः। कथं मृषा स्यादिति शङ्कनीयम् SarvaVeSāSaṁ. 285; अनुभूतस्य स्मरणं भवति, नानुभूयमानस्य धाराविज्ञानानामपि स्मरणत्वप्रसङ्गात् TātpaṬ. (U.) 51.12 (*on* 2.47); 240.9 (*on* 5 (3).4); अन्धानन्धसमीपस्थशुक्लादिगुणः ताभ्यामननुभूयमानः। अनुभूयमानश्च तावेव प्रति सदसद्रूपः स्यात् Śarka. 119.18; स्मर्यमाणानुभूयमानवर्णकरणकोऽर्थप्रत्ययः स्यात्को दोषः NyāyMañ. i. 347.2; i. 345.26; i. 352.9; न हि त्वचा स्फटिकेऽनुभूयमाने चाक्षुषोऽ-रुणिमा तमनुरञ्जयति Kāśi. i. 280.13 (*on* 4.212); पूर्वापरदेशकालसंबद्ध-स्तादात्म्येनानुभूयमान इन्द्रियजेन विकल्पेन पद्मरागो न भिन्नो भवितुमर्हति TātpaṬ. (Vā) 141.7 (*on* i. 1.4); 399.12 (*on* ii. 1.36); अनुभूयमानेषु युष्मदस्मत्प्रत्ययगोचरेषु विषयविषयिषु … नित्यं सुखं व्यवस्थास्यते Bhām. 52.3 (*on* i. 1.1); 21.1 (*on* i. 1.0); 64.15 (*on* i. 1.2); 73.5 (*on* i. 1.3); अनुभूयमानेषु पृथिव्यादिष्वनुभवसिद्धा भवन्त्वविवेकित्वादयः SāṁkhyaTaKau. 291.1 (*on* 13); 292.5 (*on* 14); 390.5 (*on* 38); उत्पत्तेरारभ्य मुद्गरप्रहार-पर्यन्तं घटस्तावज्जात्यन्तरानाक्रान्त एवानुभूयमानः … कार्यकोटीः … करोति Ātma-TaVi. 81.5; अनुभूयमानं च भूतलं घटसंभिन्नं भवेत् NyāyVārPari. 546.2; पुद्गलद्रव्याणि। तथैषामेव प्रत्येकमतीतानागतानुभूयमानभेदभिन्ननिरवधिवृत्तिप्रवाहपरि-पातिनोऽनन्ताः पर्यायाः TattvPradī.(A.) 62.7 (*on* 1.48); 'स्मर्यमाणस्य' च यत् 'भासनम्' … अनुभूयमानमेव तत् भवेत् PratyabhiVi. i. 163.2 (*on* i. 4.3); कथम् … सायंतनसमयेऽनुभूयमानस्य गजादेः प्रातःकालीनाभाव-विषयोऽनुभवो जायेत TārkiRa. 110.4; अनुभूयमानस्य स्तनमुद्राङ्कितत्वस्य संस्कार आलिङ्गनसुखानुभवेन तिरोहितः AlaṅkāRa. 21 (13); अनुभूयमानस्य विषयस्याभावान्निरालम्बना स्मृतिः कथं प्रमाणम् PramāMī. 33.24 (*on* i. 2.3); 35.23 (*on* i. 2.4); अनुभूयमाने पित्रादौ यत्संनिहितत्वं पूर्वदृष्टं तदिहा-रोप्यम् VedāntKa. 12.19 (*on* i. 1.1); (सदसत्) तदुभयमपि घटादावनु-भूयमानं कथमुभयरूपातिरेकमन्तरेण निरुच्येत NyāyKu. 63 1; लोके सुवर्णत्वेनानु-भूयमाने पीतद्रव्ये अविनिर्भागवर्तिन्युपष्टम्भके द्रुतं तेजो विजातीयं रूपं प्रतिबध्नाति TattvCin. i. 749.3; iv(2). 25.1; एकस्मिन्प्रदेशे सहावस्थिततयानुभूयमानेषु धवखदिरपलाशादिषु समूहव्यपदेशः SarvaDaSaṁ. 13.175; (कृष्णः) श्रियेव साक्षादनुभूयमानः। पयोधिरूपां परिघां विलङ्घ्य द्युसंमितां द्वारवतीमयासीत् Yādavā. 13.40 (comm. अवलोकनेन निर्विश्यमानः); अनुभूतव्याप्तिकस्य पुंसोऽनुभूय-माने स्मर्यमाणे वा धर्मिणि व्याप्यधर्मस्यानुभवात् … व्याप्तस्य पक्षेऽनुसंधानमनु-मानम् NyāySu.(Ja.) 214A.6 (*on* i. 4.6); 88B.12 (*on* i. 1.1); तमसोऽपि द्रव्यस्य कर्म दृश्यते … तच्च नानुभूयमानम् Upask. 250.3 (*on* v. 2.19); न जानामीति ज्ञप्तिविरोधित्वेनानुभूयमानस्याज्ञानान्तरत्वापातात् Nyāyāmṛ. 338A.8; (विषयतातिरिक्तपदार्थः) तदप्यसत् अनुभूयमानामर्थाकारतां विहाय विषय-तान्तरकल्पने गौरवात् SāṁkhyaPraBh. 44.23 (*on* 1.87); घटादेरनुभूयमानस्या-पलपितुमशक्यत्वात् SiddhāMu. 25.10 (*on* 48); रजतेऽनुभूयमाने घटादौ रजतत्व-प्रकारकेच्छाप्रसङ्गात् AdvaiSi. 339.7; आनन्दवत्त्वेनानुभूयमानानां जीवानां कथम् … आनन्दवत्त्वोक्तिः ŚivārkaMaDī. i. 217.14 (*on* i. 1.15); i. 417.14 (*on* i. 3.8); i. 433.21 (*on* i. 3.13); ii. 370.21 (*on* iii. 3.52); अहं जानामीत्य-हंकारधर्मतयानुभूयमानं ज्ञानादि तद्धर्म एव BhedaDhi. 20.3; घटज्ञाने सति घटाज्ञानं निवृत्तमिति तन्निवर्त्यत्वेन चानुभूयमानं न मूलाज्ञानम् SiddhāLeSaṁ. 136.4; जाग्रत्यबाध्यत्वेनानुभूयमानो हि स्वाप्नार्थस्याभावो व्यावहारिक इन्द्रियादि-प्रमाणग्राह्यः GuruCandr. i. 58.13; ii. 40.19; 'पीतः शङ्ख' इत्यादौ चक्षुषा सहितस्य पित्तद्रव्यस्य शङ्खादौ संसर्गात्तदीयपीतत्वमनुभूयमानमारोप्यते LaCandr. 496.36; **2Aii** being perceived, i.e. heard (वर्णानाम्) अनुभूयमानानां त्वनुभवानुसारिणी (वर्णसंगतिः) … न समूहभाग्भवति TattvBi. 25.10; 75.2; गकारादयो वर्णास्तावदेकैका एव। प्रहरात् पूर्वमनुभूयमानस्य सोऽयमिति प्रत्यभिज्ञानात् VaiyāBhū. 255.13 (*on* 68); (श्रुतेः) प्रैषप्रतिवचनार्थत्वावगतेरनुभूयमानायाः परित्यागायोगात् … दृष्टार्थ एव सप्तदशः BhāṭṭCan. 53.19 (*on* xiv. 3.1); अधुनानुभूयमानस्य सोऽयम् इति प्रत्यभिज्ञया तावत्कालं स्थिरत्वे सिद्धे … नित्यत्व-पर्यवसानम् VaiyāSiMañ. 213.4; **2B** being realised (as one with the Supreme) ब्रह्म स्वस्य परस्य चानुभवितुरविशेषेण स्वरूपेण गुणैर्विभूत्या चानुभूय-मानम् VedāntSā.(Rā.) 23.5 (*on* i 1.4); VedāntDī. 14.3 (*on* i. 1.4); जीवब्रह्मैक्यवदात्मदेहैक्यमनुभूयमानमपि वास्तवं भवितुमर्हति VivaPraSaṁ. 17.13; AṇuBh. 284.3 (*on* iii. 4.22); 'अयमात्मा ब्रह्मे'त्यादिश्रुत्यनुसारेणाहमित्यनुभूय-मानो जीव एव ब्रह्मेति मतम् ŚivārkaMaDī. i. 20.4 (*on* i. 1.1); i. 86.20 (*on* i. 1.1); ii. 484.27 (*on* iv. 4.4); सामगानपरैरन्यैर्मुक्तैश्चानुभूयमानः … परब्रह्मपरवासुदेवादिशब्दवाच्यो नारायणः YatīndraDī. 84.5; एतत् … मुक्तैरहंतयानु-भूयमानमखण्डं रूपम् SetuBa. 8.6.

**अनुभूयमानकथन** (anubhūyamāna-kathana) *n.* narration of that which is being existent (वक्तारश्चापि दृश्यन्ते वर्तमानार्थबुद्धिषु) न केवलमनुभूतार्थकथनम्, अनुभूयमानकथनमप्येवम् TātpaṬ.(U.) 248.18 (*on* 5(3).30); NyāyRa. 278.12 (*on* 5(3).30)

**अनुभूयमानगकार** (anubhūyamāna-gakāra) *m.* letter *ga* which is being perceived, i.e. heard गकारे तूत्पत्तिप्रतीत्यनन्तरं कण्ठताल्वादिव्यापारात पूर्वमनुभूयमानगकारेणाभेदप्रत्ययात् दीपवत् स व्यञ्जक एव TattvCin. iv(1). 391.10.

**अनुभूयमानगत** (anubhūyamāna-gata) *adj.* belonging to, i.e. present in that which is being perceived कर्तृत्वमनुभूयते। न चानुभूयमान-गतो धर्मोऽनुभवितुरारोपमन्तरेण भवितुमर्हति PrakaVi. 644.16.

**अनुभूयमानजलादिवैधर्म्य** (anubhūyamānajalādi-vaidharmya) *n.* heterogeneity of water etc. which is being perceived प्रकृते चानुभूय-मानजलादिवैधर्म्यस्य पृथिवीत्वशब्दाश्रयत्वादेः अतिरिक्तं विनानुपपत्तेः TattvCin. ii(1). 619.10.

**अनुभूयमानतद्रूपव्यवहारकत्व** (anubhūyamānatadrūpavyavahā-raka-tva) *n.* the state of having the usage of the same form as that of the one which is being experienced शुद्धचिद्रूपेण … अज्ञाह-मित्यादिव्यवहारात् … स्वप्रकाशत्वं प्रमाणवृत्तिं विनाप्यनुभूयमानतद्रूपव्यवहारकत्वपर्य-वसन्नेनोक्तहेतुना साध्यते GuruCandr. i.i. 40.21.

**अनुभूयमानता** (anubhūyamāna-tā) *f.* **Ai** the state of being that which is being perceived or cognised स एवात्मा प्रकाशते न परमात्मेति, प्रकाशमानत्वेनात्मनो नूनमनुभूयमानता वाच्या NyāyMañ. ii. 6.11; स्मर्यमाणत्वेन हि विशेषाणां संशयोत्पत्तावपेक्षा नानुभूयमानतयानुभूयमानेषु हि तेषु संशयच्छेदो भवति NyāyMañ. ii. 119.23; TattvBi. 58.1; यथानंशस्य पदस्य … तथानंशस्य वाक्यस्यापि सामान्यविशेषतत्त्वानामनुभूयमानता वैशद्यम् YuktiSneha. 155.31 (*on* i. 1.7); **Aii** the state of being that which is being perceived, i.e. heard वर्णाः पदानि चास्यावयवाः सत्तामात्रेण अनुभूयमानतया वा भवेयुः TattvBi. 9.6; **Aiii** the state of being that which is being realised यद्यनुभूयमान-तया ब्रह्मणः फलं स्यात् तदा मुक्तानामपि फलं भवेत् ŚivārkaMaDī. i. 4.28 (*on* i. 1.0); **B** the state of being that which is being experienced भवत्येव दुःखहानिः पुरुषार्थः, किं त्वनुभूयमानतया NyāyVārPari. 85.8.

**अनुभूयमानताग्रहण** (anubhūyamānatā-grahaṇa) *n.* comprehension of the state of being that which is being perceived or cognised अनुभूततताग्रहणं च स्मरणमुच्यते नानुभूयमानताग्रहणम् NyāyMañ. i. 166.28.

**अनुभूयमानतामात्र** (anubhūyamānatā-mātra) *n.* merely the state of being that which is being perceived or cognised अपि च दुःख-निवृत्तेरनुभूयमानतामात्रं विवक्षितं दुःखनिवृत्तिसत्तावधिर्वा NyāyVārPari. 86.14.

**अनुभूयमानत्व** (anubhūyamāna-tva) *n.* **A** the state of being that which is being perceived or cognised अनित्यदुःखादीनां विज्ञानांशत्वे च सति अनुभूयमानत्वात् व्यतिरिक्तविषयत्वप्रसङ्गः BṛĀraUBh. 539.18 (*on* iv. 3.7); अनुभूयमानत्वान्महाभूतानि पृथिव्यादीनि सत्यानि BālaKrī. ii. 56.1 (*on* 3.139 (?149)): न च सदसद्वैलक्षण्यं नामास्तीत्यत्र किंचिन्मानम्।… सदसतोर्द्वयोरेव सर्वैरनुभूयमानत्वात् ViṣṇuTaNi. 7B.2; न च अनुभवशब्दोऽनुव्यवसायपरः … अतो-ऽनुभूयमानत्वम् अवभासमानत्वम् ŚrutaPra. iA. 114.28 (*on* i. 1.1); सामान्य-विशेषोभयात्मकस्यैव वस्तुनो निर्विगानमनुभूयमानत्वात् SyādvāMañ. 14 (91); संशयविपर्ययौ … अनुभूयमानत्वस्मर्यमाणत्वादिभेदाद् बहुविधावूहनीयौ NyāyPari. 67.4; जीवज्ञाने नित्यताभ्रमदशायां तद्वैशिष्ट्यस्याप्यात्मन्यनुभूयमानत्वात् BhedaDhi. 38.2; एवं स्यान्नास्तीत्यादावपि द्रष्टव्यम् अनुभूयमानत्वान्नास्तित्वानिश्चयः SarvaMa-Saṁ 17.17; न च जले गन्धस्यैवाभावेनान्यगन्धप्राप्तिः सुतरां दुर्वचेति वाच्यम्।… औपाधिकगुणविशिष्टस्यैवोत्पत्त्यनन्तरमनुभूयमानत्वात् BālamBha. i. 74.23 (*on* 1.20); **B** the state of being that which is being experienced सुख-

दुःखेच्छा° … °संशयादयोऽप्यनुभूयमानत्वान्नानुभवितुरात्मनो धर्माः IṣṭaSi. 175.10; ईश्वरेणापि भेदस्यैवानुभूयमानत्वात् Tattvodyo. 4B.7; किं च विमतो भेदो मुक्तौ न निवर्तते, ईश्वरेणानुभूयमानत्वात् Vādā. 149.1; दुःखाभावः कण्टकदुःखाभावे पुरुषार्थो दृष्टः, अनुभूयमानत्वात् SarvaDaKau. 29.11.

**अनुभूयमानत्वविशिष्ट** (anubhūyamānatva-viśiṣṭa) *adj.* qualified by the state of being that which is being perceived अनुभूयमानत्वविशिष्टे स्मर्यमाणाभेदारोपस्थले अनुभवे स्मृतित्वमारोप्य तद्वद्विषयस्याभेदारोपः GuruCandr. iii. 50.22.

**अनुभूयमानत्वाध्यवसान** (anubhūyamānatvādhyavasāna) *n.* ascertainment of the state of being that which is being perceived कथं तर्हि पूर्वानुभूतत्वं नानुसंधीयते, कथं वानुभूयमानत्वाध्यवसानम् PrakaPañ. 184.6.

**अनुभूयमानत्वाभ्युपगम** (anubhūyamānatvābhyupagama) *m.* admission of the state of being that which is being relished अनुभवस्तु … रसगतत्वेनोपचर्यमाणत्वात्। किं च रसस्यानुभूयमानत्वाभ्युपगमे व्यङ्ग्यत्वविरोधः Ekāva. 3.1(64) (93.6)

**अनुभूयमानत्वोपगम** (anubhūyamānatvopagama) *m.* acceptance of the state of being that which is being perceived, i.e. heard अन्त्यपदस्यानुभूयमानत्वोपगमे ज्ञानयौगपद्यादिप्रमादप्रसङ्ग इति वरमन्त्यपदमपि स्मर्यमाणमस्तु NyāyMañ. i. 363.16.

**अनुभूयमानदिङ्मुखालोक** (anubhūyamāna-diṅmukhāloka) *adj.* wherein the (appearance of) light at the end of the quarter is being perceived आविर्भूयमानभुवनमनुभूयमानदिङ्मुखालोकमुद्भूयमानपृथुप्रभं च बभूव शुभमयारम्भसंरम्भि प्रभातम् UdaySuKa. 114.16.

**अनुभूयमानदोष** (anubhūyamāna-doṣa) *adj.* whose offence is being known or noticed (विवर्जयेत्) काणादयः पूर्वदोषलिङ्गेन। स्तेनादयोऽनुभूयमानदोषाः प्रत्यक्षादिना ManuBh. i. 279.17 (*on* 3.157)

**अनुभूयमानधर्म** (anubhūyamāna-dharma) *m.* the distinctive characteristic which is being perceived स्थाणुत्वपुरुषत्वलक्षणस्य स्मरणात् स्मरणमपि ग्रहणपरं क्वचिदनुभूयमानधर्मयोरपि कोटित्वात् … संशयकारणस्य संग्रहः Upask. 120.8 (*on* ii. 2.17)

**अनुभूयमानधर्मिन्** (anubhūyamāna-dharmin) *m.* qualificand or substratum which is being cognised अनुभवेन योऽसावनुभूयमानधर्म्याश्रयतयाभेदो बोधितः स कोटयन्तरमनालम्ब्य न पर्यवस्यति KhaṇḍanKhā. 262.19.

**अनुभूयमानधी** (anubhūyamāna-dhī) *f.* knowledge which is being cognised (धीः) अज्ञानांशे स्मृतित्वेनानुभूयमानधीः LaCandr. 558.43.

**अनुभूयमाननिरोधोत्पत्ति** (anubhūyamāna-nirodhotpatti) *f.* origination of the restraint which is being perceived (अभावेन निरोधादीनामन्यपरत्वस्य वक्तुमशक्यत्वात्) निरोधादीनां इच्छाधीनत्वेनानुभूयमाननिरोधोत्पत्त्यादीनाम् LaCandr. 873.36.

**अनुभूयमानपरस्परस्पर्धिलावण्य** (anubhūyamāna-parasparaspardhilāvaṇya) *n.* mutually competitive charm (of both) which is being perceived 'सा च', 'त्वं च' इति द्वयोरप्यनुभूयमानपरस्परस्पर्धिलावण्यातिशयप्रतिपादनपरत्वेनोपात्तम् VakroJī. 17.12; Kāvyānu.(He.) 167.26.

**अनुभूयमानप्रत्यक्ष** (anubhūyamāna-pratyakṣa) *n.* perception which is being cognised, i.e. admitted अनुभूयमानप्रत्यक्षादन्यस्य प्रत्यक्षस्य तत्प्रामाण्यस्य चावसायकं न किमपीत्यर्थः NyāySu.(Ja.) 333B.4 (*on* ii. 2.3)

**अनुभूयमानप्रत्यक्षत्व** (anubhūyamānapratyakṣa-tva) *n.* the state of being the perception which is being cognised, i.e. admitted स्वप्ने व्यावहारिकस्य प्रत्यक्षज्ञानासंभवादिन्द्रियाणामुपरतत्वादभावस्यानुभूयमानप्रत्यक्षत्वस्यापलापे स्वाप्नमात्रेऽपि स्मरणादेः वक्तुं शक्यत्वात् LaCandr. 102.6.

**अनुभूयमानफल** (anubhūyamāna-phala) *adj.* consequence or result of which is being experienced यदनुभूतफलं सुखदुःखसाधनम् अनुभूयमानफलं वा दृश्यमानं न तत्प्रवृत्तिविषयो निष्पन्नत्वात् फलस्य HetuBiṬ. 40.11.

**अनुभूयमानभेदविरोध** (anubhūyamānabheda-virodha) *m.* contradiction with the distinction, i.e. quality which is being cognised अनुभूयमानभेदविरोधेन प्रातीतिकस्य व्यावहारिकस्य वाभेदस्यासंभवात् BhedaDhi. 57.7.

**अनुभूयमानभ्रम** (anubhūyamāna-bhrama) *m.* illusion which is being cognised इदं रजतं पश्यामीत्यनुभूयमानभ्रमं प्रति चाक्षुषत्वेन निवर्तकत्वम् GuruCandr. i. 102.4.

**अनुभूयमानमहिमन्** (anubhūyamāna-mahiman) *adj.* whose greatness is being experienced आद्योऽहमात्मभाजां आत्मानन्दानुभूतिरसिकोऽहम्। आबालगोपमखिलैरहमित्यनुभूयमानमहिमाहम् SvātmNi. 106.

**अनुभूयमानमहोत्सव** (anubhūyamāna-mahotsava) *m.* great festivity which is being attended or participated in अनुभूयमानमहोत्सवे कश्चिद्द्राडव एकं कुमारमादाय … वाचमाददे DaśKuC. (App.) 147.25.

**अनुभूयमानमाहात्म्यातिशय** (anubhūyamāna-māhātmyātiśaya) *m.* excess of greatness which is being experienced यदेतल्लोकसीमातिक्रमेण विशेषव्यवस्थया पर्वतानुभावभणनं सोऽयमनुभूयमानमाहात्म्यातिशयस्यैव भेदोऽनुभावातिशय उच्यते SaraKaṇṭhā. 542.18.

**अनुभूयमानरक्तत्वादि** (anubhūyamāna-raktatvādi) *adj.* redness etc. which are being perceived अनुभूयमानरक्तत्वादेः स्फटिकादावारोपे व्यभिचारेण विषयजन्यत्वस्य प्रमात्वाव्याप्यत्वात् GuruCandr. ii. 180.16; LaCandr. 498.28.

**अनुभूयमानविरहव्यथा** (anubhūyamāna-virahavyathā) *adj.* (*f.*) by whom the agony of separation is being undergone राघवपोतस्य हेतोरनुभूयमानविरहव्यथां मैथिलीमस्मै मायाबलेन समभिव्यञ्जन् यथामनोरथं निर्वर्तयिष्ये JānaPa. 3.15(9)

**अनुभूयमानविविधविभ्रम** (anubhūyamāna-vividhavibhrama) *m.* various amorous plays which are being enjoyed मनुजपतिः … यथासमयमनुभूयमानविविधविभ्रमोपभोगादिसुखसंमदक्रमेण कालमतिवाहयन् …उवाच UdaySuKa. 40.11.

**अनुभूयमानसंशय** (anubhūyamāna-saṁśaya) *m.* doubt which is being perceived or apprehended सामान्यप्रत्यासत्तिं विना धूमो वह्निव्यभिचारी न वेति अनुभूयमानसंशयो न स्यात् AdvaiSi. 338.7.

**अनुभूयमानसकर्मकवृत्ति** (anubhūyamāna-sakarmakavṛtti) *f.* transitive mental modification or function which is being experienced घटं जानामीत्यनुभूयमानसकर्मकवृत्त्यन्या संवित् घटप्रकाशरूपा घटः प्रकाशत इत्याकारकानुभवसिद्धैव AdvaiSi. 480.24.

**अनुभूयमानसकलकाम** (anubhūyamāna-sakalakāma) *adj.* by whom (the objects of) all the desires are being enjoyed विगतदेहेन्द्रियादयः केवलेन स्वाभाविकेन मनसानुभूयमानसकलकामा भवन्ति BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 505.18 (*on* iv. 4.22)

**अनुभूयमानसमुद्र** (anubhūyamāna-samudra) *m.* ocean which is being perceived or seen 'अगाधम् … आलोक्य स महार्णवम्। हृदयं रामभद्रस्य सस्मार पवनात्मजः।' … स्मर्यमाणे हृदयेऽनुभूयमानसमुद्रस्येति, सादृश्यस्योभयाश्रयत्वात् RasGaṅ. 296.9.

**अनुभूयमानसंभेद** (anubhūyamāna-sambheda) *m.* distinction (in verbal cognition) which is being perceived or cognised न ह्यविशदेऽपि बालमूकादिशब्दे प्रमाणमस्ति। न हि भावना वा तज्जनिता स्मृतिर्वानुभूतस्य सत्तायामिदानीमनुभूयमानसंभेदे वा प्रमाणमस्ति NyāyVārPari. 545.7 (comm. एडमूकज्ञाने शब्दसंभेदाभावेन)

**अनुभूयमानसामानाधिकरण्य** (anubhūyamāna-sāmānādhikaraṇya) *n.* co-referentiality of what is being perceived (with something else) प्रत्यभिज्ञा नाम स्मर्यमाणानुभूयमानसामानाधिकरण्यग्राहिणी NyāyMañ. i. 205.30.

**अनुभूयमानसुवर्ण** (anubhūyamāna-suvarṇa) *n.* gold which is being perceived or seen अनुभूयमानसुवर्णस्य च उपष्टम्भकरूपपरावृत्तिप्रतिबन्धकस्वभावत्वं न धर्मिग्राहकमानादन्यतो वा सिद्धम् TattvCin. i. 749.13.

**अनुभूयमानस्पर्श** (anubhūyamāna-sparśa) *m.* touch which is being perceived अयमनुभूयमानस्पर्शः क्वचिदाश्रितः स्पर्शत्वात् गुणत्वाद्वा Upask. 90.5 (*on* ii. 1.16)

**अनुभूयमानानुभूतता** (anubhūyamānānubhūta-tā) *f.* the state of being that which is being perceived and which is (already) perceived स्यादेतत्। अनुभूयमानानुभूततयोदितातीतौ शक्यावुन्नेतुम् TattvVai. 135.10 (*on* 3.14)

**अनुभूयमानान्वयव्यतिरेक** (anubhūyamānānvayavyatireka) *adj.* whose positive and negative invariable concomitances are being perceived or cognised अनुभूयमानान्वयव्यतिरेकस्यैवाज्ञानस्य रजताद्यध्यासोपादानत्वोक्तेः SiddhāLeSaṁ. 186.4.

**अनुभूयमानापेक्षा** (anubhūyamānāpekṣā) *f.* expectancy of that which is being perceived किमनुभवस्यानुपपन्नत्वम्। अनुभव एव यस्यानुभूयते, का तस्यानुभूयमानापेक्षा Bṛha. 224.4 (*on* i. 1.5)

**अनुभूयमानाभावाविनाभाव** (anubhūyamānābhāvāvinābhāva) *m.* invariable concomitance of the absence which is being perceived or cognised अयमनुभूयमानाभावाविनाभावेनान्येषामैतदात्म्यव्यवच्छेदमभ्यर्थयमानो नानुभवमात्रं प्रमाणयितुमुत्सहते NyāyMa. 42.7.

**अनुभूयमानाभेदात्मक** (anubhūyamānābhedātma-ka) *adj.* of

the nature of the non-distinction which is being perceived or cognised अनुभवत्वघटितस्य भ्रान्तिलक्षणस्यानुभूयमानाभेदात्मके रूपके कथमप्यप्रवृत्तेः RasGaṅ. 355.6.

**अनुभूयमानारोप** (anubhūyamānāropa) *m.* superimposition of that which is being perceived अनुभूयमानारोपोऽसिद्ध एव TattvCin. i. 491.1; नापि आरोपितस्मरणं नदीजलादिषु नीलं जलमिति नियमेन … संभवति, न चायमनुभूयमानारोपः PūrvottaVāNaMā. 340.5; चन्द्रिकायां नैल्याध्यासे चानुभूयमानारोपस्य वक्तुमशक्यत्वेन … चक्षुरनुपयोगस्य दुष्परिहरत्वात् SiddhāLeSaṁ. 204.5.

**अनुभूयमानारोपस्थल** (anubhūyamānāropa-sthala) *n.* case of the superimposition of that which is being perceived अनुभूयमानारोपस्थले धर्माध्यासस्य प्रतिबिम्बरूपत्वं धर्म्यध्यासव्याप्यत्वं वा GuruCandr. iii. 70.15; LaCandr. 601.43.

**अनुभूयमानारोपस्थान** (anubhūyamānāropa-sthāna) *n.* case of the superimposition of that which is being perceived अनुभूयमानारोपस्थले (v.l. °स्थाने) धर्माध्यासस्य प्रतिबिम्बरूपत्वं धर्म्यध्यासव्याप्यत्वं वेति … प्रतिबिम्बरूपत्वाभावे धर्म्यध्यास आवश्यकः GuruCandr. iii. 70.15.

**अनुभूयमानार्थप्रतीति** (anubhūyamānārtha-pratīti) *f.* knowledge, i.e. presentation of an object which is being perceived अतो न ज्ञानाद्वैतेऽभ्युपगम्यमाने बहिरनुभूयमानार्थप्रतीतिः कथमपि संगतिमङ्गति SyādvāMañ. 16 (310)

**अनुभूयमानावयवार्थप्रतीति** (anubhūyamānāvayavārtha-pratīti) *f.* knowledge of the meanings of the parts (of speech) which are being perceived, i. e. heard तदेतदसमीचीनम् — अनुभूयमानावयवार्थप्रतीतिनिह्नवनिमित्तानुपलम्भात् NyāyMañ. ii. 101.22.

**अनुभूयमानोपाधिनिबन्धन** (anubhūyamānopādhi-nibandhana) *adj.* caused by a condition which is being known औपाधिकत्वं त्वस्य नानुभूयमानोपाधिनिबन्धनं कुङ्कुमारुणा तरुणीतिवत् Upask. 138.1 (*on* ii. 2.37)

**अनुभूयमानोष्णस्पर्श** (anubhūyamānoṣṇasparśa) *m.* hot touch which is being perceived बाधके सति सविधे … अनुभूयमानोष्णस्पर्शे बाधकाभावेन तस्मिंस्तेजोऽन्तरत्वकल्पनस्याशक्यत्वात् AdvaiSi. 853.12.

**अनुभूया** (anubhūyā) *f.* name of a daughter of Dakṣa संभूतिश्चानुभूया च …। एताश्च दत्ता दक्षेण ऋषीणाम् AgniP. (App.) 4.27.

**अनुभूष्** (anu-bhūṣ-) I.P. to adorn one after another (महालक्ष्मीम्) मणिकुण्डलपीतचेलहारप्रमुखैस्तामम‌रादयोऽन्वभूषन् Nāray. viii. 28.5.

**अनुभृ** (anu-bhṛ-) I.P., III.P. **1** to introduce, to insert अभिक्रन्दन्स्तनयन्नरुणः शितिङ्गो बृहच्छेपोऽनु भूमौ जभार AV. xi. 5.12; **2** to bring to, i.e. to offer यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव …। तं त एतमनु जोषं भरामि TaiS. I. i. 13.2; MaiS. iv. 1.14 (iv. 20.6); KāṭhS. 1.12 (i. 7.15); KapiKaS. 1.12 (9.10); VājaS. 2.17; VājaS.(K.) 2.4; TaiBr. III. iii. 9.6; ŚatBr. I. viii. 3.22; ŚatBr.(K.) II. viii. 1.21; MānŚS. 23.15; **3** to hold, to wield इन्द्राग्नी एवास्मै वज्रमन्वबिभृताम् MaiS. i. 10.16 (i. 156.3); KāṭhS. 36.10 (iii. 77.12); **4A** to nourish षड् वा ऋतवः … तेऽस्मै राष्ट्रमनुबिभ्रति MaiS. iii. 4.3 (iii. 48.2); KāṭhS. 37.11 (iii. 92.1); **4B** to support छन्दाँसि वा अग्नेर्योनिर्यच्छन्दोभिरादधाति स्वेनैवैनं योनिनानुबिभर्ति KāṭhS. 19.10 (ii. 11.16); KapiKaS. 30.8 (145.18)

**अनुभृत** (ánu-bhṛta) *adj* introduced, put in, inserted पुनस्तदा वृहति यत्कनाया दुहितुरा अनुभृतमनर्वा ṚV. x. 61.5.

**अनुभेद** (anu-bheda) *m.* subdivision यद्यपि बुद्धिर्ज्ञानमित्येतावतैव स्वस्थं यस्मिन् सत्यात्मनि जानामीत्यनुव्यवसायो भवति सा बुद्धिः तथापि बुद्ध्यादिशब्दानां केचिदनुभेदमाहुः Kiraṇā. 258.5.

**अनुभोक्तव्य** (anu-bhoktavya) *adj.* to be experienced यत्पुरार्जितं कर्म तत् त्वयानुभोक्तव्यम् SiṁhāDvā. 36.9(7); अवश्यमनुभोक्तव्यमिति प्रारब्धकर्मानुभवन्नेतद्देहावसानसमयमीक्षमाणो दृप्तः YatīndraDī. 77.15.

**अनुभोक्ति** (anu-bhokti) *f.* enjoyment मनसैव सर्वमनुभोक्तिक्रिया अनुबन्धतामिमु गुणाग्रधरम् LaliVi. 5.21 [DBHS.]

**अनुभोक्तुम्** (anu-bhoktum) *inf.* **A** to enjoy (by participating in) वनौकसाम्। सार्धमागच्छ भद्रं ते अनुभोक्तुं महोत्सवम् Rāmā. vii. 91.10; ययुः सामन्तराजानः …। सानुगाः … अनुभोक्तुं महोत्सवम् BallāC. 102.15; **B** to enjoy, to experience ब्रह्मानन्दनिधिः … इमं निधिं सुखकरं धीरोऽनुभोक्तुं क्षमः ViveCū. 304.

**अनुभोक्तृ** (anu-bhoktṛ) *m.* enjoyer, DBHS.

**अनुभोग** (anu-bhoga) *m.* enjoyment, pleasure ये … मूढाः …। न चाधिगच्छन्ति सुखान्यभाग्याः (v.l. सुखानुभोगान्) तेषामयं चैव परश्च नास्ति MahāBhā. iii. 181.38 [(in law) a grant of hereditary land in return for service, MW.; a grant of a land in perpetuity for service done, APTE]

**अनुभोजन** (anu-bhojana) *n.* after-food, food taken after (the main course) भुक्त्वा नरो हि मृष्टान्नं किंचित्स्वादेद्यथोपरि। तथा तृणेन तृप्तानां किंचिदेवानुभोजनम्। आसवैः Hastyāyur. 564.9 (4.3)

**अनुभ्रम्** (anu-bhram-) I.P., IV.P. **A** to stray after यथा निर्भयता जनानाम्। यन्मृत्युनाधिष्ठितसर्वमार्गा निःसंभ्रमा हर्षमनुभ्रमन्ति JātaMā. 226.22 (32.8); (*caus.*) to cause to go astray, i.e. to let loose न चञ्चलं मनोऽनुभ्रामयेत् CaraS. i. 8.27; **B** to follow, to go behind वायुरप्येनामभिकामोऽनुभ्रमति PadmPrā. 20.1; अवतारो हि यो विष्णोर्नाम्ना मीनधरः शुभः। अनुभ्रमामि तं तत्र साहं नौरूपधारिणी LakṣmīT. 8.34; भ्रमतीव करी पयः पिपासुस्तमनुभ्राम्यति कर्णतालुनुन्नः। भ्रमरः Rāvaṇa. 9.3.

**अनुभ्रम** (anu-bhrama) *m.* ? conduit, DBHS.

**अनुभ्रमण** (anu-bhramaṇa) *n.* subsequent motion त्रिशूलम्।… आकृष्टशैलशिखरं तरलीकृतार्कचन्द्रम् … आसीदनुभ्रमणलोलममुष्य बिम्बम् HarVi. 50.72 [*nt.*]

**अनुभ्रमत्** (anu-bhramat) *adj.* **A** moving all around किरीटिनः।… दिशोऽनुभ्रमतः सर्वाः …। सततं दृश्यते युद्धे सायकासनमण्डलम् MahāBhā. iv. App. I. 45(60); **B** straying after, i.e. following blindly राजेन्द्र …। मा गमःससुतामात्योऽत्ययं पुत्राननुभ्रमन् MahāBhā. v. 35.32.

**अनुभ्रमितुम्** (anu-bhramitum) *inf.* to stray after तदलं ते पाप्मानमेवानुभ्रमितुम् JātaMā. 222.24 (31.87(1)) [DBHS.]

**अनुभ्रष्ट** (anu-bhraṣṭa) *adj.* who has strayed after दर्शनाद् भ्रष्ट एवानुभ्रष्ट इत्यभिधीयते VarāṅgaC. 26.96.

**अनुभ्रष्टतेजस्** (anubhraṣṭa-tejas) *adj.* whose lustre is vanished or lessened, pw. (better **अनिभृष्टतेजस्**)

**अनुभ्राम्यत्** (anu-bhrāmyat) *adj.* moving around, i.e. approaching परितो गोष्ठीरनुभ्राम्यतः … हरेः।… भवन्तु भवतां कृत्याय वाग्गूर्मयः SaduktiKa. 40.25.

**अनुभ्राष्ट्रम्** (anubhrāṣṭram) *adv.* into the furnace (*lit.* in frying-pan) रौद्रे चक्षुषि तज्जितस्तनुमनुभ्राष्ट्रं च यश्चिक्षिपे। निर्विघ्नाश्रयदाश्रयं स वितनुस्त्वां तज्जयायाधुना NaiṣC. 3.128.

**अनुम्** (a-num) *adj.* devoid of *num*, i.e. augment *n* शतुरनुमो नद्यजादी P. vi. 1.173; अनुम्ग्रहणेन न शत्रन्तं विशेष्यते MahāBh. i. 141.6 (*on* i. 1.56); Pradī. vi. 63.11 (*on* vii. 1.72); अनुम् शतृप्रत्ययस्तदन्तादन्तोदात्तात्परा नदी अजादिश्च … उदात्ता स्यात् Prasā. ii. 755.8; SiddhāKau. 629B.6 (*on* vi. 1.173)

**अनुमज्ज्** (anu-majj-) (= **अनुमस्ज्**) VI.P. [DhātuPā. 6.22; P. vii. 1.60; vii. 2.29] to dive or to plunge after अपश्यदङ्गनां गङ्गातरङ्गौघहृतां पुरः।… त्रातुं तामम्भसि विगाह्य सः।… मग्नामनुममज्ज च BṛKathāMañ. ii. 1.76; 15.271.

**अनुमज्जत्** (anu-majjat) *adj.* diving into (water), i.e. bathing (पाण्डुनन्दनाः) अभ्याजग्मुर्लोकनदीं गङ्गां भागीरथीं प्रति।… वारि चैवानुमज्जन्तः MahāBhā. i. 1712*(4)

**अनुमण्डल** (anu-maṇḍala) *n.* sub-horizon, circumference मर्यादासंनिवेशस्तु भूमेस्तदनुमण्डलम्।… प्रवक्ष्यामि VāyuP. i. 49.186; *adj.* surrounding either side जनपदौ …। अपरौ मानसस्याथ पर्वतस्यानुमण्डलौ KūrmaP. 425.4 (1.50); LiṅgaP. i. 53.25; (मेरुः) विस्तारात् त्रिगुणश्चास्य परिणाहोऽनुमण्डलः LiṅgaP. i. 48.3.

**अनुमण्डलम्** (anumaṇḍalam) *adv.* along the circumference सप्तद्वीपा(:) समुद्राश्च अन्योन्यस्यानुमण्डलम् संनिविष्टाः BrahmāṇḍP. i. 7.15.

**अनुमण्डलिन्** (anumaṇḍal-in) *adj.* having circuitous movement, encircling सर्वलोकप्रणाशश्च सोऽग्निर्भूत्वानुमण्डली।… सर्वं निर्दहति BrahmāṇḍP. iii. 1.146.

**अनुमत** (ánu-mata) *adj.* [*f.* -ā] [P. vi. 4.37; DEBRU. 577] **1Ai** (concrete objects) approved, permitted, consented, assented to (used as noun) **ii** (machine toy) allowed or made (to operate) **Bi** (words etc.) agreeable, desirable, acceptable **ii** (abstract notions such as action, view etc.) admitted, accepted, approved **iii** sanctioned, granted, allowed (wealth etc.) **iv** (property) consented, agreed upon **v** promised **Ci** ordered, directed, advised **ii** directed, i. e. shown **D** approved afterwards **2A** who is permitted, assented or allowed **Bi** who is permitted or allowed (to leave)

**ii** who is permitted or allowed (to enter) **iii** who is admitted (into the caste system) **Ci** who is agreeable or favourable **ii** who is acceptable or agreeable (for marriage) **D** who has permitted or approved, who has agreed **3A** who is considered or regarded as **B** who is recognised **1Ai** (concrete objects) approved, permitted, consented, assented to घृतेन सीता मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः । सा नः सीते पयसाभ्याववृत्स्व AV. iii. 17.9; TaiS. IV. ii. 5.6; MaiS. ii. 7.12 (ii. 92.7); KāṭhS. 16.12 (i. 235.1); KapiKaS. 25.3 (96.14); VājaS. 12.70; VājaS.(K.) 13.5; ŚatBr. VII. ii. 2.10; TaiĀ. iv. 1 (411.1); BaudhŚS. i. 273.4; यन्मा हुतमहुतमाजगाम दत्तं पितृभिरनुमतं मनुष्यैः ।… अग्निष्टद्धोता सुहुतं कृणोतु AV. vi. 71.2; यत्ते नाम सुहवं सुप्रणीतेऽनुमते अनुमतं सुदानु । तेना नो यज्ञं पिपृहि AV. vii. 20(21).4; AV.(P.) xx. 4.5; KāṭhS. 13.16 (i. 199.15); अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवैनया क्रीणाति TaiS. VI. i. 7.7; ŚatBr.(K.) IV. ii. 4.17; पत्निनैयै वानुमतं निर्वपति TaiS. VI. ii. 1.1; MaiS. iii. 7.9 (iii. 88.6); KāṭhS. 24.8 (ii. 98.13); KapiKaS. 38.1 (204.6); अनुमतमेवैनꣳसर्वमाक्रमयति MaiS. iv. 3.1 (iv. 39.9); ययोरेव पशुस्तयोरेवैनं निर्याच्य तेनानुमतेन प्रसूतेनर्ध्नोति KāṭhS. 30.9 (ii. 191.5); सा यत्ते जन्म तेन नोऽनुमता सोममुच्छेहीत्येवैतदाह ŚatBr. III. ii. 4.20; स यत्ते जन्म तेन त्वानुमतमारभऽ इत्येवैतदाह ŚatBr. III. vii. 4.5; ŚatBr.(K.) IV. vii. 4.3; सोऽस्मै प्रीतोऽनुमन्यते तेनानुमतां ददाति ŚatBr. IV. iii. 4.11; ŚatBr.(K.) V. iv. 1.9; तस्य ह वाऽ एषानुमता गृहेषु हन्यते ŚatBr. V. iii. 1.10 = V. iv. 4.23; XIII. iii. 8.5; तस्य ह वा एतामनुमताꣳ सभायां घ्नन्ति ŚatBr.(K.) VII. i. 4.11; VII. iii. 4.22; आग्नीध्रीये आहुतिं जुहुयात् ।… आहवनीये … तामादित्या नावमिवारुहेमानुमतां पथिभिः पारयन्तीं स्वाहेति द्वितीयाम् ĀśvaŚS. I. iv. 13.2; यामश्विनौ धारयेताम् …। ताꣳविश्वैर्देवैरनुमतां मालामारोपयामि VārāGS. 9.11; वैवस्वतस्यानुमतांश्च देशान् … अपश्यम् MahāBhā. xiii. 70.26; उचितांश्चास्य पूर्वराजानुमताचा( तांश्चा )तुर्व्वैद्यग्राममर्य्यादापरिहारान्वितरामः EI. xxii. 173.19; iii. 261.18; xv. 42.16; xxiii. 86.29; तदनुमतमलंचकार … आसनं नरेन्द्रः Kirātā. 2.58; किमर्थमुपायाः समर्थेनानुमताः समर्थस्तथा किं युक्तमिति विचार्य ManuBh. ii. 66.15 (*on* 7.215); ताटङ्कयुगलम् … कौसल्याकर्णयोर्निवेशनीयमिति । अनुमतं च राज्ञा PrasaRā. 2.1(1); रसिकपथिकेन …। न गीतम् … स्फुटदनुमतं किं तु हृदयम् SaduktiKa. 126.23; (used as noun) that which is permitted or approved अत्रेमा द्वादशसमा विहरेमेति रोचये । यदि तेऽनुमतं राजन् किं वा मन्यते भवान् MahāBhā. iii. 25.11; **1Aii** (machine toy) allowed or made (to operate) शुकाद्याः पक्षिणः … धावन्त्यनुमतानि च SamarāSū. 31.76; **1Bi** (words etc.) agreeable, desirable, acceptable दैवीꣳ वाचमुद्यासं जुष्टां देवेभ्यः … अनुमतान् MaiS. iv. 9.2 (iv. 122.11); ĀpaŚS. xxiv. 12.6; आहूय राजानं सृञ्जयं शुभदर्शनम् । पर्वतोऽनुमतं वाक्यमुवाच मुनिपुंगवः MahāBhā. xii. 31.10; रामः परिष्वज्य सुग्रीवं प्रियदर्शनम् । प्रत्युवाच महाप्राज्ञो लक्ष्मणानुमतं वचः Rāmā. iv. 12.12; बडिशवचनम् … ऋषिगणैरनुमतमुवाच … राजर्षिः CaraS. i. 12.8; ब्रूया अनुमतं सर्वमस्मद्वचनमेव तत् PañcT. 3.41 (295.7); माघे … राहुर्वृष्टिं च कर्षकजनानुमतां करोति BṛSaṁ. 5.72; तैस्तैराकृतिविस्तरैरनुग( v. l. °म )तैर्मेघैः … पत्रच्छेद्यमिवेह भाति गगनं विश्लेषितैर्वायुना Mṛcch. 5.5; अनुमतमेव नो भरतपुत्रस्यास्य वचनम् VeṇīSaṁ. 1.79; 3.498; VyaktiVi. 94.2; सा तदीयं वचनमनुमतममनुत RāmāCam. 3.15 (8); परहिंसा न काचिदित्येवमाहुः । तच्चानुमतमेव AbhinBhā. i. 339.5 (*on* 6.83); दुःखापहारि सुखकरमनुसा( शा )स्मि त[ वा ]नुम[ त ]मेव EI. xxi. 55.28; xv. 251.6; PrasaRā. 3.36(3); अर्थस्य तथाभावरूपं प्रामाण्यं स्वत एव गृह्यत इति तवाप्यनुमतम् TattvCin. i. 363.10; क्वचिद् द्रष्टव्याशा सुखयति मुहूर्तं ह्यनुसृता ( v. l. °मता ) Subhāṣi. 1327; यत् इष्टप्राप्त्यन्तरभावि अल्पतरत्वेन सह्यतया अनुमतम्, तद् …न बलवदनिष्टम् PūrvottaVāNaMā. 58.15; पुनरागमननिबन्धनं कृत्वा शपथैः पुनस्तस्यानुमतैः । विसृजेदेनाम् KandaCū. iii. 4.16; व्यक्तौ शक्तेरैक्यम् … महर्षेरप्यनुमतम् ŚaktiVā. 194.5; **1Bii** (abstract notions such as action, view etc.) admitted, accepted, approved तदप्यनुमतं कर्म तथायुक्तमनेन वै । वासिताश्च महारण्ये वर्षाणीह त्रयोदश MahāBhā. v. 20.9; कृतो योऽयत्मंशोत्सर्गः … एतच्चानुमतं मम HariVaṁ. 45.14; आप्तागमस्तावद्वेदः … शिष्टानुमतः CaraS. i. 11.27; विधिं योऽनुमतं महामुनेर्नृपर्षिमुख्यस्य पठेद्धि यत्नतः SuśruS. i. 46.532; BhelaS. 126.24 (6.3); वसिष्ठवामदेवप्रभृतीनामनुमतं विदितं च ( पाण्डित्यम् ) Prati. 6.15(17); परिचारकैः शुचिभिराज्ञाधिष्ठितैरनुमतेन क्रयविक्रयः कर्मणा सारस्यापूरणं तनूकरणं च शक्त्या व्ययानाम् KāmSū. 241.13 (4.1); अनसूययापि मदीयस्तर्कोऽनुगतः ( v.l. °मतः ) Śāk. 3.11(6); ( श्रुतिः ) चेत्प्रमाणमनुमता न पाक्षिकी ŚābaBh. 183.1 (*on* i. 3.3); यदुक्तं विधिरिति एतद् गृह्यते । यत्तु मनुष्यधर्म इति तन्नानुमतम् । क्रतुधर्मोऽयं प्रकरणात् ŚābaBh. 891.11 (*on* iii. 4.4); अनुमतानां व्यवधायकानां त्यागेन कश्चिदभ्यधिको गुणो भवति ŚābaBh. 1294.5 (*on* v. 1.8); ṬupṬ 52.4 (*on* v. 1.8); विख्यातदोषः कुर्वीत पर्षदोऽनुमतं व्रतम् । अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यं व्रतमाचरेत् YājñaSm. 3.300; Aparā. 1211.14 (*on* 3.300); धर्मपीडा … अर्थकामयोर्द्वयोरुपलम्भे शास्त्रकारैरनुमतैव DaśKuC. 71.20; वपुश्चेदिदं तवाभिमतं सह सुहृन्मन्त्रिभिरनुजैः पौरजानपदैश्च संप्रधार्य तेषामप्यनुमते कर्मण्यस्मिन्नभिमुखेन स्थेयम् DaśKuC. 75.13; कृतमनुमतं दृष्टं वा यैरिदं गुरुपातकम् । मनुजपशुभिः … तेषाम् … अहमसृङ्मेदोमांसैः करोमि दिशां बलिम् VeṇīSaṁ. 3.263; KāvyPra. 107.5; SūktiMu. 91.1; SāhiDa. 186.12; PadyāTa. 175; SūktiRa. 58.6; एषां गणपाठोऽनुमतः शिष्टप्रयोगात् KāvyālaṅSū. v 2.2; तेनावितथार्थवेदिना समाधिनेवानुमता मतिर्मुनेः Kapphiṇā. 2.4; 14.3; SubhāRaK. 24.30; मया पुरीप्रवेशोऽनुमतस्त्वयोदितः RāmC. 5.83; BālaKrī. i. 48.1 (*on* 1.32); SaṁkṣeŚā. 1.375 (i. 277.25); कर्मकल्पना तु न प्रत्यक्षमित्यनुमतमेव PrakaPañ. 141.8; (दण्डः) एवानुमतोऽस्माभिर्मुनयो देवहेलनात् BhāgP. iii. 16.3; लिखितमिदं रेवदासानुमतम् EI. xxv. 171.52; बुद्ध्युत्पत्तिरपि न प्रागनुमता Kāśi. ii. 186.16 (*on* 5(3).236); iii. 105.23 (*on* 5(5).13); गोनर्दीयमतमनुमतम् । अप्रतिषिद्धत्वात् JayaMa. 236.17 (*on* 4.1); आगन्तुकं ज्ञानं घटादावनुमतमापद्येत ĀtmaSi. 58.17; अनुमत एवायं भवतः संकल्पः CaṇḍaKau. 4.34(7); अथ ज्ञानस्वभाव एवासौ निवर्तनीय इति मतम् अमु( ? नु )मतम् Kiraṇā. 6.20; अलंकारान्तरोपकृतालिङ्गविशेषनिर्देशादेवार्थानां स्त्रीपुंसत्वानुमितिरनुमतैव महाकवीनाम् VyaktiVi. 75.19; ज्ञानं तावद् व्यवहारोपपादकतया द्वाभ्यामप्यनुमतम् KhaṇḍanKhā. 74.20; शिक्षामादाय तां विप्रो गत्वा देवीमयाचत । तयाप्यनुमतम् PārśvC. 3.350; पात्रत्वबोधार्थमुपायान्तरेण परीक्षणत्वमनुमतमेव CaturCin. i. 102.15; ii(1). 994.8; न चैतद् वक्तव्यम् पृथग्दाननिषेधादपृथग्दानमनुमतम् CaturCin. iii(1). 92.10; अनेन वाक्येनापरमार्थोपाध्यन्वयो न प्रतिषिद्धः स्यात् किं त्वनुमतः स्यात् ŚrutaPra. ii. 9.6 (*on* i. 3.6); TattvPrakā. 106A.2 (*on* ii. 2.44); न च प्रस्तुते शब्दार्थयोरनुमानवादिना लिङ्गत्वेनाङ्गीकृतयोः प्रतीयमानाज्जायमानत्वमनुमतम् Ekāva. 1.13(82) (35.5); 8.50 (302.8); किमनुमतं राजपुत्रस्य दिग्विजयप्रस्थानं रुद्रनरेश्वरेण PratāYaBhū. 159.2; शक्यत्वाभ्युपगमे वा त्वयैव दूषणमनुमतम् ŚatDū. 184.9; 230.13; मानामानव्यवस्था तदियमनुमता TattvMu. 4.9; न ( ब्रह्मशब्दस्य ) व्याख्यानान्तरं दूषितमनुमतं च NyāySu.(Ja.) 14A.10 (*on* i. 1.1); 24A.5 (*on* i. 1.1); 424A.8 (*on* ii. 2.12); DaṇḍaVi. 120.5; KaṁVa. 6.18(1); कुर्यात्तेनानुमताः क्रीडाः KandaCū. iv. 1.20; विद्याधरेणानुमतं राज्ञो वचः KathāK. 139.23; NīlaVi. 32.16; MānaMe. 2.4; प्रादयो द्योतका एव न तु प्रकर्षादिवाचका इति सर्वानुमतः पन्थाः परिष्कर्तुं शक्यते VyutpaVā. 102.11; जगतः सुखदुःखमोहात्मकत्वं चानुमतम् SarvaMaSaṁ. 29.19; JānaPa. 1.20; LalitāSaBh. 4.9 (*on* 1); कालभेदास्तन्त्रान्तरे दृश्यमाना अप्यनुमता एव SetuBa. 50.21; 56.23; ĀnandRa. 1.12; [Loc.] when approved or agreed भीमेन ततो नराशनवधेऽनुमते । अन्नम् … शकटे राशीचकार सः YudhiVi. 1.60; HammīMaKā. 11 22; **1Biii** sanctioned, granted, allowed (wealth etc.) चरणं शिरसि न्यस्य शत्रूणां येन जीवितम् । शत्रूणामनुमतां सोऽहं सेवे लक्ष्मीं कथं हरिः PadmP.(Ra.) 13.45; अनुमतोऽयमवधिः CaṇḍaKau. 2.29(1); **1Biv** (property) consented, agreed upon अर्थिप्रत्यर्थिनोरननुशयानुमतास्थानकुलिकसार्थमुख्यपुरग्रामवासिनो गृह्णते SmṛtiCan. iii. 40.5; अक्लेशेनाभिलक्ष्यं ग्राम्यैरनुमता च भूः PrabhāC. 166.6; **1Bv** promised पुत्रादौ तु सति न सर्वस्वं देयम् । अन्यस्मै यदनुमतं तदन्यस्मै न देयम् DīpKa. 61.29 (*on* 2.175); **1Ci** ordered, directed, advised विजित्य जम्भप्रभृतीन्महासुरान्पुरन्दरेणानुमता महीमनु । अमी विभान्ति … तेऽनुयायिनः RāmC. 5.41; पित्रा चानुमतो राजा वासुदेवानुमोदितः । चकार राज्यं धर्मेण BhāgP. i. 9.49; श्रीसिंहराजीयदुःसाध्यश्रीधंधुकः खट्टकूपविषये स्वभुज्यमानमयूरप[ द्र ]ग्रामं स्वाम्यनुमतः प्रदत्तवान् EI. ii. 124.37; **1Cii** directed, i.e. shown राज्ञा समाहूतः ( भिक्षुः ) … स्वामिनानुमते पीठे विनीविश्याब्रवीदिति PrabhāC. 58.29; वायुनन्दनः … अमुना ( हनुमता ) मार्गमारुरोहानुमतम् YudhiVi 5.28; **1D** approved afterwards (though not earlier) वैगुण्यदर्शनस्यापि पश्चान्मतमनुमतम् AupaSūṬ. 181.5; विप्रियकरणस्यापि पश्चात्मता अनुमता JñātāDhaṬ. 14A.4; **2A** who is permitted, assented or allowed अनुमतमेवैनं मात्रा पित्रा सुवर्गं लोकं गमयति TaiS. VI. iii. 11.3; MaiS. iii. 7.6 (iii. 82 9); iii. 9 6 (iii. 124.13); तदिमामेवैतत्प्रीणात्यनयानुमत्यानुमतः सूयाऽ इति ŚatBr. V ii. 3.4; ŚatBr.(K.) VII. i. 1.4; सोऽस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते ŚatBr. V. iii. 5.31; IX. iii. 4.5; IX. iv. 1.1; IX. iv. 1.13; IX. iv. 3.12; IX iv 4.8; ŚatBr.(K.) VII. ii. 4.24; देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुꣳ शकेयम् TaiĀ. iv. 8.4 (471.3); v. 7.8 (621.3); आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः संभरति TaiĀ. v. 2.7 (595.7); अनुमत्यानुमतोऽनेन यज्ञेन यजा इति ŚāṅkhāŚS. xvi. 10.14; स तेऽध्वर्युस्तेनानुमतः कर्मैवाहं करिष्यामि BaudhŚS. i. 37.15; गुरुभिरनुमता देवराज्जनयेत् पुत्रमपुत्रा

BaudhDS. ii. 2.62; अहं हि तेनानुमतो महात्मना MahāBhā. viii. 49.93; स यथा त्रयाणां वर्णानां संख्यातोपश्रुतिः पुरा । राजधर्मेष्वनुपमा ( v.l. अनुमता ) लोक्या-सुचरितैरिह MahāBhā. xii. 64.6; (धनंजयः) ···। दुर्योधनेनानुमतानरिघ्नान्समुच्चितान् सुरथान्सारभूतान् ···। निनाय राजन्क्षयमेकवीरः MahāBhā. xiii. 65.42; सदस्यानुमते ( v.l. °तो ) राजा ···। पशुम् ··· यूपे तं समबन्धयत् Rāma. i. 63.21; शिलातले संनिषसाद राजा । उपोपविश्यानुमतश्च तस्य भावं विजिज्ञासुरिदं बभाषे BuddhaC. 10.21; गुरुणानुमतः स्नात्वा समावृत्तो यथाविधि । उद्वहेत द्विजो भार्याम् ManuSm. 3.4; ब्रूया अनुमतं ( v. l. ब्रूयादनुमतः सर्वमस्मद्वचनमेव तत् ) PañcT. 3. 41 ( 235.7 ); Pañca. 185.6; अनुमतो विप्र देशिको गुरुणा मुने । पूर्वमेव यजेन्मूर्तिम् PāraS. 13. 53; स्कन्दस्तेषामधिपतिर्ब्रह्मणोऽनुमतः प्रभुः BrahmāṇḍP. ii. 59. 15; ii. 68. 62; उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोऽपि धर्मवित् YājñaSm. 2. 72; मुनिः ··· सर्वैरनुमतः ··· पुरोहित इति स्मृतः AhirbuS. 33.64; संपाद्यः किलायमर्थः । तथा हि बृहस्पतिप्रतिमबुद्धिभिर्मन्त्रिभिरप्यभ्यूह्यानुमतः DaśKuC. 76.8; इतश्चानन्तरायतया तयानुमता हि मता हि मतिपाटवः सचिवः ··· महीपतेः पुरस्ताच्छ्लोकमिममुपन्यास्थत् YaśasCam. ii. 364.4; सकलस्थानानुमतेन वा[ र ]स्वहस्तायेति ··· लिखितं स्थानानुमतेन करणिकसर्वहरिणा भौचुकपुत्रेण EI i. 173.4; i. 176.23; i. 177.29; i. 178.36; गुरूणामनुमतस्तत्र ··· शुद्धं कुर्यान्निवेशनम् BhaviP. 28A.3 (i. 8.9); देव्या अनुमतः शंभुरीक्षितो हरिणा तदा BṛDharmaP. i. 18.37; वत्सेऽस्मिन् विश्वंभराभारम् ··· आर्यैरनुमतः सन्नवतार्य विश्रान्तिसुखमनुभवितुमभिलषामि RāmāCam. 2.3(4); सोऽनुमतो भार्ययान्नमदान्निजम् KathāSaSāg. v. 2.79; x. 10.88; धेहि स्वास्थ्यं न भीर्धेया दध्याश्चानुमतो मुदम् DvyāśraKā. 13.83; श्राद्धम् ··· गुरुणोपदिष्टा अनुमताः सन्तः ··· कुर्युः HārLa. 186.5; (द्रव्यं हरेत्) पितुरभावे माता मात्रानुमतो वा मा( भ्रा )तैव Aparā. 745.15 (*on* 2.136); 1205.21 (*on* 3.294); कथंचिदेवानुमतः पितृभ्यामभ्यासदज्जैनमतव्रतं सः VasaViKā. 1.53; तेनाप्यनुमता जग्मुः सूरयो राजपर्षदि KumāDeC.(So.) 18.6; शिवः ··· पायात् ··· स स्मेराचलकन्ययाप्यनुमतः RājNīRa. 1.7; खमण्डले विशीर्णेऽथ परमण्डलमाविशन् । न कैरनुमतो राजा प्रत्यासन्ननवोदयः RājTa.(Jo.) 102; PurāPraSaṁ. 125.8; संक्रन्दनोऽपि ··· अनुमतो वाचस्पतिना ··· आचचक्षे NīlaVi. 69.6; 83.3; किंचिद् ब्रवीमि निभृतं तव कर्णदेशे श्रोतव्यमित्यनुमतो रसिकः कयाचित् RasSa. 73; [Loc.] when permitted or allowed तस्मिंश्च राज्ञानुमते लोकलोचनानुगते क्रमेणापरेऽपि समुत्तस्थुः ··· तुरङ्गमाः AvantiKa. 90.18; अविचार्यानुमते (तस्मिन्) तेन सद्य एव तां तद्गृहमुपनीय ··· मृद्भाण्डावशेषमचोरयाव DaśKuC. 51.1; **2Bi** who is permitted or allowed (to leave) ते ब्राह्मणाः ···। प्रतस्थिरे राष्ट्रमपेतहर्षा युधिष्ठिरेणानुमता यथास्वम् MahāBhā. iii. 24.16; अपि प्रसन्नेन महर्षिणा त्वं सम्यग्विनीयानुमतो गृहाय RāghuVa. 5,10; 9.49; स्वमात्रा ब्रह्मवादिन्या कपिलोऽनुमतो ययौ BhāgP. iii. 33.12; तच्छ्रुत्वानुमतस्तेन पित्रा पुत्रोत्सुकेन सः।··· प्रायात् KathāSaSāg. vii. 8.155; iii. 4,276. vii. 9.233; महेन्द्रोऽसौ ··· ब्राह्मणैः सार्धं संघेनानुमतो ययौ PrabhāC. 36.3; 42.12; सा ··· ययावनुमता सवत्सा पत्या YudhiVi. 1.50; यामत्रयेणागतगजाश्वलक्ष्म्यो निशि···सत्त्वादनुमता जग्मुः PurāPraSaṁ. 117.6; मुनिनानुमता पतिं प्रति प्रययौ सा तटिनीव सागरम् Rāgh. 3.80; **2Bii** who is permitted or allowed (to enter) वेत्रिणाथाज्ञया राज्ञोऽनुमतो धीमतां वरः।··· सुवेगः प्राविशत् सदः TriṣaŚaPuC. i. 5.69; जिनेश्वरस्ततः सूरिरपरो बुद्धिसागरः । नामभ्यां विश्रुतौ पूज्यैर्विहारेऽनुमतौ तदा PrabhāC. 162.14; **2Biii** who is admitted (into the caste system) प्रसूतस्योत्पन्नापत्यस्य निष्कृतिर्निस्तारः । पापात् न विधीयते नानुमतो विना प्रायश्चित्तमित्यर्थः ManvaVi. 291.1 (*on* 3.19); **2Ci** who is agreeable or favourable परिचारकान् ··· अभिप्रायज्ञाननुमतांश्च देशकालविदः पारिषद्यांश्च ··· यच्च प्रतिभोगार्थं, तत्तदुपकल्पयेत् CaraS. i. 15.7; ललाटप्रतिग्रहे ··· सुहृदोऽनुमताः प्रयतेरन् CaraS. i. 15.11; भवतोऽनुमतोऽप्येवं पूरू राज्येऽभिषिच्यताम् BrahmāṇḍP. ii. 68.87; क्षेत्रविवादं सामन्तग्रामवृद्धाः कुर्युः । तेषां द्वैधीभावे यतो बहवः शुचयोऽनुमता वा ततो नियच्छेयुः ArthŚā. ii. 53.3 (3.9); (पुत्रा जायन्ते शिष्टसंमताः) शिष्टानां संमताः अनुमताः ManuBh. i. 226.17 (*on* 3.39); देवस्यानुमतो देव्या सृष्टो भर्ता ममैव हि PadmP. ii. 103.14; राघवः ··· तान्विसृज्य सुहृदश्चिन्तासंतप्तमानसः । द्वाःस्थं विसृज्यानुमतानानिनाय निजानुजान् RāmāMañ. 468.2; आकारिता वयमिह प्रभुभिः ···। भव्यं तथैव भवतीभिरशेषभूत्या संयुज्यते हि पुरुषोऽनुमतः प्रभूणाम् GopāKeCan. 44.35; 64.2; मन्त्रिणः। नताननुमतान् विद्यान्नृपतिः स्वार्थसिद्धये ŚukraNī. 1.365; **2Cii** who is acceptable or agreeable (for marriage) सत्यं शस्तो राक्षसोऽपि क्षत्रियाणां परो विधिः । किन्त्वसौ जनकस्वाम्ये कुमार्यानुमतो वरः MārkP. 134.31; तस्मै चेयमनुमता न दातुमितरस्मै योग्या DaśKuC. 99.6; सतीं देहि सत्यै वानुमताय च BṛDharmaP. i. 33.52; **2D** who has permitted or approved, who has agreed संयोगजं तु यत्पापं तच्चतुर्धा निगद्यते । कर्ता प्रधानः सहकृन्निमित्तोऽनुमतः क्रमात् BrahmāṇḍP. iii. 8.39; अविचार्यानुमते ( v. l. अविचारानुमतेन Kale Ed. 80.13 ) तेन सद्य एव तां तद्गृहमुपनीय DaśKuC. 51.1; सः। तत्रारमत सुन्दर्या तयानुमतया सह KathāSaSāg. x. 1.81; **3A** who is considered or regarded as दत्तो ह्यनुमतो ज्येष्ठो दुर्वासास्तस्य चानुजः BrahmāṇḍP. ii. 8.82; सा देवता ···। द्वीपान्तरद्युनगजातजिनेन्द्रसद्मवन्दारुतानुमतकामपरायणाभूत् YaśasCam. ii. 418.11; **3B** who is recognised ब्रह्मा च नारदश्चैव व्यासपक्षावुभौ मतौ । भवन्तोऽनुमताः केन पुराणादि करिष्यथ BṛDharmaP. i. 28.14; कर्ता ··· ब्रह्मा सर्वशास्त्रस्य सर्वथा। तेनैवानुमतं व्यासं भवन्तो नानुमन्यन्ते BṛDharmaP. i.28.15; i. 29.10 [Kośas give *anumata* as the meaning of the following words : *ucita*, NānārthSaṁ. 15.13; NānārthāSaṁ. ii. 68.255; *mata*, ViśvaLoK. 126.40; and *sammata* is given as the meaning of *anumata*, ŚabdaRaSaK. 158.6]

**अनुमत** (anu-mata) *n.* **Ai** approval, consent, permission **ii** permission (to leave) **iii** permission (for marriage) **B** agreement **C** opinion, *m.* **1** confidant, trustworthy person **2** consented, i.e. dear one **3** name of a deity **Ai** approval, consent, permission अभिमतेऽनुमते वा भुक्तवत्स्वनाचान्तेषु पिण्डान्निदध्यात् ĀśvaGS. iv. 8.12; तेषामनुमतं ज्ञात्वा राजा दुर्योधनस्तदा । सभावास्तूनि ··· प्रदेष्टुमुपचक्रमे MahāBhā. v. 83.12; प्रसङ्गैकान्तनैकान्तः सापवर्गो विपर्ययः । पूर्वपक्षविधानानुमतव्याख्यानसंशयाः। ··· तन्त्रयुक्तयः CaraS. viii. 12.82 (1922 Ed.); AṣṭāSaṁ. ii. 418.2 (6. 50); सर्वोऽपि परिग्रहो मनोवचनकायैः कृतकारितानुमतैश्च त्यजनीयः TātpaVṛ. 295.10 (*on* 3.19); 281.13 (*on* 3.7); TriṣaŚaPuC. i. 1.157; i. 3. 622; गिरिवरार्बुदाधिष्ठात्र्याः सख्याः श्रीमातुर्मतं ( v. l. मातुरनुमतम् ) गृह्णामि PrabaK. 121. 25; [Abl.] with permission, with consent, with approval सहा( ह )स्रवल्लीमात्रक्षेत्रं दत्तम् । तज्जिनभवनाय विंशतिशतमहाजनानुमताद् बेळ्ळाळकुलब्राह्मणैश्च तत् ··· दत्तम् EI. xiii. 193.12; सत्यवत्या ह्यनुमतादम्बिकायां नृपोऽभवत् । धृतराष्ट्रः ··· व्यासतः सुतः AgniP. 13.7; ऐरावतं देवराजो जग्राहानुमताद्धरेः SkandP. ii (9). 12.16; [Loc.] with permission, with consent, with approval मृतस्य प्रसूतो यः क्लीबव्याधितयोर्वान्येनानुमते स्वे क्षेत्रे स क्षेत्रजः BaudhDS. ii. 2.17; द्वारकायां सुभद्रा च कामयानेन कामिनी। वासुदेवस्यानुमते प्राप्ता चैव किरीटिना MahāBhā. i. 2.92; ययातिः ···। देवयान्याश्चानुमते तां सुतां वृषपर्वणः। अशोकवनिकाभ्याशे गृहं कृत्वा न्यवेशयत् MahāBhā. i. 77.2; MatsyaP. 31.2; MahāBhā. i. 96.4; i. 124.3; युधिष्ठिरस्यानुमते पुनरायाद् गजाह्वयम् MahāBhā. iii. 7.17; iii. 66.20; iii. 117.13; iii. 281.79; v. 31.16; v. 171.4; vii. 66.2; vii. 102.81; vii. 102.83; भवतोऽनुमते ब्रह्मन्शीघ्रं गच्छन्तु मन्त्रिणः Rāma. i. 66.24; i. 61.23; ii. 38.7; कृता शास्त्रानुगा बुद्धिर्मा भूत्तस्य कदाचन। सत्यसन्धः सतां श्रेष्ठो यस्यार्योऽनुमते गतः Rāma. ii. 69.14; ii. 69.28; ii. 1788*(2); ii. 1802*(22); राघवः।··· बिभीषणस्यानुमते राजधर्ममनुस्मरन् । अङ्गदं वालितनयं समाहूयेदमब्रवीत् Rāma. vi. 31.49; यस्मै दद्यात्पिता त्वेनां भ्राता वानुमते पितुः। तं शुश्रूषेत ManuSm. 5.151; परस्परस्यानुमते सर्वं संग्रहणं स्मृतम् ManuSm. 8.358; प्रथमं कस्यानुमते चोरितमेतत् त्वया हृदयम् Vikramo. 3.17; प्रावृक्काले ( Read प्रावृट्काले) शुभे प्राप्ते मनस्तुष्टिकरे नृणाम् [।] मघे( हे ) प्रवृत्ते शक्रस्य कृष्णस्यानुमते तदा EI. xii. 320.2; भृगूद्वहः। समयं स्वा( ? स्था )पयामास तस्यैवानुमते भुवि BrahmāṇḍP. ii. 58.22; राज्ञश्चानुमते स्थित्वा प्रायाश्चित्तं विनिर्दिशेत् ParāSm. 8.28; SkandP. i(2). 27.49; तत्रासन् भार्गवा द्विजाः। शुक्रस्यानुमते ब्रह्मन् शुक्रशिष्याश्च पण्डिताः VāmaP. 78.38; ज्ञात्वापराधं पुरुषं च राजा कालं तथा चानुमते द्विजानाम् । दण्ड्येषु दण्डं परिकल्पयेत ViṣṇuDhaP. ii. 72.200; कर्माणि ··· कुर्याल्लक्ष्म्या अनुमते मम LakṣmīT. 46.24; हते तु रावणे भूयो रामस्यानुमते स्थितः।··· (हनुमान्) मामत्र स्थापयिष्यति SkandP. v(2). 79.38; DaśāvaC. 7.209; पारार्थ्ये चोद्यवादिनोऽप्यनुमते प्रयुक्तितोऽङ्गत्वपरिहारसिद्धिः NayaVi. 26.6 (*on* i. 1.1); कृष्णानुजाम् ··· सुभद्राम् ···। कन्यामनुमते शौरेर्जहार श्वेतवाहनः DaśāvaC. 8.415; BṛDharmaP. i. 18.33; एवं चानुमते राज्ञा प्रयोगं केशवोऽलिखत् PrabhāC. 180.1; [Inst.] with approval, with permission, with consent (यौगन्धरायणः) स्वामिना शत्रोरनुमतेनैव बन्धनान्निष्क्रम्य ··· घोषवतीं हस्तगतां कृत्वा नलागिरिः स्वाधीनः कर्तव्यः PratiYau. 3.4 (12); आयुर्वेदः ··· कथं चाध्येय इति गुरोरनुमतेनेति KāśyaS. 61B. 20; देशस्यानुमतेनैव व्यवस्था या निरूपिता। लिखिता तु सदा धार्या मुद्रिता राजमुद्रया KātySm. 48; 762; अथासीद् वारुणी देवी कन्या कमललोचना। असुरा जगृहुस्तां वै हरेनुमतेन ते BhāgP. viii. 8.30; महालक्ष्मीः ···। वैकुण्ठादागता साध्वी ब्रह्मणोऽनुमतेन च BrahmVaiP. iv. 115.98; त्वष्ट्रा यत्तक्षितः सूर्यस्तस्यैवानुमतेन च।··· सोऽतिकान्ततरोऽभवत् SkandP. iv. 17.115; मन्त्री चैत्यमकारयत्। स्वेन तेनेतराण्यपि स्वामिनानुमतेन सः PrabhāC. 181.16; PrabaCin. 88.20; ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 5.65; श्रीमान्नरहरिदेवनामानं ( मं )त्रीश्वरो ते द्वे वृत्ती ··· कृष्णपहवर्धननाम्ने विद( दु )षे ब्राह्मणाय स्त्रीपुत्राद्यनुमतेन हिरं( र )ण्योदकदानधारापूर्वकं संप्रादात् EI. xxi. 22.90; **Aii** permission (to leave) इच्छामहे गन्तुं गतव्येऽनुमतं त्वया Rāma. iii. 111*(1); (राज्ञः) तस्यानुमतमाज्ञाय

द्वावामात्यावगच्छताम् GaṇeP. i. 5.24; **Aiii** permission (for marriage) उपयेमे स तां तार्क्ष्यी कन्धरानुमते MārkP. 2.33; **B** agreement परमतमप्रतिषिद्धमनुमतम् SuśruS. vi. 65.28; ArthŚā. iii. 244.8 (15.1); NyāyBh. 16.3 (*on* i. 1.4); NyāyVār. 41.11 (*on* i. 1.4); TātpaṬ.(U.) 134.16 (*on* 4.58); BrahmSūBh.(Śaṅ.) 510.13 (*on* ii. 4.12); प्रसक्तमप्रतिषिद्धमनुमतमेव TātpaṬ. (Vā.) 191.14 (*on* i. 1.5); PariPar. 7.36; अनिषिद्धं ह्यनुमतमिति न्यायेन तत्पिता। मेने सागरदत्ताय गृहजामातरं सुतम् PāṇḍaC. 4.357; **C** opinion किं प्राप्तकालं मन्यसे (v.l. भवतः किमनुमतम्) PañcT. 3.2(4) (277.6); भगवतः एवमेव अनुमतमिति गम्यते GītāBh.(Śaṅ.) 83.15 (*on* 3.3) [Kośas give *anumata* as the meaning of following words : *bāḍham*, Vaija. 234.55; 286.26; *nanu*, Vaija. 285.22; *kāmam*, NānārthāSaṁ. i. 59.189]; *m*. **1** confidant, trustworthy person कश्चिदभ्यवहार्याणि गात्रसंस्पर्शकानि च। घ्रेयाणि च महाराज रक्षन्त्यनुमतास्तव MahāBhā. ii. 5.56 (BhārBhāDī. विश्वस्ताः); **2** consented, i.e. dear one अस्तरुषः परिरेभिरे घनमतो नमतोऽनुमतान् प्रियाः ŚiśuVa. 6.65; VyaktiVi. 5.2; SūktiMu. 61.2; **3** (anumata) name of a deity आहुतयः।… अनुमते दद्याद्दत्त्वा गृहबलिं ततः BhaviP. 897A.4 (iv. 205.100)

**अनुमतगमना** (anumata-gamanā) *adj*. (*f*.) whose departure is permitted or consented अनुमतगमना शकुन्तला सा तरुभिरियम् Śāk. 4.12.

**अनुमतत्व** (anumata-tva) *n*. **A** the state of being what is admitted 'आशु … अर्धमुकुलीकृतदृष्ट्या।… चुकूजे।' अत्र कूजितस्य पक्षिणोऽन्यत्रावाचकत्वेऽपि कामशास्त्रेऽनुमतत्वाद् गुणत्वम् SaraKaṇṭhā. 91.14; विप्रलम्भकस्य वाक्यप्रयोगमूलतया … गुरोः शिष्यप्रबोधार्थं विचारं प्रवर्तयतश्चाहार्यसंशयानां भवत एव शास्त्रेऽनुमतत्वात् KhaṇḍanKhā. 426.4; आकृतिप्रकारेण व्यक्तिबोधस्य नैयायिकानामप्यनुमतत्वात् तत्र शक्त्युपस्थापितजातेरन्वय उपगम्यते ŚaktiVā. 214.16; **B** the state of being what is agreed or accepted उत्सर्गमन्त्रस्थासंकुचितसर्वपदस्वरसात् स्वस्याप्युद्देश्यताप्रतीत्या स्वोपादानस्यानुमतत्वादत्रौपादानिकमुत्स्रष्टुः स्वत्वं स्यादेव VīraMi.(Āhnika.) 171.4; मनुना श्वश्र्वा गुरुपत्नीतुल्यत्वाभिधानेन तस्या उपसंग्रहणस्यानुमतत्वात् VīraMi.(Saṁskāra.) 459.2; इदं चापातत उपांशुयाजे उत्पत्तिशिष्टद्रव्याभावेन तत्र द्रव्यविषे: पूर्वपक्षिणोऽनुमतत्वेन … ध्येयम् MayūMāli. 352.21 (*on* iv. 1.4); बिन्दोर्व्यञ्जनत्वाभावस्य … बिन्दुत्रयं पृथग्गणयतानुमतत्वेन … बिन्दुभिस्त्रिभिरुच्यन्ते रुद्रेश्वरसदाशिवाः SetuBa. 243.32; **C** the state of being what is allowed or sanctioned यत्र वैदेश्यादिवशात्कनिष्ठस्यानुमतत्वद्रव्यसंश्लेषयोरभावः तत्र तेन पृथगेव तच्छ्राद्धमनुष्ठेयम् VīraMi.(Śrāddha.) 340.9.

**अनुमतत्वरूप** (anumatatva-rūpa) *adj*. having the nature of the state of being one who has approved or consented अनुमतत्वरूपमनुग्राहकत्वरूपं वा कर्तृत्वं कनिष्ठस्य VīraMi.(Śrāddha.) 340.7.

**अनुमतप्रद** (anumata-prada) *adj*. [*f*. -ā] who gives approval or consent स्वभ्रपातोद्यतो राजा मन्त्रिणोऽनुमतप्रदाः RāmāMañ. 301.19; शारदाख्या वधूरेका कापि सुस्सलभूपतेः। तत्र स्थिताभवत् क्षुद्रा तेषामनुमतप्रदा RājTa.(Ka.) 8.1823.

**अनुमतप्रवेश** (anumata-praveśa) *adj*. [*f*. -ā] whose entry is permitted or sanctioned, i.e. who is allowed to enter नन्दी … शैलसुतामुपेताम्। प्रवेशयामास च भर्तुरेनां भ्रूक्षेपमात्रानुमतप्रवेशाम् KumāSaṁ. 3.60; द्वारे नियुक्तपुरुषानुमतप्रवेशः … उपसर्पन्। तेजोभिरस्य विनिवर्तितदृष्टिपातैर्वाक्याद् ऋते पुनरिव प्रतिवारितोऽस्मि Mālavikā. 1.12.

**अनुमतप्रीत** (anumata-prīta) *adj*. happy on account of admission (of one's own view) स्वपक्षानुमतप्रीतैः … द्विजैः। आहुतिः क्षिप्यते वह्नौ PadmP. (Ra.) 11.239.

**अनुमतमुनिशासन** (anumata-muniśāsana) *adj*. who has accepted the order of the sage अनुमतमुनिशासनस्त्वहममुनैव सहोपास्य संध्याम् … नगरायोदचलम् DaśKuC. 46.3.

**अनुमतवज्र** (ánumata-vajra) *adj*. who is allowed (to wield) the thunderbolt अथो अनुमतवज्रोऽसदिति MaiS. ii. 1.3 (ii. 4.20); अनुमतवज्रस्स्यात इति TaiBr. II. vii. 3.3

**अनुमतवाञ्छित** (anumata-vāñchita) *adj*. whose desire was approved वत्सेशमभ्यर्थ्य तेनानुमतवाञ्छितः। सपुत्रः कल्पयित्वा तद्विमानम् …। हेमप्रभो निनाय स्वं पुरम् KathāSaSāg. vii. 1.149.

**अनुमतविधि** (anumata-vidhi) *m*. ritual which is permitted or approved य एवंविधां सुरां पिबति न तेन सुरा पीता भवतीति निखिलमखशिखामणौ सौत्रामणौ मदिरास्वादाभिसंधिरनुमतविधिरस्ति YaśasCam. ii. 328.4.

**अनुमताक्ष** (anumatākṣa) *adj*. who is permitted (to play) the dice स योऽनुमताक्ष इव स राज्ञ आसन उपविश्य BaudhŚS. ii. 109.5.

**अनुमतार्थक** (anumatāratha-ka) *adj*. whose purport is approved or accepted (यदुच्यते द्विजातीनां शूद्राद्दारोपसंग्रहः। नैतन्मम मतम्) मन्वादिभिर्यदुच्यते तन्न मम संमतमनुमतार्थकं न VīraMi. 118.14 (*on* 1.56)

**अनुमतालाप** (anumatālāpa) *adj*. whose words are accepted, i.e. supported (किष्किन्धः) अलंकारपुरावासे … मम स्वान्तं रतिमत्र प्रयास्यति। इत्युक्त्वानुमतालापः प्रियया … अवतीर्णो धराधरम् PadmP.(Ra.) 6.519.

**अनुमतावाररवा** (anumatāvāra-ravā) *adj*. (*f*.) whose voice is agreeable and irrefutable भूभृतः … सुता …। राजितानुमतावाररवा … अरिमण्डलम्।… सेयाय HarVi. 43.88 (comm. अनुमतश्च निषेद्धुमशक्यो रवो यस्याः)

**अनुमतास्थान** (anumatāsthāna) *n*. site or place which is approved अर्थिप्रत्यर्थिनोरननुशयानुमतास्थान(? नं) कुलिकसार्थमुख्यपुरग्रामवासिनो गृह्णते SmṛtiCan. iii. 40.5.

**अनुमति** (ánumati) *f*. [AltGr. II. 1.25; III. 150; DEBRU. 625] **1A** name of a Vedic deity (assent or approval deified) **B** name of Prajāpati's wife **Ci** name of a goddess of agriculture **ii** name of a goddess (worshipped on the sixth day of child-birth) **2Ai** the first full moon day deified (the fourteenth day of the bright fortnight when the moon waxes and has one digit less) **ii** the first full moon day (considered as halter or rope of a draught animal) **iii** name of one of the sixteen Śaktis **Bi** name of the wife of a celestial being **ii** name of a woman (daughter of Aṅgiras and Smṛti) **iii** name of a lady (queen of Ratimayūkha) **D** (du.) name of two verses (containing the word *anumati*) **E** name of a river **3Ai** permission, approval, consent **ii** permission (to leave or go) **iii** permission (for marriage) **Bi** consent (for marriage) **ii** acceptance or admittance (of a position, view etc.) **iii** agreement **4** motivation **1A** name of a Vedic deity (assent or approval deified) अनुमते मृळया नः स्वस्ति ṚV. x. 59.6; x. 167.3; Nir. 11.12 (193.6); निरस्मभ्यमनुमती रराणा AV. i. 18.2; AV.(P.) xx. 17.9; अनुमतेऽन्विदं मन्यस्वाकूते AV. vi. 131.2; KāṭhS. 35.12 (iii. 59.6); PañcBr. xx. 10.8; BaudhGS. i. 3.23; ĀpaGS. i. 2.3; HirGS i. 2.9; GobhiGS. i. 3.2; ĪśānŚiPa. i. 14.46; अन्वद्य नोऽनुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् AV. vii. 20(21).1; TaiS. III. iii. 11.3; IV. iv. 12.5; IV. vii. 15.5; MaiS. iii. 16.4 (iii. 189.10); iii. 16.5 (iii. 191.18); iv. 12.6 (iv. 194.15); VājaS. 34.9; TaiBr. III. i. 3.3; III. xii. 1.1; III. xii. 3.4; MantrBr. ii. 2.16; TaiĀ. iv. 11.2 (500.1); ŚāṅkhāŚS. ix. 27.2; ĀśvaŚS. I. iv. 12.2; BhārŚS. xi. 13.9; ĀpaŚS. xv. 13.5; MānŚS. 111.16; 131.16; KātyŚS. xxiii. 3.1; KauśiSū. 45.16; यत्ते नाम … अनुमते अनुमतम् AV. vii. 20(21).4; AV.(P.) xx. 4.5; KāṭhS. 13.16 (i. 199.15); एमं यज्ञमनुमतिर्जगाम AV. vii. 20(21).5; AV.(P.) xx. 4.3; अनुमते अनु हि मंससे नः AV. vii. 20(21).6; AV.(P.) xx. 4.4; अनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः AV.(P.) xx. 3.8; TaiS. III. iii. 11.4; अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति TaiS. I. viii. 1.1; VājaS. 29.60; VājaS.(K.) 31.49; TaiBr. I. vi. 1.1; ŚatBr. V. ii. 3.2; MānŚS. 185.3; KātyŚS. xv. 1.9; अनुमत्यै चरुः TaiS. VII. v. 14.1; VII. v. 22.1; MaiS. iii. 15.10 (iii. 180.13); ŚatBr. IX. v. 1.38; अनुमत्यै स्वाहा TaiBr. III. xii. 2.3–8; III. xii. 4.2–6; ŚatBr. XIV ix. 4.18; BṛĀraU. vi. 4.18; SaṁnyāU. 1; ĀśvaŚS. II. ii. 14.4; ŚāṅkhāGS. ii. 14.1; ĀśvaGS. iv. 3.26; ViṣṇuSm. 67.3; NirṇaSi. 249.19; आज्याहुतिश्चानुमतये ŚāṅkhāŚS iv. 20.6; ix. 27.1; VaikhāGS. 1.9; अनुमते नमस्ते Hastyāyur. 710.1 (4.36); **1B** name of Prajāpati's wife अनुमतिं भगं यन्तो हवामहे AV. v. 7.4; vii. 24(25).1; AV.(P.) xx. 6.1; सेनेन्द्रस्य … प्रजापतेरनुमतिः TaiĀ. iii. 9.2 (298.1) (Sāy. देवताः इन्द्रादयः सेनादयः … पत्न्यः); **1Ci** name of a goddess of agricul ure सीतायै अनुमत्यै तथा बलिः BṛParāSm. 5.81; **1Cii** name of a goddess (worshipped on the sixth day of child-birth) (सूतिकायाः … तिथिः षष्ठी … राकाद्याः … पूजनीयाः) राकानुमतिः सिनीवाली कुहूरिति चतस्रः कन्याः Aparā. 897.28 (*on* 3.19); NirṇaSi. 184.3; **2Ai** the first full moon day deified (the fourteenth day of the bright fortnight when the moon waxes and has one digit less) सिनीवाली नयत्वाग्रमेषामाजग्मुषो अनुमते नि यच्छ AV. ii. 26.2; AV.(P.) ii. 12.2; अनुमतिः सिनीवाल्यचीकॢपत् AV. vi. 11.3; निर्वपत्यनुमत्यै चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्यै चरुम् TaiS. I. viii. 8.1; अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्त्वेव TaiS. III. iv. 9.1; TaiBr. I. vii. 2.1; गायत्री वा अनुमतिस्त्रिष्टुग्राका जगती सिनीवाल्यनुष्टुप् कुहूः … पूर्वपक्षो राका … पौर्णमास्यनुमतिः TaiS. III. iv. 9.6;

KāṭhS. 12.8 (i. 170.7): पि॒त्वो न्य॑ङ्कुः क॒शस्तेऽनु॑मत्यै … कर्थिः कु॒टरु॑दा॑त्यौ॒हस्ते सि॒नीवा॒ल्यै TaiS. V. v. 17.1; MaiS. iii. 14.13 (iii. 175.4); VājaS. 24.32; VājaS.(K.) 26.7; या पूर्वा पौर्णमासी सानुमतिः KāṭhS. 12.8 (i. 170.9) = AitBr. 32.9 (827) = ṢaḍviBr. iv(v). 6.4–6 = GopBr. ii. 1.10 (151.4); BaudhŚS. iii. 204.14 = MānŚS. 177.1 = KauśiSū. 1.29 = Nir. 11.29 (199.2) = CaturCin. iii(1). 170.6; अनुमतिराकासिनीवालीकुहूभ्यश्चरवः KātyŚS. xviii. 6.21; VārāGS. 13.1; AVPari. 48.139; कुह्वै चैवानुमत्यै च … बलिं हरेत् ManuSm. 3.86; BṛParāSm. 4.167 (? 163); ViṣṇuP. iii. 11.43; MārkP. 34.96; ViṣṇuDhaP. ii. 92.5; पौर्णमासी तथा ज्ञेया …। राका चानुमतिः ViṣṇuP. ii. 8.80 = VāyuP. i. 50.200 = BrahmāṇḍP. i. 21.150; यस्मात्तामनुमन्यन्ते पितरः …। तस्मादनुमतिर्नाम पूर्णत्वात् पूर्णिमा स्मृता MatsyaP. 141.40 = BrahmāṇḍP. i. 28.45; राकया चानुमत्या वा मासर्क्षाणि युतानि BhāgP. vii. 14.22; पूर्णिमा। कलाहीने सानुमतिः AgniP. 359.39: NīlaP. 601; BhaviP. 747A.20 (iv. 99.23); पूर्णमास्यनुमतिर्निशि चन्द्रवती NāraS. 4.28; अनुमतिः … चतुर्दशीमिश्रा SmṛtiCan. v. 36.12; BālamBha. i. 352.28 (*on* 1.103); **2Aii** the first full moon day (considered as halter or rope of a draught animal) सिनीवालीमनुमतिं कुहूं राकां च … योक्त्राणि चक्रुर्वाहानाम् MahāBhā. viii 24.74; viii. App. I. 2(67); **2Aiii** name of one of the sixteen Śaktis राका चानुमतिश्चैव …। सिनीवाली कुहू … शक्तयः षोडश BrahmāṇḍP. iii. 32.12; **2Bi** name of the wife of a celestial being 'सिनीवाली तथा चानुमतिः कुहूः ।… पत्न्यश्चान्याः दिवौकसाम् MahāBhā. ix. 44.12; BrahmP. 65.37; **2Bii** name of a woman (daughter of Aṅgiras and Smṛti) स्मृतिश्चाङ्गिरसः पत्नी प्रसूता कन्यकास्तथा। सिनीवाली कुहूश्चैव राका चानुमतिः ViṣṇuP. i 10.7; VāyuP. i. 28.14; BrahmāṇḍP. i. 11.18; AgniP. 20.12; ViṣṇuDhaP. i. 107.80; NaraP. 5.30; LiṅgaP. i. 5.44; SaurP. 26.21; **2Biii** name of a lady (queen of Ratimayūkha) (असौ) रतिमयूखतः। अनुमत्यां समुत्पन्नां सुप्रभानामकन्यकाम् ।… उवाह PadmP.(Ra.) 5.179; **2C** (du.) name of two verses (containing the word *anumati*) अनुमतिभ्यां व्याहृतिभिश्च … समिधः … आदधाति MānGS. i. 11.21; ii. 2.23; **2D** name of a river नदीनामानि …। अनुमतिः सिनीवाली … कुहूः … राकेति DevīBhāP. viii. 12.24; (ánu–mati) **3Ai** permission, approval, consent अनु॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी मं॑स्साता॒मित्याहानु॑मत्यै TaiĀ. v. 8.2 (624.10); पितुरनुमत्या दायविभागः सति पितरि BaudhDS. ii. 2.8; गुरोरनुमतिं कुर्यात् पठन्नान्यमतिर्भवेत् YājñaŚi. 19; गुरोरनुक्त( v.l. °म )तिं कुर्यात् NāraŚi. i. 6.3; पञ्चम्यनुमतौ Kātan. iii. 1.18; स्तुतयेऽनुमतिर्वा BrahmSū. iii. 4.14; सर्वान्नानुमतिश्च प्राणात्यये तद्दर्शनात् BrahmSū. iii. 4.28; व्यासस्यानुमतेर्मया … इयं भूयः संहिता प्रतिसंस्कृता AhirbuS. 1.73; न कश्चिदायाति ममात्रानुमतिं विना BrahmāṇḍP. ii. 23.22; काव्यांस्म[ द्वं ]शजैः … इयमस्मदनुमतिर[ नुमन्तव्या ] EI. xix. 304.21: अनिराकरणात् कर्तुस्त्यागाङ्गं कर्मणेप्सितम्। प्रेरणानुमतिभ्यां वा लभते संप्रदानताम् VākyaPa. 3(7).129 = VyaktiVi. 8.13; प्रतिकितवः … त्वयैव तावद् विचक्षणेन देविष्यामीति द्यूताध्यक्षानुमत्या व्यत्यपजत् DaśKuC. 48.6; 10.5; EI. v. 212.11; यद्यनुमतिर्भवताम् … वदामः ChāndoUBh. 55.17 (*on* i. 8.1); 15.12 (*on* i. 1.8); 508.11 (*on* viii. 7.2); अनुमतिं प्रार्थयामि ते BṛĀraUBh. 299.11 (*on* ii. 4.1); KātanVṛ. *on* iv. 5.110; अनुमतिरनुज्ञानं कष्टायामापदि दर्शनात् BrahmSūBh.(Bhā.) 211 9 (*on* iii. 4.28); 203.26 (*on* iii. 4.14); महाराजश्रीनागभटदेवानुमतिश्च दृष्ट्वा EI. xix. 18.10; कपयः …। वचसि तस्य … अनुमतिं दधुः RāmC. 7.74; EI. ix. 9.53; अस्मत्पुत्रम् … सर्वस्यानुमत्या राजानं करिष्यसि Hitopa. 3.136(4); हन्तेत्यनुमतौ पदम् BṛĀraUBhVā. i. 3.31; अगृहीत्वानुमतिं महाभागायाः कृतास्य चेतसो नियन्त्रणा निवारणा च TilaMañ. 31.16; YaśasCam. ii. 332.2; पापकार्येषु कुरुतेऽनुमतिं न यः। तेनानुमननं युक्तं भण्यते SubhāRaSaṁ. 842; नृपानुमत्या … तस्य राहडा। ग्रामम् … महादेवो व्यशिश्रणत् EI. ii. 179.29; एतस्मिन्नर्थे सूत्रकारस्यानुमतिमाह TātpaṬ.(Vā ) 209.15 (*on* i. 1.9); राज्यं तस्य प्रयच्छति। नृपतौ सर्वलोकानामनुमत्या गुरोरपि।… कैकयी विघ्नमातस्थे BrahmP. 123.106; कथं त्वमीदृशे कार्ये करोष्यनुमतिं प्रभो BṛDharmaP. i. 49.53; i. 36.37; राज्ञो गृहीत्वानुमतिं जनास्ते निर्वापयामासुरतः पुरात्त्वाम् GaṇeP. i. 7.23; असौ दृष्ट्वैव भगवत्याः … अनुमतिमादाय … तापसीमुवाच UdaySuKa. 92.26; 5.1; विद्यास्तुतये सर्वदा कर्मानुष्ठानानुमतिरियम् BrahmSūBh.(Rā.) 688.7 (*on* iii. 4.14); 537.10 (*on* ii. 3.41); ससुतविक्रमादित्यानुमत्या … काश्मीरभट्टमल्लयपण्डितेन … लिखितमिदम् EI. xii. 155.86. YogŚā. 1.23; तत्र भागेऽनुमतिरित्याह PrakaVi. 55.23; अनुमतिनियुक्त्योरभावेऽपि कुटुम्बभरणार्थमस्वतन्त्रकृतं स्वतन्त्रो नान्यथाकर्तुमर्हति SmṛtiCan. iii. 508.9; iv. 442.9; याच्यतामनुमतिः … विश्वामित्रस्य जानकीरामभद्रयोः पाणिसंघट्टनाय PrasaRā. 3.49(1); यद्यनुमतिर्भवतां तर्हि तमात्मानं विचारयामः प्रयोजकत्वम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.26 (388.16); कर्मानुमतिः कर्मानुज्ञा VedāntKau 360.23 (*on* iii. 4.14); अनुमन्ता यदनुमत्या विना न वधः ManvaVi. 618.13 ( *on* 5.51 ); वयम् … स्वामिनोऽनुमत्या … शकुनागारं प्राप्ताः PrabaCin. 109.24; परिव्राजां भिक्षाकाले शीर्णपर्णपुटेनापि भिक्षणस्य कैश्चिदनुमनेः ŚatDū. 238.19; महीपतीनामनुमत्या …। पुरुषस्य परस्य पूर्वपूजाम् … शशंसुरार्याः Yādavā. 15.95; सकलसंन्यसने परिकल्पिते यदि तवानुमतिः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 5.65; अनुमत्या नरेन्द्रस्य ततः श्रीहेमसूरयः। … मिलिताः KumāDeC. 20.16; KumāPraPra. 66.31; नास्मादवाप्यनुमतिर्न सखी च लब्धा BhikṣāKā. 16.14; (अन्यायतो यियासन्तं येऽनुयान्ति) अनुमतिं कुर्वन्तीत्यर्थः RājNiRa. 22.16; भवतामनुमतिर्भवति तदा जैनं प्रासादं करवाणि PurāPraSaṁ. 52.11; 86.7; DaṇḍaVi. 318 2; ब्रह्मविदोऽप्यार्त्विज्येऽनुमतिः क्रियते AṇuBh. 275.13 (*on* iii. 4.14); 287.25 (*on* iii. 4.27): स्वयमेवानुमतिं लात्वा पञ्चषानिक्षुदण्डान् गृहीत्वा याति Bharaṭ. 8.5; नापि भर्तुरनुमतिमन्तरेण व्रतोपवासौ ManvaMu. 225.27 (*on* 5.155); कथं रामानन्देनास्मिन् कर्मणि कृतानुमतिः CaitaCa. 212.2(9); 235.16(10); (भर्तुः प्रवासकाले) कार्येषु प्रतिपत्तिः स्यादनुमत्या गुरूणाम् KandaCū. iv. 1.47; दैत्यास्त्वनुमतिमृते भर्तुरारब्धयुद्धाः … भङ्गमापन् Nāray. viii. 31.8; भवाननुमन्यतां वरदानरूपामनुमतिं करोतु VīraMi. 1104.21 (*on* 3.333); 477.20 (*on* 2.52); 652.10 (*on* 2.176): औरसीदाने पितृबन्धुषु सत्सु मातामहादीनां नाधिकारः अनुमतिं विना NirṇaSi. 221.25; SiddhāKau. 386B.15 (*on* vi. 4.26); MayūMāli. 450.18 (*on* vi. 1.4); SetuBa. 182.20; तनयौ दिदृक्षुः … प्रभोरवाप्यानुमतिम् ĀnandRa. 4.0(4); दमनलताः … स्वातन्त्र्याभावे विक्रेतुरनुमत्या … आनीय NityoNi. 107.22; BālamBha. i. 36.27 (*on* 1.11–12); पुष्पापचायस्य भिषादिदानीमुत्पाद्य तस्यानुमतिम् … उद्यानवल्लीगृहमागतास्मि RasSa. 187; VedāntSiSūMañ. 3.13; [Inst.] with consent तेषां वचो वाक्यविदां निशम्य … नृपतिस्तदानीम् …। तेभ्योऽनुमत्यैवमवोचदित्थम् VarāṅgaC. 2.48; **3Aii** permission (to leave or go) अनुमतिमुपलभ्य … यायात् … भर्तुः RatiRaha. 12.6; नियोगिनः स्वस्वगृहगमनाय स्वामिनोऽनुमतिमन्विष्यन्ति MohaRāPa. 3. 42(4); आहूय स्वजनान् … अनुमतिमन्विच्छेत्(द् ?) गृहाज्जिगमिषुः MahNirvāT. 8. 226; **3Aiii** permission (for marriage) अदास्या दासाय दाने तदुत्कर्षापकर्षतारतम्याद् वधोऽङ्गच्छेदो वेत्यर्थः। आस्कन्दविषयमिदं विवाहादावनुमतौ तु न दोषः DaṇḍaVi. 318.2; सुकुमारि त्वां लीलादेव्या अनुमत्या स्वीकुर्मः BhojPra 75.5; विवाहादिविधिः कीर्त्यते अनुमतितदभावाभ्यां प्रसिद्धो भवति BālamBha. ii. 342.15 (*on* 2.294); भद्रे किमिदानीमनुमतिस्तव जाता RasSa. 160(1); **3Bi** consent or agreement (for marriage) (कन्यायां दत्तशुल्कायां म्रियेत यदि शुल्कदः। देवराय प्रदातव्या) तत्रापि कन्याया अनुमतौ सत्याम् ManuBh. ii. 270.21 (*on* 9. 97 ); **3Bii** acceptance or admittance ( of a position, view etc.) लभ्यन्ते चान्तरेणापि विध्यनुमतिमध्ययनस्यार्थज्ञानार्थतेति कोऽर्थोऽनुमत्या NyāyRaMā. 14.25; स ह्यभ्युपगमो न्याये मनसोऽनुमतिर्यथा TārkiRa. 173.4; जीवातिरिक्तब्रह्मतत्त्वस्यानुमतिरेव सूचिता कथं तदपलापेन पूर्वपक्षः ŚivārkaMaDī. i. 518.22 (*on* i. 4.7); **3Biii** agreement अनुमतिः … परमतमप्रतिषिद्धमनुमतम् ViṣṇuDhaP. iii. 6.1; **4** motivation प्रवृत्तस्य प्रवर्तनं ह्यनुमतिः ŚrutaPra. ii. 376.9 (*on* ii. 3.41); अनुमतिः साध्वसाधुकर्मप्रेरणा GoviBh. 167.12 (*on* ii. 3.46) [Kośas give *anumati* as the meaning of the following words : *aḥ*, ViśvaLoK. 407.9; *uta*, Vaija. 285.18; *oṁ*, DharK. 2936; ViśvaLoK. 415.53; *kāmam*, AnekāSaṁ. 7.38; Liṅgānu.(He.) 69.6; ViśvaPra. 189.43; DharK. 2934; MediK. 200.58; ViśvaLoK. 242.6; 415.54; KośaKaTa. 2.3200; KalpaK. 470.80; *num*, ViśvaPra. 190.47; *bāḍham*, NānārthāSaṁ. i. 116.857; ŚabdaRa.(Vā.) 4556; *huṁ*, TrikāŚe. iii. 3.467; *hūṁ*, ViśvaLoK. 416.60]

**अनुमति** (anumati) *m.* name of a progenitor गोत्रकरान् वक्ष्ये भृगोः … वाङ्गायनिश्चानुमतिः MatsyaP. 195.28; ViṣṇuDhaP. i. 111.24.

**अनुमतिकर्तृत्व** (anumatikartṛ–tva) *n.* the state of being an agent of (giving) consent एवकारेण पितृकर्तृकनियमलाभेऽपि स्वयंग्रहणादस्मिन् विषये पुत्राणामनुमतिकर्तृत्वमपि निरस्तम् SmṛtiCan. iv. 606.9.

**अनुमतिकल्पना** (anumati–kalpanā) *f.* assumption of (giving) consent अश्रुता जीवदवस्थायां निमित्ताभाव एवानुमतिकल्पना फलकल्पना च BhāṭṭDī. iii. 228.9 (*on* x. 2.16)

**अनुमतिदान** (anumati–dāna) *n.* **A** giving or granting of permission अर्हन्ति भट्टारकपादाः शासनानुमतिदानेन यथाभुज्यमानस्थानपरिमाणनामान्याभिलेखयितुम् EI. xiii. 116.13; उद्योगमपेक्ष्य … परमात्मा तदनुमतिदानेन प्रवर्तयति BrahmSūBh.(Rā.) 537.10 (*on* ii. 3.41); जीवः स्वयमेवोद्युक्तश्चेत किमनुमतिदानेन ŚrutaPra. ii. 376.10 (*on* ii. 3.41); NyāyKu. 119.8; **B** giving of approval or consent मरणसंभावनया स्वेतरेषामनुमतिदानात BhāṭṭDī. iii. 227.18 (*on* x. 2.16)

**अनुमतिद्रव्यार्पणमात्र** (anumatidravyārpaṇa-mātra) *n.* approval and giving of money alone बहूनां पुत्राणां सांनिध्ये ज्येष्ठेन प्रयोगोऽनुष्ठेयः साधारणधनेन, कनिष्ठैस्तु अनुमतिद्रव्यार्पणमात्रं विधेयम् VīraMi.(Śrāddha.) 340.27.

**अनुमतिद्वार्** (anumati-dvār) *f.* [Inst.] through approval or consent यदपि तत्स्वारस्यात् पुंस एव त्यागे कर्तृत्वं तस्याप्यनुमतिद्वारा तत् BhāṭṭDī. ii. 224.8 (*on* vi. 1.4); ii. 259.4 (*on* vi. 3.7); iii. 227.18 (*on* x. 2.16); अनुमतिद्वारा क्रियाप्रयोजके देवदत्ते अतिप्रसङ्गात् BhāṭṭCin. i. 95.24 (*on* i. 1.4)

**अनुमतिद्वार** (anumati-dvāra) *n.* [Inst.] through approval or consent बोधायनस्त्वत्र पितुरपि कर्तृत्वमनुमतिद्वारेणाह — 'पितुरनुमत्या दायविभागः' इति SmṛtiCan. iv. 606.3; स्त्रीपुंसयोर्मध्ये एकधने चानुमतिद्वारेण क्रिया अपि कर्तृत्वात् ManvaMu. 363.7 (*on* 8.416); BhāṭṭDī. ii. 262.8 (*on* vi. 3.26)

**अनुमतिद्वारक** (anumatidvāra-ka) *adj.* (brought about) through approval or consent अनुमतिद्वारककर्तृत्वस्य शङ्कितत्वात् साक्षात्कर्तृत्वासामर्थ्येऽपि च तत्रान्येषां सामर्थ्यस्याविघ्नत्वात् BālamBha. iii. 30.17 (*on* 3.16)

**अनुमतिद्वारकर्तृत्व** (anumatidvāra-kartṛtva) *n.* the state of being an agent through approval or consent शिशोः क्लेशबाहुल्योपपादकनाभिच्छेदे शिशुसहितार्थमप्रतिषिद्धमनुमतं भवतीति न्यायेन कथंचिदनुमतिद्वारकर्तृत्वमस्तीति जनने कुलस्याशौचम् SmṛtiCan. vi. 58.7.

**अनुमतिपत्त्र** (anumati-pattra) *n.* (in law) a deed expressing assent, MW.

**अनुमतिपूर्वम्** (anumatipūrvam) *adv.* as preceded by permission शम्योत्रा युग्यधासा न स्वामिनः प्रतिषेधयन्ति … सर्वत्रानुमतिपूर्वमिति हारीतः HirŚS. xxvi. 7.41 (110.20); ĀpaDS. i(10). 28.5.

**अनुमतिप्रकार** (anumati-prakāra) *m.* manner or way of (giving) consent असंमुखालोकनमाभिमुख्यं निषेध एवानुमतिप्रकारः। … नवाङ्गनानाम् PadyaVe. 297.

**अनुमतिप्रतीक्षण** (anumati-pratīkṣaṇa) *n.* waiting for approval or consent विद्याग्रहणनिमित्तगुरुष्वेवैतत् अनुमतिप्रतीक्षणम् ManvaVi. 246.26 (*on* 2.206)

**अनुमतिप्रद** (anumati-prada) *adj.* who gives approval or consent (सः) उद्यत(? तः) पितरं हन्तुं मन्त्रिणोऽनुमतिप्रदान्। बद्धपट्टान् व्यधात् RājTa.(Ka.) 5.430.

**अनुमतिप्रदान** (anumati-pradāna) *n.* granting of approval or admittance (of another's view) अथशब्दोऽनुमतिप्रदाने वर्तते ŚrutaPra. iB. 18.26 (*on* i. 1.1) (Bhāvaprakāśikā पक्षान्तरपरिग्रहः)

**अनुमतिप्रीति** (anumati-prīti) *f.* joy caused by admittance (of one's own view) स्वपक्षानुमतप्रीतैरुपम्या(v.l. स्वपक्षानुमतिप्रीतेरुद्धुष्या BJP. Ed.)द्यापि यद् द्विजैः। आहुतिः क्षिप्यते वह्नौ PadmP.(Ra.) 11.239.

**अनुमतिबृंहित** (anumati-bṛṁhita) *adj.* strengthened, i.e. honoured through consent भूपृष्ठे निपतितवान् विभोः कनीयान्।… सौमित्रेरधृत तनूम् … अस्याप्यनुमतिबृंहितो हनूमान् Rāgh. 18.24.

**अनुमतिमात्र** (anumati-mātra) *n.* mere permission or approval ज्ञानेनैवाप्यते सर्वं कर्मणा नः ज्ञानिनः स्तुतयेऽनुमतिमात्रं वा BrahmSūBh.(Ma.) 61B.1 (*on* iii. 4.14); पत्न्या न … अनुमतिमात्रेण कर्तृत्वमनुमतेर्यजिधात्वर्थत्वाभावेनानुमत्या तदनुकूलाचरणेऽपि … यागकर्तृत्वानुपपत्तेः MayūMāli. 450.18 (*on* vi. 1.4); विपद्येव … सर्वान्नभुक्तिः … तस्यामनुमतिमात्रमेव न तु विधिः GoviBh. 275.11 (*on* iii. 4.30)

**अनुमतिरूप** (anumati-rūpa) *adj.* of the nature of permission or sanction न च … क्त्वाप्रत्ययेन … क्रत्वङ्गभूतस्य लौकिकस्य च याजमानस्य … रजस्वलासंवादस्याप्रसक्तेः कथं प्रतिषेध इति वाच्यम् अन्यस्याप्रसक्तावपि साधारणद्रव्यतया व्रीह्याद्यंशेऽनुमतिरूपस्य तस्य प्रसक्तेः BhāṭṭDī. i. 331.2 (*on* iii. 4.11)

**अनुमतिवाक्य** (anumati-vākya) *n.* words of approval or consent प्रार्थनावाक्यमप्यनुमतिवाक्यं भवति SaraKaṇṭhā. 195.19.

**अनुमतिविधान** (anumati-vidhāna) *n.* making, i.e. giving of approval सर्वेषामपि अविभक्तानाम् … साक्षादेकेन कृतेऽपि सपिण्डीकरणान्तकर्मणि अनुमतिविधानेन कर्तृत्वात् BālamBha. iii. 30.6 (*on* 3.16)

**अनुमतिसत्त्व** (anumati-sattva) *n.* existence of approval or consent मृतस्यैव पूर्वकाले अनुमतिसत्त्वात् संख्यासंपत्तिसंभवेनानयनवैयर्थ्यम् BhāṭṭDī. ii. 262.9 (*on* vi. 3.10)

**अनुमतिसूचक** (anumati-sūcaka) *adj.* indicative of approval or consent भूतमिति वक्तुमसमर्था अनुमतिसूचकं प्रणवं वा बाढमिति प्रयोगं वा कुर्यात् VīraMi.(Āhnika.) 420.19.

**अनुमती** (anumatī) *f.* **1** (du.) name of two *dhāyyā* verses (which contain the word *anumati*) पृथुपाजवत्यौ धाय्ये। अनुमत्यौ धाय्ये HirŚS. xxi. 2.6 (690.20); **2A** name of a deity (assent or approval deified) प्रतिऋचं द्वाभ्यां द्वाभ्यामाग्नेयमपोद्धृत्यानुमतीं जुहोति ĀgniveGS. ii. 2.2 (52.16); **2Bi** name of the first full moon day दिवा चन्द्रवती राका पूर्णिमानुमती निशि VasiS. 12.30; **2Bii** the first full moon day (considered as halter or rope of a draught animal) कुहूः सिनीवाली … योक्त्ररूपेण राकानुमती च तस्थुः ŚrīKaC. 20.24 (comm. अश्वसंयमनरज्जुरूपेण); **3Ai** name of a woman (daughter of Aṅgiras and Smṛti) स्मृतिश्चाङ्गिरसः पुत्री जज्ञे …। सिनीवालीं कुहूं चैव राकामनुमतीमपि KūrmaP. 147.4 (1.13); **3Aii** name of a queen तासामनुमती नाम देवी …। जगाद देवी(? वि)को नाम विधिरन्योऽत्र दृश्यते PadmP.(Ra.) 96.8; **3B** name of the wife of a celestial being राका कुहूः सिनीवाली देवी अनुमती तथा। देवानाम् … पत्नयः LiṅgaP. i. 103.6; cf. **अनुमति.**

**अनुमतोपसर्पण** (anumatopasarpaṇa) *adj.* whose approaching is consented सा सान्त्वनैरनुमतोपसर्पणम्।… भानुसूनुमनयत् तदन्तिकम् (लक्ष्मणस्य) Rāgh. 11.59.

**अनुमत्य** (anumat-ya) *ger.* [P. vi. 4.37–38] **1A** having accepted or admitted तदनन्तरमात्रेयवचनमनुमन्य(? त्य) भद्रकाप्योऽग्निवेशमुवाच CaraS. i. 26.85 (1922 Ed.); तथेति तस्या वचनं नरेन्द्रो भ्रूवैव लीलानतयानुमत्य।… चचाल Rāvaṇā. 4.13; भाविभिरपि नरपतिभिर्दानमिदमनुमत्य पालनीयम् EI. xviii. 299.29; सुखदुःखमोहादयश्च तेष्वेव (पृथिव्यादीनामंशेषु) स्युरिति प्रसङ्गस्याविशिष्टत्वात् प्रधानकल्पनमनुमत्य पुरुषमहदादिव्युदासो निर्निबन्धनः ŚrutaPra. ii. 215.18 (*on* ii. 1.3); सर्वत्र विशिष्टव्यवहारे निरुह्यमाणे स्ववचनविरोधादिनरकपातमनुमत्य किं विश्वमिथ्यात्ववृथाग्रहेण ŚatDū. 105.8; **1B** having permitted or approved देवो जगद्गुरुरसौ वृषभोऽनुमत्य श्रीमानिमौ (कुमारौ) प्रहितवान् MahāP. 19.183;ताननुमत्य पाण्डवादीन् …। हरिः … द्विषं रुरोध Yādavā. 15.111; 17.133; सोमयागादिषु क्षत्रियादीनामधिकारमनुमत्यैव कस्यचिदङ्गस्य प्रधानस्य वा निषेधः ŚivārkaMaDī. i. 492.20 (*on* i. 3.39); पौरोडाशिकविधिर्विधानदशायां पशुप्रयोगवचनसंनिधापितान्यङ्गान्यनुमत्य लाघवात् तद्व्यतिरिक्ताङ्गमात्रं विधत्ते MayūMāli. 848.2 (*on* xii. 1.2); **2** having known or recognised गतवत्यरौ तमनुमत्य परमपुरुषं महोदयैः। व्याप्य निशिततमसंप्लवगैः स्थितमर्जुनप्रकृति तत्र राजकम् RāghPāṇ. (Dha.) 17.24 (comm. ज्ञात्वा); युधिष्ठिरः। अनुमत्य सहायान् तमवादीद्विदुरं ततः PāṇḍaC. 7.92; संनिधिर्न वाक्यगम्यं ज्योतिष्टोमसंबन्धं प्रत्याचष्टे अपि तु तमनुमत्यैव लिङ्गत्वमपि गमयति VedāntKa. 423.10 (*on* iii. 3.25)

**अनुमत्यनपेक्षण** (anumaty-anapekṣaṇa) *n.* absence of expectancy of permission or approval यानि तु द्रव्यासाध्यानि … नित्यनैमित्तिककाम्यानि तेषु पृथगेवाधिकारः (अविभक्तानाम्), द्रव्यव्ययाभावेऽनुमत्यनपेक्षणात् NirṇaSi. 357.3.

**अनुमत्यपेक्षा** (anumaty-apekṣā) *f.* expectancy of permission or approval स्वोपार्जितेष्वपि स्थावरेषु अनुज्ञासमर्थानुमतिं विना दानानधिकारोऽन्यत्र तु नानुमत्यपेक्षा BālamBha. ii. 132.27 (*on* 2.113)

**अनुमत्यभाव** (anumaty-abhāva) *m.* absence of permission or approval अदत्तानीति स्वाम्यभावोऽनुमत्यभावश्च विवक्षितः DīpKa. 20.11 (*on* 1.160); (अदत्तान्युपयुञ्जानः) अदत्तानीति परस्यानुमत्यभावश्च विवक्षितः ManvaMu. 181.25 (*on* 4.202); मृतस्थाने आनीतेन सह सत्त्रप्रयोगसमाप्तावप्यनुमत्यभावात्तदीयसंसृष्टद्रव्यत्यागानुपपत्तेः। अतो मृतस्यैवाधिकारः BhāṭṭDī. iii. 227.20 (*on* x. 2.16)

**अनुमत्यादि** (anumaty-ādi) *m.* beginning of Anumati (the first full moon day) सायाह्ने ह्यनुमत्यादौ कालो द्विलव उच्यते BrahmāṇḍP. i. 28.38; *adj.* **1A** (sacrificial act in an *iṣṭi*) such as Anumati सन्त्यनुमत्यादीन्यैष्टिकानि कर्माणि ŚābaBh. 1269.18 (*on* iv. 4.1); 1269.23 (*on* iv. 4.1); इष्टिपशुसोमदर्विहोमाः प्रधानभूताः। ऐष्टिकेष्वनुमत्यादिषु संशयः ŚābaBh. 1805.11 (*on* x. 1.5); **1B** (*iṣṭi*) such as Anumati अनुमत्यादीनां विदेवनादीनां च समप्राधान्ये सर्वेषां फलमेव प्रयोजकं स्यात् NyāyRaMā. 147.1; ŚāstrDī. 394.7 (*on* iv. 4.1); राजसूयेऽनुमत्यादि देवनादि च ते उभे NyāyMāVi. 254.17 (*on* iv. 4.1); राजसूये दर्शपूर्णमासेष्टिविकृतयोऽनुमत्यादयो विहिताः NyāyMāVi. 483.4 (*on* x. 1.3); संनिहितानामनुमत्यादीनामिष्टीनाम् … फलसंबन्धाभ्युपगमात् UpaParā. 29.11; MīmāKau. iii(2). 268.21 (*on* ii. 2.24); अनुमत्यादीनि इष्टिपशुरूपाणि MayūMāli. 650.14 (*on* x. 1.3); **2** permission or approval etc. घातकत्ववचनं चेदमशास्त्रीयपशुवधेऽनुमत्यादयोऽपि न कर्तव्या इत्येवंपरम् ManvaMu. 203.25 (*on* 5.51)

**अनुमत्यादिक** (anumatyādi-ka) *adj.* permission or approval etc. पूर्वप्रवृत्तेश्च फलमनुमत्यादिकं भवेत् ŚrutaPra. ii. 379.16 (*on* ii. 3.41)

**अनुमत्यादिदेवताकेष्टि** (anumatyādidevatākeṣṭi) *f.* *iṣṭi* (sacrifice) having Anumati etc. as deities आदित्यां मह्लूां गर्भिणीमालभत इत्यादि पशवः,

अनुमत्यादिदेवताकेष्टयः, पवित्रादिसोमयागाश्च MayūMāli. 246.13 (*on* iii. 3.7)

**अनुमत्यादिप्रधान** ( anumatyādi-pradhāna ) *n.* principal rites such as Anumati (*iṣṭi*) राजसूयादिषु अङ्गापेक्षयानुमत्यादिप्रधानानामाधिक्यादव्याप्त्यतिव्याप्ती स्याताम् MayūMāli. 185.10 (*on* iii. 1.2)

**अनुमत्यावश्यकत्व** ( anumaty-āvaśyakatva ) *n.* necessity of permission or approval ( अन्नमादाय तृप्ताः स्थ शेषं चैवानुमान्य च। तदन्नं विकिरेद् भूमौ ) एवकारोऽनुमान्येत्यत्रान्वितोऽनुमत्यावश्यकत्वप्रदर्शनाय VīraMi. 303.28 (*on* 1.241)

**अनुमद्** ( anu-mad- ) I.P. (rarely Ā.) **A** to gladden, to cheer up जय॑न्तं॒ त्वाम॑नु॑ मदेम सोम ṚV. i. 91.21; MaiS. iv. 14.1 (iv. 214.5); VājaS. 34.20; VājaS.(K.) 33.1; TaiBr. II. iv. 3.8; II. vii. 4.1; BaudhŚS. ii. 347.6; इन्द्रं॑ दे॒वासः॒ शव॑सामद॒न्ननु॑ ṚV. i. 102.1; VājaS. 33.29; VājaS. (K.) 32.2; TaiBr. II. vii. 13.5; जैत्रं॒ यं ते॒ अनु॑मदा॑म सं॒गमे ṚV. i. 102.3; i. 173.7; अन्वे॑नं॒ विप्रा॒ ऋष॑यो मदन्ति ṚV. i. 162.7; iii. 47.4; TaiS. IV. vi. 8.3; MaiS. iii. 16.1 (iii. 182.5); VājaS. 25.30; VājaS.(K.) 27.12; AitBr. 12.9 (341); अनु॒ यद्वां॑ श्रव॒स्या॑ सुदा॒नू सु॒वीर्या॑य चर्ष॒णयो॒ मद॑न्ति ṚV. i. 184.4; iii. 34.8; AV. xx. 11.8; स॒त्यमै॒नमनु॒ विश्वे॑ मदन्ति ṚV. iv. 17.5; iv. 38.3; vi. 18.14; MaiS. iv. 12.3 (iv. 183.4); त्वा॒यन्तो॒ ये अम॑द॒न्ननु॑ त्वा ṚV. vii. 18.12; viii. 15.9; AV. xx. 106.3; मृ॒जन्ति॑ त्वा॒ दश॒ क्षिपो॑ हि॒न्वन्ति॑ स॒प्त धी॒तयः॑। अनु॒ विप्रा॑ अमादिषुः ṚV. ix. 8.4; ix. 86.24; ताँ आ॑दि॒त्याँ अनु॑ मदा स्व॒स्तये॑ ṚV. x. 63.3; बृहस्पतिम् … अनु मदेम जि॒ष्णुम् ṚV. x. 67.9; AV. xx. 91.9; ṚV. x. 73.8; त्वा॒ धना॒ जय॑न्तं मदे॑मदे अनु॑मद॑न्ति विप्राः॑ ṚV. x. 120.4; AV. v. 2.4; xx. 107.7; विश्वे॑ ए॒नमनु॑ मद॑न्तु दे॒वाः AV. vii. 16.1; vii. 35.1; TaiS. IV. i. 7.4; MaiS. ii. 12.5 (ii. 149.9); KāṭhS. 18.16 (i. 277.4); KapiKaS. 29.4 (132.13); VājaS. 27.8; VājaS.(K.) 29.1; दे॒वत्रा॒ यन्त॒मव॑से स॒खायोऽनु॑ त्वा मा॒तापि॒त मद॑न्तु॒ TaiS. I. iii. 10.1; VI. iii. 11.3; MaiS. i. 2.17 (i. 27.10); KāṭhS. 3.7 (i. 26.12); KapiKaS. 2.14 (22.18); VājaS. 6.20; VājaS.(K.) 6.4; ŚatBr. III. viii. 3.37; BaudhŚS. i. 123.12; तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु॒ शोभा॑यै पि॒तरोऽनु॑मदन्तु TaiS. III. iii. 2.2; MaiS. iv. 9.2 (iv. 122.12); TaiĀ. iv. 1.1 (369.1); तम् आदित्यम् अ॑नुमदास्वस्तये॑ MaiS. iv. 12.1 (iv. 177.8); इन्द्रो॑ वृत्र॑मतरत् … अ॑न्वेनꣳ वि॑शो अमदन्त पूर्वीः MaiS. iv. 14.13 (iv. 236.5); TaiBr. II. viii. 3.7; ये त्वा॒ नू॒नम॑नु॒ मद॑न्ति॒ विप्राः॑ VājaS. 33.63; VājaS. (K.) 32.5; अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॒ बृह॒स्पतिः॑ TaiBr. II. vii. 8.1; II. vii. 16.2; तन्नो॑ दे॒वा अनु॑मदन्तु य॒ज्ञम् TaiBr. III. i. 1.11; एते वै विप्रा यदृषय एते ह्येतमन्वमदंस्तस्मादाह विप्रानुमदित इति ŚatBr. I. iv. 2.7; वाग्वै सरस्वती वाग् हैवानुममाद ŚatBr. II. v. 4.6; ŚatBr.(K.) I. v. 3.6; ऋतवो वा ऊमास्त एवैनं तदनुमदन्ति JaimiBr. 2.144; भूतानि वै विश्व ऊमास्त एनमनुमदन्ति AitĀ. I. iii. 4.5; I. iii. 8.15; भगवन्तोऽनुमदन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु शोभायै ज्ञानमयीमक्षमालिकाम् AkṣMāU. 487.20; य ईमेनं देवा अन्वमदन् ŚāṅkhāŚS. viii. 16.1; आतिष्ठ वृत्रहन् रथमातिष्ठन्तं पर्यनु त्वेन्द्रो मदतु BaudhŚS. ii. 363.8; यस्य ते प्रथमवास्यं हरामस्तं त्वा विश्वे अनुमदन्तु देवाः BaudhGS. ii. 5.71; **B** to applaud, i.e. eulogise (through words) अनु॑ त्वा … गी॒र्भिर्म॑देम ṚV. v. 36.2.

**अनुमदनधनुस्** ( anumadanadhanus ) *adv.* near or in the vicinity of the bow of the god of love तरुणिमनि कलयति कलामनुमदनधनुर्भ्रुवोः पठत्यग्रे । अधिवसति सकलललनामौलिमियं चकितहरिणचलनयना KāvyPra. 184.1.

**अनुमदित** (ánu-madita ) *adj.* gladdened, applauded ऋष॑यो ह्येतम॒स्त्वन्वि॒न् विप्रा॑नुमदि॒त इत्या॑ह TaiS. II. v. 9.1; ŚatBr. I. iv. 2.7; देवेद्धो मन्विद्ध ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः … आवह देवान् यजमानाय ĀśvaŚS. I. i. 3.6.

**अनुमद्यमान** (anu-madyámāna) *adj.* being applauded or cheered रेभैरुदैत्यनुम॒द्यमा॑नः। ए॒ष मे॑ दे॒वः स॑वि॒ता च॑च्छन्द ṚV. vii. 63.3; अ॒ग्ने…। विश्वै॑र्भिर्दे॒वैरनु॑म॒द्यमा॑नः प्र प॒र्जन्य॑मीरया वृ॒ष्टिम॑न्तम् ṚV. x. 98.8.

**अनुमध्य** ( anu-madhya ) *adj.* middling, between small and great अल्पातो अल्पकं दद्यात् अनुमध्यातो मध्यिमम्। बहुकातो बहुकं दद्यात् अदानं नोपपद्यति MaVastuAva. ii. 49.20 [DBHS.]

**अनुमध्यम्** ( anumadhyam ) *adv.* in the middle (of the procedure of the Sattra) यत्र रोहप्रत्यवरोहौ सत्त्रमुपक्रतमषोडशिकौ तत्र, यथा गवामयने। यत्रानुमध्यꣳ षोडशी दृश्येताषोडशिकौ तत्र NidāSū. 179.12 (10.5)

**अनुमध्यम** ( anu-madhyama ) *adj.* who has followed the middle one, next to the middle one अनुगतो ज्येष्ठमनुज्येष्ठः। अनुमध्यमः KāśiVṛ. *on* vi. 2.189; cf. **अनुज्येष्ठ i.**

**अनुमन्** ( anu-man- ) IV.Ā, VIII.Ā. (rarely P.) **1Ai** to permit, to approve, to allow, (pass.) to be permitted, to be approved or allowed, (*caus.*) (used in primitive sense), to cause to permit or approve **ii** to give consent (for accepting gifts etc.) **iii** to permit (to leave) **iv** to permit (for marriage), (pass.) to be permited (for marriage) **Bi** to bestow, to offer **ii** to sanction **Ci** to admit, to accept (theories, views etc.), (pass.) to be admitted, to be accepted, (*caus.*) (used in primitive sense), to make to accept or admit **ii** to consent, to assent to, to agree (for marriage) **iii** to consent, to assent to, to agree **2** to honour, to regard, to recognise **3A** to think or consider as, to regard as, (pass.) to be considered or regarded as **B** to know, to be aware of, (*caus.*) to make to know, to make aware of **4** to guess, to conjecture, (pass.) to be guessed or conjectured **5** to infer **6** to advise **7** to motivate **1Ai** to permit, to approve, to allow आ वां॒ रथं॑ दुहि॒ता सूर्य॑स्य कार्ष्मे॑वातिष्ठ॒दर्व॑ता जय॑न्ती। विश्वे॑ दे॒वा अन्व॑मन्यन्त हृ॒द्भिः ṚV. i. 116.17; त्वं म॒हाँ इ॑न्द्र तुभ्यं॑ ह॒ क्षा अनु॑ क्ष॒त्रं मं॒हना॑ मन्यत॒ द्यौः ṚV. iv. 17.1; KāṭhS. 6.10 (i. 60.9); उ॒त ऋ॑भ॒वं उ॒त रा॒ये नो॑ अ॒श्विनो॒त त्वष्टो॒त विभ्वानु॑ मंसते ṚV. v. 46.4; न तद्दि॒वा न पृ॑थि॒व्यानु॑ मन्ये ṚV. vi. 52.1; vi. 72.3; अ॒हं च॒ त्वं च॑ वृत्रहन्त्सं यु॑ज्याव स॒निभ्य॒ आ। अ॒रा॒तीवा चि॑दद्रि॒वोऽनु॑ नौ शूर मंसते ṚV. viii. 62.11; TaiS. VII. iv. 15.1; BaudhŚS. ii. 210.6; य॒द॒य त्वा॑ सू॒र्योप॑ब्र॒वाम॑हे तं नो॑ दे॒वा अनु॑ मंसीरत क्र॒तुम् ṚV. x. 37.5; इ॒न्द्रा॒ग्नी विश्वे॑ दे॒वास्तेऽनु॑ मन्यन्ता॒मह॑णीयमानाः AV. i. 35.4 = viii. 2.21; अनु॑ मन्यतां त्रि॒वृता॒वधे॑ मे AV. v. 28.11; AV.(P.) ii. 59.9; अनु॑म॒तेऽन्वि॒दं म॑न्यस्व AV. vi. 131.2; BaudhGS. i. 3.23; अन्व॒द्य नोऽनु॑मति॒र्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ मन्यताम् AV. vii. 20.1; MaiS. iii. 16.4 (iii. 189.10); VājaS. 34.9; ChāndoUBr. ii. 2.16; ĀśvaŚS. I. iv. 12.2; ŚāṅkhāŚS. ix. 27.2; ĀgniveGS. ii. 1.5 (49.15); अन्विद॑नुमते त्वं मं॑स॑से AV. vii. 20.2; अनु॑मते अनु॒ हि मं॑स॑से नः AV. vii. 20.6; ix. 4.20; AV.(P.) xviii. 3.69; xviii. 4.43; प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। ता अस्मै प्रति वेदय चिकित्वाँ अनु मन्यताम् AV.(P.) iii. 32.1; TaiS. III. i. 4.1; MānŚS. 52.5; वन्वे ते पुत्रं परि देवताभ्यो अनु मन्यन्तां मरुतः पृश्निमातरः AV.(P.) v. 37.8; v. 40.2; xvi. 25.10; प्रजापतिरन्वमंस्त AV.(P.) xix. 12.3; अनु॑ त्वा मा॒ता म॑न्यता॒मनु॑ पि॒तानु॒ भ्राता॒ सग॑र्भ्यो॒ऽनु॒ सखा॒ सयू॑थ्यः TaiS. I. ii. 4.2; VI. i. 7.7; MaiS. i. 2.15 (i. 24.12); iii. 7.6 (iii. 82.8); KāṭhS. 2.5 (i. 10.22); 3.5 (i. 25.9); 16.21 (i. 244.10); VājaS. 4.20; 6 9; TaiBr. III. vi. 6.1; ŚatBr. III. ii 4.20; ChāndoUBr. ii. 2.6; ĀśvaŚS. I. iii. 3.1; अनु॑ मे दी॒क्षां दी॒क्षाप॑तिर्मन्यताम् TaiS. I. ii. 10.2; VI. ii. 2.4; VājaS. 5.6; 5 40; KāṭhS. 2.2 (i. 9.4); ŚatBr. III. iv. 3.9; GopBr. ii. 2.3 (167.10); BaudhŚS. i. 177.17; BhārŚS. xii. 1.3; HirŚS. x. 3.31 (1067.24); VaitāSū. 13.18; अदि॑तेऽनु॑मन्यस्व … इ॒यं वा अदि॑तिरि॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यमनु॑मन्यते TaiS. II. iii. 1.2; TaiBr. I. vi. 1.5; MānŚS. 122.17; BaudhGS. i. 3.22; VaikhāGS. 1.9; ĀgniveGS. i. 6.3 (39.14); इ॒मं प॒शुं प॑शुपते ते अ॒द्य ब॒ध्नाम्य॑ग्ने सु॒कृत॑स्य मध्ये॑ अनु॑मन्यस्व TaiS. III. i. 4.1; III. i. 8.2; BaudhŚS. i. 206.8; MānŚS. 74.5; TaiS. III. iii. 9.1; अनु॑ नोऽद्यानु॑मति॒र्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ मन्यताम् TaiS. III. iii. 11.3; अन्वे॒वास्मा॒ अनु॑मतिर्मन्यते TaiS. III. iv. 9.1; TaiBr. I. vii. 2.1; II. vii. 15.2; III. vii. 5.2; BaudhŚS. i. 21.12; BhārŚS. ii. 10.5; ĀpaŚS. ii. 10.4; HirŚS. i. 8.31 (174.14); इन्द्रो॒ वै वृत्राय॒ वज्र॒मुद॑यच्छत्तं द्यावा॑पृथि॒वी नान्व॑मन्येताम् MaiS. ii. 1.3 (ii. 4.19); ii. 2.10 (ii. 23.19); TaiBr. II. vii. 3.2; अन्विदनुमते त्वं म॑न्यासै॑ शं च नस्कृधि KāṭhS. 13.16 (i. 199.13); VājaS. 34.8; शू॒द्रो यद॒र्यायै॒ जा॒रो न पोष॒मनु॑मन्यते VājaS. 23.31; अपा॑ता॒मश्वि॑ना॒ घर्म॒मनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑मꣳसाताम् VājaS. 38.13; ŚatBr XIV. ii. 2.26; TaiĀ. v. 8.2 (624.10); v. 8.3 (625.4); ŚāṅkhāŚS. viii. 15.13; BaudhŚS. i. 266.14; LāṭyāŚS. v. 7.5; DrāhyŚS. xiv. 3.6; अन्वेनं माता मन्यताम् AitBr. 6.6 (164); ŚāṅkhāŚS. v. 17.2; PañcBr. xxi. 10;18; ब्रह्मा स्तोत्रमनुमन्यते KauṣīBr. 17.7 (77.13); त॒दस्मै देवा अ॒नुमन्यन्ताम् ŚatBr. I. ix. 1.19; IV. iii. 4.11; V. ii. 3.4; ए॒ता ह दे॒वताः … प्री॒ता ए॒तꣳ सव॒मनु॑मन्यन्ते ŚatBr. IX. iii. 4.5; IX. iv. 1.1; IX. iv. 1.13; IX iv. 3.12; IX. iv. 4.8; तदयं राजा वरुणोऽनुमन्यताम् ChāndoUBr. i. 1.10; देवीं द्यावापृथि॒वी अनु॑ मेऽम॑ꣳसाथाम् TaiĀ. iv. 2.2 (385.1); iv. 9.3 (480.1); (इन्द्राय) तस्मै विद्यामानुष्टुभीं प्रादात्। ततो देवास्तमाधिपत्यायानुमेनिरे AvyaU. 6; पशुपतेः पशवः …। तेषां यं वव्रिरे देवास्तं स्वराडनुमन्यताम् ĀpaŚS. vii. 15.5; वीरुधः … अनुमन्यन्तां सवनाय सोमम् MānŚS. 74.5; अन्वमँस्थाः, प्रासावीः इति मन्त्रान्तान् संनमयति BaudhGS. i. 4.37; ĀpaGS. i. 2.8; HirGS. i. 7.6; ĀgniveGS. i. 1.4 (10.15); GobhiGS. i. 3.11; मम तुभ्यं

च संवननं तदग्निरनुमन्यताम् PāraGS. i. 6.2; राजा हिरण्यगर्भत्वमभीप्सत्यस्मिन् भवन्तोऽनुमन्यन्ताम् AVPari. 13(2).8; सह तैर्नोत्सहे वस्तुं तद् भवाननुमन्यताम् MahāBhā. i. 32.8; ब्रह्मचर्यं चरिष्यामि …। अनुमन्यस्व मां ब्रह्मन् सहस्रं परिवत्सरान् MahāBhā. i. 71.18 = MatsyaP. 25.23; MahāBhā. i. 78.39; भीष्मः … द्रोणः … गौतमः। विवास्यमानान्कौन्तेयाननुमंस्यन्ति MahāBhā. i. 130.13; प्रदानमपि कन्यायाः पशुवत्कोऽनुमंस्यते MahāBhā. i. 213.4; कच्चिद्वृत्तिमुदासीने मध्यमे चानुवर्तसे (v.l. अनुमन्यसे) MahāBhā. ii. 5.15; स चास्य प्रतिजग्राह शासनं प्रीतिपूर्वकम्। तच्च कालकृतं धीमानन्वमन्यत स प्रभुः MahāBhā. ii. 28.51; ii. 44.12; यद्येतदेवमनुमन्ता सुतस्ते संप्रीयमाणः पाण्डवैरेकराज्यम् MahāBhā. iii. 5.12; अनुवर्त्स्यति (v.l. अनुमंस्यति, °स्येत) तं चापि धृतराष्ट्रः सुतप्रियः MahāBhā. v. 4.2; v. 126.29; ix. 59.29; xi. 11.30; तं पिता पुत्रगृद्धित्वादनुमेनेऽनये स्थितम् MahāBhā. xii. 7.26; गाम्…। घातयानं हि पुरुषं येऽनुमन्येयुरर्थिनः। घातकः खादको वापि तथा यश्चानुमन्यते।… मज्जति MahāBhā. xiii. 73.3; तस्य साध्वित्यमन्यन्त (v.l साध्वन्वमन्यन्त) नागरा विविधा जनाः। भरतस्य वचः श्रुत्वा Rāmā. ii. 98.13; यदि रामः समुद्रान्तां मेदिनीं परिवर्तयेत्। अस्याः कृते जगच्चापि युक्तमित्येव मे मतिः (v. l. अनुमन्येत केवलम्) Rāmā. v. 14.13; निवेदितवतो दौत्यं नानुमेने विभीषणः Rāmā. v. 50.2; इमास्तु खलु राक्षस्यो यदि त्वमनुमन्यसे Rāmā. vi. 101.23; कृत्यानां प्रतिघातार्थं तथा रक्षोभयस्य च। रक्षाकर्म करिष्यामि ब्रह्मा तदनुमन्यताम् SuśruS. i. 5.20; देशकालातिपातनेन कर्मणामन्यथाकरणे वा नासकामः कृतमनुमन्येत ArthŚā. ii. 87.3 (3.14); वर्धतां निद्रा। अनुमन्यतां पद्मा Avimā. 3.11(5); प्रत्यर्थिभूतामपि तां समाधेः शुश्रूषमाणां गिरिशोऽनुमेने KumāSaṁ. 1.59; 5.68; यदि … कुसुमास्तरणे … मे सुजनत्वादनुमन्यसेऽवकाशम् Śāk. 3.24; यस्मात्तामनुमन्यन्ते पितरः …। तस्मादनुमतिर्नाम पूर्णिमा प्रथमा स्मृता BrahmāṇḍP. i. 28.45; प्रशस्ततामाधानस्यानुमन्यामहे ŚābaBh. 593.1 (*on* ii. 3.4); य इदं (शास्त्रम्) श्रावयेत्…। अश्वमेधफलं तस्य तद् भवाननुमन्यताम् YājñaSm. 3.333 (VīraMi. अनुमतिं करोतु); राज्यस्य कृते स कथं प्राणिवधक्रौर्यमनुमनुते Nāgā. 3.17; यः … स्वल्पामपि पीडान्कु[र्व्या]त् (Read पीडां कुर्व्यात्) कारयेदनुमन्येत वा EI. ix. 345.10; xix. 260.21; धनादृते न तत्स्वजनोऽनुमन्यते DaśKuC. 54.4; चिकित्सन्त्यनुमन्यन्ते वारयन्ति गृणन्ति च।… मानवाः PadmP.(Ra.) 21.70; 31.24; AṣṭāSaṁ. ii. 191.10 (6.4); अनुमन्तास्वहे नावाम् … विरहं त्वया Bhaṭṭi. 22.23; युद्धेऽनुमन्यस्व न वारयस्व VarāṅgaC. 16.102; कथमियममानुषी वाग् नानुमनुते संग्रामावतरणं मे VeṇīSaṁ. 3.505; अयम् … मन्द्रहुंकृतेन मामनुमन्यते MālaMā. 9.148; कौशिकोऽर्थी भवान् दाता रक्षणीयो महाक्रतुः। रक्षिता रामभद्रश्चेदनुमन्यामहे वयम् AnarghaRā. 1.41; ChāndoUBh. 56.17 (*on* i. 8.3); NītiSā. 5.38; गोवधं नानुमन्यन्ते श्रुत्युक्तमपि तद्विदः BālaKrī. i. 25.20 (*on* 1.7); कृतागसामप्यनुमेनिरे ताः सखीभिरभ्यानयनं प्रियाणाम् Kapphiṇā. 12.41; मन्त्रगोपनं सर्वेऽनुमन्यन्ते PārāSū. 7.13; ManuBh. i. 308.16 (*on* 3.229); ii. 156.22 (*on* 8.167); किं नु खलु प्रस्तुते कर्मणि व्याप्रियमाणं मामनुमंस्यते वयस्यो वासुदेवः SubhaDha. 2.3(2); यं वानयोर्दममधीश भवान् विधत्ते वृत्तिं नु वा तदनुमन्महि निर्व्यलीकम् BhāgP. iii. 16.25; viii. 9.13; विप्रग्रामे करादाने योऽनुमन्यति पातकी BṛNāraP. 14.123; तथैवेत्यनुमेने सा BṛKathāK. 12.95; न मामनुमंस्यते तपस्यायामम्बादेवी YaśasCam. ii. 70.6; ii. 103.8; मांसम् …। अश्नाति यः … ददाति गृह्णात्यनुमन्यते च। एते … विनिन्दनीयाः SubhāRaSaṁ. 539; 560; EI. ii. 163.15; देवो देवापगां वोढुमन्वमंस्त RāmaCam. 1.77; BṛKathāMañ. v. 1.231; तपस्तस्य मन्त्रिणोऽप्यनुमेनिरे KathāSaSāg. iii. 5.5; iii. 3.139; iii. 6.70; vii. 1.148; xii. 17.37; वनं प्रतिष्ठमानमेव पतिं पत्न्यनुमन्यते Mitā. 361.3 (*on* 3.45); अपि सिञ्च वपुर्महात्मनो दयितामित्थमिवानुमन्यते Rāvaṇā. 3.50; Aparā. 1252.1 (*on* 3.328); DvyāśraKā. 11.89; अन्वमन्येतां तौ व्रतग्रहणाय तम् PariPar. 1.415; 8.114; मन्त्रमनुमन्यन्ते मन्त्रिणोऽप्यस्य TriṣaŚaPuC. i. 5.225; i. 4.670; मां व्रतायानुमन्येथाम् TriṣaŚaPuC. iii. 3.97; पितरौ … मुदितावनुमेनाते व्रतादानाय तम् TriṣaŚaPuC. iii. 3.115; अथैनां शासितुं राष्ट्रं पौराणामपराजकम्। सोऽन्वमन्यत कृच्छ्रेण RājTa.(Ka.) 2.116; 6.195; न केवलम् अपवदते।… नानुमन्यते TātpaVṛ. 356.13 (*on* 3.65); लङ्घते स्म मुनिरेष विमानान्। अर्थितोऽप्यतिथितामनुमेने नैव तत्पतिभिरङ्घ्रिविनम्रैः NaiṣC. 5.4; न ते गमनमाजीवमनुमन्यामहे वयम् MalliC. 2.137; PrabaCin. 5.25; ते … महाधियः। अन्वमन्यन्त धन्यं तमादरेण व्रतार्थिनम् SamarāSaṁ. 1.326; 7.570; PrabhāC. 14.14; 14.27; 56.4; 202.17; स्वाङ्गास्थिशल्याकर्षणं नानुमन्ये PrabaK. 9.3; अजः स्वजन्मार्हतयानुमेने यामष्टमीं यादवभावमिच्छन् Yādavā. 2.95; 14.61; 20.91; 23.20; मुमुक्षुर्नियमं राजा सूरीन्द्रानन्वमन्यत KumāDeC.(So.) 20.7; विद्यमानेऽपि धने निजप्राणान्नश्यतोऽनुमन्यसे PuruṣPa. 36.12; 210.30; तालवृन्तपवनं तलोदरी। नान्वमन्यत Nalābhyu. 3.3; 7.15; दासो यद् ऋणादानादि कुर्यात्स्वामी तत्तथाप्यनुमन्येत ManvaMu. 319.31 (*on* 8.167); शकेशः किं किमाहेति हम्मीरोऽप्यन्वमन्यत HammīMaKā. 13.69; त्वद्बलभीरुं दैत्यं त्वद्बलगतमन्वमन्यथा भगवन् Nārāy. x. 57.5; xii. 97.6; अङ्गरागं च कौङ्कुमम् … अन्वमन्यन्त कुबेरान्तःपुरस्त्रियः Gaṅgāva. 4.29; NīlaVi. 71.16; 115.4; रामस्तु राजा महापुरुषः स्वजनतयोपनते नानुमनुते शत्रावप्यत्याहितम् AdbhuDa. 3.9(6); Rāgh. 5.76; 9.55; बाढम्। अनुमन्यामहे AmṛUda. 1.30(3); SetuBa. 182.25; RasSa. 154(2); (pass.) to be permitted, to be approved or allowed निकटनिजविधिभ्यां सोऽनुमेने तदानीमवनिपतिसुधाभ्यामादरेणाह्निकाय RāmC. 5.91; बुद्ध्या व्यवस्यामि तत्सर्वैरनुमन्यताम् BrahmP. 74.52; ओंकारभूम्ना पठतैव वेदान्महर्षिवृन्देन तथान्वमानि NaiṣC. 10.66; तदशेषैरनुमन्यतां सुधीभिः Yādavā. 15.37; MahNirvāT. 10.154; ग्रहानुकूल्ये एतत् (पञ्चामृतम्) अनुगुणं स्यात् तद्विमृशयास्मत्स मिथ्यासर्वस्वोऽनुमन्यन्ताम् Nāṭa. 15.17; (*caus.*) (used in primitive sense) क्रियतामेवमहं त्वामनुमानये JayāS. 1.99; जानकि प्रियनिवेदक एष तवागतः। कपिरहं हनुमाननुमानय प्रकटहर्षसुखेन मुखेन माम् Rāgh. 19.67; to cause to permit or approve, to ask for permission अनु त्वा माता मन्यतां इत्यनुमानयति MānŚS. 52.22; 61.25; अनुमानये त्वां योत्स्यामि गुरो विगतकल्मषः MahāBhā. vi. 41.64; **1Aii** to give consent (for accepting gifts etc.) अनु तन्नो जास्पतिर्मंसीष्ट रत्नं देवस्य सवितुरियानः ṚV. vii. 38.6; तस्य मृत्युश्चरति राजसूयं स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम् AV. iv. 8.1; AV.(P.) iv. 2.1; TaiBr. II. vii. 15.2; अनु मन्यतामनुमन्यमानः प्रजावन्तं रयिमक्षीयमाणम् AV. vii. 20.3; TaiS. III. iii. 11.4; दत्तमप्यमृतनिर्भरं वपुः स्वं न पातुमनुमन्यते तथा Stotrā. 13.19; अयमामः … राज्यमनुमेने PrabhāC. 97.32; गाम् … दीयमानामनुमन्यते Prasā. i. 413.18; गिरं खादुदितामसौ। गृहाण राज्यं कश्मीरेष्विति नैवान्वमन्यत RājTa.(Prā.) 499; **1Aiii** to permit (to leave or go) अनुमन्यस्व मां देवि गमिष्यन्तमितो वनम् Rāmā. ii. 18.38; (रघुः) राजन्यान्स्वपुरनिवृत्तयेऽनुमेने RaghuVa. 4.87; राजा … अनुमेने वनाय तम् MārkP. 76.38; अनुमन्यस्व मामरण्याय AnarghaRā. 4.62(2); NalaCam. 3.17(7); अनुमन्यतां ममार्यः TāpaVa. 6.1(25); तत्रावाञ्चं गमिष्यावो यदि देवानुमन्यसे BṛDharmaP. i. 36.20; KathāSaSāg. xii. 17.41; तदिच्छाम्यनुमन्येथाः प्रार्थये गच्छ संप्रति DvyāśraKā. 13.78; तामादातुं त्रिपृष्ठार्थं स्वामिंस्तदनुमन्यताम् TriṣaŚaPuC. iv. 1.466; ii. 6.411; PariPar. 6.77; नृपः … अनुजज्ञे (v.l. °मेने) गमनं सुतस्य Bhaṭṭi. 1.23; अनुमन्यस्व स्वविषयगमनाय माम् NalaCam. 1.60 (15); AdhyāRā. ii. 4.47; UdaySuKa. 139.30; वीक्षितस्त्वमसि मामथ गन्तुं तन्मनुष्यजगतेऽनुमनुष्व NaiṣC. 5.42; बलादनुमन्यध्वमरण्यगमनाय माम् PāṇḍaC. 5.55; महाराज अनुमन्यस्व मामनुगमनाय MohaRāPa. 5.39 (25); तातोऽनुमन्यतां तन्मे प्रव्रज्यामात्मना सह SamarāSaṁ. 4.587; गृहीतकुण्डलो गन्तुमन्वमंस्त गदाग्रजः Yādavā. 16.131; **1Aiv** to permit (for marriage) यस्मै कस्मै च दातव्या (कन्या) त्वं वै यद्यनुमन्यसे BrahmP. 165.22; (pass.) to be permitted (for marriage) आवयोः शांभवोद्वाहे भवद्भिरनुमन्यताम् MahNirvāT. 9.271; **1Bi** to bestow, to offer अनु ह वा अस्मा असौ तपुच्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते TaiBr. III. x. 9.6; **1Bii** to sanction, to grant सः … वैरिनरा(धि)पानाम्। श्रियं पितुश्शासनयंत्रणेन … आन्वमंस्त EI. xiv. 91.23; **1Ci** to admit, to accept (theories, views etc.) विश्वामित्रः … उवाच …। तदु ह जमदग्निर्नानुमेने ĀrṣeU. 2.1, तदृषयः सर्व एवानुमेनिरे वचनमात्रेयस्य भगवतः CaraS. i. 12.14; न त्वेतां बुद्धिमात्रेयः शौनकस्यानुमन्यते BhelaS. 15.6 (1.9); विकल्पं तु वदन् स्पर्शनस्य पक्षे तावत्प्रामाण्यमनुमन्यते ŚābaBh. 182.4 (*on* i. 3.3); न बादरिरिवावधारणामनुमेने ŚābaBh. 661.14 (*on* iii. 1.4); अनुमेने च तन्मौनी वचः MārkP. 23.114; अथानुमन्येथाः यदि रूपादिव्यतिरिक्तं द्रव्यं स्यात NyāyVār. 81.15 (*on* i. 1.14); मदुक्तं च केचिदन्वमन्यन्त DaśKuC. 86.23; तत्त्वचिन्तकास्तु तादृशातादृशकारणभेदात् तादृशातादृशतां भावानामनुमन्यन्ते HetuBiṬ. 157.3; बोधस्यानुदये कश्चित्प्रामाण्यं नानुमन्यते VibhraVi. 104; अस्माभिरुच्यमानं किमिति भवान्नानुमन्यते BrahmSi. 48.14; TantrVā. 20.13 (*on* i. 2.7); 391.10 (*on* ii. 1.12); कपिलो हि न सर्वात्मत्वदर्शनमनुमन्यते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 285.12 (*on* ii. 1.1); विप्रतिपद्यमाना अपि हि शब्दे नैनं प्रयोगं नानुमन्यन्ते SphoṭSi. 84.2; BrahmSūBh.(Bhā.) 113.4 (*on* ii. 2.11); लोकोऽपि … करणभावमनुमन्यते NyāyMañ. i. 12.17; i. 74.11; अपस्पर्शनशुद्धिं पूर्वोक्तामनुमन्यते ManuBh. i. 451.1 (*on* 5.62); i. 203.14 (*on* 3.1); ii. 109.17 (*on* 8.77); न हि कन्यापत्यमात्रे सर्वत्र कानीनशब्दः प्रयुज्यते। किं तर्हि मानवस्मृतिलक्षिते एतदप्यनुमन्यामहे ManuBh. ii. 283.11 (*on* 9.135); SaṁkṣeŚā. 3.207 (ii. 272.11); बाढमित्यनुमन्येत … गुरोर्वचः BhāgP. iii. 24.13; एके … जातिमाश्रयेभ्योऽभिन्नामनुमन्यन्ते PrakaPañ. 63.6; 130.8; 358.2; उपकार्योपकारकभावं तु मिथः शास्त्रकाव्यकव्योरनुमन्यामहे KāvyMī. 17.13; ĀgaPrā. 79.5; धर्मजातमात्मन्यनुमन्वीमहि ĀtmaSi. 49.26; यावच्छ्रुतिः … संकोचनमनुमन्यते Bhām. 533.9 (*on* iii. 1.8); 615.21 (*on* iii. 3.25); अनुमन्यन्तु

मुनयो मद्वाक्यम् BrahmP. 74.75; 94.35; 157.20; सः …। धर्मवाक्यं प्रशस्याथ अनुमेने च तं तथा PadmP. ii. 60.9; गुणत्वमनुमन्यन्ते सानुप्रासस्य सूरयः SaraKaṇṭhā. 88.16; यत्तावत्स्वरूपेण क्रमो न विधेय इति तदनुमन्यामहे NyāyRaMā. 150.5; 149.19; प्रधानकारणवादमतिक्रान्ततदुपदर्शितदूषणत्वेनानुमन्यामहे BrahmSūBh.(Rā.) 415.11 (*on* ii. 1.12); नैकस्याप्यक्षरस्य निष्प्रयोजनत्वमध्ययनविधिरनुमन्यते NyāySu.(So.) 21.27 (*on* i. 2.7); पृथगादिशब्दाः पर्याया इत्यनुमन्यामहे Kiraṇā. 218.9; भाष्यकारोऽपि भगवानेवमेवान्वमन्यत NītiMā. 54.7; (ज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः।… गृहस्थोऽपि विमुच्यते) वर्णाश्रमधर्माः … ज्ञानसहिता मुक्तये विधीयन्ते, तदेतद्व्याख्यानं केचिन्नानुमन्यन्ते Aparā. 1029.12 (*on* 3.205); कुतः पुनः सभ्यास्तृतीयादिषु कुकथात्वमनुद्भावयन्तश्चतुर्थादिपक्षमनुमन्यन्ते TārkiRa. 316.1; यश्चोपेक्षां नाम व्यवहारं नानुमनुते कथं नोपेक्षाप्रेक्षामुपेक्षते KhaṇḍanKhā. 1125.2; अस्ति मे चिन्तयित्वैवमन्वमन्यत तद्वचः TriṣaŚaPuC. i. 2.825; iv. 1.304; मुनेर्गिरमिमाम् …। अनुमेने मुकुन्दोऽपि PāṇḍaC. 4.467; राजापि तद्वचस्तस्योपरोधादन्वमन्यत PārśvC. 4.74; ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 2.32; यस्तु भेदमात्रमेव नानुमन्यते TarkSaṁ.(Ā.) 25.12; न च मुक्तस्य लीलाप्रसङ्गमप्यनुमन्यसे ŚatDū. 138.12; 107.30; तथानुमन्यस्व ŚatDū. 149.19; 204.16; 220.1; संप्लववादे त्वत्यन्तसमानविषयानेकप्रमाणबाध्यत्वमप्यन्वमंसत NyāyPari. 307.3; 375.22; 391.6; न करणान्तरमनुमन्यामहे NyāySiA. 203.27; 241.9; तन्मतं नानुमनुते धीमान् श्रीशिङ्गभूपतिः RasāSu. 30.3 (1.116); विचक्षणाः। आसां रसे तु वृत्तीनां नियमं नानुम(न्य?न्व)ते RasāSu. 87.14 (1.289); परबुद्धेश्च विज्ञानं न कश्चिदनुमन्यते PuruṣPa. 44.23; तेनैक्यं च मायावादिनामनुमन्यामहे NyāySu.(Ja.) 102B.2 (*on* i. 1.2); 317B. 12 (*on* ii. 2.1); कार्याकार्यविभागमनुमन्यामहे Upask. 330.3 (*on* vii. 2.10); प्रथमाध्यायार्थलाभमाचार्योऽनुमेने ŚivārkaMaDī. i. 4.18 (*on* i. 1.1); शक्तिः शक्तिमदीश्वरस्वरूपाद् व्यतिरेकं पृथक्सिद्धिं न वाञ्छति नानुमन्यते ŚivārkaMaDī. i. 300.26 (*on* i. 2.1); ii. 37.13 (*on* ii. 1.25); ii. 59.17 (*on* ii. 2.4); नित्यमुक्तवपुरप्यहो हरे बन्धमेव कृपयान्वमन्यथाः Nārāy. x. 47.8; भाष्यकारश्च मुक्तस्येश्वरभावापत्तिं स्पष्टमनुमेने SiddhāLeSaṁ. 465.11; विधिर्वाक्यशेषस्यैव शक्तिग्राहकत्वमनुमन्यते BhāṭṭDī. i. 44.19 (*on* i. 3.4); iv. 248.4 (*on* xii. 2.5); क्षत्रियमात्रपुरस्कारेण तद्विधानाद् राजशब्दस्य क्षत्रियमात्रवाचितामनुमन्यन्ते MīmāKau. ii. 17.12 (*on* ii. 3.3); ननु नो पक्षदोषानेवानुमन्यामहे वयम् MānaMe. 83.7; Rāgh. 10.8; नव्या अप्येतदनुमन्यन्ते SetuBa. 320.19; (pass.) to be admitted, to be accepted भवत्या अपि मतिरनुमन्यते HarṣaC. 200.10; भगिनीभगवत्यादि सर्वत्रैवानुमन्यते Kāvyāda. 1.68; तादर्थ्यमनुमन्यते इत्युच्यते NyāyRaMā. 14.22; न हि विरुद्धत्रिकद्वयापत्तिरनुमन्यते तान्त्रिकैः ŚatDū. 59.1; वेदनसाधनत्वमप्यनुमन्यताम् ŚatDū. 65.4; फलं तु श्रुतत्वादनुमन्यते TantrRaha. 58.27; ŚaktiVā. 200.15; वागन्वमन्यत विदेहसुतायाः। राघवेण Rāgh. 5.69; (*caus.*) (used in primitive sense) (सा) भर्तुः स्नेहान्वितं वाक्यं सौहार्दादनुमानयत् (v.l. अन्वमानयत्) Rāmā. v. 37.18; प्रहितास्ताः सप्रसादमनुमानय PraboCan. 5.32 (97.10); to make to accept or admit गुह रोषो न कर्तव्यः प्रणयादनुमानये। न ह्यस्माभिः प्रतिग्राह्यं सखे देयं तु सर्वदा Rāmā. ii. 1955*(2); **1Cii** to consent, to assent to, to agree (for marriage) कन्यायां दत्तशुल्कायां म्रियेत यदि शुल्कदः। देवराय प्रदातव्या यदि कन्यानुमन्यते ManuSm. 9.97; ढौकनेन च तद्बुद्ध्या तोषितो नृपतिस्तदा। चकार श्रेष्ठिमुख्यं तं तां भार्यां चान्वमन्यत RatnaCūKa. 510; **1Ciii** to consent, to assent to, to agree ताम् …। नाहुलोके न पस्पर्श नानुमेने च सोऽनिशम् BṛKathāMañ. iii. 1.146; सानुमेने च विरहक्लेशदायि तदात्मनः KathāSaSāg. iii. 2.9; अनुमन्यामहे नान्यां प्रेयसीं श्रेयसीमपि PāṇḍaC. 7.283; दृष्ट्वा रथाङ्गमिथुनं गृहदीर्घिकायां संगच्छमानमनुभूतरसापि काचित्। कंदर्पकेलिषु पुनर्नवतां गतेव नापृच्छमान(?)मपि कामिनमन्वमंस्त Surath. 7.9; यः स्वभार्याया उपपतिं 'मन्यते' **अनुमन्यते** CaturCin. iii(1). 778.2; लत्तादिदानेन चत्वारोऽप्यनुमेनिरे RatnaCūKa. 306; त्वामहमुपभोक्ष्ये … अनुमन्यसे तथा चेत् ŚṛṅgāSar. 32; को देव्याः प्रसादं नानुमन्यते MadaKeC. 34(14); अयमनुमनुते स्म रङ्गनेत्रे दुहितरमर्पयितुं मनोज्ञरूपाम् ĀnandRa. 4.39; **2** to honour, to regard, to recognise असत्यः …। भर्तारं नानुमन्यन्ते।… विनिपातगतं स्त्रियः Rāmā. ii. 34.20; न कोऽपि तत्त्वतो भक्तो द्रक्ष्यते कालविप्लवात्। अयुते वा परार्धे वा यदि कोऽपि च तादृशः। संभाव्यते गुणोत्कृष्टं न तं लोकोऽनुमंस्यते JayaS. 1.78½(+95); शक्रस्यापि बले नाहमनुमन्ये न संशयः BrahmāṇḍP. ii. 23.21; कर्ता … ब्रह्मा सर्वशास्त्रस्य …। तेनैवानुमतं व्यासं भवन्तो नानुमन्यन्ते BṛDharmaP. i. 28.15; **3A** to think or consider as, to regard as कन्यकायाः पिता … तमेवेश्वरमन्वमंस्त AvantiKa. 191.2; ते संप्रतीतस्मृतयः समुत्थाय जलान्तिकात् …। (नृपः) अन्वमंसत तद् राजन् गोविन्दानुग्रहेक्षितम् BhāgP. x.15.52; असक्तः … न सुखं दुःखतयानुमन्यते TātpaṬ.(Vā.) 72.13 (*on* i. 1.1); यदि मामनुग्राह्यं भवत्योऽनुमन्यन्ते CaṇḍaKau. iv. 33.5; शुकांश्च तेष्वापततोऽनुमेने शौरिः सयूथ्यानिव शोणतुण्डान् Yādavā. 5.88; VedāntKau. 43.14 (*on* i. 1.29); इयमिदानीं गमनं न सम्यगनुमन्यते RasSa. 108(3); श्वासाद्वक्तुमशक्तापि सा सानन्दविलोचना। अवदन्त्यपि कल्याणशंसिनीत्यन्वमन्यत।… नृपः SamarāSaṁ. 1.176; (pass.) to be considered or regarded as तदेव मनुते सर्वं मनस्त्विह मनस्विनाम्। येनानुमन्यते चैषा काशी सर्वप्रमाणभूः SkandP. iv. 52.25; **3B** to know, to be aware of नृपस्तेन नाक्षैत्रज्ञेऽप्याक्षैत्रज्ञ्य(ज्ञ?)मेषोऽन्वमंस्त DvyāśraKā. 20.43 (comm. अज्ञासीत्); (*caus.*) to make to know, to make aware of अर्थेषु चातिपतितेषु पुनर्भवाय पौराणिकैः श्रुतिपथैरनुमानयेत्तम् SiddhYo. 14.4 (comm. प्रतिबोधयत्); **4** to guess, to conjecture (राघववृत्तम्) अनुमन्येऽनन्तगुणं पार्श्वपतत्कौणपेन्द्रविनिपातैः MahāviC. 6.58; (pass.) to be guessed or conjectured क्रोधादिव्यञ्जकम् …। न चैतदभिनेयार्थं, येन स्वेच्छाप्यनुमन्येत रचनादीनाम् Kāvyānu.(He.) 244.20; **5** to infer यदि च नभसि (परिमाणम्) तदनुमन्वीत तदपि तर्हि संभाव्यमानपरप्रकर्षम् ĀgaPrā. 4.5; सोऽनुमेनेऽनुमानज्ञः BṛDharmaP. i. 20.4; अर्थः समर्थ एवायमेतस्येत्यनुमेनिरे PāṇḍaC. 7.134; **6** to advise, cf. **अनुमन्तृ 2**; **7** to motivate, cf. **अनुमन्तृ 3.**

**अनुमनन** (anu-manana) *n.* **1A** permission, approval अनुमतिरनुमननात् … अनु मन्यस्वानुमते Nir. 11.29 (199.3); यदि प्राणिवधाद् ब्रह्मलोकं गच्छन्ति मानवाः। तस्यानुमत(?न)नात् कस्मात् पतितो नरके वसुः PadmP.(Ra.) 11.237; मनुष्यहिंसितानां प्राणिनामनागसां देहानाम् … यच्छेदनं विशसनं क्रयो विक्रयः संस्कारो भोग एतेषां कर्मणामन्यतमस्य कर्मण उपकारोऽनुमननं वा एतेष्वन्यतमं वा कुर्यात् सोऽपि हिंसाद्यदुःखभाक् PārāSū. 42.2; 93.10; न च गत्यनुपपत्तिः स्वभक्तानां सर्वोपाधिविनिवृत्तिपूर्वकस्वपदाप्तिख्यातये भगवता यथागत्यनुमननात् GoviBh. 311.9 (*on* iv. 3.12); अनुमननस्य संप्रत्ययपर्यायस्यानुज्ञानस्य प्रवृत्त्युत्तरव्यापाररूपमनुमननान्तरमाह न चेति BālamBha. iii. 125.9; (*on* 3.227); **1B** consent or agreement, cf. **अनुमननादिलक्षण**; **2** contemplation, thinking सर्वदा पापकार्येषु कुरुतेऽनुमतिं न यः। तेनानुमननं युक्तं भण्यते बुद्धिशालिना SubhāRaSaṁ. 842 [*anumanana* is given as a synonym of *avasarga*, *prākāmya*, *svācchandya*, TrikāŚe. iii. 2.28]

**अनुमननादिलक्षण** (anumananādi-lakṣaṇa) *adj.* of the characteristic of consent or agreement (to receive) etc. संप्रदानस्याप्यनुमननादिलक्षणः प्रतीयमानोऽपि व्यापारः कारकव्यपदेशनिबन्धनम् Pradī. ii. 244B.6 (*on* i. 4.23)

**अनुमन्तव्य** (anu-mantavya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** to be thought of, to be considered as कल्याणमनुमन्तव्यं पुरुषेण बुभूषता। ये सुगन्धीनि सेवन्ते तथागन्धा भवन्ति ते MahāBhā. xii. 148.23; यथान्याः सरितो लोके वारिपूर्णाः सहस्रशः। तथैषा नानुमन्तव्यासद्भिस्त्रिपथगामिनी SkandP. iv. 28.86; आत्मज्ञानमेव मोक्षमार्गसाधकतममनुमन्तव्यम् TattvPradī.(A.) 330.4 (*on* 3.38); **1B** to be contemplated (संवाद: कृत्तिवाससः सनत्कुमारप्रमुखैः) श्रोतव्यश्चानुमन्तव्यो विशेषाद् ब्राह्मणैः सदा KūrmaP. 518.6 (2.11); श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः अनुमन्तव्य इत्यादिवेदवाक्यैरपि तत्सिद्धेः SyādvāMañ. 13(108); **2A** to be permitted or approved भवद्भिरपि तत् सर्वमनुमन्तव्यमद्य मे Rāmā. ii. 33*; (कुलश्रेणिगणाध्यक्षैः) तैः कृतं च … निग्रहानुग्रहं नृणाम्। तद्राज्ञोऽप्यनुमन्तव्यम् BṛhaspaSm. 153.18; पश्चिमदिशि पञ्चद्रो[णाम्]काः … तदुत्तरकालं संव्यवहारिभिः [धर्म्ममवेक्ष्या]नु[म]न्तव्याः EI. xv. 133.10; xv. 139.15; xv. 143.19; चिराय यशश्चिचीषुभिरि(Read र)यं पल्लिकादायोऽनुमन्तव्यः EI. xi. 221.14; ix. 298.26; xii. 34.25; vi. 298.26; v. 40.21; xii. 230.23; भूमिदानफलमवगच्छद्भिरियमस्मदनुमतिरनुमन्तन्या[व्या] EI. xi. 113.22; xv. 309.52; viii. 233.18; यद्यपि महामन्त्रिणा गृध्रेण संधानमुपन्यस्तं तथापि तेन संप्रति भूतजयदर्पान्नानुमन्तव्यम् Hitopa. 4.53(2); जनोऽयमनुमन्तव्यः किंकरत्वाय केवलम् PāṇḍaC. 5.375; **2B** to be admitted or accepted यत् यथा लोके दृष्टम्, तत् तथैव अनुमन्तव्यं निरूपकैः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 458.5 (*on* ii. 3.26); TantrVā. 86.3 (*on* i. 3.3); ManuBh. ii. 284.25 (*on* 9.140); धर्मपदस्योपलक्षणार्थत्वान्निर्दिष्टा एवेति चेन्न। तस्य श्रौतत्वेनैवोपपत्तेः। अर्थादीनां वा प्रयोजनत्वं हातव्यम्, अविषयत्वेऽपि वा तदनुमन्तव्यम् BālaKrī. i. 3.2 (*on* 1.0); गद्यबन्धस्य भेदा एव विषयत्वेनानुमन्तव्याः Loc. 143.18 (*on* 3.8); प्रतिबन्धकविगमेऽवस्थितसंयोगेभ्यः खण्डपटोत्पत्तेः। आद्यादितन्त्वपकर्षणे त्वयाप्येषैव रीतिरनुमन्तव्या Kiraṇā. 65.1; सर्वाख्यातानां करोत्यर्थवचनत्वं विमुक्तलज्जैरनुमन्तव्यम् ŚāstrDī. 73.10 (*on* i. 4.6); तन्नान्तरीयकाभ्युपगमोऽपि हि तत्सत्तानभ्युपगमे साध्यस्याभावापत्त्यानुमन्तव्यः KhaṇḍanKhā. 1026.4; मानन्यायैर्देवयानमार्गस्य चतुर्मुखलोकप्राप्तिहेतुत्वमयुक्तमिति, तन्न सिद्धान्तेऽनुमन्तव्यम् ŚrutaPra. ii. 630.2 (*on* iv. 3.15); **3** to be inferred शब्दब्रह्ममयं पश्यन्तीरूपम् आत्मतत्त्वम् इति वैयाकरणाः श्रीसदाशिवपदमध्यासिताः। एवमन्यदपि अनुमन्तव्यम् PratyabhiHṛ. 18.7(8); 45.13(18); **4** to be honoured or regarded अयं गुरुर्गुरुतरसामाजिकवरैर्नरैः। लक्षितव्योऽनुमन्तव्यो विनेतव्यः ParamāKā. 148.73.

**अनुमन्तव्यता** (anumantavya-tā) *f.* the state of being that which should be approved मन्त्रस्य क्रत्वङ्गतया मन्त्रप्रयोगार्थमध्वर्युफलस्यापि यजमानेनावश्यानुमन्तव्यतया तद्वैषम्यात्तन्मात्रेण च प्रधानवाक्यगतात्मनेपदमप्युपपन्नम् MayūMāli 340.2 (*on* iii. 8.14)

**अनुमन्तव्यत्व** (anumantavya-tva) *n.* the state of being that which is to be admitted or accepted यदि च व्यावहारिकहेतुधर्मान्वयेन साध्यसिद्धिरिति मन्यसे तदा ··· साध्यव्यापिव्यावहारिकत्वस्य त्वयैवानुमन्तव्यत्वान्न किंचिदस्माकं दूषणीयमस्ति ŚatDū. 119.11.

**अनुमन्तुम्** (anu-mantum) *inf.* **A** to permit, to approve, to allow सर्वथा प्रवेष्टव्यं कुन्तिभोजस्य कन्यापुरम्। तदनुमन्तुमर्हति महाब्राह्मणः Avimā. 2.9 (6); भगवन्मतंगजैर्यद् बृहद्भिरपि कर्म दुष्करम्। तत्र नाहमनुमन्तुमुत्सहे ··· कलभस्य चेष्टितम् RaghuVa. 11.39; अविनयमनुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ŚatTrayī. 161; अनुमन्तुमर्हसि भर्त्रा सह चिताधिरोहणाय माम् DaśKuC. 87.7; **B** to consent (for marriage) इमां स्वसारम् ··· मे कुमुद्वतीं नार्हसि नानुमन्तुम् RaghuVa. 16.85; **C** to admit, to accept यदारभन्ते, तदारभन्तामित्यनुमन्तुमेव वयं प्रभवामः PrakaPañ. 368.8; यदि हि सावयवत्व° ··· °धर्मजातमात्मन्यनुमन्वीमहि तत एवमङ्गीकुर्वीमहि, न च तदनुमन्तुमुचितम् ĀtmaSi. 50.1; न च कश्चिदुक्तप्रकारमन्यथाख्यातिसमाधानं नानुमन्तुं शक्नोति KhaṇḍanKhā. 1335.13; केवलं निषेधादृष्टे विरोधशून्ये दोषेषु परिणेतुः पापोत्पत्तिमात्रमनुमन्तुं युक्तम् ManvaVi. 283.26 (*on* 3.10); न च साक्षात् सौगतमतमाश्रित्य संवादात् प्रामाण्यमनुमन्तुनर्हसि ŚatDū. 191.28.

**अनुमन्तृ** (anu-mantṛ) *adj.* **1Ai** who permits or approves अनु त्वा माता मन्यतामनु पिता ··· अनुमन्तारौ सा देवि देवमच्छेहीन्द्राय सोमम् KāṭhS. 24.3 (ii. 92.12); KapiKaS. 37.4 (197.19); 41.6 (242.19); प्रयोजयितानुमन्ता कर्तेति स्वर्गफलेषु कर्मसु भागिनः HirŚS. xxvii. 6.14 (224.12); अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः ManuSm. 5.51 (*but* APTE adviser); ViṣṇuSm. 51.74; KulārT. 2.132; YogŚā. 3.20; PrabhāC. 203.10; षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे वसति भूमिदः। उच्छेत्ता चानुमन्ता च तावन्ति च नरकं वसेत् BṛhaspaSm. 371.40; SkandP. iii(2) 34.26; v(3). 142.67; vii(1). 208.32; EI. xx. 63.23; ii. 20.6; i. 88.49; iii. 267.19; तव दुष्कर्मणो योऽसावनुमन्ता (विद्याधरः) ··· भविता सोऽपि मानुषः SkandP. iii(1). 8.40; (नरः) अधर्मस्यानुमन्ता च ब्रह्महेत्यभिधीयते BṛNāraP. 14.35; 14.180; शालग्रामशिलायाः ···। विक्रेता चानुमन्ता यः परीक्षासु च मोदते। ते सर्वे नरकं यान्ति PadmP. i. 31.146; iv. 79.12; iv. 86.6; राज्ञान्निर्वासने रिल्हणस्य सुज्जेरभीप्सिते। पार्थिवोऽप्यनुमन्ताभूत् RājTa.(Ka.) 8.2089; सूमि-(Read भूमि)दानस्य यः कर्ता यश्च कारयिता शुचिः (Read शुचिः)। पालकश्चानुमन्ता च स्वग्गं (Read स्वर्गं) गच्छति मानवः EI. iv. 170.121; न चानुमन्तुः कथं कर्तृत्वमकर्तुश्च कथं स्वर्गनरकफलयोग इति वाच्यम् Aparā. 1041.16 (*on* 3.227); 1102.20 (*on* 3.265); राज्ञे उपायने दत्ते तत्प्रसादहेतुकः फलान्वयः प्रथमप्रवृत्तस्यैव दृश्यते, न त्वनुमन्तुः ŚrutaPra. ii. 376.15 (*on* ii. 3.41); तेऽप्यनुमन्तारोऽप्रतिषेधेन तान् सह। नीतवन्तः PrabhāC. 156.33; अनुमन्ता यदनुमत्या विना न वधः ManvaVi. 618.13 (*on* 5.51); ManvaMu. 203.19 (*on* 5.51); संस्कर्ता चोपहर्ता च खादको जीवघातकः। उपदेष्टानुमन्ता च षडेते समभागिनः VetāPañ.(Śi.) 29.38; अनुग्राहकादीनाम् ··· प्रायश्चित्तगुरुलाघवम् यथा ··· प्रयोक्तुरर्धम्। अनुमन्तुः साधेपादः DaṇḍaVi. 77.4; तथाशब्देन प्रकारवाचिना अनुग्राहकानुमन्तृप्रयोजकनिमित्तानां मन्वन्तरविशेषाणां महापातकित्वं दर्शितम् VīraMi. 920.12 (*on* 3.227); सदस्याश्चानुमन्तारो होतारः परिवीक्षकाः। उद्गातारश्च साश्चर्या वृतास्तेन चकाशिरे ParamāKa. 161.7; मित्रः शत्रुश्चतुर्धा स्यात् ···। कर्ता कारयिता चानुमन्ता यश्च सहायकः ŚukraNī. 4(1).2; **1Aii** who permits (for marriage) भङ्क्त्वा कार्मुकमैन्दुशेखरमसौ वोढा विदेहात्मजां दाता मैथिल एष कौशिकमुनिस्तस्यानुमन्तैष च JānaPa. 4.58; **1B** who admits or accepts उपदेष्टानुमन्ता च लोके तुल्यफलौ स्मृतौ BṛhaspaSm. 332.41; मीमांसकस्तु न प्रलयमनुमन्तेति नात्र पुरस्क्रियते इति विभाव्यते GuruCandr. ii. 182.15; **1C** who consents (for receiving gifts) परीक्षाकर्त्रनुमन्त्रोर्दातृप्रतिग्रहीत्रोः प्रत्यवायश्रवणं परीक्षाविधेर्विरुद्धम् CaturCin. iii(1). 509.7; संप्रदानं त्रिविधम्। अनुमन्तृ प्रेरकमनुमन्तृ चेति।··· अनुमन्तृ यथा उपाध्यायाय गां ददाति Prasā. i. 413.14; VaiyāBhū. 112.19 (*on* 24); **2** adviser उपद्रष्टानुमन्तैष आत्मा NṛsiṁhoTāU. 9; उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः। परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः MahāBhā. vi. 35.22 = BhagGī. 13.22 (Śaṅ. अनुमन्ता च, अनुमोदनम् अनुमननं कुर्वत्सु तत्क्रियासु परितोषः तत्कर्ता); एकस्त्वमसि लोकस्य स्रष्टा संहारकस्तथा। अध्यक्षाश्चानु (v.l. अध्यक्षश्चानु)मन्ता च गुणमायासमावृतः ParaS. 23.48; राजा चेद् व्यवहारान् पश्यति प्राड्विवाकोऽनुमन्ता, अन्यदा तु व्यवहारद्रष्टा Aparā. 602.20 (*on* 2.3); **3** motivator प्रवृत्तस्य प्रवर्तको ह्यनुमन्ता ŚrutaPra. ii. 377.24 (*on* ii. 3.41); ईश्वरो नानुमन्तेति व्यपदेशार्हः। प्रवृत्तप्रवर्तकोऽनुमन्तेति प्रसिद्धेः ŚivārkaMaDī. ii. 157.8 (*on* ii. 3.41); (anumantṛ́) *m.* **1** name of the 2nd *muhūrta* (a particular division of time, 30th part of the day or a period of 48 minutes, identified with a brick in the fire-altar) अभिशास्तानुमन्तानन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्त्संसादनस्सन्नस्सन्नः TaiBr. III. x. 1.3 (Bhaṭṭabhāskara अथ तासामन्तरालेष्वेतासां रात्रीणां पञ्चदशमुहूर्तानुपदधाति अभिशास्तेति। अभिशास्ता प्रथमः ···। अनुमन्ता द्वितीयः, स्वे स्वेऽभिलषिते प्रवर्तयति); III. x. 9.7; प्रसविताभिशास्तानुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि TaiBr. III. x. 10.3; तासामन्तरालेष्वेतासामेव क्षपाणां मुहूर्तेष्टका उपदधात्यभिशास्ता ··· अनुमन्ता ··· सीदेति पञ्चदश BaudhŚS. ii. 419.11; ĀpaŚS. xix. 12.8; HirŚS. xxiii. 2.19 (812.16); **2A** name of one of the *sādhyas* (celestial beings) मनोऽनुमन्ता प्राणश्च ··· साध्या द्वादश जज्ञिरे VāyuP. ii. 5.15; BrahmāṇḍP. ii. 3.16; BhaviP. 186A.17 (i. 125.15); **2B** name of a divine being known as *ādya* श्रोता मन्तानुमन्ता च त्वाद्या ह्येते प्रकीर्तिताः BrahmāṇḍP. i. 36.69.

**अनुमन्तृक** (anumantṛ-ka) *adj.* for which consent (for receiving) is given संप्रदानं त्रिधा प्रोक्तम् ···। नरो ददाति नृपतये दानं तदनुमन्तृकम् AgniP. 353.10.

**अनुमन्तृता** (anumantṛ-tā) *f.* **1** the state of being one who instigates or motivates (पुरुषोत्तमः) अनुमन्तृतया च नियच्छंस्तिष्ठति BrahmSūBh.(Rā.) 472.16 (*on* ii. 2.3); सर्वं प्रवृत्तिनिवृत्तिपरिकरं सामान्येन संविधाय तन्निर्वहणाय तदाधारो भूत्वान्तःप्रविश्यानुमन्तृतया च नियमनं कुर्वन् ··· प्रवृत्तिनिवृत्त्यादि स्वयमेव कुरुते VedāSaṁ. 125.9; **2** the state of being one who permits or approves हरचापदलनविषयतया कर्तृतयानुमन्तृतया स्तोतृतया च राघवविश्वामित्रपौरादिपरामर्शेन ब्राह्मणक्षत्रियादिवर्णानां संग्रहणाद् वर्णसंहारः RasāSu. 225.4 (3.49)

**अनुमन्तृत्व** (anumantṛ-tva) *n.* **1** the state of being one who prompts or motivates अन्तःप्रवेशनियमनादीत्यादिशब्देन अध्यक्षत्वानुमन्तृत्वे उच्येते ŚrutaPra. iA. 220.26 (*on* i. 1.1); अनुमन्तृत्वं प्रवृत्तस्य प्रवर्तकत्वम् ŚrutaPra. ii. 283.6 (*on* ii. 2.3); **2** the state of being one who permits or approves परमात्मन औदासीन्यानुमन्तृत्वप्रयोजयितृत्वावस्थानां वैषम्यं च न स्यात् ŚrutaPra. ii. 377.23 (*on* ii. 3.41)

**अनुमन्तृत्वप्रयुक्त** (anumantṛtva-prayukta) *adj.* caused by the state of being one who permits or approves लोकेऽप्यनुमन्तुः फलान्वयो नानुमन्तृत्वप्रयुक्तः, अपि तु शास्त्रवश्यत्वप्रयुक्तः ŚrutaPra. ii. 376.25 (*on* ii. 3.41)

**अनुमन्तृप्रभृति** (anumantṛ-prabhṛti) *adj.* permitter or approver and others ननु चेयमपि स्मृतिरेव। एते अनुमन्तृप्रभृतयो घातका इति ManuBh. i. 442.21 (*on* 5.51)

**अनुमन्तृव्यपदेश** (anumantṛ-vyapadeśa) *m.* mention of the motivator or prompter स्वरसोदितया स्वेच्छया प्रवर्तमानं प्रति प्रवर्तकत्वात्त्वनुमन्तृव्यपदेशः कृतः ŚivārkaMaDī. ii. 157.13 (*on* ii. 3.41)

**अनुमन्त्र्** (anu-mantr-) X.U. **1A** to recite (a formula etc.) for expiation **Bi** to recite (a formula etc.) over or after (the performance) **ii** to recite (by way of blessing or benediction), to dismiss with blessings **Ci** to recite upon (for consecration) (while the ritual is being performed) **ii** to recite upon (for consecration of the material) **iii** to enchant (with magic formula) **2A** to address, to invoke, to invite (deity etc. for well-being) **B** to say or speak to, to converse with **3** to think over, (pass.) to be thought over **4** to permit, to allow **5** to counsel or advise **6** to approve **1A** to recite (a formula etc.) for expiation भूपतये स्वाहा ··· इति स्कन्नमनुमन्त्रयेत TaiS. II. vi. 6.4; ĀpaŚS. ix. 13.7; यदि हविर्भूतं बहिष्परिधि स्कन्देद्भूपतये स्वाहा ··· इत्यनुमन्त्रयेत KāṭhS. 25.7 (ii. 111.19); KapiKaS. 39.5 (217.17); तदभिमृशेदनु वा मन्त्रयेत ŚatBr. XIV. ix. 4.5; BṛĀraU. vi. 4.5; BṛĀraUBh. 800.6 (*on* vi. 4.5); यन्मेऽत्र पयसः ··· इति रेतः स्कन्नमनुमन्त्रयते ĀpaŚS. x. 13.10; YājñaSm. 3.278; गामनुमन्त्रयते गौरस्यपहतपाप्माप पाप्मानं नुद मम BaudhGS. i. 2.44; सा यद्यश्रु कुर्यात्तामनुमन्त्रयते BaudhGS. i. 6.26; योऽप्रयत इव स्यात्सः ··· अनुमन्त्रयेत् GautDS. iii. 7.6; **1Bi** to recite (a formula etc.) over or after (the performance) यदुपांश्वन्तर्यामौ हुतौ होतानुमन्त्रयते तेन ता उक्थवन्तौ KāṭhS. 28.10 (ii. 165.15); KapiKaS. 45.1 (267.5); तस्मात्तत्रैवासीनोऽनुमन्त्रयेत AitBr. 8.4 (229); वषट्कृत्य वागित्यनुमन्त्रयेत AitBr. 11.8 (306); अथ ब्रह्मानुमन्त्रयते ŚatBr. XIV. ii. 2.19; बहिष्पवमानमुपसन्नेषु ब्रूयाद् यं ब्रह्माणं शुचिमिव मन्येताहरहस्तमिति। तेन समुपहूयाथानुमन्त्रयेत JaimiBr. 1.89; 1.129; अतस्स्तोमभागानामेवानुमन्त्राः। तद्धैतदेके स्तोमभागैरेवानुमन्त्रयन्ते। तत्तथा न कुर्यात् त्र्य्यै वेदं विद्य-

यानुमन्त्रयामहे JaimiUBr. iii. 18.4; iii. 18.2; अभ्युक्ष्यात्मानमनुमन्त्रयते GopBr. i. 1.39 (32.8); मां यदत्रापि मधोरहं यदत्रापि रसस्य म इत्यात्मानमनुमन्त्रयते GopBr. i. 2.7 (39.5); तदु ह स्माह दीर्घमेवैतैत्सदप्रभ्वोजः स ह ओज इत्यनुमन्त्रयेत GopBr. ii. 3.5 (192.6); ii. 3.6 (192.10); आश्रावयिष्यन्तमनुमन्त्रयेत् ··· यशसे ब्रह्मवर्चसायेति ĀśvaŚS. I. i. 3.23; I. i. 5.17; I. ii. 16.15; उन्नीयाभ्युदितमा तमनादासित्वा हुत्वा वरं दत्त्वा भूरित्यनुमन्त्रयेत ŚāṅkhaŚS. ii. 7.7; अश्वं पूर्वं नयन्ति तमनुमन्त्रयते BaudhŚS. i. 62.12; (अध्वर्युः) भूमिर्भूम्ना इत्यनुमन्त्रयते VādhūŚS. i. 12.20; प्रत्यगाशिषो मन्त्रान् जपत्यकरणानुपतिष्ठतेऽनुमन्त्रयते ĀpaŚS. iv. 1.3; iv. 9.13; iv. 13.8; स्विष्टकृद् यजमानोऽनुमन्त्रयते ĀpaŚS. vii. 25.16; viii. 8.4; उत्करे सुब्रह्मण्यामाह्वयति। पूर्ववदेनां (देवपत्नीं) यजमानोऽनुमन्त्रयते ĀpaŚS. xi. 3.14; xii. 17.17; xiii. 8.9; xiv. 26.1: xix. 26.19; xx. 4.5; जिन्वेथाꣳसुपथ्मा मध्वा वीतमिति यजमानोऽनुमन्त्रयतेऽग्रेणाहवनीयम् HirŚS. viii. 7.15 (875.14); LāṭyāŚS. iii. 5.4; होमान् आदिष्टान् अनुमन्त्रयते VaitāSū. 1.2; वाग्देवी मनसा ··· इति चानुमन्त्रयेत ŚāṅkhāGS. i. 24.10; KauṣīGS. i. 16.18; v. 3.28; मनसेकैकं हुतमनुमन्त्रयते KāṭhGS. iv. 3.7; दीर्णं उत्तरया अनुमन्त्रयते ĀpaGS. vii. 17.11; (लाजान्) तानभिघारितानविच्छिन्दती जुहुयात्। कर्तानुमन्त्रयेत VārāGS. 14.18; (लक्षणम्) कृत्वा चानुमन्त्रयेत लोहितेन स्वधितिनेति GobhiGS. iii. 6.6; DrāhyGS. iii. 1.48; iii. 5.29; सुप्तस्य कर्णमनुमन्त्रयते KauśiSū. 10.8; समिधं दत्त्वा 'यदत्र यदन्नमसी'त्युक्त्वानुमन्त्रयेत् VīraMi. 93.11 (*on* 1.31); **1Bii** to recite (by way of blessing or benediction), to dismiss with blessings चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दांꣳसि। छन्दोभिरेवैनान्त्सुवर्गं लोकं गमयति TaiBr. I. iii. 6.5; तं पितानुमन्त्रयते यशो ब्रह्मवर्चसं कीर्तिस्त्वा जुषतामिति ŚāṅkhaĀ. 4.15 (18.17); KauṣiBrU. 2.15; वृष्टिरसि द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी प्रतिगृह्णात्वित्यतीतास्वनुमन्त्रयेत प्राणि ĀśvaŚS. I. v. 13.15; एतत्तेऽग्ने राध इत्याग्नीध्रभागमनुमन्त्रयते MānŚS. 85.7; जायामुपग्रहीष्यमाणोऽनृक्षरा इति वरकान् गच्छतोऽनुमन्त्रयते ŚāṅkhāGS. i. 6.1; KauṣīGS. i. 2.1; BaudhGS. i. 1.15; ii. 5.12; VārāGS. 10.7; MānGS. i. 12.1; सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं विपरेतनेति विक्षितानुमन्त्रयते KāṭhGS. iii. 1.46-47; iv. 1.7; भार्यां संगच्छमानामनुमन्त्रयते ··· पुत्रं संगच्छमानमनुमन्त्रयते BhārGS. 1.27 (29.3); ĀpaGS. iv. 10.10; एनामनुमन्त्रयते GobhiGS. ii. 3.12; **1Ci** to recite upon (for consecration) (while the ritual is being performed) हुतस्तोको हुतो द्रप्स इत्यनुमन्त्रयते KāṭhS. 31.2 (iii. 3.5); KapiKaS. 47.2 (285.23); ĀpaŚS. i. 13.7; HirŚS. i. 3.11 (99.3); अध्वर्युमेव जुह्वतमन्वारभ्य प्रतीकैरनुमन्त्रयेत KauṣīBr. 7.4 (30.16); पिन्वमानमनुमन्त्रयते ŚatBr. XIV. ii. 2.27; III. vi. 4.13; आहिताग्निरनुमन्त्रयेत ĀśvaŚS. I. ii. 3.24; BaudhŚS. i. 4.15; क्रियमाणे यजमानोऽनुमन्त्रयते ĀpaŚS. i. 6.10; प्रणीताः प्रणीयमाना अनुमन्त्रयते ĀpaŚS. iv. 4.4; vi. 4.4; x. 8.9; उखाम् ··· क्रियमाणामेतैरेव यजमानोऽनुमन्त्रयते ĀpaŚS. xvi. 4.6; xvii. 18.1; xviii. 14.12; xix. 3.2; केशान्प्रकीर्यमाणाननुमन्त्रयते ĀpaŚS. xxii. 28.7; यद् ग्राम इत्युभौ (यजमानः पत्नी च) याज्यां निगद्य जुहुतः। अक्रन्कर्मेति व्युत्क्रामन्तावनुमन्त्रयेते VārāŚS. I. vii. 2.33; तेन धर्मेण सुराँ विक्षारयति ··· ऋत्विजः सर्वे स्रवन्तीमनुमन्त्रयन्ते VārāŚS. III. ii. 7.51; III. ii. 7.80; यूपमुच्छ्रीयमाणमनुमन्त्रयेरन् LāṭyāŚS. i. 8.1; DrāhyŚS. ii. 4.1; आदीयमानमनुमन्त्रयते BaudhPiMe. i. 4.8; अथैनमानीयमानमनुमन्त्रयते KauṣīGS. v. 2.6; एकदेशमञ्जलावानीयमानमनुमन्त्रयते BaudhGS. i. 2.28-29; (दोहम्) आह्रियमाणमनुमन्त्रयते KāṭhGS. ii. 12.6; (केशान्) प्रपततोऽनुमन्त्रयते KāṭhGS. iii. 16.13; MānGS. i. 21.8; शुचयः पावका इति चतसृभिः पवमानः सुवर्जन इत्येतेनानुवाकेनावसिच्य यथार्थं वहन्त्युह्यमानामनुमन्त्रयते BhārGS. 1.18 (18.9); उत्तरयानुमन्त्रयते ĀpaGS. v. 13.9; युज्यमानमनुमन्त्रयते MānGS. i. 13.2; i. 21.10; ग्रन्थिं क्रियमाणमनुमन्त्रयते VārāGS. 15.26; दातारौ कर्माणि कुरुतः। तौ यथालिङ्गमनुमन्त्रयते। उभयलिङ्गैरुभौ पुंलिङ्गैर्दातारं स्त्रीलिङ्गैः पत्नीम् KauśiSū. 60.14; (अग्निम्) मथ्यमानमनुमन्त्रयते CaturCin. i. 223.3; **1Cii** to recite (for consecration of the material etc. with formula) प्राणं यच्छ स्वाहा त्वा सुहव सूर्यायेत्युपांशुमनुमन्त्रयेत AitBr. 8.3 (226); यत् समिधमनुमन्त्रयत इध्मस्य वा एषैकातिशिष्टा भवति KauṣīBr. 3.7 (13.2); उद्गाता धारामनुमन्त्रयते PañcBr. vi. 6.16; समिधमभ्यादधाति। तां होतानुमन्त्रयते ŚatBr. I. viii. 2.4; JaimiBr. 1.84; स्वेन विधिनान्नं भूमौ निक्षिप्य ··· द्वाभ्यामनुमन्त्रयते PrāṇāU. 1.1; तीर्थेन निष्क्रम्याग्निपशुकेतनान्यव्ययन्तो हृदयशूलमुपोयमानमनुमन्त्रयेरन् ĀśvaŚS. I. iii. 6.23; स्रुच्यमन्वारभ्य वागस्यैन्द्रीत्यनुमन्त्रयते ĀpaŚS. iv. 9.5; अग्निना यज्ञश्चक्षुष्मानग्नेरहं देवयज्यया चक्षुषा चक्षुष्मान् ··· इत्याज्यभागमनुमन्त्रयते MānŚS. 26.14; परिधीननुमन्त्रयते MānŚS. 126.4; 'एषा ते' इति (समिधम्) होतानुमन्त्रयते KātyŚS. iii. 5.2; सोमम् ··· हिरण्यपाणिर्विचिनोति। अयं सहस्रम् इत्यनुमन्त्रयते VaitāSū. 13.8; तां धारामनुमन्त्रयेत GautPiMe. i. 3.4; मेखला चेदसंधेया भवत्यन्यां कृत्वानुमन्त्रयते ŚāṅkhāGS. ii. 13.4; KauṣīGS. ii. 8.4; मधुपर्कं प्रोक्तमनुमन्त्रयते BaudhGS. i. 2.34; स्तनावनुमन्त्रयते मधु वात ऋतायत इति KāṭhGS. iii. 10.5; राष्ट्रभृदसीत्याचार्य आसन्दीमनुमन्त्रयते MānGS. i. 9.9; हुत्वा चानुमन्त्रयेत GobhiGS. iii. 10.18; DrāhyGS. iii. 4.3; स्पृशंस्त्वनामिकाग्रेण क्वचिदालोकयन्नपि। अनुमन्त्रणीयं सर्वत्र सदैवमनुमन्त्रयेत् GobhiSm. 3.151; 'अमीमदन्त पितर' इति मन्त्रेणानुमन्त्रयेत् BālamBha. i. 530.6 (*on* 1.242); **1Ciii** to enchant (with magic formula) पितरं स तथेत्युक्त्वा युद्धोपकरणं तयोः। जीमूतस्येति सूक्तेन पृथक्त्वेनान्वमन्त्रयत् BṛDe. 5.128; सेनां चेदभ्युत्थितां धूमोऽनुगच्छेद् विजेष्यतीति विद्यात्। त्वेषस्ते धूमित्यनुमन्त्रयेत् AVPari. 1(36).2; **2A** to address, to invoke, to invite (deity etc. for well-being) पुदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्रान्याभिर्यच्छत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते TaiS. V. i. 6.4; यद्वा एतस्य व्यार्धि यत्प्रामायि पितृन्वा एतस्य तदगन्यत्पितृमतीभिरनुमन्त्रयन्ते पितृभ्य एवैनं तेन समीरयन्ति MaiS. ii. 3.9 (ii. 37.16); देवताभिः प्रजापतिः ··· ताभिरेवैनाँ (पृथिवीम्) संसृजति प्रान्यैर्यच्छत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते KāṭhS. 19.6 (ii. 7.5); KapiKaS. 30.4 (142.2); शान्त्या अक्रन्ददग्निरित्यनुमन्त्रयेत KāṭhS. 19.12 (ii. 14.18); 25.7 (ii. 113.1); गायत्रीम् ··· मा सर्वेण स्वस्त्ययनेनानुमन्त्रयध्वम् AitBr. 13.2 (356); 18.6 (499); आक्राम् वाजी ··· इत्यश्वमनुमन्त्रयते TaiBr. III. ix. 4.8; अनुमन्त्रयते देवो वः सविता हिरण्यपाणिः ··· सुप्रतिगृहीता असन्नित्यथ त्रिः फलीकरोति त्रिवृद्धि यज्ञः ŚatBr. I. i. 4.23; I. v. 2.6; ते होचुः। ऋतूनेवानुमन्त्रयामहाऽ इति ŚatBr. I. vi. 1.5; IV. ii. 1.33; V. i. 5.18; VI. viii. 1.15; तद् यथा वा अदवद आवसथवासिनं क्रुद्धं यन्तमुक्षवेहता वानुमन्त्रयेतान्येन वा प्रियेण धाम्नैवमिव विश्वान् देवाननुमन्त्रयते JaimiBr. 1.62; 3.96; इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय च। इत्यनुमन्त्रयेत ŚāṅkhaŚS. iii. 20.2; xvi. 13.14; 'उपतिष्ठतेऽनुमन्त्रयते' इति चोदयेत् BhārŚS. i. 1.19; i. 2.18; ĀpaŚS. i. 2.8; सा विश्वायुरित्यनुमन्त्रयते ĀpaŚS. i. 13.5; vii. 23.9; x. 22.10; xv. 10.13; शुद्धा अपः ··· इति (गाः) व्रजन्तीरनुमन्त्रयते MānŚS. 7.19; 10.15; 50.14; 192.2; वत्समुपसृजति। धावन्तं वानुमन्त्रयते HirŚS. i. 3.10 (96.20); i. 2.19 (79.23); वाचयित्वा यजमानं (गाः) गोनामभिरनुमन्त्रयेत LāṭyāŚS. iii. 6.3; DrāhyŚS. ix. 2.3; गाः प्रतिष्ठमाना अनुमन्त्रयेत ŚāṅkhāGS. iii. 9.1; iii. 11.15; KauṣīGS. iii. 5.4; iii. 6.9; v. 3.25; v. 8.6; यदुत्स्रक्ष्यन् भवति (गाम्) तामनुमन्त्रयते BaudhGS. i. 2.50; i. 5.5; i. 5.11; अग्निं अनुमन्त्रयते KāṭhGS. i. 2.2; BhārGS. 2.30 (63.10); नावमुत्तरयानुमन्त्रयते ĀpaŚS. ii. 6.1; वपन्तमुत्तरयानुमन्त्रयते दक्षिणतो माता ब्रह्मचारी वा ĀpaGS. iv. 10.7; (रथम्) अस्तं यन्तमनुमन्त्रयते MānGS. i. 13.8; GobhiGS. iii. 6.1; iv. 10.20; संस्कृत्य शुचीन् श्रोत्रियान् ब्राह्मणान् अनुमन्त्रयते JaimiGS. 1.6 (6.11); ध्रुवस्तिष्ठेत्यृचा वृक्षं प्रत्यक्षमनुमन्त्रयेत् ViṣṇuDhaP. ii. 109.2; 'तीव्रान् घोषान्' इति अश्वाननुमन्त्रयेत् VīraMi. (Rājanīti.) 400.3; वृषं प्राञ्चमुत्सृजेत्। व्रजन्तं पृष्ठे हस्तं दत्त्वानुमन्त्रयीत BālamBha. i. 587.24 (*on* 1.252); **2B** to say or speak to, to converse with सं रश्मीन्कुलायं कृत्वान्वारोहदमुमादित्यं तं वा अन्वमन्त्रयत सखाया असावेति MaiS. iv. 3.4 (iv. 43.8); विसृज्य यज्ञोपवीतं निष्क्रम्य पुत्रं दृष्ट्वा त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं सर्वमित्यनुमन्त्रयेत् KaṭhŚruU. 1; SaṁnyāU. 1.1; उपस्पृष्टोदकान्विप्रानुपवेश्यानुमन्त्रयेत् MatsyaP. 16.30; मुमूर्षुश्च पिता पुत्रमथाहूयानुमन्त्रयेत् BṛĀraUBhVā. i. 5.287; प्रतिग्राह्यः पदार्थश्चेत् प्राणी बलवान् वक्तुं समर्थः। तदा तं प्रतिग्राह्यं प्रतिग्रहीता अनुमन्त्रयेत Subodhi. 19.29 (*on* 2.27); **3** to think over गतेषु दैत्यसंघेषु देवाः सर्वेऽन्वमन्त्रयन् BrahmP. 106.13; (pass.) to be thought over कथं संकेतकरणमनुमन्त्र्यते। बिभीषणश्च माययाप्यस्माकमधिकोऽसुसंपादामेव संकेतमुद्रा विधास्यति AdbhuDa. 1.22 (13); **4** to permit, to allow, cf. **अनुमन्त्रित 2**; **5** to counsel or advise, cf. **अनुमन्त्र 2B**; **6** to approve, cf. **अनुमन्त्रादि.**

**अनुमन्त्र** (anu-mantra) *m.* **1A** sacred formula or verse (used mostly for consecration) अथ वा अतस्तोमभागानामेवानुमन्त्राः JaimiUBr. iii. 18.1; iii. 18.7; अथानुमन्त्रान् जपति HayaU. 2; सजूर्वायुरन्तरिक्षेण इत्यनुमन्त्रस्य प्रभृतिः सजूर्क्रतस्य पथ्यया इति प्रसिध्यति VādhūŚS. vi. 13.8; vi. 13.59; संस्कृतस्यानुमन्त्रेण ··· संस्कुर्याच्च पुनः प्रेतम् LaghvāśvaSm. 29.12; **1B** formula used for addressing or invoking औत्तरतनिकानप्यनुमन्त्रानधीयेत VārāŚS. I. i. 3.5; **2A** pleasing speech अविनयमनुमन्तुं (v.l. °मन्त्रं) नोत्सहे दुर्जनानाम् ŚatTrayī. 161; **2B** secret amatory counsel or advice राजा ··· तयोपगूढः ··· रहोऽनुमन्त्रैरपकृष्टचेतनः। न कालरंहो बुबुधे BhāgP. iv. 27.3.

**अनुमन्त्रण** (anu-mantraṇa) *n.* (rarely *m.*) **1Ai** recitation of a *mantra* after the performance, after-recitation **ii** recitation of a formula (while the ritual is being performed) **iii** recitation of a formula for consecration **B** enchanting with (magic formula) **C** addressing or invoking (for receiving blessing) **D** recitation (for well-being) **2A** thinking **B** contemplation **1Ai** recitation of a *mantra* after the

performance, after-recitation प्रायश्चित्तैरनुध्यानैरनुज्ञानानुमन्त्रणैः। होमैश्च यज्ञविभ्रंशं सर्वं ब्रह्मा प्रपूरयेत् GopBr. ii. 2.5 (170.5); उक्तं वषट्कारानुमन्त्रणम् AitĀ. v. 3.2; जपानुमन्त्रणाप्यायनोपस्थानान्युपांशु ĀśvaŚS. I. i. 1.20; I. i. 5.19; ये यजामहोऽनुमन्त्रणश्च ŚāṅkhāŚS. vii. 2.15; वषट्काराणामनुमन्त्रणो वषट्कार मा मे ··· इति BaudhŚS. i. 101.7; यजमानः प्राक्तैरादितश्चतुर्भिश्चतुरोऽनुमन्त्र्य चतुर्थस्यानुमन्त्रणेन दुरःप्रभृतींस्त्रीनुत्तमेन शेषम् ĀpaŚS. vii. 14.9; हुत्वा भूरित्यनुमन्त्रणम् KātyŚS. xxv. 4.11; यथाविकारमनुमन्त्रणाः HirŚS. vi. 4.41 (526.16); चतुर्भिरनुमन्त्रणैश्चतुरो यजमानोऽनुमन्त्रयते VaikhāŚS. 8.6; 10.11; 15.31; स्विष्टकृदनुमन्त्रणमुक्तम् KāṭhGS. iv. 13.4; दातारं वाचयति।··· अनुमन्त्रणम् KauśiSū. 60.12; 63.31; कर्मान्तरविधाने श्रुतिरिति। इतरथा अभिधेयार्थग्रहणात्मिका श्रुतिः इत्यन्यथा धातुरनुमन्त्रणं लक्षयेत् SaṅkarKāBh. 2.14 (*on* i. 1.1); यागोत्तरमनुमन्त्रणं वा विधीयत इति प्राप्ते ··· विधिः BhāṭṭCan. 1.15 (*on* xiii. 1.1); अनुमन्त्रयेत ··· कन्यास्पर्शानुमन्त्रणयोरुभयसमर्थं प्रत्युभयम् VīraMi.(Saṁskāra.) 401.18; **1Aii** recitation of a formula (while the ritual is being performed) प्रयाजानुमन्त्रणम् KātyŚS. iii. 3.2; **1Aiii** recitation of a formula for consecration आप्यायस्व सं ते पयांसि ··· आज्यहोमो हविषश्चानुमन्त्रणमुपस्थानं चन्द्रमसः GautDS. iii. 9.5; हविरनुमन्त्रणं कृत्वा ··· विश्वेभ्यो देवेभ्यः ··· अन्नम् ··· निवेदयेत् ViṣṇuSm. 73.13; कृतानुमन्त्रणं कुर्यात्संध्यायामिति मन्त्रतः KūrmaP. 590.7 (2.19); यच्छाखागतेनानुमन्त्रणेन समित्प्रथममनुमन्त्रितस्तच्छाखागतेनैव तनूनपादपि प्रवृत्तिक्रमात् ŚāstrDī. 409.5 (*on* v. 1.3); MayūMāli. 409.6 (*on* v. 1.3); **1B** enchanting with (magic formula) अभिचरन्ननुयाजानुमन्त्रणम् KātyŚS. iii. 5.14; **1C** addressing or invoking (for receiving blessing) अहं देवयज्यया त्रातो भूयासमिति प्रत्यक्षाम्नाता अनुमन्त्रणाः HirŚS. vi. 4.42 (527.2); अथोपनिष्क्रम्य व्याहृतीर्जपित्वा दिशामनुमन्त्रणं जपति BaudhDS. iii. 2.6; **1D** recitation (for well-being) ईक्षकावेक्षणरथारोहणदुर्गानुमन्त्रणान्यभिरूपाभिः DrāhyGS. i. 3.27; **2A** thinking, i.e. deliberation मात्स्यं पुराणम् ··· प्रोक्तम् ··· ब्रह्मदेवानुमन्त्रणम् MatsyaP. 291.19; **2B** contemplation मन्त्रमुच्चारयन्नेव मन्त्रस्थत्वेन संस्मरन्। शेषिणे तन्मना भूत्वा स्यादेतदनुमन्त्रणम् NyāySu.(So.) 1199.5 (*on* iii. 3.2)

**अनुमन्त्रणक्रिया** (anumantraṇa-kriyā) *f.* act of addressing (for one's *gotrapravara*) आर्षेयप्रवरणशब्देनात्र प्रवरे प्रव्रियमाणे देवाः पितर इति ब्रूयात् ··· तेन चेहोदाहरणेऽनुमन्त्रणक्रियास्तुल्यप्रतीतेरानर्थक्यम् NyāySu.(So.) 9.30 (*on* i. 2.2)

**अनुमन्त्रणद्वय** (anumantraṇa-dvaya) *n.* pair of formulae (used for consecration) दैक्ष एव पशुपाशप्रमोचनेऽनुमन्त्रणद्वयमाम्नातम् BhāṭṭDī. iii. 144.20 (*on* ix. 3.4)

**अनुमन्त्रणमन्त्र** (anumantraṇa-mantra) *m.* **A** formula for recitation (मन्त्रान् ··· जपेत्) मन्त्रानिति बहुवचनेन ··· अन्येऽपि करणमन्त्रा अनुमन्त्रणमन्त्राश्चाभ्यनुज्ञायन्ते CaturCin. iii(1).1264.12; iii(1).1296.16; **B** formula for recitation after (the performance) अनुमन्त्रणमन्त्रेषु तावत् ··· कृतप्रत्यवेक्षापेक्षत्वात् MīmāKau. iii(1).69.6 (*on* i. 2.42); अनुमन्त्रणमन्त्रैः वसन्तादिदेवतानामपि प्राप्तिसंभवेन ··· नित्यप्राप्त्यभावात् MīmāKau. iii(2).144.21 (*on* ii. 2.2); BhāṭṭDī. i. 109.19 (*on* ii. 2.2); **C** formula for recitation (in addressing) पूषानुमन्त्रणमन्त्रस्य त्वनुमन्त्रणमन्त्र इति समाख्याबलादेव सामान्यसंबन्धः सिद्धः MayūMāli. 713.16 (*on* x. 4.22) [a hymn used in consecrating, MW.]

**अनुमन्त्रणमन्त्रत्व** (anumantraṇamantra-tva) *n.* **A** the state of being a formula for recitation (in offering to the Pitṛs) अनुमन्त्रणमन्त्रत्वे तु सकृदेव प्रयोग इत्येतत् पित्र्यार्घ्यप्रकरणे ··· प्रत्येतव्यम् CaturCin. iii(1).1237.20; (ऋचः) आद्याया एव करणत्वं द्वितीयस्यास्त्वनुमन्त्रणमन्त्रत्वमेव विज्ञेयम् CaturCin. iii(1).1260.2; **B** the state of being the formula for subsequent recitation अनुमन्त्रणमन्त्रत्वाद् द्वादशन्यायेन समुच्चयः MayūMāli. 409.5 (*on* v. 1.3)

**अनुमन्त्रणमन्त्रान्तर** (anumantraṇamantrāntara) *n.* another formula for recitation after (of the performance) न चैवम् 'एको ममे'-त्यादीनामनुमन्त्रणमन्त्रान्तराणां विकल्पापत्तिः MīmāKau. iii(2). 148.11 (*on* ii. 2.2)

**अनुमन्त्रणलक्षणानुपपत्ति** (anumantraṇalakṣaṇānupapatti) *f.* untenability of the characteristic of an after-recitation मन्त्रमुच्चारयन्नेव मन्त्रार्थत्वेन संस्मरेत्। शेषिणं तन्मना भूत्वा स्यादेतदनुमन्त्रणम्। इत्यनुमन्त्रणलक्षणानुपपत्तेश्चोपेक्षितम् BhāṭṭDī. ii. 159.5 (*on* v.1.3)

**अनुमन्त्रणविधि** (anumantraṇa-vidhi) *m.* **A** act of addressing (for *gotrapravara*) आर्षेयप्रवरणशब्देनात्र प्रवरे प्रव्रियमाणे देवाः पितर इति ब्रूयादित्यार्षेयवरणानुमन्त्रणविधिरभिप्रेतः NyāySu.(So.) 9.29 (*on* i. 2.2); **B** procedure of after-recitation व्यवहितविकल्पेना[ ल्पोऽनु ]नुमन्त्रणविधौ कर्मविधाव्यवधानेन संबन्धः SaṅkarKāBh. 2.14 (*on* i. 1.1)

**अनुमन्त्रणादि** (anumantraṇādi) *adj.* **A** after-recitation etc. अनुमन्त्रणादीनां च कृताकृतप्रत्यवेक्षणायानुष्ठितार्थस्मृतिफलत्वात् NyāySu.(So.) 102.17 (*on* i. 2.40); आदिशब्देन 'वसन्तमृतूनां प्रीणामि' इत्यादिना विहितमनुमन्त्रणादि NyāyMāVi. 306.20 (*on* vi. 1.6); अनुमन्त्रणादिसिद्धपदार्थस्थले तु ··· इतिकर्तव्यतात्वम् MīmāKau. ii. 342.25 (*on* iii. 3.12); **B** recitation etc. (while the ritual is being performed) प्रोत्साहनानुमन्त्रणादिमन्त्राणाम् ···। कर्मसमवेतार्थाभिधायित्वे ··· अव्यापकत्वं तदवस्थमेव MīmāKau. iii(1). 58.3 (*on* i. 2.33)

**अनुमन्त्रणार्थत्व** (anumantraṇārtha-tva) *n.* the state of being what is meant for recitation स्तुतशस्त्रानुमन्त्रणार्थत्वेन तस्य (याजमानमन्त्रस्य) पुनर्विधाने ··· परिसंख्यात्वम् BhāṭṭCan. 49.1 (*on* xiv. 2.4)

**अनुमन्त्रणार्थम्** (anumantraṇārtham) *adv.* for the sake of reciting over स्तुतशस्त्रयोस्त्वनुमन्त्रणार्थमामनन्ति तत्संयोगपृथक्त्वं यथा पञ्चावत्ते SaṅkarKā. ii. 2.12 (AOR. Ed.)

**अनुमन्त्रणीय** (anu-mantraṇīya) *adj.* what is to be recited upon (for consecration) अनुमन्त्रणीयं सर्वत्र सदैवमनुमन्त्रयेत् GobhiSm. 3.151.

**अनुमन्त्रत्व** (anumantra-tva) *n.* the state of having consultation, i.e. counselling मन्त्रोद्योगोऽनुमन्त्रत्वम् ··· इतिवृत्तं महीपतेः NītiSā. 14 44.

**अनुमन्त्रम्** (anumantram) *adv.* after (the expounders of) the *mantras* चरकाध्वर्यवश्चापि ह्यनुमन्त्रम् BrahmāṇḍP. i. 33.12.

**अनुमन्त्रयत्** (anu-mantrayat) *adj.* counselling or advising ब्रह्मज्ञानेन मुच्यन्ते प्रयागमरणेन वा। इत्यादिवाक्यानां का गतिरिति चेत्। या गतिः ··· राजचक्रवर्तिनोऽहितमनुमन्त्रयतां मन्त्रिणाम् VīraMi.(Tīrtha.) 315.6.

**अनुमन्त्रवत्** (anumantra-vat) *adv.* like the one following after-recitation जलम् ··· परिषेकबलादन्यत् पेयत्वे त्वनुमन्त्रवत् VṛGautaSm. 593.8(13)

**अनुमन्त्रादि** (anumantṛ-ādi) *adj.* approver etc. ('तथा'शब्दः प्रकारवचनोऽनुग्राहकप्रयोजकादिकर्तृसंग्रहार्थः) आदिनानुमन्त्रादि BālamBha. iii. 125.1 (*on* 3.227)

**अनुमन्त्रादिपरता** (anumantrādipara-tā) *f.* the state of being what refers to the approver etc. न्यूनत्वस्य ··· प्रयोजकानुमन्त्रादिपरतया वा बहुधा संभवादेकरूपा कल्पना दुर्लभा BālamBha. iii. 144.13 (*on* 3.252)

**अनुमन्त्रित** (anu-mantrita) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** invoked, invited (ब्रह्मा) अनुजानाति ···। प्रवरे चानुमन्त्रितोऽन्यानि मन्त्रप्रयोगे MānŚS. 140.5; **1Aii** addressed (वधूः) अनुमन्त्रिता गुरुं गोत्रेणाभिवादयते GobhiGS. ii. 3.13; **1Bi** recited upon (for consecration तैजसाश्ममयमृण्मयेषु त्रिषु पात्रेष्वेकद्रव्येषु वा दर्भान्तर्हितेष्वपः आसिच्य शन्नो देवीरभिष्टय इत्यनुमन्त्रितासु (अप्सु) तिलानावपति ĀśvaGS. iv. 7.8; सेनापत्येन ··· कर्णम् ···। ततोऽभिषिषिचुः ···। दुर्योधनमुखा राजन् राजानः ···। शातकौम्भमयैः कुम्भैर्माहेयैश्चाभि(v.l. °नु)मन्त्रितैः MahāBhā. viii. 6.36; शुनःशेपं पशुं यूपे निबबन्धानुमन्त्रितम् Rāmā. i. 1163* (1); विसृष्टश्च वामदेवानुमन्त्रितो मेध्योऽश्वः UttaRāC. 2.7(1); ŚāstrDī. 409.5 (*on* v.1.3); **1Bii** recited with magic formula समाधिनानुमन्त्रितं गोशृङ्गमरिमन्दिरे। निखातं सद्य एवैनं मन्दिरं परिदीपयेत् AVPari. 36(29).1; यतः शूलसहस्राणि ··· शराश्च ···। संभवन्त्यनुमन्त्रिताः MahāBhā. iii. 41.10; शरैः ··· अनुमन्त्रितैः। प्रत्यविध्यमहं तं तु MahāBhā. iii. 163.25; तं काकमब्रवीद्रामः ···। मया रोषपरीतेन ···। अस्त्रमेतत् समाधाय त्वद्वधायाभि(v.l. °नु)मन्त्रितम् Rāmā. ii. App.I. 26(102); **1Biii** recited over यदि तमिस्त्रयाजः काठकानुमन्त्रणेनानुमन्त्रितस्तनूनपात्प्रयाजेऽपि प्रवृत्त्या तदेव प्रथमम् ṬupṬ. 49.12 (*on* v. 1.3); **2** advised, counselled कृष्णेन यत्र कर्णोऽनुमन्त्रितः MahāBhā. i. 2.148 (BhārBhāDī. उपजापितः); तथानुमन्त्रितास्तेन धर्मराजेन ताः प्रजाः। चक्रुरार्तस्वरम् ··· दुःखिताः MahāBhā. iii. 1.37; जनकस्य वचः श्रुत्वा पाणीन् पाणिभिरस्पृशन्। चत्वारस्ते चतसृणां वसिष्ठस्य मते स्थिताः (v. l. शतानन्दानुमन्त्रिताः) Rāmā. i. 72.22; उचितमनुमन्त्रितं मन्त्रिभिः PrataYaBhū. 156.3; **3** permitted, allowed क्षमाप्यैवं स मीढ्वांसं ब्रह्मणा चानुमन्त्रितः। कर्म संतानयामास BhāgP. iv. 7.16.

**अनुमन्त्रित्व** (anumantri-tva) *n.* the state or position of being the minister proper पर्युकाजयंतः सुज्जेरप्रौढमनुजं निजम्। प्रह्विण्वानोऽनुमन्त्रित्वं मन्त्रज्ञोऽप्यभजन्नृपः RājTa.(Ka.) 8.2461.

**अनुमन्त्रिन्** (anu-mantrin) *adj.* adviser, counsellor सौरे वृषभं याते भवति च जातः ··· दाम्भिकोऽनुमन्त्री च Sārā. 29.5; *m.* minister, cf. **अनुमन्त्रित्व.**

**अनुमन्त्री** (anumantrī) *f.* name of the full moon day (deified)

अनुमतिः अनुमन्त्री ऊनचन्द्रा पौर्णमासी सरस्वती वाग्देवता BālamBha. i. 352.28 (*on* 1.103)

**अनुमन्त्र्य** (anumantr–ya) *ger.* **1Ai** having recited over (the performance) (ग्रहम्) उपांशुं हूयमानम् … प्राणं मे यच्छेत्यनुमन्त्र्य उः इत्यनुप्राण्यात् ĀsvaŚS. I. v. 2.1; वाजपेये पृष्ठस्य स्तोत्रमनुमन्त्र्य सदस्यं ब्रह्मासन उपवेश्य निष्क्रामेत् LāṭyāŚS. v. 12.8; DrāhyŚS. xv. 4.1; **1Aii** having recited (for consecration) एषा ते अग्ने समित् …। इति समिधमनुमन्त्र्य ŚāṅkhāŚS. i. 12.12; अनेकवर्णाः स्युश्चरवः प्रतिदैवतम्। आचार्यः (चरून्) प्रक्षिपेद्भूमावनुमन्त्र्य विचक्षणः MatsyaP. 58.14; सावित्र्या चानुमन्त्र्य च।… विक्षिपेज्जलम् VṛGauta-Sm. 560.13(8); **1Aiii** having recited over अन्तर्याममपानं यच्छ स्वाहा त्वा सुहव सूर्यायापानापानं मे यच्छेत्यनुमन्त्र्य उ इति चाभ्यपान्यात् ĀsvaŚS. I. v. 2 2; अस्मद्दात्रा देवत्रा गच्छतेति नीता अनुमन्त्र्य … अनुवीक्षते ĀpaŚS. xiii. 6.14; vii. 14.9; पतिव्रता … वाहनैर्नीयमानं प्रेतमनुमन्त्र्य SmṛtiCan. vi. 90.20; अप आसिच्य … अनुमन्त्र्य BālamBha. i. 578.28 (*on* 1.250); **1Aiv** having enchanted with (magic formula) अहम् … शराणामयुतान्बहून्। अभिमन्त्रितानाम् (v. l. अनुमन्त्र्य तांश्च) … आक्षिपम् MahāBhā. iii. 21.24; iii. 169.14; अस्त्रमहमाग्नेयमनुमन्त्र्य प्रयुक्तवान् MahāBhā. v. 181.12; गाण्डीवं ज्यां च बाणांश्च अनुमन्त्र्य धनंजयः। असृजच्छरवर्षाणि MahāBhā. viii. 66.49; viii. 66.58; विसृष्टं हि मया दिव्यमेतदस्त्रं दुरासदम्।… वह्नितेजोऽनुमन्त्र्य MahāBhā. x. 15.16; स्वयंभूः प्रययौ वाहाननुमन्त्र्य यथाजवम् MatsyaP. 133.57; **1B** having addressed or invited जाते (अग्नौ) स्तुवीरन्।… सह रय्या निवर्तस्व … इत्यनुमन्त्र्य LāṭyāŚS. iii. 5.11; DrāhyŚS. ix. 1.11; वृद्धः …। (शिष्यम्) महित्रीणामित्यनुमन्त्र्य (वत्स्यथेत्यतिसृजेत्) ĀsvaGS. iii. 10.7; 'स्योना पृथिवी भव' इति पृथिवीमनुमन्त्र्य KauśiGS. iv. 4.10; v. 3.30; अमुष्मै स्वधा नमोऽमुष्मै स्वधा नम इति (पितॄन्) यथालिङ्गमनुमन्त्र्य भोजयेत् KāṭhGS. v. 9.12; तत्र पिण्डत्रयं दद्याद्वे च त्वा पितृपूर्वकम्। अत्रेति चानुमन्त्र्याथ यथोव-(थावद्)तैयेदुदक् LaghvāśvaSm. 23.75; **1C** having dismissed with blessings श्रीरामस्त्रिदिनं स्थित्वा ययौ तमनुमन्त्र्य च PadmP. iv. 53.31; **2** having consulted सुदेष्णामनुमन्त्र्य कीचकः …। उवाच कृष्णाम् MahāBhā. iv. 13.10; योषिद्भर्तुरनुज्ञया।… निशम्य मरुतां जन्म ब्राह्मणाननुमन्त्र्य च।… पूजयेत् … भगवन्तम् BhāgP. vi. 19.3.

**अनुमन्त्र्यमाण** (anu–mantryamāṇa) *adj.* who is being invited स आगच्छद्यथा राज्ञा ब्राह्मणोऽनुमन्त्र्यमाण आगच्छेत् JaimiBr. 3.96.

**अनुमन्द्** (anu–mand–) I. P. to gladden, to applaud अप्तूर्ये मरुत आपिरेषोऽमन्दन्निन्द्रमनु दातिवाराः ṚV. iii. 51.9 (Sāy. अमन्दन्। मदि स्तुत्यादिषु। परस्मैपदी) [VIŚVA.]

**अनुमन्दिरम्** (anumandiram) *adv.* in every house प्रकृता(ती)नां र(च) सर्व्वासां तथा स्थित्यानुमन्दिरम्। दापितो द्रम्म एकैको द्यूतेस्मिम(न्) रूपकद्वयम् EI. xiv. 302.48.

**अनुमन्द्र** (anu–mandra) *m.* kind of tone produced from *vīṇā* (*lit.* lower than base or *mandra*) (वीणायाम्) अनुमन्द्रं पञ्चमं तु द्वितीयायां निवेशयेत् SvarameKa. 3.22; नादोऽतिसूक्ष्मनामा नाभौ वदतेति शार्ङ्गदेवेन। सूचित इहानुमन्द्रो वीणार्होऽयं तदुक्तोऽत्र RāgVi. 2.43; 2.19; 2.23.

**अनुमन्द्रा** (anumandrā) *f.* name of a Śruti, Bharatakośa.

**अनुमन्य** (anuman–ya) *ger.* **1** having thought, i.e. conversed with तं रथं हेमभूषितम्।… आस्थाय…। कृष्णार्जुनाभ्यां वीराभ्यामनुमन्य ततः प्रियम्। आगतः (युधिष्ठिरः) MahāBhā. viii. 69.27; **2** having followed or observed उपरिचरवसुप्रवर्तितं नृपतिभिरप्यनु संततं कृतम्। विधिमिममनुमन्य पार्थिवो न रिपुकृतं भयमाप्नुयादिति BṛSaṁ. 43.68; **3A** having admitted (words) ताभ्यो वाक्यं कृत्तिकाभ्यः कार्त्तिकेयोऽनुमन्य च BrahmP. 82.12; सून्वोर्वचः श्रुत्वा। राजा हृष्टोऽनुमन्य सः KathāSaSāg. vii. 8.81; तद्वाचमनुमन्याथ भूपतिः कृतपारणः। अष्टाह्निकोत्सवं तेषामकार्षीत् TriṣaŚaPuC. ii. 4.284; **3B** having approved or consented भद्र …। अत्र रात्रौ प्रतीक्षेथा राजपुत्र्यास्त्वमागमम्।… पुंमांश्च सोऽनुमन्यापि भयात् क्वाप्यन्यतो ययौ KathāSaSāg. vi. 4.78; ix. 6.257; अनुमन्य वयं समागता दमयन्तीनलयोः समागमम् Nalābhyu. 7.5.

**अनुमन्यमान** (anu–mányamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** approving, assenting, favouring अनु मन्यतामनुमन्यमानः प्रजावन्तं रयिमक्षीयमाणम् AV. vii. 20.3; AV. (P.) xx. 4.1; युवं ब्रह्मणेऽनुमन्यमानौ बृहस्पते साकमिन्द्रश्च दत्तम् AV. xiv. 2.42; अनुमन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तꣳ रयिम् TaiS. III. iii. 11.4; ĀgniveGS. ii. 1.5 (49.18); (द्यावापृथिव्योः) तयोराविदीति तयोरनुमन्यमानयोरित्येवैतदाह ŚatBr. I. ix. 1.8; **1Aii** being approved or permitted शुकश्रेणीनामचकितमुक्तमञ्जुलप्रतिशात्कारशासितास्वनुमन्यमानकलमकणिशभङ्गासु कलमगोपिकासु … हर्म्यमालासु … मुग्धयुवतयः … पातुमस्थुः AvantiKa. 32.11; सभ्रूशिखास्पन्दनमिवानुमन्यमानश्चूतद्रुमैः … राजा … हृदयमनङ्गगृहे दासीचकार UdaySuKa. 122.19; अनुमन्यमाना मध्यस्थतापि ममतैव सतां विमृष्टा AdbhuDa. 1.6; **1Bi** permitting (for marriage) कृतावमर्शामनुमन्यमानः सुतां त्वया नाम मुनिर्विमान्यः Śāk. 5.20; **1Bii** allowing, permitting कूपे पतन्तमिव पुत्रमनुमन्यमानो निर्घृण इत्यापद्येत NyāyKu. 119.11; **1C** admitting (view etc.) स दशमव्यापारमनुमन्यमान एवात्मा लभ्यते ṬupṬ. 152.13 (*on* vii. 1.1); प्रतिपत्तारस्तु … दृश्यविकल्प्यावर्थावेकीकृत्य बाह्यमेवानुमन्यमाना व्यवहारेषु प्रवर्तन्ते PrakaPañ. 76.5; सर्वज्ञमनुमन्यमानस्य च मते दृष्टलिङ्गादेरीश्वरस्य … विरोधः KhaṇḍanKhā. 612.14; ईश्वरमनुमन्यमानस्य तदीशितव्यानाम् NyāySiA. 243.1; सूत्रकारः … गुरुकुलान्निवृत्तिमात्रं निवारयन् भिक्षाचरणादिसकलब्रह्मचारिधर्माननुमन्यमान आह TantrRaha. 73.6; **1D** being consented अन्यामयासीदनुमन्यमानः सखीजनेनाथ जनाधिनाथः Raghunā. 12.63; **2A** considering or regarding as भगवानृषभदेवः स्ववर्षं कर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः … जयन्त्याम् … आत्मजानाम् … शतं जनयामास BhāgP. v. 4.8; एवमेवैतत्कुक्कुटमिथुनं पुरा जन्मनि हिंसां कुलधर्ममनुमन्यमानं महतीं दुःखपरंपरामनुबभूव YaśasCam. ii. 258.26; सः … तद्वन्तमात्मानमनुमन्यमानोऽनुतप्यते Bhām. 219.19 (*on* i. 3.19); **2B** inferring, knowing घटादौ उदकादिभेदमनुमन्यमानं प्रति अन्वयव्यतिरेकित्वेन लक्षणमवतिष्ठते TarkSaṁ. (Ā.) 24.23; प्रयोगवचनः … उपकारैः पदार्थैश्च … तद्वत्तासिद्धिं लाघवादनुमन्यमानः … न स्वयं पृथक्पदार्थानुपकारांश्चानुष्ठेयतया विधत्ते MayūMāli. 844.29 (*on* xii. 1.1)

**अनुमन्यामहेतमाम्** (anumanyāmahe–tamām) *ind.* [P. v. 4.11, *superl.* of present 1st person pl. of अनुमन्] we ought to consent intensely द्यूतम् …। संप्रत्युन्मत्तमेतत्तु नानुमन्यामहेतमाम् PāṇḍaC. 6.917.

**अनुमन्यामहेतराम्** (anumanyāmahe–tarām) *ind.* [P. v. 4.11, *comp.* of present 1st person pl. of अनुमन्] we ought to consent more अमृतं यदि भोक्तव्यमनुमन्यामहेतराम् NīlaVi. 70.5.

**अनुमरण** (anu–maraṇa) *n.* following (the husband) in death, dying immediately after (the husband's death) भर्त्रानुमरणं काले याः कुर्वन्ति तथाविधाः। कामात् क्रोधाद्भयान्मोहादपहास्या भवन्ति ताः MahāBhā. xiii. App. I. 15(4662); xiii. App. I. 15(4666); सक्तस्य चानुमरणं ब्रूयात् KāmSū. 321.15 (6.2) (JayaMa. अनुमरणं ब्रूयात् स्वर्याते न मया जीवितव्यमिति); KandaCū. vi. 2.36; यदेतदनुमरणं नाम तदतिनिष्फलम्। अविद्वज्जनाचरित एष मार्गः Kād. 173.19; सुतशोणितशीकरासाररूषिततनुरनुमरणाय पर्याकुला प्रावृतपाटलांशुकपटेवादृश्यत वसुधावधूः HarṣaC. 225.11; अनुमरणे व्यवसायं स्त्रीधर्मे कः करोति सविवेकः KuṭṭaMa. 492; तस्मिन् जीवति (मम स्वामिनि) जीवामि तन्मरणे चानुमरणं करिष्यामीत्येष मे निश्चयः Hitopa. 3.27(3); अतोऽस्त्येव पतिमनुमरणेऽपि स्त्रियाः प्रतिषेधः ManuBh. i. 492.17 (*on* 5.155); चितिं दारुमयीं चित्वा तस्यां पत्युः कलेवरम्। आदीप्य चानुमरणे विलपन्ती मनो दधे BhāgP. iv. 28.50; मम पतिः शोकान्निधनं समवाप्तवान्। तस्यानुमरणादस्मि जाता जातिस्मरा BṛKathāMañ. vii. 1.42; ix. 2.707; पत्यौ मृते सपत्नीनां दृष्ट्वानुमरणं ततः। दम्भेनानुमुमूर्षन्तीमनुमेने स तां द्रुतम् RājTa.(Ka.) 6.195; 4.501; अनुमरणेऽपि विसंवदितं मम सुबुद्धित्वं, न तु तव सुवत्सलात्वम् RukmiHa. 3.2(15); देवीभूयमिव प्राप्ताः किं तेनाविरता वयम्। अनलंभूष्णवः कान्त तवानुमरणेऽपि हा ŚāliC. 7.110; त्रिकोणे केन्द्रे वा यदि पितृतनुक्षेत्रपतयो दशाभुक्तौ तेषामनुमरणमाहुर्मुनिगणाः JātaPā. 14.62; जितं भवत्या यदियमनुमरणाय भर्तारमनुगच्छन्ती BhartṛNi. 1.10(2); यद्वा गर्भिण्यादीनामनुमरणनिषेधोऽन्यासां तद्विधिरित्याहुः, तन्न मनोरमं सकलदेशीयशिष्टाचारविरोधात VīraMi. 153.11 (*on* 1.86)

**अनुमरणकृत्** (anumaraṇa–kṛt) *adj.* who commits death after (the husband), i.e. who follows (the husband) in death अत एव प्रमीते पत्यौ विहिताग्निप्रवेशविधिनानुमरणकृतां योषितामपि चतुर्दशीश्राद्धं न कर्तव्यम् CaturCin. iii(1). 215.12.

**अनुमरणकृतनिश्चया** (anumaraṇa–kṛtaniścayā) *adj.* (*f.*) who has made determination to follow (the husband) in death सा चितां कृत्वा तमारोप्यानुमरणकृतनिश्चयाभूत् ViṣṇuP. iv. 3.30.

**अनुमरणकृतव्यवसाया** (anumaraṇa–kṛtavyavasāyā) *adj.* (*f.*) who has made determination to follow (the husband) in death अनुमरणकृतव्यवसायासु वीरपत्नीषु … तदहोरात्रं विपरिवृत्तमासीत् AvantiKa. 95.2.

**अनुमरणोद्युक्ता** (anumaraṇodyuktā) *adj.* (*f.*) prepared for following (the husband) in death (सः) स्वस्यानुमरणोद्युक्ता दृष्ट्वा भार्याः समातरः। हा पापोऽस्मीति संचिन्त्य मुहूर्तं जडतां ययौ BṛKathāMañ. ix. 2.1003.

**अनुमरिष्यती** (anu–mariṣyatī) *adj.* (*f.*) who is going to follow (the husband) in death वृद्धं तं पञ्चतां प्राप्तं तत्पत्न्यनुमरिष्यती। और्वेण जानतात्मानं प्रजावन्तं निवारिता HariVaṁ. 209*(1); BhāgP. ix. 8.3.

**अनुमरु** (anu–maru) *m.* country or region adjacent to the desert सिन्धोरेव च तीर्थानि विचेतव्यानि यत्नतः। मरुश्चानुमरुश्चैव शूराभीरालयाश्च ये

Rāmā iv. 867*(2)

**अनुमर्तव्य** ( anu-martavya ) *adj.* (predi.) ought to follow (the husband) in death भर्तरि मृते नार्यानुमर्तव्यं तावत्। यदि मयि मृतायां त्वं जीवसि, तदा किं न लब्धं मया PrabaK. 96.5.

**अनुमर्तुम्** ( anu-martum ) *inf.* **A** to perish after, i.e. to fade away केसरमालाकल्पितमुण्डमालिकास्वनुमर्तुमिवोद्यतासु प्रहसितमुखीषु कुसुदलक्ष्मीषु HarṣaC. 235.5; **B** to follow (the husband) in death पितुः पदे रोपय वीरपुत्रान् दिश स्नुषाणामनुमर्तुमाज्ञाम् RāmC. (App. 1)38.11: स्वशरीरपणानीतं चौरं सर्वापहारिणम् ⋯ वणिक्सुता। अनुमर्तुं कृतस्नाना वध्यभुवं ययौ KathāSaSāg. xii. 21.40; मन्दप्रतापे दायादे संप्राप्तावसरास्ततः। राध्यश्वतस्त्रो राजानमनुमर्तुं विनिर्ययुः RājTa.(Ka.) 8.1440; प्रियधनुः परिरभ्य हृदा रतिः किमनुमर्तुमशेत चितार्चिषि NaiṣC. 4.21.

**अनुमर्मन्** ( anu-marman ) *n.* **i** small point of intersection of the vein वास्तुशास्त्रे नाडीवंशानुवंशानां सिरानुसिरामर्मानुमर्मवेधविकल्पो नाम द्वादशोऽध्यायः SamarāSū. 12.37½; **ii** small point of the intersection of the liver, SamarāSū. 12.37½.

**अनुमर्मृजान** ( anu-mármṛjāna ) *adj.* rubbing (the arms) repeatedly against, i. e. purifying by burning बाहू यदग्ने अनुमर्मृजानो न्यङ्ङुत्तानामन्वेषि भूमिम् ṚV. x. 142.5.

**अनुमर्शम्** ( anumárśam ) *absolutive* having seized, having pulled out वशामालभन्ते। तामालभ्य संज्ञपयन्ति संज्ञप्याह वपामुत्खिदेत्युत्खिद्य वपामनुमर्शं गर्भमेष्टवै ब्रूयात् ŚatBr. IV. v. 2.1; KātyŚS. xxv. 10.2.

**अनुमलयम्** ( anumalayam ) *adv.* in the vicinity of or near the Malaya mountain अयम् ⋯। अनुमलयमुदीक्ष्य सिन्धुवेलां विलसति बिन्दुसरस्तटद्रुमेषु RāmC. 6.34.

**अनुमल्ल** ( anumalla ) *n.* name of a city तस्माद्वायुदिशि प्रसिद्धमखिलैः शिष्यैः समेतः परः प्राप प्रोद्यदिनाभमूर्तिरनुमल्लाख्यं हि सत्पट्टनम् ŚaṅkaVi.(Ā.) 160.2.

**अनुमहापथम्** (anumahāpatham) *adv.* along or near the highway चतुर्थे विष्टिर्नायको मित्रामित्राटवीबलं स्वपुरुषाधिष्ठितम्। वणिजो रूपाजीवाश्चानुमहापथम् ( निविशेरन् ) ArthŚā. iii. 104.7 (10.1) ( comm. राजपथसमीपे )

**अनुमहामल्लपुरम्** ( anumahāmallapuram ) *adv.* near the city called Mahāmalla तदनुग्रहार्थमेव केवलम् अनुमहामल्लपुरम् उरुतरङ्गहस्तसंवाह्यमानपादपङ्कजस्योर्मिमालिनो भगवतः ⋯ दक्षिणः करः AvantiKa. 13.12.

**अनुमहीपालम्** ( anumahīpālam ) *adv.* after or following the king पताकिनीलोकः समस्तोऽपि पृथक् पृथक्। निर्ममेऽनुमहीपालं देहत्यागोचिताश्रिताः PāṇḍaC. 5.277.

**अनुमा** ( anu-mā- ) II. P., III. A. (rarely P.) [DhātuPā. 2.53; 3.6] **1** to measure after, (pass.) to be measured after, (*caus.*) to cause to measure after **2A** to consider as, (pass.) to be considered as **B** to conjecture, to guess, to think, (pass.) to be conjectured, to be guessed, to be thought, (*caus.*) to cause to conjecture **3** to infer, to know, (pass.) to be inferred or known, (*caus.*) to cause to infer or know **1** to measure after अनु ते द्यौर्बृहती वीर्यं ममे ṚV. i. 57.5 = AV. xx. 15.5; अनु देवा ममिरे वीर्यं ते ṚV. i. 163.8; TaiS. IV. vi. 7.3; KāṭhS. v. 6.3 (iii. 176.2); VājaS. 29.19; VājaS.(K.) 31.31; देवाश्चित्ते ⋯ अनु क्षत्राय ममिरे सहांसि ṚV. vii. 21.7; भवन्तः ⋯ तत्कीर्त्याश्रयाः स्तुतीर्मङ्गलमिव स्वस्त्ययनमिव च प्रहर्षादभ्यस्यन्तं जनं दृष्ट्वा राज्ञो गुणविस्तरमनुमास्यन्ते JātaMā. 43.23 (8.14(8)); इयदुच्चलितापि जाह्नवी ⋯। अनुमातु मृषातपस्विना हृदयस्थैव हृता गभीरता Gaṅgāva. 7.11; शिबिकावरथेभाद्यैर्धरतां प्रभवो मदम्। स्वं ते यद्यनुमास्यन्ति स्वान्ते पुण्यैनसी इव Ḍamaru. 108 (? 103); (pass.) to be measured after अनाद्यन्तः कालः क्षेत्रे गोले स्थितैर्ग्रहैर्भैरप्यनुमीयते Āryabh. 3.11 (59); भास्कराय नमस्तस्मै स्फुटेयं ज्योतिषां गतिः। प्रक्रियान्तरभेदेऽपि यस्य गत्यानुमीयते LaBhāska. 1.1; तावत्स मोदते स्वर्गे यावद्धर्मोऽनुमीयते VarāP. 205.18; (*caus.*) to cause to measure after यदापि कथंचिदनुमापयेत्परिमाणं तु न विना प्रमाणान्तरं निक्षिप्तवचनादेव सिध्यति ManuBh. ii. 161.16 (*on* 8.180); परत्वापरत्वयोः ⋯ ते युवस्थविरयोः वर्तमाने कालमनुमापयतः Kiraṇā. 114.7; **2A** to consider as अतिमतिं त्वां हि वाक्यैरनुमिमीमहे MahāBhā. iii. 177.15; अतसीपुष्पसंकाशं पीतवाससमच्युतम्। वपुर्ह्यनुमिमीमस्ते मेघस्येव सविद्युतः MahāBhā. xii. 51.8; (pass.) to be considered as ये हि राष्ट्रोपरोधेन वृत्तिं कुर्वन्ति केचन। तदेव तेऽनुमीयन्ते कुणपं कृमयो यथा MahāBhā. xii. 133.21; विष्णुसंस्मरणात्क्षीणसमस्तक्लेशसंचयः। मुक्तिं प्रयाति स्वर्गाप्तिस्तस्य विघ्नोऽनुमीयते ViṣṇuP. ii. 6.42; SaurP. ii. 6.45; **2B** to conjecture, to guess, to think अलिङ्गां प्रकृतिं त्वाहुर्लिङ्गैरनुमिमीमहे MahāBhā. xii. 292.42; xii. 92*(1); निमित्तान्यशुभानि ते। सर्पाणां दर्शनं तीव्रं स्वप्नानां च निशाक्षये। पुर्या वैधव्यशंसीनि कारणैरनुमीमहे HariVaṁ. 66.24; रोगतत्त्वं बुभुत्सुः ⋯ अन्यानप्यातुरशरीरगतान् रसाननुमिमीत CaraS. iii. 4.7 (1941 Ed.); चतुर्विधं शल्यं भवति ⋯ तददृश्यमानं व्रणसंस्थानादनुमिमीत AṣṭāSaṁ. i. 181.25 (1.37); क्षणमशीतमरीचिबिम्बम्। यस्य त्विषानुमिमते रुदृशत्वमाप्तमूष्मायमाणमधिसानु कृतप्रतिष्ठाः HarVi. 4.22; अप्रदक्षिणं भगवतोपवर्णितममुष्य वयं कथमनुमिमीमहि BhāgP. v. 22.1; तस्मादप्यनुमीमहे प्रियकृते प्रायेण पृथ्वीतले कार्याकार्यविवेकमेव बहुधा पश्यन्ति न क्रोधिनः ParamāKā. 18.129; पश्यन्ति म्रियमाणान्मरिष्यतोऽनुमिमते स्मरन्ति मृतान् VairāŚ.(A.) 30; (pass.) to be conjectured, to be guessed, to be thought ब्राह्मणोक्ता विधयस्तेषामुत्सन्नाः पाठाः। प्रयोगादनुमीयन्ते HirŚS. xxvi. 4.11 (56.191); ĀpaDS. i (4). 12.11; संभाव्यमस्मिन्कर्मेदमुत्साहाच्चानुमीयते MahāBhā. i. 179.10; xii. 233.16; किं तद्भूतं समुत्पन्नं देवापत्यं न विद्महे। अतिदैवैरमानुष्यैः कर्मभिः सोऽनुमीयते HariVaṁ. 65.25; दृष्ट्वावयवं किंचिद्भावो यत्रानुमीयते NāṭyaŚā. 16.32; अविदितशपसविशेषा वाणी निःसरति वक्त्रतो येषाम्। गुदवदनविवरभेदो रदनैरनुमीयते तेषाम् ŚatTrayī. 386; पर्याकुलत्वान्मरुतां वेगभङ्गोऽनुमीयते। अम्भसामोघसंरोधः प्रतीपगमनादिव KumāSaṁ. 2.25; काषायपरिवीतेन स्वपदार्पितचक्षुषा। अन्वमीयत शुद्धेति शान्तेन वपुषैव सा RaghuVa. 15.77; 17.11; उपलब्धमुपलक्षणं येन तस्याः कोपनाया मार्गोऽनुमीयते Vikramo. 4.16 (3); गर्भेषु सुखलेशोऽपि भवद्भिरनुमीयते ViṣṇuP. i. 17.69; मदस्नपितैरनुमीयते सुरगजस्य गतं हरिचन्दनैः Kirātā. 5.47; एवंविधैरनुमीयन्ते जन्मान्तरावस्थितसुकृतानि हृदयोत्सवैः HarṣaC. 319.13; हेतिहतिभिः किरातरीतिरनुमीयते DaśKuC. 12.20; स्वपुष्पच्छविहारिण्या चन्द्रभासा तिरोहिताः। अन्वमीयन्त भृङ्गालिवाचा सप्तच्छदद्रुमाः Kāvyālaṅ.(Bh.) 2.82; VakroJī. 196.9; दिङ्मात्रं दर्शितं धीरैरनुक्तमनुमीयताम् Kāvyāda. 2.96; MahāvīC. (App. B) 6.14(1); कलिकालोदितभीत्या क्रतुहुतवहधूमकम्बलावरणः। तिष्ठन्निभृतोऽपि वृषश्चरितैरनुमीयते यत्र KuṭṭaMa. 182; मणिभवनेषु कृशानुज्वालाः फलतोऽनुमीयन्ते Anargharā. 6.2; छत्राण्युच्चैर्धार्यमाणानि तासां हैमैः पाण्डून्यन्वमीयन्त दण्डैः HarVi. 18.2; ( अयोध्यायाम् ) स्तम्भिततिमिरोदया भवनदीर्घिकासरोजवननिद्राभिरन्वमीयन्त रजनीसमारम्भाः TilaMañ. 11.23; यावान्कल्पो विकल्पो वा यथा कालोऽनुमीयते BhāgP. ii. 8.12; x. 2.35; चक्रवर्तीत्यनुक्तोऽपि चिह्नैस्त्वमनुमीयसे NavaSāC. 11.42; 12.3; यत्र जन्मनि गङ्गायां मृत्युर्भवति देहिनः।⋯ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं तदा तस्यानुमीयते BṛDharmaP. i. 56.3; हृदयान्नापयातोऽसि ⋯। वत्स राम गतोऽसीति संतापादनुमीयसे SaraKaṇṭhā. 578.4; Kuval. 100(3); केवलमियं वज्रलेपेनैव लिखिता प्रकृतिरनुमीयते UdaySuKa. 53.9; साधोर्विशुद्धसत्त्वस्य सदा तव विवेकिनः। दोषपङ्क इव व्योम्नः कदा केनानुमीयते RāmāMañ. 85.10; कामोऽनुमीयते यस्य रोमालीधूम्रलेखया BṛKathāMañ. ix. 2.797; भयकारणं सिंहः तदुपलब्धेः लतागहनेऽभ्रमगमनुमीयते Kāvyānu.(He.) 35.24; 346.4; अनिच्छोरपि तस्येच्छा दानात्तेनान्वमीयत RājTa.(Ka.) 7.625; एष कुत आगादचिन्तितः। चिन्तामणिरिव प्राप्तो वैभवेनानुमीयते PariPar. 3.18; यदाहार इवोद्गारैर्गिरा भावोऽनुमीयते TriṣaŚaPuC. i. 1.325; iii. 3.158; iv. 7.225; खेऽन्वमीयत शीर्णोखा कीर्णैस्तारकतन्दुलैः DvyāśraKā. 17.97; सोढकान्तपरिरम्भगाढता सान्वमायि सुमुखी सखीजनैः NaiṣC. 18.50; घण्टानादैर्महागजाः। सुभटैरन्वमीयन्त प्रोद्गारैरिव भोजनम् MalliC. 2.167; सपक्षे ददृशे ना[स्ते] विपक्षे यज्जडात्मनि। तत्प्रतापाग्निमान् भूभृद्धेतौ धूमेऽन्वमायि यः PṛthvīVi. 5.107; सूर्येन्दुवंश्यैररविन्दवृन्दैः। इहोच्चकै रत्नतटांशुभिन्नध्वान्तेऽनुमीयेत दिनत्रियामा VasaViKā. 12.27; अहो कृत्यैकनिष्ठत्वमस्य नो फल्गु वल्गितम्। तदेतेनानुमीयेत कुलाद्यं सर्वमुत्तमम् PārśvC. 1.254; 2.850; वैमल्यादनुमीयते च सरितां स्रोतस्विनी संततिः PārvPa. 1.9; शिवस्य मूर्द्धः ( Read मूर्ध्नः ) पंचामृतैर्निर्गळितैः फणासु। पूतो भभूवेत्यनुमीयतेसौः ( Read बभूवेत्यनुमीयतेसौ ) शेषः EI. xix. 170.62; ( कर्णस्तुतिः ) वीररसप्रत्ययानन्तरं तादृशोत्साहेन लिङ्गेन स्वाधिकरणे सानुमीयते RasGaṅ. 48.6; यं गृहीत्वा पतन्त्यधः। तस्य गौरवमर्थस्य तावतैवानुमीयताम् SabhāŚ. 91; तस्यानुमीयत उदश्रुपयस्तरङ्गैश्चन्द्रोदये विरहवारिधिवृद्धिरन्तः ŚṛṅgāMañ.(A.) 48.15; सुवर्णलतागृहे चलितकङ्कणनूपुरशिञ्जितैः।⋯ वनदेवताविहरणं मनुजैरनुमीयते Rāgh. 6.15; 11.10; (*caus.*) to cause to conjecture, to cause to think or guess आकृतिरेवानुमापयत्यमानुषताम् Kād. 132.8; 202.22; शब्दानां संदर्भे उपलभ्यमानस्तदर्थानां मनोभुवो जगद्विजये लतादिसंबन्धात्करणभावमनुमापयति SaraKaṇṭhā. 417.18; 570.21; आस्फाल्यमानझषकेतनकङ्कपत्रशल्यस्वनं पिकरुतान्यनुमापयन्ति UdaySuKa. 121.23; गोदावरीतीरे सिंहोपलब्धेरभ्रमणमनुमापयति KāvyPra. 253.3 = SāhiDa. 266.9; गौर्वाहीक इत्यादौ तावद् गवादयोऽर्थाः ⋯ तत्त्वमनुमापयन्ति VyaktiVi. 23.29; 125.20; सादृश्यमनुमापयति यौनसंबन्धम् MudriKu. 4.7 (12); त्रिरूपो हेतुर्नरसिंहदेवनिष्ठं मकरध्वजत्वमनुमापयति Ekāva. 8.50(14) (303.10); ( मुक्तिः ) सा तु क्रयसाक्षिलेख्यादिकमव्यभिचारादनुमापयति VyavaNi. 73.7; **3** to infer, to know न चैकरूपामनाकारामेव हि बुद्धिमनुमिमीमहे ŚābaBh. 35.2 (*on* i. 1.5); पूर्वं

प्रत्यक्षदृष्टमर्थमनुमिमते NyāyVār. 17.2 (*on* i. 1.1); यश्चासौ परः स चात्मा। तस्मादनुमीमहे अस्ति पुरुषः MāṭhVṛ. 30.5 (*on* 16); संयोगविभागयोः सिद्धयोः प्रत्यक्षत्वकल्पना युक्ता ···। ताभ्यामेव तर्हि संयोगविभागाभ्यां क्रियामनुमिमीमहे BhāvanāVi. 56.1; त्रैलोक्यपूरणादप्यधिकानि स्मृतिमूलभूतानि वेदवाक्यान्यनुमिमीते TantrVā. 192.8 (*on* i. 3.18); काणादास्त्वेतेभ्य एव वाक्येभ्य ईश्वरं निमित्तकारणमनुमिमते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 35.1 (*on* i 1.4); वयमनुमास्यामहे, यथा नाप्रतिष्ठादोषो भविष्यति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 302.19 (*on* ii. 1.11); GoviBh. 94.7 (*on* ii. 1.11); अदृष्टज्योतिष्कार्यविषयेऽप्यनुमास्यामहे व्यतिरिक्तज्योतिर्निमित्तमेवेदं कार्यमिति BṛĀraUBh. 515.8 (*on* iv. 3.2); ब्रह्मकार्यत्वादेव तद्धर्मानुवृत्तिं पाषाणादिष्वनुमिमीमहे BrahmSūBh.( Bhā.) 89.14 (*on* ii. 1.4); अनुमिमत उदर्कं कार्यतालिङ्गतोऽमी ( मुमुक्षवः ) SaṁkṣeŚā. 1.498 (i. 359.5); 3.253 ( ii. 296.13 ); वृद्धप्रयुक्तवाक्यश्रवणसमनन्तरं प्रवृत्तिनिवृत्तिहर्षशोकभयसंप्रतिपत्तेः व्युत्पन्नस्य व्युत्पित्सुस्तद्धेतुप्रत्ययमनुमिमीते TattvBi. 152.6; शब्दादिस्वरूपमुपलभ्य तज्जातीयस्य प्रतिकूलतामनुस्मृत्य तज्जातीयतयोपलभ्यमानस्य प्रतिकूलतामनुमिमीते Bhām. 28.10 (*on* i. 1.0); 101.9 (*on* i. 1.4); लिङ्गेन दृश्यमानस्यापेक्षितसाधनभावमनुमिमीते TātpaṬ.(Vā.) 41.13 (*on* i. 1.1); सामग्रीनिवेशिनश्वरमकारणादपि कार्यमनुमिमते सौगता अपि NyāyKuA. i. 185.3; पुरुषं सत्त्वसंयुक्तमनुमीयाच्छमादिभिः BhāgP. xi. 25.9; व्याप्तिं स्मृत्वानुमिमीते 'अत्र पर्वते अग्न्याभासः' इति PratyabhiVi. ii. 184.2 (*on* ii. 4.12); इतः पूर्वं विद्यमानैस्तकैरप्रतिहतत्वं यथा संभवति तथा प्रधानकारणवादमनुमास्यामहे VedāntDī. 85.11 (*on* ii. 1.12); दृष्ट्वा धूमं दूरतो मानविज्ञः किं कर्तास्मिन् ···। अनुमातासे त्वमनुमानं करिष्यसि VidaMuMa. 2.43(2); न हि करिणि दृष्टे चीत्कारेण तमनुमिमतेऽनुमातारः TattvCin. ii(1). 425.1; यदा च पुनः स्वयमेवानुमिमीते, तदापि बलवत्प्रत्यक्षगृहीतव्याप्तिकादेव तस्मादध्यवसायः Vāda. 59.1; वृद्धवचनानन्तरं तच्छ्राविणो वृद्धान्तरस्य प्रवृत्तिहर्षशोकभयादिप्रतिपत्तेस्तद्धेतुं प्रत्ययमनुमिमीते बालः NyāySu.(Ja.) 78B.3 (*on* i. 1.1); 417A.3 (*on* ii. 2.10); अन्यथा वयमनुमास्यामहे AṇuBh. 123.7 (*on* ii. 1.11); 131.18 (*on* ii. 2.9); TattvMu. 4.129; वैशेषिकाद्या अपि तार्किकाः प्रपञ्चेऽन्यथापि कार्यकारणव्यवस्थामनुमिमते SāṁkhyaPraBh. 35.6 (*on* 1.65); अन्यादृशेन प्रकारेण प्रधानमनुमास्यामहे ŚivārkaMaDī. ii. 15.7 (*on* ii. 1.12); कर्तारं कतिचित् किलानुमिमते कार्यैर्यमुर्व्यादिभिः Jīvan. 450.1; तार्किका अपि क्षित्यादेः सकर्तृकत्वं कार्यतयैवानुमिमते SetuBa. 136.7; (pass.) to be inferred or known बहिरात्मक्या गत्यान्तरात्मनोऽनुमीयते गतिः MaiU. 6.1; MaitrīU. 391.3 (6); वृत्तयस्तु तदानीमप्यज्ञाता आत्मगोचराः। स्मरणादनुमीयन्ते व्युत्थितस्य समुत्थिताः AdhyāU. 36; PaiṅgU. 423.26 (3.1); PañcDa. 1.56; प्रत्यक्षपूर्वं त्रिविधं त्रिकालं चानुमीयते CaraS. i. 11.21; i. 11.31; कर्मभिस्त्वनुमीयन्ते ··· गुणाः SuśruS. i. 40.4; i. 46.514; तस्याप्रत्यक्षस्यापि नानात्वं संमूर्च्छनेनानुमीयते PadārthaSaṁ. 44.13; समस्तमाक्षिप्तं यस्माद्वै परमात्मना। तस्माद्वै सर्वपाणित्वं सर्वगस्यानुमीयते JayāS. 4.77; कारणेन कार्यमनुमीयते NyāyBh. 16.11 (*on* i. 1.5); किं पुनस्तैरनुमीयते। शेषोऽर्थ इति NyāyVār. 47.8 (*on* i. 1.5); अस्य ( भेदस्य ) वाक्यान्तरे दृष्टाल्लिङ्गाद्भेदोऽनुमीयते VākyaPa. 2.88; 2.158; 2.356; अनुमानं लिङ्गपूर्वकम्, यत्र लिङ्गेन लिङ्गी अनुमीयते ···। लिङ्गिपूर्वकं च यत्र लिङ्गिना लिङ्गमनुमीयते SāṁkhyaKāBh. 5.13 (*on* 5); 13.20 (*on* 17); वटधान्यं कारणं वटं कार्यमालोक्यानुमीयते MāṭhVṛ. 15.23 (*on* 8); सिद्धं यादृगधिष्ठातृभावाभावानुवृत्तिमत्। संनिवेशादि तद्युक्तं तस्माद्यदनुमीयते PramāVār. 2.11; ( वर्णेभ्यः ) तदतिरिच्यमाननिमित्तावाप्तजन्मायम् (अर्थपरिच्छेदः) इत्यनुमीयते SphoṭSi. 70.2; तत् प्रत्यक्षविषयत्वादन्यधर्मानावृत्यानुमीयते Sphuṭā. i. 17.4 (*on* i. 5); कृतकत्वेन साक्षाद् हेतुमान् विनाशोऽनुमीयते HetuBiṬ. 59.14; कर्म संयोगविभागाभ्यां नित्यमनित्यं वा अनुमीयते BhāvanāVi. 56.7; 81.3; कार्यत्वमात्रात् कर्तृत्वमात्रमेवानुमीयते SarvaSiSaṁ. 6.11; ग्रन्थादनुमीयते बादरिमते पूर्वः पक्षस्तत्रेति ṬupṬ. 2.6 (*on* iv. 1.1); तस्माद् द्रव्यदेवतासंबन्धेन यजिधातुरनुमीयते फलवान् ṬupṬ. 23.10 (*on* iv. 2.10); एकदेशविशिष्टश्च धर्म्येवात्रानुमीयते ŚlokaVār. 5(4). 27 (354.5); 6.32 (737.8); अपीतावपि मिथ्याज्ञानप्रतिबद्धैव विभागशक्तिरनुमास्यते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 301.4 (*on* ii. 1.9); अनुमीयते च प्रागुत्पत्तेः कार्यकारणयोरस्तित्वम् BṛĀraUBh. 14.10 (*on* i. 2.1); नैव च तस्य लिङ्गं चिह्नं धूमस्थानीयं येनानुमीयेत ŚvetāUBh. 229.18 (*on* 6.9); धर्माधर्मनिमित्तः संसारः अनुमीयते GītāBh.(Śaṅ.) 359.13 (*on* 13.2); सर्वमाता सर्वेण कार्येण मीयते अनुमीयतेऽभेदेन LalitāTriBh. 297.11 (*on* 26); घटकुम्भकारवदकारकात्मनस्तव कारणत्वमनुमीयते बुधैः HarVi. 6.73; त्रिगुणमचेतनं प्रधानं जगत्कारणमनुमीयते BrahmSūBh.(Bhā.) 21.14 (*on* i. 4.4); 225.2 (*on* iv. 1.15); चोदनार्थानुष्ठातृव्यवहारसामान्यादेव तत्प्रवृत्तिसमर्थं कारणमनुमीयताम् BālaKrī. i. 21.4 (*on* 1.7); 'अष्टकाः कर्तव्या' इत्यत्र तु स्मृत्यानुमीयते वेदः ManuBh. i. 5.8 (*on* 1.3); i. 109.10 (*on* 2.64); i. 141.6 (*on* 2.128); i. 377.19 (*on* 4.136); दैवयोगस्तु तस्मात्फलादानादनुमीयते ManuBh. ii. 64.5 (*on* 7.205); ii. 357.24 (*on* 10.93); वक्त्रान्वमायि स ह्यर्थो नेदानीमनुमीयते NyāyMañ. ii. 130.21; i. 40.2; प्रवर्तकात्प्रवृत्त्यार्थे प्रत्ययो ह्यनुमीयते BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 482; 744; बुद्धिः। श्रोतुर्मुखाकृतिवशेन तु पुत्रजन्मवस्तुन्यवश्यमनुमीयत एव बालैः SaṁkṣeŚā. 1.359 (i. 265.23); इन्द्रियशरीरार्थैश्चियोगस्यानुमीयते। निमित्तम् MṛgendraT. i. 8.1; ii. 8.85; स्तोभावेशविषाच्छेदक्रियासु व्यक्तशक्तिभिः। शेषाणामपि मन्त्राणां सामर्थ्यमनुमीयते BṛKathāŚloSaṁ. 21.85; अनुमीयते।··· जगत् LakṣmīT. 8.5; भेदोऽनुमीयते PrakaPañ. 212.10; न च वाक्यत्वलिङ्गेन वेदकारोऽनुमीयते ĀgaPrā. 14.8; समवायस्य तु सर्वत्र कार्योपलम्भादकृतकत्वाच्चानुमीयते ( नित्यत्वम् ) NyāyKa. 20.12; गृहाभावेन लिङ्गेन सिद्धेन सतो बहिर्भावोऽनुमीयते SāṁkhyaTaKau. 198.3 (*on* 5); यदि हि विजातीयेष्वप्येकजातीयकार्यकारणशक्तिः समवेयात्, न कार्यात्कारणविशेषः क्वाप्यनुमीयेत NyāyKuA. i. 15.3; कारणं दृष्ट्वा कार्यमनुमीयते SaraKaṇṭhā. 382.22; 'उह्यते' इत्यनेन ज्ञानस्य प्रमेयत्वं न निर्वहति इति दर्शयति, अन्यथा हि अनुमीयते PratyabhiVi. i. 78.2 (*on* i. 1.4); न च रूपवत्तया स्पर्शोऽप्यनुमास्यते Kiraṇā. 18.3; 116.16; 289.11; युगपज्ज्ञानानुत्पत्त्या मनोऽनुमीयते TarkBhā. (Mo.) 36.8; अनुभूतिरनुमीयते BrahmSūBh.(Rā.) 24.14 (*on* i. 1.1); 279.5 (*on* i. 3.3); ( स्मर्यमाणमनुमानं स्यात् ) स्मर्यमाणं प्रत्यभिज्ञायमानम्। अनुमीयते अनेन इत्यनुमानम् VedāntDī. 39.7 (*on* i. 2.26); 98.3 (*on* ii. 2.1); संज्ञाविधानान्यथानुपपत्त्या तयोर्भूते विधानमनुमास्यते Pradī. iii. 180B.40 (*on* iii. 2.102); iii. 193B.7 (*on* iii. 2.118); PramāMī. 39.2 (*on* i. 2.7); 44.26 (*on* i. 2.12); अनुष्ठितमेव भगवता मङ्गलम्।··· तच्च परमास्तिकत्वादनुमीयते TattvSaṁkhyā. 5.2; कुर्द खुर्द गुद क्रीडायामेव।··· क्रीडायामेवेत्येवकारादन्यत्रार्थनिर्देशव्यनियमोऽनुमीयते DhātuPra. 1.23 (10.10); दीपादिषु विशेषदर्शनात् क्षणिकत्वेनान्यत्रापि क्षणिकत्वमनुमीयते चेदाकाशादिष्वविशेषदर्शनादन्यत्रापि तदनुमीयेत BrahmSūBh.(Ma.) 30A.11 (*on* ii. 2.24); 64A.11 (*on* iii. 4.41); तद्वाक्योपमयान्यच्च प्रमाणत्वेऽनुमीयते AnuVyā. 5B.2 (*on* 1.1); 30A.10 (*on* 2.2); अथवा मैवानुमायि भेदादनित्यता VedāntKa. 47.19 (*on* i. 1.1); कारणाभावात्कार्याभावोऽनुमीयताम् NyāyKu. 21.15; धरान्तःस्थं तरोर्मूलमुच्छ्रयेणानुमीयते PārśvC. 1.52; एवं च सत्येवंविधप्रयोगवाक्यमनुमीयते CaturCin. iii(1). 105.9; iii(1). 1256.9; क्षणभङ्गि जगच्चोक्तं भङ्गस्यैवानया गिरा। सौगतस्यानुमीयेत वाग्देवी सत्यवादिनी PrabhāC. 96.25; अदृष्टे स्वर्गादावपि तद्व्यभिचारोऽनुमीयते SyādvāMañ. 11(102); एतच्च भाष्यकारादिवर्णितलिङ्गविशिष्टपरिभाषाया अन्यथानुपपत्त्यानुमीयते PariVṛ.(Sī.) 59.4; व्याप्तिनिश्चयोत्तरकालं महानस एवाग्निरनुमीयताम् TarkBhā.(Ke.) 38.15; 54.7; धर्माधर्मौ तौ ··· अनुमीयेते TarkBhā. (Ke.) 74.10; पुष्ट्या भोजनमनुमीयते SarvaDaSaṁ. 2.247; 7.23; मेघांशरूपमुदकं तुषाराकारसंस्थितम्। तत्र खप्रतिबिम्बोऽयं नीरत्वादनुमीयते PañcDa. 6.21; तदिच्छाधीनत्वलिङ्गेन तत्कृतोऽनुमीयते TattvPrakā. 113A.3 (*on* ii. 3.13); 151B.6 (*on* iii. 2.7); न श्रुतिः सम्यगनुभवसाधनमबुद्धिपूर्वकत्वात्पिपीलिकालिपिवदित्यनुमास्यते NyāySu.(Ja.) 239A.3 (*on* ii. 1.2); 351B.13 (*on* ii. 2.6); VedāntKau. 33.1 (*on* i. 1. 19); 211.4 (*on* ii. 2.43); BhāvPra.(Śā.) 51.4 (2); ज्ञानवैचित्र्येण बाह्यार्थवैचित्र्यमनुमीयते BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 92.4 (*on* ii. 2.25); चैत्रो वक्तीत्यत्रावृतोऽपि चैत्रमैत्रादिर्वचनेनानुमीयते Upask. 129.12 (*on* ii. 2.27); तैर्ह्यनुमीयते व्याप्तिबलेन ( लैङ्गिकं ज्ञानम् ) SarvaDaKau. 41.24; 2.13; 109.16; संयोगविभागपरंपरया हि गतिरनुमीयते TantrRaha. 9.21; 12.2; येनाज्ञानेन ज्ञानाभाव इव द्वेषेण रागाभावोऽनुमीयेत Nyāyāmṛ. 318B.7; द्रव्यदेवतासंयोगेन यागोऽनुमीयते VidhiRa. 39 (150.12); धाय्यानां विधानमनुमीयते ŚivārkaMaDī. i. 7.26 (*on* i. 1.1); i. 442.27 (*on* i. 3.18); ii. 59.34 (*on* ii. 2.6); यत इन्द्र आत्मा करणैरनुमीयते नाकर्तृकं करणमस्ति Prasā. i. 884.22; यावच्चित्तसत्ता, तावदेवानागतदुःखसत्तानुमीयते SāṁkhyaPraBh. 6.29 (*on* 1.1); कदाचिद् ब्रह्मसत्ताया व्यभिचारोऽनुमीयते YogVā. iii. 62.13; v. 18.33; प्रतियोग्यभावादावपि सत्यसंबन्धाभावस्तयैव सामग्र्या अनुमीयताम् GuruCandr. ii. 76.19; आकाशवायू शब्देन स्पर्शेन चानुमीयेते Tarkāmṛ. 5.3; आवृतौ च संख्याकाङ्क्षायां चत्वारिंशत्संख्यानुमीयते VīraMi. 1072.24 (*on* 3.304); कार्याद्यैरनुमीयते स भगवान् कार्यं च सृष्ट्यादिकम् Vidvanmo. 3.6; 3.10 (9); राक्षसी साक्षादनुपलभ्यमाना निशयानुमीयते SiddhāKau. 216B.3 (*on* vi. 3.80); उपरि परिसृतेन धूमभूम्ना गगनचरैः स ( वह्निः ) किलानुमीयते स्म Ragh. 14.58; प्रकृतिर्नित्यविकारा स्वयमचेतनाप्यनेकचेतनभोगापवर्गहेतुरत्यन्तातीन्द्रियापि तत्कार्येणानुमीयते GoviBh. 114.3 (*on* ii. 2.1); 115.4 (*on* ii. 2.1); अवशिष्टस्याकाशस्य च दहरत्वेन कर्णशष्कुल्यवच्छिन्नत्वेन च चेतनता स्फुटतमैवेति सर्वत्र ज्ञानमनुमीयते एव Bhāsk. i. 65.11 (*on* i. 1.3); उपकार्योपकारकयोरुपकारस्वभावः संबन्धो यत्रास्ति, तत्र धर्मः शक्तिरूपः कार्यं दृष्ट्वानुमीयते VaiyāSiMañ. 34.10; प्रवृत्तेरिष्टत्वमनुमीयते LaŚabdeŚe. ii. 105.5; ii. 203.3; MahāN. 3.26; (*caus.*) to cause to infer or know, to lead to inference कथं पुनरेतन्नदीपूरो नद्यां वर्तमान उपरि वृष्टिमद्देशमनुमापयति व्यधिकरणत्वात् NyāyVār. 49.21 (*on* i. 1.5); सदाज्ञातत्वं तु मन-

सस्तत्प्रभोः पुरुषस्यापरिणामित्वमनुमापयति YogBh. 202.3 (*on* 4.18); 65.11 (*on* 2.9); मा भूत् आत्मनोऽनुमानम्, चेष्टानिमित्ता तु परात्मप्रतिपत्तिः किमिति परात्मानं नानुमापयति Bṛha. 248.9 (*on* i. 1.5); यथाभूताद्धेतो रस उत्पन्नस्तथाभूतमनुमापयति PramāVāSvopVṛ. 5.13; यथा साकारोऽर्थो निराकारं विज्ञानमनुमापयति एवं नीलाकारमपि विज्ञानमनीलमर्थमनुमापयति TātpaṬ.(U.) 253.14 (*on* 5(3).50); 305.22 (*on* 5(4).4); सहत्वमवबोधयन्नन्यथानुपपत्त्या क्रममप्यनुमापयति ṬupṬ. 54.19 (*on* v. 1.13); आकस्मिकाभासो बाह्यं चेदनुमापयेत्। न ह्यभिन्नस्य बोधस्य विचित्राभासहेतुता ĪśvaPraSū. i. 5.4; PratyabhiVi. i. 212.4 (*on* i. 5.4); वृक्षात्मिकैव हि शिंशपा तेन वृक्षत्वमनुमापयति NyāyMañ. i. 104.1; i. 155.28; ii. 8.12; गाशब्दो हि सादृश्याद् गोशब्दमनुमापयति ManuBh. i. 100.9 (*on* 2.49); ii. 146.6 (*on* 8.153); ii. 280.29 (*on* 9.132); अनुभवः … ग्राह्यमिदंतया ग्राहकं चानिदंतयावभासयति ग्रहणं चानुमापयति PañcPā. 18.3 (*on* i. 1.0); संयोगविभागौ … अन्यत्कारणं कल्पयन्तौ कर्मानुमापयतः PrakaPañ. 217.22; 308.16; पुण्येतराधीनसुखदुःखस्य देहिनः। अनीश्वरस्य निर्माणं वाक्यत्वमनुमापयेत् ĀgaPrā. 14.14; संवित्कारणको हि शब्दः कार्यभूतोऽवगतः कारणभूतां संविदमनुमापयति Kāśi. i. 72.10 (*on* 2.21); गुणो भूत्वा गन्धादिवदसाधारणेन्द्रियग्राह्यो यद्द्रव्यमनुमापयति तदाकाशं पञ्चमं भूतं वस्तु Bhām. 430.1 (*on* ii. 2.24); अनुवर्तमानमविगीतमागममूलतामनुमापयति TātpaṬ.(Vā.) 47.3 (*on* i. 1.1); 118.23 (*on* i. 1.4); द्वाभ्यां सह दृष्टः पक्षधर्मिणि दृश्यमानो द्वयमपि तत्रानुमापयति NyāyRa. 375.11 (*on* 5(4). 87); परोक्षाद्यतनयोः … अन्यतरनिवृत्तिः … द्वितीयस्य अनुवृत्तिमनुमापयति Pradī. iii. 193B.9 (*on* iii. 2.118); कार्यात्मानौ कारणमात्मानं चानुमापयतः TārkiRa. 82.4; SarvaDaSaṁ. 2.24; यत्नश्च शरीराश्रितो न भवतीति स्वाश्रयमात्मानमनुमापयति Aparā. 1014.16 (*on* 3.176); चेतनां विनानुपपद्यमानः कार्यं प्राणादिरनुमापयति तां श्रावणत्वमिवानित्यताम् PramāMī. 44.8 (*on* i. 2.12); न हि सुषुप्तौ देहमात्रमिन्द्रमनुमापयति VedāntKa. 338.14 (*on* ii. 4.17); पुंसां चेष्टा पुनर्व्यस्ता विशिष्टमनुमापयेत् NyāyKu. 8.21; 113.17; (किमेते परत्वापरत्वं प्रत्ययाः) समवायित्वेन असमवायित्वेन निमित्तत्वेन वा कालमनुमापयेयुः TarkSaṁ.(Ā.) 48.8; धूमज्ञानम् … तदेवाग्निमनुमापयति TarkBhā.(Ke.) 39.7; 66.3; तदेवानुमानम् … बहिः सत्त्वमनुमापयिष्यति TattvCin. ii(1). 656.1; गुणौ … कालमनुमापयतः NyāySu.(Ja.) 216A. 13 (*on* i. 4.6); 400A. 12 (*on* ii. 2.1); निष्क्रमणप्रवेशनादिकर्म न तावत् समवायिकारणतया आकाशमनुमापयति Upask. 96.10 (*on* ii. 1.21); 171.5 (*on* iii. 2.4); 306.5 (*on* vii. 1.22); असौ स्मृतिः … किंचित्-किमप्यनिर्वचनीयं वस्तु, आवेदयति, अनुमापयतीत्यर्थः Bhāsk. i. 93.17 (*on* i. 2.3)

**अनुमा** (anu-mā-) III. P. to bleat towards, to bellow गौरमीमेदनु वत्सं मिषन्तम् ṚV. i. 164.28 (better *a'n.*)

[1]**अनुमा** (anu-mā) *f.* **1** conjecture or guess शरा दृढधनुर्मुक्ता मन्युमद्भिररातिभिः। मर्माणि परिहृत्यास्य पतिष्यन्तीति कानुमा Kāvyālaṅ.(Bh.) 4.43; 5.56; वन्ध्या च या भवेन्नारी विधवा धनवर्जिता। अनुमा तत्र कर्तव्या नेयं कृतवती व्रतम् DevīBhāP. iii. 27.20; श्रुतिः सखीमुखात्तत्र कर्तव्या नाटकादिषु। अनुमाच्छलनिद्रान्यगोत्रस्खलनलक्षणा SāhiSā. 5.89; **2Ai** inference as a means of knowledge सत्त्वादयः प्रमाणाभ्यां प्रत्यक्षमनुमा च ते Kāvyālaṅ.(Bh.) 5.5; प्रत्यक्षानुमयोरेवं वृत्तेरन्योन्यगोचरे। परस्परव्यपेक्षत्वमविशेषं प्रसज्यते BrahmSi. 81.4; व्यञ्जनक्रमरूपत्वान्नाटकाख्यायिकादिवत्। वेदानां पौरुषेयत्वमनुमाप्यवगच्छति TattvSaṁ. 2421; जन्म तुल्यं हि बुद्धीनामाप्तानाप्तगिरां श्रुतौ। जन्माधिकोपयोगी च नानुमायास्त्रिलक्षणः ŚlokaVār. 7.246 (914.2); 7.272 (921.1); मनसोऽस्तित्वसिद्ध्यर्थं श्रुत्योपन्यस्यतेऽनुमा BṛĀraUBhVā. i. 5.99; ii. 4.172; iii. 6.23; मानं विनैव पुमान्फलं वेत्ति … अस्य फलेन अनुमा व्यर्था IṣṭaSi. 307.16; न हि वैदिकवचसामभिभवनास्पदमनुमा SaṁkṣeŚā. 3.267 (ii. 304.12); 3.308 (ii. 324.11); पञ्चविधं मानं प्रत्यक्षमनुमा PrakaPañ. 104.8; नैतावतानुमां प्रति युक्तिरनङ्गम् Kāśi. iii. 79.5 (*on* 5(4).133); iii. 90.24 (*on* 5(4).158); प्रत्यक्षेणागमेनापि तथैवानुमयापि च। आदौ नरोत्तमं विद्याद् वले SkandP. ii(7). 19.17; अनुमा हि पूर्वधीवेद्यता विशिष्टे न तु वेद्यतावधूने, अनपेक्षस्वभावत्वात् NayaVi. 79.1 (*on* i. 1.4); 115.4 (*on* i. 1.5); सादृश्यस्यानिमित्तत्वान्निमित्तस्याप्रतीतितः। समयो दुर्ग्रहः पूर्वं शब्देनानुमयापि वा NyāyKuA. i. 198.8; ईश्वरमुमया न परं वन्देऽनुमंयापि तमधिगतम् KhaṇḍanKhā. 3.2; भेदं साधयिष्यत्यनुमा KhaṇḍanKhā. 163.7; 1215.10; सोऽपि त्रिधानुमाध्यक्षश्रवणादवगम्यते BhāvPra.(Śā.) 86.3(4); अभावोऽनुमा प्रत्यक्षं च।… संभवपरिशेषावनुमा PramāLa. 1B.8; KarmaNi. 2A. 11; तद्व्याप्तिग्राहकं प्रमाणम् … नानुमाप्यनवस्थितेः TattvPradī.(Ci.) 244.3; AnuVyā. 47A.3 (*on* 3.3); प्रथमस्याप्रमाणत्वादप्रसिद्धविशेषणात्।… अनुमा(न प्रमा)ण(म?)ता TarkSaṁ.(Ā.) 85.30; 133.13; प्रत्यक्षानुमयोर्यत्र नित्यं वेदानपेक्षता NyāyPari. 26.12; न पुनरनुमया व्याप्तिलिङ्गाद्यसिद्धेः TattvMu. 1.11; 3.23; 4.25; अनुमेत्यनुमानावगतप्रामाण्यं जिनवाक्यमुच्यते NyāySu.(Ja.) 549A. 11 (*on* iii. 3.29); 259A.5 (*on* ii. 1.2); अनुमाध्यक्षयोः सत्त्वात् AdvaiSi. 462.13 [TrikāŚe. iii. 2.11; KalpaK. 238.34]; **2Aii** syllogistic reasoning or process of inference धर्मिभेदविकल्पेन याश्रयासिद्धिरुच्यते। सोऽनुमालक्षणाज्ञानाद्धर्मित्वं भासिनो यतः TattvSaṁ. 2737; घटसत्त्वे पुरोत्पत्तेरनुमा च प्रदर्शिता BṛĀraUBhVā. i. 2.111; प्रत्यक्षवेदेऽनर्थपरे नार्थपरवेदानुमा स्मृतितोऽपि युक्ता NayaVi. 10.1 (*on* i. 1.1); 131.7 (*on* i. 1.5); न वैजात्यं विना तत् (क्षणिकत्वम्) स्यात् न तस्मिन्ननुमा भवेत् NyāyKuA. i. 58.1 (comm. अनुमानं सर्वमुच्छिद्येत); i. 174.4; ज्ञानं वा ज्ञानसिद्धेषु नानुमां प्रथमं वदेत् KathāLa. 2A.1; अनुमया स्पर्धि नानुमानं परेशितुः AnuVyā. 5B.6 (*on* 1.1); नानुमा कामचारिणी AnuVyā. 9A.8 (*on* 1.1); व्यभिचारश्चेदागमार्थानुमानिर्दोषत्वाध्यवसाये च समः PramāLa. 2B.2; अनुमामाह कालातीतत्वसिद्धये VedāntKa. 295.2 (*on* ii. 2.28); अनुभूतिविरोधित्वादनुमायाश्च संभवात्। प्रतियोगायोगायोगाच्च कुतोन्द्रियता (प्रतियोगियोगायोगात् कुत इन्द्रियता त्वचः) TarkSaṁ.(Ā.) 40.23; अनुमेति तादर्थ्यात् प्रयोग उच्यते NyāySu.(Ja.) 275A.7 (*on* ii. 1.2); 264A.1 (*on* ii. 1.2); 351B.8 (*on* ii. 2.6); मायया त्रिगुणया भगवतः स्फुटसिद्धसाधनहता त्वदनुमा NayaMañ. II. ii. 1.2; सर्वानुमास्वपि। तर्कजालं प्रयोक्तव्यम् MānaMe. 42.2; **2Bi** inferential knowledge पूर्वोक्तेन प्रबन्धेन नानुमाप्यत्र विद्यते TattvSaṁ. 940; ŚlokaVār. 5(13).79 (586.5); साधने यद्यपीष्टोऽत्र व्यतिरेकोऽनुमां प्रति ŚlokaVār. 5(4). 132 (388.1); यथैवं कार्यतायोगान्नियोगेऽप्यनुमा न किम् BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 711; 1055; इहापि चानवस्थेति नानुमातोऽत्र युज्यते BṛĀraUBhVā. i. 4.264; iv. 3.717; सेयं ज्वालेति संवित्तेस्तैलवर्तिविनाशजा। अनुमा बाधिका ĀgaPrā. 63.18; लिङ्गिधीरनुमानं तत्फलं हानादिबुद्धयः। चन्द्रादेर्जलचन्द्रादिप्रतिपत्तिस्तथानुमा Laghīya. 1.13; अनुमा पक्षहेत्वाद्यैः AgniP. 366.25; धीच्छायत्ननित्यत्वे च न तदुत्पत्त्युपयोगिदेहानुमा। न च तस्य प्रयोजनाभावादकर्तृतानुमा। न च तद्धीरनित्या धीत्वादित्यनुमा NayaVi. 190.5 (*on* i. 1.5); 191.2 (*on* i. 1.5); गुणवृत्तेर्द्विरूपायास्तत्प्रतीतिरतोऽनुमा VyaktiVi. 25.18; समीपदेशवच्चैत्रो नापरत्रेत्यथानुमा NyāyKu. 184.16; आगमिकबुद्धिरनुमा NyāyPari. 364.3; कथमिव निगमे बाधकेऽत्रानुमा स्यात् TattvMu. 1.47; 1.51; अनुमितिरनुमा NyāySu.(Ja.) 259A.3 (*on* ii. 1.2); 293A.10 (*on* ii. 1.4); यद्यपीन्द्रियमनुमेयं तथापि तस्याज्ञातकरणत्वान्नानुमोपजीव्या Nyāyāmṛ. 106A.5; अनुमायां ज्ञायमानं लिङ्गं तु करणं न हि। अनागतादिलिङ्गेन न स्यादनुमितिस्तदा BhāṣāPa. 67; अनुमायामनुमितौ व्याप्तिज्ञानं करणम् SiddhāMu. 35.20 (*on* 66); तात्पर्यमपि सुज्ञानं स्वतो ज्ञानानुमां विना MānaMe. 105.4 [ŚabdaRaSaK. 227.14]; **2Bii** knowledge which follows यानुमा प्रसिद्धा सास्मान्निमित्तादनुमेति प्रकीर्तिता …। अनुसृता मा अनुमा NyāySu.(Ja.) 549A.1 (*on* iii. 3.29); **3** (anumā) **Ai** name of one of the twelve auxiliary divisions of *garbhasandhi* गर्भस्तु …। द्वादशाङ्गः …। संग्रहश्चानुमानं च … अभ्यूहो लिङ्गतोऽनुमा DaśRū. 1.40; BhāvPra.(Śā.) 211.4(7); **3Aii** name of a figure of speech अर्थालंकृतयः … एकावल्यनुमापि च Vāgbhaṭā. 4.6; **3B** (pl.) name of one of the types of rays of the sun (causing rain) चन्दनाच्चैव मन्दाश्च कौतनामानुमास्तथा। अमृता नाम ते सर्वे रश्मयो वृष्टिहेतवः BhaviP. 131B.16 (i. 78.21)

[2]**अनुमा** (an-umā) *f.* **1A** other than Umā, i.e. *sandhyā* (twilight) अस्मादनुमानात्। न उमा अनुमा अर्थात्संध्या तस्या नञः Kāvyānu.(He.) 281.13; **1B** other than Umā, i.e. river Ganges ईश्वरमुमया न परं वन्देऽनुमयापि तमधिगतम् KhaṇḍanKhā. 3.2; उमानुमाभ्यामधिगम्यमानं वन्दे महेशम् SarvaDaKau. 1.10; **2** other than knowledge, i.e. nescience, KhaṇḍanKhā. 3.2 (comm. अविद्या)

**अनुमाकरण** (anumā-karaṇa) *n.* instrument of inferential knowledge चेष्टारूपमप्यनुमानमेवानुमाकरणमेव शब्दस्मृत्यवान्तरव्यापारं तदिति (? प्रति) विशेषः Kiraṇā. 319.21.

**अनुमाकुशल** (anumā-kuśala) *adj.* skilled in inference अनुमाकुशला यूयं क इत्येतद् विभाव्यताम् BṛĀraUBhVā. ii. 1.599.

**अनुमाकौशल** (anumā-kauśala) *n.* dexterity in inference देहेन्द्रियमनोबुद्धिक्षेत्रज्ञेषु पृथक् पृथक्। नानुमाकौशलं तावत्प्रत्येकं तेषु विद्यते BṛĀraUBhVā. ii. 1.600.

**अनुमागमबाधित** (anumāgama-bādhita) *adj.* contradicted by inference and scripture क च प्रत्यक्षतः प्राप्तमनुमागमबाधितम्। देहात्मत्वं यदि न तत्प्राप्तं प्रत्यक्षतः क्वचित् AnuVyā. 40B. 4 (*on* 3.2)

**अनुमागम्यतस्** (anumāgamya-tas) *adv.* on account of being what is to be known through inference अनुमागम्यतो मोक्षो यदि स्यादनुमैव हि। दृष्टपूरुषवन्मोक्षदातृतां विनिवारयेत् AnuVyā. 47A.3 (*on* 3.3)

**अनुमाग्राह्यता** (anumāgrāhya-tā) *f.* the state of being what is to be known through inference न हि स्वात्मनीव परात्मनि ‘अहम्’ इति धीः, किंतु परात्मनोऽनुमाग्राह्यता NayaVi. 221.9 (*on* i. 1.5)

**अनुमाङ्ग** (anumāṅga) *n.* auxiliary to or part of syllogism व्याप्तिस्मृतिश्च अनुमाङ्गमिति वक्तुं ज्ञातसंबन्धतोक्ता NayaVi. 126.7 (*on* i. 1.5); व्याप्तिश्च पक्षधर्मत्वमनुमाङ्गं द्वयं विदुः MānaMe. 51.7.

**अनुमाजाल** (anumā-jāla) *n.* net of inference विरोधस्य प्रसिद्धानुमितिष्वपि। संभवादनुमाजालमर्थापत्तिर्ग्रसिष्यते MānaMe. 120.7.

**अनुमातव्य** (anu-mātavya) *adj.* [*f.* -ā] **1** to be inferred or known दृष्टार्थेनाप्तोपदेशेनायुर्वेदेनादृष्टार्थो वेदभागोऽनुमातव्यः प्रमाणमिति NyāyBh. 124.11 (*on* ii. 1.69); अस्थिरस्वभावतैव भावस्यानुमातव्या HetuBiṬ. 59.24; ईदृशा वा विधयः सर्वत्रानुमातव्याः TantrVā. 80.7 (*on* i. 3.2); प्रत्यक्षश्रुतश्च यजिः ··· अनुमातव्यो न भविष्यति TantrVā. 475.15 (*on* ii. 2.5); 609.9 (*on* ii. 3.18); 627.7 (*on* ii. 3.28); प्रागविद्यमानसामर्थ्यस्य विनियोगो न संभवतीति पूर्वतरसामर्थ्यमनुमातव्यम् TantrVā. 847.5 (*on* iii. 3.14); रचनानुपपत्तेश्च हेतोर्नाचेतनं जगत्कारणमनुमातव्यं भवति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 351.16 (*on* ii. 2.1); (जीवः) स खलु बुद्ध्यादिगुणानामाश्रयभूतोऽनुमातव्यः NyāySā. 36.9; व्याप्तिबलेन यो द्रव्यान्तरसंयोगोऽनुमातव्यः स तर्हि स्पर्शवद्द्रव्यसमवेतो भौतिक एव ĀtmaSi. 15.20; अपि चाविदिते प्रथममर्थे कथं ज्ञानमनुमातव्यम् Kāśi. iii. 118.14 (*on* 5(5).40); प्रधानपुरुषेश्वराणामपि संख्याभेदत्वम् ···। संख्यान्यत्वे सति प्रमेयत्वाद्वानुमातव्यम् Bhām. 466.12 (*on* ii. 2.41); अज्ञानादयः परपुरुषवर्तिनोऽभिप्रायभेदाद् वचनभेदाद् वा लिङ्गादनुमातव्याः Sāṁkhya-TaKau. 127.1 (*on* 5); इन्द्रियाणामतीन्द्रियत्वात्सर्वदा स्वस्वविषयोपलब्धिकरणत्वेनैवानुमातव्यानि (इन्द्रियाणि) TātpaṬ.(Vā.) 221.22 (*on* i. 1.12); 162.23 (*on* i. 1.5); यज्जातीयात् कारणाद्यज्जातीयं कार्यं दृश्यते तथाभूतात्तथाभूतमात्रमनुमातव्यम् NyāyKuA. i. 54.4; i. 149.1; दर्शननिवृत्तिरप्यभावरूपत्वान्निवृत्त्यन्तरेणानुमातव्या, इत्यनवस्था NyāyRa. 487.23 (*on* 5(8).39); मूर्तस्य तैः सह स्वभावतः संबन्धात् तेन तेऽनुमातव्याः (परत्वापरत्वे संस्कारश्च) Kiraṇā. 156.3; लाघवतर्कसाहाय्यादनाद्येव तदनुमातव्यम् NyāyMa. 124.1; अनुमानेन प्रधानसिद्ध्यभ्युपगमेऽपि प्रधानेन प्रयोजनाभावान्न तदनुमातव्यम् BrahmSūBh.(Rā.) 475.16 (*on* ii. 2.8); त्वया निमित्तमात्रमीश्वर इत्यनुमीयते चेत्तर्हि वैषम्यं कुर्वतो रागादिमत्त्वं दृष्टमिति तदप्यनुमातव्यमित्यनीश्वरत्वप्रसङ्गः PrakaVi. 555.11; VivaPraSaṁ. 67.15; 129.22; क्षणिकत्वं नीलादिक्षणानां सत्त्वेनानुमातव्यम् SarvaDaSaṁ. 2.48; 5.103; त्रिगुणाल्लिङ्गात्, लयं गच्छतीति, महत्तत्त्वात् प्रधानमनुमातव्यम् SāṁkhyaSūVṛ. 73.2 (*on* 1.136); कारणत्वेन प्रधानं नानुमातव्यम् AṇuBh. 130.1 (*on* ii. 2.1); व्याप्तिविज्ञाने यादृशं वस्तु विद्यते। तादृगेवानुमातव्यं यथोष्णो भास्वरोऽनलः MānaMe. 62.2; आत्मापि तादृश एवानुमातव्यः Bhāsk. i. 68.10 (*on* i. 1.3); **2** to be conjectured or guessed आचाराद्धि स्मृतिरनुमातव्या ManuBh. ii. 93.18 (*on* 8.46); यद्विषयं हि वाक्यं तद्विषयमेव वक्तृज्ञानमनुमातव्यम् ŚāstrDī. 17.9 (*on* i. 1.2)

**अनुमातव्यरोधस्** (anumātavya-rodhas) *adj.* whose bank is to be guessed, i.e. knowable through guess तस्यादूरे च सा ··· अद्राक्षीत् ··· सरसीं कूजत्कुररसारसाम्। गुञ्जन्मधुकरश्रेणीमनुमातव्यरोधसम् BṛKathāŚloSaṁ. 4.98.

**अनुमातुम्** (anu-mātum) *inf.* **1** to guess, to conjecture साध्या देवा वयमस्मो महर्षे दृष्ट्वा भवन्तं न शक्नुमोऽनुमातुम् MahāBhā. v. 36.3; **2** to infer or know न चासंबद्धोऽर्थोऽनुमातुं शक्यते NyāyVār. 50.12 (*on* i. 1.5); किं चामुना प्रकारेण पौरुषेयं न किंचन। शक्यं सौगतमप्येवमनुमातुं वचो यतः Tattv-Saṁ. 2790; तावत्परत्र शब्दोऽयमनुमातुं कथं धियम्। यावदात्मनि तच्चेष्टासंबन्धं न प्रपद्यते NyāyVi. 2.16; न च वैदिकानां कर्मणां हिंसायुक्तत्वेनोभयहेतुत्वं शक्यमनुमातुम्, हिंसायाः शास्त्रचोदितत्वात् ChāndoUBh. 306.15 (*on* v. 10.6); शक्नुवन्ति निपुणाः किंचिदागमेष्वनुमातुम् ManuBh. ii. 43.26 (*on* 7.150); ii. 161.16 (*on* 8.180); यदप्युक्तं कृतकानामवश्यंभावी विनाशः तेनापि शक्यं क्षणिकत्वमनुमातुम् NyāyKa. 78.9; न कृतकत्वेन शक्यमनित्यमनुमातुम् Bhām. 84.23 (*on* i. 1.4); न चानध्यवस्यन्तः प्रवृत्तरूपोत्पादनसामर्थ्यं रसहेतुं रूपमनुमातुमुत्सहन्ते TātpaṬ.(Vā.) 163.3 (*on* i. 1.5); पवनजातीयस्य नानात्वं धर्मिग्राहकप्रमाणादेव सिद्धम्। शक्यते च स्पर्शवत्तयानुमातुम् Kiraṇā. 86.11; सर्ववस्तुविसजातीये ब्रह्मणि सर्वसाम्यं नानुमातुं युक्तम् VedāSaṁ. 120.2; न च शक्यमनुमातुं सर्वस्या बुद्धेर्विषयात् सर्वा बुद्धिर्भिन्नेति KhaṇḍanKhā. 164.7; न चास्पर्शवत्त्वादेव तमःपरमाणूनां मनोवदनारम्भकत्वमनुमातुं युक्तम् TattvPradī.(Ci.) 30.8; यथाकामं ह्यनुमातुं शक्यते। अतो न तत्त्वे पृथगनुमानमपेक्ष्यते BrahmSūBh.(Ma.) 7A.6 (*on* i. 1.18); ईश्वरानुमानसमनन्तरे प्रयोग इति चेन्न तस्य शास्त्रयोन्यधिकरणन्यायेनानुमातुमशक्यत्वात् NyāyPari. 379.10; शब्दस्याधारभूतं कथमपि गगनं शक्यते नानुमातुम् TattvMu. 1.44; (ईश्वरः) निमित्ततयैवानुमानसिद्धः पक्षीकृत इति [न विरोध] इति चेन्न, तस्यानुमातुमशक्यत्वात् NyāySiA. 230.6; न च तस्मिन् पक्षे तस्य इतरेभ्यो भेदोऽनुमातुं शक्यते TarkSaṁ.(Ā.) 49.10; ईश्वरस्य ···। न चानुमानात्तत्सिद्धिः। विपर्ययेणाप्यनुमातुं शक्यत्वात् ViṣṇuTaNi. 3B.8; क्षित्यङ्कुरादीनां प्रसिद्धानां कार्याणामपि कार्यत्वेन लिङ्गेन न ब्रह्मानुमातुं शक्यम् VedāntKau. 16.7 (*on* i. 1.4); 157.17(*on* ii. 1.11); स्मृतिः प्रमाणम् अष्टकादिस्मृतिष्विव मूलवेदस्यानुमातुं शक्यत्वात् NyāyMāVi. 28.21 (*on* i. 3.2); अनवगतेऽर्थे कथं ज्ञानविशेषोऽनुमातुं शक्यते TantrRaha. 38.2; YuktiSneha. 11.20 (*on* i. 1.1); (हिंसा) तत्कर्तुः ··· कालान्तरदुःखं भविष्यतीति चेत्। न।··· हिंसासुखकरी हिंसात्वादद्यवदिति प्रत्यक्षदर्शनानुसारेण विपर्ययस्यैवानुमातुं शक्यत्वात् YuktiSneha. 30.30 (*on* i. 1.1); महीमहीधरादिकमनेककर्तृकम् ··· बहुकर्तृत्वस्यैवानुमातुं शक्यत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 147.13 (*on* i. 1.3); धात्वर्थे संख्यानुमातुमारभ्यते MīmāKau. iii(2). 234.16 (*on* ii. 2.20)

**अनुमातृ** (anu-mātṛ) *adj.* **1** who infers or knows, inferer सोऽयमनुमातुरपराधो नानुमानस्य, योऽर्थविशेषेणानुमेयमर्थमविशिष्टार्थदर्शनेन बुभुत्सते NyāyBh. 108.2 (*on* ii. 1.39); यत्नेनानुमितोऽप्यर्थः कुशलैरनुमातृभिः। अभियुक्ततरैरन्यैरन्यथैवोपपाद्यते VākyaPa. 1.34; Bhām. 343.6 (*on* ii. 1.10); सर्वार्थानां हेतुमतां साध्यधर्मवत्तया द्रष्टुमशक्यत्वादनुमातृभिः HetuBiṬ. 53.10; 65.13; रसादन्यद्रूपं रससमानकालमनुमिमतेऽनुमातारः TātpaṬ.(Vā.) 162.1 (*on* i. 1.5); यश्चासावेकोऽनुभविता च स्मर्ता चानुमाता चेषिता च स आत्मा TātpaṬ.(Vā.) 211.5 (*on* i. 1.10); अनुमातुः व्याहाराभासो द्विधा भवति PratyabhiVi. i. 217.1 (*on* i. 5.5); ŚatDū. 68.28; न हि करिणि दृष्टे चीत्कारेण तमनुमिमतेऽनुमातारः TattvCin. ii(1). 425.1; वह्नौ नानुमात्रा औष्ण्यमुपलब्धम् GuruCandr. i. 338.23; LaCandr. 672.34; (अनुमानं न भवेत् स्वसंतानगतात्) अनुमातृविज्ञानसंतानगतात् Bhāsk. ii. 183.15 (*on* ii. 4.12); **2** which conjectures or guesses, cf. **अनुमातृरूपा.**

**अनुमातृमात्रत्वाभाव** (anumātṛmātratvābhāva) *m.* absence of the state of being the inferer in general न लिङ्गादेव परेषां यस्येत्यनुमातृमात्रत्वाभावस्य TattvPradī.(A.) 234.6 (*on* 2.80)

**अनुमातृरूपा** (anumātṛ-rūpā) *adj.* (*f.*) of the nature of that which conjectures or guesses कुमारीद्वितये व्यवहरति (एकस्याः) वाक् स्पन्दते चक्षुरादिव्यापारः ··· बाष्पादि च पश्यतः हृदयस्य भवति तावद्विशेषोल्लासिनी अभिनयजनितेवानुमातृरूपा ··· मतिः AbhinBhā. iii. 156.17 (*on* 22.9)

**अनुमातृसंनिधि** (anumātṛ-sannidhi) *m.* presence of inferer तदभावे च — अनुमात्रभावे च, न हि अनुमातृसंनिधावेव परो व्याहरतीति भावः Bhāsk. i. 219.10 (*on* i.5.5)

**अनुमातृसंमत** (anumātṛ-sammata) *adj.* considered or accepted as inferer किं च ‘व्याहरति अयम्’ इति यः प्रमात्रन्तरेऽनुमातृसंमते विच्छिन्नतया अवभासः सोऽनुमेयसंमतायाः परसमीहायाः कथं कार्यः स्यात् PratyabhiVi. i. 217.6 (*on* i.5.5); अनुमीयमानमपि च बोधान्तरम् अनुमातृसंमतात् बोधात् ··· भिन्नम् PratyabhiVi. i. 219.8 (*on* i.5.5)

**अनुमात्मक** (anumātma-ka) *adj.* of the nature of inference, i.e. determination पदार्थविषयः पुंसो व्यापारो योऽनुमात्मकः BṛĀraUBhVā. iv. 4.860 (comm. शोधनात्मेति यावत्)

**अनुमात्रगुण** (anumātra-guṇa) *adj.* having the fold or multiplication in accordance with the measurement अनुमात्रगुणं सूत्रं त्रिभागेन समन्वितम्। भ्रमयेत् SamarāSū. ii. 107.17.

**अनुमात्रनुसंधानमात्र** (anumātranusandhāna-mātra) *n.* mere recollection of inferer अनुमात्रनुसंधानमात्रादेव विच्छिन्न आभासो जायते Bhāsk. i. 218.18 (*on* i.5.5)

**अनुमात्रभाव** (anumātr-abhāva) *m.* absence of inferer तदभावे च — अनुमात्रभावे च, न हि अनुमातृसंनिधावेव परो व्याहरतीति भावः Bhāsk. i. 219.10 (*on* i. 5.5)

**अनुमात्रभिमत** (anumātr-abhimata) *adj.* accepted as inferer परकीयाभिमतस्य कृशस्थूलादेः कायस्य श्वासप्रश्वासादेः प्राणस्य ··· अनुमात्रभिमतसंविन्मात्ररूपाभेदे परत्वं कस्य भवेत् इति न विद्मः PratyabhiVi. i. 215.5 (*on* i. 5.5) (Bhāsk. अनुमानकर्तृत्वेन कल्पितं यत् संविन्मात्रम्)

**अनुमात्रा** (anu-mātrā) *f.* determination, resolve तत्रेयमर्थमात्रा (v.l. °नुमात्रा) मे भीमसेन विवक्षिता। नैकान्तसिद्धिर्मन्तव्या कुरुभिः सह संयुगे MahāBhā. v. 75.13 (BhārBhāDī. अवधारणं निश्चय इत्यर्थः)

**अनुमात्रादि** (anumātr-ādi) *adj.* inferer etc. किं चैवमिन्द्रियादेः प्रमाणत्वं न स्यात् अतद्वतोऽप्यनुमात्रादेः प्रमातृत्वात् KhaṇḍanKhā. 510.17.

**अनुमात्रान्त** (anumātrānta) *adj.* ending with proportionate measure (of thirteen or fourteen *aṅgulas*) पञ्चषडङ्गुलमारभ्य ए[ चै ]कैकाङ्गुलवर्धनात्। सैकार्कमनुमात्रान्तं पादविस्तारमिष्यते MānaSā. 50.78.

**अनुमात्व** ( anumā-tva ) *n.* the state of being the inference as a means of knowledge न च पदमात्रस्यानुमात्वमनधिकविषयत्वादित्युक्तम् NyāyKu. 11.4.

**अनुमादिक** ( anumādi-ka ) *adj.* inference etc. अर्थसंवादकत्वे च समाने द्वेष्यतास्य का । तदभावे तु नैव स्यात् प्रमाणमनुमादिकम् TattvSaṁ. 460.

**अनुमादिकथा** ( anumādi-kathā ) *f.* talk about or scope for inference etc. न तु स्ववेद्येऽनुमादिकथा NayaVi. 78.5 (*on* i. 1.4)

**अनुमादिगम्य** ( anumādi-gamya ) *adj.* knowable through inference etc. स्वलक्षणमात्रं हि सर्वसामान्यसहम्, अतो यत्तद्विषयं प्रत्यक्षं तद्यत्किंचिदपि सामान्यमनुमादिगम्यं न बाधते NyāyRa. 177.18 (*on* 4.139)

**अनुमादितस्** ( anumādi-tas ) *adv.* on account of inference etc. ब्रह्मणोऽपि निवृत्त्याशङ्कायामापादितायां यदि परोवाक्यानुमादितो निवृत्त्यभावनिश्चयः स्यात् NyāySu.(Ja.) 219B.12 (*on* i. 4.6)

**अनुमादिवत्** ( anumādi-vat ) *adv.* like inference etc. स्यादप्रतीतं शास्त्रैकगम्यं वीतानुमादिवत् Candrā. 2.9.

**अनुमादिविषया** ( anumādi-viṣayā ) *adj.* (*f.*) being the object of inference etc. यदनन्तरं न विजातीयप्रमित्सा तद्भावस्तथात्वम् । तन्न । तत्साजात्यानवगतौ तद्विजातीयानवगतेः अरिसंपद्यनुमादिविषयायां प्रत्यक्षयितुमनिष्टेश्च KhaṇḍanKhā. 586.6.

**अनुमादिव्यवस्था** ( anumādi-vyavasthā ) *f.* establishment of inference etc. (as a means of knowledge) तेनांशेन धियां प्रत्यक्षत्वेऽपि वेद्यांशेनानुमादिव्यवस्था NayaVi. 219.8 (*on* i. 1.5)

**अनुमादूषण** ( anumā-dūṣaṇa ) *n.* censure, i.e. refutation of inference अनुमादूषणं किं स्याद्वादिनोः शून्यमायिनोः AnuVyā. 69A.9 (*on* 4.2)

**अनुमादोष** ( anumā-doṣa ) *m.* fault or defect of inference भविष्यच्च यदागामि नातीतं न.पि वर्तते । इत्याचक्षत इत्युक्त्यानुमादोषोऽपनुद्यते BṛĀraUBhVā. iii. 8.7.

[1]**अनुमाद्य** ( anu-mádya ) *adj.* [*f.* -ā] [P. vi. 2.139; DEBRU. 793; 895] to be applauded or cheered up repeatedly or successively भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य चित्रा एतग्वा अनुमाद्यासः ṚV. i. 115.3; MaiS. iv. 10.2 (iv. 147.3); अस्माभिरिन्द्रो अनुमाद्यो भूत् ṚV. vi. 34.2; प्र सम्राजो असुरस्य प्रशस्तिं पुंसः कृष्टीनामनुमाद्यस्य … विवक्मि ṚV. vii. 6.1; SV. I. i(2). 3.6; त्वं सोम नृमादनः पवस्व चर्षणीसहे । सस्निर्यो अनुमाद्यः ṚV. ix. 24.4; SV. II. iii(2). 3.5; II. viii(2). 12.2; ṚV. ix. 24.6; पवते कृत्व्यो रसो दक्षो देवानामनुमाद्यो नृभिः ṚV. ix. 76.1; SV. I. vi(2). 2.5 = II. v(1). 12.1; JaimiBr. 3.219; तमा तिष्ठानुमाद्या सुवर्चाः AV. xiv. 1.47; AV.(P.) xviii. 5.4.

[2]**अनुमाद्य** ( anumādya ) *adj.* beginning with inference, i.e. inference etc. ( अपौरुषेयत्वस्य ) बाधोऽप्यस्यानुमाद्यैरपि न हि सुवचस्तद्बलेनैव बाध्यैः TattvMu. 4.101.

**अनुमाद्यात्मिका** ( anumādyātm-ikā ) *adj.* (*f.*) of the nature of inferential knowledge etc. अनुमाद्येकवेद्यस्य धर्मिणो धर्माभावेऽप्यनुमाद्यात्मिकैव तन्मात्रधीः NayaVi. 162.6 (*on* i. 1.5)

**अनुमाद्युक्ति** ( anumādy-ukti ) *f.* statement, i.e. employment of syllogistic argument सुवचत्वेन त्वदीया आत्माभेदे अनुमाद्युक्तिरयुक्ता स्यात् NyāyAmṛ. 577B.5.

**अनुमाद्येकवेद्य** ( anumādy-ekavedya ) *adj.* which is to be known only through inference etc. अनुमाद्येकवेद्यस्य धर्मिणो धर्माभावेऽप्यनुमाद्यात्मिकैव तन्मात्रधीः NayaVi. 162.6 (*on* i. 1.5)

**अनुमाधवधाम** ( anumādhavadhāma ) *adv.* towards the dwelling-place of Kṛṣṇa बिभ्राणया बहलयावकङ्कपिङ्गपिच्छावचूडमनुमाधवधाम जग्मुः ।… अन्ये स्वावासभागमुरगाशनकेतुयष्ट्या ŚiśuVa. 5.13.

**अनुमाधी** ( anumā-dhī ) *f.* inferential knowledge संयुक्तव्यापकत्वप्रभृतिसहकृतैर्व्याप्तिधीसव्यपेक्षैः अक्षैरेवानुमाधीर्भवतु TattvMu. 4.38.

[1]**अनुमान** ( anu-mānā́ ) *m.* [P. vi. 2.144; Pradī. ii. 115B.6 (*on* i. 3.1)] **i** one who receives an approval सखा सयूथ्योऽनुमानावह देवान्देवायते MaiS. i. 2.15 (i. 25.1); iii. 9.6 (iii. 124.14); **ii** approval, permission तमेतेन भागधेयेनान्वमन्येतां वज्रस्य वा एषोऽनुमानः KāṭhS. 37.2 (iii. 86.1); वज्रस्य वा एषोऽनुमानार्यं ( पुरोडाशः ) TaiBr. II. vii. 3.3 ( Bhaṭṭabhāskara स एव वज्रस्य अनुमत्यर्थं संपद्यते )

[2]**अनुमान** ( ánu-māna ) *m.* **i** inference ( as *śiṣṭācāra* ) स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम् । अनुमानश्चतुष्टयम् । एतैरादित्यमण्डलम् । सर्वैरेव विधास्यते TaiĀ. ii. 2.1 (9.1) ( Sāy. शिष्टाचारः ); **ii** inference as syllogism कोऽसावनुमानः । इह सर्वेषु साधनेषु संनिहितेषु कदाचित्पचतीत्येतद्भवति कदाचिन्न भवति । यस्मिन्साधने संनिहिते पचतीत्येतद्भवति सा नूनं क्रिया MahāBh. i. 254.17 (*on* i. 3.1) ( *but* Pradī. अथवा मन्यतेर्वैञ्मि अनुमान इति रूपम् ); SaraKaṇṭhā. 561.15.

**अनुमान** (anu-māna) *n.* **1Ai** inference as a means of knowledge **ii** inference defined or enumerated as a means of knowledge **iii** inference divided as *pūrvavat*, *śeṣavat* and *sāmānyatodṛṣṭa* **iv** inference divided as *svārtha* and *parārtha* **v** inference divided as *kevalānvayin*, *kevalavyatirekin* and *anvayavyatirekin* **Bi** inference as *liṅga* or *hetu* **ii** inference as syllogism or syllogistic argument **iii** inference as *liṅgaparāmarśa* **Ci** inferential knowledge **ii** object of inference **2** guess, conjecture **3Ai** (Drama.) name of an *aṅga* of *garbhasandhi* **ii** name of an *alaṅkāra* **iii** variety of *deśīlāsya* **B** name of one of the three types of proofs of ownership **C** name of a section of the Ślokavārttika **4** analogy **5** measurement **1Ai** inference as a means of knowledge प्रत्यक्षविहितं त्वार्षेयकल्पेन तत्रानुमानं न विद्यते LāṭyāŚS. x. 20.11; नानुमानेन भैक्षमुच्छिष्टं दृष्टश्रुताभ्यां तु HirŚS. xxvi. 1.102 (18.5); ĀpaDS. i(1). 3.27; प्रत्यक्षेणानुमानेन तथौपम्योपदेशतः । परीक्ष्यास्ते ( भृत्याः ) MahāBhā. xii. 56.41; xii. 187.49; xii. 199.23; xii. 292.42; अनुमानाद्विजानीमः पुरुषं सत्त्वसंश्रयम् MahāBhā. xiv. 48.6; आदेशे सामानाधिकरण्यं दृष्ट्वानुमानाद् गन्तव्यं प्रकृतेरपि सामानाधिकरण्यं भवति MahāBh. ii. 125.13 (*on* iii. 2.124); द्विविधमेव खलु सर्वं सच्चासच्च, तस्य चतुर्विधा परीक्षा, — आप्तोपदेशः प्रत्यक्षम् अनुमानं युक्तिश्च CaraS. i. 11.17; अपि वा कर्तृसामान्यात् प्रमाणमनुमानं स्यात् MīmāSū. i. 3.2; v. 1.6; xi. 1.29; रोधोपघातसादृश्येभ्यो व्यभिचारादनुमानमप्रमाणम् NyāySū. ii. 1.38; ii. 2.2; iii. 2.16; अतीन्द्रियाणां प्रतीतिरनुमानात् SāṁkhyaKā. 6; आगमादनुमानाच्च …। परीक्ष्यं निपुणम् VāyuP. i. 53.122; BrahmāṇḍP. i. 24.151; iii. 3.99; अनुमानं च प्रत्यक्षविरोधान्न प्रमाणम् ŚābaBh. 1351.14 (*on* vi. 1.2); 1504.3 (*on* vi. 7.34); अचाक्षुषाणामनुमानेन बोधः SāṁkhyaPraSū. 1.60; 2.43; 5.11; 5.100; अनुमानेन न चागमः क्षतः Kirātā. 2.28; अनुमानेन वा योऽर्थो न गृह्यते स आप्तवचनाद् ग्राह्यः SāṁkhyaKāBh. 4.3 (*on* 4); भावानामनुमानेन प्रसिद्धिरतिदुर्लभा VākyaPa. 1.32; 1.151; 2.191; 2.374; असाधुरनुमानेन वाचकः कैश्चिदिष्यते VākyaPa. 3(3).30; VaiyāBhū. 195.20 (*on* 37); VākyaPa. 3(14).197; अथापि शब्दादेव विप्लवः, तथापि एतदनुमानं नैवोपपद्यते Bṛha. 33.7 (*on* i. 1.2); अन्यत्र तु विहाते [घातः] स्यान्न सा[क्षा]न्नापि चार्थतः । अनुमानं भवेत्तच्च तेनापहृतगोचरम् VibhraVi. 98; दृश्येन च द्रष्टुरनुमानात् BrahmSi. 6.8; अनुमानं तदभ्रान्तं प्रमाणत्वात् Nyāyāva. 5; यः खलु कुतश्चिद् भ्रमनिबन्धनात् संवेदनमप्यवजानीते तं प्रत्यनुमानं साक्षिस्थानीयमुपन्यस्यते SphoṭSi. 110.1; अनुमानम् … प्रमाणं भवत्, न निवार्यते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 11.6 (*on* i. 1.2); नानुमानादतोऽन्यद्धि बाधकम् …। किंचिदस्ति ते ŚlokaVār. 2.90 ( 72. 8 ); 5(7).50 (463.3); स्मृतिः, प्रामाण्यं प्रति सापेक्षत्वात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 191.9 (*on* i. 3.28); BrahmSūBh.(Bhā.) 62.5 (*on* i. 3.28); VedāntKau. 100.17 (*on* i. 3.28); 434.21 (*on* iv. 4.20); ManvaMu. 11.15 (*on* 1.21); यदेव 'अन्यदेव तद्विदितादथो अविदितादधि' इत्युक्तं तदेव वस्तु अनुमानानुभवाभ्यां संयोज्य … अवोचत् KenUBh. 44.15 ( *on* 2.2 ); कर्मणः … सामर्थ्यास्तित्वे प्रमाणम् … नानुमानम् BṛĀraUBh. 387.5 (*on* iii. 3.1); अनुमाने आगमे च सति ज्ञानं नोत्पद्यते इति साहसमात्रमेतत् GītāBh.(Śaṅ.) 37.19 (*on* 2.21); संघातोऽपि तथा नाहमिति दृश्यविलक्षणम् । द्रष्टारमनुमानेन निपुणं संप्रधारय VākyaVṛ. 17; प्रत्यक्षेणानुमानेन पश्यन्त्यत्रागमेन च ( आर्हतपक्षे ) SarvaSiSaṁ. 3.6; 8.11; न हि प्रामाण्यराजस्य प्रत्यक्षस्यानुमानेन प्रमाणत्वं प्रमीयते BṛKathāŚloSaṁ. 20.200; स्तम्भादावनुमानमपि बाधकमस्ति NyāyMañ. ii. 33.29; ii. 144.3; पुंसः प्रवृत्तिमुपलभ्य धियोऽनुमानात् । कार्यान्विते शिशुरवैति पदस्य शक्तिम् SaṁkṣeŚā. 1.343 (i. 255.3); 1.538 (i. 384.11); यच्चाप्यनुमानादाप्तवचनाद्वा न सर्प इत्येवावगमः PañcPā. 12.18 (*on* i. 1.1); ( आसीदिदं तमोभूतम् ) अनुमानात्तर्हि ज्ञायेत तदपि चालक्षणम् ManuBh. i. 9.13 (*on* 1.5); ii. 43.2 (*on* 7.147); ii. 107.1 (*on* 8.71); यावद्वचनमेव प्राधान्यमवतिष्ठते, नानुमानेन शक्यमन्यत् प्रसञ्जयितुम् ManuBh. ii. 349.29 (*on* 10.67); ii. 483.25 (*on* 12.65); वैशेषिकाः पुनरनुमानेन … ईश्वरं साधयन्ति BrahmSūBh.(Bhā.) 8.17 (*on* i. 1.2); प्रत्यक्षस्यागोचरत्वादनुमानं प्रदूषितम् ŚivDṛ. 2.62; स्मृतिः … वस्तुप्रापकतया चानुमानमिव प्रमाणमेव स्यात् PrakaPañ. 76.1; अपरोक्षावभासो न निरवद्यप्रत्यक्षपूर्वकमनुमानं बाधितुमर्हति ĀtmaSi. 34.21; अर्थापत्तेरनुमानस्य वा निवृत्तिः TattvBi. 75.3; अनुमानं वेदान्तविरोधि तदुपजीवि च Bhām. 68.6 (*on* i. 1.2); अनुमानस्य स्वतःप्रमाणतयान्वयस्यापि संभवात् TātpaṬ.(Vā.) 5.21 (*on* i. 1.1); 185.2 (*on* i. 1.5); ( कालस्य ) तदाकलनं च नानुमानमवधीर्य कस्यचित् NyāyKuA. i. 175.2; ii(1). 219.3; अनुमानमप्यागमाविरोधेन … अर्थनिश्चायकम् NyāyVārPari. 18.1; तत्त्वज्ञानमागमाद् वानुमानाद् वा … न … अविद्यामुच्छिनत्ति TattvVai.

3.23 (*on* 1.1); 29.23 (*on* 1.24); अनुमानागमाद्यैश्च सम्यगुत्पादिता मया।··· सम्यगाराधनक्रिया BhaviP. 90A.24 (i. 48.10); प्रत्यक्षे ह्यनुमानस्य न प्रमाणं विदुर्बुधाः ŚivaP. ii(3). 13.16 (136B.9); प्रत्यक्षमानमुत्सृज्य योऽनुमानमुपैत्यसौ। स्वभुजाभ्यामिमौ सर्पाविति प्रेक्ष्य पलायते YogVā. ii. 5.19; विरोधस्त्रिविधो भवेत्। प्रत्यक्षेणानुमानेन SaraKaṇṭhā. 45.2; 119.18; अपराधीनप्रकाशत्वादात्मनः, न चैतन्मनोरथमात्रम्, अनुमानागमाभ्यां तदुपपत्तेः NyāyMa. 130.5; 21.2; जगज्जन्मादिकारणं ब्रह्म वेदान्तवेद्यम् ··· अनुमानेन सिद्धेरित्याशङ्क्याह BrahmSūBh.(Rā.) 136.11 (*on* i. 1.3); (शिवः) योगिप्रत्यक्षतः सिद्धेश्चानुमानागमैरपि Īśān-ŚiPa. ii. 1.10; अन्येऽपि पदार्थाः ··· अनुमानेन वा ज्ञायन्ते TātpaVṛ. 109.11 (*on* 1.86); (आत्मनः) तस्यानुमानात्परिज्ञानेऽनवस्थाप्रसङ्गः PramāMī. 16.24 (*on* i. 1.21); 6.6 (*on* i. 1.8); आगमेनानुमानेन ध्यानात्प्रत्यवेक्षणेन च। त्रेधात्मनि प्रमाणानां संप्लवः स्वार्थमिष्यते KhaṇḍanKhā. 642.15; विनानुमानेन पराभिसंधिमसंविदानस्य तु नास्तिकस्य न सांप्रतं वक्तुम् MahāVīSt.(H.) 1.20; न चानुमानस्य नियतप्रामाण्यम् BrahmSūBh.(Ma.) 4A.4 (*on* i. 1.3); जगतोऽभावेऽनुमानस्याप्यभावः PrapañcaMiKha. 1A.4; अनिर्वचनीयासिद्धेरेवानुमानस्याप्यसिद्धिः Tattvodyo. 4A.9; अनुमानागमाभ्यां प्रपञ्चस्य न मिथ्यात्वम् TattvPradī.(Ci.) 39.3; (कार्यस्य) प्रत्यक्षेणानुमानेन परीक्षा च विधीयते MalliC. 2.123; अनुमानाच्च स्वसंवेदनसिद्धिः SyādvāMañ. 12(56); 6 (156); ईश्वरस्यानुमानेन सिद्धिमिच्छन्ति केचन NyāyKu. 87.2; (भक्तिव्यक्त्योः) किं च भेदसिद्ध्येऽनुमानमप्यस्ति। भक्तिव्यक्ती मिथो भिन्ने। भिन्नधर्मयोगित्वात् Ekāva. 1.3 (173) (49.5); VedāntKau. 16.10 (*on* i. 1.3); स्मृत्यैव हि शब्दानुमानयोः प्रवृत्तिः NyāyPari. 484.13; स्वसंवेदनतः सिद्धे स्वदेहे चेतनात्मनि। परदेहेऽपि तत्सिद्धिरनुमानेन साध्यते ṢaḍdarSa.(Rā.) 169; मुख्यार्थबाधो निश्चितः ··· किं प्रत्यक्षेण बाधः। किं त्वनुमानेन ŚatDū. 51.1; ŚaṅkaVi.(Ā.) 258.16; धर्मस्य ··· व्याप्तिग्रहणाभावान्नानुमानम् NyāyMāVi. 15.3 (*on* i. 1.2); अनुमानेन रुद्रादेरपि कारणतासाधनसौलभ्यात् TattvPrakā. 9B.4 (*on* i. 1.3); ईश्वरे प्रमाणम् ··· नाप्यनुमानम् NyāySu.(Ja.) 13A. 1 (*on* i. 1.1); आत्मा ··· तर्कसंपर्कशालिनानुमानेन मन्तव्यः PuruṣPa. 218.11; नानुमानं रसादीनां व्यङ्ग्यानां बोधनक्षमम् SāhiDa. 262.1; अनुमानमपि ब्रह्मणि प्रमाणं भवतु नाम BrahmSūBh.(Śrī.) i. 178.2 (*on* i. 1.4); शब्दस्मारितसंसर्गत्वेन नियमः ··· एतन्नियमबलेनानुमानस्यैव लब्धावसरत्वात् Upask. 403.5 (*on* ix. 2.4); नाप्यनुमानम् (मङ्गलस्य कारणम्) SarvaDaKau. 2.6; 22.19; 34.5; 54.9; सर्वज्ञत्वाय श्रुत्यनुसार्यनुमानं च ब्रह्मणि प्रमाणम् AṇuBh. 12.13 (*on* i. 1.2); 74.25 (*on* i. 3.3); 90.3 (*on* i. 3.28); अनुमानात्प्रत्यक्षमन्तरङ्गं प्रत्यक्षपूर्वकत्वादनुमानस्य PariVṛ.(Sī.) 175.13; अनुमानमुपजीव्य शास्त्रबाधादेव न प्रवर्तते ManvaMu. 202.13 (*on* 5.44); परकीयमनुमानं च विशेषणासिद्धम् TantrRaha. 23.18; (प्रपञ्चमिथ्यात्वे) प्रमाणं चात्रानुमानम् Nyāyāmṛ. 9B.6; 22B.9; अनुमानस्य स्वसिद्ध्यर्थं नियमग्रहणापेक्षा YuktiSneha. 45.34 (*on* i. 1.5); 105.20 (*on* i. 1.5); उकारमात्रमादेशोऽस्तु किमनुमानेन Prasā. i. 43.4; i. 383.13; ii. 381.9; एतेषु पदार्थेषु अचाक्षुषाणामनुमानेन बोधं प्रतिपादयति SāṁkhyaPraBh. 31.14 (*on* 1.62); 21.3 (*on* 1.43); 33.22 (*on* 1.64); 53.11 (*on* 1.110); अनुमानमपि न जीवपरभेदे प्रमाणम् BhedaDhi. 42.4; प्राकृतपदार्थकार्यापत्तिः प्रत्यक्षेणानुमानेन ··· वावसीयते ŚivārkaMaDī. i. 75.8 (*on* i. 1.1); i. 237.18 (*on* i. 1.18); तदसाधकमनुमानं गुणविषयत्वाद्युपाधिजुष्टम् NayaMañ. III. iii. 17.34; आक्षेपश्चानुमानमर्थापत्तिर्वा ŚaktiVā. 207.13; प्रत्यक्षद्रव्ये प्रत्यक्षमेव प्रमाणम्, अतीन्द्रियेऽनुमानम् Tarkāmṛ. 4.16; सर्वत्रानुमाने अनुमेयजिज्ञासायाः कारणत्वात् BhaṭṭDī. i. 38.22 (*on* i. 3.2); अनुमानस्य कल्पकस्य ··· प्रमाणमूलभूता श्रुतिः MīmāKau. i. 100.24 (*on* i. 3.15); आक्षेपो हि यथाख्यातार्थभावनयानुमानं तर्हि ··· तदसंभव एव VaiyāBhū. 15.2 (*on* 2); अनुमानेन प्रामाण्यग्रहः MaṇiKa. 8.7; **1Aii** inference defined or enumerated as a means of knowledge प्रत्यक्षमनुमानं च ···। एतानि साधनान्याहुर्बहुवर्गप्रसिद्धये MahāBhā. xii. 31*(1); केचित् ···। प्रत्यक्षमनुमानं च प्रमाणमिति निश्चिताः HariVaṁ. 117.7; BrahmP. 230.48; प्रत्यक्षं चानुमानं च शास्त्रं च विविधागमम्। त्रयं सुविदितं कार्यम् ManuSm. 12.105; दृष्टमनुमानमाप्तवचनं च ··· त्रिविधं प्रमाणमिष्टम् SāṁkhyaKā. 4; 5; दर्शयतश्चैवं प्रत्यक्षानुमाने BrahmSū. iv. 4.20; प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानि NyāySū. i. 1.3 (NyāyBh. मितेन लिङ्गेन लिङ्गिनोऽर्थस्य पश्चान्मानमनुमानम्); ii. 1.50; अनुमानं प्रत्यक्षागमाश्रितमनुमानम् NyāyBh. 3.17 (*on* i. 1.1); अर्थसमूहोऽनुमानमुक्तो नार्थैकदेशः NyāyBh. 187.9 (*on* iii. 1.58); मितेन लिङ्गेन लिङ्गिनोऽर्थस्य पश्चान्मानमनुमानमिति न युक्तम् NyāyVār. 30.9 (*on* i. 1.3); प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि MāṭhVṛ. 12.4 (*on* 4); YogSū. 1.7; अनुमानागमौ प्रमाणमित्युच्यते Śarka. 12.12; लिङ्गग्रहणसंबन्धस्मरणस्य पश्चात् मानम् अनुमानम् NyāyBiṬ. 39.6; अनुभूयते। श्रुतिः प्रत्यक्षमैतिह्यमनुमानं च जाग्रति ViveCū. 109; त्रिधा प्रमाणं प्रत्यक्षमनुमानागमाविति SarvaSiSaṁ. 5.33; प्रमाणे द्वे च विज्ञेये तथा सौगतदर्शने। प्रत्यक्षमनुमानं च सम्यग्ज्ञानं द्विधा यतः ṢaḍdarSa.(Ha.) 9; 17; प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि PārāSū. 32.16; RājMār. 5.3; सम्यगविनाभावेन परोक्षानुभवसाधनमनुमानम् NyāySā. 5.1; PrakaVi. 566.8; TarkSaṁ.(Ā.) 89.22; कर्मसु कृतेनाकृतावेक्षणमनुमानम् NītiVā. 15.9; ज्ञानं विवेको निगमस्तपश्च प्रत्यक्षमैतिह्यमथानुमानम् BhāgP. xi. 28.18; प्रत्यक्षमनुमानं च तत्राप्तवचनं भवेत्। त्रिभिः प्रमाणैः संयुक्तस्तन्त्री प्रामाण्यमर्हति ViṣṇuDhaP. iii. 5.12; DevīBhāP. i. 8.23; अनुमीयतेऽनेनेति चानुमानम् Kiraṇā. 289.12; TarkBhā.(Mo.) 3.6; PramāMī. 39.2 (*on* i. 2.7); अनुमितिप्रमायोगव्यवच्छिन्नम् अनुमानम् SaptaPa. 146(41); प्रत्यक्षमनुमानं स्यादुपमानं तथागमः। प्रमाणं प्रविभज्यैवमक्षपादेन लक्षितम् TārkiRa. 55.3; 64.8; SāṁkhyaTaPra. 154.2; निर्दोषोपपत्तिरनुमानम् PramāLa. 1B. 8; व्याप्तस्य पक्षेऽनुसंधानमनुमानम्। तच्च व्यापकसंबन्धप्रमितिलक्षणानुमितिकरणम् NyāySu.(Ja.) 217A.7 (*on* i. 4.6); अनुमितिकरणमनुमानम् TarkKau. 10.24; TarkSaṁ.(A.) 24.23; 34.8; VedāntPari. 143.2; Tarkāmṛ. 17.1; ज्ञातकरणं ह्यनुमानम् SarvaDaKau. 52.3; यदा त्वनुमीयतेऽनेनेत्यनुमानमिति करणाश्रयः तदानीं न ज्ञानादीनां करणत्वम् TantrRaha. 12.3; प्रत्यक्षमनुमानं च शास्त्रं च विविधागमम् SāṁkhyaPraBh. 45.7 (*on* 1.88); 49.36 (*on* 1.100); YogSā. 2.16(1); 3.10(1); प्रत्यक्षमेव प्रबलम्।··· नानुमानागमौ AdvaiSi. 355.4; प्रमाणानि चत्वारि प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दभेदात् Tarkāmṛ. 15.9; व्याप्तिधीजन्यं ज्ञानमनुमितिः। ··· तत्करणमनुमानम् VedāntRaMañ. 1.4 (61.3); YatīndraDī. 18.3; प्रत्यक्षमनुमानं च ··· षट् प्रमाणानि MānaMe. 7.7; 245.2; प्रत्यक्षमनुमानं च शाब्दबोध इति त्रिधा। प्रमाणम् Vidvanmo. 6.20; प्रमाणमष्टविधम्। प्रत्यक्षमनुमानम् ··· ऐतिह्यमिति SarvaMaSaṁ. 2.1; प्रत्यक्षानुमानागमान् प्रमाणानि मेने GoviBh. 114.8 (*on* ii. 2.1); 106.8 (*on* ii. 1.27); **1Aiii** inference divided as *pūrvavat, śeṣavat* and *sāmānyatodṛṣṭa* त्रिविधमनुमानमाख्यातम् SāṁkhyaKā. 5; त्रिविधमनुमानं पूर्ववच्छेषवत्सामान्यतोदृष्टं च NyāySū. i. 1.5; BrahmSūBh.(Rā.) 137.10 (*on* i. 1.3); अनुमानं तावत् त्रिविधं भवति पूर्ववत् शेषवत् सामान्यतोदृष्टं चेति SāṁkhyaPraBh. 50.13 (*on* 1.103); Upask. 90.2 (*on* ii. 1.16); **1Aiv** inference divided as *svārtha* and *parārtha* स्वयमवगतमर्थमनुमानेन परस्मै प्रतिपादयता साधनीयस्यार्थस्य यावति शब्दसमूहे सिद्धिः ··· तमेव च परार्थमनुमानमाचक्षते नीतिविदः NyāyMañ. ii. 130.17; अनुमानं द्विधा स्वार्थं परार्थं च TarkBhā.(Mo.) 13.1; **1Av** inference divided as *kevalānvayin, kevalavyatirekin* and *anvayavyatirekin* तच्चानुमानं त्रिविधम् — केवलान्वयि केवलव्यतिरेकि अन्वयव्यतिरेकि च MaṇiKa. 40.6; **1Bi** inference as *liṅga* or *hetu* अनुमानं नाम तर्को युक्त्यपेक्षः यथा – अग्निः जरणशक्त्या CaraS. iii. 8.40 (1941 Ed.); स्मर्यमाणमनुमानं स्यात् BrahmSū. i. 2.25 (Śaṅ. तत् स्मर्यमाणं रूपं मूलभूतां श्रुतिमनुमापयदस्य वैश्वानरशब्दस्य परमेश्वरपरत्वे अनुमानं लिङ्गं गमकं स्यात्); NyāySū. iii. 2.16; SāṁkhyaPraSū. 1.125; तर्कोऽनुमानम् NyāyMañ. i. 4.12; NyāyVārPari. 234.4; अनुमीयते अमुनेत्यनुमानं लिङ्गमुपदेशित्वम् NyāyRa. 92.17 (*on* 2.157); (स्मर्यमाणमनुमानं स्यात्) अनुमानं लिङ्गमित्यर्थः BrahmSūBh.(Rā.) 268.20 (*on* i. 2.26); VedāntSā.(Rā.) 77.3 (*on* i. 2.26); (युक्तिहेत्वर्थसंबन्धैस्तत्र युक्तं परीक्षणम्) हेतुरनुमानम् Aparā. 811.24 (*on* 2.212); VīraMi.(Śrāddha.) 311.14; विभागश्च शिक्थिनाम् अनुमानेन विज्ञेयः। अनुमानं युक्तिः SmṛtiCan. iv. 719.8; iii. 23.7; iii. 56.15; iii. 148.3; NyāySu.(Ja.) 385A. 13 (*on* ii. 2.6); VedāntKau. 71.16 (*on* i. 2.26); यल्लिङ्गमनुमानं तदभावाच्च न भेदः Upask. 64.7 (*on* i. 2.17); 67.21 (*on* ii. 1.1); न ह्यनुमानसाध्ययोः ··· व्याप्तिग्रहे ··· अनुकूलतर्कोऽस्ति ŚivārkaMaDī. i. 157.15 (*on* i. 1.3); **1Bii** inference as syllogism or syllogistic argument पुरुषवचनसाधर्म्याद्वेदवचनं वितथमित्यनुमानं व्यपदेशादवगम्यते ŚābaBh. 17.8 (*on* i. 1.2); अनुमानं त्रिविधम् ··· पञ्चावयवमित्यपरे MāṭhVṛ. 12.14 (*on* 4); एतेन चानुमानेन प्रतिज्ञेयं विरोधिनी PadmP.(Ra.) 11.176; यदप्यनुमानं यत्सर्वेषु साधनेषु संनिहितेषु सत्सु कदाचित् पचतीति प्रयोगो भवतीति तत्र BhāvanāVi. 64.3; यद्यपि त्वनुमानस्याप्येवमादौ समर्थता विना संबन्धबोधेन न तु तस्योद्भवः क्वचित् ŚlokaVār. 2.17 (49.9); 2.157 (92.6); 5(4). 149 (394.6); 5(4). 153 (395.1); अतोऽन्वयातिरेकाभ्यामनुमानेयमिष्यते (v.l. अनुमाने यदिष्यते) ŚlokaVār. 7.272 (921.1); एतदेवानुमानं संसारिव्यतिरिक्तेश्वरास्तित्वादिसाधनं मन्यन्ते ईश्वरकारणवादिनः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 10.17 (*on* i. 1.2); 14.11 (*on* i. 1.3); GītāBh.(Śaṅ.) 361.16 (*on* 13.2); SaṁkṣeŚā. 2.171 (ii. 104.24); आत्मनो नित्यसुखसत्तायाम् ··· अनुमानमपि न संभवति लिङ्गलेशानवलोकनात् NyāyMañ. ii. 78.13; TattvBi. 110.5; सुलभमेतदनुमानं प्राप्तप्रकाशकं चक्षुः व्यवहितार्थाप्रकाशकत्वात् प्रदीपवत्, बाह्येन्द्रियत्वात् त्वगिन्द्रियवत् NyāyKa. 23.15; SāṁkhyaTaKau. 312.9 (*on* 17); अनुमेयस्य तुल्यजातीयेष्वनुवृत्तो भिन्नजातीयेभ्यो व्यावृत्तः संबन्धो यस्तद्विषया सामान्यावधारणप्रधाना वृत्तिरनुमानम् YogBh. 12.5 (*on* 1.7); NyāyKuA.

ii(1). 200.5; ii(2). 28.7; न हि परायतनस्वामिन्येवमनुमानमुदेतुमलम् Nyāy-
Ma. 28.2; Lakṣaṇā. 3.9; 10.9; (वाव त्वाव) तान्ताविमावनुमानप्रतिज्ञा-
प्रैषसमाप्तिषु GaṇRa. 1. 6 (14); यथेदानीं तथोपर्यपि देवा भविष्यन्तीति
इतरेषामनुमानाच्च BrahmSūBh.(Ma.) 17A.8 (on i. 3.28); 55B.11 (on iii.
3.32); Tattvodyo. 1B.4; यत्रैवं तत्रैवं यथा घट इत्यनुमानं प्रमाणम् Tattv-
Pradī.(Ci.) 6.3; 295.9; SyādvāMañ. 8 (253); VedāntKau. 15.22 (on
i. 1.3); विमतं वेदाध्ययनमर्थज्ञानहेतुः अध्ययनत्वात्, भारताध्ययनवत् इत्यनुमानेनैव
विधिनिरपेक्षेण प्राप्तत्वात् NyāyMāVi. 12.2 (on i. 1.1); ननु कर्तृपूर्वकमिदं
जगदित्यनुमानमागमवचांसि विना परमेश्वरं प्रथयति ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 9.11;
TattvPrakā. 30B.6 (on i. 2.6); Vādā. 8.7; अनुमानमप्यस्ति दुःखसंतति-
रत्यन्तमुच्छिद्यते संततित्वात् प्रदीपसंततिवत् Upask. 13.11 (on i. 1.4);
SarvaDaKau. 18.19; 99.1; 128.7; अनुमानानि च। ईश्वरः ⋯ भेदवान्
सर्वशक्तित्वात् Nyāyāmṛ. 569A.6; TantrRaha. 3.25; (कस्मात्त्वम्। नद्याः)
आगच्छसीत्याद्यनुमाने तु 'अपादाने' इत्येव सिद्धा (पञ्चमी) Prasā. i. 429.19;
AdvaiSi. 152.1; BhedaDhi. 17.1; SāṁkhyaPraBh. 31.34 (on 1.62);
32.37 (on 1.63); 35.32 (on 1.66); लाभो हेतुर्धनं साध्यं दृष्टान्तस्तु पुरोहितः।
आत्मोत्कर्षो निगमनमनुमानेष्वयं विधिः KaliViḍ. 4; धूमादत्रानुमानं प्रसरति पुरतः
पर्वते वह्निरस्तीति PadyāTa. 49; BhāṭṭCin. i. 2.12 (on i. 1.1); **1Biii**
inference as *liṅgaparāmarśa* (consideration), (a part of syllogism)
अपरे तु मन्यन्ते लिङ्गपरामर्शोऽनुमानम् NyāyVār. 47.13 (on i. 1.5); येन
ह्यनुमीयते तदनुमानम्। लिङ्गपरामर्शेन चानुमीयतेऽतो लिङ्गपरामर्शोऽनुमानम् Tark-
Bhā.(Ke.) 36.13; NyāySu.(Ja.) 261A. 3 (on ii. 1.2); TarkSaṁ.(A.)
39.7; **1Ci** inferential knowledge त्रिविधं खलु रोगविशेषविज्ञानम् ⋯ आप्तो-
पदेशः प्रत्यक्षमनुमानं चेति CaraS. iii. 4.3; फलमात्रेयो निर्देशादश्रुतौ ह्यनुमानं
स्यात् MīmāSū. iv. 3.18; अनुमानं प्रत्यक्षशिष्टसंप्रत्ययः AbhidhSa. 105.9;
लिङ्गाभावेऽपि ज्ञानमात्रादनुमानम् PadārthaSaṁ. 112.17; 255.24; अनुमानं
प्रमाणं लिङ्गदर्शने जायमानं ज्ञानम्। यथा मेघोदयेन वृष्टिः साध्यते TattvSa. 139.1;
प्रत्यक्षमनुमानमेकदेशग्रहणादुपलब्धेः NyāySū. ii. 1.31; ii. 2.2; अनुमानं ज्ञात-
संबन्धस्यैकदेशदर्शनादेकदेशान्तरेऽसंनिकृष्टेऽर्थे बुद्धिः ŚābaBh. 36.1 (on i. 1.5);
प्रतिबन्धदृशः प्रतिबद्धज्ञानमनुमानम् SāṁkhyaPraSū. 1.100; लैङ्गिकी प्रतिपत्तिरनु-
मानम् NyāyVār. 30.13 (on i. 1.3); 47.12 (on i. 1.5); MāṭhVṛ. 10.23 (on
4); सन्मात्रग्राह्यमनुमानम् Bṛha. 82.1 (on i. 1.5); 91.2 (on i. 1.5); द्विविधं
सम्यग्ज्ञानम्। प्रत्यक्षमनुमानं च NyāyBi. 1.3; Kāvyālaṅ.(Bh.) 5.11; साध-
नात् साध्यविज्ञानमनुमानम् NyāyVi. 2.170; जगत्कारणस्य ⋯ अन्यथानुमानेऽप्यवि-
मोक्षः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 305.19 (on ii. 1.12); तत्र प्रत्यक्षमक्षाणां संप्रयोगे
सतां सति। आत्मनो बुद्धिजन्मेत्यनुमानं लैङ्गिकं पुनः ṢaḍdarSa.(Ha.) 73; पञ्च-
लक्षणकाल्लिङ्गाद् गृहीतान्नियमे स्मृतेः। परोक्षे लिङ्गिनि ज्ञानमनुमानं प्रचक्षते Nyāy-
Mañ. i. 101.4; न चानुपलब्धिः सामान्यतो विशेषतश्चानुमानात् BālaKrī. i.
21.11 (on 1.7); अज्ञातानन्दतत्त्वानामनुमानमिदं भवेत् TaiUBhāVā. 127.13
(2); अनुमानमेकदेशदर्शनादेकदेशान्तरे बुद्धिः Kāśi. iii. 2.15 (on 5(4).1); iii.
11.16 (on 5(4).10); iii. 156.7 (on 5(6).52); योऽप्ययं गवयशब्दो गोसदृशस्य
वाचक इति प्रत्ययः सोऽप्यनुमानमेव SāṁkhyaTaKau. 185.4 (on 5); लिङ्गात्
⋯ ज्ञायमानादेवासतोऽपि यदुत्पद्यते ज्ञानं तदनुमानम् NyāyVārPari. 562.3;
559.7; लिङ्गाद्यल्लिङ्गिनो ज्ञानमनुमानं तदुच्यते SaraKaṇṭhā. 382.7; RājMār.
5.3; कार्याच्च कारणबुद्धिरनुमानम् NyāyRa. 463.10 (on 5(7).48); अनुमिति-
रनुमानम् Kiraṇā. 289.11; 319.20; अनुमानमपि सविशेषविषयमेव Brahm-
SūBh.(Rā.) 30.20 (on i. 1.1); अनुमीयत इत्यनुमानम् VedāntDī. 98.3
(on ii. 2.1); Aparā. 626.14 (on 8.21); अनुमानं लिङ्गजम् ManvaVi.
159.18 (on 12.105); जले ज्योतिषि च ⋯ भेदस्य सत्त्वमेव। सावयवद्रव्यत्वे-
नानुमानात् VedāntRaMañ. 1.1 (5.2); प्रत्यक्षमनुमानं च शाब्दं चेति प्रमा-
त्रयम्।⋯ अन्तर्भावोऽत्र शेषाणां प्रमाणानां सयुक्तिकः ṢaḍdarSa.(Rā.) 44; 69;
व्याप्यस्य व्याप्यत्वानुसंधानाद् व्यापकविशेषप्रमितिरनुमानम् NyāyPari. 92.3;
व्याप्याद् व्यापकप्रमितिरेवानुमानम् NyāyPari. 324.9; अतीन्द्रियाणां सूर्यादिगती-
नामनुमानपि दुर्लभं लिङ्गाभावात् Upask. 45.3 (on i. 1.30); 392.11 (on ix.
2.1); अनुमाने तु विवादाध्यासितपदेन किं विवक्षितं ज्ञानद्वयमेकज्ञानं वा SarvaDa-
Kau. 33.26; 97.27; एकाश्रयाश्रितयोरेकदेशयोः ज्ञातसंबन्धनियमेनैकदेशेन संदिग्ध-
स्यैकदेशान्तरस्य परिज्ञानमनुमानम् TantrRaha. 10.3; त्रिलक्षणलिङ्गजन्या हि धीरनु-
मानम् YuktiSneha. 157.22 (on i. 1.7); 51.33 (on i. 1.5); धूमादिभिर्जनि-
तेनानुमानेन वह्नेः सिद्धिः SāṁkhyaPraBh. 29.22 (on 1.60); 35.23 (on
1.66); लिङ्गिधीरनुमानम् Laghīya. 1.12; Tarkāmṛ. 1.14; लोके ⋯ तृणधूम-
दर्शनात् तृणाग्नेरनुमानम् MīmāKau. iii(1). 55.20 (on i. 2.30); धूमेन वह्ने-
रनुमानमिदं न घटेन VyutpaVā. 163.27; व्याप्यदर्शनादसंनिकृष्टार्थज्ञानमनुमानम्
MānaMe. 25.6; अविनाभावेन सम्यक् परोक्षानुभवोऽनुमानम् SarvaMaSaṁ.
4.11; इन्द्र आत्मा तस्य लिङ्गं करणेन कर्तुरनुमानात् SiddhāKau. 303A.6 (on

v. 2.93); **1Cii** object of inference, i.e. *pradhāna* (principal matter)
नानुमानमतच्छब्दात् BrahmSū. i. 3.3; i. 1.18; रचनानुपपत्तेश्च नानुमानम्
BrahmSū. ii. 2.1; नानुमानं सांख्यस्मृतिपरिकल्पितं प्रधानम् इह द्युभ्वाद्यायतनत्वेन
प्रतिपत्तव्यम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 149.9 (on i. 3.3); अनुमीयत इत्यनुमानं
प्रधानम् BrahmSūBh.(Bhā.) 26.19 (on i. 1. 18) = 52.9 (on i. 3.3) =
110.3 (on ii. 2.1); अनुमीयते इत्यनुमानं परोक्तं प्रधानम् BrahmSūBh.(Rā.)
279.5 (on i. 3.3); 465.3 (on i. 2.2); 468.10 (on ii. 2.1); प्रत्यगात्मनः
कारणत्वस्वीकारेऽनुमानस्य प्रधानस्य कारणादिरूपस्यापेक्षा भवेत् VedāntPāSau.
32.17 (on i. 1.19); अनुमीयते इत्यनुमानमब्रह्मात्मकं प्रधानं न जगत्कारणम् Vedānt-
Kau. 178.11 (on ii. 2.1); 78.13 (on i. 3.3); अन्यथोपपत्त्या बाधितमेवानु-
मानम् AṇuBh. 130.2 (on i. 2.1); प्रकृतिस्वातन्त्र्यापत्त्या रचनानुपपत्तेश्च नानु-
मानमित्यादि ब्रह्मसूत्रपरंपरानुपपत्तेश्च SāṁkhyaPraBh. 3.36 (on 1.0); अनुमीयते
जगद्धेतुतयेत्यनुमानं जडं प्रधानम् GoviBh. 115.4 (on ii. 2.1); **2** guess, con-
jecture युधिष्ठिरस्तु ⋯। स्वेनानुमानेन परं साधु समनुपश्यति MahāBhā. i. App.I.
72(34); iii. 32.31; स तद्रामाय ⋯ शशंस प्लवगर्षभः। रामश्चाप्यनुमानेन मेने
दृष्टां तु मैथिलीम् MahāBhā. iii. 266.29; vi. 53.6; vii. 19.34; vii. 115.6;
vii. 138.2; ix. 22.5; ix. 23.45; xii. 578*(7); अनुमानात्तु जानामि मैथिली
सा न संशयः। ह्रियमाणा मया दृष्टा Rāmā. iv. 6.7; iv. 51.13; vi. 12.6;
vi. 38.28; न हि ⋯ अवयवप्रभावानुमानेनैव समुदायप्रभावतत्त्वमध्यवसातुं शक्यम्
CaraS. iii. 1.10; उपदिश्यन्ते हि रसाः, यथा मधुराम्ललवणा वातं शमयन्ति, अनु-
मानाच्च, रसेन ह्यनुमीयते द्रव्यम् SuśruS. i. 40.4; नयेत्तथानुमानेन धर्मस्य नृपतिः
पदम् ManuSm. 8.44; सर्वमनुमानात् कथ्यते PañcRā. 3.31(1); अवलेप्यानां
यावदुत्पाटितं तावदुत्पाट्यानुमानं कुर्यात् ArthŚā. i. 228.1 (2.14); i. 149.1 (2.7);
ii. 124.10 (4.2); देशस्थित्यानुमानेन नैगमानुमतेन च। क्रियते निर्णयस्तत्र Bṛhaspa-
Sm. 4.20; 48.21; तोयान्तःस्थां महीं ज्ञात्वा जगत्येकार्णवीकृते। अनुमानात् तदुद्धारं
कर्तुकामः प्रजापतिः। अकरोत् स्वतनूमन्याम् ViṣṇuP. i. 4.7; MārkP. 47.6;
BrahmāṇḍP. i. 4.8; KūrmaP. 54 15 (1.6); प्रत्याव्रजन्निजस्थाने निधायाद्रिं
महौषधिम्। हनुमाननुमानेन विज्ञातव्यगतागतः RāmC. 35.111; ManuBh. i.
63.12 (on 2.6); ii. 92.7 (on 8.44); ii. 123.27 (on 8.109); अनेनानु-
मानेन परं परिपोषमधिरोहति (सरसहृदयः) VakroJī. 124.2; युवतिपरिवारोऽपि
तस्याः प्रकटितोऽनुमानेन ⋯ अवलोकिताः ⋯ शतसंख्याश्चरणविन्यासाः TilaMañ.
251.16; 357.11; अनुमानमिदं राजन् कर्तव्यम् ⋯। दृष्ट्वा रोगयुतान् ⋯ एभिर्न पूजिता
देवी DevīBhāP. iii. 11.50; PadmP. i. 46.17; इदमप्यनुमानमितस्समागच्छ-
तोऽस्य वायोरत्यन्तशीतलतया प्रतिहतमिव भाति UdaySuKa. 64.21; (म्लान-
कमलत्वात्) त्वयास्य मुहुर्मुहुः परिचुम्बनं कृतमिति अनुमानं व्यज्यते Kāvyānu.
(He.) 61.11; TriṣaŚaPuC. ii. 6.288; iv. 7.72; अनुमानात् मम भ्रातैवाय-
मिति निश्चित्य ⋯ गुरून् आकारयामास PrabaCin. 37.7; ततस्तैरनुमानेन विचा-
रितम् Bharaṭ. 15A.5; ज्ञात्वानुमानान्निशि य(? या)तनाडीस्तत्कालखेटात् कथितै-
श्चराद्यैः। दृष्टप्रभादेर्द्युगतो ग्रहस्य साध्यः GrahaLā. 10.4; करोतु ⋯ नरोऽनु-
मानादपरोऽत्र भागम् GañjīKhe. 4; अनुमानेन व्यक्तिं गतार्थयतो व्यक्तिविवेककृतो
मतम् RasGaṅ. 16.1; 68.5; **3 (anumāna) Ai** (Drama) name of
an *aṅga* of *garbhasandhi* गर्भेऽङ्गानि ⋯। संग्रहश्चानुमानं च प्रार्थनाक्षिप्तमेव च
NāṭyaŚā. 19.62; 19.85; DaśRū. 1.37; BhāvPra.(Śā.) 210. 18(7);
गर्भाङ्गानि ⋯। रूपानुरूपगमनमनुमानमिति स्मृतम् ŚṛṅgāPra. 516.11; NāṭaLa-
RaK. 746; लिङ्गादभ्यूहनमनुमानम् PratāYaBhū. 111.9; 111.3; RasāSu.
227.9 (3.54); SāhiSā. 1.90; संग्रहश्चानुमानं च प्रार्थना ⋯ गर्भे स्युः Sāhi-
Da. 310.3; **3Aii** name of an *alaṅkāra* (figure of speech often
identified with *kāvyaliṅga*) साधनात् साध्यविज्ञानमनुमानम् AlaṅkāCin.
88.24; वस्तु परोक्षं यस्मिन् साध्यमुपन्यस्य साधकं तस्य। पुनरन्यदुपन्यस्येद् विपरीतं
चैतदनुमानम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 7.56; यत्र बलीयः कारणमालोक्याभूतमेव भूत-
मिति। भावीति वा तथान्यत् कथ्येत तदन्यदनुमानम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 7.59;
तथान्ये संभवं प्राहुः सोऽनुमानान्न भिद्यते SaraKaṇṭhā. 345.3; अनुमानं तदुक्तं
यत् साध्यसाधनयोर्वचः KāvyPra. 696.2; Kāvyānu.(He.) 339.13; AlaṅkāSa.
146.4; लिङ्गतो यत्र ⋯। लिङ्गिनो भवति ज्ञानमनुमानं तदुच्यते Vāgbhaṭā. 4.137;
अविनाभावाभावान्नानुमानम् AlaṅkāSa. 32.10; साधनात् साध्यप्रतीतिरनुमानम्
AlaṅkāRa. 78; अनुमानं च कार्यादेः कारणाद्यवधारणम् Candrā 5.36;
नेदमनुमानम् Ekāva. 8.5 (210.9); अनुमानमिदं यत्र स्तः साध्यसाधने कथिते
Ekāva. 8.50 (302.8); हेतोरर्थप्रतिपत्तिरनुमानम् Kāvyānu.(Vā.) 40.7; साध्य-
साधननिर्देशस्त्वनुमानमुदीर्यते PratāYaBhū. 447.15; 338.9; हेतुस्त्रिधा भवति
ज्ञापको निष्पादकः समर्थकश्चेति। तत्र ज्ञापकोऽनुमानस्य विषयः SāhiDa. 584.11;
अनुमानं तु विच्छित्त्या ज्ञानं साध्यस्य साधनात् SāhiDa. 585.10; 604.11; अनुमानं
व्याप्यबलाद् व्यापकधीर्धर्मिनिष्ठा स्यात् AlaṅkāKau.(Vi.) 352.8; 3.12; Citra-
Mī. 6.12; 55.4; Kuval. 171(80); अनुमानादस्य (काव्यलिङ्गस्य) को विशेषः
RasGaṅ. 630.18; 640.5; संभवचेष्टयोरनुमानेन ⋯ गतार्थत्वात् AlaṅkāMañ.

223.5; लिङ्गेन परोक्षं यदि गम्यते।··· अनुमानं तत् SāhiSā. 2.133; 2.95; **3Aiii** a variety of *deśīlāsya* (regional dance) नृत्तप्रस्तुतयोर्गीतवाद्ययोस्सदृशम्। कृतैकभ्रूलताक्षेपा वितर्कयति नर्तकी। डोलायितमना यस्मिन् अनुमानमिदं मतम् NṛttaRa. 6.165; **3B** name of one of the three types of proofs of ownership (by way of enjoyment) साक्षिलेख्यानुमानं च मानुषी त्रिविधा क्रिया BṛhaspaSm. 46.15; अनुमानं भुक्तिः Aparā. 628.16 (*on* 2.22); SmṛtiCan. iii. 114.9; iii. 122.1; Subodhi. 11.18 (*on* 22); VyavaNi. 73.1; VīraMi. 412.14 (*on* 2.7); VīraMi.(Vyavahāra.) 88.1; **3C** name of a section of the Ślokavārttika (dealing with inference) न प्रवर्तेत इत्येतदनुमानेऽभिधास्यते ŚlokaVār. 4.249 (206.1); Kāśi. i. 128.17 (*on* 2.124); **4** analogy, similarity of argument मर्तव्यमिति यद्दुःखं पुरुषस्योपजायते। युक्तस्तेनानुमानेन परोऽपि परिरक्षितुम् Hitopa. 1.51; Siṁhā-Dvā. 102.14; गृहमध्यनिखातेन धनेन रमते यदि। स तु तेनानुमानेन मेरुणा किं न जीव्यते SūktiRa. 171.8; **5** measurement प्रविश्य जैनं भवनं त्रिपूरुषं प्रागेकमभ्यर्च्य जिनस्य पादे। शेषत्रिभागं प्रथमेऽनुमाने ··· गतवान् विशुद्धः GaṇiSā-Saṁ. 5.132½ [Kośas give *anumāna* as synonym of *anumā*, TrikāŚe. iii. 2.11; KalpaK. 238.34; Kośas also give *anumāna* as the meaning of the following : *bāḍham*, NānārthaMa. 530; *yathā*, ViśvaPra. 188.27; ViśvaLoK. 412.35; *liṅga*, AnekāSaṁ. 2.46; ViśvaPra. 25.20; DharK. 340; MediK. 24.21; AnekāTi. 2.265; KośaKaTa. 2.4067; ŚabdaRaSaK. 61.19; *vāvat*, ŚabdaRa.(Su.) 6.111]

**अनुमानकथनायोग** (anumānakathanāyoga) *m.* unreasonableness of the statement, i.e. employment of syllogism अज्ञानं च मानगम्यम् ···। तदसत्, अज्ञानस्य मान(?ना)गम्यत्वे तत्साधनायानुमानकथनायोगात् Vāda. 28.7.

**अनुमानकथा** (anumāna-kathā) *f.* talk (in defence of the employment) of syllogism अनुपपन्नत्वादनुमानकथा कुतः NyāyMañ. i. 108.21; भग्नास्तर्हि अनुमानकथाः PratyabhiVi. ii. 173.9 (*on* ii. 4.11); सर्वहेत्वाभासैः सत्प्रतिपक्षीकरणमदृष्टमिति गतमनुमानकथया KhaṇḍanKhā. 924.1; 162.9; कश्च अवयवी ··· प्रत्यक्षविरोधात् न — इति चेत्, तर्हि तेनैव अवयविसिद्धेः वृथा अनुमानकथा TarkSaṁ.(Ā.) 32.11; मा भूल्लक्ष्यत्वमपीति चेत्, तर्हि धर्मिनिर्देशादित्यागे कथमनुमानकथा ŚatDū. 186.25.

**अनुमानकरणक** (anumānakaraṇa-ka) *adj.* which has inference as the instrument वस्तुस्वरूपकथनार्थमेव, अनुमानकरणको हि निर्णय इह लक्ष्यते NyāyMañ. ii. 149.6.

**अनुमानकर्तृत्व** (anumānakartṛ-tva) *n.* the state of being the agent of inference, i.e. inferer अनुमात्रभिमतम् — अनुमानकर्तृत्वेन कल्पितम्, यत् संविन्मात्रम् Bhāsk. i. 215.21 (*on* i. 5.5)

**अनुमानकल्पना** (anumāna-kalpanā) *f.* assumption of inference आगमेन अनुमानाननुगृहीतेनैव वस्तुनिर्धारणसिद्धेः वृथा अनुमानक(ल्पना) इति चेत्, न TarkSaṁ.(Ā.) 5.21.

**अनुमानकल्प्य** (anumāna-kalpya) *adj.* to be assumed or ascertained through inference सांख्याभिमतमनुमानकल्प्यम् ··· प्रधानमिह निर्दिदिक्षितम् ŚivārkaMaDī. i. 513.24 (*on* i. 4.2)

**अनुमानकल्प्यश्रुति** (anumānakalpya-śruti) *f.* Vedic text which is to be assumed or ascertained through inference प्रत्यक्षश्रुतिकल्प्यार्थापत्त्यपेक्षया अनुमानकल्प्यश्रुतिरेव प्रबला स्यात्, श्रुतित्वात् GuruCandr. i. 302.14.

**अनुमानकवलीकार** (anumāna-kavalīkāra) *m.* swallowing up, i.e. rejection of inference (as a valid means) पर्वतेऽग्निप्रापकमनुमानमेव तत्र साधारणप्रमाणतयोक्तमिति नास्त्यनुमानकवलीकारः MānaMe. 125.3.

**अनुमानकारण** (anumāna-kāraṇa) *n.* cause of inference केचित्तु अबाधितविषयत्वमिवासाधितविषयत्वमप्यनुमानकारणमित्याहुः PrakaPañ. 211.20.

**अनुमानकारणपरिगणन** (anumānakāraṇa-parigaṇana) *n.* reckoning up or enumeration (of the totality) of the cause(s) of inference तस्मात्पूर्वाभिदमनुमानकारणपरिगणनम् – नियतसंबन्धैकदेशदर्शनम्, संबन्धनियमस्मरणम् अबाधितविषयत्वं चेति PrakaPañ. 212.6.

**अनुमानकारणभूत** (anumāna-kāraṇabhūta) *adj.* which has become the cause of inference अनुमानकारणभूतप्रत्यक्षापेक्षया प्रत्यक्षमात्रप्रक्रमेऽपि सर्वनाम्ना तद्विशेष आक्षिप्यते NyāyMañ. i. 114.6.

**अनुमानकाल** (anumāna-kāla) *m.* time for (the employment of) syllogism विमतिस्समयबन्धादिनाऽव्यवहितत्वान्नानुमानकालेऽस्ति Nyāyāmṛ. 11A. 6; विप्रतिपत्तिर्न पक्षतावच्छेदिका अनुमानकाले असत्याः विशेषणत्वासंभवेन GuruCandr. i. 23.22.

**अनुमानकालासती** (anumānakālāsatī) *adj.* (*f.*) absent at the time of (the employment of) syllogism न चानुमानकालासत्या एव व्यक्तेः



तद्व्यक्तित्वेन पक्षतावच्छेदकत्वात् ··· न दोष इति वाच्यम् GuruCandr. i. 23.17.

**अनुमानकालासत्त्व** (anumānakālāsattva) *n.* non-existence or absence at the time of (the employment of) syllogism समयबन्धादिना व्यवधानात्तस्यानुमानकालासत्त्वेऽप्युपलक्षणतया पक्षतावच्छेदकत्वम् AdvaiSi. 32.2.

**अनुमानकुशल** (anumāna-kuśala) *adj.* expert in (the employment of) syllogism कश्चिदनुमानकुशल आह TantrVā. 963.3 (*on* iii. 4.13); यदि ब्रूयुः — सर्वैरस्माभिरनुमानकुशलैरिति BṛĀraUBh. 269.12 (*on* i. 2.20); यदि कश्चिदनुमानकुशलः प्रयुङ्क्ते शूद्रकृतो यागः स्वर्गहेतुः मनुष्यकृतत्वात् Kāśi. iii. 22.16 (*on* 5(4).19½); ii. 70.20 (*on* 5(2).123½)

**अनुमानकुशलता** (anumānakuśala-tā) *f.* the state of being expert in (the employment of) syllogism न्यायमूलत्वादेव चात्यर्थमनुमानकुशलतयायमपि नारदीयः प्रतिषेधोऽतिक्रामयितव्यः BālaKrī. i. 228.12 (*on* 2.74); i. 293.3 (*on* 2.285)

**अनुमानकुसृति** (anumāna-kusṛti) *f.* fraud or deceitful path of syllogism अनिवर्तकत्वे तु निष्प्रयोजनत्वमनुमानकुसृतिनिर्माणमहाप्रयासस्य ŚatDū. 170.27.

**अनुमानकौशल** (anumāna-kauśala) *n.* skill in (the employment of) syllogism अनुमानकौशले भवतामनेकत्वप्रसङ्गः BṛĀraUBh. 269.15 (*on* i. 2.20); अनुमानकौशले जनकस्य किं प्रश्नेन BṛĀraUBh. 515.15 (*on* iv. 3.2); अनुमानकौशलात् प्रत्यक्षोपलम्भनाद्वा स्पष्टीकृते संग्रहणे BālaKrī. i. 293.18 (*on* 2.288)

**अनुमानकौशलप्रत्याख्यान** (anumānakauśala-pratyākhyāna) *n.* refutation of the skill in (the employment of) syllogism शरीरेन्द्रियमनआत्मसु च प्रत्येकमनुमानकौशलप्रत्याख्याने ··· वयमनुमानकुशलाः BṛĀraUBh. 269.13 (*on* i. 2.20)

**अनुमानक्रम** (anumāna-krama) *m.* course of inference, i.e. secondary or indirect signification व्याकरणार्णवकर्णधाराः ··· गाव्यादिभिर्व्यवहरन्तोऽनुमानक्रममनुहरन्त एव तेभ्योऽर्थं प्रतिपद्यन्ते NyāyMañ. i. 375.31.

**अनुमानक्लेश** (anumāna-kleśa) *m.* trouble in (the employment of) syllogism वाक्यत्वादिति प्रागुक्तश्च हेतुरनुसंधेयः। यद्वा किमनुमानक्लेशेन ŚatDū. 168.4.

**अनुमानखण्ड** (anumānakhaṇḍa) *n.* name of the second chapter (of Tattvacintāmaṇi dealing with inference) इति ··· तत्त्वचिन्तामणौ अनुमानखण्डे अनुमितिनिरूपणम् TattvCin. ii(1). 24.6.

**अनुमानखण्डतर्क** (anumānakhaṇḍatarka) *m.* title of a work or chapter therein, pw.

**अनुमानगण** (anumāna-gaṇa) *m.* group of inferences अस्ति हि बाधः पूर्वोक्तादनुमानगु(?ग)णात् NyāyRa. 71.22 (*on* 2.86); नन्वस्त्येवात्र पूर्वोक्तेनानुमानगणेन बाध इति तदाश्रयणमदोषः NyāyRa. 91.20 (*on* 2.154); तदुक्तमनुमानगणं दूषयति ŚrutaPra. ii. 245.27 (*on* ii. 1.6)

**अनुमानगतार्थत्व** (anumānagatārtha-tva) *n.* the state of being that which has the purpose (already) covered by or achieved through inference शब्दोपमानयोर्नैव पृथक्प्रामाण्यमिष्यते। अनुमानगतार्थत्वादिति वैशेषिकं मतम् BhāṣāPa. 141.

**अनुमानगति** (anumāna-gati) *f.* course of conjecturing, path of guessing ईदृशानामसुलभदर्शनत्वादलघुविस्मयप्रसरभारपीडितं नो हृदयमलमसि खल्वनुमानगत्या विदूरमुन्नेतुम् AvantiKa. 16.15.

**अनुमानगन्ध** (anumāna-gandha) *m.* iota or trace of inference, i.e. relation with inference वाक्यं हि वाक्यार्थे प्रमाणत्वेन प्रतिज्ञातं तत्र चानुमानगन्धोऽपि नास्ति TātpaṬ.(U.) 372.19 (*on* 5(5). 108); 420.13 (*on* 5(8). 43); आगमे च परिपन्थिनि कथमनुमानगन्धः ŚatDū. 185.13.

**अनुमानगम्य** (anumāna-gamya) *adj.* [*f.* -ā] knowable through inference, inferable अशक्या क्रिया ··· अनुमानगम्या MahāBh. i. 254.16 (*on* i. 3.1); ii. 114.10 (*on* iii. 2.102); यदि तावद्गुणसमुदायः साधनं साधनमप्यनुमानगम्यम् MahāBh. ii. 120.11 (*on* iii. 2.115); अनुमानगम्यानां पञ्चमहाभूतविकारसमुदायात्मकानामपि सतामिन्द्रियाणाम् ··· (तैजसत्वादिव्यपदेशः) विशेषेणोपपद्यते CaraS. i. 8.14 (1941 Ed.); न चानुमानगम्येयम् (वृत्तिः) ŚlokaVār. 5 (14). 39 (623.4); न चानुमानगम्यं शास्त्रप्रामाण्यम्, येनान्यत्र दृष्टं निदर्शनमपेक्ष्येत BrahmSūBh.(Śaṅ.) 16.18 (*on* i. 1.4); 274.3 (*on* i. 4.27); अप्रमेयो हृषीकेशः ··· नाप्यनुमानगम्यः, तद्व्याप्तलिङ्गाभावात् ViṣṇuSaBh. 47.3 (*on* 19); अनुमानगम्यः क्रमभावः NyāyKa. 158.10; यद्य(प्य)नुमानगम्योऽभावः, कथं प्रत्यक्षस्य तत्र प्रवृत्तिः NyāyVārPari. 498.5; केचिद्धर्माः प्रत्यक्षेणैवोपलभ्यन्ते। यथा सुखादयः संस्थानादयश्च केचिदेकान्तेनानुमानगम्याः RājMār. 48.5; न चागमादृते धर्मोऽनुमानगम्यः AbhinBhā. i. 4.8 (*on* 1.1); न प्रत्यक्षगम्या

श्रावगतेति । किं त्वनुमानगम्या NyāyRa. 365.18 (*on* 5(4).61); 553.13 (*on* 5(12).30); स्यादप्यत्र निदर्शनाकाङ्क्षा, यद्यनुमानगम्येयं वृत्तिः स्यात् NyāyRa. 623.14 (*on* 5(14).39); ब्रह्मण एव जगदुपादानत्वं निमित्तत्वं च नानुमानगम्यम् VedāntSā.(Rā.) 22.6 (*on* i. 1.3); अनुमानगम्यं प्रधानमानुमानम् VedāntSā.(Rā.) 40.2 (*on* i. 1.19); VedāntDī. 43.19 (*on* i. 3.3); न तस्य (परमात्मनः) जगत्कर्तृत्वमनुमानगम्यम्। यत्तर्केण बाध्यते Aparā. 975.11 (*on* 3.68); नित्यत्वं चास्यानुमानगम्यं तच्च प्रमाणम् TārkiRa. 333.6; आद्ये प्रसिद्धविशेष्यत्वादाश्रयासिद्धत्वाच्च नानुमानगम्योऽयमर्थः PrakaVi. 380.22; नानुमानगम्यं प्रधानं तदायतनं तद्बोधकशब्दाभावात् VedāntPāSau. 78.9 (*on* i. 3.3); 177.3 (*on* ii. 2.1); अणुसंयोगि मनोऽन्तरिन्द्रियम्।··· तच्चाप्रत्यक्षमपि त्वनुमानगम्यम् TarkBhā.(Ke.) 67.2; धर्माधर्मौ तौ चाप्रत्यक्षावनुमानगम्यौ चानुमीयेते TarkBhā.(Ke.) 74.10; जीवच्छरीरं सात्मकं प्राणादिमत्त्वात् ··· नानुमानगम्यम् TattvCin. ii(1). 626.5; अनुमानगम्यं प्रधानमेव द्युभ्वाद्यायतनम् BrahmSūBh.(Śrī.) i. 403.2 (*on* i. 3.3); ŚivārkaMaDī. i. 402.18 (*on* i. 3.2); जीवः··· प्रत्यक्षानुमानगम्यः SarvaMaSaṁ. 43.1; विशिष्टज्ञानरूपसविकल्पकस्य विशेषणज्ञानं विनोत्पत्त्यसंभवादनुमानगम्यम् BhāṭṭCin. i. 17.1 (*on* i. 1.4)

**अनुमानगम्यता** (anumānagamya-tā) *f.* the state of being knowable through inference अनुमेयताम् — अनुमानगम्यताम् । बाह्यस्य (निरस्यति) Bhāsk. i. 194.21 (*on* i. 5.1)

**अनुमानगम्यत्व** (anumānagamya-tva) *n.* the state of being knowable through inference अनुमानगम्यत्वान्न कर्तुर्नास्तिताग्रहः NyāyMañ. i. 182.9; शास्त्रप्रामाण्यमनुमानगम्यत्वेन न भवतीति च भाष्यार्थः VedāntKa. 63.18 (*on* i. 1.4); लिङ्गादिभिरर्थापत्तिविधया श्रुतिर्गम्यते नानुमानविधयेति पक्षे अनुमानगम्यत्वे दृष्टान्तीकरणासंभवात् MayūMāli. 19.18 (*on* i. 3.1)

**अनुमानगम्यत्वाङ्गीकार** (anumānagamyatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of the state of being knowable through inference संस्कारस्य नित्यपरोक्षतया साक्षिसिद्धत्वाभावेनानुमानगम्यत्वाङ्गीकारात् TattvPradī.(Ci.) 57.1.

**अनुमानगम्यत्वाभाव** (anumānagamyatvābhāva) *m.* absence of the state of being knowable through inference प्रधानस्यापि ··· श्रुतिगम्यत्वेनानुमानगम्यत्वाभावात् ŚivārkaMaDī. i. 403.28 (*on* i. 3.3)

**अनुमानगम्यार्थ** (anumānagamyārtha) *m.* object which is knowable through inference अनुमानगम्यार्थानामभावग्रहणे योग्यानुमानानुदयो बोधको द्रष्टव्यः MānaMe. 134.9.

**अनुमानगर्भिणी** (anumāna-garbhiṇī) *adj.* (*f.*) impregnated with, i. e. based on inference आत्मानमात्मस्थमात्मनैवामृश प्रभो । बुद्ध्यानुमानगर्भिण्या वासुदेवानुचिन्तया BhāgP. xii. 5.9.

**अनुमानगिर्** (anumāna-gir) *f.* statement about inferential argument धर्माधर्मावबोधस्य तेनायुक्तानुमानगीः ŚlokaVār. 2.243 (120.7)

**अनुमानगुण** (anumāna-guṇa) *m.* [w. r. for **अनुमानगण**] NyāyRa. 71.22 (*on* 2.86)

**अनुमानगृहीत** (anumāna-gṛhīta) *adj.* [*f.* -ā] known or comprehended through inference अनुमानगृहीतस्य तेनैव प्रतिपादनम् ŚlokaVār. 5(4).53 (361.4); यदानुमानगृहीतमनुमानेनैव प्रतिपादयितुं विवक्ष्यते तदा यथोदितः पक्षः ··· प्रतिपादनीयः TātpaṬ.(U.) 318.7 (*on* 5(4).53); आगमानुमानगृहीतार्थविषया भावना ··· निर्विचारागमानुमानविषयमेव ··· गोचरयेत् TattvVai. 52.17 (*on* 1.49); व्याप्तिः ··· अनुमानगृहीता यथा व्यतिरेकिप्रयोगे NyāySu.(Ja.) 353B.4 (*on* ii. 2.6)

**अनुमानगोचर** (anumāna-gocara) *m.* object of inference आगमः ··· अदृश्यमानोऽप्यनुमानगोचरः ĀgaPrā. 4.16; नास्तिकस्तु पशोरपि पशुरिष्टानिष्टसाधनमविद्वान्। न खल्वस्मिन्ननुमानगोचरप्रवृत्तिगोचरे प्रत्यक्षं प्रभवति Bhām. 662.5 (*on* iii. 3.54); पुरुषस्य स्वभावः ··· न, लोकप्रत्यक्षगोचरोऽपि त्वागमानुमानगोचरः TattvVai. 9.5 (*on* 1.4); अलीकस्य बाह्यत्वमनुमानगोचरोऽभ्युपेयम् TātpaṬ.(Vā.) 18.6 (*on* i. 1.1); तत्प्रमाणस्यात्मा विषयो नो वा आद्ये व्याघातोऽन्त्येऽसाधकत्वम्। न तावद् व्याघातोऽनुमानगोचरस्य तदगोचरत्वाप्रसाधनात् PrakaVi. 14.15; प्रयोगश्च धर्मो नानुमानगोचरः केनचिद्वस्तुना सहादृष्टपूर्वकत्वात् YuktiSneha. 37.24 (*on* i. 1.4)

**अनुमानगोचरीकृत** (anumāna-gocarīkṛta) *adj.* which is made the object of inference, i. e. known through inference अनुमानगोचरीकृतार्थप्रतिपादनसमर्थवचनपारार्थ्यादनुमानं परार्थमित्युपचर्यते Kāśi. iii. 38.6 (*on* 5(4).53)

**अनुमानग्रस्तत्व** (anumānagrasta-tva) *n.* the state of being eclipsed, i. e. contradicted by inference अकृतकश्च श्यामिमा पार्थिवानामणूनामित्यनुमानग्रस्तत्वान्नादरणीयम् PrakaPañ. 334.3.

**अनुमानग्रहण** (anumāna-grahaṇa) *n.* **A** comprehension through inference न तावत्संबन्धः प्रत्यक्षग्राह्यः अनुमानग्रहणे चानवस्था TātpaṬ.(U.) 37.8 (*on* 2.18); **B** mention of inference उपलक्षणं त्वागमानुमानग्रहणं प्रत्यक्षमपि द्रष्टव्यम् NyāyVārPari. 235.9.

**अनुमानग्राह्य** (anumāna-grāhya) *adj.* to be known through inference क्षेत्रज्ञा नित्याश्च, तिर्यग्योनिमानुषदेवेषु संचरन्ति ··· त एतेऽनुमानग्राह्याः परमसूक्ष्माश्चेतनावन्तः SuśruS. iii. 1.16; इह यद्द्रव्यसद्वस्तु तत्प्रत्यक्षग्राह्यं वा भवेदनुमानग्राह्यं वा Sphuṭā. ii. 64.13 (*on* 2.36); 'स्वलक्षणविषयं प्रत्यक्षं सामान्यलक्षणविषयमनुमानम्' इति वचनात् धूमादिसामान्यमनुमानग्राह्यमेव HetuBiṬ. 23.15.

**अनुमानघटना** (anumāna-ghaṭanā) *f.* attempt (in the employment) of syllogism सांख्यानां तु कुतोऽनुमानघटनोपादानरूपा यतस्तेषां जातिरसौ च तद्विकृतिवद्भिन्नेति दुःस्थोऽन्वयः NyāyMañ. i. 123.11.

**अनुमानचिन्ता** (anumāna-cintā) *f.* deliberation on, i.e. analysis of inference स्मृत्यादिभिश्च वेदानुमानेऽनुमानचिन्तोपयोगः VedāntKa. 48.7 (*on* i.1.1)

**अनुमानचिन्तामणि** (anumānacintāmaṇi) *m.* title of a work, pw.

**अनुमानच्छाया** (anumāna-cchāyā) *f.* **A** resemblance to (*lit.* shadow of) inference इतरदपि प्रमाणमनुमानच्छाययैव विचाराङ्गम् ĀtmaTaVi. 538.14; TārkiRa. 194.8; तर्कस्यापि व्याप्तिमूलत्वं सर्वं चानुमानच्छायामापद्य दूषणमपि प्रवर्तते KhaṇḍanKhā. 1179.9; **B** basis (*lit.* shadow) of inference अनुमानच्छायोपजीवियुक्तीनामपि ब्रह्म गोचरो न स्यात् VivaPraSaṁ. 271.21.

**अनुमानच्छेद** (anumāna-ccheda) *m.* cutting off, i.e. extirpation of syllogism येन येन वयं व्यभिचारमुद्भावयिष्यामः तं तं चेत्पक्षीकरिष्यति भवान्सुतरामनुमानच्छेदः सव्यभिचाराणामप्येवमनुमानत्वानपायात् NyāyMañ. i. 180.7.

**अनुमानज** (anumāna-ja) *adj.* [*f.* -ā] arising from inference ज्ञानं त्रिधा दृष्टं श्रुतमनुमानजं च SaraKaṇṭhā. 610.19; अनुमानजा तु प्रतीतिः PratyabhiVi. ii. 84.1 (*on* ii. 3.2); NyāySu.(Ja.) 114A.13 (*on* i. 1.5); अनुमानजाया बुद्धेः स्वात्मांशपर्यवसायित्वात् YuktiSneha. 55.34 (*on* i. 1.5)

**अनुमानजत्व** (anumānaja-tva) *n.* the state of being what arises from inference आगमस्यानुमानजत्वादनुमितस्य चागमेनान्वाख्यानादागमात्प्रागनुमानं लक्षयति TattvVai. 12.19 (*on* 1.7)

**अनुमानजनकत्व** (anumānajanaka-tva) *n.* the state of being the producer of inference अनुमानजनकत्वं च सामान्यलक्षणं त्रयाणाम् Kiraṇā. 295.5.

**अनुमानजन्य** (anumāna-janya) *adj.* [*f.* -ā] produced through inference न्यायोपरमहेतोस्तु निर्णयस्योद्देशात्स एवानुमानजन्यो लक्षणीयः NyāyMañ. ii. 148.16; शास्त्रानुमानजन्ये प्रज्ञे वस्तुसामान्यमेव गोचरयतः JīvanVi. 111.2.

**अनुमानजन्यज्ञान** (anumānajanya-jñāna) *n.* knowledge produced through inference परोक्षेणापि शास्त्रानुमानजन्यज्ञानेनापरोक्षभ्रमबाधस्याभ्युपगमात् प्रत्यक्षेणापि देहात्मभ्रमादिना शास्त्रबाधानभ्युपगमाच्च ŚatDū. 62.19.

**अनुमानजात** (anumāna-jāta) *n.* group of inferences कालात्ययापदिष्टमेतदनुमानजातम् NyāySu.(Ja.) 201A.9 (*on* i. 4.6); 378A.7 (*on* ii. 2.6)

**अनुमानजातीय** (anumāna-jātīya) *adj.* (used as noun) everything that belongs to the class of inference, i. e. inference in general तथा सति अनुमानजातीयमेवोच्छिन्नं स्यात् NyāyPari. 257.4.

**अनुमानजाल** (anumāna-jāla) *n.* collection or multitude of inferences शरीरपारार्थ्यादिप्रतिपादनार्थमनुमानजालमत्रानुसंधेयम् NyāyKu. 114.11.

**अनुमानजीर्णकन्था** (anumāna-jīrṇakanthā) *f.* old rag (in the form) of inference या चेयमनुमानजीर्णकन्था, तत्र किमिदमप्रकाशितार्थप्रकाशत्वादित्यत्र प्रकाशकत्वं नाम ŚatDū. 170.18.

**अनुमानज्ञ** (anumāna-jña) *adj.* **1** expert in conjecturing or guessing जानकीम्। सोऽनुमेनेऽनुमानज्ञः प्रमेयेऽत्रानुमानिके BṛDharmaP. i. 20.4; **2** expert in syllogism, logician मनुस्तु – 'त्रैविधो हेतुकस्तर्की ···' इत्याह । हेतुकोऽनुमानज्ञः Aparā. 22.17 (*on* 1.9); ManvaVi. 1533.12 (*on* 12.111); VīraMi. 24.10 (*on* 1.9); BālamBha. iii. 203.30 (*on* 3.327)

**अनुमानज्ञान** (anumāna-jñāna) *n.* **1A** inferential knowledge विशिष्टस्य तु शब्दगतकृतकत्वस्य अनित्यत्वस्वभावस्य स्मरणमनुमानज्ञानम् NyāyBiṬ. 162.5 (*on* 3.15); अनुमानज्ञानस्य यथात्मा याति कर्मताम् NyāyMañ. ii. 7.9; अनुमानज्ञानं तूत्पत्तौ परापेक्षं स्वविषये स्वतन्त्रमेव NyāyKa. 257.16; अन्वयाधीनात्मलाभमनुमानज्ञानम् Kāśi. iii. 205.20 (*on* 5(8).31); शेषः स एव विषयतया यस्यास्त्यनुमानज्ञानस्य तच्छेषवत् SāṁkhyaTaKau. 141.2 (*on* 5); धर्मविशिष्टो धर्म्यैव अनुमानज्ञानेन विषयीक्रियते NyāyRa. 356.14 (*on* 5(4).32); पर्वतादौ धूमं

दृष्ट्वा वह्निरत्रेत्यनुमा( नज्ञा ? )नानन्तरं पुनरपि ( तत्रैव ) वह्निरत्रेत्यनुमानम् TarkBhā. (Mo.) 3.13; ऋतंभरा च श्रुत्यनुमानप्रज्ञयोः – प्रतिद्धिज्ञानानुमानज्ञानयोः बीजं भवति Bhāsk. ii. 177.8 (*on* ii. 4.11); **1B** notion of inference, cf. **अनुमानज्ञानविकल्प**; **2** knowledge through conjecture or guess यदपि चादृष्टेऽपि जिष्णुपदे मृगीदृशामीदृशः स इत्यनुमानज्ञानम् SaraKaṇṭhā. 391.9.

**अनुमानज्ञानकारण** (anumānajñāna-kāraṇa) *n.* cause of inferential knowledge यद्यदनुमानज्ञानकारणं तत्तदन्यापोहेन वर्तते Śarka. 77.12.

**अनुमानज्ञानकारणत्व** (anumānajñānakāraṇa-tva) *n.* the state of being the cause of inferential knowledge यो भवतां विधिरूपप्रवृत्तिः शब्दोऽभिमतः सोऽन्यापोहेन वर्तते अनुमानज्ञानकारणत्वात् Śarka. 77.12.

**अनुमानज्ञानविकल्प** (anumānajñāna-vikalpa) *m.* alternative or option of the notion of inference संकेतश्चायं गौरिति शब्दार्थज्ञानानामितरेतराध्यासात्मा । ततश्चागमानुमानज्ञानविकल्पौ भवतः TattvVai. 45.22 (*on* 1.43)

**अनुमानज्ञानान्तर** (anumānajñānāntara) *n.* another inferential knowledge अनुमानेऽप्यनुमानज्ञानान्तरं तल्लिङ्गजं लिङ्गान्तरजं वा NyāyVārPari. 52.1.

**अनुमानज्ञानोत्पत्ति** (anumānajñānotpatti) *f.* origination of inferential knowledge बुभुत्साप्यनुमानज्ञानोत्पत्तौ कारणम् TātpaṬ.(Vā.) 158.7 (*on* i. 1.5)

**अनुमानज्ञेय** (anumāna-jñeya) *adj.* **1** knowable through conjecture or guess इमे तु खल्वन्येऽप्येवमेव भूयोऽनुमानज्ञेया भवन्ति भावाः CaraS. iii. 4.15 (1922 Ed.); **2** knowable through inference, cf. **अनुमानज्ञेयत्व.**

**अनुमानज्ञेयत्व** (anumānajñeya-tva) *n.* the state of being knowable through inference स्वप्रकाशस्यानुमानज्ञेयत्वविरोध इति निरस्तम् VedāntKa. 295.9 (*on* ii. 2.28)

**अनुमानत** (anumā-nata) *adj.* bowing to (a woman) other than Umā त्वमनुमानत एव सत्यम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 2.15; SaraKaṇṭhā. 297.1 = SaduktiKa. 7.1.

**अनुमानतत्त्वचिन्तामणि** (anumānatattvacintāmaṇi) *m.* title of a work and section therein, pw.

**अनुमानतदाभासविप्रतिपत्ति** (anumānatadābhāsa-vipratipatti) *f.* contradiction between syllogism and its semblance अनुमानतदाभासविप्रतिपत्तेर्यथा । धूमवत्त्वात्पर्वतोऽग्निमान् निरालोकत्वादनग्निः इत्यत्र साग्निरनग्निर्वेति NyāyPari. 60.11.

**अनुमानतरु** (anumāna-taru) *m.* tree (in the form) of syllogism अनुमानतरोश्च पञ्चानां रूपाणां चतुर्णां वा संपदः शाखा बहवः TātpaṬ.(Vā.) 454.18 (*on* ii. 2.17)

**अनुमानतर्कप्रयोग** (anumānatarka-prayoga) *m.* employment of syllogistic argument अनुमानतर्कप्रयोगप्रसङ्गादसत्प्रयोगादिपरिहाराय निग्रहस्थानान्तं निरूपितम् NyāyPari. 358.7.

**अनुमानतस्** (anumāna-tas) *adv.* **1** due to or through conjecture or guess सत्यं ह्येतदहं मन्ये प्रत्यक्षं नानुमानतः MahāBhā. v. 59.5; प्रतिभा त्वस्ति मे काचित्तां ब्रूयामनुमानतः MahāBhā. xii. 252.1; नृपो ललिताख्यपुराधिपः प्रतिविबुध्य सुधीरमनुमानतः । वरवराङ्ग पुरा विदितो मया …। इति वदन् … हर्षफुल्लमुखः परिषस्वजे VarāṅgaC. 20.34; कषायतिक्तकटुको वायुर्दृष्टोऽनुमानतः AṣṭāSaṁ. i. 109.3 (1.20); अनुमानतस्तु यूकापसर्पणेन शरीरस्य वैरस्यम् (परीक्षेत) AṣṭāSaṁ. i. 118.16 (1.22); कुप्यामि कां प्रति मयीत्यनुमानतोऽहम् । जानामि Kāvyālaṅ.(Ru.) 2.15; SaraKaṇṭhā. 296.24; SaduktiKa. 6.34; असाक्षित्वकारणम् । अन्यत्तु रागद्वेषधनलोभादिसाधारणमनुमानतः परीक्ष्यम् ManuBh. ii. 107.7 (*on* 8.71); कामातुरैषा सुदती लक्ष्यतेऽप्यनुमानतः DevīBhāP. v. 11.18; कृष्णः … विनिद्रोऽपि पटावृतः । ताश्च ( सख्यः ) क्ष्वेलां क्षणं कृत्वा कुतश्चिदनुमानतः ।… लीना इव लज्जया स्युः PadmP. iv. 83.67; लक्षणैरनुमानतः । प्रतिभातश्च पश्यन्ति सर्वं प्रज्ञावतां धियः KathāSaSāg. i. 5.96; सः । सरः किञ्चिदिहास्तीति निश्चिकायानुमानतः TriṣaŚaPuC. iv. 7.150; आह स निरानन्दं पदद्वयमनुष्टुभः । उत्तरार्धं च सावादीत् स्वमतेरनुमानतः PrabhāC. 60.29; दत्ते स्नेहं वरारक्षस्त्यक्तनीरानुमानतः । सा ŚāliC. 1.70; शरीरिणाम् । तेषाम् … सर्वेषामुपसर्गः पृथग्विधः । वक्ष्याम्युद्देशमात्रेण तद् ग्राह्यमनुमानतः Hastyāyur. 178.11 (2.10); अनुमानतः … क्रमाद् द्युलोके बहलीबभूव कदम्बकान्तारकथाप्रसङ्गः ŚivLī. 2.63; **2A** due to or through inference अनुमानतोऽपि बाधामनुभवत् प्रत्यभिज्ञानं कथं प्रमाणं स्यात् HetuBiṬ. 87.7; भवतैव वैधर्म्यदृष्टान्तेन मानतो (v. l. °न्तेनानुमानतः) मूलोच्छेदनिमित्तान्निवर्तिष्यते लोकः AnarghaRā. 6.8(5); कर्तारमस्य जानीमो विशिष्टमनुमानतः MṛgendraT. i. 3.1; न चानुमानतः साध्या शब्दादीनां प्रमाणता ŚlokaVār. 2.81 (70.4); 4.244 (205.3); 5(2).18 (221.6); 5(4).60 (365.2); 5(5).33 (412.6); कामं तदीयमप्यर्थं गमयेदनुमानतः ŚlokaVār. 7.209 (904.2); अर्थस्य नैव तेनास्य सिद्धिर्नाप्यनुमानतः ĪśvaPraSū. i. 5.9; i. 7.13; अनुमानतोऽप्यस्यासत्यत्वं जडत्वाद्यन्तवत्त्वादिहेतुभिः शुक्तिरूप्यादिवदवगम्यते IṣṭaSi. 82.14; प्रामाण्यस्य पुरोक्तत्वात्तत्सिद्धेश्चानुमानतः BṛĀraUBhVā. iii. 8.147; बुधः । अनात्मनोऽथ बुद्ध्यन्तान् जानीयादनुमानतः NaiṣkaSi. 179.2; अनुमानतोऽनिर्दिष्टविशेषे तस्मिन्नवगते ( जगत्कारणे ) समारोपितैर्धर्मैरुपासनानियोगः सेत्स्यति PañcPā. 83.24 (*on* i. 1.4); कार्यात्कारणसिद्धिश्च सर्वेषामनुमानतः PrakaPañ. 37.3; दृष्टेऽर्थे वचसोऽध्यक्षादनुमेयोऽनुमानतः YaśasCam. ii. 279.3; अनुमानतस्तथोपलम्भादिति चेत्, न NyāyKuA. i. 96.2; साप्यनुमानत आगमतो वाज्ञस्य कल्प्यत इत्यनुमानपूर्विका चेयमर्थापत्तिः SaraKaṇṭhā. 393.20; प्रतिपत्ता परायतनस्वामिनम् … अनुमानतः परिच्छिनत्ति( ? च्छिनत्ति ) NyāyMa. 27.5; जगतः कर्तृमत्त्वं च सिध्यत्येवानुमानतः NītiMā. 10.18; प्रयोगानागमात्सिद्धात् प्रत्यक्षादनुमानतः ।… वक्ष्यामि ŚārṅgaS. i. 1.6; स्वशरीरे स्वसंवित्तेरेवमात्मनि साधिते । अस्त्येव परकीयेऽपि शरीरे सोऽनुमानतः TriṣaŚaPuC. i. 1.349; विश्रान्तिस्तारतम्येन दृश्यते ह्यनुमानतः AnuVyā. 185A.2 (*on* 2.2); BrahmSūBh.(Ma.) 4A.2 (*on* i. 1.3); तच्छेषत्वात्तथायोगाद् व्याघातादनुमानतः । अत्यापत्तिर्न चेहास्ति TarkSaṁ.(Ā.) 110.21; NyāyPari. 96.7; (क्षणभङ्गः) प्रत्यक्षतः । अनुमानतो वा NyāySiA. 188.14; NyāySu. (Ja.) 344B.4 (*on* ii. 2.6); TattvPrakā. 9B.7 (*on* i. 1.3); लाघवतर्केणाकाशवदात्मन्येकत्वस्यानुमानतः प्रसक्तस्य श्रुत्यादिभिर्निषेधात् SāṁkhyaPraBh. 71.10 (*on* 1.154); गोत्वं गवाश्रितम् … किंचिदाश्रितं वा जातित्वादित्यनुमानतो व्यक्तिभानं तु न सार्वत्रिकम् ŚaktiVā. 208.1; आप्तवाक्यैरनुभवैरागमैरनुमानतः । प्रत्यक्षेण च सादृश्यैः साहसैश्च छलैर्बलः ।… न हि तत् सकलं ज्ञातुं नरेणैकेन शक्यते ŚukraNī. 2.5; 3.325; **2B** from or beyond inference तत्सर्वमित्याद्यसमञ्जसं स्यान्न चेदियं स्यादनुमानतोऽन्या ŚlokaVār. 5(7).88 (472.8); शब्दः …। व्याप्यत्वपक्षधर्मत्वमाना ( पक्षधर्मत्वाभावा ? )द्भिन्नोऽनुमानतः NyāyKu. 10.24; यत् पुनरनुमानतो नातिरिच्यते ध्वनिरित्याचष्ट महिमभट्टस्तदपि पलालायमानम् Ekāva. 1.13 (55) (32.1); अनुमानतः परस्तादुपमानं वर्णयन्ति तर्कविदः MānaMe. 91.6; **3A** in proportion to (the measure of) अभीष्टं पृथिवीगोलं कारयित्वा तदारवम् ।… आधारकक्षाद्वितयं कक्षा वैषुवती तथा ।… दलितास्तिस्र एव ताः ।… स्वाहोरात्रार्धकर्णैश्च तत्प्रमाणानुमानतः ।… कक्षाः प्रकल्पयेत् SūrySi. 13.5; **3B** according to the measure or scale मूर्च्छायाः कारणे पृष्टे कुमारोऽकथयच्च तम् । एषा पाञ्चालिका कस्याः कृता केनानुमानतः CitraPaC. 55.

**अनुमानता** (anumāna-tā) *f.* **1A** the state of being inference (as a means of knowledge) सर्वा परोक्षा[ र्थ ]प्रतिपत्तिः प्रमाणभूता …। [ ततश्च शब्दादी ]नां सति प्रामाण्येऽनुमानता HetuBiṬ. 4.11; न सामान्यविशेषाभ्यां धर्मसंबन्धदर्शनम् । लिङ्गस्य कस्यचित्सिद्धं येन स्यादनुमानता ŚlokaVār. 2.18 (50.3); 7.243 (931.1); सर्वज्ञत्वमप्रवेशाद् व्यवधानादियोगतः । न चान्यावयवत्वेन तदन्येष्वनुमानता ŚivDṛ. 5.42; 6.77; न लक्षणम् अनुमानतया शक्यनिरूपणम् TarkSaṁ.(Ā.) 25.25; **1B** the state of being inferential knowledge लिङ्गदर्शनतो ज्ञानं लिङ्गिन्यत्रानुमानता SarvaSiSaṁ. 4.19; **2** the state of being a conjecture or guess दिवसावसानसिद्ध्यभावप्रयुक्ता दिवसावसानानुमितिरित्यस्ति कविप्रतिभोल्लिखितत्वम् । वक्ष्यमाणमुन्मीलितमिति न मन्तव्यम् । तस्याप्यनुमानताया एव स्थापयिष्यमाणत्वात् RasGaṅ. 641.3; **3** (anumānatā) name of one of the *aṅgas* of *garbhasandhi* संग्रहश्चानुमानं च … गर्भे स्युः … लिङ्गादूहोऽनुमानता SāhiDa. 311.15 (comm. ताप्रत्ययः स्वार्थे); cf. **अनुमान 3Aii.**

**अनुमानताप्रसङ्ग** (anumānatā-prasaṅga) *m.* undesirable occasion of the state of being inference किं वस्तुगत्या व्याप्यस्य स्वरूपेण परामर्शोऽनुमानं व्याप्यतया वा । नाद्यः अगृहीतव्याप्तिनापि धूमादिपरामर्शस्यानुमानताप्रसङ्गात् KhaṇḍanKhā. 645.23.

**अनुमानतावतरप्रसङ्ग** (anumānatāvatara-prasaṅga) *m.* undesirable occasion of descending to, i.e. getting included as being inference यत् परार्थं पञ्चावयवं वाक्यं तल्लिङ्गप्रतीतिद्वारेणानुमितिहेतुत्वादनुमानमिति ब्रूमः । नन्वेवमपि लिङ्गप्रतिपादकस्य प्रत्यक्षस्यानुमानतावतरप्रसङ्गः NyāyKa. 233.21.

**अनुमानत्रय** (anumāna-traya) *n.* triad of inferences, i.e. *kevalānvayin*, *kevalavyatirekin* and *anvayavyatirekin* स्वदेशगतत्वस्वविषयावरणत्वस्वनिवर्त्यत्वानां प्रतिकूलं यथाक्रममनुमानत्रयम् अज्ञानं पक्षीकृत्योच्यते ŚrutaPra. iB. 23.17 (*on* i. 1.1); अस्मत्प्रत्यक्षनिष्ठं कर्म प्रत्यक्षमेव ।… कर्मप्रत्यक्षत्वेऽनुमानत्रयम् SarvaDaKau. 60.1.

**अनुमानत्रयसाधारण्य** (anumānatraya-sādhāraṇya) *n.* the state of being common to the triad of inferences अनुमानत्रयसाधारण्यादबाधितविषयत्वासत्प्रतिपक्षत्वयोः पृथगनुदाहरणम् Kiraṇā. 294.17.

**अनुमानत्रैरूप्यवर्जितत्व** (anumānatrairūpyavarjita-tva) *n.* the state of being devoid of the threefold nature of inference (as a means of knowledge) लिङ्गिसामान्यस्यापि परोक्षस्य तदेव ग्राहकं भविष्यतीति किमनुमानेन । तदाप्यनुमानत्रैरूप्यवर्जितत्वात् TātpaṬ.(U.) 345.15 (*on* 5(4).167)

**अनुमानत्रैविध्य** (anumāna-traividhya) *n.* threefoldness of inference (as a means of knowledge) अन्वयस्य व्यतिरेकस्य उभयस्य वा सहचाराद् व्याप्तिग्रहत्रैविध्येऽनुमानत्रैविध्यम् TattvCin. ii(1). 679.3; व्यभिचारधीविरोधिधीविषयधर्मविशिष्टहेतुतावच्छेदकप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानत्वेन हेतुतेति युक्तम् । तेनानुमानत्रैविध्यमुपपन्नम् BhaṭṭCin. i. 26.30 (*on* i. 1.4)

**अनुमानत्व** (anumāna-tva) *n.* **1A** the state of being inferential knowledge (अनुमानस्य) तदुत्पत्तिश्च लिङ्गात् स्यात् सामान्यज्ञानसंहतात् । तस्य चाप्यनुमानत्वाद्भवेल्लिङ्गेन चोद्भवः ŚlokaVār. 5(4).152 (394.11); **1Bi** the state of being inference (as a means of knowledge) न चैतस्य (सादृश्यस्य) अनुमानत्वं पक्षधर्माद्यसंभवात् ŚlokaVār. 5(6).43 (446.7); अर्थापत्तिरेवात्र … अनुमानत्वेनोक्ता TantrVā. 77.4 (*on* i. 3.2); सादृश्यादथ चेन्नास्ति याथात्म्येन समागमः । न च वात्रानुमानत्वं धूमतः केवलाद्भवेत् ŚivDṛ. 4.86; यदि धूमतज्ज्ञानादीनामनुमानत्वमिष्यते ततः प्रमाणफलयोर्विषयभेदः स चायुक्तः Kāśi. iii. 36.15 (*on* 5(4).51); शब्दस्याप्यनुमानविषयत्वेनाविनाभावोपजीवकत्वेन वानुमानत्वम् SaptaPa. 155(45); स्यादेवं यदि तत्पूर्वं चेष्टाव्युत्पत्तिरिष्यते । क्वचित् प्रागनुमानत्वे सिद्धे तत्रापि सा गतिः NyāyKu. 9.8; परोक्षव्यवहारस्यैवानुमानत्वम् AṇuBh. 90.4 (*on* i. 3.28); प्रकारान्तरेणानुमानत्वमाशङ्क्य निराकरोति YuktiSneha. 73.36 (*on* i. 1.5); 79.30 (*on* i. 1.5); **1Bii** the state of being secondary means उत्कृष्टबलकमुद्बलकं प्रत्यक्षं तत्समीपमनुमानमुपोद्बलकम् आगमस्येहानुमानत्वेनोपन्यासात् Pradī. ii. 465B. 26 (*on* ii. 2.29); vii. 91.15 (*on* viii. 2.6); **2** the state of being *anumāna*, a figure of speech (*lit.* conjecture) तस्याः (अनुमितेः) अनुदयेऽपि तत्करणस्याप्रत्यूहत्वेनानुमानत्वमव्याहतम् RasGaṅ. 698.1.

**अनुमानत्वकथनायोग** (anumānatva-kathanāyoga) *m.* impropriety of mentioning (*āgama*) as being inference तस्य (आगमशास्त्रस्य) महारहस्योपदेशकत्वेन प्रत्यक्षादपि श्रेष्ठत्वेनानुमानत्वकथनायोगात् Bhāsk. ii. 140.22 (*on* ii. 3.16)

**अनुमानत्वगन्ध** (anumānatva-gandha) *m.* iota or trace of the state of being inference वाक्यं हि वाक्यार्थे प्रमाणत्वेनास्माभिः प्रतिज्ञातं तत्र चानुमानत्वगन्धोऽपि नास्ति YuktiSneha. 73.32 (*on* i. 1.5)

**अनुमानत्वतस्** (anumānatva-tas) *adv.* due to or on account of the state of being inference विवादगोचरापन्ना प्रमाणमनुमेष्यताम् । अनुमानत्वतो लिङ्गाद् दूषणानुमितिर्यथा BṛĀraUBhVā. iv. 3.247.

**अनुमानत्वनियम** (anumānatva-niyama) *m.* rule about the state of being inference आगमोऽनुमानं संबन्धग्रहणे सत्येव बोधकत्वादिति चेन्न बोध्यबोधकभावातिरिक्तसंबन्धग्रहणापेक्षिण्यनुमानत्वनियमात् NyāyPari. 365.2.

**अनुमानत्वनिरास** (anumānatva-nirāsa) *m.* refutation of the state of being inference हेतुरित्यनुमानत्वनिरासः सुकरोऽत्र नः MānaMe. 127.4.

**अनुमानत्वप्रयुक्तापेक्षाभाव** (anumānatvaprayuktāpekṣābhāva) *m.* absence of the expectancy caused by or based on the state of being inference क्वचिदनुमानादावनुमानाद्यन्तराद्यपेक्षायामप्यनुमानत्वप्रयुक्तापेक्षाभावादनैकान्तिकत्वपरिहारो द्रष्टव्यः NyāyKu. 77.2.

**अनुमानत्वप्रसङ्ग** (anumānatva-prasaṅga) *m.* undesirable occasion of the state of being inference प्रत्यक्षस्य नानुमानत्वप्रसङ्गः । तत्पूर्वकत्वात् NyāyBh. 97.10 (*on* ii. 1.32); एवंभूतप्रत्यक्षद्वयजनिते संस्कारे निर्णये चानुमानत्वप्रसङ्गस्तदवस्थ एव NyāyVārPari. 565.5; किं वस्तुगत्या व्याप्यस्य स्वरूपेण परामर्शोऽनुमानं व्याप्यतया वा । नाद्यः …। नापि द्वितीयः व्याप्त्युल्लेखिनः प्रमाणस्यानुमानत्वप्रसङ्गात् KhaṇḍanKhā. 645.24.

**अनुमानत्वमत** (anumānatva-mata) *n.* view of (accepting *hetu* as) being inference (as the means of knowledge) (प्रत्यक्षम् … सर्वेवेष्टनश्रुत्यनुमानेन … बाध्यते) ज्ञायमानहेतोः अनुमानत्वमते। हेतुज्ञानस्यानुमानत्वमते तु स्मृतिरूपेणेत्यस्य । स्मृतिविषयकेणेत्यर्थः GuruCandr. i. 296.3; LaCandr. 368.10.

**अनुमानत्ववादिन्** (anumānatva-vādin) *adj.* propounder of the state of (words) being inference सर्वशब्दानुमानत्ववादिनोऽपि हि खेदिताः MānaMe. 106.6.

**अनुमानत्ववारण** (anumānatva-vāraṇa) *n.* setting aside the state of being inference लौकिकशब्दानामनुमानत्ववारणात् MānaMe. 106.6.

**अनुमानत्वविघात** (anumānatva-vighāta) *m.* loss of the state of being inference अनादित्वात् स्मर्तृपरंपराया लिङ्गभूतायाश्च स्मृतिपरंपराया नानुमानत्वविघातः TantrRaha. 39.21.

**अनुमानत्वसंभव** (anumānatva-sambhava) *m.* possibility of the state of being inference गृहाभावस्तु … विद्यमानतायां संशयमापाद्य संशयसंशमाय बहिर्देशसंबन्धं कल्पयतीति नानुमानत्वसंभवः PrakaPañ. 275.9; ऊह्यमित्यनुमानत्वसंभवात् संभवो हतः MānaMe. 145.2.

**अनुमानत्वसूचन** (anumānatva-sūcana) *n.* indication of the state of being an inferential knowledge सर्वपरोक्षप्रतीतेर्लिङ्गजत्वादेवानुमानत्वसूचनम् HetuBiṬ. 4.7.

**अनुमानत्वानपाय** (anumānatvānapāya) *m.* absence of the loss of the state of being an inferential or syllogistic argument येन येन वयं व्यभिचारमुद्भावयिष्यामः तं तं चेत्पक्षीकरिष्यति भवान् … सव्यभिचाराणामप्येवमनुमानत्वानपायात् NyāyMañ. i. 180.8.

**अनुमानत्वाभाव** (anumānatvābhāva) *m.* absence of the state of being inference पौरुषेयस्य (वाक्यस्य) … विषयान्यत्वाभावेन प्रमाणान्तरत्वाभावाद् वक्ष्यमाणेनैव न्यायेनानुमानत्वाभावादप्रामाण्यम् TātpaṬ.(U.) 358.17 (*on* 5(5). 39); गृहाभावस्य बहिर्भावेन नियतत्वादविनाभावेन प्रतिपत्तेरनुमानमेवास्तु । मैवम् । अगृहीताविनाभावस्यैव प्रतिपादकत्वेनानुमानत्वाभावात् YuktiSneha. 78.33 (*on* i. 1.5)

**अनुमानत्वाभ्युपगम** (anumānatvābhyupagama) *m.* acceptance of the state of being inference ननु 'भविष्यत्वाद् धर्मो नानुमीयते' इत्युक्तं भाष्यकारेण । अतोऽनुमानत्वाभ्युपगमे तद्विरोधो भवेत् Kāśi. iii. 119.25 (*on* 5(5). 44)

**अनुमानत्वाशङ्का** (anumānatvāśaṅkā) *f.* doubt about the state of being inference तस्यैव तु लक्षणस्य (ब्रह्मस्वरूपलक्षणस्य) अनेनानुमानत्वाशङ्कामपाकृत्यागमोपदर्शनेन ब्रह्मणि शास्त्रं प्रमाणमुक्तम् Bhām. 75.11 (*on* i. 1.3)

**अनुमानत्वासंभव** (anumānatvāsambhava) *m.* impossibility of the state of being inference (इह भूतले घटो नास्ति) इह … लिङ्गभूतप्रमाणनिवृत्त्यवगमानवक्लृप्तेश्चानुमानत्वासंभवः PrakaPañ. 285.4.

**अनुमानत्वोपचार** (anumānatvopacāra) *m.* secondary usage of the state of being inference अनुमानस्य न्यायानुग्राहकत्वं हेतुवचनस्यानुमानत्वोपचारेण भाष्यकारेणोक्तम् । हेतुरनुमानमिति TātpaṬ.(Vā.) 57.15 (*on* i. 1.1)

**अनुमानदर्शन** (anumāna-darśana) *n.* observation of (the employment of) syllogism समुद्रवृद्ध्यादौ यथोदितसंबन्धाभावेऽप्यनुमानदर्शनात् PrakaPañ. 202.2; प्रतिवादिविदिते ह्यर्थे वादितया परस्परविद्योत्कर्षापकर्षनिरूपणार्थमनुमानदर्शनात् KhaṇḍanKhā. 729.13.

**अनुमानदीधिति** (anumāna-dīdhiti) *f.* name of the commentary (called) Dīdhiti (by Raghunāthaśiromaṇi) on the anumāna-section of the Tattvacintāmaṇi (*lit.* light on inference) तदुक्तमनुमानदीधितौ LaCandr. 67.7.

**अनुमानदूषण** (anumāna-dūṣaṇa) *n.* **A** censure, i.e. refutation of inference अनुमानदूषणं विना न तुष्यति भवान् NyāyKa. 56.7; स्वयंप्रकाशत्वे सहोपलम्भनियमादभेदभयमपि … अनुमानदूषणान्निःशेषितम् NyāySiA. 239.7; यद्यनुमानदूषणं विना न परितुष्यति हन्त कालात्ययापदिष्टता SarvaDaSaṁ. 16.570; ŚivārkaMaDī. ii. 109.12 (*on* ii. 2.38); **B** defect in inference नन्वसिद्धं नश्चोदनाप्रामाण्यं कथं तद्बाधोऽनुमानदूषणम् NyāyRa. 73.14 (*on* 2.92)

**अनुमानदूषणता** (anumānadūṣaṇa-tā) *f.* the state of being the defect in inference आगमविरोधस्यैवानुमानदूषणतयानुमानेनागमप्रतिबन्धायोगात् ŚrutaPra. iB. 118.10 (*on* i. 1.3)

**अनुमानदूषणत्व** (anumānadūṣaṇa-tva) *n.* the state of being the defect in inference यथा विशेषविरोधस्यानुमानदूषणत्वं तथानुमाननिर्णये वर्णितम् MānaMe. 167.10.

**अनुमानदूषणपरिहार** (anumānadūṣaṇā-parihāra) *m.* removal of the defect in inference दृष्टान्ताभाववचनम् … स्वाभिप्रेतानुमानदूषणपरिहाराय Kāśi. ii. 125.8 (*on* 5(3). 64)

**अनुमानदूषणसिद्धि** (anumānadūṣaṇa-siddhi) *f.* proof of the defect in inference अनुमानदूषणसिद्धिं दर्शयति ŚrutaPra. iA. 132.26 (*on* i. 1.1)

**अनुमानदूषणार्थम्** (anumānadūṣaṇārtham) *adv.* for the sake of censuring, i.e. refuting the inference दृष्टान्ताभाववचनमपि नानुमानदूषणार्थं, किंतु स्वाभिप्रेतानुमानदूषणपरिहाराय Kāśi. ii. 125.8 (*on* 5(3). 64); न शास्त्रे लौकिकव्यवहारार्थमुपाधिपदव्युत्पादनं किन्त्वनुमानदूषणार्थम् TattvCin. ii(1). 317.2.

**अनुमानदृष्टता** (anumānadṛṣṭa-tā) *f.* the state of being known through inference एवमपि (गमनस्य) प्रत्यक्षदृष्टतानुमानदृष्टता च वक्तव्या TātpaṬ.(U.) 338.25 (*on* 5(4). 138)

**अनुमानदृष्टान्तभूत** (anumāna-dṛṣṭāntabhūta) *adj.* which has

become the example in syllogism य एको मृत्कूटः स्थितः स एवैतावद् घटशरावाद्यात्मतां प्राप्त इत्यभेदप्रत्यभिज्ञानेनानुमानदृष्टान्तभूतमृद्घटाद्यैक्यमुपपादनीयम् ŚivārkaMaDī. ii. 27.9 (*on* ii. 1.16)

**अनुमानदोष** (anumāna-doṣa) *m.* defect in inference अनुमानदोषेण प्रत्यक्षं न हि दूष्यते NyāyMañ. i. 199.27; NyāySu.(Ja.) 270A.2 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानदोषता** (anumānadoṣa-tā) *f.* the state of being the defect in syllogism दृष्टान्तदोषस्यानुमानदोषतानुपपत्तेः NyāySu.(Ja.) 265A.4 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानदोषत्व** (anumānadoṣa-tva) *n.* the state of being the defect in syllogism न हि दृष्टान्तोऽनुमानम् । तथाप्यनुमानाङ्गव्याप्तिदूषकतयानुमानदोषत्वमस्तु NyāySu.(Ja.) 265A.5 (*on* ii. 1.2); 270A.5 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानदोषाधिक्य** (anumānadoṣādhikya) *n.* excess of defect in syllogism सोपाधिकत्वस्य सत्प्रतिपक्षत्वेऽपि तेनैवानुमानदोषाधिक्यम् NyāySu.(Ja.) 268B.11 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानद्वय** (anumāna-dvaya) *n.* pair of syllogisms तदेवमनुमानद्वयमेतत् PrakaPañ. 418.16; NyāySu.(Ja.) 108A.1 (*on* i. 1.3); अर्थपक्षकानुमानमेव ज्यायः । नन्वाकाङ्क्षायोग्यतासंनिधयोऽनुमानद्वयेऽपि विशेषणानि SarvaDaKau. 53.18; वस्तुनोऽनुमानद्वयबलप्रापितविरुद्धरूपद्वयप्रसङ्गात् MānaMe. 78.7.

**अनुमानद्वयप्रवृत्ति** (anumānadvaya-pravṛtti) *f.* use or employment of the pair of syllogisms ज्ञानेऽनुमिते पश्चात्तेन ज्ञानेनार्थोऽनुमीयत इति बुभुत्साक्रमेणानुमानद्वयप्रवृत्तिः TantrRaha. 38.12.

**अनुमानद्वयसमावेश** (anumānadvaya-samāveśa) *m.* inclusion, i.e.use of the pair of syllogisms अनुमानविरुद्धं कस्मादनुमानं न भवति एकस्मिन् (अर्थे) अनुमानद्वयसमावेशस्यासंभवान्न विरोधः NyāyVār. 15.20 (*on* i. 1.1); परस्परानपेक्षसमानकालप्रवृत्तिसमर्थानुमानद्वयसमावेशाभावाभिप्रायमेतदुक्तम् TātpaṬ.(Vā.) 48.13 (*on* i. 1.1); NyāyVārPari. 281.5.

**अनुमानद्वार्** (anumāna-dvār) *f.* [Inst.] through inference धूमोऽस्तीत्यत्र धूमपदस्य वह्निबोधपरत्वेऽपि वह्नौ न लक्षणा शक्त्या धूमोपस्थितौ अनुमानद्वारा तत्प्रतीतिसंभवात् TattvCin. iv(2). 546.1; अनुमानद्वारा चित्ते तत्र निविष्टे तत्साक्षात्कारो भवति AṇuBh. 113.18 (*on* i. 4.19)

**अनुमानद्विष्** (anumāna-dviṣ) *adj.* who hates, i.e. opposes the inference (as a means of knowledge) अनुग्राह्यसजातीयं न च प्रत्यक्षमानिनः । ज्योतिः साधयितुं युक्तमनुमानद्विषः सतः BṛĀraUBhVā. iv. 3.224.

**अनुमानद्वैविध्य** (anumāna-dvaividhya) *n.* **i** twofoldness of syllogism (as *pratyakṣatodṛṣṭasambandha* and *sāmānyatodṛṣṭasambandha*) प्रमेयद्वैविध्यादनुमानद्वैविध्यमुक्तम् Kāśi. iii. 82.3 (*on* 5(4). 138); **ii** twofoldness of syllogism (as *svārtha* and *parārtha*) अनुमानद्वैविध्यं व्याख्यायि — परोपदेशानपेक्षं स्वार्थम्, परोपदेशापेक्षं परार्थम् PrakaVi. 568.9.

**अनुमानन** (anu-mānana) *n.* **A** act of making (somebody) approve or consent स यत्नमकरोत्तीव्रं संबन्धैरनुसान्त्वनैः (v.l. संबन्धिन्यनुमानने) MahāBhā. v. 191.2; **B** act of showing respect or honouring (through obeisance) आवाहनासनदानस्वागतानुमानन° ··· °हविर्भिर(भ्य)र्च्याच्युतचन्द्रशेखरौ AvantiKa. 155.16.

**अनुमाननिपुण** (anumāna-nipuṇa) *adj.* expert in inferring एकत्र ··· नैयायिकैरिवानुमेयानुमाननिपुणैः ··· विपणिवणिग्जनैरधिष्ठितम् ।··· कुण्डिनं नाम नगरम् NalaCam. 2.27 (9)

**अनुमाननिबन्धना** (anumāna-nibandhanā) *adj.* (*f.*) caused by, i.e. based on inference तस्य (आगमस्य) प्रामाण्यनिर्णीतिरनुमाननिबन्धना NyāyMañ. i. 9.8.

**अनुमाननिमित्त** (anumāna-nimitta) *n.* cause or basis of inference प्रामाण्यावधारणं च श्रेयोहेतुतानुमाननिमित्तव्याप्तिग्रहणं च न समर्थप्रवृत्तिं विना TātpaṬ.(Vā.) 11.11 (*on* i. 1.1)

**अनुमाननिमित्तत्व** (anumānanimitta-tva) *n.* the state of being the cause or basis of inference अनुमाननिमित्तत्वमाह । पूर्वं प्रत्यक्षेति TātpaṬ.(Vā.) 53.2 (*on* i. 1.1)

**अनुमाननिमित्ता** (anumāna-nimittā) *adj.* (*f.*) caused by or based on inference सिद्धार्थेषु न पदनिमित्ता वाक्यार्थसंवित् ··· किं त्वनुमाननिमित्ता NyāyRaMā. 89.2.

**अनुमाननिरसन** (anumāna-nirasana) *n.* refutation of inference (as a means of knowledge) कार्यकारणतत्त्वविपर्यासस्यानुमाननिरसननिरस्तत्वायोगात् ŚrutaPra. ii. 321.22 (*on* ii. 2.38)

**अनुमाननिराकरण** (anumāna-nirākaraṇa) *n.* refutation of inference (as a means of knowledge) तद्व्यतिरिक्तोऽन्योऽस्ति, यत्रायमहंशब्दः। किं पुनः कारणमत्रानुमाननिराकरणे Bṛha. 225.10 (*on* i. 1.5)

**अनुमाननिराकृत** (anumāna-nirākṛta) *adj.* refuted through inference (one of the four types of non-*pakṣas*) (प्रत्यक्षानुमानप्रतीतिस्ववचनैर्निराक्रियते न स पक्षः) अनुमाननिराकृतो यथा नित्यः शब्द इति NyāyBi. 3.50.

**अनुमाननिरास** (anumāna-nirāsa) *m.* refutation of inference (as a means of knowledge) अनुपलब्धौ सिद्धायामनुमाननिरासः अनुमाननिरासे च सत्यनुपलब्धिसिद्धिः NyāyMañ. i. 218.1; अनुमाननिरासेन तद्ग्रहत्वं प्रसाध्यते PrakaPañ. 361.23; ŚrutaPra. iB. 118.10 (*on* i. 1.3); अनुमाननिरासाय हेतूपन्यासात् NyāyPari. 95.7.

**अनुमाननिरासार्थम्** (anumānanirāsārtham) *adv.* for the sake of the refutation of inference ननु ईश्वरानुमाननिरासार्थं नेदमधिकरणमारम्भणीयम् ŚrutaPra. iB. 118.7 (*on* i. 1.3)

**अनुमाननिरूपण** (anumānanirūpaṇa) *n.* **1A** name of a section (dealing with inference) इत्यनुमाननिरूपणम् TarkKau. 16.3; SarvaMaSaṁ. 4.10; इति ··· यतीन्द्रमतदीपिकायामनुमाननिरूपणं नाम द्वितीयोऽवतारः YatīndraDī. 25.4; (anumāna-nirūpaṇa) **1B** description of (the characteristics of) inference अनुमाननिरूपणस्य जगन्निर्मातृपुरुषपौरेयसिद्धिः प्रयोजनम् BhāṭṭCin. i. 32.31 (*on* i. 1.4); **2** defining of conjecture or guess, cf. **अनुमाननिरूपणाधीन.**

**अनुमाननिरूपणाधीन** (anumānanirūpaṇādhīna) *adj.* dependent on the defining of conjecture or guess ललाटस्वेदादिलिङ्गसंकरे कथम् । तत्राप्यनुमानमूलत्वाल्लैङ्गिकादिस्मृतीनां सम्यगनुमाननिरूपणाधीन एव व्यवहारनिर्णयः BālaKrī. i. 208.27 (*on* 2.18)

**अनुमाननिरूपित** (anumāna-nirūpita) *adj.* ascertained through inference, which is the object of inference आनुमानिकमपि अनुमाननिरूपितमपि प्रधानम्, एकेषां शाखिनां शब्दवदुपलभ्यते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 226.3 (*on* i. 4.1); NyāySu.(Ja.) 191A.6 (*on* i. 4.1)

**अनुमाननिरोध** (anumāna-nirodha) *m.* obstruction to inference शशादीनां शृङ्गाद्यनुमानं स्यात्, अभावस्यापरिच्छेद्यत्वात् । अभावस्य तु प्रमेयत्वे बाधितविषयत्वेनानुमाननिरोधो युक्तः PrakaPañ. 286.10.

**अनुमाननिर्णय** (anumāna-nirṇaya) *m.* **A** ascertainment through inference विषाणमात्रदर्शनाद् गौर्गवयो वेति संशयोत्पत्तौ सास्नामात्रदर्शनाद् गौरेवायमित्यवधारणज्ञानमनुमाननिर्णयः PadārthaSaṁ. 256.5; यच्चानुमानविषयेऽवधारणज्ञानं सोऽनुमाननिर्णयः NyāyKa. 256.15; (anumānanirṇaya) **B** name of a section (dealing with inference) यथा विशेषविरोधस्यानुमानदूषणत्वं तथानुमाननिर्णये वर्णितम् MānaMe. 167.10.

**अनुमाननिवृत्त्यर्थम्** (anumānanivṛttyartham) *adv.* for the sake of the exclusion of inference (प्रत्यक्षं कल्पनापोढमभ्रान्तम्) एतच्च लक्षणद्वयं विप्रतिपत्तिनिरासार्थम्, न त्वनुमाननिवृत्त्यर्थम् NyāyBiṬ. 44.1 (*on* 1.4)

**अनुमाननिषेध** (anumāna-niṣedha) *m.* negation, i.e. refutation of inference (as a means of knowledge) अनुमाननिषेधपरतया भाष्यकारमिश्रैः सूत्रं व्याख्यातम् NyāyKu. 88.20.

**अनुमाननुमानत्व** (anumānanumāna-tva) *n.* the state of being inference and other than inference अनुमाननुमानत्वशब्दविभागतः । प्रमाणद्वित्वमेवं ते वद किं वा न रोचते NyāyPari. 495.7.

**अनुमाननैरपेक्ष्य** (anumāna-nairapekṣya) *n.* non-expectancy of, i.e. non-dependence on inference (as a means of knowledge) (संवित्) शास्त्रसिद्धा सेति चेन्न, नित्यतया तत्सिद्धौ अनुमाननैरपेक्ष्यात् ŚatDū. 217.2.

**अनुमाननैरर्थक्यप्रसङ्ग** (anumānanairarthakya-prasaṅga) *m.* undesired occasion of the futility of inference श्रुतिसिद्धब्रह्ममात्रसत्यत्वोपजीवने अनुमाननैरर्थक्यप्रसङ्गः ŚatDū. 96.19.

**अनुमानपक्ष** (anumāna-pakṣa) *m.* side, i.e. class of inference पर्वते क्वचिदग्निरस्तीति अवगतम् । तस्य च ऊर्ध्वदेशे अनुपलम्भेन विरोधादधोदेशे वह्निः कल्प्यते इति अर्थापत्तितापत्तिः । तस्मादियमनुमानपक्षे प्रक्षेप्तव्या MānaMe. 121.3.

**अनुमानपक्षपातिन्** (anumāna-pakṣapātin) *adj.* siding with or partial to inference (as a means of knowledge) त्रयीविद्वेषादनुमानपक्षपातिना त्वया सर्वमेव नारं विट्कपालादि शौचपक्षे निक्षिप्यते TātpaṬ.(Vā.) 47.19 (*on* i. 1.1)

**अनुमानपरत्व** (anumānapara-tva) *n.* the state of being meant for (the explanation of) inference अनुमानपरत्वादपि ग्रन्थस्य श्रुत्यनुग्राहक-

तर्कपरत्वं युक्तम् ŚrutaPra. iA. 150.13 (*on* i. 1.1)

**अनुमानपरंपरा** (anumāna-paramparā) *f.* chain or series of inferences (as a means of knowledge) अध्यक्षस्यापरीक्षत्वादनुमानं(न)-परंपरा PramāSaṁ. 3.32; जीवस्तु सर्वासु भवकोटिष्वेक एव … जन्मान्तरकृतस्य तत्तदाहारविशेषस्यानुमानपरंपरया तस्यानादिशरीरयोगप्रतीतेः तत्राविद्याकृतो जीवभेदः NyāyKa. 87.22; NyāyMa. 312 9; ये त्विमामनुमानपरंपरामभृष्यमाणा दिशः प्रत्यक्षतामिच्छन्ति … तन्मतमुपन्यस्य दूषयति TātpaṬ.(Vā.) 177.21 (*on* i. 1.5); गामानयेत्यादिष्वपि … अनुमानपरंपरया विशिष्टकार्यावगतिसिद्धेः न पदानामन्यन्विताभिधायित्वम् NyāyRaMā. 89.9; जन्मना मरणानुमानम्, तेन च तत्साधनीभूतायाः गतेरकर्तव्यतानुमानमित्यनुमानपरंपरैव AdvaiSi. 698.2.

**अनुमानपराहति** (anumāna-parāhati) *f.* repelling of the inference, i.e. rendering the inference ineffective न च समाख्यया अनुमानपराहतावपि … दृढाविच्छिन्नाध्येतृस्मरणेन तत्पराहतिः शङ्क्या MīmāKau. i. 87.19 (*on* i. 3.12)

**अनुमानपरिकल्पित** (anumāna-parikalpita) *adj.* assumed, i.e. established through inference अचेतनस्य स्वतःप्रवृत्त्यनुपपत्तेर्नानुमानपरिकल्पितं प्रधानं जगत्कर्तृ BrahmSūBh.(Ma.) 28B.2 (*on* ii. 2.1)

**अनुमानपरिच्छेद** (anumānapariccheda) *m.* name of a section (dealing with inference) अत्रापि चानुमानपरिच्छेदे (कर्मणां प्रत्यक्षत्वस्यायुक्तत्वम्) वक्ष्यामः PrakaPañ. 133.7; इति (श्रीभासर्वज्ञविरचिते न्यायसारे) अनुमानपरिच्छेदः NyāySā. 28.16; Kāśi. iii. 122.18 (*on* 5(5). 56); TantrRaha. 12.5; VedāntPari. 173.4.

**अनुमानपरिच्छेद्य** (anumāna-paricchedya) *adj.* to be distinguished, i.e. known through inference (as a means of knowledge) सर्वस्य च प्रकरणस्यायमर्थो नानुमानपरिच्छेद्योऽपत्यापत्यवद्भावः ManuBh. ii. 250.20 (*on* 9.33)

**अनुमानपरिपाटीविरुद्धा** (anumānaparipāṭī-viruddhā) *adj.* (*f.*) contrary to the method of inference एकस्मादेव व्यञ्जकात् तत्तत्प्रतिपत्तुर्विवक्षानुसारेण अनेकव्यङ्ग्यार्थप्रतीतिरनुमानपरिपाटीविरुद्धा PratāYaBhū. 56.5.

**अनुमानपरिश्रम** (anumāna-pariśrama) *m.* effort in (employing) syllogism किमर्थस्तर्ह्यनुमानपरिश्रमः SphoṭSi. 109.1.

**अनुमानपरीक्षा** (anumāna-parīkṣā) *f.* name of a section (*lit.* investigation of inference) कालो ह्येको नित्यो विभुरिति साधितोऽनुमानपरीक्षायाम् NyāyMañ. ii. 35.13; अनुमानगम्यत्वं तु … लिङ्गस्यानुमापकत्वमिति समर्थयद्भिरस्माभिरेवानुमानपरीक्षायां निरस्तम् MānaMe. 261.8.

**अनुमानपर्यन्तम्** (anumānaparyantam) *adv.* up to the (employment of) syllogism अनुमानपर्यन्तमर्थमबोधयद् वाक्यं न तिष्ठति AṇuBh. 37.17 (*on* i. 1.17)

**अनुमानपर्यवसान** (anumāna-paryavasāna) *n.* **A** culmination or resulting of the inference (into something) प्रसिद्धदेहादिसंयोग एवानुमानपर्यवसानान्नवमद्रव्यसिद्धिः ĀtmaSi. 15.22; **B** end of inference लाघवेन क्लृप्ते धर्मिणि धर्ममात्रेणानुमानपर्यवसानात् Nyāyāmṛ. 547B.5.

**अनुमानपारार्थ्य** (anumāna-pārārthya) *n.* the state of inference being meant for another purpose न शब्दस्य परार्थत्वात् तद्द्वारमनुमानपारार्थ्यम् NyāyKa. 233.19.

**अनुमानपुरस्सर** (anumāna-puraḥsara) *adj.* preceded by, i.e. based on inference कस्मान्न शब्दबोधोऽपि ह्यनुमानपुरःसरः BrahmSi. 104.14; BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 737; मया प्रागनुमानपुरःसरोऽर्थनिश्चयोऽस्येति नावगतम् PrakaPañ. 381,1.

**अनुमानपूर्व** (anumāna-pūrva) *adj.* preceded by, i.e. based on inference प्रत्यक्षानुमानपूर्वं हि शास्त्रम् TattvVai. 29.5 (*on* 1.24)

**अनुमानपूर्वक** (anumānapūrva-ka) *adj.* [*f.* -ikā] preceded by, i.e. based on inference लोकज्योतिःशास्त्रव्यवहारसिद्ध्यर्थं दर्शनगणितसंप्रदायानुमानपूर्वकं भाविकथनमपि … विवेक्तव्यम् TantrVā. 79.11 (*on* i. 3.2); अनुमानपूर्विकामर्थापत्तिमुदाहरति TātpaṬ.(U.) 388.7 (*on* 5(7). 3); अनुमानपूर्वकादनुमानात् प्रत्यक्षपूर्वकमनुमानं शीघ्रभावि PrakaPañ. 211.11; अनुमानपूर्वकोपमानबाधस्तु यदा ह्यादित्यस्य देशान्तरप्राप्त्या गतिमनुमाय संवत्सरादिमध्यान्तेषु तस्यास्सादृश्यमुपमीयते Kāśi. iii. 51.24 (*on* 5(4). 68); iii. 49.11 (*on* 5(4). 67); यद्यपि किंचिदनुमानमनुमानपूर्वकमपि तथापि प्रायेण प्रत्यक्षपूर्वकम् TātpaṬ.(Vā.) 106.6 (*on* i. 1.3); SaraKaṇṭhā. 393.21; शब्दज्ञानकारणत्वेनानुमितस्य … सामर्थ्ये कल्पिते तदभावानुमानस्यानुमानपूर्विकयार्थापत्त्या बाधः NyāyRa. 368.10 (*on* 5(4). 68); 451.16 (*on* 5(7). 3)

**अनुमानपूर्वकत्व** (anumānapūrvaka-tva) *n.* the state of being preceded by, i.e. based on inference शब्दस्यार्थप्रत्यायकत्वादनुमानपूर्वकत्वमित्यनुमानानन्तरं शब्दं लक्षयति SāṁkhyaTaKau. 152.2 (*on* 5)

**अनुमानपूर्वकत्वदर्शन** (anumānapūrvakatva-darśana) *n.* observation of the state of being what is preceded by, i.e. based on inference परमाणुमहं जानामीत्यादौ प्रत्यक्षस्य अनुमानपूर्वकत्वदर्शनात् YuktiSneha. 37.16 (*on* i. 1.4)

**अनुमानपूर्विकार्थापत्ति** (anumānapūrvikārthāpatti) *f.* presumption preceded by, i.e. based on inference अनुमानपूर्विकार्थापत्तिमुदाहरति Kāśi. iii. 163.12 (*on* 5(7). 3); YuktiSneha. 76.25 (*on* i. 1.5)

**अनुमानप्रकरण** (anumānaprakaraṇa) *n.* name of a section (dealing with the figure of speech called *anumāna*) इति रसगङ्गाधरेऽनुमानप्रकरणम् RasGaṅ. 642.14.

**अनुमानप्रकार** (anumāna-prakāra) *m.* **A** variety of inference अनुमानप्रकारमाह करणात्मकस्येति VedāntKa. 378.12 (*on* iii. 2.22); अनुमानप्रकारस्तु लिप्यादौ परिकल्प्यते NyāyKu. 10.17; अनुमानप्रकारस्य समानत्वे वैषम्यानुपपत्तेः NyāySu.(Ja.) 109A.7 (*on* i. 1.3); **B** mode or method of (employing) syllogism नखेष्वपि चैवमेवानुमानप्रकारो बोध्यः नखा वैतुष्यप्रयोजकाः वैतुष्यान्वयव्यतिरेकानुविधायकान्वयव्यतिरेकवत्त्वात् BhaṭṭDī. iii. 122.19 (*on* ix. 2.11)

**अनुमानप्रकारताङ्गीकार** (anumānaprakāratāṅgīkāra) *m.* acceptance of the state of being a variety of inference सूचनबुद्धेरपि संकेतादिलौकिकप्रमाणसापेक्षत्वेनानुमानप्रकारताङ्गीकारात् SāhiDa. 270.2.

**अनुमानप्रकाश** (anumānaprakāśa) *m.* name of a philosophical work by Rucidatta on *anumāna*, PW.; MW.

**अनुमानप्रकाशिका** (anumānaprakāśikā) *f.* name of a work (on *anumāna*), PW.; *nt.*

**अनुमानप्रक्रिया** (anumāna-prakriyā) *f.* procedure of (employing) syllogism अवधृतव्याप्तेश्च पक्षदर्शनं लिङ्गदर्शनं च … इदानीमनुमितिरित्यनुमानप्रक्रिया NyāySu.(Ja.) 396B.7 (*on* ii. 2.7)

**अनुमानप्रचाराभाव** (anumānapracārābhāva) *m.* absence of the employment of syllogism कथम् … देहे तत्स्वभावः … सर्वस्य दर्शनादर्शनाभ्यामेव तथा तथा व्यवस्थापनादनुमानप्रचाराभावात् NyāyKu. 107.6.

**अनुमानप्रज्ञा** (anumāna-prajñā) *f.* inferential knowledge ऋतंभरा तत्र प्रज्ञा। श्रुतानुमानप्रज्ञाभ्यामन्यविषया विशेषार्थत्वात् YogSū. 1.49; (ऋतंभरा प्रज्ञा) सा च श्रुतानुमानप्रज्ञयोर्बीजम् PratyabhiVi. ii. 176.5 (*on* ii. 4.11)

**अनुमानप्रतिपन्न** (anumāna-pratipanna) *adj.* known through inference अनुमानप्रतिपन्नं चान्यथाप्यनुमेयमनुमातुं शक्यम् NyāySu.(Ja.) 290B.12 (*on* ii. 1.4)

**अनुमानप्रतिपादक** (anumāna-pratipādaka) *adj.* conveying or leading to the knowledge of syllogistic argument हेतुवचनमनुमानप्रतिपादकं परामृश्यमानलिङ्गप्रतिपादकं यदि स्यात् तदा … न च तस्य परामृश्यमानं लिङ्गं विषयः NyāyVārPari. 316.1; अनुमानप्रतिपादकं च वाक्यं नाप्तवाक्यत्वेन प्रयुज्यते वादिना KhaṇḍanKhā. 563.6.

**अनुमानप्रतिपाद्य** (anumāna-pratipādya) *adj.* to be known through inference अध्यवसिताभ्यनुज्ञानं वस्तुबलायातमपेक्षिते विषयेऽनुपेक्षणीयमेवेति तस्याप्यनुमानप्रतिपाद्येषु गणना NyāyVārPari. 747.8.

**अनुमानप्रतिबन्ध** (anumāna-pratibandha) *m.* obstruction to inference स्मृतिमूलभूतश्रुतेः स्पर्शश्रुत्यविषयत्वेनापरिच्छिन्नत्वात्तज्जिज्ञासोपपत्तेः नानुमानप्रतिबन्धः MīmāKau. i. 21.13 (*on* i. 3.4); iii (2). 235.18 (*on* ii. 2.20)

**अनुमानप्रतिबन्धकत्व** (anumānapratibandhaka-tva) *n.* the state of being what obstructs inference यत्र संख्यायाः … न भावनान्वयद्वारा विध्यन्वयः। तत्र तस्यानुमानप्रतिबन्धकत्वाभावान्न धात्वर्थभेदकता MīmāKau. iii(2). 235.21 (*on* ii. 2.20)

**अनुमानप्रतिरोध** (anumāna-pratirodha) *m.* **A** opposition to or obstruction of inference प्रत्यक्षादेर्लिङ्गभावेनैवानुमानप्रतिरोधः TattvCin. ii(1). 884.2; **B** name of a variety of *prakaraṇasama* (*lit.* obstruction by inference) अनुमानप्रतिरोधस्तु शब्दो नित्यः कार्यत्वाद् घटवत्, नित्यः शब्दः श्रावणत्वात् शब्दत्ववत् इति SarvaDaKau. 49.15.

**अनुमानप्रतिसंधान** (anumāna-pratisandhāna) *n.* recollection of inference प्रधानं च नास्ति वृक्षस्यानभ्युपगमात्। तस्मान्नानुमानप्रतिसंधानाद् वृक्षबुद्धिः NyāyVār. 213.8 (*on* ii. 1.28)

**अनुमानप्रतीत** (anumāna-pratīta) *adj.* known through inference यद्यप्यनुमानप्रतीतस्य भूतस्य वस्तुनः प्राप्तिर्नास्ति तथापि … तस्य प्राप्तियोग्यता तावदस्त्येव PrakaPañ. 116.7.

**अनुमानप्रत्यभिज्ञान** ( anumāna–pratyabhijñāna ) *n.* recognition through inference सामान्यतो गृहीतेऽपि देशादिभेदेन प्रत्यक्षप्रत्यभिज्ञानवन्नानुमानप्रत्यभिज्ञानमनुपपन्नमिति न प्रमेयाभावः Kāśi. iii. 5.16 (*on* 5(4). 2)

**अनुमानप्रत्यय** ( anumāna–pratyaya ) *m.* knowledge through inference वाचकशक्तिः … प्रयोगे व्यापरिष्यते। विपर्यये पुनरुदासिष्यते। लब्धात्मकत्वाद्वा श्रौतत्वे सत्यनुमानप्रत्ययं निराकुर्वन्ती कार्यमारप्स्यते TantrVā. 962.22 (*on* iii. 4.13)

**अनुमानप्रत्ययवत्** ( anumānapratyaya–vat ) *adv.* like the knowledge through inference अवधारणप्रत्ययौ भिन्ननिमित्तौ विशेषवत्त्वात् प्रत्यक्षानुमानप्रत्ययवत् NyāyVār. 145.3 (*on* i. 1.40)

**अनुमानप्रदर्शन** ( anumāna–pradarśana ) *n.* exhibition, i.e. employment of syllogism श्रुत्यनुग्राहकस्यानुमानस्य निर्दोषत्वात्तद्विषयं सांख्याधिकरणे जगत्कर्तर्यनुमानप्रदर्शनम् ŚivārkaMaDī. i. 172.18 (*on* i. 1.4)

**अनुमानप्रदर्शनार्थ** ( anumānapradarśanārtha ) *adj.* meant for exhibiting syllogism ( जन्माद्यस्य यतः ) इदं सूत्रमनुमानप्रदर्शनार्थं न भवति किं तु वेदवाक्यप्रदर्शनार्थम् BrahmSūBh.(Bhā.) 9.14 (*on* i. 1.2)

**अनुमानप्रदीप** ( anumāna–pradīpa ) *m.* lamp (in the form) of inference अनुमानप्रदीपेन हित्वा सर्वाननात्मनः। संसारैकावलम्बिन्या तदभावं धियेप्सति NaiṣkaSi. 182.6.

**अनुमानप्रधान** ( anumāna–pradhāna ) *adj.* who has inference as principal means (of knowledge), i.e. relying mainly on inferential reasoning अनुमानप्रधानस्य ( भवतः ) प्रतिषेधानपेक्षिणः। हृदयक्रोशनं कस्माद् दृष्टां पीडामपश्यतः ŚlokaVār. 2.245 (121.2); अनुमानप्रधानस्यास्य वादिनोऽनपेक्षितनिषेधशास्त्रस्य हृदयक्रोशनेऽपि न कारणमुपलभामहे Kāśi. i. 186.19 (*on* 2.245)

**अनुमानप्रधानत्व** ( anumānapradhāna–tva ) *n.* the state of having inference as principal means (of knowledge) अनुमानसिद्धप्रामाण्यकत्वेनानुमानप्रधानत्वेन च सर्वज्ञाभिमतस्य वाक्यमेव सर्वज्ञानुमोच्यते NyāySu.(Ja.) 325A.10 (ii. 2.1)

**अनुमानप्रपञ्च** ( anumāna–prapañca ) *m.* elaboration or explanation) of inference अनुमानप्रपञ्चोऽयं बहुभिर्बहुधोदितः। चिदानन्दोक्तरीत्या तु मयैवमिह दर्शितः MānaMe. 91.3.

**अनुमानप्रबोधतस्** ( anumānaprabodha–tas ) *adv.* as compared to the knowledge resulting from inference विषयापहृतेर्नो चेद्वेदान्तोक्त्या प्रमोत्थितिः। न प्रत्यक्षबलीयस्त्वादनुमानप्रबोधतः BṛĀraUBhVā. ii. 1.573.

**अनुमानप्रमाण** ( anumāna–pramāṇa ) *adj.* having inference as a means of knowledge नाध्यक्षं क्षणिकत्वे न चानुमानप्रमाणं तत् NyāyMañ. ii. 37.2; *n.* inference as a means of knowledge मुखप्रसादादिचेष्टया तु लिङ्गभूतया पराभिप्रायस्य निश्चयेऽनुमानप्रमाणमनिच्छतोऽपि तस्य बलादापतितम् SyādvāMañ. 20 (26); श्येनादिपतनेनावकाशसाध्येन लिङ्गेनानुमीयमानोऽवकाश आकाश इति अनुमानप्रमाणमुपन्यस्यते ŚivārkaMaDī. ii. 86.27 (*on* ii. 2.23); एतेन तर्कशोधिते मार्गेऽनुमानप्रमाणं संचारितम् Bhāsk. i. 241.13 (*on* i. 5.10)

**अनुमानप्रमाणक** ( anumānapramāṇa–ka ) *adj.* having inference as a means of knowledge, i.e. established through inference शास्त्रप्रमाणकमेव ब्रह्म नानुमानप्रमाणकम् ŚivārkaMaDī. i. 151.8 (*on* i. 1.3); वेश्यास्थले विशेषं प्रतिपादयितुं वेश्यावर्णाद्यन्तःपातित्वं कश्चि( ? कस्यचि )दनुमानप्रमाणकमभिमतं तन्मतमाह BālamBha. ii. 340.28 (*on* 2.290)

**अनुमानप्रमाणकत्व** ( anumānapramāṇaka–tva ) *n.* the state of having inference as a means of knowledge क्षेत्रज्ञस्वरूपस्येश्वरस्याकिंचित्करत्वात्, प्रमाणप्रतिपन्नत्वाभावाच्च। अनुमानप्रमाणकत्वं च परमेश्वरस्य स्वैरेव निरस्तम् SarvaMaSaṁ. 37.8.

**अनुमानप्रमाणता** (anumāna–pramāṇatā) *f.* validity or authority of inference गुणगुणित्वेन ह्यक्षलिङ्गाधिगम्ययोः। दुःखात्मनोर्मिथोयोगे नानुमानप्रमाणता BṛĀraUBhVā. i. 4.585.

**अनुमानप्रमाणत्व** ( anumāna–pramāṇatva ) *n.* **A** validity or authority of inference अनुमानप्रमाणत्वमपि विकल्पग्राच्यम् NyāyKa. 255.10; **Bi** ( anumānapramāṇa–tva ) the state of having inference as a means of knowledge जगत्कर्तुरनुमानतः सिद्धिसंभवेऽपि …। न तावता तस्यानुमानप्रमाणत्वम् … हीयते ŚivārkaMaDī. i. 146.26 (*on* i. 1.3); **Bii** the state of being a means of knowledge called inference अनुमानप्रमाणत्वेनाभिमतस्य लिङ्गपरामर्शस्य व्यापाराभावेन तत्राव्याप्तेः ŚivārkaMaDī. i. 166.3 (*on* i. 1.4)

**अनुमानप्रमाणत्वदुराशा** ( anumānapramāṇatva–durāśā ) *f.* vain hope of the validity of inference अनुमानप्रमाणत्वदुराशा परिमुच्यताम् NyāyMañ. i. 109.20.

**अनुमानप्रमाणविषय** ( anumānapramāṇa–viṣaya ) *m.* object of inference which is the means of knowledge भवति तु प्रत्यक्षप्रमाणविषयो घटः अनुमानप्रमाणविषयो वह्निः ŚivārkaMaDī. i. 54.14 (*on* i. 1.1)

**अनुमानप्रमाणोपन्यासपर** (anumānapramāṇopanyāsa–para) *adj.* intended for explaining inference which is the means of knowledge भाष्ये 'श्येनादिपतनदेशत्वेने'ति देशग्रहणम्। एवमनुमानप्रमाणोपन्यासपरमिदं भाष्यम् ŚivārkaMaDī. ii. 88.19 (*on* ii. 2.23)

**अनुमानप्रमेय** ( anumāna–prameya ) *adj.* (used as noun) object of the knowledge of inference न हि तस्यानुमानप्रमेयस्याज्ञानस्यावारकं भावरूपमज्ञानान्तरमस्ति NītiMā. 22.17; असदिति। अभाव इत्यर्थः।… अनुमानप्रमेयमपीदं न भवत्युपपत्तिविरुद्धत्वात् NyāySu.(Ja.) 283B.13 (*on* ii. 1.4)

**अनुमानप्रयास** ( anumāna–prayāsa ) *m.* effort in (employing) syllogism न च सत्यागमे अनुमानप्रयासवैयर्थ्यमिति वाच्यम् VivaPraSaṁ. 268.7; अयं देवदत्तः, अयं यज्ञदत्त इतिप्रकारकं दृष्टं दर्शनम् अध्यक्षमेवास्ति यदि किमनुमानप्रयासेन Upask. 179.9 (*on* iii. 2.10)

**अनुमानप्रयोक्तृ** ( anumāna–prayoktṛ ) *adj.* who employs syllogism केनानवधारितधर्मा न तावदनुमानप्रयोक्त्रा स्वयमज्ञाते परं प्रत्यप्रयोगात् KhaṇḍanKhā 729.11.

**अनुमानप्रयोग** ( anumāna–prayoga ) *m.* employment of syllogism तत्काष्ठदहनो वह्निरब्दाहार्थं नियुज्यते। अनुमानप्रयोगे हि वक्तुमित्यादि युज्यते ŚlokaVār. 6.236 (790.4); अनुमानप्रयोगेऽस्मिन् प्रतिज्ञार्थः सुदुर्लभः BṛĀraUBhVā. iv. 3.579; सुपरिनिश्चयेन बाह्यालम्बनसंबन्धः प्रसिद्धः।… उक्तमिदमस्माभिर्नायमनुमानप्रयोगः Kāśi. ii. 42.24 (*on* 5(2).33); अनुमानप्रयोगस्याप्यवकाशो न विद्यते। पञ्चावयवयुक्तस्य स तु धूमस्य दर्शनात् ŚivaP. vi. 16.20 (491B.7); द्व्यंशो ह्यनुमानप्रयोगः। साध्यांशः साधनांशश्चेति TārkiRa. 325.3; ननु ( अनुमानस्य ) प्रयोगं प्रति विप्रतिपद्यन्ते वादिनः … त्र्यवयवमनुमानमिति सांख्याः। … पञ्चावयवमिति नैयायिकाः। तदेवं विप्रतिपत्तौ कीदृशोऽनुमानप्रयोगः PramāMī. 52.6 (*on* ii. 1.9); शब्दमात्रे त्वयानुमानप्रयोगे कृतेऽपि श्रुतेरवकाशः सिध्यत्येव GuruCandr. ii. 243.15; LaCandr. 517.39; क्षेत्रादिकमस्य क्रयादिप्राप्तमासेधरहितत्वे सति चिरकालोपभुक्तत्वात्तदीयगृहादिवदित्यनुमानप्रयोगः BālamBha. ii. 29.1 (*on* 2.22)

**अनुमानप्रयोगप्रयास** ( anumānaprayoga–prayāsa ) *m.* effort in the employment of syllogism संविच्छब्देन किम् … प्रतीयमानमात्मस्वरूपं पक्षीक्रियते। उत सकललोकप्रसिद्धा विषयग्राहिणी वित्तिः।… न द्वितीयः … एतस्य चानुमानप्रयोगप्रयासस्य निष्प्रयोजनत्वप्रसङ्गात् ŚatDū. 217.12.

**अनुमानप्रयोगप्रसञ्जन** ( anumānaprayoga–prasañjana ) *n.* occasion for the employment of syllogism सिद्धभागसाधनार्थमनुमानप्रयोगप्रसञ्जनं साध्यसमः TārkiRa. 268.8.

**अनुमानप्रयोगव्यवच्छेद** ( anumānaprayoga–vyavaccheda ) *m.* elimination or exclusion of the employment of syllogism तुशब्दादनुमानप्रयोगव्यवच्छेदः LaCandr. 517.39.

**अनुमानप्रयोगायोग** ( anumānaprayogāyoga ) *m.* untenability of the employment of syllogism अज्ञानस्य मानागम्यत्वे तत्साधनायानुमानप्रयोगायोगात् TattvPradī.(Ci.) 56.12.

**अनुमानप्रयोगावसर** ( anumānaprayogāvasara ) *m.* occasion for the employment of syllogism शीतं तुहिनमुष्णोऽग्निरिति साध्यत्वाभावेनानुमानप्रयोगावसरविरहात् NyāyMañ. ii. 133.31.

**अनुमानप्रयोजन** ( anumāna–prayojana ) *n.* purpose of inference न चालमनुमानाय शब्दोऽदर्शनपूर्वकः। सिद्धे हि दर्शने किं स्यादनुमानप्रयोजनम् VākyaPa. 3(13).12.

**अनुमानप्रवृत्ति** ( anumāna–pravṛtti ) *f.* **A** operation or origination of inference संबन्धानुभवोऽवश्यमेषितव्यश्च लिङ्गिनः। अनुमानप्रवृत्तेस्तु प्राग् ज्ञानं तत्र नास्ति ते ŚlokaVār. 5(4).166 (399.4); चोदनैव, नान्यत् किं च … कारणमन्यत्र प्रवर्तते यावता दृष्टान्तादावनुमानप्रवृत्तिः TātpaṬ.(U.) 36.19 (*on* 2.16); येन न विवेचितं ह्यनुमानं स पक्षविपक्षयोर्दर्शनादर्शनमात्रेणानुमानप्रवृत्तिं मन्वानो वेदेऽपि कर्तारं कल्पयेत् ManuBh. ii. 484.26 (*on* 12.105); नागृहीते लिङ्गिनि तत्संबद्धं लिङ्गं शक्यतेऽवगन्तुम्। न चानुमानप्रवृत्तेः प्राक् तस्मिन् … किंचित् प्रमाणमस्ति Kāśi. iii. 93.11 (*on* 5(4).166); ननु व्याप्तिग्रहणादनुमानप्रवृत्तिः NyāyKa. 54.15; 127.17; 210.20; असंनिकृष्टग्रहणस्य विपरीतपरिच्छित्तेऽनुमानप्रवृत्तिरनिरस्ता स्यात् NyāyRa. 363.17 (*on* 5(4).57); विपक्षस्यापि जिज्ञासा तर्कादाहत्य निवर्तते, ततोऽनुमानप्रवृत्तौ शङ्कास्वरूपमपीति सर्वं सुस्थम् NyāyKuA. i. 181.4; प्रवृत्तेः प्रागेवावधारिते प्रामाण्ये तत्प्रमातुरुत्तरकालं प्रमित्सैव नास्ति, तन्नि-

बन्धनत्वाच्चानुमानप्रवृत्तेः NyāyVārPari. 101.9; अतीन्द्रियेऽर्थेऽनुमानं भवति। एवमनुमानप्रवृत्तिप्रकारं स्मारयित्वातिदिशति Kiraṇā. 309.17; यावत्सावयवमनुमानप्रवृत्तेः यो निरवयवः परिशिष्यते सोऽत्यन्ताल्पतामापन्नः परमाणुर्नित्यः PrakaVi. 496.14; दोषत्वाप्रमाणयोरन्योन्याश्रयणात्। शास्त्रतोऽन्यतरसिद्धौ तत्प्राबल्यापेक्षया चक्रकापातः श्रुतिप्राबल्याप्रामाण्यदुष्टकारणत्वनिश्चयानुमानप्रवृत्तीनाम् NyāySiA. 227.30; आत्ममननस्य इष्टसाधनत्वावगतौ अनुमित्सयावश्यमात्मन्यनुमानप्रवृत्तिः Upask. 180.13 (*on* iii. 2.11); 398.17 (*on* ix. 2.3); प्रत्यक्षागोचरेऽपि भविष्यत्यपि धर्मे नानुमानप्रवृत्तिर्विरुध्येत YuktiSneha. 37.18 (*on* i. 1.4); 79 29 (*on* i. 1.5); ननु तर्किते प्रमाणविषये शास्त्रप्रवृत्तावपि वास्तवप्रमाणविषये शास्त्रप्रवृत्तिर्न संभवति। न चात्रापि तर्कितैवानुमानप्रवृत्तिः ŚivārkaMaDī. i. 143.21 (*on* i. 1.3); यत्रोत्पत्तिवाक्य एव संख्याश्रवणं तत्रानुमानप्रवृत्तेः पूर्वमेव संख्याया भावनान्वयात् MīmāKau. iii(2). 235.5 (*on* ii. 2.20); **B** employment of syllogism व्याप्तिविज्ञानं बाध्यते, ततश्चानैकान्तिकत्वादप्रवृत्तिरनुमानस्येति चेत्। न। अनुमानप्रवृत्तिविषयसाध्यधर्मिणि हेतोर्व्यभिचारानुद्भावनात् TātpaṬ.(Vā.) 45.1 (*on* i. 1.1); प्रतिबिम्बज्ञानं बिम्बज्ञानपूर्वकं प्रतिबिम्बज्ञानत्वादिति वा अनुमानप्रवृत्तिः ŚatDū. 135.7; वस्तुतस्तु यो धर्मो यद्व्यापकाव्याप्तस्तस्य तेनाव्याप्तिरित्येव वक्तव्यम्। अनुमानप्रवृत्त्युत्तरकालं तु सत्प्रतिपक्षतैव NyāySu.(Ja.) 266B.13 (*on* ii. 1.2); फलव्याप्यताभावेऽपि वृत्तिव्याप्यतामात्रेण तत्रानुमानप्रवृत्तिरिति न युक्तम् Vādā. 29.1.

**अनुमानप्रवृत्तिसंभव** ( anumānapravṛtti-sambhava ) *m.* **A** possibility of the employment of syllogism मूर्तत्वं व्यक्तिमात्रवृत्ति, मूर्तमात्रवृत्तित्वात्, घटवत् - इति च पूर्ववत् अनुमानप्रवृत्तिसंभवे नित्यत्वमूर्तयोः व्याघातजः क्रियावान् परमाणुः — इत्यपि न TarkSaṁ.(Ā.) 29.27; **B** possibility of the operation of inference पक्षादन्यत्र हेतुमति संदेहस्य दोषत्वे च क्षितिमात्रपक्षीकरणेनाप्यनुमानप्रवृत्तिसंभवेन ŚivārkaMaDī. i. 140.25 (*on* i. 1.3)

**अनुमानप्रवृत्त्यनुपपत्ति** ( anumānapravṛtty-anupapatti ) *f.* impropriety of the operation of inference विज्ञेयानुमेयत्ववादे प्रात्यक्षिकस्य कस्यचिदप्यर्थस्याभावेन व्याप्तिसंवेदनस्थानाभावेनानुमानप्रवृत्त्यनुपपत्तिः SarvaDaSaṁ. 2.330.

**अनुमानप्रवृत्त्ययोग** ( anumānapravṛtty-ayoga ) *m.* impossibility of the operation of inference भेदज्ञानं विनानुमानप्रवृत्त्ययोगेनात्माश्रयापत्तेः SiddhāLeSaṁ. 232.5.

**अनुमानप्रवृत्त्युपपत्ति** ( anumānapravṛtty-upapatti ) *f.* propriety of the operation of inference नभसि नीलिमेति प्रत्यक्षाभिमतप्रत्ययबाधेनारूपित्वानुमानप्रवृत्तिवदत्रानुमानप्रवृत्त्युपपत्तिः किं न स्यादिति चेन्न Vādā. 83.7.

**अनुमानप्रवेश** ( anumānapraveśa ) *m.* title of a work, pw.; *nt.*

**अनुमानप्रसङ्ग** ( anumāna-prasaṅga ) *n.* undesired occasion of inference नोपलब्धिलक्षणप्राप्तमनुपलभ्यमानं शक्यमनुमातुं नरविषाणादीनामप्यनुमानप्रसङ्गात् TātpaṬ.( Vā ) 523.2 (*on* iii. 1.37)

**अनुमानप्रसर** ( anumāna-prasara ) *m.* (scope for) the operation of inference संविल्लक्षणवस्तुविशेषस्यास्फुरणादेव सर्वोपसंहारवती व्याप्तिरेवास्तमियात्तत्र कुतोऽनुमानप्रसरः TattvPradī.(Ci.) 18.10; प्रकृते तु यावन्न्यायेन धात्वर्थे संख्यानुमातुमारभ्यते तावत् प्रत्यक्षश्रुतया संख्यया निराकाङ्क्षीकृते नानुमानप्रसरः समस्ति MīmāKau. iii(2). 234.17 (*on* ii. 2.20); प्रयाजैकादशत्वस्थले यत्र प्रकृतौ अनुमानप्रसरः तत्राभ्यासविषयत्वम् BhaṭṭDī. i. 124.19 (*on* ii. 2.7)

**अनुमानप्रसाधक** ( anumāna-prasādhaka ) *adj.* which promotes inference अल्पसूत्रग्रन्थार्थमनुमानप्रसाधकम्। नाट्यस्यास्य प्रवक्ष्यामि रसभावादिसंग्रहम् NāṭyaŚā. 6.8.

**अनुमानप्राणभूतत्व** ( anumānaprāṇabhūta-tva ) *n.* the state of being what has become the life-breath, i. e. essence of inference प्रमाणस्य ··· अर्थाजन्यत्वात्। न च स्मृतिर्न प्रमाणम्। अनुमानप्राणभूतत्वात्साध्यसाधनसंबन्धस्मरणपूर्वकत्वात्तस्य SyādvāMañ. 16(146)

**अनुमानप्राधान्य** ( anumāna-prādhānya ) *n.* predominance or prevalence of inference अस्य शास्त्रस्यानुमानप्राधान्यात्तु केवलानुमानस्य मुख्यतयैवोपन्यासो न त्वागमस्यानपेक्षा SāṁkhyaPraBh. 29.25 (*on* 1.60)

**अनुमानप्रामाण्य** ( anumāna-pramāṇya ) *n.* validity or authority of inference सकललोकसाक्षिकमनुमानप्रामाण्यमपीक्षणीयम् NyāyMañ. i. 183.7; अनुमानप्रामाण्येऽपि समानो दोष इति चेन्न NyāyMañ. i. 218.2 = ii. 21.7; तदप्रामाण्येऽनुमानप्रामाण्यम् अनुमानप्रामाण्ये तदप्रामाण्यमित्यन्योन्याश्रयणम् ĀgaPrā. 30.13; अनुमानप्रामाण्यस्यैवासंभवापत्तेः ĀtmaSi. 38.25; अनुमानप्रामाण्यमप्युत्सन्नसंकथमापद्येत TārkiRa. 15.4; स्मृतिः प्रमाणम् अनुमानप्रामाण्यान्यथानुपपत्तेरिति सिद्धम् PramāMī. 34.8 (*on* i. 2.3); व्याघातदण्डमापाद्यानुमानप्रामाण्यं स्वीकारितम् VedāntKa. 468.8 (*on* iii. 3.53); अहमर्थधर्मभूतप्रकाशोत्तीर्णेन स्वरूपचैतन्येनाज्ञानसिद्धावनुमानप्रामाण्यम् ŚrutaPra. iB. 22.11 (*on* i. 1.1); कृत्स्नप्रत्यक्षोपरोधे च निर्मूलतया अनुमानप्रामाण्यस्यैवासंभवात् ŚatDū. 96.13; स्वतस्त्वेनाभ्युपगतोपमानानुमानप्रामाण्येऽपि संशयदर्शनात् TattvPrakā. 81B.10 (*on* ii. 1.4); पञ्चावयवयोगात् गुणादिसिद्धिरिति यदुक्तं तदुपपादनाय व्याप्तिनिर्वचनेनानुमानप्रामाण्ये बाधकमपास्तम् SāṁkhyaPraBh. 124.14 (*on* 5.37); शास्त्रप्रामाण्यादेव जगज्जन्मादिकारणं ब्रह्म न तु अनुमानप्रामाण्यात् ŚivārkaMaDī. i. 137.11 (*on* i. 1.3); i. 177.34 (*on* i. 1.4)

**अनुमानप्रामाण्यनिषेध** ( anumānaprāmāṇya-niṣedha ) *m.* denial of the validity of inference नाप्रत्यक्षं प्रमाणमित्यनेन हि विशेषनिषेधेन कण्ठतोऽनुमानप्रामाण्यनिषेधोऽर्थतः प्रत्यक्षप्रामाण्यविधिश्च विवक्षितः NyāyVārPari. 654.7.

**अनुमानप्रामाण्यप्रयोजन** ( anumānaprāmāṇya-prayojana ) *n.* purpose of validity of inference न हि योग्यतादिकं विनैव तदनुमानप्रामाण्यप्रयोजनमात्रादन्वितमभिधीयते शब्देन TattvCin. iv(2). 341.6.

**अनुमानप्रामाण्यरक्षण** ( anumānaprāmāṇya-rakṣaṇa ) *n.* defence of the validity of inference °अनुमानमहिम्ना नूनमीश्वरः कल्पनीयः ··· अनुमानप्रामाण्यरक्षणे कृत एव परिकरबन्धः प्रागिति सिद्ध एवेश्वरः NyāyMañ. i. 183.7.

**अनुमानप्रामाण्यरहस्य** ( anumānaprāmāṇyarahasya ) *n.* title of a work, PW.; pw.

**अनुमानप्रामाण्यवादिन्** ( anumānaprāmāṇya-vādin ) *adj.* expounder or propounder of the validity of inference व्याप्तिपक्षधर्मताशालि हि लिङ्गं गमकमभ्युपगतमनुमानप्रामाण्यवादिभिः SarvaDaSaṁ. 1.70.

**अनुमानप्रामाण्यविरह** ( anumānaprāmāṇya-viraha ) *m* absence of the validity of inference मूकत्वं नास्तिकस्य शब्दप्रामाण्यानिष्टेरापन्नम्। प्रवृत्तिनिवृत्तिविरहोऽनुमानप्रामाण्यविरहादापन्नः VedāntKa. 465.10 (*on* iii. 3.53)

**अनुमानप्रामाण्यव्यवस्थापन** ( anumānaprāmāṇyavyavasthāpana ) *n.* title of a work, PW.; pw.

**अनुमानप्रामाण्यसमर्थन** ( anumānaprāmāṇya-samarthana ) *n.* justification of the validity of inference ज्ञानस्य प्रामाण्यसमर्थनं सूचितमित्यनुव्यवसायोऽवशिष्यते। तस्य चानुमानसमानन्यायतयानुमानप्रामाण्यसमर्थनानन्तरमेव समर्थनं करिष्यते NyāyVārPari. 111.10.

**अनुमानप्रामाण्यसिद्धि** ( anumānaprāmāṇya-siddhi ) *f.* establishment of the validity of inference यदनुमानप्रामाण्यसिद्ध्यर्थं परैः किमपि काशं कुशमवलम्ब्यते तदपि मन्दप्रयोजनमेव Kāśi. iii. 80.22 (*on* 5(4).133); न चाहंप्रत्ययस्य द्विचन्द्रादिबोधवन्मिथ्यात्वादविरोध इति वाच्यम्, आगमानुमानप्रामाण्यसिद्धौ तन्मिथ्यात्वम् VivaPraSaṁ. 61.19.

**अनुमानप्रामाण्याश्रयण** ( anumānaprāmāṇyāśrayaṇa ) *n.* resorting to the validity of inference तद्वदेव लिङ्गिज्ञानोपपत्तेरनर्थकं त्रिरूपालिङ्गतोऽर्थदृगनुमानमित्यनुमानप्रामाण्याश्रयणम् Kāśi. iii. 93.23 (*on* 5(4).167)

**अनुमानप्रामाण्योच्छेद** ( anumānaprāmāṇyoccheda ) *m.* extirpation or loss of the validity of inference न ह्यनुमानं स्ववेद्यविपर्यये पर्यवस्यति किं तु स्ववेद्य एव अन्यथानुमानप्रामाण्योच्छेदप्रसङ्गात् NyāyPari. 325.18.

**अनुमानप्रामाण्योपयोगिनी** ( anumānaprāmāṇyopayoginī ) *adj.* (*f.*) useful for the validity of inference सत्यमेतत्प्रत्यक्षाद्यनवधृतैव व्याप्तिरनुमानप्रामाण्योपयोगिनी NyāySu.(Ja.) 353B.9 (*on* ii. 2.6)

**अनुमानप्रियत्व** ( anumāna-priyatva ) *n.* fondness for inference तार्किकाणामनुमानप्रियत्वात्तत्परितोषायेदमनुमानमभ्यधायि NyāyMañ. i. 340.23.

**अनुमानफल** ( anumāna-phala ) *n.* result or effect of inference अनुमानफलमपि सुखसाधनत्वनिश्चयात्मकं ज्ञानमिन्द्रियविषये कपित्थादावुपादेयज्ञानमिन्द्रियार्थसंनिकर्षेण सह जनयत् प्रत्यक्षं प्रमाणं भवति NyāyMañ i. 63.4; i. 115.3; 'प्रतिकूल' इति च अनुमानफलम् Bhām. 28.8 (*on* i. 1.0); तदपि प्रतिदर्शनमुपलभ्यमानं ज्ञानमनुमानमेवानुमानफलमेव Kiraṇā. 319.20; सावकाशं सामान्यं संकोचयितव्यमिति व्यवस्था स्यात्। सापि तथैव व्याप्तिरिति अनुमानफलमेव अन्यथा ··· मानान्तरक्लृप्तिः किं न स्यात् NyāyPari. 492.18; अनुमानफलस्य ब्रह्मान्यसर्वमिथ्यात्वसिद्धेः GuruCandr. i. 432.23.

**अनुमानफलकथन** ( anumānaphala-kathana ) *n.* description of (something as being) the result or effect of inference ( अनुमानं परोक्षानुभवसाधनम् ) परोक्षत्वजातेः ··· अनुमानफलकथनाय वा अनुभवविशेषणत्वेन परोक्षत्वमुक्तम् TarkSaṁ.(Ā.) 91.14.

**अनुमानफलत्वानुपपत्ति** ( anumānaphalatvānupapatti ) *f.* untenability of the state of being the result or effect of inference लिङ्गदर्शनव्याप्तिस्मरणादिविलम्बेन विना झडिति जायमानस्यानुमानफलत्वानुपपत्तेः NyāySu. (Ja.) 476B.10 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानबल** ( anumāna-bala ) *n.* [Abl.] on account of the force of inference भिन्नाभिन्नात्मता यद्वत् स्थूलेष्वर्थेषु दृश्यते। सूक्ष्मेष्वपि तथा विद्यादनुमानबलाद् बुधः BṛĀraUBhVā. i. 6.50; iv. 3.145; चरमे किमनुमानबलात्तत्-

साधनमागमबलाद् वा SarvaDaSaṁ. 12.161; [Inst.] on account of the force of inference अनुमानबलेनापि सत्त्वमासां प्रतीयते । विशेषप्रत्ययो येन निमित्तान्तरभाविकः TattvSaṁ. 715.

**अनुमानबलत्व** (anumāna-balatva) *n.* powerfulness or authoritativeness of inference प्रत्यक्षापेक्षया अनुमानबलत्वे उक्ताधिकरणविरोधः GuruCandr. i. 299.15.

**अनुमानबलीयस्त्व** (anumāna-balīyastva) *n.* greater authoritativeness or superiority of inference भवति वै प्रत्यक्षादप्यनुमानबलीयस्त्वम् MahāBh. ii. 125.17 (*on* iii. 2.124)

**अनुमानबाध** (anumāna-bādha) *m.* **A** contradiction with or sublation of inference वाच्योऽनुमानबाधो वा यदि वा प्रतिसाधनम् ŚlokaVār. 5(2). 101 (241.1); यावज्जीवमहं मौनीत्यत्रानुमानबाध एव, न स्ववचनबाधः PrakaPañ. 221.11; षोढा विभक्तमनुमानबाधमतः परमनुसंधास्यामः Kāśi. iii. 50.26 (*on* 5(4).68); तमो न रूपवत् स्पर्शहीनत्वात् आत्मवदित्यनुमानबाधः PrakaVi. 139.15; संभवति श्रुत्यानुमानबाधः MayūMāli. 22.9 (*on* i. 3.2); **B** contradiction or sublation through inference पूर्वपक्षवाद्युक्तस्यानुमानस्यानुमानबाधं प्रतिज्ञायाः किल दर्शयति TātpaṬ.(U.) 201.17 (*on* 5(2).28); न चानुमानबाधोऽत्र श्रुत्या तस्यैव बाधनात् Bhām. 757.21 (*on* iv. 4.8); अनुमानबाधाद्गौणता VedāntKa. 226.5 (*on* i. 4.23); ज्वालैक्यप्रत्यक्षेऽप्यनुमानबाधो न स्यात् NyāyPari. 300.6; अनुमानबाधोऽभेदश्रुतेः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 8.102 (comm. अनुमानेनाभेदश्रुतेर्बाधः); विश्वमिथ्यात्वस्यानुमानबाधः Nyāyāmṛ. 156A.7; अनुमानस्यापि यदा प्रबलत्वं स्पष्टं भवति तदानुमानबाधः MānaMe 67.3.

**अनुमानबाधक** (anumāna-bādhaka) *adj.* what contradicts or sublates inference एकालम्बनविरुद्धेनानेकालम्बनेन पूर्वोक्तया नीत्या प्रत्यभिज्ञाप्रत्ययो व्याप्त इति न प्रत्यभिज्ञानं क्षणिकानुमानबाधकम् TarkBhā.(Mo.) 32.29.

**अनुमानबाधकत्व** (anumānabādhaka-tva) *n.* the state of being what contradicts or sublates inference नोक्तन्यायेनानुमानबाधकत्वम् GuruCandr. i. 301.11; LaCandr. 360.27.

**अनुमानबाधकत्वानुपपत्ति** (anumānabādhakatvānupapatti) *f.* untenability of the state of being what contradicts or sublates inference न तावदनुमानमनुमानान्तरपरिपन्थि कथयितुमुचितम्, प्रत्यक्षागमवदनुमानस्याप्यनुमानबाधकत्वानुपपत्तेः NyāyMañ. i. 215.24.

**अनुमानबाधन** (anumāna-bādhana) *n.* contradiction with or sublation of inference न रूपधातौ पुरुषेन्द्रियमस्ति । अशोभाकरत्वात् । काणकुण्ठत्ववत् । तदनुमानबाधनान्न विपर्येत्यस्माकमेषा प्रतिज्ञा Sphuṭā. i. 72.2 (*on* 1.30)

**अनुमानबाधा** (anumāna-bādhā) *f.* **i** contradiction or sublation through inference क्रमिणां त्वेकहेतुत्वं नैवेत्युक्तमनन्तरम् । अतोऽनुमानबाधास्मिन्व्याप्तेर्व्यक्तं समीक्ष्यते TattvSaṁ. 199; श्रुतिः ··· मा च भूदनुमानबाधयार्थान्तरपरा NyāySu.(Ja.) 386A.8 (*on* ii. 2.6); **ii** contradiction with or sublation of inference अनुमानबाधा यथा सरोम हस्ततलम् ···। अत्रानुपलम्भेन ··· चानुमानबाधा PramāMī. 46.5 (*on* i. 2.14)

**अनुमानबाधाभाव** (anumānabādhābhāva) *m.* absence of contradiction through inference शाब्दं तु ज्ञानमनपेक्षं भवेदुदयमात्रेण बाधकम् । अत एव अनुमानबाधाभावान्नानन्दश्रुतिः दुःखाभावपरतयोपचरणीया PrakaVi. 1098.11.

**अनुमानबाधित** (anumāna-bādhita) *adj.* **A** (used as noun) variety of *kālātyayāpadiṣṭa hetvābhāsa* (*lit.* contradicted through inference) प्रमाणबाधितविषयः कालातीतः ।··· तत्र ··· अनुमानबाधितो यथा सावयवाः परमाणवो मूर्तत्वात् TārkiRa. 229.2; SarvaDaKau. 48.14; (हेत्वाभासः) अनुमानबाधितो यथा। प्रथमाद्यास्तिथयः संभवच्चन्द्रसूर्योपरागाः तिथित्वात् पर्ववत् NyāyPari. 304.8; **B** contradicted or sublated through inference सिद्धं प्रत्यक्षबाधितः पक्ष इति । अनुमानबाधितश्च SyādvāMañ. 13 (65); प्रत्यक्षस्य प्रतिपन्नोपाधौ ··· तद्बाधिता दृश्यत्वादयः।··· अनुमानबाधिताश्च दृश्यत्वादयः Nyāyāmṛ. 143B.7.

**अनुमानबाधितत्व** (anumānabādhita-tva) *n.* the state of being contradicted or sublated through inference यद्यनुमानबाधितत्वादनुमानं नास्ति अतिन्यायोऽनुमानेन च बाध्यते ··· अतीन्द्रियार्थाधिगतिश्च कथम् NyāyVār. 348.18 (*on* iii. 1.1); ज्वालादावपि तैलवर्तिक्षयानुमानबाधितत्वाद् भ्रान्ता प्रत्यभिज्ञा NyāyMañ. ii. 33.28; न च प्रत्यक्षस्यानुमानबाधितत्वे दृष्टान्तं पश्यामः Vādā. 84.6.

**अनुमानबाधितविषय** (anumānabādhita-viṣaya) *adj.* referring to the object contradicted through inference हेतुः ··· अनुमानबाधितविषयः PrakaPañ. 213.13.

**अनुमानबाधितविषयत्व** (anumānabādhitaviṣaya-tva) *n.* the state of being what refers to the object contradicted through inference अनुमानबाधितविषयत्वादरूपत्वादित्यप्रत्यक्षत्वं नोपस्थापयति PrakaPañ. 214.3.

**अनुमानबाधोपयोगिन्** (anumānabādhopayog-in) *adj.* conducive to the contradiction with or sublation of inference निमित्तचतुष्टयमनुमानबाधोपयोगीति दर्शितम् TātpaṬ.(U.) 92.16 (*on* 2.187)

**अनुमानबाध्य** (anumāna-bādhya) *adj.* to be contradicted or sublated through inference तादृशप्रत्यक्षं तव मते तादृशानुमानबाध्यं स्यात् LaCandr. 369.32.

**अनुमानबाध्यता** (anumānabādhya-tā) *f.* the state of being what is to be contradicted or sublated through inference अनुमानबाध्यतायाउक्तत्वेन तादृशप्रत्यक्षं तव मते तादृशानुमानबाध्यं स्यात् LaCandr. 369.32.

**अनुमानबाध्यत्व** (anumānabādhya-tva) *n.* the state of being what is to be contradicted or sublated through inference प्रत्यक्षस्यानुमानबाध्यत्वे बाधकम् Nyāyāmṛ. 111B.8; विरुद्धविषयकप्रमाणविषयकप्रत्यक्षे अनुमानबाध्यत्वस्य GuruCandr. i. 301.16; दृश्यत्वादिहेतोः प्रत्यक्षबाध्यत्वं मास्तु । अनुमानबाध्यत्वं तु स्यात् LaCandr. 352.31.

**अनुमानबाध्यत्वसिद्धि** (anumānabādhyatva-siddhi) *f.* establishment of the state of being what is to be contradicted or sublated through inference प्रत्यक्षस्यानुमानबाध्यत्वसिद्धिः AdvaiSi. 370.9.

**अनुमानबाध्यत्वास्वीकार** (anumānabādhyatvāsvīkāra) *m.* non-acceptance of the state of being what is to be contradicted through inference स्वविषयश्रुतिद्वारा विरुद्धविषयकप्रत्यक्षस्यास्माभिरनुमानबाध्यत्वास्वीकारात् प्रत्यक्षविषयत्वेन श्रुतिर्बाधिका GuruCandr. i. 302.6.

**अनुमानबीज** (anumāna-bīja) *n.* seed, i.e. cause of inference तादात्म्यमनुमानबीजं साध्यसाधनभूतयोर्व्यावृत्त्योः परस्परं भेदः NyāyKa. 208.11.

**अनुमानबीजप्रतिबन्ध** (anumānabīja-pratibandha) *m.* obstacle or hindrance to the cause of inference अनुपलम्भेनादृश्यप्रतिषेधो नेष्यते ··· अनुमानबीजप्रतिबन्धासिद्धेः NyāyKuA. i. 169.2.

**अनुमानबीजभूतव्याप्ति** (anumānabījabhūta-vyāpti) *f.* invariable concomitance which has become the cause of inference निश्चयानुमाने न प्रामाण्यावधारणानुमानबीजभूतव्याप्तिग्रहणाभ्यां विना ··· इति आक्षेपसंग्रहः NyāyVārPari. 97.2.

**अनुमानबीजहीन** (anumānabīja-hīna) *adj.* devoid of the cause of inference (*viz.* the corroborative declaration) सिद्धे विनियोगेऽनुमानबीजहीनेनाकृतश्रुतिः सर्वमप्रमाणीभवति TantrVā. 851.20 (*on* iii. 3.14)

**अनुमानबुद्धि** (anumāna-buddhi) *f.* inferential knowledge तत्रानुमानबुद्धिश्चेच्छब्देऽप्यस्ति ŚlokaVār. 6.157 (769.7); भवदीयसाधनोत्थितानुमानबुद्धिरियम् NyāyRa. 233.10 (*on* 5(2).65); स्वयमनुमितार्थे परस्याप्यनुमानबुद्धिर्येन वाक्येनोत्पद्यते तद्वाक्यं साधनमित्युच्यते NyāyRa. 361.18 (*on* 5(4).53); 769.16 (*on* 6.157); ŚāstrDī. 64.3 (*on* i. 1.5)

**अनुमानबोधक** (anumāna-bodhaka) *adj.* which produces the knowledge of inference तदनुमानबोधकवाक्यं प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनरूपं पञ्चावयवसंयुक्तम् YatīndraDī. 20.5.

**अनुमानभङ्ग** (anumāna-bhaṅga) *m.* **i** loss or destruction of inference अनुमानव्याप्त्यादिग्राहकप्रमाणप्राबल्ये सति साध्यव्यापकत्वभङ्गात् । तदभावे चानुमानभङ्गस्येष्टत्वात् NyāySu.(Ja.) 267B.11 (*on* ii. 1.2); **ii** name of a subsection (dealing with refutation of inference) भेदपञ्चके अनुमानभङ्गः AdvaiSi. 821.23.

**अनुमानभङ्गप्रसङ्ग** (anumānabhaṅga-prasaṅga) *m* undesirable occasion of the loss of inference साध्यप्रागभावध्वंसवद्वृत्तित्वेन व्यभिचारितया पृथिवीत्वादिना गन्धादेः द्रव्यत्वादिना गुणस्यानुमानभङ्गप्रसङ्गात् TattvCin. ii(1). 971.2.

**अनुमानभाव** (anumāna-bhāva) *m.* the state of being inference न चैते मानान्तरदृष्टा अर्था न विशिष्टार्थबुद्धेरीशते । तथा हि — यत एव अनुमानभावमर्थापत्तिभावं वा समापन्ना दृष्टा विशिष्टार्थधियमादधाना यथा तथा आधास्यन्ति तामेव TattvBi. 154.14; पूर्वशब्देन कारणाभिधायिना प्रतिसंबन्धितया कार्यमप्युपक्षिप्तमतो द्वयोरप्युपक्षिप्तयोः कारणस्योपयोगादनुमानभावेनेति योजना TātpaṬ (Vā) 174.22 (*on* i. 1.5); प्रत्यक्षव्यवहारनिदानत्वम् ··· अनुमानभावेनैव, नाप्तोपदेशतया KhaṇḍanKhā. 562.24; यदाश्रयस्तर्कः साक्षाद् व्यवहितोऽपि वा । तस्यानुमानभावेऽपि न ह्यसावपसर्पति NyāyPari. 333.10.

**अनुमानभाष्यपर्यालोचना** (anumānabhāṣya-paryālocanā) *f.* deliberation over the commentary on inference ननु कृतक इति पूर्वमुपपादित इत्यनुमानभाष्यपर्यालोचनया तस्यैव प्रतीतेः YuktiSneha. 108.30 (*on* i. 1.5)

**अनुमानभूतत्व** ( anumānabhūta-tva ) *n.* the state of being that which has become, i.e. been included in inference तादात्म्ये तदुत्पादे च यस्य प्रतीतिर्विपक्षे हेत्वभावप्रतीत्या तदभावप्रतीतिरपि दृश्यानुपलब्धेरनुपलब्धिश्चानुमानभूतत्वात् NyāyKa. 208.24.

**अनुमानभेद** (anumāna-bheda) *m.* **Ai** type or variety of inference अभावः … सोऽप्यनुमानभेदः MāṭhVṛ. 11.14 (*on* 4); तर्को नार्थान्तरं स्यादनुमानभेदस्येदृशस्य प्रमाण एवान्तर्भावः TātpaṬ.(Vā.) 308.17 (*on* i. 1.40); अनुमानभेदाः प्रत्यक्षबाधितविषयतया न पराक्रमितुं क्षमन्ते ĀtmaSi. 7.9; दशमेऽनुमानभेदप्रतिपादनम् SarvaDaSaṁ. 10.28; **Aii** variety (of means of knowledge) such as inference प्रमाणं द्विविधं प्रत्यक्षानुमानभेदात् TarkKau. 8.12; **B** distinction or difference from inference (as a means of knowledge) इदानीमनुमानभेदमभावस्य दर्शयितुमाह TātpaṬ.(U.) 417.14 (*on* 5(8).29); अनुमानान्तर्भावे कदाचित् … भवेच्छब्दस्य प्रामाण्यं तद्बहिर्भावे तु सुलभमस्याप्रामाण्यमिति मत्वानुमानभेदाभिधानानन्तरमप्रामाण्यमाह पूर्वपक्षी TātpaṬ.(Vā.) 421.5 (*on* ii. 1.57)

**अनुमानभ्रमाभ्यास** ( anumānabhramābhyāsa ) *m.* repetition of error of syllogism प्रयोगोऽपि नात्मा स्वातिरेकिसंविदधीनसिद्धिः, संवित्कर्मतामन्तरेणापरोक्षत्वात् …। नाप्यनुमानभ्रमाभ्यासः PrakaVi. 14.10.

**अनुमानमणिदीधिति** ( anumānamaṇidīdhiti ) *f* name of a commentary (by Raghunātha on the *anumāna*-section of Tattvacintāmaṇi) न व्यासज्यवृत्तिकं संभवतीत्यनुमानमणिदीधितावुक्तम् LaCandr. 554.36.

**अनुमानमयूख** ( anumānamayūkha ) *m.* name of a commentary (by Śaṅkaramiśra on the *anumāna*-section of Tattvacintāmaṇi) एतन्मते बाधस्थलेऽपि पक्षता, तदेतदनुमानमयूखे द्रष्टव्यम् Upask. 392.3 (*on* ix. 2.1)

**अनुमानमहातरु** ( anumāna-mahātaru ) *m.* large tree (in the form) of inference द्विविधोऽपि च दृष्टान्तः …। स हि निश्चलः फलनिधेरनुमानमहातरोः स्कन्धः NyāyMañ. ii. 127.15.

**अनुमानमहिमन्** ( anumāna-mahiman ) *m.* [Inst.] by the strength of inference किमयमनुमानमहिम्ना स्फोटाभ्युपगमः प्रत्यक्षप्रतीतिबलवत्तया वा NyāyMañ. i. 344.14; ii. 92.25.

**अनुमानमात्र** ( anumāna-mātra ) *n.* **A** inference in general सामान्यमात्रेऽनुमानमात्रस्य पर्यवसितत्वात् न विशेषावगतिः RājMār. 12.19; एवमनुमानमात्रे द्रष्टव्यम् Kiraṇā. 301.16; अन्यथा अनुमानमात्रमुच्छिद्येत TattvCin. ii(2). 23.1; व्याप्तिप्रतिसंधानाद्यनुपपत्तेरनुमानमात्रमेव निर्मूलम् NyāySiA. 189.9; **B** mere inference अनुमानमात्रेण कालोऽन्यो नैव सिध्यति NyāySiA. 205.13; अनुमानमात्रेणेश्वरमभ्युपगच्छता तस्याचिन्त्यशक्त्यनङ्गीकारात् TattvPrakā. 98B.6 (*on* ii. 2.12); GuruCandr. i. 447.21; न्यायमात्रमनुमानमात्रम् MayūMāli. 427.10 (*on* v. 2.9)

**अनुमानमात्रबल** ( anumānamātra-bala ) *n.* [Inst.] by or with the force of inference alone अनुमानमात्रबलेनाशरीरस्येश्वरस्य जगन्निमित्तत्वं निश्चेतुं न शक्यम् PrakaVi. 559.21.

**अनुमानमात्रविषय** ( anumānamātra-viṣaya ) *adj.* referring to inference in general किं तदनुमानमिति चेत्। अयमपि प्रश्नोऽनुमानमात्रविषय उत तद्विशेषविषय इति विकल्प्य प्रमाणप्रश्नवदुत्तरं वाच्यम् KhaṇḍanKhā. 1035.2.

**अनुमानमात्रशरण** ( anumānamātra-śaraṇa ) *adj.* taking recourse or resorting to inference alone न केवलमनुमानमात्रशरणोऽभिलषितमर्थं न प्राप्नोतीत्यनर्थं चाप्नोति NaiṣkaSi. 127.8; 'यत्तु प्रत्यक्षागमविरुद्धं न्यायाभासः स' इति।… तन्निरपेक्षस्त्वनुमानमात्रशरणो नरशिरःपावित्र्यादिवदनर्थमेव समासादयेत् NyāyVārPari. 19.1.

**अनुमानमात्रोच्छेद** ( anumānamātroccheda ) *m.* extirpation or destruction of inference in general साक्षिणोऽतीतादिगोचरत्वाभावे … अनुमानमात्रोच्छेदः स्यात् NyāySu.(Ja.) 495A.8 (*on* iii. 2.1); रूप्यादौ च … अध्यस्तत्वमेव तन्त्रं न तु तद्विशेषः … अनुमानमात्रोच्छेदस्योक्तत्वात् Nyāyāmṛ. 247A.7; 243B.6; अख्यातिवादश्चानुमानमात्रोच्छेदश्चापद्येयाताम् AdvaiSi. 497.13.

**अनुमानमात्रोच्छेदकता** (anumānamātrocchedaka-tā) *f.* the state of being what destroys inference in general अनुमानमात्रोच्छेदकतया जातित्वान्न पक्षेतर उपाधिः TattvCin. ii(1). 306.1.

**अनुमानमात्रोच्छेदकत्व** ( anumānamātrocchedaka-tva ) *n.* the state of being what destroys inference in general अनुमानमात्रोच्छेदकत्वादेव पक्षेतरो नोपाधिः TattvCin. ii(1). 241.1; न चैवं पक्षेऽपि तत् स्यात् (साध्याभाववद्गामित्वम्) अनुमानमात्रोच्छेदकत्वेनेतरत्र तस्य दूषकत्वात् TattvCin. ii(2). 4.6.

**अनुमानमात्रोच्छेदप्रसङ्ग** ( anumānamātroccheda-prasaṅga ) *m.* undesired occasion of the extirpation or destruction of inference in general न च साध्येनैव व्यभिचारस्तथा सत्यनुमानमात्रोच्छेदप्रसङ्गात् Bhām. 385.6 (*on* ii. 2.3); लिङ्गादिज्ञानं स्वविषयावधारणे कर्तव्ये स्वप्रामाण्यज्ञानं नापेक्षते अनुमानमात्रोच्छेदप्रसङ्गात् TattvCin. i. 281.4; ज्ञानलक्षणा प्रत्यासत्तिरपि निरस्ता … अन्यथा साध्यविशिष्टपक्षप्रत्यक्षोपपत्तेरनुमानमात्रोच्छेदप्रसङ्गात् AdvaiSi. 343.2.

**अनुमानमात्रोच्छेदापत्ति** ( anumānamātrocchedāpatti ) *f.* undesired contingency of the extirpation or destruction of inference in general अनुमानमात्रोच्छेदापत्तेर्बाधसंदेहो न प्रतिबन्धकः MayūMāli. 25.19 (*on* i. 3.3)

**अनुमानमाथुरी** ( anumānamāthurī ) *f.* title of a work, pw.

**अनुमानमानताङ्ग** ( anumānamānatāṅga ) *n.* subsidiary (which is conducive) to the state of being the means, i.e. validity of inference प्रत्यक्षाद्यवधृतं हि व्याप्त्याद्यनुमानमानताङ्गम्। न स्वसमयमात्रसिद्धम् NyāySu.(Ja.) 353B.5 (*on* ii. 2.6)

**अनुमानमानत्वोपयोगिनी** ( anumānamānatvopayoginī ) *adj.* (*f.*) conducive to the state of being the means, i.e. validity of inference (सैव व्याप्तिर्भवेन्मानम्) मानमनुमानमानत्वोपयोगिनी NyāySu.(Ja.) 353B.2 (*on* ii. 2.6)

**अनुमानमार्ग** (anumāna-mārga) *m.* **A** path or course of inference श्रुतिः स्वयमेव आख्यायिकाव्याजेन अनुमानमार्गमुपन्यस्य अस्मान् बोधयति BṛĀraUBh. 516.3 (*on* iv. 3.2); प्राकृतेषु च कर्मसु तथा तथा व्याप्तिग्रहणात् सर्वोऽयमनुमानमार्ग एव NyāyMañ. ii. 147.32; **B** path leading to, i.e. cause of inference यथा साध्यसंबन्धाविनाभावोऽनुमानमार्गः, तथा तदभावाद् व्यावृत्तत्वमपि PrakaPañ. 225.1.

**अनुमानमार्गावगाहन** ( anumānamārgāvagāhana ) *n.* dipping into, i.e. resorting to the course of inference बौद्धास्तु … अनुमानमार्गावगाहननैपुण्याभिमानोद्धुरां कंधरामुद्वहन्ति NyāyMañ. i. 4.13.

**अनुमानमिथ्यात्व** ( anumāna-mithyātva ) *n.* falsity of inference स्वहेतुबलवत्तयैव प्रत्यभिज्ञा प्रत्यक्षं न तस्येदं दैन्यं यदनुमानमिथ्यात्वे सति तत्प्रमाणीभविष्यति NyāyMañ. ii. 34.6.

**अनुमानमिथ्यात्वनिबन्धन** (anumānamithyātva-nibandhana) *adj.* dependent on the falsity of inference क्षणिकत्वानुमानमन्यथासिद्धमनन्यथासिद्धं तु प्रत्यक्षमिति प्रत्यक्षमेव क्षणिकत्वानुमानस्य बाधकं, न चेतरेतराश्रयत्वमनुमानमिथ्यात्वनिबन्धनम् NyāyMañ. ii. 34.4.

**अनुमानमुख** ( anumāna-mukha ) *n.* [Inst.] through inference अनुमानमुखेनोपादानबुद्धिरुच्यते TātpaṬ.(Vā.) 102.24 (*on* i. 1.2)

**अनुमानमुखनिरीक्षण** ( anumānamukha-nirīkṣaṇa ) *n.* examination through inference 'यतो वे'त्यादिवाक्यस्यानुमानमुखनिरीक्षणावश्यंभावात् तदनन्तरप्रवृत्तिकस्यास्य जगज्जन्मादिकारणे कथमपि न प्रामाण्यशङ्कावकाशः ŚivārkaMaDī. i. 146.22 (*on* i. 1.3)

**अनुमानमुद्रा** ( anumāna-mudrā ) *f.* **A** stamp, i.e. authority of inference कारणदर्शनाच्च कार्यमनुमीयते इति ब्रुवाणोऽनुमानमुद्रां भिनत्ति। का पुनरियमनुमानमुद्रा नानुपलब्धे न निर्णीते न्यायः प्रवर्तत इति NyāyVār. 49.6 (*on* i. 1.5); मा हि भूत् … भङ्गोऽनुमानमुद्रायाः NyāySu.(Ja.) 45A.4 (*on* i. 1.1); **B** form or process of syllogism इदं वाक्यं संसृष्टार्थज्ञापकम् आप्तवाक्यत्वात्—इत्याद्यनुमानमुद्रयैव शब्दस्यार्थप्रत्यायकत्वसंभवेन पृथक्प्रामाण्यकल्पनायुक्ता BhāṭṭCin. i. 48.29 (*on* i. 1.4)

**अनुमानमुद्राविद्** ( anumānamudrā-vid ) *adj.* conversant with the stamp, i.e. authority of inference अनुमानमुद्राविदत्र धूमवत्त्वं व्याप्यमित्यवबुध्यत एव NyāySu.(Ja.) 263A.1 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानमूल** ( anumāna-mūla ) *n.* root, i.e. cause or basis of inference यश्च न्यायोऽनुमानमूलमुच्छिनत्ति नायं न्यायो बाधितुं युक्तः NyāyVār. 98.12 (*on* i. 1.23); अनुमानमूलं तु व्याप्तिपक्षधर्मते लोकसिद्धे VedāntKa. 232.15 (*on* ii. 1.4); ŚivārkaMaDī. i. 57.22 (*on* i. 1.1); *adj.* dependent or based on inference नन्वनुमानमूलोऽपि न्यायोऽस्ति NyāySu.(Ja.) 467B.7 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानमूलकत्व** ( anumānamūlaka-tva ) *n.* the state of being based on inference जन्मधारायाः … प्रत्यक्षानुमानमूलकत्वाच्च नान्धपरंपरा TattvCin. iv(2). 136.1.

**अनुमानमूलटिप्पणी** ( anumānamūlaṭippaṇī ) *f.* title of a work (commentary on the *anumāna*-section of Tattvacintāmaṇi), pw.

**अनुमानमूलता** ( anumānamūla-tā ) *f.* the state of being the cause or basis of inference 'उपसद्भिश्चरित्वा मासमग्निहोत्रं जुहोती'त्यत्र … अग्निहोत्रहोमान्वये न तात्पर्यम् … इति चेन्नैवम्। अनुमानमूलतयोपन्यस्तस्य नियमस्यासिद्धेः ŚivārkaMaDī. i. 56.9 (*on* i. 1.1)

**अनुमानमूलत्व** (anumānamūla-tva) *n.* the state of being based on inference अनुमानमूलत्वाल्लैङ्गिकादिस्मृतीनां सम्यगनुमाननिरूपणाधीन एव व्यवहारनिर्णयः BālaKrī. i. 208.26 (*on* 2.18); i. 241.13 (*on* 2.117); पौरुषेयवाक्यस्य प्रमाणमूलत्वे बुभुत्सिते सति अतीन्द्रियार्थे श्रुतिमूलत्वमनुमानमूलत्वं वा संभवेत् Śruta-Pra. ii. 315.20 (*on* ii. 2.36); स्मृतेरनुमानमूलत्वेन … ' न विलक्षणत्वादस्ये 'ति सूत्रस्यांशार्थमभिप्रेत्य पूर्वपक्षमाह ŚivārkaMaDī. ii. 8.17 (*on* ii. 1.4); बुद्ध्या(?द्धा)-द्यागमानामनुमानमूलत्वेन तत्रैवान्तर्भावाद् न प्रमाणाधिक्यम् SarvaMaSaṁ. 21.8.

**अनुमानमूलत्वनिरासपर** (anumānamūlatvanirāsa-para) *adj.* intended to refute the state of being based on inference पौरुषेयवाक्यस्य … अतीन्द्रियार्थे श्रुतिमूलत्वमनुमानमूलत्वं वा संभवेत्। तत्र श्रुतिमूलत्वम् … अपास्तमित्यनुमानमूलत्वनिरासपरं सूत्रत्रयम् ŚrutaPra. ii. 315.20 (*on* ii. 2.36)

**अनुमानमूलव्याप्ति** (anumānamūla-vyāpti) *f.* invariable concomitance which is the cause or basis of inference वाक्यार्थज्ञाने तात्पर्यज्ञानस्य कारणत्वाभ्युपगमे … अनवस्था स्यात्। तस्मादनुमानमूलव्याप्त्यसिद्धेरनुमानस्य बाधितविषयत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 57.22 (*on* i. 1.1)

**अनुमानयितुम्** (anu-mānayitum) *inf.* to cause to give consent, i.e. to permit (for leaving) पुरगमनसमुत्सुकोऽपि न द्राङ् मुनिमनुमानयितुं नृपः शशाक Surath. 14.68.

**अनुमानयोग्य** (anumāna-yogya) *adj.* **A** capable of (producing) inference तथाभूतं व्यवधानम् — अनुमानयोग्यहेतुग्रहणव्याप्तिस्मरणादिरूपव्यवधानम् Bhāsk. i. 388.11 (*on* i. 7.13); **B** fit for inference, cf. **अनुमानयोग्यत्व.**

**अनुमानयोग्यत्व** (anumānayogya-tva) *n.* the state of being fit for inference जीवब्रह्माभेदेऽनिष्टप्राप्तेर्वक्ष्यमाणत्वेन तद्विपर्ययस्य … अनुमानयोग्यत्वात् Nyāyāmṛ. 569B.9.

**अनुमानरचना** (anumāna-racanā) *f.* composition, i.e. employment of syllogism लक्षणस्य केवलव्यतिरेकित्वादेवं किलानुमानरचना Ekāva. 1.13(176) (49.8)

**अनुमानरचनावेला** (anumānaracanā-velā) *f.* time for the composition, i.e. employment of syllogism विशेषणान्यनुमानरचनावेलायां स्फुटीभविष्यन्ति Subodhi. 11.13 (*on* 2.22)

**अनुमानराशि** (anumāna-rāśi) *m.* multitude, i.e. totality of inferences तर्कस्यानुमानराश्यपृथग्भावात् न्यायस्तर्कश्चोभयमनुमानमिति मीमांसकाः NyāyPari. 324.6.

**अनुमानरीति** (anumāna-rīti) *f.* procedure of inference औदुम्बरीसर्ववेष्टनस्मृतिः … या बाधकाभावे सति यदर्थकशिष्टपरिगृहीतस्मृतिः, सा तदर्थकश्रुतिमूलिका, यथा प्रत्यक्षश्रुतिमूलकस्मृतिरित्यनुमानरीतिः GuruCandr. i. 296.7; La-Candr. 368.12.

**अनुमानरूप** (anumāna-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] **1A** of the form or nature of inference (as a means of knowledge) अर्थापत्तिरूपा अनुमानरूपा वा धीरक्षस्य ग्राहिका NyāyRa. 288.20 (*on* 5(5).66); अनुमानरूपं प्रमाणान्तरमुपासीत PramāMī. 8.5 (*on* i. 1.11); द्वे प्रमाणे प्रत्यक्षानुमानरूपे येषां ते द्विमाः PrabhāC. 173.10; शब्दविधया चिकीर्षितमपि ब्रह्मनिर्धारणमनुमानरूपयोपपत्त्या तात्पर्यविषयतापादनेन दृढीकर्तुं जन्मादिसमुदायस्यैव लक्षणीकरणे श्रुतेस्तात्पर्यमित्यवसीयते ŚivārkaMaDī. i. 115.12 (*on* i. 1.2); प्रत्यक्षानुमानरूपसाधकप्रमाणपराकरणेन बाधकसूचनेन च Bhāsk. i. 102.12 (*on* i. 2.7); न्यायश्चानुमानरूपः प्रत्यक्षपाठापेक्षया दुर्बलः MayūMāli. 306.25 (*on* iii. 6.7); **1B** of the form of syllogism यत्तूक्तं प्रतिज्ञादृष्टान्तयोगादनुमानरूपमेवेदं वाक्यमिति तदसत् Brahm-SūBh.(Rā.) 172.12 (*on* i. 1.5); प्रमाणान्तरसंनिकृष्टार्थविषयं तु लौकिकं वचनम्। तत्त्वनुमानरूपम् TantrRaha. 22.7; 41.10; तत्साधकमानेति … अनुमानरूपनित्यज्ञानेच्छाकृतिमज्जन्यत्वसाधकेत्यर्थः LaCandr. 466.32; **1C** of the form of inferential knowledge अनुमानविकल्पात्मना — अनुमानरूपविकल्परूपतां गतेन Bhāsk. i. 235.13 (*on* i. 5.9); **2** of the form of *anumāna* (a figure of speech) प्रकृतस्य … निर्दिष्टस्य यत्समर्थनमुपपादनं त्वपूर्वत्वेन प्रतीतिरनुमानरूपा सोऽर्थान्तरन्यासः AlaṅkāSa. 109.8; **3** of the form of possession by enjoyment (as one of the three types of proofs for ownership) अनुमानरूपं प्रमाणं प्रपञ्चितम् VīraMi. 435.22 (*on* 2.24–25); *m.* form of syllogistic reasoning प्रतिरोधसम उदाहृतः। अथ … बाधितसम उदाह्रियते।… न ह्यनुमानरूपेषु तस्य चास्य च विशेषं पश्यामः NyāvPari. 241.7.

**अनुमानरूपता** (anumānarūpa-tā) *f.* the state of being of the form of syllogism लौकिकं वचनम्। तत्त्वनुमानरूपम्। अतो न शास्त्रम्। अनुमानरूपता तु वक्ष्यते TantrRaha. 22.8.

**अनुमानरूपत्व** (anumānarūpa-tva) *n.* the state of being of the nature of possession by enjoyment (as one of the three types of proofs for ownership) (प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितम्) भुक्तेरनुमानरूपत्वात् भुक्तिग्रहणम् अनुमानं लक्षयति DīpKa 40.4 (*on* 2.22)

**अनुमानरूपाक्षेप** (anumānarūpākṣepa) *m.* assumption of the form of inference संबुद्धेः प्रत्ययत्वेन यस्मात्स विहितस्तदादीत्यंशोपस्थितिः…' प्रत्ययग्रहणे यस्मात्स विहित ' इत्यादिपरिभाषार्थ इति ' अङ्गस्य ' इति सूत्रे भाष्ये स्पष्टम्। अनुमानरूपाक्षेपस्तु नात्र, फलाभावात् LaŚabdeŚe. i. 186.5.

**अनुमानरूपातिदेश** (anumānarūpātideśa) *m.* extended application of the form of inference प्रत्यक्षत्वेन दुर्बलत्वस्वीकारेऽपि प्रत्यक्षविषयस्य शरादिशास्त्रस्य अनुमानरूपातिदेशबाध्यत्वे आनर्थक्यापत्त्या … अनुमानस्यैव बाध्यत्वम् GuruCandr. i. 301.7.

**अनुमानलक्षण** (anumāna-lakṣaṇa) *n.* **A** characteristic or definition of inference (as a means of knowledge) ज्ञातसंबन्धस्येत्यनुमानलक्षणम् Bṛha. 110.10 (*on* i. 1.5); TātpaṬ.(U.) 303.7 (*on* 5(4).1); ' अनुमानं ज्ञातसंबन्धस्य ' — इत्यनेनैव अनुमानलक्षणेन लक्षितत्वात् पृथग्लक्षणं न कर्तव्यम् TātpaṬ.(U.) 353.19 (*on* 5(5).15); अनुमानलक्षणाद् विनार्थापत्तिर्जायमाना प्रमाणान्तरम् Kāśi. iii. 177.15 (*on* 5(7).49); अनुमानादिपूर्वकं चानुमानं न प्रत्यक्षपूर्वकमिति नानुमानं स्यादनुमानलक्षणेनाव्यापनात् TātpaṬ.(Vā.) 156.24 (*on* i. 1.5); शाब्दम् …। अनुमानलक्षणमभिधाय … अनुमानादभिन्नमिति मन्यन्ते ŚāstrDī. 73.2 (*on* i. 1.5); अनुमानलक्षणं व्याख्यातुमारभते Kiraṇā. 289.9; न तावत् एतादृ(शम्) अनुमानलक्षणमुपपद्यते TarkSaṁ.(Ā.) 89.26; वृत्तिकाराभिमतमनुमानलक्षणं तावदाह YuktiSneha. 60.2 (*on* i. 1.5); अनुमितित्वमनुमानलक्षणे प्रविष्टम् LaCandr. 515.31; **B** name of a section (dealing with the definition of inference) यच्च किंचिदभिधेयमत्र तत्सर्वमुक्तमनुमानलक्षणे NyāyMañ. ii. 168.5; ii. 127.5; ii. 132.10; गुणत्वं च शब्दस्यानुमानलक्षणे प्रसाधितम् TātpaṬ.(Vā.) 400.1 (*on* ii. 1.36); *adj.* of the nature of inference परोक्षार्थप्रतिपत्तेः ' अनुमानाश्रयत्वात् ' इत्यनेन तु प्रकरणार्थस्यानुमानलक्षणस्य प्रयोजनमाह HetuBiṬ. 3.23; व्याप्तिविकल्पस्य फलत्वान्न प्रमाणत्वमनुयोक्तुं युक्तम्, न, एतत्फलस्यानुमानलक्षणफलहेतुतया प्रमाणत्वाविरोधात् PramāMī. 37.18 (*on* i. 2.5)

**अनुमानलक्षणक्षम** (anumānalakṣaṇa-kṣama) *adj.* capable of defining inference यथोपपत्ति कार्यकारणभावो वक्तव्य इत्येवं तत्पूर्वकपदमेव केवलमनुमानलक्षणक्षमम् NyāyMañ. i. 115.14.

**अनुमानलक्षणग्रन्थ** (anumānalakṣaṇa-grantha) *m.* text dealing with the definition of inference (i.e. Mīmāṁsāsūtra i. 1.5); सामान्यवचनोऽपि संबन्धशब्द उपरितनसमभिव्याहारादत्रानुमानलक्षणग्रन्थे विशेषपरो भवति Kāśi. iii. 9.9 (*on* 5 4).3½)

**अनुमानलक्षणपरीक्षा** (anumānalakṣaṇa-parīkṣā) *f.* examination of the definition of inference अनुमानलक्षणपरीक्षाद्वारेणानुमानलक्षणं परीक्ष्य संप्रत्यनुमानविषयपरीक्षयानुमानपरीक्षामवतारयति TātpaṬ.(Vā.) 403.11 (*on* ii. 1.39)

**अनुमानलक्षणप्रविष्ट** (anumānalakṣaṇa-praviṣṭa) *adj.* which is included in the definition of *anumāna* (a figure of speach) अनुमानलक्षणप्रविष्टानुमितौ काव्यव्यापारगोचरत्वं विशेषणं देयम् RasGaṅ. 632.1.

**अनुमानलक्षणभाष्य** (anumānalakṣaṇa-bhāṣya) *n.* commentary on the section (dealing with the definition of inference) अनुमानलक्षणभाष्यव्याख्यानावसरे वार्तिके असंनिकृष्टवाचेत्यादिकमुक्तम् GuruCandr. ii. 234.19; LaCandr. 515.29.

**अनुमानलक्षणविलक्षणता** (anumānalakṣaṇa-vilakṣaṇatā) *f.* distinction or difference from the definition of inference प्रत्यक्षलक्षणमकरणीयमेव शब्दानुमानलक्षणविलक्षणतयैव तत्सिद्धेः PramāMī. 24.21 (*on* i. 1.29)

**अनुमानलक्षणानन्तरम्** (anumānalakṣaṇānantaram) *adv.* after the definition of inference विभागसूत्रे … अनुमानलक्षणानन्तरमुपमानलक्षणमाह TātpaṬ.(Vā.) 196.12 (*on* i. 1.6)

**अनुमानलक्षणाभाव** (anumānalakṣaṇābhāva) *m.* absence of the characteristics of inference लक्षणैकत्वेन (शब्दानुमानयोः) त्वभेद इष्टेऽनुमानलक्षणाभावात् प्रमाणान्तरानभ्युपगमाच्चाप्रामाण्यमेव वेदवचसामापद्यते Kāśi. iii. 120.11 (*on* 5(5).46)

**अनुमानलाञ्छन** (anumāna-lāñchana) *n.* sign, i.e. cause of inference तरसा खरस्य हृदयं विशतो विधुतस्य कोपदहनस्य ततः। निटिलोत्थितभ्रुकुटिधूमलतामनुमानलाञ्छनमधत्त मुखम् Rāgh. 8.61.

**अनुमानलिङ्गासिद्धि** (anumānaliṅgāsiddhi) *f.* non-establishment of the probans of inference न च … मदीयाहंप्रत्ययविषयत्वात् तद्दर्शनज्ञानाश्रयवदित्यात्माभेदप्रत्यय इति वाच्यम्। मदंशस्याप्रत्यक्षत्वेनानुमानलिङ्गासिद्धेः TattvCin. i. 744.7.

**अनुमानव** (anu-mānava) *m.* lower or inferior being, i.e. ser-

vant or attendant चोरस्येव गृहीतस्य न प्रावर्तत भारती। स यत्नमकरोत्तीव्रं संबन्धैरनुसान्त्वनैः ( v.1. संमतैरनुमानैः ) MahāBhā. v. 191.2.

**अनुमानवत्** ( annmāna-vat ) *adv.* **1** like inference अनुमानं तर्कः लिङ्गलिङ्गिसंबन्धस्मृत्यपेक्षत्वात् अनुमानवत् NyāyVār. 145.4 (*on* i. 1.40); न च स्मरणमनुमानवत् साहचर्यनियममपेक्ष्य प्रवर्तते इत्यपि सुप्रतीतम् NyāyKa. 233.1; अनुमानवदर्थापत्तेरपि न किंचित्प्रमेयमस्ति YuktiSneha. 78.26 (*on* i. 1.5); अस्पष्टं शब्दविज्ञानं प्रमाणमनुमानवत् Laghīya. 1.46; शास्त्रस्य प्रामाण्यं न हीयते। अनुमानवत्तस्यापि तत्प्रमाजननसामर्थ्यावैकल्यात् ŚivārkaMaDī. i. 142.29 (*on* i. 1.3); **2** like conjecture or guess सामान्यमात्रसंस्पर्शिनां शब्दानामनुमानवन्नियतविशेषालिङ्गनम् ⋯ न ⋯ संभवति VakroJī. 88.18.

**अनुमानवश** ( anumāna-vaśa ) *m.* [Abl.] through the force of inference कार्यत्वेनैषां बुद्धिमत्पूर्वकत्वमनुमीयते इत्यनुमानवशात्परमेश्वरप्रसिद्धिरुपपद्यते SarvaDaSaṁ. 7.23; [Inst.] through the force of inference भङ्क्त्वा कथंचिदनुमानवशेन सिद्धे सर्वेश्वरे कणभुगादिभिरुच्यमाने। वेदान्तवाक्यमपि योज्यमतोऽनुमाने सापेक्षतोपनिषदां यदि साहसं तत् SaṁkṣeŚā. 1.541 (i. 386.6)

**अनुमानवाक्य** ( anumāna-vākya ) *n.* statement expressing syllogism न च पदानामेवानुमानवाक्यावयवत्वम्, अपि तु खण्डवाक्यानामेकेन पदेन प्रतिज्ञोदाहरणादीनामभिधातुमशक्यत्वात् NyāyMañ. ii. 131.13; Bhām. 120.17 (*on* i. 1.5); अवयवविपर्यासेन प्रयुज्यमानमनुमानवाक्यमप्राप्तकालं नाम निग्रहस्थानं भवति PramāMī. 69.12 (*on* ii. 1.34); यत्तु कश्चिद् धूमादग्निमनुमाय परं बोधयितुं पञ्चावयवं वाक्यं ( v. 1. पञ्चावयवानुमानवाक्यं ) प्रयुङ्क्ते तत् परार्थानुमानम्। तद् यथा। पर्वतोऽयमग्निमान्। धूमवत्त्वात् TarkBhā.(Ke.) 40.1; 82.11; TarkKau. 12.25; अवयवत्वं चानुमानवाक्यैकदेशत्वम् BhāṭṭCin. i. 30.25 (*on* i. 1.4)

**अनुमानवाचक** ( anumāna-vācaka ) *adj.* expressive of syllogism अनुमानवाचकस्य शब्दस्य परार्थत्वादनुमानं परार्थमुच्यते NyāyKa. 233.13.

**अनुमानवाद** ( anumāna-vāda ) *m.* **A** section dealing with the theory of inference (as a means of knowledge) न च सिद्धसाध्यत्वं देशान्तरकालान्तरसंबन्धस्यागृहीतस्य ग्रहणादिति प्रागेव वर्णितम् इत्यनुमानवादः ŚāstrDī. 71.13 (*on* i. 1.5); YuktiSneha. 72.20 (*on* i. 1.5); ये तु शाक्याः सविकल्पकस्य प्रत्यक्षत्वं नेच्छन्ति, तेषामनुमानादेरुत्पत्तिर्न सिध्यति, इत्यनुमानवादे वक्ष्यते NyāyRa. 205.2 (*on* 4.248); एतच्च विस्तरेणाचार्यैरनुमानवादेऽभिहितम् NyāySu.(So.) 85.3 (*on* i. 2.26); **B** theory of inference (as a means of knowledge) स्यात् संगतिग्रहणमात्मनि यूपरीत्या तात्पर्यलिङ्गविधया त्वनुमानवादः NayaMañ. I. i. 5.14.

**अनुमानवादिन्** ( anumāna-vādin ) *adj.* **i** who upholds the theory of inference (as a means of knowledge), i.e. logician अत्रानुमानवादिनां लिङ्गमुपन्यस्यति Kāśi. iii. 176.16 (*on* 5(7).48); अनुमानवाद्यपेक्षयापि नियमाभावः KhaṇḍanKhā. 941.20; दृष्टाददृष्टसिद्धिस्तवानुमानवादिनः PrakaVi. 473.19; नन्वनुमानवादिभिरपि ईश्वरस्यागमगम्यत्वमङ्गीकृतम् ŚrutaPra. iB. 118.19 (*on* i. 1.3); Ekāva. 1.13 (81); (35.4); **ii** who upholds that *dhvani* is inference तर्हि तामेव व्याप्तिमनुमानवादिनो वदनादवतरन्तीमाकर्णयितुमुत्कण्ठाभारमन्थरा नः श्रवणसीमानः Ekāva. 1.13 (56) (32.4)

**अनुमानवार्त्ता** ( anumāna-vārttā ) *f.* talk about, i.e. possibility of inference उपाधीनामनुपलम्भात् यद्यप्रतीतव्यभिचारो निरुपाधिकः सहभावो न व्याप्तिहेतुरित्यग्निधूमयोरपि व्याप्तिर्न स्यादित्युच्छिन्नेदानीं जगत्यनुमानवार्त्ता NyāyKa. 156.14; वैजात्याभ्युपगमे च कुतोऽनुमानवार्त्ता NyāyKuA. i. 64.2.

**अनुमानवार्त्तालोप** ( anumānavārttā-lopa ) *m.* disappearence, i.e. absence of talk about inference सिद्धसाधनप्रसक्त्यैवानुमानवार्त्तालोपे उपाध्यन्वेषणा नौचित्यात् GuruCandr. i. 202.5.

**अनुमानविकल्प** ( anumāna-vikalpa ) *m.* determinate inferential knowledge न च लिङ्गं विना लिङ्गिनमिति लिङ्गी स्वलक्षणाप्रतिभास्यपि पारंपर्येण तत्प्रतिबन्धात्तत्राविसंवादकोऽनुमानविकल्प इति TātpaṬ.(Vā.) 159.4 (*on* i. 1.5); ये विकल्पे वस्तु न आभाति इति मन्यन्ते तेषामपि तावदनुमानविकल्पो न बाह्ये उपपन्नः PratyabhiVi. i. 234.6 (*on* i. 5.9); वस्तुतस्त्वयं विकल्पो मिथ्या ⋯ इति चेन्मैवम्। अनुमानविकल्पस्यापि अप्रामाण्यप्रसङ्गात् MānaMe. 19.6.

**अनुमानविकल्पग्राह्य** (anumānavikalpa-grāhya) *adj.* to be known through determinate inferential knowledge यत्तु सामान्यमनुमानविकल्पग्राह्यं तत् कारणव्यापकसंबद्धलिङ्गनिश्चयद्वारायातम् HetuBiṬ. 29.1.

**अनुमानविकल्पानुवेध** ( anumānavikalpānuvedha ) *m.* interpenetration of determinate inferential knowledge (and verbal cognition) अत्र संकेतस्मृत्यागमानुमानविकल्पानुवेधः सूचितः TattvVai. 49.22 (*on* 1.44)

**अनुमानविघात** ( anumāna-vighāta ) *m.* removal of inference अनुमितं शास्त्रं मूलभूतमनुमातुं शक्नुवन्तीत्येवमनादित्वात् स्मृतिपरंपराया लिङ्गभूतायास्संभवान्नानुमानविघातः PrakaPañ. 250.4.

**अनुमानविचार** ( anumāna-vicāra ) *m.* thought (about employment) of syllogism न खल्वनुमानविचारापरपर्याया( ? य )जिज्ञासाया वस्तुस्वरूपमात्रज्ञानं प्रयोजनम् NyāySu.(Ja.) 481B.10 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानविजृम्भित** ( anumāna-vijṛmbhita ) *adj.* exhibited, i.e. revealed through inference यत्केवलज्ञानमनुमानविजृम्भितम्। नर्ते तदागमात् सिध्येत् NyāyVi. 2.412.

**अनुमानविधा** ( anumāna-vidhā ) *f.* [Inst.] **1** in the manner or form of inference शब्दादेश्चानुमानविधयैव प्रामाण्यमिति वैशेषिकमतम् TarkKau. 8.12; शब्दोपमानयोस्त्वनुमानविधयैव प्रामाण्यम् SiddhāMu. 72.2 (*on* 140); अनुमानविधयाल्पज्ञापकत्वेनोक्तानां बुद्ध्यादीनाम् ⋯ °तर्कविधया ज्ञापकत्वमधिदधान एव प्रत्यक्षं मानमात्मन्याह VīraMi. 892.8 (*on* 3.174); स्मृत्याचारयोरनुमानविधया न श्रुत्यनुमापकत्वम् MīmāKau. i. 99.22 (*on* i. 3.15); iii(2). 47.9 (*on* ii. 1.6); लिङ्गादिभिरर्थापत्तिविधया श्रुतिर्गम्यते नानुमानविधया MayūMāli. 19.18 (*on* i. 3.1); कारणताया व्याप्तित्वात् तज्ज्ञानं व्याप्तिज्ञानमेवेति कथं नानुमानविधया प्रामाण्यम् VaiyāBhū. 248.1 (*on* 65); **ii** through mode of (employment of) syllogism प्रतिज्ञादृष्टान्तमात्रत्वे त्वनुमानविधया स्यात् AṇuBh. 116.17 (*on* i. 4.23); ŚivārkaMaDī. i. 114.34 (*on* i. 1.2)

**अनुमानविपर्यय** ( anumāna-viparyaya ) *m.* contradictory, i.e. false inferential knowledge गवयविषाणदर्शनाद् गौरिति ज्ञानमनुमानविपर्ययः NyāyKa. 179.19.

**अनुमानविबुद्ध** ( anumāna-vibuddha ) *adj.* known through inference न खलु अनुमानविबुद्धं वह्निं भावयतः शीतातुरस्य ⋯ स्फुरज्ज्वालाजटिलानलसाक्षात्कारः प्रमाणान्तरेण संवाद्यते Bhām. 40.17 (*on* i. 1.1)

**अनुमानविभागविद्** ( anumānavibhāga-vid ) *adj.* proficient in disuniting (winning over to one's side by sowing dissention) through conjecture or guess (of ability) संधिविग्रहतत्त्वज्ञस्त्वनुमानविभागवित् MahāBhā.ii. App. I. 2(13) ( BhārBhāDī. स्वपरशक्तिबलाबलेऽनुमानतो निश्चित्य विभागं विभजनं परामात्यादिभ्यो धनप्रदानं तद्वित् ); NītiPra. 1.48.

**अनुमानविरचन** ( anumāna-viracana ) *n.* construction, i.e. employment of syllogism प्रत्यक्षविरोधस्तु पूर्ववत्। विमतम् ⋯ संप्रतिपन्नवत् — इति चेत्, न ⋯ अस्माभिश्च परमतानुरोधेनानुमानविरचनात् TarkSaṁ.(Ā.) 41.12.

**अनुमानविरुद्ध** ( anumāna-viruddha ) *adj.* [*f.* -ā] **A** contradicted or opposed through inference अनुमानविरुद्धं कस्मादनुमानं न भवति एकस्मिन्ननुमानद्वयसमावेशस्यासंभवान्न विरोधः NyāyVār. 15.19 (*on* i. 1.1); नाप्यनुमानविरुद्धः, अनुपलम्भनात् ĀgaPrā. 29.23; अनुमानविरुद्धा कर्मप्रत्यक्षताप्रतीतिरप्रमा NyāySu.(Ja.) 162A. 11 (*on* i. 2.2); **B** (used as noun) variety of *kālātyayāpadiṣṭa* or *bādhita hetvābhāsa* रूपादिमन्तो नित्याश्चानित्याश्चेति अनुमानविरुद्धाः BrahmSūBh.(Bhā.) 115.28 (*on* ii. 2.15); न रूपग्राहि चक्षुरित्यनुमानविरुद्धः NyāyMañ. ii. 133.24; कालात्ययोपदिष्टभेदास्तु ⋯ अनुमानविरुद्धो यथा। अनित्याः परमाणवो मूर्तत्वात् NyāySā. 11.10.

**अनुमानविरुद्धत्व** ( anumānaviruddha-tva ) *n.* the state of being contradicted through inference सर्वभेदनिरासकतर्कस्य सर्वश्रुतिस्मृतिप्रत्यक्षानुमानविरुद्धत्वान्नितरामाभासत्वम् ViṣṇuTaNi. 7A. 5; महदादिसृष्टिश्चेतनेच्छानुसारिणी सृष्टित्वात् पटसृष्टिवदित्यनुमानविरुद्धत्वाच्च नाचेतनस्य कारणत्वं संभवति TattvPrakā. 94B. 7 (*on* ii. 2.2); जात्यैव प्रत्यक्षत्वेनैव। न त्वनुमानविरुद्धत्वादिना LaCandr. 355.26.

**अनुमानविरुद्धविषयकत्व** ( anumānaviruddhaviṣayaka-tva ) *n.* the state of referring to the object contradicted through inference आगमादिघटितहेतुना आगमतात्पर्यविरुद्धविषयकत्वेन। तद्वत् अनुमानविरुद्धविषयकत्वेन हेतुना ⋯ जन्यत्वनिश्चयः LaCandr. 391.42.

**अनुमानविरुद्धांश** ( anumānaviruddhāṁśa ) *m.* aspect, i.e. matter contradicted through inference अनुमानविरुद्धांशं न शास्त्रं प्रतिपादयति ŚrutaPra. iB. 118.9 (*on* i. 1.3)

**अनुमानविरुद्धार्थ** ( anumānaviruddhārtha ) *m.* sense or subject-matter which is contradicted through inference साक्षादनुमानविरुद्धार्थविषयकप्रत्यक्षस्यैवानुमानबाध्यत्वस्य ⋯ स्वीकारात् GuruCandr. i. 301.16.

**अनुमानविरोध** (anumāna-virodha) *m.* **1A** contradiction through inference यदि चानुमानविरोधमश्नुवानापि प्रत्यभिज्ञा प्रमाणं तदाकारस्य साम्यात् तदेकतां प्रतियती नीलेतरकुसुमादेः [प्रतीतिः] किं न प्रमाणम् HetuBiṬ. 87.19; अनुमानविरोधश्च व्याप्तेः सर्वत्र साधने। न विरुद्धेन धर्मेण व्याप्तिर्हेतोः प्रकल्पते TattvSaṁ. 86; सर्वलोकप्रसिद्ध्या च बाधः पूर्वोक्तया दिशा। (शब्दनित्यत्वम्) अनुमानविरोधोऽपि प्रागुक्तेनैव हेतुना TattvSaṁ. 2308; ŚlokaVār. 6.317 (810.6); यदि वाचकशक्त्यास्तित्वमनुमीयेत ततः ⋯ सर्वप्रमाणानुपपत्तेरनुपलब्धि-

विरोधः …। अनुमानविरोधश्च TantrVā. 965.26 (*on* iii. 4.13); ब्रह्मैकत्वं ब्रुवतां प्रत्यक्षविरोधः स्यात् … तत्र ब्रह्मैकत्वं ब्रुवतामनुमानविरोधश्च BṛĀraUBh. 268.18 (*on* ii. 1.20); कार्यकरणसंघातधर्मत्वं ज्योतिष इति यदुक्तम्, तन्न, अनुमानविरोधात् BṛĀraUBh. 523.20 (*on* iv. 3.6); BṛĀraUBhVā. iv. 3.479; नित्यत्वेऽप्यागमदर्शनादनिश्चयादनुमानस्यैवात्र प्रामाण्यं, तथा चानुमानविरोध इति TātpaṬ.(Vā.) 271.4 (*on* i. 1.33); (तेषामश्रावणत्वादि विरुद्धमनुमानतः) अनुमानविरोधमुदाहरति तेषामिति NyāyRa. 365.14 (*on* 5(4). 60); ईश्वरस्यैवासिद्धेः। न चानुमानात्तत्सिद्धिः।… इत्यनुमानविरोधात् ViṣṇuTaNi. 3B. 9; विमतानि शरीराणि मद्भोगायतनानि शरीरत्वादित्याद्यनुमानविरोधस्तु भविष्यति TattvPrakā. 21A. 3 (*on* i. 1.18); विमतं मिथ्या दृश्यत्वात् … शुक्तिरजतवत् इत्यनुमानविरोधात् Vādā. 1.4; 64.1; ब्रह्मणस्सत्यत्वश्रुतिश्चानुमानविरोधादप्रमाणम् Nyāyāmṛ. 93A. 7; 99B. 6; निश्चितप्रामाण्यमेव प्रत्यक्षमितरबाधकं भवेत्, न चात्र प्रामाण्यं निश्चितम् … अनुमानविरोधात् AdvaiSi. 355.2; न केवलं क्रमवादिनोऽनुमानविरोधः, अपि त्वागमविरोधोऽपीत्याह JñānBiPra. 36.24; **1B** contradiction with inference मीमांसकप्रतिज्ञाते चोदनाप्रामाण्ये तत्सिद्धेनैव नित्यत्वेन वादी स्वयमनुमानविरोधमाह TātpaṬ.(U.) 40.20 (*on* 2.27); अनुमानविरोधोपन्यासार्थम् … एवमुक्तम् … तत्र सिद्धसाधनतयैव पक्षो दूषयितव्यः Śarka. 17.12; कार्यत्वप्रयुक्तमेव सकर्तृकत्वं तत्र तत्रोपलब्धमित्यत एवानुमानविरोधस्येष्टविघातकृतश्च न कश्चिदिहावसरः NyāyMañ. i. 183.4; i. 112.27; विमतं कर्तृव्यापारपूर्वकं, फलत्वात्, ग्रामप्राप्तिवत्, इत्यनुमानविरोधात् VivaPraSaṁ. 223.13; प्रत्यक्षश्रुत्या न स्मृतेर्मूलाकाङ्क्षा निवर्त्यते। यतो मूलोच्छेदादनुमानविरोधः स्यात् ŚāstrDī. 22.9 (*on* i. 3.2); आत्मा ज्ञानान्तराधीनप्रकाशः व्यवहार्यत्वात् घटवदित्याद्यनुमानविरोधात् MānaMe. 195.3; **2** one of the sixteen types of *vākyadoṣas* वाक्यार्थजा दोषास्तेषां वक्ष्यामि लक्षणम् … युक्तौचित्यप्रतिज्ञादिकृतो यस्त्विह कश्चन। अनुमानविरोधः स कविमुख्यैर्निगद्यते SaraKaṇṭhā. 46.8.

**अनुमानविरोधानुपपत्ति** (anumānavirodhānupapatti) *f.* untenability of contradiction with inference हेत्वभावेन कार्याभावप्रतिबद्धेन तदनुमानात्। सेयं प्रत्यक्षादीनामनुमानविरोधानुपपत्तिः Kāśi. ii. 123.6 (*on* 5(3).64)

**अनुमानविरोधाविरोधसंदेह** (anumānavirodhāvirodha-sandeha) *m.* doubt about the contradiction or non-contradiction through inference रूपादिरहितब्रह्मजगदुपादानत्ववादिसमन्वयस्य विज्ञानं नीलाद्याकारमित्यनुमानविरोधाविरोधसंदेहे … संगतिमाह VedāntKa. 284.19 (*on* ii. 2.28)

**अनुमानविरोधिन्** (anumāna-virodhin) *m.* type of (fallacious) *avayava* (*lit.* contradictory to inference) (विरोधी अवयवः) अनुष्णोऽग्निरिति प्रत्यक्षविरोधी घनमम्बरमित्यनुमानविरोधी PadārthaSaṁ. 234.5.

**अनुमानविरोधोक्त** (anumānavirodhokta) *adj.* stated in the (event of) contradiction through inference अनुमानविरोधोक्तैरेव च हेतुभिर्मुख्यसामानाधिकरण्यनिराकरणादसिद्धता निर्णेतव्या TantrVā. 968.18 (*on* iii. 4.13)

**अनुमानविलयापत्ति** (anumānavilayāpatti) *f.* undesired contingency of destruction of inference धूमोऽपि धूमध्वजस्यासत्त्वे विरोधादेव तद्गमक इत्यनुमानविलयापत्तेः TattvPradī.(Ci.) 274.12.

**अनुमानविवक्षा** (anumāna-vivakṣā) *f.* intention of stating syllogism अनुमानविवक्षयाह चैतन्यस्वभावता हीति ŚrutaPra. iA. 149.25 (*on* i. 1.1); वक्तुरनुमानविवक्षास्ति चेत्, तत्र प्रधानावयवो हेतुरवश्योपादेयः ŚrutaPra. iB. 178.24 (*on* i. 1.5)

**अनुमानविविक्त** (anumāna-vivikta) *adj.* different from inference इदमपरमनुमानविविक्तमर्थापत्तेरुदाहरणम् TātpaṬ.(U.) 398.19 (*on* 5(7).47)

**अनुमानविशेष** (anumāna-viśeṣa) *m.* **A** particular (form of) inference न चाप्यननुमेयत्वमागमार्थस्य शक्यते। लिङ्गं हि शब्द एवास्य धूमोऽग्नेरिव कथ्यते।… अनुमानविशेषोऽयमीदृग्धर्मस्य बोधकः ŚlokaVār. 5(5).44 (418.1); नन्वनुमानविशेषस्तावत्कश्चिदव्यपदेशकादेवोत्पद्यते NyāyVārPari. 640.11; येनानुमानविशेषेण प्रमाणेन मुख्यतोऽत्र प्रकृतिपुरुषौ विविच्य साधनीयौ SāṁkhyaPraBh. 50.10 (*on* 1.103); **B** variety or type of inference अनुमानविशेषाँस्तन्त्रान्तरे लक्षितान् स्मारयति SāṁkhyaTaKau. 139.1 (*on* 5); यच्च तर्को हि नामेत्यादि तदप्यनुमानविशेषस्यैव तर्कस्य … व्यापारसंज्ञाविशेषादिकथनमात्रम् NyāyPari. 328.6.

**अनुमानविशेषणार्थम्** (anumānaviśeṣaṇārtham) *adv.* for the sake of distinguishing inference (as a means of knowledge) तत्पूर्वकं त्रिविधमनुमानमिति।… अनुमानविशेषणार्थं सूत्रम् NyāyVār. 46.1 (*on* i. 1.5)

**अनुमानविशेषोत्प्रेक्षण** (anumānaviśeṣotprekṣaṇa) *n.* conceiving of a particular form of syllogism अनुमानविशेषोत्प्रेक्षणमेव निपुणधियां सिषाधयिषितस्य प्रामाणिकत्वानुमितिमन्तर्गतां सूचयति ŚatDū. 72.19.

**अनुमानविषय** (anumāna-viṣaya) *m.* **1Ai** object of inference विपर्ययोऽपि प्रत्यक्षानुमानविषय एव भवति PadārthaSaṁ. 177.9; अनुमानविषयेऽपि प्रत्यक्षानुमानविरोधदर्शनादनाश्वासप्रसङ्गः PramāVāSvopVṛ. 9.10; सोऽयम् (कालः) … अनुमानविषयः KalyāKā. 4.3; व्यवस्थितविषयं प्रत्यक्षं नानुमानविषये प्रवर्तते TātpaṬ.(Vā) 107.4 (*on* i. 1.3); भावना … निर्विचारागमानुमानविषयमेव गोचरयेत् TattvVai. 52.18 (*on* 1.49); व्यवस्थितविषयत्वात्प्रत्यक्षस्यानुमानविषये प्रवृत्तिस्तदा न स्यात् NyāyVārPari. 449.12; स्वतन्त्रगृहीतो धर्मी स्वतन्त्रस्मृतेन धर्मेण विशिष्टोऽनुमानविषयः NyāyRa. 422.15 (*on* 5(5).61); 466.16 (*on* 5(7).64); अनुमानविषयस्यातीतत्वमागामित्वं च संविन्न दर्शयति ŚrutaPra. iA. 138.31 (*on* i. 1.1); भेदपञ्चकं नानुमानविषयः AdvaiSi. 821.23; अनुमानविषये जगत्कर्तरि प्रवर्तमानस्य शास्त्रस्य न तथा किंचित्फलं दृश्यते SivārkaMaDī. i. 145.14 (*on* i. 1.3); **1Aii** object of inference (viz. *trairūpya*) अनुमानविषयेऽसंभवात् NyāyBi. 3.111 (comm. अनुमानस्य विषयः प्रमाणसिद्धं त्रैरूप्यम्); **1B** object of inferential knowledge, cf. **अनुमानविषयत्वाङ्गीकार**; **2** object of conjecture or guess व्युत्पत्तिशक्तिभ्यां निबन्धो यः स्खलद्गतेः। शब्दस्य सोऽपि विज्ञेयोऽनुमानविषयोऽन्यवत् VyaktiVi. 27.2; रसः …। नाप्यनुमानविषयः AlaṅkāSa. 91.10; 'तस्मिन्मणिव्रातमहान्धकारे' इति वक्ष्यमाणपद्ये तु बुबोधयिषितैवानुमितिरित्यस्त्यनुमानविषयः RasGaṅ. 631.18; *adj.* **A** which is the object of inference न केवलमनुमानविषयमेवेदं मन्थरस्य बाध्यत्वम् NyāyRa. 363.25 (*on* 5(4).58); **B** having the (same) object as that of inference, cf. **अनुमानविषयत्व B.**

**अनुमानविषयता** (anumānaviṣaya-tā) *f.* the state of being the object of inference अनेकधाभिन्न आगमः प्रत्यक्षानुमानविषयतायामेव व्यवतिष्ठते NyāyVār. 63.22 (*on* i. 1.8); क्वचित् प्रत्यक्षप्रसिद्धस्य क्वचित्संदेहादनुमानविषयता न त्वस्य तदस्ति SāṁkhyaTaPra. 156.4.

**अनुमानविषयत्व** (anumānaviṣaya-tva) *n.* **A** the state of being the object of inference परोक्षविषयत्वेनानुमानविषयत्वं दर्शयति TātpaṬ.(U.) 356.10 (*on* 5(5).28); 'एकदेशान्तरे' इत्यनेनापि एकदेशान्तरभूतस्यानुमानविषयत्वमित्युक्तम् PrakaPañ. 221.3; उभयनिरूपणीयप्रतियोगिविषयत्वात् अनुमानविषयत्वाच्च NyāyKuA. i. 98.2; रात्रिभोजनस्यानुमानविषयत्वात् TarkBhā.(Ke.) 50.12; **B** the state of having the (same) object as that of inference शब्दस्यापि अनुमानविषयत्वेन … अनुमानत्वम् SaptaPa. 155(45)

**अनुमानविषयत्वाङ्गीकार** (anumānaviṣayatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of the state of being the object of inferential knowledge अनुमानविषयत्वाङ्गीकारे कथं विषयविषयिभावसंबन्धं विघटयसि ŚatDū. 103.1.

**अनुमानविषयत्वायोग** (anumānaviṣayatvāyoga) *m.* untenability of the state of being the object of inferential knowledge धर्मिणि साक्षादसति … अनुमानविषयत्वायोगात् कथं सत्त्वासत्त्वयोः साध्यत्वम् PramāMī. 47.8 (*on* i. 2.17)

**अनुमानविषयनित्यत्व** (anumānaviṣaya-nityatva) *n.* eternality of the object of inferential knowledge पूर्वोक्तदोषमुपजीव्य अनुमानविषयनित्यत्वप्रसक्तिः ŚrutaPra. iA. 139.9 (*on* i. 1.1)

**अनुमानविषयपरीक्षा** (anumānaviṣaya-parīkṣā) *f.* examination of the object of inference अनुमानलक्षणपरीक्षाद्वारेणानुमानलक्षणं परीक्ष्य संप्रत्यनुमानविषयपरीक्षयानुमानपरीक्षामवतारयति भाष्यकारः TātpaṬ.(Vā.) 403.12 (*on* ii. 1.39)

**अनुमानविषयभाव** (anumānaviṣaya-bhāva) *m.* the state of being the object of inferential knowledge यत्तावदनुमानविषयभावादुत्थितं तद्धर्मत्वम् Kāśi. iii. 181.23 (*on* 5(7).69)

**अनुमानविषयसिद्ध्यर्थम्** (anumānaviṣayasiddhyartham) *adv.* for the sake of the establishment of the object of inferential knowledge अनुमानविषयसिद्ध्यर्थमप्रत्यक्षतां दर्शयति Kāśi. iii. 113.20 (*on* 5(5).28)

**अनुमानविषयावलम्बन** (anumānaviṣayāvalambana) *n.* dependence on the object of inferential knowledge हेतुस्तत्रानैकान्तिकः शब्दे नास्तितां न साधयेत् … अनुमानविषयावलम्बनेनापि प्रवर्तते TārkiRa. 296.3.

**अनुमानविषयीकृत** (anumānaviṣayī-kṛta) *adj.* which is made the object of inferential knowledge शब्दः … पुरुषप्रणीतः प्रत्यक्षानुमानविषयीकृतार्थप्रतिपादनप्रवण एव भवति NyāyMañ. i. 375.15.

**अनुमानविषयीभूतश्रुति** (anumānaviṣayībhūta-śruti) *f.* Vedic passage which has become the object of inferential knowledge प्रत्यक्षानुमानविषयीभूतश्रुत्योः परस्परविरुद्धार्थकत्वाद् बाधो वक्तव्यः MayūMāli. 21.24 (*on* i. 3.2)

**अनुमानविहीन** (anumāna-vihīna) *adj.* devoid of, i.e. not being established through inference (श्रुतेः) कर्ता … अनुमानविहीनोऽपि सोऽस्तीति परिकल्प्यते TattvSaṁ. 2089.

**अनुमानवृत्त** (anumāna-vṛtta) *n.* procedure or nature of syllogism न भवता सम्यगनुमानवृत्तं व्यज्ञायि BrahmSūBh.(Bhā.) 9.4 (*on* i. 1.2)

**अनुमानवृत्तान्त** (anumāna-vṛttānta) *m.* procedure or nature of syllogism पक्षीकृताया एवानुभूतेस्सा[ध्यधर्मा]ध्यानान्वयस्य त्वयैवोक्तत्वादनुमानवृत्तान्तानभिज्ञत्वम् ŚatDū. 118.24.

**अनुमानवृत्ति** (anumāna-vṛtti) *f.* function, i. e. validity of inference न तर्हि सर्वत्रोपलब्धस्य विनाशस्यान्यथाभावशङ्कया मनसि खेद आधातव्यः।··· तथाभावे वा कथमनुमानवृत्तिर्दृष्टे न वैफल्यमश्नुवीत HetuBiṬ. 61.6.

**अनुमानवेद्य** (anumāna-vedya) *adj.* **1** to be known through inference कृत्यधीनसिद्धित्वमनुमानवेद्यम् NayaVi. 40.5 (*on* i. 1.2); अत्युत्कटतपःपापाभ्यां प्रत्यक्षत एव फलं दृश्यते ·· अतस्तत्कार्यकारणभावोऽनुमानवेद्यः TattvPrakā. 10B.4 (*on* i. 1.3); परोक्षस्त्वनुमानवेद्यः NyāySu.(Ja.) 76A.1 (*on* i. 1.1); **2** to be known through guess or conjecture श्वासाऽनुमानवेद्यः ··· तस्याः RasGaṅ. 565.7 = BhāmiVi. 2.85.

**अनुमानवेद्यता** (anumānavedya-tā) *f.* the state of being what is to be known through inference रूपादेर्विश्वस्यानुमानवेद्यतामङ्गीकुर्यात् NyāySu.(Ja.) 399B.1 (*on* ii. 2.7)

**अनुमानवेला** (anumāna-velā) *f.* time for inference न चापरिपूर्णं वाक्यं वाक्यान्तरमाकाङ्क्षति, येनानुमानवेलायां सामेन यजेतेत्ययमनुप्रविशेत् TantrVā. 503.7 (*on* ii. 2.17); घटोपलब्ध्यभावोऽनुपलब्धिः तस्याप्यभावस्यानुमानवेलायाम्··· अनुपलब्ध्यन्तरापेक्षा NyāyRa. 487.20 (*on* 5(8).39)

**अनुमानवेष** (anumāna-veṣa) *adj.* having the garb, i.e. form of inference प्रतिज्ञादृष्टान्तरूपेणानुमानवेषमेव चेदं वाक्यम् BrahmSūBh.(Rā.) 171.9 (*on* i. 1.5); *m.* garb, i.e. form of inference लौकिकवचसामनुमानवेषेण प्रामाण्यं शब्दप्रमाणावसरे वक्ष्यामः TantrRaha. 12.4.

**अनुमानवेषत्व** (anumānaveṣa-tva) *n.* the state of having the garb, i.e. form of inference प्रतिज्ञा ··· एकविज्ञानेन सर्वविज्ञानविषया, अतः अनुमानवेषत्वेऽपि न प्रधानकारणत्वसिद्धिरिति न वाच्यम् ŚrutaPra. iB. 176.10 (*on* i. 1.5)

**अनुमानवैधर्म्य** (anumāna-vaidharmya) *n.* distinction from inference न क्वचिदपि बोध्यबोधकभावातिरिक्तसंबन्धान्तरसिद्धिश्शब्दार्थयोरित्यनुमानवैधर्म्यमत्यन्तप्रसिद्धमेव NyāyKu. 9.1.

**अनुमानवैफल्यप्रसङ्ग** (anumānavaiphalya-prasaṅga) *m.* undesired occasion of the uselessness of inference स्वप्रतिपत्तौ हि पूर्वं पर्वतादेः शुद्धस्य धर्मिणो ग्रहणं न तु सिषाधयिषितहुतवहादिधर्मविशेषरूषितवपुषः, एवमभ्युपगमेऽनुमानवैफल्यप्रसङ्गात् NyāyMañ. ii. 133.3.

**अनुमानवैयर्थ्य** (anumāna-vaiyarthya) *n.* futility of inference संदिग्धत्वात् उपाधेः आवश्यकत्वात्। अदृष्टादेः ईश्वरप्रत्यक्षत्वेन तत्र साध्यस्य असंदिग्धत्वात् न - इति चेत्, तथा सति अनुमानवैयर्थ्यम् TarkSaṁ.(Ā.) 92.26; 24.7; विप्रतिपन्नं कार्यं सकर्तृकमिति सामान्यतः पक्षीकारात् न कश्चिद्दोष इति चेन्न ···अन्यत इत एव वा तत्सिद्धावनुमानवैयर्थ्यान्योन्याश्रयौ दुष्परिहरौ NyāySiA. 232.9; अनुभवानन्तरक्षणे स्मरणसंभवे अनुमानवैयर्थ्यात् VivaPraSaṁ. 73.1; 271.19; संसर्गज्ञानस्य पूर्वमेव भावादनुमानवैयर्थ्यम् Upask. 399.8 (*on* ix. 2.3); मिथ्यात्वस्य चादृश्यत्वेऽनुमानवैयर्थ्यम् Nyāyāmṛ. 42A.5; न हि यावदात्मस्वरूपमनुवर्तमानोऽनात्माप्रसिद्धोऽस्ति, तथा सत्यनुमानवैयर्थ्यात् AdvaiSi. 408.12.

**अनुमानवैयर्थ्यापत्ति** (anumānavaiyarthyāpatti) *f.* undesired contingency of the futility of inference वेदादेव जगत्कारणे ब्रह्मणि विज्ञाते सति अनुमानवैयर्थ्यापत्तेः VedāntKau. 16.5 (*on* i. 1.3)

**अनुमानवैलक्षण्य** (anumāna-vailakṣaṇya) *n.* distinction (of *arthāntaranyāsa*) from the figure of speech called *anumāna* अपूर्वत्वेन प्रतीतेरविद्यमानत्वादनुमानवैलक्षण्यम् Ekāva. 8.28(2) (266.5)

**अनुमानवैलक्षण्यार्थम्** (anumānavailakṣaṇyārtham) *adj.* for the sake of distinction (of *hetvalaṅkāra*) from the figure of speech called *anumāna* परप्रत्यायकं लिङ्गं हेतुः।··· परग्रहणमनुमानवैलक्षण्यार्थम्।··· लिङ्गेन परप्रत्यायनम् ··· हेत्वलकारः AlaṅkāRa. 79(1)

**अनुमानवैषम्य** (anumāna-vaiṣamya) *n.* **i** difference between inferences (by *aindravāyavam* and *hṛdayasyāvadyati*) द्रव्यदेवतासंयोगस्तु न कथंचिद् यागाद् विना सिध्यतीत्यनुमानवैषम्यम् TantrVā. 513.10 (*on* ii. 2.18); **ii** distinction from inference (अर्थापत्तेः) अतोऽनुमानवैषम्यम् YuktiSneha. 76.33 (*on* i. 1.5)

**अनुमानव्यतिरिक्त** (anumāna-vyatirikta) *adj.* different from guess or conjecture अनुमानव्यतिरिक्ते ध्वनने कर्तव्ये सामर्थ्यं शक्तिविशिष्टं समुचितसाकल्यम् Loc. 26.13 (*on* 1.4)

**अनुमानव्यतिरेक** (anumāna-vyatireka) *m.* difference or distinction from inference सौगताः ··· आगमस्यानुमानव्यतिरेकाद् बिभ्यतः पदाभेदविचारणायामेव क्लिष्टाः Kāśi. iii. 135.27 (*on* 5(5).111); NyāyRa. 433.15 (*on* 5(5).111); [Inst.] with the exclusion of inference विपर्ययोऽपि ···। प्रत्यक्षानुमानविषय एव भवतीति प्रत्यक्षानुमानव्यतिरेकेण प्रमाणान्तराभावात् NyāyKa. 178.3.

**अनुमानव्यतिरेकभीत** (anumānavyatireka-bhīta) *adj.* afraid of distinction from inference अनुमानव्यतिरेकभीताः क्लिष्टाः पदाभेदविचारणायाम् ŚlokaVār. 5(5).111 (433.5)

**अनुमानव्यतिरेकिन्** (anumāna-vyatirekin) *adj.* different from (the object of) inferential knowledge विषयाभावाच्च न प्रत्यक्षानुमानव्यतिरेकी विषयः शब्दस्यास्ति NyāyVār. 260.21 (*on* ii. 1.46)

**अनुमानव्यभिचार** (anumāna-vyabhicāra) *m.* (flaw of) deviation of inferential reasoning, i. e. falsity of inference नायमनुमानव्यभिचारः NyāyBh. 107.5 (*on* ii. 1.39); नानुमानाभासव्यभिचारेणानुमानव्यभिचारः शङ्कनीयः Bhām. 343.12 (*on* ii. 1.11)

**अनुमानव्यवच्छेदार्थम्** (anumānavyavacchedārtham) *adv.* for the sake of exclusion of inference शब्दविज्ञानात् सम्यगसंनिकृष्टार्थानुभव आगमः।··· अनुमानव्यवच्छेदार्थं शब्दविज्ञानादिति SarvaMaSaṁ. 7.1.

**अनुमानव्यवधानसापेक्षत्व** (anumānavyavadhānasāpekṣa-tva) *n.* [w. r. for **अनुमानाव्यवधानसापेक्षत्व**] ŚivārkaMaDī. i. 80.9 (*on* i. 1.1)

**अनुमानव्यवस्था** (anumāna-vyavasthā) *f.* rule about (employment of) syllogism न हि प्रयोजनानुसारिण्यनुमानव्यवस्था Kāśi. iii. 84.2 (*on* 5(4).138)

**अनुमानव्यवस्थान** (anumāna-vyavasthāna) *n.* limitation of inference (in its scope) अनुमानव्यवस्थानात्तत्संयुक्तं प्रमाणं स्यात् MīmāSū. i. 3.15; TantrVā. 181.9 (*on* i. 3.11)

**अनुमानव्यवस्थापन** (anumāna-vyavasthāpana) *n.* establishment of inference (of *vyāpaka*) नन्वेवमन्यतरासिद्धं व्याप्यं प्रसाध्यानुमानव्यवस्थापनमुच्छिन्नम् KhaṇḍanKhā. 1287.16.

**अनुमानव्यवहार** (anumāna-vyavahāra) *m.* **1A** employment of syllogism निरालम्बनत्वं नाम न किंचित् परमार्थतोऽस्ति। तथापि तत्सत्त्वं कल्पयित्वानुमानव्यवहारः क्रियते Kāśi. ii. 44.19 (*on* 5(2).39); साध्यादिभेदोऽनुमानव्यवहाराय कल्प्यते Kāśi. ii. 83.14 (*on* 5(2).172); iii. 56.26 (*on* 5(4).81); अनुमानव्यवहारे व्याप्तिलक्षणः संबन्धोऽङ्गम् YuktiSneha. 60.29 (*on* i. 1.5); 51.39 (*on* i. 1.5); **1B** usage as inference अनुमानेऽर्थापत्तिव्यवहारं न वारयामः। तत्रानुमानव्यवहारः कुतः NyāyKuA. ii(1). 230.1; **1C** practice of inference, cf. **अनुमानव्यवहारदर्शन 1**; **2** practice of guessing or conjecturing, cf. **अनुमानव्यवहारदर्शन 2**.

**अनुमानव्यवहारदर्शन** (anumānavyavahāra-darśana) *n.* **1** observation of the practice of inference विशेषः ···। स ह्येकदेशी प्रमातृविवक्षावशेन पृथगभिन्नो वैकदेशशब्दाभ्यामुपात्तो भवतु। उभयथानुमानव्यवहारदर्शनात् Kāśi. iii. 25.14 (*on* 5(4).25); **2** observation of the practice of guessing or conjecturing (यथा नयत्यसृक्पातैर्मृगस्य मृगयुः पदम्) यथेत्यनुमानव्यवहारदर्शनस्योक्तम् ManvaVi. 898.22 (*on* 8.44)

**अनुमानव्यवहारोच्छेदप्रसङ्ग** (anumānavyavahāroccheda-prasaṅga) *m.* occasion for extirpation or loss of the employment of inference (वाङ्मात्रासिद्धिमात्रेण व्यवहाराप्रकल्पनात्) अनुमानव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गः TātpaṬ.(U.) 325.13 (*on* 5(4).82); लिङ्गभूतसामान्यग्रहणाय पुनरप्यपेक्षणादनवस्थापत्तेरनुमानव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गः YuktiSneha. 71.25 (*on* i. 1.5)

**अनुमानव्यवहारोपलक्षणत्व** (anumānavyavahāropalakṣaṇa-tva) *n.* the state of being indicative of the employment of syllogism गम्यगमकत्वमेव कार्यकारणभावं मन्यते।··· अन्यस्मिन्नेव तु संबन्धे सति पश्चात् प्रसिद्ध्यन्तमेनमनुमानव्यवहारोपलक्षणत्वेनोपन्यस्यति TantrVā. 44.8 (*on* i. 2.26)

**अनुमानव्यसन** (anumāna-vyasana) *n.* addiction to or fondness for inference आद्ये यत्राप्यनुमानं प्रवर्तनीयं तत्रावश्योपस्थाप्यया अन्यथाभावबाधकभूतयार्थापत्त्यैव साध्यसिद्धेः शान्तमनुमानव्यसनेन KhaṇḍanKhā. 669.22.

**अनुमानव्यापार** (anumāna-vyāpāra) *m.* **1** operation or action of inferring सर्वस्यैवानुमानव्यापारस्य फलमियदेव यद् विवेकग्रहणम् NaiṣkaSi. 92.1; धर्मिणि सिद्धे सिद्धेन हेतुना स्मर्यमाणव्याप्तिकेन साध्यधर्मायोगव्यवच्छेदोऽनुमानव्यापारः PratyabhiVi. i. 386.3 (*on* i. 7.13); **2** operation or action of guessing or conjecturing (पक्षः) द्वितीयस्तु ··· जननानुमानव्यापाराभिप्रायेण दूषितः Loc. 26.15 (*on* 1.4)

**अनुमानव्यापारविषय** (anumānavyāpāra-viṣaya) *m.* object of

the operation or action of inference अनुमानव्यापारः, लक्षणया अनुमानव्यापारविषय इत्यर्थः Bhāsk. i. 386.12 (*on* i. 7.13)

**अनुमानव्याप्त** (anumāna-vyāpta) *adj.* pervaded by, i.e. known through inference असंबन्धाविशेषात् सर्वं सर्वस्माद् गम्येत। तथा च सर्वः परोक्षार्थप्रत्ययोऽनुमानव्याप्तः TātpaṬ.(Vā.) 412.10 (*on* ii. 1.48)

**अनुमानव्याप्ति** (anumāna-vyāpti) *f.* invariable concomitance or pervasion (which is the basis) of inference अनुमानव्याप्त्यादिग्राहकप्रमाणप्राबल्ये सति साध्यव्यापकत्वभङ्गात् NyāySu.(Ja.) 267B. 10 (*on* ii. 1.2) (Śeṣavākyārthacandrikā अनुमानमूलव्याप्त्यादिग्राहकप्रमाणस्य)

**अनुमानव्यायाम** (anumāna-vyāyāma) *m.* exercise, i.e. action of inferring सर्वस्यैवानुमानव्यापार(v.l. °व्यायाम)स्य फलमियदेव यद् विवेकग्रहणम् NaiṣkaSi. 92.1.

**अनुमानव्यावृत्ति** (anumāna-vyāvṛtti) *f.* exclusion of inferential knowledge एतस्य प्रत्यक्षाभासस्य व्यावृत्तिः सुप्रसिद्धेति तामुपेक्ष्यानुमानव्यावृत्तिमाह TātpaṬ.(Vā.) 150. 15 (*on* i. 1.4)

**अनुमानव्युत्पत्ति** (anumāna-vyutpatti) *f.* **A** analysis of (the concept of) inference अनुमानव्युत्पत्तिविषयं प्रकरण[व्यापारं प्रतिपाद]यितुं णिचा निर्दिशति HetuBiṬ. 3.15; न ह्यनुमानव्युत्पत्ति(त्ते?)रूर्ध्वमेव शब्दानन्तरप्रवृत्तिदर्शनमित्येव स्थापयितुं शक्यम् NītiMā. 58.23; **B** derivation or etymology of the term *anumāna* इदमनुमानव्युत्पत्तिपरं भाष्यं मितेन लिङ्गेन लिङ्गिनोऽर्थस्य पश्चान्मानमनुमानमिति TātpaṬ.(Vā.) 104.5 (*on* i. 1.2)

**अनुमानव्युत्पादन** (anumāna-vyutpādana) *n.* analysis of (the concept of) inference अनुमानादिव्युत्पत्त्यर्थानां च प्रकरणानां दर्शनात् किमस्यानुमा[नव्युत्पादनं प्र]योजनमन्यद् वा, न वा किंचिदपीत्येवंरूपश्च संशयः प्राक् प्रवर्तमानः केन निवार्येत HetuBiṬ. 2.22.

**अनुमानशङ्का** (anumāna-śaṅkā) *f.* **1A** doubt about (verbal cognition being) inferential cognition संजल्पनानुविद्धस्य प्रत्यक्षस्य शाब्दत्वाशङ्का शाब्दपरीक्षापर्वणि निराकर्तुमुचिता अनुमानशङ्केव सर्वस्य शाब्दस्य PrakaPañ. 136.6; यत्तु वाक्यार्थज्ञानं तदगृहीतसंबन्धैरेव पदार्थैरुपजायमानं नानुमानशङ्कामर्हति ŚāstrDi. 73.6 (*on* i. 1.5); **1B** doubt about syllogism, cf. **अनुमानशङ्कानिवृत्ति**; **2** doubt about (*vyañjanā* being) conjecture न चार्थशक्तिमूले व्यञ्जनेऽनुमानशङ्का PratāYaBhū. 56.2.

**अनुमानशङ्कानिवृत्ति** (anumānaśaṅkā-nivṛtti) *f.* cessation of the doubt about syllogism जन्माद्यस्य यतः शास्त्रप्रमाणकमित्येतावदिदं सूत्रं सदसंदिग्धमनुमानशङ्कानिवृत्तेः पृथक्करणं प्रपञ्चान्तःपातिनः शास्त्रस्यापि हेतुत्वेन सर्वज्ञत्वं सुसंपादम् PañcPā. 83.2 (*on* i. 1.3)

**अनुमानशत** (anumāna-śata) *n.* hundreds of inferences स्वसाक्षात्कृते आगमानुमानशतैरप्यनन्यथाभावस्य स्वसंवेदनात् AbhinBhā. i. 281.17 (*on* 6.31); Kāvyānu.(He.) 76.18; श्रुत्युक्तोऽर्थस्तु न केनापि वेदवचनेन विरुध्यते। न च शक्यश्चालयितुमनुमानशतैः VedāntKau. 21.16 (*on* i. 1.4)

**अनुमानशरीर** (anumāna-śarīra) *n.* **A** body, i.e. category of inference शब्दादीन्यनुमानशरीर एवान्तर्भवन्ति Kiraṇā. 289.20; 323.22; **B** body, i.e. structure of syllogism अनुभूतिर्न दृश्यधर्मवती दृशित्वात्, यद् दृश्यधर्मवत्, तन्न दृशिः, यथा घटः इति ह्यनुमानशरीरम् ŚrutaPra. iA. 142.25 (*on* i. 1.1)

**अनुमानशिक्षा** (anumāna-śikṣā) *f.* instruction, i.e. employment of syllogism अनुमानशिक्षा त्वेवं कर्तव्या। वेश्याः वर्णानुलोमान्तःपातिन्यो भवितुमर्हन्ति।··· मनुष्यजात्याक्रान्तत्वात् Subodhi. 107.19 (*on* 2.290)

**अनुमानश्रुति** (anumāna-śruti) *f.* Vedic text stating syllogism अनुमानश्रुतिस्तस्मादागात्तस्यैव सिद्धये BṛĀraUBhVā. iii. 8.129.

**अनुमानसंविद्** (anumāna-saṁvid) *f.* knowledge of inference यदि संवित्प्रत्यक्षतैवार्थप्रत्यक्षता भवेद्, अनुमेयादीनामप्यापद्येत। अनुमानसंविदोऽपि प्रत्यक्षत्वात् Kāśi. ii. 124.17 (*on* 5(3).64)

**अनुमानसंव्यवहार** (anumāna-saṁvyavahāra) *m.* employment of syllogism काचिदेव हि वासनोद्भूता किंचिल्लिङ्गाकारं विकल्पमाविर्भावयन्ती किंचिदेवानुमानसंव्यवहारं प्रवर्तयति Kāśi. iii. 93.17 (*on* 5(4).167)

**अनुमानसद्भाव** (anumāna-sadbhāva) *m.* presence, i.e. possibility of inference न हि वयमनुमानसद्भावमङ्गीकृत्यैव बाधकान्तराभावान्मिथ्यात्वस्यासिद्धिं ब्रूमः NyāyRa. 73.6 (*on* 2.91)

**अनुमानसमधिगमनीया** (anumāna-samadhigamanīyā) *adj.* (*f.*) perfectly knowable through inference कृत्यन्वयव्यतिरेकानुविधायितया कृतिसाध्यता तावदनुमानसमधिगमनीया NyāyMa. 188.2.

**अनुमानसमधिगम्य** (anumāna-samadhigamya) *adj.* (also used as noun) what is perfectly knowable through inference किं च अनुमानसमधिगम्ये एवं युक्तं वक्तुम् Śarka. 90.2; अनुमेयान्तरासंभवाद्विशेषणविशेष्यभूतौ धर्मधर्मिणावेवानुमानसमधिगम्यौ Kāśi. iii. 30.20 (*on* 5(4).33); अन्ये ··· अनुमानसमधिगम्यः (आत्मा) ··· इति ··· प्रतिपद्यन्ते ĀtmaSi. 3.8.

**अनुमानसमय** (anumāna-samaya) *m.* time for inference वृष्टिरनुमीयमाना पूरविशेषान्नातीता शक्यानुमातुम्, अनुमानसमये तदत्ययस्याशक्यनिश्चयत्वात् TātpaṬ.(Vā.) 175.18 (*on* i. 1.5)

**अनुमानसमानन्यायता** (anumānasamānanyāya-tā) *f.* the state of having the same basis as that of inferential knowledge ज्ञानस्य प्रामाण्यसमर्थनम् ···। तस्य चानुमानसमानन्यायतयानुमानप्रामाण्यसमर्थनानन्तरमेव समर्थनं करिष्यते NyāyVārPari. 111.9.

**अनुमानसमाश्रय** (anumāna-samāśraya) *m.* basis of inference स्वभावकार्यतासिद्धिरनुमानसमाश्रयात् BṛĀraUBhVā. iv. 3.776.

**अनुमानसमासार्थम्** (anumānasamāsārtham) *adv.* for the sake of brief explanation of inference अनुमानसमासार्थमनुमानमतः परम्। प्रमाणम् PramāSaṁ. 3.19.

**अनुमानसमीक्षित** (anumāna-samīkṣita) *adj.* examined, i.e. known through inference (प्रामाण्यम्) तज्ज्ञानपूर्वकं तर्क्यमनुमानसमीक्षितम् NyāyVi. 2.404.

**अनुमानसंबन्ध** (anumāna-sambandha) *m.* relationship of the inferential argument न च वाच्यमन्वयव्यतिरेकजत्वात् संबन्धपूर्वकत्वं न भिद्यते, अन्वयव्यतिरेकात्मकत्वादनुमानसंबन्धस्य Kāśi. iii. 116.11 (*on* 5(5).37)

**अनुमानसंभव** (anumāna-sambhava) *m.* **1** that which results from inference स्वप्नावस्थामध्ये दृष्टं श्रुतमनुमानसंभववार्ता इत्यादिकल्पना करोति DhyānBiU. 93 (16); **2A** possibility of inference (of an object) येषामपि देशभेदोऽवयवी दर्शनार्हः तेषामपि वियद्वर्तिनीं धूमलेखामभ्रंलिहमुपलभ्यानुपलब्धदेशानां नानुमानसंभवः TātpaṬ.(Vā.) 181.3 (*on* i. 1.5); तदसंभवेऽपि तादृशशङ्कत्वेन संदिग्धस्यानुमानसंभवात् GuruCandr. i. 303.22; दृश्यमात्रेऽनुमानसंभवान्न व्यभिचारप्रसक्तिः LaCandr. 121.10; विधेरेवानुमानसंभवात् BālamBha. i. 70.31 (*on* 1.14); **2B** possibility of syllogism पर्वतो वह्निमान् धूमादित्यनुमानसंभवात् TarkKau. 11.17; पृथिवीत्वम् अनित्यमात्रवृत्ति, पृथिवीमात्रवृत्तित्वात्, घटत्ववत् — इति अनुमानसंभवः स्यात् TarkSaṁ.(Ā.) 28.27.

**अनुमानसहभूत** (anumāna-sahabhūta) *adj.* associated with inference (प्रत्यक्षम्) यदि हि सवितर्कमिव श्रुतानुमानसहभूतं तदनुषक्तं स्याद्भवेत् संकीर्णम्। तयोस्तु बीजमेवैतत् TattvVai. 46.14 (*on* 1.43)

**अनुमानसहस्र** (anumāna-sahasra) *n.* thousands of inferences अवधारिते तु विनियोगे यद्यपि पश्चादनुमानसहस्रं भवति न तथापि कश्चिद्विप्रकर्षः TantrVā. 847.23 (*on* iii. 3.14); वह्न्यातपादिरूपतेजोधर्म एवौष्ण्यमित्यनन्यशरणे प्रत्यक्षेऽनुमानसहस्रेणापि न तत्कम्पनसंभवः NyāyPari. 300.5; जगत्कर्तापि वेदादेव ज्ञातुं शक्यो न त्वनुमानसहस्रेण VedāntKau. 16.12 (*on* i. 1.3)

**अनुमानसहिता** (anumāna-sahitā) *adj.* (*f.*) accompanied by inferential knowledge अर्थस्य ··· श्रेयोहेतुभावानुमानसहिता विनिश्चितिः प्रवृत्तिहेतुः TātpaṬ.(Vā.) 11.8 (*on* i.1.1)

**अनुमानसादृश्य** (anumāna-sādṛśya) *n.* similarity with inference अनुमानसादृश्यमुपमानस्यास्ति TātpaṬ.(Vā.) 106.8 (*on* i. 1.3)

**अनुमानसाध्य** (anumāna-sādhya) *adj.* which is to be proved through inference परमाप्तैरयमुक्तोऽर्थ इति प्रत्येतव्यो नार्थोऽनुमानसाध्य इत्यभिप्रायः Sphuṭā. ii. 39.19 (*on* 2.22); संसर्गवत्त्वं पदानां तज्ज्ञानजनकत्वं नानुमानसाध्यं भवितुमर्हति TātpaṬ.(Vā.) 415.25 (*on* ii. 1.52); अनुमानसाध्ये हि प्रामाण्ये दृष्टान्तापेक्षा न तु तत्तथा NyāyRa. 70.12 (*on* 2.81); (अनुभवविरोधः) न चासावस्तिमिथ्यात्वापरपर्यायं बाध्यत्वं ह्यनुमानसाध्यं न च तदभावः प्रत्यक्षेण वेद्यः NyāySu.(Ja.) 405A.12 (*on* ii. 2.8)

**अनुमानसाध्यप्रामाण्य** (anumānasādhya-prāmāṇya) *adj.* whose validity is to be proved through inference नानुमानसाध्यप्रामाण्यानि प्रमाणानि Kāśi. i. 103.22 (*on* 2.81)

**अनुमानसापेक्ष** (anumāna-sāpekṣa) *adj.* expectant of or dependent on inference व्युत्पत्तिकालेऽनुमानसापेक्षस्यापि वाक्यार्थप्रतिपादनकालेऽनपेक्षस्य शास्त्रस्यैव बलीयस्त्वम् NyāyKu. 87.20; द्युभ्वाद्यायतनत्वं प्रत्यक्षमात्रापेक्षानुमानप्रापितमेवानुवदितुं युक्तं न तु प्रत्यक्षानुमानसापेक्षशब्दप्रापितमित्युक्तं तदयुक्तम् ŚivārkaMaDī. i. 403.24 (*on* i. 3.3)

**अनुमानसामग्री** (anumāna-sāmagrī) *f.* totality of causes of inference घटत एवानुमानसामग्रीत्युपमानमनुमानान्न भिद्यते PrakaPañ. 270.9; 273.9; सत्यप्यनुमानसामग्री नास्यां कल्पनायां व्यापृता NayaVi. 153.3 (*on* i. 1.5); किं व्याप्तिपक्षधर्मतावदप्युपयोगे सत्येव लिङ्गमनुमापकमित्येतावत्यनुमानसामग्री NyāySu.(Ja.) 162B.10 (*on* i. 2.2); संपन्नायां ह्यनुमानसामग्र्यां प्रत्यनुमानसामग्री

सत्प्रतिपक्षरूपा सफला GuruCandr. ii. 76.16; LaCandr. 464.30.

**अनुमानसामग्रीवैलक्षण्य** (anumānasāmagrī-vailakṣaṇya) *n.* distinction from the totality of causes of inference अनुमानसामग्रीवैलक्षण्याच्छब्दो नानुमानम् NyāyKa. 214.13.

**अनुमानसामर्थ्य** (anumāna-sāmarthya) *n.* capacity of inferential argument व्याप्तिस्मरणं पक्षधर्मताज्ञानमित्येतावदेव ह्यनुमानसामर्थ्यम् NyāySu.(Ja.) 261A.7 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानसामान्य** (anumāna-sāmānya) *n.* inference in general सामान्यलक्षणपूर्वकत्वाद्विशेषलक्षणस्यानुमानसामान्यं तावल्लक्षयति SāṁkhyaTaKau. 129.2 (*on* 5); 136.5 (*on* 5)

**अनुमानसिद्ध** (anumāna-siddha) *adj.* [*f.* -ā] established or proved through inference प्रधानमचेतनं जगदुपादानकारणमनुमानसिद्धमनुवदन्त्युपनिषद इति सांख्याः Bhām. 120.12 (*on* i. 1.5); VedāntKau. 182.20 (*on* ii. 2.8); अग्न्यादौ सिद्धा शक्तिर्भावान्तरेष्वपि कार्यकरेष्वनुमानसिद्धा NayaVi. 136.5 (*on* i. 1.5); केचित् … बाह्यान् … चाभ्यन्तरानर्थान् प्रत्यक्षानुमानसिद्धानभ्युपयन्ति BrahmSūBh.(Rā.) 483.20 (*on* ii. 2.17); सर्वेश्वरोऽनुमानसिद्धः VedāntDī. 12.18 (*on* i. 1.3); अनुमानसिद्धेश्वराच्च भेदोऽनुभवत एव सिद्धो जीवस्य ViṣṇuTaNi. 4A.3; NyāySiA. 235.15; ŚivākarMaDī. i. 150.18 (*on* i. 1.3); कार्यमिथ्यात्वं कारणसत्यत्वं चानुमानसिद्धं श्रुत्या दृष्टान्तीकर्तुमयुक्तम् VedāntKa. 237.6 (*on* ii. 1.14); (ईश्वरः) निमित्ततयैवानुमानसिद्धः पक्षीकृत इति [न विरोध] इति चेन्न, तस्यानुमातुमशक्यत्वात् NyāySiA. 230.5; संख्यादयश्च प्रत्यक्षानुमानसिद्धाः SarvaDaKau. 23.16; अनित्यत्वानुमानेन स्वधर्मिसिद्धये परमाणवोऽनुमानसिद्धा अपेक्षणीयाः SarvaDaKau. 48.16; अनुमानसिद्धक्षित्यादिकर्त्रैक्यं तु श्रुत्यावगंस्यते इत्यनुशयानं प्रति तथापि नानुमानतस्त्वदभिमतेश्वरसिद्धिरिति ŚivārkaMaDī. i. 149.4 (*on* i. 1.3); 'संकल्पादेवे'त्यवधारणमप्यनुमानसिद्धस्य व्यापारान्तरस्य न व्यवच्छेदकम् ŚivārkaMaDī. ii. 486.18 (*on* iv. 4.8); जातिर्गोत्वादिः … प्रत्यक्षसिद्धा गवादिपदानामभिधेया । अनुमानसिद्धा च RasGaṅ. 182.7.

**अनुमानसिद्धत्व** (anumānasiddha-tva) *n.* the state of being established or proved through inference नित्ययोरात्माकाशयोः … न चाजसंयोगो नास्ति, तस्यानुमानसिद्धत्वात् Bhām. 408.6 (*on* ii. 2.17); (बुद्धौ) तस्यामसिद्धास्त इति चेन्न । अनुमानसिद्धत्वात् ĀtmaTaVi. 629.17; 825.9; जगत्कर्तुरनुमानसिद्धत्वान्न वेदान्तप्रमाणकं ब्रह्म NītiMā. 10.15; प्रत्यक्षानुमानसिद्धत्वे च भेदस्य तद्विरोधादेवाप्रामाण्यमभेदागमस्य ViṣṇuTaNi. 3B.10; VivaPraSaṁ. 177.7; मुक्तो न वृद्ध्यादिमान् । तत्कारणशून्यत्वादित्यनुमानसिद्धत्वाच्च TattvPrakā. 223B.7 (*on* iv. 4.21); 155A.10 (*on* iii. 2.18); ईश्वरस्य … अनुमानसिद्धत्वे तु तत्सिद्धेश्वरपक्षीकरणेनोन्मिषेदेव (अनुमानम्) ŚivārkaMaDī. i. 150.27 (*on* i. 1.3)

**अनुमानसिद्धत्वाभिमान** (anumānasiddhatvābhimāna) *n.* (erroneous) conception of the state of being established or proved through inference भेदमिथ्यात्वस्यानुमानसिद्धत्वाभिमानाच्छास्त्रस्य निर्विषयत्वं स्यात् ŚrutaPra. iB. 168.9 (*on* i. 1.4)

**अनुमानसिद्धप्रामाण्यकत्व** (anumānasiddhaprāmāṇyaka-tva) *n.* the state of having, i.e. referring to the validity established or proved through inference अनुमानसिद्धप्रामाण्यकत्वेनानुमानप्रधानत्वेन च सर्वज्ञाभिमतस्य वाक्यमेव सर्वज्ञानुमोच्यते NyāySu.(Ja.) 325A.10 (*on* ii. 2.1)

**अनुमानसिद्धब्रह्मविषयत्व** (anumānasiddabrahmaviṣaya-tva) *adj.* the state of referring to the Brahman which is proved through inference जगत्कारणे ब्रह्मणि शास्त्रं प्रमाणमुत नेति संशयः । नैतत्प्रमाणमिति पूर्वपक्षः । कुतः । अनुमानसिद्धब्रह्मविषयत्वात् VedāntDī. 12.14 (*on* i. 1.3)

**अनुमानसिद्धसंवाद** (anumānasiddha-saṁvāda) *adj.* having conformity with what is established or proved through inference प्रत्यक्षानुमानसिद्धसंवादं शास्त्रम् PramāMī. 12.15 (*on* i. 1.16)

**अनुमानसिद्धानुवादित्व** (anumānasiddhānuvādi-tva) *n.* the state of being repetitive of what is proved or established through inference सांख्यानां श्रुतिस्मृत्योरनुमानसिद्धानुवादित्वेन तुल्यता VedāntKa. 196.16 (*on* i. 4.1)

**अनुमानसिद्धानुवादिन्** (anumānasiddhānuvādin) *adj.* repetitive of what is proved or established through inference 'अनुमानसिद्धानुवादिषु वेदान्तेषु कथमीक्षतिश्रवणाद् ब्रह्मनिर्णयः VedāntKa. 102.24 (*on* i. 1.22)

**अनुमानसिद्धार्थ** (anumānasiddhārtha) *m.* object established or proved through inference अन्यथा जगज्जन्मस्थितिलयकारणत्वश्रुतेरनुमानसिद्धार्थानुवादकत्वपूर्वपक्षानिर्वाहात् ŚivārkaMaDī. i. 141.23 (*on* i. 1.3); i. 146.20 (*on* i. 1.3)

**अनुमानसिद्धि** (anumāna-siddhi) *f.* **i** establishment of inference (as a means of knowledge) सिद्धे तर्कस्याङ्गत्वेऽनुमानसिद्धिः, तत्सिद्धौ च तस्य तर्कोऽङ्गं सिध्यति PrakaVi 571.7; **ii** establishment of inference (in general) व्यवहारदृष्ट्या तदभावेऽपि … प्रत्ययः, इति चेत् … स दोषस्तदवस्थः । तस्मान्नानुमानसिद्धिः VivaPraSaṁ. 11.20; परसिद्धौ अनुमानसिद्धिः अनुमानसिद्धौ च संतानान्तरसिद्ध्या परसिद्धिरिति इतरेतराश्रयाख्यो दोषः Bhāsk. i. 218.15 (*on* i. 5.5)

**अनुमानस्थिति** (anumāna-sthiti) *f.* presence or existence of inference दृष्टेऽतीचारशङ्का न भवति, यदि सा क्वापि देशान्तरादौ, सिद्धा तत्रानुमानस्थिति TattvMu. 4.42.

**अनुमानस्मरणादिसरणि** (anumānasmaraṇādi-saraṇi) *f.* steps such as guess, recollection etc. लौकिकेन कार्यकारणानुमानादिना संस्कृतहृदयो विभावादिकं प्रतिपद्यमान एव न ताटस्थ्येन प्रतिपद्यते। अपि तु … अनुमानस्मरणादिसरणिमनारुह्यैव तन्मयीभवनोचितचर्वणाप्राणतया Loc. 57.3 (*on* 1.21)

**अनुमानस्मृत्यादि** (anumānasmṛty-ādi) *adj.* **1** inference, recollection etc. प्रतिग्रहणेन चेन्द्रियार्थसंनिकर्षसूचनादनुमानस्मृत्यादयः पराकृता भवन्ति SāṁkhyaTaKau. 123.1 (*on* 5); **2** conjecture, remembrance etc. लौकिकेनानुमानेन संस्कृतः प्रमदादिना (दि न) ताटस्थ्येन प्रतिपद्यते।… अनुमानस्मृत्यादिसोपानमनारुह्येव तन्मयीभवनोचितचर्वणाप्राणतया AbhinBhā. i. 284.22 (*on* 6.31); Kāvyānu.(He.) 78.10.

**अनुमानस्वरूप** (anumāna-svarūpa) *n.* form or nature of inference तत्रानुमानस्वरूपं ब्रूमहे NyāyMañ. i. 101.2; i. 112.16; सूत्रमुपन्यस्यतां स्मृतिमुदाहृत्यानुमानस्वरूपं च सूचयति TattvPrakā. 145A.1 (*on* iii. 1.20); NyāyPari. 325.13.

**अनुमानस्वरूपाक्षेप** (anumānasvarūpākṣepa) *m.* objection to (the validity of) the nature of inference अनुमानप्रामाण्यसमर्थनम् अत्राभिधीयते, किमयमनुमानस्वरूपाक्षेप एव क्रियते … तत्रानुमानस्वरूपं चाशक्यनिह्नवमेव सर्वलोकप्रसिद्धत्वात् NyāyMañ. i. 109.31.

**अनुमानस्वीकार** (anumāna-svīkāra) *m.* acceptance of inference (as a means of knowledge) तथा च सुतरामनुमानस्वीकारः NyāyKuA. i. 175.4.

**अनुमानहेतुत्व** (anumānahetu-tva) *n.* the state of being a cause of inference, causality of inference लिङ्गवल्लिङ्गविशेषणस्यापि ज्ञावमानस्यैवानुमानहेतुत्वम् NyāyKa. 96.25.

**अनुमानाकार** (anumānākāra) *adj.* **A** having the form of sygism न चानुमानाकारमेतद्वाक्यम् VedāntDī. 15.5 (*on* i. 1.1); **B** having the form of inference कार्यकारणानन्यत्वफलभूतमेकविज्ञानेन सर्वविज्ञानप्रतिज्ञानं तदुत्तम्भकम् । अनुमानाकारप्रतीतिश्चान्यो हेतुः ŚrutaPra. iB. 176.16 (*on* i. 1.5)

**अनुमानाकारता** (anumānākāra-tā) *f.* the state of (something) having the form of syllogism किमत्रेक्षणं गौणम् – उत मुख्यमिति, तदर्थं किमनुमानाकारता, गौणेक्षणसाहचर्यं च विद्यते ŚrutaPra. iB. 174.15 (*on* i. 1.5)

**अनुमानाकारताप्रतिक्षेप** (anumānākāratā-pratikṣepa) *m.* rejection of the state of (something) having the form of syllogism ईक्षणेनागौणेन सतः प्रधानवैलक्षण्ये साधिते दृष्टान्तोक्तेः संभवार्थतयाप्युपपत्तेरनुमानाकारताप्रतिक्षेपोऽभिप्रेतः ŚrutaPra. ii. 450.6 (*on* iii. 2.29)

**अनुमानाकारप्रतीति** (anumānākāra-pratīti) *f.* knowledge in the form of inference कार्यकारणानन्यत्वफलभूतमेकविज्ञानेन सर्वविज्ञानप्रतिज्ञानं तदुत्तम्भकम्। अनुमानाकारप्रतीतिश्चान्यो हेतुः ŚrutaPra. iB. 176.16 (*on* i. 1.5)

**अनुमानाकारवाक्य** (anumānākāra-vākya) *n.* sentence in the form of a syllogism प्रधानमिति पूर्वपक्षः । कुतः । प्रतिज्ञादृष्टान्तान्वयेनानुमानाकारवाक्यवेद्यत्वात् VedāntDī. 14.15 (*on* i. 1.5)

**अनुमानाकुशल** (anumānākuśala) *adj.* (used as noun) not skilful in inferring न चानुमानाकुशलं प्रति धर्मादिसत्त्वबोधकत्वाद् विश्वसत्त्वश्रुतिर्नानुवाद इति वाच्यम् GuruCandr. i. 491.18.

**अनुमानाकौशल** (anumānākauśala) *n.* absence of skilfulness in (the matter of) inference येषामनुमानाकौशलेन विरुद्धतर्काभासेन वा अनुमाने भ्रमत्वशङ्का, तेषां तच्छून्या ब्रह्मसत्त्वादिधीरुक्तश्रुतिभ्यामेवेति तयोरनुवादकता GuruCandr. i. 469.12; न च … असिद्ध्यादेर्दोषत्वं संभाव्यमिति – वाच्यम्, अनुमानाकौशलेन सभाक्षोभादिना वा अन्यथापि हेतोः प्रयोगसंभवात् LaCandr. 28.17.

**अनुमानागमगम्य** (anumānāgama-gamya) *adj.* comprehensible through inference and scriptures द्रष्टव्ये च वस्तुनि विचिकित्सोपजायते कियत् पारमार्थिकं कियदौपाधिकमिति नानुमानागमगम्ये BrahmSūBh.(Bhā.) 4.29 (*on* i. 1.1)

**अनुमानागमजभेद** ( anumānāgamaja-bheda ) *m.* distinction arising from inference and scripture द्वितीयमपि केवलं प्रत्यक्षानुमानागमजभेदात् त्रिविधमेव (ज्ञानम्) NyāySu.(Ja.) 250A.1 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानागमज्ञान** ( anumānāgama-jñāna ) *n.* knowledge (resulting) from inference and scripture अनुमानागमज्ञानं तु] परोक्षार्थविषयत्वान्मानसम् NyāyMañ. ii. 69.2.

**अनुमानागमप्रामाण्य** ( anumānāgama-prāmāṇya ) *n.* validity of inference and scripture जगत्सत्यत्वग्राहिप्रत्यक्षस्य वर्तमानमात्रग्राहित्वे अनुमानागमप्रामाण्यग्राहिणोऽपि प्रत्यक्षत्वाविशेषादुत्तरक्षणे प्रामाण्यं न सेत्स्यति PramāLa. 236A.11; आद्ये (पक्षे) अतीतानागतविषयानुमानागमप्रामाण्यप्रच्युतिः NyāySu. (Ja.) 251B.1 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानागमबाधक** ( anumānāgama-bādhaka ) *adj.* which contradicts inference and scripture प्रत्यक्षमेव प्रबलमनुमानागमबाधकम् AdvaiSi. 355.3.

**अनुमानागमभिदा** ( anumānāgama-bhidā ) *f.* distinction as inference and scripture परोक्षस्यैकस्य प्रमाणस्य विभागतः। अनुमानागमभिदा कथं नाभ्युपगम्यते NyāyPari. 495.20.

**अनुमानागमविप्रतिपत्ति** ( anumānāgama-vipratipatti ) *f.* contradiction through inference and scripture (संशयः) अनुमानागमविप्रतिपत्तेर्यथा किं परमाणूपादानकं जगदुत ब्रह्मोपादानकमिति NyāyPari. 61.8.

**अनुमानागमविरुद्ध** ( anumānāgama-viruddha ) *adj.* contradicted through inference and scripture दृष्टसाधर्म्यसंभवे तद्वैधर्म्यकल्पनमनुमानागमविरुद्धम् Bhām. 250.12 (*on* i. 3.30)

**अनुमानागमविरुद्धत्व** ( anumānāgamaviruddha-tva ) *n.* the state of being what is contradicted through inference and scripture प्रत्यक्षानुमानागमविरुद्धत्वादभेदविषयत्वप्रतीयमानान्यपि वाक्यानि सादृश्याद्यर्थान्येव योजनीयानि Tattvodyo. 245A.1.

**अनुमानागमविरोध** ( anumānāgama-virodha ) *m.* contradiction through inference and scripture अप्रयोजकहेतुप्रयोगे प्रत्यक्षानुमानागमविरोधादयः प्रतिज्ञादोषाः TātpaṬ.(U.) 309.21 (*on* 5(4).15); सर्वथा विशेषे प्रत्यक्षादिविरोधः। अनित्यत्वेनाविशेषे अनुमानागमविरोधः NyāySā. 21.8; TātpaṬ.(Vā.) 347.3 (*on* i. 2.9); चन्द्रतारकादिपरिमाणप्रत्यक्षे अनुमानागमविरोधेन तस्याप्रामाण्यदर्शनात् AdvaiSi. 355.6.

**अनुमानागमविरोधित्व** ( anumānāgamavirodhi-tva ) *n.* the state of being what is contradictory to inference and scripture ते ··· मिथ्यावादाभवन्ति प्रत्यक्षानुमानागमविरोधित्वात् NyāyVār. 486.19 (*on* iv. 1.43)

**अनुमानागमविषय** ( anumānāgama-viṣaya ) *m.* object of inference and scripture बुद्ध्यादिभिश्चात्मलिङ्गैर्निरुपाख्यमीश्वरं प्रत्यक्षानुमानागमविषयातीतं कः शक्त उपपादयितुम् NyāyBh. 253.4 (*on* iv. 1.21); अनुमानागमविषयात् प्रत्यक्षविषयं व्यवच्छिनत्ति TattvVai. 12.8 (*on* 1.7)

**अनुमानागमसिद्ध** ( anumānāgama-siddha ) *m.* established or proved through inference and scripture ननु वेदस्यापि सकर्तृकत्वमनुमानागमसिद्धम् NyāySu.(Ja.) 83B.9 (*on* i. 1.1)

**अनुमानागमागम्या** ( anumānāgamāgamyā ) *adj.* (*f.*) not knowable through inference and scripture देवताः ··· अनुमानागमागम्याः सन्ति चान्याः सहस्रशः BhaviP. 90B.17 (i. 48.19)

**अनुमानागमादि** ( anumānāgamādi ) *adj.* inference, scripture etc. अनुमानागमाद्यशेषप्रमाणमूलभूतेन प्रत्यक्षेणैव ह्येनं प्रतिपद्यामहे ĀtmaSi. 41.24.

**अनुमानागमादिज्ञान** ( anumānāgamādi-jñāna ) *n.* knowledge (resulting) from inference, scripture etc. न चानुमानागमादिज्ञानेषु साध्याव्याप्तिः शङ्कनीया VivaPraSaṁ. 33.2.

**अनुमानागमादिदिश्** ( anumānāgamādi-diś ) *f.* [Inst.] by means of inference, scripture etc. संसारिणामप्यनुमानागमादिदिशा प्रमेयमेव PratyabhiVi. ii. 240.4 (*on* iii. 1.10)

**अनुमानागमादिप्रसर** ( anumānāgamādi-prasara ) *m.* use of inference, scripture etc. 'पीतः शङ्ख' इत्यादिप्रत्यक्षं प्राथमिकार्थाभावनिश्चयादेव बाधितमिति पश्चादनुमानागमादिप्रसर इति न ताभ्यां तद्बाधः AdvaiSi. 390.25.

**अनुमानागमानुभूत** (anumānāgamānubhūta) *adj.* known through inference and scripture प्रत्यक्षानुमानागमानुभूतपदार्थविषया संप्रमोषस्वभावा स्मृतिः YaśasCam. ii. 417.18.

**अनुमानागमापेक्षित** ( anumānāgamāpekṣita ) *adj.* required for inference and scripture प्रत्यक्षस्य जात्या प्राबल्याभावेऽपि उपजीव्यत्वेन प्राबल्यम्, उपजीव्यत्वं चानुमानागमापेक्षिताशेषार्थग्राहकतया AdvaiSi. 363.2.

**अनुमानागमाभासजन्या** ( anumānāgamābhāsa-janyā ) *adj.* (*f.*) produced through the false knowledge derived from inference and scripture देहात्मत्वप्रतीतिः ··· अनुमानागमाभासजन्यैव NyāySu.(Ja.) 489A.3 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानागमाविरोध** ( anumānāgamāvirodha ) *m.* non-contradiction through inference and scripture अक्षस्य तु प्रबलस्य प्रामाण्यमनुमानागमाविरोधापेक्षं न Nyāyāmṛ. 99B.8.

**अनुमानागम्य** ( anumānāgamya ) *adj.* not knowable through inference यदा त्वेष एतस्मिन्नदृश्ये प्रत्यक्षागम्ये अनात्म्ये आत्मसंबन्धिलिङ्गरहिते अनुमानागम्ये ··· शरणागतिं विन्दते अथ सोऽभयं संसारभयनिवृत्तिं प्राप्नोति ŚivārkaMaDī. ii. 228.31 (*on* iii. 2.4)

**अनुमानागोचर** ( anumānāgocara ) *m.* not the object of inference अदेश्यमग्राह्यम् – प्रत्यक्षागोचरोऽनुमानागोचरः ŚrutaPra. iA. 76.24 (*on* i. 1.1)

**अनुमानाङ्ग** ( anumānāṅga ) *n.* subsidiary to inference तादात्म्यतदुत्पत्तिलक्षणः संबन्धोऽनुमानाङ्गम् TātpaṬ.(U.) 305.18 (*on* 5(4).3); नियमश्चानुमानाङ्गं गृहीतः प्रतिपद्यते NyāyMañ. i. 109.13; भवति हि मनोऽनुमानाङ्गम् TattvBi. 73.1; अनुमानाङ्गमविनाभाव एवाश्रितो भवेत् Kāśi. iii. 228.21 (*on* 5(10).16); तादात्म्यं चानुमानाङ्गमुक्तम् NyāyKa. 76.15; संबन्धनियमस्मृतिरनुमानाङ्गम् NayaVi. 150.4 (*on* i. 1.5); केचिदविनाभावं तादात्म्यतदुत्पत्तिनिबन्धनमनुमानाङ्गमाहुः TātpaṬ.(Vā.) 158.12 (*on* i. 1.5); अथानियतत्वान्नायं प्रसङ्गः तर्हि नियम एवानुमानाङ्गं न कार्यकारणभावादि NyāyRaMā. 56.20; नियमलक्षणः संबन्धोऽनुमानाङ्गम् NyāySu.(So.) 84.30 (*on* i. 2.26); लिङ्गधर्मिणावपि सिद्धावनुमानाङ्गं भवतः TārkiRa. 266.10; कथं साध्यसाधने एवानुमानाङ्गमुक्ते न दृष्टान्तः PramāMī. 47.22 (*on* i. 2.18); TattvPradī.(Ci.) 253.1; NyāyPari. 124.1; संशययोग्यतैवानुमानाङ्गं संशयस्य तदानीं विनाशात् TattvCin. ii(1). 578.2; व्याप्तिरेवानुमानाङ्गं न पक्षधर्मता NyāySu.(Ja.) 259B.7 (*on* ii. 1.2); 534B.12 (*on* iii. 3.1); वैधर्म्यदृष्टान्तोऽपि नानुमानाङ्गम् TantrRaha. 11.24; YuktiSneha. 61.31 (*on* i. 1.5)

**अनुमानाङ्गता** ( anumānāṅga-tā ) *f.* the state of being subsidiary to inference फलवद् व्यवहारहेतुतामनुमानाङ्गतया बिभर्ति यः। अनुमानिरपेक्ष एव वा किल दृष्टे विषयेऽर्थसंशयः NyāyMañ. ii. 125.25; ननु दृष्टान्तोऽप्यनुमानाङ्गतया प्रतीतः PramāMī. 47.22 (*on* i. 2.18)

**अनुमानाङ्गत्व** ( anumānāṅga-tva ) *n.* the state of being subsidiary to inference अस्तु दृष्टान्तस्यानुमानाङ्गत्वे संभवप्रदर्शनार्थत्वे च साधारण्यम् ŚrutaPra. iB. 178.30 (*on* i. 1.5); निरुपाधिकत्वविशिष्टस्यैव च संबन्धस्यानुमानाङ्गत्वं न धूमाग्निसंबन्धमात्रस्य MānaMe. 34.2; पराजयहेतुर्निग्रहस्थानमित्येशामनुमानाङ्गत्वादनुमानेऽन्तर्भावः YatīndraDī. 25.1.

**अनुमानाङ्गभूत** ( anumānāṅgabhūta ) *adj.* [*f.* -ā ] which has become subsidiary to inference तस्माद् वक्तव्योऽनुमानाङ्गभूतः संबन्धः Kāśi. iii. 9.6 (*on* 5(4).3½); काणादा ह्यस्येदं कार्यं कारणं संयोगिसमवायि एकार्थसमवायिविरोधि चेति लैङ्गिकमित्यनुमानाङ्गभूताविनाभावोपाधित्वेन कार्यकारणभावादिच्छन्ति NyāySu.(So.) 85.28 (*on* i. 2.26); तर्कः। स चानुमानाङ्गभूत इत्यपि परस्पराश्रयग्रस्तम् PrakaVi. 571.6; न्यायोऽनुमानाङ्गभूता व्याप्तिः NyāySu.(Ja.) 91A.9 (*on* i. 1.1); तादात्म्यतदुत्पत्ती एवानुमानाङ्गभूतौ संबन्धौ NyāySu.(Ja.) 259B.1 (*on* iii. 1.2); अनुमानाङ्गभूत एव संबन्धो व्याप्तिः MānaMe. 34.1.

**अनुमानाङ्गभूतत्व** (anumānāṅgabhūta-tva) *n.* the state of being that which has become subsidiary to inference विधिरूपप्रवृत्तिर्वा, शब्दोऽपोहेन वर्तते। अनुमानाङ्गभूतत्वाद् यथैव प्रतिषेधकः ŚlokaVār. 5(13).174 (613.6)

**अनुमानाङ्गवैकल्य** ( anumānāṅga-vaikalya ) *n.* deficiency, i. e. absence of what is subsidiary to inference अनुमानाङ्गवैकल्यात्मनो दोषस्योद्भावनपर्यवसानात् KhaṇḍanKhā. 828.11.

**अनुमानाङ्गव्याप्ति** ( anumānāṅga-vyāpti ) *f.* invariable concomitance which is subsidiary to inference अनुमानाङ्गव्याप्तिदूषकतयानुमानदोषत्वमस्तु NyāySu.(Ja.) 265A.5 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानाङ्गसंबन्ध** ( anumānāṅga-sambandha ) *m.* relation, i.e. invariable concomitance which is subsidiary to inference व्याख्येयमनुमानाङ्गसंबन्धावधारणे प्रमाणम् Kāśi. iii. 15.25 (*on* 5(4).12); अथानुमानाङ्गसंबन्धपूर्वकत्वं तदसिद्धम् Kāśi. iii. 135.21 (*on* 5(5).110)

**अनुमानातिरिक्त** ( anumānātirikta ) *adj.* **A** distinct from inference (विकल्पस्य) प्रमाणत्वे प्रत्यक्षानुमानातिरिक्तं प्रमाणान्तरं तितिक्षितव्यम् PramāMī. 37.10 (*on* i. 2.5); **B** distinct from inferential knowledge अनुमानातिरिक्तं पक्षलिङ्गपरामर्शाद्यदृष्टेः पदवाक्यतत्संबन्धादीनां च विशिष्टवाक्यार्थप्रत्यसिद्धव्याप्तिकत्वेनालिङ्गत्वात् NyāyPari. 363.5.

**अनुमानात्मक** ( anumānātma-ka ) *adj.* [*f.* -ikā] **A** of the nature

of inferential knowledge जानत एव मधुरां पित्तदुष्टजिह्वस्य 'तिक्ता' इत्यन्वयधी- रनुमानात्मिका बाधिते न स्यात् NayaVi. 273.8 (*on* i. 1.24); 'वायुपरमाणवोऽ- नीलरूपाः, सलिलपरमाणवो गन्धशून्याः' इत्यादिष्वनुमानात्मिका तदेकविषया बुद्धिः TantrRaha. 16.2; **B** of the nature of inference (as a means of knowledge) (धर्म इव ब्रह्मण्यनपेक्ष आगमो भवितुमर्हति) अनुमानात्मकत्वस्या- गोचरत्वात् ब्रह्मणः PrakaVi. 394.15; नानुमानात्मकागमपरिकल्पितरुद्रोऽत्र वाच्यः BrahmSūBh.(Ma.) 14B.7 (*on* i. 3.3)

**अनुमानात्मकत्व** (anumānātmaka-tva) *n.* the state of being of the nature of inference (तर्कस्य) तस्यानुमानात्मकत्वेऽपि प्रमाणानुग्राहकत्वा- तिशयवत्त्वज्ञापनाय पृथगुक्तिः NyāySu.(Ja.) 91A.9 (*on* i. 1.1)

**अनुमानात्मता** (anumānātma-tā) *f.* the state of being of the nature of inference सर्वप्रपञ्चमिथ्यात्वं मिथ्या चेद् व्याहतं भवेत्। अनाश्रयस्यैव- मादेरनुमानात्मता कथम् NyāyPari. 333.4.

**अनुमानात्मत्व** (anumānātma-tva) *n.* the state of being of the nature of inference वेदप्रामाण्यवादित्वेऽपि तस्यानुमानात्मत्वोररीकरणात् ··· कणादस्य मतमवतार्यते SarvaMaSaṁ. 22.15.

**अनुमानादि** (anumānādi) *adj.* **1A** inference etc. (as means of knowledge) सिद्धं चानुमानादिषु प्रमाणत्वमनुभूतेः Bṛha. 103.5 (*on* i. 1.5); 178.10 (*on* i. 1.5); 254.7 (*on* i. 1.5); किमर्थं चानुमानादेर्लक्षणं नात्र कथ्यते ŚlokaVār. 4.2 (134.2); 4.87 (161.3); 5(4).1 (345.6); निदानं श्रूयते नापि प्रत्यक्षानुमानादिभिर्गम्यते TantrVā. 1001.20 (*on* iii. 4.29); 'नान्यलिङ्गचनेन्द्रियम्' इत्यनेनानुमानादीनामप्रतिषेधात् 'चोदनैव' इत्यवधारणमनु- पपन्नम् TātpaṬ.(U.) 36.9 (*on* 2.15); नायमर्थः प्रत्यक्षस्य गोचरः ··· नानुमाना- दीनाम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 295.15 (*on* ii. 1.6); 304.2 (*on* ii. 1.11); न खलु प्रत्यक्षैकशरणाः पदार्थाः अनुमानादिभिरेषामुपलम्भः संभवत्येव NyāyMañ. ii. 50.22; अनुमानादेस्त्वसामर्थ्यमतिप्रसिद्धम् BālaKrī. i. 14.4 (*on* 1.7); अनुमानादीनि तदात्वे यद्यप्यसन्तमर्थमवगमयन्ति ManuBh. i. 63.7 (*on* 2.6); ii. 108.10 (*on* 8.74); वेदार्थस्य वर्णानां च लिङ्गादिद्वारत्वानुपपत्तेरनुमानादेरप्य- निमित्तता NayaVi. 67.7 (*on* i. 1.4); 84.7 (*on* i. 1.5); कैव कथा तद्गोचर- व्याप्त्युपजीविनो वराकस्यानुमानादेः PramāMā. 12.14; अनुमानादेरपि प्रत्यक्षत्व- प्रसङ्गः NyāyKuA. ii(1). 197.8; न चानुमानादीनामागमं विना प्रामाण्यं धर्मादिषु VisnuTaNi. 2B.5; 4A.1; न चात्र निर्विकल्पकप्रमाणादेव सद्धीः सिध्यति, अनुमानादौ सविकल्पकबुद्धेरेव प्रथमत्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 9.24; न वयमनुमाना- दिना जगत्कारणं साधयामः VedāntKau. 143.12 (*on* i. 4.23); (वेदबाह्याः श्रुतयः) प्रमाणाभासान्यनुमानादीनि ऐहिकलौकिकभोगादिकफलसाधनत्वे दृश्यमानेऽपि निष्फलाः ManvaVi. 1523.31 (*on* 12.95); अनुमानादेर्वेदोपजीवकत्वात् Tattv- Cin. iv(1). 364.1; प्रत्यक्षैकप्रमाणवादितयानुमानादेरनङ्गीकारेण प्रामाण्याभावात् SarvaDaSaṁ. 1.28; 1.66; अक्षमूलोऽनुमानादिस्तेन विध्येकमेयता NyāyMāVi. 17.12 (*on* i. 1.4); समवायिनि घटादौ ··· प्रत्यक्षाभावेनानुमानादेरप्यभावात् SarvaDaKau. 32.20; नन्वनुमानाद्यपि न धर्मे निमित्तं प्रत्यक्षपूर्वकत्वादित्यनुपपन्नम् YuktiSneha. 37.11 (*on* i. 1.4); अनुमानादिना वा चैत्रात्मादिकं ज्ञातवता मैत्रेण ··· अनुभवात् Nyāyāmṛ. 569A.5; प्रमाणाभासाः ··· ईश्वरादिसाधकान्यनुमानादीनि ŚivārkaMaDī. i. 97.23 (*on* i. 1.1); अनुमानादेस्तत्र सुतरामप्रवृत्तेः BhāṭṭDī. i. 3.20 (*on* i. 1.2); i. 5.16 (*on* i. 1.3); युक्तौ अनुमानादितत्सहकारितर्केषु GuruCandr. iii. 11.15; LaCandr. 577.39; ŚaktiVā. 196.21; अनुमाना- दिना ज्ञातः पुरुषः पुरुषान्तरः BṛBrahmaS. i. 3.87; शास्त्रमेवेह प्राधान्येन गमकं न त्वनुमानादि LalitāSaBh. 147.8 (*on* 188); **1B** (the word) *anumāna* etc. अनुमानादिपदेष्वप्यव्यभिचारिपदमुपादेयं स्यात् TātpaṬ.(Vā.) 130.25 (*on* i. 1.4); न ह्यनुमानादिशब्दाभिधेयं ज्ञानं स्वतन्त्रं ब्रूमः PrakaVi. 311.18; **1C** inferential knowledge etc. भविष्यत्संवित्प्रागभावस्य ग्रहणं योग्यानुपलब्ध्या जायते। अतीतस्य तु स्मरणानुमानादिना ŚatDū. 114.3; प्रायः पुरुषेण भवितव्यमिति पुरुष एवेत्यभिप्रायश्चेति यथोचितं प्रत्यक्षानुमानादिष्वनुप्रवेशः NyāyPari. 68.4; न ह्यनुमानादिषु वेद्यांशे तात्कालिको व्यवहारो दृश्यते TantrRaha. 9.1; नन्वनुमाना- दिभिरावरणं निवर्तते न वा SiddhāBi. 64.5; **1D** inferential argument etc., cf. **अनुमानादिरूप**; **2** conjecture or guess etc. न च शब्दानु- मानादिभ्यः तत्प्रतीतौ लोकस्य सरसता प्रयुक्ता AbhinBhā. i. 276.22 (*on* 6.31); नासौ स्मरणानुमानादिना खलीकारपात्रीकर्तव्यः Loc. 56.28 (*on* 1.21); न च शब्दानुमानादिभ्यस्तत्प्रतीतौ ताटस्थ्यमेव भवेत् Kāvyānu.(He.) 73.14.

**अनुमानादिक** (anumānādi-ka) *adj.* inference etc. (as means of knowledge) तत्पूर्वकत्वाच्चानुमानादिकमपि न प्रमाणम् ŚāstrDī. 16.21 (*on* i. 1.2); न चानुमानादिकस्य सिद्धिरस्ति NyāyKu. 15.1.

**अनुमानादिकुशल** (anumānādi-kuśala) *adj.* expert in inference etc. अनुमानादिकुशलः तर्की अयमूहापोहबुद्धियुक्तः ManuBh. ii. 488.4 (*on* 12.111)

**अनुमानादिकोविद** (anumānādi-kovida) *adj.* proficient in inference etc. विविदुः सौविदाश्चैवमनुमानादिकोविदाः PariPar. 3 251.

**अनुमानादिगम्य** (anumānādi-gamya) *adj.* knowable through inference etc. न ह्यङ्गाङ्गिभावः प्रत्यक्षानुमानादिगम्यः TantrVā. 419.10 (*on* ii. 1.34); अनयोर्भेदः ··· नाप्यनुमानादिगम्यः, तत्संबद्धलिङ्गाद्यभावात् IṣṭaSi. 111.12; असाधारणं हि सौगतानामपि अविकल्पत्वान्नानुमानादिगम्यम् NyāyRa. 165.19 (*on* 4.99); उक्तलक्षणं ब्रह्मानुमानादिगम्यमुत वेदप्रमाणकमिति संशये VedāntKau. 15.5 (*on* i. 1.3); अनुमानादिगम्यश्चेल्लिङ्गादिः किं न दृश्यते Māna- Me. 41.8; (used as noun) what is knowable through inference etc. अनयैव दिशा अनुमानादिगम्येष्वपि ··· विचारयितव्यम् TantrVā. 862.8 (*on* iii. 3.14)

**अनुमानादिगम्यत्व** (anumānādigamya-tva) *n.* the state of being knowable through inference etc. अतीतानागतानाम् ··· ज्ञानानामप्यनु- मानादिगम्यत्वदर्शनात् NyāyKu. 61.6.

**अनुमानादिगम्यवेद** (anumānādigamya-veda) *m.* Vedic Saṁhitās knowable through inference etc. तथासति अनुमानादिगम्यवेदस्य ब्राह्मणत्वा- भावादेतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवींषि MayūMāli. 114.10 (*on* ii. 1.9)

**अनुमानादिगोचर** (anumānādi-gocara) *m.* object of inference etc. प्रत्यक्षेण च बाधायामनुमानादिगोचरे। नानुमानादिमानं स्याद् बाधातस्तैमिरा- दिवत् TattvSaṁ. 459.

**अनुमानादिजन्मन्** (anumānādi-janman) *n.* coming into being of inference etc. अनागतेन दृष्टं च प्रत्यक्षस्य मनागपि। सामर्थ्यं नानुमानादिजन्म लिङ्गादिभिर्विना TattvSaṁ. 3174.

**अनुमानादिजन्य** (anumānādi-janya) *adj.* arising or resulting from inference etc. प्रमाणफलम् ··· नानुमानादिजन्यं तद्वैलक्षण्यात् NyāyMañ. i. 73.25; अनुमानादिजन्योऽप्यभूदिति वा भवतीति वा भविष्यतीति वोदेति NyāySu. (Ja.) 214A.9 (*on* i. 4.6); अनुमानादिजन्यातीन्द्रियाभावानुभवहेतौ ··· अजन्यान्तं पदम् VedāntPari. 244.1.

**अनुमानादिजन्यज्ञान** (anumānādijanya-jñāna) *n.* knowledge arising from inference etc. नन्वनुमेयादिषु विषयेष्वकारकेष्वव्यञ्जकेषु च सत्सु कथमनुमानादिजन्यज्ञानस्य तद्विषयाकारता VivaPraSaṁ. 103.13.

**अनुमानादिजन्यत्व** (anumānādijanya-tva) *n.* the state of being arisen from inference etc. क्वचिदिन्द्रियजन्यत्वे क्वचिदनुमानादिजन्यत्वेऽपि ··· तदुपपत्तेः KhaṇḍanKhā. 680.1.

**अनुमानादिजन्याभावधी** (anumānādijanyābhāva-dhī) *f.* knowledge of the absence arising from inference etc. प्रमेयभेदं विना प्रत्यक्षा- नुमानादिजन्याभावधीवद्वैलक्षण्यायोगात् BhedaDhi. 97.8.

**अनुमानादिजाति** (anumānādi-jāti) *f.* generality of inference etc., i.e. inference etc. in general प्रत्यक्षजातेरिदं लक्षणं तस्याश्च प्रतियोगिन्य- नुमानादिजातिः NyāyVārPari. 640.14.

**अनुमानादिज्ञान** (anumānādi-jñāna) *n.* knowledge such as inference etc. यत्तु समानमनुमानादिज्ञानस्य न तन्निवर्तते NyāyBh. 12.12 (*on* i. 1.4); परोक्षविषयस्यानुमानादिज्ञानस्य व्यवच्छेदार्थम् ··· न प्रत्यक्षता प्रसज्यते Nyāy- Mañ. i. 68.7; अनुमानादिज्ञानमात्मनि प्रत्यक्षं न भवेत्, नहि तत् सत्संप्रयोगजम् TātpaṬ.(Vā.) 155.17 (*on* i. 1.4)

**अनुमानादिज्ञानपर** (anumānādijñāna-para) *adj.* intended to refer to inferential knowledge etc. ज्ञातिशब्दश्चात्रानुमानादिज्ञानपरः चक्षु- रादिज्ञानानां स्वशब्दैरुक्तत्वात् ŚāstrDī. 128.14 (*on* i. 1.5)

**अनुमानादितस्** (anumānādi-tas) *adv.* on account of inference etc. कर्मत्वाद्युपस्थापकविभक्तिप्रकृतिभूतपश्वादिपदाद् यत्र न गोत्वाद्यवच्छिन्नोपस्थितिरपि तु निराकाङ्क्षपदान्तरादनुमानादितो वा ŚaktiVā. 219.2.

**अनुमानादित्रयव्यवच्छेद** (anumānāditraya-vyavaccheda) *m.* exclusion of the triad beginning with inference इन्द्रियापोद्यत्वेन च साक्षा- त्कारित्वे लब्धे क्षिप्तं तेनानुमानादित्रयव्यवच्छेदः Kiraṇā. 277.6.

**अनुमानादिदूष्य** (anumānādi-dūṣya) *n.* flaw in syllogism etc. दृष्टान्तस्य साध्यवैकल्यात्। एवमन्यान्यप्यनुमानादिदूष्याणि Nyāyāmṛ. 605B.8.

**अनुमानादिधी** (anumānādi-dhī) *f.* knowledge such as inference etc. लिङ्गाद्यभावतश्चापि नानुमानादिधीरियम् ŚlokaVār. 4.138 (177.3)

**अनुमानादिनिर्मूलन** (anumānādi-nirmūlana) *n.* uprooting, i.e. loss of inference etc. कश्चायं विसंवादः ··· अनर्थविषयत्वम् ··· न ··· अनुमानादि- निर्मूलनात् ŚatDū. 190.27.

**अनुमानादिनिश्चित** (anumānādi-niścita) *adj.* ascertained through inference etc. अनुमानादिनिश्चित इव चन्द्रादौ भेदप्रतिभासानिवृत्तेः IṣṭaSi. 74.5; अनुमानादिनिश्चितार्थोपदेशिनोऽप्याप्तत्वानपायात् NyāyMañ. i. 138.17.

**अनुमानादिनिषेध** (anumānādi-niṣedha) *m.* negation, i.e. refutation of inference etc. (as means of knowledge) श्रौत एव वा परमनुमानादिनिषेध इत्याह — नान्यदित्यर्थेन TātpaṬ.(U.) 36.12 (*on* 2.15)

**अनुमानादिनिष्ठ** (anumānādi-niṣṭha) *adj.* present or existent in inference etc. प्रत्यक्षानुमानादिनिष्ठस्यैकतायां(? त्वस्य) बाधितत्वेन।विवक्षितत्वात्प्रमाणपदस्य बहुवचनान्तता VyutpaVā. 25.6.

**अनुमानादिपरिच्छिन्न** (anumānādi-paricchinna) *adj.* distinguished, i.e. ascertained through inference etc. अनुमानादिपरिच्छिन्नेऽर्थे आकाङ्क्षानिवृत्तिः NyāyVārPari. 451.2.

**अनुमानादिपूर्वक** (anumānādipūrva-ka) *adj.* [*f.* -ikā] preceded by, i.e. based on inference etc. अर्थापत्तिः … चक्षुर्दृष्टिवचनत्वे चार्थापत्तिद्वयोपादानेनानुमानादिपूर्विका नोपात्ता स्यात् TātpaṬ.(U.) 387.11 (*on* 5(7).1); अर्थापत्तिर्न स्यात्, उत्तरस्मिन्ननुमानादिपूर्विका Kāśi. iii. 160.25 (*on* 5(7).2); अनुमानादिपूर्वकं चानुमानं न प्रत्यक्षपूर्वकमिति नानुमानं स्यादनुमानलक्षणेनाव्यापनात् TātpaṬ (Vā.) 156.23 (*on* i. 1.5); अर्थापत्तिः … प्रथमद्वितीयकल्पयोरनुमानादिपूर्विका नोक्ता स्यात् NyāyRa. 451.9 (*on* 5(7).2)

**अनुमानादिप्रभव** (anumānādi-prabhava) *adj.* arising from inference etc. रजतज्ञानम् … नेदमिन्द्रियजम्। न च … अनुमानादिप्रभवमिति शक्यते वक्तुम् NyāySu.(Ja.) 44A.9 (*on* i. 1.1)

**अनुमानादिप्रमाण** (anumānādi-pramāṇa) *m.* means of knowledge, viz. inference etc. परबुद्धेः अतीन्द्रियार्थनिषेधस्य च सिद्धिर्नानुमानादिप्रमाणं विना PramāMī. 7.27 (*on* i. 1.11)

**अनुमानादिप्रमाणसिद्ध** (anumānādipramāṇa-siddha) *adj.* proved through means of knowledge, viz. inference etc. तदपि शास्त्रानुमानादिप्रमाणसिद्धैः स्वयंप्रकाशत्वनित्यत्वादिधर्मैः … अनेकान्तिकम् ĀtmaSi. 24.15.

**अनुमानादिप्रमाणान्तर** (anumānādi-pramāṇāntara) *n.* another means of knowledge, viz. inference etc. वाक्यार्थविचारणाध्यवसाननिर्वृत्ता हि ब्रह्मावगतिः, नानुमानादिप्रमाणान्तरनिर्वृत्ता BrahmSūBh.(Śaṅ.) 11.4 (*on* i. 1.2); प्रत्यक्षप्रमाणस्यानुमानादिप्रमाणान्तरानङ्गीकारेऽकिंचित्करत्वप्रदर्शनेन तेषां प्रज्ञायाः प्रमादमादर्शयति SyādvāMañ. 20(3); न ह्यनुमानादिप्रमाणान्तरनिर्णेतॄणां वैशेषिकादीनां ब्रह्मावगतिर्दृश्यते VivaPraSaṁ. 269.8.

**अनुमानादिप्रमाणावेद्यता** (anumānādipramāṇāvedyatā) *f.* the state of not being knowable through means of knowledge, viz. inference etc. अनुमानादिप्रमाणावेद्यतया … तुरीया वृत्तिरुपास्यैव SāhiDa. 270.8.

**अनुमानादिप्रमिति** (anumānādi-pramiti) *f.* valid knowledge, viz inference etc. अस्मिन्नपि लक्षणेऽनुमानादिप्रमितिः स्वात्मनि प्रमातरि च न प्रत्यक्षा स्यात् PrakaPañ. 137.5.

**अनुमानादिप्रमेय** (anumānādi-prameya) *n.* object of valid knowledge, viz. inference etc. तदनेन प्रकारेणानुमानादिप्रमेयस्यैव प्रत्यक्षग्रहणापेक्षा दर्शिता भवति NyāyRa. 164.14 (*on* 4.96)

**अनुमानादिप्रवृत्ति** (anumānādi-pravṛtti) *f.* operation of inference etc प्रत्यक्षगृहीते एवार्थेऽनुमानादिप्रवृत्तिः NyāyRa. 164.10 (*on* 4.96)

**अनुमानादिप्रवृत्तिकाल** (anumānādipravṛtti-kāla) *m.* time for the operation of inference etc. यद्यनुमानादिप्रवृत्तिकाले न प्रत्यक्षं प्रवर्तते, तदा सोऽर्थोऽक्षस्य न गोचरो भवति Kāśi. i. 242.16 (*on* 4.91)

**अनुमानादिप्रसक्तभेद** (anumānādiprasakta-bheda) *m.* distinction ensued from inference etc. भेदनिषेधश्रुतिस्तु अनुमानादिप्रसक्तभेदनिषेधपरा AdvaiSi. 810.13.

**अनुमानादिप्रामाण्य** (anumānādi-prāmāṇya) *n.* validity of inference etc. न चानुभूतिरेव प्रमाणम्। स्मृत्यादावव्याप्तेः वेदानुमानादिप्रामाण्यप्रसिद्धेश्च PramāLa. 3A.1; रेतोधात्वादि अतीन्द्रियार्थसत्त्वेऽनुमानादिप्रामाण्ये च प्रमाणं प्रमापकमिति निश्चयः TattvPrakā. 10A.7 (*on* i. 1.3)

**अनुमानादिप्रामाण्यानभ्युपगम** (anumānādiprāmāṇyānabhyupagama) *m* non-acceptance, i.e. rejection of the validity of inference etc. यस्त्वनुमानादिप्रामाण्यानभ्युपगमात् सर्वमिदमनर्थकमिति NyāyKu. 112.20.

**अनुमानादिबल** (anumānādi-bala) *n.* [Inst.] by the force of inference etc. ज्ञानेच्छाकृतिमत्व(? त्व)रूपकर्तृताया अनुमानादिबलेन सिद्धौ … नित्यत्वस्यापि सिद्धिस्वीकारात् GuruCandr. ii. 84.9.

**अनुमानादिबाधा** (anumānādi-bādhā) *f.* contradiction through inference etc. अतः प्रत्यक्षबाधस्य एवंप्रकारत्वादनुमानादिबाधा अप्येवंप्रकारा एव द्रष्टव्याः IṣṭaSi. 121.12.

**अनुमानादिबुद्धि** (anumānādi-buddhi) *f.* knowledge, viz. inference etc. अभिप्रेत्योच्यते … अनुमानादिबुद्धिम्, तस्यामपि स्वलक्षणाप्रतिभासनात् कुतो द्वयात्मकत्वम् HetuBiṬ. 31.3.

**अनुमानादिभाव** (anumānādi-bhāva) *m.* nature of inferential knowledge etc. असति च लिङ्गाद्युपलम्भे जायमानस्यानुमानादिभावो न शङ्कितुमपि शक्यः NyāyMa. 61.5.

**अनुमानादिमान** (anumānādi-māna) *n.* means of knowledge, viz. inference etc. अनुमानादिमानस्य प्रातिभासिकत्वेऽपि व्यावहारिकमानत्वायोगात् TarkSaṁ.(Ā.) 140.11.

**अनुमानादिरूप** (anumānādi-rūpa) *adj.* of the form of inferential argument or probans etc. यद्यपि … ईश्वरप्रणीतत्वादिस्मरणम् … अपि तु अनुमानादिरूपन्यायाभासमूलमेव MīmāKau. i. 88.16 (*on* i. 3.12)

**अनुमानादिलक्षण** (anumānādi-lakṣaṇa) *n.* definition of inference etc. प्रत्यक्षलक्षणोक्तिश्च नानुमानादिलक्षणात् ŚlokaVār. 4.5 (134.7); दिगुपदर्शनद्वारानुमानादिलक्षणान्यपि सूत्रितानि NayaVi. 115.2 (*on* i. 1.5); सूत्रस्य सूचनात्मकत्वेन प्रत्यक्षेणानुमानादिलक्षणस्य सूचितत्वात् YuktiSneha. 59.34 (*on* i. 1.5)

**अनुमानादिलक्षणप्रदर्शन** (anumānādilakṣaṇa-pradarśana) *n.* pointing, i.e. statement about definition of inference etc. इदानीं तुल्यप्रयोजनत्वात् अनुमानादिलक्षणप्रदर्शनार्थत्वाच्च प्रत्यक्षसूत्रस्य अनुमानलक्षणं तावदाह भाष्यकारः TātpaṬ.(U.) 303.6 (*on* 5(4).1); YuktiSneha. 59.35 (*on* i. 1.5)

**अनुमानादिलिङ्ग** (anumānādi-liṅga) *n.* indicatory mark such as inference etc. पूर्वत्रानुमानादिलिङ्गेन … सूर्यादेरगोचरो ब्रह्मेत्युक्तम् PrakaVi. 265.19.

**अनुमानादिवत्** (anumānādi-vat) *adv.* like inference etc. न हि शाब्दानुमानादिवत् प्रत्यक्षम् … प्रमाणान्तरमपेक्षते PramāMī. 10.8 (*on* i. 1.14)

**अनुमानादिविकल्प** (anumānādi-vikalpa) *m.* determinate knowledge, viz. inferential knowledge etc. अन्यथानुमानादिविकल्पानामनुत्पादनप्रसङ्गः NyāyKuA. ii. 25.4; अक्षासंबद्धविषये अनुमानादिविकल्पेऽप्यात्मादेः साधारणत्वात् NyāyRa. 174.18 (*on* 4.129); कथमनुमानादिविकल्पास्ते प्रमाणं भवेयुः ŚatDū. 190.11.

**अनुमानादिविकल्पदर्शन** (anumānādivikalpa-darśana) *n.* observation of determinate knowledge, viz. inferential knowledge etc. अशब्दज्ञानमप्यनुमानादिविकल्पदर्शनान्न तत्र शब्दापेक्षास्ति Kāśi. iii. 185.3 (*on* 5(7).78)

**अनुमानादिविरोध** (anumānādi-virodha) *m.* contradiction with inference etc. अनुमानादिविरोधेनासद्वैलक्षण्यपरेत्यापातात् Nyāyāmṛ. 54A.5.

**अनुमानादिविलक्षण** (anumānādi-vilakṣaṇa) *adj.* distinct from inference etc. अनुमानादिविलक्षणः … अध्यवसायः प्रत्यक्षम् PramāMī. 24.20 (*on* i 1.29); तदपि संप्रतिपन्नसामयिकद्वारानुमानादिविलक्षणसंबन्धविशेषख्यापनार्थमिति योज्यम् NyāyPari. 20.3.

**अनुमानादिविलोप** (anumānādi-vilopa) *m.* loss of inference etc. अनुमानादिविलोप इति चेत् — नेदमनिष्टम् NyāyKuA. i. 165.5.

**अनुमानादिविषय** (anumānādi-viṣaya) *m.* object of inferential knowledge etc. अन्यकालान्यपुरुषगता तु स्मृत्यनुमानादिविषयः संसारिणाम् NyāySiA. 238.1.

**अनुमानादिविषयत्व** (anumānādiviṣaya-tva) *n* the state of being an object of inferential knowledge etc. वेदार्थस्यानुमानादिविषयत्वेऽपि अनुमानादेर्वेदोपजीवकत्वात् TattvCin. iv(1). 364.1.

**अनुमानादिवेद्य** (anumānādi-vedya) *adj.* knowable through inference etc. ब्रह्मानुमानादिवेद्यमिति कोऽनुन्मत्तो ब्रूयात् VedāntKau. 16.22 (*on* i. 1.3); अन्यथानुमानादिवेद्यस्य ग्रहणं न स्यात् Bhāsk. ii. 157.12 (*on* ii. 4.4)

**अनुमानादिवेद्यत्व** (anumānādivedya-tva) *n.* the state of being knowable through inference etc. अनुमानादिवेद्यत्वे च लिङ्गाद्यनुपपत्तेः KhaṇḍanKhā. 615.20.

**अनुमानादिव्यवच्छेद** (anumānādi-vyavaccheda) *m.* **A** distinction, i.e. exclusion from inference etc. (प्रत्यक्षस्य) इन्द्रियार्थसंनिकर्षोत्पन्नपदोपादानमन्तरेण नानुमानादिव्यवच्छेद उपपद्यते NyāyMañ. i. 100.23; **B** distinction, i.e. exclusion from inferential knowledge etc. स्वकालावच्छिन्नार्थबोधत्वं साक्षात्त्वमित्यपि न। स्वार्थाविवेचनात्। कथं चानुमानादिव्यवच्छेदः KhaṇḍanKhā. 597.17.

**अनुमानादिव्यवच्छेदक** (anumānādi-vyavacchedaka) *adj.* what distinguishes, i.e. excludes (perception from) inference etc. अपि तु प्रत्यक्षस्य प्रमाणस्य यदसाधारणमनुमानादिव्यच्छेदकं तदुक्तम् NyāyVār. 204.16 (*on* ii. 1.20)

**अनुमानादिव्यवच्छेद्य** (anumānādi-vyavacchedya) *adj.* to be distinguished, i.e. excluded such as inference etc. अनुमानादिव्यवच्छेद्य-त्तदसाधारणकारणाजनिता धीः साक्षादिति चेन्न KhaṇḍanKhā. 617.20 (Vidyāsāgarī अनुमानादीनि … तान्येव व्यवच्छेद्यानि)

**अनुमानादिव्यवहार** (anumānādi-vyavahāra) *m.* operation of inference etc. पूर्वोत्तरक्षणवर्तिनामात्मनां पर्वतादीनां च कार्यकारणभावादुपपन्नोऽनुमानादिव्यवहारः NyāySu.(Ja.) 396B.13 (*on* ii. 2 7)

**अनुमानादिव्यापन** (anumānādi-vyāpana) *n.* pervasion of inference etc. स्वेन रूपेण वस्तुनो भानमिति चेन्न। अनुमानादिव्यापनात् KhaṇḍanKhā. 601.25.

**अनुमानादिव्याप्ति** (anumānādi-vyāpti) *f.* pervasion of inference etc. सविशेषत्वस्योपलक्षणत्वेऽनुमानादिव्याप्तिः KhaṇḍanKhā. 578.15.

**अनुमानादिव्यावहारिकमान** (anumānādi-vyāvahārikamāna) *n.* ordinary communicative means of knowledge, viz. inference etc. जीवभेदानामनुमानादिव्यावहारिकमानसिद्धत्वस्येष्टत्वात् TattvPradī.(Ci.) 386.5; जीवभेदस्य अनुमानादिव्यावहारिकमानगम्यत्वं इष्टम् TarkSaṁ.(Ā.) 140.10.

**अनुमानादिव्यावृत्ति** (anumānādi-vyāvṛtti) *f.* exclusion of inference etc. विशेषेण बाधादनुमानादिव्यावृत्तिः NyāyMañ. i. 100.19.

**अनुमानादिव्यावृत्त्यर्थम्** (anumānādivyāvṛtyartham) *adv.* for the sake of exclusion of inference etc. साक्षात्कारिप्रमाकरणं प्रत्यक्षम्। अनुमानादिव्यावृत्त्यर्थं साक्षात्कारीति YatīndraDī. 5.1.

**अनुमानादिव्युत्पत्त्यर्थ** (anumānādivyutpatty-artha) *adj.* meant for the explanation or elaboration of inference etc. अनुमानादिव्युत्पत्त्यर्थानाम् … दर्शनात् किमस्यानुमा[नव्युत्पादनं प्र]योजनमन्यद् वा, न वा किंचिदपीत्येवंरूपश्च संशयः प्राक् प्रवर्तमानः केन निवार्येत (? निवार्यते) HetuBiṬ. 2 21.

**अनुमानादिव्युदास** (anumānādi-vyudāsa) *m.* exclusion of inference etc. एतेनानुमानादिव्युदासोऽपि प्रत्युक्तः NyāyVār. 43.2 (*on* i. 1.4)

**अनुमानादिव्युदासार्थम्** (anumānādivyudāsārtham) *adv.* for the sake of exclusion of inference etc. अनुमानादिव्युदासार्थं ह्ययोगव्यवच्छेदः NyāyVārPari. 641.11.

**अनुमानादिशक्तिप्रसक्ति** (anumānādiśakti-prasakti) *f.* undesired occasion of the capacity of inference etc. अनुमानादिशक्तिप्रसक्तेरनिवारितत्वात् Kāśi. i. 64.10 (*on* 2.15)

**अनुमानादिसंविद्** (anumānādi-saṁvid) *f.* knowledge, viz. inferential knowledge etc. नित्यत्वप्रसङ्गात्। एवमनुमानादिसंविदोऽपि ĀtmaSi. 23.5; अनुमानादिसंविदां स्वात्मात्मनोरप्रत्यक्षत्वप्रसङ्गात् TārkiRa. 32.1; 38.7; अनुमानादिसंविदाम् अतीतानागतविषयत्वसंभवात् ŚrutaPra. iA. 138.25 (*on* i. 1.1); एवं वर्तमानतया वस्तु गृह्णन्तीष्वनुमानादिसंवित्स्वपि विषयनित्यत्वप्रसङ्गः समानः ŚatDū. 216.29.

**अनुमानादिसापेक्षत्व** (anumānādi-sāpekṣatva) *n.* expectancy for inference etc. वेदस्यैव व्युत्पत्त्यादावनुमानादिसापेक्षत्वेन वैपरीत्यात् ŚatDū. 222.10.

**अनुमानादिसाम्य** (anumānādi-sāmya) *n.* similarity with conjecture or guess etc. नासौ स्मरणानुमानादिना (v.l. स्मरणानुमानादिसाम्येन) खलीकारपात्रीकर्तव्यः Loc. 56.28 (*on* 1.21)

**अनुमानादिसिद्ध** (anumānādi-siddha) *adj.* established or proved through inference etc. भवन्मते ईश्वरो वेदप्रोक्तः उतानुमानादिसिद्धः VedāntKau. 187.22 (*on* ii. 2.12); विरोधसिद्धावनुमानादिसिद्धपरप्रतियोगिकभेदस्य स्वात्मनि प्रत्यक्षतया प्रत्यक्षबाधोऽपि सिद्धः ŚatDū. 149.24; तत्तत्कर्माशयवशाद्भोगतत्साधनतदुपादानादिविशेषज्ञः कर्तानुमानादिसिद्धः SarvaDaSaṁ. 7.42; सार्वज्ञ्यादिकमनुमानादिसिद्धम् AdvaiSi. 726.12; धर्मादेरनुमानादिसिद्धं सत्त्वम् GuruCandr. i. 491.16.

**अनुमानाद्य** (anumānādya) *adj.* inference etc. यः प्रत्यक्षानुमानाद्यैः प्रमाणैर्नोपलभ्यते PrabhāC. 55.24.

**अनुमानाद्यगृहीत** (anumānādy-agṛhīta) *adj.* not grasped through inference etc. प्रत्यक्षस्य प्राबल्यमनुमानाद्यगृहीतरेखोपरेखादिग्राहकत्वात् AdvaiSi. 355.12.

**अनुमानाद्यगोचरता** (anumānādyagocara-tā) *f.* the state of not being the object of inferential knowledge etc. अवेद्यत्वेऽनुमानाद्यगोचरतया कथानवतारप्रसङ्गस्य दर्शितत्वात् TattvPradī.(Ci.) 5.13.

**अनुमानाद्यगोचरत्व** (anumānādyagocara-tva) *n.* the state of not being the object of inferential knowledge etc. उपास्यस्य च ब्रह्मणोऽनन्तविशेषस्यानुमानाद्यगोचरत्वात् ŚatDū. 222.6; ब्रह्मण औपनिषदत्वश्रुत्यानुमानाद्यगोचरत्वात् Nyāyāmṛ. 621A.13.

**अनुमानाद्यतिरेक** (anumānādy-atireka) *m.* [Inst.] due to difference from inference etc. अनुमानाद्यतिरेकेण विशेषप्रतिभासनम्। तद्वैशद्यं मतं बुद्धेः Laghīya. 1.4.

**अनुमानाद्यनन्तर्भाव** (anumānādy-anantarbhāva) *m.* non-inclusion in inference etc. न च स्मृतिहेतोः संस्कारस्य महर्षिभिः प्रमाणत्वेनापरिसंख्यानात्।… सत्तामात्रेण बोधकत्वेनानुमानाद्यनन्तर्भावाच्च TārkiRa. 45.1.

**अनुमानाद्यनवतार** (anumānādy-anavatāra) *m.* absence of rise, i.e. operation of inference etc. मिथ्यात्वं बाधकज्ञानेन नियमतो गृह्यत इति वक्तुमशक्यम् … चक्षुरादिमानायोग्यत्वादनुमानाद्यनवतारेऽपि बाधबुद्ध्युदयात् LaCandr. 133.15.

**अनुमानाद्यनिमित्तत्व** (anumānādyanimitta-tva) *n* the state of not having inference etc. as the cause (of *dharma*) अनुमानाद्यनिमित्तत्वे हेत्वनभिधानादपरितुष्यन् समाधानान्तरमाह Kāśi. i. 243.22 (*on* 4.96)

**अनुमानाद्यनिवर्तित** (anumānādy-anivartita) *m.* not removed by means of inference etc. प्रत्यक्षस्य प्राबल्यम् … अनुमानाद्यनिवर्तितदिङ्मोहादिनिवर्तकत्वात् AdvaiSi. 355.13.

**अनुमानाद्यनुत्थान** (anumānādy-anutthāna) *n.* absence of the emergence of inference etc. तेषां बलवत्प्रत्यक्षविरोधादनुमानाद्यनुत्थानात् MānaMe. 151.6.

**अनुमानाद्यन्तराद्यपेक्षा** (anumānādyantarādy-apekṣā) *f.* expectancy for another inference etc. क्वचिदनुमानादावनुमानाद्यन्तराद्यपेक्षायामप्यनुमानत्वप्रयुक्तापेक्षाभावादनैकान्तिकत्वपरिहारो द्रष्टव्यः NyāyKu. 77.2.

**अनुमानाद्यपेक्षा** (anumānādy-apekṣā) *f.* expectancy for inference etc. उपाध्यभावोऽपि दुरवगमः। उपाधीनाम् … अप्रत्यक्षाणामभावस्याप्रत्यक्षतयानुमानाद्यपेक्षायामुक्तदूषणानतिवृत्तेः SarvaDaSaṁ. 1.92; [Inst.] with regard to inference etc. अनुमानाद्यपेक्षया प्रत्यक्षस्य तत्त्वेन प्राबल्यं तु न कुत्राप्युक्तम् GuruCandr. i. 299.13.

**अनुमानाद्यभाव** (anumānādy-abhāva) *m.* **A** absence of inference etc. स पुनरयं संबन्धो दुरवसेयः अप्रत्यक्षत्वात् अनुमानाद्यभावाच्च Śarka. 86.12; शब्दे निमित्तेऽप्यनुमानाद्यभावात् NayaVi. 68.2 (*on* i. 1.4); 272.11 (*on* i. 1.24); **B** absence of inferential knowledge etc. अनुमानाद्येकविषयाणां भावानामनुमानाद्यभावेऽभावो दृश्यते PrakaPañ. 287.13.

**अनुमानाद्यर्थ** (anumānādy-artha) *m.* [Inst.] in the sense of the inferential argument or probans etc. विद्यमानमुपलम्भनं यस्य इत्यनुमानाद्यर्थेन सूत्रितत्वात् NayaVi. 67.8 (*on* i. 1.4)

**अनुमानाद्यवकाश** (anumānādy-avakāśa) *m.* occasion for, i.e. possibility of (the establishment of) inference etc. तस्मादविनाभावस्य दुर्बोधतया नानुमानाद्यवकाशः SarvaDaSaṁ. 1.100.

**अनुमानाद्यवगता** (anumānādy-avagatā) *adj.* (*f.*) known through inference etc. प्रतीतिबलादेव यथासंभवं प्रत्यक्षानुमानाद्यवगतायाः (जातेः) सहकारित्वकल्पनं नायुक्तम् NyāySu.(So.) 12.7 (*on* i. 2.2)

**अनुमानाद्यविषयत्व** (anumānādyaviṣaya-tva) *n.* the state of not being an object of inferential knowledge etc. एवमुपपादितमनुमानाद्यविषयत्वं सौगतान् प्रति प्रयोगेण दर्शयति NyāyRa. 165.17 (*on* 4.99)

**अनुमानाद्यवेद्य** (anumānādy-avedya) *adj.* not knowable through inference etc. अद्रेश्यमग्राह्यम् — इन्द्रियाद्दृश्यमनुमानाद्यवेद्यम् ŚrutaPra. iB. 323.30 (*on* i. 2.22)

**अनुमानाद्यव्यभिचार** (anumānādy-avyabhicāra) *m.* non-deviation of inference etc. (from its object) प्रत्यक्षाव्यभिचार एवानुमानाद्यव्यभिचारे कारणम् TātpaṬ.(Vā.) 131.23 (*on* i. 1.4)

**अनुमानाद्यात्मिका** (anumānādyātm-ikā) *adj.* (*f.*) of the nature of inferential knowledge etc. न प्रत्यक्षरूपैव तदेकविषया बुद्धिरभावरूपेष्यते, किन्त्वनुमानाद्यात्मिकापि PrakaPañ. 290.13.

**अनुमानाद्युच्छेदप्रसङ्ग** (anumānādyuccheda-prasaṅga) *m.* undesired occasion of the loss of inference etc. तदपि चार्वाकसौहार्दम्, अनुमानाद्युच्छेदप्रसङ्गात् ŚatDū. 81.2.

**अनुमानाद्युच्छेदापत्ति** (anumānādyucchedāpatti) *f.* undesired contingency of the loss of inference etc. ज्ञानस्य प्रत्यासत्तित्वे तत एव वह्न्यादेः प्रत्यक्षत्वापत्तौ अनुमानाद्युच्छेदापत्तेः VedāntPari. 109.1.

**अनुमानाद्येकविषय** (anumānādy-ekaviṣaya) *adj.* which is the only object of inferential knowledge etc. अनुमानाद्येकविषयाणां भावानामनुमानाद्यभावेऽभावो दृश्यते PrakaPañ. 287.12.

**अनुमानाधिकार** (anumānādhikāra) *m.* name of a section (dealing with inference) वक्ष्यते ह्यनुमानाधिकारे यथानौपाधिकः संबन्धो हेतुसाध्ययोरनु-

मानाङ्गम् TātpaṬ.(Vā.) 43.25 (*on* i. 1.1); अतिप्रसङ्गादतिव्याप्तेरित्यनुमानाधिकारे वक्ष्यते NyāyVārPari. 260.11.

**अनुमानाधिगत** (anumānādhigata) *adj.* known through inference यदि ह्यनुमानाधिगतोऽर्थः प्रत्यक्षागमाभ्यामनुसंधीयते NyāyVār. 14.22 (*on* i. 1.1)

**अनुमानाधीन** (anumānādhīna) *adj.* dependent or based on inference मननमनुमानाधीनम् SarvaDaSaṁ. 10.10.

**अनुमानाधीनज्ञानत्व** (anumānādhīnajñāna-tva) *n.* the state of being knowledge which is dependent or based on inference अयोग्योपाधिव्यतिरेकस्यानुमानाधीनज्ञानत्वेनानवस्थापातात् TattvCin. ii(1). 189.1.

**अनुमानाधीनत्व** (anumānādhīna-tva) *n.* the state of being dependent or based on inference तस्यां चानुमानाधीनत्वादित्यादयो हि कस्यचित् समुल्लापाः संभवन्ति NyāyKu. 88.7.

**अनुमानाधीनव्युत्पत्ति** (anumānādhīna-vyutpatti) *f.* explanation or elaboration dependent or based on inference शास्त्रं प्रत्यक्षानुमानाधीनव्युत्पत्त्यपेक्षस्येदानीं लक्षणमुच्यते NayaVi. 141.1 (*on* i. 1.5)

**अनुमानाध्याय** (anumānādhyāya) *m.* name of a chapter (dealing with inference) न्यायपरिशुद्धावनुमानाध्याये प्रथमं प्रतिबन्धाद्याह्निकम् NyāyPari. 154.5.

**अनुमानानङ्गत्व** (anumānānaṅga-tva) *n.* the state of not being the subsidiary or secondary cause of inference व्यतिरेकव्याप्तेरनुमानानङ्गत्वात् NyāySu.(Ja.) 260A.9 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानानङ्गभूत** (anumānānaṅgabhūta) *adj.* which has not become the subsidiary or secondary cause of inference संबन्धविकल्पाननुमानानङ्गभूतान्प्रतिक्षिपति TātpaṬ.(Vā.) 158.10 (*on* i. 1.5)

**अनुमानानतिरेक** (anumānānatireka) *m.* absence of difference from inference शब्दोऽपि न बाधकमनुमानानतिरेकादिति वैशेषिकादयः NyāyKuA. ii(1). 204.2; न चार्थापत्त्या। तदभावात्। अनुमानानतिरेकाच्च NyāySu.(Ja.) 275B.3 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानानधिगत** (anumānānadhigata) *adj.* not known through inference प्रत्यक्षानुमानानधिगतवस्तुतत्त्वान्वाख्यानं शास्त्रधर्मः, तस्य विषयः प्रत्यक्षानुमानानधिगतवस्तुतत्त्व आध्यात्मिकशक्तिसंपद्युक्तोऽन्तेवासी NyāyVār. 2.3 (*on* i. 1.1)

**अनुमानाननुगृहीत** (anumānānanugṛhīta) *adj.* [*f.* -ā] not supported by inference आगमेन अनुमानाननुगृहीतेनैव वस्तुनिर्धारणसिद्धेः वृथा अनुमानक(ल्पना) TarkSaṁ.(Ā.) 5.20; कर्मैकप्राप्यत्वात्कृष्यादिवदित्यनुमानाननुगृहीतायाः … श्रुतेः प्राबल्यात् VedāntKau. 21.11 (*on* i. 1.4); नापि 'हिरण्यदा अमृतत्वं भजन्ते' इत्यादिश्रुत्यन्तरेषु फलनित्यत्वं सुसंपादम्, अत्राप्यनुमानाननुगृहीतया सामान्यश्रुत्या विरोधस्य तादवस्थ्यात् VivaPraSaṁ. 220.18.

**अनुमानानन्तरम्** (anumānānantaram) *adv.* immediately after the inference अनुमानसादृश्यमुपमानस्यास्तीति अनुमानानन्तरमुद्देशः TātpaṬ.(Vā.) 106.9 (*on* i. 1.2)

**अनुमानानपेक्षण** (anumānānapekṣaṇa) *n.* absence of expectancy for inference अज्ञातकरणतया ज्ञानजननार्थमनुमानानपेक्षणात् AdvaiSi. 363.10.

**अनुमानानपेक्षा** (anumānānapekṣā) *f.* absence of expectancy for inference न चात्यन्तमनुमानानपेक्षा तद्व्यतिरेकेण संशयानपोहात् PrakaVi. 122.23.

**अनुमानानभ्युपगम** (anumānānabhyupagama) *m.* absence of admittance of inference (as a means of knowledge) अनुमानानभ्युपगमे शब्दार्थसंबन्धग्रहणायोगात् ŚrutaPra. iA. 134.19 (*on* i. 1.1)

**अनुमानानर्थक्य** (anumānānarthakya) *n.* futility of inference प्रत्यक्षत्वे तस्य अनुमानानर्थक्यम् TarkSaṁ.(Ā.) 25.10.

**अनुमानानवकाश** (anumānānavakāśa) *m.* absence of occasion for (the application of) inference इष्टसाधनतैकार्थसमवायिकर्तव्यत्वाभिधानादनुमानानवकाशः NyāyKuA. ii(2). 94.7; ii(1). 212.3; प्रत्यक्षतस्तत्सिद्धौ त्वनुमानानवकाशात् NyāyVārPari. 331.6; प्रत्यक्षग्राह्येऽर्थेऽनुमानानवकाशात् NyāySu.(Ja.) 476B.4 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानानवकाशव्युत्पादन** (anumānānavakāśa-vyutpādana) *n.* explanation of the absence of occasion for (the application of) inference जगत्कारणे अनुमानानवकाशव्युत्पादनं व्याहतम् NyāySu.(Ja.) 111B.8 (*on* i. 1.3)

**अनुमानानवतार** (anumānānavatāra) *m.* absence of rise, i.e. non-operation of inference न चात्रापि तर्कितैवानुमानप्रवृत्तिः। न तु वास्तवी। झटिति प्रवृत्तेन प्रत्यक्षशास्त्रेणेश्वरसिद्धौ सिद्धसाधनेनानुमानानवतारादिति वाच्यम् ŚivārkaMaDī. i. 143.22 (*on* i. 1.3); अनुमानाभावात् पक्षे साध्यनिश्चयेनानुमानानवतारात् LaCandr. 831.35.

**अनुमानानुकूलता** (anumānānukūla-tā) *f.* the state of being conducive to inference असाधारण्यस्य व्याप्त्यपरपर्यायस्यानुमानानुकूलतया व्यक्तिप्रतिकूलत्वाच्च RasGaṅ. 16.12.

**अनुमानानुगुणत्व** (anumānānuguṇa-tva) *n.* the state of being conformable to inference, i.e. the state of referring to the same objects as that of inference आगमस्यानुमानानुगुणत्वात् एकस्योभयकारणत्वस्य दृष्टान्ताभावेनानुमातुमशक्यत्वात् PrakaVi. 37.24.

**अनुमानानुगृहीत** (anumānānugṛhīta) *adj.* [*f.* -ā] **A** supported by syllogism आकाशो विकाराज्जायते कार्यत्वात्, वायुवत् इत्यनुमानानुगृहीतजन्मश्रुतेः प्रामाण्यादस्ति विरोधः PrakaVi. 598.21; **B** supported by inference अनुमानानुगृहीतश्रुत्युपस्थापितेश्वरपदार्थबाधकल्पनाद्वरं कर्मणो नैरपेक्ष्यधर्मबाधकल्पनम् PrakaVi. 803.21; अनुमानानुगृहीतयाभिनिष्पत्तिश्रुत्यागन्तुकं मोक्षरूपमित्याह PrakaVi. 1090.19.

**अनुमानानुगृहीतप्रत्यक्ष** (anumānānugṛhīta-pratyakṣa) *n.* perception supported by inference अनुमानानुगृहीतप्रत्यक्षेण गृह्यमाणं रजतं चिरस्थायीति गृह्यते VedāntKa. 363.12 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानानुग्राहक** (anumānānugrāhaka) *adj.* which supports syllogism अनुमानानुग्राहकं तर्कं निराकृत्येदानीमीश्वरो न सुखी निर्दुःखत्वात्। घटवदित्यनुमानमपि दूषयति NyāySu.(Ja.) 385B.12 (*on* ii. 2.7)

**अनुमानानुत्थान** (anumānānutthāna) *n.* absence of rise, i.e. non-operation of inference न चेदमनुमानम्। समन्याप्यस्य संबन्धरूपत्वाभावात्। असंबन्धे चानुमानानुत्थानात् AlaṅkāSa. 157.2.

**अनुमानानुदय** (anumānānudaya) *m.* absence of rise, i.e. non-operation of inference न प्रत्यक्षस्यानुमानता।…एकदेशग्रहणाभावेनानुमानानुदयात् TātpaṬ.(Vā.) 380.1 (*on* ii. 1.31); KhaṇḍanKhā. 730.21; वह्न्यावसत्यनुष्णत्वे द्रव्यत्वस्य दर्शनात् तेन संबन्धनियमाभावादनुमानानुदयः PrakaPañ. 210.3; आत्मनोऽर्थज्ञानम् … आनुमानिकं स्यात्। तथा च लिङ्गापरिज्ञानेऽनुमानानुदयात PramāMī. 16.24 (*on* i. 1.21); अनभ्युपगमे हेतोराश्रयासिद्धेरनुमानानुदयात TattvPradī.(Ci.) 63.3; आगमविरोधेऽनुमानानुदयात् TantrRaha. 59.6.

**अनुमानानुपपत्ति** (anumānānupapatti) *f.* **A** untenability of inference °प्राप्तत्वादनुमानानुपपत्तिः यत् खलूपलब्धिलक्षणप्राप्तं नोपलभ्यते तन्नास्ति यथा घटादि NyāyVār. 379.17 (*on* iii. 1.33); BhāṭṭDī. i. 37.8 (*on* i. 3.1); **B** untenability of syllogism रूप्यज्ञानवच्छुक्तिज्ञानस्याप्यबोधकत्वमबाधकत्वं चानिर्वचनीयत्वादित्यनुमानानुपपत्तेः IṣṭaSi. 81.15; **C** untenability of inferential knowledge अर्थपक्षकानुमाने च योग्यताया हेतुतया लिङ्गस्य निश्चितस्यैव निश्चायकतया योग्यतासंशयेऽनुमानानुपपत्त्या प्रवृत्त्याद्यनुपपत्तिः BhāṭṭCin. i. 49.9 (*on* i. 1.4)

**अनुमानानुपयुक्त** (anumānānupayukta) *adj.* not conducive to inference उक्तशब्दस्वभावोऽनुमानानुपयुक्तः GuruCandr. i. 411.17.

**अनुमानानुपयोग** (anumānānupayoga) *m.* **A** futility of inference तस्य परमाण्वादौ अपि तद्भेदानुमतेः अनुमानानुपयोगात् TarkSaṁ.(Ā.) 25.3; **B** absence of scope for inference 'यो यो धूमवान् स शुक्लवह्निमा'-नित्यादिवाक्यस्यानुमानानुपयोगात् LaCandr. 718.32.

**अनुमानानुपस्थान** (anumānānupasthāna) *n.* absence of recollection of syllogism धर्मिदृष्टान्तयोः असंप्रतिपन्नत्वात् अनुमानानु(प)स्थानात् TarkSaṁ.(Ā.) 78.10.

**अनुमानानुमान** (anumānānumāna) *n.* inference per inference, inference through inference अनुमानानुमानादेर्न चाप्यस्तीह संभवः ŚlokaVār. 4.97 (164.3)

**अनुमानानुमेयता** (anumānānumeya-tā) *f.* the state of being the inference and the inferable, the state of being probans and probandum द्वितीयानामपि सत्यसंबन्धे परस्परव्यभिचारेण व्याप्यव्यापकभावाभावान्नानुमानानुमेयता NyāySu.(Ja.) 260B.10 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानानुमेयत्व** (anumānānumeya-tva) *n.* the state of being the inference and the inferable, the state of being probans and probandum तृतीयेष्वपरेषां व्याप्यतयापरेषां व्यापकतयास्त्यनुमानानुमेयत्वम् NyāySu.(Ja.) 260B.10 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानानुमेयभाव** (anumānānumeya-bhāva) *m.* the state of being the inference and the inferable, the state of being probans and probandum आद्यानां परस्परसंबन्ध एव नास्तीति नानुमानानुमेयभावः NyāySu.(Ja.) 260B.9 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानानुमेयव्यवहार** (anumānānumeya-vyavahāra) *m.* usage

of the inference and the inferable usage of probans and probandum अनुमानानुमेयव्यवहारस्य प्रतिसंबन्धिरूपत्वात् तस्य चात्र संबन्ध्यन्तरमन्तरेणानुपपत्तिः TātpaṬ.(U.) 305.5 (*on* 5(4).2); कथं काल्पनिकमेव धर्मधर्मिविभागमाश्रित्यानु- मानानुमेयव्यवहारः PrakaPañ. 201.12; NyāyRa. 258.12 (*on* 5(2).168); सर्व संसारावस्थायामनुमानानुमेयव्यवहारः Kāśi. ii. 78.20 (*on* 5(2).155); सर्व एवायमनुमानानुमेयव्यवहारो बुद्ध्यारूढेन धर्मधर्मिभावेन न बहिःसदसत्त्वमपेक्षते इत्यादि- वचनात् SyādvāMañ. 17(10)

**अनुमानानुमेयादिसंबन्ध** (anumānānumeyādi-sambandha) *m.* relation (of concomitance) between inference and inferable etc. उक्तपरंपरासंबन्धसाधारणस्य प्रमाणप्रमेयसंबन्धत्वस्यैकस्याभावेनेन्द्रियविषयसंबन्धदृष्टान्तेन नानुमानानुमेयादिसंबन्धस्य हेतुत्वं युक्तम् LaCandr. 672.39.

**अनुमानानुमेयार्थव्यवहार** (anumānānumeyārtha-vyavahāra) *m.* usage, i.e. distinction of inference and the object to be inferred अनु- मानानुमेयार्थव्यवहारस्थितिस्त्वियम्। भेदं प्रत्ययसंसिद्धमवलम्ब्यावकल्पते PramāVār. 4.183.

**अनुमानानुरोधतस्** (anumānānurodha-tas) *adv.* in accordance with inference आत्मनो दोषसंबन्धम् आत्मज्ञः संनिवर्तयेत्। अन्त[ः]ज्योतिः स्वतःसिद्धमनुमानानुरोधतः PramāSaṁ. 3.67.

**अनुमानानुवर्तिन्** (anumānānuvartin) *adj.* which follows, i.e. is based on inference प्रत्यक्षेणाबलीयसा। संरक्ष्यमाणभेदास्तेनानुमानानुवर्तिनः SaṁviSi. 97.16.

**अनुमानानुसरण** (anumānānusaraṇa) *n.* following, i.e. dependence on inference श्रुतीनां परस्परविरोधावबोधकत्वभ्रमे तद्व्युदासेन तात्पर्य- निर्णयायानुमानानुसरणम् VedāntKa. 332.2 (*on* ii. 4.5)

**अनुमानानुसारिणी** (anumānānusāriṇī) *adj.* (*f.*) which follows, i.e. is based on inference अनुमानानुसारिणी च निश्चयावगतिः BālaKrī. i. 228.16 (*on* 2.74)

**अनुमानान्तःपातिता** (anumānāntaḥpāti-tā) *f.* the state of being what is included in (the category of) inference शब्दज्ञानं व्याप्त्यनपेक्ष- मेवार्थज्ञानजनकमिति चेत्, न, त्वन्मते शब्दस्यानुमानान्तःपातितया तत्रापि व्याप्त्य- पेक्षत्वात् VivaPraSaṁ. 240.13.

**अनुमानान्तर** (anumānāntara) *n.* **A** another inference (as a means of knowledge) तस्य चाप्यनुमानत्वाद् भवेल्लिङ्गेन चोद्भवः। अनुमानान्तरादेव ŚlokaVār. 5(4).152 (394.12); नैतदेवम्, अन्यस्यापि सम्यक्त्वसाधनस्यानु- मानान्तरस्य भावात् TātpaṬ.(U.) 91.10 (*on* 2.183); NyāyMañ. i. 229.11; शीघ्रभाव्यनुमानमनुमानान्तरस्य विषयमपहरद् बाधकतां प्रतिपद्यते PrakaPañ. 211.10; संभाव्यमानान्यप्यनुमानान्तराणि परस्तादुपन्यस्य निरस्यन्ते ĀgaPrā. 31.11; अनुमानान्तरं तु स्वप्रामाण्यव्युत्पादकमपेक्षते NyāyVārPari. 352.9; न प्रत्यक्षस्यानुमानता।... एकदेशग्रहणाभावेनानुमानानुदयात्। अनुमानान्तरेण वा तद्- ग्रहणे अनवस्थापातात् TātpaṬ.(Vā.) 380.2 (*on* ii. 1.31); प्रकृतमेवानुमानं व्याप्तिग्राहकम्, अनुमानान्तरं वा PramāMī. 37.1 (*on* i. 2.5); 54.11 (*on* ii. 1.16); अस्यानुमानस्य मिथ्यात्वं किमनुमानान्तरेण सिध्यति किं वा स्वेनैव TattvPradī.(Ci.) 48.1; **B** another syllogism यत्र यत्रैवंशब्दप्रयोगस्तत्र तत्र तद्धर्मयोग इत्यनुमानान्तरं कथम् Loc. 17.23 (*on* 1.4); एवमनुमानान्तराण्यपि करणभेदादिपक्षीकारेण भाव्यानि ŚatDū. 146.28; तदनुमानान्तरं भविष्यति इति चेन्न। तस्य हेतुशरीराप्रवेशिनोऽपि दृष्टान्तोपदर्शनादिना सार्थक्योपपत्तेः NyāySu. (Ja.) 5B.35 (*on* i. 1.1); **C** another inference as *satpratipakṣa* समान- बलमनुमानान्तरं प्रतिपक्षः TarkBhā.(Ke.) 92.1.

**अनुमानान्तरपरिपन्थिन्** (anumānāntara-paripanthin) *adj.* which opposes, i.e. supersedes another inference न तावदनुमानम् अनुमानान्तर- परिपन्थि कथयितुमुचितम् NyāyMañ. i. 215.23.

**अनुमानान्तरसव्यपेक्षत्व** (anumānāntarasavyapekṣa-tva) *n.* the state of being expectant of another inference अनुमानेन च शब्दादीनां प्रामाण्यावधारणे तस्याप्यनुमानान्तरसव्यपेक्षत्वे सत्यनवस्था TātpaṬ.(U.) 66.20 (*on* 2.81)

**अनुमानान्तरसाध्यता** (anumānāntarasādhya-tā) *f.* the state of being what is to be established through another inference अनुप- लब्धेरपि निषेधरूपतयानुमानान्तरसाध्यतायामनवस्थानात् NyāyVārPari. 331.4.

**अनुमानान्तरसिद्धत्व** (anumānāntarasiddha-tva) *n.* the state of being established through another inference नाप्यनुमानेनान्वयग्रहः प्रामाण्यस्य क्वचिदप्यसिद्धेः, सिद्धौ वा किमनुमानेन, अनुमानान्तरसिद्धत्वेऽनवस्थैव NyāyVārPari. 56.1.

**अनुमानान्तराधीन** (anumānāntarādhīna) *adj.* dependent on another inference (अङ्कुरस्य) तस्यापि पक्षत्वे प्रतिज्ञान्तरापत्तिः। अनुमानान्तरा- धीनतत्साध्यानुमित्यनन्तरं च पक्षेऽनुमिताावितरेतराश्रयान्नैकमप्यनुमानं स्यात् Tattv- Cin. ii(2). 4.12.

**अनुमानान्तरानपेक्षत्व** (anumānāntarānapekṣa-tva) *n.* the state of not being expectant of another inference परस्परसमभिव्याहारानुग्रहा- पेक्षत्वादभिधानस्यानुमानेऽनुमानान्तरानपेक्षत्वात् NyāyKu. 11.6.

**अनुमानान्तरापेक्षण** (anumānāntarāpekṣaṇa) *n.* expectancy of another inference तस्य तस्यानुमानस्य मिथ्यात्वसाधनेऽनुमानान्तरापेक्षणात् Tattv- Pradī.(Ci.) 48.2.

**अनुमानान्तरापेक्षत्व** (anumānāntarāpekṣa-tva) *n.* the state of being expectant of another inference अनुमानापेक्षत्वे सत्यनुमानस्याप्यनु- मानान्तरापेक्षत्वात्सैवानवस्था स्यात् NyāyRa. 70.13 (*on* 2.81)

**अनुमानान्तरापेक्षा** (anumānāntarāpekṣā) *f.* expectancy for another inference अनुमानान्तरापेक्षायामनवस्था Kāśi. i. 103.25 (*on* 2.81)

**अनुमानान्तर्गत** (anumānāntargata) *adj.* included in (the category of) inference (as a means of knowledge) अनुमानान्तर्गतस्य च तल्लक्षणे- नैव लक्षितत्वात् पृथग्लक्षणमवचनीयम् TātpaṬ.(U.) 359.18 (*on* 5(5).43); वैशेषिकास्तु शब्दोऽनुमानान्तर्गतः ... इत्याहुः BhāṭṭCin. i. 48.19 (*on* i. 1.4)

**अनुमानान्तर्गतता** (anumānāntargata-tā) *f.* the state of being what is included in inference (as a means of knowledge) अर्थापत्त्युपमान- योस्त्वनुमानान्तर्गततया तद्दूषणेनैव गतार्थत्वम् SyādvāMañ. 11(52)

**अनुमानान्तर्गतत्व** (anumānāntargata-tva) *n.* the state of being what is included in inference (as a means of knowledge) एवमनुमानान्त- र्गतत्वेऽपि पदस्य न काचित् क्षतिः Kāśi. iii. 134.24 (*on* 5(5).108)

**अनुमानान्तर्गति** (anumānāntargati) *f.* inclusion in inference (as a means of knowledge) सूत्रकारेण प्रथममनुमानान्तर्गतिः परीक्षिता TātpaṬ. (Vā.) 411.24 (*on* ii. 1.48); जीवतो देवदत्तस्य गृहेऽदर्शनेनादृष्टबहिर्भावकल्पना। तेन नानुमानान्तर्गतिरिति जीर्णाः BhāṭṭCin. i. 46.16 (*on* i. 1.4)

**अनुमानान्तर्भाव** (anumānāntarbhāva) *m.* **1** inclusion in inference (as a means of knowledge) येऽस्यानुमानान्तर्भावमिच्छन्ति तान् प्रत्याह Kāśi. iii. 153.15 (*on* 5(6).43); NyāyRa. 447.7 (*on* 5(6).43); YuktiSneha. 75.30 (*on* i. 1.5); सादृश्यस्थितिस्तु उपमानवादे।... कॢप्तसंनिकर्षैरेव चानुमानान्त- र्भावात् सादृश्यधीसिद्धिः NayaVi. 71.1 (*on* i. 1.4); अर्थापत्तिसंभवयोरनुमानान्त- र्भावात् TārkiRa. 96.2; संकेताधीनमिति शब्दस्याप्यनुमानान्तर्भावः NyāyKu. 4.10; संशयकरणिकाया विरोधकरणिकायाश्चानुमानान्तर्भाव ऊहनीयः Upask. 406.3 (*on* ix. 2.5); अनुमानान्तर्भावे हि वक्तृज्ञानविषयतया संसर्गसिद्धिः स्यात् Sarva- DaKau. 66.22; उपमानार्थापत्त्यादेश्चानुमानान्तर्भावः ManvaMu. 521.25 (*on* 12.105); व्यवहारप्रसिद्धसामानाधिकरण्यविवरणानामनुमानान्तर्भावः BhāṭṭCin. i. 56.23 (*on* i. 1.4); i. 46.13 (*on* i. 1.4); **2** inclusion in *anumāna* (as a figure of speech) यश्चासावाश्रयो भिन्नः सोऽर्थ एवेति तद्व्यापारस्यानु- मानान्तर्भावोऽभ्युपगन्तव्यः VyaktiVi. 23.27; 118.11; व्यक्तिविवेककारः ... व्यञ्जनस्यानुमानान्तर्भावमाख्यत् AlaṅkāSa. 12.7.

**अनुमानान्तर्भावप्रतिक्षेप** (anumānāntarbhāva-pratikṣepa) *m.* refutation of inclusion in inference उपमानाख्यप्रमाणान्तरसमर्थनं तु न्यायैक- देशिभिरेवोपमानस्यानुमानान्तर्भावप्रतिक्षेपमात्रपरतया निर्व्यूढम् NyāyPari. 19.6.

**अनुमानान्तर्भाववादिन्** (anumānāntarbhāva-vādin) *adj.* expounder of the inclusion (of the word) in inference (as a means of knowledge) ज्ञाप्यज्ञापकभावस्तु ... (शब्दस्य) अनुमानान्तर्भाववादिभिर्नेष्यते NyāyKuA. ii(1). 204.7.

**अनुमानान्तर्भावाभिप्राय** (anumānāntarbhāvābhiprāya) *m.* intention of the inclusion (of the word) in inference (पुरुषोक्तेः) इतर- स्त्वनुमानान्तर्भावाभिप्रायेणाह — वक्तृबुद्धेरिति Kāśi. iii. 117.16 (*on* 5(5).39)

**अनुमानान्तर्भावाभ्युपगम** (anumānāntarbhāvābhyupagama) *m.* **1** acceptance of inclusion in inference (as a means of knowledge) प्रतीयमानोऽनुमेय एव भवितुमर्हति अर्थापत्तेरनुमानान्तर्भावाभ्युपगमादित्युक्तम् Vyakti- Vi. 24.17; **2** acceptance of inclusion (of *dhvani*) in *anumāna* (as a figure of speech) तदेवं सर्वस्यैव ध्वनेरनुमानान्तर्भावाभ्युपगमः श्रेयानिति VyaktiVi. 137.5.

**अनुमानान्तर्भूत** (anumānāntarbhūta) *adj.* [*f.*-ā] **1** which is included in inference (as a means of knowledge) तदिदं शब्दमनुमानान्तर्भूतं शाक्यवैशेषिकाः प्रतिपन्नाः NyāyRa. 409.21 (*on* 5(5).15); **2** which is included in *anumāna* (as a figure of speech) भक्तिः पदार्थवाक्यार्थरूपत्वाद् द्विविधा मता। तद्बुद्धिश्चानुमानान्तर्भूता यदुपपादिता VyaktiVi. 36.22.

**अनुमानान्तर्भूतत्व** (anumānāntarbhūta-tva) *n.* **1** the state of being included in inference (as a means of knowledge) दृश्यानुपलब्धे-

रनुपलब्धिश्चानुमानभूतत्वात् (v. l. अनुमानान्तर्भूतत्वात्) NyāyKa. 208.24; **2** the state of being included in *anumāna* (as a figure of speech) अनुमानमेवेदमिति। न तु सूक्ष्मम्, अनुमानान्तर्भूतत्वात् सूक्ष्मस्य Kāvyānu. (He.) 342.14.

**अनुमानान्यता** (anumānānya-tā) *f.* the state of being different from inference अनुमानान्यतायामप्येष न स्यादनाश्रयः NyāyPari. 333.2.

**अनुमानापतित** (anumānāpatita) *adj.* which has fallen into (the sphere of), i.e. which is obtained through inference क्षणिकानां च बुद्धिशब्दार्चिषां दृष्ट आकस्मिको विनाशः तदेवमनुमानापतितो धर्मः स्वरूपविपर्ययः Sphuṭā. iv. 3.10 (*on* 4.3)

**अनुमानापत्ति** (anumānāpatti) *f.* inference (itself) as assumption कार्यतस्तर्हीदं कारणानुमानमुपन्यस्तम्। कथं तर्हि 'अर्थापत्त्या' इति। अर्थादनुमानापत्तिरित्यर्थः Bṛha. 186.8 (*on* i. 1.5) (comm. आपत्तिः कल्पना अनुमानं चासावापत्तिश्चेत्यनुमानापत्तिः)

**अनुमानापरपर्यायप्रधान** (anumānāparaparyāya-pradhāna) *n.* primordial matter as another synonym of (the object of) inference जीवस्यानुमानापरपर्यायप्रधानापेक्षा स्यात् VedāntKau. 33.8 (*on* i. 1.19)

**अनुमानापरपर्यायोपपत्ति** (anumānāparaparyāyopapatti) *f.* possibility of being another synonym of inference उपक्रमादीनामनुमानापरपर्या(याया उप)योपपत्तेः पृथक्त्वेनोक्तिः NyāySu.(Ja.) 477A.8 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानापरिच्छिन्नविषयता** (anumānāparicchinnaviṣaya-tā) *f.* the state of having the object not ascertained through inference यद्यनुमानापरिच्छिन्नविषयतया भेदोऽभिधीयते, तर्हि पुंवाक्यानामनागमत्वम् Kāśi. iii. 117.4 (*on* 5(5).39)

**अनुमानापरित्याग** (anumānāparityāga) *m.* non-abandonment, i.e. inclusion of inference अनुमानापरित्यागेनैव वैलक्षण्यमात्रमेतत् TātpaṬ. (U.) 354.14 (*on* 5(5).17)

**अनुमानापर्यवसायित्व** (anumānāparyavasāyi-tva) *n.* the state of being what does not culminate into inference (ईश्वरो न सर्वज्ञ इत्यादेर्भ्रान्तवाक्यत्वेन दुर्बलत्वात्) दुर्बलत्वात् अनुमानापर्यवसायित्वात् LaCandr. 831.36.

**अनुमानापलाप** (anumānāpalāpa) *m.* denial or rejection of inference अनुमानापलापे तु प्रत्यक्षादपि दुर्लभा लोकयात्रा NyāyMañ. i. 110.3.

**अनुमानापेक्षत्व** (anumānāpekṣa-tva) *n.* the state of being expectant of inference अनुमानापेक्षत्वे सत्यनुमानस्याप्यनुमानान्तरापेक्षत्वात्सैवानवस्था स्यात् NyāyRa. 70.13 (*on* 2.81); 399.14 (*on* 5(4).166)

**अनुमानापेक्षा** (anumānāpekṣā) *f.* expectancy for inference कामाच्च नानुमानापेक्षा BrahmSū. i. 1.18; श्रुतिषु संकल्पो हिरण्यगर्भस्य जगत्सृष्टौ श्रूयते। तथापि तस्य जगत्कारणत्वे अनुमानापेक्षा युक्त्यपेक्षा नास्ति BrahmSūBh. (Śrī.) i. 240.4 (*on* i. 1.19); पुरुषे तु यद्यप्यनुमानापेक्षा नास्ति सर्वसंमतत्वात् तथापि प्रकृत्यादिविवेके सामान्यतो दृष्टमेवापेक्ष्यते SāṁkhyaPraBh. 50.29 (*on* 1.103)

**अनुमानाप्रमाणता** (anumānāpramāṇatā) *f.* invalidity of inference (as a means of knowledge) प्रत्यक्षेऽपि यथा देशे स्मर्यमाणेऽपि पावके। विशिष्टविषयत्वेन नानुमानाप्रमाणता TattvSaṁ. 1537; ŚlokaVār. 5(6).39 (445.5); नास्तिक्यमात्मनः। ख्याप्यते स्म जडत्वं वा नानुमानाप्रमाणता NyāyMañ. i. 113.15.

**अनुमानाप्रमाणत्व** (anumānāpramāṇatva) *n.* invalidity of inference (as a means of knowledge) रोधोपघातसादृश्यव्यभिचारनिबन्धनम्। अनुमानाप्रमाणत्वमतो वक्तुमसांप्रतम् NyāyMañ. i. 118.39; अनुमानाप्रमाणत्वं न प्रत्यक्षेण साध्यते BṛĀraUBhVā. iv. 3.244; अनुमानाप्रमाणत्वं नाध्यक्षेणैव गम्यते NyāyPari. 94.1.

**अनुमानाप्रयोगव्यवच्छेद** (anumānāprayoga-vyavaccheda) *m.* exclusion of the non-employment of syllogism (किंचित्तु त्यजता दत्ता सैव द्वारद्वयश्रुतेः) तुशब्दादनुमानाप्रयोगव्यवच्छेदः GuruCandr. ii. 243.14.

**अनुमानाप्रवृत्ति** (anumānāpravṛtti) *f.* non-operation or non-function of inference अर्थप्रकाशलक्षणस्य च फलस्य तदानीमसत्त्वादनुमानाप्रवृत्तेः SphoṭSi. 106.2; रूपादिष्वाश्रयव्यतिरेकानुपलब्धेर्गन्धस्याप्ययुक्त आश्रयव्यतिरेक इति चेत् न, प्रत्यक्षत्वादनुमानाप्रवृत्तेः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 458.3 (*on* ii. 3.26); कथंता तु निरूप्यते स्वतः परतो वेति।… तत्र न प्रथमः स्वसंवेदनस्यासिद्धेः, प्रकाशत्वस्यासाधारणत्वात्, शब्दसाम्येनानुमानाप्रवृत्तेः ĀtmaTaVi. 676.2; (केवलज्ञानम्) न चानुमानं तद्बाधकं संभवति, धर्मिग्रहणमन्तरेणानुमानाप्रवृत्तेः PramāMī. 14.21 (*on* i. 1.17); ईश्वरेऽपि शास्त्रस्यानुवादत्वमपि तत्रांशे नाशङ्कनीयमेव, यत्रानुमानाप्रवृत्तिः NyāyKu. 87.5; प्रत्यक्षस्य कस्यचिदर्थस्याभावे व्याप्तिसंवेदनस्यानाभावेनानुमानाप्रवृत्तेश्चेति यैः पर्यनुयुक्तं ते वैभाषिकाः ŚivārkaMaDī. ii. 80.26 (*on* ii. 2.17); पक्षसाध्यहेतुसपक्षाद्यभेदभ्रमे सति सिद्धसाधनादिनानुमानाप्रवृत्त्या तदभेदज्ञानविघटनाय तद्भेदज्ञानस्यापेक्षितत्वात् SiddhāLeSaṁ. 232.7.

**अनुमानाप्रसर** (anumānāprasara) *m.* non-appearance, i.e. non-operation of inference शुद्धचैतन्ये धर्मानधिकरणतयानुमानाप्रसरः AdvaiSi. 814.5; श्रुतसंख्यासत्त्वे कारणाभावस्यासिद्धत्वेन अनुमानाप्रसरात् BhaṭṭDī. i. 124.17 (*on* ii. 2.7)

**अनुमानाप्रामाण्य** (anumānāprāmāṇya) *n.* invalidity of inference (as a means of knowledge) सिद्धेऽनुमानाप्रामाण्ये प्रत्यक्षस्य प्रामाण्यम् TātpaṬ.(U.) 194.12 (*on* 5(1).10); तस्यां (प्रत्यभिज्ञायाम्) च प्रमाणीभूतायां व्याप्तिवैधुर्यादनुमानाप्रामाण्यम् NyāyMañ. ii. 21.7; अनुमानाप्रामाण्ये प्रत्यक्षस्याप्यप्रमाणत्वापत्तेः TattvCin. ii(1). 24.1; अनुमानाप्रामाण्ये सकललोकव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात् NyāySu.(Ja.) 77A.3 (*on* i. 1.1)

**अनुमानाप्रामाण्यप्रतिपादक** (anumānāprāmāṇya-pratipādaka) *adj.* stating the invalidity of inference न हि व्यभिचारलक्षणस्यानुमानाप्रामाण्यप्रतिपादकस्यानुमानस्य व्यभिचारे किंचित्प्रमाणमस्ति TātpaṬ.(Vā.) 403.7 (*on* ii. 1.37)

**अनुमानाप्रामाण्यप्रसङ्ग** (anumānāprāmāṇya-prasaṅga) *m.* undesired occasion of the invalidity of inference सविकल्पकानङ्गीकारे निर्विकल्पके मानाभावात् तदपि न स्यात्। अनुमानाप्रामाण्यप्रसङ्गाच्च SarvaDaKau. 40.24.

**अनुमानाप्रामाण्यवादिन्** (anumānāprāmāṇya-vādin) *adj.* who propounds the invalidity of inference अतीन्द्रियोपाधिशङ्कायां कथं साध्यनिश्चयः। मैवम्। अनुमानाप्रामाण्यवादिभिरतीन्द्रियस्य शङ्कितुमशक्यत्वात् NyāyPari. 113.4.

**अनुमानाबहिर्भूत** (anumānābahirbhūta) *adj.* which has not been outside (the range of) inference, which is non-distinct from, i.e. identical with inference विषयभेदस्य दर्शनार्थं पृथक्कृतः। अनुमानाबहिर्भूतोऽप्यभ्युपायः प्रबाधनात् PramāVār. 4.102; बाधनाभ्युपगमात् आगमोऽनुमानाबहिर्भूतोऽपि पृथक्कृतोऽनुमानात् PramāVāBh. 526.12.

**अनुमानाभाव** (anumānābhāva) *m.* absence of inference अमुं राशिं सूर्यो गतो न वेति चिन्त्यमाने गणितकुशलेन गणितानुमानाभावान्न गत इत्यवगते भ्रान्तो गत इति वदति। तत्रानुमानाभावविरोधः Kāśi. iii. 52.17 (*on* 5(4).69)

**अनुमानाभास** (anumānābhāsa) *m., n.* **A** fallacious reasoning or probans पिण्डादिगतानां मृदाद्यवयवानामेव घटादौ प्रत्यक्षत्वेऽनुमानाभासात्सादृश्यादिकल्पनानुपपत्तेः BṛĀraUBh. 15.13 (*on* i. 2.1); प्रत्यक्षविशेषद्वयपूर्वकत्वमनुमानाभासेष्वपि सव्यभिचारविरुद्धादिषु संभवति NyāyMañ. i. 114.8; रूपत्रयासंपत्तेरेव तदनुमानाभासमिति व्यवहर्तव्यम् NyāyVārPari. 257.4; अनुमानाभासो यथा। बाष्पादिषु धूमत्वाध्यारोपेण धूमवत्त्वात् पर्वतोऽग्निमानित्यादि NyāyPari. 271.2; यावन्तोऽनुमानाभासाः परपरिगणितास्तावद्भेदतां निवर्तयितुमेव शम् NyāySu.(Ja.) 264B.6 (*on* ii. 1.2); Vādā. 153.7; Nyāyāmṛ. 138B.6; न च चार्वाकादेरनुमानाभासाज्जाते देहात्मैक्यभ्रमे प्रत्यक्षत्वाभिमान इति वाच्यम् AdvaiSi. 617.16; न त्वेकस्मिन्नेव विषये भूयसां प्रमाणानामनुरोधेन स्वल्पप्रमाणबाध इति सर्वत्रैव शब्दानुमानाभासानां भूयसां संभवात् GuruCandr. i. 280.14; **B** fallacious inference प्रत्यक्षेणानुमानेन वाभ्युपगतं प्रतिपन्नं तद्विरोध्यनुमानाभासः Kiraṇā. 337.12.

**अनुमानाभासता** (anumānābhāsa-tā) *f.* the state of being a fallacious reasoning or probans अनुष्णोऽग्निरवयवी कृतकत्वाद् घटवद् इति।… रूपत्रयसंपन्नमेतत्कृतकत्वं न वा। न चेत्तत एव तर्हि तदनुमानाभासतामेति कृतं प्रत्यक्षविरोधेन TātpaṬ (Vā.) 43.5 (*on* i. 1.1)

**अनुमानाभासत्व** (anumānābhāsa-tva) *n.* the state of being a fallacious reasoning or probans 'सहोपलम्भनियमादभेदो नीलतद्धियोः' इति। तदनुपपन्नम्, परस्परविलक्षणत्रितयप्रतिभासेनानुमानाभासत्वे सति बाधकाभावात् TātpaṬ.(U.) 240.23 (*on* 5(3).4); इदानीमनुमानाभासत्वमस्य किंकृतमिति चिन्त्यताम् NyāyMañ. ii. 165.31; वाक्यत्वादीनामनुमानाभासत्वोपपादने कृतमपूर्वार्थित्वेनात्र तदुपपादकेन Bhām. 79.9 (*on* i. 1.4); भिन्नयोर्नीलपीतयोः … अनुमानेन तयोरभेदसिद्धिरिति चेत् न। संदिग्धानैकान्तिकत्वेनास्यानुमानाभासत्वात् SyādvāMañ. 16(286)

**अनुमानाभासप्रसङ्ग** (anumānābhāsa-prasaṅga) *m.* undesired occasion for a fallacious reasoning or probans सम्यक् प्रवृत्ते च प्रतिबन्धग्राहिणि प्रत्यक्षे व्याप्तिविप्लवाभावान्नानुमानाभासप्रसङ्गः NyāyMañ. i. 114.11.

**अनुमानाभासबाध** (anumānābhāsa-bādha) *m.* contradiction with fallacious reasoning or probans प्रत्यक्षेणानुमानाभासबाधो न स्यात् KhaṇḍanKhā. 933.4.

**अनुमानाभासमूल** (anumānābhāsa-mūla) *adj.* rooted in, i.e.

based on fallacious reasoning or probans स्मृत्याभासः …। अनुमानाभासमूलो यथा । कलधौतमिति परिगृहीतरक्षितकम्बुशकलस्यास्ति मे तदङ्गुलीयकार्हद्रव्यमिति NyāyPari. 356.3.

**अनुमानाभासवत्** (anumānābhāsa-vat) *adv.* like fallacious inference आहार्यलिङ्गजन्यत्वाच्चानुमानाभासवन्नास्यानुमानत्वमारोपितविषयत्वाच्च Nyāy-Pari. 325.15.

**अनुमानाभासव्यभिचार** (anumānābhāsa-vyabhicāra) *m.* deviation of the fallacious reasoning or probans (from probandum) नानुमानाभासव्यभिचारेणानुमानव्यभिचारः शङ्कनीयः Bhām. 343.11 (*on* ii. 1.11)

**अनुमानाभाससंकर** (anumānābhāsa-saṅkara) *m.* cross-connection with fallacious reasoning or probans अनुमानाभाससंकरेण प्रमाणमप्रमाणीभवति Kāśi. ii. 3.14 (*on* 5(1). 7)

**अनुमानाभासादि** (anumānābhāsādi) *adj.* fallacious reasoning or probans etc. असमानजातीयानि चानुमानाभासादीनि यथा क्षणिकत्वादिषु साध्येषु सत्त्वादीनि TātpaṬ.(Vā.) 156.19 (*on* i. 1.5)

**अनुमानाभासादिजन्य** (anumānābhāsādi-janya) *adj.* produced through fallacious reasoning or probans etc. चार्वाकादेस्त्वनुमानाभासादिजन्येऽपि देहात्मभ्रमे धर्माद्यभावभ्रम इव प्रत्यक्षत्वाभिमानः Nyāyāmṛ. 402B.8.

**अनुमानाभासान्तर्भावपक्ष** (anumānābhāsāntarbhāva-pakṣa) *m.* view which maintains the inclusion (of *tarkābhāsa*) in fallacious reasoning or probans एते च तर्काभासा अनुमानाभासान्तर्भावपक्षेऽपि प्रावादुकैः पृथगुद्भावयितुमुचिताः NyāyPari. 350.2.

**अनुमानाभिप्राय** (anumānābhiprāya) *adj.* intended for (establishing) inference तदेवं सूत्रमर्थापत्त्यभिप्रायमिति वर्णितं, शक्यते त्वनुमानाभिप्रायमपि वर्णयितुम् NyāyRa. 809.11 (*on* 6.309); *m.* [Inst.] with the intention of (expressing) inference स्वसंबन्धादर्थान्तरे तद्धर्मव्यवहारहेतुत्वादिति पूर्वोक्तः प्रयोगस्संभावनामात्रपरः नानुमानाभिप्रायेण प्रयुज्यते NyāyKu. 77.7.

**अनुमानाभिमान** (anumānābhimāna) *m.* erroneous cognition (of the nature) of inference अननुमाने तु खल्वयमनुमानाभिमानः NyāyBh. 107.5 (*on* ii. 1.39)

**अनुमानाभेद** (anumānābheda) *m.* non-distinction from, i. e. identity with inference स्वाभाविकसंबन्धाभावादनुमानाभेदायाविनाभावसिद्ध्यर्थं स्वाभाविकसंबन्धाभिधानमयुक्तमिति सिद्धम् TātpaṬ.(Vā.) 419.21 (*on* ii. 1.55)

**अनुमानाभ्युपगम** (anumānābhyupagama) *m.* admittance of inference प्रमातृप्रमेययोः क्षणिकत्वं वदद्भिर्व्याप्त्यवधारणतत्स्मरणपूर्वकानुमानाभ्युपगमोऽपि दुःशकः BrahmSūBh.(Rā.) 491.8 (*on* ii. 2.24)

**अनुमानायोग** (anumānāyoga) *m.* untenability, i.e. impossibility of inference आसंसारमनाम्नातस्य च वेदत्वव्याघातेनानुमानायोगात् Nyāy-KuA i. 128.3.

**अनुमानार्थ** (anumānārtha) *m.* (etymological) sense of inference तदिदमन्तिमं प्रत्यक्षं पूर्वाभ्यां प्रत्यक्षाभ्यां स्मृत्या चानुगृह्यमाणं परामर्शरूपमनुमानं भवति। कः पुनरनुमानार्थः NyāyVār. 46.12 (*on* i. 1.5)

**अनुमानार्थनिश्चय** (anumānārtha-niścaya) *m.* ascertainment of the meaning of inference प्रमाणस्यागौणत्वादनुमानार्थनिश्चयो दुर्लभः Nyāy-Mañ. i. 108.10.

**अनुमानार्थान्तरन्यासविषय** (anumānārthāntaranyāsa-viṣaya) *m.* scope for or context of figures of speech, such as *anumāna* and *arthāntaranyāsa* अनुमानार्थान्तरन्यासविषये हेत्वलंकारो नेति तावत्सर्वसंमतम् RasGaṅ. 632.15.

**अनुमानार्थापत्तिव्यतिरेक** (anumānārthāpatti-vyatireka) *m.* [Inst.] with the exception of inference and presumption न कश्चिदन्योन्यसंबन्धबोधकत्वमनुमानार्थापत्तिव्यतिरेकेण प्रतीतम् PrakaPañ. 393.11.

**अनुमानार्थापत्त्यात्मक** (anumānārthāpattyātma-ka) *adj.* of the form of inference and presumption स्मृत्योर्वेदमूलयोर्विरोधे तत्प्रामाण्यनिर्वाहाय भिन्नविषयव्यवस्थापकोऽनुमानार्थापत्त्यात्मको न्यायोऽपेक्षणीयत्वाद् बलवान् Aparā. 626.9 (*on* 2.21)

**अनुमानार्थापत्त्युपबृंहिता** (anumānārthāpatty-upabṛṁhitā) *adj.* (*f.*) supported by inference and presumption कर्मफलस्य क्षयित्वं ब्रह्मज्ञानफलस्य चाक्षयित्वं परीक्ष्य लोकान् … इत्यादिश्रुतिभिरनुमानार्थापत्त्युपबृंहिताभिः प्रत्यपादि SarvaDaSaṁ. 4.288.

**अनुमानार्थिन्** (anumānārth-in) *adj.* desirous of (applying) inference भूयोऽग्निसाहित्यं व्यभिचारादर्शनमित्येतावदेवानुमानार्थिभिरभ्यर्थनीयम् ŚāstrDī. 62.6 (*on* i. 1.5)

**अनुमानार्ह** (anumānārha) *adj.* capable of (knowing through) inference कर्तृस्मृतिः साक्षान्नास्ति। मानान्तरावेद्ये चार्थे नानुमानार्हः कर्ता Naya-Vi. 279.3 (*on* i. 1.27)

**अनुमानालंकार** (anumānālaṅkāra) *m.* figure of speech called *anumāna* न हि सर्वथैव प्रस्तुतानन्वय्यप्रस्तुताभिधानं युज्यते ।… नाप्यनुमानालंकार इव प्रस्तुतप्रतीतिजनकतया तद्वदिह व्याप्तिपक्षधर्मताद्यभावात् Kuval 123 (9); नानुमानालंकारस्यात्र विषयः RasGaṅ. 631.12; 640.4; न चानुमानालंकार इव प्रस्तुतप्रतीतिजनकतयोपयोगोऽस्त्विति वाच्यम् AlaṅkāMañ. 169.6; 224.7.

**अनुमानालंकारलक्षण** (anumānālaṅkāra-lakṣaṇa) *n.* definition of the figure of speech called *anumāna* न चात्र … अनुमानालंकृतिः शक्यनिरूपणेति वाच्यम्। व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञानजन्यज्ञानस्यैवानुमानालंकारलक्षणवाक्यगतेनानुमितिपदेन ग्रहणात् RasGaṅ. 697.10.

**अनुमानालंकारविषय** (anumānālaṅkāra-viṣaya) *m.* scope for or context of the figure of speech called *anumāna* अनुमानालंकारविषये सुमनोमार्गणत्वेन मन्मथत्वव्याप्तिलिङ्गेन राज्ञि मन्मथत्वमवधृतम् CitraMī. 75.10.

**अनुमानालंकृति** (anumānālaṅkṛti) *f.* figure of speech called *anumāna* काव्यलिङ्गज्ञानजानुमितिः …। श्रोतुः केवलं कारणवशाज्जायत इति नास्त्येवात्र जायमानायामप्यनुमितावनुमानालंकृतेर्विषयः RasGaṅ. 631.17; 697.9.

**अनुमानालम्बन** (anumānālambana) *n.* support or basis of inference एकैव धूमवत्ता एकैव वह्निमत्ता न सा पर्वतसंबन्धिनी गृहीतातः सैवानुमानालम्बनम् TattvPradī.(Ci.) 240.2.

**अनुमानावकाश** (anumānāvakāśa) *m.* occasion for (the application of) inference सर्वज्ञानकारणाभावात् छिन्नं पूर्वविज्ञानं स्मृतिमूलतया असंभावितमिति वैपरीत्यपरिच्छेदाद् नानुमानावकाशः Kāśi i. 131.17 (*on* 2.133); (देवदत्तस्य) केवलगृहाभावोऽपि न लिङ्गम्। मृतजनिष्यमाणयोर्व्यभिचारात्। अतोऽत्र नानुमानावकाशः TantrRaha. 13.1.

**अनुमानावगत** (anumānāvagata) *adj.* known through inference अनुमानावगतप्रत्यक्षबाध एव शक्यो दर्शयितुम् Kāśi. iii. 50.19 (*on* 5(4). 68); प्रत्यक्षानुमानावगतवस्तुतत्त्वान्वाख्यानं शास्त्रम् NyāyKa. 237.9.

**अनुमानावगम्य** (anumānāvagamya) *adj.* knowable through inference ज्ञानम् … नानुमानावगम्यं तत् ŚlokaVār. 5(12). 31 (553.3); अनुमानावगम्यरूपविपरीतरूपेण परिच्छिन्ने तद्विपरीतरूपे न प्रमाणापेक्षा NyāyRa. 363.22 (*on* 5(4). 58)

**अनुमानावतार** (anumānāvatāra) *m.* emergence, i.e. operation of inference वेदेऽप्यपौरुषेयत्वनिश्चयात् पश्चादनुमानावतारः NyāyKuA. ii(1). 215.6.

**अनुमानावतारसंभव** (anumānāvatāra-sambhava) *m.* possibility of emergence, i.e. operation of inference प्रत्यक्षशास्त्रेणेश्वरसिद्धौ सिद्धसाधने नानुमानानवतारादिति वाच्यम्। सिद्धेरप्यनुमित्सयानुमानावतारसंभवात् Śivārka-MaDī. i. 143.22 (*on* i. 1.3)

**अनुमानावतारासंभव** (anumānāvatārāsambhava) *m.* impossibility of emergence, i.e operation of inference केवलान्वयिसाध्यकमनुमानमेव नास्ति, तस्य केवलान्वयिग्रहदशायाम् … अनुमानावतारासंभवात् MaṇiKa. 40.15.

**अनुमानावयव** (anumānāvayava) *m.* part or member of syllogism (viz. *pratijñā*, *hetu*, *udāharaṇa*, *upanaya* and *nigamana*) अनुमानावयवाः प्रतिज्ञादयः PramāMī. 49.17 (*on* ii. 1.2)

**अनुमानावलम्ब** (anumānāvalamba) *adj.* dependent, i. e. based on inference शैवादीनामनुमानावलम्बं नेमं पक्षं निगमान्ताः क्षमन्ते NayaMañ. II. ii. 7.14.

**अनुमानावष्टम्भ** (anumānāvaṣṭambha) *m.* [Inst.] on the basis of inference हरहिरण्यगर्भादिचेतनेषु प्रधानाद्यचेतनेषु च पाशुपताद्यागमानुमानावष्टम्भेनातिव्याप्तिमाशङ्क्यात्र परिहरति भगवान्सूत्रकारः NyāySu.(Ja.) 107B. 10 (*on* i. 1.3)

**अनुमानावसर** (anumānāvasara) *m.* **A** occasion for (operation of) inference अनुमानावसरे च 'व्याहरति अयम्' इति विच्छेदजीवित इति अन्यस्य व्याप्तिः गृहीता अन्यश्च आभासः कथम् इदानीं हेतुः स्यात् PratyabhiVi. i. 217.2 (*on* i. 5.5); **B** occasion for (the description of) inferential argument सामान्यप्रत्यासत्त्या व्यक्तयः प्रतिभान्तीति निरस्तमनुमानावसरे KhaṇḍanKhā. 970.4.

**अनुमानावसेया** (anumānāvaseyā) *adj.* (*f.*) to be ascertained through inference न च (घटविविक्तता) भिन्नाप्यक्षानुमानावसेयेति वक्ष्यामः TātpaṬ.(U.) 409.18 (*on* 5(8). 2)

**अनुमानावसेयार्थाधिगति** (anumānāvaseyārthādhigati) *f.* knowledge of the object which is to be ascertained through inference अतिरेकेऽपि (अर्थापत्त्या) तयानुमानावसेयार्थाधिगतेरनुमानस्यानुदयप्रसङ्गात् TattvPradī.(Ci.) 244.10.

**अनुमानाविर्भावशङ्का** (anumānāvirbhāva-śaṅkā) *f.* doubt about the appearance of the figure of speech called *anumāna* न च कार्यात् कारणप्रतीतावनुमानाविर्भावशङ्का PratāYaBhū. 444.1.

**अनुमानाविषय** (anumānāviṣaya) *m.* other than the object of inference कः पुनरस्यानुमानस्य विरोधः अनुमानाविषये प्रयोगः NyāyVār. 15.5 (*on* i. 1.1); NyāyVārPari. 260.7; यतः कुतश्चित् भेदसाधने त्वनुमानाविषये लब्धावकाशा श्रुतिरभेदं बोधयिष्यति AdvaiSi. 517.9.

**अनुमानाविषयत्व** (anumānāviṣaya-tva) *n.* the state of being other than the object of inference अनुमानाविषयत्वेऽन्यदपि कारणमुच्यते NaiṣkaSi. 136.3; न लिङ्गादिन्द्रियगम्याद् धूमादग्नेरिव ग्रहणं यस्येतीन्द्रियप्रत्यक्षपूर्वकानुमानाविषयत्वस्य TattvPradī.(A) 234.5 (*on* 2.80); वार्त्तिके पराभिमतापक्षधर्मत्वमेव स्फुटमपक्षस्यैवानुमानाविषयत्वात् NyāyVārPari. 260.8.

**अनुमानावेद्यत्व** (anumānāvedya-tva) *n.* the state of not being knowable through inference जगत्कारणस्यानुमानावेद्यत्वं श्रुतिभिरपि सिद्धम् NyāySu.(Ja.) 110B.6 (*on* i. 1.3)

**अनुमानाव्यतिरेक** (anumānāvyatireka) *m.* non-difference from, i.e. identity with inference नाप्यर्थापत्तिः अनुमानाव्यतिरेकात् KhaṇḍanKhā. 667.13; TattvPradī.(Ci.) 261.1.

**अनुमानाव्यतिरेकित्व** (anumānāvyatireki-tva) *n.* the state of being non-different from, i.e. identical with inference शब्दादीनामनुमानेऽन्तर्भावोऽनुमानाव्यतिरेकित्वं समानविधित्वात् NyāyKa. 213.21.

**अनुमानाव्यवधानसापेक्षत्व** (anumānāvyavadhāna-sāpekṣatva) *n.* (syntactical) expectancy for the immediate occurrence of the word *anumāna* स इति शब्दस्य वह्निज्ञापने अनुमानाव्यवधानसापेक्षत्वेऽपि … लिङ्गसमर्पकशब्दस्यापि लिङ्गिनि श्रुतित्वप्रसङ्गात् ŚivārkaMaDī. i. 80.9 (*on* i. 1.1)

**अनुमानाशङ्का** (anumānāśaṅkā) *f.* **A** doubt about syllogism सामग्रीभेदादनुमानाशङ्कापि नास्ति PrakaPañ. 264.13; सूत्रे शास्त्रोपादानाभावादनुमानाशङ्कायां यतः … कारणाज्जगतो जन्मादि भवति तद् ब्रह्मेति वाक्यशेष इत्यस्योपकारस्याप्रमाणत्वप्रसङ्गः PañcPā. 82.22 (*on* i. 1.3); **B** doubt about inference यदि चाभावबुद्धिरेव प्रमाणं स्यात्ततः स्यादपि कथंचिदनुमानाशङ्का NyāyRa. 488.15 (*on* 5(8).40)

**अनुमानाश्रय** (anumānāśraya) *m.* basis, i.e. cause of inference अनुमानाश्रयो लिङ्गमविनाभावलक्षणम् PramāVār. 2.285; *adj.* **Ai** having inference, as the basis, i.e. cause, cf. **अनुमानाश्रयत्व Ai**; **B** having inference as the basis, i.e. substratum, cf. **अनुमानाश्रयत्व Aii.**

**अनुमानाश्रयता** (anumānāśraya-tā) *f.* the state of being the basis, i.e. cause of inference अनुमानात्कोऽपरो न्यायो येनानुमानाश्रयतामुक्त्वापि न्यायाश्रयतां दृष्टान्तस्य पृथगाह भाष्यकारः NyāyVārPari. 294.9.

**अनुमानाश्रयत्व** (anumānāśraya-tva) *n.* **Ai** the state of having inference as the basis, i.e. cause अर्थानर्थविवेचनस्यानुमानाश्रयत्वात्तद्विप्रतिपत्तेस्तद्व्यवस्थापनायाह PramāVāSvopVṛ. 1.12; कस्यानुमानाश्रयत्वादिति विशेषापेक्षायाम् … परोक्षार्थप्रतिपत्तिशब्दसंबन्धे स्त्रीत्वं गम्यते HetuBiṬ. 4.2; **Aii** the state of having inference as the basis, i.e. substratum वक्तृदोषाणां कथमर्थवचनदोषेषु … अनुप्रवेशः …। तथाप्यनुपपत्तिरेव ।… निग्रहस्थानानां च नियमेनानुमानाश्रयत्वाभावात् NyāySu.(Ja.) 270A.5 (*on* ii. 1.2); **B** the state of being the basis, i.e. cause of inference अनुमानाश्रयत्वं दृष्टान्तस्यासंगतं लिङ्गस्य पक्षाश्रयत्वात् ज्ञानस्य चात्माश्रयत्वात् NyāyVārPari. 294.15.

**अनुमानासंभव** (anumānāsambhava) *m.* impossibility of (the operation of) inference श्रुतौ दृश्यमानायामनुमानासंभवाद्भङ्गुरत्वम् TantrVā. 863.23 (*on* iii. 3.14); योग्यानुपलब्धिनिरस्तस्य कर्तुरनुमानासंभवात् … अपौरुषेया वेदाः ŚāstrDī. 19.10 (*on* i. 1.2); (विज्ञानस्य) अनुमेयत्वे तु बाह्यार्थं विनानुमानासंभवाद् बाह्यार्थसिद्धिः ŚāstrDī. 52.9 (*on* i. 1.5); अप्रतीतगवयगवान्तरसामान्यस्यादृष्टान्तानुमानासंभवात् गवयेनानेन सदृशी सा गौरिति मितिरुपमितिरित्यपि व्युदस्तम् KhaṇḍanKhā. 746.8; प्रमाणासंभवो न्यायरत्नमालायां प्रपञ्चितः … हन्त तर्ह्यनुमानासंभव एव YuktiSneha. 62.22 (*on* i. 1.5); 157.19 (*on* i. 1.7); स्मृत्यनुमितलिङ्गाद्यनुमीयमानश्रुतेर्विषयापहारेण बाधादनुमानासंभवान्नैतासां स्मृतीनां स्वार्थप्रमापकत्वम् VīraMi.(Saṁskāra.) 716.6.

**अनुमानासाध्य** (anumānāsādhya) *adj.* not to be proved or established through inference इदं तु प्रत्यक्षानुमानासाध्यप्रमासाधकत्वात् प्रमाणान्तरमुपमानमस्ति TarkBhā.(Ke.) 47.9.

**अनुमानासामर्थ्य** (anumānāsāmarthya) *n.* lack of competence of inference (ईश्वरस्य शास्त्रप्रतिपादने) अत्रैके वदन्ति – अनुमानासामर्थ्य(र्थ्यात्) तन्निरास इति NyāyKu. 87.9.

**अनुमानासिद्ध** (anumānāsiddha) *adj.* not proved through inference अनुमानासिद्धमप्यागमात् सिध्यति SāṁkhyaPraBh. 29.24 (*on* 1.60)

**अनुमानासिद्धि** (anumānāsiddhi) *f.* non-establishment, i.e. non-operation of inference साध्यहेतुदृष्टान्तानामपि प्रामाणिकत्वे दृश्यत्वहेतोस्तत्रानैकान्तिकता, अप्रामाणिकत्वे वा साध्यसाधनाद्यभावादनुमानासिद्धिः TattvPradī (Ci.) 35.11; नभोनैल्येनानुमानं बाधकं, सविधे नभसि नैल्यसत्त्वेऽपि तस्य नीहारावगुण्ठनस्येव सामीप्यदोषादग्रहसंभवादुक्तकर्कानवतारेणानुमानासिद्धेः GuruCandr. i. 354.13.

**अनुमानित** (anu-mānita) *adj.* **A** made to agree, acquiesced पित्रा ते मुनिभिश्चैव ततोऽहमनुमानितः MahāBhā. xii. 306.20; **B** caused to consent तेन … द्विजाः ।… धर्मवन्तोऽनुमानिताः PadmP. i. 62.18.

**अनुमानितवह्निसाक्षात्कार** (anumānitavahni-sākṣātkāra) *m.* [w.r. for **अनुमितवह्निसाक्षात्कार**] Bhām. 704.21 (*on* iv. 1.1-2)

**अनुमानिता** (anumāni-tā) *f.* the state of being what is proved or established through inference प्राक् स चेत्पक्षधर्मत्वाद् गृहीतः किं ततः परम् । पक्षधर्मादिभिर्ज्ञातैर्येन स्यादनुमानिता ŚlokaVār. 5(5).84 (427.8)

**अनुमानिरपेक्ष** (anumā-nirapekṣa) *adj.* independent of inference अनुमानिरपेक्ष एव वा किल दृष्टे विषयेऽर्थसंशयः NyāyMañ. ii. 125.26.

**अनुमानिर्दोषत्वाध्यवसाय** (anumānirdoṣatvādhyavasāya) *m.* ascertainment of the faultlessness of inference भेदादिवाक्यानामेव प्रामाण्यं स्यात् ।… व्यभिचारश्चेदागमार्थानुमानिर्दोषत्वाध्यवसाये च समः PramāLa. 2B.2.

**अनुमानीकृ** (anumānī-kṛ-) VIII. P. to make, i.e. to treat as inferential knowledge तार्किकास्तु … गोगतसादृश्यज्ञानमनुमानीकुर्वन्ति MānaMe. 110.7.

**अनुमानीय** (anumān-īya) *adj.* belonging to (the class of) inference कथं वायौ वर्णसद्भावः । श्रद्धानीय एषोऽर्थो नानुमानीयः AbhidhKoBh. 53.15 (*on* 2.22)

**अनुमानैकगम्य** (anumānaika-gamya) *adj.* knowable through inference alone तार्किकाः पुनरस्मदादीनामनुमानैकगम्यान् … परमाणूनाद्रियन्ते MānaMe. 163.7; अनुमानैकगम्योऽत्र पुरुषो मतः Vidvanmo. 6.20.

**अनुमानैकगम्यत्व** (anumānaikagamya-tva) *n.* the state of being knowable through inference alone ये तु शाक्याः सामान्यस्य प्रत्यक्षग्राह्यतामनिच्छन्तोऽनुमानैकगम्यत्वं मन्यन्ते, तन्मतेऽनुमानोच्छित्तिरेव स्यात् NyāyRa. 394.16 (*on* 5(4).148)

**अनुमानैकगोचर** (anumānaika-gocara) *m.* object of inference alone सुकरः संगतिग्रहः । तस्यैवमनुमेयत्वे कथं शब्दैकगोचरः । तस्यापि शब्दपूर्वत्वादनुमानैकगोचरः BrahmSi. 104.13.

**अनुमानैकचक्षुस्** (anumānaika-cakṣus) *adj.* who has inference alone as the eye, i.e. who admits inference alone as the means of knowledge अनादृत्य श्रुतिं मोहादतो बौद्धास्तमस्विनः । आपेदिरे निरात्मत्वमनुमानैकचक्षुषः NaiṣkaSi. 128.2; PañcDa. 2.31.

**अनुमानैकदेशविरुद्ध** (anumānaikadeśa-viruddha) *m.* name of *kālātyayāpadiṣṭa hetvābhāsa* (*lit.* contradictory to a part of syllogism) अनुमानैकदेशविरुद्धो यथा । नित्याश्रयाः द्रवत्वरूपरसगन्धस्पर्शा नित्याः अप्रदेशवृत्तिसमानजात्यारम्भकत्वे सति परमाणुवृत्तित्वात् तद्गतैकत्ववदिति NyāySā. 11.14.

**अनुमानैकयोगक्षेम** (anumānaika-yogakṣema) *adj.* having the support of, i.e. being equivalent to inference alone नन्वभिप्रायविषयं यद् व्यञ्जकत्वमनुमानैकयोगक्षेमं तच्चेन्न प्रयोजनं ध्वनिव्यवहारस्य Loc. 203.26 (*on* 3.33)

**अनुमानैकरुचि** (anumānaika-ruci) *adj.* who has liking for inference alone अनुमानैकरुचिं प्रति तदप्युच्यते VivaPraSaṁ. 21.1.

**अनुमानैकवर्त्मन्** (anumānaika-vartman) *n.* [Inst.] through the path of inference alone रवीन्द्वादिपदार्थेभ्यो ह्यनुमानैकवर्त्मना । स्वार्थं विज्ञापयिष्यामि BṛĀraUBhVā. iv. 3.44.

**अनुमानैकविषय** (anumānaika-viṣaya) *m.* object of inference alone बौद्धानामेव तु सामान्यमनुमानैकविषयं मन्वानानामनवस्था प्रसज्यते Kāśi. iii. 89.13 (*on* 5(4).149)

**अनुमानैकशरण** (anumānaika-śaraṇa) *adj.* having inference alone as the resort गतिरूर्ध्वा च दुःखेनागतित्वाल्लौकिकी यथा । इत्युक्ते चानुमानैकशरणस्य किमुत्तरम् AnuVyā. 68A.4 (*on* 4.2); अनुमानैकशरणस्य शुष्कतार्किकस्य

… कर्मपारवश्यादिकमपि साध्येऽन्तर्भाव्य ŚivārkaMaDī. i. 149.15 (*on* i. 1.3)

**अनुमानैकसमधिगम्य** (anumānaika-samadhigamya) *adj.* knowable through inference alone अनुमानैकसमधिगम्ये तु सामान्ये लिङ्गस्य … सामान्यरूपत्वे सत्यनुमेयत्वेनानवस्थानादनुमानव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गः TātpaṬ.(U.) 341.21 (*on* 5(4).149); YuktiSneha. 71.24 (*on* i. 1.5)

**अनुमानैकसिद्धत्व** (anumānaikasiddha-tva) *n.* the state of being what is established through inference alone अनुमानैकसिद्धत्वाद्भिन्नाभिन्नात्मवस्तुनः। आगमेनात्र किं कार्यम् BṛĀraUBhVā. i. 6.52.

**अनुमानैकेक्षण** (anumānaikekṣaṇa) *adj.* having inference alone as the eye, i.e. who admits inference alone as the means of knowledge यतिशेखरोद्धृतनिषद्भाष्यम् … केचित् … खण्डयितुं प्रयत्नमनुमानैकेक्षणा विक्षमाश्चक्रुः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 6.97.

**अनुमानोक्त** (anumānokta) *adj.* stated (as necessary prerequisite) with respect to inference उपमानेन साधर्म्यमात्रानुमानेन वा सर्वधर्मप्राप्तिरनुमानोक्तव्याप्यव्यापकभावनिरपेक्षायुक्ता TantrVā. 546.17 (*on* ii. 2.25)

**अनुमानोक्तदूषण** (anumānokta-dūṣaṇa) *n.* defect stated regarding inference सामान्यादनुमानोक्तदूषणं तद्विशेषतः। प्रत्यक्षत्वं प्रसज्येत ŚivDṛ. 5.72.

**अनुमानोक्ति** (anumānokti) *f.* inferential argument or reasoning ऊहस्तर्कोऽनुमानोक्तिः AbhidhāRaMā. 1.10.

**अनुमानोच्छित्ति** (anumānocchitti) *f.* loss or destruction of inference ये तु शाक्याः सामान्यस्य प्रत्यक्षग्राह्यतामनिच्छन्तोऽनुमानैकगम्यत्वं मन्यन्ते, तन्मतेऽनुमानोच्छित्तिरेव स्यात् NyāyRa. 394.17 (*on* 5(4).148)

**अनुमानोच्छेद** (anumānoccheda) *m.* **A** loss of syllogism धर्मिणि विकल्प्यमानेऽनुमानोच्छेदः TātpaṬ.(U.) 205.22 (*on* 5(2).48); अनुमानोच्छेदः प्रसज्येत अनित्यः शब्दः कृतकत्वाद् घटादिवदिति दृष्टान्तधर्माः सर्वे शब्दे प्रसज्येरन् BrahmSūBh.(Bhā.) 9.2 (*on* i. 1.2); सर्वे … विपक्षा एव जाता इति पक्षवृत्तयो हेतव इदानीं विपक्षगामिनो भवेयुरित्यनुमानोच्छेदः NyāyMañ. i. 181.13; न च ग्रहणस्मरणयोर्विशिष्टस्य ज्ञानस्य वा पक्षत्वे बाध आश्रयसिद्धिर्वा, उभयसिद्धेन शुक्तिनिष्ठप्रवृत्तिहेतुत्वेन पक्षत्वात्। अन्यथा साध्यतदभाववतः पक्षत्वेनानुमानोच्छेदः TattvCin. i. 446.1; **B** loss or destruction of inference लिङ्गस्य … तद्विज्ञानान्तरं प्रत्यक्षानुमानव्यतिरिक्तं प्रमाणमप्रमाणं वाभ्युपगम्येत। तत्र प्रमाणपक्षे तावद् दूषणमाह … एवमप्यनुमानोच्छेद एव TātpaṬ.(U.) 342.16 (*on* 5(4).155); सदनुमानेऽप्यसंसर्गाग्रहादेव संसर्गव्यवहारोपपत्तेरनुमानोच्छेदः TattvPradī.(Ci.) 64.4.

**अनुमानोच्छेदप्रसङ्ग** (anumānoccheda-prasaṅga) *m.* undesired occasion of the loss of syllogism विपर्यये तु न विपक्षतामतिवर्तते, न च क्रमद्वययोगित्वं रूपद्वयरहितत्वं वा वस्तुनः समस्तीति, तदयुक्तम् अनुमानोच्छेदप्रसङ्गात् NyāyMañ. i. 103.1; घटादिकार्यमनीश्वरेण … निर्मितं दृष्टमिति तथाविधमेव चेतनं कर्तारं साधयन्नयं कार्यत्वहेतुः … विरुद्धः स्यात्। न चैतावता सर्वानुमानोच्छेदप्रसङ्गः BrahmSūBh.(Rā.) 139.8 (*on* i. 1.3)

**अनुमानोच्छेदापादन** (anumānocchedāpādana) *n.* act of causing the loss or destruction of inference अनवस्थामपि प्रसञ्जयतामस्माकमनुमानोच्छेदापादनमभिमतम् Kāśi. iii. 90.13 (*on* 5(4).155)

**अनुमानोत्तरकालत्व** (anumānottarakāla-tva) *n.* the state of being what belongs to the period subsequent to inference तदनुमापकतया तु तद्धर्मत्वमनुमानोत्तरकालत्वान्नानुमानाङ्गम् NyāyRa. 467.17 (*on* 5(7).69)

**अनुमानोत्तरकालीनत्व** (anumānottarakālīna-tva) *n.* the state of being what belongs to the period subsequent to inference गम्यगमकत्वमेव कार्यकारणभावं मन्यते। ननु सोऽप्यनुमानोत्तरकालीनत्वादनङ्गम् TantrVā. 44.6 (*on* i. 2.26)

**अनुमानोत्थान** (anumānotthāna) *n.* emergence or rise of inference प्रपञ्चप्रतिभासस्य मिथ्यात्वात् युक्तमनुमानोत्थानम् MānaMe. 305.3.

**अनुमानोत्थानासंभव** (anumānotthānāsambhava) *m.* impossibility of the emergence or rise of inference (आभासस्य) तस्य भ्रान्तित्वे सर्वाभावप्रसङ्गादाश्रयासिद्धिः। प्रमाणत्वे चाभेदविषयेण तेन विरोधादनुमानोत्थानासंभवः VedāntKa. 270.19 (*on* ii. 2.17)

**अनुमानोत्थाप्या** (anumānotthāpyā) *adj.* (*f.*) arousable through inference त्रिविधा हि पुंसां चित्तवृत्तयः। अनुभव इच्छा प्रयत्नश्चेति।… इच्छा तु पुरुषार्थे स्वरसोत्थिता, तत्साधने तथा, अनुमानोत्थाप्या च NyāyVārPari. 37.4.

**अनुमानोत्पत्ति** (anumānotpatti) *f.* **A** rise, i.e. operation of inference संयोगसमवायैकार्थसमवायास्तु नानुमानोत्पत्तौ कारणम्। न हि कमण्डलुना च्छत्रानुमानम्। नापि रूपादेः पृथिव्यनुमानम् PrakaPañ. 20.3; धूमादिर्हि प्रमेयस्य पर्वतादेर्धर्मतयानुमानोत्पत्तेः प्रागवगतः पक्षधर्मो भवति Kāśi. iii. 153.17 (*on* 5(6).43); अनवगतेऽपि सर्वत्रान्वये एवंतश्च व्यतिरेके बहुशः साहित्यावगममात्रादेव व्यभिचारादर्शनसनाथादनुमानोत्पत्तिरङ्गीकर्तव्या NyāyRa. 388.23 (*on* 5(4).132); स्वयमनुसंहितया सामग्र्या अनुमानोत्पत्तिः स्वार्थम् TantrRaha. 11.17; **B** rise of inferential knowledge सामान्यतोऽपि संबन्धनियमावगमो भवत्येवानुमानोत्पत्तौ निमित्तम् PrakaPañ. 214.14; **C** rise or emergence of syllogism निर्विकल्पिकापि प्रतीतिः न प्राथमिकप्रतियोग्याद्यवभासमन्तरेण भेदाध्यवसायिनी प्रत्यक्षत्वात् सविकल्पकवद् इत्यप्रत्यूहमनुमानोत्पत्तेः NyāyMa. 52.7.

**अनुमानोत्पत्तिनिषेध** (anumānotpatti-niṣedha) *m.* prevention of the rise, i.e. operation of inference सामान्यविषयं प्रत्यक्षं विशेषविषयं चानुमानमित्यविरोधान्न प्रत्यक्षेणानुमानोत्पत्तिनिषेधः NyāyKa. 81.11.

**अनुमानोत्पत्तिप्रतिबन्ध** (anumānotpatti-pratibandha) *m.* obstruction to the rise, i.e. operation of inference किं भेदेऽपि सादृश्येन भेदाग्रहणादेवंविधा प्रतीतिस्ताभेदे वेति शङ्कोदयाद् बाधितविषयत्वं संदिग्धमिति नानुमानोत्पत्तिप्रतिबन्धः PrakaPañ. 213.1.

**अनुमानोत्पत्तिसामग्री** (anumānotpatti-sāmagrī) *f.* totality of causes of the rise, i.e. operation of inference अनुमानोत्पत्तिसामग्रीप्रतिपादनेनैव तत्प्रतिपादकवाक्यस्वरूपमपि सूचितमेव PrakaPañ. 220.6.

**अनुमानोत्पाद** (anumānotpāda) *m.* **A** rise of inferential knowledge यदा विभागात् पूर्वसंयोगनाशस्तदा परामर्शादवश्यंभाविपटविशिष्टेयं क्रियेत्यनुमानोत्पाद इत्येकः कालः TātpaṬ.(Vā.) 175.8 (*on* i. 1.5); **B** rise, i.e. operation of inference, cf. **अनुमानोत्पादसामग्री.**

**अनुमानोत्पादकसामग्री** (anumānotpādaka-sāmagrī) *f.* totality of causes which gives rise to (the operation of) inference द्वेधानुमानमुत्पद्यते स्वयमनुसंहितयानुमानोत्पादकसामग्र्या, परप्रयुक्तवाक्योद्बोधितया वा PrakaPañ. 220.5.

**अनुमानोत्पादसामग्री** (anumānotpāda-sāmagrī) *f.* totality of causes of the rise, i.e. operation of inference अबाधितविषयताप्यनुमानोत्पादसामग्री न च कारणाभावे कार्यमुत्पत्तुमर्हति Bhām. 452.2 (*on* ii. 2.29)

**अनुमानोदय** (anumānodaya) *m.* **A** rise, i.e. operation of inference द्रव्यत्वस्य च वह्निनिरपेक्षं सर्वत्रानुष्णत्वेन सह संबन्धनियमावधारणं जातमिति, तद्बलेनानुमानोदये … संबन्धनियमभङ्गो नात्मानं लभते PrakaPañ. 210.8; 371.8; भूतभविष्यन्त्योरपि वृष्ट्योरनुमानोदये कारणभावात् Kāśi. ii. 66.24 (*on* 5(2).115); iii. 83.28 (*on* 5(4).138); अनुमानोदयस्तु प्रवृत्तित्वसामान्यस्य फलवत्त्वसामान्येनाविनाभावात् NyāyKa. 212.20; कथंचिदेककालाश्रिततया चानुमानोदयादेककालादिसंबन्ध एककालाद्याश्रिततापि मता NayaVi. 127.5 (*on* i. 1.5); अगृहीते च देशकालाव्यभिचारे कथमनुमानोदयः NyāyRaMā. 64.22; 68.20; गृहीतविस्मृतव्याप्तेरपि पुंसोऽनुमानोदयेन व्याप्तिस्मृतेरप्यनुमितिहेतुत्वात् TarkBhā.(Ke.) 39.4; **B** rise of inferential knowledge क्षणभङ्गसाधनमेतस्याः (प्रतीतेः) बाधकमिति चेत् प्रत्यक्षबाधे सत्यबाधितविषयत्वादनुमानोदयः NyāyKa. 81.9; सिद्धमनुमानम् … तद्व्यतिरेकेणापि सुखमनुमानोदयात् Kiraṇā. 330.28; अनुमानोदयाश्च (याच्च ?)। कथमपरथा चार्वाकपरिपाटी पराक्रियेत।… अनुमानमिति प्रमाणान्तरमाश्रयणीयम् NyāyKu. 131.13; **C** rise or emergence of syllogism न च ब्रह्मशब्दवाच्यं वस्तुत्वात् घटवदित्यनुमानोदयः ŚatDū. 185.8.

**अनुमानोदयकारण** (anumānodaya-kāraṇa) *n.* cause of the rise, i.e. operation of inference संबन्धनियमस्मरणमनुमानोदयकारणम् PrakaPañ. 270.11.

**अनुमानोदयनिदानभाव** (anumānodaya-nidānabhāva) *m.* nature of being the cause of the rise, i.e. operation of inference हेतुमत्तयाप्यनवधारणेऽनुमानोदयनिदानभावासंभवात् KhaṇḍanKhā. 728.17.

**अनुमानोदयबान्धव** (anumānodaya-bāndhava) *m.* cause of (*lit.* relation to) the rise, i.e. operation of inference वास्तवं तादात्म्यं नास्ति कल्पनासमारोपितं तावदस्त्येव तदेवानुमानोदयबान्धवं समर्थितवन्तो यूयम् NyāyKa. 208.21.

**अनुमानोदयविरोध** (anumānodaya-virodha) *m.* contradiction or opposition to the rise, i.e. operation of inference वह्नावुष्णत्वप्रतीतिरन्यथा संभावयितुमशक्येति, निश्चितं बाधितविषयत्वम्। अतस्तत्र युक्त एवानुमानोदयविरोधः PrakaPañ. 213.4; न प्रत्यक्षेणानुमानोदयविरोधः PrakaPañ. 371.14.

**अनुमानोदयान्यथानुपपत्ति** (anumānodayānyathānupapatti) *f.* lack of any other alternative to the rise, i.e. operation of inference अनुमानोदयान्यथानुपपत्तिरपि नात्र भेदं साधयितुमर्हति NyāyKu. 136.14.

**अनुमानोपजीवन** (anumānopajīvana) *n.* dependence on inference अनुमानजालेन बाधिताः सर्वे एव वेदान्ताः कथमीश्वरे प्रमाणं भवेयुः। न चैषामागमबाधो वाच्यः, आगमस्यैवानुमानोपजीवने … बाध्यत्वात् NyāyKu. 87.20.

**अनुमानोपजीविन्** (anumānopajīv-in) *adj.* depending on infe-

rence आगमस्यैवानुमानोपजीवने( विनो ) बाध्यत्वात् NyāyKu. 87.20.

**अनुमानोपजीव्य** (anumānopajīvya) *adj.* (used as noun) that on which inference depends, i.e. cause conducive to inference पर्वतेतरत्वादीनामपि व्याप्तिरस्ति चेत्। अनुमानोपजीव्येन बाधादव्याप्तौ स्वयं दुष्टत्वात् TattvPrakā. 54B.11 (*on* i. 3.28)

**अनुमानोपजीव्यत्व** (anumānopajīvya-tva) *n.* the state of being that on which inference depends, i.e. being the cause conducive to inference प्रत्यक्षाभावेनानुमानस्याप्यभावः सिद्ध एव। प्रत्यक्षस्यानुमानोपजीव्यत्वात् NyāySu.(Ja.) 402A.7 (*on* ii. 2.8)

**अनुमानोपदेशकौशल** (anumānopadeśa-kauśala) *n.* skill in instruction about the (employment of) syllogism सांख्यार्हतानां तावत्क्षपणकानां कीदृशमनुमानोपदेशकौशलं क्रियदेव तत्तेन वेदप्रामाण्यं रक्ष्यते NyāyMañ. i. 4.13.

**अनुमानोपदेशसाध्य** (anumānopadeśa-sādhya) *adj.* to be acquired through the statement, i.e. employment of syllogism रागद्वेषाभ्यां चेष्टानिष्टसाधनत्वज्ञानम्। ·· न च तज्ज्ञानं प्रत्यक्षसाध्यम्।··· किंत्वनुमानोपदेशसाध्यमेव NyāySu.(Ja.) 490B.5 (*on* iii. 2.1)

**अनुमानोपन्यास** (anumānopanyāsa) *m.* **A** mention, i.e. exposition of inference (as a means of knowledge) परस्यापि प्रतिपत्तौ प्रत्यक्षमेव प्रमाणम् – इति मतम्, अनुमानोपन्यासोऽनर्थकः Bṛha. 227.7 (*on* i. 1.5); यद्यपि ··· अनुमानादीनामीदृशेऽप्यर्थेष्वसामर्थ्यं स्थापितं तथापि वेदार्थनिर्णये तेषां कारणत्वानिषेधात् तदर्थनिर्णयार्थमनुमानोपन्यासः TantrVā. 545.16 (*on* ii. 2.25); आगमैकविषयो धर्माधर्मयोरनुमानोपन्यासो न युक्तः NyāyRa. 120.18 (*on* 2.242); श्रुतावनुमानोपन्यासस्य गतिः ··· प्रदर्शितैव ŚivārkaMaDī. i. 192.23 (*on* i. 1.5); **B** statement, i.e. employment of syllogism (हेतुः) अनैकान्तिकत्वादिदोषाणामनुमानगम्य एवायमर्थो न भवति। अतोऽत्रानुमानोपन्यासो वृथैव कृतः Śarka. 77.17; इन्द्रियाणि प्रपञ्चमात्रं गृह्णन्ति न तत्कारणम्। यदि तद्ग्रहणमपि स्यान्नानुमानोपन्यासेन कृत्यमस्ति PañcPā. 80.20 (*on* i. 2.2); कुतश्च ज्ञानमतीन्द्रियम्, इन्द्रियेणानुपलभ्यमानत्वादिति चेत्। न। अनुमानोपन्यासे( न पक्षे ) साध्याविशिष्टत्वात् NyāyKuA. ii(2). 16.7.

**अनुमानोपन्यासपर** (anumānopanyāsa-para) *adj.* intended for the exposition of inference (as a means of knowledge) नेदं भाष्यमाकाशसद्भावे प्रत्यक्षप्रमाणोपन्यासपरं नाप्यनुमानोपन्यासपरम् ŚivārkaMaDī. ii. 87.17 (*on* ii. 2.23)

**अनुमानोपन्यासार्थम्** (anumānopanyāsārtham) *adv.* for the sake of the statement, i.e. employment of syllogism जन्मादिसूत्रं नानुमानोपन्यासार्थम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 12.15 (*on* i. 1.2); ब्रह्मणः सिद्धवस्तुत्वेन घटादिवन्मानान्तरगोचरत्वात् जन्मादिसूत्रमनुमानोपन्यासार्थमेव VivaPraSaṁ. 271.15.

**अनुमानोपपत्ति** (anumānopapatti) *f.* **1A** tenability of syllogism अर्थस्तु विषय एवेति नानुमानोपपत्तिः NyāyRa. 120.11 (*on* 2.240); **1B** tenability of (being the object of) inferential knowledge स्मृतौ विपरिवर्तमानस्य बहिर्देशविशिष्टतयानुमानोपपत्तेः NyāyRa. 455.9 (*on* 5(7).18); सौषुप्तिकज्ञानाभावानुमानेऽपि कानुपपत्तिः। पक्षाप्रतीतेर्नेति चेन्न। तस्याप्यनुमानोपपत्तेः NyāySu.(Ja.) 63B.9 (*on* i. 1.1); **2** name of a subsection in the Advaitasiddhi (*lit.* tenability of inference) अथ अज्ञानवादे अनुमानोपपत्तिः LaCandr. 567.29.

**अनुमानोपमा** (anumānopamā) *f.* similarity (of the Veda) with inference यथार्थापत्तिरेवं नानुमानोपमेष्यते ŚlokaVār. 4.110 (167.7)

**अनुमानोपमानसंबन्धिन्** (anumānopamāna-sambandhin) *adj.* referring to inference and analogy अनुमानोपमानसंबन्धिप्रयोगद्वयमाह TātpaṬ.(U.) 144.21 (*on* 4.99)

**अनुमानोपयुक्त** (anumānopayukta) *adj.* useful for inference (शब्दस्वभावोपन्यासस्यानुमाने अनुपयोगात्) उक्तशब्दस्वभावोपन्यासो नानुमानोपयुक्तः LaCandr. 408.40.

**अनुमानोपयोगिन्** (anumānopayogin) *adj.* useful for inference न ··· संबन्धः सत्तामात्रोपयोगीति वाच्यम् ···। तस्मान्नाननुभूतः स्वलक्षणसंबन्धोऽनुमानोपयोगी Śarka. 12.18; (द्वितीयलिङ्गदर्शनम्) न च तदनुमानोपयोगि तस्मादुपनयार्थो न द्वितीयलिङ्गदर्शनविषयः Kiraṇā. 297.10.

**अनुमानोपायभूत** (anumānopāyabhūta) *adj.* which has become a means of syllogism पक्षहेतुदृष्टान्ता अनुमानोपायभूताः परस्परं भिन्ना अभिन्ना वा SyādvāMañ. 13(148)

**अनुमान्तर्गत** (anumāntargata) *adj.* included in the inference अर्थापत्त्युपमाभावा अनुमान्तर्गताः क्वचित् AnuVyā. 39B.2 (*on* iii. 2.1)

**अनुमान्य** (anumān-ya) *ger.* **1A** having praised or honoured **B** having requested **Ci** having consented (to give in marriage) **ii** having allowed, approved or assented **iii** having permitted (to leave) **D** having considered or accepted **2Ai** having made to consent, having asked for consent **ii** having made to permit, having asked for permission (to leave) **iii** having made to permit, having asked for permission (to do something) **B** having made to agree **1A** having praised or honoured पशुना यक्ष्यमाणः ···। प्रोक्ष्यानुमान्योपपाद्य ··· प्रक्रममाणमन्वारभन्ते MānGS. ii. 4.3 (comm. (Add) प्रोक्षणमनुमानयति स्तौतीत्यर्थः); (दशम्याम्) ब्रह्मणे चाहुतिं पूर्वं, पितॄननुमान्य च तदहरेव नामकरणं कुर्यात् ŚaṅkhaLiDS. 21; जनमेजयः। पूजयामास तमृषिमनुमान्य पुनः पुनः MahāBhā. xv. 43.17; संपूज्य गरुडं वासुदेवोऽनुमान्य च। सखिवच्चोपगृह्यैनमनुजज्ञे गृहं प्रति HariVaṁ. 95.1; 115.14; आचार्यं यथाशक्ति अनुमान्य तोषयित्वा स्वगृहं प्रति परावर्त्यागच्छति BālamBhā. ii. 292.31 (*on* 2.184); **1B** having requested (नान्दीश्राद्धे) ब्राह्मणान् भोजयेत् ··· उच्छिष्टं शोधयित्वाचान्ताननुमान्य पुण्याहं वाचयित्वा ··· प्रतिसरां बध्नाति VaikhāGS. 2.2; धृतराष्ट्रस्ततो भीष्ममनुमान्य प्रसाद्य च।··· अब्रवीत् MahāBhā. v. 21 18; अनुमान्य द्विजान् सर्वान्पुनः पुनरुदारधीः। ·· मातुर्मते स्थितो विद्वान् जयां प्राह गणेश्वरः BrahmP. 74.56; **1Ci** having consented (to give in marriage) वाचानुमान्याग्निकार्यं स्वयं कृत्वा यत्कन्यामर्हयित्वा दद्यात् स प्राजापत्यो भवति VaikhāGS. 3.1; **1Cii** having allowed, approved or assented तद्वचनं श्रुत्वा राज्ञस्तमनुमान्य च। संजयो बाढमित्युक्त्वा प्राद्रवत्काम्यकं वनम् MahāBhā. iii. 7.10; कुमारस्तान् वृद्धान् जाम्बवत्प्रमुखान् कपीन्। अनुमान्य ददौ तेषां निसर्गं (v.l. विसर्गं) मधुभक्षणे Rāmā. v. 59.12; अहं तु सत्रपा यदि मा दा (स्व ? स्य) मेवाचरन्तीमिच्छस्यवस्थितास्मि त्वदादेश इत्यनुमान्य (त ?) तदनुगता AvantiKa. 188.11; तद्वाक्यमोमिति पुरंदरसूनुसूनोः न्यूनातिरेकरहितं मुदितोऽनुमान्य।··· आपृच्छ्य स प्लवगवर्गमगात् RāmC. 14.119; पुरा सुराणामनुमान्य भद्रे नेतीति वाणी न सुखं ममैति BrahmP. 110.32; 123.30; तदम्बां च यथादेशकारिणीमनुमान्य च। पूर्णचन्द्रम् ··· प्रभवः समदीक्षयन् PrabhāC. 172.5; **1Ciii** having permitted (to leave) प्रकृतीनां तु तद् वाक्यम् ···। श्रुत्वा युधिष्ठिरो राजाथोत्तरं प्रत्यभाषत।··· अनुगम्य (v.l. अनुमान्य) च राजानं यथेष्टं गम्यतामिति MahāBhā. xii. 41.8; ततोऽनुमान्य नृपतीन् निजराज्याय सानुगान्। अनुजज्ञे नरपतिः समस्ताननुयायिनः BrahmāṇḍP. ii. 49.8; **1D** having considered or accepted मध्येऽभवत्तदा ब्रह्मा ···। महेश्वरोऽनुमान्यैव तमयोजयत् SkandP. v(1.) 2.8; (कृष्णः) संतोष्य मालाकारमनुमान्य च तदीयसन्मानम् ··· मधुरामधिवसति स्म ĀnandRa. 1.30(10); **2Ai** having made to consent, having asked for consent प्रयच्छन्त्यपरे कन्यां मिथुनेन गवामपि।··· बलेनान्येऽनुमान्य च MahāBhā. i. 95.9; अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागतः। निजघान च तत्रैनं शरेणैकेन राघवः Rāmā. i. 103*(1); सोऽहं विश्रमनिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते। ··· अनुमान्य द्विजर्षभान् Rāmā. ii. 2.8; ArthŚā. iii. 192.3 (13.3); अनुमान्य ··· कथमप्यवशं श्वशुरं शठः। तं दुहित्रेकसंतानं गृहीत्वा ताम् ···। सः ··· प्रस्थितवान् KathāSaSāg. xii. 10.24; **2Aii** having made to permit, having asked for permission (to leave) अनुमान्य च गाङ्गेयम् ··· युद्धाय निर्जग्मुः क्षत्रियाः MahāBhā. vii. 1.17;; अनुमान्य वसिष्ठम् ··· महामात्यः प्रययौ Rāmā. i. 10.13; गृहीतशिल्पः समये कृत्वाचार्यप्रदक्षिणाम्।··· अनुमान्यैनमन्तेवासी निवर्तते NāraSm 144.20 (comm. अनुज्ञां वाच्य); सोऽनुमान्य हिमवन्तमात्मभूः ···। तत्र तत्र विजहार KumāSaṁ 8.21; देवाः ··· जग्मुः ··· अनुमान्य तपस्विनीम् MārkP. 16.90; AvantiKa. 191.7; मुनयः ···। भगवन्तम् ··· प्रणिपत्यानुमान्य च। प्रतिजग्मुः BhāgP. iii. 16.28; भगवन्तं प्रणम्याथ राजानमनुमान्य च। शतमन्युस्तिरोऽधत्त TriṣaŚaPuC. i. 6.222; **2Aiii** having made to permit, having asked for permission (to do something) अर्जुनः ···। विव्याध च रणे द्रोणमनुमान्य MahāBhā. vii. 66.10; अभिवाद्य पितामहम्। अनुमान्य गुरून् सर्वान् पर्यपृच्छद् युधिष्ठिरः MahāBhā. xii. 56.1; तान् हरिवृद्धान् ···। अनुमान्याङ्गदः ··· अब्रवीत् Rāmā. iv. 63.15; यदि शुद्धसमाचारा (सीता) ···। करोत्विहात्मनः शुद्धिमनुमान्य महामुनिम् Rāmā. vii. 95.4; अनुमान्य महादेवं प्रजानां पतयस्तदा। ऊचुर्दक्षम् VāyuP. i. 25.88; पित्रोराराधनं कार्यम् ···। अनुमान्य द्विजान् पूर्वमग्नौ कुर्याद् यथाविधि BrahmāṇḍP. ii. 19.47; अन्नमादाय तृप्ताः स्थ शेषं चैवानुमान्य च। तदन्नं विकिरेद् भूमौ YājñaSm. 1.241; सोऽनुमान्य निजावासेऽनैषीत् सगरचक्रिणम् TriṣaŚaPuC. ii. 4.332; (दानवाः) अनुमान्य योधमुख्यान्, आमन्त्र्य गुरुजनम् ··· बोधयामासुः ··· अमृताशनान् NīlaVi. 15.14; **2B** having made to agree अनुमान्य रणे भीष्मं शस्त्रं न्यासय भारत MahāBhā. vi. 93.12; स ममाहारसंरोधात् पीडितः ···। अनुमान्य ··· अब्रवीत् Rāmā. iv. 58.12.

**¹अनुमान्य** (anu-mānya) *adj.* **1** to be respected अनुमान्यं च

पाल्यं च भक्तं च भज मां विभो MahāBhā. v. 52*(2); अनुमान्यः प्रसाद्यश्च गुरुः क्रुद्धः MahāBhā. xiii. 107.46; अनुमान्यः प्रसाद्यश्च शुल्कदो देववत् BhaviP. 766A.10 (iv. 111.25); PadmP. v. 23.107; **2A** to be accepted पुत्रस्यानृतमप्येतदनु- मान्यं त्वया मम PadmP.(Ra.) 11.61; EI. i. 188.15; **2B** to be approved यदि मूढत्वं न त्यजेत् कोऽपि सर्वथा। मिश्रत्वेनानुमान्योऽसौ YaśasCam. ii. 282.23.

²**अनुमान्य** (anumān-ya) *adj.* to be inferred आत्मप्रत्ययकारी सारनूनं (न लूनं ?) चापि(प्य ?) हेतुकम्। भावग्राह्यमनुमान्यं चिन्तयन्न प्रमुह्यते VāyuP. ii. 40.119.

**अनुमान्यता** (anu-mānyatā) *f.* subsequent permission परि- ग्रहपरित्यागो भुक्तिमात्रानुमान्यता। तद्धानौ च वदन्त्येतानि YaśasCam. ii. 410.13.

**अनुमान्या** (anumānyā) *f.* name of one of the four types of alms what is to be accepted अनुमान्या समुद्देश्य(?श्या) त्रिशुद्धा भ्रामरी तथा। भिक्षा चतुर्विधा ज्ञेया YaśasCam. ii. 413.7.

**अनुमापक** (anu-māpaka) *adj.* [*f.* -ikā] **1A** (*linga* or *lingajñāna*) which causes or leads to inferential knowledge यदनुमेयेन संबद्धं प्रसिद्धं च तदन्विते। तदभावे च नास्त्येव तल्लिङ्गमनुमापकम् PadārthaSaṁ. 200.20 (NyāyKa. अनुमेयस्य ज्ञापकम्); (प्राग्गोगतं हि सादृश्यं न) धर्मित्वेन गृह्यते। गवये गृह्यमाणं च न गवामनुमापकम् TattvSaṁ. 1540; ŚlokaVār. 5(6).44 (447.1); न वानुमानमन्यस्मिन्नष्टकाश्रुतिकल्पने। न हि स्मृतिस्तया व्याप्ता दृष्टान्यद् वानुमापकम् TantrVā. 70.9 (*on* i. 3.1); भूतं वर्षणकर्माभूतस्य वाय्वभ्रसंयोगस्यानु- मापकम् PrakaPañ. 202.6; सर्वभूतेषु लक्षितः स्वात्मना हरिः। दृश्यैर्बुद्ध्यादिभिर्द्रष्टा लक्षणैरनुमापकैः BhāgP. ii. 2.35; अन्तरङ्गशुद्धरूपानुमापकबहिरङ्गशुद्धरूपत्वात् रूपविशिष्टम् TattvPradī.(A.) 276.3 (*on* 3.3); एकदेशदर्शनं खलु अनुमापकं न त्वनेकदेशदर्शनम् Bhām. 17.19 (*on* i. 1.1); स्थूलं विभक्तमविभागस्यानुमापकं लिङ्गमस्ति NyāyRa. 82.7 (*on* 2.118); 350.3 (*on* 5(4).12); 467.18 (*on* 5(7).70); अहंकारादीनि लिङ्गान्यात्मनोऽनुमापकानि दृश्यन्ते Aparā. 1013.11 (*on* 3.174); कारणं कार्यस्यानुमापकमित्यनिष्टमापद्येत PramāMī. 45.1 (*on* i. 2.12); प्रतिक्षणमुत्पत्तौ सत्यां युगपदनेकदीपानुपलम्भात् विनाशोऽपि सिद्धः। प्रतिक्षण- विनाशस्य पृथगनुमापकमुच्यते ŚrutaPra. iA. 153.20 (*on* i. 1.1); भावभेदप्रयुक्ता तु चेष्टा (शब्दस्य) तस्यानुमापिका NyāyKu. 8.18; 9.4; पर्वतगतमात्रस्य पुंसो यद् धूमज्ञानं तत् कथं नाग्नेरनुमापकम् TarkBhā.(Ke.) 39.2; स्मृत्युक्तम् … अस्यार्थस्यानुमापकं भवति TattvPrakā. 39A.2 (*on* i. 2.25); NyāySu.(Ja.) 162A.6 (*on* i. 2.2); अस्मदादिविशिष्टानां लिङ्गमनुमापकम् Upask. 94.7 (*on* ii. 1.19); (पदार्थस्य) बुद्ध्याकारोऽनुमापकः SarvaDaKau. 4.14; अनुमानमनुमापकं निश्चायकं स्यात् VedāntKau. 71.19 (*on* i. 2.26); (लौकिकं पदम्) न हि धूम- वदविनाभावबलेनैवानुमापकम् TantrRaha. 37.22; न लौकिकम् … प्रत्यक्षं बाधते लिङ्गं मिथ्यात्वस्यानुमापकम् AdvaiSi. 351.5; यागस्यानुमापकम् … लिङ्गं प्रामाणि- कम् ŚivārkaMaDī. i. 31.16 (*on* i. 1.1); सत्यपि स्मरणरूपेऽनुमापके न मूल- श्रुत्यनुमित्युदयः MīmāKau. i. 14.16 (*on* i. 3.3); अनुमापक एव ज्ञापकं तृतीयां विधाय धूमेनाग्निमानित्युदाहृतम् GuruCandr. i. 367.10; पुरुषवचनानि तु वक्त्रभि- प्रायानुमापकान्येव MānaMe. 103.3; कर्त्रधिष्ठितानामेव करणत्वात्तस्य लिङ्गमनुमाप- कम् LaŚabdeŚe. ii. 345.2; तस्य (शब्दसाधुत्वस्य) च शिष्टप्रयोगकोशव्याकरणाद्यनु- मापकम् VaiyāSiMañ. 76.20; **1B** which causes or leads to inference, cf. **अनुविधेयपुरुषाभिप्रायानुमापक**; **2** which causes or leads to conjecture or guess विध्यादावपि वाच्ये सिंहसद्भावादि निषेधादेरनुमापकम्। न तु व्यञ्जकम् Kāvyānu.(He.) 35.25; मुखरागं मनोवृत्तेर्दारौज्ज्वल्यं गृहश्रियः। भर्तुः स्वभावस्या- चारो योषितामनुमापकः RājTa.(Ka.) 8.3183; विकृतयः … भङ्गस्यानुमापिकाः VīraMi. 423.2 (*on* 2.16); **3** which indicates or marks (as a sign) प्रयोजनभूतं कारणभूताया योगसिद्धेर्लक्षणमनुमापकम् VīraMi. 903.2 (*on* 3.203)

**अनुमापकता** (anumāpaka-tā) *f.* the state of being that which causes or leads to inferential knowledge लिङ्गस्यानुमापकतयार्थबोधकत्वात् TattvPrakā. 52A.11 (*on* i. 3.24); (ब्रह्मणि … हेतुं प्रति व्यावर्तकतया … परमार्थसत्त्वं क्लृप्तम्) व्यावर्तकतया अनुमापकतया LaCandr. 404.27.

**अनुमापकत्व** (anumāpaka-tva) *n.* **1** the state of being that which causes or leads to inferential knowledge न ह्यत्र व्यवस्थामुपलभामहे। सर्वेषामप्यनुमापकत्वात् Kāśi. iii. 11.8 (*on* 5(4).10); संभवति साहित्यावगमः, तस्मिंश्च सति व्यतिरेकादर्शनात् सिध्यत्यनुमापकत्वम् NyāyRa. 461.10 (*on* 5(7).42); व्याप्तिबलेन पक्षे प्रसज्यमानानां येषां प्रमाणान्तरेण न प्रतिहतिर्भवति, तेषामेवानुमापकत्वाल्लिङ्गस्य NītiMā. 11.7; श्रुतेरनुमापकत्वात् स्मृतिर्लिङ्गशब्देनोच्यते ŚrutaPra. ii. 557.28 (*on* iii. 4.39); iA. 179.2 (*on* i. 1.1); अनुमापकत्वाद् धूमोऽग्नेर्लिङ्गम् TarkBhā.(Ke.) 37.1; तस्य (फलस्य) पक्षासंबन्धिनोऽनुमापकत्वं कथम् NyāySu.(Ja.) 108A.1 (*on* i. 1.3); (दृश्यते) संराधकस्य स्वानुभवो ध्रुवादीनामनुमापकत्वम् AṇuBh. 197.4 (*on* iii. 2.24); स्थूलसूक्ष्मधूमयोर्वह्न्यनु- मापकत्वे विशेषाभावात् MayūMāli. 235.13 (*on* iii. 3.3); **2** the state of being that which causes or leads to conjecture or guess अनुभावस्तु स्वनिष्ठ एव गमकः। तस्यानुमापकत्वेन पक्षवृत्तित्वादिनियमात् RasTa. 40.1.

**अनुमापकत्वव्यापार** (anumāpakatva-vyāpāra) *m.* operation of the state of being that which causes or leads to conjecture or guess तस्यैव शब्दस्य व्याप्तिस्मृत्यादिसहकृतस्य विवक्षावगतावनुमापकत्वव्यापारः Loc. 18.16 (*on* 1.4)

**अनुमापकत्वाङ्गीकार** (anumāpakatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of the state of being that which causes or leads to inferential know- ledge स्मृत्यन्तरस्यानुमापकत्वाङ्गीकारे अनवस्थानादन्धपरंपरापत्तिः MīmāKau. i. 4.17 (*on* i. 3.1)

**अनुमापकत्वाभाव** (anumāpakatvābhāva) *m.* absence of the state of being that which causes inferential knowledge केवलान्वयि- व्यतिरेकिहेत्वोः पञ्चरूपोपपन्नत्वाभावेनानुमापकत्वाभावात् BhāṭṭCin. i. 24.25 (*on* i. 1.4)

**अनुमापकत्वोदाहरण** (anumāpakatvodāharaṇa) *n.* example of the state of being that which causes inferential knowledge नापि रूपाद्रसानुमानम्। यच्च विरुद्धस्यानुमापकत्वोदाहरणम्। यथाभूतं वर्षणकर्माभूतस्य वाय्वभ्रसंयोगस्यानुमापकम् PrakaPañ. 202.5.

**अनुमापकपूषसंबन्ध** (anumāpaka-pūṣasambandha) *m.* correla- tion, i. e. invariable concomitance of (the word) *pūṣan* (with its meaning 'deity Pūṣan') which causes inferential knowledge अनु- मापकपूषसंबन्धेन प्रसिद्धपूषदेवत्ययागत्वोपस्थितिरपि सुलभैव BhāṭṭDī. i. 283.10 (*on* iii. 3.13)

**अनुमापकभूयस्त्व** (anumāpaka-bhūyastva) *n.* abundance of that which causes inferential knowledge न चानुमापकभूयस्त्वमनुमितावु- पयुज्यते MayūMāli. 235.13 (*on* iii. 3.3)

**अनुमापकरूपोपलक्षण** (anumāpakarūpopalakṣaṇa) *n.* adventi- tious qualifier in the form of that which causes inferential know- ledge अनुमापकरूपोपलक्षण एव तृतीया उक्तसूत्रेण विधीयते GuruCandr. i. 367.7.

**अनुमापकलिङ्ग** (anumāpaka-linga) *n.* reasoning or probans which causes inferential knowledge न ह्यनुमापकलिङ्गसंभवे सत्यसदिति शक्यं वक्तुम् BālaKrī. i. 21.5 (*on* 1.7)

**अनुमापकानुमेयविभाग** (anumāpakānumeya-vibhāga) *m.* dis- tinction between that which causes inferential knowledge and the object of inferential knowledge प्रतिबिम्बप्रतिभासस्य सत्यस्यैवानुमापकत्वात्। परमार्थतस्तु तत्र नानुमापकानुमेयविभागः ŚrutaPra. iA. 173.21 (*on* i. 1.1)

**अनुमापत्ति** (anumāpatti) *f.* undesired contingency of becoming an inference अस्तु वा जीवतो गृहाभावस्य बहिर्भावं विनानुपपत्तिः, सा तु व्याप्तित एवेत्यनुमापत्तिः NayaVi. 154.7 (*on* i. 1.5)

**अनुमापयत्** (anu-māpayat) *adj.* [*f.* -ntī] **1** causing to infer, leading to inference श्रुतिमनुमापयदस्य वैश्वानरशब्दस्य परमेश्वरपरत्वे अनुमानं लिङ्गं गमकं स्यात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 133.10 (*on* i. 2.25); स स्वकारणं पूर्वरूपक्षणमनुमापयन् यादृशा तेन जनितस्तादृशमेवानुमापयति TātpaṬ.(Vā.) 162.3 (*on* i. 1.5); अनित्यत्वं कृतकतामनुमापयदपि व्याप्यरूपेणानुमापकं न व्यापकरूपेण NyāyRa. 349.12 (*on* 5(4).8); मूलभूतवेदमनुमापयन्त्यः स्मृतयः प्रमाणम् VedāntKa. 232.4 (*on* ii. 1.3); चोदकवाक्यमनुमापयता लिङ्गेन धर्मविशेषा नियम्यन्ते NyāyMāVi. 395.3 (*on* viii. 1.2); स्मृत्यादयस्तु श्रुतिमनुमापयन्तोऽपि तामननुगृह्णन्त एव धर्मे प्रमाणम् VīraMi. 21.14 (*on* 1.7); स्मृतिवाक्यं हि कार्यतया स्वकारणमनुमापयत् वाक्यरचनायामर्थज्ञानं कारणम् MayūMāli. 19.2B (*on* i. 3.1); **2** causing to conjecture or guess (विभावानुभावव्यभि- चारिणः) रत्यादीनां भावानां कारणकार्यसहकारिभूतास्ताननुमापयन्त एव रसादीन् निष्पादयन्ति VyaktiVi. 119.9; त्रिवलिलेखाभिरप्रत्यक्षदर्शनमुदरदेशमिवानुमापय- न्तीभिः … विलासिनीभिः समाकुलम् … तिलकमञ्जरीमन्दिरमपश्यम् TilaMañ. 371.15; दृष्टवती चान्यतो गैरिकरागलोहितमृदा रक्तपातमनुमापयन्तम् … दशकण्ठ- सूनोरक्षस्य वधप्रवेशं क्रीडागिरेः परिसरम् UdaySuKa. 110.2; **3** making, i.e. assisting to assume ownership deed भुक्तिः … स्वत्वहेतुभूतक्रियादिक- मव्यभिचारादनुमापयन्ती … प्रमाणमेव Mitā. 147.5 (*on* 2.22)

**अनुमापयितुम्** (anu-māpayitum) *inf.* **1** to cause to infer, to lead to inference लिङ्गं फलस्य … स्वरूपसत्तामात्रमनुमापयितुमुत्सहते NyāyMañ. i. 155.26; न च तटस्थरजतस्मृतिः इदंकारास्पदस्योपकारहेतुभावमनुमापयितुमर्हति Bhām. 17.18 (*on* i.1.1); स्थायिनोऽपि भावस्य क्रमेणार्थक्रियाकारणमिति विपक्षे

बाधकप्रमाणाभावादनियता क्षणिकत्वेन सत्ता नालं तदनुमापयितुम् ŚāstrDī. 145.6 (*on* i. 1.6); **2** to cause or lead to conjecture धूमो हि वह्नेरात्मज इति कृत्वा आत्मनो जनकमेनमनुमापयितुमीष्टे Ekāva. 1.13(80) (35.3)

**अनुमापित** (anu-māpita) *adj.* **1** caused to infer (आत्मा) फलेन व्यक्तेन … विप्रतिपन्नं प्रत्यनुमापितः TattvVai. 47.17 (*on* 1.43); विवेकेनानुमापितौ प्रकृतिपुरुषौ SāṁkhyaPraBh. 52.17 (*on* 1.107); 1.33 (*on* 1.0); **2** caused to conjecture or guess गन्धानि(त्?) कुसुमानि तेभ्यः पादपाः, तेभ्योऽपि मार्गमनुमापितम् AbhinBhā. iii. 50.8 (*on* 19.85)

**अनुमापूर्विका** (anumāpūrv-ikā) *adj.* (*f.*) preceded by inference प्रत्यभिज्ञया पूर्वस्थितेऽर्थे अकृतान्तरसाधर्म्यबाधान्नियतविषयतानुमा, प्रत्यक्षपूर्विकानुमापूर्विकाया बलीयसी NayaVi. 235.6 (*on* i. 1.7)

**अनुमाप्तोक्त्यादि** (anumāptokty-ādi) *adj.* inference, speech of a trustworthy person, etc. न च भानानिवृत्तेर्भेदस्याबाधिका अनुमा, अनुमाप्तोक्त्यादिबाधितभेदस्यापि द्विचन्द्रादेर्भेदस्फुरणदृष्टेः IṣṭaSi. 344.19.

**अनुमाप्रतिभास** (anumā-pratibhāsa) *m.* appearance in inferential knowledge अनुमाप्रतिभासेन स्पष्टः साधारणोऽप्ययम् । स्पष्टं हुताशनादीनां रूपं तेन समं न हि TattvSaṁ. 2056.

**अनुमाफललोपन** (anumāphala-lopana) *n.* loss or cessation of the fruit of inference (तद्व्याप्तिग्राहकं प्रमाणम्) नार्थापत्तिरनन्यत्वादनुमाफललोपनात् TattvPradī.(Ci.) 244.4.

**अनुमाबल** (anumā-bala) *n.* [Abl.] on account of the force of inference अन्यः प्रमान्तरास्तित्वं साधयत्यनुमाबलात् TattvSaṁ. 1584.

**अनुमाबाध** (anumā-bādha) *m.* contradiction through inference न च क्षणिकेऽपि शब्दे … अभेदभ्रमादर्थधीरित्येवमपि परार्थमुच्चारणमितीतरयापि हेतुसिद्धिरिति, यतस्तद्ग्रहे न प्रत्यक्षबाधो नानुमाबाध इत्युक्तम् NayaVi. 243.5 (*on* i. 1.8)

**अनुमाभासता** (anumābhāsa-tā) *f.* the state of being misapprehension of inferential knowledge 'तिक्तः' इत्यनुमाभासता पश्चाद्बाधात् NayaVi. 274.3 (*on* i. 1.25)

**अनुमाभासोदय** (anumābhāsodaya) *m.* rise or emergence of misapprehension of inferential knowledge 'तिक्तः' इत्यनुमाभासता पश्चाद्बाधात्, न तु प्रत्यक्षबाधितेऽनुमाभासोदयः NayaVi. 274.3 (*on* i. 1.25)

**अनुमाभिन्न** (anumā-bhinna) *adj.* different from the inference अन्यः प्रमान्तरास्तित्वं साधयत्यनुमाबलात् । प्रत्यक्षमनुमाभिन्नप्रमाणान्तरसंगतम् TāttvSaṁ. 1584.

**अनुमामात्र** (anumā-mātra) *n.* mere inference व्यापकनिवृत्तिव्याप्याभावयोः पूर्वबुद्ध्योर्न व्याप्तिधीरिति नानुमामात्रादभावधीः NayaVi. 167.4 (*on* i. 1.5)

**अनुमामात्रमानक** (anumāmātramāna-ka) *adj.* who has, i.e. admits inference alone as the means of valid knowledge यथेत्युक्ते वदेत् किं स योऽनुमामात्रमानकः AnuVyā. 69A.7 (*on* 4.2)

**अनुमामानिन्** (anumā-mānin) *adj.* who thinks highly of, i.e. who recognises inference (alone) ब्रह्मणोऽन्यत आधिक्ययुक्तः कालो विवादवान् । कालो ह्ययं यथेत्यादि मानुमामानिनो भवेत् AnuVyā. 58A.10 (*on* 3.4); अनुमामानिनोऽनुमायां बहुमानवतः NyāySu.(Ja.) 585A.4 (*on* iii. 4.5)

**अनुमाय** (anumā-ya) *ger.* **1** having inferred, having known through inference नैवेदमादित्यगत्यनुमानं साक्षात् किं तर्हि देशान्तरप्राप्तिमनुमाय तया गत्यनुमानमित्यदोषः NyāyVār. 51.2 (*on* i. 1.5); एकस्मिन् विज्ञानेऽर्थग्रहणोत्तरकालं प्रामाण्यमवगम्य ज्ञानान्तरे तथाविधकारणदर्शनात् प्रामाण्यमनुमाय ततः प्रवर्तत इति चेन्न TātpaṬ.(U.) 56.21 (*on* 2.49); प्रवर्तकोत्थाननिबन्धने ततः समीरितोपायविशेषवस्तुनि । गिरोऽनुमाय प्रतिपत्तिहेतुतां विशेषसिद्धौ तु समीहते पुनः SaṁkṣeŚā. 1.366 (i. 271.4); 1.496 (i. 357.18); कथम् … वाक्यानां प्रवृत्तिसामर्थ्यात् प्रामाण्यमनुमाय … तत्प्रणीतानां वाक्यानामप्रामाण्ये कारणाभावात् प्रामाण्यमनुमीयते NyāySā. 29.6; बालः प्रयोज्यवृद्धस्य विशिष्टार्थव्यवहारदर्शनेन तद्विषयां बुद्धिमनुमाय शब्दानन्तरभावितया शब्दकारणतां तावदवधारयति Kāśi. iii. 225.24 (*on* 5(10).12-13½); आप्तवाक्यान्मानान्तरं वाक्यार्थविषयमनुमाय मानान्तरवेद्यार्थतां पश्यतां न मानान्तरवेद्यत्वेऽपि शक्तिधीः NayaVi. 81.10 (*on* i.1.5); रजतत्वं समारोप्य तज्जातीयस्योपकारहेतुभावमनुचिन्त्य तज्जातीयतयेदंकारास्पदे रजते तमनुमाय तदर्थी प्रवर्तते इत्यानुपूर्व्यं सिद्धम् Bhām. 17.16 (*on* i. 1.0); 82.23 (*on* i. 1.4); अनुमाय खल्वयं तथाभावं तदुपादित्सुः समीहमानस्तदुपादत्ते TātpaṬ. (Vā.) 102.24 (*on* i. 1.3); प्रवृत्तिकार्यसंदर्शनादेव हि प्रवर्तकबोधमनुमाय … तत्र शब्दशक्तिं बालाः समाकलयन्ति NyāyMa. 179.10; शब्देन कर्तव्यता प्रतीयत इति चेन्न … शिष्टाचारत्वेनैव कर्तव्यतामनुमाय तया मूलशब्दानुमानम् NyāyKuA. i. 130.1; 'देवदत्त गामानय' इत्याद्युत्तमवृद्धवाक्यप्रयोगाद्देशाद्देशान्तरं सास्नादिमन्तमर्थं मध्यमवृद्धे नयति सति … तच्चेष्टयानुमाय … बालस्तत्र व्युत्पद्यते KāvyPra. 221.3; लिङादियुक्तेषु वाक्येषु बालः प्रयोज्यपुरुषस्य प्रवृत्तिदर्शनात् प्रवृत्तिहेतुविज्ञानमनुमाय तत्र च शब्दसमूहस्य शक्तिमवधारयति NītiMā. 58.18; MayūMāli. 447.7 (*on* vi. 1.1); व्यवहारमात्रस्य … श्रोतुः प्रवृत्त्यापि संसृष्टप्रत्ययमनुमाय संगतिसंवेदनासंभवेन वेदप्रामाण्योच्छेदप्रसङ्गात् PrakaVi. 8.22; बालेन स्वस्यैकस्मृत्यारूढवर्णानां मध्यमवृद्धं प्रत्येकार्थधीहेतुतामनुमायैकपदत्वाध्यवसायान्नेतरेतराश्रयम् VedāntKa. 172.8 (*on* i. 3.28); VivaPraSaṁ. 37.13; प्रत्येकं व्युत्पादितानां प्रयोज्यवृद्धज्ञानोत्पत्तिमनुमाय व्यवहारे वा संबन्धावधारणम् NyāyKu. 8.22; कथमिव तूष्णीकतैवास्य श्रेयसी यावता चेष्टाविशेषादिना प्रतिपाद्यस्याभिप्रायमनुमाय सुकरमेवानेन वचनोच्चारणम् SyādvāMañ. 20(19); यत्तु कश्चिद् धूमादग्निमनुमाय परं बोधयितुं पञ्चावयवं वाक्यं प्रयुङ्क्ते तत्परार्थानुमानम् TarkBhā (Ke.) 40.1; TarkKau. 12.25; TarkSaṁ. (A.) 37.17; आचार्यस्य ज्ञानवत्तामनुमाय तदुपसत्त्यादि च क्रियते इति भाष्यं शिष्यस्य … अन्यथाज्ञानाज्ञानादिकमनुमाय तस्मै तत्त्वमुपदिश्यत इत्यस्योपलक्षणम् ŚatDū. 110.4; ब्रूहि त्वमेकमनुमाय पुनर्न वाच्यम् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 3.33; मुखविकासादिलिङ्गाद्धर्षहेतुं प्रसिद्धार्थमनुमाय यत्र शब्दस्य संगतिग्रहः … तत्रावश्यम् … प्रामाण्यमाश्रीयते SarvaDaSaṁ. 16.278; 'पुत्रस्ते जातः' इति वार्ताहरव्याहारजन्यं श्रोतुर्हर्षमनुमाय हर्षहेतौ पुत्रजन्मनि संगतिं प्रतिपद्यते NyāyMāVi. 16.2 (*on* i. 1.1); NyāySu.(Ja.) 71A.5 (*on* i. 1.1); ŚivārkaMaDī. i. 173.16 (*on* i. 1.4); दृष्टं दृष्टिः प्रत्यक्षमिति यावत् । तत्सिद्धं दृष्टगं फलेन तु तद् वाक्यस्य प्रामाण्यमनुमायेति शेषः NyāySu.(Ja.) 107B.13 (*on* i. 1.3); 417A.2 (*on* ii. 2.10); देशान्तरप्राप्तलिङ्गकेनानुमानेनादित्ये गतिमनुमाय तदन्यथानुपपत्त्या गमने शक्तिरप्यस्तीति यद् विज्ञानं सानुमानपूर्विकार्थापत्तिः YuktiSneha. 76.15 (*on* i. 1.5); न चेदानींतनेनेन्द्रियप्रसादेन पूर्वकालीनं तदुपरममनुमाय सामग्रीविरहानुमानम् AdvaiSi. 557.10; गिरापदनिवृत्त्या तत्कार्यस्य साधनापेक्षत्वावगमात् तत्कार्यवान्निपद्मनुमाय … गिरापदकार्यापत्तिरिरापदस्यावसीयते ŚivārkaMaDī. i. 75.20 (*on* i. 1.0); i. 155.33 (*on* i. 1.3); न च तत्रादेशेन स्थानिनमनुमाय तेन पदार्थोपस्थितिः MīmāKau. i. 119.16 (*on* i. 3.24); iii(1). 18.13 (*on* i. 2.7); स्मृतिवाक्यादर्थं जानानो हि पुरुषः प्रथमं वक्तृज्ञानमनुमाय … ज्ञेयभूतार्थमेवानुमिनोति MayūMāli. 20.2 (*on* i. 3.1); 34.6 (*on* i. 3.5); प्रयोज्यप्रयोजकवृद्धव्यवहारं पश्यता बालेन … तस्य ज्ञानमनुमाय … शब्दमेव कारणत्वेन गृहीत्वा VaiyāSiMañ. 21.15; अनेकधा सूर्योदयेन प्राचीमनुमायापीयं दक्षिणेति मुह्यन्तो दृश्यन्ते SarvaDaKau. 128.26; **2A** having conjectured or guessed पुरुषान्तरस्थमनुष्ठानं दृष्ट्वा तदनुपपत्त्या कारणमनुमाय ततोऽनुष्ठानप्रवृत्तेरदोषः BālaKrī. i. 21.20 (*on* 1.7); गार्ग्योऽनुमाय राज्ञोऽथ प्रावीण्यं ब्रह्मवेदने । उपायानीत्युवाचेमम् BṛĀraUBhVā. ii. 1.91; अपश्यं मण्डलं गवाम् । अनुमाय ततस्तेन वसन्तं देशमन्तिके ।… क्षणेनारण्यमत्यजम् BṛKathāŚloSaṁ. 16.6; 20.31; विद्वत्सहस्रमुपलभ्य हि लोकिगुण्ड्यां भास्वत्सहस्रमिदमित्यनुमाय भासा । प्राभाकरीं प्रहितवानिह वृत्तिमर्हां EI. xv. 355.66; परिविष्टान्नेषु यन्निरवशेषतया भुक्तं यच्च भोक्तुं पुनःपुनर्गृह्यते तत्तस्येष्टमित्यनुमाय तदानीय … देयम् SmṛtiCan. v. 353.4; जननीव्यतिरिक्तानां पितृपत्नीनाम् … पित्रादिपत्नीत्वेन (पार्वणे) सहभावः … नित्यमधिकारान्तरमनुमाय प्रवर्तते CaturCin. iii(1). 100.16; उक्तं चेदं भगवदागमनसमयमनुमाय पुनः सर्वैरद्वैतप्रमुखैः सह मयात्रागन्तव्यम् CaitaCa. 186.5(8); तम् … आद्यं पुमांसमनुमाय निहन्तुमेनम् । प्राक्प्रेषिताः … नाद्यापि हन्त विनिवर्तितुमुत्सहन्ते KaṁVa. 2.4; संधिविग्रहतत्त्वज्ञस्त्वनुमान (v.l. °माय) विभागवित् NītiPra. 1.48; **2B** having guessed through calculation सूर्यपरिवेषे तत्फलं गणितेनानुमाय वक्तव्यम् AdbhuSāg. 292.17.

**अनुमायत्न** (anumā-yatna) *m.* effort for inferring यतो विप्रतिपद्यन्ते त्वन्तर्यामिणि वादिनः । तत्सिद्धयेऽनुमायत्नः क्रियतेऽतः परोक्तिभिः BṛĀraUBhVā. iii. 8.127.

**अनुमारक्षणतूर्यडम्बर** (anumārakṣaṇa-tūryaḍambara) *m.* great noise of musical instruments produced after the (very) moment of killing कर्णपथं समागतः। अनुमारक्षणरोदनारवः (v.l. °क्षणतूर्यडम्बरः) RāmC. 33.18.

**अनुमारक्षणरोदनारव** (anumārakṣaṇa-rodanārava) *m.* noise of crying produced after the (very) moment of killing कर्णपथं समागतः । … अनुमारक्षणरोदनारवः RāmC. 33.18.

**अनुमारमहारव** (anumāra-mahārava) *m.* great noise produced after the killing उन्मूर्छति भटस्त्रीणामनुमारमहारवे ।… जगाम राघवाभ्याशं शान्तवेगो विभीषणः RāmC. (App. 1) 40.10.

**अनुमाररव** (anumāra-rava) *m.* noise produced after the killing प्रयालयं तदनु वीरपरिग्रहाणां जज्ञेऽनुमाररवतूर्यरवोर्मिरुच्चैः RāmC. 36.60.

**अनुमारिपु** (anumā-ripu) *m.* enemy of, i.e. contradiction to inferential knowledge (प्रमा) बौद्धाभ्यामपराभ्यां तु तत्राप्युक्तानुमारिपुः AnuVyā. 69B.7 (*on* 4.2) (NyāySu.(Ja.) उक्ता उक्तसरूपा अनुमारिपुर्विरोधिनी)

**अनुमारुतम्** (anumārutam) *adv.* along (the direction of) the

wind अखण्डक्षे सुलग्नादौ चुल्लीं कृत्वानुमारुतम्। तत्रेष्टकास्ताः संदध्यात् ĪśānŚiPa. ii. 33 41; ŚilpaRa. i. 14.51.

**अनुमार्ग्** (anu-mārg-) I.P. to strive after, i.e. to look for व्युत्थायानर्थनिःसारसाधनान्यनुमार्गेति BṛĀraUBhVā. i. 4.11.

**अनुमार्ग** (anu-mārga) *m.* **1Ai** pursuit of (religious) path सर्वधर्मप्रतिपत्तिमुत्थितः सर्वमार्गअनुमार्गसुस्थितः। बुद्धपुत्र प्रणिधानसुस्थितः GaṇḍVyū. 392.2 [DBHS.]; **1Aii** [Loc.] through or along the same path कन्यका तत्र निममज्ज सपादपा। तद् दृष्ट्वानुमार्गेऽस्याः स राजात्मानमक्षिपत् KathāSaSāg. xii. 19.85; [Inst.] रणात् पलायनं चक्रे सुमाली …। तद्वधार्थं गतं शक्रमनुमार्गेण गत्वरम्। उवाच … सोमः PadmP.(Ra.) 7.91; 73.128; कार्तवीर्यो महावीर्यस्त्वया भेत्तुं न शक्यते। यदि तस्यानुमार्गेण त्वं गच्छसि … परशुं च महाविद्यां गृहीत्वा याहि तं प्रति BṛKathāK. 122.18; KathāSaSāg. xii. 19.104; **1Aiii** [Inst.] through or along the subway or short-cut underneath गोविन्देन परिज्ञाय सुभद्राप्रसवं पुनः। अनुमार्गेण संप्राप्य दृष्टा सा BṛKathāK. 121.16; **1Aiv** each path, cf. **अनुमार्गप्रधावित**; **1B** [Inst.] in due course, in proper manner अनुमार्गेण कार्येषु अन्यस्मिन्वचनान्मम। दद्यास्त्वमिति यो दत्तः स इहान्वाधिरुच्यते KātySm. 611; यद्यद् विनिर्मितं कर्म येन येनान्यकर्मणि। तस्य तस्यानुमार्गेण तदिहागत्य तिष्ठति VarāṅgaC. 15.82; **2** (Arch.) small joist (parallel beam to support floor, ceiling etc.) कायश्चाप्यनुकायश्च प्रासादाङ्गं द्विधा स्मृतम्।… अनुमार्गाश्च कायः स्यात् ĪśānŚiPa. ii. 30.37; ŚilpaRa. i. 16.116; जयन्त्यश्चानुमार्गः स्याद् दण्डार्धबहलश्रितः ĪśānŚiPa. ii. 31.84; ii. 31.94; ऊर्ध्वदण्डाग्रविपुलमनुमार्गं च कारयेत् ĪśānŚiPa. ii. 32.97; स्वार्धाक्रान्ता जयन्तीस्तदुपरि सुसमीकृत्य कृत्वानुमार्गं निश्छिद्रं छादयेत् TantrSa. 2.46; ŚilpaRa. i. 29.31; *n.* small joist तुला द्वारानुयाता हि जयन्ती तिर्यगागता। अनुमार्गं तदूर्ध्वे तु द्वारस्यानुगतं शुभम् MayaMa. 16.43; 16.45; *adj.* following along, DBHS.

**अनुमार्गक** (anumārga-ka) *n.* (Arch.) small joist तुलाविस्तारतारोच्चा जयन्ती स्यात् तुलोपरि। अर्धदण्डेन तत्रोच्चा जयन्त्यूर्ध्वेऽनुमार्गकम् MayaMa. 16.40; *m.* (?) small joist वंशानुगा जयन्त्यः स्युस्तुलावदनुमार्गकाः ĪśānŚiPa. ii. 31.86.

**अनुमार्गका** (anumārga-kā) *f.* (?) small joist वंशानुगा जयन्त्यः स्युस्तुलावदनुमार्गकाः ĪśānŚiPa. ii. 31.86.

**अनुमार्गग** (anumārga-ga) *adj.* going along the same path राजा … शूद्रकः। निवारयामास च तांश्चारांस्तस्यानुमार्गगान् KathāSaSāg. xii. 11.21.

**अनुमार्गण** (anu-mārgaṇa) *n.* searching, looking for यत्र ब्राह्मणस्य … विविक्ते देशे अन्वेषणा अनुमार्गणं भवति, तत् तत्र एनं रैक्वम् … गच्छ ChāndoUBh. 208.7 (*on* iv. 1.7)

**अनुमार्गतस्** (anumārga-tas) *adv.* through or along the same path प्रयाणमकरोच्चक्री चक्ररत्नानुमार्गतः MahāP. 28.1.

**अनुमार्गप्रधावित** (anumārga-pradhāvita) *adj.* **i** who has gone or run after through the same path आन्तरप्रतीहाराणामनुमार्गप्रधावितानेकार्थिजनसहस्राणामनुयायिनः पुरुषानश्रान्तैः पुनः पुनः पृच्छद्भिः … आसेव्यमानम् … राजद्वारमगात् HarṣaC. 97.2; **ii** rushed on each path समरकेतुः … पादपमूलमगमत्। अन्वपालयच्च क्षितिपालसूनोर्व्यावर्तनार्थमनुमार्गप्रधावितानापतिष्यतो हास्तिपकपुरुषान् TilaMañ. 188.19.

**अनुमार्गम्** (anumārgam) *adv.* **A** through or along the path (शुक्रः) त्वरमाणोऽनुमार्गं स निश्चक्राम पुरोत्तमात् MahāBhā. i. 737*; दर्शयांचक्रुरत्यर्थं जनाः केचित् पुरे यथा। सेनानिवेशान् विविधाननुमार्गं विधानतः। कुर्वन्तः Rāmā. ii. 1868* (1); तस्यानुमार्गं विशति तद्वै घोरं रिपुत्रयम् MārkP. 3.66; असावनुमार्गं रिपोर्गतः PadmP.(Ra.) 7.93, 102.145; एषानुमार्गमिह पर्यटनप्रयासभूरिश्रमाम्बुभरधौतशरीरयष्टिः।… मदनस्य हस्तभल्लीव … हन्त हृदि प्रविष्टा UdaySuKa. 88.26; तवानुमार्गं व्रजतो भवान्तरे शठैर्धनैः पञ्चपदी न पूरिता Subhāṣi. 489; **B** along the (possible) course नष्टं कथंचिदनुमार्गमुदीरितेषु। स्थानेषु शल्यमचिरेण गतिं करोति SuśruS. ii. 10.14 (Nyāyacandrikā मार्गं लक्षीकृत्य); RugVi. 45.5.

**अनुमार्गलग्न** (anumārga-lagna) *adj.* **A** clinging, i.e. following closely along the way अनुमार्गलग्नैरनतिदूरवर्तिभिः … परिवृतम् … नाविकयुवानमद्राक्षम् TilaMañ. 126.4; कपिः … अनुमार्गलग्नैश्च कुमारकेसरिप्रभृतिभिः स्तोकान्तरमनुसृत्य … स्थितैस्समुज्झितम् … नरेन्द्रमतिदूरमाचकर्ष UdaySuKa. 127.24; **B** clinging, i.e. associated along the course अन्विष्य नूनमचिरादनुमार्गलग्नैराबध्यतेऽत्र सुखदुःखशतैः UdaySuKa. 38.8.

**अनुमार्गागत** (anumārgāgata) *adj.* [*f.*-ā] **A** which has come on the way सोऽनुगम्यमानस्तेन तुरंगमेणानुमार्गागतं महच्छ्वभ्रं गोष्पदमिव जवेन लङ्घयित्वा प्रदुद्राव JātaMā. 163.5 (25.1(9)); मूलोत्खातानुमार्गागतगिरिगुरवस्तार्क्ष्यपक्षाग्रवाताः BhallaŚ. 89; **B** coming behind on the (same) path अनुमार्गागतया … अनुगम्यमानं कन्यकया कैलासनामानं कञ्चुकिनमायान्तमपश्यत Kād. 100.14.

**अनुमार्ग्यमाण** (anu-mārgyamāṇa) *adj.* (used in primitive sense) being sought after or pursued तमाश्रमपदं प्राप्ता दस्यवो लोप्त्रहारिणः। अनुसार्यमाणा (v. l. अनुमार्ग्यमाणा) बहुभी रक्षिभिः …। ते तस्यावसथे लोप्त्रं निदधुः MahāBhā. i. 101.4.

**अनुमार्जत्** (anu-mārjat) *adj.* considering, pondering thoroughly सुधनः श्रेष्ठिदारकः … तं बोधिसत्त्वसमाधिनयमनुमार्जन् … अवोचत् GaṇḍVyū. 51.3; 68.6 [DBHS.]

**अनुमार्जन** (anu-mārjana) *n.* **1** name of a treatise (dealing with grammatical corrections) इमे सर्वे वेदा निर्मिताः सकल्पाः सरहस्याः … सानुमार्जनाः GopBr. i. 2.10 (44.4); **2A** rubbing along नन्दगोपपुत्रः … मदनिकां नाम कुब्जिकां दृष्ट्वा तस्या हस्ताद् गन्धमादाय … तेनैव हस्तेन कुब्जस्यानुमार्जनेन विगतकुब्जभावां तां कृत्वा BālC. 5.2(7); णिच् … लोम्नोऽनुमार्जने SaraKaṇṭhā (Gr.) i. 3.49; **2B** rubbing after (for good qualities) परिमार्जनं दोषापनयनम् …। अनुमार्जनं प्रीतिगुणाधानं यथार्हपूजनात् BhārBhāDī. *on* xii. 82.21; **3** cleansing, purification प्रागनुमार्जनाद् वेदेः सकाशाद् वेदिपुरीषमपसार्यान्यत्पुरीषमानीय वेदिमध्ये प्रक्षेपणीयम् comm. *on* KātyŚS. ii. 6.11; एकेन छेदनं प्रकाश्यते अन्येनानुमार्जनमित्यर्थभेदान्मन्त्रभेदः ŚāstrDī. 118.1 (*on* ii. 1.15)

**अनुमार्दव** (anu-mārdava) *n.* kindness, compassion हतप्रवीरस्य रणे तु रक्षसः। कथंचिदापादयते च मार्दवम् (v. l. सादयतेऽनुमार्दवम्) Rāmā. v. 907*.

[1]**अनुमार्धविग्रह** (anumārdhavigraha) *adj.* having knowledge (*lit.* inferential knowledge) as half of the body नमामि … अनुमार्धविग्रहम्।… अपूर्वशंकरम् PañcPā. 1.5 (*on* i. 1.0)

[2]**अनुमार्धविग्रह** (an-umārdhavigraha) *adj.* other than the one (Śaṅkara) who has Umā as the half of (his) body, PañcPā. 1.5 (*on* i. 1.0)

**अनुमालक्षणाज्ञान** (anumālakṣaṇājñāna) *n.* ignorance concerning the real characteristic of inference धर्मिभेदविकल्पेन याश्रयासिद्धिरुच्यते। सोऽनुमालक्षणाज्ञानाद्धर्मित्वं भासिनो यतः TattvSaṁ. 2737.

**अनुमालिनीतीरम्** (anumālinītīram) *adv.* on the bank of the river Mālinī एषः … कण्वस्य … अनुमालिनीतीरमाश्रमो दृश्यते Śāk. 1.11(6)

**अनुमावत्** (anumā-vat) *adv.* like the inferential knowledge रूप्यधीरनुमावदमेयजा, आपरोक्ष्यं च दोषजत्वादिति चेत् – सा अनुमावत्सार्था युक्ता IṣṭaSi. 288.13.

**अनुमावर्त्मन्** (anumā-vartman) *n.* [Inst.] through the path of inference अनुमावर्त्मना ज्योतिः साक्षान्नः प्रत्यपीपदत् BṛĀraUBhVā. iv. 3.32.

**अनुमावसर** (anumāvasara) *m.* occasion or scope for inference न तं विना किंचित्स्मर्तुं द्रष्टुमथापि वा। शक्यं तन्नित्यसिद्धेर्हि नानुमावसरो भवेत् AnuVyā. 16B.8 (*on* 1.4)

**अनुमावसिति** (anumāvasiti) *f.* termination, i.e. conclusion of syllogism न पञ्चावयवोक्तौ च विवादावसितिर्भवेत्।… लिङ्गोक्तावपि चैवं स्यादनुमावसितिर्ध्रुवा AnuVyā. 19A.4 (*on* 2.1)

**अनुमाविशेष** (anumā-viśeṣa) *m.* variety of inference अर्थापत्त्युपमे अनुमाविशेषः PramāLa. 1B.8.

**अनुमाविषय** (anumā-viṣaya) *m.* object of inferential knowledge अनुमाविषये नेष्टं परीक्षितपरिग्रहात्। वाच्यप्रामाण्यमस्मिन् हि नानुमानं प्रवर्तते PramāVār. 4.2.

**अनुमाविषयोत्थ** (anumāviṣayottha) *adj.* arisen, i.e. derived from what is the object of inferential knowledge अनुमाविषयोत्थं तु धर्मत्वं निष्फलं भवेत् ŚlokaVār. 5(7). 69 (467.6)

**अनुमावृत्ति** (anumā-vṛtti) *f.* occurrence of inference अभ्यस्तलक्षणानां च सम्यग्लिङ्गविनिश्चये। अनुमावृत्तिरन्या तु नानुमेत्यभिधीयते TattvSaṁ. 1475.

**अनुमाव्यभिचार** (anumā-vyabhicāra) *m.* deviation, i.e. failure of inference पुंवाक्यमव्यभिचारि, लिङ्गाभासादनुमाव्यभिचाराभिमानः — इति न प्रतिज्ञा दुष्टा NayaVi. 55.5 (*on* i. 1.2)

**अनुमाश्रिति** (anumāśriti) *f.* resorting to, i.e. dependence on inference दग्धृत्वादिस्वभावोऽग्नेः शक्तिश्चेद्भवतोच्यते। प्रत्यक्षात्तदसंसिद्धेर्विरोधस्तेऽनुमाश्रितेः BṛĀraUBhVā. iv. 3.257.

**अनुमाष** (anumāṣa) (Gr.) [listed in the *parimukhādigaṇa* परिमुखे भवम्, पारिमुख्यम्। परिमुख … अनुमाष अनुयव JaineVyā. 198.9 (*on* iii. 3.34); KāśiVṛ. *on* iv. 3.59]

**अनुमाषम्** (anumāṣam) *adv.* [SaraKaṇṭhā.(Gr.) iv. 3.160] like a kidney-bean or in a kidneybean परिमुखं भवः परिमुख्यः । परिमुखम् ··· अनुमाषम् CāndraVṛ. *on* iii. 3.23.

**अनुमास** (anu-māsa) *m.* subsequuent month मासश्चानुमासश्च, तयोर्भवं मासानुमासिकम् ManuBh. i. 260.24 (*on* 3.112); CaturCin. iii(1). 171.9; ManvaMu. 110.24 (*on* 3.122)

**अनुमासनव्यघटना** (anumāsa-navyaghaṭanā) *f.* newer formation in every month अङ्कहरिणः ···। मा भाङ्क्षीदनुमासनव्यघटनानिःसन्धिबन्धं वपुः शीतांशोः AnarghaRā. 7.64.

**अनुमासभिन्न** (anumāsa-bhinna) *adj.* different, i.e. new in every month राजा द्विजानामनुमासभिन्नः पूर्णां तनूकृत्य तनूं तपोभिः । कुहूषु दृश्येतरतां किमेत्य सायुज्यमाप्नोति भवन्मुखस्य NaiṣC. 8.37; 10.62.

**अनुमासम्** (anumāsam) *adv.* every month, month after month अयं पुण्यशाला प्राचिनी ··· अक्षयनीवि दिन्न[ा] तु (प) तो वृ[द्धि] तो मासानुमासं शुद्धस्य चतुर्दिशि पुण्यश[ला]यां ब्राह्मणशतं परिविषितव्यम् EI. xxi. 60.4; (श्राद्धम्) अनेन विधिना सर्वमनुमासं समाचरेत् MatsyaP. 18.12; PadmP. v. 10.12; VīraMi.(Samaya.) 201.5; मिथुनानि ···। अष्टौ षड् वाप्यथ पुनश्चानुमासं समर्चयेत् MatsyaP. 62.32; अनुमासं च चातुर्मास्यी विधिः स्मृतः AgniP. 190.5; पञ्चगव्येनानुमासम् ···। स्नापयित्वार्चयेद् गौरीम् BhaviP. 648B.25 (iv. 25.17)

**अनुमासिक** (anumās-ika) *adj.* **i** pertaining to every month, monthly पितृयज्ञं तु निर्वर्त्य विप्रश्चेन्दुक्षयेऽग्निमान् । पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं कुर्यान् मासानुमासिकम् ManuSm. 3.122; GobhiSm. 2.98; ManuBh. i. 260.24 (*on* 3.112); मासानुमासात्तु कर्तव्यात्पिण्डपितृयज्ञादनुमासिकं मासि मासि कार्यम् ManvaVi. 353.29 (*on* 3.122); उक्तवचने एकोद्दिष्टग्रहणादेकोद्दिष्टरूपेष्वेव मासिकेषु दिनान्तरकालविधानं न पार्वणरूपेष्वनुमासिकेषु VīraMi.(Samaya.) 196.6; अनुमासिके वार्षिके चाशौचरुद्धे शुद्धिकालादय उत्तरमासस्थतत्तिथिभिन्नाश्चत्वार एव पक्षाः BālamBha. i. 547.4 (*on* 1.249); **ii** (used as noun) that which pertains to each and every month, cf. **अनुमासिकपर.**

**अनुमासिकपर** (anumāsika-para) *adj.* intended to (justify) that (*śrāddha*) which pertains to every month अत्यक्तद्वितीयपक्षश्च मासिकपरो न त्वनुमासिकपरोऽपि (आशयः) BālamBha. i. 547.9 (*on* 1.249)

**अनुमासिकविषयक** (anumāsikaviṣaya-ka) *adj.* referring to that (*śrāddha*) which pertains to every month मासिकाब्दे त्वित्युक्तवचनं तु अनुमासिकविषयकम् BālamBha. i. 547.3 (*on* 1.249)

**अनुमासिकादि** (anumāsikādi) *adj.* that which pertains to every month etc. तथैवैकोद्दिष्टं प्रकृतित्वेन विधायानुमासिकादीनां विकृतित्वेनाभिधानम् VīraMi.(Samaya.) 201.6.

**अनुमासिद्धि** (anumā-siddhi) *f.* establishment of inference स्वभावकार्यतासिद्धिरनुमानसमाश्रयात् । ताभ्यां चाप्यनुमासिद्धिरेवमन्योन्यसंश्रयः BṛĀraUBhVā. iv. 3.776.

**अनुमास्थिति** (anumā-sthiti) *f.* occurrence, i.e. possibility of inference अस्वाप्सं सुखमित्याद्यौ कालांशेऽनुमास्थितिः NyāySiA. 213.23.

**अनुमास्यमान** (anu-māsyamāna) *adj.* which is going to be inferred द्रव्यदेवतासंयोगेन यागोऽनुमीयते । तत्र संस्कारवाक्यप्रवृत्तिवेलायां पयसोऽनुमास्यमानयागापूर्वार्थत्वानवगतेः VidhiRa. 29 (150.13)

**अनुमाहति** (anumāhati) *f.* destruction of, i.e. contrareity to inference न बुद्धो धर्मदर्शी स्यात् पुंस्त्वादित्यनुमाहतिः AnuVyā. 4A.2 (*on* i. 1.1)

**अनुमि** (anu-mi-) v. u. **1** to conjecture, to guess ब्रवीह्यतिमतिं त्वां हि वाक्यैरनुमिमीमहे (v.l. °मिनोमि ते) MahāBhā. iii. 177.15; अस्माद्वाक्यादयमर्थोऽधिगत इति तदभिमुखानुसरणरूपया चेष्टयानुमिनोति Ekāva. 1.13(98) (38.7); अनुमितित्वं च अनुमिनोमीति मानससाक्षात्कारसाक्षिको जातिविशेषः RasGaṅ. 640.6; यद् भवाननुमिनोति तदेव तत्त्वम् RasSa. 182(4); **2A** to employ syllogism तं दृष्टान्तं उपलभमानः शब्देऽप्यनुमिनोति शब्दोऽप्युत्पत्तिधर्मकत्वादनित्यः स्थाल्यादिवदिति NyāyBh. 48.7 (*on* i. 1.36); अनुपलब्ध्या श्रोतानुमिनोति नासीत्तत्र चैत्र इति TattvCin. i. 681.3; iv(1). 488.6; **2B** to infer, to know through inference शिरसा पादेन गामनुमिन्वन्ति NyāyBh. 156.4 (*on* ii. 2.68); इत एव ते योगशक्तिदर्शनात् अनुमिनोमि GītāBh.(Śaṅ.) 310.4 (*on* 11.18); औत्पानया प्रसिद्ध्या तु कार्यलिङ्गैश्च कारणम् । सदानुमिन्वते सांख्याः BṛĀraUBhVā. i. 4.107; iii. 6.28; आत्मानमात्मनात्मैव लिङ्गादनुमिनोति हि । तत्र नूनमुपेतव्या कर्तृता कर्मतास्य च NyāyMañ. ii. 7.7; न हि प्रत्यक्षेण करिणि दृष्टेऽपि चीत्कारेण तमनुमिन्वते प्रेक्षावन्तः TātpaṬ.(Vā.) 40.14 (*on* i. 1.1); ĀtmaTaVi. 344.17; यस्तु तं नाकलयेत् स कार्यसामान्येन कारणमात्रमनुमिनुयात् NyāyKuA. i. 18.4; पुरुषः ··· नरेन्द्रभवनमालोक्यावयवसंनिवेशविशेषेण तस्य कार्यत्वं निश्चित्य ··· कर्तुस्तज्ज्ञानशक्तिवैचित्र्यमनुमिनोति BrahmSūBh. (Rā.) 140.8 (*on* i. 1.3); VedāntSā.(Rā.) 180.1 (*on* ii. 2.25); VedāntDī. 108.16 (*on* ii. 2.26); BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 92.4 (*on* ii. 2.25); पर्वते ··· धूमं प्रतीत्य ततो वह्निमनुमिनोति KhaṇḍanKhā. 142.22; यदि च यत्किंचिद् विपक्षे बाधकमित्यभिमानमात्रेण परिगृह्यानुमिनोषि, तदा ज्योतिष्टोमादिवाक्येऽपि भवादृशः कोऽपि तथा तदभिमत्यानुमिनुयादेव ŚatDū. 72.17; NyāyPari. 155.5; न ह्यज्ञानस्य ··· तन्निवर्तकमभ्युपैति । किं त्वनादित्वेन तदभावमप्यनुमिनोति NyāySu.(Ja.) 20A.4 (*on* i. 1.1); 68A.12 (*on* i. 1.1); 218A.4 (*on* i. 4.6); 244B.10 (*on* ii. 1.2); वेदादिनिरपेक्षस्त्वमेवमनुमिमीषे तदैवमपि कस्मान्नानुमिनुयाः NyāySu.(Ja.) 623A.9 (*on* iv. 2.1); ज्ञानं तावदनुमिनोति तटस्थो बालः Upask. 338.4 (*on* vii. 2.20); SarvaDaKau. 43.23; 114.24; श्वैत्यस्यानुमिताश्रयस्य च श्रावनसमानाश्रयत्वमनुमिनोति TantrRaha. 28.2; तथा चानुभवः पर्वतं पश्यामि वह्निमनुमिनोमीति VedāntPari. 57.1; वह्न्यादिपक्षकानुमितिपरस्य वह्निमनुमिनोमीत्यादिवाक्यस्य न प्रामाण्यम् VyutpaVā. 134.23; 163.1.

**अनुमित** (anu-mita) *n.* inference (as a means of knowledge) सूक्ष्मो हि भावोऽनुमितेन गम्यः MahāBh. ii. 124.13 (*on* iii. 2.123); *adj.* [*f.* -ā] **1A** (also used as noun) what is inferred दृष्टानुमितानां हि नियोगाप्रतिषेधानुपपत्तिः NyāySū. iii. 1.51; बाधाभ्युपेतप्रत्यक्षप्रतीतानुमितैः समम् ।··· वर्णेभ्यो भेदः स्फोटेन चिन्तितः PramāVār. 1.270; श्रुतानुमितयोः श्रुतसंबन्धस्य बलीयस्त्वात् ManuBh. i. 321.1 (*on* 3.231); PariVṛ.(Sī.) 174.23; PariVṛ.(Nī.) 40.20; अनुमितस्य चागमेनान्वाख्यानात् ··· अनुमानं लक्षयति TattvVai. 12.19 (*on* 1.7); दृष्टं श्रुतं चानुमितं स्वानुभूतं यथार्थतः । कथनं सत्यमित्युक्तम LiṅgaP. i. 8.13; विश्वं प्रत्यक्षं त्यक्त्वा तयोर्योऽनुमितं वदेत् AnuVyā. 29B.9 (*on* 2.2); NyāyKu. 78.8; Upask. 392.4 (*on* ix. 2.1); प्रत्यक्षानुमितयोः प्रत्यक्षं बलीयः PariVṛ.(Sī.) 175.12; Nyāyāmṛ. 628A.3; न चानुमितस्याप्युत्तरकालं श्रुतेन बाधः MīmāKau. iii(1). 235.12 (*on* ii. 2.20); **1B** inferred, known through inference देशान्तरप्राप्त्या अनुमितया गतिरनुमीयते NyāyVār. 51.7 (*on* i. 1.5); Upask. 58.3 (*on* i. 2.5); यत्नेनानुमितोऽप्यर्थः कुशलैरनुमातृभिः । अभियुक्ततरैरन्यथैवोपपाद्यते VākyaPa. 1.34 = TattvSaṁ. 1462; आप्तेन दृष्टोऽनुमितो वार्थः परत्र स्वबोधसंक्रान्तये शब्देनोपदिश्यते YogBh. 13.1 (*on* 1.7); कार्यानुमितस्य हेतोस्तदभावे सत्ताप्रमाणाभावात् BhāvanāVi. 58.1; यत्र चानुमितं लिङ्गं सूर्यगत्यादि लिङ्गि च ŚlokaVā. 4.90 (162.3); 5(4).170 (400.6); (शाखाप्रसारयोः) प्रकरण एव साहित्यं नानुमिते यागे ṬupṬ. 24.6 (*on* iv. 2.11); औष्ण्यघोषाभ्यामनुमिते कौक्षेये कार्ये ··· कार्यज्योतिरेव BrahmSūBh.(Śaṅ.) 77.10 (*on* i. 1.24); स एवाप्रतिरूपवदनेनानुमितः BṛĀraUBh. 46.8 (*on* i. 3.6); शून्यमेवेति ···। हेतुनानुमितं केन कथं ज्ञानं त्वयोच्यताम् SarvaVeSāSaṁ. 595; धरादिजगद्रचनाबलादनुमितोऽनवखण्डितशक्तिकः SaṁkṣeŚā. 3.264 (ii. 301.17); भवति हि यथायथं दृष्टानुमितश्रुतेभ्यः कर्मफलेभ्यः पुंविशेषेषु वैदिककर्मानुमानम् Kāśi. iii. 12.25 (*on* 5(4).12); अन्वयज्ञाने अनुमिते तदुपदर्शितोऽर्थो न शब्दमाकाङ्क्षति ĀgaPrā. 38.16; यदेव द्रव्यं स्पर्शेनानुमितं तदेव शब्दादिभिरप्यनुमीयते NyāyKa. 47.3; वाक्यत्वादिना लिङ्गेन वेदानामपि पौरुषेयत्वमनुमितम् Bhām. 79.8 (*on* i. 1.4); SāṁkhyaTaKau. 56.2 (*on* 2); 312.11 (*on* 17); प्रयोगाद् वानुमितः यो यत्रासति वृत्त्यन्तरे वृद्धैः प्रयुज्यते NyāyKuA. ii(1). 198.4; अनुमानविकल्पात्मनापि प्रकाशेन यदि अनाविष्टो नीलादिः अर्थः तत् न अनुमित एव स्यात् PratyabhiVi. i. 235.3 (*on* i. 5.9); अनुमितमप्यर्थं पश्चादनुवदद् वाक्यं वाचकं शक्तं स्यात् NyāyRaMā. 92.8; न तावदनुमितयापि गत्या तत्कारणमनुमातुं शक्यम् NyāyRa. 164.18 (*on* 4.97); पृथग्वाक्यैः समिदादिभिरनुमितयज्युद्देशकशब्दयुक्तैरङ्गानि विधीयन्ते ŚāstrDī. 524.4 (*on* vii. 1.1); कार्यत्वेनानुमितेऽपि विषये ज्ञानशक्ती कार्यानुमेये BrahmSūBh.(Rā.) 140.3 (*on* i. 1.3); गुणानामुत्कर्षापकर्षरूपाङ्गाङ्गिभावेन जगत्प्रवृत्तिरनुमिता VedāntDī. 100.5 (*on* ii. 2.6); अधिकरणमपि दृष्टमनुमितं स्मृतं वा Kiraṇā. 19.5; 289.18; शब्देनानुमितं लक्ष्यं परापरमुदाहृतम् Mānaso. iv. 1.151; PramāMī. 44.27 (*on* i. 2.12); मन्वादिस्मृतीनां वेदमूलत्वेऽनुमिते तुल्यन्यायतया आपतितं वेदमूलत्वं को वारयेत् ŚrutaPra. ii. 57.26 (*on* i. 3.25); गुणाभावात्प्रामाण्याभावेऽनुमिते च पारिशेष्यात् अप्रामाण्यमेव वेदस्य स्यात् NyāyKu. 21.16; मयेत्यनुमितं तावत् घटभङ्गाद् यथामिलत् । मृत्स्ना ··· तथास्या मिलितः सुतः PārśvC. 8.340; प्राधानिके जगत्कारणेऽनुमिते तु तादृशेन तर्केण सत्प्रतिपक्षसंभवात VedāntPāSau. 157.7 (*on* ii. 1.11); एकेन तर्ककुशलेनानुमितोऽर्थोऽन्येन प्रतिषिध्यते VedāntKau. 157.13 (*on* ii. 1.11); भिद्यते न स आत्मा ··· अनुमितपरसुखदुःखाद्यनाधारतया स्वस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात् NyāyPari. 310.8; 495.22; तदभावश्च संसर्गग्रह एवेति भ्रमाभावेऽनुमीयमाने संसर्गज्ञानमेवानुमितम् TattvCin. iv(1). 132.2; सामान्यतोऽनुमितोऽपि वेदार्थो नाग्निहोत्रादिविशेषाकारेण प्रतिपन्नः VivaPraSaṁ. 177.8; न मा स्मार्तोष्टकाङ्गत्वाद् यां जना इति मन्त्रगीः । तन्न स्मृतेर्मूलवेदेऽनुमिते मात्वसंभवात् NyāyMāVi. 28.6 (*on* i. 3.1); मुखविकासादिना स्वविरुद्धसुखाद्यनुमानेऽन्यत्वमप्यनुमितं भवति ŚatDū. 147.21; ऐहिकसुखस्पृहायुक्तो हि तद्-

दृष्टान्तेनानुमित आमुष्मिके सुखे रागवान्भवति JīvanVi. 162.9; प्राचीनपक्षादन्यथानुमितमिति चेन्न TattvPrakā. 97A.3 (*on* ii. 2.9); नानित्यतयानुमितः शब्दः तीव्रादिधर्मोपेतत्वेन पुनस्तथानुमीयमानो नित्यो भवति NyāySu.(Ja.) 80A.6 (*on* i. 1.1); अनुमितमात्मानम् ··· स्थिरत्वेन साधयति Upask. 163.8 (*on* iii. 1.18); 306.2 (*on* vii. 1.22); पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते इत्यनेन वाक्येन पीनत्वमनुमितम् Upask. 406.6 (*on* ix. 2.5); कर्म न निर्विकल्पगोचरम्। तस्य नित्यानुमेयत्वात्। ··· अनुमिते तस्मिन् पश्चाद्विशिष्टप्रतीतिसंभवः TantrRaha. 69.11; 27.22; (अग्निर्हिमस्य भेषज)मिति श्रुतेरनुमितहिमनिवारणशक्त्यनुवादित्ववदनुमितासत्यमिथ्यात्वानुवादित्वोपपत्तेः Nyāyāmṛ. 122B.4; वेदो धर्मप्रमाणं, स कश्चित्प्रत्यक्षः कश्चित्स्मृत्यानुमित इत्येवं तात्पर्यं न तु प्रमाणपरिगणने ManvaMu. 35.17 (*on* 2.12); अनुमितेऽप्यर्थे प्रवर्तमानं प्रमाणं स्यात् YuktiSneha. 45.32 (*on* i.1.5); अनुमितेऽपि वह्न्यादौ नास्तीति प्रतीत्यनुदयात् SiddhāBi. 65.6; अस्माभिरनुमितैव व्यवस्था मुमुक्षुभिरुपादेया SāṁkhyaPraBh. 35.7 (*on* 1.65); द्रव्यदेवतासंबन्धरूपं लिङ्गम् ··· याग एव तेनानुमितः स्यात् ŚivārkaMaDī. i. 31.17 (*on* i. 1.1); विवरणे अभावपूर्वकत्वमेवानुमितं न त्वभावजन्यत्वमिति GuruCandr. i. 51.1; मन्त्रब्राह्मणात्मके वेदस्य द्वैराश्ये निरूपिते प्रसङ्गात्प्रत्यक्षपठित एव वेदे द्वैराश्यं न त्वनुमिते MīmāKau. iii(2). 110.13 (*on* ii. 1.35); यत्तु परिमाणात् समन्वयात् शक्तितश्चेत्यादिसूत्रैः प्रधानं जगत्कारणमनुमितं तन्निरस्यं भवति GoviBh. 114.10 (*on* ii. 2.1); **2** conjectured, guessed विभावितं त्वया(त्मीयमन्वयागतं मन्त्रित्वमनेना)नुष्ठानेन। नूनं तव पिताप्येवंलक्षणः (v. l. अनुष्ठानेनानुमितः पितापि सदृशीकृतः) PañcT. 1.148(2) (149.13); पुंस्त्रीनपुंसकाख्ये दृष्टेऽनुमिते पुरःस्थिते स्पृष्टे। तज्जन्म भवति BṛSaṁ. 51.36; BālaKrī. i. 11.27 (*on* 1.4); कालोऽप्यनुमितः सौक्ष्म्ये स्थौल्ये च BhāgP. iii. 11.3; Loc. 28.13 (*on* 1.3); नानुमितो हेत्वाद्यैः स्वदतेऽनुमितो यथा विभावाद्यैः VyaktiVi. 14.12; अद्यैष कस्यापि मया शुभस्य त्वद्दर्शनेनानुमितो विपाकः NavaSāC. 9.4; दृष्टवानसि कुत्रापि शिवो ह्यनुमितोऽपि वा BṛDharmaP. i. 33.46; Hastyāyur. 705.14 (4.35); EI. xix. 281.21; वपुःप्रादुर्भावादनुमितमिदं जन्मनि पुरा पुरारे न प्रायः क्वचिदपि भवन्तं प्रणतवान् KāvyPra. 678.2; SubhāRaK. 4.7; SaduktiKa. 65.29; Mahimna. (App.) 11; Kuval. 121.1(17); उद्धूतपांशुपटलानुमितप्रबन्धधावत्खुराग्रचयचुम्बितभागाः ··· वाहाः PraboCan. 4.26 (79.5); असौ राजकुले कापि लब्धजन्मा ··· अस्य गुणैरनुमितं मया PāṇḍaC. 3.477; क्रोधानलः ··· शोणत्वेन च नेत्राणां जनैरनुमितः SamarāSaṁ. 7.455; CaturJiSta. 22; पत्युरन्यप्रियासङ्गे दृष्टेऽथानुमिते श्रुते SāhiDa. 176.8; सामान्यकुलजोऽप्येष निःसारोऽनुमितो जनैः RājTa.(Śrī.) 3.322; CaitaCa. 107.18(4); पद्मिनीपरिमलालिपाटच्चरैः ··· अनुमितो दिनेशोदयः RasGaṅ. 600.13; AlaṅkāMañ. 237.5; एवमनुमितं कुसुमसौरभेण VasaTi. 44.6; SundaŚ. 72; **3** measured, cf. **अनुमितकोशत्व.**

**अनुमितकथंभाव** (anumita-kathambhāva) *adj.* whose manner of performance is inferred अग्नीषोमीयः ··· तत इहानीतः सन्ननन्यप्रयोजनान् धर्मान् साकाङ्क्षान् पश्यन्ननुमितकथंभावः संबध्यते TantrVā. 1101.4 (*on* iii. 6.25)

**अनुमितकारणभाव** (anumita-kāraṇabhāva) *adj.* (used as noun) one whose causality is inferred (कारणस्य) सिद्धकारणभावस्य न वैयर्थ्यमिति चेत्। अनुमितकारणभावस्याप्येवम्, प्रमाणसिद्धत्वाविशेषात् ĀtmaTaVi. 873.11.

**अनुमितकार्यान्वितज्ञान** (anumita-kāryānvitajñāna) *n.* inferred knowledge (of *kāraka*) as associated with activity (बालः) प्रवृत्तिसामान्येनानुमितकार्यान्वितज्ञाने ··· अन्वितज्ञानमात्रे शक्तिं कल्पयति TattvCin. iv(2). 485.2.

**अनुमितकुचकाठिन्या** (anumita-kucakāṭhinyā) *adj.* (*f.*) hardness, i.e. firmness of whose breasts is conjectured अनुमितकुचकाठिन्यामधिवक्षःपीठमङ्गजन्मरिपोः। (कामाक्षीम्) ··· भजे ताम् MūkaPañ. 4.54.

**अनुमितकोशत्व** (anumitakośa-tva) *n.* the state of having, i.e. receiving measured provision मठेऽनुमितकोशत्वं तत्तद्राजाश्रयाद् गते। कुलोद्वहो विहितवान् सिंहदेवो व्यवस्थितिम् RājTa.(Ka.) 8.3317.

**अनुमितक्रियापद** (anumita-kriyāpada) *adj.* whose verb is inferred अनुमितक्रियापदाद् वाक्यादेव तत्रापि विशिष्टार्थप्रत्ययः Kāśi. iii. 123.11 (*on* 5(5).57)

**अनुमितघटी** (anumita-ghaṭī) *f.* *ghaṭī* (a particular measure of time = 24 minutes) which is counted or measured (कालः) निशि प्रयातः। चेत् ग्लावोऽनुमितघटीष्वतोऽल्पपुष्टं द्विघ्नं तत्समपलयुग्वियुक् स्फुटः सः GrahaLā. 10.6.

**अनुमितचन्द्रोदयसमयपरिमाण** (anumita-candrodayasamayaparimāṇa) *adj.* who has conjectured the duration of time of the moon-rise उन्मीलितनयनः ··· इन्दुपादैरनुमितचन्द्रोदयसमयपरिमाणः साशं च साशङ्कं च ··· तिमिरपटलं शिरसा धारयन्तीम् ··· तामेव कान्तामपश्यम् Mukundā. 186(4)

**अनुमितज्ञानावलम्बनत्व** (anumitajñānāvalambana-tva) *n.* the state of being what is dependent on the knowledge which is inferred अनुमितज्ञानावलम्बनत्वे चाज्ञासिषमित्येव प्रतिभासः स्यात् ĀtmaSi. 44.10.

**अनुमिततद्विधर्मगमनसाधन** (anumita-tadvidharmagamanasādhana) *adj.* whose that distinct characteristic as means of going is inferred (सूर्यः) अयं चानुमिततद्विधर्मगमनसाधनोऽपि तथैव न गन्तुमर्हतीति वितर्कः Kāśi. iii. 163.15 (*on* 5(7).3)

**अनुमिततद्विधर्मसाधन** (anumita-tadvidharmasādhana) *adj.* whose that distinct characteristic as means (of going) is inferred (सूर्यः) अयं तु अनुमिततद्विधर्मसाधनोऽपि तथैव गन्तुमर्हतीति वितर्कः TātpaṬ.(U.) 388.9 (*on* 5(7).3)

**अनुमिततृतीयान्त** (anumita-tṛtīyānta) *adj.* whose instrumental case-ending is inferred, i.e. supplied तृतीयानुवृत्त्यैव इवयोगेऽस्मादेव ज्ञापकादनुमिततृतीयान्ताद् वतौ सिद्धे तत्रेति सप्तमीनिर्देशो ज्ञापयति Pradī. iv. 291A.33 (*on* v. 1.116)

**अनुमितत्व** (anumita-tva) *n.* **1** the state of being what is inferred अन्योऽप्यल्पमतिः शाखाचतुष्पञ्चगतं वसु। जानन्ननुमितत्वेन ब्रूयात्तस्य (बादरायणस्य) प्रसादतः AnuVyā. 47B.5 (*on* 3.3); चैतन्याविषयस्याप्यापरोक्ष्यम् ··· उपपन्नम्।··· स्मृत्याद्यनिष्ठेनानुभावादिगतेन विशेषेण तद्विषयस्यानुभूतत्वानुमितत्वादिवच्च Nyāyāmṛ. 63A.8; SāṁkhyaPraBh. 110.20 (*on* 4.4); आकाशादौ ··· श्रुतिसिद्धजन्यत्वेनानुमितत्वात् AdvaiSi. 316.1; MīmāKau. iii(2). 233.20 (*on* ii. 2.20); **11** the state of being what is inferred, i.e. known through the context अनुमितत्वं प्रकरणप्राप्तत्वम् PariVṛ.(Nī.) 41.1.

**अनुमितपतन** (anumita-patana) *adj.* whose fall, i.e. hitting of the target is conjectured बाणः ··· न हि विहरत्यन्तरे कुण्ठवेगो मर्मच्छेदप्रवृत्तैरनुमितपतनस्तारचीत्कारभारैः KirātāVyā. 34.

**अनुमितपथिकविश्राम** (anumita-pathikaviśrāma) *adj.* wherein the resting of travellers is conjectured इष्टकास्थितशुष्कपल्लवविष्टरानुमितपथिकविश्रामैः ··· जरत्कान्तारकूपैरसुलभसलिलतयानभिलषितोद्देशया ··· अटव्या ··· गत्वा ··· रक्तध्वजं दूरत एव ददर्श चन्द्रापीडः Kād. 223.14.

**अनुमितपदजन्यत्व** (anumitapadajanya-tva) *n.* the state of being produced through the inferred, i.e. supplied word न च पार्ष्ठिकबोधस्य ··· व्युत्पत्त्यन्तरकल्पनातादवस्थम्, पार्ष्ठिकबोधस्य योग्यतत्तत्समस्तपदकल्पनयानुमितपदजन्यत्वेन व्युत्पत्त्यन्तरकल्पनानापत्तेः MīmāKau. iii(2). 39.19 (*on* ii. 1.5)

**अनुमितपरमार्थक** (anumitaparamārtha-ka) *adj.* who has conjectured the highest purpose अनुमितपरमार्थकेनार्यकाख्येन प्रजोपकारहेतोः कल्पितस्वकायस्तेनैव ··· राजान्तःपुरेष्वरमत AvantiKa. 183.6.

**अनुमितपूर्वपक्ष** (anumita-pūrvapakṣa) *adj.* wherein the *prima facie* view is inferred द्वयोरप्यधिकरणयोरनुमितपूर्वपक्षयोरुत्तरपक्षसूत्रद्वयमेतत् TantrVā. 280.13 (*on* i. 4.11)

**अनुमितप्रतिपत्ति** (anumita-pratipatti) *f.* knowledge of what is inferred अनुमितप्रतिपत्तेरेव धारणप्रयोजकत्वादिकल्पनादोषो 'नानुमिते ह्यसौ' इति न्यायात् BhaṭṭDī. ii. 100.15 (*on* iv. 1.13)

**अनुमितप्रत्यक्षबाध** (anumitapratyakṣa-bādha) *m.* contradiction (of *arthāpatti*) through inferred perception अनुमितप्रत्यक्षबाधस्तु यत्राप्तमुखे चेष्टाविशेषादर्शनेन तदवगततिक्तादिरसनिवारणं प्रतिज्ञायते, मुखवैरूप्येण हि तस्य तिक्तानुभवोऽनुमीयते Kāśi. iii. 50.7 (*on* 5(4). 67)

**अनुमितप्रामाण्य** (anumita-prāmāṇya) *adj.* whose authority is inferred अनुमितप्रामाण्येन शैवागमेन शिवस्य जगज्जन्मादिकारणत्वस्याभिधानान्नेदं लक्षणं विष्णोरुपपद्यते NyāySu.(Ja.) 108A.8 (*on* i. 1.3)

**अनुमितभावितवह्नि** (anumitabhāvita-vahni) *m.* fire which is either inferred or understood न चानुमितभावितवह्निसाक्षात्कारवत् प्रतिभात्वेनास्याप्रामाण्यम् (ब्रह्मणः) Bhām. 42.13 (*on* i. 1.0)

**अनुमितभाविलिङ्गक** (anumitabhāviliṅga-ka) *adj.* having, i.e. based on a future probans which is inferred असाधारणकारणगिरा कारणमभिमतमिति चेन्न। अनुमितभाविलिङ्गकभाविलिङ्ग्यनुमितावसतो लिङ्गस्य करणत्वासंभवेन ज्ञायमानकरणकत्वाभावात् KhaṇḍanKhā. 589.13.

**अनुमितमरणप्रत्यासत्ति** (anumita-maraṇapratyāsatti) *adj.* who has inferred the proximity of death (to oneself) जातमात्र एव हि बालको मारकवस्तुदर्शनाद् वेपमानः कम्पविशेषादनुमितमरणप्रत्यासत्तिस्ततो बिभ्यदुपलभ्यते TattvVai. 66.10 (*on* 2.9)

**अनुमितमाधुर्य** (anumita-mādhurya) *n.* sweetness which is inferred इतरे स्पष्टताहेतुमाचख्युर्वृत्तिनिर्गमम्। न चानुमितमाधुर्यं स्पष्टमास्वादितं यथा VedāntSiSūMañ. 1.117.

**अनुमितमूलत्व** (anumitamūla-tva) *n.* the state of being what is rooted in, i.e. based on the inferred श्रुतस्य पृथगनुपादानं तस्य दृष्टानुमितमूलत्वेन ताभ्यामेव चरितार्थत्वात् TattvVai. 13.7 (*on* 1.7)

**अनुमितयाग** (anumita-yāga) *m.* sacrifice which is inferred कथमत्र … ऐन्द्रवायवादिवाक्येभ्य एव द्रव्यदेवतासंबन्धाभिधानात्तद्वारानुमितयागा विधीयन्ते VedāntKa. 367.25 (*on* iii. 2.2); MayūMāli. 544.22 (*on* vii. 3.14)

**अनुमितयागविधान** (anumitayāga-vidhāna) *n.* prescription of the sacrifice which is guessed द्रव्यदेवतासंबन्धेनानुमितयागविधानवत् … अनुमितान्तरालदेशविधानम् LaCandr. 700.14.

**अनुमितलक्षितप्रापण** (anumitalakṣita-prāpaṇa) *n.* obtainment, i.e. knowledge of what is indicated through the inferred (*prakṛti*) विकृतिर्ह्युपकाराकाङ्क्षिगा(?णी) क्लृप्तोपकारान् पदार्थाननुमितलक्षितप्रापणेन गृह्णाति ṬupṬ. 42.11 (*on* iv. 4.7)

**अनुमितवचन** (anumita-vacana) *n.* expression which is inferred सप्तमे … इत्यादिप्रत्यक्षवचनेन … अनुमितवचनेन च सामान्यतोऽतिदेशः NyāyMāVi. 5.14 (*on* i. 1.0); MayuMāli. 548.3 (*on* vii. 4.1)

**अनुमितवचनातिदेश** (anumitavacanātideśa) *m.* transference (from *prakṛti* to *vikṛti*) through inferred words अतिदेशो द्विविधः …। आद्योऽपि द्विविधः प्रत्यक्षवचनातिदेशोऽनुमितवचनातिदेशश्च BhaṭṭDī. ii. 340.8 (*on* vii. 1.1)

**अनुमितवत्** (anumita-va(n)t) *adj.* (predi.) who has inferred न ह्ययं कचिदपि तज्जातीयत्वेन प्रामाण्यं नानुमितवान् NyāyVārPari. 103.5.

**अनुमितवह्निसाक्षात्कारवत्** (anumitavahnisākṣātkāra-vat) *adv.* like the direct perception of fire which is inferred न ब्रह्मसाक्षात्कारः … चित्तमेव ब्रह्मणि साक्षात्कारवतीं बुद्धिवृत्तिं समाधत्ते। सा च नानुमानित(v.l. नानुमित)वह्निसाक्षात्कारवत् प्रातिभत्वेनाप्रमाणम् Bhām. 704.21 (*on* iv. 1.1)

**अनुमितवाक्य** (anumita-vākya) *n.* sentence or statement which is inferred त्रयो यागाः …। तेषु द्वादशाहिकीतिकर्तव्यता युक्ता। कुतः। अनुमितवाक्येन तत्प्रापणात् NyāyMāVi. 392.20 (*on* vii. 4.3); न च विशिष्टोद्देशः अनुमितवाक्ये तस्यादोषत्वात् BhaṭṭCan. 88.6 (*on* xv. 3.3)

**अनुमितवाक्यत्व** (anumitavākya-tva) *n.* the state of being the sentence or statement which is inferred अनुमितवाक्यत्वाच्च न विशिष्टोद्देशः BhaṭṭDī. i. 310.2 (*on* iii. 4.6)

**अनुमितवाचकभाव** (anumita-vācakabhāva) *adj.* whose denotative nature is conjectured शब्दः … असाधुरपि यावत् तद्वशादनुमितवाचकभावोऽभिमतमर्थमभिदधात्येव VyaktiVi. 120.26.

**अनुमितविधि** (anumita-vidhi) *m.* injunctive statement which is inferred प्रसञ्जकेनोपजीव्येनानुमितविधिना प्रत्यक्षनिषेधेन च समानबलतया 'चतुस्त्रिंशत्–' इत्ययं मन्त्रोऽश्वस्याध्रिगुप्रैषे विकल्प्यते NyāyMāVi. 468.9 (*on* ix. 4.2)

**अनुमितविशेष** (anumita-viśeṣa) *adj.* whose particularity is conjectured यत्र प्रकरणादिप्रतिपत्त्यानुमितविशेषो वाच्योऽर्थः प्रतीयमानस्यार्थस्य लिङ्गभावमुपयाति सोऽप्यनुमानस्यैव मार्गः VyaktiVi. 130.22.

**अनुमितवृष्टि** (anumita-vṛṣṭi) *adj.* who has inferred (the advent of) rain पिपीलिकाण्डसंचारचेष्टानुमितवृष्टयः। भवन्ति पथिकाः पर्णकुटीरकरणोद्यताः NyāyMañ. i. 107.10.

**अनुमितवेदमूलकत्व** (anumitavedamūlaka-tva) *n.* the state of having an inferred Vedic text as the basis स्मार्ताचाराणामप्यनुमितवेदमूलकत्वेन (ते) वैदिकत्वाविशेषादुपनीतेनैव कर्तव्याः ŚivārkaMaDī. i. 489.18 (*on* i. 3.39); अस्माभिरनुमितवेदमूलकत्वानङ्गीकारात् प्रत्यक्षवेदविहितत्वमपि लौकिकसाधारणमिति शङ्कते MayūMāli. 547.3 (*on* vii. 4.1)

**अनुमितशब्द** (anumita-śabda) *m.* word which is inferred ममापि श्रुतशाब्दबोधे लघुव्युत्पत्तितो वृत्ते पश्चादेव … पार्ष्टिको बोधोऽनुमितशब्दादनुमानाद्वेति न कश्चिद्विरोधः MīmāKau. iii(2). 42.21 (*on* ii. 1.5)

**अनुमितशस्त्रग्रहण** (anumita-śastragrahaṇa) *adj.* whose wielding of arms is permitted 'वैणवीं धारयेद् यष्टिम्' इति विधानादनुमितशस्त्रग्रहणाः श्रोत्रियाः ManuBh. ii. 216.17 (*on* 8.348)

**अनुमितश्रुति** (anumita-śruti) *f.* Vedic statement which is inferred स्मृतिभिर्मूलश्रुत्यनुमानात् प्रत्यक्षानुमितश्रुत्योश्च … मानम् VedāntKa. 229.9 (*on* ii. 1.1); NyāyMāVi. 29.1 (*on* i. 3.3); अनुमितश्रुतेरपि प्रत्यक्षश्रुतिबाधकत्वपत्तेः GuruCandr. i. 301.23; अनुमितश्रुतीनामेव च तदा धर्मप्रमाजनकत्वोपपत्तेः MīmāKau. iii(1). 9.25 (*on* i. 3.2); iii(1). 93.16 (*on* i. 3.14)

**अनुमितश्रुतिजनितज्ञान** (anumitaśrutijanita-jñāna) *n.* knowledge produced from the inferred Vedic statement विधेयप्रतिषेध्ययोः … उभयोः प्रामाण्याङ्गीकरणेन प्रयोगान्तरे चोभयानुग्रहः स्यादित्येवं विकल्पाश्रयणेऽप्यत्यन्तविरोधाभावात्प्रत्यक्षानुमितश्रुतिजनितज्ञानयोश्च … उभयप्रामाण्यमुपपत्स्यते TantrVā. 82.21 (*on* i. 3.3)



**अनुमितश्रुतिमूलत्व** (anumitaśrutimūla-tva) *n.* the state of having the inferred Vedic statement as the basis नह्येकस्या एव स्मृतेः प्रत्यक्षश्रुत्यर्थापरिग्रहकालेऽनुमितश्रुतिमूलत्वं तत्परिग्रहाश्रयणे तु भ्रान्त्यादिमूलत्वमिति विरुद्धावधारणावकल्पते TantrVā. 94.6 (*on* i. 3.3); 162.10 (*on* i. 3.10)

**अनुमितश्रुत्यपेक्षा** (anumitaśruty-apekṣā) *f.* [Inst.] in comparison with the inferred Vedic statement अनुमितश्रुत्यपेक्षया प्राबल्यं प्रत्यक्षविषयश्रुतित्वेन प्रकृते कथम् GuruCandr. i. 302.10.

**अनुमितसत्त्व** (anumita-sattva) *adj.* whose existence is inferred or supplied (शब्दाः) उत्तरं तु शास्त्रदृष्ट्या प्रकृतिप्रत्ययादिसद्भावादनुमितसत्त्वाः Pradī. i. 69A.10 (*on* i. 1.0)

**अनुमितसामर्थ्याभिधान** (anumita-sāmarthyābhidhāna) *adj.* which is denotative of the capacity which is inferred (पदानि) शिष्टानि … दृश्यमानैकवाक्यतान्यथानुपपत्त्यानुमितसामर्थ्याभिधानानि सन्ति TantrVā. 848.15 (*on* iii. 3.14)

**अनुमितहिम** (anumita-hima) *m.* cold which is inferred (falsely) मिथ्यात्वश्रुतेः (अग्निर्हिमस्य भेषज) मिति श्रुतेरनुमितहिमनिवारणशक्त्यनुवादित्ववदनुमितासत्यमिथ्यात्वानुवादित्वोपपत्तेः Nyāyāmṛ. 122B.4.

**अनुमितात्मक** (anumitātma-ka) *adj.* of the nature of being what is inferred निमित्तभूताः साधुत्वे शास्त्रादनुमितात्मकाः। केचित् पदार्था वक्ष्यन्ते VākyaPa. 3(4).2.

**अनुमितात्मास्तित्व** (anumitātmāstitva) *adj.* who has inferred the (separate) existence of the soul (क्षेत्रज्ञः) यथाप्रसिद्धितस्तु विधिप्रतिषेधशास्त्रश्रवणान्यथानुपपत्त्या अनुमितात्मास्तित्वः आत्मविशेषानभिज्ञः कर्मफलसंजाततृष्णः श्रद्दधानतया च प्रवर्तते GītāBh.(Śaṅ.) 366.13 (*on* 13.2)

**अनुमितानुमा** (anumitānumā) *f.* inference preceded by, i.e. based on (middle term) which is inferred प्रत्यभिज्ञया … नियनविषयतानुमा, प्रत्यक्षपूर्विकानुमापूर्विकाया बलीयसी। न च तद्ग्रहो भ्रमः, अनुमितानुमया भेदासिद्धेः NayaVi. 235.7 (*on* i. 1.7)

**अनुमितानुमान** (anumitānumāna) *n.* inference precede by, i.e. based on (middle term) which is inferred दर्शनार्थादर्थापत्तिर्विरोध्येव श्रवणादनुमितानुमानम् PadārthaSaṁ. 223.1; अनुमितानुमानेन लिङ्गलिङ्गिनोरुभयोरपि प्रत्यक्षाविषयत्वान्नास्ति प्रत्यक्षपूर्वकत्वम् TātpaṬ.(U.) 142.22 (*on* 4.90); 345.20 (*on* 5(4).170); दर्शनशब्द उपलब्धिवचनो न चाक्षुषप्रतीतिवचनोऽनुमितानुमानस्यापि संभवात् NyāyKa. 200.6; यच्चानुमितानुमानं न प्रत्यक्षपूर्वकमित्युक्तं तदप्ययुक्तम् Kāśi. i. 244.13 (*on* 4.97); धूमानुमितादेव वह्नेरुष्णत्वेऽनुमिते तद्विपरीतपक्षोऽनुमितानुमानेन बाध्यते Kāśi. iii. 50.28 (*on* 5(4).68); न चानुमितानुमानमपि धर्मे संभवति NyāyRa. 164.16 (*on* 4.97); अनुमितानुमानादौ परामर्शस्यालिङ्गजत्वेन तद्व्यापारवत्वा(?त्त्वा)नुपपत्तेः KhaṇḍanKhā. 517.18; साध्यव्यापकोत्कर्षः, तथाप्यनुमितानुमान इव प्रथमसाध्यस्य स्थैर्यमेव NyāyKu. 91.2; (शिष्टः) स एव वेदानुमापकोऽस्तु किमनुमितानुमानेन TattvCin. i. 111.3; iv(1). 143.4; श्रुतार्थापत्तिरप्यनुमितानुमानम् Upask. 406.5 (*on* ix. 2.5)

**अनुमितानुमिति** (anumitānumiti) *f.* conjecture based on what is conjectured 'गच्छ गच्छसि चेत् कान्ते' त्यत्र तु जन्मना मृत्यनुमितिः। प्रियामृतिहेतुत्वाच्च गमनं न कार्यमित्यनुमितानुमितिरेव न तु वाक्ये लक्षणा Nyāyāmṛ. 461A.6.

**अनुमितानुमेय** (anumitānumeya) *adj.* conjecturable based on what is conjectured यच्च तदनुमितं धर्मान्तरं तत् सर्वसहत्वस्योपात्तस्य साधनं न रामत्वमेवेत्यनुमितानुमेयं तत् VyaktiVi. 118.9; 9.27.

**अनुमितान्तरालदेश** (anumitāntarāladeśa) *m.* intermediate region which is guessed आग्नेयोऽष्टाकपाल इत्यादौ द्रव्यदेवतासंबन्धेनानुमितयागविधानवत् यूपमानाद्युद्देशेनानुमितान्तरालदेशविधानम् LaCandr. 700.15.

**अनुमिताभिधान** (anumitābhidhāna) *n.* reference to or mention of what is inferred काममनुमीयतां तथापि कथं विधेयमित्याशङ्क्य द्रव्यदेवतासंबन्धानुमितयागवदनुमिताभिधानं विधेयमित्याह MayūMāli. 544.22 (*on* vii. 3.14)

**अनुमिताभिमतार्थसिद्धि** (anumitābhimatārthasiddhi) *adj.* who has guessed, i.e. known the fulfilment of the desired object सुमते रघुवंशकेतुराकर्ण्य वाक्यमुचितार्थविलासगर्भम्। तत्याज खेदमभिगर्जति वारिवाहे बर्ही यथा त्वनुमिताभिमतार्थसिद्धिः YogVā. i. 11.38.

**अनुमितार्थ** (anumitārtha) *adj.* who has inferred the fact यस्मा–

गमस्याश्रद्धेयार्थो वक्ता, यथा यान्येव दश दाडिमानि तानि षडपूपा भविष्यन्तीति, न दृष्टानुमितार्थो यथा चैत्यं वन्देत स्वर्गकाम इति स आगमः प्लवते TattvVai. 13.11 (*on* 1.7); *m.* object which is inferred, i.e. known through inference स्वयमनुमितार्थे परस्याप्यनुमानबुद्धिर्येन वाक्येनोत्पद्यते तद् वाक्यं साधनमित्युच्यते NyāyRa. 361.18 (*on* 5(4). 53); NyāySu.(Ja.) 187B. 3 (*on* i. 4.2)

**अनुमितार्थबोधकत्व** (anumitārthabodhaka-tva) *n.* the state of being a conveyor of the referent which is (already) inferred वाक्यार्थे निश्चिते सति पश्चात्तदेव वाक्यमुद्बुद्धशक्तिकं सत्तस्यार्थस्य वाचकम्। तस्यां दशायामनुमितार्थबोधकत्वादनुवादकमेव TantrRaha. 37.11.

**अनुमिताश्रय** (anumitāśraya) *adj.* whose locus is inferred श्वैत्यस्यानुमिताश्रयस्य च धावनसमानाश्रयत्वमनुमिनोति चेत्, श्वेतोऽश्वो धावतीति धीरन्यथा नेति यत्किंचिदेतत् TantrRaha. 28.2.

**अनुमिताश्वाश्रयत्व** (anumitāśvāśraya-tva) *n.* the state of having an inferred horse as locus श्वैत्यस्य अनुमिताश्वाश्रयत्वमध्यवस्यति तदाप्यश्वादन्यत्र न संभावितमिति परिशेषादेव श्वेतोऽश्व इति धीः TantrRaha. 27.30.

**अनुमितासत्यमिथ्यात्व** (anumitāsatya-mithyātva) *n.* falsity of the unreality which is inferred मिथ्यात्वश्रुतेः (अग्निर्हिमस्य भेषज)मिति श्रुतेरनुमितहिमनिवारणशक्त्यनुवादित्ववदनुमितासत्यमिथ्यात्वानुवादित्वोपपत्तेः Nyāyāmṛ. 122B.4.

**अनुमितास्तित्व** (anumitāstitva) *n.* existence which is inferred पुरुषोऽपि सूक्ष्मः तस्याधुनानुमितास्तित्वं प्रतिक्रि(? ज्ञा)यते SāṁkhyaKāBh. 13.4 (*on* 17)

**अनुमिति** (anu-miti) *f.* **1A** syllogism **B** inference as a means of knowledge **C** inferential knowledge (sometimes defined as produced from *liṅgaparāmarśa*) **2A** conjecture, guess **B** conjecture as *īrṣyāmāna* **3** name of a character in an allegorical play **4** means of establishing ownership **1A** syllogism अन्यथानुमितौ च ज्ञशक्तिवियोगात् BrahmSū. ii. 2.9; अन्यथा प्रकारान्तरेणानुमितावनुमाने क्रियमाणे साम्यावस्थितानामपि वैषम्यं भवति BrahmSūBh.(Bhā.) 112.14 (*on* ii. 2.9); दूषितप्रकारातिरिक्तप्रकारान्तरेण प्रधानानुमितौ BrahmSūBh.(Rā.) 475.11 (*on* ii. 2.7); VedāntKau. 183.13 (*on* ii. 2.9); VedāntPāSau. 183.10 (*on* ii. 2.9); **1B** inference as a means of knowledge वस्तुभेदे प्रसिद्धस्य शब्दसाम्यादभेदिनः। न युक्तानुमितिः पाण्डुद्रव्यादिवद् हुताशने PramāVār. 2.12; नियोगं शब्दतो बुद्ध्वा योऽपि श्रोता प्रवर्तते। तस्याप्यनुमितेरेव शब्दार्थप्रत्ययो भवेत् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 738; पक्षवृत्तित्वे सत्यनुमितिविरोधिसंबन्धाव्यावृत्तिरनैकान्तिकः TattvCin. ii(1). 801.3; ii(1). 816.2; अनुमितेः प्रामाण्यमन्ययानुमित्या, तस्या अप्यन्ययेत्यनवस्था स्यात् SarvaDaKau. 120.17; यदा अनुमितिरनुमानमिति व्युत्पत्त्या साध्यज्ञानं प्रमाणं तदा तदनन्तरभाविनी हानादिबुद्धिः फलम् TantrRaha. 12.1; अनुमितेऽपि (v. l. °तेरपि) वह्न्यादौ नास्तीति प्रतीत्यनुदयात् SiddhāBi. 65.6; **1C** inferential knowledge (sometimes defined as produced from *liṅgaparāmarśa*) पूर्वापरादिबुद्धिभ्यो दिगेवमनुमीयते। क्रमेण ज्ञानजात्या च मनसोऽनुमितिर्मता TattvSaṁ. 625; भक्तिश्च शिवभक्तेषु श्रद्धा तच्छासके विधौ। अनेनानुमितिः शिष्टहेतोः स्थूलधियामपि MṛgendraT. i. 5.5; अनुमितेरर्थविषयत्वनिराकृतिः। प्रतिभासभिदायाः किमेकस्यानेकतो ग्रहात् NyāyVi. 2.183; बाधो भवत्यनुमितेर्व्यवधानयोगात् SaṁkṣeŚā. 2.123 (ii. 77.6); अनुमितिरनुमानमिति, प्रमितिः प्रमाणमिति भावव्युत्पत्तिराश्रीयते PrakaPañ. 228.7; अनुमितिरनुमानम् Kiraṇā. 289.11; 327.9; प्रमापि द्विविधा प्रत्यक्षम् अनुमितिश्च SaptaPa. 32(11); अथानुमितिमभ्युपैपि KhaṇḍanKhā. 162.9; 523.19; अनुव्यवसायानुमित्युपमितीनां स्वतःप्रमात्वस्य परैरप्यङ्गीकारात् TattvPradī.(Ci.) 117.4; अविनाभावजनितसम्यक्परोक्षानुभवः अनुमितिः तत्साधनमनुमानम् TarkSaṁ.(Ā.) 91.17; अनुमितिं प्रति करणत्वात्। अग्न्यादिज्ञानमनुमितिः। तत्करणं धूमादिज्ञानम् TarkBhā.(Ke.) 36.14; अनुमितिचरमकारणलिङ्गपरामर्शप्रयोजकशाब्दज्ञानजनकवाक्यं न्यायः TattvCin. ii(1). 691.2; ii(1). 698.1; व्याप्तिधीजन्यं ज्ञानमनुमितिः VedāntRaMañ. 1.4 (60.25); प्रत्यक्षं त्वत्र साक्षात् प्रतिपत्, अनुमितिर्व्याप्यतो व्यापके धीः TattvMu. 4.31; फलप्रामाण्यपक्षेऽनुमितिरनुमेति भावसाधनोऽनुमाशब्दः NyāySu.(Ja.) 259A.3 (*on* ii. 1.2); 261A.9 (*on* ii. 1.2); लिङ्गज्ञानजन्यं लिङ्गिज्ञानमनुमितिः TarkKau. 11.4; 15.15; यत्र धूमादेरतीतत्वमनागतत्वं वा तत्र कथमनुमितिरिति चेन्न Upask. 392.10 (*on* ix. 2.1); 66.17 (*on* ii. 1.1); रजतांशस्तु कथं स्मृतिः ... नाप्यनुमितिः। लिङ्गाभावात् TantrRaha. 3.12; उक्तं हि विवरणे। अज्ञानस्य ... ज्ञानेन निवृत्तिबाध इति। अनुमितिं प्रति मनसो मनस्त्वेन हेतुत्वेऽपि ... ज्ञानत्वेनानिवर्तकत्वात् Nyāyāmṛ. 19A.6; 619A.8; अनुमितिस्तु पौरुषेयो बोधः SāṁkhyaPraBh. 49.39 (*on* 1.100); अनुभूतिश्चतुर्विधा। प्रत्यक्षमप्यनुमितिस्तथोपमितिशब्दजे BhāṣāPa. 52; TarkSaṁ.(A.) 24.21; न च महानसीयधूमेन्द्रियसंयोगेन तत्रैव व्याप्तिग्रहे पर्वतीयधूमादनुमितिर्न स्यात् AdvaiSi. 338.1; एकमेव कर्तारं विषयीकुर्वाणानुमितिर्भवति उतैकत्वविशेषितं कर्तारं विषयीकुर्वाणा ŚivārkaMaDī. i. 147.20 (*on* i. 1.3); ii. 91.7 (*on* ii. 2.24); अननुभवेऽपि संस्कारं संनिकर्षं परिकल्प्य इन्द्रियसंनिकर्षजन्यतया तत्र काल्पनिकापरोक्ष्याभ्युपगमे अनुमित्यादावपि लिङ्गज्ञानादिकं संनिकर्षं परिकल्प्य तदङ्गीकारापत्तेः SiddhāLeSaṁ. 220.5; 221.3; अनुमित्यनङ्गत्वे अनुमितिं प्रत्युक्तरीत्या प्रयोजकत्वाभावे GuruCandr. i. 3.4; LaCandr. 27.23; 672.40; कथमज्ञानादीनामध्यस्ततया प्रतीतिः। न तावदपरोक्षा, इन्द्रियाजन्यत्वात्। नाप्यनुमितिः, लिङ्गाद्यननुसंधानेऽपि भावात् SiddhāTa. 5.19; अनुमितिकरणमनुमानम्। अनुमितिश्च व्याप्तिज्ञानत्वेन व्याप्तिज्ञानजन्या VedāntPari. 143.2; प्रमा ... चतुर्विधा, प्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दभेदात् Tarkāmṛ. 15.8; व्याप्यस्य व्याप्यत्वानुसंधानाद्व्यापकविशेषप्रमितिरनुमितिः YatīndraDī. 18.3; घटो न घट इत्याद्यनुमितेः ... वारणाय ... घटत्वादिभेदस्य हेतुत्वान्तरकल्पनमनादेयमेव VyutpaVā. 57.12; परामर्शजन्यं ज्ञानमनुमितिः TarkSaṁ.(A.) 34.9; ज्ञानाकरणकं ज्ञानं प्रत्यक्षम्। अनुमित्युपमितिशाब्दबोधार्थापत्तिस्मृतीनां ज्ञानकरणकत्वात् BhāṭṭCin. i. 15.17 (*on* i. 1.4); i. 49.29 (*on* i. 1.4); स्वव्यापारस्यापि वर्तमानदशायां व्यासङ्गादिना स्वयमप्रतिसंधानेऽपि ततः कार्येणानुमितौ भवत्येव लिट् VaiyāBhū. 75.17 (*on* 22); 87.17 (*on* 22); 277.27 (*on* 65); गुणः ... अनुमितौ सल्लिङ्गपरामर्शः MaṇiKa. 10.1; व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञानजन्यं ज्ञानमनुमितिः MaṇiKa. 30.2; **2A** conjecture, guess आगमदुष्टाभ्यामनुमित्या च तत्त्वतः। स्त्रीणां विदित्वाभिप्रायं वर्तेताशु यथोचितम् BhaviP. 29A.29 (i. 8.55); केवलमुपायवैलक्षण्यान्नामान्तरं प्रतिपद्यतां दर्शनानुमितिश्रुत्युपमितिप्रतिभानादिनामान्तरवत् Kāvyānu.(He.) 73.27; नृणां पश्यत्यस्य क्वचन विशिखान् किं तु पतितद्विषद्वक्षःश्वभ्रैरनुमितिरमून् गोचरयति NaiṣC. 12.49; Subhāṣi. 2523; स चन्द्र एवेत्यनुमितिरेवेयम् SāhiDa. 267.5; शब्ददोषकष्टस्यान्वयबोधविरोधिता, अस्य तु तस्मिन्नपि रसहानिरिति विशेषः। अनैकान्तिकबाधयोरिवानुमितौ AlaṅkāŚe. 22.4(4); विभावादिभिः कृत्रिमैरप्यकृत्रिमतया गृहीतैः संयोगादनुमानाद्रसस्य रत्यादेर्निष्पत्तिरनुमितिः RasGaṅ. 35.8; 640.8; प्रमाणालंकारविवेचनम्।... प्रमाणालंकृतिस्तत्र चतुर्धा सा प्रकीर्तिता। प्रमा प्रत्यक्षमनुमितिरुपमितिः शाब्दं च AlaṅkāMañ. 222.13; **2B** conjecture as *īrṣyāmāna* भोगाङ्कगोत्रस्खलनोत्स्वप्नैरनुमितिस्त्रिधा RasāSu. 181.17 (2.205); 181.8(2.204); पत्युरन्यप्रियासङ्गे दृष्टेऽथानुमिते श्रुते। ईर्ष्यामानो भवेत्स्त्रीणां तत्र त्वनुमितिस्त्रिधा SāhiDa. 176.8; **3** name of a character in an allegorical play अस्तु भगवत्याः श्रुतेरपत्यकृतिका पक्षतापरामर्षयोरपत्यमनुमितिर्नाम AmṛUda. 1.27(9); 2.19(4); 2.28(5); **4** means of establishing ownership, cf. **अनुमितिसामग्री** [ŚabdaRaSaK. 227.14 gives *anumiti* as the meaning of *anumā*]

**अनुमितिकरण** (anumiti-karaṇa) *n.* **1** efficient cause or means of inferential knowledge यत्किंचित्तज्जनकं तदेव तत्रानुमितिकरणमास्तामिति चेन्न KhaṇḍaKhā. 497.25; अनुमितिकरणमिति चेत्, तर्हि ... सम्यगविनाभावेन — इत्यादिविशेषणवैयर्थ्यम् TarkSaṁ (Ā.) 93 16; अनुमितिकरणमनुमानम् TarkKau. 10.24; VedāntPari. 143.3; Tarkāmṛ. 17.1; TarkSaṁ.(A.) 34.9; लिङ्गमेवानुमितिकरणम् Upask. 392.8 (*on* ix. 2.1); SiddhāMu. 8.17 (*on* 15); 36.1 (*on* 67); अनुमितिकरणं च व्याप्तिज्ञानम् VedāntPari. 144.1; **2** efficient cause or means of conjecture or guess अथानुमानालंकारः — अनुमितिकरणमनुमानम् RasGaṅ. 640.5.

**अनुमितिकरणता** (anumitikaraṇa-tā) *f.* **1** the state of being the efficient cause or means of conjecture or guess नासावुत्पादकता अनुमितिकरणताया अतिशेते RasGaṅ. 633.5; **2** the state of being efficient cause or means of inferential knowledge लिङ्गज्ञानस्यानुमितिकरणतामते धूमेन वह्निमनुमिनोतीत्यादौ धूमादिपदं तज्ज्ञानपरम् VyutpaVā. 163.1.

**अनुमितिकरणत्व** (anumitikaraṇa-tva) *n.* **1** the state of being the efficient cause or means of inferential knowledge यत्किंचित्तज्जनकं तदेव तत्रानुमितिकरणमास्तामिति चेन्न। तथेन्द्रियादेरनुमितिकरणत्वापत्तेः KhaṇḍanKhā. 498.1; **2** the state of being the efficient cause or means of conjecture or guess अनुमितिकरणत्वेन सामान्यविशेषभावाभ्यां चानालिङ्गितः प्रकृतार्थोपपादकत्वेन विवक्षितोऽर्थः काव्यलिङ्गम् RasGaṅ. 628.5.

**अनुमितिकारण** (anumiti-kāraṇa) *n.* cause of inferential knowledge भावादननुमानेऽपि न चानुमितिकारणम्। द्वैरूप्यमिव लिङ्गस्य त्रैरूप्यं नास्त्यतोऽनुमा TattvSaṁ. 1458; अनुमितिकारणतृतीयलिङ्गपरामर्शजनकावयवत्वमुपनयत्वम् TattvCin. ii(1). 749.1; अक्षेणानुमितिकारणस्य पक्षसाध्यहेतुव्याप्त्यादेः ... ग्राह्यत्वात् Nyāyāmṛ. 104B. 7; प्रतिबिम्बादिरूपलिङ्गज्ञानमनुमितिकारणम् LaCandr. 445.40.

**अनुमितिकारणता** (anumitikāraṇa-tā) *f.* the state of being the cause of inferential knowledge पक्षे लिङ्गज्ञानस्यानुमितिकारणतां गृह्णतः प्रमाणस्यानुग्राहको लाघवतर्कः ŚivārkaMaDī. i. 147.27 (*on* i. 1.3);

जनकज्ञानविषयधूमादेश्चानुमितिकारणतावच्छेदकतया प्रयोजकत्वमक्षतमेव VyutpaVā. 163.11; सर्वेषु परामर्शेष्वनुमितिकारणतावच्छेदकतया परामर्शत्वं जातिः BhaṭṭCin. i. 29.5 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिकारणत्व** (anumitikāraṇa-tva) *n.* the state of being the cause of inferential knowledge पक्षधर्मता त्वदिष्टा केवलं सिद्धसाधनपरिहारायानुमितिकारणत्वेनैष्टव्या KhaṇḍanKhā. 642.12.

**अनुमितिकारणसंस्कार** (anumitikāraṇa-saṁskāra) *m.* impression as the cause of inferential knowledge न च संस्कारस्याप्यनुमितिजनकत्वे न्यायप्रयोगस्थले उपाध्युद्भावनं नियमतो न स्यात्, तत्कार्यस्य व्यभिचारज्ञानस्यानुमितिकारणसंस्काराप्रतिबन्धकत्वादिति वाच्यम् LaCandr. 339.34.

**अनुमितिकारणीभूत** (anumitikāraṇī-bhūta) *adj.* which has become the cause of inferential knowledge अनुमितिकारणीभूताभावप्रतियोगियथार्थज्ञानविषयत्वम् … हेत्वाभासत्वम् TattvCin. ii(1).763.1; BhaṭṭCin. i. 31.18 (*on* i. 1.4); TattvCin. ii(1).725.3; नापि संबन्धमात्रं व्याप्तिः … अनुमितिकारणीभूतज्ञानविषयव्याप्तेरेव निरूपयितुमुचितत्वात् Upask. 150.17 (*on* iii. 1.14); BhaṭṭCin i. 26.26 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिकाल** (anumiti-kāla) *m.* **A** time of inference संबन्धस्य प्रत्यक्षतोक्ता पूर्वं, न त्वनुमितिकाले TātpaṬ.(Vā.) 195.4 (*on* i. 1.5); **B** time of inferential knowledge न चानुमितिकाले तदनुभवोऽस्ति TarkSaṁ.(Ā.) 90.19; अनुमितिकाले सतः पक्षतावच्छेदकस्य समकालत्वं साध्ये भाति GuruCandr. i. 23.15; ii. 37.4.

**अनुमितिक्रियाव्याप्त** (anumitikriyā-vyāpta) *adj.* pervaded by the action of inferring यल्लिङ्गमनुमेयेन संबद्धम् अनुमितिक्रियाव्याप्तमिष्टं तत्साधर्म्यविशिष्टेन धर्मिणा यत्संबद्धसंयुक्तं समवेतं विशेषणीभूतं च तस्मिन् वर्तते Kiraṇā. 290.13.

**अनुमितिक्रियाहेतु** (anumitikriyā-hetu) *m.* cause of the act of inferring लिङ्गपरामर्शोऽनुमितिक्रियाहेतुरितीन्द्रियकरणिकानुमितिः प्राप्ता KhaṇḍanKhā. 523.19.

**अनुमितिगम्य** (anumiti-gamya) *adj.* knowable through inference गवयगतसादृश्यप्रतियोगित्वम् … नानुमितिगम्यं तल्लिङ्गस्यापि तद्गतत्वेनाप्रत्यक्षस्य लिङ्गान्तरगम्यत्वेनानवस्थानात् TattvCin. iii. 47.2.

**अनुमितिगोचरेच्छा** (anumitigocarecchā) *f.* desire referring to inference सिषाधयिषा तु तत्पक्षसाध्यकानुमितिगोचरेच्छा MaṇiKa. 38.7.

**अनुमितिजनकता** (anumitijanaka-tā) *f.* the state of being the producer of the inferential knowledge अनुमितिजनकतावच्छेदकजातेः … विशेषहेतुतायां निश्चयत्वाप्रवेशस्य तुल्यत्वात् BhaṭṭCin. i. 29.17 (*on* i. 1.4); समूहालम्बनात्मकपरामर्शेऽनुमितिजनकतावच्छेदकजातिर्न कल्प्यते BhaṭṭCin. i. 29.21 (*on* i. 1.4); i. 30.18 (*on* i.1.4)

**अनुमितिजनकत्व** (anumitijanaka-tva) *n.* the state of being the producer of inferential knowledge संस्कारस्याप्यनुमितिजनकत्वे न्यायप्रयोगस्थले उपाध्युद्भावनं नियमतो न स्यात् LaCandr. 339.33.

**अनुमितिजनकत्वासंभव** (anumitijanakatvāsambhava) *m.* impossibility of the state of being the producer of inferential knowledge न च स्मृतिरूपपरामर्शस्थले अनुमित्यजनकसंस्कारव्यवहितस्य पूर्वानुभवरूपपरामर्शजनकज्ञानस्यानुमितिजनकत्वासंभवः ŚivārkaMaDī. i. 166.12 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिजनकपरामर्श** (anumitijanaka-parāmarśa) *m.* consideration of (*hetu*) which produces inferential knowledge प्रतिवादिनं प्रत्यसिद्धो हेतुर्न प्रयोक्तव्यः, तत्र तस्यानुमितिजनकपरामर्शासंभवात् LaCandr. 249.14.

**अनुमितिजनकपरामर्शीय** (anumitijanakaparāmarś-īya) *adj.* belonging to the consideration of (*liṅga*) which produces inferential knowledge (द्रव्यत्वादिलिङ्गकपर्वतो वह्निमानित्याद्यनुमितौ द्रव्यत्वादिव्यापकत्वाद्यभावादिति चेन्न) अनुमितिपरामर्शयोः … अनुमितिविधेये तादृशविषयत्वस्यानुमितिजनकपरामर्शीयस्य सत्त्वानियमेऽपि अनुमातृपुरुषीयसंशयादिपुरुषान्तरीयस्मरणादिरूपज्ञानान्तरीयस्य नियमेन सत्त्वात् LaCandr. 672.34.

**अनुमितिजन्यत्व** (anumitijanya-tva) *n.* the state of being what is produced by, i.e. established through inference घटादावनुमितिजन्यत्वदर्शनादीश्वरे अनुमितिरपि सिध्येत TattvCin. ii(2). 31.4.

**अनुमितिज्ञान** (anumiti-jñāna) *n.* knowledge, viz. inferential knowledge भवति निरस्तसमस्तव्यभिचारशङ्कमनुमितिज्ञानम् NyāyVārPari. 112.2; कार्यमनुमितिज्ञानं ज्ञाप्यमनुमेयं हेतुश्च लिङ्गं तज्ज्ञानं वा TārkiRa. 269.9; अस्त्यत्र पर्वतेऽग्निरित्यनुमितिज्ञानमुत्पद्यते TarkBhā.(Ke.) 38.12.

**अनुमितिज्ञानहेतु** (anumitijñāna-hetu) *m.* cause of knowledge, viz. inferential knowledge अनुमितिज्ञानहेतूनां पक्षहेतुदृष्टान्तानां सिद्धानामपि कारणान्तरं वाच्यम् TārkiRa. 274.6.

**अनुमितितत्करणान्यतरप्रतिबन्धक** (anumititatkaraṇānyatara-pratibandhaka) *adj.* which obstructs either the inferential knowledge or its efficient cause अनुमितितत्करणान्यतरप्रतिबन्धकज्ञानविषयधर्मो हेत्वाभासत्वोपाधिः TarkKau. 13.11.

**अनुमितितत्करणान्यतरविरोधित्व** (anumititatkaraṇānyataravirodhi-tva) *n.* the state of being contradictory to either the inferential knowledge or its efficient cause अनुमितिविरोधित्वं च अनुमितितत्करणान्यतरविरोधित्वम् SiddhāMu. 41.21 (*on* 71)

**अनुमितितथात्व** (anumiti-tathātva) *n.* thatness or suchness of the inferential knowledge नापि लिङ्गं प्रमानुमितौ (हेतुः), परामर्शोऽनुमितिमात्रे हेतुः तद्विशेषप्रमात्वाप्रमात्वाभ्यामेवानुमितितथात्वात् TattvCin. ii(1). 516.2.

**अनुमितित्व** (anumiti-tva) *n.* **1** the state of being inferential knowledge अनुमितिकरणमनुमानम्, अनुमितित्वं जातिः Tarkāmṛ. 17.1; तार्किकादिमते तु घटत्वीयकर्मतांशे अनुमित्यादिरूपस्य … अस्वीकारात् … तत्कार्यता। … अनुमितित्वशाब्दत्वादिजातिस्वीकारेण … शाब्दबोधादौ प्रतिबन्धकत्वस्वीकारात् LaCandr. 669.30; अनुमिनोमीत्यनुव्यवसायसिद्धस्यानुमितित्वस्य प्रत्यक्षत्वसामानाधिकरण्ये मानाभावात् MaṇiKa. 30.4; 'शाब्दयामि' इत्यनुव्यवसायान्न स्मृतित्वमनुमितित्वं वा तज्जन्यप्रत्ययस्य VaiyāSiMañ. 60.3; **2** the state of being conjecture or guess अनुमितिकरणमनुमानम्। अनुमितिश्चानुमितित्ववती अनुमितित्वं चानुमिनोमीति मानससाक्षात्कारसाक्षिको जातिविशेषः RasGaṅ. 640.6.

**अनुमितित्वजातिमती** (anumititvajāti-matī) *adj.* (*f.*) possessing the generic property as the state of being inferential knowledge अनुमितित्वजातिमती अनुमितिः BhaṭṭCin. i. 24.13 (*on* i. 1.4)

**अनुमितित्वजातियुक्ता** (anumititvajāti-yuktā) *adj.* (*f.*) possessed of the generic property as the state of being conjecture or guess अनुमानालंकारे गैव गतार्थत्वादनयोरलंकारान्तरत्वायोगात् …। अस्तु वानुमितित्वजातियुक्तैवानुमितिः RasGaṅ. 697.15.

**अनुमितित्वजातिसिद्धि** (anumititvajāti-siddhi) *f.* establishment of the generic property as the state of being inferential knowledge न चानुमिनोमीत्यनुव्यवसायेनानुमितित्वजातिसिद्ध्या तद्विशिष्टस्य (अनुमितिज्ञानस्य) परामर्शजन्यत्वमावश्यकम् GuruCandr. i. 227.17.

**अनुमितित्वभिन्न** (anumititva-bhinna) *adj.* different from the state of being inferential knowledge अनुमितित्वभिन्नप्रमितिविभाजकधर्माविषयकेतिकरणात् अनुमितौ प्रत्यक्षत्वभ्रमदशायां पर्वतो वह्निमानिति प्रत्यक्षं जायतामितीच्छायाः न संग्रहः BhaṭṭCin. i. 28.13 (*on* i. 1.4)

**अनुमितित्ववती** (anumititva-vatī) *adj.* (*f.*) possessing (the generic property of) the state of being conjecture or guess अथानुमानालंकारः … अनुमितिकरणमनुमानम्। अनुमितिश्चानुमितित्ववती RasGaṅ. 640.6.

**अनुमितित्वव्याप्य** (anumititva-vyāpya) *adj.* pervaded by the state of being inferential knowledge शाब्दप्रमितित्वमनुमितित्वव्याप्यमिति वैशेषिकाः MaṇiKa. 68.10.

**अनुमितित्वादि** (anumititvādi) *adj.* the state of being inferential knowledge etc. तत्संबन्धस्य व्यापारत्वाच्च तादृशानामनुमितित्वादीनां प्रत्यक्षे अभावाल्लक्षणसंगतिः BhaṭṭCin. i. 15.23 (*on* i. 1.4)

**अनुमितित्वादिक** (anumititvādi-ka) *adj.* the state of being inferential knowledge etc. अनुमितित्वादिकं व्याप्त्यादिधीजन्यज्ञानत्वादिकम्, न तु जातिरूपम् LaCandr. 405.29.

**अनुमितित्वादिवत्** (anumititvādi-vat) *adv.* like the state of being inferential knowledge etc. चैतन्यधर्म एवापरोक्ष्यं, न त्वनुमितित्वादिवत् अन्तःकरणवृत्तिधर्मः SiddhāLeSaṁ. 403.3.

**अनुमितित्वासंभव** (anumititvāsambhava) *m.* impossibility of the state of being inferential knowledge पदमात्रात्पदार्थप्रत्ययस्य जायमानस्यानुमितित्वासंभवः VaiyāSiMañ. 59.30.

**अनुमितित्वासिद्धि** (anumititvāsiddhi) *f.* non-establishment of the state of being inference न च तृणारणिमणिन्यायेनानुमितिविशेषे तद्धेतुत्वमिति वाच्यम्। व्यतिरेकिसाध्येऽनुमितित्वासिद्धेः उभयसिद्धक्लृप्ततत्कारणस्याभावात् TattvCin. ii(1). 587.2.

**अनुमितिदर्शन** (anumiti-darśana) *n.* **A** knowledge of (the form of) inferential knowledge साध्यधर्मिणि अन्यतरधर्मदर्शनेन साधनधर्मदर्शनेनान्यतरस्य साध्यधर्मस्यानुमानमनुमितिदर्शनम् TātpaṬ.(Vā.) 179.22 (*on* i. 1.5); **B** observation of inferential knowledge यत्र 'पर्वतो धूमवान्' इति प्रत्यक्षं ततो 'धूमो वह्निव्याप्यः' इति स्मरणं, तत्र ज्ञानद्वयादेवानुमितिदर्शनात् SiddhāMu. 36.12 (*on* 68); पक्षतावच्छेदकसामानाधिकरण्येन साध्यसिद्धावपि तदवच्छेदे-

-नानुमितिदर्शनात् SiddhāMu. 40.21 (*on* 70)

**अनुमितिदोष** (anumiti-doṣa) *m.* defect in inference न च व्याप्ति-पक्षधर्मते तत्रमिति च विद्यायान्यत्तदुत्पत्तिकारणमस्ति व्यतिरेकोपदर्शनयोग्यं तस्मादनु-मितिदोषप्रतीतिकारणत्वम् KhaṇḍanKhā. 821.17.

**अनुमितिद्वार** (anumiti-dvār) *f.* [Inst.] through inferential knowledge अप्रातिभासिकत्वसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगित्वनिश्चयस्यानुमिति-द्वारोक्तश्रुतितात्पर्यविषयत्वसंभवात् LaCandr. 113.2.

**अनुमितिनिमित्तत्व** (anumitinimitta-tva) *n.* the state of being the instrumental cause of inferential knowledge दाहपाककारित्वादुपादेयो वह्निरिति ज्ञानमनुमानस्य फलं, ततश्च तत्पूर्वकत्वमपि सिद्धं भवतीति भावः।··· तत्पूर्व-कत्वानुमितिनिमित्तत्वसमानधर्मदर्शनात् संशयः TātpaṬ.(Va.) 170.9 (*on* i. 1.5)

**अनुमितिनिरूपण** (anumiti-nirūpaṇa) *n.* name of a section of the Tattvacintāmaṇi (dealing with the analysis of inferential knowledge) इति ··· तत्त्वचिन्तामणौ अनुमानखण्डेऽनुमितिनिरूपणम् TattvCin. ii(1). 24.6.

**अनुमितिपक्ष** (anumiti-pakṣa) *m.* view which propounds conjecture or guess सर्वस्यैव ध्वनेरनुमानान्तर्भावाभ्युपगमः श्रेयानिति।··· यार्थान्त-राभिव्यक्तौ वः सामग्रीष्टा निबन्धनम्। सैवानुमितिपक्षे नो गमकत्वेन संमता VyaktiVi. 137.8.

**अनुमितिपरत्व** (anumitipara-tva) *n.* the state of being what refers to inferential knowledge अनुमानशब्दस्यानुमितिपरत्वे, कस्येत्यपेक्षायां प्रधानस्येति धर्मिवाचिषष्ठयन्तपदाध्याहारप्रसङ्गात् ŚrutaPra. ii. 279.26 (*on* ii. 2.1)

**अनुमितिपरंपरा** (anumiti-paramparā) *f.* series of inferential knowledges यत् सत् तत् क्षणिकमित्यादिक्षणिकत्वसाधकानुमानादपि परमाणोरनित्यता, तथा चैतावती चेदनुमितिपरंपरा तदा कथमुच्यते परमाणुर्नित्य इति Upask. 197.7 (*on* ii. 1.5); समुदाय एव लक्षणा।··· नात्रानुमितिपरंपरा, न वा प्रत्येकपदे लक्षणा AdvaiSi. 698.12.

**अनुमितिपरामर्शकार्यकारणभावविचार** (anumitiparāmarśakārya-kāraṇabhāvavicāra) *m.* title of a work, pw.

**अनुमितिपरामर्शवाद** (anumitiparāmarśavāda) *m.* title of a work, pw.

**अनुमितिपरामर्शविचार** (anumitiparāmarśavicāra) *m.* title of a work, pw.

**अनुमितिपूर्व** (anumiti-pūrva) *adj.* prior to inferential knowledge न च घटमहं जानामीति वर्तमानप्रत्ययो न स्यात् घटज्ञानस्यानुमितिपूर्वतृतीयक्षणे विनाशादिति वाच्यम् TattvCin. i. 743.10; भाविना भूतेन वा यदाकदाचिद्विद्यमाने-नापि लिङ्गेन परामर्शप्रमात्वसंभवात्रानुमितिपूर्वसमये तत्प्रमात्वानुरोधेन लिङ्गस्य सत्त्वं कारणत्वं वा TattvCin. ii(1). 548.2; साध्यस्यानुमितिपूर्वकालापेक्षया अनुमिति-काले विशेषाभावः GuruCandr. i. 166.14.

**अनुमितिप्रतिकूल** (anumiti-pratikūla) *adj.* [*f.* -ā] **1** contrary to inference मिथ्यात्वहेतौ तु घटधीवत् व्याप्तिधीरपि स्वार्थसत्त्वग्राहितयानुमितिप्रतिकूलैव Nyāyāmṛ. 129B.6; **2** contrary to conjecture or guess एकत्रानैकान्ति-कत्वस्येव बहुष्वनैकान्तिकताया अपि ज्ञाताया अनुमितिप्रतिकूलत्वाद्व्यक्त्यप्रतिकूलत्वाच्च RasGaṅ. 17.2.

**अनुमितिप्रतिबन्ध** (anumiti-pratibandha) *m.* obstruction to (the origination of) inferential knowledge साध्यवत्साध्याभावसाधकतयानुमिति-प्रतिबन्धो दूषकताबीजम् BhāṭṭCin. i. 32.4 (*on* i. 1.4); बाधनिश्चयाभावेऽपि बाधसंदेहादनुमितिप्रतिबन्धः स्यात् MayūMāli. 25.18 (*on* i. 3.3)

**अनुमितिप्रतिबन्धक** (anumitipratibandha-ka) *adj.* **A** which obstructs (the origination of) inferential knowledge शब्दत्वं हि सपक्षाद् गगनादेर्विपक्षाच्च घटादेर्व्यावृत्तं पक्षे शब्दे च वर्तत इत्यसाधारणम्। एतज्ज्ञानं च साक्षादनुमितिप्रतिबन्धकम् TarkKau. 13.21; संदेहोऽप्यनुमितिप्रतिबन्धकः Upask. 159.18 (*on* iii. 1.17); बाधनिश्चयो ह्यनुमितिप्रतिबन्धकः MayūMāli. 25.14 (*on* i.3.3); **B** which obstructs inference, cf. **अनुमितिप्रतिबन्धकता.**

**अनुमितिप्रतिबन्धकज्ञान** (anumitipratibandhaka-jñāna) *n.* knowledge which obstructs (the origination of) inferential knowledge अनुमितिप्रतिबन्धकज्ञानविषयतावच्छेदकमुपाधित्वमिह निरूप्यम् TattvCin. ii(1). 371.1; ii(1). 996.3.

**अनुमितिप्रतिबन्धकता** (anumitipratibandhaka-tā) *f.* the state of being what obstructs inference बाधितादावपि लिङ्गत्वभ्रमात् पक्षे साध्य-प्रत्ययजनकत्वमिति न प्रतियोग्यसिद्ध्या साध्याप्रसिद्धिः। यद्वानुमितिप्रतिबन्धकताव-च्छेदकरूपवत्त्वमसाधकत्वम् TattvCin. ii(1). 994.4.

**अनुमितिप्रतिबन्धकत्व** (anumitipratibandhaka-tva) *n.* the state of being what obstructs inferential knowledge अनुमितिकारणीभूताभाव-प्रतियोगियथार्थज्ञानविषयत्वं, यद्विषयत्वेन लिङ्गज्ञानस्यानुमितिप्रतिबन्धकत्वम् Tattv-Cin. ii(1). 763.2; व्याप्तिनिश्चये प्रामाण्यसंशयव्यतिरेकनिश्चययोरनुमितिप्रतिबन्धक-त्वेऽपि तत्प्रामाण्यनिश्चयस्यानुमितिहेतुत्वाभावेन तत्र व्यभिचारात् ŚivārkaMaDī. i. 56.14 (*on* i. 1.1); हेतुनिष्ठो दोषो हेत्वाभासः। यादृशविशिष्टविषयत्वेन यथार्थ-ज्ञानस्यानुमितिप्रतिबन्धकत्वं तत्त्वमिति यावत् BhāṭṭCin. i. 31.22 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिप्रतिबन्धकप्रमा** (anumitipratibandhaka-pramā) *f.* valid knowledge which obstructs (the origination of) inferential knowledge अनुमितिप्रतिबन्धकप्रमाविषयत्वमसाधकत्वं सद्धेतौ TattvCin. ii(1). 988.10.

**अनुमितिप्रतिबन्धमात्र** (anumitipratibandha-mātra) *n.* mere obstruction to (the origination of) inferential knowledge 'वह्न्यभाव-व्याप्यपाषाणमयत्ववान्' इति परामर्शकाले वह्निव्याप्यधूमस्य नाभासत्वम्। भ्रमादनु-मितिप्रतिबन्धमात्रम् SiddhāMu. 41.13 (*on* 71)

**अनुमितिप्रमा** (anumiti-pramā) *f.* valid knowledge, viz. inferential knowledge ज्ञायमानकरणजन्यस्तत्त्वानुभवोऽनुमितिप्रमा SaptaPa. 143 (40)

**अनुमितिप्रमाकरण** (anumitipramā-karaṇa) *n.* efficient cause or means of valid knowledge, viz. inferential knowledge अनुमानं निरूप्यते। अनुमितिकरणम् (v. l. अनुमितिप्रमाकरणम्) अनुमानम् TarkKau. 10.24.

**अनुमितिप्रमातस्** (anumitipramā-tas) *adv.* from the valid knowledge, viz. inferential knowledge न चानुमितिप्रमातः शाब्दप्रमाया भेदे ··· अनुमितिवारणाय शाब्दसामग्र्याः प्रतिबन्धकत्वकल्पने गौरवमिति वाच्यम् BhāṭṭCin. i. 49.24 (*on* i.1.4)

**अनुमितिप्रमादर्शन** (anumitipramā-darśana) *n.* observation or experience of valid knowledge, viz. inferential knowledge न चायमनुमेयदेर्व्याप्त्यादिना समसत्ताकत्वनियमोऽप्यस्ति, व्यभिचारिणापि लिङ्गेन साध्य-वति पक्षे अनुमितिप्रमादर्शनात् AdvaiSi. 365.15.

**अनुमितिप्रमायोगव्यवच्छिन्न** (anumitipramāyoga-vyavacchinna) *adj.* excluded from the absence of connection with the valid knowledge, viz. inferential knowledge अनुमितिप्रमायोगव्यवच्छिन्नमनुमानम् SaptaPa. 146(41)

**अनुमितिप्रयोजक** (anumiti-prayojaka) *adj.* which causes or leads to inferential knowledge न च साध्याभावव्यापकाभावप्रतियोगित्वेन पक्षधर्मस्य ज्ञानमनुमितिप्रयोजकम् TattvCin. ii(1). 678.5.

**अनुमितिप्रयोजकता** (anumitiprayojaka-tā) *f.* the state of being that which causes or leads to inferential knowledge व्याप्तिविशिष्टहेतोः पक्षधर्मताग्राहकत्वेन प्रातिभासिकत्वविशेषणस्याप्यनुमितिप्रयोजकतया सार्थकत्वम् LaCandr. 403.14; उपाधिज्ञानस्य साक्षात्प्रतिबन्धकत्वाभावेन तदभावस्यानुमितिप्रयो-जकतया हेतुत्वाभावात् BhāṭṭCin. i. 31.25 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिप्रयोजकत्व** (anumitiprayojaka-tva) *n.* the state of being that which causes or leads to inferential knowledge व्याप्तेरिव पक्षधर्मताया अपि ग्राहकत्वेन सार्थक्यं कुतो न स्यात्, व्याप्तिग्राहकस्यापि सार्थकत्वेऽ-नुमितिप्रयोजकत्वस्यैव तन्त्रत्वसंभवात् GuruCandr. i. 386.11; LaCandr. 403.13.

**अनुमितिप्रयोजकधी** (anumitiprayojaka-dhī) *f.* knowledge which causes or leads to inferential knowledge संस्कारद्वारा अनुमितिप्रयोजकधी-प्रतिबन्धकधीविषयत्वादेव व्यभिचारादेः हेत्वाभासत्वसंभवात् GuruCandr. i. 218.16.

**अनुमितिप्रवाह** (anumiti-pravāha) *m.* continuous series of inferential knowledges क्रिया कृतिजन्या सा कृतिज्ञानसाध्या तज्ज्ञानं वाक्यजन्य-मित्यनुमितिप्रवाहस्य भ्रमत्वेऽपि तद्धेतुकशक्तिग्रहस्य विषयाबाधेन प्रमात्वदर्शनात् ŚivārkaMaDī. i. 173.25 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिप्रसङ्ग** (anumiti-prasaṅga) *m.* undesired occasion for inferential knowledge लिङ्गशब्दादिसिद्धे चेन्द्रियात्परोक्षधीप्रसङ्गात्। अनुमिते च शब्दादनुमितिप्रसङ्गात् Nyāyāmṛ. 628A.3.

**अनुमितिप्रामाण्य** (anumiti-prāmāṇya) *n.* validity of inferential knowledge व्याप्त्यादिनानुमितिप्रामाण्यादिना शब्दार्थस्य च योग्यतादिना शाब्दधी-प्रामाण्यादिना च तुल्ययोगक्षेमत्वात् Nyāyāmṛ. 106A.6; AdvaiSi. 365.10.

**अनुमितिबाध** (anumiti-bādha) *m.* contradiction through inference सा स्तुतिरेवानतियतनपरा नार्थपरा स्फुटमनुमितिबाधात् NayaMañ. IV. iv. 4.7.

**अनुमितिबोधकत्व** (anumitibodhaka-tva) *n.* the state of being what conveys conjecture or guess यत्र लिङ्गलिङ्गिनोः सत्त्वं तत्र मन्ये शङ्के अवैमि जाने इत्यादिपदानामनुमितिबोधकत्वम् RasGaṅ. 641.11.

**अनुमितिभाव** (**anumiti-bhāva**) *m.* existence of (process of) inference भवतु वा या काचिद् व्याप्तिर्नाम तत्सत्त्व एवानुमितिभावात् तस्याश्चानुमितेश्च व्याप्तिरेष्टव्या KhaṇḍanKhā. 726.10.

**अनुमितिभावक** (**anumiti-bhāvaka**) *adj.* which causes the existence of inferential knowledge यदेव दृश्यमानं लिङ्गं हेतुवचनस्य विषयः तदेवानुमितिभावकम् NyāyVārPari. 316.6.

**अनुमितिभावनाकाल** (**anumitibhāvanā-kāla**) *m.* time of either inference or understanding तदानीमिति। अनुमितिभावनाकाले इत्यर्थः Vedānt-Ka. 511.4 (*on* iv. 1.2)

**अनुमितिभिन्नत्व** (**anumitibhinna-tva**) *n.* the state of being different from inferential knowledge न हि लौकिकसंनिकर्षस्थले प्रत्यक्षमिव सत्प्रतिपक्षस्थले संशयाकारानुमितिः प्रामाणिकी, येनानुमितिभिन्नत्वेनापि विशेषणीयम् SiddhāMu. 43.3 (*on* 72)

**अनुमितिभ्रमदर्शन** (**anumitibhrama-darśana**) *n.* observation or experience of misapprehension of inferential knowledge गन्धव्याप्यपृथिवी त्वप्रमातोऽपि गन्धप्रागभावावच्छिन्ने घटे पक्षे बाधास्फूर्तिदशायामनुमितिभ्रमदर्शनात् AdvaiSi. 441.18.

**अनुमितिमत्त्व** (**anumitimat-tva**) *n.* the state of being the possessor, i.e. substratum of inferential knowledge धूमेन वह्नेरनुमानमिदं न घटेनेत्यादावनुमितिमत्त्वाद्यभावबोधानुपपत्तेः VyutpaVā. 163.27.

**अनुमितिमात्र** (**anumiti-mātra**) *n.* **A** inference in general अनुमितिमात्रे पक्षधर्मतैव प्रयोजिका TattvCin. ii(1). 89.3; **B** inferential knowledge in general रूपान्तरजिज्ञासाया अभावादनुमितिमात्रे जिज्ञासाया हेतुत्वात् BhāṭṭCin. ii. 19.8 (*on* i. 3.2)

**अनुमितिमात्रकारणत्व** (**anumitimātrakāraṇa-tva**) *n.* the state of being the cause of inferential knowledge in general सिषाधयिषाविरहसहकृतसाधकप्रमाणाभाववति लिङ्गज्ञानस्यानुमितिमात्रकारणत्वात् TattvCin. ii(2). 21.8.

**अनुमितिमात्रहेतुनिवेशिनी** (**anumitimātrahetu-niveśinī**) *adj.* (*f.*) which resides at, i.e. constitutes the cause of inferential knowledge in general सिद्धसाधनं च स्वार्थानुमाने दोष इति नानुमितिमात्रहेतुनिवेशिनी सा (पक्षधर्मता) KhaṇḍanKhā. 642.13.

**अनुमितिमात्रोच्छेद** (**anumitimātroccheda**) *m.* destruction or loss of inferential knowledge in general प्रत्यक्षसामग्रीविलक्षणसामग्रीकत्वेनाप्रत्यक्षमनुमितिरूपं ज्ञानमङ्गीकार्यमिति नानुमितिमात्रोच्छेदः LaCandr. 343.43.

**अनुमितिमात्रोच्छेदप्रसङ्ग** (**anumitimātroccheda-prasaṅga**) *m.* undesired occasion for the destruction or loss of inferential knowledge in general साध्यं च नोपाधिः व्यभिचारसाधने साध्याविशिष्टत्वात् अनुमितिमात्रोच्छेदप्रसङ्गाच्च TattvCin. ii(1). 376.2.

**अनुमितिमानसत्वविचार** (**anumitimānasatvavicāra**) *m.* title of a work, *nt.*

**अनुमितिमानसत्वविचाररहस्य** (**anumitimānasatvavicārarahasya**) *n.* title of a work, *nt.*

**अनुमितिमानसवाद** (**anumitimānasavāda**) *m.* title of a work, pw.

**अनुमितिमानसवादलक्षणावतरण** (**anumitimānasavādalakṣaṇāvataraṇa**) *n.* title of a work, pw.

**अनुमितिरूप** (**anumiti-rūpa**) *adj.* [*f.* -ā] **1** of the form of conjecture or guess स्थायिप्रतीतिरनुमितिरूपा प्राच्या(च्या)। न रसः AbhinBhā. i. 284.15 (*on* 6.31); Kāvyānu.(He.) 78.3; कुलं रूपम् … राज्यमनघम् … त्वां कथयति पुराराधितशिवम्। अत्र वर्णनीयराजकर्तृकशिवाराधनकथनरूपैकक्रियायां (Add. वस्तुतोऽनुमितिरूपायां) साधनीभूतस्याभिजात्यस्य यथा कर्तृत्वेनान्वयस्तथा … रूपादीनामपि AlaṅkāMañ. 158.12; **2** of the form of inferential knowledge लिङ्गदर्शनात् संजायमानं लैङ्गिकं लिङ्गजन्यमनुमितिरूपं फलम् Kiraṇā. 289.16; Upask. 421.2 (*on* x. 1.5); SarvaDaKau. 41.22; अस्मरणलिङ्गजन्यं ज्ञानाभावविषयमनुमितिरूपज्ञानमिदम् ŚrutaPra. iB. 20.4 (*on* i. 1.1); (प्रत्यभिज्ञायाः) अनुमितिरूपायाः … °अनुमानविरोधेनानुत्थानात् ŚivārkaMaDī. ii. 91.26 (*on* ii. 2.25); शुद्धत्वस्य हेतोः ब्रह्मण्यज्ञाने कथं तत्र स्वप्रकाशत्वस्यानुमितिरूपा सिद्धिः GuruCandr. i. 124.17; LaCandr. 244.7; 343.43.

**अनुमितिरूपत्वोपपादन** (**anumitirūpatvopapādana**) *n.* establishment of the state of being what is of the form of inferential knowledge स्मृतित्वानुपपत्तेरनुमितिरूपत्वोपपादनाच्च न किंचिदवेदिषमिति ज्ञानमन्यथैवोपपन्नम् ŚrutaPra. iB. 21.7 (*on* i. 1.1)

**अनुमितिरूपपरामर्शस्थल** (**anumitirūpaparāmarśa-sthala**) *n.* [Loc.] in the case of the consideration of the form of inferential knowledge अनुमितिरूपपरामर्शस्थले परामर्शतज्जनकज्ञानानाम् … बहूनां परामर्शजनकज्ञानानां मेलने कस्यचिदेव प्रमाणत्वम् ŚivārkaMaDī. i. 166.15 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिरूपप्रमाकरण** (**anumitirūpapramā-karaṇa**) *n.* efficient cause or means of valid knowledge of the form of inferential knowledge तल्लिङ्गं प्रमाणमनुमापकम् अनुमितिरूपप्रमाकरणम् Kiraṇā. 290.9.

**अनुमितिवारण** (**anumiti-vāraṇa**) *n.* avoidance of inferential knowledge न च व्याप्तिसंस्कारत्वेन हेतुत्वे पूर्वाननुभूतव्याप्तेः … अनुमितिर्न स्यात्, अनुद्बुद्धसंस्कारादनुमितिवारणायोद्बोधकानां नानाविधानां हेतुत्वे च गौरवम् GuruCandr. i. 217.11.

**अनुमितिविज्ञात** (**anumiti-vijñāta**) *adj.* known through inference यत् भूतहितमत्यन्तं दृष्टश्रुतानुमितिविज्ञातेष्वर्थेषु यथान्तःकरणप्रत्ययोपस्थितम् … तत् सत्यम् MāṭhVṛ. 38.20 (*on* 23)

**अनुमितिविधेय** (**anumiti-vidheya**) *m.* predicate of, i.e. probandum (to be established) in inferential knowledge प्राभाकरादिमते अनुमितिपरामर्शयोः … अनुमितिविधेये … °स्मरणादिरूपज्ञानान्तरीयस्य नियमेन सत्त्वात् LaCandr. 672.34.

**अनुमितिविधेयता** (**anumitividheya-tā**) *f.* the state of being a predicate, i.e. probandum (to be established) in inferential knowledge येन रूपेणानुमितिविधेयता तेन रूपेण सिद्धिः प्रतिबन्धिका GuruCandr. i. 40.18.

**अनुमितिविधेयतावच्छेदक** (**anumitividheyatāvacchedaka**) *adj.* delimitor of the state of being the predicate of, i.e. probandum (to be established) in inferential knowledge तद्घटितेन संवादेन तद्घटितमेवानुमेयम्। न तु बाधितत्वसामान्याभावघटितम्, अनुमितिविधेयतावच्छेदकस्यैव व्याप्तिनिरूपकतावच्छेदकत्वात् GuruCandr. i. 289.19.

**अनुमितिविरोधित्व** (**anumitivirodhi-tva**) *n.* the state of being what is contradictory to inferential knowledge अनैकान्त इति। तल्लक्षणं तु यद्विषयकत्वेन ज्ञानस्यानुमितिविरोधित्वं तत्त्वम् SiddhāMu. 41.6 (*on* 71)

**अनुमितिविरोधित्वाभाव** (**anumitivirodhitvābhāva**) *m.* absence of the state of being what is contradictory to inferential knowledge व्यभिचारज्ञानस्यानुमितिविरोधित्वाभावेऽपि न क्षतिः SiddhāMu. 42.2 (*on* 21)

**अनुमितिविरोधिन्** (**anumiti-virodhin**) *adj.* contradictory to inferential knowledge सपक्षविपक्षवृत्तित्वमुभयव्यावृत्तत्वमनुपसंहारित्वं चानुमितिविरोधि तत्संबन्धः प्रत्येकमस्ति TattvCin. ii(1). 802.2.

**अनुमितिविलक्षणत्ववत्** (**anumitivilakṣaṇatva-vat**) *adv.* like the state of being what is distinct from inferential knowledge न चेश्वरप्रत्यक्षेऽव्याप्तिः। ईश्वरज्ञानस्यानुमितिविलक्षणत्ववत् प्रत्यक्षविलक्षणत्वात् BhāṭṭCin. i. 15.15 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिविलम्ब** (**anumiti-vilamba**) *m.* delay in (the origination of) inferential knowledge न हि लिङ्गपरामर्शे सति तद्विलम्बेनानुमितिविलम्बो येन सहकारिता स्यात् TattvCin. ii(2). 77.2.

**अनुमितिविलम्बसंभव** (**anumitivilamba-sambhava**) *m.* possibility of delay in (the origination of) inferential knowledge सेष्टैव पक्षधर्मताधीविलम्बादेवानुमितिविलम्बसंभवात् LaCandr. 365.39.

**अनुमितिविशेष** (**anumiti-viśeṣa**) *m.* particular inferential knowledge तृणारणिमणिन्यायेनानुमितिविशेषे तद्धेतुत्वम् TattvCin. ii(1). 587.1; प्रत्यक्षविशेषेऽनुमितिविशेषे वा सुखदुःखयोरननुभवान्न तद्विशेषोऽपि Upask. 421.5 (*on* x. 1.5)

**अनुमितिविशेषजनकत्व** (**anumitiviśeṣajanaka-tva**) *n.* the state of being the producer of a particular inferential knowledge केवलान्वयिनि केवलान्वयिधर्मसंबन्धो व्यतिरेकिणि साध्यवदन्यावृत्तित्वं व्याप्तिः एतयोरनुमितिविशेषजनकत्वम् अनुमितिमात्रे पक्षधर्मतैव प्रयोजिका TattvCin. ii(1). 89.2.

**अनुमितिविशेषण** (**anumiti-viśeṣaṇa**) *n.* qualifier or attribute of inferential knowledge अनुमितिविशेषणतत्तद्विधेयकत्वरूपसुबन्तार्थ एव तृतीयार्थान्वय उपगम्यते VyutpaVā. 163.14.

**अनुमितिविशेषसामग्री** (**anumitiviśeṣa-sāmagrī**) *f.* totality of causes of particular inferential knowledge अनुमितिसामान्यसामग्र्यां सत्यामप्यनुमितिविशेषसामग्रीविरहादनुमित्यनुत्पत्तेः TattvCin. ii(1). 595.1.

**अनुमितिविषय** (**anumiti-viṣaya**) *m.* object of inferential knowledge लिङ्गमनुमितिविषयः TattvCin. ii(1). 990.18; प्रागवगतानवगतयोः पर्वततद्वृत्तिपावकयोरनुमितिविषययोरबाधस्याविशेषेण उभयत्राप्यनुमितेः प्रामाण्यप्रसङ्गात् SiddhāLeSaṁ. 146.1; Nyāyāmṛ. 171B.9; विषयस्य ज्ञानात्मकत्वे … अनुमितिविषयवह्न्यादेः परोक्षत्वानुपपत्तिः BhāṭṭCin. i. 20.17 (*on* i. 1.4); *adj.* **A** which has inferential knowledge as its object अनुमितिविषयं हि वक्तृज्ञानज्ञानम् SarvaDaKau. 53.7; **B** which is the object of inferntial

knowledge, cf. **अनुमितिविषयसाध्य.**

**अनुमितिविषयता** ( anumitiviṣaya-tā ) *f.* the state of being the object of inferential knowledge राजन्यपि कथं न तन्मात्रेण सर्वविषयं तदनुमितिविषयतां नयामः Bhāsk. i. 69.5 (*on* i. 1.3)

**अनुमितिविषयत्वापत्ति** ( anumitiviṣayatvāpatti ) *f.* undesired contingency of the state of being the object of inferential knowledge न च – तत्र ( चाक्षुषज्ञानविषयत्वे ) लिङ्गज्ञानं करणम्, तत्र च लिङ्गिनः तद्व्याप्तत्वं संबन्धोऽस्तीति|— वाच्यम्, लिङ्गस्यापि स्वज्ञानसंबन्धित्वेनानुमितिविषयत्वापत्तेः AdvaiSi. 457.9.

**अनुमितिविषयश्रुति** ( anumitiviṣaya-śruti ) *f.* Vedic statement refferring to the inferential knowledge न जिज्ञासाया अनुमित्यङ्गत्वम् … तस्याः कारणत्वे अनुमितिविषयश्रुतेर्जिज्ञासितत्वात् BhaṭṭDī. i. 39.7 (*on* i. 3.2); BhāṭṭCin. ii. 22.3 (*on* i. 3.2)

**अनुमितिविषयसाध्य** ( anumitiviṣaya-sādhya) *n.* probandum (to be established) which is the object of inferential knowledge साध्यस्यापि व्यावहारिकसत्त्वमेव स्यादनुमितिविषयसाध्यस्य परामर्शविषयहेतुना समानसत्ताकत्वनियमात् AdvaiSi. 441.15.

**अनुमितिवैलक्षण्यप्रतीति** ( anumitivailakṣaṇya-pratīti ) *f.* knowledge of the distinction (of *upamāna*) from inferential knowledge नानुमानम् — उपमिनोमीत्यनुव्यवसायेनानुमितिवैलक्षण्यप्रतीतेः BhāṭṭCin. i. 45.27 (*on* i. 1.4)

**अनुमितिव्यापार** ( anumiti-vyāpāra ) *m.* operation of inference अनुमानम् अनुमितिव्यापारो विकल्पात्मा नैव केनचित् वादिना इष्यते PratyabhiVi. i. 231.5 (*on* i. 5.8)

**अनुमितिशरण** ( anumiti-śaraṇa ) *adj.* who has inference as the (only) resort, i.e. means सोऽपि प्राज्ञव्युदासेऽप्यनुमितिशरणान् प्रत्युपात्तः प्रसङ्गः TattvMu. 3 24; 3.78.

**अनुमितिशाब्दधीस्वरूप** ( anumitiśābdadhī-svarūpa) *adj.* of the nature of inferential and verbal knowledges शब्दस्वरूपस्य तद्धर्मस्य … उपक्रमोपसंहारैकरूप्यादेः अनुमितिशाब्दधीस्वरूपतत्प्रामाण्यादेश्च ग्राह्यत्वात् Nyāyāmṛ. 104B. 8.

**अनुमितिसत्त्व** ( anumiti-sattva ) *n.* existence of inferential knowledge शङ्खो न पीत इत्यनुमितिसत्त्वेऽपि पित्तादिदोषेण तादृशप्रत्यक्षप्रतिबन्धकेन शङ्खः पीत इत्यादिप्रत्यक्षोत्पत्तिदर्शनेन भेदस्य … अभेदप्रत्यक्षम् LaCandr. 616.37.

**अनुमितिसद्भाव** ( anumiti-sadbhāva ) *m.* existence of inferential knowledge धूमत्वस्य विशेषस्य दर्शनेन तादृशभ्रमानुत्पत्तेः तत्रानुमितिसद्भावादेव अन्यथा निश्चयसामग्र्यां सत्यां भ्रमानन्तरं परामर्श एव कुतो न भवति TattvCin. ii(1). 484.1.

**अनुमितिसमय** ( anumiti-samaya ) *m.* time of inferential knowledge ( रूपक्षणः ) ज्ञाप्यत इत्यनर्थान्तरं स किं कारणानुमितेः प्राग( प्य )नुमितिसमये पश्चाद् वा TātpaṬ.(Vā.) 162.18 (*on* i. 1.5)

**अनुमितिसंभव** ( anumiti-sambhava ) *m.* **A** possibility of inference विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानादेव साध्यविशेषणकपक्षविशेष्यकानुमितिसंभवात् AdvaiSi. 342.9; पक्षधर्मताबलात् पक्षीयसाध्यविशेष्यकानुमितिसंभवः GuruCandr. i. 228.10; पर्वतीयवह्नेरज्ञानेऽपि तद्विशेष्यकानुमितिसंभवात् LaCandr. 344.13; **B** possibility of inferential knowledge आत्मा देहो नेति … स्वीकारात् तादृशभेदेनात्मनि गौरत्वाद्यवच्छिन्नभेदानुमितिसंभवात् … उक्तश्रुतिरनुवादिका LaCandr. 616.26.

**अनुमितिसरणि** ( anumiti-saraṇi ) *f.* path of conjecture or guess उपपत्तिसमर्थनादिविलक्षणशब्दप्रयोगा आलंकारिकाणामनुमितिसरणिमेवाभिनिविशन्ते RasGaṅ. 631.7.

**अनुमितिसामग्री** ( anumiti-sāmagrī ) *f.* **1** totality of causes of inferential knowledge अभावसाध्यककेवलव्यतिरेकिणि साध्यप्रसिद्धेरनङ्गत्वात्तत्र क्लृप्ताया अनुमितिसामग्र्याः प्रत्यक्षसामग्रीतो बलवत्त्वम् AdvaiSi. 343.3; न च संस्कारेन्द्रिययोः परोक्षापरोक्षज्ञानजनकयोः प्रत्यक्षानुमितिसामग्र्योरिवैकज्ञानजनकत्वं संभवति ŚivārkaMaDī. ii. 89.28 (*on* ii. 2.24); अलौकिकप्रत्यक्षसामग्र्यपेक्षया समानेऽपि विषये अनुमितिसामग्र्या बलवत्त्वाभ्युपगमात् PūrvottaVāNaMā. 353.3; अनुमितेरेव व्याप्त्याद्यंशे स्मृतित्वस्वीकारात्। अन्यथा त्वनुमितिसामग्री तद्भाने प्रतिबन्धिकास्तु LaCandr. 339.33; भिन्नविषयत्वाद्यप्रवेशेनैव अनुमितिसामग्र्या लाघवात् बलवत्त्वम् JñānBiPra. 33.15; अनुमितिसामग्र्या बलवत्त्वेन … शाब्दबोधे … करणाकाङ्क्षाभावादतिदेशानुपपत्तेः BhāṭṭDī. iii. 6.18 (*on* viii. 1.4); BhāṭṭCin. i. 49.25 (*on* i. 1.4); **2** totality of causes of conjecture or guess भिन्ने विषयेऽनुमितिसामग्र्या बलवत्त्वादनुमीयमानो रसः RasGaṅ. 34.4; 631.9; **3** totality of causes of *anumiti* as a means of establishing one's right over land etc. अनेनानुमितिसामग्री उक्ता BālamBha. ii. 28.29 (*on* 2.22)

**अनुमितिसामग्रीत्व** ( anumitisāmagrī-tva ) *n.* the state of being the totality of causes of inferential knowledge अनुमितिसामग्रीत्वेन पराभिमतव्याप्तिज्ञानाद्युत्तरप्रत्यक्षस्यैवोक्तानुव्यवसायविषयत्वात् GuruCandr. i. 227.19.

**अनुमितिसामग्रीमात्र** ( anumitisāmagrī-mātra ) *n.* mere totality of causes of inferential knowledge संशयस्याकर्तव्यत्वेन जयव्यवस्थामात्रसिद्धये विप्रतिपत्तेरिवानुमितिसामग्रीमात्रस्य … कर्तव्यतया … बाधस्योद्भावनं व्यर्थम् LaCandr. 28.12.

**अनुमितिसामग्रीविघटकत्व** ( anumitisāmagrīvighaṭaka-tva ) *n.* the state of causing disintegration, i. e. loss of the totality of causes of inferential knowledge न च संशयरूपा नानुमितिः बाधस्येव विरोध्युपस्थितेरनुमितिसामग्रीविघटकत्वेनावधारणात् TattvCin. ii(1). 886.2.

**अनुमितिसामग्रीविघटन** ( anumitisāmagrī-vighaṭana ) *n.* disintegration, i.e. loss of the totality of causes of inferential knowledge द्विप्रकारो हि लोके प्रत्यक्षेणानुमानस्य बाधः … द्वितीयस्तु अनुमितिसामग्रीविघटनेन MayūMāli. 22.6 (*on* i. 3.2)

**अनुमितिसामग्र्यपेक्षा** ( anumitisāmagry-apekṣā ) *f.* [Inst.] in comparison with the totality of causes of inferential knowledge भ्रमरूपालौकिकप्रत्यक्षसामग्री तु अनुमितिसामग्र्यपेक्षया बलवती PūrvottaVāNaMā. 353.13.

**अनुमितिसिद्धमिथ्यात्व** ( anumitisiddha-mithyātva ) *n.* unreality or falsehood established through inference अनुमितिसिद्धमिथ्यात्वग्राहकत्वे सत्यद्वैतश्रुतिरनुवादिका स्यात् AdvaiSi. 387.11.

**अनुमितिसिद्धि** ( anumiti-siddhi ) *f.* establishment of inference धूमत्वेन पर्वतीयधूमज्ञानं चापि जातम्, तच्च सामान्यलक्षणां विनैव, तावतैवानुमितिसिद्धेः AdvaiSi. 338.6.

**अनुमितिस्थलीय** ( anumitisthal-īya ) *adj.* pertaining to the case of inference व्याप्तिघटकसंबन्धत्वरूपेणानुमितिस्थलीयसंनिकर्षो निवेश्यः GuruCandr. ii. 54.5; LaCandr. 457.32.

**अनुमितिस्वीकार** ( anumiti-svīkāra ) *m.* acceptance of inferential knowledge अनुमितिस्वीकारेऽपि व्यतिरेकव्याप्तिज्ञानघटितायाः सामग्र्या एवालौकिकप्रत्यक्षसामग्रीतो बलवत्त्वं सिध्यति GuruCandr. i. 227.23.

**अनुमितिहेतु** ( anumiti-hetu ) *m.* **i** cause (such as *vyāpti* etc.) of inferential knowledge अनुमितिहेतुः संबन्धः साहचर्यमिति सिद्धम् NyāyMañ. i. 107.20; TātpaṬ.(Vā.) 170.22 (*on* i. 1.5); TattvCin. ii(1). 734.1; अनुमितिहेतुव्यतिरेको हि हेतुदोषोऽनुमितिहेतुश्चैको व्याप्तिः Khaṇḍan-Khā. 843.11; न च संभाविता स्मृतिः अनुमितिहेतुः, अनभ्युपगमात् TarkSaṁ. (Ā.) 90.26; पक्षधर्मस्य व्याप्तिविशिष्टज्ञानमनुमितिहेतुः TattvCin. ii(1). 442.1; व्याप्तिनिश्चयोऽनुमितिहेतुरिति नियमप्रसूतमनुमानं तत्र मानम् ŚivārkaMaDī. i. 55.26 (*on* i. 1.1); तद्वारणाय व्याप्यप्रकारकधीरेवानुमितिहेतुर्वाच्या GuruCandr. i. 294.4; तादृशशक्तिमत्संस्कारसहितं लिङ्गज्ञानमनुमितिहेतुः LaCandr. 339.23; **ii** cause of inferential knowledge (identified with *svārthānumāna*) अनुमानं द्विविधम्। स्वार्थं परार्थं चेति। स्वस्यैवानुमितिहेतुः स्वार्थम् TarkKau. 12.24.

**अनुमितिहेतुत्व** ( anumitihetu-tva ) *n.* the state of being the cause of inferential knowledge अगृहीतव्याप्तेरिव गृहीतविस्मृतव्याप्तेरपि पुंसोऽनुमानोदयेन व्याप्तिस्मृतेरप्यनुमितिहेतुत्वात् TarkBhā.(Ke.) 39.5; न च फलीभूतज्ञानन्यूनविषयस्यैव परामर्शस्यानुमितिहेतुत्वं, गौरवात् TattvCin. ii(1). 991.7; न चैवमप्यनुमितिहेतुत्वे व्याप्तीनामननुगमः स्यादिति वाच्यम् SāṁkhyaPraBh. 124.10 (*on* 5.36); प्रतिबन्धकत्वं कारणीभूताभावप्रतियोगित्वम् … अनुमितिहेतुत्वे प्रमाणाभावेन दृष्टान्ते साधनवैकल्यात् ŚivārkaMaDī. i. 56.12 (*on* i. 1.1); व्यभिचारधीकालेऽपि तादृशधीसंभवेन तस्या अनुमितिहेतुत्वं खण्डयन्ति GuruCandr. i. 434.18; व्याप्यविशेष्यकपरामर्शस्याप्यनुमितिहेतुत्वात् वह्निव्याप्यगगनं पर्वतीयमिति ज्ञानात् पर्वते वह्न्यनुमितिः स्यात् LaCandr. 365.40; 420.25; न च … संस्कारो हेतुरिति वाच्यम्, व्याप्तिस्मृतिस्थलेऽपि तत्संस्कारस्यैवानुमितिहेतुत्वात् VedāntPari. 149.1.

**अनुमितिहेतुत्वाभाव** ( anumitihetutvābhāva ) *m.* absence of the state of being the cause of inferential knowledge व्याप्तिनिश्चये प्रामाण्यसंशयव्यतिरेकनिश्चययोरनुमितिप्रतिबन्धकत्वेऽपि तत्प्रामाण्यनिश्चयस्यानुमितिहेतुत्वाभावेन तत्र व्यभिचारात् ŚivārkaMaDī. i. 56.14 (*on* i. 1.1)

**अनुमितिहेतुपरामर्श** ( anumitihetu-parāmarśa) *m.* consideration which is the cause of inferential knowledge लक्ष्यलक्षणयोः साक्षिणैव प्रथमं

गृहीतयोरनुमितिहेतुपरामर्शविषयत्वम् LaCandr. 677.21.

**अनुमितिहेतुभूत** ( anumitihetu-bhūta ) *adj.* which has become the cause of inferential knowledge नाप्यनुमितिहेतुभूताभावप्रतियोगिज्ञान-विषयत्वं तत् TattvCin. ii(1). 988.8.

**अनुमितिहेतुविशेषणधी** ( anumitihetuviśeṣaṇa-dhī ) *f.* knowledge of the qualifier which is the cause of inferential knowledge लिङ्गमनु-मितिविषयः … अनुमितिहेतुविशेषणधीविषयत्वात् TattvCin. ii(1). 991.2.

**अनुमितिहेतुव्यतिरेक** ( anumitihetu-vyatireka ) *m.* exclusion, i.e. absence of the cause of inferential knowledge अनुमितिहेतुव्यतिरेको हि हेतुदोषः KhaṇḍanKhā. 843.11.

**अनुमितिहेतुव्याप्तिज्ञान** ( anumitihetu-vyāptijñāna ) *n.* knowledge of invariable concomitance which is the cause of inferential knowledge नन्वनुमितिहेतुव्याप्तिज्ञाने का व्याप्तिः TattvCin. ii(1). 27.1.

**अनुमितिहेतुव्याप्तिप्रमिति** ( anumitihetu-vyāptipramiti ) *f.* valid knowledge of invariable concomitance which is the cause of inferential knowledge अनुमितिहेतुव्याप्तिप्रमितिव्यतिरेकबोधनाय … तत्संबन्धमात्र-मेवास्तु KhaṇḍanKhā. 843.13.

**अनुमितिहेतुव्याप्तिस्मृति** (anumitihetu-vyāptismṛti) *f.* recollection of invariable concomitance which is the cause of inferential knowledge पूर्वदेहस्मृतिं विनापि अनुमितिहेतुव्याप्तिस्मृतेः संभवात् AdvaiSi. 615.21.

**अनुमितैकदेशनिष्पन्न** ( anumitaikadeśa-niṣpanna ) *adj.* originated, i.e. construed from a part (of a sentence) which is inferred ईदृशं ह्येतद् वाक्यं श्रुतानुमितैकदेशनिष्पन्नं यदग्नीषोमीयेण पशुना यजेतेति TantrVā. 505.8 (*on* ii. 2.17); श्रुतानामनुमितैकदेशनिष्पन्नेन वाक्येन … बोधितेऽपूर्वे कृते स्वयमेव फलं भवति MayūMāli. 526.12 (*on* vii. 1.1)

**अनुमितैकदेशनिष्पादित** ( anumitaikadeśa-niṣpādita ) *adj.* produced, i.e. made to construe from a part (of a sentence) which is inferred श्रुतानुमितैकदेशनिष्पादितेन वाक्येन गिरापदकार्यापत्तिरिरापदस्यावसीयते ŚivārkaMaDī. i. 75.21 (*on* i. 1.1)

**अनुमितैकदेशनिष्पाद्य** (anumitaikadeśa-niṣpādya) *adj.* to be produced, i.e. construed from a part (of a sentence) which is inferred श्रुतानुमितैकदेशनिष्पाद्येन वाक्येन पञ्चशरावयागस्य दर्शकार्यापत्तिरवसीयते Śivārka-MaDī. i. 75.25 (*on* i. 1.1)

**अनुमित्यकरणत्व** ( anumityakaraṇa-tva ) *n.* the state of not being the efficient cause or means of inferential knowledge लिङ्ग-स्यानुमित्यकरणत्वे युक्तिमाह SiddhāMu. 36.2 (*on* 66-67)

**अनुमित्यङ्गत्व** ( anumityaṅga-tva ) *n.* the state of being an auxiliary to inferential knowledge न च अनुमितिकाले तदनुभवोऽस्ति, तस्य अति-वृत्तस्य स्मृतिविपरिवर्तित्वेऽपि न अनुमित्यङ्गत्वम् TarkSaṁ.(Ā.) 90.20; न जिज्ञासाया अनुमित्यङ्गत्वम् BhāṭṭDī. i. 39.6 (*on* i. 3.2)

**अनुमित्यङ्गभूत** ( anumity-aṅgabhūta ) *adj.* which has become an auxiliary to inferential knowledge तस्य द्वे रूपे अनुमित्यङ्गभूते । व्याप्तिः पक्षधर्मता चेति NyāyPari. i. 118.1; YatīndraDī. 19.8.

**अनुमित्यजनक** ( anumity-ajanaka ) *adj.* which does not produce inferential knowledge न च स्मृतिरूपपरामर्शस्थले अनुमित्यजनकसंस्कारव्यवहि-तस्य पूर्वानुभवरूपपरामर्शजनकज्ञानस्यानुमितिजनकत्वासंभवः ŚivārkaMaDī. i. 166.12 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्यजनकत्व** ( anumityajanaka-tva ) *n.* the state of being that which does not produce inferential knowledge यद्यनुमित्यजनकत्वं, तदा तत्र बाधकानवतारे तदसंभवात् श्रुत्या प्रसक्तिपक्षेऽपि न विकल्पः GuruCandr. i. 342.23.

**अनुमित्यजननापत्ति** ( anumityajananāpatti ) *f.* undesired contingency of the absence of production of inferential knowledge ज्ञायमानं लिङ्गमनुमानमिति केचित् । भूतभाविलिङ्गाभ्यामनुमित्यजननापत्तेस्तज्ज्ञानमिति युक्तम् BhāṭṭCin. i. 30.21 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्यनङ्गत्व** (anumityanaṅga-tva) *n.* the state of not being an auxiliary to inferential knowledge संदेहनिर्णयादन्यत् स्वभावादि यदुच्यते । तस्यानुमित्यनङ्गत्वात् प्राप्तं तत्तुषकण्डनम् BṛĀraUBhVā. iv. 3.741; विप्रतिपत्तिजन्यसंशयस्यानुमित्यनङ्गत्वेऽपि व्युदसनीयतया विचाराङ्गत्वमस्त्येव Advai-Si. 16.2.

**अनुमित्यनुत्पत्ति** ( anumity-anutpatti ) *f.* absence of origination of inferential knowledge तत्करणमनुमानं तच्च भूतभाविलिङ्गेनानुमित्यनुत्पत्त्या-पत्तेर्ज्ञानमेव, न तु ज्ञायमानो हेतुः BhāṭṭCin. i. 24.14 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्यनुत्पाद** ( anumity-anutpāda ) *m.* absence of origination of inferential knowledge नाप्यभावद्वयं तथा … ह्रदादेः पक्षत्वेऽपि बाधहेत्व-सिद्ध्यादेरावश्यकत्वेनानुमित्यनुत्पादात् TattvCin. ii(1). 421.3; हेत्वाभासादेवानु-मित्यनुत्पादे तद्व्यतिरेकेणानुमित्यनुत्पादाभावात् सिद्धेरेव तद्धेतुत्वे चरमकारणमेव हेतुः स्यात् TattvCin. ii(1). 915.9.

**अनुमित्यनुदय** ( anumity-anudaya ) *m.* **1** absence of rise of inferential knowledge अनुमित्यनुदये सर्वव्यवहारविलोपप्रसङ्गेन कार्यदर्शनादेव तत्सिद्धेः NyāySu.(Ja.) 354A.5 (*on* ii. 2.6); धूमत्वादिसामान्यं न स्वरूपतः प्रत्यासत्तिः … न चेष्टापत्तिः तदुत्तरकालमनुमित्यनुदयापत्तेः AdvaiSi. 344.5; व्याप्ति-संशये तद्व्यतिरेकनिश्चये चानुमित्यनुदयस्य … कार्यानुत्पादनियतत्वं प्रतिबन्धकत्वम् ŚivārkaMaDī. i. 56.11 (*on* i. 1.1); धूमादिदर्शनान्तरं व्याप्त्यादिस्मरणे सत्यपि जिज्ञासाविरहे अनुमित्यनुदयात् … जिज्ञासायाः कारणत्वमवसीयते MīmāKau. i. 14.13 (*on* i. 3.3); शैत्यानुमाने न केवलं व्याप्तिविघटनेनैवानुमित्यनुदयः Mīmā-Kau. i. 14.18 (*on* i. 3.3); **2** absence of rise of conjecture or guess सामग्र्यभावेनानुमित्यनुदयाज्जायमानायाम् … संभावनायामतिप्रसङ्गवारणाय तद्भिन्नत्वेन प्रमितस्येति संभावनायामाहार्यतां गमयति RasGaṅ. 375.4.

**अनुमित्यनुपधायकत्व** ( anumityanupadhāyaka-tva ) *n.* the state of not being the basis, i.e. producer of inferential knowledge अप्रयोजकत्वात् निश्चायकतर्काभावेन संदेहरूपत्वेनानुमित्यनुपधायकत्वात् GuruCandr. ii. 210.7.

**अनुमित्यनुरोध** ( anumity-anurodha ) *m.* [Abl.] in accordance with inferential knowledge अयोगोलके वह्निव्याप्यधूमज्ञानमनुमित्यनुरोधादापति-तम् SiddhāMu. 69.19 (*on* 136)

**अनुमित्यन्तर** (anumity-antara) *n.* another inference अनुमितिरप्य-नुमित्यन्तरेण ग्राह्या SarvaDaKau. 120.19.

**अनुमित्यपलाप** (anumity-apalāpa) *m.* denial of inference साध्य-विशेष्यकानुमितेः पक्षधराद्यैरप्यनुक्तत्वात्तत्रानुमित्यपलापादनुपपत्तिरस्त्येव LaCandr. 344.14.

**अनुमित्यभाव** ( anumity-abhāva ) *m.* absence of (origination of) inferential knowledge गगनस्य व्याप्यत्वापत्तिस्तु इष्टैव, पक्षधर्मताधीविलम्बा-देवानुमित्यभावात् GuruCandr. i. 293.4.

**अनुमित्यभ्युपगम** ( anumity-abhyupagama ) *m.* acceptance of inference पर्वतवृत्तिधूमो वह्निव्याप्य इति परामर्शात् साध्यविशेष्यकपक्षविशेषणकानु-मित्यभ्युपगमे तु नैव काप्यनुपपत्तिः AdvaiSi. 344.2.

**अनुमित्यर्थक** (anumityartha-ka) *adj.* denoting or conveying the sense of inference अनुमित्यर्थकधातुयोगे विधेयत्वं विधेयित्वं वा द्वितीयार्थः VyutpaVā. 134.22.

**अनुमित्यविच्छेद** ( anumity-aviccheda ) *m.* absence of loss, i.e. origination of inferential knowledge अनुमितौ व्यापकत्वभावेऽनुमित्यविच्छेदः TattvCin. ii(1). 991.6.

**अनुमित्यविरोधतस्** ( anumityavirodha-tas ) *adv.* due to non-contradiction through inference प्रत्यक्षस्यार्थसंवादादनुमित्यविरोधतः । सौगतं दर्शनं पथ्यम् BṛĀraUBhVā. iv. 3.480.

**अनुमित्यव्यवहितपूर्वम्** (anumityavyavahitapūrvam) *adv.* immediately before the inferential knowledge अतीतादिसाध्ये अनुमित्यव्यवहित-पूर्वमुक्तविशेष्यवृत्तित्वस्य … अभावेऽपि तदवच्छिन्नविषयत्वस्य सत्त्वात् LaCandr. 672.32.

**अनुमित्यव्यवहितपूर्ववृत्ति** ( anumityavyavahitapūrva-vṛtti ) *adj.* occurring immediately before the inferential knowledge लिङ्गज्ञानमेव वस्तुगत्या ह्यनुमित्यव्यवहितपूर्ववृत्ति उद्बुद्धसंस्कारादिसहितम् GuruCandr. i. 217.21.

**अनुमित्यसाधारणदोष** ( anumity-asādhāraṇadoṣa ) *m.* special fault preventing (either) inferential knowledge (or its cause) हेत्वा-भासाः अनुमित्यसाधारणदोषस्य तत्त्वात् TattvCin. ii(1). 958.8 ( comm. अनु-मितितत्कारणयोरसाधारणेत्यर्थः )

**अनुमित्यहेतु** ( anumity-ahetu ) *m.* other than the cause of inferential knowledge हेतोः सतः कार्यः क्रियाहेतुस्तद्व्यापारस्तथा सत्यनुमित्यहेतोरि-न्द्रियस्य कुतः करणत्वं स्यात् KhaṇḍanKhā. 523.21.

**अनुमित्यहेतुत्व** ( anumityahetu-tva ) *n.* the state of not being the cause of inferential knowledge प्रतियोगिन एतद् भेदज्ञानं विनैवास्य तद्-भेदज्ञानं संभवत्विति तन्न । एवं सति व्याप्त्यादिज्ञानस्याप्यनुमित्यहेतुत्वप्रसङ्गात् Bheda-Dhi. 110.5; अनुमानस्य नान्वयिव्यतिरेकिरूपत्वम्, व्यतिरेकव्याप्तिज्ञानस्यानुमित्य-हेतुत्वात् VedāntPari. 156.5.

**अनुमित्याकार** ( anumity-ākāra ) *adj.* of the form of inferential knowledge इन्द्रियद्वारेणैव प्रत्यक्षाकारं साक्षात्करोतीति चोपलक्षणं लिङ्गद्वारेणैवानु-

मित्याकारं कचिदित्यपि द्रष्टव्यम् Kiraṇā. 273.10.

**अनुमित्यात्मक** ( anumityātma-ka ) *adj.* [*f.* -ikā] **1** of the nature of inferential knowledge दीक्षाया अभिव्यक्तिर्न तावदनुमित्यात्मिका, दण्डादीनां व्यभिचारितत्वात् BhāṭṭDī. ii. 199.20 (*on* v. 8.11); ग्राह्यसंशयस्य प्रतिबन्धकत्वपक्षेऽपि प्रत्यक्षं प्रत्येव तत्स्वीकारादनुमित्यात्मकोक्ताभावज्ञाने तदस्वीकारात् LaCandr. 119.15; **2** of the nature of conjecture or guess 'कोकाः सशोकाः कथयन्ति नित्यम्।' अत्र कथनं स्फुटबोधः। स चानुमित्यात्मकः RasGaṅ. 640.13.

**अनुमित्यात्मकताविरह** ( anumityātmakatā-viraha ) *m.* absence of the state of being what is of the nature of conjecture or guess न च येन कारणेनैकार्थसिद्धिस्तेनैव लिङ्गेनापरार्थानुमानमिति वाच्यम्। अर्थान्तरसिद्धेरनुमित्यात्मकताविरहात् RasGaṅ. 656.2.

**अनुमित्यात्मकनिश्चय** ( anumityātmaka-niścaya ) *m.* ascertainment which is of the nature of inferential knowledge चैत्रत्वादिविशिष्टवाचकत्वस्य प्रागसिद्धस्यापि पक्षधर्मताबलादनुमित्यात्मकनिश्चयेनावगाहनसंभवान्न काप्यनुपपत्तिः ŚaktiVā. 107.11.

**अनुमित्यात्मकशाब्दज्ञान** (anumityātmaka-śābdajñāna) *n.* verbal knowledge which is of the nature of inferential knowledge अनुमित्यात्मकशाब्दज्ञानस्य स्वीकारेण ··· शाब्दबोधादौ प्रतिबन्धकत्वस्वीकारात् LaCandr. 669.30.

**अनुमित्यात्मकश्रुतिज्ञान** ( anumityātmaka-śrutijñāna ) *n.* scriptural knowledge which is of the nature of inferential knowledge शब्दप्रमाणस्य ··· अनुमित्यात्मकश्रुतिज्ञानात् ··· प्रत्यक्षत्वानुमितित्वाभ्यां बलाबलं नोक्ताधिकरणार्थम् LaCandr. 370.13.

**अनुमित्यादि** ( anumity-ādi ) *adj.* **A** inferential knowledge etc. धूमादिदर्शनानन्तरम् अग्न्याद्यजिज्ञासायामपि अनुमित्यादेरानुभाविकत्वात् MīmāKau. i. 21.5 (*on* i. 3.4); GuruCandr. i. 130.15; **B** inference etc., cf. अनुमित्यादितस्.

**अनुमित्यादिकाल** ( anumityādi-kāla ) *m.* time of inferential knowledge etc. असत्त्वापादकाज्ञानस्यैवेच्छादिप्रयोजककुक्षौ निक्षेपादनुमित्यादिकाले ··· इच्छाद्युत्पत्तिः GuruCandr. i. 138.3; घटादेरनुमित्यादिकाले अनुमितत्वादिना घटो भाति LaCandr. 470.22.

**अनुमित्यादिज्ञान** ( anumityādi-jñāna ) *n.* knowledge, viz. inferential knowledge etc. अनुमित्यादिज्ञानेऽपि सत्ताविशिष्टतया नियमतो वह्न्याद्यनुभवात्तज्ज्ञाननियमो वाच्यः LaCandr. 319.25.

**अनुमित्यादितस्** ( anumityādi-tas ) *adv.* as compared to inference etc. प्रत्यक्षस्यानुमित्यादितः प्राबल्यम् Nyāyāmṛ. 100A.6.

**अनुमित्यादित्रय** ( anumityādi-traya ) *n.* triad (consisting) of inferential knowledge etc. भावे वानुमित्यादित्रयवृत्तीनां त्रयाणामप्यभावानामेकत्वसंख्यासामानाधिकरण्यसंभवात् KhaṇḍanKhā. 624.24.

**अनुमित्यादिदर्शन** ( anumityādi-darśana ) *n.* observation or experience of inferential knowledge etc. अतीतादिलिङ्गादेर्ज्ञानेनानुमित्यादिदर्शनेन लिङ्गज्ञानवाक्यज्ञानयोरेव करणत्वात् Nyāyāmṛ. 212A.6; GuruCandr. i. 297.19.

**अनुमित्यादिप्रमा** ( anumityādi-pramā ) *f.* valid knowledge, viz. inferential knowledge etc. अव्यभिचारशब्देनेन्द्रियादिगतः प्रमितव्यभिचारो न विवक्षितः किंतु प्रत्यक्षानुमित्यादिप्रमारूपकार्यगत इन्द्रियलिङ्गाद्यव्यभिचारः ŚivārkaMaDī. i. 165.19 (*on* i. 1.4); न सल्लिङ्गपरामर्शादिकमपि अनुमित्यादिप्रमायां गुणः VedāntPari. 265.3.

**अनुमित्यादिप्रामाण्य** ( anumityādi-prāmāṇya ) *n.* validity of inferential knowledge etc. प्रत्यक्षाप्रामाण्ये तत्सिद्धस्य व्याप्त्यादेर्बाधेनानुमेयादेरनुमित्यादिप्रामाण्यस्य च बाधः AdvraiSi. 365.9.

**अनुमित्यादिफल** ( anumityādi-phala ) *n.* result, viz. inferential knowledge etc. ज्ञातकरणत्वेऽपि लिङ्गादिकरणभेदादनुमित्यादिफलभेदः TattvCin. i. 682.2.

**अनुमित्यादिरूप** ( anumityādi-rūpa ) *adj.* of the form of inferential knowledge etc. अपरोक्षैकरसे ब्रह्मण्यध्यस्तस्यातीतादेरनुमित्यादिरूपज्ञाने अनध्यासेऽपि यस्मिंश्चैतन्ये तदध्यस्तं तदेव चैतन्यमनुमित्यादिरूपवृत्त्यवच्छिन्नमिति नाध्यासानुपपत्तिः AdvaiSi. 467.19; अनुमित्यादिरूपः प्रागभावध्वंसा न ध्वंसत्वेन परामर्शादिप्रयुक्तः GuruCandr. i. 102.1; LaCandr. 667.34.

**अनुमित्यादिविषय** ( anumityādi-viṣaya ) *m.* object of inferential knowledge etc. न प्रथमः ( अभिप्रायः ) उपजीव्यप्रत्यक्षविरोधेनानुमित्यादिविषयस्य तात्त्विकत्वासिद्धेः – इति चेन्न AdvaiSi. 386.22.

**अनुमित्यादिविषयत्व** ( anumityādiviṣaya-tva ) *n.* the state of being the object of inferential knowledge etc. प्रत्यक्षाविषयस्यापि अनुमित्यादिविषयत्वेन साक्षिग्राह्यतासंभवात् अनुमित्यादिनोऽस्थितिं विनेत्युक्तम् LaCandr. 465.38.

**अनुमित्यादिवृत्ति** ( anumityādi-vṛtti ) *f.* mental modification or function, viz. inference etc. अनुमित्यादिवृत्तेरेकानुयोगिकापरप्रतियोगिकसंसर्गविषयकत्वेनैव ··· तदावश्यकत्वात् GuruCandr. i. 54.16; अनुमित्यादिवृत्तौ साक्षिणः प्रतिबिम्बितत्वाद्यनपायात् GuruCandr. i. 136.6; ii. 404.19; वृत्तिसंस्कारस्य अनुमित्यादिवृत्तिसंस्कारसाधारणेन ··· अविद्यमानसुखादिस्मृतिनिर्वाहात् LaCandr. 295.19.

**अनुमित्यादिवृत्तिनाश** ( anumityādivṛtti-nāśa ) *m.* loss of the mental modification or function, viz. inference etc. अनुमित्यादिवृत्तिनाशस्य हेतुतायाः क्लृप्तत्वेन प्रकृते वृत्तिरावश्यकी LaCandr. 559.14.

**अनुमित्यादिवृत्त्यवच्छिन्न** ( anumityādivṛtty-avacchinna ) *adj.* delimited by the mental modification or function, viz. inference etc. परोक्षज्ञानस्थले यत्र विषयोऽध्यस्तः तदेव चैतन्यमनुमित्यादिवृत्त्यवच्छिन्नम् GuruCandr. ii. 96.3; i. 136.3.

**अनुमित्यादिव्यक्ति** ( anumityādi-vyakti ) *f.* distinct individual (entity), viz. inference etc. त्रित्वेनावच्छिन्नास्वनुमित्यादिव्यक्तिषु त्वदभिहितमभावत्रयमस्ति KhaṇḍanKhā. 632.10.

**अनुमित्यादिव्याघात** ( anumityādi-vyāghāta ) *m.* contradiction to inference etc. व्याहत्यभावादित्यनेनैवाश्रयासिद्ध्यादिकृतस्यानुमित्यादिव्याघातस्यापि निरसनात् GuruCandr. ii. 2.15.

**अनुमित्यादिसाधारण्य** ( anumityādi-sādhāraṇya ) *n.* commonness, i. e. consecutive character (found) in inferential knowledge etc. अनुमित्यादिसाधारण्येनैव क्लृप्तप्रतिबन्धकीभूतबाधज्ञानादेव न वह्निनेत्यादौ बोधः VaiyāBhū. 55.13 (*on* 12); BhāṭṭCin. i. 51.21 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्यादिसापेक्षता** ( anumityādisāpekṣa-tā ) *f.* the state of being what has expectancy for inferential knowledge etc. न च किंचिद्विषयकप्रत्यक्षत्वावच्छेदेनापि नानुमित्यादिसापेक्षता, विशेषणधीत्वादिना हेतुत्वानङ्गीकारात् GuruCandr. i. 284.8.

**अनुमित्यादिसामग्री** ( anumityādi-sāmagrī ) *f.* totality of causes of inferential knowledge etc. सिद्धान्ते बाधबुद्धेरप्रतिबन्धकत्वेऽपि तत्सामग्रीप्रतिबन्धकत्वसंभवात्। परमते अनुमित्यादिसामग्रीप्रतिबन्धकत्ववत् GuruCandr. i. 130.15.

**अनुमित्यादिसामान्य** ( anumityādi-sāmānya ) *n.* generality of inferential knowledge etc., i. e. all inferential knowledges etc. अनुमित्यादिसामान्ये प्रमात्वेन ज्ञायमानज्ञानस्य हेतुत्वात् प्रमात्वग्राहकसाक्षिण उपजीव्यत्वेन तज्जातीयत्वेन चाक्षुषादिकं प्रबलम् GuruCandr. i. 284.17.

**अनुमित्यादिस्थल** ( anumityādi-sthala ) *n.* [Loc.] **A** in the case of inferential knowledge etc. फलव्याप्यत्वस्यानुमित्यादिस्थले अस्मत्सिद्धान्ते परमनङ्गीकारात् GuruCandr. i. 136.15; पर्वतादौ वह्न्यादिकं सन्न वेत्यादिसंशयानामनुमित्यादिस्थलेऽनुत्पादः LaCandr. 319.26; **B** in the case of inference etc. अनुमित्यादिस्थले तु नान्तःकरणस्य वह्न्यादिदेशगमनम्, वह्न्यादेश्चक्षुराद्यसंनिकर्षात् VedāntPari. 47.2; 68.4.

**अनुमित्यादिहेतु** ( anumityādi-hetu ) *m.* cause of inferential knowledge etc. लिङ्गादिज्ञानस्य चात्मसंनिकर्षो नानुमित्यादिहेतुः Nyāyāmṛ. 212A.6.

**अनुमित्यादिहेतुत्व** ( anumityādihetu-tva ) *n.* the state of being the cause of inferential knowledge etc. साध्यप्रसिद्धिपदार्थोपस्थितिवाच्यत्वज्ञानतत्तानुभवानामनुमित्यादिहेतुत्वम् TattvCin. i(1). 811.3.

**अनुमित्याद्यनिवर्तित** ( anumityādy-anivartita ) *adj.* not dispelled or refuted through inference etc. प्रत्यक्षस्यानुमित्यादितः प्राबल्यं च तदगृहीतरेखोपरेखादिविशेषग्राहित्वादनुमित्याद्यनिवर्तितदिङ्मोहादिनिवर्तकत्वाच्च Nyāyāmṛ. 100A.6.

**अनुमित्याद्यनुत्पत्तिसंभव** ( anumityādyanutpatti-sambhava ) *m.* possibility of non-origination of inferential knowledge etc. अननुगतसंबन्धैः कारणत्वे सत्यपि परामर्शादौ तत्संबन्धेन हेतुत्वं न क्लृप्तमित्यनुमित्याद्यनुत्पत्तिसंभवे पक्षतादिहेतुत्वानापत्त्या अव्यवस्थापत्तेः GuruCandr. i. 233.23.

**अनुमित्याद्यप्रामाण्यवत्** ( anumityādyaprāmāṇya-vat ) *adv.* like the invalidity of inferential knowledge etc. न च व्याप्त्यादिज्ञानाप्रामाण्येऽनुमित्याद्यप्रामाण्यवत् ··· प्रतिषेध्यज्ञानाप्रामाण्ये प्रतिषेधकज्ञानाप्रामाण्यम् Nyāyāmṛ. 108A.6.

**अनुमित्याद्यभाव** ( anumityādy-abhāva ) *m.* absence of inferential knowledge etc. व्याप्तिज्ञानासंभवेनानुमित्याद्यभावात् तत्र शक्तिग्रहस्यैवासंभवान्न

बोधः VaiyāBhū. 56.1 (*on* 12)

**अनुमित्यापत्ति** (anumity-āpatti) *f.* undesired contingency of (the rise of) inferential knowledge न चानुद्बुद्धसंस्कारादप्यनुमित्यापत्तिः VedāntPari. 149.3; तादृशज्ञानस्याहार्यत्वेन न तस्मादनुमित्यापत्तिः BhāṭṭCin. i. 30.15 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्यापत्तिवारणार्थम्** (anumityāpattivāraṇārtham) *adv.* for the sake of the avoidance of the undesired contingency of (the rise of) inferential knowledge न च …। आहार्यपरामर्शादनुमित्यापत्तिवारणार्थमनाहार्यत्वनिवेशस्यावश्यकत्वादिति वाच्यम् BhāṭṭCin. i. 30.15 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्यापादनासंभव** (anumityāpādanāsambhava) *m.* impossibility of the origination of inferential knowledge अनुमितिजनकतावच्छेदकजातेः … संशयात्मकपरामर्शादनुमित्यापादनासंभवेन विशेषहेतुतायां निश्चयत्वाप्रवेशस्य तुल्यत्वात् BhāṭṭCin. i. 29.19 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्याभास** (anumity-ābhāsa) *m.* error or fallacy regarding inferential knowledge अलिङ्गे लिङ्गाभिमानादतथाभूते तथाभूतानुमानमित्यनुमित्याभास इत्यनेकोदाहरणानुगतः संक्षेपः Kiraṇā. 266.22.

**अनुमित्याभासानुगुण** (anumityābhāsānuguṇa) *adj.* conformable to the error regarding inferential knowledge न रजतत्वं धर्म्येकदेश इति चेन्न। यक्षानुरूपो बलिरिति न्यायेनानुमित्याभासानुगुणस्यैकदेशस्य विद्या(? द्य)मानत्वात् SarvaDaSaṁ. 16.540.

**अनुमित्युत्पत्ति** (anumity-utpatti) *f.* origination or rise of inferential knowledge केचिद् दोषाः … अनुमित्युत्पत्तिं निरुन्धानाश्च केचिद् दोषभूयं भजन्ते KhaṇḍanKhā. 807.12; 821.15; व्याप्यतावच्छेदकाज्ञानेऽपि (पर्वतः) वह्निव्याप्यवानिति ज्ञानादनुमित्युत्पत्तेः SiddhāMu. 36.15 (*on* 68); 42.1 (*on* 71); LaCandr. 339.26.

**अनुमित्युत्पत्त्यर्थम्** (anumityutpattyartham) *adv.* for the sake of the origination or rise of inferential knowledge व्याप्तिविषयकोद्बुद्धसंस्कारपक्षधर्मताज्ञानोत्तरं व्याप्तिस्मृतिव्यक्तीनामनुमित्युत्पत्त्यर्थं कल्पने महागौरवात् LaCandr. 339.16.

**अनुमित्युत्पादकत्व** (anumityutpādaka-tva) *n.* the state of being what produces inferential knowledge प्राक्तत्कारणोपपत्तौ नान्यत्रैवमिति नियमे प्रमाणस्याभावात्। तस्य व्यापाराभावान्नानुमित्युत्पादकत्वम् KhaṇḍanKhā. 493.21.

**अनुमित्युत्पादनासंभव** (anumityutpādanāsambhava) *m.* impossibility of producing inferential knowledge स्मरणस्य संशयात्मकत्वाभावेन संशयानन्तरमनुमित्युत्पादनासंभवात् BhāṭṭCin. i. 29.14 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्युदय** (anumity-udaya) *m.* origination or rise of inferential knowledge गृहीतायामेव व्याप्तावनुमित्युदयात् TarkBhā.(Ke.) 38.14.

**अनुमित्युद्देश्यतावच्छेदक** (anumityuddeśyatāvacchedaka) *m.* delimitor of the state of being the subject, i.e. *pakṣa* of inference अनुमित्युद्देश्यतावच्छेदकप्रकारकीविषयस्यैव आश्रयासिद्धित्वात् GuruCandr. i. 332.17; LaCandr. 401.31.

**अनुमित्युपजीवकत्व** (anumityupajīvaka-tva) *n.* the state of being what depends on inferential knowledge चक्षुर्दर्पणादाविष्टसाधनत्वानुमितिप्रयोज्यचक्षुषैव यस्य व्यक्तिविशेषस्य यच्चाक्षुषसामान्यं जातं तस्यानुमित्युपजीवकत्वात् GuruCandr. i. 284.15.

**अनुमित्युपजीव्यत्व** (anumityupajīvya-tva) *n.* the state of being what is the basis of inferential knowledge व्याप्तिधियोऽपि नानुमित्युपजीव्यत्वं स्यात् AdvaiSi. 364.9.

**अनुमित्युपपत्ति** (anumity-upapatti) *f.* tenability of inferential knowledge व्याप्यगगनादिविशेष्यकपक्षप्रकारकज्ञानादनुमित्युपपत्तिः GuruCandr. i. 294.3; उदाहरणोपनयाभ्यामेव व्याप्तिपक्षधर्मयोः सिद्धत्वात् तावतैवानुमित्युपपत्तेश्च YatīndraDī. 21.4.

**अनुमित्युपमितिशाब्दभेद** (anumityupamitiśābda-bheda) *m.* division, viz. inference, analogy and verbal testimony यथार्थानुभवपर्याया (? यः) प्रमितिनिर्णयः। स चतुर्विधः। साक्षात्कृत्यनुमित्युपमितिशाब्दभेदात् SarvaDaSaṁ. 11.45.

**अनुमित्युपयोगिन्** (anumity-upayogin) *adj.* useful for inferential knowledge विरोधिशङ्कानिवर्तनद्वारानुमित्युपयोगिनस्तस्य शङ्काया असार्वत्रिकत्वेनानावश्यकत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 166.5 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्यौपयिकसंबन्ध** (anumityaupayika-sambandha) *m.* relation conducive to inferential knowledge नापि पक्षवृत्तित्वे विरुद्धान्यत्वे च सत्यनुमित्यौपयिकसंबन्धशून्यत्वम् TattvCin. ii(1). 813.3.

**अनुमित्र** (anumitra) *m.* name of a god अतिमित्रोऽनुमित्रश्च पुरुमित्रोऽपराजितः।… देवाः … त्वामवन्तु ते AgniP. 219.30.



**अनुमित्रम्** (anumitram) *adv.* **1** along with the sun दिवसोऽनुमित्रमगमद् विलयम् … संध्ययापि सपदि व्यगमि ŚiśuVa. 9.17 (comm. मित्रं सूर्यम् … अनु); **2** along with the friend, ŚiśuVa. 9.17 (comm. मित्रम् … सुहृदं चानु)

**अनुमित्स** (anu-mitsa-) *desid.* [P. vii. 4.54] to wish or desire to infer कथमेवमयं वेदेत्यनुमानं प्रवर्तते। किमज्ञासीदयं वक्ता किंचिदित्यनुमित्ससे ĀgaPrā. 39.5.

**अनुमित्सत्** (anu-mitsat) *adj.* desiring to infer न ह्यनासादितार्थविशेषपरिष्वङ्गाः स्वरसेन संविदोऽप्यनुमीयन्ते। तदवश्यमासां विशेषमनुमित्सता अर्थविशेषपरिरम्भो वक्तव्यः Kāśi. i. 72.24 (*on* 2.21); किमिदानीं सकलधूमदेशकालव्याप्तित्वमश्नेनावगन्तव्यमनुमित्सता NyāyRaMā. 69.7; बुद्धिविशेषमनुमित्सता प्रथमं पदार्थास्तेषां चान्वययोग्यतालोचयितव्या ŚāstrDī. 24.17 (*on* i. 1.2); 62.4 (*on* i. 1.5)

**अनुमित्सा** (anu-mitsā) *f.* **1** desire to infer (an essential condition for employing a syllogism and thereby obtaining inferential knowledge) वाचस्पतिवचनयोरविरोधः अनुमित्सातद्विरहाभ्यां तदुपपत्तेरिति चेत्। न TattvCin. ii(1). 426.1; पर्वतादौ साध्यनिश्चये सत्यपि सत्यां चानुमित्सायां पर्वतो वह्निमान् धूमादित्यनुमानसंभवात् TarkKau. 11.17; 'श्रोतव्यो मन्तव्य' इत्यादिविधिबोधितस्यात्ममननस्य इष्टसाधनत्वावगतौ अनुमित्सयावश्यमात्मन्यनुमानप्रवृत्तिः Upask. 180.12 (*on* iii. 2.11); श्रुत्यात्मनिश्चयवतोऽनुमित्सया तदनुमानं न स्यात् AdvaiSi. 15.1; 'पुरुषत्वव्याप्यकरादिमानयम्' इति ज्ञानं तत्रासत्यामनुमित्सायां पुरुषत्वस्य प्रत्यक्षं भवति, न त्वनुमितिः SiddhāMu. 40.25 (*on* 70); सिद्धेरप्यनुमित्सयानुमानावतारसंभवात् ŚivārkaMaDī. i. 143.22 (*on* i. 1.3); MīmāKau. i. 257.14 (*on* i. 4.17); BhāṭṭCin. i. 28.7 (*on* i. 1.4); **2** (anumitsā) name of a woman (a character in an allegorical play) अद्य … मया … न्यायस्य प्रथमपुत्राय गोतमगोत्राय तुभ्यमयोनिजन्मा संशयानुमित्सयोरपत्यकृतिका पक्षता नाम कन्यका प्रतिपाद्यते AmṛUda. 2.10(15)

**अनुमित्साविरह** (anumitsā-viraha) *m.* absence of the desire to infer (considered as one of the two factors constituting *pakṣatā*) पक्षता चानुमित्साविरहविशिष्टसाध्यनिश्चयाभावः TarkKau. 11.14; अनुमित्साविरहविशिष्टसमानविषयकप्रत्यक्षसामग्री … स्वातन्त्र्येण प्रतिबन्धिका SiddhāMu. 40.25 (*on* 70); अनुमित्साविरहदशायां समाने विषये प्रत्यक्षसामग्र्या बलवत्त्वात् PūrvottaVāNaMā. 351.9; पक्षत्वं च असत्यां सिद्धौ सत्यां वासत्यामनुमित्सायाम् … अनुमितेरुदयादनुमित्साविरहविशिष्टायाः सिद्धेरभावः BhāṭṭCin. i. 27.29 (*on* i. 1.4)

**अनुमित्सित** (anu-mitsita) *adj.* desired to be inferred बहिर्देशसंबन्ध एव हि देवदत्तादेरनुमित्सितः PrakaPañ. 274.4; TantrRaha. 12 30; अर्थविशेषो ह्यनुमित्सितः, न चास्य शब्दत्वं गमकमनैकान्तिकत्वात् Kāśi. iii. 125.10 (*on* 5(5). 64)

**अनुमित्सितज्ञान** (anumitsita-jñāna) *n.* knowledge which is desired to be inferred न जानामीति ज्ञानजन्यार्थातिशयदर्शनतद्व्याप्त्यनुसंधानानुमानोदयसमये अनुमित्सितज्ञानस्यातिवृत्तत्वात् ज्ञानानुमानासंभवः ĀtmaSi. 44.13.

**अनुमित्सितत्व** (anumitsita-tva) *n.* the state of being that which is desired to be inferred अनुमानं हि व्याप्तिबलेन भवति … ज्ञानमात्राच्चार्थमात्रम्, न चेह तथा, ज्ञानार्थविशेषयोरनुमित्सितत्वात् Kāśi. iii. 118.9 (*on* 5(5). 40)

**अनुमित्सितविषय** (anumitsita-viṣaya) *m.* object which is desired to be inferred सर्वत्र ह्यनुमानेऽनुमित्सितविषयनिरपेक्षमेव संबन्धनियमावधारणमुपयोगि PrakaPañ. 210.6; अनुमित्सितविषयव्यतिरिक्तविषयैव व्याप्तिरनुमानाङ्गम् NyāyRa. 364.21 (*on* 5(4). 59)

**अनुमिद्** (anu-mid-) IV. P. to become fat after (another) शिरोऽङ्गानि मेद्यन्ति नानुमेद्यति न कृश्यन्त्यनुकृश्यति PañcBr. v. 1.6; JaimiBr. 2.407; त्रेधाविहित ँ हि शिरः।… न मेद्यतोऽनुमेद्यति TaiBr. I. ii. 6.3.

**अनुमिन्वत्** (anu-minvat) *adj.* inferring दृश्यन्ते हि उपलब्धपानभोजनाः सामान्यतः पुनः पानभोजनान्तरैः क्षुत्पिपासादिनिवृत्तिमनुमिन्वन्तः तादर्थ्येन प्रवर्तमानाः BṛĀraUBh. 524.10 (*on* iv. 3.7)

**अनुमिमान** (anu-mimāna) *adj.* **1A** (used as noun) who is inferring, who is knowing through inference कार्येण कारणमनुमिमानः तत्प्राक्कालमेवानुमिमीते, न वर्तमानकालम् BhāvanāVi. 61.1; शब्दाद् बुध्यमानोऽनुमितं विदितसंगतिं बुध्यते सर्वप्रतिपत्ता, न त्वनुमिमानः शब्दावगतमनुमिमीते BrahmSi. 105.8; न च शृङ्गादयो यत्र तत्र गौरनुमीयते। इत्थं चानुमिमानस्य भ्रान्तज्ञानं प्रसज्यते ŚlokaVār. 5(6). 51 (448.9); कर्तृसामान्यलिङ्गेनैव श्रुतिमनुमिमानः … पूर्वावधारितमूलव्यत्ययमेव प्रतिपद्यते TantrVā. 96.9 (*on* i. 3.3); 198.7 (*on* i. 3.18); भेदानां संसर्गपूर्वकत्वमनुमिमानस्य सत्त्वरजस्तमसामपि संसर्गपूर्वकत्वप्रसङ्गः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 352.4 (*on* ii. 2.1); PrakaPañ. 380.20;

सातिशयेन निरतिशयमनुमिमानः पृष्टो व्याचष्टां सातिशय एव किन्तु तां दशामनु-
भवति ĀgaPra. 3.12; 33.21; बाह्यस्य प्रयोगमात्रपर्यवसितमेव साधनवचनम्, अनु-
मिमानस्यापि स्फुटो बहिर्विषय( बोधे ? धो ) जायत एव Kāśi. ii. 41.22 (*on*
5(2). 31); iii. 27.17 (*on* 5(4). 31): दूराद् वह्निमध्यक्षयन्नाराच्चानुमिमानोऽ-
नुमितं हित्वा पाकार्थी दूरस्थमुपधावेत् NyāyRaMā. 184.24; यथैव स्वयमेव नियत-
हेतुदर्शनेन साध्यमनुमिमानो न वक्तृप्रामाण्यमपेक्षते तथात्रापि नापेक्षितव्यम् Nyāy-
Ra. 251.18 (*on* 5(2). 139); ह्रेषया खुरशब्देन चाश्वजातिं गतिं चानुमिमानः …
परस्परं संसर्गं बुध्यते श्वेतो धावतीति NyāyRa. 947.15 (*on* 7.358); ŚāstrDī.
39.1 (*on* i 1.4): समवायमनुमिमानेन योऽबाधितेहप्रत्ययः ससंबन्धपूर्वक इति
व्याप्तिरवश्यमङ्गीकरणीया NyāySu.(Ja.) 355A. 10 (*on* ii 2.6); **1B** inferr-
ing, knowing through inference सांख्यादयस्तु…प्रधानादीनि कारणान्तराण्यनु-
मिमानास्तत्परतयैव वेदान्तवाक्यानि योजयन्ति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 34.16 (*on*
i. 1.4); येन ह्येकदा बीजादङ्कुरो दृष्टः सोऽन्यदा तथाविधादेव पुनरनुपलभमानः
स्वभावानुमानेन जनयितव्योऽनेनाङ्कुर इत्यनुमिमान एवात्राशङ्कते कथमङ्कुरो न जायत
इति Kāśi. iii. 176.22 (*on* 5(7). 48); वयं तु द्वित्रिचतुरेषु अवगताग्निसाहचर्याद्
धूमाद्विपक्षादर्शनमात्रेण सहचारिणमग्निम् अनुमिमाना न सर्वविपक्षेषु धूमाभावावधारणं
प्रार्थयामहे NyāyRa. 460.16 (*on* 5(7). 40); महद् गोपुरसौधादिकमेकदेशे …
वैश्चित्र्यवीक्षियमाणं पश्यन्तः तद्गतसकलविचित्रसंनिवेशनिर्माणोचितज्ञानशक्त्यादियुक्तं
तदादिकर्तारमनुमिमाना दृश्यन्ते ŚivārkaMaDī. i. 138.24 (*on* i. 1.3); **2A**
(used as noun) who is conjecturing or guessing फलदर्शनात्तु कारण-
मनुमिमाना न विशेषनिर्धारणं कुर्युः कुतूहलेनात्र समुत्पन्नेन BālaKrī. i. 193.13 (*on*
1.339); **2B** conjecturing or guessing प्रजानामनुरागोक्त्या महतीभिश्च
ऋद्धिभिः। अद्भुतमनुमिमानः श्रीबाहुबलिनो नयम्।… स प्राप तक्षशिलापुरीम् Triṣa-
ŚaPuC. i. 5.52.

**अनुमिलत्** ( anu-milat ) *adj.* **A** gathering together, assembling
शूर्पणखा।… मणिनूपुरक्वणनतोऽनुमिलत्कलहंसिकानिकरमध्यगता। बहुवर्णभूषणतयान्व-
करोच्छरदम्बुदोत्थहरिचापरुचम् Rāgh. 8.6; **B** meeting together औत्सुक्या-
दनुमिलतां नभश्चराणां दिक्कुञ्जान् मुखरयति स्म साधुवादः Rāgh. 18.37.

**अनुमिलित** ( anu-milita ) *adj.* united or associated with मनुजबटुरहो
बलीमुखौघैरनुमिलितो यदि जेतुमीहते माम् ( दशास्यम् ) Rāgh. 14.48.

**अनुमीमांस** ( anu-mimāṁsa- ) *desid.* to desire to perceive or
reflect upon अनुमीमांसतेऽपूर्वं मनसा भगवानजः BhāgP. vi. 1.48.

**अनुमीयमान** ( anu-miyamāna ) *adj.* [*f.* -ā] **1A** (used as noun)
that which is being inferred or known through inference नानुमीयमानस्य
प्रत्यक्षतोऽनुपलब्धिरभावहेतुः NyāySū. iii. 1.36; **1B** which is being in-
ferred or known through inference न खल्वेवं प्रतिपद्यते यदिदं श्वेतं
रूपं तदनुमीयमानरसगन्धस्पर्शानामिति NyāyVār. 79.18 (*on* i. 1.14); संयो-
गान्तं कर्म संयोगोत्पादज्ञानक्षणोत्तरकालमनुमीयमानं न वर्तमानम् BhāvanāVi.
62.4; फलम् … अनुमीयमानमपि द्रव्यवचनतां प्रतिपद्यते ṬupT. 84.11 (*on* vi.
1.1); द्विविधो वेदः श्रूयमाणोऽनुमीयमानश्च श्रूयमाणश्च श्रुतिरित्युच्यते अनुमीयमानश्च
स्मृतिरिति NyāyMañ. i. 240.17: स च वेदोऽनुमीयमानो मन्वादिभिरुपलब्धः
ManuBh. i. 63.10 (*on* 2.6); अनुमीयमानेष्वाकाशादिष्वेकानेकत्वोपलब्धौ संशये
सति तद्व्युदासार्थमाह NyāyKa. 47.10; तच्चेदमग्नौ देशेन विशिष्टेऽनुमीयमाने
नोपपद्यते Kāśi. iii. 31.12 (*on* 5(4). 36); धूमादिगोचरेण तत्त्वनिर्णयेन वह्न्या-
दावनुमीयमाने प्रमाणमेव निर्णयो न फलम् TātpaṬ.(Vā.) 63.11 (*on* i. 1.1);
161.18 (*on* i. 1.5); अभ्यासदशापन्नेषु तज्जातीयत्वेन प्रामाण्येऽनुमीयमाने प्रवृत्ति-
सामर्थ्यानुमितप्रामाण्यस्य साधनविकलतया दृष्टान्ताभासत्वप्रसङ्गात् NyāyVārPari.
103.8; इन्धनावृते शिखरिणि विलक्षणाद् धूमाद् वह्निरनुमीयमान इतरवह्निविलक्षण-
श्चेन्धनप्रभाव एव प्रतीयते RājMār. 79.15; बाह्यार्थवादिकथितमिति हेत्वन्तरम्
अनुमीयमानबाह्यरूपम् ( v. l. अनुमीयमानं बाह्यरूपम् ) आशङ्क्यमानत्वेन दर्शयति
PratyabhiVi. i. 210.2 (*on* i. 5.4); i. 219.7 (*on* i. 5.5); भ्रमाभावेऽनु-
मीयमाने संसर्गज्ञानमेवानुमितम् TattvCin. iv(1). 132.1; अनुमीयमानोऽपि
व्यभिचारोऽनैकान्ततो वर्णासंकरमापादयति NyāySu.(So.) 13.8 (*on* i. 2.2);
नापि कृतकत्वेनानित्यतयानुमितः शब्दः … तथानुमीयमानो नित्यो भवति Nyāy-
Su.(Ja.) 80A.6 (*on* i. 1.1); अन्यप्रकारेण प्रधानेऽनुमीयमानेऽपि ज्ञातृत्वशक्ति-
वियोगाद् रचनानुपपत्तिः BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 60.5 (*on* ii. 2.7); Śivārka-
MaDī. ii. 59.30 (*on* ii. 2.6); ii. 76.34 (*on* ii. 2.14); अनुमीयमानायाः
श्रुतेरपि व्यवस्थितविषयत्वमेव कल्पयितुं युक्तम् MīmāKau. i. 99.20 (*on* i. 3.15);
जश्शसोरनुमीयमानमात्वं प्राधान्य एव, न तु गौणतायाम् SiddhāKau. 88A.10
(*on* vii. 1.21); **2** who or which is being conjectured or guessed तूष्णीं
दण्डोऽपि प्राज्ञैरनुमीयमानः प्रकृतिकोपको रामेऽभियोक्तरि दुरन्तः स्यात् MahāvīC.
4 7(9); VāsaDa. 118.6; खरखलीनखणखणारवेणानुमीयमानम् … अतुलमश्ववृन्द-
मद्राक्षीत् TilaMañ. 226.19; आहुतिगन्धैरनुमीयमानान् … आश्रमभागानभितश्चरतोः
… रामलक्ष्मणयोः … रुरोध विराधाभिधानो यातुधानः RāmāCam. 3.1(2); अनु-
मीयमानाम् … अष्टमीमवस्थामध्यास्ते SaraKaṇṭhā. 573.13; 595.19; प्रतिपत्तॄन्
प्रति सा प्रतिभा नानुमीयमाना, अपि तु तदावेशेन भासमाना Loc. 29.16 (*on*
1.6); राजा … रतिमिवानुमीयमानाम् … युवतिमद्राक्षीत् UdaySuKa. 52.22;
61.28, 'संयोगात्' गम्यगमकभावरूपात् अनुमीयमानोऽपि … रसः KāvyPra.
90.1; Kāvyānu.(He.) 69.28; विशिष्टवर्णसंघटनोपकृतशब्दप्रतिपादितेनार्थेन न
रत्यादयः स्थायिनोऽनुमीयमानाः स्पष्टतरमवभासन्ते VyaktiVi. 131.5; रत्यादिः …
भिन्ने विषयेऽनुमितिसामग्र्या बलवत्त्वादनुमीयमानो रसः RasGaṅ. 34.4.

**अनुमीयमानक्रौर्यदोष** ( anumiyamāna-krauryadoṣa ) *adj.* whose
vice (in the form) of cruelty is being guessed अग्रतश्च पाशविरहितमिव
कालपुरुषम् … अनुमीयमानक्रौर्यदोषं पुरुषमद्राक्षम् Kād. 354.5.

**अनुमीयमानता** ( anumiyamāna-tā ) *f.* **1** the state of being that
which is being conjectured or guessed भाति तेऽब्जमिवाननम्। अत्र हि …
अब्जस्योपमानभावावगमः समासोक्तेरेव विषयो युक्तो न श्लेषस्य, तत्रैव तस्यानुमीय-
मानतया सचेतनचमत्कारकारित्वोपपत्तेः VyaktiVi. 86.8; **2** the state of
being that which is being inferred ज्ञानाभावस्यानुमीयमानतया परामर्शासंप्रति-
पत्तेः TattvPradī.(Ci.) 55.10; क्रमिकपदवत्त्वं वाक्यत्वम्। न चात्र पदक्रमः,
अनुच्चार्यमाणतयोच्चारणाधीनस्य युगपदनुमीयमानतया बुद्ध्यधीनस्य वा तस्याभावात्
TattvCin. iv(1). 476.3.

**अनुमीयमानत्व** ( anumiyamāna-tva ) *n.* **1** the state of being
that which is being conjectured or guessed ( कारुण्यविग्रहा ) कारुण्य-
स्यान्तःकरणपरिणामबुद्धिरूपत्वेन नेत्रान्तवीक्षासस्मितभाषादिनानुमीयमानत्वे…कारुण्यं
विग्रहो यस्याः सेति समासोपपत्तिः LalitāTriBh. 301.19 (*on* 29); स ब्रह्मा देवानां
गणमसृजत।… देवविशेषाणां समूहं यज्ञं च ज्योतिष्टोमादिकं कल्पान्तरेऽप्यनुमीयमानत्वा-
न्नित्यम् ManvaMu. 11.27 (*on* 1.22); **2** the state of being that which is be-
ing inferred प्रतिबन्धस्तु स्वरूपस्यैव शक्तेरिवास्तु … स्वरूपमस्येव दृश्यमानत्वादिति
चेत् … पुनः कार्यदर्शनेनानुमीयमानत्वादिति NyāyMañ. i. 39.13; प्रत्यक्षावगतेऽपि
दहने … धूमदर्शनेन वह्नेरनुमीयमानत्वात् KhaṇḍanKhā. 586.8; VedāntKa.
15.25 (*on* i. 1.1); इदानीं पर्वतेऽग्निरस्ति इति देशकालविशेषस्यापि अनुमीयमानत्वात्
MānaMe. 51.5; 67.4; नायं दिङ्मोहादितुल्यो मोहः विरुद्धधर्मसमावेशादियुक्ति-
सहस्रैर्भेदस्यानुमीयमानत्वात् LalitāSaBh. 147.6 (*on* 188)

**अनुमीयमानत्वासिद्धि** ( anumiyamānatvāsiddhi ) *f.* non-establish-
ment of the state of being that which is being inferred ज्ञानाभावस्ये-
दानीमेवानुमीयमानत्वासिद्धिः TattvPradī.(Ci.) 55.14.

**अनुमीयमानबाह्यरूप** ( anumiyamāna-bāhyarūpa ) *adj.* through
which the external form is being inferred बाह्यार्थवादिकथितमिति हेत्वन्तरम्
अनुमीयमानबाह्यरूपम् आशङ्क्यमानत्वेन दर्शयति PratyabhiVi. i. 210.2 (*on*
i. 5.4) ( Bhāsk. अनुमीयमानम् … बाह्यपदार्थस्वरूपं येन )

**अनुमीयमानभेद** ( anumiyamāna-bheda ) *adj.* whose distinction,
i.e. manifoldness is being inferred विषयशब्देन विषयभेदेनानुमीयमानभेद-
श्चितिशक्तिकार्यभूतः … विकार उच्यते NyāyRa. 834.10 (*on* 6.404)

**अनुमीयमानमिथ्यात्वांश** ( anumiyamāna-mithyātvāṁśa ) *m.*
aspect of falsehood which is being inferred मिथ्यात्वलक्षणस्यासत्त्वाभाव-
घटितत्वेऽपि अनुमीयमानमिथ्यात्वांशस्य तदघटितत्वेन पराभिमतस्याभावः उक्तधीविषय-
त्वादिरूपः सत्त्वम् GuruCandr. i. 242.7.

**अनुमीयमानरात्रिभोजन** ( anumiyamāna-rātribhojana ) *adj.*
whose eating at night is being inferred पीनत्वानुपपत्त्यानुमीयमानरात्रि-
भोजनस्य पीनत्वोपपत्तिः फलम् LaŚabdeŚe. i. 186.6.

**अनुमीयमानवसति** ( anumiyamāna-vasati ) *adj.* wherein the
habitation is being conjectured or guessed अर्थालंकारसंकरो यथा – वासा-
स्थितताम्रचूडवयसामायामिभिः कूजितैर्दूरादप्यनुमीयमानवसतिर्ग्रामोऽयमन्तर्वणम् Sara-
Kaṇṭhā. 710.11.

**अनुमीयमानवह्न्यादि** ( anumiyamāna-vahnyādi ) *adj.* fire etc.
which are being inferred अनुमीयमानवह्न्यादाविन्द्रियव्यभिचारसंभवाद्
Kiraṇā. 327.11.

**अनुमीयमानशतत्वविषय** ( anumiyamānaśatatva-viṣaya ) *adj.*
referring to the manifoldness (*lit.* hundredness) which is being in-
ferred अन्यशतत्वे प्रतिषेधाभावात्सामर्थ्यादनुमीयमानशतत्वविषयः प्रतिषेधः संपद्यते
Pradī. iv. 259B.19 (*on* v. 1.21)

**अनुमीयमानश्रुतित्व** ( anumiyamānaśruti-tva ) *n.* the state of
being the scriptural text which is being inferred लिङ्गवाक्यादीनामनु-
मीयमानश्रुतित्वादविशेषे सति किं कृतं बलाबलम् TantrVā. 848.4 (*on* iii. 3.14)

**अनुमीयमानश्रुतिमूलत्व** ( anumiyamānaśrutimūla-tva ) *n.* the
state of being what is based on the scriptural text which is being
inferred अनुमीयमानश्रुतिमूलत्वादनुमानं स्मृतिः BrahmSūBh.(Bhā.) 214.11

(*on* iii. 4.41)

**अनुमीयमानश्रुतिसापेक्षत्व** (anumīyamānaśrutisāpekṣa-tva) *n.* the state of being expectant of, i.e. having expectancy for the scriptural text which is being inferred प्रत्यक्षं श्रुतिरनपेक्षत्वादनुमानं स्मृतिरनुमीयमानश्रुतिसापेक्षत्वात् BrahmSūBh.(Bhā.) 62.5 (*on* i. 3.28); ManvaMu. 11.15 (*on* 1.21)

**अनुमीयमानसंसर्ग** (anumīyamāna-saṁsarga) *adj.* whose relation is being inferred भेदः संसर्गाविनाभावित्वादनुमीयमानसंसर्गः सामर्थ्यम् Pradī. ii. 330A.38 (*on* ii. 1.1)

**अनुमीयमानस्थानित्वपूर्वपरावयव** (anumīyamānasthānitva-pūrvaparāvayava) *m.* the preceding and following parts whose state of being original is being inferred एकादेशस्यानुमीयमानस्थानित्वपूर्वपरावयवाश्रयं कार्यं सिद्धम् Pradī. v. 86B.4 (*on* vi. 1.85) (Uddyota अनुमीयमानं स्थानित्वं ययोः पूर्वपरावयवयोः)

**अनुमीयमानहृदयप्रदीप्तमन्यु** (anumīyamāna-hṛdayapradīptamanyu) *adj.* whose anger inflamed in the heart is being guessed एको नृपकुमारः ··· निर्दयास्फालितधनुश्चातिदूरोल्लसितेन ··· धूमोद्गमेनेवानुमीयमानहृदयप्रदीप्तमन्युरभिमन्युरिव ··· भर्तुरन्तिकमधि(?ध्य)गच्छत् TilaMañ. 88.23.

**अनुमुक्त** (anu-mukta) *adj.* which is released subsequently प्लावयेद्गजम्। अमुक्तेष्वनुमुक्तेषु लिङ्गं शूनं भवेद्यदि। विमुक्तशुक्रो मातङ्गः ··· संपद्यते सुखी Hastyāyur. 211.16 (2.717)

**अनुमुखम्** (anumukham) *adv.* **A** with the front part (*lit.* opening) turned upwards घृताभ्यक्तं यन्त्रमृज्वनुमुखं पायौ शनैः शनैः प्रवाहमाणस्य प्रणिधाय ··· क्षारं पातयेत् SuśruS. iv. 6.4; **B** towards the front part वेदीं शूर्पाकृतिं कुर्यात्कुण्डानि परिकल्पयेत्। हंसवत्त्रिगुणा वापि हस्तेनानुमुखं लिखेत् BhaviP. 343A.34 (ii. 119.9)

**अनुमुखा** (anu-mukhā) *adj.* (*f.*) occurring at the commencement तस्मादनुमुखा ज्ञेया अमावस्यास्य पर्वणः VāyuP. i. 50.203.

**अनुमुच्** (anu-muc-) VI. P. (*caus.*) to cause to give up ते ··· तपस्विनः ···। जापकानां सहस्राणि वैष्णवानां तथैव च। शैवानां च विधिं विष्णुं स्थाणुं चाप्यन्वमूमुचन् SkandP. i(2). 41.13.

**अनुमुद्** (anu-mud-) I. Ā. (rarely P.) **1Ai** to join in rejoicing, to rejoice together **ii** (mostly with Acc., rarely with Loc.) to rejoice with, to enjoy with, (pass.) to be enjoyed **iii** to be happy, to be delighted, (*caus.*) to make (somebody) happy, to gratify **B** to enjoy, i. e. relish in consuming **C** to rejoice after **2Ai** to praise, to eulogise, (*caus.* used in primitive sense) **ii** to applaud **Bi** to approve, to consent, to permit, to allow with pleasure, (pass.) to be approved, (*caus.* used in primitive sense), to make to give consent, i. e. to ask for permission, (*caus.* pass. used in primitive sense) to be approved or allowed **ii** to permit (to leave or go), (*caus.* used in primitive sense) **iii** to approve, i. e. to facilitate **Ci** to admit, to support **ii** to support, i. e. to enrich **1Ai** to join in rejoicing, to rejoice together, ṚV. viii. 1.14, MW. (cf. **अनु** *adn.* **A**); **1Aii** (mostly with Acc., rarely with Loc.) to rejoice with, to enjoy with रामम् ··· मृतम् ··· शुश्रुम। यं प्रजा अन्वमोदन्त पिता पुत्रानिवौरसान् MahāBhā. vii. App. I. 8(438); यस्य स्म व्यसने राजन्ननुमोदन्ति शत्रवः MahāBhā. xii. 101.36; SūktiRa. 48.3; संपदमनुनन्दन्ति विपदं नानुमोदन्ते SāṁkhyaKāBh. 27.16 (*on* 48); दुष्टशूर्पश्रुतिरिव काननरुचिरनुगतमपि यवसं ततं नानुमोदते VāsaDa. 77.2 (comm. हीनकान्तिः ··· यवसं दक्षं ततं वीणादि वाद्यं च); दिवौकसोऽपि राजविरुद्धमनुमोदन्ते MahāvīC. 1.42 (3); नाथोऽसौ ···। सूर्यातपात्रोद्विजते न च्छायामनुमोदते TriṣaŚaPuC. i. 3.272; धीरोऽयं युवराज एष वहति श्रीवीररुद्रो धुरं सर्वामित्यनुमोदते प्रतिकलं श्रीकाकतीन्द्रो विभुः PrataYaBhū. 23.2; रुचिरङ्गदं गीतम्। अनुसरति नानुमोदते चैतन्मदनदूती Nāṭa. 3.4; (pass.) to be enjoyed मदिरारसस्य किमतः परं वयं प्रथयामहे प्रकटचाटुकक्रमम्। अपि योऽन्वमोदि सुदृशामविप्लुतद्विजमध्यजन्म सुहृदा रसज्ञया ŚrīKaC. 14.16 (comm. चर्वितः); **1Aiii** to be happy, to be delighted सुहृद्भिः पर्युपासीनः किं सखे नानुमोदसे Rāmā. ii. 63.6; विप्रः ···। वृत्तान्तं सर्वमाचख्यौ ब्राह्मणी साऽन्वमोदत BhaviP. 453A.15 (iii(2). 25.37); गजाश्वरत्नवस्त्रादिविक्रयं यं व्यधत्त सा। तं तं सोपचयं दृष्ट्वा सोऽर्थलोभोऽन्वमोदत KathāSaSāg. vii. 9.72; लब्ध्वा तं बालकम् ···। पुनर्जातमिवात्मानं मन्यमानोऽन्वमोदत KathāKau. 4.121; (*caus.*) to make (somebody) happy, to gratify यस्तु महाकदम्बः ··· तस्य कोटरेभ्यो विनिःसृताः ··· पञ्च मधुधाराः सुपार्श्वशिखरात्पतन्त्यः ··· इलावृतमनुमोदयन्ति BhāgP. v. 16.22; मनोरमा पुत्रमाशीर्भिश्चान्वमोदयत् DevīBhāP. iii. 19.34; **1B** to enjoy, i. e. to relish in consuming, VāsaDa. 77.2 (comm. दुष्टगज इव ··· तृणम्। नानुमोदते); **1C** to rejoice after कामात्मावञ्चितोऽबुधः। कच्चिच्च ··· जायाम् ··· मुदितामनुमोदते BhāgP. iv. 25.61; **2Ai** to praise, to eulogise उत्तमेऽभिषवे ··· देवाः ··· ब्रह्मज्यस्येति प्रतिप्रस्थाता ग्राव्णोऽनुमोदते ĀpaŚS. xiii. 1.11; HirŚS. ix. 1.10 (904.12); ix. 3.29 (918.22); VaikhāŚS. 16.2; महाहवे ··· धनंजयं भूतगणाः समेताः। तदान्वमोदन्त जनार्दनं च (v.l. तावन्वमोदंश्च जनाः प्रकामम्) MahāBhā. viii. 68.60; xii. 29.95; भक्तैस्संपूजितं भक्त्या ये पश्यन्ति जगत्प्रभुम्। श्रद्धया चानुमोदन्ते तेऽपि तत्फलभागिनः PauṣkS. 37.61; Pāras. 12.521; यो वै हिरण्याक्षवधम् ···। शृणोति ··· अनुमोदतेऽञ्जसा विमुच्यते ब्रह्मवधादपि BhāgP. iii. 19.37; येऽनुमोदन्ति कृष्णस्य क्रियमाणं नरा गृहम्। तेऽपि पापविनिर्मुक्ताः प्रयान्त्यच्युतलोकताम् AgniP. 38.2; BṛNāraP. 5.39; पूजितं पूज्यमानं वा यः कश्चिच्छृणुयाद्रविम्। श्रुत्वानुमोदते यस्तु स यज्ञफलमश्नुते BhaviP. 279A. 33 (i. 187.70); तवाभ्यर्णचरश्चण्डो भवन्तं दानतत्परम्। विलोक्य धन्योऽयमिति मुहुस्त्वामन्वमोदत MalliC. 2.195; (*caus.* used in primitive sense) पश्यन्ति ··· ये ब्रह्मसूत्रं जगत्प्रभोः। तथानुमोदयन्त्यन्ये यान्ति तेऽप्यमरावतीम् PauṣkS. 30.185; मत्वा भर्तुरभिप्रेतं रक्षन्ती निजगौरवम्। कृतं भर्त्रनुकूलं स्यात्तदिष्टायानुमोदयेत् BhaviP. 37A.12 (i. 14.25); सर्वेषामर्हदादीनां यो योऽर्हत्त्वादिको गुणः। अनुमोदयामि तं तम् Vītarā. 17.4; TriṣaŚaPuC. iii. 6.87; **2Aii** to applaud वसिष्ठो वर्षकामः पर्जन्यं तुष्टाव। तं मण्डूका अन्वमोदन्त Nir. 9.6 (161.1) (Durga. तं मण्डूका अन्वमोदन्त स्तुहि स्तुहीति); **2Bi** to approve, to consent, to permit, to allow with pleasure वासुदेवस्य कोपः समभवत् ··· विवादांश्चान्वमोदत (v.l. नान्वमोदत) MahāBhā. i. 1.93; i. 18.10; पितामहः। एवमस्त्विति तद्वाक्यं प्रोवाचानुमुमोद च MahāBhā. i. 49.8; ii. 46.2; iii. 155.8; iv. 22.8; अद्यप्रभृति ··· युधिष्ठिरम्। अनुमोदन्तु सुहृदः MahāBhā. viii. App. I. 25(6); ix. 59.36; xv. 2.2; अनुमोदस्व तद्भद्रे पुत्रदानमिदं मम JātaMā. 65.21 (9.87); पुण्यकोटिविमानेऽस्मिन् पश्यन्तु त्वां नरास्सदा। इति संप्रार्थितो देवः ··· तथास्त्वित्यन्वमोदत JayāS. 1.78½ (+88); पादावर्तशतं वापीभोल्लरम् ··· उदकातिसर्गेण निसृष्टम् ··· आच्छिद्यमानं वानुमोदे[त*] स पंचभिः महाप[ा*]तकैः संयुक्तस्स्यात् EI. xix. 126.8; v. 40 22; xxv. 31.22; xii. 203.24; x. 88.52; xxii. 185.54; ix. 197.35; iii. 109.67; xxiii. 222.64; xxi. 145.53; vi. 32.52; xviii. 251.72; ii. 21.2; iii. 275.73; साधु महासत्त्व साधु। अनुमोदामहे वयम् Nāgā. 5.27(1); ख्याप्यमानामजातिं तैरनुमोदामहे वयम्। विवदामो न तैः (साधर्मविवादं निबोधत) GauḍKā. 4.5; कथं सलोकपालो भगवान् पाकशासनो रामभद्रस्याभिषेकमनुमोदते MahāvīC. 7.40(3); विशेषमजानाना वराकाः सामान्यमापादयन्ति ततः परेऽनुमोदन्ते Śarka. 49.17; असौ जिगीषारभसं प्रमोदवान् पताकिनीनां कुमुदोऽनुमोदते RāmC. 5.79; अन्येन हन्यमानं स्वप्रयोजनतो यद्यन्योऽनुमोदते साध्वयं हन्ता करोतीत्यनुमन्ता ManuBh. i. 442.14 (*on* 5.51); ये चान्वमोदंस्तदवाच्यतां द्विजाः BhāgP. iv. 2.20; vii. 14.6; यूयं तदनुमोदध्वं यदिच्छन्त्यसुराः BhāgP. viii. 6.24; ix. 23.39; स तद्वाक्यं कामासक्तोऽन्वमोदत GaṇeP. ii. 29.36; रामम् ··· राज्ये ···। अभिषेक्ष्ये श्व एवाशु भवांस्तच्चानुमोदताम् AdhyāRā. ii. 2.4; उद्बाहुमेकपादस्थं तं दृष्ट्वा तापनापरम्। अमोदिष्टान्वमोदिष्ट चात्यर्थं पार्थिवाग्रणीः PariPar. 1.68; नानुमोदामहे वाचं तामेतां ते मनागपि PāṇḍaC. 6.147; गायन्तीरनुमोदते निजवधूः शेषः शिरःकम्पनैः PrataYaBhū. 206.7; ज्ञात्वा सदा तत्त्वनिष्ठाननुमोदामहे वयम् PañcDa. 6.215; आपो व्यापनशीला देवताः।··· युवयोर्व्रतं संकल्पं कर्म वा। न प्रमिणन्ति ··· किंत्वनुमोदन्ते AdvaiSi. 423.11; परमेश्वरः केन हेतुनास्मदादीनां साक्षात्कारसौकर्याय साहचर्यमनुमोदत ŚivārkaMaDī. i. 348.18 (*on* i. 2.11); परेणैव दूषणमाशङ्क्य यदुद्धृतं शिष्यव्युत्पादनाय तदनुमोदते यत्त्विति GuruCandr. i. 383.17; चण्डसेनोऽपि पार्श्वस्थितस्तावन्वमोदत KathāK. 116.2; (सः) करोत्यकार्यं साशोऽन्यं बोधयत्यनुमोदते ŚukraNī. 3.250; (pass.) to be approved अन्वमोद्यनया चासीत् तत्पाकाद् दुःखमीदृशम् PārśvC. 8.225; इत्थमुद्यन्नीतिभारवती प्रह्लादभारती। नान्वमोदि मयूराद्यैर्दिष्टादिष्टानुवर्तिभिः ParamāKā. 37.14; (*caus.* used in primitive sense) यः करोति स्वयं कर्म कारयेच्चानुमोदयेत् ŚivaP. v. 6.58 (413A.13); एवमभ्यर्थितोऽस्मि लोभादज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिद्यादाच्छिद्यमानादनुमोदयति EI. xxv. 63.85; त्वम् ··· धर्मकृत्यं कुरु। अहमपि तदनुमोदयामि SamyaKau. 5.8; प्रभुरपि स नृपतिमनुमोदयांचक्रे PrabaCin. 86.19; अनुमोदय विश्वात्मन्ननुज्ञां दातुमर्हसि BṛBrahmaS. iii. 9.26; चारसूचकदोषेण त्वन्यथा यद् वदेन्नृपः। शृणुयान्मौनमाश्रित्य तथ्यवन्नानुमोदयेत् ŚukraNī. 2.247; (*caus.*) to make to give consent, i. e. to ask for permission cf. **अनुमोदयित्वा**; (*caus.* pass.) (used in primitive sense) to be approved or allowed पूर्वार्धगतश्लिष्टविशेषणोत्थापितैव समासोक्तिरुत्तरार्धगतेनौपम्यगर्भविशेषणेन विद्वदुत्थापिता युक्तिस्तदनुगामिना मूर्खेणेवानुमोद्यते RasGaṅ. 512.4; **2Bii** to permit (to leave or go) रामभद्र, मामनुमोदस्वारण्यगमनाय MahāvīC. 4.31(2); कुमार, दूरे मया गन्तव्यम्। अनुमोदत माम् TilaMañ. 171.22; अहं व्रजामि गुरुषु यूयं तत्रानुमोदत BṛDharmaP. i. 46.60; (*caus.* used in

primitive sense) गङ्गे देवि ...। त्वद्दर्शनाय सद्यात्रां करोम्यत्रानुमोदय Bṛ-
DharmaP. i. 55.7; **2Biii** to approve, i.e. to facilitate ते एते एव
प्रकाशामर्शने अनुमोदते ततो विश्वं द्रावयति च। अनुमोदनं नाम स्वेतरक्रियमाणक्रियानु-
कूल्यम् SetuBa. 216.24; **2Ci** to admit, to support (theory or position)
(स्वनिर्णयः मन्त्राप्यलक्षणम्, अप्रमाणेऽपि भावात्) सन्नपि इति परोक्तमनुमोदते
PramāMī. 4.11 (*on* i. 1.3); VedāntKa. 15.3 (*on* i. 1.1); मनो
भौतिकम् ... श्रुतिश्च 'अन्यत्रमना अभूवं नादर्शम्' इत्याद्या मनोऽधिकुर्वन्ती तस्य
भौतिकत्वादिकम् अनुमोदते TarkSaṁ.(Ā.) 55.13; **2Cii** to support, i.e. to
enrich, cf. **अनुमोदित 1Aiii**.

**अनुमुमूर्षन्ती** (anu-mumūrṣantī) *adj.* (*f.*) [P. vii. 1.102; viii.
2.77] desiring to follow (the husband) in death पत्यौ मृते सपत्नीनां
दृष्ट्वानुमरणं ततः। दम्भेनानुमुमूर्षन्तीमनुमेने स तां द्रुतम् RājTa.(Ka.) 6.195.

**अनुमुमूर्षु** (anu-mumūrṣu) *adj.* desirous of following in death
स ताम्बूलादरः सक्तिः सा केशश्मश्रुयोजने। याभूदनुमुमूर्षूणां भिक्षुराजोपजीविनाम्
RājTa.(Ka.) 8.1736.

**अनुमुह्** (anu-muh-) IV. P. to err after मुह्यन्तं चानुमुह्यामि दुर्योधनम-
चेतनम् MahāBhā. i. 1.98 (*but* MW. to feel distressed at, to be trou-
bled after)

**अनुमूर्च्छ्** (anu-mūrcch-) I. P. [DhātuPā. 1.227; P. viii. 2.78]
to rise after यस्मिन्गृद्धो धृतराष्ट्रः सपुत्रः कस्मादेषां कलहो नात्र मूर्च्छेत् (v.l.
नानुमूर्च्छेत्) MahāBhā. v. 29.3.

**अनुमूर्ति** (anumūrti) *adv.* in every idol or image विभावयेत् ...।
पङ्क्तीभूतां स्थितिं पैत्रीमनुमूर्ति प्रकाशिताम् PauṣkS. 27.367.

**अनुमूर्ति** (anu-mūrti) *adj.* having similar forms एताः पश्चिमतो दीप्ता
राजन्ते चानुमूर्तयः BhaviP. 264A.17 (i. 179.7)

**अनुमृ** (anu-mṛ-) VI. Ā. (rarely P.) [P. vii. 4.28] **1A** to perish
after, i.e. to get exhausted व्रतमेव हुतमनु म्रियते TaiBr. I. iv. 4.2;
BaudhŚS. ii. 194.4; ii. 194.20 [VIŚVA.] (better *adn.* cf. **अनु 1Diii**);
**1B** to perish after, i.e. to fade away, cf. **अनुमर्तुम् A**; **2A** to die
subsequently जीवन्तावनुजीवामि भर्तव्यौ तौ मया (v.l. मृतावनुम्रिये च तौ)
MahāBhā. iii. 281.93; ये हि राष्ट्रोपरोधेन वृत्तिं कुर्वन्ति केचन। तदेव तेऽनु-
मीयन्ते (v.l. तानेवानुम्रियेरंस्ते) MahāBhā. xii. 133.21; दुःखान्यसहती
देवी मामेवानुमरिष्यति Rāmā. ii. App. I. 9 (166); यत्त्वां नानुम्रिये चाद्य सर्व-
थैव धिगस्तु माम् Rāmā. ii. App. I. 20(4); ii. App. I. 20(14); भार्यां मृतां
चानुममार राजा Saund. 7.43; अन्ये मूढमनसः म्रियान् पुत्रान् स्वामिनश्चानुम्रियन्ते
ManuBh. ii. 120.7 (*on* 8.104); यो हि सोपक्रमायुष्को वज्रेण सह यामिनीम्।
एकामपि वसेत्सोऽनुम्रियते तं न संशयः PariPar. 13.93; **2B** to follow (the
husband) in death मृतं ज्ञात्वा पतिं राज्ञी सहैवानुममार SkandP. iii(1).
5.86; iii(1). 50.110; वधाय नीयते योऽयमेष भर्ता वृतो मया। तन्नृपाद्रक्ष तातैनं
नो चेदेनमनुम्रिये KathāSaSāg. xii. 21.35; **2C** to die simultaneously,
cf. **अनुमृति.**

**अनुमृगम्** (anumṛgam) *adv.* in the direction, i.e. pursuit of the
deer सुद्युम्नः ...। दंशितोऽनुमृगं वीरो जगाम दिशमुत्तराम् BhāgP. ix. 1.24.

**अनुमृग्य** (anu-mṛgya) *adj.* to be sought after, PW.; MW.
cf. **अनुमृग्यदाश्वस.**

**अनुमृग्यदाश्वस्** (anumṛgya-dāśvas) *adj.* conferring all that is
sought after नमः ... अखिलसत्त्वमूर्तये।... पारमहंस्य आश्रमे व्यवस्थितानामनु-
मृग्यदाशुषे BhāgP. ii. 4.13.

**अनुमृच्** (anu-mṛc-) X. P. (*but* PW. = अनुमर्च्; MW. अनुमृश्)
[Uṇā. 3.45] to injure subsequently यो नो अग्ने अररिवाँ अघायुररातीवा
मर्चयति द्वयेन। मन्त्रो गुरुः पुनरस्तु सो अस्मा अनु मृक्षीष्ट तन्वं दुरुक्तैः ṚV. i.
147.4 (Sāy. अनुक्रमेण लुम्पतु। यद् वा।... सोऽरातिः स्वतनुमेवावलुम्पतु। स्वात्मान-
मेवावृत्य दहत्वित्यर्थः) [VIŚVA.]

**अनुमृज्** (anu-mṛj-) II. P.; VI. P.; X. P. [DhātuPā. 2.57; 10.304]
**1A** to wipe off, to remove, to set right **B** to do away, i.e. to
alleviate **2Ai** to rub along or lengthwise (for cleaning or poli-
shing) **ii** to rub on, i.e. to apply to **iii** to rub along (for
massage) **B** to cleanse (with water for purificatory purpose) **3** to
smoothen **4A** to stroke along **B** to stroke, i.e. to pat along **5** to
sharpen **1A** to wipe off, to remove, to set right त्वष्टां ... अनु नो
मार्ष्टु तन्वो३ यद्विरिष्टम् AV. vi. 53.3; AV.(P.) xix. 8.3; xx. 34.1;
TaiS. I. iv. 44.2; MaiS. i. 3.38 (i. 44.9); iv. 14.17 (iv. 247.5);
KāṭhS. 4.12 (i. 37.4); KapiKaS. 3.10 (33.22); VājaS. 2.24; VājaS.
(K.) 2.44; ŚatBr. I. ix. 3.6; TaiĀ. ii. 4.1 (209.2); ŚāṅkhāŚS.
iv. 11.6; बर्हिषि लेपं निमार्ष्टि ...। बहु हुत्वा भूयो नि(v.l. भूयोऽनु)मार्ष्टि
BhārŚS. vi. 12.11; **1B** to do away, i.e. to alleviate यानि द्रागनुमार्जे-
यन्ति भरतानाश्लेषदुःखं चिरात्।... दिष्ट्या तानि मयाङ्गकानि सुहृदो लब्धानि
दीर्घायुषः AdbhuDa. 3.12; **2Ai** to rub along or lengthwise (for
cleaning or polishing) तन्ति वितनुयात् तामनुमृज्यात्। रय्यां त्वा पुष्ट्यानु-
मार्ज्मि। इति रय्यैवैनां पुष्ट्यानुमार्ष्टि MaiS. iv. 2.10 (iv. 33.12); MānŚS.
214.8; स्फ्यमादत्ते ... अधस्तादनुमार्ष्टि KapiKaS. 47.8 (291.10); (पर्णशाखाम्)
इषे त्वेत्यूर्जे त्वेत्युनुमार्ष्टि ŚatBr.(K.) II. vi. 3.2; BaudhŚS. iii. 5.14;
VādhūŚS. ii. 1.9 (CHAUBEY's Ed.); BhārŚS. i. 2.10; ĀpaŚS. i. 1.11
= HirŚS. i. 2.11 (76.22); MānŚS. 7.10; VaikhāŚS. 3.3; धनुरादत्ते ...
ज्यामनुमार्ष्टि VādhūŚS. xi. 16.3 (CHAUBEY's Ed.); पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति।
नानुमार्ष्टि न प्रतिमार्ष्टि नावधूनोति BhārŚS. ii. 8.6; ĀpaŚS. ii. 8.5; iii.
6.8; शुल्बमनुलोमं त्रिरनुमार्ष्टि MānŚS. 8.7; लोमान्यनुमार्ष्टि, अनुलोमयति
JaineVyā. 91.5 (*on* ii. 1.22); CāndraVṛ. *on* i. 1.45; KāśiVṛ. *on* iii.
1.25; ŚṛṅgāPra. 14.27; MugdhaBo. 21.17 (134.11); PrakriKau.
ii. 384.8; **2Aii** to rub on, i.e. to apply to अग्निरिव कक्षं बिभृतः पुरुत्रा
वातेषु नस्तिग्मजम्भो(ऽ)नुमार्ष्टि ŚāṅkhāĀ. 12.2 (44.10); **2Aiii** to rub
along (for massage) कौर्परं तु तथा संधिमङ्गुष्ठेनानुमार्जयेत् SuśruS. iv. 3.32;
**2B** to cleanse (with water for purificatory purpose) (दीक्षितम्)
आप्लाव्यानुमृजेत् ĀśvaŚS. I. vi. 9.2; पवित्रे ... एने अद्भिरनुमार्ष्टि BaudhŚS.
i. 6.14; VādhūŚS. ii. 5.2 (CHAUBEY's Ed.); BhārŚS. i. 17.8;
MānŚS. 10.19; GobhiGS. i. 7.21; KauśiSū. 1.37; 67.25; तद्यजमानम्
... अपः समवनीयाभिषिञ्चति।... अस्य बाहू अनुमार्ष्टि BaudhŚS. ii. 362.18;
पवित्रे ... अद्भिरनुमार्जयेत् JaimiGS. 1.2 (2.9); **3** to smoothen वेदिम् ...
इन्द्रस्य बाहुरसीत्योषध्यानुमार्ष्टि MānŚS. 15.21; 16.13; (वेदिम्) 'पुराक्रूरस्य'
इत्यनुमार्ष्टि KātyŚS. ii. 6.32; **4A** to stroke along त्रिरेनामनुलोमामनुमार्ष्टि
ŚatBr. XIV. ix. 4.20; BṛĀraU. vi. 4.21; प्रत्यञ्चं पशुमनुमार्ष्टि VārāŚS.
I. vi. 4.5; पतितां तण्डुलकण्डनप्रदिग्धगात्रीम ... गृहीतपुच्छाम् ... अनुलोममनुमार्ज-
येदामुखात् SuśruS. i. 13.22; **4B** to stroke, i.e. to pat along आलिङ्गयत्य-
नुनयति ... अनुमृजत्यवगूहते च।... मन्मथभावभिन्ना शून्यान्तरा स्मरति केलिकृतं
समस्तम् PadyaVe. 456; **5** to sharpen, cf. **अनुमृज्य 3.**

**अनुमृज्** (anu-mṛj-) I. P. to consider, to ponder thoroughly,
DBHS., cf. **अनुमार्जत्.**

**अनुमृज्य** (anumṛj-ya) *ger.* **1** having stroked along **2A** having
cleansed (with water for purification) **Bi** having rubbed along or
lengthwise **ii** having rubbed along (for massage), having besme-
ared with **3** having sharpened **1** having stroked along गत्वां प्रवि-
शन्तीनां या पश्चात् स्यात्तस्याः शिरोऽभ्यनुमृज्य पुच्छमनुमृज्य ... अनङ्गमेजयस्तिष्ठेत
SāmaViBr. iii. 7.10; **2A** having cleansed (with water for purifica-
tion) विष्णोर्मनसा पूते स्थ इत्यद्भिरनुमृज्य ĀpaŚS. i. 11.9; BhārGS. 1.2
(3.1); HirGS. i. 1.23; ĀgniveGS. i. 1.1 (3.15); **2Bi** having rubb-
ed along or lengthwise अनुमृज्य च राजेन्द्र तद्धनुर्भारसाधनम् MahāBhā.
viii. 82*(4); सः...ज्यामनुमृज्याशु व्याक्षिपद्गाण्डिवं धनुः MahāBhā. viii. 52.2;
ज्यामवधायान्यामनुमृज्य च पाण्डवः। शरैरवाकिरत् कर्णम् MahāBhā. viii. 66.54;
अर्जुनः प्रासृजदुग्रधन्वा भुजावुभौ। गाण्डिवं चानुमृज्य MahāBhā. viii. 1031*(2);
viii. 1070*(1); **2Bii** having rubbed along (for massage), having bes-
meared with पर्शुकास्वथ भग्नासु घृताभ्यक्तस्य तिष्ठतः। दक्षिणास्वथवा वामास्वनु-
मृज्य निबन्धनीः SuśruS. iv. 3.29; कौर्परं तु तथा संधिमङ्गुष्ठेनानुमार्जयेत्। अनुमृज्य
ततः संधिं पीडयेत् कूर्पराच्च्युतम् SuśruS. iv. 3.32; **3** having sharpened
शस्त्रेण ...। जिह्वामुद्धर सर्वेषां परिमृज्यानुमृज्य च MahāBhā. xii. 82.19.

**अनुमृत्** (anu-mṛt) *adj.* dying after, following in death रुदता
कुत एव सा पुनर्भवता नानुमृतापि लभ्यते RaghuVa. 8.85 (comm. अनुम्रियत
इति अनुमृत्। क्विप्।... अनुमृतवतापि भवता); VyaktiVi. 59.20 (v.l.)

**अनुमृत** (anu-mṛta) *adj.* [*f.* -ā] **A** who has died subse-
quently रशना ...। गतिविभ्रमसादनीरवा न शुचा नानुमृतेव लक्ष्यते RaghuVa.
8.58; (विहारः) मार्जार्यास्तिर्यगुचितस्नेहविस्मृत्यमोहनः। मृतामनुमृतायास्तन्नाम्ना
यः ख्यातिमागतः RājTa.(Ka.) 8.2411; प्रेतेषु पित्रादिषु येऽनुप्रेता अनुमृताः ...
तानुद्दिश्योच्छोषणादि दद्यात् Aparā. 504.18 (*on* 1.249.); **B** who has follow-
ed (the husband) in death पत्युश्चिरमृतस्यापि प्रियद्रव्येण तन्मनाः। प्रविश्याग्निं
चानुमृता तथागतिमवाप्नुयात् BṛDharmaP. ii. 8.10; सहचरोऽसि रतेरिति
विश्रुतिस्त्वयि वसत्यपि मे न रतिः कुतः। अथ न संप्रति संगतिरस्ति वामनुमृता न
भवन्तमियं किल NaiṣC. 4.77.

**अनुमृता** (anu-mṛtā) *f.* the woman who burns with a part of
her husband's dress, MW.

**अनुमृति** (**anu-mṛti**) *f.* **A** act of following (the husband) in death मृतं पतिं चानुमृतिं (v.l. मृतपत्युश्चानुमृतिं) कुर्यान्नारी पतिव्रता BṛDharma-P. ii. 8.8; (पत्यौ) मृते त्वनुमृतौ मन्त्रिवर्गोऽपि हि निषेधति। न तया लाघवं च स्याद् बालराजप्रपालने SamarāSaṁ. 4.334; **B** simultaneous death तपस्वी मया विद्धः कश्चन शब्दवेधनविदा …। तत्पित्रोर्जरदन्धयोरनुमृतिं कर्तुं चितिं चिन्वतोः शापो मय्यपतत् RāmāCam. 2.57; **C** subsequent death रुदता कुत एव सा पुनर्भवता नानुमृतेरवाप्यते। परलोकजुषां स्वकर्मभिर्गतयो भिन्नपथाः शरीरिणाम् VyaktiVi. 59.20; वृत्तान्तेनामुनामात्य विपन्ना सा तव प्रिया। तदभ्यर्थनयास्माकं न कार्यानुमृतिस्त्वया PārśvC. 6.593.

**अनुमृत्युतस्** (**anumṛtyu-tas**) *adv.* due to subsequent death नष्टभार्यो नष्टसेनो नष्टराष्ट्रोऽतिदुःखितः।… पुनश्च दुःखितो राजा सर्पेण सुतनाशनात्।… त्यक्ताहारो रुरोद ह …। नैतस्मिंस्तु भवे राज्यसंसिद्धिरनुमृत्युतः। अतो देहान्तरं प्राप्य शिवसेवाप्रभावतः। भविष्यति च ते राज्यम् PadmP. iv. 106.58.

**अनुमृश्** (**anu-mṛś-**) VI. P. **1** to consider, to think of or reflect over परो यदुपरवाननुमृशतीन्द्रियस्यावरुद्ध्यै MaiS. iii. 8.8 (iii. 107.8); **2Ai** to touch अनुमृशतः पूर्वयोर्दक्षिणमन्वध्वर्युरपरयोरुत्तरं यजमानः MānŚS. 67.16; (*caus.* used in primitive sense) to touch or take hold of (for the sake of examining) आमयाविनमनुमर्शयन्ति KāṭhS. 25.9 (ii. 116.6); KapiKaS. 40.2 (222.20); **2Aii** to grasp, to seize, cf. **अनुमृश्य 1Ai**; **2B** to stroke, cf. **अनुमृश्य 1B.**

**अनुमृशत्** (**anu-mṛśat**) *adj.* considering, thinking of or reflecting over सर्वान् वंश्याननुमृशन्नेकमेव सतां युगे MahāBhā. ii. 169*.

**अनुमृश्य** (**anumṛ́ś-ya**) *ger.* **1Ai** having grasped or seized बृहस्पतिरनुमृश्या वलस्य … आ गाः ṚV. x. 68.5; AV. xx. 16.5; शुद्धं स्विष्टमिदं हविरित्यनुमृश्य … प्राशित्रमवद्यति HiŚS. ii. 3.1 (275.23); **1Aii** having touched or taken hold of (for the sake of examining) त्वत्तः प्रियतरो मम … रामादन्यो न विद्यते। भद्रे हृदयमप्येतदनुमृश्योद्धरस्व मे Rāmā. ii. 10.18; **1B** having stroked स इदं भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य योनिमाच्छिनत् TaiS. VI. i. 3.6; **2** having considered, having thought of or reflected over तमृचीकस्ततो दृष्ट्वा योगेनाप्यनुमृश्य च। तदाब्रवीद् द्विजश्रेष्ठः VāyuP. ii. 29.73; देवयान्युवाच मम त्वपत्यद्वितयम् … मम दास्याः … अपत्यत्रितयं पितः। तदेतदनुमृश्यायं(?हं) दुःखमत्यन्तमागता BrahmP. 146.10.

[1]**अनुमृष्ट** (**anu-mṛṣṭa**) *adj.* smoothened or polished ब्राह्मणस्य पालाशो बैल्वो वा निर्व्रणोऽनुमृष्टः … दण्डः VaikhāGS. 2.4.

[2]**अनुमृष्ट** (**anu-mṛṣṭa**) *adj.* considered over तत्र ब्रह्माण्डलक्षाणि पश्याम्यगणितान्यपि। परस्परमदृष्टानि मिथः खान्यमलानि च।… स्वप्नरूपाणि सुप्तानां तुल्यकालं नृणामिदम्। महारम्भानुमृष्टानि शून्यानि च परस्परम् YogVā. vi(2). 59.19 (comm एकदृशा महारम्भाण्यपरदृशा अनुमृष्टानि)

**अनुमेखल** (**anu-mekhala**) *adj.* which is near the region of girdle शनैरनुमेखलम्। मम करं स्वकरेण रुरोध सा KāvyālaṅSū. iii. 2.13.

**अनुमेघम्** (**anumegham**) *adv.* in the vicinity of the cloud अनुमेघं वर्षति Prasā. i. 35.13.

**अनुमेय** (**anu-méya**) *adj.* [*f.* -ā] **1** to be measured after अभीशुना मेया आसन्व्यामेनानुमेयाः AV. vi. 137.2; AV.(P.) i. 67.4; **2** (also used as predi.) to be inferred, to be known through inference येषां कोपो भवेत् …। तेषामुत्पत्तिसांकर्यमनुमेयं विपश्चिता BṛJābāU. 5.11; तर्काप्रतिष्ठानादप्यन्यथानुमेयमिति चेदेवमप्यनिर्मोक्षप्रसङ्गः BrahmSū. ii. 1.11; कार्यानुमेयः संबन्धो रूपं तस्य न दृश्यते VākyaPa. 2.47; अनुमेयं हि कारणं कार्यतः Bṛha. 234.4 (*on* i. 1.5); उपाख्यादन्योऽनुपाख्योऽनुमेयः KāśiVṛ. *on* vi. 3.80; प्रत्यक्षोपलब्ध्या लोहितशुक्लकृष्णानि त्रीणि रूपाणि, ततो वायुमात्रमाकाशमात्रं चेत्यनुमेयम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 318.3 (*on* ii. 1.5); न च अन्यद्विज्ञातव्यमवशिष्टं श्रावितं श्रुत्या अनुमेयं वा लिङ्गतः अस्ति, येन मोक्षोपदेश उपचरितः स्यात् ChāndoUBh. 351.12 (*on* vi. 2.4); मीमांसकास्तार्किकाश्च … वदन्ति प्रत्यक्षश्चानुमेयश्चात्मेति BṛĀraUBh. 5.13 (*on* i. 1.0); सर्वथा नाप्रकाशः प्रकाशविशेषणम्। तस्माज्ज्ञानानन्दशब्दयोर्नात्रार्थभेदोऽनुमेयः IṣṭaSi. 26.9; नहि धीः कापि वः प्रत्यक्षा, अनुमेया तु (वर्तते) IṣṭaSi. 290.7; यथानवस्था न भवति तथानुमेयम् BrahmSūBh.(Bhā.) 92.90 (*on* ii. 1.11); 121.22 (*on* ii. 2.24); अर्थस्तु साकारज्ञानवादिनो न समस्त्येव, स हि … अनुमेयो वा स्यात्प्रत्यक्षो वा, नानुमेयः संबन्धग्रहणाभावात् NyāyMañ. i. 15.16; संविद्रूपे प्रमेये च संविदन्या फलं भवेत्। न च संविद्द्वयाभासो नानुमेयं फलं क्वचित् BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 1063; 1072; साध्यसाधनसंबन्धे …। लिङ्गापेक्षानुमेयेऽर्थे नरापेक्षा नरोचिते BṛĀraUBhVā. ii. 4.222; i. 2.31; मायेश्वरस्य तमआत्मतयानुमेया SaṁkṣeŚā. 2.169 (ii. 103.17); सर्वोपाधिप्रलये जीवत्वम् … अनुमेयमेव भवति PañcPra. 54.3; अन्ये तु जातिमाश्रयेभ्यः भिन्नामप्यनुमेयामाहुः PrakaPañ. 63.6; न ह्यजं विभाग्यस्ति … अतो नास्यानुमेयः कश्चिदपि धर्मोऽस्ति ĀtmaSi. 20.24; व्यवहारसमयेऽविद्यावत्त्वमनुमेयम् Bhām. 28.3 (*on* i. 1.1); वह्निविनाशः … नाप्यन्यत्र गमनाभावादिना पारिशेष्यादनुमेयः NyāyKuA. i. 99.3; ii(1). 202.6; ii(1). 235.1; अनुमेयोऽर्थः कथं प्रत्यक्षग्राह्यः … यस्तु परंपरया ज्ञानाकारसमर्पको हेतुश्च सोऽनुमेयः ŚāstrDī. 53.17 (*on* i. 1.5); NyāyRa. 284.8 (*on* 5(3).52); यदा हि शब्दस्यार्थे लिङ्गत्वं तदा वेदार्थोऽप्यनुमेयः स्यात् NyāyRa. 417.19 (*on* 5(5).41); कार्यत्वेनानुमितेऽपि विषये ज्ञानशक्ती कार्यानुमेये BrahmSūBh.(Rā.) 140.3 (*on* i. 1.3); 143.3 (*on* i. 1.3); क्लृप्तप्रकारात् प्रकारान्तरेण प्रधानमनुमेयमिति चेत्, एवमपि … अप्रतिष्ठितत्वादनिर्मोक्षप्रसङ्गो दुर्वारः स्यात् VedāntSā.(Rā.) 147.1 (*on* ii. 1.12); परस्य बुद्धिर्न प्रत्यक्षा। किं तर्हि कायवाग्व्यापारात् कार्यादनुमेया TarkBhā.(Mo.) 4.11; न च लक्षकपदत्वेन लक्ष्यविषयज्ञानजन्यत्वमनुमेयम् TattvPradī.(Ci.) 19.1; कार्यवशादनुमेयः स्पर्शः PrakaVi. 139.18; न चैवं दुःखाद्यपि नित्यमनुमेयम् TarkSaṁ.(Ā.) 111.5; दिक् … पूर्वादिप्रत्ययैरनुमेया TarkBhā.(Ke.) 66.7; तद् दृष्टान्तेन ज्ञेयत्वादिना वह्नेः प्रमाविषयत्वमनुमेयम् TattvCin. i. 247.2; iv(1). 123.1; कल्पितबाह्यविषयनिर्विकल्पस्य त्वन्मतेन मिथ्याविषयत्वात् तद्दृष्टान्तेनाद्वैतविषयनिर्विकल्पकस्यापि मिथ्याविषयत्वमनुमेयम् ŚatDū. 191.15; ये तावदिह … अप्रत्यक्षं कर्म फलेनानुमेयमिच्छन्ति तत्र … किमन्तरात्र कल्पितेन कर्मणा NyāyPari. 502.7; कालोऽध्यक्षावसेयः …। तत्संयोगाः परत्वादय इति च, ततोऽप्येष नैवानुमेयः TattvMu. 1.68; यथा वा संभ्रमेण स्नेहः तथा ज्ञानाकारेण ज्ञेयमनुमेयम् SarvaDaSaṁ. 2.248; अनुमानप्रतिपन्नं चान्यथापि अनुमेयम् अनुमातुं शक्यम् NyāySu.(Ja.) 290B.13 (*on* ii. 1.4); 399B.5 (*on* ii. 2.7); कतिपयक्रियाविशिष्टत्वं क्षिप्रत्वम्। तत्प्रत्ययैरनुमेयः कालः Vādā. 116.6; अयं स्पर्शः क्वचिदाश्रितः इत्यनुमेयम् Upask. 84.12 (*on* ii. 1.10); 176.7 (*on* iii. 2.8); 305.9 (*on* vii. 1.21); नापि शिष्टाचारेण तादृगागमोऽनुमेयः SarvaDaKau. 2.11; अप्त्वजातियोगोऽपां लक्षणम्।… व्यावृत्तिर्व्यवहारो वा पूर्ववदेवानुमेयौ SarvaDaKau. 13.23; 24.15; 30.16; 35.3; अप्यन्यथानुमेयमिति चेत्। एवमप्यन्यथा वयमनुमास्यामहे AṇuBh. 123.6 (*on* ii. 1.11); YuktiSneha. 76.11 (*on* i. 1.5); कार्यदर्शनात् तदुपलब्धेरिति सूत्रेण कार्येण मूलकारणमनुमेयमित्युक्तम् SāṁkhyPraBh. 57.26 (*on* 1.124); SiddhāLeSaṁ. 438.7; ज्ञानम् … अनुभवसिद्धं विलक्षणस्मृत्यादिकार्येणानुमेयम् GuruCandr. i. 101.16; भट्टमते ज्ञानस्यातीन्द्रियत्वेन ज्ञानमनुमेयम् Tarkāmṛ. 16.19; न च … आनयनादौ गवादिकर्मकत्वमनुमेयम् ŚaktiVā. 210.8; उत्तरकाण्डे … श्रवणादिविधायकवाक्यानि दृष्टफलानि। तत्प्रामाण्यदर्शनादन्येषां च वेदत्वलिङ्गेन प्रामाण्यमनुमेयम् SarvaMaSaṁ. 9.16; 21.1; नित्यानुमेयत्वे हि यथास्मदादिभिर्मन्वादिस्मृत्या तन्मूलभूतश्रुतिरनुमीयते तथा मनुनापि वृद्धमनोः स्मृतिमुपलभ्य सानुमेया MayūMāli. 19.13 (*on* i. 3.1); (आत्मा) मुमुक्षुभिरसौ नानुमेयः GoviBh. 19.6 (*on* i. 1.3); 114.5 (*on* ii. 2.1); एतेनानुमेयमेव स्वत्वं, स्वं पश्यामीति तु सुरभिचन्दनं पश्यामीतिवन्न BālamBhā. ii. 128.23 (*on* 2.114); (used as noun) **i** *pakṣa* (the subject in a syllogism) यदनुमेयेन संबद्धं प्रसिद्धं च तदन्विते। तदभावे च नास्त्येव तल्लिङ्गमनुमापकम् PadārthaSaṁ. 200.19; यस्तु सन्ननुमेये तत्समानासमानजातीययोः साधारणः सन्नेव संदेहजनकत्वात् संदिग्धः PadārthaSaṁ. 238.20; NyāyKa. 241.4; मनुष्यप्राधान्ये च सति फलं कल्पनीयम्। आतिथ्यकर्मणा त्वनिर्दिष्टेनाप्रकृतेनानुमेयेन संबध्येत ŚābaBh. 893.14 (*on* iii. 4.8); तत्र स्वार्थं त्रिरूपाल्लिङ्गाद् यदनुमेये ज्ञानं तत् अनुमानम् NyāyBi. 2.3; अनुमेयः प्रतिपिपादयिषितधर्मविशिष्टो धर्मी तेन यत् संबद्धं तस्मिन् वर्तते इत्यर्थः NyāyKa. 200.23; 249.17; अनुमेयस्य तुल्यजातीयेष्वनुवृत्तो भिन्नजातीयेभ्यो व्यावृत्तः संबन्धो यस्तद्विषया सामान्यावधारणप्रधाना वृत्तिरनुमानम् YogBh. 12.4 (*on* 1.7); **ii** *sādhya* (the inferable, i. e. probandum) लिङ्गानुमेयोभयाश्रयासिद्धाननुगतविपरीतानुगताः साधर्म्यनिदर्शनाभासाः PadārthaSaṁ. 247.5; दृष्टेनैवानुमेयं च तर्कं वक्ष्यामि युक्तितः BrahmāṇḍP. iii. 4.10; न ह्यनुमेयस्येन्द्रियेण संनिकर्षादनुमानं भवति NyāyVār. 39.2 (*on* i. 1.4); समानेन्द्रियग्राह्यतया जातिरपि व्यक्तिप्रत्ययानुप्रवेशिनीति, न इहप्रत्ययसंभवः। कर्मणि त्वनुमेये भवत्येव इहप्रत्ययः PrakaPañ. 94.3; एकयैवैकान्तिकलिङ्गविषयया धिया गेहादुत्कालिता सत्ता बहिरेव व्यवस्थापिता भवतीति नानुमेयमवशिष्यते NyāyRa. 456.19 (*on* 5(7).23); अर्थ्यते गम्यते अनुमेयमनेनेत्यर्थो लिङ्गम् Kiraṇā. 331.6; स्वार्थं त्रिरूपात् लिङ्गात् अनुमेये परोक्षविषये ज्ञानं प्रतिपत्तुरुत्पद्यते तत्स्वार्थमनुमानम् TarkBhā.(Mo.) 13.6; लिङ्गलिङ्गिनोश्च तादात्म्ये लिङ्गज्ञान एव लिङ्गिनोऽपि प्रतीतिप्रसङ्गादनुमेयं नावशिष्येत TārkiRa. 83.5; 171.16; न च तस्य सर्वज्ञत्वेऽनुमेये किंचिदव्यभिचारि लिङ्गं पश्यामः SyādvāMañ. 6(158); चेष्टा …। पराभिप्रायरूपस्यानुमेयस्य लिङ्गम् SyādvāMañ. 20(21); पदार्थबोध्यत्वे वाक्यार्थस्यानुमेयस्येवाशाब्दत्वम् NyāySu. (Ja.) 89B.8 (*on* i. 1.1); धर्मो नानुमानगोचरः … नानुमेयोऽपि अदृष्टसदृशत्वादसाधारणवस्तुवत् YuktiSneha. 37.25 (*on* i. 1.4); बहिर्देशसंबन्ध एव अनुभित्सितः। स तु निर्णीतश्चेदनुमेयं नावशिष्यते TantrRaha. 12.30; यद्यपीन्द्रियमनुमेयं तथापि तस्याज्ञातकरणत्वान्नानुमोपजीव्या। अक्षाप्रामाण्ये हि … अनुमेयस्य बाधः

स्यात् Nyāyāmṛ. 106A.5; यदि तु स्वतन्त्रमनुमेयमुररीकुरुषे स्वदर्शनविरोधि तदिदम् NayaMañ. II. ii. 1.2; अनुमेयं कर्म कर्मत्वात् आदित्यकर्मवत् MānaMe. 37.3; **iii** means to be inferred, cf. **अनुमेयान्तराभाव**; **3** (also used as predi.) to be conjectured or guessed कुलीनं श्रोत्रियम् … वर्णा( ?र्ण )-श्रुतवपुषा चानुमेयं तेजस्विनम् … गुरुं वृणीयाद् भूपतिः AVPari. 3(1).13; बीज-स्वभावः … भूतोऽपि भव्योऽपि तथानुमेयः Saund. 16.15; प्रत्यक्षपरोक्षानुमेया हि राजवृत्तिः। स्वयं दृष्टं प्रत्यक्षं परोपदिष्टं परोक्षं कर्मसु कृतेनाकृतावेक्षणमनुमेयम् ArthŚā. i. 46.5 (1.9); (दिलीपः) तस्य संवृतमन्त्रस्य गूढाकारेङ्गितस्य च। फलानुमेयाः प्रारम्भाः RaghuVa. 1.20; यदा … हानिर्धर्मस्य लक्ष्यते तदा तदा कलेर्वृद्धिरनुमेया ViṣṇuP. vi. 1.44; इतराः … स्पर्शातिशयानुमेयमानप्रार्थनाप्रणिपाता न कृपणमन्व-तिष्ठन्त AvantiKa. 28.7; नासीरचंद्रातपदीपिकाभिः पूर्वाचलेनांतरितोनुमेयः EI. viii. 116.78; xii. 73.5; अनेनैवानुमेयं हि फलं प्रासादविस्तरात् PañcaRā. (Ha.) i. 12.61; AgniP. 41.35; अथ 'अनुमेयशोभि' इति कथम्।… अनुमेयं शोभित्वं यस्येति KāvyālaṅSū. v 2.59; नित्यं क्रियानुमेया द्रव्यविकारेण भवति धात्वर्थः Kāvyālaṅ.(Ru.) 7.5; न चानुमेयेष्वर्थेष्वैक्यं शक्यते वक्तुम् BālaKrī. i. 10.21 (*on* 1.4); अनेन मन्त्रेण … बुद्धौ शब्द आगच्छति।… स बुद्धिस्थः शब्दोऽनुमेयो वेद उच्यते ManuBh. i. 5.16 (*on* 1.3); i. 65.14 (*on* 2.6); इह येषां पूर्वत्र प्रतिषेधो नास्ति केवलं दोषः श्रूयते तेषां तत एव प्रतिषेधोऽनुमेयः ManuBh. i. 403.8 (*on* 4.218); असति गर्भे नियमैर्दैवसंनिपातात्फलसंभवोऽनुमेयः ManuBh. ii. 62.3 (*on* 7.205); विशिष्टकार्येणकारणविशेषगुणोऽनुमेयः Nala-Cam. 7.22; दृष्टेऽर्थे वचसोऽध्यक्षादनुमेयोऽनुमानतः YaśasCam. ii. 279.3; i. 467.5; ii. 301.19; ii. 351.5; तन्नामतोऽन्यद् व्यवहारमूलं निरूप्यतां सत्क्रिययानु-मेयम् BhāgP. v. 12.8; यैः पूजिता पूर्वभवे भवानी … ते … नृपा भवन्तीत्यनुमेयम् DevīBhāP. v. 20.7; 'शङ्खचक्रगदाधरो विष्णुः' इति प्रसिद्धेः शार्ङ्गमनुमेयम् SaraKaṇṭhā. 119.24; यत्प्रत्यक्षं न भ[वति नृणामि]न्द्रियाणामशक्तेर्यत्सम्ब(त्संब)न्ध-ग्रहणविरहान्नानुमेयं च EI. xxv. 181.39; स एव मन्त्रस्तदेवौषधम् … इति व्यवस्थां घटयितुं जन्मान्तरार्जितादृष्टाश्रय आत्मानुमेय इति … प्रमाणम् Aparā. 1013.2 (*on* 3.173); एषा … शिरोरुहश्रीः …। सद्ब्रह्मरूपमनुमेयमवेन्धनेद्धमन्तःस्फुरत् तदिह नूनमनूनमर्चिः PārśvC. 7.362; Ekāva. 3.1(53) (92.1); धर्मः श्रुतो वा दृष्टो वा स्मृतो वा कथितोऽपि वा। अनुमेयः SūktiRa. 8.1; 'जलकेलि° … कृष्णः' इत्यादौ च रूपकालंकारादयोऽनुमेया एव SāhiDa. 266.1; गौरी गौरीशहासादपि रुचिररुचिश्चंदनाचंद्रतो वा कांत्या कर्णाटकांतासितदशन[च]तुष्कानुमेया सुगेया EI. ii. 413.14; यत्र प्रकृत्या रतिरुत्तमानां तत्रानुमेयः परमोऽनुभावः VidaMā. 2.32; सुमतिभिरनुमेयस्त्वम् Jīvān. 297.2; सरः शृङ्गसंस्थं वनं चानुमेयम् Manmatho. 2.6 (428.19); (used as noun) what is to be conjectured मन्त्रार्थवादै-र्विधिभिश्च कुर्यात् दृश्यानुमेयैः परिपूरणानि BālaKrī. i. 26.22 (*on* 1.7)

**अनुमेयकर्मन्** (anumeya-karman) *n.* inferable action कर्म-कल्पनायामनुमेयकर्मयुक्ते द्रव्ये तत्संप्रयोगजा धीः NayaVi. 104.4 (*on* i. 1.5)

**अनुमेयकर्मवादिन्** (anumeyakarma-vādin) *adj.* upholder or propounder of the theory that action is to be inferred अनुमेयकर्मवादि-नामपि हि फलानध्यवस्थानान्नानवस्था Kāśi. iii. 95.12 (*on* 5(4).171)

**अनुमेयकल्पना** (anumeya-kalpanā) *f* assumption of what is to be inferred, i.e. probandum एकदेशविशिष्टधर्मिनिरपेक्षतयानुमेयकल्पनायां धर्म-धर्म्युभयेषामनुमेयत्वं स्यात् TātpaṬ.(U.) 312.10 (*on* 5(4).28)

**अनुमेयकार्यलिङ्ग** (anumeyakārya-liṅga) *adj.* having the effect which is to be inferred as the probans इदमपि कारणशक्तिसद्भावेऽनुमेय-कार्यलिङ्गमनुमानमेव TātpaṬ.(U.) 399.11 (*on* 5(7).48)

**अनुमेयकालवादिन्** (anumeyakāla-vādin) *adj.* upholder or propounder of the theory that the time is inferable अनुमेयकालवादि-नोऽपि त्वाकाशादिव्यतिरेकासिद्धावपि क्रियातस्तावद् व्यतिरेकसिद्धेरशक्याः पराजेतुम् NyāySu.(So.) 971.14 (*on* ii. 4.2)

**अनुमेयक्रियावृत्ति** (anumeyakriyāvṛtti) *f.* repetition of the inferable action अनुमेयक्रियावृत्तिः कार्यावृत्तिगम्या न वाच्या NayaVi. 244.9 (*on* i. 1.8)

**अनुमेयक्षणिकबाह्यार्थ** (anumeya-kṣaṇikabāhyārtha) *m.* momentary external object which is to be inferred शून्यवादेनैकं प्रस्थानं माध्य-मिकानाम्।… ज्ञानाकारानुमेयक्षणिकबाह्यार्थवादेनापरं (प्रस्थानम्) सौत्रान्तिकानाम् PrasthāBhe. 2.8.

**अनुमेयजिज्ञासा** (anumeya-jijñāsā) *f.* desire to know what is to be inferred, i. e. probandum सर्वत्रानुमाने अनुमेयजिज्ञासायाः कारणत्वात् BhāṭṭDī. i. 38.22 (*on* i. 3.2)

**अनुमेयज्ञान** (anumeya-jñāna) *n.* **A** knowledge or cognition of what is to be inferred, i. e. probandum तस्मादत्राग्निरित्यनुमेयज्ञानमुप-जायते NyāyMañ. ii. 142.13; अपदेशो हेतुवचनं तदेव … व्यपदेशः। तस्य कार्यं हेतुप्रत्यायनद्वारा अनुमेयज्ञानं व्यपदेश्यम् TātpaṬ.(Vā.) 130.12 (*on* i. 1.4); प्रत्यक्षार्थानुमेयज्ञानाभ्यामपि 'ज्ञातः' (धीहेतुः) इति स्मृत्युपपत्तिः NayaVi. 114.4 (*on* i. 1.5); तत्स्मरणमात्रादेवेति मात्रग्रहणं सत्तामभिप्रेत्य, नन्वनुमेयज्ञानं प्रति कारणतामभिप्रेत्य NyāyVārPari. 560.4; **B** cognition as (something) to be inferred, cf. **अनुमेयज्ञानवाद**.

**अनुमेयज्ञानवाद** (anumeyajñāna-vāda) *m.* theory regarding cognition as (something) to be inferred सतोऽपि ज्ञानस्याज्ञानापरामर्शा-न्नानुमेयज्ञानवादः NyāyKu. 79.4.

**अनुमेयतत्त्व** (anumeya-tattva) *adj.* whose true nature is to be inferred (i.e. cannot be perceived directly) विकर्षसि त्वं खलु …। भूतानि भूतैरनुमेयतत्त्वः BhāgP. iv. 24.65.

**अनुमेयतस्** (anumeya-tas) *adv.* on account of (being) what is to be inferred, i.e. probandum प्रत्यक्षगम्यकार्येण नियोगस्यानुमेयतः। प्रत्यक्ष-कार्यवत्तस्य लौकिकत्वं प्रसज्यते BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 739.

**अनुमेयता** (anumeya-tā) *f.* **1** the state of being what is to be inferred, inferability प्रत्यक्षत्वं तु बाह्यस्य क्वचिदेवानुमेयता SarvaSiSaṁ. 4(4).1 (14.3); एकदेशविशिष्टश्च धर्म्येवात्रानुमीयते। नहि तन्निरपेक्षत्वे संभवत्य-नुमेयता ŚlokaVār. 5(4).27 (354.6); नित्यत्वे शब्दतत्त्वस्य व्यङ्ग्यत्वं ध्वनिभिर्न च। व्योमवच्चेन्न तुल्यत्वं सदा व्योम्न्यनुमेयता ŚivDṛ. 2.78; नापि प्रमात्वं नाम सामान्याविशेषः समस्ति … प्रमात्वस्य चानुमेयतया प्रागेव प्रतिपादितत्वात् Nyāy-VārPari. 159.2; द्वयेनानुमेयतापि बाह्यस्य निरस्यति (अर्थस्य) PratyabhiVi. i. 194.9 (*on* i. 5.1); (पुरोदेशस्य) नाप्यनुमेयता, अन्तरेणापि लिङ्गदर्शनं प्रदेश-संवित्तेः PrakaVi. 15.11; विकल्पानामयुक्तत्वादयुक्तत्वाद्विशेषणम्। यतो न कल्प्यं कल्पेत कथमस्यानुमेयता TarkSaṁ.(Ā.) 48.7; लिङ्गं विलम्बितत्वाद् दुर्बलम्। चोदकश्चानुमेयतया दुर्बलः NyāyMāVi. 607.3 (*on* x. 8.8); अत्र यद्यपि केषां-चित्प्रत्यक्षत्वेऽप्यन्येषामनुमेयतया विलम्बितत्वमस्त्येव तथाप्यभ्युपेतव्याह MayūMāli. 547.4 (*on* vii. 4.1); **2** the state of being what is to be conjectured or guessed प्रकारोऽन्यो गुणीभूतव्यङ्ग्यः काव्यस्य दृश्यते।… न चायं प्रधानेतर-भावेनोपनिबद्धस्तेषामनुमेयतां प्रतिबध्नाति VyaktiVi. 34.23; 26.8.

**अनुमेयतापत्ति** (anumeyatāpatti) *f.* undesired contingency of the state of being what is to be inferred or inferability मन्मते दृश्य-मात्रस्यैव ज्ञाननिवर्त्यत्वेन प्रकृत्यादावपि सादित्वस्य त्वयानुमेयतापत्तेः GuruCandr. ii. 361.14.

**अनुमेयताभाव** (anumeyatābhāva) *m.* absence of the state of being what is to be inferred or inferability अगृहीते चाभावे न तद्धर्मत-यानुत्पत्तिः शक्यते ग्रहीतुम्, चानुमेयताभावगते NyāyRa. 490.12 (*on* 5(8). 50)

**अनुमेयतोपपत्ति** (anumeyatopapatti) *f.* tenability of the state of being what is to be inferred or inferability इन्द्रियसंनिकृष्टस्य विषयस्योत्पाद्ये ज्ञाने स्वाकारसमर्पकतया समर्पितेन चाकारेण तस्यार्थस्यानुमेयतोपपत्तेः SarvaDaSaṁ. 2.243.

**अनुमेयत्व** (anumeya-tva) *n.* **1** the state of being what is to be inferred, inferability शब्दोऽनुमानमर्थस्यानुपलब्धेरनुमेयत्वात् NyāySū. ii. 1.50; अनुमेयत्वेनोद्दिष्टे चानिश्चिते च परेषां निश्चयापादनार्थं प्रतिज्ञायाः पुनर्वचनम् PadārthaSaṁ. 250.25; नानुमेयत्वमेव क्रियाया, नेदिष्ठस्य तत्त-द्वतोरेवापरोक्षप्रतीतेः SāṁkhyaPraSū. 5.101; सुखादीनाम्। न च तेषामनुमेय-त्वम् NyāyVār. 40.7 (*on* i. 1.1); अभ्युपगमेन च सात्मकानात्मकौ विभज्य तत्राभावेन गमकत्वं कथयता आग(मि)कत्वमात्मनः प्रतिपन्नं स्यात्, नानुमेयत्वम् PramāVārSvopVṛ. 8.19; धर्मस्य नानुमेयत्वमसाधारणवस्तुवत् ŚlokaVār. 4.99 (165.2); 5(4). 49 (360.2); वक्तृज्ञानमप्यनुमेयं वा स्यात्, वाक्यार्थो वा। तत्रानु-मेयत्वं स्वयमेव निराकरिष्यते TātpaṬ.(U.) 87.7 (*on* 2.170); 144.22 (*on* 4.99); येनावृतं कारणेन, यच्चावृतं कार्यम्, प्रागुत्पत्तेस्तदुभयमासीत्, श्रुतेः प्रामाण्यात् अनुमेयत्वाच्च BṛĀraUBh. 14.10 (*on* i. 2.1); 101.16 (*on* i. 4.7); द्विविधं हि क्रियाफलम् … तत्राद्यम् … प्रधानम्। इतरत् पुनर्विप्रकृष्टत्वादनुमेयत्वात् … अप्रधानम् Nyās. i. 250.22 (*on* i. 3.72); ज्ञानमपि ह्यनुमेयत्वात्परोक्षम् IṣṭaSi. 57.15; पठ्यमानत्वे हि कर्मणाम् … एकक्रियायामकृती स्यात् …। अनुमेयत्वे तदनुपपन्नम् BālaKrī. i. 24.3 (*on* 1.7); विशिष्टत्वेनैव रूपेणाज्ञानात् (तन्मात्रस्य) तस्यैवानु-मेयत्वम् Kāśi. iii. 36.9 (*on* 5.(4).50); iii. 163.11 (*on* 5(7.).3); नित्यानु-मेयत्वे च देवदत्तेऽप्यनुमेयत्वात् NyāyRa. 391.6 (*on* 5.(4.).139); अनुमेयत्वे तु बाह्यार्थं विना अनुमानासंभवात् बाह्यार्थसिद्धिः ŚāstrDī. 52.9 (*on* i. 1.5); ज्ञाना-भावस्यानुमेयत्वेऽभावाख्यप्रमाणविषयत्वे चेयमनुपपत्तिः समाना BrahmSūBh.(Rā.) 87.5 (*on* i.1.1); (सामग्री) न च तस्या अनुमेयत्वं लिङ्गासंभवात् KhaṇḍanKhā. 1252.22; प्रमाणसिद्धेऽपि मोक्षे अन्यथानुमेयत्वादनिर्मोक्षप्रसङ्गः BrahmSūBh.(Ma.) 24B.4 (*on* ii. 1.12); संबन्धाग्रहणादेव नानुमेयत्वम् NyāySu.(So.) 11.6 (*on* i. 2.2); आकाशस्य चाक्षुषत्वाभावेऽपि साक्षिप्रत्यक्षप्रवेदनीयत्वसंभवात् न अनुमेय-

त्वम् TarkSaṁ.(Ā.) 47.4; सूक्ष्मान्तरितदूरार्थाः कस्यचित्प्रत्यक्षा अनुमेयत्वात् क्षितिधरकन्धराधिकरणधूमध्वजवत् SyādvāMañ. 17(145); अथ किं तत् प्रामाण्यम्। न तावज्जातिः ··· प्रमात्वस्यानुमेयत्वात् TattvCin. i. 372.4; ii(1). 24.2; लिङ्गसंबन्धाभावात् नानुमेयत्वम् NyāySu.(Ja.) 122A. 11 (*on* i. 1.5); ईश्वरस्यानुमेयत्वेऽप्युपजीव्यविरोध एव Nyāyāmṛ. 592A. 12; धर्मविशिष्टस्य धर्मिणोऽनुमेयत्वमुक्तम् YuktiSneha. 64.22 (*on* i. 1.5); उभयत्रापि कर्मणोऽनुमेयत्वे दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकत्वेन निर्देशानुपपत्तेः MānaMe. 282.9; मृगनिष्ठयत्नस्यानुमेयत्वेन साक्षाद्भावनाकर्मत्वं न संभवति BhāṭṭCin. i. 83.26 (*on* i. 1.4); समासपदस्यैवानुमेयत्वात् BhāṭṭCan. 88.6 (*on* xv. 3.3); **2** the state of being what is to be conjectured or guessed (विषयस्य लिङ्गित्वे तद्विषयाणाम् ··· अभावः प्रसज्येत) लिङ्गित्व इति। अनुमेयत्व इत्यर्थः Loc. 203.13 (*on* 3.33); (अगाधापारसंसारसागरोत्तारसेतवे।··· कन्दर्पद्वेषिणे नमः) आर्थ्येव ह्यत्र रूपणा युक्ता अनुमेयत्वात् VyaktiVi. 81.5.

**अनुमेयत्वकल्पन** (anumeyatva-kalpana) *n.* assumption of the state of being what is to be inferred or inferability मनोरप्यनुमेयत्वकल्पने अन्धपरंपरापत्तेः BhāṭṭDī. i. 37.8 (*on* i. 3.1); इदमिति साक्षाद् भासमानस्य नीलस्यानुमेयत्वे अहमिति भासमानस्य ज्ञानस्वलक्षणस्याप्यनुमेयत्वकल्पनावतारात् ··· सुगतपक्षोऽप्युपेक्षणीयः SarvaMaSaṁ. 22.6.

**अनुमेयत्वतस्** (anumeyatva-tas) *adv.* due to inferability नानुमेयत्वतोऽस्त्येव तस्यावयवसंयुतिः BṛĀraUBhVā. i. 4.596.

**अनुमेयत्वदर्शन** (anumeyatva-darśana) *n.* perception or knowledge of inferability अन्यापेक्षामात्रविरहे साध्ये परज्ञानस्यानुमेयत्वदर्शनेन बाधितत्वप्रसङ्गात् ŚrutaPra. iA. 105.6 (*on* i. 1.1)

**अनुमेयत्वपक्ष** (anumeyatva-pakṣa) *m.* view which maintains inferability ज्ञानस्यानुमेयत्वपक्षं च निरस्य ··· इच्छाद्वेषप्रयत्नादिशब्दैर्धीरभिधीयते NyāySiA. 245.20.

**अनुमेयत्ववारण** (anumeyatva-vāraṇa) *n.* avoidance, i.e. refutation of inferability प्रत्यक्षत्वे स्थिते चास्यामनुमेयत्ववारणम्। क्षतये नैव येनास्मिन्विषये नानुमेष्यते TattvSaṁ. 1615.

**अनुमेयत्वसंभव** (anumeyatva-sambhava) *m.* possibility of inferability न चेश्वरस्यानुमेयत्वसंभवात् जीवेश्वरभेदप्रत्ययस्य लोकसिद्धत्वसंभवः ŚrutaPra. iB. 297.9 (*on* i. 2.6)

**अनुमेयत्वहानि** (anumeyatva-hāni) *f.* loss of inferability व्यावर्तेते खदिरादिभ्यः शिंशपेत्यतदात्मिका, तदात्मकत्वे च ··· स्वरूपत एव लिङ्गिग्रहणप्रसङ्गादनुमेयत्वहानिः TātpaṬ.(U.) 306.11 (*on* 5(4).4)

**अनुमेयत्वाङ्गीकार** (anumeyatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of inferability कारणाभावेन कार्याभावस्य वानुमेयत्वाङ्गीकारात् TattvPradī.(Ci.) 139.12.

**अनुमेयत्वाध्यवसाय** (anumeyatvādhyavasāya) *m.* ascertainment, i.e. conclusion of inferability विसंवादानुसंधानवतामेवाप्रामाण्यज्ञप्तिरिति अव्यभिचारितानन्यथासिद्धान्वयव्यतिरेकवशादनुमेयत्वाध्यवसायात् Vādā. 128.4.

**अनुमेयत्वाभाव** (anumeyatvābhāva) *m.* absence of inferability नावयव्यनुमेयोऽस्यैकदेशसंबन्धस्याग्रहणात् ग्रहणे चाविशेषादनुमेयत्वाभावः NyāyBh. 97.1 (*on* ii. 1.31)

**अनुमेयत्वासंभव** (anumeyatvāsambhava) *m.* impossibility of inferability उक्तं हि तयोर्मानसप्रत्यक्षागोचरत्वमनुमेयत्वासंभवश्च ĀtmaSi. 46.24.

**अनुमेयत्वोपपत्ति** (anumeyatvopapatti) *f.* tenability of inferability कालविशेषस्येव ज्ञानाभावस्याप्यतीतस्यानुमेयत्वोपपत्तेः ŚatDū. 168.28.

**अनुमेयदेश** (anumeya-deśa) *m.* place where the inferable or probandum is found, i.e. *pakṣa* प्रागवधारितो हि पश्चाद्विशेषणविशिष्टोऽनुमेयदेशस्य प्रागेव गम्यते NyāyRa. 359.15 (*on* 5(4).44)

**अनुमेयधर्म** (anumeya-dharma) *m.* **A** property of the subject, i. e. *sādhya* (लिङ्गानुमेयधर्मसामान्यानुवृत्तितोऽनुमानं सामान्यतो दृष्टम्) लिङ्गं चानुमेयधर्मश्च लिङ्गानुमेयधर्मौ NyāyKa. 212.13; Kiraṇā. 305.16; **B** property of the subject, i.e. *hetu*, cf. **अनुमेयधर्ममात्रत्व.**

**अनुमेयधर्ममात्रत्व** (anumeyadharmamātra-tva) *n.* the state of being the only property of the subject, i.e. *hetu* अनुमेयधर्ममात्रत्वेनाभिहितं लिङ्गसामान्यम् ··· अनुमेये येन वचनेनानुसंधीयते तदनुसंधानम् PadārthaSaṁ. 249.8.

**अनुमेयधर्मसामान्य** (anumeyadharma-sāmānya) *n.* universal nature of the property of the subject, i. e. *sādhya* प्रसिद्धसाध्ययोरत्यन्तजातिभेदे लिङ्गानुमेयधर्मसामान्यानुवृत्तितोऽनुमानं सामान्यतो दृष्टम् PadārthaSaṁ. 206.1; NyāyKa. 212.14.

**अनुमेयधर्मान्वित** (anumeyadharmānvita) *adj.* associated with the property of the subject, i.e. *sādhya* यदनुमेयेनार्थेन देशविशेषे कालविशेषे वा सहचरितमनुमेयधर्मान्विते चान्यत्र सर्वस्मिन्नेकदेशे वा प्रसिद्धम् ··· तदप्रसिद्धार्थस्यानुमापकं लिङ्गं भवति PadārthaSaṁ. 201.19.

**अनुमेयधी** (anumeya-dhī) *f.* knowledge of what is to be inferred, i.e. probandum ऋजूनां जायते तस्मात् न तावदनुमेयधीः। यावत्कुटिलितं चेतो न तेषां विटतार्किकैः NyāyMañ. i. 113.12; उत्पन्न एव ज्ञानेऽतस्तत्संदेहनिवृत्तये। अन्वयव्यतिरेकौ स्तो न ताभ्यामनुमेयधीः BṛĀraUBhVā. iv. 3.740.

**अनुमेयपदा** (anumeya-padā) *adj.* (*f.*) consisting of the words that are to be guessed, i.e. not clearly heard कश्चित् ··· पुरुषः परुषश्वासग्रस्तार्धश्रुतवर्णानुमेयपदया वाचा कथितवान् VeṇīSaṁ. 6.81.

**अनुमेयपरिशेषाभाव** (anumeyapariśeṣābhāva) *m.* absence of the remainder of what is to be inferred, i.e. probandum कृत्तिकारोहिण्यादिषु ··· तत्तदुदयादिव्यक्तिभेदा व्यवस्थिताः। अन्यथा तत्राप्यनुमेयपरिशेषाभावात् NyāyPari. 253.11.

**अनुमेयप्रकाशन** (anumeya-prakāśana) *n.* illumination of what is to be inferred, i. e. probandum साक्षाच्च नानुमेयप्रकाशनम्। तस्मादस्याविनाभावसंबन्धज्ञानवन्न तत् TattvSaṁ. 1466.

**अनुमेयप्रतिपत्ति** (anumeya-pratipatti) *f.* knowledge of what is to be inferred, i e. probandum लिङ्गस्य वैयर्थ्यम्, तस्यानुमेयप्रतिपत्त्यर्थत्वात् HetuBiṬ. 65.5; येषामपि मते परामर्शज्ञानं नास्ति तैरप्युपनयवचनमवश्यमेवापरिहार्यमनुमेयप्रतिपत्तये NyāyMañ. ii. 142.16; धर्मिमात्रप्रतिपत्त्यनुमेयप्रतिपत्त्योर्भिन्नकालत्वात् ··· तथैव व्याचष्टे NyāyVārPari. 122.9; न चैवं सत्यनुमेयप्रतिपत्तेः शाब्दत्वप्रसङ्गः Kiraṇā. 331.14.

**अनुमेयप्रतिपत्तिहेतु** (anumeyapratipatti-hetu) *m.* cause of the knowledge of what is to be inferred, i.e. probandum न च लिङ्गदर्शनमात्रमनुमेयप्रतिपत्तिहेतुः TātpaṬ.(Vā.) 57.17 (*on* ii. 1.1)

**अनुमेयप्रतीति** (anumeya-pratīti) *f.* knowledge of what is to be inferred, i.e. probandum एकतस्तावत् अन्त्यतन्तौ क्रियादर्शनम्, अविनाभावस्मरणं परामर्शज्ञानम् अनुमेयप्रतीतिरिति त्रिचतुराः क्षणाः NyāyMañ. i. 117.28; अनुमेयप्रतीतेः प्राक्तनी लिङ्गप्रतीतिरपेक्षिता NyāyKuA. i. 129.4.

**अनुमेयप्रतीतिप्रकार** (anumeyapratīti-prakāra) *m.* process of the knowledge of what is to be inferred, i.e. probandum विधिस्तु अनुमेयप्रतीतिप्रकारस्तु यत्र धूमस्तत्राग्निरग्न्यभावे धूमो न भवति NyāyKa. 206.9.

**अनुमेयप्रतीत्युपपत्ति** (anumeyapratīty-upapatti) *f.* tenability of the knowledge of what is to be inferred, i.e. probandum द्वितीयो लिङ्गपरामर्शो न लभ्यते ··· लिङ्गदर्शनव्याप्तिस्मरणाभ्यामेवानुमेयप्रतीत्युपपत्तेः NyāyKa. 206.14.

**अनुमेयप्रत्यय** (anumeya-pratyaya) *m.* knowledge of what is to be inferred, i. e. probandum द्वावनुमेयप्रत्ययौ साक्षादनुत्पत्तेः अतत्प्रतिभासित्वेऽपि तदुत्पत्तेस्तदव्यभिचारिणाविति प्रमाणं प्रत्यक्षवत् PramāVāSvopVṛ. 2.11.

**अनुमेयप्रत्ययफल** (anumeyapratyaya-phala) *n.* result in the form of the knowledge of what is to be inferred, i.e. probandum परिक्षितं तु लिङ्गम् ··· अनुमेयप्रत्ययफलं भावयत्येव TātpaṬ.(Vā.) 42.5 (*on* i. 1.1)

**अनुमेयप्रमा** (anumeya-pramā) *f.* valid knowledge of what is to be inferred, i.e. probandum नियमो हि गृहीतोऽङ्गमनुमेयप्रमां प्रति NyāyMañ. i. 107.27.

**अनुमेयबहिस्तत्त्व** (anumeya-bahistattva) *adj.* whose external reality or true nature is to be inferred अनुमेयबहिस्तत्त्वं तथा प्रत्यक्षबाह्यगम्। इति तत्र तु ये शून्यं वदन्त्यज्ञानमोहिताः। ते AnuVyā. 68A.10 (*on* 4.2)

**अनुमेयभूतपरपदार्थ** (anumeyabhūta-parapadārtha) *m.* other object which has become inferable लिङ्गं धूमादि तेन धूमलिङ्गोद्भवानुमानेनाग्निवदनुमेयभूतपरपदार्थानां ग्रहणं न करोति (आत्मा) TātpaVṛ. 235.12 (*on* 2.80)

**अनुमेयभेदाप्रतियोगिन्** (anumeyabhedāpratiyogin) *adj.* other than the counter-positive of the mutual absence which is to be inferred (अनुमानाविषये लब्धावकाशा श्रुतिरभेदं बोधयिष्यति) अनुमानाविषये अनुमेयभेदाप्रतियोगिनि GuruCandr. ii. 242.23; LaCandr. 517.32.

**अनुमेयमध्यमा** (anumeya-madhyamā) *adj.* (*f.*) whose waist is to be guessed, i.e. having a very slender waist अधिगम्य निजनिकेतनमनुमेयमध्यमा ··· ताराधिपशेखरमाराधयामास YātrāPra. 1.102(1)

**अनुमेयमनोवादिन्** (anumeyamanovādin) *m.* propounder of the theory that the mind is to be inferred (सुखदुःखयोः) तयोरपरोक्षत्वाभिमानः मनोऽवस्थाभेदेष्विव चानुमेयमनोवादिनाम् ĀtmaSi. 43.11.

**अनुमेयमात्र** ( anumeya-mātra ) *n.* what is to be inferred in general अनुमेयमात्रस्य तत्समसत्ता अस्त्येवेत्यव्यभिचारात् GuruCandr. i. 293.2.

**अनुमेयमात्रत्वाभाव** ( anumeyamātratvābhāva ) *m.* absence of the state of being what is to be inferred in general न लिङ्गादेव परैः ग्रहणं यस्येत्यनुमेयमात्रत्वाभावस्य ( प्रतिपत्तिः ) TattvPradī.(A.) 234.5 (*on* 2.80)

**अनुमेयमारुतपक्ष** (anumeyamāruta-pakṣa) *m.* view which maintains that the wind is to be inferred अनुमेयमारुतपक्षेऽपि तदानीमास्यसमीपसंनिधापिततूलककर्मणा सोऽनुमीयते NyāyMañ. i. 199.2.

**अनुमेयमिति** ( anumeya-miti ) *f.* knowledge of what is to be inferred, i. e. probandum न तावदन्तरा कश्चित् परामर्शोऽनुभूयते। अनुमेयमितेः पूर्वमूर्ध्वं च निगमे स्मृतेः NyāyMañ. i. 64.1.

**अनुमेयमितिजनन** ( anumeyamiti-janana ) *n.* rise or production of the knowledge of what is to be inferred, i. e. probandum लिङ्गस्य परामर्शाविषयीकृतस्यानुमेयमितिजननैपुणानभ्युपगमात् NyāyMañ. i. 64.11.

**अनुमेयमित्रोदय** ( anumeya-mitrodaya ) *adj.* **1** in which the rise of the sun is to be conjectured चन्द्रापीडः ··· प्रभातसमयमिव पूर्वदिग्भागरागानुमेयमित्रोदयम् ··· राजकुलं विवेश Kād. 91.4; **2** in which the prosperity of the friend is to be conjectured, Kād. 91.4.

**अनुमेयमूर्ति** ( anumeya-mūrti ) *adj.* whose form is to be conjectured, i.e. is very slender बाला ··· चन्द्राननालिव्रजैर्ज्योत्स्नायामनुमेयमूर्तिरगमत्सख्या प्रियस्यान्तिकम् ŚṛṅgāMañ.(A.) 38.18.

**अनुमेयरूप** ( anumeya-rūpa ) *adj.* whose form is to be inferred, i.e. implied (through modification) 'प्रत्यक्षमाख्यानमुपदेश' इत्युक्तम्, यङादीनां च प्रत्ययानामुपदेशोऽस्ति, न तु तदन्तानां शब्दानामनुमेयरूपाणाम् Pradī. vi. 112.7 (*on* vii. 2.10); ( लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैवेति ) लाक्षणिकम् – अनुमेयरूपम् Pradī. vi. 207.20 (*on* vii. 3.51)

**अनुमेयरूपत्व** ( anumeyarupa-tva ) *n.* the state of having the form which is to be inferred, i. e. implied (through modification) लक्षणप्रतिपदोक्तयोरिति। लाक्षणिकस्य अनुमेयरूपत्वात् विलम्बितप्रतीतिगोचरत्वात् Pradī. v. 321A.10 (*on* vi. 4.57)

**अनुमेयवर्त्मन्** ( anumeya-vartman ) *adj.* means of whose way, i.e. nature is to be inferred न नामरूपे ··· निरूपितव्ये तव तस्य साक्षिणः। मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनः BhāgP. x. 2.36.

**अनुमेयवाचक** ( anumeya-vācaka ) *adj.* expressive of what is to be inferred, i.e. probandum अनुमानशब्दश्च कर्मसाधनोऽनुमेयवाचकः Tattv-Vai. 46.22 (*on* 1.43)

**अनुमेयवादनिरास** (anumeyavāda-nirāsa ) *m.* refutation of the theory as (something) being inferred ( प्राणसंबन्धः ) स च स्पर्शनप्रत्यक्षः। एतेनानुमेयवादनिरासः YatīndraDī. 41.10; 51.1.

**अनुमेयविपरीत** ( anumeya-viparita ) *adj.* (used as noun) what is contrary or opposite to the *pakṣa* (subject), i.e. *vipakṣa* (counter-subject) यत् ··· अनुमेयविपरीते च सर्वस्मिन् प्रमाणतोऽसदेव तदप्रसिद्धार्थस्यानुमापकं लिङ्गन् PadārthaSaṁ. 201.20; यत् ··· अनुमेयविपरीते च साध्यव्यावृत्तिविषये ··· असदेव तदप्रसिद्धार्थस्य ··· लिङ्गं भवति NyāyKa. 201.24; अनुमेयाभावे अनुमेयविपर्यये विपक्षे ···। यथा स्वयमेव च व्याख्यास्यते अनुमेयविपरीते चेति Kiraṇā. 291.4.

**अनुमेयविपर्यय** ( anumeya-viparyaya ) *m.* what is contrary or opposite to the *pakṣa* (subject), i.e. *vipakṣa* (counter-subject) अनुमेयविपर्यये च लिङ्गस्याभावदर्शनं वैधर्म्यनिदर्शनम् PadārthaSaṁ. 246.17; अनुमेयाभावे अनुमेयविपर्यये विपक्षे Kiraṇā. 291.3.

**अनुमेयविप्रभाव** ( anumeya-viprabhāva ) *adj.* whose Brahminhood is to be conjectured राजवाहनः ··· यज्ञोपवीतेनानुमेयविप्रभावम् ··· कमपि पुरुषं ददर्श DaśKuC. 12.15.

**अनुमेयविरुद्धसाधन** ( anumeyaviruddha-sādhana ) *n.* means for establishment of what is contrary to the probandum प्रत्यक्षमप्यनुमेयविरुद्धसाधनादनुमानस्य प्रतिपक्षः TātpaṬ.(Vā.) 49.1 (*on* i. 1.1)

**अनुमेयविषय** ( anumeya-viṣaya ) *adj.* referring to what is to be inferred परीक्षापरनामा न्यायो नानुमेयविषयः कुतस्तदधिगमो भविष्यति NyāyVār-Pari. 253.8.

**अनुमेयवेदमूलकत्व** ( anumeyavedamūlaka-tva ) *n.* the state of being based on the Veda that is to be inferred अनुमेयवेदमूलकत्वसिद्धान्ताप्रवृत्तेश्च कल्पसूत्राणां न स्मृत्यधिकरणोदाहरणत्वम् MayūMāli. 37.17 (*on* i. 3.7)

**अनुमेयवेदमूलता** ( anumeyavedamūla-tā ) *f.* the state of being based on the Veda that is to be inferred स्मार्ताचाराणामनुमेयवेदमूलतया वैदिकत्वेन वेदाध्ययनतुल्यत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 489.34 (*on* i. 3.39)

**अनुमेयवेदसिद्धार्थविषयता** ( anumeyavedasiddhārthaviṣaya-tā ) *f.* the state of having reference to the topics established through the inferable Veda स्मृतीनामनुमेयवेदसिद्धार्थविषयतया वैदिकार्थनिबद्धत्वेन वेदतुल्यत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 489.33 (*on* i. 3.39)

**अनुमेयव्यवहार** ( anumeya-vyavahāra ) *m.* usage of (the term) *anumeya* (probandum) अवधृताविनाभावनियममपि यदि न विश्वम्भरादिबुद्धिमन्निमित्ततामवगमयति प्रत्यस्तमितस्तर्ह्यनुमेयव्यवहारः ĀgaPrā. 17.6.

**अनुमेयशोभिन्** ( anumeya-śobhin ) *adj.* whose beauty is to be conjectured or guessed नागेन्द्रहस्ताः ··· जातास्तदूर्वोरुपमानबाह्याः। एतावता नन्वनुमेयशोभि काञ्चीगुणस्थानमनिन्दितायाः KumāSaṁ. 1.37; 'अनुमेयशोभि' इति कथम् ··· बहुव्रीहिः कर्तव्यः। अनुमेयं शोभित्वं यस्येति KāvyālaṅSū. v. 2.59(7)

**अनुमेयश्रुति** (anumeya-śruti ) *f.* Vedic text which is to be inferred अनुमेयश्रुतेः ··· दुर्बलत्वात् ··· सा न प्रमाणम् GuruCandr. i. 297.8.

**अनुमेयश्रुतिमूलत्व** ( anumeyaśrutimūla-tva ) *n.* the state of being what is based on the Veda which is to be inferred स्मृतिकाराश्च बाधमनुमेयश्रुतिमूलत्वं च प्रतिपन्नाः ManuBh. i. 64.6 (*on* 2.6); सांख्यस्मृतेरनुमेयश्रुतिमूलत्वेऽपि ··· ब्रह्मकारणवादिन्याः श्रुतेः समन्वयस्य संकोचो युक्तः BrahmSū-Bh.(Śrī.) ii 6.7 (*on* ii. 1.3); ŚivārkaMaDī. ii. 8.15 (*on* ii. 1.4)

**अनुमेयश्रुतिमूला** ( anumeyaśruti-mūlā ) *adj.* (*f.*) based on the Veda which is to be inferred अनुमेयश्रुतिमूलायाः सांख्यस्मृतेरेव बाधः प्रामाणिकजनपरिग्राह्यः BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 4.4 (*on* ii. 1.1)

**अनुमेयश्रुतिविरुद्धविषयक** ( anumeyaśrutiviruddhaviṣaya-ka ) *adj.* having reference to the topics contradicted through the Veda which is to be inferred अनुमितश्रुत्यपेक्षया प्राबल्यं प्रत्यक्षविषयश्रुतित्वेन प्रकृते कथम्, प्रत्यक्षश्रुतेः··· अनुमेयश्रुतिविरुद्धविषयकत्वात् GuruCandr. i. 302.12.

**अनुमेयश्रुत्यपेक्षा** ( anumeyaśruty-apekṣā ) *f.* [Inst.] in comparison to the Veda which is to be inferred अनुमितश्रुतेः प्रत्यक्षश्रुतिबाधकत्वापत्तिस्तु शोभते, उभयोः श्रुतित्वाविशेषात् बाध्यबाधकत्वानुपपत्तेः। किं च अनुमित-( v.1. अनुमेय )श्रुत्यपेक्षया प्राबल्यं प्रत्यक्षविषयश्रुतित्वेन प्रकृते कथम् GuruCandr. i. 302.10.

**अनुमेयश्रुत्यभाव** ( anumeyaśruty-abhāva ) *m.* absence of the Veda which is to be inferred स्पर्शनश्रुतिप्रत्यक्षमनुमेयश्रुत्यभावं न विषयीकरोति MayūMāli. 21.23 (*on* i. 3.2)

**अनुमेयसंचितपरिस्पन्द** ( anumeya-sañcitaparispanda ) *m.* accumulated vibration, i.e. emotion which is to be conjectured or guessed मूर्च्छामोहमरणादावपि सूक्ष्मप्रागपरिस्पन्दाद्यनुमेयसंचितपरिस्पन्दसंभावना AbhinBhā. iii. 87.15 (*on* 20.15)

**अनुमेयसंबन्ध** ( anumeya-sambandha ) *adj.* having connection (with the main sacrifice) which is to be inferred (duly) तत्र ··· आरादुपकारकत्वेऽनुमेयसंबन्धम् ŚābaBh. 2165 14 (*on* xi. 2.67)

**अनुमेयसंबन्धाभाव** ( anumeyasambandhābhāva ) *m.* absence of the relation with the probandum समुदितानामेव पक्षत्वे स्थितेऽसिद्धवद् भागसिद्धस्यापि व्युदासः अनुमेयसंबन्धाभावात् NyāyKa. 201.7.

**अनुमेयसंमता** ( anumeya-sammatā ) *adj.* (*f.*) which is intended to be inferred यः प्रमात्रन्तरेऽनुमातृसंमते विच्छिन्नतया अवभासः सोऽनुमेयसंमतायाः परसमीहायाः कथं कार्यः स्यात् PratyabhiVi. i. 217.7 (*on* i. 5.5)

**अनुमेयसामान्य** ( anumeya-sāmānya ) *n.* what is (intended) to be inferred, i. e. probandum in general तत्रानुमेयसामान्येन लिङ्गसामान्यस्यानुविधानदर्शनं साधर्म्यनिदर्शनम् PadārthaSaṁ. 246.15; 249.7.

**अनुमेयहिरण्यरावणत्व** ( anumeya-hiraṇyarāvaṇatva ) *adj.* whose state of, i.e. birth as Hiraṇya(kaśipu) and as Rāvaṇa is conjecturable असौ ( शिशुपालः ) ···। अनुभूय हिरण्यरावणत्वे ( v.1. अनुमेयहिरण्यरावणत्वो ) भजते संप्रति चेदिराजभावम् Yādavā. 15.15.

**अनुमेयहेतुत्व** ( anumeyahetu-tva ) *n.* the state of being the cause of (the knowledge of) what is to be inferred तस्यान्वयानुविधानादेरनुमेयहेतुत्वे व्योमादावनुपपत्तेस्तदन्यत्वसिद्धिः KhaṇḍanKhā. 1221.16.

**अनुमेयांश** ( anumeyāṁśa ) *m.* part or aspect of the probandum मनोजन्यत्वे अनुमेयांशेऽपि तत्त्वप्रसङ्गः TattvCin. i. 564.4.

**अनुमेयाक्षर** ( anumeyākṣara ) *adj.* whose (exact) words, i.e. syllabic structures are to be inferred, i.e. implied ( त्वमेको ह्यस्य सर्वस्य विधानस्य ··· कार्यतत्त्वार्थवित् ) सर्वस्य प्रत्यक्षाक्षरस्यानुमेयाक्षरस्य च ManuBh. i.5.5 (*on* 1.3)

**अनुमेयाङ्गत्व** (anumeyāṅga-tva) *n.* the state of being that which is accessory to what is to be conjectured प्रतिपन्ने च वाच्येऽर्थे तस्याविनयप्रच्छादनतात्पर्येणाभिधीयमानत्वादनुमेयाङ्गत्वमेवेत्यस्यानुमान एवान्तर्भावः VyaktiVi. 130.28.

**अनुमेयात्मवादिन्** (anumeyātma-vādin) *adj.* upholder of the theory that the soul is to be inferred न च पारतन्त्र्यमिच्छादीनामनुमेयात्मवादिनां कदाचिदप्यस्मदादिप्रत्यक्षगोचरः (आत्मा) TātpaṬ.(Vā) 184.6 (*on* i. 1.1); स्मृत्यनुसंधानं संस्कारात् सिद्धम् इति अन्यथा सिद्धत्वात् आत्मानुमानाय न पर्याप्तम् इति प्रोक्तमनुमेयात्मवादिनः प्रति PratyabhiVi. i. 83.8 (*on* i. 2.1); अनुमेयात्मवादिनः तार्किकादीन् प्रति Bhāsk. i. 83.15 (*on* i. 2.1)

**अनुमेयात्यन्ताभाव** (anumeyātyantābhāva) *m.* constant absence of what is to be inferred, i.e. Absolute भेदगर्भयथोक्तग्राहिप्रत्यक्षस्यानुमेयात्यन्ताभावतद्वद्भेदाविषयकत्वात् GuruCandr. i. 242.10.

**अनुमेयादि** (anumeyādi) *adj.* **i** what is to be inferred etc. न च परोक्षं वस्तु परोक्षज्ञानैरेवाभ्यस्यमानैरपरोक्षीभवेत् अनुमेयादिष्वदर्शनात् IṣṭaSi. 74.2; **ii** what is to be inferred, i.e. probandum etc. संदेहादनुमेयादौ प्रवृत्तिः NyāyPari. 94.5; प्रत्यक्षाप्रामाण्ये तत्सिद्धस्य व्याप्त्यादेर्बाधेन अनुमेयादेः … बाधः AdvaiSi. 365.9.

**अनुमेयादितुल्यत्व** (anumeyādi-tulyatva) *n.* equality with what is to be inferred, i.e. probandum etc. तत्ताप्रकाशे … कारणता … तत्ताज्ञानत्वेन तत्र । अनुमित्यादावपि लिङ्गादिज्ञानत्वेनानुमेयादितुल्यत्वात् TattvCin. i. 562.3.

**अनुमेयानुमाननिपुण** (anumeyānumāna-nipuṇa) *adj.* **1** expert in inferring what is to be inferred, i.e. probandum नैयायिकैरिवानुमेयानुमाननिपुणैः … विपणिवणिग्जनैरधिष्ठितम् … कुण्डिनं नाम नगरम् NalaCam. 2.27(9); **2** expert in measuring what is to be measured, i. e. valued, NalaCam. 2.27(9) (comm. अनुमेयं कणादि तस्यानुमानमुद्देशज्ञानम्)

**अनुमेयानुमापकत्व** (anumeyānumāpaka-tva) *n.* the state of being what causes or leads to the inference of the inferable, i.e. probandum प्रमातुरनुमेयानुमापकत्वाभावात् लक्षणवाक्ये कथं संबन्धः TātpaṬ. (U.) 304.25 (*on* 5(4).2)

**अनुमेयानुषक्त** (anumeyānuṣakta) *adj.* related to, i.e. dependent on what is to be inferred, i.e. probandum अनुमेयानुषक्तसिद्धिरधिकरणसिद्धान्तः TārkiRa. 172.2; अनुमेयानुषक्तोऽधिकरणसिद्धान्तः । यथा क्षित्यादेः कर्तृमत्त्वे साधिते ईश्वरस्य सिद्धिः SarvaDaKau. 74.1.

**अनुमेयान्तराभाव** (anumeyāntarābhāva) *m.* absence of other inferable means (except the Vedas) मन्वादिवाक्यस्यापि … वेदत्वप्रसङ्गेन अनुमेयान्तराभावात् … नित्यानुमेयश्रुतिमूलत्वमनुपपन्नम् ŚrutaPra. ii. 58.3 (*on* i. 3.25)

**अनुमेयाप्रतिपादक** (anumeyāpratipādaka) *adj.* which does not convey what is to be inferred, i.e. probandum (विरुद्धासिद्धसंदिग्धमलिङ्गं काश्यपोऽब्रवीत्) कश्यपात्मजोऽलिङ्गमनुमेयाप्रतिपादकमब्रवीत् NyāyKa. 201.14.

**अनुमेयाभाव** (anumeyābhāva) *m.* **1** absence of what is to be inferred, i.e. probandum अनुमेयाभावे च तस्यासत्त्वमुपलभ्य न च तथा वायुर्निष्क्रिय इति PadārthaSaṁ. 249.12; (विद्यमानता) सा … अपगतसंदेहा भविष्यति लिङ्गमिति चेत् न। अनुमेयाभावात् PrakaPañ. 274.4; न चागृहीतेऽग्नौ तदेकदेशतया धूमोऽवगन्तुं शक्यते । गृहीते च तस्मिन्ननुमेयाभावः Kāśi. iii. 24.11 (*on* 5(4).24); सामान्यविशेषात्मना भेदाङ्गीकारेऽप्यनुमेयाभावः TārkiRa. 83.8; बहिर्देशसंबन्धकल्पनादसंदिग्धं जीवनं लिङ्गमिति चेत् अनुमेयाभावः TantrRaha. 12.30; अभावज्ञानम् इन्द्रियेतरकरणकम् अभावज्ञानत्वात् अनुमेयाभावज्ञानवत् MānaMe. 139.7; **2** opposite to the subject, i.e. *vipakṣa* विपक्षाद् व्यावृत्तिमाह तदभावे च नास्त्येव तदभावे अनुमेयाभावे अनुमेयविपर्यये विपक्षे इति यावत् Kiraṇā. 291.3.

**अनुमेयाभासाश्रयत्व** (anumeyābhāsāśraya-tva) *n.* the state of being the abode of the fallacious probandum प्रकरणसमकालात्ययापदिष्टावुभौ यदनुमेयेन संबद्धमित्यन्तेनैव निराकृतौ अनुमेयाभासाश्रयत्वात् NyāyKa. 203.14.

**अनुमेयार्थ** (anumeyārtha) *m.* **1A** object which is to be inferred, i.e. probandum न च लिङ्गमन्तरेणानुमेयार्थो गम्यते NyāyVār. 40.6 (*on* i.1.4); **1B** (external) object which is to be inferred, cf. **अनुमेयार्थवादिन्**; **2** sense which is to be conjectured or suggested, cf. **अनुमेयार्थविश्रान्ति**.

**अनुमेयार्थदर्शन** (anumeyārtha-darśana) *n.* cognition of the object which is to be inferred, i.e. probandum स्वपरार्थविभागेन त्वनुमानं द्विधेष्यते । स्वार्थं त्रिरूपतो लिङ्गादनुमेयार्थदर्शनम् TattvSaṁ. 1362.

S. D. 384

**अनुमेयार्थप्रतिपत्ति** (anumeyārtha-pratipatti) *f.* cognition o the object which is to be inferred, i.e. probandum योगिप्रत्यक्षेण त्वविनाभावग्रहणेऽनुमेयार्थप्रतिपत्तिः PramāMī. 41.21 (*on* i. 2.11)

**अनुमेयार्थप्रत्यय** (anumeyārtha-pratyaya) *m.* cognition of the object which is to be inferred, i.e. probandum तत्तु स्वविषये प्रत्यक्षमप्यनुमेयार्थप्रत्ययं कुर्वन्ननुमानम् TātpaṬ.(Vā.) 157.13 (*on* i. 1.5)

**अनुमेयार्थवादिन्** (anumeyārtha-vādin) *adj.* upholder of the theory that (the external) objects are to be inferred अनुमेयार्थवादी अत्र इष्टापत्तिमाह Bhāsk. i. 214.12 (*on* i. 5.5)

**अनुमेयार्थविश्रान्ति** (anumeyārtha-viśrānti) *f.* cessation of, i.e. culmination into the sense which is to be conjectured or suggested को ह्यनुन्मत्तः … सविस्रम्भं भ्रमेदित्यनुमेयार्थविश्रान्तिनियमहेतुर्बाध्यबाधकभावोऽस्त्येवात्र विशेषः VyaktiVi. 113.19.

**अनुमेयार्थविषय** (anumeyārtha-viṣaya) *adj.* referring to the sense which is to be conjectured or suggested वाच्यार्थविषयः साध्यसाधनभावस्तावत् स्पष्ट एव । अनुमेयार्थविषये तु तस्मिन् परपुरुषपरिभोगशङ्कानिरासः साध्यः VyaktiVi. 117.8.

**अनुमेयार्थसंस्पर्श** (anumeyārtha-saṁsparśa) *m.* relation with the sense which is to be conjectured or suggested प्रकारत्रयेऽप्यनुमेयार्थसंस्पर्श एव काव्यस्य चारुत्वहेतुः VyaktiVi. 34.11; 32.24.

**अनुमेयाव्यभिचारनिबन्धन** (anumeyāvyabhicāra-nibandhana) *adj.* caused by or dependent on the non deviation from what is to be inferred, i.e. probandum द्विविधं प्रतिबन्धमनुमेयाव्यभिचारनिबन्धनमनुक्त्वा केवलसाहचर्यनियममात्रवर्णनं यत् प्रसारिका सैव NyāyMañ. i. 104.4.

**अनुमेयाव्यभिचारिलिङ्ग** (anumeyāvyabhicāri-liṅga) *n.* probans not deviating from what is to be inferred, i.e. probandum अनुमानस्य … स्वत एव प्रामाण्यमनुमेयाव्यभिचारिलिङ्गसमुत्थत्वात् TātpaṬ.(Vā.) 12.23 (*on* i. 1.1)

**अनुमेयाव्यावृत्त** (anumeyāvyāvṛtta) *adj.* (used as noun) name of a type of *vaidharmyanidarśanābhāsa* (*lit.* not excluded from, i.e. possessing probandum) यथा परमाणुरित्यनुमेयाव्यावृत्तोऽनुमेयं नित्यत्वं परमाणोरव्यावृत्तम् NyāyKa. 248.17.

**अनुमेयासिद्ध** (anumeyāsiddha) *m.*, *n.* name of a fallacious reasoning (*lit.* having non-existent probandum in a subject) असिद्धश्चतुर्विधः । उभयासिद्धोऽन्यतरासिद्धः तद्भावासिद्धोऽनुमेयासिद्धश्चेति … अनुमेयासिद्धो यथा पार्थिवं द्रव्यं तमः कृष्णरूपवत्त्वात् PadārthaSaṁ. 238.16; अनुमेयासिद्धमाश्रयासिद्धम् अनुमेयमसिद्धं यस्येत्यसिद्धानुमेयम् NyāyKa. 240.14.

**अनुमेयेश्वराभ्युपगम** (anumeyeśvarābhyupagama) *m.* admittance of the Lord who is to be inferred अनुमेयेश्वराभ्युपगमेन हि केवलाधिष्ठातृत्वमुच्यते VedāntSā.(Rā.) 186.2 (*on* ii. 2.36); अनुमेयेश्वराभ्युपगमेन हि प्रधानस्याधिष्ठानत्वमीश्वरस्योच्यते VedāntDī. 114.2 (*on* ii. 2.36)

**अनुमेयेश्वरासिद्धि** (anumeyeśvarāsiddhi) *f.* non-establishment of the Lord who is to be inferred अनुमेयेश्वरासिद्धेस्तदधिष्ठानाच्च न संभवति VedāntSā.(Rā.) 171.8 (*on* ii. 2.11)

**अनुमेयैकदेशवृत्ति** (anumeyaikadeśa-vṛtti) *adj.* occurring only in a part of the subject, i.e. *pakṣa* येनैव सामर्थ्येन तत्तुल्यैकदेशवृत्तिर्लभ्यते तेनैव सामर्थ्येनानुमेयैकदेशवृत्तिरपि हेतुः प्राप्तः NyāyVār. 129.9 (*on* i 1.35)

**अनुमेयैकविषयत्व** (anumeyaikaviṣaya-tva) *n.* the state of referring to the (invisible) probandum only तत्परिच्छेदात्सामान्यतोदृष्टमेवेदं स्यात्, न सामान्यतोदृष्टस्य नित्यपरोक्षानुमेयैकविषयत्वात् NyāyMañ. i. 121.1.

**अनुमेयोद्देश** (anumeyoddeśa) *m.* mention of the subject, i. e. *pakṣa* (as qualified by the probandum) अनुमेयोद्देशोऽविरोधी प्रतिज्ञा PadārthaSaṁ. 233.25; 239.9; अनुमेयोद्देशः … प्रतिपादयितुमिष्टो यो धर्मस्तेन विशिष्टो धर्मी अनुमेयः पक्ष इति कथ्यते NyāyKa. 234.10; Kiraṇā. 335.12.

**अनुमेयोद्देशत्व** (anumeyoddeśa-tva) *n.* the state of being the mention of the subject, i.e. *pakṣa* (as qualified by the probandum) तत्रानुमेयोद्देशोऽविरोधी प्रतिज्ञा … एवं सति यत्कृतकं तदनित्यमित्यस्यापि प्रतिज्ञात्वं स्यात्, अनुमेयोद्देशत्वात् Kiraṇā. 335.12.

**अनुमैकगम्यता** (anumaikagamya-tā) *f.* the state of being what is to be known through inference alone शक्तावप्यनुमैकगम्यतेष्टा, कुष्ठदशायामजनकस्य कुठारस्य तैक्ष्ण्यातिशयवतः कार्यदर्शनात् NayaVi. 133.4 (*on* i. 1.5)

**अनुमैकसमाश्रय** (anumaika-samāśraya) *adj.* which is based or dependent on inference alone यार्थान्तराभिव्यक्तौ वस्तुसामग्रीष्टा निबन्धनम् । सैवानुमितिपक्षे नो गमकत्वेन संमता । अन्यतोऽन्यस्य हि ज्ञानमनुमैकसमाश्रयम्

VyaktiVi. 137.9.

**अनुमोक्ति** (anumokti) *f.* statement, i.e. employment of syllogism सर्वाद्वैतवादिनं प्रति साध्यावैशिष्ट्यादिदोषान्न भेदेऽनुमोक्तिर्युक्ता Nyāyāmṛ. 569B.5.

**अनुमोक्त्यनुसारिणी** (anumokty-anusāriṇī) *adj.* (*f.*) which follows the statement, i.e. employment of syllogism प्रतिज्ञोक्तिरनुमोक्त्यनुसारिणी BṛĀraUBhVā. iv. 3.1501 (comm. अनुमानानुसारिणी हेतूक्तिः)

**अनुमोचित** (anu-mocita) *adj.* **1** discarded मृगसेनोऽपि · घण्टया दृष्टः। पुनरनेन सार्धमुषर्बुधमध्यानुमोचितनिश्चयात्मनि विहितबहुनिन्दया शोचितश्च Yaśas-Cam. ii. 338.18; **2** caused to be released or rescued, set free स राजशैलनिर्णेजकेन व्यापाद्यमानो मयानुनीय कथं कथमप्यनुमोचितो नाद्यापि प्रत्यवस्थानाद्विरमति KamVa. 5.15(12)

**अनुमोत्पत्ति** (anumotpatti) *f.* origination or rise of inference क्रियाशक्त्यादौ सामान्यरूपेण संबन्धग्रहणादेवानुमोत्पत्तेः NayaVi. 128.11 (*on* i. 1.5); अनुमोत्पत्तौ पक्षीकरणं कारणम् NyāySu.(Ja.) 351B.10 (*on* ii. 2.6)

**अनुमोत्पत्त्यर्थं** (anumotpatty-artha) *adj.* meant for origination or rise of inference प्रतिज्ञा च यदग्रे, तज्जिज्ञासोत्पादात्सुखमनुमोत्पत्त्यर्थम्, न तु सामग्रीत्वात् NayaVi. 138.4 (*on* i. 1.5)

**अनुमोत्पादसिद्धि** (anumotpāda-siddhi) *f.* accomplishment of origination or rise of inference अङ्गुल्यादिनिर्देशेऽभिप्रायधियानुमोत्पादसिद्धिः NayaVi. 139.4 (*on* i. 1.5)

**अनुमोद** (anu-moda) *m.* **A** act of rejoicing (one of Bodhisattva's paths of development) कारित्रमधिमुक्तिश्च स्तुतस्तोभितशस्तिताः। परिणामेऽनुमोदे च मनस्कारावनुत्तमौ AbhisaAlaṅ. 1.8; 2.24; **B** act of making (someone) happy, gratification अनुमोदे प्रमोदेन सुखं तिष्ठन्तु दुःखिताः BodhiCa. 3.1 (Pañ. अनुमोदे प्रसादेन इति संप्रहर्षयामि प्रसन्नचित्तः); 3.2; 3.3 [a subsequent pleasure, the feeling of pleasure from sympathy, MW.; Apte; causing pleasure, Apte]

**अनुमोदक** (anumoda-ka) *adj.* **1Ai** who rejoices or is pleased दुःखेन नोद्विग्नः सुखेन नानुमोदकः ··· प्रणवात्मकत्वे देहत्यागं करोति यः सोऽवधूतः TurAU. 474.16; **1Aii** which rejoices (on Bodhisattva's path of development) अनुमोदनासहगतं कुशलमूलम्। तच्चित्तमित्यनुमोदकम् AbhisaAlaṅĀ. 233.7; अनुमोदनाकारेणोत्पादादनुमोदकमेव चित्तमनुमोदनासहगतं पुण्यक्रियावस्तूच्यते AbhisaAlaṅĀ. 233.22; **1B** who joyfully accepts or gratifies योऽसौ पञ्चाशत्तमः पुरुषो भवेत् परंपराश्रवानुमोदकः, तस्यापि ··· अनुमोदनासहगतं पुण्याभिसंस्कारमभिनिर्देक्ष्यामि SaddhaPuṇ. 205.17; **2A** who gives consent or approval एकस्य बहवो यत्र प्रहरन्ति रुषान्विताः।··· तेषां यथोक्तं दापयेद्दमम्।··· उपेक्षी कार्ययुक्तश्च दोषवक्तानुमोदकः BṛhaspaSm. 185.16; SmṛtiCan. iv. 724.3; (गृष्टिम्) पश्यन्ति दीयमानां ये ये भवन्त्यनुमोदकाः। तेऽपि ··· विष्णुलोकमवाप्नुयुः BṛParāSm. 10.43; शकुनाः ···। वचसा कर्मणा ते हि न कायेनानुमोदकाः PadmP. (Ra.) 73.20; त्वं च शप्तः पुरा तेन तत्पापस्यानुमोदकः SkandP. iii(1). 9.67; **2B** which conveys consent or approval 'खल्विमं मानवमावर्तं नावर्तन्त' इति श्रुताविममिति विशेषणं मन्वन्तरान्तरे पुनरावृत्तेरनुमोदकं दृश्यते ŚivārkaMaDī. ii. 501.30 (*on* iv. 4.22)

**अनुमोदकचित्त** (anumodaka-citta) *n.* rejoicing mind (on Bodhisattva's path of development) कतमत्तच्चित्तमनुमोदकं परिणामनाकाले येनानुमोदकचित्तेन परिणामयति AbhisaAlaṅĀ. 233.11.

**अनुमोदत्** (anu-modat) *adj.* who approves or consents (मांसानि) अखादन्ननुमोदंश्च भावदोषेण मानवः MahāBhā. xiii. 116.39; मायां वर्णयतोऽमुष्य ईश्वरस्यानुमोदतः। शृण्वतः श्रद्धया नित्यं माययात्मा न मुह्यति BhāgP. ii. 7.53.

**अनुमोदन** (anu-modana) *n.* **1** approval, assent, consent, permission (न विवेक्तुं च ते प्रश्नमेतं शक्नोमि निश्चयात्) अनुमोदनात्पाण्डवस्य सूक्ष्मत्वात्कार्यगौरवात् MahāBhā. ii. 563*; (आहुको राजा) भोजस्येत्यनुमोदनम्।··· आ भूमिपालान्भोजान् स्वानतिष्ठन्किंकिणीकिनः HariVaṁ. 27.22 (BhārBhāDī. अभ्यनुज्ञानम्); श्रीध्रुवसेनः ··· पूर्वैरप्युर्वीपति[ भिस्तृ ]ष्णालवलुब्धैर्यान्यपहृतानि देवब्रह्मदेयानि तेषांम( Read तेषाम )प्यतिसरलमनःप्रसरमुत्संकलनानुमोदनाभ्यां परिमुदिततृभूव( Read त्रिभुव ) नाभिनन्दितः EI. iv. 79.45; xxii. 118.39; सा बाला ··· सोपवासा समासाद्य पितृभ्यामनुमोदनम् ···। जगाम परया लक्ष्म्या वनदेवीं किलार्चितुम् PadmP.(Ra.) 36.23; 39.198; 119.43; यः संप्राप्तधनोत्सर्ग उत्तमाधममध्यमः। प्रतिदानं तथा तस्य गृहीतस्यानुमोदनम् NītiSā. 18.6; (कथं तेनामृता स्यामिति नेति होवाच याज्ञवल्क्यः) कथमिति यद्याक्षेपार्थम्, अनुमोदनम् — नेति होवाच याज्ञवल्क्यः BṛĀraUBh. 300.10 (*on* ii. 4.2); सीताशुद्धिस्तृतीयायां देवेभ्यो वरलम्भनम्। दशरथस्यागमनं तत्र चैवानुमोदनम् SkandP. iii(2). 30.81; पूजयन्ति सदा स्त्रियः।··· श्वश्रूं श्वसुरमेव च। ताः सर्वाः सुभगाः स्युर्वै विश्नेशस्यानुमोदनात् BhaviP. 65A.12 (i. 31.5); हिंसादयः प्रथमं त्रिधा भिद्यन्ते कृतकारितानुमोदनभेदेन RājMār. 35.7; विना रागेण सर्वत्र सुखिनामनुमोदनम् ··· इत्यादया विशेषाः स्युः प्रायः शान्तेषु योगिषु BhāvPra.(Śā.) 135.14(6); तथैवमनुमोदनं कुर्वत्या पुण्यमर्जितम् KathāK. 44.28; अनुमोदनं नाम स्वेतरक्रियमाणक्रियानुकूल्यम् SetuBa. 216 25; **2A** pleasure, satisfaction, sympathetic joy, rejoicing धर्मेऽनुमोदनं कुर्यात् SarvaSiSaṁ. 10.21; मद्भक्त्या जनवात्सल्यं पूजायां चानुमोदनम्।··· षोडशाङ्गा भक्तिरियम् BhaviP. 225A.16 (i. 151.24); SaurP. 11.16; पुण्यवत्सु पुण्यानुमोदनेन हर्षमेव कुर्यात् ··· अपुण्यवत्सु चौदासीन्यमेव भावयेत्। नानुमोदनं न वा द्वेषम् RājMār. 15.18; **2B** applauding, pleasing, gratification अनुमोदने विचारे च प्रयोक्तव्यं परिवाहितशीर्षकम् AbhinDa. 65; प्रियवादित्वं कृतज्ञता ··· इति त्रयोदशविधं शीलम्।··· साधुकारिणामनुमोदनम् 'प्रियवादिता' CaturCin. iii(1). 393.19; प्रलापः स्यादयोग्यस्य योग्यत्वे नानुमोदनम् RasāSu. 296.22 (3.277); मुनिभिः ···। अनुमोदनजातमौलिकम्पैः हरिकीर्तनश्रवणोन्मुखैरभावि Yādava. 15.77; एता एव चतस्रोऽपि भार्या दानानुमोदनात्। अस्मिन् भवेऽपि संजाता रूपलावण्यभासुराः UttaKuC. 558.

**अनुमोदना** (anu-modanā) *f.* **1Ai** (expression of) thanks, gratification वैशालकानां लेच्छवीनां तावद्दानं देयधर्मं इमाये अनुमोदनाये MaVastu-Ava. i. 297.18; i. 298.19; iii. 426.6; दानादिविपक्षाणां च मात्सर्यादीनां प्रतिदेशना प्रतिपक्षाणां च दानादीनामनुमोदना तदधिपतेयधर्मदेशनार्थं च बुद्धाध्येषणा MaYānaSū. 71.25 (11.62); त्वं महाराज ··· सर्वबुद्धबोधिसत्त्वप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकपृथक्जनानामात्मनश्चातीतानागतप्रत्युत्पन्नानि सर्वकुशलमूलान्यभिसंक्षिप्य ··· अनुमोदस्वाग्रयानुमोदनया ŚikṣāSa. 9.18; **1Aii** praise, i.e. appreciation (of the food etc.) स्वभर्तुर्देवरस्यापि माहात्म्यं वीक्ष्य तादृशम्। अनुमोदनयैवात्मा तया राज्या पवित्रितः PārśvC. 3.284; तदा च तव भार्याभिः कृतातीवामोदना (? वानुमोदना)।··· पुण्येन त्वं नृपोऽभवः UttaKuC. 557; वृक्षस्थहंसहंसीभ्यां दृष्ट्वा तद्दानमुत्तमम्। कृत्वानुमोदनां सम्यग् भूरिपुण्यमुपार्जितम् CitraPaC. 107; **1B** rejoicing (one of Bodhisattva's paths of development) उपायानुपलम्भाभ्यां शुभमूलानुमोदना। अनुमोदे मनस्कारभावनेह विधीयते AbhisaAlaṅ. 2.24; विनेयप्रवृत्तेस्तस्य ··· साश्रवानाश्रवरूपेण द्विविधो भावनामार्ग इत्यधिमुक्तिपरिणामनानुमोदनाभेदेन त्रिविधसाश्रवभावनामार्गमध्ये ··· स्वपरपुण्यक्रियासमताप्रतिलाभार्थमनुमोदनामनस्कारमभिधाय ··· देशितः AbhisaAlaṅĀ. 21.11; 229.24; 240.5; **2** permission, consent, assent तपस्विनः।···तपांसि चक्रुराचार्यादधिगम्यानुमोदनाम् PadmP.(Ra.) 29.88; साधूनां सिन्धुराणां च वनवासे महासुखम्।··· भीमोऽनुमोदनामेवं कुर्वन् गत्वान्तिके गुरुम्। अवन्दत महाभक्त्या PārśvC. 2.255 [one of the seven forms of worship, DBHS; praise of that ascetic who eats food affected by *ādhākarma*, JainL.]

**अनुमोदनाकार** (anumodanākāra) *m.* [Inst.] in the form of rejoicing अनुमोदनाकारेणोत्पादादनुमोदकमेव चित्तमनुमोदनासहगतं पुण्यक्रियावस्तूच्यते AbhisaAlaṅĀ. 233.22.

**अनुमोदनानुगुणवचस्** (anumodanānuguṇa-vacas) *n.* speech which is in conformity with, i.e. expressive of approval अनुमोदनानुगुणवचसः खल्वत्रभवन्तः शोभेरन्नैवमधीरनयनाः JātaMā. 47.20 (8.37(2))

**अनुमोदनापरिणामनासहगत** (anumodanāpariṇāmanā-sahagata) *adj.* associated or connected with the turning into and the rejoicing (Bodhisattva's path of development) अनुमोदनापरिणामनासहगतमिति। अनुमोदनापूर्विका परिणामना तथागतानुत्तरसम्यक्संबोध्यनुपलम्भालम्बनेन मनस्कारेण परिणामनाद् विशेषः परिणामनामनस्कारस्तया च सहगतमिति AbhisaAlaṅĀ. 225.11.

**अनुमोदनापुण्य** (anumodanā-puṇya) *n.* merit acquired through praise हंसी ···। दानानुमोदनापुण्यात् संप्राप्ता मानुषं भवम् CitraPaC. 116.

**अनुमोदनापुण्यप्रभाव** (anumodanāpuṇya-prabhāva) *m.* efficacy of the merit acquired through the praise दानानुमोदनापुण्यप्रभावात प्रवराशयः। चित्रसेनकुमारोऽयं संजातो राजनन्दनः CitraPaC. 120.

**अनुमोदनापूर्विका** (anumodanā-pūrvikā) *adj.* (*f.*) preceded by the act of rejoicing अनुमोदनापरिणामनासहगतमिति। अनुमोदनापूर्विका परिणामना AbhisaAlaṅĀ. 225.12.

**अनुमोदनामनस्कार** (anumodanā-manaskāra) *m.* **1** mental activity of approval मनसिकारसंनिश्रिता पारमिताभावना चतुराकारा।··· अनुमोदनामनस्कारेण सर्वलोकधातुषु सर्वसत्त्वानां दानादिकमनुमोदमानस्य MaYānaSū. 102.11 (16.16); **2** mental activity of rejoicing त्रिविधसाश्रवभावनामार्गमध्ये ··· स्वपरपुण्यक्रियासमताप्रतिलाभार्थमनुमोदनामनस्कारमभिधाय ··· द्विविधोऽनाश्रवो भावनामार्गः ··· देशितः AbhisaAlaṅĀ. 21.18; 249.4.

**अनुमोदनाशासन** (anumodanā-śāsana) *n.* sanctioning grant

अर्हन्ति भट्टारकपादाः … ताम्रपट्टदानेन प्रसादं कर्तुमिति यतोस्माभिः … अनुमोदनाशासनं भुवामर्यं महासत्रोपचयाय प्रतिपादितम् EI. xiii. 119.12.

**अनुमोदनासहगत** (anumodanā-sahagata) *adj.* **1** connected with approval योऽसौ पञ्चाशत्तमः पुरुषो भवेत् परंपराश्रवानुमोदकः, तस्यापि … अनुमोदनासहगतं पुण्याभिसंस्कारमभिनिर्देक्ष्यामि SaddhaPuṇ. 205.18; **2** connected with the act of rejoicing अनुमोदनासहगतं कुशलमूलम्। तच्चित्तमित्यनुमोदकम् AbhisaAlaṅĀ. 233.6; 225.18; 234.21; 235.2.

**अनुमोदनी** (anu-modanī) *f.* (expression of) thanks, gratification or approval अनुमोदमी (v.l. °नी DBHS.) हितकरा जगति LaliVi. 15.10 [DBHS.]

**अनुमोदनीय** (anu-modanīya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** to be assented ये चास्मद्वन्शो( Read वंशो )त्पद्यमानकराजान[:] तैरियन्दत्तिर्न विलोप्यानुमोदनीया EI. xix. 129.18; **1B** to be admitted or accepted कुतः केवलसुखयोर्व्यतिरेकः। अतः केवलं सुखमैकान्तिकमनुमोदनीयम् TattvPradī.(A.) 79.10 (*on* 1.69); 135.14 (*on* 2.7); **2A** to be rejoiced (on Bodhisattva's path of development) कुशलमूलान्युपलभ्य प्रमुदितचित्तेन परमार्थतोऽनुपलभ्यतया अनुमोदनीयानीत्यनुमोदनामनस्कारः AbhisaAlaṅĀ. 249.4; **2B** to be rejoiced, to be delighted in सर्वमिदमनुचिन्तनीयमनुकथनीयमनुमोदनीयं च यद्येकोऽपि जीविष्यति रक्षसां जीवभूतो दशाननः AdbhuDa. 9.10(3)

**अनुमोदमान** (anu-modamāna) *adj.* **A** applauding वसिष्ठः वर्षकामः पर्जन्यं तुष्टाव।… स मण्डूकाननुमोदमानान् दृष्ट्वा तुष्टाव Nir. 9.6(161.1); किं पश्यसीमाननुमोदमानान् जिह्माननो मत्सरवानिवार्यान् RāmC. 23.51; अनुमोदमानो वचनममीषामाह च स्मेरमुरगपतिः NīlaVi. 81.9; **B** approving मनसिकारसंनिश्रिता पारमिताभावना चतुराकारा।… अनुमोदनामनस्कारेण सर्वलोकधातुषु सर्वसत्त्वानां दानादिकमनुमोदमानस्य MaYānaSū. 102.12 (16.16); महर्षयो वै समुपागता ये प्रशस्य साध्वित्यनुमोदमानाः BhāgP. i. 19.19; PadmP. iv. 11.9; **C** praising आत्मोपमर्देऽप्यनुमोदमानादात्माधिकं पालयतश्च वत्सान्। गावः … अनघामविन्दन् वात्सल्यशिक्षामिव वासुदेवात् Yādavā. 4.72.

**अनुमोदय** (anumodaya) *m.* **A** rise or origination of inferential knowledge नैकदेशजानुमा, अतीतेऽपि लिङ्गे धीस्थेऽनुमोदयात् NayaVi. 119.1 (*on* i. 1.5); धूमस्याध्यक्षसिद्धेनैव धूमध्वजेन क्वचिदविनाभावमनुभूय प्रदेशान्तरे तदनुमोदयमासादयति PrakaVi. 85.22; **B** name of a section (dealing with possibility of inference about ignorance) (इत्यद्वैतसिद्धावविद्यानुमानोपपत्तिः) तर्कैः सारस्वतै रत्नैश्चन्द्रिकाचन्द्रभूषणैः। दुरन्तध्वान्तनाशायाज्ञानस्यानुमोदयः GuruCandr. ii. 425.15 (Colophon)

**अनुमोदयत्** (anu-modayat) *adj.* **A** praising स्वकृतं दुष्कृतं गर्हन् सुकृतं चानुमोदयन्। नाथ त्वच्चरणौ यामि शरणं शरणोज्झितः VītaRā. 17.1; **B** applauding अमृतस्यन्दीनि व्याहृतान्यमूनि वचनानि भृशमनुमोदयद्भिः सभासद्भिः सप्रश्रयमर्चितेन प्रवारणौत्सुकमनसा अहंमदशाहुधरणीसार्वभौमेन … प्रेषितानि … उपायनानि ĀnandRa. 8.31(1)

**अनुमोदयसाधन** (anumodaya-sādhana) *n.* instrument of rise or origination of inferential knowledge प्रमेयमनुमानस्य दृष्टादृष्टस्वलक्षणम्। परप्रत्यायनेच्छूनामनुमोदयसाधनम् PrakaPañ. 105.12.

**अनुमोदयितव्य** (anu-modayitavya) *adj.* to be consented or assented मया … महाद्विजाय श्रीनवशिवाय … °किणिहिकाग्रामः … प्रदत्तः [*।] … भवि[ष्य]दागाभिभोक्तृनृपतिभिः सर्व्वैरपि अस्मद्वंशजैरपरवंशजैर्व्वाऽनुमोदयितव्यः EI. xxv. 171.37.

**अनुमोदयितृ** (anu-modayitṛ) *adj.* who takes pleasure or rejoices केवली … अनुबृंहयिता परेण स्वस्य क्रियमाणस्य तस्यानुमोदयिता, तद्भावे हर्षकारीत्यर्थः … भवति SthānṬ. 389B.13.

**अनुमोदयित्वा** (anu-modayitvā) *ger.* [P. vii. 1.37-38] having made to give consent, i.e. having asked for permission कथं संन्यस्तो भवति।… मातरं पितरं भार्यां पुत्रान् सुहृदो बन्धूननुमोदयित्वा … वैश्वानरीमिष्टिं कुर्यात् KaṭhŚrU. 1(1); SaṁnyāU. 1.1(3); यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेदिति बुद्ध्वा … पितरं मातरम् … अनुमोदयित्वा … इष्टिम् … आग्नेय्यामेव कुर्यात् ParaHaṁsPaU. 483.4; बन्धुपुत्रमनुमोदयित्वा …। प्राचीमुदीचीं वा निर्वर्तयंश्चरेत पात्री दण्डी ŚāṭyāU. 18.

**अनुमोदविभ्रम** (anumoda-vibhrama) *m.* flurry or flutter due to (excessive) joy गिरौ हिमोत्थे।… फणीन्द्रकन्या गिरिकन्यकाश्च …। सर्वास्तु तास्ते सततं सहायतां समाचरिष्यन्त्यनुमोदविभ्रमैः ŚivaP. ii(2). 22.30 (95B.13)

**अनुमोदि** (anumodi) *adv.* in a pleasing manner विशोधनं स्वर्गमहापथस्य त्यागप्रियाणामनुमोदि नृणाम् JātaMā. 4.20 (1.18) (*but* pw., *nt.* **अनुमोदिन्** *adj.* causing pleasure)

**अनुमोदित** (anu-modita) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** applauded, seconded **ii** admitted, supported (theory, view etc.) **iii** supported, i.e. enriched **Bi** permitted, allowed, approved, consented **ii** permitted (to leave or go) **iii** agreed or consented (to pay) **C** praised, i.e. appreciated **2A** who has been made happy, i.e. is gratified **B** pleased, delighted **1Ai** applauded, seconded मन्त्रिभिश्चानुमोदितः। आरुरोह प्रतिज्ञां स सर्पसत्राय पार्थिवः। पारिक्षितः MahāBhā i. 47.1; आहिच्छत्रं स्वकं राज्यं पित्र्यं प्राप्य महाद्युतिः। द्रुपदस्य पिता राजन् ममैवानुमते तदा (v.l. मम वाचानुमोदितः) HariVaṁ. 15.62; प्रतस्थे गिरिशो वीज्यमानश्च गङ्गया।… स्त्रीभिर्नानाविधालापैर्लाजाभिश्चानुमोदितः SkandP. i(2). 26.57; दत्तोत्सवा दनुजवैरिणि रुक्मिणी सा। आलोकितेव निकटान्निकटीकृतेव सोत्प्रासचाटुवचनैरनुमोदितेव RukmiHa. 1.7; उदस्थादथ तत्सैन्यभेरीध्वनिरनिह्नुतः। प्रतिशब्दापदेशेन यः (स्वरसंकरः) शैलैरनुमोदितः Surath. 10.30; इत्युक्तः शम्भुराजेन्द्रो योगिना शिवयोगिना। केशवेन गणेशेन मन्त्रिभिश्चानुमोदितः ParamāKā. 117.30; **1Aii** admitted, supported (theory, view etc.) अप्रवृत्तं कृतं यत्र श्रुतिस्मृत्यनुमोदितम्। नान्यथा तत्पुनः कार्यं न्यायापेतं विवर्जयेत् KātySm. 51; प्रपञ्चसद्भावः … स्वप्रमाणबलात्सिद्धः श्रुत्या चाप्यनुमोदितः SaṁviSi. 82.8; त्वयोक्तोऽयं ग्लहः सत्यं न ममैषोऽनुमोदितः BrahmP. 201.20; त्रिविधं साधनं दृष्टं साधूनाममलात्मनाम्। अयं हि शास्त्रसिद्धान्तो मुनीनां चानुमोदितः ĀdiP. 3.4; अस्त्येवास्माकमस्या लोकान्तरफलोपभोगयोग्यपुरुषोपनयने नोपयोगः तद्धीयतामेषा (मीमांसा) कर्मोपयुक्ता। तत्र तेषामन्तेवासिनां मध्ये केनाप्यन्तेवासिनैतदनुमोदितमेव PraboCan. 6.18 (110.7); दानवीरे … व्यभिचारिणः।… प्रसादे बहुदातृत्वं तद्वद्वाचानुमोदितम् RasāSu. 196.1 (2.237); एतावदस्माभिरिहोपन्यस्तं न त्वातञ्चनाभ्यासस्य सिद्धान्तलिङ्गत्वमनुमोदितम् VidhiRa. 42 (208.24); श्रुत्यैवानुमोदितस्य मननापरपर्यायानुमानस्य … सिद्धार्थरूपे ब्रह्मणि तस्य ततः प्राबल्याभावात् ŚivārkaMaDī. ii. 9.10 (*on* ii. 1.4); मृगीविशेषणत्वेनानेकपदार्थो हेतुरुक्त इत्यलंकारसर्वस्वकृतोक्तम्, अनुमोदितं च कुवलयानन्दकृता RasGaṅ. 632.14; **1Aiii** supported, i.e. enriched शृङ्गारवचनप्रायः करुणः स्यात्स चान्यथा। तस्माच्छृङ्गार एवायं करुणेनानुमोदितः ŚṛṅgāTi.(Ru.) 2.101; **1Bi** permitted, allowed, approved, consented अपुत्रया मया राजन्सपत्नीनां भयादिदम्। कन्या शिखण्डिनी जाता पुरुषो वै निवेदितः। त्वया चैव नरश्रेष्ठ तन्मे प्रीत्यानुमोदितम् MahāBhā. v. 192.3; धर्मः …। अनुमोदितः … पुनातीह नरं सदा MahāBhā. xiv. App. I. 4(61); गान्धर्वेण विवाहेन बह्व्योऽथ मुनिकन्यकाः। श्रूयन्ते परिणीतास्ताः पितृभिश्चानुमोदिताः Śāk. 3.28; आदत्त च निधिं तं तु पिशाचेनानुमोदितः (वैश्यः) BrahmāṇḍP. ii. 51.58; अस्तु वो विदी(दि)तम् यथा … °ब्राह्मणविष्णुशर्म्मणे…क्षेत्रम् … एतन्मया … अनुमोदे(दि)तम् EI. xi. 111.21; क्रमेण समारूढयौवनारम्भं परिसमाप्तसकलकलाविज्ञानमधीताशेषविद्यं चावगम्यानुमोदितमाचार्यैश्चन्द्रापीडमानेतुं राजा … बलाहकनामानम् … प्राहिणोत् Kād. 77.6; 233.20; श्रीकण्ठोऽपि … राज्ञानुमोदितः … भूविवरं विवेश HarṣaC. 171.4; इच्छतापि तमालापं लज्जां भावयता मया। अप्रत्याख्यातकथितं कथयेत्यनुमोदितम् BṛKathāŚloSaṁ. 10.28; स्वामिन् (वज्रबाहुः) अद्य निष्क्रमितुं भीमादिच्छामि भवतारकात्। ततः समाप्तयोगेन गुरुणेत्यनुमोदितः PadmP (Ra) 21.121; 92.48; वा(ब्रा)ह्मणानाञ्च प्राग्भोगक्रमेणैव यथान्श(Read यथांश) मनुमोदितः (अग्रहारः) EI. v. 212.14; ix. 283.12; xxiii. 21.14; दिष्ट्यानुमोदितोऽहमार्येण MahāvīC. 4.43(1) (comm. स्वेन सह गन्तुं समर्थितः); भगवत्यरुन्धती नाहं वधूविरहितामयोध्यां गमिष्यामीत्याह। तदेव राममातृभिरनुमोदितम् UttaRāC. 2.6(16); विश त्वं निरयं तस्माद् गुरुणा चानुमोदितः BhāgP. viii. 21.32; 1.5.25; अजेया ह्यसुराः साध्वि भृगुणा ह्यनुमोदिताः SkandP. i(1). 18.10; ii(9). 31.4; वितर्का हिंसादयः कृतकारितानुमोदिताः YogSū. 2.34 (RājMār. अन्येन क्रियमाणाः … साध्वङ्गीकृताः); सा चेयं देवी … जनकेन…अनुमोदिता च स्वेच्छाविहाराय TilaMañ. 168.15; द्विजोत्तमान्। विसर्जयेत् प्रियाण्युक्त्वा प्रणिपत्य च भक्तितः। आद्वारमनुगच्छेच्च आगच्छेदनुमोदितः BrahmP. 220.123; SmṛtiCan. v. 402.9; श्रुतोऽनुपाठितो ध्यात आदृतश्चानुमोदितः। सद्यः पुनाति सद्धर्मः PadmP. iv. 84.33; iv. 83.26; मयानुमोदिता सापि कंसप्रियचिकीर्षया। मृता तत्रैव … प्रिया तव AdiP. 19.67; शिवयोर्भुञ्जतोर्वीर्यं दृष्ट्वा धात्र्यां समर्पितम्। पावकः प्रतिजग्राह दैवतैरनुनाथितः (v.l. अनुमोदितः) RāmaCam. 1.58; 5.34(3); मायया श्लाघ्यमेतदित्युक्तम्। मनसा चानुमोदितम् PraboCan. 6.6 (102.2); यदि दैवात्तीर्थस्नानादि करोति तद्गुरवे निवेद्य गुरुणानुमोदितस्तत्फलं लभते VīraMi. (Tīrtha.) 20.3; सेनापतिः …। उदारमतिरानन्दराजाद्यैरनुमोदितः। अवोचत् ParamāKā. 35.39; 131.51; वासवः…प्राह तां सुमतिनानुमोदितः ŚivLī. 10.25; अपराधः … पुनर्द्विधा कारितश्च तथा ज्ञेयोऽनुमोदितः ŚukraNī. 4(1).69; **1Bii** permitted (to leave or go) उद्धवः … जगामाशु तपोवनम्।… केशवेनानुमोदितः ViṣṇuP. v. 37.37; BrahmP. 210.36; मुनींश्च तान्नमस्कृत्य तैः सर्वैरनुमोदितः। (रामः) निश्चक्रामाश्रमात् BrahmāṇḍP. ii. 22.3; **1Biii** agreed or consented (to pay) ऋणं पुत्रकृतं पित्रा न देयमिति धर्मतः। देयं प्रतिश्रुतं यत्स्यात् यच्च स्यादनुमोदितम् KātySm. 544; BṛhaspaSm. 116.124;

VīraMi.(Vyavahāra.) 273.18; **1C** praised, i.e. appreciated पितृतुल्यो वैश्रवणो ब्रह्मणा चानुमोदितः AdhyāRā. vii. 1.37; तेन तु कृपणत्वात्किमपि न दत्तम्। केवलं त्वद्दत्तमेव किंचिदनुमोदितम् PrabaK. 73.22; सामोदैरनुमोदिता मृगमदैरानन्दिता चन्दनैः ··· वागेषा नवकालिदासविदुषः ··· दुष्कविव्रातैः ··· क्रियेत विकृता ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 1.10; त्वन्नार्या गुणसुन्दर्या तद्दानमनुमोदितम् CampaŚreKa. 459; **2A** who has been made happy, i. e. is gratified एवमस्त्विति तामाह स तु कन्यां कलावतीम्। विभावर्याः कलावत्याः स्निग्धदृष्ट्यानुमोदितः MārkP. 64.18; रम्भाय संदेशमुक्त्वा तेनानुमोदितः। (दूतः) तथैवागत्य सोऽवादीद्राज्ञे चन्द्रप्रभाय तत् KathāSaSāg. viii. 1.91; **2B** pleased, delighted तेनानुमोदितेन भरतमुनिना स्वयमागत्य सूत्रितम् ··· दर्शयसि दिव्यं प्रेक्षाविधिम् TilaMañ. 57.12; ब्रह्मसृष्टौ वयं सर्वे सृष्टा इवानुमोदिताः BṛDharmaP. i. 36.122.

**अनुमोदितक** (anumodita-ka) *adj.* who is approved (of his position) सुवर्णवीथ्याधिकृतान्तरङ्गउपरिक(Read ङ्गोपरिक)जीवदत्तस्तदनुमोदितक[:*] वारकमण्डले विषयपति[:*] पवितुकः EI. xviii. 76.4.

**अनुमोदितदर्शन** (anumodita-darśana) *adj.* who is made happy through the sight or meeting उच्चैःप्रमोदमनुमोदितदर्शनः सन् धन्यो नमस्यति पदाम्बुरुहं प्रभूणाम् PraboCan. 2.24 (30.8) (comm. दर्शनदानकृपया कृतार्थीकृतः)

**अनुमोदितरसाप्लावित** (anumoditarasāplāvita) *adj.* **i** overwhelmed with the praiseworthy devotional feelings तत्त्वतोऽशेषजन्तूनां भवत्पूजामयात्मनाम्। दृष्ट्यानुमोदितरसाप्लावितः स्यां कदा विभो Stotrā. 9.8 (comm. तैरेवानुमोदितः श्लाघितो यो रसो भक्त्यानन्दप्रसरस्तेन आप्लावितो व्याप्तः कदा स्याम्); **ii** overwhelmed with the feeling of joy, Stotrā. 9.8 (comm. अनुमोदनरसेन आनन्दप्रसरेणाप्लावितः)

**अनुमोदितविद्यागुरुजन** (anumodita-vidyāgurujana) *m.* [Loc.] after the *vidyāgurus* (teachers) were gratified परिणताशेषशास्त्रम् ··· अनुमोदितविद्यागुरुजनेन(?ने च) हरिवाहनम् ··· राजा ··· स्वभवनमानिनाय TilaMañ. 79.19.

**अनुमोदितव्य** (anu-moditavya) *adj.* (pred.) ought to be approved orsanctioned पुश्पिणो ग्राम[:]··· प्रतिपादितः ··· [।*] नित्यं परोपकृतिमात्ररतैर्भवद्भिर्धर्म्माभिराधनपरैरनुमोदितव्यम् EI. iii. 45.44.

**अनुमोदितुम्** (anu-moditum) *inf.* to approve, i.e. to prompt इत्युक्तवन्तं जनकात्मजायां नितान्तरूक्षाभिनिवेशमीशम्। न कश्चन भ्रातृषु तेषु शक्तो निषेद्धुमासीदनुमोदितुं वा RaghuVa. 14.43.

**अनुमोदितृ** (anu-moditṛ) *adj.* who permits or allows शिवो दाता हि लोकानां कर्ता चैवानुमोदिता SkandP. i(1).13.64.

**अनुमोदिन्** (anumod-in) *adj.* **i** causing pleasure विशोधनं स्वर्गमहापथस्य त्यागप्रियाणामनुमोदि नृणाम् JātaMā. 4.20 (1.28) [pw., *nt.*]; **ii** who takes pleasure or rejoices व्रजेन्दुः ··· मनोज्ञतरवृन्दावनान्तरनुमोदी। तनोतु मयि तुष्टिम् ··· अद्य वनमाली StavMā. 177.16.

**अनुमोद्बोधक** (anumodbodha-ka) *adj.* which causes rise or origination of inferential knowledge तत्त्वरत्नाकरेऽपि।··· अनुमोद्बोधकं वाक्यं प्रयोगः साधनं च तत्। इत्यादि। तदेवमनुमोद्बोधकं वाक्यं प्रतिज्ञादिपञ्चावयवम् NyāyPari. 156.8.

**अनुमोद्भव** (anumodbhava) *adj.* which is produced through inference अथानुमोद्भवं स्मृत्या हेतुत्वेनापि संस्थितम्। मध्ये तयोरिहेदानीं मानं शाब्दं प्रचक्ष्महे NyāyPari. 360.1.

**अनुमोद्य** (anumod-ya) *ger.* **1A** having become pleased, having rejoiced सोऽपि यदि श्रुत्वानुमोदेत, अनुमोद्य च सोऽप्यपरस्मै आचक्षीत SaddhaPuṇ. 205.15; इदं माधवमासस्य माहात्म्यम् ···। श्रुत्वा पठित्वा विधिवदनुमोद्य मनःप्रियम्। लभेद्भक्तिं भगवति यया स्यात्क्लेशसंक्षयः PadmP. iv. 99.5; अनुमोद्य शुभे स्वप्ने त्वशुभे तस्य शान्तये।··· दत्त्वा च दक्षिणाम्। द्विजेभ्यश्चैव लिङ्गिभ्यः सुस्वप्नोऽस्त्विति वाचयेत् IśānŚiPa. ii. 18.34; अनुमोद्य मनोमोदमेदस्विमनसावुभौ। क्षमापती गतौ KumāDeC.(So.) 27.23; **1B** having caused to please, having gratified परकीयं दानमयादिपुण्यक्रियावस्तु वक्ष्यमाणानुमोदनामनस्कारेणानुमोद्य बोधौ परिणामयितव्यम् AbhisaAlaṅĀ. 225.16; शंकराय नमस्तुभ्यमिति स्तुत्यानुमोद्य तु। यज्ञस्यास्य पतिस्त्वं हि शक्तिरेषा तवाचला IśānŚiPa. ii. 16.39; **2Ai** having permitted, approved or consented विनयवत्यासौ कारितं जैनमालयम्। अनुमोद्य महापूजां यक्षीभूदायुषः क्षये PadmP.(Ra.) 20.145; भवद्भिस्सर्वैरेव भूमेर्दानफलगौरवात् ··· दानमिदमनुमोद्य परिपालनीयम् EI. iv. 250.54; xviii. 306.45; xiv. 328.52; xix. 99.29; **2Aii** having admitted or accepted (views etc.) अथानुमोद्याभिहितं मुनिभ्यां स मण्डनार्यः ··· आनर्चे ··· मुनीन्द्रान् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 8.52; 8.132; **2B** having praised इत्थमाग्रभटमनुमोद्य क्षमापती यथागतं जग्मतुः PrabaCin. 88.6.

**अनुमोद्य** (anu-modya) *adj.* (pred.) ought to be approved दत्तं दानं यदेतत् ···। सर्व्वेषाञ्जन्मभाजां भवभयजलधेः पारसंतारणार्थम् ··· अनुमोद्यम् EI. xx. 44.17.

**अनुमोद्यमान** (anu-modyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** being made happy or gratified सेनाधिनायकस्य वेणीमतीति ··· एकैव पुत्रिका।··· अभ्यर्थितेत्यनुमोद्यमाना बन्धुभिः ··· उत्तामयामास पितरौ UdaySuKa. 97.23; **2** being applauded साधु साध्वित्यनुमोद्यमानाः सचिवेन ··· प्रतस्थिरे दानवाः सद्य एव मन्दरम् NīlaVi. 68.7.

**अनुमोपयोगिनी** (anumopayoginī) *adj.* (*f.*) useful for or conducive to inferential knowledge स्मृता व्याप्तिरेव सानुमोपयोगिनी NyāySu.(Ja.) 261A.2 (*on* ii. 1.2)

**अनुमोहन** (anu-mohana) *n.* act of causing delusion, i.e. seducing मन्मथ उवाच।··· योषिन्महास्त्रं मे तत्कान्तां भगवन् सृज। मया संमोहिते शंभौ यथा तस्यानुमोहनम्। कर्तव्यम् ŚivaP. ii(2). 8.35 (76B.7)

**अनुमौलि** (anumauli) *adv.* around the head तस्मिन्सिंहासने दिव्ये श्रीमान्नेमिरुपाविशत्।··· अनुमौलि क्षणादाविरासीद्भामण्डलं विभोः PāṇḍaC. 17.26.

**अनुम्क** (a-numka) *adj.* not having the augment *n* अनुम्ग्रहणेन न शत्रन्तं विशेष्यते। किं तर्हि। शतैव विशेष्यते शता योऽनुम्क इति MahāBh. i. 141.7 (*on* i. 1.56)

**अनुम्ना** (anu-mnā-) I. Ā. to acknowledge or concede मुहाँ उतासि यस्य तेऽनु स्वधावरी सहः। मम्नाते इन्द्र रोदसी ṚV. vii. 31.7 (Sāy. अनुमन्येते)

**अनुम्रियमाण** (anu-mriyamāṇa) *adj.* dying after अहं परुषालापमुक्तः कुपितया तया। मामनुम्रियमाणस्त्वमुच्यसे किं जनैरिति BṛKathāŚloSaṁ. 20.354.

**अनुम्रोक** (anu-mroka) *m.* name of a deity (*lit.* who follows Mroka) म्रोकानुम्रोक पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनः AV. ii. 24.3 (Sāy. म्रोचति धनादिकम् अपहृत्य छन्नः सन् गच्छतीति म्रोकः। मोकम् अनुसृत्य गच्छतीति अनुम्रोकः); AV.(P.) ii. 42.4 (*but* pw. name of a destructive Agni)

**अनुम्लुच्** (anu-mluc-) I. P. to rise प्रम्लोचन्ती चानुम्लोचन्ती चाप्सरसाविति ··· अहोरात्रे तु ते ते हि प्र च म्लोचतोऽनु च म्लोचतः ŚatBr. VIII. vi. 1.18 [to rise from the resting-place (?), MW.]

**अनुम्लोचन्ती** (anu-mlócantī) *f.* name of an Apsaras (*lit.* the rising one) अयं पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य ··· प्रम्लोचन्ती च। अनुम्लोचन्ती चाप्सरसौ TaiS. IV. iv. 3.2; KāṭhS. 17.9 (i. 252.5); KapiKaS. 26.8 (110.11); VājaS. 15.17; VājaS.(K.) 16.4; ŚatBr. VIII. vi. 1.18; अप्सरसो हृष्टाः ···। उम्लोचेत्यभिविख्याता प्रम्लोचेति च ता दश (v.l. अनुम्लोचन्ती च तादृशी) MahāBhā. i. 114.54; दैविक्योऽप्सरसो दश।··· प्रम्लोचेत्यभिविख्यातानुम्लोचन्ती VāyuP. ii. 8.50.

**अनुम्लोचा** (annmlocā) *f.* name of an Apsaras (rising in the month of Bhādrapada) अप्सरसो हृष्टाः ··· उम्लोचेत्यभिविख्याता (v. l. अनुम्लोचेति विख्याता) MahāBhā. i. 114.54; अनुम्लोचा शङ्खपालो व्याघ्रो भाद्रपदे ··· वसन्ति ViṣṇuP. ii. 10.10; BhāgP. xii. 11.38; (अप्सरसः) प्रम्लोचेत्यभिविख्यातानुम्लोचैव तु ता दश BrahmāṇḍP. ii. 7.15; i. 23.10; KūrmaP. 375.11 (1.42); SkandP. iii(2). 3.66; ViṣṇuDhaP. ii. 22.66; LiṅgaP. i. 55.33 [ŚabdaRa.(Vā.) 167]

**अनुम्स्थानिकत्व** (anumsthānika-tva) *n.* the state of being one (word) which has other than the augment *n* as the original 'नुम्व्यवाये' इति णत्वं भविष्यति। यदि 'नुम्व्यवाये' इत्युच्यते प्रेन्वनमित्यत्रापि प्राप्नोति, इह च न स्यात् प्रोम्भणमिति, अनुम्स्थानिकत्वात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.0 (47.12)

**अनुय** (anu-ya) *m.* progeny (*lit.* who comes after by birth), cf. **अनुयानुग.**

**अनुयच्छमान** (anu-yácchamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** controlling or binding together in due order (यजमानाः) मा च्छेद्म रश्मीँरिति नाधमानाः पितॄणां शक्तीरनुयच्छमानाः।··· मदन्ति ṚV. i. 109.3 (Sāy. अनुक्रमेण नियतान् कुर्वन्तः); TaiBr. III. vi. 9.1; ऋतस्य रश्मिमनुयच्छमाना भद्रंभद्रं क्रतुमस्मासु धेहि। उषः ṚV. i. 123.13 [directing, giving a direction to, MW.]; **2** (ánu-yácchamāna) offering अंसेष्वा मरुतः खादयो वो वक्षःसु रुक्मा उपशिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिभी रुचाना अनु स्वधामायुधैर्यच्छमानाः ṚV. vii. 56.13; MaiS. iv. 14.18 (iv. 247.11); TaiBr. II. viii. 5.6 (better *adn.*; cf. **अनु 1Di**)

**अनुयज्** (anu-yaj-) I. P. (rarely Ā.) **A** to offer afterwards, to make an after-offering दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति TaiS. VI. iii. 11.6; यैर्व्यवानन्यजति तेन यज्ञः क्रियतेऽनुयजति संमिष्ट्या

एवं प्रतिष्ठित्यै MaiS. i. 10.9 (i. 140.17); ऋतंवो नानुयजति वैश्वानरो वषट्कारो यदनुयजेद् वैश्वानरमृतुष्वन्ववसृजेत् MaiS. iv. 6.7 (iv. 89.16); iv. 7.1 (iv. 93.13); iv. 7.4 (iv. 97.7); यदनुवषट्कुर्यात्प्राणान्संस्थापयेत्प्रमीयेत यन्नानुयजति तस्मात्प्राणा असंस्थिता आ च परा च चरन्ति KāthS. 27.5 (ii. 143 22); KapiKaS. 42.5 (25.2); अग्निवजति पुरो हि स पुरः प्राणान्नानुयजति यदनुयजेदग्निना प्राणानन्तरियात्प्रमीयेत KāthS. 28.8 (ii. 163.3); KapiKaS. 44.8 (264.7); अनुयजत्यग्निस्समष्टिरग्निः प्रतिष्ठितिः KāthS. 36.4 (iii. 71.15); तासु सर्वास्विष्टास्वथैतत्पुरश्चैवानुयजति तस्मादनुयाजा नाम ŚatBr. I. viii. 2.7; ŚatBr.(K.) II. vii. 4.6; यदि दिवा यदि नक्तं नानुयजति नेदृक्तून्प्रवृणजा इति ŚatBr.(K.) V. iii. 2.8; V. iv. 3.8; अनुयजति स्वगाकृत्यै TaiĀ. v. 8.2 (625.1); वाजिनस्याग्ने वीहीत्यनुयजति ĀpaŚS. viii. 3.10; xix. 3.1; HirŚS. v. 1.38 (454.6); VaikhāŚS. 8.7; अनुयजतीत्यनुवषट्कारश्चोच्यते SaṅkarKā. i. 1.1 (AOR Ed.); SaṅkarKāBh. 156.12 (*on* iii. 3.12); **B** to offer to, to make an offering to अहं नाग्निष्ठावनुयजामि विद्वान् TaiBr. III. vii. 5.12 (*but* BhaṭṭaBhā. यागस्यानन्तरं यजामि); BhārŚS. ii. 19.1; ĀpaŚS. ii. 20.6; HirŚS. ii. 5.46 (281.10)

**अनुयजत्** ( anu-yajat ) *adj.* who makes after-offering or performs *anuyāja* अदीक्षितस्त्वनुयजंस्तत्तन्मन्त्रानुसंहिताम् । तारिकामुच्चरन् कुर्यान्मां चान्तःस्थां विभावयेत् LakṣmīT. 40.96.

**अनुयजन** ( anu-yajana ) *n.* after-offering or subsequent sacrifice अग्ने पुरोयजने सत्यग्निष्टोमस्यानुयजनं संभवति NyāyMāVi. 101.3 (*on* ii. 3.10)

**अनुयजनप्रतियोगित्व** ( anuyajanapratiyogi-tva ) *n.* the state of being the relational adjunct of after-offering अग्निष्टोमादिकृत्यनुयजनप्रतियोगित्वं तत्पूर्वभावित्वलक्षणम् MīmāKau. ii. 65.18 (*on* ii. 3.21)

**अनुयजनप्रतियोगित्वरूप** ( anuyajanapratiyogitva-rūpa ) *adj.* of the form of being the relational adjunct of after-offering उत्तरवाक्येषु अनुयजनप्रतियोगित्वरूपस्य गुणस्य … श्रवणात् तदनुरोधेन चिनोतेरपि लक्षणया यागपरत्वनिश्चयः MīmāKau. ii. 65.12 (*on* ii. 3.21); ii. 66.5 (*on* ii. 3.21)

**अनुयजनवश** ( anuyajana-vaśa ) *m.* [Abl.] on account of the after-offering or subsequent sacrifice अनुगमानुपपत्तेरेवमनुयजनवशादेवाग्नेयागत्वसिद्धिः ŚāstrDī. 172.6 (*on* ii. 3.10)

**अनुयजुःकृष्ट** ( anuyajuḥ-kṛṣṭa ) *adj.* (part of the ground) ploughed according to the (recitation of) *yajus*-formula ( अध्वर्युः अश्वम् ) अनुयजुःकृष्टं परिणयत्युत्तरतः प्रथमम् KātyŚS. xvii. 3.25.

**अनुयजुस्** ( anuyajus ) *adv.* according to the *yajus*-formula, PW.; pw.; MW., cf. अनुयजुःकृष्ट.

**अनुयत्** ( anu-yat- ) I.Ā. to strive for or after, i.e. to attain or reach मुवद्दिशेषु काव्येषु रन्ता नु जनान्यतते पञ्च धीरः ṚV. ix. 92.3 ( Sāy. अनुगन्तुं प्रयत्नं करोति । अनुगच्छतीति यावत् )

**अनुयत्** ( anu-yat ) *adj.* **1** which follows, i.e. which is in conformity with अह्नः स्तोमं चैतमनुयन्तं पश्यामः NidāSū. 8.3 (135.19); 8.10 (147.22); **2** which follows, i.e. which results from न प्रत्ययोऽनुयंस्तच्च प्रत्यक्षात् परिहीयते PramāVār. 3.292; **3A** which runs along नन्तुं नाकालयानामनिशमनुयतां पद्धतिः पङ्क्तिरेव SūryaŚ. 69; **3B** who goes after, who imitates राजहंसो धृतिं लेभे सध्रीचीमनुयन्नयम् MahāP. 9.3; 12.273.

**अनुयत** (ánu-yata) *adj.* pursued or followed (in hostile manner) वर्यश्चन सुभ्वं१ आवयन्ति क्षुभा मर्तमनुयतं वधस्नैः ṚV. v. 41.13 ( Sāy. अभिगतम् )

**अनुयत्नतस्** ( anuyatna-tas ) *adv.* with constant effort दद्यात् सर्वजन्तूनामाहारमनुयत्नतः । त्रिः पृथ्वीं रत्नसंपूर्णां यद्दत्त्वा तत् फलं लभेत् ŚivU. 6.228.

**अनुयन्त्र** ( anu-yantra ) *n.* **A** minor surgical instrument or device (useful for extracting the piercing sharp element from the body) स्वस्तिकसंदंशतालनाडीशलाकाख्यान्यनुयन्त्राणि AṣṭāSaṁ. i. 167.21 (1.34); अनुयन्त्राण्ययस्कान्तरज्जुचर्मान्तर्वल्काश्ममुद्गरपाणिपादतलाङ्गुलिजिह्वादन्तनखमुखशाखावालचलोष्मकालपाकहर्षभयानि AṣṭāSaṁ. i. 170.10 (1.34); **B** minor mechanical instrument, cf. अनुयन्त्रायुधोपेत.

**अनुयन्त्रायुधोपेत** ( anuyantrāyudhopeta ) *adj.* furnished with minor mechanical instruments and weapons अनुयन्त्रायुधोपेतं सोदकं दुर्गमुत्तमम् AgniP. 221.6.

**अनुयन्त्रित** (anu-yantrita) *adj.* [*f.*-ā] **I** controlled, admonished अनुम(v.l. °य)न्त्रितास्तेन धर्मराजेन ताः प्रजाः MahāBhā. iii. 1.37; xii. 260*(2); **II** (self-)controlled गायत्रीं तु ततो रौद्रीं ध्यात्वा ब्रह्मानुयन्त्रितः LiṅgaP. i. 13.13.

**अनुयम्** ( anu-yam- ) I.U. [DhātuPā. 1.871; 1.1033] **1** to follow अनु कृष्णे वसुधिती येमाते विश्वपेशसा ṚV. iv. 48.3 ( Sāy. अनुगच्छतः ); **2** to control, to direct इन्द्रः सीतां नि गृह्णातु तां पूषानु यच्छतु ṚV. iv. 57.7; तं पृच्छन्तोऽवरासः पराणि प्रत्ना त इन्द्र श्रुत्यानु येमुः ṚV. vi. 21.6; अव्यथमाना यज्ञमनुयच्छस्व सुनीती BhārŚS. iv. 10.1; ĀpaŚS. iv. 7.2; HirŚS. vi. 2.17 (513.18); भज वारिजनेत्रे मामनुयच्छ इशं कृशोदरि जनेऽत्र माम् YudhiVi. 5.799; **3** to offer अन्वद्य नो अनुमतिर्यज्ञं देवेषु यच्छताम् AV (P.) xx. 3.9; अनानुजामनुजां मामकर्त सत्यं वदन्त्यनुयच्छ एतत् KāthS. 39.10 (iii. 127.9)

[1]**अनुयम** ( anu-yama ) *adj.* following or subsequent to the practice of self-restraint योगं त्वनुयमं दिव्यं प्राप्तं तैश्छिन्नसंशयैः BrahmāṇḍP. iii. 2.286.

[2]**अनुयम** ( anu-yama ) *adj.* equal to the match पितामहः।… सर्वेत्राग्नौ समश्नापि वसन्ननुयमो मतः PadmP. v. 2.85.

**अनुयमुनम्** ( anuyamunam ) *adv.* along (the side or length of) Yamunā अनुयमुनं मथुरा KāśiVṛ. *on* ii. 1.16.

**अनुयव** ( anu-yava ) *m.* [listed in the *parimukhādigaṇa*, JaineVyā. 198.9 (*on* iii. 3.34); KāśiVṛ. *on* iv. 3.59; GaṇRa. 5.342 (380)] smaller or inferior kind of *yava* (barley) न्यूनो यवादन्य(?नु)यवः AṣṭāHṛ. i. 6.13; यवस्तु शीतशूकः स्यान्निःशूकोऽनुयवः स्मृतः ।… यवः कषायो मधुरः …। अस्मादनुयवो न्यूनः BhāvPraNi. 139.28.

**अनुयवम्** (anuyavam) *adv.* like barley परिमुखादिभ्यो ञ्यो भवति। परिमुखं भवः परिमुख्यः ।… अनुमायम् । अनुयवम् CāndraVṛ. *on* iii. 3.23 [MW.]

**अनुयष्टुम्** ( anu-yaṣṭum ) inf. to offer subsequently, to make after-offerings यागैरनुयजतीत्युक्ते यथाग्नियाग एवमसावनुयष्टुं शक्यते TantrVā. 614.17 (*on* ii. 3.21)

**अनुया** ( anu-yā- ) II.P. ( rarely Ā.) [P. iii. 4.11; vii. 2.73; AltGr. I. 2. 233] **1AI** to go to or towards **II** to go to, i.e. to take side of or support **III** to reach **B** to march towards, i.e. to attack upon or to assail **2AI** to go after or behind, to follow, (pass.) to be followed **II** to follow (the husband in death) **B** to go again and again, i.e. continuously **C** to go along **D** to pursue, to chase **E** to go for (refuge etc.) **F** to go with, to accompany, (pass.) to be accompanied **G** to go (up) subsequently **H** to pass, i.e. to come down continuously **3AI** to follow, i.e. to practise or observe **II** to follow, i.e. to obey **B** to follow, i.e. to imitate, to resemble, (pass.) to be imitated **C** to follow, i.e. to agree or to be in harmony with **4** to acquire, to attain, to obtain **5** to know, to understand **6** to direct, i.e. to guide **1AI** to go to or towards अनु देवान् रथिरो यासि साधन् ṚV. iii. 1.17 ( Sāy. अनुगच्छसि ); SV. II. vii(3). 10.2; प्राचीमनु प्रदिशं याति LāṭyaŚS. viii. 5.22; DrāhyŚS. xxii. 5.27; दुर्योधनस्तत्र पाण्डवानाह दुर्मतिः । गङ्गां चैवानुयास्यामः MahāBhā. i. App. I. 71(5); कौशिकीमभि( v.l. °नु )यास्यसि MahāBhā. iii. 109.19; ते …। रथशक्तीः परामृश्य विनेदुर्भैरवान् रवान् । अन्वयुर्भरतश्रेष्ठ सप्त श्वेतरथं प्रति MahāBhā. vi. App. I. 4(26); ( गोपाः ) आश्चर्यमाश्चर्यमिति ब्रुवन्तोऽनुययुर्गृहान् HariVaṁ. 639*(2); एकदा ( बल्लालप्रमुखानाम् ) जनकास्तेषां कल्याणवैद्यमन्वयुः GaṇeP. i. 22.21; इतो बाणं रामः क्षिपति हरिणे मुक्तकरुणः । सचापः सौमित्रिः स्वजनमनुयाति द्रुतमितः PrasaRā. 5.39; MahāN. 5.76; यदस्मादृस्माभिः … वनादनायाः … कतिपयपयःशीकरकणाः । द्विषन्तो वेशन्तम् … अनुयामस्तदपि तम् SaduktiKa. 273.12; यस्य दृष्टिम् ( Read दृष्टिम् ) …। हंत नूनमनुयांति सस्पृहं कर्णे( Read सस्पृहं कर्णं )कल्पतरुकामधेनवः EI. iii. 25.27; अम्भोविहाराद् गलदम्बुभारं वेणीभरं वारिधरं विशङ्क्य । ( चोलावन्याम् ) यत्रानताङ्गीरनुयान्ति नित्यं सरित्तटादासदनं मयूराः Raghunā. 1.41; **1AII** to go to, i.e. to take side of or support के वीरास्तममित्रघ्नमन्वयुः शत्रुसंसदि MahāBhā. vi. 15.48; प्रकृतयोऽनुयास्यन्ति स्तोष्यन्ति त्वां द्विजातयः HariVaṁ. 78.21; विभीषणो विद्विषतामहार्यैः प्रीत्यान्वयासीत् पुरुषोत्तमस्तम् RāghPāṇ.(Ka.) 7.20; **1AIII** to reach स्थितं त्वामनुयास्यन्ति भोगाः सर्वे ममाज्ञया AdhyāRā. vi. 16.16; **1B** to march towards, i.e. to attack upon or to assail कुरुसेनाशरीराणि …। ओषधीनां शिरांसीव कालपक्तिसमन्वयात् ( v.l. द्विपच्छीर्षाणि सोऽन्वयात् ) MahāBhā. iv. App. I. 45(72); समरे द्रौणम् …। न चाप्यभिययुः ( v.l. °नुययुः ) केचित् MahāBhā. vii. 85.34; के चैनं समरे वीरं प्रत्युद्ययुः ( v.l. अन्वयासुः; अन्वयुः ) MahāBhā. vii. 129.11; रघुपतिरग्रहीत् क्षुरप्रम् । मुष्टिभ्यां रजनिचरस्तमन्वयासीत् RāmC. 34.48; जवेन स तुरंगस्थः क्षत्रियान् कुपितोऽन्वयात् BṛKathāMañ. ii. 1.101; **2AI** to go after or behind, to follow यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्ययुर्देवाः … सः … सविता ṚV. v. 81.3; TaiS. IV. i. 1.2; MaiS. ii. 7.1 (ii. 74.4); KāthS. 15.11 (i.217.14); VājaS.

11.6; VājaS.(K.) 12.1; अर्कास्सुदानवः कविर्मातरिश्वानुयातां गिरीशः। यशस्विनं मा देवा अरसिष्कृणुत AV (P.) xix. 48.19; त्वां पृथग् रथश्रेणयोऽनुयान्ति ŚatBr. X. vi. 1.7; त्वया प्रणुत्तान् मघवन्नमित्राञ्छूरे रोषन्तं मरुतोऽनुयान्तु ŚāṅkhāĀ. 12.3 (44.16); हरिं हरन्तं पादाभ्यामनुयान्ति सुरेश्वराः ŚarabhU. 5; रसिकानन्दो गवां यूथानि ··· अनुयाति SāmaraU. 274.16; इतरे रथाः पश्चादनुयान्ति ĀpaŚS. xviii. 4.17; HirŚS xiii. 1.51 (142.6); VaikhāŚS. 17.13; आशापालाः ··· अनिवर्तयन्तोऽनुयान्ति (अश्वम्) HirŚS. xiv. 1.46 (217.19); विश्वामित्रः ··· विपाट्छुतुद्योः संभेदमाययौ। अनुययुरितरे Nir. 2.24 (56.3); (मृगी) सैव त्वामनुयास्यति MahāBhā. i. 109.29; यं यान्तमनुयाति स्म चतुरङ्गबलं महत्। तम् ··· अनुयान्ति स्म पाण्डवाः MahāBhā. ii. App. I. 41(11); Rāmā. ii. 30.6; पार्थमनुयामः MahāBhā. ii. App. I. 41(35); (त्वाम्) अनुयास्यामहे वयम् MahāBhā. iii. 2.10; (भीमम्) तमन्वियाम (v.l. अन्वयाम) MahāBhā iii. 153.20; तौ त्वाम् ··· अनुयास्यतः MahāBhā. iii. 270.27; षष्टिश्चाश्वसहस्राणि मत्स्यानामभिनिर्ययुः (v.l. म(मा)त्स्यं तमनुयायिरे) MahāBhā. iv 30.28; सर्वान् वस्तात शोचामि ···। ये मन्दमनुयास्यध्वम् MahāBhā. v. 57.19; दुर्योधनः कृष्णं शकुनिश्चापि सौबलः।··· अन्वयाताम् MahāBhā. v. 92.16; तं प्रयान्तम् ···। धनंजयः ··· अन्वयात् MahāBhā. vi. 41.9; अनुयास्यामि भीष्मम् MahāBhā. vii. 2.20; एते त्वामनुयास्यन्ति MahāBhā. vii. 145.61; मातङ्गाः ··· अन्वयुस्तद् रथानीकम् MahāBhā. viii. 31.22; ix. 4.22; अनुयास्यावहे त्वाम् MahāBhā. x. 4.2; अनुयास्याव सहितौ MahāBhā. x. 4.12; xii. 38.38; गीतेन ··· नित्यं मामनुयास्यसि MahāBhā. xiii. 94*(7); xiii. App. I. 15 (4423); xiv. 6.30 (v.l.); भगीरथः ···। प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गा पृष्ठतोऽन्वगात् (v. l. न्वयात्) Rāmā. i. 42.21; i. 72.27; भृत्या भरतं यान्तमन्वयुः Rāmā. ii. 64.23; सा त्वं मामनुयातु Rāmā. ii. 709*(2); vi. 31.17; अहमपि तव पृष्ठतो द्रुतं सह सचिवैरनुयामि Rāmā. vii. 29.39; रौक्मिणेयो महाबाहुः ···। वायसानां सहस्राणि यं यान्तं पृष्ठतोऽन्वयुः HariVaṁ. 24.31; केचित् प्रणम्यानुययुर्मुहूर्तम् Saund. 5.2; जनाः पथि च्छन्दकम् ··· पृष्ठतोऽन्वयुः BuddhaC. 8.9; त्रस्ता मामनुयान्ति पन्नगपतिं दृष्ट्वैव गोपाङ्गनाः BālC. 4.1; संध्ययाप्यनुगतं रवेर्वपुः ···। येन पूर्वमुदये पुरस्कृता नानुयास्यति कथं तमापदि KumāSaṁ. 8.44; SūktiRa. 190.2; कुसुमकेसररेणुमलिव्रजाः सपवनोपवनोत्थितमन्वयुः RaghuVa. 9.45; 10.49; कृष्णः ··· तद्रत्नगौरवाद् ऋक्षस्यापि पदान्यनुययौ ViṣṇuP. iv. 13.39; मुनिम् ···। तिष्ठन्तमनुतिष्ठन्ति यान्तं यान्ति (v.l. अनुयान्ति pw.) दिवौकसः MārkP. 18.24; पृष्ठतोऽनुययौ प्रभुम् BrahmāṇḍP. ii. 2.8; प्रययौ विप्रो भूपतिश्चैनमन्वयात् AhirbuS. 50.38; कथमहमनुयायां त्वाम् Mṛcch. 8.42; VākyaPa. 3(14).323 (v.l.); अयमेको भण्डिरयुतमात्रेण तुरंगमाणामनुयातु माम् HarṣaC. 252.18; तामन्वयाव चावाम् DaśKuC. 103.18; सैन्यानि ··· अन्वयुस्तम् ŚiśuVa. 3.26; 7.22; 15.69; यं कंचिदपि सा यान्तमन्वयासीत्तदाशया BṛKathāŚloSaṁ. 22.163; तम् (कप्फिणमूर्तिम्) ··· अनुययुः क्षितिपालाः Kapphiṇa. 17.17; 18.4; आसक्तस्त्वयि भारोऽयम्।··· हस्तमात्रं दिशन्तो वामनुयास्यन्ति मादृशाः RāmC. 9.94; 16.72; 34.34; (App. I). 37.17; अस्माकमाचार्यः ··· अन्येन पण्डितेन पराजितः। तच्छ्रुत्वा जन इतरोऽपि ··· सपदि तमेव मानुयासीत् NyāyMañ. ii. 153.1; देव प्रतिपाल्यतामनुयाति सैन्यम् TilaMañ. 95.20; वसन् गृहे कालं विरक्तो न्यासमास्थितः। वनं जगामानुययुस्तत्पत्न्यः BhāgP. ix. 6.53; हरिः प्रायात् ···। तमन्वयाद् वृषारूढो हरः NīlaP. 148; अन्वयुः सर्वसिद्धाः SkandP. i(1). 23.67; i(3A). 10.25; ii(9). 9.2; (पाशजीविनम्) जालं हरन्तमालोक्य ···। वायसोऽनुययौ BṛKathāMañ. 16.394; पिनाकी विनायकः शेषोऽनन्तो वासुकिश्च ··· आदित्यस्य रथमनुयान्ति BhaviP. 97B 16 (i. 53.7); वने तं पुरुषं दृष्ट्वा विकृतं नीललोहितम्। स्त्रियः पतिव्रताश्चापि तमेवान्वयुरादरात् LiṅgaP. i. 29.12; i. 100.6; यथा व्रजन्तं पितरं ग्रामान्तरम् ···। अनुयान्ति यथा पुत्रास्तथा तं तेऽपि नागराः BrahmP. 44.41; योधास्तन्निर्गमं दृष्ट्वा पृष्ठतोऽनुययुस्तदा PadmP. iv. 17.6; त्वामनुयास्यामि BṛDharmaP. i. 50.189; रथिनां षट्सहस्राणि प्रयान्तमनुयान्ति (नृपम्) GaṇeP. i. 1.24; ii. 55.17;; तवानुगमने राम ···। पुत्रदारादिभिः सार्धमनुयामोऽद्य सर्वथा AdhyāRā. vii. 9.13; काकुत्स्थः ··· सानुजोऽनुययौ मुनिम् RāmāMañ. 10.20; 254.14; 441.10; वेतालः···ययौ प्राग्वत्। सोऽपि तथैव च राजा तमन्वयासीत् KathāSaSāg. xii. 15.52; आयाता जय वल्लभेत्यनुययुः सर्वे वचोभिर्मुदा EI. v. 184.32; तं प्रयान्तं समुद्यद्भिः शकुनैः सूचितोदयम्। पान्थाः केऽप्यन्वयुर्द्रष्टुं निमित्तानां फलोद्गमम् RājTa.(Ka.) 3.230; 5.395; तमन्वयुः किंकरास्तथा DvyāśraKā. 11.58; संत्यज्य सुमनःस्रजः। तव निःश्वाससौरभ्यमनुयान्ति मधुव्रताः Vītarā. 2.7; TriṣaŚaPuC. ii. 2.477; एकैकं बद्धमुकुटं भूयांसोऽप्यनुयान्तिवभाः TriṣaŚaPuC. i. 5.356; ii. 6.25; अहिकवलनकेलि- [कोविदं तत्करभकुलं हयसं?] घमन्वयासीत् PṛthvīVi. 10.12; गुरुर्ययौ ··· सर्वेऽपि ··· अन्वयुः PāṇḍaC. 3.336; अहं कृष्णमेवानुयामि RukmiHa. 3.13(9); स्वस्त्यस्तु ते गम्यतामेते त्वामनुयान्तु संप्रति मम प्राणाः प्रियान्वेषिणः SaduktiKa. 108.26; 114.27; यं स्नेहादनुयासि सुभ्रु भगवांस्तस्य प्रसन्नो विधिः MohaRāPa. 3.12; अनुययुस्ते तम् PrabhāC. 134.22; अनुयान्ति ··· कान्तं कुलाङ्गनाः ŚāliC. 5.163; चचालाशु मिथुनं विपिनौकसः। अन्वयासीन्मन्त्रिकपिस्तद्युग्मं लीलयोल्ललत् RauhiC. 439; अपयाति सहाग्रजन्मना सहसा नन्दसुतो विहाय नः। अनुयाम निवारयाम वा Yādavā. 9.79; छायेव दैशिकमसौ भृशमन्वयात् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 12.72; भ्रातरम् ··· सोऽन्वयात् RājTa.(Jo.) 922; येनैवोन्मथितः ··· पद्माकरः ··· दानाम्भःस्पृहयानुयात्यलिरहो लोलस्तमेव द्विपम् Subhāṣi. 750; बल्लालोऽनुययौ युद्धे पितरं शौर्यशालिनम् BallāC. 121.12; निर्भरमनुरक्ताः प्रणयिनमनुयान्ति धर्ममपि हित्वा VidaMā. 3.37; अखिलैर्बलैरनुगतम् ··· अवनीरमणम्। हरिणीदृशोऽप्यनुययुः Acyutarā. 5.10; बलादाक्रन्दन्ती रथपथिकमक्रूरमिलितं विदूरादाभीरीततिरनुययौ येन रमणम् HaṁsDū.(Rū.) 15; व(?च)लत्पताकानि बलानि वीरमथान्वयू रेणुभिरन्तरिक्षम् VīraBhā. 2.38; संप्रस्थितं पार्थिवमन्वयासीत्स्रोतः Gaṅgāva. 6.25; चर पाशुपतव्रतं चरन्सवनावायतनानि शांभवानि। अनुयास्यति केवलं न तु त्वामधिकुर्वीत शिवाज्ञया तदेनः ŚivLī. 3.35; नृपेण मैत्रावरुणेरनुज्ञया। ययुर्विसृष्टोऽनुययुश्च रक्षिणस्तुरंगमेनं चतुरङ्गसैनिकाः Rāgh. 1.36; 4.60; अयं संध्याम्बरे लग्नो रक्तो लम्बकरै रविः। संध्याप्यनुययौ रक्ता AlaṅkāMañ. 78.13; अयमहमनुयास्याम्येव MahāN. 9.144; (pass.) to be followed निषादिसादिपादातस्यन्दनच्छन्नभूमिना। अन्वयायि नरेन्द्रेण मरुदेवीव सुन्दरी TriṣaŚaPuC. i. 4.767; **2Aii** to follow (the husband in death) मदनेन विनाकृता रतिः क्षणमात्रं किल जीवितेति मे। वचनीयमिदं व्यवस्थितं रमण त्वामनुयामि यद्यपि KumāSaṁ. 4.21; किं भर्तॄननुयामि जीवति रिपौ स्त्रीणामियं योग्यता MudrāRā. 5.24; अनुयास्यति भर्तारं तमेव हतमप्यसौ (सीता) RāmC. 24.95; तिस्रः सुरेन्द्रवत्याद्या राज्यो राजानमन्वयुः RājTa.(Ka.) 5.226; अनुयामः पतिगतिम् TriṣaŚaPuC. ii. 6.16; अनुयाति न भर्तारं यदि दैवात् कथं च नः। तथापि शीलं संरक्ष्यम् IndSpr. 3485 (First Ed.); **2B** to go again and again, i.e. continuously यः पा॒व॒कः पु॑रु॒तमः॑ पु॒रूणि॑ पृ॒थून्य॒ग्निर॑नु॒याति॒ भर्व॑न् ṚV. vi. 6.2; TaiS. I. iii. 14.4; कर्मोदये कर्मफलानुरागास्तत्रानुयान्ति न तरन्ति मृत्युम् MahāBhā. v. 42.8; (ऐलेक्ष्वाकन्वया द्विजाः) अनुयान्ति युगाख्याम् BrahmāṇḍP. ii. 74.261; तदर्थं कुरुते कर्म यद्बद्धो याति संसृतिम्। योऽनुयाति ददत्क्लेशमविद्याकर्मबन्धनः BhāgP. iii. 31.31; **2C** to go along अध॑ स्मास्य पनयन्ति॒ भासो॑ वृथा॒ यत्तक्ष॑दनु॒याति॑ पृ॒थ्वीम् ṚV. vi. 12.5; उत्तिष्ठत पितरः प्रेत शूरा यमस्य पन्थामनुयाता पुराणम् BaudhŚS. i. 81.13; HirŚS. ii. 7.20 (254.12); **2D** to pursue, to chase जयद्रथेनापहारो द्रौपद्याः ···। यत्रैनमन्वयाद् भीमः MahāBhā. i. 2.124; शाल्वम् ··· अहं पृष्ठतोऽन्वयाम् MahāBhā. iii. 21.15; viii. 18.59; वायसी कनकसूत्रमेकमादाय ··· स्वमालयं प्रति प्रायात्। ततश्च कञ्चुकिनः ··· (सत्वरम्)अनुययुः PañcT. 1.62(21) (74.1); Pañcā. 39.24; कंचिन्मृगम् ··· अन्वयादन्वयकेतुभूतः JānaHa. 1.71; मृगनाभिजं परिमलं द्विरदः करिदानगन्धमनुयाति हरिः RāghPāṇ.(Dha.) 12.19; नरेन्द्रः। पतगमनुययौ तमात्तहारम् NavaSāC. 3.41; उच्चलाधिष्ठितास्तेऽपि विद्विषन्तस्तमन्वयुः RājTa.(Ka.) 7.1314; गा हरन्ति चौराः ··· सासिगदासंनाहा द्रुततरमनुयात यावदासन्ना हा YudhiVi. 2.17; **2E** to go for (refuge etc.) पाण्डवाः ···। प्रणम्य शिरसा चैनं भीष्मं शरणमन्वयुः MahāBhā. vi. 103.54; भवति वसन्तसेने ··· शिरसा भवतीमनुनयामि (v.l. अनुयामि) Mṛcch. 1.614; **2F** to go with, to accompany अनुयास्यावहे त्वाम् MahāBhā. ix. 4.2; ix. 4.12; एष एव सुहृद् धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ManuSm. 8.17; Tantrākhyā. 102.15; Hitopa. 1.49; BhojaPra. 7.4; धर्म एकोऽनुयात्येनं यत्र क्वचनगामिनम् ViṣṇuSm. 30.40; ViṣṇuDhaP. ii. 78.20; शर्मिष्ठामभिकामये। अनुयास्यति मां तत्र यत्र दास्यति मे पिता MatsyaP. 29.17; मुसलमिदमियं च पातकाले मुहुरनुयाति कलेन हुंकृतेन MudrāRā. 1.4; या तेन हन्यते स्त्री तमेव सा नूनमनुयाति RatiRaha. 14.25; वयमप्यनुयास्यामो यत्र याति भवान्प्रभो GaṇeP. ii. 73.24; मुग्धधीर्जनः। ते तं मृत्युपथे यान्तं नानुयान्ति मनागपि TriṣaŚaPuC. ii. 3.129; व(ब)द्धं कण्ठे चिरमपि धनं प्राणिनं नानुयाति EI. i. 66.19; मृतं शरीरम् ···। त्यक्त्वा पराङ्मुखा बान्धवा यान्ति न मृतं जीवमनुयान्ति ManvaMu. 189.11 (*on* 4.241); (pass.) to be accompanied यदयम् ··· प्राणवल्लभः। नान्वयायि शशीवात्र ताराभिर्ग्रहणक्षणे ŚāliC. 6.70; **2G** to go (up) subsequently सा सरसि ··· स्नातुकामा ममज्ज। द्रुततरमनुयायाद् यावदूर्ध्वं कृशाङ्गी ··· पङ्कमग्ना बभूव PadyaVe. 395; **2H** to pass, i.e. to come down continuously, cf. **अनुयात 2E**; **3Ai** to follow, i.e. to practise or observe पूर्वेषामानुपूर्व्येण यातं वर्त्मानुयामहे MahāBhā. i. 187.28; अष्टौ नृपेमानि मनुष्यलोके ··· चत्वार्येषामन्ववयन्ति (v.l. अनुयान्ति) MahāBhā. v. 35.47; पितृपैतामहं मार्गमनुयाहि नराधिप MahāBhā. vii. 52.27; राजर्षीणां पुराणानामनुयातु गतिं नृपः MahāBhā. xv. 8.5; मम गतिमनुयातु च्छन्दतो यस्य भक्तिः PañcRā. 2.5; अनुयाहि साधुपदवीम् ··· एतत् सतां चेष्टितम् ŚatTrayī. 44; तेषां चैवानुयायीरंश्चत्वारस्तु प्रवर्तिनः PāraS. 12.315; अनुयायात् प्रतिपदं सर्वधर्मेषु मध्यमाम् AṣṭāHṛ. i. 2.30 (comm.

सर्वेष्वाचारेषु मध्यमं मार्गमनुवर्तेत ); SiddhYo. 81.86; ŚukraNī. 3.3; तं पूर्वचरितं मार्गमनुयाति स्म शंकरः VāmaP. 54.5; शशबिन्दुस्तु वै राजा अन्वयाद् व्रतमुत्तमम् LiṅgaP. i. 68.25; दंपती तौ …। स्वशासनेन स्वयमन्वयातामाचारमागन्तुकदंपतीनाम् Yādavā. 13.89; **3Aii** to follow, i.e. to obey अनुयास्यन्ति मूढस्य मतमस्य दुरात्मनः ViṣṇuP. i. 19.53; वज्रोद्यतकरं शक्रमनुयास्यन्ति चामराः ViṣṇuP. v. 30.43; BrahmP. 203.37; ऐरावणस्कन्धगतं येऽनुयान्ति पुरंदरम् AṣṭāSaṁ. ii. 191.3 (6.4); अहम् …। तवाज्ञामनुयास्यामि BṛDharmaP. i. 18.39; ii. 14.14; **3B** to follow, i.e. to imitate, to resemble न किलानुययुस्तस्य राजानो रक्षितुर्यशः RaghuVa. 1.27; समतया वसुवृष्टिविसर्जनैर्नियमनादसतां च नराधिपः। अनुययौ यमपुण्यजनेश्वरौ सवरुणावरुणाग्रसरं रुचा RaghuVa. 9.6 = VyaktiVi. 62.27; तेषां महात्मनां राज्ञां कोऽनुयास्यति मद्विधः MārkP. 120.7; अनुयान्ति समन्ततो मखे निपतच्छोणितवृष्टयो दिशः।… किंशुककाननश्रियः JānaHa. 4.20; अत्रभवतः शराकृतिं सर्वथायमनुयाति सायकः Kirātā. 13.45; अनुययौ विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानकसंवलितांशुकम्। धृतधनुर्वलयस्य पयोमुचः शबलिमा बलिमानमुषो वपुः ŚiśuVa. 6.27; द्विजेन्द्रकान्तं श्रितवक्षसं श्रिया सत्यानुरक्तं नरकस्य जिष्णवो गुणैर्नृपाः शार्ङ्गिणमन्वयासिषुः ŚiśuVa. 12.3; यदर्थद्योतकौ तौ तु वाचकः स विचार्यते। वाचकत्वेऽपि पाश्चात्यमनुयात्येवमादिषु TantrVā. 261.4 (*on* i. 3.26); अनतिशयेन मुक्तसहवाससुखाः सुधियो ध्रुवमनुयान्ति सौहृदभुवां विकृतिप्रकृती Kapphiṇā. 11.23; एकत्र चन्द्रातपसुन्दरस्य पार्श्वेऽपरस्मिन् स्फुरदुष्णभासः। अयं सुमेरोरनुयाति लीलां यथाद्वयाश्चर्यपदं प्रबन्धः RāghPāṇ.(Ka.) 1.43; सुन्दरपाण्ड्यदेवो मुक्तामयं व्यधित रंगपतेर्वितानम् [।*] यस्य प्रभाभिरनुयाति तदीयमौलिर्भागीरथीपरिगतम्मकुटम् पुरारेः EI. iii. 12.10; यथा ज्येष्ठानुवृत्त्यास्मि भवतानुगतो यथा। तथा त्वामनुयास्यामि SūktiRa. 76.10; प्रालेयरूषितमिदं प्रथमेतराब्धौ मग्नैकदेशमनुयाति मृगाङ्कबिम्बम् Yādavā. 19.45; सालचक्रम्। परिविष्टमुदन्वता परस्तादवधिक्ष्माधरमन्वमन्वयासीत् Nalābhyu. 2.28; साक्षिणोऽपि जगतां तव शंभो दर्शनाय विचरन्प्रतितीर्थम्। अङ्गात्मजगवेषणशीलं हन्त लोकमनुयाति विमूढः YātrāPra. 5.16; 3.46; कूटस्थं रविमैक्ष्वाको गुणैरनुययाविव Gaṅgāva. 1.72; ममायममायः। आरुरोपयिषितप्रतिमुक्तस्फीतभारमनुयामि यतो गाम् Rāgh. 5.57; (pass.) to be imitated रथाङ्गभाजा … शार्ङ्गिणा। सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवान्मृणालशेषाहिभुवान्वयायि यः ( तडागः ) NaiṣC. 1.111; **3C** to follow, i.e. to agree or to be in harmony with, cf. **अनुयात 3E**; **4** to acquire, to attain, to obtain नृपः स्वसुकृतैरनुयातु सिद्धिम् Prati. 4.24; सुचरितपदवीमनुयान्ति यस्य नाद्यापि सत्पुरुषाः EI. xviii. 126.2; कामप्यवस्थामनुयामि दुःस्थादितेर्विलोक्याथ परां समृद्धिम् BrahmP. 124.6; अशाश्वतश्रियः सर्वाधीनाया हेतवे नृपाः। उत्तमाधममध्यानां पुत्रतामनुयान्ति यत् PrabhāC. 206.21; धूमाभिषङ्गेण मुखं मृगाक्ष्या रक्तारविन्दद्युतिमन्वयासीत् Nalābhyu. 5.56; प्रकृतिर्द्विविधा तत्र पूर्वा तु।… मृदुतासुखिताव्रीडाः स्त्रीणामनुयाति KandaCū. ii. 9.3; **5** to know, to understand श्रीनारायणतीर्थानां पादाम्बुजरजो भजे। यदनुध्यानमाहात्म्यादनुयामि सरस्वतीम् LaCandr. 884.20; **6** to direct, i.e. to guide, cf. **अनुयात 4.**

**अनुया** ( anu-yā́ ) *adj.* [P. vi. 2.139; DEBRU. 898; VIŚVA. ? अनुवाय ? अनुवया] following, what follows अनुया रात्र्या रात्रीं जिन्व VājaS. 15.6; VājaS.(K.) 16.2; स्तृणीत बर्हिः परिधत्त वेदिं जामिं मा हिंसीरनु या (VIŚVA. ? अमुया) शयाना MānŚS. 25.3; *m.* **1** word *anuyā* त्वायवः …धृष्णुया विशालमनुया ( अवगृह्यते ) VājaPrāti. 5.20 ( Uvaṭa एतानि पदानि सावग्रहाणि भवन्ति ) [act of following, DEBRU. 15.36 f]; **2** that which reaches, i.e. food अनुया देहान्तर्गतद्वासप्ततिनाडीभिरनुयाति आप्नोति देहमित्यनुयान्नं तया। तृतीयैकवचने 'आतो धातोः' इत्यालोपः Mahīdhara *on* VājaS. 15.6 [APTE]

**अनुयाग** ( anu-yāga ) *m.* (rarely *n.*) [P. iii. 3.19; vii. 3.52] **1A** subsequent rite (of partaking of remnants) अनुयागं ततः कुर्याद् बन्धुभृत्यसमन्वितः PauṣkS. 31.79; सहयज्ञावशिष्टेन साम्बुना च फलादिना। अनुयागं च तं विद्धि आत्मनात्मनि यत्कृतम् PauṣkS. 31.172; सर्वसत्त्वहितार्थं च अनुयागं प्रतिष्ठितम् PauṣkS. 41.71; बन्धुभृत्यसमोपेतमनुयागमथाचरेत् PāraS. 13.191; 17.460; अनुयागं च विधिवन्नैवेद्यप्राशनादिकम्।… कुर्यात् PāraS. 26.36; उपसंहृत्य च न्यासमनुयागं समाचरेत् LakṣmīT. 40.94 (FN. प्राणणावशेषोपयोगो भोजनादिः); उपवासदिवसेष्वेकादश्यादिषु अनुयागस्य लोपो भवति PāñcRāRa. 167.9; **1B** after-sacrifice or after-offering, subsequent worship अकर्तरि … इति घञ्। अनुयागः JaineVyā. 369.30 (*on* v. 2.68); KāśiVṛ. *on* vii. 3.62; Prasā. ii. 481.20; SiddhāKau. 485B. 12 (*on* vii. 3.62); शरीरयात्रार्थम् …। लब्धानुज्ञस्तु वै कुर्यादनुयागं यथाविधि PāraS. 7.409; 7.433; कृत्वानुयागं विधिवत्प्रविश्य सुरमन्दिरम्। स्वाध्यायस्यानुसंधानं ततः कुर्यात् ViṣṇuDhaP. i. 64.6; श्रुत्यानुयागस्य स्विष्टकृद्यागत्वेन प्रतिपत्तित्वावश्यभावात् BhaṭṭCan. 2.7 (*on* xiii. 1.2); **2A** name of the eighth component part of subsequent worship यागाङ्गम् …। प्राणाग्निहवनं नाम्ना त्वनुयागस्तदष्टमम् 22.80; PāraS. 9.185; प्राणाग्निहवनं नाम्ना त्वनुयागस्त( v.l. गं त )दष्टमम् PāñcRāRa. 49.8; **2B** name of a subsequent rite (of partaking of remnants) 'हृदि ध्यायन् हरिं तस्मै निवेद्यान्नं समाहितः' …। ईदृशं च भोजनमेवानुयागसमाख्ययान्यत्र व्यपदिश्यते PāñcRāRa. 67.3.

**अनुयागकाल** (anuyāga-kāla) *m.* time for after-sacrifice वह्निसंपूजनं कृत्वा कार्यकारिसमर्पणम्।… ततोऽनुयागकाले तु पवित्रेण समुत्क्षिपेत् (वह्नौ) ViṣṇuDhaP. i. 63.29.

**अनुयागपर्यन्तसमाराधन** ( anuyāgaparyanta-samārādhana ) *n.* gratification or worship (extending) up to the subsequent rite (of partaking of remnants) अनुयागपर्यन्तसमाराधनसमनन्तरभाविस्वाध्यायः … °ज्ञानसंधुक्षणप्रयोजनः प्रतिपद्यते PāñcRāRa. 57.1.

**अनुयागविधान** ( anuyāga-vidhāna ) *n.* prescription of the subsequent rite (of partaking of remnants) उक्तं चानुयागविधानानन्तरं श्रीसात्त्वते 'समाचम्य पुनर्यायात् प्रयतो भगवद्गृहम्' PāñcRāRa. 148.19.

**अनुयागविधि** ( anuyāga-vidhi ) *m.* procedure of the subsequent rite (of partaking of remnants) अनुयागविधौ सदा। निवेदनीयं पाकाग्रम् PauṣkS. 32.71.

**अनुयागान्त** ( anuyāgānta ) *adj.* which ends with after-sacrifice or after-worship प्रविश्य देवतावेश्म …। कर्तव्यमनुयागान्तं ( कर्म ) प्रयतः सुसमाहितः ( कुर्यात् ) ViṣṇaDhaP. i. 64.5.

**अनुयागावरुद्धत्व** ( anuyāgāvaruddha-tva ) *n.* the state of being delimited by the after-sacrifice अतिग्राह्यानेव प्रकृत्य माहेन्द्रमनुहूयन्त इति श्रुतावनुशब्दः सहत्ववचनः।… तदव्यवहितोत्तरकालस्यानुयागावरुद्धत्वात् BhaṭṭCan. 89.19 (*on* xv. 3.7)

**अनुयागावसानक** ( anuyāgāvasāna-ka ) *adj.* which ends with the after-sacrifice भोगैर्यजेत माम् …। अष्टाङ्गेन विधानेन ह्यनुयागावसानकैः LakṣmīT. 28.28.

**अनुयागावसानिक** ( anuyāgāvasān-ika ) *adj.* which ends with subsequent rite (of partaking of remnants) व्रतार्थमुपवासानां येन संवत्सरस्य च। संकल्पमुदकक्षेपपूर्वं कृतम् …। तस्य द्वादशमे मासे अनुयागावसानिकम् ( तन्त्रम् )। द्वादश्यां विहितं सर्वम् PauṣkS. 31.292.

**अनुयाच्** ( anu-yāc- ) I. U. **1** to ask, to request, to beg afterwards अस्त्रं ब्रह्मशिरः …। तत्पुत्रोऽस्यैवमेवैनमन्वयाचदमर्षणः MahāBhā. x. 12.6; माहात्म्यं बलमौदार्यं तव कुन्त्यन्वयाचत MahāBhā. xii. 76.23; अनेन मेषमुख्येन दत्ता भाटी चतुर्गुणा। भोगावहारन्यायेन ध्रुवं तामनुयाचते SamaMā. 4.53; तापसेन्द्रं तं स प्रसाद्यान्वयाचत KathāSaSāg. xii. 25.48; नात्मार्थमनुयाचावो दीयमानं वरं शुभम् BrahmP. 125.35; नाथ त्वामनुयाचे प्रसीद विजहीहि संगरारम्भम् SubhāRaK. 41.15; **2** to pray for, i.e. to covet after अनुयाचेत नायूंषि नापि मृत्युमुपाहरेत् YaśasCam. ii. 395.19; **3** to enquire after उपपतिः … तद्गृहम्। दृष्ट्वा शून्यं महाखातं मूल्यमेवान्वयाचत BṛKathāMañ. iii. 1.296.

**अनुयाचित** ( anu-yācita ) *adj.* [*f.* -ā] **i** which is asked or requested मम चैवानुयाचितम्। वरम् … दातुमर्हसि Rāmā. i. App. I. 6(12); **ii** who is (being) asked or begged मुमोच रक्षः पौलस्त्य पुलस्त्येनानुयाचितः HariVaṁ. 396*(29); BrahmāṇḍP. ii. 69.37; परिजनैरनुयाचितापि।… न गिरिशानुगतिं मुमोच BhikṣāKā. 16.15.

**अनुयाज** ( anu-yājá ) *m.* [P. vii. 3.62; AitGr. II. 1.41; II. 1.132] **Ai** sacrifice or offerings (performed) after the main sacrifice, after-sacrifice or after-offering, secondary or sometimes final sacrifice (wherein *pṛṣadājya* is used in some *vikṛtis* and the formula *yeyaja-mahe* is not used) प्रयाजान्मे अनुयाजांश्च केवलानूर्जस्वन्तं हविषो दत्त भागम् RV. x. 51.8; Nir. 8.22 (157.5); RV. x. 51.9; नराशंसो नोऽवतु प्रयाजे शं नो अस्त्वनुयाजो हवेषु RV. x. 182.2; येषां प्रयाजा उत वानुयाजा हुतभागा अहुतादश्च देवाः AV. i. 30.4; AV.(P.) i. 14.4; उपरिष्टादनुयाजानां जुहुयात् MaiS. i. 7.4 (i. 112.16); KāṭhS. 9.6 (i. 105.6); KapiKaS. 8.4 (83.22); सप्तहोतारं वदेत् पुरस्तादनुयाजानां सप्तहोत्रा वै देवाः MaiS. i. 9.5 (i. 136.19); KāṭhS. 9.14 (i. 117.3); VārāŚS. I. i. 3.19; MānŚS. 27.6; नैव प्रयाजा नैवानुयाजाः MaiS. i. 10.8 (i. 148.4); KāṭhS. 36.2 (iii. 70.3); KauṣiBr. 5.1 (18.15); 5.3 (19.15); 5.5 (20.15); ŚatBr.(K.) I. v. 1.36; I. v. 3.2; GopBr. ii. 1.19 (157.1); ii. 1.23 (160.15); ŚāṅkhāŚS. iii. 13.25; यद् बर्हिरनुयाजेषु फलं तद्वद् बर्हिर्वारितीनां यदेवादः फलात्प्रजायते MaiS. i. 10.9 (i. 149.5); उपसदो वा आतिथ्यस्यानुयाजास्तस्मात्तास्तिस्रस्त्रयो ह्यनुयाजाः MaiS. iii. 7.9 (iii. 89.12);

iii. 9.8 (iii. 127.14; पशूनां गोपीथायादियों वै द्विदेवत्यानामनुयाजः MaiS. iv. 6.9 (iv. 93.3); iv. 8.5 (iv. 112.17); प्राणा वै प्रयाजा अपाना अनुयाजाः KāṭhS. 12.2 (i. 164.17); AitBr. 3.6(78); KauṣīBr. 7.1 (28.19); उपसदो वा एतस्यानुयाजास्तानूनसमाशीः KāṭhS. 24.8 (ii. 100.1); KapiKaS. 38.1 (205.22); अनुयाजेषु यदन्तरा क्रियते … तदुदयनीयम् KāṭhS. 34.16 (iii. 47.13); 36.14 (iii. 81.19); आत्मा वै प्रयाजाः प्रजानुयाजाः KapiKaS. 36.6 (193.1); 47.1 (243.22); प्रयाजेभिरनुयाजान् (आप्नोति) VājaS. 19.19; VājaS.(K.) 21.2; प्रयाजवदननुयाजं कर्तव्यं प्रायणीयमित्याहुर्हीनमिव वा … यत् प्रायणीयस्यानुयाजा इति AitBr. 2.5(46); 3.6(79); देववर्म वा एतद्यत्प्रयाजाश्चानु-याजाश्चाप्रयाजमननुयाजं भवतीष्ट्यै संशित्या अप्रतिशराय AitBr. 4.9(110); वषट्-कारश्चैते देवाः सोमपा एकादश प्रयाजा एकादशानुयाजा एकादशोपयाजा एतेऽसोमपाः पशुभाजनाः सोमेन सोमपान्प्रीणाति AitBr. 7.8(214); ŚatBr. VI. ii. 2.31; ĀśvaŚS. I. iii. 6.12; स हैतं वरं वव्रे प्रयाजान्मे अनुयाजांश्च केवलान् KauṣīBr. 1.2 (2.8); यथायथमुत्तमौ प्रयाजानुयाजौ तथा हास्य प्रयाजानुयाजेभ्योऽनितं भवति KauṣīBr. 1.4 (2.24); सा सर्वैव … उपांशु भवत्या पूर्वाभ्यामनुयाजाभ्याम् Kauṣī-Br. 1.5 (3.9); 3.8 (13.4); एतद्वै यज्ञस्य द्वारं तदेतदशून्यं करोतीष्टे च स्विष्टकृत्यानुयाजानां प्रसवाद् एतद्वै यज्ञस्य द्वितीयं द्वारम् KauṣīBr. 6.13 (27.2); GopBr. ii. 1.1 (143.9); VaitāSū. 3.6; रेतः सिच्यं वै प्रयाजा रेतो धेयमनु-याजास्तस्माद्वृचा प्रयाजेषु यजति प्रतीकैरनुयाजेष्विति KauṣīBr. 10.3 (46.20); 18.10 (82.15); अनुयाजेभ्यो हि तद् गृह्णाति ŚatBr. I. iii. 2.9; अनुयाजेभ्यो यातयामेव वा एतदग्निर्भवति ŚatBr. I. viii. 2.1; उच्चैरुत्तममनुयाजं यजति ŚatBr. II. ii. 3.17; ŚatBr.(K.) I. ii. 3.13; ŚatBr. III. i. 3.6; XI. i. 6.25; XI. vii. 2.3; ŚatBr.(K.) III. i. 12.27; GopBr. i. 3.10 (75.16); Vārā-ŚS. I. iii. 5.18; ŚāṅkhāŚS. i. 12.13; v. 19.24; ix. 1.11; MānŚS. 22.21; KātyŚS. iii. 5.5; तादिडान्तं भवति। नानुयाजान्यजन्ति।… स यद्यानु-याजान्यजेत् ŚatBr. III. iv. 1.26; V. i. 3.13; IX. v. 1.22; XIV. ii. 2.51; यदुपभृति गृह्णाति तच्छन्दोभ्यो गृह्णात्यनुयाजेभ्यो हि गृह्णाति ŚatBr.(K.) II. iii. 1.9; III. i. 12.27; IV. iv. 1.12; अनुयाजा अपुरोऽनुवाक्यावन्तो भवन्ति Gop-Br. i. 3.9 (73.15); यत्प्रयाजानुयाजेभ्यो बर्हिष्मन्तावुद्धरति GopBr. ii. 1.24 (161.15); अनुयाजैश्चरति ĀśvaŚS. I. i. 8.1; HirŚS. xiii. 2.34 (149.26); पौनराधेयिकी च प्रागुत्तमादनुयाजात् ĀśvaŚS. I. ii. 15.10; I. vi. 11.3; अनुयाजेषु तु येयजामहो नास्ति ŚāṅkhāŚS. i. 1.40; iv. 9.5; xv. 1.29; अग्निशब्दं चतुर्षु पूर्वेषु प्रयाजेष्वनुयाजयोश्च विभक्तयः इत्याचक्षते ŚāṅkhāŚS. ii. 5.20; अपबर्हिषावनुयाजाविष्ट्वा ŚāṅkhāŚS. iii. 17.7; viii. 11.12; देवं बर्हिरिति नवानुयाजाः MānŚS. 117.3; 48.13; तासाँ होता … विदधाति द्वयोरनुयाजयोर्द्वे।… अनुयाजात् VārāŚS. I. v. 1.14; I. vi. 7.23; अष्टा उपभृत्यल्पीयोऽनुयाजाश्चेत् KātyŚS. ii. 7.13; iii. 1.11; vi. 4.9; इत्यनुयाजान् (अनुमन्त्रयते) VaitāSū. 4.3; प्रयाजाश्चानुयाजाश्च घृतं सोमे च यः पशुः BṛDe. 7.74; प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे P. vii. 3.62; KāśiVṛ. on vii. 3 62; विकारे त्वनुयाजानां यात्रभेदोऽर्थभेदात्स्यात् MīmāSū. v. 2.16; स्विष्टकृदावापिकोऽनुयाजे स्यात् प्रयोजनवदङ्गानामर्थसंयोगात् MīmāSū. x. 4.38; भुजप्रयाजानुयाजौकप्रयोज्यनियोज्यभोज्यानि (शब्दरूपाणि निपात्यन्ते) JaineVyā. v. 2.68; यज्ञकारणात्।… अनुयाजप्रयाजांश्च …। नाव-तुल्यन्ति ये विप्राः …। ते यान्ति नरकं घोरम् VṛGautaSm. 607.3(15); प्रयाजान-नुयाजांश्च दास्यामो हव्यवाहन BrahmP. 98.14; सामान्यद्वारेणानुयाजं यजति Bhām. 628.15 (on iii. 3.26); VedāntKa. 380.15 (on iii. 2.22); इडान्ता आतिथ्याः संतिष्ठन्ते, नानुयाजान्यजति NyāyMāVi. 592.22 (on x. 7.12); यद्यत्र वाक्ये नञर्थे प्रत्ययार्थान्वयः स्यात्तदा अनुयाजेषु 'ये यजामहे' इति मन्त्रस्य प्रतिषेधः स्यात् ArthSaṁ. 113.5; द्विधाप्रवृत्त्यपेक्षया विधेययोर्जौह-वौपभृताज्ययोः प्रयाजानुयाजेष्वप्राप्तिरपि संभवति VidhiRa. 9 (43.14); आज्य-स्यानुयाजानां च … प्रागेव विधानात् तस्य तत्स्थानापन्नत्वाभावात् MīmāNyā-Pra. 223.12; अनुयाजेषु देवान् यजेति प्रैष आम्नातः BhāṭṭCan. 54.18 (on xiv. 3.3); न अनुयाजेषु … पर्युदासाश्रयणेनैकवाक्यत्वे संभवति निषेधाश्रयणेन वाक्यभेदायोगात् BālamBha. i. 248.19 (on 1.89); **All** after-offerings (identified with *bhūtas*) अस्य शारीरयज्ञस्य … महाभूतानि प्रयाजाः। भूतान्य-नुयाजाः 'PrāṇāU. 4.1; 3.1; **B** the word *anuyāja* अनुयाजपदे 'या विभक्तिर्बहुवचनरूपा 'सा तन्त्रेण' प्रातिपदिकद्वयेऽपि द्रष्टव्या TantrRa. 101.11; VaiyāBhū. 66.14 (on 16); नञोऽनुयाजशब्देन संबन्धमाश्रित्य पर्युदास आश्रीयते MīmāNyāPra. 265.18; नञनुयाजशब्दाभ्यामनुयाजव्यतिरिक्तलक्षणात् Mīmā-NyāPra. 266.23.

**अनुयाजकार्य** (anuyāja-kārya) *n.* effect to be accomplished through after-offering न च त्रित्वमात्रमनेकसाधारणमनुयाजकार्यं शक्नोत्युप-स्थापयितुमिति समुच्चयः ŚāstrDī. 701.4 (on x. 4.1); पूर्वत्रानुयाजकार्ये विधाना-भावात्तदनिवृत्तावपीह … उपगातॄणामृत्विजां निवृत्तिः MayūMāli. 701.7 (on x. 4.5)

**अनुयाजजनित** (anuyāja-janita) *adj.* resulting from after-offering अनुयाजजनितस्तेनोपकारो गृह्यते न पदार्थाः ṬupṬ. 62.2 (on v.1.28)

**अनुयाजत्रयसामान्य** (anuyājatraya-sāmānya) *n.* [Inst.] as or by being common or consecutive to the three after-offerings अनु-याजान् प्रकृत्यानवानं यजतीति श्रुतम्। शाखान्तरे चोत्तमेनावान्यादिति श्रूयते। तत्रानु-याजत्रयसामान्येन प्राप्तस्यानवानस्योत्तम उपसंहार इति प्राप्ते … नोपसंहारकत्वम् BhāṭṭCan. 120.3 (on xvi. 3.15)

**अनुयाजत्रयार्थम्** (anuyājatrayārtham) *adv.* for the sake of three after-offerings (आज्यम्) औपभृतेऽनुयाजत्रयार्थमर्धाधिकमवशेषणीयम् VidhiRa. 10 (53.3)

**अनुयाजत्व** (anuyāja-tva) *n.* the state of being the after-offerings प्राणा वै प्रयाजाः।…ताननुयाजैरन्वाप्रीणति। तदनुयाजानामनुयाजत्वम् KapiKaS. 41.7 (243.22)

**अनुयाजदेवता** (anuyāja-devatā) *f.* deity of the after-offerings आवाहनमन्त्रैः प्रयाजानुयाजदेवताः … कीर्तिताः BhāṭṭCan. 117.16 (on xvi. 3.10)

**अनुयाजद्वय** (anuyāja-dvaya) *n.* pair or couple of after offerings अपबर्हिष इति तु प्रयाजचतुष्टयस्यानुयाजद्वयस्य च … विधानम् BhāṭṭDī. iv. 89.21 (on x. 7.13)

**अनुयाजपर्युदास** (anuyāja-paryudāsa) *m.* exclusion of the after-offerings (from the object of injunction) अनुयाजपर्युदासेऽपि न विधेर्नि-र्विषयत्वम् NyāyMāVi. 602.16 (on x. 8.3)

**अनुयाजपृष्ठभाव** (anuyājapṛṣṭha-bhāva) *m.* [Inst.] as a follower (*lit.* by being at the back-side) of the after-offerings अनुयाजपृष्ठभावेन आज्यमायाति तावदेव यदि पृषदाज्यं विधीयेत तदा प्रकरणविनियोगो भवेत् Mīmā-NyāPra. 222.19.

**अनुयाजप्रतिषेध** (anuyāja-pratiṣedha) *m.* prohibition, i. e. exclusion of after-offerings नित्यानुवादोऽनुयाजप्रतिषेधः KātyŚS. vii. 5.27.

**अनुयाजप्रतिषेधार्थम्** (anuyājapratiṣedhārtham) *adv.* for the sake of the prohibition, i.e. exclusion of the after-offerings जौहव-मनुयाजप्रतिषेधार्थम् MīmāSū. iv. 1.43; जौहववचनमनुयाजप्रतिषेधार्थं प्रयाजान् संकीर्तयति ŚābaBh. 1221.1 (on iv. 1.43)

**अनुयाजप्रतिषेधार्थवत्त्व** (anuyājapratiṣedhārthavat-tva) *n.* the state of having the purpose of prohibiting, i. e. excluding the after-offerings संप्लवे (ऋचि) उत्तरस्यां तु गृह्यमाणायां न किंचिद् बाधितं भवति।… अनु-याजप्रतिषेधार्थवत्त्वम् च ṬupṬ. 279.1 (on x. 7.40)

**अनुयाजप्रभृति** (anuyāja-prabhṛti) *adj.* after-offerings etc. त्र्यम्बकादूर्ध्वमनुयाजप्रभृति (कर्म भवति) ŚāṅkhāŚS. xiv. 10.21.

**अनुयाजप्रभृति** (anuyājaprabhṛti) *adv.* beginning with after-offerings मन्त्रानावर्तयेत्।… अनुयाजप्रभृत्युच्चैरा शंय्वन्तात् VārāŚS. I. i. 1.83.

**अनुयाजप्रयोजनता** (anuyājaprayojana-tā) *f.* the state of having the after-offering as its purpose, i.e. use उत्पत्तिवाक्य आज्यानां नैव प्रयोजनाभिसंबन्धः। अनेन वचनेन प्रयाजप्रयोजनता क्रियते जौहवस्य अनुयाज-प्रयोजनतास्य वचनाभावादेव गम्यते ŚābaBh. 1221.6 (on iv. 1.43)

**अनुयाजप्रसव** (anuyāja-prasava) *m.* (pronouncement of) consent for after-offerings or permission to perform an *anuyāja* (ब्रह्मणः) वाग्यमनम्। हविष्कृता, विसर्गः। इष्टे च स्विष्टकृत्यानुयाजप्रसवेन विसर्गः ŚāṅkhāŚS. iv. 7.31; (ब्रह्मा) वाग्यत आनुयाजप्रसवात् KātyŚS. ii. 2.2.

**अनुयाजप्रैष** (anuyāja-praiṣa) *m. praiṣa* (call for or order to commence the ritual) for after-offerings अनुयाजप्रैषावायोधसस्य कवाद्वयो वसां प्रेषानधीमहि VārāŚS. III. ii. 8.14; अनुवाचनप्रैषो समस्यानुयाजप्रैषा देवं बर्हिरिति KātyŚS. xix. 7.9; एकादशानुयाजप्रैषा अश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्याः VājaS. (Pariśiṣṭa) 13A. 18; 14A. 2; 14A. 5.

**अनुयाजमात्र** (anuyāja-mātra) *n.* after-offering alone किमुत्-कर्षेऽनुयाजमात्रमुत्कृष्यते अपकर्षे च प्रयाजमात्रम् ŚābaBh. 1302.6 (on v. 1.23); प्रयाजमात्रस्यापकर्षः श्रुतः। अनुयाजमात्रस्य चोत्कर्षः।… अनुयाजमात्र उत्कृष्टे तत ऊर्ध्वभाविनां सूक्तवाकशंयुवाकादीनामनुत्कर्षात्प्रधानसंनिधानं विनश्यति NyāyMāVi. 273.3 (on v.1. 12)

**अनुयाजमात्रविषय** (anuyājamātra-viṣaya) *adj.* pertaining to the after-offering alone दृष्टान्ते विधिः सर्वविषयः निषेधोऽनुयाजमात्रविषयः NyāyMāVi. 602.15 (on x. 8.3)

**अनुयाजयाज्या** (anuyāja-yājyā) *f. yājyā*, i.e. consecrating or offering verse for the after-offerings होताभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके

वीहीत्यनुयाजयाज्याः ŚāṅkhāŚS. i. 13.4.

**अनुयाजयाज्यानन्तरम्** (anuyājayājyānantaram) *adv.* after the *yājyā*-verse (consecrating or offering verse) for the after-offerings अनुयाजयाज्यानन्तरं तस्य पाठात् तत एवानुयाजानन्तरकालः सूक्तवाकस्यावगतः MayūMāli. 215.5 (*on* iii. 2.5)

**अनुयाजरहिता** (anuyāja-rahitā) *adj.* (*f.*) (*iṣṭi*) devoid of the after-offerings चतुर्गृहीतान्याज्यानि भवन्तीत्यनुयाजरहितायामातिथ्यायां विधेः सत्त्वे … अर्धमेव समानेतव्यमिति सिध्यति VidhiRa. 10 (53.18)

**अनुयाजवत्** (anuyājá-va(n)t) *adj.* having the after-offerings or secondary sacrifices प्रयाजवत्स्यात्प्रायणीयमननुयाजमनुयाजवत्स्यादुदयनीयमप्रयाजम् MaiS. iii. 7.2 (iii. 76.11); यत् प्रायणीयस्यानुयाजा इति तत्तन्नादृत्यं प्रयाजवदेवानुयाजवत्कर्तव्यम् (प्रायणीयम्) AitBr. 2.5(46)

**अनुयाजवत्** (anuyāja-vat) *adv.* like or as in the case of after-offerings अभिघारणे विप्रकर्षादनुयाजवत्पात्रभेदः स्यात् MīmāSū. iv. 1.33 (ŚābaBh. यथानुयाजेषु पृषदाज्यधारणार्थं पात्रमुत्पाद्यते)

**अनुयाजवर्जम्** (anuyājavarjam) *adv.* excluding the after-offerings आगूर्याज्यादिरनुयाजवर्जम् ĀśvaŚS. I. i. 5.4 (*but* comm. सर्वत्र सर्वासामनुयाजवर्जितानां याज्यानामादावागूर्भवति); अनुयाजवर्जं येयजामहं करोति ṬupṬ. 283.7 (*on* x. 8.4)

**अनुयाजवर्जित** (anuyāja-varjita) *adj.* excluded, i.e. different from after-offerings अनुयाजवर्जितेषु यजतिषु येयजामहं करोति ŚābaBh. 2059.11 (*on* x. 8.4); अनुयाजवर्जितेषु येयजामहः कर्तव्यः Bhām. 628.1 (*on* iii. 3.26); अनुयाजवर्जितेष्वित्युक्ते वर्जनाभिधानात् VedāntKa. 438.22 (*on* iii. 3.26)

**अनुयाजवाक्य** (anuyāja-vākya) *n.* sentence prescribing after-offerings येयजामहः सामान्यवाक्येन प्राप्यमाण एवानुयाजवाक्येन विशिष्यते ṬupṬ. 283.6 (*on* x. 8.4)

**अनुयाजवाक्यस्थ** (anuyājavākya-stha) *adj.* occurring in the sentence prescribing after-offerings अन्याय्यत्वाद् विकल्पस्य विध्वंशः सा निषेधगीः। तेनानुयाजवाक्यस्थस्तदर्थं पर्युदस्यति NyāyMāVi. 600.4 (*on* x. 8.1)

**अनुयाजविच्छेदप्रतीति** (anuyājaviccheda-pratīti) *f.* knowledge of the separation or exclusion of after-offerings अनुयाजवर्जितेष्वित्युक्ते येयजामहस्यानुयाजविच्छेदप्रतीतेः VedāntKa. 438.18 (*on* iii. 3.26)

**अनुयाजविवृद्धि** (anuyāja-vivṛddhi) *f.* increase in the (number of) after-offerings प्रयाजानुयाजविवृद्धौ सर्वान् (पर्यायान्) अभ्यस्येदपि वोपोत्तममुत्तममन्ततः MānŚS. 26.13.

**अनुयाजव्यतिरिक्त** (anuyāja-vyatirikta) *adj.* other than or different from the after-offerings अनुयाजव्यतिरिक्तेष्वित्युक्ते के त इति न ज्ञायन्ते VedāntKa. 438.20 (*on* iii. 3.26); अनुयाजव्यतिरिक्तेषु ये यजामह इति मन्त्रं करोति TattvCin. iv(2). 789.2; MīmāNyāPra. 265.20; अनुयाजव्यतिरिक्तेषुयागेषु येयजामहः कर्तव्यः NyāyMāVi. 600.19 (*on* x. 8.2); अनुयाजव्यतिरिक्तेषुयजतिषु ये यजामह इति मन्त्रं कुर्यादिति वाक्यार्थबोधः, नञोऽनुयाजव्यतिरिक्ते लाक्षणिकत्वात् ArthSaṁ. 116.2.

**अनुयाजव्यतिरिक्तलक्षण** (anuyājavyatirikta-lakṣaṇa) *n.* act of implying or indicating something other than the after-offerings नञोऽनुयाजशब्देन संबन्धमाश्रित्य पर्युदास आश्रीयते नञनुयाजशब्दाभ्यामनुयाजव्यतिरिक्तलक्षणात् MīmāNyāPra. 265.20.

**अनुयाजव्यतिरिक्तविषय** (anuyājavyatirikta-viṣaya) *m.* object other than the after-offerings सामान्यशास्त्रस्य विशेषापेक्षिणो नानुयाजेष्वित्यनेनानुयाजव्यतिरिक्तविषयसमर्पणादनुयाजव्यतिरिक्तेषु येयजामहः कर्तव्यतया प्राप्तः MīmāNyāPra. 265.27; पर्युदासोऽनुयाजव्यतिरिक्तविषयसमर्पकः MīmāNyāPra. 266.25.

**अनुयाजव्यतिरिक्तविषयकत्व** (anuyājavyatiriktaviṣayaka-tva) *n.* the state of being applicable to (*lit.* having as the object) what is other than the after-offerings सामान्यशास्त्रप्राप्तयेयजामह इत्यनुवादेन तस्यानुयाजव्यतिरिक्तविषयकत्वं विधीयते ArthSaṁ. 116.7.

**अनुयाजव्यतिरिक्तविषयता** (anuyājavyatiriktaviṣaya-tā) *f.* the state of being applicable to (*lit.* having as the object) what is other than the after-offerings सामान्यशास्त्रविहितयेयजामहानुवादेन तस्यानुयाजव्यतिरिक्तविषयता विधीयते MīmāNyāPra. 265.23.

**अनुयाजसमिध्** (anuyāja-samidh) *f.* fire-stick (useful) for after-offerings आहितामनुयाजसमिधमनुमन्त्रयते VārāŚS. I. i. 5.20; प्रणवे प्रणवे समिधमादधात्यनुयाजसमिधमवशिष्य VārāŚS. I. iii. 4.1; I. iii. 5.15.

S.D. 385

**अनुयाजसंबन्ध** (anuyāja-sambandha) *m.* connection, i.e. construing with the word *anuyāja* अनुयाजसंबन्धे नञ्शब्दस्य समासः प्राप्नोति ŚābaBh. 2060.10 (*on* x. 8.4); अनुयाजेषु … नात्र प्रतिषेधस्याश्रयणम्, किंतु नञोऽनुयाजसंबन्धमाश्रित्य पर्युदासस्यैव ArthSaṁ. 116.1.

**अनुयाजसंबन्धपर्युदास** (anuyājasambandha-paryudāsa) *m.* exception of the connection, i.e. construing with the word *anuyāja* इह त्वनुयाजसंबन्धपर्युदासेनार्थवत्ता ŚābaBh. 2060.8 (*on* x. 8.4)

**अनुयाजसाधनद्रव्य** (anuyāja-sādhanadravya) *n.* requisite material for the after-offerings अग्नीषोमीयपशौ प्रयाजानुयाजसाधनद्रव्यं धारयितुमेकमेव पात्रं कर्तव्यम् NyāyMāVi. 283.5 (*on* v. 2.8)

**अनुयाजसिद्धि** (anuyāja-siddhi) *f.* accomplishment of the after-offerings प्रयाजानुयाजसिद्ध्यै पात्रैक्यमुत भिन्नता NyāyMāVi. 283.1 (*on* v. 2.8)

**अनुयाजाज्यग्रहण** (anuyājājya-grahaṇa) *n.* taking of clarified butter for the after-offerings प्रयाजाज्यं गृह्यमाणं मन्त्रब्राह्मणपाठक्रमादनुयाजाज्यग्रहणमुपस्थापयति ṬupṬ. 67.13 (*on* v. 2.16); प्रयाजाज्यग्रहणानन्तर्यमनुयाजाज्यग्रहणस्य विधिवाक्यादेव संजातम् TantrRa. 313.18.

**अनुयाजातिरिक्तयाग** (anuyājātirikta-yāga) *m.* offering which is other than the after-offering पर्युदासः ततो विधेरेव वाक्यशेषः सन्ननुयाजातिरिक्तयागेषु येयजामहविधिपरः स्यात् VedāntKa. 437.5 (*on* iii. 3.26)

**अनुयाजादि** (anuyājādi) *adj.* **A** beginning with the after-offerings अनुयाजाद्युत्तमया ŚāṅkhāŚS. i. 14.24 (comm. अनुयाजेभ्य आरभ्य); अप्सु सोमान्सादयित्वानुयाजादि शंय्वन्तं पशुकर्म कृत्वा ŚāṅkhāŚS. viii. 7.21; ĀśvaŚS. I. vi. 11.3; तत्र संदेहः … उत्कर्षेऽनुयाजादि अपकर्षे च प्रयाजान्तमिति ŚābaBh. 1302.6 (*on* v. 1.23); **B** after-offerings etc. अमावास्यासंयुक्तान्यनुयाजादीनि करिष्यन्ते ṬupṬ. 302.18 (*on* xi. 2.1); दर्शपूर्णमासयोराघाराज्यभागप्रयाजानुयाजादयः कालसंयोगमन्तरेणाम्नाताः NyāyMāVi. 262.5 (*on* iv. 4.11); अनुयाजादेरङ्गसमूहस्योत्कर्षः NyāyMāVi. 273.12 (*on* v. 1.12)

**अनुयाजादिक** (anuyājādi-ka) *adj.* beginning with the after-offerings प्रयाजान्ते ह्यनुयाजादिके चैतौ समूहके … प्रयाजान्तस्याङ्गसमूहस्यापकर्षः अनुयाजादेरङ्गसमूहस्योत्कर्षः NyāyMāVi. 272.24 (*on* v. 1.12)

**अनुयाजादिविनियुक्त** (anuyājādi-viniyukta) *adj.* employed or used in the after-offerings etc. अनुयाजादिविनियुक्तावशिष्टेध्माधानं कार्यम् CaturCin. i. 197.5.

**अनुयाजाद्यङ्गत्व** (anuyājādyaṅga-tva) *n.* the state of being what is subsidiary to after-offerings etc. काल एवाप्राप्तः … अनुयाजाद्यङ्गत्वेन विधीयते TantrRa. 194.15.

**अनुयाजाननुयाजसाधारण्य** (anuyājānanuyāja-sādhāraṇya) *n.* the state of being common to, i.e. consecutive in (both) after-offerings and other than after-offerings अनुयाजाननुयाजसाधारण्येन प्राप्तस्यानुयाजेषु संकोचाद् उपसंहारः स्याद् एव MīmāNyāPra. 267.1.

**अनुयाजानन्तरकाल** (anuyājānantara-kāla) *m.* time immediately following the after-offerings अनुयाजानन्तरकालः सूक्तवाकस्यावगतः MayūMāli. 215.6 (*on* iii. 2.5)

**अनुयाजानुमन्त्रण** (anuyājānumantraṇa) *n.* recitation of the *mantra* after (making) the after-offerings अभिचरन्ननुयाजानुमन्त्रणमशन्यमुं जहि हादुन्यमुं जह्युल्कुष्यमुं जहीति KātyŚS. iii. 5.14.

**अनुयाजानुवाद** (anuyājānuvāda) *m.* [Inst.] by descriptive reference, i.e. allusion to the after-offerings पृषदाज्यं ह्यनुयाजानुवादेन विधीयते MīmāNyāPra. 222.8.

**अनुयाजान्त** (anuyājánta) *adj.* [*f.* -ā] ending with after-offerings स यदनुयाजान्तो यज्ञः स्यात् ŚatBr. XI. ii. 7.25; वारुणीष्टिः … प्रयाजादिरनुयाजान्ता ŚāṅkhāŚS. viii. 11.10; इडान्तानुयाजान्तैके VaitāSū. 23.21; *m.* [Loc.] after the completion or at the end of after-offerings अनुयाजान्ते स्वरुं जुहोति दिवं ते धूम इति KātyŚS. vi. 9.12; xv. 10.22; xx. 8.9.

**अनुयाजान्तरसाम्यतस्** (anuyājāntarasāmya-tas) *adv.* on account of the similarity with another after-offering अनुयाजोऽन्तिमो योऽसौ किमारादुपकारकः। स्विष्टकृत्संस्कृतिर्वाद्योऽनुयाजान्तरसाम्यतः NyāyMāVi. 544.16 (*on* x. 4.21)

**अनुयाजापूर्व** (anuyājāpūrva) *n.* transcendental effect or merit of the after-offerings विधीयमानस्य पृषदाज्यस्य वाक्यप्रतिपन्नेनानुयाजापूर्वेणैव नैराकाङ्क्ष्यान्न प्रकरणाद्विकृत्यपूर्वार्थत्वम् MīmāNyāPra. 222.13.

**अनुयाजाभाव** (anuyājābhāva) *m.* absence, i.e. non-performance of after-offerings आतिथ्येडान्ता संतिष्ठत इत्यनुयाजाभावे, उपभृति समानयनार्थमेकं चतुर्गृहीतम् ( आज्यम् ) ग्राह्यम् ŚābaBh. 1219.4 (*on* iv. 1.40); अनुयाजाभावेऽप्यष्टसंख्यापरिच्छेद्यमेव साधनम् ṬupṬ. 16.10 (*on* iv. 1.46); अनुयाजाभावात् प्रयाजार्थं चतुर्गृहीतमेकं ध्रौवं चापरमिति बहुत्वं समर्थितं भवति TantrRa. 104.18.

**अनुयाजार्थ** (anuyājārtha) *adj.* meant for after-offerings एतदप्यनुयाजार्थमेव श्रूयते, यदुपभृति गृह्णात्यनुयाजेभ्यस्तद् गृह्णाति ŚābaBh. 1221.11 (*on* iv. 1 44); चिन्तयितव्यं किमुपभृति द्वे चतुर्गृहीते प्रयाजानुयाजार्थे तयोरनुयाजार्थस्येदमुपयोक्ष्यमाणस्यादृष्टसंस्कारार्थं क्षारणमात्रमुत प्रयाजार्थस्योपरितनं प्रयाजद्वयं यष्टुमिति TantrRa. 99.3; मुख्यक्रमात्प्रथमं प्रयाजार्थं, द्वितीयमनुयाजार्थम् TantrRa. 313.17; औपभृतस्यार्धं पञ्चप्रयाजार्थम्, इतरदनुयाजार्थम् NyāyMāVi. 230.1 (*on* iv. 1.15)

**अनुयाजार्थता** (anuyājārtha-tā) *f.* the state of being meant for after-offerings अनुयाजेभ्यस्तद् गृह्णातीत्यनुयाजार्थतास्य ŚābaBh. 1221.17 (*on* iv. 1.45)

**अनुयाजार्थतावचन** (anuyājārthatā-vacana) *n.* statement about the state of being meant for after-offerings औपभृतस्योभयार्थतायां सत्यामनुयाजार्थतावचनं नित्यानुवादो भवितुमर्हति ŚābaBh. 1221.19 (*on* iv. 1.45)

**अनुयाजार्थत्व** (anuyājārtha-tva) *n.* the state of being meant for the after-offerings जौहवौपभृताज्ययोः प्रयाजानुयाजार्थत्वे … °नियमसिद्धिः VidhiRa. 9 (43.23)

**अनुयाजार्थद्रव्य** (anuyājārtha-dravya) *n.* material meant for after-offerings (आज्यस्य) अनुयाजार्थद्रव्यविषयत्वात्, तदर्थं तावत्समानयनम् TantrRa. 102.17.

**अनुयाजार्थम्** (anuyājārtham) *adv.* for the sake of the after-offerings अनुयाजार्थं सर्वत्र KātyŚS. v. 4.27; उपभृति समानयनार्थमेकं चतुर्गृहीतं ग्राह्यं न त्वनुयाजार्थम् ŚābaBh. 1219.5 (*on* iv. 1.40)

**अनुयाजाह्व** (anuyājāhva) *adj.* called *anuyāja* अपारं त्वाहुरर्णवम्। अनुर्या (? या )जाह्वे ? विदुः AV.(P.) xvi. 52.3 [VIŚVA.]

**अनुयाजेतरयजति** (anuyājetara-yajati) *m.* sacrifice which is other than the after-offerings रात्र्यादिपर्युदस्तेतरकाले श्राद्धं कुर्यात्। अनुयाजेतरयजतिषु 'ये यजामहे' इति मन्त्रवत् ManvaMu. 141.16 (*on* 3.280)

**अनुयाजोत्कर्ष** (anuyājotkarṣa) *m.* pulling upwards, i.e. subsequent performance of after-offerings यद्यपि प्रकृतावनुयाजोत्तरकालौ दाक्षिणाग्निकौ होमौ दृष्टौ तथाप्यनुयाजोत्कर्षेणोत्कृष्येते ṬupṬ. 61.10 (*on* v. 1.28); सवनीयपशौ प्राकृतस्य सूक्तवाकस्य विकृतस्य पाठः स चानुयाजोत्कर्षादाग्निमारुतादूर्ध्वमुत्कृष्यते ŚāstrDī. 828.17 (*on* xi. 3.15)

**अनुयाजोत्तरकाल** (anuyājottara-kāla) *adj.* occurring at a time following (the performance of) the after-offerings प्रकृतावनुयाजोत्तरकालौ दाक्षिणाग्निकौ होमौ दृष्टौ ṬupṬ. 61.9 (*on* v. 1.28)

**अनुयाजोत्तरकालीन** (anuyājottarakāl-īna) *adj.* occurring at a time following (the performance of) the after-offerings एतौ होमौ प्रकृतिवदिहाप्यनुयाजोत्तरकालीनौ NyāyMāVi. 275.11 (*on* v. 1.15)

**अनुयाजोत्तरत्वतस्** (anuyājottaratva-tas) *adv.* on account of the state of being what occurs after the after-offerings सवनीये पिष्टलेपफलीकरणहोमकौ। उत्कृष्टव्यौ न वाद्यः स्यादनुयाजोत्तरत्वतः NyāyMāVi. 275.5 (*on* v. 1.15)

**अनुयाजोत्पत्ति** (anuyājotpatti) *f.* **A** performance (*lit.* coming into existence) of after-offerings अनुयाजोत्पत्तेरुत्कर्षिकाया अभावाद् दाक्षिणाग्निकौ होमौ नोत्कृष्येयाताम् ŚābaBh. 1307.2 (*on* v. 1.28); **B** preparation (*lit.* coming into existence) for (the sake of) after-offerings न च पुरोडाशस्यानुयाजोत्पत्तिरस्ति TantrRa. 288.13.

**अनुयाजोपस्थापक** (anuyājopasthāpaka) *n.* (injunction) prescribing (*lit.* causing knowledge of) after-offerings ननु यद्यनुयाजोपस्थापकमस्ति तर्हि तत्र लाघवान्मन्त्रमात्रविधिरेवास्तु MayūMāli. 701.2 (*on* x. 4.4)

**अनुयाज्य** (anu-yājya) *m.* name of a deity (*lit.* who is to be offered afterwards) सुत्रामाणः प्रयाज्यास्तु आद्याज्यास्तु सांप्रतम्। सुकर्मणेऽनुयाज्यास्तु पृषदाज्याशिनस्तु ये। उपयाज्याः सधर्माण इति देवाः प्रकीर्तिताः VāyuP. ii. 38.104; BrahmāṇḍP. iii. 1.100.

**अनुयात्** (anu-yāt) *adj.* [*f.* -ntī] **Ai** who is pursuing or chasing **ii** who is going after or following **iii** who is following (for *parivrajyā*) **iv** who is following (the husband in death) **v** who is followed by **Bi** who is marching against, attacking or assailing **ii** who is going to or towards **C** who is going on and on or continuously **Ai** who is pursuing or chasing तावन्तरिक्षगौ शीघ्रमनुयान्तं महीचरम्।… पप्रच्छ स मुनिस्तदा MahāBhā. v. 62.10; चित्रग्रीवोऽपि तं क्रूरं श्वगणपरिवृतं दृष्ट्वानुयान्तं शनैर्गन्तुमारब्धः Tantrākhyā 55.1; PañcT. 2.2(1) (186.1); अम्बामायासयन्तमनुयान्तीं लम्बालकमवलम्बे तं बालम् KṛṣṇaKa. 2.77; **Aii** who is going after or following मयापि सस्मितं मञ्जुवादिनीरागलीनदृष्टिलीढधैर्येणैवमस्त्विति लब्धसैक्षो नालीजङ्घमाकार्य निर्गम्य ततश्च तं चानुयान्तं शनैरपृच्छम् DaśKuC. 142.4; द्रुतपदमिति मा वयस्य यासीर्ननु सुतनुं परिपालयानुयान्तीम् ŚiśuVa. 7.12; भर्तारमनुयान्तीभिरनुज्येष्ठस्तपस्विनः। देवीभिर्वन्दितास्तस्य श्वशुरस्तदनन्तरम् BṛKathāŚloSaṁ. 3.107; दृष्ट्वानुयान्तमृषिमात्मजमप्यनग्नं देव्यो ह्रिया परिदधुर्न सुतस्य चित्रम् BhāgP. i. 4.5; अनुयाद्भिः स (भिक्षुः) दाक्षिण्यशेषाद् विहितसान्त्वनैः। तदाद्यैर्डामरैः क्रुध्यन्न निरोद्धुमपार्यत RājTa. (Ka.) 8.1526; नृपः …। भ्रातुष्पुत्रं दढक्कस्य कस्कोऽसेविष्ट नानुयान् DvyāśraKā. 3.99; प्रभुं पश्यन्त्योऽनुयान्त्यश्चाभूवन् पुरयोषितः TriṣaŚaPuC. i. 3.49; अनुयान्तः स्वामिनं ते पोता इव समीरणम् TriṣaŚaPuC. i. 3.102; संप्रयातं प्रियतममनुयान्त्या तत्क्षणं राजपुत्र्या।… उपदिष्टा बान्धवाः PrasaRā. 5.13; स्नेहादनुयान्तीं शनैः शनैः।… भार्यामपश्यत्स्वां तपोधनः MalliC. 1.260; अनुयान्तं पुरीजनम्। अभाषिष्टेति भूपालः MalliC. 1.348; 6.127; अनुयान्तं पुरीजनम्। कष्टान्निवर्तयामास राजा PārśvC. 3.738; अनुयान्त्या जनातीतं कान्तं साधु त्वया कृतम् SāhiDa. 336.4; 562.10; नृपमधिरूढं स्यन्दनं यान्तमग्रे सुरसरिदनुयान्ती वीचिभिर्भिन्थराभिः।… प्राप्तशङ्केव रेजे Gaṅgāva. 7.49; विश्रमय्य बलमेतदुपेतं संनिपात्य च चमूमनुयान्तीम्। श्वो निषद्य सुखमत्र परश्वो याम इत्यभिदधे सचिवेन ŚivLī. 8.64; **Aiii** who is following (for *parivrajyā*) प्रभवः …। जम्बूकुमारमनुयान् परिव्रज्यामुपाददे PariPar. 3.290; **Aiv** who is following (the husband in death) नास्ति मे जीवितं मत्वा स वह्निं प्रविविक्षति। गुर्वी तद्गृहिणी तं चानुयान्ती न निवर्तते SamarāSaṁ. 6.64; **Av** who is followed by सचिवास्तमथ प्रणेमुः। काकुत्स्थमाहतसुरारिमिवानुयान्तं सौमित्रिणा जनकराजतनूजया च NavaSāC. 18.59; **Bi** who is marching against, attacking or assailing (युधिष्ठिरः … संदृश्य) भीष्मं च युधि संरब्धमनुयान्तं महारथान् MahāBhā. vi. 103.3; **Bii** who is going to or towards कपीन्द्रम् …। अताडयन् … पौराः समन्तादनुयान्त ईक्षितुम् AdhyāRā. v. 4.1; **C** who is going on and on or continuously अनुयान्ती (अञ्जना) महारण्यधरणीं समया गिरिम् … मतंगमालिनीं नाम प्राप PadmP.(Ra.) 17.93.

**अनुयात** (anu-yāta) *adj.* [*f.* -ā] [enumerated in the *kṛtāpakṛtādigaṇa* KāśiVṛ. *on* ii. 1.60, also in the *śākapārthivādigaṇa* SiddhāKau. 177B.12 (*on* ii. 1.60)] **1** who has reached, i.e. attained **2Ai** who or which has gone after or followed **ii** who or which is followed **iii** who has followed (in death) **iv** pursued or chased by **v** who has pursued or chased **Bi** who or which is accompanied by **ii** who or which has gone with, i.e. accompanied **iii** who is accompanied by i.e. possessing **Ci** who has gone or left subsequently **ii** gone, i.e. disappeared gradually **Di** who has gone to or towards **ii** which is gone to, i.e. approached **Ei** who has attacked **ii** which has come down continuously **3A** who is followed, i.e. resembled, who is equalled **B** who is followed, i.e. imitated by **C** who has followed, i.e. observed or practised **D** who has followed, i.e. obeyed **E** following, i.e. agreeing or being in harmony with **4** who is directed, i.e. guided **1** who has reached, i.e. attained पदं तदनु यातोऽस्मि (v.1. °नुयातोऽस्मि) केवलोऽस्मि जपाम्यहम्।… इत्येवं चिन्तयन् भिक्षुः … निर्विकल्पो बभूव SaṁnyāU. 2.55; सर्वान् कामाननुजा(v.1. या)तोऽसि विप्र MahāBhā. xiv. 9.5; माला … पदममलमजं वैष्णवं सानुयाता BṛĀraUBhVā. vi. 5.22; लज्जापि हि (अहल्यया) तया त्यक्ता वैवश्यमनुयातया YogVā. iii. 89.14; आत्मवतो ज्ञस्य किंचित् कार्यतरं भवेत् एकतामनुयातस्य YogVā. iv. 57.44; **2Ai** who or which has gone after or followed विजने दर्भरज्जं प्रसार्य … अधस्तात्तुल्याः प्रयान्ति। विसृज्यान्येऽनुयाता गच्छन्ति VaikhāGS. 5.6; (विश्वामित्रम्) रामलक्ष्मणौ। अनुयातौ Rāmā. i. 616*(2); भार्या ममेयं वैदेही …। मां चानुयाता विजनं तपोवनम् Rāmā. ii. 48.13; योऽनुयातः स्वयं त्यक्त्वा मातरं भ्रातृवत्सलः Rāmā. ii. 1324*(7); तस्य तद्गर्जितं श्रुत्वा निःसृतोऽहं नृपालयात्। अनुयातश्च मां तूर्णमयं भ्राता सुदारुणः Rāmā. iv. 10.10; मां वनं यान्तमनुयातो महाद्युतिः Rāmā. vi. 39.17; इमे हि सर्वे स्नेहान्मामनुयाता यशस्विनः Rāmā. vii. 110.17; नन्दगोपसुतो यातः …। अनुयातैनमत्रान्या ViṣṇuP. v. 13.37; यन्नानुयाता प्रिया तन्मिथ्यापरिबोधितेन न कृतं स्नेहानुरूपं मया TāpaVa. 3.11; स्वर्गप्रोत्तुंगसौध (Read °धं) प्रति र(Read य)दनुपमः कीर्तिम्रे(मे) वानुयात्तः(तः) EI. xviii. 247.34;

गुरुषु ( Read °बु)धमनुयातः … रट्टमार्त्तण्डदेवः।…लोकमेक( Read °कः ) पुनाति EI. xviii. 247.41; अलमस्माभिर्दूरमनुयातैः PrakaPañ. 374.6; चर्चिका … अनुयाता गिरिविन्ध्यवासिनीम् VāmaP. 70.45; गच्छन्तम् … रामम् … भरतोऽनुयातः AdhyāRā. vii. 9.42; तथाप्येते प्राणा दयितमनुयाता न कृपणाः Subhāṣi. 1142; विगणय्य मे निकाय्यं तामनुयातोऽसि नैव तन्न्याय्यम् RasGaṅ. 88.8; निष्पतन्नपि रविश्चरमाद्रावुद्धार किरणाननुयातान् ŚivLī. 8.20 [ŚabdaRaSaK. 159 2]; **2Aii** who or which is followed श्रीमान् ( युधिष्ठिरः ) हैडिम्बेयादिभिस्तथा । राक्षसैरनुयातश्च लोमशेनाभिरक्षितः MahāBhā. iii. 155.11; भगदेवानुयातानां सर्वासाम् …। उमां देवीं विजानीत नारीणामुत्तमां शुभाम् MahāBhā. xiv. 43.14; रघुप्रवीरः … पार्श्वचरानुयातः।… प्रासादमभ्रंलिहमारुरोह RaghuVa. 14.29; हृदयैः पौरजनस्य राघवौ।… अनुयातौ JānaHa. 4.50; जगाम … स्वगणेनानुयातः … वामदेवः AvantiKa. 160.15; सः भूसुरः … अनेकनैस्त्रिंशिकैरनुयातः DaśKuC. 17.2; मत्तकाशिनी।… सविप्रेणानुयाता च कुमारेण DaśKuC. 150.18; सामन्तैः …। ततस्तैरनुयातोऽसावारूढवरवाहनैः PadmP. (Ra.) 3.5; करविहितविजयश्रीः … भीमसेनानुयातः।… अभूत्स भूयः EI. xii. 14.9; स्वानुजन्मानुयातः भरतपतिरुदारश्रीरयोध्योन्मुखोऽभूत् MahāP. 17.254; राजमहिषी …। अनुयाता वयस्याभिर्दासीभिर्भयविह्वला YogVā. iii. 44.2; शून्ये रणाङ्गणे दीप्तौ पद्मसिन्ध्वो रथौ चलौ।… अनुयातौ महावीरैर्भूरिभिर्भीरुसैनिकैः YogVā. iii. 47.29; सा विवेश … निजोपवनम्। छत्रं भूषणलोभादनुयाता विस्मितेन चौरेण KalāVi. 3.60; दैत्यैः सुरेन्द्रविद्वेषादनुयातस्त्रिविभिः।… स ( दशाननः ) ददर्शाग्रजां पुरः RāmāMañ. 453.6; गुरुः …। शतमात्रेणानुयातः शिष्याणामाययौ शनैः NarmaMā. 3.12; सहस्रानीकः …। आतपोवनमुद्बाष्पैरनुयातो मृगैरपि।… प्रतस्थे स्वां पुरीं प्रति KathāSaSāg. ii. 2.208; ii. 6.11; viii. 3.248; स्ववृन्देनानुयातोऽथ प्राविशड्डोम्बकायनः RājTa. (Ka.) 5.359; अनुप्रव्रजितैः … नृपैः। अनुयातः प्रभुर्मौनी क्ष्मां विहर्तुं प्रचक्रमे TriṣaŚaPuC. i. 3.93; अनुयातः स सामन्तैः समन्तात् परमर्द्धिभिः। साक्षात्सुरैरिव हरिः परीतो ददृशे जनैः PāṇḍaC. 4.45; तन्नेत्रैरनुयातोऽगान्नैगमेषी यथागतम् PāṇḍaC. 8.557; अलिपटलैरनुयाताम् …। मृगमदपरिमललहरीं समीर पामरपुरे किरसि ŚārṅgaPa. 791; रामः … लक्ष्मणेनानुयातः।… यज्ञभूमिं प्रतस्थे MahāN. 1.17; (pred.) followed स्वैरिण्या निशि गच्छन्त्यानुयातं पथि BṛKathāK. 87.38; शेषेणोदस्तदोष्णा त्वरिततरमधोधस्तमेव ( धम्मपालमेव ) अनुयातम् EI. 248.14; **2Aiii** who has followed (in death) स तं महारथं पश्चादनुयातस्तवानुजम् MahāBhā. vii. 102.39; भर्तुर्वधं श्रुत्वा …। भर्तारमनुयातेयं न शोच्याती विपश्चिताम् MārkP. 22.34; सुबाहुस्तावत्ताटकामेवानुग( v.l. °या )तः PrasaRā. 2.2(18) ( comm. अनुगतः अनुयातः, ताटकामनुगतः मृतः इत्यर्थः ); **2Aiv** pursued or chased by यदाश्रौषं भीमसेनानुयातेनाश्वत्थाम्ना परमास्त्रं प्रयुक्तम् MahāBhā. i. 1.154 ( JñānDī. लक्ष्यीकृतेन ); ( कालयवनेन ) तेनानुयातः कृष्णोऽपि प्रविवेश महागुहाम् ViṣṇuP. v. 23.18; BrahmP. 196.18; **2Av** who has pursued or chased ( कालयवनः ) स ज्ञात्वा वासुदेवं तं बाहुप्रहरणं नृपः। अनुयातः ViṣṇuP. v. 23.17; BrahmP. 196.17; मतिः …। पलायमानं तं ( इन्द्रम् ) दृष्ट्वानुयाता भयावहा SkandP. i(1). 15.15; फताहशाहः …। अनुयातैरथाश्वेशसैनिकैरुत्समल्लिकः। अरोधि RājTa.(Pra.) 91; **2Bi** who or which is accompanied by वातप्रकोपो रजसानुविद्धा दिशश्च संध्या च घनानुयाता। द्रक्ष्यन्ति संध्या यदि पञ्चवर्णा भयानि राज्ञः प्रतिवेदयन्ति AVPari. 70C (32).8; ( राघवः ) स दृष्ट्वा … शशलक्षणम्। ग्रहनक्षत्रताराभिरनुयातम् MahāBhā. iii. 266.2; ( पावकिः ) अनुयातः सुरैः सर्वैः सहस्राक्षपुरोगमैः MahāBhā. iii. 1082*; नरोऽनुयातस्त्विह कर्मभिः स्वैस्ततः समुत्पद्यति भावितस्तैः MahāBhā. iii. 200.28; जरासंधस्ततः क्रुद्धः …। नराधिपसहस्रौघैरनुयातो महाद्युतिः।… अभियातः HariVaṁ. 81.14; स ( वायुः ) एव शब्दानुवहा यदा सिराः कफानुयातो व्यनुसृत्य तिष्ठति। तदा … भवेत्तु बाधिर्यमसंशयं खलु SuśruS. vi. 20.8; अयम् … शतभिषगनुयातः …। विरहयति नैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कम् ŚatTrayī. 209; 419; रघुपतिः …। रविसुतसहितेन तेनानुयातः … भुजविजितविमानरत्नाधिरूढः प्रतस्थे पुरीम् RaghuVa. 12.104; शैलजापि ययौ शैलमगम्यमपि दैवतैः। सखीभ्यामनुयाता MatsyaP. 154.301; स्वर्यानमागतम्। चतुर्भिरद्भुतैः सिद्धैः कामरूपैर्मनोजवैः। अनुयातम् BrahmāṇḍP. ii. 36.60; ध्वनिः … नूपुराणां पृथुरशनागुणशिञ्जितानुयातः Kirātā. 10.4; तारतरमुद्गायतो वन्दिवृन्दस्यामन्ददुन्दुभिध्वानानुयातमायतशङ्खशब्दमिश्रम् … आलोकशब्दम् AvantiKa. 64.3; सा ( रागमञ्जरी ) माम् … अभिवीक्ष्य सापदेशं च … स्मित्वा लोकलोचनमानसानुयाता प्रातिष्ठत DaśKuC. 53.8; ( अञ्जना ) स्पृहयन्त्यनुयाताभ्यः प्रियैश्चाटुविधायिभिः। वराकी छेककान्ताभ्यः PadmP.(Ra.) 16.23; वसिष्ठः … उपास्यमानो रामाद्यैः … जगाम स्वाश्रमम्।… अनुयातः सुरौघेन ब्रह्मलोकमिवाब्जजः YogVā. v. 1.39; अनुयातो मुनिभिर्विश्वामित्रान्वितो मुनिः। आरुरोह रथम् YogVā. v. 3.10; अस्मिन्मेरुविशाले वरभवने …। पुरपतिनाप्यनुयातो वसति सुखं स हि महाजनो यत्र KalāVi. 2.24; ( सरित् ) परमेष्ठिमुखैर्देवैरनुयाता महर्षिभिः। व्यधाद्वीचिचयैः स्वर्गसोपानपदवीं नृणाम् RāmāMañ. 23.1; देवीद्वयानुयातश्च स राजा प्रविवेश ताम् ( पुरीम् ) KathāSaSāg. iii. 4.11; अनुयातः स सुधन्वना च राज्ञा। प्रथमं सेतुमुदारधीः प्रतस्थे ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 15.1; अम्भःक्षोदप्रहरिककुलेनाकुलेनानुयातैर्वातैर्युं(? जुं)ष्टः प्रथयतु सदा शर्म गोवर्धनो नः StavMā. 298.1; **2Bii** who or which has gone with, i.e. has accompanied स्वर्गे शक्रानुयातेषु देवतूर्यानुनादिषु। इन्द्रं समुपनृत्यन्ति शतशो ह्यप्सरोगणाः HariVaṁ. 34.8; वत्स शुनःशेफ … महाराजदशरथस्यानुयातो वैदेहनगरमागच्छ MahāvīC. 1.58(1); तत्सुताथ तया मात्रा सह स्नेहानुयातया। अलंकारवती भ्रान्ता बहून्यायतनानि च KathāSaSāg. ix. 1.44; **2Biii** who is accompanied by, i.e. possessing उत्तानमप्यतिगभीरतयानुयातम् ( अम्भोनिधिम् ) HarVi. 30.55; **2Ci** who has gone or left subsequently प्रविष्टयोर्महाराज पार्थवार्ष्णेययोस्तदा। दुर्योधने प्रयाते च ( v.l. चानुयाते ) पृष्ठतः पुरुषर्षभे MahāBhā. vii. 70.1; **2Cii** gone, i.e. disappeared gradually लग्नेश्वरस्य चन्द्रः षट्त्रिदशायहिबुकेषु शुभदृष्टः। क्षपयति समस्तरिष्टान्यनुयाते नृपतिरोध इव Sārā. 11.16; **2Di** whohas gone to or towards अच्छिन्नस्रोतस्कं ह्रदम् … तत्र प्रत्युत्पन्नमतिः … प्रमादान्नानुयातः Tantrākhyā. 37.21; PañcT. 1.127(15) (132.5); केलिशयनमनुयातम्।… मधुमथनमनुगतमनुसर राधिके GītGo. xi. 20.1; **2Dii** which is gone to, i.e. approached तिरश्चामपि यद्गणैः। अनुयातं मुनीन्द्राणामज्ञातभयसंपदाम् ( वनम् ) MahāP. 33.55; **2Ei** who has attacked सेतुं बध्नाति भूयः किमिति च सकलद्वीपनाथानुयातस्त्वय्यायाते वितर्कानिति दधत इवाभाति कम्पः पयोधेः Dhvanyā. 261.4 (*on* 2.27); SaraKaṇṭhā. 455.7; **2Eii** which has come down continuously स्वकुलपरंपरानुयातैः … महीषचिह्नैस्संयुक्तः … स मल्लभूपः EI. iv. 40.29; **3A** who is followed, i.e. resembled, who is equalled अनुजा( v.l. °या )तः स ( अर्जुनः ) वीर्येण वासुदेवं च शत्रुहा MahāBhā. iii. 142.29; अनुयातश्च पितरमधिको वा पराक्रमे।… स सौभद्रः MahāBhā. v. 139.32; अनुजा( v.l. या )तश्च पितरं मातृपक्षं च वीर्यवान्। सहस्रशो रिपून् हत्वा हतः शूरो महारथः ( अभिमन्युः ) MahāBhā. vii. 54.23; ( रामम् ) अनुयातौ … राजच्छत्रुघ्नलक्ष्मणौ YogVā. i. 10.28 ( comm. तादृशावेव यादृशो रामः ); **3B** who is followed, i.e. imitated by ( कुशेन ) आकाशगङ्गारतिरप्सरोभिर्वृतोऽनुयातो मघवा विलासैः VyaktiVi. 97.1; **3C** who has followed, i.e. observed or practised देवैः पूर्वगतं मार्गमनुयातोऽसि भारत MahāBhā. xii. 34.21; धर्मानुयाते दिवं याते तत्र परान्तके … राजादित्यः … आसीदवन्याः पतिः EI. xxii. 240.40; **3D** who has followed, i.e. obeyed शक्रच्छन्दानुयाताभिः पृष्टस्ताभिः स नारदः MārkP. 1.39; **3E** following, i.e. agreeing or being in harmony with अन्यन्नाट्योपयोगि मार्जनामार्गानुयातः AbhinBhā. iv. 2.15 (*on* 28.2); **4** who is directed, i.e. guided अथाहं तेन सुहृदानुयातः शबरेण तम्। सिंहमारुह्य …। ततः प्रस्थितवानस्मि KathāSaSāg. iv. 2.126.

**अनुयात** ( anu-yāta ) *n.* act of going after or following गतप्रत्यागतम् यातानुयातम् पुटापुटिका Vār. 5 *on* P. ii. 1.60.

**अनुयातकिशोरी** ( anuyāta-kiśorī ) *adj.* (*f.*) (new-born) female colt who has gone, i.e. made steps इयं हि प्रद्युम्नदासी … अनुयातकिशोरीव पशात्पदशतं गच्छन्ती वेशमार्गमलंकुरुते DhūrtaViSaṁ. 12.7.

**अनुयातपथ** ( anuyāta-patha ) *adj.* whose path is followed (by) चमरीगणः …। प्रियतरवालिधिः प्रियतमैरनुयातपथः।… प्रा( ? प्र )विशति गह्वरं न PadmP.(Ra.) 42.59.

**अनुयातप्रतियातासीन** ( anuyātapratiyātāsīna ) *adj.* sitting (only) after the going and before the coming (of the teacher) दारकाः … गुरुषु स्थिरभक्तयः … अनुयातप्रतियातासिनः( ? °सीनाः ) AvantiKa. 204.16.

**अनुयातलील** ( anuyāta-līla ) *adj.* who has imitated the grace (of Indra) ( कुशेन ) तेन … विगाहमानेन सरिद्वरां ताम्। आकाशगङ्गारतिरप्सरोभिर्वृतो मरुत्वाननुयातलीलः RaghuVa. 16.71; VyaktiVi. 96.25; Kāvyānu. (He.) 186.15.

**अनुयातवत्** ( anuyāta-va(n)t ) *adj.* who has followed भीमसेनेन दूरमनुयातवता वनान्तम्।… निजां नगरीमुपैतुं स प्रार्थितोऽपि न मनः शिथिलं चकार RāghPāṇ.(Ka.) 3.41 ( comm. कृतानुगमनेन )

**अनुयातव्य** ( anu-yātavya ) *adj.* **1A** to be gone after, to be followed रविः स्यादनुयातव्यो यावदस्तं महागिरिम् Rāmā. iv. 60.4; **1B** to be followed, i.e. obeyed भर्ता सदानुयातव्यो देहवच्छायया स्त्रिया SkandP. iv. 4.53; **2** to be adhered or resorted to ( ईश्वरः ) मयायमनुयातव्यः कर्ता चायं ममाभवत् BṛĀraUBhVā. iii. 2.148.

**अनुयातशरत्काव्यगेयगीति** ( anuyātaśaratkāvya-geyagīti ) *f.* singing of chants followed by autumn songs प्रववृते रम्या …। अनुयातशरत्काव्यगेयगीतिरनुक्रमाम्( ? °क्रमा ) BrahmP. 189.34.

**अनुयातारुन्धतीक** (anuyātārundhatī-ka) *adj.* [P. v. 4.153] accompanied by Arundhatī स च मुनिरनुयातारुन्धतीको वसिष्ठस्त्वयि वितरतु भद्रं भूयसे मङ्गलाय UttaRāC. 3.49.

**अनुयातिक्रियाकर्मभाव** (anuyātikriyā-karmabhāva) *m.* objecthood governed by the act of following, i.e. imitation नियमनादसतां च नराधिपः। अनुययौ यमपुण्यजनेश्वरौ सवरुणावरुणाग्रसरं रुचा। अत्र ह्यनुयातिक्रियाकर्मभावो वरुणस्यार्थः प्रक्रान्तः VyaktiVi. 62.28.

**अनुयातिक्रियापेक्ष** (anuyātikriyāpekṣa) *adj.* dependent on the act of following, i.e. imitation (कुशेन) तेन ··· मरुत्वाननुयातलीलः। अत्रानुयातिक्रियापेक्षौ राजमरुत्वतोः कर्तृकर्मभावोऽभिधातुमभिमतः कवेः VyaktiVi. 96.26; Kāvyānu.(He.) 186.15.

**अनुयातु** (anu-yātu) *m.* demon in the form of a human being देवयातुरसि। मृळास्माकं द्विपदे चतुष्पदे वा तस्यै मृळो द्विपदे चतुष्पदे। योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः अनुयातुरसि AV.(P.) xx. 42.9 [VIŚVA.]

**अनुयातुम्** (anu-yātum) *inf.* **1Ai** to follow or chase सीतां द्रक्ष्यन्ति भूतानि ह्रियमाणां मया बलात्।··· अनुगन्तुं (v.l. अनुयातुं) न पर्याप्तो गरुडः Rāmā. iii. 750*(16); **1Aii** to go after कुम्भान्निधाय शिरसि ··· जलैः। प्रीत्यानुयातुमसुवल्लभान्निजान् सञ्जीबभूव निखिलो भटीजनः HammīMaKā. 12.27; **1B** to follow (the husband in death) पुरुषो वल्लभोऽयं मे शूले राज्ञा समर्पितः।··· आसन्नमरणं चैनमनुयातुमिह स्थिता SkandP. iii(1) 9.27; **2** to imitate, to equal तेषां कश्चरितं शक्तस्त्वनुयातुं महात्मनाम् MārkP. 133.9; वक्त्रेन्दुलीलामनुयातुमस्याः ··· चन्द्रः। पूर्णोऽपि साधर्म्यविशेषशून्यः क्रमेण शोकादिव याति हानिम् JānaHa. 7.13; यः परार्थपरवत्तया परं शेष इत्यभिहितो भुजङ्गराट्। तं कथंचिदनुयातुमीहते यः स एव भुवने पुमान् पुमान् Ragh. 11.38.

**अनुयातृ** (anu-yātṛ) *adj.* (*but* PW.; pw.; MW.; APTE; *m.*) **A** follower, i.e. supporter ये विप्रा अग्निदा गरदाश्च ये। अनुयातारोऽपि चान्ये ये पाशछेदकाः। सर्वे ते पापसंयुक्ताः ŚaṅkhaLiDS. 440; ये तु धर्ममसूयन्ते बुद्धिमोहान्विता नराः। अपथा गच्छतां तेषामनुयातापि पीड्यते MahāBhā. iii. 198.63; xii. 309.10; **B** who goes after, follower प्रस्थितं मानुयान्तीमे (v.l. प्रस्थितानुयातारो) ब्राह्मणा वेदपारगाः। न चास्मि पालने शक्तः MahāBhā. iii. 3.2; अन्धकारातिगहनमेतत्प्रविश्य यस्तेऽनुयाता ··· स ते भर्ता DaśKuC. 151.2; दैन्यम्लानमुखाम्भोजास्ता निरैक्षन्त पृष्ठतः। अनुयाता (? °त्रा) च तद्दृष्टिं दृष्टमुद्घाटितं मया BṛKathāŚloSaṁ. 10.83; **C** retinue, attendant संप्रहृष्टा विनेदुस्ते नरास्तत्र सहस्रशः। भरतस्यानुयातारः स्वर्गोऽयमिति चाब्रुवन् Rāmā. ii. 85.57 [companion, MW.; APTE]

**अनुयातृक** (anu-yātṛka) *adj.* who follows यथा राजा गच्छतीत्युक्ते तदनुयातृकाणां भृत्यानामागमनसिद्धिः Sphuṭā. iii. 30.13 (*on* 3.21)

**अनुयात्र** (anu-yātra) *n.* [DEBRU. 705] **A** follower, retinue, escort, army पाण्डुः प्रव्रजितो वनम्।··· ततस्तस्यानुयात्राणि ते चैव परिचारकाः।··· हाहेति परिचुक्रुशुः MahāBhā. i. 110.39 (JñānDī. सांघातिकबलानि); शतमश्वसहस्राणि दश नागायुतानि च। युधिष्ठिरस्यानुयात्रम् ···। एतदासीत् MahāBhā. iii. 222.48; शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृङ्गः ···। अन्वीयमानो राज्ञाथ सानुयात्रेण धीमता Rāmā. i. 17.5; ii. 33.2; ii. 2060*(1); सूदितः सैन्यपालो मे सानुयात्रः सकुञ्जरः Rāmā. vi. 47.4; शाक्यराजसूनुः ···। मन्त्रिसुतैः क्षमैः कदाचित्सखिभिश्चित्रकथैः कृतानुयात्रः। वनभूमिदिदृक्षया शमेप्सुः ··· बहिः प्रतस्थे BuddhaC. 5.2; आश्रमपदद्वारमात्रमपि भरतस्यानुयात्रं भविष्यामः Prati. 4.28(7); सान्नाह्य (Read सन्नाह्य) नागम् ··· साक्षादिव द्विपसहस्रकृतानियात्रम् (Read कृतानुयात्रम्) ···इदम् महरदशेषम (Read इयमहरदशेषम्) EI. xvii. 342.22; स महीपतिः ··· आनाययच्च दुहितुर्मन्दिरात्तं विदूषकम् दत्तानुयात्रं मनसा KathāSaSāg. iii. 4.197; हीरनृपालः अतिमात्रहृषितसमरजैत्रमहात्रकृतानुयात्रः ··· अभिप्रतस्थे ĀnandRa. 6.51(7); **B** that which is in relation to or required for journey, i.e. vehicle (राजा) एवमुक्त्वा दुहितरं तथा वृद्धांश्च मन्त्रिणः। व्यादिदेशानुयात्रं च गम्यतामित्यचोदयत् MahāBhā. iii. 177.37 (BhārBhāDī. यात्रोपकरणं वाहनादि); vi. 93.15; **C** act of following गच्छतो रावणं हन्तुम् ···। अनुयात्रां (v.l. °त्रं) नरेन्द्रस्य करिष्येऽहं नरर्षभ Rāmā. iv. 35.10; *m.* follower, retinue, attendant, servant सगणाःसानुयात्राश्च विहरध्वं यथामराः MahāBhā. i. 131.8 (JñānDī. सेवकाः); यस्यानुयात्रं (v.l. °त्राः) ध्वजिनः प्रयान्ति MahāBhā. iii. 249.9 (BhārBhāDī. यात्रोपकरणपालाः); हलहलाशब्दो नर्मदातीरगो बभौ। अर्जुनस्यानुयात्राणां रावणस्य च मन्त्रिणाम् Rāmā. vii. 32.33 (Tilaka अनुचराः)

**अनुयात्र** (anu-yātra) *adj.* **A** who follows, who escorts गमनमद्यैव रोचते तव पार्थिव। लक्ष्मणेनानुयात्रेण पृष्ठतोऽनुगमिष्यते Rāmā. vii. 38.11; **B** who or which follows, i.e. supports साधुवादानुयात्रमूर्ध्वाङ्गुलिप्रनृत्तमवर्तत तस्यां परिषदि PādaTā. 6.8.

**अनुयात्रध्वजिन्** (anuyātra-dhvajin) *adj.* who has retinue as the flag-bearer यस्यानुयात्रं ध्वजिनः (v.l. यस्यानुयात्रध्वजिनः) प्रयान्ति सौवीरका द्वादश राजपुत्राः MahāBhā. iii. 249.9.

**अनुयात्रम्** (anuyātram) *adv.* **A** in the procession (of retinue or army) यस्यानुयात्रं ध्वजिनः प्रयान्ति सौवीरका द्वादश राजपुत्राः MahāBhā. iii. 249.9; **B** at the (time of) marching forwards शस्त्राङ्कुशपताकानां भूनौ निपतनं गजात्।··· अनुयात्रं जयायैतत्प्रतियात्रं न शस्यते ViṣṇuDhaP. ii. 164.84.

**अनुयात्रा** (anu-yātrā) *f.* **1A** act of following, attendance सः ···। तवानुयात्रां च तथा करिष्यति MahāBhā. viii. 64.25; अनुयात्रां नरेन्द्रस्य करिष्येऽहं नरर्षभ Rāmā. iv. 35.10; खमुत्पपातैणवरः ···। स्वर्लोकमन्तःकरणस्य यातुः प्रीत्यानुयात्रामिव कर्तुकामः JānaHa. 1.56; कृत्वा मारुतिलङ्घनोत्थितरयात्तत्रानुयात्रां ततः पर्यायात्पतिता महेन्द्रगहनक्षोणीरुहाणां ततिः RāmāCam. 5.2; वृन्दे बलीयसि रोषानले साममाध्वीकमुद्दीपनायैव। तदलमत्रानुयात्रया VidaMā. 7.50(15); **1B** accompanying निशानुयात्रां दत्त्वेव ययौ तस्य महीक्षितः KathāSaSāg. xii. 31.11; **2** attacking, cf. **अनुयात्रानिमित्तम्.**

**अनुयात्राकृतक्षणा** (anuyātrā-kṛtakṣaṇā) *adj.* (*f.*) who has made the instant resolution for following (रामः) पादयोः पतितां सीतामनुयात्राकृतक्षणाम्।·· तथेति प्रत्यपद्यत RāmāMañ. 71.15.

**अनुयात्रानिमित्तम्** (anuyātrānimittam) *adv.* for the sake of attacking राक्षसाः ··· अनुयात्रानिमित्तं ये जनस्थानादुपागताः Rāmā. iii. 510*(1)

**अनुयात्रानिवारिता** (anuyātrā-nivāritā) *adj.* (*f.*) who is forbidden to follow तत्रावस्थाप्य भार्यां तामनुयात्रानिवारिताम्। स प्रतस्थे KathāSaSāg. xii. 19.26.

**अनुयात्रार्थ** (anuyātrārtha) *m.* [Loc.] for the sake of following or escorting प्रागेव तु महाभागः सौमित्रिर्मित्रनन्दनः। पूर्वजस्यानुयात्रार्थे द्रुमचीरैरलंकृतः Rāmā. v. 31.24; ii. 32.2 (v.l.)

**अनुयात्रार्थम्** (anuyātrārtham) *adv.* for the sake of following or escorting सूत ··· चमूः। राघवस्यानुयात्रार्थं क्षिप्रं प्रतिविधीयताम् Rāmā. ii. 32.2; v. 31.24 (v.l.)

**अनुयात्रासमुद्यत** (anuyātrā-samudyata) *adj.* eager or ready for following or escorting उवाच लक्ष्मणो राममनुयात्रासमुद्यतः RāmāMañ. 70.2.

**अनुयात्रिक** (anuyātri-ka) *m.* follower, attendant, escort वयं देवस्यानुयात्रिका भविष्यामः AbhidhKoBh. 186.2 (*on* 3.96); अनुयात्रिकानतिदूरे तपोवनस्य निवेशयामि Śāk. 1.32(18); 2.18(6); अन्तेवासिनाम् ··· तेषामनुयात्रिकश्चापपाणिः प्रमादापनोदनार्थमस्मद्भ्राता प्रेषितः UttaRāC. 4.22(34); कमलाकरः ··· प्रतीहारस्य धुर्यस्य हस्ते दत्त्वानुयात्रिकान्।··· रिपून् जेतुमितस्तात गतोऽधुना KathāSaSāg. xii. 4.111; पितुः। वायुपथदेवमायौ सानुचरस्यानुयात्रिकौ स ददौ KathāSaSāg. xv. 2.144; अकरोन्मधुरावट्टो हयसेनापतिः सुतम्। राजसूनुर्ययियासुर्थं मध्यस्थाननुयात्रिकम् RājTa.(Ka.) 7.766; 8.1628; दानवाः ··· प्रतिषिध्यानुयात्रिकान् ··· निर्भलेन मनसा निरन्तरं परिरेभिरे NīlaVi. 69.4; *adj.* **A** who follows or escorts स विसृज्य भुवं स्वां स्वां भूपतीननुयात्रिकान्। प्रयागमगमत् RājTa.(Ka.) 4.414; कथं निहत एव जनोऽयमनुयात्रिकः सर्वोऽपि AdbhuDa. 8.15(14); **B** which follows (as a result) व्ययस्त्वादौ सुकृतिनामायस्तस्यानुयात्रिकः PṛthvīVi. 5.134.

**अनुयात्रिकम्** (anuyātrikam) ?*adv.* as much as required for the sustenance (of the body) मुनिः। अनुयात्रिकमर्थस्य मात्रालाभेष्वनादृतः। अलाभे न विहन्येत लाभश्चैनं न हर्षयेत् MahāBhā. xii. 269.10 (F. N. अनुगता शरीरयात्रा यत्र तदनुयात्रिकं यथा तथा स्यात्)

**अनुयात्वा** (anu-yātvā) *ger.* (irr.) having pursued or chased सैन्धवं त्वभिसंप्रेक्ष्य पराक्रान्तं पलायने। अनुयाय (v.l. अनुयात्वा) ··· फल्गुनो वाक्यमब्रवीत् MahāBhā. iii. 255.57.

**अनुयान** (anu-yāna) *n.* **1Ai** act of going after, following, **ii** act of following (the husband in death) **B** procession (following a flag) **C** chasing, pursuing (the retreating army) **D** accompanying **E** retinue, attendance, escort **2A** characteristic of one of the twentyseven *aṅgas* of *śilpaka* **B** name of an amorous play **3** vehicle, carriage **1Ai** act of going after, following वनवासानुयानाय मामनुज्ञातुमर्हसि Rāmā. ii. 1089*(2); ii. 98.12; मित्रद्रोहरताः केचिद् देशेऽस्मिन् भृशदारुणे। ममानुयानं कुर्वन्ति अन्नपानकृते ViṣṇuDhaP. i. 162.46; निर्दिष्टाननुयानाय ···। राजपुत्रान्महाराजपुत्रः ··· अब्रवीत् ParamāKā. 83.53; समीरः ··· सूनोर्यत्नेन व्यथित ··· तरस्विनोऽनुयानम् Ragh. 12.19; **1Aii** act of following (the husband in death) तत्रानुयानं तव वीर पादयोः शुश्रूषतीनां दिश यत्र यास्यसि BhāgP. vii. 2.34; अनुयाने एकचित्यारोहणे एकदिनमरणे स्त्रियाः पृथक्सपिण्डीकरणं नास्ति SmṛtiCan. vi. 161.16;

**1B** procession (following a flag) स पथि ददर्श …। दशबलम् … ध्वजमनुयान इवैन्द्रमर्च्यमानम् Saund. 4.46; **1C** chasing, pursuing (the retreating army) हीनानुसारणमनुयानं समाजकर्मेत्यश्वकर्माणि ArthŚā. iii. 124.2 (10.4) (comm. पलायमानपरसैन्यानुगमनम्); अनुयानापसरणे शीघ्रकार्योपपादनम् …। इत्यश्वकर्म NītiSā. 20.5; AgniP. 341.26; NītiPra. 6.65; **1D** accompanying अतिथिम् … पूजयेत् …। गच्छतश्चानुयानेन प्रीतिमुत्पादयेद् गृही ViṣṇuP. iii. 11.60; ParāSm. 1.44; **1E** retinue, attendance, escort अनुयानं कुमारस्य भरतस्य महात्मनः। प्रेषयाश्वसहस्राणां शतानि त्रीणि राघव ViṣṇuDhaP. i. 203.2; **2A** characteristic of one of the twenty-seven *aṅgas* of *śilpaka* (*lit.* following the departing) अथ शिल्पकः … प्रस्थितस्य हर्षादनुयानमनुगमनम् NāṭaLaRaK. 3105; **2B** name of an amorous play कृत्रिमपुत्रकलीला स्यादनुयानं तथा तु पाञ्चाल्याः KandaCū. i. 4.46; **3** vehicle, carriage, cf. **अनुयानसमारूढ.**

**अनुयानकाल** (anuyāna-kāla) *m.* time of going after or following तासां सरोरुहदृशामनुयानकाले यच्चेष्टितं तदपि मां मुखरीकरोति BhikṣāKā. 16.1.

**अनुयानजन्मन्** (anuyāna-janman) *adj.* resulting from following रागो नवश्चरणयोरनुयानजन्मा … दत्तः शिवेन सखि ते BhikṣāKā. 21.8.

**अनुयानतस्** (anuyāna-tas) *adv.* **A** from the act of following कथंचिद् बलभद्रेण प्रत्यादिष्टोऽनुयानतः। तत्रैवास्थाद्धरिः TriṣaŚaPuC. iv. 5.89; **B** due to following न किं लभ्यं महतामनुयानतः RājTa. (Jo.) 394.

**अनुयानपूर्वकम्** (anuyānapūrvakam) *adv.* as preceded by the act of accompanying प्रत्येकमुच्चैरनुयानपूर्वकं सन्मान्यः…। तांस्तांश्च संघानथ संघपार्थिवो निजं निजं देशमभि व्यसर्जयत् VasaViKā. 13.70.

**अनुयानसमारूढ** (anuyāna-samārūḍha) *adj.* mounted or ascended upon the vehicle or carriage अनुयानसमारूढैर्महासाधनखेचरैः। उपकण्ठं क्षणात्प्राप लङ्कायां राक्षसाधिपः PadmP.(Ra.) 12.361.

**अनुयानादि** (anuyānādi) *adj.* following or going after (the preceptor) etc. गुरूणामनुयानादि दृढता संवरं प्रति।… कुशलस्य च। इत्यादिको यथासूत्रं हेतुर्लक्षणसाधकः AbhisaAlaṅ. 8.19.

**अनुयानादिक** (anuyānādi-ka) *adj.* following (the corpse) etc. अ(न्न ? नु)यानादिकं कृत्वा …। स्नानमात्राद् विशुद्धः स्यात् ĪśānŚiPa. ii. 62.43.

**अनुयानीय** (anu-yānīya) *adj.* to be followed, i.e. to be inculcated स्तुत्यमान्यानुयानीयगातव्यादेयसद्गुणः। नृणां देवैश्च स तदा राजा यात्रां प्रचक्रमे DvyāśraKā. 3.51 (comm. अनुसरणीयाः)

**अनुयानुग** (anuyānuga) *adj.* coming down, i.e. descending to progeny तामसो मकरो नाम निधिः …। एकस्यैव भवत्येष न च तस्यानुयानुगः MārkP. 68.19.

**अनुयापित** (anu-yāpita) *adj.* led to, i.e. subjected to एष दानवदैत्यानामग्रणीः कीर्तिवर्धनः।… ज्ञातिभिश्च परित्यक्तो यातनामनुयापितः।… जहौ सत्यं न BhāgP. viii. 22.29 (Bhāvapradīpikāprakāśa प्रापितः)

**अनुयामिन्** (anu-yāmin) *adj.* which holds or keeps in भान्त्यामपि कुमुदिन्यां कमलिन्यामेव मधुपयुवा। को वेद किं निबन्धनमनुयामिनि बन्धनं (? अनुयामि निबन्धनं) सहते RasiJī. 5.868.

**अनुयामिनि** (anuyāmini) *adv.* at each and every night भान्त्यामपि कुमुदिन्यां कमलिन्यामेव मधुपयुवा। को वेद किं निबन्धनमनुयामिनि बन्धनं सहते RasiJī. 5.868.

**अनुयाय** (anuyā-ya) *ger.* **A** having pursued or chased सैन्यदन्।… अनुयाय महाबाहुः फल्गुनो वाक्यमब्रवीत् MahāBhā. iii. 255.57; vii. 102.102; **B** having followed, i.e. having practised पापकर्मात्ययायैव (v.l. पापकर्मानुयायैव) संकरं तेन पुष्यति MahāBhā. v. 70.33.

**अनुयायिकारण** (anuyāyi-kāraṇa) *n.* cause which persists permanently, i.e. material cause स्थिरमनुयायिकारणमनभ्युपगच्छताम् अभावाद् भावोत्पत्तिरित्येतदापद्येत BrahmSūBh.(Śaṅ.) 301.17 (*on* ii. 2.26); GuruCandr. i. 50.3.

**अनुयायिकार्यलक्षण** (anuyāyikārya-lakṣaṇa) *n.* characteristic of the effect which is persistent जीवस्य कार्यत्वं वियदादिवदुत्पत्त्यनङ्गीकारश्च व्याहताविति शङ्कायां चिदचितोरनुयायिकार्यलक्षणमाह ŚrutaPra. ii. 357.27 (*on* ii. 3.18)

**अनुयायिता** (anuyāyi-tā) *f.* **Ai** the state of being a follower, i.e. adherence to त्वय्येतत्पुरुषव्याघ्र युक्तं राघववंशजे। गुरुवृत्तिर्दमश्चैव साधूनां चानुयायिता Rāmā. ii. 84.19; **Aii** the state of being what follows, i.e. supports अनन्तयाज्ञिकमतानुयायितया यज्ञोपवीतिनैव होमः कर्तव्यः VīraMi. (Saṁskāra.) 914.2; **B** the state of being what persists or continues (to exist) यस्मादबाह्यस्यापि बाह्यतया व्यवसितस्याननुयायिनोऽप्यनुयायितया सामान्यात्मकत्वं तथात्वे चास्य विकल्परूपता कुतः HetuBiṬ. 221.11.

**अनुयायित्व** (anuyāyi-tva) *n.* **1A** the state of being a follower चत्वारोऽथ चतुर्दिक्षु योज्याश्च शिखिनो मुने। तेषां चैवानुयायित्वाच्चत्वारस्तु प्रवर्तिनः JayāS. 20.268; **1B** the state of being what persists or continues (to exist) स्थिरैकं कर्मतापन्नम्। स्थिरमुत्पादविनाशयोरनुयायित्वात्त्रिकालवर्ति यदेकं द्रव्यं स्थिरैकम् SyādvāMañ. 21(7); **2** the state of being a subordinate or secondary अपह्नुतिदीपकयोः पुनर्वाच्यस्य प्राधान्यं व्यङ्ग्यस्य चानुयायित्वं प्रसिद्धमेव Dhvanyā. 120.1 (*on* 1.13)

**अनुयायित्वस्फुटीकरण** (anuyāyitva-sphuṭīkaraṇa) *n.* clarification of the state of being what continues किमर्थमत्र प्रथमपादाधिकरणार्थानुक्रमणम्। उच्यते। पादानुयायिनोऽर्थस्य प्रत्यधिकरणमनुयायित्वस्फुटीकरणाय ŚrutaPra. iB. 283.9 (*on* i. 2.1)

**अनुयायिन्** (anu-yāyin) *adj.* [*f.* -ī] [P. iii. 2.78] (also used as noun) **1Ai** which goes after or follows **ii** who goes after or follows (attendant, servant, devotee etc.) **Bi** which accompanies **ii** who accompanies (companion, friend etc.) **C** which repeats or persists, continuous throughout or common **2A** coming or occurring subsequently **B** which comes along **3** which resembles or equals, i.e. is similar **4** who follows, i.e. practises **5** subordinate or secondary **1Ai** which goes after or follows राजानं संनाहयेत। तस्य द्व्यवराध्यौ रथावनुयायिनौ स्याताम् LāṭyaŚS. iii. 10.2; DrāhyŚS. x. 2.2; व्यवतिष्ठत सा सेना भरतस्यानुयायिनी Rāmā. ii. 77.18; ii. 105.20; (काके) वाहनलाभोऽश्वगते विरुवत्यनुयायिनि क्षतजपातः BṛSaṁ. 95.48; न जाने कियताध्वना विच्छिन्नमितो बलमनुयायि मे Kād. 120.17; अमन्दायन्त किरणा नित्यमस्यानुयायिनः PadmP.(Ra.) 2.202; दृष्टिर्भ्रूसहिता कार्या हस्त(स्या)स्यानुयायिनी SamarāSū. 83.130; **1Aii** who goes after or follows (attendant, servant, devotee etc.) कथं ह्यस्मद्विधो ब्रह्मन्वर्तमानो गृहाश्रमे। भरणं पालनं चापि न कुर्यादनुयायिनाम् MahāBhā. iii. 2.50; रामः …। उदक्रोशन्महानादं सह तैरनुयायिभिः MahāBhā. v. 183.10; रथा विंशतिसाहस्रास्तथैषामनुयायिनः MahāBhā. vi. 18.12; ix. 2.25; तं दृष्ट्वा … चाण्डालरूपिणम्। प्राद्रवन् … पौरा येऽस्यानुगामिनः (v.l. °नुयायिनः) Rāmā. i. 57.10; iii. 1056*(6); ताम् … निमित्तानि शुभानि भेजिरे नरं श्रिया जुष्टमिवोपजीविनः (v.l. °वानुयायिनः GORR.) Rāmā. v. 27.1; vi. 44.38 (v.l.); वसिष्ठधेनोरनुयायिनं तम् … वनिता …। पपौ … लोचनाभ्याम् RaghuVa. 2.19; SaraKaṇṭhā. 650.13; तेन भक्तानुकम्पिना। चक्रे त्रिदिवनिःश्रेणिः सरयूरनुयायिनाम् RaghuVa. 15.100; यस्यैवं देवताचक्रं वाहनास्त्रानुयायिभिः। संयुक्तं तिष्ठते देहे सकलस्य महात्मनः PauṣkS. 3.91; दृष्ट्वा प्रचुक्रुशुः पौरा राज्ञश्चैवानुयायिनः MārkP. 7.46; नरपतेरनुयायिनस्ते। नानाविधोचितसुखानुभवप्रतीताः BrahmāṇḍP. ii. 27.44; ii. 49.8; एवं कृतोदकान् सम्यक् सर्वान् शाड्वलसंस्थितान्। आप्लुत्य पुनराचान्तान्वदेयुस्तेऽनुयायिनः GobhiSm. 3.38; तस्य … (द्वौ) शृगालौ मन्त्रिपुत्रा(v.l. सदानुयायिना)वास्ताम् PañcT. 1.5 (12) (14.8); अनुमार्गप्रधावितानेकार्थिजनसहस्राणामनुयायिनः पुरुषान् … पृच्छद्भिः … आसेव्यमानम् … राजद्वारमगात् HarṣaC. 97.2; महापीठेऽथवा पूज्या गरुडस्यानुयायिनः PāraS. 8.59; 16.487; ये चान्ये …। तमःस्वभावास्तेऽप्येनं प्रदोषमनुयायिनः ŚiśuVa. 2.98; प्लवंगराट् …। ननाम … स रामभद्राय सहानुयायिभिः RāmC. 5.4; 33.96; नृणाम् …। तप्तकृच्छ्रद्वये शुद्धिरश्रुपातेऽनुयायिनाम् ManuBh. i. 462.17 (*on* 5.88); भूपावरोधलोकानां यथास्वमनुयायिनाम्। अमत्राणि … ददुर्जनाः BṛKathāK. 19.55; पञ्च कोट्यः पिशाचानां निकुम्भस्यानुयायिनाम् NīlaP. 206; 392; 504; दृष्ट्वा लक्ष्मीमिवायान्तीं ब्रह्माणमनुयायिनीम्। वाल्मीकेः पृष्ठतः सीतां साधुवादो महानभूत् AdhyāRā. vii. 7.26; छायाग्रहो मूर्त इवानुयायी स्थितश्चिरम् … सेवकदुर्विदग्धः SevyaSev. 44; तत्रैका योगिनी प्राह निजां दृष्ट्वानुयायिनीम् BṛKathāMañ. 15.299; अपरेण परित्यक्तं भटेनेवानुयायिना। पुरुषेण पृथूत्तुङ्गं प्राप्यैकं शिलातलम् KathāSaSāg. iv. 2.179; vi. 1.170; vii. 1.78; x. 5.65; दुर्गामावाहयाम्यहम्। यस्याः सिंहा रथे युक्ता व्याघ्राश्चैवानुयायिनः ĪśānŚiPa. i. 24.26; ii. 43.64; भूया मद्भ्रातृजे देवप्रसादे वानुयायिनि।… सर्वदा च प्रसादवान् DvyāśraKā. 11.110; (सारंगा) मुक्ताश्चाभीरवः शस्ता(:) पोषकस्यानुयायिनः Mānaso. iv. 15.1562; आमयार्तिरिपुत्रासक्षुदादौ दृष्टवैकृतान्।… क्ष्मापाऽनन्त्यनुयायिनः RājTa.(Ka.) 5.315; निवर्त्य दिक्पतीन् स सुरेन्द्रानुयायिनः प्रभुः। पृथिवीभृतिमुक्तिवर्ति(र्त)नीमणिसोपान इवारुरोह सः NemiNir. 14.1; तस्य … शृगालः सदानुयायी परिचारकोऽस्ति Pañca. 236.17; स्वस्वे निपतिते तस्मिन् भृङ्ग्यः कलकलाकुलाः। जज्ञिरेऽस्यानुयायिन्यो विहितव्याहरा इव SamarāSaṁ. 2.335; गच्छन्तमनुयायिनी। भुञ्जानमनुभुञ्जाना शयानमनुयायिनी। सा कामुकेति विज्ञेया BhāvPra.(Śa.) 291.8(10); लद्दराजाद्या भूपतेरनुशायिनः। योद्धुं बद्धोद्यमाः RājTa.(Jo.) 678; तद्रणोत्थरजोध्वस्ता न प्राकाशन्त कुत्रचित्। आशा गजपतेर्वीर-

रत्नानामनुयायिनाम् RājTa.(Prā.) 223; 796; रुषा तमनुयायिनी न भवति स्म धर्तुं क्षमा …। कामिनी HariVi. 1.23; विसृज्य पौराननुयायिनोऽपि च।… जगाम मातुः सदनं तटातका ŚivLī. 11.4; मानिभिः सहितो मानी शम्भुराजोऽनुयायिभिः। … युध्यमानो विरुद्धानां व्यदधात्कदनं महत् ParamāKā. 99.47; 106.38; एकस्यैकस्य नागस्य शतमश्वाः प्रयायिनः। पदातयस्सहस्रं तु प्रत्यङ्गेष्वनुयायिनः NītiPra. 7.7 (comm. अनुयायिनस्सेवकाः); **1Bi** which accompanies (आसुरीकल्पः) घृतादिद्रव्यसर्वेषु आसुरी शतजापिता। पत्राद्यवयवश्चास्या जिह्वैषा चानुयायिनी AVPari. 35(1).5; **1Bii** who accompanies (companion, friend etc.) मृगपक्षिणः। प्रयाणे वासुदेवस्य बभूवुरनुयायिनः MahāBhā. v. 81.24; ये चान्ये पार्थिवा राजन्पाण्डवस्यानुयायिनः MahāBhā. vii. 7.6; मनसा च विविक्ततामभीप्सुः सुहृदस्ताननुयायिनो निवार्य … उपेयिवान् स जम्ब्वा BuddhaC. 5.8; कुमार एवमादिष्टा अनुयायिनो राजानः MudrāRā. 5.13(9); पुनः पुनर्वत्स कथं स पृच्छयतां सुहृत्तमस्तस्य च तेऽनुयायिनः RāmC. 4.32; 5.41; दृष्ट्वानुयायिनीं तां तु समाहूय जनार्दनः। संप्रार्थयत् SkandP. iv. 31.103; वार्यमाणानुयायिन्या तस्य सा कण्ठसूत्रकम्। व्यदारयत् BṛKathāMañ. 14.207; आत्मभृत्याननुयायिनो नृपान्निरीक्षणैरेव विभुर्न्यवर्तयत् Raghunā. 11.20; कीरातमावलम्। येऽवलम्ब्य बतोत्तंसा भूभुजां तेऽनुयायिनः ParamāKā. 106.38; **1C** which repeats or persists, continuous throughout or common व्यक्तयो नान्व (v.l. नानु)यन्त्यन्यदनुयायि न भासते। ज्ञानादव्यतिरिक्तं च कथमर्थान्तरं व्रजेत् PramāVār. 1.73; न क्रियाकरणाकारे द्वे ज्ञाने अनुयायिनी BhāvanāVi. 44.4; 12.1; न चानुयायि तेष्विष्टमन्यत्सत्त्वं यदीष्यते। न षडर्थातिरेकेण जायन्ते भावबुद्धयः TattvSaṁ. 788; असौ सामान्यात्मा सर्वावस्थास्वविरुद्धोऽनुयायी दृश्यते TattvSaṁPañ. 106.14 (*on* 267); आविर्भावतिरोभावधर्मकेष्वनुयायि यत्। तद्धर्मि यत्र वा ज्ञानं प्राग्धर्मग्रहणाद्भवेत् ŚlokaVār. 4.152 (181.7); YuktiSneha. 43.20 (*on* i. 1.4); अनुपमृद्यमानानामेवानुयायिनां बीजाद्यवयवानामङ्कुरादिकारणभावाभ्युपगमात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 393.7 (*on* ii. 2.26); संध्यादिमयस्य प्रबन्धशरीरस्य यथा कार्यमेकमनुयायि व्यापकं कल्प्यते न च तत्कार्यान्तरैर्न संकीर्यते Dhvanyā. 380.1 (*on* 3.23); यावच्छरीरमेकमनुयायि प्रमातृतत्त्वमस्ति NyāyMañ. ii. 39.27; साधारणः समानो यो साध्योपमानोपमेययोरुभयोरनुयायिनो धर्मः VakroJī. 198.8; सामान्यं पूर्वोत्तरयोरनुयायि Kāśi. ii. 150.22 (*on* 5(5).13); 'गावः' इति प्रतिभासे पृथक्कृता बहिर् व्यक्तयो भान्ति, येन अनुयायि च आसां भाति वपुः PratyabhiVi. ii. 52.5 (*on* ii. 2.5); तद्दशाद्वयेऽप्यनुयायिनी या रतिरास्वादनात्मिका तस्याश्चास्वाद्यमानं रूपं शृङ्गारः AbhinBhā. i. 303.9 (*on* 6.44); Kāvyānu.(He.) 83.7; गवादिव्यक्त्यनुभवकाले वर्णसंस्थानात्मकं व्यक्तिरूपमपहाय नान्यत्किंचिदेकमनुयायि प्रत्यक्षे प्रतिभासते TarkBhā.(Mo.) 30.8; काकुरूपत्वमेव सर्वत्रानुयायि Kāvyānu.(He.) 282.13; आलोके सति उलूकादीनामन्धकारसंभवादनुयायिनमाकारमाह ŚrutaPra. iB. 11.25 (*on* i. 1.1); iB. 39.28 (*on* i. 1.1); अस्माकं तु पूर्वपक्षे सिद्धान्ते च अरुणयेति पदस्य द्रव्यपर्यन्तत्वमनुयायि ŚrutaPra. iB. 212.15 (*on* i. 1.3); दोषाननुषङ्गे परमार्थापरमार्थयोरुभयत्राप्यनुयायी हेतुः कः ŚrutaPra. ii. 440.24 (*on* iii. 2.20); न हि … वर्णसंस्थानात्मकव्यक्तिरूपमपहायान्यत्किंचिदेकमनुयायि प्रतिभासते SyādvāMañ. 14(57); यद्द्वितीये तृतीयेऽङ्के जात्याद्यच्छेदकारणम्। अनुयायी भवेद् बिन्दुश्चतुर्थाङ्कावधि क्वचित् BhāvPra.(Śā.) 205.10(7); क्षणिकसंतानिव्यतिरिक्तस्य तावदनुयायिनः स्थिरस्य संतानस्य सर्वक्षणिकत्ववादिभिरनभ्युपगतत्वात् ŚivārkaMaDī. ii. 82.18 (*on* ii. 2.18); ii. 90.22 (*on* ii. 2.24); **2A** coming or occurring subsequently पतन्त्यशनयः … तदनुयायिना … शब्देन …। विद्युतो निपतन्ति AVPari. 58(2).1; **2B** which comes along ब्रह्मनिष्ठेष्वनुयायि वैराग्यं नाम लोकान्तरजन्मान्तरभोगनैरपेक्ष्यम् ŚrutaPra. ii. 557.29 (*on* iii. 4.38); **3** which resembles or equals, i.e. is similar अस्पष्टस्य नीलाद्याकारस्य स्पष्टनीलाद्याभासायां तत्रानुपलक्षणात्, स्पष्टस्यापि च द्वितीयस्यानुयायिनः HetuBiṬ. 30.17; व्यङ्ग्यत्वसंभाव्यत्वविपरीतकारित्वादि तस्यैवानुयायिनश्चापि शब्दाभ्यामुभयतो योजिताभ्याम् … स्पष्टमेव गुणीभूतम् Loc. 216.1 (*on* 3.41); **4** who follows, i.e. practises न्याय्यं पन्थानमुत्सृज्य ये गतस्यानुयायिनः। सभ्यास्ते Mānaso. ii. 20.1250; देयध(र्)मोऽयं प्रवरमहाजनानुयायि[नः] (Read महायानानुयायिनः) EI. xviii. 74.1; **5** subordinate or secondary, cf. **अनुयायित्व 2**; [ViśvaLoK. 183.43 gives *anuyāyin* as one of the meanings of *anubandha*]; *m.* name of a son of Dhṛtarāṣṭra (नामधेयानि …। धृतराष्ट्रस्य पुत्राणाम्) आदित्यकेतुर्वह्वाशी नागदन्तोग्रयायिनौ (v.l. °न्तानुयायिनौ) MahāBhā. i. App. I. 41(22)

**अनुयायिप्रत्यभिज्ञा** (anuyāyi-pratyabhijñā) *f.* recognition of what continues आगमापायिषु रूपादिषु यदनुयायिप्रत्यभिज्ञा जायते तद् द्रव्यम् ŚāstrDī. 42.21 (*on* i. 1.4)

**अनुयायिरूप** (anuyāyi-rūpa) *n.* form which persists or continues अनुयायिनि प्रकाशे अनुयायिरूपं भाति PratyabhiVi. i. 89.5 (*on* i. 2.2)

**अनुयायिवर्ग** (anuyāyi-varga) *m.* group of followers or attendants (दिलीपेन) तेन … न्यषेधि शेषोऽप्यनुयायिवर्गः RaghuVa. 2.4; त्वमित्थं समेत्य सकलैरनुयायिवर्गैः … अभ्यर्च्य नौ ŚivLī. 3.86.

**अनुयायिहेतु** (anuyāyi-hetu) *m.* cause which persists or continues अनुयायिहेतुः कार्योपयोगितयैव सिद्धेरित्युक्तम् ŚrutaPra. iB. 92.11 (*on* i. 1.1)

**अनुयाय्यर्थविषय** (anuyāyyartha-viṣaya) *adj.* referring to the object that continues (to exist) अनुयाय्यर्थविषये प्रमाणे जाग्रति तदनङ्गीकारायोगात् ŚivārkaMaDī. ii. 90.25 (*on* ii. 2.24)

**अनुयाय्यवस्था** (anuyāyy-avasthā) *f.* stage or condition of what continues, i. e. continuation अवस्थानामागमापायित्वेनानुयाय्यवस्थावदनङ्गीकारे प्रत्यभिज्ञाया निर्विषयत्वापत्तेः ŚivārkaMaDī. ii. 90.20 (*on* ii. 2.24)

**अनुयावर** (anu-yāvara) *adj.* [P. iii. 2.175] which is going to follow प्रजापतिमेवाप्नुवन्त्यृतवो वावासन्ननुयावरा मासाः KāṭhS. 34.2 (iii. 43.19)

**अनुयास्यत्** (anu-yāsyat) *adj.* who is going to follow अहं हि — अनुयास्यन्मुनितनयाम् …। स्वस्थानादचलन्नपि गत्वेव पुनः प्रतिनिवृत्तः Śāk. 1.28.

**अनुयियास** (anu-yiyāsa-) *desid.* (irr.) to desire to follow or go along मुक्तावनुयियासि त्वं मदैकात्म्यपरीप्सया BṛĀraUBhVā. ii. 4.68 (comm. क्रियापदे छान्दसः सकारलोपः)

**अनुयियासु** (anu-yiyāsu) *adj.* desirous of following गृहिणमनुयियासुर्जानकी सा कनिष्ठा।… वारिता लक्ष्मणेन BālRā. 6.25; अवाप … पञ्चत्वम् …। धात्री दैववशेनानुयियासुरिव धारिणीम् PariPar. 1.121.

**अनुयुक्त** (anu-yukta) *adj.* [*f.* -ā] enumerated in the *iṣṭādigaṇa*, JaineVyā. i. 1.22; CāndraVyā. iv. 2.94; GaṇRa. 7.411(436); [DEBRU. 339] **1A** asked, inquired, examined, (used as noun) one who is asked or questioned **B** requested, entreated, solicited, (used as noun) one who is requested **C** ordered **2Ai** employed or hired (with allowance or pay) **ii** appointed, assigned (with some duty or task) **B** devoted or addicted to, practising **C** absorbed in (one's love affairs) **3** attacked, i.e. haunted or possessed **1A** asked, inquired, examined कथं शून्यमण्डले निरालम्बने वैकुण्ठ इति सानुयुक्ता RādhU. 208.7(1); 208.15 (1); 209.12(2); बहु चाप्यनुयुक्तोऽस्मि तन्मानुज्ञातुमर्हसि MahāBhā. i. 76.15 (*but* BhārBhāDī. पलायिते मृगे श्रान्तः); MatsyaP. 30.16; (आजगरः) अनुयुक्तः स मेधावी … उवाच MahāBhā. xii. 172.9; अनुयुक्तौ ततस्तौ … रक्षिभिः … निष्क्रान्तौ कार्मुकालयात् ViṣṇuP. v. 20.17; BrahmP. 193.6; वैतण्डिकः। स प्रयोजनमनुयुक्तो यदि प्रतिपद्यते … वैतण्डिकत्वं जहाति NyāyBh. 4.4 (*on* i. 1.1); (निग्रहस्थानम्) एतच्च कस्य पराजय इत्यनुयुक्तया परिषदा वचनीयम् NyāyBh. 339.6 (*on* v. 2.21); PramāMī. 71.26 (*on* ii. 1.34); न स राम इह क्व यात इत्यनुयुक्तो वनिताभिरग्रतः … अर्भकः JānaHa. 4.8; सः (बाणः) … तेन …। अनुयुक्त इव स्ववार्तमुच्चैः परिरेभे नु भृशं विलोचनाभ्याम् Kirāta. 13.34; एवमनुयुक्ताः सन्तः प्रतिब्रुवते NyāyVār. 300.2 (*on* ii. 2.18); राज्ञानुयुक्ते च नैष न्यायो वेशकुलस्य यदातुरपदेशः।… अर्थपतिरग्राह्यत DaśKuC. 56.11; 109.20; 117.18; MālaMā. 8.66; कावेतौ रामलक्ष्मणाविति कर्णधाराधिपतिना गुहेनाहमनुयुक्ता AnarghaRā. 5.0(12); आचारोऽयमिति व्यक्तमनुयुक्तास्त्वया वयम् BṛKathāŚloSaṁ. 2.12; सुरसमञ्जरी। क्रन्दन्ती परिमृज्याश्रुमनुयुक्तेति भूभृता BṛKathāŚloSaṁ. 3.44; 3.90; 3.112; अपि कासि …। इति तेनानुयुक्ताहं यथावृत्तमवर्णयम् BṛKathāŚloSaṁ. 4.128; 5.90; 9.4; 16.25; सखीभिरनुयुक्तासौ बहुशः क्लेशकारणम्।… नाकथयत् BṛKathāŚloSaṁ. 20.114; 20.167; 20.189; 26.39; अर्वाक् त्र्यब्दाद्धरेत्स्वामी …। ममेदमिति यो ब्रूयादनुयुक्तो यथाविधि ViṣṇuDhaP. ii. 61.43; त एवमनुयुक्ताः समरकेतुना … जगदुः TilaMañ. 189.14; अंशद्वयाग्रहणे निमित्तमनुयुक्तो भवान् Kāśi. ii. 147.11 (*on* 5(3).119); रामेणानुयुक्तो वालिवैरकारणं भानुसूनुरित्थमकथयत् RāmāCam. 4.10(1); (सैन्याधिपैः) मारुतिस्तैरनुयुक्तः स्ववृत्तान्तमखिलमाख्यातवान् RāmaCam. 5.67(1); 5.29(1); 5.73; किमेतदिति तेनानुयुक्तो वेत्रधराग्रणीः। इति विज्ञ(? ज्ञा)पयामास TriṣaŚaPuC. i. 3.266; i. 4.747; i. 5.253; i. 6.45; वक्ता को दोष इत्यनुयुक्तो दोष एव इत्यभिधायैव च निर्वृत्तो भवेत् KhaṇḍanKhā. 376.8; 886.18; अनुयुक्तेति भूपेन … समभ्यधात् (भानुमती) PāṇḍaC. 9.11; 10.45; कार्योत्पत्त्या कारणस्य तदनुरूपत्वम् … तर्हि त्वयैव तदनुयुक्तेन वक्तव्यम् ŚrutaPra. iA. 124.10 (*on* i. 1.1); लोकैश्चानुयुक्ता (शिष्याः) अवदन् मृषा PrabhāC. 26.15; 163.12; काष्ठपात्रीयुतकुद्दालस्योर्ध्वीकरणकारणमनुयुक्तास्ते

PrabaCin. 109.19; यादवप्रकाशैः … सप्रमाणमनुयुक्ताः … शिष्टाश्च प्रायश्चित्तमेवोत्तरं ददुः ŚatDū. 225.25; वयस्ययाभावविदानुयुक्ता न किंचिदित्येव जगाद नाथा Yādavā. 2.17; कासि वेत्यनुयुक्ता मृगजीविनामुना … ( दमयन्ती ) निजवृत्तमादितः कथयामास Nalābhyu. 7.62; गोपालयोषिता। अनुयुक्तस्तिमिर्भीत्या व्यधात् … निह्नवम् RājTa. (Jo.) 214; तेनानुयुक्तेषु मयूरस्तेषु मन्त्रिषु … अगमद्गिरम् ParamāKā. 80.6; राज्ञा देवी … हेतुमत्रानुयुक्ता प्राह स्मेदं प्राणनाथम् ŚivLī. 13.16; असकृदनुबध्यानुयुक्तो मनस्येव किं मामुपहसितुम् … पृच्छति Mukundā. 218(22); मुष्टौ युग्ममयुग्मं वा मौक्तिकमिति केनचिदनुयुक्तः प्रतिद्वन्द्वी … किंचित्प्रतिजानीते ŚṛṅgāSar. 98(4); (used as noun) one who is asked or questioned कथं पुनरग्निहोत्रक्रिया ध्वस्ता सती स्वर्गसाधिका भवतीत्यनुयुक्तः प्राह NyāySā. 28.6; अभावं प्रत्यनुयुक्तेन तदैव तदभावोऽवसीयते Kāśi. iii. 190.1 (*on* 5(8).1); सामान्यनिर्देशेऽपि हि कथमिति विशेषमनुयुक्तेन स एव हि वक्तव्य इति NyāyPari. 283.5; 324.1; **1B** requested, entreated, solicited मया … अनुयुक्तश्चतुराननः … अन्ववर्णयत् JayāS. 1.78(+21); आदरेणानुयुक्तश्च कौतुकिन्या पुनः पुनः। विप्रोऽवोचत PadmP. (Ra.) 35.96; 98.31; सः … अनुयुक्तोऽपि पुनःपुनरित्थमभिधाय स्थितः BālRā. 4.1(4); राज्यारम्भेऽनुयुक्तेन भीमादेवेन …। उक्ते … शिक्षे द्वे स मन्त्रवदस्मरत् RājTa.(Ka.) 8.45; एवं वसुमतिनाथेनानुयुक्तः स सादरम् ।… सप्रश्रयमदोऽवदत् TriṣaŚaPuC. ii. 6.246; पृथ्वीपरिवृढेनानुयुक्तः … गुरुरूचिवान् PrabaCin. 84.11; KumāPraPra. 61.25; PrabaCin. 64.8; 98.21; (used as noun) one who is requested सूर्याचन्द्रौ किं युवाम् … इत्थं तेन प्रश्रितेनानुयुक्तावब्रूताम् Ragh. 10.47; **1C** ordered विनोदप्रियेण राज्ञा कुचवर्णनायानुयुक्ता विजया प्राह PrabaCin. 43.8; **2Ai** employed or hired (with allowance or pay) अनुयोक्ता च यो विप्रो अनुयुक्तश्च भारत। नार्हतस्तावपि श्राद्धं ब्रह्मविक्रयिणौ हि तौ MahāBhā. xiii. 24.18; **2Aii** appointed, assigned (with some duty or task) अनुयुक्ता हि साचिव्ये यद् वदन्ति हितैषिणः। अनुरागद्रवस्यैताः प्रणयस्यातिभूमयः Pañcā. 58.1; ( राजपुत्रः ) अनुयुक्तो दस्युवधे रणे कुर्यात् पराक्रमम्। नास्य कृत्यमतः किंचिदन्यद् दस्युनिबर्हणात् SūktiRa. 156.72; **2B** devoted or addicted to, practising अक्षवङ्कद्यूतक्रीडानुयोगमनुयुक्ताश्च भवन्ति MaVastu-Ava. i. 96.5; iii. 201.1; iii. 383.9; किं पुनरेतर्हि औदारिकमाहारमाहरन् सुखल्लिकानुयोगमनुयुक्तो विहरन् LaliVi. 18.22(29) [DBHS.]; **2C** absorbed in (one's love affairs) वैशिकः।… अनुयुक्तः शुचिर्दक्षः ( स्यात् ) NāṭyaŚā. 23.8; **3** attacked, i.e. haunted or possessed ( याज्ञवल्क्यः ) अनुयुक्तोऽथ भूतेन जनकं नृपतिं ययौ SkandP. v(3). 42.46.

**अनुयुक्तता** (anuyukta-tā) *f.* the state of being devoted or addicted to चतुर्भिर्मैत्रेय धर्मैः समन्वागतः … परिमोक्ष्यते। कतमैः … आत्मदमशमथयोगमनुयुक्ततया ŚikṣāSa. 104.15.

**अनुयुक्तवत्** (anuyukta-va(n)t) *adj.* [*f.* -ī] who has asked, who has questioned कस्येयं कुन्दमालेति स भार्यामनुयुक्तवान् BṛKathāŚloSam. 22.17; 23.22; तमहम् … लब्धावसरमनुयुक्तवती TilaMañ. 319.8; दिवंगतश्च श्रीकर्णः इति सद्यो निवेदिते … नृपः … कथमित्यनुयुक्तवान् KumāDeC.(So.) 24.21; किमिहागमनस्य कारणं युवयोरित्यनुयुक्तवान् हरिः Nalābhyu. 7.2.

**अनुयुक्तविबोधन** (anuyukta-vibodhana) *n.* enlightenment about what is asked अभ्यर्थये भव भवन्तमपाकुरुष्व दीर्घं विवादमनुयुक्तविबोधनेन BhikṣāKā. 15.8.

**अनुयुक्तामयोदन्त** (anuyuktāmayodanta) *adj.* who has been asked or inquired the news about the disease अनुयुक्तामयोदन्तः स कालेऽथ तयोर्निजैः। गात्रे न्यखानयत् RājTa.(Jo.) 314.

**अनुयुक्ति** (anu-yukti) *f.* **1** medicinal treatment given after (recovery from the disease) आस्यवर्चोजननीमनुयुक्तिं प्रदापयेत् BhelaS. 157.7 (6.10); **2** asking, inquiry अनुजाभिरनामयानुयुक्तेरभिनन्द्य …। सदनाय ससर्ज तम् … महीपः BhārCam. 4.27.

**अनुयुक्तिन्** (anuyukt-in) *adj.* [GaṇPā. 22.29; JaineVyā. iv. 1.22; CāndraVyā. iv. 2.94] who has examined, i.e. scholar अनुयुक्ती शास्त्रे GaṇRa. 7.411(426)

**अनुयुग** (anu-yuga) *m.* [w. r. for अनु युगे] BhāgP. xii. 7.14.

**अनुयुगम्** (anuyugam) *adv.* **Ai** age after age, in successive ages आयुर्वीर्यमथो बुद्धिर्बलं तेजश्च पाण्डव। मनुष्याणामनुयुगं ह्रसतीति निबोध मे MahāBhā. iii. 188.13; वेदवादाश्चानुयुगं ह्रसन्तीति च नः श्रुतम् MahāBhā. xii. 224.25; xii. 252.7; अनुयुगमन्वहं सगुण गीतपरंपरया श्रवणभृतो यतस्त्वम् BhāgP. x. 87.40; **Aii** in each and every age ( हरिः ) सृष्टं च पात्यनुयुगं यावत्कल्पविकल्पना ViṣṇuP. i. 2.62; PadmP. i. 2.33; v. 2.110; मुमुक्षूनपि ज्ञानाज्ञानसमाश्रयाननुयुगं तेषां च निःश्रेयसम् … स्वीचक्रुरल्पश्रुताः SaṁkṣeŚā. 2.133 (ii. 84.6); आविर्हितस्त्वनुयुगं स हि … वेदद्रुमं विटपशो विभजिष्यति स्म BhāgP. ii. 7.36; iii. 29.44; विश्वोद्भवस्थितिलयेषु विभज्यमानैर्मायागुणैरनुयुग विगृहीतदेहाः। ते ब्रह्मविष्णुगिरिशाः BhāgP. iv. 1.27; viii. 14.8; x. 8.13; **B** according to the age ( आयुः आशिषः च ) फलन्त्यनुयुगं लोके प्रभावाश्च शरीरिणाम् ManuSm. 1.84; कर्मणां तु फलं तात फलत्यनुयुगं सदा BhaviP. 8B.9 (i. 2.117)

**अनुयुज्** (anu-yuj-) VII Ā. (rarely P.) [P. i. 3.64; MahāBh. i. 290.8 (*on* i. 3.64)] **1Ai** to join to, to connect with or add, (pass.) **i** to be joined to, to be connected with **ii** to be connected, i.e. to be construed, (*caus.*) to join or connect, i.e. to apply or use **ii** to connect, i.e. to utter (a proposition) for censure, (pass.) to be connected, i.e. to be uttered for censure **Bi** to attach (oneself) to, to select **ii** to attach (mind), i.e. to concentrate upon **C** to join (oneself) in practising **D** to join, i.e. to follow **E** to employ, i.e. to pronounce (blessings) **2Ai** to ask, to question, to object, (pass.) to be asked, to be questioned, (*caus.* pass.) to make to be asked **ii** to ask, i.e. to solicit or request **B** to ask for, to demand **Ci** to investigate, to interrogate (a culprit) **ii** to cross-examine (witnesses in a law-suit) **3A** to enjoin, to prescribe **B** to order, (pass.) to be ordered **1Ai** to join to, to connect with or add दीक्षा वै देवेभ्योऽपाक्रामत्तां वासन्तिकाभ्यां मासाभ्यामन्वयुञ्जत … तां हैमन्तिकाभ्यां मासाभ्यामन्वयुञ्जत … तां शैशिराभ्यां मासाभ्यामन्वयुञ्जत AitBr. 19.4(515); रथेन वै तदनुयुङ्क्ते ŚatBr. V. iv. 3.3; ŚatBr.(K.) VII. iii. 3.3; तमनुयुञ्जते हस्तिभिस्त्वद् गोरथैः VādhūŚS. iii. 75.12; जुहोति … 'अग्निः … मावतु' इत्यभ्यातानान्। 'अस्मिन् … क्षत्र' इत्यभ्यातानेष्वनुयुञ्जति AgniveGS. i. 1.2 (5.19); (pass.) **i** to be joined to, to be connected with यदक्षरं पञ्चविधं समेति। … सत्यस्य सत्यमनु यत्र युज्यते AitĀ. II. iii. 8.1; उपक्रमवशात् पूर्वमितरेषां हि वर्णनम्। कृतं न्यायेन येनैव स खल्वत्रानुष( v.l. °यु )ज्यते Bhām. 172.20 (*on* i. 2.15); **ii** to be connected, i.e. to be construed ( असम्यक्कारिणश्चैव महामात्राश्चिकित्सकाः ) असम्यक्कारिण इति सर्वत्रानुयुज्यते ManuBh. ii. 313.8 (*on* 9.259); ( उक्तार्घदानेन …। पात्रान्तरविशेषेण फलं स्यात् ) पात्रादिष्वर्घं दत्त्वेत्यनुयुज्यते VīraMi.(Pūjā.) 314.21; (*caus.*) to join or connect, i.e. apply or use शान्त्युदकं करोति। तत्रैतत् सूक्तमनुयोजयति KauśiSū. 44.4; 53.7; अत्र शुनासीराण्यनुयोजयेत् KauśiSū. 106.8; 136.9; आज्यभागान्ते सावित्रीमनुयोजयेत् AVPari. 37 (8).1; 70B (4).2; **1Aii** to connect, i.e. to utter (a proposition) for censure केनचित् प्रतिज्ञातं तमुपालिप्सुरुपपत्तिभिर्निगृह्य साभ्यासूयमनुयुङ्क्ते KāśiVṛ. *on* viii. 2.94; (pass.) to be connected, i.e. to be uttered for censure अद्य अमावास्येत्येवंवादी युक्त्या प्रच्याव्य स्वमतादेवमनुयुज्यते KāśiVṛ. *on* viii. 2.94; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 2.94 (463.5); **1Bi** to attach (oneself) to, to select न वै प्राज्ञा गतश्रीकं भर्तारमुपयुञ्जते। युञ्जानमनुयुञ्जीत न श्रियः संक्षये वसेत MahāBhā. iii. 251.16; अहमेनां रन्तुमनुयुञ्जे JayaMa. 84.23 (*on* 2.1); **1Bii** to attach (mind), i.e. to concentrate upon अप्रमत्तोऽनुयुञ्जीत मनो मयि BhāgP. xi. 13.13; **1C** to join (oneself) in practising अनुयुञ्जीत कृत्यानि … महीपतिः। आगमैरुपदिष्टानि MahāBhā. xii. 120.20; वसुंधरायाः साह्यार्थमंशं स्वं नानुयुञ्जसे HariVam. 44.17; **1D** to join, i.e. to follow त्वां नैते ह्यनुयुञ्जेयुः Rāmā. iv. 53.10; **1E** to employ, i.e. to pronounce (blessings) नन्दगोपः … गावः …। आत्मजाभ्युदयार्थाय प्रादात्ते चान्वयुञ्जत। विप्राः … आशिषः BhāgP. x. 7.16; **2Ai** to ask, to question, to object कात्यायनो ब्रह्माणमन्वयुङ्क्त … किं पवित्राणां पवित्रम् KātyU. 64.18; आहाराचारधर्माणां यत् कुर्याद् गुरुरीश्वरः। तथैव चानुकुर्वीत नानुयुञ्जीत कारणम् ŚivU. 7.39; गच्छानुयुङ्क्ष्व सर्पान् यदि मोक्षोऽस्ति केनचित् Suparṇādhyāya 10.3; आसं युधिष्ठिरस्याहं पुरा प्राणसमः सखा। इति वक्ष्यामि राजानं यदि मामनुयोक्ष्यते MahāBhā. iv. 1.22; v. 65.9; एष वृद्धः पुरा लोकान् संप्राप्नोति तनुत्यजाम्। तं शीघ्रमनुयुञ्जध्वं संशयान् मनसि स्थितान् MahāBhā. xii. 54.10; xii. 56.50; SūktiRa. 70.2; शकुने वयं स्म देवाः … अनुयुज्महे ( v.l. °युञ्महे )। पृच्छामस्त्वां मोक्षधर्मम् MahāBhā. xii. 288.4; xiv. 6.26; पृच्छतु मा भवान् अनुयुङ्क्तां मा भवान् MahāBh. ii. 33.9 (*on* iii. 1.26); शिष्यं महर्षेर्नृपतिः …। किं वस्तु विद्वन् गुरवे प्रदेयं त्वया कियद् वेति तमन्वयुङ्क्त RaghuVa. 5.18; 11.62; ब्रह्माणमथ ते सर्वे समागत्यान्वयुञ्जत। किमिदं वर्तते मोहः JayāS. 1.78 (+52); कथमिक्ष्वाकुवंशमुदाहरति, तदनुयोक्ष्ये। वत्से किं च दशरथस्य वधूः KundaMā. 1.27(?28) (14); 6.14(2); सः … दुष्करप्रतिसमाधानं तद्बलमवगत्य … पार्श्ववर्तिनोऽन्वयुङ्क्त AvantiKa. 169.4; देवः … तांश्च तदुक्तावन्वयुङ्क्त DaśKuC. 40.7; हरिः … स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुङ्क्त ŚiśuVa. 13.68; केचिद् वैधर्म्यदृष्टान्तो नास्तीत्यप्यनुयुञ्जते ŚlokaVār. 5(2).121 (247.4); ( शिष्यः … गुरुम् ) गच्छन्तं पृष्ठतो यायात् …।

तद्वचो नानुयुञ्जीत शयानं न प्रबोधयेत् MrgendraT. iv. 1.71; इदमेव युगस्यादौ पप्रच्छ भरतः पुरुम् । ततोऽनुयुयुजे सम्राट् सागरोऽजितम् MahāP. 2.42; अथैव योधाः शतशो हतास्ते …। किं विस्मृतं क्रुद्ध इवानुयुङ्क्षे यन्माम् … विषादहेतुम् RāmC. 23.64; 21.93; भवन्तमेवानुयुञ्ज्महे … °योगिप्रत्यक्षसिद्धौ किं प्रमाणमिति NyāyMañ. i. 95.27; i. 76.26; ii. 205.28; सर्वं कृत्स्नं भविष्यामो मन्यन्ते ब्रह्मविद्यया। यन्मनुष्या वयं तत्र विरोधमनुयुञ्ज्महे BrĀraUBhVā. i. 4.1078; iv. 3.1887; दशरथः … कथं प्रयातं रामेण … किंवृत्तः सौमित्रिरिति … सुमन्त्रमन्वयुङ्क्त RāmaCam. 2.52(8); 2.23(4); अत्यल्पमिदमन्वयुङ्क्थाः PramāMī. 1.6 (on i. 1.0); मुनीन्द्रं तेऽन्वयुञ्जत।… विरंस्यति जनस्यास्य राक्षसोपद्रवः कदा PāṇḍaC. 7.497; 5.311; 8.273; Yādavā. 7.3; जननी … मुनिमन्वयुङ्क्त मम भाव्यखिलम् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 9.47; अन्वयुङ्क्त तदर्थं स जैनान् KumāDeC. (So.) 13.28; 14.15; तौ … वासवः। अन्वयुङ्क्त …। काः पुनर्जगति पुण्यभूमयः Nalābhyu. 3.19; 7.76; UnmaRā.(Vi.) 49(2); पथिकान् वणिजोऽन्वयुञ्जत क नु सा सिन्धुरिति Gaṅgāva. 7.2; वङ्गाः कथमङ्गाः कथमित्यनुयुङ्क्ते वृथा देशान्। कीदृक् कृतान्तपुरमिति कोऽपि न जिज्ञासते VairāŚ.(A.) 76; ParamāKā. 81.18; Rāgh. 4.8; 'इतो भविष्यति इति प्रतिभाति, यदनुयुङ्क्ते' इति RasSa. 145(23); (pass.) to be asked, to be qnestioned प्राप्तकालं च आचक्षे भीष्मोऽयमनुयुज्यताम् MahāBhā. xii. 54.8; विज्ञातार्थं पदं यच्च तदर्थे प्रतिपादिते। लब्धिकादिवदविज्ञातं तत् किमित्यनुयुज्यते VākyaPa. 2.74; तां समाश्वासयम्। लब्धसंज्ञा च मृत्युकाङ्(क्षे ? क्षा)निमित्तमन्वयुञ्जि। सा AvantiKa. 198.15; नास्माभिर्वाक्यवृत्ते(वाक्प्रवृत्ते)स्त्वं निमित्तमनुयुज्यसे ŚlokaVār. 5(3).119 (301.6); नित्यं कार्यानुमेया च शक्तिः किमनुयुज्यते ŚlokaVār. 6.44 (741.5) (NyāyRa. कारणगतं शक्त्याख्यमतीन्द्रियमेव रूपमिति। तथापि किं नानुयुज्यते); विपदां प्रतिकर्तारो यस्य …। त्वादृशाः सन्ति किं तस्य कल्याणमनुयुज्यते AnargharRā. 3.37; सोऽयम् … अनुयुज्यताम्। तेन चाहूय पृष्टेन…निवेदितम् BrKathāŚloSaṁ. 2.73; 5.276; उपेत्य जोषं त्रिजटानुयुज्यतां किमाह सा संप्रति मुग्धमानुषी RāmC. 18.46; वयं तु न कर्तार एव संबन्धस्य यत एवमनुयुज्येमहि NyāyMañ. i. 225.19; पारमार्थिकशब्दार्थसमर्थनपिपासिताः। नेहागताः स्मो येनैवमनुयुज्येमहि त्वया NyāyMañ i. 280.4; ii. 137.25; TilaMañ. 271.10; यो हि परतन्त्रः सोऽन्येन बन्धनागारे प्रवेश्यते, न तु स्वतन्त्रः … न हि तद् भागस्य जीवस्य संप्रतितनी बन्धनागारप्रवेशिता येनानुयुज्येत Bhām. 166.10 (on i. 2.6); 373.13 (on ii. 1.33); कश्चित् केनचिदनुयुज्यते किमत्र ते प्रमाणम् NyāyRa. 95.16 (on 2.166); KhaṇḍanKhā. 1038.24; अत्रेदमनुयुज्यते केन पुनः प्राप्ता सती दैवेऽन्नदाने परीक्षा निषिध्यते CaturCin. iii(1). 511.21; स्मार्ता अप्यनुयुज्यन्तां वेदविद्याविशारदाः PrabhāC. 188.22; RasSa. 26(3); (caus. pass.) to make to be asked पुंसस्तु संनिहिते विषये करणे च संभवन्ति ज्ञानानीति सोऽपि किमनुयोज्यताम् NyāyMañ. i. 20.22; मद्विधानामेव दुःखद्रुमफलकालविलसितमिदं किमनुयोज्यन्ते प्रभुचरणाः CaitaCa. 109.1(4); **2Aii** to ask, i.e. to solicit or request अन्वयुङ्क्तात ऊर्ध्वं त्वं मुक्तये ब्रूहि यत्परम् BrĀraUBhVā. iv. 3.1887; अन्वयुङ्क्त ततो राजा यदस्मिन् समये द्विज। यद् भावि तत् कथय TrisaŚaPuC. ii. 6.280; **2B** to investigate, to ask for, to demand त्वां हि माधव संश्रित्य …। धार्तराष्ट्रम् … स्वमंशमनुयुञ्ज्महे MahāBhā. v. 70.3; v. 149.9; **2Ci** to interrogate (a culprit) तत्रोपयुक्तनिधायकनिबन्धकप्रतिग्राहकदायकदापकमन्त्रिमन्त्रिवैयावृत्यकरानेकैकशोऽनुयुञ्जीत ArthŚā. i. 157.2 (2.5); i. 356.1 (2.36); धर्मस्थश्च स्वामिनमनुयुञ्जीत – कुतस्ते लब्धम् ArthŚā. ii. 95.4 (3.16); ii. 14.6 (3.2); ii. 97.7 (3.16); **2Cii** to cross-examine (witnesses in a law-suit) सभान्तः साक्षिणः प्राप्तान् …। प्राड्विवाकोऽनुयुञ्जीत विधिना ManuSm. 8.79 (ManvaVi.; ManvaMu. पृच्छेत्); SmṛtiCan. iii. 198.3; सामन्तानामभावे तु मौलानां सीम्नि साक्षिणाम्। इमानप्यनुयुञ्जीत पुरुषान्वनगोचरान् ManuSm. 8.259; व्याधादीनां द्वितीयान्ततया निर्देशः पूर्वश्लोकस्थेनानुयुञ्जीतेति पदेनान्वयार्थः SmṛtiCan. iv. 540.17; **3A** to enjoin, to prescribe चत्वारि शतानिगोप्तॄणामनुयुञ्जते BaudhŚS. ii. 212.10; **3B** to order यच्च भर्तानुयुञ्जीत तदेवाभ्यनुवर्तयेत् MahāBhā. iv. 4.17; (pass.) to be ordered अवरुद्धव्यवहाराय तेनान्वयुज्ये AvantiKa. 187.19.

**अनुयुज्य** (anuyuj-ya) *ger.* **1** having enjoined or prescribed एतद्विदं ब्रह्मचारिणमनिराकृतिनं संवत्सरावमं चारयित्वा व्रतमनुयुज्यानुक्रोशिने प्रब्रूयात् AśvaŚS. II. ii. 14.1; **2A** having asked or questioned पूर्वं दुत्तरमहः च राजास्तमिहानुयुज्य श्रुत्वा च वाक्यं भरतस्य तस्य। चिकीर्षमाणो रघुनन्दनस्तदा पितुः प्रतिज्ञां स बभूव तूष्णीम् Rāmā. ii. 2164*(7); संवावदूकेषु जनेषु कर्तॄन् कियन्तमित्याद्यणुनानुयुज्य TantrSa. 11.30 (Vimarśinī पृष्ट्वा); **2B** having construed अनुयुज्यानुयोगैश्च निर्देशादिभिदां गतैः Laghīya. 1.75; **3** having appointed or employed सः … प्रधानपुरुषं भुवनकाभिधानमनुयुज्य … अस्मानावर्जयामास HammīMaMa. 2.32(4)

**अनुयुज्यमान** (anu-yujyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** being asked or questioned इमाः … पुरुषम् … सेर्ष्यमनुयुज्यमाना भुजङ्ग्य इव दशन्ति YaśasCam. ii. 61.8; इति … ससंभ्रमनुयुज्यमाना तया वारंवारमीषदुपजातहासा सधीरमवदम् TilaMañ. 294.3; 65.1; भगवत्या … अनुयुज्यमानो विधिः … आबभाषे NīlaVi. 56.2; **2** being connected, i. e. construed with, cf. **अनुयुज्यमानत्व.**

**अनुयुज्यमानत्व** (anuyujyamāna-tva) *n.* the state of being what is being connected, i. e. construed with तत्रापि प्रकारान्तरेणानुयुज्यमानत्वात् TantrVā. 778.13 (*on* iii. 2.13)

**अनुयुञ्जक** (anu-yuñjaka) *m.* one who questions, i. e. revil यथैषां वक्तुमिच्छन्ति नैर्गुण्यमनुयुञ्जकाः MahāBhā. xii. 288.23 (BhārBhāDī. स्पर्धावन्तः)

**अनुयुञ्जत्** (anu-yuñjat) *adj.* asking or questioning तच्चिन्तयामि सदनं मम सा समायान्त्येकाकिनी क चलसीत्यनुयुञ्जता यत्। लीलाशुकेन मृदु लापयति स्म तारा TārāŚa. 104.

**अनुयुञ्जान** (anu-yuñjāna) *adj.* [*f.* -ā] **A** examining तथाभूतानामन्वाख्यानमिति किं चातः यदि तावन्नियोग एवं भवतैवं मा भवतेति एवं पदार्थाननुयुञ्जानो भवानुपेक्षणीयः NyāyVār. 21.12 (*on* i. 1.1); **B** asking, questioning अद्य त्वयि वार्तामनुयुञ्जाने AnargharRā. 5.25(14); इति … पुनः पुनरनुयुञ्जानाय ताताय सौदेष्णेयः … गिरमेवं विज्ञापयामास BhārCam. 7.66(1); ब्रह्मर्षिहतकेषु … अनुयुञ्जानेषु पुनः पुनरार्तवदिनानि शपथपूर्वकम् NīlaVi. 6.4; 33.1; इत्यनुयुञ्जाने बलौ सोत्प्रासमाददे गिरमाङ्गिरसः NīlaVi. 65.6; 70.7; तदियं मामवलोकयति चेदिदानीं विश्रममूल्यमनुयुञ्जाना निरुन्धीत Jīvān. 69.1 (comm. आपृच्छन्ती); **C** requesting आदरादनुयुञ्जानं शिष्यं यो देशिकः स्वयम्। उपदेशेन संतुष्टं न करोति स किंगुरुः SkandP. i(3B). 4.7.

**अनुयुत** (anu-yuta) *adj.* joined after (another) स्त्रीणां स्थानत्रयं नृप। आयतम् … एकश्चानुयुतो यत्र पादौ विरचितः समा।… स्थानं ज्ञेयं तदायतम् ViṣṇuDhaP. iii. 23.18.

**अनुयुध्** (anu-yudh-) IV. Ā. to join in fighting, to fight against प्रायात्तेन रणे राजन्येन द्रोणोऽन्वयुध्यत। शिखण्डिनम् MahāBhā. vii. 144.14.

**अनुयुयुक्ष** (anu-yuyukṣa-) *desid.* to desire to question यत इदमपरिचितविबन्धयाथाकाम्यमप्युचितमिव (?) हृदयमिति भवन्तमनुयुयुक्षते, क्षमश्चेद्विवरीतुं व्याहरिष्यसि AvantiKa. 193.19.

**अनुयुयुक्षत्** (anu-yuyukṣat) *adj.* desiring to ask or question राजानो हतशिष्टास्त्वां राजन्नभित आसते। धर्माननुयुयुक्षन्तस्तेभ्यः प्रब्रूहि भारत MahāBhā. xii. 54.33.

**अनुयुयुक्षु** (anu-yuyukṣu) *adj.* desirous of asking नृपश्च बालसरस्वतीं निजपरिचरवर्तिनीं विधाय विसारहास्यप्रश्नमनुयुयुक्षू रणति स्म ŚukSa. 21.12.

**अनुयू** (anu-yú) *adj.* [from anu-yu-, II. P., cf. Vār. 2 *on* P. iii. 2.178; AltGr. I. 1.113 (nt.)] dependent अनुयुवं न्वा॒ऽ अय॒मध्व॒र्युर्य॒जमानमक॒द्द्विषतो भ्रा॒तृव्यस्यान्ववसा॒यिनम् ŚatBr. XI. iv. 2.13; त॒तो ह देवा॒ अनुयुव॒मिवासुस्ते हा॒सुरा मेनिरेऽस्मा॒कं वा॒ इदं भुवनमि॒ति ŚatBr.(K.) II. ii. 3.1; अथो हैतद् ब्रह्मणे चैव क्षत्राय च विशमनुयुवं करोति JaimiBr. 2.171; 2.172.

**अनुयूथ** (anu-yūtha) (Gr.) [cf. P. iv. 3.59] enumerated in the *parimukhādigaṇa*, JaineVyā. 198.10 (*on* iii. 3.34)

**अनुयूप** (anu-yūpa) (Gr.) enumerated in the *parimukhādigaṇa*, KāśiVṛ. *on* iv. 3.59; GaṇRa. 5.342(379) (v.l.); Prasā. i. 773.13.

**अनुयोक्तव्य** (anu-yoktavya) *adj.* [*f.* -ā] **A** who is to be asked or questioned दिव्या स्त्री …। सा त्वया नानुयोक्तव्या कासि कस्यासि वाङ्गने MahāBhā. i. 92.21; न वयं जानीमः। कण्वोऽनुयोक्तव्यः KundaMā. 6.14(14); भवादृशं सुहृदमपास्य केन वान्येनैतदनुयोक्तव्यम् MahāvīC. 5.72(1) (285.15); अनुयोक्तव्यमनुयुक्तोऽस्मि MālaMā. 8.66; कथं पुनरधिगन्तव्यः प्रियोदन्तः। नन्वयं मन्दानिलोऽनुयोक्तव्यः UnmaRā.(Vi.) 44(1); **B** who is to be objected to अणुसंचयं दर्शनविषयं प्रतिजानानः किमनुयोक्तव्यः NyāyBh. 101.6 (*on* ii. 1.36); NyāyVār. 243.4 (*on* ii. 1.33); **C** who is to be cross-examined (in a law-suit) (साक्षिणः) व्यवहारदेशगता उभयोरर्थिप्रत्यर्थिनोः संनिधानेऽनुयोक्तव्याः ManuBh. ii. 110.9 (*on* 8.79); **D** who is to be solicited or requested for सीता नाम जनकस्य धर्मतस्तनया। तां किल भवता मदर्थमनुयोक्तव्यो जनकराजः JānaPa. 1.12(18)

**अनुयोक्तुम्** (anu-yoktum) *inf.* **1Ai** to ask, to inquire about रात्रिवृत्तमनुयोक्तुमुद्यतं सा (पार्वती) प्रभातसमये सखीजनम्। नाकरोदपकुतूहलम् KumāSaṁ. 8.10; न युक्तं च मम स्त्रीगतमनुयोक्तुम् KundaMā. 5.14(68); अनुयोक्तुमसावियेष वार्तामथ सस्मार समाहितः क्षणेन RāmC. 8.5; विधीयतां किमधिमृध्यं विरोधिनां परासुता किमु परिभाव एव वा। इतीव तं विभुमनुयोक्तुमुद्यता शरावलिः श्रवणसमीपमाश्रयत् RāghPāṇ.(Ka.) 4.23; कियदितश्चलितव्यमिति श्रमव्यतिकरादनु-

योक्तुमिवोद्यता। असकृदस्पृशदूर्मिकराग्रतः प्रचलितं पथि तं पुरतो नदी Gaṅgāva. 8.5; **1Aii** to question (ऋषिपरिषद्) हलबलात्कृतापि गुरुयन्त्रणया गरीयस्यानुयो-(त्त?क्तु)मपारयन्त्यतिष्ठत् AvantiKa. 145.23; **1Aiii** to seek आदेशमेकमनुयोक्तुमयं व्यवस्यन् ... कुतुकी ददर्श ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 5.92; **1B** to object व्याप्ति-विकल्पस्य फलत्वात् न प्रमाणत्वमनुयोक्तुं युक्तम् PramāMī. 37. 17 (*on* i. 2. 5); **1C** to examine, to interrogate कीर्तिः कौतुकिनी दिगन्तमगमत् ... ब्रह्मादीननुयो-क्तुमुत्तमगुणस्यास्य EI. ii. 412. 7; **2** to enjoin, to prompt (लिङादयः) न हि ते पुरुषमभिदधति ...। न च शब्दशक्तयोऽनुयोक्तुमर्हन्ति Kāśi. ii. 14. 5 (*on* 5 (1). 15)

**अनुयोक्तृ** (anu-yoktṛ) *adj.* [*but* MW., Apte *m.*] **A** who is a paid teacher or preceptor (*bhṛtakādhyāpaka*) अनुयोक्ता च यो विप्रो अनुयुक्तश्च भारत MahāBhā. xiii. 24. 18; **B** (used as noun) one who asks questions अनुयोक्तॄन् जगादापि दुःसंचिन्त्या महात्मनः RājTa. (Ka.) 6.61; अनुयुङ्क्तेऽनुयोक्ता यद्युक्तायुक्तोपपत्तिषु। तत्र व्यक्तं वदेद्वक्ता न त्वव्यक्तं कदाचन ParamāKā. 81. 18 [examiner, interrogator, Apte]

**अनुयोग** (anu-yoga) *m.* **1Ai** (act of) enjoining, injunction **ii** prescription, command **B** exposition, analysis **2Ai** interrogation, investigation **ii** cross-examination (in a law-suit) **iii** asking, inquiry **iv** request, appeal **v** asking (by a teacher) **B** censure, reproof, objection **Ci** regular pratice of questioning or investigation (an activity of a Bodhisattva) **ii** (act of) questioning **3** accompaniment, i.e. retinue **4** preoccupation **5A** devotion, addiction, application **B** religious vow **Ci** union **Cii** spiritual union, religious meditation **6Ai** continuous or persistent practice **ii** exertion, effort **B** continuous revolving, i.e. continuation **7** construing (of the *sūtra*) with (its) meaning subsequently **8A** name of one of the four types of analyses or expositions **B** name of one of the fourteen *aṅgas* of the *nirvahaṇasandhi* **9** basis, substratum **1Ai** (act of) enjoining, injunction नियोगश्चानुयोगश्च ...। एवंप्रकृतयो मन्त्राः सर्ववेदेषु सर्वशः BṛDe. 1. 36; 1. 52; **1Aii** prescription, command बलिं वैरोचनं वन्दे शतमायं च शम्बरम्। ... देवलं नारदं वन्दे वन्दे सावर्णिगालवम्। एतेषामनुयोगेन कृतं ते स्वापनं महत् ArthŚā. iii. 231. 4 (14. 3); अनुयोगो धनदानार्थमनुवाकमधीष्वेत्यध्ययनादेशः Aparā. 224. 18 (*on* 1. 154); शब्दनित्यत्वे प्रमाणं वदेति यदि मध्यस्थस्यानुयोगः तथापि प्रमाणमात्रे नाकाङ्क्षा TattvCin. ii(1). 721. 5; **1B** exposition, analysis निगृह्यानुयोगे च P. viii. 2. 94 (KāśiVṛ. मतस्याविष्करणम्); द्वावनुयोगौ वेत्त्यधीते वा व्यनुयोगः JaineVyā. 54. 11 (*on* i. 3. 47); सः ...। अनुयोगांश्च शुश्राव PadmP.(Ra.) 35. 84; प्रभुः। अनुयोगगणानुज्ञे तेषां द्रव्यादिभिर्ददौ TriṣaŚaPuC. iii. 1. 376; iii. 2. 153; Kāvyānu. (He.) 2. 19; अनुयोगो व्याख्यानं प्ररूपणा SthānṬ. 375B. 14; विभुस्तेषाम् ... सद्द्रव्यगुणपर्यायैरनुयोगं तथा गणम्। अन्वजानात् PārśvC. 6. 1356; अनुज्ञामनुयोगस्य गणानुज्ञां च सर्वतः। श्रीमल्लिर्दत्तवांस्तेषां प्रत्येकं विधिपूर्वकम् MalliC. 7. 1142; महत्यामनुयोगस्य मण्डल्यां पाठघोषतः। स्खलति श्रुतपाठो मे PrabhāC. 16. 26; चतुर्विधः कार्योऽनुयोगोऽतः परं मया PrabhāC. 17. 4; 17. 7; **2Ai** interrogation, investigation नानुयोगा ब्राह्मणानां भवन्ति वाचा राजन् मनसा कर्मणा वा MahāBhā. iii. 190. 66 (*but* BhārBhāDī. अनुयोगः शासनम्); xiii. 95. 21; अत्यर्थं वैद्यवेशेन श्लाघमाना विशिखान्तरमनुचरन्ति ... न चानुयोगमिच्छन्त्यनुयोक्तुं वा मृत्योरिव चानुयोगादुद्विजन्ते CaraS. i. 29. 9; अनुयोगो नाम स यत्तद्विद्यानां तद्विद्यैरेव सार्धं तन्त्रे तन्त्रैकदेशे वा प्रश्नः प्रश्नैकदेशो वा CaraS. iii. 8. 52 (1941 Ed.); नूनमार्ये सर्वस्वत्यागादति-प्रकाशादाशङ्कनीयचर्मरत्नलाभा तदनुयोगायाङ्गराजेन समाहूयसे DaśKuC. 55. 22; वृत्तोऽपपाठोऽनुयोगे ŚākaṭāVyā. iii. 2. 65; SiddhaHe. vi. 4. 67; कः स्वतन्त्रमनु नन्वनुयोगः NaiṣC. 21. 104; नियोगस्तथास्त्विति विधिरनुयोगः कथमेतदिति चोद्यम् VedāntKa. 526. 24 (*on* iv. 1. 15); **2Aii** cross-examination (in a law-suit) अनेकेषु चाभियोगेष्वपव्ययमानः सकृदेव परोक्तः सर्वं भजेत्। वैषम्ये सर्वत्रानुयोगं दद्यात् ArthŚā. i. 157. 5 (2. 8); अन्धः शत्रुगृहं गच्छेत्, इत्यत आरभ्य सर्वे साक्षिविषया अनुयोगाः ManuBh. ii. 116. 22 (*on* 8. 99); **2Aiii** asking, inquiry (रामः) मन्त्रिवृद्धान्। अन्वग्रहीत्प्रणमतः शुभदृष्टिपातैर्वार्तानुयोगमधुराक्षरया च वाचा RaghuVa. 13. 71; यत्नादमी विधेया गम्यस्य विमोक्षणोपायाः। ... स्वभावसंस्थापनानुयोगेषु KuṭṭaMa. 622; भवादृशानां न च धीविपर्ययस्तथापि हार्दादनुयोगमर्हसि RāmC. 5. 14; क्व स रामः क्व सा सीतेत्यनुयोगेषु योषिताम्। किं नु प्रतिज्ञासदृशं वक्ष्यसि RāmC. 31. 8 अनुयोगमु(?म)पेक्षन्ते विवक्षन्तोऽपि वाचकाः BṛKathāŚloSaṁ. 20. 189; 'कुतस्त्वम्' इत्यनुयोगोऽनुचितः RasSa. 26(2); **2Aiv** request, appeal ब्राह्मणं हत्वा ये लोका नरकादिलक्षणाः प्राप्यन्ते तत्कारिभिस्ते तव भवन्ति मिथ्या वदतस्तस्मात्सत्यं ब्रूहीत्यनुयोगः ManuBh. ii. 113. 4 (*on* 8. 89); प्रियसहचरयोरनुयोगो न प्रत्यादेशमर्हतीति कथयामि तावत् Mukundā. 207 (11); **2Av** asking (by a teacher) अनुयोगेन यो दद्याद् ब्राह्मणाय प्रतिग्रहम् BhaviP. 272A. 33 (i. 184. 3); CaturCin. iii(1). 510. 5; अनुयोगः परीक्षार्थं प्रश्नः किं पठसीत्येवंरूपः Aparā. 448. 23 (*on* 1. 122); **2B** censure, reproof, objection अनिग्रहस्थाने निग्रहस्थानाभियोगो निरनुयोज्यानुयोगः NyāySū. v. 2. 22; तुल्य एष भवतोऽप्यनुयोगः AbidhKoBh. 123. 16 (*on* 3. 12); कारणाभावात्कार्याभाव इति अनुयोगः प्रसज्यते NyāyBh. 150. 13 (*on* ii. 2. 53); SarvaDaSaṁ. 15. 598; समासः कस्मादनिवृत्तोऽनुयोगः NyāyVār. 155. 12 (*on* i. 2. 42); समानोऽयमावयोरनुयोगः Kāśi. i. 115. 26 (*on* 2. 106 1/2); i. 121. 16 (*on* 2. 115); व्यापकं वैधर्म्यं मन्वानानामनुयोगो दर्शितः Kāśi. ii. 71. 22 (*on* 5 (3). 126); तादात्म्यतज्जननयोरपि चैष तेषां तुल्योऽनुयोग इति किं विफलैः प्रलापैः NyāyMañ. i. 107. 25; i. 367. 19; ĀtmaTaVi. 620. 17; Kiraṇā. 147. 10; स्वाङ्गोपनयनप्रयुक्तिर्द्वारभूताध्ययनप्रयुक्तिपूर्विका, न तु तत्पूर्विकाध्ययन-प्रयुक्तिरिति नाङ्गेन स्वद्वारं प्रयुक्तं स्यात् इत्यनुयोगः। न चाध्ययनाङ्गप्रवृत्त्यनुयोगः NayaVi. 23. 7 (*on* i. 1. 1); 39. 2 (*on* i. 1. 2); तस्माच्छब्दैः किं वाच्यमित्यनुयोगे किं प्रतिभासात् ĀtmaTaVi. 426. 14; वादे कथावसानस्य हेत्वाभासो हि कारणम्। तथा निरनुयोज्यानामनुयोग इति द्वयम् TārkiRa. 363. 12; अनुयोगो यशोऽर्थं धनार्थं वा सम्यगधीयानस्य न सम्यगधीष इत्याक्षेपः Aparā. 1117. 3 (*on* 3. 268); कस्यैतौ विरोध इति चानुयोगे स्वाश्रयस्येत्युत्तरम् KhaṇḍanKhā. 1269. 22; निरनुयोज्यानुयोगो निग्रहभूमिका। तवैवैषा समायाता व्यावर्तस्व ततो ग्रहात् PrabhāC. 180. 7; **2Ci** regular practice of questioning or investigation (an activity of a Bodhisattva) सर्वप्रथमं कोलितेन उपतिष्येण च वेदमन्त्रा अधीता अनुयोगो च दिन्नो आचार्यस्य च आचार्यशुश्रूषा कृता MaVastuAva. iii. 57. 1; iii. 383. 2; बोधिसत्त्वानाम् ... परवादिभिराकलनानुयोगो महत्यां च परिषदि धर्मदेशना BodhiBhū. 172. 4; **2Cii** (act of) questioning अनुयुज्यानुयोगैश्च निर्देशादिभिदां गतैः। द्रव्याणि जीवादीन्यात्मा विवृद्धाभिनिवेशनः। ... सुखमृच्छति Laghīya. 1.75; यदा त्वव्युत्पत्तिस(?सं)शीतिविपर्यस्तिसमधिकबोधस्याधिमुक्ति-युक्तिसंबन्धसविधस्य प्रमाणनयनिक्षेपानुयोगोपयोगावगाह्येषु ... तत्त्वेषु रुचिः संजायते YaśasCam. ii. 322. 17; अनुयोगगुणस्थानमार्गणास्थानकर्मसु। अध्यात्म-तत्त्वविद्यायाः पाठः स्वाध्याय उच्यते YaśasCam. ii. 415. 7; **3** accompaniment, i.e. retinue स्वेन स्वेनानुयोगेन सर्वे तेऽनुययुर्हरम् MahāBhā. iii. 1083*; **4** preoccupation बोधिसत्त्वस्य विज्ञेयमवैवर्तिकलक्षणम्। ... स्कन्धादावन्तरायेषु संभारे सेन्द्रियादिके। समरे मत्सरादौ च नेति योगानुयोगयोः AbhisaAlaṅ. 4. 49; **5A** devotion, addiction, application चतुर्दशभिः ... आकारैर्बोधिसत्त्वाः तृतीयायां भूमौ वर्तमानाः चतुर्थायां भूमौ विवर्तन्ते। ... अक्षवंकद्यूतक्रीडानुयोगमनुयुक्ताश्च भवन्ति MaVastuAva. i. 96. 5; या चेयममध्यमा प्रतिपदा आत्मकायबलमथानुयोगो दुःखः LaliVi. 26. 30 (5); 303. 5; कामसुखल्लिकात्मक्लमथयोरनुयोगोऽनुसेवनम् Sphuṭā. iii. 102. 5 (*on* 3. 94); **5B** religious vow क्रतौ श्राद्धे तदङ्गत्वाद् विप्राज्ञाभङ्गतो वृतः। भक्ष्यत्वादनुयोगेऽपि खादन्मांसान्यपि व्रती BṛhaspaSm. 351.153; SmṛtiCan. v. 411. 18; CaturCin. iii(1). 1518. 14; श्रीविजय-शिवमान्धातृवर्म्मा ... कौण्डिन्यसगोत्राय दत्तानुयोगाय तैत्तिरीयसब्रम्ह(ह्म)चारिणे देवशर्म्मणे मोदेकरनीनामहलम् ... केदारं द[त्त]वान् EI. vi. 14. 10; **5Ci** union पद्मप्राभृतके स्वसोदरीप्रेयसोऽनुयोगे संदिग्धमानसां देवसेनामाह शशः AbhinBhā. ii. 352. 24 (*on* 16B. 12); **5Cii** spiritual union, religious meditation विहितविनयकर्मणा च लभ्यो मिलदचलातलमौलिनानुयोगः PrabhāC. 6.19; **6Ai** continuous or persistent practice तदुपदिष्टानां च योगानामाभीक्ष्ण्येनानुयोगः KāmSū. 316.7 (6.2); JayaMa. 316. 13(*on* 6. 2); **6Aii** exertion, effort अनुद्योगेन नो तैलं तिलेभ्योऽपि हि जायते (v.1. अनुयोगं विना तैलं तिलानां नोपजायते) PañcT. 2. 114 (124. 22) (Kale Ed.); **6B** continuous revolving, i.e. continuation अनुयोगेषु वेदानां घटिका मार्गवृत्तिषु। न कल्पसूत्रहीनानां लभ्यते कृत्स्नवेदता TantrVā. 166. 1 (*on* i. 3. 10); **7** construing (of the *sūtra*) with (its) meaning subsequently अनुयोजनमनुयोगः - सूत्रस्यार्थेन सह संबन्धः SthānṬ. 3B. 10; अनुरूपोऽनुकूलो वा यो योगो - व्यापारः सूत्रस्यार्थेन प्रतिपादनरूपः सोऽनुयोगः SthānṬ. 4A. 1; 200A.2; **8A** name of one of the four types of analyses or expositions इदमध्यवसायाहं कथां धर्मानुबन्धिनीम्। प्रस्तुवे ...। प्रथमस्यानुयोगस्य गम्भीरस्योदधेरपि। वेलामिव MahāP. 1. 113; महाधिकाराश्चत्वारः श्रुतस्कन्धस्य वर्णिताः। तेषामाद्योऽनुयोगोऽयं सतां सच्चरिताश्रयः MahāP. 2. 98; प्रथमः सोऽनुयोगः स्यात्पुराणचरिताश्रयः YaśasCam. ii. 415. 10; **8B** name of one of the fourteen *aṅgas* of *nirvahaṇasandhi* (*lit*. investigation) निर्वहणम्...। अस्य चतुर्दशाङ्गानि। ...समयः। अनुयोगः। ... प्रशस्तिरिति NāṭaLaRaK. 889; 886; **9** basis, substratum, cf. **अनुयोगभूत** [Kośas give *anuyoga* as a synonym of the following words: *praśna*, AmaK. 330; ParyāRaMā. 1005; AbhidhāRaMā. 1. 154; Vaija. 34. 37; ŚabdaRa.(Vā.) 1825; KośaKaTa. 1. 1503; KalpaK.

446. 71; *pṛcchā*, AmaK. 330; ParyāRaMā. 1005; Vaija. 34. 37; ŚabdaRa. (Vā.) 1825; KośaKaTa. 1. 1503; KalpaK. 446. 71; *paryanuyoga*, Vaija. 34. 37; *anuyojana*, KalpaK. 446. 71; *kathaṅkathikatā*, KośaKaTa. 1. 1503; KalpaK. 446. 71; *jñīpsā*, KośaKaTa. 1. 1503 and NānārthāSaṁ. iii. 89. 12 gives *paryanuyoga* in the sense of *anuyoga*; ŚabdaRaSaK. 67. 4 gives *niyojana* as the meaning of *anuyoga*]; *n*. name of a section (dealing with great personalities) (राजा) सिद्धांवसंवद्धाम (v. 1. सिद्धान्तसंबद्धाम JMPJGM. Ed.) शृणोद्धुरुतः कथाम्। अनुयोगान्यतीतानां भाविनां च महात्मनाम् PadmP. (Ra.) 29. 112.

**अनुयोगक** (anuyoga-ka) *m*. question, inquiry प्रश्नः पृच्छानुयोगकः AgniP. 359. 62.

**अनुयोगकृत्** (anuyoga-kṛt) *m*. spiritual teacher or preceptor अनुयोगकृदाचार्यः AbhidhāCin. 78 [an interrogator, APTE]

**अनुयोगक्षम** (anuyoga-kṣama) *adj*. fit for questioning or asking किमभाङ्क्षीः क्षितिरुहान् किमक्षमवधीः शिशुम्। अनुयोगक्षमो नासि कपिजातेः परिप्लवात् RāmC. 21. 75.

**अनुयोगक्षेत्रता** (anuyogakṣetra-tā) *f*. the state of being the field, i.e. the topic of question or discussion यथा वा प्रमाणेषु तत्र (सामान्यरूपम्) दृश्यते तथा हेत्वाभासेष्वपि मा दर्शीति वस्तुस्वभावानामनुयोगक्षेत्रतानुपपत्तेः NyāyMañ. ii. 169. 6.

**अनुयोगचतुष्टय** (anuyoga-catuṣṭaya) *n*. group of four analyses or expositions (viz. *caraṇakaraṇānuyoga*, *dharmakathānuyoga*, *gaṇitānuyoga* and *dravyānuyoga*) पुरा चैकत्र सूत्रेऽभूदनुयोगचतुष्टयम् PrabhāC. 17. 8.

**अनुयोगतस्** (anuyoga-tas) *adv*. **1A** due to union, i.e. combination समस्या सप्त तद्भेदा नानार्थस्यानुयोगतः। यत्र प्रदीयते तुल्यवर्णविन्यासमुत्तरम् AgniP. 342. 23; काचस्तद्वर्णमनुयोगतः। मणेर्मरकतस्य ... विजातयः YuktiKa. 131. 9; **1B** due to association or basis ब्राह्मणादिकवर्णोऽहं शरीरस्यानुयोगतः BṛBrahmaS. ii. 3. 9; **2** due to exposition or analysis बन्धमोक्षज्ञता चेति फलं द्रव्यानुयोगतः YaśasCam. ii. 415. 16; **3** due to persistent effort आत्मवत्तान्यपत्यानि साधयत्यनुयोगतः BhaviP. 37B. 24 (i. 15. 13); **4** due to objection or censure निगृह्णतो निग्रहः स्यादचोद्यस्यानुयोगतः TārkiRa. 356. 8.

**अनुयोगदान** (anuyoga-dāna) *n*. administering of censure अधिकारेणाधीयानस्यानुयोगदानं 'किं पठसि नाशितं त्वये'ति ManuBh. ii. 433. 28 (*on* 11. 197)

**अनुयोगदूतिका** (anuyogadūtikā) *f*. puzzling question प्रवह्लिका प्रहेलिकानुयोगदूतिका तथा। विपादिका च सा भवेद्गुरूहकानुयोजनम् KośaKaTa. 1. 1465.

**अनुयोगद्वार** (anuyoga-dvāra) *n*. **1** a techinical term for a particular type of knowledge, opening to the further inquiry अनुगमाख्यस्य तृतीयस्यानुयोगद्वारस्य भेदभूताया उपोद्घातनिर्युक्तेः प्रतिभेदभूतनिर्गमद्वारस्वभावम् ... अभिधित्सुः सूत्रकारः ... आह JñātāDhaṬ. 1A. 4; महापुरस्येव चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति SthānṬ. 3B. 9; अनुयोगद्वाराणि द्वाराणीवापुनर्भवपुरस्य SiddhāĀSta. 8; **2** name of a text, cf. **अनुयोगद्वारटीका.**

**अनुयोगद्वारक्रम** (anuyogadvāra-krama) *m*. order of the opening to the further inquiry अधुना कथंचित् प्रत्यवस्थानावसरे भणितमपि नयद्वारमनुयोगद्वारक्रमायातमिति पुनर्विशेषेणोच्यते SthānṬ. 37A. 1.

**अनुयोगद्वारटीका** (anuyogadvāra-ṭikā) *f*. name of a commentary on the Anuyogadvāra इयं च गाथा ... इहाक्षरसममित्यादि व्याख्यायते, अनुयोगद्वारटीकायामेवमेव दर्शनात् SthānṬ. 396B. 9.

**अनुयोगद्वारभूतता** (anuyogadvārabhūta-tā) *f*. the state of being what has become the opening to the further inquiry यद्यात्र नयानां प्रमाणतुल्यकक्षताख्यापनं तत्तेषामनुयोगद्वारभूततया प्रज्ञापनाङ्गत्वज्ञापनार्थम् SyādvāMañ. 28 (44)

**अनुयोगद्वारभेद** (anyogadvāra-bheda) *m*. a particular type of opening to the further inquiry सांप्रतमनुयोगद्वारभेदभणनपुरस्सरमिदमेवाध्ययनमनुचिन्त्यते SthānṬ. 4B. 3.

**अनुयोगद्वारविशेष** (anuyogadvāra-viśeṣa) *adj*. which is a particular type of the opening to the further inquiry केवलमनुयोगद्वारविशेषस्योपक्रमस्य प्रतिभेदरूपप्रक्रान्तशास्त्रस्य ... अर्थतः आत्मागमत्वम् JñātāDhaṬ. 1A. 2.

**अनुयोगद्वारसमास** (anuyogadvāra-samāsa) *m*. enhancement to the opening to the further inquiry, JainaL.

**अनुयोगद्वारसूत्र** (anugogadvārasūtra) *n*. name of a Jain work, pw.

**अनुयोगपरीक्षण** (anuyoga-parīkṣaṇa) *n*. examination of one of the four types of analyses or expositions प्रथमः सोऽनुयोगः स्यात्पुराणचरिताश्रयः। अहो (?) धोमध्योर्ध्वलोकेषु चतुर्गतिविचारणम्। शास्त्रकरणमित्याहुरनुयोगपरीक्षणम् YaśasCam. ii. 415. 12.

**अनुयोगप्रदान** (anuyoga-pradāna) *n*. administering of censure उत्कर्षहेतोरधीयानस्य किं पठसि नाशितं त्वयेत्येवं पर्यनुयोगोऽनुयोगप्रदानम् Mitā. 461. 26 (*on* 3. 265)

**अनुयोगभाव** (anuyoga-bhāva) *m*. position of spiritual union or religious meditation अवदत्स तेभ्यः। ... अष्टप्रकाराननुयोगभावान् VarāṅgaC. 30. 8.

**अनुयोगभूत** (anuyoga-bhūta) *adj*. who has become the basis or receptacle तुमुले विमर्दे शौर्यस्य पुंसामनुयोगभूतम्। ... ते योधमुख्याः ... प्रजघ्नुरन्योन्यममोघमोक्षैः VarāṅgaC. 17.76.

**अनुयोगमुख्य** (anuyoga-mukhya) *n*. principal or chief divisions of expositions करणं चरणं द्रव्यं प्रथमं च सभेदकम्। अनुयोगमुख्यं योगी जगाद वदतांवरः PadmP.(Ra) 106. 91.

**अनुयोगयोग्य** (anuyoga-yogya) *adj*. who deserves censure नित्यं नियत्या परवत्यशेषे कः संविदानोऽप्यनुयोगयोग्यः NaiṣC. 6.103.

**अनुयोगवाक्य** (anuyoga-vākya) *adj*. summonned for interrogation, i.e. giving evidence or testimony तदेतद्गोरक्षकादिष्वनुयोगवाक्येषु ब्राह्मणेषु भवितव्यम् ManuBh. ii. 117. 21 (*on* 8. 103)

**अनुयोगविधि** (anuyoga-vidhi) *m*. A procedure of interrogating (a witness) अनुयोज्यः प्रष्टव्य इत्यर्थः। कोऽसावनुयोगविधिः ManuBh. ii. 87.1 (*on* 8.31); **B** procedure of cross-examination इतःप्रभृति सत्यवचनार्थः साक्षिणामनुयोगविधिः ManuBh. ii. 110. 27 (*on* 8. 81)

**अनुयोगविवर्जितत्व** (anuyogavivarjita-tva) *n*. the state of being free from devotion or addiction अन्तद्वयविवर्जितं कामसुखल्लिकात्मक्लमथानुयोगविवर्जितत्वात् BodhiBhū. 128. 23.

**अनुयोगविवर्धन** (anuyoga-vivardhana) *adj*. increasing the religious meditation, i.e. Yogic power प्रजापतिसुता ह्येते सर्वेषां तु महात्मनाम्। आद्यो गणस्तु योगानामनुयोगविवर्धनः BrahmāṇḍP. ii. 20. 2.

**अनुयोगव्यतिकर** (anuyoga-vyatikara) *m*. all manners (*lit*. transgression) of questions क्रमेण वर्तमाने सान्त्वनतर्जनप्राये प्रतिदिनमनुयोगव्यतिकरे ... प्रकृतिस्थोऽहमासम् DaśKuC. 58. 23.

**अनुयोगसमासावरणीय** (anuyogasamāsāvaraṇīya) *adj*. (action) covering, i.e. preventing the enhancement to the opening to the further inquiry, JainaL.

**अनुयोगाचार्य** (anuyogācārya) *m*. teacher (who is expert in) construing (the sūtra with its meanings) संगता औत्सर्गिकगुणयुक्तत्वेनोचिता आचार्यादितया अनुज्ञा समनुज्ञा, तथा हि - अनुयोगाचार्यस्यौत्सर्गिकगुणाः SthānṬ. 140A. 6.

**अनुयोगाज्ञानिर्वर्तन** (anuyogājñā-nirvartana) *n*. execution of order (in the form) of question अनुयोगाज्ञानिर्वर्तनाय किंचिदावेद्यते NīlaVi. 44. 12.

**अनुयोगाधिकरण** (anuyogādhikaraṇa) *n*. substratum, i.e. basis of exposition प्रत्येकं परिसमाप्त्या वर्तत इति अयमर्थो नैकत्र वर्तत इति तथाप्यनुयोगाधिकरणं निवर्तत इति NyāyVār. 217. 16 (*on* ii.1. 30)

**अनुयोगाधिकरणव्यावृत्तिदोष** (anuyogādhikaraṇvyāvṛtti-doṣa) *m*. defect of contradiction with (*lit*. exclusion of) the basis of exposition अनेकद्रव्यवृत्तिषु संख्यापृथक्त्वसंयोगविभागसामान्यादिष्वनुयोगाधिकरणव्यावृत्तिदोषो वक्तव्यः NyāyVār. 218. 1 (*on* ii. 1. 30)

**अनुयोगानिवृत्ति** (anuyogānivṛtti) *f*. non-cessation, i.e. non-removal of question भूतलघटस्पर्शः ... अनवस्थाप्रसङ्गात् च ... समुदायत्वं किंकृतमित्यनुयोगानिवृत्तेः ĀtmaTaVi. 715. 17.

**अनुयोगानुज्ञा** (anuyogānujñā) *f*. permission for exposition द्रव्यगुणैः पर्यायैश्च नयैरपि जगत्पतिः। ददावनुयोगानुज्ञाम् TriṣaŚaPuC. i. 3. 662; ii. 8. 819.

**अनुयोगार्जव** (anuyogārjava) *n*. straightforwardness in question (and answer) दृष्टदोषः स्वयंवादः स्वपक्षपरपक्षयोः। अनुयोगार्जवं हेतुः शपथश्चार्थसाधकः ArthŚā. ii. 11. 2 (3. 1) (comm. वादिप्रतिवादिनोरजिह्मप्रश्नोत्तरकरणम्)

**अनुयोगार्थ** (anuyogārtha) *m*. [Loc.] in the sense of interrogation कं कल्याणशिरोऽम्बुरुकूपुनरुरीकारानुयोगार्थयोः KośaKaTa. 2. 3198.

**अनुयोगावतार** (anuyogāvatāra) *m.* occurrence, i. e. appearance of question व्यङ्ग्यत्वमस्त्विति चेन्न व्यक्तिसदसद्भावयोरप्यनुयोगावतारात् ŚatDū. 208. 24.

**अनुयोगावरणीय** (anuyogāvaraṇīya) *adj.* which covers, i.e. prevents the inquiry, JainaL.

**अनुयोगास्पद** (anuyogāspada) *n.* occasion for or object of inquiry जातरूपधरस्य कथं तद्ग्रहणमित्येतदेव ह्यनुयोगास्पदम् ŚatDū. 231. 29.

**अनुयोगिता** (anuyogi-tā) *f.* the state of being the substratum (of relation), relational subjunctness न च शब्दस्मरणादीनामनुयोगिता भूतलविकल्पकं प्रत्यङ्गत्वात् ... घटस्य तु प्रतियोगितया TātpaṬ.(Vā.) 112. 7 (*on* i. 1. 4); रजतादौ प्रतियोगिता अनुयोगितया वा संबन्धेन उक्ततादात्म्यस्य न भ्रमे प्रसक्तिः GuruCandr. i. 16. 20; i. 33. 13; धात्वर्थभक्षणादेरनुयोगितया, गुरुमते तु विध्यर्थापूर्वांशे ... धात्वर्थभक्षणादेः प्रतियोगितयान्वयेऽपि न क्षतिः VyutpaVā. 59. 6.

**अनुयोगिताप्रतियोगितावच्छेदकत्व** (anuyogitāpratiyogitāvacchedaka-tva) *n.* the state of being the delimitor of the relational subjunctness and adjunctness स्वरूपतो घटत्वपटत्वयोरनुयोगिताप्रतियोगितावच्छेदकत्वबुद्धौ स्वरूपतस्तयोर्भेदधीरेव हेतुर्युक्ता च LaCandr. 802. 23.

**अनुयोगितावच्छेदक** (anuyogitāvacchedaka) *adj.* which delimits relational subjunctness संसर्गप्रतियोग्यनुयोगितावच्छेदकयोः भेदस्यावश्यकत्वात् GuruCandr. i. 31. 6.

**अनुयोगितावच्छेदकता** (anuyogitāvacchedaka-tā) *f.* the state of being delimitor of the relational subjunctness व्याप्यधर्म एव भेदे प्रतियोगितावच्छेदकतयानुयोगितावच्छेदकतया वा भासते LaCandr. 68. 10.

**अनुयोगितावच्छेदकत्व** (anuyogitāvacchedaka-tva) *n.* the state of being delimitor of the relational subjunctness विनान्तार्थे घटोत्पत्त्याद्यभावान्वयेऽनुयोगिविशेषणदण्डाद्यभावस्य च तदनुयोगितावच्छेदकत्वं भासते VyutpaVā. 149. 34.

**अनुयोगितावच्छेदकरूप** (anuyogitāvacchedaka-rūpa) *n.* feature, i.e. property delimiting the relational subjunctness प्रतियोग्यनुयोगितावच्छेदकरूपाभ्यां भेदाग्रहे संसर्गाग्रहात् GuruCandr. i. 30. 20; घटाभावे... किंचिद्विशिष्टघटाभावत्वेनानुयोगितावच्छेदकरूपेण आवश्यकभेदादेवोपपत्तेः GuruCandr. i. 78. 8; LaCandr. 156. 18.

**अनुयोगितावत्** (anuyogitā-vat) *adv.* like the relational subjunctness अर्थे वाच्यताख्या शक्तिः शब्दे वाचकताख्या शक्तिरस्ति सैव तयोः संबन्धोऽनुयोगितावत् SāṁkhyaPraBh. 124. 29 (*on* 5. 37)

**अनुयोगिताविशेषघटित** (anuyogitāviśeṣa-ghaṭita) *adj.* consisting of a particular kind of relational subjunctness अनुयोगिताविशेषघटितं प्रमात्वम् LaCandr. 69. 12.

**अनुयोगिताविशेषरूप** (anuyogitāviśeṣa-rūpa) *adj.* having the form of a particular kind of relational subjunctness अभावत्वस्यातिरिक्तत्वेऽप्यनुयोगिताविशेषरूपस्य तस्य प्रतियोगिताया इवातात्त्विकत्वसंभवात् GuruCandr. i. 190. 23; घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वरूपेणानुयोगिताविशेषरूपोऽभावे घटादेः संबन्धो भाति LaCandr. 153. 25.

**अनुयोगितासंबन्ध** (anuyogitā-sambandha) *m.* relation (in the form) of relational subjunctness अनुयोगितासंबन्धेन वह्न्यादिविशिष्टाभावे ... अवच्छेद्यावच्छेदकभावभानोपगमेन सामञ्जस्यात् VyutpaVā. 135. 16; परिसंख्यात्वम् ... द्वयोः ... नित्यप्राप्तयोरनुयोगितासंबन्धेन इतरनिवृत्तिफलकनञाद्यसमभिव्याहृतविधित्वम् BhāṭṭCin. i. 73. 15 (*on* i. 1. 4)

**अनुयोगित्व** (anuyogi-tva) *n.* **A** the state of being the substratum (of relation), relational subjunctness एकरूपेण संबन्धत्वानुयोगित्वयोः असंभवात् GuruCandr. i. 26. 13; भासमानवैशिष्ट्यप्रतियोगित्वानुयोगित्वयोरेव प्रकारताविशेष्यतारूपत्वसंभवेन तदतिरिक्ततत्कल्पने मानाभावः GuruCandr. i. 235. 1; रासभं विनापि घट उत्पद्यत इत्यादौ विनापदार्थोऽभाववान्। तत्पदसमभिव्याहृतद्वितीयाया अभावान्वयिप्रतियोगित्वमनुयोगित्वं वार्थः VyutpaVā. 149. 27; तद्वत्त्वं च प्रतियोगित्वानुयोगित्वतादात्म्यान्यतमसंबन्धेन SetuBa. 187. 21; **B** the state of being a substratum or subjunct (of simiarity) (प्रसिद्धेरनुरोधेन यः ... अवयवसामान्ययोगः सेहोपमा मता) 'प्रसिद्धेरनुरोधेन' इत्यस्य च 'यदुपमायां यस्य प्रतियोगित्वानुयोगित्वादिकं प्रसिद्धं तदनतिक्रमेण' इत्यर्थः AlaṅkāKau. (Vi.) 22. 6; 'गज इव गच्छति'... इत्यादावपि गजपदस्य ... तस्य प्रतियोगित्वेन सादृश्येऽन्वयः, तस्यानुयोगित्वेन धात्वर्थे गमने AlaṅkāKau.(Vi.) 90. 2.

**अनुयोगित्वप्रतियोगित्वसंबन्ध** (anuyogitvapratiyogitva-sambadha) *m.* relation of being the subjunct and the adjunct (of similarity) माधववीरभटौघेष्वनुयोगित्वप्रतियोगित्वसंबन्धाभ्यामन्यसादृश्यव्यवच्छेदेनानुपमत्वपर्यवसानमवगम्यते AlaṅkāMañ. 12. 1.

**अनुयोगित्वमुख** (anuyogitva-mukha) *adj.* proceeding from or conveyed through being subjunct (of comparison) मुखं चन्द्र इत्यादौ रूपके ... चोभयत्रापि वस्तुतश्चन्द्राभेद एव संसर्गः। क्वचिदनुयोगित्वमुखः ... विशेषणविशेष्यभाववैचित्र्यात् RasGaṅ. 314. 8.

**अनुयोगित्वसत्त्व** (anuyogitva-sattva) *n.* existence of the relational subjunctness वृत्तेराकाराख्यगौणविषयताश्रयस्य अविद्यातादात्म्यस्य शुद्धचित्यनुयोगित्वसत्त्वात् GuruCandr. i. 54. 19.

**अनुयोगित्वसंबन्ध** (anuyogitva-sambandha) *m.* **A** relation of being a substratum or subjunct (of similarity) इवादिभिः सादृश्यमनुयोगित्वसंबन्धेन बोध्यते AlaṅkāKau.(Vi.) 75.3; अनुयोगित्वसंबन्धेन तद्बोधकत्वस्यापि वतिप्रत्ययस्य तुल्यार्थे विधानेन तद्योगे यथा आर्थी तथा वतिप्रत्ययप्रयोगेऽपि AlaṅkāKau.(Vi.) 78. 3; **B** relation (in the form) of relational subjunctness अन्योन्याभावस्य प्रतियोगित्वसंबन्धेन नानुयोगित्वसंबन्धेन चाभावान्निर्भेदः LalitāSaBh. 65. 28 (*on* 100)

**अनुयोगित्वसंभव** (anuyogitva-sambhava) *m.* possibility of relational subjunctness तादात्म्यत्वरूपेण संबन्धेऽपि तदतिरिक्तरूपेणानुयोगित्वसंभवात् GuruCandr. i. 26. 16.

**अनुयोगिन्** (anuyog-in) *adj.* [*f.* -ī] (also used as noun) **1** characterised by devotion आलब्धवीर्या सततानुयोगी उदग्रचित्ता ... अनुपादाय परिनिर्वृता MaVastuAva. i. 357. 12 [DBHS.]; **2Ai** substratum or subjunct (of absence etc.) घटाभावानुभवस्य तु घटस्मरणं हेतुरिति न प्रतियोगि, किन्तु अनुयोग्येव TātpaṬ.(Vā.) 112. 10 (*on* i. 1. 4); न प्रतियोग्यनुयोगिनोस्तथात्वं विरोधः KhaṇḍanKhā. 342. 22; अन्योन्याभावप्रत्यये प्रतियोग्यनुयोगिनोः समानविभक्तिकत्वनियमात् Tarkāmṛ. 10. 17; न ह्यनुयोगिनि प्रतियोगिप्रसिद्धिः ... कारणम् BhāṭṭDī. iv. 96. 9 (*on* x. 8. 1); **2Aii** subjunct (of similarity) 'उपमा काव्यसंपदाम्। सर्वस्वं सा च साधर्म्यम्' इतीदानीं तस्य प्रतियोग्यनुयोगिनावाह AlaṅkāŚe. 13. 0 (106); **2B** related, i.e. relational substratum or subjunct एकैकामृचमित्यनेन संतानप्रतियोगिनः कीर्तनात्तदनुयोगिनोऽपेक्षायामुपस्थितत्वात् BhāṭṭCan. 103. 13 (*on* xvi. 1.7); चरमाया ऋचस्तृतीयावृत्तावनुयोगिन्या ऋचोऽभावान्निगदेनैव संतानो वचनान्तरेण विहितो युज्यते BhāṭṭCan. 103. 16 (*on* xvi. 1. 7); **3** inquiring, questioning पतिमवेत्य भामिनी। ... सखीमनुयोगिनी परुषमैक्षतापरा Acyutarā. 9. 23.

**अनुयोगिनिष्ठत्वाभाव** (anuyoginiṣṭhatvābhāva) *m.* absence of the state of being resident in subjunct स्तम्भनिष्ठं स्तम्भतादात्म्यं कुम्भे नास्ति ... उक्ततादात्म्यस्यानुयोगिनिष्ठत्वाभावात् LaCandr. 805. 19.

**अनुयोगिनीतीर्थ** (anuyoginītīrtha) *n.* name of a holy place of pilgrimage (on the banks of a sacred stream) अनुयोगिनीतीर्थं नरस्तत्र कृताप्लवः। ... योगसिध्दिमवाप्नुयात् SkandP. iv. 61. 176.

**अनुयोगिपटादि** (anuyogi-paṭādi) *adj.* piece of cloth etc. which are realtional subjuncts (घटत्वेन पटो नास्तीत्यादौ) अनुयोगिपटादेः सप्तम्यन्तानुपस्थाप्यत्वात् GuruCandr. i. 76. 3.

**अनुयोगिपद** (anuyogi-pada) *n.* word conveying the relational subjunct (समानाधिकरणः निषेधप्रत्ययः) अनुयोगिपदतत्समानविभक्तिप्रतियोगिपदयुक्तनञ्जन्यः LaCandr. 798. 35.

**अनुयोगिप्रतियोगिसापेक्षत्व** (anuyogipratiyogisāpekṣa-tva) *n.* the state of being what is expectant of relational subjunct and relational adjunct देवतात्वस्य च नियमेनानुयोगिप्रतियोगिसापेक्षत्वात् MīmāKau. ii. 220.6 (*on* iii. 1. 27); प्रथमावगतस्य देवतात्वस्य ... अनुयोगिप्रतियोगिसापेक्षत्वात् ... उद्देश्यतावच्छेदकत्वसिद्धिः BhāṭṭDī. i. 209. 8 (*on* iii. 1. 15)

**अनुयोगिप्राप्ति** (anuyogi-prāpti) *f.* obtainment of relational subjunct ऋगुद्देशेन संतानविधाने त्ववसानसामान्याभाव एव प्राप्यते, न चार्धर्चौ संदधातीति वचनादनुयोगिप्राप्तिः BhāṭṭCan. 103. 19 (*on* xvi. 1. 7)

**अनुयोगिवाचकपद** (anuyogivācaka-pada) *n.* word expressing relational subjunct यत्रानुयोगिवाचकपदे सप्तमी तत्रात्यन्ताभावबोधः, यत्र प्रथमा तत्रान्योन्याभावबोधः BhāṭṭCin. i. 121. 6 (*on* i. 1. 4)

**अनुयोगिविनिर्मोक** (anuyogi-vinirmoka) *m.* [Inst.] by leaving out relational subjunct अनुयोग्यनुपस्थितेर्नञोऽनुयोगिविनिर्मोकेनाभावबोधकताया अव्युत्पन्नत्वात् VyutpaVā. 118. 9.

**अनुयोगिविशेषण** (anuyogi-viśeṣaṇa) *adj.* which qualifies the relational subjunct स्वरूपसंबन्धात्मकमभावानुयोगितावच्छेदकत्वमनुयोगिविशेषणे नञ्पदजन्याभावप्रतीत्या गृह्यते ŚaktiVā. 154. 11.

**अनुयोगिविशेषणदण्डाद्यभाव** (anuyogiviśeṣaṇadaṇḍādy - abhāva)

*m.* absence of the stick etc. qualifying the relational subjunct दण्डं विना न घटोत्पत्तिरित्यादौ च विनान्तार्थे घटोत्पत्त्याद्यभावान्वयेऽनुयोगिविशेषणदण्डाद्यभावस्य च तदनुयोगितावच्छेदकत्वं भासते VyutpaVā. 149. 34.

**अनुयोगिविशेषणावच्छेद** (anuyogiviśeṣaṇāvaccheda) *m.* [Inst.] due to the delimitation by qualifier of the relational subjunct अनुयोगिविशेषणावच्छेदेनैव नञाभावः प्रत्याय्यते ŚaktiVā. 153. 21.

**अनुयोगिवृत्तिनञर्थ** (anuyogivṛtti-nañartha) *m.* meaning of negative particle occurring in, i.e. related to the relational subjunct निषेधाधिकारे प्रतियोगिनमुद्दिश्यानुयोगिवृत्तिनञर्थस्यैव विधेयत्वात् BhāṭṭDī. iv. 96. 12 (*on* x. 8. 1)

**अनुयोगिवृत्त्यभावविधान** (anuyogivṛttyabhāva-vidhāna) *n.* enjoining, i.e. predication of the absence occurring in the relational subjunct (ह्रदे वह्निर्नास्तीत्यादौ) वह्न्यादेरेव प्रतियोगित्वमङ्गीकृत्य तदुद्देशेनैवानुयोगिवृत्त्यभावविधानम् BhāṭṭDī. iv. 97. 13 (*on* x. 8. 1)

**अनुयोगिवृत्त्यभावविषयक** (anuyogivṛttyabhāvaviṣaya-ka) *adj.* referring to the absence occurring in the relational subjunct शाब्दबोधाजनकत्वं पदशाब्दबोधवदेव प्रतियोगिप्रसिद्धिमात्रेणानुयोगिवृत्त्यभावविषयकशाब्दबोधोपपत्तेः BhāṭṭDī. iv. 96. 24 (*on* x. 8. 1)

**अनुयोगिस्वरूपत्वासंभव** (anuyogisvarūpatvāsambhava) *m.* impossibility of being what is of the form of relational subjunct घटादेर्भेदरूपत्वम्, धर्मभेदपक्षे ... भेदस्यानुयोगिस्वरूपत्वासंभवात् LaCandr. 805. 30.

**अनुयोग्यनुपस्थिति** (anuyogy-anupasthiti) *f.* absence of recollection of the relational subjunct अनुयोग्यनुपस्थितेर्नञोऽनुयोगिविनिर्मोकेनाभावबोधकताया अव्युत्पन्नत्वात् VyutpaVā. 118. 9.

**अनुयोजन** (anu-yojana) *n.* **1A** questioning, asking पितामहादयो ये च जगत्कार्याधिकारिणः।... नानुयोजनमर्हन्ति परमात्मप्रवृत्तयः AhirbuS. 8. 20 [Kośas give *anuyojana* as the synonym of *praśna* and *pṛcchā*, AbhidhāCin. 263; ParaNā. 447; KalpaK. 446. 71]; **1B** cross-examination अनुयोजनं सत्यानृतजन्यपुण्यपापप्रतिपादकमन्वादिवचनैर्यथार्थकथनपरान् कृत्वा प्रस्तुतार्थप्रश्नकरणम् SmṛtiCan. iv. 541. 6; **1C** interrogation, cf. **अनुयोजनविधि B; 2A** employment स्तेनानीतसमादानं स्तेनानामनुयोजनम्।... अतिचारा जिनैः पञ्च गदिताः SubhāRaSaṁ. 847; **2B** act of connecting, construing अनुयोजनमनुयोगः सूत्रस्यार्थेन सह संबन्धनम् SthānṬ. 3B. 9.

**अनुयोजनविधि** (anuyojana-vidhi) *m.* **A** procedure of cross-examination (in a law-suit) साक्षिणां लक्षणानि अनुयोजनविधिं च वक्ष्यामि SmṛtiCan. iii. 173. 8; **B** text dealing with the procedure of interrogation अत्र केचित् -'नग्नो मुण्डः' इत्यादिश्लोकत्रयमपकृष्यानुयोजनविधौ निवेशनीयम्, अन्यथानन्वयः स्यादिति मन्यन्ते SmṛtiCan. iii. 205. 14.

**अनुयोजित** (anu-yojita) *adj.* employed along with ˜उषसि शान्त्युदकं करोति ...। चातनैर्मातृनामभिर्वास्तोष्पत्यैरनुयोजितैः VaitāSū. 5. 10; शान्त्युदकं कृत्वा चातनेनानुयोजितम्। संप्रोक्ष्य विधिवन्मन्त्रैरानयेदरणी ततः AVPari. 21(6). 8.

**अनुयोज्य** (anu-yojya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** to be used तानि तिलाक्षतादीनि तथापोह्य दर्शपूर्णमासानुयोज्यान्यस्मा उपाहरति VaikhāGS. 5. 4; **1B** to be appointed भूपाला अविमृश्य विधायिनः।... अनुयोज्या अमी चात्र दद्युश्चेत् सत्यमुत्तरम् PrabhāC. 188. 5; **1C** to be administered माषकादिक्रमेणैव अनुयोज्यं रसायनम् RaseCin. 9. 50 (132. 12); **2A** to be cross-examined (in a law-suit) ममेदमिति यो ब्रूयात्सोऽनुयोज्यो यथाविधि ManuSm. 8. 31 (ManuBh., ManvaMu. प्रष्टव्यः); अन्यथा ब्राह्मणेषु सत्यं ब्रूहीति यथा ब्राह्मणा एते कथं शूद्रवदनुयोज्याः ManuBh. ii. 117. 22 (*on* 8. 103); **2B** (used as noun) (a general statement) which is to be questioned (for specification) अथानुयोज्यम्। अनुयोज्यं नाम यद्वाक्यं वाक्यदोषयुक्तं तत्। सामान्यतो व्याहृतेष्वर्थेषु वा विशेषग्रहणार्थं यद्वाक्यं तदप्यनुयोज्यम् CaraS. iii. 8. 50 (1941 Ed.); **2C** to be ordered or commanded उभाभ्यामपि वां वासवनियोज्यो (v. l. वासवानुयोज्यो BÖHTLINGK Ed.) दुःषन्तः प्रणमति Śāk. 7.27(2) (*but* APTE, *m.* a servant, obedient and humble servant); **2D** to be censured or objected नियताचिन्त्यशक्तीनि वस्तूनीह प्रतिक्षणम्। भवन्ति नानुयोज्यानि दहने दाहशक्तिवत् TattvSaṁ. 438; तन्तुमृत्पिण्डविज्ञाने ह्यनुयोज्ये मते ŚlokaVār. 5 (3). 250 (341. 3); शक्तयः सर्वभावानां नानुयोज्याः स्वभावतः TantrVā. 344. 17 (*on* ii. 1. 1); सर्वैरेव वेदवादिभिस्तत्र स्थित्युत्पत्त्योर्यः परिहारः स प्रलयेऽपि समानः ... तस्मान्नापीतिमात्रमनुयोज्यम् Bhām. 342. 6 (*on* ii. 1. 9); **2E** to be asked or inquired षड्भेदयोगवादी यः सोऽनुयोज्यः समाहितैः MahāP. 21. 223; **3** capable of being made to be devoted अनियतगोत्रकः पुनर्महामते त्रिष्वप्येतेषु देश्यमानेषु यत्रानुनीयते तत्रानुयोज्यः LaṅkāSū. 2. 127 (109) (28. 11) [DBHS.]

**अनुयोज्य** (anuyoj-ya) *ger.* having appointed, having assigned विद्रवद् बलमवेक्ष्य कपीनां तन्निषेद्धुमनुयोज्य तदीशम्।... लक्ष्मणो रणरसेन तमाप RāmC. (App. 2) 40. 16.

**अनुयोज्यता** (anuyojya-tā) *f.* the state of being what is to be objected or censured अन्वयव्यतिरेकौ च गृह्येते व्यवहारतः। अनादिश्चैष संसार इति कस्यानुयोज्यता NyāyMañ. ii. 65. 10.

**अनुयोज्यमान** (anu-yojyamāna) *adj.* being used or employed पृथक्पदतया वाक्यकल्पः सः... अनुयोज्यमानः कविभिरुत्प्रेक्षावयव इत्युच्यते SaraKaṇṭhā. 468. 19.

**अनुयोज्यानुयोग** (anuyojyānuyoga) *m.* type of clincher (*lit.* censure of the censurable) वादिनोरनुयोज्यानुयोगमुद्भाव्य सदुत्तरेण कथा प्रवर्तनीया TārkiRa. 317. 1; स्मृत्युक्ता उभयाभासा यथायथमर्थान्तरमप्यनुयोज्यानुयोगासिद्ध्यादिनिग्रहस्थानहेत्वाभासादिष्वेव पर्यवस्यन्ति VīraMi. (Vyavahāra.) 54. 10.

**अनुरक्त** (anu-rakta) *adj.* [*f.*-ā] **1Ai** devoted to (the god) **ii** loyal **iii** devoted to, i.e. faithful **Bi** having a liking for **ii** inclined to, interested in **iii** who or which is liked by **C** kind, considerate, favourable **D** attached to, fond of, affectionate **Ei** who are in love with each other **ii** who is in love with, enamoured, passionate **iii** attracted to **F** influenced by **2A** who or which has become red, reddened or coloured **B** dyed, smeared with blood **3A** pleasing (to ears), i.e. harmonious **B** pleased, delighted **4** related to, associated or connected with **5** tied with, interwoven **1Ai** devoted to (the god) ग्राम्यस्त्वेकः पशुस्तत्र नाजहाच्छ्वा महामुनिम्। भक्तोऽनुरक्तः सततमुपवासकृशोऽबलः MahāBhā. xii. 117.9; किमनुक्रोशवैफल्यमुत्पादयसि मेऽनघ। आनृशंस्येऽनुरक्तस्य भक्तस्यानुगतस्य च MahāBhā. xiii. 5. 22; आह परमप्रीता देवं देवी...। प्रियार्थमनुरक्तानां सदा भूमण्डले त्वया। वर्तितव्यं जगन्नाथ प्रियां तनुमुपेयुषा AhirbuS. 33. 80; 35. 88; तस्यैवं मेऽनुरक्तस्य प्रश्रितस्य हतैनसः।... ज्ञानं गुह्यतमम्...। अन्ववोचन् (मुनयः) BhāgP. i. 5. 29; iii. 4. 10, iv. 17. 7; उदीच्यामग्निकायमुमानुरक्ता हेमाङ्गविभूषणा हेमवस्त्रा मामुपासते मामेव वेदाश्चतुर्मूर्तिधराः। BhasmJāU. 566. 5; नारदः कथयामास ...। मां भक्तमनुरक्तं च ...। पञ्चरात्रमिदम् PañcaRā. (Nā.) i. 1. 43; आह विष्णुर्द्रुहिणं महात्मा। एते हि भक्ता मयि चानुरक्ताः AdhyāRā. vii. 9. 60; उचितज्ञोऽनुरक्तोऽसि भक्तोऽसि कुशलोऽप्यसि KaṁVa. 5. 24; 7. 14 (9); जिनधर्मानुरक्तस्वांतकुकेशवंशमंडन साह अमरदत्तभार्या EI. i. 324. 43; **1Aii** loyal (subject, minister, servant etc.) अनुरक्ताः प्रकृतयो द्रुपदस्य महात्मनः MahāBhā. i. App. I. 103 (64); कच्चिद्वैद्याश्चिकित्सायामष्टाङ्गायां विशारदाः। सुहृदश्चानुरक्ताश्च शरीरे ते हिते सदा MahāBhā. ii. 5. 80; ii. App. I. 4 (19); बृहत्सेनाम् ... परिचारिकाम्। ... अनुरक्तां सुभाषिताम् MahāBhā. iii. 238* (2); वक्ता हितानामनुरक्त आर्यः शक्तिज्ञ आत्मेव हि सोऽनुकम्प्यः (भृत्यः) MahāBhā. v. 37. 23; SūktiRa. 94. 8; शतशोऽपरे। अनुरक्ताश्च विजये भीष्मेण निहता रणे MahāBhā. viii. 24*(2); (मन्त्रिणा) तानि तान्यनुरक्तेन शक्यान्यनुतितिक्षितुम् MahāBhā. xii. 84. 31; xii. 112. 23; xiii. App. I. 15 (907); तैर्मन्त्रिभिः ...अनुरक्तैः ...। स पार्थिवो दीप्तिमवाप Rāmā. i. 7. 17; अनुरक्ता महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम्। अनुजग्मुः प्रयान्तं तं वनवासाय मानवाः Rāmā. ii. 40. 1; ii. 1020*(1); रामः ... इदमब्रवीत्। विभीषणं च धर्मज्ञमनुरक्तं निशाचरम् Rāmā. vi. 29. 2; अनुरक्तः शुचिर्दक्षः.... दूतो राज्ञः प्रशस्यते ManuSm. 7. 64; (राजा) अनुरक्तं हितैषिणम्।... महानसे प्रयुञ्जीत वैद्यम् SuśruS. v. 1. 10; (राजा) शिक्षितमनुरक्तं कृतकर्माणं जनमासन्नं कुर्वीत ArthŚā. i.103. 5 (1. 21); ii. 304. 3 (7. 10); बलम् ... तस्य... संख्यातः वीरपुरुषं च न चानुरक्तम् PratiYau. 1. 4; BṛhaspaSm. 301. 505; YuktiKa. 11. 4; बुद्धिमाननुरक्तोऽयम् ...। इति भृत्यविचारज्ञो भृत्यैरापूर्यते नृपः Tantrākhyā. 9. 19; PañcT. 1. 37 (30. 1); Hitopa. 2. 66; Pañcā. 11. 7; Subhāṣi. 2843; अपि वृषलमनुरक्ताः प्रकृतयः MudrāRā. 1. 19 (13); 4. 12 (28); अनुरक्तः शुचिर्दक्षो बुद्धिमान् परिचारकः AṣṭāSaṁ. i. 6. 7 (1. 2); AṣṭāHṛ. i. 1. 28; राजा राज्यवर्धनम्... अनुरक्तैश्च महासामन्तैः कृत्वा साभिसरमुत्तरापथं प्राहिणोत् HarṣaC. 210. 6; विभीषणस्त्वाभिगामिकात्मगुणसंपन्न इति अनुरक्ताः प्रकृतयः MahāvīC. 4. 7 (2); शुचिर्दक्षोऽनुरक्तश्च जाने भृत्योऽपि दुर्लभः Hitopa. 3. 137; यत्त्वया शात्रवं जन्ये मदायतमदायत। तेन त्वामनुरक्तेयं (पृथ्वी) रसायत Kāvyālaṅ.(Ru.) 3.38; अनुरक्तः अहार्यो भवति (दूतः) ManuBh. ii. 21. 25 (*on* 7. 64); ii. 322. 8 (*on* 9. 304); (गोपालदेवम्) यं स्वामिनं राजगुणैरनूनमासेवते चारुतरानुरक्ता।... °लक्ष्मीः EI. xiv. 326. 19; xv. 296. 14; कुर्वन्ति ये सदुपलेपनवासचित्रं संमार्जनं गिरिसुतायतनेऽनुरक्ताः SaurP. 50. 59; सदोषः सगुणो वास्तु न मे त्याज्यो विभीषणः। अनुरक्तो विरक्तो वा माम् ... आगतः RāmāMañ. 304. 25;

नास्त्येव हि विपक्षोऽस्य राज्ये निहतकण्टके। अनुरक्ताः प्रजाश्चैता न हानिः परिदृश्यते KathāSaSāg. i. 6. 129; ii. 4. 38; vi. 8. 212; कुवलयापीडो भेजे कुवलयेशताम्। त्यागेन चक्रे विशदां योऽनुरक्तां नृपश्रियम् RājTa.(Ka.) 4. 373; नृपतिः ...। अचिन्तयच्च यद्वा ममानुरक्तोऽस्ति ...। श्रावको जिनदासाख्यः PariPar. 3. 57; नयपालः ... समररिपोः पूजा[नुरक्तः स]दा EI.xv. 296. 17; i. 327. 5; सन्ति ममानुरक्ताः ...अश्ववारास्तैः समेतोऽहम् ... युद्धं करिष्यामि PuruṣPa. 211. 8; 212.4; जनः सर्वोऽपि सिन्धुलेऽनुरक्तः PurāPraSaṁ . 13. 21; निर्गुणमप्यनुरक्तं प्रायो न समाश्रितं जहति सन्तः Subhāṣi. 242; उदञ्चितो राजपदानुकूलं यो मण्डलं धारयतेऽनुरक्तम् । तिम्मभूपः Acyutarā. 1.8; आयुष्मन्, किमेवमतिवाह्यतेऽनुरक्तो लोकः KaṁVa. 5.35 (7); सत्यानुरक्तेरिदरावहेस्मिन् संन्नके (Read संपन्नके) संभृत-सर्वलोके। (श्रीरा) श्रीरामराजे EI.ix. 338. 174; अत्रत्याः प्रकृतयोऽप्यनुरक्ता आर्यस्य प्रसादेन MadaKeC. 13(13); **1Aiii** devoted to, i.e. faithful नलः ... चिन्तामुपेयिवान् ...। मामियं ह्यनुरक्तेदं दुःखमाप्नोति मत्कृते MahāBhā. iii. 59.11; iii. 74. 21; (च्यवनः) सुकन्यया सहारण्ये विजहारानुरक्तया MahāBhā. iii. 125.10; भक्षयन्ति शिवा गृध्रा जनार्दन जयद्रथम्। संरक्ष्यमाणं भार्याभिरनुरक्ताभिरच्युत MahāBhā. xi. 22.10; एवं दत्तास्मि रामाय तदा तस्मिन् स्वयंवरे। अनुरक्ता च धर्मेण पतिम् Rāmā. ii. 110.52; v. 57.9; vi.108.15; भवती। कथं त्वामेवमनुरक्तं विहाय गता Vikramo. 4.25(2); HarṣaC. 225. 10; (सीताम्) अनुरक्तां त्यजाम्येतां दयितामधुना कथम् PadmP. (Ra.) 96.59; AṣṭāSaṁ. ii. 171.23(6.1); (मैत्रेयीम्) अनुरक्तां प्रियां साध्वीं बद्ध्वा वित्तेन मां कथम्।... संन्यसन्ति भवद्विधाः BṛĀraUBhVā. ii. 4. 58; अनुरक्ता पत्युश्च सर्वाद्या च पतिव्रता।... शक्तिर्द्वितीया कथिता BrahmVaiP. ii. 1.24; तारा मय्यनुरक्ता .... कथं त्याज्या धर्मतो न्यायतस्तथा DevīBhāP. i. 11.59; अनुरक्ताश्च गृहिणीः कथं त्यक्ष्यसि निष्ठुरः PariPar. 2.222; अभव[च्छ्री प]रमर्दिराजः ... [साम्रा]ज्य[ल]क्ष्मीर्यमिहानुरक्ता पतिंवरेवाशु समाजगाम EI. i. 327.5; अनुरक्तः स्वभार्यायाम् ... अनुकूलो निगद्यते PuruṣPa. 190. 26; गुरुशुश्रूषणे युक्ता भक्ता मातृपदाम्बुजे। अनुरक्ताः स्वदारेषु न हि तान् बाधते कलिः MahNirvāT. 4.58; (दमयन्तीम्) मामनुरक्तां हित्वा यदि राजन् ... यातोऽसि मुक्त्वा वनमिदमेष्यति वनलक्ष्मीः RasGaṅ. 654.17; पतिः ... एकस्यामनुरक्तोऽनुकूलः ŚṛṅgāMañ. (A.) 49.19; PadyaVe. 398 (9); **1Bi** having a liking for तस्य बाह्येषु शतदलपद्मपत्रेषु योगपीठेषु रासक्रीडानुरक्ता गोप्यस्तिष्ठन्ति RādhU. 209.12(2); एको देवो नित्यलीलानुरक्तः RādhU. 212.19(4); अनुदिनमनुरक्तः पद्मिनीचक्रवाले ... जयति मिहिरकन्याकूलवन्याकरीन्द्रः StavMā. 121.4; PadyaVe. 30; **1Bii** inclined to, interested in अहमासं पण्डितको हैतुको वेदनिन्दकः। आन्वीक्षिकीं तर्कविद्यामनुरक्तो निरर्थिकाम् MahāBhā. xii. 173.45; xiii. 37.12; शब्दादिष्वनुरक्तानि निगृह्याक्षाणि योगवित्। कुर्याच्चित्तानुकारीणि प्रत्याहारपरायणः ViṣṇuP. vi. 7.43; येषामाभीरकन्याप्रियगुणकथने नानुरक्ता रसज्ञा।... धिक् तान् CāṇaNīDa. 12.5; अमृतपालः द्विजगुरुसुरभक्तः सर्व्व[शा](Read शास्त्रा)नुरक्तो गुरुरिव सकलानामुग्रदण्डायुधानाम् EI. i.65.7; **1Biii** who or which is liked by अनुरक्तेष्वपि शरीरादिषु साधूनां स्वामिन एव प्रणयिनो युष्मद्दर्शनादुपार्जितमेव ... कुशलजातम् HarṣaC. 159.6; विनयेन भवति गुणवान् गुणवति लोकोऽनुरज्यते सकलः। अभिगम्यतेऽनुरक्तः ससहायो युज्यते लक्ष्म्या Kāvyālaṅ.(Ru.) 7.85; न हि ... सभापतिर्वा युक्तवादिनमनुगृह्णन्ननुरक्तो द्विष्टो वा भवति Bhām. 374.9 (*on* ii. 1.34); **1C** kind, considerate, favourable (king, god, friend etc.) कच ...। सौहार्दे चानुरागे च वेत्थ मे भक्तिमुत्तमाम् (v.l. सौहृदेनानुरक्तां च भक्तां भजितुमर्हसि) MahāBhā. i. 72.11; i. 194.10; अनुरक्तो ह्यसंहार्यः पार्थान् प्रति जनार्दनः MahāBhā. xii. v. 86. 1; vii. 62. 22; सुहृत्...। आगन्तुश्चानुरक्तोऽपि काममस्तु बहुश्रुतः।... न मन्त्रं श्रोतुमर्हति MahāBhā. v. 86. 1; वाच्यं यदनुरक्तेन ... तदुक्तं लक्ष्मण त्वया Rāmā. iv. 26.16; vi. 107. 20; जनमनुरक्तम्। कृतमतिरपहाय पितृनगरात्स ततो विनिर्जगाम BuddhaC. 5.83; अनुरक्तं स्थिरारम्भं लघु मित्रं प्रशस्यते ManuSm. 7.209; न बान्धवानुरक्तकृच्छ्रद्वितीयगुह्यज्ञान्बहिः कुर्यात् CaraS. i. 8. 25; यथा कश्चिदनुरक्तो मित्रसुहृत्त्वमवलम्ब्य मित्रार्थमनुक्तमपि प्रत्युपकारमनपेक्ष्य कुरुते। एवं प्रधानम् ... कुरुते MāṭhVṛ. 74.21 (*on* 60); कणकण्टकतिन्दुकेन्धनस्याग्निर्नक्तं दिनं जागृयात्तथानुरक्ताः स्त्रियः सुहृदश्च AṣṭāSaṁ. ii. 171. 23 (6. 1); किमनुरक्तो विरक्तो वा मयि स्वामीति ज्ञास्यामि Hitopa. 2. 51(2); RājNīRa. 50.1; (स्वामिनः) अनुरक्तस्य विरक्तस्य च लक्षणम्। रक्ताद् वृत्तिं समीहेत विरक्तं च परित्यजेत् NītiSā. 5.47; 8.77; भृत्यानुरक्तो भगवान् प्रतिनन्द्येदमब्रवीत् BhāgP. iv. 9. 18; अनुरक्तस्य...। सुहृदः कृत्स्ना पृथिवी मूल्यमल्पकम् RāmāMañ. 394.26; न बान्धवत्वं सहजं जनस्य स एव बन्धुः किल योऽनुरक्तः DaśāvaC. 7.208; भिषग्विनीतः ...। मौलोऽनुरक्तो मधुरः कुलीनश्च प्रशस्यते Hastyāyur. 43.20 (1.5); यस्मिन्ननुरक्ताः सुहृद्गणाः।... तेन लोकत्रयं जितम् MahNirvāT. 8.64; भविष्यन्निव साम्राज्यस्यार्धभागी न कस्तदा। तत्पुत्रेष्वनुरक्तोऽभून्नु राज्ञि सुखस्थिते RājTa. (Śrī.) 1(7). 151; सानुरागमनुरक्तम् ... यत् तन्मित्रमतिशयेन शस्यते ManvaMu. 285. 18 (*on* 7. 209); भक्तजनेष्वनुरक्तं धरणीधरकन्यया परिष्वक्तम्। प्रख्यातनामधेयं यजतितरां भागधेयं मे ĀryāŚ. 90; बाल्ये यं (राघवेन्द्रम्) समुदीक्ष्य लक्षणयुतं तातोऽनुरक्तोऽभवत् Vidvanmo. 1.8; **1D** attached to, fond of, affectionate अनुरक्तश्च तानासीत्पाण्डवान् स घटोत्कचः MahāBhā. i. 143. 35; अनुरक्तोऽस्मि भावेन भ्रातरं देवि तत्त्वतः Rāmā. ii. 18. 13; स्निग्धा त्वमनुरक्ता च भगिनीव सहोदरा Rāmā. vi. 517*(1); सुतौ ...। अनुरक्तौ... कार्यकोविदौ MahāP. 8. 93; नायं धर्मो मातृवर्गाननुरक्तः सुतस्त्यजेत् BrahmVaiP. iii. 16. 20; (दशरथः) स राजसिंहः ... सहात्मजैः ...मिथोऽनुरक्तैः स्म पुरीं प्रतिष्ठते Rāgh. 4. 59 [AnekāSaṁ. 2. 187; NānārthāSaṁ. i. 135. 1083; MediK. 60. 48; ViśvaLoK. 127. 47]; **1Ei** who are in love with each other मिथुनं जायमानं वै समं तच्च प्रवर्धते ...एकैकमनुरक्तं च चक्रवाकसमम् MahāBha. vi. 8. 9; (तत्र) मिथुनानि प्रसूयन्ते ... अन्योन्यमनुरक्तानि MārkP. 59. 21; (ते) अन्योन्यमनुरक्ताश्च चक्रवाकसधर्मिणः BrahmāṇḍP. i. 15. 79; चेष्टा भवति पुंनार्योर्या रत्युत्थानुरक्तयोः ... श्रृङ्गारो द्विविधो मतः ŚṛṅgāTi. (Ru.) 1. 21; वियोगार्त्तौ युवानौ तौ ...। चक्रवाकाविव चिरमनुरक्तावतिष्ठताम् PariPar. 2. 468; स्यादेकतरपञ्चत्वे दंपत्योरनुरक्तयोः। श्रृङ्गारः करुणाख्यः Vāgbhaṭā. 5. 20; Gaṅgāva. 6. 43; विलासिनौ। यत्रानुरक्तावन्योन्यं संभोगोऽयमुदाहृतः SāhiDa. 181.7; RasiJī. 1033; **1Eii** who is in love with, enamoured, passionate (सुभद्रा) सा तु तं मनुजव्याघ्रमनुरक्ता मनस्विनी MahāBhā. i. App. I. 114(321); मरुत्तो नाम वीर्यवान्। (ययातेः) पुत्रस्तमनुरक्ताभूत् पृथिवी सागराम्बरा MahāBhā. xiv. 5. 12; वैशिकः। अनुयु(v. 1. °र)क्तः शुचिर्दक्षः NāṭyaŚā. 23.3; 23.23; अयम् ...वारुणिकां नाम बन्धकीमनुरक्तः PadmPrā. 10. 18; 18. 16; अनुरक्तायां रागो भावयितव्यः DhūrtaViSaṁ. 18. 8; पुस्तकवाचकमुत्सृज्योपगुप्तमनुरक्ता PādaTā. 28. 10; 33. 7; जनमिममनुरक्तं विद्धि नाथ Mālavikā. 2.5.; 4. 14(1); एषा कुसुमनिषण्णा तृषितापि सती भवन्तमनुरक्ता Śāk. 6. 21; (नायिका) तथास्य सानुरक्ता च सुविस्रब्धा प्रजायते KāmSū. 206. 7 (3. 2); यदा तु मन्येतानुरक्तो (नायकः) मयि ... तदैवैनम् ...। बालभावमोक्षाय त्वरयेत् KāmSū. 224. 11 (3. 4); कथं वसन्तसेनार्यचारुदत्तमनुरक्ता Mṛcch. 1. 32(8); EI. xii. 75. 35; HarṣaC. 225. 10; कथमिवैनमनुरक्ता ... इयमवन्तिसुन्दरी DaśKuC. 35. 12; समगंसि चाहं शृगालिकामुखविसृतवार्तानुरक्तया राजदुहित्रा DaśKuC. 64. 10; यशः ... परिगीयतेऽनुरक्तैर्व्विद्याधरसुन्दरीनिवहैः EI. x. 87. 31; iii. 108. 39; xxi. 142. 25; xxii. 107. 31; पुरुषेष्वनुरक्तास्तास्ते च तास्वनुरागिणः MahāP. 3. 33; सफलय यौवनमेतत् सममनुरक्तेन सुतनु मया Kāvyālaṅ.(Ru.) 11. 13; SaraKaṇṭhā. 41. 8; AlaṅkāŚe. 6.1(3); नायकोऽनुरक्तस्तस्याम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 14.6; यावदायुर्वृणोतु श्रीरनुरक्ता वधूरिव Kapphiṇā. 16. 47; (प्रायश्चित्तम्) अभिगम्यमानया योषित्प्रतिरूपया सैवेयमिति स्नेहेनानुरक्त इवालिङ्ग्य स्वपेत्(नरः गुरुतल्पगः) BālaKrī. ii. 125. 22 (*on* 3. 253); (पद्मस्य) नालमस्य दीर्घमनुरक्तस्य जायते परागो नाप्यलीकाभिनिवेशोऽस्य हीयते NalaCam. 5.73(9); काचित् क्वचिदनुरक्ता लज्जावती वयस्यया भिन्नरहस्या क्रियते ViddhaŚā. 2. 14(5); देवरती राजा ..। बभूवास्य महादेवी रक्ता ...। रक्तायामनुरक्तोऽभूद् राजकार्यपराङ्मुखः BṛKathāK. 85. 3; अधन्यः खेचरगणो यः प्रकाममनुरक्तोऽपि दूरवर्ती ... मन्मथव्यथामहमिवोद्वहति TilaMañ. 175. 22; ब्रह्मादयो बहुतिथं यदपाङ्गमोक्षकामास्तपः समचरन् भगवत्प्रपन्ना। सा श्रीः स्ववासमरविन्दवनं विहाय यत्पादसौभगमलं भजतेऽनुरक्ता BhāgP. i. 16. 32; iii. 23. 38; (कृष्णः) रथस्थो मथुरां चागात् ...। गोपीभिरनुरक्ताभिः क्रीडिताभिर्निरीक्षितः AgniP. 12. 23; अनुरक्ता हि स्वयमेव गान्धर्वेण विवाहेन पाणिं ग्राहयति JayaMa. 208. 11 (*on* 3. 3); 280. 20 (*on* 5. 4); अतिदृढमनुरक्तया विस्तीर्णं मुखरमहोदधिमेखलां वहन्त्या। उरसि निहितबन्धुजीवमुर्व्या NavaSāC. 3. 59; 6. 80; कुटुम्बिनी। अनुरक्ता त्वयि ... योषित् GaṇeP. i. 7. 13; SaraKaṇṭhā. 547. 11; न च मयीयमनुरक्तेत्यपि निश्चयेन कृतं कामकृतान्मोहात् Loc. 66. 19 (*on* 2. 3); अनुरक्तैव सा साध्वी मम विद्याधराङ्गना BṛKathāMañ. 14. 216; रक्ताशोक कृशोदरी क्व नु गता त्यक्त्वानुरक्तं जनम् KāvyPra. 416. 3; Subhāṣi. 1363; (मदनमाला) अनुरक्तं नराधिपम्।.. वारयामास युक्तिभिः KathāSaSāg. vii. 4. 37; xii. 1. 20; ताम् ... चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा। तच्चरितं गोविन्दे मनसिजमन्दे। सखी प्राह GītGo. vi. 12. 1; राज्ञे देव्यनुरक्ताय... मन्त्रं प्रददौ RājTa.(Ka.) 3. 465; 4. 373; अनुरक्तैव मयि सा भूयोऽपि प्रार्थयस्व ताम् PariPar. 2. 489; Kāvyānu. (He.) 354. 19; Vāgbhaṭā. 5. 12; RasMañ. 2(3); अयमेष्यति दिव्यमूर्तितामनुरक्तस्त्रिदिवाङ्गनां प्रति PṛthvīVi. 12. 22; 5. 9 6. SamarāSaṁ. 9. 55; एषा मय्यनुरक्ता चेच्छायावदनुगामिनी PrabhāC. 6. 31; कमलश्रीः ... समुद्रदत्तेन स्ववशीकृता ... मम भर्ता भवत्विति चिन्त्य(?न्तय)मानाहर्निशमनुरक्ता जाता SamyaKau. 92. 18; नायकेष्वनुरक्तेषु रतिं पुष्यन्ति योषितः BhāvPra. (Śā.) 114.21(5); 113.10(5); (श्रीमुञ्जः) कस्यामपि योषित्यनुरक्तः ... द्वादशयोजनीं निशि प्रयाति प्रत्यायाति च PrabaCin. 21. 11 (FN 19); कामात्मन्यपि निःस्नेहां (गणिकाम्) कोऽनुरक्तेति मन्यते SūktiRa. 114. 7;

Yādavā. 19. 17; जारेऽनुरक्ताया नार्याः ... बुद्धिर्जारमेव ध्यायति JīvanVi. 19.17; मत्पुत्र एतस्यामनुरक्तः ŚārṅgaPa. 521; 1586; (नायिका) भाषते सूनृतं स्निग्धामनुरक्ता SāhiDa. 140. 15; सोऽपि सर्वदा तस्यामनुरक्तः सुरतसुखमनुभवंस्तिष्ठति SiṁhāDvā. 29.0(6); त्वयि गाढमनुरक्ता सा VetāPañ.(Śi.) 10.40; राजकुमारी तस्मिन्ननुरक्ता जाता PurāPraSaṁ. 19.3; अनुरक्ता च शस्ता नारी नरायिते AnaṅgaRa. 10.30 (Add.34); तस्यामनुरक्तः ... पुरुषो नारीमुपेयात् Bhāv-Pra.(Bhā.) 1(3).23; एषा कथमनुरक्ता स्यादिति (पुरुषः) कुर्यात्प्रतिपत्तितो वीक्षाम् KandaCū. ii. 8.17; iii. 3.9; v. 5.22; हरिस्वामी ... स्वप्ने ... भावानुरक्तविद्याधरीशतेन ... परां प्रीतिमासाद्य VetāPañ. (Jam.) 92.13; सा कन्या ... रामेऽनुरक्ता स्वयम् JānaPa. 1.14; 1.47(1); 5.30(6); ĀnandRa. 4.3; अनुरक्तो भवाननङ्गलेखायाम् MadaKeC. 22(40); नायकमनुरक्ता ... नायिका मन्दं मन्दमनुगता AlaṅkāMañ. 79.5; 21.6; **1Eiii** attracted to रूप° ... °योगिनी गुणेष्वनुरक्ता न तथार्थेषु ... इति (नायिकागुणाः) KāmSū. 309.20(6.1); गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः। ... अपहारयेन्मनोरमामात्मवधूमिव श्रियम् Kirātā. 1.31; तद्वार्ताश्रवणमात्रेणैव हि ममातिमात्रं मनोऽनुरक्तम् (तस्मिन् पुरुषे) DaśKuC. 71.7; सुखनाम्नीषु दृष्टिषु। कास्वेतास्वनुरक्तोऽस्मि पतङ्गोऽग्निशिखास्विव YogVā. v.9.50; SaraKaṇṭhā. 547.11; अनुरक्तं च मनो यस्याः Loc. 230.8 (*on* 3.44); Kāvyānu. (He.) 141.16; निस्त्रिंशे ... रिपुकीलालपि व्यधात्। स्थानमेषोऽनुरक्तायाः क्रीडायै विजयश्रियः DvyāśraKā. 1.162; नयसारोऽदधाच्चित्तेऽनुरक्तं मयि मानसम्। रक्षितुं शक्यते नैव निषिद्धमपि युक्तिभिः MalliC.2.404; अपि चण्डानिलोद्धूततरङ्गस्य महोदधेः। शक्येत प्रसरो रोद्धुं नानुरक्तस्य चेतसः MalliC.2.405; Subhāṣi. 3333; **1F** influenced by तद्भावानुरक्तां हि बुद्धिं कार्यकारणयोरनन्यत्वे हेतुं वयं वदामः BrahmSūBh. (Śaṅ.)317.12 (*on* ii.1.15); एष पिङ्गलकः संजीवकवचनानुरक्तः स्वव्यापारपराङ्मुखः संजातः Pañcā.22.18; **2A** who or which has become red, reddened or coloured कश्मलाभिहता सन्ना बभौ सा रावणोरसि। संध्यानुरक्ते जलदे दीप्ता विद्युदिवासिते Rāmā. vi. 3132*(4); संध्यानुरक्ते नभसि स्थितानामिन्दीवरश्यामरुचां घनानाम्। ... यदि वियदेवं भवति सुभिक्षम् BṛSaṁ. 24.18; प्रथमतरकृतपावकप्रवेशा इवादह्यन्तानुरक्ता दिशः HarṣaC. 225.10; एतन्मुखं प्रियायाः शशिनं जित्वा कपोलयोः कान्त्या। तापानुरक्तमधुना कमलं ध्रुवमीहते जेतुम् Nāgā. 3.10 (*but* Apte , glowing); NalaCam. 5.73(9); न हि नीलिम्नेवानुरक्तमुत्पलं शब्दानुरक्तमर्थमुपलभामहे Kāśi. iii. 224.8 (*on* 5(10).11); कृष्णार्जुनानुरक्तापि दृष्टिः कर्णावलम्बिनी ... अनुरक्ता प्रान्तलोहिता SaraKaṇṭhā. 547.11; Kāvyānu. (He.) 349.19; अनुरक्तास्ततः पश्चाद्यशसाच्छादिता दिशः PṛthvīVi. 5.96(comm. गैरिकादिना रञ्जिताः); क्षोणीभृतामरुणदीधितयोऽनुरक्ताः पादानलक्तकरसैरिव रञ्जयन्ति Yādavā.19.17; Acyutarā. 1.8; तस्मिन् किल श्रीः सरसेऽनुरक्ते स्थाने यदेतत् कृतसंनिधाना ĀnandRa. 4.3; अयं रविः ... अनुरक्तः सन् पश्चिमां दिशं प्राप्नोति AlaṅkāMañ. 79.16; **2B** dyed, smeared with blood भवं च दन्तैर्बिभिदे नाभिदेशे गजासुरः। दृष्ट्वानुरक्तं रुद्राभ्यां नवरुद्राः ... विव्यधुः ... शरीरममरद्विषः SkandP. i(2). 21.45; श्रीमद्रयाकर्ण इति प्रतीतः। यस्याहवेषूद्धतवैरिकंठ(कण्ठ) च्छेदास्र[पूर्णेव ध]रानुरक्ता EI. xxi. 95.15; **3A** pleasing (to ears), i.e. harmonious तीरस्थलीबर्हिभिरुत्कलापैः प्रस्निग्धकेकैरभिनन्द्यमानम्। श्रोत्रेषु संमूर्च्छति रक्त(v.l. मूर्च्छत्यनुरक्त)मासां गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम् RaghuVa. 16.64; **3B** pleased, delighted प्रसीद स्वामितनय स्वश्रेयसमतः परम्। त्वयैवमनुरक्तेन कस्तस्यार्थो न सेत्स्यति RāmC. 9.86; मुखं प्रसन्नम् ...। स्नेहोऽधिकः संयमदर्शनं च सदानुरक्तस्य जनस्य चिह्नम् Ind.Spr. 2209 (First Ed.); दर्पणार्पितमालोक्य मायास्त्रीरूपमात्मनः। आत्मन्येवानुरक्तो वः श्रियं दिशतु केशवः PrabhāC.103.7; ŚārṅgaPa. 117; अनुराजति च । शृण्वतोऽनुरक्तान् करोतीत्यर्थः Sāy. *on* ṚV. ii. 43.1; **4** related to, associated or connected with पदं तु प्रकृतिभेदभिन्नं प्रकृत्यर्थानुरक्तप्रत्ययार्थप्रधानम् BhāvanāVi.82.2; पदार्थैरनुरक्तोऽसौ वाक्यार्थः संप्रतीयते ŚlokaVār. 7.233 (910.3); (विश्वे देवाः) ते च तेन पूर्वानुमितेन यागेनानुरक्ताः TantrVā. 530.20 (*on* ii.2.23); Kapphiṇā. 16.47; नियतगुणक्रियानुरक्तस्वार्थप्रतिपादने तु गोशब्दस्य न हेतुमुत्पश्यामः NyāyMañ. i. 365.19; Kāśi. iii.224.9 (*on* 5(10). 8-10); विष्णुः ... रामो भूत्वा मानुषचेष्टकः। ... अनुरक्त इवाशेषगुणेषु गुणवर्जितः AdhyāRā. iv. 5. 22; EI.i. 327.5; **5** tied with, interwoven (इण्ड्वशिक्यासन्दीषु मुञ्जरज्जवस्त्रिवृतो मृद्दिग्धाः) आसन्दी च अनुरक्ता रज्जवो मृद्दिग्धा भवन्ति ... कर्दमलिप्ताः comm. *on* KātyŚS. xvi. 5.2; *n.* continuous (flow of) blood, cf. **अनुरक्तभाव 2.**

**अनुरक्तक** (anurakta-ka) *adj.* who is in love with or enamoured दूतीं विद्याधराधिपः। प्राहिणोत् ... सीतां व्रज ब्रूहि दशास्यमनुरक्तकम् PadmP.(Ra). 46.166.

**अनुरक्तकटाक्षमोक्ष** (anuraktakaṭākṣa-mokṣa) *adj.* casting around loving side-glances अक्षण्वतां फलमिदं न परं विदामः सख्यः पशूननुनिवेशयतोर्वयस्यैः। वक्त्रं व्रजेशसुतयोरनुवेणुजुष्टं यैर्वा निपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् BhāgP.x.21.7.

**अनुरक्तकरण** (anurakta-karaṇa) *n.* movement or gesture of one who is in love तद्धटितः... । कार्योऽनुरक्तकरणे चैव प्रचारे ललिते तथा ViṣṇuDhaP. iii.24.58.

**अनुरक्तगण्डस्थल** (anurakta-gaṇḍasthala) *adj.* whose temples have become red उभयकर्णान्दोलितकुण्डलमणिप्रभानुरक्तगण्डस्थलः ... पुरुषो महापुरुषलक्षणोपेतः Kād. 170.2.

**अनुरक्तचित्त** (anurakta -citta) *adj.* **Ai** whose mind is attracted to अन्येऽपि ये स्त्रीष्वनुरक्तचित्ता विश्वासमायान्ति नराः प्रमत्ताः YaśasCam. ii. 164.3; **Aii** whose mind is devoted to, cf. **अनुरक्तचित्तता; B** (used as noun) one whose mind is attached to or affectionate towards कथं प्रियायाः... सङ्गम् ... शिशूनां कलाक्षराणामनुरक्तचित्तः ...। त्यजेत BhāgP. vii. 6. 11.

**अनुरक्तचित्तता** (anuraktacitta-tā) *f.* the state of having the mind devoted to भगवद्गुणादिष्वनुरक्तचित्तता भवति ŚrutaPra. iA. 113. 5 (*on* i.1.1)

**अनुरक्तचेतस्** (anurakta-cetas) *adj.* **A** whose mind is devoted , i.e. faithful to अनन्यभावामनुरक्तचेतसं त्वया वियुक्तां मरणाय निश्चिताम्। नयस्व मां साधु Rāmā . ii. 24.18; **B** whose mind is attached to, having affectionate mind सहचरमनुरक्तचेतसं प्रियमकरन्द कथं न मन्यसे MālaMā. 9.131.

**अनुरक्तचेष्टा** (anurakta-ceṣṭā) *adj.* (*f.*) having actions (indicative) of love इमां च विन्द्यादनुरक्तचेष्टां प्रियाणि वक्ति स्वधनं ददाति BṛSaṁ. 78.5; VetāPañ. (Śi.) 16.16.

**अनुरक्तजन** (anurakta-jana) *m.* **A** loyal people अनुरक्तजनाकीर्णा...। राजव्यसनसंसृष्टा सा पुरी विनशिष्यति Rāmā. ii. 45.16; ii. 1942*(1); राजा ... देशमावसेत् ... अनुरक्तजनान्वितम् MatsyaP. 217.3; **B** person who is in love अनुरक्तजनत्यागे पातकान्तो न विद्यते BrahmP. 107.34; अनुरक्तजनविरक्ताः ... विरक्तरागिण्यः। ... नार्यः KalāVi. 3.9; *adj.* **A** (city) possessing, i.e, inhabited by loyal people कपिलवास्तु ... अनुरक्तजनं स विहाय... वनं ययौ Saund. 3.1; **B** to whom people are attached जनप्रियः स्मितपूर्वमृदूवभिभाषणादिभिरनुरक्तजनः (वरः) Mitā. 18.17 (*on* 1.55)

**अनुरक्ततर** (anurakta-tara) *adj.* **1** more reddened or colourful (समवसरणः) जनानामकरोच्चित्रमनुरक्ततरं मनः MahāP. 22.86; **2** more attached, MahāP. 22. 86.

**अनुरक्तता** (anurakta-tā) *f.* **1** the state of being reddened नीलालिभिः कोकनदमनुरक्ततां धत्ते KāvyKaVṛ. 131.21 (4.5); **2A** the state of being loved नीलालिभिः कोकनदमनुरक्ततां धत्ते ... एवं यो रक्तपदार्थः स सदृशेन जितः कोपादिव रक्तोऽप्यथवा कयाचिद्युक्त्या सानुरागो भणनीयः KāvyKaVṛ. 131.21 (4.5); **2B** the state of being devoted to शुभानि प्रीणनं सर्वजगतामनुरक्तता। सद्गुणाः सुखमित्यादीन्याख्यातानि मनीषिभिः BhaktiRaSi. i.1.17 (?16)

**अनुरक्तत्व** (anurakta-tva) *n.* **A** the state of being loyal, loyalty क्षत्रसारत्वं शस्त्रज्ञत्वं शौर्यसारत्वमनुरक्तत्वं चेत्यौत्साहिकस्य (बलस्य) गुणाः NītiVā. 22.13; **B** the state of being closely attached to or fond of (अपरिहार्यममन्त्रविस्रावीति मित्रसंपत्) अपरिहार्यं न परेण ह्रियते, अनुरक्तत्वात् JayaMa. 72.2 (*on* 1.5)

**अनुरक्तधी** (anurakta-dhī) *adj.* **A** whose mind is attached to or fond of गुणानुरञ्जनाख्यायां कथायामनुरक्तधीः। सौधर्मो विबुधाध्यक्षं जगौ BṛKathāK. 34.3; **Bi** whose mind is loyal to वैरेण यं नृपतयः ...। ध्यायन्त आकृतिधियः शयनासनादौ तत्साम्यमापुरनुरक्तधियां पुनः किम् BhāgP. xi.5.48; PadyāTa. 270; **Bii** whose mind is devoted to अनुरक्तधियो भक्ताः केचन ज्ञानवर्त्मनि। शान्तस्याश्रयभिन्नत्वे वैरस्यं नानुमन्वते BhaktiRaSi. iv. 8.35 (?38)

**अनुरक्तपति** (anurakta-pati) *adj.* **A** who is devoted , i.e. faithful to husband यावदेनामनुरक्तपतिं कुलगामिनीं पश्यामि तावत् कुतो मे निःसङ्गता KaumuMa. 2.1(5)

**अनुरक्तप्रकृति** (anurakta-prakṛti) *adj.* **A** to whom subjects are loyal, having loyal subjects (रामः) नित्यानुरक्तप्रकृतिः प्रजानामनुरञ्जकः Rāmā. ii. 20*(6); अनुरक्तप्रकृतिः सुसहायत्वादल्पेनाप्यनुग्रहेण कार्यं साधयति ArthŚā. ii. 288.3 (7.3); सः ... विनयानुरक्तोऽनुरक्तप्रकृतिः ... प्रजाः पालयति स्म JātaMā. 6.15 (2.0(4)); अनुरक्तप्रकृतिरल्पदेशोऽपि भूपतिर्भवति सार्वभौमः NītiVā. 29.67; स्वतोऽनुरक्तप्रकृतिर्गुणाधिको मृगाङ्कदत्तः सुसहायवानयम् KathāSaSāg. xii. 36.228; राजा हरति लोकस्य हृदयम् ... रक्तमण्डलोऽनुरक्तप्रकृतिः Kāvyānu. (He.) 227.5; सदानुरक्तप्रकृतिः ... नृपतिर्भूयसीं श्रियमश्नुते ŚārṅgaPa. 1288; **B** having loyal constituents of the state मित्रमाक्रन्दश्च मे शूरवृद्धानुरक्तप्रकृतिर्विपरीतप्रकृतिः परः पार्ष्णिग्राहश्चासारश्च, शक्ष्यामि मित्रेणासारमाक्रन्देन पार्ष्णिग्राहं वा विगृह्य यातुम्

ArthŚā. ii. 258.3 (7.4)

**अनुरक्तप्रकृतिक** (anuraktaprakṛti-ka) *adj.* **1** having loyal subjects तनयमनुरक्तप्रकृतिकं निवेश्य स्वे राज्ये ... सहस्रानीकः ... महाप्रस्थानाय ... अगच्छद्धिमगिरिम् KathāSaSāg.ii.2.217; तं भक्तिप्रवणमनुरक्तप्रकृतिकं प्रतीक्ष्य: संप्रेक्ष्य ... गुरुरसौ ... प्राह प्रभुरनघगोविन्दतनयम् ĀnandRa. 1.46; **2** having affectionate nature, ĀnandRa. 1.46.

**अनुरक्तप्रकृतिकमनीया** (anuraktaprakṛti- kamanīyā) *adj. (f.)* charming or covetable due to loyal subjects स राजा ... अनुरक्तप्रकृतिकमनीयाम् ... विधाय वसुमतीमेकातपत्रशेखरं साम्राज्यसिंहासनं भेजे UdaySuKa. 24.14.

**अनुरक्तप्रकृतिमण्डल** (anurakta-prakṛtimaṇḍala) *adj.* having circle of loyal ministers (गर्भधारकः) अनुरक्तप्रकृतिमण्डलः चिरं धर्मेण वसुमतीं पालयामास ĀnandRa. 2.18(11)

**अनुरक्तप्रज** (anurakta-praja) *adj.* who has loyal subjects अनुरक्तप्रजं राजाध्रुवंचक्रेभुवःपतिम् BhāgP. iv.9.66; अनुरक्तप्रजो राजा ... अन्विष्यमाणोऽभूद् ग्राम्याटविकमण्डलैः RājTa. (Ka.) 4.474.

**अनुरक्तबहुतरजन** (anurakta-bahutarajana) *adj.* to whom a larger number of people are attached, who is liked by a larger number of people जनप्रियोऽनुरक्तबहुतरजनः(वरः) VīraMi. 117.21 (*on* 1.55)

**अनुरक्तभाव** (anurakta-bhāva) *m.* **1** feeling of love पार्थिवम्। अनुरक्तभाव इव शिश्रिये बलान्न कया निविश्य हृदि राजविद्यया PṛthvīVi.9.65; PratāYaBhū. 404.3 (comm. नायिकासंबन्धात् ... अनुरक्तत्वेन); **2** the state of having a continuous (flow of) blood कृपाणलतिका गृह्णाति कण्ठेष्वरीन्। तद्योगादनुरक्तभावविवशाः संमीलिताक्षाश्चिरं शून्यान्तःकरणा भजन्ति खलु ते (अरयः) भावस्थितिं कामपि PratāYaBhū.404.3 (comm. अनुवृत्तरक्तो भावः स्वरूपं येषां ते)

**अनुरक्तमण्डल** (anurakta-maṇḍala) *adj.* **1** having a reddened orb जहिहि शयनमुद्रमस्य कालः समुपनमत्यनुरक्तमण्डलस्य। भुवनशिरसि JānaHa. 3.77; सः (भास्करवर्मा) ... भुवनपतिरिवोदयानुरक्तम्(म)ण्डलः EI.xii.75.35; xviii.245.19 (v. l.); राजानुरक्तमण्डल उदयी मृदुकरः कान्तिमानिति SaraKaṇṭhā. 544.23; सादरं स हरिराजमब्रवीदङ्ग, कच्चिदनुरक्तमण्डलः। चन्द्रमा इव नवोदयोज्ज्वलः स्वाधिनोषि कुमुदादिकाः प्रजाः Rāgh. 11.63; **2** having loyal circle (of constituents of the state), JānaHa. 3.77; SaraKaṇṭhā. 544.23; Rāgh. 11.63; *n.* **1** loyal circle (of feudatories) योऽप्यनुरन्ता (Read प्यनुरक्त)मण्डलयुत(:) पद्माकरानन्दितो मार्त्तण्ड (Read मार्तण्डः) EI. xviii. 245.19; **2** reddened orb, EI. xviii. 245.19.

**अनुरक्तमति** (anurakta-mati) *adj.* whose mind is devoted to प्रभूतपक्षबलो हि भूपालः शैल इव कस्य भवति वश इत्यनुरक्तमतीरपि प्रकृतीरसमञ्जसयति YaśasCam. i. 436.5.

**अनुरक्तमनस्** (anurakta-manas) *adj.* whose mind is inclined to or interested in सा दाक्षिणात्या प्रवृत्तिः। ... तामनुरक्तमनाः स यन्नेपथ्यः सारस्वतेय आसीदिति समानं पूर्वेण KāvyMī .9.19.

**अनुरक्तमनस्विनी** (anurakta-manasvinī) *f.* name of a subsection in the Saduktikarṇāmṛta (*lit.* proud woman who is in love) मानिन्युदात्तमानिन्यनुरक्तमनस्विनी तदीयोक्तिः ... श्रीधरदासेन सतारचि शृङ्गारप्रवाहोऽयम् SaduktiKa. 67.2.

**अनुरक्तमानिनी** (anurakta-māninī) *f.* name of a subsection in the Saduktikarṇāmṛta (*lit.* proud woman who is in love) अनुरक्तमानिनी SaduktiKa. 99.11.

**अनुरक्तमुक्तिवनिता** (anurakta- muktivanitā) *f.* damsel (in the form) of liberation who is in love एता भान्त्यनुरक्तमुक्तिवनिताचञ्चत्कटाक्षच्छटाक्षेपाः ... दीप्तयः HammīMaMa. 5.13 (?14)

**अनुरक्तमौलभृत** (anurakta-maulabhṛta) *m.* loyal hereditary servant अनुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणीबलावाप्तराजश्रीः परममाहेश्वरः EI. xi. 106.3; iii.320.2; i. 86.2; viii. 190.2; iv. 76.2; xix. 303.2.

**अनुरक्तरामा** (anurakta-rāmā) *f.* beautiful woman who is in love अनुरक्तरामया पुनरागतये स्थापितोत्तरीयस्य। अप्येकवासससत्व सर्वयुवभ्योऽधिका शोभा ĀryāSaŚa. 48.

**अनुरक्तराष्ट्र** (anuraktarāṣṭra) *n.* name of a former Buddha भगवता ... येषु सम्यक्संबुद्धेषु कुशलमवरोपितं तेषाम् ... कानि नामानि ... ग्रहकोशः अनुरक्तराष्ट्रः MaVastuAva. i. 141. 14 [DBHS.]

**अनुरक्तरुद्रादि** (anurakta-rudrādi) *adj.* Rudra and others who are devoted उपासितपदाम्बुजस्त्वमनुरक्तरुद्रादिभिः प्रपद्य पुरुषोत्तमं पदमदभ्रमुद्भ्राजितः। ... शचीसुत मयि प्रभो कुरु मुकुन्द मन्देक्षणम् StavMā. 10.22.

**अनुरक्तललना** (anurakta-lalanā) *f.* woman in love स जयति संकल्पभवः...। यस्यानुरक्तललनानयनान्तविलोकनं वसतिः KuṭṭaMa. 1; SubhāRaK. 14.7.

**अनुरक्तलिङ्ग** (anurakta-liṅga) *n.* sign or characteristic of one who is in love दूरादेवेक्षणं मुखप्रसादः संप्रश्नेष्वादरः, प्रियेषु वस्तुषु स्मरणं, परोक्षे गुणग्रहणं, तत्परिवारस्य सदानुवृत्तिरित्यनुरक्तलिङ्गानि NītiVā. 32.4.

**अनुरक्तलोक** (anurakta-loka) *adj.* **1** to whom people are attached , who is liked by people नायकः ख्यातः ...अनुरक्तलोको निर्व्यूढभरः Kāvyālaṅ. (Ru.) 15.2; स्वगुणतपरितोषितानुजीवी मधुरवचाश्चरितानुरक्तलोकः। महारम्भः ... भवति चिरं नृपतिः प्रदीप्तरश्मिः NītiSā. 5.91; एवं द्विजाग्र्यानुमतानुवृत्तधर्मप्रधानोऽन्यतमोऽवितास्याः। ह्रस्वेन कालेन गृहोपयातान्द्रष्टासि सिद्धाननुरक्तलोकः BhāgP. iv. 20.15; दक्षोऽनुरक्तलोकस्तेजोवैदग्ध्यशीलवान्नेता SāhiDa. 97.9; **2** which has reddened the world, NītiSā. 5.91 [ *m.* person to whom everyone is attached, MW.]

**अनुरक्तवत्** (anurakta-va(n) t) *adj.* who is in love, who is passionate (च्यवनः) सुकन्यया सहारण्ये विजहारानुरक्तया (v. l. °अनुरक्तवान्) MahāBhā. iii. 125. 10; अलभ्यमनुरक्तवान् कथय किं नु नारीजनम् MudrāRā. 6.16 (34)

**अनुरक्तवित्तहरण** (anurakta-vittaharaṇa) *n.* taking away wealth from one who is in love अर्थोष्मा पितृलालनं विटघटामेलः ... वेश्यानामनुरक्तवित्तहरणे कुर्वन्ति साहायकम् Mugdhopa. 43.

**अनुरक्तश्री** (anurakta-śrī) *adj.* to whom the goddess of fortune is attached °सिंहादित्यः ... श्यामोन्नतविपुलवक्षस्थलस्थिरातिशयानुरक्तश्री[:]EI.xi. 18.17.

**अनुरक्तसर्वप्रकृति** (anurakta-sarvaprakṛti) *adj.* where all the subjects are loyal जनपदानाम् ... अनुरक्तसर्व्वप्रकृतीनाम् EI. viii. 44. 11.

**अनुरक्तसाधन** (anurakta-sādhana) *adj.* endowed with favourable aids अनुरक्तसाधनः कुलाभिमानी ... नराधिपः। परैस्त्वदन्यः क इवापहारयेत् ... श्रियम् Kirātā. 1.31.

**अनुरक्तहृदय** (anurakta-hṛdaya) *adj.* [*f.* -ā] **A** whose heart is attached to सः ... प्रभवानुरक्तहृदयैः ... राजपुत्रैः सह रममाणः प्रथमे वयसि सुखमतिचिरमुवास Kād. 7.7; अस्य मुरारिदेहच्छायेति ... लक्ष्मीः। शङ्के ... कृपाणपट्टेऽनुरक्तहृदयारचयत्प्रतिष्ठाम् HarVi. 13.55; **B** whose heart is enamoured or full of love or passion खण्डितया ... यः प्रियं प्रति भेदो विहितस्तत्र तस्यामेव भवान् निर्व्याजमनुरक्तहृदयः ... इति नायकस्यान्यत्रानुरागातिशयः साध्यः VyaktiVi. 115.25; अस्याः प्रियो निकट एव न विप्रलम्भकर्तानुरक्तहृदयोऽपि ŚṛṅgāMañ. (A.) 20.7.

**अनुरक्ताङ्गना** (anuraktāṅganā) *f.* woman who is in love अनुरक्ताङ्गनालोललोचनालोकिताकृतिः। स्वस्थीकर्तुं मनः शक्तो न विवेको महानपि YogVā. i. 26. 38.

**अनुरक्ताङ्गी** (anuraktāṅgī) *adj. (f.)* whose part (i.e. mind) is devoted to, i.e. faithful सा त्वब्रवीद्य मा मैवं वक्तुमर्हो दिवौकसौ। भर्तारमनुरक्ताङ्गी BhaviP. 46B. 24 (i. 19. 32)

**अनुरक्तात्मक** (anuraktātma-ka) *adj.* of loving nature (माम्) अनुरक्तात्मकं तत्किं त्यक्तुं समुचितं तव PadmP. (Ra.) 116.16.

**अनुरक्तापरक्तजन** (anuraktāparakta-jana) *m.* persons, who are loyal or disloyal प्रयुक्ताश्च स्वपक्षपरपक्षयोरनुरक्तापरक्तजनजिज्ञासया ... प्रणिधयः MudrāRā. 1.15(10)

**अनुरक्ति** (anu-rakti) *f.* **1Ai** devotion अनुरक्तिर्भक्तिः PārāSū. 41.5; 42.14; सा परानुरक्तिरीश्वरे BhaktiSū. (Śā.) i. 1.2; अनुरक्तिः परे तत्त्वे सततं नियमः स्मृतः AvadhūU². 337.4; TriBrU. 29; वनवासे पञ्चवट्यादिषु रघुनाथचरितचारुस्थलदर्शनात्तत्रैवानुरक्तिस्तेषां (विष्णुभक्तानाम्) स्वाभाविकी CaitaCa. 171.10(7); परां मुख्यां भक्तिविशेषमुद्दिश्यानुरक्तिर्लक्षणत्वेन विधीयते LalitāSaBh. 58.32 (*on* 93); **1Aii** liking हितानि कुर्वन्नपि नानुरक्तये जनस्य जल्पन् परुषं रुषा नृपः MadhuVi. 3. 31; **1B** affection, attachment, fondness दाक्षिण्यं चानुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः Hitopa. 1.70; **1C** kindness, consideration तत्सेवकेऽप्यनुरक्तिर्दानं प्रीतिविवर्धनम् Hitopa. 2.53; स्वामिनो मय्यनुरक्तिर्न वेति विज्ञापयेत् RājNīRa. 49.17; 50.13; **1D** love, passion अनुरक्त्या वदनरुचिम् ...। तस्या मदनः कुर्वन्नुपनिन्ये चारुतामवधिम् KuṭṭaMa. 274; (रामः) प्रत्ययहेतवे प्रियायाः। व्यतरत् खरकन्धरास्रलिप्तामिषुम् ....। अनुरक्तिमिवात्मनः सुदीर्घामसुतुल्यामनुदैवदूरनीताम् RāmC. 8.18; धूमप्रबन्धव्याजादालिङ्ग्यमानाकृतिरिव निशया मूर्तिमत्यानुरक्तेः।... रात्रिप्राणेश्वरो वो वितरतु विततानन्दसंदोहमैत्रीम् ŚriKaC .12.72; एकत्रैवानुरक्तिश्चेद्यूनोर्हास्यः स चाधमः (कामः)

BhāvPra. (Śā.) 113.14(5) [Viśva Pra. 24.9; DharK. 332]; **1E** yearning ब्रह्मणो गुणनिरूपणेन तत्रानुरक्तिः VedāntKau. 254. 20 (*on* iii. 1. 1); **1F** satisfaction, cf. **अनुरक्तिफलप्रद;** **2** redness, KuṭṭaMa. 274.

**अनुरक्तिफलप्रद** (anuraktiphala-prada) *adj.* bringing about the fruit (in the form) of satisfaction or gratification अपश्चात्तापकृत् सम्यगनुबन्धिफलप्रदः (v.1.अनुरक्तिफलप्रदः Ṭīkā. BI. Ed.) ... प्रशस्तो मन्त्र इष्यते NītiSā. 12.35.

**अनुरक्तिमुक्तकण्ठम्** (anuraktimuktakaṇṭham) *adv.* (lamenting) unreservedly due to yearning क्वचन च यमुनावनान्तलक्ष्मीमवकलयन्ननुरक्तिमुक्तकण्ठम्। विलपति ... अखिलेशः CaitaCa. 223. 2(9); 224. 8(9)

**अनुरक्तेशलिङ्ग** (anurakteśa-liṅga) *n.* characterstics of a kind or considerate master दूरादवेक्षणं हासः संप्रश्नेष्वादरो भृशम्। ...अनुरक्तेशलिङ्गानि दोषेऽपि गुणसंग्रहः Hitopa. 2. 53.

**अनुरक्ष्** (anu-rakṣ-) I. U. **1A** to protect, to guard सधमप्रमादमस्माकमेतो-रनुरक्ष जागृवि AV. (P.) xvi. 73. 3; ब्राह्मणं क्षत्रियं वा सहस्रेण (गवाम्) शताश्चेनावक्रीय संवत्सरायोत्सृजन्ति सर्वकामिनमन्यत्रा ब्रह्मचर्यात्। तथा चैवानुरक्षन्ति ŚāṅkhāŚS. xvi. 10. 10; के पृष्ठतोऽस्य ह्यभवन् (v. 1. ऽन्वरक्षन्त) ...युध्यतः MahāBhā. vii. 139. 12; विधूयाथ चितां तां तु वैदेहीं हव्यवाहनः (v. 1. जानकीमन्वरक्षत) Rāmā. vi. 3266*(1); CaraS. ii. 6. 8 (1941 Ed.); **1B** to take care of, to look after, to support कः ...। अनुरक्षति मामन्यस्त्यक्त्वा त्वां पुण्यभाषिणीम् Rāmā. vi. 522*(2); पिङ्गलः ... तृणकाष्ठादिविक्रयात्। अनुरक्षति तां पत्नीं मग्नो दारिद्र्यसागरे PadmP.(Ra.) 26.14; **2** to rule over अम्भोनिधि-वलयवृतामन्वरक्षद्धरित्रिम् ...विक्रमादित्यभूपः EI. ix. 51.21; xviii. 230. 20; चाळु[क्य] [भी]मः। ... त्रिंशत्समा भूतलमन्वरक्षत् EI. iv. 234. 44; **3** to preserve, cf. **अनुरक्षितव्या;** **4** to control, cf. **अनुरक्षणा 2.**

**अनुरक्षण** (anu-rakṣaṇa) *n.* **1** watching over, guarding भृत्यानां चान्ववेक्षणे (v.1.अनुरक्षणे)। ...विदुरः(नियोजितः) MahāBhā. v. 146. 9; **2** protecting, cf. **अनुरक्षणता.**

**अनुरक्षणता** (anurakṣaṇa-tā) *f.* the state of protecting अप्रतिहतचित्तता धर्मालोकमुखमात्मपरानुरक्षणतायै संवर्तते LaliVi. 4. 0(51); बहुजनचित्तानुरक्षणतयापि अपवादपरिहारं चेच्छतः शासनस्य महामते मांसमभक्ष्यं कृपात्मनो बोधिसत्त्वस्य LaṅkāSū. 8. 0(39) (101.9) [DBHS.]

**अनुरक्षणा** (anu-rakṣaṇā) *f.* **1** guarding, protection बोधिसत्त्वोऽनु-रक्षणाप्रयोगेण मेधां रक्षति BodhiBhū. 195. 11; 195. 9 [DBHS.]; **2** control, cf. **अनुरक्षणाधर्मन्.**

**अनुरक्षणाधर्मन्** (anurakṣaṇā-dharman) *m.* one of the six types of Arhat (*lit.* one whose duty is to control senses) अनुरक्षणाधर्मा अर्हन् कतमः। मृद्विन्द्रियप्रकृतिको विक्षिप्तो दृष्टधर्मसुखविहारात् परिहाणमेति अविक्षिप्तो न परिहाणमेति AbhidhSa. 91. 8i सूत्र उक्त षडर्हन्तः परिहाणधर्मा चेतनाधर्मा अनुरक्षणाधर्मा...इति AbhidhKoBh. 372. 19 (*on* 6. 56)

**अनुरक्षत्** (anu-rakṣat) *adj.* protecting, guarding पुरुषो मतिमानात्मनः शरीरमनुरक्षन् शुक्रमनुरक्षेत् CaraS. ii. 6. 8 (1941 Ed.); बहुदोषः संशोध्यः कुष्ठी बहुशोऽनुरक्षता प्राणान् SiddhYo. 51. 2.

**अनुरक्षमाणा** (ánu-rákṣamāṇā) *adj.* (*f.*) guarding, protecting अनु श्रुतामृमतिं वर्धदुर्वी बर्हिरिव यजुषा रक्षमाणा। नमस्वन्ता धृतदक्षाधि गर्ते मित्रासाथे वरुणेळास्वन्तः Ṛ̥V. v. 62. 5 (*but* Sāy. अनु वर्धत् अनुवर्धयन्तौ better *adn.* अनु)

**अनुरक्षा** (anu-rakṣā) *f.* **A** preserving virtue आर्येण मम चित्तानुरक्षया न च्छोरितः Divyāva. 52. 10; अपर एकधर्मो महायानसंग्रहाय संवर्तते स्वस्खलितप्रत्यवेक्षणतया सर्वसत्त्वानुरक्षेति ŚikṣāSa. 127. 7; 124. 17; **B** protection, guarding, keeping, sparing क्षमा हि शक्तस्य परं विभूषणं गुणानुरक्षा निपुणत्वसूचनात् JātaMā. 189. 2 (28. 45); [Inst.] by way of sparing one's thought, i.e. so as not to hurt one's feelings आर्येण ममान्तिके कालपानकं पाययितव्यमिति। ...एवमेव कथयत्यपरापि। तेन तासामनुरक्षया स्तोकस्तोकं गृहीत्वा पूर्वाह्णिका कृता GiMs. iii(2). 144. 10 [DBHS.]

**अनुरक्षितव्या** (anu-rakṣitavyā) *adj.* (*f.*) to be preserved असेवनादपि हि प्रीतिरनुरक्षितव्या JātaMā. 145. 23 (23.16(3)

**अनुरक्षितुम्** (anu-rakṣitum) *inf.* to rule over अविजित्य जयैषिणां सदा न भुवः शक्यतयानुरक्षितुम् JānaHa. 4. 32.

**अनुरक्षिन्** (anu-rakṣin) *adj.* who guards, i.e. controls (speech) वाचानुरक्षी मनसा सुसंवृतः ... [आ]राधयेन्मार्गमृषिप्रवेदितम् EI. iv. 135. 1.

**अनुरक्ष्य** (anu-rakṣya) *adj.* to be protected वयं चार्जुन ते दासा ह्यनुरक्ष्या ह्यनाथकाः MahāBhā. iv. 1052*(2)

**अनुरङ्ग** (anu-raṅga) *m.* nasalisation, nasalised vowel अनुरङ्गाः पञ्चैकार्ध-मात्रिका भवन्ति AmoghŚi. 41; *adj.* attached, i.e. addicted to इत्थं राजा प्रभवति यदा षिङ्गसङ्गानुरङ्गः प्रत्यासन्नः प्रलपति गुणी ... क्व यामः ŚatTrayī. 824.

**अनुरङ्गिणी** (anuraṅgiṇī) *f.* name of a type of movement (in dance) पादपार्श्वयुगे स्थित्वा धरण्यां संचरेद् द्रुतम्। मध्ये च स्थीयते तत्र गतिरुक्तानुरङ्गिणी NṛttaSaṁ. 117.

**अनुरचित** (anu-racita) *adj.* **1** prepared, decorated सुवर्णयूथिकाप्रवाले-र्मणीनारङ्गप्ररोहैरानन्दक्रीडास्थानमनुरचितं भवति SāmaraU. 253. 7; **2** provided, endowed with बोधिमण्डवृक्षोऽभूत् ... सर्वतथागतविषयविकुर्वितनिर्घोषापुरचितः (v. 1 °रचितः DBHS.) GaṇḍVyū. 208. 24 [DBHS.]; **3** put on subsequently, cf. **अनुरचितकिरातवेषा.**

**अनुरचितकिरातवेषा** (anuracita-kirātaveṣā) *adj.* (*f*). who has subsequently put on the dress of a person of mountain-tribe अवनिपतिः ... ताम् ... ईशानरचितानुरचितकिरातवेषामिव भवानीम् ... ददर्श Kād. 10.23.

**अनुरचितगन्धगर्भ** (anuracitagandhagarbha) *m.* a kind of jewel supposed to emit a perfume, GaṇḍVyū. 79. 26 [DBHS.]

**अनुरचितगन्धमणिराज** (anuracita-gandhamaṇirāja) *m.* excellent jewel provided or endowed with perfume उद्यानस्य मध्ये विचित्रध्वजं नाम महाविमानम्... अनुरचितगन्धमणिराजसमीरितगन्धम् GaṇḍVyū. 79. 26.

**अनुरजनि** (anurajani) *adv.* [P. ii. 1. 6] at each and every night, night after night तनुरनुसरति श्रीसंस्तवं यस्य शृङ्गेष्वनुरजनि सुधांशोर्मूर्तिभिर्बिम्बिताभिः ŚrīKaC. 4. 48.

**अनुरज्जु** (anurajju) *adv.* [P. ii. 1. 14] along the rope or cord शिरसि परिश्रिते यूपायावशिष्य शेषमनुरज्जु पुरुषौ संधाय पश्चाङ्ग्या शङ्कुं विनिहन्ति MānŚS. 219. 7; अनुरज्जु चतस्रः सीताः कृषति KātyŚS. xxi. 4. 1 (comm. रज्जुमनु लक्ष्यीकृत्य)

**अनुरज्य** (anuraj-ya) *ger.* **1** having pleased, having delighted तैरेव सहितः सर्वैरनुरज्य च तान्नृपान्। कुलूतवासिनं राजन्बृहन्तमुपजग्मिवान् MahāBhā. ii. 24. 4; **2** having become enamoured of अनुरज्य चलप्रकृतौ त्वय्यपि भर्ता यया मुक्तः Kāvyālaṅ.(Ru.) 2. 41.

**अनुरज्यत्** (anu-rajyat) *adj.* [*f.* -ntī] **1** becoming red, reddened संध्याकालानुरज्यद्दिनकररुचा कालधौतेन गाढं व्यानद्धः ... मन्मथारेरुदारो मध्यः ... दिशतु सदा संगतिम् ŚivaPāKeSt. 21; **2A** being in love with, loving, enamoured of इमाः (स्त्रियः) ...। अनुरज्यन्त्य एव भवन्ति कारणमनर्थपरंपरायाः YaśasCam. ii. 61. 9; जयति...चामरैर्वीज्यमानः। जिनपतिरनुरज्यन्मुक्तिसाम्राज्यलक्ष्मी-युवतिनवकटाक्षक्षेपलीलां दधानैः JinaCatur. 8; **2B** being attached to जीवश्च सुखैकान्वेषी सुखाभासाय तुच्छेषु तेष्वनुरज्यन् व्यतीतासंख्येयजनुः ... निजस्वामिनं प्राप्य GoviBh. 326. 2 (*on* iv. 4. 22); **3** being pleased or delighted व्रजनवयुवराजस्याष्टकम् ... यः प्रयत्नादधीते। परिजनगणनायां नाम तस्यानुरज्यन् विलिखति ... वृन्दारण्यराज्ञीरसज्ञः StavMā. 42. 1; अकैतवे भक्तिसवेऽनुरज्यन् स्वमेव यः सेवकसात् करोति GoviBh. 313. 10 (*on* iv. 4. 1); **4** being endowed or associated with, cf. **अनुरज्यदुत्कल 2.**

**अनुरज्यदुत्कल** (anurajyad-utkala) *adj.* **1** with whom people of Utkal are pleased अयं (नृपः) गुणौघैरनुरज्यदुत्कलः NaiṣC. 12. 78 (comm. अनुरज्यन्तोऽनुरक्ता भवन्तः उत्कला लक्षणया तद्देशनिवासिनो लोका यत्र); **2** who is endowed or associated with excellent (sixty-four types of) *kalās*, NaiṣC. 12. 78 (comm. अनुरज्यन्त उत्कृष्टाश्चतुःषष्टिकला यत्र तैरुपलक्षितः)

**अनुरज्यमान** (anu-rajyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** being delighed or pleased with अनैकान्तिकश्च विसंवादने दोषः। दृश्यन्ते बहवो विसंवादिता भृशतरमनुरज्यमानाः DhūrtaViSaṁ. 24. 14; **2A** being connected with इन्द्रियादिप्रणाडिकया चैतन्यमेव तेन तेनार्थेनानुरज्यमानं तत्प्रकाशतया तदीयत्वेन व्यवतिष्ठते ĀtmaSi. 49. 9; **2B** being construed or qualified (गोत्वेन न हि शुक्लत्वं गोत्वं वा तेन रज्यते) असत्यपि तयोः परस्परानुरागे व्यक्तिरेका ताभ्यामनुरज्यमाना वाक्यार्थो भविष्यति NyāyRa. 854. 19 (*on* 7. 31); YuktiSneha. 151. 9 (*on* i. 1. 7); **3** being coloured, cf. **अनुरज्यमानवपुस्.**

**अनुरज्यमानवपुस्** (anurajyamāna-vapus) *adj.* whose form is being coloured दर्शनसमनन्तरोत्पत्त्यवाप्तदर्शनच्छायानुरज्यमानवपुषो विकल्पाः प्रत्यक्षायन्ते NyāyMañ. i.31.10.

**अनुरञ्ज्** (anu-rañj-) I. P., IV. U. **1A** to become attached to, to be fond of, to show affection towards (*caus.*) **i** to cause to become attached or

affectionate **ii** to cause to favour, i.e. to win favour **B** to be devoted to, to be loyal to **C** to be in love with, to be enamoured of, (*caus.*) to cause to be in love with, to cause to be enamoured of, (*caus.* pass.) to be caused to be in love with **D** to have a liking for, to take interest in, (*caus.*) to appeal **E** to get or become attracted or addicted to, (pass.) to be attracted to **F** to be considerate, **G** to desire **2A** to be delighted or pleased with, (*caus.*) to make (someone) happy, i.e. to please, to delight, to entertain, (*caus.* pass.) to be made to be delighted **B** to derive sexual pleasure **3A** to colour **Bi** to become red, (*caus.*) to cause to become red **ii** to redden **C** (pass.) (form) to be assume due to association **4A** to become related to or associated with **B** (pass.) to be qualified **Ci** to reflect i.e. to illumine or to shine **ii** to reflect, to make clear **1A** to become attached to, to be fond of, to show affection towards आशिषस्ते हि दास्यन्ति तुष्टा जनपदा भुवि। एवं प्रजानुरज्येत AVPari. 5(5). 2; सर्वेषां हितं चक्रे युधिष्ठिरः। एवं गते ततस्तस्मिन्पितरीवाश्वसन् जनाः (v.l. पितरीवान्वरज्यत जनः) MahāBhā. ii. 12.8; गुणवति लोकोऽनुरज्यते सकलः Kāvyālaṅ. (Ru.)7.85; सदानुकूले हि जनोऽनुरज्यते HarVi. 21.17; गुणाधिके पुंसि जनोऽनुरज्यते SaraKaṇṭhā. 333.21; SūktiRa. 45.6; गुणप्रकर्षेण जनोऽनुरज्यते KāvyPra. 430.4; AlaṅkāSa. 140.7; हितोपदेष्टरि जनोऽनुरज्यते NyāySu. (Ja.) 331B.12 (*on* ii. 2.3); पुष्प इव षट्पदावलिर्नैव जातु जनतानुरज्यति Rāgh. 11.65; ये भुवि यज्ञातीयास्तज्ञातीयासु तेऽनुरज्यन्ते Mukundā. 80; यस्तैर्बद्धोऽपि गुणैरनुरज्यति ... सोऽस्तु मे हरिः प्रेयान् GoviBh. 287. 17 (*on* iii. 4.52 ); ( *caus.* ) **i** to cause to become attached or affectionate राजदुहितुरम्बालिकाया धात्रीम्... त्वदादिष्टेन मार्गेणान्वरञ्जयम् DaśKuC. 59.13; यस्मिन् मण्डलसंक्षोभः कृते भवति कर्मणि। न तत् कुर्वीत मेधावी प्रकृतीरनुरञ्जयेत् NītiSā. 8.71; देव वंशविद्यावृत्तविधुरोपकारा हि सेवकेषु स्वामिनमनुरञ्जयन्त्याश्चर्यशौर्यविजृम्भाः प्रारम्भा वा YaśasCam. i. 429.7; **ii** to cause to favour, i. e. to win favour (ब्रह्मचारिलक्षणम्) सर्वत्र समवृत्तिस्तन्त्रं वर्धयत्यनुरञ्जयति च NītiVā. 11.37; **1B** to be devoted to, to be loyal to गोपयितारं दातारं धर्मनित्यमतन्द्रितम्। अकामद्वेषसंयुक्तमनुरज्यन्ति मानवाः MahāBhā. xii. 72.12; SūktiRa. 162.8; खनीनेत्रस्तु विक्रान्तः ... नाशक्नोद्रक्षितुं राज्यम् ... नान्वरज्यन्त तं प्रजाः MahāBhā. xiv. 4.8; सर्वलोकप्रियं त्यक्त्वा सर्वलोकहिते रतम्। सर्वलोकोऽनुरज्येत कथं त्वनेन कर्मणा Rāmā. ii. 52.22; स्थिता रामस्य शासने। अनुरञ्जन्ति राजानः।... राघवम् Rāmā. vii. 99.11; प्रजास्तमन्वरज्यन्त BrahmāṇḍP. ii. 55.24; उचितज्ञतया तस्मिन्नन्वरज्यन्यथा प्रजाः। न तथा तस्य दानेन न तथा चोपलालनैः Gaṅgāva. 1.67; **1C** to be in love with, to be enamoured of (स्त्रियः) समस्थमनुरज्यन्ते विषमस्थं त्यजन्ति च Rāmā. iii. 12.5; किमस्माकमनेनेति कुट्टिन्या यत्र वार्यते ... कामुके कामिनी तस्मिन् नितरामनुरज्यते ViṭVṛ. 44; चिरवेगे नायके स्त्रियोऽनुरज्यन्ते KāmSū. 79.14 (2.1); 182.22 (2.10); 210.12(3.3); त्रिलोके ललना तस्य दर्शनादनुरज्यति BrahmāṇḍP. iii. 38.60; HarṣaC. 260.16; ŚiśuVa. 9.7; अयं समाधिर्यत्रासीत् सानुरज्यति तद्ध्रुवम् LakṣmīT. 43.80; SaraKaṇṭhā. 258.9; KāvyPra. 666.2; तत्किमद्यापि वेश्यासु जानन्नप्यनुरज्यसे KathāSaSāg. x.1.53; लालनाताडनविदामनुरज्यन्ति योषितः PṛthvīVi. 5. 110; एकान्ते तं नरं नीत्वा पाण्डुः पप्रच्छ सादरम्। ब्रूहि राजसुता भद्र किं नु मय्यनुरज्यते PāṇḍaC. 1.470; प्रागेव तद्गुणग्रामगानात् साध्वीभ्य आदृता धनस्य श्रेष्ठिनः कन्या ... रुक्मिण्यत्रान्वरज्यत PrabhāC. 6. 22; बालं तरुण्यस्तरुणं च बालाः तमन्वरज्यन्त समानभावाः Yādavā. 4.92; त्वं तस्यामनुरज्यसि सा त्वया ŚṛṅgāMañ. (A.) 48.29; बलादपहृता सीता नानुरज्येत् दशानने JānaPa. 1.20; (*caus.* ) to cause to be in love with, to cause to be enamoured of बाल्यात्प्रभृति चैनां स्वयमेवानुरञ्जयेत् (नायकः) KāmSū. 207.25 (3.3); 254.2 (4.2); 340.15 (6.4); ŚiśuVa. 8.17; सा गणिका तमृषिम् ... अल्पीयसेव कालेनान्वरञ्जयत् DaśKuC. 43.16; सा वै(चै)नामज्ञाता भूत्वा कपटेन नायकस्यास्य अनुरञ्जयेदजस्रं तस्य गुणैर्वर्ण्यमानैस्तु KandaCū. iii. 5.3; iv. 2.47; (*caus.* pass.) to be caused to be in love with अपूर्वस्तु सुखेनानुरज्यते KāmSū. 339.15 (6.4); **1D** to have liking for, to take interest in अन्यत्रानुरज्येत। अन्यत्रापि द्विष्यादिति तु न दृष्टं गोवैद्यके ĀtmaTaVi. 815. 6; कथासु ये लब्धरसाः कवीनां ते नानुरज्यन्ति कथान्तरेषु VikraDeC. 1.17; जलमधुकराः क्लिश्यन्तीमे कटाम्बुषु दन्तिनां सुलभमपहायैव लोकः खलेष्वनुरज्यते Pañcā. 74.24; यातुं यद्यनुरुच्यते (v.l. अनुरज्यते) शिवपुरीं रामानितम्बस्थलीं मुञ्चेःरम् ŚṛṅgāVaiTa. 39; कथाप्रबन्धे वन्ध्येऽपि कश्चिदेवानुरज्यते DṛṣṭāKaŚ. 68; (*caus.* ) to appeal सदैव कालभेदानवसायो न बुद्धिमनुरञ्जयति PrakaPañ. 130.10; **1E** to get or become attracted or addicted to आपातरमणीयेषु भोगेष्वेवं विचारवान्। नानुरज्यति PañcDa. 7.138; न तथा सुभगे नवाम्बुवाहे न तथा पार्वणशर्वरीसहाये। अवलोकयतां दृशः प्रमोदादनुरज्यन्ति यथा नलस्य मूर्तौ Nalābhyu. 2.42; चित्तनयने यस्यां पुरुषस्य वानुरज्येते। तस्यामृद्धिम् KandaCū. iii. 1.25; Rāgh. 11.65; (pass.) to be attracted to या हि (दृष्टिः) कृष्णार्जुनेनानुरज्यते SaraKaṇṭhā 547.15; **1F** to be considerate, cf. **अनुराग 1C**; **1G** to desire, cf. **अनुराग 2**; **2A** to be delighted or pleased with स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च MahāBhā. vi. 33.36 = BhagGī. 11.36 (Śaṅ. अनुरागं च उपैति); नियोगधर्मेण प्रवृत्तो भ्रातुर्मृतस्य तद्भार्यागमने योऽनुरज्येत प्रीतिं भावयेत् ManuBh. i. 282.3 (*on* 3.163); तस्मिन्नलोऽसाविति सान्वरज्यत् क्षणं क्षणं क्वेह स इत्युदास्त NaiṣC. 8. 5; पापागतैरर्थैर्नानुरज्येत पण्डितः BrahmP. 217. 9; (*caus.*) to make (someone ) happy, i.e. to please or delight, to entertain (सुहोत्रः) सर्वाण्यपि च भूतानि स्वगुणैरप्यरञ्जयत् (v. l. अन्वरञ्जयत्) MahāBhā. vii. App. I. 8 (367); अमात्यप्रभृतीः सर्वाः प्रकृतीश्चानुरञ्जय Rāmā. ii. 3.27; ii. 99. 15; संगत्या जनमनुरञ्जयेत् KāmSū. 59. 22 (1.4); 230. 4 (3.6); KandaCū. iii. 5. 18; सः ... धर्मेण च प्रजाः सर्वा यथावदनु(?न्व)रञ्जयत् BrahmāṇḍP. ii. 68. 67; राजा ... जनमन्वरञ्जयत् AvantiKa. 157.16; कृतकुशीलववेषलीलः प्रचण्डवर्माणमेत्यान्वरञ्जयम् DaśKuC. 142. 9; कृत्वा गर्दभरटितमपि त्वं जनमनुरञ्जय मित्र BṛKathāK. 19. 35; यथाप्रतीति व्यवहरतां न चित्तमनुरञ्जयति ĀtmaSi. 45.12; न तावदाद्यः पक्षः प्रेक्षावतां चित्तमनुरञ्जयति NyāyMa. 271. 7; बहिरन्यासां निवेशो हृदयेऽस्तु मे। अन्तः पुनस्तवैकस्या इति तां चान्वरञ्जयत् KathāSaSāg. viii. 7. 159; iv. 2. 86; किं मेताननुरञ्जयिष्यति वचोवाचालकाचावली KaṁVa. 1. 18; भगवान् यथायथं सर्वानेवालिङ्गन-स्पर्शनदर्शनप्रश्नादिभिः अनुरञ्जयति CaitaCa. 124. 4(5); शृङ्गारतिलकं नाम रमणीयं भाणं प्रयुञ्जानाः सामाजिकहृदयमनुरञ्जयामः ŚṛṅgāTi. (Rā.) 6(7); (*caus.* pass.) to be made to be delighted नाराजके जनपदे ...। कथाभिरनुरज्यन्ते कथाशीलाः कथाप्रियैः Rāmā. ii. 61. 14; **2B** to derive sexual pleasure अभियोक्ताहमिति पुरुषोऽनुरज्यते KāmSū. 84.15(2.1); 160.6 (2.8); **3A** to colour न सर्पिः केवलं पित्ते पेयं सामे विशेषतः। सर्वं ह्यनुरजेद्देहम् CaraS. i. 13.74; **3Bi** to become red रिपुरुधिरशीकरासारेण भूरिव श्रीरप्यनुरज्यते HarṣaC. 260.16; अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः ŚiśuVa. 9.7; येषां कण्ठपरिग्रहप्रणयितां संप्राप्य धाराधरस्तीक्ष्णः सोऽप्यनुरज्यते च कमपि स्नेहं पराप्नोति च KāvyPra. 666. 2; (*caus.*) to cause to become red कामिन्यो मन इव कामिनः सरागैरङ्गैस्तज्जलमनुरञ्जयांबभूवुः ŚiśuVa. 8. 17; **3Bii** to redden (भोज) त्वद्वत् सूर्योऽनुरज्यति मण्डलम् SaraKaṇṭhā. 258.8; **3C** (pass.) (form) to be assumed due to association यथानुरज्यते वर्णैर्विविधैः स्फाटिको मणिः। तथा गुणवशात्तस्य स्वयंभोरनुरञ्जनम् BhaviP. 133A.13 (i. 78. 68); **4A** to become related to or associated with व्यक्तिश्चेदनुरज्येत ताभ्यां तथापि शब्दयोः न परस्परसंबन्धः ŚlokaVār. 7.32 (854.6); विशिष्टविधानन्यायेन यागदानहोमैरनुरज्यते TantrVā. 447.14 (*on* ii. 2.1); न ह्यसता धीरनुरज्यते TātpaṬ. (U.) 248.13 ( *on* 5(3). 28); Kāśi. ii.104.10 (*on* 5(3). 29); **4B** (pass.) to be qualified हननक्रिया प्राप्ता यदि नञानुरज्यते विशेष्यते तदा भवत्यहननम् PañcPā. 97.16 (*on* i. 1.4); PrakaVi. 77.20; **4Ci** to reflect, i.e . to illumine or to shine, cf. **अनुरञ्जित 3Bi; 4C ii** to reflect, i.e. to make clear, cf. **अनुरञ्जित 3B ii**.

**अनुरञ्जक** (anu-rañjaka) *adj.* [*f.*-ikā)] **1A** who or which pleases or delights (रामः) सः ... प्रजानामनुरञ्जकः Rāmā. ii. 20* (6); सर्वभूतानुकम्पनः (v.1. रञ्जकः Gorr. Ed.) मत्तः प्रियतरो लोके (रामः) Rāmā. ii. 1.31; ते धन्याः ... जना लोकानामनुरञ्जकाः ...। येषाम् ... प्राणा यान्ति लयम् ... श्रीरङ्गचिन्ताभृताम् VijñāŚ. 100; सुतौ लोकानामनुरञ्जकौ DevīBhāP. iii. 14.16; पूर्वापरपरामर्शरहितैः प्राज्ञमानिभिः कल्पितेयं मतिर्नैषा लोकानामनुरञ्जिका VedāntKa. 118. 2 (*on* i. 1. 22); लोकानामनुरञ्जकं स लभते ... वैभवम् VīraBhā. 6.32; **1B** who is continuously pleasing हृत्पङ्कजे सूरीणामनुरञ्जकः श्रुतिपदं योऽयं स्वयं राजते।... वन्दे ... तम् ... शंकरम् SaṁgīRa. i. 1.3 (1(1).1); **2** (used as noun) qualifier (*lit.* which colours) न चेह द्रव्यदेवतादिकमनुरञ्जकमुपात्तं यद्वशेन विशेष्यावधारणं स्यात् ŚāstrDī. 134.8 (*on* ii. 2.5) [DharK. 1676 gives *garba* as the synonym of *anurañjaka*]

**अनुरञ्जकगुणमात्र** (anurañjakaguṇa-mātra) *n.* only quality which qualifies रूपशब्देन द्रव्यदेवतामन्त्रोर्ध्वत्वादिसाधारण्येनानुरञ्जकगुणमात्रं विवक्षितम् MayūMāli. 134.4 (*on* ii. 2.5)

**अनुरञ्जकत्व** (anurañjaka-tva) *n.* the state of being that which qualifies न चाविद्यमानस्यानुरञ्जकत्वं स्वोपसर्जनताप्रतीतिहेतुत्वं युक्तम् NyāyKa. 121.2.

**अनुरञ्जकधात्वर्थभेद** (anurañjakadhātvartha-bheda) *m.* difference in the qualifying root-meaning यद्यप्येको भावनावचनः तदर्थस्य च प्राधान्यं

तथाप्यनुरञ्जकधात्वर्थभेदाद्भावनान्तरं प्रत्येतव्यम् TantrVā. 447.2 ( *on* ii. 2.1)

**अनुरञ्जकधात्वर्थाधीन** (anurañjakadhātvarthādhīna) *adj*. dependent on the qualifying root-meaning एवमिहापि भावनाया अनुरञ्जकधात्वर्थाधीन-निरूपणतया तद्भेदाद्भेदो न्याय्य: MayūMāli. 122.7 (*on* ii. 2.1)

**अनुरञ्जन** (anurañjana) *m*. name of one of the five types of nasalisation पूषा मित्रो वसून् पञ्चानुरञ्जनाः प्रकीर्तिताः। एकार्धमात्रिकाश्चैव पञ्चैते चानुरञ्जनाः PārāŚi. 157.

**अनुरञ्जन** (anu-rañjana) *n*. **1A** act of pleasing or gratifying (by ruling properly) **B** act of entertaining , critical appreciation **C** act of causing sexual pleasure **D** act of consoling **2A** act of causing devotion **B** act of causing love **3A** assumption of (form) due to association **B** act of causing semantic relation **C** act of qualifying **4** act of reflecting **1A** act of pleasing or gratifying (by ruling properly) यजन्ते हि तदा राजन्ब्राह्मणा बहुभिः सवैः। क्षत्रियाश्च प्रवर्तन्ते सर्ववर्णानुरञ्जनैः MahāBhā. iii. 186.99; अधर्मे धीयमानस्य सद्भिः स्यान्मे निबर्हणम्। उग्रेण पृथिवीं जित्वा धर्मेणैवानुरञ्जनम् HariVaṁ. 23.141; BrahmP. 13.163; समस्तविषयप्रशमनाद्विहिततन्मनोनुरञ्जनः अत्यन्तवत्सल-त्वात् ... श्रीपृथिवीवल्लभ° ... °भट्टारकस्सर्व्वानेवमाज्ञापयति EI.xxv. 291.19; युक्तः प्रजानामनुरञ्जने स्याः UttaRāC. 1.11; जलालुदीनप्रभुपातिसाहि° ... °तन्मनोनुरंजनसमासादितसकलभूतलाखिलजंतुसुखकारि EI. i. 324.34; राजर्षिवंशजातानां राज्ञां प्रसिद्धमाख्यानं वस्तु। यत्खलु लोकानामनुरञ्जनं कर्म NāṭaLaRaK. 40; SundaŚ. 4; धर्मात्मकत्वात्सर्वलोकानुरञ्जनमेव दण्डपातनम्। असाधूनामनुरञ्जनं तु न राजधर्मः VīraMi. 375.14 (*on* 1.353-354); **1B** act of entertaining, critical appreciation चक्रे मया काव्यपरिश्रमोऽयं बहुश्रुतानामनुरञ्जनाय Surath. 1.64; **1C** act of causing sexual pleasure परीक्ष्य गम्यैः संयोगः संयुक्तस्यानुरञ्जनम्। रक्तादर्थस्य चादानमन्ते मोक्षश्च वैशिकम् KāmSū. 332.20 (6.3); अनुरञ्जनमाचरेत्सङ्गे KandaCū. i. 4.56; vi. 3.37; असाध्यायाः सुखं सिद्धिः, सिद्धायाश्चानुरञ्जनम्। ... कामशास्त्रप्रयोजनम् RatiRaha. 1.6; **1D** act of consoling cf. **अनुरञ्जनप्रकार**; **2A** act of causing devotion सम्यग्वेत्ति तदाभ्यासात् स्वाराध्येनानुरञ्जनात्। विलक्षणं च तद्ध्यानं ध्यानाध्यात्मकमब्जज PauṣkS. 33.124; विश्वेषामनुरञ्जनैर-नुपमैरुत्तंसतामप्यसौ बिभ्राणः कुलभूषणः कुलपतिं देवः सिषेवे शिवम् ŚivLī. 16.89; **2B** act of causing love विश्वेषामनुरञ्जनेन जनयन्नानन्दम् ...मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति GītGo. i.4.10; **3A** assumption of (form) due to association तदा मणिर्विभजते वर्णान्विचित्रान् स्फटिके यथा। वैमल्यादाश्रयवशात्तद्वर्णः ...। गुणवशात्तस्य स्वयंभोरनुरञ्जनम् VāyuP. ii. 5.96; BhaviP. 133A.14 (i.78.68); **3B** act of causing semantic relation संसर्गोऽपि पदार्थानामन्योन्येनानुरञ्जनम्। एकैकत्र तदप्यस्तीत्येकत्वं न प्रतीयते TantrVā. 429.11 (*on* ii. 1.46); **3C** act of qualifying अनुरञ्जनेन व्यक्तेर्विशेषणमित्युक्तम् Kāśi. iii. 123.18 (*on* 5(5). 58½); NyāyRa. 421.17 (*on* 5(5). 58½); अन्यदीयगुणग्रहणाग्रहणे ... अन्यदीय-गुणेनैवानुरञ्जनानुरञ्जने विवक्षिते Kuval. 144(12); **4** act of reflecting सर्वार्थानां भवेच्छब्दैः सर्वैरेवानुरञ्जनम् ŚlokaVār. 4.211 (197.6); न किंचिच्चेन्न तेन विकल्पानामनुरञ्जनस्योप-पादयितुमशक्यत्वात् NyāyMañ. i. 289.10.

**अनुरञ्जन** (anu-rañjana) *adj*. delighting सुतपसां फलमुत्सृजन्सुमनसां मनसामनुरञ्जनः। ... विनयोऽपि च भूपते AlaṅkāMañ. 85.12 .

**अनुरञ्जनकारिन्** (anurañjana-kārin) *adj*. who causes delight or gratification सुन्दरि पश्य मिलति वनमाली। ... चारुसनातनतनुरनुरञ्जनकारिसुहृद्गणसङ्गी StavMā. 273. 29.

**अनुरञ्जनक्षमा** (anurañjana-kṣamā) *adj*. *(f.)* capable of pleasing or gratifying कृतमतिरनुरञ्जनक्षमायाः सुभगतया प्रथयन् फलं क्षमायाः। ... स नृपगुणैरजयद्विपक्षमायाः KīcaVa. 1.27.

**अनुरञ्जनप्रकार** (anurañjana-prakāra) *m*. mode or manner of consoling or conciliating सखे महोदर, दृष्टः किलायमनुरञ्जनप्रकारस्त्रिजटासरमयोः सीतायाम् AdbhuDa. 8.36(12)

**अनुरञ्जनलक्षण** (anurañjana-lakṣaṇa) *adj*. characterised by causing love बाल्यात्प्रभृति सति धर्माधिगमे ... संवननं वशीकरणमनुरञ्जनलक्षणं श्लाघ्यम् JayaMa. 208.20(*on* 3.3)

**अनुरञ्जनविधि** (anurañjana- vidhi) *m*. **1** process of pleasing or gratifying (प्रियोपग्रहैश्च सुदीर्घकालमनुरञ्जयेत् ... इत्यनुरञ्जनविधिः JayaMa. 230.9 (*on* 3.5); ŚrīKaC. 3.77; **2** process of causing redness निर्मातुं भुवनानुरञ्जनविधिं देवे ततो भास्वति ŚrīKaC. 3.77.

**अनुरञ्जनादि** (anurañjanādi) *adj*. **A** beginning with reflection वर्तते चेज्ज्ञातिर्द्रव्ये तया तस्यानुरञ्जनाद्युपकारः Śarka. 65.23; **B** beginning with amorous feeling of love अनुरञ्जनादिरुक्तो यश्चानर्थानुबन्धान्तः KandaCū. vi. 6.46.

**अनुरञ्जनादिका** (anurañjanādi-kā) *adj*. *(f.)* (act of) colouring, i.e. manifesting with colour etc. रूपादिपरमाणव एव तेनाकारेणोत्पन्ना एकयोदका-हरणक्रियया व्यवच्छिन्ना घटादय इत्युच्यन्ते, अनुरञ्जनादिकया तु रूपादिव्यपदेशः TātpaṬ. (Vā.) 226.10 (*on* i. 1.14)

**अनुरञ्जनार्थम्** (anurañjanārtham ) *adv*. for the sake of causing love अनुरञ्जनार्थं बालायामुपक्रमादनेकप्रकारा उच्यन्ते JayaMa. 208.12 (*on* 3.3)

**अनुरञ्जनीय** (anu-rañjanīya) *adj*. fit to be pleased or delighted कष्टो जनः कुलधनैरनुरञ्जनीयः UttaRāC. 1.14; चेतोऽनुरञ्जनीयं कलया तत्रानुरक्ताया KandaCū. Add. 22 after iii. 3.7.

**अनुरञ्जनोपकार** (anurañjanopakāra) *m*. help (in the form) of reflection वर्तमानमुपकारमासजद्वर्तते। यथा लाक्षा स्फटिकेऽनुरञ्जनोपकारेण वर्तते Śarka. 65. 23.

**अनुरञ्जनोपाय** (anurañjanopāya) *m*. method of causing love इति घोटकमुखभणितिस्तस्याश्चेहानुरञ्जनोपायाः KandaCū. iii. 3.4.

**अनुरञ्जयत्** (anu-rañjayat) *adj*. **1A** gratifying, pleasing धर्मेण च प्रजाः सर्वा यथावदनुरञ्जयन्। ययातिः पालयामास MahāBhā. i. 80.5; VāyuP. ii. 31.66; MatsyaP. 34.6; पृथिवीं जित्वा धर्मेणैवानुरञ्जयन्। ... अर्जुनोऽथ तेजस्वी सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् MahāBhā.ii. App. I. 39(4); (दशरथः) पालयामास पृथिवीमनुरञ्जयन् Rāmā. i. 270* (1); **1B** conciliating, consoling स मुनिः ... संध्याकाशे तमनुरञ्जयन् ... चक्षुषा पुनःपुनरभिनिरूप्य ... अन्वतिष्ठत् AvantiKa. 145.3; नरवाहनदत्तस्तं निजगादानुरञ्जयन् KathāSaSāg. ix. 6.2; xii. 31.48; **2A** colouring or reddening स मुनिराकपिलतारकेणांशुमन्तमिव संध्याकाशे तमनुरञ्जयन् ... चक्षुषा पुनःपुनरभिनिरूप्य ... अन्वतिष्ठत् AvantiKa. 145.3; (ते ददृशुः पुरुषम्) उपवीतसूत्रताम्। नीतमुरगमनुरञ्जयता शितिना गलेन विलसन्मरीचिना Kirātā. 12.23; **2B** reflecting, i. e. following दूषणाभासेन न दूषयितुं शक्यमिति शिक्षयितुं वार्त्तिकमनुरञ्जयन्नेवोत्तरग्रन्थमवतारयति NyāyVārPari. 447.17; **3** connecting, qualifying धात्वर्थस्य भावनामनुरञ्जयतः तद्विषयताप्रतीत्या तत्परामर्शकृतं तदन्तर्गतस्य क्रियात्वमिति कुतः क्रियाद्वयप्रत्ययः BhāvanāVi. 177.1.

**अनुरञ्जयितुम्** (anu- rañjayitum) *inf*. **A** to please (critically), to appreciate एषा च प्रयोगपरंपरा तार्किकाणां चित्तमनुरञ्जयितुम् ... प्रणीता Kāśi. i. 78.10 (*on* 2.30); iii. 220.18 ( *on* 5 (10). 1; **B** to delight, to entertain डोम्बिका .. गीतेन नृत्तेन वान्येन (वाद्येन) च राजानमनुरञ्जयितुं गृहीतः (गृहीतोद्यमा) AbhinBhā. i. 175.18 (*on* 4.262); Kāvyānu. (He.) 394. 18; अप्रेममार्गपान्थाः तिष्ठन्त्येताः किमेताभिः। प्रियमनुरञ्जयितुं ननु मम दृष्टा सस्मिता दूती ŚṛṅgāMañ. (A.) 32.12.

**अनुरञ्जित** (anu-rañjita) *adj*. [*f*. -ā] **1A** consoled, conciliated वैन्यः प्रतापवान्। पित्रापरञ्जितास्तस्य प्रजास्तेनानुरञ्जिताः। अनुरागात्ततस्तस्य नाम राजेत्यजायत HariVaṁ. 5. 29; ViṣṇuP. i.13. 48; BrahmāṇḍP. i. 36. 155; ViṣṇuDhaP. i. 109. 50; BrahmP. 4. 57; PadmP. ii.27. 58; ii. 125.6; °दीनानाथादिषु दानमानादिभिरनुरञ्जितेष्वपि तन्मूल-प्रत्युपकाराद्यनर्हप्रव्राजित° ... NyāyPari.386.1; अन्नवेमनृपतिश्च ... येन[ती]र्त्येषु सत्राणि दृष्टसंपत्प्रसङ्गाभावात् ततानि येन येन प्रजास्साध्वनुरंजिताश्च EI. iii. 288. 17; **1B** pleased or delighted त्वया यतः प्रजाश्चेमाः स्वगुणैरनुरञ्जिताः। तस्मात्त्वं पुण्ययोगेन यौवराज्यमवाप्नुहि Rāmā. ii. 3. 24; गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुव्रज्यानुरञ्जिताः। प्रत्यादेशं भगवतः काङ्क्षन्त्यश्चावतस्थिरे BhāgP. x. 39. 34; एवमनुरञ्जितां स्वयंवर-प्रवृत्तां च गान्धर्वेण योजयेत् JayaMa. 226. 23 (*on* 3. 5); आलिङ्गनैश्च सुदृशामनुरञ्जितोऽसौ सर्वर्तुगोत्रतिलकं शिशिरं विवेद VikraDeC. 16. 50; 5. 44; अनुरञ्जिता अपि गुणैर्न नमन्ति प्रकृतयो विना दण्डात् Subhāṣi. 2852; **1C** gratified, i.e. blessed विरोधं च निराकृत्य श्रुतीनां प्राणतत्व(?त्त्व)गान्। परिहृत्य विरोधांश्च तत्प्रसादानुरञ्जितः ... यतेतोपासनाय AnuVyā. 46B. 7 (*on* 3.3); **2** associated with, i.e. affected by अथ मन्यसे विषयस्त्रेधा भिन्नस्तेनानुरञ्जितः प्रत्ययस्त्रेधैव भवति NyāyVār. 409.1 (*on* iii. 2. 9); (भावनया) तयानुरञ्जित इव ह्यात्मा कामान्परीप्सति BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1191; मनस्तन्मयतामेति तद्भावेनानुरञ्जितम् BṛĀraUBhVā. iv. 4. 727; पृथिव्याद्याभासाः ... कलादिभिर-नुरञ्जिताः प्रमातरि विश्राम्यन्ति PratyabhiVi. ii.242. 8 (*on* iii.1. 14); **3A** coloured, reddened प्रभाभिरनुरञ्जितमेघवृन्दमालक्ष्यते दहनगर्भमिवान्तरिक्षम् BhagAjju. 97(36); मृणालिनीनामनुरञ्जितं त्विषा ... पयः Kirātā. 4. 27; प्रयान्ति पीत्वा हिमपिण्ड-पाण्डुराः। कालीरपस्ताभिरिवानुरञ्जिताः क्षणेन भिन्नाञ्जनवर्णतां घनाः ŚiśuVa. 12.68; त्रिमेखलस्यास्य मूर्ध्नि पीठस्य विस्तृतेः ... जिनपादतलच्छायाशोणिम्नेवानुरञ्जिते। ... गन्धकुटी बभौ MahāP. 23. 5; यस्यां च ... उदग्रसौधाग्रपद्मरागग्राव्णां प्रतिभाभिरनुरञ्जितः .... व्यराजत पार्वणो रजनिजानिः TilaMañ. 12. 8; 120. 18; **3Bi** reflected, i.e., shone or illuminated अनुरञ्जितः। अचकात्काञ्चनमयः

श्रीमुक्ताकेशवो हरिः RājTa. (Ka.) 4. 196; **3Bii** reflected, i.e. made clear अध्यात्मप्रवणो भूत्वा ... तत्प्रसादानुरञ्जितः AnuVyā. 46B. 7 (*on* iii. 3. 1); अनुरञ्जितः समीचीनः कृतः NyāySu.(Ja.) 256A.7 (*on* iii.3.1)

**अनुरञ्जितखेचर** (anurañjita-khecara) *adj.* who has pleased or entertained the Vidyādharas (*lit.* who move in the air) मुनिसुव्रतनाथस्य तीर्थे...। व्यापारैरद्भुतैर्नित्यमनुरञ्जितखेचरः। ... विद्युत्केश इति ख्यातो बभूव PadmP. (Ra.) 6. 223.

**अनुरञ्जितजयलक्ष्मीक** (anurañjitajayalakṣmī-ka) *adj.* who has pleased the goddess of victory वीरशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तैश्चरिताद्भुतैरनुरञ्जितजयलक्ष्मीकः स एष पुराणपुरुषः PārthPa. 26(7)

**अनुरञ्जितदिङ्मुख** (anurañjita-diṅmukha) *adj.* which has coloured or reddened the point or quarter of sky व्योमतलं बभौ। सांध्यं रागमिवाबिभ्रदनुरञ्जितदिङ्मुखम् MahāP. 22. 63.

**अनुरञ्जितभूतल** (anurañjita-bhūtala) *adj.* **1** which has coloured the surface of the earth धवलमप्यनुरञ्जितभूतलम् ... दिशो दश भ्रमति यस्य यशः EI. iv. 31. 5; **2** which has entertained or pleased the (people on) surface of the country, EI. iv.31. 5.

**अनुरञ्जितसकलदिश्** (anurañjita-sakaladiś) *adj.* which has reddened or coloured all directions अधरद्युतिवितानैरनुरञ्जितसकलदिग्भिस्तरण्योद्देशमादर्शयन्त्यः ... सुरस्त्रियः ... उत्सर्पं प्रचक्रुः AvantiKa. 162. 13.

**अनुरञ्जितसमस्तसाधुसंघ** (anurañjita-samastasādhusaṅgha) *m.* all groups of good people who are pleased or delighted हरिवाहनः ... अनुरञ्जितसमस्तसाधुसंघश्लाघनीयम् ... पालयन्नेकातपत्रं राज्यम् ... तिलकमञ्जर्या कलत्रिणमात्मानममन्यत TilaMañ. 427. 8.

**अनुरञ्जितसर्वक्ष्म** (anurañjita-sarvakṣma) *adj.* who has pleased (the people on) the entire earth अनुरञ्जितसर्वक्ष्मः समुद्यद्भास्करद्युतिः। अतिवीर्यः ...आज्ञापयति PadmP. (Ra.) 37. 7.

**अनुरञ्जिताखिलगुण** (anurañjitākhilaguṇa) *adj.* in whom entire range of qualities is reflected, i.e. illuminated अनुरञ्जिताखिलगुणो भवद्गुणैर्भवपञ्जरं दृढमनञ्जसाञ्जसा ... पुरुषो भुनक्ति HarVi. 6. 160.

**अनुरञ्जितातप** (anurañjitātapa) *adj.* wherein sunshine has become red अनुरञ्जितातपे तु समये ... प्राकारमलङ्घयम् DaśKuC. 142. 9.

**अनुरञ्जिताशेषसामन्त** (anurañjitāśeṣasāmanta) *adj.* who has delighted or pleased all the feudatories गोकर्णेश्वरस्वामिनश्चरणकमलाराधनादवाप्तपुण्यनिचयो ... शक्तित्रय(:) प्रकर्षानुरञ्जिताशेषसामन्त(:) ... साम[न्त]वर्म्मा EI. xv. 277. 10; xxiii. 262. 10; xix. 135. 5; xxiii. 79. 5; iv. 199. 3.

**अनुरञ्ज्य** (anurañj-ya) *ger.* having gratified, having pleased स राजा .. गुणैरनुरञ्ज्य सकलं साधुलोकम् ... साम्राज्यसिंहासनं भेजे UdaySuKa. 24.11; तत्र द्वाःस्थान्प्रतिहारमनुरञ्ज्यार्थदानतः। तस्या वासगृहद्वारं प्राप्तोऽहमविलम्बितः KathāSaSāg. xviii. 5.192.

**अनुरण्** (anu-raṇ-) I. P. **1A** to sound in response इयं महापृथिवी गम्भीरभीमरूपम् अनुनदे अनुरणे MaVastuAva. ii. 282. 10; ii. 412. 8; तद्यथापि नाम मागधिकानां कांसपात्री काष्ठेनाभ्याहता रणत्यनुरणति LaliVi. 21.88(2) [DBHS.]; **1B** to echo, cf. **अनुरणत् A**; **1C** to reverberate, cf. **अनुरणन Aii**; **1D** to continue in articulation, cf. **अनुरणन C**; **2** to respond, cf. **अनुरणत् B**; **3** to repeat musically, cf. **अनुरणनमय**.

**अनुरणत्** (anu-raṇat) *adj.* **A** echoing, i.e. revealing अभिनवगुप्तपदाभिधोऽहम्। यत्किंचिदप्यनुरणन् स्फुटयामि काव्यालोकम् Loc. 1. 13 (*on* 1.0); **B** responding (with full comprehension) सचेतनोऽपि दुर्नर्मगोष्ठीष्वनुरणन्वचः। अवदत्स्फुरदप्यन्तर्विटानां नाम लाघवम् RājTa. (Ka.) 8. 3275.

**अनुरणन** (anu-raṇana) *n.* **Ai** resonance घण्टाया अनुरणनमभिघातजशब्दापेक्षया क्रमेणैव भाति Loc. 94. 23 (*on* 2. 21); **Aii** reverberating (through suggestion) ननु रसादिध्वनिरसंलक्ष्यक्रम इति प्रसिद्धिः कथमत्र तस्यानुरणनेन व्यङ्ग्यतोच्यते CitraMī. 29. 8; **B** repeated musical rendering (of notes) अनुरणनं हि स्वरस्य पाठ्यसिद्धिरूपमिति गेयाधिकारे वक्ष्यामः AbhinBhā. i. 53. 8 (*on* 2. 19); **C** continuity in the articulation (of syllables), cf. **अनुरणनरूप B.**

**अनुरणनध्वनि** (anuraṇana-dhvani) *m.* kind of suggestion (*lit.* suggested sense in the form of reverberation) षट्त्रिंशत्प्रकारोऽर्थशक्तिमूलोऽनुरणनध्वनिः PratāYaBhū. 75. 5.

**अनुरणनप्रख्य** (anuraṇana-prakhya) *adj.* which is similar to reverberation अस्य ... ध्वनेः स क्रमव्यङ्ग्यत्वादनुरणनप्रख्यो य आत्मा Dhvanyā. 235.1 (*on* 2. 20)

**अनुरणनप्रधाना** (anuraṇana- pradhānā) *adj.* (*f.*) chiefly producing resonance, having resonance as the important or essential part यो धर्मस्तन्त्र्यामनुरणनप्रधानायामारक्तकण्ठे गातरि यथाकथंचिद्वक्तुं प्रवृत्ते हुडुक्कामुरजादौ च पृथग्लक्ष्यत एव AbhinBhā. ii. 390. 15 (*on* 17. 109)

**अनुरणनभेद** (anuraṇana-bheda) *m.* type of suggestion ( wherein the sense is obtained through reverberation) अनुरणनभेदगणनप्रस्तावे 'अर्थशक्तिमूलस्य द्वादश भेदाः' इत्यभिनवगुप्तोक्तिः RasGaṅ. 131.4.

**अनुरणनमय** (anuraṇana-maya) *adj.* consisting of repeated musical rendering (of notes) स्वराणां यद्रक्तिप्रधानत्वमनुरणनमयं तत्त्यागेनोच्चनीचमध्यमस्थानस्पर्शित्वमात्रं पाठ्योपयोगि AbhinBhā. ii. 385. 18 (*on* 17. 103); Kāvyānu. (He.) 282. 9.

**अनुरणनरूप** (anuraṇana - rūpa) *adj.* **Ai** of the form of reverberation यथोद्देशमनूद्देशे यद्यारुत्वमनुरणनरूपम् ... तत् ... वाच्यादतिरिच्यमानमालक्ष्यते Dhvanyā. 274. 5 (*on* 2. 27); अनुरणनरूपं यत्र यद्रूपकमर्थशक्तिव्यङ्ग्यं तदाश्रयेणेह काव्यस्य चारुत्वं व्यवतिष्ठते Loc. 111. 11 (*on* 2. 28); 119. 17 (*on* 2. 32); ध्वनिः। शब्दशक्तिमूलानुरणनरूपव्यङ्ग्यः अर्थशक्तिमूलानुरणनरूपव्यङ्ग्यः उभयशक्तिमूलानुरणनरूपव्यङ्ग्यश्चेति त्रिविधः KāvyPra. 128. 2; 194. 1; प्रवृत्तेऽस्मिन् महाप्रलये धरणीधारणायाधुना त्वं शेषः इति। न ह्येतद्वाक्यमनुरणनरूपमर्थान्तरं शब्दशक्त्यैवा-निबन्धनं प्रकाशयितुं क्षमम् VyaktiVi. 134. 19; अनुरणनरूपं व्यङ्ग्यं वाक्यार्थीभूतस्य वाच्यस्यापरस्य अङ्गम् Ekāva. 4. 2(1) (131. 4); क्रमलक्ष्यत्वादेवानुरणनरूपो यो व्यङ्ग्यस्तस्य ... त्रैविध्यात् संलक्षक्रमव्यङ्ग्यनाम्नो ध्वनेः काव्यस्यापि त्रैविध्यम् SāhiDa. 212. 1; **Aii** of the form of echoing (of sounds) द्वात्रिंशति विमानानां लक्षेषु स समुच्छलन्। तालुनीवानुरणनरूपः शब्दो व्यजृम्भत TriṣaŚaPuC. i. 2. 344; **B** of the form of continuity in the articulation (of syllables) प्रयत्नविशेषजनितो वर्णविरामेऽप्यनुरणनरूपो वर्णान्तरोच्चारणेऽप्यनुवर्तमानो घोषो द्वादि उच्यते Pradī. ii. 308A. 14 (*on* i. 4. 108)

**अनुरणनरूपता** (anuraṇanarūpa-tā) *f.* the state of being (the suggestion) of the form of reverberation न चोक्तनयेन निबन्धान्तरमन्तरेण स्वशक्त्यैवानुरणनरूपतयार्थान्तरसमानाधिकरणतां प्रतिपत्तुमलमित्युदाहरणमेतत् VyaktiVi. 132. 24.

**अनुरणनरूपरूपक** (anuraṇanarūpa-rūpaka) *n.* metaphor which is (the suggestion) in the form of reverberation एवंविधे विषयेऽनुरणनरूपरूपकाश्रयेण काव्यचारुत्वव्यवस्थानाद्रूपकध्वनिरिति व्यपदेशो न्याय्यः Dhvanyā. 262. 1 (*on* 2. 27)

**अनुरणनलक्षण** (anuraṇana-lakṣaṇa) *adj.* characterised by repeated musical rendering (of notes) अभिघातजाच्छब्दादनन्तरं योऽनुरणनलक्षणोऽन्यः शब्द उपजायते स तावन्निसर्गस्निग्धमधुराकारः AbhinBhā. iv. 12. 27 ( *on* 28. 21)

**अनुरणनव्यङ्ग्य** (anuraṇana-vyaṅgya ) *adj.* suggested through reverberation (of the expressed sense) ध्वनिकारोऽपि ... अत्र लज्जाख्यं संचारिभावमनुरणनव्यङ्ग्यमुदाजहार CitraMī. 29. 16.

**अनुरणनव्यञ्जनात्मक** (anuraṇanavyañjanātma-ka) *adj.* of the nature of manifestation of repeated musical rendering (of notes) तत्र मध्यमा तृतीयस्यामपि श्रुतौ तथाविधानुरणनव्यञ्जनात्मकनादनिष्पत्तिः यथाविधं षड्जग्रामे चतुर्थ्यां मा भूत् AbhinBhā. iv. 21. 14 (*on* 28. 27)

**अनुरणनात्मक** (anuraṇanātma-ka) *adj.* of the nature of repeated musical rendering (of notes) अतिकनीयसि मण्डपे पाठ्यमुच्चरितस्वरं सदनिस्सरणधर्मत्वादनुरणनात्मकमधुरशब्दान्तरानारम्भात् विनष्टः स्वरो मधुरो यस्य तादृशत्वं व्रजेत् AbhinBhā. i.53.8 (*on* 2. 19); श्रुत्यन्तरभावी यः स्निग्धोऽनुरणनात्मकः। स्वतो रञ्जयति श्रोतृचित्तं स स्वर उच्यते SaṃgīRa. i. 82. 1(1(3). 24)

**अनुरणनात्मन्** (anuraṇanātman) *adj.* of the nature of reverberation एवं घण्टादिनिर्ह्रादस्थानीयोऽनुरणनात्मोपलक्षितो व्यङ्ग्योऽप्यर्थो ध्वनिरिति व्यवहृतः Loc. 47.11 (*on* 1.16)

**अनुरणनीय** (anu-raṇanīya) *adj.* which is to be reverberated इत्थं नानार्थस्थलेऽनुरणनीयं व्यञ्जनं शब्दशक्तिमूलम् RasGaṅ. 138. 11.

**अनुरत** (anu-rata) *adj.* **1A** devoted to जनकः ...। क्षत्रधर्मण्यभि-(v. l. ° धर्मेष्वनु) रतः Rāmā. ii.110. 26; य (Read यः) सफलः सपुण्यो लोके प्रसिद्धः सगुणो वभूव(Read बभूव)। सारोत्कारच्छेद(Read सारोत्तरश्छेद°)विभेदहीन आकारवर्म्मानु (Read °वर्त्मानु°)रतोऽभिषेके EI. xi. 309. 3; **1B** intent on, engaged

in शोभनधान्यमहाधनकर्मानुरताः समनुजेन्द्राः BṛSaṁ. 15.10; 69.37; तद्राजधानी नगरी खल्वाटिका राजति ... भूदेवा यत्र वेदाध्ययनमनुरताः स्वस्तिमन्तो वसन्ति EI. ii. 231. 9; **2** taking delight in प्रयुञ्जानः प्रिया वाचः समाजानुरतो जनः Bhaṭṭi. 8. 39; भावयत्येषः (वासुदेवः) ...। लीलावतारानुरतो देवतिर्यङ्नरादिषु BhāgP. i. 2. 34; प्रायो नेशा भवन्ति स्वसुखमनुरता दुःखभाजः परेषाम् GopāKeCan. 59.5 [attached to, MW.]

**अनुरताबलागण** (anuratābalāgaṇa) *adj.* to whom group of young damsels was devoted एवं शशाङ्कांशुविराजिता निशाः स सत्यकामोऽनुरताबलागणः BhāgP. x. 33. 26.

**अनुरति** (anu-rati) *f.* love, affection, attachment रागोऽनुरागोऽनुरतिः Vaija. 98. 181; AbhidhāCin. 296; KośaKaTa. 1. 1939.

**अनुरत्त** (anu-ratta) *adj.* attached to, fond of आनुजावरम् अनुरत्त (?) उग्रा तेषामिन्द्रं वीर्यैरयन्त AV. (P.) iv. 27. 1 [Viśva.]

**अनुरथ** (anu-ratha) *m.* [JaineVyā. 198. 9 (*on* iii. 3. 34); GaṇRa. 5. 342(379)] **1** soldier guarding or protecting a chariot from behind अभिमन्युः ...। भीष्मेण युयुधे वीरस्तस्य चानुचरैः (v.1. चानुरथैः) सह MahāBhā. vi. 45. 9 (BhārBhāDī. पार्ष्णिगोपादिभिः); **2** (anuratha) name of a prince (son of Kuruvatsa and father of Puruhotra) अनवरथात् कुरुवत्सस्ततश्चानुरथस्ततः पुरुहोत्रो जज्ञे ViṣṇuP. iv. 12.16 (Wai Ed.); BhaviP. 418B. 34 (iii(1). 3. 59)

**अनुरथम्** (anuratham) *adv.* [P. ii.1. 6] behind the carriage, at the back of the chariot ततोऽस्यानुचरान्हत्वा (v.l. °नुरथं गत्वा) ...। भीष्ममेवाभिदुद्राव बीभत्सुः MahāBhā. vi. 113. 41; रथानां पश्चादनुरथं पादातम् JaineVyā. 47. 28 (*on* i. 3. 5); पश्चादर्थे, अनुरथं पादातम् CāndraVṛ. *on* ii. 2. 2; KāśiVṛ. *on* ii.1. 6; Prasā. i. 35. 13.

**अनुरथ्या** (anu-rathyā) *f.* path along the margin of a road, side road, foot-path, PW.; pw.; MW.; a by-road, Apte; cf. **अनु 3.**

**अनुरदत्** (anuradat) *m.* name of a person मानुषीलक्षणो वा ढण् स्यात्। पुष्करसत् अनुरदत् अनुशतिकादित्वादनयोः पदद्वयस्यैप् JaineVyā. 165.4 (*on* iii.1. 85)

**अनुरन्तुकाम** (anurantu-kāma) *adj.* desirous of enjoying or having sexual intercourse with सा सुन्दरीति ... मुग्धवदनेति मुहुर्मुहुर्मे। कान्तामयं विरहिणीमनुरन्तुकामः कामातुरो जपति मन्त्रमिवान्तरात्मा SubhāRaK. 17. 16.

**अनुरन्ध्रम्** (anurandhram) *adv.* [P. ii. 1. 14] towards or facing the hole क्षितितले दीपं निधायोज्ज्वलं पञ्चछिद्रमधोमुखं हि कलशं तस्योपरि स्थापयेत्। तद्बाह्ये परितोऽनुरन्ध्रममलं वीणाम् ... न्यसेत् PraboSu. 93.

**अनुरभ्** (anu-rabh-) I. Ā. **i** to take hold after (violently) ये नौ द्विषन्त्यनु तान्रभस्व AV. ix. 5. 2; यो नो द्वेष्ट्यनु तं रभस्व ĀpaŚS. vii. 17. 2; (better रभस्व, cf. Viśva.) HirŚS. iv. 3. 11 (423.7); **ii** to take hold after (in a friendly manner) दैवस्तन्तुरस्यनु त्वा रभे ŚāṅkhāŚS. ii. 12. 9; मानुषस्तन्तुरस्यनु मा रभस्व ŚāṅkhāŚS. ii.12.10.

**अनुरम्** (anu-ram-) I. U. **1** to cease to continue, to stop दिव्या आपो वै शाक्वरीर्नु[र]मन्तु गह्वरे AV. (P.) viii. 18. 3; उप प्रतिहारमाहावेऽनुरमति ŚāṅkhāŚS. xvii. 17. 12; **2** to be pleased, to be delighted in यस्यां मनोऽनुरमते चक्षुश्च प्रतिपद्यते। तां विद्यात् पुण्यलक्ष्मीकाम् BhārGS. 1. 11(11. 13); सर्वः कार्यवशाज्जनोऽनुरमते ŚārṅgaPa. 1543; **3A** to devote to, cf. **अनुरत 1A; 3B** to be intent on, to be engaged in, cf. **अनुरत 1B; 4** to be attached to, cf. **अनुरत 1B; 5** to enjoy, to have sexual intercourse with, cf. **अनुरममाणा.**

**अनुरममाणा** (anu-ramamāṇā) *adj.* (*f.*) enjoying, having sexual intercourse with सह निजपतिना युवती रात्रौ प्रीत्यानुरममाणा। ... मुक्तामयकण्ठिका तदबलायाः। ... निपतिता GaṇiSāSaṁ. 3. 19.

**अनुरवणज्ञान** (anuravaṇa-jñāna) *n.* knowledge of resounding (सुधनः श्रेष्ठिदारकः) सर्वसत्त्वान् ... सर्वधर्मधात्वा(?त्व)नुरवणज्ञानं संदर्शयमानान् ... अपश्यत् GaṇḍVyū.191. 22 [DBHS.]

**अनुरवणता** (anuravaṇa-tā) *f.* the state of resounding अहम् ... प्रतिश्रुत्कागिरिघोषानुरवणतां च तथागतघोषस्य प्रजानन् ... एवमनुगच्छामि ... सर्वबुद्धधर्मः GaṇḍVyū. 66. 32[DBHS.]

**अनुरवित** (anu-ravita) *adj.* [*f.*–ā] resonant, resounding throughout सोऽद्राक्षीत् तं कूटागारम् ... असंख्येयपक्षिगणविचित्रमनोज्ञरुतानुरवितालंकारम् GaṇḍVyū. 407. 31; तथागतस्य ... वाक् निश्चरति ...। सर्वपर्षदनुरविता दूरान्तिकपर्षत्तुल्यश्रवणत्वात् MaYānaSū. 80. 31 (12. 9); MahāVyu. 20. 59 [DBHS.]

**[1]अनुरस्** (anu-ras-) I. P. [DhātuPā. 1.745] **A** to resound, to echo, cf. **अनुरसित; B** to answer to a cry or to a sound, MW.

**[2]अनुरस्** (anu-ras-) X. P. [DhātuPā. 10. 385] **1** (pass.) to be tasted, to be relished तदत्र सर्वथा साक्षात् कृष्णाद्यनुभवाद्भुतः। प्रौढानन्दचमत्कारो भक्तैः कोऽप्यनुरस्यते BhaktiRaSi. ii.5. 65; **2** to be eager, cf. **अनुरसा.**

**अनुरस** (anu-rasa) *m.* [AltGr. II. 1. 258] **1** secondary taste or flavour (relished subsequent to main taste) अव्यक्तीभावस्तु खलु रसानां प्रकृतौ भवत्यनुरसेऽनुरससमन्विते वा द्रव्ये CaraS. i. 26. 9 (1922 Ed.); i.26.26 (1922 Ed.); मद्यस्याम्लस्वभावस्य चत्वारोऽनुरसाः CaraS. vi. 24. 113 (1922 Ed.); क्षारे ...। कटुकस्तत्र भूयिष्ठो लवणोऽनुरसस्तथा SuśruS. i. 11. 24; अनुरसस्तु रसेनाभिभूतत्वादव्यक्तो व्यक्तो वा किंचिदन्ते AṣṭāSaṁ. i.92. 15(1.17); AṣṭāHṛ. i. 9. 4; मूत्रं गोऽजाविमहिषीगजाश्वोष्ट्रखरोद्भवम्। ... लवणानुरसम् AṣṭāHṛ. i. 5. 80; i. 6. 3 [KośaKaTa. 1.1277]; **2** one of the three types of *rasābhāsas* (*lit.* subordinate feeling or secondary sentiment) रसाभासाः ...। स्युस्त्रिधोपरसाश्चानुरसाश्चापरसाश्च ते BhaktiRaSi. iv.9. 2 [AbhidhāMañ. 139. 2 gives *rasālā* as the synonym of *anurasa*] [(in poetry) a subordinate feeling or passion, MW.; Apte]

**अनुरसतस्** (anurasa-tas) *adv.* on account of the secondary taste or flavour ते रसानुरसतो रसभेदाः ...। संभवन्ति AṣṭāHṛ. i.10.44.

**अनुरससमन्वित** (anurasa-samanvita) *adj.* possessed of secondary taste or flavour अव्यक्तीभावस्तु खलु रसानां प्रकृतौ भवत्यनुरसेऽनुरससमन्विते वा द्रव्ये CaraS. i. 26. 9 (1922 Ed.)

**अनुरसा** (anu-rasā) *adj.* (*f.*) possessing eagerness or inclination राजितेत्यादि श्लोकस्य विपर्ययेण पाठे श्लोकान्तरं जायते। तत्रानुरसा अनुकूलहेवाका (राजितानुरसा राधधरासारसकायसा) comm. *on* HarVi. 43. 88 [*nt.*]

**अनुरसित** (anu-rasita) *adj.* **A** accompanied in sound जीमूतस्तनितविशङ्किभिर्मयूरैरुद्ग्रीवैरनुरसितस्य पुष्करस्य। ... मदयति मार्जना मनांसि Mālavikā. 1.21; **B** resounded, echoed मेघेनानुरसितं शङ्खायितं भेर्याः JñātāDhaṬ. 101B. 2.

**अनुरसित** (anu-rasita) *n.* echo or resounding दधति कुहरभाजामत्र भल्लूकयूनामनुरसितगुरूणि स्त्यानमम्बूकृतानि MahāvīC. 5. 41; UttaRāC. 2. 21 (comm. अनुरसितैः प्रतिध्वनिभिः); MālaMā. 9. 5; SubhāRaK. 47. 15.

**अनुरहत्** (anurahat) *m.* [enumarated in the *anuśatikādigaṇa*, GaṇPā. 8. 10; in the *bāhvādigaṇa*, GaṇPā. 163. 20; CāndraVyā. ii. 4. 20; AltGr. II.2.116] name of a person मानुषीलक्षणो वा ढण् स्यात्। पुष्करसत् अनुरदत् (v. 1. अनुरहत्) अनुशतिकादित्वादनयोः पदद्वयस्यैप् JaineVyā. 165. 4 (*on* iii. 1. 85); अनुरहतोऽपत्यम् GaṇRa. 3. 173(209); 3. 204(247); Prasā. i. 716. 20.

**अनुरहस** (anu-rahasa) *n.* [P.v. 4. 81; CāndraVṛ. *on* iv. 4. 67; KāśiVṛ. *on* v. 4. 81; KātanVṛ. *on* ii. 6. 41; AltGr. II. 1. 113] **A** continued seclusion or solitude अनुरहसमिति। ... अनुगतं रह इति वा प्रादिसमासः Nyās. ii. 172. 11 (*on* v. 4. 81); अनुरहसमित्यादि। अनुगतं रहः। ... इति तत्पुरुषः Prasā. i. 651. 5; comm. *on* SiddhāKau. 211A. 8 (*on* v. 4. 81); **B** conforming secrecy ज्ञातानुरहसो द्विषाम् ...। स्वान्नृपानूचे चमूपतिः DvyāśraKā. 19. 105 (comm. अनुरूपं रहः); *adj.* wherein seclusion or solitude is followed or maintained अनुगतं रहोऽस्मिन्वानुरहसम् JaineVyā. 27.1 (*on* iv. 2. 84); अनुरहसमिति। ...अनुगतं रहोऽस्मिन्निति बहुव्रीहिर्वा Nyās. ii. 172.11( *on* v. 4. 81); अनुरहसमित्यादि। ...अनुगतं रहोऽत्र ... इति बहुव्रीहिर्वा Prasā. i. 651. 15; SiddhāKau. 211A. 8 (*on* v. 4. 81)

**अनुरहसम्** (anurahasam) *adv.* [P.v. 4. 81; JaineVyā. 279. 2 (*on* iv. 2. 84); CāndraVṛ. *on* iv. 4. 67; KāśiVṛ. *on* v. 4. 81; AltGr. II. 1. 113] **A** in secret, secretly or privately राघवं पर्णशालायामिच्छानुरहसं पतिम् Bhaṭṭi. 4. 24 (comm. रहसि); अश्रूयतानुरहसम् ... यस्य रभसाद् व्रजसुन्दरीभिः ... गीतध्वनिः HarVi. 10. 32; शीतांशुना ...। अध्यासितानुरहसं रभसेन काचः(?) कर्णान्तकृष्टकुसुमेषुरविध्यदाशु Rāvaṇā. 17. 61; **B** secludedly, in solitude, apart इदमिदमिति ...पुरःपुरोऽन्या। अनुरहसमनायि नायकेन ŚiśuVa.7.50 (comm. रहोऽनु अनुरहसमेकान्तम्); ŚārṅgaPa. 3805; HarVi. 17. 58; अनुरहसमुपैति मन्त्रं मुहुः ...सः। ... तव कृते RāghPāṇ. (Dha.) 13.41 (comm. जनकोलाहलोज्झिते एकान्तप्रदेशे)

**अनुरहसवृत्त** (anurahasa-vṛtta) *n.* happening or event (taking place) in secret प्रभाते पृच्छन्तीरनुरहसवृत्तं सहचरीर्नवोढा न ... सुखयति AnargharRā. 4. 6; SubhāRaK. 20. 23 (v.l.)

**अनुरहसिवृत्त** (anurahasi-vṛtta) *n.* happening or event (taking place)

in secret प्रभाते पृच्छन्तीरनुरहसिवृत्तं सहचरीर्नवोढा न ... सुखयति SubhāRaK. 20. 23.

**अनुरहित** (anu-rahita) *adj.* devoid of (the preverb) *anu* अनुरहितात् जानातेः सन(?न्न)न्तात् तङाना भवन्ति CāndraVṛ. *on* i. 4. 113.

**अनुराग** (anu-rāga) *m.* **1A** love, passion **Bi** loyalty **ii** devotion **C** consideration, kindness, favour **Di** affection, attachment, fondness **ii** attachment (for worldly things) **E** interest, liking, inclination **2** desire, longing for **3A** redness, ruddiness, colouring **B** reflection **4** connection, association, qualification **5** pleasure, delight **6** musical note, harmony **7Ai** name of a sentiment **ii** a variety of *vipralambha śṛṅgāra* **iii** a variety of *sthāyibhāva* **B** name of an arrow of Mahālakṣmī **C** name of a Prākṛta poet **8** the word *anurāga* **1A** love , passion सौहार्दे चानुरागे च वेत्थ मे भक्तिम् MahāBhā. i.72.11; निशम्य दमयन्त्याः ...परिदेवितम्। निश्चयं परमं तथ्यमनुरागं च नैषधे MahāBhā. iii.54.21; परित्यजेयुः ... भार्याः पतींश्चापि कृतानुरागाः Rāmā. ii. App I. 9 (197); एषा तस्यानुरागेण शोभतेऽप्यनलंकृता Rāmā. v. 426* ; स्वर्गेऽपि दुर्लभं ह्येतदनुरागः परस्परम् (दंपत्योः) DakṣaSm. 4. 5; व्याजं ततः समभिनन्दति युद्धकाले सर्वं हि सैन्यमनुरागमृते कलत्रम् PratiYau. 1. 4; दुःखं त्यक्तुं बद्धमूलोऽनुरागः SvapnVā. 4. 6; BālC. 4. 2(4); प्रियानुरागस्य ... पुंसवनादिकाः क्रियाः ... सदृशीर्व्यधत्त सः RaghuVa. 3.10; न खलु सत्यमेव तापसकन्यायामभिलाषो (v.l. °नुरागो) मे Śāk. 2. 18(12); आननमस्याः ...। पुलकाचितेन कथयति मय्यनुरागं कपोलेन Śāk. 3. 18; SaraKaṇṭhā. 144.7; परिहासानुरागैर्वचोभिरनुवृत्तिः KāmSū. 177.20 (2. 10); 336.17(6. 4); KandaCū.vi.4. 15; KāmSū. 338. 25 (6. 4); KandaCū. vi. 4.28; अनुरागोऽभवद्विप्रं पश्यन्त्या देवयोषितः MārkP. 62. 3; 113. 19; (स्त्रीणां कामितम्) यत्केवलमनुरागादुत्पद्यते DhūrtaViSaṁ. 22. 9; अहो तु खलु निष्कैतवोऽनुरागः PadmPrā. 19. 3; कयापि हृदयवल्लभोऽनुरागादभिलिख्य Ratnā. 2. 6(24); तस्य च ... अनुरागस्य वरप्राप्तिरिव ... यशोवती नाम महादेवी ... अभूत् HarṣaC. 177. 8; 45. 11; 281. 2; नूनमेषा पूर्वजन्मनि मे जाया यज्ञवती ... एवंविधोऽनुरागो मन्मनसि न जायेत DaśKuC. 27.12; 45. 14 हिमऋतावपि ताः ... युवतयः ...। प्रकटयन्त्यनुरागम् ... रमयन्ति विलासिनः ŚiśuVa. 6. 61; 7. 13; अनुरागादुपगूढयोः श्रिया युवयोरिदमेव भिद्यते यदुपेन्द्रस्त्वमतीन्द्र एव सः ŚiśuVa. 16. 70; अनुरागो यथा शिक्षां प्रयच्छति ... तथा तयो रतिः प्राप्ता PadmP. (Ra.) 16. 192; चाटुक्रममनुरागं प्रणयरुषौ विरहजनितशोकार्तिम्। प्रकटयति वाररमणी KuṭṭaMa. 92. 130; तया यद्गुरु संदिष्टम् ...। एतदेव सुपर्याप्तमनुरागस्य लक्षणम् BṛKathāŚloSaṁ. 28. 87; कम्राकारा मुरारेः करकमलतलेनानुरागाद्गृहीता ... कौमोदकी नः Viṣṇu PādāSt. 5; ददेऽनुरागम्। सुरतैकसखी Kapphiṇā. 13. 28; शिथिलय हृदयं न मेऽनुरागम् ...। विसृज विषादमिमं न तन्वि वाक्यम् RāghPāṇ.(Dha.) 15.26; 17.46; लोकशास्त्रनिषिद्धपरिवर्जनं कन्यायामनुराग इत्यादिः ManuBh. ii. 268. 17 (*on* 9. 89); दमयन्ती ... हृदयेऽनुरागमौत्सुक्यं च ... उद्वहन्ती चिन्तयाञ्चकार NalaCam. 4. 7(3); 7.46(27); EI. ix. 53. 40; xxiii. 168. 32; यदुत दुःखहेतुरनुरागः TilaMañ. 111. 23; 277. 9; अनुरागो नवावस्थो नेतुस्तस्यां यथोत्तरम् DaśRū. 3.47; सौभाग्यरूपपरिहासगुणानुरागसङ्कीर्तनेन दयितस्य च लब्धसौख्यम् ... कामगुणेङ्गितं स्यात् RatiRaha. 4.27; ललितवधूहृदयादिवानुरागम् NavaSāC. 3.56; अनुरागविरागौ नारीणां विषये बन्धनं स्वीकारः AbhinBhā. iii. 244.13 ( *on* 23. 64); अनुरागेण ... य[स्य व]क्षोमुखाब्ज(ब्ज)योः। आसीने श्रीसरस्वत्यावनुकूले वि[र]ाजतः EI. xi. 151. 47; iv. 191. 43; ix. 97. 38; कुमारी स्वयमनुरागेणागता पितृजनेन वा वितीर्यमाणा गृह्यते UdaySuKa. 140. 28 ; अनुरागावमानाग्नितप्तामालोक्य मैथिलीम्। ... कश्चिद्भूयादित्यवदञ्जनः RāmāMañ. 398.7; सहजमनुरागमद्भुतमौचित्यं वीक्ष्य भूपतिस्तस्याः KalāVi. 4. 18; 4. 20; क्वानुरागः क्व वेश्यात्वमिति ते विस्मृतं कथम् KathāSaSāg. ii. 4. 93; iii. 4. 6; vii.3. 25; DaśāvaC. 9. 25; गेहे गेहेऽनुरागात् ... युतयुवतिजनो जाततृष्णाभरार्त्तः EI. xiv. 301. 39; अरतिरियमुपैति मां न निद्रा गणयति ... व्रजति तनुस्तनुतां न चानुरागः SubhāRaK. 22. 24; Subhāṣi. 1113; विधो युवानः। त्वयातुलत्वं गमितेऽनुरागे नान्योन्यमानग्रहमुत्सहन्ते ŚrīKaC. 11. 72; GītGo. viii.17.1; दार्ढ्यमनुरागे प्रियं वचः। एतैर्गुणैः समायुक्ता मृगीजात्योपलक्षिता Mānaso. iii. 20.1730; तस्यां पर्वतकस्याभूदनुरागः PariPar. 8. 329; अनुरागे स आरोप्य स्पर्शालिङ्गनचुम्बनैः। ताम् TriṣaŚaPuC. iv.1. 199; किं न रे रोलम्ब त्रपसे त्वम्। तथा येन प्रागनुरागात् क्रीडितं मालत्याः कलिकायाम् ChandaśCū. ii. 121. 3; एषा कदाचित् वैश्यासुता भविष्यति तदनुरागो ममास्याम् Pañcā.49. 13; त्वयाङ्गीकृतोऽयं नवानुरागः GopāKeCan. 131. 17; अनुरागो नले भैम्या दिनान्ते वा ममाधिकः। इति ज्ञातुमिवागच्छत् संध्या सैन्यस्य गच्छतः PāṇḍaC. 6. 290; 6. 975; तस्य प्रणयिनी तत्रानुरागं बिभ्रती शठा। वश्याय पारणे तस्मै ... कार्मणं ददौ MalliC. 8. 255; वर्ण्या कङ्केलिस्तस्या उपमानमनुरागः ...। वनलक्ष्म्या कङ्केलिच्छलेन मूर्तोऽनुराग इव प्रकटीचक्रे KāvyKaVṛ. 121. 22(4.2); सुता कृतवती स्थानेऽनुरागं तव VasaViKā. 14. 20; PārśvC. 5. 168; वाणी लक्ष्मीः किल विलसतो यस्य गेहेऽनुरागात् ... सोऽयं योगव्रतसमुदयं वक्ति हेमाद्रिरस्मिन् CaturCin. ii(2). 707. 3; अप्रेक्षमाणम् ... नृपनन्दनम्। अनुरागेण पश्यन्तीं सोऽपश्यत् कुसुमावलीम् SamarāSaṁ. 2. 46; 2. 77; अहरहरनुरागात् दूतिकां प्रेष्य ...। न मिलति ... वल्लभः NāṭaLaRaK. 25. 42; VetāPañ. (Śi.) 16. 42; अङ्कुरिता ... पल्लविता पुनः। सकोरका ... कुसुमिता। ... फलवती ... अनुरागेण भुज्यते BhāvPra. (Śā.) 78. 18 (4); भवतोऽयं संकरोऽत्रानुरागोऽपि नवावस्थो भवेत्तयोः BhāvPra. (Śā.) 244. 2(8); गणिकाया नानुरागो गुणवत्यपि नायके RasāSu. 29. 15(1. 115); 149. 19(2.1 09); भवतोऽयं विनयपरस्तादृगनुरागः LaṭaMe. 1.17; अनुराग-बलात्कारपूत्कारभीदर्शनहत्यादानादिबिभीषिकाभिरपि नाक्षुभत् PrabaK. 34. 25; माधवस्य मालत्यामनुरागः ... प्रकाशितः SāhiDa. 325.10; तस्य भार्याहम् ... तस्य ममोपरि महान् अनुरागो वर्तते SiṁhāDvā. 108. 12(26); अनुरागमनङ्कुशं विधातुं प्रतिपन्नः ... यो नलस्य दौत्यम्। स जगाद Nalābhyu, 2. 39; 6. 58; निरीक्ष्य कान्तं नृपम् ... भुवोऽनुरागो बहिरुद्यतो यथा Acyutarā. 3. 39; शास्त्रीयः खलु मार्गः पृथगनुरागस्य मार्गोऽन्यः CaitaCa. 61. 19(3); (दूती) नायकमतमनुरागे ... आख्याति KandaCū. v. 4. 54; राजा वदति ... कमलाकरस्यानुरागो महान् VetāPañ. (Jam.) 104.13; RasGaṅ. 497. 3; प्रकटमनुरागं विदधती ... अङ्घ्रियुगलीपुरन्ध्री ते मातः स्वयमभिसरत्येव हृदयम् MūkaPañ. 3. 37; ताम् ... विरहय्य रात्रौ। कृतस्थितेः क्वापि जडाशयेऽङ्ग रथाङ्गहूतेरिव तेऽनुरागः PadyaVe. 405; 406; 586; अनेन ... परां कोटिं नीतः सीतायास्तस्मिन्ननुरागः JānaPa.1.47 (4); जानेऽधरं राघवनर्तकीनां नृपानुरागेक्षणरागरक्तम् AlaṅkāMañ. 30. 3; 30. 6; स्थाने युवयोरनुरागः AmṛUda. 2. 2 (19); पुण्डरीकस्य चित्ते कामबाणैराहतस्य लघुभ्रातुः कण्डरीकस्य भार्यायामनुरागो बभूव KathāK. 10. 12; 54. 20; 60.10; असंभवोऽनुरागः स्याद् यूनोरासक्तचित्तयोः SāhiSā. 5. 79; अनुरागमकृत्रिमं वहन्तीं चिरमुल्लोलय चित्तजन्मलक्ष्मीम्। काञ्चीपुरीमधिवसन् VasaTi. 47.10; Manmatho. 4. 5 (643. 11); अयि जनकतनूजे ... प्रणमति मयि तस्मिन् मर्त्यकीटेऽनुरागः MahāN. 5.43; **1Bi** loyalty अनुरागं प्रजानां च ददौ तस्मै स कौशिकः MahāBhā. ii. 180* (19); PratiYau. 1. 4; सुविशाखेन यथावदर्थधर्मव्यवहार-दर्शनैरनुरागमभिवर्धयता EI. viii. 45. 19; viii. 198. 39; ix. 135. 28; कृत्स्नं चाष्टविधं कर्म पञ्चवर्गं च ... प्रकृतयः ... मण्डलस्य ...। अनुरागापरागौ च ManuSm. 7. 154; ManuBh. ii.46.2 ( *on* 7.154); ManvaVi. 828. 26 ( *on* 7.154); क्षीणलुब्धा हि प्रकृतयो भर्तरि स्निग्धा भर्तृहिते तिष्ठन्ति। उपजापं वा विसंवादयन्ति अनुरागे सार्वगुण्यमिति ArthŚā. ii. 262.9 (7.5); iii. 15. 12 (8. 2); तुल्ये पुरुषभोगे विक्रमः क्लेशसहत्वमनुरागः सर्वबललाभो वा मित्रकुलाद्विशेषः ArthŚā. ii. 296.1 (7. 9); अनुरागश्च भर्तरि ... गुणः परिचरे जने CaraS. i. 9. 8; i. 15.7; (प्रकृतयः) चन्द्रगुप्तेऽनुरक्ताः सुतरामेव तत्रानुरागं दर्शयिष्यन्ति MudrāRā. 4. 12(26); धृतिं चैवानुरागं च आपदि लक्षयेत् NītiSā. 4.35; 5. 24; सत्कारादनुरागाच्च ... नित्यम् ... मौलं भृतबलाद् गुरु NītiSā. 19.4; EI. viii. 192. 36; i.87. 28; iv. 78. 27; xxii. 117. 24; स्वराष्ट्रिकश्चानुरागादविचलितो भवति ManuBh. ii.10. 26 (*on* 7.33); ii. 61. 4 ( *on* 7. 203); तव ... स्वामिभक्तिमुचितामनुरागः सूचयति RāghPāṇ. (Dha.) 10. 24; प्रह्लादशम्बरमयैरनुरागेण चैव हि। ... अभिषिक्तोऽसुरैः ... बलिः VāmaP. 23. 8; उष्णप्रकर्षवान् प्रदेशः परमरहस्यमनुरागे प्रथमप्रकृतीनाम् NītiVā. 25.101; भृत्या इवानुरागेण तेऽपि प्राणैः प्रियैषिणः TriṣaŚaPuC. i.5.227; ChandaśCū. iii. 66. 4; अनुरागाल्लुठद्बाष्पमनुयान्तं पुरीजनम्। अभाषिष्टेति भूपालः MalliC. 1. 348; भोजः ... जनेनानुरागात् सेव्यते PurāPraSaṁ. 13. 32; प्रजानुरागाद् दृढतामुपैति प्रजाविरागात्परहस्तगामि। राज्यं भवेत् VīraBhā. 5. 126; **1Bii** devotion यथर्हहिस्तोच्छ्रयार्जितोर्जितधर्मानुरागेन (Read °ण ) EI. viii. 44.13; नृपानुरागात् ये सदैवानुरागेण भवत्पादानुगामिनः नृपानुरागात् पूर्वेयमकारि रविशान्तिना। उत्कीर्णा EI. xiv. 118. 22; अधुनैव कलिबलं दृश्यते आदरो न धर्मस्य नानुरागोऽस्ति देहिनः ĀdiP. 3. 6; यंसन्स(त्संस)क्तं तव चरयोर्देव सेवानुरागात्तन्मे चेतः ... त्र्यक्ष तद्रक्ष EI. xv. 182. 45; निजेनेवानुरागेणाङ्गरागेण गरीयसा। अङ्गं विलेपयामास वासवस्त्रिजगद्गुरोः TriṣaŚaPuC. i. 2. 587; जिनवचने ... धर्मानुरागेण रक्तं मनो येषां ते AupaSūṬ. 115.1; एषा ब्रह्ममयी साक्षात् केलिरद्वैतरूपिणी। ध्यायतामनुरागेण मत्सांनिध्यविधायिनी GopāKeCan. 146. 20; केवलमनुरागमेव दूतं कृत्वा ... विलोकयन्तु भगवन्तं भवन्तः CaitaCa. 189. 8(8); मम तु पुनरात्मा सुरधुनि स्वभावादेव त्वय्यमितमनुरागं विधृतवान् GaṅgāL .41; भक्तिर्द्विविधा मुख्या गौणी चेति। तत्रेश्वरविषयकोऽनुरागाख्यश्चित्त-वृत्तिविशेषो मुख्यभक्तिः LalitāSaBh. 58. 29 (*on* 93); अनुरागस्यैव भक्तिपदवाच्यत्वात् SetuBa. 68. 21; **1C** consideration, kindness, favour प्रजा

दृष्ट्वा रक्ताः ... राजेति नामास्य अनुरागादजायत MahāBhā. xii.29. 131;
VisṇuP. i. 13. 48; VāyuP. ii. 1. 132; BrahmāṇḍP. i. 36. 156; SkandP. vii(1).
336. 100; BrahmP. 4. 57; प्रजास्तेनानुरञ्जिताः। अनुरागात् ... राजा HariVaṁ.
5.29; अन्तरिता अनुरागा भावा मम कर्कशस्य बाह्येन KundaMā. 5.6; 6.22;
प्रतापानुरागावनतसमस्तसामन्तचक्रः ... राजा शूद्रकः Kād. 5. 6; EI. viii. 239.12;
ix.204.52; iv. 204.52; अपि चास्य ... अनुरागस्य लोकहृदयानि ... न
पर्याप्तो विषयः HarṣaC. 121.10; (राजा श्रेणिकः) त्यागस्य नार्थिनो यस्य
पर्याप्तिं समुपागताः। ... चित्तानि नानुरागस्य जनस्याखिलभूतले PadmP. (Ra.)
2.67; उद्योगमेधाधृतिसत्त्वसत्यत्यागानुरागस्थितिगौरवाणि ... प्रभुशक्तिमाहुः
NītiSā. 16. 31; EI. ix. 53. 40; xxiii. 168. 32; गृहीतश्चानुरागेण जनः काश्मीरको
मया NīlaP. 967; अनुरागः प्रतिपत्तिः ... सप्तदशकलाः प्रभावस्य KalāVi. 10.
10; यथा व्रजाधिराजोऽहं निवसाम्यत्र येन च। तद्रहस्यं मया वाच्यमनुरागो
यतस्त्वयि ĀdiP. 14. 118; अस्यानुरागाद्वीरस्य राजराजेति नाम च। प्रजज्ञेऽस्य
सुवीरस्य समुद्रेऽपि द्विजोत्तमाः PadmP. ii. 27. 59; यं यं नृपोऽनुरागेण
संमानयति संसदि। तस्य तस्योत्सारणाय यतन्ते राजवल्लभाः BhojPra. 26.12;
राजा कण्टकोद्धारेण प्रतापानुरागाभ्यां संयुक्तः स्यात् ManvaMu. 419. 21 (*on*
9. 303); शत्रुप्रजानामपि चानुरागात्तदे(द्दे)शलाभोऽपि नृपस्य साध्यः। यतोऽनुरागः
स्वपरप्रजानां वशक्रियायां परमं निदानम् VīraBhā. 5. 127; **1Di** affection,
attachment , fondness स्थिरानुरागो धर्मात्मा मातृवर्ती (रामः) Rāmā. ii. 110.
4; भ्राता च तस्य ...। अनुरागेण रूपेण गुणैश्चैव तथाविधः Rāmā. v.
33. 21; vi. 100. 3; वैवाहिकैः कौतुकसंविधानैः ... व्यग्रपुरंध्रिवर्गम्। आसीत्पुरं
सानुमतोऽनुरागात् KumāSaṁ. 7. 2; अनुरागश्च दाक्ष्यं च सत्यता च सुहृद्गुणाः
NītiSā. 4. 72; सौजन्यस्य परा कोटिः ...। गुणपक्षानुरागः ... सुजनेष्वनुरागो
नः MahāP. 1. 92; रञ्जयत्यनुरागं प्रजासु जनयति ManuBh. ii. 6. 16 (*on*
7. 19); ii. 36. 14 (*on* 7. 112); (विहितगर्वस्य) अन्योऽपि तस्य तनुते न जनोऽनुरागम्
SubhāRaSaṁ. 3. 7; 8. 4; नानुरागायोपरमते मनः NalaCam. 5. 0(17); न
महतामप्युपकारेण चित्तस्य तथानुरागो यथा विरागो भवत्यल्पेनाप्यपकारेण NītiVā.
10. 112; (भीमः) संसिन्वानेङ्कैन तस्मिन् प्रसुन्वन्हर्षं कान्वा नानुरागो निराक्ष्णोत्
DvyāśraKā. 8. 12; पुरजनोऽपि च। अत्यन्तमनुरागेण प्रव्रज्यां त्याजयेदिति
PariPar. 13. 79; शङ्खक्षोदरुचा तव कीर्त्या लोकानां च त्वय्यनुरागैः।...
जाता भूरुपचित्रा ChandaśCū. iii. 66. 4; इच्छानुरागो द्वेषः स्यादसहिष्णुत्वलक्षणः
TārkiRa. 145. 10; चिरसंघटितोऽपि नः क्षणादनुरागो बलभद्रकृष्णयोः Yādavā.
9. 85; उक्त्वैवमनुरागेण स्तन्येनैवाभिषिच्य तम् BṛBrahmaS. iii. 6.52; भक्तिश्चात्र
स्थायिभावः। न चासौ शान्तरसेऽन्तर्भावमर्हति अनुरागस्य वैराग्यविरुद्धत्वात्
RasGaṅ. 56. 15; **1D ii** attachment (for worldly things) अनुरागविरागौ हि
गृहारम्भतत्त्यागयोर्हेतू GoviBh. 285 . 11 ( *on* iii. 4. 49); **1E** interest, liking,
inclination पूजादिष्वनुरागः BhaktiSū. (Nā.) 1. 16; अत्यक्षेषु सर्वोऽपि शब्दस्तुल्य-
बलाबलः। एकत्रैवानुरागोऽयं तद्वः केनेह हेतुना TattvSaṁ. 2444; 2807; उत्कण्ठ्य
मौर्वीनिनदं नृपाणां तनूलता कण्टकितानुरागात् RāgaPāṇ. (Dha. ) 16. 20;
अस्मदीयमिदं दर्शनमित्यनुरागेण प्रमाणमिति Kāśi. i. 108. 18 (*on* 2. 93);
दुःखेऽप्यनुरागो न कस्माद्भवति Bhām. 53. 23 (*on* i. 1.1); उभयथाप्यनुपपत्तौ
कोऽनुरागोऽसत्त्वे ĀtmaTaVi. 491. 18; यस्मिन्सत्यनुरागस्तत्सुखम् Lakṣaṇā.
11.8; सौरभादनुरागेण मुदा बद्धोऽलिरभ्रमत् DvyāśraKā. 3. 41; [वि]भुनाति-
गुणानुरा[गा]त् सल्लक्षणक्षितिभुजा च परीक्ष्य EI. i. 201.21; नेत्रे मैत्रगुणानुरागसुभगे...
बिभ्राणा भवतां सुखानि तनुतां तारा...। जयत्यसंजातविचित्रवासना-
[गुणा]नुरागोज्च(ज्व)लधीः ...। तथागतः EI. xviii. 131. 4; सर्वस्यापि वर्णस्य
... जीवदयायामनुरागः SiṁhāDvā. 78. 0(11); महेश्वरस्यापि कुतोऽन्यथास्य
कौपीनवासोवसनेऽनुरागः HammīMaKā. 2. 26; अस्ति ... भ्रमरालकानुराग-
सुमरापाङ्गभृङ्गास्वादितवदनारविन्दसौन्दर्यमकरन्दस्य चिरंतननर्तकशिखामणेरानर्तकभूमिः
... राजधानी YātrāPra. 1.12(4); व्यङ्ग्यपथं व्यतीत्य शब्दार्थचित्रेषु ... अनुरागः
... पामराणाम् ŚivLī. 1.37; **2** desire, longing for सोऽयं दुर्लभेष्वनुरागः
पुंसाम् NalaCam. 1. 62; अनुरागेण लोभेनान्येन ... हेतुना ... भवति भ्रमणम्
Kāvyānu. (He.) 35. 27; जिनं प्रति ... यो दर्शनानुरागो दर्शनेच्छा AupaSūṬ.
107. 2; **3A** redness, ruddiness, colouring अजायत च नवपल्लव इव
बालवनलतायाः कुतोऽप्यनुरागः HarṣaC. 45.11; बहलताम्बूलसिन्दूरच्छुरितया विलभमान
इव द्वीपान्तराण्योष्ठमुद्रयानुरागस्य ...निर्जगाम नरपतिः HarṣaC. 281. 2;
उदयसमयसमुपजनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्यद्वितीयनामा
परममाहेश्वरः EI. viii. 192.36; i.87.28; iv. 78. 27; xxii. 117. 24; गतवत्यराजत
... दिनकरेऽवनतिम्। बहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम् ŚiśuVa.
9.8; आः कीदृगत्रिमुनिलोचनदूषिकायां पीयूषदीधितिरिति प्रथितोऽनुरागः AnargharRā.
2. 83; अनुरागो नयनयुगे सन्नपि केनोपलक्ष्येत Kāvyālaṅ. (Ru.) 7. 107; शनैः
समारुह्य नभोऽनुरागं जहौ शशी लोकहितोद्यतोऽपि RāghPāṇ. (Dha.) 17. 46;
जन्मनः पट्टं योधादुदयगिरीन्द्रः ... लोकानुरागाय EI. ix.53. 40; xxiii. 168.
32; रवौ प्रयाते ककुभां बभूव घनोऽनुरागः क्षणमात्रलक्ष्यः DaśāvaC. 9. 25;
रजनिजनितगुरुजागरकषायितम् ...। वहति नयनमनुरागमिव GītaGo. viii. 17.
1; कुचकलशतटाद् विदर्भजायाः परिगलितो नवकुङ्कुमाङ्गरागः। सरसि तत इतो
जले विसर्पन् बहिरनुराग इवोद्गतो बभासे Nalābhyu. 6. 58; स्वकरजपद्मा-
नुरागतात्पर्य्या[त्] उदयादित्यसदृ‌क्षा[क्षो] विजयादित्याभिदानप[धानप्र]भुरभवत्
EI. xix. 168. 31; विलोभयन् करस्पर्शैः पद्मिनीं मुदिताननाम्। परिपूर्णा-
(परिपूर्णोऽ)नुरागेण प्रातर्जयति भास्करः RasGaṅ. 497.3; न वेद सा रूपविमूढबुद्धिर्मुखे
शुकस्येव तवानुरागम् PadyaVe. 406; AlaṅkāMañ. 30. 6; मानिनीनाम्।
चरणाहतिमन्तरापि पुष्पैरनुरागं स्वमभिव्यनक्त्यशोकः Manmatho. 643.11;
**3B** reflection अर्थान्तरमर्थान्तरे आत्मानमारोपयति सादृश्यानुरागाभ्यां यथा
शुक्तिकायां रजतम् लाक्षादि वा स्फटिकादौ TātpaṬ. (U.) 171. 19 (*on* 4. 209);
अध्यासः ... क्वचिदनुरागाद्भवति लाक्षाया इव स्फटिकः NyāyMañ. ii. 102.
1; NyāyRa. 196. 17 ( *on* 4. 209); तेन तेनार्थिना तु रज्यमानं तत्प्रकाशतया
तदीयत्वेन व्यवतिष्ठते अनुरागस्य चागन्तुकतया इन्द्रियाद्यनुविधानम् ... चोपपद्यते
ĀtmaSi. 49. 10; **4** connection, association, qualification दृश्यतेऽजनुरागेण
भेदो यो नाम तत्र नः। विवेकोऽस्त्येव ŚlokaVār. 5(11). 30 (517. 3); TātpaṬ.
(U.) 449. 21 (*on* 5(11). 29); NyāyRa. 517. 15 (*on* 5(11). 30); अनुरागव्यवच्छेदौ
बुद्धीनां न च सिध्यतः ŚlokaVār. 7. 19(851. 2); 7. 30(854. 3); न च
स्वभावप्राप्तहन्त्यर्थानुरागेण नञः शक्यमप्राप्तक्रियार्थत्वं कल्पयितुम् BrahmSūBh.
(Śaṅ.) 30.2( *on* i.1.4); **5** pleasure, delight यद्वृत्तानुरागादभूत् को नाप्तप्रमदः
EI. viii.212.31; **6** musical note, harmony, cf. **अनुरागसंवलिता**; **7Ai** name
of a sentiment (एकरसा) एकस्मिन्नेव भर्तरि रसः निरतिशयप्रीतिः अनुरागसंज्ञा
यस्याः सा LalitāTriBh. 269. 12(*on* 7); कलापोऽत्र प्रवासः प्रागनुरागाह्वयो रसः
AgniP. 336. 35; **7Aii** a variety of *vipralambha śṛṅgāra* विप्रलम्भनामा शृङ्गारः
...। प्रथमानुरागमानप्रवासकरुणात्मकत्वेन Kāvyālaṅ. (Ru.) 14. 1; SaraKaṇṭhā.
559. 7; SṛṅgāPra. 254. 2; **7Aiii** a variety of *sthāyibhāva* सदानुभूतमपि
यः कुर्यान्नवनवं प्रियम्। रागो भवन्नवनवः सोऽनुराग इतीर्यते UjjvaNīMa.
454. 9, 416. 4; अनुरागः स्वसंवेद्यदशां प्राप्य प्रकाशितः। यावदाश्रयवृत्तिश्चेद्भाव
इत्यभिधीयते UjjvaNīMa. 459. 4; **7B** name of an arrow of Mahālakṣmī
दलाग्रेष्वर्चयेत् बाणान् महालक्ष्म्याः ... अनुरागं च संवादं विजयं वल्लभं मदम्। हर्षं
बलं च तेजश्च ŚāraTi. 8. 153; TantrSā. (K.) 120. 30; **7C** name of a Prākṛta
poet, pw.; *nt*, **8** the word *anurāga* सहार्थादिविशिष्टा रतिर्दीप्तिर्वानुरागशब्देनोच्यते
SaraKaṇṭhā. 645. 15; 653.17[Kośas give *anurāga* as one of the meanings
of the following words : *abhijñāna*, NānārthMa. 1064; *kaṣāya*,
NānārthāSaṁ. ii.76. 347; *prasāda*, AmaK. 2516; *rati*, KośaKaTa. 2.5280;
*rāga*, Vaija. 218. 51; AnekāSaṁ. 2.45; NānārthāSaṁ. i.29.103; MediK.
23.70; AnekāTi. 2. 250; NānārthMa. 285; ŚabdaRa. (Vā.) 3981;
KośaKaTa. 2. 4039; ŚabdaRaSaK.61.16; *ruci*, NānārthSaṁ. 74. 8; while
ŚabdaRa (Su.) 67. 5 gives *rati* as the meaning of *anurāga;* and they give
*anurāga* as a synonym of the following words : *anurati*, Vaija. 98.181;
AbhidhāCin. 296; KośaKaTa. 1. 1939; *rati*, AbhidhāCin. 296; KośaKaTa.
1. 1939; *rāga*, Vaija. 98. 181; AbhidhāCin. 296; KośaKaTa. 1. 1939]

**अनुरागकथा** (anurāga-kathā) *f.* discourse or speech concerning love
असंस्तुतां तु गुणकथनैरनुरागकथाभिश्चावर्जयेत् KāmSū. 280. 18(5. 4); JayaMa.
280. 21 (*on* 5. 4)

**अनुरागकन्दल** (anurāga-kandala) *adj.* soft due to love महानुभाव
यथेयमनुरागकन्दलैरालापैस्त्वयोक्ता तथा सोऽपि ... अभिधातव्यः NalaCam.
5. 2(11); *m.* root or sprig of love कथनीयकीर्तिः क्वास्ते कथमास्ते ... इत्येवमुक्तः
स पुनः पल्लवयन्ननुरागकन्दलं नलमलपत् NalaCam. 6. 21(11)

**अनुरागकर** (anurāga-kara) *adj.* which causes pleasure अनुरागकरं
लोके कर्म कार्यं महीक्षिता MatsyaP. 215. 98; AgniP. 220. 24.

**अनुरागकरण** (anurāga-karaṇa) *n.* act of loving शक्तानुरागकरणे तथा
रक्तानुरञ्जने। प्रतिरोद्धा न मे कश्चिदहमेव सुखास्पदम् SṛṅgāMañ. (A.) 14. 9.

**अनुरागकला** (anurāga-kalā) *adj.* (*f.*) possessed of affection, affec-
tionate ये ब्राह्मणान् ...। वाण्यनुरागकलयात्मजवद्गृणन्तः संबोधयन्ति BhāgP.
iii. 16. 1(Vīrarāghava अनुरागेण कलया युक्तया वाचा गिरा)

**अनुरागकषायित** (anurāga-kaṣāyita) *adj.* coloured by love, i.e. full of
love स्वगोचरान्न चात्येति यत्तत्स्तिमितमुच्यते। मसृणं तदिति ख्यातमनुरागकषायितम्
BhāvPra. (Śā.) 120. 10 (5)

**अनुरागकालत्व** (anurāgakāla-tva) *n* . the state of occurring at the
time of love or passion (ईषन्मन्दसीत्कृतकूजिता चुम्बनार्थमेवाधिरोढुमिच्छेत्) ईषदिति।

अनुरागकालत्वात् JayaMa. 100.16 ( *on* 2. 2)

**अनुरागकिंकर** (anurāga-kiṅkara) *m.* slave through love or passion अघटि चटुचमूरिति प्रियेण प्रसृतिदृशामनुरागकिंकरेण ŚrīKaC. 11. 24.

**अनुरागकृत्** (anurāga-kṛt) *adj.* causing reflection, reflector न च भिन्नेन्द्रियग्राह्यं किंचिदस्त्यनुरागकृत् ŚlokaVār. 4. 212 (197. 7)

**अनुरागकृत** (anurāga-kṛta) adj. caused by love or passion अत्र ह्यनुरागकृतस्य रोमाञ्चाद्याकारस्य भक्तिरूपहेत्वन्तरप्रत्यायकेन प्रणामेन गोपनं कृतम् Kuval. 153(12)

**अनुरागक्रम** (anurāga-krama) *m.* way or manner of love किं ब्रूमः परयोषितः पुनरसावन्योऽनुरागक्रमः Mukundā. 140.

**अनुरागक्षति** (anurāga-kṣati) *f.* loss of love प्रौढनायिकया ... प्रियस्य ... स्वस्मिन्ननुरागक्षतिश्च संपादिता RasGaṅ. 600. 5.

**अनुरागख्यापनार्थ** (anurāgakhyāpanārtha) *adj.* meant for expressing love or passion भक्ष्याद्युपयोगेऽनुरागख्यापनार्थो विधिः JayaMa. 180.10 (*on* 2.10)

**अनुरागख्यापनार्थम्** (anurāgakhyāpanārtham) *adv.* for the sake of expressing love गौरवानुरागख्यापनार्थं न तावदप्यासीत् शय्याम् JayaMa. 50. 7 (*on* 1.4)

**अनुरागगन्ध** (anurāga-gandha) *m.* **1** little bit or trace of affection स्वयमेव विनश्य गर्हणीयं व्यतनोद्दीप इवानुरागगन्धम् PṛthvīVi. 7.13; **2** trace of reflection, PṛthvīVi. 7. 13.

**अनुरागगिर्** (anurāga-gir) *f.* speech expressing or conveying affection अनुरागगिरस्तास्ताः शृण्वन्नाशीःपुरःसराः (सः ... प्राविशत्) PāṇḍaC. 14. 301.

**अनुरागग्रह** (anurāga-graha) *m.* hold or grip of love (over the husband) प्रियस्य शिथिलीकृतः स्वविषयोऽनुरागग्रहः RasGaṅ. 600. 2.

**अनुरागचेष्टित** (anurāga-ceṣṭita) *n.* gesture or act of love नरपतिकुमारस्य चिन्तयन्ती ... अनुरागचेष्टितानि ... वामहस्तविन्यस्तवदना यावत्तिष्ठामि TilaMañ. 293. 2.

**अनुरागच्युत** (anurāga- cyuta) *adj.* deviated from love क्षपय रजनीमेकिका चक्रवाकि। ... नानुरागच्युतो वा दैवाधीनः सपदि भवतीमस्वतन्त्रस्त्यजामि SaraKaṇṭhā. 626. 15; SaduktiKa. 287. 24; SūktiMu. 68. 13.

**अनुरागज** (anurāga-ja) *n.* a kind of adultery (involving sinful intercourse with woman) resulting from passion पापमूलं संग्रहणं त्रिप्रकारम् ... तृतीयमनुरागजम् BṛhaspaSm. 188.2; SmṛtiCan. iii. 16. 9; VīraMi. (Vyavahāra.) 397.17; अन्योन्यचक्षूरागेण दूतीसंप्रेषणेन च । कृतं रूपार्थलोभेन ज्ञेयं तदनुरागजम् (संग्रहणम्) BṛhaspaSm. 189. 2; SmṛtiCan. iii. 16.19; VīraMi. (Vyavahāra.) 397. 24 ; *adj.* **A** caused by affection प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः AmaK. 332; **B** caused by love or passion स राजा ... कदाचिद् धौतमृगमदाङ्गरागमनुरागजं स्वेदजलमजस्रमुज्झिहानं बहु मन्यमानः ... कामिनीकुचकुम्भभित्तिषु ... पत्राङ्गुलीरकल्पयत् TilaMañ. 18. 1.

**अनुरागजनन** (anurāga-janana) *n.* **A** act of producing interest or liking (एकवाक्यता दृश्यते प्ररोचनोपयोगात्) प्ररोचनमनुरागजननम् PrakaVi. 961. 25; फलप्रपञ्चो ह्यनुरागजनने प्रवृत्त्युपयोगी PrakaVi. 1090.15; **B** act of producing devotion परस्मिन्ननुरागजननाय तस्य स्वभावतोऽपास्तसमस्तदोषत्वम् ... प्रतिपादयितुं भगवानिदमाह VedāntKau. 279. 6 ( *on* iii. 2. 11); **C** act of producing love, cf. **अनुरागजननार्थम्** **A.**

**अनुरागजननार्थम्** (anurāgajananārtham) *adv.* **A** for the sake of producing love or passion वाचनम्। अनुरागजननार्थमात्मविनोदार्थं च JayaMa. 37. 17 ( *on* 1. 3); **B** for the sake of producing interest or liking शास्त्रीयमेव दर्शनं सिद्धवदनूद्यतेऽज्ञानामनुरागजननार्थम् PrakaVi. 190. 23.

**अनुरागजसंग्रहण** (anurāgaja-saṅgrahaṇa) *n.* a kind of adultery (involving sinful intercourse with women) resulting from passion आह बृहस्पतिः। पापमूलं संग्रहणम् ... तृतीयमनुरागजम्। ... अनुरागजसंग्रहणस्य त्रिविधत्वं दर्शयति स एव VīraMi. (Vyavahāra.) 397. 25.

**अनुरागजुष्** (anurāga- juṣ) *adj.* **1** having love or passion, loving, passionate अयमैक्षत कृष्णमारात् ... । गाढोपगूढमनुरागजुषा रजन्या गर्हापदं विदधतं शरदिन्दुबिम्बम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 7. 16; **2** having colouring, coloured, ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 7. 16.

**अनुरागज्वर** (anurāga-jvara) *m.* fever of love or passion मातः कं शरणं व्रजामि हृदये जीर्णोऽनुरागज्वरः Subhāṣi. 1148.

**अनुरागण** (anu-rāgaṇa) *n.* gratification सर्वतथागतानुरागणज्ञानमुद्रा MahāVyu. 197. 68 [DBHS.]

**अनुरागणा** (anu-rāgaṇā) *f.* gratification सर्वतथागतानुरागण (v. l. °णा DBHS.) ज्ञानमुद्रा MahāVyu. 197. 68 [DBHS.]

**अनुरागणी** (anu-rāgaṇī) *f.* gratification, DBHS. ; *adj.* causing gratification सर्वतथागतानुरागणी MahāVyu. 197. 82 [DBHS.]

**अनुरागत** (anurāgata) *n.* welcome, exclamation of greeting following *svāgatam* अभिवादते नरपतिः स्वागतमनुरागतं च सर्वेषाम् MaVastuAva. i. 152. 2; स्वागतं महाराज अनुरागतं महाराज निषीदतु महाराज MaVastuAva. i. 273. 8; ii. 38. 9; iii. 169. 18 [DBHS.]

**अनुरागतरङ्ग** (anurāga-taraṅga) *m.* wave of love क्षितिपतिस्त्वनुरागतरङ्गतरत्तारकेण ... चक्षुषा ... दमयन्तीप्रेषिताः सस्पृहमवलोकयन् ... ससंभ्रमं संभाषयामास NalaCam. 7. 10(1)

**अनुरागतरङ्गिता** (anurāga-taraṅgitā) *adj. (f.)* **1** wavy, i.e. moving restlessly to and fro on account of love or passion काकतिक्ष्मापतेर्दृष्टिरनुरागतरङ्गिता। लग्ना कह्लारमालेव वध्वास्तुङ्गे कुचद्वये PratāYaBhū. 93.7; **2** overflowing with (ripples of ) colour, PratāYaBhū. 93. 7.

**अनुरागतरलित** (anurāga- taralita) *adj.* **A** tremulous, i.e. anxious with affection (for son) अवनिपतिः ... अनुरागतरलितश्च तत्रैव गत्वा तं (समरकेतुम्) द्रष्टुमिव ... चेतसाभिलषितवान् TilaMañ. 100.1; **B** tremulous, i.e. anxious with loyalty आहूतं मया ... लेखम् ... त्वामनुगन्तुमनुरागतरलितेन धावता ... शून्यमन्तःपुरमजायत TilaMañ. 389. 20.

**अनुरागतस्** (anurāga-tas) *adv.* **1A** out of affection or attachment विदिते चापि वक्तव्यं सुहृद्भिरनुरागतः MahāBhā. iv. 4. 6; सहस्रमधिकं राज्ञां भरतस्यानुरागतः। क्रमागतां श्रियं त्यक्त्वा श्रामण्यं समशिश्रियत् PadmP. (Ra.) 86. 11; **1Bi** in the case of love or passion निर्भिन्नयोजिते पुगम् ... बाह्ये चन्दनपङ्काक्तमत्यर्थमनुरागतः NāgaSa. 9. 6; **1Bii** on account of love or passion तत्र शीलमभिजनतः सनाथतो वयसः कुलाचारतोऽनुरागतः JayaMa. 191.4( *on* 3.1); ते (वधूवराः) प्रविशन्त इवान्योन्यं हृदयेष्वनुरागतः TriṣaŚaPuC. i. 2. 852; गहनादनुरागतः ... विहरन्सह राधया मुरारिर्यमुनाकूलवनान्यलंचकार UjjvaNīMa. 33. 4; **1C** out of loyalty जनोऽयमनुरागतः ... । त्वया सह तवालिके विविधवर्णगन्धद्रवैश्चिरं विरचयिष्यति प्रकटपत्रवल्लीश्रियम् StavMā. 110. 15; **2A** in the case of redness, NāgaSa. 9. 6; **2B** due to redness सहशोदयास्तमयवृत्तिरजनि तपनोऽनुरागतः RāghPāṇ. (Dha.) 17.26; StavMā. 110.15.

**अनुरागता** (anurāga-tā) *f.* the state of being fondness (a variety of the *sthāyibhāva*) रागा(?गोऽ)नुरागतामादौ स्नेहः प्राप्यैव सत्वरम्। मानत्वं च क्वचित्पश्चात्प्रपद्यते UjjvaNīMa. 504. 2.

**अनुरागत्व** (anurāga- tva) *n.* [Inst.] as being love or passion सौन्दर्यादिगुणं दृष्ट्वा स्त्रीपुरुषयोः परस्परं रतीच्छैवानुरागो भवति, शृङ्गारग्रन्थेष्वियमेवेच्छा अनुरागत्वेनोच्यते ŚṛṅgāMañ. (A.) 12. 26.

**अनुरागदर्शन** (anurāga-darśana) *n.* observation, i.e. experience of love or passion मा भूत्स्वेच्छया विरामोपलम्भात्स्त्रीषु विसृष्टिसुखानुभूतिः, अनुरागदर्शनात्तु स्यात् JayaMa. 79. 17 ( *on* 2. 1)

**अनुरागदलक** (anurāgadala-ka) *n.* leaf ( in the form) of love प्राप्तो हृष्टतनूरुहो मधुलतामालिङ्गितुं वीक्ष्यते नूनं पल्लवितोऽनुरागदलकैः शृङ्गारशाखी यथा GopāKeCan. 127. 28.

**अनुरागदीक्षा** (anurāga-dīkṣā) *f.* **1** initiation, i.e. training in love शंभुः ...। स लोचनाभ्यां पृथुपक्ष्मलाभ्यामारक्तपर्यन्तमनोहराभ्याम्। व्यधादिवानङ्गनवाङ्गसङ्गे दिगङ्गनानामनुरागदीक्षाम् DarpDa. 7. 34; **2** ceremony of colouring or reddening , DarpDa. 7. 34.

**अनुरागदूत** (anurāga-dūta) *m.* messenger ( in the form) of love यद्यपि भवतोऽयमनुरागदूत एव तत्सङ्गमस्य कारयिता तथाप्यस्मद्युक्तिवर्तनी जीवनोपायी भवितुमर्हति CaitaCa. 189. 5(8)

**अनुरागदेव** (anurāgadeva) *m.* name of a Sanskṛta poet सिन्धोरुच्चैः ... सह परिचयान्नीयते पामरीभिः। अनुरागदेवस्य SaduktiKa. 237.5.

**अनुरागद्रव** (anurāga-drava) *m.* liquid ( in the form) of affection अनियुक्ता हि साचिव्ये यद् वदन्ति मनीषिणः। अनुरागद्रवस्यैताः प्रणयस्यातिभूमयः Tantrākhyā 22.7; PañcT. 1. 64(83.2); Pañcā. 58. 2.

**अनुरागद्रुमोद्भव** (anurāgadrumodbhava) *adj.* grown, i.e. blossomed on the tree of love or passion दमयन्ती ...। वरमालां निचिक्षेप नलस्य गलकन्दले। ... गुम्फितेव बभौ पुष्पैः सानुरागद्रुमोद्भवैः PāṇḍaC. (Bhavnagar Ed. ) 6. 277.

**अनुरागनिगडित** (anurāga-nigaḍita) *adj.* fettered, i.e. stopped by love

or passion (तिलकमञ्जरी) स्मरायतने... अनुरागनिगडितगमनसिद्धाध्वन्यगणवितीर्णकर्णा रत्नवीणां वादयन्ती TilaMañ. 391. 2.

**अनुरागनिमित्तत्व** (anurāganimitta- tva) *n.* the state of being caused by semantic connection or association (with the referent) अन्वयव्यतिरेकाभ्यां प्रकृतेः प्रत्ययस्य च स्वे स्वेऽर्थे अनुरागांशे च प्रकृतिप्रत्ययसमभिव्याहारस्यैव पदार्थान्तरानुरागनिमित्तत्वं विविच्यते NyāyRaMā. 101. 7.

**अनुरागनिरूपण** (anurāga-nirūpaṇa) *n.* **A** section dealing with description of love or passion अनुरागनिरूपणे यथास्माभिरुच्यतेऽनुरागः स एवानुरागः ŚṛṅgāMañ. (A.) 3. 8; **B** description of love or passion अनुरागनिरूपणं रसप्रकरणे सम्यग् निरूपयिष्यामः ŚṛṅgāMañ. (A.). 12. 29.

**अनुरागनिर्मित** (anurāga-nirmita) *adj.* brought about by devotion, i.e. faith योऽप्ययं प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनप्रयोगक्रम आश्रीयते सोऽपि स्वप्रक्रियानुरागनिर्मित एव न वस्तुबलप्रवृत्तः NyāyMañ. ii. 141. 28.

**अनुरागनिवेदन** (anurāga-nivedana) *n.* narration or relating of love or passion अग्राम्यः परिहासस्तु नर्म स्यात् ...। शृङ्गारहास्यजं नर्म त्रिविधं परिकीर्तितम्।... अनुरागनिवेदनात् RasāSu. 75. 1 (1. 272); 76. 7 (1. 273); अनुरागनिवेदनमपि द्विधा नायिकानुरागनिवेदनं नायकं प्रति ... नायकानुरागनिवेदनं नायिकां प्रति ŚṛṅgāMañ. (A.) 48. 16; 46. 6.

**अनुरागनिश्चला** (anurāga-niścalā) *adj. (f.)* steady or fixed on account of devotion (समरकेतुः) मुनीन्द्रमुखचन्द्रात्कथंचिदनुरागनिश्चलां दृष्टिमाकृष्य ... उपाविशत् TilaMañ. 218. 20.

**अनुरागपयोराशि** (anurāga-payorāśi) *m.* ocean of love अथ रूपकाणामारम्भकालः कथ्यते ... अनुरागपयोराशिकल्लोलोल्लासहेतवः। अमी क्षणाः प्रशस्यन्ते यूनः कन्यान्वेक्षणे NāṭaLaRaK. 2146.

**अनुरागपर** (anurāga-para) *adj. [f. -ā]* **A** given to, i.e. full of devotion किं न वेत्ति नृशंसोऽयमनुरागपरं जनम्। येनैवमक्षणोराह्लादं नयत्यन्यत्र नो हरिम् ViṣṇuP. v. 18. 20; BrahmP. 192. 20; **B** given to, i.e. full of love or passion अनुरागपरां भेजे न च संगमनिर्वृतः। गान्धर्वेण विवाहेन स तां तत्र मृगेक्षणाम् BṛKathāMañ. 14. 223; **C** full of affection or attachment कोऽपि ना नभसि कन्दुकवृत्त्या कोपिना करिवरेण निरस्तः। देवताभिरभितः कि(?की)लितोऽभूदेव ताभिरनुरागपराभिः VasaViKā. 5. 82.

**अनुरागपरभाग** (anurāga-parabhāga) *m.* **A** the highest stage of devotion अतिभूमिं गतोऽयमस्यानुरागपरभागः किं करोमि CaitaCa. 188. 18(8); **B** the last stage of love, CaitaCa. 188. 18(8)

**अनुरागपरमोत्सवा** (anurāga-paramotsavā) *adj. (f.)* who has the highest pleasure in the form of love तवासौ प्रियकृद्राधानुरागपरमोत्सवा। सा त्वां भृशं चिन्तयति त्वत्पार्श्वं गन्तुमिच्छति ĀdiP. 14. 58.

**अनुरागपरवशत्व** (anurāgaparavaśa-tva) *n.* the state of being subject to love or passion मात्रा धृतापीत्यनुरागपरवशत्वेन गुरुवचनोल्लङ्घनमपि त्वया कृतम् Loc. 132. 28 (*on* 3. 4)

**अनुरागपरवशा** (anurāga-paravaśā) *adj. (f.)* being subjected to love or passion तस्य गुणान् प्रशस्य पद्मावती तथानुरागपरवशा गता यथा ... तस्य राज्ञः प्रतिकृतिम् ... देवमिवानन्यव्यापारा आराधयन्ती तिष्ठति TāpaVa. 3. 2 (23)

**अनुरागपरा** (anurāgaparā) *f.* name of a Vidyādharī अहं चिन्तापराख्यस्य ...। अनुरागपरा नाम कन्या विद्याधरी प्रभो BṛKathāMañ. 14. 162; अनुरागपरा नाम तस्याहं कन्यका सुता KathāSaSāg. vii. 3. 23.

**अनुरागपरान्तिकम्** (anurāgaparāntikam) *adv.* in the presence of or near Anurāgaparā नेष्यामि च तदैव त्वामनुरागपरान्तिकम्। मौलिमालां हिमगिरेर्नगरीं पुष्करावतीम् KathāSaSāg. vii. 3. 82.

**अनुरागपराप्रेमपाश** (anurāgaparā-premapāśa) *m.* snare, i.e. bond of love of Anurāgaparā एको निश्चयदत्तोऽथ प्रतस्थे प्रसभं पथि। अनुरागपराप्रेमपाशकृष्टो निरस्तधीः KathāSaSāg. vii. 3. 53.

**अनुरागपरायत्ता** (anurāga-parāyattā) *adj. (f.)* subject or subservient to love सापि सेहे तदत्युग्रराक्षसांसाधिरोहणम्। अनुरागपरायत्ताः कुर्वते किं न योषितः KathāSaSāg. iii. 4. 381.

**अनुरागपरायुत** (anurāgaparā-yuta) *adj.* united with Anurāgaparā अद्य मे कुशलं यत्त्वमनुरागपरायुतः। दृष्टो मया KathāSaSāg. vii. 3. 196.

**अनुरागपरिग्रह** (anurāga-parigraha) *m.* possession of or seizure by love सुरचक्रवर्तिन् इह हि कामिनामनुरागपरिग्रहो गुणलवलाभलोभेन दोषप्रमोषमावहति BālRā. 9. 27 (1)

**अनुरागपावक** (anurāga-pāvaka) *m.* fire (in the form) of love or passion अथ मानिनीरजहिमं समं प्रियैरनुरागपावकशिखाज्यमूर्जितम्। मदवारिमन्मथमदावलेशितुर्मधु पातुमैहत मनस्विनीजनः Acyutarā. 9. 57.

**अनुरागपिशुन** (anurāga-piśuna) *adj.* indicative or suggestive of love स च कयाचिदीश्वरकन्यया ... कस्यचित्पूर्वमेवानुरागपिशुनैरिङ्गिताकारैरभिनिन्दितः TilaMañ. 109. 21.

**अनुरागपूर्वम्** (anurāgapūrvam) *adv.* as preceded by affection, i.e. with affection तमेत्य पश्येत्यनुरागपूर्वं विश्वेश्वरो विश्वमिव न्ययुङ्क्त CaitaCa. 225. 16 (9)

**अनुरागपेशलम्** (anurāgapeśalam) *adv.* in a charming way with love अनुरागपेशलं च ब्रूयादुभयार्थमीदृशं वाक्यम् RatiRaha. 13. 64.

**अनुरागप्रकटन** (anurāga-prakaṭana) *n.* expression of love or passion शुचीनां हंसानां हरति ... मनः ... या कमलिनी। तमस्येवाद्रव्ये भवति विमुखी तच्छ्रियमसौ कलावानादत्ते प्रथममनुरागप्रकटनैः SūktiMu. 72. 8.

**अनुरागप्रकटनार्थ** (anurāgaprakaṭanārtha) *adj.* meant for expressing love or passion नायकमनुगच्छन्तीं किं मां धारयसीति मात्रा सह नित्यं कृतककलहोऽनुरागप्रकटनार्थः JayaMa. 320. 25 (*on* 6. 2)

**अनुरागप्रकाश** (anurāga-prakāśa) *m.* expression of love or passion अनुरागप्रकाशोऽपि भोगेच्छानर्मवत् त्रिधा RasāSu. 76. 6 (1. 273)

**अनुरागप्रकाशन** (anurāga-prakāśana) *n.* expression of love or passion अनुरागप्रकाशनविशिष्टवचनं पुष्पम् PratāYaBhū. 110. 10.

**अनुरागप्रतापवत्** (anurāgapratāpa-va(n)t) *adj.* possessor of kindness and valour अनङ्गलवणः ...। परं प्रतिष्ठितः सोऽयमनुरागप्रतापवान् PadmP. (Ra.) 119. 4.

**अनुरागप्रतिबन्धार्थम्** (anurāgapratibandhārtham) *adv.* for the sake of preventing or avoiding love प्रौढनायिकया सपत्न्याम् ... तदनुरागप्रतिबन्धार्थं प्रियस्य पुरस्तदीयदुर्गुणानावेदयन्त्या चिकीर्षितोऽर्थः न संपादितः RasGaṅ. 600. 4.

**अनुरागप्रत्याकलन** (anurāga-pratyākalana) *n.* recollection, i.e. getting response to one's love अनुरागप्रत्याकलनकलानिमित्तमवस्थासूचकमनेकार्थगर्भितं च मन्मथलेखं प्रस्थापयति NāṭaLaRaK. 2439.

**अनुरागप्रत्यानयन** (anurāga-pratyānayana) *n.* recovering back love or passion, i. e. turning again to love (-making) शयने तत्सात्म्येनात्मनोऽनुरागप्रत्यानयनम् KāmSū. 250. 15 (4. 2) (JayaMa. आत्मनोऽनुरागमातृप्तिं प्रत्यानयेत्)

**अनुरागप्रभृति** (anurāga-prabhṛti) *adj.* **A** love or passion etc. असतो गुणस्य निबन्धनम्।... क्रोधानुरागप्रभृतेश्च रक्तत्वम् KāvyMī. 83. 3; **B** loyalty etc. मौलः ... [मन्त्रे गूढो?]ऽनुरागप्रभृतिगुणयतः ... नृपतिना मन्त्रिमुख्यश्च चक्रे EI. i. 201. 23; **C** devotion etc. सौहार्दभीतिस्नेहद्वेषानुरागप्रभृतिभिरतुलैरश्रमैर्योगभेदैः।... अमृतपदमगुः सर्वतः सर्वलोकाः Nāräy. x. 88. 12.

**अनुरागप्रवाद** (anurāga-pravāda) *m.* report of (mutual) love or passion अनुरागप्रवादस्तु वत्सयोः सार्वलौकिकः। श्रेयोऽप्यस्माकमेवं हि प्रतार्यो राजनन्दनौ MālaMā. 1. 101.

**अनुरागप्राबल्य** (anurāga-prābalya) *n.* predominance, i.e. excess of love or passion अनुत्पन्नसंभोगायाम् ... भेदचतुष्टयं कल्पितमस्माभिः। अस्यामनुरागप्राबल्यान्मुग्धां परित्यज्य मध्यादिभेदान् लिखामः ŚṛṅgāMañ. (A.) 20. 3.

**अनुरागप्रेरित** (anurāga-prerita) *adj. [f. -ā]* **A** impelled or urged by love परस्परोपचारकर्मणा च ... स्वसदनमनुरागप्रेरिता च तद्दर्शनाशया तैस्तैर्व्यपदेशैरागन्तुमारब्धा प्रतिदिनम् TilaMañ. 127. 20; **B** impelled or urged by affection किमेषः ...स्वबुद्ध्या वाचगतमाधाय मनसि ... तस्यास्मदालापस्य हृदयार्थमनुरागप्रेरितः परापतितः TilaMañ. 312. 16.

**अनुरागप्लुतहास** (anurāgapluta-hāsa) *m.* smile overflowing with love यस्यानुरागप्लुतहासरासलीलावलोकप्रतिलब्धमानाः। व्रजस्त्रियः ... अवतस्थुः किल कृत्यशेषाः BhāgP. iii. 2. 14.

**अनुरागबद्ध** (anurāga-baddha) *adj.* bound by love ममानुरागबद्धो मन्निमित्तं प्राणान्न दास्यसि PuruṣPa. 124. 1.

**अनुरागबन्ध** (anurāga-bandha) *m.* **A** bond of love or passion वैश्चेष्टितैः प्रकटितः पुरसुन्दरीणाम्। भूयो विजेतरि पुरामनुरागबन्धः BhikṣāKā. 22. 1; यदि तद्विषयोऽनुरागबन्धः स्फुटमेतद्धि फलं गुणज्ञतायाः MālaMā. 3. 173; सुतनुर्मनसानुरागबन्धं प्रतिजग्राह समं प्रियात् Kapphiṇā. 13. 25; रचयिष्यति सा यथा मृगाक्षी मनसा त्वय्यनुरागबन्धमुच्चैः Nalābhyu. 2. 19; **B** bond of affection भगवन् यद्यस्या (कुब्जायाः) गाढोऽनुरागबन्धस्तर्हि स्वहस्तेनैव युवयोरङ्गानुलेपनं करोतु KaṁVa. 5. 35 (9); *adj.* **1** bound, i.e. delimited by red colour, cf. **अनुरागबन्धपद्धति1**; **2** bound, i. e. controlled by love or passion, cf. **अनुरागबन्धपद्धति 2**.

**अनुरागबन्धपद्धति** (anurāgabandha-paddhati) *f.* **1** foot-stroke bound, i. e. delimited by red colour वर्त्म चकितनयनायाः। अनुरागबन्धपद्धतिरियतीति परं निवेदयति SundaŚ. 90; **2** manner bound, i. e. controlled by love or passion, SundaŚ. 90.

**अनुरागबहुल** (anurāga-bahula) *adj.* full of love or passion सुखदोऽनधिकक्लेशः प्रचुराच(व)रणः पुनर्महापुरुषैः। अपि चानुरागबहुलो गान्धर्वः पूज्यते सद्भिः KandaCū. iii. 5. 57.

**अनुरागबाह्य** (anurāga-bāhya) [w. r. for **अनुरागवाह्य**] ViśvaLoK. 36. 210.

**अनुरागबीज** (anurāga-bīja) *n.* **i** cause or germ of love or passion वत्सराजसागरिकासमागमहेतोरनुरागबीजस्य प्रथमाङ्कोपक्षिप्तस्य ... विदूषकाभ्यां ज्ञायमानतया दृश्यादृश्यरूपतयोद्भेदः प्रतिमुखसन्धिः Avalo. 11. 17 (*on* 1. 30); 14. 3 (*on* 1. 33); SāhiDa. 300. 1; **ii** origin of love अस्ति किंचिदनुरागबीजम् Mukundā. 130 (2); 131 (2)

**अनुरागबीजप्रकाशन** (anurāgabīja-prakāśana) *n.* expression of the cause or germ of love उत्तरोत्तरवाक्यैरनुरागबीजप्रकाशनं प्रगमनम् PratāYa-Bhū. 110. 8.

**अनुरागबीजानुगत** (anurāgabījānugata) *adj.* which is in accordance with the cause or germ of love सागरिकायाश्चेष्टाप्रयत्नोऽनुरागबीजानुगतो विलासः Avalo. 12. 9 (*on* 1. 32)

**अनुरागबीजानुगुण्य** (anurāgabījānuguṇya) *n.* [Inst.] in conformity with the cause or germ of love चन्द्रतुल्यवत्सराजगुणवर्णनया सागरिकायाः ... समागमहेत्वनुरागबीजानुगुण्येनैव विलोभनाद्विलोभनमिति Avalo. 7. 34 (*on* 1. 27)

**अनुरागभट** (anurāga-bhaṭa) *m.* warrior, i. e. hero (in the form) of love यस्योपलभ्य गन्धं गौरवकुलमाशु चौरवद्भ्रमति। उद्भटमनुरागभटं तं रञ्जितनागरं नौमि VidaMā. 7. 18.

**अनुरागभर** (anurāga-bhara) *m.* **1** excess of love or passion मित्रे विचित्रमनुरागभरं वहन्ती ... लक्ष्मीं तनोति भवतीव सरोजिनीयम् VidaMā. 7. 13; **2** excess of redness, VidaMā. 7. 13.

**अनुरागभाज्** (anurāga-bhāj) *adj.* **A** possessed of love or passion समायान्तं चन्द्रगुप्तं दृष्ट्वा द्रागनुरागभाक् रथस्था नन्ददुहिता ... देवीवानिमिषाक्ष्यभूत् PariPar. 8. 318; **B** possessed of affection or attachment जिनेन्द्रभूतिना त्वत्प्रणामविधिभङ्गभीरुणा नूनमैष्यत न देव केवलज्ञानसंपदनुरागभागपि ŚrīVīraSt.7.

**अनुरागभार** (anurāga-bhāra) *m.* burden, i.e. excess of love or passion सा त्वं मुखं सुदति सुभ्रवनुरागभारव्रीडाविलम्बविलसद्धसितावलोकम्। ... प्रदर्शय BhāgP. iv. 26. 23.

**अनुरागभावित** (anurāga-bhāvita) *adj.* steeped in affection or attachment रथमास्थितस्य च पुराभिवर्तिनः ... मुरद्विषः अथ धर्ममूर्तिरनुरागभावितः स्वयमादित प्रवयणं प्रजापतिः ŚiśuVa. 13. 19.

**अनुरागभावितमनस्** (anurāgabhāvita-manas) *adj.* whose mind is steeped in affection or attachment कदाचित् स्वयमेव ... स्वरचितसुभाषितानि ... उपगीयमानान्यनुरागभावितमनाः शुश्राव (राजा) TilaMañ. 18. 15; 162. 13.

**अनुरागम्** (anurāgam) *adv.* in accordance with harmony or musical note अनुरागं सुस्वरं च सतालं च प्रगायति। ... गायकानामधिपः ŚukraNī. 2. 192.

**अनुरागमदोन्मत्त** (anurāgamadonmatta) *adj.* intoxicated with the lust of passion नागराजकुमार्यः ... कामवेशसमायुताः। ... सव्रीडं लोकयन्ति च। अनुरागमदोन्मत्तविघूर्णारुणलोचनम् DevīBhāP. viii. 20. 30.

**अनुरागमनोरम** (anurāga-manorama) *adj.* charming due to affection or attachment गोप्यश्च गोपाश्च हते केशिनि विस्मिताः। तुष्टुवुः पुण्डरीकाक्षमनुरागमनोरमम् ViṣṇuP. v. 16. 17; BrahmP. 190. 38.

**अनुरागमय** (anurāga-maya) *adj.* [*f.* -ī] **1** full of love or passion (सरस्वती) विलासप्रायमिव जीवलोकं जनयन्तमनुरागमयमिव सर्गान्तरमारचयन्तम् ... युवानमद्राक्षीत् HarṣaC. 37. 9; प्राणनाथेऽस्तङ्गते रवौ दिग्वधूभिरनुरागमयीभिः ... संध्याच्छलेन प्रगुणीकृतो वह्निरिव KāvyKaVṛ. 121. 25 (4. 2); **2** full of red colour, colourful, KāvyKaVṛ. 121. 25 (4. 2)

**अनुरागमहानदी** (anurāga-mahānadī) *f.* great river (in the form) of love or passion (देवी मन्दोदरी) प्रियकार्यरता नित्यमनुरागमहानदी। आयान्ती तेन (दशवक्त्रेण) सा दृष्टा PadmP. (Ra.) 73. 36.

**अनुरागमहीरुह** (anurāga-mahīruha) *m.* tree (in the form) of love or passion अन्योन्यसंसर्गादनुरागमहीरुहम्। वर्धयामासतुः कालीशिवौ भावाम्बुसेचनैः ŚivaP. ii(2). 22. 70 (96B. 11)

**अनुरागमात्रवेदन** (anurāgamātra-vedana) *n.* expression of mere love (निर्वचनं भावं च तत्रोपलक्षयेत्) इङ्गिताकारैश्च यद्भाववेदनं तदनुरागमात्रवेदनम् JayaMa. 219. 12 (*on* 3. 4)

**अनुरागमुद्रा** (anurāga-mudrā) *f.* sign of love or passion नासौ प्रिये सखि भवत्यनुरागमुद्रा UjjvaNīMa. 142. 11.

**अनुरागमूढ** (anurāga-mūḍha) *adj.* infatuated, i.e. blinded by passion राजन्कस्य वदैतेष्वधिको मोहोऽनुरागमूढेषु KathāSaSāg. xii. 28. 93.

**अनुरागय** (anurāgaya-) *denom.* **1** to render red, i.e. to redden मदनं पाययेत् तस्यां स्वयं चैव पिबेत् ततः। पश्चादनुरागयेन्मुद्रां स्वपरार्थप्रसिद्धये HevajraT. ii. 4. 37; **2** to enkindle love, HevajraT. ii. 4. 37.

**अनुरागयुक्त** (anurāga-yukta) *adj.* [*f.* -ā] **A** endowed with loyalty अभिजनप्रज्ञाशौचशौर्यानुरागयुक्तानमात्यान् कुर्वीत गुणप्राधान्यात् ArthŚā. i. 43. 5 (1. 8); iii. 116. 8 (10. 3); **Bi** containing or referring to love or passion चित्तहारिणीभिरन्याभिरनुरागयुक्ताभिः (कथाभिः रञ्जयेत्) JayaMa. 213. 10 (*on* 3.3); **Bii** full of love or passion चिह्नैरनुरागयुक्तां ज्ञात्वा विदग्धां मृगशावकाक्षीम् संप्रेषयेत्तां प्रति... दूतीम् AnaṅgaRa. 8. 23; **C** endowed with kindness or consideration प्रणताङ्गेष्वनुरागयुक्ता सा ... कामाक्रमणविलग्नानेकपीडा वर्तते Kāvyānu. (He.) 260. 20.

**अनुरागयोग** (anurāga-yoga) *m.* **1A** association with affection or attachment दुहितृत्वं गता यस्मात्पृथोर्धर्मवतो मही। तदनुरागयोगाच्च पृथिवी विश्रुता बुधैः MatsyaP. 10. 35; PadmP. v. 8. 34; **1B** obtainment or acquisition of love माधवः ... कुङ्कुमवारिभिः प्रसिञ्चन्। अजनयदनुरागयोगमन्तर्बहिरपि तोयविहारतो वधूनाम् Yādavā. 24. 27; **2** obtainment or acquisition of colour, Yādavā. 24. 27. (comm. बहिररुणिमसंपर्कम्)

**अनुरागरक्तता** (anurāga-raktatā) *f.* redness of love (a variety of poetic convention of quality) अनुरागरक्तता यथा - गुणानुरागमिश्रेण यशसा तव सर्पता। दिग्वधूनां मुखे जातमकस्मादर्धकुङ्कुमम् KāvyMī. 83. 22.

**अनुरागरञ्जित** (anurāga-rañjita) *adj.* **1** dyed or painted with red colour (किरणमालिन्) नीललोलमतिकान्तमुत्पलं भृङ्गतुङ्गचरणाकुलीकृतम्। त्वत्प्रभाभिरनुरागरञ्जितं पद्मरागमिव शोभते भृशम् SkandP. v (1). 32. 77; **2** affected by love or passion, cf. **अनुरागरञ्जितमनस्**.

**अनुरागरञ्जितमनस्** (anurāgarañjita-manas) *adj.* whose mind is affected by love or passion विहंगभुजंग मृणालिकां तामरसान्तरसानुरागरञ्जितमनाः कामयसे NalaCam. 2. 20 (14)

**अनुरागरत्न** (anurāga-ratna) *n.* jewel (in the form) of love कदाचिद्वसन्नायां यामवत्याम्... अनुरागरत्नमयकनकरुचकाभ्यां चूचुकमुद्रासनाथाभ्याम् ... पयोधराभ्यामुद्भासमानाम् ... कन्यकामष्टादशवर्षदेशीयामपश्यत् स्वप्ने VāsaDa. 56. 3.

**अनुरागरम्या** (anurāga-ramyā) *adj.* (*f.*) pleasing or charming due to love (दमयन्त्याः) आत्ममन्त्रिमरुभूतिमुखान्निशम्य चित्रां कथामनुपमामनुरागरम्याम्। रामासखः स नरवाहनदत्तदेवः ... भृशमभ्यतुष्यत् KathāSaSāg. ix. 6. 424.

**अनुरागरसच्युत** (anurāgarasa-cyuta) *adj.* fallen from, i.e. devoid of the sentiment of love सः (राजा) अनुरागरसच्युतोऽपि यन्मिलितः सात्त्विकभावसंप-[दा] PṛthvīVi. 12. 26.

**अनुरागरसज्ञ** (anurāgarasa-jña) *adj.* who knows or feels the sentiment of love or passion काश्यपो मुनिः ...। स तपोराशिरूपोऽपि दृष्ट्वैतां नृपात्मजाम्। अनुरागरसज्ञोऽभूत् KathāSaSāg. vi. 2. 75,

**अनुरागरसोत्सर्पत्** (anurāgarasotsarpat) *adj.* arising from the feeling of affection पूर्णपात्रवायनकप्रसादसंप्रदायैः समस्तमनुरागरसोत्सर्पत्प्रमोदोत्सर्गं द्विजातिपरिजनसामन्तवर्गमाचरितगजवाजिनीराजनैः (अहम् ... राजधानीमनु प्रत्याववृते) YaśasCam. i. 330. 8.

**अनुरागरूपोत्तरा** (anurāgarūpottarā) *adj.* (*f.*) superior or excellent in love and beauty बुद्धश्च नव्यरूपवयाः। प्राव्राजीत् परिमुच्यानुरागरूपोत्तरां जायाम् Gurvā. 351.

**अनुरागलक्षण** (anurāga-lakṣaṇa) *adj.* characterised by, i.e. suggestive of love or passion दंपत्योरनुरागलक्षणस्य सूक्ष्मार्थस्य दर्शनात्सौक्ष्म्यम् SaraKaṇṭhā. 81. 7.

**अनुरागलक्ष्मी** (anurāga-lakṣmī) *f.* **1** grandeur or lustre of red colour शिलीमुखोऽयम्। कर्णावलम्बि तव कोकनदं प्रपेदे कं वा बलान्न हि हरत्यनुरागलक्ष्मीः VidaMā. 5. 43; **2** beauty or grace of love, VidaMā. 5. 43.

**अनुरागलता** (anurāga-latā) *f.* creeper (in the form) of love or passion

आलवालमनुरागलतायाः ... नायकेन ... इन्दुबिम्बमिदमैक्षि Acyutarā. 8. 54.

**अनुरागलोकप्रवृत्तिवश** (anurāgalokapravṛtti-vaśa) *m.* [Abl.] on account of love and customs of people देशकालविभवसामर्थ्यानुरागलोकप्रवृत्तिवशादनियतलाभादियमवृत्तिरिति वात्स्यायनः KāmSū. 348. 20 (6. 5)

**अनुरागवत्** (anurāga-va (n) t) *adj.* [*f.* -ī] **1A** having love or passion, i.e. loving, passionate मृदुभाषिण्योऽनुरागवत्यः ... गौड्यः KāmSū.131. 24 (2. 5); BrahmāṇḍP. iii. 27. 27; अनुरागवन्तमपि ... दधतं वपुः सुखमतापकरम् ...। निरवासयद् रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका ŚiśuVa. 9. 10; VyaktiVi. 76. 14; SūktiMu. 68. 3; ŚārṅgaPa. 3585; SāhiDa. 429. 4; Subhāṣi. 1923; स च वृद्धस्तस्यामतीवानुरागवान् Hitopa. 1. 82 (1); लीलावती ...। केनापि वणिक्पुत्रेण सहानुरागवती बभूव Hitopa. 1. 84 (2); 3. 97 (3); Dhvanyā. 114. 3 (*on* 1. 13); SaraKaṇṭhā. 332. 9; KāvyPra. 526. 1; VyaktiVi. 33. 9; SaduktiKa. 163. 33; SūktiRa. 190. 1; SāhiDa. 630. 2; Kuval. 83(2); कस्मिंश्चित्पुरुषेऽनुरागवती कन्या ... येन विकृतीक्रियते तस्यायं दण्डः ManuBh. ii. 224. 8 (*on* 8. 368); नातिदूरगतायां निजप्रमदायामनुरागवतः कामिनः समानधर्मदर्शने ... सत्यपि न भवत्येव संशयः NyāyMañ. ii. 119. 31; नापराधपरितापितं जवादेति शान्तिमनुरागवन्मनः Surath. 6. 83; अयं सर्वकलाम्भोधिः कश्चित्त्वय्यनुरागवान् SamarāSaṁ. 8. 136; RājTa. (Jo.) 1219; अनुवदतो गृहशुके प्रकाशयत्यनुरागवद्रहसि मोहजल्पितम्।... विधुमुखी ... नमतीव तत्र पुनरुच्यतामिति Acyutarā. 9. 35; सामान्या क्वचित् सहजानुरागवती भूत्वा वित्तग्रहणार्थमनुरागवती भवति ŚṛṅgāMañ. (A.) 13. 22; मित्रममरदत्तकुमारः ... पाषाणमय्यां मय्येवमनुरागवान् वर्तते KathāK. 112. 22 [KośaKaTa. 1. 4806]; **1B** having loyalty, i.e. loyal तेषां मन्त्रयतां विप्र निश्चयोऽयमजायत। अनुरागवतां तत्र महीपाले MārkP. 109. 48; जनेषु अनुरागवान् ... दूतो राज्ञः प्रशस्यो भवति ManvaMu. 258. 26 (*on* 7. 64); **1C** having attachment or affection, i.e. affectionate सखिष्वनुगतेषु ... अनुरागवत्स्वपि। स्नेहममृदुहृदयः क्षपयन्निरपेक्ष एष समुपैति निर्वृतिम् ŚiśuVa. 15. (Add.) 12; मिथ्यामोहेन लोको हि सर्वो मय्यनुरागवान् PrabhāC. 10. 22; सदा राज्ञि महीभारोद्वहनादनुरागगा(?वा)न्। अदाम्मेरुर्महादेवरूपेणेव निजं वसु RājTa. (Jo.) 721; **1D** having liking for लक्ष्मीभुजो भुवि सभापतयः क्व नाम सन्तीह संप्रति गुणेष्वनुरागवन्तः UdaySuKa. 2. 12; **1E** having devotion, i.e. devoted to नृपः। गाढं सोमेश्वरं लिङ्गमालिलिङ्गानुरागवान् KumāDeC. (So.) 20. 19; **2** having red colour अनुरागवती संध्या प्रयान्तं भानुमालिनम्। अनुवव्राज पातालकुञ्जे रन्तुमिवोत्सुका BrahmāṇḍaP. iii. 27. 27; ŚiśuVa. 9. 10; VyaktiVi. 76. 14; SūktiMu. 68. 3; ŚārṅgaP. 3585; SāhiDa. 429. 4; Subhāṣi. 1923; अनुरागवती संध्या दिवसस्तत्पुरस्सरः। अहो दैवगतिश्चित्रा तथापि न समागमः Dhvanyā. 114. 3 (*on* 1. 13), SaraKaṇṭhā. 332. 9; KāvyPra. 526. 1; VyaktiVi. 33. 9; SaduktiKa. 163. 33; SūktiRa. 190. 1; SāhiDa. 630. 2; Kuval. 83; सर्वाण्यङ्गानि नारीणां शृङ्गारीवानुरागवान्। ... स जलपूरः समस्पृशत् RājTa. (Jo.) 1219.

**अनुरागवत्** (anurāgavat) *adv.* like (trace of ) affection or attachment तत्पादपादुकाशौचमकार्षीत्स (श्रावकः) तथा यथा। तत्र प्रलेपगन्धोऽपि नास्थान्नीचेऽनुरागवत् PariPar. 12. 86.

**अनुरागवती** (anurāgavatī) *f.* name of one of the two friends of Rūpavatī तत्सख्यावूचतुः ...। एकानुरागवत्याख्या परा शृङ्गारवत्यपि BṛKathāMañ. x. 1. 22; (रूपवत्याः) सख्यावुभे ...। एका शृङ्गारवत्याख्या ह्यनुरागवती परा KathāSaSāg. xvii. 4. 317; xvii. 4. 337; cf. **अनुरागशृङ्गारवती.**

**अनुरागवत्त्व** (anurāgavat-tva) *n.* the state of possessing love or passion अत्रानुरागवत्त्वतत्पुरःसरत्वयोः समागमहेत्वोः सामर्थ्यविघाते दैवगतिः कारणम् SaraKaṇṭhā. 332. 11.

**अनुरागवन्द्य** (anurāga-vandya) *adj.* to be bowed or saluted (respectfully) with devotion नवोऽनुरागवन्द्यो हि चन्द्रो लोकस्य नान्यदा PadmP. (Ra.) 47. 12.

**अनुरागवर्णन** (anurāga-varṇana) *n.* description of love or passion चौर्यरतिं प्रतिभेदं यूनोरनुरागवर्णनं क्वापि।... कुरुते किल दूतिका BhāvPra. (Śā.) 267. 15(9); किमिदमनाकलितपूर्वं रूपम् ... इति ... वरवर्णिनीं प्रत्यनुरागवर्णने RasGaṅ. 58. 15.

**अनुरागवर्तिन्** (anurāga-vartin) *adj.* **1** resting on, i.e. dependent on love अनुरागवर्तिना तव विरहेणोग्रेण ... वरतनुरर्धावशिष्टैव ĀryāSaŚa. 23; **2** existing with love, ĀryāSaŚa. 23.

**अनुरागवर्धन** (anurāga-vardhana) *adj.* which increases love or passion द्यूतमनुरागवर्धनं स्यात् JayaMa. 108. 20 (*on* 2. 3); *n.* increase in love or passion प्रथमोक्तपञ्चकारणवारणमनुरागवर्धनं कार्यम् RatiRaha. 13. 22.

**अनुरागवश** (anurāga-vaśa) *m.* **1** force of colour, cf. **अनुरागवशतस्**; **2** [Abl.] on account of love अङ्केऽनुकूलमनुरागवशात्कलत्रमित्थं करोति किमसौ स्वपतस्तुषारः SaduktiKa. 185. 4; Subhāṣi. 1853; [Inst.] on account of love अङ्गीकरोतु जनमेनमनङ्गलीलाभङ्गीषु योषिदनुरागवशेन मा वा ŚṛṅgāSar. 128; *adj.* influenced by love, submissive due to love अङ्गानुकूलमनुरागवशं कलत्रमित्थं करोति किमसौ स्वपतस्तुषारः ŚārṅgaPa. 3940.

**अनुरागवशतस्** (anurāgavaśa-tas) *adv.* **1** because of the force of love or passion यस्यानुरागवशतः स्फुटकालकूटच्छायाछलेन कृतकेलिकचावमर्दाम्। ईर्ष्यानुबन्धकलुषं प्रसमीक्ष्य गङ्गामालिङ्गितो यमुनयेव विभाति कण्ठः HarVi. 1. 39; **2** because of the force of colour, HarVi. 1. 39.

**अनुरागवशातुरा** (anurāgavaśāturā) *adj.* (*f.*) afflicted by the force of love अयं स पुरुषश्रेष्ठो येनाहं कामरूपिणा। एतावन्तं महाकालमनुरागवशातुरा। उषितास्मि सहानेन SkandP. iii. 28. 49.

**अनुरागवह्नि** (anurāga-vahni) *m.* fire (in the form)of passion or love विस्तारितं मकरकेतनधीवरेण स्त्रीसंज्ञितं बडिशमत्र भवाम्बुराशौ। येनाचिरात् तदधरामिषलोलमर्त्यमत्स्यान् विकृष्य स पचत्यनुरागवह्नौ ŚatTrayī. 114.

**अनुरागवार्त्ता** (anurāga-vārttā) *f.* news or report of love इयं मयि न्यस्यति नेत्रमालां मुहुः सखीनां किमपि ब्रुवाणा। सत्यैव साभूदनुरागवार्त्ता चिरात् प्रसन्नो भगवाननङ्गः VikraDeC. 9. 73.

**अनुरागवाह्य** (anurāga-vāhya) *m.* one who can be carried away by love वाणिजिकः ... कामिनीरते। और्वेऽनुरागवाह्ये च मतः ViśvaLoK. 36. 210.

**अनुरागविभ्रान्ता** (anurāga-vibhrāntā) *adj.* (*f.*) distracted or confused by love भयानुरागविभ्रान्ता तं जगाद पतिव्रता KathāSaSāg. vii. 5. 45.

**अनुरागविरागपरीक्षा** (anurāgavirāga-parīkṣā) *f.* test of loyalty and aversion रक्ताद् वृत्तिं समीहेत विरक्तं च विवर्जयेत्। इति अनुरागविरागपरीक्षाफलम् RājNīRa. 51. 17.

**अनुरागविवशा** (anurāga-vivaśā) *adj.* (*f.*) overpowered by love or passion (मृगाङ्कवती) यथानुरागविवशा भार्यात्वं तस्य तत्क्षणम्। अङ्गीचकार वीरस्य KathāSaSāg. xii. 19. 110; xii. 23. 48.

**अनुरागविषययोग्यता** (anurāgaviṣaya-yogyatā) *f.* propriety or worthiness regarding love नातिमूढं हृदयमङ्गनाजनस्य। यदनुरागविषययोग्यतामपि विचारयितुं नालम् Kād. 142. 8.

**अनुरागवीर** (anurāga-vīra) *m.* hero in the case of love तदियमवधार्यतामनुरागवीरस्य कापि दुर्विबोधगभीरविक्रमवैचित्री VidaMā. 2. 16(2)

**अनुरागवृद्धि** (anurāga-vṛddhi) *f.* **1** increase in passion or love पथिकदारकः ... अङ्गुलीयकरत्नरागैरनुरागवृद्धये राजसूनोरपरमिव चित्रकर्मनर्मनिर्माणमम्बरे कुर्वाणः ... कुमारस्य प्रकटितादरः प्रणाममकरोत् TilaMañ.164.19; परिरम्भलीला। संजातरत्योस्त्वनुरागवृद्ध्यै बुधैरसावष्टविधोपदिष्टा RatiRaha. 6. 4; **2** increase in colour or redness, TilaMañ. 164. 19.

**अनुरागवेदन** (anurāga-vedana) *m.* feeling of love or passion अनुरागो नाम वियोगे वेदनाजनकस्सन् (v. l. अनुरागवेदनो नाम वियोगवेदनकः) यत्सङ्गमाभिलाषे योऽन्याभिलाषं न जनयति स तस्मिन्ननुरागः ŚṛṅgāMañ. (A.) 52. 25.

**अनुरागव्यवच्छेदाभाव** (anurāgavyavacchedābhāva) *m.* absence of connection, i.e. inclusion and exclusion तदिदं द्विविधमपि ... जातिगुणयोर्मिथोऽनुरागव्यवच्छेदाभावादनुपपन्नम् NyāyRa. 854. 16 (*on* 7. 30); पदाभिधेययोर्जातिगुणयोर्मिथोऽनुरागव्यवच्छेदाभावात् विशेषणविशेष्यत्वमनुपपन्नम् YuktiSneha. 151. 7 (*on* i. 1. 7)

**अनुरागव्यवसित** (anurāga-vyavasita) *n.* resolve due to love मयाप्येतस्य (तापसस्य) भर्तृदारिकायाः सर्वमनुरागव्यवसितं निवेदितमेव TāpaVa. 3. 14(3)

**अनुरागव्यावृत्ता** (anurāga-vyāvṛttā) *adj.* (*f.*) excluded, i.e. different from devotion देवताविषयकोऽनुराग एवोपासनेति केचित्। तन्न। भक्तिमानुपासीतेत्यादिविधौ भक्तेरुपासनातो भेदेन निर्देशानुपपत्तेः ...। तस्मादनुरागव्यावृत्ता क्रियैवोपासना SetuBa. 68. 23.

**अनुरागव्रज्या** (anurāga-vrajyā) *f.* name of the eleventh section of the work Subhāṣitaratnakośa (*lit.* group of stanzas dealing with love) ततोऽनुरागव्रज्या SubhāRaK. 17. 0.

**अनुरागशंसिन्** (anurāga-śaṁsin) *adj.* expressing love or passion चित्रलिखितेव बाला रेखासौभाग्यनिश्चलैरङ्गैः। कलयति हि मानसं मे सस्मितमनुरागशंसिभिः पुलकैः VasaTi. 42. 9.

**अनुरागशालिनी** (anurāga-śālinī) *adj.* (*f.*) possessed of love or passion विपरीतरताभिलाषिणी गतलज्जा नखदानतोषिणी। नितरामनुरागशालिनी मदनार्ता कथितैव मुत्कली(?°वमुत्कली) AnaṅgaRa. 5. 9.

**अनुरागशिल्पिन्** (anurāga-śilpin) *m.* artisan (in the form) of love or passion उभे तदानीमुभयोस्तु (लक्ष्मीनारायणयोः) चित्ते ... । एकीकरिष्यन्ननुरागशिल्पी रागोष्मणैव द्रवतामनैषीत् RasāSu. 151. 14 (2. 112)

**अनुरागशून्य** (anurāga-śūnya) *adj.* **A** devoid of love or passion अनुरागशून्येनापि चेतसा निष्पतन्तमापतन्तं च वनिताजनमनन्यदृष्टिरीक्षमाणो दिवसमनयम् TilaMañ. 323. 12; **B** free from attachment, cf. **अनुरागशून्यत्व.**

**अनुरागशून्यत्व** (anurāgaśūnya-tva) *n.* the state of being free from attachment प्रतिहतयोगत्वेन न च युक्तस्य यथालब्ध एवाहारो युक्ताहारः तस्यैव विशेषप्रियत्वलक्षणानुरागशून्यत्वात् TattvPradī. (A.) 312. 1 (*on* 3. 29)

**अनुरागशृङ्गारवती** (anurāgaśṛṅgāravatī) *f.* (du.) name (s) of two ladies, viz. Anurāgavatī and Śṛṅgāravatī ते चानुरागशृङ्गारवत्यौ रूपवतीं च ताम्। आदायापृष्टकंदर्पः स्वदेशं केसटो ययौ KathāSaSāg. xviii. 4. 337.

**अनुरागशेष** (anurāga-śeṣa) *adj.* **1** remaining in, i.e. reduced to (mere) affection लोकान्तरमुपगतवत्यनुरागशेषे जाते तेजसामधीशे... नरेन्द्रः ... सामन्तैः पौरैश्च पुरोहितपुरःसरैः... हुताशसत्क्रियया यशःशेषतामनीयत HarṣaC. 235. 1; **2** remaining in, i.e. reduced to (mere) redness, HarṣaC. 235.1.

**अनुरागसंवलिता** (anurāga-saṁvalitā) *adj.* (*f.*) containing, i.e. producing musical note or harmony कृष्णः (राधया) तया समं हेममुरलीं वादयन् हेमस्वरूपामनुरागसंवलितां कल्पतरोर्मूले (आस्ते) RādhU. 210. 1 (2)

**अनुरागसंगत** (anurāga-saṅgata) *adj.* harmonious with love or passion (दृष्ट्वैतान्भावसंयुक्तानाकारान् ... कन्यायाः संप्रयोगार्थं तांस्तान्योगान्विचिन्तयेत्) भावसंयुक्तानिति अनुरागसंगतान् JayaMa. 216. 2 (*on* 3. 3)

**अनुरागसंगमरस** (anurāgasaṅgama-rasa) *m.* sentiment(s) of love and union रसगुणसंकरः... रसप्रधानो यथा अस्मिन्नगृह्यत ... करेण पाणिः। अत्र ... गुणाः साध्वसविलासानुरागसंगमरसैरतिशय्यन्त इति रसप्रधानः SaraKaṇṭhā. 722. 9.

**अनुरागसत्त्व** (anurāga-sattva) *n.* existence of love or passion यत्रेर्ष्या मदनस्तत्रेति न्यायात्, अनुरागसत्त्वे कोपस्यापि संभवात् ŚṛṅgāMañ. (A.) 6. 8.

**अनुरागसंदेश** (anurāga-sandeśa) *m.* message of love or passion वीरगोष्ठीषु पुलकितेन कपोलस्थलेनानुरागसंदेशमिवोपांशु रणश्रियः शृण्वन्तम्... हर्षमद्राक्षीत् HarṣaC. 113. 2.

**अनुरागसंपद्** (anurāga-sampad) *f.* wealth (in the form) of love or passion आत्मनेतुरनुरागसंपदः श्लाघनं विदधतीव संमदात्। ... कामिनी व्यधित मौलिधूननम् YātrāPra. 4. 131.

**अनुरागसंपन्न** (anurāga-sampanna) *adj.* endowed with kindness दातानुरागसंपन्नः पात्रं रत्नत्रयोचितम् YaśasCam. ii. 403. 18.

**अनुरागसंबन्धाभाव** (anurāgasambandhābhāva) *m.* **1** absence of connection with love or passion अनुरागसंबन्धाभावेऽपि तत्संबन्धरूपया चोत्थाप्यमानैव रवौ कामितादात्म्योत्प्रेक्षा संध्यायां कामिनीव्यवहारसमारोपरूपसमासोक्तिगर्भैवोत्थाप्यते AlaṅkāMañ. 237. 14; **2** absence of connection with, i.e. possession of redness, AlaṅkāMañ. 237. 14.

**अनुरागसंभवत्व** (anurāgasambhava-tva) *n.* the state of being the origin, i.e. possibility of love or passion इयमेवानुरागस्थले क्लृप्तानुरागा, वित्तग्रहणार्थं यत्रानुरागमभिनयति तत्र कल्पितानुरागा। तस्मादनुरागसंभवत्वेन नायिकात्वसिद्धिः ŚṛṅgāMañ. (A.) 13. 24.

**अनुरागसंभार** (anurāga-sambhāra) *m.* requisites for love or passion संगमाय बलवान् यथैव दत्तोऽनुरागसंभारः। गोपनविधये विधिना तथैव मे बुद्धिरपि दत्ता ŚṛṅgāMañ. (A.) 10. 1.

**अनुरागसागर** (anurāga-sāgara) *m.* ocean of love or passion यदैव हंसाः प्रतिपद्य दूततां भवन्तमाख्यन्नतिमन्मथाकृतिम्। तदा प्रभृत्युत्कलिकासमाकुले भृशं निमग्नास्म्यनुरागसागरे Nalābhyu. 4. 52.

**अनुरागसिन्धु** (anurāga-sindhu) *m.* ocean of love or passion कामारेरनुरागसिन्धुमधिकं कल्लोलितं तन्वती। कामाक्षी ... कारुण्याकुलमानसा भगवती कम्पातटे जृम्भते MūkaPañ. 5. 4.

**अनुरागसिन्धुलहरी** (anurāgasindhu-laharī) *f.* wave of the ocean (in the form) of love or passion गोपीनामनुरागसिन्धुलहरी सत्यान्तरं विक्रमैराक्रम्य स्तिमितां व्यधादपि परां वैकुण्ठकण्ठश्रियम् UjjvaNīMa. 467. 1.

**अनुरागसुधाब्धि** (anurāgasudhābdhi) *m.* ocean of nectar (in the form) of affection or kindness पतयालुः ... गोवर्धनभूधरस्य देवः। अनुरागसुधाब्धिमध्यमग्नो नहि भग्नोऽपि बहिर्व्यथां विवेद CaitaCa. 224. 5(9)

**अनुरागसुधासिन्धु** (anurāgasudhā-sindhu) *m.* ocean of nectar (in the form) of love or passion (राधा) कृष्णभ्रूचण्डकोदण्डोड्डीनधैर्यविहङ्गमा। अनुरागसुधासिन्धुहिन्दोलान्दोलिताच्युता StavMā. 65. 29.

**अनुरागस्खलत्पद** (anurāgaskhalat-pada) *adj.* having words faltering due to devotion मुनयोऽन्वपृच्छन्। ... मुहुर्गृणन्तो वचसानुरागस्खलत्पदेनास्य (संकर्षणस्य) कृतानि तज्ज्ञाः BhāgP. iii. 8. 6.

**अनुरागस्थल** (anurāga-sthala) *m.* [Loc.] in the case of (actual) love अनुरागस्थले क्लृप्तानुरागा, वित्तग्रहणार्थं यत्रानुरागमभिनयति तत्र कल्पितानुरागा ŚṛṅgāMañ. (A.) 13. 23.

**अनुरागस्था** (anurāga-sthā) *adj.* (*f.*) being in love, loving यायजूककुलोत्पन्नानुरागस्था कनी मया। ... चिन्तिताग्रे तवोचिता PrabhāC. 13. 9.

**अनुरागस्वरूप** (anurāga-svarūpa) *n.* condition or nature of love अस्या अनुराग एव नास्तीति चेदन्यत्र कथमनुरागस्वरूपमभिनयेत् ŚṛṅgāMañ. (A.) 13. 23.

**अनुरागहतलोचन** (anurāgahata-locana) *adj.* whose eyes are lost, i.e. blind by love or passion अकाम्यानपि रामाणां काम्यानिव शरीरके। शरीरांशान् प्रपश्यन्त्यनुरागहतलोचनाः MalliC. 5. 200.

**अनुरागहाससमीक्षा** (anurāgahāsa-samīkṣā) *f.* look full of kindness and smile तस्यानुरक्तस्य मुनेर्मुकुन्दः ...। आशृण्वतो मामनुरागहाससमीक्षया विश्रमयन्नुवाच BhāgP. iii. 4. 10.

**अनुरागहीना** (anurāga-hīnā) *adj.* (f.) devoid of love or passion मुग्धा न लज्जावत्यनुरागहीना बालिका अज्ञातयौवना नायिका कथं स्यात् ŚṛṅgāMañ. (A.) 3. 24.

**अनुरागहृत** (anurāga-hṛta) *adj.* **A** captivated by love or passion प्रादाद्य तां स्वभगिनीमुपचारवृत्तिमालम्ब्य युक्तिमनुरागहृताय तस्मै KathāSaSāg. xi. 1. 113; **B** carried away by attachment or fondness शतादप्यूनसंख्यैर्यः स्थितवाननुगैः समम्। अनुरागहृतैर्लेकैस्तत्कालं पर्यवार्यत RājTa. (Ka.) 8. 1381.

**अनुरागहेतु** (anurāga-hetu) *m.* **A** cause of love or passion निस्त्रिंशमुद्वहसि संप्रति नीलकण्ठकण्ठप्रभासदृश इत्यनुरागहेतोः। ... न जातु रणलालसया पुनस्त्वम् HarVi. 47. 5; अनुरागहेतुवाक्यरचनोपन्यासः PratāYaBhū. 110. 11; **B** cause of interest or liking अनुकूलवेदनीयं हि फलम्, इष्टलक्षणत्वात् फलस्य। न चानुरागहेतावस्य वैरागयं भवितुमर्हति Bhām. 53. 21. (*on* i. 1. 1)

**अनुरागा** (anurāgā) *f.* name of a river गण्डकीयां तथा शोणम् (v.l. गण्डकीमनुरागां च) ... नद्यः क्रमेणैत्य व्रजन्ति ते MahāBhā. ii. 18. 27.

**अनुरागांश** (anurāgāṁśa) *m.* aspect or part of connection, i.e. semantic relation अन्वयव्यतिरेकाभ्यां प्रकृतेः प्रत्ययस्य च स्वेऽस्वेऽर्थे अनुरागांशे च प्रकृतिप्रत्ययसमभिव्याहारस्यैव पदार्थान्तरानुरागनिमित्तत्वं विविच्यते NyāyRaMā. 101. 6.

**अनुरागाकृष्टमानसा** (anurāgākṛṣṭa-mānasā) *adj.* (*f.*) whose mind is attracted by love or passion अयं स पुरुषोत्कृष्टो येनाहमेतावन्तं कालमनुरागाकृष्टमानसा सहोषितेति ViṣṇuP. iv. 6. 69.

**अनुरागागत** (anurāgāgata) *adj.* who has come on account of attachment or fondness ततोऽनुयातो नागेन्द्रैः स्रवद्भिर्मदनिर्झरान्। अनुरागागतैर्विन्ध्यप्राग्भारैरिव जङ्गमैः KathāSaSāg. ii. 6. 11; iii. 5. 118.

**अनुरागाञ्जन** (anurāgāñjana) *n.* collyrium (in the form) of love or passion अगमन्नभिसारिकाः प्रियाननुरागाञ्जनरञ्जितेक्षणाः MadhuVi. 7. 31.

**अनुरागातिरेक** (anurāgātireka) *m.* abundance or excess of loyalty (मन्त्रिणः) ते ह्यधिकारात् प्रच्याविता अपि सत्येव सामर्थ्येऽनुरागातिरेकात् ... विरोधानारम्भकाः BālaKrī. i. 183. 24 (*on* 1. 307)

**अनुरागातिशय** (anurāgātiśaya) *m.* abundance, i.e. intensity of love or passion त्वय्यनुरागातिशयादिक्षोः फलमीक्षते तन्वी BhāvŚ. 35; नायिका ताम् ... अतिवादिनीमित्यनुरागातिशयं कथयन्तीमधिक्षिपेत् JayaMa. 203. 11 (*on* 3.2)

**अनुरागातिशयख्यापनार्थम्** (anurāgātiśayakhyāpanārtham) *adv.* for the sake of expressing abundance, i.e. intensity of love or passion नायकम् ... कटाक्षेणोन्मुखीव प्रेक्षेत। अनुरागातिशयख्यापनार्थम् JayaMa. 203. 15 (*on* 3. 2)

**अनुरागातिशययोग** (anurāgātiśaya-yoga) *m.* possession of abundance, i.e. intensity of love or passion उभयोरनुरागातिशययोगेऽपि पुरुषवधवर्णनस्यात्यन्तमनुचितत्वात् VyaktiVi. 1124. 4.

**अनुरागातिशयसूचक** (anurāgātiśaya-sūcaka) *adj.* which indicates abundance, i.e. intensity of love or passion सेयमनुरागातिशयसूचकमालतीकटाक्षाभियोगे माधवस्य रतिः SaraKaṇṭhā. 601. 6.

**अनुरागात्मक** (anurāgātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] **A** of the nature of love or passion, of loving nature गुणसाम्येऽभियोक्तॄणाम् ...। तत्राभियोक्तरि श्रैष्ठ्यमनुरागात्मको हि सः KāmSū. 226. 11 (3.4); सद्योग इति शोभनोऽनुरागात्मको

योगोऽस्येति JayaMa. 232. 1 (*on* 3. 5); **B** of the nature of attachment पुरुषधुरंधरस्य ... भगवति परमप्रेमलक्षणानुरागात्मिका फलभक्तिरुत्पद्यते VīraMi. (Bhakti.) 13. 22.

**अनुरागात्मकत्व** (anurāgātmaka-tva) *n.* the state of being what is of the nature of love or passion सुखत्वात् ...। अनुरागात्मकत्वाद्य गान्धर्वः प्रवरो मतः KāmSū. 232. 5 (3. 5); तस्मिन्नभियोक्तरि तत्त्वविशेषे श्रैष्ठ्यं श्रेष्ठता। तस्यानुरागात्मकत्वात् JayaMa. 226. 17 (*on* 3. 4)

**अनुरागादि** (anurāgādi) *adj.* **i** love or passion etc. राधायाः सखि सद्गुणैरनुदिनं रूपानुरागादिभिः सान्द्रां लब्धवतोरपि व्यसनिताम् ...। प्राप क्वापि ... न म्लानतां यस्तयोस्ताम् ... को वेत्ति भावक्रमम् UjjvaNīMa. 419. 2; **ii** kidness etc., cf. **अनुरागादिप्रयोग.**

**अनुरागादिप्रयोग** (anurāgādi-prayoga) *m.* use of kindness or favour etc. एते विभाजकोपाधयो बलछलानुरागादिप्रयोगवद्दण्डभेदाय भवन्ति DaṇḍaVi. 154. 9.

**अनुरागादिभव** (anurāgādi-bhava) *adj.* arising from love or passion etc. व्रीडानुरागादिभवः संकोचः कोऽपि चेतसः। भवेच्चपलतास्थैर्यं हर्षश्चित्तप्रसन्नता AgniP. 338. 27.

**अनुरागानल** (anurāgānala) *m.* fire (in the form) of love or passion कं शरणं व्रजामि हृदये जीर्णोऽनुरागानलः AmaŚ. 63.

**अनुरागानुगत** (anurāgānugata) *adj.* associated with, i.e. penetrated by love or passion तद्दर्शनाद्य तस्यामनुरागानुगतान्तरात्मा स नृपोऽचिन्तयत् ViṣṇuP. iv. 12. 18.

**अनुरागानुयायिनी** (anurāgānuyāyinī) *adj.* (*f.*) following due to love वारणोऽयं प्रियां कान्तामनुरागानुयायिनीम्। स्पर्शयति SkandP. vi. 29. 87.

**अनुरागानुवृत्ति** (anurāgānuvṛtti) *f.* continuity of love भगवत्यनुरागानुवृत्तिरपवर्गायैव जायते ŚatDū. 239. 11.

**अनुरागान्ता** (anurāgāntā) *adj.* (*f.*) ending with love or passion आद्या प्रेमान्तिमां तत्रानुरागान्तां समञ्जसा। रतिर्भावान्तिमां सीमां समर्थैव प्रपद्यते UjjvaNīMa. 505. 6.

**अनुरागान्तिमा** (anurāgāntimā) *adj.* (*f.*) of which love is final रतिर्नर्मवयस्यानामनुरागान्तिमां स्थितिम्। ... गच्छति UjjvaNīMa. 505. 8.

**अनुरागान्धमनस्** (anurāgāndha-manas) *adj.* whose mind is blind due to love or passion अनुरागान्धमनसां (जनानाम्) विचारसहता कुतः KathāSaSāg. iii. 3. 51.

**अनुरागान्धा** (anurāgāndhā) *adj.* (*f.*) blind due to love or passion मायावती ददौ तस्मै मायास्सर्वाः ...। प्रद्युम्नायानुरागान्धा ViṣṇuP. v. 27. 14; (तारकः) स्वजातिनिरपेक्षः ... ताम् ... अत्यन्तमनुरागान्धाम् ... प्रणयिनीमकृत TilaMañ. 129. 5; तं तत्र स्थितमभ्येत्य राजपुत्र्यविभाव्य सा। निशायामनुरागान्धा स्वयंवरपतिं व्यधात् KathāSaSāg. vi. 4. 82.

**अनुरागान्विता** (anurāgānvitā) *adj* (*f.*) associated with, i.e. endowed with love or passion चलमनाः कान्तेऽनुरागान्विता। ... विज्ञेया वडवा (स्त्री) AnaṅgaRa. 3. 23.

**अनुरागाप्रकटन** (anurāgāprakaṭana) *n.* non-expression, i.e. non-revealing of love or passion क्षणमात्रमनुरागाप्रकटनं परकीयात्वप्रयोजकमित्युच्यते SṛṅgāMañ. (A.)8.11.

**अनुरागाभरण** (anurāgābharaṇa) *n.* ornament (in the form) of love or passion यूनोर्मिथोऽनुरागाभरणं कामोऽधिवसति रतिकेलिम् RatiRaha. 14.2.

**अनुरागाभाव** (anurāgā bhāva) *m.* **A** absence of love or passion व्यूढानामिति कृतानामनुरागः फलम्। अन्यथानुरागाभावे निष्फलः स्यात् JayaMa. 231.24 (*on* 3.5); **B** absence of liking or interest (नित्ये) कर्मण्यनुरागाभावान्नानुष्ठानं स्यात् NyāyRa. 691.12 (*on* 5 (17). 9)

**अनुरागाभास** (anurāgābhāsa) *m.* semblance of love बहुपुरुषेषु यो मनस्संगः सोऽनुराग एव न भवति, किं तु अनुरागाभासः SṛṅgāMañ. (A.) 12. 23.

**अनुरागाम्भस्** (anurāgāmbhas) *n.* water (in the form) of affection or fondness जनोऽस्य ...। अनुरागाम्भसा कीर्तिमभ्यसिञ्चत् PadmP. (Ra.) 11. 349.

**अनुरागार्थम्** (anurāgārtham) *adv.* for the sake of (obtaining) affection or attachment यतो वानेन लब्धव्यं यो वैनं पूजयिष्यति, स किमर्थम्। ख्यात्यर्थमनुरागार्थं च NyāyKuA. i. 23. 3.

**अनुरागावेशितचित्त** (anurāgāveśita-citta) *adj.* having the mind filled with affection or attachment एवं स्वतनुज आत्मन्यनुरागावेशितचित्तः ... उपसंहृतः BhāgP. v. 9. 6.

**अनुरागासंभव** (anurāgāsambhava) *m.* **1** impossibility of colouring or reflecting अर्थान्तरसंनिकर्षे अर्थान्तरस्यानुरागासंभवात् चैतन्यमपि तथा निष्क्रम्य संनिकृष्यते ĀtmaSi. 49. 13; **2** impossibility of connection or relation अनुरागासंभवे च तन्निबन्धनो व्यवच्छेदोऽपि न संभवत्येव NyāyRa. 854. 17 (*on* 7. 30); YuktiSneha. 151. 7 (*on* i. 1. 7)

**अनुरागास्र** (anurāgāsra) *n.* tear(s) of affection (भीष्मः) पाण्डुपुत्रानुपासीनान्प्रश्रयप्रेमसंगतान्। अभ्याचष्टानुरागास्रैरन्धीभूतेन चक्षुषा BhāgP. i. 9. 11.

**अनुरागिणी** (anurāgiṇī) *f.* woman having love or passion अथानुरागिणीलक्षणानि। लज्जां विधत्तेऽभिमुखं न पश्येत् AnaṅgaRa. 8. 17 (1) [personification of a musical note, MW.; Apte]

**अनुरागिता** (anurāgi-tā) *f.* **A** the state of having love or passion, the state of being one in love अधिपुरन्ध्रि ...। मनसि रागवतामनुरागिता नवनवा वनवायुभिरादधे ŚiśuVa. 6. 32; सामान्यवनिता वेश्या ... ब्रूमो वयं पुनः। बलवत्यनया युक्त्या तासामप्यनुरागिताम् ŚṛṅgāTi. (Ru.) 1. 121; पूर्वमप्यस्य जानीमो मालिन्यामनुरागिताम् PāṇḍaC. 10. 171; अनुरागितां सखि दधे राधागन्धिषु न वामासु VidaMā. 7. 20; न खल्वस्यामनुरागितया द्रष्टुमिच्छामि। किं तु परकार्यसिषाधयिषयैव RasSa. 121 (1); **B** the state of having affection अन्तर्न विज्ञाय मुधानुरागिता ... भवन्त्यमी तत्त्वनिबन्धहेतवः YaśasCam. ii. 106. 3; **C** the state of having kindness or consideration अदरिद्रानुरागिता। द्वादशेति गुणानाहुर्नायकेष्वाभिगामिकान् SaraKaṇṭhā. 569. 1; सात्त्विकनायकगुणः ... महोत्साहोऽनुरागिता SāhiDa. 105. 11; **D** the state of having devotion or faith कुरु जिनवचनेऽनुरागिताम् ChandaśCū. 2. 143 (2); **E** the state of having attachment, i.e. attraction for कुमारः प्राह यद्येवमहिते प्रविवर्तिषा। सानुरागितया स्याच्चेत्तत्कीदृगनुरागिता SamarāSaṁ. 9. 261.

**अनुरागितासरित्** (anurāgitā-sarit) *f.* river (in the form) of being one in love गोपीनामनुरागितासरिदियं रासे वितेने रसम् UjjvaNīMa. 464. 4.

**अनुरागित्व** (anurāgi-tva) *n.* **A** the sate of being one in love with नियोगधर्मातिक्रमेण ... कामिनीप्रेमदृष्टिबन्धवचनादिलिङ्गेनानुरागित्वेन विभावितो दिधिषूपतिर्वेद्यः ManuBh. i. 282. 6 (*on* 3. 163); **B** the state of having liking or interest अनुरागित्वं नाट्यवेदयोग्यता ... शिष्याणामूहापोहपाटवम् ... पदानां तात्पर्यमपुनरुक्तम् AbhinBhā. i. 6. 14 (*on* 1. 2)

**अनुरागिन्** (anurāg-in) *adj.* [*f.* -ṇī] **1Ai** having loyalty, loyal to **ii** devoted to **iii** faithful **Bi** having attachment, fondness or affection **ii** having relation or connection **iii** having attachment (for worldly objects) **C** having love or passion, loving or passionate **D** kind, considerate, favourable **E** having interest or liking for **2** having redness, colourful or red **1Ai** having loyalty, loyal to प्रवृत्तवाक्यो मन्त्री च योऽनुरागयभ्यसूयकः। ... स राजसः MahāBhā. iii. 203. 6; क्षितेः पत्युः श्रीडेरभटस्याङ्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः EI. i. 88. 36; xxii. 118. 30; iv. 78. 35; ते महाविभवैर्युक्ता देशभाजोऽनुरागिणः। ... बभ्रमुर्महीम् PadmP. (Ra.) 101. 87; 10. 105; शूराः श्रुतवन्तोऽनुरागिणः। ... सचिवाः स्युर्महीपतेः NītiSā. 4. 24 = AgniP. 238. 11 = SūktiRa. 82. 2; Mānaso. ii. 2. 52; सदानुसृत्या गुणकीर्तनेन निन्दासहत्वेन च रन्ध्रगुप्त्या। ... पक्षोऽनुरागीति स वेदितव्यः NītiSā. 16. 29; शूरमस्त्रज्ञमनुरागि चेत्। अपि स्वल्पं श्रियै सैन्यं वृथेयं मुण्डमण्डली YaśasCam. i. 388. 5; SārṅgaPa. 1926; तस्यानुरागिणः पौरा अप्यन्यं पार्थिवं न हि। जानन्ति TriṣaŚaPuC. i. 5. 226; **1Aii** devoted to येऽपि तेषु भगवद्वंशेष्वनुरागिणः ... तेऽपि तन्मनसस्तत्तालोक्यतामवापुः ViṣṇuP. iv. 4. 103; **1Aiii** faithful नद्यो यथा समुद्रमाश्रयन्त्याश्रिताश्चानुरागिण्यस्तन्मय्यो वसन्ति न ततो निवर्तन्ते ManuBh. ii. 159. 9 (*on* 8. 175); भक्त्या च या विनयनम्रतया च पत्युश्चेतो जहार गुणवत्यनुरागिणी च EI. i. 80. 18; जनमनुरागिणमेवं संतापयसि व्यलीककरणेन। तव नरकपालपङ्क्तिभिरक्ष्यमेवोपरि स्थेयम् Subhāṣi. 120; **1Bi** having attachment, fondness or affection अनुरागे(गि)ण(णो) मानुषास्तु प्रत्यात्म(त्मं) दर्शनश्रवणस्पर्शनरसनघ्राणसुखदुःखमिति तत्र(सप्त)विद्यासहिता(ः) केवलाश्चावतिष्ठन्ते BhelaS. 89. 2 (4. 5); अनुरागी जनो याति परोक्षे गुणकीर्तनम् MārkP. 39. 64; कुले... संबन्धिप्रियेऽनुरागिणि JayaMa. 191. 8 (*on* 3. 1); अनुरागिणि मित्रे कोषं सदैव मुद्रयतः। उचितानभिज्ञ कैरव कैरवहसितं न ते चरितम् SubhāRaK. 49. 6; आलोलामनुरागिणोर्नयनयोः ... आशास्ते मम लोचनं व्रजशिशोर्मूर्तिम् KṛṣṇaKa. 1. 54; अनुरागिणी निर्मलचित्तवृत्तिः। ... मनुष्यसत्त्वा परिकीर्तिता AnaṅgaRa. 4. 14; शिवस्य शंभोरनुरागिणोरलं दिनेषु गच्छत्सु तयोरतिस्फुटम्। प्राचीनसंस्कारविशेष आदौ विरुद्धतामङ्कुरयाञ्चकार ParamāKā. 9. 57; **1Bii** having relation or connection निरञ्जना परा सेयमी इत्येवानुरागिणी LakṣmīT. 32. 57; **1Biii** having attachment (for worldly objects) प्राक्तनादनुरागी च

गृही संसारसंवृत्तः। तपः करोति PañcaRā. (Nā.) i. 2. 63; **1C** having love
or passion, loving or passionate या तु पश्यत्यपश्यन्तम् ...। वीक्षितं चेक्षते
नित्यं विज्ञेया सानुरागिणी VitVr. 55; आचरन्नथ स योषितो हठं सा च
वामचरितानुरागिणः। अप्यनीप्सितविधानचेष्टितौ तेनतुः सपदि संमदं मिथः JānaHa.
8. 1; अनुरागी युवतिजनः खलु नाप्यतेऽनुरूपः Kirātā. 10. 50; ऋजुत-
नुरनुरागिणी हरिणी RatiRaha. 3. 22; अनुरागमैरिति मामनुरागिणीं
व्यवसितादपनेतुमिवेच्छति TāpaVa. 4. 8; स्त्रियोऽपि ... पुरुषेष्वनुरक्तास्तास्ते च
तास्वनुरागिणः MahāP. 3. 33; किमिव सुकरं नारूढानां दशामनुरागिणीम् Kapphiṇā.
14. 30; पुष्यमित्रदुहिता त्वय्यत्यन्तमनुरागिणी ManuBh. ii. 165. 18 (*on* 8. 193);
ii. 313. 12 (*on* 9. 260); अनुरागिणीं कांचिच्चक्रवाकीम् ... चक्रवाकयुवा दृष्टिपथमवातरत्
NalaCam. 5. 49 (13); 5. 54 (57); 6. 60 (1); कलाभिरनुरागिणी (संग्राह्या) JayaMa.
216. 9 (*on* 3. 3); अनुरागिणश्च प्रच्छन्नस्वाभिप्रायख्यापनचाटुविरचनात्मकविभावोन्मीलनं
व्यङ्ग्यम् Loc. 50. 8 (*on* 1. 16); Kāvyānu. (He.) 55. 20; यं शस्पृशा
हृदयहारिफलान्वितेन रामेरितेन सहसा सह सायकेन। स्नेहार्दितेन निरगादनुरागिणीव
प्राणावलिर्हृदयतः पिशिताशनानाम् RāmāCam. 1. 52; कुमारी ... अनुरागिणी
त्वयि प्रसूनशरसायकशिखाभिः खण्ड्यमानमर्मग्रन्थिरत्यर्थमन्तर्व्यथामनुभवन्ती क्वापि
कालं क्षपयति UdaySuKa. 71. 12; यदि सद्भाविनी वेश्या ...। अचौरो
यदि कायस्थस्तद्वेश्याप्यनुरागिनी(?णी) (स्यात्) NarmaMā. 3. 58; (विदूषकः) ददर्श
राजकन्यां च तामाकृत्यानुरागिणीम् KathāSaSāg. iii. 4. 328; vi. 2. 68; vii. 8.
141; धनेन पूज्यते पुत्रि सर्वो वेश्या विशेषतः। तच्च न्नास्त्यनुरागिण्या रागं
वेश्या त्यजेदतः KathāSaSāg. x. 1. 61; xii. 2. 90; प्रीतिः सुखस्पर्शमयी बभूव
वैराग्यभाजामनुरागिणां च DaśāvaC. 7. 20; तयोश्चाविनाभावनियमोऽ-
नुरागिणामध्यात्मसिद्ध एव VyaktiVi. 117. 10; पूर्णमेधेन ... याचितेयमुद्बोढुमनुरागिणा
TriṣaŚaPuC. ii. 4. 323; अन्योन्यमनुरागिणौ। वानरो वानरी चास्ताम् PariPar.
2. 407; भर्तारं मारयामास येयं मय्यनुरागिणी PariPar 2. 625; 6. 104; 12. 301;
भविता तव पालकं प्रति द्युवधूः केन पथानुरागिणी PṛthvīVi. 12. 51; जघान
स तु गोपस्त्रीः कोपात्तत्रानुरागिणीः PāṇḍaC. 2. 226; 10. 152; 16. 146;
अमात्यशंभुः ... पुरोऽङ्गनानामनुरागिणीनाम्। नेत्रत्रिभागेन विलोकितः KīrtiKau.
6. 32; VasaViKā. 14. 15; तत्कारिकोपनीतेऽथ कुङ्कुमस्य विलेपने।
युवाभ्यामनुरागिभ्यामङ्गरागः कृतो मिथः SamarāSam. 5. 492; नव भेदा विधीयन्ते
ह्यनुकार्यानुरागिणः BhāvPra. (Śā.) 264. 7 (9); स्थापितानङ्गसेनापि भार्यात्वेनानुरागिणी।
यतो जगति रामाणां मोहः स्याद्दुःसहो नृणाम् UttaKuC. 421; सामान्या परकीया
वा नायिकात्रानुरागिणी RasāSu. 290. 16 (3. 267); जङ्घे तदीये संतापं
यज्जनस्यानुरागिणः। जनयांचक्रतुस्तीव्रं तत्र हेतुर्विलोमता ŚārṅgaPa. 3358 =
Subhāṣi. 1568; शृणोत्यन्यत्र दत्ताक्षी प्रिये बालानुरागिणी SāhiDa. 139. 7;
मार्तण्डः। आश्लिष्यत्यनुरागिणीं कमलिनीं गाढानुरागः करैः ŚṛṅgāBhū. 12;
तस्यालोक्य कलां बाला रूपं चाप्यनुरागिणी। मनोजं पूजयित्वा च जगाम निजमालयम्
PālaGoKa. 150; अन्येषामनुरागिणां क्वचिदपि स्निग्धं मनो निर्वृतावित्थं यान्तु
तपोवनानि महतां सूक्तानि मन्येऽधुना Subhāṣi. 164; VidaMā. 3. 11; Acyutarā.
11. 17; अवसितकार्यश्चेत् स्यादनुरागी वित्ततस्तथाभ्यधिकः Kanda Cū. vi. 4. 3;
सानुरागिणी बभूव VetāPañ. (Jam.) 80. 4; दर्शनाच्चित्रसेनस्य संजाता सानुरागिणी
CitraPaC. 159; मनोऽनुरागि ते तन्वि मन्ये वल्लभमीक्षते RasGan. 407. 10;
अभूत्तयोरेव मिथोऽनुरागिणोरनङ्गमूलः कलहः स केवलम् ŚivLī. 5. 10; नन्वेव कारो
यदि न दीयेत तर्ह्यन्यत्रानुरागवत्यामपि पत्यावनुरागिण्यां परकीयायामतिव्याप्तिः स्यात्
ŚṛṅgāMañ. (A.) 3. 5; 6. 7; 9. 27; मर्त्ये क्वाप्यनुरागिणीति भवतीं नायं नृपो
याचितः JānaPa. 4. 48; अनुरागिणीमनुगृहाणतमामबलामिमाम् Rāgh. 8. 20; ĀnandRa.
5. 0 (3); तथा वाच्यं यथा मयि अनुरागिणी स्यात् Nāṭa. 13. 6; ĀankāMañ.
79. 5; **1D** kind, considerate, favourable सदैव मत्प्रपन्नानां जनां येऽनुरागिणः।
संस्थिताश्च जगत्यस्मिन् धर्मज्ञानादयस्तु ते JayāS. 12. 34; त्यागिनमनुरागिणं
विशेषज्ञम्। यदि नाश्रयति श्रीः श्रीरेव हि वञ्चिता तत्र ŚārṅgaPa. 470; Subhāṣi.
233; क्षणमप्यनुगृह्णाति यं दृष्टिस्तेऽनुरागिणी। ईर्ष्ययेव त्यजत्याशु तं नरेन्द्र
दरिद्रता BhojPra. 54. 8; Subhāṣi. 2449; **1E** having interest or liking for
अहं हि बालिका नित्यं क्रीडनेष्वनुरागिणी BrahmāṇḍP. iii. 26. 79; RāmāMañ.
117. 5; उदयसिंहो नाम राजा। स च सर्वगुणानामनुरागी PuruṣPa. 128.
5; स्त्रीयोगेष्वनुरागी कर्मैतत् सस्पृहस्तनुते Kanda Cū. ii. 9. 29; यस्यां जनोऽनुरागी
सा गीरेतैः किमुद्यार्या PadyaVe. 678; **2** having redness, colourful or red
सामन्ताः ....। सहस्रकिरणं प्राप्ता नितान्तमनुरागिणः। ऋतवः क्रमनिर्मुक्ताः
सम्मेदमिव पर्वतम् PadmP. (Ra.) 10. 105; 80. 5; स्वच्छं सुवृत्तमनुरागि
हरिद्वयस्यालीलागृहीतमधुनापि यशःप्रकाशम्। श्वासानिला मलिनयन्ति न बाहुदण्डदर्पश्रियो
ललितदि प्रमदर्पणं वः HarVi. 13. 37; SubhāRaK. 49. 6; PṛthvīVi. 12. 51; त्वदीयं
यशः श्रुत्वा ... सद्गतिरुद्धतान्यपुरुषद्वेषा किमाचक्ष्यते देव। त्वय्यनुरागिणीच्छति
दिशामीशान्नकीशानिव VasaViKā. 14. 15; दिनमणिरनुरागी प्रोज्झ्य संध्यां हि
रक्तां तमसि ... मज्ञयति VidaMā. 3. 11; सरभसमनुरागिणीम् ... कमलिनीं
गाढानुरागतयाश्लिष्य ... अतनुतुङ्गतरपूर्वशिखरिशिखरमध्यमध्यारूढे भगवति वासरपरिवृढे
ĀnandaRa. 5. 0 (3) [Kośas give *anurāgin* as one of the meanings of *rakta*,
ViśvaPra. 59. 37; DharK. 1034; and of *raktaka*, ViśvaPra. 12. 122; MediK.
12. 44; ŚabdaRaSaK. 25. 9] [causing love, MW, causing or inspiring love,
APTE]

**अनुरागेङ्गित** (anurāgeṅgita) *n.* gesture (expressive) of love or passion
उक्तं गुणपताकायामनुरागेङ्गितं च यत्। अजातजातभोगानां तत्साधारणमुच्यते
RatiRa. 4. 25; अथ मुग्धाकन्ययोरनुरागेङ्गितानि SāhiDa. 139. 1.

**अनुरागैकरस** (anurāgaikarasa) *adj.* having the only feeling of love
कथमेवं प्रिये अनुरागैकरसं मामुत्सृज्य निरपेक्षैव गतासि Śāk. 3. 29 (4)

**अनुरागोक्ति** (anurāgokti) *f.* affectionate speech प्रजानामनुरागोक्त्या ...
श्रीबाहुबलिनो नयम्। ... अनुस्मरन् वाचिकं स प्राप सक्षशिलापुरीम् TriṣaŚaPuC.
i. 5. 52.

**अनुरागोत्कट** (anurāgotkaṭa) *adj.* abounding in loyalty अनुरागोत्कटैर्भृत्यैः
...। ययुः खेचरसामन्ताः PadmP. (Ra.) 55. 78.

**अनुरागोत्पत्तिस्थल** (anurāgotpatti-sthala) *n.* case of origin of love
or passion उत्तरक्षणे अनुरागोत्पत्तिस्थलमिति नायिकात्वमस्याः ŚṛṅgāMañ. (A.)
3. 25.

**अनुरागोत्पत्त्यर्थम्** (anurāgotpattyartham) *adv.* for the sake of origina-
tion of love or passion अनुरागोत्पत्त्यर्थं कन्यायै भूषणादि स्वेच्छया विवाहात्प्रागेव
वरो ददाति ManvaVi. 315. 9 (*on* 3. 54)

**अनुरागोत्पादन** (anurāgotpādana) *n.* **A** origination of love or passion
अतिमात्रदुष्करमवधारयन्त्या तया रूपदर्शनेन विना दुहितुरनुरागोत्पादनम् ...
TilaMañ. 170. 2; **B** origination of devotion श्रीपुरुषोत्तमस्य ... गुणाश्च
तस्मिन्ननुरागोत्पादनाय संक्षेपतो निरूपिताः VedāntKau. 279. 5 (*on* iii. 2. 11)

**अनुरागोत्सव** (anurāgotsava) *m.* celebration of love अनन्तेन गोपी
हावमनुरागोत्सवमकार्यत Prasā. ii. 443. 13.

**अनुरागोदयानन्तरम्** (anurāgodayānantaram) *adv.* after the appear-
ance or rise of love तत्रानुरागोदयानन्तरं संयोगेऽत्यन्तमभिवृद्धः ... उत्तमानुरागः
ŚṛṅgāMañ. (A.) 53. 1.

**अनुरागोद्घाटन** (anurāgodghāṭana) *n.* revealing of love नायकयोः
साक्षादन्योन्यदर्शनादिना सविशेषानुगो(?नुरागो)द्घाटनात् पुष्पम् Avalo. 15. 8
(*on* 1. 34)

**अनुरागोद्घाटनान्वय** (anurāgodghāṭanānvaya) *m.* following through
the revealing of love चित्रगतयोर्नायकयोर्दर्शनात्कुपिताया वासवदत्ताया अनुनयनं
नायकयोरनुरागोद्घाटनान्वयेन पर्युपासनम् Avalo. 14. 30 (*on* 1. 34)

**अनुरागोद्घाटनोत्था** (anurāgodghāṭanotthā) *adj.* (*f.*) arising from the
revealing of love अनुरागोद्घाटनोत्था प्रीतिर्नर्मद्युतिः PratāYaBhū. 110. 8.

**अनुरागोन्मुखता** (anurāgonmukha-tā) *f.* the state of having expectancy
for, i.e. being interested in love (पृष्टा च किंचित्सस्मितमव्यक्ताक्षरमनवसितार्थं
च मन्दं मन्दमधोमुखी कथयति) सस्मितमित्यादिनानुरागोन्मुखता व्रीडा व्याख्यायते
JayaMa. 215. 8 (*on* 3. 3)

**अनुरागोपगता** (anurāgopagatā) *adj.* (*f.*) approached with love तथानु-
रागोपगता दैत्यराजसुता त्वया। ... त्यक्ता KathāSaSāg. xvii. 6. 115.

**अनुरागोपलम्भ** (anurāgopalambha) *m.* experience or obtainment of
love, i.e. sexual orgasm तस्मात्पुरुषस्येव योषितोऽप्यनुरागोपलम्भाद्विसृष्टिसुखाधिगमः
प्रतीयते JayaMa. 80. 1 (*on* 2. 1)

**अनुरागौघ** (anurāgaugha) *m.* stream of devotion जनास्ते साधने रताः। ...
अनुरागौघं प्राप्य ... व्रजेऽभवन् UjjvaNīMa. 67. 3.

**अनुराज्** (anu-rāj-) IP. **i** to be brilliant in, i.e. to have mastery over
गायत्रं च त्रैष्टुभं चानु राजति ṚV. ii. 43. 1 (*but* Sāy. शृण्वतोऽनुरक्तान् करोति,
pw. to imitate, copy); **ii** to shine in accordance with, to imitate or copy
तृतीयं धाम महिषः सिषासन्त्सोमो विराजमनु राजति ष्टुप् ṚV. ix. 96. 18
(*but* Sāy. प्रकाशयति); SV. II. v(1). 1. 2; JaimiBr. 3. 205.

**अनुरात्र** (anu-rātra) *adj.* following the night, APTE.

**अनुरात्रम्** (anurātram) *adv.* **i** in the night तस्माद्ु स्त्र्यनुरात्रं पत्याविच्छते
AitBr. 12. 11 (344); **ii** at each and every night, night after night यत्रानुरात्रम्
... सुचारुचन्द्रोपलचन्द्रशालाः। प्रतिस्फलच्चन्द्रकलङ्कभीतिभृतो रुदन्तीव गलज्जलौघैः
VasaViKā. 2. 28.

**अनुराद्धा** (anu-rāddhā) *adj.* (*f.*) accomplished or acquired (through
Yogic concentration) विद्यां पृथग्धारणयानुराद्धां न्यषेधदज्ञो बलवीर्यदृप्तः सः

BhāgP. vii.8. 46.

[1]**अनुराध्** (anu-rādh-) v.P. to carry to an end, to be successful, to accomplish न्वे ३ं तेनारात्सीरसौ स्वाहा AV. v.6. 5 (pw. perhaps अनु is to be read for नु); अन्वे'षामराथ्स्मेति' TaiBr. I. v.2. 8 ( BhaṭṭaBhā. एता अनु ... संसिद्धिम् ... गता:)

[2]**अनुराध्** (anu-rādh-) IV. P. to prosper अनुराध्यास्म द्विपदा चतुंष्पदा AV. xix.15.2; AV. (P.) iii. 35. 2; xx.24. 6; प्रजापतेर्वर्तनिमनुं वर्तस्व। अनुं वीरैरनुं राध्याम गोभि: TaiBr. III.vii.10. 2; ĀpaŚS. ix.14.1.

**अनुराध** (anurādha) (= anūrādha) *m.* [P. iv. 2. 3; iv. 2. 4; ii. 3. 45] **A** [Loc.] under the constellation Anurādhā, at the time of the moon passing through the constellation Anurādhā (आदधीत) विशाखयो: प्रजाकामोऽनुराधेष्वृद्धिकाम: ĀpaŚS. v. 3. 14; अनुराधे देवगुरुं (गृह्य) सप्तनक्ती ग्रहार्तिनुत्। AgniP. 195. 5; चित्रानुराधपितृपन्नगदस्रभेषु ... रेखामेकामूर्ध्वगां षट् च सप्त तिर्यक्कृत्वा VasiS. 15. 6; [Inst.] under the constellation Anurādhā, when the moon passes through the constellation Anurādhā अथ पुंसवनं तृतीये मासि चतुर्थादौ वा तिष्येण वा हस्तेन वानुराधैर्वा BhārGS. 1.22 (22.6) ; रेवत्याथ मघानुराधहरिभि: शुद्धै: स्वभावादिभि: ... वदन्ति मुनयो वेश्मादिकार्यं शुभम् YuktiKa. 32.14; **B** name of a Buddhist, PW., MW. Apte.

**अनुराध** (anurādha) *adj* . [P. iv. 3. 34] born under the *constellation* Anurādhā श्रविष्ठानुराधास्वाति ... बहुलाभ्य उबेव भवति। ... भलक्षणस्याण उप्...। अनुराध: JaineVyā. 196. 3 (*on* iii. 3. 13); वत्सशालान्नक्षत्रेभ्यश्च जाते विहितस्य बहुलं लुग् भवति... अनुराध: CāndraVṛ. *on* iii. 3.7; KāśiVṛ *on* iv. 3.34; ŚākaṭāVyā. iii. 1.97; SiddhaHe. vi.3.107; Prasā. i.769.7; (तत्तन्नक्षत्रवाचकेभ्यो जातार्थप्रत्यये निष्पन्नं तत्तन्नक्षत्रजं नामेति केचित्) यत्तु देवत्रातेनानुराधो देवदत्त इति प्रयोक्तव्यमित्युक्तं तत्र सूत्राक्षरानुग्रहश्चिन्त्य: BālamBha. i. 29.15 ( *on* 1.11-12); KośaKaTa. 1. 803 [causing welfare, Apte. cf. **अनुराधा, अनूराधा.**

**अनुराधक** (anurādha-ka) *adj*. born under the constellation of Anurādhā मैत्री स्यादनुराधायामनुराधस्तु तज्जनि: (v.l.°नुराधानुराधा तज्जोऽनुराधक:) KośaKaTa. 1. 803.

**अनुराधग्राम** (anurādha-grāma) *m*. the ancient capital of Laṅkā or Ceylon; founded by Anurādha, MW.; Apte.

**अनुराधपुर** (anurādha-pura) *n*. name of a city, PW.; the ancient capital of Laṅkā or Ceylon; founded by Anurādha, MW; Apte.

**अनुराधर्क्ष** (anurādharkṣa) *n*. the constellation Anurādhā नागवृक्षोऽनुराधर्क्षम् ... तव मङ्गलम् PadmP. (Ra.) 20.44; विप्रेभ्य: ...। कम्बलान्यनुराधर्क्षे दत्त्वा प्रावरणानि च । स्वर्गे वर्षशतं साग्रमाते (? स्ते) सुरगणैर्वृत: BhaviP. 882A.2 (iv.192.21).

**अनुराधा** (anu-rādhá) (=anūrādhā) *f*. [P. ii. 3.45; iv.2.3; iv.3.34] **1Ai** the constellation Anurādhā, the seventeenth of the twenty-seven Nakṣatras or lunar mansions (*lit.* which follows *rādhā*, i.e. the constellation *viśākhā*), it consists of four stars sometimes identified as a line of oblation राधो' विशाखें सुहवानुराधा ज्येष्ठा सुनक्षत्रमरिष्टं मूलम् AV. xix. 7. 3; ( *but* MW. *m*. pl.); अथ नक्षत्रकल्पं व्याख्यास्याम: ... विशाखे अनुराधा ज्येष्ठा AVPari. 1(1). 2; रोहिणी पुनर्वसू अनुराधा इति नक्षत्राणि ĀpaŚS. v. 27. 5; कृत्वा चाङ्गारको वक्रं ज्येष्ठायां मधुसूदन । अनुराधां प्रार्थयते मैत्रं संशमयन्निव MahāBhā. v. 141. 8; हस्ततिष्यानुराधाश्च प्रशस्ता नाट्यकर्मणि NāṭyaŚā. 2.33; अनुराधोत्तराषाढ: तथा चैव पुनर्वसु:। इमानि भानि शस्तानि शिशुनिष्क्रमणे विधौ BṛhaspaSm. 243.77; आदित्येनानुराधा वसति... एतत्सुखं न HārīS. ii. 6. 4; हरिपूषानुराधाश्च शस्तं पुंसवनादिकम् LaghvāśvaSm. 4.3; अनुराधाख्यनक्षत्रे क्षपक: संस्तरं श्रयेत् BṛKathāK. 46. 20; शतभिषा धनिष्ठार्द्रा अनुराधोत्तरत्रयम्। रोहिणी श्रवणश्चेति स्थिरारम्भे महोदया: AgniP. 95. 4; 121. 38; पञ्चमस्योत्तरा भं स्यात् ...। अनुराधा निषादस्य SaṁgīMa. i. 1. 43; पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य ...। महाज्यैष्ठीति विज्ञेया युक्ता वाप्यनुराधया BṛDharmaP. i. 16. 27; अनुराधाश्विनी श्रोत्रं शस्तानि गमने नृणाम् Mānaso. ii. 13. 769; iii. 1.116; मूलं प्रोष्ठपदं चानुराधा VasiS. 25. 2; (मैत्रेऽपि च न शस्यते। मनुष्याणां प्रेतक्रिया) मैत्रमनुराधा Aparā. 558.15 (*on* 1.260); Vīra Mi. (Saṁskāra.) 366.13; VīraMi. (Samaya.) 185.31; BālamBha. i. 68. 3 (*on* 1.14); मृगशीर्षं तथा मूलमनुराधा नराधिप। पञ्चदशापि ऋक्षाणि प्रतिष्ठायां शुभानि MalliC. 2.650; अनुराधाश्विनी चैव रेवती दशमी तथा। ... दशमैकादशे चन्द्रे सर्वकर्माणि कारयेत् ŚārṅgaPa. 1723; 2223; एषां नक्षत्रद्वन्द्वे बह्वर्थे नित्यं द्वित्वं स्यात्...एषां किम्। राधानुराधा: Prasā. i.636.8; मित्रोऽनुराधा VīraMi. (Saṁskāra.) 159.13; 271.18; द्वादश्यां रात्र्यादिभागेषु क्रमेण अनुराधाश्रवणरेवतीनामादिमध्यावसानेषु जायमानेषु प्रस्थापयत्तनोऽधोधा: प्रशस्ता: VīraMi. (Samaya.) 59.23; नारदस्तु व्रतमात्रे उत्तरात्रयं शततारकानुराधारोहिणीत्यन्यान्यपि षडाह BālamBha. i. 67.22 (*on* 1.14); विशाखे चानुराधाश्चेति द्वन्द्व: LaŚabdeŚe. ii. 81.10 [AbhidhāCin. 113; ParyāŚaRa. 257; NāmŚil. 1760; ParaNā. 310; ŚabdaRa. (Su.) 2.17; KośaKaTa. 1.803; KalpaK. 401.193; 463.22]; [Loc.] under the constellation Anurādhā, at the time of the moon passing through Anurādhā तस्मादनुराधास्वाधेतया ऋद्ध्या ऋध्नो'ति MaiS. i.7.2 (i. 111.11); अग्नीनादधीत... अनुराधास्वृद्धिकाम: MānŚS. 28.21; (श्राद्धम्) कुर्वन्तश्चानुराधासु लभन्ते चक्रवर्तिताम् MārkP. 33.13; VāyuP. ii.20.9; BrahmāṇḍP. ii.18.9; BrahmP. 220.38; ऋक्षेऽनुराधासु च माधवाय नमस्तथोर: स्थलमेव पूज्यम् MatsyaP. 54.12; आढ्यो विदेशवासी क्षुधालुरटनोऽनुराधासु BṛSaṁ. 101.9; अश्विन्यनुराधासु स्थित: श्रविष्ठासु पार्थिवं भौम: HorāSā. 20.19; अत एव तत: प्राप्त: प्रथमं प्रमथाधिप:। ज्येष्ठाशुक्लचतुर्दश्यां सोमवारानुराधयो:। तत्पर्वणि महायात्रा कर्तव्या SkandP. iv. 63.9; (नक्षत्रपुरुषस्य) अनुराधासूर: ... अभिपूजयेत् BhaviP. 762A.3 (iv. 108.22); भानुं समर्चयेत्...। अनुराधासु नमोऽभिपूज्यमूरुद्वयं चैव सहस्रभानो: PadmP. v. 24. 71; चित्रानुराधाहस्तेषु ...। विख्यातं राजवंश्यानां नाम कुर्यान्महीपति: Mānaso. iii.12.1262; (श्राद्धं कुर्यात्) वाणिज्यकामोऽनुराधासु Aparā. 560.12 (*on* 1.267); श्रवणपुष्यपुनर्वसुमृगहस्तमूलानुराधासु ... जलपूजां कुर्यात् VīraMi. (Saṁskāra.) 249.1; 796.1; मृदुषु मृगरेवतीचित्रानुराधासु... व्रतं सत् शुभम् BālamBha. i. 66.7 ( *on* 1.14); **1Aii** the constellation Anurādhā (identified as Jāradgavī Vīthī) ज्येष्ठा विशाखानुराधा वीथी जारद्गवी स्मृता VāyuP. ii. 5. 50; BrahmāṇḍP. ii. 3. 50; DevīBhāP. viii. 15.6; **1Aiii** the constellation Anurādhā ( identified as *devanakṣatra*) अनुराधामृगशिर:श्रवणा देवतारका: ŚāraTi. 21.77; TantrSā. (K.) 9.12; 8.18; **1Aiv** the constellation Anurādhā (identified as wife of Soma) अनुराधा तथा ज्येष्ठा ... भरणी ... सोमपत्न्य: ViṣṇuDhaP. ii. 22.22; विधोरिवानुराधाभूत् तस्य राधा सधर्मिणी PāṇḍaC. 3.223; **1Av** the constellation Anurādhā ( identified as one of the four gentle (*mṛdu*) constellations मृदूनि चित्रानुराधामृगशिरोरेवतीति चत्वारि CaturCin. iii(1). 232.10; VīraMi. (Saṁskāra.) 246.14; VīraMi. (Samaya.) 132.32; **1B** the word *anurādhā* श्रविष्ठाफाल्गुन्यनुराधास्वाति ... बहुलाद्धुक् P. iv. 3.34; ŚākaṭāVyā. iii. 1.97; SiddhaHe. vi. 3.107; **2A** name of a queen (of king Candrodara and mother of prince Virādhita चन्द्रोदरे कालं प्राप्ते ...। वनितास्यानुरोधाख्या (v.l. °राधाख्या JPMJGM, 20 Ed.) ...। असूत च सुतम् ... (असौ) विराधिताभिख्यां प्रापित: PadmP. (Ra.) 9.40; **2B** name of a *gopī* अनुराधा तु ललिता ...। इत्यादीनां तु शतशो यूथानि व्रजसुभ्रुवाम् UjjvaNīMa. 72.2.

**अनुराधागत** (anurādhā-gata) *adj*. entered into the constellation Anurādhā जीव: पद्मभूपते:। च्युत्वा च लक्ष्मणादेव्या: कुक्षावधततार स:। चैत्रस्य कृष्णपञ्चम्यामनुराधागते विधौ TriṣaŚaPuC. iii.6.29.

**अनुराधाङ्गसंभव** (anurādhāṅgasambhava) *m*. son of the queen Anurādhā ततो लक्ष्मीधरोऽपृच्छदनुराधाङ्गसंभवम् PadmP. (Ra. ) 47.22.

**अनुराधादि** (anurādhādi) *adj*. the constellation Anurādhā etc. चैत्रवैशाखादिशब्दाश्चित्राविशाखाद्यनुराधादिनक्षत्राणामेकतरनक्षत्रयुक्तपौर्णमासीयुक्तमासवचना: CaturCin. iii (2). 11.19.

**अनुराधानक्षत्र** (anurādhā-nakṣatra) *n*. the constellation Anurādhā मैत्रमनुराधानक्षत्रम् CaturCin. iii. 175.3; [ Loc. ] under the constellation Anurādhā नक्वत्र अनुरावे (Read अनुराधानक्षत्रे) ... मेढिपोतहस्ते ... राजपुरग्रामम् ... प्रदत् (तम्) EI. ix. 179.11.

**अनुराधान्विता** (anurādhānvitā) *adj. (f.)* accompanied by the constellation Anurādhā अलिनि विशाखापादस्तथानुराधान्विता ज्येष्ठा BṛSaṁ. 102.4.

**अनुराधाप्रथमपाद** (anurādhā-prathamapāda) *m*. first quarter of the constellation Anurādhā आषाढभाद्रपदकार्तिकशुक्लद्वादशीष्वनुराधाश्रवणरेवतीयोगे पारणं न कुर्यादिति। अत्र यद्यप्येतावदेवोक्तं तथाप्यनुराधाप्रथमपाद एव वर्ज्य: NirṇaSi. 80.2.

**अनुराधामहादु:ख** (anurādhā-mahāduḥkha) *n*. great sorrow of the queen Anurādhā अनुराधामहादु:खं चन्द्रोदरवियोगत:। ... शृणुत सज्जना: PadmP. (Ra.) 1.67.

**अनुराधायोगरहिता** (anurādhāyoga-rahitā) *adj. (f.)* devoid of association (of the moon) with the constellation Anurādhā आषाढशुक्लद्वादश्यामनुराधायोगरहितायां पारणं कुर्यात् NirṇaSi. 79.30.

**अनुराधाश्रवणरेवतीयोग** (anurādhāśravaṇarevatī-yoga) *m.* [Loc.] in association (of the moon) with the constellations Anurādhā, Śravaṇa and Revatī आषाढभाद्रपदकार्तिकशुक्लद्वादशीष्वनुराधाश्रवणरेवतीयोगे पारणं न कुर्यात् NirṇaSi. 80.1.

**अनुराधास्थित** (anurādhā-sthita) *adj.* being in conjunction with the constellation Anurādhā पौषस्य कृष्णद्वादश्यामनुराधास्थिते विधौ। चन्द्राङ्कं चन्द्रवर्णं च सुतरत्नमसूत सा TriṣaŚaPuC. iii.6.32.

**अनुराधिका** (anurādhikā) *f.* name of one of the wives of the moon (identified with the constellation Anurādhā) नामानि चन्द्रपत्नीनां सावधानं निशामय। ... स्वाती विशाखा चानुराधिका BrahmVaiP. i.9.50; स्वाती विशाखा चानुराधिका। ... अष्टाविंशति नक्षत्रं कलत्रं शशिनः BrahmVaiP. iv. 96.70 [ŚabdaRa. (Su.) 2.17]

**अनुराधेयम्** (anurādheyam) *adv.* towards Karṇa अर्जुनः। धावति स्मानुराधेयम् PāṇḍaC. 13.669.

**अनुराधोत्तर** (anurādhottara) *m.* upper part of the constellation Anurādhā पृष्ठमेव धनिष्ठासु अनुराधोत्तरास्तथा ... निर्दिशेत् MahāBhā. xiii. App. I.12A (10)

**अनुराधोदर** (anurādhodara) *n.* belly as the constellation Anurādhā पृष्ठमेव धनिष्ठासु अनुराधोत्तरास्तथा (v.l. अनुराधोदरं तथा)। ... निर्दिशेत् MahāBhā. xiii. App. I. 12A (10)

**अनुराभि** (anurābhi) *f.* name of a medicinal plant *clitoria ternatea* or *celastrus paniculata* श्वेतानुराभिः कटभिः किणिहि मधुरेणुका AṣṭāNi. 11.3.

**अनुरामभद्रम्** (anurāmabhadram) *adv.* [P. ii. 1. 6] after Rāmabhadra वैदेहि ... अनुरामभद्रं संचर BālRā. 6.44(6)

**अनुराशि** (anu-rāśi) *m.* continuous heap मत्स्यानां महानुराशिः संवृत्तः GiMS. iii (2). 103.6 [DBHS.]

**अनुराशिका** (anurāśikā) *f.* name of a division of time (of manes) स्थूलसूक्ष्मप्रभेदेन राशिलग्नादिकं भवेत्। ... सूक्ष्मा राशिरियं प्रोक्ता प्रेतानां त्वनुराशिका ŚaktiSaṁT. i.2.119.

**अनुरिच्** (anu-ric-) VII. U. (pass.) to be emptied after ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनुरिच्यते TaiS. I. vii.5.1.

**अनुरिष्** (anu-riṣ) IV P. to get hurt or injured afterwards यज्ञः रिष्यन्तं यजमानोऽनुरिष्यति ChāndoU. iv. 16.3.

**अनुरी** (anu-rī-) IV Ā. to go, i.e. to flow after (मरुताम्) वर्त्मान्येषामनु रीयते घृतम् ṚV. i.85.3.

**अनुरीयमाणा** (anu-rīyamāṇā) *adj.* (*f.*) going, i.e. flowing after ता आर्ववृत्रघ्नधरागुर्दक्ता अहिर्बुध्न्यमनुरीयमाणाः VājaS. 10.19 (Uvaṭa यजमानं प्रत्यनुसिच्यमानाः)

**अनुरीष** (anurīṣa) *m.* name of a king मरोः प्रशुश्रुकस्त्वासीदम्बरीषः (v.l अनुरीषः) प्रशुश्रुकात् Rāmā. i.69.29.

**अनुरु** (anu-ru-) II P. **i** to imitate the cry or to answer to the cry चकोरक्रौञ्चचक्राह्वभारद्वाजांश्च बर्हिणः। अनुरौति स्म सत्त्वानां भीतवद् व्याघ्रसिंहयोः BhāgP. x.15.13; न हि रुतमनुरौति ग्रामसिंहस्य सिंहः AdvaiSi. 709.5; 900. 11; **ii** to resound with, cf. **अनुरुत.**

**अनुरु** (an-uru) *adj.* not much or great, i.e. very small यद्यशसानुरु रोदःकुहरं यो द्वेष्टुरञ्जसा नुरुरोदः Nalo. 3.32 (comm. अविपुलम् अल्पम्)

**अनुरुच्** (anu-ruc-) I Ā. (pass.) to be liked यातुं यदनुरुच्यते शिवपुरीं रामानितम्बस्थलीं मुञ्चेर्दूरम् ŚṛṅgāVaiTa. 39; (*caus.*)to choose, to prefer (*lit.* to cause to like) (वैन्यः) स महातेजा वनमेवान्वरोचयत् MahāBhā. iii. 183.2.

**अनुरुजम्** (anurujam) *adv.* along with (the increase in) the disease न सर्पिः केवलं पित्ते पेयं सामे विशेषतः। सर्वं ह्यनुरुजं देहं हत्वा संज्ञां च मारयेत् AṣṭāSaṁ. i.131.7 (1.25)

**अनुरुत** (anu-ruta) *adj.* [*f.*-ā] **i** resounding with कनकशिलाचयविवरजतरुकुसुमासक्तिमधुकरानुरुते। ... उपवने। ... बृहस्पतिर्नारदाय याजाह BṛSaṁ. 24.1; **ii** which has subsequently cried, i.e. howled शिवा ...। वारुण्यनुरुता सैव शंसते सलिले मृतम् BṛSaṁ. 90.7.

**अनुरुद्** (anu-rud-) II P. A to weep after, i.e. to follow in weeping विरुतैः करुणस्वनैरियं (अलिपङ्क्तिः) गुरुशोकामनुरोदितीव माम् (रतिम्) KumāSaṁ. 4.15; पुरःपतिमुपैतुमात्मजाः। अनुरोदितीव करुणेन पत्त्रिणां विरुतेन वत्सलतयैव निम्नगाः ŚiśuVa.4.47; तद्दुःखतोऽनुरुरुदुर्गिरिकन्दरास्याः सर्वा दिशः SkandP. iv. 11.94; हा हतोऽस्मीति पतितो रुदन् रामः ...। ततोऽनुरुरुदुः सर्वा मातरश्च AdhyāRā. ii.9.15; अद्रेः सानु रुरोऽदः किमाप दयितो ममेति सानुरुरोद Nalo. 3.32; (pass.) to be followed in weeping सुचिरविरहक्षामो रामो न कैरनुरुद्यते SaduktiKa. 35. 32; **B** to lament after उपहितस्मृतिरङ्गुलिमुद्रया प्रियतमामनिमित्तनिराकृताम्। अनुशयादनुरोदिमि चोत्सुकः सुरभिमाससुखं समुपस्थितम् Śāk. 6. 9; (pass.) to be lamented after, SaduktiKa. 35. 32.

**अनुरुदत्** (anu-rudat) *adj.* weeping after तानि (उद्यानानि) अद्यानुरुदन्तीव परित्यक्तानि कामिभिः Rāmā. ii.65.19.

**अनुरुद्ध** (anuruddha) *m.* son of Amṛtodana and brother of Mahānāma and Bhaṭṭikā अमृतोदनस्य पुत्रा अनुरुद्धो च महानामो च भट्टिको च MaVastuAva. iii. 177. 2 [DBHS.] [name of a cousin of Śākyamuni, PW.; MW. ] cf. **अनिरुद्ध 2.**

**[1]अनुरुद्ध** (anu-ruddha) *adj.* conciliated, coaxed युग्मेष्वहःसु पुत्रकामोऽन्यत्र कन्यार्थी हर्षितस्तृप्तोऽनुरुद्धः स्त्रियमुपेयात् KāśyaS. 81A. 2 [ pacified, soothed, MW.]

**[2]अनुरुद्ध** (anu-ruddha) *adj.* **1A** confronted, encircled अनुरुद्धशु (? दु) रीतोदितन्नु (न्नु) पवंशप्रसूत स्ववंशल्ल (ल) लामभूत दक्षिणापथप्रि (पृ)थिव्या (:) स्वामी ... प्रतापात्ति (? त्ति) शयोपनतः EI. v. 7.1; **1Bi** (view) opposed श्राद्धे स्वदितमित्येतद्वाच्यमन्येन केनचित्। नानुरुद्धमिदं विद्वद्वृद्धैर्न श्रद्दधीमहि ManvaMu. 136.16 ( *on* 3. 254); **1Bii** checked or blocked, cf. **अनुरुद्धत्व; 2** surrounded or overcome, i.e. influenced dominatingly यावन्मनो रजसा पुरुषस्य सत्त्वेन वा तमसा वानुरुद्धम् BhāgP. v. 11.4; **3** who has borne, cf. **अनुरुद्धौषधिपति.**

**अनुरुद्धत्व** (anuruddha-tva) *n.* the state of being checked or blocked सर्वतश्चानुरुद्धत्वादथाधारे तदात्मके PauṣkS. 10.19.

**अनुरुद्धस्वामिन्** (anuruddhasvāmin) *m.* name of a Brahmin ( receiving endowment from the king Śivarāja) संबद्धतण्डल्वलुग्राम (मः) ... नानागोत्रचरणेभ्यो अनुरुद्धस्वामिगोमिदेवस्वामि ... गोमिस्वामि एभ्यस्ताम्रपट्टिकृत्य संप्रदत्तः EI. ix. 288.10.

**अनुरुद्धौषधिपति** (anuruddhauṣadhipati) *adj.* **i** (Śiva) who has borne the lord of medicinal plants, i.e. moon अनुरुद्धौषधिपतिः। ... स धत्ते विश्वव्यावसथपथरीतिं फलभृताम् ŚrīKaC. 5. 53; **ii** (Śiva) who has borne the lord of the medicinal plants such as Nāgadamanī etc., ŚrīKaC. 5.53 (comm. ओषधीनां नागदमनीप्रभृतीनां पतिर्येन धृतः)

**[1]अनुरुध्** (anu-rudh-) IV, Ā. [rarely P.] [P. iii.2.142; Kātan. iv.4.22; JaineVyā. ii.2.118; ŚākaṭāVyā. iv. 3.242; DhātuPra. 4. 69 (94. 25)] **1A** to adhere to, to cling to **B** to relate, to refer to **C** to remain connected **D** to agree syntactically **2A** to accept, to approve of, to comply with (pass.) to be accepted, to be approved of, to be complied with **B** to be or to act in accordance with, to be in conformity with **C** to support (a view) **3A** to desire, to love **B** to coax, to conciliate **4Ai** to cherish **ii** to satisfy, to gratify **B** to regard , to consider **C** to obey **D** to respect (pass.) to be respected **5Ai** to follow, to go after **ii** to follow, to imitate **B** to follow, to depend upon **C** to consider **D** to resort to **E** to follow closely, to be faithful **6** to practise, to observe (pass.) to be practised **7** to strive for (something), to seek after **8** to press, to insist, to request **1A** to adhere to, to cling to अप्स्वग्ने सधिष्टव सौषधीरनुरुध्यसे ṚV. viii. 43.9; TaiS. IV. ii.3.3;IV. ii.11.3; MaiS. ii.7.10 (ii.88.6); KāṭhS. 16.10 (i.232.5); KapiKaS. 25.1 (93.13); VājaS. 12.36; VājaS. (K.) 13.3; ओषधीर्येषोऽनुरुध्यते ŚatBr. VI. viii.2.4; XII. iv.4.4; **1B** to relate, to refer to न ... जातिशब्दा जातिसंख्यामनुरुध्यन्ते SphoṭSi. 75.4; ती (ति?)र्यश्चोऽपि परिचयमनुरुध्यन्ते UttaRāC. 3.20(1); **1C** to remain connected न पूर्ववत्। निर्गच्छन्प्रविशन्सर्पो निर्मोकमनुरुध्यते BṛĀraUBhVā. iv.4. 509; **1D** to agree syntactically तत्र विशेषणं विशेष्यमनुरुध्यते Prasā. ii. 465.12; **2A** to accept, to approve of, to comply with सः ... यदि धर्ममनुरुध्यते तद्देयो भवति Nir. 13. 19=14. 6 (230. 6); तमत्रिर्गन्तुमारेभे वित्तार्थमिति नः श्रुतम् । भूयोऽथ (v.l. नान्वरुद्ध) धर्मव्यक्तिनिदर्शनात् MahāBhā. iii.183.2; प्रज्ञाचक्षुर्नर इह दोषं नैवानुरुध्यते MahāBhā. iii. 200.48; राजा ... समवृत्तिः प्रजासु ... नाधार्मिकाननुरुध्येत कामान् MahāBhā. v.29.25; प्रकृतयश्च भूयस्यो न मे व्यसनमनुरुध्यन्ते DaśKuC. 88.12; भगवन् यद्यनुरुध्यसे तदेहि सिद्धाश्रमपदम् MahāvīC.4.33(2); किन्तु प्रथमदर्शनं प्रियसुहृद इत्यनुरुध्ये MahāvīC. 5.72(2) (285.16); (महात्मानः) यन्महिम्ना तपःस्वाध्याययोर्लवशो विभक्ते समये तत्राप्यागमनमनुरुध्यन्ते MahāvīC. 7.28(5); (pass.) to be accepted, to be approved of, to be complied with हन्यत एवेति न तु सौ(स?)ख्यादिकृतोऽनुनयोऽनुरुध्यते Loc. 93.21 ( *on* 2.20); Kāvyānu. (He.) 25.20; उत्क्रमणं गतमागतं

च शरीरिणो नैव विभुत्वमते कथंचन युज्यते। तद् बलवत्यनुरुध्यतामणिमश्रुतिर्वै भववर्णमौपचारिकतां भजेत् NayaMañ. II. iii. 13.25; नवीनरीत्या… पूर्वक्रियाया एव प्राधान्यमनुरुध्यते RasGaṅ. 607.1; **2B** to be or to act in accordance with, to be in conformity with राज्यस्पृहा मम। अन्येषां दोषजा सैव धर्मं वै नानुरुध्यते VișṇuP. vi.7.5; ध्रुवं रूपं पितुः पुत्रः सोऽनुरुध्यति सर्वदा VāyuP. ii.38.51; BrahmāṇḍP. iii.1.48; (जीर्णपित्तस्य) तस्य संशमनं सर्पिः वातपित्तजितामग्रं संस्कारं चानुरुध्यते AṣṭāSaṁ. ii.7.9 (4.2); कुलालवच्च नैतस्य (ईश्वरस्य) व्यापारो यदि कल्पते। अचेतनः कथं भावस्तदिच्छामनुरुध्यते ŚlokaVār. 5(15).81 (662.2); अन्यथा अचेतना मृदादयः कथं कुम्भकारेच्छामनुरुध्येरन् PratyabhiVi. ii.168.2(*on* ii.4.9); **2C** to support (a view) न पुरुषकल्पनामनुरुध्यामहे BrahmSūBh. (Bhā.) 221.22 (*on* iv. 1.4); **3A** to desire, to love यत्त्वमद्यापि मानुषम्। आहारभूतमस्माकं राममेवानुरुध्यसे MahāBhā. iii. 265.28; नानुरोत्स्ये जगल्लक्ष्मीं घटिष्ये जीवितुं न वा Bhaṭṭi. 16.23; कुशिकनन्दन, धन्यः खल्वयं राजा सावित्रो यदेवमनुरुध्यन्ते भवन्तोऽपि मे AnargharRā. 1.22(10); अब्जिनीरपि च नानुरुध्यते। … अंशुमान् RāmC. 2.38; तामन्वरुध्यत कथं सदृशीं न शौरिः VāsuVi. 1.66; **3B** to coax, to conciliate, cf. [1]**अनुरुध्य 1; 4Ai** to cherish सुखप्रिया नानुरुध्यन्ति कामान् (पार्थाः) MahāBhā. v. 22. 4; v. 32.11; माहेश्वरीं प्रीतिमनुरुध्यन्तां भवन्तः MahāviC. 2.9(11); एवं वात्सल्यमनुरुध्यन्ते किल महात्मानः MahāviC. 6.41(1) (178.1); कथमस्मासु वनौकसोऽपि सौजन्यमनुरुध्यन्ते AnargharRā. 5.26(1); **4Aii** to gratify, to satisfy, cf. **अनुरुन्धत् 2; 4B** to regard, to consider ब्रह्महत्याफलं तस्य यः कृतं नावबुध्यते (v.l. नानुरुध्यते) MahāBhā. vii. 158.26; न हृदयमनुरुध्यते मनो वा प्रियसुखदुर्लभतामनित्यतां च MahāBhā. xii.172.34; श्रुतवानसि यत्कर्म कृतवानसि भार्गव। अनुरुन्ध्या(v.l.°ध्या) महे ब्रह्मन्पितुरानृण्यमास्थिताः Rāmā. i.75.2; लक्ष्मीः… न धर्ममनुरुध्यते Kād. 104.18; **4C** to obey मद्याचनमनुरुध्यते वा भवान् Kād. 181.15; देवि संस्तभ्यात्मानमनुरुध्यस्व भगवतो वसिष्ठस्यादेशमिति विज्ञापयामि UttaRāC. 4.7 (4); 5.28(4); **4D** to respect प्रायेण च सत्वप्यन्येषु वरगुणेष्वभिजनमेवानुरुध्यन्ते धीमन्तः HarṣaC. 200.6; यदि गुरुष्वनुरुध्यसे चेतयस्व मामपि MahāviC. 3.6(1); क्लिश्नाति साधुचरितानसाधूननुरुध्यते … विधिर्जडः RāmC. 9.71; यो हि यत्र गुणे मत्सरीभवति स तदाश्रयं नानुरुध्यते SyādvāMañ. 3(6); (pass.) to be respected महाराज यदीदानीमपि ज्ञातेयमनुरुध्यते तर्हि वत्सयो रामकृष्णयोः … महाराजेन भक्तावनुरक्तावनुचरौ ज्ञाती इति वा संरक्षणं करणीयम् KaṁVa. 7.14(8); **5Ai** to follow, to go after पुत्रलोकात्पतिलोकान्वृण्वाना सत्यवादिनी प्रियान्पुत्रान् परित्यज्य पाण्डवानन्वपद्यत (v.l. °ननुरुध्यते) MahāBhā. v. 88.43; अनुरुध्यस्व मामनुगच्छन्तम् MahāviC. 4.57(2); **5Aii** to follow, to imitate भोक्तुर्भोगांल्लोकोऽनुरुध्यते MahāP. 15.75; **5B** to follow, to depend upon स विधेयपदेषु दक्षतां नियतिं लोक इवानुरुध्यते Kirātā. 2.12 [*but* Apte to adapt]; SūktiRa. 156.99; शक्तिर्गुणाश्रया तत्र प्रधानमनुरुध्यते VākyaPa. 3(7).81; द्रव्याश्रयत्वे न संसर्गो घटादीननुरुध्यते ŚlokaVār. 6.76 (750.1); प्रयत्नाभिहितो वायुः …। स संयोगविभागौ च ताल्वादेरनुरुध्यते ŚlokaVār. 6.122(761.4); न ज्ञानं पुरुषेच्छामनुरुध्यते BrahmSūBh. (Bhā.) 10.29 (*on.* i.1.3); द्रव्याश्रयो हि संयोगोऽल्पमेव संयोगिनमनुरुध्यते न महान्तम् TātpaṬ. (Vā.) 117.14 (*on* i. 1.3); न हि वस्तुकृता प्रीतिः स्वशक्तिमनुरुध्यते Gaṅgāva. 4.74; **5C** to consider, cf. [1]**अनुरुध्य 3B; 5D** to resort to, cf. [1]**अनुरुध्य 3D; 5E** to follow closely, to be faithful, cf. [1]**अनुरुध्यमान 1A; 6** to practise, to observe धर्मार्थावनुरुध्यन्ते त्रिवर्गासंभवे नराः MahāBhā. v.122.32; आयतनान्यभिसमीक्ष्य हितमेवानुरुध्येत CaraS. iii. 1.24 (1922 Ed.); तथा च शिष्टा नैवंविधे दाने 'वेदतत्त्वार्थविदुषे ब्राह्मणाये'त्येतदनुरुध्यन्ते ManuBh. i. 330.1 (*on* 4.5); संपत्संपत्तये दानधर्मं लोकोऽनुरुध्यते PrabhāC. 92.23; (pass.) to be practised यदि तानि (कर्माणि) अनुरुध्यन्ते ततोऽत्यन्तं वेदबाधः स्यात् YuktiSneha. 13.21 (*on* i. 1.1); **7** to strive for (something), to seek after यदालम्बसे कामं तत्तदेवानुरुध्यसे MahāBhā. xii. 171.37; प्रत्याचक्षे न चाप्येनमनुरुध्ये सुदुर्लभम् MahāBhā. xii.172.24; ननु ब्रह्म यदि ज्ञातं तावतैव कृतार्थता। न चेत्तत्संपदा किं स्याद्येन तामनुरुध्यते (नरः) BṛĀraUBhVā. i.4.1251; प्राप्य कल्पलताम् … कोऽनुरुध्येत वीरुधः PāṇḍaC. 7.283; **8** to press, to insist, to request, cf. [1]**अनुरोध 5**.

[2]**अनुरुध्** (anu-rudh-) vii. u. [P. iii. 1.78] **1A** to stop, to restrict (pass.) to be restricted **B** to restrain **2A** to respect **B** to cherish **3A** to practise, to observe **B** to bring about (pass.) to be brought about **4A** to depend upon **B** to depend upon, i.e. to resort to **5** to relate, to refer to **6A** to support (a theory or view etc.) **B** to be in conformity with **C** to approve, to comply with **7** to seek for **8** to surround (pass.) to be surrounded **9** to love **10** to bear **1A** to stop, to restrict शल्यैर्वा शङ्कुभिर्वापि श्वभ्रैर्वा भरतर्षभ। ये मार्गमनुरुन्धन्ति ते वै निरयगामिनः MahāBhā. xiii.24.75; (pass.) to be restricted आकारैश्च व्यवच्छेदात् सार्वार्थ्यमनुरुध्यते VākyaPa. 3(2).5; करवालविलूनवीरसेनामतङ्गजसहस्रकरप्रकाण्डैः … °पातालता-लुललितत्विषिरन्वरोधि HarVi. 49.35; अन्वरोधि दधता गुरु रंहः सैंहलेन रथता पवनेन ŚrīKaC. 12.7; **1B** to restrain यदि विरागी न भवेत्। न कर्माण्यनुरुन्ध्यात् Kiraṇā. 95.16; **2A** to respect श्रुतवानसि यत्कर्म कृतवानसि भार्गव। अनुरुन्ध्यामहे (v.l. अनुरुन्धामहे, अनुरुन्ध्यामि) ब्रह्मन्पितुरानृण्यमास्थिताः Rāmā. i.75.2; **2B** to cherish शैवप्रीतिं तदिह जनके नूनमेषोऽनुरुन्धे JānaPa. 1.13(5); **3A** to practise, to observe निरस्य तु पुमान् शुक्रमुपस्पृश्यैव शुध्यति। बैजिकादभिसंबन्धादनुरुन्ध्यादघं त्र्यहम् ManuSm. 5.63 (ManvaMu. त्र्यहमशौचं भवति); स्वधर्ममनुरुन्धन्ते नातिक्रममरातिभिः। … मानशालिनः Kirātā. 11.78; अनुरुन्ध्यात् कुर्यात् BālamBha. iii. 74.7 (*on* 3.23); **3B** to bring about सर्गादि योऽस्यानुरुणद्धि शक्तिभिर्द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मभिः। तस्मै समुन्नद्धनिरुद्धशक्तये नमः परस्मै पुरुषाय वेधसे BhāgP. iv. 17.33; (pass.) to be brought about कविरेव चिरन्तनः जडे जगति येनैव छन्दः प्रागन्वरुध्यत Gaṅgāva. 1.3; **4A** to depend upon प्रत्यये चान्यव्यावृत्तिरन्यव्यावृत्ति (प्र) त्ययः। शब्दाश्च निश्चयाश्चैव निमित्तमनुरुन्धते PramāVār. 1.60; **4B** to depend upon, i.e. to resort to किं कुर्वीमहि किं ब्रुवीमहि विभुं कं चानुरुन्धीमहि HammīMaKā. 14.7; **5** to relate, to refer to न च शब्दानां कश्चित् स्वभावप्रतिनियमो येनैकमर्थ-मनुरुन्धते नापरम् PramāVāSvopVṛ. 111.4; सामान्यानि हि विशेषं प्रति साकाङ्क्षाणि विशेषमनुरुन्धन्ति CaturCin. iii(3). 558.4; **6A** to support (a theory or view etc.) व्याख्यातारो विवक्षातः स्याद्वादमनुरुन्धते NyāyVi. 2.458; न चान्यदीयामनुरुन्धते मतिम् … मनांसि योषिताम् Nalābhyu. 4.60; **6B** to be in conformity with काव्यसंस्कारोऽपि शास्त्रवाक्यपाकमनुरुणद्धि KāvyMī. 17.15; (ये) आर्षेण वर्त्मना। प्रस्थिता नानुरुन्धन्ति श्रोतृचित्तानुवर्तनम् RājTa.(Ka.) 3.95; वाय्वादिर्हि प्रसह्य प्रवर्तयति न त्वर्थितामनुरुन्धे VedāntKa. 17.15(*on* i. 1.1); **6C** to approve, to comply with तथापि निर्बध्नति तेऽथवा स्पृहामिहानुरुन्धे मितया न किं गिरा NaiṣC. 9.12; कथं त्वदभिलाषं नानुरुन्धे RasSa. 108(3); **7** to seek for प्रियसख पुनरागाः प्रेयसा किं वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेऽङ्ग BhāgP. x.47.20; **8** to surround वातोऽपि ध्वजवसनोदितो मिलित्वा मर्त्येशाश्वपतिमतां किमन्वरुन्ध Acyutarā. 11.54; (pass.) to be surrounded तावत्स रुद्रानुचरैर्मखो महान् … मकरोदराननैः पर्याद्रवद्भिर्विदुरान्वरुध्यत BhāgP. iv. 5.13. **9** to love यं देव्योनुरुन्धन्ति पवित्रशीलाः EI. xii. 174.75; **10** to bear, cf. **अनुरुद्धौषधिपति.**

**अनुरुध** (anu-rúdha) *adj.* (used as noun) one who obeys or follows प्रक्रामोद्योपसदं वर्णायानुरुधं बलायोपदाम् VājaS. 30.9; VājaS.(K.) 34.2.

[1]**अनुरुध्य** (anurudh-ya) *ger.* **1** having coaxed, having conciliated **2** having practised or observed **3A** having followed, having depended on **B** having considered **C** having imitated **D** having followed, having resorted to **4A** having cherished or felt **B** having obeyed **5** having accorded with, having conformed to **6** having adhered or clung to **1** having coaxed, having conciliated अर्जुनस्य वचः श्रुत्वा नकुलो वाक्यमब्रवीत्। … अनुरुध्य महाप्राज्ञो भ्रातुश्चित्तमरिंदमः MahāBhā. xii.12.2; त्वं जीवितं त्वमसि मे हृदयं द्वितीयम् …। इत्यादिभिः प्रियशतैरनुरुध्य मुग्धां तामेव शान्तमथवा किमिहोत्तरेण UttaRāC. 3.27; प्रतिगिरमवदन्तीं भूय एवानुरुध्य (पृच्छेत्) RatiRaha. 11.12; इह हि नगरसीन्निं[म्नि] प्रेक्षितुं यामि शीते क्षणमिह तुरगाणां धावतां कौतुकानि। इति निजमनुरुध्यायाति रामोऽवरोधम् VīraBhā. 11.41; येनार्यस्य तदानुरुध्य हृदयं क्षान्तं पितुश्चेष्टितम्… स त्वं दर्शितभक्तिरार्यविषये धन्योऽसि JānaPa. 7.27; **2** having practised or observed पुराहमाश्रमे वासं रामपादानुवर्तिनी। अनुरुध्यापि सौमित्रे दुःखे च परिवर्तिनी Rāmā. vii. 48.5; **3A** having followed, having depended on कौशिककुमारः … प्रदीप्तभासं भारविं रविमिवेन्दुरनुरूप्यदर्श (w.r.for °रनुरुध्य दर्श) इव पुण्यकर्मणि विष्णुवर्धनाख्ये राजसूनौ प्रणयमन्वबध्नात् AvantiKa. 10.5; ईश्वरः प्राचीनक्रममनुरुध्य विरचयन्वेदं न स्वतन्त्रः VedāntKa. 230.6(*on* ii.1.1); ऊर्णनाभेस्तन्त्वादिजन्मोत्पत्तिस्तु लौकिकभ्रम-सिद्धकार्यकारणभावप्रसिद्धिमनुरुध्य AdvaiSi. 537.2; आम्नायमूलमनुरुध्य च संप्रदायं सिद्धान्तभेदलवसंग्रहमित्यकार्षीत् SiddhāLeSaṁ. 472.2; अन्ये 'घटस्य नीलो गुणः' इत्यादिप्रतीतिव्यवहारावनुरुध्य तयोर्भेदाभेदं च समर्थयन्ते PūrvottaVāNaMā. 78.1; ज्ञानसाध्यत्वं तु नाशमात्रस्याधिकरणस्वरूपत्वम् … मण्डनमनुरुध्याह GuruCandr. iii.185.21; इदं च संप्रदायमनुरुध्य व्याख्यातम् SetuBa. 232.2; **3B** having considered (इन्द्रविरोचनयोः) आशयमनुरुध्य यथार्थं ग्राहयिष्यामः Bhām. 217.4 (*on* i. 3.19); न हि वेदशब्दार्थाविव सुगताद्यागमासाधारण-

शब्दार्थावनुरुध्य तेषां प्रवृत्तिः ĀtmaTaVi. 890.7; साक्षात्कारमनुभवार्थमनुरुध्य तयोर्नैवमधिगमव्यवहारौ शङ्कजानुमानापेक्षौ तु विमर्शकस्य स्यातामेव KhaṇḍanKhā. 256.10; प्रधानप्रकृत्यर्थमनुरुध्य प्रत्ययार्थो नीतः VedāntKa. 127.12 (*on* i.1.28); (संस्थानानि) ...या ... [नि] ज्ञानमेकमवगाहमानम् [अनुरुध्य]... प्रतिसंधीयन्ते NyāyKu. 156.15; परव्याख्यानप्रकारमनुरुध्य वा स्वरूपतो निर्विकारे... शब्दप्रवृत्तिः NyāySiA. 193.4; 230.18; इच्छा निष्प्रयोजनेति चेत्। स्यादेवं यदि प्रयोजनमनुरुध्य कल्प्यते NyāySu. (Ja.) 310 A.7 (*on* ii.1.9); 332B.6 ( *on* ii.2.3); 362 B.8 (*on* ii.2.6); तद्य व्याप्तेर्दृष्टान्तस्य च शैलीमनुरुध्यान्वयोदाहरणं व्यतिरेकोदाहरणमिति भिद्यते NyāyPari. 158.2; 337.4; शिष्यजिज्ञासामनुरुध्य समवायपरीक्षामाह Upask. 348.7(*on* vii.2.26); 389.11 (*on* ix. 1.14); 395.10 (*on* ix. 2.2); बाह्ये वस्तुन्यभिनिवेशमानान् कांश्चिच्छिष्याननुरुध्य बाह्यार्थप्रक्रियेयं सुगतेन रचिता GoviBh. 129.11 (*on* ii. 2.28); पर्वणि नाध्येतव्यमित्यादीनां प्रकरणाद् ग्रहणाध्ययनाङ्गतेत्युक्तं तत्तु धारणाध्ययनाङ्गताग्राहकं नास्तीति कृत्वा चिन्तामनुरुध्य उपयोक्ष्यते च समानन्यायेषु भिक्षाचर्यादिषु BālamBha. i. 430.5 (*on* 1.66); **3C** having imitated (पौण्ड्रकः) नाटकीयमनुरुध्य विहारम्। ... हास्यतामपि जगाम जगद्भिः Yādavā. 21.6; **3D** having followed, having resorted to महासुराः ... पद्मनाभमनुरुध्यावतस्थिरे NīlaVi. 119.15; **4A** having cherished or felt प्रार्थ्य माल्यवता वाली युष्मद्घाते नियुज्यते। तेनापि रावणे मैत्रीमनुरुध्य व्यपेक्षते MahāvīC. 5.35; रात्रिंदिवं विजयिनो हरिणेक्षणानां वक्त्रस्य मैत्र्यमनुरुध्य विलाञ्छनस्य। नीलोत्पलानि यदि हासमुपाश्रयेयुर्जयेत किं वद तदा जडजप्रवादः KaumuMi. 3.8; **4B** having obeyed प्रार्थितस्य प्रियसुहृदो मन्दारकस्य वचनमनुरुध्य मालवेन विघ्नितस्तव पतिगृहवासः ŚṛṅgāTi. (Rā.)208(3); **5** having accorded with, having conformed to वारिषेणः ... तदेषः ... न भवत्युपेक्षणीयः इत्यनुध्यायाद्ध्या (?ध्या)तमनुरुध्यैतत्स्थापनाय जनकनिकेतनं जगाम YaśasCam. ii. 307.22; (देशकालौ) तौ अनुरुध्य छायामात्रेणावलम्ब्य... स्वांशा इव भान्ति PratyabhiVi. i. 297.3 (*on* i. 5.21); प्रथमं प्रधानमनुरुध्य प्रधानाविरोधेनाङ्गानि संबन्धयन्ति NyāyRaMā. 116.23; प्रकरणमनुरुध्य श्रुतिभङ्गेऽधिकरणविरोधं शङ्कते VedāntKa. 189.21 (*on* i.3.40); 'वैतसे कटे प्राजापत्यं चिनोति' ... इत्यादौ म्लेच्छप्रसिद्धिमनुरुध्य प्रवृत्त्यनध्यवसायः Upask. 92.10 (*on* ii. 1.17); वस्तुगतिमनुरुध्य प्राक्पदम् AdvaiSi. 562.19; GuruCandr. i. 145.7; MayūMāli. 356.14 (*on* iv. 1.9); वर्तमानदर्शपूर्णमासनामधेयमनुरुध्य तस्मिन्नेव यागषट्के यजिर्वर्तते PūrvottaVāNaMā. 11.11; स्वकुलाचारमनुरुध्यैव पूजयेत् LalitāSaBh. 223.10 (*on* 291); **6** having adhered or clung to स्ववाक्यमनुरुध्यैव बालमादाय यात्यसौ DevīBhāP. iv. 21.36.

**²अनुरुध्य** (anurudh-ya) *ger.* having stopped, i.e. held up राजपुरुषैराह्वानेनार्हतरप्रदेशेऽनुरुध्येदं हि धनमिति ManuBh. ii. 159. 14 (*on* 8. 176)

**अनुरुध्यत्** (anu-rudhyat) *adj.* [*f.* -ī, -ntī] **1** practising, observing तं भार्या प्रत्युवाचेदं धर्ममेवानुरुध्यती। वैन्यं गत्वा महात्मानमर्थयस्व धनं बहु MahāBhā. iii. 183.4; **2** following closely, being faithful भर्तारमनुरुध्यन्त्यः क्लिश्यन्ते वीरपत्नयः। शुश्रूषया क्लिश्यमानाः पतिलोकं जयन्त्युत MahāBhā. iv. 15.32; (सत्यवती) भर्तारमनुरुध्यन्ती सशरीरा दिवं गता Rāmā. i. 792*; **3** obeying, honouring नृपः। निग्रहाद्धर्मशास्त्राणामनुरुध्यन्नपेतभीः। कामक्रोधावनादृत्य पितेव समदर्शनः MahāBhā. xii. 25.13.

**¹अनुरुध्यमान** (anu-rudhyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1A** following closely, i.e. being faithful **B** being followed, i.e. attended **C** following, depending on **2** regarding, considering **3Ai** adhering to, sticking to **ii** being devoted to, being attached to **B** relating to, referring to **4A** obeying **B** being requested or urged **5Ai** approving, accepting, complying with **ii** being accepted or approved, being recognised **B** being in conformity with or in accordance with **6** practising, observing **7** disregarding **8A** longing for, desiring **B** cherishing, feeling **1A** following closely, i.e. being faithful अनुरुध्यमाना भर्तारं दृश्यन्ते वीरपत्नयः। शुश्रूषया क्लिश्यमानाः पतिलोकं जयन्त्युत MahāBhā. iv. App I.17 (7); **1B** being followed, i.e. attended अयमनुरुध्यमानस्तापसीभ्यामबालसत्त्वो बालः Śāk. 7.13(4); **1C** following, depending on पदार्थासङ्गतेऽर्थे चेद् वाक्यं साक्षात्प्रवर्तते।... तेनाज्ञातपदार्थोऽपि बुध्येतैव स्वभावतः। तान्वानुरुध्यमानस्य कारणं स्युस्त एव ते ŚlokaVār. 7.107 (875.7); (शब्दाः) ते हि स्वसामर्थ्यमनुरुध्यमानास्तिरस्कृतान्यार्थानयथार्थान् प्रत्ययान् जनयन्ति TātpaṬ. (U.) 60.8 (*on* 2.62); न एनं चाक्षुषं पुरुषमुररीकृत्य तं प्रत्यनुग्रहाय एते रश्मयः स्वामिकर्तव्यवशात्पूर्वमागच्छन्तोऽपि पुनः तत्कर्मक्षयमनुरुध्यमाना इव नोपयन्ति न प्रत्यागच्छन्ति एनम् BṛĀraUBh. 708.16 (*on* v.5.2); प्रमाणान्तरप्रतिपन्नवस्तूपस्थापनायोपादीयमानं वक्तुस्तदर्थसिद्धिमनुरुध्यमानमेव प्रमाणभावमनुभवति ĀgaPrā. 2.1; न हीश्वरः प्रबलतरपवन इव जन्तून् प्रवर्तयत्यपि तु तद्यैतन्यमनुरुध्यमानो रागाद्युपहारमुखेन Bhām. 580.12 (*on* ii.3.41); **2** regarding, considering (सर्वार्थसिद्धः) तपोधनांश्चैव स तान् ददर्श। तपांसि चैषामनुरुध्यमानस्तस्थौ शिवे श्रीमति वृक्षमूले BuddhaC. 7. 36; **3Ai** adhering to, sticking to स्तोत्रक्रममनुरुध्यमानस्य प्रधानक्रमो विरुध्येत। तस्मात्र स्तोत्रक्रमोऽनुरोद्धव्यः ŚābaBh. 1309. 11 (*on* v. 1.35); पुण्डरीकानि नरपतिस्तु प्रियजनप्रणयभङ्गकातरं दाक्षिण्यमनुरुध्यमानः ... कथं कथमपि ... तानि जग्राह HarṣaC. 154.3; केचित्पुनः पूर्वाणि पूर्वपक्षसूत्राणि भवन्ति उत्तराणि सिद्धान्तसूत्राणि इत्येतां व्यवस्थामनुरुध्यमानाः परविषया एव गतिश्रुतीः प्रतिष्ठापयन्ति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 833.16 (*on* iv. 3.14); निजप्रतिज्ञानमनुरुध्यमाना महोद्यमाः कर्म समारभन्ते ŚārṅgaPa. 229; **3Aii** being devoted to, being attached to यां कामपि व्रजकुले वृषभानुजायाः प्रेक्ष्य स्वपक्षपदवीमनुरुध्यमानाम्। सद्यस्तदिष्टघटनेन कृतार्थयन्ती देवीं गुणैः सुललितां ललितां नमामि StavMā. 286.28 (comm. अनु लक्षीकृत्य रुध्यमानां वश्याम्); **3B** relating to, referring to आख्यातप्रत्ययः ... ब्राह्मणो यजमान इतिवदुपपदाधीनविशेषावस्थानत्वात्तदधीनजात्यादिवृत्तित्वमनुरुध्यमानो न... °अधिकारित्वनिर्णयः स्यात् TantrVā. 185.9 ( *on* i. 3.11); **4A** obeying निर्धना स्त्रीति। ... यदि स्मृतिमनुरुध्यमाना परवशा निर्धना च स्यात् यजेतेत्युक्ते सति न यजेत ŚābaBh. 1360.211 ( *on* vi. 1.13); सोऽपि ... पुरोहितस्य वाचमनुरुध्यमानः ... दुर्जातजातस्य शान्त्ये कृत्स्नमेव कोशजा(तं) द्विजातिसाच्चकार AvantiKa. 60.13; **4B** being requested or urged सारिकयानुरुध्यमानः कथयितुमारेभे (शुकः) VāsaDa. 109.5; तया चाहमनुरुध्यमानस्तां बकुलमालामात्मनः कण्ठादवतार्य दत्तवान् MālaMā. 1.305; अन्तः सौहार्दमनुरुध्यमानया ... निवर्तितो गमनादेतया मान्यया TilaMañ. 283.5; **5Ai** approving, accepting, complying with एवमघटमानसकलोपायसंपादिपदार्थेऽस्मिन्प्रार्थनामात्रकमेव केवलमनुरुध्यमानः शृणोतु देवः HarṣaC. 296.2; यद्यपि भवतो बुद्धिमनुरुध्यमानैरस्माभिः प्रवृत्तिरभ्युपगम्येत तथापि तस्याः प्रवृत्तेरर्थाभावात् प्रयोजनाभावादित्यर्थो न तस्य चेतनत्वाद्धेगो न पुरुषस्य BrahmSūBh. (Bhā.) 111.17 (*on* ii. 2.6); अत्रापरीक्षिताभ्युपगमादिति यथाश्रुतपक्षमीनिर्देशमनुरुध्यमानाः ...एवं व्याचक्षते NyāyMañ. ii. 129.15; **5Aii** being accepted or approved, i.e. being recognised यदि वृद्धव्यवहारे समधिगतपदसामर्थ्येऽनुरुध्यमानेऽन्वयावगतिर्नोपपद्यते ... कामं लक्षणाश्रीयताम् ĀgaPrā. 36.5; **5B** being in conformity with or in accordance with स्मृतिर्हि ... प्राचीं प्रतीतिमनुरुध्यमाना ...न प्रमाणम् PrakaPañ. 125.4; अथापि भवतः श्रद्धाम् अनुरुध्यमानाः। स्वाभाविकीमेव प्रधानस्य प्रवृत्तिम् अभ्युपगच्छेम BrahmSūBh. (Śaṅ.) 357.1 (*on* ii. 2.6); अस्तु लौकिकानां पदसंघातानां प्रेक्षावत्पुरुषसंदब्धानां संदर्भितुरभिप्रायमनुरुध्यमानानामनुपपत्त्या अनधिगतार्थलक्षणापरत्वम् TattvBi. 135.2; **6** practising, observing भूपतिरनुवर्तमानो (v. l. अनुरुध्यमानो) लौकिकमाचारमाचार्यवचने चोत्थाय ... तामेव भूमिमयासीत् HarṣaC. 331.12; एवं नामायुक्तमनुरुध्यमानाः पुमांसो महत्ययुक्तगह्वरे पात्यन्ते MahāvīC. 5. 45 (1); **7** disregarding न गुणमपेक्ष्याभिवर्धते, ना(मिमोषेऽपि दोषे) न व्यावर्तते। तथा हि यमयोस्त्वतिमानुषरूपमनुरुध्यमाना ... क्षुद्रम(लो ?ली)काभिमानगर्वं दुर्योधनमतिनिर्भरमालिलिङ्ग लक्ष्मीः AvantiKa. 47.8; **8A** longing for, desiring (सः) रतिमनयानुरुध्यमानः ...। व्यसनरहितराजराज्यभारः स्वमुपचिकाय यशो धनंजयेन RāghPāṇ. (Dha.) 2.34 (comm. कामयमानः); तथा हि कैश्चिद्विनेयः प्रसिद्धिमनुरुध्यमानो दृष्ट इति सप्रसिद्धेतिवृत्ते नाटके विनेयः AbhinBhā. ii. 410.21 (*on*18.8); **8B** cherishing, feeling कृपामनुरुध्यमानः न निष्ठुरं व्यवहरति TilaMañ. 112.23.

**²अनुरुध्यमान** (anu-rudhyamāna) *adj.* **A** being delimited or confined to लिङ्गादयः ... ते तु स्वशक्तिमनुरुध्यमानाः किंचिदेव विदधति न सर्वम् TantrVā. 717.4 (*on* iii. 1.13); संसर्गस्तु ... घटादीननुरुध्यमानो न व्यापको भवति NyāyRa. 749.21 (*on* 6.75); **B** being restricted or restrained वीक्ष्याननं नरपतेरनुरुध्यमानः किंचिद्विवक्षुरपि यत्र किमप्युवाच PṛthvīVi. 4.50.

**अनुरुन्धत्** (anu-rundhat) *adj.* [*f.* -ī, ntī(irr.)] **1A** loving, being fond of क्रूरं भ्रातृवचो हित्वा सा त्वामेवानुरुन्धती MahāBhā. i. 1552*(6); द्वयमिदमनुरुन्धद्दक्षिणः सारसाक्ष्योरधित ... आनन्दवृद्धिम् YātrāPra. 5.132; **1B** cherishing, feeling तन्मैत्रीमनुरुन्धता तव मया तत्संगराग्रे कृतं न व्रीडां गमितोऽसि येन न पुनः स्यां संभवे येन च BālRā. 6.70; कुन्त्या सह शिवादेवी रोहिणी देवकी तथा। सौजन्यमनुरुन्धत्यश्चेलुः PāṇḍaC. 14.279; **2** practising, observing तं भार्या प्रत्युवाचेदं धर्ममेवानुरुध्यती (v.l. अनुरुन्धती) MahāBhā. iii. 183.4; मन्ये दुर्बल इव चोरवृत्तिम् अनुरुन्धन्नधुना दशकन्धरोऽयम् अपूर्व इति मयि विस्रम्भादिव स्वयमप्यपूर्वतामवलम्बेत विमानम् इदम् JānaPa. 1.28 (2); **3A** following closely, i.e. being faithful भर्तारमनुरुध्यन्त्यः (v.l. अनुरुन्धन्त्यः) क्लिश्यन्ते वीरपत्नयः MahāBhā. iv. 15.32; **3B** following, depending on मनोऽनुरुन्धती भर्तुः MahāBhā. xiii. 95.39; स्वचित्तोत्थविकल्पार्थैः

प्रत्यक्षाप्यस्मि विस्मृता। सदाचार्योपदेशेन सत्तर्कमनुरुन्धता LakṣmīT. 7.45; **3C** following, i.e. imitating अथान्यदपि कृष्णस्य तोकाचरितमद्भुतम्। मानुषं लोकमासाद्य तज्जातिमनुरुन्धत: BhāgP. x. 7.3; **4** being in conformity with तद्य सामान्यविज्ञानमनुरुन्धन् विभाव्यते। नीलाद्याकारलेशो य: स तस्मिन् केन निर्मित: PramāVār. 3.23; शुक्तिसंयुक्तेनेन्द्रियेण दोषसहकारिणा रजतसंस्कारसचिवेन सादृश्यमनुरुन्धता शुक्तिकाविषयो रजताध्यवसाय: कृत: NyāyKa. 181.9; **5** adhering to, clinging to श्रीखण्डपादपेनेव कृतं स्वं जन्म निष्फलम्। जिह्मगानां द्विजिह्वानां संबन्धमनुरुन्धता VairāŚ. (Pa.) 58; **6** blocking, stopping, i.e. destroying अनुपुरमनुरुन्धन्नान्तरध्वान्तराशिम् ... अवतु भवतुषारादक्षरव्योमसूर्य: PāñcRāRa. 79.1.

**अनुरुन्धान** (anu-rundhāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** conforming to तदेषां बुद्धिप्रतिभासमनुरुन्धानै: बुद्धिपरिवर्तिनामेव भावनामाकारविशेषपरिग्रहाद् बहिरिव स्फुरतां सामान्यमित्युच्यते PramāVāSvopVṛ. 24.31; भवादृशीनां बुद्धय: ... कार्यमनुरुन्धाना: परिणमन्ति ViddhaŚā. 4.16(10); ऋगादिशब्दा:... वेदशब्दम् अनुरुन्धाना: ... वेदलक्षणार्था: VedāntKa. 118.15(*on* i.1.8); **2** approving, admitting यदि वा नैयायिकादिमतेन सर्वसर्वगतमेवास्तु। तथाप्यभिव्यञ्जिकानां व्यक्तीनां या शक्तिस्तामनुरुन्धानैर्नान्तरा गृह्यते Śarka. 8.12; **3A** following, depending on अनुभवस्तावत् ध्वस्त: ...तमेव च अनुरुन्धाना स्मृतिर्जायते PratyabhiVi. i. 92.2 (*on* i. 2.3) (Bhāsk. अपेक्षमाणेति यावत्); शब्दार्थयोर्हि प्रसिद्धो य: संबन्धो वाच्यवाचकभावाख्यस्तमनुरुन्धान एव गमकत्वलक्षणो व्यापारसामग्र्यन्तरसद्भावादौपाधिक: प्रवर्तते VyaktiVi. 29.12; **3B** following, supporting (view etc.) अथ मन्यसे स्वसिद्धान्तमनुरुन्धानेन भवता यथार्थज्ञानं तत्रोत्पादनीयम् KhaṇḍanKhā. 1038.23; प्रायेण सर्वप्राणिनस्तावत् यावज्जीवं सुखं जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचर:। भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुत: इति लोकगाथामनुरुन्धाना: ... चार्वाकमतमनुवर्तमाना एवानुभूयन्ते SarvaDaSaṁ. 1.19; केचित्तु ... उपासनानुवादमनुरुन्धाना:... वाक्यार्थं वर्णयन्ति UpaParā. 49.22; महाकविभि: प्राचीनपरंपरामनुरुन्धानैस्तत्र तत्र काव्येषु निबद्धमपि नास्माभिर्गणितम् RasGaṅ. 24.1; **4** practising, observing परदारव्रतं चानुरुन्धानो भर्तारं व्यापाद्य सभर्तृकामभर्तृकां करोति KaumuMi. 8.9(15); **5A** cherishing, feeling महाब्राह्मणा: ... महाजनानामादरमतिमहान्तमनुरुन्धाना: समादिशन्ति AdbhuDa. 1.5 (8); उपजप्तोऽपि बहुधा तैरस्माकं स केवलम्। सौहार्दमनुरुन्धान: शस्त्रघातं हतोऽजनि Jīvān. 267.2; **5B** obeying एके तमनुरुन्धाना ज्ञातय: पर्युपासते BhāgP. x.2.4; मैथिलास्तु बौधायनवचनमनुरुन्धाना दक्षिणकरधृतकमण्डलुर्मूत्रपुरीषे कुर्यादिति निबन्धेषु लिखितवन्त: VīraMi. (Āhnika.) 40.23.

**अनुरुन्ध्यत्** (anu-rundhyat) *adj.* [*f.* -ntī] *irr.* **1** following closely, i.e. being faithful भर्तारमनुरुध्यन्त्य: (v. l. अनुरुन्ध्यन्त्य:) क्लिश्यन्ते वीरपत्नय: MahāBhā. iv. 15.32; **2** satisfying, gratifying गर्भाधानविधानेन न काममनुरुन्ध्यता। पुत्रार्थं जनितश्चायं पुन्नाम्नो बिभ्यता मुने MārkP. 75.16.

**अनुरुसु** (an-urusu) Gr. not having the prefixes *uru* and *su* अश्वतिसहत्यो कृल्लोपे। अनुरुसुभ्याम् VājaPrāti. 5.31 (Uvaṭa उरु सु इत्येताभ्यां परयोरश्वतिसहत्यो: कृल्लोपे सत्यवग्रहो भवति)

**अनुरुह्** (anu- ruh-) I. U. **A** to grow forth, to increase अनु यत्पूर्वा अरुंहत् सनाजुव: ṚV. i. 141.5; विद्वाँ अंस्य व्रता ध्रुवा वयाइवानुं रोहते ṚV. ii. 5.4; viii. 13.6; विद्वाँ अस्य व्रता ध्रुवा वया इवानुरोहत इति संन्युप्ताविभिमन्त्र्य... वैश्वानर्या शिक्यमादत्ते ĀpaŚS. xvi. 15.7; MānŚS. 104.8; VaikhāŚS. 18.13; **Bi** to ascend, to mount afterwards पञ्चं पुदानिं रूपो अन्वंरोहम् ṚV. x. 13.3; स धर्मात्मा ...। शोकविप्रहतज्ञानो यानमेवान्वपद्यत (v.l. अन्वरोहत) MahāBhā. xi. 9.4; सीतामारोप्य रामोऽपि लक्ष्मणश्चाप्य(v. l. न्व) रोहताम् Rāmā. ii. 1172* (4); vi. 29.10; **Bii** to ascend (the funeral pyre) after (the dead husband) उदीर्ष्व नारीत्यनया मृतं पत्न्यनुरोहति BṛDe. 7.13.

**अनुरुहा** (anuruhā) *f.* name of a grass (*cyperus Berienius*), pw.; MW.

**अनुरुह्य** (anuruh-ya) *ger.* [w. r. for अवरुह्य] BṛKathāMañ. ix.2.66.

**अनुरूढस्नेहप्रसर** (anurūḍha- snehaprasara) *adj.* whose expanse or flow of affection has grown or increased अनुदिनानुरूढस्नेहप्रसरश्च स तत्रातीव ममता-कृष्टहृदयोऽभवत् ViṣṇuP. iv. 2.113.

**अनुरूप** (ánu-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** similar, like, conforming to (used as noun) similarity, conformity or agreement [Inst.] in similarity, in conformity or in agreement with **ii** equal (in quantity) **B** (son, student etc.) worthy **C** capable, competent **2A** proportionate in size, shape or measurement (used as noun) [Inst. ] in proportion to **B** which is in accordance with or corresponding to (used as noun) [Inst.] in accordance or correspondance with **3A** suitable, well-matched **Bi** befitting (words etc.) (used as noun) what is befitting **ii** befitting (action etc. ) (used as noun) what is befitting **iii** befitting (feelings) **iv** befitting (behaviour etc.) **Ci** right, proper, fit, favourable (used as noun) what is right, proper, fit, favourable **ii** appropirate, commendable **4** agreeable, pleasant **1Ai** similar, like, conforming to द्वाभ्यामाक्रंमयति (अश्वम्) प्रतिंष्ठित्या अनुंरूपाभ्यां तस्मादनुंरूपा: पुशव: प्र जांयन्ते TaiS. V. i. 2.6; KāṭhS. 19.3 (ii. 3. 4); KapiKaS. 30.1 (138.7); अंनुरूपः वां एतंत्क्रियते यज्ञंस्यांवरुद्ध्यै MaiS. iii.1.4 (iii. 5 .9); अहरेव तदह्नोऽनुरूपं कुर्वन्त्यहर्वाह्नोऽनुरूपम् Kauṣī Br. 28. 10 (138. 6); अयं वै लोको रथन्तरमसौ लोको बृहदस्य वै लोकस्यासौ लोकोऽनुरूपोऽमुष्य लोकस्यायं लोकोऽनुरूप: AitBr. 36. 2 (899); (सत्त्रिण:) शिखा अनु प्र वपन्ते... अथो गवामेवानुरूपा भवन्ति PañcBr. iv. 9. 23; वामदेव्यं गेयम् ...। न बृहतो न रथन्तरस्यानुरूपं गेयम् PañcBr. vii. 9. 15; यच्चंमुसान् जुहोतिं। तेनैवानुंरूपेण यजंमानस्सुवर्गं लोकमैंति TaiBr. I. iv. 1. 3; पवमानो अजीजनदिति जनद्वान् अनुरूपो भवति JaimiBr. 3. 59; वैराजस्य ह खलु वा एतद् अनुरूपं साम JaimiBr. 3. 81; पशूनामेवैतत् पशूननुरूपान् कुर्वन्ति JaimiBr. 3.175; पश्याम: खलु पदानुरूपान् स्तोभानृचोऽन्ववयत: NidāSū. 60.13 (3.12); अनुपूर्वं ‘सूक्तानुरूपां श्छन्दोमान् करोति पृष्ठ्यच्छन्दोमानामकृतकाराय NidāSū. 69. 13 (4. 6); सकृच्चिन्तय दैवतम्। तस्मात्ते भवितापत्यमनुरूपमसंशयम् MahāBhā. i. 115.15; भीमस्य पुत्र: ... महास्त्रविद्यापि तवानुरूप: MahāBhā viii. App. I. 20 (36); देवा मानुषरूपेण (v.l. देवानामनुरूपा हि) चरन्त्येते (राजान:) महीतले Rāmā. iv. 18. 38; पुत्रं लभस्वात्मगुणानुरूपं भवन्तमीड्यं भवत: पितेव RaghuVa. 5. 34; Vikramo. 5. 21; नैते ममानुरूपा इत्यभिहितास्तन्मातर: परित्यागभयात्तत्पुत्रान् जघ्नु: ViṣṇuP. iv. 19. 15; VāyuP. ii. 37.133; भवान् ...। मात्रानुरूपो रूपेण पितुर्वीर्येण जायते BrahmāṇḍP. ii. 7. 111; ii. 70. 21; अनुरूपो हि गाव्यादिर्गोशब्दस्य ŚābaBh. 289.7 (*on* i. 3.28); चन्द्रापीडस्यापि कादम्बर्या: सखी रूपानुरूपा ... प्रक्षालितवती चरणौ Kād. 192.18; अनुरूपो हि संसर्गी स्यादित्यन्यार्थकल्पना TattvSaṁ. 775; पृथिव्या हि अप्रकाशात्मिकाया अनुरूपा रात्रि: ChāndoUBh. 286. 9 (*on* v. 6. 1); Bhām. 525. 10 (*on* iii. 1. 1); (रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव) प्रतिरूपोऽनुरूपो वा यादृक्संस्थानौ मातापितरौ तत्संस्थान: तदनुरूप एव पुत्रो जायते BṛĀraUBh. 344.17 (*on* ii. 5. 19); 223. 17 (*on* ii. 1. 8); 474. 11 (*on* iii. 9. 22); नैतदस्त्यनुरूपं तु क्षणिकत्वे धियां तव ŚlokaVār. 5(2). 187 (263.1); श्रीभरसहशद्ब (Read ब्द) गीतमहिमा कारणानुरूप(Read प:)कायजन्मतोऽपि तथाविध एव EI. xv. 3.3; xxv. 155.8; क्षीरं महोदरहितम् ... तदनुरूपगुणौषधाढ्यम् KalyāKā. 11. 179 (? 178); अनुरूपेण प्रमाणेन प्रमेयं प्रमीयते NyāyMañ. i. 51. 5; भावना: स्वानुरूपा: स्मृतीरारचयन्ति ĀgaPra. 5. 16; ममावतारै: ... दिश: समस्ता गिरयोऽम्बुदाश्च। व्याप्ता भरद्वाज ममानुरूपै: VāmaP. 89. 57; चैतन्यमस्य धर्मो य: प्रभा भानोरिवामला। तया स्फुरति जीवोऽसौ स्वत एवानुरूपया LakṣmīT. 13. 26; यदि हि पूर्वज्ञानमुत्तरस्य जनकं भवति ततोऽनुरूपं विरूपं वा जनयति Kāśi. ii. 87.13( *on* 5(2). 189); iii. 209. 23 (*on* 5(8). 45); अस्या वीथ्या मोचापनकाले अपरवीथी अनुरु (Read °रूपा) ... मोक्तव्या EI. i. 178. 38; मोक्षदशायां भक्तिस्त्वयि कुत इव मर्त्यधर्मिणोऽपि न सा राजति। ततोऽनुरूपामारोपय Stotrā. 19. 13; येन कर्मणा यादृक् शरीरमारब्धम् ... तस्य विपाकस्य अनुगुणा अनुरूपा या वासनास्तासामेवाभिव्यक्तिर्भवति RājMār. 68.7; विश्वं नाना ... अनुरूपाणां परस्परौचित्यावस्थितीनां ग्राह्याणां ग्राहकाणां च भेदात् PratyabhiHṛ. 6. 13(3); एतावानेवायं समभिव्याहार इति तत्र श्रोतुरभिमान:– न तत्संदेहेऽपि श्रुतानुरूपसंसर्गावगमात् NyāyKuA. ii(1). 209. 11; आर्यपुत्रायमेकाकी नूपुरो न विराजते। अनुरूपस्तदेतस्य द्वितीय: परिकल्प्यताम् KathāSaSāg. v.2.173; तदौषधानि स्युरनुरूपाणि हेतुभि: ŚārṅgaS. i. 1. 55; आत्मानुरूपैर[थ] त [I] सुलब्धैद्दे (read ब्धैर्देवीषु) देवप्रति[म]: कुमारै: EI. vi. 339.37; अचेतनेभ्यो भूतेभ्यश्चेतनो जायते कथम्। कारणस्यानुरूपं हि कार्यं जगति दृश्यते Triṣa- ŚaPuC. i. 1. 354; i. 6. 49; तस्यानुरूपं तनयं विधाता विधातुमल्पप्रतिभो यदासीत् PṛthvīVi. 6. 36; रामस्येव गृहीतसत्यतपसस्तस्यानुरूपो गुणै: सौमित्रेरुदपादि तुल्यमहिमा वाक्पालनामानुज: EI. xiv. 326.9; अनुरूपमस्य जगत: प्रकृतितां त्रिगुणं प्रधानमुपयाति न पर: NayaMañ. II. ii. 1.1; (used as noun) similarity, conformity or agreement with यंत्र वैं यज्ञंस्यांनुरूपं क्रिंयते तंद्यंजमान ऋध्नोति MaiS. iii. 1. 4 (iii. 5. 8); KāṭhS. 19. 3(ii. 3. 3); KapiKaS. 30.1 (138.6) (also *adv.* ?, cf. VIŚVA.) नात्र प्रत्यक्षानुरूपं कुर्वन्ति JaimiBr. 3.206; 3.241; वेदवचनानुरूपं स्मृतिभिरप्युक्तम् VajraSūU. 260.23; सारूप्यमनुरूपस्य सारूप्यात्क्षोभवर्धनम् SāhiDa. 342. 18; [Inst.] in similarity, in conformity or in agreement with स्वरितस्यानुरूपेण कम्पं कुर्वीत शास्त्रवित् SvarāṅŚi. 20; Upalekha. 70. 4; उत्सवेषु च सर्वासामनुरूपेण पूजापानकं च KāmSū. 252. 22 (4. 2) (Jaya Ma. कुलवयोऽनुरूपा); सर्वासां चानुरूपेण गम्या: सहाया: KāmSū. 363. 23 (6. 6); नमो वृन्दारण्यविहारिणे।

तदनुरूपेण तदा साक्षिणे नमोऽनुरूपाय SāmaraU. 247.10; **1Aii** equal (in quantity) (नदी) सा ताभिरनुरूपाधिकरूपा सती न निवर्तते ŚaṅkaVi.(Ā.) 214.20; **1B** worthy (son, student etc.) भारतसंहिताम् ...। अन्येभ्योऽनुरूपेभ्यः शिष्येभ्यः प्रददौ प्रभुः MahāBhā. i. 1. 63; स पुरोहितमनुरूपमन्विच्छमानः परं यत्नमकरोत् MahāBhā. i. 3. 10; श्रूयते यादवी कन्या अनुरूपा कुलस्य 'नः MahāBhā. i. 103. 5; संगृह्णीयादनुरूपान् सहायान् MahāBhā. v. 37. 22; यः प्रादात् ... द्विजातिभ्योऽनुरूपेभ्यः कामानुच्चावचांस्तथा MahāBhā. xii. 29. 126; अनुरूपाय शिष्याय स्वां विद्यां यः प्रयच्छति MahāBhā. xiii. App. I. 15 (3354); राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक्। गुणवन्तोऽनुरूपाश्च Rāmā. i. 17. 10; मुनिरूपोऽनुरूपेण सूनुना ददृशे Kirātā. 11.2 (comm. दर्शनप्रदानयोग्येन); देवस्य सद्भावगर्भमपहाय हृदयमेकमन्यमनुरूपं प्राभृतमेव दुर्लभं लोके तथाप्यस्मत्स्वामिना ... पूर्वजोपार्जितम् ... कृतार्थीकृतम् HarṣaC. 289.12; अयमपि कुमारस्यानुरूपमेव मित्रम् AvantiKa. 164. 3; सोऽनुरूपं ततो लब्ध्वा सूनुम् ...। तत्रारोपितगार्हस्थ्यः सन् प्रशान्तिमतः श्रयेत् MahāP. 38. 148; आसीन्न संदेशहरोऽनुरूपः RāmC. 3.22; देवस्यानुरूपस्त्वमात्मजः TriṣaŚaPuC. i. 5. 480; अथानुरूपेण जनेन गुप्ता ... मनुजेन्द्रकन्या। उपाययौ लोचनवर्त्म राज्ञाम् RāghPāṇ. (Ka.) 2. 6; भारद्वाजादयः षडृषयः ... पिप्पलादं गुरुं विद्यानिष्क्रयार्थमनुरूपमन्यदपश्यन्तः ... प्रणम्य प्रोचुः VedāntKa. 98.5 (*on* i. 1. 4); पश्य कीर्तिरनुरूपमाश्रिता त्वां विभाति नरसिंह भूपते Ekāva. 8. 39 (8) (290. 8); अनुरूपेण पुत्रेण कुलं तिष्ठति सीमनि PuruṣPa. 165. 5; दानसंस्कार-मानादावनुरूपे पराङ्मुखः। ... भूपतिः Rāj Ta. (Jo.) 1276; श्रीराजबल्लालः ...। अर्हतामनुरूपाणामुपाचक्रे पृथुप्रथः Ballā C. 112. 2; **1C** capable, competent पञ्चत्वमपि संप्राप्तं यदि त्वं परिषस्वजेः। बाहुभ्यामनुरूपाभ्यां स जीवेदिति मे मतिः MahāBhā. iv. 215* (8); अनुरूपाविमौ बाहू राम कर्म करिष्यतः। अभिषेचनविघ्नस्य कर्तृणां ते निवारणे Rāmā. ii. 20. 34; वाराहीमात्मयोनेस्तनुमवनविधावास्थितस्यानुरूपाम् MudrāRā. 7.19; **2A** proportionate in size, shape or measurement यूपं करोति सक्षीरं स्थूलं मूले वालाग्रमनुरूपम् ṢaḍviBr. iv. 4.1; गदा श्रेष्ठा ...। अनुरूपा च भीमस्य गाण्डीवं भवतो यथा MahāBhā. ii. 3.6; पाञ्चाली ...। सा पात्यमाना बाहुभ्याम्...। वृत्ताभ्यामनुरूपाभ्यामूरू समवलम्बत MahāBhā. iii. 144.3; उपधानम्...। शयनस्यानुरूपं हि शीघ्रं वीर प्रयच्छ मे MahāBhā. vi. 115.45; ततोऽपश्यत्... सः ... न्यग्रोधम् ...। शाखाभिरनुरूपाभिर्भूषितम् MahāBhā. xii. 163. 12; शतम् ... प्रयातु ...। चणकानां कुलित्थानाम् ...। अतोऽनुरूपं स्नेहम् Rāmā, vii. 91. 20; पयोघटैराश्रम-बालवृक्षान्संवर्धयन्ती स्वबलानुरूपैः। ... स्तनंधयप्रीतिमवाप्स्यसि त्वम् RaghuVa. 14. 78; एतास्तपस्विकन्यकाः स्वप्रमाणानुरूपैः सेचनघटैर्बालपादपेभ्यः पयो दातुमित एवाभिवर्तन्ते Śāk. 1. 15(4); (अग्नौ) ध्वजकुम्भहयेभभूभृतामनुरूपे वशमेति भूभृताम्। धरा YogYā. 8.17; तथानुरूपैर्वमनैः सनस्यकैः। उदराग्नीनपि साधयेद् भिषक् KalyāKā. 2.13; (गणपतेः) तद्वदनानुरूपवपुःसंपादनसमाहितहृदयेन ... पितामहेन •विहितसकलसत्त्वातिशायिदेह ... तिष्ठ तिष्ठ YaśasCam. i. 483. 4; ऋषयः पितरश्चैव ...। स्वप्रभाभरणाः कार्याः ... एतत्प्रमाणमनुरूपमनिन्दितं च ViṣṇuDhaP. iii. 37. 17; द्वारस्योभयतः कार्याः ...। निधयश्चानुरूपाश्च शङ्खाब्जोज्वललक्षणाः SamarāSū. 34.25; स्पर्शादिदं स्याल्लुलितं हि शिल्पं मनोभुवोऽनङ्गतयानुरूपम् NaiṣC. 10.126; (used as noun) [Inst.] in proportion to अनुरूपेण चामुक्ते तत्प्रमाणे हि जायतः। एवंविधे ममैते वै कुण्डले MahāBhā. xiv. 56.27; ऋत्विग्यदि वृतो यज्ञे स्वकर्म परिहापयेत्। तस्य कर्मानुरूपेण देयोंऽशः सह कर्तृभिः ManuSm. 8. 206 (Manva Mu. कृतानुसारेण); यथादेशं क्रोशमात्रं नदीपात्रमित्याद्यनुरूपेण ... विद्यात् ManvaVi. 1109. 10 (*on* 8. 406); **2B** which is in accordance with or corresponding to चोदितातिक्रमे दण्डेन न हन्याद्दुष्ट-वाक्यैर्न शपत्यतिक्रमानुरूपं कृच्छ्रमादिशति VaikhāGS. 2.8; (क्षत्रियादीनाम्) तेषामेव तुल्यापकृष्टवधे यथाबलमनुरूपान् दण्डान् प्रकल्पयेत् BaudhDS. i. 10. 20; तुलामानप्रतीमानव्यवहारार्घसंस्थापनं देशद्रव्यानुरूपम् ŚaṅkhaLiDS. 320; परिसंख्याय ... आयव्ययावनुरूपां च वृत्तिम् MahāBhā. vi. 37. 22; सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रध्दा भवति MahāBhā. vi. 39. 3 = BhagGī. 17.3; अनुरूपं फलं तस्य कर्मणो लभ्यतां त्वया Mahā Bhā. xii. 36. 39; तदर्हसि विशालाक्ष हृदयेऽपि पराङ्मुखे। रूपस्यानुरूपेण दाक्षिण्येनानुवर्तितुम् BuddhaC. 4. 69; गुरुवृद्धसिद्ध-र्षीणामभिशापाभिचाराभिध्यानानुरूपचेष्टाहारव्याहारं तैरुन्मत्तं विद्यात् CaraS. vi. 9. 20 (1941 Ed.); अपराधानुरूपं च दण्डं दण्ड्येषु दापयेत् ViṣṇuSm. 3.91; दद्यात्। ... दायानुरूपमंशम् ViṣṇuSm. 6. 36; पापानामनुरूपाणि प्रायश्चित्तानि ...। तथा तथैव संस्मृत्य प्रोक्तानि परमर्षिभिः ViṣṇuP. ii. 6. 37; BrahmP. 22. 35; PadmP. iv. 93. 12; शब्दानुरूपेण सत्त्वेन च भवितव्यम्। सत्त्वानुरूपेण च पराक्रमेण Tantrākhyā. 11. 1; PañcT. 1. 50 (15) (34. 9); Pañcā. 12. 17; अग्न्याश्रितं यत्फलमुक्तमस्मिन्... सर्वेषु च वह्निकार्येष्वेवं वदेद्यस्य यथानुरूपम् YogYā. 8. 19 ; परिश्रमस्यानुरूपं फलमधिगमिष्यामि MudrāRā. 1. 19 (67); अचिरादस्य दाक्ष्यस्यानुरूपं फलमधिगमिष्यसि MudrāRā. 2.15 (15); 5.12; योऽस्मच्छासनमतिक्रामेत् तदनुरूपं दण्डमर्हति EI. xv. 252. 14; ii. 351. 13; दर्शितातिप्रसादस्तदनुरूपम् ... प्रादाद्य ब्रह्मदेयपरिमितम् AvantiKa. 10.17; अनुवाक्याद्वयस्य ... अनुरूपा याज्यापि कल्पयितव्या TantrVā. 461. 20 (*on* ii. 2. 3); धर्माधर्मौ साक्षादीक्षतेऽनुरूपं फलं दातुं तस्मात् धर्माध्यक्षः ViṣṇuSaBh.56. 1(*on*28); अनेकात्मसमवेतधर्माधर्म-संस्कारपरिपाकानुरूपप्रसरदीश्वरेच्छाप्रेर्यमाण° ... °द्व्यणुकादिकार्यक्रमेण शरीराद्यवयवि-निर्वृत्तिः NyāyMañ. ii. 74. 1; सर्गसमये पुनरक्षीणकर्माशयानुरूपशरीरादिसंबन्धे सति दुःखसंभवात् NyāyMañ. ii. 77. 8; अहं च ते च कामिन्यौ ...। सृष्टवत्यस्तु मिथुनान्यनुरूपाणि च त्रिधा LakṣmīT. 5.6; भिक्षुर्नैहिकामुष्मिकापेक्षः। यद्यपेक्षास्ति तदनुरूपो भवति NāraPaU. 5.1; सः ... तैजसं शरीरं कृत्वा कर्मणानुरूपं फलमनुभूय तस्य संक्षये पुनरिमं लोकं प्रतिपद्यते NirU. 29.12 (2) (*but* Viśva. *adv.*); श्रद्धानुरूपा धीर्देवता BhāvU. 549. 9; कृशोऽहं दुःखबद्धोऽहं हस्तपादा-दिवानहम्। इति भावानुरूपेण व्यवहारेण बाध्यते MahāU. 4. 125; भावसंवित्प्रकटिता-मनुरूपा (v.l. पाम् Viśva.) च मारुते। ... वासनां मुनयो विदुः MuktiU. 2. 24; स्यादेतदेवं यदि त्रिगुणमयः प्राकृतोऽस्य देहः स्यात्। स तु स्वाभिमतः स्वानुरूपोऽप्राकृत एवेति सर्वमुपपन्नम् BrahmSūBh. (Rā.) 213.8 (*on* i. 1. 21); चिदंशस्य च कर्मफलविशेषभोक्तृत्वाय तदनुरूपज्ञानविकासरूपविकारो भवति BrahmSūBh. (Rā.) 522.19 (*on* ii. 3. 18); भव्यं भवतु [भ]गवन् पूर्व्वकन्मा(र्मा)-नुरूपम EI. vii. 198. 2; संपदामनुरूपो हि स्त्रीणां संपद्यते वरः PariPar. 3. 197; नागरैरुत्सवश्चक्रेऽनुरूपः स्वस्वसंपदाम् PariPar. 8. 258; यथाशक्त्यनुरूपं तु दण्डमेषां प्रकल्पयेत्।... अनुरूपं दोषानुरूपम् SmṛtiCan. iv. 724. 6; नागानां जातिभेदाज्ञनिरिह कथिता कालयोगानुरूपा MātaLī. 1. 26; अभिप्रेतमनुरूपं क्रियाफलं यत्र निष्पन्नं स फलयोगः NāṭaLaRaK. 89; आख्यानुरूपविजितारिनृपाल-मौलिर्विख्यातिमान् जगति कृष्णपनायकेंद्रः EI. iii. 245. 125; (used as noun)[Inst.] in accordance or correspondance with तपो व्रतं दानं जपयज्ञादिकाः क्रियाः। कर्मणस्त्वनुरूपेण फलं दास्यन्ति भावतः BrahmP. 173. 17; युगानामनुरूपेण पादः पादोऽस्य हीयते (धर्मस्य) BrahmP. 175. 19; तस्य प्रेम्णोऽनुरूपेण यथा तावप्यदीप्यताम् PāṇḍaC. 1. 537; युगह्रासस्यानुरूपेण शक्त्यपेक्षया धर्मा अवस्थिताः ManvaVi. 69. 7 (*on* 1. 85); **3A** suitable, well-matched भैमी किल स्म भर्तारं द्वितीयं वरयिष्यति। स्वैरवृत्ता यथाकाममनुरूपमिवात्मना MahāBhā. iii. 74. 23; सत्यवाननुरूपो वै भर्तेति मनसा वृतः MahāBhā. iii. 278. 10; तस्य दारक्रियां तात चिकीर्षुरहमप्युत। अनुरूपादिव कुलादिति चिन्त्य मनो दधे MahāBhā. v. 170.8; मिथुनम् ...। एकैकमनुरक्तं (v. l. एकमेवानुरूपं) च चक्रवाकसमं विभो MahāBhā. vi. 8. 9; द्विजः। विन्देतानन्तरं भार्यामनुरूपां यथाविधि MahāBhā. xiii. 128.37; पायसं देवनिर्मितम्। ... भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेति प्रयच्छ वै Rāmā. i. 15. 18; अनुरूपः स वो नाथो लक्ष्मीवांल्लक्ष्मणाग्रजः Rāmā. ii. 2. 11; ii. 40. 8; iii. 17. 4; कौतुकाद्यानुरूपौ युक्ताविमौ परस्परस्य KāmSū. 283. 7 (5.4); (हिमालयः) मेनां मुनीनामपि माननीयामात्मानुरूपां विधिनोपयेमे KumāSaṁ. 1. 18; तस्यामात्मानुरूपायामात्मजन्मसमुत्सुकः। विलम्बितफलैः कालं स निनाय मनोरथैः RaghuVa. 9. 33; शशिनमुपगतेयं कौमुदी मेघमुक्तं जलनिधिमनुरूपं जह्नुकन्यावतीर्णा RaghuVa. 6.85; SaraKaṇṭhā. 653.7; SāhiDa. 595.4; अहमिमं वृणोमि वृणोम्यहं नैष तवानुरूपः ViṣṇuP. iv. 2. 92; विदर्भराट् तस्मै स्वसुताम् ... अनुरूपां न्यवेदयत् BrahmāṇḍP. ii. 49. 2; नृपोत्तमः। भार्याभ्यामनुरूपाभ्यां रममाणोऽवसच्चिरम् BrahmāṇḍP. ii. 55. 25; iii. 14. 22; पुनरपि सुलभं तपोऽनुरागी युवतिजनः खलु नाप्यतेऽनुरूपः Kirātā. 10. 50; अचिरेणैव कालेनानुरूपा-भिर्वधूभिरुपेतमालोकयिष्यामि Kād. 94.14; अनुरूपो देव इत्यात्मसंभावना HarṣaC. 57. 2; AlaṅkāSa. 117. 5; कन्येयं दीयतां तस्मै भवतां यदि संमतम्। चिरादुत्पद्यतां योगो दंपत्योरनुरूपयोः PadmP. (Ra.) 15. 41; आचार्येण च अनुज्ञातः अनुरूपान् दारानाहृत्य TaiUBh. 216. 7 (*on* 1.11); धिक् ... तावकीं रूपसंपदम्। त्रैलोक्येऽप्यनुरूपो यद् वरस्तव न लभ्यते KāvyālaṅSāSaṁ. 5. 9 (* 8); मृगयस्व मृगेक्षणे कमप्यनुरूपं विसदृङ् न शोभते RāmC. 12. 79; (वीरसेनः) निरुपमरूपयानुरूपया रूपवत्यभिधानया... प्रियया सह मकरकेतनकेलिफलमनुभव-न्नतिचिरमासांचक्रे NalaCam. 4. 9 (41); 5. 21 (7); मम त्वं मन्दभाग्याया अनुरूपं वृषं दिश BṛKathāK. 73. 271; (हरिः) मुहूर्त एकस्मिन् नानागारेषु योषिताम्। सविधं जगृहे पाणीननुरूपः स्वमायया BhāgP. iii. 3. 8; ix. 6. 44; तवानुरूपा रूपेण वयसा कुलशीलतः।... तव पत्नी SkandP. iv. 13. 54; vii(1). 166. 28; सोऽनुरूपाम् ... कञ्चुकाख्यामकुण्ठधीः [।] सवर्ण्णाम्बि (Read सवर्ण्णां वि) धिनोवाह EI. i. 126. 12; ii. 162. 10; नानुरूपोऽयं मम JayaMa. 228. 1 (*on* 3.5); आस्तां खल्वनुरूपया सफलया पुष्पश्रिया दुर्विधे संबन्धोऽननुरूपयापि न कृतः किं चन्दनस्य त्वचा BhallaŚ. 36; Subhāṣi. 811; अनुरूपे कुले जाताम् ...। लभेत ... कन्याम् BhaviP. 24B. 17 (i. 6. 28); अस्या अनुरूपो भर्ताहं सृष्टो धात्रा न संशयः PadmP. ii. 77. 88; (लक्ष्मणः) तवानुरूपो भविता पतिस्तेनैव

संचर AdhyāRā. iii. 5. 14; चिन्ता मे पुत्र यद्भार्या नानुरूपा तव क्वचित्
KathāSaSāg. i. 3. 57; अनुरूपस्तदेषोऽस्तु भर्तास्या दुहितुर्मम KathāSaSāg. vii.
5. 155; ix. 1. 178; राजासावनुरूपरूपविभवामम्मंगनाम्ना भुवि प्रख्यातामुपयच्छति
स्म EI. vi. 338. 28; v.77.35; अनुरूपं पतिमनासादयन्त्याः कस्या अपि ...
परिदेवितमिदम् KaumuMi. 1. 9 (1); तयोः ...। अनुरूपोऽभवद् योगः Triṣa-
ŚaPuC. i. 2. 62; अनुरूपाविमावेवेतीभ्याभ्यां परया मुदा। तयोरेव मिथोऽकारि
पाणिग्रहमहोत्सवः PariPar. 2. 246; मुरद्विषश्चरणः। स जयति येन कृता श्रीरनुरूपा
पद्मनाभस्य ĀryāSa Śa. 13*; दाराणामनुरूपाणां भ्रातुरुद्वाहहेतवे। गवेषणाय स
प्रैषीन्निजान्प्रतिदिशं नरान् PāṇḍaC. 1. 266; 2. 162; 4. 315; 6. 244; नाभिसंवीक्ष्य
... अनुरूपं वरं भुवि। स नृपोऽन्वेषयामास PārśvC. 5.159; स्थानेऽनुरागः स्वामिन्या
अनुरूपो ह्ययं वरः SamarāSam̐. 2.77; SiddhāRa. 5 (70.4); रूपयौवनसंपन्नामनुरूपां
प्रियां भजेत् RasRaSa. 30. 88; कन्यासौ ... वृध्दकुमारी भूत्वा केनाप्यनुरूपेण
महीमहेन्द्रेण सोपरोधमूढा सती ... परामुन्नतेः कोटिं नेष्यति PrabaCin. 126.
23; स ताभ्यामनुरूपाभ्यां समतुष्यत् समेयिवान् (देवकीरोहिणीभ्याम्) Yādavā.
1. 33; 5. 66; 11. 81; गीर्नः श्रेयः परं दद्यादजा सा चतुराकृतिः। अनुरूपमजं
वव्रे या पतिं चतुराननम् HariC. (Pa.) 1; गङ्गा गौरी च कन्यके भवतः।
पूर्वा तयोः पुरस्तादनुरूपं रमणमम्बुधिं प्राप्ता PārvPa. 1. 18; 4. 2 (21); एतस्या
अनुरूपोऽत्र भविष्यति पुरे पुनः। कस्यचित् कथितुं नैव शक्यते रातिहेतवे
RatnaCūKa. 457; एतावन्ति दिनानि चेतस्येवं विकल्प आसीत् यन्मे गेहिनी
ममानुरूपा न वा PurāPraSam̐. 18. 7; अघार्दन तया विना जगति कानुरूपास्ति
ते UjjvaNīMa. 223. 1; 244. 9; त्वं च कुलशीलादिभिर्मेऽनुरूपा TristhaSe. 335.
30; नायकयोः ... अनुरूपयोः कुतुकतो घटनं स्यादप्रयोगेऽपि KandaCū. v. 4.
36; सीतैव वा किं भवतोऽनुरूपा RasGan̐. 675. 4; अनुरूपया नृपकुमार मया
... नन्द Rāgh. 8.36; तस्य ... अनुरूपेषु दारेषु उदारगुणौ ... वेङ्कटश्रीवेङ्कटाख्यौ
बभूवतुः (पुत्रौ) Ānand Ra. 2. 31 (1); सात्म्यानुरूपान्प्रविधाय पूर्वं विज्ञः
पुमान्बाह्यरतोपचारान्। विधिश्लथीभूतवराङ्गदेशां भजेत कान्तां रतिकेलिरङ्गे
AnaṅgaRa. 10. 1; AlaṅkāMañ. 136. 1; **3Bi** befitting (words, etc.)
वचनमब्रवीत्। यद्युक्तमनुरूपं च MahāBhā. i. 43. 37; कथाभिश्चानुकूलाभिः (v.l.
श्चानुरूपाभिः) सह रंस्यामहे वने MahāBhā. iii. 2.11; xiii. 10. 39; MārkP.
24. 2; DaśKuC. 46.3; ते वै मामनुरूपाभिः ... अस्तुवन् मुनयो वाग्भिः
MahāBhā. iii. 166. 23; पाण्डवान् प्रति भाषितम्। धर्मार्थसहितम् ... तत्रानुरूपं
भीष्मेण MahāBhā. iv. 28. 2; सुरगणान् ...। स्तुतिभिश्चानुरूपाभिरानर्चायतलोचना
Rāmā. ii. 22. 12; ii. 107. 5; अतिस्निग्धमनुरूपं चाभिहितम् PañcRā. 3. 4 (1);
अनुरूपमेतद् भवत्याभिहितम् SvapnVā. 1. 10(5); समानविद्याबुद्धिशीलवित्तवयसां सह
वेश्याभिरनुरूपैरालापैरासनबन्धो गोष्ठी KāmSū. 53. 3 (1.4) (JayaMa. परस्परस्तुत्य-
नुरागपरिहासानुविद्धैः); स्थाननुरूप (Read स्थानेऽनुरूप)मादेशं ददत् ... श्रीध्रुवसेनः
EI. viii. 192. 33; i. 87. 26; शृणुमस्तावद् भवतः प्रज्ञावतः संप्रत्यनुरूपमुपदेशम्
VeṇīSam̐. 5. 67; अनुरूपमेवेदं प्रतिवचनं श्रोत्रस्य श्रोत्रमित्यादि KenUBh. 32.
8 (*on* 1.2); मुख्यं प्राणं प्रत्यनुरूपमेव वागादिभिरुक्तम् ChāndoUBh. 266.
8 (*on* v.1. 15); अनुरूपमेव उक्तम् (तत्) GītāBh. (Śan̐.) 381. 8 (*on* 13.12);
श्रुतार्थः। तस्य यद्यनुरूपमुत्तरं भवति ततो लेख्यम् BālaKrī. i. 205. 7 (*on* 2.
7); आस्पदाधिगमगर्वितोऽस्तु वाप्यस्तु वानुदितभूतिविक्रयः। ... पक्षयोर्यदनुरूप-
मुक्तयोस्तत्तदेव च समर्थयिष्यते RāmC. 2.53; यदि परश्छलादीनि जानीयात् तेषु
चानुरूपमुत्तरमभिदधीत NyāyMañ. ii. 152. 16; देवि, अनुरूपमभिहितम् SubhaDha.
5.11 (29); निर्विकल्पो महानन्दपूर्णो यद्वद् भवांस्तथा। भवत्स्तुतिकरी भूयादनुरूपैव
वाङ् मम Stotrā. 6. 4; उचितं प्राहुराचार्याः सदृशं किल यस्य यत्। ...
यत्किल यस्यानुरूपं तदुचितमुच्यते AuciViCa. 7(1); श्रीजयदेवभणितम् ...।
हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवतामनुरूपम् GītGo. ii. 5. 9; वचोभिः। अस्ताविषुः
स्वस्वधियोऽनुरूपैः पौराः ... पतिमम्बिकायाः ŚivLī. 21. 28; प्रागेव हि मयोक्तम्
...। विद्युज्जिह्वेन तु तदनुरूपो मन्त्रो न कृतः JānaPa. 4.24(8); श्लाघ्यमिदं
वैराग्यमुमुक्षयोरनुरूपं पुरुषस्य वचनम् AmṛUda. 3.19 (1); (used as noun) what
is befitting अनुरूपं ततो राजा प्रत्युवाच युधिष्ठिरम् MahāBhā. i. 187. 13;
यस्मात्त्वयानुरूपं मे प्रोक्तम् BrahmP. 165. 43; 'मधुररसास्वादनानन्तरमम्लरसोऽपि
मनागास्वादनीयः' इति वृद्धोक्तेरनुरूपमेव संजातम् RasSa. 179 (2); **3Bii** befitting
(action etc.) पूजया चानुरूपया। सोदर्यां पूजयामास MahāBhā. 1.44.15; अनुरूपं
महेष्वास कर्म त्वं कर्तुमर्हसि MahāBhā. vii. 85. 66; viii. 14. 58; अनुरूपेषु
कर्मसु। सर्वांस्ताननुवर्तेत MahāBhā. xii. 120. 22; xiii. App. I. 14 (64 (*1));
कर्तव्यं यद्वयस्येन अनुरूपं च युक्तं च कृतं सुग्रीव तत्त्वया Rāmā. iv.
7. 16; अनुरूपाणि कर्माणि ... रणे। करिष्यत्येषः... अङ्गदः Rāmā. iv. 22.12;
तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः Rāmā. v. 37.30; कर्मैतदनुरूपं वां पात्रं चायं
नराधिपः HariVam̐. 5.34; ViṣṇuP. i. 13.53; BrahmāṇḍP. i. 36. 166; BrahmP.
4. 62; यवनराजेन ... तत्कारितया च राजानुरूपकृतविधानया तस्मि (Read
तस्मिन्) भेदे दृष्ट्या प्रनाड्या EI. viii. 43. 9; यदत्रावसरप्राप्तम् ... अस्मदागमस्या-
नुरूपम् ... तत्र प्रभवति भवती Kād. 158. 15; तदेतत्तावदनुरूपम् यच्छौर्योन्माद-
मदिरोन्मत्तसमस्तसामन्तमण्डलसमुद्रमथनमन्दिरे तादृशि पितरि मृते तपोवनं वा
गम्यते वल्कलानि वा गृह्यन्ते HarṣaC. 249.7; तस्य च प्रणयमनुरूपमखण्डयन्तः
... ऐक्षन्त ... कुमाराः AvantiKa. 226. 11; दुष्करः कन्यान्तःपुरप्रवेशः।
तदनुरूपमुपायमुपपाद्य श्वः परश्वो वा नताङ्गीं संगमिष्यामि DaśKuC. 30.21;
यद्यानुरूपं रुषः प्रारब्धम् ... तत्कर्म तातेन मे VeṇīSam̐. 3.92; यदमन्दमन्म-
थोचितमनुरूपं यत्तथानुरागस्य। ... तत्सुरतं प्रस्तुतं ताभ्याम् KuṭṭaMa. 375;
कपयः प्रथमं प्रपन्नमनुरूपमिदम् RāmC. 26.34; 33.40; अभिवादस्यानुरूपं
प्रत्यभिवादनमित्येवं योजना क्रियते ManuBh. i. 140.13 (*on* 2.126); (मुनिः) नृदेवम्
... सपर्यया पर्यगृह्णात् प्रतिनन्द्यानुरूपया BhāgP. iii. 21.48; यद्वानुरूपमथात्मनस्तदकृत
रुषामन्दो मन्दोदरीतनयो रणे RāmāCam. 6.75; यथा च प्रत्यक्षस्य प्रसज्यरूपाभावग्रहणं
अभाव विकल्पोत्पादनशक्तिरेव तथा विकल्पानामपि तदनुरूपानुष्ठानशक्तिरेवा-
भावग्रहणमुच्यते TarkBhā. (Mo.) 29.15; तस्यैव तद्राजवचोऽनुरूपमिदं पुनः कर्म
च मेऽनुरूपम् SūktiRa. 77.12; (used as noun) what is befitting सकृदेव सर्वेण
स्तोतव्यं वयसोऽनुरूपं कृत्वा JaimiBr. 2.417; अनुरूपं कृतं चापि भीष्मद्रोणकृपादिभिः
MahāBhā. vii. 1379* (7); ix. 64. 29; रुमण्वन्मिश्रैः सह संप्रधारितं स्वामिभक्त्या
इच्छति विभवस्य चानुरूपम् TāpaVa. 1.4(13); विधेहि विद्वन्नधुनानुरूपं किमध्वना
गच्छसि शालभेन RāmC. 22.4; अत्रानुरूपं राजर्षे विमृश स्वमनीषया BhāgP.
i. 17.20; एवं ताभिः (गोपीभिः) कृष्ण एवानुरूपं कर्ता तत्तद्गोपिकाभावदक्षः
ĀdiP. 10.42; गुरोः विरिञ्च्यादेशादनुरूपमस्माभिरेव तावदनुष्ठितम् PārvPa. 2.
16(2); **3Biii** befitting (feelings) न चैतदनुरूपं ते यत्ते ग्लानिररिंदम
MahāBhā. v. 73. 23; राजर्षिवध्वास्तव नानुरूपो धर्माश्रिते भर्तरि जातु शोकः
Saund. 6.39; अनुरूपं हि मानमयस्य महीभुजां हृदयस्यारिपरिभवासहिष्णुत्वम्
AvantiKa. 38. 20; **3Biv** befitting (behaviour etc.) अनुरूपमेतन्महानुभावतायाः
KundaMā. 1.15(6); त्रयाणां श्रुत्युक्तानि सामान्यानि, तानि तेनानुरूपेण शेषेष्वपि
द्रष्टव्यानि ChāndoUBh. 33.14 (*on* i. 3. 7); 475.4 (*on* viii. 1. 3); अनुरूपः आत्मभावः
संपत्तिः PrakriKau. i. 477. 7; Prasā. i. 477. 18; SiddhāKau. 162B. 7 (*on* vi.
3. 81); पदार्थस्य ... यः स्वभावोत्कर्षस्तस्योचितमनुरूपम् VakroJī. 194. 22;
आशिषः...। नानुरूपानुरूपाश्च निर्गुणस्य गुणात्मनः BhāgP. i. 10. 19; यदि रञ्जयसि
कृष्णमिदमेतदनुरूपम् GītGo. 19. 4; LaŚabdeŚe. i. 534. 9; अनुरूपयोर्द्वयोर्यत्र क्रियते
यदि वर्णनम्। तत्र परिज्ञेयं समालङ्करणम् AlaṅkāMañ. 135. 8; **3Ci** right,
proper, fit, favourable अल्पकालं जीवितं यन्मनुष्ये ...। भूयश्च तद्वयसो
नानुरूपम् MahāBhā. v. 27. 3; v. 194. 8; चिन्तयानस्य ब्रह्मर्षिं तपन्तमतिधार्मिकम्।
अनुरूपा मतिः क्षिप्रमुपजाता स्वभावजा MahāBhā. xiii. App. I. 2(21); यो
हि भृत्यो नियुक्तः सन् भर्त्रा कर्मणि दुष्करे। कुर्यात्तदनुरागेण (v.l. तदनुरूपं
हि) Rāmā. vi. 1. 7; स्त्रीवधो नानुरूपो वै विशेषेण मनस्विनः Rāmā. vi. 1813*(2);
एवं तु वक्तुं भवतोऽनुरूपं सत्त्वस्य वृत्तस्य कुलस्य चैव BuddhaC. 11. 56;
स्थानानामनुरूपैश्च लिङ्गैः शेषान् रोगान् विनिर्दिशेत् CaraS. vi. 28. 58 (1941
Ed.); मार्गं तावच्छृणु कथयतस्त्वत्प्रयाणानुरूपम् MeghDū. 13; अनुरूपमिदं वित्तं
गृहाणार्पय मेऽबलाम् MārkP. 8.55; प्रमापणे प्राणभृतां दद्यात् तत्प्रतिरूपकम्। तस्यानुरूपं
मूल्यं वा दद्यादित्यब्रवीन्मनुः ParāSm. 9.26; नैतदनुरूपं भवतः Kād. 146. 10;
वैरिवर्गस्य मध्ये भर्त्रा क्षिप्तानामेतदेवानुरूपम् ŚiśuVa. 19. 119 (comm. उचितम्);
भूयो विचारस्तव नानुरूपः VarāṅgaC. 19.8; यत्र यत्रानुरूपं यत्तत्र तन्न्यासमाचरेत्
PāraS. 6. 165; नैतत् संविदनुसारिणामनुरूपम् PañcPā. 8. 15 (*on* i. 1. 1); महाभाग
सर्वमनुरूपमस्य ते ... आशयस्य TilaMañ. 26. 15; चेष्टास्तत्र प्रवर्तन्ते लीलाद्या
दश योषिताम्। दाक्षिण्यमार्दवप्रेम्णामनुरूपाः प्रियं प्रति DaśRū. 4.70; दृष्ट्वानुरूपमर्थं
यः पृष्टो नैवापि गूहति LiṅgaP. i. 10. 17; वृत्तिभिश्चानुरूपाभिस्तान्विभज्य सुतान्
मुनिः।... पूजयेत् परमात्मानम् LiṅgaP. i. 29. 72; यशोरूपस्य यदनुरूपम् ...
तादृशामाशयं प्रकाशयन्ती भरतोपज्ञा विज्ञापना RāmāCam. 2. 80 (3); दुष्प्रयोजा
बहुतरसंदेहप्रसरा च तत्र प्रतिपत्तिर्न नाट्येऽनुरूपा स्यात् Loc. 321. 10 (*on* 3.6)
(KSS. 135, 1940 Ed); कस्यचित्कवेः ... अनुरूपमपरमपश्यतः ... स्वाभिप्राया-
विष्करणमेतत् VyaktiVi. 56. 21; प्रत्युपकारमाधातुमनुरूपं निरौजसः उपकारं
स्मरन्तोऽपि विस्मरन्ति महौजसः KaumuMi. 6.10; अहमपि एतत्कार्या-
नुरूपस्वाभिप्रायज्ञापनाय विदग्धद्वितीयस्य राज्ञः सकाशमेव गच्छामि EI. viii. 108.
39; अनुरूपोऽनुकूलो वा यो योगो व्यापारः सूत्रस्यार्थप्रतिपादनरूपः सोऽनुयोगः
SthānṬ. 3B. 10; चित्वेत्यधिष्ठानमिहानुरूपम् ... विभज्य ...°तन्मध्यनाडी रचयेत्
TantrSa. 2. 17; महाराज प्रतिहारभूमौ किंचिद्विश्रम्यते। ... अनुरूपमिदम् MadaKeC.
19 (17); (used as noun) what is right, proper, fit, favourable युक्तमाह
भवानस्माननुरूपं चिकीर्षति BṛĀraUBhVā. ii. 4. 41; क्लिश्नाति साधुचरितानसाधून-
नुरुध्यते। अनुरूपं न जानाति युवराज विधिर्जडः RāmC. 9. 71; किं नामान्यदति-
विविक्तात् कन्यापुरादस्याभिमतसिद्धयेऽनुरूपम् SubhaDha. 2.7 (7); राजा रजनिशेषमति-

वाहयितुमनुरूपं निरूप्यं किंनरमिथुनस्य शयनम् ... °तल्पमभजत् Nala Cam. 6. 55 (2); त्वदग्रे शरणागतानां पराभवो नाथ न तेऽनुरूपम् SūktiRa. 202.3; **3Cii** appropriate, commendable सः ...। जगाम भगवान्स्थानमनुरूपमिवात्मनः MahāBhā. ix. 35. 10; अनुलेपनम्। मया दत्तमिदं सीते तव गात्राणि शोभयेत्। अनुरूपमसंक्लिष्टं नित्यमेव भविष्यति Rāmā. ii. 110. 18; भूषणानि ...। स्त्रीणां यान्यनुरूपाणि पुरुषाणां तथैव च। ... फलन्त्यन्ये नगोत्तमाः Rāmā. iv. 42. 46; वयोऽनुरूपं वेषं कुर्यात् ViṣṇuSm. 71. 5; मृगाक्षि घोषवासस्यानुरूपोऽयं हल्लीसकनृत्तबन्ध उपयुज्यताम् BālC. 3. 3(8); भवस्यापि कुबेरशैले तत्पूर्वपाणिग्रहणानुरूपम्। प्रसाधनम् ... न्यस्तं पुरस्तात् पुरशासनस्य KumāSaṁ. 7. 30; काममप्रतिरूपम् (v. l. °मनुरूपम् Apte) अस्य वयसो वल्कलं न पुनरलंकारश्रियं न पुष्णाति Śāk. 1. 18(1); त्वद्वपुरस्यानुरूपमाभरणस्य Kād. 203. 15; नानुरूपा तवाकृतेरसौ ... मेखला AvantiKa. 157. 18; 90. 8; अस्मिन्भजन्ति ... नार्योऽनुरूपमधिवासमधित्यकासु ŚiśuVa. 4. 40 (comm. इच्छासदृशम्, आत्मसदृशम्); (भक्तोत्तमान्) प्रासादेष्वनुरूपेषु कल्पितेष्वग्रतो विभोः। ... प्रतिष्ठाप्य ... अर्चयेत् PāraS. 8. 198; मृदादिदृष्टान्ता अनुरूपा भविष्यन्ति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 309. 17 (*on* ii. 1. 14); देशं कालं च संभारानुत्साहं सत्त्वमेव च। अनुरूपेषु सर्वेषु कामः सिध्यति नान्यथा ParaS. 13. 60; अतोऽन्यप्रकारैर्वाज्ञानस्यानिर्वाच्यस्य निवृत्तिरनुरूपा IṣṭaSi. 86. 3; सोऽन्वेषमाणः शरणं बभ्राम पृथिवीं प्रभुः। नानुरूपं यदाविन्ददभूत्स विमना इव BhāgP. iv. 25. 11; निर्लेपस्येश्वरस्य निर्लेपं चक्षुरेव स्थानमनुरूपम् Bhām. 174. 15 (*on* i. 2. 13); उन्मादनमिदं रूपमनुरूपं मनोभुवः। समुत्सिक्तमिवासक्तं करोति मम मानसम् DarpDa. 3. 84; रूपम् ... तव कृष्ण तनोति तनोरनुरूपम् GītGo. viii. 17. 2; अनुरूपं कृतं सद्म हारेण कुचमण्डलम् Candrā. 5. 81; Kuval. 91; इयमनुरूपा ननु कुसुमेषोर्जयति धनुःश्रीः ChandaśCū. 2. 168 (3); शसृप्रभृतयोऽनुरूपामेव पादादिकां प्रकृतिमाक्षिपन्ति Prasā. i. 146. 16; अस्य दिव्यवस्त्ररचितस्य वेषस्यानुरूपेण दिव्यगन्धानुलेपनेन भवितव्यम् KaṁVa. 5. 24(4); अनन्तमाख्यामधिगम्य योषाम्। ... अनुरूपां सुधीमणिः सोऽयमवाप शोभाम् Yātrā Pra. 1. 17; अहंमदशाहुधरणीसार्वभौमेन ... प्रेषितानि... अनुरूपाणि उपायनानि ĀnandRa. 8. 31 (7) [Vaija. 261. 54]; **4** agreeable, pleasant, cf. **अनुरूपकथावादिन्.**

**अनुरूप** (ánu-rūpa) *m.* **1** the antistrophe which has the same characteristics as of strophe (*stotriya*), the second of the three verses recited together आश्रांवयेतिं स्तोत्रियांः प्रत्याश्रावो अनुंरूपः VājaS. 19.24; आत्मा वै स्तोत्रियः प्रजानुरूपः AitBr. 12.12(351); Kauṣī Br. 15.4(67.19); मध्ये योनिं चानुरूपं च शंसति AitBr. 13.11(382); स्तोत्रियं स्तोत्रियस्यानुरूपं करोति AitBr. 27.2 (690); 36.2 (899); पवस्वेन्दो वृषासुत इत्यनुरूपो भवति PañcBr. xi.6.3; xi. 6.4; xii.7.7; xiii.7.7; पञ्चानामह्नामनुरूपैः प्रत्यवयन्ति PañcBr. xv. 7.6; स्तोत्रियानुरूपौ संशस्तौ सप्त चतुरुत्तराणि संपद्यन्ते Kauṣī Br. 15.5 (68.16); 22.4 (98.22); षष्ठस्याह्नः स्तोत्रियाननुरूपान् कुर्वीरन् Kauṣī Br. 25.15 (119.24); सार्धंं स्तोत्रियः शस्त्वा सार्धमनुरूपं शंसेत् Śat Br. XIII. v.1.2; XIII. v. 1.10; अह्न एव रूपं स्तोत्रियेणारभन्तेऽनुरूपेण साम्नः ... स्तोत्रियानुरूपौ भवतः। प्राणो वै स्तोत्रियोऽपानोऽनुरूपः JaimiBr. 3.21; 3.136; स्तोत्रियैर्वा इतो रेतो दधतो यन्त्यनुरूपैरत्र प्रतिपद्यन्ते JaimiBr. 3.279; उक्थं सप्तविधम्। शस्यते स्तोत्रियोऽनुरूपः JaimiUBr. iii. 4. 1; तोषा वृत्रहणा हुव इत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपौ GopBr. ii. 3. 15 (202. 5); स्तोत्रियायानुरूपाय प्रगाथायोक्थमुखाय परिधानीया इति पञ्चकृत्व आह्वयन्ते GopBr. ii. 4. 4(212. 12); ii. 5. 11 (237. 12); एन्द्र याह्युप नः ... इत्यतोऽनुरूपः AitĀ. V. i. 1.7; रथन्तरस्य स्तोत्रियानुरूपौ शंसति ŚāṅkhāĀ. 2.4 (6.19); स्तोत्रियानुरूपेभ्यः ... इति पृथगाह्वानम् ĀśvaŚS. I.v. 10. 13; स्तोत्रियेणानुरूपस्य छन्दःप्रमाणलिङ्गदैवतानि ĀśvaŚS. I.v. 10. 26; ऊर्ध्वं स्तोत्रियानुरूपाभ्यां तदेव शस्यं विहरेत् ĀśvaŚS. I. vi. 3. 2; प्रत्यृचं स्तोत्रियानुरूपेषु प्रथमानि पदानि द्विरुक्त्वावस्यन्ति ĀśvaŚS. I. vi. 4. 2; ऊर्ध्वमनुरूपेभ्यः ऋजुनीनिने: ... आरम्भणीयाः शस्त्वा स्वान्त्स्वान् परिशिष्टानावपेरन् ĀśvaŚS. II. i. 2. 10; स्तोत्रियानुरूपाणां यद्यनुरूपे स्तुवीरन्त्स्तोत्रियोऽनुरूपः ĀśvaŚS. II. i. 4. 5; अनुरूपस्योत्तमा ĀśvaŚS. II. iii. 11. 18; Śāṅkhā ŚS, vii. 11. 1; अनन्तरमनुरूपात्परिधानीयायै च ŚāṅkhāŚS. vii.14. 6; प्रथमेषु रात्रिपर्यायेषु गायत्राणां स्तोत्रियानुरूपाणां प्रथमान् पादानभ्यस्यन्ति ŚāṅkhāŚS. vii. 26. 12; यज्ञायज्ञीयस्य स्तोत्रियेणोक्थ्यस्तोत्रियान्संशस्य। अनुरूपेणानुरूपान् ŚāṅkhāŚS. xi. 2. 13; xii. 12.14; xviii. 23. 10; उपरिष्टात्स्तोत्रियानुरूपाभ्याम् ... व्यत्यासं प्रतिगृणाति HirŚS. ix. 7. 19 (961. 26); तस्य संपद् यथा पूर्वस्याथातो यज्ञायज्ञीयानुरूपो बृहदग्निष्टोमसामा, तस्य कल्पो यज्ञायज्ञीयमनुरूपे गायत्रं स्तोत्रियपर्यासयोः Kṣudra. 2.5; अथ यज्ञायज्ञीयानुरूपे NidāSū. 32. 25 (2. 7); 167. 7 (9. 10); दशमस्य बहिष्पवमानं द्वितीयप्रभृतीनां पञ्चानामह्नामनुरूपाः LāṭyāŚS. iii. 7. 1; DrāhyŚS. ix. 3.14; अनुरूपेषु तृचा प्रतिलोमा ऋचो नवर्च इति गौतमः LāṭyāŚS. iii.7.2; DrāhyŚS. ix.3.15; LāṭyāŚS. vi.3. 5; DrāhyŚS. xvi. 3. 5; LāṭyāŚS. vii. 12.2; DrāhyŚS. xxi.3.14; अहिंकारम् अनुरूपायोक्थमुखाय परिधानीयायै VaitāSū. 20. 16; 25. 5; स्तोत्रियानुरूपयोः प्रथमानि पदानि पुनरादायमर्धर्चशस्यवच्छंसति VaitāSū. 26. 3; पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ प्रगाथौ VaitāSū. 31. 18; 33. 18; 37. 5; एतेषाम् अनन्तरोऽनुरूपः संभवे VaitāSū. 42. 10; ज्योतिष्टोमे बहिष्पवमाने त्रयस्तवाभूवन् स्तोत्रियोऽनुरूपः पर्यासश्चेति ṬupṬ. 72. 4 (*on* v. 3. 7); ŚāstrDī. 431. 6 (*on* v.3.4); NyāyMāVi. 289. 3 (*on* v. 3. 4); BhāṭṭDī. ii. 193.6 (*on* v. 3. 4) [Nānārthā Saṁ. iii. 26.5] **2A** name of a deity (*lit.* of befitting form) अनुंरूपाय् स्वाहां (इत्यश्वरूपाणि जुहोति) TaiS. VII. iii. 18.1; KāṭhS. 4. 8 (iii. 161. 2); **2B** name of the Being (belonging to the eyes) स योऽयं चक्षुष्येषोऽनुरूपो नाम। अन्वङ् ह्येष सर्वाणि रूपाणि। तमनुरूप इत्युपासीत JaimiUBr. i. 27. 4; **2C** name of a type of passion (*rāga*) रागोऽनु सह पश्चाद्वानुरूपोऽनुगतोऽपि वा । यूनोरपूर्वः पूर्वानुरागशब्देन शब्द्यते SaraKaṇṭhā. 561.9; रागोऽनुवृत्तोऽविच्छिन्नमनुराग उदाहृतः। अनुरूपोऽथवा राग इति वा निर्णयो भवेत् BhāvPra. (Śā.) 82. 2(4); **3** the word *anurūpa* अमुना वानुरूपान्ते रसरूपपदं वदेत् PañcaRā. (Nā.) iii. 14. 13.

**अनुरूप** (anu-rūpa) *n.* **1** similarity of form, conformity अपि जनकसुतायास्तच्च तच्चानुरूपं स्फुटमिह शिशुयुग्मे नैपुणोन्नेयमस्ति UttaRāC. 6. 26 (*but* Apte suitability, fitness); SaraKaṇṭhā. 600. 10; **2** proper form, cf. **अनुरूपगुणवद्भाजन** [resemblance, likeness, Apte]

**अनुरूपक** (anurūpa-ka) *adj.* [*f.* -ikā] **1** right, appropriate नैवानुरूपकं लिङ्गं वक्ता वा नास्ति कश्चन। सुषुप्तिस्थितशून्यस्य बौद्धा कोऽन्वात्मनः परः SarvaVeSāSaṁ. 596; **2A** who is in accordance with or conforming to प्रथमप्रहरे जन्म यस्य सोऽल्पायुरेव च। ... चतुर्थे चिरजीवी स्यात्क्षणानामनुरूपकः BrahmVaiP. ii. 36. 134; **2B** what is proportionate, cf. **अनुरूपकता**; **3** suitable, well-matched असौ ह्यस्या युवा भर्तानुरूपकः KathāSaSāg. v.2.164; एतां गान्धर्वविधिना स्वयम्। नरवाहनदत्तोऽसावुद्वहत्वनुरूपिकाम् (कन्याम्) KathāSaSāg. vi. 8. 239; राज्ञीषु मध्यादेकां त्वं सुविचार्यानुरूपिकाम् KathāSaSāg. ix. 5. 53; राज्ञे ... मुनिः। अप्सरःसंभवां कन्यां तां ददावनुरूपिकाम् KathāSaSāg. xii. 27. 48; अस्माभिः सममागत्य कन्यां तां परिणीय च। मत्पुत्राय ... वध्वास्त्वं ह्यनुरूपकः KathāSaSāg. xviii. 4. 169.

**अनुरूपकता** (anurūpaka-tā) *f.* the state of being what is proportionate रक्षायामनुरूपकता। यस्य (गोपालकस्य) नान्यदन्नं स एकस्या गोः क्षीरमादद्यात् दशतः ManuBh. ii. 180. 7 (*on* 8. 231)

**अनुरूपकथावादिन्** (anurūpakathā-vādin) *adj.* who speaks agreeable or pleasant matter अनुकूलाः कथा वच्मि (v.l. अनुरूपकथावादी) विप्रियं परिवर्जयन्। अधर्मेणापि संयुक्तं प्रियमाभ्यां करोम्यहम् MahāBhā. iii. 204. 24.

**अनुरूपकर्मन्** (anurūpa-karman) *adj.* (used as noun) one whose action is proper or right वशंवदो विधिरनुरूपकर्मणां न शर्मणे शिखिनि पतङ्गसाहसम् RāmC. 15. 33.

**अनुरूपकारणकल्पना** (anurūpakāraṇa-kalpanā) *f.* assumption of similar or conforming source न तेभ्यः (अनुमानादिभ्यः) कर्तव्यतावगतिः। तस्मात् कर्तव्यतास्मरणस्यारूपकारणकल्पनायां वेद एवोपदिश्यते ManuBh. i. 63. 9 (*on* 2. 6)

**अनुरूपकार्योत्पत्ति** (anurūpakāryotpatti) *f.* origination of similar or conforming result अनुरूपकार्योत्पत्तौ विच्छित्तिविशेषवशेन सौन्दर्यातिशयदर्शनात् कारणानुरूपत्वे कार्यस्य न किंचिच्चारुत्वमिति न वाच्यम् AlaṅkāRa. 61(16); सर्वज्ञत्वाभावे हि यथोचितोपादानकारणाद्यनभिज्ञत्वादनुरूपकार्योत्पत्तिर्न स्यात् SyādvāMañ. 6(29); विवेचितं च (अलंकारसर्वस्व)विमर्शिनीकृता 'कारणादनुरूपकार्योत्पत्तिर्हि लोकप्रसिद्धा' RasGaṅ. 608. 10; 608. 7.

**अनुरूपकुला** (anurūpa-kulā) *adj.* (*f.*) **1** who is from conforming or similar lineage अद्य श्लोकरसज्ञास्ता भविष्यन्ति निशाचर। अनुरूपकुलाः पत्न्यो यासां त्वं पतिरीदृशः Rāmā. iii. 29. 11; **2** who is from a worthy family अनुरूपकुलां कन्याम् ... विवाहितः। भुङ्क्ते वैषयिकं सुखम् PrabhāC. 121. 22.

**अनुरूपक्रियादि** (anurūpa-kriyādi) *adj.* similar or conforming action, i.e. behaviour etc. ('चन्द्रीयति मुखम्' इत्यत्र) उपमानपदेन लक्षणयोपस्थितम् ... विशेषणम्। विशेष्यं चाश्रयतयोपमेयम्। क्यजर्थाचारश्चानुरूपक्रियादिः RasGaṅ. 254. 11.

**अनुरूपक्रियार्थिता** (anurūpakriyārthi-tā) *f.* the state of aiming at or leading to a conforming action अवश्यं च व्यतिरिक्तानित्यताद्वारेणापि वस्तुन एवानवस्थायिनमात्मानं प्रतिपद्यते, तदनुरूपार्थकृ(क्रि)यार्थितया प्रवृत्तेः HetuBiṬ. 42. 24.

**अनुरूपगात्र** (anurūpagātra) *m.* name of a former Buddha सम्यक्संबुध्दानां

कानि नामानि ... ततो भूयो धुतधर्मधर अतोऽनन्तरं भगवान् चित्रभानुः ... अनुरूपगात्रः MaVastuAva. i. 140. 4[DBHS.]

**अनुरूपगुण** (anurūpa-guṇa) *adj.* [*f.* -ā] **A** possessing similar or conforming qualities देवशर्म्मणः पुत्रस्य तदनुरूपगुणस्य स्वामिशर्म्मणः पुत्राय ... सोमशर्म्मणे ... दत्तोऽयं ग्राम EI. xix. 260. 18; **B** possessing befitting qualities अथाप्तबान्धवः। अनुरूपगुणामचिन्तयन्ननवद्येषु कुलेषु कन्यकाम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 5. 35.

**अनुरूपगुणग्राम** (anurūpaguṇa-grāma) *m.* multitude of befitting qualities प्रकामकमनीयेऽस्मिन्निर्मितेऽम्भोजभूर्ध्रुवम्। अनुरूपगुणग्रामनिर्माणे विक्लवोऽभवत् PāṇḍaC. 6. 274.

**अनुरूपगुणग्रामा** (anurūpa-guṇagrāmā) *adj.* (*f.*) possessing multitude of befitting qualities अनुरूपगुणग्रामा पाण्डोरुड्डामरौजसः। का कलत्रं भवित्रीति चिन्ताभूद्भीष्मचेतसि PāṇḍaC. 1. 395.

**अनुरूपगुणत्व** (anurūpaguṇa-tva) *n.* the state of being one possessing befitting qualities सोऽपांपतेस्तु तनुजामुपयेमे ... । अनुरूपगुणत्वाच्च तस्य भार्या गुणार्णवा BrahmP. 88. 3.

**अनुरूपगुणप्रकर्ष** (anurūpaguṇa-prakarṣa) *m.* excellence of befitting qualities इच्छानुरूपमनुरूपगुणप्रकर्षं संकर्षिणि त्वमभिमृष्य यदा बिभर्षि। जायते... तदानीं देवः शिवोऽपि भुवनत्रयसूत्रधारः DevīPañ. 2. 16.

**अनुरूपगुणवद्भाजन** (anurūpaguṇavad - bhājana) *n.* vessel having proper quality औषधानि ...। गृहीत्वा चानुरूपगुणवद्भाजने संस्थाप्य ... शिक्येष्वासज्य स्थापयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 167. 10(5. 8)

**अनुरूपग्राह्यग्राहकभेद** (anurūpagrāhyagrāhaka- bheda) *m.* differentiation of corresponding, i.e. mutually related objects and subjects (विश्वं) तन्नाना अनुरूपग्राह्यग्राहकभेदात् PratyabhiHṛ. 6. 10 (3)

**अनुरूपचरित** (anurūpa-carita) *adj.* **i** having proper behaviour स्वतन्त्राहं सदा देवाः स्वेच्छाचारविहारिणी। ममानुरूपचरितो भविता तु मम प्रियः Brahmāṇḍ P. iii. 15. 2; **ii** having favourable conduct राजाक(क) रोत् ... आत्मानुरूपचरितम् .... श्रीराज्यपालमिह दूतकमात्मपुत्रम् EI. xviii. 307. 51; i. 80. 25.

**अनुरूपचेष्ट** (anurūpa-ceṣṭa) *adj.* whose activity is befitting (to genus) ऐक्षत जनः ...। नागं पुनर्मृदु सलीलनिमिलिताक्षं सर्वः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः ŚiśuVa. 5. 6 (comm. स्वजात्युचितव्यापारः)

**अनुरूपजनन** (anurūpa-janana) *n.* creation of similar or conformable (thing) यदि हि पूर्वज्ञानमुत्तरस्य जनकं भवति, ततोऽनुरूपं विरूपं वा जनयति।... न च निष्पन्नस्य क्षणमप्यवस्थानमस्तीति कदा जनयिष्यतीति जनकत्वानुपपत्तौ दूरोत्सारितमनुरूपजननम् Kāśi. ii. 87. 16 ( *on* 5(2). 188)

**अनुरूपतनु** (anurūpa- tanu) *adj.* having proportionate body श्यामासि चन्द्रधवलासि च हेमगौरी ... अनुरूपतनुं स्मरामः BṛDharmaP. i. 41. 27.

**अनुरूपतम** (ánurūpa-tama) *adj.* [*f.* - ā] **1** the most similar or conforming प्रजापंतिरालब्धोऽश्वोऽभंवत्। तस्मादश्वः प्रजापंतेः पशूनामनुंरूपतमः TaiBr. III. ix. 22. 2; **2** the most suitable or matching नटवत्परिगृह्य ...। अनुरूपतमास्वपि ध्रुव नगरस्त्रीषु न सङ्गमेष्यति Yādavā. 9. 97.

**अनुरूपतर** (anurūpa-tara) *adj.* more appropriate वाग्वै हविष्कृद् वाचमेवैतदाह्वयति इति। ... तस्मात्पत्न्यां हविष्कृति लिङ्गमनुरूपतरं भवति ŚābaBh. 758. 6 (*on* iii. 2. 8)

**अनुरूपतस्** (anurūpa- tas) *adv.* **1** in a befitting manner, befittingly आज्ञापयत्तदा राजा सुग्रीवः ...। और्ध्वदेहिकमार्यस्य क्रियतामनुरूपतः Rāmā. iv. 24. 24; जैवन्तिः ... निवेशितोऽनुरूपतश्च सत्कृतः PratiYau. 2. 3 (4); क्रमागतं ज्ञानं मुखादेव ...। वैश्यान्तं ब्राह्मणाद्यं हि घृणया चानुरूपतः LiṅgaP. i. 7. 10; कुरु कल्याणकैंकर्यमावयोरनुरूपतः BṛBrahmaS. iii. 6. 53; **2A** in accordance with, accordingly अन्ये कृतयुगे धर्माः ...। अन्ये कलियुगे नृणां युगह्रासानुरूपतः ManuSm. 1. 85; कृते कर्मणि यः स्वामी न दद्याद् वेतनं भृतेः। राज्ञा दापयितव्यः स्याद्विनयं चानुरूपतः BṛhaspaSm. 147. 11; मङ्गलगायकान्। नर्तकांश्च ... समावेश्य ... मण्टपे न्यस्य विस्तारस्यानुरूपतः PāraS. 17. 436; पूर्ववत्पूजयेद्विद्वान्स्ववित्तस्यानुरूपतः NīlaP. 664; स नरकं याति स्वर्गं वा स्वेन कर्मणा। ततः स कालं वसति कर्मणामनुरूपतः ViṣṇuDhaP. ii. 116. 43; पित्तेन स्यान्मृदुः कोष्ठः ..। मध्यमः समदोषत्वान्मात्रा योज्यानुरूपतः SiddhYo. 74. 2; यथा यथा महालिङ्गं पूजा श्रध्दा यथा यथा। तथा तथा महत्पुण्यं विज्ञेयमनुरूपतः ŚivU. 3. 14; अवताराः ...। भवन्ति बहवः कामं प्रकृतेरनुरूपतः DevīBhā P. iv. 16. 20; पिशाचाः ... त्यजन्ति विष्ठामूत्राणि। ... तत्रैव तांस्ते सर्वाणि भोजयन्त्यनुरूपतः BṛDharma P. i. 55.62; प्रवर्तयेत्ततो युध्दं गजानामनुरूपतः Mānaso. iv. 3. 643; क्षेत्रोपकरणं सेतुं पुष्पमूलफलानि च। विनाशयन् हरन् दण्ड्यः शताद्यमनुरूपतः DaṇḍaVi. 141. 12; अनुरूपतो विनाशे चापहृतमूल्यानुसारेण देशकालशक्त्यनुसारेण च DaṇḍaVi. 141. 19; **2B** in proportion to, proportionately राजा कर्मसु युक्तानां स्त्रीणाम् ... प्रत्यहं कल्पयेद् वृत्तिं स्थानकर्मानुरूपतः ManuSm. 7. 125.

**अनुरूपता** (anurūpa- tā) **1** similarity, conformity उपपत्तिद्विरूपत्वमाधिक्यमनुरूपता AnuVyā. 38A.5 (*on* 3. 1); **2** appropriateness, propriety संयोगादिलक्षणस्यानुरूपता द्वेधा– स्तुतिपर्यवसायिनी, निन्दापर्यवसायिनी च RasGaṅ. 607. 8; अनाथत्वादिविशिष्टस्य स्नेहार्द्रत्वादिविशिष्टेन संसर्गस्यानुरूपता भागीरथीस्तुतिपर्यवसायिनी RasGaṅ. 607. 14.

**अनुरूपतावर्णन** (anurūpatā-varṇana) *n.* description of similarity वस्तुतोऽननुरूपयोरपि कार्यकारणयोः श्लेषादिना धर्मैक्यसंपादनद्वारानुरूपतावर्णने ... अनुपदमेव दर्शितत्वात् RasGaṅ. 608. 12.

**अनुरूपत्व** (anurūpa-tvá) *n.* **1** similarity, likeness or conformity हिरण्यगर्भः समंवर्तताग्रे इत्यांघारमाघांरयति प्रजांपतिर्वै हिं रण्यगर्भः प्रजापंतेरनुरूपत्वायं TaiS. V. v. 1. 2; अनुरूपेणैवांन्नांद्यमंवरुन्धे पश्चांच्चरुर्भवत्यनुरूपत्वांय MaiS. iii. 4. 7 (iii. 55. 4); यत्पूर्वंरूपमपरेण रूपेणानुवदति तदनुरूपस्यानुरूपत्वमनुरूप एनं पुत्रो जायते PañcBr. xiii. 1. 9; xiii. 7. 7; प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतेरनुरूपत्या- (v. l. त्वा Viśva.) य BaudhŚS. ii. 378. 1; तदशक्तिश्चानुरूपत्वात् MīmāSū. i. 3. 28; TantrVā. 226. 15 ( *on* i. 3. 23); VaiyāSiMañ. 68. 15; तेषामेवाशक्त्योच्चारणमनुरूपत्वात् VaiyāSiMañ. 86. 8; यत्किंचिद्दोषपरिहारानुपयुक्तत्वस्य वैयर्थ्येऽनुरूपत्वात् NyāySiA. 231. 1; अनुरूपत्वं नाम भगवद्विग्रहगुणाद्युपमेयविग्रहगुणादिमत्त्वम् Vedānt RaMañ. 1. 5 (70. 9); अनुरूपसंसर्गः समम्।... तत्रोत्पत्तिलक्षणस्य संसर्गस्यानुरूपत्वम् RasGaṅ. 604. 16; **2** the state or characteristic of being antistrophe पूर्वमु चैव तद्रूपमपरेण रूपेणानुवदति यत्पूर्वं रूपमपरेण रूपेणानुवदति तदनुरूपस्यानुरूपत्वम् PañcBr. xi. 6.4 ; स्तोत्रियत्वात्कारणादनुरूपत्वाद्वा एतमुक्तं प्रग्रथनधर्मं प्रगाथा लभन्ते ŚāṅkhāŚS. vii. 25. 17; **3** the state of being what is proportionate, proportionateness पश्चात्स्वरुर्भवत्यनुरूपत्वायेति HirŚS. xii. 8. 10 (123. 21); पश्चात् त्सरुर्भवत्यनुरूपत्वायेति विज्ञायते ĀpaŚuS. iv. 13. 13 (comm. तथाकारसंपादनाय); **4** propriety स्वजातीयवधे वध एव हन्तुः। तत्र तस्यैवानुरूपत्वात् 'घातने तु प्रमापणम्' DaṇḍaVi. 73. 11.

**अनुरूपत्वप्रतिपादन** (anurūpatva-pratipādana) *n.* explanation of conformity प्रजापत्यर्थकहिरण्यगर्भपदयुक्तमन्त्रेणाघारणं प्रजापतेरनुरूपं भवतीति वाक्यशेषे प्रजापतेरनुरूपत्वप्रतिपादनम् MayūMāli. 682. 11 ( *on* x. 3. 2)

**अनुरूपदण्डनार्थम्** (anurūpadaṇḍanārtham ) *adv.* for the sake of corresponding penalty यैस्त्वनुरूपदण्डनार्थं 'माषो विंशतितमो भागः पणस्य परिकीर्तितः' इति नारदेनोक्तमाषः स्वीकृतः Smṛti Can. iv. 493. 16.

**अनुरूपदोहदसंपत्ति** (anurūpadohada-sampatti) *f.* wealth of befitting longing of a pregnant woman उत्पन्नगर्भप्रभावादनुरूपदोहदसंपत्तिसंपत्त्यधिककमनीयकान्तिः... प्रियङ्गुमञ्जरी बभूव NalaCam. 3. 22(34)

**अनुरूपनिदेशदान** (anurūpanideśa- dāna) *n.* act of giving a proper order or command विस्रब्धमादिश किमाहरतु ...। संभावयैनमनुरूपनिदेशदानाच्छिन्धि द्विषन्निधनसूत्रमिदं प्रदीर्घम् RāmC. 36. 7.

**अनुरूपनिश्चयानुगतव्यापार** (anurūpaniścayānugata-vyāpāra) *adj.* having the function or operation followed by appropriate determination यत्र यत्रोच्यते प्रत्यक्षं वस्तूपदर्शकं वस्तुग्राहकमित्यादिना शब्देन तत्र सर्वत्रानुरूपनिश्चयानुगतव्यापारमेव बोद्धव्यम् DharmoPra. 20. 22.

**अनुरूपपरिवारपरिकर** (anurūpa-parivāraparikara) *adj.* having a multitude of right attendants सप्रयत्नेन भूत्वा लिखितमेकं मया दिव्यकुमारिकारूपमनुरूपपरिवारपरिकरम् TilaMañ. 164. 4.

**अनुरूपपर्यास** (anurūpa-paryāsa) *m.* (du.) antistrophe and particular concluding strophe in a certain hymn अथात आवापवान् एकाहोऽपि चर्त्विगपोहन इत्याचक्षतेऽन्तरेणानुरूपपर्यासौ गायत्राणि पावमानानि तृचसूक्तान्यावपेद् यावन्ति कामयेत Kṣudra. 2.9 [Viśva.]

**अनुरूपपात्रघटन** (anurūpapātra-ghaṭana) *n.* bringing together, i.e. union with matching or suitable personalities अनुरूपपात्रघटनं कुर्वाणस्याद्य कुसुमबाणस्य। सुचिराद् बत संजातः शरासनाकर्षणश्रमः सफलः KuṭṭaMa. 144 (comm. योग्यभाजनेन घटनं संयोजनम् )

**अनुरूपप्रतिपत्त्युपपादन** (anurūpapratipatty-upapādana) *n.* act of granting appropriate honour उपदिशन्ति हि विनयमनुरूपप्रतिपत्त्युपपादनेन वाचा विनापि भर्तव्यानां स्वामिनः HarṣaC. 126. 14.

**अनुरूपप्रत्यपकार** (anurūpa-pratyapakāra) *m.* befitting retaliation in return अस्मत्परिगृहीतानां दाराणामभिगमनेन दूषयिता। ततश्चानुरूपप्रत्यपकारेण शत्रोरानृण्यं गन्तव्यमिति तदस्यापि दारानेवाभिगमनेन दूषयन्प्रतिकरिष्यामि JayaMa. 66. 17 (*on* 1. 3)

**अनुरूपप्रमाण** (anurūpa-pramāṇa) *n.* [Inst.] with proportionate measurement द्विकलं द्विकलं ज्ञात्वा यथाभागं कृषीकृतम्। अनुरूपप्रमाणेन नातितीक्ष्णाङ्गमेव च। ... एतत् गण्डपरावृत्तं स्थानम् ViṣṇuDhaP. iii. 39. 22.

**अनुरूपप्रौढप्रहरण** (anurūpapraudha-praharaṇa) *n.* proper and grand weapon सा कन्या रत्नमजीजनत् ... बद्यो: कालादनुरूपप्रौढप्रहरणप्राप्ति-प्रीतहृदयेनास्फोटितमिव ... कुसुमसायकेन NalaCam. 3. 25(1)

**अनुरूपफल** (anurūpa-phala) *n.* appropriate fruit or result हितं हितानुज्ञानानामाधाराणाम् ... मन्त्रात्मा संप्रयच्छति। सद्यो वृत्तवशाद् ब्रह्मन्नुरूपफलं हि यत् PauṣkS. 25. 28.

**अनुरूपभर्तृगामिनी** (anurūpabhartṛ-gāminī) *adj.* (*f.*) who obtains a suitable husband वत्से, अनुरूपभर्तृगामिनी भूया: Nāgā. 1. 17 (11); एनाम् ... अनुरूपभर्तृगामिनीनां वासवदत्तादीनां वर्णनेन ग्राहयानुशयम् DaśKuC. 69.1.

**अनुरूपभाषण** (anurūpa-bhāṣaṇa) *n.* befitting speech परगतवचनानुरूपभाषणरूपभाणयोगश्च किं ब्रवीषीत्याकाशभाषिते AbhinBhā. ii. 408. 18 (*on* 18.4)

**अनुरूपभोग्य** (anurūpa-bhogya) *adj.* to be enjoyed, i.e. ruled by the right (person) राज्यं कुरूणामनुपूर्वभोग्यं (v. l. अनुरूपभोग्यं) क्रमागतो न: कुलधर्म एष: MahāBhā. v.146.29.

**अनुरूपम्** (anurūpam) *adv.* [P.ii.1.6] **1A** proportionately यो वात्मयाजी स्नातक: ... म्रियेत तस्य ... विशेषार्थी यथाविभवानुरूपं दक्षिणां दत्त्वा ... पूर्वोक्तेन विधिना दहनं कुर्यात् VaikhāGS. 5. 9; (कवि:) अनुरूपं च कविक्लेशस्य ... संमानडम्बरेण पूजितो राज्ञा UdaySuKa.157. 10; चूर्णीकृतमनुरूपं क्षिपेन्नरा यदि न भल्लात: RaseCin. 8. 37; **1B** in like manner or the same way ततोऽनुरूपमायं (? पं) च यमस्तस्मादनन्तरम्।... धर्मस्यापत्यमेतद्वै सुदेव्यां समजायत MatsyaP. 171. 47; यस्तु प्रहर्तारं प्रहृत्य तस्मिन् तूष्णीं तिष्ठति अनुरूपं प्रतिकृत्य विवदते ... एतयोर्यथोक्तादधिको दण्ड: DaṇḍaVi.248.15; **2A** appropriately, properly आहिताग्ने: यज्ञपात्राणि ... पृषदाज्येन पूरयित्वानुरूपं निदधति KauśiSū.81.3; **2B** in a befitting manner संग्रहेष्वलुब्धा: प्रत्यन्तेषु मौला: शुचयोऽर्थकृत्येषु ... अन्येषु यथानुरूपं नियोज्या: (जना:) SaṅkhaLiDS. 251; इच्छाविभूत्योनुरूपमद्रिस्तस्या: कृती कृत्यमशेषयित्वा। सभ्य: सभायाम् ... तस्थौ KumāSaṁ. 7. 29; स: (सरयूम्) तामपकृष्टनक्राम्। विगाहितुं श्रीमहिमानुरूपं प्रचक्रमे चक्रधरप्रभाव: RaghuVa.16.55; किमसावतिमहद्भि: पूर्वाचार्यैस्तस्या दिव्याकृतेर्घटिताया अनुरूपं घटेते न वेति द्रष्टुमर्हथ AvantiKa. 13. 15; पुरुषज्ञानलोकज्ञानपुरुषविशेषज्ञोऽनुरूपमुपकारी भवति ManuBh. ii. 64. 26 (*on* 7. 206); ईश त्वां स्तोतुमिच्छामि ...। नैव वर्णयितुं शक्तोऽस्म्यनुरूपमनीहकम् BrahmVaiP.iii.13.41; सकीर्ति ... भर्तुर्भूयादित्यबुदेश्वर:। सनामारीनहन्प्रत्यर्यनुरूपं कृतायुध: DvyāśraKā. 5. 42; **3** accordingly, correspondingly धर्मं कुरुकुलोचितम्। अनुरूपं महाबाहो पूर्वेषामात्मन: कुरु MahāBhā. i. 195.12; यो हि भृत्यो नियुक्त: सन् भर्त्रा कर्मणि दुष्करे। कुर्यात्तदनुरूपं हि Rāmā. v.70.7; तेनार्चितौ तावपि चानुरूपम् BuddhaC. 9. 3; क्रोशितुमपि रुजानुरूपमसमर्थस्य ... परिषेकं कुर्यात् AṣṭāSaṁ. ii. 170.4 (*on* 6.1); वस्त्वन्तरे रतिमुपेयुरथानुरूपम् VarāṅgaC. 1.43; रागद्वेषभयादीनामनुरूपं चरन्नपि। योऽन्तर्व्योमवदच्छन्न: स जीवन्मुक्त उच्यते VarāU.4.24; YogVā. iii. 9.8; जीवकर्मानुरूपं ब्रह्मणो भिन्नाभिन्नस्वभावा एवोपाधय उत्पद्यन्ते BrahmSūBh.(Rā.) 163.15 (*on* i.1.4); जगत्कारणविशेषाकाङ्क्षायामाकाशशब्देन ... अन्यत् सर्वं तदनुरूपमेव वर्णनीयम् BrahmSūBh.(Rā.) 219. 18 (*on* i. 1. 23); आशाभिपूर्तेरनुरूपमेव वर्षन्प्रकर्षाद्व-सुमण्डलानि। ... व्यनक्ति य: सोदरताविलासम् AcyutarāLa. 1. 9; **4** in a befitting form यथार्थो योग्यता। अनुरूपं सुरूपो वहति JaineVyā. 47. 29 (*on* i. 3. 5); अनुरूपं स्वरूपी भवति CāndraVṛ. *on* ii. 2. 2; योग्यतायाम्अनुरूपम्। रूपयोग्यं भवतीत्यर्थ: KāśiVṛ. *on* ii.1.6; अनुरूपमित्यत्र योग्यतायामनुशब्द:। योग्यं रूपं वहतीत्यर्थ: Nyās.i.341.27 (*on* ii.1.6); रूपस्य योग्यमनुरूपम् MugdhaBo. 6. 61 (61. 16); PrakriKau. i. 476.4; SiddhāKau. 162A. 5 (*on* ii.4. 18); LaŚabdeŚe. i. 536. 10; अनुरूपमिति योग्यतायामव्ययीभाव: RasGaṅ. 596. 3.

**अनुरूपमाय** (anurūpamāya) [w. r. for अनुरूपमापम्], MatsyaP. 171.47.

**अनुरूपयत्** (anu-rūpayat) *adj.* [*f.*-ntī] closely looking at सिंहासनस्थान्नृपतीन् भरतस्त्वनुरूपयन्। गिरा पप्रच्छ कुशलम् ViṣṇuDhaP. i. 209. 62; कंदर्पशत्रुरयमित्यनुरूपयन्ती सैषा पपात पुर एव पुरां विजेतु: BhikṣāKā. 8.6.

**अनुरूपयत्न** (anurūpa-yatna) *m.* due or proper effort अथानुरूपयत्नेन सम्यगन्वेषणे कृते। मूलाभावान्न विज्ञातं भवेद्बाधकबाधकम् TattvSaṁ. 2869.

**अनुरूपरमण** (anurūpa-ramaṇa) *m.* suitable lover, i.e. husband अनुरूपरमणमासादयेति तामाशिषावर्धयदर्धचन्द्रमौलि: PārvPa. 3. 8 (7)

**अनुरूपरमणविरह** (anurūparamaṇa-viraha) *m.* absence of a suitable lover वपुरिदमनुपममीदृग् यदि विहितं तेन धात्रा। अनुरूपरमणविरहात् किमिति कृतं वन्ध्यजन्मफलम् KuṭṭaMa. 815.

**अनुरूपरसा** (anurūpa-rasā) *adj.* **1** having befitting, i.e. favourable passion or love इयमेव नर्मदा मम वंशप्रभावानुरूपरसा ĀryāSaŚa. 455 (comm. अनुकूलरतिमती); **2** having proper quantity of water, ĀryāSaŚa. 455 (comm. रसो जलम्)

**अनुरूपरूप** (anurūpa-rūpa) *n.* **i** proper form अनुरूपरूपरतिशीलशुभां लभते स्त्रियं सुभग एव पुमान् Rāgh. 8. 20; **ii** conforming form, cf. **अनुरूपरूपा.**

**अनुरूपरूपसंपत्ति** (anurūparūpa-sampatti) *f.* wealth of befiting beauty प्रथममिह तावदाभिजात्यवित्तविद्याविवेकविभवैरनाकुले कुले जन्म ततोऽप्यनुरूपरूपसंपत्ति: ... इति महती भाग्यपरंपरा NalaCam. 6.35(6)

**अनुरूपरूपा** (anurūpa-rūpā) *adj.* (*f.*) possessing conforming form अशेषरूपेष्वनुरूपरूपा देवी जगन्नेतुरनुप्रजज्ञे Yādavā. 12.1 (comm. समानाकारा तत्तदवताराद्यनुरूपाकारा)

**अनुरूपलक्षितत्व** (anurūpalakṣita-tva) *n.* [w. r. for **अनुपलक्षितत्व**] AbhinBhā. i.310.15 (*on* 6.45)

**अनुरूपलोभ** (anurūpa-lobha) *m.* eagerness or longing for suitable (husband) अहोऽनुरूपलोभेन सखी मां मुग्धमानसीम्। दग्धुमभ्युद्यता पापा BṛKathāMañ. ix .1. 356.

**अनुरूपवत्** (anurūpa-va(n)t) *adj.* possessing similar traits (एको नारायणो देव:) चैतन्यमस्य धर्मो य: प्रभा भानोरिवामला। तया स्फुरति जीवोऽसौ स्वत एवानुरूपया (v.l.अनुरूपवान्) LakṣmīT. 13. 26.

**अनुरूपवपुस्** (anurūpa-vapus) *adj.* possessed of proper body त्वरिततरमुत्थाय चलितमभिरूपमभिनवारूढयौवनमनुरूपवपुषा ... राजसुतया ... मुहुर्धावित्वा ... निपत्य पादयो: प्रसाद्यमानमेकं नृपकुमारमद्राक्षम् TilaMañ. 397.15.

**अनुरूपवराप्राप्ति** (anurūpavarāprāpti) *f.* non-finding or non-obtainment of a suitable bridegroom कन्यासौ अनुरूपवराप्राप्त्या वृद्धकुमारी भूत्वा केनाप्यनुरूपेण महीमहेन्द्रेण सोपरोधमूढा सती सतीमतल्लिका तमुद्वोढारं च स्वं च जनकं च परामुन्नत: कोटिं नेष्यति PrabaCin.126.23; KumāPraPra.92.22.

**अनुरूपवरार्थ** (anurūpavarārtha) *m*. [Loc.] for the sake of (obtaining) a suitable bridegroom कन्या स्वयंप्रभा नाम ...। अनुरूपवरार्थेऽस्याश्चिरं चिन्तापरायण:। अरोचकी कविरिव तस्थावग्निजटी नृप: TriṣaŚaPuC. iv. 1. 462.

**अनुरूपवर्तनाभरण** (anurūpa-vartanābharaṇa) *n.* appropriate make-up (*lit.* application of colours) and decoration or ornamentation सात्त्विकभावोन्मीलनमभिनयमनुरूपवर्तनाभरणम्। मिश्रामिश्रे नाट्ये लयच्युतिं वर्णयन्ति मञ्जर्या: KuṭṭaMa. 805 (comm. भूमिकोचितं वर्तनं वर्णै: उपवर्णैश्च अङ्गवर्तनम्)

**अनुरूपविचेष्टित** (anurūpa-viceṣṭita) *n.* befitting action एतन्नम (?) प्रथममम्ब मयि त्वदीये प्रेम्णे पुनस्तदनुरूपविचेष्टितेभ्य:। यन्मां प्रतीत्थमुपदेशविधिस्तवायं मा भूद्विजेतरि पुरामनुरागबन्ध: BhikṣāKā. 23.18.

**अनुरूपविषयिन्** (anurūpa-viṣayin) *adj.* referring to appropriate objects (राग:) न केवलं लावण्यादिनैव रज्यते किं तर्ह्यनुरूपविषयिणाभिलाषेणापीति प्रतीयते SaraKaṇṭhā. 645. 6.

**अनुरूपवीरसंवाद** (anurūpavīra-saṁvāda) *m.* speaking to the worthy hero अनुरूपवीरसंवादप्रमोदभरद्विगुणितावष्टम्भसंक्षोभितभुवनत्रयस्य निरन्तरप्रहीयमाणबाणपञ्जरमध्यवर्तिना रामभद्रेण क्रीडाशकुन्तकौतुकं पूर्यते राक्षसराजस्य AnargharāRā. 6.71(1)

**अनुरूपवृत्तघटना** (anurūpavṛtta-ghaṭanā) *f.* **1** composition in appropriate metre (नगरी वाराणसी नाम) अनुरूपवृत्तघटना सत्कविकृतरूपकेषु लोके च। रमणीवचने यस्यां माधुर्यं काव्यबन्धे च KuṭṭaMa.15; **2** occurrence of proper conduct, KuṭṭaMa. 15.

**अनुरूपवेला** (anurūpa-velā) *f.* proper time अमात्य: ... प्रागेव मरणाबाधभयाद् राज्ञ: ... राजव्यञ्जनमनुरूपवेलायां प्रकृतीनां दर्शयेत् मित्रामित्रदूतानां च ArthŚā ii. 218. 4 (5. 6)

**अनुरूपवेश** (anurūpa-veśa) *m.* proper dress वय:कर्मार्थश्रुताभिजनानां प्रत्येकमनुरूपवेशभाषणबुद्धिवृत्ति: कार्या Aparā. 165. 16 (*on* 1.123)

**अनुरूपवेष** (anurūpa-veṣa) *m.* proper dress (राजा) कुशलविरचितानुकूल-(v.l.°रूप)वेष: क्षितिपसमाजमगात् RaghuVa. 5.76; लोकवृत्तं वृत्त्यर्थितया प्रायशो

यदाचरति स्वगुणानुख्यापनानुरूपवेषधारणादिकं लोकस्तत्र वर्तेत न वर्तयेत् ManvaVi. 58. 18 (*on* 4.11)

**अनुरूपव्यय** (anurūpa-vyaya) *adj.* **i** expended or spent in a befitting manner ललितापीडनामा ... वसुमतीपतिः। ... दुष्कृतेनार्जितं वित्तं पित्रा निरयभागिणा। यश्चारणादिषु न्यस्यन्ननुरूपव्ययं व्यधात् RājTa.(Ka.) 4. 662; कोशः सुससलभूपतेः। तेनातिव्ययिना स्वैरमनुरूपव्ययः कृतः RājTa. (Ka.) 8. 1949; **ii** who makes proper or corresponding expenditure श्रीगर्भपदपर्याय-च्छन्नजाड्यप्रभावतः। तथार्जितस्य कोशस्य सोऽनुरूपव्ययोऽभवत् RājTa.(Ka.) 7.1108.

**अनुरूपशस्** (anurūpaśas) *adv.* conformably or agreeably to, Apte.

**अनुरूपसंयोग** (anurūpa-saṁyoga) *m.* **1** union of conforming objects कविना विच्छित्तिविशेषोपनिबद्धं कार्यकारणयोरानुरूप्यमनुरूपसंयोगः सामग्रीसाकल्यं च समम्। अनुरूपसंयोगस्य ... चारुत्वादलंकारता AlaṅkāRa. 61.3; **2** union of suitable ones, cf. **अनुरूपसंयोगरसिक.**

**अनुरूपसंयोगरसिक** (anurūpasaṁyoga-rasika) *adj.* one who is delighted by the union of suitable ones अनुरूपसंयोगरसिकेन विश्वसृजा तथा रचितं यथा सा तथा सारिका VetāPañ.(Jam.) 30.16.

**अनुरूपसंसर्ग** (anurūpa-saṁsarga) *m.* union or coming together of conforming ones समालंकारः - अनुरूपसंसर्गः समम् RasGaṅ. 604.15.

**अनुरूपसंसर्गत्व** (anurūpasaṁsarga-tva) *n.* the state of being the union or coming together of conforming ones अनुरूपसंसर्गः समम्। ... अनुरूप-संसर्गत्वेन सामान्यलक्षणेन सर्वे भेदाः संगृहीताः RasGaṅ. 604. 20.

**अनुरूपसखीजन** (anurūpa-sakhījana) *m.* worthy female companion अनुरूपसखीजनैरुपेतां दमयन्तीं ददृशुर्विहंगमास्ते Nalābhyu. 2. 37.

**अनुरूपसखीजनपरिवृता** (anurūpasakhījana-parivṛtā) *adj.* (*f.*) surrounded by worthy female companions अनुरूपसखीजनपरिवृतां दुहितरमिमां गौरीं समित्कुशदूर्वाद्युपहरन्तीं परिचर PārvPa. 1. 21 (5)

**अनुरूपसंकेत** (anurūpa-saṅketa) *m.* sign indicative of the corresponding things यथापकरिदृष्टविषयमनुरूपसंकेताहितसंस्कारभेदमेकत्वाध्यवसायिप्रकृतिभ्रान्तं स्मार्तमिदं ज्ञानमुत्पद्यते TattvSaṁPañ. 46. 12 (*on* 59-60)

**अनुरूपसंगम** (anurūpa-saṅgama) *m.* union of the proper things सुदुर्लभे नार्हति कोऽभिनन्दितुं प्रकर्षलक्ष्मीमनुरूपसंगमे Kirātā.4.4(comm. योग्यसमागमे)

**अनुरूपसंघटनात्मक** (anurūpasaṅghaṭanātma-ka) *adj.* of the nature of the union or coming together of conforming ones अनुरूपसंघटनात्मक एव समालंकारः RasGaṅ. 608.8.

**अनुरूपसंघटनारूप** (anurūpasaṅghaṭanā-rūpa ) *adj.* of the form of the union or coming together of conforming ones विषयस्य विरूपसंघटनारूपायाः प्रथमभिदाया विपर्ययोऽनुरूपसंघटनारूपश्चारुत्वहेतुत्वादलंकारत्वेन गणितः Ekāva. 8.39 (2) (290.2).

**अनुरूपसमागम** (anurūpa-samāgama) *m.* union of conforming ones ज्येष्ठमासन्नसंग्रामं गतो मुक्त्वा विभीषणः। ... न मां द्रक्ष्यति सौमित्रि-र्ज्येष्ठभ्रातृवधोद्यतम्। सुग्रीवस्त्वक्ष्यति व्रीडामनुरूपसमागमे RāmC. 24. 137; अनुरूपसमागमस्तु प्रस्तूयतेऽत्रेति समम् Ekāva. 8.39 (4) (290.4).

**अनुरूपस्थाननिवेशन** (anurūpasthāna-niveśana) *n.* placing or arrangement (of objects) in a proper place (वासगृहे ... नागदन्तासक्ता वीणा। चित्रफलकम्) वीणादयः ... नागदन्तेष्वासज्य स्थापिता यथाप्रयोजनं चादातव्याः। अनुरूपस्थाननिवेशनमपि। वैदग्ध्यजननमिति गम्यते JayaMa. 46.21 (*on* 1.4)

**अनुरूपस्थानन्यास** (anurūpasthāna-nyāsa) *m.* depositing in a proper place अस्मत्स्वामिना संदेशमशून्यतां नयता पूर्वजोपार्जितं वारुणा-तपत्रमाभोगाख्यमनुरूपस्थानन्यासेन कृतार्थीकृतमेतत् HarṣaC. 289. 14.

**अनुरूपस्थालिका** (anurūpa-sthālikā) *f.* proportionate cooking vessel कचघटीम् ... रसगर्भिणीमधस्तर्जन्यङ्गुलिप्रमाणितछिद्रायामनुरूप-स्थामलिकायाम् (? स्थालिकायाम्) आरोप्य ... वर्धमानकमापूरणीयम् RaseCin. 2.5 (8.17)

**अनुरूपस्वर** (anurūpasvara) *m.* **1** name of a Bodhisattva अहं सर्वत्र बोधिसत्त्वजननी भविष्यामि। यथा च मैत्रेयस्य बोधिसत्त्वस्य ... अनुरूपस्वरस्य GaṇḍVyū. 348.6 [DBHS.]; **2** (anurūpa-svara) appropriate or proper tone, cf. **अनुरूपस्वरवश.**

**अनुरूपस्वरवश** (anurūpasvara-vaśa) *m.* [Inst.] on account of appropriate or proper tone स्वरोऽपि काक्वादिरूपः काव्ये विशेषप्रतीतिकृदेव। ... क्वचिदनेकार्थशब्दानां प्रकरणादिनियमाभावादनियन्त्रितयोरप्यर्थयोरनुरूपस्वरवशेनैकत्र नियमनं वाच्यम् SāhiDa. 61.12.

**अनुरूपा** (anu-rūpā) *f.* **1** one of the three types of nature of dramatic character (*lit.* conforming one) अनुरूपा विरूपा च तथा रूपानुरूपिणी। त्रिप्रकारेह पात्राणां प्रकृतिश्च विभाविता NāṭyaŚā. 26.1; स्त्रियो हि स्त्रीगतो भावः पौरुषः पुरुषस्य च। यथावयो यथावस्थमनुरूपेति सा स्मृता NāṭyaŚā. 26.14; **2** (anurūpā) name of the wife of Atri दक्षेण दत्ताः ...। संततिश्चानुरूपा च ऊर्जा स्वाहा स्वधा तथा। ... अत्रिर्वासिष्ठो वह्निश्च पितरश्च यथाक्रमम्। ख्यातास्ता जगृहुः कन्याः ... साधका वराः ŚivaP. ii (1). 16.22 (60A.9)

**अनुरूपाग्निष्टोमसामन्** (anurūpāgniṣṭomasāman) *adj.* having corresponding Agniṣṭoma chant अथातोऽनुरूपाग्निष्टोमसामा द्वादशाहः स्याद् इत्याहुः Kṣudra. 3. 3; अथाग्र एवानुरूपाग्निष्टोमसाम दशममहर्भव-त्येतस्माद् वा एतानि योनेरसृज्यन्तेति भवति Kṣudra. 3.3; *n.* corresponding Agniṣṭoma chant अथाप्यनुरूपाग्निष्टोमसाम्नि वारवन्तीयस्यैवानुरूपं कल्पयतीति NidāSū. 68. 1 (4.4)

**अनुरूपात्मदर्शन** (anurūpātmadarśana) *adj.* having manifestation of one's own self according to the (desired) form (देवः) स उपव्रज्य ...। हरिम्। ... भक्तानामनुरूपात्मदर्शनम् BhāgP. iii. 20. 25.

**अनुरूपानन्तर्य** (anurūpānantarya) *n.* immediacy of the *tṛc* or triad of verse (viz ṚV. ix.64. 28-30 to be used in the *bahiṣpavamāna stotra*) प्रकृतिक्लृप्तस्यानुरूपानन्तर्यस्य पर्यासे बाधे प्रमाणाभावात् BhāṭṭDī. ii. 193. 15 (*on* v.3.4)

**अनुरूपाभिनिवेशतोषिन्** (anurūpābhiniveśa-toṣin) *adj.* one who is delighted at proper persistence (पार्वती) अनुरूपाभिनिवेशतोषिणा कृताभ्यनुज्ञा गुरुणा गरीयसा। ... जगाम गौरीशिखरं शिखण्डिमत् KumāSaṁ. 5.7.

**अनुरूपारिलाभ** (anurūpāri-lābha) *m.* act of meeting a right rival तावुभावनुरूपारिलाभलम्भितसंमदौ। अभूतामुद्यरोमाञ्चत्रुटत्कञ्चुकबन्धनौ PāṇḍaC. 13. 680.

**अनुरूपार्घ** (anurūpārgha) *m.* proper value or price दिनमणिः ... दिनवणिजा ...। अनुरूपार्घमलब्ध्वा पुनरिव रत्नाकरे निहितः SubhāRaK. 27. 20.

**अनुरूपार्थ** (anurūpārtha) *adj.* containing proper or appropriate matter यदिदं मेऽनुरूपार्थं मया साधु सुमन्त्रितम्। भवन्तो मेऽनुमन्यन्ताम् Rāmā. ii. 35 *(1)

**अनुरूपार्थक्रियार्थिता** (anurūpārthakriyārthi-tā) *f.* the state of being desirous of the action conducive to proper result तदनुरूपार्थक्(क्रि)यार्थितया प्रवृत्तेः ... अनित्यसाध्यार्थक्रियार्थी ... किमनित्यताविचारं प्रत्याहितास्थः HetuBiṬ. 42. 24.

**अनुरूपार्थान्वय** (anurūpārthānvaya) *m.* a type of *vipralambhaśṛṅgāra* (*lit.* union or coming together of suitable objects) प्रथमानुरागे ...। अत्रैवा-नुरूपार्थान्वयः SaraKaṇṭhā. 653. 5.

**अनुरूपालंकारालंकृत** (anurūpālaṅkārālaṅkṛta) *adj.* decorated with proper or appropriate ornament (पुरुषम्) अनुरूपालङ्कारालङ्कृतम् ... कामेष्ववसृजेत् CaraS. i. 15. 17 (1941 Ed.)

**अनुरूपासनदेशन** (anurūpāsana-deśana) *n.* showing, i.e. offering of proper seat अनुरूपासनदेशनेन च। इङ्गित्यैषीद् बहुमानपात्रतां पृथक्पृथग्यूथपतीन् जगत्पतिः RāmC. 5. 9.

**अनुरूपिन्** (anurūp-in) *adj.* [*f.* -iṇī] **1** worthy (person) तदिदम् (रामायणम्) ... श्रोतव्यमनसूयया (v. l. अनुरूपिणा) Rāmā. i. 5. 4; **2** suitable, matching सचिवैरनुजस्यानुरूपिणीम्। कन्यामन्वेषयामास विजयानन्दरङ्गराट् ĀnandRa. 5. 40.

**अनुरूपे** (anurūpe) *adv.* in (or upon) form बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमितायां चरन्ननुरूपे चरति Śatasāhasrikā prajñāpāramitā 765. 2 [DBHS.]

**अनुरूप्यदर्श** (anurūpyadarśa) [w. r. for अनुरुध्य दर्श] AvantiKa. 10.5.

**अनुरूप्यम्** (anurūpyam) *adv.* after silver बीजे तानि न्यसतु ... च्युतचरमराजीनि लोहेऽनुरूप्यम् TantrSa. 1. 105 (Vimarśinī अनुरूप्यं रूप्यानन्तरम्, *but* Vivaraṇa रूप्यस्य पश्चात् सुवर्णरजतयोरनन्तरमित्यर्थः)

**अनुरेवती** (anurevatī) *f.* name of a plant, MW.; *Croton tiglium*, pw.

**अनुरेवापुलिनम्** (anurevāpulinam) *adv.* [P. ii. 1. 16] along the sandy beach of (the river) Revā, i.e. Narmadā अनुरेवा पुलिनं (? अनुरेवापुलिनं) गृहाण यात्राम् NavaSāC. 5. 78.

**अनुरोग** (anu-roga) *adj.* continuously sick विद्यां न गृह्णन्ति ... नराः। अलसाश्चानुरोगाश्च MāṇḍūŚi. 16. 5; *m.* continuous sickness, cf. **अनुरोगिन्.**

**अनुरोगिन्** (anurog-in) *adj.* having continuous sickness क्षामक्षामक्षत-रुजाश्वासमूर्च्छानुरोगिणाम्। ... सर्वरोगान् निहन्ति (गुडः) HāriS. i. 10. 18.

**अनुरोति** (anuroti) [w. r. for **अनराति**] AV. (P.) ix. 3. 13.

**अनुरोदन** (anu-rodana) *n.* weeping after रुदता कुत एव सा पुनर्भवता …। अत्र हि 'कुत एव तु सानुरोदना' दिति युक्तः पाठः VyaktiVi. 59. 22 [condolence, sympathy, Apte ]

[1]**अनुरोद्धव्य** (anu-roddhavya) *adj.* **1A** to be followed or imitated **B** to be followed , to be depended upon **2** to be adhered to, to be stuck to **3** to be obeyed or honoured **4** to be accepted or admitted **5** to be regarded or considered **1A** to be followed or imitated शेषक्रियायां लोकोऽनुरोद्धव्यः BaudhDS. i. 5. 112; **1B** to be followed, to be depended upon अर्थप्रधानो हि ग्रन्थोऽनुरोद्धव्यः TantrRa. 101. 6; कथकाभ्यां यावता विना तदभिलषितं न पर्यवस्यति तावदनुरोद्धव्यम् KhaṇḍanKhā. 29. 10; परमर्षिप्रणीतानि व्याख्येयानि, तेषां च महर्षिप्रणीतानि व्याख्यानानि (च) सन्ति चेत्, तान्येवानुरोद्धव्यानि ŚrutaPra. iA. 2. 15 (*on* i. 1. 1); **2** to be adhered to, to be stuck to स्तोत्रक्रममनुरुध्यमानस्य प्रधानक्रमो विरुध्येत। तस्मान्न स्तोत्रक्रमोऽनुरोद्धव्यः ŚābaBh. 1309. 12 (*on* v. 1. 35); मुख्यधर्मानुग्रहस्य वक्ष्यमाणत्वात्तन्न्यायेन प्रकृतेऽप्यर्थवादस्य मुख्यत्वात्स एवानुरोद्धव्यः MayūMāli. 232. 6 (*on* iii. 3. 1); **3** to be obeyed or honoured दक्षाद्युक्तश्चाङ्गुलीनियमोऽनुरोद्धव्यः BālaKrī. i. 39. 15 (*on* 1. 20); **4** to be accepted or admitted करणव्यवहारास्तित्वमेवमनुरोद्धव्यं स्यात् KhaṇḍanKhā. 470. 21; आत्मशब्दस्वारस्यभङ्गहेतवोऽनुरोद्धव्याः ŚrutaPra. i B. 174. 18 (*on* i. 1. 5); वेदोपरा वेदान्ता इत्यभियुक्तवाक्यं परमास्तिकेन भवतानुरोद्धव्यं स्यात् NyāySu. (Ja.) 74A. 11 (*on* i. 1. 1); लिङ्गकारकयोः कारकस्य प्राधान्यात् कारकान्वयस्वारस्यमेवानुरोद्धव्यम् PūrvottaVāNaMā. 132 .19; **5** to be regarded or considered ब्रह्मोपक्रमस्तु नानुरोद्धव्यः ŚivārkaMaDī. i. 538. 24 (*on* i. 4. 16).

[2]**अनुरोद्धव्य** (anu-roddhavya) *adj.* to be obstructed or prevented आ शुद्धेः ब्रह्मवधादिजनितस्य पापस्य प्रायश्चित्तादिना अपगमपर्यन्तं सम्यक् प्रतीक्ष्योऽनुरोद्धव्यः (पतिः) VīraMi. 140. 6 ( *on* 1. 77 )

**अनुरोद्धव्यत्व** (anuroddhavya-tva) *n.* the state of being what is to be accepted or admitted कारणैकत्वावधारणस्यानुरोद्धव्यत्वात् … परमकारणत्वमभ्युपगन्तव्यम् ŚrutaPra. iB. 137. 4 (*on* 1. 1. 4 ); मुख्यामुख्यार्थानुग्राहकेषु मुख्यानुग्राहकस्यानुरोद्धव्यत्वं चास्मिन्नधिकरणे व्युत्पाद्यम् ŚrutaPra. iB. 180. 24 (*on* i. 1. 6)

[1]**अनुरोद्धुम्** (anu-roddhum) *inf.* **1** to respect अरण्यवासिनः पार्थान्नानुरोद्धुं त्वमर्हसि MahāBhā. iii. 251. 15; **2** to follow, i.e. to imitate यज्ञैर्विचित्रैर्यजतो भवाय ते राजन् स्वदेशाननुरोद्धुमर्हसि BhāgP. iv. 14. 21; **3** to coax, to conciliate, to propitiate प्रणयिनीमनुरोद्धुं प्राप दाशरथिरात्मनिकेतम् Rāgh. 5. 54; सः …। (लक्ष्मणम्) रुष्टमेनमनुरोद्धुमादरादादिदेश विवशः स्ववल्लभाम् Rāgh. 11. 51; किं वा मे विनिपात्य मानयशसी कामोऽनुरोद्धुं क्षमः JānaPa. 2. 25.

[2]**अनुरोद्धुम्** (anu-roddhum) *inf.* to overrule, to block एतन्न प्रदेशान्तरप्रसिद्धं क्रममनुरोद्धुमर्हति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 429. 13 (*on* ii. 3. 6); तर्कः … नाश्रयासिद्धिमपि तावद् वास्तवीमनुरोद्धुमधिकरोति KhaṇḍanKhā. 1336. 22.

[1]**अनुरोध** (anu-rodha) *m.* [Dhātu Pra. 4. 69 (94. 25)] **1Ai** acceptance or compliance अनुरोधविरोधाभ्यां समः स्यादचलो ध्रुवः। सुकृतं दुष्कृतं चोभे नानुरुध्येत कर्मणि MahāBhā. xii. 269. 14; अनुरोधविरोधाभ्यां शीतोष्णाभ्यामिवार्दितः। शर्म नाप्नोति Saund. 13. 48; 17. 67; इयं तु राज्ञोऽनुरोधविरोधौ विचिन्त्य यथोचितमाचरतु KaṁVa. 5. 35 (11); [Abl. ] due to acceptance or compliance with अनुरोधाच्च तेनास्यामेकैव जनिता सुता। चिरमाराधितो भक्त्या विरक्तोऽपि हि रज्यते BṛKathāŚloSaṁ. 18. 557; **1Aii** following, i.e. accepting (a view) संशुद्धं तत्त्वभूतं यद्भाषणं स एव परिन्यासः। नानानुरोधादिति NāṭaLaRaK. 584; **1B** conformity, accordance प्राणस्य प्राणमिति कस्माद् द्वितीयैव न क्रियते। बहूनामनुरोधस्य युक्तत्वात् KenUBh. 33. 8 (*on* 1. 2); [Abl.] in conformity or accordance with ग्राम्यः … पादस्य तदुत्तरस्य चानुरोधाद् ग्राम्याणि … पदानि … तिष्ठति SaraKaṇṭhā. 110. 20; दृष्टेऽपह्नुत्यभावात् अनुमितिविषये लाघवस्यानुरोधात् … इदमखिलतमः कर्शनं दर्शनं नः TattvMu. 5. 136; ब्रह्मात्मश्रुत्यपहतपाप्मत्वाद्यन्वयानुरोधात् दहराकाशान्तर्वर्त्यपि परमेश्वर इत्यभ्युपगन्तव्यम् ŚivārkaMaDī. i. 439. 11 (*on* i. 3. 16); वीररसस्य चातुर्विध्यं प्रपञ्चितं प्राचामनुरोधात् RasGaṅ. 50. 8; 388. 15; 439. 3; शसो नः पुंसीत्यादेरनुशासनस्यानुरोधात् VaiyāBhū. 121. 21(*on* 25); (अनन्तरा) महासंज्ञा तु प्राचामनुरोधादेव LaŚabdeŚe. i. 52. 13; i. 527. 9; [Inst.] in conformity or accordance with न … युष्मदादीनामनुरोधेन मध्यमादयो भवितुमर्हन्ति ŚābaBh. 1127. 12(*on* iii. 8. 22); यानि व्यञ्जकमीक्षन्ते वृतत्वान्मलशक्तिभिः। व्यञ्जकस्यानुरोधेन तानि स्युर्व्याहतान्यपि MṛgendraT. i. 5. 15; यद्धि यस्यानुरोधेन स्वभावमनुवर्तते। तत्तस्य गुणभूतं स्यान्न प्रधानाद्गुणो यतः NaiṣkaSi. 37. 2; लक्षणीयानुरोधेनैव हि सर्वत्र परिग्रहपरित्यागौ TattvBi. 155. 7; व्याप्त्यनुपयोगिनोऽपि दृष्टान्तदृष्टधर्ममात्रस्यानुरोधेनानुमानमिच्छतः सर्वानुमानोच्छेदप्रसङ्गः ĀtmaSi. 10. 25; वरं मुख्यार्थानुरोधेन विधानमेव कल्प्यताम् TātpaṬ. (Vā.) 630. 17 (*on* iv. 1. 60); प्रसिद्धेरनुरोधेन यः परस्परमर्थयोः। भूयोऽवयवसामान्ययोगः सेहोपमा मता SaraKaṇṭhā. 399. 9; स राजा … प्रयोजनानुरोधेन शत्रुर्वा मित्रं वोदासीनो वा भवति ManvaVi. 759. 13 (*on* 7. 10); भग्नः श्रीविजयेशोऽपि तेनेति कथयोत्थितम्। प्रक्रान्तस्यानुरोधेन शोकशल्यं सहामहे RājTa. (Jo.) 762; (प्रथमश्रुतप्रमाणम्) तदनुरोधेनैव चरमश्रुतप्रमाणस्य नेतव्यत्वात् PāṇiTaVāNaMā. 28. 6;29.20; बलवतस्तस्यानुरोधेन … बहुत्वलक्षणासंभवात् … उपांशुत्वं विधीयते GuruCandr. i. 271. 7; i. 280. 13; श्रौतक्रमानुरोधेन… पर्यवसानम् … इदं च प्राचामनुरोधेन व्याख्यातम् SetuBa. 277. 13; इष्टाजनके आन्तरालिकश्रमे द्वेषाभावदशायामप्रवृत्तेः सर्वसिद्धायानुरोधेन तस्य प्रवर्तकत्वावश्यकत्वात् VaiyāBhū. 78. 21(*on* 22); प्रयोजनम् … सप्तम्यन्तैः कृतस्याधिकारिनिर्णयस्यानुरोधेनेहैव प्रकटीकृतम् Bhāsk. i. 17. 9 (*on* i. 1. 1); सा … अनुरोधेन वा मधुमासवासराणाम् … मामाभिगन्तुमुद्यतवती Mukundā. 184 (5); इदं प्राचामनुरोधेन LaŚabdeŚe. i. 24. 8; i. 125. 7; i. 148. 3; इदमर्वाचामनुरोधेन LaŚabdeŚe. i. 340. 3; **2** [Abl.] due to adherence सत्यानुरोधात् समये वेलां स्वां नातिवर्तते Rāmā. ii. 12. 6; [Inst. ] due to adherence to प्राणानुज्झितवानरातिभवने सत्यानुरोधेन यः। तस्यानुजः … श्रीहर्षः … समाज्ञापयति EI. i. 72. 7; iv. 210. 6: vii. 157. 7; **3** [Inst.] by following or practising गुरुवृत्त्यनुरोधेन न किंचिदपि दुर्लभम् Rāmā. ii. 707* (8); SūktiRa. 74. 11; **4A** gratification or fulfilling (of one's interest, wish etc.) तस्याप्योदन एवेप्सिततमो न तु गुणेष्वस्यानुरोधः MahāBh. i. 332. 24 (*on* i. 4. 49); iii. 441. 12 (*on* viii. 3. 61); अनुरुध्यते आनुकूल्येन प्राप्यते इति अनुरोधः प्रयोजनम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 61 (551. 9); **4B** consideration, regard गत्वापि तत्राप्यपरत्र गच्छति। एवं जने त्यागिनि कोऽनुरोधः BuddhaC. 9. 36; प्रियेष्वनित्येषु कुतोऽनुरोधः Saund. 5. 43; वेदोपकरणे चैव स्वाध्याये चैव नैत्यके। नानुरोधोऽस्त्यनध्याये होममन्त्रेषु चैव हि ManuSm. 2. 105; कश्चपलां राजलक्ष्मीं प्रत्यनुरोधोऽयमार्यस्य HarṣaC. 250. 7; व्रीहित्वं च प्रधाने साक्षात् … व्रीहिभिर्यजेतेति। तस्मान्न तेष्वनुरोधः कार्यः ŚābaBh. 1428. 20 (*on* vi. 3. 41); जनः कुमारस्य स्व इवान्तरात्मा क इवात्रानुरोधः Kād. 209. 21; मलीमसानां न स्वार्थात्कचिदतिरिच्यतेऽनुरोधः HarVi. 17. 57; PāṇḍaC. 6. 394; [Abl.] out of consideration, regard or respect युक्तं न वा युक्तमिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनुरोधात् PañcT. (Kos.) 1. 113 (19. 19); धर्मानुरोधादितरपक्षावलम्बनद्वारेण मृत्युमङ्गीकरोमि Kād. 160. 6; तत्तत्कर्मव्यतिकरकृतः पारतन्त्र्यानुरोधात् सज्जाः सर्वे व्यवसितहठोन्मूलनाय प्रयत्नात् RājTa. (Ka. ) 2. 93; [Inst.] out of consideration or regard (राजा) भृत्यानामनुपरोधेन (v. l. °मनुरोधेन) क्षेत्रं वित्तं च ददद् ब्राह्मणेभ्यो यथार्हमनन्ताँल्लोकानभिजयति ĀpaDS. ii (10). 26. 1; VīraMi. (Rājanīti.) 139. 1; क्षीणस्य चैव क्रमशो दैवात्पूर्वकृतेन वा मित्रस्य चानुरोधेन द्विविधं स्मृतमासनम् ManuSm. 7. 166; ManvaVi. 837. 2 (*on* 7. 166); NītiPra. 8. 83; महाश्वेतानुरोधेन च विदितकादम्बरीचित्ताभिप्रायाः … प्रतीहार्यः … निवारयांचक्रुः Kād. 192. 13; युष्माकमनुरोधेन वयमस्य … उपसर्गं करिष्यामः TriṣaŚaPuC. i. 4. 418; **4C** obeying, obedience (केयूरकोऽब्रवीत्) यदियमागत्य मामवदत्तरलिका तत्कथय किमयं गुरुजनवचनानुरोधः Kād. 180. 9; [Inst. ] by obeying वत्स नैव नियुक्तेयं वनवासे मनस्विनी। पितुर्वाक्यानुरोधेन गतस्य (v. l. गच्छस्व) विजनं वनम् Rāmā. ii. App. I. 15 (5); **5** request, pressing or insistence सा तु तदनुरोधादविच्छिन्नबाष्पजलधारासंतानापि … शनैः प्रत्यवादीत् Kād. 135. 23; तुल्यायामदृष्टकल्पनायां कः संस्कारेऽनुरोधः SphoṭSi. 91. 2; अनङ्गमुनिमण्डलीविहितसहसंवासानुरोधमिव निर्दलितनिखिलाबाधम् … उद्यानमपश्यत् YaśasCam. i. 94. 2; क्रियासंतत्यविच्छेदार्थं नानध्यायानुरोधः ManvaVi. 180. 5 (*on* 2. 106); कस्तावत्तस्यानुरोधः CaitaCa. 159. 10 (7); सत्यां विभक्तौ … °दान्तत्वादिनिर्णयानुरोधस्य सत्त्वात् … इत्याशङ्कां मनसिकृत्याह VaiyāBhū. 131. 24(*on* 27); [Abl.] due to request, pressing or insistence पश्यन्नपि … कुठारम्। दत्तोत्सेकः प्रलपति याज्ञवल्क्यानुरोधात् मिथ्याध्मातः किमपि … क्षत्रबन्धुः MahāvīC. 3. 28; 5. 59 (4); भूपतिभिः … अस्मदीया धर्म्मगौरवादस्मत् अनुरोधाच्च स्वदत्तिरिवानुपालनीया EI. xi. 94. 18; viii. 142. 22; iii. 343. 24; आर्योऽनुरोधान्न युनक्ति यत्र तत्राहमम्बानियमात्स्वतन्त्रः RāmC. 3. 53; प्रथमपूज्योऽयं देवाकृतिरुदारधीः। यस्यानुरोधात्सुलभा दुर्लभापि कलावती SamaMā. 7. 31; रुचिरदेवेन सोऽर्थितः …। अनुरोधाच्च वत्सेशसूनुस्तत्प्रत्यपद्यत KathāSaSāg. xi. 1. 11; गोदावरीपर्यन्तं तु रामानन्दानुरोधात् तेषां सङ्गोऽङ्गीकृतः CaitaCa. 159. 8 (7); [Inst.] due to request, insistence or pressing सानुरोधेन सख्या वनभयेन च गमनाय समुत्तस्थौ भूयोऽपि परितापिनी

PadmP. (Ra.) 17. 112; सखीनामनुरोधेन सा किलानङ्गमोहिता। ... हारं दध्रे NavaSāC. 6. 110; ममानुरोधेन क्रियतामर्कचन्द्रयोः ... निर्विघ्ना गगने गतिः DaśāvaC. 5. 66; तथापि वोऽनुरोधेन चक्रिणोऽस्य महौजसः । मशकाः कुञ्जरस्येव करिष्याम उपद्रवम् TriṣaŚaPuC. ii. 4. 219; **6A** liking, fondness आधारानुरोधात् त्रिपुरविजयिनः पातु वो दुःखनृत्तम् Mudrā Rā. 1. 2; तस्याः पतिरपर इव पाकशासनः ... नाभ्युपेता पापरुच्यनुरोधस्य AvantiKa. 7. 15; लङ्केश्वर चिरसंचरणादत्र नः अनुरोधं तर्कये MahāviC. 7. 26 (3); योद्धव्यमनुरोधं च विमुच्य सह पाण्डवैः PāṇḍaC. 13. 124; सेनापते ममानुरोधान्नात्मानं व्यापादयिष्यसि Hitopa. 3. 136 (3); **6B** propitiation, conciliation or coaxing राजपुत्रेण फलभूतिस्तदैव सः। कृतानुरोधः प्रहितो ययौ कुण्डलयोः कृते KathāSaSāg. iii. 6. 205; शिवायास्ते मूर्तेः क इह महिमानं निगदतु ... परममनुरोधं गिरिभुवो विहाय श्रीकण्ठः शिरसि नियतं धारयति याम् GaṅgāL. 12; [Inst. ] by propitiation or conciliation धार्यमाणं मनो यर्हि भ्राम्यदाश्वनवस्थितम्। अतन्द्रितोऽनुरोधेन मार्गेणात्मवशं नयेत् Bhāg P. xi. 20. 19; काप्यपेक्षा मुमुक्षूणां न यद्यप्युत्सवादिषु। तथापि मेऽनुरोधेन तातोऽप्येवं करिष्यति TriṣaŚaPuC. ii. 6. 640; **7** following, i.e. basis or dependence 'बोध्यः' शिष्यस्तस्य 'अनुरोधः' तदवबोधनप्रतिज्ञापारतन्त्र्यं तस्मात् प्रतिज्ञादीनि पश्चापि प्रयोक्तव्यानि PramāMī. 52. 17 (*on* ii. 1. 10); [Inst. ] by following, on the basis or dependence कार्यमेव विनाश इति तु केनानुरोधेन व्यवहर्तव्यम् ĀtmaTaVi. 236. 2; **8** persistence, cf. **अनुरोधश्रम**; **9** respect, cf. **अनुरोधाभ्यधिक** [ Kośas give *anurodha* as a synonym of the following words: *anuvartana*, AmaK. 1492; KośaKaTa. 1. 5891; *anuvṛtti* , AbhidhāCin. 733; ŚabdaRa. (Vā.) 2572; ParaNā. 2345; KośaKaTa. 1. 5891; *prasāda*, Vaija. 243. 55] [reference or bearing of a rule, MW.]

²**अनुरोध** (anu-rodha) *m.* obstruction, hindrance सर्वाधिकारी ... बभूव ... सुप्रभवदेवनामा ...। विनानुरोधात् स्वहितेच्छयैव महीपतिर्यस्य वचश्चकार ŚiśuVa (Praśasti) 2 (comm. उपरोधभावमृते)

**अनुरोधक** (anurodha-ka) *adj.* compliant, complying with, obeying or conforming to, having regard to, caring for, APTE.

**अनुरोधगद्गद** (anurodha-gadgada) *adj*. stammering with respect or obedience मुनयो मय्यनुरोधगद्गदाः कथयन्ति RāmC. 13. 9.

**अनुरोधतन्तु** (anurodha-tantu) *m.* thread in the form of regard or respect यश्चानुरोधतन्तुस्तं चिरं लक्ष्म्यां निबद्धवान्। स च्छिन्नो रागवेगेन लासासौन्दर्यजन्मना RājTa. (Jo.) 478.

**अनुरोधतस्** (anurodha-tas) *adv.* **1** through conciliation, propitiation or soothing हा प्रिये वासवदत्ते, कामं दुष्करमेतदेव यदहं त्यक्तस्त्वया जीवितस्तन्नमास्त्वनुरोधतः प्रणयिनां को वा स्वतन्त्रो भवेत् TāpaVa. 4. 14; **2** at the insistence or request मुद्रैषा खेचरी प्रोक्ता भक्तानामनुरोधतः ŚivS. 4. 53; वररुचिस्तस्य प्रणतस्यानुरोधतः।. सर्वमाजन्मवृत्तान्तम् ... अब्रवीत् KathāSaSāg. i. 2. 29; xii. 4. 15; पारयित्वा ततो ध्यानं रामस्तस्यानुरोधतः। तद्दर्शितपथो भैक्ष्यं सार्थादिभ्योऽग्रहीत्तदा PāṇḍaC. 18. 185; **3** by accepting, i.e. complying तम् .. सा ज्ञात्वा निश्चलनिश्चयम्। एवं जन्मान्तरे भावीत्यभ्यधादनुरोधतः RājTa. (Ka. ) 3. 428; **4** in conformity or accordance with अस्तु प्रमाणमामेति राज्ञाप्यूचेऽनुरोधतः PārśvC. 3. 890; सट्टके स्त्रीप्रधानत्वाद्रूपकस्यानुरोधतः। नृपः स्त्रीवत्पठेत् NāṭaLaRaK. 2156; बीजप्रकाशनं यत्र ... भवेत्। तत् स्यात् प्रतिमुखं बिन्दोः प्रयत्नस्यानुरोधतः RasāSu. 220. 15 (3. 39)

**अनुरोधन** (anu-rodhana) *n.* **1A** means of causing love, means of winning the affection of आञ्जनस्य ...। तुरो भर्गस्य हस्ताभ्यामनुरोधनमुद्भरे AV. vi. 102. 3 (Sāy. वशीक्रियते अनेन); AV. (P.) xix. 14. 3; **1B** soothing, conciliating or coaxing नारीणामनुरोधने। ... नता कार्या नासिका नाट्ययोक्तृभिः NāṭyaŚā. 8. 133; **2** acceptance, i.e. compliance प्राप्तार्थग्रहणं द्रव्यपरिवर्तोऽनुरोधनम्। उपेक्षा ... अमात्यस्य दूषणम् Hitopa. 2. 93[Kośas give *anurodhana* as the meaning of *prasāda*, TrikāŚe. iii. 3. 208; NānārthāSaṁ. ii. 23. 143]

**अनुरोधपुर** (anurodhapura) *n.* name of a city सिंहलेन्द्रः ... अनुरोधपुरं धिनोति BālRā. 3. 41.

**अनुरोधवती** (anurodhavatī) *f.* name of a *surāṅganā*, i.e. celestial lady, Ind. St. 15. 444 [pw.; *nt.*]

**अनुरोधविधि** (anurodha-vidhi) *m.* act of conciliation or coaxing असौ ... सहधर्मिणीप्रणीतसमधिकानुरोधविधिरतिमहान्तमन्वभूदानन्दम् Yātrā Pra.2. 85 (5)

**अनुरोधविधित्सा** (anurodha-vidhitsā) *f.* [Inst.] with an intention to make propitiation or conciliation पाण्डुर्विमृश्यान्तेऽनुरोधविधिवत्सया (? धित्सया) ... प्रैषीत्कुन्तीं कंसान्तकान्तिकम् PāṇḍaC. 17. 195.

**अनुरोधविधिवत्सा** (anurodhavidhivatsā) [w. r. for अनुरोधविधित्सा] PāṇḍaC. 17. 195.

**अनुरोधविरोधविप्रमुक्त** (anurodhavirodha-vipramukta) *adj.* free from compliance and aversion (one of the pairs of opposites from which the perfected are freed) विप्रसन्नमनाः। षडङ्गमन्वागतः। अननुरोध (? अनुरोध)विरोधविप्रमुक्तः MahāVyu. 19. 75 [DBHS.]

**अनुरोधविरोधविग्रह** (anurodhavirodha-vigraha) *adj.* of the form of compliance and aversion परिस्रवाः। अनुरोधविरोधविग्रहाः सततं सुव्रत नैव नैव ते GiMs. iii (1). 11. 12.

**अनुरोधविरोधापगत** (anurodhavirodhāpagata) *adj.* free from the compliance and aversion (one of the pairs of opposites from which the perfected are freed) अनुन्नतोऽनवनतः। अनुरोधविरोधापगतः ŚikṣāSa. 203. 4 [DBHS.].

**अनुरोधशालिता** (anurodhaśāli-tā) *f.* the state of being possessed of consideration or regard अतिथे परिगृह्यतामियं समवस्थासदृशी ममार्हणा। महतामनुरोधशालिता विषमस्थे हि जनेऽतिरिच्यते RāmC. 13. 37; धिगुदारतां धिगनुरोधशालितामतिमानुषीम् ... स यदायतेर्जनवदस्ति भाजनम् RāmC. 20.32.

**अनुरोधशालिन्** (anurodha-śālin) *adj.* possessed of consideration or regard न जातु जानन्त्यनुरोधशालिनो भवादृशा वक्तुमसूनृतं वचः RāmC. 5.57.

**अनुरोधश्रम** (anurodha-śrama) *m.* exertion due to persistence or continuation दिशतु वः श्रेयोर्द्धनारीश्वरः। यस्यार्द्धे ललिताङ्गहारवलनैरर्द्धे च भीमोद्भटैर्न्नाट्यारंभरयैर्ज्जयत्यभिनयद्वैधानुरोधश्रमः EI. xiv. 159. 3.

**अनुरोधसत्त्व** (anurodha-sattva) *n.* possibility of persistence णोपदेशत्वषोपदेशत्वनिर्णयायेव यत्नान्तरापत्तिगौरवापत्तेश्चानुरोधसत्त्वादित्याशङ्क्यां मनसिकृत्याह VaiyāBhū. 131. 25 (*on* 27)

**अनुरोधा** (anurodhā) *f.* name of the queen of Candrodara and mother of Virādhita चन्द्रोदरे कालं प्राप्ते कर्मनियोगतः। वनितास्यानुरोधाख्या असूत च सुतम् ... (असौ)विराधिताभिख्यां प्रापितः PadmP. (Ra.) 9. 40, cf. **अनुराधा 2A**.

**अनुरोधाप्रतिरोध** (anurodhāpratirodha) *m.* name of a samādhi अनुरोधाप्रतिरोधो नाम समाधिः MahāVyu. 21. 103 [DBHS.]

**अनुरोधाभिधान** (anurodhābhidhāna) *n.* mention of practice अनध्यायानामनुरोधाभिधानात् स्नातकव्रतकरणेऽध्यापकं प्रति कथितानामनध्याया-नामध्ययनकारिणं ब्रह्मचारिणं प्रत्यन्वयोऽपेक्षितः ManvaVi. 180. 7 (*on* 2. 106)

**अनुरोधाभ्यधिक** (anurodhābhyadhika) *adj.* surpassing the (level of ) respect वयमप्सरसः परश्शताः शतमन्युप्रभृतीनुपास्महे। मरुतः सुकृतात्तुलाधृतादनुरोधाभ्यधिकेन चाटुना RāmC. 13. 5.

**अनुरोधार्थम्** (anurodhārtham) *adv.* for the sake of performance or practice श्राद्धे दैवकर्मणोऽनुरोधार्थं कुतपे प्रारम्भः ManvaVi. 432. 15 ( *on* 3. 256)

**अनुरोधावधानयोग्य** (anurodhāvadhāna-yogya) *adj.* fit for paying attention to request or solicitation प्रथमप्रेतपिण्डभुजि भुक्ते द्विजन्मनि ... अनुरोधावधानयोग्येषु हृदयेषु ... देवो हर्षः महाजनेन मौलेनाकाले आत्मानं वेष्ट्यमानमद्राक्षीत् HarṣaC. 241. 11.

**अनुरोधिता** (anu-rodhitā) *adj.* (*f.*) which is followed or adhered to वरं मुख्यार्थानुरोधेन विधानमेव कल्प्यताम्। एवं सति श्रुतिरनुरोधिता भवति TātpaṬ. (Vā.) 630. 18 (*on* iv. 1. 60)

**अनुरोधिता** (anurodhi-tā) *f.* the state of being one who has acceptance or compliance with उक्तः प्रियया राजा पापभीतोऽपि तत् पुनः। अङ्गीचकार धिगहो कष्टां स्त्रीष्वनुरोधिताम् KathāSaSāg. iii. 6. 197.

**अनुरोधिन्** (anu-rodhin) *adj.* [*f.* -ī] [P. iii . 2. 142; JaineVyā. 114. 35 (*on* ii. 2. 118); CāndraVṛ. *on* i. 2. 96; Kātan. iv. 4. 22; Kātan Vṛ. *on* iv. 4. 22; DEBRU. 345] **1A** following, i.e. approaching ऋतुस्नातां सतीं भार्यामृतुकालानुरोधिनीम्। अतिवर्तेत दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः Rāmā. ii. 1802* (9); **1B** following, i.e. depending upon अविद्याकृतनामरूपोपाध्यनुरोधीश्वरो भवति व्योमेव घटकरकाद्युपाध्यनुरोधि BrahmSūBh . (Śaṅ.) 315. 16 (*on* ii. 1. 14); **2** observing, practising तदेवमेतं त्वमनुव्रता सती पतिव्रतानां समयानुवर्तिनी (v.l. समयानुरोधिनी) Rāmā. ii. 2377* (2); **3A** having due regard or consideration for षट् सर्वरोगाणां प्रोक्ताः सम्यगुपक्रमाः। साध्यानां साधने सिद्धा मात्राकालानुरोधिनः CaraS. i. 22. 42; **3B** conciliating भवतु भवतीह मयि सततमनुरोधिनी GītGo. x. 19. 3; **4A** conforming to, according to लौकिकानि

वचनानि पुरुषाधीनरचनतया तदभिप्रायानुरोधीनि TattvBi. 137. 4; ततः स पालको भ्रात्रा पश्चादेत्य न्यवर्त्यत। गोपालकेन वाक्यज्ञः पितृकार्यानुरोधिना Kathā SaSāg. ii. 5. 30; **4B** supporting ऐक्यस्य ब्रह्मभेदानङ्गीकारात्, विरोध्यनुरोधिनां सर्वेषां ब्रह्मणि कल्पितत्वेन तज्ज्ञानबाध्यत्वेन व्याप्तीनामसिद्धेः Advai Si. 791. 11; **5** compliant, obliging अनुरोधी नृपः स्त्रीभिराक्रीडी भजते जलम् Rāvaṇā. 11. 25.

**अनुरोधिनी** (anurodh-inī) *adj.* (*f.*) obstructing, i.e. concealing गिरा सत्यानुरोधिन्या सा तं प्रत्यब्रवीत्पतिम् KathāSaSāg. iii. 3. 141.

**अनुरोध्य** (anu-rodhya) *adj.* [*f.*-ā] **1** to be practised, i.e. to be administered दोषतारतम्याद्दण्डतारतम्यमनुरोध्यम् DaṇḍaVi. 82. 20; **2** to be fulfilled, to be gratified स्वतन्त्रा पुरुषकामनानुरोध्येति स्वतः प्रवृत्तां पुरुषकामनामेव खल्वनुवदन्त्यधिकारवाक्यस्थाः कमिश्रुतयः Śivārka MaDī. ii. 417. 8 (*on* iii. 4. 50); **3** to be accepted or admitted यद्युपांशुत्वस्य निरवकाशत्वं स्यात्तदा ... दुर्बलमप्युपांशुत्वमनुरोध्यं स्यात् MayūMāli. 115. 16 (*on* ii. 1. 13); **4** to be conformed to or accorded to तत एव प्रकरणमपि नानुरोध्यम् MayūMāli. 260. 8 (*on* iii. 4. 1); 576. 6 (*on* ix. 1. 2); **5** to be considered, cf. **अनुरोध्यत्व 2**; **6A** to be adhered to, cf. **अनुरोध्यत्व 4A**; **6B** to be followed, cf. **अनुरोध्यत्व 4B**.

**अनुरोध्यत्व** (anurodhya-tva) *n.* **1** the state of being what is to be practised or observed व्यवस्थिते प्रायश्चिते यत्र विशेषवचनं नास्ति तत्र दण्डोऽप्येवमेव द्रष्टव्यः। ... उभयत्र व्यवधानाव्यवधानयोरनुरोध्यत्वात् DaṇḍaVi. 77. 8; **2** the state of being what is to be considered or regarded न चेदं युक्तमेकत्रविधावपरविध्यविरोधस्यानुरोध्यत्वात् विधिनिषेधयोर्वैधयोरेकतरेण स्पृष्टेऽन्यतरानवकाशात् DaṇḍaVi. 241. 21; **3** the state of being what is to be accepted or admitted न च ब्रह्मशब्दस्वारस्यानुरोधादिदंशब्दस्य प्रसिद्धार्थपरत्वं हातव्यम्। प्रथमचरमश्रुतयोः प्रथमश्रुतस्यैवानुरोध्यत्वात् Śivārka MaDī. i. 87. 18 (*on* i. 1. 1); लोलुवादौ यङ्लुकः साधुत्वप्रतिपत्त्यर्थं शिष्टप्रयोगस्यावश्यमनुरोध्यत्वेन शिष्टप्रयोगदर्शनसापेक्षया अङ्गवृत्तपरिभाषया लोलुवादेरन्यथासिद्धिर्वक्तुमुचिता PāṇiTaVāNaMā. 67. 21; (काव्यम्) काव्यत्वाभावेन महाकविभिः ... काव्येषु निबद्धमपि नास्माभिर्गणितं वस्तुस्थितेरेवानुरोध्यत्वात् RasGaṅ. 24. 2; **4A** the state of being what is to be adhered to or resorted to न च न्यायविरोधमुपन्यस्य स्मृतिवचनं कथमुपेक्ष्यत इति वाच्यम्। ... परस्परपराहतेषु, तेषु (स्मृतिवचनेषु) न्यायस्यानुरोध्यत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 261. 30 (*on* i. 1. 22); **4B** the state of being what is to be followed, i.e. depended upon वैशब्दमात्रस्य स्वारस्यभङ्गोऽस्तु परमेश्वरविषयाणामुपक्रमोपसंहारपरामर्शानामनुरोध्यत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 547. 12 (*on* i. 4. 19)

**अनुरोध्यत्वापत्ति** (anurodhyatvāpatti) *f.* undesired contingency of the state of being what is to be considered प्रपञ्चसत्यत्वादिवादिभिस्तदसत्यत्वाभ्युपगमे दोषाणामप्युच्यमानत्वेन तेषामप्यनुरोध्यत्वापत्त्या अनेकान्तवादिनः तत्तद्वाद्युक्तदोषभाक्त्वस्यापि प्रसङ्गात् ŚivārkaMaDī. ii. 102. 28 (*on* ii. 2. 31)

**अनुरोह** (anu-rohá) *m.* **1** act of increasing or growing afterwards, act of mounting after प्ररो॒हों॑ऽस्यनुरो॒हों॑ऽसि TaiS. IV. iv. 1. 3; अनू (v. l. नु)-रोहैणानू(v. l. नु)रोहायानूरोहम् MaiS. ii. 8. 8 (ii. 113. 2); KāṭhS. 17. 7 (i. 250. 14) (v. l. नु); अनुरोहोऽस्यनुरोहाय त्वा सवितृप्रसूता बृहस्पतये स्तुत PañcBr. i. 10. 10; GopBr. ii. 2. 14 (179. 15); अनुरोहोऽस्यनुरोहाय त्वानुरोहं जिन्व इति VaitāSū. 26. 11; **2** (anuroha) name of an animal (recommended for partaking as food) उपवासस्तथा कार्यः सूनामांसाशने भवेत्। अजाविकानुरोहांश्च पृषतान्महिषांस्तथा। ... भक्षयेत् ViṣṇuDhaP. ii. 73. 45 [mounting or growing up to, MW.]

**अनुरोहण** (anu-rohaṇa) *n.* [enumerated in the *utthāpanādi gaṇa*, GaṇRa. 6. 366 (397)] act of increasing or growing afterwards उत्थापनादिभ्यश्छः। उत्थापनादिभ्यस्तदस्य प्रयोजनमित्यस्मिन् विषये छो भवति। उत्थापनीयम् ।... उत्थापन। ... अनुरोहण CāndraVṛ. *on* iv. 1. 132.

**अनुरोहणीय** (anu-rohaṇīya) *adj.* [Vār. 1 *on* P. v. 1. 111; CāndraVyā. iv. 1. 132; SaraKaṇṭhā. (Gr.) v. 1. 121; Debru. 209] serving the purpose of ascending or mounting after (छः) उदुपाभ्यां परात् स्थापेरनोः ... रुहेः ... प्रयोजनमस्य। ... अनुरोहणीयम् GaṇRa. 6. 366 (397)

**अनुरोहत्** (anurohat) *m.* name of a man, pw.

**अनुर्याजाह्व** (anuryājāhva) w. r. [for अनुयाजाह्व, Viśva.] AV. (P.) xvi. 52. 3.

**अनुर्वीकुर्वाण** (anurvī-kurvāṇa) *adj.* making (wide into) non-wide, i.e. narrowing अनूपान् जङ्गलीकुर्वन् जङ्गलानप्यनूपयन्। उर्वीमनुर्वीकुर्वाणः ...। व्यक्तशक्तिर्जरासंधः PāṇḍaC. 12. 321.

**अनुर्ह्राद** (anurhrāda) *m.* name of a *yakṣa* (father of Guhyakā) यक्षो राजतनाभाख्यः ...। अनुर्ह्रादसुता भार्या तस्यासीन्नृप गुह्यका ViṣṇuDhaP. i. 197. 10.

**अनुलक्ष्** (anu-lakṣ-) x. ā. **1** to observe subseqently स निर्जितानुपाश्रौषीत्पाण्डवाननुलक्षये MahāBhā. iii. 39*(6); **2** to characterise, cf. **अनुलक्षित**; **3** to know, cf. **अनुलक्ष्य 2**; **4** to aim at, cf. **अनुलक्ष्य 1**.

**अनुलक्षण** (anu-lakṣaṇa) *n.* secondary characteristics जात्यादीनाम् ... तेषामपि चत्वार्यनुलक्षणानि भवन्ति AbhidhKoBh. 76. 11(*on* 2. 46); सन्ति चोत्पादादीनामुत्पादादयो न चानवस्थाप्रसङ्गो लक्षणानुलक्षणानां परस्परनिष्पादकत्वात् PrasaPa. 148. 2.

**अनुलक्षित** (anu-lakṣita) *adj.* characterised by, i.e. possessing पाणौ (v.l.पाणी) पृषत्का लिखिता ममेमे धनुश्च संख्ये विततं सबाणम् (v.l धनुःशराभ्यामनुलक्षिताविमौ) MahāBhā. viii. 49. 95.

**अनुलक्षीकृ** (anulakṣī-kṛ-) viii. u. to aim at, to refer to, cf. **अनुलक्षीकृत्य**.

**अनुलक्षीकृत्य** (anulakṣīkṛt-ya) *ger.* having aimed at, having referred to शिष्यमनुलक्षीकृत्य ब्रूते अध्यापयतीत्यर्थः ViraMī. (Paribhāṣā.) 89. 2.

**अनुलक्ष्मणम्** (anulakṣmaṇam) *adv.* [ P. ii. 1. 6] following or after Lakṣmaṇa दशमुखस्त्वरंस्तमभिवीक्ष्य रामं रुषा व्रजन्तमनुलक्ष्मणं जनकजां जहाराश्रमे KalkiP. iii. 3. 36.

**अनुलक्ष्य** (anu- lakṣya) *adj.* **1** which conforms to the purpose or aim, what is to be aimed at अनुलक्ष्याख्यानं स्यात् ...। लक्ष्यमनुगतम् अनुलक्ष्यम् GaṇRa. 4. 308 (348) [ *but ind.* participle, conforming to, MW.]; **2** to be perceived or known अस्याः किल मध्यभागः। अणुः परं योगिदृशानुलक्ष्यः PadyaVe. 209.

**अनुलक्ष्य** (anu-lakṣya) *n.* visible mark ( of boundary) (मर्यादायाः प्रभेदे तु ... दण्डा अधमोत्तममध्यमाः) तुशब्देनानु-लक्ष्यभेदनव्यवच्छेदः ViraMī. 636. 9 (*on* 2. 155)

**अनुलक्ष्याख्यान** (anulakṣyākhyāna) *n.* narration which conforms to the purpose or aim अनुलक्ष्याख्यानं स्यात् ...। लक्ष्यामनुगतम् अनुलक्ष्यम् GaṇRa. 4. 308 (347)

**अनुलग्न** (anu-lagna) *adj.* **1** attached to, connected with मुखात्तस्य निरगात्पावकध्वजः। अनुलग्नश्च तस्याग्निरुज्ज्ञगान(?म) निरन्तरम् PadmP. (Ra.) 41. 85; **2** followed, i.e. coming after तन्मार्गतोऽनुलग्नं हि क्षौल्लकं युगलं परम्। ... दृष्टं नरैः Bṛ KathāK. 73. 252 [intent on, pursuing after, MW.; Apte]

**अनुलग्न** (anu-lagna-) *denom.* to cling on behind तेषां पश्चानां वाणिजकशतानां यो वा तस्य हयराजस्य ... महाकारपृष्ठिस्मिन्तस्य अनुलग्निष्यति MaVastuAva. iii. 73. 4[DBHS.]

**अनुलग्नय** (anu-lagnaya-) *denom.* to cling on behind तेषां पश्चानां वाणिजकशतानाम् ... तेषां पि च पुरुषाणां परस्परस्य अवलम्बिष्यति (v.l. अनुलग्नयिष्यन्ति) MaVastuAva. iii. 73. 3.

**अनुलग्नसितोपलांशु** (anulagnasitopalāṁśu) *m.* ray of adjacent or attached white rock परमशितिशिलीघरश्मिभिन्नं क्वचिदनुलग्नसितोपलांशुयुक्तम्। जलमिह सितदन्ति भाति बाढं हरिहरयोरिव संगतं शरीरम् PadmP. (Ra.) 42. 65.

**अनुलङ्घ्** (anu-laṅgh-) i. ā. to cross over, i.e. to transgress कम्पते न तरोः पत्रम् ...। शासनेन विना यस्य तं कालं कोऽनुलङ्घते ParamāKā. 45. 41.

**अनुलप्** (anu-lap-) i. p. **1** to talk to, to converse with जटायुरिव लक्ष्यते। तदेनमनुपालयामि (v. l. अनुलपामि) तावत् AnargharaRā. 5. 5 (33); **2 A** to repeat after, i.e. to imitate (in talking), cf. **अनुलपन A; 2B** to sing or produce (music) in accordance with, cf. **अनुलपन B** ; **2C** to utter repeatedly, cf. **अनुलप्य.**

**अनुलपन** (anu-lapana) *n.* **A** act of repeating after, i.e. imitation (in talking) पण्याङ्गनाजनस्य कलगलोल्लसल्लोहलोल्लपितानुलपनपरसारिकाशावसंकुलकुलायकरलोपकण्ठजरठिताभिनवाङ्गनारतिचेतसि (रमन्ते कामिन्यः) Yaśas Cam. i. 102. 3; **B** act of singing or producing (music) in accordance with, i.e. in harmony with (जातिसाधारणमेकांशानामविशेषाज्जातीनाम्) एकोंऽशो यासां जातीनां तासां यो विशेषहीनः प्रयोगः वाद्यंशानुलपनलक्षणान्तरमार्गरूपस्तुल्यः AbhinBhā. iv. 33. 2 (*on* 28. 34)

**अनुलप्य** (anulap-ya) *ger.* having uttered after, having repeated after स्नात्वा च ललितातीर्थे ...। लभेत्सर्वत्र लालित्यं यद्वा तद्वानुलप्य च SkandP. iv. 70. 21.

**अनुलब्ध** (anu-labdha) *adj.* **A** understood, apprehended (ब्रह्मचारी) स यथा श्रेयस उपद्रष्टैवं हि शश्वदीश्वरोऽनुलब्धः पराभवितोः Jaimi UBr. i. 54.

3; यस्य ब्राह्मणस्य अनुवित्तः अनुलब्धः ... आत्मा... सः ... विश्वस्य कर्ता BṛĀraUBh. 633. 12 (*on* iv. 4. 13); **B** obtained or reached subsequently ततो बभौ भास्करबिम्बतुल्यं कुबेरयानं तपसानुलब्धम् AdhyāRā. vi. 13 . 60.

**अनुलब्धवत्** (anulabdha-va(n)t) *adj.* who has obtained or reached subsequently ऋषिषु प्रविष्टां तां वाचमन्वविन्दन् अनुलब्धवन्तः Vedānt Ka. 182. 16 (*on* i. 3. 33)

**अनुलब्धि** (anu-labdhi) *f.* obtainment or securing subsequently (अनूबन्ध्या) मैत्रावरुणी भवति मित्रस्यैवानुलब्ध्यै KauṣīBr. 18. 11 (83. 2)

**अनुलभ्** (anu-labh-) I. A. **1A** to grasp or to take hold of (from behind) तथा न कुर्याद्यथा पराञ्चं धावन्तमनुलिप्सेत तं नानुलभेतैव२ ह स यज्ञं नानुलभते Śat Br. III. ii. 1. 36; Śat Br. (K.) IV. ii. 1. 26; **1B** to catch, to get, to collect यदि कलशो दीर्येतानुलिप्सध्वमिति ब्रूयात्स यद्यनुलभेरन् ... यथाप्रभावं प्रचरेयुः ŚatBr. IV. v. 10. 7; यदनुलभेरंस्तदेकधनैरभ्युन्नीय प्रभावयन्तः प्रचरेयुः KātyŚS. xxv. 12. 24; **2** to know आत्मनि लब्धे सर्वमनुलभते Bṛ ĀraUBh. 115. 19 (*on* i. 4. 7); **3** to obtain, to reach सोऽपि क्ष्मापस्त्रिनेत्रः स्वकुलकुलगिरिं योऽनुलेभे तपोभिः Rāgh Pāṇ. (Ka.) 1. 25 (comm. प्राप); **4** to gain, cf. **अनुलाभ** .

**अनुलम्ब्** (anu-lamb-) I. U. **1** to hang about यज्ञस्य वै सृष्टस्योल्बमन्वलम्बत तद्वासः MaiS. iii. 6. 7 (iii. 68. 7); (*caus.*) to cause to hang about (ध्वजस्य) नानाकुसुमचित्रां च स्रजं तस्यानुलम्बयेत् BhaviP. 206 B. 3 (i. 138. 66); **2** to cling to, to resort to पदार्थाः यद्यपि प्रत्येकं न क्रममनुलम्बन्ति परस्परं मिलितास्तु संयोगादिवद्वितितिरूपं क्रमं बिभ्रति ŚāstrDī. 406. 2 (*on* v. 1. 1); **3** to depend upon, cf. **अनुलम्ब**.

**अनुलम्ब** (anu-lamba) *adj.* [*f.* -ā] **i** dependent, i.e. concerned. वरासी नेष्टुरनुलम्बेव ह्येषा होत्रा PañcBr. xviii. 9. 16; **ii** dependent, i.e. subordinate चैत्ररथीनामेकः क्षत्रपतिर्जायतेऽनुलम्ब इव द्वितीयः PañcBr. xx. 12. 5.

**अनुलम्भ** (anulambha) *m.* name of a type of *lambhaka* (wherein same *udgrāha* is sung with different *dhruvas* each time) उद्ग्राहसमन्वितः। ध्रुवको गीयते यत्र स लम्भपदमुच्यते। ध्रुवभेदेऽनुलम्भोऽसौ SaṁgīRa. ii. 265. 5 (4. 173)

**अनुलसती** (anu-lasatī) *adj.* (*f.*) (irr.) shining or appearing alike (शाहमहीपतेः भार्या) नाम्नान्यत्र कनिष्ठतानुलसती निष्ठा कनिष्ठा ParamāKā. 3. 20.

**अनुलसन्नाद** (anulasan-nāda) *adj.* which has reverberating sound तदनु हसन्नादाय त्वरितो गाण्डीवमतुलसन्नादाय (?अनुलसन्नादाय) सोऽनलभा वरविशिखानमुञ्चदस्मै (वराहाय) YudhiVi. 4. 56.

**अनुला** (anulā) *f.* name of a female Arhat or Buddhist saint, also of a queen of Ceylon, MW.

**अनुलाप** (anu-lāpa) *m.* **i** one of the twelve types of oral representation *vācikābhinaya* काव्यवस्तुषु निर्दिष्टो द्वादशाभिनयात्मकः (वाचिकः)। .... अनुलापोऽथ संलापस्त्वपलापस्तथैव च NāṭyaŚā. 22. 52; Bhāv Pra. (Śā.) 10. 21(1); बहुशोऽभिहितं वाक्यमनुलापः NāṭyaŚā. 22. 55; BhāvPra. (Śā.) 11. 3(1); वागारम्भो द्वादश एव। ... अनुलापोऽसकृद्वचः AgniP. 338. 52; अनुलापो मुहुर्भाषा Agni P. 359. 64; अनुलापापलापौ च ...। एवं द्वादशधा प्रोक्ता वागारम्भा विचक्षणैः RasāSu. 60. 13 (1. 220); अनुलापो मुहुर्वचः RasāSu. 62. 4 (1. 223); UjjvaNīMa. 324. 7; **ii** one of the seven types of repetition (*vacanavikalpa*) अनुलापो मुहुर्भाषा JñātāDhaṬ. 57A. 3; सप्तविधो वचनस्य विकल्पः ... अनुलाप इति पाठस्तत्र अनुलापः पौनःपुन्यभाषणम् SthānṬ. 408B. 1; **iii** one of the ten types of cleverness in speech (*uktivaicitrya*) causing *unmāda* उक्तिवैचित्र्यतोऽपि च। ... उन्मादो बहुधा मतः। तत्र प्रलाप आलापः ...। अनुलापः ... वैचित्र्यं दशधा गिराम् AlaṅkāKau. (Ka.) 225. 18; AmaK. 342; AbhidhāRaMā. 1. 150; Vaija. 32. 22; AbhidhāCin. 274; ParyāŚaRa. 56; ŚabdaRa. (Vā.) 1855; KośaKaTa. 1. 1528; KalpaK. 448. 87.

**अनुलापार्थ** (anulāpārtha) [w.r. for **अनुलेपार्थ**], ViṣṇuDhaP. iii. 26. 48.

**अनुलापिन्** (anu-lāpin) *adj.* uttering again and again, repeating after मान्त्रिका मान्त्रिका वैद्या वैद्या इत्यनुलापिनम्। चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं द्राक्कर्णे भूत्वैवमन्वशात् PariPar. 8. 334.

**अनुलाभ** (anu-lābha) *m.* ultimate profit or gain वीर्यं परं शुक्लगणस्य मध्ये तन्निश्रितस्तस्य यतोऽनुलाभः। वीर्येण सद्यः सुसुखो विहारो लोकोत्तरा लोकगता च सिद्धिः MaYānaSū. 114. 4(16. 65)

**अनुलालित** (anu-lālita) *adj.* fondly coaxed दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्याम् ...। कुशिकसुतवचोऽनुलालिताभ्यां सुखमिव सा विबभौ विभावरी च Rāmā. i. 631* (3) [entertained, Apte]

**अनुलाषुक** (anu-lāṣuka) *adj.* [P. iii. 2. 154] obliging or favouring, i.e. fulfilling the desire (लोलेन्द्रियैर्लोकमनोऽनुकूलैः स्वाजीवनायागम एष सृष्टः) लोकमनोऽनुकूलैर्यथालोकचित्तमनुलाषुकैः comm. *on* YaśasCam. ii. 130. 7 [*nt.*]

**अनुलास** (anu-lāsa) *m.* corner, enclosure वास्तुच्छिद्रानुलासेषु श्रेणीप्रवहणिकनिकाया आवसेयुः ArthŚā. i. 129. 4 (2. 4) (comm. वास्तुच्छिद्रावकाशेषु) [peacock, MW.; Apte]

**अनुलासक** (anulāsa-ka) *adj.* (used as noun) peacock (*lit.* dancing) मयूरः ... भुजङ्गभोजी च मेघनादानुलासकः RājNi. 277. 1 [*but m.*, pw.]

**अनुलासिन्** (anulās-in) *adj.* [*f.* -ī] (used as noun) **i** peacock (*lit.* dancing) मयूरो बर्हिणो बर्ही ... मेघनादानुलास्यपि AmaK. 1048; Vaija. 29. 38; ŚabdaRa. (Vā.) 1577; **ii** peahen (*lit.* dancing) वन्दे ...। मेदिनीं हरिदोस्तम्ब(Read स्तम्भ)मेघनादानुलासिनीम् EI. viii. 309. 14.

**अनुलास्य** (anu-lāsya) *m.* peacock, MW.

**अनुलिख्** (anu-likh-) VI. P. to scratch over (with the wooden sword) वरुणप्रघासेषु वेदी क्रियमाणेऽग्रेणाहवनीयादधि स्फ्येनानुलिखेदा दक्षिणस्याः MānŚS. 140. 16.

**अनुलिखत्** (anu-likhat) *adj.* scratching over चैत्यस्तूपस्य सोपानपङ्क्यः...। गगनतलमनुलिखन्तः शोभन्ते दधिमुखा रम्याः SthānṬ. 233A. 13.

**अनुलिङ्गिन्** (anu-liṅgin) *adj.* according to one's characteristic marks उत्तरासङ्गिनं कुर्याद् यथावेषानुलिङ्गिनम्। दक्षिणे भगवतस्याधः महोदधितलादपि Āryamañjuśrīmūlakalpa 133. 7 [DBHS.]

**अनुलिप्** (anu-lip-) VI. U. (rarely IV. U.) [DhātuPā. 6. 139] **1Ai** to besmear with (for sanctification) ( *caus.* ) to cause to besmear with (for sanctification) **ii** to smear (pass.) to be smeared (*caus.*) to cause to smear **Bi** to smear or anoint with (perfume etc.) (*caus.*) to cause to smear or anoint with (perfume etc.) **ii** to get anointed **C** to apply with (for medicinal purpose) (*caus.* ) to cause to apply with (for medicinal purpose) **D** to paint **2A** to cover, i.e to encircle **B** to cover (with saliva) **C** to cover, i.e. to pervade **D** to be full of **E** to stain **3** to attach **1Ai** to besmear with (for sanctification) उत्पले बुद्धे प्रियङ्का आवपेत्। यदा पर्णानि संहरेदथैनमुत्थाप्य चतुरङ्गुलमुभयतः परिच्छिद्य मध्यमुद्धरेत्। तदनुलेपनम्। तेनानुलिम्पेत् SāmaViBr. ii. 6. 13; ii. 6. 18; (मृतम्) नलदेनानुलिम्पन्ति ĀśvaŚS. I. vi. 10. 3; स यदेव त्रिर्हरति त्रिरनुलिम्पति BaudhŚS. ii. 5. 14; नमस्ताभ्यो देवताभ्यो या अभिग्राहिणीरित्यनुलिम्पतेऽप्सरासु च यो गन्धो गन्धर्वेषु च यद्यशः BaudhŚS. ii. 321. 2; HirGS. i. 10. 4; अञ्जनानुलेपनम् ... अनुलिम्पस्व PāraGS. ii. 14. 17; उपरोत्तमेन पलाशस्य चतुरङ्गुलेनालिम्पति। ... द्वितीयेन मन्त्रोक्तस्य संपातवतानुलिम्पति KauśiSū. 26. 36; शिरःपर्यन्तमङ्गानि अभिमृशेत् अनुलिम्पेत् VīraMi. (Āhnika.) 229. 8; (*caus.*) to cause to besmear with (for sanctification) अघाद्विष्टेति सूक्तेन दूर्वां शिरसि विन्यसेत्। अग्रमग्रमित्येतया गोमयेनानुलेपयेत् AVPari. 42 (1). 7; संमार्जयति यश्चापि यतो यश्चानुलेपयेत्। ...स याति विष्णुलोकताम् BṛParāSm. 10. 366; विश्वेन तीर्थमावाह्य पुरुषेणानुलेपयेत् ParaS. 3. 84; भूमिं गोमयेनानुलेपयेत् ParaS. 5. 17; **1Aii** to smear (मुनिः) भुक्त्वा चान्नं ततः सर्वमुच्छिष्टेनात्मनस्ततः। अथानुलिलिपेऽङ्गानि जगाम च यथागतम् MahāBhā. iii. 246. 17; नखैर्विदारितान्त्राणां शवानां पूयशोणितम्। आननेष्वनुलिम्पन्ति हृष्टा वेतालयोषितः RasGaṅ. 55. 11; (pass.) to be smeared पापाः ...। (तेषाम्) तप्तेन वज्रलेपेन शरीरमनुलिप्यते। अधोमुखोर्ध्वपादाश्च तातप्यन्ते स्म वह्निना ŚivaP. v. 9. 44 (417 A. 1); तेषां क्षारादिभिस्सर्वैश्शरीरमनुलिप्यते Śiva P. v. 10. 13 (417 A. 12); (*caus.*) to cause to smear पात्रद्वयं(य) कृतं तोयं पितृपात्रे प्रसिच्य च। पात्रस्थं पुत्रकामी चेन्मुखं तद(तेना)नुलेपयेत् (तोयेन) LaghvāśvaSm. 23. 36; न छिन्द्यात् तृणमपरम् ... न च मुखे रजनीमनुलेपयेत् ĪśānŚiPa. i. 20. 25; **1Bi** to smear or anoint with (perfume etc.) (समावर्तमानः) अनुलेपनेन पाणी प्रलिप्य मुखमग्रे ब्राह्मणोऽनुलिम्पेत् ĀśvaGS. iii. 8. 11; चन्दनेनानुलेप्स्यमान एवं प्रोक्षत्येवमनुलिम्पेदथाहतमन्तरं परिधत्ते BhārGS. 2. 20(52. 15); न चानुलिम्पेदस्नात्वा MahāBhā. xiii. 107. 75; स्नाह्यनुलिम्प ... संदीप्ते हविर्जुहुधि पावके Bhaṭṭi. 20. 11; पुण्यकृताँल्लोकान्पुरुषो योऽनुलिप्यते। एकैककणसंख्यातः स्वर्गलोके महीयते VarāP. 118. 21; (प्रतिमाम्) द्रुपदादिवेत्यनुलिम्पेत् Agni P. 58. 12; देवम् ...। अनुलिम्पेत्कुङ्कुमेन चन्दनेन च भक्तितः VāmaP. 62. 12; स्नापयित्वानुलिप्येत चन्दनागुरुकुङ्कुमैः । कर्पूरेण (जनार्दनम्) ViṣṇuDhaP. ii. 55.5; अनुलिप्येत्तथाङ्गानि सितं माल्यं च धारयेत् ViṣṇuDhaP. ii. 89. 63; प्रयाजानां पाठक्रमेण प्रयोगक्रमो नियम्येत। तस्य पाठक्रमस्यानुष्ठाने लोके गुणत्वावगमात् तद्यथा स्नायादनुलिम्पेत भुञ्जीतेति VedāntKa. 33. 10 (*on* i. 1. 1); यूयम् ... विनीतमिव सेवकम् ...। द्रुतं सवनपीठं तद्यात स्नातानुलिम्पत ŚāliC. 6. 158; संध्या। मालिन्ययोगमपनीय करावमर्शैः प्रायो

यथार्हमनुलिम्पति कुङ्कुमेन Yādavā. 19. 27; (सीता) सा न स्नाति न चानुलिम्पति न वा केशेषु धत्ते स्रजम् JānaPa. 3. 28; (*caus.*) to cause to smear or anoint with (perfume etc.) गन्धाभरणादीनि च प्रोक्ष्य ... प्राचीनमञ्जलिं कृत्वा ... गात्राण्यनुलेपय VaikhāGS.2.14; मम विग्रहम् ...। कर्पूरागुरुमिश्रेण चन्दनेनानुलिम्पयेत् SkandP. ii (5). 6. 43; कर्पूरक्षोदजालेपैरन्यास्तामन्वलेपयन् SkandP. iv. 34. 51; अभीष्टमन्यत्कलुषं यथावदनुलेपयेत्। उद्धृत्य चन्दनादिं च VișṇuDhaP. ii. 64. 34; SaurP.50.53; स्थपतिर्गन्धकल्केन मङ्गल्येनानुलेपयेत् (शिलाम्) SamarāSū. 35.21; **1Bii** to get anointed (शान्तिं करिष्यन्) 'दिव्यानां सर्पाणामधिपतिरनुलिम्पताम्' 'दिव्याः सर्पा अनुलिम्पन्ताम्' इति पन्नगस्य पात्राणि निनयति KauṣīGS. iv. 2. 3; **1C** to apply with (for medicinal purpose) पश्चात्काये पृष्ठभागे तां गर्भिणीं क्षिपेदनुलिम्पेत् (एरण्डमूलचूर्णेन) VīraMi. (Saṁskāra.) 186.6; (*caus.*) to cause to apply with (for medicinal purpose) अम्लकाञ्जिकबीजानि तिलान् मधुकमेव च। प्रपेष्य समभागानि तेनैनमनुलेपयेत् SuśruS. i. 11. 21; (संनिपातोदरचिकित्सा) यथोक्तदूषीविषजं महोदरम् ... शिरीषकल्कैरनुलेपयेद् बहिः KalyāKā. 11. 152; एनम् (नागम्) कल्कपिष्टैर्बहलमनुलेपयेत् Hastyāyur. 121. 4 (1. 170); (मदात्ययः) तस्य सर्वाङ्गम् ...। लामज्जेनाथ शुक्तेन चन्दनेनानुलेपयेत् SiddhYo. 19. 2; **1D** to paint, cf. **अनुलिप्त1C; 2A** to cover, i.e. to encircle परिस्तरणयोगाच्च यज्ञकाण्डपरिच्छदम्। शान्तिवेश्मोर्ध्वदीप्तार्चिर्ऋत्विजश्चानुलिम्पति AVPari. 24 (4). 1; **2B** to cover (with saliva) (रसानां मध्ये) तेषां विद्याद्रसं स्वादुं यो वक्त्रमनुलिम्पति Aṣṭā Hṛ. i. 10. 2 (comm. मुखोपदेहं जनयति ... तं मधुरं जानीयात्); **2C** to cover, i.e. to pervade घनसमयसलिलधौते नभसि शरच्चन्द्रिका विसर्पन्ती। अतिसान्द्रतयेह नृणां गात्राण्यनुलिम्पतीवेयम् Kāvyālaṁ. (Ru.) 9. 12; अनुलिम्पति रोदसी यथेन्दुः प्रभया NavaSāC. 5. 9; कलिङ्गेन्दोः कीर्तिस्त्रिदशपरिषद्गीतमहिमा समन्ताद् गात्रं वः सरसमनुलिम्पत्यविरलम् Ekāva. 8.49 (18) (301. 10); **2D** to be full of, cf. **अनुलिप्त 2A; 2E** to stain, cf. **अनुलिप्त 2C; 3** to attach, cf. **अनुलिप्त 3.**

**अनुलिप्त** (anu-lipta) *adj.* [*f.*-ā] **1A** anointed or smeared with (perfume etc.) **Bi** besmeared with (for sanctification) **ii** smeared with **C** painted, variegated **D** applied **2A** filled with, full of **Bi** covered with, i.e. enveloped in **ii** covered, i.e. pervaded **C** stained, polluted **D** coated with **3** attached to **1A** anointed or smeared with (perfume etc.) तेनानुलिप्तो यां यामुपस्पृशते सा सैनं कामयते SāmaViBr. ii. 6. 11; iii. 9. 3; स्नातोऽहतवासो(?सा) गन्धानुलिप्तस्स्रग्वी ... गन्धानुलिप्तां स्रग्विणीम् ... वधूं समीक्षते BaudhGS. i. 1. 24; i. 5. 15; अथैकोद्दिष्टं व्याख्यास्यामः ... स्नातानुलिप्तानहते वाससी वसानान् ... दक्षिणतोऽग्नेर्निवेश्य VaikhāGS. 5. 13; त्रीन्स्नातानुलिप्तान्ब्राह्मणान् मधुमन्थं पाययति KauśiSū. 83. 31; पुरोहितः स्नातानुलिप्तः ... देवानां नमस्कारं कृत्वा स्वस्तिवाचनमनुज्ञाप्य विनीतवदुपविशेत् AVPari. 8(1).3; 4(1).3; VīraMi. (Rājanīti.) 63.8; धार्तराष्ट्रो महाराज विबभौ ...। अनुलिप्तः परार्ध्येन चन्दनेन सुगन्धिना MahāBhā. vi.93.21; अनुलिप्तः प्रियङ्गुणा। ... सर्वपापैः प्रमुच्यते MahāBhā. xiii.App.I.14(103); (राघवम्) तं वैश्रवणसंकाशमुपविष्टं स्वलंकृतम्। ददर्श सूतः पर्यङ्के ... अनुलिप्तं परार्ध्येन चन्दनेन परंतपम् Rāmā. ii. 14.7; v.8.17; v.47.4; स्नातानुलिप्तं यं चापि भजन्ते नीलमक्षिकाः। सुगन्धिर्वाति योऽकस्मात्तं ब्रुवन्ति गतायुषम् SuśruS. i.30.10; v.6.27; स्नातोऽनुलिप्तः स्रग्वी स्याद् धौतदन्त-(स्स्व)लंकृतः BhelaS. 5.4(1. 5); 7. 49; TantrRā. 32.78; प्राङ्मुखोऽश्नीयात् ... सुमनाः स्रग्व्यनुलिप्तश्च VișṇuSm. 68.43; अनुलिप्तं विभूषितम् (भोजयेत्) KāśyaS. 30A.27; पितृवनसुमनोभि र्वेष्टितं मे शरीरम्। विरसमिह रटन्तो रक्तगन्धानुलिप्तम्। बलिमिव परिभोक्तुं वायसास्तर्कयन्ति Mṛcch. 10. 3(10); स्नातानुलिप्तपीतप्रतीततरुणजनावकीर्णचतुष्पथशृङ्गाटकस्य वेश्ममहापथस्य परा श्रीः PādaTā.37.4; चतुर्थेऽहन्युद्वर्तिता शीतलसलिलस्नातानुलिप्ता ... भर्तारं पश्येदनन्यमनाः AṣṭāSaṁ. i. 198.23(2.1); ii. 172.7 (6.1); सीतासमेतो रामचन्द्रः ... दिव्यचन्दनैरनुलिप्तः ... राजलक्ष्म्या विराजते MahāvīC. 7.4(2)(302.2); यस्याभिषिक्तमनुलिप्तमिहोर्ध्वमेव शुष्येच्छरीरमथ मस्तकमेव पश्चात् ... तस्याधिकं धनमतीव च दीर्घमायुः KalyāKā. 1.44; अनुलिप्तेषु स्रग्विषु सुरभिधूपान् जिघ्रत्सु अर्घोदकमुपनेतव्यम् ManuBh.i.297.1 (*on* 3. 200); (समरकेतुः) दिव्यचन्दनेनापादमनुलिप्तम् ... हरिवाहनमद्राक्षीत् TilaMañ. 229.8; 275.11; (प्राज्ञेन) चन्दनेनानुलिप्तेन कुङ्कुमागुरुभिस्तथा। कर्पूरेण तथाङ्गानि शुभेन च प्रियङ्गुना। वस्त्रं नान्यधृतं धार्यम् VișṇuDhaP. ii. 89.3; ii. 102.4; ईशितुः परमं रूपं गजास्यस्य महाद्भुतम्। ... अनुलिप्तं सुगन्धेन GaṇeP. ii.145.6; (अर्कः) चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमोशीरपद्मकैः। अनुलिप्तो नरैर्भक्त्या BhaviP. 166B .13 (i.115.19); VīraMi. (Pūjā.) 254.9; मरुभूतिः स तु मनाक्पीतासवमदालसः। बद्धपुष्पोऽनुलिप्तश्च विलम्बित उपाययौ KathāSaSāg. vii .6.2; xii. 22. 44; चन्दनानुलिप्तानि गात्राणि AupaSūṬ.111.13; क्रकचो नाम कपालिदेशिकाग्र्यः। पितृकाननभस्मनानुलिप्तः ŚaṅkaDigVi. (Mā.)15.12; जंभद्विट्कुंभिकुंभद्वयसचिवशचीचारुवक्ष्म्ये(read क्षो)जकुंभव्यक्तव्याप्तानुलिप्तप्रसृमरमसृणक्षोदकर्पूरपूरः ...। नादिङ्ल्यप्पप्रभुमणिः EI. vi. 120.76; vi. 235. 48; YātrāPra.4.58; **1Bi** besmeared with (for sanctification) यावच्छर्करं सांनाय्यकुम्भ्यौ गोमयेनोपलिप्ते (v.l. नानुलिप्ते) भवतः BhārŚS. i. 6.15; पापैः प्रमुच्येत तिलधेन्वा प्रदत्तया। अनुलिप्ते महीपृष्ठे BṛParāSm. 10.52; 10.127; 11.142; अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तरे। ... तद्वत् संकल्पयेत् प्राज्ञः VarāP.101.1; भवनस्य पुरो भुवि गोमयेनानुलिप्तायां गोमूत्रेण तु मण्डलम् PadmP. v. 9.95; v.21.53; पुष्पप्रकरम् ... भास्करालये। अनुलिप्ते नरो दत्त्वा न दुर्गतिमवाप्नुयात् BhaviP. 114A.4(i.64.22); **1Bii** smeared with रक्षःक्षतजानुलिप्तं वित्रासनं देवमहाचमूनाम्। व्याविध्य तं मुद्गरमुग्रवेगं विद्रावयामास चमूंर्ह हरीणाम् Rāmā. vi. 55.110; गोमयेनानुलिप्तेन सुधाचूर्णेन शोभिना। पथा ... भाण्डानि वहेयुः परिचारकाः PāraS. 18.253; यदानुलिप्तं संध्यासु गृहमम्बुसमुक्षितम्। कृतपुष्पबलिं यक्ष न त्वं शक्नोषि वीक्षितुम् MārkP. 50.80; अथ सान्द्रसांध्यकिरणारुणितं हरिहेतिहूति मिथुनं पततोः। पृथगुत्पपात विरहार्तिदलद्धृदयस्रुतासृगनुलिप्तमिव ŚiśuVa. 9.15; **1C** painted, variegated भीमः ... गिरिम् ... विलोडयामास ... पुष्पहेतोः ... विषमच्छेदरचितैरनुलिप्तमिवाङ्गुलैः MahāBhā. iii. 146.24; **1D** applied ललाटेऽप्यारक्तं तिलकमनुलिप्तं मलयजम्। दधानः सानन्दं निजहृदि परब्रह्ममहिषीं समायातः साक्षादपर इव राकापतिरयम् (शाक्तः) Vidvanmo. 2.5; **2A** filled with, full of शरीरमिदम् ...मांसेनानुलिप्तं चर्मणावनद्धम् MaiU. 3. 4; MaitrīU. 374. 4 (3); MaitreU. 1(3); परितोषविशेषेणाशेषेणानुलिप्तस्य ... श्रीविश्वंभरस्य भरास्पदेन कनकमणिवसनादीन्युपढौक्यन्ते CaitaCa.18.4(1); **2Bi** covered with, i.e. enveloped in तिमिरेणानुलिप्तेव तदा सा नगरी बभौ Rāmā. ii. 1047* (4); iv. 27. 13; न दिग्विज्ञायते ... तमसा सर्वमनुलिप्तमिवाभवत् MārkP.74.9; नभः पयोमुचां व्रातैरनुलिप्तमिवासितैः PadmP. (Ra.) 22. 51; दिङ्नागानाम् ... गण्डस्थलानि ... श्यामलिम्नानुलिप्तान्याभासन्ते VakroJī.169.11; AlaṅkāSa. 113.8; Subhāṣi. 2263; Kuval. 138(35); तमिस्रकस्तूरिकयानुलिप्ता ...। वाटी हरिद्वासकसज्ञकानां बबन्ध चन्द्रागमनप्रतीक्षाम् YātrāPra. 4. 58; **2Bii** covered, i.e. pervaded अभिवृष्टा महामेघैर्निर्मलाश्चित्रसानवः। अनुलिप्ता इवाभान्ति गिरयश्चन्द्ररश्मिभिः Rāmā. iv. 29. 27; निष्पतद्भिर्हरिभिरचिरभासां तेजसा चानुलिप्तैः। गतमुपरि घनानां वारिगर्भोदराणां पिशुनयति रथस्ते शीकरक्लिन्ननेमिः Śāk. 7.7; हरिताश्च हया दिव्यास्ते नियुक्ता महारथे। अनुलिप्ता इवाभान्ति पद्मरक्तैर्गभस्तिभिः VāyuP. i.50.194; BrahmāṇḍP. i.21.143; कान्त्यानुलिप्तानि विलोचनानाम् ... सकुङ्कुमानीव पुनर्भवन्ति यस्यारिनारीकुचमण्डलानि NavaSāC. 1.87; **2C** stained, polluted यस्य कालान्तरे दन्ता दृश्यन्ते रक्तसंनिभाः। निष्प्रभाश्चानुलिप्ता वा न स जीवति तादृशः BhelaS. 109. 13 (5.9); अनुलिप्तो यथा देही वाति चेत्कुणपं यथा। सेवन्ते मक्षिकाश्चैव पुष्पितः स इहोच्यते BhelaS. 112. 12. (5.11); **2D** coated with कृष्णा तथानुलिप्ता च जिह्वा शून्या च यस्य वै। ... सोऽचिराद्विजहात्यसून् BhāvPra. (Bhā.) 6(1). 76; जननामयभेषजैः श्रुतीनां पटवासैस्तटरेणुभिर्भवत्याः। चरणाम्बुजवासितैर्मुरारेरनुलिप्तोऽपि भवामि नीरजस्कः YātrāPra. 7.49; **3** attached to योगीन्द्रो नानुलिप्तस्त्वं भोगी च परिपोषणे BrahmVaiP. iii.15. 22.

**अनुलिप्त** (anulipta) *m.* type of grade of time *(anukāla)*, one-tenth part of a *prāṇa*, one-sixteenth part of a second कालकाः। अनुलिप्ताश्च JaimiUpaSū. iv. 3. 4.

**अनुलिप्त** (anu-lipta) *n.* [P. iii. 3. 114] act of coating, i.e. scattering or spraying प्राणांस्त्यजति वारणः। ... समनुस्मरन् ... (क्रीडितं करिणीभिर्वा) करैर्यच्च वनान्तरे। ... नानाधातुविचित्राभिरनुलिप्तं करेणुभिः Hastyāyur. 202. 24 (2. 13)

**अनुलिप्तक** (anulipta - ka) *adj.* **1** attached to असह्यं सर्वभूतानां सर्वलोकानुलिप्तकम्। अधृष्यं सर्वलोकानां भवमार्गविशोधकम् (Ārya) Mañjuśrīmūlakalpa 322. 12; **2** anointed, cf. **अनुलिप्तकगात्र**.

**अनुलिप्तकगात्र** (anuliptaka - gātra) *adj.* whose limbs are anointed यत्र हि नाम गृहीतो अवदातवसनो काशिकशुचिवस्त्रधरो चन्दनानुलिप्तकगात्रः ... एवमेवंरूपं धर्मं साक्षीकरोति MaVastuAva. iii. 412. 12 [DBHS.]

**अनुलिप्तगात्र** (anulipta - gātra) *adj.* **A** whose limbs are applied with (medicine) पुरुषम् ... शिरःस्नातमनुलिप्तगात्रं स्रग्विणम् ... मदनफलकषायमात्रां पाययेत् CaraS. i. 15.9 (1941Ed.); एनम् ... शिरःस्नातमनुलिप्तगात्रं स्रग्विणम् ... ज्ञातीनां दर्शयेत् CaraS. i. 15.17 (1941 Ed.); **B** whose limbs are anointed with ते ... दक्षिणे त्वाभरणान्तरधारिणः ... आर्द्रचन्दनानुलिप्तगात्राः AupaSūṬ. 93.3.

**अनुलिप्तनिर्मलशरीरयष्टि** (anulipta - nirmalaśarīrayaṣṭi) *adj.* whose clean staff - like (i.e. slender) body is anointed हिमद्युतेर्महसेव चन्दनरसेन

सुध्रुवः। अनुलिप्तनिर्मलशरीरयष्टयः स्फटिकाश्मरत्नघटिता इवाबभुः NemiNir. 9.39.

**अनुलिप्तपाद** (anulipta - pāda) *adj.* whose feet are anointed प्रादात् स ब्राह्मणश्चास्मै पादलेपम् ...। तेनानुलिप्तपादोऽथ स द्विजो द्विजसत्तम। हिमवन्तमगाद्द्रष्टुम् MārkP. 61.16.

**अनुलिप्तभूतला** (anulipta - bhūtalā) *adj.(f.)* who has covered the ground with अंशुमयीमिव तनुच्छायानुलिप्तभूतलाम् ... कन्यकां ददर्श Kād. 131.18.

**अनुलिप्तमूर्ति** (anulipta - mūrti) *adj.* whose body is anointed with रुधिरचन्दना(र ? नु)लिप्तमूर्तयः ... विलसन्तु विक्रमक्रीडया यौधपुरुषाः AvantiKa. 58.1.

**अनुलिप्तश्रीवत्स** (anulipta - śrīvatsa) *adj.* which has covered (the mark of) Śrīvatsa देवाः ... हरिम्। अभिजग्मुः ...। प्रभानुलिप्तश्रीवत्सम् ...। कौस्तुभाख्यमपां सारं बिभ्राणं बृहतोरसा RaghuVa. 10.10.

**अनुलिप्तसर्वाङ्ग** (anulipta - sarvāṅga ) *adj.* **A** whole body, i.e. surface of which is covered with (snow) शैलं ददृशे स नराधिपः। ... हिमानुलिप्तसर्वाङ्गम् MatsyaP. 117.5; **B** whole body of whom is anointed with चन्दनेनानुलिप्तसर्वाङ्गः ... आहारम् ... अवनिपो निर्वर्तयामास Kād. 16.20.

**अनुलिप्ताखिलाङ्गी** (anuliptākhilāṅgī) *adj. (f.)* who has anointed whole body with वेश्याभिसारिका त्वेति ... अनुलिप्ताखिलाङ्गी RasāSu. 34.9 (1.42)

**अनुलिप्ताङ्ग** (anuliptāṅga) *adj.* [*f.*-ī] **1A** whose limbs are anointed with (perfume etc.) मां निरीक्ष्यानुलिप्ताङ्गम् ...। वशमेष्यति सैरन्ध्री MahāBhā. iv. App. I. 15. 30 (1*); लोहितेनानुलिप्ताङ्गं चन्दनेन सुगन्धिना। ... ददर्श स महाकपिः। ... राक्षसाधिपम् Rāmā.v. 8.6; शैलं ददृशे स नराधिपः।... चन्दनेनानुलिप्ताङ्गं दत्तपञ्चाङ्गुलं यथा। शीतप्रदं निदाघेऽपि MatsyaP. 117.6; क्वचित्स्नातोऽनुलिप्ताङ्गः सुवासा स्रग्व्यलंकृतः BhāgP. vii. 13.41; अमूषु पूर्वं तु सदा मन्त्रमावर्तयेच्छुचिः। चन्दनेनानुलिप्ताङ्गो जातिपुष्पधरस्तथा ViṣṇuDhP. ii. 126.71; राजा ... उपनिन्ये च तेभ्यः ... अनुलिप्ताङ्गम् ... आत्मजम् TilaMañ. 79.4 ; पालकाप्यस्ततोऽब्रवीत्। शिरःस्नातोऽनुलिप्ताङ्गः शुक्लवासाः समाहितः Hastyāyur. 659.12 (4.18); (कुमारः) लग्नदिने स्नातानुलिप्ताङ्गः ... आगमत् SamarāSaṁ. 7.175; एष चन्दनेनानुलिप्ताङ्गः ... आस्थानमासदत् ParamāKā. 33.5; (शम्भुराजः) केशरेणानुलिप्ताङ्गः ... प्रविवेश स्वकं पुरम् ParamāKā. 175. 50; **1B** whose limbs are painted with अनुजग्मुश्च गोपालाः कालयन्तो धनानि च। भक्तिच्छेदानुलिप्ताङ्गा रक्तपीतासिताम्बराः Hari Vaṁ.60.31; भक्तिच्छेदानुलिप्ताङ्गौ ततस्तौ पुरुषर्षभौ। ... व्यराजेताम् ViṣṇuP. v. 20.8 ; भक्तिभेदानुलिप्ताङ्गौ नीलपीताम्बरौ तौ ... धनुश्शालां ततो यातौ ViṣṇuP. v. 20.14 ; **1C** whose limbs are besmeared with (for sanctification) गोमयेनानुलिप्ताङ्गः सवासा जलमाविशेत्। VṛHārīSm. 9.359; आदाय तुलसीमूलमृदम् ... अभिमन्त्र्य। मन्त्रेणैवानुलिप्ताङ्गः स्नायादप्स्वघमर्षणम् SkandP .ii (5). 2.6; **2** whose limbs are smeared with रुधिरेणावलिप्ताङ्गा (v.l. °नुलिप्ताङ्गा) निहताश्च महासुराः MahāBhā.i. 17.14; दमयन्तीम् ...। विदर्भसरसस्तस्माद्दैवदोषादिवोद्धृताम्। मलपङ्कानुलिप्ताङ्गीं मृणालीमिव MahāBhā. iii.64.12; गजपृष्ठगता म्लेच्छाः ...। रुधिरेणानुलिप्ताङ्गा भान्ति चित्रैः शरैर्हताः MahāBhā.vii.68.38; या लक्ष्मीर्नानुलिप्ताङ्गी वैरिशोणितकुङ्कुमैः। कान्तापि मनसः प्रीतिं न सा धत्ते मनस्विनाम् PañcT. (Kos.) 3.32 (152.1); Pañcā. 176.28 ; कर्दमेनानुलिप्ताङ्गैः क्रीडितव्यं तथा नरैः NīlaP. 389 ; **3** whose constituent (i.e. current) is full of यमुनां नदीं झषनक्रानुलिप्ताङ्गीम् (v.l. झषेण चानुलिप्ताङ्गीम्) कूर्मलक्षणशोभिनीम्। ... तां समुद्रस्य महिषीम् ... वीक्षमाणः ... चचार ... कृष्णः HariVaṁ. 55.38.

**अनुलिप्ताङ्ग** (anuliptāṅga) *n* . act of anointing the body तद्दिने चानुलिप्ताङ्गं तथा स्नानं विवर्जयेत् ViṣṇuDhaP. ii. 89.40.

**अनुलिप्तानना** (anuliptānanā) *adj. (f.)* whose face is covered with, i.e. enveloped in गण्डान्तागलितैककुण्डलमणिच्छायानुलिप्ताननाम् ...। पिञ्जोलामधरे निवेश्य मधुरामावादयन्तीमिमां मण्डूकस्वनशङ्कितो गृहशिखी पर्येति वक्राननः PādaTā. 18.12.

**अनुलिप्तान्तराल** (anuliptāntarāla) *adj.* interior part of which is anointed with तद्गन्धाम्भोधौतनिश्छिद्रकुम्भे गन्धद्रव्यैश्चानुलिप्तान्तराले। निक्षिप्योर्ध्वं बन्धयेद्गेहमध्ये KalyāKā. 6.47.

**अनुलिप्य** (anulip - ya) *ger.* **A** having painted, i.e. having put on (colour) अधीयीत न मांसं भुक्त्वा... न वर्णकेनानुलिप्य न स्रजमपिनह्य Ait Ā. V. iii.3.14; प्रमथनाथं पयसा त्रैपथगेन संस्नाप्यानुलिप्य वर्णकेन ... प्रार्थनीयमभ्यर्थ्य पुनर्बलिं प्रविशन्ती दृष्टा काचिन्मत्तकाशिनी DaśKuC. 150.15; **Bi** having anointed or smeared with (perfume etc.) प्रस्तोता तु कुशाः ... कारयित्वा गन्धवतीभिरोषधीभिरनुलिप्य ... औदुम्बर्या वासयेत् DrāhyŚS. v. 2.4; उत्तरेण यजुषाहतमन्तरं वासः परिधाय सर्वसुरभिणा चन्दनेनोत्तरैर्देवताभ्यः प्रदायोत्तरयानुलिप्य ... समानम् (करोति) ĀpaGS. 12.8; पितरः शुन्धध्वमिति पाण्योरवनेजनं दक्षिणा निषिच्यानुलिप्य जपेत् PāraGS. ii .6.19; (युधिष्ठिरः) हरिणा चन्दनेनाङ्गमनुलिप्य महाभुजः। स्रग्वी चाक्लिष्टवसनः प्राङ्मुखः प्राञ्जलिः स्थितः MahāBhā. vii. 58. 11; नंदगोपपुत्रः ... मदनिकां नाम कुब्जिकां दृष्ट्वा तस्या हस्ताद् गन्धमादाय स्वगात्रमनुलिप्य ... विगतकुब्जभावां तां कृत्वा ... गतः BālC. 5.2(6); पत्रलेखया ... मणिसमुद्गादुद्धृत्य तत्करकिसलयसं(ङ्कु? स्कु)- तेन(रक्तो?)रक्तचन्द(नो? नेना)नुलिप्य प्रत्याश्वसीत् AvantiKa. 243.13; कर्पूरं कुङ्कुमं चैव ...। अनुलिप्य महाकालं रुद्रस्यानुचरो भवेत् Skand P. v (1). 22. 15; (वरस्त्रियः) स्नपनं नृपतेः कुर्युः ... सुगन्धामलकैः श्लक्ष्णैरनुलिप्य शिरोरुहान् Mānaso. iii. 2. 949; तानि (पद्मोत्पलनागकेसराणि) तगरतमालैस्तालीसैश्चैव चारु युक्तानि। अनुलिप्य ... सुभगंकरणं परं मतं लोके KandaCū. vii. 1. 11; कुचाद्रिकस्तुरिकाभिरनुलिप्य भुजान्तरालम्।... रामा ददौ रदपटीं मुखवीटिकां च YātrāPra. 4.127; सः ..., पारकेश्वरं लिङ्गम् ... अनुलिप्य ... हरिचन्दनेन ... कृत्वा विसर्जनम् ... निर्जगाम NīlaVi. 9. 16; **Bii** having besmeared with (for sanctification) अनुलिप्यासनं कुर्यात् पितॄणां प्रीणनं द्विजः। तस्मिन्नेव हि भूभागे PāraS. 7.356; तूष्णीं भस्मना मस्तकाद्यवयवाननुलिप्योदकेन स्नायीत। एवमेव गोमयेनानुलिप्य पुनर्वारिणा स्नायीत एवमेव मृदानुलिप्य पुनरुदकेन BālamBha. iii. 207.4 (*on* 3.327); **C** having applied with (for medicinal purpose) घटीं कृत्वा ... द्रव्ययोगैर्बहुलमनुलिप्य नागं पटावच्छन्नान्तरितं फालस्वेदविधिवदुपचारयन्यथायोगं घटीस्वेदेन स्वेदयेत् Hastyāyur. 133.7 (1.18)

**अनुलिप्य** (anu-lipya) *adj.* to be anointed or smeared with (perfume etc.) गवां पूजा ब्राह्मणानां विशेषतः। देवतायतने सद्यो दोहान् भूमौ प्रकारयेत्। सततं चानुलिप्यस्तु पुष्पैर्धूपैर्यथोदितैः AVPari. 68 (5). 20.

**अनुलिप्यमान** (anu-lipyamāna) *adj.* **A** being anointed or smeared with (perfume etc. ) यूपम् ... अनुमन्त्रयते।... गन्धप्रवादाभिरनुलिप्यमानम् VaitāSū. 10.5; **B** being painted, i.e. getting coloured असा(वपि) .... तत्कालोचितेन कुङ्कुमाङ्गरागेणेव रागेणाधरपल्लवस्यानुलिप्यमानः ... सुरतमाचचार AvantiKa. 35.3.

**अनुलिप्स** (anu-lipsa-) *desid.* **A** to wish to take hold of तथा तं कुर्याद्यथा पराञ्चं धावन्तमनुलिप्सेत Śat Br. III. ii. 1.36; **B** to wish to hold or collect यदि कलशो दीर्येतानुलिप्सध्वम् ŚatBr. IV. v. 10.7; अनुलिप्सध्वमिति प्रेष्यति KātyŚS. xxv. 12.23; **C** to desire to get, cf. **अनुलिप्सु.**

**अनुलिप्समान** (anu-lipsamāná) *adj.* wishing to take hold of यं जिघृक्षेत्तमतिसृज्यानुलिप्समानो नानुलभेत ŚatBr. (K.) IV. ii. 1.26.

**अनुलिप्सु** (anu-lipsu) *adj.* desirous of getting (one's own profit) न काममर्थ (v.l. नु )लिप्सूनां वचनं कर्तुमर्हसि MahāBhā. v. 48.43.

**अनुलिम्पत्** (anu-limpat) *adj.* [*f.* -ī] **1A** anointing , smearing with (perfume etc.) एकमुदुम्बरमूलं पश्यन्ति न प्रदक्षिणं परिसमूह्य प्रदक्षिणं गन्धैरनुलिम्पन् जपति BaudhGS. i. 8.2; चन्दनानि मनोज्ञानि अनुलिम्पन्नरः सदा Bṛ NāraP. 7.11; मुहुः करमृदितनिष्पीडितेन चन्दनाग्रपल्लवरसेन स्तनपृष्ठमनुलिम्पन्तम् ... बन्धुसुन्दरीं व्यापारयन्तम् ... ऊर्वीपतिकुमारमद्राक्षम् TilaMañ. 312.1; **1B** applying with अङ्घ्रियुग्ममनुलिम्पतः स्वयं कुङ्कुमेन तरुणार्करोचिषा। आरुरोह करयुग्मस्य तद् दूरमेव परिवृध्दवेपथु JānaHa. 8.36; **2A** covering with, i. e. enveloping in दिव्याकृतिः ... अमृतसीकरनिकरवर्षेण ... तुषारपटलेनेवानुलिम्पन् ... उदपतत् Kād. 170.8; **2B** covering, i.e. pervading स्फटिकाश्मगृहादनन्तरं निरगात् कान्तकृशा तपस्विनी। ककुभः प्रभयानुलिम्पती शशिलेखेव शरत्पयोधरात् Rām C. 12.85; अर्जुनेन यशसानुलिम्पता तच्चरित्रजनितेन दिक्तटीः। अध्यरोहि बलविद्विषः सभा RāghPān.(Ka.)4.6; हरिचन्दनशीतलैर्मयूखैरनुलिम्पन्नपि काममङ्गमङ्गम्। अनुभावयति स्म तेन चन्द्रो विरहक्लान्तधिया विषाग्निदाहम् Rāgh. 15.21.

**अनुली** (anu-lī-) IV. A. **A** to disappear afterwards, to merge, to dissolve subsequently शब्दं ग्रसति भूतादिर्नभस्तमनुलीयते BhāgP. xii. 4.17; यथा फेनतरङ्गादि समुद्रादुत्थितं पुनः। समुद्रे लीयते तद्वज्जगन्मय्यनुलीयते JābālaDaU. 10.7; **B** to hide or stay inside पद्नं पद्ना स्वसद्नोत्युदितविपदिव प्रोज्झ्य यत्रानुलिल्ये छेका दानच्छलेन त्रिजगदधिपतेर्वः पुनीतात्स हस्तः JinaŚ. 2.1; **C** to cling or to attach, cf. **अनुलीनवत्.**

**अनुलीन** (anu-līna) *adj.* **A** concealed or hidden (from the people) अहं तु भीतो नामावप्लुत्य तत्रैव जनानुलीनः (v.l. जनादनुलीनः Kale Ed.) ... तातस्य ... विषं क्षणादस्तम्भयम् Daś KuC. 86.20; **2** merged or disappeared रहस्यं परमम् ... बुद्ध्यादि सकलं सुप्तावनुलीनं स्वकारणे। अव्यक्ते वटवद् बीजे तिष्ठत्यविकृतात्मना SarvaVeSāSaṁ. 586 [clinging to, attached, Apte ].

**अनुलीनवत्** (anulīna-va(n)t) *adj.* which has clung or is attached to कण्डूयतः कटभुवं करिणो मदेन स्कन्धं सुगन्धिमनुलीनवता नगस्य। ... कण्ठे गुणत्वमलीनां वलयेन भेजे ŚiśuVa. 5. 46 (comm. संश्लिष्टे)

**अनुलुण्ठक** (anuluṇṭha-ka) *m.* follower, servant पशुपालयानसौ अपश्यत् ... प्ररुण्ठिताधैरनुलुण्ठकैर्हरैः ... अतीव शोभितान् DhātuKā. 1. 45 (comm. अनुचरैः)

**अनुलुभ्** (anu-lubh-) vi. p. (*caus.*) (used in primitive sense) to long for, to covet after पश्यन्नत्राकुलं चित्रं नरः को नाकुलो भवेत् (v.l. को नानुलोभयेत् Gorr. Ed.) Rāmā. iii. 790* (66)

**अनुलेखन** (anu-lekhana) *n.* scratching after तस्य चितामपरेण सव्येन वा प्रतस्योदरं लिखेत् - 'हिरण्यगर्भस्समवर्तताग्रे' इत्यनुलेखनम् BaudhPiMe. iii. 9. 2.

**अनुलेखम्** (anulekham) *adv.* along the line उल्मुकं दक्षिणतो निदधात्यनुलेखं दर्भानास्तीर्योदपात्रेणाचामयति JaimiGS. 2. 2 (27. 11)

**अनुलेप** (anu-lepa) *m.* **1Ai** act of anointing, act of smearing with (perfume etc.) (स्त्रीणां सहस्रम्) अनुलेपे च गन्धानां पेषणे च विचक्षणम्। सर्वकर्मणि निष्णातम् MahāBhā. i. 2086* (3); स्थानाभ्यङ्गं चन्दनेनानुलेपं कुर्यात् KalyāKā. 6. 49; स्नानाभ्यङ्गानुलेपाननुदिनमशनं शालिजं क्षीरसर्पिर्युक्तं चैकैकवारं ददतु KalyāKā. 6. 60; स्नानानुलेप° ... °विधिनी(?) क्षणमात्रमेतत् YaśasCam. ii. 308. 14; गर्भः ... अनुलेपात्तथा स्नानात् दुःखशीलोलजनाददृक्। (भरेत्) BhāvPra. (Bhā.) 3. 8; अनुलेपस्तृषामूर्च्छादुर्गन्धस्वेददाहजित् BhāvPra. (Bhā.) 5. 97; अनुलेपं रचयालम्। नश्यतु नखपदजालम् StavMā. 277. 21; **1Aii** act of besmearing (for sanctification) अग्निमान् ... अग्नेः समन्तात् ...। अनुलेपमुदक्संस्थं कुर्यादीशानकोणतः LaghvāśvaSm. 2. 12; **1Aiii** act of applying with (as medicine) (प्रकुपितस्य) पित्तस्य ...। कर्पूरचन्दनोशीरैरनुलेपः क्षणे क्षणे Aṣṭā Hṛ. i. 13. 6; **1Aiv** application, coating वक्त्रे ताम्बूलरागः पृथुकुचकलशे कुङ्कुमस्यानुलेपः। दैत्याधीशाङ्गनानाम् SubhāRaK. 4. 38; SaduktiKa. 13. 23; **1B** unguent, ointment अनुलेपं च (? अनुलेपश्च) सुचिरं गात्रान्नापगमिष्यति। त्वमनेनाङ्गरागेण मया दत्तेन मैथिलि Rāmā. ii. 2381* (3); AvantiKa. 202. 5; बहु न च स्रगनुलेपी Bārhas. 1. 19; भूषयित्वानुलेपैश्च गन्धमाल्ये निवेदयेत् KulaCūT. 3. 32; जातीफलं तथा दद्यादनुलेपस्य कारणात् ViṣṇuDhaP. ii. 91. 2; अनुलेपमाल्यवसनाभरणैर्हरिम् ...। न्यवसद् गिरौ परिचरन् ... कमिती धरणेः Acyutarā. 5. 43; प्रातस्स्नानादिकृद् बुधः। नववस्त्राङ्गुलीयाद्यैरनुलेपैरलंकृतः। ... शिल्पिना। सह ... आरुह्य ... कुर्यान्मूर्ध्नेष्टकान्यासम् ŚilpaRa. i. 34. 15; DharK. 736; ŚabdaRa. (Vā.) 2291; **2** covering, enveloping (त्रिपुराम्) देवीम् ... मुण्डस्रङ्मण्डिताङ्गीमरुणतरदुकूलानुलेपां नमामि ŚilpaRa. ii. 24. 67 [bedaubing, MW.; Apte]

**अनुलेपक** (anu-lepaka) *adj.* [*f.* -ikā] [listed in the *mahiṣyādigaṇa*, GaṇPā. 179. 6; JaineVyā. iii. 3. 169; CāndraVyā. iii. 4. 50; GaṇRa. 6. 383 (408)] (used as noun) one who anoints or smears (the body) with unguents लक्ष्मण। ये च नः श्मश्रुवर्धकाः। ... स्नापका अनुलेपकाः...। ... तेषां निष्कसहस्रं त्वं वृत्त्यर्थमुपकल्पय Rāmā. ii. 753* (4); विप्राणां यज्ञोपवीतं गन्धाद्यनुलेपनसिद्ध्यर्थमनुलेपको नावतारयेत् ... स्कन्धात् SmṛtiCan. v. 314. 11; CaturCin. iii (1). 1244. 16; प्रलेपिका। अनुलेपिका Prasā. i. 829. 7.

**अनुलेपकुसुमादिक** (anulepakusumādi-ka) *adj.* unguent and flower(s) etc. दत्त्वानुलेपकुसुमादिकमम्बिकाया निर्माल्यमेतदिति संचिन्वते युवतयः प्रतिदत्तमस्मात् RasSa. 66.

**अनुलेपकेलि** (anulepa-keli) *f.* sport, i.e. act (in the form) of smearing with unguent कोपश्रियः सममिवारभतैणनाभिनासीरपीतनरसैरनुलेपकेलिम् ŚrīKaC. 18. 35 (comm. मिश्रैः कस्तूरीकर्पूरकुङ्कुमरसैः कोपश्रियो वीरलक्ष्म्या अङ्गराग-सिद्धिमिवारब्धवत्)

**अनुलेपन** (anu-lepana) *n.* [AltGr. I. 1. 194] **1A** unguent, ointment (such as sandal-paste, oil etc.) **B** unguent (as medicine) **C** unguent (used in bath) **2A** act of smearing or anointing with (perfume) **B** act of coating **C** act of besmearing **D** act of applying (for medicinal purposes) **3A** name of the chapter seventy seven in the *Bṛhatsaṁhitā* dealing with unguents etc. **B** name of one of the *vibhāvas* **1A** unguent, ointment (such as sandal-paste, oil etc.) (चूर्णानि) नाशुचिः पश्येद्वोपस्पृशेद्वा तदनुलेपनम् तेनानुलिप्तो यां यामुपस्पृशते सा सैनं कामयते SāmaViBr. ii. 6. 11; ii. 6. 13; ii. 6. 18; दद्याच्छुभ्राणि वासांसि शुभ्रं चैवानुलेपनम् AVPari. 6(1). 6; 4(2). 3; एतान्युपकल्पयीत समावर्त्यमाने मणिं कुण्डले वस्त्रयुगं छत्रमुपानद्युगं दण्डं स्रजमुन्मर्दनमनुलेपनमाञ्जनमुष्णीषमित्यात्मने चाचार्याय च ĀśvaGS. iii. 8. 1; iii. 8. 11; वेदमधीत्य... ब्राह्मणः स्नास्यन् संभारानुपकल्पयते ... स्नानमनुलेपनं सुमनस्य आञ्जनम् JaimiGS. 1. 19 (17. 4); ब्राह्मणाय स्नातायानुलेपनम् Nir. 7. 13 (139. 5); नाश्रेयसः सेवते माल्यगन्धान्न चाप्यश्रेयांस्यनुलेपनानि MahāBhā. v. 26. 6; शय्यां प्रस्तरेणोपेतां यः प्रयच्छति...। अर्चयित्वा द्विजं भक्त्या वस्त्रमाल्यानुलेपनैः। ... तस्य पुण्यफलं शृणु MahāBhā. xiv. App. I. 4(1247); माल्यं वस्त्रम् ... अनुलेपनम्। मया दत्तमिदं सीते तव गात्राणि शोभयेत् Rāmā. ii. 110. 17; अर्चितं सततं यत्नाद् गन्धमाल्यैर्मया तव (v. l. गन्धमाल्यानुलेपनैः)। ... धनुः Rāmā. vi. 23. 17; vi. 40. 44; vi. 52. 29; vi. 116. 15; सर्वे शुभ्रस्रगनुलेपनाः।... आसांचक्रिरे HariVaṁ. 89. 23; दास्यः ... वस्त्रमाल्यं दद्युः, स्नानानुलेपनप्रघर्षचूर्णवासस्नानीयानि च स्ववक्षोबाहुषु च ArthŚā. i. 106. 8 (1. 21); ii. 179. 1 (4. 13); अनुलेपनमञ्जनं स्रजो मणिमुक्तातपनीयमंशुकम्। यदि साधु किमत्र योषितां सहजं तासु विचीयतां शुचि Saund. 8. 50; विप्राणां वस्त्रमाल्यानुलेपनैः। पूजनं कृत्वा BṛhaspaSm. 11. 283; वासुदेवमर्चयेत्। पुष्पधूपानुलेपनदीपनैवेद्यैर्ब्राह्मणतर्पणैश्च ViṣṇuSm. 49. 2; 67. 24; 86. 2; न कुर्यात्तर्पणम् ... धृत्वा भालेऽनुलेपनम् LaghvāśvaSm. 1. 81; तत्र रात्रिशेषमनुलेपनं माल्यम् ... ताम्बूलानि च स्युः KāmSū. 45. 6 (1. 4); JayaMa. 46. 6 (*on* 1. 4); KāmSū. 47. 17 (1. 4); जातानुरागायां कुसुमानुलेपनताम्बूलदानेन च शेषजनविसृष्टिः KāmSū. 177. 23 (2. 10); 179. 5(2. 10); 239. 21 (4. 1); 251. 16 (4. 2); 281. 12 (5. 4); 314. 6 (6. 1); 366. 21 (7. 1); निरस्तमाल्याभरणानुलेपनाः स्थिता निराशाः प्रमदाः प्रवासिनाम् ṚtuSaṁ. 2. 12; कस्येदमुशीरानुलेपनं मृणालवन्ति च। नलिनीदलानि नीयन्ते Śāk. 3. 1 (2); गृहधान्याभयोपानच्छत्रमाल्यानुलेपनम्। ... दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् YājñaSm. 1. 211 (Mitā. कुङ्कुमचन्दनादि); विशेषपूजनम् ... अवधारय। सुगन्धैर्मधुरैर्धूपैः पट्टवस्त्रानुलेपनैः PauṣkS. 19. 115; 27. 65; 27. 372; तद्देहसंस्थितास्सर्वे पूजनीयाः क्रमेण तु। परिवारं विना मन्त्रैः स्वैः स्वैः पुष्पानुलेपनैः JayāS. 12. 79; 13. 95; 32. 54; मानवः। सुवर्णबहुरत्नैश्च वस्त्रैर्माल्यानुलेपनैः। अर्चयेत् साधकं सम्यक् AhirbuS. 39. 30; भूषणान्यतिशुभ्राणि गन्धाढ्यं चानुलेपनम्। एतानि ... दैत्योरगैश्च भुज्यन्ते ViṣṇuP. ii. 5. 11; v. 7. 66; अणुप्रायाणि धान्यानि अजाप्रायं तथा पयः। भविष्यति कलौ प्राप्ते ह्यौशीरं चानुलेपनम् ViṣṇuP. vi. 1. 54; स्त्रियोऽन्नपानं पुत्राश्च चारुमाल्यानुलेपनम्। सर्वमेतन्मम मतं फलं पुण्यवनस्पतेः MārkP. 24. 20; 34. 53; 84. 27; 128. 21; संयुक्तं फलवस्त्रानुलेपनैः। ... कपिलां दद्यात् (ब्राह्मणाय) MatsyaP. 53. 23; 54. 27; 59. 4; 70. 49; 212. 15; 276. 11; स्नानकुसुमानुलेपनवस्त्रैरभ्यर्चयेत् प्रतिमाम् BṛSaṁ. 46. 15; 16. 28; 55. 8; 60. 16; 78. 21; आसीद्य पुनरच्युतचरणारविन्दस्पर्श ... (र?न्त्रेणैव दिव्यस्रगनुलेपनाभरणः) ... कोऽपि AvantiKa. 15. 17; वक्षोभ्यो घनमनुलेपनं यदूनाम् ... अहरत वारि सममबोधिषत ŚiśuVa. 8. 57; अनुलेपनानि कुसुमान्यबलाः ...। समयेन तेन चिरसुप्तमनोभवबोधनं ŚiśuVa. 9. 24; SāhiDa. 551. 10; इन्द्राणीप्रमुखा देव्यः सद्गन्धैरनुलेपनैः। चक्रुरुद्वर्तनम् PadmP. (Ra.) 3. 186; 69. 4; 105. 232; देव्यः ...। चरुभिः पञ्चवर्णैश्च ध्वजमाल्यानुलेपनैः. ... पूजां चक्रुः VarāṅgaC. 15. 141; पर्याप्तभोगाः। स्रगनुलेपनगीतवाद्यादिभिः सुखप्रसाधनैरविकलैर्नित्ययुक्ताः ManuBh. i. 226. 24 (*on* 3. 40); हसन्ति यस्याचरितं हि दुर्भगाः ...। यैर्वस्त्रमाल्याभरणानुलेपनैश्च भोजनं स्वात्मतयोपलालितम् BhāgP. iii. 14. 27; विष्णुः ... पूजां चकार भक्त्या च ध्यात्वा च धरणीं सतीम्। धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः सिन्दूरैरनुलेपनैः BrahmVaiP. ii. 8. 34; ii. 17. 23; नार्यः शुक्लमाल्यानुलेपनाः। समाश्लिष्यन्ति यं स्वप्ने तस्य श्रीः सर्वतः सुखम् BrahmVaiP. iv. 77. 35; नागस्य यस्य ये स्थाने निवसिष्यन्ति मानवाः। ते तं सुपूजयिष्यन्ति पुष्पधूपानुलेपनैः NīlaP. 216; 466; 510; पश्चात्केशरकुङ्कुमकर्पूररक्तचन्दनमिश्रमनुलेपनं दद्यात् SkandP. i (2). 43. 67; ii (2). 39. 33; iii (2). 40. 82 (3). 18. 16; मत्तमैरावतनिभं गजमारुह्य वेगवान्। अनुलेपनमादाय ययौ तत्र पृथूदकः VāmaP. 53. 14; 95. 51; कर्तव्यं सकलं कर्म त्वावाहनविसर्जनम्। ततोऽनुलेपनं दद्याद्व्यजनेन च वीजयेत् ViṣṇuDhaP. i. 63. 14; i. 93. 22; दत्त्वानुलेपनं मालां परां लक्ष्मीमुपासते ViṣṇuDhaP. ii. 92. 45; छत्रपादुकगन्धांश्च तथा माल्यानुलेपने। जलक्रेलिद्यूतगीतवाद्यं च परिवर्जयेत् BṛNāraP. 23. 32; तथा हि स्नपनवस्त्रमाल्यानुलेपनालंकारादिभिः सततमेनां देवतामुपचरसि TilaMañ. 49. 14; जलेन केवलेनैव गन्धतोयेन भक्तितः। अनुलेपनं तु तत्सर्वं पञ्चविंशत्पलेन वै LiṅgaP. i. 92. 174; भूषणान्यतिरम्याणि गन्धाढ्यं चानुलेपनम् ... एतानि ... दैत्योरगैश्च भुज्यन्ते BrahmP. 21. 11; BhaviP. 156A. 12 (i. 103. 5); ददर्श कुब्जाम् ...। तामाह ललितं कृष्णः कस्येदमनुलेपनम् BrahmP. 193. 2; 229. 53; अनुलेपनमादद्यात्स्नातः कर्हिचिद्बुधः BrahmP. 221. 52; स्नानैस्तीर्थोदकैर्हृद्यैः पुष्पैर्गन्धानुलेपनैः। ... यद्य यद्य तवेष्टं वै किंचिद्भोज्यादिकं तव BhaviP. 111 A. 24 (i. 62. 27); 160B. 28 (i. 107. 8); अतोऽष्टम्यां विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा। ... गन्धमाल्यानुलेपनैः DevīBhāP. iii. 27. 10; पर्वतस्य समन्तात्तु रुद्रकोटिः प्रतिष्ठिता। स्नानं यः कुरुते तत्र गन्धमाल्यानुलेपनम्। प्रीतस्तत्र भवेत्सर्वो रुद्रकोटिः PadmP. i. 13. 12; (राधा) भूषागृहं व्रजेत्तत्र वयस्या

भूषयन्त्यपि। भूषणैर्विविधैर्दिव्यैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः PadmP. iv. 83. 28; iv. 90. 27; v. 9. 94; v. 22. 82; पिता ... तुष्टाव शंकरम्। संपूज्येशं विधानेन धूपदीपानुलेपनैः KalkiP. ii. 4. 17; लिखितेषु यथान्यायं धूपमाल्यानुलेपनैः। सर्वान्नैः सर्वसत्त्वैश्च बलिं विधिवदाचरेत् Hastyāyur. 46. 1 (1. 6); 48. 3 (1. 6); अलंकाराश्च विविधाः स्नानमाल्यानुलेपनम्। तथा वैशेषिका शान्तिः (प्रोक्ताः) Hastyāyur. 254. 24 (2. 47); 708. 2 (4. 36); विलिप्याङ्गानि तत्स्तम्भभागेऽन्यत्रानुलेपनम्। न्यस्य पृष्ठं समालब्धुं प्रारेभे निकषंश्च सः KathāSaSāg. vii. 3. 13; vii. 4. 31; xii. 34.345; राधे मातर्निराबाधे मद्गृहाणानुलेपनम् PañcaRā. (Nā.) ii. 4. 27; आर्तवानि माल्यानि जात्यादिकुसुमानि अनुलेपनानि च JñātāDhaṬ. 233 B. 14; अनुलेपनं च श्रीखण्डादिविलेपनं यो धारयति SthānṬ. 421A. 9; 'गन्धाः' श्राद्धे विहितानि सुरभीण्यनुलेपनानि CaturCin. iii (1). 1407. 2; चतुर्धालङ्कृतिर्वासोभूषामाल्यानुलेपनैः RasāSu. 44. 13 (1. 187); रक्तचन्दनसिन्दूररक्तमाल्यानुलेपनैः। भूषयित्वा च कलशं पञ्चीकरणमाचरेत् MahNirvāT. 5. 191; धार्यं सर्वाङ्गे चानुलेपनम् TantrSā. (K.) 83. 29; चतुर्धा मण्डनं वासोभूषामाल्यानुलेपनैः UjjvaNīMa. 281. 7; अनुलेपनं सधूपं कियदादद्यात्तथा मालाम् KandaCū. i. 4. 17; v. 4. 27; vi. 1. 44; आचक्षतेऽनुलेपनमेतत् खलु देवकान्तनाम्नेह KandaCū. vii. 1. 34; वर्णकं अनुलेपनमिति श्रीदत्तः VīraMi. (Āhnika.) 168. 25; VīraMi. (Saṁskāra.) 937. 4; 966. 7; पुष्पानुलेपनयोरनेन पृथगनुपालम्भः सूचितः BālamBha. i. 392. 15 (*on* 1. 13); अनुलेपनं सुगन्धिचूर्णादि BālamBha. iii. 2. 9 (*on* 3. 1); ताम्बूलं वा दुकूलं वा कुसुमं वानुलेपनम्। भुक्तपूर्वमिदं सर्वं संदिशन्ति मृगीदृशः VasaTi. 27. 11; **1B** unguent (as medicine) प्रदोषे शशिनः पादाश्चन्दनं चानुलेपनम्... पित्तं हरेत् SuśruS. vi. 64. 16; कुङ्कुमं कायरञ्जनम्। ... शीतकालेऽनुलेपनम् Mānaso. iii. 5. 1006; **1C** unguent (used in bath) आवाहयेद्देवान् विधिना ... गन्धमाल्यानुलेपनैः Mitā. 202. 18 (*on* 2. 100 - 102); अनुलेपनं स्नानचूर्णम् Bālam Bha. ii. 113. 6 (*on* 2. 100 - 102); **2A** act of smearing or anointing with (perfume) एतदेव कुमारीणां सटोद्धरणमत्रैवानुलेपनम् (सीमन्तोन्नयने) KāṭhGS. iii. 7. 6; (ब्रह्मचारी) श्वोभूत उदित आदित्ये स्नानं पानं भोजनमनुलेपनꣳ स्रजो वासाꣳसि न प्रत्याचक्षीत MānGS. ii. 13. 4; अथ चेत् प्रतिमां कुर्वन् स्वर्णमयेन वा ... प्रतिष्ठाप्य ... दीपं प्रदाय 'उद्दीप्यस्व' इति तच्छेषेणानुलेपनं करोति ĀgniveGS. ii. 4. 10 (72. 7); उत्साद्य पुनः स्नात्वानुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते PāraGS. ii. 6. 18; वनस्पतीनां गन्धोऽसीति स्नात्वानुलेपनेन कुरुते JaimiGS. 1. 18 (16. 15); मधुपर्कः ... अथास्मै स्नानमनुलेपनं मालाभ्यञ्जनमिति KauśiSū. 92. 22; (ब्रह्मचारी) उष्णाम्बुस्नानदन्तधावनाञ्जनानुलेपनगन्धपुष्प° ... °हिंसादीनि वर्जयित्वा ... गुरोः प्रियहितकर्माणि कुर्वीत VaikhāDS. i. 2. 6; अञ्जनाभ्यञ्जनानुलेपनं कारयित्वा वासः ... आबध्नीयात् AV Pari. 11 (1). 9; 13(1). 6; 16 (1). 8; लीलया चैव कुर्वन्ति सावज्ञास्तस्य शासनम्। अलंकरणभोज्यं च तथा स्नानानुलेपनम् MahāBhā. xii. 56. 57; ऋतौ... ब्रह्मचारिणी दिवास्वप्नाञ्जनाश्रुपातस्नानानुलेपनाभ्यङ्ग°... °अवलेखनानिलायासान् परिहरेत् SuśruS. iii. 2. 25; वासुदेवमभ्यर्चयेत्। ... रथेष्वक्षेषु वृषभराजा इत्यनुलेपनालंकारौ ViṣṇuSm. 65. 7; गन्धालंकारवस्त्राणि धूपमाल्यानुलेपनम्। उपवासे न दुष्यन्ति दन्तधावनमञ्जनम् VṛŚātāSm. 55; LaŚātāSm. 75; SkandP. iv. 35. 87; सुगन्धिना नात्युल्बणमनुलेपनम्। ... इति वैहारिको वेषः KāmSū. 237. 6 (4. 1); यस्त्वावृत्त्योपकरोति स आवापः ... ब्राह्मणानामनुलेपनम् ŚābaBh. 2096. 9 (*on* xi. 1. 1); स्नानानुलेपनहिमानिलखण्डखाद्यशीताम्बुदुग्धरसयूष-सुराप्रसन्नाः। सेवेत चानुशयनं विरतौ रतस्य Aṣṭā Hṛ. i. 7. 75; पाद्यप्रतिग्रहं हैमं विभोर्दद्यात् सरत्नकम्। पाद्यं पादोदकाकर्षशाटकेनानुलेपनम् PāraS. 6. 299; स्नेहसर्वस्वम् ...। अचन्दनमनौशीरं हृदयस्यानुलेपनम् Mṛcch. 10. 23; तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः नानुलेपनैः ... यथा ह्यतिथिपूजनात् Vṛ GautaSm. 539. 14 (6); अनुलेपनं कार्यं चन्दनेन PañcaRā. (Ha.) i. 11. 31; उपवीतं कटौ कृत्वा कुर्याद् गात्रानुलेपनम् ŚaṅkhaLiDS. 197; Aparā. 486. 1 ( *on* 1. 234); वेश्यामानीय अनुलेपनोन्मर्दनाभ्यां संस्कृत्य ... हास्यविनोदाभ्यां कामं रतिं चावाहयेत् PārāSū. 82. 6; कुङ्कुमाक्तचन्दनेन सा तस्मै तिलकं ददौ। सर्वाङ्गे सुन्दरे रम्ये चकार चानुलेपनम् BrahmVaiP. ii. 16. 128; अनुलेपनाय प्रयुक्तमपि सान्द्रमपि चन्दनं दुनोति गात्राणि TilaMañ. 413. 21; संरोधं भोजनं स्नानं सुरतं चानुलेपनम्। ... प्रत्यक्षाणि न निर्दिशेत् DaśRū. 3. 35; BhāvPra. (Śā.) 236. 8 (8); SāhiDa. 276. 1; BhāvPra. (Bhā.) 3. 4; नारी ... अनुलेपनम्। ... वर्जयेत् ... रजस्वला LiṅgaP. i. 89. 104; अनुलेपनं कुर्याद् भानोरायतने नरः BhaviP. 113 B. 30 (i. 64. 19); दिवाकरालये नित्यं कृतं तन्मार्जनं त्वया। तथैवाभ्युक्षणं भूप नित्यं चैवानुलेपनम् पत्न्या BhaviP. 169 A. 15 (i. 116. 60); इत्यनुलेपनार्घ्याद्यर्चनधूपमन्त्रः BhaviP. 684A. 31 (iv. 55. 52); (हंसपक्षः ... अनुलेपनार्थे योज्यः) अनुलेपने अङ्गसमालम्भने AbhinBhā. ii. 51. 18 (*on* 9. 108); स्नानानुलेपनसदम्बरभूषणैर्नौ संमान्य विश्रमयति स्म च सांप्रतं सा KathāSaSāg. xviii. 1. 133; शय्यासन-युवतिजनवस्त्राभरणानुलेपनं निखिलम् ... कर्तव्यम् VasiS. 23. 43; ब्राह्मणी स्नानानुलेपनधूपबलिक्रियादिकं कृत्वा ... व्यजिज्ञपत् Pañcā. 224. 9; गणायानुलेपनमित्यादौ समुदायशब्दनिर्दिष्टमप्यनुलेपनादि प्रतिपुरुषमावर्तते VedāntKa. 37. 20 ( *on* i. 1. 1); (हिरण्यगर्भविधिः) यथोक्तमञ्जनाभ्यञ्जनानुलेपनं कारयित्वा ... आज्यं जुहुयात् CaturCin. i. 223. 4; अनुलेपनभूषाद्या वाच्यं शुचि मेध्यमन्यच्च SāhiDa. 181. 14; (ब्रह्मचारी) गन्धं च कर्पूरचन्दनकस्तूरिकादि वर्जयेत्। एषां च गन्धानां यथासंभवं भक्षणमनुलेपनं च निषिद्धम् ManvaMu. 70. 25 ( *on* 2. 177); एवंविध-परीक्षादिप्रयत्नं वाहनशय्यासनाशनस्नानानुलेपनेषु ... कुर्यात् ManvaMu. 287. 12 ( *on* 7. 220); फलम् ... संमार्जने गोपञ्चशतीदानजन्यम्। अनुलेपने सहस्त्रगोदानजन्म् TristhaSe. 127. 17; आश्वलायननेन ... समावर्तनीयमनुलेपनं प्रस्तुत्य VīraMi. (Saṁskāra.) 404. 4; **2B** act of coating हरिः। दर्शयामास पार्थाय परमं रूपम् ... दिव्यगन्धानुलेपनम् MahāBhā. vi. 33. 11 = BhagGī. 11. 11; निवेदितं च यत्तेन पुष्पगन्धानुलेपनम्। तद्भूषितानथ स तान् ददृशे पुरतः स्थितान् MārkP. 97. 15; सुगन्धिहारादनुलेपनं करे समुन्मिषत्स्वेदलवे विलुम्पति NavaSāC. 4. 4; दिव्यगन्धानुलेपनम् ... भास्करं ध्यात्वा प्रस्कण्वः। मुनिः SūryaTāU. 55.13(1); कस्तूरिकाभिरालिप्य कंधरामितराङ्गके। परागैरिव कार्पूरैः परिक्लृप्तानुलेपनः Yātrā Pra. 1. 112; **2C** act of besmearing ताडनं गोमयानुलेपनं खरारोहणम् ... दण्डो वा ŚaṅkhaLiDS. 313; मानस्तोकेत्यनुलेपनम् Catur Cin. ii (1). 309. 15; उपार्जनं संमार्जनानुलेपने स्तः BālamBha. iii. 82. 31 (*on* 3. 32-34); (स्वप्ने) पशुपक्षिणाम्। सदा लाभं प्रशंसन्ति विष्ठानां चानुलेपनम् Bhavi P. 287 A. 13 (i. 194. 9); **2D** act of applying (for medicinal purposes) साध्यानां तु त्रयाणां साधनानि ... °अनुलेपनवधबन्धनावरोधनवित्रासनविस्मापन-विस्मारणापतर्पणसिराव्यधनानि CaraS. ii. 7. 8 (1941 Ed.); स्वेददौर्गन्ध्यवैवर्ण्य-श्रमघ्नमनुलेपनम् SuśruS. iv. 24. 63; शीताम्बुसिक्तस्य कर्तव्यमनुलेपनम् SuśruS. v. 1. 53; त(अ)नुलेपनमुद्दिष्टं कृमिकुष्ठविनाशनम् BhelaS. 1. 17 (1. 4); शीताम्बुपरिषिक्तस्य चन्दनतगरोशीरकुष्टवेणुपत्रिकामृतासोमवल्लीश्वेतापद्मकालेयकैर-नुलेपनम् AṣṭāSaṁ. i. 48. 4 (1. 8); विसर्पे। शीतक्रियामभिहितामनुलेपनानि तान्याचरेत् कृतविधिं च विपाककाले KalyāKā. 9. 32; कफे ... चण्डागुरुभ्यामनुलेपनम् SiddhYo. 39. 4; दधिमस्तुपिष्टाभिः सततं वातशोफमनुलेपनं कारयेत् Hastyāyur. 122. 10 (1. 17); **3A** name of the chapter seventy seven in the *Bṛhatsaṁhitā* dealing with unguents etc. कान्दर्पिकानुलेपनपुंस्त्रीकाध्यायशयनविधिः Bṛ Saṁ. 107. 9; **3B** name of one of the *vibhāvas* संभोगस्तावदृतुमाल्यानुलेपनालङ्कारेष्ट-जनविषयवरभवनोपभोगवनगमनानुभवन° ... °लीलादिभिर्विभावैरुत्पद्यते NāṭyaŚā. 6. 50 (15); 7. 12 (4)

**अनुलेपन** (anu-lepana) *m.* unguent चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमांश्च प्रदापयेत्। अश्वमेधसमा ह्येते पितृणामनुलेपनाः ViṣṇuDhaP. i. 141. 13.

**अनुलेपनक** (anulepana-ka) *adj.* (used as noun) one applying unguent (at bath) ये च नः श्मश्रुवर्धकाः। ... स्नापका अनुलेपकाः (v.l. अनुलेपनकाः स्नाने)। ... तेषां निष्कसहस्रं त्वं वृत्त्यर्थमुपकल्पय Rāmā. ii. 753* (4)

**अनुलेपनकर्मन्** (anulepana - karman) *n.* act of preparing unguent कस्मान्न जानासि कंसेन विनियोजिताम्। ... अनुलेपनकर्मणि (माम्) ViṣṇuP. v. 20. 4.

**अनुलेपनकृत्** (anulepana-kṛt) *adj.* who performs the act of be smearing (for sanctification) मृदा वा मृद्विकारैर्वा वर्णकैर्गोमयेन वा। अनुलेपनकृद् भक्त्या नरो गोपतिमाप्नुयात् BhaviP. 157A. 16 ( i. 103. 36)

**अनुलेपनगन्ध** (anulepana-gandha) *m.* **A** fragrance of unguent यत्र च दण्डविशेषो नाम्नातस्तत्र यो येनैवाङ्गेनापराद्धः स तत्रैव पीडयितव्यः। ... अनुलेपनगन्धमाजिघ्रन्नासिकायाम् ManuBh. ii. 129. 16 ( *on* 8. 125); **B** fragrant substance meant for anointing रङ्गदेवी ...। अनुलेपनगन्धेषु धूपव्यजनकर्मसु स्रगादिरचनायां तु सुन्दरी याधिकारिणी ĀdiP. 11. 60.

**अनुलेपनदान** (anulepana- dāna) *n.* **A** (ritualistic) offering of unguent (such as sandal-paste) (मानवः) अनुलेपनदानेन रूपमाप्नोत्यनुत्तमम् ViṣṇuDhaP. ii. 31. 31; अञ्जस्वेति अञ्जनदानम् अनुलिम्पस्वेत्यनुलेपनदानम् VīraMi. (Saṁskāra.) 942. 14; **B** donation or gift of unguent धर्मार्थं दानान्येतानि ... यदन्नदानं यदनुलेपनदानम् PārāSū. 60. 1.

**अनुलेपनदोष** (anulepana-doṣa) *m.* defect caused by unguent अनुलेपनदोषे तु त्वगस्य बहुलं भवेत् BhelaS. 30. 17 (1. 18)

**अनुलेपनद्रव्य** (anulepana-dravya) *n.* anointing substance, unguent विलेपस्तु पुमान् ज्ञेयः ...। तथानुलेपनद्रव्ये NānārthāSaṁ. ii. 197. 1714.

**अनुलेपनधर** (anulepana-dhara) *adj.* bearing the smearing (of unguent) देवा विचित्रचिह्नाश्च ... माल्यानुलेपनधराः ... भोगोपभोगांश्च भुञ्जाना विहरन्ति SamarāSaṁ. 9. 669.

**अनुलेपनधवलित** (anulepana-dhavalita) *adj.* **A** whitened due to

(smearing of unguent) अविरलचन्दनानुलेपनधवलितस्तनतटोन्मज्जदैरावतकुम्भमण्डलेव मन्दाकिनी ... प्रतीहारी Kād. 8. 6; सा (मातङ्गकुमारी) ... अतिसुरभिचन्दनानुलेपनधवलितोरःस्थलम् ... राजानमद्राक्षीत् Kād. 9. 10; **B** whitened due to (coating of) paints (राजा) नवसुधानुलेपनधवलिते ... वासभवने ... विलासवतीं ददर्श Kād. 68. 3.

**अनुलेपनपात्रधारिणी** (anulepanapātra-dhāriṇī) *adj.* (*f.*) holding a vessel of unguent बभूवुरासन्ना बभ्रमुश्च ... इतस्ततः ... काश्चिदनुलेपनपात्रधारिण्यः ... वारयुवतयः TilaMañ. 269. 11.

**अनुलेपनपिञ्जरा** (anulepana-piñjarā) (*f.*) embrowned with (the coating of) unguent ततः प्रभवति ब्रह्मन् सर्वपापहरा सरित्। गङ्गा देवाङ्गनाङ्गानामनुलेपनपिञ्जरा ViṣṇuP. ii. 8. 108.

**अनुलेपनपुष्प** (anulepana-puṣpa) *n.* **i** flower with (smearing of) unguent किञ्चिदुद्धृत्य वै जलम्। तेन स्वदेहविन्यस्तान् मन्त्रानिष्ट्वा यथाक्रमम्। अनुलेपनपुष्पेण धूपेन च ततो मुने PāraS. 6. 121; **ii** unguent and flower, cf. **अनुलेपनपुष्पपाणि.**

**अनुलेपनपुष्पपाणि** (anulepanapuṣpa-pāṇi) *adj.* bearing unguent and flowers in hand अनुलेपनपुष्पपाणिभिः ... °नारीभिराराध्यमानाम् ... दमयन्तीमद्राक्षम् NalaCam. 7. 19 (21)

**अनुलेपनपुष्पादिभोग** (anulepanapuṣpādi-bhoga) *m.* enjoyment of unguent and flowers etc. योग्यास्सर्वक्रियाणां तु समानसलिलास्तथा। अनुलेपनपुष्पादिभोगादन्यत्र पार्थिव। शय्यासनोपभोगश्च सपिण्डानामपीष्यते ViṣṇuP. iii. 13. 15; MārkP. 68. 40.

**अनुलेपनपूर्णपर्णपुट** (anulepanapūrṇa-parṇapuṭa) *m.*, *n.* leaf-vessel full of unguent वामभुजनिवेशनिश्चलमनुलेपनपूर्णपर्णपुटसनाथम् ... पुष्पपटलकं दधानेन देवलकदारकेणानुगम्यमानः तपनवेगनामा राजपुरुषः ... अवादीत् TilaMañ. 288. 10.

**अनुलेपनप्रदान** (anulepana-pradāna) *n.* offering of unguent अनुलेपनप्रदानेन कीर्तिमान् भवति ViṣṇuSm. 91. 14; CaturCin. i. 151. 23.

**अनुलेपनभाजन** (anulepana-bhājana) *n.* vessel of unguent or ointment कृष्णः सानुलेपनभाजनाम्। ददर्श कुब्जामायान्तीं नवयौवनगोचराम्। तामाह ललितं कृष्णः कस्येदमनुलेपनम् BrahmP. 193. 2.

**अनुलेपनभोजनपरिक्लेशन** (anulepanabhojana-parikleśana) *n.* trouble due to unguent and food (ज्वरस्तु) तस्येमानि पूर्वरूपाणि भवन्ति ... माल्यानुलेपनभोजनपरिक्लेशनम् CaraS. ii. 1. 33 (1941 Ed.)

**अनुलेपनभोजनादिवत्** (anulepanabhojanādi-vat) *adv.* [P.v. 1. 114] like the anointing (of unguent) and eating (of food) etc. बहूनां ब्राह्मणानां मध्ये कृतः प्रदीपस्तेषामुपकरोति, न त्वनुलेपनभोजनादिवत्प्रतिपुरुषमावृत्तिलक्षणमावापमपेक्षते NyāyMāVi. 619. 21 (*on* xi. 1. 1)

**अनुलेपनरति** (anulepana-rati) *adj.* having fondness for unguent यस्तु ... शुचिवस्त्रगन्धमाल्यानुलेपनरतिर्भवति तं गन्धर्वकायमिति विद्यात् BhelaS. 88. 23 (4. 5)

**अनुलेपनलिप्ताङ्ग** (anulepanaliptāṅga) *adj.* having body anointed with unguent अनुलेपनलिप्ताङ्गः ... धारयेद्वैष्णवं दण्डम् BṛNāraP. 24. 20.

**अनुलेपनवस्तु** (anulepana-vastu) *n.* anointing substance, unguent अनुलेपनवस्तूनि कुसुमानि तथैव च। नैवेद्यानि गजास्यस्य देव्याश्चापि शुभव्रते SkandP. iv. 80. 40 [*anulepanavastu* is given as the meaning of *ālepa*, NānārthāSaṁ. ii. 13. 30]

**अनुलेपनविच्छित्ति** (anulepana-vicchitti) *f.* colouring through unguent (प्रसाधनोपचारजः) केशरचनाकुङ्कुमचन्दनादिनानुलेपनविच्छित्तिः पाणिपादविमर्दनम् ... इत्यादिविधिज्ञः ManuBh. ii. 340. 27 (*on* 10. 32)

**अनुलेपनविधि** (anulepana-vidhi) *m.* prescription regarding anointing (with unguent) यत्तु सार्वत्रिकोऽयं स्त्रीणामनुलेपनविधिः न समावर्तनीयः उपनयनाभावेन समावर्तनासंभवादिति व्याख्यानं, तदसत् VīraMi. (Saṁskāra.) 404. 6.

**अनुलेपनशीतलाभिलाष** (anulepanaśītalābhilāṣa) *m.* desire or eagerness for unguent and cool things सदाहो नाम विक्षिप्ताङ्गकरचरणभूम्यभिलाषानुलेपनशीतलाभिलाषपरिदेवनमुखशोषोत्क्रुष्टादिभिरनुभावैः NāṭyaŚā. 7. 128 (6)

**अनुलेपनशोभा** (anulepana-śobhā) *f.* beauty (caused) by anointing (with unguent) काल्यूनि दिवि कर्षति शाणे शर्वरीरमणचन्दनखण्डम्। तद्द्रवैरिव तथा दधुराशाश्चन्द्रिकाभिरनुलेपनशोभाम् Acyutarā. 8. 69.

**अनुलेपनसंयुक्त** (anulepana-saṁyukta) *adj.* consisting of unguent दद्यादर्घ्यं तु मूर्धनि। अनुलेपनसंयुक्तम् PauṣkS. 30. 65; PāraS. 6. 27.

**अनुलेपनसौकर्यार्थम्** (anulepanasaukaryārtham) *adv.* for the convenience or facility of anointing (with unguent) अनुलेपनसौका(?क)-र्यार्थं स्कन्धादवतार्य यज्ञोपवीतं कटिप्रदेशे न स्थापनीयम् CaturCin. iii (1). 1244. 22.

**अनुलेपनस्मरण** (anulepana-smaraṇa) *n.* recollection of anointing (with unguent) अङ्गानामनुलेपनस्मरणमप्यत्यन्तखेदावहम् Kuval. 42 (5)

**अनुलेपनहास्यप्रिय** (anulepanahāsya-priya) *adj.* fond of unguent and humour नरम् ... अभिधर्षयन्ति ... माल्यानुलेपनहास्यप्रियम् ... यक्षाः CaraS. vi. 9. 21 (1941 Ed.)

**अनुलेपनादि** (anulepanādi) *adj.* **i** unguent etc. (for anointing the body) तद्रचितैरेव शेखरस्रगनुलेपनादिभिश्च चिरमुपासितासि DaśKuC. 70. 9; वस्त्रानुलेपनादीनि तूर्यशब्दा मनोहराः। आमोदिनस्तथा गन्धः सर्वं चान्यत्तरूद्भवम् PadmP. (Ra.) 3. 62; माल्यानुलेपनादीनि गृहीत्वा ... वायुर्गगनमुद्ययौ PadmP. (Ra.) 16. 148; JayaMa. 52. 20 (*on* 1. 4); अनुलेपनादीनि पित्रादिदेवतोद्देशनेन विप्रेभ्यो दद्यात् SmṛtiCan. v. 312. 11; शयनोत्थितस्य दिवसे भर्तुः प्रहितम्। ... अनुलेपनादिमुचितं तत्पाली वेदयेत्तस्याः KandaCū. iv. 2. 54; **ii** act of anointing or smearing (with unguent) etc. (ब्रह्मचारिणाम्) तेषामनुलेपनाद्युपभोगप्रतिषेधः ManuBh. i. 168. 6 (*on* 2. 177); मण्डनकानि पुष्पानुलेपनादीनि (कुर्वीत पुनर्भूः) JayaMa. 249. 14 (*on* 4. 2); गणायानुलेपनमित्यादौ समुदायशब्दानिर्दिष्टमप्यनुलेपनादि प्रतिपुरुषमावर्तते VedāntKa. 37. 21 (*on* i. 1.1); संध्यावर्णनस्य प्रस्तुतत्वात्प्रस्तुतानामनुलेपनादीनामेकबोधनक्रियाभिसंबन्धः SāhiDa. 552. 1; बाह्यशौचत्वसाधकं हेतुगर्भं विशेषणं स्नानेति। इदमुपलक्षणमनुलेपनादेरपि BālamBha. i. 392. 17 (*on* 1. 131)

**अनुलेपनादिक** (anulepanādi-ka) *adj.* **i** unguent etc. अयम् ... वस्त्रमाल्याभरणानुलेपनादिकं विहाय चर्मास्थिदामभुजगभस्मादिकं धारयति ŚivārkaMaDī. i. 128. 23 (*on* i. 1. 2); **ii** act of smearing or anointing (with unguent etc.) संप्रति पुनरस्या अनपेक्षितमप्यनुलेपनादिकमखिलजनाचारविषयतया करणीयमेव RasSa. 34 (3)

**अनुलेपनादिदान** (anulepanādi-dāna) *n.* offering of unguent etc. विष्णुधर्मोत्तरे ... स्नानानुलेपनादिदानं ग्रीष्मे ... उक्तम् VīraMi. (Samaya.) 14. 23.

**अनुलेपनादिशेष** (anulepanādi-śeṣa) *m.* auxiliary details such as unguent etc. अनुलेपनादिशेषो गणशब्देन समुदायवचनेनापि संयोज्योक्तो न समुदायेन संबध्यते ŚābaBh. 2101. 4 (*on* xi. 1.2)

**अनुलेपनादीच्छु** (anulepanādīcchu) *adj.* desirous of unguent etc. माल्यानुलेपनादीच्छुरतिस्वस्थोज्ज्वलाकृतिः। ... राजसस्य गुणाः प्रोक्ताः SarvaSiSaṁ. 11. 19.

**अनुलेपनाद्य** (anulepanādya) *adj.* unguent etc. कुर्यादर्चनम् ...। अर्घ्यानुलेपनाद्यैः (ब्राह्मणानाम्) PāraS. 7. 325.

**अनुलेपनामोद** (anulepanāmoda) *m.* fragrance of unguent घ्राणलेपिभिरनुलेपनामोदैर्नन्दनमिवाकर्षयन्तीभिः ... विलासिनीभिः समाकुलम् ... तिलकमञ्जरीमन्दिरमपश्यम् TilaMañ. 371. 18.

**अनुलेपनार्थ** (anulepanārtha) *m.* [Loc.] **i** for (indicating) the act of smearing (with the unguent) हंसपक्षः ...। स्पर्शेऽनुलेपनार्थे योज्यः NāṭyaŚā. 9. 108; **ii** for the sake of anointing or smearing with दद्यात्। चन्दनकुङ्कुमकर्पूरागुरुपद्मकान्यनुलेपनार्थे ViṣṇuSm. 79. 11; *adj.* meant for anointing or smearing अनुलेपनार्थेषु सुगन्धिद्रव्येषूपकल्पनीयानि मरीचिनोक्तानि SmṛtiCan. v. 266. 9; v. 266. 13.

**अनुलेपनार्द्र** (anulepanārdra) *adj.* moist with the coating नातिचिरादिवानुलेपनार्द्रमृदङ्गध्वनिधीरेण ... केसरिणां निनादेन ... प्रचलितमिव तदरण्यमभवत् Kād. 28. 9.

**अनुलेपनालंकार** (anulepanālaṅkāra) *m.* act of decorating or ornamenting with anointing चतुर्धालंकृतिर्वासोभूषामाल्यानुलेपनैः ... माल्यानुलेपनालंकारः RasāSu. 44. 20 (1. 87)

**अनुलेपयन्ती** (anu-lepayantī) *adj.* (*f.*) who is anointing दोर्मूलमालोक्य कचं रुरुत्सोस्ततः कुचौ तावनुलेपयन्त्याः। .... मिमील दिक्षु क्रमकृष्टचक्षुः NaiṣC. 6. 20.

**अनुलेपविसर्जनोज्ज्वला** (anulepavisarjanojjvalā) *adj.* (*f.*) clear, i.e. exposed on account of the removal of unguent (anointed earlier) कुचपृष्ठे च पतन्नखव्रणानाम्। अनुलेपविसर्जनोज्ज्वलाभिः किणराजीभिरतीव लज्जमानाम् (अवगच्छताम्) RāmC. 8. 12.

**अनुलेपशत** (anulepa-śata) *n.* hundreds of, i.e. many applications (for medicinal purpose) अनुलेपशतानि च। रक्तबिन्दुविमोक्षस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् AśvaVai. 49. 7.

**अनुलेपसहस्र** (anulepa-sahasra) *n.* thousands of, i.e. many applications

(for medicinal purpose) अनुलेपसहस्राणि ...। रक्तबिन्दुविमोक्षस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् AśvaVai. 49. 7.

**अनुलेपाद्य** (anulepādya) *adj.* **A** act of besmearing etc. (for sanctification) संमार्जनानुलेपाद्यैर्दर्पणोदरवत्कृतम् (स्थानम् शुद्धम्) KulārT. 6. 18; **B** unguent etc. नागाः ...। वासःस्रगनुलेपाद्यैश्चन्दनैर्गन्धधूपकैः।... महादेवमुपागताः SkandP. v (1). 51. 33.

**अनुलेपार्थ** (anulepārtha) *m.* [Loc.] **i** for the sake of smearing or anointing (with the unguent) सोशीरं कूपोदकं स्नानार्थे चन्दनमनुलेपार्थे SuśruS. iv. 29. 12; **ii** for (indicating) the act of smearing or anointing (with the unguent) हंसपक्षः (करः) ...। स्पर्शे चैवानुला(?ले)पार्थे कार्ये संवाहने तथा ViṣṇuDhaP. ii. 26. 48.

**अनुलेपिका** (anulepikā) *f.* unguent घृतं कशीका च ... माषसक्तवः पायसः ... गन्धपुष्पाणि लाजानुलेपिकाः ... दैवतं चात्र योजयेत् AVPari. 1 (34). 5.

**अनुलेपित** (anu-lepita) *adj.* [*f.*-ā] **A** anointed or smeared (with unguent etc.) ममैष पुत्रः ... मया ... स्नापितोऽनुलेपितश्च DaśKuC. 63. 19; यमलस्नापितं देवं यमलेनानुलेपितम्। अभ्यर्च्य ... सौभाग्यं प्राप्नुयान्नरः ViṣṇuDhaP. ii. 110. 18; ii. 110. 22; ii. 110. 33; पवित्रम् ... चर्चितं तत्तु रोचनाशशिकुङ्कुमैः। ... चर्चितमनुलेपितम् VīraMi. (Pūjā.) 342. 1; कस्तूरीहिमवालुका°... °काश्मीरैरनुलेपितः पशुपतिः पाण्ड्यात्मजेनासकृत्। ... ख्यातिं तदादि श्रितः ŚivLī. 14. 91; **B** coated सभासीत्तस्य भूपतेः ... सुधया सानुलेपिता SkandP. ii (2). 17. 7.

**अनुलेपिन्** (anulep-in) *adj.* (also used as noun) **1** one having the anointment or unguent नमोऽस्तु ... रक्तस्रगनुलेपिने MahāBhā. xiii. App. I. 6 (2); xiii. App. I. 6 (10); शुद्धवसनास्ताम्रमृष्टानुलेपनाः (v. 1. °अनुलेपिनः) (ब्राह्मणाः) भरतमन्वयुः Rāmā. ii. 77. 17; सेवकाश्चापि दूर्वाभिरानर्चुः ...। दिव्यवस्त्रानुलेपिनः। याता वैनायकं धाम GaṇeP. i. 67. 50; **2** covering or pervading घ्राणानुलेपिनवचन्दनखण्डगन्धहृद्यामला मलयपर्वतकाननश्रीः HarVi. 30. 37 [one who anoints (the body) with the unguents etc., APTE]

**अनुलेप्तव्य** (anu-leptavya) *adj.* to be anointed or smeared with चन्दनेनानुलेप्तव्यः ... एवं कृते देवस्तुष्यति ŚābaBh. 1291. 12 (*on* v. 1.4)

**अनुलेप्य** (anulep-ya) *ger.* having anointed or smeared with सर्वगन्धैः ... सर्वाननुलेप्य अथादि(त्या?त्य)मुदीक्षयति ĀgniveGS. iii. 4. 6 (66. 8)

**अनुलेप्य** (anu-lepya) *n.* unguent (*lit.* that which is to be anointed) दीक्षितः ... धार्यानुलेप्यानाश्रेयान्देवतोच्छिष्टान् भुञ्जीत PārāSū. 53. 29.

**अनुलेप्स्यमान** (anu-lepsyamāna) *adj.* who is going to be anointed or smeared with दिव्यो यो मानुषो गन्धश्च स माविशताविहेति समुन्नीय चन्दनेनानुलेप्स्यमान एवं प्रोक्षत्येवमनुलिम्पेत् BhārGS. 2. 20 (52. 15)

**अनुलोक्** (anu-lok-) I. Ā. to see, to notice यदा देवं नानुलोके (अहं शुक्रः) मनागपि वरान्मुखम्। तदान्यं नियमं घोरं जग्राह ŚivaP. ii (5). 50. 14 (281A. 15)

**अनुलोकम्** (anulokam) *adv.* as shown (by the *mantra*), i. e. in the light (of the *mantra*) मन्त्रानुदिशं चैनां प्रोक्षेन्मन्त्रानुलोकं चेति BaudhŚS. iii. 58. 7; iii. 131. 10 [VIŚVA.] cf. **मन्त्रानुलोकम्.**

**अनुलोम** (anu-lomá, ánu-loma, ŚatBr.) *adj.* [*f.*-ā] [P. v. 4. 75; vi. 1. 163; AltGr. II. 1. 115; 308] **1A** being in the natural ditection, i. e. directed downwards (*lit.* according to the direction of hair) **B** being in the proper, i.e. prescribed direction **C** being, i.e. rising upwards **D** being, i. e. employed in the reverse direction **E** direct, straight **2Ai** being, i.e. blowing in the same direction, i. e. favourable **ii** conducive **B** asupicious, propitious **C** obedient or lenient **3Ai** occurring in the normal or successive order **ii** being in the prescribed order **B** being in the natural course **C** being in the regular order **D** following the proper course (of behaviour) **E** being in the progressive order **F** being in the desecending order **4A** proportionate **B** similar, conforming to **5** (woman) who is of inferior or lower caste than that of a man with whom she is connected, mixed caste **1A** being in the natural direction, i.e. ditected downwards (*lit.* according to the direction of hair) चंक्षुश्च श्रौत्रं च मनश्च वाक्च प्राणापानौ देह इदं शरीरम्। द्वौ प्रत्यंञ्चावनुलोमौ विसर्गावेतं तं मन्ये दशयन्त्रमुत्तमम् ṚV. (Khila.) ii. 12. 1; (जायाम्) त्रिरेनामनुलोमामनुमार्ष्टि ŚatBr. XIV. ix. 4. 20; BṛĀraU. vi. 4. 21; अथ शोधनयोः सम्यग्विधिमूर्ध्वानुलोमयोः। असम्यक्कृतयोश्चैव दोषान् वक्ष्यामि सौषधान् CaraS. viii. 6. 3 (1941 Ed.) (comm. ऊर्ध्वानुलोमयोरिति वमनविरेचनयोः); अनुलोमे हि वायौ सुखं प्रसूयते SuśruS. iii. 10. 4; AṣṭāSaṁ. i. 208. 17 (2. 3); रूक्षस्या(ध्य)शनेनोत्प(त्पी)ति(डिता) वातपित्तश्लेष्माणि(ण) ऊर्ध्वमधो वा नानुलोमा भवन्ति BhelaS. 83. 22 (4 .4); अनुलोमो भवति तेनास्य वायुः Hastyāyur. 71. 20 (1. 9); 83. 15 (1. 12); **1B** being in the proper, i.e. prescribed direction पात्राणि चिनोति सर्वाण्यनुलोमानि ध्रुवावर्जम् BhārPiMe. i. 5. 17; HirPiMe. xxviii. 1. 5 (comm. उदगग्राणि); अनुलोमा भवेद् योनिः पार्श्वभेदो न विद्यते। आनुलोम्येन मथितः (वह्निः) सर्वान् कामान् प्रयच्छति AVPari. 22 (6). 1; सदा वश्यश्च नो द्रुमः। अनुलोमस्तथा स्तब्धस्तेन नाभ्येति वेतसः MahāBhā. xii. 114. 10; **1C** being, i.e. rising upwards हूयमानो हुताशनः। ... विधूमः कुण्डली यः स्याद् अनुलोमश्च सिद्धये AVPari. 24 (4). 4; हुताशनः। अनुलोमः सुगन्धश्च ... स्फुलिङ्गरहितो हितः AgniP. 218. 11; **1D** being, i.e. employed in the reverse direction (as of the pierced) सर्वशल्यानां तु महतामणूनां वा द्वावेवाहरणहेतू भवतः प्रतिलोमोऽनुलोमश्च SuśruS. i. 27. 6; AṣṭāSaṁ. i. 182. 1 (1. 37); **1E** direct, straight भुक्त्यन्तरेण विभजेदनुलोमविलोमयोः SūrySi. 7. 4; ताराग्रहयोः समलिप्तीकरणायाह ग्रहयोरन्तरं भाज्यं प्रतिलोमानुलोमयोः MahBhāsk. 6. 49; वल्मीकस्थाणुगुल्मक्षुपतरुमथनः स्वेच्छया हृष्टदृष्टिर्यायाद् यत्रानुलोमस्त्वरितपदगतिर्वक्त्रमुन्नाम्य चोच्चैः MātaLī. 9. 10; **2Ai** being, i.e. blowing in the same direction, i.e. favourable वातास्ते वान्तु पथि पुण्यगन्धाः ... अनुलोमा BaudhPiMe. iii 2. 3; GautPiMe. i. 2. 41; ĀgniveGS. iii. 4. 2 (136. 20); प्रतिलोमेषु वातेषु ईतिबाहुल्यमादिशेत्। अनुलोमेषु वातेषु निरीतिं तु समादिशेत् AVPari. 59 (1). 9; यशो रक्षत भद्रं वो जेष्यामो वै वयं पुरम्। अनुलोमाश्च ना वाताः सर्वतो मृगपक्षिणः MahāBhā. i. App. I. 103 (94); तस्य वाक्यस्य निधने प्रादुरासीच्छिवोऽनिलः। अनुलोमः सुगन्धी च पृषतैश्च समन्वितः MahāBhā. vi. 114. 36; अनुलोमः सुखो वायुरनुसारयतीव माम् Rāmā. iii. 1357* (4); भूयाद् गन्धवहैः सार्धमनुलोमोऽकनन्दनः YaśasCam. i. 334. 1; अनुलोमा तडिच्छस्ता शक्रचापं तथैव च ViṣṇuDhaP. ii. 163. 29; (वराहसंहितायाम्) द्विरुदितमनुलोमं च प्रशस्तमम्भः प्रयच्छति च। (इन्द्रधनुः) अनुलोममिति यात्रासमये बोद्धव्यम् AdbhuSāg. 298. 3; **2Aii** conducive प्रतिलोमानुलोमं वा यद्धा नो मन्यसे हितम् Rāmā. vi. 45. 11; कृञो हेतुशीलानुलोमेषु CāndraVyā. i. 2. 7 (Vṛ. अनुलोमोऽनुकूलः); अनन्तवीर्यपर्यायस्तस्यानारतसेवने। सर्वा क्रियानुलोमा स्यात्फलाय हितकामिनाम् YaśasCam. ii. 359. 25; विवादाध्यक्षान् सामनीत्यानुलोमान् कृत्वा SthānṬ. 365B. 5; सोऽनुसामोऽनुलोमः स्वान्नृपानूचे चमूपतिः DvyāśraKā. 19. 105; **2B** auspicious, propitious शुक्रसूर्यौ च युक्तौ कौन्तेयानामनुलोमौ जयाय MahāBhā. i. 1. 129; गोमायवश्चानुलोमा वडा गृध्राश्च सर्वशः। आचरेयुर्यदा सेनां तदा सिद्धिरनुत्तमा MahāBhā. xii. 103. 7; **2C** obedient or lenient, कच्चित्पुत्राः स्थविरस्यानुलोमाः MahāBhā. ii. 52. 5; एतावन्त्येव दासानां सहस्राणि ...। प्रदक्षिणानुलोमाश्च प्रावारवसनाः सदा MahāBhā. ii. 54. 16; **3Ai** occurring in normal or successive order त्र्यहः प्रतिलोमोऽनुलोमश्चानिरुक्तमहरावृत्तः ĀśvaŚS. II. v. 3. 8; अनुलोमाः षडहाः स्युः षडहा वावर्तेरन्ननुलोमान्यहानि ĀśvaŚS. II. v. 7. 19; गो आयुषो ईदृशी स्तोमे। अनुलोमे षण्मासान्। प्रतिलोमे षट् ĀśvaŚS. II. vi. 5. 3; पार्ष्ठिकानि त्रीण्युत्तराणि प्रतिलोमानुलोमानि KātyŚS. xxiv. 2. 17; (सामतन्त्रम्) प्रतिलोममग्निष्टोमेषु अनुलोममुक्थ्येषु NidāSū. 97. 28 (6. 2); पृष्ठ्याभिप्लवाननुलोमान् मासावर्तकारिणः LāṭyāŚS. iv. 7. 6; DrāhyŚS. viii. 3. 25; एकाङ्गुल्या पृथक् पर्वभिः सर्वान् देशाऽश्मसा मिताः स्युस्तैरनुलोमैरिति शौचिवृक्षिः LāṭyāŚS. viii. 9. 10; DrāhyŚS. xxiv. 1. 11; बोधिपक्षसंगृहीता हि प्रज्ञा ...। सा ...। द्वयं पुनर्धर्मतत्वं (त्त्वं?) च दुःखादिसत्यं। तदज्ञानादिका च वृत्तिरनुलोमः (? प्रतिलोमः) प्रतीत्यसमुत्पादः MaYānaSū. 179. 10 (20-21. 21); (प्रयोगाः) अनुलोमा दश JayaMa. 105. 20 (*on* 2. 3); **3Aii** being in the prescribed order श्रुतिमन्त्रपाठक्रमानुसारेण ज्योतिष्टोमोऽनुविधेयः।... उत्तरे निगमा यथेष्टं जोषणाश्रुतेः।... अनुलोमा वा चोदनागुणत्वात् KātyŚS. v. 12. 17; **3B** being in the natural course प्रतिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः शोभन्ते मृगमाश्रित्य Rāmā. iii. 41. 25; iii. 789* (29); **3C** being in the regular order (from beginning to the end) अनुलोमां विलोमां वा गायत्रीं यः पठेत् सदा। सर्वार्थास्तस्य सिध्यन्ति न चानर्थान् समश्नुते AVPari. 34. 7; एष स्य स च स्वराश्च पूर्वे भवन्ति व्यञ्जनमुत्तरं यदेभ्यः। तेऽन्यक्षरसंधयोऽनुलोमाः ṚPrāti. 2. 3; (मन्त्रम्) प्रकृतं चानुलोमंच ... शृणु KāliViT. 22. 20; विद्याम् ...। अदृश्यः स्यात्परस्यैतामनुलोमां पठन्नरः। प्रतिलोमां पठन्कुर्यादिष्टरूपप्रकाशनम् KathāSaSāg. xii. 7. 134; यत्र लिप्यक्षराणि निमित्तीभवन्ति तथाविधमन्यदपि प्रतिलोमानुलोमापशब्दाभासादि यदाश्चर्यकारितया चित्रं तच्चित्रम् AlaṅkāRa. 6 (2); मातृकाम् ... विलोमामनुलोमाम् ... समालिखेत् ParaśuKS. 17. 1 (317. 12); 10. 29 (263. 7); TantrRā. 19. 40; मातृकाक्षरैः। विलोमैरनुलोमैश्च ...। चतुरस्रत्रये बाह्ये यन्त्रस्याग्रे समालिखेत् TantrRā. 18. 63; **3D** following the proper course (of behaviour) ब्राह्मणानाम् ... संख्यातोपश्रुतिः पुरा। राजधर्मेष्वनुपमा (v. l. अनुलोमा राजधर्मे)लोक्या सुचरितैरिह MahāBhā. xii. 64. 6;

**3E** being in the progressive order सा च शक्तिरचेतनाया अपि प्रकृतेः सहजैव तत्र महदादिमहाभूतपर्यन्तोऽस्या बहिर्मुखतयानुलोमः परिणामः RājMār. 78. 3; **3F** being in the descending order, cf. **अनुलोमक्रम**; **4A** proportionate (दिनादिफलम्)अनुलोममैन्दवं मासादिनावशेषलब्धियुतौ BrāhmSphuSi. 13. 24; देशान्तरमनुलोमं भुजान्तरं चार्कफलमसवः BrāhmSphuSi. 13. 25; **4B** similar, conforming to धीरस्तं कल्पयेत् सम्यगनुलोमार्जवं तरुम् SamarāSū. 16. 41; **5** (woman) who is of inferior or lower caste than that of a man with whom she is connected, mixed caste, who is in regular gradation हीनां त्वनुलोमां स्त्रियं गां च गच्छतो मध्यमः दण्डः BālaKrī. i. 295. 1. (*on* 2. 29); अनुलोमाः स्त्रियः, प्रतिलोमाः पुमांसः, तयोः संभवे श्वपाकवेणौ प्रतिलोमजातीयौ ManuBh. ii. 337. 4 (*on* 10. 19) [mixed as a tribe, Apte] [Kośas give *anuloma* as the syononym of following words: *anukūla*, ParyāRaMā. 1033; ŚabdaRa. (Vā.) 3363; KośaKaTa. 2. 525; *anūcīna*, Vaija. 211. 127; ŚabdaRa. (Vā.) 3363]

**अनुलोम** (anu-loma) *m.* **1** one born of a mother inferior in caste to the father, mixed or lower caste [Inst.] on account of mixed caste **2Ai** name of a son of Siṁhikā **ii** name of a man or tribe, (pl.) optional patronymic term for descendants of a man named Anuloma **B** type of a *mūlamantra* **C** regular gradation **3Ai** proper direction **ii** proper i.e. prescribed direction **iii** downward direction **iv** upward direction **v** normal, natural or regular direction **3Bi** regular order **ii** normal or successive order **iii** progressive order **iv** descending order **4** favourable means **1** one born of a mother inferior in caste to the father, mixed or lower caste अनुलोमानन्तरैकान्तरद्व्यन्तरासु ज्ञा (जा?) ताः सवर्णाम्बष्ठोग्रनिषाददौष्मन्तपारशवाः GautDS. i. 4. 14; BaudhDS. i. 9. 9; शूद्रानुलोमैः स्पृष्टं तेषामन्नं च वर्जयेत् VaikhāDS. ii. 15. 7; ब्राह्मणात् क्षत्रियकन्यायां जातः सवर्णोऽनुलोमेषु मुख्यः VaikhāDS. iii. 12. 4; ततोऽनुलोमादनुलोमायां जातश्चानुलोमः पितुर्मातुर्वा जातिं वृत्तिं भजेत् VaikhāDS. iii. 13. 7; ब्राह्मणः क्षत्रियश्चैव ...। प्रतिलोमानुलोमश्च भवत्यथ शतक्रतुः MahāBhā. xiii. 40. 32; सवर्णासु चैषामचरितव्रतेभ्यो जाता व्रात्याः। इत्यनुलोमाः ArthŚā. ii. 42. 7 (3 .7); संसाधनीयं श्राद्धार्थं स्वजातीयेन वै चरुः। अनुलोमेन विहितम् ... दोषकृत् PauṣkS. 27. 186; PāraS. 19. 372; प्रतिलोमानुलोमानां दुर्गागणसुभैरवाः। पूजनीयाः VṛHārīSm. 2. 45; अन्तरजा अप्यनुलोमा वर्णा एव BālaKrī. i. 6. 20 (*on* 1. 1); अनुलोमास्तु सत्यपि संकीर्णयोनित्वे मातृजातीयत्वादधिकारित्वाच्च नेह गृह्यन्ते ManuBh. i. 461. 22 (*on* 5. 88); प्रतिलोमानुलोमानां शूद्राणाम् ...। सर्वेषां च त्वया दृष्टम् VarāP. 180. 28; केवलश्चानुलोमानां दूर्वैव स्त्रीचतुर्थयोः (ब्रह्मग्रन्थिः) ĪśānŚiPa. i. 7. 18; एकोच्छिष्टे तदर्धं स्यादनुलोमे तदर्धकम् ĪśānŚiPa. ii. 20. 34; अनुलोममुक्त्वा प्रतिलोममाह DīpKa. 13. 12 (*on* 1. 93) [Vaija. 81. 118]; [Inst.] on account of mixed caste शैवभार्योद्भवापत्यमनुलोमेन मातृवत्। समाचरेत् MahNirvāT. 9. 281 (comm. अनुलोमेन वर्णेन); **2Ai** name of a son of Siṁhikā अनुलोमः शुचिश्चैव ... इत्येते सिंहिकापुत्राः VāyuP. ii. 7. 19; **2Aii** name of a man or tribe, (p1.) optional patronymic term for descendants of a man named *Anuloma* वोपकादिभ्यः ... अनुलोमप्रतिलोम एतौ बाह्वादी JaineVyā. 85. 20 (*on* i. 4. 139); CāndraVṛ. *on* ii. 4. 114; उपकादिभ्योऽन्यतरस्यामद्वन्द्वे ... जन्तुक। अनुलोम KāśiVṛ. *on* ii. 4.69; Prasā. i. 729.15; अपजग्धानुलोमौ च दामकण्ठोऽप्यबन्धकः GaṇRa. 1.31 (61) (comm. अनुलोमस्य। अनुलोमाः) **2B** type of a *mūlamantra* सबिन्दुं मन्त्रमुच्चार्य मूलमन्त्रं समुच्चरेत्। अकारादिळकारान्तमनुलोम इति स्मृतः MahNirvāT. 5. 153; **2C** reguler gradation, cf. **अनुलोमपरिणीत**; **3Ai** proper direction, cf. **अनुलोमकृष्ट** ; **3Aii** proper, i.e. prescribed direction, cf. **अनुलोमकृता** ; **3Aiii** downward direction, cf. **अनुलोमग 2A**; **3Aiv** upward direction, cf. **अनुलोमम् 2B**; **3Av** normal, natural or regular direction, cf. **अनुलोमग 2Bi; 3Bi** regular order, cf. **अनुलोमग 3A ; 3Bii** normal or successive order, cf. **अनुलोमग 3B; 3Biii** progressive order, cf. **अनुलोमवर्तिनी** ; **3Biv** descending order, cf. **अनुलोमाङ्गीकृति; 4** favourable means, cf. **अनुलोमतस् 1.**

**अनुलोम** (anulomá) *adv.* [P.vi. 2.189] in the natural direction त॒ङ् शिरस्तो॒ऽग्रेऽनुलोमा॒भ्यनक्ति ŚatBr.(K.) IV. i.3.8 (*but* Viśva. अनुलोमन्)

**अनुलोमक** (anuloma-ka) *adj.* being in the regular or fixed order (from beginning to the end) अष्टान्तरालेष्वेकैकं बाह्यवृत्ते तु मातृकाम्। चतुरस्रे च विलिखेत् प्रतिलोमानुलोमकम् TantrRā. 23. 67 (comm. वृत्तवीथ्यां प्रतिलोमं चतुरस्रेऽनुलोमं च)

**अनुलोमकर** (anuloma-kara) *adj.* of favourable rays अनुलोमकरः सूर्यो अयने द्वे चचार ह HariVaṁ. 41.15.

**अनुलोमकलिता** (anuloma-kalitā) *adj. (f.)* fixed or attached to each and every hair अहं यथाण्डमध्येऽस्मिन्नचितः सृष्टिकर्मणि। तथानुलोमकलिता ब्रह्माण्डे ब्रह्मकोटयः SkandP. ii(2). 27. 24.

**अनुलोमकल्प** (anulomakalpa) *m.* name of the thirty fourth chapter of the Atharvavedapariśiṣṭa तत्र द्वासप्ततिः परिशिष्टाणि भवन्ति... अनुलोमकल्पः AVPari. 49 (4). 9.

**अनुलोमकृता** (anuloma-kṛtā) *adj. (f.)* held in the proper, i. e. prescribed direction अनुलोमकृतया वारण्या स्रुचा ... जुहोति BhārPiMe. i. 12. 2; HirPiMe. xxviii. 3. 12.

**अनुलोमकृष्ट** (anuloma-kṛṣṭa) *adj.* ploughed in the right or proper direction अनुलोमकृष्टं क्षेत्रं प्रतिलोमं कृषति KāśiVṛ. *on* v. 4. 58.

**अनुलोमक्रम** (anuloma-krama) *m.* (Inst.) in the descending order (of castes) अनुलोमक्रमेणैव दास्यं भवति न प्रतिलोमक्रमेण। यथा ब्राह्मणस्य क्षत्रियो दासो न तु वैश्यस्य VīraMi. 662. 16 (*on* 2.183)

**अनुलोमग** (anuloma-ga) *adj.* **1** moving propitiously प्रदक्षिणा ग्रहाश्चापि भविष्यन्त्यनुलोमगाः MahāBhā. iii. 188. 88; iii. 953* (1); **2A** being in the downward direction यच्च योगावहं तत्र कषायं तिक्तकानि च। तस्माद्याप्यं समाख्यातं यदुक्तमनुलोमगम् CaraS. ii. 2.15 (1922Ed.) संसृष्टा व्याधयो यस्य प्रतिलोमानुलोमगाः CaraS. v.7.20; सा (शर्करा) त्वस्मिन्ननुलोमगे। निरेति सह मूत्रेण प्रतिलोमे विबध्यते AṣṭāHṛ. iii. 9. 19; शर्करा। अणुशो वायुना भिन्ना सा तस्मिन्ननुलोमगे। निरेति सह मूत्रेण प्रतिलोमे निरुध्यते RugVi. 32. 14; **2Bi** on which (the planet) moves in the normal, natural or regular direction अनुलोमगानि मन्दाच्छीघ्रात्प्रतिलोमगानि वृत्तानि Āryabh. 3.21 (65); **2Bii** moving in the normal or regular direction भगणैः कृतो मध्यः। अनुलोमगो विलोमो विलोमगो वानुलोमगतिः BrāhmSphuSi. 13.38; अथोच्चोनग्रहसमेऽपि चलकेन्द्रे तत्केन्द्रमपचीयमानमुच्चादनुलोमगम् SiddhāTaVi. 132.19; **2C** moving in the same direction, following behind अनुलोमगेऽभ्रवृक्षे समुद्गते यायिनो नृपस्य वधः BṛSaṁ. 30.19; काकः ... वामोऽनुलोमगः प्रेष्ठः ViṣṇuDhaP. ii. 164. 46; **3A** spreading or extending (between the planets) in regular order अथेदानीं ग्रहयुद्धस्वरूपमुपदिदिक्षुराह इष्टग्रहान्तरे भाज्यं प्रतिलोमानुलोमगम् LaBhāska. 7.4; **3B** being in normal or successive order मेषादेरनुलोमं संधिग्रहो लग्नमप्यनुलोमगम् SiddhāTaVi. (ŚeṣaVā.) 45. 11 [straight going, Apte]

**अनुलोमगत** (anuloma-gata) *adj.* moving, i.e. blowing favourably अनुलोमगते प्रदक्षिणे सुरभौ देहसुखेऽनिले गतः।... हन्ति बलानि विद्विषम् YogYā. 5.17.

**अनुलोमगति** (anuloma-gati) *adj.* **Ai** going or moving in normal, natural or regular direction, i.e. anti-clockwise अनुलोमगतिर्वृत्ते मन्दगतिर्यो ग्रहो भ्रमति Āryabh. 3. 20 (64); यातानुलोमगतीन् प्रतिलोमगतीन् ग्रहान्... यो वेत्ति स कालतन्त्रज्ञः BrāhmSphuSi. 13. 8; भगणैः कृतो मध्यः। अनुलोमगो विलोमो विलोमगो वानुलोमगतिः BrāhmSphuSi. 13. 38; **Aii** going in regular direction, i.e. going towards अनुलोमगतिनौस्थः पश्यत्यचलं विलोमगे यद्वत् Āryabh. 4.9 (76); **B** moving in the proper direction यदि वाम एव विरुयान्मुहुर्मुहुर्यायिनोऽनुलोमगतिः (काकः) BṛSaṁ. 95. 27.

**अनुलोमगमन** (anuloma-gamana) *n.* sexual intercourse with a (woman of) mixed or lower caste अनुलोमगमने निष्कृतिरुक्ता स्त्रीणां प्रतिलोमगमने, तु विशेषो व्यक्तीभविष्यति पारदार्यप्रकरणे BālamBha. iii. 155. 24 (*on* 3. 260)

**अनुलोमचरिता** (anuloma-caritā) *adj. (f.)* behaving favourably अपि भवन्त्युपप्रलोभनप्रवीणैरुपचर्यमाणाः क्रूरजन्तवोऽप्यनुलोमचरिताः (कुस्त्रियः) YaśasCam. ii. 61. 4 (comm. अनुलोमचरिताः सानुकूला भवन्ति)

**अनुलोमचर्या** (anuloma-caryā) *f.* course of conduct conforming ( to a Bodhisattva's vow to attain Bodhi) चत्वारीमानि बोधिसत्वानां बोधिसत्वचर्याणि। प्रकृतिचर्या प्रणिधानचर्या अनुलोमचर्या अनिवर्तनचर्या MaVastuAva. i.1.3; i.46.7; i.63.11 [DBHS.]

**अनुलोमज** (anuloma-ja) *adj.* [*f.* -*ā*] (also used as noun) **1** (one) born of a mother inferior in caste to the father (enumerated as Mūrdhāvasikta, Ambaṣṭha, Niṣāda or Pāraśava, Māhiṣya, Ugra and Karṇa), mixed tribe ब्राह्मणा ब्रह्मणा सृष्टाः ...। तेभ्यो वर्णविशेषाश्च प्रतिलोमानुलोमजाः MahāBhā. viii. 23. 32; संकीर्णयोनयो ये तु प्रतिलोमानुलोमजाः।... तान्प्रवक्ष्यामि ManuSm. 10. 25; शूद्रं चाप्यनुलोमजम्। ज्ञात्वा ... चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् BṛYamaSm. 2. 4; गां नृपं चैव वैश्यं च शूद्रं वाप्यनुलोमजम्। क्षत्रियादिस्त्रियं गत्वा विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् BṛParāSm. 8. 182; 8. 246; असत्सन्तस्तु विज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः YājñaSm. 1. 95; VṛHārīSm. 7. 152; (मन्त्रं लिखित्वाञ्जलिपुटे दद्यात्) शूद्रानुलोमजेषु पौराणमेव PārāSū. 6. 5; निगमो हीश्वरस्य ते। अवेक्षेते

. . . वर्णाश्रमविकल्पं च प्रतिलोमानुलोमजम् BhāgP. xi. 20.2; मध्ये मुनीनां सूतोऽयं कस्मान्निन्द्योऽनुलोमजः SkandP. iii (1) . 19. 21; एते च ... षट् अनुलोमजाः पुत्राः वेदितव्याः Mitā. 32. 3 (*on* 1. 92); अनुलोमजानाम् ... स्वत्वहेतुषु यद्यदसाधारणमुक्तम् ...तत् तत् सर्वं निर्दिष्टशब्देनोच्यते Mitā. 217. 24 (*on* 2. 114); CaturCin. iii (1). 526. 10; उत्तमवर्णेन हीनवर्णायां परिणीतायामुत्पन्नाः अनुलोमजाः Aparā. 119. 19 (*on* 1. 95); अन्येष्वनुलोमजेष्वौरसेषु सत्सु न प्रतिनिधिरस्ति Aparā. 739. 28 (*on* 2. 132); 808. 9 (*on* 2. 206); अनुलोमजानुक्त्वा प्रतिलोमजानाह ManvaVi. 1285. 23 (*on* 10. 11); Subodhi. 106. 26 (*on* 2. 290); इतरे संकरजा अनुलोमजाः प्रतिलोमजाश्च (जनाः) DīpKa. 1.9 (*on* 1.1); 13. 19 (*on* 1. 95) जातयोऽनुलोमजा अम्बष्ठादयः DaṇḍaVi. 200. 17; उत्कृष्टवर्णादपकृष्टवर्णायां जातोऽनुलोमजः (पुंत्रः) VīraMi. 160.4 (*on* 1. 90); 171. 2 (*on* 1. 95); अनुलोमजानां मूर्धावसिक्तादीनां क्षत्रियादिवन्निर्णयो मातृसमानधर्मत्वात् VīraMi. (Rājanīti.) 269. 2; VīraMi. (Saṁskāra.) 747. 20; अनेनैव प्रकारेणोत्पन्नानां स्त्रीणामनुलोमजानामिमान्येव नामानि BālamBha. i. 286. 24 (*on* 1.94); ii. 340.9 (*on* 2.290) [Vaija. 18. 108; 81. 117; KalpaK. 202. 2]; **2** rising in progressive or obverse order, i.e. from creation to dissolution इयं चतुर्विधा शक्तिः प्रतिलोमानुलोमजा। चतुर्धा सोदयं याति LakṣmīT. 57. 11; **3** produced in the regular or fixed order (from beginning to the end) प्रागुक्तवज्रे साध्याख्यं तथालिख्यानुलोमजान्। कूटान् ... संलिखेत् TantrRā. 16. 93 (comm. पञ्चत्रिंशत्पटलोक्तक्रमभिन्नविद्यानुलोमरूपान् षट्त्रिंशद्विद्यात् कूटान्) [born in due gradation, Apte]

**अनुलोमजत्व** (anulomaja-tva) *n.* the state of being (one) born of a mother inferior in caste to the father वेश्यायाः साधारण्यं न जातितः। अनुलोमजत्वेन तस्याः सवर्णस्त्रीत्वात् DaṇḍaVi. 190. 1.

**अनुलोमजन्मन्** (anuloma-janman) *adj.* (one) born of a mother inferior in caste to the father अन्येऽनुलोमजन्मानः ...। स्वपारंपर्यतो दृष्टं मनाग्वर्त्म न तत्यजुः SkandP. iv. 43. 51 [born in due gradation, mixed tribe, Apte]

**अनुलोमजप्रतिलोमजभेद** (anulomajapratilomaja-bheda) *m.* difference between (one) born of the mother inferior in caste to the father and (one) born of the mother superior in caste to the father परंपरासाधारण्योत्पादनोपादानान्न संकरजसंकराव्याप्तिः। सोऽपि द्विविधोऽनुलोमजप्रतिलोमजभेदात् VīraMi. 160. 3 (*on* 1. 90)

**अनुलोमजबहिर्भूत** (anulomaja-bahirbhūta) *adj.* excluded from those born of the mother inferior in caste to the father वर्णानुलोमजबहिर्भूतानां प्रायश्चित्तानर्हाणां श्राद्धादौ प्रसक्तिरेव नास्ति BālamBha. iii. 40. 29 (*on* 3. 16)

**अनुलोमजविजातीयविषय** (anulomajavijātīya-viṣaya) *m.* [Loc.] with reference to (the one) different from (one) born of the mother inferior in caste to the father (बौधायने त्वविशेषेण दशाह इत्युक्तम्) इत्युक्तमिति। अनुलोमजविजातीयविषयेऽपीति। दशाहादिति भावः BālamBha. iii. 72. 5 (*on* 3. 22)

**अनुलोमजविषय** (anulomaja-viṣaya) *adj.* referring to the (one) born of the mother inferior in caste to the father प्रतिलोमजमात्रविषयः अयं श्लोको नानुलोमजविषयः ManvaMu. 431. 30 (*on* 10. 31)

**अनुलोमजस्त्री** (anulomaja-strī) *f.* woman born of a mother inferior in caste to the father सप्तमे पञ्चमेऽपि वा (युगे) पितृसमानवर्णभावो ज्ञेयः। एतद्यानुलोमजस्त्रीविषयम् Aparā. 119. 24 (*on* 1.16)

**अनुलोमजात** (anuloma-jāta) *adj.* born of a mother inferior in caste to the father अत्रानुलोमजाता ये युक्ता एव द्विजातिषु। तेषामध्वविशुद्ध्यादि कुर्यात् ŚivaP. vii (2). 15. 65 (563 A. 11)

**अनुलोमजाति** (anuloma-jāti) *f.* caste of (one) born of the mother inferior in caste to the father, i.e. belonging to mixed caste वर्णशब्दोऽनुलोमजातीनामप्युपलक्षकः Subodhi. 106. 14 (*on* 2. 290)

**अनुलोमजातिसहित** (anulomajāti-sahita) *adj.* inclusive of the mixed caste (आलोच्य योग्यताम्। भक्तियुक्तान् गुणांश्चापि क्रमाद्वर्णे ससंकरे ... वदेत्) ससंकरे अनुलोमजातिसहिते। वर्णे ब्राह्मणादिवर्णेषु इत्यर्थः NityoNi. 6.9.

**अनुलोमज्या** (anuloma-jyā) *f.* conforming sine (of an arc) विलोमानुलोमज्ययात्रापातादयोग्येऽपि तेभ्यो महद्भ्यो नमोऽस्तु SiddhāTaVi. 217. 16.

**अनुलोमतस्** (anuloma-tas) *adv.* **1** by favourable means प्रतिलोमानुलोमैश्च सामदानादिभेदनैः (v.l. सामदानविभेदैश्च प्रतिलोमानुलोमतः)। आवर्तयत वैदेहीम् Rāmā. v. 20. 35; **2** in the due or descending order (of castes) त्रितत्त्वविद् द्विजातीयो दीक्षयेदनुलोमतः JayāS. 18. 19; सूतौ मृते च दासानां पत्नीनां चानुलोमतः। स्वामितुल्यं भवेच्छौचम् ManuBh. i. 449. 2 (*on* 5. 60); चतुर्धा भेदिता जातिर्ब्रह्मणा कर्मभिः पुरा। तत्तत् सांकर्यासांकर्यात् प्रतिलोमानुलोमतः ŚukraNī. iv. 3. 11; **3A** in straight way, directly तेन बाणेन स रथो ययौ खमनुलोमतः PadmP. iv. 41. 25; **3B** in normal or regular direction, i.e. anticlockwise कुटिलेऽल्पतरेऽनुलोमतो वा अनृजुखगयोस्तु शीघ्रगेऽल्पे युतिरनयोः प्रगता GrahaLā. 13.2 (comm. मार्गगतिग्रहात्); **3C** in the proper or right direction, i. e. clockwise एते षोडश श्लोकाश्चक्रे ... अनुलोमतो लिखिता अन्ये षोडशाराः अत एव च नाभेरारभ्य पुनरनुलोमतो लिखिता अन्ये षोडश Kāvyānu. (He.) 268. 22; **3D** in the regular or fixed order, from preceding to the following or beginning to the end अनुलोमतोऽपि च विलोमगतैर्लिपिवर्णकैः सह मनुं जपतः। वशमेति विश्वभुवनम् ĪśānŚiPa. i. 23. 17; **4** in the normal course शिष्यस्ततः शक्रजालमखिलं परिनिर्मितम्। चकर्त वाङ्गुलीं यष्टिं भ्रामयन्ननुलोमतः ParamāKā. 147. 63 (65)

**अनुलोमता** (anuloma -tā) *f.* **1.** the state of being in natural, i.e. downward direction बुद्धीन्द्रियमनःशुद्धिर्मारुतस्यानुलोमता। सम्यग्विरिक्तलिङ्गानि CaraS. i. 16. 6; भवत्येषु मृदुत्वं च मारुतस्यानुलोमता AṣṭāSaṁ. ii. 32. 12 (4.6); AṣṭāHṛ. iv. 4. 3; **2A** obedience or compliance (दूती) सा नायकस्य चरितमनुलोमतां कामितानि च कथयेत् KāmSū. 278. 3 (5.4); कथयेन्नायकचरितं कामित्वं चानुलोमतां चैव KandaCū. v. 4. 11; **2B** favourableness पश्य जन्मान्तराज्जन्तून् ...। भवे संघटयत्याशु विधिर्यातोऽनुलोमताम् MahāP. 7. 151; **3** the state of being similar, conformity कारणे सति तत्प्रतीत्य प्राप्य सुमत्यादेऽनुलोमतानुसारिता SarvaDaSaṁ. 2. 311; (कृज्ञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु) आनुलोम्यमनुलोम्यता Prasā. ii. 516. 17.

**अनुलोमत्व** (anuloma-tva) *n.* **1** the state of being favourable फलादानेऽनुलोमत्वान्नामी (सुराः) स्युर्विघ्नकारिणः BṛĀraUBhVā. i. 4. 1481; **2** the state of being born of a mother inferior in caste to the father स्मृत्यन्तरे वैश्यायां ब्राह्मणाज्जातो भृज्जकण्टकः स्मर्यते। ... स ह्यनुलोमत्वान्न पापात्मा ManuBh. ii. 337. 19 (*on* 10. 21)

**अनुलोमद्विज** (anuloma-dvija) *m.* twice-born who is born of a *(kṣatriya)* mother inferior in caste to the *(brāhmaṇa)* father विधिना ब्राह्मणः प्राप्य नृपायां तु समन्त्रकम्। जातः सुवर्ण इत्युक्तः सानुलोमद्विजः (v.l. सोऽनुलोमद्विजः) स्मृतः AuśaSm. 24.

**अनुलोमन्** (anu-lomán) *n.* ŚatBr. (K.) IV. i. 3. 8. [Viśva.], cf. **अनुलोम.** *adv.*

**अनुलोमन्** (anu-loman) *adj.* favourable वामनस्तु गणपाठात् समासान्ताभावेऽनुलोमानः। प्रतिलोमानः कुमारा इत्याह GaṇRa. 1. 31 (62)

**अनुलोमन** (anu-lomana) *adj.* [*f.* -ā, ī] [ Debru. 200] **1** which carries (defects or disorders) off in the right channel or which regulates (wind) in natural, i.e. downward direction, act of purgative, laxative अभयापिप्पलीमूलविश्वैर्वातानुलोमनी CaraS. i. 2. 29; यवागूभिरुपाचरेत्। ... ताश्च ... अनुलोमनाः CaraS vi. 3. 152 (1941. Ed.); अम्लः ... पवननिग्रहणोऽनुलोमनः SuśruS. i. 42. 9.(2); i. 46. 522; गुणांश्चैकैकशस्तेषां धूमपानकृतान् शृणु। ... प्रतिबुद्धस्य चेद्धूमो मारुतस्यानुलोमनः BhelaS. 8. 19 (1.6); मद्ययुक्तं त्रिवृच्चूर्णं पेयं स्यादनुलोमनम् KāśyaS. 139A. 26; अन्नपानौषधं तत्र युञ्जीतातोऽनुलोमनम् AṣṭāSaṁ. i. 19. 17 (1. 5); AṣṭāHṛ. i. 4. 24; AṣṭāSaṁ. i. 209. 8 (2. 3); पेया ... क्षुत्तृष्णाग्लानिदौर्बल्यकुक्षिरोगज्वरापहा मलानुलोमनी पथ्या AṣṭāHṛ. i. 6. 27; i. 8. 16; iv. 4.7; कृत्वा पाकं मलानां यद्भित्त्वा बन्धमधो नयेत्। तच्चानुलोमनं ज्ञेयं यथा प्रोक्ता हरीतकी ŚārṅgaS. i. 4. 4; BhāvPra. (Bhā.) 6 (1). 215; दोषाणां चानुलोमनः (बस्तिः) Hastyāyur. 602. 14 (4. 5); **2** favourable द्विषतापि हिते प्रोक्ते सन्तस्तदनुलोमनाः YaśasCam. i. 392. 7 (comm. सानुकूलाः)

**अनुलोमन** (anu-lomana) **1** *n.* act of carrying off (defects or disorders) in the right channel, regulation of (wind) in the natural, i.e. downward direction, act of purging पानानि बस्तयश्चैव शस्तं वातानुलोमनम् CaraS. i. 17. 13 (1941 Ed.); AṣṭāHṛ. i. 4. 3; कुपितानिलमूलत्वात् संचितत्वान्मलस्य च। सर्वोदरेषु शंसन्ति बहुशस्त्वनुलोमनम् SuśruS. iv. 14. 9; छर्द्यां छर्दनमतिसारेऽनुलोमनम् AṣṭāSaṁ. i. 75. 5 (1. 12); अम्लः ... करोति कफपित्तास्रं मूढवातानुलोमनम् AṣṭāHṛ. i. 10. 11; स्वेदोऽनुलोमनं चैव प्रशस्तं सर्वगुल्मिनाम् SiddhYo. 30. 7 [regular gradation, Apte]; **2** acting conformably to, cf. **अनुलोमनता.**

**अनुलोमनता** (anulomana-tā) *f.* the acting conformably to आनुलोमिकधर्मक्षान्ति धर्मालोकमुखं सर्वबुद्धधर्मानुलोमनतायै संवर्तते LaliVi. 4.0 (98) [DBHS.]

**अनुलोमनान्न** (anulomanānna) *n.* food, i.e. purgative which carries off (the defects or disorders) in the natural, i.e. downward direction उपाचरेद् वर्तिनिरूहबस्तिस्नेहैर्विरेकैरनुलोमनान्नैः CaraS. vi. 26. 11 (1941 Ed.)

**अनुलोमनार्थम्** (anulomanārtham) *adv.* for carrying off (defects or

disorders) in the right channel, for regulating (wind) in the natural, i.e. downward direction पित्तात्मिकायामनुलोमनार्थं द्राक्षाविदारीक्षुरसैस्त्रिवृतं स्यात् CaraS. vi. 20. 26 (1941 Ed.); SiddhYo. 15. 4; (मासे) अष्टमे ... मधुघृतमिश्रेणास्थापयेत् पुराणपुरीषशुद्ध्यर्थमनुलोमनार्थं च वायोः SuśruS. iii. 10. 4.

**अनुलोमपरदार** (anuloma-paradāra) *m.* another person's wife who is born of a mother inferior in caste to the father अनुलोमपरदारगमने दण्डस्यापकर्षः प्रतिलोमतद्गमने तूत्कर्षो युक्तः DaṇḍaVi. 169. 1.

**अनुलोमपरस्त्री** (anuloma-parastrī) *f.* another person's wife who is born of a mother inferior in caste to the father सवर्णदारान् यो गच्छेत् (? द्) अनुलोमपरस्त्रियम्। दमस्तस्य धनादानं मासैकं कणभोजनम् MahNirvāT. 11. 37.

**अनुलोमपरिणीत** (anuloma-pariṇīta) *adj.* married in regular gradation Apte.

**अनुलोमपरिणीता** (anuloma-pariṇītā) *f.* married in regular gradation, MW.

**अनुलोमप्रणिधान** (anuloma-praṇidhāna) *n.* continued successive fixation of mind नमः ... सम्यक्संबुद्धाय यस्यान्तिकेऽनेनैव भगवता शाक्यमुनिनानुलोमप्रणिधानं कृतम् MaVastuAva. i. 1. 11 [DBHS.]

**अनुलोमप्रतिलोम** (anuloma-pratiloma) *m.* [*n.* DBHS.] **1** offspring born of a mother inferior in caste to the father or that born of a mother superior in caste to the father, mixed caste चातुर्वर्ण्यसंकरेणोत्पन्नानामनुलोमप्रतिलोमान्तरालव्रात्यानामुत्पत्तिं नाम वृत्तिं च VaikhāDS. iii. 11.1; अन्तरे प्रभव उत्पत्तिर्येषां तेऽन्तरप्रभवाः अनुलोमप्रतिलोमा मूर्धावसिक्ताम्बष्ठक्षत्तृवैदेहकादयः ManuBh. i.4.3 (*on* 1.2); अन्तरप्रभवाश्चानुलोमप्रतिलोमाः ManuBh. ii. 332. 28 (*on* 10. 4); ते च सवर्णेभ्योऽनुलोमप्रतिलोमेभ्यश्च भिद्यमानाः साधारणधर्मैर्हिंसादिभिरधिक्रियन्ते Mitā. 30. 26 (*on* 1. 90); संकीर्णानामनुलोमप्रतिलोमानाम् आपद्धर्ममापदि धर्मोत्पादनविधिम् ManvaVi. 85.10 (*on* 1. 116); **2A** name of certain winds अनुलोमप्रतिलोमा वायवो वान्ति Divyāva. 64. 30; 65. 4; **2B** name of an ocean सः ... अनुलोमप्रतिलोममहासमुद्रमवतरति Divyāva. 64. 32; 65. 3; **2C** name of a mountain अनुलोमप्रतिलोमं महासमुद्रं समतिक्रम्य अनुलोमप्रतिलोमो नाम पर्वतः Divyāva. 65. 4 [DBHS.]; **2D** type of figure of speech called *citra* (where a verse gives the same reading when read in the regular and reverse order (i.e. from the beginning to the end and from the end to the beginning) अनुलोमप्रतिलोमैरर्धभ्रममुरजसर्वतोभद्रैः। ... भेदैर्विभिद्यमानं संख्यातुमनन्तम् (चित्रम्) Kāvyālaṅ. (Ru.) 5. 3 (comm. क्रमव्युत्क्रमाभ्यां यः सदृशः सोऽनुलोमप्रतिलोमश्लोकः); अत्र यमकमनुलोमप्रतिलोमश्च चित्रभेदः पादद्वयगते परस्परापेक्षे KāvyPra. 759. 1; अत्र यमकानुलोमप्रतिलोमयोः शब्दालंकारयोः परस्परापेक्ष-त्वेनाङ्गाङ्गिसंकरः AlaṅkāSa. 199. 10.

**अनुलोमप्रतिलोमक्रम** (anulomapratiloma-krama) *m.* progressive and regressive order (s) भूतानामुत्पत्तिप्रलयौ अनुलोमप्रतिलोमक्रमाभ्यां भवतः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 444. 3 (*on* ii. 3. 15)

**अनुलोमप्रतिलोमज** (anulomapratiloma-ja) *adj.* born of a mother who is inferior in caste to the father and of a mother who is superior in caste to the father एतेऽहिंसादयो वर्णानाम् अनुलोमप्रतिलोमजानां संकीर्णानां धर्मस्य कारणम् DīpKa. 16. 26 (*on* 1. 122); संकीर्णानाम् अनुलोमप्रतिलोमजानाम् उत्पत्तिम् ... एतद्दशमे ManvaMu. 31. 4 (*on* 1. 116); (पूजनीया जनैर्देवी ... अन्यैश्च भुवि मानवैः) अन्यैः अनुलोमप्रतिलोमजैः LalitāSaBh. 223. 9 (*on* 291)

**अनुलोमप्रतिलोमजात** (anulomapratiloma-jāta) *adj.* born of a mother who is inferior in caste to the father and of a mother who is superior in caste to the father, born of mixed castes इतरे अनुलोमप्रतिलोमजाता मूर्धावसिक्तादयः Mitā. 1. 12 (*on* 1. 1); अनुलोमप्रतिलोमजातानां अम्बष्ठक्षत्तृकर्णप्रभृतीनां तेषां विजातीयमैथुनसंभवत्वेन ... पृथक्प्रश्नः ManvaMu. 3. 2 (*on* 1. 2)

**अनुलोमप्रतिलोमता** (anulomapratiloma-tā) *f.* the state of being in regular and reverse order मातृकाभिः संपुटीकरणमानुलोम्येनैव वानुलोमप्रतिलोमतया वा SetuBa. 172. 20.

**अनुलोमप्रतिलोमभेद** (anulomapratiloma-bheda) *m.* difference between one born of a mother inferior in caste to the father and one born of mother superior in caste to the father अन्तरालाः विजातीयमातापितृजन्याः असवर्णा इति यावत्। ते चानुलोमप्रतिलोमभेदात् द्विविधाः BālamBha. i. 284. 10 (*on* 1. 94)

**अनुलोमप्रतिलोमलक्षण** (anulomapratiloma-lakṣaṇa) *adj.* having the characteristic of being progressive and regressive order(s) अनुलोमप्रतिलोमलक्षणपरिणामद्वये सहजं शक्तिद्वयमस्ति ... बहिर्मुखतयानुलोमः परिणामः ... अस्मितान्तः परिणामः प्रतिलोमः RājMār. 77. 26.

**अनुलोमप्रतिलोमवायुद्वय** (anulomapratiloma-vāyudvaya) *n.* pair of favourable and unfavourable wind-currents एवमनुलोमप्रतिलोमवायुद्वयसंघट्टवशाद्वाय्वोः तत्प्रेरिततृणतूलकादौ चोत्क्षेपणव्यवहारो भाक्तः Upask. 25. 11 (*on* i. 1. 7)

**अनुलोमप्रतिलोमशब्द** (anulomapratiloma-śabda) *m.* word (which gives the same reading when) read in regular and reverse order (s) एकार्थत्वे अनुलोमप्रतिलोमशब्दा यथा - कलङ्क पतदातप KāvyKaVṛ. 100. 12 (3. 5)

**अनुलोमप्रतिलोमा** (anuloma-pratilomā) *f.* women born of a mother inferior in caste to the father and of a mother superior in caste to the father(परस्त्रीगमनम्) तत्समानजातीयासु परकीयास्वनुलोमप्रतिलोमासूढास्वनूढासु च स्वयम् ManuBh. ii. 338. 4 (*on* 10. 24)

**अनुलोमप्रतिलोमादि** (anulomapratilomādi) *adj.* one born from the mother inferior in caste to the father and one born from the mother superior in caste to the father, etc. परेषामपीत्युक्तत्वादनुलोमप्रतिलोमादीनामपि स्वस्तिकं लिङ्गमेवेष्टम् ĪśānŚiPa. ii. 37. 36 (8)

**अनुलोमप्रतिलोमापवाद** (anulomapratilomāpavāda) *m.* abusing or defaming of one born of a mother inferior in caste to the father by one born of a mother superior in caste to the father वर्णजात्योर्जातिष्वेव वानुलोमप्रतिलोमापवादे पूर्वोक्तन्यायेन ... दण्डः कल्पनीयः Subodhi. 89. 20 (*on* 2. 206)

**अनुलोमप्रयोग** (anuloma-prayoga) *m.* employment (of letters) in the regular or fixed order (of *na* to *pha*) अनुलोमप्रयोगाद्य मालिनीममृतप्रभाम्। चिन्तयेत् तनुनिष्पत्त्यै तद्ध्यानगतमानसः MālinīT. 11. 5.

**अनुलोमभाग** (anuloma-bhāga) *m.* portion, i.e. ingredient (of purgative) carrying off (defects or disorders) in the right channel or in downward direction सुरदारुशताह्वैलाकुष्ठमधुकपिप्पलीमधुस्नेहाः। ऊर्ध्वानुलोमभागाः सर्षपाः ... आवापो बस्तीनाम् CaraS. viii. 10. 13 (1922 Ed.)

**अनुलोमभाज्** (anuloma-bhāj) *adj.* liable to be in or resorting to the downward direction पश्चात्मकानां षट्त्वं च रसानां येन हेतुना। ऊर्ध्वानुलोमभाजश्च यद्गुणातिशयाद्रसाः। ... तत् सर्वमवदन्मुनिः CaraS. i. 26. 109 (1941 Ed.)

**अनुलोमभाव** (anuloma-bhāva) *m.* the state of being in the downward direction गतेऽनिले चाप्यनुलोमभावं सम्यग्विरिक्तं मनुजं व्यवस्येत् SiddhYo. 74. 20.

**अनुलोमम्** (anulomám) *adv.* [P.v. 4.75; JaineVyā. 277. 18 (*on* iv. 8.71); CāndraVyā. iv. 4. 60; KāśiVṛ. *on* v. 4. 75; KātanVṛ. *on* ii. 6. 41 (23); MugdhaBo. 6. 76 (63. 9); SiddhāKau. 210 A. 11 (*on* v. 4. 75)] **1A** in the normal or successive order **B** in the regular order, as obtained directly **2A** along the hair, in the direction of the hair **B** in the upward direction **C** downwards, in the downward direction **Di** in the normal, i.e. reverse direction **ii** in the normal, i.e. reverse direction (as of piercing) **E** in the normal or regular direction **F** in the outward direction **G** in the right or proper direction **3A** in a compliant way **B** favourably **1A** in the normal or successive order सा॒र॒स्व॒तौ होमौ॑ पु॒रस्ता॑त् जुहु॒याद॒मा॒वा॒स्यां॑ वै सर॑स्वत्यनु॒लो॒मम॒वैना॑वाल॑भते TaiS. III. v. 1. 4; सत्रमिव वा एतद्यदनुलोमं पृष्ठानि यदेकधा पृष्ठानि भवन्ति PañcBr. xxii. 3. 3; xxii. 10. 2; आग्नीध्र ए॒व जु॑हुया॒द्द॒शहो॑तारम्। ... अ॒नु॒लो॒मम॒विग्रा॑हम् TaiBr. II iii. 2. 2; ĀpaŚS. xiv. 15. 1; HirŚS. x. 7. 17 (1103. 16); पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन् होतृचमसे ध्रुवमवनयति ध्रुवं ध्रुवेण ... इति। पश्चात्प्राङासीनोऽनुलोममवनयतीत्येकेषाम् BhārŚS xiv. 15. 2; **1B** in the regular order as obtained directly प्रतिमण्डलेऽपि। ततो विलोमं खलु तुङ्गभागैर्मेषादिरस्मात् खचरोऽनुलोमम्। देयः Golā. 200. 12 (23. 13); **2A** along the hair, in the direction of the hair न॒वनी॑ते॒नाभ्य॑ङ्क्ते अ॒नु॒लो॒मं यजु॒॑षा व्या॒वृ॑त्त्यै TaiS. VI. i. 1. 5; त॒म॒भ्य॑नक्ति। शी॒र्ष॒तो॒ऽग्रऽआ पा॒दाभ्या॑मनु॒लो॒मम् ŚatBr. III. i. 3. 9; (जायाम्) त्रि॒रे॒नामनु॒लो॒मा (v. l. लोम) मनु॒मार्ष्टि ŚatBr. XIV. ix. 4. 20 (Sāy. मूर्धानमारभ्य पादान्तम्); BaudhŚS. i. 158. 2; ĀpaŚS. x. 6. 13; MānŚS. 12. 7; आशुपिष्टानि संयुत्य तैरनुलोममभ्यं प्रलिम्पति BaudhŚS. ii. 235. 6; मुखमग्रेऽनुलोममङ्गानि BhārŚS. x. 4. 9; HirŚS. x. 1. 43 (1029. 15); आचान्तोदकाः प्रत्यभिमृशेरन्मुखऽ शिरोऽङ्गानीत्यनुलोमम् GobhiGS. iii. 8. 21; अग्रेण नाभिं पवित्रे अन्तर्धायानुलोममाकृत्य वपामुद्धरन्ति GobhiGS. iii. 10. 28; अनुलोमं नाभिदेशे दर्भमास्तृणाति KauśiSū. 44. 29; प्रत्यङ्चो वैधः ... अनुलोमं शस्त्रं निदध्यादा पूयदर्शनात् SuśruS. i. 5. 7; आलेप आद्य उपक्रमः ... तत्र प्रतिलोममालिम्पेन्नानुलोमम् SuśruS. i. 18. 4 (*but* Apte in regular or natural order); लोम्नामनुगतमनुलोमं मर्दनम् Loc. 54. 8 (*on* 1. 19); एषण्यान्वेष्य विधिवदनुलोमं प्रपाटयेत् Hastyāyur. 383. 15 (3.4);

**2B** in the upward direction उत्तानाया अनुलोममधस्तात्प्रतीचीनप्रवणं प्रजननं कुर्वन्ति BaudhŚS. i. 43. 3; यं त्वायꣳ स्वधितिरित्यनुलोमं परशुनाङ्गान्कल्पयति HirŚS. iv. 1. 25 (399. 1) (comm. अधस्मादारभ्योर्ध्वम्); आग्नीध्रः संमार्गं स्फ्यमुपसंयम्य यथापरिधितम् अनुलोमं त्रिः संमार्ष्टि MānŚS. 19. 17; 22. 16; दर्भावच्छिन्नप्रान्तौ प्रक्षाल्यानुलोममनुमार्ष्टि KauśiSū. 1. 37; 67. 25; **2C** downwards, in the downward direction शुल्बमनुलोमं त्रिरनुमार्ष्टि MānŚS. 8. 7; लाघवं मनसस्तुष्टिरनुलोमं गतेऽनिले।... पाचनं पाययेत् ŚārṅgaS. iii. 4. 44 (comm. अधोभागम् ); तेन वातमुदावर्तं वातगुल्मं च संहतम्। अनुलोमं जनयति विशुद्धं च प्रमेहति Hastyāyur. 83. 15 (1. 12); 455. 10 (3. 10); **2Di** in the normal; i.e. reverse direction ( tip with tip etc. ) दर्भमयं पवित्रं त्रिगुणरज्जु शाखायामनुलोममवसृजेद् ग्रन्थिमकुर्वन् MānŚS. 10. 12; **2Dii** in the normal, i.e. reverse direction ( as of piercing ) सर्वशल्यानां तु ... द्वावेवाहरणहेतू भवतः प्रतिलोमोऽनुलोमश्च। तत्र प्रतिलोममवाचीनमानयेदनुलोमं पराचीनम् SuśruS. i. 27. 7; **2E** in the normal or regular direction, i.e. anticlockwise कक्ष्याप्रतिमण्डलगा भ्रमन्ति सर्वे ग्रहाः स्वचारेण मन्दोच्चादनुलोमं प्रतिलोमं चैव शीघ्रोच्चात् Āryabh. 3. 17 (62); BrāhmSphuSi. 21. 24; (पूर्वा) तस्यामुदेति दिनकृदनुलोमं ततः पुनः। अश्वानां पृष्ठतो याति स प्रतीचीमनुक्रमात् SamarāSū. 33.45; ग्रहोऽनुलोमं निजकक्षिकायां भ्रमन्नपि स्वाजमुखात्स्फुटोऽसौ SiddhāTaVi. 130. 23; 381. 22; विभारण्यशीघ्रप्रतिवृत्तयोर्मेषाभ्यां विलोमं पातान्तरे तयोः संपातः बिम्बीयकदम्बवृत्तावध्यनुलोमं तयोर्मृदुस्फुटौ स्तः SiddhāTaVi. (ŚeṣaVā.) 26. 23; 45. 11; **2F** in the outward direction (from inside) बाहुद्वयप्रतिपन्नस्योर्ध्वमुत्पीड्यांसौ शिरोऽनुलोममानीयापहरेत् SuśruS. iv. 15. 9; परिवृत्तगर्भाम् ... योनिमनुलोममनुसुखमभ्यज्य स्फिजौ पादाभ्यां पीडयेत् AṣṭāSaṁ. i. 210. 5 (2. 3); **2G** in the right or proper direction अनुलोमं कृष्टं क्षेत्रं पुनः प्रतिलोमं कर्षति SiddhāKau. 325 B. 7 (*on* v. 4. 58); **3A** in a compliant way यद्य भाषन्ति ते तुष्टास्तत्तद् गृह्णामि मेधया। समाधिमात्मनो नित्यमनुलोममचिन्तयन् MahāBhā. xiii. 36. 8; **3B** favourably आतुरोऽपि (बस्तिनेत्रम्) तदनुलोममवलम्बेत AṣṭāSaṁ. i. 148. 23 (1. 28); दद्याच्छापभयात्सा चेदनुलोमं तदाचरेत् BṛĀraUBhVā. vi. 4. 34.

**अनुलोममारुत** (anuloma-māruta) *adj.* whose wind humour is regulated in downward direction आसवं कृत्वा ... अष्टौ पानान्यष्टाहं दद्यात्। ततोऽनुलोममारुतोऽपहतपित्तः स्वस्थो वारणो भवति Hastyāyur. 62. 9 (1. 9)

**अनुलोममूर्धावसिक्तादि** (anuloma-mūrdhāvasiktādi) *adj.* mixed or lower caste and one born of Brahmin father and Kṣatriya mother and so on विन्नायामसवर्णायामुत्पन्नेऽनुलोममूर्धावसिक्तादौ ... ब्राह्मणत्वाद्यभावः BālamBha. i. 275. 22 ( *on* 1. 90)

**अनुलोमय** (anulomaya-) *denom.* [P. iii. 1. 25] **1Ai** to regualte (wind) in downward direction आम्लरसः ... वातमनुलोमयति CaraS. i. 26. 42; स्निग्धम् ... वातं चानुलोमयति CaraS. iii. 1. 24 (2) (1941 Ed); वातं मूत्रम् ...। अनुलोमयते शीघ्रं निरूहः साधु योजितः KāśyaS. 148B. 36; स्निग्धलघूष्णानि हि वह्निमौदर्यमुदीरयन्ति ... अनिलमनुलोमयन्ति AṣṭāSaṁ. i. 65. 17 (1. 10); लवणं शोधयेत्कायं मारुतं चानुलोमयेत् Hastyāyur. 675. 22 (4. 23); (pass.) to be regulated in downward direction वायुः ...। व्याप्नोति सर्वस्रोतांसि स ध(?धू)मो (मे) नानुलोम्यते BhelaS. 9. 1 (1. 6); **1Aii** to make to descend down, to send in right channel गर्भिणीं व्याध्युत्पत्तौ ... मधुराम्लेनान्नोपहितेनानुलोमयेत् SuśruS. iii. 10. 67; **1B** to place (embryo) in the normal direction प्रतिलोमम् (गर्भम्) अनुलोमयेत् SuśruS. iii. 10. 10; **2** to rub over or along the hair (णिज् भवति) लोमान्यनुमार्ष्टि अनुलोमयति Jaine Vyā. 91. 5 (*on* ii. 1. 22); CāndraVṛ. *on* i. 1. 45; Kāśi Vṛ. *on* iii. 1. 25; ŚṛngāPra. 104. 27; Mugdha Bo. 21. 17 ( 134. 1); Prakri Kau. ii. 384. 8; Siddhā Kau. 451A . 9 (*on* iii. 1. 21); **3** to make propitious or favourable दुष्करमसमग्रसंदोह इव श्रेयसि मामनुलोमयिष्यति सामन्तनिवहः YaśasCam. ii. 70. 10 (comm. सानुकूलो भवति); (pass.) to be made propitious or favourable न त्वेव कार्यं नैराश्यमस्माभिर्विजयं प्रति। सुनीतैरिह सर्वार्थैर्दैवमप्यनुलोम्यते MahāBhā. viii. 6. 14; मन्त्रग्रामैः सुविहितैरौषधैश्च सुयोजितैः। यत्नेन चानुकूलेन दैवमप्यनुवर्तते (v. l. प्यनुलोम्यते) HariVaṁ. 47. 7.

**अनुलोमयायिन्** (anuloma-yāyin) *adj.* who goes along in the proper or right direction न ताड्यमानोऽप्यनुलोमयायी। ... शुभं न भर्तुस्तुरगोऽभिधत्ते Bṛ Saṁ. 93. 14; न ताड्यमानोऽप्यनुलोमयायी। ... शिवं न भर्तुस्तुरगो विधत्ते YogYā. 11. 15.

**अनुलोमयितुम्** (anulomayitum ) *inf.* to cause to carry off disorders in the downward direction क्रूरकोष्ठस्तु दीप्ताग्निरनुलोमयितुं मलान्। तप्तं क्षीरं पिबेद्धूयस्ताम्बूलं भक्षयेन्मुहुः RasRaSa. 28. 70.

**अनुलोमलिखित** (anuloma-likhita) *adj.* written in the regular order चत्वार एते नेमिश्लोकाः ...। पुनरनुलोमलिखिताच्छ्लोकषोडशकाच्चैवमेवान्त्यमक्षरं त्रिषु लिखितेषु चतुर्थं भवति Kāvyānu. (He. ) 269. 20.

**अनुलोमलिपि** (anuloma-lipi) *f.* a kind of script कतमां मे भो उपाध्याय लिपिं शिक्षापयसि ... संख्यालिपिं अनुलोमलिपिम् LaliVi. 10. 5 (6) [DBHS.]

**अनुलोमवर्ण** (anuloma-varṇa) *m.* class or caste of one born of a mother inferior in caste to the father, mixed or lower caste (मतशास्त्रैः) तैर्यदि द्वितीये जन्मनि प्रवेशिताः। समानवर्णेऽनुलोमवर्णे प्रतिलोमवर्णे वा ... जीवाः संस्क्रियन्ते PārāSū. 2. 7.

**अनुलोमवर्णज** (anulomavarṇa-ja) *adj.* born of a mixed or lower caste संस्कृतः समानवर्णजोऽनुलोमवर्णजो वा PārāSū. 3. 25.

**अनुलोमवर्तिनी** (anuloma-vartinī) *adj.* (*f.*) occurring or functioning in the progressive order कलापरिणतिर्द्विधा स्थिता। अणुबन्धवृत्तिरनुलोमवर्तिनी प्रतिलोमतः पुनरपोह्यते त्वया HarVi. 6. 139. (comm. एषा चानुलोमिनी सृष्टिक्रमेण प्रवर्तमाना)

**अनुलोमवर्त्मन्** (anuloma-vartman) *m.* [Inst.] in the normal, i.e. reverse direction (as of piercing) अभ्यगादगणितव्यथस्तथा कोऽप्यरिं कपियुवा जवोत्तरः। संविवेद न यथा विनिर्गतं कुन्तमन्तरनुलोमवर्त्मना RāmC. 29. 46.

**अनुलोमवश** (anuloma-vaśa) *m.* [Inst.] on account of being mixed caste सर्वास्वेव हि शुद्धासु जातिषु भुवीति अवतीर्णानामिति शेषः। शुद्धास्विति अनुलोमवशेन संस्कारवत्सु जातिषु AbhinBhā. ii. 376. 15 ( *on* 17. 47)

**अनुलोमवात** (anuloma-vāta) *adj.* having favourable wind अदक्षिणामुखम् ... अनुलोमवातमनीकं स्वभूमौ व्यूहेत Arth Śā. iii. 119. 1 (10. 3) (comm. अप्रतिवातम्); *m.* favourable wind, cf. **अनुलोमवातादि.**

**अनुलोमवातादि** (anulomavātādi) *adj.* favourable wind etc. युक्ते च दैवे ... दृष्टस्वप्नदर्शननिमित्तेषु चानुगुणेष्वनुलोमवातादिषु ... प्रथमं योद्धुं गच्छेत् ManuBh. ii. 59. 15 (*on* 7. 197)

**अनुलोमविधान** (anuloma-vidhāna) *n.* arrangement of mixed caste अतः परं प्रवक्ष्यामि जातिवृत्तिविधानकम्। अनुलोमविधानं च प्रतिलोमविधिं तथा AuśaSm. 1.

**अनुलोमविलोम** (anuloma-viloma) *adj.* [*f.* -ā] which is (read) in regular and reverse orders अनुलोमविलोमस्य मनोर्मध्ये स्वनाम च। प्रयोजनं चाप्युच्चार्य जपेत् ĪśānŚiPa. i. 29. 13; वाक्कामशक्तयोऽनुलोमविलोमाः पुनरनुलोमाः इति श्रियोऽङ्गबाला Paraśu KS. 10. 29 (263. 7) (comm. वाक् ऐं कामः क्लीं, शक्तिः सौः। इमाः प्रथमं क्रमेण पठित्वा पश्चात् विपरीतं पठित्वा पुनः क्रमेण पठेत्)

**अनुलोमविलोम** (anuloma-viloma) *m.* **1** natural and reverse orders अनुलोमविलोमौ च बाह्याभ्यन्तरसंपुटे बाह्याभ्यन्तःपरावृत्तौ तथा व्याकीर्णमित्यपि कर्णिकायाम् ... संलिख्य सर्वतः योजयेत् Tantr Rā. 25. 35; [Inst.] in regular and reverse orders अनुलोमविलोमेन मूलमन्त्रं केवलं न्यसेत् Ṣo U. 472. 14; अनुलोमविलोमेन वर्णाद्वर्णस्य वै पुनः। संख्या संज्ञा च या सम्यक् सामान्या सा महामते JayāS. 6. 58; LakṣmīT. 25. 28; (नरः) अनुलोमविलोमेन प्रजपन्मात्रिकाक्षरैः BrahmāṇḍP. iii. 41. 25; Tantr Rā. 1. 64; अनुलोमविलोमाभ्यां गणयेन्मन्त्रवित्तमः KulārT. 15. 49; अनुलोमविलोमाभ्यां सौम्याग्नेयी निगद्यते LakṣmīT. 29. 30; नवकाष्ठविभागेन विद्याभेदं च विन्दति। अनुलोमविलोमेन समस्तव्यस्तयोगतः AgniP. 311. 2; अनुलोमविलोमेन प्रोक्ता संपत्सरस्वती ŚaktiSaṁT. iii. 20. 2; [Inst.] in natural and reverse orders ततः पश्येत् पितामहम्। अनुलोमविलोमाभ्यां तथा व्यस्तसमस्तयोः PadmP. v. 18. 238; **1B** successive and reverse orders, cf. **अनुलोमविलोमम्**; **2A** [Inst.] in the normal and opposite direction अनुलोमविलोमाभ्यां संचारं वापिकाजले। तन्वाना सततं तारा कक्ष्यामेनां हि रक्षति BrahmāṇḍP. iii. 35. 24; **2B** [Inst.] in normal or regular (i.e. anticlockwise) and retrograde direction दक्षिणायनादनुलोमविलोमाभ्यां षट्त्रिंशद्भिरंशकैरुत्तरमध्यमोत्तमध्यममध्यमदाक्षिणदाक्षिणाः पञ्च मार्गा भवन्ति Adbhu Sāg. 137. 15; **2C** [Inst.] in downward and upward prescribed directions अनुलोमविलोमेन देहेऽधिष्ठाप्य कर्त्तरीम्। मुद्रया मुद्रयेताम् Rasā. 12. 209; **3** one born of mother inferior in caste to the father and one born of mother superior in caste to the father; cf. **अनुलोमविलोमतस् 2.**

**अनुलोमविलोमका** (anulomavilomakā) *f.* a type of *cārī* which has movements in forward and backward directions चारी त्रिकोणचारी ...। स्वस्थाने स्थापितपदा ततस्तत्रापि कुट्टिता। तदा निगदिता सद्भिरनुलोमविलोमका Nṛtyā. 1126.

**अनुलोमविलोमगा** (anulomaviloma-gā) *adj.* (*f.*) (*cārī*) which has movements in forward and backward directions चारी त्रिकोणचारी चेदनुमलोमविलोमगा। ... तदा निगदिता सद्भिरनुलोमविलोमका Nṛtyā. 1126; त्रिकोणचारी या चारी त्वनुलोमविलोमगा NṛtyaK. ii. 3. 19.

**अनुलोमविलोमज** (anulomaviloma-ja) *adj.* born of a mother who is inferior in caste to the father and born of a mother who is superior in caste to the father आचण्डालं तु संकीर्णा अनुलोमविलोमजाः KalpaK. 202. 2.

**अनुलोमविलोमतस्** (anulomaviloma-tas) *adv.* **1A** in the regular and contrary (i.e. vertical and horizontal) directions कोणेषु अनुलोमविलोमतः। पातयेत्तेषु सूत्राणि चतुरस्रप्रसिद्धये MalinīT. 9. 5; **1B** in the regular, i.e. forward and backward directions अशीतिगुडसंमिश्रमेकस्मिन् योजयेद् घटे। करेण भ्रामयेत्सम्यगनुलोमविलोमतः KulārT. 5. 19; **2** in the order wherein mother is inferior in caste to the father and mother is superior in caste to the father पृथग्वर्णाः ...। पर्यायेण समुत्पन्ना ह्यनुलोमविलोमतः SkandP. v (iii). 122. 7.

**अनुलोमविलोमम्** (anulomavilomam) *adv.* in successive and in reverse orders समाधिं स समापद्य ...। अनुलोमविलोमं च प्रतीत्योत्पादमीक्षते AbhisaAlaṁ. 5. 23.

**अनुलोमविलोममार्ग** (anulomaviloma-mārga) *m.* [Inst.] in the method of (working in) regular and reverse orders गुणयेद्गुणेन गुण्यं कवाटसंधिक्रमेण संस्थाप्य। राश्यर्धखण्डतत्स्थैरनुलोमविलोममार्गाभ्याम् GaṇiSāSaṁ. 1. 1.

**अनुलोमविलोमरीति** (anulomaviloma-rīti) *f.* [Inst.] in the method of regular and reverse orders वर्णाः ... पञ्चाशच्छक्तिभिः ... अनुलोमविलोमरीत्या शतसंख्याभिस्ताभिर्दशवारं दलेषु स्थिताभिः परिवृताः Lalitā Sa Bh. 120. 23 (*on* 160)

**अनुलोमविलोमविवर** (anulomaviloma-vivara) *m.* distance or intermediate space between (two planets moving in) the regular and opposite directions भुक्त्यन्तरयुतिभाजितमनुलोमविलोमविवरमाप्तदिनैः Khaṇḍ Khā. 8. 3.

**अनुलोमविलोमसंकरस्त्री** (anulomavilomasaṅkara-strī) *f.* woman of mixed caste born either of a mother who is inferior in caste to the father or born of a mother who is superior in caste to the father ब्राह्मणादिति अनुलोमविलोमसंकरस्त्रीषूत्तमवर्णजनितमेतत्कुलम् ManvaVi. 1288. 2 (*on* 10. 15)

**अनुलोमविलोमा** (anulomavilomā) *f.* a type of *cārī* which has forward and backward movements त्रिकोणचारी या चारी त्वनुलोमविलोमगा। स्वस्थाने स्थापितपदा ... सानुलोमविलोमाख्या चारीयं परिकीर्तिता NṛtyaK. ii. 3. 19.

**अनुलोमविलोमाकृति** (anulomavilomākṛti) *f.* form produced in regular and reverse orders अष्टोत्तरशतानुलोमविलोमकृतिक्रमेण देवतां व्यापयेत् ṢoU. 472. 16.

**अनुलोमविलोमिका** (anulomavilom-ikā) *adj.* (*f.*) having regular and reverse orders वर्णमाला समाख्याता अनुलोमविलोमिका TantrSā. (K.) 19. 11.

**अनुलोमविवर** (anuloma-vivara) *m.* intermediate space between the planets moving in the regular direction भक्ते विलोमविवरे गतियोगेनानुलोमविवरे द्वे। ... द्वियोगकालावतीतैष्यौ Āryabh. 2. 31 (46)

**अनुलोमविवाह** (anuloma-vivāha) *m.* marriage with a woman inferior in caste to a man, marriage in regular gradation येऽनुलोमविवाहोत्पन्नाः क्षत्रादयो मूर्द्धावसिक्तादयस्तेषाम् ... आशौचं विभक्तानां मातृजातीयम् BālamBha. iii. 72. 9 (*on* 3. 22)

**अनुलोमविषय** (anuloma-viṣaya) *adj.* referring to one born of a mother inferior in caste to the father राजसूयस्य त्रैवर्णिककर्तृकत्वेन ब्राह्मणादेः प्राप्तत्वाद्य। ... ब्राह्मणादिकर्तृकत्वे निमित्ते मध्ये ...°पञ्चहविष्कैकेष्टिप्रयोगो राजसूयान्तर्गतो विधीयते प्रत्येकप्रयोगाश्च पश्चानुलोमविषया इति बोध्यम् Bhāṭṭ Dī. i. 144. 10 (*on* ii. 3. 2)

**अनुलोमव्यवाय** (anuloma-vyavāya) *m.* sexual intercourse with a woman inferior in caste (प्रायश्चित्तम्) अनुलोमव्यवाये गर्भे द्विगुणं यदि सा अतिदूषिता न प्रतिलोमगा भवति तदैव Mitā. 463. 4 (*on* 3. 265)

**अनुलोमव्यावृत्ति** (anuloma-vyāvṛtti) *f.* exclusion (of qualifications) in the successive order अभिव्यक्तिप्रागभावस्य विषयावरणत्वं प्रकाशविरोधित्वम्, न तु प्रतिबन्धकत्वम्। इत्यनुलोमव्यावृत्तिः ŚrutaPra. iB. 11. 15 (*on* i. 1. 1)

**अनुलोमशकुन्त** (anuloma-śakunta) *adj.* having the birds in the regular direction संभृतलोमशकुन्ता राक्षसघाताय तेऽनुलोमशकुन्ताः (युधिष्ठिराद्याः)। प्रययुर्जायान्तः Yudhi Vi. 5. 2.

**अनुलोमशवस्पृष्टि** (anulomaśava-spṛṣṭi) *f.* touching of the dead body of one born of a mother inferior in caste to the father अनुलोमशवस्पृष्टौ संप्रोक्षणमथाचरेत् Pāra S. 19. 400.

**अनुलोमशस्** (anulomaśas) *adv.* in the proper order पूज्यो नृपश्रेष्ठः प्रथमं वाचको बुधैः। ... हेमन्ते लोमशा देयाश्छत्रं प्रावृषि सत्तम। उपानहौ कालयोग्ये काले चैवानुलोमशः BhaviP. 315 A. 26 (i. 216. 153)

**अनुलोमशुक्र** (anuloma-śukra) *adj.* having auspicious or propitious Venus व्यूहः कृतपृष्ठदिवाकरः। तथानुलोमशुक्रो वा दिक्पालबुधमारुता योधानुत्तेजयेत्सर्वान् Viṣṇu DhaP. ii. 177. 50.

**अनुलोमषट्क** (anuloma-ṣaṭka) *n.* group of six (types of) mixed castes (born of mothers inferior in caste to the fathers) असवर्णोत्पन्नाश्च द्वादशभेदाः। अनुलोमषट्कप्रतिलोमषट्कभेदात् BālamBha. i. 280. 3 (*on* 1. 90)

**अनुलोमषट्कर्मन्** (anuloma-ṣaṭkarman) *n.* six types of duties of (six) mixed castes (born of mothers inferior in caste to the fathers) वस्तुतस्तान्यपि जात्यन्तराणीति ...। अनेनैव प्रकारेणोत्पन्नानां स्त्रीणामनुलोमजानामिमान्येव नामानि षट्कर्माणि च यथा मूर्द्धावसिक्तानाम् ...। इत्यनुलोमषट्कर्माणि Bālam Bha. i. 286. 25 (*on* 1. 94)

**अनुलोमसंकर** (anuloma-saṅkara) *m.* mixed caste of one born of a mother inferior in caste to the father ब्राह्मणादुग्रकन्यायामाभीरः। नृपाच्छूद्रायामुत्पन्नोग्रजातिकन्या। अत्रानुलोमसंकराणां मातृजातिवृत्तित्वात् LaŚabdeŚe. i. 369. 7.

**अनुलोमसंनिविष्ट** (anuloma-sanniviṣṭa) *adj.* entered or penetrated in the normal, i.e. reverse direction (as of piercing) (शल्यानि) शुद्धदेहानामनुलोमसंनिविष्टान्युपरुह्यन्ते AṣṭāSaṁ. i. 181. 8 (1. 37)

**अनुलोमसमीरण** (anuloma-samīraṇa) *adj.* having favourable wind (विशांपतिः) ऐक्षिष्ट ... अनुलोमसमीरणम (प्य?पि) प्रतिलोमप्रभञ्जनम् ... अरातिसैन्यम् AvantiKa. 100. 17.

**अनुलोमसंभाषा** (anuloma-saṁbhāṣā) *f.* favourable, i.e. friendly discussion or conversation ज्ञानविज्ञानवचनप्रतिवचनशक्तिसंपन्नेन ... संधायसंभाषा... स्यात्। इत्यनुलोमसंभाषाविधिः CaraS. iii. 8. 17 (1941 Ed. )

**अनुलोमसुख** (anuloma -sukha) *adj.* favourably pleasant अनुलोमः सुखो(v.l. अनुलोमसुखो) वायुरनुसारयतीव माम् Rāmā. iii. 1357* (4)

**अनुलोमस्त्रीगमन** (anulomastrī-gamana) *n.* sexual intercourse with a woman inferior in caste पञ्चशतमात्रानुकर्षे तु वैश्यक्षत्रिययोः प्रतिलोमानुलोमस्त्रीगमने नैय्यायिकं दण्डवैषम्यमुक्तं न स्यात् DaṇḍaVi. 168. 15.

**अनुलोमा** (anu-lomā) *f.* **1** woman of lower caste than that of a man with whom she is connected समानवर्णासु पुत्राः सवर्णा भवन्ति। अनुलोमासु मातृसवर्णाः Viṣṇu Sm. 16. 2; सकामास्वनुलोमासु न दोषस्त्वन्यथा दमः YājñaSm. 2. 288; इच्छन्तीष्वनुलोमासु अभिगमनार्थं हरणे न दोषः DīpKa. 72. 29 (*on* 2. 288); असवर्णानुलोमासु जातानां सुतरामसंस्कार्यत्वमुक्तं भवति VīraMi. (Saṁskāra.) 397. 16; **2** (anulomā) name of a goddess ख काली क कुलाम्बी अनुलोमा द पिण्डिनी AgniP. 146. 10 [ particular (magical) charm, spell, pw. ]

**अनुलोमाक्षेप** (anulomākṣepa) *m.* abusing or defaming of a lower caste (by an upper caste) अनुलोमाक्षेपे दण्डमाह मनुः Dīp Ka. 65. 13 (*on* 2. 207)

**अनुलोमागुप्तदास्यादि** (anulomāguptadāsy-ādi) *adj.* mixed caste and unprotected maid-servant etc. (पारदारिकचौरौ च मुञ्चतो दण्ड उत्तमः) अनुलोमागुप्तदास्यादिगामी च पारदारिकस्त्वज्यते Daṇḍa Vi. 336. 5.

**अनुलोमाङ्गीकृति** (anulomāṅgīkṛti) *f.* following of the descending order(of castes) कुर्वीत ... छत्रोपमं मस्तकम् ... विप्रादिवर्णक्रमात्। भेदाः सर्वसमांशकप्रभृतयो नाहप्रभेदान्वितास्तेऽप्येतत्क्रमतः स्युरेतदनुलोमाङ्गीकृतिश्चेष्यते ŚilpaRa. ii. 2. 113.

**अनुलोमादि** (anulomādi) *adj.* **1** person born of a mother inferior in caste to the father or person of mixed caste and so on वर्णेतरा अन्तरप्रभवा अनुलोमादयः BālaKrī. i. 6. 13(*on* 1. 1); स्त्रियं वाप्यनुलोमादीन् स्पृष्ट्वा वा मूषिमाशुचीन्। आचरेत् स्नानम् ĪśānŚi Pa. i. 9. 61; ii. 3. 97; **2** (the word) *anuloma* etc. अनुलोमादिशब्दा अनुकूलादौ रूढाः BālamBha. i. 276. 2 (*on* 1. 90)

**अनुलोमादिक** (anulomādi-ka) *adj.* (used as noun) person born of a mother inferior in caste to the father or person of mixed caste and so on विमाने ब्राह्मणादीनामनुलोमादिकस्य च। शवस्पृष्टौ तु संक्षाल्य बहूदकघटेन (शान्तिहोमं प्रकुर्वीत) PāraS. 19. 402; पुनन्ति ... आपः ... त्रिः पीता वृषलास्त्रियावपि तथा कुण्डानुलोमादिकान् Īśān Śi Pa. i. 9. 52.

**अनुलोमादिविषयत्व** (anulomādiviṣaya-tva) *n.* the state of having reference to the (entitlement or qualification of five) mixed castes etc. अत एव पञ्चेष्टिप्रयोगा अपि बार्हद्गिरादिवदनुलोमादिविषयत्वेन व्यवस्थापनीयाः MīmāKau. ii. 19. 17 (*on* ii. 3. 3)

**अनुलोमाद्य** (anulomādya) *adj.* person born of a mother inferior in caste to the father or mixed caste, etc. तेषामेव संकरेणोत्पन्नाः सर्वेऽनुलोमाद्याः VaikhāDS. iii. 12. 3.

**अनुलोमाधिकारक** (anulomādhikāra-ka) *adj.* (performance) for which the person of mixed caste is qualified बार्हद्गिरादि नैमित्तिकं च निमित्ताभावे अनुलोमाधिकारके प्रयोगे न ग्राह्यम् Bhāṭṭ Dī. ii. 124. 7 (*on* iv. 3. 2)

**अनुलोमानन्तरज** (anulomānantara-ja) *adj.* (used as noun) one born of a mother inferior in caste to the father and one born of a mother of next lower caste than that of the father अष्टवर्षं वसन्ते ब्राह्मणमुपनयीतेति। अनुलोमानन्तरजानामप्येत एव कालाः ... द्रष्टव्याः BālaKrī. i. 34. 8 (*on* 1.14)

**अनुलोमानिल** (anulomānila) *m.* **A** favourable wind वीरः ...। अनुलोमानिलैश्चाशु प्रदर्शितजयोदयः MahāBhā. vii. 769* (6); **B** wind humour passing out in downward direction जानीयादभेषजम् (स्नेहम्) ... जीर्णम् ...। अनुलोमानिलस्वास्थ्यक्षुत्तृष्णोद्गारशुद्धिभिः Aṣṭā Saṁ. i. 129. 23 (1.25); अनुलोमानिलः स्वास्थ्यं क्षुत्तृष्णा सुमनस्कता SiddhYo. 1. 84.

**अनुलोमानुजात** (anulomānujāta) *adj.* created in a progressive order संक्षेपं चाप्यथैतेषां तत्त्वानाम् ... अनुलोमानुजातानां प्रतिलोमं प्रलीयताम्। प्रवक्ष्यामि MahāBhā. xiii. App. I. 11 (103)

**अनुलोमानुलोम** (anulomānuloma) *m.* person born of a mixed caste whose mother (in turn) is lower in caste to the father सूतसंहितायामपि। संकरसंकीर्णा उक्तास्तत्रानुलोमानुलोमाः Bālam Bha. i. 305. 2 (*on* 1. 95)

**अनुलोमान्तरोत्पन्न** (anulomāntarotpanna) *adj.* born of next (descendant) whose mother is lower in caste to the father करणी तस्यां माहिष्येणोत्पादितो रथकारः ... क्षत्रियवैश्यानुलोमान्तरोत्पन्नो यो रथकारः Mitā. 32. 20 (*on* 1. 95)

**अनुलोमापवाद** (anulomāpavāda) *m.* abusing or defaming of a lower caste (by a higher caste) उत्तरेण वर्णेनाधरस्याक्षेपोऽनुलोमापवादः Aparā. 808. 20 (*on* 2. 207)

**अनुलोमाया** (anulomāyā) *adj.* (*f.*) who has good fortune, fortunate नलोऽस्या वरोऽनुलोमायायाः Nalo. 3. 3 (comm. अनुकूलः अयः शुभादृष्टं यस्याः) [favourite, Apte]

**अनुलोमार्थ** (anulomārtha) *adj.* speaking in favour of, who holds favourable views विरोधिवचसो मूकान्वागीशानपि कुर्वते। जडानप्यनुलोमार्थान्प्रवाचः कृतिनां गिरः ŚiśuVa. 2. 25 (comm. अनुकूलवादिनः)

**अनुलोमार्थम्** (anulomārtham) *adv.* for the sake of or carrying off (disorders) in downward direction कोष्ठनिर्वापणार्थं तु तैलपीतस्य दन्तिनः। दोषानां (णां) चानुलोमार्थं घृतपानं प्रशस्यते Hastyāyur. 582. 30 (4. 4)

**अनुलोमिक** (anulom-ika) *adj.* [*f.*-kī] conformable (to the continuation of religious development) [DBHS.]

**अनुलोमिकी** (anu-lomikī) *f.* resignation to natural consequences, MW.

**अनुलोमित** (anu-lomita) *adj.* **1** carried off or purged in the downward direction कृतमूत्रपुरीषस्य वाति(ते) चाप्यनुलोमिते। ... योगानेतान् प्रयोजयेत् BhelaS. 233. 9 (7. 6); **2** which is put in conformity with, made conformable एवं तु सूत्रं नानुलोमितं भवति AbhidhKoBh. 397. 10 (*on* 7. 11); एवमयं पाठः प्रज्ञापारमितादिष्वनुलोमितो भवति MadhyāVi Bh. 18. 16.

**अनुलोमितवातमूत्रपुरीषा** (anulomita-vātamūtrapurīṣā) *adj.* (*f.*) whose wind humour, urine and excrements have been carried off in downward direction, i.e. purged अनुलोमनैराहारविहारैरनुलोमितवातमूत्रपुरीषा प्रसवकालमुदीक्षेत Aṣṭā Saṁ. i. 209. 8 (2. 3)

**अनुलोमिन्** (anulom-in) *adj.* [*f.*-inī] **1** born of a mother inferior in caste to the father, mixed caste अपकृष्टनिकृष्टानां जीवितं शिल्पकर्मभिः। हीनं तु प्रतिलोमानामहीनमनुलोमिनाम् VṛHārīSm. 7. 184; **2** which carries off in downward channel or regualtes in natural, i.e. downward direction वातानुलोमी कौलत्थः AṣṭāHṛ. i. 6. 32; वातमुदावर्तं सुपुरीषम्। ... निरूहयेदेनं निरूहेणानुलोमिना Hastyāyur. 85. 9 (1. 12); हरीतकी ...। चक्षुष्या लघुरायुष्या बृंहणी चानुलोमिनी Bhāv Pra. (Bhā.) 6 (2). 20.

**अनुलोमिन्** (anulomin) *m.* (pl.) name of a man or tribe, optional patronymic term for descendants of a man named *anulomin* गोत्राणि प्रवराश्चोच्यन्ते। ... तत्र जामदग्न्याः .. अनुलोमिनः VīraMi. (Saṁskāra.) 617. 22; पैङ्गलायनसात्यकायनकोचहस्तिचान्द्रमसामनुलोमिक्रौञ्च॰ ... ॰माध्योदाः VīraMi. (Saṁskāra.) 624. 10.

**अनुलोमी** (anu-lomī) *f.* woman born of a mother inferior in caste to the father अनुलोमादनुलोम्यां जातोऽन्तरालः VaikhāDS. iii. 11. 2.

**अनुलोमोपलक्षणार्थम्** (anulomopalakṣaṇārtham) *adv.* for the sake of indicating one born of a mother lower in caste to the father (स्वजातिजानन्तरजाः ... स्मृताः) अनन्तरग्रहणमनुलोमोपलक्षणार्थम् Manu Bh. ii. 343. 23 (*on* 10. 41)

**अनुलोम्य** (anu-lomya) *n.* [Inst.] **1** in the normal direction, i.e., clockwise पद्मनाभः ... माणिक्यमण्डपस्थानमनुलोम्येन वेष्टते Brahmāṇḍ P. iii. 34. 81.

**अनुल्क** (an-ulka) *adj.* free from (fall of) meteors (indicating misfortune) सल्लाकारा अनुल्केऽस्मिन् (पुरे) यद्युल्कान्ति मणिप्रभाः Dvyāśra Kā. 1. 86 (comm. सदारिष्टरहितत्वेन तत्सूचकोल्कापातरहिते)

**अनुल्बण** (an-ulbaṇá) *adj.* [*f.*-ā] [P. vi. 2. 2; for *ulbaṇa*, cf. AltGr. I. 193, 195; Debru. 734; 930; Mayr. I. 112 - *anulvaṇa*] **1A** not having any fault, i.e. hindrance or obstruction **B** flawless, i.e. perfect **C** non-fallacious, i.e. straight-forward **D** not harsh, i.e. soft **E** not strange, i.e. familiar **F** not uncouth, i.e. beautiful **2A** not excessive not prolonged **Bi** not excessive, i.e. moderate or gentle **ii** not excessive, i.e. not heavy **C** not powerful, i.e. gentle **3Ai** not swollen **ii** not having any hunch **B** not prominent, not protruding **4A** not obstrusive, fine **B** not gaudy, i.e. light **5A** not puffed up, not arrogant, i.e. sober **B** not aggressive, i.e. easy **6A** not clear, not manifest **B** not clear, not expressed **1A** not having any fault, i.e. hindrance or obstruction अ॒क्ष्णश्छि॑द्रातु॒वित्त॑रानु॒ल्ब॒णेन॑ चक्षसा। नि चि॑न्मि॒षन्तो॑ निचि॒रा नि चि॑क्युः ṚV. viii. 25. 9, अक्ष्णस्वरद् गातुवित्तरानुल्बणेन चक्षसा ऋतमृतमिति दीध्याना ṚV. (Khila.) v. 7 (4). 7; **1B** flawless, i.e. perfect अ॒नु॒ल्ब॒णं व॑यत॒ जोगु॑वा॒मपः॑ ṚV. x. 53. 6 (Sāy. अनतिरिक्तम्); TaiS. III. iv. 2. 2; III. iv. 3. 6; अनुल्बणं वयसि जोगुवामपः ... बृहस्पतिस्त्वा... जुहोतु स्वाहा KāṭhS. 13. 11 (i. 193. 8); अतोऽन्यामिष्टिमनुल्बणां तन्वीत AitBr. 32. 4 (811) (*but* Sāy. अन्यूनानधिकाम्); BaudhŚS. iii. 339. 7; BhārŚS. ix. 18. 2; HirŚS. xv. 4. 35 (307. 18) (comm. अविकृताम्); यद्यतिक्रान्तमुल्बणं कर्ता वा स्वयं बुध्येतान्यो वा बोधयेत कथं तदुल्बणमनुल्बणं भवेत् Kauṣī Br. 26. 5 (122. 6); BaudhŚS. i. 105. 2; ĀpaŚS. xix. 17. 13; HirŚS. xxii. 1. 24 (743. 20); Atharvaprāyaścitta 1.3; **1C** non-fallacious, i.e. straight-forward स्वक्षरं प्रश्रितं वाक्यं मधुरं चाप्यनुल्बणम्। पप्रच्छर्षिवरं राजा करालजनकः पुरा MahāBhā. xii. 291. 10; **1D** not harsh, i.e. soft अनुल्बणो वर्णानुप्रासः श्रेयान् Kāvyālaṁ Sū. iv. 1. 9; **1E** not strange, i.e. familiar, cf. **अनुल्बणत्व 1B**; **1F** not uncouth, i.e. beautiful, cf. **अनुल्बणत्व 1C**; **2A** not excessive, not prolonged स्वरात्स्वरं संक्रमते स्वरसंधिमनुल्बणम्। अविच्छिन्नं समं कुर्यात् सूक्ष्मं छायातपोपमम् Māṇḍū Śi. 3. 6; **2Bi** not excessive, i.e moderate or gentle सख्या पर्यस्तं वा रचयत्यलकावतंसरशनादि। चेष्टां करोति विविधामनुल्बणैरङ्गभङ्गैर्वा Kāvyālaṁ. (Ru.) 12.35; सुकुमारोऽङ्गविन्यासः ...। अनुल्बणश्चक्ष मसृणः स्त्रीणां ललितमीरितम् Bhāv Pra. (Śā.) 9. 20 (1); ऋज्वी दृष्टिरनुल्बणं विहसितं मन्दं परिस्पन्दितम् Sūkti Mu. 89. 3; Subhāṣi. 2367; **2Bii** not excessive, i.e. not heavy, cf. **अनुल्बणत्व 3**; **2C** not powerful, i.e. gentle अनुल्बणैरन्वहमूर्मिभेदैः ..। श्रियो दधुः पद्मवनावतारे ... सोपानतां सैकतसंनिवेशाः Yādavā. 5. 82 (comm. अनुद्धतैः); **3Ai** not swollen भग्नं संधिम् ... अहीनाङ्गमनुल्बणम्। सुखचेष्टाप्रचारं च संहितं सम्यगादिशेत् SuśruS. iv. 3. 70 (comm. अनुन्नतम्); अनुल्बणमनाविद्धं स्वस्थाने पर्यवस्थितम्। अवेदनं च चेष्टायां भग्नं विद्यात् सुसाधितम् Aṣṭā Saṁ. ii. 304. 12 (6. 32); **3Aii** not having any hunch (स्त्रीणाम्) अवक्रानुल्बणं पृष्ठम् ...। नानास्तरणपर्यङ्करतिसौख्यकरं परम् BhaviP. 21 B. 5 (i. 5. 37); अनुल्बणमनिम्नम् VīraMi. (Lakṣaṇa.) 156. 5; **3B** not prominent, not protruding अनुल्बणामायततुङ्गबन्धुरामंस्त लोकः स्फुटमस्य नासिकाम् MadhuVi. 3. 14; **4A** not obstrusive, i. e. fine त्वगनसार्यनुल्बणम् ... इति त्वग्नगुणाः ArthŚā. i. 188. 6 (2. 11) (*but* comm. सूक्ष्मत्वादस्फुटम्); **4B** not gaudy, i.e. light तार्तीयीकं तु ... महार्हमनुल्बणं च वासः Kāvy Mī. 49. 17; स्नानशीलः सुसुरभिः सुवेषोऽनुल्बणोज्ज्वलः। धारयेत् सततं रत्नसिध्दमन्त्रमहौषधीः AṣṭāHṛ. i. 2. 31; ŚukraNī. 3. 4; वस्त्रं स्नात्वा ह्यनुल्बणम् LiṅgaP. 1. 25. 15; कुर्वन्ननुल्बणं वेषम् ... राज्ञो भवति वल्लभः PāṇḍaC. 10. 13; **5A** not puffed up, not arrogant, i.e. sober सुकृतं चैव मधुरं चाप्यनुल्बणम्। पप्रच्छर्षिवरं राजा Brahm P. 240. 8; अनुल्बणो यो विनयावरुद्धया धिया सदैवावनताननोऽभवत् ŚrīKaC. 3. 39; अनुल्बणः अनुद्धतः SmṛtiCan. iii. 35. 3; iii. 53. 3; VīraMi. (Vyavahāra.)

26.7; **5B** not aggressive, i.e. easy पृथुश्रोणिजनो दुदोह। अनुल्बणान् धेनुगणान् DhātuKā. 1.59 (comm. सौम्यान्); **6A** not clear, not manifest मत्तो जज्ञे …। अचैतन्यं परं सूक्ष्मं गुणसाम्यमनुल्बणम् LakṣmīT. 19. 40; ज्योतिषं चापरा विद्या पराक्षरमिति स्थितम्।… अप्रमेयं तदस्थूलम् … अनुल्बणम् LiṅgaP. i. 86. 57; **6B** not clear, not expressed रसदृष्टिर्भवेद्भावदृष्टिर्भावैरनुल्बणैः Saṁgī Ra. iv. 139. 9 (7. 394) (*but* comm. व्यक्तैः) [smoothed, free from disturbing circumstances (?), Apte]

**अनुल्बण** (an-ulbaṇa) *n.* **1** absence of flaw यद्यतिक्रान्तमुल्बणं सदस्यो बोधयेतर्त्विजां वान्यतमो बुध्येत कथं वोऽनुल्बणं स्यादिति Kauṣī Br. 26. 5 (122. 3); **2A** absence of excessiveness, i.e. moderateness क्षोभेऽप्यनुल्बणं माधुर्यम् Kāvyānu. (He.) 357. 10; **2B** a type of glance (conducive to heroic sentiment) दृशोर्विकाराः …। अनुल्बणमसंभ्रान्तमव्याजमनुपस्कृति। … वीरस्य BhāvPra. (Śā.) 119. 14 (5); अविकारि विकारस्य हेतौ यत्तदनुल्बणम् BhāvPra. (Śā.) 124. 3 (5); **3** absence of thickness, cf. **अनुल्बणधृताङ्गराग.**

**अनुल्बणचेष्ट** (anulbaṇa-ceṣṭa) *adj.* whose action is not excessive, i.e. moderate or gentle रत्युपचारे …। अग्रामोज्ज्वलवेषोऽनुल्बणचेष्टः स्थिरप्रकृतिः Kāvyālaṅ. (Ru.) 12. 7.

**अनुल्बणजानुग्रन्थि** (anulbaṇa-jānugranthi) *f.* knee joint which is not (very) prominent राज्यवर्धनहर्षौ … ऊरुद्वयान्निष्पततेवानुल्बणजानुग्रन्थिप्रसूतेन तनुतरजङ्घाकाण्डयुगलेन भासमानम् … कुमारगुप्तम् … ददृशतुः HarṣaC. 196. 10.

**अनुल्बणता** (anulbaṇa-tā) *f.* the state of being not excessive, i.e. moderate or gentle (ईषद्विकसितैर्गण्डैः कटाक्षैः सौष्ठवान्वितैः। … स्मितं भवेत्) सौष्ठवमनुल्बणता Abhin Bhā. i. 315. 16 (*on* 6. 54)

**अनुल्बणत्व** (anulbaṇa-tva) *n.* **1A** the state of being not excessive, i.e moderate or gentle सर्वावस्थविशेषेषु दीप्तेषु ललितेषु च। अनुल्बणत्वं चेष्टया माधुर्यमिति संज्ञितम् NāṭyaŚā. 22. 29; अनुल्बणत्वं माधुर्यम् DaśRū. 2. 36; अनुल्बणत्वं मधुरा चेष्टा Kāvyānu. (He.) 357. 11; अनुल्बणत्वं माधुर्यं परुषेणापि वस्तुना SāhiSā. 4. 35; **1B** the state of being not strange, i.e. being familiar क्रमकौटिल्यानुल्बणत्वोपपत्तियोगः घटना। स श्लेषः KāvyālaṅSū. iii. 2. 4; SāhiDa. 463. 6; अप्रसिध्दवर्णनाविरहोऽनुल्बणत्वम् Sāhi Da. 463. 7; 463. 13; **1C** the state of being not uncouth, i.e. beauty यन्त्राणाम् … वहनीषु समस्तासु …। अनुल्बणत्वं ताद्रूप्यम् … यन्त्रस्यैते गुणाः स्मृताः Samarā Sū. 31. 48; **2** the state of being not arrogant, i.e. sober इक्षोर्माधुर्यमास्वाद्यलक्षणो गुणः सत्पुरुषे त्वनुल्बणत्वम् Kāvyānu. (He.) 309. 18; **3** the state of being not excessive, i.e. not heavy नापि श्वसतो जीवतः प्राणक्षयोऽस्ति। मैवम् अनुल्बणत्वस्य क्षयत्वेनात्र विवक्षितत्वात् JīvanVi. 90. 15.

**अनुल्बणधृताङ्गराग** (anulbaṇadhṛtāṅgarāga) *adj.* which bears unguent not thickly anointed अहम् … अनुल्बणधृताङ्गरागमङ्गं दधाना TilaMañ. 269.22.

**अनुल्बणपदा** (an-ulbaṇapadā) *adj.* (*f.*) not having harsh words माधुर्येण सौकुमार्येण च गुणेनोपपन्ना पाञ्चाली नाम रीतिः। ओजःकान्त्यभावादनुल्बणपदा विच्छाया च Kāvyālaṅ Sū. i. 2. 13.

**अनुल्बणम्** (anulbaṇam) *adv.* **1** flawlessly अनुल्बणमेवैनां तनुते KāṭhS. 13. 12 (i. 194. 22); **2** not harshly, very softly काकलीकलमामन्द्रतारमूर्धच्र्छनमुज्ज्ञगे। तदोपवीणयन्तीभिः किंनरीभिरनुल्बणम् MahāP. 14. 118.

**अनुल्बणमणि** (anulbaṇa-maṇi) *m.* jewel which is not gaudy, i.e. light तुरङ्गिणः … न गन्धितया संनिहितसमरलक्ष्मीपरिमलमिवोद्गिरन्ति … अनुल्बणमणिरजतरूपवलाक्षिकैः … पञ्चाशत्षष्टिपालिकैः AvantiKa. 105. 19.

**अनुल्बणमालतीकुसुमशेखर** (anulbaṇa-mālatīkusumaśekhara) *m.* crest of jasmine (Mālatī) flowers which is not very prominent राज्यवर्धनहर्षौ … अनुल्बणमालतीकुसुमशेखरनिभेन निर्जिगमिषता गुरुणा शिरसि चुम्बितमिव यशसा … माधवगुप्तं ददृशतुः HarṣaC. 198. 2.

**अनुल्बणविभूषण** (anulbaṇa-vibhūṣaṇa) *adj.* wearing an ornament which is not gaudy, i.e. light प्रणतमद्राक्षमनुल्बणविभूषणम्। युवानम् BṛKathāŚloSaṁ. 23. 3.

**अनुल्बणवेष** (anulbaṇa-veṣa) *adj.* wearing a dress which is not very gaudy or glossy (कुलवर्धना) धौतधवलाम्बरपरिधानेनानुल्बणवेषेण … कथाः शुकनासेन सहकुर्वाणं भूमिपालमुपसृत्य रहः कर्णमूले … विलासवतीगर्भवृत्तान्तमकार्षीत् Kād. 66. 17; कृतपूर्वाह्णिकक्रमम् ।मामनुल्बणवेषं च वन्दित्वा दत्तकोऽब्रवीत् BṛKathāŚloSaṁ. 17. 44.

**अनुल्बणसंधिदेश** (anulbaṇa-sandhideśa) *adj.* having not (very) prominent joints जानुद्वयं सममनुल्बणसंधिदेशम् ।… विपुलं श्रियमादधाति BṛSaṁ. 70 . 2.

**अनुल्बणोज्ज्वलवेषा** (anulbaṇojjvala-veṣā) *adj.* (*f.*) whose dress is not gaudy and bright अनुल्बणोज्ज्वलवेषाभिः … कुलप्रसूताभिरलंकृता वधूभिः … अयोध्येति यथार्थाभिधाना नगरी TilaMañ. 9. 7.

**अनुल्बणोदारवेष** (anulbaṇodāra-veṣa) *m.* dress which is not gaudy and elegant अनुल्बणोदारवेषाकारधारिणं महोदधिनामानं प्रधानरत्नाध्यक्षमैक्षत (पार्थिवः) TilaMañ. 63. 9; जिनालयादनुल्बणोदारवेषधारी … राजपुरुषः समेत्य सादरमवादीत् Tila Mañ. 288. 9; *adj.* having dress which is not gaudy and elegant, cf. **अनुल्बणोदारवेषता.**

**अनुल्बणोदारवेषता** (anulbaṇodāraveṣa-tā) *f.* the state of having a dress which is not gaudy and elegant (सरस्वती) अद्राक्षीत् … अनुल्बणोदारवेषतया जरामपि विनयमिव शिक्षयन्तम् … पुरुषम् HarṣaC. 38. 9.

**अनुलङ्घन** (an-ullaṅghana) *n.* [Inst.] with out disobeying (ईश्वरप्रेरणकरी चेशताण्डवसाक्षिणी) ईश्वरप्रेरणकरी … ईश्वरप्रेरणं तदाज्ञामनुल्लङ्घनेन करोति LalitāTriBh. 278. 7 (*on* 12)

**अनुलङ्घनीय** (an-ullaṅghanīya) *adj.* **1** which is not to be disregarded मित्रवचनमनुल्लङ्घनीयम् PañcT . (Kos.) 5. 39 (2) (247. 19); Pañcā. 270. 14; **1B** which is not to be transgressed or violated अनुल्लङ्घनीयः सदाचारः। न युक्तमनभिवाद्य गुरून् गन्तुम् VeṇīSaṁ. 5. 247; **1C** which is not to be disobeyed भूर्भुवःस्वस्त्रितयवासिभिरप्यनुल्लङ्घनीयो देवादेशः BālRā. 2. 16 (9); गुरुवचनमनुल्लङ्घनीयम् NītiVā. 11. 9; YaśasCam. ii. 134. 4; **2** which is not to be surpassed, cf. **अनुलङ्घनीयत्वरूप A;** **3** which is not to be crossed, cf. **अनुलङ्घनीयमाहात्म्य.**

**अनुलङ्घनीयतापसशाप** (anullaṅghanīya-tāpasaśāpa) *m.* sage's curse which is not to be violated अनुल्लङ्घनीयतापसशापानुसंधानकुण्ठीकृतोद्यमोऽपि … शतमन्युः उत्थाय शयनीयात् … अवातिष्ठत सेनामुखे NīlaVi. 17. 2.

**अनुलङ्घनीयत्व** (anullaṅghanīya-tva) *n.* **1** the state of being what is not to be transgressed or violated ललिताप्रेरणादेव तत्प्रवर्तनाया अनुल्लङ्घनीयत्वात् LalitāSaBh. 239. 15 (*on* 318); **2A** the state of being what is not to be surpassed, cf. **अनुलङ्घनीयत्वरूप A**; **2B** the state of being what is not to be crossed, cf. **अनुलङ्घनीयत्वरूप B.**

**अनुलङ्घनीयत्वरूप** (anullaṅghanīyatva-rūpa) *adj.* **A** of the form of the state of being what is not to be surpassed सतां शैलनिर्मितत्वाभावः प्रसिद्ध एव मुखतोऽनुकीर्त्यमानस्तेषां शैलादप्युच्चैस्तरत्वमनुल्लङ्घनीयत्वरूपं व्यक्तीकरोति AlaṅkāMañ. 220. 15; **B** of the form of the state of being what is not to be crossed, Alaṅkā Mañ. 220. 15.

**अनुलङ्घनीयप्रभावा** (anullaṅghanīya-prabhāvā) *adj.* (*f.*) power of which is not to be transgressed or violated (सुदत्तस्य) वनमृगैरप्यनुल्लङ्घनीयप्रभावाङ्गैव प्राकारः YaśasCam. ii. 240. 2.

**अनुलङ्घनीयमाहात्म्य** (anullaṅghanīya-māhātmya) *adj.* **A** greatness of which is not to be surpassed सकलैरपि जन्तुभिरनुल्लङ्घनीयमाहात्म्यस्य हिमवन्महीधरस्य स्कन्धाधानानि काननानि विलोकितुमुच्चलितः कन्दविलासो नाम विद्याधरः YaśasCam. ii. 231. 1; **B** greatness, i.e. expanse of which is not to be crossed, YaśasCam. ii. 231. 1.

**अनुलङ्घनीयवचनता** (anullaṅghanīyavacana-tā) *f.* the state of having the words that are not to be disobeyed (आज्ञापितो विदित्वाहं नाट्यवेदं पितामहात्) आज्ञापित इत्यनुल्लङ्घनीयवचनतास्योक्ता Abhin Bhā. i. 18. 14 (*on* 1. 25)

**अनुलङ्घनीयवचस्** (anullaṅghanīya-vacas) *adj.* whose words are not to be disobeyed अनुल्लङ्घनीयवचसां वृद्धबन्धूनामधोमुखेन सदसि सोढव्याः श्रवणपरुषा रोषतिरस्काराः TilaMañ. 150. 7.

**अनुलङ्घनीयवाक्प्रसर** (anullaṅghanīya-vākprasara) *adj.* whose course of speech is not to be disobeyed महाबलश्च यदि मामनुल्लङ्घनीयवाक्प्रसरं पितरं गणयति तदास्मै … श्रीमतिर्दातव्या Yaśas Cam. ii. 341. 22.

**अनुलङ्घनीयव्यापार** (anullaṅghanīya-vyāpāra) *adj.* activity of which is not to be surpassed (तातः) प्रतिजिज्ञासमानस्य मे प्रत्यादिश्य त्रिदशैरप्यनुल्लङ्घनीयव्यापारेण भ्रूक्षेपेण व्याहारव्यवहारमादाय … मुक्ताफलामेकावलीं बबन्ध YaśasCam. i. 287. 9 (comm. अनतिक्रमणीयचेष्टितेन)

**अनुलङ्घमान** (an-ullaṅghamāna) *adj.* not transgressing or violating असुरवराः …अनुल्लङ्घमाना बलेः शासनम् … स्वं स्वमधिकारमनुपालयांचक्रिरे NīlaVi. 30. 15.

**अनुलङ्घित** (an-ullaṅghita) *adj.* **1A** not transgressed or violated ततोभवद्दुर्लभराजनामा … परैरनुल्ल [ङ्घि] तशासनत्वाद्दुर्लंघ्यमेरुं यमिहामनन्ति EI. xii. 60. 11; पितृराजो वैवस्वतः … संपरेतेषु यथाकर्मावद्यं दोषमेवानुल्लङ्घितभगवच्छासनः

सगणो दमं धारयति BhāgP. v. 26. 6; **1B** not disregarded, cf. **अनुल्लङ्घितविज्ञप्ति; 1C** not disobeyed, cf. **अनुल्लङ्घितशासन B; 2** not crossed यः कामयेत देवताप्रसादेनर्धुयामिति स स्वेष्टदेवतावयःसंवत्सरसंख्यातेभ्यः ... अनुल्लङ्घित-तद्वयःसंवत्सरेभ्यः ब्राह्मणेभ्यः ... मुण्डनं कारयेत् PārāSū. 89. 15; विधिः ... अतिदुर्लभम् ... अनुल्लङ्घिताविघकपर्वपञ्चकैः ... महाभागैः ... नारायणमसकृत्प्रणिपतन् ... अस्तावीत् NīlaVi. 54. 13.

**अनुल्लङ्घितनिषेध** (anullaṅghita-niṣedha) *adj.* who has not transgressed the prohibition ज्योतिष्टोमेऽनुल्लङ्घितनिषेधोऽधिकारी स्वर्गस्यानिषिद्धत्वात् Nyāy-Mañ. i. 322. 13.

**अनुल्लङ्घितपूर्व** (an-ullaṅghitapūrva) *adj.* not disobeyed before महात्मन् भारद्वाजसूनो न खलु सत्यवचनमनुल्लङ्घितपूर्वमुल्लङ्घयितुमर्हसि VeṇīSaṁ. 3. 503.

**अनुल्लङ्घितमर्याद** (anullaṅghita-maryāda) *adj.* [*f.* -ā] **Ai** who has not crossed the limits (of nuptials) राजपुत्रः ... ददर्श ... चारुलोचनाम्। उद्वाहयन्तीम् ...। अनुल्लङ्घितमर्यादां सप्तपद्या विचक्षणः Hari Vaṁ. 192* (4); **Aii** who has not crossed the limits (of morality) अनुल्लङ्घितमर्यादाः ...। सेव्या न कस्य नृपते त्वादृशाः शौर्यसागराः BṛKathāMañ. ix. 2. 29; **B** which has not crossed its boundaries or shores, BṛKathāMañ. ix. 2. 29;

**अनुल्लङ्घितविज्ञप्ति** (anullaṅghita-vijñapti) *adj.* whose request is not disregarded, i.e. turned down प्रसीद कुरु भूयोऽपि देहयात्रां यथा तथा। अनुल्लङ्घितविज्ञप्तिर्लक्ष्मणोऽवरजेषु ते RāmC. 1. 43.

**अनुल्लङ्घितशासन** (anullaṅghita-śāsana) *adj.* **A** whose rule or command is not transgressed or violated स चैकच्छत्रामनुल्लङ्घितशासनो महापद्मः पृथिवीं भोक्ष्यते ViṣṇuP. iv. 24. 22; सः ... पृथिवीमनुल्लङ्घितशासनः। शासिष्यति BhāgP. xii. 1. 10; **B** who has not disobeyed the orders तत्रासीत्स पुनः पित्रोरनुल्लङ्घित-शासनः KathāSaSāg. ix. 6. 161.

**अनुल्लङ्घितसीम** (anullaṅghita-sīma) *adj.* who has not crossed the limit (of decorum) ये शब्दाः सान्ताः नान्ताश्च त एव सनहीना अकारान्ता अर्थे मिलन्ति तेषामग्रे प्रथमैकवचनेन एकत्वबहुत्वयोः साम्यम् ।... अनुल्लङ्घितसीमा जलधिरिव सत्पुरुषाः Kāvy KaVṛ. 77. 31 (3. 4)

**अनुल्लङ्घितसीमन्** (anullaṅghita-sīman) *adj.* **A** which has not crossed the limits (of influence) भवति च विवादाध्यासितबाह्याभ्यन्तरकरणपाटवातिशयोऽ-नुल्लङ्घितसीमा ऐन्द्रियकप्रकर्षत्वात् दृश्यमानतत्प्रकर्षवत् इत्यैन्द्रियकं ज्ञानं नातीतादि गोचरयति Īśva Si. (Yā.) 71. 17; **B** which has not crossed (its) boundaries or shores ये शब्दाः सान्ता नान्ताश्च त एव सनहीना अकारान्ता अर्थे मिलन्ति तेषामग्रे प्रथमैकवचनेन एकत्वबहुत्वयोः साम्यम् ।... अनुल्लङ्घितसीमा जलधिरिव सत्पुरुषाः KāvyKaVṛ. 77. 31 (3. 4)

**अनुल्लङ्घिताज्ञ** (anullaṅghitājña) *adj.* whose command or order is not disobeyed विन्ध्यगिरिणाप्यनुल्लङ्घिताज्ञस्य ... अगस्त्यस्य ... आश्रमपदम् Kād. 20 .19.

**अनुल्लङ्घ्य** (an-ullaṅghya) *ger.* **1A** not having leapt over, i.e. mounted न ह्यनुल्लङ्घ्य वरपादपं तत्कृतनीडाश्रयिणो विहंगमा वध्यन्ते ViṣṇuP. iv. 13. 76; **1B** not having crossed, i.e. missed ऋतुकालमनुल्लङ्घ्य पुत्रार्थी संगमाचरेत् Mānaso. iii. 12. 1245; **2** not having avoided or abandoned रत्युत्सवमनोरथः। अनुल्लङ्घ्य सूक्ष्मत्वमभूदत्र व्यवस्थितः Kāvyāda. 2. 264 (comm. अपरित्यज्यैव); **3A** not having disobeyed इत्यमाज्ञामनुल्लङ्घ्य न्यवर्तत ततो नृपः PrabhāC. 210. 25; **3B** not having transgressed लोकस्थितिमनुल्लङ्घ्य शब्दार्थप्रतिपादनम् Rasā Su. 67. 14 (1. 237); कर्ममर्यादाया अपि स्वकृतत्वात् तामनुल्लङ्घ्यैव भगवता फलं दीयते AṇuBh. 310. 15 (*on* iv. 1. 13)

**अनुल्लङ्घ्य** (an-ullaṅghya) *adj.* [*f.* - ā] **1A** not to be disregarded आप्तोपज्ञमनुल्लङ्घ्यम् ... शास्त्रं कापथघट्टनम् Nyāyāva. 9; PāṇḍaC. 9. 285; अनुल्लङ्घ्यो महेन्द्रश्च तदिदं दयितामुखात्। कथयामि PārśvC. 6. 1041; 6. 16; ज्येष्ठभ्राता मम विशेषतः प्रभुः। अनुल्लङ्घ्या अमी KathāK. 14. 23; (सत्यसंधा) सत्ये अनुल्लङ्घ्ये संधे प्रतिज्ञामर्यादे यस्याः Lalitā SaBh. 144. 31 (*on* 186); **1B** not to be transgressed or violated मत्वा तातमनुल्लङ्घ्यं भोगकर्मात्मनश्च तत्। वचो मेने विभुः PārśvC. 6. 16; प्राग्भावाद् गणनागुणाद् गजपतेः सिंहासनं साधितम् ... अनुल्लङ्घ्यं परं पार्थिवैः Paramā Kā. 10. 72; **1C** not to be disobeyed तां प्रभोराज्ञामनुल्लङ्घ्यामवेत्य KathāSaSāg. vii. 8. 93; अनुल्लङ्घ्यः पितृनिदेशः Tripu Ḍi. 3. 28 (5); PārśvC. 6. 16; संघादेशो ह्यनुल्लङ्घ्यः स्नेहश्च नृपतेरपि Prabhā C. 36. 20; अनुल्लङ्घ्या च ते वाणी तदादिश करोमि किम् Prabhā C. 164. 17; **2A** not to be crossed over बभूवाहमनुल्लङ्घ्यो युष्माभिः पार्श्ववर्तिभिः। धराभोगसमर्यादैश्चतुर्भिः सागरैरिव PāṇḍaC. 9. 285; **2B** not to be leapt over, i.e. mounted श्लाघ्यस्तत्र स एव कल्पविटपी यत्रासतेऽमी गुणाः। ... उन्नतिरनुल्लङ्घ्या SaduktiKa. 261. 15; **3** not to be surpassed अनुल्लङ्घ्यः महिमा यस्य comm. *on* Yaśas Cam. ii. 231. 14 (*nt.*); **4** not to be reached upto अनुल्लङ्घ्यदुरघनघटादुर्दिनेष्वपि जन्तुषु ज्योतिर्लोकादिगतिगर्तपातनमस्काण्डभेदनमामनन्ति मनीषिणः Yaśas Cam. ii. 376. 21.

**अनुल्लङ्घ्य** (anullaṅghya) *m.* **1** name of a god who guards the beauty तच्छोभाष्टकरक्षार्थं शतमन्युः ... अनुल्लङ्घ्यः PāraS. 11. 199; **2** one of the thousand epithets of Viṣṇu अनुल्लङ्घ्यः सर्वगतिः ... इति विष्णोर्नामसहस्रकम् PāñcaRā. (Nā.) iv. 3. 24.

**अनुल्लङ्घ्यनिदेशा** (anullaṅghya-nideśā) *adj.* (*f.*) whose order is not to be disobeyed सा च सुबुद्धिपरिव्राजिका रुक्मिण्या गौरीमन्त्रोपदेशगुरुरनुल-(? ल्ल) ङ्घ्यनिदेशा RukmiHa. 1. 5 (3)

**अनुल्लङ्घ्यमूर्ति** (anullaṅghya-mūrti) *adj.* whose body is not to be surpassed, i.e. overcome आश्चर्यं न कलङ्कधाम तमसानुल्लङ्घ्यमूर्तिं (श्रीचन्द्रप्रभसूरिम्) भवम्। पाथोधिं क्षणुते विनम्रकमलोल्लासी न दोषाकरः PrabhāC. 215. 3.

**अनुल्लङ्घ्यवचन** (anullaṅghya-vacana) *adj.* **A** whose words are not to be disobeyed पितृतः कः परो लोकेऽनुल्लङ्घ्यवचनो भवेत् TriṣaŚaPuC. ii. 1. 195; अनुल्लङ्घ्यवचनोऽयं तथापि मम सांप्रतम् RatnaCūKa. 378; **B** whose words are not to be disregarded आह नृपः ...अनुल्लङ्घ्यवचनस्त्वं हि नः सखे PrabhāC. 204. 5; सारङ्गाक्षीवितितिभिरनुल्लङ्घ्यवचनः ... हरिः UjjvaNī Ma. 42. 4.

**अनुल्लङ्घ्यवचस्** (anullaṅghya-vacas) *adj.* **A** whose words are not to be disregarded उद्यकुचयोर्निधेयः प्रेयांस्ते यदि वयमनुल्लङ्घ्यवचसः SaraKaṇṭhā. 654. 20; **B** whose words are not to be disobeyed अनुल्लङ्घ्यवचा वत्स राजा PārśvC. 7. 665.

**अनुल्लङ्घ्यवाक्यत्व** (anullaṅghyavākya-tva) *n.* the state of being one whose statement or request is not to be disregarded, i.e. turned down पट्टराज्ञी प्रियंकरा ... विज्ञापयामास ...। अथानुल्लङ्घ्यवाक्यत्वादनुज्ञाता नृपेण सा PārśvC. 6. 469.

**अनुल्लङ्घ्यशासन** (anullaṅghya-śāsana) *adj.* whose command is not to be trangressed आदिशत्यनुल्लङ्घ्यशासनः पाकशासनः TriṣaŚaPuC. i. 2. 347.

**अनुल्लङ्घ्याज्ञ** (anullaṅghyājña) *adj.* whose order is not to be disobeyed पिता गुरुः। ज्येष्ठो भ्राता प्रभुश्चानुल्लङ्घ्याज्ञा इति चिन्तयन्। ... युगबाहुः प्रस्थातुमारेभे PārśvC. 6. 812.

**अनुल्लसद्दिनकरवक्त्रकान्ति** (anullasaddinakara-vaktrakānti) *adj.* having the facial splendour similar to that of not shining sun समुल्लसद्दिनकर (v.l. अनुल्लसद्दिनकर) वस्त्रकान्त्यो रजस्वलाः ...। दिगङ्गनाः क्षणमविलोकनक्षमाः ... परिहरणीयतां ययुः ŚiśuVa. 17. 61.

**अनुल्लसन्ती** (an-ullasantī) *adj.* (*f.*) not flashing forth, i.e. not appearing अनुल्लसन्त्यां नव्यार्थयुक्तावभिनवत्वतः। अर्थसंकलनातत्त्वमभ्यसेत्संकथास्वपि Vāgbhaṭā. 1. 10.

**अनुल्लसित** (an-ullasita) *adj.* **i** not arisen, not manifest मायाप्रमातरि शून्यादिरूपेऽप्यनुल्लसिते ... चिदेकरूपेष्वपि भावेषु यदचिद्रूपतया भेदप्रकाशनलक्षणं स्वातन्त्र्यं सा शुद्धविद्या PratyabhiVi. ii. 229. 3 (*on* iii. 1. 6); **ii** not illumined or bright, cf. **अनुल्लसितमुखत्व.**

**अनुल्लसितमुखत्व** (anullasitamukha-tva) *n.* the state of having the face not illumined or shining पुत्रस्ते जात इत्यादिवाक्यस्य गामानयेत्यादिवाक्यस्य च वैषम्यं दुरुपपादम् ।... तन्न। संनिहितं पुत्रजन्म दृष्ट्वा तज्ज्ञापनाय प्रवृत्ते पुरुषे ज्ञाते ... ततः पूर्वमनुल्लसितमुखत्वात् ... मुखविकासस्यातीतागामिहर्षहेत्वन्तर-श्रवणमूलत्वशङ्कानुदयात् ŚrutaPra. iB. 90. 23 (*on* i. 1. 1)

**अनुल्लाप** (an-ullāpa) *m.* a variety of conversation ( *lit.* reviled or contemptuous coaxing with a change of voice) सप्तविधो वचनस्य भाषणस्य विकल्पः ... काक्वा वर्णनमुल्लापः ... स एव कुत्सितोऽनुल्लापः SthānṬ. A.1.

**अनुल्लास** (an-ullāsa) *m.* **1A** lack of joy, absence of enthusiasm किमप्यभाग्यावतारैर्भिक्षुपक्षजुषां यतः। जीवतामप्यनुल्लासान्निर्जीवत्वमिवाययौ RājTa. (Ka.) 8. 1269; **1B** absence of movement, i.e. inactivity or inertia अङ्गानां यदनुल्लासस्तदालस्यमुदाहृतम् BhāvPra. (Śā.) 31. 6 (2); **2A** non-appearance, i.e. non-manifestation शब्द°... अर्थशक्तिमूलकत्वम् ... सकलव्यङ्ग्यसाधारणं, शब्दार्थयोरनुसंधानं विना व्यङ्ग्यस्यैवानुल्लासात् RasGaṅ. 173. 12; सारो न चारुतां धत्ते। तस्याः ... अवस्थादिकृतभेदेऽनुल्लासात् RasGaṅ. 627. 8; **2B** non-appearance, i.e non-comprehension न चात्र ... उपमा शक्या वक्तुम्। तयोः ... सादृश्यस्यानुल्लासात् RasGaṅ. 282. 8.

**अनुल्लिखत्** (an-ullikhat) *adj.* not mentioning, i.e. not referring to (as objects) न ह्येते विकल्पाः कंचिदर्थभेदमनुल्लिखन्त एव उत्पद्यन्ते ĀtmaTaVi. 192. 8; NyāyVārPari. 722. 9; शब्दज्ञानानुपाती वस्तुशून्यो विकल्प इति ... कोऽर्थः। किं किमप्यमनुल्लिखन् असदेवोल्लिखन्वा NyāySu. (Ja.) 58A. 7 (*on* i. 1. 1); Nyāyāmṛ. 419A. 5.

**अनुल्लिखित** (an-ullikhita) *adj.* **1A** not mentioned, not referred to (earlier) ननु कोऽयं तद्वान्नाम ... सामान्याश्रयः कश्चिदनुल्लिखितशाबलेयादि-विशेषस्तद्वानित्युच्यते NyāyMañ. i. 296. 2; अवयवविभागो ह्यवयविनो विभागहेतुस्तस्मिन् बुद्ध्या समुल्लिख्यमानेऽवयवविनाशोऽपि नानुल्लिखितो भवेत् NyāyMañ. ii. 115. 24; **1B** not expressed clearly षड्जादयो गान्धर्वशास्त्राभ्यासात् प्रागपि स्फुरन्तस्तद्रूपेणानुल्लिखिता न श्रोत्रेण व्यज्यन्ते Vedānt Ka. 30. 13 (*on* i. 1. 1); **1C** not apprehended, not thought of यदनुल्लिखितं मनोरथैः ...आसादितमनायासेन मया स्वयमागमनं भगवतः NīlaVi. 63. 5; **2** not drawn, cf. **अनुल्लिखितचित्र; 3** not ground or cut, cf. **अनुल्लिखितरत्नप्रभा**.

**अनुल्लिखितचित्र** (anullikhita-citra) *n.* picture which is not drawn संसृतिः। ... अनुल्लिखितचित्रस्य चित्रव्याप्तेव भित्तिभूः YogVā. ii. 17. 38.

**अनुल्लिखिततदंश** (an-ullikhitatadaṁśa) *adj.* which has not referred to that aspect नेह भूतले कुम्भ इत्यनुल्लिखिततदंशस्यापि स्मरणस्योपगमात् Nyāy-Ma. 62. 4.

**अनुल्लिखिततानधोरणी** (anullikhita-tānadhoraṇī) *f.* series of notes which are not expressed clearly षाडवौडवोवविभेदि सर्वमप्यवलम्ब्य रागकुलमस्तसंकरम्। स जगावनुल्लिखिततानधोरणीमधुरम् ŚivLī. 18. 49.

**अनुल्लिखितत्व** (anullikhita-tva) *n.* the state of being not mentioned or not referred to (वासनायाः) तस्याः मूलकृतानुल्लिखितत्वेनाप्रयोजकत्वादङ्गुलिविन्यासमारा-दुपकारकं कुर्वन्मूलोक्तां वासनां संस्मरेत् SetuBa. 217. 16.

**अनुल्लिखितपूर्व** (anullikhita-pūrva) *adj.* not mentioned or referred to earlier अन्यैरनुल्लिखितपूर्वमिदं ब्रुवाणो नूनं स्मृतेर्विषयतां विदुषामुपेयाम् VyaktiVi. 138. 3.

**अनुल्लिखितरत्नप्रभा** (anullikhitaratna-prabhā) *f.* lustre of the jewel which is not ground or cut न ह्यनुल्लिखितरत्नप्रभायाः प्रसरोपलम्भाभावान्नास्तित्वम् ŚrutaPra. iB. 186. 10 (*on* i. 1. 10)

**अनुल्लिखितरूपाभाव** (anullikhitarūpābhāva) *m.* absence of the form which is not mentioned or referred to (earlier) (प्रत्यनीकधर्मान्) न चेदुल्लिखेत् कथं तदाकारं नाम्। स्वसंवेदनस्यानुल्लिखितरूपाभावात् Ātma TaVi. 434. 5.

**अनुल्लिखितविशेष** (anullikhita-viśeṣa) *adj.* particularity of which is not mentioned or referred to (earlier) अक्षार्थयोगे सति दर्शनम् अनुल्लिखितविशेषस्य वस्तुनः प्रतिपत्तिः PramāMī. 21. 7 (*on* i. 1. 26); उपस्थानसंबन्धाय प्रकृतानामपि अनुल्लिखितविशेषस्य संबन्धमात्रस्य कल्पनीयत्वात् Mayū Māli. 220. 1 (*on* iii. 2. 8)

**अनुल्लिखितशब्दक** (anullikhitaśabda-ka) *adj.* having words which are not mentioned अनुल्लिखितशब्दकेष्वपि प्रत्ययेष्वन्ततः सामान्यशब्दसमुन्मेषसंभवात् NyāyMañ. i. 75. 30; सर्वः प्रत्यय उपजायमानो नानुल्लिखितशब्दक उपजायते NyāyMañ. ii. 99. 12 .

**अनुल्लिखिताख्य** (anullikhitākhya) *adj.* **A** whose eminence is not mentioned (specifically), i.e. difficult to mention तत्रानुल्लिखिताख्यमेव निखिलं निर्माणमेतद्विधेः ... तस्याभासमणीकृताश्मसु मणेरश्मत्वमेवोचितम् VakroJī. 18. 14; **B** (an-ullikhitākhya) not having any name mentioned (for comparison) VakroJī. 18. 14; केचित्तु अनुल्लिखिताख्यम् अनिर्दिष्टनामकं न खलु तत्सदृशं किंचिदस्ति यस्य नाम्ना स मणिर्व्यपदिश्येतेत्यर्थ इत्याहुः comm. on KāvPra. 394. 1.

**अनुल्लिखितार्थ** (anullikhitārtha) *adj.* purpose of which is not apprehended, i.e. not known यत्रानुल्लिखितार्थमेव निखिलं निर्माणमेतद्विधेः ... मणेरश्मत्वमेवोचितम् KāvPra. 394. 1 (comm. अविभावितः अर्थः प्रयोजनं यस्य)

**अनुल्लिखितार्थ** (anullikhitārtha) *m.* **A** object which is not mentioned or referred to अनुल्लिखितार्थलाभसमुल्लासेन ... आयस्यद्भिरपि सुरासुरैरालोकमानः सागरमथनसंरम्भमानन्द गोविन्दः NīlaVi. 88. 10; **B** object which is not expressed clearly प्रमित्यानुल्लिखितार्थवैपरीत्यभावविवक्षायां तु प्रमाया एव लक्ष्यमाणत्वात् KhaṇḍanKhā. 432. 4 (comm. अप्रकाशितम्)

**अनुल्लिखितोभयकोटि** (anullikhitobhayakoṭi) *f.* both alternatives of arguments which are not expressed clearly अनालिङ्गितो (v. l. अनुल्लिखितो) -भयकोट्यनवधारणज्ञानमनध्यवसायः SaptaPa. 168 (50)

**अनुल्लिख्य** (anu-ullikhya) *ger.* **1** not having vomitted विदग्धं चाहारजातमनुल्लिख्य विदाहीन्यभ्यवहरतः ... कुष्ठान्यभिनिर्वर्तयन्ति CaraS. ii. 5.6 (1941 Ed.); अनुल्लिख्य विदग्धं च विदाहि च समश्नतः जन्तोः संजायते कुष्ठम् BhelaS. 58. 9 (2.5); **2** not having apprehended or perceived अहं ब्रह्मेत्यनुल्लिख्य ब्रह्मास्तीत्येवमुल्लिखेत्। परोक्षज्ञानमेतन्न PañcDa. 7. 51.

**अनुल्लिख्यमानत्व** (anullikhyamāna-tva) *n.* the state of not being mentioned or referred to (otherwise) ज्ञानान्तरेण तथैवोल्लिख्यमानत्वं विपरीततया वानुल्लिख्यमानत्वमविसंवादित्वम् TattvPradī. (Ci.) 226. 2.

**अनुल्लेख** (an-ullekha) *m.* **1** non-mention, non-reference अथ वस्तूनाम-वस्तूनां च बाह्यानामनुल्लेखः ŚatDū. 106. 23; अनुल्लेखस्तु रूप्यादिधीरित्युक्त्या निबर्हितः NyāyPari. 52. 3; अपरोक्षज्ञानविषयेऽर्थे परोक्षत्वजात्याधारज्ञानोदयेऽप्यपरोक्षस्य परोक्षत्वेनानुल्लेखेनाप्रामाण्यानापत्तेः Nyāyāmṛ. 628A. 13; प्रकारतया ज्ञानरूपोपाधि-संबन्धस्यानुल्लेखेऽपि ... तदुल्लेखानपायात् GuruCandr. i. 159. 1; **2** non-apprehension, non-cognition संदेहाभावस्त्वनुल्लेखेन निश्चयेन वा NyāyPari. 253. 7; नन्वेकैका एव नीलपीतत्वादिव्यक्तयो नित्याः... इति चेन्न ... समवायस्य तत्रानुल्लेखात् Upask. 286. 2 (*on* vii. 1. 6); अपरोक्षत्वयोग्यस्य न परोक्षमतिर्भ्रमः। परोक्षमित्यनुल्लेखात् PañcDa. 7. 54.

**अनुल्लेखपक्षपरिशेष** (anullekhapakṣa-pariśeṣa) *m.* remnant of the view of non-reference or non- mention अस्तु बाह्यानुभवस्यैवावस्तुत्वमिति चेन्न ...। तदतिरिक्तस्य तु त्वदभिमतस्य ...। सिद्धावपि तस्यैव बाह्यानुभवाभावे तद्व्यतिरिक्तानामपि बाह्यानुभवभेदानामसंभवे पुनरनुल्लेखपक्षपरिशेषात् ŚatDū. 106. 28.

**अनुल्लेखप्रसङ्ग** (anullekha-prasaṅga) *m.* undesired occasion for non-reference भूतभविष्यतोः कदाचित्तदनुल्लेखप्रसङ्गात् ŚatDū. 141. 21.

**अनुल्लेखमात्र** (anullekha-mātra) *n.* mere non-apprehension, non- perception व्यक्त्यनुल्लेखमात्रेण भ्रमत्वे स्वर्गधीरपि। भ्रान्तिः स्याद् व्यक्त्यनुल्लेखात् सामान्योल्लेखदर्शनात् PañcDa. 7. 53.

**अनुल्लेखिन्** (an-ullekhin) *adj.* which has no mention, i.e. which is not commonly used अन्तयमकम् ... अव्यपेतमाद्यन्तयोरनुल्लेखीति नोदाहियते SaraKaṇṭhā. 201. 19.

**अनुल्लोकित** (an-ullokita) *adj.* which is not, i.e. cannot be looked up (reached by vision) अनुल्लोकितमूर्धानि सुरेहि असुरेहि च। महाप्रभा हि ते बुद्धा अतिगृह्णन्ति रश्मिभिः MaVastuAva. ii. 307. 5 [DBHS.]

? **अनुव** (anu-vá) *adj.* [P. vi. 2. 144] which blows, i.e. comes after प्रवांयांहे ऽहर्जिन्वानुवांय रांत्र्यै रांत्रीं जिन्व MaiS. ii. 8. 8 (ii. 112. 8) (better **अनुवा**) [VIŚVA.]

**अनुवंश** (anu-vaṁśa) *m.* [enumerated in the *digādigaṇa*, GaṇPā. 116. 28; JaineVyā. 197. 29 (*on* iii. 3. 29); CāndraVṛ. *on* iv. 3. 54; SaraKaṇṭhā. (Gr.) iv. 3. 149; GaṇRa. 5. 339 (376 - 377); Prasā. i. 771. 19; also enumerated in the *parimukhādigaṇa*, JaineVyā. 198. 10 (*on* iii. 3. 34); KāśiVṛ. *on* iv. 3 59; GaṇRa. 5. 342 (379); Prasā. i. 773. 13] **1A i** geneological list or table, chronicle मतिनारः खलु सरस्वत्याम् ... पुत्रमजनयत्तंसुं नाम। अत्रानुवंशो भवति MahāBhā. i. 90. 27; i. 90. 47; यत्रानुवंशम् ...जामदग्न्यस्तथा जगौ MahāBhā. iii. 85. 11; iii. 114. 10; अनुवंशं पठतः शृणु मे कुरुनन्दन MahāBhā. iii. 129. 8 (BhārBhāDī. परंपरागतमाख्यानश्लोकम्) (*but* APTE *adv.*); **1Aii** lineage or family history, i.e. Purāṇa अनुवंशे पुराणज्ञा गायन्तीति परिश्रुतम्। गुणान् देवावृधस्य HariVaṁ. 27. 12; MatsyaP. 44. 57; **1B** collateral branch of a family, modern race यायातमपि वंशस्ते समेष्यति च सदनम्। अत्र वंशे (v. l. अनुवंशे) च वंशस्ते सोमस्य भविता HariVaṁ. App. I. 18. 67 (9 **(2)); **1C** succession of teacher and student अनुवंशे भवौ शिष्याचार्यपरम्परासु वर्तमानौ श्लोकाख्यौ ... भवतः AbhinBhā. i. 290.9 (*on* 6. 31); **2** (Arch.) **A** name of a particular line (drawn on both sides of the diagonals in a site) महेन्द्रधर्मेशपदप्रविष्टं गृहक्षताप्याख्यपदप्रविष्टम्। पुष्पादि-दन्तेन्दुपदस्थितं च भल्लाटमित्रस्थमिमेऽनुवंशाः VāstuVi. 6. 26; शरीरं वास्तुपुंसोऽस्य ... कल्पयेत सिरावंशानुवंशांश्च SamarāSū. 12. 24; 12. 37 ½; ŚilpaRa. i. 13. 17 ½; यास्तिर्यगायता रेखास्तेऽनुवंशाः प्रकीर्तिताः SamarāSū. 12. 28; **2B** secondary rafter गवां नाशः शिरोवेधे वंशवेधे मृतिः ... अनुवंशे भयं भवेत् VāstuVi. 6.29; ŚilpaRa. i. 13. 21 ½; अनुवंशमनुप्राप्ता जयन्त्यो यदि मन्दिरे। वित्तायुषोऽस्तदाल्पत्वम् SamarāSū. 48. 97; **2C** small joist, small beam प्राग्वंशं चानुवंशं च नालिकेरच्छदादिभिः ... प्रच्छादयेत् ĪśānŚiPa. ii. 32. 119; MayaMa. 25. 27; cf. **अनुमार्ग 2; 3** back- bone, cf. **अनुवंशगत.**

**अनुवंशगत** (anuvaṁśa-gata) *adj.* placed in the direction of the back-

-bone or spine अस्याः प्रणयेन्नेत्रमनुवंशगतं सुखम् CaraS. viii. 9. 68 (1941 Ed.)

**अनुवंशचरित** (anuvaṁśa-carita) *n.* historical account of a collateral branch of a family सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च। वंशानुवंशचरितं पुराणं पञ्चलक्षणम् SkandP. vii (1) . 2. 84; कथितो भवता सर्गः प्रतिसर्गस्तथैव च। वंशानुवंशचरितं पुराणानामनुक्रमः SkandP. vii (4). 44. 23 [ AbhidhāCin. 252]

**अनुवंशद्वय** (anuvaṁśa-dvaya) *n.* pair of secondary rafters अनुवंशद्वयस्यापि संधिर्लाङ्गलमुच्यते VāstuVi. 6. 28; ŚilpaRa. i. 13. 20 ½.

**अनुवंशनिहिता** (anuvaṁśa-nihitā) *adj. (f.)* placed (right) below the secondary rafter शय्यानुवंशवि (v. l. नि) हिता गृहिणां कुलनाशिनी SamarāSū. 13. 19.

**अनुवंशपुराणज्ञ** (anuvaṁśapurāṇa-jña) *adj.* who knows, i.e. is expert in the historical account of the collateral branch of a family तस्य बभ्रुरिति ख्यातः पुण्यश्लोको नृपोत्तमः। अनुवंशपुराणज्ञा गायन्तीति परिश्रुतम् LiṅgaP. i. 69. 5.

**अनुवंशम्** (anuvaṁśam) *adv.* [CāndraVṛ. *on* iii. 3. 23] **1A** (right) below the secondary rafter नार्द्रपादः सुप्यात्। नोत्तरापरशिराः। न नग्नः। नार्द्रवंशे (v.l. नानुवंशम्) ViṣṇuSm. 70. 4; BṛSaṁ. 53. 124; ĪśānŚiPa. i. 9. 185; महावेश्मनि नानुवंशम् ... शयनं विधेयम् KalyāKā. 7. 22; अनुवंशं न भुञ्जीत ... नाशोऽनुवंशं रोगाः स्युः SamarāSū. 48. 105; 33. 72; **1B** along the lines व्यावृत्तपृष्ठमनुवंशमग्रतः पार्श्वाभ्यां पृष्ठतो भग्नरक्षा भग्नानुपातः इत्यश्वयुद्धानि ArthŚā. iii. 135. 2 (10. 5); **1C** according to race or family, MW.; **2** in the direction of or along the back-bone प्रणिदध्यात् ... गुदे नेत्रम् ...। अनुवंशं यथा मायुबस्तेश्चाबन्धनाद् भिषक् Hastyāyur. 599. 10 (4. 5)

**अनुवंशविहिता** (anuvaṁśa- vihitā) *adj. (f.)* prepared, i.e. placed (right) below the secondary rafter शय्यानुवंशविहिता... कुलनाशिनी SamarāSū. 13. 19.

**अनुवंशश्लोक** (anuvaṁśa-śloka) *m.* verse referring to geneological list अत्रानुवंशो (v. l. °नुवंशश्लोको) भवति MahāBhā. i. 90.8; i. 90. 30 (v. l. ); अत्रानुवंशश्लोकोऽयं गीतस्तस्मिन् पुराभवत् MatsyaP.44. 19; 50. 88; 271. 15; VāyuP. ii. 33. 19; ii. 37. 275; BrahmāṇḍP. ii. 70. 20; ii. 74. 105.

**अनुवंशा** (anu-vaṁśā) *adj. (f.)* **1** parallel to the secondary rafter गृहे सौम्ये पश्चिमपूर्वायतां तथानुवंशां पूर्वदक्षिणयोर्द्वारयुतामग्निशालां कल्पयति VaikhāŚS. 1. 2; **2** who is according to race or family अनुकूलामनुवंशाम् ... भार्यां विन्देत् MahāBhā. xiii. 44. 54;

**अनुवंशा** (anuvaṁśā) *f.* name of a daughter of Prāvā अनवद्यामनुव (v. l. वं) शामनूनाम् ... प्रावा व्यजायत MahāBhā. i. 59. 44.

**अनुवंशाश्रिता** (anuvaṁśāśritā) *adj. (f.)* resting on or placed along the secondary rafter मूषा स्यात् कुड्यजैः ... अनुवंशाश्रिते मूषे स्वस्तिके ... स्यातामवकोशिमे SamarāSū. 19. 75.

**अनुवंश्य** (anuvaṁś-ya) *adj.* [*f.*-ā] [ KāśiVṛ *on* iv. 3. 54; GaṇRa. 5. 339 (377)] **A** of a geneological list or table मार्कण्डेयः ... अनुवंश्यां जगौ गाथां नृगस्य MahāBhā. iii. 86. 5; अत्रानुवंश्यां जगौ गाथां नृगस्य NāṭyaŚā. 6. 34; अत्रानुवंश्या (:) श्लोका भवन्ति NāṭyaŚā. 17. 114; **B** existing in, i.e. related to a collateral branch of the family अनुर्द्रुह्यादयः ... नृपाः अनुवंश्याः ... तेषां कीर्त्यन्ते BrahmāṇḍP. i. 133.3.

**अनुवक्तवै** (anu-vaktavai) *Dat. inf.* in order to study अदितिस्ते कक्षां बध्नातु वेदस्यानुवक्तवै HirGS. i. 4. 6; ĀgniveGS. i. 1. 2 (6. 21)

**अनुवक्तव्य** (anu-vaktávya) *adj.* [ *f.* - ā] **1A** to be taught or imparted knowledge to स वा एष न सर्वस्मा अनुवक्तव्यः ŚatBr. XIII. vi. 2. 20 ( *but* MW. to be repeated); **1B** to be explained वाच्यमिदं शास्त्रम् ... अनुवक्तव्यं च JayāS. 33. 87; **2A** to be recited after हविर्धानविशिष्टाः सामिधेन्योऽनुवक्तव्याः ŚābaBh. 1084. 13 (*on* iii. 7. 15); तत्रैव हविर्धाने स्थित्वा सामिधेन्योऽनुवक्तव्याः MayūMāli. 320. 25 (*on* iii. 7. 7); **2B** to be repeated or continued उत वैदिक एव पूर्वमन्त्रस्थस्तनूर्वर्षिष्ठेत्यादिरनुवक्तव्य इति संशये TantrVā. 435. 14 (*on* ii. 1. 48); संकर्षे च प्रकीर्ण एवानुवक्तव्यः SaṅkarKāBh. 2. 8 (*on* i. 1. 1) [ to be called or mentioned by name, pw.]

**अनुवक्तुम्** (anu-vaktum) *inf.* **1** to connect by repeating or continuing धर्मश्चोदनाख्यः प्रमाणविधौ शक्यतेऽनुवक्तुम् TātpaṬ. (U.) 30. 5 (*on* 2. 1); **2** to state , i.e to impose न कश्चिद्दोषः तार्किकैरिहानुवक्तुं शक्यः ChāndoUBh. 355. 9 (*on* vi. 3. 3)

**अनुवक्तृ** (anu-vakṛ) *adj.* **1A** who recites सामिधेनीरनूच्य ब्रूयादुदयनीयऽएवातोऽनुवक्तास्मीति ŚatBr. IX. iv. 4. 16 ; होतारमप्रतिरथस्यानुवक्तारम् BaudhŚS. ii. 51. 16; **1B** who (merely) repeats, i.e. ignorant सन्त्यस्याप्यनुवक्तार इति व्यापकं तमः PramāVār. 1. 243; **1C** who repeats (the original statement) i.e. second speaker तस्मान्नानुवक्तास्य वाच्यः अपि तु वक्तैवेति NyāyKuA. ii. 73. 3; तादृशवाक्यार्थांशे वाक्यान्तरस्थक्रियाकर्मत्वानवगाहिन्यपि तादृशवाक्योच्चारणानुकूलानुवक्तुरिच्छा संभवति ŚaktiVā. 126. 1; **2A** who speaks authoritatively अथ होवाचैक्ष्वाको वा वार्ष्णोऽनुवक्ता वा सात्यकीर्त उतैषा खला देवतापसेद्धुमेव ध्रियतेऽस्यै दिशः JaimiUBr. i. 5. 4; **2B** who teaches अनूचानः अनुवक्तैवोपाध्यायः BālaKrī. ii. 8. 10 (on 3. 22) [ speaking after, replying, MW; replying etc. Apte]

**अनुवक्तृता** (anuvaktṛ-tā) *f.* the state of being one who repeats ( the original statement) वक्तॄणामुपाध्यायानामेवाभिप्रायो वेदे विधिरस्तु .. तेषामनुवक्तृतया... तथाविधाभिप्रायाभावात् NyāyKuA. ii. 105. 14.

**अनुवक्तृत्व** (anuvaktṛ-tva) *n.* the state of being one who repeats (the original statement) वक्तृत्वानुवक्तृत्वयोर्भेदस्य लोकसिद्धत्वात् TattvCin. iv (1). 348. 7.

**अनुवक्त्र** (anu-vaktra) *n.* **1** a type of metre (*lit.* nearing or approaching the mouth) अपुरश्चर्ययाप्येष भजतां धनधान्यादीन्। नित्यमावहतीत्यस्मात् श्रियो बीजमनुवक्त्रम् ĪśānŚiPa. i. 20. 4; **2** a variety of kiss प्रियाधरं स्वाधरसंपुटेन पिबेत् पतिः ...। परस्परं प्रेमरसातिरेकात् स्याच्चुम्बनं संपुटकं तदेवे (v. l. तत् संपुटाख्यं त्वनुवक्त्रसंज्ञं स्यात् केलिजिह्वाननज(? त? स्तदेव) AnaṅgaRa. 9. 19.

**अनुवक्र** (anu-vakra) *adj.* (also used as noun) (one) having subsequent retrograde motion tending towards regular motion वक्रानुवक्रं कृत्वा च श्रवणे पावकप्रभः। ब्रह्मराशिं समावृत्य लोहिताङ्गो व्यवस्थितः MahāBhā. vi. 3. 17 (BhārBhāDī. पुनःपुनर्वक्रीभूय); असिमुशलं सप्तदशादष्टादशतोऽपि वा तदनुवक्रे। दस्युगणेभ्यः पीडां करोत्यवृष्टिं सशस्त्रभयाम् BṛSaṁ. 6.5; (ग्रहान्) वक्रानुवक्रानुद्वीक्ष्य दशाफलमुदीरयेत्। ताराग्रहाणां सर्वेषामेवं ज्ञात्वा विचक्षणः HorāSā. 11. 3; अनुवक्रस्य दशायां स्वमानशौर्यान्वितो धनी भवति HorāSā. 16. 2; राशिषु चतुर्षु वक्रं षट्स्वतिवक्रमनुवक्रमष्टासु BrāhmSphuSi. 2. 51; आतुरस्य वक्रानुवक्रा ग्रहा गर्हितस्थानस्थाः ... चिकित्साप्रतिषेधाय AṣṭāSaṁ. i. 253. 8 (2. 12) [somewhat crooked or oblique, MW, Apte, very crooked, Apte]

**अनुवक्र** (anuvakra) *m.* **i** name of an attendant of Skanda वक्रानुवक्रौ बलिनौ मेषवक्त्रौ बलोत्कटौ। ददौ त्वष्टा महामायौ स्कन्दायानुचरौ वरौ MahāBhā. ix. 44. 36; **ii** name of one of the four lords of the southeastern troop of Skanda आवाह्य स्कन्दगणान् वक्रोऽनुवक्रः सुमुखः सुव्रतो वह्निदिग्गताः। एतेभ्यः ... बलिं क्षिपेत् ĪśānŚiPa. ii. 53. 82.

**अनुवक्र** (anu-vakra) *n.* **1** subsequent retrograde motion tending towards regular motion वक्रानुवक्रास्तमयोदयाद्यास्ताराग्रहाणां करणे मयोक्ताः BṛSaṁ. 1. 10; **2.** time required for a planet moving towards regular course after retrograde motion चक्रांशकैस्तदूनैरनुवक्रं तदधिकोनभागकलाः। ... दिवसाः BrāhmSphuSi. 2. 49 (comm. कालो वक्रस्यानुवक्रस्य वा भवतीत्यर्थः); अथ वक्राणां फलपाकसमयः। ... व्यालस्य निधने वक्रेऽनुवक्रे शेषयोः फलम्। ... वक्रे यावद्वक्रमनुवक्रवक्र (?क्रं वक्र) निवृत्तितोऽस्तारम्भपर्यन्तम् AdbhuSāg. 100. 23.

**अनुवक्रकाल** (anuvakra-kāla) *m.* time in which subsequent retrograde motion tends towards regular motion वक्रानुवक्रकाले भृगुचारो ज्ञातुमेव न च शक्यः। तस्माद्बहुप्रकारैर्गणितविशेषैश्च चिन्तयेत्तज्ज्ञः HorāSā. 32. 11.

**अनुवक्रग** (anuvakra-ga) *adj.* **A** moving in which subsequent retrograde motion tends towards regular motion यस्य वक्रानुवक्रगा ग्रहा गर्हितस्थानगताः पीडयन्ति जन्मर्क्षम् (स गतायुः) SuśruS. i. 32. 4; वक्रे दिनत्रिभागैर्नवांशयुततुल्यजिनैर्भुक्तैः। अतिवक्रे विपरीतं वक्रमनुवक्रगस्त्र्यंशम् (कुजः) PañcSi. 18. 33; वक्रो यदावरोही स्यादारोही चानुवक्रगः। वक्रः स्वोच्चफलं दद्याद्दशा तस्य तु मध्यमा HorāSā. 11. 2; **B** moving very retrogradely भौमरथश्चापि अष्टाङ्गः ...। सर्पतेऽसौ कुमारो वै ऋजुवक्रानुवक्रगः MatsyaP. 127. 4 [ having a somewhat oblique course ( as a planet etc.) MW; moving somewhat obliquely or retrogressively (said of planets) Apte ]

**अनुवक्रा** (anu-vakrā) *f.* a variety of motion (of planets) type of retrograde motion वक्रातिवक्रा विकला (v. l. वक्रानुवक्रा कुटिला) मन्दा मन्दतरा समा। तया शीघ्रतरा शीघ्रा ग्रहाणामष्टधा गतिः SūrySi. 2. 12; विकला ऋज्व्यनुवक्रा वक्राख्या बोधनस्य गतिभेदाः। विविधफलं तासु करोति VasiS. 5. 14; अर्धविनाशकरी त्वनुवक्रा VasiS. 5. 15.

**अनुवक्रिन्** (anuvakr-in) *adj.* having subsequent retrograde motion

अनुवक्री दन्तकरैः ... अस्तमेत्यैन्द्रयाम् ... भृगुः PañcSi. 18. 5.

**अनुवक्ष्** (anu-vakṣ-) I. P. to grow or to be powerful in accordance with प्र हि रिरिक्ष ओजसा दिवो अन्तेभ्यस्परि। न त्वां विव्याच रज इन्द्र पार्थिवमनु स्वधां ववक्षिथ ṚV. viii. 88. 5 (*but* Sāy. एवंभूतः सन्नस्माकं स्वधाम् अन्नमुदकं वा अनुवोढुमिच्छ) (better *adn.*) cf. **अनु 1 Di** [VIŚVA.]

**अनुवक्ष्यत्** (anu-vakṣyát) *adj.* [P. iii. 3. 14; vi. 2. 139] **i** who is about to recite (the *Sāmidhenī* verses) सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्ताद् दध्यात् TaiS. I. vi. 10. 4; BaudhŚS. i. 88. 21; सामिधेनीरनुवक्ष्यन्दर्श होतारं व्याचक्षीत TaiBr. II. ii. 1. 6; BaudhŚS. i. 66. 3; iii. 38. 17; iii. 201. 8; ĀpaŚS. iii. 19. 3; MānŚS. 120. 11; KātyŚS. ii. 2. 13; **ii** who is about to recite (the Prātaranuvāka verses) प्रजापतौ वै स्वयं होतरि प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यत्युभये देवासुरा यज्ञमुपावसन्नस्मभ्यमनुवक्ष्यत्यस्मभ्यमिति AitBr. 7. 5 (201); 7. 6 (204); अथ सर्वा ह वै देवता होतारं प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यन्तमाशंसमानाः प्रत्युपतिष्ठन्ते KauṣīBr. 11. 4 (50. 6); उपसन्नो होता प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यन्भवति ŚatBr. III. ix. 3. 7; प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यन्तः MānŚS. 209. 17; **iii** who is about to recite (the Anuvāka verses) (होता) अनुवक्ष्यन्वाऽएतद्यक्ष्यन्भवति तदेताभ्य एवैतद्देवताभ्यो निह्नुते यूयमनुब्रूत यूयं यजतेति ŚatBr. I. v. 1. 16; यक्ष्यन्वा इदमनुवक्ष्यन्भवति ŚatBr. (K.) II. iv. 3. 8.

**अनुवक्ष्यमाण** (anu-vakṣyámāṇa) *adj.* **1** who is about to learn or study तौ हेत्योचतुः। उप त्वायावेति। किमनुवक्ष्यमाणाविति ŚatBr. XIV. i. 1. 21; **2** which is about to be or going to be recited (महानाम्नीः) अनुवक्ष्यमाणेऽपराजितायां दिश्यग्निं प्रतिष्ठाप्य ... पश्चादग्नेराचार्यस्तृणेषूपविशेत् ĀśvaŚS. II. ii. 14. 12.

**अनुवच्** (anu-vac-) II. P. [Jaine Vyā. 111. 35 (*on* ii. 2. 90); ŚākatāVyā. i. 4. 81; KāśiVṛ. *on* iii. 2. 109] **1** to utter or to recite (a formulae etc., sometimes for invoking the deity to the sacrificial ceremony) (pass.) to be recited (*caus.*) to cause to recite **2A** to recite after (the teacher), to learn or study (pass.) to be recited after (the teacher), to be learnt or studied *(caus.)* to cause (one) to recite after (the teacher), to make (one) learn or study (the Veda) **B** to recite for (a student), to teach (pass.) to be taught **C** to restate, to reiterate (what is already known) **D** to repeat *(caus.)* to cause to repeat **3A** to speak favourably for **B** to narrate, to describe **C** to state (pass.) to be stated (*caus.*) to cause to state or read (loudly) **4** to shout at **5A** to speak with, to converse, **B** to speak after, to reply **6A** to propound, i.e. to proclaim **B** to command **1** to utter or to recite ( a formulae etc., sometimes for invoking the deity to the sacrificial ceremony) दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि ṚV. ii. 5. 3; श्रेष्ठतामश्नुते स किल्बिषं भवति तस्मादाहुर्मानुवोचः AitBr. 3. 2 (56); उदगासीन्म इत्युद्गात्रेऽन्ववोचत् AitBr. 25. 9 (673); यत्र तिष्ठन् प्रथमामन्ववोचत् तत् स्थित्वा ... यथावसथमभ्युपेयात् KauṣīBr. 9. 4 (43. 2) ; ŚāṅkhāŚS. v. 13. 11; न मर्याभागयार्नुवक्ष्यथेति वार्गब्रवीत् TaiBr. III. iii. 8. 6; अथैनं शृण्वन्त्यसावन्ववोचतेति तद्वै स जायते ṢaḍviBr. i. 3. 16; यदाहुतिमनुचिषे ṢaḍviBr. i. 6. 16; ताभ्यां ह श्रध्दाय तेनाश्वस्य शीर्ष्णानुवाच JaimiBr. 3. 126; क इदमनुवक्ष्यति स इदमनुवक्ष्यति समाप्य सामिधेनीरन्वाह ĀśvaŚS. I. i. 2. 1; अभयं नो अस्तु प्राजापत्यमनुवक्ष्यामि ŚāṅkhāŚS. i. 4. 5; BaudhŚS. i. 99. 2; ĀpaŚS. xxiv. 11. 2; यत्र चासीनः प्रथमामन्ववोचत्तत् स्थित्वोत्सृज्यते ŚāṅkhāŚS. iii. 14. 14; पराङेवर्ग्मियः होतानूवाच BaudhŚS. ii. 406. 5; (ब्राह्मणः) त्र्यहं युष्माभिर्न प्रत्याख्येयो यः कश्च सावित्रीं अनूच इति VādhūŚS. iii. 92. 3; यदेकैकस्यै पुरोऽनुवाक्यया अन्ववोचः VādhūŚS. iv. 6. 3; यत्रैनमामन्त्रयते ब्रह्मन् सामिधेनीरनुवक्ष्यामि इति तत् प्रस्तौति हिं प्रजापतेऽनुब्रूहि यज्ञम् BhārŚS. iii. 17. 1; HirŚS. ii. 8. 16 (258. 19); xxi. 1. 8 (676. 9); उपप्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इति संप्रेष्यत्यग्रिगुं होतानुवक्ति VaikhāŚS. 10. 12; (pass.) to be recited पूर्णमासेऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायाम् TaiS. II. v. 2. 5; II. v. 8. 4; अर्थात्राग्नेयी प्रथमानूच्यते MaiS. iii. 10. 1 (iii. 130. 9); एतद्धि संवत्सरस्य संक्रमणतरं यत्पञ्चदश सामिधेनीरनूच्यन्ते KāṭhS. 9. 1 (i. 104. 8); KapiKaS. 8. 4 (83. 4); स एतत्सूक्तमपश्यत्तेनैनानशमयद्यदेतदनूच्यते शान्त्यै KāṭhS. 10. 11 (i. 139. 15); 12. 4 (i. 166. 11); तस्मादेतेषु कर्मस्वष्टा-वष्टावनूच्यन्ते AitBr. 3. 1 (52); 30. 9 (794); तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते TaiBr. I. v. 9. 8; सोऽएषा मीमांसैव न त्वेवैता अनूच्यन्ते ŚatBr. I. iii. 5. 12; ŚatBr. (K.) II. iii. 3. 8; दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहेति। अन्वेवैतदुच्यते नेत्तु हूयते ŚatBr. III. i. 4. 8; सधिष्टवाप्सु मे सोमो अब्रवीदित्यनूच्येत VaikhāŚS. 16. 25; प्रह्लादानूच्यतां तात स्वधीतं किंचिदुत्तमम् BhāgP. vii. 5. 22; *(caus.)* to cause to recite ब्रह्मानुवाचयति ŚāṅkhāŚS. xvi. 13. 15; अथ यजमानमेवानुवाचयति VādhūŚS. vi. 11. 4; वाजिभ्योऽनुवाचयति KātyŚS. iv. 4. 15; **2A** to recite after (the teacher), to learn or study अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्ववोचथाः TaiBr. III. x. 11. 4; अथैनं शृण्वन्त्यसावन्ववोचतेति तद्वै स जायते ṢaḍviBr. i. 3. 16; न न्वै वयमग्निहोत्र इतिं च गतिं चानूचिमहे JaimiBr. 1. 25; तस्माद् उ ह यस्माद् एवानुब्रु (ब्र)वीत, तं ब्रूयाद् - अमुष्माद् अन्ववोच इति JaimiBr. 3. 77; ते हेमे बहु जप्यस्य चान्यस्य चानूचिरे प्राचीनशालिश्च जाबालौ च JaimiUBr. iii. 7. 3; आर्या ब्रह्मानूचुर्नाम गृणन्ति ये ते BhāgP. iii. 33. 7; (pass.) to be recited after (the teacher), to be learnt or studied सर्वेभ्यो वै वेदेभ्यो सावित्र्यनूच्यत इति हि ब्राह्मणम् HirŚS. xxvi. 1. 10 (4. 12); ĀpaDS. i (1). 1. 9; *(caus.)* to cause (one) to recite after (the teacher), to make (one) learn or study (the Veda) प्रत्यङ् आसीनाय अनुवाचयति गायत्रीम् MānGS. i. 22. 13; व्रतं प्रदायादितो द्वावनुवाकावनुवाचयेत् MānGS. i. 23. 3; i. 23. 15; VārāGS. 7. 3; सावित्रीमनुवाचयेत् DrāhyGS. iii. 2. 17; वासःसाच्छादनं कृत्वा गायत्रीमनुवाचयेत् LaghvāśvaSm. 10. 31; **2B** to recite for ( a student), to teach आरुणये ब्रह्मवर्चसकामाय तक्षानुवाचाग्निर्वृचः ŚatBr. II. iii. 1. 31; (सार्जयम्) एतं च यज्ञमनूचे ŚatBr. II. iv. 4. 4; अथाश्वस्य शिर आहृत्य तत्ते प्रतिधास्यावस्तेन नावनुवक्ष्यसि ŚatBr. XIV. i. 1. 23; BṛĀraU. ii. 5. 16; तद् यद् दध्यङ् आथर्वणोऽन्वपश्यत् तं तद् गच्छतम्। स वां तद् अनुवक्ष्यति JaimiBr. 3. 126; यत्तिसृणां प्रातरन्वाह यद् द्वयोः यदेकस्याः संवत्सरे द्वादशाहे षडहे त्र्यहे वा तस्मात्सद्योऽनूच्येति श्रुतिः MānGS. i. 22. 15; अन्ववोचनगमिष्यन्तः कृपया दीनवत्सलाः BhāgP. i. 5. 30; आचार्यः यस्मै माणवकाय अन्वाह अनुवक्ति BṛĀraUBh. 730. 15 (*on* v. 14. 6); ज्योतिर्ज्ञानस्य बीजानि सोऽन्ववोचद्विदांवरः (सन्मतिः) MahāP. 3. 87; शब्दोऽहमिति दोषाय नात्मन्येष तथैव तत्। इति वा भरतः कस्य दोषस्याभावमन्ववक् SiddhāSi. iii. 175. 10; (pass.) to be taught सोऽयं परोऽवरं यज्ञोऽनूच्यते पितैव पुत्राय ŚatBr. I. vi. 2. 4; ŚatBr. (K.) II. v. 4. 5; येषां द्विजानां सावित्री नानूच्येत यथाविधि ManuSm. 11. 190; ViṣṇuSm. 54. 26; गर्भाष्टमात्प्रभृति यावत्षोडशवर्षं ब्राह्मणस्य सावित्री नानूच्येत (त्रीन् कृच्छ्रांश्चारयितव्यः) ManuBh. ii. 431. 15 (*on* 11. 191); **2C** to restate, to reiterate (what is already known) यत्स्रुवमभिपूरयति स्रुचं तदभिपूरयति तां पूर्णां जुहोत्यन्वैवैतदुच्यते सर्वास्त्वेव हूयन्ते ŚatBr. III. i. 4. 22; (श्रुतिः) विधत्ते नु वक्तीति (? विधत्तेऽनुवक्तीति) चैतद्विरुद्धम् SaṁkṣeŚā. 1. 533 (i. 381. 23) (comm. ज्ञातमर्थं बोधयति); कस्ते जगत्कम्पकरस्य कम्प। इत्यादिकं राक्षसचारणानां चाटूदितं कर्णपथं निनाय (रावणः)। नीचैरनूचुः सचिवास्तदैव गर्भीकृतारिप्रणतिप्रकाराः RāmC. 23. 22; मन्त्रब्राह्मणयोर्यद्वा कलहो विनियोजने। न मन्त्रलिङ्गसिद्धार्थमनुवक्तीतरद्यतः NyāyMāVi. 27. 3 (*on* i. 2. 4); **2D** to repeat अनुवक्ति निषेधवाक्यं द्वैतोपमर्दम् SaṁkṣeŚā. 1. 257 (i. 197. 17); *(caus.)* to cause to repeat पुण्याहं स्वस्त्यृद्धयन्तं प्रत्येकं त्रिधा त्रिधा यथाविभक्तिवाचितमनुवाचयेयुः VaikhāGS. 1. 7; **3A** to speak favourably for स प्रजापतिर्मनसऽएवानूवाच ŚatBr. I. iv. 5. 11; **3B** to narrate, to describe (श्वेतकेतुः) स किल तथैवास यथा म एनमनूचुः JaimiBr. 2. 329; यथावदनुवक्ष्यामि शृणुध्वमृषिसत्तमाः MatsyaP. 274. 16; तेऽन्ववक्ष्ये प्रसंख्याय योजनैस्तन्निबोधत BrahmāṇḍP. i. 21. 80; **3C** to state यन्मया इत्यमवेदिष्याम हस्ती नः सान्नाय्यं पातेति, अन्वस्य प्रायश्चित्तिमवक्ष्यामहि VādhūŚS. ii. 13. 4; स तथेयुषेनाशुष आश्वदत्त द्रविणान्यनूचानकुलाय वीरः। न यथाभ्यगाद्याचितुमन्ववग्वा न यथा यथा नाश तदन्यगेहे DvyāśraKā. 12. 2; (pass.) to be stated अन्तर्मुख एव मौनयुक्तेन प्राप्यते संभाष्यानूच्यते BaudhDS. ii. 10. 57; *(caus.)* to cause to state or read (loudly) (शम्बरः) कार्यलेखम् ... अनुवाचयति तावत् ... सुग्रीवपरिचारकम् ... गोचरीकृत्य तिरोभवता मया वञ्चितोऽयं जरद्भल्लूकः AdbhuDa. 2. 0 (4); **4** to shout at, cf. **अनुवाच्यमान; 5A** to speak with, to converse, cf. **अनुवचन 3A; 5B** to speak after, to reply, cf. **अनुवचन 3B; 6A** to propound, i.e. to proclaim, cf. **अनुवचन 4A; 6B** to command, cf. **अनुवचन 4B** [to concede the point, to assent to, to yield, to name, to call *(caus.)* to read to oneself (before reading aloud), APTE]

**अनुवचन** (anu-vácana) *n.* [Alt Gr. II. 2. 194; enumerated in the *anupravacanādi gaṇa,* GaṇPā. 7. 8; JaineVyā. 233. 7 (*on* ii. 4. 104); KāśiVṛ. *on* v. 1. 111; also enumerated in the *utthāpanādi gaṇa,* CāndraVyā. iv. 1. 132; GaṇRa. 6. 366 (397)] **1A** recitation (of formulae etc.) **B** subsequent expression (i.e. Vedic knowledge) **C** recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) **D** subsequent recitation **2A** recitation after (the teacher), study, learning **B** teaching, expounding, lecture **C** restatement or reiteration **D** repetition **3A** speaking with, conversation, communication **B** speaking after, i.e. replying **4A** propounding, i.e. proclaiming (right course of conduct) **B** royal command **5** (the word) *anuvacana* **1A** recitation

(of formulae etc.) शुद्ध एव प्रणवः स्याच्छस्त्रानुवचनयोर्मध्ये KauṣīBr. 11. 5 (50. 23); GopBr. ii. 3. 11 (198.9); ŚāṅkhāŚS. vi. 1. 40; न ह वा ऋक्छस्त्रेण यातयामा भवति नानुवचनेन KauṣīBr. 22. 1 (97. 4); अथ कश्चिच्छस्त्रेऽनुवचने वा प्रमत्त उपहन्यात् ... इति मीमांसन्ते KauṣīBr. 26. 3 (121. 3); 26. 5 (122. 8); त्रिरेव प्रथमां त्रिरुत्तमामनवानन्ननुब्रूयात्। ... एतमेवास्मिन्नेतत् संततमव्यवच्छिन्नं दधात्येतदनुवचनम् ŚatBr. I. iii. 5. 13; त्रेधा विहित उ वा अयं प्राणः प्राणमेवास्मिन्त्संततमव्यवच्छिन्नं दधात्येतदेवानुवचनम् ŚatBr. (K.) II. iii. 3. 9; त्रिरनुवचनेनार्धर्चसंतानो विद्यत एकर्षित्वात् ĀpaŚS. xxiv. 11. 14; आसीनो यूपायाज्यमानाय प्रेषितोऽञ्जन्ति त्वामिति तृतीयस्यानुवचनस्यार्धर्चे काङ्क्षेत् MānŚS. 132. 7; अपि वानुवचनेऽनुवचनेऽपानित्युत्तमेऽनुवचनेऽग्न आयाहि वीतय इत्येतस्या अर्धर्चेऽपानित्येवमितरासु पूर्वस्याश्चोत्तरमुत्तरस्याश्च पूर्वमर्धर्चौ संदधाति HirŚS. xxi. 1. 12 (679. 18); व्याहृतीः सावित्रीं चानुब्रूयात्। एवं काण्डानुवचनेषु VārāGS. 5. 25; संततमुत्तरमर्धर्चमालभेतेत्युत्तमेनानुवचनेन आनन्तर्यात् संतानम् SaṅkarKā. (AOR. Ed.) iv. 1. 7; अनुवचनानां च क्रियात्मकत्वात् ... प्रकरणग्राह्यत्वेन तद्विरोधोदाहरणत्वम् TantrVā. 854. 12 (*on* iii. 3. 14); सामिधेन्योस्त्रिर्वचनात्पौनरुक्त्यम्, सकृदनुवचनेन तत्प्रयोजनसंपत्तेः अनर्थकं त्रिर्वचनम् NyāyMañ. i. 249. 31; द्यावापृथिव्योर्हविर्धानत्वात्तदीयस्य तृचस्यानुवचनं युक्तम् Sāy. *on* AitBr. 5. 3 (125); PūrvottaVāNaMā. 196. 3; MīmāKau. ii. 202. 2 (*on* iii. 1. 21); अर्थप्रतिपत्तिलक्षणकार्यार्थमनुवचनं त्रिरभ्यासोऽपि तदर्थः MayūMāli. 590. 3 (*on* ix. 1. 10); 712. 19 (*on* x. 4. 21); 713. 2 (*on* x. 4. 22); **1 B** subsequent expression (i.e. Vedic knowledge) इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम् TaiĀ. vii. 10. 1 (732. 4); TaiU. 1. 10; अक्षितोऽक्षीणरूपत्वाद् वेदानुवचनं त्विदम् TaiUBhāVā. 34. 21 (1); **1C** recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) अनुवचनप्रैषयाज्यासु नित्योऽध्वर्युतः संप्रैषः ĀśvaŚS. I. v. 5. 13; ŚāṅkhāŚS. v. 16. 3.; प्रैषानुवचनं मैत्रावरुणस्योपदेशात् MīmāSū. iii. 7. 43; किं सर्वानुवचनेषु सर्वप्रैषेषु च मैत्रावरुणः स्यादुत यत्रानुवचने प्रैष इति ŚābaBh. 1106. 17 (*on* ii. 7. 43); प्रैषेषु ह्यसावध्वर्युविकारः। अनुवचनेषु होतुः ŚābaBh. 2032. 3 (*on* x. 7. 19); वेदा[न](read नु)वचनेन यथा EI. xii. 324. 22; प्रकरणात्सर्वार्थं प्राप्तं प्रैषानुवचनयोर्निर्दिश्यते ṬupṬ. 26. 5 (*on* iv. 2. 18); 141. 17 (*on* vi. 5. 20); आद्योऽस्तु वचनान्मैवं साहित्योक्त्युपलम्भनात्। प्रैषानुवचने यत्र सहिते तत्र बाधनम् NyāyMāVi. 202. 15 (*on* iii. 7. 21); एवं चाश्वरशनाग्रहणात्प्रैषानुवचनशंय्विडान्ताङ्गकलापादिकमपरं च राशिं कृत्वा ... अभिधातव्यम् VidhiRa. 20 (114. 5); (सन्ति च) केवलान्यनुवचनानि BhāṭṭDī. ii. 57. 4 (*on* iii. 7. 22); i. 326. 17 (*on* iii. 4. 9); अनुवचने समानकालीनत्वसंबन्धेनान्वयात् LaCandr. 445. 27; **1D** subsequent recitation, cf. **अनुवचनत्व A**; **2A** recitation after (the teacher), study, learning तमेतं वेदानुवचनेन विविदिषन्ति ŚatBr. XIV. vii. 2. 25; BṛĀraU. iv. 4. 22; Śāṅkhā Ā. 13. 1 (47. 1); वेदानुवचनं यज्ञो ब्रह्मचर्यं तपो दमः। ... ज्ञानहेतवः YājñaSm. 3. 190; वेदानुवचनं वेदाध्ययनं गुरुवचनमनु पश्चाद्वचनम् Aparā. 1018. 19 (*on* 3. 190); अनुवाक्यमनुवचनं तद्विहीना अननुवाक्या ज्ञानरहिता इत्यर्थः Smṛti Can. ii. 412. 11; वेदस्यानुवचनमध्ययनम् VīraMi. 898. 19 (*on* 3. 190); BālamBha. iii. 112. 29 (*on* 3. 190); **2B** teaching, expounding, lecture एतानि वै पञ्चान्नाद्यानि पुरा सावित्र्यनुवचनादाचार्यो ब्रह्मचारिणि निदधाति Kāṭhakasaṅkalana 50. 8; अथ त्रिरात्रसंवत्सरयोः सावित्र्यनुवचनस्य विधानं वक्ष्यते KauṣīGS. ii. 4. 1; वेदानुवचनाद्य GautDS. i. 1. 11 (comm. अध्यापनम्); ब्रह्मानुवचने चाद्यन्तयोः GautDS. i. 2. 54; अनुवचनमध्यापनं कृत्स्नाङ्गस्य वेदस्य ManuBh. i. 154. 20 (*on* 2. 154); अनुवचनेनैतेऽपि गुणा लक्ष्यन्ते यतोऽननुवक्तर्यर्थाभावादेवावासः सिद्धः ManuBh. i. 196. 20 (*on* 2. 242); ब्रह्म वेदः अनुवचनमध्यापनम् Aparā. 55. 6 (*on* 1. 26); वेदस्यानुवचनं कृतवान् अनूचानः SiddhāKau. 509 B. 6 (*on* iii. 2. 109); **2C** restatement or reiteration विधिविहितस्य अनुवचनम् अनुवादः NyāySū. ii. 1. 66; **2D** repetition, cf. **अनुवचनमात्र 1**; **3A** speaking with, conversation, communication संबोधनमनुवचनाय ŚābaBh. 1654. 3 (*on* ix. 1. 9); **3B** speaking after, i.e. replying अत्रान्तरे समागतेन दुर्वाससा लक्ष्मणस्य वचनानुवचनम् MahāN. 9. 139 (1); **4A** propounding, i.e. proclaiming (right course of conduct) आदाने विसर्गे ... अनुवचने ... सदा युक्तस्तेनाष्टगतिको नृपः। ... इत्यौशनसौ श्लोकौ। ... असत्प्रवृत्तिनिषेधश्च 'अनुवचनम्' ManuBh. ii. 45. 8 (*on* 7. 154); **4B** royal command प्रचेता आह आदाने च विसर्गे च ... अनुवचने ... युक्तः ... राजा VīraMi. (Rājanīti.) 159. 20; अनुवचनं कार्यसंदेहे राजाज्ञा Vīrami. (Rājanīti.) 160. 2; 317. 21; **5** (the word) *anuvacana* अनुवचनशब्दाभिधेयस्य जपकार्यस्यैकत्वाद्विकल्पः NyāyMāVi. 695. 22 (*on* xii. 4. 1) [reading, a chapter, a section, MW.]

**अनुवचनकरण** (anuvacana-karaṇa) *n.* act of recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) अतोऽध्वर्युहोतृसंस्कारार्थत्वाद् भक्षस्य मैत्रावरुणे प्रैषकरणादध्वर्युकार्यमनुवचनकरणाच्च होतृकार्यं कुर्वाणेऽस्ति प्राप्तिः ŚāstrDī. 760. 2 (*on* x. 7. 6)

**अनुवचनकर्तृ** (anuvacana-kartṛ) *adj.* who performs the recitation of texts in conformity with injunction or call *(praiṣa)* अनुपात्तस्यानुवचनकर्तुः स्थानादिद्वारस्त्वमिति भावः MayūMāli. 198. 3 (*on* iii. 1. 10)

**अनुवचनकर्मकभावना** (anuvacanakarmaka- bhāvanā) *f.* activity or volition which has recitation of texts as its object विशेषणत्वास्वीकारे तु अनुवचनकर्मकभावनायां साधनतयान्वितस्य दण्डस्य विशेष्यीभूतभावनान्वयिन्यनुवचने समानकालीनत्वसंबन्धेनान्वयात् LaCandr. 444. 43.

**अनुवचनकार्य** (anuvacana- kārya) *n.* act of recitation of texts in conformity with injunction or call *(praiṣa)* प्रैषकार्येणाध्वर्यावन्तर्भावः। अनुवचनकार्येण च होतरि NyāyMāVi. 588. 4 (*on* x. 7. 6)

**अनुवचनकाल** (anuvacana-kāla) *m.* [Loc.] at the time of recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) अनुवचनकाले दण्डस्यासंबन्धेऽवलम्बनरूपदृष्टद्वारानुवचनसाधनत्वं तस्य न स्यात् GuruCandr. ii. 17. 14.

**अनुवचनकालीनदण्ड** (anuvacanakālīna- daṇḍa) *m.* stick present at the time of recitation of the texts in conformity with injunction or call *(praiṣa)* दण्डस्य ... अनुवचने समानकालीनत्वसंबन्धेनान्वयादनुवचनकालीनदण्डस्य साधनतालाभः LaCandr. 445. 27.

**अनुवचनक्रिया** (anuvacana- kriyā) *f.* action of recitation 'लक्षणहेत्वोः क्रियायाः' इत्यनेनानुवचनक्रियायाम् ... जृम्भणस्य भाव्यत्वादिना लक्षणत्वायोगात् जृम्भायां निमित्तेऽनुवचनम् ... आरादुपकारकम् BhāṭṭDī. i. 326. 15 (*on* iii. 4. 9)

**अनुवचनजनकता** (anuvacanajanaka-tā) *f.* the state of being what produces the recitation गुणत्वमपि च तासाम् ... अनुवचनजनकतयैव लाघवात् MīmāKau. ii. 203. 8 (*on* iii. 1. 21); गुणत्वमपि च ऋचां नानुवचनफलप्रकाशकतयैव, अपि त्वनुवचनजनकतया BhāṭṭDī. i. 202.9 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवचनत्व** (anuvacana-tva) *n.* **A** the state of being the subsequent recitation तद्यदि पृथक् प्रयोगः स्यात्ततः सामिधेन्यङ्गमात्रग्रहणादितरेण निगदेन विनानुवचनत्वं विहन्येत TantrVā. 753. 7 (*on* iii. 1. 21); **B** the state of being the recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) प्रैषान्तानुवचनेषु तु प्रैषत्वेनाध्वर्युकर्तृकत्वस्यानुवचनत्वेन च होतृकर्तृकत्वस्य प्राप्तेः BhāṭṭDī. ii. 57. 21 (*on* iii. 7. 22)

**अनुवचनधर्म** (anuvacana-dharma) *m.* [Inst.] in accordance with the procedure or practice of recitation प्रागुदीच्यां दिशि पुण्ये देशे उदित आदित्येऽनुवचनधर्मेण वाग्यतायोष्णीषिणेऽन्वाह KauṣīGS. ii. 7. 24.

**अनुवचनफल** (anuvacana-phala) n. result or effect of recitation यद्यपि च तासामनुवचनं (ऋचाम्) प्रति गुणत्वं स्यात् तथाप्यनुवचनफलाग्निसमिन्धनप्रकाशकत्वेनैव तत्सामर्थ्यात् स्यात् MīmāKau. ii. 202. 12 (*on* iii. 1. 21); ii. 203. 8 (*on* iii. i. 21); गुणत्वमपि च ऋचां नानुवचनफलप्रकाशकतया BhāṭṭDī. i. 202. 9 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवचनम्** (anuvacanam) *adv.* at each (time of) study or learning सावित्री चानुवचनम् GautDS. i. 1. 56; (comm. प्रत्यध्ययनं पठनीया)

**अनुवचनमात्र** (anuvacana-mātra) *n.* **1** mere repetition (in study) अनुवचनमात्रेणैव ... शास्त्रार्थसमाप्तेः NyāyRaMā. 21. 12; तस्मात्स्वर्गार्थत्वादध्ययनस्यानुवचनमात्रेण शास्त्रार्थसमाप्तेः TantrRaha. 66. 25; **2A** mere recitation यद्वा तिष्ठन्नन्वाहान्तरानूच्यामित्यादिष्वनुवचनमात्रं श्रूयते तत्र यदि सामिधेन्यनुवचनं प्रकृतं स्यात्ततस्तदेवावगम्येत ŚāstrDī. 202. 2 (*on* iii. 1. 11); अनूच्येत्यनुवचनमात्रस्यैव विधानम् MayūMāli. 877. 2 (*on* xii. 4. 1); **2B** mere recitation of texts in conformity with injunction or call *(praiṣa)* किं प्रैषमात्रेऽनुवचनमात्रे च मैत्रावरुणोपदेशेन हौत्रादिसमाख्याबाधः ŚāstrDī. 330. 8 (*on* iii. 7. 21)

**अनुवचनमात्रोत्तरत्व** (anuvacanamātrottara-tva) *n.* the state of being what follows mere recitation प्रकृतविध्योरनुवचनमात्रोत्तरत्वविधानात् BhāṭṭCan. 101. 20 (*on* xvi. 1. 5)

**अनुवचनमात्रोद्देश** (anuvacanamātroddeśa) *m.* [Inst.] with the intention of mere recitation अनुवचनमात्रोद्देशेन गुणविधायिनां विशिष्य सामिधेन्यनुपस्थापकत्वेन MīmāKau. ii. 200. 17 (*on* iii. 1. 21)

**अनुवचनविकृतित्व** (anuvacanavikṛti-tva) *n.* the state of being modification of the recitation (of the Sāmidhenī verse) यस्य लिङ्गम् ... सामिधेन्यनुवचनविकृतित्वमिति भावः MayūMāli. 201. 25 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवचनविधान** (anuvacana-vidhāna) *n.* prescription of recitation (of Sāvitrī) सावित्रीमन्वाह पच्छोऽर्धर्चशः सर्वां यथाशक्तितो वाचयीतेत्याश्वलायनादिभिरनुवचनविधानात् VīraMi. (Saṁskāra.) 341. 22.

**अनुवचनविशेष** (anuvacana-viśeṣa) *m.* particular recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) न च ... मैत्रावरुणविधिरावर्जनीय इति वाच्यम्। ... चशब्दसहिताख्यातद्वयेनाप्यनुवचनविशेषस्यैव लक्षणीयतया उभयात्मकेष्वेव तद्विधानात् MayūMāli. 330. 14 (*on* iii. 7. 21)

**अनुवचनसमर्थ** (anuvacana-samartha) *adj.* competent in teaching अनूचानः अनुवचनसमर्थः वक्ता वाग्मी BṛĀraUBh. 217. 17 (*on* ii. 1.1)

**अनुवचनसंबन्ध** (anuvacana- sambandha) *m.* connection with teaching अनूचानग्रहणं तु ब्राह्मणस्यानुवचनसंबन्धात् क्षत्रियवैश्यनिवृत्त्यर्थं भविष्यति TantrVā. 902. 17 (*on* iii. 3. 33)

**अनुवचनसाधन** (anuvacana-sādhana) *n.* **1** means of accomplishing the teaching सावित्रीशब्देन तदनुवचनसाधनमुपनयनाख्यं कर्म लक्ष्यते ManuBh. i.95.10 (*on* 2.38); **2** means conducive to the recitation of texts in confomity with injunction or call (*praiṣa*), cf. **अनुवचनसाधनत्व.**

**अनुवचनसाधनत्व** (anuvacanasādhana-tva) n. the state of being the means conducive to the recitation of certain text in conformity with injunction or call (*praiṣa*) अनुवचनकाले दण्डस्यासंबन्धेऽवलम्बनरूपदृष्टद्वारानुवचनसाधनत्वं तस्य न स्यात् GuruCandr. ii. 17. 15.

**अनुवचनसामान्य** (anuvacana-sāmānya) *n.* recitation in general अनुवचनसामान्यं पुरोवाक्यानुवचनातिप्रसक्तमिति संख्या युक्तेत्युक्तम् MayūMāli. 201. 9 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवचनसामान्योद्देश** (anuvacanasāmānyoddeśa) *m.* [Inst.] with reference to recitation in general न 'अन्तरानूच्यम्' इत्यादीनां सामिधेनीमात्रोद्देशेन विधानं प्रमाणाभावात्। अपि तु अनुवचनसामान्योद्देशेन BhāṭṭDī. i. 201. 17 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवचनस्वरूपार्थत्व** (anuvacanasvarūpārtha-tva) *n.* the state of being what is meant for the recitation in its own form अविहितस्यानुवचनस्य ... अनुवचनस्वरूपार्थत्वे आनर्थक्यात् ... अदृष्टार्थं गुणविशिष्टानुवचनं विधीयते MayūMāli. 712. 20 (*on* x. 4. 21)

**अनुवचनांश** (anuvacanāṁśa) *m.* [Inst.] by the portion of the recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) यानि तु प्रैषान्तान्यनुवचनानि तेषु प्रैषांशेनाध्वर्योरनुवचनांशेन होतुः प्राप्तेरेकमन्त्रत्वेन नानाकर्तृसमावेशासंभवाद्धोतुरध्वर्योश्च ... मैत्रावरुणविधानमपेक्षितार्थं भवति ŚāstrDī. 330. 13 (*on* iii. 7. 22)

**अनुवचनाङ्गत्व** (anuvacanāṅga - tva) *n.* the state of being what is ancillary to the recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) दण्डी प्रैषानन्वाहेति दण्डविशिष्टेऽनुवचनाङ्गत्वेन चोद्यमाने विशेष्यस्य पूर्वमेव क्लृप्तत्वाद्विशेषणभूतस्य दण्डस्यानुवचनाङ्गत्वप्रतिपादनपरम् ... वचनं संभवति NyāyRaMā. 128. 12.

**अनुवचनादि** (anuvacanādi) *adj.* **A** study or learning etc. अवगतिसाधनानां च श्रवणादीनां वेदानुवचनादीनां च विधीयमानत्वात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 313. 12 (*on* ii. 1. 14); Mitā. 397. 12 (*on* 3. 190); **B** recitation etc. यः ... ग्रन्थार्थरूपतया जपानुवचनादिना वेदमभ्यस्यन् परित्यक्ताग्निहोत्राद्यनुष्ठानः भैक्षेणैव वर्तते BālaKrī. ii. 72. 8 (*on* 3. 205); **C** recitation of texts in conformity with injunction or call (*praiṣa*) etc. दण्डी प्रैषानन्वाह, दण्डी गच्छति इत्यादौ ... दण्डसंबधा(?न्धा)नुवचनाद्योरेककालीनत्वलाभः GuruCandr. ii. 19. 11.

**अनुवचनानुज्ञापनरूप** (anuvacanānujñāpana - rūpa) *adj.* of the form of seeking of permission for recitation न च ... स्वफलार्थमनुवचनानुज्ञापनरूपस्याङ्गस्य विकृतावूहेन प्रयोगोपपत्तेः बहिः प्रयोगेऽप्याक्षेपसंभवादिति वाच्यम् MīmāKau. ii. 203. 23 (*on* iii. 1. 21)

**अनुवचनानुवाद** (anuvacanānuvāda) *m.* [Inst.] by the reiteration with reference to the recitation न ह्यनुवचनानुवादेनात्र गुणविधिस्संभवति BhāṭṭDī. iii. 302. 13 (*on* x. 4. 21); अनुवचनानुवादेन तु मनोःर्क्रिविधानात् BhāṭṭDī. iv. 66. 5 (*on* x 6. 18)

**अनुवचनान्त** (anuvacanānta) *m.* [Loc.] at the end of the recitation (of the Sāmidhenī verses) अनुवचनान्ते बेदेनाहवनीयं त्रिरुपवाज्य स्रुवेण पूर्वमाघारमाघार्याहाग्निमग्नीत्संमृड्ढीति KātyŚS. iii. 1. 12.

**अनुवचनान्तर** (anuvacanāntara) *n.* another recitation (of the Sāmidhenī verses) न त्वेवं सत्येतान्यनुवचनान्तराणि दर्शपूर्णमासाभ्यामगृहीतत्वात् पृथगेव प्रयोक्तव्यानि TantrVā. 752. 22 (*on* iii. 1. 21); अनुवचनान्तराणि संख्याविशिष्टानि फले विधीयन्ते ŚāstrDī. 201. 10 (*on* iii. 1. 11); आश्रयालाभेन तत्रानुवचनान्तरस्यैव ... गुणात् भिन्नस्य फलं विध्यङ्गीकारात् MīmāKau. ii. 201. 19 (*on* iii. 1. 21); ii. 203. 10 (*on* iii. 1. 21); अनुवचनान्तरस्यैव फलोद्देशेन विहितत्वात् ... नाधर्मकत्वम् BhāṭṭDī. i. 201. 23 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवचनान्तरविधि** (anuvacanāntara-vidhi) *m.* injunction regarding another recitation (of the Sāmidhenī verses) अनुवचनान्तरविधौ तेषां क्रतुमध्यप्रयोगं समर्थयति MayūMāli. 201. 27 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवचनाभ्यासविधि** (anuvacanābhyāsa - vidhi) *m.* injunction of recitation and repetition अनुवचनाभ्यासविधौ अनुवचनस्यैवोद्देश्यत्वासंभवात् प्राथम्यस्य क्रियाविशेषणत्वे स्त्रीलिङ्गायोगाच्च तदुभयानुरोधेनाभ्युपगतम् PūrvottaVāNaMā. 196. 3; MīmāKau. ii. 202. 2 (*on* iii. 1. 21)

**अनुवचनीय** (anu-vacanīya) *adj.* [P.v. 1. 111] which has recitation as its purpose (छः) अनोः प्रवचेर्वचेः। ... उत्थापनम् वा प्रयोजनमस्य। ... अनुवचनीयम् GaṇRa. 6. 366 (397)

**अनुवञ्चत्** (anu-váñcat) *adj.* [P. vi. 1. 186; vi. 2. 139] (deified horse) which moves along वञ्चते स्वाहा ... अनुवञ्चते स्वाहा TaiS. VII. iv. 22. 1 (Sāy. वञ्चतादिशब्दपञ्चकेन गमनप्रकारविशेषाः); KāṭhS. v. 5. 1 (iii. 166. 13)

**अनुवञ्चित** (anu-vañcita) *adj.* which is avoided subsequently सुप्तस्य सर्पसंपर्के दैवमायुषि कारणम्। दृष्ट्वानुवञ्चिते सर्पे पौरुषं तत्र कारणम् Yaśas Cam. i. 383. 2.

**अनुवत्सर** (anu-vatsarā) *m.* [P. vi. 2. 189; AltGr. II. 1. 258] **A** name of the fourth year in the cycle of five years (i. e. Saṁvatsara, Parivatsara, Idāvatsara, Anuvatsara and Vatsara) अथेदस्मिन्नन्तः ... शतम् अनुवत्सराः AV. (P.) xvii. 29. 15; अनुवत्सराय ... कृणुता बृहन्नमः KāṭhS. 13. 15 (i. 198. 3); MānŚS. 39. 16; सीदानुवत्सरे KāṭhS. 39. 6 (iii. 124. 1); अग्निः संवत्सरः सूर्यः परिवत्सरश्चन्द्रमा इदावत्सरो वायुरनुवत्सरः ... आप्नोति ... वायुमनुवत्सरꣳ शुनासीर्येण PañcBr. xvii. 13. 17; वायुरनुवत्सरः TaiBr. I. iv. 10. 1; BrahmāṇḍP. i. 13. 119; संवत्सरादयः पञ्च ... युगमित्यभिधीयते। ... चतुर्थश्चानुवत्सरः ViṣṇuP. ii. 8. 72; VāyuP. i. 31. 27; i. 50. 183; BrahmāṇḍP. i. 13. 115; i. 21. 132; सोम इद्वत्सरः प्रोक्तो वायुश्चैवानुवत्सरः प्रजापतिश्चाप्यनुवत्सरः स्यात् BṛSaṁ. 8. 24; अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरेवं प्रभाष्यते BhāgP. iii. 11. 14; v. 22. 7; वर्षाः पञ्चविधाः ...। अनुवत्सरो वत्सरोऽयमिति BrahmVaiP. iv. 96. 58; आहुः पञ्चभेदं च वत्सरम् ... चतुर्थश्चानुवत्सरः SkandP. i (2). 31. 52; ViṣṇuDhaP. i. 82. 54; BhaviP. 186 B. 20 (i. 125. 33); इदापूर्व इत्यादि इदावत्सरः अनुवत्सरः इद्वत्सरः इति CaturCin. i. 890. 9; iii (3). 18. 5; **B** name of the fifth year in the cycle of five years विशेषार्चनस्य कालं वक्ष्यामः। ... संवत्सर इद्वत्सर इलावत्सरः परिवत्सरोऽनुवत्सरः PārāSū. 65. 9; साक्षात्कारकाला अनुवत्सरो ब्रह्मणः PārāSū. 86. 14; **C** name of the fifth year of five cycles of 12 years in the Bṛhaspati cycle संवत्सर° ... °अनुवत्सरशब्दानां प्रभवप्रमाथिसरशोभनराक्षसादिद्वादशद्वादशवर्षविशेषवाचित्वेऽपि LalitāSaBh. 204. 27 (*on* 245) [KośaKaTa. 1. 1121 gives *induvatsara* as the synonym of *anuvatsara*] [a year, MW., Apte]

**अनुवत्सर** (anuvatsara) *n.* name of the fourth year in the cycle of five years (i.e. Saṁvatsara, Parivatsara, Idāvatsara, Anuvatsara and Vatsara) अनुवत्सरमिद्वत्सरमिति पञ्चममीरितम्। ... कालवित्तमैः DeviBhāP. viii. 16.16.

**अनुवत्सरम्** (anuvatsaram) *adv.* [P. ii. 1. 6] every year, year after year अथ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेवता। पुत्रान्प्रसुषुवे चाष्टौ कन्यां चैवानुवत्सरम् BhāgP. x. 1. 50; प्रजाः। त्वन्महोदयमहीतयाधुनाप्युत्सवं विदधतेऽनुवत्सरम् ŚrīVīraSt. 4 [yearly, MW.]

**अनुवत्सरीणा** (anuvatsár-īṇā) *adj.* (*f.*) [P.v. 1. 92] lasting for the year Anuvatsara (fourth year in the five- year cycle) शुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्माशास्त इत्याशासीत् TaiBr. I. iv. 10. 3; BaudhŚS. ii. 203. 8; i. 155. 7; ĀpaŚS. viii. 21. 1; VaikhāŚS. 9. 12; अनुवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशासे इतीडाया आशीःषु यजमानो जपति BhārŚS. vii. 24. 8; viii. 24. 10 [referring to the *anuvatsara*, MW.]

**अनुवत्सरीया** (anuvatsar- īyā) *adj.* (*f.*) [P. v. 1. 91] lasting for the year Anuvatsara (fourth year in the five -year cycle) इयꣳ स्वस्ति ... अनुवत्सरीयोद्वत्सरीया KāṭhS. 13. 15 (i. 198. 6); अनुवत्सरीयोद्वत्सरीये स्वस्तिमाशास इत्याह यजमानः MānŚS. 49. 16; इयँ स्वस्तिः सँवत्सरीया परिवत्सरीयेदावत्सरीयानुवत्सरीयोद्वत्सरीया MānŚS. 39. 18 [referring to the *anuvatsara*, MW.]

**अनुवत्सल** (anu-vatsala) *adj.* loving तौ तु भूमिगतौ बालौ लुण्ठतः स्मानुवत्सलौ GaṇeP. ii. 84. 50.

**[1]अनुवद्** (anu-vad-) I. U. [*but* Ā. in intransitive usage, P. i. 3. 49; KāśiVṛ. *on* i. 3. 49; KātanVṛ. *on* iii. 2. 42; MugdhaBo. 23. 40 (139. 8); SiddhāKau. 458B. 34 (*on* i. 3. 49)] **1Ai** to recite along with, i.e. to accompany with formula **ii** to make sound along with **Bi** to call after **ii** to address, to invoke **C** to utter after, to recite in conformity with **D** to recite after **2Ai** to repeat (pass.) to be repeated **ii** to repeat, to reproduce (pass.) to be repeated, to be reproduced **Bi** to express, to refer to, to mention (pass.) to be expressed, to be referred to, to be mentioned **ii** to refer to, i.e. to imply **C** to restate, to reiterate (for elaboration or explanation) (pass.) to be restated, to be reiterated (for elaboration or explanation) *(caus.)* to cause to restate or re-iterate (for explanation etc.) **D** to state in addition (pass.) to be stated in addition **E** (pass.) to be laid down, i. e. to be enjoined or prescribed **Fi** to narrate, to describe (pass.) to be narrated, to be described **ii** to say in the context of, i. e. to treat as the subject **3Ai** to speak in favour of, i.e. to glorify **ii** to speak in conformity or in accordance with **iii** to speak in favour of, i.e. to approve of **B** to speak for, i. e. to suggest **Ci** to speak afterwards or subsequently **ii** to speak subsequently, i.e. to reply **D** to imitate in speaking **4Ai** to resound, to resonate (pass.) to be resounded, to be resonated (*caus.*) to cause to resound, to cause to resonate **ii** to imitate in sound **iii** to sound in conformity with (main note) **Bi** to echo as if for approval **ii** to echo in reflection **C** (*fig.*) to imitate, to resemble **1Ai** to recite along with, i.e. to accompany with formula अन्वेकौ वदति यद्दाति ṚV. ii. 13. 3; यानेवाध्वर्युः प्रादेशानभिमिमीते तानेवैताभिरनुवदति KauṣīBr. 8. 4 (36. 23); 8. 5 (37. 12); 9. 3 (42. 5); 10. 2 (45. 20); **1Aii** to make sound along with श्वसन्तु गर्गरा अपां वरुण। अव नीचीरपः सृज वदन्तु पृश्निबाहवो मण्डूका इरिणानु AV. iv. 15. 12; AV. (P.) v. 7. 11 (better अनु *adn.*); **1Bi** to call after तेषामश्विनौ प्रथमावधावतां तावन्ववदन् सहनोऽस्त्विति PañcBr. ix. 1. 36; **1Bii** to address, to invoke (सरस्वती) सैतां दशहविषमिष्टिमपश्यत्। आग्नेयमष्टाकपालं पुरोडाशँ सौम्यं चरुम् ... तानेतयानुवाक्ययान्ववदत् ŚatBr. XI. iv. 3. 6; **1C** to utter after, to recite in conformity with यदा मैत्रावरुणः स्थित्वा प्रैषाननुवदति तदानीमवलम्बनाय दण्डोऽपेक्षितः NyāyMāVi. 236. 16 (*on* iv. 2. 6); **1D** to recite after, cf. **अनुवदत् 1A**; **2Ai** to repeat पूर्वमेवं यजुरुदितमनुवदति MaiS. i. 11. 6 (i. 168. 6); CāndraVṛ. *on* i. 4. 94.; KāśiVṛ. *on* i. 3. 49; PrakriKau. ii. 415. 3; पूर्वमेवोदितमनुवदति KāṭhS. 14. 6 (i. 206. 4); 19. 3 (ii. 3. 12); KapiKaS. 30. 1 (138. 15); तमु त्वा पाथ्यो वृषेति पूर्वमेवोदितमनुवदति KāṭhS. 19. 4 (ii. 4. 18); KapiKaS. 30. 2 (140. 2); प्रतिवचनं यत्पुण्यं स्वस्ति ऋध्यास्मेति पूर्वोक्तामितरेऽनुवदन्ति VaikhāGS. 1.7; (अनोर्धेः) धेरिति किम्। पूर्वमुक्तमनुवदति JaineVyā. 129. 2 (*on* i. 2. 45); अनुवदति इति पुनर्वदति इत्यर्थः Nyās. i. 236. 6 (*on* i. 3. 49); उक्तानुवादात् उक्तं ह्यनुवदति नो न वेदेति वेद चेति KenUVāBh. 80. 5 (*on* 2. 2); किमयमनुवदति GopāKeCan. 65. 36; विमतौ च अनुवदन्ति शिष्याः PrakriKau. ii. 415. 5; अकर्मकात्किम्। उक्तमनुवदति SiddhāKau. 459A. 1 (*on* i. 3. 49); जनकसंनिधौ... विप्रबटुरयमनुवदति JānaPa. 1. 46 (3); इदं वादकथायाः पक्षतापरामर्षसंगमप्रतिज्ञावचनम् ... अनुवदन्ति व्योमचराणि भूतानि AmṛUda. 1. 30 (2); (pass.) to be repeated सौधेषु गीतं रामाणां यत्रालिभिरनूद्यते PṛthvīVi. 5. 181 (comm. पश्चादुद्यते गीयते); **2Aii** to repeat, to reproduce (words etc.) तदेतदेवैषा दैवी वागनुवदति स्तनयित्नुर्ददद इति ŚatBr. XIV. viii. 2. 4; BṛĀraU. v. 2. 3 (*but* Śaṅ. अनुकृतिः); स्तोत्रियानुरूपयोर्ह खलु वै तद् रूपं, यस्माद् यां श्रेष्ठीं वाचं वदति पापीयान् अनुवदति JaimiBr. 3. 21; (pass.) to be repeated, to be reproduced अविज्ञाततत्त्वा लभ्यते एवेति किमर्थं स्वकण्ठेन पुनरनूद्यते NyāyMañ. ii. 145. 7; लोकत्वस्य विधेयत्वाद्यज्जुहोतीत्यनूद्यते BṛĀra-UBhVā. i. 4. 1796; उक्तमिदमुत्तरार्थमनूद्यते ManuBh. i. 341. 24 (*on* 4. 29); यदनूद्यते तस्यादावुपादानमनुपपन्नम् Kāvyānu. (He.) 206. 20; त्वयाधीत्य यावज्ज्ञानं संपादितं तावत्सर्वमनूद्यताम् VedāntRaMañ. 2. 6 (78. 4); **2Bi** to express, to refer to, to mention तत्सखाय इति सर्वानेवानुवदति KauṣīBr. 21. 4 (94. 19); श्रुतिः ... यथावर्णितं संसाररूपमनुवदति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 20. 3 (*on* i. 1. 4); 179. 8 (*on* i. 3. 19); अस्ति च वेदे वचनं सिद्धामनुवदति यद् ध्रुवां वाचम् NyāyMañ. i. 200. 1; इदमपि यागे सामर्थ्यं (सिद्ध)मेव देवताव्यादेशमनुवदतीति SaṅkarKāBh. 92. 14 (*on* ii. 3. 7); अनुक्तं भूतानामुत्पत्तिक्रमम् ... भूतसृष्टिं च हिरण्यगर्भस्यापि परमार्थत्वात्तत्कर्तृतामनुवदति ManvaMu. 22. 27 (*on* 1. 74); पुरुषकामनामेव खल्वनुवदन्ति... कमिश्रुतयः ŚivārkaMaDī. ii. 417. 9 (*on* iii. 4. 50); जुहोतिधातुः नानाप्रकरणपठितानानारभ्याधीतांश्च सर्वानपि होमान् ... अनुवदति PūrvottaVāNaMā. 4. 5; (pass.) to be expressed, to be referred to, to be mentioned अस्माकमनेन वृत्तान्तेन प्रदोषलक्ष्मीरियमनूद्यते AnargharRā. 2. 83 (3); यः सर्वोपनिषदर्थो ब्रह्म स एषः अनेन मन्त्रेण अनूद्यते BṛĀraUBh. 687. 6 (*on* v. 1. 1); यद् दृश्यं सन्नोपलभ्यते इत्यनेन दृश्यानुपलम्भोऽनूद्यते NyāyBiṬ. 154. 5 (*on* 3. 7); किंचिदनूद्यते किंचिदाख्यायते। यत् प्रसिद्धं तद् अनूद्यते Nyās. i. 323. 17 (*on* i. 4. 97); स्वशब्देन सा केवलमनूद्यते Dhvanyā. 81. 2 (*on* 1.4); Kāvyānu. (He.) 132. 11; प्रसिद्धवज्जन्मादिकारणनिर्देशेन यथाप्रसिद्धि जन्मादिकारणमनूद्यते BrahmSūBh. (Rā.) 134. 3 (*on* i. 1. 2); 643. 14 (*on* iii. 3. 32); विमळचन्द्रमुनींद्रगुरोर्गुरु प्रशमिताखिळवादिमदं पदम् । यदि यथावदवैष्यत पण्डितैर्नु तदा[न्व]वदिष्यतं वाग्विभोः चूर्णि तथा हि EI. iii. 192. 67; ज्ञानं तु अर्थसिद्धमनूद्यते PrakaVi. 2. 15; प्रथमनिर्दिष्टाग्न्युद्देशेन पुरुषत्ववेदनं स एषोऽग्निरिति वाक्यस्यार्थत्वेनानूद्यते VedāntKa. 146. 19 (*on* i. 2. 24); वेदस्य च धर्मे प्रामाण्यं यथानुभवकरणत्वरूपं न्यायसिद्धम्। स्मृत्यादीनामपि तन्मूलत्वेनैव प्रमाणमनूद्यते ManvaMu. 34. 3 (*on* 2. 6); 43. 2 (*on* 2. 45); पुरुषस्य परिणामरूपं जगदुपादानत्वम् ... अनूद्यते SāṁkhyPraBh. 37. 37 (*on* 1. 69); भूतविभक्त्या कार्यान्तरार्थमनूद्यते Prasā. i. 230. 17; न हिंस्यादिति निषेधवाक्ये पुरुषार्थैव हिंसा धातुनानूद्यते न क्रत्वर्थापि ŚivārkaMaDī. ii. 219. 29 (*on* iii. 1. 25); स्त्रीशूद्रयोस्तदुभयं सकृदिति विधातुं पूर्वार्धेनानूद्यते VīraMi. (Āhnika.) 89. 16; यागो विधीयताम् उत्पत्तिवाक्यसिद्धो वानूद्यताम् MīmāNyāPra. 201. 27; 257. 11; फलान्येव सकलपदेनानूद्यन्ते SetuBa. 101.11; क्रियागतं गर्ह्यत्वम् ...। तदेव धिगित्यादिनानूद्यते LaŚabdeŚe. i. 475. 22; **2Bii** to refer to, i.e. to imply, cf. **अनूद्य 3C**; **2C** to restate, to reiterate (idea, theory etc. for elaboration or explanation) तदाहुर्नौधसमेवैत-स्याह्नो ब्रह्मसाम कार्यमिति। तद्ध तत्पक्षमनुवदति JaimiBr. 2. 21; लिङ्गं चैव भवति, वाचा विरूपनित्यया इति। अन्यपरं हीदं वाक्यं वाचो नित्यतामनुवदति ŚābaBh. 91. 8 (*on* i. 1. 23); 463. 1 (*on* ii. 2. 1); अपरेऽप्यनुवदन्तीति निर्दयाक्रान्त-भुवनं धिग् व्यापकं तमः PramāVāSvopVṛ. 80. 16; यस्य ... प्रबलवृत्तयः। ... अर्थान् स्मानुवदन्तीव MahāP. 1. 50; भूतानुग्रहं वागादीनां ध्रुवंस्तत्सद्भावमनुवदति BrahmSūBh. (Bhā.) 145. 20 (*on* ii. 4. 4); सम्यगिति वैधतामाचमनपदार्थस्यानुवदति ManuBh. i. 103. 8 (*on* 2. 53); ii. 118. 26 (*on* 8. 104); ii. 274. 27 (*on* 9. 114); ii. 323. 15 (*on* 9. 314); ii. 334. 28 (*on* 10. 7); इमं चार्थमनुवदति भगवद्गीता Bhām. 46. 21 (*on* i. 1. 1); संप्रति आदिवाक्यम् आक्षेप्तुमनुवदति। प्रमाणत इति TātpaṬ. (Vā.) 11. 3 (*on* i. 1. 1); सूत्रद्वयमेतदधिकरणसिद्धमनुवदति। ... असदिति चेन्न प्रतिषेधमात्रत्वात् इति च पूर्वाधिकरणस्थमनुवदति BrahmSūBh. (Rā.) 466. 4 (*on* ii. 1. 23); सर्वेषां हृदयानां श्रपणे तन्त्रं हृदयशूलमिति स्थितमेव न्यायमनुवदति इयं श्रुतिः SaṅkarKāBh. 78. 10 (*on* ii. 2. 2); विप्रावदन्त नामात्या अन्ये विप्रावदन्न वा । मिथोऽनुवदमानास्तु सेनान्योऽन्ववदन्वचः DvyāśraKā. 7. 50; अध्यासासंभवात् ... अनुवदति तस्मादिति VedāntKa. 19. 20 (*on* i. 1. 1); 99. 8 (*on* i. 1. 4); ईदृश एव विधिशब्दार्थो वेदान्तिभिः स्वीकृत इति परेऽपि केचिदन्ववादिषुः NyāyPari. 402. 21; सूत्रमर्थतोऽनुवदति NyāySu. (Ja.) 354B. 10 (*on* ii. 2. 6); 413 B. 4 (*on* ii. 2. 10); 416A. 3 (*on* ii. 2. 10); 'नेह नाना' इत्यादिश्रुतिनिषेध्यसमर्पकतयानुवदति विश्वसत्यतावाक्यमिति चेन्न Vādā. 60. 7; एतन्न्यायसिद्धमेवार्थं सौकर्यायानुवदति Subodhi. 12. 17 (*on* 2. 23); भगवतः स्वरूपं पूर्वमेवोक्तमनुवदति AṇuBh. 99. 8 (*on* i. 3. 42); 249. 14 (*on* iii. 3. 42); चत्वार एवाश्रमा नियता इति दर्शयितुमुक्तानाश्रमाननुवदति ManvaMu. 245. 7 (*on* 6. 87); अभिमानाभावे सर्वानर्थनिवृत्तिमनुवदन्ति SiddhāBi. 72. 2; तृतीयपूर्वपक्षमनुवदति उभयपरत्व इति (भाष्यकारः) ŚivārkaMaDī. i. 183. 9 (*on* i. 1. 4); i. 191. 25 (*on* i. 1. 5); i. 246. 8 (*on* i. 1. 21); (कश्चित्त्वाह) तन्मतानुसारिणः कस्यचिदुप-पादनमनुवदन्ति कश्चिदिति MayūMāli. 12. 10 (*on* i. 2. 2); संज्ञपनकरणकभावनायाः सेतिकर्तव्यताकाया एवालम्भविधिनोत्कर्षाद् उत्सृजतिरुत्तरव्यापारोपरममनुवदतीति क्त्वाप्रत्ययोक्तमव्यवहितपूर्वत्वं न बाधनीयम् BhāṭṭCan. 3. 6 (*on* xiii. 1. 4); पक्षद्वयमध्यात् प्रथमं पक्षमनुवदति Bhāsk. i. 49. 17 (*on* i. 1. 1); ii. 203. 22 (*on* ii. 4. 20); तत्फलितमनुवदति LaŚabdeŚe. ii. 69. 11; एवं द्विजशूद्रविषये मूलकृतानुकल्पं प्रकरणशुद्धये च कंचिद्विशेषं कथयितुमनुवदति BālamBha. iii. 84. 2 (*on* 3. 35); (pass.) to be restated, to be reiterated (for explanation or elaboration) आत्मादेः खलु प्रमेयस्य तत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः। तच्चैतदुत्तरसूत्रेणानूद्यते NyāyBh. 2. 17 (*on* i. 1. 1); सर्वः प्रमाता प्रमाणेनार्थमवधार्य प्रवर्तमानः फलमुपलभते इति लोकवृत्तं तद्वाक्येनानूद्यते NyāyVār. 4. 11 (*on* i. 1. 1); अधिकरणभावो नान्तरीय-कत्वादनूद्यते ṬupṬ. 11. 7 (*on* iv. 1. 23); कर्तव्यत्वासंभवात् अनात्मविदपि कर्ता पक्षे प्राप्तः अनूद्यत एव GītāBh. (Śaṅ.) 152. 11 (*on* 5. 1); इन्द्रादीनामथैतेषां लक्ष्यं किंचिदनूद्यते MahāP. 22. 22; प्रणयः साधनत्वं च प्राप्तं तस्मादनूद्यते TaiUBhāVā. 183. 9 (2); फलं त्वन्यतः सिद्धमनूद्यते BrahmSūBh. (Bhā.) 25. 12 (*on* i. 1. 12); 58. 12 (*on* i. 3. 20); वाच्यः प्रसिद्धः ...। केवलमनूद्यते पुनर्यथोपयोगम् Dhvanyā. 47. 5 ( *on* 1. 3); प्रसिद्धमप्येतदनूद्यते ManuBh. i. 29.

17 (*on* 1. 47); त्र्यहम्। पूर्वश्लोकार्धत्र्यहशेषतयानूद्यते ManuBh. i. 451. 7 (*on* 5. 62); न त्वस्य पूर्वकालमात्रतानूद्यते Nyāy Ka. 2. 8; यदनूद्यते तद् व्याप्यं यद् विधीयते तद् व्यापकम् Dharmo Pra. 155. 20; अन्यतः प्राप्ता एव हि श्रवणादयो विधिसरूपैर्वाक्यैरनूद्यन्ते Bhām. 99. 13 (*on* i. 1. 4); वैश्वानरस्य हि पुरुषत्ववेदन-मत्रानूद्यते Bhām. 190. 22 (*on* i. 2. 26); प्रमाणविपर्ययविकल्पस्मृतीनां वृत्तित्वं प्रति परीक्षकाणामविप्रतिपत्तेः। अतस्तदनूद्यते विशेषविधानाय TattvVai. 15. 27 (*on* 1. 10); तदिदं लोकवृत्तमाक्षेप्तारं बोधयितुमनेन भाष्येणानूद्यते TātpaṬ. (Vā.) 15. 13 (*on* i. 1. 1); अभावो नेदं रजतमिति स्वातन्त्र्येणानूद्यते PramāMā. 11. 23; नात्रिवर्षस्येत्यनेन पूर्वश्लोकोक्त एवोदकक्रियाभावोऽनूद्यते HārLa. 122. 14; 'स्नात्वा भुञ्जीत' ... तत्र भोजनं चान्यतः प्राप्तमनूद्यते ŚrutaPra. i A. 21. 10 (*on* i. 1. 1); श्रुतिप्रसिद्धमेव लक्षणमनूद्यते NyāyKu. 190. 9; प्रत्यक्षं प्राश्निकानां तन्मध्येभूपसभं भृशम्। अनूद्यतां यथा प्रज्ञाप्रामाण्यं लभ्यते ध्रुवम् PrabhāC. 78. 27; सेश्वरमीमांसापक्षोऽपि नातीव विच्छिन्नः, परैरनूद्यते Śat Dū. 56. 3; ते च पुण्यपापे पश्चात्तापं जनयतः। स च तापः श्रुत्यानूदद्यते JīvanVi. 65. 13; सर्वासु विद्यासु प्राप्त एवार्चिरादिमार्गोऽनूद्यते VedāntKau. 325. 12 (*on* iii. 3. 31); चशब्दो दुःखान्तरसमुच्चयार्थः तदेवोत्तरसूत्रेऽनूद्यते TattvPrakā. 143A. 3 (*on* iii. 1. 13); त्वयापि सामान्यतस्सिद्धोऽर्थो विशेषज्ञानायानूद्यते इति वक्तव्यम् Vādā. 33. 1; कर्म कर्मसाध्यं न विद्यते इति सूत्रेण कर्मणां कर्मजनकत्वं प्रतिषिद्धमेव तदिहानूद्यते Upask. 41. 3 (*on* i. 1. 24); तत्र प्राजापत्यः क्षत्रियादीनामप्राप्तो विधीयते। ब्राह्मणस्य विहितत्वादनूद्यते ManvaMu. 91. 12 (*on* 3. 25); न हि परचित्तस्थमज्ञानं त्वयापि बुभुक्षापिपासादिप्रातिस्विकरूपेणानूद्यते Nyāyāmṛ. 361B.1; अयमेवार्थो मन्दबुद्धिप्रत्ययार्थं नञ्पूर्वाणामपीत्यनेनानूद्यते Prasā. i. 332. 20; जीवेश्वरविभागादिकल्पनास्तु पुरुषबुद्धि-मात्रप्रभवा अपि शास्त्रेणानूद्यन्ते SiddhāBi. 52. 1; चरुमुपदधातीति ... चरोरुपधानसंस्कार्यत्वं द्वितीयया अनूद्यते ŚivārkaMaDī. i. 48. 6 (*on* i. 1. 1); सिद्धक्रत्वादिस्वकार्यसंबन्धम् ... केवलमन्यत्रानूद्यते ŚivārkaMaDī. i. 254. 10 (*on* i. 1. 21); i. 313. 13 (*on* i. 2. 1); न च ... उपसदाम् ... अग्निहोत्रहोमस्य ... क्रमः 'उपसद्भिश्चरित्वा' इत्यनेन अनूद्यते PūrvottaVā NaMā. 14. 14; कर्मत्यागो योगारूढस्य न्यायप्राप्तोऽनूद्यत एव ज्ञानस्य मुख्यतो मोक्षहेतुत्वं व्यवस्थापयितुम् SāṁkhyaPra Bh. 26. 28 (*on* 1. 56); न चोक्तश्रुत्या सदेवेत्यादिश्रुत्यर्थस्याभावधीरे-वानूद्यते GuruCandr. i. 47. 6; (*caus.*) to cause to restate or reiterate (for explanation etc.) ज्ञानमुत्पद्यते पुंसां क्षयात्पापस्य कर्मण इत्यादिस्मृतेरियं श्रुतिर्मूलम्। श्रुतिस्त्वेतादृशी तुल्यत्वे नैतामनुवादयति Vedānt Ka. 32. 11 (*on* i. 1. 1); एकेन तत्प्रायश्चित्तस्वरूपमनुवादयेत् Bālam Bha. iii. 205. 20 (*on* 3.327); **2D** to state in addition संध्ययोरेतत्त्रयं जपेदित्येतावान्विधिः। वेदवित्पदमनुवदिष्यते Manu Bh. i. 117. 8 (*on* 2. 78); (pass.) to be stated in addition लोकत्वस्य विधेयत्वाद्यज्ञुहोतीत्यनूद्यते BṛĀraUBhVā. i. 4. 1796; Manu Bh. i. 166. 8 (*on* 2. 175); **2E** (pass.) to be laid down, i.e. to be enjoined or prescribed देशार्थावभृथश्रुतिरिति देशसंबन्धादन्योऽपि देशो विपरिवर्तमानश्चिन्त्यते। किमनूद्यते नियम्यत इति ... गुणसंस्कारयोरपि नियम एव ṬupṬ. 25. 10 (*on* iv. 2. 16); उल्काहस्तादौ ...एवोपायविधानार्थं परीक्षणमनूद्यते SmṛtiCan. iii. 221. 5; पूर्ववार्त्तिकं तु अनुबन्धासञ्जनार्थं तत्र क्विबनूद्यते Siddhā Kau. 447 B. 3 (*on* iii. 1. 11); **2Fi** to narrate, to describe किं पश्यसि किं वा दृष्टमनुवदसि CaitaCa. 52. 16(2); प्रत्यगात्मैक्यानुभवरूपोऽसंप्रज्ञातसमाधिराविर्भूतो वत्सस्य। यत एवमनुभूत-मर्थमनुवदति Jīvān. 473. 4; (pass.) to be narrated, to be described प्रमात्रन्तरधीर्भ्रान्तिरूपा यस्मिन्ननूद्यते AlaṅkāRa. 37. 8; तदिन्द्रजालरूपोऽयं भवोऽस्मा-भिरनूद्यते TriṣaŚaPuC. ii. 6. 379; भ्रान्तिः ... यस्मिन्वाक्संदर्भेऽनूद्यते स भ्रान्तिमान् RasGaṅ. 353. 8; **2Fii** to say in the context of, i.e. to treat as the subject, cf. **अनूद्य 2A; 3Ai** to speak in favour of, i.e. to glorify एतत्कुत्सः सामापश्यत्तेनैनम् (इन्द्रम्) अन्ववदत् PañcBr. ix. 2. 22 (Sāy. स्तुतवान्); सोममेवैतत् प्रत्यक्षमनुवदति JaimiBr. 3. 58; 3. 89; 3. 242; **3Aii** to speak in conformity or in accordance with पूर्वमु चैव तद्रूपमपरेण रूपेणानुवदति यत्पूर्वं रूपमपरेणानुवदति तदनुरूपस्यानुरूपत्वम् PañcBr. xi. 6. 4; xii. 1. 5; xii. 7. 7; (सोमक्र॒यणीम्) अ॒थोपनिष्क्र॒म्याभि॒मन्त्रयते। चि॒दसि म॒नोऽसी॒ति चित्तं वा॒ऽइदं म॒नो वाग॒नुवदति ŚatBr. III. ii. 4. 16; स्तोत्रियानुरूपयोर्ह खलु वै तद् रूपं, यस्माद् यां श्रेष्ठी वाचं वदति तां पापीयान् अनुवदति यस्मात् कर्ता च करणश्च सदृशौ सन्तौ विज्ञायेते JaimiBr. 3. 21; 3. 136; 3. 139; **3Aiii** to speak in favour of, i.e. to approve of, cf. **अनुवदत् 4; 3B** to speak for, i.e. to suggest तदाहुर्न वा आर्त्यार्तिरनूद्यार्त्या वा एष आर्तिमनुवदति यः कलशे दीर्णे दद्राणवतीषु करोतीति PañcBr. ix. 6. 5; **3Ci** to speak afterwards or subsequently तं (भृगुं) वागन्ववदत् GopBr. i. 1. 4 (3. 9); वाचं वदन्तीं सर्वे प्राणा अनुवदन्ति Śāṅkhā Ā. 5. 2 (19. 14); KauṣīU. 3. 2; सर्वार्थं धर्मं प्रथमम्। उपवादाननुवदेत् VārāŚS. I. i. 1. 3; यावद्यामीति वाणीं निगदति रमणीं प्राणनाथः प्रयाणे तावत्तत्प्राणमित्रैर्व्यरचि तु पुरतः संगतिः कण्ठमार्गे। दृष्ट्वा तन्नो व्रजामीत्यनुवदति PadyaVe. 353; **3Cii** to speak subsequently, i.e. to reply राजा ... पप्रच्छ। ... कच्चित्कुशली कुमार इति स तमन्ववादीत्। अद्य कुशली HarṣaC. 289. 9; इत्युक्तो लेखहारेण चक्रेशोऽन्ववददमुम् RājTa. (Prā.) 275; **3D** to imitate in speaking अयमपि च गिरं नस्त्वत्प्रबोधप्रयुक्तामनुवदति शुकस्ते. RaghuVa. 5. 74; अनुवदते कठः कलापस्य CāndraVṛ. *on* i. 4. 94; Kāśi Vṛ. *on* i. 3. 49; Prakri Kau. ii. 415. 2-5; SiddhāKau. 458 B. 34 (*on* i. 3. 49); अनुवदते मौद्गः पैप्पलादस्य KāśiVṛ. *on* i. 3. 49; समितिषु वदते गुणान् जनोऽसावनुवदते प्रमदाजनोऽप्यमुष्य Rāvaṇā. 2. 37; अनोर् अठात्। अनुवदते MugdhaBo. 23. 40 (139. 8); **4Ai** to resound, to resonate अनुपूर्वाद् वदतेर्धेर्दो भवति। अनुवदते जिनदत्तो देवदत्तस्य ... व्यक्तवाक्समुक्तावित्येव। अनुवदन्ति वीणाः JaineVyā. 29. 9 (*on* i. 2. 45); KāśiVṛ. *on* i. 3. 49; Prakri Kau. ii. 415. 4; Siddhā Kau. 459 A. 2 (*on* i. 3. 49); (pass.) to be resounded, to be resonated मधुमर्दनगीतगर्भया तद्विशदं नारदवीणयान्ववादि Yādavā. 15. 86; (*caus.*) to cause to resound, to cause to resonate धृतराष्ट्रश्च राजर्षिः सर्वाः प्रकृतयस्तथा। ततोऽनुवादयामासुः पणवानकदुन्दुभीः MahāBhā. xii. 40. 16; (असुराः) तन्त्रीस्वरगुणैर्विद्धमातोद्यानन्ववादयन् Hari Vaṁ. App. I. 29F (275); **4Aii** to imitate in sound जल्पितोत्क्रुष्टसंगीतप्रनृत्तस्मितवल्गितैः। घोषस्यान्ववदिष्टेव लङ्का पूतक्रतोः पुरः Bhaṭṭi. 8. 29 (comm. अनुचकारेव); **4 Aiii** to sound in conformity with (main note), cf. **अनुवदन1**; **4Bi** to echo as if for approval संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः। सभाभित्तिप्रतिध्वानैर्भयादन्ववदन्निव ŚiśuVa. 2. 67; गम्भीरया गिरा भर्तुर्विदधानस्य देशनाम्। अनूवादेव स गिरिर्गह्वरोत्थैः प्रतिस्वनैः TriṣaŚaPuC. i. 6. 418; **4Bii** to echo in reflection (रामेण) आश्रुतः ... सुन्दप्रियावधः। तमेवान्ववदत्तस्य चापः शिञ्जारवच्छलात् RāmāCam. 1. 40; शौरिगुणानुबन्धम्। गुहाविशेषैर्ध्रुवमन्ववादीद् गोवर्धनः Yādavā. 7. 72; तद्वाचं कुहरशतप्रतिप्रणादव्याजेन स्वयमपि सोऽद्रिरन्ववादीत् Rāgh. 12. 34; **4C** (*fig.*) to imitate, to resemble परिम्लानच्छायामनुवदति दृष्टिः कमलिनीम्। ... इत्येवमादिषु लक्षणार्थो निरूप्यते KāvyālaṅSū. iv. 3. 8; KāvyMī. 19. 1; SaraKaṇṭhā. 63. 8; अस्याः ... दन्तच्छेदच्छविमनुवदत्यच्छता गण्डभित्तेः TilaMañ. 256. 1; भ्रूविभ्रान्तिर्मदनधनुषो विभ्रमानन्ववादीत् SaraKaṇṭhā. 182. 1; AlaṅkāŚe. 7.2 (21); Kuval. 140 (11); कुचकलशविसारिस्फारलावण्यधारामनुवदति यदङ्गासंगिनी हारवल्लिः Vāgbhaṭā. 3. 6 [ to insist upon, MW.; to mock, to abuse or rail at, APTE.]

**²अनुवद्** (anu-vad-) X. Ā. [DhātuPā. 10. 297] to recite again तदद्य निजशक्त्याहमपि पुण्यमुपार्जये। तपःपूजादिकं श्रेष्ठिपृष्ठलग्नोऽनुवादये Kumā-DeC. (So.) 32. 16.

**अनुवदत्** (anu-vadat) *adj.* [*f.* -ntī] **1A** (used as noun) one who is reciting after, i.e. following in (speech) for study शंसति वाग्वै शर्म तस्माद्वा-चानुवदन्तमाह Ait Br. 10. 8 (280); **1B** repeating (विटः) आकाशभाषितरूप-परवचनमपि स्वयमेवानुवदन् उत्तरप्रत्युत्तरे कुर्यात् SāhiDa. 355. 9; **1C** imitating in speaking कान्ते ... प्रथितं मृगाक्ष्या चातुर्यम् ...। तत्कूजितान्यनुवदद्भिरनेकवारं शिष्यायितं गृहकपोतशतैः Śṛṅgā Ti. (Ru.) 1. 62; Sadukti Ka. 152. 7; Sāhi-Da. 110. 9; अनुवादतो (? अनुवदति) गृहशुके प्रकाशयत्यनुरागवद्रहसि मोहजल्पितम् Acyutarā. 9. 35; विष्वक् तथानुवदतो जगतो विनोदात् प्रीत्यै कटूक्तिमुखराप्यभवन्महत्यै Acyutarā. 10. 34; **2** narrating, describing, recounting निजमनोरथमनुवदन्त्या बालचन्द्रिकया संतुष्टान्तरङ्गा .... राजकन्या ... पूजाम् तस्मै कारयामास Daś-KuC. 27. 7 (*but* APTE repeating, telling, saying in general); **3A** expressing, referring to, mentioning श्वेताश्वतरीयः कृष्णानुयायित्वं हिशब्देन धर्मस्यानुवदंस्तद्वानेव देशो धर्म्य इति दर्शयति BālaKrī. i. 9. 2 (*on* 1. 2); अनध्यापने दोषमनुवदन्ती श्रुतिरेवावश्यकर्तव्यतां ज्ञापयति ManuBh. i. 134. 18 (*on* 2. 113); पश्चात् प्राची पत्न्यन्वास्ते इति वाक्यशेषे पश्चात्प्राङ्मुखत्वमनुवदन् कर्तुर्मुखवादं दर्शयति Saṅkar-KāBh. 66. 4 (*on* ii. 1. 39); एताः (ऋचः) क्रियमाणमनुवदन्त्यो होत्रा पठ्यन्ते NyāyMā Vi. 695. 2 (*on* xii. 3. 18); **3B** restating, reiterating (idea etc.) वसन्तादिसंबन्धं च ब्राह्मणादीनामन्यतः सिद्धं हि शब्देनानुवदन् वसन्ते ब्राह्मणोपनयनं कार्यमिति दर्शयति BālaKrī. i. 33. 23 (*on* 1. 14); अनुवददिदमेव वाक्यमर्थादुपनयति SaṁkṣeŚā. 1. 534 (i. 382. 11); न च ब्रह्मनिर्मितं मायारूपमनुवदच्छास्त्रमशास्त्रं भवति Bhām. 142. 19 (*on* i. 1. 20); युक्तिनिराकृतमनुवदन्तीं श्रुतिमुदाहरति Bhām. 351. 18 (*on* ii. 1. 14); आशङ्कानिवारणार्थं भाष्यमनुवदन्नेव व्याचष्टे TātpaṬ. (Vā.) 29. 21 (*on* i. 1. 1); योऽर्थ इति(?ती)यतानुवदन्परेणाप्येतत्तावदभ्युपगतमिति दर्शयति तस्येत्यादिना Loc. 13. 17 (*on* 1. 2); नन्वनुमितमप्यर्थं पश्चादनुवदद्वाक्यं वाचकं शक्तं स्यात् NyāyRaMā. 92. 8; प्रकरणादिलभ्यतया प्रागनुक्तस्य विशेषणस्य भ्रान्तपरदूषितस्य प्रकरणलभ्यविशेषणवत्तयानुवदतोऽपि सद्वादे प्रसङ्गः KhaṇḍanKhā. 972. 11; निमित्तमात्रमनुवदतः शास्त्रस्यानुमानसापेक्षत्वात् Śruta Pra. iB. 127. 16 (*on* i. 1. 3); विदितमनुवदन्तो विश्वमेतद्यथावत् विदधति निगमान्ताः ŚatDū. 129. 7; श्रुतेन यजिना

... संनिहितयागाननुवदता ... प्रसिद्धार्थनामपरतन्त्रत्वम् आख्यातस्य अङ्गीकृतम् PūrvottaVāNaMā. 11. 8; **4** speaking in favour of, approving of अथैनां द्रौपदीवाचमिष्टामनुवदंस्तदा। भीमोऽभ्यधत्त PāṇḍaC. 8. 171; अनुवदति विभीषणे तदुक्तीः ... परुषमभाषत रोषणो दशास्यः Rāgh. 14. 46; **5** laying down, prescribing स्वशाखाविहितस्य मन्त्रस्य विकल्पमनुवदन् कर्मैकत्वं दर्शयति Mīmā-Kau. ii. 130. 13 (*on* ii. 4. 31)

**अनुवदन** (anu-vadana) *n.* [enumaerated in the *anupravacanādigaṇa*, DEBRU. 209] **1** (music) act of sounding in conformity with main note, i.e. act of being in harmony or assonance with (a characteristic of assonant note or *anuvādin*) स्वराः ...। वादी चैवाथ संवादी विवादी चानुवाद्यपि। ... तत्र वदनाद्वादी संवदनात्संवादी, विवदनाद्विवादी अनुवदनादनुवादीति NāṭyaŚā. 28. 23 (9); cf. **अनुवादिन्**; **2** restatement, reiteration ऊर्ध्वोच्छ्वासी, यत्र ऊर्ध्वोच्छ्वासित्वमस्य (शारीरस्य आत्मनः) भवतीत्यर्थः। दृश्यमानस्याप्यनुवदनं वैराग्यहेतोः BṛĀraUBh. 596.1 (*on* iv. 3. 35); अनुवददिदमेव वाक्यमर्थादुपनयती-दृशकारणं प्रसिद्धम्। अनुवदनमशक्यमन्यथा स्यादवगतगोचरमेव हीदमिष्टम् Saṁkṣe Śā. 1. 534 (i. 382. 13); तत्रेधा तण्डुलानित्यनुवदनमतस्तत्र नाव्याप्तिरस्ति VidhiRa. 40 (199. 5); **3** kind of kiss (in which sound is produced by tounge) प्रणयपरिगृहीतं चुम्बनं संपुटं स्यादनुवदनमिदं तत्केलिजिह्वारणेन RatiRaha. 7. 6 (comm. क्रीडया ...। सूत्कृतमिति यावत्। तेनानुवदनं प्रतिवदनं चेत् स्यादनुवदनाख्यं चुम्बनं भवति)

**अनुवदनपुरःसर** (anuvadana-purassara) *adj.* preceded by restatement अनुवदनपुरस्सरं प्रजल्प्यं भवति कथं तदृते हि वादमुद्रा PrabhāC. 68. 30.

**अनुवदमान** (anu-vadamāna) *adj.* **1** repeating, reproducing प्रचोदितः शुक इति तेन दशाननेन राक्षसः ...। प्रभोर्गिरामनुवदमानमुत्प्लुताः। शुकं यथा निजगृहरम्बराच्छुकम्। ... वलीमुखाः स दूत इति ... मेचितः Rāgh. 16. 16; **2** imitating, Rāgh. 16. 16; **3A** speaking in conformity with मिथोऽनुवदमानास्तु सेनान्योऽन्ववदन्वचः DvyāśraKā. 7. 50 (comm. एकसांमत्येन यथैके वदन्ति तथापरे वदन्तः); **3B** speaking afterwards, DvyāśraKā. 7. 50 (comm. एकैः पूर्वमुक्तमपरे पश्चाद्वदन्तो वा)

**अनुवदितव्य** (anu-vaditavya) *adj.* **1** to be narrated, to be described यत्रानूद्यमान एवावश्यं गुणोऽप्यनुवदितव्यस्तत्र नैरपेक्ष्यदर्शनादाकाङ्क्षाधीन-संबन्धगुणान्तरविधानानुपपत्तिः Tantr Vā. 292. 2 (*on* i. 4. 3); **2** to be restated, to be reiterated अवश्यं चानेकार्थविध्यनुपपत्तेः स्रुगादीन्यनुवदितव्यानि TantrVā. 392. 10 (*on* ii. 1. 12); न हि अवश्यं यदेव सर्वत्र प्राप्तं तदेवानुवदितव्यम् Tantr-Vā. 1051. 21 (*on* iii. 5. 31)

**अनुवदितुम्** (anu-vaditum) *inf.* **1** to refer to, to express ऐन्द्रशब्देनेन्द्रो महेन्द्रश्च न शक्योऽनुवदितुम् ŚābaBh. 1449. 11 (*on* vi. 4. 29); एकदेशनिष्कर्षे च सामर्थ्याभावादशक्यमेवानुवदितुं यो वषट्कर्तुर्भक्ष इति TantrVā. 1052. 18 (*on* iii. 5. 31); न ह्यफलं विधायान्यत्सफलमनुवदितुं युक्तम् ŚatDū. 61. 18; अष्टायुपभृतीत्यनेन चतुर्गृहीतं जुहोति ... चतुर्गृहीतद्वयस्य वाचकशब्देनानुवदितुमुचितत्वेऽप्यष्टसंख्यया लक्षणया तदनुवादः MayūMāli. 425. 7 (*on* v. 2. 7); **2** to restate, to reiterate अप्राप्तत्वात् भक्षोऽप्यनुवदितुं न शक्यते TantrVā. 1051. 16 (*on* iii. 5. 31); समासार्थो विधीयते भक्षः ... न ह्यातुमनुवदितुं वा शक्यते TantrVā. 1053. 25 (*on* iii. 5. 31); न तद् विधातुम् अनुवदितुं वा शक्यम् Kāśi. i. 209. 11 (*on* 4. 16); पूर्वपक्षे तु स्फ्यादीनां दशानामेकयागसाधनत्वात्तन्निष्पन्नानां चतुरवत्ता-नामप्राप्तमेकत्वं नानुवदितुं शक्यते TantrRa. 50. 11; न ह्यप्राप्तं गुण्युपासनमनुवदितुं शक्यम् ŚrutaPra. ii. 38. 27 (*on* i. 3. 13); न चानुवदितुं शक्यः पूर्वमन्त्रैरबोधितः SarvaDaSaṁ. 3. 81; न वास्यां वचनव्यक्तावर्थशब्दो विधातुं शक्यते वाक्यभेदप्रसङ्गात्। नाप्यनुवदितुं, प्राप्त्यभावात् Yukti Sneha. 32. 20 (*on* i. 1. 2); ईश्वरो हि दुर्ज्ञेय इति निरीश्वरत्वमपि लोकव्यवहारसिद्धमैश्वर्यवैराग्यायानुवदितुं शक्यते SāṁkhyaPraBh. 2. 30 (*on* 1. 10); अन्यभ्रमसिद्धस्याप्यन्येनानुवदितुं युक्तत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 325. 25 (*on* i. 2. 5); द्युभ्वाद्यायतनत्वं प्रत्यक्षमात्रापेक्षानुमानप्रापितमेवानुवदितुं युक्तम् ŚivārkaMaDī. i. 403. 23 (*on* i. 3. 3); याग एकेन वाक्येन गुणतया उपादातुं विधातुं प्रधानतया उद्देष्टुमनुवदितुं च न शक्यते MayūMāli. 71. 11 (*on* i. 4.6); पौर्णमासीपदम् ... यत्र कालसंबन्धोऽवगतस्तदेवानुवदितुं शक्नोति MayūMāli. 790. 16 (*on* x. 8. 17)

**अनुवदितृ** (anu-vaditṛ) *adj.* which restates or reiterates (दर्शपूर्णमास-योरिज्याः प्रधानान्यविशेषात्) प्रकृतानामाग्नेयादीनां षण्णामनुवदितारौ नापूर्वयोः कर्मणोर्विधातारौ TantrRa. 223. 13; पौर्णमास्यमावास्यापदाभ्यां विशेष्यमाणा-वनुवदितारावुतापूर्वयोः कर्मणोः विधातारौ (यागौ) ŚāstrDī. 125. 9 (*on* ii. 2. 3); किमैन्द्रवायवादिवाक्ये विहितानां सोमरसानां यागानां च यथाक्रमं सोमेन यजेतेति सोमयागशब्दावनुवदितारौ उत द्रव्ययुक्तस्य कर्मणो विधातारौ VedāntKa. 85. 20 (*on*. i. 1. 4); किमिमौ यजतिकर्मणोरपूर्वयोर्विधातारावुत प्रकृताग्नेयादियागानां समुदायस्यानुवदितारौ Vedānt- Ka. 88. 4 (*on* i. 1. 4); समुदायस्य चानुवदितारौ समुदायवचनावेतौ (पौर्णमास्यमावास्याशब्दौ) MīmāKau. iii(2). 163. 11 (*on* ii. 2. 3)

**अनुवदिष्यमाणत्व** (anuvadiṣyamāṇa-tva) *n.* the state of being what is going to be expressed or referred to आकाशशब्दस्य आकाशशरीरकपरात्मपरतया निर्वाहोऽप्यभिमतः ... आकाशादिशब्दानां तत्तच्छरीरकपरमात्मवाचित्वस्यानन्तरपादेऽ-नुवदिष्यमाणत्वात् ŚrutaPra. iB. 252. 31 (*on* i. 1. 23)

**अनुवद्या** (anuvadyā) *f.* name of an Apsaras (born of Prāvā) अनवद्या (v.l. अनुवद्या)मनुवशामनूनामरुणां प्रियाम्। ... इति प्रावा व्यजायत MahāBhā. i. 59. 44.

**अनुवध्य** (anuvadh-ya) *ger.* having restrained, i.e. having checked रतिमनुवध्य गृहेभ्यः कर्षति राधां वनाय या निपुणा। सा जयति निसृष्टार्था तव वरवंशजकाकली दूती StavMā. 127. 15 (comm. भावं निर्बन्धेनापाद्य) (*better* **अनुबध्य**)

[1]**अनुवनम्** (ánuvanam) *adv.* [DhātuPā. 8. 8] after longing अग्न आ भर मंहा दासाय राध्यः। अनुवनं सुवनमुंद्वनं वनम्। धर्मस्य पश्य रूपाणि तेन बध्नामि ते मनः ṚV. (Khila.) iii. 15. 10.

[2]**अनुवनम्** (anuvanam) *adv.* [P. ii. 1. 16; JaineVyā. i. 3. 12; CāndraVyā. ii. 2. 9] **1A** in each and every forest, from forest to forest क्षिपति योऽनुवनं विततां बृहद्बृहतिकामिव रौचनिकीं रुचम्। अयमनेकहिरण्मयकन्दरस्तव पितुर्दयितो जगतीधरः Kirātā. 5. 45; स्फुरति चानुवनं चमरीचयः ŚiśuVa. 4. 60 (comm. वने वने); SaraKaṇṭhā. 206. 9; अनुवनं वनराजिवधूमुखे बहलरागजपाधरचारुणि। विकचबाणदलावलयोऽधिकं रुरुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः ŚiśuVa. 6. 46; कथयतीत्यमिवात्र मधुव्रतम् ...। मधुकरी मकरन्दरसासवप्रमुदितानुवनं रचितस्थितिः HarVi. 5. 83; गुर्वर्थे त्यक्तराज्यो व्यचरदनुवनम् ... कोसलेन्द्रोऽवतान्नः BhāgP. ix. 10. 4; महामुनिमाहात्म्यवशंवदा इव ... अनुवनमपवैरमत्र वासं दधतितमामृतवोऽपि तुल्यकालम् HammīMaMa. 5. 9; अनुवनं वनकन्दलकैतवाद्विशदलिङ्गतयाविरभूत् ... खगावलिरहोऽलिरहो धनुषा रुषा VasaViKā. 6. 13; 6.53; अनुवनमलिकोकिलामयूरैः ... मुखरितम् ... उत्पश्यमानो गिरिम् ... श्रीवस्तुपालो जगदेकवीरः VasaVi-Kā. 12. 4; शुकचञ्चुसन्निभपलाशदलत्कुसुमानि रेजुरभितोऽनुवनम् HammīMaKā. 5. 12; अनुवनमनुकुञ्जवीक्षमाणे रुदति विभावनुरक्तिमुक्तकण्ठम्। रुरुदुरिव लताश्च शाखिनश्च CaitaCa. 224. 8; स्नेहादृतेन मनसा जनितानि तस्याः संजल्पितान्यनुवनं च विचेष्टितानि JānaPa. 6. 41; अनुवनं मधुरध्वनिकोकिलाकलकले सति कर्णपथातिथौ। न पथिकः प्रमदां कतमस्तदा स्मरति NemiNir. 6. 39; **1B** towards or in the direction of a wood अनुवनमसितभ्रुवः सखीभिः सह पदवीमपरः पुरोगतायाः। उरसि सरसरागपादलेखाप्रतिमतयानुययावसंशयानः ŚiśuVa. 7. 22 (comm. वनं प्रति); अनुवनमनुयान्तम् ... आलोक्य रामम्। दिनमपि रविरोचिस्तापमन्तः प्रपेदे PadyaVe. 793; **2** near the forest अनुवनमिह ... भीता माण्डूकायनी DvyāśraKā. 4. 79 [along side of a wood, MW.]

**अनुवनमध्यम्** (anuvanamadhyam) *adv.* **1** in the middle of waters विन्ध्यवासिनि अस्याद्रेरनुवनमध्यमम्बुजातैर्वेतण्डव्रजकरदण्डपातभीतैः। सारङ्गैरपि चकितैर्वनेचरेभ्यः सर्वस्वं निहितमिव स्वकं त्वदक्ष्णोः Yātrā Pra. 8. 75; **2** in the middle of the forest, Yātrā Pra. 8. 75.

**अनुवनलताकुञ्जम्** (anuvanalatākuñjam) *adv.* on each and every bower of creepers in the forest अनुवनलताकुञ्जं गुञ्जन्नुपैति निवर्तते विरचयति न स्वादौ पुष्पासवेऽपि कुतूहलम्। ... इन्दिन्दिरः UnmaRā. (Vi.) 56.

**अनुवनान्तम्** (anuvanāntam) *adv.* [P. ii. 1. 15] **A** near the border of forest जातप्रीतिर्या मधुरेणानुवनान्तं कामे कान्ते सारसिकाकाकुरुतेन। तत्संपर्कं प्राप्य पुरा मोहनलीलां कामेकान्ते सा रसिका का कुरुते न ŚiśuVa. 6. 76; **B** upto the border of the forest चतसृभिराभिः (राजकन्याभिः) साकमेत-त्पितुस्तन्निकटमनुवनान्तं शक्तिदेवो जगाम KathāSaSāg. v. 3. 279; **C** along the border of the forest अविरलपरागसैकतमकरन्दतरङ्गिणीमनुवनान्तम्। पिकयुवतिजानुदघ्नीं गाहन्ते मधुपयोषितस्तृषिताः SaduktiKa. 170. 17.

**अनुवन्द्** (anu-vand-) I. Ā. **A** to praise subsequently बोधा मे अस्य वचसो यविष्ठ मंहिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः। निन्दति त्वो अनु त्वो ववन्द वन्दारुं ते तन्वँ वन्दे अग्ने MaiS. ii. 7. 10 (ii. 88. 16); **B** to give respect to, to adore afterwards यान् लिङ्गिनोऽनुवन्दन्ते संविग्ना अपि साधवः। तदर्चा चर्च्यते कस्माद्धार्मिकैर्भवभीरुभिः PrabaCin. 101. 14; **C** to salute in return, cf. **अनुवन्दना**; **D** to pay homage, cf. **अनुवन्द्य 2**; **E** (*caus.*) (used in primitive sense) to honour अशुचिस्पर्शाद्पान्तरपरिणमन्निर्माल्यं यात्यवन्द्यताम् ... अवन्द्यतां गतं योऽनुवन्दयेत् स पाप्मा भवति PārāSū. 56. 30.

**अनुवन्दना** (anu-vandanā) *f.* saluting after, i.e. saluting in return सूराचार्योऽपि तत्रागाच्छुश्रूषाहेतवे प्रभोः। ददे कृतककोपात् तैर्वन्दने नानुवन्दना Prabhā C. 153. 26.

**अनुवन्दिन्** (anuvandin) [w.r. for अनुवर्तिन्] Kathā Sa Sāg. ii. 3. 52 [PW.; pw.]

**अनुवन्द्य** (anuvand-ya) *ger.* **1** having praised subsequently यज्ञदानप्रशंसास्मै ब्राह्मणेष्वनुवर्ण्यताम् (v. l. अनुवन्द्य तान्) Mahā Bhā. xii. 106. 17; **2** having paid homage नरपतिरावश्यकशौचावसाने नर्मदाम्भोऽभिषेकपूततनुरनुबन्ध्य (v. l. अनुवन्द्य) सांध्यविधिम् ... श्लोकमपठत् Nala Cam. 6. 2 (7)

**अनुवप्** (anu-vap-) I. U. **A** to scatter, i.e. to trample, to crush ते दे॒वेभ्य॒ आ वृ॑श्चन्ते पा॒पं जी॑वन्ति स॒र्वदा। क्र॒व्याद्या॒नु॒ग्निर॑न्ति॒कादश्वं इवानुवपते नडम् AV. xii. 2. 50; **B** to sow or scatter one after another पर्जन्यो वायुरादित्यः ... अनूपा अनुवपन्ति लोकान्त्स्वेन स्वेन कर्मणा Nir. 2. 22 (55. 4) (*but* MW. to scatter over); (pass.) to be sown or scattered तस्मि॒न्ना वै॑शया॒ गिरो॒ एक॑श्चर्षणी॒नाम्। अनुं स्वधा यमुप्यते य॒वं न च॑र्कृ॒षद्वृषा॑ ṚV. i. 176. 2 (*but* MW. to be scattered as dust); Nir. 2. 22 (55. 5); यद् व्रीहयो यद् यवा निरुप्यन्ते अंशव एव तेऽनूप्यन्ते AV. (P.) xvi. 111. 14.

**अनुवपुस्** (anuvapus) *adv.* **A** from behind the body अनुवपुरपरेण बाहुमूलप्रहितभुजाकलितस्तनेन निन्ये। ... अन्या Śiśu Va. 7. 21 (comm. वपुषः पश्चादनुवपुः); **B** around the body भामण्डलं विभोः परितः। आविर्भवत्यनुवपुः प्रकाशयत् सर्वतोऽपि दिशः YogŚā. 11. 31.

**अनुवप्रम्** (anuvapram ) *adv.* along the bank उदितोपलस्खलनसंवलिताः स्फुटहंससारसविरावयुजः। मुदमस्य माङ्गलिकतूर्यकृतां ध्वनयः प्रतेनुरनुवप्रमपाम् Kirātā. 6. 4.

**अनुवर** (anu-vara) *adj.* (used as noun) one who accompanies the bridegroom, best man बहुरक्षोऽनुवरोऽसौ प्रकृष्टः पटुकः Dvyāśra Kā. 19. 67 (comm. वरमनुगतो नरः); 19. 68; कन्दुकं मोदकधिया ज्यायस्कानुवरेप्सि Dvyāśra Kā. 19. 69; आजन्मादृष्टपूर्वी किं वटकान् रोरबालवत्। श्रद्धत्तेऽत्तुमनुवरो मनसा केन नन्वसौ TriṣaŚaPuC. i. 2. 857; i. 2. 858.

**अनुवरक** (anuvara-ka) *m.* one who accompanies the bridegroom, best man ज्वरीवाब्धिं शोषयितुं मोदकान् परिखादितुम्। श्रध्दालुरनुवरको मनसा केन नन्वसौ TriṣaŚaPuC. i. 2. 855.

**अनुवरीभूय** (anuvarībhū-ya) *ger.* having become one who accompanies the bridegroom or best man करीन्द्रमधिरूढवान्। आवृतोऽनुवरीभूय सवयोभिर्नृपात्मजैः। ययौ त्रिपृष्ठः TriṣaŚaPuC. iv. 1. 483.

**अनुवर्ग** (anu-varga) *m.* **1** some part or accessory of a city gate छिन्नां वर्णानामनुवर्गा अभून्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य च MaVastuAva. i. 195. 12 [DBHS.]; **2** follower, servant गत्वा गत्वावृत्तिमुदन्वान्भजतेऽयं न प्रत्येति स्वाम्यनुवर्गं प्रतिकूलम् Rāgh Pāṇ. (Dha.) 8. 14 (comm. अनुचरम् )

**अनुवर्ण्** (anu-varṇ-) X. P. **1** to explain, to interprete तत्र स्म केचिन्मतिनिश्चयज्ञास्तांस्तानुपायाननुवर्णयन्ति MahāBhā. iii. 99. 18; शकुननिमित्तग्रहलग्नबललक्षणदर्शनेन नायकस्य भविष्यन्तमर्थसंयोगं कल्याणमनुवर्णयेत् KāmSū. 192. 21 (3.1); **2A** to describe, to narrate अप्रियं चाहितं यत्स्यात्तदस्मै नानुवर्णयेत् MahāBhā. iv. 4. 19; सद्वृत्तिम् ...। तदिच्छाम्यनुवर्णितम् (v.l. तामिहाद्यानुवर्णय) MahāBhā. xii. 234. 2; दूती निवेदयेत्काममर्थांश्चैवानुवर्णयेत् NāṭyaŚā. 23. 14; मनोरथांश्च पूर्वकालिकाननुवर्णयेत् KāmSū. 205. 7 (3. 2); JayaMa. 205. 21 (*on* 3. 2); चतुराननः ...। सत्यव्रतस्य क्षेत्रस्य वैभवं चान्ववर्णयत् JayāS. 1. 78 + 22; केचनैतज्ज्योतिरनीकम् ... भगवतो वासुदेवस्य योगधारणायामनुवर्णयन्ति BhāgP. v. 23. 4; याः ... सूतयः सहस्रशः प्रवृत्तास्तासां प्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः BhāgP. v. 26. 3; व्रजस्त्रिय आश्रुत्य वेणुगीतं स्मरोदयम्। काश्चित्परोक्षं कृष्णस्य स्वसखीभ्योऽन्ववर्णयन् BhāgP. x. 21. 3; तन्मन्त्राणां माहात्म्यम् ...। तत्कथायाश्च तद्भक्तेः प्रभावमनुवर्णय SkandP. iii (3). 1. 4; रमणः ...। अनुवर्णयेन्मनोरथवृत्तीः पूर्वं समुत्पन्नाः KandaCū. iii. 2. 41; (pass.) to be described कथं चास्य सुतो जातः ...। एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण प्रकीर्तय (v.l. निखिलेनानुवर्ण्यताम्) MahāBhā. i. 1334 *(4); यज्ञदानप्रशंसास्मै ब्राह्मणेष्वनुवर्ण्यताम् MahāBhā. xii. 106. 17 (*but* pw. to praise); यथोक्ता एव देवताः पञ्चधेहोपदिश्यन्ते तदेतदनुवर्ण्यते BṛĀraUBhVā. iii. 9. 67; अत्रानुवर्ण्यतेऽभीक्ष्णं विश्वात्मा भगवान्हरिः BhāgP. xii. 5. 1; अत्रानुवर्ण्यते सद्भिरितिहासः SkandP. iii (3). 1. 28; नदीनां पर्वतानां च प्रादुर्भावोऽनुवर्ण्यते PadmP. v. 2. 11; धारणाः ...। योगिनामनुवर्ण्यन्ते तथा योगप्रसिद्धये MālinīT. 16. 18; न चेदाधारभावेऽपि मिथ्यात्वमनुवर्ण्यताम् ŚatDū. 128. 23; अवयवार्थोऽनुवर्ण्यते SiddhāSi. i. 30. 3; मनोज्ञवर्णनीयांशे वर्णनीयोऽनुवर्ण्यते ParamāKā. 10. 7; **2B** to depict पुरुषं हंसरूपेणानुवर्णयति AṇuBh. 35. 25 (*on* i. 1. 14); **3A** (pass.) to be proclaimed or expressed एतत् स्त्रीभिरसामर्थ्यं मन्त्रिणामनुवर्ण्यते PratiYau. 1. 15; **3B** to express, i.e. to inquire, cf. **अनुवर्ण्य 2; 3C** to prescribe, cf. **अनुवर्णित 2A; 4** to consider, i. e. to approve or to admit, cf. **अनुवर्णित 3** [to praise, MW.]

**[1]अनुवर्ण** (an-uvarṇa) *adj.* not having the letter *u* व्यञ्जनान्यनुवर्णानि यान्युवर्णान्त्यान् हितानि च। विद्यादिद्वः करणमेतेषामथौकारउकारयोः LomŚi. 4. 7.

**[2]अनुवर्ण** (anu-varṇa) *adj.* which is in conformity with letters अर्पणं नाम लीलायमानमधुरवल्गुना (v.l. लीलायमानानुवर्णेन) स्वरेण पूरयतेव रङ्गं यत्पठ्यते NāṭyaŚā. 17. 130 (397. 1)

**अनुवर्ण** (anu-varṇa) *m.* **1** *(Alch.)* a type of chemical process wherin more than proportionate material is added द्रव्ययोर्मर्दनाद् ध्मानाद् द्वन्द्वानं परिकीर्तितम्। भागाद् द्रव्याधिकक्षेपमनुवर्णसुवर्णके Ras Ra Sa. 8. 45; **2A** class (like Brahmin etc. ) in successive order, cf. **अनुवर्णघ्न 1; 2B** every class, cf. **अनुवर्णयोग्या; 3** colour in due order, cf. **अनुवर्णघ्न 2.**

**अनुवर्णघ्न** (anuvarṇa-ghna) *adj.* **1** who destroys the (four) classes (such as Brahmin etc.) in successive order एको दुर्भिक्षकरो द्वयाद्याः स्युर्नरपतेर्विनाशाय। सितरक्तपीतकृष्णैस्तैर्विद्धोऽर्कोऽनुवर्णघ्नः BṛSaṁ. 3. 19; अनुक्रमेण वर्णान् ब्राह्मणादीन् हन्तीत्यनुवर्णघ्नः AdbhuSāg. 21. 5; **2** who destroys the colours (of the sun during the eclipse) in due order, BṛSaṁ. 3. 19.

**अनुवर्णम्** (anuvarṇam) *adv.* [P. ii. 1. 6] in the successive order of (four) classes (such as Brahmin etc.) कुशयुक्ता शरबहुला दूर्वाकाशावृता क्रमेण मही। ह्यनुवर्णं वृद्धिकरी मधुरकषायाम्लकटुका BṛSaṁ. 53. 97.

**अनुवर्णयत्** (anu-varṇayat) *adj.* **1** explaining or interpreting तत्र स्म केचिन्मतिनिश्चयज्ञास्तांस्तानुपायाननुवर्णयन्ति (v.l °यन्तः) MahāBhā. iii. 99. 18; **2** describing प्रीतोऽहम् यदस्तौषीर्गुणमयं निर्गुणं मानुवर्णयन् BhāgP. iii. 9. 39.

**अनुवर्णयितव्य** (anu-varṇayitavya) *adj.* fit to be explained तस्मात् सविंशमध्यायशतमनुपदपादश्लोकमनुवर्णयितव्यमनुश्रोतव्यं च SuśruS. i. 4. 5 (comm. व्याख्यातव्यम्)

**अनुवर्णयितुम्** (anu-varṇayitum) *inf.* to describe, to narrate मनः ... परे ब्रह्मणि भगवति वासुदेवाख्ये क्षममावेशितुं तदु हैतद् गुरोऽर्हस्यनुवर्णयितुम् BhāgP. v. 16. 3.

**अनुवर्णयोग्या** (anuvarṇa-yogyā) *adj.* *(f.)* fit for all (four) classes आच्छाद्य नीतेऽत्र मुहूर्तमात्रे यस्योज्ज्वलेद् वर्तिरमुष्य सा भूः। दीप्तासु सर्वास्वनुवर्णयोग्या TantrSa. 1. 38 (comm. सर्ववर्णं प्रति योग्या)

**अनुवर्णान्त** (an-uvarṇānta) *adj.* not ending with the letter *u* यद् वृद्धमनुवर्णान्तं वाहीकग्रामः स ठञ्ञिठयोरवकाशः MahāBh. ii. 297. 14 (*on* iv. 2. 104)

**अनुवर्णित** (anu-varṇita) *adj.* *[f.*-ā] **1** described, narrated यत्र धर्मस्थैवार्थः कामश्चैवानुवर्णितः MahāBhā. xii. 59. 29; xii. 59. 72; अरिर्मित्रमुदासीन इत्येतेऽप्यनुवर्णिताः MahāBhā. xii. 59. 43; (सद्वृत्त्या) यया सन्तः प्रवर्तन्ते तदिच्छाम्यनुवर्णितम् MahāBhā. xii. 234. 2; नृपाणाम् ...। वंशानुचरितं चैव यथावदनुवर्णितम् Viṣṇu P. v. 1. 1; VākyaPa. 3 (14). 358; एतदीश्वरसंधानं नाम योगोऽनुवर्णितः LakṣmīT. 49. 127; न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णितः Bhāg P. i. 5. 9; अमुनी भगवद्रूपे मया ते ह्यनुवर्णिते BhāgP. ii. 10. 35; iv. 31. 26; गुणविसर्गमनुप्रविष्टः पूयेत येन हि पुमाननुवर्णितेन BhāgP. vii. 9. 12; सांख्यानां तु परं तत्त्वं यथावदनुवर्णितम् BrahmP. 243. 47; देववर्णानथो वक्ष्ये यथावदनुवर्णिताः Bhavi P. 363B.6 (ii (2). 10. 18); ततः सुन्दरसेनेन स्ववृत्तान्तेऽनुवर्णिते। चित्रीयमाणचेतास्तं शबरेन्द्रो जगाद सः KathāSaSāg. xii. 34. 323; व्यवसायकथावाक्यैर्यावत्तत्रानुवर्णितम्। न विश्राम्यति ते तावद्धृदि YogVā. iii. 11. 29; SāṁkhyaPraBh. 87. 32 (*on* 2. 47); हेतुना यः समग्रेण कार्योत्पादोऽनुमीयते। ... स स्वभावोऽनुवर्णितः Pramā Vār. 1. 8; **2A** prescribed शूद्राणामिह शुश्रूषा नित्यमेवानुवर्णिता MahāBhā. xiii. App. I. 10(1); **2B** proclaimed, expressed मनुना स्वमतमनुवर्णितम् ManvaMu. 97. 23 (*on* 3. 53); **3** considered, i.e. approved or admitted देयं पुत्रकृतं तत् स्याद्यद्य स्यादनुवर्णितम् KātySm.579; अनुवर्णितास्तु सिद्धिं प्राप्नुवन्तीत्याह सः (कात्यायनः) SmṛtiCan. iii. 307. 14; नानुवर्णिताः स्वतन्त्रेण पित्रादिना नानुमताः VīraMi. (Vyavahāra.) 94. 24; **4** explained, cf. **अनुवर्णितरहस्** .

**अनुवर्णितरहस्** (anuvarṇita-rahas) *adj.* who has explained the secret or mystery यह्येव कर्णविवरेण गुहां गतो नः पित्रानुवर्णितरहा भवदुद्भवेन। तं त्वा विदाम BhāgP. iii. 15. 46.

**अनुवर्णितशास्त्रसमाकर्णन** (anuvarṇitaśāstra-samākarṇana) *n.* hearing, i.e. knowing of doctrines that are explained तदनु तदनुवर्णितशास्त्रसमाकर्णनादिव विरक्तभावमापाद्यमानः कमपि शमप्रकर्षमुपदर्शयन्नरुणसारथिरवततार चरमगिरिशिखरम् YātrāPra. 4. 54 (1)

**अनुवर्णितुम्** (anu-varṇitum) *inf.* (irr.) to describe, to narrate (सद्वृत्त्या) यया सन्तः प्रवर्तन्ते तदिच्छाम्यनुवर्णितम् (v. l. तुम्) MahāBhā. xii. 234. 2; तन्नः शुश्रूषमाणानामर्हस्यङ्गानुवर्णितुम् BhāgP. i. 1. 13; न तस्य महिमा कैश्चिदपि शक्योऽनुवर्णितुम् BrahmP. 161. 4.

**अनुवर्ण्य** (anuvarṇ-ya) *ger.* **1** having described or narrated यज्ञदानप्रशंसास्मै ब्राह्मणेष्वनुवर्ण्यताम् (v. l. ब्राह्मणान् ... अनुवर्ण्य तान्) MahāBhā. xii. 106.17; (देवोऽपि) सोमदत्तपुष्पोद्भवयोश्चरितमनुवर्ण्य ... अन्वयुङ्क्त DaśKuC. 40. 6; तथा गन्धर्वदत्तायाः पुर एवानुवर्ण्य ताम्। मातङ्गीमनुसर्पामि Bṛ-KathāŚloSaṁ. 19.43; म्लेच्छजात्यनुगुणमेवाचारं कञ्चिदनुवर्ण्य BrahmSūBh. (Bhā.) 12. 27 (*on* i. 1. 4); **2** having expressed, i.e. having inquired नित्वगोहालीषु ब्राह्मणोत्तरान्महत्तरादिकुटुम्बिनः कुशलमनुवण्ण्यानुबोधव (?य) न्ति EI. xx. 61. 3; जङ्गोयिकाग्रामे ब्राह्मणोत्तरान् संव्यवहार्यादिकुटुंवि(म्बि)नः कुशलमनुवण्ण्य बोधवन्ति(ति) EI. xxiii. 54. 2; स्वान् राजस्थानीयोपरिक° ... भटादींस्तदादेशकारिणश्च कुशलमनुवर्ण्य समनुदर्शयति EI. x. 74. 3.

**अनुवर्ण्यमान** (anu-varṇyamāna) *adj.* which is being described उपालभ्यमाननानादैवतमनुवर्ण्यमानदारकाकारम् ... अरण्याभोगमण्डलं तदभवत् AvantiKa. 121. 11.

**अनुवर्तक** (anu-vartaka) *adj.* (also used as noun) **1Ai** conforming to, imitating तथागतेन धर्मचक्रं प्रवर्तितं यस्य प्रवर्तनात्तथागत इत्युच्यते। ... लोकानुवर्तक इत्युच्यते LaliVi. 26. 51 (46); समन्तभद्रकायेन हीनानां चानुवर्तकः LaliVi. 26. 72; **Aii** following, cleaving to a suspended (monk) अरण्यगोचररताः प्रभंकराः तेष त्वं चर पथेऽनुवर्तकः Rāṣṭrapālaparipṛcchā 39. 4; प्रवर्तकम्। अनुवर्तकम् MahāVyu. 245. 838 [DBHS]; **1B** who acts accordingly or conformingly देवीं भुवमुपाययुः पृथक्करणतः सर्वानुयोगस्यानुवर्तकाः Prabhā C. 18. 8; 84.22; समजनि कश्चित्तस्य प्रवणः शिष्योऽनुवर्तकश्चित्तस्य। काव्यानामालोके पटुमनसो वासुदेवनामा लोके YudhiVi. 1. 9; **2** one of the four types of *upāyas* (*lit.* functioning to continue) उपायोऽनुग्रहकरो ग्राहकोऽथ प्रवर्तकः। तथानुवर्तको ज्ञेयश्चतुःसंग्रहवस्तुतः MaYānaSū. 16. 73 (116. 11); तस्मात् समान(ना?)र्थता बोधिसत्त्वस्य चतुर्थोऽनुवर्तक उपायः BodhiBhū. 79. 23; **3A** second move (one of the two causes or aspects) समुत्थानं द्विधा हेतुतत्क्षणोत्थानसंज्ञितम्। प्रवर्तकं तयोराद्यं द्वितीयानुवर्तकम् AbhidhK. 4. 10; पञ्चकं त्वनुवर्तकम् AbhidhK. 4. 11 (Bh. पञ्च विज्ञानकाया अनुवर्तका एव); प्रवर्तके शुभादौ हि स्यात् त्रिधाप्यनुवर्तकम् AbhidhK. 4. 12 (Bh. कुशले प्रवर्तके कुशलाकुशलाव्याकृतमनुवर्तकं स्यात्); **3B** necessary consequence अन्वयव्यतिरेकाभ्यां यस्य दृष्टोऽनुवर्तकः। स्वभावस्तस्य तद्धेतुरतो भिन्नान्न संभवः PramāVār. 1. 39 [NānārthāSaṁ. iii. 86. 694 gives *anuvartaka* as the meaning of *harṣayitnu* ]

**अनुवर्तत्** (anu-vartat) *adj.* [*f.* -ī, ntī] **1A** going after, following अश्रुबिन्दूद्भवा तस्याः प्रावर्तत महानदी। अनुवर्तती सृतिं तस्या भृगोः पत्न्या यशस्विनः MahāBhā. i. 6. 6; अनुवर्तती तु भर्तारं जगाम मृदुगामिनी। (सावित्री) ... तं च कालमवेक्षती MahāBhā. iii. 280. 33; अस्मात् प्रवृत्ता पुण्योदा नदी त्वाकाशगामिनी। ... सा ज्योतींष्यनुवर्तन्ती ज्योतिर्गणनिषेविता LiṅgaP. i.52.5; एनामनुवर्तता स्मर्तव्या वयम् ViddhaŚā. 1. 42 (15); **1B** following, i.e. obeying नृपनन्दनाः ...। प्रजाविसर्ग आदिष्टाः पित्रा मामनुवर्तता। तत्र कन्यां वरारोहां तामुद्वहत मा चिरम् BhāgP. iv. 30. 15; **2A** behaving एवंविधाः कालाः क्षमायाः परिकीर्तिताः। अतोऽन्यथानुवर्तत्सु तेजसः काल उच्यते MahāBhā. iii. 29. 32; **2B** observing or practising वैश्यानां मारुतं स्थानं स्वधर्ममनुवर्तताम्। गान्धर्वं शूद्रजातीनां परिचर्यानुवर्तताम् MārkP. 49. 78; KūrmaP. 29. 3 (1. 2); BhaviP. 318 B. 9 (ii (1). 1. 35)

**अनुवर्तन** (anu-vartana) *n.* **1** continuance or supplying (of word or sense from previous context) **2Ai** act of complying with, act of doing accordingly **ii** conformity, accordance **iii** imitation **B** act of adapting or acquiring of other properties, assimilation **3A** practice or observance **B** proper activity **C** act of carrying out, i.e. act of expressing (emotions, feelings etc.) **D** conduct or behaviour **Ei** paying attention **ii** attendance, service **F** act of leading to, guiding **4A** act of going after, following **Bi** following, i.e. accepting **ii** act of following (in action) **C** following, i.e. obeying **D** following or adhering to **5Ai** continued presence or existence, persistence **ii** repeated existence, recurrence **B** existence, position or condition **6** name of a dramatic embellishment (*nāṭyālaṅkāra*)
**1** continuance or supplying (of word or sense from previous context) अनुवर्तन्ते च नाम विधयो न चानुवर्तनादेव भवन्ति MahāBh. i. 44. 13 (*on* i. 3. 3); i. 457. 14 (*on* ii. 3. 32); एकयोगनिर्दिष्टानामप्येकदेशानुवर्तनम् VyāḍiPari. 23; 'अस्य' इति प्रत्ययार्थस्यानुवर्तनात्समुदायः परिमाणी प्रत्ययार्थत्वेनाश्रीयते Pradī. iv. 273A. 34 (*on* v. 1. 59); समासे गुणभूतस्यापि 'गर्भ'शब्दस्य बुद्ध्या विभज्योभयत्राप्यनुवर्तनं कार्यम् Mitā. 6. 19 (*on* 1. 14); 'गमहन–' इत्यतोऽनुवर्तमानस्य क्ङिद्ग्रहणस्य 'घ्वसोरेद्धौ–' इत्यत उत्तरत्राप्यनुवर्तनात् PāṇiTaVāNaMā. 84. 15; इयं च परिभाषा उरित्यनुवर्तनान्न सर्वादिशत्वप्रसङ्गः PāṇiTaVāNaMā. 115. 22; 'प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणमि'ति सूत्रे प्रत्ययपदस्यानुवर्तनाल्लोपे प्रत्ययलक्षणमित्येव सिद्धे पुनः प्रत्ययग्रहणेन ज्ञाप्यते PariVṛ. (Nī.) 6. 1; यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादीत्यस्यात्रानुवर्तनात् LaŚabdeŚe. ii. 438. 5; हकारादीनि पूर्वोक्तस्थानान्यनुवर्तनेनानूद्य ... हकारमारभ्य विषमस्थानेषु समस्थानपरित्यागे म[हा]शून्यस्थानविधिः SetuBa. 339. 16; छे च इत्यत्र ह्रस्वग्रहणेऽनुवर्तमाने पुनर्यच्चकारेण तस्यानुवर्तनम् PariVṛ. (Sī.) 11. 23; **2Ai** act of complying with, act of doing accordingly न चानुवर्तनं तन्मे रुचितं यत्र नार्जवम् BuddhaC. 4. 93; संयुक्ता नायकेन तद्रञ्जनार्थमेकचारिणीवृत्तमनुतिष्ठेत्। ... तदिष्टरसभावशीलानुवर्तनम् KāmSū. 320. 3 (6. 2); आनुलोम्यमनुकूलता, आराध्यचित्तानुवर्तनम् Kāśi Vṛ. *on* v. 4. 63; स्वाम्यादयः। तेषामभिमतकरणेन ... यच्चित्तस्यानुवर्तनमाराधनमानुलोम्यम् Nyās. ii. 164. 15 (*on* v. 4. 63); कविमानिनं तु छन्दोऽनुवर्तनेन रञ्जयेत् KāvyMī. 52. 6; रचनानिर्विशेषमार्षेण वर्त्मना। प्रस्थिता नानुरुन्धन्ति श्रोतृचित्तानुवर्तनम् RājTa. (Ka.) 3. 95; PāñcaRāRa. 91. 19; सतीव्रतमेतद् यत्तु पत्युरनुवर्तनमेव Rāgh. 5. 82; **2Aii** conformity, accordance पतिव्रतामयं ज्योतिर्ज्योतिषान्येन शोध्यते। इदमाश्चर्यमथवा लोकस्थित्यनुवर्तनम् Mahāvī C. 7. 4; लोकानुवर्तनं त्यक्त्वा त्यक्त्वा देहानुवर्तनम्। ... स्वाध्यासापनयं कुरु AkṣU. 43; Adhyā U. 3; **2Aiii** imitation, cf. **अनुवर्तनवश**; **2B** act of adapting or acquiring of other properties, assimilation सर्पिस्तैलं वसा मज्जा सर्वस्नेहोत्तमा मताः। एभ्यश्चैवोत्तमं सर्पिः संस्कारस्यानुवर्तनात् CaraS. i. 13. 13 (comm. अनुविधानं स्वीकरणमिति यावत्); तत्रापि चोत्तमं सर्पिः संस्कारस्यानुवर्तनात् AṣṭāSaṁ. i. 128. 5 (1. 25); **3A** practice or observance सद्वृत्तस्यानुवर्तनम् ...। प्राज्ञः प्रागेव तत्कुर्याद्धितं विद्याद्यदात्मनः CaraS. i. 7. 53; AṣṭāSaṁ. i. 20. 13 (1. 6); AṣṭāHṛ. i. 4. 33; यथासंभाषितस्य च निबन्धनस्यानुवर्तनं रक्षणं च ArthŚā. ii. 272. 9 (7. 6); भवानामेवमष्टानामन्तः कृत्वानुवर्तनम्। रत्नत्रयस्य निर्ग्रन्थो भूत्वा सिद्धिं समश्नुते PadmP. (Ra.) 14. 204; शास्त्रानुवर्तनं त्यक्त्वा स्वाध्यासापनयं कुरु AkṣU.43; Adhyā U. 3; मनुष्याणां धर्मस्तदनुवर्तनम्। कुर्वन्बलवता संधिं हीनैर्युद्धं करोत्यसौ BrahmP. 195. 16; तथानुवर्तनं यथाधिकारं साक्षात् परंपरया वा सद्ब्रह्मवासुदेवाख्यपरमपुरुषार्थप्राप्तिसाधनमिति सिद्धम् PāñcRāRa. 43. 17; यथा खलु दीक्षाप्रायणीयोदयनीयसवनत्रयावभृथात्मकस्य क्रतोः सर्वयागेष्वनुवर्तन एव साफल्यात् TattvPrakā. 183A. 9 (*on* iii. 3. 59); **3B** proper activity बुद्धीन्द्रियमनःशुद्धिर्मारुतस्यानुलोमता। सम्यग्विरिक्तलिङ्गानि कायाग्नेश्चानुवर्तनम् CaraS. i. 16. 6; **3C** act of carrying out, i.e. act of expressing (emotions, feelings etc.) परस्परप्रीतिकरैरात्मभावानुवर्तनैः प्रीतिः ... रतिं जनयते पराम् KāmSū. 181. 1 (2. 10) (JayaMa. आत्माभिप्रायेण यान्यनुवर्तनान्यालिङ्गनादीनि); **3D** conduct or behaviour उत्कृष्टशरीरसंस्कारात्सुभगवेषतया लोकसंभावनीयतया परं सुहृत्प्रियत्वम्। ... दाक्षिण्यानुवर्तनम् DaśKuC. 136. 6; धर्मज्ञेष्वनुवर्तनं बहुविधं मानं जने गर्विते ... नरस्य कथिताः पर्याप्तमष्टौ गुणाः SūktiRa. 163. 162; प्रश्रयादनुवर्तनम्। अनुवृत्तिः SāhiDa. 349. 7; **3Ei** paying attention कथास्वनुवृत्तिस्तेन कथ्यमानास्वनुवर्तनम् JayaMa. 318. 18 (*on* 6. 2); 178. 16 (*on* 2. 10); SthānṬ. 236A.11; **3Eii** attendance, service, cf. **अनुवर्तनजीविन्**; **3F** act of leading to, guiding राम त्वम् ... भक्तानामनुवर्तनाय सकलां कुर्वन् क्रियासंहतिम् ... भासि AdhyāRā. vii. 4. 12; **4A** act of going after, following देवीमुत्सुकप्रिय (जा?जना)नुवर्तनमुहूर्तलम्बितपरिजनाङ्गनाससंभ्रमानुयातां पुरस्कृत्य ... विन्ध्यगिरिमभ्यवर्तन्त मन्त्रिणः AvantiKa. 52. 8; 110. 13; **4Bi** following, i.e. accepting समुच्चयो निमित्तं चेत् स्यान्निमित्तानुवर्तनम् VākyaPa. 3 (14). 201; सर्वमेतद्विजानन्तो न सर्वस्य प्रबोधनात्। व्यक्तिभूता भविष्यन्ति व्यक्तस्यैवानुवर्तनात् BrahmP. 242. 89; **4Bii** act of following (in action) अकार्यात् प्रतिषेधश्च कार्ये चैवानुवर्तनम्। संक्षेपादिति सद्वृत्तं बन्धुमित्रानुजीविनाम् NītiSā. 5. 51 (comm. स्वामिनः ... धर्म्यार्थ्याद्विष्येषु प्रवर्तनं प्रवर्तमानस्यानुवर्तनम्); **4C** following, i. e. obeying जिनदत्तोऽपि ... समाचरितामरानुवर्तनसमयस्तां विद्यां प्रतिपद्य ... धरसेनाय ... प्रादात् YaśasCam. ii. 288. 5; गुरुवर्गोऽयं मातृतः पितृतस्तथा। अनुवर्तनमेतेषां मनोवाक्कायकर्मभिः

KūrmaP. 522.10 (2.12); PadmP. i.51.33; BallāC. 81.8; तदाज्ञानुवर्तनमनुचितम् Hitopa. 2. 153 (1); **4D** following or adhering to, cf. **अनुवर्तनद्वार**; **5Ai** continued presence or existence, persistence इच्छेदेकेषु [उच्छेदकेषु] बहुलं संस्कारस्यानुवर्ण[र्त]नम्। परपक्षेषु कल्प्या [कल्प्यं] हि भूयिष्ठानीति दृश्यते VibhraVi. 19; बोद्धृत्वपरिणामित्वधर्मयोरनुवर्तनम्। मलस्य साधिकारस्य निवृत्तेस्तत्परिच्युतौ MṛgendraT. i. 7. 22; तादवस्थ्ये तु रूपस्य नान्येनाभिभवो भवेत्। प्राक्तनानभिभूतस्य स्वरूपस्यानुवर्तनात् TattvSaṁ. 570; 688; मनसः अन्तःकरणस्य ... उपाधेरनुवर्तनात् ĪśopBh. 10. 2 (*on* 4); रसः ...। आलम्बनगुणस्थैर्यात्संस्कारस्यानुवर्तनात्। योऽनुयाति विलीनो यः स सूक्ष्म इति कथ्यते BhāvPra. (Śā.) 132. 7 (6); AkṣiU. 4.39; Adhyā U. 3; अनुयायिनि प्रयोगत्रयेऽप्यहमोऽनुवर्तनादित्यर्थः Bhāsk. i. 89. 19 (*on* i. 2. 2 ); i. 368. 13 (*on* i. 7. 6); तत्किं कृत्स्नस्य ब्रह्मधर्मस्य अनुवर्तनमभिप्रैषि GoviBh. 92. 6 (*on* ii. 1. 7); केचित् स्वप्नवदत्राहुः समसत्ताकतत्क्रियाम्। स्वप्नोत्थभयकम्पादेर्जागरेऽप्यनुवर्तनात्। अद्वैतविद्याचार्याणां समता नात्र संमता VedāntSiSūMañ. 2. 51 [AmaK. 2532; ŚabdaRa. (Vā.) 4397]; **5Aii** repeated existence, recurrence असत आत्मलाभः सतः सत्तावियोगो द्रव्यरूपतयानुवर्तनं च खलूत्पादादीनां परस्परमसंकीर्णानि लक्षणानि सकललोकसाक्षिकाण्येव SyādvāMañ. 21 (55); **5B** existence, position or condition अन्येषामपि द्वीपानां श्रूयतामनुवर्तनम् PañcaRā. (Nā.) ii. 2. 75; **6** name of a dramatic embellishment (*nāṭyālaṅkāra*) अथ नाट्यालंकाराः- प्रोत्साहनं च साहाय्यमभिमानोऽनुवर्तनम् SāhiDa. 344. 13 [Kośas give *anuvartana* as the synonym of the following : *anurodha*, AmaK. 1492; KośaKaTa . 1. 5891; *anuvṛtti*, KośaKaTa. 1. 5891; NānārthāSaṁ. i. 17. 81 gives *anuvartana* as the meaning of *yāñcā*: KalpaK. 239. 43 (v. l.) gives *vṛtta* in the sense of *anuvartana* ] [gratifying, obliging, result, consequence MW., Apte]

**अनुवर्तनकारिणी** (anuvartana-kāriṇī) *adj.* (*f.*) who practises compliance, complying छायेव साभवत्पत्यावनुवर्तनकारिणी PadmP. (Ra.) 7. 170.

**अनुवर्तनजीविन्** (anuvartana-jīvin) *adj.* who sustains on attendance or service तस्यानुजीविभिः क्रूरैरनुवर्तनजीविभिः। वसुहीना वसुमती कृता प्रकटतस्करैः NarmaMā. 1. 33.

**अनुवर्तनता** (anuvartana-tā) (=anuvartanā) *f.* conformity to, imitation of यावच्च लोकि अनुवर्तनतां करोति ... तावत्प्रसन्नमनसो अनुबन्धयामः LaliVi. 5. 43; किं तु जनस्य अनुवर्तनतां करोति लिपिशालमागतु सुशिक्षितु शिष्यणार्थम् LaliVi. 10. 2; आपत्तिष्वचोदनता संरञ्जनीयधर्मेष्वनुवर्तनता ŚikṣāSa. 183. 17; चत्वार इमे राष्ट्रपाल बोधिसत्त्वानामननुतापकरणा धर्माः ... चतुर्णामार्य-वंशानामनुवर्तनता Rāṣṭrapālaparipṛcchā 13. 18 [ DBHS.]

**अनुवर्तनद्वार** (anuvartana-dvāra) *n.* [Inst.] by means of following or adhering to वर्णविन्यासवक्रता ... प्रतिनियतगुणविशिष्टानां मार्गाणामनुवर्तनद्वारेण यथा स्वरूपानुप्रवेशं विदधाति तथा विधातव्या VakroJī. 85. 14.

**अनुवर्तनवश** (anuvartana-vaśa) *m.* [Abl.] on account of imitation भगवतः श्वासानिलाः पान्तु वः। यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्वेलानिभेनाम्भसो यातायातमतन्द्रितं जलनिधेर्नाद्यापि विश्राम्यति Subhāṣi. 36.

**अनुवर्तनसामर्थ्य** (anuvartana-sāmarthya) *n.* [Abl.] by the force of continuation or supplying (of word etc. from the previous context) उदात्त इत्यनुवर्तनसामर्थ्याद्यस्याप्राप्तः स्वरस्तस्य भवति MahāBh. ii. 154. 4 (*on* iii. 3. 107); ii. 209. 21 (*on* iv. 1. 17); iii. 210. 12 (*on* vi. 4. 82); सर्वेषामवयवानाम्, अनुवर्तनसामर्थ्यात् कार्ययोग इति भावः Pradī. vii. 200. 17 (*on* viii. 3. 78)

**अनुवर्तना** (anu-vartanā) *f.* conformity to, imitation of worldly actions लोकानुवर्तनां बुद्धा अनुवर्तन्ति लौकिकीम्। प्रज्ञप्तिमनुवर्तन्ति यथा लोकोत्तरामपि MaVastuAva. i. 168. 8; पादां च नाम धोवन्ति न चैषां सज्जते रजः। पादाः कमलपत्राभा एषा लोकानुवर्तना MaVastuAva. i. 168. 15; बोधिसत्त्वः ... काषायानि वस्त्राणि गृहीत्वा स्वयमेव प्रव्रज्यां लोकानुवर्तनामुपादाय सत्त्वानुकम्पायै सत्त्वपरिपाचनार्थम् LaliVi. 16. 0 (4); 25. 0 (2); बोधिसत्त्वस्य धर्मानुधर्मप्रतिपत्तिः। ... पञ्चविधा ...। तेषामेव [यथा] पर्येषितानां यथोद्गृहीतानां धर्माणां कायेन वाचा मनसा चानुवर्तना सम्यक्चिन्तना भावना च BodhiBhū. 76. 3; 76. 6 [DBHS.]

**अनुवर्तनादि** (anuvartanādi) *adj.* carrying out, i.e. expressing etc. (सविस्रम्भकथायोगै रतिं जनयते पराम्। परस्परप्रीतिकरैरात्मभावानुवर्तनैः ... रागो विवर्धते) एतेऽनुवर्तनादयो विस्रम्भयोगाः JayaMa. 181. 24 (*on* 2. 10)

**अनुवर्तनी** (anu-vartanī) *adj.* (*f.*) which continues to remain (स्नेहस्य) मात्रा ...। ह्रस्वा परीहारसुखाविकारा बृष्याथ बल्याप्यनुवर्तनी च KāśyaS. 19B. 4.

**अनुवर्तनीय** (anu-vartanīya) *adj.* [*f.* -ā] **1** to be gone through, i.e. to be experienced **2** to be practised or observed continuously **3** to be attended, to be served **4A** to be followed, i.e. to be admitted or conceded **B** to be followed, i.e. to be obeyed **C** to be gone after, to be followed **5** to be continued or supplied (from the previous context) **6A** to be favoured, to be obliged **B** to be turned, to be pursuaded **7** to be employed again **8** to be adhered to continuously **1** to be gone through, i.e. to be experienced दिष्टस्य ग्रन्थिरनिवर्तनीयः (v. l. °अनुवर्तनीयः) स्वकर्मणा विहितं नेह किंचित् MahāBhā. i. 190. 2; **2** to be practised or observed continuously निःसंशयं कार्यमवेक्षितव्यं क्रियाविशेषो ह्यनुवर्तितव्यः (v. l. अनुवर्तनीयः Gorr. Ed.) Rāmā. iv. 29. 20; लोकसंव्यवहारोऽनुवर्तनीयः एव Kād. 367. 8; तथापि लोकयात्रानुवर्तनीया MahāvīC. 7. 33 (1); प्रवर्तितं चक्रं सर्वेणानुवर्तनीयम् GītāBh. (Śaṅ.) 92. 12 (*on* 3. 17); आगमशीलनं च आफलान्मात्रया अनुवर्तनीयम् NyāyPari. 482. 2; 512. 6; तत्तद्गुणविशेषविशिष्टस्याहरहरनुवर्तनीयस्य साङ्गस्य ... तथाविध-विशिष्टानुष्ठानस्य रागप्राप्तत्वं न संभवति ŚatDū. 59. 15; कृत्स्नं पञ्चरात्रम् ... यथाधिकारं व्यवस्थितानुष्ठानतया सिद्धान्तादिसंकरपरिहारेणैव सर्वदानुवर्तनीयम् PāñcRāRa. 43. 17; 90. 9; किं च मदीयाचारे धर्मद्वयमेवानुवर्तनीयम् ŚaṅkaVi. (Ā.) 115. 10; प्रवृत्तस्याप्रायणमहरहरनुवर्तनीयायामुत्तरोत्तरं विशदीकरणीयायां च तस्याम् (विधायाम्) ŚivārkaMaDī. i. 45. 15 (*on* i. 1. 1); i. 82. 25 (*on* i. 1.1); पशौ पुरोडाशे च वाग्यमस्य समानतन्त्रता स्यात् पाशुको वाग्यमः पौरोडाशिकाह्वान-पर्यन्तमनुवर्तनीय इति यावत् MayūMāli. 822. 13 (*on* xi. 3. 8); **3** to be attended, to be served यावदयं संसारस्तावत्प्रसिद्धैवेयं लोकयात्रा यत् पुत्रैः पितरो लोकद्वयेऽप्यनुवर्तनीयाः VeṇīSaṁ. 3. 214; मुहूर्तं स्थित्वा भूपतिरादिदेश। ... भवद्भ्यां कुमारावनुवर्तनीयावहर्निशम् HarṣaC. 198. 12; **4A** to be followed, i.e. to be admitted or conceded यथोदाहृत एव मार्गः प्रमाणतायामनुवर्तनीयः NyāyMañ. i. 230. 29; अन्वयं यावत्पदस्य सामर्थ्यमनुवर्तनीयम् TattvBi. 152. 4; (प्रधानम्) व्यावर्त्यमनुवर्तनीयं च व्यवस्थाप्य PratyabhiVi. ii. 197. 1 (*on* iii. 4. 18) (Bhāsk. सिद्धतया ग्राह्यम्); एकवाक्यस्वारस्यभङ्गेनानेकवाक्यस्वारस्यं ह्यनुवर्तनीयम् ŚrutaPra. iB. 233. 20 (*on* i. 1. 17); एतावन्मात्रमप्यस्या अभ्यर्थित-मनुवर्तनीयमेव। अन्यथा ह्यदाक्षिण्यमापत्स्यते RasSa. 129 (5); **4B** to be followed, i.e. to be obeyed यदि वा न कोऽपि परमार्थतः प्रेयाननुवर्तनीयः ... नरपतीनाम् TilaMañ. 299. 12; यथाविधि मौनानुष्ठानस्यैव भगवत्सेवारूपत्वात् प्रवृत्तिविषया निवृत्तिविषया वा भगवदाज्ञैव सर्वदानुवर्तनीया इत्यच्छिद्रानुष्ठानसिद्धिः PāñcRāRa. 151. 14; **4C** to be gone after, to be followed अनुवर्तनीया तिलक-मञ्जरी TilaMañ. 366. 4; **5** to be continued or supplied (from the previous context) शङ्खादौ ... परमाणावग्निसंयोगेन विनाशात् तदर्थं प्रत्यक्षत्वे सतीत्यनुवर्तनीयम् NyāyKa. 60. 1; तदेवानुवर्तनीयमिति तु कुत इत्याह Bhām. 177. 15 (*on* 1. 2. 15); सामीप्यादित्यत्राप्यतिरनुवर्तनीयः यथा लोचनस्थमञ्जनमतिसामीप्यान्न दृश्यते SāṁkhyaTaKau. 213. 6 (*on* 7); प्रत्यक्षद्वयजनिते संस्कारे निर्णये चानुमानत्व-प्रसङ्गस्तदवस्थ एव, तस्मात्तन्निवृत्यर्थं प्रमाणपदं न कृतं चेदवश्यमनुवर्तनीयमित्यर्थः NyāyVārPari. 565. 7; सामान्यलक्षणसूत्रात् प्रत्यवस्थानपदमनुवर्तनीयम् TārkiRa. 254. 3; 'तत्राहुर्नाम तद्धतामित्युत्तरेष्वप्यनुवर्तनीयम् KāvyKaVṛ. 29. 21 (2. 1); सर्वोत्कृष्टब्रह्मचिन्तनाद्धेतोरियदा(नन्दा)दिकं सर्वत्रानुवर्तनीयम् VedāntPāSau. 328. 20 (*on* iii. 3. 34); कुमारी शेते इत्यादावकः सवर्णे दीर्घत्वाभावार्थमचीत्यनुवर्तनीयं न भवति PariVṛ. (Sī.) 36. 1; सूत्रेष्वदृष्टं पदं सूत्रान्तरादनुवर्तनीयं सर्वत्र PrakriKau. i. 18. 1; 'राज्ञाम् एकादश' इत्यत्र गुणभूतोऽपि गर्भशब्दोऽनुवर्तनीयः आकाङ्क्षाबलात् VīraMi. 31. 9 (*on* 1. 14); चतुर्विधमुक्तिफलकं प्रयोगम् ... यावज्जीवार्थकं प्रतिमासपदं रात्रिपदं चानुवर्तनीयम् LalitāSaBh. 221. 14 (*on* 291); **6A** to be favoured, to be obliged (न च गम्यैः परिभूयेत तान् सहायान् कुर्यात्) सहायाः प्रियहिताभ्यामनुवर्तनीयाः JayaMa. 307. 18 (*on* 6.1); **6B** to be turned, to be pursuaded नक्तंदिवमपि पतिपार्श्ववर्तिनी सा कथमनुवर्तनीया तत्रभवतेति तरलं भवति मे चेतः Mukundā. 81 (1); **7** to be employed again प्रवोवाजीया यदि कस्यांचिदिष्टौ मध्ये अन्त्ये वा स्यात्, तदानीम् अन्या काचित् (ऋक्) प्रथममनुवर्तनीया भवेत् PūrvottaVāNaMā. 195. 15; **8** to be adhered to continuously, cf. **अनुवर्तनीयत्व 2**.

**अनुवर्तनीयता** (anuvartanīya-tā) *f.* the state of being what is to be observed or practised continuously श्रवणमननोपासनाकालेष्वपि तत्काल-संभावितचित्तमालिन्यपरिहारार्थं चित्तशुद्ध्यर्थकर्मणामनुवर्तनीयता ब्रह्मविचारे ब्रह्मजिज्ञासायां वा तदानन्तर्योक्त्ययोगात् ŚivārkaMaDī. i. 82. 12 (*on* i. 1. 1)

**अनुवर्तनीयत्व** (anuvartanīya-tva) *n.* **1** the state of being what is to be observed or practised continuously जातिवर्णाश्रमाद्युपाधिकानां विधिनिषेधानां ब्रह्मविदोऽप्यनुवर्तनीयत्वस्य ... नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ŚatDū.

138. 3; **2** the state of being what is to be adhered to continuously ज्ञानस्याप्रयाणादनुवर्तनीयत्वस्य प्रतिपादितत्वात् ŚatDū. 234. 21; आमोक्षात्तदुपायभूतज्ञानाचार्ययोरनुवर्तनीयत्वमेवोक्तम् ŚatDū. 236. 26.

**अनुवर्तमान** (anu-vartamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** going or moving along **ii** moving around **B** going after, following **C** occurring subsequently **Di** accompanying, i.e. harmonizing **ii** accompanying, i.e. going together **E** accepting **F** obeying **2A** practising, observing **B** attending upon, serving **3** continuing or supplying (from the previous context) **4A** existing continuously or persisting **B** continuing, present **Ci** recurring **ii** coming into being again and again **5** sticking to, adhering to **6A** complying with **B** imitating **7** using , i.e. enjoying **1Ai** going or moving along एष उ एवास्य त्रिवृद् वज्रोऽहरहरिमान् लोकाननुवर्तमानस्सर्वं पाप्मानमपघ्नन् पल्ययते य एवं वेद Jaimi Br. 1. 247; 1.248; राजवाहनः ... क्षुत्पिपासादिक्लेशनाशनं मणिम् ... मातङ्गाल्लब्ध्वा कंचनाध्वानमनुवर्तमानं तं विसृज्य बिलपथेन तेन निर्ययौ DaśKuC. 15. 12; (वत्साः) स्वक्षुण्णपदपद्धतिमनुवर्तमानाः कथं निवर्तनीयाः GopāKeCan. 47. 30; **1Aii** moving around गिरिवरमभितोऽनुवर्तमानो हय इव मण्डलमाशु यः करोति। तमिह शरणमभ्युपेहि देवि दिवसकरम् Rāmā. vi. 24. 36; **1B** going after, following इन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्तमान (better °वर्त्मान) इति हुत्वोपतिष्ठते HirŚS. xii. 5. 31 (102. 21); मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपौ प्रियां स्वामनुवर्तमानः KumāSaṁ. 3. 36; SaraKaṇṭhā. 629. 6; रुमण्वान् ... प्रहारव्रणितहास्तिकप्रायमशेषसैन्यमनुवर्तमानः शनैः शनैरागच्छति Ratnā. 4. 6 (5); सखि छायावन्मामनुवर्तमानस्य पुष्पोद्भवस्य वल्लभा त्वम् DaśKuC. 30. 15; गिरिराजकुमारिकामपि स्वं विपिनेष्वद्रिषु चानुवर्तमानाम्। ... अनुरोद्धुं स्वयमध्यास्त शिवः कदम्बमूलम् Śiv Lī. 3. 79; अमराश्च (चित्रशिखण्डिनम्) तमनुवर्तमानाः ... तपोलोकसमीपमापेदिरे NīlaVi. 36. 9; पार्श्वस्थितां प्रणयिनीमनुवर्तमानः। ... परभृतोऽयम् ... कुरुते विहारम् JānaPa. 1. 7; **1C** occurring subsequently सिद्धम् ... °श्रीचन्द्रगुप्तस्य ... [गुप्त]कालानुवर्तमानसंवत्सरे एकषष्ठे ... [प्र]थमे शुक्लदिवसे पञ्चम्याम् EI. xxi. 8. 3; **1Di** accompanying, i.e. harmonizing वन्दी सूचीबाणस्तारमधुरेण गीतिध्वनिमनुवर्तमानः स्वरेणेदमार्यायुगलमगायत् HarṣaC. 132. 3; **1Dii** accompanying , i.e. going together राजपुत्रो निरभिमानमनुकूलाभिः संकथाभिर्मामनुवर्तमानो मुहूर्तमास्त Daś KuC. 106. 11; किं गतमेतैरतिक्षुद्रैः किंचित्तु वयमनुवर्तमानाः क्षणमपहरिष्यामः NīlaVi. 119. 14; **1E** accepting अहं तु तन्महर्षेर्मतमनुवर्तमानः कावेरीतटमुपावर्ते AvantiKa. 199. 8; एतन्मतमेव तावदनुवर्तमानः प्रयागं तावद् गत्वा तत्रैव देवीस्नेहस्य यथोचितमाचरिष्यामि TāpaVa. 5.8(86); वैयासिकं तु मतमनुवर्तमानाः ... परमात्मनो नित्यस्य वेदानां योनेरपि न तेषु स्वातन्त्र्यम् Bhām. 74.13 (*on* i. 1.3); VedāntKa. 57. 20 (*on* i. 1. 3); ईप्सादिस्वातन्त्र्येण ... तच्चरितमनुवर्तमानो वार्तिककृदुपलक्षणान्तरं कृत्वोत्तरकालभाव्याह TātpaṬ. (Vā.) 31.6 (*on* i. 1. 1); अमी अभ्यर्थनां मम किमप्यनुवर्तमाना गृह्णन्ति कानिचिदहानि नरेन्द्रपूजाम् PrasaRā. 3. 40; प्रायेण सर्वप्राणिनः ...। अर्थकामावेव पुरुषार्थौ मन्यमानाः, चार्वाकमतमनुवर्तमाना एवानुभूयन्ते SarvaDaSaṁ. 1. 21; 15.1; **1F** obeying भैरवाचार्योऽपि प्रीत्यानतिक्रमणीयं नृपवचनमनुवर्तमानः पूर्ववत्तदेव व्याघ्राजिनमभजत् HarṣaC. 158. 11; वादिनस्तस्य वचनमनुवर्तमानो मेदिनीपतिर्विहस्य किंचित्सोपहासमवदत् TilaMañ. 50. 4; आज्ञां त्वदी[यामनुवर्तमानः] शरीरभाजां प्रसवप्रसङ्गे PṛthvīVi. 6.45; **2A** practising, observing यत्र तु प्रीत्युपलब्धितः प्रवृत्तिर्न तत्र शास्त्रमस्ति। तदनुवर्तमानो नरकाय राध्यति HirŚS. xxvi. 4. 13 (56. 27); ĀpaDS. i (4). 12. 13; ब्रह्मभूतो ब्राह्मणः शास्त्रमनुवर्तमानो ब्रह्मलोकमभिजयति BaudhDS. ii. 4. 24; यथोक्तमनुवर्तमानः प्राणानुपालनाद्दीर्घमायुरवाप्नोति CaraS. i. 11. 4; भूपतिरनुवर्तमानो लौकिकमाचारमाचार्यवचनं चोत्थाय ... सह स्वस्रा तामेव भूमिमयासीत् Harṣa C. 331. 12; काकतीयनरेन्द्रवृद्धोचितमाचारमनुवर्तमानस्य देवस्य ... विषादहर्षयोः सीमानं स्पृशत्यस्माकं मनः PratāYaBhū. 154. 13; व्याख्यानुमार्गमनुवर्तमानानां च कथं न जायते लज्जा NyāySu. (Ja.) 116A. 10 (*on* i. 1. 5); अदुष्टानां यथाशास्त्रमनुवर्तमानानां भोजनात् तृप्तानामाशीर्दानात् तत्फलम् Upask. 261. 3 (*on* vi. 1. 6); नन्वेतामेव तावत्प्रभातवेलां पतिव्रताधर्ममनु-वर्तमानां दिनकरकुलवधूं पश्यतु भवती KaṁVa. 1. 9 (2); आदिष्टाः ... असुरवराः स्वयमनतिक्रामन्तो धर्ममौशनसम् ... अनुवर्तमाना हिरण्याक्षदर्शितां सरणिम् NīlaVi. 30. 16; **2B** attending upon, serving (इन्द्रसेना) तपसाराधयत्तदा। ... अनुवर्तमाना त्वादित्यं तथा पञ्चतपाभवत् MahāBhā. i. App. I. 100 (84); यस्तां विविक्तचरितैरनुवर्तमानां नात्याद्रियत्परमभागवतप्रसङ्गः BhāgP. iii. 16. 21; यथा यथा स्वप्नेषु संकल्पदशास्वार्यपुत्रश्चाटुवचनादिभिर्व्यापारैर्मामनुवर्तमान आसीत्, तथा तथेदानीं प्रत्यक्षमनुवर्तते इत्याश्चर्यम् JānaPa. 5. 17 (2); **3** continuing or supplying (from the previous context) नार्थः क्ङिद्ग्रहणेनानुवर्तमानेन MahāBh. ii. 24. 11 (*on* iii. 1. 13); नवम इत्यनुवर्तमानेऽपि पुनर्नवमग्रहणमुपचित्राप्रतिप्रसवार्थम् MṛtaSaṁ. 83 . 24 (*on* 4. 45); पूर्वपक्षाश्च सुदूरमपि सिद्धान्तसारूप्यादनुवर्तमानाः प्रमाणवृत्ताहितबुद्धिभिः यत्नतोऽनुसरणीयाः SaṅkarKāBh. 198. 3 (*on* iv. 2. 33); षष्ठी 'हेतुप्रयोगे' इत्यतोऽनुवर्तमानमपि प्रयोगग्रहणमनङ्गीकृत्य PariVṛ. (Sī.) 5. 21; ह्रस्वग्रहणेऽनुवर्तमाने पुनर्यच्चकारेण तस्यानुवर्तनम् PariVṛ. (Sī.) 11. 23; 24. 15; सुपि स्थः इत्यतोऽनुवर्तमानं सुब्ग्रहणम् ... ज्ञापितम् Prasā. i. 6. 2; तद्ध्यन्तग्रहणम् 'झलो झलि' इत्यतोऽनुवर्तमानेन झलि इत्यनेन संबद्धम् Prasā. i. 87. 15; i. 218. 6; प्रत्ययग्रहणेऽनुवर्तमानेऽपि पुनः प्रत्ययग्रहणं कृत्स्नप्रत्ययलोपे यथा स्यात् Prasā. i. 159. 18; i. 453. 18; i. 698. 17; कर्मधारयपक्षे 'अन्त' इत्यनुवर्तमाने ... अन्तोदात्तत्वे विहिते ... पूर्वेषां चतुर्णामपि अचामनुदात्तः स्यात् MīmāKau. i. 117. 1 (*on* i. 3. 24); अग्निचिद्व्रतम् ... कर्तव्यमाहिताग्निव्रतवदिति प्राप्ते कर्मणि भूत इति चानुवर्तमाने ... चिनोतेः क्विप्प्रत्ययविधानात् BhāṭṭDī. ii. 198. 19 (*on* v. 3. 10); अनुबन्धानामेकान्तत्वे तु 'लोपो यि' इत्यतो लोपग्रहणेऽनुवर्तमाने पुनर्लोपग्रहणात् सर्वादेशत्वं बोध्यम् LaŚabdeŚe. i. 22. 17; i. 60 .4; झलीत्यनुवर्तमानं झलादि-प्रत्ययपरम् ... तदर्थकतयार्थाधिकारात् LaŚabdeŚe. i. 323. 3; i. 336. 25; GoviBh. 146. 5 (*on* ii. 3. 9); **4A** existing continuously or persisting ते च विकाराः परस्परमनुवर्तमानाः कदाचिदनुबध्नन्ति कामादयो ज्वरादयश्च CaraS. iii. 6. 8 (comm. यदैव ज्वरादयः कामादयो वा बलवत्त्वेन चिरकालमनुवर्तन्ते); अनुवर्तमानव्यावर्तमानयोः स्वभावोऽन्यो वक्तव्यः HetuBiṬ. 103. 9; सर्वथा दूरमपि विशेषणमालायामनुवर्तमानायां प्रथमोपलक्षणस्याभेदात् संबन्धदर्शनमुपपत्स्यते TantrVā. 693. 17 (*on* iii. 1. 12); अस्ति कश्चित्पार्थिवत्वादिस्वभावः पुरुषादीनां केशनखादिष्वनुवर्तमानो गोमयादीनां च वृश्चिकादिषु BrahmSūBh. (Śaṅ.) 294. 18 (*on* ii. 1. 6); 541. 8 (*on* iii. 1. 8); सर्वास्ववस्थास्वपि व्यावृत्तास्वनुवर्तमानमहमित्यन्तः-स्फुरन्तं सदा। स्वात्मानं प्रकटीकरोति DakṣiMūA. 7; क्षुत्पिपासोपजनिते संतापे शश्वदनुवर्तमाने जाठराग्निकृतविकारेऽन्नपाननिष्पन्दे वा न रोगबुद्धिर्जनस्य PañcPā. 32. 8 (*on* i. 1. 1); एकस्मिन्नपि द्रव्ये द्रव्यान्तराद् व्यावर्तमाने अनुवर्तमानयोर्जातिगुणयोर्भेदावगमादिति जातिनिर्णये निर्णीतम् PrakaPañ. 141. 7; न हीन्द्रियसंप्रयोगसमनन्तरं केषुचिदेव देहविशेषेषु अनुवर्तमानमन्यतो व्यावर्तमानं नरत्वातिरेकिणं ब्राह्मण्यं नाम जातिविशेषमपरोक्षयामः ĀgaPrā. 7. 8; न च ज्ञानात्मकत्वमेव ग्राह्यत्वं सुषुप्तावस्थायां ज्ञानात्मभूतस्य ज्ञानसंतानवदनुवर्तमानस्यपि ग्रहणाभावात् NyāyKa. 128. 3; सर्वं जगत् ... कर्मविशेषमुपभुञ्जानः कुलालव्यापारविगमे चक्रभ्रान्तिवत् संस्कारवशादनुवर्तमानस्य देहपातमुदीक्षमाणः NyāyKa. 284. 18; आज्ञादिभेदेऽप्यनुवर्तमाने प्रवृत्त्यभावस्य विरोधिमात्रे। लिङ्गादिशब्दस्य स वेत्ति शक्तिम् SaṁkṣeŚā. 1. 136 (i. 114. 18); बालादिशरीरेषु व्यावर्तमानेष्वपि परस्परमहंकारास्पदमनुवर्तमानं तेभ्यो भिद्यते Bhām. 2. 19 (*on* i. 1. 1); निश्चितेऽपि तत्त्वे विपर्यासनिबन्धनो व्यवहारोऽनुवर्तमानो दृश्यते Bhām. 43. 5 (*on* i. 1. 1); 57. 20 (*on* i. 1. 1); 88. 18 (*on* i. 1. 4); यस्मिन्ननुवर्तमाने यद् व्यावर्तते तत्तस्माद्भिद्यते यथा सुवर्णावयवेष्वनुवर्तमानेषु कटकमुकुटादयः। अनुवर्तमानेषु तु वर्णेषु व्यावर्तन्ते पदभेदाः TātpaṬ. (Vā.) 470. 13 (*on* ii. 2. 57); क्षीरावसेकादाम्लत्वं परिहृत्य माधुर्यमुपादायानुवर्तमानामलकी कालान्तरेऽपि फले माधुर्यमुन्मीलयति ĀtmaTaVi. 794. 9; अपवर्गपर्यन्तमेकमेव चित्तं धर्मितयानुवर्तमानं न निह्नोतुं पार्यते RājMār. 70. 24; दुःष्यन्तेन ... यदवगतं तत्तदनन्तरेऽप्यनुवर्तमानं प्रेमप्रकर्षाय भवति SaraKaṇṭhā. 657. 2; प्रैषादिष्वपि कार्यमेवानुवर्तमानं प्रवृत्तिहेतुतां भजते NyāyMa. 186. 10; 204. 4; सन्मात्रं सर्वासु प्रतिपत्तिष्वनुवर्तमानं दृश्यते BrahmSūBh. (Rā.) 23. 8 (*on* i. 1. 1); 696. 11 (*on* iii. 4. 26); कूटस्थो देवाद्यवस्थास्वनुवर्तमानः सर्वसाधारणज्ञानैकाकारात्मनि स्थितः GītāBh. (Rā.) 328. 1 (*on* 6. 8); सर्वभावानाम् ... ऐहिकामुष्मिकसर्वार्थसिद्धिः स्यात्। ... संस्कारादेरपि कस्यचित्स्थिरस्यानुवर्तमानस्यानभ्युपगमात् VedāntDī. 109. 6 (*on* ii. 2. 27); इदं रजतमित्यनुवर्तमानस्येदमर्थस्यावभासोऽक्षमूलः NītiMā. 19. 24; नियतक्रमस्य तस्य संस्काररूपेणानुवर्तमानस्य स्मारणेन व्यक्तीकारः VedāntKa. 230. 10 (*on* ii. 1. 2); भाष्ये भेदबुद्धावनुवर्तमानायामन्यतरबुद्धिरध्यास इत्यध्यासलक्षणमुक्तम् Vedānt Ka. 406. 2 (*on* iii. 3. 9); न हि तस्मिन्ननुवर्तमाने द्रव्यान्तरं समस्तीति प्रत्येति NyāyKu. 147. 8; 6.5; कुलाभिमानिभिः पुरुषैस्तादृग्विधाभिः स्त्रीभिश्च रक्ष्यमाणानि कुलान्युपप्लुतान्येवानुवर्तमानानि दृश्यन्ते CaturCin. iii (1). 344. 2; मोक्षहेतुः असकृदावृत्त आ प्रयाणादन्वहमनुवर्तमानो ज्ञानविशेषः NyāySiA. 216. 15; उत्तरोत्तरदिवसेष्वपि ... निर्वेदविषयतयानुवर्तमानानाम् ... दोषविशेषाणां निःशेषनिवृत्तिलक्षणवैशिष्ट्यलाभार्थम् ... मनोरथानुवर्तनं कार्यमेव PāñcRāRa. 91. 15; भूधातोस्सत्तार्थकत्वात्सर्वत्रानुवर्तमानं सद्रूपं ब्रह्मेति विज्ञायते BrahmSūBh. (Śrī.) i. 125. 5 (*on* i. 1. 2); ii. 465. 15 (*on* iv. 2. 18); अनुवर्तमानेन संस्कारेण उत्तरोत्तरः कर्मसंतानो जायते Upask. 232. 12 (*on* v. i. 17); 373. 13 (*on* ix. 1. 1); प्रकृत्यन्तरालादवैकार्यं चित्सत्त्वेनानुवर्तमानात् BhaktiSū. (Śā.) ii. 1. 11; मीमांसाशास्त्रे गुरुशिष्यपरंपरामविच्छेदेनानुवर्तमानामाहुः सांप्रदायिकाः ŚivārkaMaDī. i. 33. 25 (*on* i. 1. 1); i. 209. 17 (*on* i. 1. 13); असत्कार्यवादिनां

बौद्धानां नानुवर्तमानस्य द्रव्यस्यावस्थान्तरप्राप्तिर्विनाशः ŚivārkaMaDī. ii. 85. 7 (*on* ii. 2. 21); घटव्यक्त्यत्ययानन्तरमपि अनुवर्तमानाया नीलत्वजातेस्तदाश्रितत्व-नियमाभावात् PūrvottaVāNaMā. 75.3; प्रस्तरे यजमानभेदग्राहिणो यावद्ब्रह्मज्ञान-मर्थक्रियासंवादेनानुवर्तमानस्य प्रत्यक्षस्य प्रातिभासिकविषयत्वाभ्युपगमेनोपपादनायोगात् SiddhāLeSam̐. 249. 8; **4B** continuing, present गम्यस्याप्यनुवर्तमानस्य वेश्यास्वरूपप्रतिपत्त्यर्थमाह JayaMa. 323. 1 (*on* 6. 2); प्राचीनकालपर्यन्तमुपरवराहित्येन प्रतिपक्षताईपुरुषसमक्षमनुवर्तमानं साधयेत् SmṛtiCan. iii. 165. 13; **4Ci** recurring श्रीवर्धमानाभिधमात्मरूपम् इति विधेयमनुवर्तमानं बुद्धौ संप्रधार्य विज्ञेयम् Syādvā-Mañ. 1 (137); **4Cii** coming into being again and again ऋतुलिङ्गन्यायेन वा प्रतियुगमनुवर्तमाना बबरादयः प्रवाहनित्यतया न वेदस्यानित्यत्वमापादयन्ति YuktiSneha. 163. 11 (*on* i. 1. 8); **5** sticking to, adhering to लज्जां गुणौघजननीम् ... अनुवर्तमानाः। तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति ... न पुनः प्रतिज्ञाम् ŚatTrayī. 2. 318; KumāPraPra. 56. 20; (भागुरायणः) कृतज्ञतामनुवर्तमानेनात्मनोऽनन्तर-ममात्यपदं ग्राहितः MudrāRā. 3. 24 (34); राज्यवर्धनहर्षौ ... प्रणयिनीमिव ... कुलपुत्रतामनुवर्तमानम् ... माधवगुप्तं ददृशतुः HarṣaC. 197. 13; **6A** complying with (पूषा) मन्दं मन्दम् अप्रियप्रश्नार्थमिव च स्थितिमनुवर्तमानो लौकिकीमवातरद्दिवः HarṣaC. 234. 4; असौ संनिहितधनिकचित्तमनुवर्तमानः तदनुगुणं वक्तुं शक्नोति ManuBh. ii. 103. 8 (*on* 8. 64); चित्तमनुवर्तमानानि मधुकरराजमिव मक्षिकाः सर्वाणीन्द्रियाणि प्रतीयन्ते RājMār. 41. 17; नरसिंहदेवस्य चित्तमनुवर्तमानेन विद्याधरेण कविना बाढमभ्यन्तरीकृतोऽसि RasāSu. 206. 4(2. 263 ½); **6B** imitating तं जीवकर्मपदवीमनुवर्तमानास्तापत्रयोपशमनाय वयं भजेम BhāgP. iii. 31. 16; प्रवृत्ति-विशेषे नियतो रूपकनाथ(म)को भविष्यति तादृक्प्रवृत्तिसमुचितवेषभाषाचारा-भिनयादिकमनुवर्तमानैः सूत्रधारादिभिः स्थापकान्तैः AbhinBhā. i. 251. 8 (*on* 5. 173); **7** using, i.e. enjoying (राजसुतः) अनुवर्तमान आगातारुण्यो-दीर्णविषयरितानि KuṭṭaMa. 738 (comm. सेवमानः)

**अनुवर्तमानता** (anuvartamāna-tā) *f.* **1** the state of being what exists continually or persists संस्कारो नामानुभवस्य कालान्तरेऽपि अनुवर्तमानता PratyabhiVi. i. 337. 1 (*on* i. 6. 9); अनाद्यविद्यादोषस्यानुवर्तमानतया भ्रमत्व-स्यैवौत्सर्गिकत्वात् SāṁkhyaPraBh. 65. 36 (*on* 1. 147); तेषाम् परमेश्वरधर्माणाम् ... उपसंहारपर्यन्तमनुवर्तमानतया भूयस्त्वं सौत्रेण ... सूचितम् ŚivārkaMaDī. i. 287. 20 (*on* i. 1. 31); **2** the state of being what is continued or supplied (from the previous context) 'ध्रुवमपायेऽपादान'मिति सूत्रादवधिपरस्य पदस्या-नुवर्तमानतया ... अस्य वैयर्थ्यप्रसङ्गात् ŚivārkaMaDī. i. 563. 17 (*on* i. 4. 25)

**अनुवर्तमानत्व** (anuvartamāna-tva) *n.* the state of being what exists continuously अहंकारग्रन्थेर्मनुष्याभिमानपर्यन्तस्याविकलमनुवर्तमानत्वात् PañcPā. 40. 2 (*on* i. 1. 0); व्यक्त्यन्तरे जातिप्रत्यभिज्ञया जातेरनुवर्तमानत्वम् ... प्रतीयते NītiMā. 29. 3; सांख्यादिसमयाः प्रमाणभूताः ... सर्वदानुवर्तमानत्वात् NyāySu. (Ja.) 315A. 13 (*on* ii. 2. 1)

**अनुवर्तमानत्वरूप** (anuvartamānatva-rūpa) *adj.* which is of the nature of the state of being what exists continuously प्रकर्षश्च ... निरन्तरमनु-वर्तमानत्वरूप इह ... विवक्षितः ŚivārkaMaDī. ii. 410. 32 (*on* iii. 4. 46)

**अनुवर्तमानत्वसंग्रह** (anuvartamānatva-saṅgraha) *m.* grasping or comprehension of the state of being what exists continuously (ब्रह्म धर्मिसत्ता-समानसत्ताकधर्मवत्) सत्ताकत्वादेरित्यादिना यावद्ब्रह्मस्वरूपमनुवर्तमानत्वसंग्रहः LaCandr. 718. 29.

**अनुवर्तमानदेह** (anuvartamāna-deha) *m.* body which continues to exist or persist न हि तत्त्वमस्यादिवाक्यश्रवणसमनन्तरमप्यनुवर्तमानदेहेन्द्रिया-दिभिर्दुःखादिकं न जायते ŚatDū. 137. 19.

**अनुवर्तमानद्वितीयान्त** (anuvartamāna-dvitīyānta) *adj.* (used as noun) what ends in accusative which is being continued (from the previous context) तदित्यनुवर्तमानद्वितीयान्ताबाधायाह तृन्नन्तमिति LaŚabdeŚe. ii. 292. 9.

**अनुवर्तमानधर्मवत्** (anuvartamānadharma-va(n)t ) *adj.* possessed of characteristic which exists continuously ब्रह्म ... यावत्स्वरूपमनुवर्तमान-धर्मवद्वा ...। धर्मैर्भावरूपधर्मैर्वा हीनं नावतिष्ठते, पदार्थत्वात् भावत्वात् Nyāyāmṛ. 489A. 7; AdvaiSi. 718. 2.

**अनुवर्तमानप्रतियोग्यधिकरण** (anuvartamāna-pratiyogyadhikaraṇa) *n.* locus of the counter positive which exists continuously न ततः पश्चाद-नुवर्तमानप्रतियोग्यधिकरणाश्रिताभावरूपध्वंससिद्धिः SiddhāLeSam̐. 438. 10.

**अनुवर्तमानबोधरूपता** (anuvartamānabodharūpa-tā) *f.* the state of being what is of the nature of knowledge which exists continuously नीलज्ञानं पीतज्ञानं शुक्लज्ञानमिति नीलपीताद्युपजनापायेऽप्यनुवर्तमानबोधरूपता ... अवधार्यते NyāyMañ. ii. 107. 11.

**अनुवर्तमानभावरूप** (anuvartamānabhāva-rūpa) *adj.* of the form of continuous existence आत्मा ... यावत्स्वरूपमनुवर्तमानभावरूपानात्मवान् ... पदार्थत्वाद् भावत्वाद्वा घटवत् Nyāyāmṛ. 153A. 5; AdvaiSi. 408. 8.

**अनुवर्तमानभ्रम** (anuvartamāna-bhrama) *m.* erroneous cognition which exists continuously रजतशुक्त्योरभेदग्रहेऽप्यनुवर्तमानभ्रमस्तु रजतभेदाज्ञानकार्यत्वात् तद्भेदज्ञानान्निवर्तते GuruCandr. i. 378. 15.

**अनुवर्तमानविपर्यय** (anuvartamāna-viparyaya) *m.* erroneous cognition or knowledge which exists continuously निरुपद्रवपरमार्थस्वभावस्य ... अनुवर्तमानविपर्ययैर्न बाधः VedāntKa. 21. 12 (*on* i. 1. 1)

**अनुवर्तमानव्यावर्तमानाकारता** (anuvartamānavyāvartamānākāra-tā) *f.* the state of having the forms existing and not existing जातिव्यक्त्योरेकत्वं चानुपपन्नम्, अनुवर्तमानव्यावर्तमानाकारतया तयोर्विरुद्धस्वभावत्वात् NītiMā. 28. 18.

**अनुवर्तमानसाक्षात्कार** (anuvartamāna-sākṣātkāra) *m.* direct knowledge (i.e. realisation) which exists continuously सततमनुवर्तमानसाक्षात्कारेण तस्याप्यविद्यालेशस्य निवृत्तिरिति कल्प्यते VedāntKa. 525. 25 (*on* iv. 1. 15)

**अनुवर्तमानस्थिराकार** (anuvartamāna-sthirākāra) *m.* the permanent form which exists continuously निरन्वयविनाशिनां ज्ञानानामनुवर्तमानस्थिराकार-विरहाद्वासना च दुरुपपादा BrahmSūBh. (Rā.) 494. 12 (*on* ii. 2. 27)

**अनुवर्तमानस्नेहातिशय** (anuvartamāna-snehātiśaya) *adj.* having excessive affection which exists continuously or persists मित्रस्य नैरन्तर्येण चिरकालमत्यन्तमनुवर्तमानस्नेहातिशयस्य ... यावदशौचं तस्मादपरदिने तदेव प्रकृतश्राद्धं कार्यम् HārLa. 180. 15.

**अनुवर्तमानस्वत्व** (anuvartamāna-svatva) *n.* ownership or proprietary right which exists continuously यस्मिन् वादे नाष्टिकस्यानुवर्तमानस्वत्वसाधक-प्रमाणाभावः ... तस्मिन्वादे ... राजा विनिर्णयं कुर्यात् SmṛtiCan. iv. 506.12.

**अनुवर्तमानानात्मवत्** (anuvartamānānātma-va(n)t) *adj.* possessed of non-self (i.e. body etc.) which exists continuously or persists आत्मा यावत्स्वरूपमनुवर्तमानानात्मवान् Nyāyāmṛ. 153 A. 5; AdvaiSi. 408. 7.

**अनुवर्तयत्** (anu-vartáyat) *adj.* [P. vi. 1. 186; vi. 2. 139] **1Ai** causing to go after or follow क्रव्यादा॑नुव॒र्तय॑न्मृ॒त्युना॑ च पु॒रोहि॑तम् AV. xi. 10.18; **1Aii** following, i.e. adhering to हृदयमनुकूलयामीति पृष्टो नृपेण चित्रशिखः स्वामिनोऽनुवर्तयन्नाशयं जगाद UdaySuKa. 40. 25; **1B** being in conformity with वसुंधरासंपादितशुद्धिमनुवर्तयन्ति बहुविधान्येतानि प्रादुर्भवन्ति KundaMā. 6. 34(2); **2** repeating or reciting together पच्छोऽर्धर्चशः सर्वां च तृतीयेन सहानुवर्तयन् PāraGS. ii. 3. 5; **3** favouring, i.e. providing तत् (सर्वथा) प्रजा न्यायेन मन्त्रसुखमनुवर्तयन् राजा राज्यसुखमनुभवति PañcT. 3. 121 (1) (369.15); **4A** causing to proceed properly नातिमहता व्यायामेन वेगानुदीरयन्नाप्रवृत्तान् प्रवर्तयन् प्रवृत्तांश्चानुवर्तयन् ... कण्ठमनभिस्पृशन् वमेत् AṣṭāSam̐. i. 139. 23 (1. 27); **4B** causing to continue विमर्शः ... स हि ... आत्मानमभिमत-प्रसिद्धार्थक्रियाप्राप्तिपर्यन्तमनुबन्धयन् (v.l. अनुवर्तयन् ) अनुन्मूलितवृत्तिः PratyabhiVi. ii.78.2 (*on* ii. 3. 2.); ii. 246.9 (*on* iii. 2. 2); अश्रौत्रैरपि तैः (ध्वनिभिः) यथाबोध-मनुवर्तयद्भिर्वृत्तिभेदासिद्धिः NyāyRa. 787. 18 (*on* 6. 227); **4C** continuing to hold श्रद्धां जनयन् भूयः कुर्वीतैवानुकारमेतस्य। अनुवर्तयंश्च गोष्ठीरनुरञ्जन-माचरेत्सङ्गे KandaCū. i. 4. 56; **5** being favourable यो वा एतमेवंविदम् अन्वेव अनुवर्तयन्नेव आत्नीयान्भार्यान्बुभूर्षति BṛĀraUBh. 62.7(*on* i. 3. 18); **6A** leading to एष धर्मभृतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् BhāgP. iv.16. 4; **6B** practising, observing अनुवर्तयन्व्रतमृणार्णधारयाप्यवसीदति स्म विधनः स सर्वथा ŚivLī. 18. 29.

**अनुवर्तयितव्य** (anu-vartayitavya) *adj.* [*f.*-ā] **1** to be caused to be repeated or to be recited over वैष्णवीमृचमनुवर्तयति। ... पृषदाज्य एवैषानुवर्तयितव्या भवतीति शालीकिः BaudhŚS. iii. 156. 10; iii. 282. 1; **2A** to be continued किंचिद्रूपं परिवर्ज्य त्यक्त्वा व्यावर्त्यमनुवर्तनीयम् (v.l. अनुवर्तयितव्यम्) च व्यवस्थाप्य PratyabhiVi. ii. 197.1 (*on* ii.4.18); **2B** to be continued or supplied (from previous context) अयं च छण् छन्दस्या(?स्य)भिधेय इष्यत इति 'शौनकादिभ्यश्छन्दसि' इत्यत्रानुवर्तयितव्यमाहुः Prasā. i. 780. 7; सूत्रेऽपि अनुवादपमनु-वर्तयितव्यमिति भाष्यकारः BhāṭṭCin. ii. 120. 5 (*on* vi. 3. 15); **3** to be practised or observed चिरमनुवर्तयितव्या काकतीयनरेश्वरपरिपालनपरिपाटी महाराजेन PratāYa Bhū. 216. 15.

**अनुवर्तयितुम्** (anu-vartayitum) *inf.* to carry out वत्स लक्ष्मण इदमपि तावदात्माभिप्रायमनुवर्तयितुमिच्छसि Prati. 4. 12 (2)

**अनुवर्तयित्वा** (anu-vartayitvā) *ger.* (irr.) having caused to repeat, i.e. having made to recite एकमिषे विष्णुस्त्वान्वेतु ... सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो

विष्णुस्त्वान्वेत्विति निष्क्रम्यमाणेषु यजमानोऽनुवर्तयित्वा ĀpaŚS. x. 22. 12.

**अनुवर्तव्या** (anu-vartavyā) *adj*. (*f.*) to be observed or practised इयं परिभाषा प्रथमापराधविषयेऽनुवर्तव्या Smṛti Can. iii. 299. 14.

**अनुवर्ति** (anu-varti) *adj*. [Uṇā. 4. 119] accompanying with प्रजापतिरनुवर्तिस्सः प्रजाभिरनुवर्तिः। स मानुवर्तिरनुवर्तिं कृणोतु AV. (P.) ii.. 75. 1; देवा अनुवर्तयस्तेऽमृतेनानुवर्तयः। ते मानुवर्तयो अनुवर्तिं कृण्वन्तु AV. (P.) ii. 75. 5; *f.* the act of accompanying, AV. (P.) ii. 75.1.

**अनुवर्तित** (anu-vartita) *adj*. [*f*.-ā] **1** continued तदिच्छाम्यनुवर्णितम् (v.1. वर्तितम्) MahāBhā. xii. 234. 2; **2** (Buddh.) conforming to the previous one (i.e. *saṅghabheda* offence) अथापरः पुद्गलः संघावशेषामापत्तिमापन्नः ...। संघभेदसमुत्थितां दशरात्रिप्रतिच्छन्नाम्। तस्यानुवर्तितसमुत्थितामेकादशरात्रिप्रतिच्छन्नाम्! ... भगवत आरोचयन्ति GiMS. iii(3). 88. 3; **3** practised or observed केचिद्वृद्धास्तमाहुः ... राजन्। यथाशास्त्रमनुवर्तितं भवता Tantrākhyā. 90. 17; **4** behaved कृतकवचनैः कार्यारम्भैस्त्वयाप्यनुवर्तितम् Tantrākhyā. 130. 5; PañcT. 4. 19 (394.1); **5A** imitated अतिशयगुणं त्वत्पाण्डित्यं मयाप्यनुवर्तितम् Tantrākhyā. 130. 7; PañcT. 4. 19 (394 . 3); सर्वथा समानसुखदुःखतां दर्शयता विधिनापि भवतेव वयमनुवर्तिताः Kād. 73. 16; वृध्दाः समासेविता न व्यसनानि ... सतां चरितान्यनुवर्तितानि नेन्द्रियाणि Kād. 298. 6; **5B** followed, i.e. accepted इदानींतनैश्च पुरुषैरपि भ्रान्तिर्मन्वादीनामनुवर्तिता TantrVā. 74. 17 (*on* i. 3. 2); **5C** gone after or followed इयं चक्रसेनतनया ... द्वारदेशादीषदपसृतेनानुवर्तिता TilaMañ. 252. 17; **5D** followed, i.e. respected by, cf. **अनुवर्तितप्रज**; **6** manifested नरेन्द्रपुत्रीम् ... रहोविहारेष्वनुवर्तितैः स्वैः स रञ्जयामास गुणैर्गुणज्ञः VarāṅgaC. 19. 33; **7** continued or supplied (from the previous context) 'पद्दन्न'- इत्यत्र हि छन्दसीत्यनुवर्तितं वृत्तौ SiddhāKau. 76A. 11(*on* vi. 4. 10); इदमत्र तत्त्वम् ... ब्रह्म प्रकृतम् ... तदेव ... यच्छब्देनानुवर्तितम् GoviBh. 23. 12 (*on* i. 1. 24); **8A** encircled, i.e. surrounded by (युधिष्ठिरः) शशास गामिन्द्र इवाजिताश्रयः परिध्युपान्तामनुजानुवर्तितः BhāgP. i. 10. 3; **8B** attached to or devoted to एवमनुवर्तितात्कान्ताद्वित्तमाददीत JayaMa. 324. 2 (*on* 6. 3); **9** complied with, cf. **अनुवर्तितोक्ति**.

**अनुवर्तितकपालिन्** (anuvartita-kapālin) *adj*. who has imitated Lord Śiva अनुवर्तितकपालिन् हन भूतान् ĪśānŚiPa. i. 43. 53 (9)

**अनुवर्तितक्षत्रधर्म** (anuvartita-kṣatradharma) *adj*. who has practised or observed the duties of the Kṣatriyas नृपकुमारः ... अनुवर्तितक्षत्रधर्मैर्महाबलैर्नरपतिभिः ... क्षणमात्रमन्थरितरथगतिः ... वाहिनः भर्तुरन्तिकमधि(?ध्य)गच्छत् Tila Mañ. 89. 2.

**अनुवर्तितप्रज** (anuvartita-praja) *adj*. who has subjects following, i.e. respecting (कुमार) प्रमथ्य चम्पप्रमुखान् ...। प्रशाधि काञ्चीमनुवर्तितप्रजः पतिर्निधीनामलकापुरीमिव MadhuVi. 3. 41.

**अनुवर्तितवत्** (anuvartita-va(n)t) *adj*. **1A** who has gone towards किं मया कृतमेतावद्योऽहं कालमिमं जनम्। मत्स्यो जालं ह्यविज्ञानादनुवर्तितवांस्तथा MahāBhā. xii. 295. 23; BrahmP. 243. 23; **1B** who has gone along, i. e. who has adapted to मत्स्यो यथोदकज्ञानादनुवर्तितवानिह। ... आत्मानम्। तद्वत् ... वेद्म्यहम् MahāBhā. xii. 295. 24; **2** who has continued ममास्तु धिगबुद्धस्य योऽहम् ... । अनुवर्तितवान्मोहादन्यमन्यं जनाज्जनम् MahāBhā. xii. 295. 26; BrahmP. 243. 24.

**अनुवर्तितव्य** (anu-vartitavya) *adj*. **1** to be performed, to be practised क्रियाविशेषो ह्यनुवर्तितव्यः। ... कुमार कार्यस्य फलं न चिन्त्यम् Rāmā. iv. 29. 20; **2** to be endured एवं विहितोऽस्त्रबन्धो मयात्मयोनेरनुवर्तितव्यः Rāmā. v. 46. 39; **3** to be followed, i. e. to be admitted दोषेषु प्रतिविधातव्यं सिद्धान्तश्चानुवर्तितव्यः AbhidhKoBh. 80. 10 (*on* 2. 46); **4A** to be imitated भूतेन्द्रियैरपि तच्चरितमनुवर्तितव्यमिति ततः शास्त्रविरोधः TantrVā. 4. 13 (*on* i. 2. 2); **4B** to be behaved पित्रोरिव श्वशुरयोरनुवर्तितव्यम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 3. 76; **5A** to be continued or to be supplied (from previous context) अवश्यं चोत्तरपदेन ... अनुवर्तितव्यं विषयरहितप्रतिषेधासंभवात् TantrVā. 326. 17 (*on* i. 4. 21); एतत्सूत्रत्रयन्यायो द्वेषिपुण्ये पापे चानुवर्तितव्यः TattvPrakā. 205A. 9 (*on* iv. 1. 18); **5B** to be followed, i.e. to be adhered to कर्मफलनित्यत्वशङ्काकलङ्कशूकोऽपि नानुवर्तितव्यः येन ... विवेकादिशैथिल्ये ब्रह्मजिज्ञासाप्रवृत्तिकातर्यमापद्येथाः SiddhāSi. i. 13. 13.

**अनुवर्तितशास्त्रमार्ग** (anuvartita-śāstramārga) *adj*. who has followed or observed the path (prescribed) by the scriptures यस्मिंश्च राजन्यनुवर्तितशास्त्रमार्गे प्रशासति वसुमतीं धातूनां सोपसर्गत्वम् ... बभूव TilaMañ. 15. 9.

**अनुवर्तिता** (anuvarti-tā) *f.* the state of being what conforms to, conformity स विस्मयनिवृत्त्यर्थं तपःपूजार्थमेव च। स्वां चानुवर्तितां रक्षन्नश्वपृष्ठादवातरत् BuddhaC. 6. 3 [compliance, MW.]

**अनुवर्तितांश** (anuvartitāṁśa) *adj*. who has caused to continue (his) aspect, i.e. who dwells in ज्ञानं यदेतददधात्कतमः स देवस्त्रैकालिकं स्थिरचरेष्वनुवर्तितांशः BhāgP. iii. 31. 16.

**अनुवर्तितुम्** (anu-vartitum) *inf.* **1** to go after , to follow **2** to adhere to **3A** to behave **B** to follow in action or behaviour **4A** to admit, to accept **B** to carry out **5A** to continue to exist, to persist **B** to continue, i.e. to keep on **6** to attend, to serve **7** to glorify, to please **1** to go after, to follow अनुवर्तितुमिच्छन्ति मातरः सततं सुतान् Rāmā. iv. App.I. 11 (16); शेकुस्तमनुवर्तितुम्। पृष्ठलग्ना निरुन्धन्तः स्थाने स्थाने विरोधिनः RājTa. (Ka.) 8. 408; **2** to adhere to बिभीषणः। ... अब्रवीत् ... इदं वचः। न कालः कपिराजेन्द्र वैक्लव्यमनुवर्तितुम् Rāmā. vi. 36.31; **3A** to behave तदर्हसि ... रूपस्यानुरूपेण दाक्षिण्येनानुवर्तितुम् BuddhaC. 4. 69; **3B** to follow in action or behaviour दुर्वासनया पीड्यमानो न साधूननुवर्तितुमुत्सहते JīvanVi. 85. 15; **4A** to admit, to accept राजशार्दूल मूढस्य नयवर्त्मनि। सुदुर्बुद्धेर्नानुवर्तितुमर्हसि BrahmāṇḍP. ii. 28. 50; निषेद्धुमनुवर्तितुमप्यपारीणतया निश्चलार्पितदृष्टिषु नन्दिमुखेषु पारिषदेषु ... उमाधवो गरलमुपयुयुजे NīlaVi. 101. 15; **4B** to carry out वेधसा ... तेनैव त्वयि दुर्धियां दनुभुवामादिष्टमाचार्यकम्। ... शक्तस्त्वं त्वनुवर्तितुं तदपि खल्वाकाशवद्वर्तितुम् NīlaVi. 64.11; **5A** to continue to exist, to persist संतुष्टः को न शक्नोति फलैश्चाप्यनुवर्तितुम्। सर्वस्त्विन्द्रियलोभेन संकटान्यवगाहते PadmP. v. 19. 258; मेलनं अनुवर्तितुमिच्छुः अनुविवृत्सुः सन् विमर्शः Bhāsk. ii. 127.22 (*on* ii. 3. 13); **5B** to continue, i.e. to keep on न हि महाशिलानिष्पाते चक्रभ्रमिरनुवर्तितुं शक्नोति AṇuBh. 312.17 (*on* iv. 1.15); **6** to attend, to serve मया ... निजसहोदरीं मन्दोदरीमनुवर्तितुम् ... स्थितम् PrasaRā. 6. 8(9); **7** to gratify, to please राजानं यदि वानुवर्तितुमये किं राजतन्त्रेऽमुना पृष्टे चोत्तरयामि Jīvān. 247.3 (comm. अनुनयेनावर्ज्य प्रसादयितुम्)

**अनुवर्तितृ** (anu-vartitṛ) *adj*. who carries out निष्फलो मम तर्कः। अथवा वयमार्यस्याभिप्रायमनुवर्तितारः Abhiṣe. 6. 23(6)

**अनुवर्तितोक्ति** (anuvartitokti) *adj*. who has complied with the sayings 'यत्र ब्रह्माण्डशुक्तिसंपुटमध्यमुक्ताफलगुलिकया तयालंकृतं तत्कुण्डिनं नगरम्' इत्यभिदधाने निषधनाथे तैस्तैरालापैरनुवर्तितोक्तिः पुष्कराक्षोऽप्यभाषत NalaCam. 6.65 (3)

**अनुवर्तित्व** (anuvarti - tva) *n.* the state of being one who is in accordance or in compliance with भर्तुश्चिन्तानुवर्तित्वं स्ववृत्तं चानुजीविनाम् NītiSā. 5. 55.

**अनुवर्तिन्** (anu - vartin) *adj*. [*f* - ī] (also used as noun) **1Ai** imitating **ii** resembling, being similar to **B** obeying, obedient **Ci** sticking to, adhering to **ii** following, i.e. admitting or accepting **2A** observing, practising **B** behaving **3A** complying with **B** being in accordance with **4Ai** going after, following **ii** going after, following (the husband after death) **Bi** going on, continuing **ii** coming together **iii** going along with, accompanying **Ci** follower, attendant, servant **ii** follower, i.e. devotee or worshipper **iii** follower (of a sect) **D** continuing to exist or present throughout **Ei** existing, being situated **ii** being in proximity **5** follwing as a consequence **6** favourable to **1Ai** imitating सायुषी नाम वासि ...। गृहकपोतिमनुवर्तिनीं कुलायिनीं ता इहा वेशयामसि AV.(P.) xx. 19. 15; तेषां(नृणां) ज्वलितकीर्तीनामन्योन्यमनुवर्तिनाम्। राज्ञां बलैर्बलवतां पीड्यते वसुधातलम् HariVaṁ. 41. 17; प्रायेण विषये तस्य (शुद्धोदनस्य) तच्छीलमनुवर्तिनः। अर्जयन्तो ददृशिरे धनानीव गुणानपि Saund. 2.11; मा भूदीश्वराणां मतिविभ्रमेण तच्चरितमनुवर्तिनीनां प्रजानां धर्मविप्लवः TātpaṬ. (Vā.) 669. 5 (*on* iv. 2. 51); **1Aii** resembling, being similar to अग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमुत्तरमुत्तरं तन्त्रमनुवर्ती स्यात् Baudh ŚS. iii. 220. 4; कश्च लक्ष्मणमुक्तानां रामकोपानुवर्तिनाम्। शराणामग्रतः स्थातुं शक्तो देवासुरेष्वपि Rāmā. v. 49. 17; (अब्रवीद्रावणम् ... विभीषणः) इह नेता च विगुणः सहाया गुणवर्जिताः (v. 1. सहायाश्चानुवर्तिनः) Rāmā. vi. App. I. 2(318); ध्वनिरपि च विपञ्चीपञ्चमस्यानुवादी (v. 1. °वर्ती) श्रुतिरपि कलकण्ठी कण्ठसंवादमेति PrasaRā. 6. 14; **1B** obeying, obedient यो वानुवर्ती पुत्राणां स पुत्रो दायभाग्भवेत् MahāBhā. i. 848*(1); भरतः ...। ज्येष्ठानुवर्ती धर्मात्मा सानुक्रोशो जितेन्द्रियः Rāmā. ii. 4.26; चक्रवाकः ... प्रेष्यवद् भार्यामनुवर्त्यनुगच्छति BuddhaC. 4. 50; 12. 93; मृतानां स्वामिनः कार्ये भृत्यानामनुवर्तिनाम्। भवेत् स्वर्गेऽक्षयो वासः कीर्तिश्च धरणीतले PañcT. (Kos.) 1. 331 (71. 21); Pañcā.

79. 23; नानुवर्तिना बुद्धैरपि रज्यतोपकारकोटिशतैरपि शक्यते स्वीकर्तुम् AvantiKa. 197. 6; यदन्यद्विहितं किंचित् ...। तत् सर्वमनुसर्तव्यं वक्तव्यं चानुवर्तिषु MṛgendraT. ii. 8. 218; अहापयन् नृपः कालं भृत्यानामनुवर्तिनाम्। कर्मणामानुरूप्येण वृत्तिं समनुकल्पयेत् NītiSā. 5. 63; SūktiRa. 156. 61; यः कोपः सापराधेषु यः प्रसादोऽनुवर्तिषु। स्वामिनस्तेन लोकोऽयं गुणपरायणः YaśasCam. ii. 235. 3; ते मयि ... अर्भके दान्तेऽधृतक्रीडनकेऽनुवर्तिनि। चक्रुः कृपाम् ... मुनयः BhāgP. i. 5. 24; परवशानुवर्तिनस्तु ... वारणाः Hastyāyur. 402. 26 (3. 7); कन्या (अङ्गारवती) ... पृष्टा तेनेति भूभृता। सा तं प्रत्यब्रवीदेवं मन्मथाज्ञानुवर्तिनी KathāSaSāg. ii. 3. 52; नायकहितानुरागानुकूलं यथालोकं त्वनुवर्तिनी मध्यमा (अभिसारिका) ŚṛṅgāMañ. (A.) 39. 26; **1Ci** sticking to, adhering to वाक्यं धर्मपथानुवर्तिनः। निशम्य रामस्य वचः सुयुक्तं निजगाद वानरः Rāmā. iv. 18. 56; दशार्धयुक्तेन रथेन यातो मनोवशेनार्यपथानुवर्तिना। तं चेद्रथं नापहरन्ति वाजिनस्तथागतं नावजयन्ति शत्रवः VisṇuSm. 72. 6; वदिष्याम्यनृतं ब्रह्मन्कथमत्र तवान्तिके। विशेषादद्य भवता पृष्टा मार्गानुगामिना (v. l. °वर्तिना PW.) BrahmP. 178. 89; **1Cii** following, i. e. admitting or accepting नराधिपा नीचमतानुवर्तिनो बुधोपदिष्टेन न यान्ति वर्त्मना। विशन्ति ते दुर्गममार्गनिर्गमं समस्तसंबाधमनर्थपञ्जरम् Tantrākhyā. 43. 12; Pañcā. 101. 23; **2A** observing, practising युगपद्धर्मानुवर्तिनौ स्यातामिति वाचानुमान्याग्निकार्यं स्वयं कृत्वा यत्कन्यामर्हयित्वा दद्यात्स प्राजापत्यो भवति VaikhāGS. 3. 1; स्वधर्मानुवर्तिनां शूद्रानुलोमानामामं क्षुधितस्य संग्राह्यम् VaikhāDS. ii. 15. 8; हा नृशंसाद्य कैकेयी पापा पापानुबन्धिनी (v. l. °वर्तिनी) तीक्ष्णा संभिन्नमर्यादा तीक्ष्णे कर्मणि वर्तते Rāmā. ii. 43. 5; vi. 9. 16; रमन्ते किं न पशवः प्राणिधर्मानुवर्तिनः VitVṛ. 8; स्वधर्मम् अनुवर्तिनां वैश्यानां स्थानं मारुतं कीर्तितम् ViṣṇuP. i. 6. 35; वैष्णवं धर्ममुत्सृज्य बौद्धधर्ममुपागताः। प्रजास्तामनुवर्तिन्यः क्षपणैः प्रतिबोधिताः SkandP. iii(2). 36. 36; अत्रासवृत्तिरवदातगुणानुवर्ती श्रीरामराजनरपालमणिस्समिंधे EI. xiv. 222. 112; ix. 338. 170; **2B** behaving प्रभुः क्षमावान्वीरश्च मृदुर्दान्तो जितेन्द्रियः। रहोऽनीचानुवर्ती च क्लीबवन्मम नैषध MahāBhā. iii. 71. 14; एवं तत्रोचिरे केचिद्ये धर्मेणानुवर्तिनः BrahmP. 170. 30; **3A** complying with साहं सर्वात्मना नित्यं भर्तारमनुवर्तिनी MahāBhā. iii. 598* (2); चतुर्दश सहस्राणि मम चित्तानुवर्तिनाम्। ... सर्वोद्योगमुदीर्णानां रक्षसां सौम्य कारय Rāmā. iii. 21. 8; iv. 18. 51; vi. App. I. 2 (122); राक्षसाश्चापि गृह्यन्ते नित्यं छन्दानुवर्तिभिः PañcT. (Kos.) 1. 79 (15. 20); अनुवर्तिनि कलत्रे। ... निवेद्य दुःखं सुखी भवति PañcT. (Kos.) 1. 388 (82. 15); Pañcā. 12. 12; 49. 7; SiṁhāDvā. 100. 4; लब्धक्रियः प्रयत्नेन वक्तुरिच्छानुवर्तिना। स्थानेष्वभिहतो वायुः शब्दत्वं प्रतिपद्यते VākyaP. 1. 109; छन्दानुवर्तिनो दाराः प्रियाः शीलविभूषिताः AṣṭāHṛ. i. 13. 7; छन्दानुवर्तिनां लोके कः परः प्रियवादिनाम् NītiSā. 5. 56; परचित्तानुवर्तिनः। स्वयंविक्रीतदेहस्य सेवकस्य कुतः सुखम् VetāPañ. (Śi.) 18. 45; का देवता कः सुजनोऽनुवर्ती ऋते भवत्या शरणं न मेऽस्ति VarāṅgaC. 19. 55; **3B** being in accordance with युगानुवर्तिनो लोका यजन्तीह सुमेधसः GopāloTāU. 1(16) (596. 26); श्रुतानुवर्तीनि मतानि वेधसामसंशयं साधु भवन्ति भूतये NītiSā. 1. 69 (comm. शास्त्राहितपरिज्ञानपूर्वकारीणि); पूर्णप्रणयानुवर्तिना तद्ब्राण्डनिधानोद्देशः कथितः DaśKuC. 59. 12; **4Ai** going after, following अश्रुबिन्दूद्भवा तस्याः प्रावर्तत महानदी। अनुवर्तती (v. l. °वर्तिनी) सृतिं तस्या भृगोः पत्न्या यशस्विनः MahāBhā. i. 6. 6; i. 112. 22 (v. l.); कुमारः ... सन्नकौतुकमवलोकमानः ... अनुवर्तिभिरनोकहैर्मनोज्ञमाधीज्ञानजीवंजीवकां कूजत्कोकिलाम् ... कमपि चीरवाससं ददर्श AvantiKa. 226. 1; **4Aii** going after, following (the husband after death) सत्यवती ... सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी Rāmā. i. 33. 8; **4Bi** going on, continuing एवं व्यूढेष्वनीकेषु भूयिष्ठमनुवर्तिषु। ब्रह्मलोकपराः सर्वे समपद्यन्त भारत MahāBhā. vi. 113. 1; **4Bii** coming together को हि शक्तो रणे पार्थ ... जेतुम् ... वीरान्कृतास्त्रान्समरे सर्वानेवानुवर्तिनः MahāBhā. viii. 51. 14; **4Biii** going along with, accompanying वर्तमानेऽपि देहेऽस्मिन्छायावदनुवर्तिनि। अहन्ताममताभावो जीवन्मुक्तस्य लक्षणम् ViveCū. 433; अहमपि तवानुवर्ती भविष्यामि BhartṛNi. 4. 2 (5); **4Ci** follower, attendant, servant सेनापतिगुणाश्च ये। ... दुष्टेङ्गितं च विविधं वृत्तिश्चैवानुजीविनाम् (v. l. °वर्तिनाम्) MahāBhā. xii. 59. 56; भगवांस्तत्र बन्धूनां पौराणामनुवर्तिनाम्। यथाविध्युपसंगम्य सर्वेषां मानमादधे BhāgP. i. 11. 21; तथाश्ववक्त्रच्युतफेनबिन्दुभी रुचिं नृपायेव तदानुवर्तिभिः Rāvaṇā. 3. 14; गीतज्ञः ... रुद्रस्य परमेश्वरस्यानुचरोऽनुवर्ती भूत्वा तेनैव रुद्रेणैव सार्धं मोदते Aparā. 991. 17 (*on* 3. 115); **4Cii** follower, i.e. devotee or worshipper पवित्रारोहणम् ...। मनुष्यामरसिद्धानां वक्तव्यं चानुवर्तिनाम् PauṣkS. 30. 222; जगाद मारुतिर्यूयं परमप्यनुवर्तिनः। अनर्थबान्धवा एव मम नो हितहेतवः PadmP. (Ra.) 113. 6; अवतारानुचरितं हरेश्चास्यानुवर्तिनाम्। पुंसामीशकथाः प्रोक्ता नानाख्यानोपबृंहिताः BhāgP. ii. 10. 5; **4Ciii** follower (of a sect) दर्शनान्तरसंस्थाभ्यश्च्युतानामनुवर्तिनाम्। विधायैवं स्वजात्यन्तं दीक्षां कुर्याद्विलोमतः MṛgendraT. iv. 1. 27; **4D** continuing to exist or present throughout न अभिघातयेत् ...। पारंपर्यागते द्वारे ये केचिदनुवर्तिनः MahāBhā. xii. 101. 26; स चातत्कार्यविश्लेषस्तदन्यस्यानुवर्तिनः। अदृष्टेः प्रतिषेधाद्य संकेतस्तद्विदर्थिकः PramāVār. 1. 111; **4Ei** existing, being situated अस्मिन्नेव पुरोऽनुवर्तिनि लतावेश्मन्यपास्तातपे संवेश्यालिमरन्दपङ्कनिवहैरालिप्य वक्षस्तटीम्। ... संप्रार्थ्य मुद्राम् ... मातुः प्रद्यो वयम् GopāKeCan. 126. 30; 127. 15; **4Eii** being in proximity मिरिंजिदेशांतर्गतकोडवल्लिखंपणानुवर्त्तिनि कोंनिजवाडग्रामे ... निवर्त्तनद्वयं मान्यम् ... क्रयेणादाय EI. xxiii. 31. 30; **5** following as a consequence तमोभवा ...। आगन्तुकी व्याध्यनुवर्तिनी च रात्रिस्वभावप्रभवा च निद्रा CaraS. i. 21. 58; **6** favourable to तानि ...। बाधकान्यनुवर्तीनि मध्यस्थान्यवगत्य च। योगी ... बिभृयात् इष्टसिद्धये MṛgendraT. iii. 1. 38 [guided by, Apte]

**अनुवर्तिपुरस्सर** (anuvarti-purassara) *adj.* led by the follower(s) चतुर्थमष्टकं यद्वै ह्यनुवर्तिपुरस्सरम्। तदानन्तकरं विद्धि PauṣkS. 24. 50.

**अनुवर्त्म** (anuvartma) *adv.* in the similar course or manner नो हान्यस्यानुवर्त्म गेयम् JaimiBr. 1. 144; 1. 333; तद् वायोश्चापां चानुवर्त्म गेयम् JaimiUBr. i. 2. 4; i. 2. 7.

**अनुवर्त्मन्** (ánu-vartman) *adj.* [P. vi. 2. 1; AltGr. II. 1. 312; Debru. 762] **A** who follows the track or path मर्मं यातमनुवर्त्मान् एतं AV. iii. 8. 6; vi. 94. 2; **B** who follows the path, i.e. obedient or attendant मरुतो वै देवानां विशः ... आसादयति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति TaiS. II. ii. 5. 7; II. ii. 11. 12; इन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानः TaiS. IV. vi. 5. 6; V. iv. 7. 7; MaiS. ii. 11. 1(ii. 140. 7); iii. 3. 10 (iii. 44. 13); KāṭhS. 18. 6 (i. 270. 15); 21. 10 (ii. 51. 2); KapiKaS. 28. 6 (126. 9); VājaS. 17. 86; VājaS. (K.) 18. 86; दैवीं च वा अस्मा एतद् विशं मानुषीं चानुवर्त्मानौ करोति MaiS. iii. 3. 10 (iii. 44. 14); ṢaḍvíBr. i. 4. 5; ŚatBr. II. v. 2. 34; IV. iii. 3. 10; IX. iii. 1. 16; IX. iv. 3. 9; XII. vii. 3. 12; XIII. ii. 2. 15; ŚatBr. (K.) I. v. i. 30; V. iii. 4. 9; JaimiBr. 1. 95; 2. 197; 3. 205; सजातानेवास्मा अनुवर्त्मनः करोति KāṭhS. 11. 1 (i. 143. 10); विशं चैवास्मै तच्छौद्रं च वर्णमनुवर्त्मानौ कुर्वन्ति AitBr. 36. 4 (903); यन्मम त्वं कृतानुकरानुवर्त्मासि ŚatBr. I. iv. 5. 9; I. iv. 5. 11; तदस्माऽइदꣳ सर्वमनुवर्त्म करोति ŚatBr. III. iii. 4. 5; ŚatBr. (K.) IV. iii. 4. 2; तदिदꣳ सर्वं मनसः कृतानुकरमनुवर्त्म ŚatBr. IV. iv. 1. 9; ŚatBr. (K.) V. iv. 3. 9; स्त्रियः पुꣳसोऽनुवर्त्मानो भावुकाः ŚatBr. XIII. ii. 2. 4; ŚatBr. (K.) II. iv. 3. 12; तस्यै सर्वे देवा अनुवर्त्मानः JaimiBr. 1. 338; अथो हैतत् ब्राह्मण एव क्षत्रमनुवर्त्म करोति JaimiBr. 2. 171; 2. 172; 2. 426; **C** who or which follows ऋचमेव तत् साम्नोऽनुवर्त्मानं कुर्याद्य एनं तत्र ब्रूयादनुवर्त्मा न्वा अयं होता सामगस्याभूत् Ait Br. 8. 4 (228); ऋचं स साम्नोऽनुवर्त्मानं करोति KauṣīBr. 12. 5 (55. 11)

**अनुवर्त्मन्** (ánu-vartman) *n.* **1A** act of following of the path, i.e. attendance एतद्वै देवानामनुवर्त्म MaiS. iii. 3. 10 (iii. 44. 14); KāṭhS. 21. 10 (ii. 51. 2); **1B** (mental) following of the path आर्षभस्येह राजर्षेर्मनसापि महात्मनः। नानुवर्त्मार्हति नृपः BhāgP. v. 14. 42 (Bhāvārthadīpikā वर्त्मानुगन्तुं न शक्नोति) (*but* pw. way on which one has trodden after another); **2** name of a *havis* तदेतदनुवर्त्म नाम हविः KāṭhS. 11. 1 (1. 143. 10)

**अनुवर्त्मम्** (anuvartmam) *adv.* along the path or track अनुवर्त्ममौदुम्बरीं शाखामुपगूहति KātyŚS. xv. 6. 31 (comm. रथचक्रवर्त्मनि)

**अनुवर्त्य** (anuvart-ya) *ger.* **1A** having gone after, having followed अश्रुबिन्दूद्भवा तस्याः प्रावर्तत महानदी। अनुवर्तती (v. l. अनुवर्त्य) सृतिं तस्या भृगोः पत्न्याः MahāBhā. i. 6. 6; प्रत्युत्तराभासमात्रकेण तमनुवर्त्य तूष्णीमतिष्ठम् UdaySuKa. 35. 13; **1B** having followed, i. e. having complied with एतावन्तं कालमेतं जनमनुवर्त्य संप्रत्यनभिमतं चिकीर्षसि RasSa. 128 (3); **2A** having continued or supplied (from the previous context) नुमेवानुवर्त्य इहार्थमुत्तरार्थं च MahāBh. iii. 269 . 6 (*on* vii.1.78); अचीत्यनुवर्त्यजादौ जुसि गुणो विधेयः PariVṛ. (Śi.) 130 . 22; 'ऋतश्च संयोगादेः' इत्यत्र सति इति पदमनुवर्त्य PrakriKau. ii. 332 . 5; 'बहोर्लोपो भू च बहोः' इत्यतो लोपग्रहणमनुवर्त्य PāṇiTaVāNaMā. 57. 14; इह वा सुपीत्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन व्याख्येयम् SiddhāKau. 20B. 15 (*on* vi. 1.94); पूर्ववदित्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन संबध्यते SiddhāKau. 346 B. 7 (*on* i . 3 . 63); कर्तरि शबित्यत्र सार्वधातुके इत्यनुवर्त्य VaiyāBhū. 25. 3 (*on* 3); तदशिष्यमित्यनुवर्त्य वचनमित्यत्र योज्यम् VaiyāBhū. 44 . 6 (*on* 8); अन्ये तु एतस्या एव मुद्राया इत्यनुवर्त्य कनिष्ठानामिके मुद्रामध्यगे मध्यमातर्जनीभ्यां समे च कार्ये इति योजयन्ति SetuBa.

126 . 21; तदप्यनुवर्त्य गुणो वृद्धिरिति योजनयैतल्लाभः LaŚabdeŚe. i . 54. 8; i. 105. 9; i. 131. 1; i. 231. 2; i. 373. 13; समर्थानां प्रथमादित्यनुवर्त्य LaŚabdeŚe. ii. 197. 8; **2B** having repeated उद्गीथावयवमोङ्कारमनुवर्त्य BrahmSūBh. (Śaṅ.) 626. 5 (*on* iii. 3. 7); **3** having turned to समस्तोपासनमेवानुवर्त्य ... फलं दर्शयति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 706. 5 (*on* iii.3. 57)

**अनुवर्त्य** (anu-vartya) *adj.* **1** which is to be continued or supplied (from the previous context) आम्रेडितम् ... अनुवर्त्यं स्यात् MahāBh. i. 40.11 (*on* i. 1. 1); तस्मादात इत्यत्र सिज्ग्रहणमनुवर्त्यम् MahāBh. ii. 50. 14 (*on* iii. 1. 43); लादेशे धात्वधिकारोऽनुवर्त्यः MahāBh. ii. 73. 10 (*on* iii. 1. 91); वर्तमानः कालोऽवश्यमुत्तरार्थोऽनुवर्त्यः MahāBh. ii. 129. 6 (*on* iii. 2. 127); तद्यावश्यं प्रैषादिग्रहणमनुवर्त्यम् MahāBh. ii. 167. 11 (*on* iii. 3. 167); जातिग्रहणमनुवर्त्यम् MahāBh. ii. 208. 24 (*on* iv. 1. 15); अवश्यमुत्तरार्थमनुवर्त्यमव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्टेः MahāBh. ii. 421. 16 (*on* v. 3. 68); एकाज्ग्रहणमनुवर्त्यम् MahāBh. iii. 280. 16 (*on* vii. 2. 3); तद्यावश्यमिड्ग्रहणमनुवर्त्यम् MahāBh. iii. 294.10 (*on* vii. 2. 37); iii. 302. 7 (*on* vii. 2. 73); तस्मात् सार्वधातुकग्रहणमनुवर्त्यम् MahāBh. iii. 303. 2 (*on* vii. 2. 80); उत्तरपदाधिकारेऽप्यवश्यमैजागमोऽनुवर्त्यः MahāBh. iii.318. 7 (*on* vii. 3. 3); LaŚabdeŚe. i. 372. 3; **2** which is to be adhered to न लक्षणेन पदकारा अनुवर्त्याः पदकारैर्नाम लक्षणमनुवर्त्यम् MahāBh. ii. 85. 5 (*on* iii. 1. 109); iii. 117. 19 (*on* vi. 1. 207); iii. 398. 9 (*on* viii. 2. 16); **3** who or which is to be obeyed तदपि क्षमते नास्मिन्ननुवर्त्यस्तदेष मे KathāSaSāg. vii. 6. 81; अस्य स्वामिना भाव्यं सोऽनुवर्त्योऽमुना प्रभुः। इति ... व्याजहार सरस्वती KathāSaSāg. xv. 1. 78; त्वयाप्येष महाराज राजलोको मयेव भोः। अनुवर्त्यः PārśvC. 2. 18; **4** which is to be observed or practised तथापि लोकधर्मोऽयमनुवर्त्यो मनीषिणा SamarāSaṁ. 9. 201.

**अनुवर्त्यमान** (anu - vartyamāna) *adj.* **1A** being followed पुरुषस्य ... पुरातनैरतिदुस्त्यजैर्भृत्यैरिव मलिनैः कर्मभिर्वानुवर्त्यमानस्य ... किं प्रायश्चित्तम् HarṣaC. 297. 9; **1B** being followed, i. e. attended, HarṣaC. 297. 9; **1C** being followed in action यथा (बालरामा)यणे चतुर्थेऽङ्के लङ्केश्वरानुकारी प्रहस्तानुकारिणा नटो नटेनानुवर्त्यमानः VakroJī. 235. 15; **2** being observed or practised सर्वैः देवैरनुवर्त्यमानं व्रतम् BṛĀraUBh. 207. 3 (*on* i. 5. 23); **3** being continued or supplied (from the previous context) तथा चानुवर्त्यमानः सपिण्डशब्दः पूर्ववद्बन्धुसंबन्धोपलक्षणार्थः ManuBh. i. 209. 1 (*on* 3. 5); **4** being rounded उच्यते। साक्षात् मूर्तमन्नं कदाचिन्न श्लिष्यति। पिण्डेष्वनुवर्त्यमानेषु अन्नरस ऊष्मावसंपर्कात्संक्रामति हस्ते ManuBh. i. 300. 26 (*on* 3. 206)

**अनुवर्त्यमानतालया** (anuvartyamāna-tālalayā) *adj.* (*f.*) whose keeping of time and harmony are being continued with पदे पदे झणझणितभूषणरवैरिव सहृदयैरिवानुवर्त्यमानतालयाः कोकिला इव ... पण्यविलासिन्यः प्रानृत्यन् HarṣaC. 188. 5.

**अनुवर्धत्** (ánu - várdhat) (anu-várdhat, Viśva.) *adj.* making to increase (अनुं ... वर्धत्) अमतिम् ... अनु वर्धत् अनुवर्धयन्तौ मित्रावरुणौ Sāy. *on* ṚV. v. 62. 5 (better अनु *adn.*)

**अनुवर्धिन्** (anu - vardhin) *adj.* increasing accordingly श्रेयो मार्गं न पश्यामि क्रियमाणेषु कर्मसु। अनुवर्धी(?र्धि) फलं तेषां सुदुःखं ज्ञाननाशनम् ParaS. 30. 61.

**अनुवर्ष** (anu - varṣa) *n., m.* **1A** continuous rain अकालवर्षाकालाशनिपातवृश्चिकवर्षसर्पवर्षवह्निवर्षशिलावर्षादनुवर्षनक्षत्रवर्षग्रहवर्षप्रभृतिभिः क्रियाविशेषैः ... वयम् ... अध्यास्महे ŚaṅkaVi. (Ā.) 224. 13; **1B** the raining upon, DBHS.; **2** [Loc.] every year, year after year एतत् [स्थि]तकं वर्षानुवर्षे मेहरै [Read मेहरैः] पालनीयम् EI xi. 59. 9.

**अनुवर्षत्** (anu - várṣat) *m.* that which rains along अनुवर्षते स्वाहा शीकायिष्यते स्वाहा TaiS.VII. v. 11. 2; KāṭhS. v. 5. 2 (iii. 167. 3)

**अनुवर्षम्** (anuvarṣam) *adv.* **1** year after year, every year उद्वेगमहावर्ते पातयति पयोधरोन्नमनकालः (v.1.°ले) सरिदिव तटमनुवर्षं विवर्धमाना सुता पितरम् HarṣaC. 199. 11 (comm. वर्षे); एतत् [स्थि] तकं वर्षानुवर्षं [Read वर्षानुवर्षं] मेहरै [Read मेहरैः] पालनीयम् EI. xi. 59. 9; हिमं वन्दे नीचैरनुचितविधानव्यसनिनां यदेषां (सरोजानाम्) प्राणान्तं दमनमनुवर्षं प्रणयति HaṁsDū. (Rū.) 55 (comm. प्रतिवत्सरम्); **2** rain after rain, at every rainy season, HarṣaC. 199. 11 (comm. प्रावृषि) [every season, *nt.*]

**अनुवर्षा** (anu - varṣā) *f.* (p1.) [Loc.] in the rainy season (*lit.* in continuous rain) व्यपगतदंशमशकमक्षिकाश्वापदसरीसृपासु अनुवर्षासु प्रवरगिरिगुहासु ... प्रतिगर्जति (गजः) Hastyāyur. 197. 10 (2. 13)

**अनुवलमान** (anu - valamāna) *adj.* moving or turning to wards यावद्भट्टोन्मीलनस्वामिताम्रपट्ट इति तस्माद्य दक्षिणदिङ्(ग्)भागाद्धयस्तेनैव सीम्ना उत्तरान्(?म्) दिशमनुवलमानस्तावदागतो याव[द्] भरणिस्वामिताम्रपट्टसीमेति EI. xviii. 63. 12.

**अनुवल्लभम्** (anuvallabham) *adv.* towards the lover or husband सुभ्रुवः ससृपे भावनयानुवल्लभम् HarVi. 24. 14.

**अनुवल्लिगेहम्** (anuvalligeham) *adv.* in the house of the creepers आरामवीथीष्वनुवल्लिगेहमटन्ति भृङ्गा मकरन्दभिक्षाम् YātrāPra. 7. 34.

**अनुवव्रजिवस्** (anu - vavrajivas) *adj.* who has followed or gone after उत्प्लुत्य दूरमनुवव्रजुषा मृगाङ्कम् ... अम्भोधिना स्तिमितशान्तजलेन तस्थे HarVi. 22. 2 (comm. अनुगतेन)

**अनुवश्** (anu - vaś-) ii. p. to long or wish for घृतस्य विभ्राष्टिमनु वष्टि शोचिषाजुह्वानस्य सर्पिषः ṚV. i. 127. 1; AV. xx. 67. 3; VājaS. 15. 47; VājaS. (K.) 16. 69; KāṭhS. 26. 11 (ii. 136. 20 ); 39. 15 (iii. 134. 4)

**अनुवश** (anu - vaśa) *adj.* [*f.* - ā] **Ai** being under the influence or control of, subject to (the will of another) भरतस्याप्यनुवशः शत्रुघ्नोऽपि समं गतः Rāmā. ii. 151*(1); रामस्यानुवशो वाक्यं भरतोऽपीदमब्रवीत् Rāmā. ii. 83. 6; भगवन् कुसुमायुधायमञ्जलिस्तेऽनुचरो भव (v.1. अनुवशो भव VVP. Ed.) VāsaDa. 158.3; पुत्रान् विप्रतिकूलान् स्वान् पितरः पुत्रवत्सलाः। उपालभन्ते शिक्षार्थं नैवाघमपरो यथा। किमुतानुवशान्साधूंस्तादृशान्गुरुदेवतान् BhāgP. vii. 4. 46; वशीकुर्वन् जगत्सर्वं स्वयं नानुवशः परैः। नाभिभूतः प्रभुस्तस्मादपूर्वमकरध्वजः GaṇiSāSaṁ. 0. 5; **Aii** being under the influence or control of, subject to (one's own will) यस्यात्मानुवशश्चेत्स्यात् सर्वे तद्वशगा इमे। लोकाः सपाला यच्छन्ति सर्वे बलिमतन्द्रिताः BhāgP. vi. 14. 20; अथ कदानुवशा नु परासुता परमुपेत्य सुदुर्जनकस्य वा। क्रियत इत्ययम् ... प्रभुरवोचत RāghPāṇ. (Dha.) 8. 1 (comm. आत्मवशवर्तिनी); **B** dependent अन्वायत्ताः अनुवशा इत्यर्थः ŚrutaPra. ii. 26. 15 (*on* i. 3.11)

**अनुवश** (anu-vaśa) *m.* subjection, obedience to the will of (with Gen.) भरतस्याप्यनुवशः (v. 1. भरतस्याप्यनुवशाच्च) शत्रुघ्नोऽपि समं गतः Rāmā. ii. 151* (1) (PW.., MW., Apte)

**अनुवशम्** (anuvaśam) *adv.* under one's own control ग्रन्थिं विनीय हृदयस्य सर्वं प्रियाप्रिये चात्मवशं (v. l. अनुवशं) नयीत MahāBhā. v. 36. 4.

**अनुवशा** (anuvaśā) *f.* name of a daughter of Prāvā अनवद्यामनुवशामनूनामरुणां प्रियाम्। अनूपां सुभगां भासीमिति प्रावा व्यजायत MahāBhā. i. 59. 44.

**अनुवषट्कार** (anu - vaṣaṭkārá) *m.* utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* (at the end of a sacrificial formulae) संस्था वा एषा यदनुवषट्कारः AitBr. 9. 4 (247); 9.5(250); 13. 5(364); 26. 3 (685); KauṣīBr. 16. 1 (69. 7); 16. 2 (69. 24); GopBr. ii. 3. 7 (193. 13); अथ ब्रूयान्मानुवषट्कार इति JaimiBr. 1. 351; GopBr. ii. 4. 4 (231. 5); तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघौ हविर्धानम् ... यदवसूर्जति सोऽनुवषट्कारः Tai Ā. ii. 14. 1 (253. 5); अग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः ĀśvaŚS. I. ii. 16. 15; I. iii. 9. 4; I.iv.7. 4; I. v. 5.19; I.v. 13. 6; ŚāṅkhāŚS. iii. 8. 24; माहेन्द्रस्यानुवषट्कारमुपजुहुयुः BaudhŚS. iii. 183.6; वषट्कारं चानुवषट्कारं चानु प्रकम्पयति नाराशंसान् BhārŚS. xiii.32. 1 ; xiii.26. 6; सर्वत्रानुवषट्कारो द्विदेवत्यर्तुग्रहादित्यसावित्रपात्नीवतवर्जम् ĀpaŚS. xii. 24. 2; HirŚS. viii. 6.15 (866. 22); अनुप्रकम्पयन्ति नाराशंसान् वषट्कारानुवषट्कारौ ĀpaŚS. xii. 28. 1; xviii. 7. 4; HirŚS. viii . 8. 33 (898. 14); मनसा श्रुतप्रत्याश्रुते याज्या वषट्कारानुवषट्कारौ ĀpaŚS. xxi. 10. 8 ; HirŚS. xiii 2. 31 (149. 5); वषट्कारानुवषट्कारे हुत्वानुप्रकम्प्य सर्वभक्षाः VaikhāŚS. 15. 36; 17. 17 ; 21. 4; अनुवषट्काराणाम् आ देवानाम् इति VaitāSū. 19. 12; 4. 4; अनुवषट्काराद्य MīmāSū. viii . 2. 2 ; अनुवषट्कारं च सोमधर्मं दर्शयति ŚābaBh. 1606. 4 (*on* viii. 2. 2); वषट्कारानुवषट्कारयोर्द्विर्द्विर्हुतम् TantrVā. 802. 16 (*on* iii. 2. 30); अनुवषट्कारदेवताया (v.1. अनुवषट्कारश्च देवताया) अग्नेरसंदिग्धम् देवतात्वम् ŚāstrDī. 228. 15 (*on* iii. 2. 16) ; अनुयजतीत्यनुवषट्कारश्चोद्यते SaṅkarKā. i. 1. 1 (AOR. Ed.); अनुवषट्कारस्य तन्त्रेणानुष्ठाने SaṅkarKāBh. 3. 20 (*on* i.1. 5) ; 42. 7 (*on* i. 4. 5); अनुवषट्कारस्य सोमयागात् कर्मान्तररूपस्य BhāṭṭDī. i. 236. 11 (*on* iii . 2. 16) ; सोऽयमनुवषट्कारो द्रोणकलशस्य द्रव्येण होतव्यः BhāṭṭCan. 2. 2 (*on* xiii .1. 2); [Loc.] **i** after the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* तान् सर्वाहुतो हुत्वाभ्युत्पूर्यानुवषट्कारे जुहुयात् JaimiBr. 1.351 ; यदि प्रागनुवषट्कारादनुवषट्कारे जुहुयात् ... सहैव कलशैर्होमाय प्रतिष्ठेत् VaikhāŚS. 21. 4 ; हेतुर्वषट्कारेऽनुवषट्कारे च चतुर्भिर्मध्यतःकारिणां

चमसैर्हुत्वा ... सशेषेष्वेव पात्रेषु सोमोऽभ्युन्नीतः ŚābaBh. 788. 8 (*on* iii. 2. 30); MīmāKau. ii. 282. 13 (*on* iii. 2. 29); सोमरसाश्चमसाः। तैर्वषट्कारानुवषट्कारयोर्होतव्यम् NyāyMāVi. 132.12 (*on* iii. 2. 12) ; **ii** at (the time of) the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुयाजेषु तु ये यजामहो नास्ति। अनुवषट्कारे च ŚāṅkhāŚS. i. 1.41 ; **iii** in the case of the utterance of exclamation of secondary *vaṣaṭ* आश्रुतप्रत्याश्रुति संप्रैषश्चानुवषट्कारे न विद्यते SaṅkarKā. ii. 3. 38 (AOR. Ed.) ; किमाश्रावणादयोऽनुवषट्कारे भवेयुर्न वेति विचार्यते SaṅkarKāBh. 101. 14 (*on* ii. 3. 38)

**अनुवषट्कार** (anu-vaṣaṭkāra) *adj.* containing the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारे यागे ... सोमोऽङ्गम् NyāySu. (So.) 1154.33 (*on* iii . 2. 37)

**अनुवषट्कारदेव** (anuvaṣaṭkāra-deva) *m.* deity of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* इन्द्रचमसस्य भक्षणेऽग्निरनुवषट्कारदेवो नोपलक्षितः NyāyMāVi. 135. 13 (*on* iii. 2. 16)

**अनुवषट्कारदेवता** (anuvaṣaṭkāra-devatā) *f.* deity of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* किमनुवषट्कारदेवतोपलक्षयितव्या न वा ŚābaBh. 797.4 (*on* iii.2.38) ; अनुवषट्कारदेवतायाश्चोदनया ... देवतात्वमैकान्तिकम् TantrVā. 809. 19 (*on* iii. 2. 38) ; ŚāstrDī. 228.15 (*on* iii. 2. 16) ; अनुवषट्कारदेवताप्रतिपत्तिकर्मानुवषट्कारयागत्वेन वा कृतार्थकर्म ... इत्यध्याहारेण योज्यम् NyāySu . (So.) 1155. 26 (*on* iii. 2. 37) ; सोमस्याग्न इति प्रोक्तानुवषट्कारदेवता NyāyMā. Vi. 135. 1 (*on* iii. 2. 16) ; तच्छेषेणानुवषट्कारदेवतां संयोजयति MīmāKau. ii. 296. 7 (*on* iii. 2. 38); अनुवषट्कारदेवतापि नोपलक्षणीया MīmāKau. ii. 297. 25 (*on* iii. 2. 38) ; BhāṭṭDī. i. 236. 15 (*on* iii. 2. 16)

**अनुवषट्कारदेवतात्व** (anuvaṣaṭkāradevatā - tva) *n.* the state of being the deity of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारदेवतात्वेता(? ना)भिप्रेतस्याग्ने वीहीति मन्त्रवर्णेन NyāySu.(So.) 1155. 9 (*on* iii. 2. 37)

**अनुवषट्कारदेवताभूत** (anuvaṣaṭkāradevatā-bhūta) *adj.* who has become the deity of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारदेवताभूतोऽग्निर्भक्षमन्त्रे उपलक्षणीयो न वा MīmāKau. ii. 295. 9 (*on* iii. 2. 38)

**अनुवषट्कारदेवतार्थम्** (anuvaṣaṭkāradevatārtham) *adv.* for the sake of the deity of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारयाग एवाङ्गमित्यनुवषट्कारदेवतार्थं पृथक् सोमग्रहणविध्यभावात् NyāySu. (So.) 1155. 2 (*on* iii. 2. 37)

**अनुवषट्कारनिषेध** (anuvaṣaṭkāra-niṣedha) *m.* prohibition of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* द्विदेवत्येष्वनुवषट्कारनिषेधरूपलिङ्गात् ... आवृत्तेरर्थकर्मत्वे ... अनुपपत्तेः MīmāKau. ii. 296. 15 (*on* iii. 2. 38)

**अनुवषट्कारप्रतिषेध** (anuvaṣaṭkāra-pratiṣedha) *m.* prohibition of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* न द्विदैवत्याननुवषट्करोति ... इति अनुवषट्कारप्रतिषेधात् प्रतिकर्मावृत्तिम् ... दर्शयति SaṅkarKāBh. 5.1 (*on* i. 1. 9)

**अनुवषट्कारमन्त्र** (anuvaṣaṭkāra-mantra) *m.* formula for (the sacrifice containing) the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारमन्त्रौ समुपहूय भक्षणमुभयत्र दर्शयति BhāṭṭDī. iii. 17. 16 (*on* viii. 2. 1)

**अनुवषट्कारयाग** (anuvaṣaṭkāra-yāga) *m.* sacrifice containing the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारयाग एवाङ्गम् NyāySu. (So.) 1155. 1 (*on* iii. 2. 37); अनुवषट्कारयागस्तावन्न ज्योतिष्टोमयागाभ्यासः MīmāKau. ii. 295. 12 (*on* iii. 2. 38) ; अनुवषट्कारयागेऽपि यज्ञे यज्ञेऽन्वायत्त इति वीप्सयाश्रावणादयो भवेयुः BhāṭṭCan. 59. 6 (*on* xiv. 3. 15)

**अनुवषट्कारयागचोदना** (anuvaṣaṭkārayāga-codanā) *f.* injunction or prescription of a sacrifice containing the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* मन्त्रविशिष्टानुवषट्कारयागचोदनया च देवतापेक्षितया ... अग्नेर्देवतान्वयस्यैकान्तिकत्वात् NyāySu. (So.) 1155. 10 (*on* iii. 2. 37)

**अनुवषट्कारयागत्व** (anuvaṣaṭkārayāga-tva) *n.* [Inst.] as being a sacrifice containing the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारयागत्वेन वा कृतार्थकर्म इत्यध्याहारेण योज्यम् NyāySu. (So.) 1155. 26 (*on* iii. 2. 37)

**अनुवषट्कारयागदेवता** (anuvaṣaṭkārayāga-devatā) *f.* deity of the sacrifice containing the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कारयागदेवताया अग्नेर्देवतात्वस्य निःसंदिग्धत्वात् BhāṭṭDī. i. 236. 9 (*on* iii. 2.16)

**अनुवषट्कारयागाङ्ग** (anuvaṣaṭkārayāgāṅga) *n.* subsidiary part of the sacrifice containing the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* वषट्कारानुवषट्कारयागाङ्गभूतयोः सोमभक्षयोस्तन्त्रेणानुष्ठानात्तत्रैव देवताद्वयोपलक्षणम् MīmāKau. ii. 296. 2 (*on* iii. 2. 38) ; ii. 297.18 (*on* iii . 2. 38) ; स्थायिविचारप्रयोजनं साधारणाङ्गव्यतिरिक्तप्रधानमात्राङ्गानामनुवषट्कारयागाङ्गत्वासिद्धिः MīmāKau. ii. 297. 24 (*on* iii. 2. 38)

**अनुवषट्काराङ्गभक्षण** (anuvaṣaṭkārāṅga-bhakṣaṇa) *n.* act of partaking which is subsidiary of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* भक्षणावृत्तिदर्शनादनुवषट्काराङ्गभक्षणस्य पृथगेवानुष्ठानम् MīmāKau. ii. 295. 22 (*on* iii. 2. 38)

**अनुवषट्कृ** (anuvaṣaṭ-kṛ-) VIII. P. to make or utter the secondary exclamation of *vaṣaṭ* (at the end of sacrificial formulae) नानु वषट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेत् TaiS. VI. v. 6. 6; VI. v. 8. 5 ; प्राणानां संतत्यै ... नानुवषट्करोति KāṭhS. 27.5 (ii.143. 21) ; KapiKaS. 42.5 (252.1); KauṣīBr.13. 5(59.11); 13. 9(60. 20); अग्ने वीहीत्यनुवषट्करोति AitBr. 4.5 (94); 11.5 (299); 11. 5 (300) ; ŚatBr. II. iv. 4. 23 ; GopBr. ii. 3. 1 (189. 7); ŚāṅkhāŚS. v.10. 19; MānŚS. 117.4 ; 129.18; न द्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्यात् AitBr. 9. 4 (247); ŚatBr.(K.) V.iv. 2. 3; नर्तुयाजानामनुवषट्कुर्यात् AitBr. 9. 5 (250); अन्विदु वषट्करवत् KauṣīBr. 14. 5 (65. 6); 13. 6 (59. 18); अनुवषट्करोत्याहुतीनामेव शान्त्यै KauṣīBr. 15.1 (65. 15); 15. 3 (67. 11); 15. 5 (68. 22); 16. 1 (69. 14); 16. 9 (73. 16); 18.6 (81.11); 28.7 (137.9); 28.10 (138.12); 30. 1(142. 23); 30. 10 (146. 15) ; 30. 11 (147. 4); नानुवषट्करोति नेदृतूनपवृणजाऽइति ŚatBr. IV. iii. 1. 8; अभक्षितेन पात्रेणैन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति न वा ऋतुग्रहाणामनुवषट्कुर्वन्ति ŚatBr. IV. iii. 1. 21 ; ŚatBr. (K.) V. iii. 2. 18; आदित्यग्रहस्यानुवषट्करोति ŚatBr. IV. iii. 5. 23; ŚatBr (K.) V. iv. 2.13; न वै सावित्रस्यानुवषट्करोति ŚatBr. IV. iv.1.8; ŚatBr. (K.) V. iv. 3. 8 ; ŚatBr. XIII. v. 2. 23 ; XIII.v.3.7; स्विष्टकृत उ वा अनुवषट्करोति ŚatBr. (K.) V. iv. 2. 3 ; योऽत्रानुवषट्कुर्यादसंस्थितानृतून् संस्थापयेद्यस्तं तत्र ब्रूयादसंस्थितानृतून्समतिष्ठिपद्दुःषमं भविष्यतीति GopBr. ii.3.7 (193. 14); ii. 3. 1 (189. 4); वषट्कृत्यानुवषट्करोति GopBr. ii. 3.14 (201. 12); ii. 3. 15 (202. 8); समृद्धं सर्वेऽनुवषट्कुर्वन्ति GopBr. ii. 3.16 (203.4) ; ii.4.4 (213. 5); ii.4. 18 (226.1); यजति ... अनुवषट्करोति AitĀ. V. iii. 2. 19; ऋतुयाजान् ... आदित्यग्रहसावित्रौ तान्त्स्म मानुवषट्कृथाः ĀśvaŚS. I.v. 5. 21; BaudhŚS. iii. 252. 6; VaitāSū. 20. 4; नानुवषट्करोति ĀśvaŚS. II. ii. 13.18; BhārŚS. xiv.9. 16; xiv.12. 8; ĀpaŚS. xiii. 13. 1; xiii. 14. 9; HirŚS. ix.3. 25 (918. 7); ix. 3. 57 (924. 16); VaikhāŚS. 16. 12; 16. 15; VaitāSū. 20. 3; मनसानुवषट्करोति ŚāṅkhāŚS. x. 21. 3; चमसमेवानुवषट्करोति BaudhŚS. i. 250. 6; ऊर्ध्वज्ञुरेत-स्यानुवषट्करोति VādhūŚS. iv. 4. 12 (CHAUBE Ed.); vii. 14. 39 (CHAUBE Ed.); अपि वोपांश्वनुवषट्कुर्यात् ĀpaŚS. xiii. 14. 10; HirŚS. ix. 4. 22 (930. 17); VaikhāŚS. 16. 17; सोमस्याग्ने वीही ३ इति ... अनुवषट्कुर्वन्ति VaitāSū. 19. 10; अनुवषट्करोति इति अनुर्विप्रकर्षे नोपपद्यते SaṅkarKā. i. 4. 8 (AOR. Ed.); ii. 3. 38 (AOR. Ed.); (pass.) to be made or uttered the secondary exclamation of *vaṣaṭ* (at the end of sacrifical formula) स्विष्टकृतो वाऽएतेऽनुवषट्क्रियन्ते ŚatBr. IV. iii. 5.7.

**अनुवषट्कृत** (anu-váṣaṭkṛta) *adj.* for which secondary exclamation of *vaṣaṭ* is made or uttered (ऋतुग्रहेभ्यः) एतेभ्यो वाऽ ऐन्द्राग्नं ग्रहं ग्रहीष्यन्भवति तदस्यैन्द्राग्नेनैवानुवषट्कृता भवन्ति ŚatBr. IV. iii.1. 21; ŚatBr. (K.) V. iii. 2.18; (द्विदेवत्याः) अनुवषट्कृता भविष्यथ ŚatBr. IV. iii. 5. 5; स वषट्कृतानुवषट्कृतः स्यात् ... उभावेवानुवषट्कृतौ स्याताम् BaudhŚS. iii. 109. 8; हुतं होतृचमसमनुमन्त्रयते ...। अनुवषट्कृतं तृम्पतां होत्रा मधोर्घृतस्य VādhūŚS. (CHAUBE Ed.) vii. 17. 24; vii. 17. 28; वषट्कृतानुवषट्कृतान् जुहुत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः HirŚS. viii.7. 22 (877. 3); VaikhāŚS. 15. 38.

**अनुवषट्कृत** (anu-vaṣaṭkṛta) *n.* [Loc.] **A** after the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* द्वे दर्भतरुणके ... अनुवषट्कृतेऽपरमा दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः AitBr. 35. 7 (888); अनुवषट्कृते जुहोति ŚatBr. XIV. ii. 2. 17; ŚatBr. (K.) V. v. 1. 8; VādhūŚS. (CHAUBE Ed.) vii. 13. 18; vii. 20. 9; x. 15. 7; अनुवषट्कृत आहरति भक्षम् ŚatBr. XIV. iii. 1. 30; HirŚS. viii. 6. 13 (866. 16); अनुवषट्कृते स्वाहाकृतः शुचिर्देवेषु घर्मः ĀśvaŚS. I. iv. 7. 4 ; अपातामश्विना घर्ममनु द्यावापृथिवी अमंसाताम्। ... इत्यनुवषट्कृते ŚāṅkhāŚS. viii. 15. 13; स्वाहेन्द्रा(व)तडित्यनुवषट्कृते हुत्वा वाचयति BaudhŚS.

i. 279. 16; ĀpaŚS. xiii. 4. 2; xv.10.11; MānŚS. 110. 4; 113. 7; VaikhāŚS. 13. 12; 16. 4; वाजिभ्य: स्वाहेत्यनुवषट्कृते हुत्वा हरति भक्षम् BaudhŚS. i. 132. 5; ĀpaŚS. xiii. 12. 4; xix. 8. 10; VārāŚS. III . ii 7. 31; HirŚS. viii. 7. 18 (880. 9); xv. 7. 9 (332. 6); VaikhāŚS. 16. 14; अनुवषट्कृते जुह्वति VādhūŚS. ( CHAUBE Ed.) xiii. 9. 19; vii. 11. 17; ix. 7. 76; xii. 2. 33; ĀpaŚS. xii. 28. 14; HirŚS. viii. 7. 18 (879. 12); VaikhāŚS. 15. 30; त्रिस्त्रिर्दुन्दुभिमाघ्नन्ति ... यत्रैतत् सवनीयस्य हविष्कृतमुद्रायन्ति ... धानासोमयाज्याया अनुवषट्कृते VādhūŚS. ( CHAUBE Ed.) xiv. 1. 1; जुहोति। स्रुचा वानुषिच्यमानयानुवषट्कृते च ĀpaŚS. viii. 3. 8; MānŚS. 80.7; द्विदेवत्यमनु जुहोत्युत्तरार्धे। अनुवषट्कृतेऽपि KātyŚS. ix. 9. 16; xxv. 12. 3; xxvi. 6. 6; घर्मं हूयमानम्। वषट्कृतेऽनुवषट्कृते (अनुमन्त्रयते) VaitāSū. 14. 5; **B** at the (time of the) utterance of the secondary exclamation of *vaṣaṭ* अनुवषट्कृते द्वितीयम् BhārŚS. viii. 3. 16; xi.10. 11; xiv. 3. 6; xiv. 11. 13; हुतेऽनुवषट्कृतेऽतिरिक्तमवबुध्योद्गातृहोतृप्रत्ययेन त्रिषु सवनेषूक्तवत्सर्वं कुर्यात् VaikhāŚS. 21. 4.

**अनुवषट्कृति** (anu-vaṣaṭkṛti) *f.* [Loc.] in the case of the utterance of secondary exclamation of *vaṣaṭ* प्रतिवषट्कारं प्रतिमन्त्रं जुहोति वट् स्वयमभिगूर्ताय नमः स्वाहेति सर्वत्रानुवषट्कृतौ VaikhāŚS. 16. 14.

**अनुवषट्कृत्य** (anuvaṣaṭkṛ-tya) *ger.* having uttered the secondary exclamation of *vaṣaṭ* यत् सुरासोमग्रहाननुवषट्कृत्य सर्वे तस्मात् सोमेनेष्ट्वा सौत्रामणीं कुर्यात् KauṣīBr.16. 10 (73. 21); तथैवानुवषट्कृत्य ŚāṅkhāŚS. v. 10. 22.

[1]**अनुवस्** (anu-vas-) II. Ā. **Ai** to cover मर्माणि ते वर्मणां छादयामि सोमस्त्वा राजामृतेनानु वस्ताम् ṚV. vi. 75. 18; SV. II. ix (3). 8. 1; AV. vii. 118. 1; VājaS. 17. 49; VājaS. (K.) 18. 47; इळैव वामनु वस्तां घृतेन यस्याः पदे पुनते देवयन्तः ṚV. (Khila.) iii. 11. 1; इडैवास्माँ अनु वस्तां व्रतेन यस्याः पदे पुनते देवयन्तः AV. vii. 27. 1; BhārŚS. iv.19. 6; ĀpaŚS. iv. 13. 4; MānŚS. 27. 17; VārāŚS. I. i. 4. 10; HirŚS. vi. 4. 2 (521.1); VaikhāŚS. 7. 10. ; अथैतदान्धीगवं मध्येनिधनं प्रतिष्ठायै। तद् यद् एवात्र यज्ञस्य दुष्टुतं दुश्शस्तं विधुरं तदेवैतेनानुवस्ते JaimiBr. 1. 339; **Aii** to cover, i.e. to pervade प्राणः प्रजा अनु वस्ते AV. xi. 4. 10; बृहदेनमनु वस्ते पुरस्ताद् रथन्तरं प्रति गृह्णाति पश्चात् AV. xiii. 3.11; **B** to wear clothes, to dress संवत्सरं चरेदधः संवेश्य फालकृष्टांश्च प्रतिगृह्णन्नान्नं याचन्निदं दत्तमनुवसानस्तत्तेनानुवस्ते KauṣīBr. 25. 15 (119. 20)

[2]**अनुवस्** (anu-vas-) I.U. [P. i. 4.48] **1A** to stay स होवाच यत्प्रथमं नाभ्यकीर्तयो नामग्राहमथ नानुवत्स्य इति Śaunako. 1. 11; **1Bi** to inhabit (with Acc.) अनेन चैव देहेन लोकांस्त्वमभिपत्स्यते (v. l. अनुवत्स्यसे) निर्जितश्च त्वया मृत्युरैश्वर्यं च तवोत्तमम् MahāBhā. xiii. 2. 85; ग्राममनुवसति JaineVyā. 39. 11 (*on* i. 2. 118); 111. 15 (*on* ii. 2. 88); CāndraVṛ. *on* ii. 1. 49; KāśiVṛ. *on* i . 4. 48; अन्ववात्सीत् KāśiVṛ. *on* iii. 2. 108; कः पण्डितायमानस्त्वामादायामिषसन्निभाम्। त्रस्यन् वैरायमाणेभ्यः शून्यमन्ववसद् वनम् Bhaṭṭi. 5. 75; अनुवसति पुरा तन्नूनमीशस्य कोपस्त्वरितगतिरतस्तामावसद् गां ससैन्यः Rāvaṇā. 3. 28; अनुवसति ... वैकुण्ठं हरिः PrakriKau. i. 397. 3; SiddhāKau. 137B. 6 (*on* i. 4. 48); **1Bii** to live, to dwell in (with Loc.) श्वमांसभोजिनः सर्वे वसिष्ठा इव जातिषु। पूर्णं वर्षसहस्रं तु पृथिव्यामनुवत्स्यथ Rāmā. i. 61. 16; प्रायेणानुवसन्त्यस्मिन्नुच्छिष्टोदककर्दमे। मशकानां विकाराणि BrahmāṇḍP. ii. 7. 436; **1Ci** to stay with, i.e. to accompany (with Acc.) वसन्तं भ्रातुरर्थाय शत्रुघ्नो मानुवत्स्यति Rāmā. ii. 82. 25; प्रसाद्यमानः शिरसा मया स्वयं बहुप्रकारं यदि न प्रपत्स्यते। ततोऽनुवत्स्यामि चिराय राघवम् Rāmā. ii. 82. 27; *(caus.)* to cause to stay with or accompany अनु वत्सानवासयन् TaiBr. I. vi. 7. 2; BaudhŚS. i. 142. 6; ĀpaŚS. viii. 11. 14; HirŚS. v. 3. 30 (473. 10) [*but* MW. to leave (the calf) with (the cow)]; **1Cii** to stay with, i.e. to follow (with Acc.) अवरुद्धा बलिनः केकयेभ्यो महेष्वासा भ्रातरः पञ्च सन्ति। केकयेभ्यो राज्यमाकाङ्क्षमाणा युद्धार्थिनश्चानुवसन्ति पार्थान् MahāBhā. v. 22. 19; **1Cii** to stay near, cf. **अनुवसत् C**; **1D** to enter into (with Acc.) सोऽशयिष्टाब्धिसलिले आण्डकोशो निरात्मकः। साग्रं वै वर्षसाहस्रमन्ववात्सीत्तमीश्वरः BhāgP. iii. 20. 15; **1E** to remain (deposited) in एतेऽत्र बस्तयः। यस्मादनुवसत्यन्नं जीर्णं चापि निरस्यति। अनुवास इति ख्यातिं लभते तेन कर्मणा Hastyāyur. 596. 4 (4. 5); **2** to stay along with, i.e. to continue न शोकमनुवसेत् CaraS. i. 8. 27; वागर्थौ यावदस्मिंश्चिरमनुवसतः EI. vi. 202. 25; **3** to attend upon, cf. **अनुवस्तव्य.**

[3]**अनुवस्** (anu-vas-) X. U. [DhātuPā. 10. 338; 10. 392] (*but* PW. *anu-vāsay-*; MW., APTE *anu-vās-*) **1** to make sound, to roar or shout at तज्ञानतीरभ्यनूषत व्राः ṚV. iv. 1. 16 (*but* Sāy. अस्तुवन्); समानं योनिमभ्यनूषत व्राः ṚV. x. 123. 2 (*but* Sāy. नु स्तुतौ); स्वर्विदो अभ्यनूषत व्राः AV. ii. 1. 1; अमूक्यमन्तक्यानूषुः APrāti. 217. 76 ; **2** to administer an oily enema अनुवासयेच्चैनमनुवासनकाले CaraS. iii. 7. 24 (1941 Ed.); दीप्ताग्निम् ... रूक्षमप्यनुवासयेत् CaraS. vi. 13. 64 (1941 Ed.); पयोमधुरकषायसिद्धेन तैलेनानुवासयेत् SuśruS. iii.10.4; वातोदरिणम् ... आस्थापयेदनुवासयेत् SuśruS. iv. 14. 5; iv. 37. 46; अनुवासनार्हं पूर्वमेवानुवासयेत् AṣṭāSaṁ. i. 147. 18 (1.28); कालेऽनुवासयेदेवमतिसारेऽपि दुस्तरे AṣṭāSaṁ. ii. 19. 5 (4. 3); कृतान्नमनुवासयेत् SiddhYo. 75. 22; वातेन ... पीडितम्। ... अनुवासयेत् SiddhYo. 75. 22; ततोऽनुवासयेत् प्राज्ञः सप्तरात्रं तु वाहयेत् AśvaVai. 8. 3.

**अनुवसत्** (anu - vasat) *adj.* **A** remaining or staying in यतश्चासावनुवसन्नपि न दूष्यति ... इत्यनुवासनम् AṣṭāSaṁ. i. 145. 10 (1.28); अथान्नमनुवासनादनुवसन्न दुष्यति KalyāKā. 8. 46; **B** staying near, i. e. attending upon अपरिकलितकाव्यसरणिमीश्वरं वशीकर्तुमनतिचिरमनुवसन्कविः। ... छन्दो ज्ञात्वा पृथग्वाक्यैः स्वबुद्ध्या मानसीं श्रयेत् AlaṅkāŚe. 19. 12 (18)

**अनुवसान** (anu-vasāna) *adj.* wearing संवत्सरं चरेदधःसंवेश्य ... इदं दत्तमनुवसानः KauṣīBr. 25. 15 (119. 20)

[1]**अनुवसित** (anu-vasita) *adj.* [*f.* - ā] **1** dwelt in, occupied continuously विंशतिवर्षोपेक्षितमनुवसितं वास्तु नानुयुञ्जीत ArthŚā. ii. 97. 7 (3. 16); **2** situated near or along गङ्गामन्ववसिता (v.1. °नुवसिता) पुरी। तया सह सम्बद्धेत्यर्थः BhāṣāVṛ. *on* i. 4. 85.

[2]**अनुवसित** (anu-vasita) *adj.* dressed up, wrapped, MW.; APTE; fastened or bound to, attached to, APTE.

**अनुवसु** (anu-vasu) *m.* one more from the sthaviras or laymen who have overcome the passion, pw.; *nt*.

**अनुवस्तव्य** (anu-vastavya) *adj.* to be attended upon or paid due attention to अर्थिवच्चोपचरतानुवस्तव्योऽहम् CaraS. iii. 8. 13 (1941 Ed.)

**अनुवह्** (anu-vah-) I. U. **1Ai** to carry along, to convey ये नः पूर्वे पितरः सोम्यासोऽनूहिरे सोमपीथं वसिष्ठाः ṚV. x. 15. 8; AV. xviii. 3. 46; VājaS. 19. 51; तां वहन्त्वगतस्यानु पन्थां विराडियं सुप्रजा अत्यजैषीत् AV. xix. 2. 74; **1 A ii** to take after, to carry forward जातकर्मादिक्रियारहितं, स्त्रीजनकम् ... कुलानि (विवाहे) वर्जयेदिति पूर्वक्रियासंबन्धः। दृष्टमूलता चास्य प्रतिषेधस्य मातुलवदुत्पन्ना अनुवहन्ते ManvaMu. 87. 7 (*on* 3. 7); **1Aiii** to sustain, to hold अथ कृताञ्जलिरग्रजमूचिवाननुवहाम्यहमार्य महाभरम् Rāgh. 6. 71; **1Bi** to carry out, to execute क्रुध्यन्ति परिदीप्यन्ति भूमिमध्यासतेऽस्य च। उत्कोचैर्वञ्चनाभिश्च कार्याण्यनुविहन्ति (v. l. °वहन्ति) च MahāBhā. xii. 56. 51; **Bii** to carry on, to continue ॐ नमो भगवते आदित्यायाखिलजगतामात्मस्वरूपेण ... भवान् ... इमां लोकयात्रामनुवहति BhāgP. xii. 6. 67; **1C** to bear वपुरनुहरति (v. l. °वहति) तव स्मरसङ्गरखरनखरक्षतरेखम् GītGo. viii. 17. 3; **2** to blow after भौमं वा रजो वायुं वहन्तमनुवहतीति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 182. 6 (*on* i. 3. 22); BrahmSūBh. (Bhā.) 59. 15 (*on* i. 3. 22); **3** to flow along, cf. **अनुवहमानक.**

**अनुवह** (anuvaha) *m.* name of one of the seven bands or wheels of the wind (*vātaskandhas*) वातस्कन्धानिमान् सप्त चरन्तु मम पुत्रकाः। ग्रहेभ्य ऊर्ध्वमार्षिभ्य षष्ठो ह्यनुवहश्च यः BrahmāṇḍP. ii. 5. 87; वायोस्तु नेमयः आवहः प्रवहश्चैव तत्रैवानुवहः पुनः KūrmaP. 368. 5 (1.41); आवहाद्या निविष्टास्तु वायोर्वै सप्तनेमयः। आवहः प्रवहश्चैव ततश्चानुवहस्तथा LiṅgaP. 53. 37 [bearing after, one of the seven tongues of fire, pw.; MW.; APTE]

**अनुवहत्** (anu-vahat) *adj.* **A** carrying along with, i.e. leading दिवौकसां सोऽनुवहन्महाचमूः पिनाकपाणेस्तनयस्ततो ययौ KumāSaṁ. 14.15; **B** bearing or holding विघ्नेशः ... वामे दण्डेक्षुचापौ त्रिशिखमनुवहन् ĀnandRa. 1.1.

**अनुवहमानक** (anuvahamāna-ka) *adj.* flowing along, i.e. prospering continuously भुक्तादु(वु)परिकचिरातदते(त्ते)-नानुवल(ह)-वा(मा)नककोटिवर्षविषये च EI. xv. 130. 3; भोगेना[नुव]ह[मानक]कोटिव[र्ष]विषये तन्नियुक्तकर्कु[मा]रामात्यवे[त्र] EI. xv. 133. 3; xv. 138. 2; xv. 142. 3.

**अनुवा** (anu-vā-) II. P. **A** to blow on or after आर्दस्य वातो अनु वाति शोचिः ṚV. i. 148. 4 (*but* Sāy. अनु *adn.*); iv. 7. 10; vii. 3. 2; SV. II. v(1). 9. 2; TaiS. IV. iv. 3. 3; MaiS. ii. 8.14 (ii. 118. 10); KāṭhS. 17. 10 (i. 252. 16); KapiKaS. 26. 9 (110. 22); VājaS. 15. 62; VājaS. (K.) 16. 83; ŚatBr. VIII. vii. 3. 12; JaimiBr. 3.207; पूर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः ṚV. iv. 40. 3; TaiS. I. vii. 8. 3; MaiS. i. 11. 2 (i. 163. 4); KāṭhS. 13. 14 (i. 196. 17); VājaS.

9. 15; VājaS. (K.) 10. 21; ŚatBr. (K.) VI. ii. 1. 10; यदा ते वातो अनुवाति शोचिर्वप्तेव श्मश्रु वपसि प्र भूम RV. x. 142. 4; वातस्य प्रवामुपवामनु वात्यर्चिः AV. xii. 1. 51; उद् ईरतं पृथिवी जीरदानुश् शातेनामन्त्? अर्वाङ् अनु वाति वातः AV. (P.)xii. 6.1; यत्ते रुद्र पुरः। धनुस्तद्वातो अनुवातु ते TaiS. V. v. 7. 3; BaudhŚS. ii. 49. 10; **Bi** to blow in, i.e. to bestow upon यः कामयते वायुर्देवानामण्वनुवाति तमेव भागधेयेनोपधावति सोऽस्य कामाननुवाति KāṭhS. 12. 13 (i. 176. 11); **Bii** to blow along, i. e. to blow favourably सेनां चेदभ्युत्थितां वातोऽनुवायात् विजेष्यति AVPari. 1 (36). 3; शिवश्चानुववौ वायुः ... प्रशान्तमभवद्रजः MahāBhā. v. 81. 23; (रघुनन्दनौ) तौ धृतचापसायकौ ... अनुवाति स्म शुभः समीरणः Rāgh. 3. 1.

**अनुवा** (anu-vā́) *f.* [AltGr. I.1. 36; Debru. 15; 38] one that blows on or after प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वाय TaiS. III. v. 2. 3; अनुवासि रात्रियै त्वा रात्रिं जिन्व TaiS. IV. iv. 1. 1; V. iii. 6. 1; KāṭhS. 17. 7 (i. 250. 6); KapiKaS. 26. 6 (108. 15); यज्ञं प्राह विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेति वृष्टिमेवावरुन्द्ध प्रवास्यनुवासीति मिथुनमेव करोति KāṭhS. 37. 17 (iii. 97. 16); होत्रादिभ्यः प्रसौति प्रवास्यह्ने त्वा अहर्जिन्व। अनुवासि रात्र्यै त्वा रात्रिं जिन्व VaitāSū. 22. 4; cf **अन्वा**.

**अनुवाक** (anu-vāká) *m.* [Vār. 1 *on* P. ii. 4. 29; JaineVyā. i. 4. 105; CāndraVyā. ii. 2. 81; Liṅgānu. (He.) 14. 12; AltGr. II. 1. 39; for velarisation P. vii. 3. 52] **1Ai** chapter, i. e. subdivision or section of the Vedas (recited during a ritual) **ii** (morning) litany (beginning of *prātassavana*) **Bi** chapter, i. e. subdivision or section of the scriptures **ii** chapter, i. e. subdivision or section of the Vedas (recited during teaching and study) **iii** section in the Brāhmaṇas illustrating the formulae (*mantra*) **iv** chapter or section of text (in general) **2A** favourable speech, i. e. favour **B** favourable speech, i. e. praise **3** the word *anuvāka* **4** name of a tree, *Barringtonia acutangula* (*nicula*) or *calamus rotang* **5** Pariśiṣṭa of Yajurveda **6** recitation **1Ai** chapter, i. e. subdivision or section of the Vedas (recited during a ritual) आङ्गिरसानामाद्यैः पञ्चानुवाकैः स्वाहा AV. xix. 22. 1; चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै TaiBr. III. ix. 11. 2; योऽसौ प्रथमोऽनुवाकस्तदन्तरिक्ष स आत्मा ŚatBr. IX. i. 1. 15; य एष प्रथमोऽनुवाकस्तेनैनमप्रीणंस्तथैवास्माऽअयमेतं पुरस्तादुद्धारमुद्धरति ŚatBr. IX. i. 1. 15; योऽसौ प्रथमोऽनुवाकोऽथास्माऽ एतमुपरिष्टादुद्धारमुदहरन् ŚatBr. IX. i. 1. 25; यजुषामनुवाकं व्याचक्षाण इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति ŚatBr. XIII. iv. 3.6; प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति द्वादशभिरनुवाकैः ŚatBr. XIII. v. 1. 4; औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनानुवाकेन TaiĀ. i. 32. 1 (189. 2); द्वितीयेऽहनि ... यजुर्वेदो वेदः सोऽयमित्यनुवाकं निगदेत् ĀśvaŚS. II. iv. 7. 2; अवकाशानामनुवाकेन महावीरमुपस्थायोपस्पृश्योपविशति ŚāṅkhāŚS. v. 9. 27; तमन्तर्वेद्यासन्नमभिमन्त्रयते प्रजापतेर्भागोऽसि ... इत्यान्तादनुवाकस्य BaudhŚS. i. 91. 6; दशाष्टादशिनोऽनुवाकास्तेषां पूर्वा एव नवतो दक्षिणेषु यूपेषूपस्थापयन्ति BaudhŚS. ii. 227. 4; ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्त्वित्यनुवाकेन सर्वाणि हवींष्यासन्नान्यभिमृशेदष्टाभिर्वा ĀpaŚS. iv. 8. 6; उपस्थायोत्तरेणानुवाकेनाहवनीयम् ĀpaŚS. vi. 21. 1; यजमानो जपति। ब्राह्मण एकहोतेति चानुवाकम् ĀpaŚS. viii. 4. 3; अग्निर्यजुर्भिः सविता स्तोमैरित्येषोऽनुवाक आम्नातः ĀpaŚS. x. 3.6; त्रिभिरनुवाकैरविज्ञातप्रायश्चित्ते सोमे त्रयस्त्रिंशत्तमाहुतीर्जुहोति ĀpaŚS. xiv. 17. 1; पवमानः सुवर्जन इत्येतेनानुवाकेनाभिषिञ्चेत् ĀpaŚS. xiv. 30. 1; प्रथमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा ĀpaŚS. xv. 5.4; BhārGS. 3.6 (73.7); प्राणाय स्वाहा पूष्णे स्वाहेत्येतावनुवाकौ घर्मप्रायश्चित्तानि ĀpaŚS. xv. 17.4; उदस्य शुष्माद् भानुर्नात इत्यनुवाकेन कुलायिनीम् ĀpaŚS. xv. 17. 5; सर्वेषामनुवाकानां प्रभृतीरभिव्याहारयति। प्रथमोत्तमयोर्वा ĀpaŚS. xv. 20. 4; संपदसि संपदे त्वा संपद्भ्यस्त्वा संपत्सु सीदेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यां प्रतिमन्त्रमृषीष्टकाः सादनप्रवादैश्च पर्यायैः ĀpaŚS. xvi. 31. 1; ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्त्वित्यनुवाकेन प्रतिमन्त्रमिष्टकाभिर्धिष्णियांश्चिनोति ĀpaŚS. xvii. 21. 1; लोकोऽसि स्वर्गोऽसीत्यनुवाकेन प्रतिमन्त्रम् ĀpaŚS. xix. 14. 3; अवधानकालेऽग्रेणोत्तरनाभिं यच्चामृतं यच्च मर्त्यमित्येतैस्त्रिभिरनुवाकैरभिदक्षिणमग्निं परिचिनोति ĀpaŚS. xix. 15. 3; यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं हुत्वैकस्मै स्वाहेत्येताननुवाकान्पुनःपुनरभ्यासं रात्रिशेषं हुत्वोषसे स्वाहेत्युषसि ĀpaŚS. xx. 12. 10; या ओषधयः प्रथमजा इत्यनुवाकेन चत्वारो ब्राह्मणाः ... दीक्षितमभिषिञ्चेयुः MānŚS. 104. 13; वशानाँ सप्तमोऽनुवाकः MānŚS. 135. 2; तस्याः पूर्वां धर्मेष्टकामरण्येऽधीतेनानुवाकेन MānŚS. 150. 4; अग्निरेकाक्षरेणेत्यनुवाकं द्वादशवत्कृत्वा नैवारस्विष्टकृदिडं करोति KātyŚS. xiv. 5. 28; xv. 8. 17; xvi. 5. 22; xx. 2. 3; xx. 7. 6; xx. 8. 6; xxi. 1. 11; रुचितो घर्म इत्युक्तेऽनुवाकेन तिष्ठन्तोऽवेक्षेरन् यमध्वर्युर्ब्रूयात् LāṭyāŚS. v. 7. 2; DrāhyŚS. xiv. 3. 3; रश्मिरसीत्यनुवाकस्तोमभागाः ... द्वादशाग्निष्टोमे पञ्चदशोक्थ्ये KāṭhŚSSaṅkalana 23. 22; आद्योत्तमे कामं सूक्ते वानुब्रूयादृषेः। अनुवाकस्य वा ŚāṅkhāGS. ii. 7. 24; KauṣīGS. ii. 4. 20; आ सूक्तादनुवाकाद्वा ब्रह्मयज्ञो विधीयते KauṣīGS. iii. 10. 35; आज्याहुतीरुपजुहोति 'धाता ददातु नो रयिं प्राचीम्' इत्यन्तादनुवाकस्य BaudhGS. i. 10.5; ii. 1. 14; ii. 4. 4; 'पवमानस्सुवर्जनः' इत्येतेनानुवाकेन मार्जयित्वा BaudhGS. i. 11. 6; त्रिनादितोऽनुवाकानधीयीरन् BaudhGS. iii. 1. 9; KāṭhGS. i. 9. 4; ĀpaGS. iv. ii. 79; गाथा वाचयति ... सरस्वति प्रेमवेत्यनुवाकम् KāṭhGS. iii. 1. 23; अनुवाकेन यथोक्तमक्रत्वज्यानिम् KāṭhGS. iv. 4. 4; MānGS. i. 16. 1; प्रतिनाम प्रतिद्रव्यं प्रत्यनुवाकमिति ... नमस्ते रुद्र मन्यव इति षड्भिरनुवाकैरुपतिष्ठते KāṭhGS. iv. 12. 7; (पत्न्याः) स्वधितिं मूर्ध्नि धारयन् हिरण्यं वोदकुम्भेनावसिञ्चति पवमानः सुवर्जन इत्येतेनानुवाकेनावसिच्य यथार्थं वहन्ति BhārGS. 1. 18 (18.9); 2. 19 (52.7); ĀpaGS. iii. 9. 9; VārāGS. 14. 6; ĀgniveGS. i. 5. 1 (25.18); JaimiGS. 2.4 (30. 2); यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः स्निक्च स्नीहितिश्चेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यामुपस्थाय ... पूर्णाहुतिं जुहोति BhārGS. 3. 1 (69. 6); PāraGS. iii. 8. 13; सर्वेषामनुवाकानां प्रभृतीरभिव्याहारयति BhārGS. 3. 6 (73. 12); खण्डिलस्यादितस्त्रिभिरनुवाकैरेकैकेन स्वाहाकारान्ताभिरादधति MānGS. i. 6. 3; i. 8. 10; i. 23. 3; चतुर्भिरनुवाकैरपोऽभिमन्त्र्य स्नानमाचरेत् MānGS. i. 23. 18; ii. 6. 5; हुत्वा व्रतं प्रदायादितो द्वावनुवाकावनुवाचयेत् VārāGS. 7. 3; अथ एनं उपतिष्ठते। विभुरसि प्रवाहणः। इति एतेन अनुवाकेन HirGS. i. 16. 21; अनुवाकेनोत्तरं संपातवन्तं करोति KauśiSū. 63. 21; ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्याथ प्राङ्मुखः संविशेत्ततः। रक्षोहणमित्यनुवाकं जपेत्कर्ताथ ऋत्विजः AVPari. 33(7). 3; इष्टकोपधानं देवानामष्टकानुवाकमन्त्रास्तुरवानाम् Cārāyaṇīyamantrārṣānukramaṇikā 39. 10; युञ्जते मन इत्यनुवाकेनावाहनं कृत्वा ... नमस्कारं कुर्यात् ViṣṇuSm. 65. 2; SmṛtiCan. ii. 492. 16; यो ह्युच्यते त्रिरनुवाकः पठ्यतामिति स आदित आरभ्य परिसमाप्य पुनरादित आरभ्यते। तस्माद्दण्डकलितवदावृत्तिः ŚābaBh. 1321. 11 (*on* v.3.3); जेतुं जैत्रानथ खलु जपन् सूक्तसामानुवाकान् ... वामदेवो वृणोतु MahāvīC. 3. 23; नैव प्रयोगः ... सकृदेवानुवाकमध्यायं वा पठित्वानुष्ठीयते TantrVā. 53.8 (*on* i. 2. 31); वैष्णवैरनुवाकैश्च जुहुयात्सर्पिषा तथा VṛHārīSm. 3. 9; सूर्यश्चेत्यनुवाकेन प्रातःकाले पिबेदपः LaghvāśvaSm. 1.36; 1.48; उपयुञ्जत इत्येतदनुवाकं तथान्नदम् AgniP. 259. 15; बलिमुत्तमम्। जीमूतस्येत्यनुवाकान् चतुरो दिक्षु निक्षिपेत् VasiS. 34. 19; रुद्रैकादशिनी रुद्रसंज्ञकानामेकादशानामनुवाकानां समाहारो जप्यमानः सर्वपापक्षयकरो वेदितव्यः Aparā. 1214. 10 (*on* 3.308); चतुरयमनुवाकः पठ्यतामित्युक्ते सकलस्यानुवाकस्य चतुरुच्चारणं गम्यते SaṅkarKāBh. 212. 21 (*on* iv. 3. 27); ब्रह्ममेधसंस्कारेऽप्यस्यानुवाकस्य ... विनियोगः ŚivārkaMaDī. i. 576. 10 (*on* i. 4.29); (पूजयेत्) स्वर्णघर्मानुवाकेन ...। स्वर्णघर्मानुवाकः सुवर्णं घर्मं परिवेदवेनमित्यनुवाकः VīraMi. (Pūjā.) 119. 7; अनुवातं पशुमवस्थाप्य रुद्रैरुपतिष्ठते प्रथमोत्तमाभ्यां वानुवाकाभ्याम् VīraMi. (Saṁskāra.) 1000. 11; **1Aii** (morning) litany (beginning of *prātassavana*) यत्प्रातरनुवाकस्तस्मिन्सर्वे कामा अवरुध्यन्ते AitBr. 7. 7 (209); पुरा प्रातरनुवाकस्योपाकरणाज्ञघनेन गार्हपत्यस्योदङ्मुख उपविश्य स वासवꣳ सामाभिगायति ChāndoU. ii. 24. 3; प्रातरनुवाके पुरा परिधानीयाया ब्रह्मा व्यववदति ChāndoU. iv. 16. 2; सर्वाण्येवावर्तयद् यद्याज्या यदनुवाक्या यत् प्रातरनुवाकः ChāgU. 2. 4; **1Bi** chapter, i. e. subdivision or section of the scriptures एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि TaiBr. III. x. 10.3; III. x. 10. 2; एतेऽनुवाका यज्ञक्रतुनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य च नामधेयानि TaiBr. III. x. 10.4; उध्दृतेष्वनुवाकेषु याजुषेष्वार्चिकेषु च। एकविꣳशꣳ शतꣳ शिष्टमुभयꣳ यत्र दृश्यते Maitrāyaṇīyāchandonukramaṇikā 28; अन्त्यानुवाके सप्तैकरुद्रस्तुतिः Śuklayajussarvānukramasūtra 2. 263; लिङ्गसमाख्यानाभ्यां भक्षार्थतानुवाकस्य MīmāSū. iii. 2. 25; एकवाक्यत्वम् ... द्वयोरप्यनुवाकयोः TaiUBhāVā. 26. 9 (1); उत्तरे चानुवाके ... आनन्दमयस्यैव प्रतिपादनमिति विज्ञायते BrahmSūBh. (Rā.) 209. 17 (*on* i.1. 20); पूर्वानुवाकप्रतिपादितानत्यधिकातिशयानन्द-योगिनः ... ब्रह्मण एव जगदुत्पत्तिस्थितिलया निर्दिश्यन्ते BrahmSūBh. (Rā.) 237. 11 (*on* i. 2.1); पुरुषस्याणोरणीयान्नित्यस्मिन्ननुवाके ... महेश्वरत्वं प्रतिपाद्य ... आकाशान्तर्वर्तितयोपास्यत्वमुक्तम् VedāSaṁ. 135. 7; 136. 8; अनुवाकः ऋग्यजुःसमूहात्मकं वचनम् Liṅgānu. (He.) 14. 12; पूर्वस्मिन्ननुवाके ... ब्रह्मविद्यामुपन्यस्य ... पुरुषविद्यायां तच्छब्देन ब्रह्मवित्परामर्शात् ... गम्यते VedāntKau. 316. 8 (*on* iii. 3. 24); योऽनुवाकः कठश्रुतौ पठ्यमानः नचिकेतोनाम्नो मुनिपुत्रस्य प्रश्नत्रयविषये प्रोच्यते इति व्युत्पत्त्या त्रिणाचिकेतः ManvaVi. 391. 14 (*on* 3. 185); पुंसूक्तम् ... यत्परत्वैकतानं तस्यैव श्रीपतित्वं विशदमभिदधे ह्युत्तरत्रानुवाके TattvMu. 3. 8; सृष्टिशब्दोपेताश्चोपधानमन्त्राः 'एकया स्तुवत' इत्यस्मिन्ननुवाके समाम्नाताः NyāyMāVi. 57. 23 (*on* i. 4. 17); उत्तरस्मिन्ननुवाके ... प्रतिपादितमेव वस्तु ब्रह्मत्वेनोपदिशति NyāySu. (Ja.) 132A. 4 (*on* i. 1. 6); तैत्तिरीयाः स्वशाखायां नारायणस्यान्तिमेनानुवाकेन विदुषोऽपि महिमानमामनन्ति JīvanVi. 133. 17; उपक्रमोपसंहारलिङ्गेन तात्पर्यनिर्णयस्योदाहरणं तैत्तिरीयाणा-

'मणोरणीया'नित्यनुवाके वक्तव्यम् ŚivārkaMaDī. i. 182. 12 (*on* i. 1. 4); न 'न्वद्भ्यस्संभूत' इत्यनुवाको विष्णुपरः ŚivārkaMaDī. i. 232. 11 (*on* i. 1. 17); अथर्ववेदे हि तृतीयकाण्डे पञ्चमानुवाके समाम्नायते मन्त्रः ŚivārkaMaDī. ii. 287. 12 (*on* iii. 3. 3); इत्यस्मिन्ननुवाके स्पष्टीकृतम् VīraMi. (Saṁskāra.) 141. 16; अनयोरनुवाकयोश्च दिवसरात्रिनामत्वमित्यपि तत्रैवाम्नातम् (तैत्तिरीयशाखायाम्) LalitāSaBh. 77. 2 (*on* 113); यथा सृष्टं ब्रह्मणा यानि सृष्टानीत्यस्मिन्ननुवाके कीर्तितानि तान्यनतिक्रम्य MayūMāli. 89. 5 (*on* i. 4. 17) [KośaKaTa. 1. 1337]; **1Bii** chapter, i. e. subdivision or section of the Vedas (recited during teaching and study) एकैकमृषिमनुवाकं वानुब्रूयात्। क्षुद्रसूक्तेष्वनुवाकम् ŚāṅkhāGS. ii. 7. 20 - 21; KauṣīGS. ii. 4. 17; द्विपदैकपदान्यप्यनुवाके (संक्रम्यन्ते) VājaPrāti. 4. 169; रक्षांसीत्यनुवाकेषु ह्यप्येतीकारवान् भवेत् BhārŚi. 8; काण्डप्रश्नानुवाकानां समाप्तौ काल इष्यते। दशाष्टपञ्चमात्रास्स्युः KauhaŚi. 75; अध्यगायि भवतानुवाकः MahāBh. i. 169. 8 (*on* i. 1. 63); अनुवाकं मे भवानुद्दिशतु MahāBh. i. 260. 5 (*on* i. 3. 2); मासमधीतोऽनुवाको न चानेन गृहीतः MahāBh. i. 446. 6 (*on* ii. 3. 6); मासेन अनुवाको योजनेन वा अधीतः Rūpāva. 1. 151 (*on* ii. 3. 6); अह्ना क्रोशेन वानुवाकोऽधीतः PrakriKau. i. 408. 3; SiddhāKau. 142A. 9 (*on* ii. 3. 6); दशकृत्वोऽधीतोऽनुवाको विंशतिकृत्वोऽधीत इति NyāyBh. 138. 15 (*on* ii. 2. 29); Upask. 133. 14 (*on* ii. 2. 33); VākyaPa. 1. 83; अनामन्त्रितेन न गुरुः खेदयितव्य 'उपदिशानुवाकमिति' ManuBh. i. 114. 2(*on* 2.73); सावित्रीमप्यधीयीत। यदि बहुसूक्तानुवाकाध्यायादि कयाचित्कार्यातिपत्त्या न शक्यते ManuBh. i. 130. 9 (*on* 2. 104); यस्तु ब्रह्मयज्ञः एकेनापि सूक्ते साम्नानुवाकेन खण्डेन कण्डिकया वैकयैव यावज्जीवमधीतया सिध्यति ManuBh. ii. 328. 9 (*on* 10.1); साक्षात्पठितेऽनुवाके तेन गृहीतस्यावृत्त्या पुनः पुनर्ग्रहणलक्षणोऽभ्यासः संस्कारकारणम् NyāyKa. 257. 5; वाको वा अनुवाको वाकं वाकं संजुषमाणः देवस्य स्वं स्वगुप्तये स्वयं जेनातिषे ज्योतिषे स्वाहा PāramāU. 4. 1; त्रिरनवानमेकमेकमनुवाकमनुब्रूहि SaṅkarKāBh. 178. 14 (*on* iv. 1. 8); एतमध्यायमेतमनुवाकं वा यदि त्वमस्खलितं पठसि तदा त एतावद्ददामीत्युक्त्वा तथा कृते यद्दीयते तत् प्रश्नपूर्वकम् CaturCin. i. 101. 20; मैत्रेणाहमनुवाकमध्यापितः TattvCin. i. 626. 5; अनूच्यते अनुवाकः Prasā. i. 550. 13; **1Biii** section in the Brāhmaṇas illustrating the formulae (*mantra*) भीष्मः ... तुष्टाव मधुसूदनम्। ... यं वाकेष्वनुवाकेषु निषत्सूपनिषत्सु च। गृणन्ति ... तस्मै सूर्यात्मने नमः MahāBhā. xii. 47. 16 (BhārBhāDī. मन्त्रार्थविवरणभूतेषु ब्राह्मणवाक्येषु); यं वाकेष्वनुवाकेषु ...। गृणन्ति सत्यकर्माणम् ... हरिं नारायणं प्रभुम् ViṣṇuDhaP. i. 52. 19; **1Biv** chapter or section of text (in general) अनुवाकस्तु कण्डिका NānārthāSaṁ. ii. 74. 321; **2A** favourable speech, i. e. favour रुद्रो वा ईशाते द्विपदां चतुष्पदां तयोर्वयमगुवाके (better अनुवाके Viśva.) स्याम AV. (P.) ii. 20. 3; **2B** favourable speech, i.e. praise शास्त्राण्यशेषाण्याख्यानान्यनुवाकाश्च ये क्वचित्। ... विष्णोर्महात्मनः। ... सन्ति ... तानि सर्वाणि तद्वपुः ViṣṇuP. i. 22. 84; बद्धाञ्जलयोऽनुवाकैर्विरिञ्चिमुख्या उपतस्थुरीशम् BhāgP. iii. 13. 33; **3** the word *anuvāka* अध्यायानुवाकयोर्लुक् P. v. 2. 60 (Vār. अध्यायानुवाकाभ्यां वा लुक् ); अध्यायानुवाकाभ्यां वा लुग्वक्तव्यः MahāBh. ii. 386. 17 (*on* v. 2. 60); प्रातरध्येयोऽनुवाक इति MahāBh. i. 391. 11 (*on* ii. 1. 43); कुटिलाय क्रामत्यनुवाकाय MahāBh. ii. 25. 8 (*on* iii. 1. 14); JaineVyā. iv. 1. 64 (Vṛ. अध्यायानुवाकयोरभिधेययोर्मृदश्छो भवति); देवदत्तस्य विषयोऽनुवाकः CāndraVr. *on* iii. 1. 61; KāśiVṛ. *on* iv. 2. 52; Prasā. i. 752. 18; SiddhāKau. 244B. 20 (*on* iv. 2. 52); श्लुग्वाध्यायानुवाके ŚākaṭāVyā. iii. 3. 176 [Vaija. 85. 32]; **4** name of a tree, Barringtonia acutangula (*nicula*) or Calamus rotang निचुले तु नदीकान्तोऽम्बुजो हिज्जुल इज्जलः। गन्धपुष्पो गुच्छफलोऽनुवाकः कच्छकोल्यपि NighŚe. 2017; **5** Pariśiṣṭa of Yajurveda, cf. **अनुवाकसंख्या**; **6** recitation, cf. **अनुवाकहता**.

**अनुवाकक** (anuvāka-ka) *m*. **A** chapter, i.e. section of text (in general) प्रश्नवाकानुवाककाः। ... भाषाश्च विविधास्तास्ता व्यक्ताव्यक्तगिरः स्मृताः LakṣmīT. 18. 40; **B** chapter, i. e. section of the Veda (in particular) भवेद् वाशिष्ठकोऽध्यायः ...। स्याद्दीर्घजीवतो दीर्घजीवतीयोऽनुवाच(?क)कः KośaKaTa. 1. 1359.

**अनुवाकग्रहण** (anuvāka-grahaṇa) *n*. understanding (the meaning of) the chapter of the Veda यथानुवाकग्रहणे संस्थाभ्यसनकल्पितः। स्थिरः करोति संस्कारः पाठस्मृत्यादिपाटवम् NyāyMañ. i. 97. 30.

**अनुवाकचतुष्टय** (anuvāka-catuṣṭaya) *n*. group of four chapters of the Veda 'जनिष्ठ उग्रः' इत्यनुवाकचतुष्टयं ब्रह्मणः Cārāyaṇīyamantrārṣādhyāya 4.6; अनुवाक्च (? °कच°) तुष्टयं जपित्वा (श्राद्धविधिः) तदङ्गतिलोदकं यवोदकं च करिष्ये BālamBha. i. 551. 17 (*on* 1. 249)

**अनुवाकतस्** (anuvāka-tas) *adv*. with (the recitation of) chapter, i.e. section of the scripture ध्यायेत्तु मनसा देवीं मन्त्रमुच्चारयेच्छनैः। ... दशवारमशक्तो वा नातो न्यूनं कदाचन। तत उद्वासयेद्देवीमुत्तमेत्यनुवाकतः DevīBhāP. xi. 17. 17.

**अनुवाकत्रय** (anuvāka-traya) *n*. triad of chapters of the Veda (सूक्तानि) सर्ववेदपवित्राणि ...। येषां जपैश्च होमैश्च पूयते ... कूश्माण्डयो यद्देवा देवहेळनमित्यनुवाकत्रयम् SmṛtiCan. ii. 499.1; अन्यान्यपि ... पवित्राणि जप्यानि अयं वा वयः पवत इत्यनुवाकत्रयम् CaturCin. iii(1). 1075. 19; त्रिसुपर्णः तैत्तिरीयशाखापठितस्य ... अनुवाकत्रयस्यार्थतो ग्रन्थतश्चाध्येता ManvaVi. 391. 18 (*on* 3. 185); ŚivārkaMaDī. i. 259. 14 (*on* i. 1. 22); अथर्वशिरस्त्रिसुपर्णं ब्रह्मसे- (? मे)तुमित्याद्यनुवाकत्रयं तैत्तिरीयाणां प्रसिद्धम् VīraMi. (Āhnika.) 320. 2.

**अनुवाकद्वय** (anuvāka-dvaya) *n*. pair of the chapters of the Veda 'गोषदसि' इत्यनुवाकद्वयं सवितुःश्यावाश्वस्य Cārāyaṇīyamantrārṣādhyāya 1. 2; 14. 3; 39. 18; अपरासु तथानुष्टुप् अनुवाकद्वयं स्मृतम् BṛParāSm. 11. 188; (पवित्राणि जप्यानि) वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चतेत्यनुवाकद्वयम् CaturCin. iii(1). 1075. 19; अनुवाकद्वयगतप्रत्यक्षमन्त्रपाठादेवाद्यानाम् ... प्रथमानूयाजाभ्यासत्वम् MayūMāli. 429. 28 (*on* v. 3. 2)

**अनुवाकविहित** (anuvāka-vihita) *adj*. prescribed in the chapter of the scriptures पूर्वानुवाकविहितब्रह्मविद्यावत उत्तरायणमृतस्यादित्यप्राप्तिमुक्त्वा दक्षिणायनमृतस्य चन्द्रप्राप्तिरुक्ता ŚivārkaMaDī. ii. 466. 18 (*on* iv. 2. 20)

**अनुवाकशस्** (anuvāka-śas) *adv*. by the (order of) the chapters of the Veda त्रिंशन्निमित्ताः षडर्चेषु कार्यास्तिस्रो दशाष्टौ च दशपंचर्चा चतुर्दशांत्या अनुवाकशश्च संख्यां विद्यादधिकां निमित्तात् Atharvavedīyapañcapaṭalikā 4. 6 [Viśva.]

**अनुवाकशेष** (anuvāka-śeṣa) *m*. **i** remaining portion of the chapter, i. e. section of the Veda ( to be recited during the ritual) अनुवाकशेषं तु प्रतिप्रस्थाता परिश्रिते पत्नीं वाचयति BhārŚS. xi. 8.21; ĀpaŚS. xv.8. 17; अनुवाकशेषं जपेद् ब्राह्मणान्भोजयित्वाशिषो वाचयति BhārGS. 3. 16 (85. 10); [Inst.] with the remaining portion of the chapter of the Veda ( to be recited during the ritual) अथैनाꣳ (वेदिं) स्फ्येन, प्रतीचीं योयुप्यते ... अनुवाकशेषेण BhārŚS. ii. 3. 10; iii. 9. 12; iv. 16. 3; v. 11. 5; vi. 2. 3; x. 17. 19; (अग्निम्) अनुवाकशेषेणोपस्थाय ĀpaŚS. vi. 16. 12; अनुवाकशेषेणोपस्थायो-पर्याहवनीये धार्यमाणं प्रतिप्रस्थाता शृतदध्नाभिपूरयति ĀpaŚS. xv. 10. 12; देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यनुवाकशेषेण खनति MānŚS. 142. 15; 150. 10; 156. 21; अनुवाकशेषेण यजमानमवरोहयति VārāŚS. III. i. 2. 35; पञ्चगृहीतं जुहोत्यग्निस्तिग्मेनेत्यृचा षोडशगृहीतार्धमनुवाकशेषेण KātyŚS. xviii. 3. 12; सन्नाननुवाकशेषेणाध्वर्युर्यजमानश्चोपतिष्ठते HirŚS. xxiii. 1.27 (801. 14); xxiv. 4. 10 (877. 11); इन्धानास्त्वा शतꣳ हि मा इत्युपसमिन्द्धे सं त्वमग्न इत्यनुवाकशेषेणाहवनीयमुपतिष्ठते VaikhāŚS. 2.7; नमो दिवे नमः पृथिव्या इत्यनुवाकशेषेण ... महावीरं यजमान उपतिष्ठते VaikhāŚS. 13. 12; नभ्यस्थेऽनुमन्त्रयते 'मयोभूरिति' अनुवाकशेषेण ŚāṅkhāGS. i. 11. 15; प्रत्येत्याभिरमन्तु भवन्त इत्युक्त्वा देवाश्च पितरश्चेत्यनुवाक-शेषेणोपतिष्ठते KāṭhGS. v. 9. 20; (रथस्य) चक्रे संमार्ष्टि ... अनुवाकशेषेण BhārGS. 2. 29 (62. 10); यमो दधारेत्यनुवाकशेषेण हविरुद्धरन्ति HirPiMe. ii. 6.6; **ii** remaining portion of the chapter, i.e. section in the Brāhmaṇas illustrating the formula (ब्रह्मणः) तदानन्त्याद्युपपादनार्थं मन्त्रव्याख्यानरूपोऽनुवाकशेषः ŚivārkaMaDī. i. 219. 13 (*on* i. 1. 16)

**अनुवाकसंख्या** (anuvāka- saṅkhyā) *f*. fourth of the eighteen Pariśiṣṭas of the Yajurveda तत्र परिशिष्टानि भवन्ति यूपलक्षणं छागलक्षणं प्रतिज्ञानुवाकसंख्या चरणव्यूहः ... अष्टादशपरिशिष्टानि भवन्ति Caraṇavyūha in IndSt. III. 269. 18 [title of a text, pw.]

**अनुवाकसमुदाय** (anuvāka-samudāya) *m*. group of chapters, i. e. sections of the Veda न चाध्यायदृष्टान्तो युक्तः। अनुवाकसमुदायस्यैवाध्यायत्वात् NyāyMāVi. 287. 9 (*on* v. 3. 2)

**अनुवाकहतबुद्धि** (anuvākahata - buddhi) *adj*. perplexed or confounded by the (mere) recitation (of the Vedas) पश्यत श्रोत्रियस्यानुवाकहतबुद्धेरुक्तिकौशलम् Loc. 19. 1 (*on* 1.4)

**अनुवाकहता** (anuvāka-hatā) *adj*. (*f*.) marred by (mere) recitation of the Veda श्रोत्रियस्येव ते राजन् मन्दकस्याविपश्चितः। अनुवाकहता बुद्धिर्नैषा तत्त्वार्थदर्शिनी MahāBhā. iii. 133 * (2); v. 130. 6; xii. 10. 1; 'अनुवाकहते'ति तर्ककृतामप्युपपत्तिमाह केवलत्वादसत्तया ManuBh. ii. 485. 24 (*on* 12. 106); नानुवाकहता बुद्धिर्व्यवहारक्षमा भवति। अनुवाकहता या तु न सा सर्वत्रगामिनी ŚukraNī. 2. 284.

**अनुवाकादि** (anuvākādi) *m.* the beginning, i.e. the first *mantra* of the chapter, i.e. subdivision of the Veda व्रतं निवेद्य व्रातपतीभिः समिधोऽभ्यादधात् ... अनुवाकादिभिरनुवाकोत्तमैः (मन्त्रैः) AVPari. 46 (2). 4.

**अनुवाकाद्य** (anuvākādya) *adj.* [*f.* - ā] beginning with the chapter, i.e. subdivision of the Veda अक्षसूक्तानां धानानां च ... प्रत्यृचं वेदेन जुहुयादिति हैक आहुः। सूक्तानुवाकाद्याभिरिति (ऋग्भिः) वा ŚāṅkhāGS. iv. 5. 4; KauṣīGS. iii. 7. 6; (used as noun) the beginning of the chapter, i.e. subdivision of the Veda सावित्र्युभयतः कुर्यात् ...। हिरण्यवर्णाः सूक्तं च अनुवाकाद्यमेव च AVPari. 5(2). 4.

**अनुवाकाध्ययन** (anuvākādhyayana) *n.* study (by recitation) of the chapters of the Veda अविहितमनुवाकाध्ययनमाषाढवासन्तिकयोः HirŚS. xxvi. 3. 70 (50. 25); ĀpaDS. i(3). 11. 20.

**अनुवाकानुक्रमणी** (anuvākānukramaṇī) *f.* name of a work of index of the chapters (in the Ṛgveda) (by Śaunaka) ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्चशतानि च। ... इत्यनुवाकानुक्रमण्यां श्रीशौनकेन महर्षिणोक्तसंख्याका द्रष्टव्याः PrakaVi. 290. 22.

**अनुवाकानुक्रमणीरूप** (anuvākānukramaṇī - rūpa) *n.* form of the work of index of chapters (in the Ṛgveda) बह्वृचानां जनानां तु शौनकस्य प्रसादतः। अनुवाकानुक्रमणीरूपं किंचित् प्रवर्ण्यते SarvaAnu. 3. 2 (47. 4)

**अनुवाकानुनयविवरण** (anuvākānunayavivaraṇa) *n.* name of a literary work, PW., pw.

**अनुवाकान्त** (anuvākānta) *m.* **A** [Loc.] after the completion or the end of the recitation ( of the Veda) त्र्यनुवाकान्ते स्वाहाकारो जानुमात्रे KātyŚS. xviii. 1. 2; (पश्चान्ते) पश्चानुवाकान्ते comm. *on* KātyŚS. xviii. 1. 3; **B** end of the section of the Veda, cf. **अनुवाकान्ततस्.**

**अनुवाकान्ततस्** (anuvākānta - tas) *adv.* upto or till the end of the chapter, i.e. section of the Veda ( to be recited during the ritual) नैर्ऋत्यां नवकेनाथ वायव्यां नवकेन तु। हिरण्यशृङ्गमित्याद्येनानुवाकान्ततः क्रमात्। ... अभिषिच्य ĪśānŚiPa. ii. 50. 183; स्नपयेत् ...। जातवेदः पवित्राद्यैरनुवाकान्ततः क्रमात् ĪśānŚiPa. ii. 50. 332.

**अनुवाकीय** (anuvāk - īya) *adj.* regarding or about *anuvāka*, PW.

**अनुवाकैकदेश** (anuvākaikadeśa) *m.* part or portion of the chapter of the Veda स्थानानि नव मन्त्राणाम् ... षट् षष्टिरनुवाकानां समाहार्याः ... अनुवाकैकदेशांश्च MaiAnu. 9 [Viśva.]

**अनुवाकोक्त** (anuvākokta) *adj.* stated in the chapter, i. e. section of the Veda ( to be recited during the ritual) रौद्रं गवीत्यनुवाकोक्तावस्थहविस्कन्ने सर्वास्वग्निहोत्रे हविरार्तिषु तमतन्वाग्निं जुहुयादित्यपरम् VaikhāŚS. 20. 10.

**अनुवाकोत्तम** (anuvākottama) *m.* the last verse in the chapter or subdivision of the Veda ( to be recited during the ritual) व्रतं निवेद्य व्रातपतीभिः समिधोऽभ्यादधात् ... अनुवाकादिभिरनुवाकोत्तमैः (मन्त्रैः) AVPari. 46 (2). 4.

**अनुवाकोपसंहार** (anuvākopasaṁhāra) *m.* [Loc.] at the end of the section of the scriptures अनुवाकोपसंहारे च 'यतो वाचो निवर्तन्ते ...' इति वाङ्मनसनिवृत्त्यभिधानान्निर्गुणत्वं फलितम् ŚrutaPra. iA. 197. 12 (*on* i. 1. 1)

**अनुवाक्य** (anu-vākyà) *adj.* [*f.* -ā] [Alt Gr. II. 1. 191, 211; Debru. 793] **1** to be recited ( for study) यो॑ऽरण्ये॑ऽनुवा॒क्यो॑ गणः। तं मध्य॒त उप॑दधाति TaiBr. I. vii. 7. 3 ; व्याख्याता घोरास्तन्वोऽरण्येऽनुवाक्यो गण उत्तरौ चानुवाकौ ĀpaŚS. xv. 19. 1; यथाकालमरण्येऽनुवाक्यो गणः MānŚS. 113. 2; **2** to be repeated after आचान्तोदकाः खाण्डिकेभ्योऽनुवाक्या अनुगेयाः कारयेत् GobhiGS. iii. 3. 8; **3** who is to be told or taught श्वोभूते प्राधीयीरन् शिष्येभ्यः। अनुवाक्याः कुर्युः ऋगादिभिः प्रस्तावैश्च DrāhyGS. iii. 2. 21 (comm. यथानुवचनीयाः शिष्यास्तथा कुर्युराचार्याः)

**अनुवाक्य** (anuvākya) *n.* **1A** index of the chapter ( of the *kāṇḍa*) यत्काण्डमुपाकुर्वीत यस्य चानुवाक्यं कुर्वीत न तत्तदहरधीयीत HirŚS. xxvi. 3. 63 ( 49. 20); ĀpaDS. i (3). 11. 6; **1B** chapter or subdivision of the Veda 'अद्भ्यः संभूतः पृथिव्यै रसाच्चे'त्यनुवाक्यस्य ... अस्मिन्सूक्तेऽन्तर्भावकथनेन तदेकवाक्यतापादितेति ŚivārkaMaDī. i. 232. 9 (*on* i. 1. 17); **2A** subsequent or following statement त्वं वाक्येष्वनुवाक्येषु निषत्सूपनिषत्सु च। ब्राह्मणा ब्रह्मयोनिं त्वां स्तुवन्ति त्वत्परायणाः SaurP. 61. 7; पित्र्यमानिधनादित्यनुवाक्येन तावत् पित्र्यामात्रे प्राचीनावीतं विधीयते CaturCin. iii (1). 1114. 8; अथ मूलमनाहार्यमित्याद्युक्तम्, अनुवाक्यं तु विक्रेतुर्विदेशे विद्यमानत्वे सतीत्यविरोधः VīraMi. 648. 2 (*on* 2. 168- 171); **2B** recitation or learning, i. e. study अनुवाक्यमनुवचनं तद्विहीना अननुवाक्या ज्ञानरहिता इत्यर्थः SmṛtiCan. ii. 412. 11; **2C** word or utterance, cf. **अनुवाक्यलावण्य;** **3** invitatory verse or formulae, cf. **अनुवाक्यवत्.**

**अनुवाक्यत्वलाभार्थम्** (anuvākyatvalābhārtham) *adv.* for the sake of the attainment of the state of being what is to be recited, i. e. studied मन्त्रयोर्विद्यासंनिध्याम्नानं तु विद्याभागवदरण्येऽनुवाक्यत्वलाभार्थं भविष्यति ŚivārkaMaDī. ii. 326. 11 (*on* iii. 3. 25)

**अनुवाक्यम्** (anuvākyam) *adv.* with the recitation or utterance गोत्रनामानुवाक्यं ते तर्पयामीत्यनन्तरम्। दक्षिणाग्रान् कुशान् कृत्वा सतिलं पिण्डदानवत् GobhiSm. 3. 37.

**अनुवाक्यलावण्य** (anuvākya - lāvaṇya) *n.* beauty (which is fashioned) according to the word or utterance लक्ष्मीः ...। सृष्टानुवाक्यलावण्यमाज्ञामवितथां तथा। मुखसंस्था कवित्वं च यच्छत्युदधिसंभवा MārkP. 18. 52.

**अनुवाक्यवत्** (anuvākyà - va(n)t) (*but* ŚatBr. (K.) anuvākyá-va(n)t) *adj.* [*f.* - ī], Debru. 888] furnished or accompanied with the invitatory verse or formula for offering (recited by Hotṛ) (ग्रहं) तं म॒न्त्रेण जुहोत्येते॒नो हास्यै॒षोऽनुवा॒क्यवान् भवति ŚatBr. IV. i. 1. 26; एता आ॒हुतयोऽनुवा॒क्यवत्यो भवन्ति ŚatBr. XI. ii. 1. 6; सा वा आ॒हुतिः स॒मृद्धा यानुवा॒क्यवती॒ ... ए॒वमस्यैता॒ः ... या॒ज्या अनुवा॒क्यवत्यः (भवन्ति) ŚatBr. (K.) III. ii . 4. 3; एषोऽनुवा॒क्यवाꣳश्च या॒ज्यवाꣳश्च य॒देनं म॒न्त्रेण जुहोति ŚatBr. (K.) V. i. 1. 21.

**अनुवाक्या** (anu-vākyā) *f.* [for velarisation KāśiVṛ. *on* vi. 2. 37; Prasā. ii. 765. 3; Debru. 888; AltGr. II. 1. 157 (*yājyānuvākyā*); II. 1. 159; AltGr. II. 1. 51; II. 1. 191 (*puro'nuvākyā*)] **1** invitatory verse or formulae to be recited (by the Hotṛ or Maitrāvaruṇa priest at the instruction of the Adhvaryu in which the deity is invoked to partake of the offering intended for it) एषं वै प्रजापतिः सप्तदशो॑ य३ज्ञेऽन्वा॑यत्तो य॑द्यनुवाक्या॒या ए॑ति य॑दि याज्या॒याः MaiS. i. 4. 11 (i. 60. 2); प्रिय॑वती याज्यानुवा॒क्ये भवतः MaiS. ii. 1. 8 (ii. 9. 20); ii. 2. 9 (ii. 22. 5); ii. 3. 7 (ii. 35. 10 ); iii. 7.2 (iii. 77. 3); यां॑ः साय॑मनुवा३क्यास्तां॑ः प्रात॑र्याज्या॒ः स्युर्या॑ः प्रात॑रनुवा३क्यास्तां॑ः सायँ॑ याज्या॒ः स्युः MaiS. iii. 8. 1 (iii. 93. 7); अग्निनाग्निस्साध्यत इत्युत्तरयोर्हविषोरनुवाक्यां कुर्यात् KāṭhS. 8. 10 (i. 93. 14); (यः) द्वे अनुवाक्ये कुर्यात् KāṭhS. 10. 1 (i. 125. 71); 12. 5 (i. 167. 13); एतद्यतुर्गृहीतं प्रायच्छन्ननुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यद्यतुर्गृहीतेन जुहोति KāṭhS. 18. 19 (i. 279. 9); द्वे वै देवानां याज्यानुवाक्ये ... अत्र तिस्रः कार्या व्यावृत्त्यै द्वे अनुवाक्ये एका याज्या KāṭhS. 36. 13 (iii. 79. 16); अग्निर्मुखं प्रथमो देवतानामग्निश्च विष्णो तप उत्तमं मह इत्याग्नावैष्णवस्य हविषो याज्यानुवाक्ये भवतः AitBr. 1. 4 (24); 2.5 (48); 4. 8 (107); स वै ति॒ष्ठन्न॒न्वाह। अन्वा॒ह ह्येत॒दसौ॒ ह्यनुवा॒क्या ŚatBr. I. iv. 2. 18; I . vi. 3. 27; I. vii. 2. 11; I. vii. 2. 17; III. iv. 4. 2; IV. i. 1. 26; IV. iii. 1. 8; V. i. 3. 14; XI. ii. 1. 6; XIV. ii. 2. 15; ŚatBr. (K.) II. vi. 4. 15; III. ii. 7.3; V. iii. 2. 8; अग्निर्वृत्राणि जङ्घनदिति पूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्या। त्वं सोमासि सत्पतिरित्युत्तरस्य आत्रेयः ... सर्वाण्येवावर्तयद् यद्याज्या यदनुवाक्याः यत्प्रातरनुवाकः ChāgU. 2. 4; 4. 2; ĀśvaŚS. I. i. 5. 29; I. i. 5. 36; I. ii. 14. 18; दक्षिण आग्नीध्र उत्तरोऽध्वर्युः। द्वे द्वे अनुवाक्ये अध्यर्धामनवानम् ĀśvaŚS. I. ii. 19. 17; I. iii. 1. 21; I. iii. 7. 3; I. iii. 13. 18; इज्यानुवाक्ये अन्त्येष्वहःसु ĀśvaŚS. I. vi. 11. 10; अनुवाक्यायाश्चत्वार्यक्षराणि याज्यां गमयेत् ĀpaŚS. xix. 22. 14; अनुवाक्यायाः प्रणवेन संस्तुत्याश्रावयति MānŚS. 20. 24; युवँ सुराममिति ग्रहाणामनुवाक्या MānŚS. 129. 17; 95. 5; यद्यनुवाक्याया एति यदि याज्याया अतश्चेदेव नैति। नास्य यज्ञो व्यथते VārāŚS. III. ii. 2. 25; KātyŚS. xxv. 5. 9; ऐडिक्या चित्याभिमृशत्यारण्येऽनुवाक्या भवन्ति HirŚS. xii. 3. 3 (90. 25); xxii. 4. 15 (776. 24); पुरोऽनुवाक्यामनूच्य BaudhGS. ii. 1. 13; अनुवाक्याः कुर्युः ऋगादिभिः प्रस्तावैश्च DrāhyGS. iii. 2. 21; याज्यानुवाक्यासु तु विकल्पः स्याद्देवतोपलक्षणार्थत्वात् MīmāSū. xii. 4. 3; देवतोपलक्षणार्थानुवाक्या प्रदानार्था याज्या ŚābaBh. 1290. 14 (*on* v. 1.2); अनुवाक्यायामेकत्वश्रवणम् ŚābaBh. 1600. 22 (*on* viii.1. 31); वाक्यलक्षणविदोऽनुवाक्यया। याज्यया यजनकर्मिणोऽत्यजन् द्रव्यजातमपदिश्य देवताम् ŚiśuVa. 14. 20; आज्यभागयोः क्रमे चतस्रोऽनुवाक्याः पठ्यन्ते TantrVā. 461. 13 (*on* ii. 2. 3); 756. 2 (*on* iii. 1. 23); ṬupṬ. 54. 1 (*on* v. 1. 14); राजादिगुणभेदात् याज्यानुवाक्याव्यत्यासविधानाच्च यथान्यासमेव देवतापृथक्त्वात् प्रदानपृथक्त्वं भवति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 690. 8 (*on* iii. 3. 43); अनुब्रूहीति प्रैषे याः शस्यन्ते ता अनुवाक्याः PrakaVi. 895. 14; अनुब्रूहीति प्रैषानन्तरं प्रयुज्यमानानुवाक्या- VedāntKa. 459. 1 (*on* iii. 3. 43); 61. 5 (*on* i. 1. 4); (द्वादशाध्यायस्य) चतुर्थे(पादे) ... याज्यानुवाक्ययोः समुच्चयः NyāyMāVi. 9. 10 (*on* i. 1. 0); मन्त्रकाण्डे याज्यानुवाक्याः क्रमेणाम्नाताः NyāyMāVi. 127. 17 (*on* iii. 2. 7); 545. 9 (*on* x. 4. 22); संभवति च ... अग्नीषोमीययाज्यानुवाक्यायुगलेन देवतायाः ... द्रव्यस्य प्राप्तिः VidhiRa.

5(20.16); मन्त्राणाम् ... याज्यानुवाक्यानामिव केवलं कालयोरेव व्यवस्थापनस्यापेक्षितत्वेन VidhiRa. 29 (162. 21); अनयोरेवैका अनुवाक्या, एका याज्या MīmāKau. iii (2). 159. 20 (*on* ii. 2. 3); याज्यानुवाक्ययोस्तु ... शुद्धाभिधानस्यैवातिदेशात् BhāṭṭDī. iii. 299. 17 (*on* x. 4. 18); अनुवाक्यायामपि ... पूर्ववदेव आवृत्तिः BhāṭṭDī. iv. 215. 3 (*on* xi. 4. 20); **2** the word *anuvākyā* इह च न प्राप्नोति ... त्रिवतीर्याज्यानुवाक्या भवन्ति MahāBh. iii. 396. 19 (*on* viii. 2. 15); याज्याप्रवर्ग्योलूखलान्यनुवाक्योपसदमुसलैः SaraKaṇṭhā. (Gr.) iii. 3. 26; (न दधिपय-आदीनि नैकवत् स्युः) याज्यानुवाक्ये Prasā. i. 635. 9; द्विःपाठः पक्षे समासान्तोदात्तत्वाय। ... जरामृत्यू याज्यानुवाक्ये LaŚabdeŚe. ii. 1032. 17.

**अनुवाक्याकल्पन** (anuvākyā-kalpana) *n.* assumption of invitatory verse or formulae आज्यभागयोश्चाश्रुतानुवाक्याकल्पनं नाश्रितं भवति MīmāKau. ii. 212. 18 (*on* iii. 1. 23)

**अनुवाक्याक्रम** (anuvākyā-krama) *m.* order of the invitatory verse(s) अनेन याज्यानुवाक्याक्रमेण मुख्ययोर्द्वयोर्यागयोर्मध्ये स्त्रीयागस्य प्राथम्यमवगम्यते NyāyMāVi. 269. 11 (*on* v. 1. 7)

**अनुवाक्यागम** (anuvākyāgama) *m.* coming in, i.e. obtainment of the invitatory verse याज्याप्राप्तिश्चाबाधितैवानुवाक्यागमश्च दाशतयीभ्यः कर्तव्यः TantrVā. 462. 3 (*on* ii. 2. 3)

**अनुवाक्याचतुष्टय** (anuvākyā-catuṣṭaya) *n.* group of four invitatory verses (two Vārtraghnīs and two Vṛdhanvatīs respectively) गुणानां च परार्थत्वादित्यनेनापि हेतुना। संबद्धं नाज्यभागाभ्यामनुवाक्याचतुष्टयम् TantrVā. 756. 5 (*on* iii. 1. 23); दर्शपूर्णमासयोराग्नेयः सौम्यश्च द्वावाज्यभागौ विहितौ तयोः क्रमेणानुवाक्याचतुष्टयमाम्नातम् ... तत्र प्रथमद्वितीये वार्त्रघ्न्यौ तृतीया चतुर्थी च वृधन्वत्यौ ŚāstrDī. 206. 14 (*on* iii. 1. 13)

**अनुवाक्यातस्** (anuvākyā-tas) *adv.* as compared to (the recitation of) invitatory verse पुरोऽनूच्यं यज्ञस्य सन्तत्या इति श्रुतौ पुरोऽनुवाक्यातः पूर्वं वाग्व्यवहारो यज्ञसंततिफलको नियम्यते BhāṭṭCan. 117. 11 (*on* xvi. 3. 9)

**अनुवाक्यात्व** (anuvākyā-tva) *n.* the state of being an invitatory verse समाख्यया मनोता ऋचां सोमारौद्रियेषु याज्यानुवाक्यात्वेन प्राप्तानां सोमरुद्रलिङ्गाभिर्याज्यानुवाक्याभिर्बाधः TantrVā. 859. 9 (*on* iii. 3. 14); तिसृणामेवर्चां याज्यात्वमनुवाक्यात्वं च संगच्छते BhāṭṭCan. 52. 9 (*on* xiv. 2. 15)

**अनुवाक्यादि** (anuvākyādi) *adj.* invitatory verse etc. अनुवाक्यादिभिर्भक्तिवादेनावयवशः संकीर्तयन्नुपस्तरणादीनि दर्शयति ŚābaBh. 2080. 18 (*on* x. 8. 32)

**अनुवाक्यादिक** (anuvākyādi-ka) *adj.* invitatory verse etc. आर्ग्वेदिकमेव याज्यानुवाक्यादिकं कृत्स्नमाध्वर्यवे संगृहीतम् BālamBha. i. 248. 5 (*on* 1. 89)

**अनुवाक्यादिमात्र** (anuvākyādi-mātra) *n.* only the invitatory verse etc. द्रव्यदेवतारहितं कर्ममात्रं प्रस्तुत्य स्तोस्त्र(?त्र)शस्त्रयाज्यानुवाक्यादिमात्रं विधीयते TantrVā. 639. 3 (*on* ii. 4. 8)

**अनुवाक्यादिवत्** (anuvākyādi-vat) *adv.* like the invitatory verse etc. अनुवाक्यादिवत् 'अग्नये समिध्यमानायानुब्रूही'ति प्रैषानन्तर्यस्यैवानुशब्दार्थत्वावसायात् ... अनुवचनान्तरस्यापि क्रतुमध्ये प्रयोगोपपत्तिः MīmāKau. ii. 203. 19 (*on* iii. 1. 21)

**अनुवाक्यादिशेष** (anuvākyādi-śeṣa) *m.* remaining portion of invitatory verse etc. स्तोत्रशस्त्रानुवाक्यादिशेषस्तु सवनस्य यः। षष्ठ्यभावान्न तस्यैते युक्ता मन्द्रादयः स्वराः TantrVā. 825. 23 (*on* iii. 3. 9)

**अनुवाक्यादिसाधारण** (anuvākyādi-sādhāraṇa) *adj.* common to invitatory verse etc. अनुवचनमात्रमनुवाक्यादिसाधारणमिति न सामिधेन्यनुवृत्तिरवधार्यते ŚāstrDī. 202. 3 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवाक्याद्यनुवचन** (anuvākyādy-anuvacana) *n.* recitation of the invitatory verse etc. अन्तरानूच्यमित्यादौ ... अनुवाक्याद्यनुवचनसाधारण्येन सर्वप्रकृताङ्गानुवचनमात्रोद्देशेन गुणविधानात् न तैस्सामिधेनीप्रकरणानुवृत्तिशङ्कापि MīmāKau. ii. 201. 13 (*on* iii. 1. 21)

**अनुवाक्याद्वय** (anuvākyā-dvaya) *n.* pair of invitatory verses (Vārtraghnī and Vṛdhanvatī) अनुवाक्याद्वयस्य तुल्यार्थतया विकल्प्यमानस्यानुरूपा याज्यापि कल्पयितव्या TantrVā. 461. 19 (*on.* ii. 2. 3); एकस्मिन् कर्मणि अनुवाक्याद्वयानुपपत्तेः MīmāKau. ii. 212. 13 (*on* iii. 1. 23)

**अनुवाक्याद्वित्व** (anuvākyā-dvitva) *n.* duality of the invitatory verses (Vārtraghnī and Vṛdhanvatī) किमनुवाक्याद्वित्वस्य प्रधाने निवेशः। उताज्यभागयोरिति ŚābaBh. 738. 6 (*on* iii. 1. 23)

**अनुवाक्यान्त** (anuvākyānta) *m.* [Loc.] at the end of the invitatory verse अनुवाक्यान्ते प्रणवं दधाति होता VārāŚS. I. i. 1. 48.

**अनुवाक्यान्तर** (anuvākyāntara) *n.* another invitatory verse प्रधानक्रमाम्नातानाम् अनुवाक्यान्तराणां बाधः MīmāKau. ii. 212. 17 (*on* iii. 1. 23)

**अनुवाक्यान्तिमाक्षर** (anuvākyāntimākṣara) *n.* last syllable of the invitatory verse अनुवाक्यान्तिमाक्षरचतुष्टयस्य याज्यायामध्यूहनविधेरर्थवादमात्रम् BhāṭṭCan. 124. 9 (*on* xvi. 4. 4)

**अनुवाक्यापाठ** (anuvākyā-pāṭha) *m.* repetition, i.e. prescription (in the scriptures) of the invitatory verse याज्यानुवाक्यापाठेन स्त्रीप्राथम्यं हि मुख्ययोः। मुख्यार्थत्वेन धर्माणां स्यान्मुख्यक्रमतः क्रमः NyāyMāVi. 269. 1 (*on* v. 1. 7)

**अनुवाक्याप्रैष** (anuvākyā-praiṣa) *m.* summoning or call for the (recitation of) invitatory verse इडामग्न इति व्यक्तस्यानुवाक्याप्रैषः MānŚS. 133. 5.

**अनुवाक्यामनोतामन्त्र** (anuvākyāmanotā-mantra) *m.* (du.) invitatory verse and verse (containing the word) *manotā* कृष्णग्रीवयोः पश्वोरनुवाक्यामनोतामन्त्रौ NyāyMāVi. 664. 19 (*on* xi. 4. 21)

**अनुवाक्यामन्त्र** (anuvākyā-mantra) *m.* formulae called as invitatory verse मन्त्रकाण्डे तत्तल्लिङ्गा एव काम्ययाज्यानुवाक्याकाण्डमित्येवं समाख्याता याज्यानुवाक्यामन्त्रास्समाम्नाताः BhāṭṭDī. i. 220. 17 (*on* iii. 2. 7)

**अनुवाक्याम्नान** (anuvākyāmnāna) *n.* mention of the invitatory verse क्वचिदस्त्येव याज्यानुवाक्याम्नानं होत्ररूपेण TantrVā. 488. 12 (*on* ii. 2. 10)

**अनुवाक्यायुगलद्वय** (anuvākyāyugala-dvaya) *n.* two pairs of invitatory verses क्रमावगताज्यभागाङ्गभावस्यानुवाक्यायुगलद्वयस्य पौर्णमास्यमावास्याकालयोर्विभागेन प्रयोगव्यवस्थापकत्वात् VedāntKa. 88. 14 (*on* i. 1. 1); दुर्बलेनापि संनिधिनाज्यभागाङ्गत्वमङ्गीकृत्य वचनमनुवाक्यायुगलद्वयस्य व्यवस्थार्थमिति वक्ष्यते MayūMāli. 126. 10 (*on* ii. 2. 3)

**अनुवाक्यायुगलपाठक्रम** (anuvākyāyugala-pāṭhakrama) *m.* [Inst.] according to the order of the recitation of a pair of invitatory verses मुख्ययागक्रमेणैव निर्वापः कार्यः। तयोस्तु याज्यानुवाक्यायुगलपाठक्रमेणानुष्ठानक्रमः BālamBha. ii. 212 . 10 (*on* 2. 135-136)

**अनुवाक्यारूप** (anuvākyā-rūpa) *adj.* of the form of invitatory verse क्रमादिविनियुक्तो मन्त्रः, यथा उपांशुयाजादौ याज्यानुवाक्यारूपः MīmāKau. iii (1). 94. 21 (*on* i. 2. 45)

**अनुवाक्यार्थत्व** (anuvākyārtha-tva) *n.* the state of being meant for the invitatory verse याज्यानुवाक्यार्थत्वेन चतसृणामेवापेक्षितत्वेऽप्यवशिष्टानां विकल्पेन विनियोगः BhāṭṭCan. 123. 19 (*on* xvi. 4. 3)

**अनुवाक्यालिङ्गविशेष** (anuvākyā-liṅgaviśeṣa) *m.* particular characteristic feature of the invitatory verse अनुवाक्यालिङ्गविशेषान्नामधेयान्यत्वम् ĀśvaŚS. I. i. 5. 33.

**अनुवाक्यावत्** (anuvākyā-vat) *adv.* like the invitatory verse शंयुवाकाय संप्रेषितस्तच्छंयोरावृणीमह इत्याहानुवाक्यावदप्रणवाम् ĀśvaŚS. I. i.10. 1.

**अनुवाक्यावती** (anuvākyā-vatī) *adj.* (*f.*) furnished or accompanied with an invitatory verse सर्वाश्चानुवाक्यावत्योऽप्रैषा अन्या अन्वायात्याभ्यः ĀśvaŚS. I. i. 5. 30.

**अनुवाक्यासमाख्यातत्व** (anuvākyāsamākhyāta-tva) *n.* the state of being what is designated as invitatory verse (वार्त्रघ्नीवृधन्वत्योः ऋचोः) एतयोश्चानुवाक्यासमाख्यातत्वेऽपि न देवतालक्षणा MīmāKau. iii (2). 159. 12 (*on* ii. 2. 3)

**अनुवाक्यासमाख्याबाध** (anuvākyāsamākhyā-bādha) *m.* contradiction to the designation as invitatory verse यद्येका याज्या एका वानुवाक्या भविष्यतीति न तदनुवाक्यासमाख्याबाधात् TantrVā. 467. 17 (*on* ii. 2. 3); यत्तु वार्त्तिके अनयोः (वार्त्रघ्नीवृधन्वत्योः ऋचोः) एवैका अनुवाक्या, एका याज्या ... उभयत्र लक्षकत्वमङ्गीकृत्य कल्पनीयेत्युक्तम्, तत् अनुवाक्यासमाख्याबाधापत्तेः ... अपेक्षितम् MīmāKau. iii (2). 159. 22 (*on* ii. 2. 3)

**अनुवाक्योत्तर** (anuvākyottara) *adj.* coming after or following the invitatory verse ग्रहाणामनुवाक्योत्तरः (?क्योत्तरा) प्रैषा उत्तरा याज्योत्तराः VārāŚS. III. ii. 8. 14 (KASHIKAR Ed.)

**अनुवाच्** (anu-vā́c) (= anuvākyā, PW., MW.) *f.* [P. vi. 2 139; Vār. *on* iii. 2. 178] **A** recitation (of invitatory verse for a deity) दे॒वेभ्यः प्रा॒त॒र्या॒व॒भ्यो॒ऽनुब्रूहि। इ॒ति छ॒न्दाँसि वै दे॒वाः प्रा॒त॒र्या॒वा॒ण॒श्छ॒न्दोभ्यो॑ वा ए॒तद॒नुवा॑च आह MaiS. iv. 5. 3 (iv. 66. 12 ); ŚatBr. (K.) IV. ix. 3. 6; अ॒थ मनो॒तायै हवि॒षोऽनुवा॒च आह ... स॒र्वासां दे॒वतानां पशौ म॒नाँस्यो॒तानि भवन्ति ŚatBr. III. viii. 3. 14; ŚatBr. (K.) IV. viii. 3. 9; ŚatBr. IV. v. 2. 8; स॒ एष व॒ज्र एवो॒द्यम्यते यदि॒न्द्राय मरु॒त्वतेऽनुवा॒च आ॒ह तु॒स्मादु॒तो न॒ दद्यात् ŚatBr. (K.) V. iv. 1. 19; **B** [Inst.] by order of recitation तदाहुर्यदग्नये मथ्यमानायानुवाचाहाथ कस्मात्सावित्रीमन्वाहेति AitBr. 3. 5 (66) (*but* Sāy. यस्मात्कारणादध्वर्युरग्नये

मध्यमानायेत्यग्नयेऽनुकूलया वाचा मन्त्रमाह); हविर्धानाभ्यां प्रोह्यमाणाभ्यामनुब्रूहीत्याहाध्वर्युः ... तदाहुर्यद्धविर्धानाभ्यां प्रोह्यमाणाभ्यामनुवाचाहाथ कस्मात्त्र्यचं द्यावापृथिवीयमन्वाहेति AitBr. 5. 3 (124) [the verse to be recited by the Hotṛ or Maitrāvaruṇa priest, in which the god is invoked to partake of the offering intended for him, MW.; repetion, Apte].

**अनुवाच्** (anu-vāc) *m.* lecture, Apte

**अनुवाचक** (anu-vācaka) *m.* chapter, i.e. section of the Veda भवेद् वाशिष्ठकोऽध्यायः। ... अनुवाच (?क)कः KośakaTa. 1. 1359; [better **अनुवाकक**)

**अनुवाचक** (anu-vācaka) *adj.* reiterative (कर्मणा मनसा वाचा यत्नाद्धर्मं समाचरेत्) अत्र यत्नादिति विधीयते। ... तथा च सति कर्मणेतिपदमनुवाचकत्वाद् वाङ्मनःशब्दसाहचर्याच्च लक्षणया शरीरे वर्तते Aparā. 232.7 (*on* 1. 156)

**अनुवाचन** (anu-vācana) *n.* [enumerated in *anupravacanādigaṇa*, GaṇPā. 7. 9; JaineVyā 233. 7 (*on* iii. 4. 104); Prasā. i. 855. 11] **1A** act of causing ( the Hotṛ priest ) to recite invitatory verse (by the Adhvaryu priest) (देवताः) समस्यानुवाचनम् KātyŚS. v. 12. 13; xv. 10. 14; आग्नीध्राद्नुगच्छति सुन्वन् ... प्रागनुवाचनाच्च KātyŚS. x. 2. 16; xix. 3. 4; **1B** recitation of invitatory verse in accordance with injunction of the Adhvaryu priest यथासवनमनुवाचनप्रैषौ KātyŚS. ix. 9. 8; xii. 6. 10; xix. 7. 9; **1C** act of causing (the student) to recite (after oneself), i.e. act of teaching or instructing अथानुवाचनस्य। ... प्राङ्मुख आचार्यः ... इतरं वाचयति ŚāṅkhāGS. ii. 7. 1; **2** after- recitation अनु पश्चाद्वाचनम् अनुवाचनमिति वामनः GaṇRa. 6. 366 (397) [reading to oneself, Apte]

**अनुवाचनतस्** (anuvācana-tas) *adv.* after the causing of recitation of the invitatory verse स ह स्माह बौधायन आदित एव होता मरुत आवाहयेदनुवाचनतोऽध्वर्युरिति BaudhŚS. iii. 151. 16.

**अनुवाचनधर्म** (anuvācana-dharma) *m.* [Inst.] in accordance with the procedure of causing (the student) to recite (after oneself), i.e. procedure of teaching प्रागुदीचीं दिशमुपनिष्क्रम्य शुचौ देशे प्राङ्मुख आचार्य उपविशति। उदित आदित्येऽनुवाचनधर्मेण वाग्यतायोष्णीषिणेऽन्वाह ŚāṅkhāGS. ii. 12. 12.

**अनुवाचनप्रभृति** (anuvācana-prabhṛti) *adj.* act of causing (the Maitrāvaruṇa priest) to recite (the invitatory verse) etc. (करोति) उन्नीयमानेभ्यश्चानुवाचनप्रभृत्या चमसनिधानात् KātyŚS. x. 1. 28.

**अनुवाचनप्रैष** (anuvācana-praiṣa) *m.* call for the recitation (of invitatory verse) अनुवाचनप्रैषौ यथादेवतममुष्माऽअनुब्रूहीति KātyŚS. i. 9. 13.

**अनुवाचनीय** (anu-vācanīya) *adj.* [P. v. 1. 111] what is intended for the recitation, PW.; pw.

**अनुवाचयत्** (anu-vācayat) *adj.* reading successively रणे हतानां रजनीचराणामुद्देशपत्राण्यनुवाचयन्तम्। संभावयन्नध्वनि चित्रगुप्तं तत्राव्रजन्नैक्ष्यत धर्मराजः Ragh. 20. 6.

**अनुवाचा** (anu-vācā) *f.* type of *dūtī* (*lit.* speaking favourably) प्राक्प्रस्तुतार्पणार्थं स्वजनाग्राह्यार्थकं तु या वाक्यम्। आ(औ)दास्ये श्रावयति स्याद्दूती सानुवाचै(तै)व KandaCū. v. 4. 49.

**अनुवाचित** (anu-vācita) *adj.* **A** which is read again अशोकः ... नानुवाचितमेव हि। तं लेखं मुद्रयामास PariPar. 9.22; **B** which is read सोऽथ भीमभटस्तस्मिंल्लेखे तत्रानुवाचिते। मुक्ताट्टहासो दायादप्रतिदूतं तमभ्यधात् KathāSaSāg. xii. 7.273.

**अनुवाच्य** (anuvāc-ya) *ger.* **Ai** having caused to recite (invitatory verse) अवदाय ग्रहं वा गृहीत्वा ... संप्रेष्यति अमुष्मा अनुब्रूहीति ...। अनुवाच्य वाग्यतो भवत्याश्रावणात् VārāŚS. I. i. 1. 47; **Aii** having recited आदाय तन्मन्त्रपुस्तिकामनुवाच्य च। तत्र भस्मनि चिक्षेप स धूलिमभिमन्त्रिताम् KathāSaSāg. xii. 9. 22; **B** having read स (लेखकः) विमुच्यानुवाच्यैनम् (लेखम्) ... अवाचयदुद्यगीः PadmP. (Ra.) 37. 4.

**अनुवाच्य** (anu-vācya) *adj.* **A** to be spoken to न तु वाच्यो (v. l. नानुवाच्यो) मृदु वचो धार्तराष्ट्रः कथंचन। न हि मार्दवसाध्योऽसौ MahāBhā. v. 4. 4; **B** to be told यद्याभिलषितं ब्रह्मन् विद्यते भृगुनन्दन। प्रपत्स्यसे तु तत्सर्वं नानुवाच्यं तु कस्यचित् MatsyaP. 47. 125.

**अनुवाच्यमान** (anu-vācyamāna) *adj.* being shouted at अहो वराका हरिणाः शशाश्च वृका वराहा रुरवः कुरङ्गाः। ... क्रव्यादवर्गैरनुवाच्यमानाः केचित्प्रधावन्त्यनवेक्ष्य शावान् VarāṅgaC. 6. 24.

**अनुवात्** (anu-vāt) *adj.* blowing along or towards (the teacher) देवमिवाचार्यमुपासीत ...। अनुवाति वीतः HirŚS. xxvi. 2. 38 (30. 11) (comm. वातेऽनुवाति वीतो विपर्ययेण इत उपासीत); अनुवाति वाते वीतः ĀpaDS. i(2). 6. 15.

**अनुवात** (anu-vāta) *m.* wind which blows along or towards (the teacher), wind which blows in the same direction, windward direction यः शिष्यदेशाद् गुरुदेशमागच्छति सोऽनुवातः ManvaMu. 75. 19 (*on* 2. 203); स्वदेशाद्यत्र वायुर्गच्छति सोऽनुवातः VīraMi. (Saṁskāra.) 462. 24; [Loc.] with the wind blowing along or towards, in the same direction as that of the wind or in the windward direction शतकर्दमोचिदिङ्करवीरकटुतुम्बीमत्स्यधूमः ... प्रवातानुवाते प्रणीतो यावच्चरति तावन्मारयति ArthŚā. iii. 215. 1 (14. 1); प्रतिवातेऽनुवाते च नासीत गुरुणा सह ManuSm. 2. 203 (ManvaVi. तत्पृष्ठभागगतवातवहनस्थाने); VīraMi. (Saṁskāra.) 461. 24; प्रतिवातानुवातयोश्च विशेषापत्तेर्नेन्द्रियं प्राप्तस्योपलम्भकम् PrakaPañ. 359. 20; शीक्षाकारोक्ते वायवीयशब्दे अनुवाते दूरे धीर्युक्तैव NayaVi. 239. 3 (*on*. i. 1. 8); प्रतिवातेऽनुवाते वा न तिष्ठेद् गुरुणा सह ŚivU. 7. 15; शब्दाश्रयः स्पर्शवान्। अनुवातप्रतिवातयोर्विप्रकृष्टनिकटशरीरिणोपलभ्यमानानुपलभ्यमानेन्द्रियार्थत्वात् SyādvāMañ. 14 (140); [Inst.] in the windward direction अनुवातेन श्रोत्रस्य वृत्तेर्वा प्रेरणं न स्यात् NyāyRa. 760. 16 (*on* 6. 118)

**अनुवात** (anu-vāta) *n.* wind which blows in the same direction, windward direction यस्यां दिशि गुरुर्व्यवस्थितस्ततो देशाद्यदा वायुः शिष्यदेशमागच्छति शिष्यदेशाच्च गुरुदेशं ते प्रतिवातानुवाते। एकं 'प्रतिवातम्' अपरम् 'अनुवातं' तदपेक्षया गुरुणा सह नासीत ManuBh. i. 182. 18 (*on* 2. 203)

**अनुवातगति** (anuvāta-gati) *f.* movement in the same direction as (that) of the wind or in the windward direction शब्दस्य ... । न च दिङ्नियमे हेतुरनुवातगतेस्तथा ŚlokaVār. 6. 93 (754. 3)

**अनुवातत्व** (anuvāta-tva) *n.* the state of being what blows in the same direction श्रोत्रस्य विक्रियायाम् ... । तद्गतं (वृत्तिगतं) ह्यनुवातत्वं स्यान्न शब्दगतं तदा ŚlokaVār. 6. 119 (760. 7)

**अनुवातभू** (anuvāta-bhū) *f.* region in the windward direction धत्ते धियं पवनकम्पितपुण्डरीकषण्डोऽनुवातभुवि दूरगतेऽपि गन्धे NyāyMañ. i. 60. 8.

**अनुवातम्** (anuvātam) *adv.* **A** in the same direction as that of the wind, in the windward direction क्षेत्रस्यानुवातं क्षेत्रस्य पतिना वयमिति प्रत्यृचं जुहुयाज्जपेद्वा ĀśvaGS. ii. 10 .4 (*but* Viśva. *adj.* cf. comm. क्षेत्रस्यानुवातं देशं गत्वा तत्र); तस्य खलु सर्वपरिफुल्लस्य योजनशतमनुवातं गन्धो वाति AbhidhKoBh. 168. 14 (*on* 3. 68); अनुवातं दूरादुपलभ्यते शब्दः ŚābaBh. 80. 3 (*on* i. 1. 13); PrakaPañ. 359. 7; TantrRaha. 24. 9; (वृत्तिः) अनुवातं विहन्येत प्रतिवातं च सा व्रजेत् ŚlokaVār. 6. 118 (760. 6); या चानुवातं दूरादुपलब्धिः (शब्दस्य) तत्रापि न कश्चिद्धेतुरस्ति NyāyRa. 754. 16 (*on* 6. 93); **B** in the direction facing the wind अनुवातं पशुमवस्थाप्य रुद्रैरुपतिष्ठते PāraGS. iii. 8. 13 (Harihara वातमनु लक्षीकृत्य वाताभिमुखम्); VīraMi. (Saṁskāra.) 1000. 10; 1009. 10; नासमिद्धमुपासीत हुताशं नैव चाशुचिः। नानुवातं न विवृतः AṣṭāSaṁ. i. 12. 13 (1. 3)

**अनुवाता** (anuvātā) *f.* a type of *dūtī,* alternative designation for *vātadūtī* (who acts favourably like the wind) प्राक्प्रस्तुतापणार्थं स्वजनाग्राह्यार्थकं तु या वाक्यम्। आ(औ)दास्ये श्रावयति स्याद्दूती सानुवाचै(तै)व KandaCū. v. 4. 49 (comm. अनुवाता दूती वातदूती। अनुगतो वातशब्दो यस्य तथाभूतो दूतीशब्दः संज्ञात्वेन यस्याः प्रयुज्यते सा वातदूतीत्यर्थः)

**अनुवातादि** (anuvātādi) *adj.* wind (blowing) in the same direction etc., i.e. favourable wind etc. नानुवातादिभिस्तस्य (शब्दस्य) वृत्तेश्च प्रेरणं भवेत् ŚlokaVār. 6. 118 (760. 5), cf. **अनुवात.**

**अनुवातानुपयोग** (anuvātānupayoga) *m.* [Abl.] due to the uselessness of the windward direction योगोक्तविधापि क्रमेण धिया तुल्यनयादभिमता भाष्ये तद्ग्रहान्निरस्ता 'अनुवाते दूरेऽपि शब्दधीः' इति। अनेन योगोक्तबौद्धोक्तयोर्निरासः, शब्दपरंपरायामप्राप्त्याग्रहे अनुवातानुपयोगात् NayaVi. 239. 2 (*on* i. 1. 8)

**अनुवातृ** (anu-vātṛ) *adj.* (used as noun) what blows in the same direction or favourably यश्चायं पवते लोकान् ...। अनुवाता च लोकस्य स वायुरनुवत्सरः BrahmāṇḍP. i. 13. 119.

**अनुवाद** (anu-vāda) *m.* **1Ai** reiteration, restatement (of what is already stated or known), secondary reference **ii** a type of Brāhmaṇa passage (explaining a rule propounded earlier) **B** restatement, reordering, appeal **C** tautology **2** repetition **3** announcement **4** blame, blot, censure **5** agreement, concord, acceptance **6** subject (which is already known), counter-part of predicate **7** the word *anuvāda* **8A** one of the six types of *vādas* **B** one of the four types of congnition **1Ai** reiteration, restatement (of what is already stated or known), secondary reference हाविष्कृतं (साम)

भवति प्रतिष्ठायै कृतानुवाद एव सः (हविष्कृत्) PañcBr. xv. 5. 17; उक्तस्यैव कर्मणोऽनुवादः BaudhŚS. ii. 160. 15; अथापि मन्त्र एव स्वयं कर्म प्रब्रूते कर्मानुवादो भवति BaudhŚS. iii. 185. 3; नित्यानुवादोऽनुयाजप्रतिषेधः KātyŚS. vii. 5. 27; यथो एतद् ब्राह्मणेन रूपसंपन्ना विधीयन्त इत्युदितानुवादः Nir. 1. 16 (39. 7) (*but* MW. conformation); अनुवादे चरणानाम् P. ii. 4. 3; CāndraVyā. ii. 2. 50; Kātan. ii. 5. 16; ŚākaṭāVyā. ii. 1. 102; SaraKaṇṭhā. (Gr.) iii. 3. 31; SiddhaHe. iii. 1. 138; अनुवादश्च तदर्थवत् MīmāSū. ix. 1. 22; ix. 1. 31; नित्यानुवादो वा कर्मणः स्यादशब्दत्वात् MīmāSū. x. 7. 39; xi. 1. 48; नानुवादपुनरुक्तयोर्विशेषः शब्दाभ्यासोपपत्तेः NyāySū. ii. 1. 67; iv. 1. 60; सुरभिमतीसंयोगाद् याज्यानुवाक्या दर्शितेति विदितम् अनुवादास्तद् व्याख्यातम् SaṅkarKā. iv. 3. 16 (AOR. Ed.); प्राप्तानां वचनमनुवादः ŚābaBh. 1201. 14 (*on* iv. 1. 8); 1289. 9 (*on* v. 1. 1); 1453. 27 (*on* vi. 4. 38); सादृश्यमात्रानुवादोऽनर्थकः स्यात् ŚābaBh. 1509. 21 (*on* vi. 8. 7); 1843. 20 (*on* x. 2. 43); अनुवादस्तु पुनः श्रुतिसामान्यादङ्गीकृतविशेषस्यानुवादः NyāyVār. 270. 12 (*on* ii. 1. 59 - 60); आवृत्तिरनुवादो वा पदार्थव्यक्ति कल्पने VākyaPa. 2. 117; 2. 247; विधौ वाक्यार्थ उपतिष्ठते ... अनुवादे वर्णः KāśiVṛ. *on* i. 1. 45; प्रमाणान्तरावगतस्यार्थस्य शब्देन संकीर्तनमात्रमनुवादः KāśiVṛ. *on* ii. 4. 3; *on* vii. 3. 46; पुरुषप्रतीतिः स्वर्गकामपदेऽनुवादः BhāvanāVi. 189. 3; विधेर्विना कार्यशून्यं भूतार्थमनुवादकम्। वचः स्यादनुवादश्च प्रमाणान्तरगोचरे BrahmSi. 78. 25; कामिन एव विध्यपेक्षेति याजनमनुवादो युक्त एव NayaVi. 18. 7 (*on* i. 1. 1); प्रमिते च प्रयुक्तत्वादनुवादोऽधिकाद्विना ŚlokaVār. 5 (5). 101 (431. 6); विधेयान्तरवशादवश्यमनुवादेन भवितव्यम्। अनुवादश्च यथाविज्ञातस्य भवति TantrVā. 46. 17 (*on* i. 2. 29); 284. 22 (*on* i. 4. 2); CaturCin. iii (1). 156. 22; प्राप्तस्यैवानुवादोऽयम् ĪśopBh. 12. 4 (*on* 6); (य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यत एष आत्मा) सुखाकाशस्यैव अक्षिणि दृश्यत इति द्रष्टुरनुवादात् ChāndoUBh. 244. 11 (*on* iv. 15. 1); ज्ञानाग्निदग्धसर्वकर्मत्वात् ... मुच्यत एव इति पूर्वोक्तसम्यग्दर्शनफलानुवाद एव एषः GītāBh. (Śaṅ.) 131. 8 (*on* 4. 21); स इत्येतदनुवादो भविष्यति। अनुवादश्च प्रसिद्धस्यैव भवति Nyās. i. 451. 9 (*on* ii. 4. 17); (लक्षण्यां स्त्रियमुद्वहेत्) स्त्रीग्रहणमनुवादः BālaKrī. i. 61. 8 (*on* 1. 52); अनुवादाद् विधिर्ज्यायाननुवादे वृथा श्रमः BṛĀraUBhVā. i. 3. 195; सिद्धः कुतश्चिन्मानात् स्यादनुवादस्तथा सति BṛĀraUBhVā. i. 4. 694; i. 6. 17; प्रामाण्यमनुवादानां न चेत्स्वविषये मतम्। पयोगुणस्य संबन्धो न प्राप्नोति जुहोतिना TaiUBhāVā. 182. 17 (2); वादानुवादयोरर्थो यदि भिन्नः प्रतीयते TaiUBhāVā. 185. 1 (2); शुक्तिकेयमित्येव निराकाङ्क्षं वाक्यम्, नेदं रजतमित्यनुवादः PañcPā. 38. 21 (*on* i. 1. 1); विध्यनुवादौ निर्वहतो यदि अनूद्यमानो विधीयमानश्चांशः स्वरूपतो लक्षितौ च स्याताम् ParāTri. 217. 16; यथा विशिष्टस्य विधानतोऽर्थाद् विशेषणानां घटते विधानम्। स्थितेऽनुवादेऽपि तथेह योज्यमनूद्यमानेऽपि जगन्निदाने SaṁkṣeŚā. 1. 535 (i. 383. 1); यः पुनरुपक्रमे प्राणसंबन्धः सोऽनुवादः प्रमाणान्तरसिद्धेः BrahmSūBh. (Bhā.) 70. 11 (*on* i. 3. 42); (देवदत्तयज्ञदत्तौ) अथवानुवादः पूर्वं मन्दप्रज्ञावभूताम् BrahmSūBh. (Bhā.) 206. 12 (*on* iii. 4. 20); श्वोभूतवदनुवादात् BrahmSūBh. (Bhā.) 239. 11 (*on* iv. 3. 13); अयमनुवादो दृश्यते NyāyMañ. i. 247. 8; तत्रावश्यमन्यतरस्यानुवाद आश्रयितव्यः ManuBh. i. 41. 20 (*on* 1. 84); यच्चोक्तं म्लेच्छदेशस्त्वतः पर इत्येषोऽपि प्रायिकोऽनुवाद एव ManuBh. i. 80. 20 (*on* 2. 23); प्रागुक्तस्य विधेः शेषोऽनुवादः ManuBh. i. 189. 2 (*on* 2. 222); ManvaVi. 255. 1 (*on* 2. 222); नानुवादः प्रयोजनमपेक्षते ManuBh. i. 434. 7 (*on* 5. 27); अनुवादे चोपलक्षणत्वमदोषः ManuBh. ii. 150. 19 (*on* 8. 160); अनुवादं स्मृतिः सूते कार्यार्थमिति मानवाः। गुणार्थः परिसंख्यार्थो वानुवादः AgniP. 166. 8; इतरथा अर्थशब्दस्य विध्यनुवादयोरसंभवः Kāśi. i. 59. 18 (*on* 2. 1); उत्तरकालं चाप्तप्रमाणानुसारिणि निर्णयेऽनुवाद इति कदा प्रमाणं भविष्यति Kāśi. i. 73. 15 (*on* 2. 21); वक्तृप्रमाणानुसारिणि निश्चये सत्यनुवाद एव शब्दः Kāśi. i. 148. 9 (*on* 2. 167); पूर्वकालभावीति क्त्वाप्रत्ययेनाभिधीयते तदेकवाक्यतामापादयितुम्, न त्वस्य पूर्वकालमात्रतामनूद्यते अनुवादे वा प्रयोजनाभावात् NyāyKa. 2. 8; न चानुवादोऽप्यप्रयोजनः Bhām. 99. 13 (*on* i. 1. 4); पत्रप्रदानपूर्वपक्षोपन्यासानुवाददूषणोद्भावनानाम् ... रचितत्वादियं क्रमरचना SaraKaṇṭhā. 182. 3; Kuval. 140. 13; अनूद्यमानसिद्धिरेव चानुवादस्यापेक्षिता NyāyRa. 165. 11 (*on* 4. 98); अनुवादो यथाप्राप्ति ŚāstrDī. 452. 7 (*on* vi. 1. 5); तदभिप्रायेणानुवादो मीमांसाशब्दः ŚāstrDī. 777. 2 (*on* x. 8. 5); (आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यः) श्रोतव्य इति चानुवादः BrahmSūBh. (Rā.) 8. 22 (*on* i. 1. 1); SarvaDaSaṁ. 4. 320; Nyāyāmṛ. 619A. 12; स क्रतुं कुर्वीतेति तस्यैव गुणोपादानार्थोऽनुवादः BrahmSūBh. (Rā.) 236. 6 (*on* i. 2. 1); VedāntDī. 207. 21 (*on* iii. 4. 18); VedāntSā. (Rā.) 346. 5 (*on* iii. 4. 18); उत्तरचिन्तार्थोऽयमनुवादः VedāntSā. (Rā.) 227. 4 (*on* ii. 4. 7); स 'ध्वनौ' इत्यनुवादात् ध्वनिरिति ज्ञेयः KāvyPra. 82. 6; अनुवादः स इति चेत् अस्माकमप्यनुवाद एव Kiraṇā. 44. 7; (व्यवहारान्नृपः पश्येत्) पश्येदिति पूर्वोक्त स्यानुवादो धर्मविशेषविधानार्थः Mitā. 125. 11 (*on* 2. 1); DīpKa. 36. 8 (*on* 2. 1); स्थितस्यैव च परत्वस्य शास्त्रेणानुवादात् ... परत्वाभावः Pradī. iii. 2A. 24 (*on* iii. 1. 1); अनुवादं परित्यज्य पुनस्तस्यैव भाषणम्। शब्दस्यार्थस्य तत्प्रोक्तं पुनरुक्तं मनीषिभिः Mānaso. iv. 2. 192 (?392); अनुवादेऽनेकान्त इति कृतमतिविस्तरेण PrakaVi. 50. 19; प्रामाण्यं नानुवादस्य स्मृतेरपि विहीयते AnuVyā. 18B. 6 (*on* 2. 1); PramāLa. 2A. 3; NyāySu. (Ja.) 250B. 4 (*on* ii. 1. 2); विधेयार्थैक्येऽप्यनुवादस्य विधिस्तुत्यर्थत्वेनैकवाक्यत्वम् VedāntKa. 481. 8 (*on* iii. 4. 18); सर्वानुवादेनानूद्य ततस्तत्पक्षदूषकान्। उदाजहार ... प्रामाणिकपतिर्मुनिः PrabhāC. 96. 30; 169. 1; (स्त्रीष्वनन्तरजातासु द्विजैरुत्पादितान् सुतान्। सदृशानेव तानाहुः) द्विजैरित्यनुवादस्तेषामेवानन्तरजसंभवात् ManvaVi. 1283. 10 (*on* 10. 6); प्रमाणान्तरसिद्धस्य पदार्थस्य प्रयोजनान्तरेण स्वरूपकीर्तनमनुवादः Ekāva. 6. 1 (3) (151. 3); त्रायस्वेत्यनुवाद एव भुवनत्राणैकबद्धव्रते ... विश्वैकनाथे त्वयि PratāYaBhū. 216. 4; राङ्गः सर्वगुणानुवादपदवीविद्योतनाचार्यकः। यः ... तस्य श्रीकविशेखरस्य कविता मच्चित्तमालम्बते DhūrtaSa. 67. 2; ज्ञातस्य कथनमनुवादः NyāyMāVi. 48. 7 (*on* i. 4. 6); पूर्वस्यैव मनोमयत्वादिगुणोपपादनायानुवादः VedāntKau. 48. 24 (*on* i. 2. 7); तस्य जिज्ञासादेर्मोक्षहेतुत्वं वा वदन्नित्यनुवादः TattvPrakā. 5A. 1 (*on* i. 1. 1); 32A. 4 (*on* i. 2. 9); 222A. 10 (*on* iv. 4. 16); अनुवादस्य वादविषयत्वेन तत्प्रयोक्तुरप्याप्तत्वाविरोधात् NyāySu. (Ja.) 6B. 4 (*on* i. 1. 1); 194B. 4 (*on* i. 4. 3); विश्वं सत्यमित्यादिवचनविधानसिद्ध्यर्थं 'नेह नाना' इत्यनुवादः Vādā. 612. 2; विधौ परिभाषोपतिष्ठते नानुवादे PariVṛ. (Sī.) 150. 18; PariVṛ. (Nī.) 37. 8; विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधारिते। भूतार्थवादास्तद्धानादर्थवादास्त्रिधा मताः ArthSaṁ. 123. 2; PrasthāBhe. 5. 11; प्रमाणान्तरावगतार्थबोधकोऽर्थवादोऽनुवादः यथा 'अग्निर्हिमस्य भेषज'मिति ArthSaṁ. 123. 7; PrasthāBhe. 5. 8; स चायमनुवादः पूर्वोपात्तः 'स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यमनुमानं चतुष्टय'मिति NyāyPari. 70. 4; तर्कः ... प्रयोगोऽप्यनुवादप्रसङ्गाभ्यां द्व्यवयवः NyāyPari. 339. 9; ब्रह्म नित्यमुपासनीयमित्येतद्दर्शयितुमयमनुवादः ManvaMu. 10. 18 (*on* 1. 19); 44. 16 (*on* 2. 53); 351. 27 (*on* 8. 350); 'उपनीय ददद् वेदमाचार्यः स उदाहृतः' इत्यप्यनुवादो नात्र क्वचिदपि विधिगन्धः YuktiSneha. 11. 16 (*on* i. 1. 1); न चेत्कथं सत्त्वश्रुतिरनुवादः Nyāyāmṛ. 160 A. 5; 439A. 7; 480B. 7; 564A. 6; अहं मनुरभवं सूर्यश्च ... इत्यवयुत्यानुवादोऽनुपपन्नः AṇuBh. 49. 2 (*on* i. 1. 29); 132. 7 (*on* ii. 2. 11); रसास्वादे विशेषाद् गुणोपसंहारं स न करोतीत्यनुवादः AṇuBh. 225. 5 (*on* iii. 3. 21); 256. 13 (*on* iii. 3. 49); भेदः ... सिद्धः न बहुसापेक्षविलम्बितश्रुत्येति श्रुतिरनुवादः BhedaDhi. 49. 6; अहःशब्दस्तु द्वादशाहिकल्यनीकायां प्रथमादिभागानां वस्तुगत्याहोरूपत्वादनुवादः VidhiRa. 2 (13. 24); अनुवादो ह्यनूद्यमानार्थस्य प्रापकमपेक्षते ŚivārkaMaDī. i. 117. 9 (*on* i. 1. 2); i. 72. 24 (*on* i. 1. 1); भूतार्थकीर्तिरनुवादविरुद्धवादौ त्रेधार्थवादगतयः खलु रोचनार्थाः Nāray. x. 90. 10; उपव्ययते इति विधिरनुवादो वा BhāṭṭDī. i. 299. 12 (*on* iii. 4. 3); ii. 339. 12 (*on* vii. 1. 1); नन्वनुवादेऽप्यस्ति मत्वर्थलक्षणा MīmāNyāPra. 198. 13; होमानुवादेन देवताद्वयविधानेऽपि मन्त्रवर्णयोर्लिङ्गादेव प्राप्तिसंभवात् तद्विध्यानर्थक्यात् MīmāNyāPra. 253. 12; न तादृशप्रतीतेरनुवादो न सत्तासंपादकः GuruCandr. i. 47. 4; i. 62. 8; अत्रैवेत्येवकारार्थस्यैव नान्यत्रेत्यनेनानुवादात् LaCandr. 338. 21; प्राणानामेव चात्यये ... मांसं भक्ष्यमित्यर्थः। एषामेव पूर्वोक्तानामनुवादः प्राणस्यान्नमित्यादयः VīraMi. (Āhnika.) 528. 3; विध्यनुवादौ च साध्यत्वसिद्धत्वाभ्याम् RasGaṅ. 668. 11; यस्तु - अपराह्णे ... दीपमालिका इति क्रमः। स संपूर्णतिथावेव प्राप्तेरनुवादो न विधिः NirṇaSi. 150. 1; 92. 13; श्रवणस्य प्राप्तत्वादनुवादः YatīndraDī. 64. 3; स्मृत्यनुवादयोर्निरासः। तत्रानुवादानामप्रामाण्यं तार्किकादीनां नानुमतम् MānaMe. 2. 3; धात्वर्थत्यागांशेऽनुवादः BhāṭṭCin. i. 126. 11 (*on* i. 1. 4); जीवोक्तिस्तु न तथा लोकप्रसिद्धस्य तस्यात्रानुवादात् GoviBh. 42. 4 (*on* i. 3. 7); न चानुवादस्याप्यर्थानुवादान्तःपातित्वेनोक्तनिषेधवाक्यविरोधः LalitāSaBh. 22. 8 (*on* 52); ये त्वर्थरत्नावलीकृत ईदृशात्तत्र तत्रानुवादात् ... इत्याहुस्ते ... उपेक्ष्याः SetuBa. 89. 26; यत्तु पुरुषसंस्कारमुखेनानृतवदनस्य क्रत्वर्थत्वे पुरुषांशेऽनुवादः स्वीकार्यः VaiyāBhū. 72. 1 (*on* 21); अनुवादाय त्रयाणामपि द्रव्यं लक्षणाभ्युपगमेन तत्त्रयविशिष्टक्रयभावनाया अपि VaiyāBhū. 180. 8 (*on* 33); द्विशाखामिति हि समस्तपदेनानुवादेन निर्देशः Bhāsk. i. 6. 17 (*on* i. 1. 1); अनुवादे 'सन्यतः' इत्यादौ च ... इत्यादिक्रमेण बोधः LaŚabdeŚe. i. 18. 9; i. 38. 18; i. 55. 9; i. 374. 3; ii. 208. 7; 'यस्य' त्रैवर्णिकस्य। नान्यस्येत्यनुवादः BālamBha. i. 9. 7 (*on* 1. 3); i. 50. 25 (*on* 1. 14); **1Aii** a type of Brāhmaṇa passage (explaining the rule propounded earlier) विधिविहितस्यानुवचनमनुवादः NyāySū. ii. 1. 66; यद्यपि निषेधस्य सामान्यविषयत्वादनन्तरोक्तस्नानादिविधेरपि तद्विषयत्वमेवाञ्जस्येन प्रतीयते तथापि ... स्नानस्य ... विधेयत्वाद्विध्यनुवादवैरूप्यापत्तेरनुवादफलाभावात् BālamBha. iii. 77. 14 (*on* 3. 26); ऐन्द्रं पञ्चशरावमिति देवतासंबन्धाद्यागविधानम् ... अनुवादमात्रं ह्यनर्थकं भवति अपि चानुवादोऽसमञ्जस

एव comm. *on* KātyŚS. xxv. 5. 5; **1B** restatement, reordering, appeal ये त्वानुवादेऽयुरवृत्तिकर्शिता ब्रूयाश्च तेषाम्...। दास्यामि MahāBhā. iv. 6. 15 (BhārBhāDī) अनुवादेऽयु: पूर्वं देहीत्युक्त्या दत्तस्यैव क्षेत्रारामादे: प्रतिवर्षं पुनर्देहीति राजवचनं यदधिकारिणं प्रति तदनुवाद:); **1C** tautology निष्कारणस्तवोपकार इत्यनुवाद:HarṣaC. 170. 17; प्रजा: परिरक्ष्यन्तामिति दीर्घदोर्दण्डार्गलितदिङ्मुखस्यानुवाद इव HarṣaC. 233. 12; उत्कमित्यनेन तूक्तानुभावानुकर्षणं कर्तुं सोत्कण्ठशब्द: प्रयुक्त इत्यनुवादोऽपि नानर्थक: Loc. 25. 19 (*on* 1. 4); Kāvyānu. (He.) 133. 2; **2** repetition अनुवाद: पूर्वस्येति वात्स्यबादरी KātyŚS. iv. 3. 18; य आत्मनो दृश्यगुणेषु सन्निति व्यवस्यते ... अबुध:। विनानुवादं न च तन्मनीषितम् BhāgP. x. 3. 18; (सहस्र परिसंख्यया) श्लोकपूरणार्थश्चायमनुवाद: ManuBh. i. 37. 24 (*on* 1. 72); i. 165. 18 (*on* 2. 173); i. 197. 15 (*on* 2. 245); i. 284. 5 (*on* 3. 169); प्राधान्याद् धातुसंज्ञायां भवतेरनुवादेन ... साधुत्वार्थमजन्तधातुवर्गमुल्लङ्घ्यापि भवतिमेव प्रथमं निर्दिशति DhātuPra. 1. 1 (3. 1); अनुवादे हि स्थानेयोगाभावात् सर्वोऽल्संबन्धी विधि: प्रतिपत्स्यते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 56 ( 185. 23); *on* P. i. 1. 45 ( 159. 16); कदाचिदनुवादं च कारणानि प्रचक्षते RasāSu. 300. 8 (3. 305); न च तस्यैवार्थविशेषे मित्त्वार्थमनुवादोऽयमिति वाच्यम् SiddhāKau. 375. A. 18 (*on* vii. 2. 60); **3** announcement कृकवाकु: सावित्र इति पशुसमाम्नाये विज्ञायते। कस्मात् सामान्यादिति। कालानुवादं परीत्य Nir. 12. 13 (210. 6) (Durga सवितु: कालमसौ वक्तीत्येवम् ... परिज्ञाय); **4** blame, blot, censure स्त्रियं हत्वा ब्राह्मणं वापि पाप: सभायां यत्र लभतेऽनुवादम्। ... ततो भयं जायते क्षत्रियस्य MahāBhā. xii. 74. 16; याच्ञाविवादैरधनापवादैर्दत्तानुवादै: परसाधुवादै:। निन्दाप्रवादै: परुषप्रवादैविटप्रवादै: (निष्कासनीय: स:) SamaMā. 5. 81; दशमांशेनापि नानुवादो दूरे दूषणोद्घोषणम् MudriKu. 5. 8 (8); **5** agreement, concord, acceptance अनुवादमृते पुत्रा भवद्भिस्तत्र कर्मणि। प्रतिभूय न वक्तव्यम् BrahmāṇḍP. ii. 30. 40; साध्याभावानुवादेन दोष: साध्ये गुणोऽपि वा। यत्रानुकूलतर्कोऽसौ MānaMe. 39. 1; **6** subject (which is already known), counter - part of predicate विधौ विरुद्धसमावेशस्य दुष्टत्वं वा(?ना)नुवादे Dhvanyā. 370. 1 (*on* 3. 20); Kāvyānu. (He.) 138. 4; वाक्यार्थस्य वाच्यस्य च यौ विध्यनुवादौ तौ तदाक्षिप्तानां रसानां केन वार्येते Dhvanyā. 372. 2 (*on* 3. 20); Kāvyānu. (He.) 140. 1; अप्रधानत्वेन तु वाच्येऽनुवाद: Loc. 167. 15 (*on* 3. 20); Kāvyānu. (He.) 139. 18 ; प्रधानाप्रधानमात्रकृतौ विध्यनुवादौ तौ च व्यङ्ग्यतायामपि भवत एवेति भाव: Loc. 167. 17 (*on* 3. 20); Kāvyānu. (He.) 139. 18; विध्यनुवादाविह द्वौ विपर्यसनीयौ AbhinBhā. i. 187. 13 (*on* 4. 277); **7** the word *anuvāda* सूत्रेऽप्यनुवादपदमनुवर्तयितव्यमिति भाष्यकार: SaṅkarKā. xvi. 3. 15; विधिवत्पितरो नृणामित्याद्यनुवादपदानि वृत्तपूरणार्थानि ManuBh. i. 320. 15 (*on* 3. 257); **8A** one of the six types of *vādas* अनुवाद: विशुद्धज्ञानदर्शनानुकूल: सांकथ्यविनिश्चय: AbhidhSa. 104. 13; **8B** one of the four types of cognition (*lit*. restatement or reiteration) बुद्धिरयथार्थस्मरणा-नुवादयथार्थरूपेण चतुर्विधा MānaMe. 252. 6 [Kośas give *anuvāda* as synonym of the following : *anubhāṣaṇa*, Vaija. 33. 24; ŚabdaRa.(Vā). 1858; *ājñā, śiṣṭi, niyoga, śāsana*, KalpaK. 449. 91] [translation, MW.; advertisement, notice, report, rumour, commencement of speech, Apte]

**अनुवादक** (anuvāda-ka) *adj.* [*f.* -ikā, rarely- ā] **1** what restates or reiterates (what is already known or stated) विधेर्विना कार्यशून्यं भूतार्थमनुवादकम्। वच: स्यादनुवादश्च प्रमाणान्तरगोचरे BrahmSi. 78. 24; अथापि कार्यविरहात् सिद्धार्थमनुवादकम्। वचो नैव प्रमाणं स्यात् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 674; 730; जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेषु संचारोऽयं प्रमान्तरात्। सिद्धो यस्मादतस्तस्मिन् वाक्यं स्यादनुवादकम् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1113; किं च प्रमान्तरमिहाभ्युपयन् प्रतीचि वेदान्तवाक्यमनुवादकमभ्युपेयात् SaṁkṣeŚā. 1. 111 (i. 96. 23); ज्ञानलिङ्गावगतत्वादर्थस्य वाक्यमनुवादकमेव Kāśi. iii. 117. 23 (*on* 5 (5). 39); भूतार्थप्रतिपादकं वचनमनुवादकं स्यात् NyāyKa. 4. 16; यत्किल भूतार्थं वाक्यं तत् प्रमाणान्तरगोचरार्थतयानुवादकं दृष्टम् Bhām. 70. 16 (*on* i. 1. 2); उत्थापन-स्यानुवादपूर्वकं ध्रुवालक्षणं तत्प्रयोगद्वारेण पूर्णं कर्तुमाह ... श्लोकचतुष्टयम्। तत्र प्रथम: श्लोकोऽनुवादक: AbhinBhā. i. 227. 7 (*on* 5. 58); अनुवादकस्य यथाप्राप्तिलक्षणाश्रयणमदोष: Aparā. 220. 6 (*on* 2. 254); 899. 12 (*on* 3. 20); नाद्यात् सूर्यग्रहात्पूर्वमह्नि सायं शशिग्रहात्। ... अत्राह:सायंशब्दावनुवादकौ वचनान्तरप्राप्तकालोपलक्षणार्थौ SmṛtiCan. ii. 621. 10; न केवलं प्रत्यक्षा-द्यवगतार्थविषयमेव वाक्यमनुवादकम् अपि तु वाक्यान्तरप्रतिपन्नार्थविषयमप्यनुवादकम् ŚrutaPra. iB. 54. 24 (*on* i. 1. 1); त्रयोदश्यादौ वर्गद्वयस्य श्राद्धं तत्प्रकरणे विशेषवचनैरेव विहितम्। अविशेषविधायकत्वान्नानुवादकमिति चेत्। मैवम् CaturCin. iii (1). 84. 18; नन्वेतत् सूत्रं विधायकमनुवादकं वा VivaPraSaṁ. 7.15; जरत्प्राभाकरास्तु ... लोके चाप्तोक्तत्वनिश्चये सति पदपक्षकार्थपक्षकानुमानाभ्यामेव संसर्गैर्बोधोपपत्तौ लौकिक: शब्दोऽनुवादक इति मन्यन्ते SarvaDaKau. 67. 22; स्वशाखा प्रमाजनिका। इतरास्त्वनुवादका: SarvaDaKau. 97. 26; कपिलर्षिवाक्यमप्य-नित्यसंयोगभयान्नित्यर्षेरेवानुवादकम् AṇuBh. 105. 18 (*on* i. 4. 8); 189. 26 (*on* iii. 2. 11); अनुमितार्थबोधकत्वादनुवादकमेव वाक्यम् TantrRaha. 37. 11; प्रत्यक्षसिद्धे भेदे श्रुतिरिवैकलिङ्गसिद्धे तात्पर्ये लिङ्गान्तरमनुवादकमेव Nyāyāmṛ. 113B. 5; एकैकलिङ्गस्य तात्पर्यनिर्णायकत्वे लिङ्गान्तरमनुवादकमेव AdvaiSi. 373. 6; न च अनुमितिसिद्धमिथ्यात्वग्राहकत्वे सत्यद्वैतश्रुतिरनुवादिका स्यात् AdvaiSi. 387. 11; अग्निहोत्रवाक्यविहितस्य ... द्विर्द्विरभ्यसनीयस्य होमस्य गार्हपत्यान्वाहार्यपचन-वाक्यविहितानामष्टानां होमानां चानुवादके विराट्संपत्तिवाक्ये तावत्साधार-ण्येनाग्निहोत्रशब्दप्रयोगसत्त्वेऽपि तस्य छत्रिन्यायेन लक्षणोपपत्ते: ŚivārkaMaDī. i. 144. 31 (*on* i. 1. 3); यस्य वादिप्रत्ययानुमानादिना अनुमानेष्वप्रामाण्यशङ्का तं प्रति तन्निवृत्त्यर्थमपेक्षणीया श्रुति: नानुवादिका GuruCandr. i. 344. 23; अनुवादकेऽस्मिन् वाक्यद्वये पृष्ठसामानाधिकरण्यनिर्देश: ... कण्वरथन्तरादीनां स्वकार्यापत्तिं गमयति MīmāKau. i. 191. 11 (*on* i. 4. 3); रत्नकोशकारस्तु ... उत्पादयतीत्यत्र प्रत्ययोऽनुवादक: ... इत्याह BhāṭṭCin. i. 81. 3 (*on* i. 1. 4); न चैतान्यनुवादकान्येव (वाक्यानि) सन्त्विति वाच्यम्। सति सार्थकत्वे तथात्वासंभवात् VaiyāBhū. 94. 5 (*on* 22); तत्तद्वर्णोत्पत्ते: प्राक् ... तत्तद्वर्णानां तत्तत्स्थानत्वनिर्णयेऽपि 'अकुह' इत्यादिकथनं साधारणधर्मबोधनायानुवादकं न त्वेतदेव कण्ठादिस्थानविधायकमिति भ्रमितव्यम् LaŚabdeŚe. i. 29. 1; i. 41. 22; i. 308. 9; i. 447. 12; **2** what produces the cognition subsequently, i.e. cf. **अनुवादकत्व 2**; **3** what constitutes the subject counter positive of predicate अधिकृतं हि वृत्तिपदमनुवादकम् TattvVai. 15. 216 (*on* 1. 10); (used as noun); **4 A** one who explains or reiterates धर्मपाठको धर्मशास्त्राभिज्ञ: प्रायश्चित्तादिनिर्देष्टा यमनुवादक इति लोका वदन्ति पठन्ति च VīraMi. 24. 15 (*on* 1. 9); **4B** one who repeats or reports वाक्यान्तरस्थक्रियाकर्मतया तदर्थघटितवाक्यार्थं प्रतिपादयितुमेवा-नुवादकोऽस्मद्घटितवाक्यं प्रयुङ्क्ते ŚaktiVā. 120. 6; 127. 5 [repeating with comment and explanation, concurrent, conformable, in harmony with, MW., Apte]

**अनुवादकता** (anuvādaka-tā) *f.* the state of being that which restates or reiterates (what is already stated or known), the state of being a restatement or reiteration निश्चितेऽन्वये निवृत्तानन्वयाशङ्काद् वाक्यादप्यर्थनिश्चयो जायते। किं तु तस्यां दशायां तद्वाक्यस्यानुवादकतैव PrakaPañ. 244. 3; ईदृशश्च वेदान्तानामर्थो यदयं भूतोऽपि प्रत्यक्षादे: प्रमाणान्तरस्य न विषय: कुतस्तेषामनुवादकता NyāyKa. 4. 20; शक्तिविषय एवार्थे व्यभिचाराशङ्का निश्चयश्च, लिङ्गता च शक्तिमत एव वाक्यस्यानुवादकता च NayaVi. 53. 3 (*on* i. 1. 2); (विकृष्टश्चतुरश्रश्च त्र्यश्रश्चैव तु मण्डप:। ... प्रमाणमेषां निर्दिष्टं हस्तदण्डसमाश्रयम्) एतच्च सर्वं संभवमात्रेणोच्यते। अनु(नानु)वादकतया AbhinBhā. i. 49. 20 (*on* 2. 7-9); लौकिकमपि वाक्यं वक्तृज्ञानानुमितेऽर्थेऽनुवादकतया प्रवर्तमानं प्रमाणं स्यात् ŚāstrDī. 45. 13 (*on* 1. 1. 5); प्रवर्तकं ज्ञानं शब्दादेव। अत एव प्रवृत्त्यर्थमनुवादकता शब्दस्येत्यपास्तम् TattvCin. iv (1). 55. 2; प्रथमं वृद्धव्यवहारे ... वाचकाच्छब्दाद् वाच्यार्थव्युत्पत्तौ सत्यां तत: पश्चादनुवादकतयापि वाचकत्वम् TantrRaha. 37. 26; किंचनादिशब्दस्य घटादावनुवादकता Nyāyāmṛ. 259B. 8.

**अनुवादकतापत्ति** (anuvādakatāpatti) *f.* undesired contingency of being (merely) a restatement or reiteration लक्षणवाक्यं चन्द्रपदवाच्यत्वं प्रकृष्ट-प्रकाशाश्रयेऽवगाहते, न तु चन्द्रपदवाच्यतावच्छेदकत्वं प्रकृष्टप्रकाश इति चेन्न, तथासति (? तथा सति) लक्षणवाक्यस्यानुवादकतापत्ते: LaCandr. 683.16.

**अनुवादकताप्रसङ्ग** (anuvādakatā-prasaṅga) *m.* undesired occasion for being a restatement or reiteration अश्रद्धा प्रत्यक्षवत् निमित्तान्तरान्निवर्त्स्यतीति वेदे यदि, लोकेऽपि तथा स्यादविशेषात्। अन्यथा वेदस्यानुवादकताप्रसङ्ग: NyāyKuA. ii(1). 215. 2.

**अनुवादकतामात्र** (anuvādakatā-mātra) *n.* only the state of being a restatement प्राभाकरास्तु ... लोके ... अन्विताभिधानबलायातेऽपि प्रतिपादकत्वेऽ-नुवादकतामात्रं वाक्यस्येति निर्णीतवन्त: NyāyKuA. ii (1). 212. 5.

**अनुवादकतासंभव** (anuvādakatā-sambhava) *m.* possibility of being a restatement or reiteration यावज्जीवकालान्तर्गतमासरूपकालांशेऽप्यनुवादकतासंभवात् प्राप्ताग्निहोत्रानुवादेन द्रव्यस्यैव विधानमुचितमिति पूर्वपक्षो निरस्त: VyutpaVā. 149. 5.

**अनुवादकत्व** (anuvādaka-tva) *n.* **1** the state of being that which restates or reiterates वेदान्तेषु विप्रतिपद्यन्ते विपश्चित: केचिदप्रामाण्यं मन्यन्ते, आत्मन: प्रमाणान्तरसिद्धत्वे तेषामनुवादकत्वात् BrahmSi. 1.5; उभयथापि विधानं व्याहन्यते एकत्र विरोधात् अन्यत्र चानुवादकत्वात् TātpaṬ. (U.) 31. 5 (*on* 2.1); 30. 13 (*on* 2.1); प्रत्यय: सामर्थ्यादविधित्वं वदत्येव। प्रतीतस्य च द्वय्येवाविवक्षा,

विध्यसंस्पर्शो वा ग्रहैकत्ववदनुवादकत्वं वेन्द्रि(य)कामहोमवत् TantrVā. 21. 21 (*on* i. 2. 7); शब्दस्त्वर्थे पश्चान्निश्चयं जनयन्नप्यनुवादकत्वान्न प्रमाणम् PrakaPañ. 244.5; 242. 17; केचिदाहुः प्रत्यक्षानुमानविषयत्वे शब्दस्यानुवादकत्वम्। तदविषयत्वे संबन्धाग्रहणादवाचकत्वम् NyāySā. 31. 17; न सिद्धार्थप्रतिपादकत्वमनुवादकत्वम् ... किं त्वर्थगताधिगन्तृत्वम् NyāyKa. 4. 18; अनुवादकत्वं समर्थयता ल्युट्तृतीययोः पौनरुक्त्यं समाहितं न चानुवादकत्वं शब्दाभ्यासस्य प्रयोजनवत्ताव्यतिरेकेण सिध्यति NyāyVārPari. 138. 3; शास्त्रस्य विधायकत्वाभावादनुवादकत्वादर्थस्य चोपाधित्वात्तस्य च परत्वासंभवात् परत्वाभावः Pradī. iii. 2A. 24 (*on* iii. 1. 1); न च जीवेश्वरभेदः सिद्ध इत्यनुवादकत्वं भेदवाक्यानाम् ViṣṇuTaNi. 3B. 7; BrahmSūBh. (Rā.) 32. 8 (*on* i. 1. 1); न च यं कामं कामयते सोऽस्य संकल्पादेव समुत्तिष्ठतीति सामान्यवचनात् सर्वशक्तित्वसिद्धिः, यं कामं कामयत इत्यस्यानुवादकत्वात् ŚatDū. 157. 18; अनेकशाखाबोधिते चैकस्मिन्कर्मणि प्रथमेनाज्ञातज्ञापने सिद्धे द्वितीयादेरनुवादकत्वेन तत्र प्रामाण्यम् SarvaDaKau. 97. 24; अन्यतमया वृत्त्येत्यनुवादकत्वादेकत्वमविवक्षितम् ManvaMu. 146. 23 (*on* 4. 13); अनुवादकत्वं हि वाक्यस्य न ज्ञातज्ञापकत्वमात्रम् Nyāyāmṛ. 156B. 8; 567A. 8; ŚāṁkhyaPraBh. 2. 20 (*on* 0. 0); अष्टाकपालादिवाक्येषु विध्यश्रवणाद्विधियोग्यपुरुषव्यापारमात्रस्याप्यश्रवणात् यच्छब्दोपबन्धेनानुवादकत्वस्यैव प्रत्यायनात् ŚivārkaMaDī. i. 181. 15 (*on* i. 1. 4); ii. 284. 14 (*on* iii. 3. 2); (अरुणया ... सोमं क्रीणाति) 'अरुणया' इत्यत्र तृतीयाविभक्तिस्तु न तद्गतकरणत्वानुवादिनी। ... कारकविभक्तेरनुवादकत्वेन वैयर्थ्यकल्पनायोगात् PūrvottaVāNaMā. 125. 4; GuruCandr. i. 263. 20; लौकिकवाक्यानां मानान्तरावगतार्थतयानुवादकत्वम् VedāntPari. 223. 1; अनुवादकत्वेन च अनयोः सामानाधिकरण्यसिद्ध्यर्थं जघन्येऽपि पृष्ठशब्दे साधनलक्षणा नैवं विरुध्यते MīmāKau. i. 191. 13 (*on* i. 4. 3); iii (1). 54. 2 (*on* i. 2. 29); iii (2). 169. 4 (*on* ii. 2. 3); अस्य पूजनतर्पणयौगपद्ये न्यायप्राप्तस्य वामहस्तस्यानवादकत्वेनोपपत्तेरुपसंहारकत्वायोगात् SetuBa. 86. 21; अनूयाजान्प्रकृत्यानवानं यजतीति श्रुतम्। शाखान्तरे चोत्तमेनैवान्यादिति श्रूयते। उत्तम इति वाक्यस्यानुवादकत्वेन विशेषविधित्वाभावान्नोपसंहारकत्वम् BhāṭṭCan. 120. 4 (*on* xvi. 3. 15); **2** the state of being what produces the cognition consequently नहि प्रमितप्रमापकत्वमनुवादकत्वं किं तु पश्चाद्बोधकत्वमात्रम् AdvaiSi. 427. 6.

**अनुवादकत्वकथा** (anuvādakatva-kathā) *f.* talk about the state of being what reiterates न चेष्टापत्तिः मानान्तरगृहीतप्रमाणभावप्रत्यक्षनिर्णीते मानान्तरस्याननुवादकत्वे जगत्यनुवादकत्वकथोच्छेदप्रसङ्गात् AdvaiSi. 427. 19.

**अनुवादकत्वकल्पन** (anuvādakatva-kalpana) *n.* assumption of the state of being what reiterates अनुमानविषये जगत्कर्तरि प्रवर्तमानस्य शास्त्रस्य न तथा किंचित्फलं दृश्यत इत्यनुवादकत्वकल्पनमेव न्याय्यम् ŚivārkaMaDī. i. 145. 15 (*on* i. 1. 3); दशक्रयवचनस्य विधायकत्वे संभवति न अनुवादकत्वकल्पन युक्तम् PūrvottaVāNaMā. 146. 13.

**अनुवादकत्वकल्पना** (anuvādakatva-kalpanā) *f.* assumption of the state of being what reiterates मन्त्रविशिष्टग्रहणविधिगौरवपरिहाराय परिसंख्यापरिहाराय च मन्त्रप्रतीकोपादानमात्रस्यानुवादकत्वकल्पनायामनुपपत्त्यभावात् VidhiRa. 27 (144. 21)

**अनुवादकत्वकृत** (anuvādakatva-kṛta) *adj.* caused by the state of being what reiterates न च नानाशाखागतेष्वग्निहोत्रादिवाक्येषु किंचिदपि वाक्यं शाखान्तरवाक्यतः प्राप्तिमपेक्ष्य स्वार्थं बोधयति। अतो नानुवादकत्वकृतं वैरूप्यम् ŚivārkaMaDī. ii. 284. 17 (*on* iii. 3. 2)

**अनुवादकत्वप्रसङ्ग** (anuvādakatva-prasaṅga) *m.* undesired occasion for the state of being what reiterates अप्रमाणत्वं प्रमाणान्तरसापेक्षत्वात् प्रमायां साधकतमत्वाभावादिति न सिद्धार्थप्रतिपादकत्वमनुवादकत्वं प्रत्यक्षस्याप्यनुवादकत्वप्रसङ्गात् NyāyKa. 4. 18; सन्मात्रग्राहिप्रत्यक्षनिराकरणाय शास्त्रस्यानुवादकत्वप्रसङ्गे विवरणकारैरुक्तम् NyāyPari. 367. 3; पुरोवादपूर्वकत्वादनुवादस्यात्रायं पुरोवाद इत्यस्यैवाभावात् न शाखान्तरस्थवाक्यस्यानुवादकत्वप्रसङ्गः AdvaiSi. 424. 15.

**अनुवादकत्वप्रसिद्धि** (anuvādakatva-prasiddhi) *f.* ascertainment or proof of the state of being what reiterates न चैतावता भवत्यप्रमाणता। प्रत्यक्षानुमानयोरपि तुल्यविषयत्वादित्यर्थः। तर्हि कथमनुवादकत्वप्रसिद्धिः VedāntKa. 179. 4 (*on* i. 3. 8)

**अनुवादकत्वभङ्ग** (anuvādakatva-bhaṅga) *m.* loss or refutation of the state of being what reiterates भेदश्रुतेरनुवादकत्वभङ्गः Nyāyāmṛ. 588B. 2.

**अनुवादकत्वलक्षण** (anuvādakatva-lakṣaṇa) *adj.* characterised by the state of being what reiterates अवबोधकत्वेनेति। अज्ञातज्ञापकत्वेनेत्यर्थः। तथा चानुवादकत्वलक्षणमप्रामाण्यं निरस्तम् GuruCandr. i. 376. 17.

**अनुवादकत्ववत्** (anuvādakatva-vat) *adv.* like the state of being what reiterates प्रथमं वेदद्रष्टारं प्रति तद्वेदीयशाखान्तरवाक्यस्यानुवादकत्ववत्सत्त्वप्रत्यक्षवन्तं प्रति सत्त्वश्रुतेरनुवादकत्वानपायात् GuruCandr. i. 450. 24.

**अनुवादकत्वशङ्का** (anuvādakatva-śaṅkā) *f.* doubt regarding the state of being what reiterates न च शब्दस्यैवानुवादकत्वशङ्केति नियन्तुं शक्यम् VivaPraSaṁ. 294. 15.

**अनुवादकत्वशङ्कानुपपत्ति** (anuvādakatvaśaṅkānupapatti) *f.* untenability of the doubt regarding the state of being what reiterates न च ... भेदकत्वाभावः शङ्क्यः, विधायकत्वांशे आमिक्षावाक्यस्य वाजिनवाक्यस्य च समत्वेनानुवादकत्वशङ्कानुपपत्तेः MīmāKau. iii (2). 263. 10 (*on* ii. 2. 22)

**अनुवादकत्वसंभव** (anuvādakatva-sambhava) *m.* possibility of the state of being what reiterates साधिकारनियोगसंनिधौ प्रयाजादिवाक्यानि श्रुतानि न तावत्स्वविषयं नियोगान्तरमवगमयितुमीशते, अवघातादिवदनुवादकत्वसंभवात् PrakaPañ. 442. 17; NyāyRaMā. 138. 18; उपांशुत्वस्य वेदधर्मत्वेऽप्यु'च्चैर्निगदेने'त्यस्य निरर्थवादकस्यैव निगदमात्रोद्देशेन विशेषविधया पक्षप्राप्तोच्चैस्त्वादिनियामकत्वोपपत्तेर्नानुवादकत्वसंभवः MīmāKau. iii (2). 118. 10 (*on* ii. 1. 42 )

**अनुवादकत्वसिद्धि** (anuvādakatva-siddhi) *f.* establishment of the state of being what reiterates प्रमातरि चरमप्रत्ययाधायकत्वादाश्रयस्यानुवादकत्वसिद्धिः VedāntKa. 179. 6 (*on* i. 3. 8)

**अनुवादकत्वस्वीकार** (anuvādakatva-svīkāra) *m.* acceptance of the state of being what reiterates अङ्गविधीनां कार्यत्वमस्ति तथापि प्रधानपूर्वकार्यत्वस्यैवाङ्गविधिपर्यन्तत्वेन पृथक् तेषां कार्यत्वं नास्ति। अत एव तन्मतेऽङ्गविधीनामनुवादकत्वस्वीकारः MayūMāli. 199. 23 (*on* iii. 1. 10)

**अनुवादकत्वाङ्गीकार** (anuvādakatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of the state of being what reiterates लिङ्प्रत्ययस्यानुवादकत्वाङ्गीकारान्मुख्यो विध्यर्थो बाध्येत NyāyMāVi. 43. 7 (*on* i. 4. 3)

**अनुवादकत्वादर्शन** (anuvādakatvādarśana) *n.* non-observation of the state of being what reiterates स्पर्शज्ञानयोग्यद्रव्यविषयस्य चक्षुषोऽनुवादकत्वादर्शनात् VivaPraSaṁ. 294. 12.

**अनुवादकत्वानपाय** (anuvādakatvānapāya) *m.* absence of the loss of the state of being what reiterates प्रथमं वेदद्रष्टारं प्रति तद्वेदीयशाखान्तरवाक्यस्यानुवादकत्ववत्सत्त्वप्रत्यक्षवन्तं प्रति सत्त्वश्रुतेरनुवादकत्वानपायात् GuruCandr. i. 450. 24.

**अनुवादकत्वानुपपत्ति** (anuvādakatvānupapatti) *f.* untenability of the state of being what reiterates प्रथमप्रवृत्तस्य शूर्पवाक्यस्यानुवादकत्वानुपपत्तेरयं प्रकारोऽनुपपन्नः MayūMāli. 13. 21 (*on* i. 2. 3)

**अनुवादकत्वापत्ति** (anuvādakatvāpatti) *f.* contingency of the state of being of what reiterates पराभिमतत्रयोदश्यादिविषयत्वे चानुवादकत्वापत्तेः। यतस्त्रयोदश्यादौ वर्गद्वयस्य श्राद्धं तत्प्रकरणे विशेषवचनैरेव विहितम् CaturCin. iii (1). 84. 16; नाप्यर्थापत्तिः। ... प्रमाणान्तरसिद्धे च वस्तुनि चोदनाया अनुवादकत्वापत्तेः YuktiSneha. 16. 22 (*on* i. 1. 2); एतन्मात्रनिर्णयपरेऽत्र शास्त्रे स्थितस्यास्य श्लोकस्यानुवादकत्वापत्तेः Bhāsk. ii. 305. 14 (*on* iv. 1. 12)

**अनुवादकत्वापरिहार** (anuvādakatvāparihāra) *m.* non-avoidance of the state of being what reiterates न च ... श्रुतेर्नानुवादकत्वमिति वाच्यम्। ... सत्यादिपदप्रवृत्तिस्वीकारेण तदतिरिक्तविश्वसत्यत्वस्य शाब्दबोधाविषयत्वात् तदादायानुवादकत्वापरिहारात् AdvaiSi. 424. 5.

**अनुवादकत्वापात** (anuvādakatvāpāta) *m.* contingency of the state of being what reiterates सत्यादिवाक्यस्य संसर्गाबोधकत्वे अनुवादकत्वापातात् LaCandr. 673. 42.

**अनुवादकत्वाभ्युपगम** (anuvādakatvābhyupagama) *m.* acceptance of the state of being what reiterates श्रुतिस्थकिंचनेत्यादिपदानामनुवादकत्वाभ्युपगमात् AdvaiSi. 516. 16; लाघवादेकैव भावना। न च तद्वाचकतिप्प्रत्ययाभ्यासाद् भेदः तस्य धात्वर्थविधानार्थमनुवादकत्वाभ्युपगमेनानन्यपरत्वाभावात् MīmāKau. iii (2). 138. 1 (*on* ii. 2. 1)

**अनुवादकत्वायोग** (anuvādakatvāyoga) *m.* untenability of the state of being what reiterates एकस्य संभूतशब्दस्य क्वचित् प्रतिपादकस्य क्वचिदनुवादकत्वायोगात्, परंपरया ब्रह्मजत्वोपपत्तेश्च वायोरपि तेज उत्पद्यत इति सिद्धान्तितम् ŚrutaPra. ii. 353. 15 (*on* ii. 3. 17); प्रत्यक्षस्याप्रामाण्ये श्रुतेरनुवादकत्वायोगात् Nyāyāmṛ. 588A. 5; वाक्यान्तरेण जौहवस्य प्रयाजार्थत्वाप्राप्तेः प्रकरणस्य दुर्बलत्वेन तत्प्राप्त्या प्रत्यक्षवचनस्यानुवादकत्वायोगात् MayūMāli. 364. 8 (*on* iv. 1. 16)

**अनुवादकत्वोपपत्ति** (anuvādakatvopapatti) *f.* tenability of the state of being what reiterates न च परप्रत्यायनरूपकार्यानुरोधेनोपांशुत्वविधेस्संकोचादु'च्चैर्निगदेने'त्यस्यानुवादकत्वोपपत्तेर्न भेदबोधकता MīmāKau. iii (2). 115. 13 (*on* ii. 1. 39)

**अनुवादकत्वोपपादक** (anuvādakatvopapādaka) *adj.* (used as noun) that which explains, i.e. facilitates the state of being what reiterates विरोधे विरोधिनो मानत्ववत् अनुवादकत्वोपपादकस्य मानताया अनपेक्षितत्वात् AdvaiSi. 823. 5.

**अनुवादकधी** (anuvādaka-dhī) *f.* knowledge arising from what reiterates लिङ्गता च शक्तिमत एव, वाक्यस्यानुवादकता च। नन्वनुवादकधीर्न मितिः NayaVi. 53. 4 (*on* i. 1. 2)

**अनुवादकपूजा** (anuvādaka-pūjā) *f.* worship, i.e. honour of one who repeats or reports (for explanation) प्रायश्चित्तकृत् ... सभ्यानुवादकपूजां च विधाय ... नम्रस्तिष्ठेत् BālamBha. iii. 211. 6 (*on* 3. 327); कर्ता ... अनुवादकपूजां च करिष्ये इति संकल्प्य चन्दनादिना संपूज्य ... संकल्पानुवादकाय ... दक्षिणां दद्यात् BālamBha. iii. 217. 9 (*on* 3. 327)

**अनुवादकवाक्य** (anuvādaka-vākya) *n.* sentence of one who repeats or reports यदि ... वक्त्रनुवादकवाक्ययोर्विभिन्नैवानुपूर्वी तदानुवादकवाक्ये तदुक्तित्वादिना विशेषदर्शनेऽप्यानुपूर्वीप्रकारेण देव्युच्चरितत्वादिभ्रमादेव श्रोतुर्देव्यादिप्रतीतिस्वीकारेणानुपपत्त्यभावात् ŚaktiVā. 119. 6.

**अनुवादकवाक्याध्ययन** (anuvādakavākyādhyayana) *n.* study of the sentence which restates or reiterates क्रतुविध्यपेक्षितवाक्यार्थज्ञानार्थत्वपक्षे तादृशज्ञानस्यान्यतस्सिद्धौ तदुद्देशेनानुवादकवाक्याध्ययने 'स्वाध्यायोऽध्येतव्यः' इति विधिना प्रवृत्त्यनुपपत्तेरित्यर्थः GuruCandr. i. 471. 22.

**अनुवादकविभक्ति** (anuvādaka-vibhakti) *f.* case -suffix which restates or reiterates (the meaning known through the stem) अनन्वितार्थकविभक्त्यपेक्षयानुवादकविभक्तेरेव न्याय्यत्वान्न द्रव्यादिभ्यः सर्वविभक्त्यापत्तिः LaŚabdeŚe. i. 425. 5.

**अनुवादकविशेष** (anuvādaka-viśeṣa) *m.* distinction of one who repeats or reports (for explanation) वर्णक्रमेण चानुवादकविशेषोऽङ्गिरसैव दर्शितः BālamBha. iii. 205. 28 (*on* 3. 327)

**अनुवादकसंबोध्य** (anuvādaka-sambodhya) *adj.* (used as noun) one who is to be addressed by one who repeats or reports तादृशेच्छामादायानुवादकसंबोध्यस्य संबोध्यतापत्तिः ŚaktiVā. 126. 2.

**अनुवादकांश** (anuvādakāṁśa) *m.* part of restatement or reiteration अनुवाद्यस्यासत्त्वे ... अनुवाद्यविधेयसंसर्गरूपवाक्यार्थो बाधितः स्यात्। नापि नेह नानेति निषेधार्थः। तत्रैव किंचनेत्यनुवादकांशस्य सत्त्वात् Nyāyāmṛ. 163A.3.

**अनुवादकाभ्युपगम** (anuvādakābhyupagama) *m.* acceptance of (sentence as being) a restatement or reiteration विस्पष्टं पौरुषेयत्वमन्यथा यद्योन्यामिति वाक्यमनुवादकं स्यादिति भावः। अनुवादकाभ्युपगमेऽप्याह - नहीति MayūMāli. 601. 4 (*on* ix. 2. 2)

**अनुवादकारण** (anuvāda-kāraṇa) *n.* cause of restatement or reiteration यदि हि विपरिवृत्तिरनुवादकारणं स्यात् ततो न कर्मान्तरमध्यवसीयेत TantrVā. 453. 14 (*on* ii. 2. 2); विधिः स्वस्य विशिष्टविधिगौरवपरिहारार्थं धात्वर्थभावनयोः प्राप्तिमन्यतोऽपेक्षते। तस्यां चापेक्षायां प्रत्यभिज्ञानमनुवादकारणम्, न त्वपेक्षाराहित्येऽपि Mīmā Kau. iii (2). 147. 7 (*on* ii. 2. 2)

**अनुवादकारणत्व** (anuvādakāraṇa-tva) *n.* the state of being the cause of restatement or reiteration अपेक्षाप्रत्यभिज्ञयोर्द्वयोरपि परस्परापेक्षत्वेनानुवादकारणत्वात् यथैव 'सोमेन'त्यादौ सत्यामप्यपेक्षायां प्रत्यभिज्ञाभावान्न धात्वर्थभावनयोरनुवादः MīmāKau. iii (2). 147. 8 (*on* ii. 2. 2)

**अनुवादकार्थवाद** (anuvādakārthavāda) *m.* explanatory passage which restates or reiterates नन्वनुवादकार्थवादानामप्रमाणकत्वात्कथं विधिभिर्वाक्यैकवाक्यता VedāntKa. 179. 1 (*on* i. 3. 24)

**अनुवादकृत** (anuvāda-kṛta) *adj.* caused by repetition 'विश्वजित्सर्वपृष्ठो भवति' ...। रथन्तरपृष्ठबृहत्पृष्ठयोर्ज्योतिष्टोमे विकल्पितयोरिहापि चोदकेन विकल्पप्राप्तौ सर्वशब्देन समुच्चयो विधीयते। तथा सति - अनुवादकृतं वैयर्थ्यं न भविष्यति NyāyMāVi. 383. 1 (*on* vii. 3. 3)

**अनुवादकेच्छाविषयत्व** (anuvādakecchāviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of desire of one who repeats or reports वक्तृप्रतिपाद्यतया युष्मदर्थघटितवाक्यार्थघटितो यो वाक्यार्थकर्मकोक्तिक्रियाघटितवाक्यार्थस्तद्विषयकत्वविशिष्टप्रतिपत्त्याश्रयत्वेनैव तस्यानुवादकेच्छाविषयत्वात् ŚaktiVā. 125. 24.

**अनुवादकोच्चारित** (anuvādakoccārita) *adj.* uttered by one who repeats or reports अनुवादकेन यः संबोध्यते स नानुवादकोच्चारितयुष्मच्छब्दनिरूपितनिरुक्तसंबोध्यतावान् ŚaktiVā. 125. 20.

**अनुवादगत** (anuvāda-gata) *adj.* **1** pertaining to, i.e. referred to by the restatement or reiteration 'चतुर्दश पौर्णमास्यामाहुतयो हूयन्ते' इत्यनुवादगतचतुर्दशसंख्याश्रवणं सतीष्वपि पार्वणहोमादिषु अवषट्काराहुतिषु सवषट्काराहुतिविषयतया योज्यते PūrvottaVāNaMā. 146. 6; **2** belonging to the subject, cf. **अनुवादगतत्व**.

**अनुवादगतत्व** (anuvādagata-tva) *n.* the state of belonging to the subject समासे विध्यनुवादगतत्वेन विवक्षितयोः प्राधान्याप्राधान्ययोर्विपर्यासप्रसङ्गात् Ekāva. 6. 1 (3) (155. 3)

**अनुवादगिर्** (anuvāda-gir) *f.* expression of restatement or reiteration विप्रादेरनुवादः स्यात्प्रापणं वानुवादगीः। व्यत्ययाय त्रयाणां च राजत्वाप्राप्तिरस्ति हि NyāyMāVi. 93. 25 (*on* ii. 3. 2)

**अनुवादगोचर** (anuvāda-gocara) *m.* object of restatement or reiteration अज्ञानस्य साक्षिसिद्धतया प्रमाणाबोध्यत्वात्, प्रमाणज्ञानोदयात्प्राक्कालेऽज्ञानं तद्विशेषितोऽर्थः साक्षिसिद्धोऽज्ञात इत्यनुवादगोचरो भवति TattvPradī. (Ci.) 60.2; NyāySu. (Ja.) 63A. 12 (*on* i. 1. 1); Vādā. 32. 2.

**अनुवादज्ञान** (anuvāda-jñāna) *n.* cognition through reiteration, i.e. reiterative or repetitive cognition ज्ञानमात्रस्य पक्षत्वे त्वनुवादज्ञाने हेत्वसिद्धिः स्यात् VivaPraSaṁ. 21. 5.

**अनुवादतस्** (anuvāda-tas) *adv.* on account of the restatement or reiteration शब्दो लिङादिशून्योऽपि ह्यविज्ञातार्थबोधकः। विधिर्भवति सामर्थ्याज्ज्ञाते ह्यर्थेऽनुवादता (v. l. °वादतस् ASS. Ed.) BṛĀraUBhVā. i. 4. 856; निर्विण्णस्याग्रे ... शमान्वितायेत्यनुवादतः शमदमसंपत्तिर्लब्धा ŚivārkaMaDī. i. 85. 34 (*on* i. 1. 1); इष्यते चानुवादतोऽपि पदार्थप्राप्तिः MīmāKau. ii. 29. 4 (*on* ii. 3. 4)

**अनुवादता** (anuvāda-tā) *f.* the state of being a secondary reference, the state of being a restatement or reiteration यद्यपि प्राथम्यस्य स्त्रीलिङ्गसंबन्धः श्रौतस्तथापि प्राथम्यस्यैवाभ्यासेन संबन्धो न लिङ्गस्य। यदि लिङ्गस्यैतेन संबन्धोऽभिधीयते, प्राथम्यस्यानुवादता कल्प्येत ŚābaBh. 1675. 28 (*on* ix. 1. 33); सिद्धार्थमपि यद्वचः। न मानान्तरलब्धार्थतया तस्यावबोधकम्। न तत् सापेक्षमेषा चेदभिप्रेतानुवादता BrahmSi. 79. 16; सर्वत्राख्यातसंबद्धे ... विधिशक्त्युपसंक्रान्तेः स्याद्धातोरनुवादता TantrVā. 290. 2 (*on* i. 4. 3); अर्थे निश्चिते पश्चात्सोऽर्थो वाक्येन गम्यते। तस्यां दशायां वाक्यस्य तस्य स्यादनुवादता PrakaPañ. 36. 2; मिते तत्र न पूर्वस्मिन्सिद्धेऽप्यर्थेऽनुवादता BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 677; विध्यन्तरात्सिद्धेर्वेदान्तस्यानुवादता BṛĀraUBhVā. i. 4. 797; i. 4. 856; न च भूतार्थतामात्रेणानुवादतेत्युपरिष्टान्निपुणतरमुपपादयिष्यामः Bhām. 71. 8 (*on* i. 1. 2); वाक्यानि चानुवादतया नेतव्यानि TantrRa. 106. 5; परिचायकतानुरोधेनैकस्य विधित्वमपरस्यानुवादतेति बोध्यम् MīmāKau. ii. 328. 17 (*on* iii. 3. 10); एवं व्यभिचारभये गलिते वाक्यार्थनिर्णये जाते। पुनरभिधत्ते शब्दोऽप्यनुवादतयेति तस्य राद्धान्तः MānaMe. 104. 7.

**अनुवादताप्रसक्ति** (anuvādatā-prasakti) *f.* undesired occasion for the state of being a restatement or reiteration यत्र फलपर्यन्तपरीक्षादिना नाप्रामाण्यशङ्का यथा अवघातादेर्वैतुष्यादिसाधनग्राहकलौकिकमाने तेनानुवादताप्रसक्तेः व्रीहीनवहन्तीत्यादेर्नियमतात्पर्यकत्वं स्वीकृतम् GuruCandr. i. 470. 20.

**अनुवादताप्रसङ्ग** (anuvādatā-prasaṅga) *m.* undesired occasion for the state of being a restatement or reiteration अप्राप्तप्रापकस्य आगमस्यानुवाद[ता]प्रसङ्गोऽपि परिहृतः स्यात् NyāySiA. 232. 14.

**अनुवादत्व** (anuvāda-tva) *n.* **1** the state of being the subject, i.e. counterpositive of predicate धर्मस्य जिज्ञासा ...। आनन्तर्यविधाने तु या वेदाध्ययने कृते। इत्येवमनुवादत्वात्प्रागप्येषा प्रसज्यते ŚlokaVār. 1. 82 (26. 9); 'यश्चोदनालक्षणः स धर्मः' इत्येतस्यां वचनव्यक्तावर्थशब्दस्य न विधेयत्वम्, वाक्यभेदप्रसङ्गात्, नानुवादत्वम्, अतिप्रसङ्गात् TātpaṬ. (U.) 119. 12 (*on* 2. 283); कडाराः कर्मधारय इत्यत्र यः कडारशब्दस्तस्यानुवादत्वात् प्राधान्यम् PariVṛ. (Sī.) 168. 5; **2** the state of being a restatement or reiteration, the state of being secondary reference तेनेतरैः प्रमाणैर्या चोदनानामसङ्गतिः। तयैव स्यात्प्रमाणत्वमनुवादत्वमन्यथा ŚlokaVār. 2. 72 (68. 2); दुष्टत्वाच्छुक्तिकायोगो वार्यते रजतेक्षणात्। एवं सत्यनुवादत्वं लक्षणस्यापि संभवेत् ŚlokaVār. 4. 39 (145. 6); संवादत्वानुवादत्वमेकस्यैकान्तनिश्च (?श्चि)तम्। ऐकान्तिकविधित्वाद्य ब्राह्मणे तन्न युज्यते TantrVā. 177. 14 (*on* i. 3. 10); 287. 15 (*on* i. 4. 2); यथा चान्यत्रार्थवादानामनुवादत्वाल्लक्षणावृत्तिरदोषः TantrVā. 819. 24 (*on* iii. 3. 2); एवमन्यतरस्यातिवादत्वे (v. l. अनुवादत्वे) (ASS. Ed.) अवश्यंभाविनि ऋचा प्रतिषेधविधानम् ṬupṬ. 228. 1 (*on* ix. 4. 17); किं वाक्यस्यानुवादत्वं सिद्धेऽर्थे मान्तरेण वा। मिते तत्र न पूर्वस्मिन् सिद्धेऽप्यर्थेऽनुवादता BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 677; साकाङ्क्षत्वानुवादत्वे कुतश्चावगते त्वया। अप्रामाण्यान्न चेत्ताभ्यां विधेयप्रक्षयाद्विधेः TaiUBhāVā. 185. 18 (2); धर्मं प्रति प्रत्यक्षमनिमित्तमेवंलक्षणकत्वादित्यनुवादत्वं लक्षणस्यापि संभवेदिति तदेतल्लक्षणवर्णने

सूत्रयोजनमसमीचीनम् NyāyMañ. 1. 93. 18; साधकबाधकयोरन्यतरोपनिपातः संभवति। तत्र साधकसंभवेऽनुवादत्वम् इतरत्र बाधितविषयत्वादप्रमाणत्वम् Kāśi. i. 67. 21 (*on* 2. 21); ii. 16. 11 (*on* 5 (1). 1) कुतस्तदुपनिपातसंभावनयानुवादत्वम् ĀgaPrā. 20. 2; दश यज्ञायुधानीति ... लाक्षणिकार्थत्वापत्तेः। अथ वानुवादत्वेनाप्रवृत्तिविशेषकरत्वात् TantrRa. 42. 17; ईश्वरेऽपि शास्त्रस्यानुवादत्वमपि तत्रांशे नाशङ्कनीयमेव NyāyKu. 87. 5; विप्रग्रहणमनुवादत्वात् क्षत्रियादिप्रदर्शनार्थम् CaturCin. iii (1). 57. 8; iii (1). 1057. 1; iii (2). 601. 8; ब्रह्मणः प्रमाणान्तरगोचरत्वे तद्विषयस्यागमस्यानुवादत्वं प्रसञ्जयता सूचितम् ŚatDū. 222. 26; विप्रेणैवाध्यापनमिति विधानेन संभवत्यप्यनुवादत्वमस्येति वृथा मेधातिथेर्ग्रहः ManvaMu. 28. 17 (*on* 1. 103); किं चानुवादत्वेऽपि नैष्फल्यमात्रं न त्वप्रामाण्यं याथार्थ्यमेव प्रामाण्यं न त्वनधिगतार्थत्वमित्यन्यत्रोक्तत्वात् Nyāyāmṛ. 162B. 1; अर्थेऽनुपलब्धे इत्यनुवादत्वं निरस्यति YuktiSneha. 44. 29 (*on* i. 1. 5); त्रिवृत्कुर्वत उपदेशात् इति सूत्रं त्वनुवादत्वान्न पञ्चीकरणं न्यायसिद्धं बाधितुमुत्सहते SiddhāBi. 103. 1; अर्थवादस्य गुणत्वादनुवादत्वेन लक्षणासहिष्णुत्वाच्च तत्रैव लक्षणा युक्ता UpaParā. 2. 9; गुणवृत्तिनिमित्तकथनार्थत्वाच्च पूर्ववदेव संगतित्रयम्। तत्र न तावदयमर्थवादः येनानुवादत्वात् गुणवृत्त्यङ्गीकरणमपि युज्यते MīmāKau. i. 285. 16 (*on* i. 4. 27); न च वैयर्थ्यं, रशनाधर्माणां दर्भमयीत्वादीनामेतत्परिव्याणसाधारण्यसिद्ध्यर्थमनुवादत्वस्य तृतीये साधितत्वात् BhāṭṭDī. ii. 148. 11 (*on* iv. 4. 9); iv. 5. 5 (*on* x. 5. 3); नापि 'वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता' इतिवदनुवादत्वम् संवादिप्रमाणाभावात् VīraMi. (Bhakti.) 42. 3; ननु अनुवादत्वेऽनुशब्दस्यानर्थक्यमित्यस्वरसादनुशब्दस्य कर्मप्रवचनीयत्वमाश्रित्य ... यागविधानमुपपादयति MayūMāli. 172. 10 (*on* ii. 3. 10); इदं सूत्रं समाहारद्विगावेव। अनुवादत्वे लाघवात् LaŚabdeŚe. ii. 36. 6; **3** the state of being the continuation or supplying (from the previous rule) परस्मिन्निति निमित्तभावे सप्तमी, न परसप्तमी, परशब्देनैव परत्वस्योक्तत्वात् परस्मिन्य आदेश इति अनुवादत्वात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 57 (191. 23)

**अनुवादत्वकारण** (anuvādatva-kāraṇa) *n.* cause of the state of being a restatement or reiteration न चाप्युद्दिश्यमानत्वमनुवादत्वकारणम् TantrVā. 625. 3 (*on* ii. 3. 26); [Abl.] on account of the state of being a restatement or reiteration मानत्वं तत्र च श्रुतेः। न कथंचन संभाव्यमनुवादत्वकारणात् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1747.

**अनुवादत्वगमक** (anuvādatva-gamaka) *adj.* indicative of the state of being a restatement or reiteration अनुवादत्वगमको हि शब्दोऽसंभवादुपेक्षणीयः NyāyMāVi. 156. 27 (*on* iii. 4. 5)

**अनुवादत्वनिर्वाहार्थम्** (anuvādatvanirvāhārtham) *adv.* for the sake of facilitating the state of being a restatement or reiteration अनुवादस्य पुरोवादसापेक्षत्वात् पुरोवादपर्यालोचनेनैवात्मलाभ इत्यनुवादत्वनिर्वाहार्थं पुरोवादपर्यालोचनस्यावश्यकत्वात् MayūMāli. 148. 11 (*on* ii. 2. 9)

**अनुवादत्वनिश्चय** (anuvādatva-niścaya) *m.* ascertainment of the state of being a restatement or reiteration अनुवादत्वनिश्चयात्प्रथमं जायमान एव प्रत्ययो विशेषविषय एव जायते न तु सामान्यविषयः अतो यज्यर्थत्वेऽपि न पारिप्लवत्वम् MayūMāli. 525. 2 (*on* vii. 1. 1)

**अनुवादत्वपर** (anuvādatva-para) *adj.* intended to be a restatement or reiteration न च सूत्रमप्यनुवादत्वपरमेवास्तु MayūMāli. 539. 24 (*on* vii. 3. 9)

**अनुवादत्वपरिहार** (anuvādatva-parihāra) *m.* avoidance or removal of the state of being a restatement or reiteration अथातो ब्रह्मजिज्ञासेति सूत्रेऽनुवादत्वपरिहाराय ... कर्तव्येतिपदमध्याहार्यम् NyāySu. (Ja.) 21B. 13 (*on* i. 1. 1); आकरग्रन्थेषूक्तरीत्यानुवादत्वपरिहाराय दार्शिकहविःसामान्ये लक्षणामङ्गीकृत्य पूर्वदेवतापनयनस्य वक्ष्यमाणदेवताभ्यो विभागस्य वा विधेयत्वाभ्युपगमेऽपि ... अनुवादत्वापरिहारात् VidhiRa. 39 (?40) (200. 4)

**अनुवादत्वप्रतीति** (anuvādatva-pratīti) *f.* cognition of the state of being a restatement or reiteration विधित्वानुवादत्वप्रतीतिमन्तरेण वाक्यार्थस्यैवानवगमात् CaturCin. iii (1). 114. 9; अपूर्वार्थो विधीयताम् इति चेत्। मैवम्। हिशब्देन यच्छब्देन चोभयत्रानुवादत्वप्रतीतेः NyāyMāVi. 156. 11 (*on* iii. 4. 4)

**अनुवादत्वप्रदर्शनार्थम्** (anuvādatvapradarśanārtham) *adv.* for the sake of showing (the sacrifice) as being a restatement or reiteration योऽपि यत् जुहोतीति यच्छब्दात् द्रव्यप्रत्ययो भवति सोऽपि ... क्रियाविशेषणभूतस्यानुवादत्वप्रदर्शनार्थम् TantrVā. 1019. 4 (*on* iii. 4. 46)

**अनुवादत्वप्रयुक्त** (anuvādatva-prayukta) *adj.* caused by the state of being a restatement or reiteration (वैफल्येन स्वाध्यायविधिग्रहणानुपपत्तेः) अध्ययनस्याक्षरावाप्त्यर्थत्वपक्षे अनुवादत्वप्रयुक्तवैफल्यस्यादोषत्वेऽपि ... अनुवादकवाक्याध्ययने स्वाध्यायोऽध्येतव्यः इति विधिना प्रवृत्त्यनुपपत्तेः GuruCandr. i. 471. 21.

**अनुवादत्वप्रसङ्ग** (anuvādatva-prasaṅga) *m.* undesired occasion for the state of being a restatement or reiteration ननु भवतीति स्वतःसिद्धम्। मैवम्। तथा सत्यनुवादत्वप्रसङ्गात् NyāySu. (Ja.) 17A. 2 (*on* i. 1. 1)

**अनुवादत्वभङ्ग** (anuvādatva-bhaṅga) *m.* loss of the state of being a restatement or reiteration श्रोतव्य इत्यादेरनुवादत्वभङ्गः Nyāyāmṛ. 619B. 11.

**अनुवादत्वलक्षण** (anuvādatva-lakṣaṇa) *n.* characteristic of the state of being a restatement or reiteration अग्निहोत्रपदे स्पष्टमनुवादत्वलक्षणम् TantrVā. 296. 19 (*on* 1. 4. 4)

**अनुवादत्वलाक्षणिकत्वकल्पन** (anuvādatvalākṣaṇikatva-kalpana) *n.* assumption of the state of being a restatement and the state of being an indicatory statement पृष्ठैः स्तुवत इति श्रुतेरनुवादत्वलाक्षणिकत्वकल्पनस्य ... अयुक्तत्वात् VidhiRa. 29 (164. 12)

**अनुवादत्वव्यञ्जकाभाव** (anuvādatvavyañjakābhāva) *m.* absence of what indicates the state of being a restatement or reiteration (यत्किंचिल्लिङ्गाभावेन लैङ्गिकाभावस्य वक्तुमशक्यत्वात्) लिङ्गाभावेन अनुवादत्वव्यञ्जकाभावेन GuruCandr. i. 482. 21.

**अनुवादत्वव्यावृत्ति** (anuvādatva-vyāvṛtti) *f.* exclusion, i.e. removal of the state of being a restatement or reiteration सूत्रस्यानुवादत्वव्यावृत्तये तव्यप्रत्ययमध्याहरति एषितव्यमिति VedāntKa. 43. 24 (*on* i. 1. 1)

**अनुवादत्वशङ्का** (anuvādatva-śaṅkā) *f.* doubt regarding the state of being a restatement or reiteration न हिंस्यादित्यत्र नानुवादत्वशङ्कापि AdvaiSi. 822. 12; नानुमानेनोक्तश्रुतेरनुवादत्वशङ्का GuruCandr. i. 468. 21.

**अनुवादत्वसमर्थनार्थम्** (anuvādatvasamarthanārtham) *adv.* for the sake of establishing the state of being a restatement or reiteration सूत्रद्वयमगमितं पश्यन्ननुवादत्वसमर्थनार्थं क्रतुयुक्तपुरुषधर्मपक्षं हृदि कृत्वा स चायमर्थ उपनयनकाल एव प्रतिषिद्धः इति ब्रवीति TantrVā. 936. 1 (*on* iii. 4. 12)

**अनुवादत्वसंभव** (anuvādatva-sambhava) *m.* possibility of the state of being a restatement or reiteration होतुः पादद्वयस्यावस्थानेनान्यः पाद इत्यस्यानुवादत्वसंभवात् ... तत्र होता स्थित्वानुब्रूयादित्यर्थः BhāṭṭCan. 100. 14 (*on* xvi. 1. 3)

**अनुवादत्वसूचनार्थ** (anuvādatvasūcanārtha) *adj.* meant for indicating the state of being a restatement or reiteration अनुवादत्वसूचनार्थः सौत्रो हि वाकारः ŚivārkaMaDī. ii. 391. 25 (*on* iii. 4. 20)

**अनुवादत्वाकाङ्क्षा** (anuvādatvākāṅkṣā) *f.* desire for (admitting) the state of being a restatement or reiteration यावद्यावद्विधेयान्तरमुपादीयते तावत् तावत्पूर्वत्रानेकशक्तिकल्पनाभयादनुवादत्वाकाङ्क्षा भवति TantrVā. 290. 4 (*on* i. 4. 3)

**अनुवादत्वाङ्गीकरण** (anuvādatvāṅgīkaraṇa) *n.* acceptance of the state of being a restatement or reiteration प्रयच्छेदिति चानन्यपरे विस्पष्टे विधौ सति नानुवादत्वाङ्गीकरणं युक्तम् TantrVā. 1063. 5 (*on* iii. 5. 48)

**अनुवादत्वाङ्गीकार** (anuvādatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of the state of being a restatement or reiteration 'आघारमाघारयति' इत्यस्योपलक्षणत्वेनानुवादत्वाङ्गीकारे वैयर्थ्यप्रसङ्गाच्च न द्वितीयोऽपि (पक्षः) BhāṭṭDī. iv. 88. 11 (*on* x. 7. 12)

**अनुवादत्वानपेक्षण** (anuvādatvānapekṣaṇa) *n.* absence of expectancy for the state of being a restatement or reiteration एवं प्राप्तिबुद्धौ सत्यामप्यनुवादत्वानपेक्षणाद्विधेः कर्मान्तरत्वम् TantrVā. 454. 8 (*on* ii. 2. 2)

**अनुवादत्वानिवृत्ति** (anuvādatvānivṛtti) *f.* non-cessation or non-removal of the state of being a restatement or reiteration पितरो यत्र पूज्यन्ते तत्र मातामहा अपि। अविशेषेण कर्तव्यं विशेषान्नरकं ध्रुवमिति। ... अविशेषविधायकत्वान्नानुवादकमिति चेत्। मैवम्। पितरो यत्र पूज्यन्त इत्यादिपूर्वार्धस्यानुवादत्वानिवृत्तेः CaturCin. iii (1). 84. 19.

**अनुवादत्वानुपपत्ति** (anuvādatvānupapatti) *f.* untenability of the state of being a restatement or reiteration न ... अवदानानुवादेन पञ्चत्वविधिः ... वपाया इतराङ्गवत्तदभावेनावदानाप्राप्तेर्वपाश्रवणस्यानुवादत्वानुपपत्तेः BhāṭṭDī. iv. 93. 13 (*on* x. 7. 18); न चतुस्त्रिंशदित्यत्र ... तदादिकमन्त्रलक्षणया तन्निषेधो विधीयते, तत्पदमात्रनिषेधे षड्विंशतिरित्येवेत्यादेरनुवादत्वानुपपत्तेः GuruCandr. i. 462. 18.

**अनुवादत्वापत्ति** (anuvādatvāpatti) *f.* contingency of the state of being a restatement or reiteration तथाभूतानां च द्वादशत्वविधिनैव प्राप्तेरनुवादत्वापत्तिः TantrVā. 314. 9 (*on* i. 4. 17); तेन मूलप्रमाणाभावेनाजाता येयं प्रमाणान्तरसंगतिस्तयैव प्रामाण्यमन्यथानुवादत्वापत्तेः NyāyRa. 68. 11 (*on* 2. 72); नेह शीर्षण्यान् प्राणानुद्दिश्य

सप्तत्वं विधीयतेऽन्यतोऽवगमादनुवादत्वापत्तेः VedāntKa. 331. 21 (*on* ii. 4. 5); तथा च अनुवादत्वापत्त्या विधिकल्पकत्वं वाच्यम् GuruCandr. i. 305. 4; LaCandr. 371. 8.

**अनुवादत्वापरिहार** (anuvādatvāparihāra) *m.* non-avoidance or non-removal of the state of being a subject वक्ष्यमाणदेवताभ्यो विभागस्य वा विधेयत्वाभ्युपगमेऽपि तस्य ... उपांशुयाजाज्यस्याभावेन च विधेयालाभेनानुवादत्वापरिहाराद्य VidhiRa. 39 (? 40) (200. 8)

**अनुवादत्वापेक्षण** (anuvādatvāpekṣaṇa) *n.* expectancy for the state of being a restatement or reiteration यदनूद्यतामित्यपेक्षितं तत्प्राप्तौ सत्यामनूद्यते। नैकाङ्गविकलमनुवादत्वापेक्षणेन प्राप्तिबुद्धिमात्रेण वा TantrVā. 454. 6 (*on* ii. 2.2)

**अनुवादत्वाभाव** (anuvādatvābhāva) *m.* absence of the state of being a restatement or reiteration विधिपरत्वे वेदान्तानां न केवलमनुवादत्वाभावोऽपि तु विपरीतार्थत्वं च न स्यात् VedāntKa. 59. 21 (*on* i. 1. 3); वेदस्यापौरुषेयत्वेन मानान्तरापेक्षयानुवादत्वाभावे 'उरु प्रथस्व' इत्यादिमन्त्राणां पुरोडाशप्रथनादिरूपस्वार्थप्रकाशनसामर्थ्यरूपलिङ्गेन विनियोगसिद्धेः GuruCandr. i. 470. 11.

**अनुवादत्वायोग** (anuvādatvāyoga) *m.* untenability of the state of being a restatement or reiteration आनन्दत्वबोधिका श्रुतिरपि ... सत्यश्रुतिवद्भवेत् इति चेन्न ... श्रुतेश्च निरुपाधिकानन्दविषयत्वेन भिन्नविषयत्वादनुवादत्वायोगात् AdvaiSi. 426. 4; (एतावन्तं कालं ब्रह्म नावेदिषम्) उक्तश्रुतिरनुवादिकेति तत्तुच्छम्, ब्रह्मधीपूर्वकालवृत्तित्वेन ग्राहकानुभवेन प्रलयवृत्तिताग्राहकश्रुतेरनुवादत्वायोगात् GuruCandr. i. 460. 18.

**अनुवादत्वावश्यकत्व** (anuvādatvāvaśyaka-tva) *n.* necessity of the state of being a restatement or reiteration उभयतोऽप्यनुवादत्वावश्यकत्वे समानयनादिविध्यदृष्टार्थत्वाद्यनुरोधेन शुद्धानूयाजवचनस्यैवानुवादत्वम् BhāṭṭDī. ii. 105. 16 (*on* iv. 1. 16)

**अनुवादत्वासंभव** (anuvādatvāsambhava) *m.* **A** impossibility of the state of being a restatement or reiteration इमौ च पशुसोमद्रव्यकौ, न चैवं सति प्रत्यभिज्ञानमस्तीत्यनुवादत्वासंभवः TantrVā. 508. 18 (*on* ii. 2. 17); वषट्कर्तुर्णा चानेकचमसप्राप्तौ सत्यामनुवादत्वासंभवाद् ग्रहेष्वपि पूर्वेण प्राप्तत्वाद्यमसशब्दोऽनर्थकः TantrVā. 1069. 7 (*on* iii. 5. 53); अप्राप्तत्वेनानुवादत्वासंभवात् विधिरेवायम् VedāntDī. 224. 10 (*on* iv. 1. 12); 'सोऽत्र जुहोती'त्यस्य मन्त्रविधानार्थमनुवादत्वासंभवाद्धोमान्तरविधानार्थत्वमेव MayūMāli. 696. 10 (*on* x. 4. 1); **B** impossibility of the state of being the subject, i.e. counter-positive of predicate एवमप्यग्निष्टोमसामेति नावकल्प्यते अनुवादत्वासंभवाद् विधाने च वाक्यभेदात् ŚāstrDī. 155. 14 (*on* ii. 2. 12)

**अनुवादत्वोक्ति** (anuvādatvokti) *f.* mention of the state of being a restatement or reiteration अनुवादत्वोक्तिस्तूभयत्र तुल्या MīmāNyāPra. 253. 17; षड्विंशतिपदे षडशीतिसमासपदोपेताध्रिगुलक्षणयानुवादत्वोक्तौ लक्षणादोषात् ... न चतुस्त्रिंशदिति निषेधानुवादः GuruCandr. i. 461. 17.

**अनुवादत्वोपपत्ति** (anuvādatvopapatti) *f.* tenability of the state of being a restatement or reiteration न च जीवत्वावच्छिन्नजीवभेदस्याप्राप्त्या 'न हिंस्या'दित्यादिवदननुवादत्वम्, जीवे ईश्वरभेदस्य प्रत्यक्षसिद्धतया ... तद्बोधकश्रुतेरनुवादत्वोपपत्तेः AdvaiSi. 822. 12.

**अनुवादत्वोपासनार्थत्वव्युदास** (anuvādatvopāsanārthatva-vyudāsa) *m.* refutation of the state of being a restatement and the state of being what is meant for adoration श्रुतिषु च न प्रामाणिकभेदव्युदासः ... तासां च तत्प्रधानत्वमनुवादत्वोपासनार्थत्वव्युदासात् तात्पर्यलिङ्गावगमाद्य स्थितम् ŚrutaPra. ii. 447. 18 (*on* iii. 2. 29)

**अनुवादत्वोपोद्बलन** (anuvādatvopodbalana) *n.* strengthening of the state of being a restatement or reiteration 'यजत' इत्यस्य वर्तमानापदेशत्वेन विधित्वाभावात्। न चाप्राप्तार्थकत्वेन लेट्त्वनिश्चयः, आग्नेयादियागानां प्राप्तानामेवानुवादसंभवेन तदसिद्धेः। प्रत्युत यच्छब्दैवंशब्दसमभिव्याहारेणानुवादत्वोपोद्बलनाद्य MīmāKau. iii (2). 162. 18 (*on* ii. 2. 3)

**अनुवादत्वौचित्य** (anuvādatvaucitya) *n.* propriety of the state of being a restatement or reiteration अस्मिन्नेव शास्त्रे व्यावहारिकस्यैवेश्वरप्रतिषेधस्यैश्वर्यवैराग्याद्यर्थमनुवादत्वौचित्यात् SāṁkhyaPraBh. 2. 36 (*on* 0. 0)

**अनुवाददर्शन** (anuvāda-darśana) *n.* observation, i.e. view of (something being) a restatement, reiteration or secondary reference दण्डी प्रैषानन्वाहेत्यनूद्यते। ... तस्मात्सर्वत्र दण्डभावादनुवाददर्शनमुपपद्यते ṬupṬ. 26. 3 (*on* iv. 2. 18); दण्डस्यानुवाददर्शनमुपपद्यते TantrRa. 141. 2; न वा किंचिदिति मतं यद्यप्यसंकुचितविषयम् ...। तथापि ब्राह्मणमात्रपरतया नेयम्। उपसंहारे ईशानतमो ब्राह्मण इत्यनुवाददर्शनात् DaṇḍaVi. 203. 10; धर्मशब्दो न यागादिजन्यापूर्ववाची। किंतु यागादिकर्मवाची। ... 'लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्तीति' श्रुतावपि तथैव लोकव्यवहारस्यानुवाददर्शनाद्य ŚivārkaMaDī. i. 17. 8 (*on* i. 1. 1); प्रकृतितः प्राप्तत्वात्पशावपि दैवतावदानोत्तरमेव प्रदानमिति प्राप्ते ... न तावत्येव होतव्यमित्यनुवाददर्शनाद्य समानकालान्यवदानानि कृत्वा प्रदानम् (पशोः) BhāṭṭCan. 53. 5 (*on* xiv. 2. 18)

**अनुवाददशा** (anuvāda-daśā) *f.* [Loc. ] at the time of restatement or reiteration लौकिकमाप्तवाक्यमनुवाददशायामर्थसंस्पर्शि TantrRaha. 37. 18.

**अनुवाददोष** (anuvāda-doṣa) *m.* fault (in the form) of restatement or reiteration कुतश्चित्प्रतिपन्ने पुनःप्रतिपादनेऽनुवाददोषो मा भूत् ManuBh. i. 21. 9 (*on* 1. 25); पूर्वत्रासिद्धमित्याष्टमिकस्य प्लुतस्यासिद्धत्वात् ततश्च पक्षेऽनुवाददोषः प्राप्नोति Pradī. i. 14B. 12 (*on* i. 2. 17); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 17 (290. 8); नियमे प्राप्तबाधः सिद्धस्य पुनरुपादानादनुवाददोषश्च विधौ तु न प्राप्तबाधो नाप्यनुवाददोषः Pradī. vii. 225. 21 (*on* viii. 4. 32)

**अनुवादद्वय** (anuvāda-dvaya) *n.* pair of restatements or reiterations अनुवादद्वयेन समुदायद्वयाप्तेर्द्विवचनान्तोपपदवशेन तेषामिवाधिकारसंबन्धः PrakaPañ. 260. 11; द्विवचनमपि य एवं विद्वानित्येवं संयुक्तानुवादद्वयपरिकल्पितसमुदायद्वयाभिप्रायं प्रसिद्धार्थमेव ŚāstrDī. 402. 21 (*on* iv. 4. 11)

**अनुवादद्वार्** (anuvāda-dvār) *f.* [Inst.] through restatement or reiteration 'नेह नाना' इत्यादिश्रुतीनाम् ... ब्रह्मगतस्य सत्यत्वेन द्वे(?द्वै)ताभावस्य अनुवादद्वारा विधेयब्रह्मस्तुतिपरत्वम् GuruCandr. i. 248. 13.

**अनुवादद्वार** (anuvāda-dvāra) *n.* [Inst.] through restatement or reiteration एकवाक्यत्वम् ... तद्यानुवादद्वारेण स्तुतौ सत्यामवकल्पते न विधौ TantrVā. 914. 19 (*on* iii. 4. 9); (मागधः। कर्तव्यः पूर्वरङ्गस्तु) पाठ्यादियोजना च वेषाचारयोजना च ... तामनुवादद्वारेणाभिधातुं शुद्धधान्यत्वेन योज्य इत्याख्यातुं समुचितमुपसंहारं करोति AbhinBhā. i. 250. 22 (*on* 5. 173); अवान्तरभेदप्रतिपादनद्वारेणैव चानुवादद्वारेणाविवक्षितवाच्यस्य यः प्रभेदो विवक्षितान्यपरवाच्यात्प्रभिन्नत्वं तत्प्रतिपादनायेदमुच्यते Loc. 60. 21 (*on* 2. 1)

**अनुवादधी** (anuvāda-dhī) *f.* cognition (produced) from the restatement or reiteration अनुवादधीस्त्वसन्निकृष्टपदाच्छाब्यपि न शास्त्रम् NayaVi. 143. 6 (*on* i. 1. 5)

**अनुवादन** (anu-vādana) *n.* [enumerated in the *anupravacanādigaṇa*, GaṇPā. 7. 15; GaṇRa. 6. 366 (397)] **1** the word *anuvādana* छोऽनुप्रवचनादेः। तदस्य प्रयोजनमिति वर्तते। अनुप्रवचनादिभ्यश्छो भवति। ठञोऽपवादः ... अनुवादन JaineVyā. 233. 7 (*on* iii. 4. 104); KāśiVṛ. *on* v. 1. 111; **2** restatement or reiteration शब्दस्यार्थस्य तत्प्रोक्तं पुनरुक्तं मनीषिभिः। विज्ञातस्य पदार्थस्य त्रीन् वारान् भाषितस्य च। नानुवादः परोक्तस्य भवेत्तद(दन)नुवादनम् Mānaso. iv. 2. 194 (? 394)

**अनुवादनिरपेक्षम्** (anuvādanirapekṣam) *adv.* without expectancy for or depending on restatement or reiteration अवश्यं विध्यनुवादनिरपेक्षं संक्षेपविस्ताराभिधानमात्रं हेतुर्वक्तव्यः स चानैकान्तिक इत्युक्तम् TantrVā. 1074. 1 (*on* iii. 6. 7)

**अनुवादनिराकरण** (anuvāda-nirākaraṇa) *n.* refutation of (being) a restatement or reiteration ये च लक्षणानुवादेनैवानिमित्तपरं सूत्रमिति मन्यन्ते तन्निरासार्थमनुवादनिराकरणम्, न ह्यनुक्तस्यानुवादोऽपि संभवति NyāyRa.137. 21 (*on* 4. 16)

**अनुवादनीय** (anu-vādanīya) *adj.* [P. v. 1. 111; GaṇPā. 7. 15; GaṇRa. 6. 366 (397)] to be restated or reiterated अनुवादो ह्यनूद्यमानार्थस्य प्रापकमपेक्षत इत्येव नियमः। न तु पुरोवादप्राप्तं सर्वं यथाकथंचिच्छब्दस्य सामर्थ्यमाश्रित्यानुवादनीयमिति नियमः ŚivārkaMaDī. i. 117. 10 (*on* i. 1. 2)

**अनुवादपक्ष** (anuvāda-pakṣa) *m.* **A** view of (the text being) restatement or reiteration नन्वनुवादेऽपि लक्षणा। नानुवादपक्षे लक्षणायां दोषः ŚābaBh. 364. 3 (*on* i. 4. 22); 1201. 15 (*on* iv. 1. 8); इतरथा हि .. अनुवादपक्षो दुरुपन्यास एव स्यात् TantrVā. 468. 15 (*on* ii. 2. 3); (कठोरहृदयो रामोऽस्मि) रामस्य यत् कठोरहृदयाभिधानं तत् पुनरुक्तमेव .अनुवादपक्षस्यातिकृच्छ्रत्वात् VyaktiVi. 118. 12; अनुवादपक्षेऽप्याश्रमान्तरसद्भावमुक्त्वास्मिन्वाक्ये तेषां विधिरेव नानुवादः VedāntKau. 363. 21 (*on* iii. 4. 20); विध्यनुवादपक्षयोरुभयोरप्यत्र विग्रहे पारमेश्वरत्वासंभवशङ्का प्रवर्तते ŚivārkaMaDī. i. 253. 28 (*on* i. 1. 21); अनुवादपक्षस्यायुक्तत्वात् विधिपक्ष एवाश्रयणीयः PūrvottaVāNaMā. 15. 2; **B** category of restatement or reiteration, cf. **अनुवादपक्षनिक्षिप्तत्व.**

**अनुवादपक्षनिक्षिप्तत्व** (anuvādapakṣanikṣipta-tva) *n.* the state of being thrown, i.e. included in the category of restatement or reiteration न लक्षणवर्णनमस्माकमभिमतम् अनुवादपक्षनिक्षिप्तत्वात्, अपि तु लोकप्रसिद्धप्रत्यक्षानुवादेन

धर्मं प्रति अनिमित्तत्वमेव विधीयते NyāyMañ. i. 94. 12.

**अनुवादपरत्व** (anuvādapara-tva) *n.* the state of being what is intended for a restatement or reiteration न च वाच्यम् ... व्यस्तोपासनेषु विधिश्रुतीनां वैयर्थ्यमिति व्यस्तोपासनानुवादेन समस्तोपासनस्य विधेयतया तच्छ्रुतीनामनुवादपरत्वात् VedāntKau. 349. 14 (*on* iii. 2. 55)

**अनुवादपरा** (anuvāda-parā) *adj.* (*f.*) intended for a restatement or reiteration उद्गमश्रुतिस्तु स्तुतित्वेनानुवादपरा भविष्यति AṇuBh. 165. 20 (*on* ii. 4. 21)

**अनुवादपरिभाषा** (anuvāda-paribhāṣā) *f.* [Inst.] in the manner or the mode of restatement (of facts) श्रीशुक उवाच। एतावदनुवादपरिभाषया प्रत्युदीर्य मुनिवरः ... राजयानमपि तथोवाह BhāgP. v. 10. 14.

**अनुवादपरिहार** (anuvāda-parihāra) *m.* avoidance or removal of a restatement or reiteration अनुवादपरिहाराय च कर्तव्यपदाध्याहारेण तावदन्वयः PrakaVi. 30. 7; अत्र च सूत्रेऽनुवादपरिहाराय कर्तव्यपदमध्याहृत्य ... मुमुक्षुणा ब्रह्मानुभवाय विचारः कर्तव्यः इति श्रौतो वाक्यार्थः कथनीयः VivaPraSaṁ. 224. 12.

**अनुवादपुरस्सरम्** (anuvādapurassaram) *adv.* as preceded by restatement or reiteration प्रतिवादिवाक्यादवगतार्थस्यानुवादपुरःसरं प्रमाणासंभवेन सर्वैर्वादिभिर्निराकरणाङ्गीकारात् ... लक्षणप्रमाणयोरसंभवात्तादृगज्ञानमस्तीत्येतदेवाज्ञानम् TattvPradī. (Ci.) 57. 5; Vādā. 30. 3.

**अनुवादपुरोवादसाधारण्य** (anuvādapurovāda-sādhāraṇya) *n.* [Inst.] in commonness with a restatement and prestatement (जगत्कारणवादिवाक्यप्रतिपाद्यम् ...ब्रह्म जिज्ञास्यम्) अनुवादपुरोवादसाधारण्येन जगत्कारणवादीत्युक्तम् ŚrutaPra. iB. 173. 20 (*on* i. 1. 5)

**अनुवादपूर्वकम्** (anuvādapūrvakam) *adv.* as preceded by a restatement or reiteration तत्रोत्थापनस्यानुवादपूर्वकं ध्रुवालक्षणं तत्प्रयोगद्वारेण पूर्णं कर्तुमाह AbhinBhā. i. 226. 23 (*on* 5. 59); सूत्रकारोक्तप्रयोजनानुवादपूर्वकं वार्त्तिकारम्भप्रयोजनं दर्शयति TātpaṬ. (Vā.) 2.2 (*on* i. 1. 1); CaturCin. iii (1). 758. 13; सर्वेषामनुवादपूर्वकं कालादिसंबन्धोपपत्तेः MīmāKau. i. 253. 2 (*on* i. 4. 15); निषेधमुखेनानुपा(?वा)दपूर्वकं देशांतरमृते इत्यस्य विवरणमुत्तरपद्यम् BālamBha. iii. 69. 23 (*on* 3. 21)

**अनुवादप्रकार** (anuvāda-prakāra) *m.* [Inst.] in the mode or manner of restatement or reiteration पदशो दशश्लोक्यामुक्तमर्थं श्रोतुरनुवादप्रकारेण द्रढयति ŚrutaPra. iB. 52. 13 (*on* i. 1. 1)

**अनुवादप्रतियोगिविधि** (anuvādapratiyogi-vidhi) *m.* injunction opposed or counter to a restatement or reiteration इह ःु निषेधप्रतियोगिविधित्वं लक्ष्यरूपम्। अतो न तदव्यापनं दोष इति चेत्। मैवम्। इहाप्यनुवादप्रतियोगिविधेरेव लक्ष्यत्वात् VidhiRa. 11 (82. 11)

**अनुवादप्रतियोगिविधित्व** (anuvādapratiyogividhi-tva) *n.* the state of being an injunction opposed or counter to a restatement or reiteration नन्वनुवादप्रतियोगिविधित्वं तत्र तस्य व्यवस्थापितम् VidhiRa. 11( 82. 4)

**अनुवादप्रदेश** (anuvāda-pradeśa) *n.* domain of repetition or reproduction यया कयाचन संज्ञया भावितस्य प्रत्ययादर्शनस्यानुवादप्रदेशेषु यत्किंचनसंज्ञोच्चारणेऽपि ग्रहणप्रसङ्गः, ततश्च अत्तीति ... द्विर्वचनं स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 61 (219. 15)

**अनुवादप्रयोजन** (anuvāda-prayojana) *n.* purpose of restatement or reiteration अनुवादप्रयोजनं कर्मापेक्षितकर्तृस्तुतिः VedāntKa. 194. 7 (*on* 1. 3. 14); अनुवादप्रयोजनं तु दन्तधावनस्य स्थानविशेषनियमनमेवेत्याहुः VīraMi. 178. 1 (*on* 1. 98)

**अनुवादप्रसक्ति** (anuvāda-prasakti) *f.* occasion for secondary reference यथा वैश्वदेव्यामिक्षायागमात्रस्य नानुवादप्रसक्तिस्तथा वैश्वदेवाधिकरण एवोक्तम् MayūMāli. 129. 10 (*on* ii. 2. 3); कर्मकाण्डेऽपि प्रसङ्गाद्देवतान्तरानुवादप्रसक्तौ सत्यामन्येषां देवानां तत्तदसाधारणसंज्ञयैवानुवादप्रायपाठे LalitāSaBh. 235. 16 (*on* 303)

**अनुवादप्रसङ्ग** (anuvāda-prasaṅga) *m.* occasion for secondary reference न च ... आग्नेयादीनां तत्सिद्ध्यर्थं समुदायानुवादोऽर्थवानिति वाच्यम्। वैश्वदेववाक्ये ... तस्यैवानुवादप्रसङ्गेन समुदायानुवादानुपपत्तेः MīmāKau. i. 247. 25 (*on* i. 4. 13)

**अनुवादप्राधान्य** (anuvāda-prādhānya) *n.* prominence of secondary reference वाजपेयाधिकरणन्यायेन एकस्य फलं प्रत्यपादानविधानगुणभावादितरत्तु प्रत्युद्देशानुवादप्राधान्याद् वैरूप्यनिमित्तवाक्यभेदप्रसङ्गः TantrVā. 338. 24 (*on* ii. 1. 1)

**अनुवादप्रायपाठ** (anuvādaprāya-pāṭha) *m.* reading which is almost a restatement or reiteration देव्याश्च सर्वोत्तमत्वम् ... स्पष्टमेव। ... अन्येषां देवानां तत्तदसाधारणसंज्ञयैवानुवादप्रायपाठे 'महत्यै वा एतद्देवतायै रूपं महतीमेव तद्देवतां प्रीणाती'त्यादिव्यवहाराच्च LalitāSaBh. 235. 16 (*on* 303)

**अनुवादफल** (anuvāda-phala) *n.* effect of restatement or reiteration अनुवादफलं तु द्विगुवाच्यस्य समाहारस्य न कदाप्युद्भूतावयवभेदविवक्षेति बोधनम् LaŚabdeŚe. ii. 36. 7; अनुवादफलं प्रदर्शयन् वचनसार्थक्याय तात्पर्यार्थं प्रतिज्ञातमाह BālamBha. ii. 325. 19 (*on* 2. 269)

**अनुवादफलाभाव** (anuvādaphalābhāva) *m.* absence of the effect of restatement or reiteration समोत्तरवर्णानुगमने त्वत्राप्तत्वेन तस्य विधेयत्वाद्विध्यनुवादवैरूप्यापत्तेरनुवादफलाभावात् BālamBha. iii. 77. 14 (*on* 3. 26)

**अनुवादबल** (anuvāda-bala) *n.* [Abl. ] **A** by the force or strength of restatement or reiteration 'न गिरागिरेति ब्रूया'दित्यनुवादबलादिवेरापदस्य तत्स्थानता MīmāKau. iii (2). 184. 13 (*on* ii. 2. 9); न च अनुवादबलात्स्थाननियमस्तद्वदिहाप्यस्त्विति वाच्यम् MayūMāli. 155. 20 (*on* ii. 2. 12); असमभिव्याहारेऽप्यनुवादबलादेव तदर्थलाभः BālamBha. i. 228. 15 (*on* 1. 81); **B** by the force of repetition or reproduction 'अन्यपदार्थे' 'समर्थः' 'चार्थे' इत्यनुवादबलादस्य तत्र कल्पनेति LaŚabdeŚe. i. 525. 8.

**अनुवादबुद्धि** (anuvāda-buddhi) *f.* **A** knowledge of a restatement or reiteration देवतायाः पुनरुपादेयत्वात्कर्मोद्देशेन विधिः संभवतीति नानुवादबुद्धिरपैति TantrVā. 486. 11 (*on* ii. 2. 10); **B** knowledge produced from restatement उपनीतमात्रमेव च पेषणं पुरोडाशेऽनुवादबुद्ध्या गृह्यते TantrVā. 904. 1 (*on* iii. 3. 36)

**अनुवादभङ्गी** (anuvāda-bhaṅgī) *f.* [Inst.] in an indirect manner of restatement or reiteration 'सत्संप्रयोगे ... विद्यमानोपलम्भनत्वात्' इत्यनुवादभङ्ग्या प्रत्यक्षलक्षणमाचक्षते PramāMī. 23. 18 (*on* i. 1. 29)

**अनुवादभाग** (anuvāda-bhāga) *m.* **1** portion which is a restatement or reiteration प्रथमपादोऽनुवादभागो हेतुत्वेनोपात्तः Loc. 94. 23 (*on* 2. 21); **2** portion forming the subject, i.e. the counter positive of a predicate गौरयं पदा न स्प्रष्टव्य इत्यत्र गौरयमित्यनुवादभागः पदा न स्प्रष्टव्य इति हि विधीयते Ekāva. 6. 1 (4) (151. 6)

**अनुवादभाज्** (anuvāda-bhāj) *adj.* **1** possessing secondary reference यथासिद्धपदार्थस्त्वनुवादभाक् BrahmSi. 103. 2; **2** forming a part of a restatement or reiteration यजिना विहिते यागे याज इत्यनुवादभाक् TantrVā. 487. 4 (*on* ii. 2. 10)

**अनुवादभूत** (anuvāda-bhūta) *adj.* which has become a secondary reference or which has become a restatement or reiteration अनुवादभूतः स्त्रीलिङ्गनिर्देशो भवत्येव, शुक्लामानयेति ŚābaBh. 1675. 24 (*on* ix. 1. 33); यस्मिन् कस्मिंश्चित्प्रत्यये प्रयोक्तव्ये यस्यैवार्थः कथ्यते स एवानुवादभूतः प्रकृत्यनुग्रहार्थं प्रयुज्यते नान्योऽभ्यधिकार्थान्तरापत्तिप्रसङ्गात् TantrVā. 345. 17 (*on* ii. 1. 1); यदि तावदनधिकविषयाण्येव तानि सर्वाणि, तत एकमेव तत्राद्यं प्रमाणम्। इतराणि त्वनुवादभूतानि Kāśi. i. 101. 11 (*on* 2. 74); अनुमिते बुद्धिविशेषे पश्चादनुवादभूतं वाक्यं वाक्यार्थमवबोधयतीति वः सिद्धान्तः ŚāstrDī. 24. 19 (*on* i. 1. 2); 394. 13 (*on* iv. 4. 1)

**अनुवादभूतत्व** (anuvādabhūta-tva) *n.* the state of being that which has become a restatement or reiteration अनुवादभूतत्वाच्च न वाक्यभेदो भविष्यति ŚābaBh. 1675. 25 (*on* ix. 1. 33)

**अनुवादमन्त्र** (anuvāda-mantra) *m.* formula which is a restatement or reiteration अनुवादमन्त्रश्रुततमोऽधिष्ठातृपरः शिवशब्दः ... वर्तयितव्यः ŚivārkaMaDī. i. 129. 31 (*on* i. 1. 2)

**अनुवादमात्र** (anuvāda-mātra) *n.* mere restatement or reiteration, mere secondary reference अनुवादमात्रमन्तिकस्य MīmāŚū. xi. 2. 28; अनुवादमात्रमनर्थकम् ŚābaBh. 1240. 8 (*on* iv. 2. 24); VedāntKa. 194. 14 (*on* i. 3. 42); CaturCin. iii (1). 69. 19; पूर्वहेतूक्तिः अनुवादस्यानर्थक्यात् अनुवादमात्रेऽनर्थकं वचनमिति KenUBh. 81. 6 (*on* 2. 3); 'युध्यस्व' इति अनुवादमात्रम्, न विधिः GītāBh. (Śaṅ.) 31. 16 (*on* 2. 18); निगमेषु निश्चितार्थं तन्त्रे कश्चिद्यदि प्रकाशयति तदिदमनुवादमात्रं प्रामाण्यं तस्य सिध्यति न किंचित् SvātmNi. 49; TantrVā. 741. 22 (*on* iii. 1. 14); कार्यपरत्वानुपपत्तेः अनुवादमात्रं विधिवचनम् NyāyMañ. i. 267. 22; न चानुवादमात्रं तद्वक्तुरित्युपपद्यते NyāyMañ. ii. 131. 7; अनुवादमात्रमिदं पूर्वस्य पञ्चयज्ञानुष्ठानविधेर्गृहस्थभोजनकालस्य च ManuBh. i. 256. 5 (*on* 3. 107); किं तु तथा सति परशब्दोऽनुवादमात्रमनर्थः कस्यापि न परव्यपदेशः ManuBh. ii. 137. 11 (*on* 8. 147); गुणैरिति चानुवादमात्रम्। कारणगुणा हि प्रामाण्ये

कारणमिति मन्यन्ते। न पुनरेते व्याप्तावनुप्रवेशनीया: Kāśi. i. 86. 8 (*on* 2. 39); तुल्यबुद्धिभिरिति चानुवादमात्रम्, तुल्यबुद्धिभिरपि गम्यमानः कृतक एव न नित्यः (शब्दः) NyāyRa. 731. 9 (*on* 6. 10); जटीति त्वनुवादमात्रं शवशिरोधारणाद्यङ्गान्तरनिवृत्त्यर्थम् ManvaVi. 1410. 7 (*on* 11. 130); अनुवादमात्रेषूपबृंहणत्वप्रसिद्ध्यभावात् प्रयोजनाभावाच्च ŚatDū. 191. 26; श्रुतयस्त्वनुवादमात्रमिति काणभुजाः ŚaṅkaDigVi. (Mā.)9. 11; न च धर्मानित्यनुवादमात्रम् NyāySu.(Ja.) 107B. 5 (*on* i. 1. 2); न च स्वामित्वस्यैवायमित्यनुवाद इति वाच्यम्। ईशानतम इति तमोऽपादानविरोधात्। अनुवादमात्रस्य वैयर्थ्याच्च DaṇḍaVi. 203. 13; न प्राणस्य कारणत्ववादे, (तात्पर्यम्) ... किंत्वनुवादमात्रम् BrahmSūBh. (Srī.) i. 269. 6 (*on* i. 1. 23); प्रमाणान्तरप्राप्तौ त्वनुवादमात्रम् AdvaiSi. 379. 7; वंक्रिमन्त्रस्य यथाप्राप्त्यनुवादमात्रम्। षड्विंशतिरित्येव ब्रूयादिति वचनम् UpaParā. 40. 23; न चाप्रसक्त्यानुवादमात्रमनादेयत्वाभिधानमिति युक्तम् VīraMi. (Vyavahāra.) 33. 27; पृथगित्यनुकल्पः। तदनुवादमात्रमसंकीर्णात् संकीर्णस्यातिनिन्दितत्वप्रदर्शनार्थम् VīraMi. (Saṁskāra.) 861. 4; अनुवादमात्रमित्याद्यः पक्षः BhāṭṭDī. iv. 79. 11 (*on* x. 7. 9); अत एव चतुःपदमुपस्तरणाभिघारणाभिप्रायेणानुवादमात्रम् BhāṭṭDī. iv. 120. 11 (*on* x. 8. 12); यस्तु 'वाग्योगवि'दिति प्रतिषेधः स साधुनियमे सति अर्थादेवासाधुनिवृत्तिसिद्धे'र्न गिरा गिरे'तिवदनुवादमात्रम् MīmāKau. i. 129. 14 (*on* i. 3. 27); i. 131. 10 (*on* i. 3. 27); i. 277. 12 (*on* i. 4. 24); MayūMāli. 757. 1 (*on* x. 7. 3); 763. 5 (*on* x. 7. 9); अभिक्रमणसमकालिकत्वं तु पुरोऽनुवाक्याप्रैषस्यैव अन्ययोस्त्वनुवादमात्रम् BhāṭṭCan. 21. 11 (*on* xiii. 3. 5); द्वित्वबहुत्वयोरुत्तराधरारणिभेदाभिप्रायेणानुवादमात्रम् BhāṭṭCan. 86. 3 (*on* xv. 2. 32); बहिष्पवमानीयप्रसर्पणेऽध्वर्य्वाद्यन्वारम्भणे दक्षिणपाणीनां व्यापृतत्वादेव सव्यप्राप्तेः सव्यैरित्यनुवादमात्रम् SetuBa. 86. 23; 93. 24.

**अनुवादमात्रता** (anuvādamātra-tā) *f.* the state of being mere restatement or reiteration सर्वत्रोद्देश इत्यस्यानुवादमात्रतया प्रवृत्तिविशेषकरत्वाभावादानर्थक्यापत्तेः VīraMi. (Saṁskāra.) 604. 12; प्रकरणान्तराधिकरणे व्युत्पादितत्वेनेष्ट्यादिपदानामनुवादमात्रतया तदभावात् MīmāKau. ii. 316. 1(*on* iii. 3. 2); अहरहर्युनक्तीति चाङ्गप्रधानार्थपक्ष एव यद्युनक्ति तदहरहरिति गुणविधानार्थतयोपपद्यते। पक्षान्तरे त्वनुवादमात्रतयानर्थकं स्यात् MayūMāli. 824. 22 (*on* xi. 3. 9)

**अनुवादमात्रत्व** (anuvādamātra-tva) *n.* the state of being mere restatement or reiteration यथावस्थितं वस्तु तद्विधस्यानुवादमात्रत्वं गम्यते अनुवादश्च प्रमाणान्तरविषयः BrahmSi. 79. 5; वायुक्षेपिष्ठादिवाक्यानां स्वार्थसत्यत्वेऽपि अनुवादमात्रत्वात् NyāySu. (So.) 4. 22 (*on* i. 2. 1); तत्र नियमेन परस्यामेव दिशि सोमदर्शनं भवतीति परत इत्येतदपि अनुवादमात्रत्वेनाप्रवृत्तिविशेषकरं प्राप्नोति CaturCin. iii (2). 359. 5; जन्यत्वांशस्यानुवादमात्रत्वात् NyāyKu. 98. 8; स्मृत्याचारप्राप्तस्याचमनस्य तु तत्रानुवादमात्रत्वात् VedāntPāSau. 310. 13 (*on* iii. 3. 18); अनुवादमात्रत्वे वैयर्थ्यापत्तेः सौर्यादौ निर्वपत्यादेः प्रकृतिसादृश्यबोधनद्वारा प्रकृतितानियामकत्ववदस्यापि ... प्रकृतिनियमः BhāṭṭDī. iv. 79. 12 (*on* x. 7. 9); न च राजन्यवाक्ये ... यदिशब्दस्य ब्राह्मणवैश्यवाक्ययोरिव परित्यागादिना राजन्यस्यानुवादमात्रत्वोपपत्तेः MīmāKau. ii. 24. 20 (*on* ii. 3. 3); वरं हि स्वार्थत्यागापेक्षया अनुवादमात्रत्वम् MīmāKau. ii. 189. 7 (*on* iii. 1. 18); ग्रहाणां वचनान्तरैः प्राप्तत्वेन तदंशेऽस्य वचनस्यानुवादमात्रत्वेन चमसैकविधानपरत्वाच्चमसः BhāṭṭCan. 93. 4 (*on* xv. 3. 16); उक्तस्यानुवादमात्रत्वेन पूजयेदित्यादेरुपपत्तेः SetuBa. 77. 24.

**अनुवादमात्रत्वापत्ति** (anuvādamātratvāpatti) *f.* undesired contingency of the state of being mere restatement or reiteration ज्ञातुमिच्छा जिज्ञासा। नन्वत्र विचारकर्तव्यत्वपरे सूत्रेऽविवक्षितावयवार्थस्यैव विचारलक्षणा युक्ता। तस्य विध्युपपत्तेः। अन्यथा ब्रह्मजिज्ञासा भवतीत्यनुवादमात्रत्वापत्तेः SiddhāSi. i. 29. 21.

**अनुवादमात्रनिष्ठ** (anuvādamātra-niṣṭha) *adj.* relating or referring to a restatement or reiteration अनधिगतार्थावबोधपरं हि शाब्दं प्रमाणं, न त्वनुवादमात्रनिष्ठं भवितुमर्हति Bhām. 279. 14 (*on* i. 3. 42)

**अनुवादमुख** (anuvāda-mukha) *n.* [Inst.] through restatement or reiteration अनुवादमुखेन परिशिष्टं प्रयोगमाह AbhinBhā. i. 186. 14 (*on* 4. 277); कारिकाकारः ... अनुवादमुखेन मूलविभागं द्विविधं सूचितवान् Loc. 59. 22 (*on* 1. 22)

**अनुवादमुख्यार्थत्व** (anuvādamukhyārtha-tva) *n.* the state of being primary sense of restatement or reiteration शाबरवचनं तु अनुवादमुख्यार्थत्वाय विधौ लक्षणा न युक्तेत्येवंपरम् Nyāyāmṛ. 115A. 6.

**अनुवादयत्** (anu-vādayat) *adj.* causing to resound or echo स्वरेण विप्रः शैक्षेण त्रीँल्लोकाननुनादयन् (v.l.°वादयन्)। उवाच चैनं धर्मज्ञम् MahāBhā. xiii. 2. 77.

**अनुवादयितृ** (anu-vādayitṛ) *adj.* one who causes to resound, i.e. plays (a musical instrument) अपूर्वं किल गायन्त्यास्तस्याः किमपि गीतकम्। योऽनुवादयिता वीणां परिणेता स तामिति BṛKathāŚloSaṁ. 16. 85.

**अनुवादयुक्त** (anuvāda-yukta) *adj.* consisting of restatement or reiteration विध्यनुवादयुक्ते च वाक्ये पूर्वमानुवादिकं पश्चाद्विधिः CaturCin. iii (1). 114. 5.

**अनुवादरीति** (anuvāda-rīti) *f.* [Inst.] in the manner of restatement or reiteration प्रमाणस्वरूपमनूदितम् लोके प्रसिद्धत्वेऽपि अनुवादरीत्या पुनः कथितम् Bhāsk. ii. 83. 5 (*on* ii. 3. 2)

**अनुवादरूप** (anuvāda-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] **i** of the nature of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) अथार्थवादेन विधिः कस्मान्न विज्ञायेत। तथाप्यनुवादरूपं बोध्यते ŚābaBh. 2273. 12 (*on* xii. 4. 7); **ii** of the nature of restatement or reiteration आप्तवचनमनुवादरूपं किंचिद्भवेत् NyāyMañ. ii. 131. 10; तव्यप्रत्यययुक्तमपि श्रोतव्यवाक्यम् ... स्तुत्यर्थमनुवादरूपमित्येवाभ्युपगन्तव्यम् ŚivārkaMaDī. i. 68. 21 (*on* i. 1. 1); i. 249. 21 (*on* i. 1. 21); i. 540. 24 (*on* i. 4. 16); समाख्या तु ... साक्षात्परंपरासाधारण्येनाप्युपपन्ना। ... तथापि अनुवादरूपा सती नानुपपन्नैव MīmāKau. ii. 273. 14 (*on* iii. 2. 25); 'उद्देशश्च प्रातिपदिकानां नोपदेशः'...। एतद्भाष्यैकवाक्यतया ... 'अग्रहणप्रातिपदिकानामुपदेशः कर्तव्यः ....' भाष्ये उपदेशशब्दो ग्रहणं कर्तव्यमित्यर्थकः। तच्चानुवादरूपमेव संदेहनिवर्तकमिति बोद्धव्यम् LaŚabdeŚe. i. 21. 7.

**अनुवादरूपता** (anuvādarūpa-tā) *f.* **i** the state of being of the nature of a restatement or reiteration निवर्तनीयत्वे ब्रह्मणः ... °श्रुतिविरोधः ... शास्त्रस्य च ब्रह्मविषयस्यानुवादरूपता च ŚatDū. 145. 9; निषेधसमभिव्याहृतैवकारस्थले प्रतिप्रसवरूपतानुवादरूपता वा व्युत्पत्तिसिद्धा GuruCandr. i. 462. 8; **ii** the state of being of the nature of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) मन्त्रस्य विधिप्रापितानुष्ठेयप्रकाशकतया तदनुवादरूपतैव UpaParā. 35. 11.

**अनुवादरूपत्व** (anuvādarūpa-tva) *n.* **i** the state of being of the nature of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) गौणत्वं यत्र नाम स्यात्क्वचिद् ब्राह्मणमन्त्रयोः। तत्रानुवादरूपत्वान्मन्त्राणां गौणतेष्यते TantrVā. 770. 14 (*on* iii. 2. 3); **ii** the state of being of the nature of a restatement or reiteration कर्ता विज्ञानात्मा पुरुषः इत्येवंजातीयकमपि शास्त्रमनुवादरूपत्वाद् यथाप्राप्तमेवाविद्याकृतं कर्तृत्वमनुवदिष्यति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 472. 17 (*on* ii. 3. 40); श्रुतौ ... यच्छब्दस्यानुवादरूपत्वात् अनुवादस्य च प्रापकवाक्यसापेक्षतया तद्विरुद्धार्थपरत्वासंभवात् ... अनुवादिनि लक्षणवाक्ये यत इति पदमुभयविषयम् ŚrutaPra. iB. 106. 15 (*on* i. 1. 2); अग्नौ हविःसंबन्धमात्रं वाक्येन बोध्यते, तत्र उभयत्रापि प्रत्यभिज्ञानांशेऽनुवादरूपत्वात् न वाक्यभेदः PūrvottaVāNaMā. 27. 9; न हि ... अत्र (न दीक्षितस्य) संकल्पलक्षणायां प्रमाणमिति। आथर्ववैदिकस्थक्रीतराजकपदस्याविज्ञातनिषेधैकवाक्यत्वेन अनुवादरूपत्वात् MīmāKau. i. 25. 9 (*on* i. 3. 4)

**अनुवादरूपवचन** (anuvādarūpa-vacana) *n.* statement of the nature of a restatement or reiteration क्त्वाश्रुतिस्तु स्मृतिगता अनुवादरूपवचनस्था च ŚrutaPra. iA. 30. 19 (*on* i. 1. 1)

**अनुवादलक्षण** (anuvāda-lakṣaṇa) *adj.* of the characteristic of a restatement or reiteration अनुवादलक्षणेनाप्यभ्यासेन क्रियातिशयोऽभिधीयते ...। अर्थवाननुवादलक्षणोऽभ्यासः NyāyVār. 272. 6 (*on* ii. 1. 66); अनुपलब्धार्थत्वाच्च नानुवादलक्षणमप्रामाण्यमस्तीति 'अर्थेऽनुपलब्धे' इत्यनेनोक्तम् ŚāstrDī. 44. 10 (*on* i. 1. 5)

**अनुवादलब्ध** (anuvāda-labdha) *adj.* obtained through restatement or reiteration हृदयादीनामुद्देश्यतया एकेन पशुशब्देनानुवादलब्धमपि साहित्यमविवक्षितमिति ... द्रव्यदेवतासंबन्धभेदाद्यागभेदः MayūMāli. 139. 6 (*on* ii. 2. 6)

**अनुवादलिङ्ग** (anuvāda-liṅga) *n.* **A** sign of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) 'अनुष्टुप्छन्दस इति भक्षमन्त्रं नमती'त्यनुवादलिङ्गम् MīmāKau. ii. 300. 6 (*on* iii. 2. 38); **B** sign or indication of a restatement or reiteration यत्तु एकमप्यनुवादलिङ्गं प्रकृते नेति, तत्तुच्छम् GuruCandr. i. 482. 22; पुरोवादस्य च दर्शपूर्णमासयोर्व्यवस्थिततया तदनुसारेणानुवादस्य वर्णनीयतयानुवादलिङ्गात् सर्वार्थत्वप्राप्त्ययोगात् MayūMāli. 261. 6 (*on* iii. 4. 2); *adj.* indicated by repetition, cf. **अनुवादलिङ्गविधि**.

**अनुवादलिङ्गविधि** (anuvādaliṅga-vidhi) *m.* ritual (of placing) indicated by repetition (सर्वशुक्लो विधिः कार्यः) तस्य विशेषणैः अनुवादलिङ्गविधिकल्प्यं (°लिङ्गविधिः कल्प्यः) AbhinBhā. i. 59. 15 (*on* 2. 44)

**अनुवादलिङ्गसंभव** (anuvādaliṅga-sambhava) *m.* possibility of the in-

dication of a restatement or reiteration ब्रह्मत्वसामानाधिकरण्येन सत्त्वस्य प्रत्यक्षादिभ्योऽप्राप्तेः शून्यवादप्रसङ्गेन तस्य निषेधायोगाच्च य इदं सर्वं यदयमात्मेत्यत्रानुवादलिङ्गसंभवेन कल्पनाच्च AdvaiSi. 430. 6.

**अनुवादलिङ्गाभाव** (anuvādaliṅgābhāva) *m.* absence of the indication of a restatement or reiteration यत्तन्नेत्यादिनिषेधार्थानुवादलिङ्गाभावाच्च Nyāyāmṛ. 163B. 5.

**अनुवादवचन** (anuvāda-vacana) *n.* **i** words of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) (विभागश्च ब्राह्मणवाक्यानां त्रिविधः) विध्यर्थवादानुवादवचनविनियोगात् NyāySū. ii. 1. 63; त्रिधा खलु ब्राह्मणवाक्यानि विनियुक्तानि विधिवचनान्यर्थवादवचनान्यनुवादवचनानि NyāyBh. 121. 3 (*on* ii. 1. 63); NyāyVār. 271. 3 (*on* ii. 1. 61); **ii** sentence conveying a secondary reference तत्र यावेतावित्यनुवादवचनं धर्मापेक्षं भविष्यति ŚābaBh. 2083. 17 (*on* x. 8. 36)

**अनुवादवाक्य** (anuvāda-vākya) *n.* **i** sentence (in the form) of restatement, reiterative sentence इमानि पुनः प्रमाणान्तरप्राप्तविषयप्रतिपादकानीत्यनुवादवाक्यान्येव Kāśi. iii. 117. 9 (*on* 5 (5). 39); लडादिभिरपि कर्मनामधेयानां करणार्थतया समभिव्याहारोऽनुवादवाक्ये दृश्यते ŚāstrDī. 73 .6 (*on* i. 4. 6); VaiyāBhū. 37. 1 (*on* 7); ग्रहस्तोत्रादिभिः क्रत्वनुबन्धैरनुवादवाक्यसरूपवाक्यप्रतिपादितैः क्रतुदर्शने सति ... मनश्चितादीनां शेषि(?षी)भूतविधामयक्रतोर्विधिः परिकल्प्यते VedāntDī. 192. 21 (*on* iii. 3. 44); गार्हस्थ्येनाश्रमान्तरस्यानुवादवाक्ये तुल्यत्वश्रवणात् तदनुष्ठेयम् VedāntPāSau. 362. 24 (*on* iii. 4. 19); आगमप्रामाण्ये प्रोक्तम्। प्रमाणान्तरदृष्टार्थविषयव्यापिशेमुषी। ... इदमप्यनुवादवाक्यस्यान्यपरतया स्वार्थप्रामाण्यव्यवच्छेदार्थम् NyāyPari. 486. 13; न सर्वत्रानुवादवाक्ये लक्षणा BhāṭṭCin. ii. 48. 9 (*on* i. 4. 1); क्वचित् पदार्थविपर्यासकत्वं यथानुवादवाक्ये LaŚabdeŚe. i. 45. 18; **ii** sentence (in the form) of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) मन्त्राणामनुवादवाक्यानां स्मृतीनां च प्रामाण्या(ण्यो)पपत्तिः BhāṭṭCin. i. 11. 17 (*on* i. 1. 3)

**अनुवादवाक्यप्रयोक्तृ** (anuvādavākya-prayoktṛ) *adj.* one who employs reiterative sentence यावत्प्रमाणदृष्टं तावत एव वक्तेति चेन्न। अज्ञातसंदिग्धानुवादवाक्यप्रयोक्तुरनाप्तत्वप्रसङ्गात् NyāySu. (Ja.) 6A. 10 (*on* i. 1. 1)

**अनुवादवाक्यश्रुतार्थ** (anuvādavākya-śrutārtha) *m.* meaning heard (i.e. understood) from the reiterative sentence परिभाषाः खलु विधेरङ्गभूता अनुवादवाक्यश्रुतार्थान्यथानुपपत्त्या विधिवाक्यमेव कल्पन्ते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 1 (262. 19)

**अनुवादवाक्यादिस्थल** (anuvādavākyādi-sthala) *n.* [Loc.] in the case or context of reiterative sentence etc. अनुवादवाक्यादिस्थले वाक्यार्थज्ञानं स्मृतिरेव LaCandr. 671. 37.

**अनुवादविधा** (anuvāda-vidhā) *f.* [Inst.] in the manner of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) वस्तुतस्तु गौरवभियैवानुवादविधयापि न बाधकत्वम् (अग्नीषोमीयादिवाक्यस्य) BhāṭṭDī. ii. 45. 2 (*on* iii. 7. 5)

**अनुवादविधानादिचिन्ता** (anuvādavidhānādi-cintā) *f.* consideration of restatement and injunction etc. अनुवादविधानादिचिन्ता प्राप्त्यादिपूर्विका NyāyPari. 29. 1.

**अनुवादविधिक्रम** (anuvādavidhi-krama) *m.* order of subject and predicate यदनूद्यते तत् व्याप्यम्। यद् विधीयते तद् व्यापकम्। व्याप्यं च व्यापके नियतं भवतीति। एवमुत्तरत्राप्यनुवादविधिक्रमो द्रष्टव्यः DharmoPra. 155. 21.

**अनुवादविधेयार्थ** (anuvādavidheyārtha) *m.* the referent such as subject and predicate तयोरप्यनुवादविधेयार्थविषयत्वेनेष्टत्वात् Kāvyānu. (He.) 208. 1; *adj.* expressing the referent such as subject and predicate, cf. **अनुवादविधेयार्थता.**

**अनुवादविधेयार्थता** (anuvādavidheyārtha-tā) *f.* the state of being what expresses the referent such as subject and predicate योऽसाविति पदद्वयमनुवादविधेयार्थतया विवक्षितम् ... इति यदः प्रयोगोऽनुपपन्नः Kāvyānu. (He.) 208. 1.

**अनुवादविरोध** (anuvāda-virodha) *m.* contradiction with the restatement or reiteration अनुवादविरोध इति चेन्न, शब्दशक्तेः विशिष्टत्वात् SaṅkarKāBh. 23. 25 (*on* i. 2. 30); क्रमः स संपूर्णतिथावेव प्राप्तेरनुवादः ... खण्डतिथावप्राप्त्या विध्यनुवादविरोधात् NirṇaSi. 150. 2.

**अनुवादविशेष** (anuvāda-viśeṣa) *m.* particular type of restatement or reiteration विकल्पोऽनुवादविशेषः NyāyVārPari. 322. 5.

**अनुवादविशेषत्व** (anuvādaviśeṣa-tva) *n.* the state of being a particular type of restatement or reiteration अनुवादविशेषत्वं प्रकृतप्रत्ययाद् भवेत्। तत्सामान्यप्रवृत्तिस्तु स्ववाक्यादेव लभ्यते TantrVā. 453 .16 (*on* ii. 2. 2)

**अनुवादविषय** (anuvāda-viṣaya) *m.* **A** [Loc.] in the context of or with reference to repetition (of words) चरणानामनुवादविषये समाहार एवैकार्थ्यं भवति CāndraVṛ. *on* ii. 2. 50; अनुवादविषये तु ... इत्संज्ञाशास्त्राप्रवृत्तेरुच्चारणार्थवर्णसहितसमुदायस्य तद्रहिते लक्षणा LaŚabdeŚe. i. 301. 10; **B** object of restatement or reiteration, cf. **अनुवादविषयत्व.**

**अनुवादविषयत्व** (anuvādaviṣaya-tva) *n.* the state of being an object of restatement or reiteration मानान्तरागोचरतया अनुवादविषयत्वासंभवेन निषेद्धुमशक्यत्वात् ... निरुपाधिकाः ब्रह्मगुणा इत्युक्तवक्ष्यमाणार्थसंग्रहः ... दर्शितः ŚrutaPra. iA. 197. 6 (*on* i. 1. 1)

**अनुवादविषया** (anuvāda-viṣayā) *adj.* (*f.*) referring to repetition (of words) लस्य यासुट्यपि लस्य स्थाने आद्युदात्तस्तस् भवतीत्येवमर्थादुत्पद्यमानस्यैवाद्युदात्तत्वेन तत्र 'यदागमाः' इत्यस्या अनुवादविषयाया अप्रवृत्त्या तेन यासुडुदात्तत्वस्य दौर्लभ्यात् LaŚabdeŚe. ii. 451. 7.

**अनुवादविसंवाद** (anuvāda-visaṁvāda) *m.* contradiction with the restatement or reiteration क्रियाकारकसंबन्धो वाक्यार्थो वैरपीष्यते। अनुवादविसंवादात्तेषामुक्तेरमानता BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 484.

**अनुवादवैयर्थ्य** (anuvāda-vaiyarthya) *n.* futility of restatement or reiteration यत्पदं वक्ष्यमाणद्यावापृथिव्यादिसकलविशेषणविशिष्टदहराकाशपरमन्यथा विशेषणानां विध्यसंस्पर्श उपास्यत्वासिद्धेरिति नानुवादवैयर्थ्यम् UpaParā. 48. 3.

**अनुवादवैयर्थ्यभी** (anuvādavaiyarthya-bhī) *f.* fear of futility of restatement or reiteration न चार्धोद्देशेन बहिर्वेदिमात्रविधानादर्धान्तरे च अन्तर्वेदेरेव प्राप्तत्वेनानुवादोपपत्तेर्न लक्षणापीति वाच्यम्, अनुवादवैयर्थ्यभियैव लक्षणाङ्गीकारात् BhāṭṭDī. ii. 46. 17 (*on* iii. 7. 6)

**अनुवादवैयर्थ्यापत्ति** (anuvādavaiyarthyāpatti) *f.* undesired contingency of the futility of restatement or reiteration न च यूपार्धोद्देशेन बहिर्वेदि विधीयते, अर्धान्तरे च वेदेः प्राप्तत्वेनार्धमन्तर्वेदीत्यनुवाद इति लक्षणा न युक्तेति वाच्यम्, अनुवादवैयर्थ्यापत्त्या लक्षणावश्यकत्वात् LaCandr. 700. 32.

**अनुवादव्यवहार** (anuvāda-vyavahāra) *m.* usage of subject, i.e. counter-positive of predicate विधिः ... प्राधान्यलक्षणः। ... अन्याङ्गतालक्षणोऽनुवादः। ... न च रसेषु विध्यनुवादव्यवहारो नास्तीति शक्यं वक्तुम् Kāvyānu. (He.) 139. 3.

**अनुवादव्याज** (anuvāda-vyāja) *m.* [Inst.] under the pretext of restatement or reiteration शौध्यस्य च यदनुष्ठेयं तदप्यनुवादव्याजेन स एव दर्शयति SmṛtiCan. iii. 276. 16.

**अनुवादव्यापकत्व** (anuvādavyāpaka-tva) *n.* the state of being what pervades, i.e. covers (all cases of) restatement न च यत्तन्नेत्यादिनिषेधार्थानुवादलिङ्गाभावेन ... निषेधार्थानुवादत्वायोगः, यत्तदित्यादेरनुवादलिङ्गत्वेऽपि अनुवादव्यापकत्वाभावात् AdvaiSi. 822. 27.

**अनुवादशङ्का** (anuvāda-śaṅkā) *f.* doubt regarding restatement or reiteration प्रकृतयागाभावादनुवादशङ्कायामसत्यां श्वेतादेश्च गुणस्यैत्पत्तिकद्रव्यसंयुक्तेऽपि कर्मणि विधानोपपत्तेः कथं स्यात् TantrVā. 603. 7 (*on* ii. 3. 12)

**अनुवादशङ्काकुण्ठितत्व** (anuvādaśaṅkākuṇṭhita-tva) *n.* the state of being blunted or dulled by doubt regarding restatement or reiteration प्रयाजादिवाक्यानि ... न तावत्स्वस्वविषयं नियोगान्तरमभिधातुमीशते। अवघातादिवदनुवादशङ्काकुण्ठितत्वात् TantrRaha. 63. 9.

**अनुवादश्रुति** (anuvāda-śruti) *f.* Vedic text (in the form) of restatement or reiteration 'तस्यैवंविदुषः' इति सिद्धवदनुवादश्रुतौ सत्याम्, पुरुषस्य यज्ञभावमात्मादीनां च यजमानादिभावं प्रतिपित्समानस्य वाक्यभेदः स्यात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 654. 6 (*on* iii. 3. 24)

**अनुवादसंवाद** (anuvāda-saṁvāda) *m.* conversation (in the form) of restatement or reiteration दूतोऽनुवादसंवादः कवयः SaduktiKa. 277. 26.

**अनुवादसमय** (anuvāda-samaya) *m.* [Loc.] at the time of restatement or reiteration पश्चादनुवादकतयापि वाचकत्वमिति व्युत्पत्तिसमयेऽनुवादसमये च शक्तिग्रहणमनुपपन्नमिति गम्भीरोऽयं न्यायमहाह्रदः TantrRaha. 37. 27.

**अनुवादसंभव** (anuvāda-sambhava) *m.* **1** possibility of repetition (of words) प्रसिद्धस्यार्थस्य कार्यान्तरविधानायानुवादसंभवात् Pradī. iv. 16B. 2 (*on* iv. 1. 3); **2** possibility of restatement or reiteration भ्रमसिद्धस्यापि श्रुत्यानुवादसंभवात् SiddhāBi. 52. 2; न चाप्राप्तार्थकत्वेन लेट्त्वनिश्चयः, आग्नेयादियागानां प्राप्तानामेवानुवादसंभवेन तदसिद्धेः MīmāKau. iii (2). 162.

17 (*on* ii. 2. 3); न च ... फलवदफलन्यायेन न आमनहोमानामिवाङ्गसिद्धिरिति वाच्यम्। ...एवंपदेनोभयोरनुवादसंभवात् LalitāSaBh. 227. 15 (*on* 296)

**अनुवादसंभवपरत्व** (anuvādasambhavapara-tva) *n.* the state of being what is meant to convey the possibility of restatement or reiteration वाक्यान्तरेण प्रतिपादितस्य वाक्यान्तरेणानुवादसंभवपरत्वं च शास्त्रयोन्यधिकरणस्यायुक्तम् ŚrutaPra. iB. 172. 16 (*on* i. 1. 4)

**अनुवादसरूप** (anuvāda-sarūpa) *adj.* [*f.*-ā] (also used as noun) **i** what is similar to a restatement or reiteration शतं ब्राह्मणा राजन्याश्च। तेषु शतशब्दोऽनुवादः अनुवादसरूपश्च ŚābaBh. 1021. 8 (*on* iii. 5. 52); 1985. 7 (*on* x. 6. 2); अग्निहोत्रस्य ... उपवीतं गम्यते। तद्याप्राप्तमित्यनुवादसरूपस्यापि हिशब्दपरित्यागेन विधित्वं गम्यते ŚāstrDī. 262. 4 (*on* iii. 4. 3); अनुवादसरूपे च वाक्यावयवे न समुदायो विवक्ष्यते SaṅkarKāBh. 120. 10 (*on* iii. 1. 5); अधस्तात्समिधं धारयन्ननुद्रवेदुपरि हि देवेभ्यो धारयतीत्यत्रानुवादसरूपादपि वाक्यादुपरिधारणस्याप्राप्तत्वाद् विधिराश्रीयते BrahmSūBh. (Rā.) 692. 9 (*on* iii. 4. 20); न हि ... उपनयनस्याध्ययनाङ्गत्वं यच्छब्दयोगादनुवादसरूपया स्मृत्या बाधितुं शक्यते ŚivārkaMaDī. i. 26. 10 (*on* i. 1. 1); हिशब्दयोगादनुवादसरूपस्य विधित्वमनुपपन्नम् MayūMāli. 262. 7 (*on* iii. 4. 3); **ii** what is similar to a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) दृष्टश्चानुवादसरूपेषु कल्प्यमानो विधिः BrahmSūBh. (Rā.) 665. 12 (*on* iii. 3. 48); VedāntDī. 194. 17 (*on* iii. 3. 48); VedāntSā. (Rā.) 326. 1 (*on* iii. 3. 48); VedāntPāSau. 343. 18 (*on* iii. 3. 48); BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 368. 6 (*on* iii. 3. 48); अपां वासस्त्वानुसंधानम् अप्राप्तम् 'अनग्नं कुर्वतो मन्यन्ते। अनग्नं कुरुत' इति अनुवादसरूपं प्रतीयते VedāntDī. 175. 17 (*on* iii. 3. 18); अप्राप्तस्यैव विधेयतया ख्यापनादत्रानुवादसरूपो विधिः कल्प्यते VedāntSā. (Rā.) 298. 2 (*on* iii. 3. 18); BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 313. 6 (*on* iii. 3. 18)

**अनुवादसरूपत्व** (anuvādasarūpa-tva) *n.* **i** the state of being what is similar to a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) न चैषां विधायकत्वम्। अनुवादसरूपत्वात्। तस्मान्न विधयः ŚābaBh. 1633. 3 (*on* viii. 4. 23); अनुवादसरूपत्वादर्थवाद एषः ŚābaBh. 2088. 25 (*on* x. 8. 52); सत्यप्यनुवादसरूपत्वेऽर्थवत्त्वाय प्रयोगवचनादिभ्यो विधित्वं कल्पनीयम् TantrVā. 918. 14 (*on* iii. 4. 10); तं वै दशभिः क्रीणाति ... इदं हि विध्यन्तरैकवाक्यतापन्नत्वादनुवादसरूपत्वाच्चानुवाद एव BhāṭṭDī. iv. 274. 9 (*on* xii. 4. 3); **ii** the state of being what is similar to restatement or reiteration अनुमिते च सति य एवं विद्वानित्यनुवादसरूपत्वादनुवाद एव विज्ञायते TantrVā. 480. 12 (*on* ii. 2. 6); रात्रिशब्दस्य प्राप्तार्थत्वात् अविधेयत्वम्। कथम्। अनुवादसरूपत्वाद् वाक्यस्य SaṅkarKāBh. 120. 6 (*on* iii. 1. 4)

**अनुवादसरूपार्थवाद** (anuvādasarūpārthavāda) *m.* eulogistic statement which is similar to restatement or reiteration संदेहे देवेभ्यो इत्यनुवादसरूपार्थवाददर्शनादिह देवरूपयोरेव देवतात्वमिति गम्यते SmṛtiCan. v. 322. 10.

**अनुवादसाफल्य** (anuvāda-sāphalya) *n.* the fruitfulness of restatement or reiteration न ... ब्रह्मविद्यापुरुषविद्ययोस्समप्राधान्यं शङ्कनीयम्। ... प्रधानफलस्याङ्गेऽनुवादोपपत्तेश्च। सूर्याचन्द्रमःप्राप्तिपूर्वकत्वविशेषप्रतिपादनार्थत्वेनानुवादसाफल्योपपत्तेश्च ŚivārkaMaDī. ii. 324. 30 (*on* iii. 3. 24)

**अनुवादसामर्थ्य** (anuvāda-sāmarthya) *n.* [Abl.] **Ai** due to the force of restatement or reiteration न चानुवादसामर्थ्यात्प्रमाणं कल्प्यं विरोधात् VedāntKa. 202. 19 (*on* i. 4. 8); अनुवादसामर्थ्यादेव वा दक्षिणारूपगवाश्रयत्वनियमः PūrvottaVāNaMā. 148. 4; **Aii** due to the force of a Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) सोमाभाव एव ... 'यदि सोमम्' इति अनुवादसामर्थ्यात् BhāṭṭDī. ii. 265. 22 (*on* vi. 3. 13); **B** due to the force or strength of repetition (of words) अणौ यत्कर्मेत्यनुवादसामर्थ्यादे वाणौ कर्मत्वसिद्धेः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 67 (465. 3); परस्मैपदिभ्यो ज्वरादिभ्यः प्रागेवानुवादे कर्तव्ये तन्मध्येऽनुवादसामर्थ्यात्परस्मैपदम् SiddhāKau. 375B. 19 (*on* vii. 4. 68); [Inst.] due to the force of repetition (of words) अनुवादसामर्थ्येन तद्बाधकल्पनापेक्षया स्वातन्त्र्यकल्पनस्यैवौचित्यादिति भावः LaŚabdeŚe. ii. 528. 7.

**अनुवादसामर्थ्यसिद्धि** (anuvādasāmarthya-siddhi) *f.* establishment through the force of restatement or reiteration सिद्धान्ते ... नायं प्रसङ्गः दृष्टेः शुद्ध्यर्थाचमनसंबन्धस्यानुवादसामर्थ्यसिद्धेरकल्प्यत्वादित्येवमर्थपरत्वेन भाष्यं व्याचष्टे VedāntKa. 414. 13 (*on* iii. 3. 18)

**अनुवादसाम्य** (anuvāda-sāmya) *n.* similarity with restatement or reiteration स्तुत्यर्थतयानुवादसाम्यं प्रमाणान्तरप्राप्तिसाम्यं चोभयं सूत्राभिप्रेतम् ŚrutaPra. ii. 545. 18 (*on* iii. 4. 19)

**अनुवादसारूप्य** (anuvāda-sārūpya) *n.* conformity with restatement or reiteration एतानि वै दश यज्ञायुधानीति वैशब्दसंयोगादस्यानुवादसारूप्यं न चात्र भावनावचनो विधायकोऽस्ति TantrVā. 684. 8 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवादसूत्र** (anuvāda-sūtra) *n.* aphorism (in the form) of restatement or reiteration इदमेकमनुवादसूत्रमविरोधख्यापकम् AṇuBh. 143. 7 (*on* ii. 3. 11)

**अनुवादस्थत्व** (anuvādastha-tva) *n.* the state of being present in restatement or reiteration अनुवादस्थत्वाद्विधीयमानेन च सह विरोधाद्दुःखित्वादेरस्तु कामं जिहासितार्थयोरसंसर्गः NaiṣkaSi. 151. 7; यद्यपि चेयम् (लक्षणा) ... ममाप्यावश्यकी तथाप्यनुवादस्थत्वात् प्राशस्त्योपपादकत्वाच्च न दोषः, वर्तमाननिर्देशं विना तदप्रतीतेः BhāṭṭDī. i. 28. 14 (*on* i. 2. 3)

**अनुवादस्थल** (anuvāda-sthala) *n.* [Loc.] **1** in the case of restatement or reitereation तयोः अनुवादस्थले परं निमित्तत्वाद्यापत्तेः अनेकोद्देश्यतेति विशेषः MīmāKau. ii. 178. 22 (*on* iii. 1. 14); प्रथमावगत्यनुसारेणैवानुवादस्थलेऽपि बुद्धिः संभवति MayūMāli. 79. 9 (*on* i. 4. 11); **2** in the case of repetition अनुवादस्थले चेत्युवाच ŚāktiVā. 120. 5.

**अनुवादस्मृति** (anuvāda-smṛti) *f.* body of sacred tradition or Smṛti text in the form of restatement or reiteration अनुवादस्मृतिस्त्वन्या दृष्टादृष्टा तु पञ्चमी BhaviP. 268A. 18 (i. 181. 23)

**अनुवादस्वरूप** (anuvāda-svarūpa) *adj.* [*f.* - ā] of the nature of restatement or reiteration श्रुतिः अनुवादस्वरूपा BrahmSūBh. (Saṅ.) 738. 17 (*on* iii. 4. 27); नानुवादस्वरूपस्य ... वचसः प्रामाण्यमुपपद्यते BṛĀraUBhVā. i. 4. 794; मामैश्वर्यार्थिनो ये विदुरित्येतदनुवादस्वरूपमप्यप्राप्तार्थत्वात्तद्विधायकमेव GītāBh. (Rā. ) 405. 10 (*on* 7. 30)

**अनुवादस्वारस्यानुरोध** (anuvādasvārasyānurodha) *m.* [Inst.] in accordance with the fitness of restatement or reiteration दशक्रयवचनं न विधायकम् ...। किं तु प्रचयशिष्टसंख्यानुवादकम्। न च अनुवादस्वारस्यानुरोधेन विधिवाक्यगतकारकविभक्तिवैफल्यापादनं युक्तम् PūrvottaVāNaMā. 146. 4.

**अनुवादांश** (anuvādāṁśa) *m.* part of restatement or reiteration ईश्वरेऽपि शास्त्रस्यानुवादत्वमपि तत्रांशे नाशङ्कनीयमेव, यत्रानुमानाप्रवृत्तिः। ... अनुमानं प्रवर्तितुं शक्नोति। ... अनुवादांशेऽपि नायाथार्थ्यम् NyāyKu. 87. 7.

**अनुवादाङ्गीकरण** (anuvādāṅgīkaraṇa) *n.* acceptance of restatement or reiteration अनुवादाङ्गीकरणे च वचनव्यक्तिभेदेन वाक्यभेदापत्तेः स्फुटत्वात् MīmāKau. i. 262. 6 (*on* i. 4. 18)

**अनुवादात्मक** (anuvādātma-ka) *adj.* of the nature of restatement or reiteration ब्रह्मस्वरूपबोधकत्वे सिद्धम् ... प्रकाशमानत्वम्। प्रकाशमानं स्वरूपमनेनानूद्यत इति चेन्न, तथाप्यनुवादात्मकसंवित्कर्मतया प्रकाशमानत्वस्य दुरपह्नवत्वात् ŚatDū. 109. 14.

**अनुवादात्मन्** (anuvādātman) *m.* [Inst.] in the form of a restatement or reiteration अनुवादात्मना पक्षे साध्याभावो विभाति यत्। प्रतिषेधोपपत्त्यर्थः परामर्शः स युज्यते NyāyPari. 330. 11.

**अनुवादादि** (anuvādādi) *adj.* **1** restatement or reiteration etc. यथा साध्यसाधनभावबोधस्तथात्राप्यनुवादादिदोषपरिहारायाध्याहृतेन कर्तव्येति पदेन ... लक्षणा VaiyāBhū. 165. 21 (*on* 31); **2** repetition etc., cf. **अनुवादादिराहित्य.**

**अनुवादादिराहित्य** (anuvādādi-rāhitya) *n.* absence of repetition etc. अनुवादादिराहित्यं नैव जल्पेऽपि दूषणम् KathāLa. 2A. 6.

**अनुवादादिवाक्यप्रयोक्तृ** (anuvādādivākya-prayoktṛ) *adj.* one who employs the sentence (in the form) of restatement or reiteration यावत्प्रमाणदृष्टं तावत् एव वक्ताप्त इति चेन्न। अज्ञातसंदिग्धानुवादादिवाक्य-प्रयोक्तुरनाप्तत्वप्रसङ्गात् TattvPradī. (Ci.) 272. 7.

**अनुवादाधिक** (anuvādādhika) *n.* excess in the case of restatement or reiteration दूषणानुवादाधिकयोरप्युपलक्षणम् TārkiRa. 344. 12; अनुवादाधिकं तु प्रकृतानुपयोगादर्थान्तर एवान्तर्भावयन्ति केचित् TārkiRa. 345. 9.

**अनुवादानन्तरम्** (anuvādānantaram) *adv.* after the restatement or reiteration तच्चैतदुत्तरसूत्रेणानूद्यत इत्यस्यानुवादानन्तरमव्याख्यानेऽपि न दोषः NyāyVārPari. 239. 1.

**अनुवादानर्थक्य** (anuvādānarthakya) *n.* purposelessness of restatement or reiteration आरादुपकारकतया क्रतुधर्मत्वेऽनुवादानर्थक्यादयो ग्रन्थोक्ता एव दोषाः MayūMāli. 260. 10 (*on* iii. 4. 1); अनुवादानर्थक्याद्विधित्वे सति इदं सर्वं सोढव्यम् MayūMāli. 352. 24 (*on* iv. 1. 4)

**अनुवादानर्ह** (anuvādānarha) *adj.* not deserving, i.e. not fit for restatement or reiteration उपरि धारणेऽप्यप्राप्तत्वादनुवादानर्हो विधिराश्रितः

ŚivārkaMaDī. ii. 313. 28 (*on* iii. 1. 18)

**अनुवादानादर** (anuvādānādara) *m.* disregard for restatement or reiteration 'पूर्वं मानान्तरपूर्विका पुंवाक्यादर्थधीरुक्ता, अधुनानुमानादेवार्थधीरित्याह' इति, तदनुवादानादरात्, न त्वनुवादाभावात् NayaVi. 55. 5 (*on* i. 1. 2)

**अनुवादानापत्ति** (anuvādānāpatti) *f.* absence of undesired contingency of restatement or reiteration अकारविशिष्टरेफाभावाद्रेफादग्निरिति मूलेऽकार-वैशिष्ट्येनानुवादानापत्तिः SetuBa. 240. 14.

**अनुवादानुपपत्ति** (anuvādānupapatti) *f.* **i** untenability of restatement or reiteration उत्पत्तिवाक्यमन्यनिरपेक्षं विदध्यान्नोत्पन्नवाक्यम्, अनुत्पन्नेऽनुवादानुपपत्तेः TantrVā. 292. 9 (*on* i. 4. 3); अप्राप्तत्वाद्विशब्दपरित्यागेन विधिः, अनुवादानुपपत्त्या हि विधिकल्पनम् ŚāstrDī. 263. 12 (*on* iii. 4. 5); NirṇaSi. 206. 8; व्रीहीणाम् ... मुष्टिवैशिष्ट्येन प्राप्तेरभावात् तेन रूपेणानुवादानुपपत्तेः PūrvottaVāNaMā. 144. 3; तथात्वे संख्यायाः कपालविशेषणत्वानुवादानुपपत्तेः MīmāKau. i. 265. 10 (*on* i. 4. 21); प्रत्यभिज्ञानात् न कर्मान्तरम् न चानुवादानुपपत्तिः BhāṭṭDī. i. 155. 1 (*on* ii. 3. 8); न दानान्तरविधिकल्पना युक्तेति वाच्यं, तथात्वे दानस्यैव नित्यप्राप्त्यभावेनानुवादानुपपत्तेः BhāṭṭDī. iii. 263. 24 (*on* x. 3. 17); 'अन्वाह' इत्यनुवादानुपपत्तेश्च BhāṭṭDī. iii. 302. 16 (*on* x. 4. 21); **ii** untenability of Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) 'भुञ्जीत, सुप्रयुङ्क्त' इत्याद्यनुवादानुपपत्तिः MīmāKau. i. 133. 16 (*on* i. 3. 27); अग्निष्टोम-सामेत्यस्यानुवादानुपपत्तेः MīmāKau. iii (2). 285. 6 (*on* ii. 2. 26); स्तुवीतेत्यनुवादा-नुपपत्तिमाशङ्क्य ... पूर्वस्तोत्राविशेषसंबन्धोपपत्तिः MīmāKau. iii (2). 293. 20 (*on* ii. 2. 27); BhāṭṭDī. i. 134. 24 (*on* ii. 2. 12); i. 135. 9 (*on* ii. 2. 12)

**अनुवादानुरोध** (anuvādānurodha) *m.* [Inst.] in accordance with Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) 'यद् वेदादौ'विति मन्त्रस्य न तावदुपक्रमानुरोधेन नारायणविषयतयार्थवर्णनम्। ... नाप्यनुवादानुरोधेन ŚivārkaMaDī. i. 330. 26 (*on* i. 2. 8)

**अनुवादान्तर** (anuvādāntara) *n.* another Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) 'संवत्सरः सुवर्गो लोक' इत्यनुवादान्तरश्रवणात् संवत्सर एव देवलोकः ŚivārkaMaDī. ii. 472. 15 (*on* iv. 3. 2)

**अनुवादान्यथानुपपत्ति** (anuvādānyathānupapatti) *f.* **i** untenability, i.e. incoherence of restatement or reiteration otherwise स्तुवीतेत्यनुवादानुपपत्ति-माशङ्क्य, अनुवादान्यथानुपपत्त्यैव ... सौभरस्य करणतासंबन्धेन फलोद्देशेन विधानात् MīmāKau. iii (2). 293. 21 (*on* ii. 2. 27); **ii** untenability of Brāhmaṇa passage otherwise अनुवादान्यथानुपपत्त्या स्वार्थविधिकल्पका गम्यन्ते VīraMi. (Saṁskāra.) 712. 15.

**अनुवादापत्ति** (anuvādāpatti) *f.* undesired contingency of restatement or reiteration न चैवं 'वैश्वदेवेन यजेत' इत्यत्र .. आमिक्षायागस्यैवानुवादापत्तेः प्रकरणाविशेषाद् वा सर्वानुवादे वाजिनयागस्याप्यनुवादापत्तेः MīmāKau. i. 253. 10 (*on* i. 4. 15)

**अनुवादापात** (anuvādāpāta) *m.* undesired contingency of (being) restatement or reiteration न च सामान्येन ज्ञाते विशेषतोऽज्ञातम् ... प्रमितत्वे चाज्ञातत्व-व्याघातात्। स्मृतत्वे चानुवादापातात् VedāntKa. 174. 1 (*on* i. 3. 30)

**अनुवादापेक्षण** (anuvādāpekṣaṇa) *n.* expectancy for restatement or reiteration अनुवादापेक्षणे सत्यपि प्राप्त्यभावाद्विशिष्टविधानरूपेण विधिर्भवति TantrVā. 454. 7 (*on* ii. 2. 2)

**अनुवादापेक्षा** (anuvādāpekṣā) *f.* expectancy for restatement or reiteration अनुवादापेक्षया जघन्यापि ... परिसंख्यैव अवश्यमभ्युपगन्तव्या Pūrvotta-VāNaMā. 150. 4; ऋत्विक्संस्काराः ... अथाप्यनुवादापेक्षा तदा तत्पुरुषैः कार्याः BhāṭṭDī. ii. 66. 6 (*on* iii. 8. 4)

**अनुवादापेक्षाभाव** (anuvādāpekṣābhāva) *m.* absence of expectancy for restatement or reiteration प्रकृते विधेयान्तराभावेनानुवादापेक्षाभावात् सत्यपि प्रत्यभिज्ञाने नानुवादोपपत्तिः MīmāKau. iii (2). 147. 11 (*on* ii. 2. 2)

**अनुवादाभाव** (anuvādābhāva) *m.* absence of restatement or reiteration 'पूर्वं मानान्तरपूर्विका पुंवाक्यादर्थधीरुक्ता, अधुनानुमानादेवार्थधीरित्याह' इति, तदनुवादानादरात्, न त्वनुवादाभावात् NayaVi. 55. 5 (*on* i. 1. 2); न च विध्य-नुवादविरोधः, अनुवादाभावाद्विध्यर्थत्वाच्च वचनस्य Mitā. 26. 6 (*on* I. 81); अनुवादाभावेऽपि श्रुतेरद्वैततात्पर्यकत्वेन भ्रमजनकस्यादोषत्वसंभवात् GuruCandr. ii. 207. 20.

**अनुवादाभावप्रसङ्ग** (anuvādābhāva-prasaṅga) *m.* undesired occasion for the absence of restatement or reiteration जीवनिर्देशवारणमिह वाक्ये न क्रियते तथा सत्यनुवादाभावप्रसङ्गात् VedāntKa. 166. 12 (*on* i. 3. 24)

**अनुवादाभिधान** (anuvādābhidhāna) *n.* mention of restatement or reiteration अनुवादाभिधानं त्वभ्युपेत्य वादमात्रम् TantrVā. 986. 1 (*on* iii. 4. 15)

**अनुवादाभिप्राय** (anuvādābhiprāya) *adj.* intended for (conveying) restatement or reiteration हेतुः स्यादिति पूर्वपक्षभाष्यं हेतुविध्यभिप्रायमनुवादाभिप्रायं वा NyāySu. (So.) 82. 26 (*on* i. 2. 26)

**अनुवादाभ्युपगम** (anuvādābhyupagama) *m.* acceptance of Brāhmaṇa passage (explaining a rule previously propounded) होम एव मान्त्रवर्णिक-देवतायाः प्राप्तिमङ्गीकृत्य सोमायेत्यस्यानुवादाभ्युपगमे ज्योतिष्टोमस्य व्यक्तत्वापत्तेश्च MīmāKau. ii. 61. 2 (*on* ii. 3. 20)

**अनुवादायुक्त** (anuvādāyukta) *m.* variety of the defect of meaning (*lit.* what is contrary to subject) अर्थदोषानाह अर्थोऽपुष्टः कष्टः ... सहचरभिन्नः प्रकाशितविरुद्धः। विध्यनुवादायुक्तस्त्यक्तपुनःस्वीकृतोऽश्लीलः KāvyPra. 378. 8.

**अनुवादायुक्तता** (anuvādāyukta-tā) *f.* variety of defect of meaning (*lit.* . the state of being what is contrary to subject) अर्थदोषानाह अविशेषे विशेषश्चा-नियमे नियमस्तथा। तयोर्विपर्ययौ विध्यनुवादायुक्तते तथा SāhiDa. 412. 14.

**अनुवादायोग** (anuvādāyoga) *m.* incompatibility or untenability of restatement or reiteration असत्पदस्याबोधकत्वापत्तेरनुवादायोगः स्यात् VedāntKa. 11. 12 (*on* i. 1. 0); एकेन वाक्येनैकस्यार्थस्य विधानानुवादायोगात् अनुवादः प्रमाणान्तरसापेक्षः ŚrutaPra. iB. 171. 17 (*on* i. 1. 4); यद्वदन्तीत्यादिवचनं परिहारे विशेषयुक्तिं च विनानुवादायोगात् Vādā. 63. 1; तात्पर्यज्ञानप्राप्तत्वे निषेधार्थमनुवादायोगात् AdvaiSi. 726. 9; विधेयस्य निषेधार्थमनुवादायोगः Guru-Candr. ii. 224. 14; LaCandr. 511. 29; बहिर्वेद्येक इत्यनुवादायोगात् ... विधित्वे वाक्यभेदापत्तेरगत्या द्वितीयपक्षाश्रयणम् LaCandr. 700. 22; अप्राप्तस्यानुवादा-योगाद्रागादपि च नियमेनाप्राप्तेः नित्यवदनुवादोपपत्त्यर्थं प्रापकं विधिमनुमापयति MīmāKau. i. 67. 19 (*on* i. 3. 1); रागादिनिष्ठप्रवर्तनावाचित्वस्य लोके वेदे वा अक्लृप्तत्वेनानुवादायोगात् MīmāKau. iii (1). 24. 22 (*on* i. 2. 7); iii (2). 163. 15 (*on* ii. 2. 3)

**अनुवादार्थ** (anuvādārtha) *adj.* meant for (the indication of) the subject, i.e. the counter positive of predicate (स्वामी मे विष्णुरित्येव) स्वामीति अत्र सूत्रे द्वावात्मशब्दौ एकोऽनुवादार्थो द्वितीयो विध्यर्थः NyāySu. (Ja.) 615A. 1 (*on* iv. 1. 2)

**अनुवादार्थम्** (anuvādārtham) *adv.* for the sake of restatement or reiteration 'प्रेक्षितं भक्षयेन्मांसम्' इत्येतस्यानुवादार्थमेतत् ManvaMu. 200. 30 (*on* 5. 36); निषेधे प्रापकस्य निवर्तकस्य च वाक्यस्य भेदात् अनुवादार्थं वाक्यान्तर-कृतानिश्चयरूपा प्राप्तिर्यथापेक्षिता न तथा पर्युदासे VīraMi. (Saṁskāra.) 595. 12; पूर्वप्रकृतकर्मापेक्षित्वपरत्वानङ्गीकारेऽपि अनुवादार्थं पूर्वप्रकृतज्योतिष्टोम-विध्यपेक्षित्वपरत्वं भविष्यति MīmāKau. iii (2). 248. 20 (*on* ii. 2. 21)

**अनुवादार्ह** (anuvādārha) *adj.* which deserves or is fit for restatement or reiteration न ह्यज्ञातमनुवादार्हम्। ... चन्द्रस्वरूपम् Nyāyāmṛ. 438B. 7; इह तु सर्वकर्माङ्गत्वेन स्मृतितः प्राप्तमाचमनमनुवादार्हमस्ति ŚivārkaMaDī. ii. 313. 29 (*on* iii. 1. 18)

**अनुवादावस्था** (anuvādāvasthā) *f.* **A** condition of restatement or reiteration विधेरनुवादः ... न संभवति। अनुवादावस्थायामप्राप्तत्वात् NyāySu. (So.) 47. 28 (*on* i. 2. 7); **B** stage of being a restatement or reiteration, cf. **अनुवादावस्थापन्न.**

**अनुवादावस्थापन्न** (anuvādāvasthāpanna) *adj.* which has attained the stage of being a restatement or reiteration ततः प्रतिषेधोऽपि ... अनुवादा-वस्थापन्नस्यैवेष्टस्य विपर्ययं फलत्वेनावलम्बते ŚāstrDī. 266. 1 (*on* iii. 4. 8)

**अनुवादाशङ्का** (anuvādāśaṅkā) *f.* doubt regarding a restatement or reiteration (अग्निहोत्रं जुहोतीत्युत्पत्तिवाक्ये) तत्र स्ववाक्यगतपौर्णमास्यमा-वस्यापदनिमित्तत्वादनुवादाशङ्कायाः TantrVā. 492. 16 (*on* ii. 2. 15)

**अनुवादासंभव** (anuvādāsaṁbhava) *m.* impossibility of restatement or reiteration फलं चाग्नीषोमीयस्य क्रत्वङ्गत्वान्नैतदन्यद्यास्तीत्यनुवादासंभवः TantrVā. 292. 21 (*on* i. 4. 3); अनुवादासंभवाद्य न शक्यते द्वे चतुर्गृहीते लक्षयितुम् ṬupṬ. 16. 13 (*on* iv. 1. 16); गामिति गोगतत्वं बाध्येत नियमेनाप्राप्ते-रनुवादासंभवात् TantrRa. 60. 9; तदाश्रयत्वे च यूपग्रहणानर्थक्यमनुवादासंभवात् ŚāstrDī. 11. 6 (*on* i. 2. 2); शाखानां युगपदुपस्थानाद्यानुवादासंभवोऽपीत्यतो भेद एव CaturCin. iii (1). 753. 9; पुरोवादाभावेनानुवादासंभवाद्यजत्यालभतिभ्यां कर्मणी विधीयेते NyāyMāVi. 86. 9 (*on* ii. 2. 6); प्रमाणान्तरानवगम्यो धर्मः कथमनूद्यते। अप्रमाणसिद्धस्यानुवादासंभवात् YuktiSneha. 16. 19 (*on* i. 1. 1); न च शुक्राग्रादि-वाक्येष्विवाग्रताया एव फले विधानमिति शङ्क्यम्। शुक्राग्रतादीनां पाठतोऽ-

प्राप्तत्वादनुवादासंभवेन विधेयत्वेऽप्यत्र ... धात्वर्थभूतानां ग्रहाणामेव फले विधानात् VidhiRa. 10(57.8); अन्तरालवाक्य एव कर्मचोदना, विष्णवादिवाक्ये कर्मविध्यसंभवेनानुवादासंभवात् MīmāKau. iii (2). 185. 14 (*on* ii. 2. 10); BhāṭṭCin. ii. 52. 20 (*on* i. 4. 2); साण्डशब्दस्य पुंपशुमात्रसाधारण्यादग्नीषोमीयेऽपि प्रसङ्गात् सोमक्रयणशब्दस्यानुवादासंभवादानर्थक्यं स्यात्, सोमक्रयणविशिष्टसाण्डानुवादेन त्रिवत्सविधाने तु विशिष्टोद्देशाद्वाक्यभेदः MayūMāli. 692. 8 (*on* x. 3. 16); आनुवादिका व्य(?व्या)वहारिकाश्च गुणा इति तु कल्पनैव। मानान्तराप्राप्तानामनुवादासंभवात् GoviBh. 220. 6 (*on* iii. 3. 1); अस्यासिद्धत्वेनानुवादासंभवादाह। भवेयुरिति BālamBha. iii. 27. 21 (*on* 3. 16)

**अनुवादिगुण** (anuvādi-guṇa) *adj.* having concordant, i.e. similar quality सुवदनावदनासवसंभृतस्तदनुवादिगुणः कुसुमोद्गमः। मधुकरैरकरोन्मधुलोलुपैर्बकुलमाकुलमायतपङ्क्तिभिः RaghuVa. 9. 30 (comm. सदृशो गुणो यस्य)

**अनुवादित** (anu-vādita) *n.* type of (concordant) music (produced by striking on *paṇava*) (*lit.* which is followed in playing) वक्ष्याम्यतश्च भूयो दर्दरपणवाश्रितं वाद्यम्। अतिवादितमनुवाद्यं समवादितमुच्यते पणववाद्यम्। ... यत्व(?त्त्व)नुगतं मृदङ्गैरनुवादितमुच्यते तु तद्वाद्यम् NāṭyaŚā. 34. 68; cf. **अनुवाद्य** *n.*; *adj.* translated, MW.

**अनुवादिता** (anuvādi-tā) *f.* the state of being what restates or reiterates निर्णीतशक्तेर्वाक्याद्धि प्रागेवार्थस्य निर्णये। व्याप्तिस्मृतिविलम्बेन लिङ्गस्यैवानुवादिता NyāyKuA. ii (1). 212. 7; 'यतो वा इमानि' इत्यादिवाक्यस्य चानुवादिता दृश्यते NyāyKu. 88. 4.

**अनुवादित्व** (anuvādi-tva) *n.* **1** the state of being what expresses, mentions or refers to समुच्चयो वा क्रियमाणानुवादित्वात् MīmāSū. xii. 3. 37; **2A** the state of being what restates or reiterates विशिष्टार्थानुवादित्वादथ वेत्यपि भाषिते वाक्यभेदः स एव ŚlokaVār. 2. 280 (129. 4); स्वप्नादीनां निवृत्तिर्वा फलं तस्य भविष्यति। तस्माद्विध्यनुवादित्वं नानुक्ते लक्षणे भवेत् ŚlokaVār. 4. 16 (137. 6); तस्मिन्पक्षे युक्तिविरुद्धत्वेनानुवादित्वमिति गुण एव स्यात्। युक्तिसिद्धत्वे ह्यनुवादित्वं स्यात् ViṣṇuTaNi. 5A. 10; **2B** the state of being a Brāhmaṇa passage निरपेक्षानुवादित्वं तु धारावाहिकज्ञान इव नाप्रामाण्यहेतुः Nyāyāmṛ. 161A. 6; 164B. 7; अवघातवेदिप्रोक्षणादौ तु द्रव्यैकत्वान्न मन्त्रावृत्तिः। केचित्तु परिव्याणमन्त्रवत्क्रियमाणानुवादित्वेन करणत्वाभावात्सकृदिच्छन्ति NirṇaSi. 345. 30; **3** the state of being an assonant note (स्वराणाम्) शेषाणामनुवादित्वं वादी राजात्र गीयते SaṁgīRa. i. 93. 1 (1. 50); **4** the state of being one who repeats अन्यैरुदिता या वाक्तदनुवादित्वे सति भृत्यादिशिष्यादिरूपत्वं स्यान्न तु राजाचार्यादिरूपत्वम् Sāy. *on* AitBr. 7. 5 (202)

**अनुवादित्वपक्ष** (anuvāditva-pakṣa) *m.* view regarding the state of being what restates or reiterates अनुमानेन हि अनुवादित्वपक्षे ईश्वरो बोद्धव्यः प्रत्यक्षेण च आगमः ViṣṇuTaNi. 4A. 2.

**अनुवादित्वादि** (anuvāditvādi) *adj.* the state of being what restates or reiterates etc. श्रवणादेः ... यच्चानुवादित्वादिवर्णनं वाचस्पत्ये तत्प्रस्थानान्तरत्वान्न विधित्वोक्तिविरोधि AdvaiSi. 866. 12; (त्रिविधं तात्पर्यलिङ्गम्) (उपक्रमोपसंहारयोः) अनुवाद(?दि)त्वादिशङ्कापसारकतयापि तस्य लिङ्गत्वम् LaCandr. 425. 38.

**अनुवादित्वाभाव** (anuvāditvābhāva) *m.* absence of the state of being what restates or reiterates अप्रमाणसिद्धत्वे च भेदप्रमाणस्यानुवादित्वाभावाच्च न भेदवाक्यानां दौर्बल्यम् ViṣṇuTaNi. 5A. 11.

**अनुवादिन्** (anu-vādin) *adj.* [*f.* -ī] [CāndraVṛ. *on* i. 2. 96; KātanVṛ. *on* iv. 4. 26] **1A** who repeats, a repeater पुरा वाचः प्रवदितोरनूच्यः। यद् वाचि प्रोदितायामनुब्रूयात् अन्यस्यैवैनमुदितानुवादिनं कुर्यात् AitBr. 7. 5 (202); **1B** who repeats, i.e. who reproduces अङ्गनानां सहस्रेण भूषितेन विभूषणैः। रूपसंलापशीलेन युक्तगीतार्थभाषिणा (v. l. युक्तगीतानुवादिना)। .. ददर्श हरियूथपः Rāmā. v. 9. 6 (*but* Apte conformable to, in harmony with, like); **2A** which expresses, mentions or refers to इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचमिति निष्केवल्यं तस्य तदेवाप्तरूपं यद्भूतानुवादि KauṣīBr. 20. 4 (92. 3); 21. 4 (94. 24); भूतानुवादिनीरेत एत इति वै पूर्वाण्यतोऽनुदिशन्ति JaimiBr. 3. 35; असृक्षत प्र वाजिन इत्यनुरूपो भवति भूतानुवादिनीः JaimiBr. 3. 136; दर्शपूर्णमासज्योतिष्टोमादिषु यदाहवनीयसाध्यं तत्रानुवाद्येवात्मनेपदम् ṬupṬ. 108. 3 (*on* vi. 2. 8); (प्रत्ययाः) तथैव स्वार्थिकाः केचित्संघातान्तरवृत्तयः। अनर्थकेन संसृष्टाः प्रकृत्यर्थानुवादिनः VākyaPa. 2. 193; **2B** which restates or reiterates (what is already known) मनो न त्रिष्टुप् सोमस्तुतिरधियज्ञानुवादिनी Śuklayajuḥsarvānukramaṇikā 1. 424. (9); ŚābaBh. 2268. 15 (*on* xii. 3. 37); क्रियमाणानुवादिनश्चाध्वर्युणा क्रियमाणमर्थमनुवदन्ति ŚabaBh. 2268. 19 (*on* xii. 3. 37); आरम्भश्च साहसानुवादी DaśKuC. 80. 7; स्वत एव यतः पुंसां प्रवृत्तिः स्वार्थसिद्धये। तत्रानुवादि शास्त्रं स्यात् निवृत्तावेव BṛĀraUBhVā. i. 4. 407; न हि विध्यनपेक्षस्य प्रामाण्यमनुवादिनः TaiUBhāVā. 170. 9 (2); विसर्गिसंसर्ग्यनुवादि ... । कथितम् ... क्षणदाचरैः ... तद्बलं बर्बरकाय स्वनेत्रे DvyāśraKā. 12. 33; न च यजेतेति प्रत्यक्षे यागे तदनुमा अतः प्राप्त्यभावान्न यजिरप्यनुवादी VedāntKa. 85. 25 (*on* i. 1. 4); भेदश्रुतिरनुवादिनीत्युक्तम्। यथा नानुवादिनी तथा वक्ष्यते NyāySu. (Ja.) 67A. 4 (*on* i. 1. 1); नेह नानेत्यादि श्रुतिरप्यनुवादिनी स्यात् Nyāyāmṛ. 160B. 7; 164B. 8; **2C** which is a Brāhmaṇa passage, cf. **अनुवादित्व 2B**; **3** who accords, consents or agrees with अयं स नो यो नुदवादी (*but* Viśva. योऽनुवादी) कील इव वृत्रं वि पुरो रुरोज ŚāṅkhāĀ. 12. 2 (44. 11); स्तोतानुवादी सुलभो भृत्यः प्रत्यक्षपेशलः RāmC. 9. 87; छन्दानुवर्तिनः पापाद् दुर्नयेष्वनुवादिनः। मन्त्रिणः शत्रवो राज्ञामज्ञानसुहृदः RāmāMañ. 350. 11; अतिशयशुचि (? च)माप्य यद्वराका असदृशमप्यनुवादिनो भवन्तः कुवचनमपि नो मयात्र गण्यम् PrabhāC. 72. 31; **4** who utters or speaks प्रियवचनशतानुवादिनो हरितनयाः स च जाम्बवान्बभूवुः Rāmā. iv. 1278* (1); **5A** which follows in making sound, i.e. resembles or imitates (in sound quality) तव निःश्वसितानुकारि(v. l. °वादि°) भिर्बकुलैरर्धचितां समं मया। असमाप्य विलासमेखलां किमिदम् ... सुप्यते RaghuVa. 8. 64; त्वदीयगीतं शङ्खनादानुवादि न मधुरम् Pañcā. 271. 11; स एवायं प्रियतमायाः समालापः। ... ध्वनिरपि विपञ्चीपञ्चमस्यानुवादी PrasaRā. 6. 14; **5B** which resounds or echoes वेलासमासन्नशैलरन्ध्रानुनादिना(v. l. °वादिना)स्वरेणोवाच भगवान् RaghuVa. 10. 35.

**अनुवादिन्** (anu-vādin) *m.* **1A** one of the four types of note (*svara*) in the gamut, assonant note (*lit.* which is in conformity with or in assonance with sounds) (स्वराः) चतुर्विधत्वमेतेषां विज्ञेयं गानयोक्तृभिः। वादी चैवाथ संवादी विवादी चानुवाद्यपि NāṭyaŚā. 28. 22; SaṁgīMa. i. 1. 26; अपिशब्देनानुवादिनः संवादिधर्मोपजीवनम्। अत एवास्य सर्वपश्चादुपादानम् ।... अनुवादिवादिसंवाद्यनुलपनं सहते, न च भूयस्तरोऽस्य प्रयोगः AbhinBhā. iv. 14. 23 (*on* 28. 22); चतुर्विधाः स्वरा वादी ... अनुवादी SaṁgīRa. i. 92. 2 (1. 48); स्याद् विदारी ... द्विधा ... महत्यवान्तरा चेति ... अनयोर्वस्तुवन्न्यासो जात्यंशोंऽशोऽल्पके पुनः। अंशे तदनुवादी वा संवादी वांश इष्यते SaṁgīRa. iii. 35. 2 (5. 74); स्वरः। सोऽनुवादीति विज्ञेयः सूक्ष्मदृष्ट्या विचक्षणैः। रक्तिच्छेदहेतुत्वं यस्मिन् SaṁgīPā. 82; विवादिवादिसंवादिभिन्नाः स्युरनुवादिनः CaturDa. 3. 151; **1B** one who follows or supports अनुवादी च भृत्यवत् SaṁgīMa. i. 1. 27; SaṁgīRa. i. 95. 1 (1 (3). 5); CaturDa. 3. 155; अनुवादिनस्तु शेषा भृत्याः RāgVi. 1. 38; **2** one who repeats (to explain), i.e. a teacher अतिवीर्य महाविनायकप्रवराणामनुवादिनां वर ... ते सदृशः ... नैव विद्यते GiMs. iii (1). 11. 9 [DBHS]; **3** the word *anuvādin* सदृक्सदृशसंवादिसजातीयानुवादिनः। ... शब्दाः सादृश्यसूचकाः Kāvyāda. 2.58.

**अनुवादिनी** (anuvādinī) *f.* type of a lute (*vīṇā*) विपञ्ची वल्लकी वीणा घोषवत्यनुवादिनी Vaija. 145. 116.

**अनुवादीकृ** (anuvādī-kṛ-) viii. p. to make (what is non-restating) as restating अथ मतम् - परिनिष्पन्नविषयाणि खलु प्रत्यक्षादीनि ... प्रमाणमनुवादीकुर्वन्ति Kāśi. i. 68. 2 (*on* 2. 21); (pass.) to be made (what is non-restating) as restating स्मृतेः ... तस्यास्तु मूलभूता श्रुतिरवश्यं कल्पनीया। तत्किमन्यां कांचित्कल्पयित्वा इयमनुवादीक्रियताम् TantrVā. 934. 24 (*on* iii. 4. 12)

**अनुवादीभू** (anuvādī-bhū-) i. p. to be or to become restating or reiterative श्रूयमाणोऽपि विधिरनुवादीभवति NyāyMañ. i. 267. 25.

**अनुवादोपपत्ति** (anuvādopapatti) *f.* **1** tenability of a restatement or reiteration अनुवादोपपत्तेश्च (न पुनरुक्तदोषः) NyāySū. ii. 1. 61; **2** tenability of a subject, i.e. counter-positive of a predicate धात्वर्थभावनयोरनुवादः ... प्रकृते विधेयान्तराभावेनानुवादापेक्षाभावात् सत्यपि प्रत्यभिज्ञाने नानुवादोपपत्तिः MīmāKau. iii (2). 147. 12 (*on* ii. 2. 2)

**अनुवादोपस्थितस्थान** (anuvādopasthita-sthāna) *n.* position (indicating order) obtained, i.e. known through the restatement or reiteration अत्र स्थानापेक्षाविरहेणानुवादोपस्थितस्थानस्य विधिना असंस्पर्शान्नानुवादेन स्थाननियम इति वैषम्यमिति भावः MayūMāli. 155. 22 (*on* ii. 2. 12)

**अनुवाद्य** (anu-vādya) *adj.* [*f.* -ā] [JaineVyā. 98. 24 (*on* ii. 1. 89); 108. 8 (*on* ii. 2. 59); KātanVṛ. *on* iv. 2. 20; Dhātu Pra. 1. 1017 (75. 11); SiddhāKau. 483A. 9 (*on* iii. 1. 106)] (also used as noun) **1Ai** what is to be referred to or mentioned अनुवाद्यवाचकयोर्व्यङ्ग्यव्यञ्जकयोश्च ... उभयाश्रिता शक्तिर्दृष्टा NyāyMañ. ii. 65. 22; न्यक्कार इति वाच्यम्। उच्छूनत्वमात्रं चानुवाद्यम् KāvyPra. 305. 1; **1Aii** what is to be uttered अशोकवनिकाचोद्यसदृशमिदमिति नानुवाद्यमपि विदुषाम् DharmoPra. 2. 7; **1Aiii** fit to be restated or reiterated

यच्च प्राप्तं तदनुवाद्यम् ŚāstrDī. 173. 9 (*on* ii. 3. 11); उपादेयमपि कर्म …। यच्च प्राप्तं तदनुवाद्यम् ŚāstrDī. 177.7 (*on* ii.3.13); अनुवाद्यानामर्थानां तद्रूपमेव प्रत्यभिज्ञायत इत्यनुवाद्यम् ŚāstrDī. 177.7 (*on* ii.3.13); अनुवाद्यानामर्थानां विधेयार्थपरत्वं तात्पर्यम् Ekāva. 2. 2 (1) (56. 5); न च श्रुतिरनुवादः … विधानार्थानुवादे चानुवाद्यस्य तात्त्विकत्वनियमात् Nyāyāmṛ. 588A. 8; न गुणफलविधिष्वत्र वान्यत्र व्याप्तिः प्राक् किंचित्क्रत्वपूर्वान्वयमुपगतवानाश्रयोऽत्रानुवाद्यः VidhiRः. 36 (188. 7); परमत्वं व्योम्नि न … परमेश्वराभिव्यक्तिस्थानत्वप्रयुक्त-मिहानुवाद्यम् ŚivārkaMaDī. i. 225. 32 (*on* i. 1. 16); अनुवाद्यापि चास्मिन् वाक्ये यागोत्पत्तिरेव MīmāKau. iii (1). 190. 13 (*on* ii. 2. 12); (निषेधेऽनुपादेयगतत्वेन) अनुपेति। (आत्रेयी) अनुवाद्येत्यर्थः BālamBha. iii. 143. 10 (*on* 3. 251); विधानायानुवाद्यस्य ज्ञानमात्रमपेक्षितम् GuruCandr. i. 479. 11; LaCandr. 429. 35; **1B** fit to be continued or supplied (from the previous context) न हि तत्राग्निहोत्रे पयोदध्यादिविकल्पवत्क्रयानुवादेन वस्त्रादिद्रव्यविकल्पो विधीयते अनुवाद्यस्य क्रयमात्रस्याग्निहोत्रवदन्यत्राविधानात् NyāyMāVi. 113. 26 (*on* iii. 1. 7); **2** fit to be (treated as) subject, i.e. counter-positive of a predicate मिथ्यामहिमत्वं नानुवाद्यमपि तु विधेयम् KāvyPra. 286. 3; वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मता … अत्रालक्षितत्वं नानुवाद्यम्, अपि तु विधेयमिति 'अलक्षिता जनिः' इति वाच्यम् Kāvyānu. (He.) 204. 11; विधेयानुवाद्यसमभिव्याहारेण विधेयार्थमनु-वाद्यमुपादीयते Ekāva. 3. 1 (34) (89. 10); विधेयस्यार्थस्य प्राधान्यमनुवाद्यस्य पुनरप्राधान्यम् स चायं विधेयानुवाद्ययोः प्रधानोपसर्जनभावो वाक्यात्प्रतीयते न वृत्तेः Ekāva. 6. 1 (5) (152. 1); विरहिण उक्तौ तृतीयपादस्यार्थो नानुवाद्यः SāhiDa. 420. 5; अतिशयोक्तावभेदोऽनुवाद्य एव न विधेयः इति प्राचामुक्तिः संगच्छते RasGaṅ. 415. 7; संबोध्यतावच्छेदकरूपेण संबोध्यस्य सिद्धिं विना तत्त्वासंभवादनुवाद्ये एवैषा विभक्तिः LaŚabdeŚe. i. 432. 2; अनुवाद्यस्य विधेय-साकाङ्क्षत्वाद्विधेयस्य च क्रियारूपत्वात् क्रियान्वयोऽर्थायातः VaiyāBhū. 64. 20 (*on* 16); **3** what is to be referred to, i.e. suggested (as secondary), cf. **अनुवाद्यता 3**.

**अनुवाद्य** (anu-vādya) *n.* type of (concordant) music (produced by striking on *paṇava)* (*lit.* which is followed in playing) अतिवादितमनुवाद्यं समवादितमुच्यते पणववाद्यम् NāṭyaŚā. 34. 67; cf. **अनुवादित.**

**अनुवाद्यगतत्व** (anuvādyagata-tva) *n.* **1** the statc o f belonging to what is to be restated or reiterated 'य इष्ट्ये'ति वाक्येनावगतमपि तत्तद्विकृतिप्रयोग-साहित्यमनुवाद्यगतत्वादविवक्षितम् MīmāKau. iii (2). 171. 19 (*on* ii. 2. 3); यागत्वैकपक्षे तु श्रूयमाणस्याप्यग्नीषोमपदस्यानुवाद्यगतत्वेनाविवक्षितत्वात् MīmāKau. iii (2). 190. 5 (*on* ii. 2. 12); **2** the state of belonging to what is to be (treated as) subject, i.e. counter-positive of a predicate (यज्ञं तनिष्यन्तौ) इति तत्रत्यमेकवचनमप्यनुवाद्यगतत्वात् … अविवक्षितम् BhāṭṭDī. iii. 59. 24 (*on* ix. 1. 7)

**अनुवाद्यता** (anuvādya-tā) *f.* **1A** the state of being what is to be restated or reiterated यच्छब्दयोगेनानुवाद्यतया प्रतीयमानस्यापि हिरण्यगर्भजनयितृत्वस्य 'नारायणाद् ब्रह्माजायत' इति न पुरोवादः ŚivārkaMaDī. i. 329. 21 (*on* i. 2. 8); **1B** the state of being what is to be referred to or expressed, cf. **अनुवाद्यताप्रतीति;** **2** the state of being what is to be (treated or stated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate किंच (साम्यम्) वाच्यमित्यत्र विधेयतया वाच्यतोच्यते अनुवाद्यतया वा CitraMī. 12. 26; AlaṅkāKau. (Vi.) 20. 9; **3** the state of being what is to be referred to, i.e. suggested as secondary अनुवाद्यतया शशिकिशोरतादात्म्यम् … (बकेषु) उत्प्रेक्ष्यते RasGaṅ. 379. 13.

**अनुवाद्यताप्रतीति** (anuvādyatā-pratīti) *f.* cognition of the state of being what is to be referred to or expressed परमत्वं व्योम्नि न परमेश्वराभिव्यक्ति-स्थानत्वप्रयुक्तमिहानुवाद्यम् … ततोऽन्यस्य व्योम्नि परमत्वस्य परमेश्वरस्थानार्हता-प्रयोजकस्यानुवाद्यताप्रतीतेः ŚivārkaMaDī. i. 225. 33 (*on* i. 1. 16)

**अनुवाद्यतावच्छेदकता** (anuvādyatāvacchedaka-tā) *f.* the state of being the delimitor of what is to be (treated as) a subject, i.e. counter-positve of a predicate त्रपायाः … न प्राधान्येन व्यङ्ग्यत्वम्। अनुवाद्यतावच्छेदकतया प्रतीतायां तस्यां मुख्यवाक्यार्थत्वायोगात् RasGaṅ. 13. 4.

**अनुवाद्यतावच्छेदकत्व** (anuvādyatāvacchedaka-tva) *n.* the state of being the delimitor of what is to be (treated as) a subject, i.e. counter-positive of a predicate न च दरमीलन्नयनत्वविशिष्टनिरीक्षणं विधेयमिति नानुवाद्यता-वच्छेदकत्वं तस्याः (त्रपायाः) इति वाच्यम् RasGaṅ. 13. 5.

**अनुवाद्यत्व** (anuvādya-tva) *n.* **1A** the state of being what is fit to be restated or reiterated नानात्वस्य प्रमाणान्तरसिद्धतयानुवाद्यत्वात् Bhām. 557. 12 (*on* iii. 2. 11); अविवक्षाहेतोरनुवाद्यत्वस्याप्यभावात् AdvaiSi. 511. 7; यदाहवनीये जुहोतीति … वाक्ये … कृत्स्नस्यापि होमस्यानुवाद्यत्वात् ŚivārkaMaDī. ii. 423. 31 (*on* iv. 1. 1); नाविज्ञातविशेषणं अक्रीतराजकपदम्। निषेध्यस्य निषेधा-धिकारेऽनुवाद्यत्वेन तद्विशेषणविवक्षायोगात् MīmāKau. i. 24. 16 (*on* i. 3. 4); विप्रतिपत्तौ परदाराभिशापादिविषयायाम् … परेति विशेषणमविवक्षितम्। अभिशाप-स्यानुवाद्यत्वात् BālamBha. ii. 105. 1 (*on* 2. 96); **1B** the state of being what is fit to be repeated (for poetic purposes) कथितपदं क्वचिद् गुणः लाटानुप्रासे अर्थान्तरसंक्रमितवाच्ये … विहितस्यानुवाद्यत्वे च KāvyPra. 429. 4; Kāvyānu. (He.) 172. 15; गुणः स्यात् … कथितं च पदं पुनः। विहितस्यानुवाद्यत्वे विषादे विस्मये क्रुधि … लाटानुप्रासे SāhiDa. 433. 9; **2A** the state of being what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate (पुत्रिणी पुत्रवती) एकस्यैव विधेयत्वानुवाद्यत्वे … युगपदेक एव स्याताम् CaturCin. iii (1). 98. 14; बहुवचनं विहितमिति। ततश्च तस्य विधेयविभक्ति-निर्दिष्टस्यापि प्राप्तत्वाद् अनुवाद्यत्वं न तु विधेयत्वमिति भावः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 21 (525. 16); अमितं यशस्तव अत्रामितमिति … निषेधः … विधेयत्वेनाभिधित्सितः। मानं पुनरनुवाद्यत्वेन Ekāva. 6. 1 (40) (155. 1); एकत्रैव विधेयत्वमनुवाद्यत्वं चेति विरोधः ŚatDū. 59. 1; उद्देश्यत्वम्, अनुवाद्यत्वम्, मुख्यत्वं चेत्यपरं त्रिकम् NyāyMāVi. 48. 2 (*on* i. 4. 6); तत्र व्रीहीणामन्यार्थ-त्वसिद्धत्वज्ञातत्वलक्षणानि गुणत्वोद्देश्यत्वानुवाद्यत्वानि तावद्विद्यन्ते VivaPraSaṁ. 151. 13; अध्ययनेन स्वाध्यायं भावयेत् … स्वाध्यायस्याध्ययनं प्रत्युद्देश्यत्वा-नुवाद्यत्वप्रधानत्वानि स्युः YuktiSneha. 12. 8 (*on* i. 1. 1); यागस्याज्ञातज्ञाप्यत्वरूपे विधेयत्वानुवाद्यत्वे GuruCandr. i. 315. 24; विधेयत्वानुवाद्यत्वाभ्यां शब्देनानिवेदिताभ्यां विषयताभ्यां विशिष्टस्य धर्मस्य यदि नास्ति साधारण्यं मास्तु नाम RasGaṅ. 259. 6; सुन्दरत्वस्योपमानेऽनुवाद्यत्वे RasGaṅ. 259. 10; गुणत्वप्रधानत्वविधेयत्वानुवाद्य-त्वोपादानत्वोद्देश्यत्वकृतमपि वैरूप्यं वारयितुं तदापत्तिः VaiyāBhū. 36. 17 (*on* 7); (प्रथमा) सेति विधेयसमर्पिकाया अनुवाद्यत्वाय स्पष्टार्थमित्याहुः LaŚabdeŚe. i. 337. 4; **2B** the state of being what is to be expressed or mentioned (सह सुपा) अनुवाद्यत्वादेकत्वविवक्षैव LaŚabdeŚe. i. 525. 27; **2C** the state of being what is to be repeated, i.e. subordinate नापि °त्रासौत्सुक्ययोः … संधिप्रधानम्, तस्य नायिकागतत्वेनानुवाद्यत्वात् RasGaṅ. 209. 12; दुःखस्योत्प्रेक्षणेऽपि न तदुत्प्रेक्षया व्यपदेशो न्याय्यः, तस्या अङ्गत्वेनानुवाद्यत्वात् RasGaṅ. 404. 7 [the state of requiring to be explained by an *anuvāda*, MW.]

**अनुवाद्यत्वप्रतीतिकृत्** (anuvādyatvapratīti-kṛt) *adj.* causing the knowledge of the state of being what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate स्वर्गग्रामटिकाविलुण्ठनवृथोच्छूनैः किमेभिर्भुजैः अत्र वृथात्वं विधेयम्, तच्च समासे गुणीभावादनुवाद्यत्वप्रतीतिकृत् SāhiDa. 386. 1; आनन्दयति ते नेत्रे योऽसौ सुभ्रु समागतः। इत्यादिषु … इदमेतददःशब्दा विधेया एव भवितुं युक्ताः। अत्र तु यच्छब्दनिकटस्थतया अनुवाद्यत्वप्रतीतिकृत् SāhiDa. 392. 3.

**अनुवाद्यत्वविधेयत्वधर्म** (anuvādyatvavidheyatva-dharma) *m.* property of being what is to be (treated as) the subject and that of being the predicate अनुवाद्यत्वविधेयत्वधर्मौ तु शब्दोपाधिकौ NyāyMāVi. 48. 7 (*on* i. 4. 6)

**अनुवाद्यत्वानुपपत्ति** (anuvādyatvānupapatti) *f.* untenability of the state of being what is to be restated or reiterated 'अस्मिन् ज्योतिर्मण्डले कश्चन्द्र' इति प्रश्नसमये प्रत्यक्षेणेव अन्यदापि प्रकारान्तरेणैव तस्य ज्ञातत्वात्, अन्यथा तस्यानुवाद्यत्वानुपपत्तेः AdvaiSi. 685. 10.

**अनुवाद्यत्वायोग** (anuvādyatvāyoga) *m.* untenability of the state of being what is to be restated or reiterated विधिविषयविशिष्टान्तर्गतस्य विधेयसंदष्टस्य दध्नः…अनुवाद्यत्वायोगात् VidhiRa. 40. (? 41) (206. 11)

**अनुवाद्यत्वासंभव** (anuvādyatvāsaṁbhava) *m.* impossibility of the state of being what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate एकस्मिन् उक्तवाक्ये एकहायन्या विधेयत्वेनानुवाद्यत्वासंभवात् LaCandr. 698. 15.

**अनुवाद्यत्वोक्ति** (anuvādyatvokti) *f.* statement of the state of being what is to be restated or reiterated पूर्ववाक्ये … देशकालयोः कर्मणोऽनुवाद्यत्वोक्तिः कर्मस्वरूपाभिप्राया MayūMāli. 177. 21 (*on* ii. 3. 13)

**अनुवाद्यनिर्देश** (anuvādya-nirdeśa) *m.* indication of what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate व्युत्पत्तिवर्जिता रूढाः शब्दा आखण्डलादयः … शब्दा इत्यनुवाद्यनिर्देशः, रूढा इति विधेयपदम् KāvyKaVṛ. 28. 29 (2 . 1)

**अनुवाद्यभाग** (anuvādya-bhāga) *m.* part or portion of what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate अनुवाद्यभागस्य

विधान्तरेणाप्यर्थोत्प्रेक्षणसंभवेनाव्यवस्थितार्थत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 330. 26 (*on* i. 2. 8)

**अनुवाद्यमात्र** (anuvādya-mātra) *n.* what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of the predicate only रोमाञ्चनकञ्चुकं तनोस्तनोति योऽसौ सुभगे तवागतः। अत्र योऽसाविति पदद्वयमनुवाद्यमात्रप्रतीतिकृत् KāvyPra. 307. 1( comm. उद्देश्यमात्रेत्यर्थः); योऽसाविति पदद्वयमनुवाद्यविधेयार्थतया विवक्षितमनुवाद्यमात्रप्रतीतिकृत् इति यदः प्रयोगोऽनुपपन्नः Kāvyānu. (He.) 207. 8.

**अनुवाद्ययागगत** (anuvādyayāga-gata) *adj.* belonging to the sacrifice which is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate फलवाक्ये फलसंबन्धोऽनुवाद्ययागगतसाहित्यविवक्षितत्वात् प्रत्येकमेव विज्ञायते BhāṭṭDī. iv. 131. 6 (*on* xi. 1. 1)

**अनुवाद्यविधेयभाव** (anuvādyavidheya-bhāva) *m.* [Inst.] by the relation of what is to being (treated as) the subject and predicate सः ... मुक्तोऽभूदिति वाक्यार्थकलापः ... अनुवाद्यविधेयभावेनैकवाक्यार्थीकृतः RasGaṅ. 77. 11.

**अनुवाद्यविधेयसंसर्ग** (anuvādyavidheya-saṁsarga) *m.* semantic relation between what is to be (treated as) the subject and the predicate अनुवाद्यस्यासत्त्वे ... अनुवाद्यविधेयसंसर्गरूपवाक्यार्थो बाधितः स्यात् Nyāyāmṛ. 163A. 1; AdvaiSi. 429. 9.

**अनुवाद्यविधेयांश** (anuvādyavidheyāṁśa) *m.* parts or aspects such as what is to be (treated as) the subject and the predicate अनुवाद्यविधेयांशावुक्तौ स्यातां विपर्ययेण यदा। अविमृष्टविधेयांशो भवति तदानीं तु वाक्यगतः Ekāva. 6. 2 (159. 8)

**अनुवाद्यविधेयार्थता** (anuvādyavidheyārtha-tā) *f.* the state of having a reference to what is to be (treated as) the subject and the predicate योऽसाविति पदद्वयमनुवाद्यविधेयार्थतया विवक्षितम् Kāvyānu. (He.) 207. 8.

**अनुवाद्यविधेयार्थत्व** (anuvādyavidheyārtha-tva) *n.* the state of having a reference to what is to be (treated as) the subject and the predicate यत्तदोरेकतरनिर्देशेनोपक्रमस्तत्र तत्प्रत्यवमर्शिना तदितरेणोपसंहारो न्याय्यः तयोरप्यनुवाद्यविधेयार्थत्वेनेष्टत्वात् VyaktiVi. 40. 2; (यत्तदोः) तयोरनुवाद्यविधेयार्थत्वेनाभिधातुमभिमतयोः परस्परसव्यपेक्षत्वेन संबन्धस्य नित्यत्वात् Ekāva. 6. 2 (24) (161. 1)

**अनुवाद्यविधेयोभयांश** (anuvādyavidheyobhayāṁśa) *m.* both the parts or aspects such as what is to be (treated as) the subject and the predicate सामान्यार्थसमर्थकस्य विशेषवाक्यार्थस्य द्वयी गतिः। अनुवाद्यांशमात्रे विशेषत्वं विधेयांशस्तु सामान्यगत एवेत्येका। अनुवाद्यविधेयोभयांशेऽपि विशेषत्वमित्यपरा RasGaṅ. 636. 11.

**अनुवाद्यविभेदता** (anuvādyavibheda-tā) *f.* difference from what is to be referred to, i.e. implied व्यवहृतिविषयादसत्यभेदादियमनुवाद्यविभेदतोपपन्ना NayaMañ. I. iv. 6. 12.

**अनुवाद्यविशेषणत्व** (anuvādyaviśeṣaṇa-tva) *n.* **1** the state of being the qualifier of what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate वस्तुतस्तु पितामहपदमविवक्षितम्। अन्यथा प्रपितामहाद्युपात्ते सदृशस्वाम्याभावप्रसक्तेः। अनुवाद्यविशेषणत्वाच्च VyavaMa. 90. 4; **2** the state of being the qualifier of what is to be repeated, i.e. supplied अस्य च्चावित्यादावनुवाद्यविशेषणत्वान्न व्यक्तिर्विवक्ष्यते VaiyāBhū. 231. 3 (*on* 57)

**अनुवाद्यविषयत्व** (anuvādyaviṣaya-tva) *n.* the state of referring to what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of predicate संबोधनविभक्तेरनुवाद्यविषयत्वादनुवाद्यस्य विधेयसाकाङ्क्षत्वाद्विधेयस्य च क्रियारूपत्वात् क्रियान्वयोऽर्थायातः VaiyāBhū. 64. 19 (*on* 16)

**अनुवाद्यसमर्पकता** (anuvādyasamarpaka-tā) *f.* the state of being that which presents or furnishes what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of predicate यत्किंचेति वाक्यस्यानुवाद्यसमर्पकतया तेनोपांश्विति विध्येकवाक्यता MayūMāli. 146. 2 (*on* ii. 2. 9)

**अनुवाद्यसमर्पकशास्त्र** (anuvādyasamarpaka-śāstra) *n.* scripture which presents, i.e. furnishes what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of predicate अनुवाद्यसमर्पकशास्त्रप्रवृत्त्यनन्तरं विधेयसमर्पकशास्त्रप्रवृत्तिः इष्यते ŚivārkaMaDī. ii. 423. 30 (*on* iv. 1. 1)

**अनुवाद्यस्वरूप** (anuvādya-svarūpa) *adj.* whose form or nature is to be referred to, i.e. described कैलासशिखरभूषण...अथर्वशिखानुवाद्यस्वरूप...विजयी भव NīlaVi. 105. 15.

**अनुवाद्यस्वार्थपरता** (anuvādyasvārthapara-tā) *f.* the state of being what is meant to refer to one's own meaning which is to be restated or reiterated विद्वद्वाक्ये समुदायद्वित्वापादनरूपप्रयोजनवत्त्वेनानुवाद्यस्वार्थपरताया दृष्टत्वात् AdvaiSi. 428. 14.

**अनुवाद्यस्वार्थपरत्व** (anuvādyasvārthapara-tva) *n.* the state of being what is meant to refer to one's own meaning which is to be restated or reiterated विद्वद्वाक्यस्य ... अनुवाद्यस्वार्थपरत्वाद्वाक्यैकवाक्यतोक्ता Nyāyāmṛ. 162A. 7.

**अनुवाद्यांश** (anuvādyāṁśa) *m.* part or aspect of what is to be (treated as) the suject, i.e. counter-positive of a predicate अनुवाद्यांशे विशेषणतया यत्रानेकेषां विधानं तत्र तेषां विधेयता भिन्नैवेति वाक्यभेदः VyutpaVā. 149.14.

**अनुवाद्यांशमात्र** (anuvādyāṁśa-mātra) *n.* mere part or aspect of what is to be (treated as) the subject सामान्यार्थसमर्थकस्य विशेषवाक्यार्थस्य द्वयी गतिः। अनुवाद्यांशमात्रे विशेषत्वम्, विधेयांशस्तु सामान्यगत एवेत्येका RasGaṅ. 636. 11.

**अनुवाद्यार्धधातुकविशेषण** (anuvādyārdhadhātuka-viśeṣaṇa) *n.* qualifier of the *ārdhadhātuka*-affix that is to be (treated as) the subject आर्धधातुकस्येड् वलादेरित्यादावनुवाद्यार्धधातुकविशेषणस्य वलादित्वस्य विवक्षितत्वात् VaiyāBhū. 229. 6 (*on* 55)

**अनुवाद्यावच्छेदकत्व** (anuvādyāvacchedaka-tva) *n.* the state of being what delimits that which is to be restated अधिकाराख्यप्रकरणस्यानुवाद्यावच्छेदकत्वेऽपि ... स्वशाखागतत्वस्योद्देश्यतावच्छेदकत्वानुपपत्तेः MīmāKau. ii. 127. 4 (*on* ii. 4. 25)

**अनुवाद्यासत्त्व** (anuvādyāsattva) *n.* absence of what is to be (treated as) the subject, i.e. counter-positive of a predicate अनुवाद्यासत्त्वे तन्निष्ठो विधेयसंसर्गोऽप्यसन् स्यात् GuruCandr. i. 479. 18.

**अनुवारक** (anu-vāraka) *m.* [enumerated in *mahiṣyādigaṇa*] one who obstructs or prohibits महिष्यादय। ... अनुचारक (अनुवारक) GaṇPā. 179. 9, cf. **अनुचारक.**

**अनुवारम्** (anuvāram) *adv.* time and again, again and again, repeatedly, often त्वरितमुपैति न कथमभिसारम्। हरिरिति वदति सखीमनुवारम् GītGo. vi. 12. 5; नालोकयमर्पितमुरुहारम्। प्रणमन्तं च दयितमनुवारम् StavMā. 278. 19; अनुवारमवाप्तवारिकेलेरसिताया मुरशासनस्य मूर्तेः। ... किमु नीलिमातिरेकः YātrāPra. 7. 44; विश्वेशः ... त्रिगुणसचिवतां योऽवलम्ब्यानुवारं विश्वद्रीचीनसृष्टिस्थितिविलयमजः स्वेच्छया निर्मिमीते MahāN. 1. 1; सविनयमनुवारं वच्मि कृत्वा विचारम् ŚṛṅgāŚ. (Na.) 70.

**अनुवार्त्तिक** (anu-vārttika) *n.* secondary or supplementary rule निपातनाद्योगविभागदर्शनाद् गुरूपदेशादनुवार्त्तिकादपि। ... प्रसाधयेल्लक्षणतश्च षड्विधम् ViṣṇuDhaP. iii. 5. 30.

**अनुवार्धितटम्** (anuvārdhitaṭam ) *adv.* on or along the sea-shore अनुवार्धितटं कर्षन्नलङ्घ्यां स्वामनीकिनीम्। आज्ञालतां नृपाद्रीणां मूर्ध्नि रोपयति स्म सः MahāP. 29. 10.

**अनुवार्षिक** (anu-vārṣika) *adj.* taking place each and every year, annual व्रतमेतद्विधेयं तु स्त्रीपुंसामनुवार्षिकम् BṛDharmaP. i. 23. 62.

**अनुवाश्** (anu-vāś-) I. Ā. to cry, to roar or shriek after in response शकुनसमयेऽथवान्ये हस्त्यश्वश्वादयोऽनुवाशन्ते BṛSaṁ. 53 .107; वामे वाशित्वादौ दक्षिणपार्श्वेऽनुवाशते यातुः (काकः) BṛSaṁ. 95. 26.

**अनुवाशित** (anu-vāśita) *adj.* cried, roared or shrieked after in response विदिकृस्थः शकुनो दीप्तो वामस्थेनानुवाशितः BṛSaṁ. 86. 70.

**अनुवाश्यमान** (anu-vāśyamāna) *adj.* being cried, roared or shrieked after in response ते (वन्यमृगाः) ग्राम्यसत्त्वैरनुवाश्यमाना भयाय रोधाय भवन्ति वन्यैः BṛSaṁ. 91. 2.

**अनुवास्** (anu-vās-) X. U. **1** to perfume, to scent सुगन्धवातो दशयोजनं समन्तादनुवासयति BhāgP. v. 16. 18; v. 16. 23; यस्य ह महासुरभिगन्धस्तं द्वीपमनुवासयति BhāgP. v. 20. 24; **2** to fumigate, cf. **अनुवासित1**; **3** to permeate, cf. **अनुवासित 3** [ to administer an oily enema, to treat by using such enema, Apte]

**अनुवास** (anu-vāsa) *m.* **1A** act of giving or administering of an oily enema तं भिषक् ...। बस्त्यभ्यङ्गानुवासैश्चोपचरेत् CaraS. vi. 13. 67 (1941 Ed. ); अनुवाना(सा)न्न सिद्धेश्च(द्विश्चे)न्संशोध्यास्थापयेन्नरम् BhelaS. 248. 19 (8. 4); पश्चात्काये लिङ्गिते तु अनुवासस्तु केवलः AśvaVai. 32. 18; अनुवासं निरूहं वा ...। प्रमाणमुपचारं वा ये न जानन्त्यबुद्धयः Hastyāyur. 39. 3 (1. 4)]

**1B** oily enema गुदामयं बस्तिरुजं शमनं बस्तिरूहकम्। आस्थापनानुवासं तु अगदं नाम एव च HāriS. i. 2. 16; पिष्ट्वा तैलं द्विगुणपयसा पाचितं चानुवासे चाभ्यङ्गे वा हितमपि गुदव्याधिनिर्णाशहेतोः HāriS. iii. 11. 66; बस्तिर्द्विधानुवासाख्यो निरूहश्च ततः परम् ŚārṅgaS. iii. 5.1; BhāvPra. (Bhā.) 7. 82; यस्मादनुवसत्यन्नं जीर्णं चापि निरस्यति। अनुवास इति ख्यातिं लभते Hastyāyur. 596. 5 (4. 5); अनुवासो निरूहस्तु तथैवोत्तरबस्तिकः। त्रिविधो वक्ष्यते बस्तिः Hastyāyur. 596. 11 (4. 5); अनुवासे च तत्सर्वं वर्गं समधु योजयेत् Hastyāyur. 605. 21 (4. 5); KośaKaTa. 1. 7427; **2** one of the four types of snuff अवपीडानुवासाश्च धूमाः प्रधमनानि च। चतुर्विधं नस्यमाहुः BhelaS. 244. 20 (8. 2); **3** perfume, scent मुद्रां तु सुरभिं कृत्वा देवायैतन्निवेदयेत्। अनुवासं ततो दद्याद्दर्पणं च ततः परम् AhirbuS. 28. 68 [perfuming (especially the clothes), MW.; perfuming clothes by dipping the ends, Apte]

**अनुवासन** (anu-vāsana) *n.* [enumerated in the *anupravacanādigaṇa,* GaṇPā. 7. 7; JaineVyā. 233. 7 (*on* iii. 4. 104); KāśiVṛ. *on* v. 1. 111; also enumerated in *utthāpanādigaṇa,* CāndrVṛ. *on* iv. 1. 132; GaṇRa. 6. 366 (397); AltGr. 1. 59; Debru. 209] **1A** a type of oily enema उत्तमाश्वस्य ... स्नेहप्रस्थोऽनुवासनम् ArthŚā. i. 323. 3 (2. 30); संकल्प्यमनुवासनम्। मारुतघ्नम् CaraS. i. 2. 12 (1922 Ed.); i. 16. 24; अनुवासनं तं स्नेह एव CaraS. iii. 8. 150 (1941 Ed.); रूक्षबद्धपुरीषाय प्रदद्यादनुवासनम् CaraS. vi. 3. 173 (1941 Ed.); तीक्ष्णतरो बस्तिर्हितं चाप्यनुवासनम् SuśruS. iv. 36. 35; सर्पिर्मधुरकैः सिद्धं तैलं चाप्यनुवासनम् SuśruS. iv. 36. 41; iv. 37. 25; iv. 37. 90; vi. 26. 17; SiddhYo. 75. 37; (पित्तज्वरे) दापयेत्। ज्वरदाहार्हं तेषु सिद्धं चैवानुवासनम् SuśruS. vi. 39. 312; KāśyaS. 291A. 35; अनुवासनं यथार्हौषधसिद्धः स्नेहनार्थे स्नेहः AṣṭāSaṁ. i. 145. 4 (1. 28); असावनुवसन्नपि न दूष्यत्यनुवासरमपि वा दीयत इत्यनुवासनम् AṣṭāSaṁ. i. 145. 10 (1. 28); शस्तश्च नवमे मासि स्निग्धो मांसरसौदनः। बहुस्नेहा यवागूर्वा पूर्वोक्तं चानुवासनम् AṣṭāHṛ. ii. 1. 67; iv. 1. 117; वायौ पित्तावृत्ते ... योजयेत् ...। कालेऽनुवासनम् ... तैलं मधुरौषधसाधितम् AṣṭāHṛ. iv. 22. 55; अनुवासनं प्रकटितं पुराणैः पुरा KalyāKā. 8. 46; 8. 61; HāriS. i. 3. 18; तैलम् ...। अर्शसां मूढवातानां तच्छ्रेष्ठमनुवासनम् SiddhYo. 5. 65; (रास्नाद्यं घृतमाह) सिद्धं तद्दशभिः कल्कैर्नस्यपानानुवासनैः। सर्वेषु वातरोगेषु यथावस्थं प्रयोजयेत् SiddhYo. 11. 44; सुराकाञ्जिकगोमूत्रैः प्रयुञ्जीतानुवासनम् AśvaVai. 43. 11; 40. 28; 54. 2; बस्तिर्यः स्नेहैर्दीयते स स्यादनुवासननामकः ŚārṅgaS. iii. 5. 2; षडङ्गं प्रतिपाने च मेदकेष्वेतदेव च। एतदेव प्रमाणं तु नागानामनुवासने Hastyāyur. 24. 25 (1. 2); मरीचानां निर्यूहे ... तैलं विपाच्य विधिवदनुवासनं विदध्यात् Hastyāyur. 59. 26 (1. 9); 63. 16 (1. 9); बस्तिर्द्विधा ... । यः स्नेहो दीयते स स्यादनुवासननामकः BhāvPra. (Bhā.) 7. 82; 7. 84; **1B** act of giving or administering of oily enema लवणानि .... आलेपनार्थे युज्यन्ते स्नेहस्वेदविधौ तथा। अधोभागोर्ध्वभागेषु निरूहेष्वनुवासने CaraS. i. 1. 90; i. 15. 7; अभ्यङ्गोत्सादनैः स्नानैर्निरूहैः सानुवासनैः। तथा स लभते शर्म युज्यते चायुषा चिरम् CaraS. i. 16. 23; i. 18. 5 (1922 Ed.); i. 20. 15 (1922 Ed.); ii. 7. 8 (1941 Ed.); विमुक्तामप्रदोषस्य पुनः परिपक्वदोषस्य दीप्ते चाग्नावभ्यङ्गास्थापनानुवासनं विधिवत् CaraS. iii. 2. 13 (1941 Ed.); असाध्यता विकाराणां स्यात् ... अनुवासनात्। असाध्यत्वेऽपि भूयिष्ठं गात्राणां सदनं भवेत् SuśruS. iv. 35. 23; iv. 37. 40; प्रवाहिका भवेत्तीक्ष्णान्निरूहात्। सानुवासनात् SuśruS. iv. 36. 42; लङ्घनं वमनं चैव विरेकश्चानुवासनम्। निरूहो बस्तिकर्माणि परिणामे त्रिदोषजे HāriS. iii. 7. 60; स्नेहस्वेदवमनविरेचनास्थापनानुवासनैः क्रमश उपचरेन्मधुरौषधसिद्धाभ्यां क्षीरघृतपुष्टं पुरुषम् KāśyaS. 79A. 33; ViṣṇuDhaP. ii. 49. 18; पुनः पुनश्च स्नेहपाननिरूहानुवासनानि कफपित्तानुरक्षिणा प्रयोज्यानि AṣṭāSaṁ. ii. 90. 16 (4. 18); दीपनैः पाचनैः सिद्धाः स्नेहाश्चानेकयोनयः। विशेषान्मेध्यपिशितरसतैलानुवासनम् AṣṭāHṛ. i. 13.3; iv. 8. 89; iv. 9. 97; (अश्वगन्धादितैलम्) षण्ढानपि वृषान् कुर्यात् पानाभ्यङ्गानुवासनैः SiddhYo. 22. 118; 75. 11; 76. 14; आयत्तं कुञ्जरैश्चैव विजयं पृथिवीक्षिताम्। पाकलेषु च सर्वेषु कर्तव्यमनुवासनम् AgniP. 286. 6; विधिं क्षाराग्निशस्त्राणां शिरावेधविधिं तथा। निरूहे च विधिं चैवानुवासने (कथयामि) AśvaVai. 1. 8; (गजस्य) अस्याभ्यञ्जनं कुर्यान्नस्यकर्मानुवासनम् Hastyāyur. 246. 22 (2. 39); 265. 25 (2. 49); 386. 25 (3. 5); JñātāDhaṬ. 183B. 3; मूले निषिक्तो हि यथा द्रुमः स्यात् नालच्छदः कोमलपल्लवाग्रः। काले महत्पुष्पफलप्रदश्च तथा नरः स्यादनुवासनेन MadaPāNi. 83. 78; **1C** enema (in general) अनुवासनसंज्ञौ तु निरूहास्थापने स्मृतौ AśvaVai. 12. 75; विष्टब्धानिलविण्मूत्रः स्नेहहीनेऽनुवासने। दाहक्लमप्रवाहार्तिकरश्चात्यनुवासने SiddhYo. 75. 30; **2** fragrant incense or substance (देयम्) द्वादश्या सुरभिर्धूपः परया मधुपर्ककः। प्रापणं तु चतुर्दश्या पञ्चदश्यानुवासनम् LakṣmīT. 36. 103; सकर्पूरं च ताम्बूलं प्रदेयमनुवासनम् LakṣmīT. 39. 31; **3** name of a chemical process (for the refinement of mercury) एतत् साधकान्यूनविंशतिकर्माणि भवन्ति। स्वेदन° ... °अनुवासन° ...°भक्षणानि RaseCin. 3. 2 (12. 22); अथ अनुवासनम्। दीपितं रसराजं तु जम्बीररससंयुतम्। दिनैकं धारयेत् घर्मे मृत्पात्रे वा शिलोद्भवे RaseCin. 3. 13 (17. 18); **4** artisans' workshop कारूणां कर्मशालानुवासनम् ŚabdaRa. (Su.) 4. 40 [Kośas give *anuvāsana* in the sense of following words- *snehana*, AnekāSaṁ. 5. 24; *snehakarman*, ViśvaPra. 102. 207; DharK. 1556; ViśvaLoK. 223. 228; *snehabasti*, MediK. 105. 231; ŚabdaRaSaK. 208. 2; ApūNā. 31A. 3; *ghṛtādibasti*, KośaKaTa. 2. 6747; *dhūpana*, AnekāSaṁ. 5. 24; ViśvaPra. 102. 207; DharK. 1556; MediK. 105. 231; ViśvaLoK. 223. 228; ŚabdaRaSaK. 208. 2; *sudhūpana* KośaKaTa. 2. 6747 and they give *anvāsana* as a synonym of following words : *anvāsana*, ŚabdaBhePra. (Ma.) 1. 82; KośaKaTa. 1. 7427; *anuāsa*, KośaKaTa. 1. 7427. [perfumingespecially the clothes, MW.; perfuming clothes by dipping the ends, Apte]

**अनुवासन** (anu-vāsana) *m.* oily enema अनुवसन्नपि न दुष्यत्यनुदिवसं वा दीयत इत्यनुवासनः SuśruS. iv. 35. 18; iv. 36. 42; विरेचनात् सप्तरात्रे गते जातबलाय वै। कृतान्नायानुवास्याय सम्यग्देयोऽनुवासनः SuśruS. iv. 37. 3; SiddhYo. 73. 1; रूक्षस्य बहुवातस्य द्वौ त्रीनप्यनुवासनान्। दत्त्वा स्निग्धतनुं ज्ञात्वा ततः पश्चान्निरूहयेत् SuśruS. iv. 37. 44; SiddhYo. 75. 24; यस्यानुवासनो दत्तः सकृदन्वक्षमाव्रजेत् SuśruS. iv. 37. 64; SiddhYo. 75. 15; विष्टब्धानिलविण्मूत्रः स्नेहहीनेऽनुवासने। दाहक्लमप्रवाहार्तिकरश्चात्यनुवासनः SuśruS. iv. 37. 66 [the operation itself (of enema), a syringe, clyster-pipe, Apte]

**अनुवासनकाल** (anuvāsana-kāla) *m.* time for the treatment or administering of an oily enema अनुवासयेच्चैनमनुवासनकाले CaraS. iii. 7. 24 (1941 Ed.); (योनिम्) ततश्चैनामनुवासनकालेऽनुवासयेत् AṣṭāSaṁ. i. 211. 16 (2. 3)

**अनुवासनतैल** (anuvāsana-taila) *n.* oil for administering of enema नवमे तु तत एवानुवासनतैलात् पिचुं योनौ प्रणयेत् ।गर्भमार्गाशययोः स्नेहनार्थम् AṣṭāSaṁ. i. 208. 21 (2. 3)

**अनुवासनद्रव्य** (anuvāsana-dravya) *n.* substance used in an oily enema अनुवासनद्रव्याण्यनुव्याख्यास्यामः CaraS. iii. 8. 150 (1941 Ed.); पिप्पल्यादिभिर्वानुवासनद्रव्यैः। एभिर्हि प्रदिग्धान्यर्शांसि ... प्रशाम्यन्ति AṣṭāSaṁ. ii. 57. 16 (4. 10)

**अनुवासनभेद** (anuvāsana-bheda) *m.* type of an oily enema अनुवासनभेदश्च मात्राबस्तिरुदीरितः ŚārṅgaS. iii. 5. 4; BhāvPra. (Bhā.) 75. 84.

**अनुवासनमात्रा** (anuvāsana-mātrā) *f.* measure or dosage of an oily enema आस्थापनं तु वक्ष्यामि ...। अनुवासनमात्राया द्विगुणा तस्य शस्यते Hastyāur. 601. 2 (4. 5)

**अनुवासनवत्** (anuvāsana-vat) *adv.* like the treatment or administering of an oily enema वस्त्रस्य धावनमिव ...। आस्थापनं नृणां तद्वत् ...। अनुवासनवच्चास्य विधिः सर्वः प्रशस्यते KāśyaS. 149A. 11; उत्तरबस्तिरपि स्नेहनेऽनुवासनवच्छोधने निरूहवदपि च केचिदाहुः AṣṭāSaṁ. i. 145. 11 (1. 28)

**अनुवासनविधि** (anuvāsana-vidhi) *m.* procedure or method of administering of an oily enema अथानुवासनविधिस्तथैवास्थापनस्य च। प्रवक्ष्यामि यथायोगं शास्त्रदृष्टेन वर्त्मना AśvaVai. 16. 1.

**अनुवासनशतोपयोग** (anuvāsanaśatopayoga) *m.* hundred uses or administerings or treatments of oily enema बलेन गजमश्वमाशुगमनेन बुद्ध्या गुरुं दिवाकरनिशाकरावपि च तेजसा कान्तितः। सुवर्णमिह सूक्ष्मदृष्टिगुणतोऽङ्गजं रूपतो जयेदमलिनानुवासनशतोपयोगान्नरः KalyāKā. 8. 65.

**अनुवासनसाध्य** (anuvāsana-sādhya) *adj.* to be cured by the treatment or administering of an oily enema भगवन् देहिनां व्याधयः ... केऽनुवासनसाध्याः KāśyaS. 165B. 1.

**अनुवासनस्कन्ध** (anuvāsana-skandha) *m.* type of an oily enema द्वौ चानुवासनस्कन्धौ CaraS. viii. 9. 7 (1941 Ed.) (comm. अनुवासनं तु स्नेह एव, स द्विविधः स्थावरो जङ्गमश्च इत्यनेनोक्तौ द्वावनुवासनस्कन्धौ ज्ञेयौ)

**¹ अनुवासना** (anu-vāsanā) *f.* subsequent mental impression (भावना धीस्था नात्मस्था) तस्यानुवासना धीस्था भावनेत्यभिधीयते BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1257 (comm. फलभोगानन्तरं या वासना भावनाख्या सान्तःकरणस्थेत्युच्यते नात्मस्थेत्यर्थः)

**[2] अनुवासना** (anu-vāsanā) *f.* oily enema अनुवासनया मात्रा सा देया सर्वसेचने Hastyāyur. 25. 3 (1. 2)

**अनुवासनानिबन्धन** (anuvāsanā-nibandhana) *adj.* caused by the subsequent mental impression विज्ञानवैचित्र्यं न स्वतो निराकारत्वान्नानुवासनानिबन्धनं स्यात् BrahmSūBh. (Bhā.) 124. 30 (*on* ii. 2. 29)

**अनुवासनार्थम्** (anuvāsanārtham) *adv.* for the sake of an oily enema हितं घृतं चाप्यनुवासनार्थम् SuśruS. vi. 45. 39.

**अनुवासनार्ह** (anuvāsanārha) *adj.* fit for the treatment of an oily enema अनुवासनार्हं पूर्वमेवानुवासयेत् AṣṭāSaṁ. i. 147. 18 (1. 28); स्नेहोऽनुवासनार्हस्यानुवासनम् AṣṭāSaṁ. ii. 111. 22 (4. 21)

**अनुवासनिक** (anuvāsan-ika) *adj.* useful for an oily enema अनुवासनिकं स्नेहमेतं विद्याज्ज्वरापहम् CaraS. vi. 3. 251 (1941 Ed.); घृतमण्डसमं तैलमनुवासनिकं परम्। विषोपद्रवपथ्यं च वीक्ष्य युञ्ज्याद्यथायथम् AṣṭāSaṁ. ii. 341. 9 (6. 40)

**अनुवासनीय** (anuvāsan-īya) *adj.* [P. v. I. 111;] **A** useful for an oily enema एतद्गन्धर्वतैलमित्युच्यतेऽनुवासनीयम् KāśyaS. 157B. 2; **B** (person) fit for the treatment of an oily enema क्षारं न चेद् वैतरणं प्रदाय द्व्यहे त्र्यहे वाप्यनुवासनीयः SiddhYo. 75. 3 [to be scented or fumigated; requiring an enema, MW.]

**अनुवासनोत्तरबस्ति** (anuvāsanottara-basti) *m.* type of an enema (to be administered) after an oily enema अथातोऽनुवासनोत्तरबस्तिचिकित्सितं व्याख्यास्यामः SuśruS. iv. 37. 1.

**अनुवासनोपग** (anuvāsanopaga) *adj.* adjuvant of an oily enema पञ्चाशन्महाकषाया इति यदुक्तं तदनु व्याख्यास्यामः ... स्नेहोपगः ... अनुवासनोपगः शिरोविरेचनोपग इति सप्तकः कषायवर्गः CaraS. i. 4. 5 (1922 Ed. )

**अनुवासनोपयोगिन्** (anuvāsanopayogin) *adj.* useful for the treatment of an oily enema श्रेष्ठम् ... मदनफलं वमनास्थापनानुवासनोपयोगिनाम् CaraS. i. 25. 39 (1922 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 81. 22 (1. 13)

**अनुवासन्ति** (anuvāsanti) *adv.* close to what blossoms in spring, i.e. jasmine-creeper ग्राम्या अमी हैमनवाससस्त्वेक्षन्तेऽनुवासन्ति DvyāśraKā. 16. 63 (comm. वसन्ते पुष्प(ष्य?)न्ति वासन्त्यः कुन्दलतास्तासां समीपे वर्तमानाः)

**अनुवासयत्** (anu-vāsayat) *adj.* making to reside in, i.e. bearing शोकमात्मनि चिरमनुवासयंस्त्रिवर्गमनुशोषयति NītiVā. 26. 28 (comm. धारयन्)

**अनुवासरम्** (anuvāsaram) *adv.* **A** day by day इत्थं जनितरागासु प्रकृतिष्वनुवासरम्। अक्षोभ्यः स नवोऽप्यासीद् दृढमूल इव द्रुमः RaghuVa. 17.44; विरागमुपयात्यन्तर्वासनास्वनुवासरम् AkṣiU.5; मदिरावत्या मम चैकनिवासतः। गूढ एव गतो वृद्धिमनुरागोऽनुवासरम् KathāSaSāg. xiii. 1. 52; **Bi** every-day, daily यदुपस्थापनं य(?द)द्यात् सद्योष्णांभा(भो)नुवासर(न)म्। क्षारैः क्षारैघृ-(?र्घृ)तैश्चापि शूलघ्नैः समुपाचरेत् BhelaS. 253. 12 (8. 4); छायासंज्ञा त्वपत्येषु यथा स्वेष्वतिवत्सला। तथा न संज्ञा कन्यायां पुत्रयोश्चान्ववर्तत। नलिनाद्युपभोगेषु विशेषमनुवासरम् MārkP. 77. 26; SkandP. iii (2). 13. 29; ततः संवत्सरे पूर्णे घृतकुम्भात्क्रमेण ते। भित्त्वा भित्त्वा पुनर्जज्ञुः सहसैवानुवासरम् BrahmāṇḍP. ii. 51. 46; प्रतिमाभङ्गकारी च व्रणकायः प्रजायते। संवत्सरत्रयं सिञ्चेदश्वत्थं सोऽनुवासरम् ŚātāSm. 3. 21; स्नेहः ... अनुवासरमपि वा दीयत इत्यनुवासनम् AṣṭāSaṁ. i. 145.10 (1. 28); यः स्तोत्रमेतदनुवासरमीश्वरायाः ... पठति यदि वा शृणोति। तस्येप्सितं फलति DevīPañ. 2. 30; चोराणां समयाः सन्ति बहुशोऽथानुवासरम् ĀdiP. 24. 77; असौ ... समन्तादुपश्रुतिभिरनुवासरं विनोद्यमाना मया UdaySuKa. 102. 2; (सः अश्वम्) निन्ये पयः पाययितुं तं सरस्यनुवासरम् PariPar. 3. 66; सा। ... स्वयंगलितपुष्पैस्तामर्चयन्त्यनुवासरम् PāṇḍaC. 6. 571; कृष्णः पातु स यस्य संसदि गवां वेणुप्रणादोर्मयो गोपीनामनुवासरं नवनवा घूर्णन्ति कर्णोदरे SaduktiKa. 42. 12; धन्योऽथ चारयांचक्रे महिषीरनुवासरम् MalliC. 6. 22; येनाभोज्यनुवासरं रसलसल्लेह्यादिभेदास्पदैः अन्नैः ...। विप्राणाम् ... सहस्रत्रयम् CaturCin. iii (1). 6. 15; चौरशेखरः सोऽनुवासरम्। निरीक्षितं विना भुङ्क्ते नैव ह्यभयमन्त्रिणम् RauhiC. 242.; स च क्रमेण .... निजद्वात्रिंशद-वरोधपुरन्ध्रीणामनुवासरं जात्यकर्पूरपूराभरणानि कारयन् PrabaCin. 113. 29; नृपैः। अवसराप्तिपरैरनुवासरं रुरुधिरे प्रतिहारभुवः प्रभोः MadhuVi. 5. 9; **Bii** daily, i.e. always वस्तुत्वं वस्तुपालस्य सैव वेत्ति सरस्वती। तदीयवदनाम्भोजे या वसत्यनुवासरम् KīrtiKau. 3. 29; मन्ये मनसि साधूनां यो वसत्यनुवासरम्। यदनुक्तोऽपि जानीते विधत्ते च तदीप्सितम् KīrtiKau. 3. 34; उपासनमाचरेत्। भृत्यः स्वामिनि तस्याज्ञां पालयत्यनुवासरम् BṛBrahmaS. iv. 7. 91; अभ्यापतन्तीमनुवासरं याम् ... सिन्धुः। ... प्रत्युद्व्रजन्प्रापयते किमन्तः ŚivLī. 2. 20.

**अनुवासित** (anu-vāsita) *adj.* **1** fumigated विद्युत्प्रदग्धोऽङ्गारोऽज्वालो वा विद्युत्प्रदग्धैः काष्ठैर्गृहीतश्चानुवासितः कृत्तिकासु भरणीषु वा रौद्रेण कर्मणाभिहुतोऽग्निः प्रणीतश्च निष्प्रतीकारो दहति ArthŚā. iii. 219. 3 (14. 1); विषं प्रदद्युस्ते पापाः ... भक्ष्यभोज्यान्नपानेषु .... माल्यचूर्णांश्च विविधान्विषदिग्धानुवासितान् Hastyāyur. 163. 13 (2. 6); **2** (person) to whom oily enema is administered निरूढं च विरिक्तं च सम्यक् चैवानुवासितम्। ... सर्पिरभ्यासयेत् पुनः CaraS. vi. 15. 81 (1941 Ed.); यः स्नेहपीतोऽप्यनुवासितो वा ...। पिबेज्जलं शीतलमाशु तस्य स्रोतांसि दूष्यन्ति हि तद्वहानि SuśruS. ii. 7. 21; RugVi. 35. 23; विट्प्रभे पाययेत् सिद्धं चित्रकोशीरहिङ्गुभिः। स्निग्धं वान्तं विरिक्तं च निरूढमनुवासितम् SuśruS. iii. 2. 10; iv. 37. 78; AṣṭāSaṁ. i. 152. 7 (1. 28); अनुवासितमास्थापयेत् SuśruS. iv. 38. 3; सानिलः सपुरीषश्च स्नेहः प्रत्येति यस्य वै। ऊषाचोषौ विना शीघ्रं स सम्यगनुवासितः SiddhYo. 75. 31; 76. 2; **3** permeated or influenced स खल्वयं वृश्चिकविषभीत इवाशीविषेण दष्टो यः सुखार्थी विषयानुवासितो महति दुःखपङ्के निमग्नः YogBh. 76. 2 (*on* 2. 15)[administered as an enema; treated by this operation, Apte.]

**अनुवासिन्** (anu-vāsin) *adj.* who resides, resident अधनस्त्वबान्धवो वा ... ग्रामैकरात्रवासी (v. l. रात्रानुवासी NSP. 1945 Ed.) मुनिरिव संयतात्मा योजनशतमधिकं वा गच्छेत् SuśruS. iv. 11. 12 [one who dwells near, Apte]

**अनुवासिनी** (anuvāsinī) *f.* name of the creeper or tree Bignonia Suaveolens (*pāṭalā*) अनुवासिनी पाटलायाम् ApūNā. 31A. 3.

**अनुवासोपपन्न** (anuvāsopapanna) *adj.* who has been treated with an oily enema आस्थापनहृतो दोषः शुद्धकोष्ठस्य दन्तिनः। बस्तिमग्नो न भवति ...। अनुवासोपपन्नाय निरूहं यः प्रयच्छति। ततो विरूक्ष्यते Hastyāyur. 601. 26 (4. 5)

**अनुवास्य** (anu-vāsya) *adj.* (also used as noun) (one) fit for the treatment of an oily enema य एवास्थाप्यास्त एवानुवास्याः CaraS. viii. 2. 19 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 146. 8 (1. 28); उदरी च प्रमेही च कुष्ठी स्थूलश्च मानवः। अवश्यं स्थापनीयास्ते नानुवास्याः कथंचन SuśruS. iv. 35. 22; कृताम्नायानुवास्याय सम्यग्देयोऽनुवासनः SuśruS. iv. 37. 3; iv. 37. 78; मानवान् आस्थाप्याननुवास्यांश्च वातव्याधींश्च सर्वशः। विरूक्षयेदतिस्निग्धम् BhelaS. 34. 12 (1. 21); (बालः) चतुर्मास्योऽनुवास्य(स्तु) KāśyaS. 147A. 15; केवलं चानुवास्या ये ...। तत्र द्रव्यप्रमाणानि ...। कार्याकार्यकरं ज्ञानं तत्सर्वमुपदिश्यते Hastyāyur. 593. 27 (4. 5); 601. 21 (4. 5); अनुवास्यस्तु रूक्षः स्यात्तीक्ष्णाग्निः केवलानिली। नानुवास्यस्तु कुष्ठी स्यान्मेही स्थूलस्तथोदरी ŚārṅgaS. iii. 5. 5; BhāvPra. (Bhā.) 75. 85 [to be scented or fumigated; requiring an enema, MW.]

**अनुवाह** (anu-vāhá) *m.* [P. vi. 2. 144] one which carries along यद्धीनमन्वाहरेयू रुद्रं भूतमन्वाहरेयुर्यद्यनुवाहः स्यात् पूर्वं तं प्रवहेयुरप वोद्धरेयुः MaiS. i. 5. 13 (i. 82. 9)

**अनुवाहिन्** (anu-vāhin) *adj.* carried along by, *lit.* having ... as that which carries along, DBHS.

**अनुवि** (anu-vi) *adj.* left behind, i.e. neglected तौ मित्रावरुणौ प्राणापानौ पशुभ्योऽपाक्रामतामनुवी मन्यमानौ नावाभ्यामनुवीभ्यां पशवः प्राणिष्यन्तीति। ... तावाद्रुत्याब्रूतां प्राणन्तु नौ युवाभ्यां पशव इति। नावाभ्यामनुवीभ्यामित्यब्रूताम् JaimiBr. 1. 109.

**अनुविकस्** (anu-vikas-) IP. to blow, expand as a flower, MW.

**अनुविकसत्** (anu-vikasat) *adj.* blowing or expanding as a flower अन्तर्जलेऽनुविकसन्मधुमाधवीनां गन्धेन खण्डितधियोऽप्यनिलं क्षिपन्तः BhāgP. iii. 15. 17.

**अनुविकारम्** (anuvikāram) *adv.* along with the modification महदाद्यं विशेषान्तम् ... विकारलक्षणं तद्वै सोऽक्षरः क्षरमेति च। तमेवानुविकारं तु यस्माद्वै क्षरते पुनः। तस्माद्य कारणाच्चैव क्षरमित्यभिधीयते BrahmāṇḍP. iii. 3. 91.

**अनुविकाश्** (anu-vikāś-) I. Ā. to penetrate with one's vision, AV. xiii. 3. 1; MW., (better *adn.* cf. **अनु 1B**)

**अनुविकृ** (anu-vikṛ-) VIII P. to act alike, i.e. to imitate यदग्निहोत्रं जुहोतीदमेवैतत् सर्वमुपतिष्ठमानोऽनुविकरोति ŚatBr. II. iii. 4. 8; ŚatBr. (K.) I. iv. 1. 6 [to shape after, MW.]

**अनुविकृष्** (anu-vikṛṣ-) I Ā. to get shattered after यद्यु मा मारयिष्यसि यज्ञं विकृष्टमनु विक्रक्ष्ये ŚatBr. XI. viii. 4. 4; यद्यु ह मा (मारयिष्यति यज्ञं) विकृष्टमनुविक्रक्ष्ये यद्यु वै मे वक्ष्यति समाप्स्यामीति VādhūŚS. iii. 46. 6.

**अनुविकृ** (anu-vikṛ-) VI. P. **A** to bestrew along with सिकताभिरनुविकिरति ŚatBr. III. v. 1. 36; लोकंपृणा उपदधाति। उत्तरया पुरीषेणानुविकिरति BhārPiMe. ii. 5. 7; HirPiMe. xxix. 5. 4; **B** to scatter separately or subsequently वेदं विस्रस्यानुविकिरति स्त्रावां रूपम् ĀpaŚS. xv. 15. 1.

**अनुविक्रम्** (anu-vikram-) I. Ā. **A** to stride or step after, to follow the footsteps of प्रजापतेर्वा एष विंक्रमाननुविक्रमते य उपहरति AV. ix. 6. 29; य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनुविक्रमते TaiS. II. v. 6. 2 (better **अनु** *adn.*); विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनुविक्रमते TaiBr. I. i. 5. 10 (better **अनु** *adn.*); VādhūŚS. iii. 13. 2; दिवि विष्णुर्व्यक्रंस्त जागतेन च्छन्दसा तमहमनुव्यक्रंसि ŚāṅkhāŚS. iv. 12. 2; देव विष्णवुर्वथेमं यज्ञं यजमानायानुविक्रमस्व ĀpaŚS. xxii. 19. 1; HirŚS. xvii. 7. 10 (456. 28); (*caus.*) to cause to stride after or follow the footsteps of विराज एवैनं विक्रान्तमनुविक्रमयति KāṭhS. 8. 7(i. 90. 9); **B** to stride or step along विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु विक्रमे TaiS. I. vi. 5. 2; विष्णोर्हदयमुस्येकमिषु विष्णुस्त्वानुविचक्रमे TaiS. III. ii. 6. 1; BaudhŚS. i. 112. 16 (better **अनु** *adn.*) विष्णोः क्रमोऽसि ... पृथिवीमनुविक्रमस्व TaiS. IV. ii. 1. 1; MaiS. ii. 7. 8 (ii. 85. 4); VājaS. 12. 5; VājaS. (K.) 13. 1; BaudhŚS. ii. 15. 4.

**अनुविक्षेप** (anu-vikṣepa) *m.* scattering, dispersal, i.e. gradual abandonment ( ? ) (or gradual extension - merging in each other) यत्र समाधौ स्थित्वा सर्वसमाधीनामनुविक्षेपमेकाग्रतामुपलभते। अयमुच्यते समाधिसमता नाम समाधिः Śatasāhasrikāprajñāpāramitā 1425. 16 [DBHS.]

**अनुविचक्ष्** (anu-vicakṣ-) II. Ā. to inform to, to tell about यद्येनं शूद्रेण संवाद उपपद्येतैतेषामेवेकं ब्रूयात् इमं नु विचक्ष्व (v. l. इममनुविचक्ष्व) BhārŚS. x. 7. 18.

**अनुविचर्** (anu-vicar-) I. P. **Ai** to roam along or through धर्मेण लोकमनुविचरामि GaṇḍVyū. 127. 4; तत्प्रतिविशिष्टेनासंक्लेशेन समन्वागतः BodhiBhū. 116. 19; राजा ... तद्वनमनुविचचार JātaMā. 185. 24 (28. 29); [DBHS]; **Aii** to walk or pass through, ṚV. vi. 28. 4 MW. (better **अनु** *adn.* **1Diii**); **Aiii** to walk upto, ṚV. viii. 32. 19 MW. (better **अनु** *adn.* **1Dii**); **B** to move in due course (from one place to another) भगवान् ... आरामेणारामं विहारेण विहारम् ... अनुविचरति GiMs. iii (2). 128. 12; **C** to go or move about, cf. **अनुविचरत् B**.

**अनुविचरण** (anu-vicaraṇa) *n.* the roaming through अष्टमे पुरेऽच्युतगामिन्यभिज्ञाप्रतिलब्धानां सर्वलोकधात्वनुविचरणानाम् ... बोधिसत्त्वानां संनिपातमद्राक्षीत् GaṇḍVyū. 115. 5 [DBHS.]

**अनुविचरत्** (anu-vicarat) *adj.* [*f.* -ntī] **A** roaming along or through ऋषि आश्रमपदम् अनुचंक्रमन्तो अनुविचरन्तो तं देशमागतो यत्र MaVastuAva. i. 353. 12; सा ... सुदर्शना देवी ... आम्रवनम् अनुचंक्रमन्ती अनुविचरन्ती ... आम्रवनस्य मध्ये अनुप्राप्ता MaVastuAva. ii. 452. 3; ii. 454. 10; ii. 457. 15; सोऽनुपूर्वेण ग्रामनगरनिगमराष्ट्रराजधानीष्वनुविचरन्नन्यतमनगरमुपश्रित्य कस्मिंश्चिद्वनप्रस्थे निवसति स्म JātaMā. 106. 5 (18. 3); 130. 22 (22. 17); (निषादः) सः ... पाशस्थानान्यनुविचरंस्तौ हंसवर्यौ ददर्श JātaMā. 135. 1 (22. 38); 155. 23 (24. 1) [DBHS.]; **B** going or moving about आत्रेयः ... वनविचारमनुविचरन् शिष्यमग्निवेशमब्रवीत् CaraS. iii. 3. 3; (आवाम्) पुरमनुविचरन्तावशृणुव वरवधूगृहेषु कोलाहलम् DaśKuC. 51. 11; (अहम्) तद्गृहमनुविचरन्, गर्भगृहमविक्षम् DaśKuC. 65. 3.

**अनुविचरित** (anu-vicarita) *adj.* [*f.* -ā] which is roamed along or through वधकतस्करगणानुविचरितायां धरण्याम् ... देवरूपेण बोधिसत्त्वरूपेण सत्त्वानां त्राणभूता भवामि GaṇḍVyū. 173. 1; न चैव व्याडमृगानुविचरितमरण्यवनमवगादेन यत्र क्वचिदुपसृज्य तुरगवरं विश्रम्यते मृगया वानुष्ठीयते JātaMā. 163. 17 (25. 3) [DBHS.]

**अनुविचरित्वा** (anu-vicaritvā) *ger.* having roamed along or through सापि दानि सुदर्शना ... अश्वशालायाम् अनुचंक्रमित्वा अनुविचरित्वा .. कुशेन राज्ञा ... पृष्ठिमेन आहता MaVastuAva. ii. 455. 16 [DBHS.]

**अनुविचल्** (anu-vical-) I. P. [MahāBh. i. 378. 9 (*on* ii. 1. 4); i. 417. 6 (*on* ii. 2. 18); KāśiVṛ. *on* ii. 1. 4; Nyās. i. 339. 11 (*on* ii. 1. 4); SiddhāKau. 160A. 6 (*on* ii. 1. 4); VaiyāBhū 134. 6 (*on* 28)] **A** to move or proceed towards सः .. प्राचीं दिशमनु व्यचलत् AV. xv. 2. 1; स यत् प्राचीं दिशमनु व्यचलन्मारुतं शर्धो भूत्वानु व्यचलन्मनोऽन्नादं कृत्वा AV. xv. 14. 1 [to follow in changing place, MW.]; **Bi** to go after, to follow तम् ... यज्ञमानश्च पुशवंश्चानु व्यचलन् AV. xv. 2. 1; विशोऽनुव्यचलत् Av. xv. 9. 1; **Bii** to follow in agitation तव प्रजास्तवौषधयस्तवापो विचलितमनुविचलन्ति JaimiUBr. iii. 21. 4.

**अनुविचारणा** (anu-vicāraṇā) *f.* meditation (on) या च प्रतिदिवसं प्रतिक्षणं तदनुधर्ममेव बहुलमनुवितर्कणानुविचारणा BodhiBhū. 20. 21 [DBHS.]

**अनुविचारय** (anuvicāraya-) *denom.* to meditate on, to think on नैष्क्रम्यशब्दोऽनुविचारयन्ति LaliVi. 15. 66 [DBHS.]

**अनुविचारयमाण** (anu-vicārayamāṇa) *adj.* meditating on, thinking on अचिन्त्यं बुद्धगोचरमनुविचारयमाणाः Rāṣṭrapālaparipṛcchā 4. 12 [DBHS.]

**अनुविचारित** (anu-vicārita) *adj.* meditated on, thought on यदपि दृष्टश्रुतमतविज्ञातं प्राप्तं पर्येषितं मनसानुवितर्कितमनुविचारितम् BodhiBhū. 26. 25; मनसानुवितर्कितेष्वनुविचारितेषु समासतः सर्वधर्मसंज्ञास्वागन्तुकसंज्ञा उत्पन्ना भविष्यति BodhiBhū. 273. 11 [DBHS.]

**अनुविचिन्त्** (anu-vicint-) X. P. **A** to reflect on, to consider सर्वा इय लोकधातु ...। एकीभवित्वान विचिन्तयेयुः (v. l. °त्वानुविचिन्तयेयुः) SaddhaPuṇ. 22. 11; शारिपुत्र स पुरुषस्तं स्वकं निवेशनम् ... संप्रज्वलितं दृष्ट्वा ... उद्विग्नचित्तो भवेत् एवं चानुविचिन्तयेत् SaddhaPuṇ. 51. 25; तत्साधु लङ्काधिपते एतमेवार्थनुविचिन्तयेः LaṅkāSū. 1. 43 (5. 25) [DBHS]; (*caus.*) to cause to reflect on or consider, cf. **अनुविचिन्तयित; B** to think of, cf. **अनुविचिन्तयत् A**; **C** to regard, i.e. to realise, cf. **अनुविचिन्त्य C** [ to recall to mind, to meditate upon, MW.]

**अनुविचिन्तयत्** (anu-vicintayat) *adj.* **A** thinking of or about तं राममेवानुविचिन्तयन्तं समीक्ष्य देवी शयने नरेन्द्रम्। ... विललाप कृच्छ्रम् Rāmā. ii. 37. 28; **B** reflecting on, considering एवमनुविचिन्तयता तेन सर्वभावेष्वनित्यताम् Divyāva. 266. 13.

**अनुविचिन्तयमान** (anu-vicintayamāna) *adj.* reflecting on, considering न च तस्मात् किंचित् प्रार्थयेत् ...। तत्रैव च कटपलिकुञ्चिकायां वासं कल्पयेत्, तामेव दरिद्रचिन्तामनुविचिन्तयमानः SaddhaPuṇ. 74. 20.

**अनुविचिन्तयान** (anu-vicintayāna) *adj.* (irr.) thinking of or about तं राममेवानुविचिन्तयन्तम् (v. l. राममेवानुविचिन्तयानम्) समीक्ष्य देवी शयने नरेन्द्रम्। ... विललाप कृच्छ्रम् Rāmā. ii. 37. 28.

**अनुविचिन्तयित** (anu-vicintayita) *adj.* caused to reflect on or consider ततो वयं भगवता बहून् धर्मान् प्रत्यवरान् संकारधानसदृशाननुविचिन्तयिताः SaddhaPuṇ. 75. 5 [DBHS.]

**अनुविचिन्तित** (anu-vicintita) *adj.* reflected on, considered तथा हि भगवंस्तेन पुरुषेण पूर्वमेव एवमनुविचिन्तितम् ... अहमिमान् कुमारकान् ... परिमोचयिष्यामि SaddhaPuṇ. 53. 19.

**अनुविचिन्त्य** (anu-vicintya) *ger.* **A** having thought of or over यथार्थं पदमनुविचिन्त्य ... विषयी स्यात् GopBr. i. 1. 30 (22. 10); **B** having reflected on, having considered अथ खलु भिक्षवस्तथागत एवमनुविचिन्त्य ... प्रक्रामत् LaliVi. 26. 0 (36); एवं च चिन्तयित्वा अनुविचिन्त्य ... एवं वाचमभाषत SaddhaPuṇ. 137. 2; इत्यनुविचिन्त्य सर्वे जवेन प्रसृताः Divyāva. 59. 22; 68. 13 [DBHS]; **C** having regarded, i.e. having realised विधिविहितमशक्यमन्यथा हि कर्तुम् ... तदनुविचिन्त्य बभूव वीतमन्युः HariVaṁ. 118. 42.

**अनुविच्छित्री** (anu-vicchitrī) *adj.* (*f.*) going after, following दृष्ट्वा विच्छायितारं तं पणायितृपथे तदा। अनुविच्छत्र्यभूत्काचित्पणित्री नेष्टवस्तुनः DvyāśraKā. 7. 77 (comm. पश्चाद्यान्ती)

**अनुविजयम्** (anuvijayam) *adv.* in imitation of Vijaya, like Vijaya अवतस्थौ ययौ शिश्ये न्यषीदद् बुभुजे पपौ। द्विपृष्ठोऽप्यनुविजयं स्नेहकार्मणयन्त्रितः TriṣaŚaPuC. iv. 2. 213.

**अनुविज्ञाय** (anu-vijñāya) *ger.* having known subsequently जाता वै भुजगास्तात वीर्यवन्तो दुरासदाः। शापं तं त्वथ विज्ञाय (v. l. त्वनुविज्ञाय) कृतवन्तो नु किं परम् MahāBhā. i. 32. 1.

**अनुविटपम्** (anuviṭapam) *adv.* on each branch (of tree) गायन्त्यनुविटपं प्रीता मधुकरिकाः ChandaśCū. ii. 65. 3.

**अनुवित** (anuvita) *m.* name of one of the sons of Aṅkura (or Akrūra) अङ्कुरात् (? अक्रूरात्) ... अश्विन्यां त्रिचतुष्पुत्राः ...। अनुवितः PadmP. v. 13. 107.

**अनुवितन्** (anu-vitan-) VIII U. to spread over, to extend along तन्नाद्रियेतेमान्वा एष लोकाननुवितनुते ŚatBr. XII. iv. 1. 2; इमान् वा एष लोकान् अनुवितनुते योऽग्नीन् आधत्ते JaimiBr. 1. 51; स एतान् अष्टावुक्थ्यानष्टातयान् पशून् दिशोऽनुव्यतनोत् JaimiBr. 3. 318.

**अनुवितर्कणा** (anu-vitarkaṇā) *f.* study, reflection (on) या च प्रतिदिवसं

प्रतिक्षणं तदनुधर्ममेव बहुलमनुवितर्कणानुविचारणा। इयमुच्यते चित्तशुद्धिः BodhiBhū. 20. 21 [DBHS.]

**अनुवितर्कय** (anu-vitarkaya-) *denom.* to ponder, to reflect on, DBHS.

**अनुवितर्कित** (anu-vitarkita) *adj.* (also used as noun) pondered or reflected on यदपि दृष्टश्रुतमतविज्ञातं प्राप्तं पर्येषितं मनसानुवितर्कितमनुविचारितम् BodhiBhū. 26. 25; मनसानुवितर्कितेष्वनुविचारितेषु समासतः सर्वधर्मसंज्ञास्वागन्तुकसंज्ञा उत्पन्ना भविष्यति प्रतिलब्धा BodhiBhū. 273. 11; नामधेयमनुवितर्कितम् MahāVyu. 245. 281 [DBHS.]

**अनुवितर्क्य** (anu-vitarkya) *ger.* having pondered or thought of महादेवी ... अनुवितर्क्य निःसंचारतया शून्यतावन्ध्यमिव राजभवनमध्यम् ... प्रस्थितवती YaśasCam. ii. 40. 11.

[1]**अनुवित्त** (ánu-vitta) *adj.* [P. vii. 2. 56; DEBRU. 554] **Ai** obtained अयं पन्था अनुवित्तः पुराणः ṚV. iv. 18. 1 (Sāy. आनुपूर्व्येण ... लब्धः); अणुः पन्था वितरः पुराणः ... अनुवित्तो मयैव Śat Br. XIV. vii. 2. 11; **Aii** attained यस्यानुवित्तः प्रतिबुद्ध आत्मास्मिन्त्संदेहे गहने प्रविष्टः। स विश्वकृत् ŚatBr. XIV. vii. 2. 17; BṛĀraU. iv. 4. 13 (Śaṅ. अनुलब्धः); BrahmSūBh. (Ma.) 5A. 7 (*on* i. 1.7); यस्य जीवस्यानुवित्तः ... 'विदिर्लाभे' ŚrutaPra. ii. 363. 25 (*on* ii. 3. 22); आत्मशब्दो विष्णावेव न जीवेषु ... आत्मज्ञानान्मोक्षो यस्यानुवित्त इत्यादावुदाहृतः Tattv Prakā. 13B. 11 (*on* i. 1.7); **B** found, discovered बांधि वम्रीभिरनुवित्तं गुहांसु। श्रोत्रं ते उर्व्यवंधिरा भवामः TaiBr. I. ii. 1. 3; ĀpaŚS. v. 1. 7. [at hand, MW]; *n.* wealth, cf. **अनुवित्तापहृतादि.**

[2]**अनुवित्त** (anu - vitta) *adj.* **A** known, realised अणुः पन्थाः ... मां स्पृष्टोऽनुवित्तो मयैव BṛĀraU. iv. 4.8 (Śaṅ. अनुवित्तो मयैव अनुवेदनं नाम विद्यायाः परिपाकापेक्षया फलावसानतानिष्ठा प्राप्तिः); एष पन्था ब्रह्मणा हानुवित्तः BṛĀraU. iv. 4. 9; एष पन्था ब्रह्मणा हानुवित्तस्तेनैति संन्यासी ब्रह्मविदिति JābālaU. 5; YājñaU. 601. 26(1); एष पन्थाः ...। शास्त्राचार्योक्तितः पश्चादनुवित्तो मयैव च BṛĀraUBhVā. iv. 4. 550; iv. 4. 568; **B** meditated 'यस्यानुवित्तः'। यस्य जीवस्यानुवित्तः। विद ज्ञाने उपास्य इत्यर्थः ŚrutaPra. ii. 363. 24 (*on* ii. 3. 22); अनुवित्तः ... श्रवणमननाद्यनन्तरं प्राप्तः ŚivārkaMaDī. ii. 145. 30 (*on* ii. 3. 22)

**अनुवित्तयज्ञ** (anuvitta - yajña) *adj.* who has obtained the sacrifice अनुवित्तयज्ञो राध्नोति AitBr. 1. 2 (15); अथ यं आग्नावैष्णवं निरूप्य दीक्षयन्त्यनुवित्तयज्ञमु हैव तं दीक्षयन्ति VādhūŚS. iv. 22. 16.

**अनुवित्ताग्नि** (anuvittāgni) *adj.* who has obtained the (sacrificial) fire अथ यस्यैतस्यां हुतायामन्यत् कर्म कुर्वन्त्यनुवित्ताग्निमु हैव तं याजयन्ति VādhūŚS. iv. 75. 44.

**अनुवित्तापहृतादि** (anuvittāpahṛtādi) *adj.* loss of wealth etc. स्वर्णानुवित्तापहृतादि कन्यालाभो गजादेः श्वशुराद्यमाये (स्थाने) DaivaVa. 2. 15.

[1]**अनुवित्ति** (ánu - vitti) *f.* [P. vi. 2. 50] **1A** finding, discovery अग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वविन्दत् प्राजापत्योऽश्वोऽश्वेन संभरत्यनुवित्त्यै TaiS. V. i. 2. 2; तेऽसुरा देवानां प्राणेषु वलगान्न्यखनंस्तान्बाहुमात्रेऽन्वविन्दंस्तस्माद् बाहुमात्राः खेयाः प्राणानामनुवित्त्या इदमहं तान्वलगानुद्वपामि KāṭhS. 25. 9 (ii. 116. 4); KapiKaS. 40. 2 (222.18); KāṭhS. 25. 6 (ii. 109. 14); यत्सावित्र्यो भवन्त्यश्वस्यैवानुवित्त्यै ŚatBr. XIII. i. 4. 2; XIII. i. 9. 2; **1B** obtainment यदुदीचीनं प्राचीनं प्रवणं स्यात्तस्मिन्यजेत यज्ञकाम एवमेव हि स यज्ञोऽशयद्यस्यानुवित्त्यै KāṭhS. 25. 2 (ii. 104. 10); KapiKaS. 38. 5 (209. 21); पुरस्तांथ्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिं ॐ संमार्ष्ट्यनुवित्त्यै TaiBr. III. iii. 9. 10; तद् यत् पुनर्नितुन्नं छन्दो भवति रसमेवैतच्छन्दोमेषु दधति। रसस्येवैषानुवित्तिः JaimiBr. 3. 194; 3. 223; 3. 225; **2A** name of a deity (obtainment deified) तमनुवित्तिरब्रवीत् Tai Br. III. xii. 2. 9; ता वा एतास्सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवश्श्येनयोऽनुवित्तयो नाम TaiBr. III. xii. 2.10; ता वा एताः पञ्च ...। अपांघा अनुवित्तयो नाम TaiBr. III. xii. 4. 7; कामाय ब्रह्मणे यज्ञाय अद्भ्यः अग्नये बलिमते अनुवित्त्यै एता द्वितीयादिष्विष्टिषु यथाक्रमं द्वितीयाः प्रदिष्टाः Kāṭhakaśrautasūtrasaṅkalana 3. 5; अनुवित्त्यै चरुमिति विशेषः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानावित्यनुवित्त्याः Kāṭhakaśrautasūtrasaṅkalana 5. 16; अनुवित्त्यै स्वाहा Kāṭhakaśrautasūtrasaṅkalana 5. 18; **2Bi** name of an *iṣṭi* सो ह वा एषानुवित्तिर्नामेष्टिर्यदाग्नावैष्णवः VādhūŚS. iv. 22. 13; **2Bii** name of an offering चतुर्गृहीतेन गार्हपत्यस्योद्धते दर्भस्तम्बे हिरण्यमुपास्यानुवित्तिं जुहुयात् VādhūŚS. iv. 75. 26; हिरण्यमुपास्यानुवित्तिं जुहवांचकार VādhūŚS. iv. 75. 37; सो ह वा एषा परिस्रावती नाम कुरुक्षेत्रेऽग्नेराहुतिः पुरस्ताद् अग्न्याधेयस्य हूयतेऽनुवित्तिर्ह्यनूक्ते प्रातरनुवाके हूयतेऽनुवित्तिर्हि पुरस्ताद् उखासंभरणस्य हूयते VādhūŚS. iv. 75. 41.

[2]**अनुवित्ति** (anu-vitti) *f.* clear understanding, knowledge यस्यानुवित्तिरिति नवभिर्ब्रह्मस्तुतिः। तद्विज्ञानं च AṇuBh. 99. 19 (*on* i. 3. 42)

[1]**अनुविद्** (anu-vid-) VI. U. [DhātuPā. 6. 138] **1Ai** to find, to discover इन्द्र ...। अविंन्द उस्रिया अनु ṚV. i. 6. 5=AV. xx. 70. 1; JaimiBr. 3. 38; स घा विदे अन्विन्द्रो गवेषणो बन्धुक्षिद्भ्यो गवेषणः RV. i. 132. 3 (*but* Sāy. जानाति); यः शम्बरं पर्वतेषु क्षियन्तम् ... अन्वविन्दत् ṚV. ii. 12. 11; AV. xx. 34. 11; AV. (P.) xiii. 7. 11; ईयिवांसमति स्रिधः शश्वतीरति सश्चतः। अन्वीमविन्दन्निचिरासो अद्रुहोऽप्सु ṚV. iii. 9. 4; गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन् ṚV. iv. 58. 4; AV. (P.) viii. 13. 4; KāṭhS. 40. 7 (iii. 141. 1); VājaS. 17. 92; VājaS. (K.) 19. 6; TaiĀ. x. 10. 3 (814. 4); ĀpaŚS. xvii. 18. 1; MahānāU. 10. 2 त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा हितमन्वविन्दन् ṚV. v. 11. 6; SV. II. iii (1). 6. 2; TaiS. IV. iv. 4. 3; MaiS. ii. 13. 7 (ii. 156. 4); KāṭhS. 39. 14 (iii. 132. 1); VājaS. 15. 28; VājaS. (K.) 16. 5; ज्योतिः पितरो अन्वविन्दन् ṚV. vii. 76. 4; इन्द्र। गूळ्हे द्यावापृथिवी अन्वविन्दः ṚV. viii. 96. 16; SV. I. iv (1). 4. 4; AV. xx. 137. 10; यज्ञेन वाचः पदवीयमायन् तामन्वविन्दन्नृषिषु प्रविष्टाम् ṚV. x. 71. 3; सुपर्णस्त्वान्वविन्दत् AV. ii. 27. 2; v. 14. 1; AV. (P.) ii. 16. 2; vii. 1. 1; उपाहृतमनुबुद्धं निखातं वैरं त्सार्यन्वविदाम कर्त्रम् AV. x. 1. 19; AV. (P.) xvi. 36. 9; ताभिः संरब्धमन्वविन्दन्त्षडुर्वीर्गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाहाः AV. xiii. 1. 4; देवानां निहितं निधिं यमिन्द्रोऽन्वविन्दत् AV. xix. 27. 9; AV. (P.) x. 7. 9; तत उद्द्रुत्य नडं प्राविशत्। तस्मान्नडो दग्धः क्रूर इव वर्वरः। तमश्वः श्वेतोऽवमृशन्नन्वविन्दत् KāṭhS. 25. 7 (ii. 111. 12); KapiKaS. 39. 5 (217. 10); तेऽसुरा देवानां प्राणेषु वलगान्न्यखनंस्तान्बाहुमात्रेऽन्वविन्दंस्तस्माद्बाहुमात्राः खेयाः प्राणानामनुवित्त्या इदमहं तान्वलगानुद्वपामि KāṭhS. 25. 9 (ii. 116. 3); KapiKaS. 40. 2 (222. 17); पृथिवीं प्राविशत्तं जानुदघ्नेऽन्वविन्दंस्तस्माज्जानुदघ्नं खेयमनुविद्यैवैतान्निवपति KāṭhS. 26. 1 (ii. 120. 4); KapiKaS. 40. 4 (226. 7); अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दद् गुहा हितां गह्वरेषु KāṭhS. 31. 14 (iii. 16. 12); TaiBr. III. vii. 6. 13; BhārŚS. ii. 11. 11; ĀpaŚS. ii. 11. 10; MānŚS. 1. 15; VārāŚS. I. i. 2. 19; HirŚS. i. 8. 27 (178. 10); ते सोममन्वविन्दन् TaiBr. I. iii. 1. 2; वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन् TaiBr. III. ii. 9. 11; तं खनन्त इवान्वीषुस्तमन्वविन्दन् ŚatBr. I. ii. 3. 7; ŚatBr. (K.) II. ii. 1. 20; अग्निर्देवतानाꣳ हिरण्यस्तूप ऋषीणां बृहती छन्दसां तमग्निरनुविवेद ŚatBr. I. vi. 4. 2; ŚatBr. (K.) II. vi. 2. 2; इयं वै सविता यो वाऽअस्यां निलयते योऽन्यत्रैत्यस्यां वाव तमनुविन्दन्ति ŚatBr. XIII. i. 4. 2; यथा ह वै पदेनानुविन्देदेवं कीर्तिं श्लोकं विन्दते य एवं वेद ŚatBr. XIV. iv. 2. 18; BṛĀraU. i. 4. 7; वनेवने ह्येतं शिश्रियाणमन्वविन्दन् JaimiBr. 3. 62; 3. 382; यद्वाचः ... क्रूरम् ... तद्वियूया कवयो अन्वविन्दन् AitĀ. II. iii. 8. 7; ब्रह्मान्वविन्दद् दशहोतारमर्णे TaiĀ. iii. 11. 1 (303. 2); iii. 11. 6 (315. 1); iii. 11. 12 (325.5); यथैतामन्वविन्दन्त विद्वांसर्षिगतां सतीम्। यथा च व्यभजन् यज्ञे तदत्रोक्तं तृतीयया BṛDe. 7. 112; यशोदा चिन्तार्णवे न प्लवमन्वविन्दत् Yādavā. 4. 67; प्राञ्चं महाशङ्खमिहान्वविन्दम् Yādavā. 18. 109; **1Aii** to recover, to get back सूर्यं स्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः। अत्रयस्तमन्वविन्दन् ṚV. v. 40. 9; KapiKaS. 44. 4 (260. 11); KauṣīBr. 24. 4 (109. 8); तेन जायामन्वविन्दद् बृहस्पतिः सोमेन नीतां जुह्वं न देवाः ṚV. x. 109. 5; AV. v. 17. 5; AV. (P.) ix. 15. 5; प्रजापतिः पशूनसृजत ते सृष्टाः अहोरात्रे प्राविशन् ताञ्छन्दोभिरन्वविन्दत् TaiS. I. v. 9. 7; अग्निर्देवेभ्यो निलायत् तं प्रजापतिरन्वविन्दत् TaiS. V. i. 2. 2; यज्ञो वै देवेभ्य उदक्रामत् ... इष्टिभिः प्रैषमैच्छन् ... तमन्वविन्दन् AitBr. 1.2 (15); यज्ञो वै देवेभ्य उदक्रामत्तमिष्टिभिः ... अन्वविन्दन् AitBr. 1. 2 (15); सोऽस्येन्द्रियं वीर्यं निर्जघान तत्पशुष्वन्वविन्दत् ŚatBr. V. iv. 3. 2; मैत्रावरुणचमसेन यज्ञो वै देवेभ्योऽपचक्राम ... तमेवमन्वविन्दन् ... एष एतं यज्ञस्य रसमनुविन्दति ŚatBr. (K.) IV. ix. 3. 20; VII. iv. 1. 2; यत्र यत्र वै देवाश्छन्दसां रसमन्वविन्दंस्तत् पुनर्नितुन्नमकुर्वन् JaimiBr. 1. 217; प्रजापतिर्नष्टस्यानुवेत्ता। स यो नष्टस्यानुवेत्ता तेनेमां स्वधामनुविन्दामेति JaimiBr. 2. 159; 3. 96; 3. 194; 3. 223; यानि नो धनानि क्रुद्धो जिनासि मन्युना। इन्द्रानुविद्धि नस्तानि अनेन हविषा पुनः ĀśvaŚS. I. ii. 10. 16; **1Aiii** to find, to discover, i.e. to take hold of यं बिभ्रतं नानु पाप्मा विवेद AV. xix. 32. 9; उपाꣳशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्ति TaiBr. I. v. 9. 4; न हैनं मृत्युः पाप्मानुविन्दति यः एवं वेद JaimiBr. 1. 284; **1Bi** to attain येन देवा अमृतमन्वविन्दन् AV. iv. 23. 6; xiii. 1. 7; AV. (P.) iv. 33. 6; vii. 6. 1; यमन्वविन्दन् तपसा श्रमेण AV. iv. 35. 2; न चातुर्मास्ययाजिनमनुविन्दन्ति परमꣳह्येव स खलु स स्थानं परमां गतिं गच्छति ŚatBr. II. vi. 4. 9; ऋतेन हि ते तदमृतमन्वविन्दन् JaimiBr. 2. 160; कूश्माण्डानि ताꣳस्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च TaiĀ. ii. 7. 1 (228. 3); iii. 11. 2 (308. 1); ब्रह्मचर्येण ह्येवेष्ट्वात्मानमनुविन्दते ChāndoU. viii. 5. 1; viii. 5. 3; यत्प्रत्यक्षानुमानाभ्यां श्रेयोऽसावनुविन्दते BhāgP. xi. 7. 20;

**1Bii** to reach सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवासुवरन्वविन्दन् TaiBr. II. v. 2. 4; तपुसर्ष्युस्स्वरन्वविन्दन् TaiBr. III. xii. 3. 1; TaiĀ. x. 63. 1 (886. 2); MahānāU. 22. 1; तद्य एवैतं ब्रह्मलोकं ब्रह्मचर्येणानुविन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकः ChāndoU. viii. 4. 3; **1Biii** to attain to, i.e. to feel, to experience स्थितः समाधौ वाप्येतौ शीतोष्णौ नानुविन्दति JayāS. 33. 67; किं वा संतापमनुविन्दसि BhāmiVi. App. 10. 13; RasGaṅ. 339. 17; **1C** to obtain, to get subsequently यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमं प्रथमं भागधेयमिति तं पितरोऽन्वविन्दन् TaiS. II. v. 3. 6; सोमो वै सहस्रमविन्दत्तमिन्द्रोऽन्वविन्दत्तौ यमो न्यागच्छत्तावब्रवीदस्तु मेऽत्रापीत्यस्तु ही ३ इत्यब्रूताम् TaiS. VII. i. 6. 1; उत्पाव केशान्वरुणस्य राज्ञः ...। तेभ्यो निधानं बहुधान्वविन्दन्नन्तरा द्यावापृथिवी अपस्सुवः ĀpaManPāṭha. ii. 1. 8; KāṭhGS. iii. 16. 15; VārāGS. 4. 21; तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत् TaiBr. III. ix. 13. 1; III. xii. 2. 1; III. xii. 2. 4; यद्यह सर्वैरन्वेषिष्यामो यातयामा अनुपजीवनीया भविष्यन्ति यद्युऽअसर्वैरसर्वमनुवेत्स्यामः ŚatBr. VI. iii. 1. 23; ŚatBr. (K.) I. i. 1. 3; I. vi. 4. 9; देवा वै पृष्ठ्ये षडहे श्रियमैच्छन्। तामन्न इति प्रथमेऽहन् नान्वविन्दन् JaimiBr. 3. 332; BaudhŚS. iii. 187. 10; स कदाचिन्मृगौल्लिप्सुर्नान्व-विन्दत्प्रयत्नवान् MahāBhā. viii. 49. 36; स क्षिप्रं भ्रश्यते राज्यान्न च श्रेयोऽनुविन्दति MahāBhā. ix. 3. 44; भूतपिण्डं विना तासां (नानाचेष्टानाम्) न शान्तिमनुविन्दति PauṣkS. 27. 34; नभस्तुषारांशुमयूखयोगात् तमिस्रया मोक्षमविघ्ययेव। अतृप्यतस्तत्त्वविदो निशायामन्तर्मुखं चित्तमिवान्वविन्दत् Yādavā. 2. 87; शुचिस्मिताः ...। शरत्पयोदोदरसंश्रितानां क्षणद्युतीनां द्युतिमन्वविन्दन् Yādavā. 13. 67; अनयोः पटुवादमृधेऽन्तरं तटस्थाः श्रुतवन्तोऽपि न किंचनान्वविन्दन् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 15. 91; बालेन्दुचारुतिलकेन चिराय बाले चन्द्रोऽन्वविन्दिदिव नन्दनजन्मशर्म Mukundā. 100; **2** to obtain (as a wife), i.e. to get married तेन जायामन्वविन्दद् बृहस्पतिः सोमेन नीताम् ṚV. x. 109. 5; AV. v. 17. 5; AV. (P.) ix. 15. 5; शारद्वतीं ततो द्रोणः कृपीं भार्यामविन्दत (v. l. भार्यामन्वविन्दत्) MahāBhā. i. 121. 11 [to deem, MW.; to deem, consider APTE]

**²अनुविद्** (anu-vid-) II. P. [DhātuPā. 2. 55] **A** to know, to understand अवः परेण पितरं यो अस्यानुवेद पर एनावरेण ṚV. i. 164. 18; AV. (P.) xvi. 69. 8; गर्भे नु सन्नन्वेषामवेदमहं देवानां जनिमानि विश्वा ṚV. iv. 27. 1; AitĀ. ii. 5. 12; AitU. 2. 5; त्रयो धर्मास उषसः सचन्ते सर्वा इत्ताँ अनु विदुर्वसिष्ठाः ṚV. vii. 33. 7; JaimiBr. 2. 241; 2. 242; पूषेमा आशा अनु वेद सर्वाः ṚV. x. 17. 5; AV. vii. 9. 2; MaiS. iv. 14. 16 (iv. 243. 11); TaiBr. II. iv. 1. 5; TaiĀ. vi. 1. 1 (647. 3); ĀśvaŚS. I. iii. 7. 8; Āgnive GS. iii. 5. 4 (143. 6); BaudhPiMe. xxviii. 5. 1; य एवमेतानि यज्ञस्य रूपाण्यनुवेदर्ध्नोति KāṭhS. 29. 1 (ii. 167. 17); KapiKaS. 45. 2 (268. 12); द्यावापृथिवी वै सस्यस्य साधयित्र्यौ प्रतिष्ठा पृथिव्योद्यनासाम (v. l ?व) नुवेद KauṣīBr. 4. 14 (17. 18); स हि देवाननुवेद KauṣīBr. 10. 4 (47. 16); सहस्रं भो याज्ञवल्क्य दद्मो यस्मिन्वयं त्वयि मित्रविन्दामन्वविदाम ŚatBr. XI. iv. 3. 20; तां ह तद् इन्द्र उवाचान्नादीमरे ते सरमे प्रजां करोमि या नो गा अन्वविद इति JaimiBr. 2. 442 (*but* VIŚVA. अनुविद् VI. U); यानि नो धनानि क्रुद्धो जिनासि मन्युना। इन्द्रानुविद्धि नस्तानि ĀśvaŚS. I. ii. 10. 16; पृच्छामि त्वा चितयं देवसख यद्यत्त्वमत्र मनसानुवेत्थ LāṭyāŚS. ix. 10. 9; DrāhyŚS. xxvii. 3. 2; वायवीर्यैर्गण्यन्ते विभक्ताः परमाणवः। यद्यप्येकोऽनुवेत्त्येषां भावनां चैव संस्थितिम् YājñaSm. 3. 104; यः कश्चिदनुवेत्ति सोऽपि महान् Mitā. 379. 3 (*on* 3. 104); इच्छति वेदितुमर्थानीशनया तदनुवेत्ति भिन्नगतिः PratyabhiHṛ. 197. 11 (ALS. Ed.); **B** to meditate, cf. **²अनुवित्तB; C** to realise or experience, cf. **²अनुविद्य A; D** to think or consider, cf. **² अनुविद्य C**.

**³अनुविद्** (anu-vid-) IV. Ā. [DhātuPā. 4. 62] to be, to exist यथा श्यामाकः प्रपतन्नपरं नानुविद्यते AV. xix. 50. 4; AV. (P.) xiv. 4. 14; आज्येन घृतेन जुहोमि किलासभेषजम्। वीरुधामग्नेस्संकाशे किलासं नानु विद्यते AV. (P.) ix. 3. 5; त्रयोदशो मासो नानुविद्यते न वै सोमविक्रय्यनुविद्यते AitBr. 3. 1 (51) (*but* Sāy. शुभकर्मानुकूलो नास्ति। ... शिष्टाचारस्यानुकूलो नैव विद्यते)

**⁴अनुविद्** (anu-vid-) X. P. [DhātuPā. 10. 168] to tell, to inform म(मा)ध्याह्निकं स्नानं कृत्वा ... समाहूय ... द्विजान्। प्राणानायम्य संकल्प्य श्राद्धार्थमनुवेदयेत् LaghvāśvaSm. 23. 5.

**अनुविदधत्** (anu-vidadhat) *adj.* [*f.* -ī] **1** conforming to बुद्धिः खलु तदन्वयव्यतिरेकिणः पदार्थानाश्रित्योत्पद्यमाना विकल्पिका स्ववासनाप्रकृतिमनुविदधती ... तान् संसृजन्ती संदर्शयति PramāVāSvopVṛ. 24. 28; **2** following, adhering to नैयायिकादिप्रस्थानमनुविदधता प्रत्यक्षस्य लक्षणं प्रणीयते Kāśi. i. 204. 19 (*on* 4. 2)

**अनुविदधान** (anu-vidadhāna) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** practising or carrying out वार्त्तिकारम्भे शिष्टाचारमनुविदधानो मङ्गलं तावत् करोति Kāśi. i. 1. 3 (*on* 0. 1); **1Aii** following, admitting, accepting तद्वतिमनुविदधानेन भाष्यकारेण सूत्रितेच्छा कथं निर्वर्त्येतेति द्वितीयेच्छा असूत्रितोक्ता Kāśi. i. 54. 21 (*on* 1. 117); अयमेव तु शब्दशक्तिपरामर्शो वार्तिककृता तार्किकप्रक्रियामनुविदधानेन ... उपदर्शितः Kāśi. iii. 214. 14 (*on* 5 (9). 2); गवादिविकल्पाः तेऽपि व्यवहारा विसंवादिनो व्यावहारिकं प्रमाणास्पदत्वमनुविदधानाः प्रामाण्यमश्नुवीरन् NyāyRa. 396. 14 (*on* 5 (4). 156); सूत्रकारशैलीमनुविदधानः शरीरस्य लक्षणत्रयमाह TārkiRa. 120. 6; श्रुतिशैलीमनुविदधानेषु कल्पसूत्रेषु ... अवधारणस्य ... दृष्टत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 119. 17 (*on* i. 1. 2); **1Aiii** following, i.e. imitating तच्छीलमनुविदधानेन भाष्यकारेण ... उपवर्णिता Kāśi. i. 64. 13 (*on* 2. 16); **1B** following closely, i.e. depending on or conforming to पूर्वानुभवावच्छिन्नार्थगोचरा स्मृतिस्तद्या-थार्थ्यादिकमनुविदधाना न स्वयं यथार्था NyāySu. (Ja.) 278 A. 3 (*on* ii. 1. 2); **2** bearing, i.e. possessing पञ्चसु चतुर्षु वा लिङ्गरूपेष्वन्यतमलिङ्गधर्मम् एकं द्वयं त्रयं वा अनुविदधानाः अहेतवो हेतुवदवभासन्त इति हेत्वाभासा उक्ताः TātpaṬ. (Vā.) 65. 1 (*on* i. 1. 1)

**अनुविदित** (anu-vidita) *adj.* experienced, who has come to thorough understanding, well-informed किंप्राप्तिनमाहु वेदको ति अनुविदितं किन्ति कथन्ति वीर्यवा ति MaVastuAva. iii. 397. 13; यो समानो रागमूले बंधनप्रमुक्तो अनुविदितो तायि प्रवुच्चति तथत्वा MaVastuAva. iii. 398. 4 [DBHS.]

**अनुविदिश्** (anu-vidiś) *f.* supplementary direction, semi-cardinal point तस्य तत्कक्खटत्वम् ... न पूर्वां दिशं गच्छति। न दक्षिणाम् ...। नोर्ध्वं नाधो न तु विदिशं (v. l. नानुविदिशं DBHS.) गच्छति ŚikṣāSa. 245. 18; तद्य कर्म ... न पूर्वां दिशं निश्रित्य तिष्ठति। ... नोर्ध्वं नाधो नानुविदिशं नेह न तिर्यक् ŚikṣāSa. 252. 15; तस्यैवं प्रतिपन्नस्य भिक्षोर्न पूर्वस्यां दिशि गतिं वदामि ... नोर्ध्वं नाधो नानुविदिक्षु नान्यत्र Sphuṭā. iii. 24. 2 (*on* 3. 12) [DBHS.]

**अनुविदृश्** (anu-vidṛś-) I. P. **A** to see clearly, i.e. to discern (देवाः) तेऽसुरान् रात्रिं तमः प्रविष्टान् नानुव्यपश्यन् PañcBr. ix. i. 1; **B** to look at, to view असौ वाऽआदित्यः ... स्वर्गो वै लोको नाकस्तमेषु उद्यन्नेवानुविपश्यति ŚatBr. VI. vii. 2. 4.

**अनुविद्ध** (anu-viddha) *adj.* [*f.* -ā] **1A** pervaded by, full of **B** fraught with, equipped with, involving **C** mixed or blended with **Di** presided over by **ii** associated or connected with, accompanied by **E** united with, becoming one with **2A** penetrated by, pierced through **B** chased, pursued **C** struck, wounded **D** pierced, i.e. clearly determined **3Ai** strung with, interwoven **ii** set, inlaid, studded with **B** set into motion, roused into activity **4** surrounded by **5** variegated, painted or coloured with **6** attached to **1A** pervaded by, full of वातप्रकोपो रजसानुविद्धा दिशश्च संध्या च घनानुयाता ... भयानि राज्ञः प्रतिवेदयन्ति AVPari. 70G (32). 8; देवो देशिकमूर्तिकः ... उपायेष्वनुविद्धासु (?द्वेषु) धृत्वा शक्तिमरीचिभिः। तिष्ठति PauṣkS. 38. 17; 43. 77; 43. 101; तदेव (चित्तसत्त्वं) तमसानुविद्धमधर्माज्ञानावैराग्यानैश्वर्योपगं भवति YogBh. 5. 2 (*on* 1. 2); शेते जनः कामरसानुविद्धः ṚtuSaṁ. 4. 11 (comm. व्याप्तः); चिच्छक्तेरनुविद्धं रत्नाङ्गुलीयप्रभयानुविद्धानुदीरयामास सलीलमक्षान् RaghuVa. 6. 18; चिच्छक्तेरनुविद्धं च अव्यक्तं तत्त्वविग्रहम् PāraS. 15. 36; 15. 816; नवरसमधुरस्तोत्रजातानुविद्धं गानं वीणामहर्षेः ... कर्णपूरायतां नः ŚivPāKeSt. 38; उडुरत्नराशयः ... प्रणेशुः। दिनकरकिरणैः समुन्मिषद्भिः सपदि कुवैकटिकैरिवानुविद्धाः HarVi. 28. 15; तेन सुखेनानुविद्धेत्याक्षिप्तसंस्कारेऽर्थप्रतीतिः JayaMa. 14. 1 (*on* 1. 2); अनुविद्धं रजोमात्रया। रजसः प्रवर्तकत्वादस्ति धर्मादिप्रवृत्तिरित्यर्थः TattvVai. 5. 27 (*on* 1. 2); मित्रमिदं शत्रुरयम् इत्यादिवर्णवैचित्र्यानुविद्धा तया विकल्पनक्रियया 'तदात्मन' ईश्वरस्वभावस्यैव पशोरसाधारणी सृष्टिः PratyabhiVi. ii. 297. 4 (*on* iv. 1. 10) (Bhāsk. व्याप्ता); **1B** fraught with, equipped with, involving न तत् सत्यं यच्छलेनानुविद्धम् MahāBhā. v. 35. 49; Rāmā. vii. (Baroda Ed.) App. I. 10 (70); SūktiRa. 163. 152; ŚārṅgaPa. 1344; सत्यं न तद् यत् कपटानुविद्धम् ŚatTrayī. 568; सत्यं न तद् यन्न हृदानुविद्धम् BṛParāSm. 8. 72; सत्यं न तद् यत् कृतकानुविद्धम् PrabaCin. 53. 21; **1C** mixed or blended with मेहति ... सरुजं सिकतानुविद्धं सिकतामेही SuśruS. ii. 6. 10 (comm. वालुकामिश्रम्); क्षौद्रकपित्थ-मरिचानुविद्धानि चास्मै पानभोजनान्युपहरेत् SuśruS. iv. 11. 11; तं देशमारोपितपुष्पचापे रतिद्वितीये मदने प्रपन्ने। काष्ठागतस्नेहरसानुविद्धं द्वन्द्वानि भावं क्रियया विवव्रुः KumāSaṁ. 3. 35; अस्ति किंचिद्विद्धं यदुपलक्षयसि सौरभ्यानुविद्धं माल्यगन्धं वा Mṛcch. 1. 34 (5); ताः ... सलीलमुत्तालकरकमलतालिका° ... °मञ्जीरमञ्जुरसिता-नुविद्धमेखलाकलाप° ... °मुखरं परिवृत्य MālaMā. 1. 242; ददर्श स जलं तस्याः ...। मदगन्धानुविद्धं च वीचिविक्षोभितं महत् KathāSaSāg. xvii. 2. 146, **1Di** presided over by त्वया यत्समुदीरितम्। महात्मनोऽनुविद्धं च ...।

यद्यदायतनं दिव्यम् PauṣkS. 36. 1; **1Dii** associated or connected with, accompanied by तयानुविद्धमनुषक्तमविनिर्भागेन वर्तमानं दुःखयोगाद् दुःखम् NyāyBh. 32. 9 (*on* i. 1. 21); सर्वस्यायं रागानुविद्धश्चेतनाचेतनसाधनाधीनः सुखानुभव इति तत्रास्ति रागजः कर्माशयः YogBh. 74. 7 (*on* 2. 15); न सोऽस्ति प्रत्ययो लोके योः शब्दानुगमादृते। अनुविद्धमिव ज्ञानं सर्वं शब्देन भासते VākyaPa. 1. 124; TarkBhā. (Mo.) 8. 10; प्रौढतानुविद्धा च दृष्टिः DaśKuC. 116. 2; बह्वबद्धमपि भाषमाणम् .... तमसानुविद्धेन मदेन तिरस्कृताशेषभगवत्प्रियनिकेतम् ... सः ... इदमाह BhāgP. v. 10. 8; असौ ...। कर्मोपायं प्रक्रमं तत्फलाप्तिं साधूदाख्यत्पौरुषेणानुविद्धम्। वस्तूदात्तम् RāghPāṇ. (Dha.) 11. 14; अहं गच्छामीति गौणेन लाक्षणिकेन वाहं शब्देनानुविद्धा देहधीः NayaVi. 220. 3 (*on* v. 3. 5); मुक्तः एव सः ... दृश्यानुविद्धहीनात्मा शब्दविद्धविवर्जितः। सदा समाधिशून्यात्मा आदिमध्यान्तवर्जितः TejoBiU. 4. 76; ध्यायेद् दृश्यानुविद्धोऽयं समाधिः सविकल्पकः SaraRaU. 3. 27; ये येन प्रत्येकमनुविद्धाः ते तत्र परिकल्पिताः PramāMā. 7. 10; अवतिष्ठन्ते। तैरनुविद्धाः संबद्धाश्च आत्मानः Kiraṇā. 92. 20; श्राद्धदेवप्रोक्षण-माशिषा सह समानरूपेणाभ्यर्थनेनानुविद्धमपि कर्मैकसंबन्धात् ... प्राचीनावीतिनानुष्ठेयम् CaturCin. iii (1). 1124. 6; अघहर भज तुष्टिं पश्य ... अभिदधति निलीनाम् ... सौभाग्यरेखाविततिभिरनुविद्धाः सुष्ठु राधापदाङ्काः UjjvaNī. 81. 5 (comm. युक्ताः); **1E** united with, becoming one with अन्योन्यालोकनाभ्यां तावनुविद्धावनुस्मरेत् LakṣmīT. 49. 127; **2A** penetrated by, pierced through अनुसृष्टस्तदा (v.l. अनुविद्धस्त्वया) काको जगाम विविधां गतिम् Rāmā. v. 36. 27; (कल्पनासिद्धिः) चिन्तोत्प्रेक्षादिकाले च विस्पष्टं या प्रवेद्यते। अनुविद्धेव सा शब्दैरपह्नोतुं न शक्यते TattvSaṁ. 1217; HarVi. 28. 15 (comm. कृतच्छिद्राश्च); कीटानुविद्धरत्नादिसाधारण्येन काव्यता। दृष्टेष्वपि मता यत्र रसाद्यनुगमः स्फुटः SāhiDa. 12. 1; **2B** chased, pursued जलाप्लुतानीक्ष्य महानदीनां सुगात्रि हंसाः पुलिनान्यधृष्टाः। गताः श्रमम् ... ससारसाः क्रौञ्चगणानुविद्धाः HariVaṁ. App. I. 29 (508); **2C** struck, wounded वासांसि ... तनूनि ... धत्ते जनः काममदालसाङ्गः (v.l. कामशरानुविद्धः) ṚtuSaṁ. 6. 13; उद्घूर्णलोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम् ... अन्यः शशं गुणमनल्पमवाप ŚiśuVa. 5. 25 (*but* Apte chased); क्रौञ्चमिथुनादेकं पञ्चशरविद्धमपि व्याधेनानुविद्धं निध्यायतः वाल्मीकेर्वदनारविन्दाच्छन्दोमयी ... निःससार सरस्वती RāmāCam. 1. 5 (1) (comm. अनु पश्चाद् विद्धं संप्रहतम्); **2D** pierced, i.e. clearly determinded प्रज्ञासूच्यानुविद्धः ... धार्यः ... स्वहृदि सहृदयैः तत्त्वमुक्ताकलापः TattvMu. 1. 3 (comm. तत्त्वानां प्रज्ञया ... सम्यङ्निर्धारितत्वम्); **3Ai** strung with, interwoven हस्ते लीलाकमलमलकं बालकुन्दानुविद्धम् MeghDū. 65; मयि परमेश्वरे ... सर्वमिदं जगत् प्रोतम् अनुस्यूतम् अनुगतम् अनुविद्धमित्यर्थः GītāBh. (Śaṅ.) 217. 2 (*on* 7. 7); मधुकानुविद्धबन्धूकधृतनूपुरभूषणेन अन्यासु च तासु तासु ... क्रीडासु ... सुन्दरीजनेन सह रमन्ते कामिनः YaśasCam. i. 106. 4; ततः प्रविभक्ताः परमाणवोऽवतिष्ठन्ते धर्माधर्मसंस्कारानुविद्धा आत्मनस्तावन्तमेव कालम् PadārthaSaṁ. 48. 18; **3Aii** set, inlaid, studded with अपरः विलासी रत्नानुविद्धाङ्गदकोटिलग्नम्। प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय RaghuVa. 6. 14; 6. 63; 13. 54; **3B** set into motion, roused into activity महदादीनि सप्त ... तेनानुविद्धेभ्यो युक्तेभ्योऽण्डमचेतनम्। उत्थितम् BhāgP. iii. 26. 51; **4** surrounded by सरसिज-मनुविद्धं शैवलेनापि रम्यम् Śāk. 1. 19; VakroJī. 213. 11; SaraKaṇṭhā. 611. 2; VyaktiVi. 131. 24; SāhiDa. 130. 6; व्याप्तिं कुर्यात् ...। अनुविद्धां पदाध्वाद्यैरन्यैः सत्तास्वरूपकैः PāraS. 15. 816; विद्यां विकल्पपटलीभिरिवानुविद्धाम्! ... परिगतां रजनीचरीभिः नारीम् .... ददर्श RāmC. 19. 42; दशरथः ... सरयूसरितानुविद्धामयोध्याम् ... प्रविवेश RāmāCam. 1. 115 (3); **5** variegated, painted or coloured with महेभकराभमम्भः। संलक्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्धमूर्ध्व-प्रसारितसुराधिपचापचारु ŚiśuVa. 4. 49; **6** attached to लोकस्य ...। श्रान्तस्य कर्मस्वनुविद्धया धिया त्वमाविरासीः BhāgP. iii. 29. 5.

**अनुविद्ध** (anuviddha) *m.* **1** a type of playing of drum शुद्धानुविद्धं यद् वाद्यं सर्वातोद्येषु दृश्यते। परस्परानुवेधेन सोऽनुविद्ध इति स्मृतः NāṭyaŚā. 34. 197; AbhinBhā. iv. 446. 16 (*on* 34. 197); **2** name of a people (in the north east of India) एकचरणानुविश्वाः (v.l. एकचरणानुविद्धाः Ed. MB. 1981 A.D.) सुवर्णभूर्वसुवनं दिविष्ठाश्च BṛSaṁ. 14. 31.

**अनुविद्धता** (anuviddha-tā) *f.* the state of being connected or associated with अनुविद्धता संश्लेषलक्षणार्थेनैव विज्ञानस्य नास्ति NyāyVārPari. 544. 4.

**अनुविद्धत्व** (anuviddha-tva) *n.* the state of being connected or associated with प्रत्येकमनुविद्धत्वादभेदेन मृषा मतः। भेदो यथा तरङ्गाणां भेदाद्भेदः कलावतः BrahmSi. 72. 15.

**अनुविध्दप्रतीति** (anuviddha-pratīti) *f.* cognition of (something as being) connected or continued (नित्यमेकमनेकसमवायि सामान्यम्) एक इति शब्देनानुविद्धप्रतीतिर्वा, एकेन गवादिशब्देनानुवृत्तप्रतीतिर्वा विवक्षिता NyāySiA. 266. 4.

**अनुविद्धविपञ्चीघोषा** (anuviddha-vipañcīghoṣā) *adj.* (*f.*) whose music of lute is accompanied by आकर्ण्यमानगीतानुविद्धविपञ्चीघोषाम् ... कन्यकां ददर्श Kād. 131. 10.

**अनुविद्धा** (anuviddhā) *f.* name of one of the thirteen daughters of Dakṣa, and wife of Kaśyapa दक्षः प्रजापतिः ....। कश्यपाय ददौ देवि स तु कन्यास्त्रयोदश। ... दितिश्च। अनुविद्धा सिता चैव SkandP. vii (1) 199. 12.

**अनुविद्धामोद** (anuviddhāmoda) *adj.* who is full of joy अनुविद्धामोदस्य ... मूर्धा... सिन्धुपतेः ... समालावि (अर्जुनेन) YudhiVi. 7. 122.

[1] **अनुविद्य** (anuvíd-ya) *ger.* **A** having found or discovered तं देवा अनुविद्यानयन् KāṭhS. 25. 7 (ii. 111. 14); KapiKaS. 39. 5 (217. 12); जानुदघ्नं खेयमनुविद्यैवेतान्निवपति KāṭhS. 26. 1 (ii. 120. 4); KapiKaS. 40. 4 (226. 7); तस्य देवा अनुविद्य त्वचमेवावच्छायाजह्रुः ŚatBr. I. i. 4. 1; I. ii. 3. 1; ŚatBr. (K.) II. ii. 1. 15; एतद्वाऽएनं देवा अनुविद्यैभ्यो लोकेभ्योऽखनन् ŚatBr. VI. iii. 1. 36; तमृत्विजं वृण्वीतानुविद्यो (v.l. अनुविद्य) ह वा अन्ये देवयजने यजन्ते एते नु हानुविद्य यजन्ते। VādhūŚS. iv. 18. 22-23; **B** having recovered or got back वरुणात् ... भर्गोऽपचक्राम ... तमनुविद्य तमात्मन्यकुरुत ŚatBr. (K.) VII. iv. 1. 2; **C** having obtained यो दशपुरुषं सोमपीथादव्यवच्छिन्नः स भक्षस्य कर्ता। दशम्यां ह्यन्वविन्दन्। तदनुविद्याग्निना पर्यैन्धत JaimiBr. 2. 201.

[2] **अनुविद्य** (anuvid-ya) *ger.* **A** having known or realised यदेवास्यात्र शप्तं यदभिचरितं तदनुविद्योद्वपति KāṭhS. 25. 9 (ii. 116. 5); KapiKaS. 40. 2 (222. 20); जाल्म ते जीवनं भूयाद् यो नो गा अनुविद्य ता न प्रावोचः JaimiBr. 2. 440; 3. 64; सुधियः ... अनुविद्य गताग्र्यभूमिकाम् अधिविन्देयुः ... श्रियम् Yādavā. 9. 65; **B** having meditated upon य इहात्मानमनुविद्य व्रजन्त्येतांश्च सत्यान् कामान् ChāndoU. viii. 1. 6 (Śaṅ. आत्मानं शास्त्राचार्योपदेशम् ... स्वात्मसंवेद्यतामापाद्य); स सर्वांश्च लोकानाप्नोति ... यस्तमात्मानमनुविद्य विजानाति ChāndoU. viii. 12. 6; viii. 5. 2; श्रवणमननमनुविद्य ब्रह्मानुभूय ... तेषां कामेषु चरणं भवति Bhām. 211. 1 (*on* i. 3. 14); ध्यानोपकारकत्वात् अनुविद्य विज्ञायेत्यनूद्य प्रज्ञां कुर्वीत विजानातीति ध्यानं विधीयते BrahmSūBh. (Rā.) 8. 21 (*on* i. 1.0); सत्यकामादीन् गुणान् शास्त्राचार्योपदेशमनुविद्य अनुभूय ये व्रजन्ति परलोकम् PrakaVi. 245. 21; ये उपासका आत्मानं परमेश्वरं दहराख्यम् एतांस्तद्गुणांश्चानुविद्यानुभूय परलोकं व्रजन्ति VedāntKau. 90. 8 (*on* i. 3. 14); **C** having thought or considered पञ्चशिखेन तमणुं दुरधिगमत्वादात्मानम् अहंकारास्पदमनुविद्य अनुचिन्त्य अस्मीत्येवं तावज्ञानीत TattvVai. 41. 30 (*on* 1. 36)

**अनुविद्वस्** (anu-vidvás) *adj.* [P. vii. 1. 36; vi. 2. 139] who has known subsequently क्रव्याद्यानग्निरन्तिकादनुविद्वान्वितावति AV. xii. 2. 38; xii. 2. 52; अग्ने ... सप्त होत्रा अनुविद्वान् सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन KāṭhS. 7. 14 (i. 77. 13); 8. 3 (i. 86. 10); 18. 4 (i. 269. 8); KapiKaS. 6. 8 (68. 4) (*but* PW. MW. having found); सप्त ते अग्ने समिधः ... सप्त धाम प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान् TaiBr. III. xi. 5. 1 (BhaṭṭaBhā. अनुक्रमेण विद्वान्); एष वै देवाननुविद्वान् यदग्निः स एनानुविद्वाननुष्ठ्या यक्षत् ŚatBr. I. v. 1. 6; ŚatBr. (K.) II. iv. 3. 4.

**अनुविध्** (anu-vidh-) I. Ā. to make obeisance again, to worship तस्मै नमो भगवतेऽनुविधेम तुभ्यम् BhāgP. iii. 9. 4; cf. **अनुव्यध्**.

**अनुविध** (anu-vidha) *adj.* [*f.* -ā] **1A** being regular, being in due order एतामेवानुविधां संहितां संधीयमानां मन्यते ŚāṅkhāĀ. 8. 4 (33. 10); **1B** conforming or adhering to यत्सारभूतं सकलं धरित्रीं मोदप्रायेणानुभूतमनुविधम् ... बिभर्ति तस्मै सुरेशाय ... स्वाहा PāramāU. 8. 1 (comm. अनुप्रविद्धम्) (*but* Viśva. *adv.*); **2** following commands, obedient दृतय इव श्वसन्त्यसुभृतो यदि तेऽनुविधा महदहमादयोऽण्डमसृजन् यदनुग्रहतः BhāgP. x. 87. 17 (*but* Apte one who imitates, a devotee)

**अनुविधम्** (anuvidham) *adj.* in due order, duly एतामनुविधं संहितां संधीयमानां मन्ये AitĀ. III. ii. 3. 13.

**अनुविधा** (anu-vidhā-) III. U. (IV. Ā. mostly in Epics and Purāṇas) **1A** to arrange accordingly or in order (pass.) to be arranged accordingly or in order **B** to distribute successively (pass.) to be distributed successively **2Ai** to follow after, to imitate (pass.) to be imitated **ii** to do or to effect subsequently **Bi** to abide by, to obey **ii** to practise **C** to follow or to act in accordance with (pass.) **i** to be followed, to be acted in accordance with **ii** to be obeyed **D** (pass.) to be made, to be formed **3A** to follow, i.e. to admit or accept **B** to follow, to go after **4** to command, to control **5A** to establish, i.e. to prescribe or to lay down (pass.) to be prescribed or

laid down **B** (pass.) to be described **C** to ordain again **6A** to follow closely, to be in conformity with, to conform to (pass.) to be followed closely, to be conformed to **B** to bring about, to accomplish **C** to become reconciled **7** (pass.) to be assumed, to be taken up (qualities) **8** to regulate **9** to be present, to exist **10** to determine **11** to perform **12** to treat **13** to depend on **1A** to arrange accordingly or in order दक्षिणा मा ... पातु सव्यतः। पश्चाद् अनव्या(?नृव्य)धात् AV. (P.) vii. 15. 1; **1A** (pass.) to be arranged accordingly or in order यदेषा विधा। विधीयतेऽर्के एव तदर्क्यमनु विधीयते TaiS. V. iii. 4. 7; MaiS. iii. 2. 10 (iii. 31. 3); द्वादश सीता भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरस्य वा एषं विधामनुविधीयते MaiS. iii. 2. 4 (iii. 21. 6); **1B** to distribute successively अक्षरं त्र्यक्षरमुच्छिष्यते तदेवोत्तरं त्रिरात्रमनुविदधाति PañcBr. x. 5. 10; अक्षरमेव त्रियक्षरं परिशिष्यते। तदेवोत्तरं त्रियहमनुविदधाति JaimiBr. 3. 6; तदेवोत्तरं त्र्यहमनुव्यदधात् JaimiBr. 3. 327; 3. 57; (pass.) to be distributed successively अहर्मात्रासमानि सवनानि अभ्युद्ध्रियन्ते। आर्भवच्छन्दाँसि अनुविधीयन्ते NidāSū. 44. 7(3. 1); **2Ai** to follow after, to imitate इष्टीनामानुपूर्व्ये हविषां दैवत उच्चैरुपांशुतायां चाध्वर्युमनुविदधीत ŚāṅkhāŚS. xiii. 1. 3; xiii. 1. 6; यज्ञोपवीतप्राचीनावीतयोरध्वर्युमनुविदधीत LāṭyāŚS. v. 2. 1; DrāhyŚS. xiii. 1. 19; जितः स्वर्गस्तव भ्रात्रा भरतेन ...। वनस्थमपि तापस्ये यस्त्वामनुविधीयते Rāmā. iii. 15. 31; व्याप्तो भूभृत् सर्वत एषोऽनुविधत्ते। हर्षोत्फुल्ललोचनसंघस्य मघोनः Kapphiṇā. 6. 57; काचित्कीर्णा रजोभिर्दिवमनुविदधे भिन्नवक्त्रेन्दुलक्ष्मीः ŚiśuVa. 15. 96; KāvyPra. 372. 3; VyaktiVi. 61. 10; अपरा परागनिकरेण घनतरहरिद्रिताम्बरा ...। रमणीमनुव्यधित पीतवाससः ŚrīKaC. 9. 4; (pass.) to be imitat·d महाजनेन हि चरितमेषां दृश्यतेऽनुविधीयते च KāmSū. 288. 12 (5. 5); नीत्या येन (लक्ष्मदेवेन) मनुस्तथानुविदधे नासौ न वैवस्वतः। सर्व्वत्रापि सदाप्यवर्द्धत यथा कीर्तिर्न्नवैव स्वतः EI. ii. 186. 25; **2Aii** to do or to effect subsequently हृदयमनिशसक्तं त्वय्युरुस्नेहवत्त्वादगमनमनुविधत्ते यद्यपि प्रातिकूल्यम् RasSa. 238; **2Bi** to abide by, to observe तं चैव धर्मं पौराणं तिर्यग्योनिगताः प्रजाः। अद्याप्यनुविधीयन्ते कामद्वेषविवर्जिताः MahāBhā. i. 113. 61; **2Bii** to practise प्रिये ... प्रसादय ... हरम्। अहं च तदाराधना-वधानमनुविधास्यामि NalaCam. 2. 30 (51); रितम्भरादयश्च ... उपनिषद्देव्या संगतस्य भगवतः प्रबोधोदयमनुविधास्यन्ति PraboCan. 4. 4 (68. 5); **2C** to follow or to act in accordance with न क्रोधहर्षावनुविदध्यात् CaraS. i. 8. 27 (1941 Ed.); यादृशं च पुत्रमाशासीत तद्रूपवर्णचरितान् जनपदाननुचिन्तयेति स्त्री वाच्या। तज्जनपदाहारविहारोपचारपरिच्छदांश्चानुविदधीत AṣṭāSaṁ. i. 19. 13 (2. 1); यथा च देवी मदिरावती ... अस्मत्पूर्वपुरुषमहिषीणां महिमानमनुविधत्ते तथा विधेहि TilaMañ. 58. 20; प्रकृतिपुरुषकालव्यक्तमुक्ता यदिच्छामनुविदधति ĀtmaSi. 1. 8; कथं चैनमेकं (आत्मानम्) प्रेक्षापूर्वकारिणोऽप्यनुविदध्युः NyāyKuA. i. 24. 8; तथैवानुविधास्येऽहं शिष्यस्त्वं गुरुरप्यहम् AdhyāRā. ii. 2. 26; (pass.) **i** to be followed, to be acted in accordance with इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते। तदस्य हरते बुद्धिम् MahāBhā. iii. 202. 24; vi. 24. 67 =BhagGī. 2. 67; (Rā. अनुविधीयते पुरुषेणानुवर्त्यते) **ii** to be obeyed अनुशास्यश्च गुरुणा न चेदनुविधीयते (शिष्येण गुरुः) NāraSm. 143. 13; **2D** (pass.) to be made, to be formed संध्ययानुविदधे विरमन्त्या चापलेन सुजनेतरमैत्री Kirātā. 9. 10; **3A** to follow, i.e. to admit or accept यस्तु निःश्रेयसं ज्ञात्वा ज्ञानं तत्प्रतिपद्यते। आत्मनो मतमुत्सृज्य लोकोऽनुविधीयते MahāBhā. xii. 94. 28; **3B** to follow, to go after करोति कुर्वतः कर्म छायेवानुविधीयते PadmP. ii. 81. 50; ii. 94. 20; **4** to command, to control स्थापनामथ देवानां न कश्चिदतिवर्तते। तिष्ठत्येकस्य च वशे तं चेदनुविधीयते MahāBhā. xii. 59. 137; **5A** to establish, i.e. to prescribe or to lay down एतान् शास्त्रविदः शास्त्रेणानुविदधते MahāBh. i. 9. 1 (*on* i. 1. 0); (pass.) to be prescribed or laid down एवं तर्हि छन्दसः क्सुरिति भाष्यकारस्य दर्शनं छन्दसि च दृष्टमनुविधीयते Pradī. v. 342A. 26 (*on* vi. 4. 110); **5B** (pass.) to be described नास्य कर्मणि जन्मादौ परस्यानुविधीयते BhāgP. ii. 10. 45 (Bhāvārthadīpikā अनुवर्ण्यते); **5C** to ordain again ईक्षत्यधिकरणेऽपि तदेवानुविदधाति ŚatDū. 242. 27; **6A** to follow closely, to be in conformity with, to conform to विकाराश्च प्रकृतीरनुविधीयन्ते NyāyBh. 146. 10 (*on* ii. 2. 44); व्यक्त्यल्पत्वमहत्त्वे च यद्यथानुविधीयते। तथैवानुविधानार्थं ध्वन्यल्पत्वमहत्त्वयोः ŚlokaVār. 7. 214 (784. 6); अस्ति च भावाभावाविपर्ययः। सोऽयं यस्य दोषमनुविधत्ते तदेवात्र करणम् NyāyKuA. ii (1). 241. 2; यत् यस्य अन्वयव्यतिरेकौ अनुविधत्ते तत्तद्धेतुकम् Kiraṇā. 43. 6; योऽलंकारो यदीयौ भावाभावावनुविधत्ते स तदलंकारो व्यवस्थाप्यते Kāvyānu. (He.) 351. 9; यतो यद्यस्यान्वयव्यतिरेकावनुविधत्ते तत्तस्य कार्यम् SyādvāMañ. 11 (26); NyāySu. (Ja.) 275.B. 9 (*on* ii. 1. 2); (स्मृतिः) अनुभवयाथार्थ्यायाथार्थ्यमियमनुविधत्ते Upask. 408. 7 (*on* ix. 2. 6); (pass.) to be followed closely, to be conformed to तद्वैलक्षण्यादेव कार्याणां वैलक्षण्यम्। स्यादेतत्। सर्वेषामन्वयव्यतिरेकावनुविधीयेते HeuBiṬ. 94. 26; वाजसनेयके तु तदभावात् प्रसिद्धिप्राचुर्यमेवानुविधीयते ŚrutaPra. ii. 508. 34 (*on* iii. 3. 38); **6B** to bring about, to accomplish यत् यस्य नियममनुविधत्ते अव्यतिरिक्तं तत् तस्य कार्यम् PratyabhiVi. i. 233. 4 (*on* i. 5. 8); दूरदूरतरादौ न महत्परिमाणप्रकर्षमनुविदध्यात् Kiraṇā. 52. 1; न ह्यकारणस्य प्रकर्षमकार्यमनुविधत्ते Kiraṇā. 277. 16; न ह्यकारणोत्कर्षमकार्यमनुविधत्ते TattvCin. i. 729. 9; **6C** to become reconciled शेषास्तु महाजनपरिग्रहादयः सर्वे अनुविधीयन्ते TantrVā. 75. 5 (*on* i. 3. 2); **7** (pass.) to be assumed, to be taken up (qualities) यदप्रकृतस्य रूपं प्रकृतेन कुतोऽपि निमित्तात् नानुविधीयते सोऽतद्गुणः KāvyPra. 748. 2 (comm. गृह्यते); **8** to regulate, cf. **अनुविधातुम् 2**; **9** to be present, to exist, cf. **अनुविधान 4**; **10** to determine, cf. **अनुविहित 2**; **11** to perform cf. **अनुविधेय 4**; **12** to treat, cf. **अनुविधातव्य 2**; **13** to depend on, cf. **अनुविधान 3**; [(pass.) to be trained to follow rules, MW; Apte; to be trained to obey, Apte]

**अनुविधा** (anu-vidhā) *f.* rule or regulation, i.e. assignment प्लक्षद्वीपादिषु ... देशस्यानुविधानेन कालस्यानुविधाः स्मृताः BrahmāṇḍP. i. 19. 25.

**अनुविधातव्य** (anu-vidhātavya) *adj.* **1** to be done or performed श्रुतं भवद्भिर्वचनं समुद्रस्य महात्मनः। अत्र यत् सं(v.l. यदत्रानु°)विधातव्यं तत्सर्वं संविधीयताम् Rāmā. vi. 280* (11) (*but* PW.; MW. to be performed according to an order); **2** to be treated न च ... महाजनद्वेषिणां वाप्यौषधमनुविधातव्यम् CaraS. iii. 8. 13 (1941 Ed.)

**अनुविधातुम्** (anu - vidhātum) *inf.* **1** to follow closely, i. e. to conform (स्पर्शः) रूपानुविधायी रूपमनुविधातुमनुगन्तुं शीलमस्य यत्र रूपं तत्र नियमेन तस्य सद्भावात् NyāyKa. 106. 14; **2** to regulate, i. e. to sustain क्व गन्तासि भ्रातः कृतवसतयो यत्र धनिनः किमर्थम् प्राणानां स्थितिमनुविधातुम् ŚāntiŚ. 1. 17.

**अनुविधातृ** (anu - vidhātṛ) *adj.* who regulates अहो सर्वं सुघटितमनुविधात्रा विधात्रा PratāYaBhū. 136. 1.

**अनुविधान** (anu - vidhāna) *n.* **1A** act of abiding, obedience **B** following, i. e. conformity **2** assumption, accomplishment **3** dependance **4** presence, existence **5** prescription, reference **1A** act of abiding, obedience भवतोऽनुविधानेन राज्यं नः पश्यतां हृतम्। अहार्यमपि शक्रेण गुप्तं गाण्डीवधन्वना MahāBhā. iii. 34. 6; **1B** following, i.e. conformity निमित्तानुविधाने च द्रव्यधर्मानपेक्षणात्। गुणप्रधानभावेन क्रियायोगो न कल्पते VākyaPa. 3(14). 204; 3 (14). 309; प्रागसत्त्वाभिधायित्वं समासे द्रव्यवाचिता। निमित्तानुविधानं च न सर्वत्र स्वभावतः VākyaPa. 3 (14). 308; क्रियान्वयव्यतिरेकानुविधानात्क्रियालम्बन एवायं प्रत्ययो न संयोगविभागालम्बनः NyāyMañ. i. 122. 10; तदनेन जगत्कारणत्वमस्य दर्शितं, शक्तिज्ञानभावाभावानुविधानात्कारणत्वभावाभावयोः Bhām. 60. 21 (*on* i. 1.1); प्रमातृप्रमेयान्वयव्यतिरेकानुविधानमप्यस्ति प्रमाया अन्वयव्यतिरेकयोः TātpaṬ. (Vā.) 24. 18 (*on* i. 1.1); ननूपादानसहकारिणोरन्वयव्यतिरेकानुविधानस्य कार्यं प्रति तुल्यत्वात्को भेदः TarkBhā. (Mo.) 15. 4; यो हि जानाति शक्नोति च स करोति नेतर इत्यनुविधानात् VedāntKa. 45. 3 (*on* i. 1.1); भाट्टास्तु ... इन्द्रिया-न्वयव्यतिरेकानुविधानमाश्रयग्रहणोपक्षीणमित्याहुः MaṇiKa. 24. 5; **2** bringing about, accomplishment संसर्गाल्लोहितप्रदूषणाल्लोहितगन्धवर्णानुविधानाच्च पित्तं लोहित-पित्तमित्याचक्षते CaraS. ii. 2. 5; यद्यपि सकलसमर्थहेत्वनुविधानमस्ति तथापि स्फुटं तावद्घटस्यानुविधानमिति तदेव तदाकारप्रयोजकमिष्यते KhaṇḍanKhā. 1130. 10; **3** dependance आकाशस्य। तत्त्वं भावेन। ... तदनुविधानादेकपृथक्त्वं चेति VaiśeSū. ii. 1. 31; (कालस्य) तस्य गुणाः संख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागाः। काललिङ्गाविशेषादेकत्वं सिद्धम्। तदनुविधानात्पृथक्त्वम् PadārthaSaṁ. 63. 23 (NyāyKa. एकत्वस्य पृथक्त्वेनानुविधानं साहचर्यनियमः तेनैकत्वादेकपृथक्त्वसिद्धिः); प्लक्षद्वीपादिषु ... देशस्यानुविधानेन कालस्यानुविधाः स्मृताः BrahmāṇḍP. i. 19. 25; न चाग्नीन्धनादिभावे नियतसंनिधेरदृश्यात्मनः कुतश्चित् धूमस्य भावः स्यात् इत्याशङ्कनीयम्। अग्नीन्धनादिभेदानुविधानाद्धूमस्य HetuBiṬ. 45. 25; अन्वय-व्यतिरेकानुविधानमेव हेतुमत्ताव्यवहारनिबन्धनमभ्युपेयते सौगतैरपि HetuBiṬ. 76. 17; पुमांसमेव श्लाघते साधु साधुना तेनोपदिष्टमित्यतः पुरुषदोषान्व-यानुविधानात्तदभावकृत एव आप्तेषु तूष्णीमासीनेषु विभ्रमानुत्पाद इति न संदिग्धो व्यतिरेकः NyāyMañ. i. 145. 28; असमीचीने ह्यनुभवे स्मृतिरपि तथैव। नन्वेवमनुमानमप्यप्रमाणमापद्येत, मूलप्रत्यक्षानुविधानात् NyāyKuA. ii (2). 7. 5; किं चेदमनुविधानं, किमालोका-वरकातपत्राद्यनुविधानं किंवा निवर्तकप्रदीपाद्यनुविधानम् TattvPradī. (C i.) 31. 9; **4** presence, existence या चैषां विषयभेदेन गुणमात्रे गुणिनि च वृत्तिस्स्वलिङ्ग-संख्यानुविधानं च। एतदपि सर्वं स्वाभाविकमेव KāśiVṛ. *on* v. 1. 59; स्वभावत एव गुणिनि वृत्तिः स्वलिङ्गसंख्यानुविधानं चेति। गुणिन्यपि वर्तमानानां

यथोर्लिङ्गसंख्ययोर्यदनुविधानमनुवर्तमानमेतदपि सर्वं स्वाभाविकम् Nyās. ii. 32. 5 (*on* v. 1. 59); यद्यपि सकलसमर्थहेत्वनुविधानमस्ति तथापि स्फुटस्तावद् घटस्यानुविधानम् KhaṇḍanKhā. 1130. 9; समस्तकारणान्तरानुविधानवद् घटानुविधानस्य प्रामाणिकत्वाविशेषेण किं स्फुटत्वास्फुटत्वाभ्यां स्यात् KhaṇḍanKhā. 1130. 10; **5** prescription, reference (दशाहं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते। अर्वाक् संचयनादस्थ्नां त्र्यहमेकाहमेव वा) निवृत्तचौडकानां त्रिरात्रादिति विरोधेन विकल्पो युक्तः। स्वशब्देन त्रिरात्रस्यानुविधानात् ManuBh. i. 447. 19 (*on* 5. 59); एकत्वस्य पृथक्त्वेनानुविधानं साहचर्यनियमः NyāyKa. 65. 23 [ acting conformably to order, obedience, MW.; acting in conformity to (orders etc.), Apte]

**अनुविधानदर्शन** (anuvidhāna - darśana) *n.* observation of following closely or conformity द्विविधं निदर्शनं साधर्म्येण वैधर्म्येण च। तत्रानुमेयसामान्येन लिङ्गसामान्यस्यानुविधानदर्शनं साधर्म्यनिदर्शनम् PadārthaSaṁ. 246. 15; अन्यथा कार्यात् कारणानुमानं क्वापि न स्यात् तज्जातीयानुविधानदर्शनात्सिद्धिरप्यत्रापि न वार्यते NyāyKuA. i. 70. 3.

**अनुविधाननियम** (anuvidhāna - niyama) m. rule of following closely or conformity रागद्वेषयोरनुविधाननियमात् प्रवृत्तिनिवृत्तिप्रयत्नयो रागद्वेषकारणकत्वम् NyāyKuA. i. 77. 1.

**अनुविधानवत्** (anuvidhāna - vat) *adv.* like conformity समस्तकारणान्तरानुविधानवद् घटानुविधानस्य प्रामाणिकत्वाविशेषेण किं स्फुटत्वास्फुटत्वाभ्यां स्यात् KhaṇḍanKhā. 1130. 10.

**अनुविधानानुपलम्भ** (anuvidhānānupalambha) *m.* non - availability of following closely or conformity कार्यान्नियतः पूर्वभावः। ... अन्यथा कार्यात् कारणानुमानं क्वापि न स्यात्, तेन तस्यानुविधानानुपलम्भात् NyāyKuA. i. 70. 2.

**अनुविधानार्थम्** (anuvidhānārtham) *adv.* for the sake of following closely or conformity व्यक्त्यल्पत्वमहत्त्वे च यद् यथानुविधीयते। तथैवानुविधानार्थं ध्वन्यल्पत्वमहत्त्वयोः ŚlokaVār. 6. 215 (784.7)

**अनुविधानाविशेष** (anuvidhānāviśeṣa) *m.* non - difference in dependance अक्षस्यापि तत्र कारणत्वं न स्यात् अनुविधानाविशेषात् KhaṇḍanKhā. 1219. 3.

**अनुविधाय** (anu - vidhāya) *ger.* **1** having followed or conformed to सर्वलोकमात्मानमनुविधायाहेदमेव पृथिव्या रूपमिदं दिवः AitĀ. III. i. 2. 11; **2A** having made arrangements, having arranged उत्पाद्य पुत्राननृणांश्च कृत्वा वृत्तिं च तेभ्योऽनुविधाय कांचित्। ... अरण्यसंस्थो मुनिवद् बुभूषेत् MahāBhā. v. 37. 35; **2B** having put to gether accordingly मुद्गपर्णी° ... °विडङ्गशृङ्गवेराणां यथाप्रमाणमनुविधाय दृषदि पेषयित्वा ... रसप्रायान्निर्यूहान्पुनरधिश्रयेत् Hastyāyur. 592. 27 (4.4); **3A** having followed or acted in accordance with व्याहतेऽप्यभिषेके मे परितापो न विद्यते। ... त्वमप्यनुविधाय माम्। प्रतिसंहारय क्षिप्रमाभिषेचनिकीं क्रियाम् Rāmā. ii. 19. 21; **3B** having performed (due rites), i. e. having honoured विधिवदनुविधाय (ऋषिजनाः) तेऽपि तं प्रविविशुराश्रमिणस्तपोवनम् BuddhaC. 7. 58; **4A** having laid down rules, i. e. having administrated justice पुरं विधायानुविधाय दण्डम् ...। राजा यथाप्नोति हि गामपूर्वाम् Saund. 17. 11; **4B** having assigned, having commanded (राजा) गुप्तकर्म समादिश्य चाराननुविधाय च। ... निःशङ्को योधयेदरीन् NītiPra. 6. 41.

**अनुविधायिता** (anuvidhāyi - tā) *f.* **1** the state of being in accordance with यद्यपि परोक्षार्थप्रतिपत्तौ गु[णभूतमनु]मानं तथापि वक्तुरभिप्रायानुविधायितया शब्दवृत्तेः तच्छब्देन परामृश्यते HetuBiṬ. 3. 10; **2** the state of being what follows closely or conforms to कुतः पूर्वदोषावसरः। स चावश्यमग्न्यादिभावाभावानुविधायितया तत्कार्यस्तद्भावव्यवहारस्यान्यत्रापि तन्निबन्धनत्वम् HetuBiṬ. 8. 10. येऽपि सन्तः कृतकास्तेषामपि मुद्गराद्यन्वयव्यतिरेकानुविधायितया विनाशस्य सहेतुकत्वात् HetuBiṬ. 76. 9.

**अनुविधायित्व** (anuvidhāyi - tva) *n.* the state of being what follows closely or is in conformity with न हि क्षणिकस्याक्षणिकं फलं युज्यते तदनुविधायित्वात् MaYānaSū. 151. 14 ( 18. 83); कारणानुविधायित्वादथ कारणपूर्वकाः। गुणास्तत्रोपलभ्यन्ते स्वजातिव्यक्तिहेतवः VākyaPa. 3 (9). 20; 3 (14). 24; निमित्तानुविधायित्वाद् ये धर्मा भेदहेतुषु। त आश्रयेऽपि विद्यन्त इति बुद्धिर्निवर्तते VākyaPa. 3 (14). 153; 3 (14). 239; तत्त्वविप्लवभयात्कश्चिदवश्यमाश्रयो भूतो वृत्तेर्वृत्तिमाननुसर्तव्यः। स तु प्रदेश एवाप्रदेशस्यान्वयव्यतिरेकानुविधायित्वाप्रसिद्धेः TattvPradī. (A.) 205. 3 (*on* 2. 52); तयोः काव्यस्वरूपेणाभिमतयोः शब्दार्थयो रसोऽस्ति, न वा। नास्ति चेत्, गुणवत्त्वमपि नास्ति गुणानां तदन्वयव्यतिरेकानुविधायित्वात् SāhiDa. 13. 5.

**अनुविधायिन्** (anu - vidhāyin) *adj.* [*f.* - ī] **1** abiding or obedient सा स्त्री यानुविधायिनी Tantrākhyā. 24. 14; PañcT. 1. 82 ( 90. 14); Hitopa. 2. 128; Pañcā. 65. 12; SūktiRa. 181. 66; एष ग्रामोस्माभिः ... मातृशर्म्मणे .... संप्रदत्तस्तदेवमवधृताज्ञैर्भवद्भिस्तदाज्ञानुविधायिभिः प्रत्यहमुपस्थातव्यम् EI. xxiii. 60. 11; **2A** acting in accordance with पुरुषोत्तम इति भणितव्ये पुरुवसीति निर्गता वाणी। भवितव्यानुविधायीनीन्द्रियाणि। न खलु तामभिक्रुद्धो गुरुः Vikramo. 3. 0 (7); **2B** imitating, resembling दलितकोमलपाटलकुड्मले निजवधूश्वसितानुविधायिनि। मरुति वाति विलासिभिरुन्मदभ्रमदलौ मदलौल्यमुपाददे ŚiśuVa. 6. 23; गणाश्चैव सुरास्तथा। नृत्यन्ति भावयुक्तास्तु हरस्यानुविधायिनः VāmaP. 69. 72; **3** following closely, conforming to सामान्यद्रव्यवृत्तित्वान्निमित्तानुविधायिनः। अयोगो लिङ्गसंख्याभ्यां स्याद् वा सामान्यधर्मता VākyaPa. 3 (14). 307; अवश्यं च विनाशो दण्डाद्यन्वयव्यतिरेकानुविधायी, दृष्टत्वात् HetuBiṬ. 96. 14; ध्वनीनां स्फोटव्यञ्जकत्वम् उपाधिभेदेन प्रतिभासमाना असत्याकाराश्च तेऽर्थप्रत्ययान्वयव्यतिरेकानुविधायिनो दृश्यन्ते NyāyMañ. i. 340. 17; यदप्यभाणि ... क्षणिकाः पदार्था इति तदपि यत्किंचिद् दण्डादिव्यापारान्वयव्यतिरेकानुविधायिनस्तत्कार्यस्य घटाद्यभावस्य प्रसाधितत्वात् NyāyMañ. ii. 30. 15; को नु खल्वयमभिधाव्यापारः शब्दानाम्, न तावत्परिस्पन्दः, तस्य मूर्तानुविधायिनो द्रव्ये विभुनि विभुगुणे वा शब्दे मूर्त्यभावेनासंभवात् TattvBi. 158. 12; न च विभोरमूर्तद्रव्यानुविधायिनी गमनादिक्रिया युक्तिमती TarkBhā. (Mo.) 28. 2; 'न हन्तव्यानि हेतुभिः' इति वचनं तु सुगतागमादिव्यावृत्तिपरम् ... निरपेक्षस्यानुविधेयस्य वेदस्य सापेक्षाणामनुविधायिनामितरागमानां च साम्यानुपपत्तेः ŚrutaPra. ii. 339. 11 (*on* ii. 2. 42)

**अनुविधाव्** (anu - vidhāv-) I. P. **1** to flow through, to spread over आ तें सिञ्चामि कुक्ष्योरनु गात्रा वि धांवतु। गृभाय जिह्वया मधुं ṚV. viii. 17. 5; **2A** to run after, i. e. to follow यथोदकं दुर्गे वृष्टं पर्वतेषु विधावति। एवं धर्मान् पृथक् पश्यंस्तानेवानुविधावति KāṭhU. 4. 14 (Śaṅ. अनुविधावति। शरीरभेदमेव पृथक् पुनः पुनः प्रतिपद्यत इत्यर्थः) (*but* MW. to flow or run along); यथोदकं गिरौ सृष्टं समुद्रेषु विधावति। एवं धर्मान् पृथक् पश्यंस्तामे(ने)वानुविधावति GuhyKāU. 43; **2B** to run away, to flee नूनं सिंहासनेश्वर्यास्तवाज्ञां शिरसा वहन्। भयेन पवमानोऽयं सर्वा दिशोऽनुविधावति TripuVePāSt. 86.

**अनुविधि** (anu - vidhi) *m.* **1** operation in conformity ( with what is found) सार्वधातुकार्धधातुकयोर्गुणो भवतीत्युपस्थितमिदं भवति क्ङिति नेति। अथवा छान्दसमेतद्दृष्टानुविधिश्च छन्दसि भवति MahāBh. i. 55. 3 (*on* i. i. 5); i. 121. 21 ( *on* i. 1. 50); सुपः आत्मनः क्यच्काम्यचेति। अथवा छान्दसमेतत्। दृष्टानुविधिश्छन्दसि भवति न चात्र संप्रसारणं दृश्यते MahāBh. ii. 20. 15 (*on* iii. 1. 9); ii. 24. 11 ( *on* iii. i. 13); षसिवशी छान्दसौ। दृष्टानुविधिश्छन्दसि भवति MahāBh. iii. 11. 14 (*on* vi. 1. 6); iii. 220. 12 (*on* vi. 4. 128); iii. 422. 22 (*on* viii. 2. 108); **2** subsequent arrangement उक्ता लोकाश्च चत्वारो जनस्यानुविधिस्तथा। समासेन मया विप्राः BrahmāṇḍP. iii. 2. 46.

**अनुविधित्व** (anuvidhi - tva) *n.* the state of being the operation in conformity with दीधीवेव्योश्छन्दोविष[?य]त्वाद् दृष्टानुविधित्वाच्चच्छन्दसोऽदीधेददीधयुरिति च गुणदर्शनादप्रतिषेधः Vār. 1 *on* P. i. 1. 6.

**अनुविधित्सा** (anu - vidhitsā) *f.* desire to do or inflict retribution पुरुषः ... । नाप्नोति ... सर्वमायुः केनेह हेतुना। ... क्रोधश्चातिविवित्सा (v.l. °नुविधित्सा) च मित्रद्रोहश्च तानि षट् MahāBhā. v. 37. 9 (JñānDī. परेणाक्रुष्टस्ततत्प्रतीक्रियेच्छा)

**अनुविधीयमान** (anu-vidhīyamāna) *adj.* [*f.* - ā] **1** being conformed to, being in conformity with तेषां पुरुषाणां प्रवृत्तयस्ताः पुरुषभेदमनुविधीयमाना उभयरूपा भवन्ति NyāyVār. 3. 1 (*on* i. 1. 1); पूर्वानुभवप्रसिद्धमनुविधीयमानं प्रत्यक्षमिव प्रत्यक्षम् NyāyVār. 18. 1 (*on* i. 1. 1); इयम् (स्मृतिः) ... तद्यथार्थत्वायथार्थत्वे अनुविधीयमाना ... यथार्थतया व्यवहर्तुं शक्यते NyāyKuA. ii (2). 7. 2; **2** following, acting in accordance with (ईश्वरः) अयं वस्तुस्वभावमनुविधीयमानः ... जगद्वैचित्र्यं विधत्ते TātpaṬ. (Vā.) 596. 9 (*on* iv. 1. 21; ); **3** being treated बलेनास्य बलमनुविधीयमानं प्रकोपाय कल्पते Hastyāyur. 390. 19 (3. 6); **4** being accomplished or brought about, cf. **अनुविधीयमानता.**

**अनुविधीयमानता** (anuvidhīyamāna-ta) *f.* the state of being what is being accomplished or brought about इन्द्रियसंस्कारयोः परस्पराधिपत्यं विषयभेदात् कीदृशं न भवति। (गन्धज्ञानस्य) ... कार्येणानुविधीयमानतामात्रोन्नेयत्वात् NyāyVārPari. 609. 6.

**अनुविधीयमानत्व** (anuvidhīyamāna-tva) *n.* the state of being what is being closely followed, i.e. being conformed to नानादेहोपाधिभेदमनुविधीयमानत्वाद् विविधाः ... भावाः MuṇḍUBh. 325. 3 (*on* ii. 1. 1)

**अनुविधीयमानप्रकर्षता** (anuvidhīyamānaprakarṣa-tā) *f.* the state of being the excellence which is being followed closely, i.e. being conformed to अनुविधीयमानप्रकर्षतया कारणैकार्थसमवेततया च त्रितयमिह प्रसक्तम् Kiraṇā. 214. 11.

**अनुविधेय** (anu-vidheya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** to be established, to be derived **B** to be established or prescribed **C** to be established, i.e. to be proved **2A** to be followed, i.e. to be imitated **B** to be followed closely, i.e. to be conformed to **C** to be followed, i.e. to be observed **3** to be regulated (in service) **4A** to be treated, to be administered **Bi** to be performed or to be carried out **ii** to be carried out continuously **5** to be obeyed **6** to be made, i.e. raised **1A** to be established, to be derived (शब्दाः) यद्यप्यप्रयुक्ता अवश्यं दीर्घसत्रवल्लक्षणेनानुविधेयाः MahāBh. i. 9. 15 (*on* i. 1. 0); **1B** to be established or prescribed, cf. **अनुविधेयत्व 2; 1C** to be established, i.e. to be proved, cf. **अनुविधेयप्रज्ञत्व**; **2A** to be followed, i.e. to be imitated विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ŚatTrayī. 18; SubhāRaK. 37. 1; SaduktiKa. 301. 21; Subhāṣi. 280; **2B** to be followed closely, i.e. to be conformed to गच्छति जीवद्देहे तदनुविधायिनः प्राणा अपि गच्छन्ति ...। स चैषामनुविधेयः सूक्ष्मो देहो भूतेन्द्रियमय इति गम्यते Bhām. 529. 2 (*on* iii. 1. 3); **2C** to be followed, i.e. to be observed, cf. **अनुविधेयाचारत्वासंभव; 3** to be regulated (in service) एतेषामवश्यमकामयमानापि वेश्यानुविधेया भवति DhūrtaViSaṁ. 22. 15; **4A** to be treated, to be administered अथ यदा वातशोणितपित्तानां विकारैः पीड्यमानस्य दन्तिनः क्षीरपानमनुविधेयं भवति तदा जीर्णे कफप्रकोपे वा पयः पीत्वा क्षीरव्यापदमृच्छति Hastyāyur. 117. 4 (1. 16); त्र्यरत्नीनां स्नेहपानमनुविधेयं भवति Hastyāyur. 582. 3 (4. 4); **4Bi** to be performed or to be carried out, cf. **अनुविधेयत्व1; 4Bii** to be carried out continuously, cf. **अनुविधेयानुष्ठान**; **5** to be obeyed, cf. **अनुविधेयपुरुषाभिप्राय**; **6** to be made, i.e. raised, cf. **अनुविधेयप्रश्नावसर**.

**अनुविधेय** (anuvidheya) *m.* regulator, i.e. speaker or chairperson अनुविधेयसंवरणं तु सर्वदानपेक्षितमेव विजयफलप्रतिपादनार्थत्वादनुविधेयस्य रागद्वेषरहितास्त्र्यवरा विषमसंख्याः सभ्याः स्युः NyāyPari. 170. 5; 181. 10; जल्पवितण्डयोर्नैतत् सर्वदा निग्रहस्थानं केवलं सभ्यानुविधेयानामुभयमतिमान्द्यनिरूपणायोपयुक्तम् NyāyPari. 209. 9.

**अनुविधेयता** (anuvidheya-tā) *f.* the state of being what is to be followed closely, i.e. to be conformed to पञ्चरात्रस्य तन्त्रान्तरैरनुविधेयतया तेभ्यो (आगमेभ्यो) वैलक्षण्यं वेदतुल्यत्वं च सिद्धम् ŚrutaPra. ii. 339. 9 (*on* ii. 2. 42)

**अनुविधेयत्व** (anuvidheya-tva) *n.* **1** the state of being what is to be performed or carried out लिङादेः ... येनास्यानुविधेयत्वात् फलकल्पकता भवेत्। तस्याप्या(?प्य)नुविधेयत्वे शब्दस्य न तदीयताम् NyāySu. (So.) 27. 4 (*on* i. 2. 7); **2** the state of being what is to be established or prescribed लिङादेः पुरुषार्थौपयिकत्वेनानुविधेयत्वात् प्रवर्तकत्वाव्याहतिः NyāySu. (So.) 30. 28 (*on* i. 2. 7).

**अनुविधेयपुरुषाभिप्राय** (anuvidheyapuruṣābhiprāya) *m.* intention or desire of the man to be obeyed (श्राविणः) शङ्खादिध्वनेरपि समयवशादनुविधेयपुरुषाभिप्रायविशेषरूपार्थावबोधादेव प्रवर्तन्ते NyāyMa. 182. 1; शङ्खध्वनौ चानुविधेयपुरुषाभिप्रायानुमापके व्यभिचारात् TattvPradī. (Ci.) 272. 13.

**अनुविधेयप्रज्ञत्व** (anuvidheyaprajña-tva) *n.* the state of having the intelligence which is to be established, i.e. proved किंचिन्मात्रान्यथाभावेऽपि विशिष्टवाक्यार्थसिद्धेरतिवादानुविधेयप्रज्ञत्वं विज्ञायते NyāyKu. 12. 12.

**अनुविधेयप्रश्नावसर** (anuvidheyapraśnāvasara) *m.* occasion for a question to be made, i.e. raised subsequently संभावितस्यापि वाद्यनुयोगापेक्षयानुद्भावने पञ्चमः पक्षः वादिनोः स्तम्भरूपमनुविधेयप्रश्नावसरमपेक्षमाणेषु षष्ठः TārkiRa. 316. 10.

**अनुविधेयवचन** (anuvidheya-vacana) *adj.* whose word is to be followed कविरनुविधेयवचनो भवतीति दर्शयति AbhinBhā. i. 34. 3 (*on* 1. 99)

**अनुविधेयवर** (anuvidheya-vara) *m.* best person who is to be obeyed औरसलक्षणे 'स्वक्षेत्र' इति स्वग्रहणम्। क्षेत्रं च पुत्रिकापितुरेव। भर्ता हि तस्य चानुविधेयवर इति मातृकुले स्वामी ManuBh. ii. 280. 23 (*on* 9. 132)

**अनुविधेयसंवरण** (anuvidheya-saṁvaraṇa) *n.* selection of the regulator, i.e. speaker or chairperson अनुविधेयसंवरणं तु सर्वदानपेक्षितमेव NyāyPari. 170. 4; सभ्यानुविधेयसंवरणादिकमकृत्वा प्रयोगे वादारम्भो विपर्यासः NyāyPari. 195. 6.

**अनुविधेयाचारत्वासंभव** (anuvidheyācāratvāsambhava) *m.* impossibility of the state of being a custom which is to be followed, i.e. to be observed भवत्पक्षप्रवेशितविसंवादैक्याच्चानुविधेयाचारत्वासंभवादिति ŚatDū. 228. 19.

**अनुविधेयानुष्ठान** (anuvidheyānuṣṭhāna) *adj.* observance or performance of what is to be carried out continuously ज्ञानयोगयोग्यस्यापि अनुविधेयानुष्ठानस्य ... कर्मनिष्ठैव श्रेयस्त्वेनानुशिष्यते ŚatDū. 24. 16.

**अनुविध्यत्** (anu-vidhyat) *adj.* injuring or shooting (already wounded animal) afterwards नश्यतीषुर्यथाविद्धः खे विद्धमनुविध्यतः। तथा नश्यति वै क्षिप्रं बीजं परपरिग्रहे ManuSm. 9. 43; अन्येनेष्वासेन विद्धं मृगमनुविध्यतः पूर्वस्य वेधकस्यात्र स्वाम्यम् ManuBh. ii. 253. 12 (*on* 9. 43)

**अनुविध्यमाना** (anu-vidhyamānā) *adj.* (*f.*) being penetrated, i.e. soaked with जम्बूनदीरोधसोर्या मृत्तिका तीरवर्तिनी। जम्बूरसेनानुविध्यमाना वाय्वर्कयोगतः। विद्याधरामरस्त्रीणां भूषणं विविधं महत् DevīBhāP. viii. 6. 10.

**अनुविनद्** (anu-vinad-) I. P. (*caus.*) to make resonant or to echo or to resound, MW.; cf. **अनुविनादयत्**.

**अनुविनम्** (anu-vinam-) I. P. to bend down afterwards अत्राप्युत्प्रेक्षा भवन्ति। तं यदि ज्वालोर्ध्वमभ्युज्ज्वलेद् देवलोकमभ्यजैषीदित्येनं जानीयात् ... अथ यदीमामनुविनमेदिहैवेत्येनं जानीयात् ĀgniveGS. iii. 6. 4 (153. 10)

**अनुविनर्द्** (anu-vinard-) I. P. to answer with roars, MW.

**अनुविनर्दत्** (anu-vinardat) *adj.* roaring or shouting after, answering with roars मृगाननुविनर्दताम्। मृगाणाम् ...। नादः ... प्रादुरासीत् HariVaṁ. App. I. 31(336)

**अनुविनश्** (anu-vinaś-) IV. P. **Ai** to disappear along with, to vanish away मरी॑चिर्धू॒मान्प्रवि॑शानु॑ पाप्मन् ...। नदीनां॒ फेनाँ॒ अनु॒ तान्वि नश्य AV. vi. 113. 2; प्रजा॑पतिः प्रजा॑ असृजत ता॑ अन्धे॑ तमसीमाँ॑ ल्लोका॑ननुव्यनश्यन् MaiS. i. 6. 6 (i. 96. 2); विशेषज्ञाननाशोऽतस्तान्येवानु विनश्यति। न प्रेत्य संज्ञास्तीत्युक्त आत्मनोऽनाशिताश्रुतेः IṣṭaSi. 187. 2; **Aii** to vanish into ए॒ते॒भ्यो भू॒ते॒भ्यः समु॒त्था॒य ता॒न्येवानुवि॒न॒श्यति ŚatBr. XIV. v. 4. 12; BrĀraU. ii. 4. 12; ŚatBr. XIV. vii. 3. 13; BṛĀraU. iv. 5. 13; (*caus.*) to cause to vanish यः कामयेत ब्रह्म बलं स्यादिति ब्रह्म वै ब्रह्मणस्पतिर्विण्मरुतो ब्रह्मण्येव विशमनुविनाशयति KāṭhS. 11. 4 (i. 148. 2); **B** to get destroyed or perished afterwards अरक्षितात्मा यो राजा ...। प्रजाश्च तस्य क्षीयन्ते ताश्च सोऽनु विनश्यति (सोऽनुविनश्यति) MahāBhā. xii. 91. 36; कामानुसारी ... कामाननु विनश्यति (कामाननुविनश्यति) MahāBhā. xii. 168. 35; यथाग्निर्दाह्यं विनाश्यानुविनश्यति एवं सर्वस्यानित्यता सर्वं विनाश्यानुविनश्यति NyāyBh. 256. 3 (*on* iv. 1. 27); NyāyVār. 474. 12 (*on* iv. 1. 27)

**अनुविनादयत्** (anu-vinādayat) *adj.* making resonant, making echo or resounding तेषां रुदतां महात्मनां भुवं च खं चानुविनादयन्स्वनः। ... विशुश्रुवे Rāmā. ii. 95. 47 [to make resonant or musical, MW.]

**अनुविनाश** (anu-vināśa) *m.* the (act of) perishing or self- destruction afterwards तदनित्यत्वमग्नेर्दाह्यं विनाश्यानुविनाशवत् NyāySū. iv. 1. 27.

**अनुविनिःसृ** (anu-vinissṛ-) I. P. to go or come out in order, MW.

**अनुविनिःसृत** (anu-vinissṛta) *adj.* issued forth or come out in order, i.e. one after another ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः। पुराणमेतद्वेदाश्च मुखेभ्योऽनुविनिःसृताः MārkP. 45. 20.

**अनुविनी** (anu-vinī-) I. U. **1** to take along, i.e. to spread over अ॒थेम॒मभिषेकं॒ कृष्णविषाण॒यानुवि॒नयति ŚatBr. (K.) VII. iii. 2. 4; सोऽनुवि॒नयति ... य॒था वै प॒र्वत इदꣳ स॒र्वमतिष्ठा॒वा ... भवति ŚatBr. (K.) VII. iii. 2. 5; **2** to turn towards ज्वाला ... अथ यदि भूम्यामनुविनयेदिहैवेति (एनम्) जानीयात् BaudhPiMe. i. 16. 4; cf. **अनुविनम्** (better **अनु** *adn.*)

**अनुविन्द** (anuvinda) *m.* **Ai** name of a king (of Avanti and son of Adhidevī, one of the generals in the army of Kauravas) विन्दानुविन्दावावन्त्यौ सैन्येन महता वृतौ MahāBhā. ii. 28. 10; v. 163. 6; viii. 50. 51; xi. 25. 26; राजाधिदेवी ... विन्दानुविन्दावावन्त्यौ ... सुषुवे HariVaṁ. 406*(4); 81. 41; VāyuP. ii. 34. 147; BrahmāṇḍP. ii. 71. 158; BhāgP. x. 58. 30; विन्दानुविन्दावावन्त्यौ ... दशैते ...। अक्षौहिणीनां पतयः MahāBhā. vi. 16. 33; इरावान् ... अनुविन्दस्य सायकैः। चतुर्भिश्चतुरो वाहाननयद् यमसादनम् MahāBhā. vi. 79. 15; विन्दं तु निहतं दृष्ट्वा अनुविन्दः प्रतापवान्। ... गदां

गृह्य महाबलः। अभ्यद्रवत MahāBhā. vii. 74. 26; HariVaṁ. App. 29B (126); App. 29B (283); राजाधिदेव्यामावन्त्यौ विन्दानुविन्दौ जज्ञाते ViṣṇuP. iv. 14. 43; **Aii** name of a king (of Kekaya) विन्दानुविन्दौ कैकेयौ सात्यकिः समवारयत् MahāBhā. viii. 9. 6; सात्वतः ... अनुविन्दशिरोऽहरत्। ... शोषयन् केकयान् सर्वान् जगामाशु वसुंधराम् MahāBhā. viii. 9. 20; **Bi** name of a son of Dhṛtarāṣṭra दुर्योधनः ... विकटस्तथा। विन्दश्चाप्यनुविन्दश्च सजीवी विकलः करी। ... एते चान्ये च बहवो धार्तराष्ट्रा महाबलाः MahāBhā. i. 1814 *; धृतराष्ट्रस्य ...। पुत्राणां नवनवतिस्तेषां नामानि तद्यथा। आसीद्दुःशासनः। ... अनुविन्दः PāṇḍaC. 3. 118; **Bii** name of a prince (son of king Lahara) विष्वक्सेनीयभूपालो लहरस्तत्र चागतः। ... तत्पुत्राः षोडशैव महाबलाः। ... विन्दस्तथानुविन्दश्च BhaviP. 532B. 24 (iii (3). 332. 17)

**अनुविन्दा** (anuvindā) *f.* name of one of the wives of Vāsudeva (Kṛṣṇa) रुक्मिणी सत्यभामा च ...। मित्रविन्दानुविन्दा ... अष्ट महिला वासुदेवप्रियाः PadmP. iv. 70. 33.

**अनुविन्ध्य** (anu-vindhya) *adj.* (situated) along the Vindhya (mountain) तथा चतुर्णां वक्ष्यामि शैलेन्द्राणां यथाक्रमम्। अनुविन्ध्यानि रम्याणि ...। अनेकपक्षियुक्तात्मशृङ्गाणि सुबहूनि च VarāP. 78. 1.

**अनुविन्ना** (anu-vinnā) *adj.* (*f.*) [P. viii. 2. 42] acquired, obtained 'यज्ञेन वाचः पदवीयमायंस्तामन्वविन्दन्नृषिषु प्रविष्टाम्' इति स्थितामेव वाचमनुविन्नां दर्शयति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 197. 15 (*on* i. 3. 29)

**अनुविपरिवर्तमान** (anu-viparivartamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** being revolved or rolled round, being recollected again and again हृदयमनुविपरिवर्तमानासु सामिधेनीषु उपवीतमामनन्ति ŚābaBh. 733. 7 (*on* iii. 1. 21); **2** being turned in opposite direction or being reversed, i.e. continued in a reverse or wrong order न पश्चाद्भाविन्यां समस्तवर्णावभासिन्यामुपलब्धावनुविपरिवर्तमानान् वर्णात्मनो भिन्दन्ति SphoṭSi. 65. 6.

**अनुविपश्** (anu-vipaś-) I. P. = **अनुविदृश्**.

**अनुविपिनम्** (anuvipinam) *adv.* in every forest, forest after forest भनिकरसदृशद्युतिरनुविपिनं लसति सुविशदा बहुरिह हि नगे NemiNir. 7. 48; भ्राम्यन्ती ... अनुविपिनं यद्वैरिसीमन्तिनी निद्राणा मुहुराहता ... शाखामृगैः SaduktiKa. 217. 5; अनुविपिनमशोकवल्लरीणाम् ...। उपरि मधुकरो निलीय गायन्नुभवति स्म नवां वसन्तदोलाम् Nalābhyu. 6. 8.

**अनुविप्रयुक्ता** (anu-viprayuktā) *adj.* (*f.*) used or employed one after another तिस्रो मात्रा मृत्युमत्यः प्रयुक्ता अन्योन्यसक्ता अन(v. l. °नु Viśva.) विप्रयुक्ताः। क्रियासु बाह्याभ्यन्तरमध्यमासु सम्यक्प्रयुक्तासु न कम्पते ज्ञः PraśnaU. 5. 6.

**अनुविप्रोषित** (anu-viproṣita) *adj.* gone on a journey नाधीयीतास्तमित आदित्ये नानुदिते नानुविप्रोषिते न पर्यावृत्ते BaudhGS. iii. 4. 34.

**अनुविप्लु** (anu-viplu-) I. Ā. to float or move over ते मोहितास्तद्वशे वर्तमाना इतः प्रेतास्तत्र पुनः पतन्ति। ततस्तं (मृत्युम्) देवा अनु विप्लवन्ते MahāBhā. v. 42. 8 (*but* JñānDī. उपहसन्ति); (better **अनु** *adn.*)

**अनुविभज्** (anu-vibhaj-) I. P. to distribute or apportion accordingly पञ्च प्रयाजाः षड्तवः क्वैतं षष्ठमृतुं यजतीति यदेव चतुर्थे प्रयाजे समानयति तदेनमितरेष्वनुविभजति KauṣīBr. 3. 4 (10. 21); वसतीवरीराहरति ... स यज्ञस्य रसोऽपः ... प्राविशत् ... तं यज्ञे दधाति तस्मादेनाः सर्वेषु सवनेषु त्रेधानुविभजति ŚatBr. (K.) IV. ix. 2. 2; समिधः ... एताभिराप्रीणीयाद् एता वा ऊनातिरिक्ताः प्राजापत्या अश्वमनुविभजन्ति VādhūŚS. iii. 89. 3.

**अनुविभा** (anu-vibhā-) II. P. to shine or illumine (one ) after (another) अग्निः सर्वा दिशोऽनुविभाति TaiĀ. v. 3. 7 (601. 8)

**अनुविभावयिषु** (anu-vibhāvayiṣu) *adj.* wishing to make (somebody) experience ततश्च विधातुः कल्मषशेषमनुविभावयिषोः ... अशुचौ लालाहारे कृमिजालसमाकुले बभूव YaśasCam. ii. 259. 18.

**अनुविभू** (anu-vibhū-) I. P. **1** to be equal, to correspond to तदिदं मनो यजुः सर्वाः सिकता अनुविभवति ŚatBr. VII. iii. 1. 40; द्वे यजुषी त्रीन् परिधीननुविभवतः ŚatBr. IX. iv. 4. 13; यावन्मात्रेण यजुषाध्वर्युर्ग्रहं गृह्णाति स उभे स्तुतशस्त्रेऽनुविभवति ŚatBr. X. iii. 5. 12; तानीमानि त्रीणि छन्दांसि षट् पृष्ठानि नानुव्यभवन् JaimiBr. 3. 316; **2** to extend over or pervade, to fill out स एष एकः सन् प्रजासु बहुधा व्याविष्टस्तस्मादेका सती लोकंपृणा सर्वमग्निमनुविभवति ŚatBr. X. v. 2. 15; प्रजापतिः ... द्यौर्भूत्वा सर्वमनुव्यभवत् JaimiBr. 1. 314; (अन्नम्) अब्रवीत् ... मयि प्रतिष्ठाय वायुराकाशमनुविभवति JaimiUBr. iv. 12. 10; **3** to be able to follow गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानुव्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन् TaiĀ. v. 11. 3 (639. 14) (Sāy. अन्वेष्टुं विभवः समर्था अभवन्); यच्चतुर्विंशतिः कृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति TaiĀ. v. 11. 3 (640. 2) (Sāy. गायत्रीमेवानुगन्तुं समर्थो भवति); **4** to experience, cf. **अनुविभावयिषु**.

**अनुविभ्रमत्** (anu-vibhramat) *adj.* following in blundering, being confused after, straying after राजेन्द्र भूम्यर्थे नानृतं वक्तुमर्हसि। मा गमः ससुतामात्योऽत्ययं पुत्राननुभ्रमन् (v. l. अनुविभ्रमन्) MahāBhā. v. 35. 32.

**अनुविमुच्** (anu-vimuc-) VI. Ā. (pass.) to be loosened, to get unyoked successively होत्रा अनुविमुच्यान्ता इति। अथ यदनड्वानग्नीधे भवति - वहति वा JaimiBr. 2. 203.

**अनुविमृज्** (anu-vimṛj-) II. U. **A** to wipe off, to rub along, to smear with बभ्रेरध्वर्यो मुखमेतद्वि मृड्ढ्याज्याय लोकं कृणुहि प्रविद्वान्। घृतेन गात्रानु सर्वा वि मृड्ढि AV. xi. 1. 31; AV. (P.) xvi. 92. 1; अथैतमभिषेकम्। कृष्णविषाणयानुविमृष्टे ŚatBr. V. iv. 2. 4; 'अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्याम्' इति सूक्तेन प्रत्यृचमाज्यलेपेनाङ्गान्यनुविमृज्यात् KauṣiGS. i. 13. 2; **B** to stroke along एतद्विवो मात्रया वरिम्णा प्रथस्वेत्यनुविमार्ष्टि ŚatBr. VI. iv. 1. 8; VII. iv. 1. 9.

**अनुविमृज्य** (anu-vimṛjya) *ger.* **A** having rubbed along, i.e. having smeared with आज्यलेपेनाङ्गान्यनुविमृज्य वाचंयमोऽभिप्रव्रज्यार्थं ब्रूयात् ŚāṅkhāĀ. 4. 3 (14. 16); KauṣiBrU. 2. 3; प्रत्यृचमाज्यलेपेनाङ्गान्यनुविमृज्य ŚāṅkhāGS. i. 21. 3; **B** having stroked along कटिं निपीड्यानुविमृज्य चोरुम्। ... विलक्षणायाः शठो मनोजोपनिषत् (?) पपाठ PadyaVe. 408.

**अनुविमृश्** (anu-vimṛś-) VI. P. to think, to consider, cf. **अनुविमृश्य** [to lay over, PW., MW.]

**अनुविमृश्य** (anu-vimṛśya) *ger.* having thought over or considered स तु मुनिरनुविमृश्य गणिकामातरमवदत् DaśKuC. 43. 8.

**अनुविरत** (anu-virata) *adj.* stopped from, i.e. separated यद्यहं क्षणमात्रं हि त्वत्तोऽनुविरतोऽभवम्। न मे प्राणाः प्रहृष्यन्ति ĀdiP. 14. 29.

**अनुविराज्** (anu-virāj-) I. P. to be bright after or along, ṚV. v. 81. 2; MW (better **अनु** *adn.*, cf. **अनु 1A**)

**अनुविराजित** (anu-virājita) *adj.* resplendent द्वात्रिंशत्महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो भवेयं अशीतिही अनुव्यंजनेहि अनुविराजितशरीरः ... यथायं भगवान् सर्वाभिभू एतरहेसि MaVastuAva. i. 38. 14 [DBHS.]

**अनुविरुह्** (anu-viruh-) I. P. to rise, i.e. to grow after or towards दूर्वाणां स्तम्बमाहरेतां प्रियतमां ममं। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु विरोहतु TaiĀ. vi. 9. 1 (705. 2) (Sāy. दक्षिणां दिशम् अनु सा दूर्वा ... विरोहतु विविधमङ्कुरमुत्पादयतु); BaudhPiMe. 1. 15 (25. 7) (Caland Ed.) [Viśva.] (better **अनु** *adn.*)

**अनुविरोधिन्** (anu-virodhin) *adj.* opponent, enemy रामस्यानुविरोधिनम्। मत्वा तं भरतं शत्रुं रामभक्तो गुहस्तदा। ... रुरोध NaraP. 48. 125.

**अनुविलप्** (anu-vilap-) I. P. to mourn or lament after विलपति करुणस्वरेण देवे जलधरधीरगभीरनिस्वनेऽपि। चिरमनुविलपन्ति बाष्प(?ष्प)कण्ठाः ... नीलकण्ठाः CaitaCan. 224. 13 (9)

**अनुविलसत्** (anu-vilasat) *adj.* flashing after, i.e. dancing in accordance with चरणक्रममनुविलसद्भ्रूयुगविन्यासम् ...। नृत्यन्नितम्बबिम्बां गतमस्याः कं न मोहयति SundaŚ. 89.

**अनुविली** (anu-vilī-) IV. Ā. **A** to dissolve into सैन्धवखिल्यः। उदके प्रास्त उदकमेवानुविलीयेत ŚatBr. XIV. v. 4. 12; BṛĀraU. ii. 4. 1; **B** to dissolve subsequently सैन्धवखिल्यः ... उदकमेव विलीयमानम् अनुविलीयते ... उदकस्य विलयनम्, तत् अनु सैन्धवखिल्यो विलीयते BṛĀraUBh. 314. 11 (*on* ii. 4. 12)

**अनुविलेपन** (anu-vilepana) *n.* ointment, unguent काचित्पिपेषानुविलेपनं हि ... अङ्गना Saund. 4. 26; स्रग्धूपगन्धानुविलेपनानि ... यः ...। दद्याद्विजेभ्यः स भवेदरोगः CaturCin. i. 155. 6.

**अनुविलोक्** (anu-vilok-) X. P. **1** to look over, to view completely शक्रो देवानामिन्द्रः सुमेरौ (समुद्रे) स्थित्वा ... शीर्षव्यवलोकनेनानुविलोकयति स्म LaliVi. 6. 22 (33); देवपुत्राः ... भगवन्तमनुविलोकयन्ति स्म LaliVi. 6. 22 (44); **2** to consider, to ponder metaphorically, DBHS. [to survey, MW.]

**अनुविलोकन** (anu-vilokana) *n.* looking over thoroughly, examination एतं कुलपुत्र समाधिं समापन्नस्य ... अधिष्ठानं बुद्धधर्मदेशनानुविलोकनेषु GaṇḍVyū. 77. 23 [DBHS.]

**अनुविलोकयत्** (anu-vilokayat) *adj.* **1** looking over or viewing completely, examining असितो नाम महर्षिः ... दिव्येन चक्षुषा सर्वं जम्बुद्वीपमनुविलोकयन्नद्राक्षीत् ... शुद्धोदनस्य गृहे कुमारं जातम् LaliVi. 7. 54 (51); ते वणिजकाः ... समन्ततोऽनुविलोकयन्तो ददृशुः ... उदकौघम् JātaMā. 92. 16 (14. 21 (7)); **2** (*fig.*) considering, pondering सुधनः श्रेष्ठिदारकः ... अतिष्ठत्

मञ्जुश्रियं कुमारभूतं चिन्तयन् अनुविलोकयन् GaṇḍVyū. 419. 3 [DBHS.]

**अनुविलोमकुल** (anuviloma-kula) *n.* family of mixed and reverse castes (born of the mother inferior in caste to the father and that of the mother superior in caste to the father) भूयो द्वे चैकमप्यनुविलोमकुलेत्ययोः स्युः TantrSā. 2. 120; ŚilpaRa. ii. 2. 19.

**अनुविलोमतस्** (anuviloma-tas) *adv.* forwards and backwards, top to bottom and bottom to top निशीथसमये हतामनुविलोमतः पुत्तलीं सतीक्ष्णविषरूषितां जपतु तापयन् मारयेत् ĪśānŚiPa. i. 24. 44.

**अनुविवक्ष** (anu-vivakṣa-) *desid.* to desire to recite continuously एतदनुवचनम्। स यावदस्य वचः स्यात्। एवमेवानुविवक्षेत् ŚatBr. I. iii. 5. 14.

**अनुविवक्षत्** (anu-vívakṣat) *adj.* desiring to recite continuously तस्य एतस्य परिचक्षीत साम्युवान्यादनवानन्ननुविवक्षंस्तत्कुर्म विवृह्णेत सा परिचक्षा ŚatBr. I. iii. 5. 14.

**अनुविवर्तन** (anu-vivartana) *n.* act of revolving after यस्मिन्भ्रमत्यनुविवर्तनविप्लवार्तकूर्माधिराजकरजोद्धतरत्नखण्डैः। विच्छायता भुजगराजफणैः ... तरसाधिजग्मे HarVi. 4. 13.

**अनुविवा** (anu-vivā-) II. P. to blow along, to blow through सर्वा दिश आवाति। सर्वा दिशोऽनु विवाति TaiBr. II. iii. 9. 6; वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनु विवाहि TaiBr. III. x. 4. 2.

**अनुविवित्स** (anu-vivitsa-) *desid.* to desire to know or discover about तमनुविवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनु विविथ्ससि TaiBr. III. xii. 2. 9.

**अनुविविश्** (anu-viviś-) VI. P. to settle along separately ये देवा दिविभागा येऽन्तरिक्षभागा ये पृथिवीभागाः। ... त इदं क्षेत्रमनुविविशन्तु TaiS. II. iv. 8. 2; KāṭhS. 11. 9 (i. 156. 9); यें देवा दिविभागाः स्थ यें अन्तरिक्षभागा यें पृथिवीभागास्तें ... इदं क्षेत्रमनुविंविशत MaiS. ii. 4. 7 (ii. 45. 6)

**अनुविवृत्** (anu-vivṛt-) I. Ā. **A** to spread over or extend along दैवोदासो अग्निः ...। अनु मातरं पृथिवीं वि वावृते ṚV. viii. 103. 2 (*but* MW. to run along); **B** (*caus.*) to turn out after तं प्रजापतिश्च परमेष्ठी च पिता च पितामहश्चापश्च श्रद्धा च वर्षं भूत्वानुव्यवर्तयन्त AV. xv. 7. 2 (*but* MW. to follow hastily)

**अनुविवृत्सु** (anu-vivṛtsu) *adj.* desirous of continuing तद्देशकालाभ्यां सह तत्राप्यस्ति मेलनाभासो यद्विमर्शोऽनुविवृत्सुर्निरुध्यते PratyabhiVi. ii. 127. 6 (*on* ii. 3. 13) (Bhāsk. मेलनम् अनुवर्तितुमिच्छुः)

**अनुविवृध्** (anu-vivṛdh-) I. Ā. to increase consequently योगाभ्यासमनुविवर्धन्ते रागाः कौशलानि चेन्द्रियाणाम् YogBh. 75. 6 (*on* 2. 15)

**अनुविश्** (anu-viś-) VI. P. **1A** to go after, to follow (तक्षकम्) तमुत्तङ्कोऽन्वाविवेश (v. l. अनुविवेश) तेनैव बिलेन MahāBhā. i. 3. 138; सुप्रतीकद्विपारूढो भगदत्तक्षितीश्वरः। तमन्वविशदादित्यमिवोद्योतो भवार्णवे PāṇḍaC. 13. 318; (refl.) to follow oneself रिपुः ... दभ्रमे त्वनु विश्यताम् AV. (P.) xvi. 9. 10; **1B** to enter after, to merge in मध्यप्राणं सुषुप्तौ स्वजनिमनुविशन्त्यग्निसूर्यादयोऽमी ŚatŚlo. 39; तें मुक्ता मामनुविशन्ति विज्ञानमयेनाङ्गेन BhasmJāU. 566. 12; संस्कारस्य च प्रत्यक्षभेदरूपत्वात् ज्ञानत्वमुन्नेयम्, न पुनर्यथाहुः ...। अस्य ह्यज्ञानरूपत्वे ज्ञानरूपस्मृतिजनकत्वं न स्यात्, नहि सत्ता सत्तान्तरमनुविशति PramāMī. 22. 7 (*on* i. 1. 29); प्रक्षीणसर्वकर्मलेपा योगिनो विष्णुपदादूर्ध्वमप्राकृतशिवपदं परमानन्दमयमनुविशन्ति BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 334. 1 (*on* iii. 3. 30); **2Ai** to pervade प्रीतिश्च पुरुषव्याघ्र दुर्योधनमथास्पृशत्। ह्रीश्च क्रोधश्च बीभत्सुं क्षणेनान्वविशत् MahāBhā. i. 126. 11; **2Bi** to enter into, to mix with रागान्धावनपेक्षितात्ययौ परस्परमनुविशतः KāmSū. 101. 7 (2.2); **2Bii** to go into, to enter into जगदुत्पाद्य ...। सर्पादीन् कल्पितान् स्रग्वत्तदेवानुविवेश सः TaiUBhāVā. 117. 14 (2); BṛĀraUBhVā. iv. 4. 615; भक्षितास्तेन मण्डूकाः बीजावशिष्टाः प्रमुक्ताः, येऽस्य वक्त्रे नानुविशन्ति Tantrākhyā. 117. 15; **2C** to enter into, i.e. to experience, cf. **अनुविशन्ती**.

**अनुविशन्ती** (anu-viśantī) *adj.* (*f.*) (*fig.*) entering into, i.e. experiencing मम सखी ...। हताशेयं प्रेमानलमनुविशन्ती सरभसं पतङ्गीवात्मानम् ... दाहितवती HaṁsDū. (Rū.) 77.

**अनुविशा** (anuviśā) *f.* name of a daughter of Prāvā अनवद्यामनुव- (v. l. वि)शाम् ... प्रावा व्यजायत MahāBhā. i. 59. 44.

**अनुविशाद्य** (anu-viśādya) *ger.* having spread over or covered with कृष्णाजिनम् ... रौहिणपिष्टैरनुप्रकीर्य मुञ्जप्रलवैरनुविशाद्य सिकताभिरनुप्रकिरति BaudhŚS. i. 286. 7; एनं सिकताभिरनुप्रकीर्य मुञ्जप्रलवैरनुविशाद्य रौहिणपिष्टैरनुप्रकीर्य कृष्णाजिनेन प्राचीनग्रीवेणोत्तरलोम्ना प्रोर्णोति BaudhŚS. i. 288. 17.

**अनुविशाल** (anuviśāla) *n.* name of *parivarta* (one of the four varieties of *khaṇḍikātāla*) तस्य विशालमनु संगता अनुविशालम् ... इति दश परिवर्ताः AbhinBhā. i. 190. 13 (*on* 4. 287)

**अनुविशीर्यमाण** (anu-viśīryamāṇa) *adj.* being disintegrated or broken to देहे स्वधातुविगमेऽनुविशीर्यमाणे व्योमेव तत्र पुरुषो न विशीर्यतेऽजः BhāgP. ii. 7. 49.

**अनुविश्य** (anuviś-ya) *ger.* **i** having entered, i.e. reached तस्मिन् गिरिवरे रम्ये ... अन्नविष्यन्दजातानि (v. l. अनुविश्य सुजातानि) मूलानि च फलानि च। अमृतस्वादुकल्पानि ददृशुस्तत्र वानराः Rāmā. iv. 36. 29; **ii** having entered into एकस्त्वमेव भगवन् ...। सृष्ट्वानुविश्य पुरुषस्तदसद्गुणेषु नानेव दारुषु विभावसुवद्विभासि BhāgP. iv. 9. 7; शरीरमनुविश्यापि तत्प्रकाशयन्तः पुण्यानेव भोगाननुभवन्ति BrahmSūBh. (Ma.) 74B. 9 (*on* iv. 4. 15); अनुविश्य च मे वाचं चक्षुः श्रवणनासिके ...। सर्वं कारयति ...। परमात्मा BṛBrahmaS. iii. 9. 29.

**अनुविश्व** (anuviśva) *m.* (pl.) name of a people in the north-east of India ऐशान्याम्...। एकचरणानुविश्वाः BṛSaṁ. 14. 31.

**अनुविषण्ण** (anu-viṣaṇṇa) *adj.* fixed upon, i.e. directed towards अथ यत्रैतदाकाशमनुविषण्णं चक्षुः स चाक्षुषः पुरुषो दर्शनाय चक्षुः ChāndoU. viii. 12. 4 (Śaṅ. अनुषक्तम् अनुगतम्); यत्र यस्मिन्काले देहच्छिद्रमेव एतदाकाशमनुविषण्णमनुगतं चक्षुर्भवति तत्र स पुरुषश्चाक्षुषः चक्षुरभिमानी सन् द्रष्टा भवति PrakaVi. 691. 20.

**अनुविषय** (anu-viṣaya) *m.* taste, flavour अपश्यन्तोऽन्न(v. l. नु)विषयं भुञ्जते विघसाशिनः MahāBhā. xii. 276. 39 (*but* BhārBhāDī. विषयं विषयमनुवर्तते)

**अनुविषिच्** (anu-viṣic-) VI. P. **A** (pass.) to be poured out or after विषमेवास्याप्रियं भ्रातृव्यमनुविषिच्यते य एवं वेद AV. viii. 10. 33; **B** to sprinkle with, cf. **अनुविषिञ्चत्**.

**अनुविषिच्यमाना** (anu-viṣicyamānā) *adj.* (*f.*) being poured out वषट्कृते चमसेन जुहोति। स्रुचा वानुविषिच्यमानयानुवषट्कृते च ĀpaŚS. viii. 3. 8.

**अनुविषिञ्चत्** (anu-viṣiñcat) *adj.* sprinkling with उपस्तीर्यान्तर्वेदि बर्हिरनुविषिञ्चन्वाजिनं गृह्णाति ĀpaŚS. viii. 3. 6; स्रुचि चमसे वान्तर्वेद्यूर्ध्वस्तिष्ठन्बर्हिरनुविषिञ्चन्वाजिनं गृह्णाति MānŚS. 42. 13.

**अनुविष्ट** (anu-viṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] **A** who is entered in, i.e. who is presided over by सोऽनुविष्टो भगवता यः शेते सलिलाशये। लोकसंस्थां यथापूर्वं निर्ममे BhāgP. iii. 20. 17 (Śrīdhara अधिष्ठितः सन्); **B** who or which has entered into, BhāgP. iii. 20. 17 (Vīrarāghava अनुप्रविष्टो ब्रह्मा); परिव्राजकादीनाम् ... वासना कुतश्चिदभ्यासाद् हृदयमनुविष्टोद्भूता सती कंचिदेवाकारमेकस्यामेव प्रमदातनौ दर्शयति Kāśi. ii. 179. 20 (*on* 5 (3). 215)

**अनुविष्टम्भ** (anu-viṣṭambha) *m.* impediment in consequence तत्कावश्विनौ। ... तयोः काल ऊर्ध्वमर्धरात्रात् प्रकाशीभावस्यानुविष्टम्भम् Nir. 12. 1 (206. 6)

**अनुविष्ठा** (anu-viṣṭhā-) I. U. **1A** to spread over, to extend over वि ते वज्रासो अस्थिरन्नवतिं नाव्या3 अनु। महत्त इन्द्र वीर्यं बाह्वोस्ते बलं हितमर्चन्ननु स्वराज्यम् ṚV. i. 80. 8; त्वयां हितमप्यमप्सु भागं धन्वान्वा मृगयसो वि तस्थुः ṚV. ii. 38. 7 (better *adn.*, cf. **अनु 1Ei**); अहं सुवे ...। ततो वि तिष्ठे भुवनानु विश्वोतामूं द्यां वर्ष्मणोप स्पृशामि ṚV. x. 125. 7; वायुरेवास्य तं गन्धं: सुरभिंमंकः सोऽस्य सुरभिर्गन्धो जनंता अनुविंतिष्ठते MaiS. ii. 5. 2 (ii. 49. 14); **1B** to stand or settle firmly on यस्ते प्राणः पशुषु प्रविष्टो देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे KātyŚS. ii. 8. 14 (better *adn*; cf. **अनु 1Eii**); **2** (*caus.*) to put together, cf. **अनुविष्ठाप्य**.

**अनुविष्ठाप्य** (anu-viṣṭhāpya) *ger.* having put together or mixed with, i.e. having collected part by part एष एताः रात्रिमिहामा वसति तस्मादमावास्या नाम। (सोमं) तं गोभिरनुविष्ठाप्य समभरन् ŚatBr. I. vi. 4. 6; स यदेताः रात्रिमिमेह वसत्यप्सु चौषधीषु च तस्मादमावास्या नाम तमेतद्देवा गोभिरनुविष्ठाप्य समभरन्दभ्यचौ(?श्रौ)षधिभ्यश्च ŚatBr. (K.) II. vi. 2. 6.

**अनुविष्ठित** (ánu-víṣṭhita) *adj.* [*f.* -ā] **A** spread over, i.e. diffused तव त्ये पितो रसा रजांस्यनु विष्ठिताः। दिवि वाताइव श्रिताः ṚV. i. 187. 4; या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्ठिताः पृथिवीमनु ṚV. x. 97. 19; **B** spread over, i.e. distributed एकशतं विष्कन्धानि विष्ठिता पृथिवीमनु AV. iii. 9. 6; यास्ते शतं धमनयोऽङ्गान्यनु विष्ठिताः AV. vi. 90. 2 (better **अनु** *adn.*)

**अनुविष्णु** (anuviṣṇu) *adv.* after Viṣṇu अव्ययीभावो नपुंसकं स्यात्। ... पश्चात्। विष्णोः पश्चादनुविष्णु PrakriKau. i. 476. 3; SiddhāKau. 162A. 3 (*on* ii. 4. 18); KośaKaTa. 2. 3101.

**अनुविष्यन्द्** (anu-viṣyand-) I. Ā. [P. viii. 4.41] to flow along, i.e. to spread along सह हृदयेन पशुः श्रपयन्ति पुनः पशुं शुगनुविष्यन्देत ŚatBr. XI. vii. 4. 3.

**अनुविसर्पत्** (anu-visarpat) *adj.* moving along, i.e. spreading over (in the body) यथा दुष्टेन दोषेण यथा चानुविसर्पता। निर्वृत्तिरामयस्यासौ संप्राप्तिर्जातिरागतिः AṣṭāHṛ. iii. 1. 8; RugVi. 1. 10.

**अनुविसृ** (anu-visṛ-) I. P. to extend or stream over, MW.

**अनुविसृज्** (anu-visṛj-) VI. P. **A** to release along वि पर्जन्यं सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना यन्ति वृष्टयः ṚV. v. 53. 6 (*but* MW. to send along); **B** to send along, i.e. to shoot at वज्रो दक्षिणाविसर्जनो भ्रातृव्यमेव पराणुद्य तस्मै व्रजमनुविसृजति KāṭhS. 21. 2 (ii. 38. 6); KapiKaS. 31. 17 (164. 15).

**अनुविसृज्य** (anu-visṛjya) *ger.* having sent along, i.e. having shot at तौ प्रापततां तयोर्याः प्रोक्षणीरापः आसँस्ताभिरनुविसृज्य शीर्षे अच्छिनत् KāṭhS. 30. 1 (ii. 182. 9); KapiKaS. 46. 4 (279. 3); गायत्री वै सोममपाहरच्छ्येनो भूत्वा तस्य सोमरक्षिरनुविसृज्य नखमच्छिनत् KāṭhS. 34. 3 (iii. 37. 15); गायत्री सोममहरत्तस्या अनुविसृज्य सोमरक्षिः पर्णमच्छिनत् PañcBr. ix. 5. 4.

**अनुविसृत** (anu-visṛta) *adj.* extended or streamed over यावद् घृतमनुविसृतं तावत् स्फ्येन परिलिखति BhārŚS. x. 15. 9; ĀpaŚS. x. 23. 2.

**अनुविसृत्य** (ánu-visṛtya) *ger.* having extended or streamed over पुर्याप्लावयति। यथा सुवृष्टं इमामनु विसृत्यं TaiBr. III. ii. 8. 2 (*but* Bhaṭṭabhā. पर्जन्ये पृथिवीमनुप्रविश्य आपः ओषधीः महयन्ति पूजयन्ति)

**अनुविस्तीर्ण** (anu-vistīrṇa) *adj.* extended, large दशनल्वानुविस्तीर्णो रथोऽप्यस्य व्यशीर्यत Rāmā. vi. 3088* (1)

**अनुविस्तृत** (anu-vistṛta) *adj.* extended, large रावणस्य शरीरं तु पञ्चनल्वानुविस्तृतम् Rāmā. vi. 3088* (2)

**अनुविस्मरत्** (anu-vismarat) *adj.* forgetting again and again अतीतमननु (v. l. मनुवि)स्मरन् ... अतर्कितगमागमाननुभवामि भोगानहम् ŚatTrayī. 267.

**अनुविस्मिता** (anu-vismitā) *adj. (f.)* who is astonished after another सैवं तस्या वचः श्रुत्वा विस्मितामनुविस्मिता Rāmā. (GORR. Ed.) iii. 3. 16.

**अनुविस्रंस्** (anu-visraṁs-) I. P. *(caus.)* to separate, to loosen, cf. **अनुविस्रंस्य** [MW.]

**अनुविस्रंस्य** (anu-visráṁsya) *ger.* [DEBRU. 783] having separated, loosened or unfastened after, having undone or untied पुराञ्चः पितरः ...अथ संनहनमनुविस्रंस्य। अपसलवि त्रिः परिस्तृणन्पर्येति ŚatBr. II. vi. 1. 15; ŚatBr. (K.) I. vi. 1. 11.

**अनुविहन्** (anu-vihan-) II. P. to destroy or to obstruct उपजीविनः ...। उत्कोचैर्वञ्चनाभिश्च कार्याण्यनुविहन्ति MahāBhā. xii. 56. 51.

**अनुविहित** (anu-vihita) *adj.* **1** laid down or prescribed accordingly अतिरात्रे सहस्रमनुविहितं ददाति BaudhŚS. iii. 300. 7; सप्तदशाक्षरश्छन्दस्यः प्रजापतिर्यज्ञमनुविहितः MahāBh. ii. 335. 8 (*on* iv. 4. 140); ii. 434. 4 (*on* v. 4. 30) (better **अनु** *adn.*); अग्न्याधेयमनुविहितमवसरप्राप्तमिदानीं पुनराधेयमुच्यते BālamBha. i. 259. 22 (*on* 1. 89); **2** determined छद्मनैवार्थाभ्युपगमो दर्शितः। वार्त्तिककारेणापि तथैवानुविहितम् Kāśi. ii. 104. 23 (*on* 5 (3). 29); **3** follower, obedient इदं दैवतन्त्रं व्यवस्य भरतर्षभ। तस्यानुविहितोऽनाथा नाथ पाहि प्रजाः प्रभो BhāgP. i. 9. 17; **4** imitated, cf. **अनुविहितमहोत्सव.**

**अनुविहितभवच्चित्तता** (anuvihitabhavaccitta-tā) *f.* the state of being one who follows your mind (will) अङ्गीकारं गतेऽस्मिन्नमरपरिवृढः संभृतानन्दमूचे। भूयादन्तर्धिसिद्धेरनुविहितभवच्चित्तता यत्र तत्र NaiṣC. 5. 137 (comm. अनुविहितमनुसृतं भवच्चित्तं यया तस्याः भावः)

**अनुविहितभावता** (anuvihitabhāva-tā) *f.* the state or condition of existence which is determined (through inference) न हि वयमस्य भगवतः कार्यविशेषेणानुविहितभावतयोपकरणशरीरं निराकुर्मः Kiraṇā. 317. 8.

**अनुविहितभावाभाव** (anuvihita-bhāvābhāva) *adj.* whose existence and non-existence, i.e. positive and negative concomitance are determined अस्माकं तु कार्येणानुविहितभावाभावं चेतनमचेतनं वा कारणमुच्यते ĀtmaTaVi. 858. 1; कारणभेदोऽनुविहितभावाभाव एव सिध्यति NyāyVārPari. 527. 15.

**अनुविहितमहोत्सव** (anuvihita-mahotsava) *adj.* who has imitated the (celebration of) festival अनुविहितमहोत्सवो यथार्हं वितरणतोषितबन्दिबन्धुवर्गः। (कृष्णः) परिणयविधिं लतावधूनामतनुत चूतवरैः प्रियार्पितानाम् Yādavā. 24. 30.

**अनुविहितान्वयव्यतिरेक** (anuvihitānvayavyatireka) *adj.* whose positive and negative concomitances are determined कोष्ठगत्यानुविहितान्वयव्यतिरेकमेव कार्यात् कारणं सिध्येत् NyāyKuA. i. 70. 5.

**अनुविहृ** (anu-vihṛ-) I. P. **1** to spread along सारस्वतीं मेषीं मदित्या अजांमभिशस्यमानः याजयेद्वायुर्वा एतस्याश्लीलं गन्धं जनता अनुविहरति MaiS. ii. 5. 2 (ii. 49. 13); **2** (pass.) to be taken out अथो ऋतूनामेव तद्रूपं क्रियते षड् पुरुषा यानग्निरनुविह्रियते PañcBr. x. 12. 9 (better **अनु** *adn.)*

**अनुवी** (anu-vī-) II. P. [DhātuPā. 2. 369; AitGr. III. 180; DEBRU. 39] **1** to go after, to follow हरी यस्य सुयुजा विव्रता वेरर्वन्तानु शेपा ṚV. x. 105. 2; सप्तविंशत्यास्तुवत द्यावापृथिवी वि। एतां वसवः ... अनु व्यायन् TaiS. IV. iii. 10. 3; VājaS. 14. 30; VājaS. (K.) 15. 9; MaiS. ii. 8. 6 (ii. 110. 19); सर्वाण्यङ्गान्यनुवेति MaiS. iii. 8. 9 (iii. 108. 13); KāṭhS. 17. 5 (i. 249. 4); KapiKaS. 26. 4 (107. 13); दिशोऽनु तृतीय व्येति JaimiBr. 1. 46; इमे वै लोकाः ... त्रेधा व्यायन् । तांस्ते सान्नाय्यमनुव्यैनो उ (v. l. अनुव्यैत् OERTEL ) JaimiBr. 1. 185; तद्वत्रैवानुव्येति JaimiBr. 1. 242; 1. 243 (better **अनु** *adn.*); यमस्य पन्थामनुवेता BhārŚS. i. 9. 11; ĀpaŚS. i. 10. 6; **2** to obtain ये ब्राह्मणं हिंसितारः ...। अवर्तिमद्भविता राष्ट्रमेषां तपसैव निहतं? नानु वेतु? AV. (P.) ix. 18. 4; **3** to extend over, to pervade यावद् वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा TaiBr. I. v. 10. 4; प्राणो वै स्वयमातृण्णान्ने पुरीषं प्राणे तदन्नं दधाति तेन सर्वमात्मानं प्रछादयति तस्माद्यत्प्राणेऽन्नं धीयते सर्वमात्मानमवति सर्वमात्मानमनुव्येति ŚatBr. VIII. vii. 3. 2; यावन्मात्र इवान्नस्य रसः सर्वमन्नमवति सर्वमन्नमनुव्येति ŚatBr. X. iii. 5. 12; **4** to dissolve or mingle into (one whole) अथ यदूर्ध्वमुदीक्ष्यतेदं तद्यदिदमूर्ध्वमद्भ्योऽधि जायते सेयः सर्वाप एवानुव्यैत् ŚatBr. VI. i. 1. 12; **5**; to follow, i.e. to be in accordance with स उ वा एष एव स त्रयोदशपुरुषोऽत्रो हैवैषोऽग्नेर्विमा(न)मनुव्येति VādhūŚS. iv. 113. 4; **6** to accompany, cf. **अनुवीत i.**

**अनुवी** (anu-vī) *adj.* neglected, slighted तौ मित्रावरुणौ प्राणापानौ पशुभ्योऽपाक्रामतामनुवी मन्यमानौ नावाभ्यामनुवीभ्यां पशवः प्राणिष्यन्तीति JaimiBr. 1. 109.

**अनुवीक्ष्** (anu-vīkṣ-) I. Ā. **Ai** to look over, to observe अच्छिन्नपत्राः प्रजा अनुवीक्षस्व VājaS. 13. 30; VājaS. (K.) 14. 3; ŚatBr. VII. v. 1. 8; *(caus.)* to cause (one) to look over आदित्यमुपतिष्ठते ... एताननुवीक्षयन्त्यग्निमादित्यमश्मानमुदकुम्भं हिरण्यं गां भूमिम् ĀgniveGS. i. 2. 3 (17. 14); **Aii** to look about or after प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वानुव्यैक्षत ŚatBr. VI. ii. 2. 6; **B** to look into, i.e. to ponder over, cf. **अनुवीक्ष्य Aii; Ci** to look at, to examine, to survey ते देवा विधातारमनुब्रुवन्नेवमु चेत् त्वमेतदधिथास्तथास्मानन्वीक्षस्व JaimiBr. 2. 399; मित्रस्य वश्चक्षुषानुवीक्ष इति दिशः ससंभाराः ĀśvaŚS. II. ii. 14. 18; सुवरभिविख्येषमिति सर्वं विहारमनुवीक्षते ĀpaŚS. i. 18. 4; ii. 3. 10; iv. 4. 9; xi. 18. 2; xiii. 6. 14; xv. 3. 7; xxii. 28. 24; सर्वं यज्ञमनुवीक्षते HirŚS. i. 5. 15 (123. 20); दक्षिणपूर्वाभ्यामनुवीक्षते BhārGS. 1. 27 (29. 1); 2. 22 (55. 13); **Cii** *(caus.)* to cause (one) to see, i.e. to watch ये केचिद्भूमिपतयस्तान्सर्वानन्ववेक्षयेत्। सुहृद्भिः ... तेन राजा न रिष्यते MahāBhā. xii. 94. 19; **D** to look for, to expect यक्षिणी प्राह इले किमनुवीक्षसे BrahmP. 108. 43.

**अनुवीक्षमाण** (anu-vīkṣamāṇa) *adj.* looking at, examining, surveying दिशोऽनुवीक्षमाणो जपति ŚatBr. V. ii. 1. 15; गृहान् ... प्रपद्येत।... शिवं शग्मं शंयो: शंयोरिति त्रिरनुवीक्षमाणः ĀśvaŚS. I. ii. 5. 17; सर्वमनुवीक्षमाणो जपेत् LāṭyāŚS. iv. 2. 9; DrāhyŚS. xi. 2. 10.

**अनुवीक्षित** (anu-vīkṣita) *adj.* looked about or after अथामङ्गलभीताभ्यां वाचा ते न निवारिताः। पितृभ्यां तनया यात स्निग्धदृष्ट्यानुवीक्षिताः PadmP. (Ra.) 6. 549.

**अनुवीक्षितुम्** (anu-vīkṣitum) *inf.* to look over, i.e. to trouble देवा ऊचुः ... नीलकण्ठ नमोऽस्तु ते।... ये त्वां प्रपन्नाः शरणं कृपालुं नालं कृतान्तोऽप्यनुवीक्षितुं तान् BrahmP. 94. 29.

**अनुवीक्ष्य** (anu-vīkṣya) *ger.* **Ai** having looked about or after आत्मैवेदमग्रऽआसीत्। पुरुषविधः सोऽनुवीक्ष्य नान्यदात्मनोऽपश्यत्सोऽहमस्मीत्यग्रे व्याहरत् ŚatBr. XIV. iv. 2. 1; BṛĀraU. i. 4. 1; सोऽनुवीक्ष्यात्मर्मोहोत्थदृष्ट्याविद्योत्थरूपकम् BṛĀraUBhVā. i. 4. 37; **Aii** having looked into, i.e. having pondered over विराट् ... प्रथमः संभूतोऽनुवीक्ष्यान्वालोचनं कृत्वा- 'कोऽहं किंलक्षणो वास्मि' इति BṛĀraUBh. 79. 13 (*on* i. 4. 1); **Bi** having looked over, having observed समुद्रोऽसि विश्वव्यचा इति सदोऽनुवीक्ष्य ŚāṅkhāŚS. vi. 12. 24; तथा गतां तामनुवीक्ष्य भूपः तलोदरीं प्राणसमां विविग्नः। ... भृशं स चक्रन्द ĀnandRa. 3. 20; **Bii** having looked at or surveyed एवं दग्धां धार्तराष्ट्रस्य सेनां युधिष्ठिरः

क्रोधदीप्तोऽनुवीक्ष्य MahāBhā. v. 47. 13.

**अनुवीचिभाषण** (anuvīci-bhāṣaṇa) *n.* faultless speech in accordance with Jain doctrine (*lit.* speech in the form of one wave following another) JainL.

**अनुवीचियुक्ति** (anuvīci-yukti) *f.* [Inst.] in the manner of speech in accordance with Jain doctrine क्रोधस्य लोभस्य भयस्य चापि हास्य चात्यन्तमपोहनं च। वाचः प्रयोगोऽप्यनुवीचियुक्त्या पञ्चैव सत्यव्रतभावनास्ताः VarāṅgaC. 31. 77; cf. **अनुवीचिभाषण**.

**अनुवीचीवचस्** (anuvīcī-vacas) *n.* faultless speech in accordance with Jain doctrine अनुवीचीवचो भाष्यं सदा पूज्यादिसंनिधौ। यथेष्टं हसनालापान्वर्जयेद्-गुरुसंनिधौ YaśasCam. ii. 407. 13.

**अनुवीज्** (anu-vīj-) I. U. to fan, MW.

**अनुवीजित** (anu-vījita) *adj.* fanned पाण्डवः। पुष्पगन्धवहैः पुण्यैर्वायुभिश्चानुवीजितः MahāBhā. iii. 44. 9.

**अनुवीज्यमान** (anu-vījyamāna) *adj.* being fanned हस्तिनः ... सुरभिकुसुमगन्धवहैर्मृदुशिशिरपवनैरनुवीज्यमानाः प्रत्यूषप्रदोषार्धरात्रिषु विचरन्ति Hastyāyur. 196. 11 (2. 13)

**अनुवीत** (anu-vīta) *adj.* **i** accompanied by, i.e. blessed with विप्राशिषा वेदघोषैर्मङ्गलैरपरैरपि। अनुवीतं महोत्साहम् ...। अभ्यसिञ्चन्महाराजं शम्भुराजं महौजसम् ParamāKā. 43 . 24; **ii** accompanied, i.e. escorted by शम्भुराजः ...। अनुवीतो महाशूरैः ParamāKā. 89. 10.

**अनुवीथि** (anuvīthi) *adv.* on the road, along the path इह धन्यतमैरलोकि ...। अनुवीथि पदावली मुरारेरकुतोजन्मसरस्वतीविचेया YātrāPra. 7. 61.

**अनुवीध्र** (anu-vīdhra-) *denom.* [ P. viii. 1. 70] to kindle, to light after यजमानः ... श्रीणंन्त्यन्यांन्त्सौमान्नांन्यांऽस्तंत्सौमानां मिथुनं॑ यांञ्श्रीणंन्ति तांनंनुवर्षति यांन्नं श्रीणंन्ति तांननुंवीध्रति MaiS. iv. 6. 3 (iv. 83. 1)

**अनुवीर्** (anu-vīr-) X. Ā. [ DhātuPā. 10. 355] to be powerful, to display heroism गोत्रभिदं॑ गोविदं वज्रबाहुं जयंन्तम् ...। इमं संजाता अनुं वीरयध्वमिन्द्रं॑ सखायो अनु सं रंभध्वम् R̥V. x. 103. 6; TaiS. IV. vi. 4.2; MaiS. ii. 10. 4 (ii. 136. 5); KāṭhS. 18. 5(i. 269. 20); KapiKaS. 28. 5 (125. 18); VājaS. 17. 38; (*but.* VIŚVA. **अनु** . *adn.*)

**अनुवीर्यम्** (anuvīryam) *adv.* in accordance with the power क्षत्रं वै स्तोत्रं विट् शस्त्रं क्षत्रेणैवास्मै विशमनुवीर्यमनुवर्त्मानं करोति Ṣaḍvi-Br. i. 4. 5 (*but* Sāy. **अनु** *adn.*)

**अनुवीर्या** (anu-vīryā) *adj.* (*f.*) which follows or obeys the power क्षत्रं वै स्तोत्रं विट् शस्त्रं क्षत्रेणैवास्मै विशमनुवीर्यम् (°र्याम् VIŚVA.) अनुवर्त्मानं करोति ṢaḍviBr. i. 4. 5.

[1]**अनुवृ** ( anu-vr̥-) X.U. to seek to hinder, to stop, to prevent देवा वै तृतीयेनाह्ना स्वर्गं लोकमायंस्तानसुरा रक्षांस्यन्ववारयन्त AitBr. 21. 1 (544); अपरेऽपि राजानः परावृत्य समन्ततः। महाबला रणे शूराः पाञ्चालानन्ववारयन् MahāBhā. vii. 70. 14.

[2]**अनुवृ** (anu-vr̥-) V.U. **1A** to cover over इन्द्रो वै वृत्रमहन्। तं वृत्रं जघ्निवांसमेभ्यो लोकेभ्यस्तमोऽन्ववृणोत् (v. l. तमेवान्ववृणोत्) ... त्रयो वा इमे लोकाः। तेनैभ्यो लोकेभ्यस्तमोऽपाहत। तं चतुर्थाल्लोकात्तमोऽन्वेवावृणोत् JaimiBr. 2. 179; **1B** to encircle, cf. **अनुवृत्त B**; **2** to surround शतसहस्राणि रथिनां सर्वशः प्रभो। छादयानं शरैर्घोरैस्तमेकमनुवव्रिरे (पार्थम्) MahāBhā. vi. 73. 12; ताः (व्रजयोषितः) कृष्णमनुवव्रिरे HariVaṁ. 63. 30.

[3]**अनुवृ** (anu-vr̥-) IX. Ā. to worship or serve after प्रजापतिः ... अथेन्द्रमब्रवीत्त्वमनुवृणीष्वेति JaimiUBr. i. 51. 7; (प्रजापतिः) विश्वान् देवानब्रवीद्यूयमनुवृणीध्वमिति JaimiUBr. i. 52. 1.

[1]**अनुवृत्** (anu-vr̥t-) I. Ā. (rarely P.) [AltGr. I. 59] **1A** to follow to observe, to practise (pass.) to be followed, to be observed, to be practised **Bi** to behave towards **ii** to act or behave accordingly **C** to side with, to act favourably **D** to carry out (duty etc.), to maintain (*caus.*) to cause to carry out **E** (*caus.*) to cause to bring together **F** to co-operate **2Ai** to go after, to follow **ii** to pursue **iii** to follow (in sequence) **Bi** to go or turn towards, (*caus.*) to cause to go or turn towards **ii** to entertain, i.e. to succumb to **iii** to resort to, to cling to **C** to move or to go around or along, (*caus.*) to cause to move or to go around **Di** to follow (the path etc.) **ii** to follow, i.e. to approve **Ei** to follow closely, to confirm to **ii** to follow, to imitate **Fi** to follow, to occur after **ii** to go together, to accompany **G** to pursuade **H** to proceed to, i.e. to intend for **3A** to repeat or to recite again **B** (*caus.*) to add, to insert **C** to depend upon or to result **D** to turn back, i.e. to restore or to recover **4A** to continue or supply (words, meanings etc. from the previous context) (pass.) to be continued or supplied (from the previous context) (*caus.*) to cause to continue or supply (from the previous context) **Bi** to continue to exist or persist with (*caus.*) to cause to continue to exist to persist with **ii** to continue, i.e. to pervade or to be common to (pass.) to be continued, i.e. pervaded **iii** to continue (in succession) **C** to continue, to carry on **Di** to continue (treatment for a long time) **ii** to continue to undergo (treatment) **Ei** to continue to be, i.e. to dwell **ii** to be, to exist **F** to appear, to enter **G** to connect, to relate **5A** to obey, to respect or regard, to be loyal **B** to attend upon, to serve **C** to gratify **6** to cherish, to become happy **7** to comply **8** to taper round or circular **9** to turn around **1A** to follow, to observe, to practise रथौं वामनुं व्रतानि वर्तंते R̥V. i. 183. 3; प्राचीनंमन्यदनुं वर्तते रज उदन्येन ज्योतिंषा यासि सूर्य R̥V. x. 37. 3; AV. (P.) xvii. 25. 6; MahāU. 5. 177; सुवृत्तिमनुवर्तिष्ये पितुः MahāBhā. i. 110. 6; ii. 5. 15; यः पापमेवानुवर्तते MahāBhā. iii. 159. 6; SūktiRa. 9. 7; ये च धर्माः कुटुम्बेषु ...। तान् सर्वाननुवर्तामि MahāBhā. iii. 222. 33; कृपणानाम् ... मा वृत्तिमनुवर्तिथाः MahāBhā. v. 131. 38; ये धर्ममनुवर्तन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः MahāBhā. xiii. 24. 83; xiv. App. I. 4 (2114); PadmP. ii. 96. 21; धर्मः ... सद्भिराचरितः पुरा। तं चाहमनुवर्ते Rāmā. ii. 27. 28; ii. 338*; दश लक्षणानि धर्मस्य ... अनुवर्तन्ते ते यान्ति परमां गतिम् ManuSm. 6. 93; मत्प्रीतिः परमो धर्मः ...। अनुवर्तस्व ViṣṇuP. i. 12. 20; ये धर्मं नानुवर्तन्ते ते वै नग्नादयो जनाः BrahmāṇḍP. ii. 14. 40; BṛParāSm. 6. 207; सद्वृत्तमनुवर्तेत KāmSū. 242. 3 (4. 1); 237. 13 (4. 1); इदानीं तु यदाचारमत्यन्तमनुवर्तते। तत् प्राच्यादि-समाख्याख्यमुपन्यस्तं विशेषणम् TantrVā. 188. 1 (*on* i. 3. 14); तामेताम् ... ब्राह्मीमुपनिषदम् ... यो वेद अनुवर्तते अनुतिष्ठति तस्य ... फलमाह KenUVāBh. 97. 10 (*on* 4. 9); (राजपुत्रः) सः ... व्याधजातिकर्माण्येवानुवर्तते BṛĀraUBh. 259. 17 (*on* ii. 1. 20); (बैजिके अभिसंबन्धे) तत्र कथं नानुरुन्ध्यान्नानुवर्तेत। अघमाशौचं त्र्यहम् ManuBh. i. 451. 5 (*on* 5. 62); आगमालोकधर्माणां मर्यादाः पूर्वनिर्मिताः। प्रमाणेनानुवर्तन्ते दृश्यन्ते ह दृढव्रताः BrahmP. 225. 60; यथाविधि लिङ्गाचारावनुवर्तस्व ŚatDū. 233. 19; इमम् ... वृत्तान्तं महाराजाय निवेद्य ... स्वामिभक्तिव्रतमनुवर्तावहे KaṁVa. 6. 29 (5); धर्मादनपेतम्। यदनुष्ठानं धर्ममनुवर्तत एव तदित्यर्थः LaŚabdeŚe. ii. 293. 11; (pass.) to be followed, to be observed, to be practised चोदनाधर्मः किमर्थं नानुवर्त्यते MṛgendraT. i. 1. 4; स एव अद्य इदानीं श्वोऽपि भविष्यत्यपि काले अनुवर्त्यते अनुवर्तिष्यते च देवैरित्यभिप्रायः BṛĀraUBh. 206. 5 (*on* i. 5. 23); **1Bi** to behave towards धार्तराष्ट्राः ... दुर्योधनादयः। तेष्वन्ववर्तन्त पापाचाराः MahāBhā. iii. App. I. 25 (7); **1Bii** to act or behave accordingly क्षत्तुर्यदा अन्ववर्तन्त बुद्धिं कृच्छ्रं कुरून्न तदाभ्याजगाम MahāBhā. v. 26. 16; एषोऽहं भवच्छन्दमनुवर्ते PañcRā. 1. 38 (2); अहं तावत्स्वामिनश्चित्तमनुवर्तिष्ये Śāk. 2. 4 (5); जनस्याशयमालक्ष्य यो यथा परितुष्यति। तं तथैवानुवर्तेत पराराधनपण्डितः AṣṭāHṛ. i. 2. 28 (comm. आराधयेत्); अन्तःपुराण्यपि ... तस्याभिलषितमन्ववर्तन्त HarṣaC. 152. 4; मालती ... प्रीत्या वाचं ददात्यनुवर्तते ... माम् MālaMā. 3. 34; इह लोके प्रजाः अन्वाविशन्ति अनुवर्तन्ते यथानुशासनम् ChāndoUBh. 479. 7 (*on* viii. 1. 5); त्वदिच्छामनुवर्त्स्यामि प्रसृताक्षि प्रसीद मे RāmC. 24. 57; यथा ह्यचेतनः काय आत्मेच्छामनुवर्तते। तदिच्छामनुवर्त्स्यन्ते तथैव परमाणवः NyāyMañ. i. 185. 32; महिषी यद्यदीहेत तत्तदेवान्ववर्तत BhāgP. iv. 25. 56; यो यथा वर्तयत्येनं तं तथैवानुवर्तते SūktiRa. 163. 66; धर्मधुरंधरः ... दर्शनीयेषु चोलेषु दिदृक्षामन्ववर्तत Yādavā. 22. 164 (comm. अन्वसरत्); कुलसात्म्यं च बुध्येत यस्मिन् यस्मिन् यथा यथा। औचित्यात्कुलसात्म्यस्य तत्तथैवानुवर्तते KāśyaS. 307A. 22; **1C** to side with, to act favourably न हि दुर्योधनो राज्यं मधुरेण प्रदास्यति। अनुवर्त्स्यति तं चापि धृतराष्ट्रः सुतप्रियः MahāBhā. v. 4. 2; v. 6. 5; यथा प्रजाभ्यः कुनृपो बलाद् बलीन्हरत्यशेषं च न चाभिरक्षति। तथैव कायो वसनादिसाधनं हरत्यशेषं च न चानुवर्तते Saund. 9. 38; महत्ते पौरुषोद्योगविपुलोत्साहसेवनम्। भयादिवातिकुटिलं दैवमप्यनुवर्तते RāmāMañ. 281. 18; **1D** to carry out (duty etc.), to maintain कुलस्थितिमनुवर्तस्व MahāvīC. 7. 31 (3); अनुवर्तते शूरः कार्यक्षमो भवति ManuBh. ii. 64. 27 (*on* 7. 206); चिन्तामोहौ परित्यज्य ह्यनुवर्तस्व च PadmP. ii. 11. 26; बुद्ध्यादिभ्यो बहिः सर्वमनुवर्तस्व मा खिदः AdhyāRā. ii. 4. 41; vi. 12. 26; vi. 15. 8; राधेयमेव मेने बुधः स्ववृत्त्यानुवर्तेत UpadeŚ. 82; (*caus.*) to cause to carry out दौवारिकान्तर्वंशिकमुखश्च यथोक्तं राजप्रणिधिमनुवर्तयेत् ArthŚā. ii. 218. 6 (5. 6); iii. 15. 1 (8. 2); **1E** (*caus.*) to cause to bring together यदाहारजातं समान्

धातूननुवर्तयति विषमांश्च समीकरोति तत्समासतो हितम् AṣṭāSaṁ. i. 66. 10 (1. 10); **1F** to co-operate सत्त्वरजस्तमांसि मिथो विरुद्धान्यप्यनुवर्त्स्यन्ति च स्वकार्यं करिष्यन्ति च SāṁkhyaTaKau. 284. 2 (*on* 13); **2Ai** to go after, to follow सुत्रा ते अनुं कृष्ट्यो विश्वां चक्रेव वावृतुः। सुत्रा मुहाँ असि श्रुतः ṚV. iv. 30. 2; v. 62. 4; अनुं त्वा रोदंसी उभे चक्रं न वर्त्येतंशम्। अनुं सुवानास इन्दंवः ṚV. viii. 6. 38 (Sāy. अनुवर्तते); वसिष्ठस्य पुत्र एतां वाचं ससृजे ... तथा तच्छश्वदनुवर्तते GopBr. i. 2. 8 (40. 2); राजानः ... विविशुस्तां सभां ततः। भीष्मो द्रोणः कृपश्चैव विदुरश्च महामतिः। नातीवप्रीतमनसस्तेऽन्ववर्तन्त भारत MahāBhā. ii. 53. 18; ii. 68. 18; अथैनानभिनीयैवं (v. l. ये चैनमन्ववर्तन्त) सुहृदो नाम दुर्हृदः ...। तान्सर्वानभेदयेयम् MahāBhā. iii. 14. 13; vi. 15. 5 (v. l.); मदनसेनिकापि तम् ...। कदर्यमपवीर्यमनुवर्तत इति मे विस्मयः PādaTā. 4. 2; पौरस्त्यास्तु राजानः ...। भवन्तमनुवर्तन्ते AvantiKa. 73. 1; मदुक्ता पुनरियम् ... कल्पसुन्दरीमनुवर्तताम् DaśKuC. 69. 7; असौ ... मामन्ववर्तिष्ट DaśKuC. 70. 7; तावदेव जनः सर्वः प्रियत्वेनानुवर्तते। दानेन गृह्यते यावत् PadmP. (Ra.) 5. 232; तं धुताग्रजलवाहधवित्रस्तोयराशिरनिलेन जडेन। अन्ववर्तत सुदूरमुदग्रं कर्म कार्मणमिह प्रभुतायाः RāmC. 16. 29; वत्स धनंजय। त्वं कराकलितद्रौपदीक एव मामनुवर्तस्व अहं राजचक्रस्य पुरतो भवामि BālBhā. 1. 85 (1); प्रियकरिणीमनुवर्तते गजेन्द्रः UnmaRā. (Vi.) 62; तदहमप्येनमनुवर्ते RasSa. 26 (1); **2Aii** to pursue छिनत्तिं कृष्णा गोर्धनायं क्रव्यादंनुवर्तंते AV. (P.) xvii. 2.37; अपां फेनेन शिरोऽछिनत्तद्वो एनमन्ववर्तत MaiS. iv. 3. 4 (iv. 43. 11); तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति TaiBr. I. viii. 1. 7 (BhaṭṭaBhā. अन्वधावत्); (शिरः) तदेनं पापीयं वाचं वदन्ववर्तत PañcBr. xii. 6. 8; **2Aiii** to follow (in sequence) वागेवासौ प्रथमानुष्टुप् तां पञ्च गायत्र्योऽनुवर्तन्ते KauṣīBr. 15. 3 (67. 12); 16. 4 (70. 26); तद्यदन्ततः समभवत्तस्मादन्तं यज्ञस्यानुवर्तते ŚatBr. IV. v. 1. 9; अथ पशुपुरोडाशं निर्वपति। **तमनुवर्तन्ते**ऽष्टौ देवसुवाः हवींष्यग्नये गृहपतय इत्येतानि BaudhŚS. ii. 58. 1; अथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति।... तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तेते वारुणी च कायश्च BaudhŚS. ii. 336. 5; ii. 339. 18; बौधायनस्त्रीण्यनूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तेरंस्त्रीण्युदवसानीयामिति। सर्वाण्येवानूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तेरन्निति शालीकिः BaudhŚS. iii. 116. 6; iii. 170. 7; **2Bi** to go or turn towards शुभं यातामनु रथां अवृत्सत ṚV. v. 55. 1-9; TaiS. II. iv. 8. 2; KāṭhS. 11. 9 (i. 156. 4); 30. 4 (ii. 185. 9); KapiKaS. 46. 7 (281. 16); ĀgniveGS. ii. 5. 10 (90. 6); प्राचीनंमन्वदनुं वर्तते रज उदन्येन ज्योतिषा यासि सूर्य ṚV. x. 37. 3; शौष्कास्यमनु वर्ततामुमित्रान्मोत मित्रिणः AV. xi. 9. 21; सत्यं नोऽनुवर्त्स्यति ŚatBr. VII. iv. 1. 3; VII. iv. 1. 4; VII. iv. 1. 5; तं दृष्ट्वा विरथं तत्र भ्रातरोऽस्य महारथाः। अन्ववर्तन्त वेगेन महत्या सेनया सह MahāBhā. vii. 143. 39; पञ्च वर्षसहस्राणि सूर्यं चैवान्ववर्तत। तस्थौ चोर्ध्वशिरोबाहुः स्वाध्याये धृतमानसः Rāmā. vii. 10. 8; गच्छ कुन्तिभोजमनुवर्तस्व Avimā. 6. 14 (59); एष ते ... धर्मपतिः पुरः प्रतिष्ठते। तदनुवर्तस्वैनं निवर्तय च KāvyMī. 7. 25; कामक्रोधौ तु संयम्य योऽर्थान् धर्मेण पश्यति। प्रजास्तमनुवर्तन्ते समुद्रमिव सिन्धवः ŚukraNī. 4 (5). 282; (*caus.*) to cause to go or turn towards समुद्रमिव सरितः सर्वं त्वांनुवर्तयामसि ṚV. (Khila.) iii. 15. 19; मृतकवेतालसिद्धिसाधनाय भवन्तम् अनुवर्तयामि VetāPañ. (Jam.) 8. 21; **2Bii** to entertain, i.e. to succumb to सद्भ्यो भयं नानुवर्तन्ति सन्तः MahāBhā. iii. 281. 46; बालिशस्तु नरो नित्यं वैक्लव्यं योऽनुवर्तते। स मज्जत्यवशः शोके Rāmā. iv. 7. 10; अरेर्नेतुश्च यद् वृद्धिं दौर्बल्यादनुवर्तते। उभयस्याप्यविद्विष्टं विद्यादुभयभावि तत् (मित्रम्) ArthŚā. ii. 299. 1 (7. 9); योगिनस्तु भ्रान्तिहेतुद्वयराहित्यात् कुतः संशयादीन्यनुवर्तेरन् JīvanVi. 151. 2; **2Biii** to resort to, to cling to अकृत्वा मानुषं कर्म यो दैवमनुवर्तते। वृथा श्राम्यति संप्राप्य पतिं क्लीबमिवाङ्गना MahāBhā. xiii. 6. 20; xiii. 6. 22; दुर्बलः क्लीबो बलं धर्मोऽनुवर्तते। दुर्बलो हतमर्यादो न सेव्य इति मे मतिः Rāmā. vi. 70. 25; एषः ...। यत्नेन चानुकूलेन दैवमप्यनुवर्तते HariVaṁ. 47. 7; जात्यप्राज्ञयोर्जात्यमप्राज्ञमैश्वर्यप्रकृतिरनुवर्तते ArthŚā. ii. 352. 1 (7. 17); ईश्वरेण यथाकामं बलं धर्मोऽनुवर्तते BhaviP. 784B. 2 (iv. 122. 26); अनुवर्तते। धूमं वायोरिव वशं बलं धर्मोऽनुवर्तते SūktiRa. 95. 4; 176. 1; **2C** to move or to go around or along य एकं इद् भूरितिर्जनानाम्।... स पुण्या नूतनमाजिगीषन्तं वर्तनीरनुवावृत एकं इत् SV. I. iv (2). 4. 3; एको विभुः ... तं वर्तनिरनु वावृत एकमित्पुरु AV. vii. 21. 1; AV. (P.) xx. 5. 2; स एषोऽहरहर् इमान् लोकाननुवर्तते JaimiBr. 1. 247; गौतमस्तु देवतायतनानि 'सप्रदक्षिणमनुवर्तेतेति' पठति ManuBh. i. 347. 6 (*on* 4. 39); (*caus.*) to cause to move or to go around एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः। अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति MahāBhā. vi. 25. 16 = BhagGī. 3. 16 (Rā. प्रवर्तयति); चक्ररत्नं मीमांसितुकामः ... तद्यक्ररत्नमुभाभ्यां पाणिभ्यां प्रतिगृह्य वामे पाणौ प्रतिष्ठाप्य दक्षिणेन पाणिना अनुवर्तयति GiMs. iii (1). 32. 7; एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः। दरिद्रो नारकश्चैव भवेज्जन्मनि जन्मनि BrahmāṇḍP. iii. 6. 56; अवसिच्यावसिच्याद्भिरथैनमनुवर्तयेत् ... मतङ्गजम् Hastyāyur. 651. 13 (4. 15); **2Di** to follow (the path etc.) प्रजापतेर्वर्तनिमनुं वर्तस्व TaiBr. III. vii. 10. 2 (BhāṭṭaBhā. अनुगम्य वर्तस्व स्वस्थाने तिष्ठेति); BaudhŚS. iii. 387. 4; ĀpaŚS. ix. 14. 1; VaikhāŚS. 20. 29; सन्तोऽसतां (? मार्गम्) नानुवर्तन्ति चैतद्यथा आत्मैषानुकूलवादी MahāBhā. i. 84. 4; vi. 25. 23 = BhagGī. 3. 23; MahāBhā. vi. 26. 21 = BhagGī. 4. 11; एवं सर्वं विदित्वा वै यस्तत्त्वमनुवर्तते। स प्रमोक्षाय लभते पन्थानम् MahāBhā. xi. 4. 15; भेदेन तु समाख्यानं यल्लोकोऽप्यनुवर्तते। आगमाच्छास्त्रसदृशो व्यवहारः स वर्ण्यते VākyaPa. 3 (11). 9; अनात्मधर्मोऽविद्येति वदन्तश्चोषरादिवत्। इत्येवं सांख्यसिद्धान्तमनुवर्तन्ति संभ्रमात् BṛĀraUBhVā. ii. 3. 124; साधु, ब्राह्मण, साधु क्षत्रमार्गमनुवर्तसे BālBhā. 1. 88(3); (pass.) to be followed (the path) तेनान्ववर्ति महता क्वचिदुष्णशालि ... तद्वर्त्म ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 6. 57; **2Dii** to follow, i.e. to approve किमत्र चित्रं यदि विशाखे शशाङ्कलेखामनुवर्तेते Śāk. 3. 10 (15) (Kale Ed.); **2Ei** to follow closely, to conform to अथ वामदेव्यं शिवं शान्तं सुष्वाणम् अनुवर्तता इति JaimiBr. 2. 194; वागेव यजुः। वाचा हि यजुरनुवर्तते JaimiUBr. i. 40. 2; न पित्र्यमनुवर्तन्ते मातृकं द्विपदा इति। ख्यातो लोकप्रवादोऽयं भरतेनान्यथा कृतः Rāmā. iii. 15. 32; लोकानुवर्तनां बुद्धा अनुवर्तन्ति लौकिकीम्। प्रज्ञप्तिमनुवर्तन्ति यथा लोकोत्तरामपि MaVastuAva. i. 168. 8-9; अल्पे महति वा छिद्रे तत्संबन्धे न भिद्यते। कालस्य वृत्तिरात्मापि तमेवास्यानुवर्तते VākyaPa 3 (9). 71; लौकिकानां हि साधूनामर्थं वागनुवर्तते UttaRāC. 1. 10; वाचमेषामृषीणां हि शास्त्रमेवानुवर्तते AnargharRā. 2. 58 (comm. अनुधावति); शक्तिरेव हि संबन्धो भेदश्चास्या न विद्यते। सा हि कार्यानुमेयत्वात् त्वद्भेदमनुवर्तते ŚlokaVār. 5 (15). 28 (646. 8); प्राच्यादिसमाख्या ... न चैषा देशसंयोगं व्यभिचरति न चैनामाचारोऽनुवर्तते TantrVā. 189. 8 (*on* i. 3. 16); यद्धि यस्यानुरोधेन स्वभावमनुवर्तते NaiṣkaSi. 37. 2; अनुसरन्त्यनुधावन्त्यनुवर्तन्ते सर्व एवार्थी एतमित्यनुसारः शास्त्रोदितः समाचारः ManuBh. ii. 144. 27 (*on* 8. 152); अनेकदोषदुष्टस्य देहस्यैको महान् गुणः। यां यामवस्थामाप्नोति तां तामेवानुवर्तते ŚivU. 7. 123; आकारमनुवर्तन्ते विकारा अपि PārśvC. 2. 32; कृष्णवचनमनुवर्तन्ते दुष्टदानवविनाशपिशुनानि दुर्निमित्तानि TripuḌi. 2. 10 (3); **2Eii** to follow, to imitate वनम् ... जरावान्संश्रयिष्यति। तच्छीलमनुवर्त्स्यन्ते (v. l. अनुवर्त्स्यन्ति, अनुवर्तन्ते) मनुष्या लोकवासिनः MahāBhā. iii. 189. 3; iii. 260. 11; यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः। य यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते MahāBhā. vi. 25. 21 = BhagGī. 3. 21 (Śaṅ. प्रमाणीकरोति *but* Rā. अनुतिष्ठति); MahāBhā. vii. 8. 31; अन्वावर्तामहि (v. l. अन्ववृत्तामहि) वयं यत्तु तं पापपूरुषम्। अस्मानप्य-नयत्तस्मात् प्राप्तः MahāBhā. x. 2. 28; यथा हि कुरुते राजा प्रजास्तमनुवर्तते Rāmā. vii. 43. 19; प्रमाणं यद्धि कुरुते धर्माचारेषु पार्थिवः। प्रजास्तदनुवर्तन्ते प्रमाणाचरितं सदा HariVaṁ. 11. 23; राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापाः समे समाः। राजानमनुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजाः CāṇaNīDa. 13. 8; ŚārṅgaPa. 1286; VetaPañ. (Śi.) 39. 20; (विष्णुः) महात्मनः। अनुवर्तिता स्विद्यशसा साधुवादेन सत्तमाः BhāgP. i. 12. 18; राजानमनुवर्तन्ते सर्वेऽपि लोकपालाः NītiVā. 17. 52; ईश्वरा यदि कुर्वन्ति जुगुप्सितमहंतया। अज्ञास्तदनुवर्तन्ते तदा धर्मक्षयो भवेत् DevīBhāP. i. 11. 52; आदावावां यद्यदङ्गमभिहन्मो यथा यथा। तथा तथानुवर्तेथाम् KaṁVa. 6. 21; अनुवर्तन्ते धीराः पितर इव क्रीडतो बालान् VairāŚ. (A.) 18; **2Fi** to follow, to occur after स्वर उद्यः स्वरो नीचः स्वरः स्वरित उच्यते। व्यञ्जनान्यनुवर्तन्ते यत्रासौ तिष्ठति स्वरः MāṇḍūŚi. 5. 11; NāraŚi ii. 5. 2; एवं व्यञ्जनमासाद्य अकारो हरते स्वरम्। उदात्तं नानुवर्तेत नीचं न स्वरितं तथा YājñaŚi. 112; **2Fii** to go together, to accompany न हि कश्चिदुपायोऽत्र भगवन्तं हरिं विना। सर्वः सर्वैः सह चरत्यवस्थास्वनुवर्तते ĀdiP. 7. 35; चित्तं च परशरीरे प्रविशदिन्द्रियाण्यप्यनुवर्तन्ते RājMār. 57. 5; शरीरादुत्क्रान्तस्यापि सूक्ष्मशरीरमनुवर्तते VedāntSā (Rā.) 381. 5 (*on* iv. 2. 9); VedāntPāSau. 402. 15 (*on* iv. 2. 9); एकादशेन्द्रियाण्यपि शरीरान्तरेष्वप्यनुवर्तन्ते NyāySi. 197. 15; कर्म ह्यभुक्तमनुवर्तत एव जन्तुम् ŚaṅkaDigVi. (Mā) 14. 10; पुरुषं विद्याकर्मणी अनुवर्तेते ŚivārkaMaDī.. ii. 386. 17 (*on* iii. 4. 5); i. 521. 18 (*on* i. 4. 8); **2G** to persuade दुःखं संचार्यते, भवतु अनुवर्तिष्ये TāpaVa. 4. 13 (16); प्रकुपितोऽयं राजा तदेनमनुवर्तिष्ये JānaPa. 4. 58 (1); **2H** to proceed to, i.e. to intend for असम्यग्वीक्षितं द्रष्टुं पण्डितो नानुवर्तते BṛKathāMañ. 16. 562; **3A** to repeat or to recite again पादाय पादाय स्तोभा अनुवर्तन्ते रक्षसामपहत्यै ṢaḍviBr. iii. 1. 12; **3B** (*caus.*) to add, to insert प्राचीनापवीत्येता देवता यजति। निगमस्थानेषु चानुवर्तयति ŚāṅkhāŚS. iii. 16. 12; दिव्यं धामाशास्त इति सूक्तवाकस्याशिःषु होतानुवर्तयते ĀpaŚS. viii. 3. 4; viii. 7. 8; viii. 12. 5; viii. 21. 1; xix. 17. 4; **3C** to depend upon or to result सर्व एव ... विधानमनुवर्तते

MahāBhā. i. 76. 11 (BhārBhāDī. अनुवृत्यास्ति); MatsyaP. 30. 12; अर्थानर्थौ सुखं दुःखं विधानमनुवर्तते MahāBhā. xii. 28. 18; तद्विशुद्धं हि रुधिरं बलवर्णसुखायुषा। युनक्ति प्राणिनं प्राणः शोणितं ह्यनुवर्तते CaraS. i. 24. 4; प्रकाशकानां भेदांश्च प्रकाश्योऽर्थोऽनुवर्तते। तैलोदकादिभेदे तत्प्रत्यक्षं प्रतिबिम्बके VākyaP. 1. 100; 3 (14). 206; क्षणिकं साधनं चास्य बुद्धिरप्यनुवर्तते ŚlokaVār. 6. 41 (740. 3); रत्यादयोऽस्मृतिमूलत्वात् तत्प्रकर्षापकर्षावनुवर्तन्ते SaraKaṇṭhā. 583. 10; **3D** to turn back, i.e. to restore or to recover विशुद्धकोष्ठस्य कायाग्निरभिवर्धते। व्याधयश्चोपशाम्यन्ति प्रकृतिश्चानुवर्तते CaraS. i. 16. 17; आहाराचारभेषजम्। धीमता तदनुष्ठेयं स्वास्थ्यं येनानुवर्तते SiddhYo. 81. 2; **4A** to continue or supply (words, meanings etc. from the previous context) सुर्वास्त्वेव सजूःसजूरित्युनुवर्तते ŚatBr. VIII. ii. 2. 7; VIII. ii. 3. 14; VIII. iv. 2. 2; VIII. iv. 3. 2; BaudhŚS. ii. 188. 7; तत्प्रकृतमुत्तरत्रानुवर्तिष्यते MahāBh. i. 21. 22 (*on* ŚivSū. (Gr.) 2); i. 23. 10 (*on* ŚivSū. (Gr.) 3-4); i. 33. 16 (*on* ŚivSū. (Gr.) 5); इमावपि योगौ षष्ठ्यधिकारमनुवर्तिष्येते MahāBh. i. 50. 12 (*on* i. 1. 3); सूतकं मृतकं चैव पुत्रादीनां च संनिधौ। त्रिदिनं पक्षिणी चाथ सद्य इत्यनुवर्तते LaghvāśvaSm. 20. 80; न केवलं ज्योतिर्वाक्य एव ब्रह्मानुवृत्तिः, परस्यापि हि शाण्डिल्यविद्यायामनुवर्तिष्यते ब्रह्म BrahmSūBh. (Śaṅ.) 76. 9 (*on* i. 1. 24); मन्ये इत्यनुवर्तते, अविदितब्रह्मप्रतिषेधात् KenUVāBh. 79. 15 (*on* 2. 2); तथा भुव इति द्वितीयव्याहृत्यात्मनि वायौ प्रतितिष्ठतीत्यनुवर्तते TaiUBh. 204. 20 (*on* 1. 6); उभाभ्यां समप्रधानाभ्यां पुण्यपापाभ्यामेव मनुष्यलोकं नयतीत्यनुवर्तते PraśnaUBh. 264. 15 (*on* 3. 7); आदित्यतृतीयम् अग्निवाय्वपेक्षया त्रयाणां पूरणम्, अकुरुतेत्यनुवर्तते BṛĀraUBh. 23. 17 (*on* i. 2. 3); तं 'मां विद्धि' इति अनुवर्तते GītāBh. (Śaṅ.) 291. 12 (*on* 10. 27); 302. 5 (*on* 11. 2); संविदित्यनुवर्तते। कामोपचारस्य संवित्कामशास्त्रतः KāvyālaṅSū. i. 3. 8; ii. 1. 10; v. 2. 1; उदाहरणग्रहणमनुवर्तते साध्यसाधनमिति च NyāyMañ. ii. 136. 5; सर्वत्र गर्भादिसंख्या वर्षाणाम्। गर्भादिति ह्यनुवर्तते ManuBh. i. 95. 2 (*on* 2. 37); i. 164. 25 (*on* 2. 172); ii. 133. 25 (*on* 8. 141); (गन्ते) गृग्रहणमनुवर्तते MṛtaSaṁ. 5. 5 (*on* 1. 10); 7. 13 (*on* 1. 12); नैकस्मिन्नसंभवादित्यतो नेत्यनुवर्तते BrahmSūBh. (Rā.) 501. 19 (*on* ii. 2. 35); अत्र पूर्वार्धे रञ्जयत्यर्थ उत्तरार्धे राजत्यर्थः प्रथमानुरागे ... तदनन्तरेऽपि तथैवानुवर्तते SaraKaṇṭhā. 652. 17; Sarakaṇṭhā. (Gr.) i. 2. 67; PariVṛ. (Sī.) 17. 12, ParibhāṢe. 18; PariVṛ. (Nī.) 6.5; PariVṛ. (Sī.) 17. 13; तत्त्वेन लक्ष्यमाण इति वचनाद् भेदाभेदाभ्यामारोपित इति न वर्तते, शेषं तु गौणलक्षणमनुवर्तत एव Kāvyānu. (He.) 29. 20; दूषणान्युक्तान्येवानुवर्तन्ते KhaṇḍanKhā. 427. 12; हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेदित्यनुवर्तते Aparā. 1129. 18 (*on* 3. 270); 1238. 27 (*on* 3. 321); न हि विशेषविधिविषये ... उत्सर्गशास्त्राण्यनुवर्तन्ते CaturCin. iii (1). 1331. 18; तद्ब्रह्मेति प्रकृतम्। तदेवात्र मण्डूकप्लुत्यानुवर्तिष्यते NyāySu. (Ja.) 113A. 8 (*on* i. 1. 4); पूर्वसूत्राद्ब्रह्मेति पदमनुवर्तते VedāntKau. 12. 18 (*on* i. 1. 2); 78. 19 (*on* i. 3. 4); (शतमानं तु दशभिर्धरणैः पलमेव च) रूप्यस्येत्यनुवर्तते DīpKa. 35. 24 (*on* 1. 365); तथेति पूर्वसूत्रादनुवर्तते Upask. 411. 4 (*on* ix. 2. 8); शारीरश्च नेत्यनुवर्तते AṇuBh. 64. 21 (*on* i. 2. 20); 115. 11 (*on* i. 4. 21); 'प्रत्ययः' 'परश्च' इत्यनुवर्तते PrakriKau. ii. 6. 3; बोध इत्यनुवर्तते SāṁkhyaPraBh. 31. 17 (*on* 1. 62); 46. 28 (*on* 1.92); अत्यन्तानन्दसंदोहदायिनी परिवर्ण्यते। योषिदित्यनुवर्तते AlaṅkāŚe. 13. 1 (11); 'व्यपदेशादि' ति पूर्वसूत्रतोऽनुवर्तते ŚivārkaMaDī. i. 505. 23 (*on* i. 3. 43); 'षष्ठी स्थानेयोगा' इत्यतः षष्ठीग्रहणमनुवर्तते Prasā. i. 41. 11; ऐ आदेश इति। पुंयोगे इत्येवेति। इत आरभ्य त्रयो योगा ङीप्सहिताः पुंयोगादाख्यायामिति प्रकरणेऽनुवर्तन्ते Prasā. i. 349. 10; i. 436. 6; i. 943. 13; ii. 486. 16; वीजिनश्चेत्यत्र ऊर्ध्वं सप्तमादित्यनुवर्तते VīraMi. 113. 8 (*on* 1. 54); दध्नः करणत्वेनान्वये जाते सिद्धस्य करणत्वानुपपत्त्या होमस्याश्रयत्वेनान्वयं यावदनुवर्तते MīmāNyāPra. 220. 24; गपे इत्यत्रापि शादनुवर्तते NirṇaSi. 246. 9; (अदसो मात्) असति माद्ग्रहणे एकारोऽप्यनुवर्तेत SiddhāKau. 25A. 2 (*on* i. 1. 12); 48B. 2 (*on* viii. 3. 59); प्रपूर्वश्लोकस्थं चक्रपदमेव सुदूरमनुवर्तते SetuBa. 196. 2; 342. 1; 'ऊकाल' इत्यतस्तदनुवर्तते LaŚabdeŚe. i. 25. 2; i. 263. 12; (pass.) to be continued or supplied (from the previous context) सवर्गस्वपि पूर्वश्लोकादनुवर्त्यते ManuBh. ii. 337. 17 (*on* 10. 21); ननु कथं वियद्रुत्पत्तिर्गौणी भविष्यति। तत्र हि संभूतमित्येकमेव पदमुत्तरत्रानुवर्त्यते AṇuBh. 141. 3 (*on* ii. 3. 5); तस्यैव लिङ्गवचने स्वार्थिकैरनुवर्त्येते Prasā. i. 925. 15; (*caus.*) to cause to continue or supply (from the previous context) सोऽन्यं सिद्धे सति यद्भावकर्मणोरित्यनुवर्तयति तस्यैतत्प्रयोजनं कर्मकर्तर्यपि यथा स्यात् MahāBh. ii. 60. 3 (*on* iii. 1. 67); केचिदत्र 'छन्दसि' इत्यनुवर्तयन्त्यपरे पुनरविशेषेणेच्छन्ति Prasā. i. 146. 17; ii. 305. 15; ii. 380. 20; केचित्तु 'लश-'आदिसूत्रे 'दादेर्धातोः' इति सूत्राद्धातोरित्यनुवर्तयन्ति SiddhāKau. 71B. 1 (*on* viii. 2. 41); **4Bi** to continue to exist or persist with कठैः पक्षद्वयं त्वेव पक्षहोमो नियम्यते। आपद्येदनुवर्तेत दीर्घकालं कदाचन Kāṭhakagṛhyoddharaṇa 41. 12; अथ वा जायमानस्य यच्छीलमनुजायते (v. l. वर्तते) MahāBhā. iii. 9. 11; भिन्नवस्त्वाश्रया बुद्धिः संयोगिष्वनुवर्तते। समवायिषु भेदस्य ग्रहणं विनिवर्तते VākyaP. 3 (1). 17; निश्चितेऽपि ... तत्त्वे ... मिथ्यावभासा निवर्तन्ते हेतुविशेषादनुवर्तन्तेऽपि BrahmSi. 35. 2; न च स्वर्गफलस्येह कश्चिदंशोऽनुवर्तते ŚlokaVār. 5 (16). 15 (684. 6); 5 (17). 137 (724. 3); पुरुषान्तरस्य श्रुतिश्रवणप्राथम्यबलेन बाधसंतानोऽनुवर्तत एव TantrVā. 96. 20 (*on* i. 3. 3); 108. 15 (*on* i. 3. 4); यतोऽस्यामपि बुद्धौ गकारादयो वर्णा अनुवर्तन्ते न तु दकारादयः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 195. 18 (*on* i. 3. 28); केनाधिष्ठिताः सन्तोऽनुवर्तामहे ŚvetāUBh. 58. 17 (*on* 1. 1); यतः संसारचक्रमविरलमनुवर्तते ततश्चाद्वैतज्ञानं बाध्यतामेति BrahmSūBh. (Bhā.) 20. 20 (*on* i. 1. 4); Hitopa. 1. 48; अवश्यं च ज्ञातुरवभासो मेयानुभवेष्वनुवर्तते PrakaPañ. 328. 15; कर्मभिर्न निबध्यते। संसारं नानुवर्तते ManuBh. i. 522. 3 (*on* 6. 74); अतिक्रान्तर्तुलिङ्गं यत्कुसुमाद्यनुवर्तते KāvyMī. 109. 6; वैषयिकसुखमनेकदुःखसंभिन्नं, न चातिचिरमनुवर्तते ĀgaPrā. 46. 5; क्रियागर्भोऽध्येत्रध्यापकसंबन्धोऽप्यनुवर्तते NayaVi. 15. 1 (*on* i. 1. 1); 22. 1 (*on* i. 1. 1); संयुक्तप्रत्ययश्चिरमनुवर्तते NyāyKa. 161. 17; अस्मिन् संसारमण्डलेऽनित्याशुचिदुःखात्मकं प्रसंख्यानमुपावर्तते (v. l. अनुवर्तते) Bhām. 52. 16 (*on* i. 1. 1); तत्त्वज्ञानवासना संभिन्ना मिथ्याज्ञानवासनया सहानुवर्तते TātpaṬ. (Vā.) 94. 23 (*on* i. 1. 1); कस्याश्चिद्बलवता प्रेम्णोन्मूलितस्यापि मानस्य शेषोऽनुवर्तते SaraKaṇṭhā. 577. 9; AkṣMāU. 487. 28; वाक्यार्थज्ञानेनादिवासनया भेदज्ञानमनुवर्तत इति न शक्यते वक्तुम् BrahmSūBh. (Rā.) 7. 21 (*on* i. 1. 0); सुप्तोत्थितस्येयन्तं कालं न किंचिदहमज्ञासिषमिति ... तास्वपि दशास्वहमर्थोऽनुवर्तते BrahmSūBh. (Rā.) 37. 6 (*on* i. 1. 1) (*but* ŚrutaPra. iA. 140. 16 प्रकाशते); दुःखसंततिस्तु इयम् अनादिः अनुवर्तिष्यते Kiraṇā. 10. 14; 238. 8; राज्यं च विना स्वाम्यादिभिर्नोत्पद्यत उत्पन्नमपि न तैर्विना चिरकालमनुवर्तते Aparā. 588. 24 (*on* 1. 351); प्रातःकालीनैवानुवर्तत इति चेत् न TārkiRa. 110. 6; श्रीभूलीलादिनित्येषु प्रेम तावदकृत्रिमम्। निश्चित्तसर्वगात्रेषु ... अनुवर्तते GopāKeCan. 105. 25; चतुर्थदिनोत्तरकालमप्यग्निहोत्रिणामशौचमनुवर्तत एव दशाहपर्यन्तमिति प्रतीयते HārLa. 85. 9; विशालाक्षस्य पाण्डोश्च द्वयोरपि तयोस्ततः। निश्चत्यूहमयं स्नेहः संतानमनुवर्तताम् PāṇḍaC. 8. 291; स च वरणसंस्कारोऽग्न्याधेयादौ वरणप्रभृति प्रयोगपरिसमाप्तिपर्यन्तमनुवर्तते SmṛtiCan. vi. 66. 12; कथं मद्युपश्रुतिदुर्निमित्तं दुर्निमित्तान्तरमप्यनुवर्तते SamudraMa. 2. 6 (25); ब्रह्मावर्तेऽनुवर्तते यत्र स ब्रह्मावर्तः ManvaVi. 112. 11 (*on* 2. 17); अनुवर्तते च सा भक्तिर्मुक्तावानन्दरूपिणी AnuVyā. 54A. 4 (*on* 3. 3); शब्दार्थव्यवहारश्च कश्चिद्यत्रानुवर्तते NyāyKu. 12. 17; येन ह्याप्यायितेन सता चन्द्रेण त्रैलोक्यमाप्याय्यमानं 'जीवति' चिरमनुवर्तते CaturCin. iii (1). 409. 7; पयोरसश्च मधुर आमिक्षायामनुवर्तते NyāyMāVi. 225. 10 (*on* iv. 1. 9); ननूत्पन्नो दिग्भ्रमः सूर्योदयदर्शनेन विनष्टोऽपि यथा कदाचिदनुवर्तते तथा कदाचिदात्मनि देहात्मत्वसंशयाद्यनुवृत्तौ निन्दादिक्लेशः पुनः पुनः प्रसज्येत JīvanVi. 150. 8; युगपत्सकलकार्यकरणसमर्थः स्वभावस्तदुत्तरकालमनुवर्तते न वा SarvaDaSaṁ. 2. 102; भूतले घटाभावस्तस्य खननादिना विनाशेऽपि घटाभावोऽनुवर्तत एव NyāySu. (Ja.) 167A. 11 (*on* i. 2. 6); निगुणा तदानीममानित्वादीनि ... सद्गुणाश्चालंकारवदनुवर्तन्ते VedāntSā. (Sa.) 34. 1; ... ब्राह्मणस्य मेखला कर्तव्या ... अत्र त्रैगुण्यमनुवर्तत एव ManvaMu. 42. 6 (*on* 2. 42); तेन मोक्षपर्यन्तमनुशयोऽनुवर्तिष्यते AṇuBh. 175. 17 (*on* iii. 1. 11); यदि हि बन्धः प्रकृतिसंयोगजन्यः स्यात् पाकजरूपवत् तदा तद्वदेव तद्वियोगेऽप्यनुवर्तेत SāṁkhyaPraBh. 13. 9 (*on* 1. 19); मासद्वयं स्नानं तन्नियमाश्चानुवर्तन्ते TristhaSe. 43. 10; (मोक्षः) उपाध्यन्तरेषु यथापूर्वमंशान्तरैरनुवर्तते SiddhāLeSaṁ. 110. 5; तत्राद्या शक्तिः श्रवणाद्यभ्यासपरिपाकतः प्रागविच्छिन्नानुवर्तते SiddhāTa. 2. 3; सर्वैरहंकारगृहीतत्वात् कथं सर्वात्मा भूमेति ... सैव पुनराशङ्कानुवृत्तेति अहंकारादात्मानं विवेचयितुं पृथगादेशः SiddhāSi. iii. 192. 17; अस्तमितेऽपि हि सूर्ये कियन्ति हि तस्य तेजांसि मुहूर्तमनुवर्तन्ते VīraMi. 75. 5 (*on* 1. 24); तस्मादवयवान्वयरूपं सापिण्ड्यं दशपुरुषमनुवर्तते VīraMi. (Saṁskāra.) 702. 20; लक्ष्मीमदस्तु मूर्खाणामादेहमनुवर्तते KaliViḍ. 64; भक्तिश्च पञ्चमभूमिकान्तमनुवर्तते SetuBa. 3. 14; ज्ञानेनावरणे नष्टे विक्षेपांशोऽनुवर्तते VedāntSiSūMañ. 4. 2; (*caus.*) to cause to continue to exist or persist with तेषां महोपकारं निर्विकारं चानुवर्तयेत् ArthŚā. ii. 347. 1 (7. 16); रागद्वेषौ संसारमनुवर्तयतः Upask. 278. 6 (*on* vi. 2. 14); **4Bii** to continue, i.e. to pervade or to be common to यथाहः कुण्डलावस्था व्यपैति तदनन्तरम्। संभवत्यार्जवावस्था सर्पत्वं त्वनुवर्तते TattvSaṁ. 223; दुःखित्वं चानुवर्तते विनाशे विक्रियात्मके ŚlokaVār. 5 (17). 27 (695. 6); 5 (3). 131 (304. 3); एकत्वसंख्या तावद्यावदाश्रयभाविनी भावस्य सद्वितीयावस्थायामप्यनुवर्तते NyāyKa. 229. 16; येषु व्यावर्तमानेषु यदनुवर्तते तत्तेभ्यो भिन्नम् Bhām. 2. 17 (*on* i. 1. 0); 88. 17 (*on* i. 1. 4); गोत्वं ह्युभयोरनुवर्तते NītiMā. 29. 12; SyādvāMañ. 14 (97); स्वापेक्षयार्वाचीनेषु षट्सु पराचीनेष्वपि षट्सु तेषामपि च संततौ सप्तसंख्यावच्छिन्नायां सपिण्डतानुवर्तते

ManvaVi. 625. 27(*on* 5. 60); भिन्नासु भावनाव्यक्तिषु भावनात्वसामान्यमनुवर्ततां नाम NyāyMāVi. 64. 5 (*on* ii. 1. 1); एकजातिश्चतुर्विधेष्वनुभवेषु नानुवर्तते इति चेन्मानुवर्तिष्ट ŚivārkaMaDī. i. 166. 28 (*on* i. 1. 4); ii. 24. 11 (*on* i. 1. 16); (pass.) to be continued, i.e. pervaded न (धर्मः) सोऽस्ति कस्यचिज्ञातु यः पत्या नानुवर्त्यते MrgendraT. i. 7. 20 (comm. अधिष्ठीयते); **4Bii** to continue (in succession) एवमस्य पुत्रपौत्राननुवर्तते राज्यमपास्तपुरुषदोषम् ArthŚā. ii. 191. 2 (5. 1); **4C** to continue, to carry on नेदमद्य त्वया ग्राह्यं साधुवृत्तेन लक्ष्मण। तां प्रीतिमनुवर्तस्व पूर्ववृत्तं च संगतम् Rāmā. iv. 30. 7; हर्म्यतलस्थितयोर्वा चन्द्रिकासेवनार्थमासनम्। तत्रानुकूलाभिः कथाभिरनुवर्तेत KāmSū. 179. 13 (2. 10); रहसि च कलया चतुःषष्ट्यानुवर्तेत KāmSū. 249. 7 (4. 2); **4Di** to continue treatment for (a long time) परिहारे सुखा चैषा मात्रा स्नेहनबृंहणी। वृष्या बल्या निराबाधा चिरं चाप्यनुवर्तते CaraS. i. 13. 40; त्रीन्यस्य यामाननुवर्तते च स्नेहो नरः स्यात्स विशुद्धदेहः SiddhYo. 75. 17; **4Dii** to continue to undergo (treatment) ततः परं तु स्नेहोक्तमाचारमनुवर्तेत AṣṭāSaṁ. i. 149. 9 (1. 28); **4Ei** to continue to be, i.e. to dwell एवमेवानुवर्तेरन् देशं धर्मार्थकाङ्क्षिणः BṛParāSm. 1. 47; **4Eii** to be, to exist औत्सुक्येन महाराज सा शोकेनानुवर्तते PadmP. ii. 48. 16; शोकामर्षविषादेर्ष्यादैन्यादिहतबुद्धिषु। अमरेष्वपि दुःखस्य साम्राज्यमनुवर्तते TriṣaŚaPuC. iii. 4. 148; **4F** to appear, to enter अहोरात्रे सततको द्वौ कालावनुवर्तते। अन्येद्युष्कस्त्वहोरात्रादेककालं प्रवर्तते SuśruS. vi. 39. 70; RugVi. 2. 35; यदा मुकुन्दो भगवानिमां महीं जहौ स्वतन्वा श्रवणीयसत्कथः। तदहरेवाप्रतिबुद्धचेतसामधर्महेतुः कलिरन्ववर्तत BhāgP. i. 15. 36; परमार्थाम्बुधौ स्फारे राम सर्गतरङ्गकाः। भूयो भूयोऽनुवर्तन्ते त एवान्ये च भूरिशः YogVā. ii. 3. 19; **4G** to connect, to relate, cf. **अनुवृत्त 4E; 5A** to obey, to respect or regard, to be loyal ते चैनमन्ववर्तन्त मन्त्रिणः कालचोदिताः MahāBhā. i. 39. 39; xi. 13. 11; स्वामिनं त्वनुवर्तन्ति वृत्त्यर्थमिह मन्त्रिणः MahāBhā. xii. 84. 48; अमन्यत स धर्मात्मा वसिष्ठं पितरं तदा। जन्मप्रभृति तस्मिंश्च पितरीव व्यवर्तत (v. l. अन्ववर्तत) MahāBhā. xv. 1. 8; यो हि मां सेवते कश्चिदथवाप्यनुवर्तते। कैकेय्याः पुत्रमन्वीक्ष्य स जनो नाभिभाषते Rāmā. ii. 17. 25; भरतश्चापि धर्मात्मा सर्वभूतप्रियंवदः। भवतीमनुवर्तेत Rāmā. ii. 21. 18; v. 46 . 40; अथ संस्मारयामास राघवं मातलिस्तदा। अजानन्निव किं वीर त्वमेनमनुवर्तसे Rāmā. vi. 97. 1; तेषामपि मर्मज्ञभयात् कृताकृतान्यनुवर्तेत ArthŚā. i. 41. 8 (1. 8); i. 47. 2 (1. 9); i. 90. 2 (1. 18); ii. 212. 5 (5. 5); एवमस्य दण्डोपनताः पुत्रपौत्राननुवर्तन्ते ArthŚā. ii. 348. 1 (7. 16); शुक्रेण च वरो दत्तः काव्येनोशनसा स्वयम्। पुत्रो यस्त्वानुवर्तेत स राजा पृथिवीपतिः MatsyaP. 34. 25; BrahmāṇḍP. ii. 68. 86; ब्राह्मणाननुर्त(?नुवर्त)न्ते क्षत्रियाः क्षत्रियान्विशः। वैश्यानुवर्तिनः शूद्राः परस्परमनुव्रताः BrahmāṇḍP. i. 29. 57; उपलब्धवानस्मि प्रणिधिभ्यो यथा म्लेच्छराजलोकस्य मध्यात् प्रधानतमाः पञ्च राजानः परया सुहृत्तया राक्षसमनुवर्तन्ते MudrāRā. 1. 19 (97); 4. 12 (31); लक्ष्मीः ... न कुलक्रममनुवर्तते Kād. 104. 17; असत्यस्मिन् ... न भृत्याः स्वामिनोऽनुवर्तेरन् AvantiKa. 224. 2; सहदेव गच्छ त्वं गुरुमनुवर्तस्व VeṇiSaṁ. 1. 114; अस्ति तत्रभवान् ... भवभूतिर्नाम ... यं ब्रह्माणमियं देवी वाग्वश्येवानुवर्तते UttaRāC. 1. 2; तथा हि लोके 'गुरुमुपास्ते' ... इति च यस्तात्पर्येण गुर्वादीननुवर्तते स एवमुच्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 766. 16 (*on* iv. 1. 1); ऐश्वर्येऽपि स्थितो योगी यदि मामनुवर्तते। ततो मुक्तवदेवायं सर्वलोकेषु मोदते ParaS. 30. 93; धन्यास्यार्ये वासवदत्ते यस्या उपरताया बन्धुजन आर्यपुत्रमनुवर्तते TāpaVa. 5. 27 (?28) (39); किंस्विन्महानुभावेयं देवी मामनुवर्तते। कलिङ्गसेनामपि यत्सपत्नीमनुमन्यते KathāSaSāg. vi. 7. 14; अनुवर्तस्व महर्षेर्वचनम् PrasaRā. 3. 36 (1); मनोऽनुवर्तेत दिवानिशं गुरौ ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 10. 97; 15. 160; शकटदासोऽपि सकपटं मया निःसारितो राक्षसमनुवर्तत एव PuruṣPa. 113. 27; बुद्धिशाल्येवायं महोदरः। यदयमनुवर्तते समयेषु राजानम् AdbhuDa. 6. 0 (30); तावदेनं यथापूर्वम् ... कलत्रभावेनानुवर्तस्व ŚṛṅgāSar. 62 (9); **5B** to attend upon, to serve सापि चात्र प्रोषितयौवना कान्तारशुष्कनदीव कस्यचिदनभिगम्या विश्लथकं किलानुवर्तते DhūrtaViSaṁ. 13. 6; अवृत्ति-व्याधिशोकार्ताननुवर्तेत शक्तितः AṣṭāHṛ. i. 2. 22 (comm. अनुगच्छेत्); ŚārṅgaPa. 645; ŚukraNī. 3. 10; कुरङ्गिके देवीमनुवर्तस्व ViddhaŚā. 2. 3 (66); परपुंसि रता नारी भर्तारमनुवर्तते PārśvC. 3. 273; **5C** to gratify तौ ... नरपतिमिथुनम् ... पाद्यैरन्ववर्त्यताम् (? °वर्तताम्) AvantiKa. 158. 2; वस्त्राभरणप्रेषणादिना तद्भार्यां प्रतिदिनमन्ववर्ते DaśKuC. 59. 9; **6** to cherish, to become happy उपेक्षते गतं वस्तु संप्राप्तमनुवर्तते YogVā. ii. 14. 34; संसृतिः स्वप्नसदृशी सदा रोगादिसंकुला। गन्धर्वनगरप्रख्या मूढस्तामनुवर्तते AdhyāRā. ii. 4. 25; **7** to comply, cf. **अनुवृत्ति 3Biii; 8** to taper round or circular, cf. **अनुवृत्त 2; 9** to turn around, cf. **अनुवृत्त 3B**.

**²अनुवृत्** (anu-vṛt-) X. U. **1A** to repeat (the performance or action), to do again अपि वा पौर्णमासे वामावास्ये वा हवींष्यनुवर्तयेद्देवतानामपरिहाणाय KauṣīBr. 4. 14 (17. 21); एते एवोपवसथादनुवर्तयते JaimiŚS. 3; (pass.) to be repeated with आत्मभावानुवर्तनैरिति ... यान्यनुवर्तनान्यालिङ्गनादीनि। अनुवर्त्यन्ते एभिरिति कृत्वा JayaMa. 181. 16 (*on* 2. 10); **1B** to repeat, i.e. to reproduce (बीजम्) तत्र पुष्यति नानुवर्तते। पुष्प्यङ्गभूतायामानुवृत्तौ पुष्यतिर्वर्तमानः ManuBh. ii. 251. 20 (*on* 9. 37); **1C** to repeat, to restate, to utter, to recite again अथ यमुत्तमं (यूपं) समिन्वन्ति तस्मिन् यत् सूक्तस्य परिशिष्यते तदनुवर्तयेत् पुरस्तात् प्रगाथस्य KauṣīBr. 10. 2 (45. 19); 18. 3 (80. 4); ताः सूक्तवाक एवानुवर्तयेत् ĀśvaŚS. I. v. 3. 11; व्याहृतीः सर्पराज्ञीर्धर्मशिरांसीति सर्वेष्वाधानेषु यजमानोऽनुवर्तयते येन येनादधाति ĀpaŚS. v. 16. 2; यद्य भर्तानुयुञ्जीत तदेवाभ्यनुवर्तयेत् (v. l. तत्तदेवानुवर्तयेत्) MahāBhā. iv. 4. 17; iv. 4. 19 (v. l.); न वेदाननुवर्तन्ति व्रतवन्तो द्विजातयः। ... यदा पापो न वार्यते MahāBhā. xii. 91. 9; देवचिन्तकरूपश्च ... नायकस्य भविष्यन्तमर्थसंयोगं कल्याणमनुवर्णयेत् (v. l. °वर्तयेत्) KāmSū. 192. 21 (3.1); **2** to go through, i.e. to cut तपसास्यानुवर्तये TaiBr. I. v. 5. 2; MānŚS. 43.4; HirŚS. v. 1. 45 (455. 5)

**अनुवृत्** (anu-vṛt) *f.* act of following अनुवृदस्यनुवृते त्वा सवितृप्रसूता बृहस्पतये स्तुत PañcBr. i. 10. 9; Gop Br . ii. 2. 14 (179. 14); मध्यमे (पर्याये) ... अनुवृदस्यनुवृते त्वानुवृतं जिन्व इति VaitāSū. 26. 8; cf. **¹अनुवृत्**.

**अनुवृत** (anu-vṛta) *adj.* **A** covered, enveloped (वृक्षः) एकस्थोऽभ्रातृव्यो यो वानुवृतः पलाशैरामूलात् सोऽनग्नः ... तं पशुकामः कुर्वीत KauṣīBr. 10. 2 (46. 5); **B** encircled, i.e. accompanied अजीगर्तम् ...। त्रिभिः पुत्रैरनुवृतम् ...। तं दृष्ट्वा नृपतेः पुत्रो नमस्येदं वचोऽब्रवीत् BrahmP. 104. 45; 108. 26; भुजगपतिः ... अनुवृतस्तक्षकादिभिः ... शिथिलीचकार भोगवलयान् NīlaVi. 83. 3.

**अनुवृत्त** (anu-vṛtta) *n.* **1** act of going after, i.e. anxiety नात्यन्तमेवानुवृत्तिः (v. l °वृत्तं) श्रूयते पुत्ररक्षणे MahāBhā. i. 1. 185; **2** act of entertaining, i.e. succumbing to दौर्मनस्याभिधानस्तु प्रतिघो विषयाश्रितः। मोहाद्येनानुवृत्तेन परत्रेह च हन्यते Saund . 13. 47; **3** compliance लुब्धम् अर्थेन गृह्णीयात् ... मूर्खं छन्दोऽनुवृत्तेन CāṇaŚ. 31; **4A** name of a variety of glance (in dance) अथात्रैव प्रवक्ष्यामि प्रकारान् दर्शनस्य तु। समं साच्यनुवृत्ते च NāṭyaŚā. 8. 106; रूपनिर्वर्णनायुक्तमनुवृत्तमिति स्मृतम् NāṭyaŚā. 8. 108; NṛtyaK. i. 3. 89; ViṣṇuDhaP. iii. 25. 50; SaṁgīRa. iv. 157. 6(7. 457); विषयाभिमुखान्पश्यौ ताराकर्माण्यथ ब्रुवे। समं साच्यनुवृत्तावलोकितानि SaṁgīRa. iv. 156. 11 (7. 454); कात्स्र्न्याद्दन्तश्चिरस्था या दिदृक्षा सा बुधैर्मता। निर्वर्णना तया युक्तमनुवृत्तमुदीरितम् Nṛtyā.511; **4B** name of a variety of a glance (in dramtics) ऊर्ध्वाधो वीक्षणं वेगादनुवृत्तमितीरितम् AbhinDa. 77; **5A** common practice or bahaviour धर्मः प्रागेव चिन्त्यः ...। ज्ञेयं लोकानुवृत्तम् Avimā. 1. 12; ŚārṅgaPa. 1405; **5B** common character, cf. **अनुवृत्तधी** [obedience, conformity, MW.; APTE]

**अनुवृत्त** (anu-vṛtta) *adj.* [*f.* -ā] **1A** who has followed or practised (friendly manner) **Bi** who has followed or acted in accordance with **ii** done, performed **C** brought or carried forward **2** tapering round or circular **3A** who has gone around **B** turned around or encircled **C** who has gone after or followed **4Ai** (word or meaning) continued or supplied (from the previous context) **ii** continued to exist, i.e. remnant, residue **Bi** that which is continued, i.e. common or pervadeing **ii** that which has continued to exist or persist with **iii** uninterrupted (in rule) **Ci** continued, i.e. prevailing (practice) **ii** continued, i.e. extended towards **iii** continued, i.e. current **D** entered, appeared **E** connected or related **5A** docile, easy **Bi** obedient, loyal **ii** obeyed **6** who has repeated or learnt **7** prescribed **1A** who has followed or practised (friendly manner) मित्रतामनुवृत्तम् (v. l. अनुवृत्तस्य) MahāBhā. ii. 57. 10; **1Bi** who has followed or acted in accordance with धर्मज्ञः पाण्डवो ज्येष्ठः प्रतिज्ञातं च संसदि। तेन द्वादश वर्षाणि वस्तव्यानि ...। अनुवृत्ताश्च ते सर्वे पाण्डवा धर्मचारिणः MahāBhā. iii. 228. 19; **1Bii** (pred.) done, performed सांस्कृत्यायन्या काञ्चनमालया स्वस्नेहानुरूपमनुवृत्तमेव देव्याः TāpaVa. 2. 20 (1); **1C** brought or carried forward आयः। दिवसानुवृत्तो वर्तमानः ArthŚā. i. 140. 1 (2. 6); व्ययसंजातादायव्ययविशुद्धा नीवी प्राप्ता चानुवृत्ता च ArthŚā. i. 141. 4 (2. 6); **2** tapering round or circular स चैनमनुवृत्ताभ्यां भुजाभ्यां प्रत्यगृह्णत MahāBhā. iii. 44. 19; अनुवृत्ता नखाः स्निग्धाः समाश्चाङ्गुलयो मम Rāmā. vi. 38. 10; नाडीषु श्रीवेष्टकमधूच्छिष्टगुग्गुलुमेदोभिर्वर्तिवदनुवृत्तां गुलिकां कुर्यात् Hastyāyur. 479. 8 (3. 15) [KalpaK. 239. 43]; **3A** who has gone around स मेरुमनुवृत्तः सन्पुनर्गच्छति पाण्डव। प्राङ्मुखः सविता देवः MahāBhā. iii. 160. 26 [*but* APTE following, obeying]; **3B** turned around or encircled

तत्र चैनमनुवृत्तं (गजम्) तृणकूर्चान्दुककाष्ठकवलकुवलानामन्यतमेनोद्धृष्य ... आनयेत्स्थानम् Hastyāyur. 144. 29 ( 1. 18); अनुवर्तयेत्। उभाभ्यामनुवृत्तं च पक्षाभ्यां वा मतङ्गजम् ... पुनः समवगाहयेत् Hastyāyur. 651. 14 (4. 15); गजम् ...। उभाभ्यामपि पक्षाभ्यामनुवृत्तमनेकपम्। पुनः प्रतिनयेत् स्थानम् Hastyāyur. 653. 17 (4. 15) **3C** who has gone after or followed (सात्यकिम्) अथैनमनुवृत्तास्तु त्रिगर्ताः सहिताः पुनः। तीव्रेण रथवंशेन महता पर्यवारयन् MahāBhā. vii. 926* (1); अरिष्टं गच्छ पन्थानं राम ...। सीतया चानया सार्धं छाययेवानुवृत्तया Rāmā. iii. 7. 11; **4Ai** (word or meaning) continued or supplied (from the previous context) यदेवादः पुरस्तादवयवषष्ठ्यर्थं प्रकृतमेतदुत्तरत्रानुवृत्तं सत्स्थाने योगार्थं भविष्यति MahāBh. i. 119. 8 (*on* i. 1. 49); iii. 431. 23 (*on* viii. 3. 37); वाजसनेयिनस्तु ... पञ्चस्वग्निषु अनुवृत्तायाः समिद्धूमादिकल्पनायाः निवृत्तये इति समामनन्ति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 621. 5 (*on* iii. 3. 2); 'सृ स्थिरे' इत्यादीनां साकाङ्क्षत्वादनुवृत्तैः घञादिभिरेव संबन्धो भविष्यति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 11 (409. 6); तद्ब्रह्मेति प्रकृतम्। तदेवात्र मण्डूकप्लुत्यानुवर्तिष्यते। ... अनुवृत्तेनान्वयप्रतीतिर्भविष्यति NyāySu. (Ja.) 113A. 10 (*on* i. 1. 4); अकारस्तत्रानु-वृत्तष्टिदादिभिर्विशेष्यते PariVṛ. (Sī.) 16. 7; 48. 5; 49. 14; उपसर्गस्थान्निमित्तात् परस्यानितेर्णत्वं स्यात्। प्राणिति। विभाषानुवृत्तेति केचित्। प्रानिति PrakriKau. ii. 200. 6; व्याख्यायमानसूत्रेष्वदृष्टम् ... पदं सूत्रान्तरात् ... अनुवृत्तं जानीयात् ŚivārkaMaDī. i. Prasā. i. 18. 5; 'दहर उत्तरेभ्य' इति सूत्राद्दहरशब्दोऽनुवृत्तः NayaMañ. 444. 19 (*on* i. 3. 21); i. 11. 5 (*on* i. 1. 1); ब्रह्मात्मत्वं त्वपरथानुवृत्तम् II. iii. 11. 22; 'यञोऽचि च' इत्यत्रानुवृत्तात् छान्दसात् बहुलग्रहणादेव गुणवृद्ध्य-भावस्योपपादयितुं शक्यत्वात् PāṇiTaVāNaMā. 64. 2; विदधन् जीवेतेति निर्देशादनुवृत्ता नतिर्मुक्तिहेतुरिति सूचितम् VīraMi. (Bhakti.) 119. 8; अनुपसर्जनस्येतीहोत्तरा-र्थमनुवृत्तमपि न पत्युर्विशेषणम्, किंतु तदन्तस्य SiddhāKau. 121A. 11 (*on* iv. 1. 34); स्वमित्यनुवृत्तं षष्ठ्या विपरिणम्यते LaŚabdeŚe. i. 49. 2; i. 144. 12; i. 528. 26; ii. 365. 11; **4Aii** continued to exist, i.e. remnant, residue व्यवच्छिन्नेषु वृक्षेषु यदनुवृत्तं मूलं तदुद्धृत्य विक्रयादिना जीवति ManuBh. ii. 342. 24 (*on* 10. 38); **4Bi** that which is continued, i.e. common or pervading पनसत्वमपि पनसेष्वनुवृत्तमाम्रादिभ्यो व्यावृत्तं प्रत्यक्षमेव PadārthaSaṁ. 182. 7; द्रव्यत्वादि तु सामान्यं सद्विशेषोऽभिधीयते। स्वाश्रयेष्वनुवृत्तस्य चेतसो हेतुभावतः TattvSaṁ. 710; 719; अनुवृत्तः प्रत्ययः ... समर्थयिष्यते NyāyMañ. i. 275. 23; i. 283. 16; न व्यावृत्तं विशेषेभ्यो नानुवृत्तं च गोत्ववत् BṛĀraUBhVā. iii. 8. 58; कथं तर्हि ... नानाभूतासु व्यक्तिषु बुद्धिः अनुवृत्तमाकारमुल्लिखन्ती समुपजायते PrakaPañ. 73. 3; अनुवृत्ता च जातिर्नानुवृत्तिः PrakaPañ. 90. 2; TantrRaha. 18. 19; अनुमेयस्य तुल्यजातीयेष्वनुवृत्तो भिन्नजातीयेभ्यो व्यावृत्तः संबन्धो यः YogBh. 12. 4 (*on* 1. 7); तदवश्यं प्रकाशनभासनादिपर्यायो धर्मविशेषस्त्रिष्वप्यनुवृत्तः ŚāstrDī. 57. 6 (*on* i. 1. 5); 142. 20 (*on* i. 1. 6); 648. 2 (*on* x. 1. 1); परस्परमनुवृत्तश्च गुणविशेषः प्रत्यक्षसिद्धः Kiraṇā. 35. 13; 177. 10; मृद्द्रव्यं तूभयावस्थायामनुवृत्तम् NītiMā. 70. 18; अनुवृत्तं सामान्यम् KhaṇḍanKhā. 1082. 18; सर्वत्रानुवृत्ते सत्तासामान्ये परिशिष्टानाम् अन्तर्भावसंभवात् TarkSaṁ. (Ā.) 18. 28; भेदेष्वेकानुवृत्ता हि जातिः प्रत्यक्षमीक्ष्यते NyāyKu. 153. 5; दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरनुवृत्तमयनत्वं नाम तत्तदुपादातृत्वम् ŚrutaPra. ii. 154. 6 (*on* i. 4. 22); न च ... ब्राह्मणेष्वनुवृत्तः कश्चिदाकारविशेषः ... प्रतीयते NyāySu. (So.) 10. 13 (*on* i. 2. 2); स्वव्याघातोऽनुवृत्तः TattvMu. 4. 65; 5. 113; यद्यप्यात्मत्वमात्रमनुवृत्तं तथापि तत्तद्विशेषणभेदेन विशिष्टताभेदात् पक्षदृष्टान्तयोर्भिद्येत NyāyPari. 258. 2; तत्रैव चानुवृत्तस्य मिथ्यात्वमपि भोगिनः NyāySiA. 228. 14; भिन्ने वियत्सती शब्दभेदाद् बुद्धेश्च भेदतः। वाय्वादिष्वनुवृत्तं सन्न तु व्योमेति भेदधीः PañcDa. 2. 67; सन् घटः सन् पट इत्यादिष्वनुवृत्तं सद्रूपं ब्रह्म सत्यम् BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 256. 1 (*on* iii. 2. 22); न तावद् गवादिष्वेवानुवृत्ता गाव्यादिभ्यश्च व्यावृत्ता साधुत्वं नाम जातिः संभवति MīmāKau. i. 109. 11 (*on* i. 3. 24); स जयति सात्यवतेयो हरिरनुवृत्तो नतप्रेष्ठः GoviBh. 1. 5 (*on* i. 1. 0); **4Bii** that which has continued to exist or persist with गङ्गाभङ्गपरंपरासु जलवत्सत्तानुवृत्तात्मनस्तिष्ठत्येव सदा ... एकात्मता साक्षिणः SarvaVeSāSaṁ. 614; (सद्बुद्धिः) अनुवृत्ता तु या सम्यक् तेजस्यपि तमस्यपि। भाति भावेऽप्यभावेऽपि सा मे तनुरकर्बुरा LakṣmīT. 14. 31; प्रत्यभिज्ञायेते हि द्रव्ये अनुवृत्ते PrakaPañ. 82. 2; तथाप्यनुवृत्तस्य भानस्य फलमनुवर्तते NayaVi. 92. 1 (*on* i. 1. 5); अनुवृत्तो राजसूयकथंभावः शक्नोति तन्मध्यपतितानि विदेवनादीनि ग्रहीतुम् ŚāstrDī. 247. 6 (*on* iii. 3. 7); न चैवमपि यः कश्चिदनुवृत्तः प्रतीयते NyāyKu. 178. 3; रागोऽनुवृत्तोऽविच्छिन्नमनुराग उदाहृतः BhāvPra. (Śā.) 82. 1 (4); 132. 6 (6); भेदः किम् अनुवृत्तः उत व्यावृत्तः ŚrutaPra. iA. 98. 14 (*on* i. 1. 1); राजसूयस्य कथंभावाकाङ्क्षायामनुवृत्तायां विहिता देवनादयः प्रकरणेन राजसूयशेषाः NyāyMāVi. 145. 18. (*on* iii. 3. 10); ततोऽनुष्णशीतत्वं सर्वदा अनुवृत्तम् NyāySiA. 201. 12; अनुवृत्तस्य आकृतिरूपस्य निमित्तस्यासिद्धेः ŚatDū. 50. 7; अनादेरिति। अनादितोऽनुवृत्तस्येत्यर्थः NyāySu. (Ja.) 403B. 12 (*on* ii. 2. 8); अभेदपक्षौ तु न युक्तौ अनुवृत्तव्यावृत्तयोर्विशेष्यविशिष्टयोरभेदायोगात् Nyāyāmṛ. 477B. 6; 639A. 8; **4Biii** uninterrupted (in rule) तत्पुत्रपौत्रनप्तृणामनुवृत्तं तदन्तरम् BhāgP. iv. 1. 9; **4Ci** continued, i.e. prevailing (practice) अमृतदेवेन विज्ञापितमिहविषये समुदयवाह्यापहतखिल[क्षे]त्राणां त्रिदीनारिक्यकुल्यवापविक्रयोनुवृत्तः EI. xv. 143. 7; xxi. 81. 6; xxi. 81. 12; xxiii. 54. 9; विज्ञापितं अ[र्ह]थ मम [पञ्च]महायज्ञप्रवर्तना-यानुवृत्ताप्रदाक्षयनि ... मर्य्यादया दातुम् EI. xv. 133. 6; xv. 133. 8; xv. 139. 12; धर्मो ह्यनुवृत्त आचारः KāśiVṛ. *on* vi. 2. 65; Nyās. i. 953. 13 (*on* 1.2. 67); ii. 359. 17 (*on* vi. 2. 65); LaŚabdeŚe. ii. 288. 3; **4Cii** continued, i.e. extended towards अम्ब अनुवृत्तस्त्वया भगीरथगृहे प्रसादः UttaRāC. 7. 6 (3); **4Ciii** continued, i.e. current वेत्ति स्म तदसौ बाला ... । अनुवृत्तं लिपिज्ञानं यत्स्वदेशे प्रवर्तते PadmP. (Ra.) 24. 24; **4D** entered, appeared यस्मिन्नहनि यर्ह्येव भगवानुत्ससर्ज गाम्। तदैवेहानुवृत्तोऽसावधर्मप्रभवः कलिः BhāgP. i. 18. 6; तमेवान्वपिधीयन्ते लोकाः ... निशायामनुवृत्तायाम् BhāgP. iii. 11. 28; **4E** connected or related अपूर्वमेव चेच्छ्रुतिर्ब्रवीति न क्रियामपि द्वयोरपि प्रयोगतोऽनुवृत्तमेव सा वदेत् NyāyRaMā. 207. 3; **5A** docile, easy दन्तेऽपि दन्तं प्रणिधाय कामम् ... कार्यः प्रयत्नो न तु तेऽनुवृत्ताः (असद्वितर्काः) Saund. 16. 83; **5Bi** obedient, loyal एवमनुवृत्तस्य ...। यदि शाठ्यं गुरुः कुर्यात् स शिष्यमलभाग्भवेत् Hastyāyur. 46. 20 (1. 6); 460. 5 (3. 11); हरेरनुवृत्ता यत्र वर्तन्ते असुराः साधवः सन्ति NyāySu. (Ja.) 646A. 9 (*on* iv. 2. 5); **5Bii** obeyed (महर्षेर्वचनम्) अनुवृत्तमेव PrasaRā. 3. 36(3); **6** who has repeated or learnt अत्र किं स यदशिक्षत सर्वांश्चित्रमागमगणाननुवृत्तः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 4. 18 (comm. शिक्षितवान्); **7** prescribed, cf. **अनुवृत्तधर्मप्रधान** [conforming to the character, Apte]

**अनुवृत्तगुरु** (anuvṛtta-guru) *adj.* who has obeyed (his) preceptor यां काण्वोपनिषच्छलेन ... संचक्रुर्गुरवोऽनुवृत्तगुरवो वृत्तिं सतां शान्तये। अर्थाविष्करणम् ... तस्याः ... प्रक्रम्यते BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 2.

**अनुवृत्तग्रहण** (anuvṛtta-grahaṇa) *n.* comprehension of the common or pervading character ह्यस्तनाद् गकारादद्यतनस्य गकारस्य यद् व्यावृत्तं रूपं तन्न गृह्यते ... अद्योच्चरितेऽपि गकारेऽवश्यं किंचिद् रूपं गृह्यते। व्यावृत्तं चेन्न गृह्यते व्यक्तमनुवृत्तग्रहणम् ŚāstrDī. 142. 20 (*on* i. 1. 6)

**अनुवृत्तजात्यन्तर** (anuvṛtta-jātyantara) *n.* another generic property which is common or pervading अनुवृत्तजात्यन्तरसंगृहीतोपाधिरूपतयेति चेत् तावतैव गवादिव्यवहारसिद्धौ किमन्येन। तथाप्यन्ततोऽनुवृत्तसामान्यं क्वचिदभ्युपगन्तव्यम् NyāyPari. 500. 13.

**अनुवृत्तता** (anuvṛtta-tā) *f.* the state of being common or pervading character उपाधिगतसामान्यवशादेवानुवृत्तता। तस्याः सर्वत्र चेन्नैवं वैलक्षण्यातदाश्रयात् TattvSaṁ. 768; अनुवृत्तता हि गोत्वस्येव सामान्यान्तरस्यापि स्वरूपम् NyāyKa. 315. 12; (प्रत्यभिज्ञायमाना जातिः) प्रत्यभिज्ञायमाना द्रुतादिगकारव्यक्तिष्वनुवृत्ततया गम्यमाना YuktiSneha. 92. 36 (*on* i. 1. 5)

**अनुवृत्तत्व** (anuvṛtta-tva) *n.* **Ai** the state of being what continues to exist प्राचां प्रत्ययानामतिवृत्तत्वात् ... चेतसोऽनुवृत्तत्वात् TattvBi. 46. 6; आश्रयतयोपयुक्तस्य द्रव्यस्य तदाकारविशेषस्य च नाशकाभावादनुवृत्तत्वस्य दुर्निवारत्वात् ŚatDū. 210. 2; लौकिकगानेऽप्यनुवृत्तत्वं ब्रह्मलिङ्गमित्यपि शङ्का निरस्ता ŚivārkaMaDī. i. 356. 24 (*on* i. 2. 13); **Aii** the state of being common or pervading character प्रवृत्त्यभावविरोधस्य सर्वत्रानुवृत्तत्वात् ... प्रवृत्त्यभावविरोधः NyāyMa. 227. 9; अनुवृत्तं सामान्यमित्यप्यलक्षणम्। किमिदमनुवृत्तत्वं नाम KhaṇḍanKhā. 1082. 18; TattvPradī. (Ci.) 192. 10; अनुवृत्तत्वे तस्यैव सद्बुद्धिविषयस्य सामान्य-रूपतोक्तौ पूर्वोक्तदोषानिस्तारात् TarkSaṁ. (Ā.) 9. 12; अनुवृत्तत्वस्यात्मनि प्रत्यभिज्ञा-प्रत्यक्षसिद्धत्वात् Nyāyāmṛ. 399A. 6; अन्यतराध्यासे च विनिगमकमनुवृत्तत्व-व्यावृत्तत्वप्रकाशजडत्वादिकमेव AdvaiSi. 472. 13; स्वयंत्वम् ... स्वयं देवदत्तो गच्छतीति पुरुषान्तरेऽपि व्यवहारेणानुवृत्तत्वात् SiddhāLeSaṁ. 73. 3; ज्ञानज्ञेय-योर्विशिष्टबुद्धौ ज्ञानस्य स्वरूपेणानुवृत्तत्वसत्यत्वादिग्राहकमानवत्वेनाधिष्ठानत्वात् GuruCandr. ii. 77. 10; **B** the state of being what continues (from the previous context) सर्व एव सर्वास्वपि जातिषु समशब्दं प्रयुञ्जानस्य सूत्रकारस्य तदर्थ एवानुवृत्तत्वाल्लक्षणत्वेन विवक्षितः TārkiRa. 248. 6; पूर्वं ज्ञानिद्वेषिणोरनुवृत्त-त्वादत्राप्युभयोरेतदुच्यते इति शङ्का मा भूत् TattvPrakā. 204B. 9 (*on* iv. 1.16)

**अनुवृत्तत्वप्रदर्शन** (anuvṛttatva-pradarśana) *n.* illustration or explaining of the state of being what is common or pervading character अनुवृत्तत्वप्रदर्शनाय घटोऽस्ति पटोऽस्तीत्युक्तम् ŚrutaPra. iA. 99. 16 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तत्वादि** (anuvṛttatvādi) *adj.* the state of being what is common or pervading character etc. अनुवृत्तत्वाद्याकारग्रहणादविकल्पत्वमिति चेत् न, तथा

सति जात्यादिस्वरूपस्याग्रहणे तदभिन्नवस्तूपलम्भासिद्धेः ŚatDū. 83. 19.

**अनुवृत्तत्वावभास** (anuvṛttatvāvabhāsa) *m.* cognition of the state of being what is common or pervading character न हि सूक्ष्ममपि निरीक्षमाणानां सास्नादिसंस्थानतद्वद्वस्तुषु प्रथमपिण्डग्रहणवेलायां तावदनुवृत्तत्वावभासः NītiMā. 40. 24.

**अनुवृत्तदेहादिप्रतिभास** (anuvṛtta-dehādipratibhāsa) *adj.* who has cognition of continued body etc. अनुवृत्तदेहादिप्रतिभासश्च जीवन्मुक्तः Nyāyāmṛ. 638A. 7; AdvaiSi. 890. 9.

**अनुवृत्तद्विजपदार्थ** (anuvṛttadvijapadārtha) *m.* meaning of the word 'twice-born' (*dvija*) which continues (from the previous context) प्रागुक्तरीत्यानुवृत्तद्विजपदार्थमाह। ब्राह्मणस्येति BālamBha. iii. 84. 13 (*on* 3. 36)

**अनुवृत्तद्वैत** (anuvṛtta-dvaita) *n.* duality which has continued to exist एतावत्कालमनुवृत्तद्वैतं तत्त्वविज्ञानोत्तरं क्व गतम् LaCandr. 887. 28.

**अनुवृत्तधर्म** (anuvṛtta-dharma) *m.* **1** common or pervading property धर्मिणामानन्त्येनानुवृत्तधर्मं विना शक्तिग्रहासंभवश्च GuruCandr. i. 364. 20; **2** perscribed duty, cf. **अनुवृत्तधर्मप्रधान.**

**अनुवृत्तधर्मप्रधान** (anuvṛttadharma-pradhāna) *adj.* mainly devoted to the prescribed duties एवं द्विजाग्र्यानुमतानुवृत्तधर्मप्रधानोऽन्यतमोऽवितास्याः BhāgP. iv. 20. 15.

**अनुवृत्तधर्मिन्** (anuvṛtta-dharmin) *m.* substantive which continues from the previous context व्यर्थश्चायं क्लेशः। अनुवृत्तधर्मिसाध्यापेक्षणेनैवेष्टसिद्धेः ŚivārkaMaDī. i. 11. 7 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तधातोस्** (anuvṛtta-dhātos) Gr. verbal form *'dhātoḥ'* which continues( from the previous context) अनुवृत्तधातोरित्यस्य विहितविशेषणत्वेन परशब्देन परस्य कार्यविधानाभावात् LaŚabdeŚe. ii. 449. 5.

**अनुवृत्तधी** (anuvṛtta-dhī) *f.* cognition referring to the common character विषयव्यापिता जातेर्न रूपादिसमत्वतः। नानुवृत्तधियो हेतुरदृष्टादावपीष्टतः TarkSaṁ. (Ā.) 121. 12.

**अनुवृत्तधीहेतुत्व** (anuvṛttadhīhetu-tva) *n.* the state of being the cause of the cognition referring to the common character व्यावृत्तसंस्थानादेरनुवृत्त-धीहेतुत्वेऽतिप्रसङ्गात् NyāySiA. 266. 2.

**अनुवृत्तनिरीक्षण** (anuvṛtta-nirīkṣaṇa) *n.* continuing or following glance कोपदृष्टौ प्रियामन्त्रे अनुवृत्तनिरीक्षणम् AbhinDa. 77.

**अनुवृत्तपद** (anuvṛtta-pada) *n.* **1** word which is continued (from the previous context) सूत्रेष्वनुवृत्तपदानाम् ... अर्थाभेदस्य दृष्टत्वात् ŚivārkaMaDī. ii. 460. 29 (*on* iv. 2. 14); **2** (the term) continued word 'स्वादिषु' इति सूत्रे अनुवृत्तपदपदस्य संज्ञापरताया एव दृष्टत्वात् LaŚabdeŚe. i. 54. 9.

**अनुवृत्तपीनबाहु** (anuvṛttapīna-bāhu) *adj.* who has taperingly round and stout arms तरलिका ... दीर्घानुवृत्तपीनबाहुना ... गन्धर्वदारकेण केयूरकनाम्नानुगम्यमाना प्रत्यूषस्येव प्रादुरासीत् Kād. 179. 9.

**अनुवृत्तप्रतिभास** (anuvṛtta-pratibhāsa) *m.* cognition referring to the common character सर्वत्रानुवृत्तप्रतिभासप्रवेदनीयस्य सामान्यस्यापह्नोतुमशक्यत्वात् PrakaPañ. 336. 12; NyāyMa. 291. 2.

**अनुवृत्तप्रतीति** (anuvṛtta-pratīti) *f.* cognition referring to the common character अनुवृत्तप्रतीतिव्यवहारयोः संस्थानसादृश्यमेव निबन्धनम् NyāySiA. 265. 29.

**अनुवृत्तप्रत्यय** (anuvṛtta-pratyaya) *m.* cognition referring to the common character कः पुनर्गोत्वस्य स्वो विषयः। यत्र गोत्वं वर्तते क्व पुनर्गो(?र्गो)त्वं वर्तते यत्र गोत्वनिमित्तोऽनुवृत्तप्रत्ययो भवति NyāyVār. 319. 5 (*on* ii. 2. 65); अनुवृत्तप्रत्ययः किमालम्बनः SarvaDaSaṁ. 2. 141; क्रियास्वपि जातिरालक्ष्यते। सैव धातुवाच्या। पचतीत्यादावनुवृत्तप्रत्ययस्य प्रादुर्भावात् SarvaDaSaṁ. 13. 243; शौक्ल्यादेर्व्यावृत्तत्वेऽनुवृत्तप्रत्ययो विरुध्येत NyāySu. (Ja.) 494B. 13 (*on* iii. 2. 1); द्रव्यमिदमित्यनुवृत्तप्रत्यये सत्येव नायं गुणो नेदं कर्मेति विशेषप्रत्ययः Upask. 51. 14 (*on* i. 2. 3)

**अनुवृत्तप्रत्ययकारण** (anuvṛttapratyaya-kāraṇa) *n.* cause of the cognition referring to the common character किमिदं सामान्यं किमनुवृत्तप्रत्ययकारणम् TattvPradī. (Ci.) 192. 10; जातिस्वीकारवादिनापीयं जातिरित्यनुवृत्त-प्रत्ययसिद्धये कश्चिदुपाधिरेष्टव्यः तथा च सार्वत्रिकः स एवानुवृत्तप्रत्ययकारणमस्तु TattvPradī. (Ci.) 311. 11; अनुवृत्तप्रत्ययकारणं सामान्यम् KhaṇḍanKhā. 1079. 11.

**अनुवृत्तप्रत्ययनिमित्त** (anuvṛttapratyaya-nimitta) *n.* cause of the cognition referring to the common character गुणेषु नित्येष्ववस्थारूपेषु चानुवृत्त-प्रत्ययनिमित्तं किमिति चिन्त्यम् NyāyPari. 500. 3.

**अनुवृत्तप्रत्ययनिमित्तत्व** (anuvṛttapratyayanimitta-tva) *n.* the state of being the cause of the cognition referring to the common character न गुणत्वम्, नापि कर्मत्वम्। अनुवृत्तप्रत्ययनिमित्तत्वाभावाद्य न सामान्यम् PrakaPañ. 268.6; द्रव्यम् ... न गुणकर्मणी। नापि सामान्यम्। अनुवृत्तप्रत्ययनिमित्तत्वाभावात् TantrRaha. 20. 26.

**अनुवृत्तप्रत्ययप्रमाणक** (anuvṛttapratyayapramāṇa-ka) *adj.* which has the cognition referring to the common character as the authority or means किमिदं सामान्यं किमनुवृत्तप्रत्ययकारणमुतानुवृत्तप्रत्ययप्रमाणकम् TattvPradī. (Ci.) 192. 10.

**अनुवृत्तप्रत्ययबोध्या** (anuvṛttapratyaya-bodhyā) *adj.* (*f.*) cognisable through the cognition referring to the common character अनुवृत्तप्रत्ययबोध्या परममहत्परिमाणेषु परममहत्त्वं जातिः TattvPradī. (Ci.) 198. 3.

**अनुवृत्तप्रत्ययमात्र** (anuvṛttapratyaya-mātra) *n.* cognition referring to the common character in general पूर्वमनुवृत्तप्रत्ययमात्रं पक्षीकृतम् TātpaṬ. (Vā.) 495. 9 (*on* ii. 2. 68)

**अनुवृत्तप्रत्ययसिद्धि** (anuvṛttapratyaya-siddhi) *f.* establishment of the cognition referring to the common character किंच जातिस्वीकारवादिनापीयं जातिरियं जातिरित्यनुवृत्तप्रत्ययसिद्धये कश्चिदुपाधिरेष्टव्यः TattvPradī. (Ci.) 311. 11.

**अनुवृत्तप्रत्ययालम्बन** (anuvṛttapratyayālambana) *adj.* based on the cognition referring to the common character अनुवृत्तप्रत्ययालम्बनं सामान्यम् PrakaVi. 506. 17.

**अनुवृत्तप्रत्ययालम्बनत्व** (anuvṛttapratyayālambana-tva) *n.* the state of being based on the cognition referring to the common character संप्रतिपन्नं च परैरप्येतत् संस्थानमुपाधेरनुवृत्तप्रत्ययालम्बनत्वं च NyāyKu. 156. 21.

**अनुवृत्तप्रयोग** (anuvṛtta-prayoga) *n.* usage referring to the common character स्वरूपव्यावृत्तशब्दयोरिव भेदशब्दस्यानुवृत्तप्रयोगसंभवात् ŚrutaPra. iA. 124. 29 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तप्रयोजकान्वेषणा** (anuvṛttaprayojakānveṣaṇā) *f.* search for the common conducive or effective factor कथंतरां च ... अनुवृत्तप्रयोजकान्वेषणा कथंतमां च प्रवृत्त्यभावविरोधे संगतिस्वीकारः NyāyMa. 241. 3.

**अनुवृत्तप्रातिपदिक** (anuvṛtta-prātipadika) *n.* nominal stem which is continued (from the previous context) क्रीतात्। करणादिति वक्तव्ये पूर्वग्रहणादनुवृत्तप्रातिपदिकरूपान्यपदार्थेऽवयववाचिपूर्वशब्देन बहुव्रीहिः LaŚabdeSe. i. 401. 17.

**अनुवृत्तप्रेरणा** (anuvṛtta-preraṇā) *f.* common instigation or impellent force अनुवृत्तप्रेरणामात्र एव लिङादिसंगतिराश्रयणीया NyāyMa. 246. 1.

**अनुवृत्तबुद्धि** (anuvṛtta-buddhi) *f.* knowledge referring to the common character यदि च शब्दः शब्द इत्यनुवृत्तबुद्धेः श्रोत्रगम्यत्वोपाधिकृतत्वमुच्यते तर्हि गवादावप्येकबुद्धेः ... गोत्वादिजातिनिह्नवो बौद्धवन्मन्तव्यः NyāyMañ. i. 204. 11; i. 276. 9; अनुवृत्तबुद्धिः व्यावृत्तबुद्धिः इहेति बुद्धिरित्येव हि सामान्यादित्रये प्रमाणम् Kiraṇā. 30. 18; Upask. 51. 6 (*on* i. 2. 3)

**अनुवृत्तबुद्धिजनकत्व** (anuvṛttabuddhijanaka-tva) *n.* the state of being the producer of the knowledge referring to the common character एकस्यैव वस्तुनो विशेषबलेन व्यावृत्तानुवृत्तबुद्धिजनकत्वेन विशेषसामान्यरूपतोपपत्तेः NyāySu. (Ja.) 494B. 6 (*on* iii. 2. 1)

**अनुवृत्तबुद्धिनिमित्तत्व** (anuvṛttabuddhinimitta-tva) *n.* the state of being the instrumental cause of the knowledge referring to the common character न च व्यावृत्तेश्च अनुवृत्तबुद्धिनिमित्तत्वम् (सामान्यम्) TarkSaṁ. (Ā.) 121. 9.

**अनुवृत्तबुद्धिव्यवहारविषय** (anuvṛttabuddhivyavahāra-viṣaya) *m.* object of the knowledge and usage referring to the common character अयं सास्नादिमान् अयमपि सास्नादिमान् ... इति सास्नादिरनुवृत्तबुद्धिव्यवहारविषयो दृश्यते ŚrutaPra. iA. 126. 12 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तबुद्धिहेतुत्व** (anuvṛttabuddhihetu-tva) *n.* the state of being the cause of the knowledge referring to the common character वक्ष्यमाणमपि वैधर्म्यमनुवृत्तबुद्धिहेतुत्वात् साधर्म्यं च भवति SarvaDaKau. 10. 23.

**अनुवृत्तभाग** (anuvṛtta-bhāga) *m.* portion or aspect which is common or pervading एकतरत्र, व्यावृत्तानुवृत्तभागयोर्मध्यादेकत्रेत्यर्थः Bhāsk. ii. 130. 16 (*on* ii. 3. 14)

**अनुवृत्तभागगत** (anuvṛttabhāga-gata) *adj.* pertaining to the portion or aspect which is common or pervading भेदाभेदयोः— अनुवृत्तभागगतस्य भेदस्याभेदस्य च Bhāsk. ii. 130. 20 (*on* ii. 3. 14)

**अनुवृत्तमनोज्ञजङ्घ** (anuvṛttamanojña-jaṅgha) *adj.* whose shanks are taperingly round and handsome संचिन्तये … मुकुन्दम् … चारुजानुमनुवृत्तमनोज्ञजङ्घम् PadmP. iv. 99. 34; PañcaRā. (Nā. ) iii. 5. 14.

**अनुवृत्तमर्यादास्थिति** (anuvṛtta-maryādāsthiti) *f.* rule of custom (regarding the sale of the cultivated land) which was prevalent विष्णुणा(?) विज्ञापिता इह खाद.:(टा?)पारविषयेनुवृत्तमर्य्यादास्थि[ति] … लभ्य[ते] EI. xvii. 347. 7.

**अनुवृत्तमार्गानुसारिन्** (anuvṛttamārgānusār-in) *adj.* who follows the (earlier) followed path रुद्रसेनस्य सूनोः पूर्व्वराजानुवृत्तमार्ग्गाणु(?नु)सारिणः EI. ix. 270. 20.

**अनुवृत्तयु** (anuvṛtta-yu) Gr. nominal stem ending in *ī* or *ū* which is continued (from the previous context) अनुवृत्तयुभ्यां शेषपदार्थस्य विशेषणात्तदन्तलाभः LaŚabdeŚe. i. 238. 5.

**अनुवृत्तरूप** (anuvṛtta-rūpa) *n.* form which is common or pervading क्वचिदनुवृत्तरूपाङ्गीकारे तत्र वस्तुशब्दः स्वाभाविको भवेत् YuktiSneha. 99. 38 (*on* i. 1. 5).

**अनुवृत्तवत्** (anuvṛtta-vat) *adv.* like the continued one जीवन्मुक्तेर-जीवन्मुक्तेश्च न विशेषं पश्यामः। … निवृत्तावप्यनुवृत्तवद् भातीति चेन्न ŚatDū. 137. 26.

**अनुवृत्तविकल्प** (anuvṛtta-vikalpa) *m.* determinate knowledge referring to the common character एकं हि वस्तुनो रूपमितरत्कल्पनामयम्। नानुवृत्तविकल्पेषु विस्रम्भ उचितः सताम् NyāyMañ. i. 275. 8.

**अनुवृत्तविकल्पबल** (anuvṛttavikalpa-bala) *m.* [Inst.] on the basis or strength of the determinate knowledge referring to the common character ननु तत्र धूमो धूम इत्यनुवृत्तविकल्पबलेन कल्पितम् … सामान्यमभ्युपगतम् NyāyMañ. i. 179. 28.

**अनुवृत्तविभाषा** (anuvṛtta-vibhāṣā) *f.* the term 'option' (*vibhāṣā* ) which is continued (from the previous context) एकविभक्ति चापूर्वनिपात इत्यत्रानुवृत्तविभाषाग्रहणस्य व्यवस्थितविभाषाविज्ञानादुपसर्जनसंज्ञाया अभावः कृतः PariVṛ. (Sī.) 54. 4; अनुवृत्तविभाषाग्रहणस्य व्यवस्थितविभाषया दीर्घादिवाग्नीशब्दात् षत्वमुक्तम् PariVṛ. (Sī.) 165. 13.

**अनुवृत्तविशेषणीभूत** (anuvṛtta-viśeṣaṇībhūta) *adj.* which (non-attribute) has become the attribute due to its being continued (from the previous context) सूत्रत्वात् बलादेरित्यनुवृत्तविशेषणीभूतवत्पदार्थस्य तकारेण विशेषणात् तकाररूपबलादेरिति LaŚabdeŚe. ii. 522. 8.

**अनुवृत्तव्यञ्जकत्व** (anuvṛttavyañjaka-tva) *n.* the state of being what indicates the common or pervading character व्यावृत्तानामनुवृत्तव्यवहारविषयत्वे … विषयव्यवस्था भज्येतेति चेत् व्यावृत्तानामनुवृत्तव्यञ्जकत्वे … तद्व्यक्तिः किं न स्यात् NyāyPari. 500. 23; व्यावृत्तसंस्थानादेरनुवृत्तधीहेतुत्वेऽतिप्रसङ्गादिति चेत्, व्यावृत्तानां संस्थानानामनुवृत्तव्यञ्जकत्वे कथं नातिप्रसङ्गः NyāySiA. 266. 2.

**अनुवृत्तव्यवहार** (anuvṛtta-vyavahāra) *m.* usage referring to the common character घटाद्भिन्न इत्यनुवृत्तव्यवहारस्यानुवृत्तोपाध्यभावान्निर्विषयव्यवहारायोगाच्च ŚatDū. 90. 9.

**अनुवृत्तव्यवहारविषयत्व** (anuvṛttavyavahāraviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of the usage referring to the common character व्यावृत्तानामनुवृत्तव्यवहारविषयत्वे … विषयव्यवस्था भज्येतेति चेत् व्यावृत्तानामनुवृत्तव्यञ्जकत्वे … तद्व्यक्तिः किं न स्यात् NyāyPari. 500. 22.

**अनुवृत्तव्यवहारसंभव** (anuvṛttavyavahāra-sambhava) *m.* possibility of the usage referring to the common character तत्तद्व्यञ्जकवशादेव तत्र तत्र ॰ानुवृत्य(अनुवृत्त?)व्यवहारसंभवे तत्तज्जातिकल्पनायोगाच्च कु(तः) सामान्यसिद्धिः TarkSaṁ. (Ā.) 121. 13.

**अनुवृत्तव्यवहारसिद्धि** (anuvṛttavyavahāra-siddhi) *f.* establishment of the usage referring to the common character यथानुवृत्तव्यवहारसिद्धिं यथावभासं कथयन्ति बाह्याः। तथैव भेदव्यवहारयोगं वदन्ति वेदान्तविवेकभाजः BrahmSi. 73. 20.

**अनुवृत्तव्यवहारोपपत्ति** (anuvṛttavyavahāropapatti) *f.* tenabilility of the usage referring to the common character सास्नादिमत्त्वधर्मस्यैकस्य सर्वत्र प्रतिभासोऽ[illegible]तीति चेत्, कृतं तर्हि जात्या, तत एवानुवृत्तव्यवहारोपपत्तेः TattvPradī. (Ci. )3[illegible]. 4.

**अनुवृत्तव्यावृत्तप्रत्यय** (anuvṛttavyāvṛtta-pratyaya) *m.* cognition regarding what continues and what discontinues (*lit.* excludes) ह्रस्वोऽकारो दीर्घोऽकार [illegible]नुवृत्तव्यावृत्तप्रत्ययद्वये अकारस्य … भेदाभेदानङ्गीकारात् PrakaVi. 444. 24.

**अनुवृत्तव्यावृत्तरूप** (anuvṛttavyāvṛtta-rūpa) *adj.* of the nature of (being) what is common and what is exclusive के धर्माः … साधर्म्यवैधर्म्यरूपा अनुवृत्तव्यावृत्तरूपाः Kiraṇā. 6. 1.

**अनुवृत्तव्यावृत्तरूप** (anuvṛttavyāvṛtta-rūpa) *n.* [Inst.] in the form of being what is common and what is exclusive अद्वितीयत्वादेव संविदोऽपि नित्यत्वम्। न च संविद्विषयावभिन्नौ, प्रत्यक्त्वाप्रत्यक्त्वरूपेण अनुवृत्तव्यावृत्तरूपेण चात्यन्तविलक्षणत्वात् VivaPraSaṁ. 92. 6.

**अनुवृत्तव्यावृत्तरूपत्व** (anuvṛttavyāvṛttarūpa-tva) *n.* the state of being of the form of what is common and what is exclusive ज्ञानज्ञेये नाभिन्ने, अनुवृत्तव्यावृत्तरूपत्वात् PrakaVi. 538. 24.

**अनुवृत्तव्यावृत्तविषयत्व** (anuvṛttavyāvṛttaviṣaya-tva) *n.* the state of being what refers to the common and exclusive characters अनुवृत्तव्यावृत्तविषयत्वसाम्याद् ब्राह्मणपरिव्राजकशब्द उपचरितः VedāntKa. 351. 15 (*on* iii. 1. 11)

**अनुवृत्तव्यावृत्तव्यवहार** (anuvṛttavyāvṛtta-vyavahāra) *m.* usage referring to the common and exclusive characters न हि (अनुवृत्तव्यावृत्तविज्ञानयोः) तयोरभावेऽनुवृत्तव्यावृत्तव्यवहारसंभवः BrahmSi. 59. 22.

**अनुवृत्तव्यावृत्तसत्त्वद्वय** (anuvṛttavyāvṛtta-sattvadvaya) *n.* pair of existences that are common and exclusive न च सन् घट इत्यादावनुवृत्तव्यावृत्तसत्त्वद्वयग्राहिप्रत्ययभेदो दृश्यते PrakaVi. 433. 22.

**अनुवृत्तव्यावृत्ताकार** (anuvṛttavyāvṛttākāra) *m.* common and exclusive forms or characteristics इयं गौरिति पदयोः … सामानाधिकरण्येनानुवृत्तव्यावृत्ताकारबोधकत्वेन भेदाभेदसिद्धिः BhāṭṭCin. i. 18. 17 (*on* i. 1. 4)

**अनुवृत्तव्यावृत्ताकारात्मक** (anuvṛttavyāvṛttākārātma-ka) *adj.* of the nature of common and exclusive forms तदपि न पेशलं प्रत्यक्षेण हि अनुवृत्तव्यावृत्ताकारात्मकवस्तुन एव प्रकाशनात् SyādvāMañ. 13 (130)

**अनुवृत्तव्यावृत्तान्वयव्यतिरेक** (anuvṛttavyāvṛttānvayavyatireka) *m.* positive and negative concomitance between what is common and what is exclusive (तर्कः) अनुवृत्तव्यावृत्तान्वयव्यतिरेकोऽपि पञ्चमः SiddhāBi. 132. 1.

**अनुवृत्तव्यावृत्ताभ** (anuvṛttavyāvṛttābha) *adj.* of the nature of what is common and what is exclusive विद्येते तावदनुवृत्तव्यावृत्ताभे द्वे विज्ञाने BrahmSi. 59. 21.

**अनुवृत्तव्यावृत्तावग्रह** (anuvṛttavyāvṛttāvagraha) *adj.* of the nature of what is common and what is exclusive असति वस्तुभेदे अयथार्थमप्यनुवृत्तव्यावृत्तावग्रहं व्यावहारिकं विज्ञानं नोदेतुमर्हति BrahmSi. 62. 22.

**अनुवृत्तव्यावृत्तावभासिन्** (anuvṛttavyāvṛttāvabhās-in) *adj.* (used as noun) what appears as common and as exclusive न च सत्त्ववर्णत्वाद्यपह्नवः साधुः, सर्वसामान्यापह्नवप्रसङ्गात् न हि सामान्यविशेषान्तरकल्पनेऽपि निबन्धनमस्त्यन्यदतोऽनुवृत्तावभासिनः (v.l. ॰त्तव्यावृत्तावभासिनः comm.) प्रख्यानात् SphoṭSi. 24. 3.

**अनुवृत्तशब्द** (anuvṛtta-śabda) *m.* word which has continued (in the same sense) बहुषु प्रयोगेष्वनुवृत्तशब्दस्यानुवृत्तार्थेन संबन्धम्… गृहीत्वा … निश्चिनोति ŚrutaPra. iB. 86. 14 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तसत्ता** (anuvṛtta-sattā) *f.* existence which is common उपपत्तिसहस्रेणापि व्यावृत्तानुवृत्तसत्ताविशिष्टयोरैक्यसमर्थनायोगात् ŚivārkaMaDī. i. 126. 15 (*on* i. 1. 2)

**अनुवृत्तसत्स्वरूप** (anuvṛtta-satsvarūpa) *m.* existent, i.e. real nature which is continuous अस्ति हि घटपटादौ सदिदं सदिदमित्यनुवृत्तसत्स्वरूपानुभवः BhedaDhi. 115. 1.

**अनुवृत्तसमास** (anuvṛtta-samāsa) *m.* the term 'compound' (*samāsa*) continued ( from the previous context) अनुवृत्तसमासग्रहणेनोत्तरपदाक्षेपेऽपि कृधातुरूपे उत्तरपदे इत्यर्थापत्तौ अयस्कृद् इत्यादावेव स्यात् LaŚabdeŚe. i. 342. 24.

**अनुवृत्तसहित** (anuvṛtta-sahita) *adj.* associated with, i.e. qualified by that which is continued (from the previous context) 'पूर्वोऽभ्यासः' इत्यस्य एकाच इत्यनुवृत्तसहितस्य कार्यदेशे संनिधानम् LaŚabdeŚe. ii. 514. 9.

**अनुवृत्तसाध्य** (anuvṛtta-sādhya) *adj.* probandum which is continued (from the previous context ) अध्याहृतपक्षे परमेश्वर इत्यनुवृत्तसाध्यं योजयित्वा सूत्रं तत्र हेतुसमर्पकत्वेन व्याचष्टे ŚivārkaMaDī. i. 299. 21 (*on* i. 2. 1)

**अनुवृत्तसामान्य** (anuvṛtta-sāmānya) *n.* universal or generic nature which is common or pervading अनुवृत्तजात्यन[illegible]रसंगृहीतोपाधिरूपतयेति चेत् … तथाप्यन्ततोऽनुवृत्तसामान्यं क्वचिदभ्युपगन्तव्यम् NyāyPari. 500. 14.

**अनुवृत्तसि** (anuvṛtta-si) Gr. the term *si* which has continued (from the previous context) 'सः स्यार्धधातुके' इत्यतोऽनुवृत्तसीत्येतद्बोधितसकारस्य प्रत्ययाद्यवयवस्यैव संभवेन फलितमाह LaŚabdeŚe. ii. 444. 14.

**अनुवृत्तसुखसामान्यलक्षण** (anuvṛttasukhasāmānya-lakṣaṇa) *adj.* characterised by continued happiness in general पशुपुत्रान्नाद्यादिनानासुखसाधनेषु अनुवृत्तसुखसामान्यलक्षणः सर्वापेक्षितः स्वर्गः परिकल्प्यते TantrRaha. 58. 14.

**अनुवृत्तस्वरूपा** (anuvṛtta-svarūpā) *adj.* (*f.*) having common or pervading nature अनुवृत्तस्वरूपाया जातेर्ग्रहणमेकपिण्डमात्रग्रहणे न संभवति ŚatDū. 86. 29.

**अनुवृत्तहाटक** (anuvṛtta-hāṭaka) *n.* gold which is pervading कटकस्य कुण्डलादिष्वनुवृत्त्यभ्युपगमे तेष्वनुवृत्तहाटकादभेदाभावः स्यात् VedāntKa. 71. 12 (*on* i. 1. 4)

**अनुवृत्तहेमन्** (anuvṛtta-heman) *n.* gold which is pervading यदि हेम्नः सकाशात् कुण्डलादीनां भेदाभेदौ तर्हि तेषामनुवृत्तहेम्नः सकाशाद् अभेदादितरेतरव्यावृत्तिर्न स्यात् VedāntKa. 72. 10 (*on* i. 1. 4)

**अनुवृत्ता** (anuvṛttā) *f.* name of a daughter of Ṛṣā and Krodhavaśa and wife of Pulaha ऋषयः (? ऋषायाः) ...। तस्या दुहितरः पञ्च ...। मीना माता तथा वृत्ता परिवृत्ता तथैव च। अनुवृत्ता तु विज्ञेया VāyuP. ii. 8. 285; BrahmāṇḍP. ii. 7. 414; मण्डूकानां विकाराणि ह्यनुवृत्ता व्यजायत BrahmāṇḍP.ii.7.418.

**अनुवृत्तांश** (anuvṛttāṁśa) *m.* part or aspect which continues to exist (जीवति चेन्न मुक्तः, मुक्तश्चेन्न जीवतीति न कथंचिदपि जीवन्मुक्तिसंभवतीति) यत्तु चक्रभ्रमादिदृष्टान्तेनानुवृत्तांशस्य स्वयमेव विलय इति तदपि ... बाधितानुवृत्तिभङ्गे निरस्तम् ŚatDū. 138. 13.

**अनुवृत्ताकार** (anuvṛttākāra) *m.* form or nature which is common or pervading रुचकस्वस्तिके परस्परव्यावृत्ते वस्तुनी स्वीक्रियेते, तदा सुवर्णमपि ताभ्यां परस्परव्यावृत्ताभ्याम् अनुवृत्ताकारेण विलक्षणमेव PrakaVi. 1012. 12; एकस्य वस्तुनो द्वाभ्यामाकाराभ्यां भेदाभेदौ इति निरूपणीयम्। तत्राहित्वमनुवृत्ताकारः कुण्डलत्वं व्यावृत्ताकारः VedāntKa. 382. 4 (*on* iii. 2. 6)

**अनुवृत्ताकारजाति** (anuvṛttākāra-jāti ) *f.* generic property of common or pervading form or nature न ह्यनुवृत्ताकारजातिग्रहणमेकपिण्डग्रहणे संभवति ŚatDū. 86. 24.

**अनुवृत्ताकारज्ञान** (anuvṛttākāra-jñāna) *n.* knowledge of common form or nature अनुवृत्ताकारज्ञानादपि तन्निवृत्त्यापत्तेः AdvaiSi. 394. 7.

**अनुवृत्ताकारता** (anuvṛttākāra-tā) *f.* the state of having the common or pervading form or nature प्रथमपिण्डग्रहणे गोत्वादेरनुवृत्ताकारता न प्रतीयते BrahmSūBh. (Rā.) 29. 11 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्ताकारदर्शन** (anuvṛttākāra-darśana) *n.* perception of common or pervading form or nature तत्र तत्र प्रयोगविषयेष्वनुवृत्ताकारदर्शनात् अननुगताकारप्रयोजकत्वाश्रयणेन क्वचित् लाक्षणिकत्वं वक्तुमयुक्तम् ŚrutaPra. iB. 64. 16 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्ताकारप्रत्यय** (anuvṛttākāra-pratyaya) *m.* knowledge of common or pervading form or nature न परमाणुषु चतुर्विधेषु पार्थिवाप्यतैजसवायवीयेषु जातिराश्रिताभिमता, अनुवृत्ताकारप्रत्ययवियोगात् PrakaPañ. 64. 6.

**अनुवृत्ताकारबुद्धि** (anuvṛttākāra-buddhi) *f.* knowledge of common or pervading form or nature विशेषेष्वनुवृत्ताकारबुद्धिनिमित्तं सामान्यम् JaineVyā. 21. 29 (*on* i. 1. 99)

**अनुवृत्ताकारबुद्धिविषयत्व** (anuvṛttākārabuddhiviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of the knowledge of common or pervading form or nature गवयगतानां गुणावयवसामान्यानां गवाश्रितत्वाकारेण निरूप्यमाणानाम् ... तदित्यनुवृत्ताकारबुद्धिविषयत्वम् MānaMe. 286. 8.

**अनुवृत्ताकारसंदेह** (anuvṛttākāra-sandeha) *m.* doubt regarding the common or pervading form or nature नैवमयं गौरयमपि गौरिति। तत्कस्य हेतोः। अनुवृत्ताकारसंदेहादेव NyāyKu. 153. 11.

**अनुवृत्ताकारावभासिनी** (anuvṛttākārāvabhāsinī) *adj.* (*f.*) appearing, i.e. referring to the common or pervading form or nature भिन्नेषु यदभिन्ना जातिरुपेयते, तत्रानुवृत्ताकारावभासिनी बुद्धिरेव निबन्धनम् PrakaPañ. 64. 7; 65.1; 230. 4; NītiMā. 40. 23.

**अनुवृत्ताख्यात** (anuvṛttākhyāta) *adj.* (used as noun) a variety of sentence (*lit.* having the verb that has been continued from the previous context) वाक्यं दशधा। एकाख्यातम्, अनेकाख्यातम् ... अनुवृत्ताख्यातम् KāvyMī. 23. 10.

**अनुवृत्ताङ्ग** (anuvṛttāṅga) *adj.* having taperingly round structure संदधे राघवानुजः। ... रावणात्मजदारणम्। सुपत्रमनुवृत्ताङ्गम् ... शरीरान्तकरं शरम् Rāmā. vi. 78. 25.

**अनुवृत्ताङ्ग** (anuvṛttāṅga) *n.* (crude)base of a verb which is continued (from the previous context) 'क्रमः' इति सूत्रेऽनुवृत्ताङ्गस्य परस्मैपदपरशिन्निरूपितस्यैव ग्रहणेन हेर्लुक्यपि तन्निरूपिताङ्गस्य कार्याभावेन 'न लुमता' LaŚabdeŚe. ii. 515. 14.

**अनुवृत्तात्मन्** (anuvṛttātman) *adj.* of common or pervading nature अथ मतं करोतीत्यन्विताभासप्रत्ययविषयतया अनुवृत्तात्मा ... धात्वर्थेभ्योऽन्यो भावनापदार्थ इति तदसत् BhāvanāVi. 41. 3.

**अनुवृत्तादिव्यपदेश** (anuvṛttādi-vyapadeśa) *m.* designation, i.e. usage as being common or pervading etc. सर्वत्र संग्रहः कथमिति चेत् तत्तत्स्वभावविशेषादेव। तेषामनुवृत्तादिव्यपदेशः कथमिति चेत् ŚatDū. 104. 12.

**अनुवृत्ताननुवृत्त** (anuvṛttānanuvṛtta) *adj.* (used as noun) what is common and uncommon or what is pervading and non- pervading (one of the options, lack of which is used for determining *nityasamajāti*) °अनुवृत्ताननुवृत्तविशेषणाविशेषण° ... °विकल्पोपक्रमाः संगृहीता भवन्ति TārkiRa. 300. 11.

**अनुवृत्तार्थग्राहिणी** (anuvṛttārtha - grāhiṇī) *adj.* (*f.*) perceiving the common or pervading referent, i.e. nature नानुवृत्तार्थग्राहिणी नेत्रधीः NyāyMañ. i. 275. 4.

**अनुवृत्तार्थान्तराभाव** (anuvṛttārthāntarābhāva) *m.* absence of any other common or pervading referent सच्छब्दवाच्यस्य वस्तुनो व्यावृत्तत्वादनुवृत्तार्थान्तराभावाच्च ŚrutaPra. iA. 134. 9 (*on* i. 1.1)

**अनुवृत्तावभासिन्** (anuvṛttāvabhās-in) *adj.* ( used as noun) what appears as continuous or common न च सत्त्ववर्णत्वाद्यपह्नवः साधुः सर्वसामान्यापह्नवप्रसङ्गात् न हि सामान्यविशेषान्तरकल्पनेऽपि निबन्धनमस्त्यन्यदतोऽनुवृत्तावभासिनः प्रख्यानात् SphoṭSi. 24. 3.

**अनुवृत्ताशौचासिद्धि** (anuvṛttāśaucāsiddhi) *f.* non - establishment of continued impurity भागवतस्य ... सम्यगधिगतवेदान्तस्य ब्रह्मवित्त्वेन सद्यःशौचविधानादनुवृत्ताशौचासिद्धेः कथं कर्मविलोपः PāñcRāRa. 169. 16.

**अनुवृत्ति** (anu - vṛtti) *f.* **1Ai** reinstallation, restoration **ii** continued existence, i.e. persistence, continuation **iii** pervasion, comprehensiveness, commonness or permeation **iv** continued or prevalent practice **Bi** continuation or supplying ( of a word or idea from previous context) **ii** continued appearance ( of word) **iii** primary signification or denotation **C** carrying forward **D** continuation, i.e. inclusion (as heir) **E** continuation ( of lineage or family) **2Ai** repetition **ii** repetition, i.e. mentioning **iii** recurrence **B** resumption **3A** obedience, devotion, regard, respect **Bi** the act of attending upon, attendance **ii** (subsistence through) service **4Ai** carrying on, i.e. performing **ii** following, practising, observing **Bi** good conduct or noble behaviour **ii** acting in accordance with **iii** compliance with, acting favourably **C** gratification, i.e. appreciation **D** admitting, accepting **5A** following, going after **Bi** following or functioning accordingly **ii** following, i.e. adopting **iii** imitation or reflection **iv** function or disposition ( of mind) **C** conformity **6Ai** name of one of the features of dramatic composition **ii** name of a dramatic embellishment **Bi** name of one of the conditions of the description of seasons **ii** name of one of the limbs or parts of minor dramas **7** the term *anuvṛtti* **1Ai** reinstallation, restoration धीतवैषा यद् रात्रिः। तद् यत् पुनर्नितुन्नछन्दो भवति रसमेवास्यामेतद् दधाति। रसस्यैवेषानुवृत्तिः JaimiBr. 1. 217; आहारवैषम्यादस्वास्थ्यम्। तस्य ... °वीर्यविपाकप्रभावकर्माणीच्छामि ज्ञातुम्, न ह्यनवबुद्धस्वभावा भिषजः स्वस्थानुवृत्तिं रोगनिग्रहणं च कर्तुं समर्थाः SuśruS. i. 46. 3; **1Aii** continued existence, i.e. persistence, continuation नैवावृत्तिं नानुवृत्तिं कदाचित् प्राप्नोत्युग्रोऽनन्ततेजा विशिष्टः MahāBhā. vii. App. I. 8(236); अध्यर्धमार्गे परबाणलूना धनुर्भृतां हस्तवतां पृषत्काः। संप्रापुरेवात्मजवानुवृत्त्या पूर्वार्धभागैः फलिभिः शरव्यम् RaghuVa. 7. 45; (अस्मत्पुण्योदयाद्) अनेन लघुपतनकेनाहं स्नेहानुवृत्त्यानुगृहीतः PañcT. 2.50(3) (239.8); Hitopa.1. 116(2); बाधितानुवृत्त्या मध्यविवेकतोऽप्युपयोगः Sāṁkhya-PraSū. 3. 77; तत्र तत्रावशिष्टं यद् गुणानां द्वियुगं मुने। अनुवृत्तिं भजत्येव तत्र तत्र यथायथम् AhirbuS. 5. 20; तत्रानुवृत्तिर्यदि चेन्मृषार्थे न निद्रया मुक्त इतीष्यते ध्रुवम् ViveCū. 458; शुक्तीदमंशवद् रूप्यस्य स्वकीयसद्रूपेण ज्ञानविषयत्वे ज्ञानहेतुत्वं प्रत्यक्षत्वं बाधकज्ञानेऽनुवृत्तिश्च इदमंशवदेव IṣṭaSi. 256.

22; कमण्डलुनोपनयनोत्तरकालानुवर्तिना तुल्यवन्निर्देशात्तेषामप्युत्तरत्रानुवृत्तिः प्रतीयते ManuBh. i.109. 16 (*on* 2. 64); ब्रह्मचर्यस्य तद्धर्माणां च यावद्ग्रहणमनुवृत्तिः ManuBh. i. 132. 11 (*on* 2. 108); उत्सवानां चापूर्वाणां प्रवर्तनम् प्रवृत्तानामनुवृत्तिः ManuBh. ii. 20. 3 (*on* 7. 56); येऽपि चैकमिदं विज्ञानं मिथ्याभूतमित्यास्थिषतः तेऽपि ... नेदमंशस्य मिथ्याभावं वदितुमीशते ...। बाधकप्रत्ययदशायामपीदमंशस्यानुवृत्तेः PrakaPañ. 126. 14; लिङ्गस्य पुनरनुवृत्तावप्यप्रत्यक्षत्वान्न व्यभिचारित्वम् ĀtmaSi. 55. 11; (सम्यक्त्वम्) उपलभ्यात्मनश्चार्वी चारित्रे साधुसंपादनसारः संस्कार इव जीवेषु जन्मान्तरेऽपि न जहात्यात्मनोऽनुवृत्तिम् YaśasCam. ii. 274. 2; आचार्यक-विध्यर्थता तु तदुपकारजननोत्तरकालमनुवृत्तावपि न विरुद्धा NayaVi. 22. 3 (*on* i. 1.1); चिरं संदर्शनाभावादप्रफुल्लं बृहद्वचः। चिरकालानुवृत्तिस्तु स्वप्नो जाग्रदिवोदितः [2]MahāU. 5. 17; शरीरसंक्षोभश्रमजनितनिद्राणां प्राणिनामायुःपरिपाक° ... °श्वाससंतानानुवृत्तिवत् महाभूतसंप्लवसंक्षोभलब्धसंस्काराणां परमाणूनाम् ... कर्मसंतानस्येश्वरनिःश्वसितस्यानुवृत्तेः NyāyKuA. i. 138. 1; सर्दसामर्थ्यविरहः वन्ध्यासुतस्य क्रमयौगपद्यविरहादिति चेन्न तद्विरहसिद्धावपि प्रमाणानुयोगस्यानुवृत्तेः ĀtmaTaVi. 189. 18; न चैवं प्रकृते, जपाकुसुमाद्युपधानसंनिधानेऽपि तद्रूपतामनादाय धवलिमानमेव संदधानस्य स्फटिकस्येव विज्ञानस्य विषयोपधानमपगम्य चिद्रूपतामात्रेणानुवृत्तेः ĀtmaTaVi. 794. 16; भवता सह कथमद्ययावदेतस्य स्नेहानुवृत्तिरुत्तरोत्तरं वर्धते Hitopa. 1. 52 (9); अहमवेदिषमिति वेदितुरहमर्थस्यानुवृत्तेः BrahmSūBh. (Rā.) 50. 2 (*on* i. 1.1); 152. 3 (*on* i. 1. 4); मूलोच्छेदाद्धि संततेरुच्छेदः मूलानुवृत्तौ चानुवृतिः Kiraṇā. 10. 16; (बुद्धीन्द्रियशरीराणाम्) न हि तेषामनेकेषु जन्मस्वनुवृत्तिरस्तीति भवति बुद्ध्यादिविलक्षणात्मसद्भावे प्रमाणम् Aparā. 1006.8 (*on* 3. 152); तत्कालस्यानुगतं किं रूपमिति चेत् रूपान्तरवतोऽपि किं रूपमित्यपि पर्यनुयोगस्यानुवृत्तेः KhaṇḍanKhā. 55. 3; प्रमाणबाधिते द्विचन्द्रादावनुवृत्तिरपि दृश्यते NyāyKu. 64. 13; वृत्तीनामनुवृत्तिस्तु प्रयत्नात् प्रथमादपि। अदृष्टासकृदभ्याससंस्कारसचिवाद्भवत् PañcDa. 1. 57 (comm.प्रवाहरूपेणानुगतिः); अनादिकर्माख्याज्ञानमेव तमः स्वरूपादितिरोधानस्वभावकत्वात्। तस्यानुवृत्तिः संबन्धः श्रीपुरुषोत्तमप्राप्तिप्रतिबन्धकः VedāntRaMañ. 6 (75.3); इतः पूर्वमनुवृत्तावपि परस्तादेतद्बलावलम्बनेन तन्त्रतन्त्रान्तरसिद्धान्तयोः सर्वत्रोच्छेदः प्रसज्येत PāñcRāRa. 30. 12; दुःखादिरूपस्य उपप्लवस्य विगमो यदि निरुपप्लवत्वं तदा तन्मात्रस्यैव पुरुषार्थत्वेन चित्तसंततेरनुवृत्तौ प्रमाणाभावः तदनुवृत्तेरपि शरीरादिसाध्यत्वेन संसारानुवृत्तेरावश्यकत्वात् Upask. 16. 3 (*on* i. 1.4); अस्य (जीवन्मुक्तस्य) ज्ञानात्पूर्वं विद्यमानानामेवाहारविहारादीनामनुवृत्तिवच्छुभवासनानामेवानुवृत्तिर्भवति शुभाशुभयोरौदासीन्यं वा VedāntSā. (Sa.) 33. 15; न च पारमार्थिकत्वाकारेणात्यन्ताभावः स्वरूपेण तु निवृत्तिरिति युक्तम् ... पारमार्थिकत्वाकारेण निवृत्तिः (बन्धस्य) स्वरूपेण त्वनुवृत्तिरित्यापाताच्च Nyāyāmṛ. 244B. 5; प्रलये वेदानां परमेश्वरबुद्धिगोचरतयैवानुवृत्तिः ŚivārkaMaDī. i. 162. 6 (*on* i. 1. 3); i. 172. 11 (*on* i. 1. 4); स तदा परमात्मसौख्यसिन्धौ विनिमग्नः ...। अविलोक्य पुनश्च हर्षसिन्धोरनुवृत्त्या पुलकावृतो ययौ त्वाम् Nārāy. x. 73. 9; बाधितानामपि दुःखादीनां प्रारब्धवशात् प्रतिबिम्बरूपेण पुरुषेऽनुवृत्त्या भोगो भवति SāṁkhyaPraBh. 107. 31 (*on* 3.77); अद्ययावच्च मन्वादिभ्रान्तेरनुवृत्तिः, मन्वादेश्च स्वग्रन्थाग्राहिणः पुरुषान्प्रति स्वभ्रान्तिपरिहारोपन्यास इत्यनेकदृष्टविरोधिनी चादृष्टकल्पना MīmāKau. i. 6. 18 (*on* i. 3. 2); उत्पन्नश्रद्धातिशयस्य पुरुषधुरंधरस्य भगवच्छ्रवणकीर्तनादिसाधनभक्तेरनुवृत्तौ भगवति परमप्रेमलक्षणानुरागात्मिका फलभक्तिरुत्पद्यते VīraMi. (Bhakti.) 13. 22; योगरूढपदस्य रूढिशक्तेरनियन्त्रणेन योगार्थमात्रप्रतिपादकताया अनुपपादनादुक्तदोषस्यानुवृत्तेः RasGaṅ. 180. 10; कथं 'मुखं व्यादाय स्वपिति' 'नेत्रे निमील्य हसति' इति। व्यादाननिमीलनोत्तरकालेऽपि स्वापहासयोरनुवृत्तेस्तदंशविवक्षया भविष्यति SiddhāKau. 581A. 14 (*on* vi. 1. 44); **1Aiii** pervasion, comprehensiveness, commonness or permeation भावोऽनुवृत्तेरेव हेतुत्वात् सामान्यमेव VaiśeSū. i. 2. 4 (Upask. भावः सत्ता अनुवृत्तेरेव हेतुः); सामान्यं द्विविधं परमपरं च ...। तत्र परं सत्ता महाविषयत्वात् सा चानुवृत्तेरेव हेतुत्वात् सामान्यमेव PadārthaSaṁ. 11. 13; NyāyKa. 12. 22; Kiraṇā. 23. 11; 24. 11; न चानुवृत्तिव्यावृत्ती स्वभावो युक्तः तयोरनुवर्तमानव्यावर्तमानाधीनत्वात् HetuBiṬ. 103. 8; रूपादयो घटश्चेति संख्यासंज्ञाविभेदिता। कार्यानुवृत्तिव्यावृत्ती लक्षणार्थविभेदिता TattvSaṁ. 314; अनुवृत्ता च जातिर्नानुवृत्तिः PrakaPañ. 90. 2; व्यावृत्त्यनुवृत्तिभ्यामन्नमयत्वं मनसः सिद्धम् ChāndoUBh. 372. 7 (*on* vi. 7. 6); व्यावृत्तिरनुवृत्तिर्वा परापेक्षास्तु वस्तुषु। असंकीर्णस्वभावा हि भावाः NyāyMañ. ii. 96. 23; व्यावृत्तिरनुवृत्तिर्वा न मिथ्यात्वादिसाधिका ŚatDū. 100. 4; व्यावृत्त्यनुवृत्ति-भ्यामेव हि व्यक्तिजातिभेदं सर्वेऽप्याहुः ŚatDū. 166. 19; योऽपि प्रत्यक्षतोऽभावं वादी कश्चित्समीक्षते। ... प्रत्यक्षस्यानुवृत्तिं च व्यावृत्तिं तद्विदा च सः। प्रत्यक्षेणैव संपश्येत् BṛĀraUBhVā. iv. 4. 667; अर्थेन्द्रियसामर्थ्यमात्रजं ज्ञानं निर्विकल्पकम्। न तत्र अनुवृत्तिव्यावृत्ती प्रतिभासेते Kāśi. i. 249. 20 (*on* 4. 113); iii. 61. 11 (*on* 5 (4). 88); अस्ति ह्यभावस्य प्रागभावादिस्वरूपेण व्यावृत्तिरभावरूपेण चानुवृत्तिः NyāyRa. 475. 9 (*on* 5 (8). 9); 695. 16 (*on* 5 (17). 27); वैधर्म्यं यत् तदेव विपर्ययादनुवृत्तेः साधर्म्यम् Kiraṇā. 39. 16; तदेवं प्रतिसंधीयमानसंस्थानसौसादृश्यमनुवृत्तिरिति चोच्यते NītiMā. 41. 10 ; स्वार्थप्रकाशने व्यापृतस्य संवेदनस्योपयोगत्वे फलत्वादिन्द्रियत्वानुपपत्तिरिति चेत्, न कारणधर्मस्य कार्येऽनुवृत्तेः PramāMī. 19. 2 (*on* i. 1. 23); कटकहाटकयोरभेदाद्धाटकस्य कुण्डलादिष्वनुवृत्तेरभेदे कटकस्यापि तैरभेदः स्यात् VedāntKa. 71. 10 (*on* i. 1. 4); न हि द्रव्यत्वादेः सामान्यविशेषत्वं, सत्त्वेऽपि तुल्यत्वात् व्यावृत्त्यनुवृत्त्योः अविशेषात् TarkSaṁ. (Ā.) 121. 26; (रज्जुवत् सन्मात्रमबाधितमनुवर्तते) अबाधो नामाविरोधित्वम्, अनुवृत्तिर्नाम तत्कृतो विषयतयान्वयः पुरोवर्तिनि सद्भावो वा ŚrutaPra. iA. 99. 29 (*on* i. 1. 1); iA. 119. 18 (*on* i. 1.1); समाहारः अनुवृत्तिः। सोपासनप्रणवानुवृत्त्या उपासनानुवृत्तिर्गम्यते इत्यर्थः ŚrutaPra. ii. 533. 20 (*on* iii. 3. 62); एकस्य नानासंबन्ध एव ह्यनुवृत्तिः NyāyKu. 158. 7; सत्सदित्यनुवृत्त्या चेत् सतः सत्यत्वमिष्यते। भिन्ननास्त्यनुवृत्त्यादेर्भेदनास्त्योश्च सत्यता NyāySiA. 228. 17; सतोऽनुवृत्तिः सर्वत्र व्योम्नो नेति पुरेरितम्। व्योमानुवृत्तिरधुना कथं न व्याहतं वचः PañcDa. 2. 81; तेजःप्रभृतिष्वपि न गौणमीक्षतिश्रवणं, तत्तदात्मतया परमेश्वरस्य चेतनस्यानुवृत्तेः BrahmSūBh. (Śrī.) i. 196. 2 (*on* i. 1. 6); निर्विकल्पकदशायां वस्त्वन्तरानुसंधानशून्यतया जातेरनुवृत्तिर्व्यावृत्तिश्च न प्रतीयते TantrRaha. 9. 14; अनुवृत्ता हि जातिः। अनुवृत्तिश्च तद्धर्मः TantrRaha. 18. 19; सर्वोद्देश्यानुवृत्तिरिह न सर्वासूद्देश्यव्यक्तिष्वप्राप्तेरनुवृत्तिर्विवक्षिता किं त्वेकस्याप्युद्देश्यव्यक्तौ सर्वात्मनानुवृत्तिस्तद्व्यापित्वरूपा VidhiRa. 12 (87. 19); द्रव्यैक्ये (सति) घटकुड्यादिषु मृत्त्ववत् पटे तन्तुत्वस्यानुवृत्तेरवश्यंभावेन तस्य पटव्यावृत्तधर्मवृत्त्यवच्छेदकत्वायोगात् कार्यगतपटत्वविरोधित्वात्तन्नानुवर्तते ŚivārkaMaDī. ii. 24. 10 (*on* ii. 1. 16); युक्ता यवेष्वनुवृत्तिः स्रुवादिभ्यश्च व्यावृत्तिर्धर्माणाम् MīmāKau. ii. 149. 14 (*on* iii. 1.10); **1Aiv** continued or prevalent practice, cf. **अनुवृत्तिकथन**; **1Bi** continuation or supplying (of a word or idea from previous context) अनुवृत्तौ हि च्छोत्सर्गापवादविप्रतिषेधान्मयट् Vār. 6 *on* iv. 3. 134; न ह्येतेऽणो येऽनुवृत्तौ। के तर्हि। येऽक्षरसमाम्नाय उपदिश्यन्ते MahāBh. i. 16. 21 (*on* i. 1.0); अथवैकयोगः करिष्यते। ... न चैकयोगेऽनुवृत्तिर्भवति MahāBh. i. 44. 9 (*on* i. 1. 3); i. 295.15 (*on* i. 3. 93); यत्र तर्ह्यनुवृत्त्यैतद्भवत्याडजादीनामिति MahāBh. i. 113. 9 (*on* i. 1. 46); अनुवृत्तिरनद्यतनस्य लट् स्म इति तत्र नास्ति नञ् कार्यम् MahāBh. ii. 121. 11 (*on* iii. 2. 118); ii. 287. 1 (*on* iv. 2. 70); iii. 25. 18 (*on* vi. 1. 17); iii. 302. 20 (*on* vii. 2. 80); कार्यानुबन्धादधिकारानुवृत्तिः CāndraPari. 41; परमेव ब्रह्म ज्योतिःशब्दम् ...। तस्य हीह प्रकरणे वक्तव्यत्वेनानुवृत्तिर्दृश्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 217. 1 (*on* i. 3. 40); यथा आश्रयाणां कर्माङ्गानां सर्वत्रानुवृत्तिः एवमाश्रितानामपि प्रत्ययानाम् इत्यविरोधः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 704. 10 (*on* iii. 3. 56); स एव (समानजातीयोपमानादिव्यवच्छेदः) तत्पूर्वकपदेनोपात्तः अर्थोत्पन्नमव्यभिचारि व्यवसायात्मकमिति फलविशेषणानां सर्वप्रमाणेष्वनुवृत्तेः NyāyMañ. i. 114. 15; अहिमकिरण इत्यनुवृत्तौ वराहसंहितायाम् AdbhuSāg. 23. 21; 76.1; त्र्यहात् शुध्यन्तीत्यनुवृत्तौ शङ्खः HārLa. 43. 1; भू सत्तायाम्। ... भुवश्चेत्यनुवृत्तौ वेलाजिस्थश्च वस्तुः DhātuPra. 1.1(7. 16); आर्यावर्त इत्यनुवृत्तौ वसिष्ठोऽपि यावत्कृष्णमृगो विचरति इति SmṛtiCan. i. 19. 17; i. 63. 4; त्रीसे त्व् ऋतो व्रिम्। ... त्वन्तस्य (पदस्य परसूत्रे) नानुवृत्तिः MugdhaBo. 2. 8 (4. 18); समिदित्यनुवृत्तौ ब्रह्मपुराणे। शमीपलाशन्यग्रोधप्लक्षवैकङ्कतोद्भवा CaturCin. i. 139.6; धर्म इत्यनुवृत्तौ भविष्यत्पुराणे। वर्णधर्मः स्मृतस्त्वेक आश्रमाणामतः परम् CaturCin. ii (1). 4. 21; iii (1). 298. 7; भावबन्धनापराधकौटिल्ययोरनुवृत्तौ कण्ठावलम्बनादिनोपचारेण विस्रम्भः RasāSu. 151. 6 (2. 112); विष्णुलिङ्गानां देवतोपदेश्यत्वादीनामस्मिन् प्राणेऽनुगमादनुवृत्तेरभ्यासात् TattvPrakā. 26B. 11 (*on* i. 1. 28); यदि हि सहैव पदानामनुवृत्तिः स्यात् तदा। निर्दिष्टग्रहणवदिति शब्दोऽप्यनुवर्तिष्यते पूर्वसूत्रात् PariVṛ. (Sī.) 17. 19; 24. 18; तत्पुरुषोऽनञ् कर्मधारय इत्यनुवृत्तेर्नेह। (क्लीबं स्यात्) दृढसेनो राजा। असेना। परमसेना PrakriKau. i. 566. 5; i. 697. 3; i. 925. 2; ii. 364. 5; कर्तरि कर्मेत्यनुवृत्तौ शेषात् कर्तरीति पुनः कर्तृग्रहणात् कर्तैव यः कर्ता तत्रैव परस्मैपदं न कर्मकर्तरि। भिद्यते काष्ठं स्वयमेव PrakriKau. ii. 437. 3; पञ्चकाविति 'तदस्य परिमाणम्' इत्यनुवृत्तौ 'संख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु' इति पञ्चसंख्यापरिमितसंघार्थे कः ManvaMu. 53. 6 (*on* 2. 12); उपसर्गाः क्रियायोगे इत्यत्र प्रादीनामेवानुवृत्तिः स्यान्न चादीनाम् Prasā. i. 40. 24; षष्ठ्यादिद्विवचनान्तयोरिति। षष्ठी चतुर्थी द्वितीया द्विवचनसहित-योरित्यर्थः। एतत्तु 'पदस्य' इत्यनुवृत्तेर्लभ्यते Prasā. i. 256. 14; 'सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्य' इति णिनिप्रत्ययः। सुपीत्यनुवृत्तौ पुनस्सुब्ग्रहणेन केवलस्यैवोपसर्गस्य व्यावृत्तिः ŚivārkaMaDī. i. 6. 4 (*on* i. 1.1); i. 196. 13 (*on* i. 1. 6); i. 212. 26 (*on* i. 1. 13); शब्दसूचितस्य प्रतिज्ञांशस्य अनुवृत्त्यध्याहाराभ्यामपेक्षितं पूरयन् सूत्रं व्याचष्टे ŚivārkaMaDī. ii. 268. 29 (*on* iii. 2. 35); 'पूर्वस्य च गुणः' इत्युत्तरसूत्रे क्षिप्रक्षुद्रयोरेवानुवृत्तिम् ... आश्रित्य ... पूर्वस्य चेकारस्योकारस्य

गुण इति विधानान्न सर्वादेशप्रसङ्गः PāṇiTaVāNaMā. 115. 24; VīraMi. (Paribhāṣā.) 28.8; वस्तुतस्तु अष्टाकपालादिपदात् तत्रोद्धृतमन्त्रेभ्य इति सूत्रात् तत्रेत्यस्यानुवृत्तौ 'संस्कृतं भक्षाः' इत्यनेन ... तद्धितरूपस्याण्प्रत्ययस्य ... लोपकरणात् ... परिच्छेदकत्वप्रतीतिस्स्फुटैव MīmāKau. i. 258. 2 (*on* i. 4. 17); (गीतिषु सामाख्या) अत्र तेषामित्यनुवृत्त्या मन्त्रगतगीतित्वस्य सामशब्दार्थता लभ्यते MīmāKau. iii (2). 113. 13 (*on* ii. 1. 37); शूद्र इत्यनुवृत्तौ गौतमः - अथास्य वेदमुपशृण्वतस्त्रपुजतुभ्यां श्रोत्रप्रतिपूरणम् VyavaNi. 488. 4; 'असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः। भगिन्यश्च ... अत्र चकारेण पूर्वसंस्कृतैरित्यस्यानुवृत्तेर्विवाहपर्याप्तद्रव्यदाने ... संस्कृतग्रहणं व्यर्थं स्यात्, अतः कर्तृनियमोऽयम् NirṇaSi. 221. 13; 246.8; लुटि - जाग्रहिता। 'ग्रहोऽलिटि' इति दीर्घस्तु न। तत्र एकाच इत्यनुवृत्तेः SiddhāKau. 442B. 12 (*on* vii. 4. 92); कर्तरि कृदिति कर्तृग्रहणस्यैवात्रानुवृत्तेः VaiyāBhū. 12. 8 (*on* 2); 232. 6 (*on* 58); पदचतुरूर्ध्वसूत्रात्प्रतिपादमित्यस्यानुवृत्त्या प्रतिपादं तगणयगणौ चेत्सा तनुमध्येत्युच्यते LalitāSaBh. 97. 27 (*on* 130); 216. 13 (*on* 245); 224. 25 (*on* 294); अस्योर्ध्वपदयोरनुवृत्तिः SetuBa. 60. 26; 116. 28; होमाग्नेरितिपदस्य एतावत्पर्यन्तमनुवृत्तिः NityoNi. 68. 18; स्वमित्यनुवृत्तिपरत्वेन व्याख्यानं तु हेयमेव। अनुवृत्तौ फलाभावात् LaŚabdeŚe. i. 115. 7; प्रकृते तु तस्य समासघटकस्य निष्कृष्य कथमनुवृत्तिः BālamBha. i. 45. 7 (*on* 1. 14); i. 374. 17 (*on* 1. 119); **1Bii** continued appearance (of word) तस्यानुवृत्त्या शब्दसंतानानुवृत्तिः NyāyBh. 141. 2 (*on* ii. 2. 35); **1Biii** primary signification or denotation (न राज्ञामघदोषोऽस्ति व्रतिनां न च सत्त्रिणाम्) सत्त्रिणो गवामयनिकाः ... अन्ये तु सततदानप्रवृत्तान् 'सत्त्रिणो' मन्यन्ते। मुख्याया-(?°ख्यया)नुवृत्त्या क्रतुविशेषे वर्तते ManuBh. i. 467. 1 (*on* 5. 92); उपलक्षणतया कांश्चित्संकीर्णाननुवृत्त्या सह दर्शयति मनुः VīraMi. 168. 21 (*on* 1. 95); **1C** carrying forward (balance) व्युष्टदेशकालमुखोत्पत्त्यनुवृत्तिप्रमाणदायकदापकनिबन्धकप्रतिग्राहकैश्चायं समानयेत् ArthŚā. i. 149. 4 (2.7) (comm. स्थानान्तरसंक्रान्तिः); **1D** continuation, i.e. inclusion (as heir) यथा कूटस्थात्पञ्चम्योः कन्ययोः पुत्रौ तत्र निवृत्ति, तदपत्ययोस्त्वनुवृत्तिस्तत्रापि न सापिण्ड्यसापण्ड्ययोर्दोषः, संबन्धिभेदात् NirṇaSi. 204. 22; **1E** continuation (of lineage or family) येषु स्वस्वगणान्तर्गतेषु अनुवृत्त्याख्यं साम्यं ते सगोत्राः VīraMi. (Saṁskāra.) 607.1; **2Ai** repitition आग्नेयावाज्यभागौ। बुद्धिमदिन्दुमन्तावित्याचक्षते। तथानुवृत्तिः ĀśvaŚS. I. ii. 8. 9; पञ्चविधकृत्यस्य ...। अनुवृत्तिः किमाधिक्याद् रागाद् वा तर्हि दूषणम् ŚivDṛ. 6.111; **2Aii** repetition, i.e. mentioning विव्वोकस्त्वतिगर्वेण वस्तुनीष्टेऽप्यनादरः। ... यासां सत्यपि सद्‌गुणानुसरणे दोषानुवृत्तिः परा ... तास्त्रैलोक्यविलक्षणप्रकृतयो वामाः प्रसीदन्तु ते SāhiDa. 133.4; **2Aiii** recurrence (as a characteristic of the figure of speech *anuprāsa*) PW.; **2B** resumption, cf. **अनुवृत्तिदर्शन 1; 3A** obedience, devotion, regard, respect ब्राह्मणानुपस्पर्शयति। भुक्तवतः अनुवृत्त्या शेषम् अनुज्ञाप्य ĀgniveGS. iii. 1. 2 (122. 22); कथं चास्य मे हतहृदयस्यार्यविरहे सकृदपि युक्तं समुच्छ्वसितुम्। इयं सा प्रीतिर्भक्तिरनुवृत्तिर्वा HarṣaC. 265. 5; युक्तं सदृशमेतद्वा रामभद्रस्य। न प्रमाणीकृतः पाणिर्बाल्ये बालेन पीडितः। नाहं न जनको नाग्निर्नानुवृत्तिर्न संततिः UttaRāC. 7. 5; गुरूणामनुवृत्तिश्च पूज्यानामनुपूजनम् (इतिवृत्तं महीपतेः) NītiSā. 14. 47; श्रुत्या सत्त्वपुराणानां सेवया सत्त्ववस्तुनः। अनुवृत्त्या च साधूनां सत्त्ववृत्तिः प्रजायते SarvaVeSāSaṁ. 370; यावन्नैष परिसमाप्तः कल्पस्तावदल्पाप्यनुवृत्तिरुपचारो वा न कस्यचिद्दैवतस्य विवक्षितफलापेक्षया कर्तव्योऽस्माभिः TilaMañ. 50. 15; स वेद धातुः पदवीम् ...। योऽमायया संततयानुवृत्त्या भजेत तत्पादसरोजगन्धम् BhāgP. i. 3. 38; ĀdiP. 5. 34; BhāgP. i. 11. 7; सतीमनुप्रवृत्तस्य दक्षस्यास्य प्रजापतेः। अनुवृत्तिः कृता यस्मात् भवद्‌भिः ...। तस्माद् वैवस्वते ... यजमानस्य जन्म क्रूरमवाप्स्यथ ViṣṇuDhaP. i. 107. 106; अमायिकोऽनुवृत्त्या मां पूजयेत् AdhyāRā. iv. 4. 18; vii. 4. 31; VīraMi. (Bhakti.) 11. 20; सतो नाप्यसतोऽनुवृत्तौ विशेषशाली भवति प्रयत्नः NemiNir. 1. 26; तव किमनुवृत्तिर्न फलति Mahimna. 10; निर्गुणः परमात्मा तस्यानुवृत्त्या मोक्षः स्मर्यते GoviBh. 14. 3 (*on* i. 1.7); **3Bi** the act of attending upon, attendance ज्येष्ठस्याप्यनुवृत्तिश्च राजवंशस्य लक्षणम् Rāmā. ii. 922* (1); ये ममानुगता नित्यं प्रसादधनयोजनैः। अनुवृत्तिं ध्रुवं तेऽद्य कुर्वन्त्यन्यमहीभृताम् MārkP. 81. 13; नानुवृत्तिमवबुध्यते, न पक्षपातं पश्यति AvantiKa. 41. 7; सदानुसृत्या (v. 1. वृत्त्या) गुणकीर्तनेन निन्दासहत्वेन च रन्ध्रगुप्त्या। ... पक्षोऽनुरागीति स वेदितव्यः NītiSā. 16. 29; अतिथ्यादीनां गुर्वादीनां चानुवृत्तिः प्रियहितवचनाभिवादनाभ्युत्थानादिरूपा ManuBh. i. 68. 8 (*on* 2. 6); सर्वथा शरीरस्पर्शसाध्या या काचिदनुवृत्तिः सा सर्वा प्रतिषिध्यते (गुरुपत्न्याः विषये) ManuBh. i. 185. 19 (*on* 2. 211); ii 340. 26 (*on* 10. 32); या नैव लभ्या त्रिदशानुवृत्त्या ...। सा देव लक्ष्मीः स्वयमागतेयम् YaśasCam. i. 378. 7; गुरवः प्रसादिता विप्राश्च वृद्धाश्च सदानुवृत्त्या। ... सर्वं तदेतत् पुरुषस्य भूम्नो वृणीमहे ते परितोषणाय BhāgP. iv. 30. 39; सुकन्या च्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनम्। प्रीणयामास चित्तज्ञा अप्रमत्तानुवृत्तिभिः BhāgP. ix. 3. 10; परमेश्वरे भक्तिर्विधेया। ... मर्मज्ञेषु अनुवृत्तिर्विधेया SiṁhāDvā. 62. 6 (15); आस्तां हिमाद्रौ श्वशुरेऽनुवृत्तिरास्तां च भक्ते मयि तेऽनुकम्पा Gaṅgāva. 6. 12; **3Bii** ( subsistence through) service धनं सप्तविधम् ...। कुसीदकृषिवाणिज्यशुल्कशिल्पानुवृत्तिभिः NāraSm. 61. 46; CaturCin. i. 42. 11; 'अनुवृत्तिः' द्विजातिशुश्रूषा, तदर्जितं धनं शबलम् CaturCin. iii (1). 527. 14; VīraMi. (Śrāddha.) 33. 12; यत्परवशं तत्सर्वं दुःखम्। तिष्ठतु तावत्परस्य गृहद्वार्युपस्थानमनुवृत्तिरत्र चामुत्र च भ्रमणम् ManuBh. i. 384. 4 (*on* 4. 160); i. 406. 6 (*on* 4. 226); **4Ai** carrying on, i.e. performing येषां शास्त्रानुगा बुद्धिर्न ते मुह्यन्ति भारत। ... नात्यन्तमेवानुवृत्तिः श्रूयते पुत्ररक्षणे MahāBhā. i. 1. 185 (*but* BhārBhāDī. अनुवृत्तिर्ध्यानम्); पूर्वप्रकरणसंबद्धैः परिहासानुरागैर्वचोभिरनुवृत्तिः KāmSū. 177. 21 (2. 10) ; **4Aii** following, practising, observing (यस्तैः सहासपिण्डोऽपि प्रकुर्याच्छयनासनम्) प्रकुर्यादिति प्रकर्षेण कुर्यात् कामतोऽनुवृत्तेः HārLa. 84. 4; मरीच्यादिभिर्ब्राह्मणस्य क्षत्रियौर्ध्वदेहिकानुष्ठानप्रतिषेधात् देवत्वपुरस्कारेणानुवृत्तौ न शिष्टाचारविरोधः CaturCin. iii (2). 628. 16; अपेक्षानुसारेण यावज्जीवमनुवृत्तिस्सर्वविद्यासाधारणीति सिद्धान्तः ŚivārkaMaDī. ii. 437. 29 (*on* iv. 1. 12); सत्प्रसङ्गानुवृत्तिभ्यां धर्मचर्चा यतः सप्त। तत्रालौकिकता यादृ(दृ)क् तथैव शौनकाश्रमे ĀdiP. 1. 31; **4Bi** good conduct or noble behaviour सत्येन धर्मेण यथार्हवृत्त्या (v. 1. यथानुवृत्त्या) ...। यशश्च तेजश्च तवापि दीप्तं विभावसोर्भास्करस्येव पार्थ MahāBhā. iii. 26. 16; अयमस्मि भवज्जामाता। भवदनुमत्या विना तव कन्याभिमर्शी। तमपराधमनुवृत्त्या प्रमार्ष्टुमागतः DaśKuC. 83. 18; धर्मः प्रागेव चिन्त्यः ... ज्ञेया लोकानुवृत्तिः Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra 153. 422; **4Bii** acting in accordance with त्वय्येव हनुमन्नास्ति बलं बुद्धिः पराक्रमः। देशकालानुवृत्तिश्च नयश्च नयपण्डितः Rāmā. iv. 43. 6; दूरादर्थं घटयति नवम् ...। मन्दं मन्दं रचयति पदं लोकचित्तानुवृत्त्या कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदभारैरमुक्तः ŚatTrayī. 260; अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थः। पादन्यासो लयमनुगतस्तन्मयत्वं रसेषु। शाखायोनिर्मृदुरभिनयस्तद्‌विकल्पानुवृत्तौ भावो भावं नुदति विषयाद् रागबन्धः स एव Mālavikā. 2. 8; किमियं प्राणसंदेहकारिणी निष्करुणेन शरीरावस्था नोपेक्षितेति। किमहमस्या न कारणमिति। एतत्सर्वदोषाश्रयेणाप्यनुवृत्त्या चरणावाराधितावििति वा Kād. 265. 15; चयानिवाद्रीनिव तुङ्गशृङ्गान् क्वचित्। पुराणीव हिरण्मयानि। महावनानीव च किंशुकानां ततान वह्निः पवनानुवृत्त्या Kirātā. 16. 52; सेवनमनुवृत्तिः KāśiVṛ. *on* i. 3. 32 (Nyās. परचित्तावधारणम्); अर्जुन इव प्रथितप्रताप[:*]। भक्तो [भर्तृ]मनोनुवृत्तिचतुरः EI. xxi. 300. 2; परच्छन्दस्य पराभिप्रायस्यानुवृत्तिः अनुवर्तना यत्र तत्परच्छन्दानुवृत्तिकं दीपनमेव SthānṬ. 285A. 12; तवानुवृत्त्यैष लोकः प्रकटितो मया PārśvC. 2. 355; मयि तु चेतसो वोऽनुवृत्तये कृतमिदं मयेत्यूचिवान् भवान् Nāräy. 68. 8; **4Biii** compliance with, acting favourably संनतिश्चानुवृत्तिश्च स्त्रीणां हृदयबन्धनम् BuddhaC. 4. 68; क्व चानुवृत्तिर्मयि सास्य पूर्वं त्यागः क्व चायं जनवत् क्षणेन Saund. 6. 19; आनुकूल्यानुवृत्तिभ्यां परिज्ञोत्पत्तितोऽपरा। मात्रया परमत्वेन भावनासमुदागमात् MaYānaSū, 140. 20 (18. 44); तासां यथाकालं यथार्हं च स्थानमानानुवृत्तिः सपरिहासाश्च कथाः कुर्यात् KāmSū. 251. 22 (4. 2) (JayaMa. अस्याः कुलवयोऽपेक्षया स्थानं नियोगो मानः पूजा आभ्यामनुवृत्तिः कार्या); कथास्वनुवृत्तिरन्यत्र सपत्न्याः KāmSū. 317. 18 (6. 2) (JayaMa. तेन कथ्यमानास्वनुवर्तनम्। तन्मुखावलोकनहुंकाराभ्याम्); अनुवृत्तिर्हि कामे मूलम्। सा च दाक्षिण्यात्संभवति DhūrtaViSaṁ. 23. 18; कान्तमपराधकृतं यदि तावदस्य पुनरेव मया। क्रियतेऽनुवृत्तिरुचितैव ततः कलयेदमानमनसं सखि माम् ŚiśuVa. 9. 58; अहो राक्षसवंशस्य भूषणोऽयं विभीषणः। अनुवृत्तिरियं येन कृतेदृक्पद्मचक्रिणोः PadmP. (Ra.) 80. 88; तद्‌बन्धुष्वनुवृत्तिश्च नित्यं तद्‌व्रतधारणम् BhāgP. vii. 11. 25; अनुवृत्त्यातिमृद्‌व्यापि तस्यापोह्यत वैकृतम्। ज्योत्स्नयेव शरद्धानुपरितापौष्ण्यमम्भसः RājTa. (Ka.) 8. 3046; राजा ... ताडंकमवलोकयति। ... अज्ञातदोषा ताडंकं मद्दृष्ट्वा [Read मद्‌दृष्ट्या] लिंगित प्रिया। धत्ते निश्चलमा[द्या]पि प्रीत्या मदनुवृत्तये EI. viii. 111. 55; **4C** gratification, i. e. appreciation वाचानुवृत्तिः खल्वतिथिसत्कारः Prati. 5. 8 (2), अमङ्गलाभ्यासरतिं विचिन्त्य तं तवानुवृत्तिं न च कर्तुमुत्सहे KumāSaṁ. 5. 65 (*but* comm. अनुसरणम्); **4D** admitting, accepting उपक्रमं किं तु रुणद्धि केवलं भवन्मतस्याप्यनुवृत्तिरत्र नः MadaKeC. 93; **5A** following, going after नार्हसि त्वमितो गन्तुं मया सह वनं प्रभो। नानुवृत्तिस्त्वया कार्या मम राजन्कथंचन Rāmā. ii. 815* (12); साधु सखि कैकेयि, साधु। यदस्याः ... मे वत्सायाः पत्युरनुवृत्तिरेव प्रसादीकृता AnargharRā. 4. 68 (5); यो मूर्ध्नि धारयति ... द्रुहिणस्य मुण्डम्। आवासतामरसगन्धलवानुवृत्तेरद्यापि षट्पदकुलैरिव लिह्यमानम् ŚrīKaC. 5. 24; **5Bi** following or functioning accordingly तद्देशनां समादाय स्वानुवृत्तिभिरिष्यते। ... समानार्थता यत्र

परं समादापयति तत्र स्वयमनुवृत्तिः MaYānaSū. 116. 5 (16. 72); **5 Bii** following, i.e. adopting आसेदुषां गोत्रभिदोऽनुवृत्त्या गोपायकानां भुवनत्रयस्य। रोचिष्णुरत्नावलिभिर्विमानैर्द्यौराचिता तारकितेव रेजे Kirātā. 18. 18; क्रमेण शैशवमतिक्रामतोऽस्य (नलस्य) सेवकैरिवाङ्गावयवैरप्यनुवृत्तिः कृता NalaCam. 4. 14 (1); प्रतिग्रहे चानुवृत्तिः कुपिताश्च परस्परम्।... एवं विधा रुद्रशापाद् भवितारो न संशयः PadmP. v. 17. 96; अवनितलमुपेतं व्यर्थयानं दशास्यम् ... वीक्ष्य राजा। त्वरितमवततार स्यन्दनात्सोऽपि पृथ्व्यां विदधति हि महान्तः कस्य वा नानुवृत्तिम् Rāvaṇā. 19. 65; (लवणसमुद्रे) यन्नाम किंचन पतिष्यति वस्तुजातं क्षारत्वमेष्यति तदत्र समस्तमेव। तेनाचरिष्यति न केवलमेव कीर्तयावत्प्रतापदहनस्य तवानुवृत्तिम् PṛthvīVi. 4. 81; अनुवृत्तिः कर्तव्या शुभया भर्तृव्रतोपवासादेः KandaCū. iv. 1. 29; **5Biii** imitation or reflection बलवद्धिद्विलासानामनुवृत्त्या परस्परम्। स्वभावाः प्रतिबिम्बन्ति चिदादर्शे स्वभागतः YogVā. iii. 60. 54; **5Biv** function or disposition (of mind) साधनानि ... क्रियाशक्तिमयानि च। उपादानं किलैतेषां चिदनुवृत्तिरुच्यते DevīBhāP. iii. 7. 34; **5C** conformity एकाकारा प्रतीतिरेकशब्दवाच्यता चानुवृत्तिः SyādvāMañ. 4 (8); तदनुसारेण तस्य परामर्शान्तरस्य अनुवृत्त्या Bhāsk. i. 178. 7 (*on* i. 4. 6); **6Ai** name of one of the features of dramatic composition (*lit*. complaiance) अर्थानुवृत्तिः ... परिदेवनं च। षट्त्रिंशदेतानि तु लक्षणानि ...। काव्येषु ... सम्यक् प्रयोज्यानि NāṭyaŚā. 16. 3; प्रश्रयेणार्थसंयुक्तं यत्परस्यानुवर्तनम्। स्नेहाद् दाक्षिण्ययोगाद् वा सानुवृत्तिस्तु संज्ञिता NāṭyaŚā. 16. 34; **6Aii** name of a dramatic embellishment (*lit*. humility or going after for conciliation) एते नाटकालंकारा नाट्यशोभां जनयन्तः ...। के पुनस्ते तद्यथा ... आश्रयः युक्तिः। अनुवृत्तिः NāṭaLaRaK. 1742; अनुवृत्तिः। आक्षेपेण चलितस्यानुगमनम् NāṭaLaRaK. 1814; उक्तिर्देशोऽनुवृत्तिः ... अलंकाराः कथिता नाटकाश्रयाः BhāvPra. (Śā.) 223. 22 (8); अभ्यर्थनानुवृत्तिर्या सानुवृत्तिरुदाहृता BhāvPra. (Śā.) 226. 5 (8); प्रश्रयादनुवर्तनम्। अनुवृत्तिः SāhiDa. 349. 8 (comm. प्रत्युत्तरादिना सत्कारः); प्रोत्साहनसारूप्ये मिथ्याव्यवसायसिद्धिदृष्टान्ताः आशीस्संशयकपटौ क्षमानुवृत्ती पदोद्घाणक्रन्दौ SāhiSā. 3. 2; प्रश्रयेणान्यथार्थोक्तिरनुवृत्तिरिति स्मृता SāhiSā. 3. 15; **6Bi** name of one of the conditions of the description of seasons ( *lit*. recurrence) चतुरवस्थश्च ऋतुरुपनिबन्धनीयः। तद्यथा - सन्धिः, शैशवं, प्रौढिः, अनुवृत्तिश्च KāvyMī. 108. 17; अतिक्रान्तर्तुलिङ्गं यत् कुसुमाद्यनुवर्तते। लिङ्गानुवृत्तिं तामाहुः ...। वर्षासु ग्रीष्मलिङ्गाब्जविकासानुवृत्तिः KāvyMī. 109. 7 - 8; Kāvyānu. (He.) 160. 24; **6Bii** name of one of the limbs or parts of minor dramas such as Bhāṇikā or Bhāṇī (*lit*. illustration or pointing out) भाणिका। ... अस्याः सप्ताङ्गानि। विन्यासः ...। अनुवृत्तिः NāṭaLaRaK. 3162; निदर्शनोपन्यासोऽनुवृत्तिः NāṭaLaRaK. 3172; डोम्बेव भाण्ड (v. l. णि) का ...। अङ्गानि तस्याः सप्त स्युः ...। अनुवृत्तिश्च संहारः BhāvPra. (Śā.) 257. 22 (9); निदर्शनोपन्यसनमनुवृत्तिरिति स्मृता BhāvPra. (Śā.) 258. 3 (9); निदर्शनस्योपन्यासो ह्यनुवृत्तिरुदाहृता। ... भाण्य (डोम्ब्य) ङ्गान्येवमालोच्य यथार्थानि प्रयोजयेत् BhāvPra. (Śā.) 281. 4 (9); **7** the term *anuvṛtti* अनुवृत्तिः ... एवानुवृत्तिशब्दार्थः NyāyKu. 158. 9 [Kośas give *anuvṛtti* as a synonym of the following words : *anurodha*, AbhidhāCin. 733; Śabda Ra. (Vā.) 2572; ParaNā. 2345; KośaKaTa. 1. 5891; *anusāra*, ŚabdaRa. (Vā.) 2572; *anukūlana*, Śabda Ra. (Vā.) 2572; *avasarpa*, ParaNā. 2345; *praṇidhi*, ParaNā. 2345; *anuvartana*, KośaKaTa. 1. 5891; and they give *anuvṛtti* as the meaning of the following words : *anuṣaṅga*, ŚabdaRaSaK. 67. 5; *artha* and *yātrā* AbhidhāRaMā. 5. 33; ViśvaLoK. 289. 75]

**अनुवृत्तिक** (anuvṛtti - ka) *adj*. possessing the continued existence or persistence तन्मात्राणि प्रचक्षते। ... दशैतानि मिलित्वा तु द्रव्यशक्तियुतानि वै। तामसाहंकारजः स्यात् सर्गस्तदनुवृत्तिकः DevīBhāP. iii. 7. 30.

**अनुवृत्तिकथन** (anuvṛtti - kathana) *n*. statement of continued or prevalent practice अतिप्रामाणिकशिष्टपरिगृहीतानां वचनानि कपिभरद्वाजयोर्विवाहनिषेधबोधकानि सन्तीति तयोरेव परस्परमविवाहः ... न चास्मादेव निषेधबलात्तयोरविवाहे सिद्धे सत्तयानुवृत्तिकथनमभियुक्तानां व्यर्थं स्यात् ViraMi. (Saṁskāra.) 610. 25.

**अनुवृत्तिकारणत्व** (anuvṛttikāraṇa - tva) *n*. the state of being the cause of continued existence प्रत्युत्पन्नानि शरीरमहाभूतान्यनुवृत्तिकारणत्वादधिष्ठानकारणत्वात् संनिश्रयार्थेन भवन्ति Sphuṭā. iv.18. 7 (*on* 4.4)

**अनुवृत्तिकारित्व** (anuvṛttikāri - tva) *n*. the state of being one who attends upon सानुचरेति सपरिवारा। राज्ञा समं चरन्नपि भृत्यो राजानुचर इत्युच्यते तदनुवृत्तिकारित्वात् Sphuṭā. i. 9. 8 (*on* 1. 2)

**अनुवृत्तिकृत्** (anuvṛtti - kṛt) *adj*. causing reinstallation or restoration शीलयेत् ...। स्वास्थ्यानुवृत्तिकृद्यच्च रोगोच्छेदकरं च यत् AṣṭāSaṁ. i. 68. 21 (1. 10); AṣṭāHṛ. i. 8. 44.

**अनुवृत्तिग्रहण** (anuvṛtti-grahaṇa) *n*. perception of pervasion or commonness अनुवृत्तिग्रहणविधुरप्रथमेतरग्रहणे कथं सविकल्पकत्वम् ŚrutaPra. iA. 120. 21 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तिग्रहाग्रह** (anuvṛtti-grahāgraha) *m*. perception and non-perception of pervasion or commonness अनुवृत्तिग्रहाग्रहाभ्यां सविकल्पकत्वं निर्विकल्पकत्वं चोक्तम् ŚrutaPra. iA. 118. 31 (*on* i. 1. 1); अनुवृत्तिग्रहाग्रहौ हि सविकल्पकनिर्विकल्पकयोः प्रयोजकौ कथितौ ŚrutaPra. iA. 120. 20 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तिजटिल** (anuvṛtti-jaṭila) *adj*. which has matted hair through imitation वन्द्यं युगं चरणयोर्जनकात्मजायाः। ज्येष्ठानुवृत्तिजटिलं च शिरोऽस्य साधोरन्योन्यपावनमभूदुभयं समेत्य RaghuVa. 13. 78.

**अनुवृत्तिज्ञानार्थम्** (anuvṛttijñānārtham) *adv*. for the sake of understanding the continuation or supplying (of words from previous context) लघूपायेनानुवृत्तिज्ञानार्थमाह Prasā. i. 17. 23.

**अनुवृत्तिज्ञानोत्पादिका** (anuvṛttijñānotpādikā) *adj*. (*f*.) which produces the cognition of pervasion or commonness का चेयमनुवृत्तिज्ञानोत्पादिका शक्तिः NyāyMañ. i. 286. 24.

**अनुवृत्तितन्त्रत्व** (anuvṛttitantra-tva) *n*. the state of being dependent on the following or adopting (another's nature) अशुद्ध उपयोगः स खलु मन्दतीव्रोदयदशाविश्रान्तपरद्रव्यानुवृत्तितन्त्रत्वादेव प्रवर्तते TattvPradī. (A.) 220. 9 (*on* 2. 67)

**अनुवृत्तितन्त्रत्वाभाव** (anuvṛttitantratvābhāva) *m*. absence of the state of being dependent on the following or adopting (another's nature) एवं भवंश्चाहं परद्रव्यानुवृत्तितन्त्रत्वाभावात् शुभेनाशुभेन वा शुद्धोपयोगेन निर्मुक्तो भूत्वा ... निश्चलमुपयुक्तस्तिष्ठामि TattvPradī. (A.) 220. 10 (*on* 2. 67)

**अनुवृत्तितस्** (anuvṛtti-tas) *adv*. **1** by attendance हसितव्ये स्मितं कुर्यात्प्रभोरेवानुवृत्तितः AṣṭāSaṁ. i. 55. 2 (1. 8); धनम्। ... कुशीद॰ ... ॰शुल्कानुवृत्तितः। ... शबलं समुदाहृतम्। ... अनुवृत्तिः सेवा CaturCin. i. 42. 8; **2** due to pervasion or commonness द्विविधा जातिः परैरभ्युपगम्यते। सामान्यमेव सत्ताख्यं समस्तेष्वनुवृत्तितः TattvSaṁ. 709; लिङ्गानुमेयधर्मसामान्ये तयोरनुवृत्तितो लिङ्गसामान्यस्य साध्यसामान्येन सहाविनाभावाद्यदनुमानं तत्सामान्यतो दृष्टम् Kiraṇā. 305. 17; **3** by agreeable or noble behaviour सेवानुवृत्तितः ... अनुवृत्तिः प्रियता ManuBh. i. 406. 6 (*on* 4. 226); **4** by taking recourse to or by adhering to साधारण्याद् विभावादेरत्रायोगवियोगयोः। करुणस्यानुरूप्येऽपि रतिस्थाय्यनुवृत्तितः। एतौ शृङ्गारभेदौ स्तः BhāvPra. (Śā.) 87.2 (4); व्यपायशङ्कानुवृत्तेर्विच्छेदस्यानुवृत्तितः। पौनःपुन्यं मुहुः BhāvPra. (Śā.) 210. 3 (7)

**अनुवृत्तिदर्शन** (anuvṛtti-darśana) *n*. **1** observation or experience of recurrence or resumption न दृष्टात् तत् सिद्धिर्निवृत्तेरप्यनुवृत्तिदर्शनात् SāṁkhyaPraSū. 1. 2; **2A** observation or experience of continued existence or persistence मृदादिकारणानां घटाद्युत्पत्तौ पिण्डादिनिवृत्तावनुवृत्तिदर्शनात् BṛĀraUBh. 15. 11 (*on* i. 2. 1); मन्दप्रदीपे वेश्मनि ... तमसोऽप्यनुवृत्तिदर्शनात् व्यतिरेकासिद्धिः PrakaVi. 139. 12; **2B** observation of continuation or supplying (of a word or idea from previous context) सर्वं खल्विदं ब्रह्म' इत्युपरितनेऽपि वाक्ये ब्रह्मणोऽनुवृत्तिदर्शनात् PrakaVi. 143. 21; अपहतपाप्मत्वाद्विगुणकस्यात्मनो वक्तव्यत्वेनानुवृत्तिदर्शनेन हि तदसिद्धिरिह परिह्रियते ŚrutaPra. ii. 88. 25 (*on* i. 3. 41)

**अनुवृत्तिद्वार** (anuvṛtti-dvāra) *n*. [Inst.] by means of continuation or supplying (of a word from previous context ) अजनुवृत्तिद्वारेण दीर्घत्वाभावप्रतिपत्तौ साध्यायां यत् प्रतिपत्तिगौरवमापद्यते तदपास्तं भवति Nyās. i. 60. 24 (*on* i. 1. 10)

**अनुवृत्तिधर्मविशिष्टता** (anuvṛttidharmaviśiṣṭa-tā) *f*. the state of being characterised by the quality of pervasion or commonness द्वितीयादिपिण्डग्रहणेषु गोत्वादेरनुवृत्तिधर्मविशिष्टता ... गृह्यते BrahmSūBh. (Rā.) 29. 20 (*on* i. 1.1); येषु पुनर्द्वितीयादिपिण्डग्रहणेषु गोत्वादेरनुवृत्तिधर्मविशिष्टता ... सर्वदैव गृह्यते तेषु सविकल्पकत्वमेव ŚatDū. 87. 5.

**अनुवृत्तिधर्मविशिष्टत्व** (anuvṛttidharmaviśiṣṭa-tva) *n*. the state of being characterised by the quality of pervasion or commonness गोत्वादेरनुवृत्तिधर्मविशिष्टत्वं द्वितीयादिपिण्डग्रहणावसेयम् BrahmSūBh. (Rā.) 29. 13 (*on* i. 1. 1); भगवता भाष्यकारेण संस्थानस्यानुवृत्तिधर्मविशिष्टत्वं द्वितीयादिपिण्डग्रहणावसेयमित्यभिहितम् NītiMā. 41. 11.

**अनुवृत्तिधर्मविशिष्टा** (anuvṛttidharma-viśiṣṭā) *adj*. (*f*.) characterised by the quality of pervasion or commonness वरम् ... अनुवृत्तिधर्मविशिष्टायाः

... जातेः तद्बुद्धिशब्दनिर्वाहकत्वाङ्गीकारादुभयवाद्यभ्युपगतसुसदृशसंस्थानस्यैकबुद्धिशब्द-निबन्धनत्वाश्रयणम् NītiMā. 41. 13.

**अनुवृत्तिधी** (anuvṛtti-dhī) *f.* cognition of pervasion or commonness यदेव ... जन्यते। गोपिण्डेन तदेवान्यैरिति तेष्वनुवृत्तिधीः NyāyMañ. i. 275. 30.

**अनुवृत्तिनिमित्त** (anuvṛtti-nimitta) *n.* cause of continued existence or persistence उपभोगशेषक्षपणं हि तत्रानुवृत्तिनिमित्तम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 796. 10 (*on* iv. 1. 19)

**अनुवृत्तिनियम** (anuvṛtti-niyama) *m.* **A** rule of continued existence or persistence अज्ञानस्य यावत्स्वविषयधीरूपसाक्षिसत्त्वमनुवृत्तिनियमेन निवृत्त्ययोगः AdvaiSi. 545. 16; तदुपादानाज्ञानस्याप्यनुवृत्तिनियमात् अनिर्मोक्षप्रसङ्गः SiddhāLeSaṁ. 436. 4;**B** rule of continuation or supplying (of a word from pervious context), cf. **अनुवृत्तिनियमाभाव.**

**अनुवृत्तिनियमाभाव** (anuvṛttiniyamābhāva) *m.* absence of the rule of continuation or supplying (of a word from previous context) (णचः स्त्रियामञ् इति स्त्रीग्रहणं करोति) अथ वा स्त्रीग्रहणेन अनुवृत्तिनियमाभावो ज्ञाप्यते Pradī. iv. 391B. 20 (*on* v. 3. 67)

**अनुवृत्तिनिरासार्थम्** (anuvṛttinirāsārtham) *adv.* for the sake of avoidance of the continuation (of a word from previous context) पृथगाद्यमिति उद्गतामेकतः पठेदित्यनुवृत्तिनिरासार्थम् MṛtaSaṁ. 129. 1(*on* 5. 27)

**अनुवृत्तिनिर्देश** (anuvṛtti-nirdeśa) *m.* mention (of a sound) as an imitation or representation तत्रानुवृत्तिनिर्देशे सवर्णाग्रहणमनण्त्वात् Vār. 4 *on* ŚivSū. (Gr.) 1; Vār. 6 *on* P. i. 1. 69; MahāBh. i. 16. 20 (*on* ŚivSū. (Gr.) 1); i. 179. 6 (*on* 1. 1. 69); वृत्तिः शास्त्रस्य प्रवृत्तिः तदनुगतो निर्देशः अनुवृत्तिनिर्देशः Pradī. i. 91B. 18 (*on* ŚivSū. (Gr.) 1 )

**अनुवृत्तिनिर्देशस्थ** (anuvṛttinirdeśa-stha) *adj.* present in the mention (of a sound) as an imitation or representation ननु च सत्यपि सावर्ण्ये नैवानुवृत्तिनिर्देशस्थेन अकारणेन सवर्णानां ग्रहणं सिध्यति Nyās. i. 9. 12 (*on* ŚivSū. (Gr.) 1); प्रत्याहारेऽकारजातेर्निर्देशात् ... अनुवृत्तिनिर्देशस्थेनाकारेण ग्रहणमाकारस्य सिद्धम् Pradī. i. 99A. 5 (*on* ŚivSū. (Gr.) 1)

**अनुवृत्तिनिर्मूलन** (anuvṛtti-nirmūlana) *n.* uprooting of, i.e. break in continuation यावद्यानुवृत्तिस्थैर्यं निश्चयस्य चकास्ति तावज्जागरः। तन्मध्ये च निश्चयानुवृत्तिनिर्मूलनात् स्वप्नः PratyabhiVi. ii. 268. 5 (*on* iii. 2. 17)

**अनुवृत्तिनिवृत्त्यर्थम्** (anuvṛttinivṛttyartham) *adv.* for the sake of avoiding the continuation or supplying (of a word or idea from previous context) तस्यानुवृत्तिनिवृत्त्यर्थं तस्यानन्तरमिदं नोक्तम् Nyās. ii. 651. 21 (*on* vii. 1. 47); पूजायामिति वर्तमाने पुनः पूजाग्रहणमनन्तरग्रहणस्य अनिघातनिषेधस्य चानुवृत्तिनिवृत्त्यर्थम् LaŚabdeŚe. ii. 1102. 8.

**अनुवृत्तिपक्ष** (anuvṛtti-pakṣa) *m.* alternative view of continuation of supplying (of a word from previous context) भाष्यकारेण तु दुष्टपरिहारोक्त्यानुवृत्तिपक्षो दुष्ट इत्येव बोध्यते LaŚabdeŚe. ii. 243. 2.

**अनुवृत्तिपद** (anuvṛtti-pada) *n.* object of continuation or commonness न हि व्यक्तिः साक्षादनुवृत्तिपदम् NyāyKu. 132. 23.

**अनुवृत्तिपर** (anuvṛtti-para) *adj.* **1** intent on, i.e. given to devotion राज्यं हि नाम राजधर्मानुवृत्तिपरस्य नृपतेर्महदप्रीतिस्थानम् MudrāRā. 3. 3(3); सुनिपुणमुपसेव्य सद्गुरुं शुचिरनुवृतिपरो विभूतये। भवति ... नृपतिपदाय शमाय च क्षमः NītiSā. 1. 70; अनुवृत्तिपरावास्तां लोकवृत्तान्ततद्विदौ। कलाकलापसंपन्नौ लसद्रसरसायनौ YogVā. vi (i). 77. 51; ये तु महागुरूणामनुवृत्तिपरा एव तेषामवश्यमेव कोऽप्यतिशयो जायते Bhāsk. ii. 90. 11 (*on* 3. 2); **2** intent on gratifying or compliance स चिरंजीवी राजपुरुषो यो नगरनापित इवानुवृत्तिपरः सर्वासु प्रकृतिषु NītiVā. 12. 3; **3** intended to convey continuation or supplying (of a word from previous context), cf. **अनुवृत्तिपरत्व 2**.

**अनुवृत्तिपरत्व** (anuvṛttipara-tva) *n.* **1** the state of being one who is intent on, i.e. given to devotion or obedience विशिष्टक्षयोपशमदशाविश्रान्तदर्शनचारित्रमोहनीयपुद्गलानुवृत्तिपरत्वेन परिग्र(?गृ)हीतशोभनोपरागत्वात् ... शुभ उपयोगः TattvPradī. (A.) 218. 8 (*on* 2. 65); **2** the state of being what is intended to convey continuation or supplying (of a word from previous context) स्वमित्यनुवृत्तिपरत्वेन व्याख्यानं तु हेयमेव। अनुवृत्तौ फलाभावात् LaŚabdeŚe. i. 15. 7.

**अनुवृतिपरवृत्तिविरोध** (anuvṛttiparavṛtti-virodha) *m.* contradiction to the gloss intended to convey continuation (of a word from previous context) उपन्यासो हरदत्तकृतश्चिन्त्यः। अभ्यस्तानामित्यनुवृत्तिपरवृत्तिविरोधात् LaŚabdeSe. ii. 949. 16.

**अनुवृत्तिपरिग्रह** (anuvṛtti-parigraha) *m.* acceptance of the recurrence (of the absolute) केवलस्वद्रव्यानुवृत्तिपरिग्रहात् ... नित्यं निश्चलमुपयुक्तस्तिष्ठामि TattvPradī. (A.) 221. 1 (*on* 2. 67)

**अनुवृत्तिपूर्वम्** (anuvṛttipūrvam) *adv.* as preceded by, i.e along with obedience पत्नीव कुर्यादनुवृत्तिपूर्वं पूर्वं महार्थस्य वरोपचारम् SamaMā. 5. 70.

**अनुवृत्तिप्रकार** (anuvṛtti-prakāra) *m.* manner of obedience or devotion तस्यानुवृत्तिप्रकारः ... शरीरम् ... गुर्वर्थं धारयेद्यस्तु स शिष्यो नेतरः स्मृतः इति जयदाख्यानसंहितायाम् VedāntRaMañ. 3. 8 (122. 16)

**अनुवृत्तिप्रतिपादनार्थ** (anuvṛttipratipādanārtha) *adj.* meant for explaining the continued existence or persistence कर्मबन्धस्याप्येवमाब्रह्मज्ञानमनुवृत्तिप्रतिपादनार्थमधिकरणम् ŚivārkaMaDī. ii. 203. 14 (*on* iii. 1. 8)

**अनुवृत्तिप्रतीति** (anuvṛtti-pratīti) *f.* knowledge of pervasion or commonness गोत्वादेरनुवृत्ताकारता न प्रतीयते। द्वितीयादिपिण्डग्रहणेष्वेवानुवृत्तिप्रतीतिः BrahmSūBh. (Rā.) 29. 12 (*on* i. 1. 1); सविकल्पकदशायाम् ... पूर्वाकारावमर्शेन जातेरनुवृत्तिप्रतीतिः TantrRaha. 9. 15.

**अनुवृत्तिप्रत्यय** (anuvṛtti-pratyaya) *m.* **1** knowledge of pervasion or commonness अथ मन्यसे सत्यमयमस्तु पिण्डव्यतिरेकनिमित्तादनुवृत्तिप्रत्ययो भवति NyāyVār. 319. 17 (*on* ii. 2. 65); अनुवृत्तिप्रत्ययश्च पृथक्त्वसामान्यकृत एवेत्यभिप्रायः NyāyKa. 139. 7; य एव चानुवृत्तिप्रत्ययः स एव सत् SyādvāMañ. 8 (63); सामान्यादित्रिके कथं नानुवृत्तिप्रत्ययः SyādvāMañ. 8 (68); यथानुवृत्तिप्रत्ययात् सत्तेष्यते तथा गोत्वाद्यवान्तरसामान्यमपि प्रसज्यते BrahmSūBh. (Bhā.) 99. 13 (*on* ii. 1. 14); **2** proof of continuity, cf. **अनुवृत्तिप्रत्ययभूत**.

**अनुवृत्तिप्रत्ययकारण** (anuvṛttipratyaya-kāraṇa) *n.* cause of the knowledge of pervasion or commonness सामान्यं द्विविधं परमपरं चानुवृत्तिप्रत्ययकारणम् PadarthaSaṁ. 11. 12; सामान्यम् ... आधारेषु प्रबन्धेन वर्तमानमनुवृत्तिप्रत्ययकारणम् PadārthaSaṁ. 311. 17; NyāyKa. 15. 17; 313. 14; यदिदं गोत्वं गोष्वनुवृत्तिप्रत्ययकारणं तत् किं गवि वर्तते आहोस्विदगवि NyāyVār. 322. 6 (*on* ii. 2. 65); प्रमाणं सूचयति। अनुवृत्तिप्रत्ययकारणमिति Kiraṇā. 23. 4; प्रतिव्यक्तिनियतं संस्थानं कथमनुवृत्तिप्रत्ययकारणम् NyāyPari. 500. 12.

**अनुवृत्तिप्रत्ययगोचरत्व** (anuvṛttipratyaya-gocaratva) *n.* the state of being the object of the knowledge of pervasion or commonness सामान्यात्मना सर्व वस्तुजातमभिन्नमनुवृत्तिप्रत्ययगोचरत्वात् BrahmSūBh. (Bhā.) 98. 24 (*on* ii. 1. 14)

**अनुवृत्तिप्रत्ययभूत** (anuvṛttipratyaya-bhūta) *adj.* which has become proof of continuity वायुः ... आयुषोऽनुवृत्तिप्रत्ययभूतो भवत्यकुपितः CaraS. i. 12. 8.

**अनुवृत्तिप्रत्ययलक्षण** (anuvṛttipratyaya-lakṣaṇa) *adj.* indicative of the knowledge of pervasion or commonness व्यावृत्तिः ... एका चेत्सामान्यमेव संज्ञान्तरेण प्रतिपन्नं स्यात्। अनुवृत्तिप्रत्ययलक्षणाव्यभिचारात् SyādvāMañ. 14 (51)

**अनुवृत्तिप्रत्ययसंभव** (anuvṛttipratyaya-sambhava) *m.* possibility of the knowledge of pervasion or commonness रूपादिषु तु कृतसमयस्यानुवृत्तिप्रत्ययसंभवात् गुणत्वस्याप्रत्याख्यानम् NyāyKa. 13. 4.

**अनुवृत्तिप्रत्ययहेतु** (anuvṛttipratyaya-hetu) *m.* cause of the knowledge of pervasion or commonness अनुवृत्तिप्रत्ययहेतुः सामान्यम् TarkBhā. (Ke.) 75. 14; अत्यन्तव्यावृत्तानां पिण्डानां यतः कारणादन्योऽन्यस्वरूपानुगमः प्रतीयते तदनुवृत्तिप्रत्ययहेतुः सामान्यम् SyādvāMañ. 8 (13); यद्यपि वस्तुस्वरूपमस्तित्वं सामान्यादित्रयेऽपि विद्यते तथापि तदनुवृत्तिप्रत्ययहेतुर्न भवति SyādvāMañ. 8 (63); अनुवृत्तिप्रत्ययहेतुः सत्तासंबन्धोऽप्यस्ति SyādvāMañ. 8 (66)

**अनुवृत्तिप्रत्ययहेतुत्व** (anuvṛttipratyayahetu-tva) *n.* the state of being the cause of the knowledge of pervasion or commonness यया भिन्नान्यनेकानि वस्तूनि इतरेतरतोऽनुवृत्तिप्रत्ययहेतुत्वेन व्यवतिष्ठन्ते सा जातिः NyāyVār. 336. 12 (*on* ii. 2. 70); द्रव्यत्वं द्रव्येष्वनुवृत्तिप्रत्ययहेतुत्वात् सामान्यम् NyāyKa. 314. 2; द्रव्यगुणकर्मणामपि सामान्यद्वारेणैवानुवृत्तिप्रत्ययहेतुत्वात् Kiraṇā. 23. 6. सामान्यम् परं सत्ता बहुविषयत्वात्। सा चानुवृत्तिमात्रहेतुत्वात् ( v. l. अनुवृत्तिप्रत्ययहेतुत्वात्) सामान्यमात्रम् TarkBhā. (Ke.) 76. 1.

**अनुवृत्तिप्रत्ययाभाव** (anuvṛttipratyayābhāva) *m.* absence of the knowledge of pervasion or commonness अनुवृत्तिप्रत्ययाभावान्न सामान्यादित्रये सत्तायोग इति चेत् न SyādvāMañ. 8 (131)

**अनुवृत्तिप्रदर्शन** (anuvṛtti-pradarśana) *n.* indication of the continuation or supplying (of a word from the preceding context) अनुपसर्गग्रहणानुवृत्ति-

मन्तरेणैवोपसर्गनिवृत्तेः सिद्धत्वादनुवृत्तिप्रदर्शनमपि न युज्यते Pradī. iii. 172A. 22 (*on* iii. 2. 61); अनुवृत्तिप्रदर्शनाय पूर्वेत्यादिसूत्रमपीह व्याचष्टे LaŚabdeŚe. ii. 361. 13.

**अनुवृत्तिप्रसक्ता** (anuvṛtti-prasaktā) *adj.* (*f.*) engaged in compliance or gratifying अनुवृत्तिप्रसक्तानां करेणूनां स भूरिभिः। सहस्रैः संगतः सौख्यं भजते यूथपोचितम् PadmP. (Ra.) 85. 160.

**अनुवृत्तिप्रसङ्ग** (anuvṛtti-prasaṅga) *m.* **1** undesired occasion for continued existance or persistence प्रमाणान्तरपरिदृष्टानाम् ...। अव्यापकानामपि नित्यानामुपाधित्वे वह्नेः सर्वदानुवृत्तिप्रसङ्गः Kiraṇā. 301. 4; सदसत्त्वे वस्तुनो धर्मौ, उत स्वरूपम्। नाद्यः। असत्त्वदशायामपि (अ?)सत्त्वस्यानुवृत्तिप्रसङ्गात् SarvaDaKau. 37. 9; **2A** undersired occasion for pervasion, commonness or comprehensiveness न च स्थूलस्यै(त्वै?)कत्वमवयविभाव एव चैतन्यमुत्पद्यत इति वाच्यम् ...। तथात्वे वा स्थूलत्वैकत्ववत्सर्वावयविष्वनुवृत्तिप्रसङ्गात् NyāyKu. 111. 11; **2B** undesired occasion for continuation or supplying (of a word or idea from previous context) एकसमासनिर्देशाद् द्वयोरपि नदीहस्वयोरनुवृत्तिप्रसङ्गात् Pradī. vi. 228. 17 (*on* vii. 3. 108)

**अनुवृत्तिबुद्धि** (anuvṛtti-buddhi) *f.* notion or idea of pervasion or commonness एकं पदम्, एकं वाक्यमिति प्रत्ययश्च वर्णसमुदायविषयः। शब्दः शब्द इत्यनुवृत्तिबुद्धिश्च श्रोत्रग्राह्यत्वोपाधिनिबन्धना ŚrutaPra. iA. 181. 9 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तिबुद्धिग्राह्यत्व** (anuvṛttibuddhigrāhya-tva) *n.* the state of being what is to be grasped through the notion of pervasion or commonness चतुर्विधस्यापि वस्तुत्वमभावस्यानुवृत्तिबुद्धिग्राह्यत्वेन प्रमेयत्वेन च गवादिवत् TātpaṬ. (U.) 411. 8 (*on* 5(8). 9)

**अनुवृत्तिबुद्धिबोध्य** (anuvṛttibhuddhi-bodhya) *adj.* to be known through the notion of pervasion or commonness अनुवृत्तिबुद्धिबोध्यं कारणमाकृतिश्च व्यावृत्तिबुद्धिबोध्यं कार्यं व्यक्तिश्चेति विविनक्ति BrahmSūBh. (Rā.) 160. 12 (*on* i. 1. 4)

**अनुवृत्तिबुद्धिबोध्यत्व** (anuvṛttibuddhibodhya-tva) *n.* the state of being what is to be known through the notion of pervasion or commonness अस्मिन्नंशेऽनुवृत्तिबुद्धिबोध्यत्वम् अस्मिन्नंशे व्य(?व्या)-विविक्ताकारोपलम्भे सति हि अस्मिन्नंशेऽनुवृत्तिबुद्धिबोध्यत्वम् ... वृत्तिबुद्धिबोध्यत्वमिति ज्ञातुं शक्यम् ŚrutaPra. iB. 156. 28 (*on* i. 1. 4)

**अनुवृत्तिबुद्धिवश** (anuvṛttibuddhi-vaśa) *m.* [Abl.] by the force of the notion of pervasion or commonness एकं पदमित्यादिप्रत्ययस्य वर्णेष्वनुपपत्तेः, भिन्नेषु वर्णेषु शब्दः शब्द इत्यनुवृत्तिबुद्धिवशाच्च वर्णातिरिक्तपदस्फोटसिद्धिः ŚrutaPra. i A. 181. 6 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्तिबृंहितानुरागम्** (anuvṛttibṛṁhitānurāgam) *adv.* in such a way that love is increased due to compliance or conciliation तत्कालोचितम् ... अनुवृत्तिबृंहितानुरागम् ... प्रियंवदिकया सहाल्पाल्पं जल्पन् ... नलः ... उदतिष्ठत् NalaCam. 7. 47 (2)

**अनुवृत्तिभाव** (anuvṛtti-bhāva) *m.* the state of continued existence or persistence रूपरसादीनां तु नेया (लक्षणोन्नेयः?) स्वभावविशेषो धर्मान्तरमनुवृत्तिभावात् NyāyKu. 159. 6.

**अनुवृत्तिमत्** (anuvṛtti-ma(n) t) *adj.* **1A** possessed of compliance, compliant अथ वा वासुदेवोऽपि प्रियकामोऽनुवृत्तवान् (v.l. °त्तिमान्)। द्रुपदे तिष्ठति कथं माधवोऽर्हति पूजनम् MahāBhā. ii. 34. 7; **1B** conciliating गुणैर्नायककल्पो यः प्रेम्णा तत्रानुवृत्तिमान्। पीठमर्दः स कथितः UjjvaNīMa. 44. 2; **2** having the proper or noble behaviour लोके विहर शुद्धधीः। उदारः पेशलाचारः सर्वाचारानुवृत्तिमान् MahāU. 6. 70; **3** having the continuation or supplying (of word from previous context) पञ्चाला इति शब्देन ... रूढ्या जनपदविशेषस्यैव प्रतीत्युदयादिति दूषितं पाणिनिना 'लुब्योगाप्रत्याख्यानात्' इति सूत्रेण 'अशिष्यम्' इति पूर्वसूत्रादनुवृत्तिमता PūrvottaVāNaMā. 84. 11.

**अनुवृत्तिमत्त्व** (anuvṛttimat-tva) *n.* the state of having continued existence or persistence इन्द्रियाणां च एकादशानामपि आमोक्षम् अनुवृत्तिमत्त्वेन .... जङ्गमस्थावरात्मकेषु सर्वेष्वपि शरीरत्वेन संप्रतिपन्नेषु सद्भावोऽस्त्येव PūrvottaVāNaMā. 199. 6.

**अनुवृत्तिमहोत्सव** (anuvṛtti-mahotsava) *m.* great festival of compliance रतिषु निवसन्नङ्गे स्विद्यन्नदर्शि मृगीदृशां मनसि विकसन्निष्टादिष्टोऽनुवृत्तिमहोत्सवः Kapphiṇā. 14. 32.

**अनुवृत्तिमात्र** (anuvṛtti-mātra) *n.* **1A** mere pervasion or commonness न हि सत्त्वं सामान्यमेव इति नियन्तुं शक्यम् ... सामान्यवत्सु अनुवृत्तिमात्रेण तन्नियमे गुणवत्सु अनुवृत्तिमात्रेण द्रव्यत्वस्यापि तन्नियमः स्यात् TarkSaṁ. (Ā.) 121. 22; ब्रह्मणश्चात्यन्तावेद्यत्वे ... उपदेष्टुश्चाद्वैतनिश्चयानिश्चययोः कस्मै किमुपदेश्यम्। ... व्यावृत्त्यनुवृत्तिमात्रं तु न मिथ्यात्वादिप्रयोजकम् NyāySiA. 228. 13; **1B** mere continued existence or persistence विविदिषासंन्यासिना संपादितानामेतेषां (तत्त्वज्ञानादीनाम्) किं विद्वत्संन्यासादूर्ध्वमनुवृत्तिमात्रम्, किं वा पुनरपि संपादन-प्रयत्नोऽपेक्षितः JīvanVi. 48. 3; **2** mere repetition (गत्यनुस्मरणाद् ब्रह्म चन्द्रं वा गच्छति ध्रुवम्) अवान्तरविशेषाणां वैलक्षण्येऽप्यनुवृत्तिमात्रस्योभयत्र साम्यात् TattvPrakā. 212B. 10 (*on* iv. 2. 22)

**अनुवृत्तिमात्रत्व** (anuvṛttimātra-tva) *n.* the state of being mere pervasion or commonness सामान्यमात्रत्वमनुवृत्तिमात्रत्वमित्यर्थः NyāyRa. 562. 13 (*on* 5 (12). 62)

**अनुवृत्तिमात्रहेतुत्व** (anuvṛttimātrahetu-tva) *n.* the state of being the cause of mere pervasion or commonness सामान्यम् ... द्विविधं परमपरं च। परं सत्ता बहुविषयत्वात्। सा चानुवृत्तिमात्रहेतुत्वात् सामान्यमात्रम् TarkBhā. (Ke.) 76. 1; परसामान्यस्यानुवृत्तिमात्रहेतुत्वेन ... अपरसामान्यं व्यावृत्तेरपि हेतुत्वाद् विशेषोऽपि भवति NyāySu. (Ja.) 337B. 7 (*on* ii. 2. 6)

**अनुवृत्तिरूप** (anuvṛtti-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] **A** of the form of pervasion or commonness व्यावृत्त्यात्मसु विशेषेषूद्भूतेषु तद्रूपे वस्तुनि गृह्यमाणेऽनुवृत्तिरूपं सामान्यं किमवस्थं भवति NyāyRa. 561. 21 (*on* 5 (12). 60); खण्डस्य मुण्डाद् व्यावृत्तिरूपं खण्डत्वं मुण्डात् खण्डस्य भेदः। अनुवृत्तिरूपं गोत्वमभेदः NītiMā. 29. 7; मा भूत्सर्वेषूद्देश्येष्वनुवृत्तिरूपा वा सर्वात्मना क्वचिदप्युद्देश्येऽनुवृत्तिरूपा वा सर्वोद्देश्यानुवृत्तिः VidhiRa. 13 (94. 15); **B** of the form of continued existence or persistence आत्मशब्देनानन्तेष्वपि धर्मेष्वनुवृत्तिरूपमन्वयिद्रव्यं ध्वनितम् SyādvāMañ. 22 (28); अनुवृत्तिरूपं स्थैर्यम् अनुवृत्तिस्थैर्यम् Bhāsk. ii. 268. 11 (*on* iii. 2. 17)

**अनुवृत्तिरूपधर्माग्रहण** (anuvṛttirūpadharmāgrahaṇa) *n.* non-cognition of the quality of the form of pervasion or commonness योग्यतया संस्थानस्य प्रथममेव स्वरूपग्रहणमाश्रयभेदग्रहरूपसहकारिविशेषस्याभावादनुवृत्तिरूपधर्माग्रहणम् ŚatDū. 87. 7.

**अनुवृत्तिलक्षणोपरोध** (anuvṛttilakṣaṇoparodha) *m.* obstruction or pausing characterised by the (meaningful) imitation (or gesture), i. e. gesticulation (वाचिकाभिनयं कुर्याद्विरामैरर्थदर्शकैः) अर्थदर्शकैरिति। अनुवृत्तिलक्षणोपरोधकृतैरित्यर्थः AbhinBhā. ii. 69. 17 (*on* 9. 180)

**अनुवृत्तिलब्ध** (anuvṛtti-labdha) *adj.* obtained through the continuation or supplying (of a word from the previous context) इदमनुवृत्तिलब्धं पौनरुक्त्यं परिहरति। ग्रामेति BālamBha. i. 441. 19 (*on* 1. 176); अनुवृत्तिलब्धमाह। गच्छन्निति BālamBha. ii. 339. 19 (*on* 2. 290)

**अनुवृत्तिलभ्य** (anuvṛtti-labhya) *adj.* to be obtained through the continuation or supplying (of a word from the previous context) संसृष्ट्यपीति। इदं सर्वमनुवृत्तिलभ्यम् BālamBha. ii. 247. 26 (*on* 2. 139)

**अनुवृत्तिलिप्सा** (anuvṛtti-lipsā) *f.* desire for obtaining the continuation or supplying (of a word from previous context) संयोगादित्यस्यानुवृत्तिलिप्सया तथा प्रधानेनेति... पूर्वपक्षसूत्रं कृतम् ŚivārkaMaDī. ii. 304. 16 (*on* iii. 3.11)

**अनुवृत्तिवचन** (anuvṛtti-vacana) *n.* statement referring to continued existence or persistence विद्याकर्मणोः फलदानायानुवृत्तिवचनमपि प्रागुक्तन्यायादुक्तरूपाङ्गप्रधानभावाभिप्रायमेव ŚivārkaMaDī. ii. 386. 18 (*on* iii. 4. 5)

**अनुवृत्तिवत्** (anuvṛtti-vat) *adv.* like continued existence or persistence आहारविहारादीनां अनुवृत्तिवच्छुभवासनानामेवानुवृत्तिर्भवति VedāntSā. (Sa.) 33.15; न विशेषकत्वम् ... नित्यस्य ... अविशेषादिति चेत्, न ... श्वाससंतानानुवृत्तिवत् ... कर्मसंतानस्येश्वरनिःश्वसितस्यानुवृत्तेः NyāyKuA. i. 138. 1.

**अनुवृत्तिवशता** (anuvṛttivaśa-tā) *f.* the state of being under the influence of the continued existence or persistence अथ यदि ... शुभोपयोगानुवृत्तिवशतया मोहादीनोन्मूलयामि, ततः कुतो मे शुद्धात्मलाभः TattvPradī. (A.) 99. 5 (*on* 1. 79)

**अनुवृत्तिविधिवश्यत्व** (anuvṛttividhivaśya-tva) *n.* the state of being dependent on the injunction of continued existence or persistence अतोऽनुवृत्तिविधिवश्यत्वादाप्रयाणात् परविद्यानुवर्तनीया ŚrutaPra. ii. 582. 28 (*on* iv. 1. 12)

**अनुवृत्तिविरोध** (anuvṛtti-virodha) *m.* contradiction to the continuation or supplying (of a word from the previous context) कनिष्ठानामिके अप्याकुञ्चयेदिति विध्यर्थः स्यात्। तथा च तन्त्रान्तरविरोधोऽनुवृत्तिविरोधवैयर्थ्ये च SetuBa. 126. 24.

**अनुवृत्तिविवक्षा** (anuvṛtti-vivakṣā) *f.* intention, i.e. consideration of continued existence or persistence (of the cause in the effect) वाय्वाकाशयोः

कार्यकारणभावेनाकाशस्य वाय्वादावनुवृत्तिविवक्षया तदीयशब्दे लक्षणा युज्यते SetuBa. 246. 24.

**अनुवृत्तिविषयत्व** (anuvṛttiviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of continuation or supplying (of a word from the previous context) सप्तदशसूत्र्यामनुवर्तत इति। संबध्यत इत्यर्थः। एतेन षोडशसूत्राणामेवानुवृत्तिविषयत्वमित्यपास्तम् LaŚabdeŚe. ii. 300. 8.

**अनुवृत्तिविषयीभाव** (anuvṛttiviṣayībhāva) *m.* the state of (non-object) becoming the object of pervasion or commonness एतावाननयोर्विशेषः, परपक्षे जातेरनुवृत्तिविषयीभावः (रनुवृत्तिर्विषये भावः) अस्मत्पक्षे तु विषयविषयिभावः NyāyKu. 158. 11.

**अनुवृत्तिव्यतिवृत्तिभाज्** (anuvṛttivyativṛtti-bhāj) *adj.* possessing commonness and exclusion स्वतोऽनुवृत्तिव्यतिवृत्तिभाजो भावा न भावान्तरनेयरूपाः MahāViSt. (H.) 1. 4; सजातीयविजातीयेभ्यः सर्वथा व्यवच्छेदः। ते उभे अपि संवलिते भजन्त आश्रयन्तीति अनुवृत्तिव्यतिवृत्तिभाजः SyādvāMañ. 4 (10)

**अनुवृत्तिव्यतिवृत्तिलक्षण** (anuvṛttivyativṛtti-lakṣaṇa) *adj.* characterised by commonness and exclusion (न भावान्तरनेयरूपाः) भावव्यतिरिक्तसामान्यविशेषाभ्यां नेयम्... यथासंख्यमनुवृत्तिव्यतिवृत्तिलक्षणं स्वरूपं येषां ते तथोक्ताः SyādvāMañ. 4 (15)

**अनुवृत्तिव्यावृत्त** (anuvṛtti-vyāvṛtta) *adj.* devoid of continuation, i.e. influence समस्तोपाश्रयानुवृत्तिव्यावृत्तस्य स्फटिकमणेरिवात्यन्तविशुद्धमुपयोगमात्रमात्मानं सुनिश्चलं केवलमधिवसतः स्यात् TattvPradī. (A.) 212. 9 (*on* 2. 59)

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिचिन्ता** (anuvṛttivyāvṛtti-cintā) *f.* consideration of the commonness and exclusion सत्युपादानेऽनुवृत्तिव्यावृत्तिचिन्ता तदेव नेति बौद्धमतमाशङ्क्याह VedāntKa. 267. 26 (*on* ii. 2. 15)

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिनिरपेक्ष** (anuvṛttivyāvṛtti-nirapekṣa) *adj.* independent of commonness and exclusion अनुवृत्तिव्यावृत्तिनिरपेक्षं न केवलम्। वस्त्वेव गृह्यते कार्यं कीदृक्तदिह कथ्यताम् NyāyMañ. i. 283. 28.

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिपरामर्श** (anuvṛttivyāvṛtti-parāmarśa) *m.* consideration of commonness and exclusion (ज्ञात्रा शुद्धं तु गृह्यते) शुद्धमिति। अनुवृत्तिव्यावृत्तिपरामर्शरहितम् Kāśi. i. 253. 22 (*on* 4. 118)

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिप्रतीति** (anuvṛttivyāvṛtti-pratīti) *f.* perception or knowledge of commonness and exclusion अयं गौरिति तादात्म्यप्रतीतेस्तयोरैक्यं प्रतीयते। न चानुवृत्तिव्यावृत्तिप्रतीतिः NītiMā. 28. 20.

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिप्रत्यय** (anuvṛttivyāvṛtti-pratyaya) *m.* perception or knowledge of commonness and exclusion न केवलं अनुवृत्तिव्यावृत्तिप्रत्ययदर्शनादुत्क्षेपणापक्षेपणादीनां जातिभेदः सिद्धः NyāyKa. 294. 21.

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिबुद्धि** (anuvṛttivyāvṛtti-buddhi) *f.* knowledge or idea of commonness and exclusion कार्यादीनामभावः...। यद् वानुवृत्तिव्यावृत्तिबुद्ध्योर्ग्राह्यो यतः स्वयम्। तस्माद् गवादिवद् वस्तु प्रमेयत्वाद्य गम्यताम् TattvSaṁ. 1656; ŚlokaVār. 5 (8). 9 ( 475. 1); NyāyRa. 519. 7 (*on* 5 (10). 38); वस्त्वेकात्मकमेवेदमनेकाकारमिष्यते। ते चानुवृत्तिव्यावृत्तिबुद्धिग्राह्यतया स्थिताः TattvSaṁ. 1720.

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिरहित** (anuvṛttivyāvṛtti-rahita) *adj.* devoid of commonness and exclusion (सामान्यम्) ज्ञात्रा पुनः शुद्धमेवानुवृत्तिव्यावृत्तिरहितं गृह्यते NyāyRa. 172. 13 (*on* 4. 119)

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिरूपता** (anuvṛttivyāvṛttirupa-tā) *f.* the state of being of the nature of commonness and exclusion स्वभावोऽपि यदि द्रव्यपर्याययोर्द्वयोरपि प्रत्येकमनुवृत्तिव्यावृत्तिरूपता, तदा पदार्थद्वयं स्यात् घटपटवत् HetuBiṬ. 103. 6.

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिविकल्प** (anuvṛttivyāvṛtti-vikalpa) *m.* option of commonness and exclusion (सामान्यम्) नापि संस्थानसादृश्यात्मकम्। तत्रानुवृत्तिव्यावृत्तिविकल्पायोगात् NyāySi. 265. 23.

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिव्यवस्था** (anuvṛttivyāvṛtti-vyavasthā) *f.* order of commonness and exclusion यस्मिन् गृह्यमाणे यन्न गृह्यते तत्ततो भिद्यते ... अथानुवृत्तिव्यावृत्तिव्यवस्था च हेम्नि ज्ञाते कुण्डलादिजिज्ञासा च कथम् Bhām. 89. 18 (*on* i. 1. 4); अनुवृत्तिव्यावृत्तिव्यवस्था मा च घटिष्ट VedāntKa. 72. 13 (*on* i. 1. 4)

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिहेतु** (anuvṛttivyāvṛtti-hetu) *m.* cause of commonness and exclusion अनुवृत्तिव्यावृत्तिहेतुना युज्यते मतुप् ŚlokaVār. 6. 332 (814. 4); येन धर्मेण भावो भावान्तरेषु केषुचिदनुवर्तते केभ्यश्चिद् व्यावर्तते स धर्मो अनुवृत्तिव्यावृत्तिहेतुरित्युच्यते NyāyRa. 814. 13 (*on* 6. 332); अनित्यः शब्दः अनुवृत्तिव्यावृत्तिहेतुमत्त्वे सत्यैन्द्रियकत्वात् NyāyRa. 814. 17 (*on* 6. 332); अस्त्येवानुवृत्तिव्यावृत्तिहेतुभूतोपाधिमत्ता गोत्वादीनाम् NyāyRa. 815. 12 (*on* 6. 333)

**अनुवृत्तिव्यावृत्तिहेतुत्व** (anuvṛttivyāvṛtti-hetutva) *n.* the state of being the cause of commonness and exclusion अपरं द्रव्यत्वकर्मत्वादि अनुवृत्तिव्यावृत्तिहेतुत्वात् सामान्यं विशेषश्च भवति PadārthaSaṁ. 312. 4; NyāyKa. 314. 1.

**अनुवृत्तिव्यावृत्त्यग्रह** (anuvṛttivyāvṛtty-agraha) *m.* non-perception of commonness and exclusion गोत्वव्यक्त्योरनुवृत्तिव्यावृत्त्यग्रहेऽपि विशेषणविशेष्यभावरूपेण आकारान्तरेण भेदो गृहीतः ŚrutaPra. iA. 121. 28 (*on* i.1.1)

**अनुवृत्तिशङ्का** (anuvṛtti-śaṅkā) *f.* doubt regarding continuation or supplying (of a word or idea from previous context) न च प्रतिषेधस्यानुवृत्तिशङ्काप्राप्तिपूर्वको हि प्रतिषेधः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 66 (449. 9); ओरित्यधिकं ज्ञाप्यकोटावुवर्णदिशनिवेशार्थमिति परास्तम्। अत इत्यनुवृत्तिशङ्कावारणाय तत्सत्त्वात् LaŚabdeŚe. ii. 605. 26.

**अनुवृत्तिश्रुति** (anuvṛtti-śruti) *f.* scriptural statement referring to continuation (of *upāsana*) उपासनविधानात् तस्याप्रयाणादनुवृत्तिश्रुतेः ... जीवन्मुक्तिरनुपपन्ना ŚrutaPra. ii. 599. 31 (*on* iv. 2. 10)

**अनुवृत्तिसमर्थन** (anuvṛtti-samarthana) *n.* justification for continuation (of *upāsana*) ब्रह्मज्ञानसाधनोपासनस्य मुक्तावप्यनुवृत्तिसमर्थनाद् अस्ति शास्त्रादिसंगतिः TattvPrakā. 171B. 6 (*on* iii. 3. 27)

**अनुवृत्तिसंभव** (anuvṛtti-sambhava) *m.* **A** possibility of continued existence or persistence कथं बोधानुवृत्तिः न हि क्षणिकस्य बोधस्यानुवृत्तिसंभवः NyāyRa. 525. 16 (*on* 5 (11). 62); अधिष्ठानाज्ञानस्य आवरणशक्त्यंशेन निवृत्तावपि विक्षेपशक्त्यंशेनानुवृत्तिसंभवात् SiddhāLeSaṁ. 284. 8; **B** possibility of continuation or supplying (of a word or idea from the previous context) न चानुवृत्तिसामर्थ्यम्, अन्यानुरोधेनाप्यनुवृत्तिसंभवात् PadMañ *on* KaśiVṛ. *on* P. i. 1. 12 ( 110. 18); त्रलः सत्ता परिकल्प्यते तदपि न, उत्तरार्थमपि अनुवृत्तिसंभवात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 4. 34 (283. 12); आचारानुगुण्यात्त्वादौ वामश्रोत्रे न्यासो युक्तः। वामादिक्रमत इति पदस्य संनिहितत्वेनानुवृत्तिसंभवात् SetuBa. 301. 19; SiddhāKau. 392B. 19 (*on* vii. 3. 95); पिण्डदोऽशहरश्चैषामित्यस्यानुवृत्तिसंभवेऽप्येषामभावे इत्याद्युक्तम् BālamBha. ii. 224. 9 (*on* 2. 135)

**अनुवृत्तिसहित** (anuvṛtti-sahita) *adj.* accompanied by, i.e. construed with the continuation or supplying (of a word from the previous context) सूत्रान्तरमनुवृत्तिसहितं पठति TātpaṬ. (Vā.) 649. 17 (*on* iv. 2. 24)

**अनुवृत्तिसामर्थ्य** (anuvṛtti-sāmarthya) *n.* force of continuation or supplying (of a word etc. from the previous context) दृष्टानुवृत्तिसामर्थ्याद् घञनुवर्तते नानन्तर इनुण् KāsiVṛ. *on* iii. 3. 45; तत्र च अनुवृत्तिसामर्थ्यात् लङ्घ्यप्येतत् सदादिकार्यं भवति Nyās. i. 635. 8 (*on* iii. 2. 108); दृष्टमनुवृत्तिसामर्थ्यं यस्य इति बहुव्रीहिः ... यद् वा अनुवृत्तौ सामर्थ्यम् अनुवृत्तिसामर्थ्यं ततो दृष्टशब्देन कर्मधारयः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 45 ( 44. 14. 16); गुणवृद्धिग्रहणं संज्ञापरम् इह तु अनुवृत्तिसामर्थ्यात् संज्ञिपरं भविष्यति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 3 (71. 10); *on* P.i. 1. 12 (110. 17); *on* P. ii. 3. 32 (190. 15); अनुवृत्तिसामर्थ्यात् स्त्रीप्रत्ययस्य ग्रहणम् PariVṛ. (Sī.) 51. 8; खरि इत्यनुवृत्तिसामर्थ्यात् कुप्वोरिति षष्ठ्यन्तं संपद्यते Prasā. i. 99. 18; अजित्यनुवृत्तिसामर्थ्यादच्येवद्विर्भवति तद्धानुनासिक एवेति नियमाश्रयणाद्धप्रभृतौ न दोषः LaŚabdeŚe. i. 11. 21; i. 354. 21; ii. 580. 13.

**अनुवृत्तिसार्थक्य** (anuvṛtti-sārthakya) *n.* fruitfulness, i.e. justification for continuation or supplying (of a word from the previous context) 'स्वं रूपं शब्दस्य' इत्यनुवृत्तिसार्थक्याय आद्यन्तशब्दाभ्यां सामर्थ्यान्मध्यपतिता वर्णा एव संज्ञित्वेन गृह्यन्ते Prasā. i. 18. 7.

**अनुवृत्तिसिद्धि** (anuvṛtti-siddhi) *f.* obtainment of continuation or supplying (of a word from previous context) यदि चकारेणाप्यनुकृष्यमाणमर्थपदार्थकमेव स्यात् तदनुकर्षणार्थं चकारकरणमनर्थकं स्यात् अर्थपदार्थस्य स्वरितत्वादेवानुवृत्तिसिद्धेः Nyās. i. 48. 23 (*on* i. 1. 5); अनुकृष्टत्वादुत्तरत्र तदनुवृत्तिर्न स्यात्। न चैतत्प्रयोजनमुपपद्यते। स्वरितत्वादेवानुवृत्तिसिद्धेः Nyās. i. 131. 25 (*on* i. 1. 69)

**अनुवृत्तिसिद्ध्यर्थम्** (anuvṛttisiddhyartham) *adv.* for the obtainment of continuation or supplying (of a word from the previous context) द्वितः। भावादावित्यग्रेऽनुवृत्तिसिद्ध्यर्थमुक्तम् Prasā. ii. 662. 19.

**अनुवृत्तिसौकर्य** (anuvṛtti-saukarya) *n.* facility of the continuation (of a word from previous context) छन्दसि परि। छान्दसमपीदमनुवृत्तिसौकर्यायेह व्याख्यातम् LaŚabdeŚe. ii. 343. 13.

**अनुवृत्तिस्थानभूता** (anuvṛtti-sthānabhūtā) *adj.* (*f.* )which has become

the place, i.e. support or basis for continuation (of dramatic element) आधिकारिकत्वसिद्धये अनुवृत्तिस्थानभूता अवस्थाः पञ्च दर्शिताः AbhinBhā. iii. 22. 20 (*on* 19. 36)

**अनुवृत्तिस्थैर्य** (anuvṛtti-sthairya) *n.* certainty of the form of continued existence or persistence यावद्यानुवृत्तिस्थैर्यं निश्चयस्य चकास्ति तावज्जागरः PratyabhiVi. ii. 268. 4 (*on* iii. 2. 17) (Bhāsk. अनुवृत्तिरूपं स्थैर्यम्)

**अनुवृत्तिहेतुज्ञान** (anuvṛttihetu-jñāna) *n.* knowledge of the cause of continued existence or persistence ब्रह्मज्ञानस्याप्राय(?प्रया)णमनुवृत्तिहेतुज्ञानार्थयज्ञादिकर्मभिः प्रतिबन्धः Nyāyāmṛ. 640A. 4.

**अनुवृत्तिहेतुत्व** (anuvṛttihetu-tva) *n.* the state of being the cause of pervasion or commonness (सामान्यम् ... चानुवृत्तिप्रत्ययकारणम्) वस्त्वपेक्षया चानुवृत्तिहेतुत्वं विवक्षितं तेनाभावाद् व्यावृत्तिहेतुत्वेऽपि न दोषः NyāyKa. 12. 3.

**अनुवृत्तिहेतुसामान्यरूप** (anuvṛttihetusāmānya-rūpa) *adj.* of the form of the universal which is the cause of pervasion or commonness तथा स्यात्सदृशम् अनुवृत्तिहेतुसामान्यरूपम् SyādvāMañ. 25 (7)

**अनुवृत्तोपाध्यभाव** (anuvṛttopādhy-abhāva) *m.* absence of the continued, i.e. pervading condition वस्तुषु परस्परव्यावृत्तेषु घटाद्भिन्न इत्यनुवृत्तव्यवहारस्यानुवृत्तोपाध्यभावात् ... परस्परस्वरूपाण्येव परस्परानुवृत्तानि ŚatDū. 90.9.

**अनुवृत्त्यनभ्युपगम** (anuvṛtty-anabhyupagama) *m.* non-admission of the pervasion or commonness कटकस्य कुण्डलादिष्वनुवृत्त्यनभ्युपगमे तेष्वनुवृत्तहाटकादभेदाभावः स्यात् VedāntKa. 71. 12 (*on* i. 1. 4)

**अनुवृत्त्यनुज्ञान** (anuvṛtty-anujñāna) *n.* acceptance of the continuation or supplying (of a word from the previous context) रोण्या अण् तस्य चेत्यत्र 'तस्य चेति सर्वस्य शेष' इति व्याख्यानात् स्वरूपमित्यस्यानुवृत्त्यनुज्ञानात् गोकुलमिति ह्रस्वः प्राप्नोति Pradī. ii. 56B. 13 (*on* i. 2. 48)

**अनुवृत्त्यनुमान** (anuvṛtty-anumāna) *n.* inference of continued existence or persistence ब्रह्म तु न मिथ्या, सर्वतो व्यावर्तते, सर्वान्यत्वात्, सर्वत्र स्वयमवर्तमानत्वाच्च। एवमनुवृत्त्यनुमानेऽपि द्रष्टव्यम् ŚatDū. 100. 9.

**अनुवृत्त्यन्यथासिद्धि** (anuvṛtty-anyathāsiddhi) *f.* non-redundancy of the continuation or supplying (of a word from the previous context) तमःशब्दप्रयोगानुवृत्तिः कथमिति चेत्, अनेकार्थत्वेनानुवृत्त्यन्यथासिद्धेः NyāySiA. 202. 29.

**अनुवृत्त्यपेक्षा** (anuvṛtty-apekṣā) *f.* [Inst.] with the expectancy for the pervasion (हेतुः) स च विपर्यये बाधकप्रमाणवृत्त्या साध्यधर्मिण्यपि सिध्यतीति न किंचिदन्यत्रानुवृत्त्यपेक्षया HetuBiṬ. 15. 27.

**अनुवृत्त्यभाव** (anuvṛtty-abhāva) *m.* **A** absence of continued existence or persistence योगिनस्तु भ्रान्तिहेतुद्वयराहित्यात्कुतः संशयादीन्यनुवर्तेरन्। तमेवमनुवृत्त्यभावमभिप्रेत्य तेन हेतुद्वयेन योगी नित्यनिवृत्तः JīvanVi. 151. 2; न च मृदेव घटादीनामुपादानं न तु मृत्पिण्डः घटादिषु मृदाकारस्येव पिण्डाकारस्यानुवृत्त्यभावादिति वाच्यम् ŚivārkaMaDī. i. 559. 34 (*on* i. 4. 23) ; Pūrvotta-VāNaMā. 228. 19; (अविद्यानिवृत्तेः) तस्या मुक्तावनुवृत्त्यभावान्न तदनिर्वाच्यत्वे कश्चिद्दोषः SiddhāLeSaṁ. 441. 8; **B** absence of pervasion or commonness (पाक्षिकत्वम्) यदि सर्वोद्देश्याननुवृत्तप्राप्तिमत्त्वं तदा सार्वकाम्यविधावतिव्याप्तिः। ज्योतिष्टोमप्राप्तेः स्वर्गान्यफलेष्वनुवृत्त्यभावात् VidhiRa. 24 (127. 20)

**अनुवृत्त्यर्थ** (anuvṛtty-artha) *adj.* [*f.* -ā] **A** meant for the continued existence or persistence ये तु निवृत्तमेव कर्माहुस्तेषां वेदाभ्यासादीनामनुवृत्त्यर्थः श्लोकः ManuBh. ii. 476. 27 (*on* 12.87); **B** meant for the continuation or supplying (of a word from the previous context) समुदायानुवृत्तिः सकारस्य अनुवृत्त्यर्थैव भविष्यति Pradī. vii. 155. 18 (*on* viii. 3. 5); योगविभागः उत्तरत्र ज्य इत्यस्यैवानुवृत्त्यर्थः Prasā. i. 921. 9; योगविभागो 'विजुपे छन्दसि' इत्यत्र यजेरनुवृत्त्यर्थ एव Prasā. ii. 536. 15.

**अनुवृत्त्यर्थत्व** (anuvṛttyartha-tva) *n.* the state of being what is meant for the continuation or supplying (of a word from the previous context) भावकर्मणोस्तु यका बाधान्न दोषः,. तद्विधौ हि भावकर्मणोरिति वर्तते इति चेन्न। 'दिवादिभ्यः' इत्यादावनुवृत्त्यर्थत्वात् LaŚabdeŚe. ii. 431. 8.

**अनुवृत्त्यर्थम्** (anuvṛttyartham) *adv.* **1** for the sake of complying with प्रियाणि कुर्वन्सर्वेषामनुवृत्त्यर्थमुद्यतः। यथा ब्रवीति धर्मज्ञो मुनिः सत्यवतीसुतः MahāBhā. xv. 37*; **2** for the sake of continuation or supplying (of a word from the previous context) 'आदेशप्रत्यययो'रित्यादावनुवृत्त्यर्थं च सग्रहणम् Prasā. i. 215. 14; ष इत्येव सिद्धे मूर्धन्यग्रहणम् ... 'रषाभ्याम्' इत्यत्रानुवृत्त्यर्थम् LaŚabdeŚe. i. 203. 7; अनादेशग्रहणं 'योऽचि' इत्यत्रानुवृत्त्यर्थम् Prasā. i. 248. 17; **3** for the sake of obedience बिभीषणः। ... विमृश्य ... धर्मार्थसहितं वचः। रामस्यैवानुवृत्त्यर्थमुत्तरं पर्यभाषत AdhyāRā. vi. 12. 31.

**अनुवृत्त्यवधारण** (anuvṛtty-avadhāraṇa) *n.* ascertainment of continued existence or presistence रात्रावूष्मदर्शनेन तस्य सूर्यसंबन्धित्वावगत्या रात्रावपि सूर्यरश्मीनामनुवृत्त्यवधारणात् ŚivārkaMaDī. ii. 465. 31 (*on* iv. 2. 17)

**अनुवृत्त्यसंभव** (anuvṛtty-asambhava) *m.* impossibility of continued existence or persistence न चैकदेशेन निवृत्ताया अविद्याया अनुवृत्त्यसंभवः VedāntKa. 525. 27 (*on* iv. 1. 15)

**अनुवृत्त्यादि** (anuvṛtty-ādi) *adj.* **A** continuation or supplying etc. (of a word from the previous context) (स्वल्पाक्षरमसंदिग्धं सारवद्विश्वतोमुखम् ...। सूत्रं सूत्रविदो विदुः) विश्वतोमुखत्वेऽप्यसंदिग्धत्वं प्रकरणानुवृत्त्यादिभिरित्यविरोधः NyāyVārPari. 387. 3; **B** pervasion or commonness etc. घटत्वादिभेदानामेव व्यावृत्त-व्यवहारहेतुत्वम्... ग्राह्यम्, अत एव व्यावृत्त्यनुवृत्त्यादिप्रयुक्तव्यवहारसाधनतादात्म्यप्रसङ्गोऽपि प्रत्युक्तः ŚatDū. 91. 26.

**अनुवृत्त्यापत्ति** (anuvṛtty-āpatti) *f.* **A** undesired contingency of continued existence or persistence (उक्तभेदाज्ञानानुवृत्तौ) तदनुवृत्तौ च रूप्यज्ञानस्याप्यनुवृत्त्यापत्तिः GuruCandr. iii. 179. 24; LaCandr. 654. 24; **B** undersired contingency of continuation or supplying (of a word from the previous context) अलोऽन्त्यपरिभाषयैव सिद्धे ऋत इति अनुवर्तमानतिसृचतसृ इत्यस्य षष्ठ्यन्तत्वकल्पनाय। अन्यथा त्रिचतुरोरित्यस्यैव वानुवृत्त्यापत्तौ रादेशेन तिसृचतस्रोर्बाधापत्तिः LaŚabdeŚe. i. 278. 11.

**अनुवृत्त्यापात** (anuvṛtty-āpāta) *m.* undesired contingency of continued existence or persistence न च उक्ताभावस्य कैवल्येऽप्यनुवृत्त्यापातात् 'विद्वान्नामरूपाद्विमुक्त' इत्यादिश्रुतिविरोध इति वाच्यम् LaCandr. 164. 16.

**अनुवृत्त्युचित** (anuvṛtty-ucita) *adj.* fit for continued existence or persistence तत्रापि (मायापदे) तु स्वप्ने स्वप्ने इव गण्डे स्फोट इव अपरेयं भ्रान्तिरुच्यते अनुवृत्त्युचितस्यापि विमर्शस्यास्थैर्यात् PratyabhiVi. ii. 125. 1 (*on* ii. 3. 13)

**अनुवृत्त्युपपादन** (anuvṛtty-upapādana) *n.* explanation of continued existence or persistence इदानीमहमर्थस्य मुक्तावनुवृत्त्युपपादनाय तामेव श्रुत्यर्थापत्तिं विस्तरेणाह ŚrutaPra. iA. 170. 19 (*on* i. 1. 1)

**अनुवृत्त्यौचित्य** (anuvṛtty-aucitya) *n.* propriety of continued existence or persistence विद्याविरोधिनः पापस्य क्षयो युक्तः, न तु पुण्यस्य तस्य विद्याङ्गत्वेनानुवृत्त्यौचित्यात् BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 441. 5 (*on* iv. 1. 14)

**अनुवृत्य** (anuvṛt-ya) *ger.* **1** having obeyed किं ते चिरं मामनुवृत्य रूक्षम् MahāBhā. viii. 49. 103; **2** having repeated विवादमास्थाय यः सभायां नोपतिष्ठेत ... स्वदोषमनुवृत्य परदोषमुपालभते ... पराजितलिङ्गानि NītiVā. 28. 7; **3** having encircled, i.e. having enveloped परेण पुष्करस्याथ अनुवृत्य स्थितो महान्। स्वादूदकसमुद्रस्तु समन्तात् परिवेष्ट्य च LiṅgaP. i. 53. 30.

**अनुवृद्ध** (anu-vṛddha) [ w. r. for **अनुवृत्त** ] PW.

**अनुवृद्धि** (ánu-vṛ́ddhi) *adj.* which increases or strengthens in succession वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः VājaS. 5. 29 (Mahīdhara अनुवृद्धयः अनु सवनक्रमेण वृद्धिर्यासां ताः शनैः प्रातःसवनं तत उच्चैर्माध्यंदिनं सवनं तारस्वरेण तृतीयसवनमिति क्रमः); VājaS. (K.) 5. 7 [ increasing in regular ratio, APTE]

**अनुवृद्धि** (anu-vṛddhi) *f.* **A** subsequent increase, i.e. origination सूक्ष्मेक्षयानुवृद्धौ सा (सृष्टिः) प्रकृत्या भोग्यरूपया। भ इत्येव मकारात् सा पुनः स्थूला विविच्यते AhirbuS. 16. 90; **B** subsequent increase or enhancement उदयन्तुषारधामा लोकं सहजं निजं परित्यज्य। प्रविशति परचक्ररविं प्रतिपदमनुवृद्धये कलाराशेः AmṛUda. 2. 18.

**अनुवृध्** (anu-vṛdh-) I. Ā. (rarely P.) **1A** to increase, i.e. to strengthen in succession गिराशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे ṚV. v. 44. 1; वृजनं दोहसे धुनिमाशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे VājaS. 7. 12; VājaS. (K.) 7. 6; **1B** to increase or to enhance subsequently अनु श्रुताममतिं वर्धदुर्वीम् ... रक्षमाणा ṚV. v. 62. 5 (*but* Sāy. अनुवर्धयन्तौ) ; **1C** to enlarge along or afterwards (in size) न वै जातं गर्भं योनिरनुवर्धते ŚatBr. X. ii. 3. 6; KātyŚuS. 6. 6; तदावृत्यात्मना सोऽयं महामीनोऽन्ववर्धत BhāgP. viii. 24. 21; (*caus.*) to cause to enlarge उत्तरा विधा विधास्यन्त एतांश्च प्रक्रमानेतं च व्याममनुवर्धयन्ति योनिमनुवर्धयाम इति ŚatBr. X. ii. 3. 6; (शिशुम्) रसायनप्रयोगैश्च शीघ्रमेवान्ववर्धयत् HariVaṁ. 1109* (12); **1D** to increase subsequently, i.e. to originate, cf. **अनुवृद्धि A**; **2** to grow, i.e. to prosper वर्धमाना दक्षिणा देया दक्षिणाया वै

वृद्धिं यजमानोऽनुवर्धते KāṭhS. 8. 8 (i. 91. 7); KapiKaS. 7. 2 (73. 9)

**अनुवृन्दावनम्** (anuvṛndāvanam) *adv.* in the Vṛndāvana (the forest near Gokula) स च वाजिमहासुरश्चरन्ननुवृन्दावनमद्रिसंनिभः। समहेषत संमुखं प्रभोः Yādavā. 9. 13.

**अनुवृश्च्** (anu-vṛśc-) VI. Ā. to cut down, ŚāṅkhāĀ. 12. 3 (44. 15) (*better* **अनुव्रश्च्**) [Viśva.]

**अनुवृष्** (anu-vṛṣ-) I. P. to rain upon, to rain constantly सर्गा वर्षस्य वर्षतो वर्षन्तु पृथिवीमनु AV. iv. 15. 4; मेघा वर्षन्तु पृथिवीमनु TaiS. VII. v. 11. 2 (pw.)

**अनुवृष्टि** (anu-vṛṣṭi) *f.* constant raining, raining upon कोमलं पल्लवं वल्लीसंजातमनुवृष्टिभिः। कन्दमूलानि चाषाढे भक्षयन्ति मतङ्गजाः Hastyāyur. 622. 7 (4. 9)

**अनुवेक्षिणी** (anu-vekṣiṇī) *adj.* (*f.*) looking after, taking care of राज्ञाग्रमहिषी कार्या सर्वलक्षणपूजिता। ... भृताभृतजनज्ञा च भृतानामनुवेक्षिणी ViṣṇuDhaP. ii. 7. 2; भोजनासनपानेन सर्वेषामनुवेक्षिणी ViṣṇuDhaP. ii. 7. 4.

**अनुवेगस्फुरिताधरकपोलम्** (anuvegasphuritādharakapolam) *adv.* with quivering lower lip and cheeks due to excitement अनुवेगस्फुरिताधरकपोलम् ... आलपन्तीम् ... अमात्यादयः सुमत्यादयः ... समाचक्षिरे AvantiKa.123. 2.

**अनुवेणु** (anuveṇu) *adv.* on the flute अक्षण्वतां फलमिदं न परं विदामः सख्यः पशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः। वक्त्रं व्रजेशसुतयोरनुवेणु जुष्टं यैर्वा निपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् BhāgP. x. 21. 7.

**अनुवेत्तृ** (anu-vettṛ) *adj.* [Debru. 687] finder, discoverer प्रजापतिर्नष्टस्यानुवेत्ता। स यो नष्टस्यानुवेत्ता तेनेमां स्वधामनुविन्दाम JaimiBr. 2. 159; प्रजापतिर्नष्टस्यानुवेत्ता। स यो नष्टस्यानुवेत्ता, तेनेदं भर्गमनुविन्दाम JaimiBr. 2. 202.

[1]**अनुवेद** (anu-veda) *m.* obtainment दुरनुवेदो वा अमुत्र यज्ञो यज्ञमेवास्मै विन्दति MaiS. i. 4. 8 (i. 56. 2); दुरनुवेदो वा अमुत्र यज्ञो यद्वेदो भवति KāṭhS. 32. 6 (iii. 25. 1)

[2]**अनुवेद** (anu-veda) *m.* the secondary Vedas पूजयेत् ...। (देवम्) स्थापितं मनुजेन्द्रैस्तु ह्यनुवेदादिकोविदैः PāraS. 10. 321.

**अनुवेदन** (anu-vedana) *n.* knowledge, realisation अनुवेदनं नाम विद्यायाः परिपाकापेक्षया फलावसानतानिष्ठा प्राप्तिः BṛĀraUBh. 628. 10 (*on* iv. 4. 8)

**अनुवेदान्तरसप्रकरण** (anuvedāntarasaprakaraṇa) *n.* title of a work, PW; pw (better अणुवेदान्तरसप्रकरण)

**अनुवेदि** (anuvedi) *adv.* **1A** along (the edge of) the altar or sacrificial ground सप्तदश दुन्दुभीनासजत्यनुवेदि पश्चादाग्नीध्रान् KātyŚS. xiv. 3. 14; **1B** on the altar किं चयनादधोऽनुवेदि ते धर्माः कर्तव्या नेति विचार्यते SaṅkarKāBh. 68. 13 (*on* ii. 1. 48)

**अनुवेदि** (anu-vedi) *adj.* which is along the slope (of a mountain) हरिपतिरयम् ... अधिशेते। ... अधिशयितसमस्तविन्ध्यसानुर्वनमनुवेदि विचित्रचित्रलीलः RāmC. 6. 46.

**अनुवेदितृ** (anu-veditṛ) *adj.* finder, discoverer स एष कवषस्यैव महिमा सूक्तस्य चानुवेदिता KauṣīBr. 12. 3 (54. 11)

**अनुवेद्यन्तम्** (anuvedyantám) *adv.* along the edge or boundary of the altar or sacrificial ground अथानुवेद्यन्तम्। प्राचीं शम्यां निदधाति ŚatBr. III. v. 1. 29; अथ सप्तदश दुन्दुभीननुवेद्यन्तँ संमिन्वन्ति ŚatBr. V. 1. 5. 6.

**अनुवेध** (anu-vedha) *m.* **1Ai** penetration, i.e. entry शैलमृद्दारुधातूत्थां व्यक्तिं संस्थापयन्ति च। तत्रानुवेधं कुरुते मन्त्रशक्तिधरास्तु मे PauṣkS. 36. 391; **1Aii** penetration, i.e. pervasion यथोदिते तु संपन्ने स्थापिते परमेश्वरे। कुर्यात्ततोऽनुवेधम् PauṣkS. 37. 22; PāraS. 15. 810; भूत्वा सर्वज्ञशक्तिः सा ...। क्रमात् कर्मात्मतत्त्वानामनुवेधं करोति PauṣkS. 38. 197; (परमेश्वरस्य) शुद्धप्रकाशम् ... रूपम् ... निःशेषोत्कर्षविशेषाभिधायिजयत्यादिशब्दानुवेधेन परामर्शनीयम् PratybhiVi. i. 21. 5 (*on* i. 1. 1) (Bhāsk. अनुवेधः व्याप्तिः); **1B** perforation, piercing न हि कीटानुवेधादयो रत्नस्य रत्नत्वं व्याहन्तुमीशाः SāhiDa. 11. 3; **2** blending, intermixture यः सुष्ठु सर्वतत्त्वानि गन्धयत्यात्मतेजसा। गन्धयत्यनुवेधेन स्वस्वरूपी करोति यः AhirbuS. 57. 68; सः ... संगंसीष्टाखिलविष्टपेषु सद्यः प्रसादेन कविः पुराणः। चित्रैकरूपेऽपि हि सर्गबन्धे यस्य स्थितोऽनेकरसानुवेधः ŚrīKaC. 1. 24 (comm. असाधारणव्यसनानुषङ्गो भवति); **3A** (cognitive) relation, recollection यः पुनः क्वचित्कदाचिदनुभूतचरे स्मरामीत्यनुवेधः स वाचकशब्दः PañcPā. 8. 8 (*on* i. 1. 1); **3B** co-reference नीलो घटः ... इत्यादावपि नील इत्यादिरधिष्ठानानुवेधः Nyāyāmṛ. 99A. 5; **4** tying or interweaving हस्ते लीलाकमलमलकं बालकुन्दानुविद्धम् (v. l. °मलके बालकुन्दानुवेधः) MeghDū. 65 [obstructing, MW; Apte]

**अनुवेधक्रिया** (anuvedha-kriyā) *f.* act of penetrating, i.e. pervading मन्त्राः प्रवर्तिता यत्र यत्र स्थापनकर्मणि। अनुवेधक्रिया प्रोक्ता यत्र वै नित्यपूजनम् PāraS. 10. 352.

**अनुवेधरहित** (anuvedha-rahita) *adj.* devoid of association or relation ग्राहककारानुवेधरहिततद्विच्छिन्नो बाह्यग्राह्यमात्रप्रतिभास एवायं नीलमिदमित्यादि दर्शितः NyāyMañ. ii. 110. 15.

**अनुवेधविवक्षा** (anuvedha-vivakṣā) *f.* intention for expressing association or relation वाचकतयानुवेधविवक्षायां सूक्ष्माभिमतशब्दस्यावाचकत्वादेव तदनुवेधासंभवात् ŚatDū. 83. 5.

**अनुवेन्** (anu-ven-) I. P. **1** to seek, to persuade माता महिषमन्ववेनदमी त्वा जहति पुत्र देवाः ṚV. iv. 18. 11; TaiS. III. ii. 11. 3; MaiS. iv. 12. 5 (iv. 192. 6); **2** to tend with love, to care यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः संपिबते यमः। अत्रा नो विश्पतिः पिता पुराणाँ अनु वेनति ṚV. x. 135. 1; TaiĀ. vi. 5. 3 (684. 2); Nir. 12. 29 (215. 14); **3** to cherish, to desire, cf. **अनुवेनत् 2** [to allure, to entice, MW]

**अनुवेनत्** (anu-vénat) *adj.* **1** caring पुराणाँ अनुवेनन्तं चरन्तं पापयामुया। असूयन्नभ्यचाकशम् ṚV. x. 135. 2; **2** cherishing, desiring अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्नववप्लवते TaiBr. I. iii. 5. 2 (Sāy. तदंशजातमनुवेन् कामयमानोऽनुप्रायेणावप्लवते)

**अनुवेलंधरनागराज** (anuvelandhara-nāgarāja) *m.* Nāga-kings who follow the Velandhara-kings नागराजाश्च नागकुमारवराः ... वेलंधराणां पश्चाद्वृत्तयः ... नागसजा अनुवेलंधरनागराजाः SthānṬ. 228B. 7.

**अनुवेलपरिशीलित** (anuvela-pariśīlita) *adj.* inhabited along the banks (of a lake) सरसबिसभङ्गभोजनसभाजितविशदद्विजपरिषदनुवेलपरिशीलितम् ... आससाद विमुक्तिकासारम् YātrāPra. 1. 35 (4)

**अनुवेलभिन्न** (anuvela-bhinna) *adj.* different on each and every occasion अभिन्नरूपामनुवेलभिन्नात् प्रसाधनादभ्यधिकां प्रसत्तिम्। विलोकयन्ती जनता तदीयां व्यावर्तयामास ततो न दृष्टिम् Yādavā. 12. 80.

**अनुवेलम्** (anuvelam) *adv.* **1A** now and then, on each and every moment or occasion न मे ह्रिया शंसति किंचिदीप्सितं स्पृहावती ... मागधी। इति स्म पृच्छत्यनुवेलमादृतः प्रियासखीरुत्तरकोसलेश्वरः RaghuVa. 3. 5; AvantiKa. 46. 12; नभस्वानुदन्वतः स्वेदलवान् ममार्ज। तस्यानुवेलं व्रजतोऽधिवेलमेलालतास्फालनलब्धगन्धः ŚiśuVa. 3. 79; क्षीबतामुपगतास्वनुवेलं तासु ...। अग्रहीन्नु सशरं धनुः ... अनङ्गः ŚiśuVa. 10. 34; 11. 42; (सः) अनुवेलमार्द्रेण चन्दनद्रवेण ... वारवनिताभिः संवाह्यमानचरणपल्लवः ... चिन्तितवान् TilaMañ. 174. 19; 209. 22; मेना स्पृहावती केषु न मे शंसति वस्तुषु। किञ्चिदिष्टं ह्रियापृच्छदनुवेलं सखीर्गिरिः ŚivaP. ii (3). 6 11 (129B. 5); सुगन्धिनिः श्वासमिवानुवेलमुद्वेल्लता दक्षिणमारुतेन। मुखम् ... चुचुम्ब मुग्धस्य मधोर्वनश्रीः VikraDeC. 7. 35; 12. 19; अलिपोतः। तव लोचनयोरनयोः परिसरमनुवेलमनुसरति PrasaRā. 2. 27; भवतः समराजिरेषु जेतुः शिरसि क्षेप्तुमभीप्सुभिः प्रसादम्। अमरैरनुवेलमाहृतानां कुसुमानां तनुता सुरद्रुमेऽपि Surath. 8. 19; पाणौ ...। वीणाम् ... अनुवेलम् ... धारयन्ती (श्रीशारदा ... उवाच) VasaViKā. 1. 68; क्रोधवह्निरनुवेलममात्रं मन्त्रिलाटसुभटेषु दिदीपे VasaViKā. 5. 78; 14. 54; अनङ्गकीर्तेरधिदेवतां ताम्। नलोऽपि लोकाद् गदतोऽनुवेलं शुश्राव Nalābhyu. 1. 35; हृदयं वातान्दोलिततूलतुलां कलयतीदमनुवेलम् HammīMaKā. 10. 76; उपवनमनुवेलं घोषयन्तः कुहूभिः ... पिकाः प्रीणयन्ति VīraBhā. 11. 10; (पुरुषः) विमलमतिः ... मदङ्गम् ... रुचितुलिततमालं शीलयेतानुवेलम् Nārāy. iii. 15. 4; (सः) अनुवेलमाकलितनामकीर्तनः Raghunā. 4. 35; 6. 33; आनन्दसान्द्रहृदयावनुवेलमात्मजातं विलोक्य जननीजनकावभूताम् Raghunā. 6. 59; (ज्वरः) तमम्बु च पिपासयतेऽनुवेलम् Jīvān. 375. 5; यत्र यत्र निपतत्यनुवेलं काव्यदृष्टिरसुरस्ततस्ततः। ... उदेति Manmatho. 3. 33 (640. 8); **1B** again and again अब्धिपयांसि दूरमाकाशवर्त्म परिपुप्लुविरेऽनुवेलम्। ... यस्य ... प्रयाणे HarVi. 16. 41; RāghPāṇ(Ka.) 7. 6; **1Ci** constantly, for ever (न ... विद्मस्तव देव चिकीर्षितम्) यं वै विभूतिरुपयात्यनुवेलम् BhāgP. iii. 16. 20; तं ददर्श जनताद्भुतबालम् ... लोचनैरनिमिषैरनुवेलम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 3. 81; विधाय दृष्टिम् ... विष्णुपदेऽनुवेलम्। विद्योतयन्ति ... उच्चैः स्वरप्रकरणान्युदये द्विजौघाः Acyutarā. 10. 8; विद्यैव दुर्लभतरा विनयेन युक्ता विप्रास्तदर्थमनुवेलमतो यतध्वम् Lokokti. 13; **1Cii** continuously जलनिधिः ... अनुवेलं वेलाम् ... आलिङ्गतीव MayūSaṁ. 1. 49 (comm. संततम्); **1D** at the right occasion दासीशतम् ...। समर्पयामास वराय राजा विवाहकाले मुदितोऽनुवेलम् DevīBhāP. iii. 22. 17; **1E** at last ते चिन्वन्तः ... भुवनमनुवेलं प्रापुः ... देशान् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 10.

38 (*but* comm. अनिशम्); **2A** along the shore व्रजति विरलतामनुवेलमुर्वीगन्धर्वनगरे ... सागरावतारदेशमुद्दिश्य चलितेषु सर्वतः सैनिकेषु ... बाह्यास्थानमण्डपमगच्छम् TilaMañ. 124. 11; तेन सा ... रक्षिता निपुणमद्रितटसंघट्टमनुवेलं वीक्षमाणेन TilaMañ. 142. 2; **2B** up to the shore याति भानुरपमण्डलवृत्त्या दक्षिणोत्तरदिशोरनुवेलम् VāstuVi. 3. 9; ŚilpaRa. i. 11. 4; **2C** on the shore अथ नृपमनुवेलं सेव्यमानं बलौघैः ... राक्षसेन्द्रो ववन्दे RāghPāṇ. (Ka.) 7. 6; सरित्पतिः सह्यसुतां तरङ्गैरालिङ्ग्य यस्यां रमतेऽनुवेलम् Raghunā. 1. 14.

**अनुवेलस्पन्दित** (anuvela-spandita) *adj.* throbbing on each and every occasion अनुवेलस्पन्दिताधरपुटा प्रष्टुकामेव वार्तामिष्टजनस्य ... अवेक्षसे दक्षिणां ककुभम् TilaMañ. 258. 14.

**अनुवेलावनम्** (anuvelāvanam) *adv.* near the forest on the shore प्रययौ निकषाम्भोधिम् ...। अनुवेलावनं सम्राट् सैन्यैः MahāP. 29. 9.

**अनुवेल्ल्** (anu-vell-) I. P. **1** to go or move along अपाङ्गभागस्थं सूत्रवद्यलितं कृमिं संचरन्तमभितः प्रथमत एव विध्येत्। पक्ष्माणि वा विशति। शस्त्रं वाप्यनुवेल्लति Hastyāyur. 149. 13 (1. 18); **2** to bend, cf. **अनुवेल्लित** *adj.*

**अनुवेल्लित** (anu-vellita) *n.* bandage for (injured) shoulder or lap कोशदामस्वस्तिकानुवेल्लितमु(प्र)तोलीमण्डलस्थगिकायमकखट्वाचीनविबन्धवितानगोफणाः पञ्चाङ्गी चेति ... बन्धविशेषाः। ... अनुवेल्लितं शाखासु SuśruS. i. 18. 18; AṣṭāSaṁ. i. 188. 5 (1. 38); i. 188. 9 (1. 38); AṣṭāHṛ. i. 29. 60 [bandaging, securing with bandages (in surgery), MW.]

**अनुवेल्लित** (anu-vellita) *adj.* turned, i.e. bent in conformity with, bent under पर्यङ्कतले दक्षिणपादपार्ष्ण्यधोभागानुवलि( v. l. वेल्लि)तेतरचरणाग्रपृष्ठम् ... विश्रब्धप्रसुप्ताम् ... राजकन्यामपश्यम् DaśKuC. 62. 3.

**अनुवेश** (anu-veśa) *m.* **1** entry गुरोरनुप्रवेशो हि नोपघातो यवीयसः। यवीयसोऽनुप्रवेशो ( v. l. यवीयसोऽनुवेशो) ज्येष्ठस्य विधिलोपकः MahāBhā. i. 205. 27; (यन्त्रसुन्दरमन्वदि (?वि) शम्) यन्त्रसुन्दरानुवेशादनन्तरम् comm. *on* YaśasCam. ii. 31. 16; **2A** next but one neighbour साधयतः प्रतिवेशानुवेशयोरुपरि निमन्त्रणे च द्वादशपणो दण्डः ArthŚā. ii. 113. 3 (3. 20) (*but* comm. अनन्तरगृहम्); **2B** next to nearby house स्वगृहस्याभिमुखं गृहं प्रतिवेशः अभितः समीपस्थं गृहमनुवेशः Mānavavyākhyāna 1102. 3 (*on* 8. 392)

**अनुवेशन** (anu-veśana) *n.* [GaṇPā. 7. 14; CāndraVṛ. *on* iv. 1. 132; DEBRU. 209] act of entering after or following (in death) स्त्रीणामयं परो धर्मो यद् भर्तुरनुवेशनम् BrahmP. 80. 75.

**अनुवेशनीय** (anu-veśanīya) *adj.* [P.v. 1. 111; SaraKaṇṭhā. (Gr.) v. 1. 122] pertaining to the (act of) entering after or following अनुवेशनीयम् GaṇRa. 6. 366 (397)

**अनुवेश्म** (anuveśma) *adv.* in every house तत्रानुवेश्म दातारो दिवि कल्पद्रुमा इव। सर्वदा सुलभा एव दुर्लभाः पुनरर्थिनः TriṣaŚaPuC. iii. 2. 30.

**अनुवेश्य** (anu-veśya) *m.* next but one neighbour or back-neighbour प्रातिवेश्यानुवेश्यौ च कल्याणे ...। अर्हावभोजयन् विप्रो दण्डमर्हति माषकम् ManuSm. 8. 392; प्रतिवेश्यानुवेश्यौ च तस्य मित्रारिबान्धवाः प्रष्टव्याः BṛhaspaSm. 187. 23; DaṇḍaVi. 70. 13; अनुवेश्यः पृष्ठतो वसन् ManuBh. ii. 231. 14 (*on* 8. 392); अनुवेश्यः स्वगृहात्तद्गृहा(ह)द्रष्टा Aparā. 835. 10 (*on* 2. 263); प्रातिवेश्यो निरन्तरगृहस्थः। अनुवेश्यस्तदनन्तरः ManvaVi. 1101. 23 (*on* 8. 392); प्रातिवेश्यः पार्श्वगृहवर्ती अनुवेश्यः तत्पार्श्वगृहवर्ती ManuBhāvāCan. 1102. 5 (*on* 8.392); निरन्तरगृहवासी प्रातिवेश्यः तद(न)न्तरगृहवास्यनुवेश्यः ManvaMu. 359. 3 (*on* 8. 392)

**अनुवेश्य** (anuveś-ya) *ger.* having fixed, i.e. steadied (*lit.* having caused to enter) चित्तमप्यनुवेश्य च। मयि संन्यास्योगेन (यदीच्छेत् परमां गतिम्) VarāP. 142. 13.

**अनुवेष** (anu-veṣa) *m.* utensil (for serving food), ladle षट्त्रिंशतमनुवेषान् दीर्घदण्डान् ... कुरुत BaudhŚS. ii. 218. 10.

**अनुवेष्ट्** (anu-veṣṭ-) I. Ā. **1** to encircle, to cling to यज्ञो यंदसृज्यत तंस्यो ल्बमन्ववेष्टत KāṭhS. 23. 3 ( ii. 77. 21); 12. 4 (i. 166. 11); KapiKaS. 35. 9 (186. 4); (pass.) to be encircled, to be clung to (सः) हसन्नेव च ... तक्षकेणाभिवेष्टितः (v. l. °न्ववेष्ट्यत) MahāBhā. i. 39. 33; **2A** to bind, to entwine, cf. **अनुवेष्टित A**; **2B** to cover, cf. **अनुवेष्टित B**; **3** to recline against, cf. **अनुवेष्ट्य 2** [*caus.* to wind round, cover, MW.]

**अनुवेष्टनभाव** (anuveṣṭana-bhāva) *m.* idea or attitude of clinging or embracing या ...। अनुवेष्टनभावेन भर्तारमनुगच्छति। सा तु मृत्युमुखद्वारं न गच्छेत् VarāP. 209. 9.

**अनुवेष्टित** (anu-veṣṭita) *adj.* [*f.* -ā] **A** bound or tied, entwined अग्निः ... तच्छुल्बकं प्रददाह येनानुवेष्टित आस JaimiBr. 1. 171; उष्णीषः ... मौञ्ज्यामश्वाभिधान्यामनुवेष्टितो भवति VādhūŚS. xi. 1. 39 (CHAUBEY's Ed.); (यूपः) यद्यनुवेष्टितः पार्श्वावबाधः MānŚS. 177. 13; **Bi** covered, full of पुष्पितस्येव फेनस्य पर्यन्तमनुवेष्टितम्। पिबन्तो निवसन्त्यत्र फेनपा मुनिसत्तमाः MahāBhā. v. 100. 5; (रामः ...। विवेश नलिनीं चम्पाम्) लताभिरनुवेष्टिताम् Rāmā. iii. 71. 17; शीतलोदका। मही सदा कर्दमदुर्गमा ... सतालहिन्तालवनानुवेष्टिता KalyāKā. 2. 29; **Bii** surrounded or encircled by कतिपयैस्तु जनैरनुवेष्टितो ध्रुवमतीवदति(वि)ष्ठदुरासदः ParamāKā. 14. 101.

**अनुवेष्ट्य** (anuveṣṭ-ya) *ger.* **1** having bound or tied, having entwined तं हौदुम्बर्यामनुवेष्ट्य शणशलाकाभिरुपादीपयांचकार JaimiBr. 1. 171; वेदं मेक्षणं बर्हिषोपसंनह्य मध्यमे स्थूणाराजेऽनुवेष्ट्य निदधाति VādhūŚS. vi. 7. 3 (CHAUBEY's Ed.); गर्भस्य नाभ्याश्रया नाडी कण्ठमनुवेष्ट्य व्यापत्तिं करोति AṣṭāSaṁ. i. 206. 17 (2. 2); **2** having reclined against, cf. **अननुवेष्ट्य.**

**अनुवैचित्र्य** (anu-vaicitrya) *n.* corresponding diversity उपवर्षाचार्यस्य शास्त्रसंप्रदायप्रवर्तकस्यानुवैचित्र्यं कृतमेवं विज्ञानवैचित्र्यम् BrahmSūBh. (Bhā.) 124. 29 (*on* ii. 2. 29)

**अनुवैनेय** (anuvaineya) *m.* name of a settlement (*nigama*) of the Maineya people अतिक्रम्य मल्लान् मैनेयानामनुवैनेये निगमे षट्सु योजनेषु LaliVi. 15. 101 (2) [DBHS.]

**अनुव्यञ्जन** (anu-vyañjana) *n.* ( rarely *m.* , cf. SaddhaPuṇ. 45. 11) minor or secondary characteristic of things in general, also specifically, one of the eighty minor marks or characteristics of a Mahāpuruṣa, especially of a Buddha बुद्धानाम् ... अशीत्यनुव्यञ्जनानि आसि MaVastuAva. ii. 43. 8; Saund. 13. 41; कुमारस्य कायेऽशीत्यनुव्यञ्जनानि ... कतमानि ... तान्यशीत्यनुव्यञ्जनानि LaliVi. 7. 54 (130); अनुव्यञ्जना ये च महामुनीनामशीति पूर्णाः प्रवरा विशिष्टाः SaddhaPuṇ. 45. 11; द्वे दन्तमाले द्वे अनुव्यञ्जने BodhiBhū. 260. 11; लक्षणानुव्यञ्जनानां भगवति महापुरुषत्वसंप्रत्ययेन दर्शनमात्रात् परेषां प्रसादजनकत्वं कर्म MaYānaSū. 185. 20 (20. 48); GiMs. i. 3. 8; अद्राक्षुस्ता बुद्धम् ... द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रम् Divyāva. 28. 26; 47. 7 [DBHS.]; **2** similarity in appearance व्यञ्जनानि ... अवयवास्तैः सहोपलम्भात्तेषामनुव्यञ्जनं तत्सादृश्यं तेन तदारोपः TātpaṬ. (Vā.) 641. 3 (*on* iv. 2. 3)

**अनुव्यञ्जनग्राहिन्** (anuvyañjana-grāhin) *adj.* who grasps the minor or secondary marks or characteristics सो चक्षुषा रूपं दृष्ट्वा न च निमित्तग्राही भविष्यन्न चानुव्यञ्जनग्राही MaVastuAva. iii. 52. 6; Sphuṭā. i. 94. 18 (*on* 1. 42); ŚikṣāSa. 357. 2 [DBHS.]

**अनुव्यञ्जनचतुष्टय** (anuvyañjana-catuṣṭaya) *n.* group of four minor or secondary marks or characteristics द्वे शङ्खे द्वौ च कर्णावनुव्यञ्जनचतुष्टयम् BodhiBhū. 260. 14.

**अनुव्यञ्जनद्वय** (anuvyañjana-dvaya) *n.* pair of minor or secondary marks or characteristics द्वौ अक्षिपरिवारावनुव्यञ्जनद्वयम्। द्वे भ्रुवावनुव्यञ्जनद्वयम्। द्वे नासिकाविले अनुव्यञ्जनद्वयम् BodhiBhū. 260. 13.

**अनुव्यञ्जनयुक्त** (anuvyañjana-yukta) *adj.* possessed of minor or secondary marks or characteristics शरीरं द्वात्रिंशल्लक्षणैः समलंकृतम्। अनुव्यञ्जनयुक्तं च SaddhaPuṇ. 161. 5.

**अनुव्यञ्जनसंज्ञा** (anuvyañjana-sañjñā) *f.* illustration of similarity or conformity in appearance, i.e. figurative aspect सा च खलु स्त्रीसंज्ञा सपरिष्कारा, पुरुषस्य पुरुषसंज्ञा च स्त्रियाः सपरिष्कारा निमित्तसंज्ञा अनुव्यञ्जनसंज्ञा च। ... अनुव्यञ्जनसंज्ञा - इत्थं दन्ता इत्थमोष्ठाविति NyāyBh. 290. 1-3 (*on* iv. 2. 3)

**अनुव्यञ्जनसंपद्** (anuvyañjana-sampad) *f.* excellence of minor or secondary marks or characteristics चतुर्विधा रूपकायसंपत्। लक्षणसंपत् अनुव्यञ्जनसंपत् बलसंपत् वज्रसारास्थिसंपत् AbhidhKoBh. 416. 4 (*on* 7. 34)

**अनुव्यत्ययम्** (anuvyatyayam) *adv.* following the reverse order यद्धि पृष्ठयोरनुव्यत्ययं श्यैतनौधसे व्यत्यहरिष्यद् भूयान् व्यत्यय आकाङ्क्ष्योऽभविष्यत् NidāSū. 172. 6 (9. 13)

**अनुव्यध्** (anu-vyadh-) IV. P. (TaiĀ. I. P.) **1Ai** to strike or pierce through दक्षिणा मा दक्षिणतो दक्षिणा पातु सव्यतः। पश्चादनु व्या (v. l. °व्य) धात् AV. (P.) ii. 85. 3 (BHATTACHARYA's Ed.); पश्चाद् अनव्याधात्?(अनुव्याधात् JAOS. 40. 163) पातु AV. (P.) vii. 15. 1; भूमिः। सर्वपाप्मानमपनुद्यास्मदमित्रान्मे

द्विषतोऽनु विध्यतु KauśiSū. 98. 2; *(caus.)* to cause to pierce वर्ममन्त्रं तु कर्मात्मा(त्म) परमात्मानुवेधयेत् PāraS. 3. 42; **1Aii** to penetrate, cf. **अनुवेध 1Ai**; **1Aiii** to chase, to pursue, cf. **अनुविद्ध 2B**; **1B** to destroy, to eliminate अरिंष्टं यत् किं चं क्रियतें। अ॒ग्निस्तदनुंवेधति TaiĀ. ii. 7. 4 (170. 3); **2A** to blend, to intermix, cf. **अनुवेध 2**; **2B** to pervade, cf. **अनुविद्ध 1A**; **2C** to involve, cf. **अनुविद्ध 1B**; **2D** to preside over, cf. **अनुविद्ध 1D i**; **3A** to relate, cf. **अनुवेध 3A**; **3B** to co-refer, cf. **अनुवेध 3B**; **4** to tie, cf. **अनुवेध 4**; **5** to continue, to permeate, cf. **अनुव्याध 2**; **6A** to string with, cf. **अनुविद्ध 3Ai**; **6B** to set into motion, cf. **अनुविद्ध 3B**; **7** to surround by, cf. **अनुविद्ध 4**; **8** to paint with, cf. **अनुविद्ध 5**; **9** to be attached, cf. **अनुविद्ध 6**.

**अनुव्यधमान** (anu-vyadhamāna) *adj.* being pierced, i.e. applied (श्वयथुः) लेपप्रदेहैरनुव्यधमानः परिशुष्यति Hastyāyur. 386. 10 (3. 5)

**अनुव्यन्** (anu-vyan-) II. P. to breathe after भुवः इत्यनामुपधायानुव्यनिति VādhūŚS. viii. 31. 10 (Chaubey's Ed. ); चितिं जुहोमीति स्वयमातृण्णायां हुत्वानुव्यनिति HirŚS. xii. 1. 10 (78. 16)

**अनुव्यम्** (anúvyam) *adv.* **A** as inferior to देवा॒श्च वाऽअ॒सुराश्च। उ॒भये प्राजापत्या॒ः पस्पृधिरे त॒तो देवा॒ अनु॒व्यमिवासुः ŚatBr. I. ii. 5. 1 (Sāy. अनुगमनं न्यग्भूतिं प्राप्ता इव बभूवुः); तस्मान्नु हैष वृक्ष एवानुव्यम् VādhūŚS. iv. 59B. 3; **B** behind, after त्रयोदशमदीक्षयꣳ सोऽनुव्यमभवत्तस्मादुपसत्सु दिदीक्षाणोऽनुव्यं भवत्येव PañcBr. x. 3. 2 (Sāy. अनुपूर्वाद् वेतेर्गतिकर्मणः ... द्वितीयैकवचने ... यण्)

**अनुव्यर्ज्** (anu-vyarj-) I. P. to acquire after स॒र्वमु वै वि॒श्वे देवास्तत् स॒र्वमनु॒व्यर्जति ŚatBr. (K.) V. iii. 2. 22.

**अनुव्यवगा** (anu-vyavagā-) II. P. [P. ii. 4. 45] to enter in between पा॒पीयांसो वै॒ भवामोऽसुररक्षसा॒नि वै॒ नोऽनुव्य॒वागुः ŚatBr. III. iv. 2. 2; cf. **अनुव्यवे.**

**अनुव्यवलोकित** (anu-vyavalokita) *adj.* continuously gazed at (by) अथ खलु सुधनः श्रेष्ठिदारकः ... अद्राक्षीत् समन्तभद्रम् ... सर्वबोधिसत्त्वानुव्यवलोकितम् GaṇḍVyū. 422. 12 [DBHS.]

**अनुव्यवसाय** (anu-vyavasāya) *m.* **1** after-cognition or recognition (consciousness of perception which follows and refers to determinate cognition) सर्वत्र प्रत्यक्षविषये ज्ञातुरिन्द्रियेण व्यवसायः पश्चान्मनसानुव्यवसायः NyāyBh. 15.4 (*on* i. 1. 4); दृश्यते च विनश्वरेष्वपि पदार्थान्तरेषु क्रमानुभूतेषु युगपदनुव्यवसायो मानसः NyāyMañ. i. 345. 23; घटमहं जानामीति मानस्यां बुद्धौ त्रयाणामपि ज्ञानज्ञेयज्ञातॄणां भेदेनानुव्यवसायात् TātpaṬ. (Vā.) 239. 23 (*on* i. 1. 22); असंभावनामात्रनिराकरणेनानुव्यवसायस्य ... स्वरूपप्रच्छादनम् ... तत्र यदवभासते वस्तु तन्नाट्यम् AbhinBhā. i. 37. 14 (*on* 1. 107); इच्छाद्वेषप्रयत्नगोचरस्यापि ज्ञानस्य प्रामाण्यसमर्थनं सूचितमित्यनुव्यवसायोऽवशिष्यते NyāyVārPari. 111. 8; बुद्धिर्ज्ञानमित्येतावतैव स्वस्थं यस्मिन् सत्यात्मनि जानामीत्यनुव्यवसायो भवति सा बुद्धिः Kiraṇā. 258. 4; जिज्ञासायां सत्यां यत्रैवानुव्यवसाये ज्ञेयता न स्वीक्रियते तत्र संशयः स्यात् KhaṇḍanKhā. 84. 11; ज्ञानव्यवहारहेतुप्रकाशत्वं विवक्षितं तदपि न। अनुव्यवसायेऽतिव्याप्तेः TattvPradī. (Ci.) 5. 1; न चानुव्यवसायादनुभवप्रत्यक्षता VedāntKa. 293. 17 (*on* ii. 2. 28); ज्ञानोत्पत्त्यन्तरमनुव्यवसायेन ज्ञानमवभासते NyāyKu. 29. 8; न ह्यन्यगोचरस्य ज्ञानस्य ततोऽन्यगोचरत्वेन भ्रमः, अनुव्यवसायस्य विषयावच्छिन्नग्राहकत्वात् ŚatDū. 128. 19; अनुव्यवसाये सविषयव्यवसायप्रत्यक्षतामिच्छति NyāyPari. 74. 4; सर्वधीयथार्थत्वपक्षे ... प्रामाण्यम् ... अनुव्यवसायेन ग्रहणयोग्यम् TattvCin. i. 127. 2; अनुव्यवसायेन ज्ञानगोचरानुमानेन वा जन्येयं स्मृतिः ... घटमात्रगोचरायाः स्मृतेरन्या VivaPraSaṁ. 36. 22; नीलादिसंवेदनानन्तरमेव हि ज्ञाततायाः अनुव्यवसायस्य वा संभवः SāhiDa. 261. 4; रूपरसगन्धस्पर्शान् युगपत् प्रत्येमीति कथमनुव्यवसायः Upask. 166. 5 (*on* iii. 2. 1); अधुना बहिरनुभवामीत्यनुव्यवसायो भवति न वेति AṇuBh. 309. 23 (*on* iv. 1. 12); शुक्तिरूप्यादेरपि व्यवसायद्वारा अनुव्यवसायं प्रति ... विषयत्वात् Nyāyāmṛ. 15A. 6; अन्तःकरणं व्यवसायानुव्यवसायौ ... पदार्थाः कल्प्यन्ते SāṁkhyaPraBh. 66. 1 (*on* 1. 147); धूलिपटलस्यानुव्यवसाये भानं ज्ञानलक्षणया SiddhāMu. 35. 7 (*on* 65); 68. 21 (*on* 136); ज्ञानोपरमेऽपि इच्छाद्यनुव्यवसाये घटादेः ... ज्ञानत्वेनैव हेतुत्वम् GuruCandr. i. 229. 11; अनेन सदृशी मदीया गौरिति प्रतीतेरनुभवसिद्धत्वात्। ... उपमिनोमीत्यनुव्यवसायाच्च VedāntPari. 178. 6; आदौ 'घट' इति व्यवसायः, ततः 'घटमहं जानामि' इत्यनुव्यवसायः Tarkāmṛ. 16. 10; संसर्गं शाब्दयामीत्यनुव्यवसायोऽपि शब्दप्रयोज्यत्वात् MīmāKau. i. 123. 1 (*on* i. 3. 24); अयं घट इत्याकारकस्य स्वरूपतो घटत्वादिज्ञानस्यानुव्यवसाये प्रकारितायाः तत्संबन्धेन ... घटत्वादेर्भानात् ŚaktiVā. 198. 12. चाक्षुषानन्तरोत्पन्नो 'रजतमहं पश्यामि' इत्यनुव्यवसायः ... प्रामाण्यं गृह्णाति MaṇiKa. 6. 4; इदंत्वरजतत्वादिना पुरोवर्तिन उपनयसत्त्वाच्च तथाभानमनुव्यवसाये दुर्वारम् JñānBiPra. 12. 20; घटादिज्ञानोत्तरं घटं जानामीत्यनुव्यवसायो जायते BhāṭṭCin. i. 14. 31 (*on* i. 1. 3); i. 23. 31 (*on* i. 1. 4); शाब्दयामीत्यनुव्यवसायान्मानसत्वे ... निर्बाधेति द्रष्टव्यम् VaiyāBhū. 156. 4 (*on* 30); औपनिषदैस्तु अनुव्यवसायेऽपि व्यवसायविषयविषयकत्वस्यावश्यकत्वे ... अनुव्यवसायमेव व्यवसायस्थानीयं स्वीकृत्य ज्ञानभासनं तु ब्रह्मणैव SetuBa. 271. 6; **2** consciousness of perception of sentiments, relishing or enjoying of dramatic representation असंभावनामात्रनिराकरणेनानुव्यवसायस्य ... स्वरूपप्रच्छादनम् ... तत्र यदवभासते वस्तु तन्नाट्यम् AbhinBhā. i. 37. 14 (*on* 1. 107); प्रयोक्त्रा दृश्यमानेन योऽनुव्यवसायो जन्यते ... रसनास्वादनचमत्कारचर्वणनिर्वेशभोगाहारपरपर्यायः ... वस्तु तन्नाट्यम् AbhinBhā. i. 37. 18 (*on* 1. 107); प्रत्यक्षकल्पानुव्यवसायविषयः लोकप्रसिद्धसत्यासत्यादिविलक्षणत्वात् यच्छब्दवाच्यः ... अर्थो नाट्यम् AbhinBhā. i. 43. 10 (*on* 1. 119); **3** the word *anuvyavasāya* विकल्पकम् अनुव्यवसायशब्दवाच्यं विदधदन्तःकरणं पश्चाद्भाविनं व्यवसायं निश्चयात्मकम् PratyabhiVi. ii. 43. 2 (*on* ii. 2. 3); **4** a type of consciousness or prior experience अन्येऽनुव्यवसायाख्यमाहुरेतद्यथोदितम् PañcDa. 8. 15; न चानयापि स्वजनकोऽनुव्यवसायाख्यः पूर्वानुभवो विषयीक्रियते VivaPraSaṁ. 36. 24 [perception of a sentiment or judgement, Apte.]

**अनुव्यवसायकाल** (anuvyavasāya-kāla) *m.* time of after-cognition or recognition न हि व्यवसायकाले पारोक्ष्यापारोक्ष्यस्मृतित्वानुभूतित्वानि परिस्फुरन्ति ...। अनुव्यवसायकाले तु तत्प्रतिभासः ĀtmaTaVi. 344. 16.

**अनुव्यवसायगम्य** (anuvyavasāya-gamya) *adj.* knowable through after-cognition or recognition ननु वह्निज्ञानस्य दाहसमर्थविषयत्वं न दाहसमर्थोऽयमिति व्यवसायगम्यम् ...। नापि तदनुव्यवसायगम्यम् TattvCin. i. 269. 3.

**अनुव्यवसायगोचर** (anuvyavasāya-gocara) *adj.* referred to by after-cognition or recognition अनुव्यवसायगोचरानुमानगोचरज्ञेयज्ञानाकारस्यैव तत्राप्यारोपात् NyāyKu. 80. 2.

**अनुव्यवसायग्राहक** (anuvyavasāya-grāhaka) *adj.* which causes or helps to grasp the after-cognition or recogniton न च साध्यविकलो दृष्टान्तः। अनुव्यवसायग्राहकज्ञानान्तराभावात् SarvaDaKau. 117. 2.

**अनुव्यवसायग्राह्यता** (anuvyavasāyagrāhya-tā) *f.* the state of being what is to be grasped through after-cognition or recognition ज्ञाने पुरोवर्तिविशेष्यताकत्वस्य रजतत्वादिप्रकारकत्वस्य च अनुव्यवसायग्राह्यतायामविवादात् JñānBiPra. 12. 12.

**अनुव्यवसायग्राह्यत्व** (anuvyavasāyagrāhya-tva) *n.* the state of being what is to be grasped through after-cognition or recogniton न हि क्रियाविशेषेण ... सर्वा धर्मव्यक्तयो जन्यन्ते ... सर्वस्य च अनुव्यवसायग्राह्यत्वात् अतीन्द्रियविशेषणायोगात् TarkSaṁ. (Ā.) 118. 2.

**अनुव्यवसायग्राह्या** (anuvyavasāya-grāhyā) *adj.* *(f.)* to be grasped through after-cognition or recogniton आकारता चैतन्यनिष्ठा, चैतन्यग्राह्या च ... जन्यज्ञाने व्यवह्रियते। तन्मते तु जन्यज्ञाननिष्ठानुव्यवसायग्राह्या GuruCandr. i. 11. 21.

**अनुव्यवसायज्ञान** (anuvyavasāya-jñāna) *n.* knowledge of (the nature of) after-cognition or recognition न हि ज्ञानमनुव्यवसायज्ञानेन निरूप्यमाणमर्थनिरूपणं विना शक्यं निरूपयितुम् TātpaṬ. (Vā.) 661. 5 (*on* iv. 2. 33); न चानुव्यवसायज्ञाने साध्यस्य सिद्धत्वाद् भागे. सिद्धसाधनता TattvPradī. (Ci.) 6. 5.

**अनुव्यवसायज्ञानगम्य** (anuvyavasāyajñāna-gamya) *adj.* which is to be known through after-cognition or recognition घटसुखादिज्ञानानि चानुव्यवसायज्ञानगम्यानि SarvaMaSaṁ. 35. 18; ज्ञानस्यानुव्यवसायज्ञानगम्यत्वं चायुक्तम् SarvaMaSaṁ. 37. 21.

**अनुव्यवसायज्ञानविषयत्व** (anuvyavasāyajñānaviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of knowledge of (the nature of) after-cognition or recognition समवायस्यानुव्यवसायज्ञानविषयत्वेऽपि रूपज्ञानाविषयत्वात् TattvPradī. (Ci.) 47. 7.

**अनुव्यवसायज्ञानवेद्यत्व** (anuvyavasāyajñānavedya-tva) *n.* the state of being what is to be known through the knowledge of (the nature of) after-cognition or recognition ज्ञानानां चानुव्यवसायज्ञानवेद्यत्वे तस्य स्वप्रकाशत्वाभ्युपगमेऽपसिद्धान्तापत्तेः SarvaMaSaṁ. 27. 17.

**अनुव्यवसायत्व** (anuvyavasāya-tva) *n.* the state of being the after-cognition or recognition विशेषश्चानुव्यवसायत्वमेव, न ह्यजानन्नपि कश्चिज्ज्ञानामीत्यनुव्यवस्यति NyāyVārPari. 117. 5.

**अनुव्यवसायत्ववत्** (anuvyavasāyatva-vat) *adv.* like the state of being

the after-cognition or recognition अनुव्यवसायत्ववदितरत्वविशेषणेऽपि विशेषाभावात् TarkSaṁ. (Ā.) 93. 29.

**अनुव्यवसायत्वानधिकरणत्व** (anuvyavasāyatvānadhikaraṇa-tva) *n.* the state of not being the substratum of the state of being the after-cognition or recognition अ(नु)व्यवसायत्वानधिकरणत्वविवक्षायाम् अपि - तदन्योन्याभावमादाय उक्तदोषस्य तुल्यत्वात् TarkSaṁ. (Ā.) 94. 1.

**अनुव्यवसायदर्शन** (anuvyavasāya-darśana) *n.* observation of after - cognition or recognition इयन्तं कालं घटमहमन्वभूवमित्यनुव्यवसायदर्शनात् कालभेदोऽनुभूयत एव TārkiRa. 47. 4; ज्ञानं न संनिकर्षः इति तावदयुक्तम् ... तदभावश्च ... वह्निमनुमिनोमि इत्येवानुव्यवसायदर्शनाद्य कल्प्यते PūrvottaVāNaMā. 354. 7.

**अनुव्यवसायनियम** (anuvyavasāya-niyama) *m.* rule regarding after-cogniton or recognition (as being concomitant with cognition) 'व्यवसायस्यानुव्यवसायनियमान्न तत्र संशयादि' इति चेन्न KhaṇḍanKhā. 83. 22.

**अनुव्यवसायनिरसन** (anuvyavasāya-nirasana) *n.* refutation or removal of after-cognition or recognition न हि स्वाकारवृत्त्यवच्छिन्नसाक्षिणैव स्वगोचरसंस्काराधानमिति नियमोऽस्ति। ... अनवस्थापत्त्या वृत्तिगोचरवृत्त्यन्तरस्यानुव्यवसायनिरसनेन निरस्तत्वात् SiddhāLeSaṁ. 180. 6.

**अनुव्यवसायपर** (anuvyavasāya-para) *adj.* intended to refer to after-cognition or recognition विशिष्टो विषयः स्वयमनुभव एव ...। अनुभूयमानोऽप्यनुभवः ...। न चानुभवशब्दोऽनुव्यवसायपरः ŚrutaPra. iA. 114. 26 (*on* i. 1. 1)

**अनुव्यवसायप्रत्यक्षगोचरता** (anuvyavasāyapratyakṣagocara-tā) *f.* the state of being the object of perception which is (of the nature of) after-cognition or recognition अस्तु तर्ह्यस्मदाद्यभिप्रायेणातीन्द्रियत्वविशेषणम्। मैवम्। अनुव्यवसायप्रत्यक्षगोचरतया सर्वस्यास्मदादिविशेषणस्वीकारेऽपि पूर्वोक्तदोषतादवस्थ्यात् TattvPradī. (Ci.) 133. 5.

**अनुव्यवसायप्रत्यक्षजनकत्व** (anuvyavasāyapratyakṣajanaka-tva) *n.* the state of being the producer of perception which is (of the nature of) after-cognition or recognition (लिङ्गाभावः) स हि सामग्री वा तदेकदेशो वा। ... नापि द्वितीयः। प्रत्यक्षस्य तदेकदेशस्य साधारणधर्मदर्शनादेः स्वविषयतयानुव्यवसायप्रत्यक्षजनकत्वेनातिव्यापकत्वात् TattvPradī. (Ci.) 228. 6.

**अनुव्यवसायबोध्य** (anuvyavsāya-bodhya) *adj.* which is to be known through after-cognition or recognition न च प्रमाणानि साक्षिवेद्यत्वेनाविद्यां बोधयन्ति। येन भ्रमविषयत्वेनानुव्यवसायबोध्यस्य रूप्यादेरिव प्रामाणिकत्वं न स्यात् Nyāyāmṛ. 335 A. 7.

**अनुव्यवसायमात्र** (anuvyavasāya-mātra) *n.* only after-cognition or recognition यदि सर्वज्ञानानां प्रामाण्यं स्वाभाविकं जायते अनुव्यवसायमात्रेण च ज्ञायते कथं तर्हि क्वचित् प्रामाण्यसंदेहः NyāyKu. 38. 5; अनुव्यवसायमात्रस्य मिथोऽवच्छेद्यावच्छेदकभावापन्नविशेष्यताप्रकारतोभयग्राहकत्वं तार्किकादिभिरुच्यते GuruCandr. i. 11. 15.

**अनुव्यवसायमाला** (anuvyavasāya-mālā) *f.* series of after-cognitions or recognitions विषयस्मरणादनुमिते ज्ञाने विषयवत्स्मर्यतेऽनुमीयते वेति संदेहात्स्मरणाभावो दुरवधर इति चेन्न, अनुव्यवसायमालायामपि तथात्वात्संदेहापातप्रसङ्गात् NyāyKu. 78. 13.

**अनुव्यवसायमिथ्यात्वप्रमा** (anuvyavasāyamithyātva-pramā) *f.* valid knowledge of falsity or errorneousness and that of after-cognition or recognition न ह्यनुव्यवसायमिथ्यात्वप्रमे भ्रमे भवतः AdvaiSi. 404. 19.

**अनुव्यवसायरूप** (anuvyavasāya-rūpa) *adj.* of the form of after-cognition or recognition क्रमोपलब्धेष्वपि वर्णेषु मानसमनुव्यवसायरूपम् ... यदुपजायते तदर्थप्रत्यायनाङ्गं भविष्यति NyāyMañ. i. 345. 21; न ह्यनुव्यवसायरूपं प्रत्यक्षमिष्टम्, अतीतविषयतया प्रत्यक्षत्वानुपपत्तेः ŚrutaPra. iA. 114. 26 (*on* i. 1. 1)

**अनुव्यवसायरूपप्रमा** (anuvyavasāyarūpa-pramā) *f.* valid knowledge of the form of after-cognition or recognition जानामीत्याद्यनुव्यवसायरूपप्रमाविषये प्रातिभासिके व्यभिचारवारकत्वात् AdvaiSi. 404. 18; रजतमिदं जानामीत्यनुव्यवसायरूपप्रमायाः व्यवसायांशे ... विशेषणत्वं रजतादेः GuruCandr. i. 206. 16.

**अनुव्यवसायलक्षण** (anuvyavasāya-lakṣaṇa) *adj.* characterised by after-cognition or recognition मानसमनुव्यवसायलक्षणं प्रत्यभिज्ञानं भाष्यकारो दर्शयति TātpaṬ. (Vā.) 509. 20 (*on* iii. 1. 7)

**अनुव्यवसायवत्** (anuvyavasāya-vat) *adv.* like the consciousness of perception of sentiments, or relishing of dramatic representation अनियतानुकारो नाट्यमित्यपि न भ्रमितव्यम्। ... अनुव्यवसायवत् विशेषविषयीकार्यं नाट्यम् AbhinBhā. i. 37. 11 (*on* 1. 107)

**अनुव्यवसायवाद** (anuvyavasāya-vāda) *m.* name of a section in the Tattvacintāmaṇi (dealing with the theory of the after-cognition or recognition) अथानुव्यवसायवादः TattvCin. i. 784. 1; इति ... तत्त्वचिन्तामणौ प्रत्यक्षखण्डे अनुव्यवसायवादः TattvCin. i. 808. 3.

**अनुव्यवसायवादिन्** (anuvyavasāya-vādin) *m.* who upholds the theory of after-cognition or recognition अनुव्यवसायवादिनं प्रत्यप्ययं (सिद्धमिति वचनस्य) प्रयोगो न स्यात् TattvPradī. (Ci.) 7. 3.

**अनुव्यवसायविरोध** (anuvyavasāya-virodha) *m.* contradiction to after-cognition or recognition विशिष्टधीकारणज्ञानविषयत्वे सति प्रत्याय्यव्यावृत्तिसमानाधिकरणं विशेषणमिति। तन्न। नीलमुत्पलमित्यादावनीलानुल्लेखे ... नीलं जानामीत्यनुव्यवसायविरोधात् TattvCin. i. 828. 5; न च तद्विशेषणज्ञानजन्यत्वं तत्प्रकारकत्वम् ... तद्वैशिष्ट्यस्याभानेऽनुव्यवसायविरोधस्योक्तत्वात् Nyāyāmṛ. 424A. 5.

**अनुव्यवसायविशेष** (anuvyavasāya-viśeṣa) *m.* particular kind of consciousness of perception of sentiments or relishing of dramatic repersentation उपायसंवेदनालाभात् तदिदमनुकीर्तनमनुव्यवसायविशेषो नाट्यापरपर्यायः AbhinBhā. i. 36. 19 (*on* 1. 107)

**अनुव्यवसायविषय** (anuvyavasāya-viṣaya) *m.* object of after-cognition or recognition इदंत्वरजतत्ववैशिष्ट्यं पुरोवर्तिनि नानुव्यवसायविषय इति न स्वतःप्रामाण्यग्रहः TattvCin. i. 232. 2.

**अनुव्यवसायविषयत्व** (anuvyavasāyaviṣaya-tva) *n.* the state of being the object of after-cognition or recognition अस्मदाद्यैन्द्रियकप्रमित्यविषयत्वविवक्षायाम् - अहम् इन्द्रियं जानामि इत्यनुव्यवसायविषयत्वेन उक्तदोषाविशेषः TarkSaṁ. (Ā.) 34. 18; न च व्यवसायस्य ज्ञानत्वे घटविषयकत्वे च यथानुव्यवसायविषयत्वान्न संशयस्तथा प्रामाण्येऽपि न स्यात् ... इति वाच्यम् TattvCin. i. 223. 1; वह्नित्वस्य अनुव्यवसायविषयत्वे स्वतःप्रामाण्यग्रहापत्तेः TattvCin. i. 269. 6.

**अनुव्यवसायविषयत्वानुपपत्ति** (anuvyavasāyaviṣayatvānupapatti) *f.* untenability of the state of being the object of after-cognition or recognition न हि (स्मरणे) तत्रानुमानव्यवधानमस्ति, तथा सति स्मरणस्यातीतत्वेनानुव्यवसायविषयत्वानुपपत्तेः TattvPradī. (Ci.) 231. 8.

**अनुव्यवसायवेद्यत्व** (anuvyavasāyavedya-tva) *n.* the state of being knowable through the after-cognition or recognition नापि द्वितीयः ... पूर्वत्रावेद्यत्वविरोधः, अनुव्यवसायवेद्यत्वपक्षपातात् ŚatDū. 80. 8.

**अनुव्यवसायसाक्षिक** (anuvyavasāya-sākṣika) *adj.* having after-cognition or recognition as the witness (उपाधेः) तस्या अविषयत्वेनानुव्यवसायसाक्षिककार्यगतविशेषीभवनासामर्थ्यात् KhaṇḍanKhā. 1253. 6; इदं रजततया जानामीत्यनुव्यवसायसाक्षिकमेवान्यस्यान्यथा भानम् TattvCin. i. 529. 3.

**अनुव्यवसायसाध्य** (anuvyavasāya-sādhya) *adj.* to be accomplished through after-cognition or recognition शिरोमणिस्तु - दुःखध्वंसो दुःखानुव्यवसायसाध्यः MaṇiKa. 60. 1.

**अनुव्यवसायसामग्री** (anuvyavasāya-sāmagrī) *f.* totality of causes of after-cognition or recognition अनुव्यवसायसामग्र्या असामर्थ्यस्य ... कल्पनं अभिनिवेशेन स्वबुद्धिविडम्बनामात्रम् JñānBiPra. 12. 31; ज्ञानग्राहिकाया अनुव्यवसायसामग्र्याः प्रामाण्यग्रहणेऽसामर्थ्यं कल्प्यत इति न स्वतस्त्वम् MaṇiKa. 8. 6.

**अनुव्यवसायसिद्ध** (anuvyavasāya-siddha) *adj.* [*f.* -ā] established through after-cognition or recognition 'घटपटौ भिन्नौ जानामी'ति घटपटभेदधीः स्वप्रकाशा वा, अनुव्यवसायसिद्धा वा ... न स्वप्रतियोगिकभेदविषया AdvaiSi. 516. 21; अनुमितिः प्रत्यक्षमेवेति चार्वाकाः। तन्न 'अनुमिनोमि' इत्यनुव्यवसायसिद्धस्यानुमितित्वस्य प्रत्यक्षत्वसामानाधिकरण्ये मानाभावात् MaṇiKa. 30. 4.

**अनुव्यवसायसिद्धत्व** (anuvyavasāyasiddha-tva) *n.* the state of being what is established through after-cognition or recognition स्वप्रतियोगिकसंयोगानुयोगित्वसंबन्धेन घटादिप्रकारताकज्ञानस्थले तादृशसंसर्गताद्वयस्य अनुव्यवसायसिद्धत्वात् GuruCandr. i. 235. 21; अनुव्यवसायसिद्धत्वादिपक्षयोर्व्यक्तिभेदस्य पराभ्युपगतत्वेऽपि न क्षतिः GuruCandr. ii. 239. 7.

**अनुव्यवसायस्वीकार** (anuvyavasāya-svīkāra) *m.* acceptance of after-cognition or recognition अनुव्यवसायस्वीकारो व्यर्थः व्यवसायस्य

स्वप्रकाशत्वसंभवात् LaCandr. 770. 37.

**अनुव्यवसायात्मक** (anuvyavasāyātma-ka) *adj.* **1** of the nature of consciousness of perception (of sentiments) or of relishing of dramatic representation अनुव्यवसायात्मकं कीर्तनं रूषितविकल्पसंवेदनं नाट्यम् AbhinBhā. i. 37. 23 (*on* 1. 107); **2** of the nature of after-cognition or recognition निरुक्तं तु ज्ञानाज्ञानमनुव्यवसायात्मकं भिन्नमेवेति स्वीक्रियते SetuBa. 271. 5.

**अनुव्यवसायादिक** (anuvyavasāyādi-ka) *adj.* after-cognition or recognition etc. अनुव्यवसायादिकम् ... विषयविषयिणोरात्मव्यवसाययो (र्व्यवसायानुव्यवसाययो)रव्यभिचारमेकहेलया दर्शयतीति नापरापेक्षा NyāyKu. 19.6.

**अनुव्यवसायादिहेतुत्व** (anuvyavasāyādi-hetutva) *n.* causality of the after-cognition or recognition etc. उपलक्षितस्य ज्ञानस्य च हर्षभयानुव्यवसायादिहेतुत्वेऽप्युपलक्षणस्य तस्य हेतुत्वाभावात् ŚatDū. 133. 14.

**अनुव्यवसायानङ्गीकार** (anuvyavasāyānaṅgīkāra) *m.* non-acceptance of after-cognition or recollection न च - प्रत्यक्षयोग्यार्थानुमापकं दृष्टम्-इति युक्तं, सामान्यतोदृष्टस्यापि तथात्वात् ... तदितरत्वविशेषणस्य अनुव्यवसायानङ्गीकारपक्षे - व्यर्थत्वात् TarkSaṁ. (Ā.) 93. 27.

**अनुव्यवसायानुपपत्ति** (anuvyavasāyānupapatti) *f.* untenability of after-cognition or recognition न च लक्ष्यार्थस्य शाब्दबोधविषयत्वानुपगमे तदुपरागेण शृणोमीत्यनुव्यवसायानुपपत्तिरिति वाच्यम्, इष्टत्वाद्, विधेयोपरागेणैव तथाप्रत्ययात् ŚaktiVā. 24. 18.

**अनुव्यवसायानुरोध** (anuvyavasāyānurodha) *m.* [Abl.]in accordance with after-cognition or recognition सकलधूमादीनां प्रत्यक्षे भानं किमनुमित्यादिकार्यानुरोधात्, अनुव्यवसायानुरोधाद्वा। ... न च - 'धूमं जानामी'त्यनुव्यवसाये सर्वधूमभानमिति वाच्यम्, 'इमं धूमं जानामि न त्वेतदन्य'मिति व्यवहारस्य सर्वसिद्धत्वेन समाधानस्य तु तुल्यत्वात् LaCandr. 345. 28.

**अनुव्यवसायान्तरापेक्षा** (anuvyavasāyāntarāpekṣā) *f.* expectancy for another after-cognition or recognition तमेव भान्तमनुभात्येतत्समस्तं जगदित्याचार्यभगवत्पादाः। ... औपनिषदैस्तु अनुव्यवसायेऽपि ... ज्ञानभासनं तु ब्रह्मणैवेति नानुव्यवसायान्तरापेक्षानवस्थाकलुषितेत्यास्थीयते SetuBa. 271. 9.

**अनुव्यवसायापत्ति** (anuvyavasāyāpatti) *f.* undesired contingency of after-cognition or recognition न्यायमते पर्वतमनुमिनोमीत्यनुव्यवसायापत्तिः। असंनिकृष्टपक्षकानुमितौ तु सर्वांशेऽपि ज्ञानं परोक्षम् VedāntPari. 57. 1.

**अनुव्यवसायापेक्षा** (anuvyavasāyāpekṣā) *f.* expectancy for after-cognition or recognition घटमहं जानामीत्येव ज्ञानाकारात् ज्ञानाभासनायानुव्यवसायापेक्षायां दीपभासनाय दीपान्तरापेक्षापत्तेः LalitāSaBh. 52. 30 (*on* 87)

**अनुव्यवसायाभाव** (anuvyavasāyābhāva) *n.* absence of after-cognition or recognition सर्वत्र प्रत्यक्षविषये ज्ञातुरिन्द्रियेण व्यवसायः पश्चा-न्मनसानुव्यवसायः उपहतेन्द्रियाणामनुव्यवसायाभावात् NyāyBh. 15. 5 (*on* i. 1. 4); ज्ञातुमिच्छामीत्यनुव्यवसायाभावेऽपि स्थाणुरयमित्यर्थ(न्वय)प्रत्ययो भवति NyāyKuA. ii (1). 209. 1; तदभावश्च (=प्रत्यक्षभ्रमप्रयोजकदोषविशेषाभावश्च) तत्र वह्निं पश्यामीति अनुव्यवसायाभावात् वह्निमनुमिनोमि इत्येवानुव्यवसायदर्शनाच्च कल्प्यते Pūrvotta-VāNaMā. 354. 6; न च - तन्मते (तार्किकादिमते) सर्वस्य ज्ञानस्यानुव्यवसायाभावेनोक्तविषयत्वासंभवात् संशयादिविषयत्वे ज्ञानतादात्म्यमेव विरोधित्वेन कल्प्यम् LaCandr. 469. 29.

**अनुव्यवसायायोग** (anuvyavasāyāyoga) *m.* untenability of after-cognition or recognition नासतः ख्यातिरिति चेन्न रूप्यतादात्म्यस्य रूप्यत्वसंसर्गस्य चेदमंशनिष्ठत्वेनाग्रहणे ... इदं रूप्यत्वेन ज्ञातमित्यनुव्यवसायायोगात् पुरोवर्तिनिष्ठाभेदाग्रहे प्रवृत्त्यनुपपत्तेश्च सन्मात्रविषयकत्वे अप्रामाण्यायोगाच्च Nyāyāmṛ. 424A. 2.

**अनुव्यवसायाविषयत्व** (anuvyavasāyāviṣaya-tva) *n.* the state of not being the object of after-cognition or recognition तदभाववत्त्वस्य भ्रमानुल्लिखितत्वेनानुव्यवसायविषयत्वात् TattvCin. i. 176. 1.

**अनुव्यवसायासिद्धि** (anuvyavasāyāsiddhi) *f.* non-establishment of after-cognition or recognition विषयज्ञानादनुव्यवसायस्य कर्मक्रियालक्षणवैलक्षण्योपलब्धियोग्यस्य तथानवसायात्स्मरणाभिमानो दुरारोप इति मतम्, तन्न। व्यवसायस्मरणानुमितानुव्यवसायगोचरज्ञाने सति तथा अनुव्यवसाया(ऽनवसाया)-सिद्धेः NyāyKu. 80. 1.

**अनुव्यवसायिन्** (anu-vyavasāyin) *adj.* which has (or produces) after-cognition or recognition तद्द्वयालम्बना एता मनोऽनुव्यवसायि सत्। करोति मातृव्यापारमयीः कर्मादिकल्पनाः ĪśvaPraSū. ii. 2. 3.

**अनुव्यवसायेतर** (anuvyavasāyetara) *adj.* other than after-cognition or recognition अनुव्यवसायेतरास्मदाद्यैन्द्रियकबुद्ध्यगोचरत्वाभिप्रायेणातीन्द्रियत्वविशेषणमिति चेत्। न। प्रमाणान्तरोपनीतविशेषणावगाहिविशिष्टज्ञानवादे सर्वेषामप्यैन्द्रियकत्वसंभावनया पूर्वोक्तदोषानुत्तारात् TattvPradī (Ci.) 133. 6.

**अनुव्यवसायोत्पत्तिवेला** (anuvyavasāyotpatti-velā) *f.* time of origination of after-cognition or recognition अनुव्यवसायोत्पत्तिवेलायां तथा व्यवसायो न प्रतीयत इति चेन्न, अनुव्यवसायगोचरानुमानगोचरज्ञेयज्ञानाकारस्यैव तत्राप्यारोपात् NyāyKu. 80. 1.

**अनुव्यवसीयमान** (anu-vyavasīyamāna) *adj.* [*f.* -ā] being referred to by after-cognition or recognition उपलभ्यमानः शब्दो वीणाकार्यः एवंभूतशब्दत्वात् इयमनुव्यवसीयमाना बुद्धिर्द्रव्याश्रिता गुणत्वात् कार्यत्वाद्वेति साध्यसाधनभेदेन वैयधिकरण्येनेत्यर्थः Kiraṇā. 208. 10; अनुमितिज्ञानं ह्यर्थस्य तथात्वं व्यवच्छिन्ददेवोत्पद्यते वह्निमानेवायमिति, तथा च अनुव्यवसायेनानुव्यवसीयमानमिदं स्वस्वार्थावधारणात्मकमेवावसीयते NyāyVārPari. 113. 4; दृष्टो ह्यस्यानुव्यवसीयमानज्ञानविशेषणे घटादौ व्यापारः NyāyVārPari. 632. 8; मनसा ह्यनुव्यवसीयमानज्ञानलक्षणविशेष्यसंनिकृष्टेनासंनिकृष्टो घटादिरवच्छेदकतया प्रतीयते NyāyVārPari. 633. 1; परमाण्वादिबुद्धावनुव्यवस्यमानायां (? व्यवसीयमानायां) परमाणुप्रतीत्यंशेऽपि साक्षात्त्वमनुभूयत इत्यत्र न नः संप्रतिपत्तिः KhaṇḍanKhā. 609. 22.

**अनुव्यवसीयमानत्व** (anuvyavasīyamāna-tva) *n.* the state of being referred to by after-cognition or recogniton दृष्टो ह्यस्यानुव्यवसीयमानज्ञानविशेषणे घटादौ व्यापार, इन्द्रियव्यापारविगमेऽपि सौदामिनीसम्पातादौ सकृदुपजायमानस्यार्थनिश्चयस्य समन्धकारेऽप्यनुव्यवसीयमानत्वात्, तस्य चानुव्यवसायस्य साक्षात्कारित्वात् NyāyVārPari. 632. 11.

**अनुव्यवसो** (anu-vyavaso-) IV. P. **A** to know after, i.e. to determine subsenquently दुष्करं परमज्ञानं तर्केणात्र (v.l. तर्केणानु)व्यवस्यति MahāBhā. viii. 49. 48; (pass.) to be known after, i.e. to be determined subsenquently (ग्रहणस्वरूपस्मितान्वयार्थवत्त्वसंयमादिन्द्रियजयः) कथमनालोचितः स विषयविशेष इन्द्रियेण मनसा वा अनुव्यवसीयेतेति YogBh. 171. 3 (*on* 3. 47); **B** (pass.) to be recognised अथ ब्रूषे- 'यदा कियद्दूरं बुद्धिपरम्परया सा बाधिता भवत्यद्वैतश्रुतिस्तदा ... यापि बुद्धिः शेषं गत्वा नानुव्यवसीयते तत्रापि तद्बाधोऽवगम्यते, यत्र सा बाध्यते तत्तुल्यन्यायत्वादन्तिमबुद्धेरपीति'। मैवम् KhaṇḍanKhā. 161. 7; न ह्यतद्विषयस्तज्ज्ञानविषयत्वेन, न वा तदविषयकं तद्विषयकत्वेनानुव्यवसीयते TattvCin. i. 529. 6; तन्तुपटादिविषया बुद्धिरत्यन्तभिन्नघटपटादिविषयबुद्धितो विलक्षणानुव्यवसीयते। उताविलक्षणा NyāySu. (Ja.) 360A. 6 (*on* ii. 2. 6); धूमत्वेन पुरोवर्तिनं धूमं साक्षात्करोमि न व्यवहितमित्यनुभवाच्च। अन्यथा जगतीगतसकलधूमव्यक्तीरहं साक्षात्करोमीत्यनुव्यवसीयेत AdvaiSi. 345. 4 [to perceive, MW.]

**अनुव्यवस्यमान** (anu-vyavasyamāna) *adj.* being known after, i.e. being determined subsenquently करोतिरुत्पादनार्थः। उत्पत्तिस्तु कर्मस्था। ... यत्नार्थत्वे तु नैतत् सिध्येत्। ज्ञानेच्छादिवद् यत्नस्य कर्तृस्थत्वात्। एतेन 'अनुव्यवस्यमानेऽर्थे' इति व्याख्यातम् SiddhāKau. 469A. 7 (*on* iii. 1. 87)

**अनुव्यवहार** (anu-vyavahāra) *m.* **1** regular action अभिचारानुव्या (v. l. °व्यव )हारयोश्च क्वचित्फलदर्शनात् ... चरेद् धर्मान् KāmSū. 19. 18 (1. 2); **2** regular, successive (in stages) or corresponding process, operation or business, cf. **अनुव्यवहारतस्**.

**अनुव्यवहारतस्** (anuvyavahāra-tas) *adv.* on account of regular, successive (in stages) or corresponding process, operation or business आलपनसंलपनप्रतिसंमोदनैः ... लौकिकार्थानुव्यवहारतः आहूतस्यागमनगमनतः ... चित्तानुवर्तनता BodhiBhū. 97. 18 [DBHS.]

**अनुव्यवहारहेतु** (anuvyavahāra-hetu) *m.* cause of regular, successive (in stages) or corresponding process, operation or business दश हेतवः। कतमे। अनुव्यवहारहेतुः। ... विरोधहेतुः। अविरोधहेतुश्च तत्र सर्वधर्माणां यन्नाम नामपूर्विका च संज्ञा संज्ञापूर्वकश्चाभिलापः। अयमुच्यते तेषां धर्माणामनुव्यवहारहेतुः BodhiBhū. 69. 5; यानीमानि विविधानि सस्यानि धान्यसंख्यातानि लोके ... तेषां तावद् यदिदं नाम संज्ञा वाग्व्याहारो विविधः ...। अयमेषामनुव्यवहारहेतुः BodhiBhū. 70. 13 [DBHS.]

**अनुव्यवे** (anu-vyave-) II. P. to enter in between एते ह त्वेव ते विश्वे देवा ये ते चतुर्धा व्यद्रवंस्तान् विद्रुतानसुररक्षसान्यनुव्यवेयुः ŚatBr. III. iv. 2. 1; ŚatBṛ. (K). IV. iv. 2. 1; य एषां परस्तरामिव भवति स एनाननुव्यवैति ŚatBr. III. iv. 2. 3; ŚatBr. (K.) IV. iv. 2. 2, cf. **अनुव्यवगा**.

**अनुव्यवेत्य** (anu-vyavétya) *ger.* having entered in between ते तान् ह तथा विष्ठितानसुररक्षसान्यनुव्यवेत्य जिघांसांचक्रुः ŚatBr. (K.) IV. iv. 3. 6.

**अनुव्यश्** (anu-vyaś -) V. Ā. to come up to यावन्मात्रेण यजुषाध्वर्युर्ग्रहं गृह्णाति स उभे स्तुतशस्त्रेऽ अनुविभवत्युभे स्तुतशस्त्रेऽअनुव्यश्नुते ŚatBr. X. iii. 5. 12.

**अनुव्यस्** (anu-vyas-) IV. P. to scatter along एतद्ध वै साम प्रजा इमा अनुव्यास JaimiBr. 1. 154.

**अनुव्याकृ** (anu-vyākṛ-) VIII. P. **1** to explain or analyse after प्रयोजनसद्भावे भाव्यदिशा शिष्या एवानुव्याकरिष्यन्ति NyāySu. (Ja.) 4A. 1 (*on* i. 1. 1); **2A** to prophesy afterwards, cf. **अनुव्याकृत; 2B** to elucidate, especially a question, DBHS.

**अनुव्याकृत** (anu-vyākṛta) *adj.* prophesied afterwards अतः प्रभृति ... अनुव्याकृतो बुद्धे भविष्यसि इति। ततः पश्चात् ... भगवतानुव्याकृतम् MaVastuAva. i. 2. 2; अयमेव भगवांछाक्यमुनिरनुव्याकृतः MaVastuAva. i. 2. 7 [ DBHS.]

**अनुव्याख्या** (anu-vyākhyā-) II. P. [P. ii. 4. 54] **1A** to explain after or further यदा वै चन्द्रमाः क्षीयते चाप्यायते च तदनुव्याख्यास्यामः ṢaḍviBr. iv. 6. 1; एतं त्वेव ते भूयोऽनुव्याख्यास्यामि ChāndoU. viii. 10. 4; viii. 9.3; viii. 11.3; ता अनुव्याख्यास्यामः BaudhGS. i. 1. 2; iii. 3. 3; तस्यानुव्याख्यास्यामः BaudhDS. i. 1. 2; iii. 1. 4;ताननुव्याख्यास्यामः ĀgniveGS. iii. 10. 1 (170. 16); तस्य समुदाचारलक्षणं सर्वमनुव्याख्यास्यामः MahāBhā. xii. 184. 10; तथानुव्याख्यास्यामः CaraS. i. 12. 7; i. 27. 5 (1922 Ed.); द्विदोषजानीतराणि तान्यनुव्याख्यामः KāśyaS. 116A. 13; 37A. 27; एतं त्वेव ते भूयोऽनुव्याख्यास्यामि BrahmSūBh. (Śaṅ.) 177. 7 (*on* i. 3. 19); अथ दुर्विरिक्तलक्षणान्यनुव्याख्यास्यामः Hastyāyur. 620. 3 (4. 7); **1B** to explain in order or succession तेषां षण्णां रसानामेकैकस्य यथाद्रव्यगुणकर्माण्यनुव्याख्यास्यामः CaraS. i. 26. 40 (1922 Ed.); **2** to denote, to express, cf. **अनुव्याख्येय**.

**अनुव्याख्या** (anuvyākhyā) *f.* title of a work, pw.

**अनुव्याख्यान** (anu-vyā́khyāna) *n.* **A** name of a certain Brāhmaṇa text which explains difficult Mantra texts अस्य महतो भूतस्य निश्वसितमेतद्यद् ऋग्वेदः ... श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि ŚatBr. XIV. v. 4. 10; BṛĀraU. ii. 4. 10; MaiU. 6. 32; MaitrīU. 6. 32; श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि ... वाचैव सम्राट् प्रज्ञायन्ते ŚatBr. XIV. vi. 10. 6; BṛĀraU. iv. 1. 2; सूत्राण्यनुव्याख्यानानि ... अस्यैवैतानि सर्वाणि निश्वसितानि ŚatBr. XIV. vii. 3. 11; BṛĀraU. iv. 5. 11; अनुव्याख्यानानि मन्त्रविवरणानि ... वस्तुसंग्रहवाक्यविवरणान्यनुव्याख्यानानि BṛĀraUBh. 309. 8 (*on* ii. 4. 10); अनुव्याख्यानानि संग्रहविवरणानि VedāntKa. 218. 9 (*on* i. 4. 19); **B** name of the commentary (by Ānandatīrtha *on* Brahmasūtrabhāṣya) इति श्रीमदानन्दतीर्थ° ... °विरचिते श्रीमद्ब्रह्मसूत्रानुव्याख्याने प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः AnuVyā. 11A. 1 coloph.; चशब्देनानुव्याख्याने प्रयोजनसद्भावं समुच्चिनोति NyāySu. (Ja.) 313. 13 (*on* i. 1. 1); अत एवानुव्याख्याने जिज्ञास्योऽयं विधीयत इति Nyāyāmṛ. 623B. 7; अत्रोक्तप्रथमाध्यायप्रथमपादेऽनुव्याख्याने VaiyāBhū. 76. 24 (*on* 2); तदेतत् तृतीयाध्यायचरणसमाप्तावुक्तमनुव्याख्याने VaiyāBhū. 244. 19 (*on* 65)

**अनुव्याख्याननलिन** (anuvyākhyāna-nalina) *n.* lotus in the form of Anuvyākhyāna (the commentary by Ānandatīrtha) अनुव्याख्याननलिने चञ्चरीकति मे मनः NyāySu. (Ja.) 1A. 9 (*on* i. 1. 1)

**अनुव्याख्यामृताम्भोधि** (anuvyākhyāmṛtāmbhodhi) *m.* ocean of nectar in the form of Anuvyākhyāna (the commentary by Ānandatīrtha) अनुव्याख्यामृताम्भोधेः समुत्पन्नातिनिर्मला। इयं न्यायसुधा ... सेव्यतां सदा NyāySu. (Ja.) 657 A. 1 (*on* iv. 4. 8)

**अनुव्याख्येय** (anu-vyākhyeya) *adj.* to be denoted or expressed subsequently अनेकार्थत्वाद्धातूनामन्यवचनमात्र एवाख्यातेनानुव्याख्येयः ManuBh. ii. 251. 23 (*on* 9. 37)

**अनुव्याचक्ष्** (anu-vyācakṣ-) II. Ā. to pronounce or explain afterwards चतुर्होतॄन् होतानुव्याचष्टे ब्रह्म वै चतुर्होतारः JaimiBr. 3. 306.

**अनुव्याध** (anu-vyādha) *m.* **1** piercing weapon, obstructing weapon दक्षिणा मा दक्षिणतो दक्षिणा पातु सव्यतः। पश्चादनव्याधात्? (°दनुव्याधात् JAOS. 40. 163) पातु सर्वस्या भवहेत्याः AV. (P.) vii.15.1 (*better* VIŚVA. **अनुव्यध्** IV. P.); **2** continuity, permeation नाप्यननुभाविकः प्रत्ययेष्वेकानुव्याधः शक्यानुमानः, नरविषाणवदनुपलब्धिविरोधात् TattvBi. 48. 2; **3** relation, association (रेवत्या) मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्वमन्। जगाद ŚiśuVa. 2. 20 (comm. कृतसंसर्गम्) [blending, intermixture, MW., APTE]

**अनुव्याधवत्** (anuvyādha-va(n)t ) *adj.* [*f.* -ī] possessing continuity or permeation गकारादयोऽपि ... एकस्यामेव स्मृतौ प्रथमानाः सत्यपि पदमिति व्यपदेशाभेदे नैकानुव्याधवन्तः TattvBi. 52. 7; एकानुव्याधवती हि प्रख्या TattvBi. 52. 9.

**अनुव्याधविरहित** (anuvyādha-virahita) *adj.* devoid of continuity or permeation अनपेक्षाश्च प्राञ्चः प्रत्ययाः स्तम्भकुम्भाम्भोरुहाद्यवगाहिन इवाभिन्नानुव्याधविरहिताः ... न परस्परं स्वगोचरं संभिन्दन्ति TattvBi. 47. 5.

**अनुव्याप्** (anu-vyāp-) V. P. to pervade, to permeate one after another अथ ह स्माह तक्षको भागेरथिर्मात्स्यो राजानु चतूरात्रः पृष्ठानि व्याप्नोति JaimiBr. 2. 284.

**अनुव्यापिनी** (anu-vyāpinī) *adj.* (*f.*) pervading or permeating over सर्वलोकानुव्यापिनीं कीर्तिसंपदं तां च लक्ष्मीम् ... अमृष्यमाणा दैत्यगणाः JātaMā. 74. 7 (11. 2 (1) )

**अनुव्याप्त** (anu-vyāpta) *adj.* [ *f.* -ā] pervaded, permeated अथ येन वैतानुगृहीतेत्ये (v. l. एताः सिरा अनुव्याप्ता एव एतानुगृहीतेत्ये)त्येष वाव स व्यानः MaiU. 2. 6; स एष वृक्षः इदानीं जीवेन आत्मना अनुप्रभूतः अनुव्याप्तः ... तिष्ठति ChāndoUBh. 391. 1 (*on* vi. 11. 1); विष्णोः सर्वतोमुखस्य स्नेहो यथा पललपिण्डमोतप्रोतमनुव्याप्तं व्यतिरिक्तं व्याप्नुते TripuTāU. 539. 24; NṛPūTāU. 194. 14 (Adyar Ed.1953)

**अनुव्यास्था** (anu-vyāsthā-) I. P. (*caus.*) to send away (in different directions) यं दिशोऽनुं व्यास्थापयन्ति TaiBr. I. viii. 3. 1; TaiĀ. v. 4. 7 (606. 5); यद् वा एंवमदो दिशोऽनुं व्यास्थापयन्ति TaiBr. I. viii. 8. 5 (*better* अनु *adn.*)

**अनुव्याहरण** (anu-vyāharaṇa) *n.* repeating after, repeated recitation समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा। सोऽनुव्याहरणाद्भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः Rāmā. i. 2. 39.

**अनुव्याहरिष्यत्** (anu-vyāhariṣyat) *adj.* cursing, reproaching तं हानुव्याहरिष्यन्त उपनिषेदुः ṢaḍviBr. i. 4. 16; तेऽनुव्याहरिष्यन्त आस्तावमुपसेदुः JaimiBr. 1. 75; अथैनमनुव्याहरिष्यन्भवति, तमनुव्याहरेद् ब्रह्मणा त्वा शपामीति BaudhŚS. i. 293. 12.

**अनुव्याहार** (anu-vyāhāra) *m.* **1** curse, imprecation, execration एष ह तर्ह्यनुव्याहार आस JaimiBr. 2. 269; अथातोऽनुव्याहाराः AitĀ. III. i. 4. 1; ŚāṅkhāĀ. 7. 9 (28. 1); शाकल्यस्य पृथिव्यग्निः पृथिवी वागनुव्याहारः ŚāṅkhāĀ. 7. 3 (26. 25); अनुव्याहारो ह वा आसन्यो मन्त्रस्तस्मान्मा पाहि BaudhŚS. iii. 281. 4; HirŚS. xxvi. 7. 72 (117. 1); ĀpaDS. i (10). 29. 15; कस्यापि रोषणस्य महर्षेः ... अनुव्याहारात् ... अम्भसां निधौ पतितः AvantiKa. 16. 19; **2** expiatory or propitiatory rite शास्त्रस्यानभिशङ्क्यत्वादभिचारानुव्याहारयोश्च क्वचित्फलदर्शनात् ... चरेद् धर्मान् KāmSū. 19. 8 (1. 2) (JayaMa. अनुव्याहारः शान्तिकपौष्टिकम्)

**अनुव्याहारभय** (anuvyāhāra-bhaya) *n.* fear of curse or execration अनुव्याहारभयं त्वेतेषु KātyŚS. xxv. 10. 15.

**अनुव्याहारशापादिरूप** (anuvyāhāraśāpādi-rūpa) *n.* [Inst.] in the form of imprecation and curse etc. दिव्यो नानाविधाकारः समुदेत्यस्त्ररूपवान् (व्यूहः) ...। अनुव्याहारशापादिरूपेणैवावतिष्ठते AhirbuS. 10. 50.

**अनुव्याहारिन्** (anuvyāhār-ín) *adj.* who utters imprecations or execrates, who curses तस्मादु ह नानुव्याहारीव स्यादुत ह्येवंवित्परो भवति ŚatBr. I. vii. 1. 18; ŚatBr. (K.) II. v. 3. 14; नो हैनमनुव्याहारिण स्तृण्वते ŚatBr. IV. V. 2. 3; यर्ह्ययं ब्राह्मणोऽनुव्याहारी मर्ता, तर्हि यष्टास इति JaimiBr. 2. 269; 2. 277.

**अनुव्याहृ** (anu-vyāhṛ-) I. U. **1A** to curse, to execrate स य एनं शस्ते तूष्णीशंस उप वा वदेत् अनु वा व्याहरेत् AitBr. 9. 7 (255); 33. 6 (856); य एनमनुव्याहरति स आर्तिमार्छति PañcBr. vi. 4. 10; xvii. 4. 3; तान् ह वरुणो राजानुव्याजहार PañcBr. xxiv. 18. 2; हन्तेममनुव्याहराम ṢaḍviBr. i. 4. 16; स यद्येनं प्रथमायाꣳ सामिधेन्यामनुव्याहरेत् ŚatBr. I. iv. 3. 11; यो हैनं तत्रानुव्याहरेत् ŚatBr. II. i. 4. 19; ŚatBr. (K.) I. i. 4. 19; IV. ii. 1. 5; याज्ञवल्क्यं चरकाध्वर्युरनुव्याजहार ŚatBr. III. viii. 2. 24; ŚatBr. (K.) IV. viii. 2. 18; य एनं तत्रानुव्याहरेत् ŚatBr. IV. v. 2. 13; ŚatBr. (K.) II. v. 3. 12; नोऽयं नृशंसकोऽन्त उद्गायत्येममनुव्याहरिष्याम इति JaimiBr. 1. 75; 1. 138; यद्येनं बहिष्पवमानोऽनुव्याहरेत् JaimiBr. 1. 254; 1. 255; अन्तेवासिनमुद्गापयन् स्वयज्ञेऽनुव्याजहार JaimiBr. 1. 337; तमु ह स्व एवान्तेवास्यनुव्याजहार JaimiBr. 2. 305; स यदेवैनं तदनुव्याहरेत् Kāṭhakasaṅkalana 52. 1; तेनो ह त्रिष्टोमेन वृद्धद्युम्न आभिप्रतारिण ईजे। तमु ह ब्राह्मणोऽनुव्याजहार ŚāṅkhāŚS. xv. 16. 11; तमनुव्याहरेद् ब्रह्मणा त्वा शपामि इति BaudhŚS. i. 293. 13; स्कन्ने अग्निहोत्रे उप वा मीमांसेतानु वा व्याहरेत् VādhūŚS. iii. 19. 15; दीक्षितमुप वा मीमांसेतानु वा व्याहरेत् VādhūŚS. iv. 28D. 6; काले चेष्टन्तमुप वा मीमांसेतानु वा व्याहरेत् VādhūŚS. iv. 69. 4; iv. 80. 4; अथैनमनुव्याहरन्ति ĀpaŚS. x. 2. 11; प्रतिजानन्ननुव्याहरेत् KauśiSū. 49. 16; **1B** to criticise स य एनांस्तथा चक्रुषोऽनुव्याहरेत् JaimiBr.

1. 335; 2. 373; 2. 436; अनुव्याहार्षीन्मामिति यमिति शङ्केत तस्मा आग्नीध्रीय आहुती(?ति)वज्रं प्रहरेत् LāṭyāŚS. ii. 1. 10; DrāhyŚS. iv. 1. 11; **2A** to repeat after, to recite over स सत्यं प्रजापतिस्तपस्तप्त्वानुव्याहरद् भूर्भुवःस्वरिति MaiU. 6. 6; **2B** to utter or speak after यदि लौकिकमनुव्याहरेत् BaudhGS. iii. 4. 36; तामनुव्याहरच्छक्तिमापतन्तीं स राघवः। स्वस्त्यस्तु लक्ष्मणायेति मोघा भव हतोद्यमा Rāmā. vi. 88. 33; **2C** to pronounce over, cf. **अनुव्याहतB**; **3** to foretell, to predict सत्त्वप्रज्ञावाक्यशक्तिसंपन्नानां राजभाव्यमनुव्याहरेत् मन्त्रिसंयोगं च ArthŚā. i. 55. 2 (1. 11)

**अनुव्याहृत** (anu-vyāhṛta) *adj.* **A** recited or repeated after अकुशलानुव्याहृतान् कौषीतकीन् मन्य इति धानञ्जय्यः NidāSū. 111. 6 (6. 12); **B** pronounced over द्विरनुव्याहृते राज्ञः स शापो बलवानभूत् MahāBhā. i. 166. 33; *n.* curse, imprecation, MW.

**अनुव्याहृतवत्** (anu-vyāhṛtava(n)t ) *adj.* who has spoken after स तथैव द्रविणराशिर्जगाम (गोवर?कुबे)रम्। उपस्थितं तु पद्मं निधिपतिरनुव्याहृत (वान्) AvantiKa. 183. 11.

**अनुव्याहृति** (anuvyāhṛti) *adv.* after pronouncing of the *vyāhṛti* formulae *(i.e. bhūḥ, bhuvaḥ, svaḥ* etc.) यजुर्मयमनुं दिव्यमभ्यस्यन् पुरुषं नरः। अनुव्याहृत्यभीचारपापेभ्योऽपि प्रमुच्यते LakṣmīT. 29. 25.

**अनुव्याहृत्य** (anu-vyāhṛtyá) *ger.* having cursed विद्वाꣳसꣳ समनुब्रुवन्तमनुव्याहृत्यार्त्तिं न्येति ŚatBr. I. iv. 3. 22; भृगुः ...। अनुव्याहृत्य विष्णुम् ... अब्रवीत् VāyuP. ii. 35. 143; MatsyaP. 47. 108; BrahmāṇḍP. ii. 72. 144.

**अनुव्युक्ष्** (anu-vyukṣ-) I. P. to sprinkle after यद्देवंता अनुव्यौंक्षत सं उक्षांभवत्तंदुक्ष्णं उक्षत्वंम् MaiS. ii. 5. 7 (ii. 56. 14)

**अनुव्युच्चर्** (anu-vyuccar-) I. P. to move along in different directions मध्ये ह वाऽएतत्प्राणाः सन्त इति चेति चात्मानमनुव्युच्चरन्ति ŚatBr. IX. iv. 3. 6 ( *but* MW. to follow in going forth)

**अनुव्यूह्** (anu-vyūh-) I. P. **A** to move apart after, to transpose अनुष्टुभं छन्दांसि नानुव्यूहन्ति PañcBr. vi. 1. 11; ते खलु शश्वद् भाल्लविनो भक्षाननुव्यूहन्ति (छन्दांसि) NidāSū. 51. 6 (3. 6) (better **अनु** *adn.*); न वयमनुव्यूहामः NidāSū. 51. 9 (3. 6); **B** to shift asunder, to distribute अथानुव्यूहति। सिंꣳह्यसि सपत्नसाही ŚatBr. III. v. 1. 33; **C** to spread along, to arrange accordingly, to level अङ्गिरस्वद्ध्रुवाः सीदतेत्यथानुव्यूहत्याप्यायस्वेति ... अनुव्यूहति BaudhŚS. ii. 19. 2; ii. 25. 17; उत्तरवेदिमभिमृश्योत्तरेणोत्तरनाभिं खरौ न्युप्यानुव्यूहति BhārŚS, xi. 14. 6; ĀpaŚS. xv. 14. 5; आयतनेषु संभाराननुव्यूहति ĀpaŚS v. 10. 1, चात्वालस्थानात्पुरीषमाहृत्य पृष्टो दिवीति वैश्वानर्यर्चा चितावनुव्यूहति ĀpaŚS. xvi. 15. 1; xvi. 34. 6; HirŚS. xi. 5. 37 (40. 27); xxviii. 2. 29 (814. 2); सं या वः प्रियास्तनुव इत्यूषान्सिकताश्च संसृज्यानुव्यूहति HirŚS. xi. 5. 28 (39. 14); तमालभ्य ... दिवीत्यनुव्यूहति HirŚS. xi. 8. 19 (73. 26); अथानुव्यूहति- 'आ प्यायस्व' इति गायत्र्या ब्राह्मणस्य ... यथासुष्ठु यथाशर्करमनुव्यूहति BaudhPiMe. i. 18. 23; ĀgniveGS. iii. 8. 2 (162. 19)

**अनुव्यूहम्** (anuvyūham) *adv.* in accordance with transposition अनुव्यूहमित्येतत् स्यात् NidāSū. 135. 17 (8. 3)

**अनुव्यृ** (anu-vyṛ-) I. P. to go into वृत्रं मे जघ्नुषं इन्द्रियं वीर्यंम्। पृथिवीमनु व्यांरत् TaiS. II. v. 3. 3.

**अनुव्यृच्छ्** (anu-vyṛcch-) VIII. P. [P. vii. 3. 78] to go into इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुषं इन्द्रियं वीर्यं। पृथिवीमनु व्यांर्च्छत् TaiS. II. v. 3. 2 (BhaṭṭaBhā. अर्तेः 'पाघ्रा' इत्यादिना ऋच्छादेशः)

**अनुव्ये** (anu-vye-) I. P. to come to wards इमे वै लोकाः सह सन्तस्त्रेधा व्यायन्। तांस्ते सान्नाय्यम् अनुव्यैनो उ(?तांस्त्रेधान्नाय्यमनुव्यैत्) JaimiBr. 1. 185.

**अनुव्रज्** (anu-vraj-) I. P. [rarely Ā.] **1Ai** to go after, to follow (pass.) to be gone after, to be followed **ii** to follow (a departing person as a mark of respect) **iii** to follow (for tending or rearing of cattle) **iv** to go after, i.e. to pervade **Bi** to follow, to accompany **ii** to follow, to cling to **iii** to step out **C** to pursue, to chase **D** to follow in death **2Ai** to go to, to reach **ii** to go into, to be born into **iii** to resort to **B** to attain, to obtain **C** to refer to **D** to know **3A** to observe, to practise **B** to imitate **4** to obey, to pay homage **1Ai** to go after, to follow प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्यनुव्रजेत् ĀśvaŚS. I. iv. 7. 4; (अध्वर्युषु) व्रजत्स्वनुव्रजेत् ĀśvaŚS. I. iv. 8. 22; ते तत्रैव दीक्षोपसदः कृत्वा ... शम्याप्रासेऽहरहर्यजमाना अनुव्रजेयुः ĀśvaŚS. II. vi. 6. 3; उद्गृह्णन्तोऽनुव्रजन्ति MānŚS. 66. 18; अध्वानँ व्रजन्मन्यते पृष्ठतो मे कश्चिदनुव्रजति MānGS. ii. 14. 13; अर्धर्चेनाग्नीषोमौ प्रणीयमानावनुव्रजति VaitāSū. 15. 16; सहाग्नित्रयेण पार्श्वतोऽग्निहोत्रेणानुव्रजेत् HirPiMe. ii. 8. 4; खादिरं शङ्कुं संपातवन्तमुद्गृह्णन्निखनन्गा अनुव्रजति KauśiSū. 51. 1; (शिष्यः) गच्छन्तमनुव्रजेत् (गुरुम्) GautDS. i. 2. 33; कथं व्यतिक्रमन्द्यूते पार्थो माद्रीसुतौ तथा। अनुव्रजन्नरव्याघ्रम् (v. l. अनुव्रजेतां राजानम्, अन्वव्रजन्नरव्याघ्राः) MahāBhā. i. 56. 8; (देवयानीम्) ताम् ... अनुवव्राज ... नृपः MahāBhā. i. 78. 24; MatsyaP. 32. 25; वेश्याः पुत्रस्य पन्थानमनुव्रजन्तु MahāBhā. iv. 1066* (8); पश्चाच्छूरं भीरवोऽनुव्रजन्ति MahāBhā. xii. 100. 16; भगीरथः ...। प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा तं चाप्यनु(?न्व)व्रजत् Rāmā. i. 919* (8); (पौलस्त्यम्) अङ्गनाशतमात्रं तु तं व्रजन्तमनु(?न्व)व्रजत् Rāmā. v. 16. 10; अन्वव्रजन्नाश्रमिणस्ततस्तम् BuddhaC. 7. 35; युवराजम् ... विशुक्रमनुवव्राज सेना BrahmāṇḍP. iii. 28. 4; शिष्य इव तां व्रजन्तीमनुवव्राज Kād. 132. 23; अहं चैरावतं नागमारुह्यानुव्रजे व्रजम् BhāgP. x. 25. 7; तदाज्ञां प्राप्य ...। दशाननवरस्त्रीणां सहस्राण्यनुवव्रजुः PadmP. (Ra.) 46. 72; शक्रं व्रजन्तमनुवव्रजुः (देवाः) MahāP. 22. 20; उपश्रुतवृत्तान्तश्च मातरं व्रजन्तीं सोऽनुवव्राज KāvyMī. 7. 18; भीमो ह्यनुवव्राज तं नृपम् SkandP. i (2). 65. 43; यः। अनुव्रज्यात् तत्फलं वै प्राप्नोति SkandP. ii. (2). 33. 71; अनुवव्राज तां (सरस्वतीम्) गङ्गा PadmP. v. 18. 179; तं सूर्यवर्मचन्द्राद्या डामराश्चानुवव्रजुः RājTa. (Ka.) 7. 357; विजयम् ... तं सुहृदोऽनुवव्रजुः RāghPāṇ. (Ka.) 13. 29; निःसत्त्वोऽहं कथं दृष्टः प्रभुं नानुव्रजामि तत् PrabhāC. 7. 28; (pass.) to be gone after, to be followed अन्वव्राजि ...। पार्थिवैः ... सः (कुमारपालः) DvyāśraKā. 18. 3; **1Aii** to follow (a departing person as a mark of respect) (अतिथिम्) तं भोजयित्वोपासीत आसीमान्तमनुव्रजेत् VāsiDS. 11. 15; ŚankhaLiDS 133. 13; कृत्वा धुर्यस्य पित्र्यस्य प्रणम्यानुव्रजेत्ततः GobhiSm. 1. 55; अतिथिं श्रोत्रियं तृप्तमासीमान्तमनुव्रजेत् YājñaSm. 1. 113; (पाण्डवाः) तेऽनुव्रजत भद्रं वो विषयान्तं नृपोत्तमान् MahāBhā. ii. 42. 39; चक्षुर्दद्यान्मनो दद्याद्वाचं दद्याच्च सूनृताम्। अनुव्रजेदुपासीत स यज्ञः पञ्चदक्षिणः MahāBhā. xiii. 7. 6; iii. 12* (2); पतिसंमानिता सीता भर्तारमसितेक्षणा। आद्वारमनुवव्राज Rāmā. ii. 14. 17; यमिच्छेत्पुनरायान्तं नैनं दूरमनुव्रजेत् Rāmā. ii. 35. 37; लोक आ वनान्तादोदकान्तात्प्रियं पान्थमनुव्रजेदिति MahāBh. i. 340. 14 (*on* i. 4. 56); कादम्बरीवर्जमशेषकन्यकाजनो गुणगौरवाकृष्टः परवश इव तं व्रजन्तमाबहिस्तोरणादनुवव्राज Kād. 210. 4; सापि तमनुवव्राज प्रस्तुतयात्रं शुचाकुलिता KuṭṭaMa. 449; चचालेश्वरवर्मा च ... अनुवव्राज चोदश्रुः सुन्दरी KathāSaSāg. x. 1. 105; **1Aiii** to follow (for tending or rearing of cattle as an expiation) तिष्ठन्तीष्वनुतिष्ठेत्तु व्रजन्तीष्वप्यनुव्रजेत् ManuSm. 11. 111; (प्रमेही महाधनः) तन्मूत्रशकृद्भक्षः सततमनुव्रजेद् गाः SuśruS. iv. 11. 12; (गोघ्नः प्रायश्चित्तार्थम्) गवां मध्ये वसेद्रात्रौ दिवा गा वै ह्यनुव्रजेत् BṛYamaSm. 4. 15; ParāSm. 8. 31; न दिवा गा अनुव्रजेत् ParāSm. 9. 56; **1Aiv** to go after, i.e. to pervade, cf. **अनुव्रजत्** **1Av**; **1Bi** to follow, to accompany अन्वव्रजत् साथ पतिं पतिव्रता BṛDe. 4. 3; नकुलः सुबलं राजन्सहपुत्रं समन्वयात् (v. l. अनुव्रजत्) MahāBhā. ii. 42. 43; न मातृपितृबान्धवा न संस्तुतः प्रियो जनः। अनुव्रजन्ति संकटे व्रजन्तमेकपातिनम् MahāBhā. ii. 309. 49; रामम् ... लक्ष्मणः ... अनुवव्राज Rāmā. i. 56* (57e*) (2); राजा कैकेयीमिदमब्रवीत्। अनुव्रजिष्याम्यहमद्य रामम् Rāmā. ii. 32. 22; युवराजम् ... विशुक्रमनुवव्राज सेना BrahmāṇḍP. iii. 28.4; अनुरागवती संध्या प्रयान्तं भानुमालिनम्। अनुवव्राज पातालकुञ्जे रन्तुमिवोत्सुका BrahmāṇḍP. iii. 27. 27; (रामम्) तं पुनः सीतालक्ष्मणमात्रकात्परिजनादन्यो न चानुव्रजेत् MahāvīC. 4. 41; अनुवव्राज वैदेही लक्ष्मणश्च महाबलः। ... रामम् BṛDharmaP. i. 19. 24; स मध्यस्थाननुव्रज्याकृतेऽखिलान्। प्रार्थयामास तेनापि सज्ञास्तमनुवव्रजुः RājTa. (Ka.) 7. 761; यातां निशां द्रुतमनुव्रजतीव चन्द्रः Jīvān. 134. 5; विश्वामित्रः श्वा भूत्वा गुढमुर्वशीवशगः। अन्वव्रजत्स्मरार्तः UpadeŚ. 63; **1Bii** to follow, to cling to लोभमोहादयोऽप्येनम् ... अनुवव्रजुः ParamāKā. 45. 50 (? 49); **1Biii** to step out, cf. **अनुव्रजत्** **1Aiv**; **1C** to pursue, to chase ततस्तां कौरवीं सेनाम् ... भीमः शरैस्तीक्ष्णैरनुवव्राज पृष्ठतः MahāBhā. vi. 54. 18; (दैत्यान्) अनुवव्राज तान्विष्णुः ... पातालम् ŚivaP. iii. 22. 44 (321B. 1); (पाशजमृगयायाम्) प्रसार्य वध्रमेकत्र परतोऽनुव्रजेन्नृपः Mānaso. iv. 15. 1712; **1D** to follow in death त्वाम् ...। अनुव्रजामि विधवा न स्थास्ये क्षणमप्युत SkandP. iii (1). 12. 56; **2Ai** to go to, to reach अनुव्रजेत् सर्वपशूनां पत्नीसंयाजानिति धानञ्जय्यः LāṭyāŚS. v. 4. 3; DrāhyŚS. xiii. 3. 19; सहजं च गाढमतिमूढतमं तम इत्यतः पुरमनुव्रजसि SaṁkṣeŚā. 3. 41 (ii. 172. 2); पादौ नृणां तौ द्रुमजन्मभाजौ क्षेत्राणि नानुव्रजतो हरेर्यौ BhāgP. ii. 3. 22; **2Aii** to go into, to be born into जन्तुर्वै भव एतस्मिन् यां योनिमनुव्रजेत् BhāgP. iii. 30. 4; **2Aiii** to resort to (नागिला भवदेवमुवाच) तदद्यापि निवर्तस्व गुरुपादाननुव्रज PariPar. 1. 373; **2B** to attain, to obtain यजेद्य विद्वान्विधिवत् त्रिवर्गं चाप्यनुव्रजेत् MahāBhā. xii. 28. 42; मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिः CāṇaRāNīŚā. 8. 129; असंनिधिश्च

यो भोगो ह्यङ्गभावमनुव्रजेत् JayāS. 13. 176; अग्निरग्नौ संक्षिप्तः समानत्वमनुव्रजेत् MārkP. 40. 39; सन्तश्च संतोषमनुव्रजन्ति VāmaP. 2. 3; **2C** to refer to, cf. **अनुव्रजत् 2A**; **2D** to know, cf. **अनुव्रजत् 2B**; **3A** to observe, to practise पौरस्त्यैः शोधितं मार्गं को वा नानुव्रजेज्जनः MahāP. 1. 31; **3B** to imitate निरपेक्षं मुनिं शान्तं निर्वैरं समदर्शनम्। अनुव्रजाम्यहं नित्यम् BhāgP. xi. 14. 16; **4** to obey, to pay homage, cf. **अनुव्रजत् 3** [to visit seriatim, MW.]

**अनुव्रज** (anu-vraja) *m.* the following after सन्ति कुलपुत्र सत्त्वाः, ये ... अनुव्रजन (v.l. अनुव्रज DBHS.) मात्रेण ... अवैवर्तिका भवन्त्यनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ GaṇḍVyū. 427. 6 [DBHS.]

**अनुव्रज** (anu-vraja) *adj.* pursuer or chaser (सः ... अपश्यत्) तांश्चाकाण्डपरिभ्रष्टान् ... तांस्त्वनुव्रजान्। ... तान् व्याधानेकलान् सुतान् YogVā. iii. 120. 11 (comm. स्वानुगान्)

**अनुव्रजत्** (anu-vrajat) *adj.* [*f.* -ntī] **1Ai** going after, following **ii** following (a departing person as a mark of respect) **iii** walking **iv** stepping out, moving forward **v** going after, i.e. pervading **B** accompanying **2A** referring to **B** knowing, understanding **3** obeying, paying homage **4A** reaching **4B** chasing, persuing **1Ai** going after, following उत्तरमग्निमनुव्रजन्नुत्तराः (प्रब्रूयात्) ĀśvaŚS. I. ii. 17. 6; I. iv. 4.3; I. iv. 10. 2; तं (धर्मम्)ह्रियमाणं यथेतमनुव्रजन् जपेत् LāṭyāŚS. v. 7. 3; DrāhyŚS. xiv. 3. 4; i. 3. 28; तं सीतया सह वीर्यवान्। पृष्ठतोऽनुव्रजन्भ्राता सौमित्रिरिदमब्रवीत् Rāmā. iii. 16. 3; तपस्विनं कंचिदनुव्रजन्तं तत्त्वं विजिज्ञासुरिदं बभाषे BuddhaC. 7. 11; तं मातरो देवमनुव्रजन्त्यः ... पद्माकरं चक्रुरिवान्तरीक्षम् KumāSaṁ. 7. 38; सानुव्रजन्ती राजानं राजर्षेर्यजतः पथि BrahmāṇḍP. ii. 56. 44; अन्येऽप्यनुव्रजन्तो यातारं काकवद्विहगाः BṛSaṁ. 95. 48; अनुव्रजन्तं परिवारवर्गं प्रव्याहरन्ती किल नाम किञ्चित् JānaHa. 7. 21; आतपं नष्टतेजसमनुव्रजन्मुहुः। ... तमः JānaHa. 8. 57; निवर्त्य सोऽनुव्रजतः कृतानतीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभः सदः। समासदत्सादितदैत्यसंपदः पदं महेन्द्रालयचारुचक्रिणः ŚiśuVa. 1. 11; अहं चण्डसिंहमनुव्रजन्। अन्यत्रैव गतः क्वापि दिङ्मोहमुषितस्मृतिः BṛKathāŚloSaṁ. 20. 229; (राजा) प्रणयादनुव्रजतो मुनीन्निदमवादीत् NalaCam. 6. 31 (4); पुत्रो वदति ... अहं विधाताहं त्वष्टाहं प्रतिष्ठास्मीति। तान्येतान्यनुव्रजन्नाश्रुमापातयेत् KaṭhRuU. 1; प्रव्रजन्तं (पुत्रम्) तमालोक्य कृष्णद्वैपायनो मुनिः। अनुव्रजन्नाजुहाव पुत्रविश्लेषकातरः ŚukRaU. 260. 8 (3. 21);ताननुव्रजतस्तस्य सेतुभङ्गात्परिच्युताः। लोष्टद्विजातयो विप्रा वितस्तायां विपेदिरे RājTa. (Ka.) 8. 718; दक्षिणानिल प्रावीण्यं यत्प्रगल्भमिह सहकारलतामनुव्रजन्। अश्रान्तं साभिलाषः स्पृशसि ChandaśCū. ii. 332. 3; आरक्षकजनैः साकं नन्दनैरपि पञ्चभिः। अनुव्रजन् धनः श्रेष्ठी सुतामयममन्यत MalliC. 8. 275; उष्ट्रोऽपि समायातोऽनुव्रजन्महिषीव्रजान् RauhiC. 106; प्रधानैर्भणितो नलः 'चिरसेवकानप्यस्मान् त्वामनुव्रजतः कूबरो निवारयति' KathāK. 148. 18; अनुव्रजन्त्यः कलहंसकारवान्मृगेक्षणास्तत्र मरालबालिकाः Raghunā. 11. 54; गच्छन्पुर- स्तस्य रथो यथेच्छं गङ्गा च पश्चात्तमनुव्रजन्ती Gaṅgāva. 6. 44; **1Aii** following (a departing person as a mark of respect) अभ्यागतं श्रान्तमनुव्रजद्भिर्देवाश्च सर्वे पितरोऽग्नयश्च VṛGautaSm. 535. 10 (6); वनान्तपर्यन्तमुपेत्य ... । न्यवर्ति दृष्टिप्रकरैः पुरौकसामनुव्रजन्बन्धुसमाजबन्धुभिः NaiṣC. 1. 75; **1Aiii** walking श्मशानं च शवं दृष्ट्वा प्रदक्षिणमनुव्रजन् KulaCūT. 4. 7; देहेन जीवभूतेन लोकाल्लोकमनुव्रजन्। भुञ्जान एव कर्माणि करोत्यविरतं पुमान् BhāgP. iii. 31. 43; **1Aiv** stepping out, moving forward बहिः प्रदक्षिणां कुर्यात्पदान्यष्टावनुव्रजन्। बन्धुवर्गेण सहितः पुत्रभार्यासमन्वितः MatsyaP. 17. 60; **1Av** going after, i.e. pervading अनुव्रजच्चित्प्रतिबिम्बशक्तिः विज्ञानसंज्ञः प्रकृतेर्विकारः ViveCū. 187; यो हि नामैतानि सादृश्यास्तित्वेन सामान्यमनुव्रजन्त्यपि ... द्रव्याणि स्वपरावच्छेदेनापरिच्छिन्दन् ... श्रामण्येनात्मानं दमयति स खलु न नाम श्रमणः TattvPradī. (A.) 114. 6 (*on* 1. 91); **1B** accompanying तमेकवसनम् ...। अनुव्रजन्ती बहुला न स्वपामि निशाः सदा MahāBhā. iii. 62. 31; अनुवर्तती (v.l. अनुव्रजन्ती) तु भर्तारं जगाम मृदुगामिनी MahāBhā. iii. 280. 33; त्वया कार्यं नरव्याघ्र मामनुव्रजता कृतम् Rāmā. ii. 41. 7; आसीनश्च शयानश्च गच्छंस्तिष्ठन्ननुव्रजन्। भुञ्जानोऽथ पिबन्वापि रुद्रमेवान्वचिन्तयत् MatsyaP. 180. 7; विदह्यमानौ युगपत्तदानीं पतिप्रियौ स्वालयपावकेन। अनुव्रजन्त्या तनुजीविताभ्यामभव्यया भव्यमिव व्यराजि RāmC. 22. 72; अनुव्रजन्तीं दयितामवस्थाप्य कथंचन। प्रतस्थे पुरतः पार्थः सतूणधृतकार्मुकः PāṇḍaC. 5. 68; नाथप्रिया नाथमनुव्रजन्ती। ... यद्वा सवित्रीति यथार्थमूचे Yādavā. 13. 97; शून्येनानुव्रजन्ती प्रियमतिऋजुना लोचनेनापरेण। बाला KaṁVa. 4. 42; **2A** referring to अखण्डवाक्यार्थमनुव्रजन्ती समन्वयोत्थापितबुद्धिवृत्तिः। ... सद्यः परिम्लायति SaṁkṣeŚā. 2. 96 (ii. 61. 2); **2B** knowing, understanding विशकलितमनुव्रजन्विचित्य स्थपतिरिव त्वमजीघटः षडङ्गम् AmṛUda. 4. 62; **3** obeying, paying homage तं पूर्वनैदाघरविप्रतापमनुव्रजन्सोऽपि न जन्तुहिंसाम्। चक्रे सुपाञ्चालकसर्वपाञ्चालकार्धपाञ्चालकलोक उच्चैः DvyāśraKā. 20. 35; **4A** reaching तस्या दृशो नृपतिबन्धुमनुव्रजन्त्यास्तं बाष्पवारि न चिरादवधीबभूव NaiṣC. 3. 131; **4B** chasing, pursuing विहिते राज्ञा तदष्टाहमहोत्सवे। चक्रमायुधशालातः पूर्वस्यां प्रस्थितं दिशि। तद् नृपोऽनुव्रजन्नब्धौ तीर्थमासाद्य मागधम् PārśvC. 4. 100.

**अनुव्रजत्स्त्री** (anuvrajat-strī) *f.* woman who is going after or following तस्याः कराग्रात्स तु कन्दुको यदा गतो विदूरं तमनुव्रजत्स्त्रियाः। वासः ससूत्रं लघु मारुतोऽहरद्भवस्य देवस्य किलानुपश्यतः BhāgP. viii. 12.23.

**अनुव्रजन** (anu-vrajana) *n.* **Ai** act of following (a departing person as a mark of respect) (भरतः) कृतानुव्रजनां किञ्चित् सिन्धुदेवीं व्यसर्जयत् MahāP. 32. 83; तस्यानुव्रजनं कार्यं द्वितीयेऽहनि काश्यप NīlaP. 666; मत्स्यपुराणे त्वनुव्रजने ... उक्तम्। बहिः प्रदक्षिणां कुर्यात् पदान्यष्टावनुव्रजेत्। बन्धुवर्गेण सहितः पुत्रभार्यासमन्वितः। अनुव्रज्य निवर्तेत CaturCin. iii (i). 1495. 7; **Aii** act of going after or following अनुगमनं बुद्धिपूर्वमनुव्रजनम् ManuBh. i. 469. 10 (*on* 5. 102); अनुगमनेन अनुव्रजनेन SmṛtiCan. iv. 383. 16; **B** act of accompanying मन्दारकस्य दयितासि मनोहराङ्गि तस्यैव सांप्रतमनुव्रजनं भवत्याः RasSa. 50.

**अनुव्रजनपरा** (anuvrajana-parā) *adj.* (*f.*) intent on, i.e. engaged in following खरकरानुव्रजनपराम्बरचरचमूरचितारुणमणिविमानप्रभापटलतुलने YaśasCam. ii. 4. 1 (comm. पृष्ठतो गमनतत्परा)

**अनुव्रजनप्रदक्षिणीकरणान्त** (anuvrajanapradakṣiṇīkaraṇānta) *adj.* ending with following and circumambulation अनुव्रजनप्रदक्षिणीकरणान्त- पाश्चात्याङ्गजातसहितं परिसमाप्य ... प्रधानं साङ्गमनुष्ठातव्यम् SmṛtiCan. v. 383.12.

**अनुव्रजनमात्र** (anuvrajana-mātra) *n.* [Inst.] by merely following सन्त्यनुव्रजनमात्रेण ... अवैवर्तिका भवन्त्यनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ GaṇḍVyū. 427. 6 [DBHS.]

**अनुव्रजनविनय** (anuvrajana-vinaya) *m.* politeness (in the form) of following (as a mark of respect) अहम् ... विसृज्य ... अनुव्रजनविनयेन च गुरून् YaśasCam . ii. 22. 3.

**अनुव्रजनीयगुणापेक्षा** (anuvrajanīyaguṇāpekṣā) *f.* [Inst.] in proportion to the quality or greatness of a person to be followed (in respect) त्रिविधा सीमा - वास्तुसीमा, ग्रामसीमा, क्षेत्रसीमेति। सा चानुव्रजनीयगुणापेक्षया व्यवस्थापनीया Aparā. 156. 22 (*on* 1. 113)

**अनुव्रजनेच्छा** (anuvrajanecchā) *f.* desire for following दीर्णद्विषद्- द्विपशिरोविसृतैर्विशुद्धसंबन्धबन्धुभिरनुव्रजनेच्छयेव। आरोहतो नभसि यद्यशसः सितस्य मुक्ताफलैरतिरयादुदफालि लोलैः Kapphiṇā. 1. 33.

**अनुव्रजन्मनस्** (anuvrajan -manas) *adj.* whose mind is obeying कृष्णादयः ... अनुमेनिरे। अनुव्रजन्मनास्तेषां तदानीं धर्मनन्दनः PāṇḍaC. 7. 135.

**अनुव्रजम्** (anuvrajam) *adv.* behind the mob or multitude गजेन्द्राणां त्रिलक्षं च ... आययुस्तेऽप्यनुव्रजम् PāñcaRā. (Nā.) i. 4. 60.

**अनुव्रजमाना** (anu-vrajamānā) *adj.* (*f.*) accompanying अमलद्युतिसन्ध्या। भासते रविमनुव्रजमानात्यस्तगं पतिमतीव सतीव PadyaVe. 559.

**अनुव्रजितव्य** (anu-vrajitavya) *adj.* (pred.) to be gone after or traversed रामानन्देन कियद्दूरमनुव्रजितव्यम् CaitaCa. 213. 3 (9)

**अनुव्रजिता** (anu-vrajitā) *adj.* (*f.*) accompanied by or struck with स्नुतवसनपयःकणापदेशात् सुचिरमनुव्रजिता इवाम्बुभिस्ताः Kapphiṇā. 10. 34.

**अनुव्रजितुम्** (anu-vrajitum) *inf.* **Ai** to follow न त्वां प्रकृतयः सर्वाः श्रेणीमुख्याश्च भूषिताः। अनुव्रजितुमिच्छन्ति Rāmā. ii. 23. 13; **Aii** to follow (as a mark of respect) सोऽनुव्रजितुमायातान्नातिदूराद् व्यसर्जयत् MahāP. 8. 40; **B** to accompany यामो वयमिति प्रणयादनुव्रजितुमुद्यतं तम् ... गन्तुमारब्धवानस्मि UdaySuKa. 58. 28.

**अनुव्रज्य** (anuvraj-ya) *ger.* **Ai** having gone after or followed भुक्तवतोऽनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्य द्वैधं दक्षिणाग्रान् दर्भान् सँस्तीर्य तेषूत्तरैरपो दत्त्वा ĀpaGS. viii. 21. 9; आ मा गन्तां पितरं मातरम् ... इत्यनुव्रज्य GautPiMe. ii. 5. 15; AgniP. 117. 31; ततोऽनुव्रज्य गोविन्दं धर्मराजो युधिष्ठिरः ...। उवाचेदं वचस्तदा MahāBhā. v. 81. 33; प्रदक्षिणमनुव्रज्य भुञ्जीत पितृसेवितम्। ब्रह्मचारी भवेत्तां तु रजनीं ब्राह्मणैः सह YājñaSm. 1. 249; अम्बा दूरमनुव्रज्य हितं मह्यमुपादिशत् BṛKathāŚloSaṁ. 18. 176; अनुव्रज्य सुचिरस्ताका ... भुः Kapphiṇā. 16. 117; आङ्गिरसोऽपि ... सनत्कुमारम् ... अनुव्रज्य परिष्वज्य गाढम् ... आससाद ... हैरण्यगर्भमायतनम् NīlaVi. 39. 3; **Aii** having followed (a departing person as a mark of respect) ब्राह्मणांश्च स्वाचान्तान् दत्तदक्षिणांश्चानुव्रज्य विसर्जयेत् ViṣṇuSm. 21. 16; ब्राह्मणांश्च विसर्जयेत्। ... अनुव्रज्याभिवाद्य च

VişṇuSm. 73. 32; मात्रे पितामह्यै प्रपितामह्यै च पूर्ववद् ब्राह्मणान् भोजयित्वा ... अनुव्रज्य विसर्जयेत् VişṇuSm. 74. 1; देशिकेन्द्र (न्द्रं)स्तु ...। अनुव्रज्य महाबुद्धे व्रजन्तं स्वगृहादिकम् PauṣkS. 32. 82; भक्त्योपकल्पयेदेकं महाभागं विसर्जयेत्। विसर्जयेदनुव्रज्य सुतृप्तश्रोत्रियातिथीन् VedavyāSm. 3. 46; अभिवाद्य पुनर्विप्राननुव्रज्य विसर्जयेत् ŚaṅkhaSm. 14. 24; आसीमान्तमनुव्रज्य ... द्विजाः सर्वे विनिर्वृत्ताः SkandP. iii (2). 35. 61; आसीमान्तमनुव्रज्य भुञ्जीत सह बन्धुभिः SkandP. v (1). 60. 59; अनुव्रज्यातिथिं राम गोदानफलमाप्नुयात् VişṇuDhaP. ii. 92. 56; (तारावली) राजानमुत्थितं व्रजन्तमनुव्रज्य गौरवपरिस्खलिता तामेव भगवतीमनुजगाम UdaySuKa. 118. 11; अनुव्रज्य मुनिं तं च संविभेजे स नापितम् KathāSaSāg. vi. 6. 189; ययातिस्तदभिप्रायं ज्ञात्वानुव्रज्य शोभनम्। आश्वास्य तां ययौ गेहं तस्याः परिणयादृतः KalkiP. iii. 17. 10; निजादनुव्रज्य स (भीमः) मण्डलावधेर्नलं निवृत्तौ चटुलापतां गतः NaişC. 16. 117; धर्मजस्तमनुव्रज्य पुरं कृच्छ्रान्न्यवर्तत। पृथासूनुकथानिष्णः कृष्णोऽपि स्वपुरीं ययौ PāṇḍaC. 14. 324; बहिः प्रदक्षिणं कुर्यात् पदान्यष्टावनुव्रजेत्। ... अनुव्रज्य निवर्तेत CaturCin. iii (1). 1495. 10; द्विजात्मजम् ... विप्रोऽप्यनुव्रज्य ययौ स्वमन्दिरं ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 12. 62; सविता स तु। अदूरं तमनुव्रज्य क्षीरद्रोर्गेहमागमत् RatnaCūKa. 135; विसृष्टान् ब्राह्मणान् गच्छतः प्रदक्षिणां यथा स्यादेवमनुव्रज्यानुगम्य पितृसेवितं श्राद्धावशिष्टान्नं भुञ्जीत VīraMi. 308. 16 (*on* 1. 249); सामन्तक्षोणिपालान् ... राज्ञानुव्रज्य रङ्गक्षितिपतिरनघः प्राहिणोदादवन्तीम् ĀnandRa. 8. 19; प्रदक्षिणीकृत्य गृहसीमान्तमनुव्रज्य ... जुहोमि BālamBha. i. 552. 26 (*on* 1. 249); श्रीराममनुव्रज्य आगतः सुमन्त्रो दशरथं प्रति MahāN. 3. 23 (1); **Aiii** having followed (in death) सीमन्तिन्यः ...। मुक्त्यै पतिमनुव्रज्य श्रयन्ति मणिकर्णिकाम् SkandP. iv. 34. 8; **Bi** having gone (around) प्रदक्षिणमनुव्रज्य सशिष्यः प्रणमेदथ VṛHārīSm. 2. 56; **Bii** having reached अन्ते विष्णुमनुव्रज्य सुषुम्नावर्त्मना यतिः। ... एति परमं पदम् BṛBrahmaS. iii. 3. 17.

**अनुव्रज्य** (anu-vrajya) *adj.* (dead person) to be gone after or followed ऊनद्विवर्षं निखनेत् ... आ श्मशानादनुव्रज्य इतरः YājñaSm. 3. 1; यो मृतोऽसौ श्मशानपर्यन्तं ज्ञातिभिः सपिण्डैः समानोदकैश्च ज्येष्ठः पुरःसरैरनुव्रज्योऽनुगन्तव्यः Mitā. 323. 1 (*on* 3. 1); आस्म(?श्म)शानादनुव्रज्यः अनुगन्तव्यः SmṛtiCan. vi. 21. 16.

**अनुव्रज्यमान** (anu-vrajyamāna) *adj.* **1** being pursued or chased क्रव्यादवर्गैरनुवाच्य(?व्रज्य)मानाः केचित् VarāṅgaC. 6. 24; **2A** being followed ततोऽहम् .. कुमारीजनेनानुव्रज्यमानो गत्वान्तः TilaMañ. 386. 7; **2B** being followed (as a mark of respect) एवं संप्रधार्य ... स्वजनैरनुव्रज्यमानः ... नगरान्निःसृतः Pañcā. 3. 23.

**अनुव्रज्या** (anu-vrajyā) *f.* **Ai** act of following शय्यासमावसथानुव्रज्योपासनानि सदृक्श्रेयसोः समानानि GautDS. i. 5. 34; शुश्रूषानुव्रज्या च यावदध्ययनम् BaudhDS. i. 2. 43; विधीयते। अनुव्रज्या च शुश्रूषा यावदध्ययनं गुरोः ManuSm. 2. 241; जलधिरपि नृपानुव्रज्ययेवोच्चचाल MahāP. 28. 205; अनुव्रज्या गच्छतोऽनुगमनम् ManuBh. i. 252. 28 (*on* 3. 97); पितृवप्तृसुहृत्सूरेरनुव्रज्याधुनोचिता PrabhāC. 110. 5; **Aii** act of following (a departing person as a mark of respect) अनुव्रज्यामुपासनाम्। उत्तमेषूत्तमं कुर्याद्धीने हीनं समे समम् ManuSm. 3. 107 (ManvaMu. अनुव्रज्या गच्छतोऽनुगमनम्); शिष्टे च गृहमागते ... अनुव्रज्या DakṣaSm. 3. 6; अभ्युत्थानमिहायातसस्नेहं पूर्वभाषणम्। उपासनमनुव्रज्या गृहस्योन्नतिहेतवे SkandP. iv. 40. 73; गच्छतोऽनुव्रज्योक्ता Aparā. 156. 25 (*on* 1. 113); अभ्युत्थानमनुव्रज्या गतिः स्थाने परिक्रमा BhaktiRaSi. 1. 2. 34; **B** act of accompanying दिङ्नागाश्च करेणुकाशुचमपाकुर्वन्त्यनुव्रज्यया PratāYaBhū. 19. 9; 206. 9 [Kośas give *anuvrajyā* as one of the meanings of: *sādhana*. AmaK. 2573; NānārthaMa. 1044; VIŚVALOK. 209. 146]

**अनुव्रज्याकदर्थ** (anuvrajyā-kadartha) *m.* useless or futile effort of following अनुव्रज्याकदर्थेन खगेन्द्रालमिति ब्रुवन्। विष्टराद्देहमुत्थाय ततः खगवदाप्लुतः YogVā. vi (1). 27. 13.

**अनुव्रज्याकृते** (anuvrajyākṛte) *adv.* for the sake of following (for safety) स मध्यस्थाननुव्रज्याकृतेऽखिलान्। प्रार्थयामास तेनापि सज्ञास्तमनुवव्रजुः RājTa. (Ka.) 7. 761.

**अनुव्रज्यादिरूपा** (anuvrajyādi-rūpā) *adj.* (*f.*) of the form of going after or following etc. अनुव्रज्यादिरूपा गुरोः शुश्रूषा ... कार्या ManvaMu. 82. 27 (*on* 2. 241)

**अनुव्रज्यापरायणा** (anuvrajyā-parāyaṇā) *adj.* (*f.*) wholely devoted to or engaged in accompanying निर्गतो दयितां कश्चिदनुव्रज्यापरायणाम्। अयि मुग्धे निवर्तस्व व्रजामि सुखमित्यवाक् PadmP. (Ra.) 73. 164.

**अनुव्रज्यामात्र** (anuvrajyā-mātra) *n.* mere following (for tending as an expiation) गवामनुगमनं नानुव्रज्यामात्रम् किं तर्हि, परिचर्या ManuBh. ii. 451. 3 (*on* 11. 256)

**अनुव्रणम्** (anuvraṇam) *adv.* according to (the size of) the wound व्रणसौक्ष्म्याद् बहुत्वाद्वा कोष्ठमन्त्रमनाविशत्। तत्प्रमाणेन जठरं पाटयित्वा प्रवेशयेत्। यथास्थानस्थिते सम्यगन्त्रे सीव्येदनुव्रणम् AṣṭāSaṁ. ii. 299. 23 (6. 31)

**अनुव्रत** (ánu-vrata) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** follower of duty, vow or rule **ii** (used as noun) one who is law-abiding **B** following (the path, way etc.) **C** who has followed **2Ai** devoted to, faithful (wife etc.) **ii** obedient, submissive, dedicated, loyal **iii** subservient **iv** engaged in (the work) **v** (used as noun) attendant, follower **vi** (used as noun) companion **B** attached to or connected with (each other) **3** equal (in virtues) **1Ai** follower of duty, vow or rule त्रिर्वर्तिर्यातं त्रिरनुव्रते जने ... अश्विना ṚV. i. 34. 4; स्तोता यत्ते अनुव्रत उक्थान्यृतुथा दधे। शुचिः पावक उच्यते सः ṚV. viii. 13. 19; सं वश्चक्षुर्गच्छतु सं प्राणो धाता पदम् अनु व्रतं वषुकृणोतु AV. (P.) xix. 10. 14; कस्त्वम् ...। निबद्धासितलत्राणः क्षत्रधर्ममनुव्रतः MahāBhā. iii. 38. 32; पृथग्धर्मास्त्वेकवेदा धर्ममेकमनुव्रताः MahāBhā. iii. 148. 19; iv. App. I. 46 (14); दानशीलं मृदुं दान्तं धर्मकाममनुव्रतम्। यत्त्वाम् ... अवञ्चयत् MahāBhā. v. 71. 12; vii. 160. 30; viii. 401* (1); रामस्य व्रतं ध्रुवमनुत्तमम् (v. l. धर्ममनुव्रतः) Rāmā. iii. 45. 15; क्व तत्रभवान् ममार्यो रामः। ... क्वासौ सत्यमनुव्रतः Prati. 4. 2 (6); तीर्थात्तीर्थमनुव्रता। चरामि दिव्यया गत्या MārkP. 21. 35; श्रद्धेया ब्राह्मणा ये तु योगधर्ममनुव्रताः VāyuP. ii. 21. 28; पृथिवीं त्रिवारं भृगुनन्दनः। परिचक्राम ... लोकवृत्तमनुव्रतः BrahmāṇḍP. ii. 47. 38; निवर्त्य पारादपरस्य वारिधेरनुव्रतं वासरमेकबान्धवम्। विवेश गम्भीरमगारमप्पतेः ... प्रभाकरः RāmC. 18. 5; जाने देवविरोधेन के के न प्रलयं गताः। अवन्तोऽपि प्रजाः स्वीया निजधर्ममनुव्रताः SkandP. iv. 58. 158; v (3). 11. 65; **1Aii** (used as noun) one who is law-abiding अनुव्रताय रन्धयन्नपव्रतान् (इन्द्रः) ṚV. i. 51. 9; **1B** following (the path, way etc.) वानरा राक्षसाः क्रुद्धा वीरमार्गमनुव्रताः। ... चक्रुः कर्माणि Rāmā. vi. 46. 14; नारायणावतारः ... प्रकारा बहवस्तस्य सर्वत्राहमनुव्रता LakṣmīT. 8. 19; एवं स सामभिर्भेदैर्बोध्यमानोऽपि दारुणः। न न्यवर्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः BhāgP. x. 1. 46; धर्म्मोपघ्नतरुः क्ष्माकुलगृहं सौजन्यसंकेतभूः कीर्तिं मंगपदंडपोयमतनोज्जैनागमानुव्रतः EI. viii. 18. 20; **1C** who has followed अनुव्रता समाननं समा ननन्द भीमजा। तमिन्दुना समाननं समाननन्दने वने Nalo. 2. 23 (comm. अनुगता); **2Ai** devoted to, faithful (wife etc.) अक्षस्याहमेकपरस्य हेतोरनुव्रतामप जायामरोधम् ṚV. x. 34. 2; मृदुर्निमन्युः केवली प्रियवादिन्यनुव्रता AV. iii. 25. 4; अनुव्रता रोहिणी रोहितस्य सूरिः AV. xiii. 1. 22; AV. (P.) xviii. 17. 2; पत्युरनुव्रता भूत्वा सं नह्यस्वामृताय कम् AV. xiv. 1. 42; xx. 34. 10; TaiS. I. i. 10. 1; KāṭhS. 1. 10 (i. 5. 7); TaiBr. III. iii. 3. 12; BaudhŚS. i. 17. 7; MānŚS. 17. 12; VārāŚS. I. iii. 2. 21; KāṭhGS. iii. 1. 4; सुरूपवर्षवर्ण एहीमान् भद्रान् दुर्याँ अभ्येहि मामनुव्रता TaiS. I. vi. 3. 1; सा मामनुव्रता भूत्वा प्रजाः प्रजनयावहै JaimīUBr. i. 54. 6; HirŚS. vi. 3. 2 (516. 8); सा मामनुव्रता भव ŚāṅkhāGS. i. 13. 4; ĀśvaGS. i. 7. 19; BhārGS. 1. 17 (17. 15); VārāGS. 14. 13; HirGS. i. 24. 5; ĀgniveGS. i. 5. 4 (32. 13); PāraGS. i. 8. 1; JaimiGS. 1. 21 (21. 14); VaikhāGS. 3. 8; प्रविष्टा पावकं माद्री हित्वा जीवितमात्मनः। सा गता सह तेनैव पतिलोकमनुव्रता MahāBhā. i. 117. 29; i. 145. 33; ददर्श तत्र गान्धारीं देवीं पतिमनुव्रताम् MahāBhā. ii. 52. 27; iii. 51. 25; कामिनः सह कान्ताभिः परस्परमनुव्रताः दृश्यन्ते शैलशृङ्गस्थाः MahāBhā. iii. 156. 16; iii. 97* (1); xiii. 44. 50; सत्यवन्तमनुव्रताम्। सावित्रीमिव मां विद्धि Rāmā. ii. 27. 6; iii. 35. 19; iii. 45. 51; v. 17. 21; vi. 23. 8; vi. 80. 32; कः शूरो विजितेन्द्रियः प्रियतमा कानुव्रता ŚatTrayī. 468; इयं च सत्कुलोत्पन्ना भर्तर्येवमनुव्रता MārkP. 22. 32; उमाभवत् ...। सहव्रता भवस्यैषा ...। मारीचं कश्यपं देवी यथा दितिरनुव्रता VāyuP. i. 30. 72; BrahmāṇḍP. i. 13. 79; BrahmP. 34. 43; शुश्रूषते तु तां (दितिं) शक्रः सर्वकालमनुव्रतः BrahmāṇḍP. ii. 5. 59; विसृज रावण वीरमनुव्रताम् ĀścaCū. 4. 8; अत्रिम् ... नित्यं पतिमनुव्रता ... अनसूया LakṣmīT. 1. 8; (भगवन्तम्) तं मेनिरेऽबला मूढाः स्त्रैणं चानुव्रतं रहः BhāgP. i. 11. 39; सुमित्रा नाम तस्याहं भार्या पतिमनुव्रता SkandP. iii (1) . 12. 67; अथवा नेच्छसि मां त्वमप्रदुष्टामनुव्रताम् BrahmP. 107. 33; 122. 14; नित्यं राममनुव्रता। पातिव्रत्यमुपालभ्य तिष्ठ वत्से यथासुखम् AdhyāRā. i. 6. 81; अशेषयज्ञाग्रहरं समागतं जिगीषयानुव्रतया स दीक्षितः। अतोषयत् Yādavā. 14. 14; 14. 72; Nalo. 2. 23; दारास्तवेयं तु विदेहपुत्री .. त्वामनुव्रता Rāgh. 20. 29; **2Aii** obedient, submissive, dedicated, loyal अनुव्रतः पितुः पुत्रो मात्रा भवतु संमनाः AV. iii. 30. 2; AV. (P.) v. 19. 2; तस्य हैषा मुग्धानुव्रता प्रजा जायते ŚatBr. III. vii. 1. 22; अस्त्रज्ञौ

…। सात्यकिः कृतवर्मा च नारायणमनुव्रतौ MahāBhā. i. 57. 88; कच्चिदर्थेषु संप्रौढान्हित कामाननुप्रियान् (v. l. व्रतान्)। (नापकर्षसि कर्मभ्यः MahāBhā. ii. 5. 63; अस्माभी राष्ट्रेभ्यो विप्रवासिताः। राजानो राजपुत्राश्च धृतराष्ट्रमनुव्रताः MahāBhā. iii. 36. 28; iii. 141. 13; iv. 26. 2; vi. 17. 37; vi. 104. 13; vii. 11. 17; viii. 193* (1) ; सर्वेषां स (राघवः) हि धर्मात्मा वर्णानां कुरुते दयाम्। चतुर्णां हि वयःस्थानां तेन ते तमनुव्रताः Rāmā. ii. 15. 11; iii. 16. 14; vi. 39. 18; vi. 2029* (3); उभौ सौमित्रिभरतौ रामपादावनुव्रतौ। कालं गतमपि स्नेहात्र जज्ञातेऽतिधार्मिकौ Rāmā. vii. 102. 15; राघवस्यानुगाः सर्वे … सर्वं राममनुव्रतम् Rāmā. vii. 109. 16; वत्सस्य वेत्सि भुजसारमनुव्रतस्य RāmC. 8. 92; सोऽपि … रेमे कृष्णमनुव्रतः BhāgP. iii. 3. 18; viii. 15. 34 ( *but* Apte duly performing the vows or duties prescribed); नागाः सर्वे नीलमनुव्रताः NīlaP. 949; (कृष्णः) मुहुराकारितो मात्रा … बलदेवमनुव्रतः। भुङ्क्तेऽथ विविधान्नानि PadmP. iv. 83. 39; अरण्ये विवृतास्येव तदहं त्वामनुव्रतः RāmāMañ. 99. 24; तां च श्रद्धानुव्रता सत्त्वकन्या PraboCan. 3. 24 (64. 9); अनुव्रतो मे संबन्धिस्नेहादेवं भवेत् RājTa. (Ka.) 5. 252; **2Aiii** subservient ब्रह्म पर्यचरत्क्षत्रं विशः क्षत्रमनुव्रताः MahāBhā. i. 94. 9; Rāmā. i. 6. 17; **2Aiv** engaged in (the work) धन्यास्ते तनया येषाम् … साधुकर्मण्यनुव्रताः MārkP. 75. 10; यत्र भार्या गृहे दक्षा दास्यकर्मण्यनुव्रताः BhaviP. 856B. 21 (iv. 171. 14); **2Av** (used as noun) attendant, follower हरेरनुव्रता यत्र सुरासुरार्चिताः BhāgP. ii. 9. 10; देवाः सापत्यान्नोपेक्ष्या इति मन्महे। ततस्तन्मूलखनने नियुङ्क्ष्वास्माननुव्रतान् BhāgP. x. 4. 37; क्वचिद् गायति गायत्सु मदान्धालिष्वनुव्रतैः। उपगीयमानचरितः BhāgP. x. 15. 10; **2Avi** (used as noun) companion, cf. **अनुव्रतांस**; **2B** attached to or connected with (each other) कामिनः सह कान्ताभिः परस्परमनुव्रताः। दृश्यन्ते शैलशृङ्गस्थाः MahāBhā. iii. 156. 16; तपसाराधितो देव यदि नो दिशसे वरम्। .. प्रभविष्णवो भवामेति परस्परमनुव्रताः Rāmā. vii. 5. 14; एत एव त्रयो वेदा एत एव त्रयोऽग्नयः। परस्पराश्रिता ह्येते परस्परमनुव्रताः VāyuP. i. 5. 16; BrahmāṇḍP. i. 4. 10; वर्णास्त्रेतायाम् … परस्परमनुव्रताः VāyuP. i. 57. 52; BrahmāṇḍP. i. 29. 57; ii. 52. 2; **3** equal (in virtues) सर्वसद्गुणमाहात्म्ये एष कृष्णमनुव्रतः BhāgP. i. 12. 24.

**अनुव्रत** (anuvrata) *m*. **Ai** name of a king (son of Śrutakīrti) कैकेय्यां श्रुतकीर्त्यां तु जज्ञे सोऽनुव्रतो नृपः MatsyaP. 46. 5; **Aii** name of a king (son of the king Kṣema) अनुव्रतश्चतुःषष्टिं राज्यं प्राप्स्यति वीर्यवान् MatsyaP. 271. 25; **B** name of a class of people in Śāka-dvīpa तद्वर्षपुरुषा ऋतव्रतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानो भगवन्तम् … परमसमाधिना यजन्ते BhāgP. v. 20. 27; SkandP. i (2). 37. 62 ; DevīBhāP. viii. 13. 24; **C** an epithet of God Śiva नमः स्थैर्याय वपुषे .. तेजसानुव्रताय LiṅgaP. i. 21. 26.

**अनुव्रत** (anu-vrata) *n*. secondary or minor vow महाव्रतकथनस्य पश्चात्तदप्रतिपत्तौ यानि व्रतानि कथ्यन्ते तान्यनुव्रतानि SthānṬ. 291A. 9; अनुव्रतानि जपयज्ञव्रतस्याङ्गभूतव्रतानि VīraMi. (Āhnika.) 316. 17; 324. 14.

**अनुव्रतचेतस्** (anuvrata-cetas) *adj*. whose mind is ardently attached to अवधूय दशग्रीवं मामनुव्रतचेतसः। सर्वे पश्यन्तु जानक्या रूपम् ĀścaCū. 7. 14 (comm. अनुगतं चेतो यस्याः)

**अनुव्रततमा** (anuvrata-tamā) *adj*. (*f*.) most faithful or devoted (दीक्षितस्य) तस्येमा एव दिशः पत्नय आसन् … । इयं हैवास्यानुव्रततमास येयं दक्षिणा दिक् JaimiBr. 2. 62.

**अनुव्रतम्** (anuvratam) *adv*. [AltGr. II. 1. 312] according to the rule, dutifully ऋतौ तु संनिपातो दारेणानुव्रतम् (कर्तव्यः) HirŚS. xxvii. 1. 16 (131. 16); ĀpaDS. ii. 1 (1). 18; अद्भिरेव व्रतं कुर्याद्यथालाभमनुव्रतम् BaudhGS. ii. 9. 14; ĀgniveGS. ii. 6. 5 (100. 10); तस्मादलिङ्गो धर्मज्ञो ब्रह्मवृत्तमनुव्रतम्। गूढधर्माश्रितो विद्वानज्ञातचरितं चरेत् NāraPaU. 4. 35; अनुव्रतं पर्वादिवर्जनरूपं व्रतमनुगम्य VīraMi. (Āhnika.) 563. 2.

**अनुव्रतय** (anuvrataya-) *denom*. **i** to make (food) fit for vow (by eating as subsidiary) यदि मन्येतोपदस्यामीति ओदनं धाना सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदिति Kāṭhakabrāhmaṇasaṅkalana 88A./7; यदि पूर्वाह्णेऽग्निमुपसमाधाय चरुं श्रपयेत् मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय TaiĀ. ii. 8. 1 (234. 2) (Sāy. भुञ्जीत); VaikhāŚS. 12. 13; **ii** to make (food) fit for vow ( by eating afterwards) यत्र गतश्च यावन्मात्रमनुव्रतयेत् आपत्सु न यत्र लोपो भवतीति विज्ञायते BaudhDS. ii. 10. 59 (comm. आपत्सु यथेष्टमशित्वा कणादीनामप्यन्यतमं पश्चादश्नीयात्)

**अनुव्रता** (anu-vratā) *f*. devoted virtuous wife, Apte.

**अनुव्रतांस** (anuvratāṁsa) *m*. shoulder of a companion ददृशुः स्त्रियः। श्यामं हिरण्यपरिधिम् … नटवेषमनुव्रतांसे। विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमब्जं कर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् BhāgP. x. 23. 22.

**अनुव्रतारम्भ** (anuvratārambha) *adj*. who has undertaken the performance of minor vows or duties नृपस्ततः समादाय काषायवसनं व्रतम्। उवाचानुव्रतारम्भौ वायुपुत्रविभीषणौ RāmāMañ. 507. 8.

**अनुव्रश्च्** (anu-vraśc-) vi. p. to cut through, to cleave along जयेन्द्र शत्रून् जहि शूर …। अनुवृश्च मध्यात् प्रतिवृश्चोपरिष्टाद्विवृश्च पश्चात्प्रति शूर वृश्च ŚāṅkhāĀ. 12. 3 (44. 15); cf. **अनुवृश्च्** [Viśva.]

**अनुव्राज्य** (anu-vrājya) *adj* (dead person) who is to be followed इतरः संपूर्णद्विवर्षो मृतो ज्ञातिभिः सपिण्डैः श्मशानसंस्कारभूमिं यावदनुव्राज्यः Aparā. 871. 7 (*on* 3. 1)

**अनुश** (anuśa) *m*. a demon, MW.

**अनुशंस्** (anu-śaṁs- ) i. p. **1A** to proclaim, to teach विदा मघवन् विदा गातुमनु शंसिषो दिशः। शिक्षा शचीनां पते पूर्वीणां पुरूवसो ṚV. (Khila.) v. 4. 1; AitĀ. 4. 1; त्वमेवानुशंसिषः … उपदिशेत्यर्थः KarmaNi. 2B. 8; (pass.) to be proclaimed, to be taught जलमुष्णं घृते पेयं यूषस्तैलेऽनुशस्यते CaraS. i. 13. 22; **1B** to tell, to state, cf. **अनुशंसत् 1B; 2** to recite after सोमो विश्वविन्नेता नैषद् बृहस्पतिरुक्थामदानि शꣳसिषदित्याहैतद्वै अग्नेरुक्थं तेनैवैनमनुशꣳसति TaiS. V. vi. 8. 6; इयꣳ वै सर्पराज्ञी तस्या वा एतदुक्थꣳ यच्चतुर्होतारो होता वदति स्तुतꣳ वा एतदनुशꣳसति न हि स्तुतमननुशस्तमस्ति MaiS. i. 9. 7 (i. 139. 2); AitBr. 24. 4 (637); PañcBr. iv. 9. 13; TaiBr. II. ii. 6. 3; ŚatBr. (K.) V. viii. 3. 16; MānŚS. 155. 21; VārāŚS. II. ii. 3. 12; प्रेङ्खमारुह्य होता महदुक्थमनुशंसति KāṭhS. 34. 5 (iii. 38. 20); आज्येन पवमानमनुशंसति AitBr. 10. 5 (268); परिमितं स्तुवन्त्यपरिमितमनुशंसति AitBr. 16. 6 (451); 36. 1 (896); GopBr. ii. 5. 3 (228. 16); बहिः स्तुवन्त्यन्तरनुशंसन्ति तस्माद् ग्राममाहृतैर्भुञ्जते PañcBr. vi. 8. 11; ix. 1. 34; यन्मैत्रावरुणोऽनुशꣳसति तेन मैत्रावरुणम् PañcBr. vii. 8. 6; ŚatBr. V. i. 3. 12; ŚatBr. (K.) VI. i. 3. 10; GopBr. ii. 3. 23 (209. 12); ऐन्द्रावैष्णवं होतानुशंसति PañcBr. ix. 7. 4; ix. 7. 8; ĀpaŚS. xiv. 18. 7; MānŚS. 103. 19; HirŚS. xv. 5. 10 (314. 2); तत्रेतरस्येतरस्य वा योनिमनुशंसेद्यद्यु कण्वरथन्तरं कुर्युर्नास्य योनिमनुशंसेत् KauṣīBr. 26. 9 (124. 5); ŚāṅkhāŚS. x. 9. 14; होतुश्चमुसमनून्नन्ते। होतानुशꣳसति TaiBr. I. iv. 5. 2-4; किं स्तुतं स्तोत्रं होता प्रातरनुवाकेनान्वशंसीत् ṢaḍviBr. i. 4. 7; JaimiBr. 1. 76; हरिवतीषु स्तुवते हरिवतीरनुशꣳसति ŚatBr. IV. v. 3. 4; यत्र होता माहेन्द्रं ग्रहमनुशꣳसति तदस्यै वपया प्रचरेयुः ŚatBr. V. i. 3. 4; ŚatBr. (K.) VI. i. 3. 4; ŚatBr. VIII. i. 3. 4; चत्वारि छन्दांस्युद्गाता युनक्ति। तानि च होतानुशंसति JaimiBr. 1. 244; स्तोत्रम् … तदु होतैवानुशंसेत् JaimiBr. 2. 111; 3. 307; या ह वै देवताः प्रातःसवने होता शंसति ताः शस्त्वा होत्राशंसिनोऽनुशंसन्ति GopBr. ii. 3. 23 (209. 11); प्रजां मे पशवोऽर्जयन्निति त्वेव सजनीयमनुशंसति AitĀ. I. v. 2. 12; ततस्तु मध्यमस्थाना देवतास्त्वनुशंसति BṛDe. 1. 103; अथाग्निं संचितमनुगीतमनुशंसेत् (प्रस्तोता) ĀśvaŚS. I. iv. 8. 24; ŚāṅkhāŚS. ix. 25. 1; ĀpaŚS. xix. 12. 26; HirŚS. xxiii. 2. 37 (814. 27); होतरग्नेरुक्थेनाग्निमनुशꣳसेति BaudhŚS. ii. 51. 2; ii. 422. 8; होत्र एव स्तुवीरन्होतानुशꣳस्यात् BaudhŚS. ii. 360. 9; पिता मातरिश्वेति संचितोक्थ्येन होतानुशंसति ĀpaŚS. xvii. 12. 12; HirŚS. xii. 3. 15 (94. 7); VaikhāŚS. 19. 6; ऋचां प्राची महती दिगुच्यत इत्यनेनानुवाकेनानुशंसति ĀpaŚS. xix. 15. 6; HirŚS. xxiii. 3. 26 (824. 15); अथैनं नवर्चेन याम्येन सूक्तेनोपतिष्ठते ..। आसीनः पराचानुशंसति वा BaudhPiMe. i. 11. 12; HirPiMe. i. 1. 7; ĀgniveGS. iii. 6. 1 (149. 10); (pass.) to be recited after कस्मात् स्तुतमनुशस्यते KauṣīBr. 28. 10 (138. 7); तं वरुणोऽन्वतिष्ठदिन्द्र आहरत्तस्मादैन्द्रावरुणमनुशस्यते PañcBr. viii. 8. 6; JaimiBr. 1. 180; PañcBr. viii. 8. 7; मैत्रावरुणाय मैत्रावरुणीषु हि तस्मै स्तुवते मैत्रावरुणमनुशस्यते ŚatBr. (K.) V. ii. 3. 8; आ सूर्यस्योदेतोराश्विनमनुशस्यते JaimiBr. 1. 209; 1. 211; ऐन्द्रावैष्णवमनुशस्यते GopBr. ii. 6. 6 (252. 1); ii. 6. 7 (252. 5); एवं होताः पञ्चविधा अनुशस्यन्ते AitĀ. II. iii. 4. 9; स्तुतमनुशाम्य(शस्य) ते HirŚS. xvi. 6. 44 (386. 7); शंसन्तमनुशंसन्ति बह्वृचाः शस्त्रकोविदाः CūliU. 9; **3** to speak ill, cf. **अनुशंस 1**; **4** to benefit, to bless, cf. **अनुशंस 2**; **5** to praise, cf. **अनुशंस 3A**; **6** to anticipate, cf. **अनुशंस्तृ 2**; **7** to appreciate, cf. **अनुशंसमनस्कार**; **8** to wish or to hope, cf. **अनुशंसा B**.

**अनुशंस** (anu-śaṁsá) *m*. **1** speaking ill दुःशꣳसानुशꣳसाभ्यां घनेनानुघनेन च। तेन योऽस्मत्समृछाते तमस्मै प्रसुवामसि MaiS. iv. 14. 17 (Ṛv. 247. 2); **2** benefit, blessing, advantage, profit धर्मो हि वै रक्षति धर्मचारिम् …। एषोऽनुशंसो धर्मे सुचीर्णे न दुर्गतिं गच्छति धर्मचारी TaiĀ. ii. 4. 1 (208. 2); MaVastuAva. ii. 81. 2; ii. 324. 9 (v. l.); युष्माकं च तद्धर्मदेशनाध्येषणा कुशलमूलं महार्थिकं भविष्यति महाफलं महानुशंसम् LaliVi. 27. 0 (10); य इह धर्मपर्याये

साधुकारं दास्यति, तस्येम एवंरूपा दृष्टधार्मिका गुणानुशंसा भविष्यन्ति SaddhaPuṇ. 242. 30; 243. 14; उक्तं हि भगवतापञ्चानुशंसान् समनुपश्यता पण्डितेनालमेव प्रव्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् Divyāva. 187. 10; 284. 26 (*but* MW. comfort, privilege); श्यामीकरणतादीनि शिष्यखड्गपथौ च यौ। महानुशंसो दृग्मार्ग ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैः AbhisaAlaṅ. 1. 7; पञ्चेमे बुद्धबोधिसत्त्वानां सत्त्वेषु धर्मदेशनाया विपुलाः फलानुशंसा वेदितव्याः BodhiBhū. 201. 12; 209. 23; स्कन्धधात्वायतनानां तथतासंग्रहकुशलः कमनुशंसं प्रतिलभते AbhidhSa. 33. 14; अतः परं त्रिभिः श्लोकैस्तस्मिन्धर्मे त्रिविधमनुशंसं दर्शयत्यादरोत्पादनार्थम् MaYānaSū. 2. 19 (1. 3); यस्यानुशंसानमितानुवाच मैत्रेयनाथः सुधनाय धीमान् BodhiCa. 1. 14 [DBHS.] **3A** praise शुभवृद्ध्यनुशंसोऽसौ पुण्यज्ञानमयः स हि। सदापारमितायोगनिर्याणश्च स कथ्यते MaYānaSū. 14. 14 (4. 5); **3B** appreciation, cf. **अनुशंसमनस्कार.**

**अनुशंसक** (anuśaṁsa-ka) *adj.* of great advantage एवं हि भिक्षवो महाफलं धर्मश्रवणं महानुशंसकम् Divyāva. 124. 12 [DBHS.]

**अनुशंसचिकीर्षा** (anuśaṁsa-cikīrṣā) *f.* desire to do or effect (some) benefit स महाबाहुरनुशंसचिकीर्षया। भूषणान्यवमुच्यास्मै संतप्तमनसे ददौ BuddhaC. 6. 12.

**अनुशंसत्** (anu-śaṁsat) *adj.* **1A** reciting after तद्यदानुशंसन् होतापोहिष्ठीया ब्रूयात्तदैनमन्वालभेरन्नपावृण्वानाः LāṭyāŚS. ii. 10 .20; DrāhyŚS. vi. 2. 21; ब्राह्मणेऽश्वरथं शतं च दद्यात्। ... तद्यानुशꣳसते होत्रे LāṭyāŚS. viii. 2. 25; DrāhyŚS. xxii. 2. 24; **1B** stating, telling तव ...। अलिरलमलकान्तं नौति पश्येति राधां सुमधुरमनुशंसन् भाति कुञ्जेविहारी StavMā. 35. 5; **2** anticipating or intending subsequently तवावतारः खलनिग्रहाय। रिपोः सुतानामपि तुल्यदृष्टेर्धत्से दमं फलमेवानुशंसन् BhāgP. x. 16. 33.

**अनुशंसदर्शिन्** (anuśaṁsa-darśin) *adj.* having the aspect of observing the advantage or blessing कतमा बोधिसत्त्वस्य सत्पुरुषक्षान्तिः। सा पञ्चविधा द्रष्टव्या। इह बोधिसत्त्वः आदित एव क्षान्तावनुशंसदर्शी भवति BodhiBhū. 135. 5; अनुशंसदर्शिना बोधिसत्त्वेन न कथंचिन्निवर्तितव्यम् ŚikṣāSa. 16. 8.

**अनुशंसन** (anu-śaṁsana) *n.* **1A** act of reciting after ऊर्ध्वं सामप्रगाथादुत्तरासु संस्थासु। एतद्योन्यनुशंसनमित्याचक्षते ŚāṅkhāŚS. vii. 21. 5; सोऽष्टाभिः कर्मभिरभिप्रैत्युत्तमे ... सामभिरुपस्थानमनुशंसनम् BaudhŚS. iii. 264. 9; स्वयमातृणादि समानमुत्तरमन्यत्रानुशंसनात् ĀpaŚS. xix. 15. 5; स्तुतस्य स्तोत्रस्यानुशंसनं कृतं भवति Sāy. *on* PañcBr. iv. 9. 13; **1B** recitation, i.e. mention षडहवर्जितेषु विश्वसृजामयने प्रजापतेरन्यत्रानुशंसनात् HirŚS. xxiii. 3. 27 (824. 23); **1C** act of reciting with मृत्युसूक्तेनानुशंसनम् ... सौर्येणा-दित्यस्योपस्थानम्, तानेतान् परं ब्रह्मेत्याचक्षते BaudhPiMe. ii. 2. 2; HirPiMe. ii. 7. 11; ĀgniveGS. iii. 7. 3 (157. 11); **2** act of telling, i.e., statement 'बहु स्यां प्रजायेय' इति चात्मविषयेण बहुभवनानुशंसनेन सृज्यमानानां विकाराणां स्रष्टुरभेदमभाषत BrahmSūBh. (Śaṅ.) 251. 11 (*on* i. 4. 14); **3** wish or desire, i.e. enjoyment अधिमुक्तौ प्रवेशे च निर्याणे व्याकृतावपि। कथिकत्वेऽभिषेके च संप्राप्तावनुशासने (v. l. °नुशंसने MadhyāViBh.) ... पुद्गलानां व्यवस्थानं यथायोगमतो मतम् MadhyāVi. 4. 15.

**अनुशंसनान्त** (anuśaṁsanānta) *m.* [Loc.] at the end of the recitation अन्त्येष्टके शतरुद्रीयहोमोऽनुशꣳसनान्तेऽग्निप्रणयनम् BaudhŚS. ii. 434. 7.

**अनुशंसमनस्कार** (anuśaṁsa-manaskāra) *m.* mental act of appreciation अष्टादशविधो मनस्कारः। धातुनियतः कृत्यकरः ... शमथविपश्यनामार्गस्वभावोऽनुशंसमनस्कारः प्रतीच्छकः MaYānaSū. 56. 25 (11. 12)

**अनुशंसयत्** (anu-śaṁsayat) *adj.* causing to recite after अथापि नित्यान्येवाभिरूपतराणीति। इन्द्रक्रतुमस्तूयमानमनुशꣳसयन् सामानि प्रतिकल्पयेदिति गौतमः NidāSū. 90. 22 (5. 9)

**अनुशंसयितुम्** (anu-śaṁsayitum) *inf.* to cause to recite after एवं खलु कुर्यात्, न वाद्रियेत, आसामानमिन्द्रक्रतुमनुशंसयितुमिति NidāSū. 90. 27 (5. 9)

**अनुशंसविभाग** (anuśaṁsa-vibhāga) *m.* section on praise अनुशंसविभागे श्लोकः MaYānaSū. 12. 1 (3. 7); 181. 12 (20 – 21 . 30)

**अनुशंसविस्तर** (anuśaṁsa-vistara) *m.* extent of advantage or benefit यदा तु स्मृतिसंप्रजन्येन बाह्याश्चेष्टा निवर्तिता भवन्ति तदा तद्वशत्वादेकस्मिन्नालम्बने निबद्धं यावदिष्यते तावत्तिष्ठति। ततश्च पूर्ववदनुशंसविस्तरः ŚikṣāSa. 124. 2.

**अनुशंसा** (anu-śaṁsā) *f.* **A** benefit, blessing, advantage, profit तस्यानुशंसां शृणोथ ... प्रसन्नचित्ता जहिय किलेशाम्। सो पुण्यवन्तो चरति दिशासु MaVastuAva. ii. 373. 18; प्रव्रज्या हि नामैषा ते महागोविन्द अल्पार्थिका ... अल्पानुशंसा च MaVastuAva. iii. 221. 3; बुद्धे भगवति महाकारुणिके काराः कृता अत्यर्थं महाफला भवन्ति महानुशंसा महाद्युतयः Divyāva. 141. 21; एकानुशंसाकथनेन निरोधाकारं निर्दिश्यापरानुशंसाकथनेन तमेवाकारं द्रढयन्नाह AbhisaAlaṅĀ. 165. 14; कीर्तिः। प्रशंसा। यशः। स्तुतिः ...। अनुशंसा MahāVyu. 131. 16 [DBHS.]; **B** wish or desire (for not losing what is already obtained) तत्रापूर्वप्राप्त्यभिलाषः स्पृहा। प्राप्तावियोगेच्छा अनुशंसा चित्तम् AbhisaAlaṅĀ. 454. 5.

**अनुशंसाङ्ग** (anuśaṁsāṅga) *n.* factor or aspect of advantage निश्रयाङ्गं स्वभावाङ्गं निर्याणाङ्गं तृतीयकम्। चतुर्थमनुशंसाङ्गमक्लेशाङ्गं त्रयात्मकम्। एतेन यद् बोध्यङ्गं यथाङ्गं तदभिद्योतितम् MaYānaSū. 145. 10 (18. 63)

**अनुशंसानुगत** (anuśaṁsānugata) *adj.* followed by, i.e. full of blessings or advantages स एवं निर्विदनुगतश्च ... सर्वसत्त्वेष्वनुशंसानुगतश्च ... सर्वसत्त्वपरित्राणायाभियुक्तः Daśabhūmikasūtra 32. 6 [DBHS.]

**अनुशंसापरिवर्त** (anuśaṁsāparivarta) *m.* title of the 18th chapter in the Saddharamapuṇḍarīka श्रीसद्धर्मपुण्डरीके धर्मपर्याये धर्मभाणकानुशंसापरिवर्तो नामाष्टादशमः SaddhaPuṇ. 223. 13 [DBHS.]

**अनुशंसावस्था** (anuśaṁsāvasthā) *f.* condition or stage of anticipation or desire, i.e. enjoyment प्राप्त्यवस्था बुद्धानां धर्मकायः, अनुशंसावस्था सांभोगिकः कायः ...। सर्वाप्येषा बहुविधावस्थाभिसमस्य वेदितव्याः MadhyāViBh. 141. 8 (*on* 4. 15)

**अनुशंसाव्यवदान** (anuśaṁsā-vyavadāna) *n.* blessing or advantage of purification सः ... धर्मं देशयति। दानकथां शीलकथाम् ... नैष्क्रम्यानुशंसाव्यवदानं संप्रकाशयति MaVastuAva. iii. 357. 13 [DBHS.]

**अनुशंसिन्** (anu-śaṁsin) *adj.* teaching, enjoining भवन्ति चात्र धर्म्मानुशंसिनः श्लोकाः EI. xiv. 328. 54; xv. 284. 45; xii. 10. 50; xxi. 219. 50; xii. 140. 34; xix. 99. 30; अत्र धर्मानुसंशिनः(शंसिनः) श्लोका लिख्यन्ते EI. xviii. 299. 31.

**अनुशंस्तवै** (anu-śaṁstavai) *inf.* [P. iii. 4. 9] in order to recite after सावित्रं वैश्वदेवे होतारमनुशंस्तवै ब्रूयात् JaimiBr. 2. 349.

**अनुशक्** (anu-śak-) v. p. to be able to imitate, to become equal न तत्ते अ॒न्यो अनु॑ वी॒र्यं॑ शक॒न्न पु॑रा॒णो म॑घव॒न्नोत नूत॑नः ṚV. x. 43. 5; AV. xx. 17. 5 [to come up with, MW.]

**अनुशकृत्** (anu-śakṛt) *adv.* near the excrement कुपितोऽनिलः। ... व्यापद्यानुशकृत्कोष्ठम् ...। प्रकल्पतेऽतिसाराय AṣṭāHṛ. iii. 8. 4 (comm. शकृतः समीपे न तु सर्वं कोष्ठम्)

**अनुशक्ति** (anuśakti) *adv.* according to one's capacity सततनियतचित्तो विष्णुपादारविन्दे वितरणमनुशक्ति प्रीतये तस्य कुर्यात् PadmP. i. 61. 102.

**अनुशक्ति** (anu-śakti) *f.* subordinate power अव्यक्तात्प्रभवन्तीह तास्ताः शक्त्यनुशक्तयः KathāSaSāg. viii. 3. 115 [clinging to, adherence, MW.]

**अनुशक्य** (anuśak-ya) *ger.* following, having followed अप्येकत्या अनुशक्यं (v. l. °क्य DBHS.) संज्ञापयमानाः प्रत्युद्गच्छन्ति MaVastuAva. i. 23. 11 (DBHS.]

**अनुशक्रम्** (anuśakram ) *adv.* behind Śakra शार्ङ्गभृत्। ... सोऽनुशक्रं निषसाद समं मुसलपाणिना TriṣaŚaPuC. iv. 1. 816; iv. 2. 297; अनुशक्रं सभद्रोऽपि स्वयम्भूः समुपाविशत् TriṣaŚaPuC. iv. 3. 190; iv. 4. 211; हरिः ...। अनुशक्रं न्यषीदच्च यथास्थानम्। PāṇḍaC. 16. 327; 17. 52.

**अनुशङ्क्य** (anuśaṅk-ya) *ger.* having suspected or doubted subsequently देवीविरोधमनुशङ्क्य तवाङ्गसङ्गसौख्यं चिराभिलषितं कथमुज्झहामि MadaKeC. 31.

**अनुशतिक** (anu-śatika) *adj.* [GaṇPā. 8. 1; Debru. 116] accompanied by, i.e. bought for a hundred अनुशतिकस्येदम्, आनुशातिकम् KāśiVṛ. *on* vii. 3. 20; अनुगतः शतिकेनानुशतिकः Nyās. ii. 783. 15 (*on* vii. 3. 20); GaṇRa. 3. 164 (198); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 20 (25. 14); Prasā. i. 716.12.

**अनुशतिक** (anu-śatika) *m.* officer- in -charge of hundred foot -soldiers अधिपः पदगामिनाम्। ... शतानां तु शतानीकः तथानुशतिको वरः ŚukraNī. 2. 142.

**अनुशतिकादि** (anuśatikādi) *m., n.* class of words beginning with the term *anuśatika* अनुशतिकादीनां च P. vii. 3. 20; CāndraVyā. vi. 1. 30; ŚākaṭāVyā.. ii. 3. 108; SiddhaHe. vii. 4. 27; यदयमनुशतिकादिषु पुष्करसच्छब्दं पठति तज्ज्ञापयत्याचार्यः MahāBh. iii. 315. 15 (*on* vii. 2. 117); LaŚabdeŚe. ii. 194. 5; अनुशतिकादेः JaineVyā. v. 2. 25; अनुशतिकादेराकृतिगणत्वादुभयपदवृद्धिः ManuBh. i. 270. 25 (*on* 3. 136); इत्यनुशतिकादिः GaṇRa. 3. 167 (202); त्वाष्ट्रो जागत इत्यत्रापि अनुशतिकादौ पुष्करसच्छब्दपाठाल्लिङ्गादादिवृद्धेरन्त्योपधावृद्धि-

बाधकत्वोपपत्तेः PāṇiTaVāNaMā. 98. 7; 100. 17; *adj.* (class of words) beginning with the word *anuśatika* परस्य चानुशतिकादीनामित्यनेनानुशतिकादी-नामेव शब्दानां परपदस्य पूर्वपदस्याचामादेरचः स्थानेऽणादौ ञ्णिति पर आरैज् भवति GaṇRa. 3. 164 (199)

**अनुशतिकादित्व** (anuśatikādi-tva) *n.* the state of being the class of words beginning with the expression *anuśatikādi* इह लोके भवमैहलौकिकम्। अनुशतिकादित्वादुभयपदवृद्धिः DhātuPra. 1. 74 (15. 20); PrakriKau. i. 772 . 1; औपनायनिक इत्यनुशतिकादित्वादुभयपदवृद्धिः ManvaMu. 48. 6 (*on* 2. 68); 116. 17 (*on* 3. 146); BālamBha. i. 44. 28 (*on* 1. 14)

**अनुशत्रुघ्नम्** (anuśatrughnam ) *adv.* after Śatrughna अथ लक्ष्मणमालयं गुणानामनुशत्रुघ्नमसूत मागधी च RāmC. 8. 63.

**अनुशद्** (anu-śad-) I. P. (*caus.* ) to cause to fall off or cut off शरवृष्टिं तु तां प्राप्तां शरैराशीविषोपमैः (v. l. अप्राप्तामन्वशातयत्) द्रौणिः MahāBhā. vii. 141. 18.

**अनुशनस्** (an-uśanas) *m.* other than Uśanas (the preceptor of the Daityas), i.e. Bṛhaspati देवेषु भक्त्यानुशनश्चुलुक्य। ... स्मर देवकार्यम् DvyāśraKā. 2. 2 (comm. दैत्यगुरो देवेषु हितवाञ्छकेत्यर्थः)

**अनुशप्** (anu-śap-) I. P. to curse subsequently सा ... तपस्विनी। मया विमुक्ता स्नात्वा मां तथैवानुशशाप ह SkandP. i (2). 7. 97.

**अनुशप्त** (anu-śapta) *adj.* cursed subsequently केनानुशप्तास्ते वीराः क्षयं वृष्ण्यन्धका ययुः MahāBhā. xvi. 2. 3.

**अनुशब्द** (anu-śabda) *m.* **1A** echo, resonance स्निग्धास्यता तस्य भवेच्च जन्तोर्गलेऽनुशब्दं कुरुते च नित्यम् SuśruS. ii. 11. 27 (comm. प्रतिशब्दमित्यर्थः); RugVi. 38. 7; **1B** direction of noise or sound, cf **अनुशब्दम्; 2** the word or prefix *anu* अनुशब्दार्थवत्त्वाच्च SaṅkarKā. i. 1. 8 (AOR. Ed.); अथातोऽ-ग्निमग्निष्टोमेनैवानुयजति ... । अनुशब्दोऽप्युपसर्गो यजतेर्विशेषक एवमुपपद्यते ŚābaBh. 611. 5 (*on* ii. 3. 21); Nyās. i. 236. 6 (*on* i. 3. 49); समानजातीयेऽनुशब्दो दृष्टो यथा गच्छन्तमनुगच्छन्तीति BrahmSūBh. (Bhā.) 59. 7 (*on* i. 3. 22); दर्शनं तदपेक्ष्यायमनुशब्दः प्रयुज्यते BṛĀraUBhVā. i. 4. 38; iv. 4. 116; अनुशब्दश्च प्राप्तार्थस्यैव वाचा निश्चयमाह ManuBh. i. 222. 3 (*on* 3. 30); पश्चादित्यनुशब्दस्य व्याख्या। तदेतद्भाष्यमनुभाष्य आक्षिपति TātpaṬ. (Vā.) 104. 14 (*on* i. 1. 2); अनुशब्दश्चयनापेक्षया पश्चाद्भावमग्निष्टोमादीनामाह ŚāstrDī. 172. 11 (*on* ii. 3. 10); अनुशब्दात् पूर्वमैन्द्रवायवादियागः पश्चादनुवषट्कारः इत्येतावन्मात्रप्रतीतिः SaṅkarKāBh. 4. 8 (*on* i. 1. 5); 101. 14 (*on* ii. 3. 38); अनुशब्दः पश्चादर्थे PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 10 (405. 10); यादवप्रकाशीये तु 'अनुकृतिः अनुशब्दस्य करण'मित्युक्तम् ŚrutaPra. ii. 49. 1 (*on* i. 3. 22); अनुशब्दस्य चायोगात् Nyāyāmṛ. 220B. 7; अनुशब्देनोत्तरकालवाचिना साङ्गसामिधेनीभावनायां तदङ्गभूतपूर्वपदार्थोत्तरकालत्वस्य विहितत्वात् MīmāKau. ii. 204. 1 (*on* iii. 1. 21); ii. 66. 22 (*on* ii. 3. 21); नित्यसामिधेन्यनुवचने ... अनुशब्देन योऽयं निगदानन्तरभाव उक्तः सोऽप्यत्र ... अतिदिश्यते MayūMāli. 201. 12 (*on* iii. 1. 11); अनुशब्देन पश्चाद्भाविनः कार्यस्य चोक्तिः BhāṭṭCan. 1. 14 (*on* xiii. 1. 1); 20. 12 (*on* xiii. 3. 2); 47. 7 (*on* xiv. 1. 41); BālamBha. ii. 348. 1 (*on* 2. 306)

**अनुशब्दम्** (anuśabdam) *adv.* in the direction of the noise or sound श्रुत्वा घूकस्वरं राजा ...। चापमारोपयामास ... अनुशब्दम् ... कर्णिकाण्डं मुमोच सः BṛKathāK. 32. 24.

**अनुशब्दित** (anu-śabdita) *adj.* **1** subsequently stated or mentioned, subsequently spoken of or verbally communicated दुर्मुखो दुःसहश्चैव ये चान्ये नानुशब्दिताः। दुर्योधनसहायास्ते MahāBhā. i. 61. 83; आदिकाण्डमिदं प्रोक्तम् ... सुप्तघ्नयज्ञकोपादिवधो यत्रानुशब्दितः Rāmā i. App. I (216); स्तोतव्या यदि तावत्सा ...। दुर्भगोऽयं जनस्तत्र किमर्थमनुशब्दितः HariVaṁ. App. I. 29 (255); स्वयं प्रक्षालणं चापि पादयोरनुशब्दितम्। अनुशब्दितं व्रतोपयोगितया कथितम् CaturCin. ii (1). 329. 17; **2** sounding, i.e. whistling subsequently, cf. **अनुशब्दितलावकोघ.**

**अनुशब्दित** (anu-śabdita) *n.* utterance, reply अतः काण्डं तृतीयं तु आरण्यकमिति स्मृतम्। यत्र ... सीताया लोभनं चैव रावणस्यानुशब्दितम् Rāmā. i. App. I. 1 (103)

**अनुशब्दितलावकोघ** (anuśabdita-lāvakogha) *m.* flock or lines of quails which are sounding, i.e. whistling subsequently संकेतकेऽपि मृगशावक-लोचनायाः। उत्कूजितं किमपि येन तदीयतल्पं नाल्पैः परीतमनुशब्दितलावकोघैः SaduktiKa. 152. 3.

**अनुशब्द्य** (anuśabd-ya) *ger.* having stated or communicated ममोरसि गदां मोक्तुमुद्यतो यदि केशवः। अनुशोच्याथ पौलोमी (v. l. अनुशब्द्य च पौलोमीं) गुण इह दृश्यते HariVaṁ. App. I. 29 (655)

**अनुशम्** (anu-śam-) IV. P. **1Ai** to be calm after, to stop स नक्षत्राणां प्रथमेन पावकः कृत्तिकाभिर्ज्वलनो नोऽनुशाम्यताम् AVPari. 1 (37). 1 ; (pass.) to be stopped माहेन्द्रस्तोत्रमनुघोषाः शाम्यन्ति। स्तुतमनुशाम्यते HirŚS. xvi. 6. 44 (386. 7); **1B** to cease in consequence वादस्तमनुशाम्यति BhāgP. xi. 22. 6; **2** to be contented or satisfied with अर्धेनौघवती नाम त्वामर्धेनानुशस्य (v. l. °शाम्य) ति MahāBhā. xiii. 2. 83.

**अनुशय** (anu-śaya) *m.* **1Ai** (good) consequence **ii** (bad) consequence **iii** propensity (usually to evil), (innate) proclivity (inherited from former births), disposition (to do something evil), impression of activities **B** hatred, intense enmity, anger **Ci** connection, association **ii** residue (of earlier actions which cling closely to *jīva*), residual action **Di** intention, view, opinion **ii** doubt or objection **2Ai** remorse, regret, repentance **ii** rescission, annulment, retraction (of sale and purchase) **B** feeling (in general) **3** the word *anuśaya* **4** defect or sin **1Ai** (good) consequence अयं त्वन्यो गुणः श्रेष्ठश्च्युतानां स्वर्गतो मुने। शुभानुशययोगेन मनुष्येषूपजायते MahāBhā. iii. 247. 33; शोभनोऽनुशयः पुण्यं कर्म ChāndoUBh. 307. 8 (*on* v. 10. 7); **1Aii** (bad) consequence अबद्ध्वानुशये दोषं श्रेयस्तत्रानृतं भवेत् MahāBhā. xii. 255* (2); **1Aiii** propensity (usually to evil), (innate) proclivity (inherited from former births), disposition (to do something evil), impression of activities तिष्ठत्यनुशयस्तेषाम् (कामानाम्) ...। स ते भावनया सौम्य प्रशाम्यः Saund. 15. 5; पुरिमम (v. l. रिपुम) नुशयम्। सर्वव्याध्यपनेसि LaliVi. 23. 32; 22. 1 (5); 24. 24; GaṇḍVyū. 301. 3; शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ ... प्रहीणसर्वाहंकार° ... °अनुशयौ Divyāva. 195. 8; प्राप्तेषु चैषु ... क्लेशपर्यवस्थानमनुशयो वा BodhiBhū. 267. 25; 139. 25; LaṅkāSū. 3. 4 ( 57. 20); अनुशयाः सप्त AbhidhSa. 46. 21; ; क्लेशानां पर्यायाः ... अनुशयाः Yogācā. 167. 1; विकल्पानुशयाभेद्यार्थेन वज्रोपमः (समाधिः) MaYānaSū. 96. 20 (14. 46); मूलं भवस्यानुशयाः षट् AbhidhK. 5. 1; अणवोऽनुगताश्चैते द्विधा चाप्यनुशेरते। अनुबध्नन्ति यस्माच्च तस्मादनुशयाः स्मृताः AbhidhK. 5. 39; 5. 17; 5. 34; Triṁśi. 26; प्रत्ययानुगुण्येनानुशेरते पुष्टिं लभन्त इत्यनुशयाः Sphuṭā. i. 14. 17 (*on* 1. 4); स यदा सुखां वेदनां वेदयते तदा ... आत्मनश्च रागानुशयं प्रतिजहाति ŚikṣāSa. 232. 12; 19. 18; यथा दर्शनमार्गे दुःखे धर्मज्ञान-क्षान्तिर्दमानामनुशयानां वासनां निरोधयति, तद्विरुद्धाशयोत्पादनात् HetuBiṬ. 37. 13; नानादृष्ट्यनुशयपर्यवस्थानक्लेशप्रशमनकुशलः ... अभिज्ञाविक्रीडितः। ते च बोधिसत्त्वमहासत्त्वाः MahāVyu. 30. 57; अनुशयः। पर्युत्थानम्। उपक्लेशः MahāVyu. 109. 54 [DBHS]; **1B** hatred, intense enmity, anger तस्मिन् रौद्रे राक्षसेन्द्रे यदि ते हृच्छयो (v. l. तेऽनुशयो) महान्। ... गच्छतु रणे तस्य युद्धाय दुर्मतेः। भगदत्तः MahāBhā. vi. 91. 15; मिथुनादेकम् ...। जघान वैरनिलयो (v. l. बद्धानुशयो) निषादः Rāmā. i. 2. 10; भगवानात्रेयः निर्मोहमानानुशयः ... निराशः ... अग्निवेशाय ... उवाच CaraS. vi. 6. 3 (1941 Ed.); नानुशयः कार्यो वैरिष्विह कदाचन VāyuP. i. 30. 78; BrahmāṇḍP. i. 13. 84; BrahmP. 34. 49; शान्तिः कुतस्तस्य भुजंगशत्रोर्यस्मिन्नमुक्तानुशया सदैव। जागर्ति दंशाय ... भुजंगी MālaMā. 6. 6; द्वेषाङ्किको वैरप्रबन्धोऽनुशयः AbhisaAlaṅĀ. 172. 1; पञ्चभिर्युगपदेव शरैस्तां तापयत्यनुशयादिव कामः KāvyPra. 726. 2; Kāvyānu. (He.) 354. 18; जिह्मालेषु मृगीदृशामनुशयाद्धूमायितेषु द्विषाम् PurāPraSaṁ. 60. 10; पित्रा ज्येष्ठादिभ्यो दत्तेऽन्यैरनुशयो न कार्यः ViraMi. (Vyavahāra.) 439. 26; **1Ci** connection, association यद्गुणं चाभीक्ष्णं पुरुषमनुवर्तते सत्त्वं तत्सत्त्वमेवोपदिशन्ति मुनयो बाहुल्यानुशयात् CaraS. i. 8. 6 ( 1941 Ed.); जरा। विकारानुशयः क्रोधः कुर्वन्त्यतिकृशं नरम् CaraS. i. 21. 12; न बत रमन्त्यहो असदुपासनयात्महनो यदनुशया भ्रमन्त्युरुभये कुशरीरभृतः BhāgP. x. 87. 22; **1Cii** residue (of earlier actions which cling closely to *jīva*), residual action स्वर्गार्थस्य कर्मणो भुक्तफलस्य अवशेषः कश्चिद् अनुशयो नाम BrahmSūBh. (Śaṅ.) 540. 5 (*on* iii. 1. 8); आमुष्मिकफले कर्मजाते उपभुक्ते अवशिष्टैहिकफलं कर्मान्तरजातमनुशयः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 541. 13 (*on* iii. 1 .8); कर्तारमनुशेते फलोपभोगाय यस्तदित्यनुशयः कर्म BrahmSūBh. (Bhā.) 154. 19 (*on* iii. 1. 8); तं चानुशयमात्मस्थमसावनुशयी पुमान्। ... अजहात् BhāgP. iv. 23. 18; vii. 7. 36; अनुशयो ह्युपभुक्तशिष्टं कर्म BrahmSūBh. (Rā.) 571. 3 (*on* iii. 1. 8); VedāntDī. 144. 11 (*on* iii. 1. 8); GoviBh. 186. 2 (*on* iii. 1. 8); अवशिष्टमैहिकफलं कर्मान्तरजातमनुशयः ŚrutaPra. ii. 414. 28 (*on* iii. i. 8); सुकृतदुष्कृते एव विहितनिषिद्धकर्मणी अनुशयः ... मोक्षपर्यन्तमनुशयोऽनुवर्तिष्यते AṇuBh. 175. 16 (*on* iii. 1. 11); 174. 2 (*on* iii. 1. 9); अनुशयो नाम कर्मशेषो जीवमनुशेते BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 203. 6 (*on*. iii. 1. 8); कर्मणां स्वर्गनरकमात्रफल-

कत्वं श्रुतं तत्फलान्यनुभूयावरोहतां कर्मान्तरवृन्दमेवानुशयः ... कर्मणां स्वर्गनरकभोगानन्तरमिह योनिविशेषप्राप्त्यादिकमपि फलान्तरं श्रुतं तत्फलान्यनुभूयावरोहतामैहिकफलप्रदायी तत्कर्मशक्त्यवशेषोऽप्यनुशयः ŚivārkaMaDī. ii. 205. 27 (*on* iii. 1. 11); **1Di** intention, view, opinion कार्यं यथा वदति यः स तथा प्रकारः ... कोऽनुशयोऽस्य कोऽयम् ... तत्प्रभुणा विचार्यम् Tantrākhyā. 2.6; पूर्वपक्षिणोऽनुशयमुन्मूलयति Bhām. 191.21 (*on* i.2.28); शङ्कितुरनुशयमपाकरोति VedāntKa. 45. 24 (*on* i. 1. 1); सूत्रकारस्यान्योऽप्यनुशयोऽस्तीति भाति AṇuBh. 238.25 (*on* iii.3.31); इत्यनुशयात् ... आविष्करोति (भाष्यकारः) ŚivārkaMaDī. ii. 434. 15 (*on* iv. 1. 6); विचारशास्त्रे लक्षणकथनं नात्यन्तसंगतमित्यनुशयेन भाष्यानुक्तमपि वर्णकान्तरमाह MayūMāli. 347. 19 (*on* iv. 1. 2); नायं स्तुत्यर्थो निर्देश इत्यनुशयादाह MayūMāli. 403. 17 (*on* iv. 4. 12); **1Dii** doubt or objection, cf. **अनुशयबीज**; **2Ai** remorse, regret, repentance हत्वाप्यनुशयो नित्यं परानपि जनार्दन MahāBhā. v. 70. 57; इतो गतस्यानुशयो मा भूदित्यस्मिन्नपि कमलसेविनि भ्रमरे प्रणयं करिष्ये Vikramo. 4. 40(1); प्रियतमामनिमित्तनिराकृताम्। अनुशयादनुरोदिमि Śāk. 6.9; 7.25; कथमेवंविधायास्तवायमित्थंभूतः पतिरिति चानुशयं ग्राहयेत् KāmSū. 276. 20 (5.4); 229. 20 (3.5); कृतश्चेद् धर्म इत्येव कस्तत्रानुशयः पुनः JātaMā. 239. 3 (34. 19); अनुरूपभर्तृगामिनीनां वासवदत्तादीनां वर्णनेन ग्राह्यानुशयम् DaśKuC. 69. 2; अभिधाय तदा तदप्रियं शिशुपालोऽनुशयं परं गतः ŚiśuVa. 16. 2; SaraKaṇṭhā. 96. 2; Kāvyānu. (He.) 220. 1; कृतं (सीताम्) त्यक्त्वानुशयेन ĀścaCū. 7. 18 (17); यथैव निःश्वस्यैवंविधान्यभिनन्दति तथा तर्कयामि अनुशयेनास्य परामृष्टं हृदयम् TāpaVa. 3. 18 (1); चक्री जगामानुशयं परम् MahāP. 36. 67; तनुरनुशये गाढाश्लेषो भुजेषु ... इति रतिरसावेशो यूनां ययौ शतशाखताम् Kapphiṇā. 14. 27; दुर्भार्यायाः प्रमाणयता वचः ...। विलसितमभूत्तद्देवानां न तद्युवयोः कृतं कृतमनुशयेनेति स्मेरो हरिस्तमसान्त्वयत् (दशरथम्) RāmC. (App. I) 39. 83; ऐश्वर्यमानविगमेऽनुशयेन पश्चात्ते यातनामनुभवन्ति यथाहमेव SkandP. v (1). 38. 23; गच्छन्ननुशयेनायं दाघं सर्वाङ्गसंभवम्। ... विवेश ज्वलनम् BṛKathāK. 125. 3; 93. 59; 100. 15; मदप्रमादजैर्दोषैर्गुरुषु निवेदनमनुशयः प्रायश्चित्तं प्रतीकारः NītiVā. 27. 28; मुक्तास्त्रः स्त्रीषु कन्दर्पो देवात्रानुशयादिव। शङ्के ... तपस्यति NavaSāC. 11. 30; पातकम् ... अज्ञातम् ... । नश्येदनुशयात् PadmP. iv. 8. 25; अस्मदागमनारम्भेऽप्यतितरां दूयन्ते वियोगिन इत्यनुशयादिवोपजायमानतापप्रसरेषु वासरेषु ŚṛṅgāMaṅ. (Bho.) 21. 10; क्षितिपः ...। प्रयच्छ मे जपस्यार्धमित्युक्त्वानुशयं ययौ BṛKathāMañ. vi. 1. 88; ततोऽनुशयमासाद्य तपोविघ्नमवद्यताम्। ... ह्रियाभूदल्पको मुनिः RāmāMañ. 38. 1; विद्येव कन्यका मोहादपात्रे प्रतिपादिता। यशसे न न धर्माय जायेतानुशयाय तु KathāSaSāg. v. 1. 26; iv. 2. 243; अधिरोहः ... अनुशयमापदलब्धवैरशुद्धिः VikraDeC. 6. 74; मदुपज्ञा विपत्तेषाम् ...। अनेनानुशयेनात्मा मुहुर्दन्दह्यते मम PāṇḍaC. 8. 484; अकृत्ये सेवितेऽपि स्यादयोग्योऽनुशयो हि न SamarāSaṁ. 9. 424; त्यागाद् धर्मस्य माकार्षीर्मनस्यनुशयं सखे PrabhāC. 99. 5; ŚārṅgaPa. 128; क्रुधि कान्तवशम् ... आप न यापनया। तमृतेऽनुशयेन च ताम् ... आर Nalo. 2. 18; श्रीमोकलेंद्रोंगजः। ... एतन्मुक्तगयाविमुक्तपितृभिः प्रोल्लंघ्यमानां हठाद् दृष्ट्वा संयमिनीं लिखत्यनुशयादित्थं तु भूमिं यमः EI. xxi. 284. 24; मम वचोऽद्य कुरु स्वहितं न चेदनुशयं हृदयं तव यास्यति HammīMaKā. 7. 56; **2Aii** rescission, annulment, retraction (of sale and purchase) संविदश्च व्यतिक्रमः। क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः (पदानि ... व्यवहारस्थितौ) ManuSm. 8.5; NāraSm. 9. 16; क्रीत्वा विक्रीय वा किंचिद् यस्येहानुशयो भवेत्। सोऽन्तर्दशाहात्तद् द्रव्यं दद्याच्चैवाददीत वा ManuSm. 8. 222; AgniP. 226. 13; ViṣṇuDhaP. ii. 72. 28; यस्मिन् यस्मिन् कृते कार्ये यस्येहानुशयो भवेत्। तमनेन विधानेन धर्मे पथि निवेशयेत् ManuSm. 8. 228; क्रीत्वा नानुशयं कुर्याद्वणिक् NāraSm. 162. 16; YājñaSm. 2. 258; AgniP. 257. 48; एवं धर्मो दशाहात्तु परतोऽनुशयो न KātySm. 684, 687; अशक्तः कुत्सिते कर्मणि व्याधौ व्यसने वा अनुशयं लभेत ArthŚā. ii. 86. 3 (3. 14); आतिपातिकानां पण्यानामन्यत्राविक्रेयमित्यविरोधेनानुशयो देयः ArthŚā. ii. 91. 8 (3. 15); दत्तमव्यवहार्यमेकत्रानुशये वर्तेत ArthŚā. ii. 94. 2 (3. 16); (तृतीयाह्नः) परतोऽनुशयो न कर्तव्यः Mitā. 270. 21 (*on* 2. 177); दशाहात् परतस्त्वनुशयो न कर्तव्यः SmṛtiCan. iv. 512. 2; परीक्षायां क्रियमाणायां यदि दोषाः स्युः तदानुशयो भवति Subodhi. 98. 25 (*on* 2. 258); **2B** feeling (in general) ते(कायप्रवीचाराः) तीव्रानुशयाः ... प्रीतिमुपलभन्ते TattvāBh. *on* 4. 8; सर्वानुशयसंदोहप्रतिपक्षाभिधायकम्। निर्वाणनगरद्वारकपाटपुर(ट?)भेदि च TattvSaṁ. 3617; **3** the word *anuśaya* ऐहिकशरीरादिप्राप्तिहेतुभूतकर्मानुशयशब्देन गृह्यते VedāntKau. 261. 6 (*on* iii. 1. 8); अत्र चानुशयशब्दस्याजन्तत्वेन कृदन्तत्वात् SarvaDaSaṁ. 15. 323; न चानुशयचरणशब्दयोरैकार्थ्यम् GoviBh. 187. 6 (*on* iii. 1. 10); **4** defect or sin, cf. **अनुशयशताघ्रात** [Kośas give the following words as the meanings of *anuśaya* :– *anutāpa*, AmaK. 2631; *anubandha*, AnekāSaṁ. 4. 220; MediK. 130. 115; *dīrghadveṣa*, AmaK. 2631; AnekāSaṁ. 4. 220; *dveṣa*, MediK. 130. 115; *paścāttāpa*, AnekāSaṁ. 4. 220; and MediK. 130. 115 and AbhidhāCin. 1378 give *anuśaya as* a synonym of *anutāpa*, *paścāttāpa* and *vipratisāra*]

**अनुशयकर्तृ** (anuśaya-kartṛ) *adj.* who practises rescission or retraction, retractor (क्षयं वृद्धिं च वणिजा पण्यानामविजानता। क्रीत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन्षड्भागदण्डभाक्) (परीक्षायाम्) अकृतायामपि सत्यामनुशयकर्तुः स एव मूलस्य षष्ठोंऽशो दण्डः Aparā. 830. 27 (*on* 2.258)

**अनुशयकारण** (anuśaya-kāraṇa) *n.* cause of rescission or retraction दशाहात्परतस्त्वनुशयो न कर्तव्यः ... वास्तवस्यानुशयकारणस्याभावे प्रागुक्तो धर्मः SmṛtiCan. iv. 512. 3.

**अनुशयकारणत्व** (anuśayakāraṇa-tva) *n.* the state of being the cause of rescission or retraction परीक्षाविधिवशात्परीक्षायां क्रियमाणायां यदि दोषाः स्युः तदानुशयो भवतीति दोषाणामनुशयकारणत्वमस्ति Subodhi. 98. 25 (*on* 2. 258)

**अनुशयकाल** (anuśaya-kāla) *m.* time of rescission or retraction दशाहात्परतस्त्वनुशयो न कर्तव्यः, अनुशयकालस्यातीतत्वात् SmṛtiCan. iv. 512.3.

**अनुशयतप्त** (anuśaya-tapta) *adj.* afflicted with or tormented by remorse or regret (भरतस्य) तस्य भूमौ शयानस्य मूर्च्छाव्यथितचेतसः। लज्जानुशयतप्तस्य कृच्छ्रेण रजनी ययौ RāmāMañ. 85. 16.

**अनुशयतस्** (anuśaya-tas) *adv.* on account of remorse or regret अहम्। ... अनुशयतो हित्वा पितृश्वशुरमन्दिरे। स्थाने व आगमं वन्यवृत्त्या वर्त्ते प्रभोऽधुना PrabhāC. 81. 26.

**अनुशयतापित** (anuśaya-tāpita) *adj.* afflicted or tormented by remorse or regret राजा ...। हलभूतिं नृपपदे धृत्वानुशयतापितः। ब्राह्मणेभ्यो महादानं वितीर्य... प्रययौ स्वर्गम् BṛKathāMañ. iii. 1. 409.

**अनुशयदुःख** (anuśaya-duḥkha) *n.* anguish (in the form ) of remorse or regret प्रथमं सारङ्गाक्ष्या प्रियया प्रतिबोध्यमानमपि सुप्तम्। अनुशयदुःखायेदं हतहृदयं संप्रति विबुद्धम् Śāk. 6. 7.

**अनुशयन** (anu-śayana) *n.* **1** propensity, attachment अनुशेरतेऽनुगुणा वर्तन्ते प्रत्यया एष्विति वानुशयाः। अनुशयनं चैषामालम्बनतः संप्रयोगतो वा द्रष्टव्यम् Sphuṭā. i. 14. 18 (*on* 1. 4); **2** subsequent withdrawal (along with powers), dissolution निरोधोऽस्यानुशयनमात्मनः सह शक्तिभिः BhāgP. ii. 10. 6 (Sārārthadarśinī अनु पश्चात् शक्तिभिः स्वोपाधिभिः सह शयनं निरोध इति ... जीवानां परमेश्वरे लय उक्तः); ManuBh. ii. 254. 24 (*on* 9. 47) [w.r.for **अनुशयान**]

**अनुशयनिर्देश** (anuśaya-nirdeśa) *m.* name of (the fifth) chapter in Abhidharmakośa (dealing with propensity) यथात्र नानुशेरते तत् पश्चादनुशयनिर्देश एव ज्ञापयिष्यामः AbhidhKoBh. 3. 13 (*on* 1. 4); तान् पुनः पश्चादनुशयनिर्देशकोशस्थान एव व्याख्यास्यामः AbhidhKoBh. 89. 4 (*on* 2. 53); अभिधर्मकोशभाष्येऽनुशयनिर्देशो नाम पञ्चमं कोशस्थानं समाप्तम् AbhidhKoBh. 326. 13 (*on* 5. 70)

**अनुशयपटल** (anuśaya-paṭala) *m.* masses of (innate) proclivity (inherited from former births) or evil propensities इह मे अनुशयपटला आस्वादतडिद्वितर्कनिर्घोषाः। वीर्यबलपवनवेगैर्विधूय विलयं समुपनीता(:) LaliVi. 24. 37 [DBHS.]

**अनुशयपरंपरा** (anuśaya-paramparā) *f.* series of remorses or regrets अविमृश्यकारिणां हि नियतमनेकाः पतन्त्यनुशयपरंपराः DaśKuC. 111. 3.

**अनुशयपर्यवस्थानवशगत** (anuśayaparyavasthānavaśa-gata) *adj.* being under the influence of propensity and possession बोधिसत्त्वाः ...। न ... संयोजनबन्धनानुशयपर्यवस्थानवशगताः GaṇḍVyū. 301. 3 [DBHS.]

**अनुशयप्रतिपादनपरा** (anuśayapratipādana-parā) *adj.* (*f.*) intended for conveying residual actions रमणीयचरणाः कपूयचरणा इत्यादिकयानुशयप्रतिपादनपरया श्रुत्या विरुद्धम् Bhām. 534. 16 (*on* iii. 1. 8)

**अनुशयप्रतिषेधिका** (anuśaya-pratiṣedhikā) *adj.* (*f.*) prohibiting or negating residual actions (चरणश्रुतिः) अन्यनिषेधार्थं सार्थकत्वान्नानुशयप्रतिषेधिका AṇuBh. 174. 25 (*on* iii. 1. 10)

**अनुशयप्रद** (anuśaya-prada) *adj.* bringing about remorse or regret देहि मे शबलां ब्रह्मन्निर्बन्धोऽनुशयप्रदः। इत्युक्तो भूमिपालेन वशिष्ठः पुनरभ्यधात् RāmāMañ. 29. 21.

**अनुशयप्रसङ्ग** (anuśaya-prasaṅga) *m.* occasion for, i.e. context of rescission or retraction अनुशयप्रसङ्गेनैतत्कन्यागतमुच्यते ManvaMu. 330. 12

(*on* 8. 224)

**अनुशयफल** (anuśaya-phala) *n.* fruit or effect of residual action अनुशयो नाम कर्मशेषो जीवमनुशेत इति। न स्वर्गादवरोहतोऽनुशयः संभवति। अनुशयफलस्य तत्र भुक्तत्वात् BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 203. 8 (*on* iii. 1. 8)

**अनुशयफलभोग** (anuśayaphala-bhoga) *m.* enjoyment or experience of the fruit or effect of the residual action पितृशरीरात् मातृयोनिं प्रविश्य देहमाप्नोत्यनुशयफलभोगाय GoviBh. 194. 2 (*on* iii. 1. 28)

**अनुशयफलोपभोग** (anuśayaphalopabhoga) *m.* enjoyment or experience of the fruit or effect of the residual action शरीरम् अनुशयिनाम् अनुशयफलोपभोगाय जायते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 557. 19 (*on* iii. 1. 27)

**अनुशयबीज** (anuśaya-bīja) *n.* seed or cause of doubt or objection चोदकोऽनुशयबीजमुद्घाटयति। 'योऽपी'ति Bhām. 336. 12 (*on* ii. 1. 4); 491. 1 (*on* ii. 3. 31); आक्षेप्तुरनुशयबीजमुद्घाट्य दूषयति TātpaṬ. (Vā.) 146. 20 (*on* i. 1. 4)

**अनुशयबीजनिराकरणपर** (anuśayabījanirākaraṇa-para) *adj.* intended for the refutation of the seed or cause of doubt or objection पूर्वपक्षिणोऽनुशयबीजनिराकरणपरं सूत्रम् Bhām. 284. 5 (*on* i. 4. 2)

**अनुशयबीजपरिहार** (anuśayabīja-parihāra) *m.* removal of the seed or cause of doubt or objection अनुशयबीजं पूर्वपक्षी प्रकटयति ...। अनुशयबीजपरिहारः। अत्रोच्यते Bhām. 491. 2 (*on* ii. 3. 30)

**अनुशयबुद्धि** (anuśaya-buddhi) *adj.* having intention or mind for (good) consequence शुभानुशयबुद्धिर्हि संयुक्तः कालधर्मणा। ... कल्याणमतिरेव सः MahāBhā. iii. 245. 25 (*but* BhārBhāDī. शुभमेवानुशेते शुभपक्षपातिनी बुद्धिर्यस्य)

**अनुशयभूत** (anuśaya-bhūta) *adj.* which has become the residual action कर्म च सर्वार्थकारि इति श्रुतिस्मृतिप्रसिद्धिः। तस्मात्कर्मैव शीलोपलक्षितमनुशयभूतं योन्यापत्तौ कारणमिति कार्ष्णाजिनेर्मतम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 545. 12 (*on* iii. 1. 10)

**अनुशयमञ्जुभाषिणी** (anuśaya-mañjubhāṣiṇī) *adj. (f.)* talking sweet due to remorse or regret रुष्टे त्वयि महीभुजाम् ... कटु क्वणन्ती लुठति शृङ्खला पदद्वये न कान्तानुशयमञ्जुभाषिणी ChandaśCū. ii. 206. 5.

**अनुशयमात्रपरिग्रह** (anuśayamātra- parigraha) *adj.* possessing only a small particle (of the effects of) residual action यथा किल कश्चित्सेवकः ... छत्रपादुकादिमात्रावशेषो न राजकुलेऽवस्थातुं शक्नोति, एवमनुशयमात्रपरिग्रहो न चन्द्रमण्डलेऽवस्थातुं शक्नोति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 540. 15 (*on* iii. 1. 8)

**अनुशयमूल** (anuśaya-mūla) *adj.* having roots (in the form) of residual action तस्यानुशयमूलस्य(पादपस्य) मूलमुद्ध्रियते बलात्। त्यागाप्रमादाकृतिना साम्येन परमासिना MahāBhā. xii. 246. 7.

**अनुशयलग्ना** (anuśaya-lagnā) *adj. (f.)* attached to, i.e. closely connected (at the back) with remorse or regret गच्छतश्चास्य (चन्द्रापीडस्य) चित्ररथतनया न केवलमन्तर्बहिरपि सैव सर्वाशानिबन्धनमासीत्। तथा हि। तन्मयेन मानसेनासह्यविरहदुःखानुशयलग्नामिव पृष्ठतः ... तामेव ददर्श Kād. 210. 7 (Bālabodhinī असह्यं यद्विरहदुःखं तस्माद्योऽनुशयः संतापः तस्यानुशयोऽनुबन्धो वा। तस्माल्लग्नाम्)

**अनुशयवत्** (anuśaya-va(n)t) *adj.* **1** possessing residue (of earlier actions) कृतात्ययेऽनुशयवान् दृष्टस्मृतिभ्यां यथेतमनेवं च BrahmSū. iii. 1. 8; BrahmSūBh. (Śaṅ.) 539. 4 (*on* iii. 1. 8); अनुशयवान् कर्तारमनुशेते ... अनुशयः कर्म तद्वान् BrahmSūBh. (Bhā.) 154. 18 (*on* iii. 1. 8); जीवः किमनुशयवान् प्रत्यवरोहत्युत नेति संशय्यते BrahmSūBh. (Rā.) 571. 2 (*on* iii. 1. 8); अनुशयवान् भुक्तशिष्टकर्मवान् निवर्तते VedāntDī. 144. 18 (*on* iii. 1. 8); भुक्तशेषानुशयवानिमां प्राप्य भुवं पुनः। कर्म कृत्वा पुनर्गच्छेत् पुनरायाति नित्यशः BrahmSūBh. (Ma.) 45A. 3 (*on* iii. 1. 8); भोगेन क्षयेऽनुशयवान् जीवः ... प्रत्यवरोहति VedāntKau. 261. 2 (*on* iii. 1. 8); सद्यः समुत्पन्नस्य बालस्य धर्माधर्माद्यभावात् सुखदुःखभोगो न स्यात्। तस्मादनुशयवानेव यथेतमनेवं च समागच्छति BrahmSūBh. (Śrī.) 204. 8 (*on* iii. 1. 8); SiddhāSi. iv. 102. 17; चन्द्रालोके सुखभोगाय यत्कर्म कृतम् ... तद्भोगक्षयजातशोकानलविलीनभोगदेहोऽनुशयवानवरोहति GoviBh. 186. 6 (*on* iii. 1. 8); **2A** having rescission or retraction क्रीत्वानुशयवान् पण्यं त्यजेद्दोह्यादि यो नरः। अदुष्टमेव काले तु स मूल्याद्दशमं वहेत् KātySm. 686; **2B** having remorse or regret, remorseful or regretful आमृष्टास्तिलकरुचः स्रजो निरस्ता नीरक्तं वसनमपाकृतोऽङ्गरागः। कामः स्त्रीरनुशयवानिव स्वपक्षव्याघातादिति सुतरां चकार चारुः ŚiśuVa. 8. 61; **3** having enmity, hating deeply तथागतं भृशमनुशयवान् अवेक्ष्य बहोः कालात् ... निरस्तानुशयः ... मराटराजः ... हीरनृपालेन संभूय ... प्रेषयामास ĀnandRa. 6. 20 (15) [devotedly attached to, faithful, MW.]

**अनुशयवत्त्व** (anuśayavat-tva) *n.* the state of having residual action अवरोहणेऽनुशयवत्त्वं निरूप्यते VedāntKau. 260. 20 (*on* iii. 1. 8)

**अनुशयवश** (anuśaya-vaśa) *m.* [Abl.] on account of rescission or retraction विक्रीयानुशयाभावे पण्यमप्रयच्छत एतत्। अनुशयवशादप्रयच्छति (तु विवादान्तरम्) Aparā. 829. 1 (*on* 2. 254)

**अनुशयविधि** (anuśaya-vidhi) *m.* name of a section (dealing with rescission or retraction) (सकृदंशो निपतति) अयमनुशयविधावष्टमे व्याख्यातः ManuBh. ii. 254. 16 (*on* 9. 47)

**अनुशयविधुरा** (anuśaya-vidhurā) *adj. (f.)* devoid of remorse or regret पितुर्वो धर्मपालसूनोः ... कामपालस्य ... प्रोष्यानुशयविधुरा स्वप्ने केनापि रक्षोरूपेणोपेत्य शप्तास्मि DaśKuC. 95. 5.

**अनुशयविभागश्रुति** (anuśayavibhāga-śruti) *f.* scriptural statement about the division of residual actions यदि हि येन सुकृतेन कर्मणा इष्टादिना स्वर्गमन्वभूवन्, तस्यैव कश्चिदेकदेशोऽनुशयः कल्प्येत ... तत्रेयमनुशयविभागश्रुतिरुपरुध्येत - तद्य इह रमणीयचरणाः ... अथ य इह कपूयचरणाः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 541. 11 (*on* iii. 1. 8)

**अनुशयविरुद्ध** (anuśaya-viruddha) *adj.* opposite of propensity or proclivity दुःखे धर्मज्ञानं क्लेशविविक्ततालक्षणां निर्वाणप्राप्तिमुत्पादयति अनुशयविरुद्धाशयदाढ्र्योत्पादनात् HetuBiṬ. 37. 15.

**अनुशयविशेष** (anuśaya-viśeṣa) *m.* particular form of remorse or regret अनुशयविशेषस्तापः NāṭaLaRaK. 3076.

**अनुशयशताघ्रात** (anuśayaśatāghrāta) *adj.* (*fig.*) affected or attacked by hundreds of defects or sins अनुशयशताघ्रातं चेतो न पश्यति सत्पथम् comm. *on* AnekāSaṁ. 4. 220.

**अनुशयसंयोजन** (anuśaya-saṁyojana) *n.* bond or fetter in the form of propensity अविद्या ... सर्वक्लेशस्वभावा हि सती संयोजनादिषु पृथग् नोच्येत। अनुशयसंयोजनादिष्वविद्यासंयोजनमिति पृथग् नोच्येत Sphuṭā. iii. 57. 26 (*on* 3.29)

**अनुशयसद्भाव** (anuśaya-sadbhāva) *m.* existence of residual action (चरणशब्दः) आकस्मिकत्वासंभवादनुशयसद्भावं सूचयति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 539. 18 (*on* iii. 1. 8); यदुक्तम् ... निरनुशया अवरोहन्तीति, नैतदेवम्, अनुशयसद्भावस्यावगमितत्वात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 541. 17 (*on* iii. 1. 8)

**अनुशयसद्भावप्रतिपादन** (anuśayasadbhāva-pratipādana) *n.* explanation of the existence of residual action केनचित् कर्मणामुष्मिँल्लोके फलमारभ्यते केनचिदस्मिन् इत्ययं विभागो न संभवतीति तदपि अनुशयसद्भावप्रतिपादनेनैव प्रत्युक्तम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 542. 3 (*on* iii. 1. 8); श्रुतिः अनुशयसद्भावप्रतिपादनाय उदाहृता BrahmSūBh. (Śaṅ.) 544. 6 (*on* iii. 1. 9)

**अनुशयसहकृत** (anuśaya-sahakṛta) *adj.* accompanied by or associated with the residual action अनुशयसहकृत एव जीवो नाद्भिः परिष्वक्तो भवेत् AṇuBh. 173. 21 (*on* iii. 1. 8)

**अनुशयसहभाव** (anuśaya-sahabhāva) *m.* accompaniment or association of residual action प्रकृते तु तस्य रमणीयचरणस्य चरणादेव तस्य सम्यग्जन्म भविष्यति किमनुशयसहभावेन AṇuBh. 174. 8 (*on* iii. 1. 9)

**अनुशयसहभू** (anuśaya-sahabhū) *adj.* born along with propensities (usually to evil) (दशधातवः) भावनाहेयाः ... तेषामनुशयानां तत्सहभुवां च प्राप्तयस्तत्प्राप्तयो यद्यप्यनुशयसहभुवो भवन्ति न तु सर्वाः Sphuṭā. i. 90. 10 (*on* 1. 40)

**अनुशयसिद्धि** (anuśaya-siddhi) *f.* establishment of, i.e. reference to residual action चरणाद्योन्यापत्तिश्रुतेः नानुशयसिद्धिः इति चेत्, नैष दोषः यतोऽनुशयोपलक्षणार्थैव एषा चरणश्रुतिरिति कार्ष्णाजिनिराचार्यो मन्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 544. 14 (*on* iii. 1. 9); चरणशब्दान्नानुशयसिद्धिः। चरणशब्दस्य स्मार्ताचरणविषयत्वादिति चेत् न, अनुशयोपलक्षणार्था हि चरणश्रुतिः BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 204. 13 (*on* iii. 1. 9)

**अनुशयस्तिमितगति** (anuśayastimita-gati) *adj.* whose (speed of) movement has slowed down due to remorse or regret तत्र च ताभ्याम् ... मनागनुशयस्तिमितगतिभ्याम् ... व्यलोकि भूपः YaśasCam. i. 146. 3.

**अनुशयस्थान** (anuśaya-sthāna) *n.* case of, i.e. occasion for remorse or regret नन्वनुशयस्थानमेतत् MālaMā. 8. 172; हन्त धिङ्मां स्त्रीव्यपदेशिनीं प्रति प्रथममुद्यतास्त्रम्। अथवा नेदमनुशयस्थानम् ĀścaCū. 2. 12 (3)

**अनुशयहेतुमत्परत्व** (anuśayahetumatpara-tva) *n.* the state of being intended for having the reason for rescission or retraction अविज्ञातं तु यत्क्रीतं दुष्टं पश्चाद्विभावितम्। क्रीतं तत्स्वामिने देयं काले चेदन्यथा न तु। ... निर्गुणत्वेन विभावितमपि क्रीतं तत् स्वामिने देयम्। दुष्टग्रहणस्यानुशयहेतुमत्परत्वात् SmṛtiCan. iv. 518. 13.

**अनुशयाकुल** (anuśayākula) *adj.* affected by or afflicted with remorse or regret विप्रः ... जघान नकुलं क्षणात्। ... गेहं प्रविश्य ... वीक्ष्य ...। स्थितं च बालकं स्वस्थं शुशोचानुशयाकुलः BṛKathāMañ. 16. 561; सैदांस्तरङ्गितान् दृष्ट्वा तुरङ्गाद् भूपतेर्मतात्। नृपः ... बभूवानुशयाकुलः RājTa. (Śrī.) 3. 351.

**अनुशयाक्षेप** (anuśayākṣepa) *m.* name of a figure of speech (*lit.* objection involving or resulting from remorse) अर्थो न संभृतः ... गतं च सकलं वयः। असावनुशयाक्षेपो यस्मादनुशयोत्तरम्। अर्थार्जनादेर्व्यावृत्तिर्दर्शितेह गतायुषा Kāvyāda. 2. 162.

**अनुशयाग्नि** (anuśayāgni) *m.* fire (in the form) of remorse or regret राजा प्रदत्तदानः सन्नपुत्रः पापशुद्धये। सभार्यः प्रविवेशाग्निं दग्धोऽप्यनुशयाग्निना KathāSaSāg. iii. 6. 216; (सः) उष्णनिःश्वाससुहृदा पस्पर्शेऽनुशयाग्निना RājTa. (Ka.) 4. 316.

**अनुशयाङ्गता** (anuśayāṅga-tā) *f.* the state of being a subsidiary part of residual actions शीलमाचारोऽनुशयाद्भिन्नस्तथाप्यस्यानुशयाङ्गतयानुशयोपलक्षणत्वं कार्ष्णाजिनिराचार्यो मेने Bhām. 535. 15 (*on* iii. 1. 9)

**अनुशयातिशय** (anuśayātiśaya) *m.* [Abl.] due to the excess of remorse or regret एकोऽस्वामिनमप्यनापृच्छ्य अनुशयातिशयात्ततः। आगमं प्रभुपादान्ते प्रान्ते स्वस्नेहतः स्थितः PrabhāC. 80. 20.

**अनुशयात्मक** (anuśayātma-ka) *adj.* of the nature of having close connection (with the consequence) (ज्वरः) न च स्वभावोपशमं गच्छत्यनुशयात्मकः। न हि स्वभावशान्तानां भावानामस्ति संभवः KāśyaS. 228B. 30.

**अनुशयादि** (anuśayādi) *adj.* remorse or regret etc. उच्छ्वासः कुसुमाघ्राणे निःश्वासोऽनुशयादिषु SaṁgīRa. iv. 165. 10 (7. 486)

**अनुशयान** (anu-śayāna) *adj.* **1** adhering closely, lying embeded ये चक्षुरादयो बाह्या वा रूपादयोऽक्लिष्टास्तेऽनुशयानैरेवास्रवैः सास्रवाः Sphuṭā. i. 15. 23 (*on* 1. 5); **2A** retracting, i.e. rescinding द्वित्रिचतुर्भागहराणां यदृच्छया ये समतां प्रकल्पयेयुः पश्चादनुशय(?या)नाः प्राक्तनं व्यवस्थानमतिक्रम्यापहर्तुं न लभेरन् ManuBh. ii. 254. 24 (*on* 9. 47); **2B** repenting, regretting यथाविपन्नजननीवृत्तान्तं धात्रिकामुखात् ... बिन्दुसारोऽनुशयानस्तत्र चाययौ PariPar. 8. 459; गुणप्राप्त्यर्थता तेषां भवेदित्यनुशयानं प्रत्याह VidhiRa. 36 (190. 3); यद्यनुशयानस्यापि तस्य ... प्रायश्चित्तावसरो न भवेत् तदा, तद्दुष्कृतमवशिष्यते ŚivārkaMaDī. ii. 447. 25 (*on* iv. 1. 16); पेषवाश्रीराघवरायेणेन्द्रप्रस्थे गृहीते सर्वं विहाय पलायितानामनुशयानानां केषांचित् उक्तिरियम् AlaṅkāMañ. 129. 7; **3** doubting or objecting कर्त्रैक्यं तु श्रुत्यावगंस्यते इत्यनुशयानं प्रति ... आह ŚivārkaMaDī. i. 149. 4 (*on* i. 1. 3)

**अनुशयानक** (anuśayāna-ka) *adj.* repenting, regretting तनुमान् विषयानीप्सन् ...। भुञ्जानस्तृप्त्ययोगेन वियोगेऽनुशयानकः MahāP. 8. 75.

**अनुशयानल** (anuśayānala) *m.* fire (in the form) of intense enmity or hatred कंसस्यानुशयानले ... का पूर्णाहुतिः ... क्रूरेण का(?क)रिष्यते KaṁVa. 2. 14; विपदि धक्ष्यति वोनुशयानलः EI. xxv. 156. 33.

**अनुशयाना** (anu-śayānā) *f.* (Rhet.) a variety of heroine (*parakīyā nāyikā*) (who regrets the loss of her lover) गुप्ताविदग्धा लक्षिताकुलटानुशयानामुदिताप्रभृतीनां परकीयायामेवान्तर्भावः RasMañ. 21(1); ŚṛṅgāraL. 149. 8; वर्तमानस्थानविघटनेन भाविस्थानाभावशङ्कया स्वानधिष्ठितसंकेतस्थलं प्रति भर्तुर्गमनानुमानेनानुशयाना त्रिधा RasMañ. 26 (3); अथानुशयाना- ... निष्पतन्नयनवारिधारया राधया मधुरिपुर्निरीक्ष्यते PadyaVe. 342; अनुशयाना त्रिधा विघटितसंकेता अप्राप्तभाविसंकेता शङ्कितसंकेतजारगमना चेति ŚṛṅgāMañ. (A.) 9. 2; प्राचीनाखिलग्रन्थेषु अनुशयानाभेदत्रयस्यापि नामकल्पनं नास्ति ŚṛṅgāMañ. (A.) 11. 26; संकेतसंप्राप्त्यभावेन व्याकुलानुशयाना ŚṛṅgāMañ. (A.) 12. 1.

**अनुशयानुत्पत्त्यर्थम्** (anuśayānutpattyartham) *adv.* for the sake of non-origination, i.e. avoidance of rescission or retraction मनुस्तु क्रीतानुशयानुत्पत्त्यर्थं कतिपयपण्यानां विक्रयानर्हत्वमाह SmṛtiCan. iv. 520. 10.

**अनुशयान्वित** (anuśayānvita) *adj.* full of remorse or regret (मधुः) नैर्ग्रन्थ्यं वचनं धीरः सस्मारानुशयान्वितः PadmP. (Ra.) 89. 97; अनन्तरं गर्ह्यमाणः सर्वैरनुशयान्वितः। स विद्यासिद्धये तप्तुं तपो गङ्गातटं ययौ KathāSaSāg. vii. 6. 14.

**अनुशयाप्तिहेतु** (anuśayāpti-hetu) *m.* [Abl.] due to the (fear of) acquiring remorse or regret क्षी(ह्री)णोऽपि मुग्धवदनेऽनुशयाप्तिहेतोर्वाच्यस्त्वया न खलु विप्रियमेष किंचित् HarVi. 23. 56.

**अनुशयाभाव** (anuśayābhāva) *m.* **A** absence of remorse or regret कृते कार्ये इति प्रक्रान्ते पुनः सर्वेण सर्वनिवृत्तेस्तत्रानुशयाभावः ManuBh. ii. 179. 4 (*on* 8. 228); **B** absence of rescission or retraction पण्यस्य च तत्कालविक्रये यो लाभस्तेनोभयेन सहितं पण्यं देयम्। विक्रीयानुशयाभावे पण्यमप्रयच्छत एतत् Aparā. 828. 26 (*on* 2. 254); एवकारेण क्रेतुरनुशयाभावे सतीति विवक्षितम् VīraMi. 709. 18 (*on* 2. 254)

**अनुशयाभ्युपगम** (anuśayābhyupagama) *m.* acceptance of (optional) view or opinion स्वेनैव निषिद्धस्य मित्रस्य 'कामं श्राद्धेऽर्चयेन्मित्रं' इति पुनरनुशयाभ्युपगमेनानुकल्पादप्यधमत्वावगमात् SmṛtiCan. v. 162. 16.

**अनुशयार्तियुज्** (anuśayārti-yuj) *adj.* associated with the pain of, i.e. suffering from remorse or regret कलहान्तरितामर्षाद् विधूतेऽनुशयार्तियुक् DaśRū. 2. 26.

**अनुशयार्दित** (anuśayārdita) *adj.* afflicted with remorse or regret चौराणामिव दीपोऽहं येषामक्षिगतः ...। अचिरान्मद्गुणस्थित्या ते स्युरनुशयार्दिताः RājTa. (Śrī.) 1 (7). 117.

**अनुशयावह** (anuśayāvaha) *adj.* causing remorse or regret अधिकारपरित्यागाद्दोषाननुशयावहान्। वदद्भिर्वार्यमाणोऽपि प्राज्ञैर्हेलधरादिभिः। ... पुत्राय ... राज्यं दातुं समुद्यतः RājTa. (Ka.) 7. 230.

**अनुशयिकथा** (anuśayi-kathā) *f.* name of a section in Puruṣaparīkṣā (*lit.* story dealing with the one who is remorseful) इति पुरुषपरीक्षायामनुशयिकथा PuruṣPa. 173. 6.

**अनुशयिजीव** (anuśayi-jīva) *m.* individual soul having residual actions अनुशयिजीवादन्येन जीवेनाधिष्ठिते व्रीह्यादौ ते संसर्गमात्रं प्राप्नुवन्ति VedāntKau. 270. 7 (*on* iii. 1. 24)

**अनुशयित** (anu-śayita) *adj.* **A** attached with or adhered to, clinging to क्लेशाः अनुशयिता उपसेविता इत्यर्थः Sphuṭā. i. 25. 12 (*on* 1. 8); **B** who is made to be attached with or adhered to (क्लेशाः) अनुशयिनः कृतास्तैरनुशयिताः Sphuṭā. i. 25. 14 (*on* 1. 8)

**अनुशयितत्व** (anuśayita-tva) *n.* **A** the state of being attached with or adhered to क्लेशा रणा उच्यन्ते। तदनुशयितत्वादिति। तैरनुशयिता उपसेविता इत्यर्थः Sphuṭā. i. 25. 12 (*on* 1. 8); **B** the state of being one who is made to be attached with or adhered to अथवानुशयिनः कृतास्तैरनुशयिताः। तद्भावस्तदनुशयितत्वम् Sphuṭā. i. 25. 14 (*on* 1.8)

**अनुशयितवत्** (anuśayita-va(n)t) *adj.* which has adhered closely to or attached to (evil etc.) येष्वास्रवा अनुशेरतेऽनुशयितवन्तो अनुशयिष्यन्ते वा ते सास्रवाः Sphuṭā. i. 16. 8 (*on* 1. 5)

**अनुशयितव्य** (anu-śayitavya) *adj.* to be regretted, MW.

**अनुशयिता** (anuśayi-tā) *f.* the state of having permanent association तेषामनातुराः पूर्वे वातलाद्याः सदातुराः दोषानुशयिता ह्येषां देहप्रकृतिरुच्यते CaraS. i. 7. 40.

**अनुशयितुम्** (anu-śayitum) *inf.* to be attached, to adhere closely to यद्धि वस्त्वात्मदृष्टितृष्णाभ्यां स्वीकृतं भवति तत्रान्येऽप्यनुशया अनुशयितुमुत्सहन्ते Sphuṭā. i. 15. 5 (*on* 1. 4)

**अनुशयिन्** (anu-śayin) *adj.* [*f.* -ī] **1Ai** resting upon, based on **ii** entering forth **Bi** attached with or adhered to **ii** devotedly attached to, faithful **iii** permanently associated with **C** having residue of actions, having residual actions **2A** having rescission or retraction **B** having hatred for, i.e. renunciation (of worldly matters) **C** remorseful, regretful **3** the word *anuśayin* **1Ai** resting upon, based on सुखानुशयी रागः। दुःखानुशयी द्वेषः YogSū. 2. 7-8; **1Aii** entering forth यं संपद्य जहात्यजामनुशयी सुप्तः कुलायं यथा BhāgP. x. 87. 50; **1Bi** attached with or adhered to अनुशयिनः कृतास्तैरनुशयिताः Sphuṭā. i. 25. 13 (*on* 1. 8); **1Bii** devotedly attached to, faithful धर्मं कुरुते यः स धार्मिकस्त्रिप्रकारकः। सात्त्विकस्तामसश्चैव तथैवानुशयी मतः PuruṣPa. 159. 19; **1Biii** permanently associated with, cf. **अनुशयिता**; **1C** having residue of actions, having residual actions यो यो हि अन्नमत्ति अनुशयिभिः संश्लिष्टं रेतःसिक् ChāndoUBh. 304. 7 (*on* v. 10. 6); स्थावरजात्यापन्नाः स्थावरसुखदुःखभाजोऽनुशयिनो भवन्ति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 554. 13 (*on* iii. 1. 24); BrahmSūBh. (Bhā.) 158. 24 (*on* iii. 1. 24); बुद्धिः अन्तःकरणं यस्य ... न लिप्यते न अनुशयिनी भवति ... सः सुमतिः GītāBh. (Śaṅ.) 504. 1 (*on* 18. 17); तं चानुशयमात्मस्थमसावनुशयी पुमान्। ज्ञानवैराग्यवीर्येण स्वरूपस्थोऽजहात्प्रभुः BhāgP. iv. 23. 18; xii. 7. 18; शृणु देवि प्रवक्ष्यामि दाक्षायणि महेश्वरि।

परं तत्त्वं तदेवानुशयी मुक्तो भवेद्यतः ŚivaP. ii (2). 23. 12 (97A. 6); अन्नानुगतोऽनुशयी यस्तरुणः पुरुषोऽन्नं भक्षयति स तद्भूय एव भवति PrakaVi. 741. 21; अनुशयिनोऽप्याकाशसमा भवन्ति VedāntKa. 355. 9 (*on* iii. 1. 23); अनुशयिनामवरोहताम् ... आकाशादिभावः प्रतिपाद्यते VedāntKau. 268. 13 (*on* iii. 1.22); 'जाता' अनुशयिनः तत्पक्षकपुरुषसंबन्धाः 'पितृस्था' उच्यन्ते VyavaNi. 413. 2; अनुशयिनां खश्वसनमुखात्मा परिणतिरग्रेतनभवतिभ्यः NayaMañ. III. i. 4. 7; अभिमानिदेवताः प्रति भोगाश्रयाणामनुशयिनः प्रत्यपि भोगाश्रयत्वमनुपपन्नम् ŚivārkaMaDī. ii. 214. 15 (*on* iii. 1. 22); चन्द्रादवरोहन्ननुशयी यथेतमवरोहत्यनेवं च GoviBh. 187. 2 (*on* iii. 1. 9); **2A** having rescission or retraction सर्वस्वं पुत्रदारम् आत्मानं प्रदायानुशयिनः प्रयच्छेत् ArthŚā. ii. 94. 3 (*on* 3. 16); क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्यस्येहानुशयी भवेत्। सोऽन्तर्दशाहात्तत्साम्यं दद्याच्चैवाददीत वा MatsyaP. 227. 12; **2B** having hatred for, i.e. renunciation (of worldly matters) न किंचिदप्यनुशयिनः SāṁkhyaPraSū. 5. 125 (Bh. अनुशयोऽत्र वैराग्यम्); **2C** remorseful, regretful चञ्चलो मत्सरी तुच्छहृदयो निर्विवेककः। स्त्रीजनोऽनुशयी पश्चादसद्ग्राह्यविमर्शकः SamarāSaṁ. 3. 296; यः कालः कर्मणो यस्य तत्र चेत्तन्न सिध्यति। न सिध्यति कदाप्येतत्कर्ता चानुशयी भवेत् PuruṣPa. 151. 13; कृत्वा दुष्टानि कर्माणि निन्दित्वा च परमेश्वरम्। यः पश्चात्तप्यते लोकेऽनुशयी स निगद्यते PuruṣPa. 164. 19; **3** the word *anuśayin* अनुशयिपदार्थमाह TattvVai. 65. 15 (*on* 2. 7-8); किमत्रानुशयिशब्दे ताच्छील्यार्थे णिनिरिनिर्वा मत्वर्थीयोऽभिमतः SarvaDaSaṁ. 15. 316; तस्मादनुशयिशब्दो दुरुपपादः SarvaDaSaṁ. 15. 324 [having the consequence of an act, connected as with a consequence, (also) indifferent to everything, MW.]

**अनुशयिनिकर** (anuśayi-nikara) *m.* group of (souls) having residual actions व्रीहियवादिरूपजनिमनुशयिनिकरः श्रुत्युदितां न विप्रजनिमिव कथमयताम् NayaMañ. III. i. 6. 11.

**अनुशयिशरीरत्व** (anuśayiśarīra-tva) *n.* the state of being the body (of the souls) having residual actions व्रीह्यादिप्राप्तौ चिरं कालं तिष्ठति चेत्तर्हि व्रीह्यादेरनुशयिशरीरत्वमस्ति किम् VedāntKau. 270. 1 (*on* iii. 1. 24)

**अनुशयिसादृश्यरूपत्व** (anuśayisādṛśyarūpa-tva) *n.* the state of being the form having similarity (to the soul) with residual actions अनुशयिनामाकाशादिप्रवर्षणान्तसादृश्यं चिरभावि अनुशयिसादृश्यरूपत्वात् व्रीह्यादिसादृश्यवदित्यनुमानस्य ... बाधार्थमधिकरणान्तरारम्भोपपत्तेः VedāntKa. 355. 22 (*on* iii. 1. 23)

**अनुशयी** (anuśayī) *f.* minor disease of foot, a boil or abscess on the upper part, a boil on the head समासेन चतुश्चत्वारिंशत् क्षुद्ररोगा भवन्ति। तद्यथा ... अनुशयी SuśruS. ii. 13. 3; i. 25. 7; गम्भीरामल्पसंरम्भां सवर्णामुपरिस्थिताम्। कफादन्तःप्रपाकां तां विद्यादनुशयीं भिषक् SuśruS. ii. 13. 24; RugVi. 55. 20; ŚārṅgaS. i. 7. 94; उपाचरेदनुशयीं श्लेष्मविद्रधिवत् SuśruS. iv. 20. 11; विधिवदनुशयीं तामाशु शस्त्रेण भित्वा ... रोपयेत् KalyāKā. 14. 47; गम्भीरामल्पशोथां च सवर्णामुपरि स्थिताम्। पाकस्थानुशयीं तां तु विद्यादन्तःप्रपाकिनीम्। हरेदनुशयीं वैद्यः क्रियया श्लेष्मविद्रधेः BhāvPra. (Bhā.) 8 (6). 116-117.

**अनुशयोत्तरम्** (anuśayottaram) *adv.* after (expressing ) remorse असावनुशयाक्षेपो यस्मादनुशयोत्तरम्। अर्थार्जनादेर्व्यावृत्तिर्दर्शितेह गतायुषा Kāvyāda. 2. 162.

**अनुशयोपलक्षण** (anuśayopalakṣaṇa) *n.* adventitious characteristic or implication of residual actions रमणीयचरणाः कपूयचरणा इत्यनेनानुयशयोपलक्षणात् सिद्धं सानुशयानामेवावरोहणम् Bhām. 535. 17 (*on* iii. 1. 9); *adj.* what characterises or implies residual actions, cf. **अनुशयोपलक्षणत्व.**

**अनुशयोपलक्षणत्व** (anuśayopalakṣaṇa-tva) *n.* the state of being what characterises or implies residual actions शीलमाचारोऽनुशयाद् भिन्नस्तथाप्यस्यानुशयाङ्गतयानुशयोपलक्षणत्वं कार्ष्णाजिनिराचार्यो मेने Bhām. 535. 16 (*on* iii. 1.9)

**अनुशयोपलक्षणार्था** (anuśayopalakṣaṇārthā) *adj.* (*f.*) meant for being what characterises or implies residual actions अनुशयोपलक्षणार्था एव एषा चरणश्रुतिरिति कार्ष्णाजिनिराचार्यो मन्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 544. 15 (*on* iii. 1. 9); VedāntSā. (Rā.) 244. 5 (*on* iii. 1. 9); BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 205. 1 (*on* iii. 1. 9); GoviBh. 187. 7 (*on* iii. 1. 10)

**अनुशय्य** (anuśay-ya) *ger.* **1** having slept continuously अहम् ... अनुरूपाभिः कथाभिस्तमनुशय्य नीतरात्रिः ... नगरायोदचलम् DaśKuC. 46. 4; **2A** having retracted, or rescinded वाचा निरूपिते स्थापिते वान्तरेऽनुशय्य दशाहप्रतीक्षणम् ManuBh. ii 179. 5 (*on* 8. 228); **2B** having regretted दारुण्यमात्मन्यनुशय्य तीव्रं स्वतापतप्तां दयया धरित्रीम्। निर्वृत्य निर्वापयितुं हिमांशुव्याजेन शीतोऽभ्युदयादिवार्कः RāghPāṇ. (Dha.) 17. 45.

**अनुशर** (anu-śara) *m.* a *rakṣas*, PW.

**अनुशरणम्** (anuśaraṇam) *adv.* following the killing (of oneself) राजपुत्री ...। तस्यानुशरणं वह्निप्रवेशे निश्चयं व्यधात् BṛKathāMañ. 18. 167.

**अनुशरदम्** (anuśaradam) *adv.* in every autumn, i.e. year अनुशरदं विजयार्थी पार्थिवं त्वरयसे गमनाय ŚivLī. 8. 9.

**अनुशर्करम्** (anuśarkaram) *adv.* along with sand or small pebbles यावा-नग्निः सारत्निप्रादेशस्तावतीं भूमिं परिमण्डलां कृत्वानुशर्करमन्तःशर्करमिष्टकाः परिचिनोति BaudhŚS. ii. 307. 15.

**अनुशल्यसमाबृंहणता** (anuśalyasamābṛṁhaṇa-tā) *f.* the state of the continuous (constant ) plucking out of thorns, i.e. evils एष हि कुलपुत्राः सत्पुरुषः ... अनुशल्यसमाबृंहणतायै ... प्रतिपन्नः GaṇḍVyū. 395. 1 [DBHS.]

**अनुशसे** (anu-śáse) *inf.* in order to speak after, i.e. in order to praise ते तें देव नेतर्ये चेमाँ अंनुशसें। ते राया ते ह्या३'पृचे सचेमहि सचथ्यैः ṚV. v. 50. 2.

**अनुशस्त** (anu-śasta) *adj.* [*f.*-ā] recited after कथमस्य पावमान्योऽनुशस्ता भवन्ति AitBr. 10. 5 (269); 11. 4 (298); 12. 6 (329); एवं हि सामगा स्तुवते यथा स्तुतमनुशस्तं भवति GopBr. ii. 5. 3 (229. 6)

**अनुशस्त्र** (anu-śastra) *n.* any subsidiary weapon or instrument, i.e. minor surgical instrument अनुशस्त्राणि तु त्वक्सारस्फटिक° ... °करीरबालाङ्गुलय इति SuśruS. i. 8. 15; शस्त्रानुशस्त्रेभ्यः क्षारः प्रधानतमः SuśruS. i. 11. 3; जलौकसोऽनुशस्त्राणाम् (अग्र्याः) CaraS. i. 25. 39 (1922Ed); AṣṭāSaṁ. i. 83. 5 (1. 13); i. 172. 9 (1. 34); आगन्तुः (व्रणः)शस्त्रानुशस्त्रोपलल्कुट° ... °निमित्तः AṣṭāSaṁ. ii. 287. 18 ( 6. 29); क्षारः ... प्रयोगवशतः शस्त्रानुशस्त्रेष्वपि ... योज्यात्सदा KalyāKa. 21. 15 [anything used in place of a regular surgical instrument (as a finger-nail) MW.]

**अनुशस्त्रप्रणिधान** (anuśastra-praṇidhāna) *n.* use or employment of minor surgical instrument तिसृषु च रोहिणीषु एतेष्वेवानुशस्त्रप्रणिधानमुक्तम् SuśruS. i. 11. 7.

**अनुशस्त्रभेद** (anuśastra-bheda) *m.* variety of minor surgical instrument तत्रादावनुशस्त्रभेदमखिलं वक्ष्यामि संक्षेपतः KalyāKā. 21. 33.

**अनुशस्त्रशास्त्र** (anuśastra-śāstra) *n.* science of minor surgical instrument इत्येवं ह्यनुशस्त्रशास्त्रमधिकं सम्यग्विनिर्देशतः शस्त्राणामपि शास्त्रसंग्रहम् ... वक्ष्यामि KalyāKā. 21. 52.

**अनुशस्य** (anu-śasya) *adj.* to be recited after तस्मादाहुर्नोदिते सूर्य आश्विनमनुशस्यमिति JaimiBr. 1. 212.

**अनुशाकटायनम्** (anuśākaṭāyanam) *adv.* after, i.e. as inferior to Śākaṭāyana हीने द्योत्येऽयमनुः कर्मप्रवचनीयसंज्ञो भवति। अनुशाकटायनं वैयाकरणाः KāśiVṛ. *on* i. 4. 86.

**अनुशाखा** (anu-śākhā) *f.* secondary or minor branch, sub-branch (वेदतरोः) इत्येताः प्रतिशाखाभ्यो ह्यनुशाखाः ViṣṇuP. iii. 4. 25.

**अनुशाय** (anu-śāya) [w.r. for अनुशय] PW.

**अनुशायितुम्** (anu-śāyitum) *inf.* to be attached or to adhere closely to तेषु सुखादिष्वनुशायितुं शीलमेषामालम्बनतः संप्रयोगतो वा। त इमे तदनुशायिनो रागादयः Sphuṭā. ii. 4. 1 (*on* 2. 1)

**अनुशायिन्** (anu-śāyin) *adj.* [*f.*-inī] **1A** extending along, i.e. pervading शीरं पादकशोचिषम्। पावकदीप्तिम्। अनुशायिनमिति वा Nir. 4. 14 (80. 3); **1B** accompanying (by remaining) नित्यानुशायिनं रोगं दीर्घकालमवस्थितम्। विद्याद् द्विदोषजम् CaraS. i. 10. 18; **1C** having residual actions यश्चानुशायिनां सर्गः ... तत्त्वतोऽर्हस्युदाहर्तुम् BhāgP. ii. 8. 22; नारीजातिर्मोहिनी च ... शृङ्खला ह्यनुशायिनाम् (भवति) ŚivaP. ii (5). 28. 17 (254A. 1); **2A** sleeping after भुञ्जानमनुभुञ्जाना शयानमनुशायिनी। सा कामुका BhāvPra. (Śā.) 291. 9 (10); **2B** lying on पितृकाननमेदिन्यां महाशय्यानुशायिभिः। सुचिरं स्थीयतां नित्यं महानिद्रावलम्बिभिः Hāsyārṇa. 2. 32.

**अनुशार** (anu-śāra) *n.* [Vār. 2 *on* P. iii. 3. 21; listed in the *parimukhādigaṇa* ] [Loc.] near the colourful one or along the wind गङ्गासीरे ... अनुतो लक्ष्याः। ... अनुसीरादीनां (v. 1 अनुशारादीनां) तु सामीप्यवृत्तित्वात् स्वलक्षणेनैवाव्ययीभावः GaṇRa. 5. 342 (380)

**अनुशारिवा** (anuśārivā) *f.* name of a plant, Vale ṅanawallichii, cf. **अनुसारिवा** [PW]

**अनुशाल** (anu-śāla) *m.* antechamber, adjoining enclosure वास्तुच्छिद्रानुशालेषु श्रेणीप्रपणिनिकाया आवसेयुः ArthŚā. (Kangle's Ed. ) i. 39. 3 (2. 4)

**अनुशालक** (anuśāla-ka) *n.* antechamber, hall behind main hall (अन्तरालकम्) तस्य मध्ये विशेषेण त्रिभागं चानुशालकम् MānaSā. 33. 234.

**अनुशाला** (anu-śālā) *f.* antechamber, hall behind main hall (अष्टतलविमाने) वि(द्वि)भागेनानुशाला MānaSā. 268. 5; दशतले कुर्यात्। ... हारानुशाला(लाम्) MānaSā. 28. 7; 29. 24; 30. 17; मध्यके त्वनुशालाश्च निर्गमं च MānaSā. 33. 257.

**अनुशाल्व** (anuśālva) *m.* name of a *Daitya,* PW.

**अनुशास्** (anu-śās-) II. P. (rarely Ā. also I. U. in the epics) [P. vi. 4. 34-35; viii. 3. 60; JaineVyā. 320. 31 (*on* iv. 4. 34); 398. 5 (*on* v. 3. 81); CāndraVṛ. *on* v. 3. 57; KāśiVṛ. *on* vi. 4. 34-35; *on* viii. 3. 60] **1Ai** to instruct, to teach (pass.) to be instructed, to be taught *(caus.* used in primitive sense) **ii** to explain, to expound (pass.) to be explained, to be expounded **B** to advise, to direct (pass.) to be advised, to be directed **2Ai** to rule over or after, to govern **ii** to rule, i.e. to take care of (*caus.* used in primitive sense) **Bi** to order, to command **ii** to control (*caus.* used in primitive sense) **3** to observe or to practise accordingly, to obey (pass.) to be observed or to be practised accordingly **4Ai** to punish, to chastise **ii** to discipline **B** to rebuke, to blame or to reprimand **5A** to ask, to address, to tell **B** to enjoin, to prescribe (pass.) to be enjoined, to be prescribed **C** to impel, to induce **D** to rule or to lay down (for grammatical operation or derivation), to signify (pass.) to be ruled or laid down (for derivation), to be signified **6A** to declare **B** to record **1Ai** to instruct, to teach सम् ... नयु यो अञ्जसानुशासति ṚV. vi. 54. 1; अनु मा शास्त ŚatBr. I. v. 1. 26; पुत्रमनुशिष्टं लोक्यमाहुस्तस्मादेनमनुशासति ŚatBr. XIV. iv. 3. 26; अथ ह दत्वं सौतेमनसमाचार्योऽनुशशास JaimiBr. 2. 276; भगवोऽनु नः शाधि JaimiBr. 2. 419; 2. 45; 2. 55; 2. 56; JaimiUBr. i. 15. 2; अनु चैनं शासिष्यामि JaimiUBr. iii. 29. 6; वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति TaiĀ. vii. 11. 1 (732. 7); TaiU. 1. 11; न विजानीमो यथैतदनुशिष्यात् KenU. 1. 3 (Śaṅ. उपदिशेच्छिष्याय); KenUVāBh. 72. 20 (*on* 1. 3); अनु म एतां देवतां शाधि ChāndoU. v. 2. 2; को नु त्वानुशशास ChāndoU. iv. 9. 2; iv. 11. 1; Bhām. 178. 2 (*on* i. 2. 15); 268. 17 (*on* i. 3. 34); VedāntKa. 513. 16 (*on* i. 3. 34); अनु त्वाशिषत् पिता ChāndoU. v. 3. 1; अनु त्वाशिषम् ChāndoU. v. 3. 4; एष ब्रह्मलोकः सम्राट्। इति हैनमनुशशास याज्ञवल्क्यः BṛĀraU. iv. 3. 32; सावित्री भो इति शिष्यमनुशास्ति VaikhāGS. 2. 6; BṛDe. 7. 37; आरणेयमुपाख्यानं यत्र धर्मोऽन्वशात्सुतम् MahāBhā. i. 2. 127; हंसः ...। धर्मवागन्यथावृत्तः पक्षिणः सोऽनुशास्ति MahāBhā. ii. 38. 30; अन्वशासत्स धर्मज्ञः पुत्रवद्भरतर्षभान् MahāBhā. iii. 155. 23; मामेव हि पुरा वीर त्वमेव बहुशोऽन्वशाः। अनुशिष्याद्धि को नु त्वामपि साक्षाद् बृहस्पतिः Rāmā. iii. 62. 17; मान्यो गुरुरिवाचार्यः किं मां त्वमनुशाससि Rāmā. vi. 51. 22; पुत्रमनुशास्ति धर्मम् MahāBh. i. 334. 13 (*on* i. 4. 51); धन्वन्तरिः ... ऋषिं सुश्रुतमन्वशात् SuśruS. iv. 2. 3; न च छिद्यति सा अनुशास्ति अद्यापि धर्मचरी सुरपुत्रा LaliVi. 23. 36; मैत्र्यादिके चैव मनःसमाधौ यथाबलं सोऽनुशशास शिष्यान् JātaMā. 2. 25 (1. 12); युक्तयन्त्रां रञ्जयेत्। न त्वकाले व्रतखण्डनम् अनुशिष्याद्य KāmSū. 205. 7 (3. 2); JayaMa. 205. 20 (*on* 3. 2); KāmSū. 243. 18 (4. 2); KandaCū. iii. 2. 41; कूटसाक्षी मृषावादी यश्चासदनुशास्ति वै। ते मोहमृत्यवः सर्वे MārkP. 10. 58; ŚārṅgaPa. 707; माणवकं धर्ममनुशास्ति JaineVyā. 40. 3 (*on* i. 2. 121); CāndraVṛ. *on* ii. 1. 43; KāśiVṛ. *on* i. 4. 51; अनुशास्ति। गुरुवच्चानुशास्ति नः Kāvyālaṅ. (Bh.) 2. 33; (बालाय) अनुशिष्यात्सदा चैनं धर्माय विनयाय च AṣṭāSaṁ. ii. 175. 11 (6. 1); अप्राप्तगुणप्राप्तिमुपादायानुशासिष्यामि। सर्वथा तत्त्वतो नैव AbhisaAlaṅĀ. 38. 13; यद्गर्भरूपमिव मामनुशास्ति सर्वमद्यापि तन्मयि गुरुर्गुरुपक्षपातः AnargharaRā. 1. 15; अस्मै ब्रह्मचारिणे ... सर्वेऽनुशास्मः अनुप्रब्रवाम ब्रह्मविद्याम् ChāndoUBh. 235. 9 (*on* iv. 10. 4); BṛĀraUBh. 698. 10 (*on* v. 2. 3); असौ ... शिष्यानन्वशिषत् BṛKathāŚloSaṁ. 26. 25; मुखाब्जं यस्य शास्तृत्वमनुशास्ति सुमेधसः MahāP. 21. 265; तानुच्चैः अन्वशादनुशासिता MahāP. 34. 113; पितरश्चात एवैनमनुशासति सत्सुतम् BṛĀraUBhVā. i. 5. 301; ii. 1. 92; iv. 3. 947; तत्त्वदर्शिभिरेवोपदिष्टं ज्ञानं पुमर्थसाधनमिति ... ईश्वरः अनुशशास IṣṭaSi. 75. 6; अनुशशास मुनिप्रवरः सुधीः SaṁkṣeŚā. 3. 243 (ii. 291. 8); धन्वन्तरिः ...। आयुश्च वेदमनुशास्त्यवतीर्य लोके BhāgP. ii. 7. 21; भो ब्रह्मन्ननुशाधि माम् SkandP. iii (1). 26. 94; पार्श्वगतमनुशास्ति सुहृज्जनम् YogVā. i. 10. 30; केवलिनां क्रियापि क्रियाफलं न साधयतीत्यनुशास्ति TattvPradī. (A.) 57. 1 (*on* 1. 44); प्रभो ... अनुशाधि माम् AdhyāRā. vii. 5. 5; त्वदुपास्यां परां देवतां मां अनुशाधीत्यर्थः BrahmSūBh. (Rā.) 325. 3 (*on* i. 3. 33); ŚivārkaMaDī. i. 474. 18 (*on* i. 3. 33); दुःखापहारि सुखकरमनुसा(शा)स्मि त[वा]नुम[त]मेव EI. xxi. 55. 28; महर्षयोऽस्माननुशिष्ट कृत्यम् DvyāśraKā. 2. 23; बलभद्रबलानुजौ ...। विद्यः सोऽन्वशिषत् प्रीतमना ज्वलनजटी TriṣaŚaPuC. iv. 1. 579; पार्वती त्वनुशास्ति स्म लास्यं बाणात्मजामुषाम् AbhinDa. 5 (2); आसन्नामवसितिमात्मकृन्मखानां मन्वानं मुनिरयमन्वशान्नरेन्द्रम् Surath. 12. 11; गोपालानन्वशात्केलींस्तत्राजय्य जिगाय तान् MugdhaBo. 5. 5 (47. 1); इदं सर्वं गवादि गृहीत्वा अनुशाधि मां भगवन् VedāntKau. 107. 19 (*on* i. 3. 34); असुरान्सर्वाननुशशास JīvanVi. 57. 7; अनुशशासैतदमृतमित्यन्तेनानन्दरूपः AṇuBh. 98. 25 (*on* i. 3. 42); पार्थिवानन्वशाद्भक्तिम् PrakriKau. i. 391. 1; द्वयाख्यस्य महाभागा भगवाननुशास्ति माम् BṛBrahmaS. i. 1. 30; भवन्तमस्मिन्ननुशास्तु कोऽपरः ŚivLī. 5. 64; अन्वशासमहं सम्यक् तमेत्य विषयम् ParamāKā. 66. 86; गुरुः ... शिष्यम् ... दशमखण्डोक्तानाचाराननुशिष्यात् NityoNi. 10. 12; सोऽनुशास्ति बटुम् BālamBha. i. 103. 14 (*on* 1. 24-25); (pass.) to be instructed, to be taught सर्वाणि रूपाण्यनुशास्यन्ते JaimiBr. 1. 199; प्रतिबुद्धास्तु कर्मविधिभिर्नानुशिष्यन्ते यथा श्येनादिविधिभिरपजितक्रोधारातयः BrahmSi. 43. 25; अनुशिष्यते च साङ्ख्यप्रवचने ईश्वरप्रणिधानम् NyāyKuA. ii (2). 112. 8; अनुशिष्यते अनेनेति अनुशासनं शास्त्रम् ChandaśCū. i. 1. 18; उमाकान्तम् ...। जानन्ति मे मूढास्तत्सम्यगनुशिष्यताम् NīlaVi. 58. 15; यथाशिष्टमध्यापकैः शिष्येभ्यः यदनुशिष्यते ... तदनतिक्रम्य ... व्यवहारः स्यात् MayūMāli. 531. 13 (*on* vii. 2. 1); (*caus.* used in primitive sense) स्नातस्य देवस्य तदैनसो नरास्तं प्रोचुरस्माननुशासयस्व VāmaP. 76. 24; **1Aii** to explain, to expound अनुशिष्यात् प्रतिपादयेत् अन्योऽपि शिष्यानितोऽन्येन विधिनेत्यभिप्रायः KenUBh. 73. 5 (*on* 1. 3); अनुशास्ति ग्रन्थग्रहणात् अनु पश्चात् शास्ति तदर्थं ग्राहयतीत्यर्थः TaiUBh. 215. 19 (*on* 1. 11); अलंकारान् कवीश्वराः ... अनुशासति SaraKaṇṭhā. 140. 20; (pass.) to be explained, to be expounded अनुशासनमिति हि शास्त्रमाह अनुशिष्यते अनेनेति व्युत्पत्त्या TattvVai. 1. 21 (*on* 1. 1); अनुशिष्यते व्याख्यायते लक्षणभेदोपायफलैर्येन तदनुशासनम् RājMār. 2. 10; तासामिदानीं काव्यत्वं यथावदनुशिष्यते Kāvyānu. (He.) 2. 15; अनुशिष्यते व्याख्यायते ... योगो येन तदनुशासनमिति व्युत्पत्तेः SarvaDaSaṁ. 15. 55; वर्गद्वयेऽप्यधिकारिविशेषमात्रेणैव हि भेदोऽनुशिष्यते PāñcRāRa. 45. 16; **1B** to advise, to direct त्रयस्त्रिंशद्देवता इत्यभिसंधाय तमनुशास्ति AVPari. 13 (3). 2; प्रतीपः शंतनुम् ... यौवनस्थं ततोऽन्वशात् MahāBhā. i. 92. 20; अनुशाधि दुरात्मानं पुत्रं दुर्योधनं मम MahāBhā. iii. 11. 3; न चानुशिष्येद्राजानमपृच्छन्तं कदाचन MahāBhā. iv. 4. 12; राजन्यभोजाननुशास्ति कृष्णः MahāBhā. v. 28. 9; v. App I. 13 (30); अयमस्म्यनुशाधि माम् MahāBhā. vii. 148. 38; xii. 216. 9; यथा पुत्रवियुक्तोऽयं न किंचिद्दुःखमाप्नुयात्। इति ... अन्वशाद् भ्रातॄन् ... युधिष्ठिरः MahāBhā. xv. 1. 23; किमार्यं नानुशासथ Rāmā. ii. 103. 19; प्रवेशयंश्चैनमनुशिष्यात् CaraS. i. 14. 46; i. 15. 12; i. 15. 16; यदि तावदेव क्रियते। अनुशास्तु गुरुः Śāk. 5. 30 (2); कुरु तात तपांसि ... इत्यलमन्वशान्मुनिर्माम् Kirātā. 13. 13; अनुशास्तु कर्तव्येषु भगवान् AvantiKa. 207. 1; नानुशिष्यादपृच्छन्तं महदेतद्धि साहसम् AṣṭāSaṁ. i. 54. 17 (1. 8); SūktiRa. 82. 20; अनुशिष्यात्सौम्य प्रविश कल्याणायारोग्याय च AṣṭāSaṁ. i. 134. 17 (1. 26); छर्दितवन्तम् ... स्नेहोक्तेनाहारविधिनानुशिष्यात् AṣṭāSaṁ. i. 140. 21 (1. 27); सर्वार्पणमन्वशात्सुमन्त्रः RāmC. 8. 80; 22. 3; 27. 64; अस्माननुशास्ति स्म सार्थवाहः BṛKathāŚloSaṁ. 18. 431; आप्तोऽपि कंचिदनुशास्ति NyāyMañ. i. 145. 15; तेनायमनुशास्ति NalaCam. 4. 19 (7); तदेवं ब्रूहि भद्रं ते स्वयमस्म्यनुशाधि माम् VāmaP. 86. 43; स मन्त्री शत्रुर्यो नृपेच्छयाकार्यमपि कार्यरूपतया अनुशास्ति NītiVā. 10. 52; तत्रैनाम् (सपत्नीम्) आदरतोऽनुशिष्यात्पुनर्मा कार्षीरिति JayaMa. 243. 22 (*on* 4. 2); ChāgU. 4. 6; नो यदा बभणिथा बभणुः के सोऽन्वशादिति विबोध्य सवादान् DvyāśraKā. 8. 39; ऋषभोऽप्यन्वशादेवमनुजं निर्ममो भव PariPar. 1. 281; 1. 374; 11. 91; तौ महीपतिरन्वशात्। वत्सौ किमिदमारब्धम् PāṇḍaC. 4. 452; मुक्तास्त्रान्वशाद् रत्नावलीति ताम् PārśvC. 4. 83; मम यत्करणीयमस्ति ते त्वमिमं मामनुशाध्यसंशयम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 13. 2; 5. 68; वाचोयुक्तिशतैः सोऽपि विशामीशमथान्वशात् PālaGoKa. 56; मा बलात्कुरु नारीरित्यन्वशान्मां पितामहः AdbhuDa. 6. 26; (pass.) to be advised, to be directed न ह्यनिष्टोऽनुशिष्यते (v. l. अनुशास्यते) Rāmā. iii. 9. 20; यथा ... कश्चित् ... नगरं, वा प्रतिष्ठासमानः अनुशिष्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 826. 8 (*on* iv. 3. 4); **2Ai** to rule over or after, to govern (kingdom etc.) सः ...। सागरपर्यन्तामन्वशाद्वै (v. l. अन्वशासत्) वसुंधराम् MahāBhā. i. 94. 10; विचित्रवीर्यः ...। अन्वशासन्महाराज पितृपैतामहं पदम् MahāBhā. i. 95. 13; कच्चिन्नोग्रेण दण्डेन ...। राष्ट्रं तवानुशासन्ति मन्त्रिणो भरतर्षभ MahāBhā. ii. 5. 34; iii. 104. 7; iii. 159. 3; यस्ते शरीरे हृदयं दुनोति कामः कुरूनसपत्नोऽनुशिष्याम् MahāBhā. v. 30. 46; हतामित्रामिमामुर्वीमनुशाधि महाभुज MahāBhā. viii. 1203* (1); सर्वस्यासीत्पितृसमो रामो राज्यं यदान्वशात् MahāBhā. xii. 29. 47; xii. 83. 67; राज्यं चाप्यनुशासते MahāBhā. xii. 105. 23; राजा दशरथोऽनघः। ... अन्वशासद् वसुंधराम् Rāmā. i. 7. 15; भरतो महीमिमामनुशास्तु Rāmā. ii. 31. 34; ii. 98. 61; त्रिदिवमाक्रामदन्वशासद्य देवराट् Rāmā. vii. 30. 50; यः कुण्डिनस्थोऽन्वशान्नृपः HariVaṁ. 87. 12; (नृपः)

एकातपत्रां पृथिवीमन्वशासत् BrahmāṇḍP.ii.49.36; (ऋषभः) स्वविदितं सकलधर्मं ब्राह्मम् ... सामादिभिरुपायैर्जनतामनुशशास BhāgP. v. 4. 16; अन्वशात्तमनु राजकेसरी EI. xviii. 39. 199; xviii. 47. 401; वनं पितरि याते च सोऽनुशास्ति स्म मेदिनीम् KathāSaSāg. xii. 4. 180; भवः परमन्वशाद्भवभयात् Rāvaṇā. 25. 7; नृपतिः काश्यपीम् ... अन्वशात् RājTa. (Ka.) 1. 191; 1. 286; पृथ्वीपुरे नृपशिरोमणिः ... सोऽन्वशिषच्चिरम् TriṣaŚaPuC. iv. 2. 130; सः ...। तदन्वशात्सप्त सरित्पतीनपि PṛthvīVi. 2. 65; महीमनुशासताम् EI. xii. 5. 9; पातालके तुः ... राज्यमन्वशात् MohaRāPa. 3. 58 (32); सौख्यं चानुभवन्स्फीतं स (गोविन्दराजः) प्रजाश्चिरमन्वशात् HammīMaKā. 4.31; नृपः ... स्वयं साम्राज्यमन्वशात् KumāDeC. (So.) 15. 16; सः ... अन्वशिषद् वसुधाम् YudhiVi. 8. 103; अविरतमनुशास्ति देवतात्मा सकलमिदं कुलशैलचक्रवालम् PārvPa.1.12; तेजःपालोऽनुशास्ति प्रवरतर-मतिर्वीरराजस्य राज्यम् PurāPraSaṁ. 57. 28; स्वयं तु निश्चिन्तो राज्यमनुशास्ति KathāK. 4. 1; अस्ति वाली (किष्किन्धाम्) यामनुशास्ति JānaPa. 7. 15 (38); **2Aii** to rule, i.e. to take care of (subjects etc.) अनुशिष्यात्प्रजा राजा धर्मार्थी तद्धिते रतः MahāBhā. xii. 89. 2; राजापि ...। अन्वशासच्च मुदितः ... प्रमुदिताः प्रजाः HariVaṁ. 118. 10; अब्रह्मज्यो जनान्मित्रह्वकीर्तिपटहोऽन्वशात् DvyāśraKā. 11. 117; (*caus.* used in primitive sense) त्वत्तोऽस्तीदं जगत्सर्वं तस्मात्त्वमनुशासय SkandP. v (1). 41. 13; **2Bi** to order, to command ततोऽन्व-शासत् ... सदश्वान् पुत्रो विराटस्य MahāBhā. iv. 61. 16; iv. 170* (1); जलावसिक्तो विरजाः पन्थास्तस्येति चान्वशात् MahāBhā. v. 84. 18; vii. 4. 9; करिष्यामि यथा मामनुशाससि MahāBhā. vii. 56. 41; viii. 64. 32; ix. 2. 14; आनयेहाशु राघवम्। इति राजा दशरथः सूतं तत्रान्वशात्पुनः Rāmā. ii. 13. 21; ii. 44. 23; (वसिष्ठः) सर्ववेदज्ञो दूताननुशशास Rāmā. ii. 75. 10; जनमेजयः ...। अमर्षादन्वशासच्च ...स्त्रियः HariVaṁ. 118. 20; को नु खलु मामेवमनुशास्ति Vikramo. 4. 65 (1); 5. 19 (18); राजपत्नीनियोगस्थमनुशाधि पुरीजनम् Bhaṭṭi. 20. 17; अनुशाधि त्वमेव यशोमतिकुमारस्य राज्याभिषेकदिवसगणनाय मौहूर्तिकान् YaśasCam. ii. 140. 5; निगृह्णीष्व विन्ध्याद्रिमिति सोऽन्वशात् SkandP. iii (1). 16. 5; iii (1). 22. 51; राजा युष्माकमस्मीति वक्त्यस्माननुशास्ति च KathāSaSāg. iii. 4. 32; मरुदेवस्ततो देवान् देवराजा इवान्वशात् TriṣaŚaPuC. i. 2. 200; i. 5. 306; राजा ... सचिवानेव-मन्वशात् RājTa. (Ka.) 4. 310; 6. 2; 7. 448; बौद्धान् हन्ति यः स हन्तव्यो भृत्यानित्यन्वशान्नृपः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 1. 93; 13. 74; निर्वास्यतां धर्मगिरिः ...। इति राजा रुद्रनागमन्वशाद् दण्डनायकम् BallāC. 38. 16; 108. 20; तामधिष्ठास्नुमभ्येत्य तं मखं कर्तुमन्वशात्। विपञ्चीरवसारज्ञो नृपं चीरवसां वरः BhārCam. 4. 2; समानयत वासुकिमित्यनुशशास समीपगतश्चतुराननः NīlaVi. 80. 11; 106. 16; अनुशाधि राक्षसेन्द्र Rāgh. 15. 41; **2Bii** to control यत्र बालोऽनुशास्ति च। मज्जन्ति तेऽवशा देशाः MahāBhā. v. 38. 40; SūktiRa. 163. 104; श्रेयोरूपस्ततो धर्मः सर्वानप्यनुशास्त्यसौ BṛĀraUBhVā. i. 4. 1615; अनुशासितारं त्वामनुशासति बालिशाः BṛKathāŚloSaṁ. 1. 68; स्वकृतिष्वयन्त्रितः कथमनुशिष्यादन्यमयमिति न वाच्यम् VyaktiVi. 37. 22; कल्पकः ... सुचिरं नन्दराजस्य मुद्राव्यापारमन्वशात् PariPar. 8. 1; (विप्रिया) पुरतो नाथस्यापि ... हसत्यनुशासति ŚṛṅgāDī. 3. 6; (*caus.* used in primitive sense) किं ते जितैर्नरैर्दैत्य अजिताननुशासय VāmaP. 60. 46; **3** to observe or to practise accordingly, to obey एवमेतद्यथात्थ त्वमनुशास्मीह मातुल MahāBhā. x. 5. 16; (pass.) to be observed or to be practised accordingly युवाम्। मातरं रक्षतं चैव धर्मश्चैवानुशिष्यताम् VāyuP. ii. 8. 102; **4Ai** to punish, to chastise स तं दुष्टमनुशिष्यात् प्रजानन् MahāBhā. v. 29. 26; सुवर्णस्तेयकृद् विप्रो राजानमाभिगम्य तु। स्वकर्म ख्यापयन् ब्रूयान्मां भवाननुशास्त्विति ManuSm. 11. 99 (ManuBh. निग्रहं करोतु); AgniP. 169. 20; राजा ... शासनीयान-नुशास्ति AvantiKa. 223. 17; जहि मामनुशाधि वास्ति शक्तिर्यदि ते Rāvaṇā. 20. 23; **4Aii** to discipline उपाध्यायः ... विहारिणामुपकारी भवति। प्रव्राजयति...। अनुशास्ति दोषपरिवर्जने MaYānaSū. 164. 4 (19. 23); **4B** to rebuke, to blame or to reprimand मत्तो न दोषमाशङ्केर्नैवं मामनुशाधि हि Rāmā. ii. 84. 15; **5A** to ask, to address, to tell न याचे पितरं राज्यं नानुशासामि (v.l. नानुशास्मि च) मातरम् Rāmā. ii. 103. 25; श्रुतेर्वेदमनूच्येति श्रुतिश्चैवानुशास्ति हि TaiUBhāVā. 35. 15 (1); 65.10(2) चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं प्राक्कर्णे भूत्वैवमन्वशात् PariPar. 8. 334; 13. 91; (कन्या) कान्तेरददरिद्रावद्रूपमेषाबिभश्च तत्। न नाचकाः किं त्वचकादमुनेति न कोऽन्वशात् DvyāśraKā. 9. 159; करे धृत्वा किरीटिनम्। सोऽन्वशात् किं त्वयारब्धं वत्स विश्वैकवत्सल PāṇḍaC. 5. 34; पुत्रेण सोऽतिविनयं गदितोऽन्वशाद् द्वौ विप्रौ ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 3. 27; **5B** to enjoin, to prescribe वसूराजोपरिचरः ...। अश्वमेधादिकान् यज्ञानन्वशिष्ट(?ष्य)द् यथाविधि PāraS. 1. 71; (pass.) to be enjoined, to be prescribed तत्त्वदर्शिनस्तु ... कर्मविधिभिरपि नानुशिष्यन्ते NyāyMa. 153. 1; कर्मयोगे ... तथैव हि फलसङ्गकर्तृत्वादित्यागेन तदनुष्ठानमनुशिष्यते ŚatDū. 223. 20; सुकरनिष्प्रमादोपायशक्तस्य च कर्मनिष्ठैव श्रेयस्त्वेनानुशिष्यते ŚatDū. 224. 17; **5C** to impel, to induce केल्याप्यटन् भापयते स भूपान्वसूनि गां दोग्ध्यनुशास्त्यधर्मम् DvyāśraKā. 2. 80 (comm. शिक्षयति पापे व्यापारयतीत्यर्थः); **5D** to rule or to lay down (for grammatical operation or derivation), to signify भगवांस्तु पाणिनिः स्वरार्थं प्रत्ययमनुशशास VedāntKa. 190. 2 (*on* i. 3. 11); (pass.) to be ruled or laid down (for derivation), to be signified अनुशिष्यन्ते संस्क्रियन्ते व्युत्पाद्यन्तेऽनेन शब्दा इत्यनुशासनम् Nyās. i. 3. 17 (*on* i. 1. 0); यदि ... कर्मणि ल्युडन्तो ज्ञानशब्दोऽनुशिष्यते Kāśi. ii. 149. 21 (*on* 5 (3). 128); लौकिकाः शब्दाः ... अनुशिष्यन्ते व्युत्पाद्य संस्क्रियन्ते SarvaDaSaṁ. 13. 13; पृथक्त्ववाचि पदयोगे पञ्चम्यनुशिष्यते NyāySu. (Ja.) 168B. 11 (*on* i. 2. 6); वत्यादय इवाद्यर्थेऽनुशिष्यन्ते SāhiDa. 512. 2; यदि हि कृद्योगे कर्मणि षष्ठी तस्याः समासो वा नानुशिष्येत SiddhāSi. i. 17. 21; कैश्चित्कर्मप्रत्ययार्थं विभाषया कर्मत्वमनुशिष्यते VyutpaVā. 144. 11; तृतीया तत्सूत्रेणानुशिष्यते VyutpaVā. 163. 31; अनुशिष्यन्तेऽ-साधुभ्यो विविच्य बोध्यन्ते LaŚabdeŚe. i. 514. 2; **6A** to declare, cf. [1]**अनुशिष्ट 3B**; **6B** to record, cf. [1]**अनुशिष्ट 3C**.

**अनुशासक** (anu-śāsaka) *m.* **1** adviser ऋत्विक् पुरोहितो मन्त्री दूतोऽथार्थानुशासकः (v.l. दूतो मन्त्री चैवानुशासकः)। एते क्षत्रसमा राजन् ब्राह्मणानां भवन्ति MahāBhā. xii. 77. 4; **2A** controller अस्मिन् संसारनगरे नियतमात्मानमेव प्रस्खलितस्य मनसोऽनुशासकमपहाय न खलु कोऽपि केनापि बध्यते Uday-SuKa. 38. 4; कर्तास्ति कश्चिज्जगतः स चैकः ... स नित्यः। इमाः कुहेवाकविडम्बनाः स्युस्तेषां न येषामनुशासकस्त्वम् MahāVīSt. (H.) 1. 6; **2B** ruler, cf. **अनुशासकमात्रलक्षणा**; *adj.* who teaches, i.e. teacher, cf. **अनुशासकपितृ**.

**अनुशासकपितृ** (anuśāsaka-pitṛ) *m.* father who teaches, i.e. teacher अनुशासकपित्रादिकविरहे त्वमतिपूर्वके सावित्र्यतिक्रमे पराको मासिकं पयोव्रतं वा Aparā. 1108. 11 (*on* 3. 267)

**अनुशासकमात्रलक्षणा** (anuśāsakamātra-lakṣaṇā) *f.* indication in the sense of a ruler only राजानमभिगम्येत्यत्र वा राजशब्दमनुशासकमात्रलक्षणयाचार्याद्यर्थं किमिति न व्याचक्षते BālaKrī. ii. 121. 4 (*on* 3. 251 (? 257))

**अनुशासत्** (anu-śāsat) *adj.* [*f.* -ī] **1A** controlling **B** ruling over or after, governing **C** commanding, ordering **2A** advising, directing **B** instructing, teaching **3** addressing, telling **4** punishing, chastising **1A** controlling अधि वां स्थाम वन्धुरे रथे दस्रा हिरण्यये। पृथेव यन्तावनुशासता रजोऽंसा शासता रजः ṚV. i. 139. 4 (Sāy. अननुकूलान् ... विधेयीकुर्वन्तौ) (*but* MW. showing [the way]); **1B** ruling over or after, governing राजा तु धर्मेणानुशासत्षष्ठं धनस्य हरेत् VāsiDS. 1. 42; पृथिवीमनुशासतः। यो धर्मो यत्सुखं वा स्यात्सुहृदां तत्तथास्तु नः MahāBhā. xii. 13. 3; कथं नु मयि धर्मेण पृथिवीमनुशासति। भवन्तो द्रष्टुमिच्छन्ति युवराजम् Rāmā. ii. 2. 17; यानि मिथ्याभिशस्तानां पतन्त्यस्राणि राघव। तानि पुत्रपशून् घ्नन्ति प्रीत्यर्थमनुशासतः Rāmā. ii. 94. 50; अनुशासद्धि धर्मेण व्यवहारेण संस्थया। न्यायेन च चतुर्थेन चतुरन्तां महीं जयेत् ArthŚā. ii. 10. 1 (3. 1); ताते ... कुलस्त्रियमिवैकभोग्यां भुवमनुशासति सति ... समाः काश्चिद् व्यतीयुः YaśasCam. i. 242. 7; प्रवर्धमानचालुक्यान्वयश्रीसत्याश्रयराजे रट्टपाटीमनुशासति। आशी(सी)द् विद्याधरा-धीसो(शो) गरुत्मदत्तजीवितः EI. iii. 299. 21; xv. 59. 39; कलिङ्गदत्तस्य प्रजास्तस्या-नुशासतः। ताराद(Read द्द)त्ताभिधानाभूद्राज्ञी KathāSaSāg. vi. 1. 55; तस्मिन्नेतृवरेऽ-नुशासति [धरां य]त्कीत्तिवर्म्मप्रभुः ... जितवान् धर्मात्मजम् EI. i. 200. 18; सकलभूवलयमनुशासति ... श्रीरामचन्द्रनरेन्द्रे ... °निखिलराज्यधुरीणतां वहति EI. xiii. 202. 38; शाहनृपेऽनुशासति महीम् ... वसुन्धरेति च पदं पृथ्व्या अभूत् सार्थकम् ParamāKā. 2. 14; महीमनुशासद्भिरयन्दानधर्मोनुपालनीयः EI. xviii. 310. 24; iii. 133. 20; iv. 144. 11; **1C** commanding, ordering मीमांसते किमार्योऽयं कौशिकेऽप्यनुशासति AnargharRā. 2. 58; धर्म्माधिकारमनुसा(शा)सति ... श्रीमद्यशोधरपुरोधसि ... सिद्धिं जगाम जगतीपतिकीर्त्तिरेषा EI. i. 146. 29; अनुशासति बलानि बहूनि बहुधा बाहुके ... कुण्डिने दण्डपासिकस्योच्चैर्वागुदतिष्ठत् NalaCam. 6. 77 (1); **2A** advising, directing इति ध्रुवेच्छामनुशासती सुतां शशाक मेना न नियन्तुमुद्यमात् KumāSaṁ. 5. 5; अनुशासतमित्यनाकुलं नयवर्त्माकुलमर्जुनाग्रजम्। स्वयमर्थ इवाभिवाञ्छितस्तमभीयाय पराशरात्मजः Kirātā. 2. 54; SaraKaṇṭhā. 361. 7; जुगुप्सितं धर्मकृतेऽनुशासतः स्वभावरक्तस्य महान्व्यतिक्रमः BhāgP. i. 5. 15; **2B** instructing, teaching स किल लोकहितार्थम् ... धर्मं बाह्यजनाननुशासत् ... परानुग्रहं कृतवान् TantrVā. 116. 22 (*on* i. 3. 4); विज्ञातसाङ्गवेदार्थः कः पठेन्मातृकामिति। अनुशासतमित्यादि गङ्गदत्तमथावदम् BṛKathāŚloSaṁ. 18. 239; वेदान्ताः ...। ते त्वविद्यावन्तमनुशासन्तो निर्मृष्टनिखिलाविद्यमनुशिष्टं स्वरूपे व्यवस्थापयन्ति Bhām. 29. 3 (*on* i. 1. 0); तस्मिन्वने सोमशूरं तस्यानुशासतः। बोधिसत्त्वपदस्थस्य ...। भास्करस्ता निशम्यैव ... धर्मदेशनाः। ... विवेशास्ताद्रिकंदरम् KathāSaSāg. xii. 5. 363; **3** addressing, telling शनकैराकृषेर्वत्स चापमेतत्

चिरंतनम्। सहिष्यते न ते सारमिति भीमेऽनुशासति। ... काण्डः कोदण्डदण्डे च संदधे सव्यसाचिना PāṇḍaC. 4. 291; **4** punishing, chastising यदि पतिपित्रादिर्भार्यापुत्रादीननुशासन् स्वयं शिष्यादिद्वारा वा ताडयति तदा प्रहाराधिक्य एव तस्य दण्डः DaṇḍaVi. 230. 20.

**अनुशासन** (anu-śāsana) *n.* **1A** rebuke, blame, reprimand **B** punishment **C** disciplining in accordance with (or in a fixed or particular manner) **2Ai** command, order **ii** giving order or call (to priest for performance of rite) **B** rulership, governing **C** control **3Ai** instruction, teaching **ii** a type of text (containing instructions) **iii** explanation, expounding **B** advice, direction **4A** injunction, prescription, enjoining **B** grammatical rule or etymology, derivation, signification **5** name of the 13th Parvan in the Mahābhārata **6** the word *anuśāsana* **1A** rebuke, blame, reprimand एतद्वै भद्रमनुशासनस्योत स्रुतिं विन्दत्यञ्जसीनाम् ṚV. x. 32. 7; अनिपुणः परिजनोऽयमेवंविधे सेवावकाशे। तथा प्रभवत्यनुशासने देवी VeṇīSaṁ. 2. 220; **1B** punishment श्वपाकमेदचण्डालव्यङ्गेषु वधवृत्तिषु। ... मर्यादातिक्रमे सद्यो घात एवानुशासनम् NāraSm. 211. 12; Mitā. 286. 23 (*on* 2. 212); VīraMi. 688. 10 (*on* 2. 212); प्रत्येकव्यतिक्रमेऽनुशासनमुक्तम् BālaKrī. i. 285. 1 (*on* 2. 255); य एतां स्थितिमुल्लङ्घ्य मोहादन्यद् विधास्यति। तस्याहं यमवत् क्रुद्धः करिष्याम्यनुशासनम् SamarāSū. 7. 29; तत्राहमभविष्यं चेत्तदा तेषां दुरात्मनाम्। अकरिष्यं नवनवैर्निग्रहैरनुशासनम् PariPar. 1. 60; तथा च वधवृत्तिषु श्वपाकादिषु चतुर्षु हस्तिपव्रात्यदासेषु च सद्यस्तत्कालं घात एवानुशासनम् BālamBha. ii. 305. 14 (*on* 2. 212); **1C** disciplining in accordance with (or in a fixed or particular manner) उन्मार्गादपनीय सम्यङ्मार्गप्रतिष्ठापनं शासनम्। एवमानुपूर्व्या शासनमनुशासनम्। विनेयजनानुरूप्येण वा शासनमनुशासनम् PrasaPa. 371. 14; **2Ai** command, order गन्धर्वस्यानुशासनमेतत् ते पतिवेदनम् AV. (P.) xx. 37. 9; यथा ह्येवेह प्रजा अन्वाविशन्ति यथानुशासनम् ChāndoU. viii. 11. 5; मैत्रेयागमनं चात्र राज्ञश्चैवानुशासनम् MahāBhā. i. 116*(10); भिनत्ति शिरसा शैलम् ...। स एव तस्य कुरुते कार्याणामनुशासनम् MahāBhā. ii. 57. 9; भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम् Kirātā. 1. 28 (comm. नियोगवचनम्); बहुधा श्रुतमपि भगवतो वसिष्ठस्यानुशासनं नवं नवमिव प्रमोदयति माम् AnargharaRā. 1. 13 (9); सर्वं भविष्यति देवब्राह्मणानुग्रहात् (v.l. देवब्राह्मणानुशासनात्) AnargharaRā. 3. 3(5); अनुशासनम् ईश्वरवचनम् TaiUBh. 228. 7 (*on* 1. 11); पित्रा न यत् कृतम् ... भ्रात्रा च ...। प्राप्तेन रूपमनयोरनुशासनाभ्यां तत् पश्य तात कृतमद्य मयाजिमूर्ध्नि RāmC. 36. 64; अनुशासनमीशस्य ज्ञेयमेतत् परात्मनः TaiUBhāVā. 38. 25(1); मया ... निर्व्यलीकेन गृहीतं चानुशासनम् BhāgP. i. 4. 28; i. 17. 37; अवस्थितानामनुशासने स्वे। ... वार्तां सखे कीर्तय BhāgP. iii. 1. 45; v. 1. 20; viii. 23. 17; ममानुशासनं यद्वत् कृतं नीतिविशारदैः। तथास्य शासनं कार्यम् GaṇeP. i. 3. 50; श्राद्धम् ... दातव्यं मन्त्रपूर्वकम्। ... शूद्रैर्विप्राणामनुशासनात् BrahmP. 220. 3; अस्यानुशासनं सर्वे भुवनेष्वपि नायकाः। शिरोभिर्धारयन्ति YogVā. iv. 52. 6; (विष्णोः) यस्यानुशासनाद् भूमौ नाधर्मिष्ठाः प्रजाजनाः KalkiP. iii. 19. 33; तत्र तिष्ठ त्वं मेऽनुशासनात् AdhyāRā. vii. 6. 22; आत्मानुशाश(स)नमहं व(क्ष्ये) EI. xxi. 54. 27; ii. 336. 19; विवादे संदिहानस्य युक्तं क्षान्त्यानुशासनम् RājTa. (Ka.) 8. 158; पाकशासनस्यानुशासनात्। ... देवा इत्थमाघोषणां व्यधुः TriṣaŚaPuC. ii. 2. 517; आसीदिदमनुशासनमार्यस्य AdbhuDa. 7. 11 (9); किमिव दुष्करमस्ति तनूभृता यदि भवेन्महतामनुशासनम्। फणिपतिर्न मृणालनिभैः फणैः किमु बिभर्ति महीमजशासनात् Rāgh. 6. 61; **2Aii** giving order or call (to priest for performance of rite) समानमुपप्रेष्य ... संज्ञपय° ... °स्तोकसंप्रैष शमित्रनुशासन° ... °इडाः KātyŚS. viii. 8. 30 (comm. शमित्रनुशासनमपि सकृदेव भवति); शमित्रनुशासनप्रभृतिं वनस्पत्यन्तं कृत्वा ... आसन्दीम् ... निदधाति KātyŚS. xix. 4. 7; **2B** rulership, governing क्षमा ...। भूतानुकम्पा ह्यनुशासनं च युधिष्ठिरे राजगुणाः समस्ताः MahāBhā. v. 147. 33; **2C** control सुतस्य सुतदाराणां वशित्वं त्वनुशासने। विक्रये चैव दाने च वशित्वं न सुते पितुः KātySm. 471= ŚukraNī. 4(5). 287; **3Ai** instruction, teaching स होवाचारमाच्छावाकेत्यथ हास्मिन्ननुशासनमीषे AitBr. 30. 5 (776); यथा ह कामयेत तथैते कुर्याद्य इतोऽनुशासनं कुर्यादितीमे त्वेव जुहुयात् AitBr. 34. 4 (866); ŚatBr. I. ix. 3. 10; य इमाम् ... वसुमतीं धनस्य पूर्णां दद्यादिदमेव ततो भूय इदमेव ततो भूय इत्यनुशासनम् ŚāṅkhāĀ. 13. 1(47. 11); एतावदध्यनुशासनम् KāṭhU. 6. 15; एष आदेशः। एष उपदेशः। ... एतदनुशासनम् TaiU. 1. 11; धीमतः सहदेवस्य धर्माणामनुशासनात्। अविग्रहा वीतभयाः ... आसन् जनपदाः MahāBhā. ii. App. I. 4(3); अहिंसयैव भूतानां कार्यं श्रेयोऽनुशासनम् ManuSm. 2. 159; 8. 139; **3Aii** a type of text ( containing instructions) मध्वाहुतयो ह वाऽएताऽदेवानाम्। यदनुशासनानि विद्या वाकोवाक्यमितिहासपुराणं गाथा नाराशंꣳस्यः ŚatBr. XI. v. 6. 8 (Sāy. व्याकरणनिरुक्तादीनि षडङ्गानि); (ब्रह्मा) तस्य मकारश्रुत्येतिहासपुराणं वाकोवाक्यं गाथा नाराशंसीरुपनिषदोऽनुशासनानीति ... अन्वभवत् GopBr. i. 1. 21 (14. 14); **3Aiii** explanation, expounding अयमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूरित्यनुशासनम् ŚatBr. XIV. v. 5. 19; ŚāṅkhāĀ. 13. 1 (47. 8); BṛĀraU. ii. 5. 19 ( Śaṅ. सर्ववेदान्तोपदेशः); AitUBh. 278.8 ( *on* 4. 0); प्राणान्तमनुशासनं श्रुत्वा तूष्णीभूतं नारदं स्वयमेव सनत्कुमारो व्युत्पादयति BrahmSūBh . (Śaṅ.) 157. 2 (*on* i. 3. 8); प्राणान्ते चानुशासने BrahmSūBh. (Śaṅ.) 157. 19 (*on* i. 3. 8); Bhām. 201. 22 (*on* i. 3. 8); एतत् ब्रह्म मनआदिकरणजातम् अनुशिष्यात् अनुशासनं कुर्यात् KenUVāBh. 72. 20 ( *on* 1. 3); को नु मा अनुशिष्यात् अनुशासनं कुर्यात् भो भगवान् त्वयि प्रेषिते ChāndoUBh. 243. 3 (*on* iv. 14. 2); अनुशासनं च स्वाधिकारप्रतिपादनम्, तच्च वेदाध्यापनेनार्थावबोधपर्यन्तेन भवति ManuBh. i. 84. 21 (*on* 2. 27); अपत्यानुशासनम् ...। अनुशासनं च विधिनिषेधाधिकारद्वयप्रतिपादनम् ManuBh. i. 204. 13 (*on* 3. 2); अनुशासनमिति हि शास्त्रमाह। अनुशिष्यते व्याख्यायते ...योगो येन तदनुशासनम् SarvaDaSaṁ. 15. 55; शब्दब्रह्म परं ब्रह्म द्वयं वै विश्वकारणम्। ... ब्रह्मविदाप्नोति परमित्यनुशासनम् BṛBrahmaS. i. 6. 45; **3B** advice, direction ज्ञातिभ्यश्चानुशासनम् BṛDe. 7. 134; नानुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् VāsiDS. 10. 21; ManuSm. 6. 50 (ManuBh. अनुशासनं राज्ञस्तत्प्रकृतीनां वा, ManvaVi. वेदाध्ययनादि); विदुलायाश्च पुत्रस्य प्रोक्तं चाप्यनुशासनम् MahāBhā. i. 137*(4); करिष्यामि हि तत्सर्वं यथावदनुशासनम् MahāBhā. iii. 29. 4; v. 133. 21; अप्रियोऽपि हि पथ्यः स्यादिति वृद्धानुशासनम् NītiSā. 5. 59; न पित्रादेरनुशासनमपेक्ष्य स्वेच्छयान्यथा प्रवर्तते ManuBh. i. 22. 26 (*on* 1. 28); अनुशासनं च कृष्णेन वरदानं महात्मनः KūrmaP. 795. 7 (2. 45); करोम्यथ किमर्थं वा तवैतदनुशासनम् YogVā. v. 52. 25 (comm. हितोपदेशम्); सखे विरम पापात् त्वं शृणु मत्तोऽनुशासनम् BṛKathāMañ. 16. 362; सद्भिः ...। सेव्यसेवकसेवानां क्रियतामनुशासनम् SevyaSev. 2; स्वबुद्धिर्मुग्धस्य वरं न त्वनुशासनम् KathāSaSāg. x. 5. 192; भगवंस्तवेच्छाम्यनुशासनम् SamarāSaṁ. 9. 517; **4A** injunction, prescription, enjoining एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम् TaiĀ. vii. 11. 4 (733. 11); ततस्तृप्तान् द्विजान् पृच्छेत्तृप्तास्थेत्यनुशासनम् BṛParāSm. 7. 261; वक्ष्यामि विधिवत्स्थानं पितृणामनुशासनात् VāyuP. ii. 12. 8; आहिताग्निर्मृतो विप्रो विषेणात्महतो यदि। दहेत् तं ब्राह्मणम् ... मन्त्रवर्जितम्। ... प्राजापत्यं चरेत् पश्चात् विप्राणामनुशासनात् ParāSm. 5. 12; श्येनादिषु ‘न हिंस्यात् सर्वा भूतानि’ इति प्रतिषेधात् साध्यांशप्रत्यस्तमयेऽप्यनुशासनम् BrahmSi. 43. 20; साधकः सततं कुर्यादैक्यं श्रीचक्रदेहयोः। तथा देव्यात्मनोरैक्यमेतावदनुशासनम् TripuVePāSt. 90; उक्तपरामर्शो वेदाज्ञा चानुशासनम् BṛĀraUBhVā. ii. 5. 146; अनुशिष्ट एवायं पूर्वोक्तैरनुशासनैः BṛĀraUBhVā. iv. 1. 31; पारानन्दानामित्यनुशासनान्न स्वहृत्पद्मे ... ईशमर्चयेत्पारानन्दः PārāSū. 42. 22; असत्यमपि शस्तं स्यादापदीत्यनुशासनम् ŚivaP. i. 7. 25 (6B. 1); सर्वं संश्रावयामास वेदानामनुशासनम् KalkiP. ii. 4. 2; श्रुतिः पूर्वोक्तमनुशासनं परमपुरुषस्येति ज्ञापयति NītiMā. 60. 6; नित्यस्य पुत्रोत्पादनविधेः फलपर्यन्ततापेक्षितमनुशासनं तच्छेषतया विधीयते VivaPraSaṁ. 188. 17; अवितथमिदं यावद् विश्वं श्रुतेरनुशासनाद् भवति फलभाक् कर्त्ता नेशः EI. xviii. 109. 14; साङ्गानुष्ठानेऽपि तेषामेव प्रायश्चित्तानुष्ठानापत्तिः। न च निर्मूलत्वादेतदनुशासनमनादरणीयम् VaiyāBhū. 72. 26 (*on* 21); **4B** grammatical rule or etymology, derivation, signification अथ शब्दानुशासनम्। ... शब्दानुशासनं शास्त्रमधिकृतं वेदितव्यम् MahāBh. i. 1. 2 (*on* i. 1. 0); अकृतकं शास्त्रं स्मृतिं च सनिबन्धनाम्। आश्रित्यारभ्यते शिष्टैः शब्दानामनुशासनम् VākyaPa. 1. 43; अनुशिष्यन्ते संस्क्रियन्ते व्युत्पाद्यन्तेऽनेन शब्दा इत्यनुशासनम् Nyās. i. 3. 17 (*on* i. 1. 0); वृक्षमूलादागते आङ्गुलिको वार्क्षमूलिक इति न वक्तारो भवन्तीति एतदप्यसमञ्जसमनुशासनम् NyāyMañ. i. 385. 2; दण्डपुरुषसम्बन्धो दण्डिशब्दस्याभिधेयः, तथा सति ... दण्डित्वं दण्डितेति त्वतलोरनुशासनमुपपद्यते Kāśi. iii. 29. 7 (*on* 5 (4). 33); प्रवक्ष्यन्तेऽत्र लिङ्गं तु ज्ञेयं लिङ्गानुशासनात् AbhidhāCin. 19; चिन्ता ध्यानम्। ध्यै चिन्तायामित्यनुशासनात् RasTa. 82.1; केचिदाहुः चैत्रवैशाखादिशब्दाश्चित्राविशाखाद्यनुराधादिनक्षत्राणामेकतरनक्षत्रयुक्तपौर्णमासीयुक्तमासवचनाः पाणिनेरनुशासनादिति CaturCin. iii (2). 11. 20; अनुशासनेन तद्व्याख्यानमयुक्तम् ŚrutaPra. iA. 16. 13 (*on* i. 1. 1); गुणे शुक्लादयः पुंसि गुणिलिङ्गास्तु तद्वतीत्यनुशासनाल्लाक्षणिकस्यापि विशेष्यलिङ्गकत्वम्। न च बहुव्रीहौ तथानुशासनमस्ति TattvCin. iv (2). 751. 2; न च सर्वज्ञ इत्यादि शब्दाश्शक्तिविषयाः, अनुशासनस्य शक्तौ हस्तीत्यादिना नियतविषयत्वात् ŚatDū. 159. 20; शब्दानुशासनमित्यत्र तु शब्दानामनुशासनं नार्थानाम् SarvaDaSaṁ. 13. 23; 15. 113; न हि गौण्यादिवृत्तीनामनुशासनमस्ति TattvPrakā. 69A. 11( *on* i. 4. 9); दुःखादीनां तद्गतत्वमिव परगतेषु स्वातन्त्र्यमपि दुःखादिशब्दप्रवृत्तेः कारणम्। अनुशासनप्रयोगयोरुभयत्र साम्यात् NyāySu. (Ja.) 178A. 11(*on* i. 4. 1); संधिविश्लेषस्यासकृत्प्रयोग एव दोषः। अनुशासनमुल्लङ्घ्य वृत्तभङ्गमात्रेण संधिविश्लेषस्य तु सकृदपि

SāhiDa. 404.3; शब्दानामनुशासनमाचार्येण आचार्यस्य वा PrakriKau. i. 449. 5; ŚivārkaMaDī. i. 12. 24 (*on* i. 1. 1); SiddhāKau. 155A. 7 (*on* ii. 3. 66); लीङ् श्लेषण इत्यनुशासनाल्लय: SāṁkhyaPraBh. 55. 36 ( *on* 1. 121); 'मिथ्याबुद्धिर्नास्तिकते'त्यनुशासनाद् धर्मादिषु स्वापवान्मिथ्यादृष्टयो बौद्धप्रभेदा एव SāṁkhyaPraBh. 72. 23 (*on* 1. 157); नपुंसकानपुंसकयोर्नपुंसकशेषस्य एकवद्भावस्य अनुशासनादुभयपरामर्शोपपत्तिः UpaParā. 47. 10; नन्वमरकोशे 'पुण्डरीकं सिताम्भोज'-मित्यनुशिष्टम् ... सत्यम्। तदनुशासनं नाभियुक्तसंमतम् ŚivārkaMaDī. i. 253. 11 (*on* i. 1. 21); आश्रमा: ब्रह्मचर्यादय: ... 'आश्रमोऽस्त्री द्विजात्यग्रजन्मभूदेववाडवा:' इत्यनुशासनात् VīraMi. 4. 12 (*on* 1. 1); 112. 15 ( *on* 1. 54); ननु 'विंशत्याद्याः सदैकत्वे' इत्यनुशासनात् शतं ब्राह्मणा इत्यादेः साधुत्वेऽपि वेदाः प्रमाणमित्यादय: कथं प्रयोगा: VyutpaVā. 6. 1; 40. 4; 94. 10; अनेकेष्वर्थेष्वनुशासनेनाननुगतत्वात् MīmāKau. i. 100. 16 (*on* i. 3. 15); i. 47. 14 (*on* i. 3. 7); भू सत्तायामित्यनुशासने सत्यपि भुवः यथैवोत्पत्तावपि प्रयोगादुभयार्थत्वम् MīmāKau. i. 168. 20 (*on* i. 4. 2); ii. 6. 11 (*on* ii. 3. 1); प्रयोगविरुद्धमनुशासनमपि 'कर्मणि द्वितीये'त्यादिकं न ... प्रमाणम् MīmāKau. iii (2). 73. 8 (*on* ii. 1. 9); भाव: प्राप्तिः। 'भू प्राप्ता'-वित्यनुशासनात् LaCandr. 156. 14; 'जात्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनमन्यतरस्याम्' इत्यनुशासनात् SiddhāSi . i. 19. 27; क्तस्य च वर्तमानार्थेऽनुशासनात् ... प्रोषितभर्तृकाशब्दस्य ... नाव्याप्ति: ŚṛṅgāMañ. (A.) 33.3; अनुशासनाच्च द्विवचना-दीनामसाधुत्वम् BhāṭṭCin. i. 79. 24 (*on* i. 1. 4); i. 94. 5 (*on* i. 1. 4); बहुषु बहुवचनमित्यनुशासनस्यावर्जनीयत्वात् VaiyāBhū. 21. 5 (*on* 2); 54. 10 (*on* 12); 168. 18 (*on* 32); अनुशासनाय कल्पिते प्रक्रियावाक्ये एव विभक्तिलोप: MayūMāli. 458. 22 (*on* vi. 1. 13); अनुशासनमिति। अनुशिष्यन्ते असाधुभ्यो विविच्य बोध्यन्ते येन LaŚabdeŚe . i. 514. 2; एकवचनान्तत्वेनानुशासनेऽपि ... न दोषसंभव: AlaṅkāKau. (Vi.) 69. 4; 73. 6; 88. 5; **5** name of the 13th Parvan in the Mahābhārata ( dealing with the duties of a king ) अत ऊर्ध्वं तु विज्ञेयमानु (v.l. °मनु) शासनम् MahāBhā. i. 2. 201; एतत्सुबहुवृत्तान्तमुत्तमं चानुशासनम् MahāBhā. i. 2. 204; **6** the word *anuśāsana* अनुशासनग्रहणं कारुणिकस्य राज्ञ: प्रवृत्त्यर्थ: ManuBh. ii. 194. 12 (*on* 8. 279); यथा 'अथ शब्दानुशासनम्' इत्यत्र केषां शब्दानामित्युक्ते समस्तस्याप्यनुशासनपदस्य विभागेनानुषङ्ग: ŚrutaPra. ii. 92. 21 (*on* i. 3. 43)

**अनुशासनकर्त्री** (anuśāsana-kartrī) *adj*. (*f*.) (mother) who gives instruction माता यस्य विद्यते पुत्रस्य सम्यगनुशास्त्री अनुशासनकर्त्री स मातृमान् BṛĀraUBh. 496. 6 (*on* iv. 1. 2)

**अनुशासनकार** (anuśāsana-kāra) *adj*. author of grammatical rule ये तावदप्राणिवाचिन: स्त्रीलिङ्गतया स्मर्यन्ते, तेष्वनुशासनकारैरेवेयं स्त्री अयं पुमानिदं नपुंसकमिति गुणवादेनैव स्त्र्यादिशब्दा: प्रयुक्ता: Kāśi. ii. 178. 19 (*on* 5 (3). 214)

**अनुशासनकी** (anuśāsana- kī) *adj*. (*f*.) which rules derivation or signifies घटात् पट: पृथक् इतरोऽन्यो भिन्नोऽर्थान्तरमित्यादौ च तत्तच्छब्दविशेषप्रयोगे पञ्चम्यनुशासनकी PadārthaTaNi. 28. 2- 29. 3.

**अनुशासनक्रिया** (anuśāsana - kriyā) *f*. act of (giving ) instruction तिष्ठन्तोऽनुशासतीति। तिष्ठतेः पाघ्रादिसूत्रेण तिष्ठादेश:। अत्रावस्थानं लक्षणम्। तेनानुशासनक्रिया लक्ष्यते Nyās. i. 647. 14 (*on* iii. 2. 126)

**अनुशासनतात्पर्यविषयत्व** ( anuśāsanatātparyaviṣaya-tva) *n*. the state of being the object of the intention of ( the agent of ) grammatical rule तत्त्वेनानुशासनतात्पर्यविषयत्वमिति यावत्। प्राणा दारा इत्यादेश्चैकस्मिन्नपि प्रयोगेण बहुत्वाभिधानानियमात् AlaṅkāKau. (Vi.) 69. 2.

**अनुशासनत्याग** (anuśāsana-tyāga) *m*. act of giving up of the grammatical rule असत्त्वभूत: संबन्ध: ... मत्वर्थीयेन सत्त्वभूतसंबन्धवाच्यत्वे च न प्रमाणम्। तस्मादनुशासनत्यागावश्यकत्वे त्वर्थाक्षिप्त एव स: VaiyāBhū. 16. 15 (*on* 2)

**अनुशासननिर्बन्ध** (anuśāsana-nirbandha) *m*. compulsory duty of teaching or providing instruction पितर्युपरते भ्रातर एनम् ... जडमतिरिति भ्रातुरनुशासननिर्बन्धान्न्यवृत्सन्त BhāgP. v. 9. 8.

**अनुशासनपर** (anuśāsana-para) *adj*. obedient, MW.; Apte.

**अनुशासनपर्यन्त** (anuśāsana-paryanta) *adj*. culminating in or coming to an end with the teaching पितुः पुत्रोत्पादनविधिरनुशासनपर्यन्त: श्रूयते PañcPā. 55. 14 ( *on* i. 1. 1)

**अनुशासनपर्यन्तत्व** (anuśāsanaparyanta-tva) *n*. the state of being that which culminates in or comes to an end with the teaching पुत्रोत्पादनस्य नित्यत्वात्तस्य चानुशासनपर्यन्तत्वात्तदाक्षिप्तत्वाच्चोपनयनाध्ययनयो: कथमाचार्य-करणविधिरनित्य: स्यात् PañcPā. 55. 16 (*on* i. 1. 1); अपत्योत्पत्तिविधिप्रयुक्तस्य पुत्रार्थेषु पितुः संस्कारेषु अधिकारोऽनुशासनपर्यन्तत्वात्तस्य विधेः ManuBh. i. 175. 12 ( *on* 2. 189)

**अनुशासनपर्वन्** (anuśāsana-parvan) *n*. name of the 13th Parvan of the Mahābhārata (dealing with the duties of a king) इति श्रीमन्महाभारते अनुशासनपर्वणि प्रथमोऽध्याय: MahāBhā. xiii. 1 colophon [so called because it lays down precepts of advice, Apte]

**अनुशासनप्रयोजकत्व** (anuśāsanaprayojaka-tva) *n*. the state of being the cause of the grammatical rule रूपभेदवत्स्वरभेदस्याप्यनुशासनप्रयोजकत्वाविशेषा-द्यथारूपभेदस्थले नित्यसमास: MayūMāli. 743. 9 (*on* x. 6. 3)

**अनुशासनप्रवृत्ति** (anuśāsana-pravṛtti) *f*. undertaking of or activity towards instruction आनन्तर्यमथशब्दार्थ इति पक्षे यत: कुतश्चिदानन्तर्यं पूर्ववृत्त-शमाद्यसाधारणात्कारणादानन्तर्यं वा। ... न चरम:। शमाद्यनन्तरं योगस्य प्रवृत्तावपि तस्यानुशासनप्रवृत्त्यनुबन्धत्वेनोपात्ततया शब्दत: प्राधान्याभावात् SarvaDaSaṁ. 15. 52.

**अनुशासनप्रातिहार्य** (anuśāsana-prātihārya) *n*. one of the three kinds of miracles attributed to the Buddha ऋद्धिचेत:पर्यायास्रवक्षयाभिज्ञास्त्रीणि प्राति-हार्याणि यथाक्रमम् ऋद्ध्यादेशनानुशासनप्रातिहार्याणि AbhidhKoBh. 424. 10 (*on* 7. 47)

**अनुशासनबल** (anuśāsana-bala) *n*. [Abl.] due to the force of grammatical rule कर्तरि शबित्यनुशासनबलाद् भावकर्तारौ प्रत्ययवाच्यौ NyāyKuA. ii(2). 82.4; प्रातिपदिकार्थमात्र एवोपपदविभक्तिरियमनुशासनबलादिति चेत् ...। न Kiraṇā. 218. 12; अनुशासनबलादाङ्पूर्वस्य हन: स्वाङ्गकर्मकस्यैवात्मनेपदं नियमितम् SāhiDa. 396. 10; 'विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्' 'ला(?लो)ट् च' 'लिङर्थे लेट्' इत्याद्यनुशासनबलादप्ययमर्थो निश्चीयते MīmāKau. iii (1). 21. 5 (*on* i. 2. 7); ii. 243. 10 (*on* iii. 2. 12); क्त्वाप्रत्ययस्य ... समानकर्तृकत्वमप्यनुशासनबलाद्वाच्यम् BhāṭṭDī. iii. 221. 13 (*on* x. 2. 13); [Inst.] by the force of grammatical rule न चैवं धात्वर्थस्य द्वित्वादिविवक्षायां द्विवचनाद्यापत्ति:, अनुशासनबलेनैकवचनस्यैव साधुत्वात् MīmāKau. iii (2). 16. 6 (*on* ii. 1. 5); 'वच परिभाषण' इत्यनुशासनबलेन वचेरभिधानार्थकत्वावसायात् MīmāKau. iii (2). 128. 4 (*on* ii. 1. 48); न चैवं रथकारपदेऽपि ... जातिविशेषशक्तिकल्पनानुपपत्ति:। अनुशासनबलेन तत्कल्पनात् BhāṭṭDī. i. 70. 19 (*on* i. 4. 11)

**अनुशासनमात्रप्रयोजनता** (anuśāsanamātraprayojana-tā) *f*. the state of having instruction alone as the purpose यत्त्वन्यायवर्तिनां निरंशत्वं गौतमेनोक्तं, तदप्येकेषामिति वचनात् परमतत्वेनैवानुशासनमात्रप्रयोजनतया व्याख्येयमित्येषा दिक् BālaKrī. i. 243. 13 (*on* 2. 121)

**अनुशासनमात्रार्थ** (anuśāsanamātrārtha) *adj*. which is meant for punishment alone धनदण्डोऽप्यमीषामनुशासनमात्रार्थ एव DaṇḍaVi. 49. 11.

**अनुशासनरूपत्व** (anuśāsanarūpa-tva) *n*. the state of being of the form of grammatical rule or signification न च वक्तव्यं प्रयोगमात्रस्य वृत्त्यन्तरेणापि संभवान्न चमसशब्द: शिरोवाचक इति। अभिधानादाविवानुशासनरूपत्वात् TattvPrakā. 69A. 11 (*on* i. 4. 9); न चात्रोपचार: शङ्कनीय:। श्रुतिस्मृत्योरनुशासनरूपत्वादिति भाव: TattvPrakā. 75B. 4 (*on* i. 4. 25)

**अनुशासनवश** (anuśāsana-vaśa) *m*. [Abl.] by the force of signification न हि गङ्गायां घोष: इत्यत्रानुशासनवशात् कूलं लक्ष्यते ŚrutaPra. iA. 16. 17 (*on* i. 1. 1)

**अनुशासनविद्** (anuśāsana-vid) *adj*. knower of grammatical rule शव्दा-(ब्दा)नुशाश(स)नविदा पितृमान्व्यधत्त देद्देन माधवकवि: स इमां प्रशस्तिं। यस्यामलं [कवि] यश: ... परिकीर्त्तयन्ति EI. i. 129. 27.

**अनुशासनविधान** (anuśāsana-vidhāna) *n*. injunction of instruction or teaching मा भूदेतद्वाक्येऽनुशासनविधानम् VivaPraSaṁ. 189. 8.

**अनुशासनविधायकत्वायोग** (anuśāsanavidhāyakatvāyoga) *m*. untenability of the state of being what enjoins instruction or teaching नैतत्सारम्, संप्रत्तिकर्मविधिशेषार्थवादरूपस्य 'तस्मात् पुत्रम्' इति वाक्यस्यानुशासनविधायकत्वायोगात् VivaPraSaṁ. 188. 22.

**अनुशासनविधि** (anuśāsana-vidhi) *m*. injunction of instruction नित्यपुत्रो-त्पादनविधिसामर्थ्यादेव पितुरुपनयनाद्यनुशासनविधिर्नित्य एव प्राप्त:, इति चेत्, मैवम् VivaPraSaṁ. 189. 9.

**अनुशासनविरुद्ध** (anuśāsana-viruddha) *adj*. [*f*. - ā] contradictory to grammatical rule or signification अत्र प्रथमं पददोषानाह ... असाधु अनुशासन-विरुद्धम् AlaṅkāŚe. 4. 1 (26); परं त्वनुशासनविरुद्धा नैयायिकमीमांसकादिभिरुक्ता तत्र तत्र लक्षणा न साधुत्वसंपादिका VaiyāBhū. 98.3 (*on* 23); एवं शून्यत्रयादिति दिग्योगलक्षणपञ्चम्या निर्धारणषष्ठ्यर्थकत्वमप्यनुशासनविरुद्धमेवेत्यास्तां तावत् SetuBa. 341. 6.

**अनुशासनविरुद्धत्व** (anuśāsanaviruddha-tva) *n*. the state of being

contradictory to the grammatical rule or signification कर्तरि क्यचोऽनुशासनविरुद्धत्वात् SāhiDa. 514.13; इह यद्यपि यदुल्लिखितम्, 'संधिविरहो न दोषः' इति, तथाप्यनुशासनविरुद्धत्वात् 'विसदृशपुरुषेषु' इति पठनीयम् AlaṅkāŚe. 9.4B (15); तदिदमतीवासुन्दरम्। ... सप्तम्या द्वितीयार्थे लक्षणाया अनुशासनविरुद्धत्वाद्य SetuBa. 340. 15.

**अनुशासनविरोध** (anuśāsana-virodha) *m.* contradiction to the grammatical rule or signification गोत्रस्य सपिण्डत्वे 'सपिण्डास्तु सनाभयः' इत्यनुशासनविरोधः VīraMi. 110.4 (*on* 1.52); धातोरेव फलविशेषलाभात् फलान्वयिनी वृत्तिरेव द्वितीयार्थः। न च कर्मणि द्वितीयेत्यनुशासनविरोधः VyutpaVā. 116. 14; [Inst.] due to contradiction to the grammatical rule or signification गुणे शुक्लादयः पुंसि इति अनुशासनविरोधेन प्रयोगसाधुत्वस्याप्यसिद्धेः PūrvottaVāNaMā. 132.7; चतुष्टं तु न क्रियाशेषः ... अनुशासनविरोधेन चतुःशब्दस्य निष्कृष्टगुणपरताया वक्तुमशक्यत्वात् PūrvottaVāNaMā. 152. 6; गुर्वादीनां प्रधानकर्मतया अप्रधाने दुहादीनामित्यनुशासनविरोधेन पृच्छ्यते गुरुर्धर्मम्। ... लकारादिना तत्कर्मत्वाभिधानानुपपत्तेश्च VyutpaVā. 126. 15.

**अनुशासनविरोधशङ्का** (anuśāsanavirodha-śaṅkā) *f.* doubt regarding contradiction to the grammatical rule or signification पूर्वनिपातस्तु सामानाधिकरण्यविवक्षायामेव न तु, तदविवक्षायामपीति नानुशासनविरोधशङ्काप्रसङ्गः ŚrutaPra. iA. 211. 9 (*on* i. 1. 1)

**अनुशासनवैयर्थ्य** (anuśāsana-vaiyarthya) *n.* futility of grammatical rule or signification असमानकर्तृकव्यापाराभावात् समानकर्तृकयोरित्यनुशासनवैयर्थ्यं स्यात् ŚrutaPra. ii. 405. 30 (*on* ii. 4. 19); न चैवमनुशासनवैयर्थ्यम् MīmāKau. i. 105. 16 (*on* i. 3. 21); संबन्धसामान्यस्य वाक्यार्थविधयैव भानोपपत्तेः तवाप्यनुशासनवैयर्थ्यम् MīmāKau. i. 219. 14 (*on* i. 4. 6)

**अनुशासनवैयर्थ्यापत्ति** (anuśāsanavaiyarthyāpatti) *f.* undesired contingency of futility of grammatical rule or signification 'प्रकृतिप्रत्ययौ प्रत्ययार्थं सह ब्रूत' इति साहित्यरूपसंसर्गांशेऽनुशासनवैयर्थ्यापत्तेः MimāKau. iii(2). 6. 12 (*on* ii. 1.1); यदि परं पदान्तरत्वात्तदपेक्षया विप्रकर्षः शङ्क्येत, ततः ... हेतुहेतुमतोरित्यनुशासनवैयर्थ्यापत्तेश्च विधिशक्तिप्रतिबन्धोऽनुसंधेयः MīmāKau. iii (2). 105. 10 (*on* ii. 1. 32); अनुशासनाविषयीभूतेऽपि बहुवचनस्य लक्षणाङ्गीकारे अनुशासनवैयर्थ्यापत्तेः BhāṭṭDī. iii. 146.5 (*on* ix. 3. 4); न च तस्य (द्वन्द्वस्य) संसर्गविधया भानं, तथात्वे अनुशासनवैयर्थ्यापत्तेः BhāṭṭDī. iii. 275. 9 (*on* x. 4. 2)

**अनुशासनशब्द** (anuśāsana-śabda) *m.* **A** word denoting injunction अनुशास्तीत्यनुशासनशब्दात्, अनुशासनातिक्रमे हि दोषोत्पत्तिः TaiUBh. 215. 11 (*on* 1. 11); **B** the word *anuśāsana* 'अथ शब्दानुशासनम्, केषां शब्दानामि'त्यत्रानुशासनशब्दस्येति भावः ŚrutaPra. ii. 472. 24 (*on* iii. 3. 4)

**अनुशासनशिष्टता** (anuśāsanaśiṣṭa-tā) *f.* the state of being enjoined by grammatical rule or signification सा किं 'सुपां सुलुक्' इत्यनुशासनशिष्टतया निरूढलक्षणा वा स्यात् गङ्गायां घोष इतिवत् सांप्रतिकी वा BhāṭṭDī. iii. 145. 21 (*on* ix. 3. 4)

**अनुशासनसत्त्व** (anuśāsana - sattva) *n.* presence of grammatical rule or sigification विश्वेषां देवानां तद्धितेन देवतात्वं शक्त्योक्तम् अनुशासनसत्त्वात् BhāṭṭDī. i. 128. 24 (*on* ii. 2. 9)

**अनुशासनसंभव** (anuśāsana - sambhava) *m.* possibility of punishment वृत्तवर्तिष्यमाणक्रिययो राजसकाशादप्यनुशासनसंभवे स्वयं शस्त्रधारणानुपपत्तेः परीक्षार्थमपि न शस्त्रमाददीत DaṇḍaVi. 235. 14.

**अनुशासनसंमतत्व** (anuśāsanasammata-tva) *n.* the state of being approved by the grammatical rule or signification एवं च तत्रापि चन्द्रपदस्य तद्वृत्तित्वे लक्षणा। उक्तरीत्यानुशासनसंमतत्वात् AlaṅkāKau. (Vi.) 76. 8.

**अनुशासनसामर्थ्य** (anuśāsana-sāmarthya) *n.* [Abl.] on the strength of grammatical rule or signification णमुल्प्रकृतिभूतस्यैव धातोराख्यातान्तस्यानुप्रयोगोऽनुशासनसामर्थ्यात् AlaṅkāKau. (Vi.) 130. 1.

**अनुशासनसिद्ध** (anuśāsana-siddha) *adj.* established by grammatical rule, obtained from etymological derivation कलशकरीरादिशब्दानामनुशासनसिद्धानां घटाद्यवाचकत्वप्रसङ्गात् TattvPrakā. 69A. 12 (*on* i.4.9); न त्वनुशासनसिद्धलडादिमुखेन संयोगस्य कालावच्छेदं निवारयामः TantrRaha. 11. 10; 'सप्तम्यधिकरणे च' इत्यनुशासनसिद्धचतुर्विधाधारसाधुत्वकायां सप्तम्यां प्रकृते सामीप्यकरूपाधारपरतयैवोपपत्तेः VīraMi. 193. 19 (*on* 1. 100); 'गृह्णाति वाचकः संख्यां प्रकृतेर्विकृतेर्न ही'त्यनुशासनसिद्धप्रकृतिविकृतिसमभिव्याहृतलकारीयविकारसंख्याबोधकत्वाभावव्युत्पत्तिनिर्वाह्य इत्युक्तस्थले न क्रियापदस्यैकवचनान्तता VyutpaVā. 143. 10.

**अनुशासनस्वारस्यानुगुण** (anuśāsanasvārasyānuguṇa) *adj.* conforming to the naturalness of the grammatical rule or signification 'कर्मणि द्वितीये'तिवत् 'कर्तृकर्मणोः कृती'ति सप्तम्यन्तनिर्दिष्टयोः कर्तृकर्मणोरभिधेयत्वमनुशासनस्वारस्यानुगुणम् ŚrutaPra. iA. 17. 8 (*on* i. 1. 1)

**अनुशासना** (anu - śāsanā) *f.* instruction ते तथेत्यस्यानुशासनां प्रतिगृह्य ... स्वान्स्वानालयानभिजग्मुः JātaMā. 29. 5 (6. 12 (1)); कण्ठोक्तः। आगमः। ... समयः। अनुशासना MahāVyu. 66. 10 [DBHS.]

**अनुशासनातिक्रम** (anuśāsanātikrama) *m.* transgression of injunction तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व ... अनुशासनातिक्रमे हि दोषोत्पत्तिः TaiUBh. 215. 11 (*on* 1. 11)

**अनुशासनादि** (anuśāsanādi) *adj.* **1** grammatical rule etc. अर्थवादादेरपि ... वृद्धव्यवहारकोशानुशासनादिवच्छक्त्यनुमापकत्वं भवतोऽपि नानिष्टम् MīmāKau. i. 75. 7 (*on* i. 3. 9); **2** injunction etc., cf. **अनुशासनादिसिद्धत्व** .

**अनुशासनादिसिद्धत्व** (anuśāsanādisiddha-tva) *n.* the state of being established through injunction etc. त्रिवर्षपदात् पूर्णत्रिवर्षस्यैव प्रतीतेरनुशासनादिसिद्धत्वात् BālamBha. iii. 4. 2 (*on* 3. 2)

**अनुशासनाद्यनुरोध** (anuśāsanādy-anurodha) *m.* [ Inst.] in accordance with the grammatical rule etc. संबन्धवाच्यत्वे दोषाभावादनुशासनाद्यनुरोधेन तस्य वाच्यत्वसिद्धेः VaiyāBhū. 17. 19 (*on* 2)

**अनुशासनाधीना** (anuśāsanādhīnā) *adj.* (*f.*) dependant on grammatical rule or signification प्रातिपदिकेन नियतविभक्त्यर्थलक्षणा त्वनुशासनाधीना SiddhāSi. i. 17. 20.

**अनुशासनानन्तरम्** (anuśāsanānantaram) *adv.* after the grammatical rule or signification वार्तिककृतापि 'गुणवचनेभ्यो मतुपो लुगि'त्यनुशासनानन्तरमिदमेव तस्य प्रयोजनमुक्तम् ŚivārkaMaDī. i. 306. 2 (*on* i. 2. 1)

**अनुशासनानुपपत्ति** (anuśāsanānupapatti) *f.* untenability of the grammatical rule or signification संसर्गविधया भासमानस्य (देवतात्वस्य) पदार्थानुशासनप्रवृत्तैरनुशासनानुपपत्तेः MīmāKau. iii (2). 260. 7 (*on* ii. 2. 22)

**अनुशासनानुरोध** (anuśāsanānurodha) *m.* [Abl.] in accordance with the grammatical rule or signification संख्यायास्तु प्रतीत्यनुरोधादनुशासनानुरोधात् च भावनाक्षिप्तकर्तृत्वकर्मत्वान्यतरयोगित्वम् MīmāKau. iii (2). 32. 13 (*on* ii. 1. 5); प्राधान्यवाचित्वं किं प्रयोगानुसारादभ्युपगम्यते, अनुशासनानुरोधाद्वा MīmāKau. iii (2). 72. 17 (*on* ii. 1. 9); [Inst.] in accordance with the grammatical rule युमिश्रणामिश्रणयोरित्यनुशासनानुरोधेन तदर्थमाह पृथगिति BālamBha. ii. 271. 32 (*on* 2. 149)

**अनुशासनान्तरबल** (anuśāsanāntara - bala) *n.* [Abl.] on the strength of another grammatical rule or signification व्यत्ययेऽपि च साधुत्वमनुशासनान्तरबलात् TattvCin. iv (2). 769. 1.

**अनुशासनान्तराभाव** (anuśāsanāntarābhāva) *m.* absence of another grammatical rule or signification घटात्पट इत्यादौ पञ्चमी न स्यात्। अनुशासनान्तराभावात् NyāySu. (Ja.) 168B. 11 (*on* i. 2. 6); इत्थंभूतलक्षण इत्यनेन लक्षणवाचिपदात्तृतीयानुशिष्यते। ... सा विशेषणतृतीयैव अनुशासनान्तराभावात् VyutpaVā. 167. 9.

**अनुशासनापत्ति** (anuśāsanāpatti) *f.* undesired contingency of (having) grammatical rule or signification वाचकस्यैवानुशासनाच्च यथा लिङादेः। न च लाक्षणिकं वाचकम्, अन्यथा गाव्यादेरप्यनुशासनापत्तेः TattvCin. iv (2). 762. 4.

**अनुशासनाभाव** (anuśāsanābhāva) *m.* absence of grammatical rule or signification षष्ठ्यन्तनिर्दिष्टानतिरिक्तत्वनियमस्यानुशासनाभावाच्च ŚrutaPra. iA. 5. 18 (*on* i. 1. 1); द्विवचनस्य भेदाभिधायित्वेऽनुशासनाभावात् NyāySu. (Ja.) 164A. 1 (*on* i. 2. 3); शरीरवाचिनां शरीरिपर्यन्तत्वमसिद्धम्। तथानुशासनाभावात् ŚivārkaMaDī. i. 303. 9 (*on* i. 2. 1); गोत्रशब्दे पुंल्लिङ्गस्यानुशासनाभावात् VīraMi. (Saṁskāra.) 593.7; णमुलन्तस्यापि च 'अभिक्रामं जुहोती'त्यादौ ... अनुशासनाभावाच्च तत्परत्वानुपपत्तेः MīmāKau. ii. 100.5 (*on* ii. 4. 1); स्त्रियां पुंल्लिङ्गस्यानुशासनाभावेन साधुत्वे प्रमाणाभावात् BhāṭṭDī. iii. 88. 6 (*on* ix. 1. 16)

**अनुशासनार्थम्** (anuśāsanārtham ) *adv.* for the sake of punishment शिष्ट्यर्थमनुशासनार्थम् ManuBh. i. 385. 12 (*on* 4. 164); कृतापराधानेताननुशासनार्थम् ... ताडयेत् ManvaMu. 174. 29 (*on* 4. 164)

**अनुशासनाविशेष** (anuśāsanāviśeṣa) *m.* non - distinction, i.e. sameness of grammatical rule or signification अनुशासनाविशेषात् पृच्छति MayūMāli. 215. 15 (*on* iii. 2. 5); समानकर्तृकत्वविशिष्टं पूर्वकालत्वमनुशासनाविशेषात्समानकर्तृकत्वं चाङ्गत्व एवोपपद्यते MayūMāli. 389. 3 (*on* iv. 3. 13)

**अनुशासनाविषयीभूत** (anuśāsanāviṣayībhūta) *adj.* which has not become the object of grammatical rule or signification अनुशासनाविषयीभूतेऽपि

बहुवचनस्य लक्षणाङ्गीकारे अनुशासनवैयर्थ्यापत्तेः BhāṭṭDī. iii. 146. 4 (*on* ix. 3. 4)

**अनुशासनासत्त्व** (anuśāsanāsattva) *n.* non - existence of grammatical rule or signification विभक्तौ न लक्षणेति प्रवादस्यानुशासनासत्त्वे एकविभक्त्यर्थेऽपरविभक्तेर्न लक्षणेत्येतत्परत्वात् VyutpaVā. 184. 18.

**अनुशासनिक** (anuśāsanika) *n.* (irr.) name of the 13th Parvan of the Mahābhārata (dealing with the duties of a king) आदिपर्वसमाप्तौ तु सूक्ष्मवस्त्रत्रयं ददेत्। ... सभापर्वणि वाससी। अनुशासनिकारण्यस्वर्गारोहेषु पर्वसु। आदिपर्वणि या पूजा सा पूजा PadmP. iv. 111. 80; *adj.* which is taught by grammatical rule or signification, cf. **अनुशासनिकसंनिधि.**

**अनुशासनिकसंनिधि** (anuśāsanika - sannidhi) *m.* proximity or continguity as taught by grammatical rule or signification सर्वक इत्यादौ सर्वपदस्य पूर्वपदत्वाभावाद्य। यत्तु तत्रापि संनिधानमेवानुशासनिकसंनिधेर्विवक्षितत्वात् VaiyāBhū. 170. 17 (*on* 32)

**अनुशासनी** (anu - śāsanī) *f.* instruction, admonition एतावती अर्थवती एषा मह्यानुशासनी MaVastuAva. i. 277. 12; i. 279. 21; i. 281. 19; सर्वेषां वो करिष्यामि वचनमनुशासनीम् MaVastuAva. i. 282. 2; करणीया अनुशासनीति वदेमि MaVastuAva. iii. 51. 17; LaliVi. 26. 51 (165); सुधनः ... अचलाया उपासिकाया अनुशासनीमनुस्मरन् ... येनामितत्तोसलो जनपदस्तेनोपजगाम GaṇḍVyū. 137. 2; 171. 9; चतुर्विधामनुशासनीमेतेन श्लोकेन दर्शयति MaYānaSū. 97. 9 (14. 50); दुर्लभो भूतनयानुशासन्युपसंहारः ŚikṣāSa. 2. 6; सर्वरतिक्रीडाप्रेमानुशासनीषु ... इति ... इयमुच्यते मुदिता ŚikṣāSa. 184. 3; 286. 4 [DBHS.]

**अनुशासनीगाथा** (anuśāsanī - gāthā) *f.* verse or stanza of instruction or admonition तस्यैवं वेदनार्त्तस्य ... स्वकृतमुपभुञ्जानस्य यमपुरुषा अनुशासनीगाथां भाषन्ते ŚikṣāSa. 73. 12.

**अनुशासनीप्रातिहार्य** (anuśāsanī-prātihārya) *n.* miracle of instruction or admonition performed by Buddhas त्रीहि प्रातिहार्येहि बुद्धा भगवन्तो सत्वां विनेन्ति ऋद्धिप्रातिहार्येण आदेशनाप्रातिहार्येण अनुशासनीप्रातिहार्येण MaVastuAva. i. 238. 5; iii. 137. 17; अनुशासनीप्रातिहार्येण तु रागादिप्रतिपक्षभावनाक्रमेण संसारोत्तरणं भवति Sphuṭā. i. 8. 19 (*on* 1. 1); MahāVyu. 16. 3 [DBHS.]

**अनुशासनीप्रातिहार्यसंपन्न** (anuśāsanīprātihārya - sampanna) *adj.* endowed with miracle of instruction or admonition ये ते सत्वाः ... अनुशासनीप्रातिहार्यसंपन्नाः ... आर्यधर्मचक्रं प्रवर्तन्ति MaVastuAva. iii. 321. 13.

**अनुशासनीय** (anu - śāsanīya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** to be advised or guided वत्से। त्वमिदानीमनुशासनीया Śāk. 4. 19 (2); **1B** to be instructed or taught 'तत्त्वमसि' इति श्वेतकेतुमुखेनानुशासनीयाय पुरुषाय श्रुत्याभिन्नमुपदिश्यते BrahmSi. 159. 7; (राजकुमाराः) ते च दुःसंस्कारोपदिग्धाः न शक्यन्ते व्यसनेभ्यो निवर्तयितुम्। ... तस्मात्ते नित्यमनुशासनीयाः ManuBh. ii. 44. 10 (*on* 7. 152); यथाविध्युपनयनकर्मणा शिष्यमनुशासनीयम् (शिक्षयेत्) Aparā. 32. 25 (*on* 1. 15); धर्मशास्त्रप्राधान्येन यत्रानुशासनीयं तद्धर्मशास्त्रम् ManvaVi. 105. 19 (*on* 2. 10); अत्र चानुशासनीयो योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः SarvaDaSaṁ. 15. 147; संप्रत्येनं व्युत्थाप्य प्रकृतकार्यप्रवणं करोमि। (जीवं प्रति) वत्स, अन्यदपि किंचिदनुशासनीयोऽसि Jīvān. 474. 4; **2** to be punished इयमेव तावत्पापशीला प्रथममनुशासनीया VeṇīSaṁ. 2. 157; 3. 374; SubhaDha. 5. 8 (50); खरवचनाद्दतेऽपि मयायमनुशासनीयः JānaPa. 5. 3(1); **3A** to be punished or controlled भार्यापुत्रदासच्छात्रा धर्मेणानुशासनीयाः ManuBh. i. 388. 14 (*on* 4. 175); ManvaMu. 176. 32 (*on* 4. 175); या यस्य भार्या यश्च यस्य दासः स तेनानुशासनीयः ManuBh. ii. 200. 20 (*on* 8. 299); अनुशासनीयेषु कोपो रोषः Aparā. 221. 5 (*on* 1. 154); **3B** to be commanded or ordered मद्वचनेनानुशासनीयाः पौरा नगरालंकाराय Jīvān. 141. 6 (comm. मन्त्रिमहाशयं एवम् आदिशतीति नियोक्तव्याः)

**अनुशासनोपगम** (anuśāsanopagama) *m.* acceptance of the grammatical rule or signification 'वनम्' इति बहुषु तरुष्वे(?ष्वे)कवचनम्। ... न च प्रयोगसाध्वेकवचनम् 'एकस्मिन्नेकवचनम्' इत्यनुशासनोपगमात् NayaVi. 183. 8 (*on* i. 1. 5)

**अनुशासनोपलम्भ** (anuśāsanopalambha) *m.* obtainment, i.e. comprehension of grammatical rule or signification सामान्यविशेषरूपाणां लक्षणानां पर्यन्यवत्सकृदेव प्रवृत्तौ बहूनां शब्दानामनुशासनोपलम्भात् SarvaDaSaṁ. 13. 75.

**अनुशासन्यादेशनाप्रतिहार्य** (anuśāsanyādeśanā - pratihārya) *n.* miracles of admonition or instruction and of integral preaching सुदेशनानुशासन्यादेशनाप्रतिहार्याभ्याम् MaYānaSū. 20. 12 (5. 5)

**अनुशासमान** (anu-śāsamāna) *adj.* who is teaching or instructing तस्य मकारश्रुत्येतिहासपुराणम् ... उपनिषदोऽनुशासमानानाम् इति ... शब्दश्रवणमितीन्द्रियाण्यन्वभवत् PraṇU². 33. 5.

**अनुशासिक्रिया** (anuśāsi - kriyā) *f.* the verbal root *anuśās* - ( to teach) अत्र केचित्पर्यनुयुञ्जते - अनुशासिक्रियायाः सकर्मकत्वात् ... कर्मण्येषा षष्ठी विधातव्या SarvaDaSaṁ. 13. 15.

**अनुशासित** (anu - śāsita) *adj.* **1A** controlled पाल्य त्वं प्रजाः सर्वाः शान्तात्मा चानुशासितः MahāBhā. xiii. 693* (1); **1B** commanded or ordered सः ...। अनुशासित आदेशं शिरसा जगृहे हरेः BhāgP. iv. 20. 17 (Bālaprabodhinī अनुशिक्षितः); **1C** governed or ruled, cf. **अनुशासितधरातलजीवलोक**; **2A** prescribed or enjoined वक्ष्यामि विधिवत् स्थानं पितॄणामनुशासितम् BrahmāṇḍP. ii. 11. 8; **2B** instructed or taught अनुशासितोऽसि ... किं पित्रा BṛĀraUBh. 758. 17 (*on* vi. 2. 1); सर्वज्ञ ...। विजानीहि यथैवेमहं बुद्धयेऽनुशासितः BhāgP. ii. 5. 8; मन्वन्तरे सर्वभक्षो यदा मृत्युर्हरन्प्रजाः। ... आरम्भमकरोत् ... तदैव धर्मराजेन यमेनाश्वनुशासितः YogVā. iii. 2. 48; **2C** advised मात्राज्ञापि तदाकूतमथ पुत्रोऽनुशासितः SamarāSaṁ. 4. 51; **3** ruled or laid down grammatically तेष्वनुशासितस्य प्राग्देशसंबन्धस्याभावादश्वकर्णादिशब्दवदेव रूढिकल्पना जात्यादिकल्पना वा नानुपपन्ना MīmāKau. i. 105. 15 (*on* i. 3. 21) [defined by rule, MW.]

**अनुशासितत्व** (anuśāsita - tva) *n.* the state of being ruled or laid down grammatically सोमादेः करणत्वं श्रुत्या, लक्षणया च धात्वर्थस्य, तथापि प्रत्ययार्थस्य भावनायाः प्रकृत्यर्थं प्रति 'तयोस्तु प्रत्ययः प्राधान्ये'ति स्मृत्या प्राधान्यस्यानुशासितत्वात् MīmāKau. iii (2). 10. 9 (*on* ii. 1. 5)

**अनुशासितधरातलजीवलोक** (anuśāsita - dharātalajīvaloka) *adj.* who has governed or ruled the inhabitants of the earth विश्वनाथधरणीसंक्रंदनः ... तस्मादजायत धनेशसमानधर्मा धर्मानुशासितधरातलजीवलोकः EI. iii. 245. 124.

**अनुशासितवत्** (anuśāsita - va(n)t) *adj.* who has taught or instructed न च ब्राह्मणा अनया विद्यया अनुशासितवन्तः ChāndoUBh. 281. 10 (*on* v. 3. 7)

**अनुशासितव्य** (anu - śāsitavya) *adj.* ought to be instructed शासुअनुशिष्यते माणवको धर्मम्, अनुशासितव्यः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 51 ( 575. 20)

**अनुशासितुम्** (anu-śāsitum) *inf.* **1** to govern, i.e. to maintain यत्सहायान्मृगयसे ...। न शक्यमनमात्येन महत्त्वमनुशासितुम् MahāBhā. xii. 112. 22; **2A** to instruct, to teach सत्यवचनेन शूद्रत्वाभावे निर्धारिते जाबालं गौतम उपनेतुमनुशासितुं च प्रववृते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 212. 11 (*on* i. 3. 37); ChāndoUBh. 231. 16 (*on* iv. 9. 2); BrahmSūBh. (Bhā.) 68. 13 (*on* i. 3. 37); Bhām. 271 . 20 (*on* i. 3. 37); VedāntPāSau. 109. 24 (*on* i. 3. 37); बालिकिः ... काश्यामजातशत्रुं ब्रह्मविच्छिरोमणिमनुशासितुं धाष्टर्यं चकार JīvanVi. 56. 22; **2B** to advise, to guide चन्द्रगुप्तं तु ... अनुशासितुमारेभे हितस्तस्य(?हितंतस्य) पितेव सः PariPar. 8. 415; **3** to rule grammatically आनन्त्यात् सर्वशब्दा हि न शक्यन्तेऽनुशासितुम् PrakriKau. ii. 794. 1.

**अनुशासितृ** (anu-śāsitṛ) *adj.* ( also used as noun) **1A** controller कविं पुराणमनुशासितारम् ... अनुस्मरेद्यः। ... स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् MahāBhā. vi. 30. 9 (BhārBhāDī. जगतोऽन्तर्यामिणम्)= BhagGī. 8. 9 (Śaṅ. जगतः प्रशासितारम्, Rā. विश्वस्य प्रशासितारम्); कविं पुराणमनुशासितारम् ... तमाहुरग्र्यं पुरुषम् VāyuP. i. 14. 7; आद्यन्तशून्याः ... अनुशासितारः। सर्वान् ज्वरान् घ्नन्तु ममानिरुद्धसंकर्षणवासुदेवाः VaDuU. 434. 1; KāvyMī. 38. 11; **1B** governor, ruler अशोच्याः कुरवो राजन्येषां त्वमनुशासिता। मन्त्री च विदुरः MahāBhā. ii. 65. 13; पाल्य त्वं प्रजाः सर्वाः शान्तात्मा चानुशासितः (v. l. अनुशासिता) MahāBhā. xiii. 693*(1); अतोऽनुशासितारं त्वामनुशासति बालिशाः। येन लोके त उच्यन्ते वियाताः पितृशिक्षकाः BṛKathāŚloSaṁ. 1. 68; **2A** adviser, guide न सन्तीमे धार्तराष्ट्रा येषां त्वमनुशासिता MahāBhā. ii. 50. 11; **2B** instructor, teacher तव प्रयोगे धनुषोऽनुशासितुः शरासने भूधरधन्वनः परम्। इतः प्रवृत्तापि न नूनमागता विपत् त्वदीयश्रवणस्य गोचरम् JānaHa. 9. 34; तानुच्चैः अन्वशादनुशासिता MahāP. 34. 113; वहसे च श्रुतीर्मुखे। ... कस्तवाप्यनुशासिता NīlaVi. 50. 21; **2C** who rules grammatically. operator बभूव जिह्वाभिनयः कवीनां यदनुग्रहात्। अनुशासितृ शब्दानां तन्नमामि AvantiKa. 1. 11 [who punishes, Apte]

**अनुशासिन्** (anuśās - in) *adj.* **1** who governs or rules बहवो म्लेच्छराजानः पृथिव्यां मनुजाधिप। मिथ्यानुशासिनः MahāBhā. iii. 186. 29 ( *but* PW. one who punishes or chastises); **2A** who advises सुहृदश्चानुशासिनः। ... वदेयुः कथाश्चित्राः BhelaS. 119. 16 (6. 1); **2B** which instructs or teaches भवन्ति चात्र व(ध)र्म्मानुशासिनः श्ल(ओ)काः EI. iv. 116. 26; viii. 158. 22; v. 118. 23;

3 who punishes or chastises एष स्तेनानुशासी राजेति (हंसः) भयादुत्पतितः Vikramo. 4. 34 (2)

**अनुशास्त** (anu - śāsta) *adj.* [Debru. 566] who is taught or instructed स एवमनुशास्तस्तु याज्ञवल्क्येन धीमता। प्रीतिमानभवद्राजा मिथिलाधिपतिस्तदा MahāBhā. xii. 306. 91; कृष्णेन चानुशास्तास्ते मुनयो धर्मकाङ्क्षिणः PadmP. v. 2. 45.

**अनुशास्ति** (anu - śāsti) *f.* [ Debru. 630 ] **1A** teaching, instruction न च छिद्यति सा अनुशास्ति LaliVi. 264. 5 [DBHS.]; **1B** advice, direction प्रभोऽनुशास्तिमिच्छामि PrabhāC. 31. 2; **2A** order, command राजा ... सुतं विहाय तुभ्यं राज्यं प्रयच्छामीति वदन्, 'परमनेन सीन्धलनाम्ना बान्धवेन समं प्रीत्या वर्तितव्यमि'त्यनुशास्तिं दत्त्वा तस्याभिषेकं चकार PrabaCin. 21. 9; **2B** ruling, governance श्रीभोजः ... राज्यस्यानुशास्तिं समस्तराजलोकस्य वितीर्य ... दिवं गतः PrabaCin. 51. 19.

**अनुशास्तिप्रातिहार्य** (anuśāsti - prātihārya) *n.* miracle of admonition or instruction performed by Buddhas तत्र कतमद्बोधिसत्त्वस्येहामुत्रसुखं ध्यानम्। ... आदेशनाप्रातिहार्येणानुशास्तिप्रातिहार्येण सत्त्वानां विनयाय ध्यानम् BodhiBhū. 145. 7 [DBHS.]; cf. **अनुशासनीप्रातिहार्य**.

**अनुशास्तिमयी** (anuśāsti - mayī) *adj.* (*f.*) full of instructions प्राग्वत् पूर्वासने स्थित्वा श्रीमल्लिर्देशनां व्यधात्। अनुशास्तिमयीम् MalliC. 7. 1143.

**अनुशास्तृ** (anu - śāstṛ) *adj.* [*f.* - trī] [ P. vii. 2. 34; AltGr. III. 199; III. 203; Debru. 670; 675] who teaches or instructs अर्थानाम् ... अनुशास्त्रा च मे भव MahāBhā. xii. 136. 25; माता यस्य विद्यते पुत्रस्य सम्यगनुशास्त्री अनुशासनकर्त्री स मातृमान्, अत ऊर्ध्वं पिता यस्यानुशास्ता स पितृमान् उपनयादूर्ध्वम् आ समावर्तनात् आचार्यो यस्यानुशास्ता स आचार्यवान् BṛĀraUBh. 496. 7 (*on* iv. 1. 5) [ who directs, governs or punishes, Apte]

**अनुशास्तृप्रसाद** (anuśāstṛ - prasāda) *m.* favour or grace of the teacher अनुशास्तृप्रसादेन व्याचष्टे शास्त्रदीपिकाम् YuktiSneha. 1. 35 (*on* i. 1. 1)

**अनुशास्त्रम्** (anuśāstram) *adv.* according to scriptural or philosophical texts पुष्पं त्वदीयचरणार्चनपीठसङ्गाच्चूडामणीभवति देव जगत्त्रयस्य। अस्पृश्यमन्यशिरसि स्थितमप्यतस्ते को (?क्व) नाम साम्यमनुशास्त्रमनीश्वराद्यैः YaśasCam. ii. 379. 17.

**अनुशास्य** (anu - śāsya) *adj.* **1A** to be ordered or commanded भूयश्चैवानुशास्योऽहं भवता पार्थिवर्षभ MahāBhā. xv. 13. 1; **1B** to be governed or ruled चेष्टाः ...। अनुशास्ये त्वया लोके रामावर्त्स्यंस्तरां ततः Bhaṭṭi. 21. 15; **2** to be punished or chastised अनुशास्यश्च गुरुणा न चेदनुविधीयते ... बद्ध्वा रज्ज्वा NāraSm. 143. 13; **3A** to be instructed or taught अहम् ...। अनुशास्यस्त्वया सुतो यथा MahāBhā. xii. 326. 61; शिष्याश्चानुशास्याः सन्तो दोषात् निवर्तयितव्याः BṛĀraUBh. 699. 10 (*on* v. 2. 1); वक्तव्योऽनुशास्यः शिष्यपुत्रादिः आचार्याधीनत्वात् ManuBh. ii. 104. 12 (*on* 8. 66); **3B** to be advised or guided (वीरनारायणः) अनुशास्यस्तथाकारं यथा स्यान्नाहितं क्वचित् HammīMaKā. 4.75.

**अनुशास्य** (anuśās - ya) *ger.* **1A** having instructed or admonished अनुशास्य च कौन्तेयम् ...। तस्यामेव नलिन्यां ते ... विजह्रुरमरोपमाः MahāBhā. iii. 153. 28; iii. 159. 29 (v. l.); 'मुग्धे मुच्यतां स्वच्छन्दभावः' इत्यनुशास्यैव ग्राहिता निजाज्ञां गुरुणा मकरध्वजेन दमयन्ती NalaCam. 5. 0 (8); एवं स्वायंभुवः पौत्रमनुशास्य मनुर्ध्रुवम्। ... स्वपुरं ययौ BhāgP. iv. 11. 35; एवमनुशास्यात्मजान्स्वयमनुशिष्टानपि... ब्रह्मावर्तात्प्रवव्राज BhāgP. v. 5. 28; इत्थं सीमन्तिनीं सम्यगनुशास्य पुनः सती। ययौ SkandP. iii (3). 8. 39; **1B** having instructed or taught (रामः) अनुजं भृशमनुशास्य दर्शनं चकार तां हृदि जननीं प्रदक्षिणम् Rāmā. ii. 18. 40; पुत्रमनुशास्य ... उपसंहृतः BhāgP. v. 9. 6; राजपत्नीभिरनुशास्य प्रणोदिता। पुत्री देवल्लदेवी ... भूपं व्यजिज्ञपत् HammīMaKā. 13. 106; 4. 41; राजधर्ममित्येवमनुशास्यैवं ब्रह्मा ...। धनुर्वेदम् ... वक्तुमेवोपचक्रमे NītiPra. 1. 56; **1C** having addressed or told कबन्धस्त्वनुशास्यैवं तावुभौ रामलक्ष्मणौ ... खे व्यरोचत Rāmā. iii. 69. 33; अभिप्रेतं करिष्यामि ते । इत्येतामनुशास्य ... कान्ताय स्वसुताकथामकथयत् VasaViKā. 14. 19; नृपतिर्बभाषे। न्यरंसिषं व्यध्वममुं विमुञ्च विमुञ्च वत्सेत्यनुशास्य BhārCam. 8. 39; **2A** having punished or chastised चेत्कुरूननुशास्य स्थ पार्था निनीय सर्वान् द्विषतो निगृह्य। समं वस्तज्जीवितं मृत्युना स्यात् MahāBhā. v. 25. 9; **2B** having controlled or restrained शास्त्रार्थभाजा छलतोऽनुशास्य ...। श्रीधर्म्मपालेन सुतेन सोभूत् स्वर्गस्थितानामनृणः पितृणाम् EI. xviii. 305. 8; xvii. 319. 8; **3A** having ordered or commanded अनुशाधि (v. l. ॰स्य) कुरून् संख्ये धत्स्व दुर्योधने जयम् MahāBhā. vii. 4. 9; (तारेयः) अनुमान्य हरीन् वृद्धानितराननुशास्य च। उवाच मा पुनर्भैष्ट Rāmā. iv. 1291* (1); गच्छ वत्स नगरं शशिमौले: ... एवमेनमनुशास्य ... विससर्ज (गुरुः) ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 5. 163; परिपाल्यतामिह वसद्भिरिदं वपुः। इति शिष्यवर्गमनुशास्य यमिप्रवरः ... महिपस्य वर्ष्म ... अविशत् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 9. 104; **3B** having governed or ruled दश कोटीश्च वर्षाणामनुशास्य जगत्त्रयम्। ... उपशान्तं बलेर्मनः YogVā. v. 29. 33.

**अनुशिंशपम्** (anuśiṁśapam) *adv.* by the side of or near the Aśoka tree (*Dalbergia Sissoo*) समीरणसूनुना। कृशतनूरनुशिंशपमास्थिता प्रणमता जगदे जनकात्मजा Rāgh. 19. 66.

**अनुशिक्ष्** (anu - śikṣ -) I. U. **1** to follow, to imitate असुन्वन्तमयजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यां तस्करस्यानु शिक्ष AV. (P.) v. 27. 6; एवं यूयमनुशिक्षथो सदा GaṇḍVyū. 380. 24; साधु मुने ... अनुशिक्षसे लोकविनायकानाम् SaddhaPuṇ. 40. 12; बुद्धानामनुशिक्षिष्ये शीलसंवरसंयमे ŚikṣāSa. 14. 6; प्राणातिपातविरतिः ... अनुशिक्षे ... अनुकरोमि MahāVyu. 268. 13; **2** to learn, to strive after एते मे गुरवो राजंश्चतुर्विंशतिराश्रिताः ...। शिक्षावृत्तिभिरेतेषामन्वशिक्षमिहात्मनः BhāgP. xi. 7. 35; **3** to instruct, to teach, cf. **अनुशिक्षत्**.

**अनुशिक्षण** (anu-śikṣaṇa) *n.* imitation सत्त्वाः सुखमनुभवन्ति ... तथागतानुशिक्षणेन GaṇḍVyū. 244. 3; भूमौ ... द्वितीयायामधिशीलं शिक्षते ...। धर्मतां प्रतिविध्येह अधिशीलेऽनुशिक्षणे MaYānaSū. 178. 27 ( 20 - 21. 17) (*but* Lévi, instruction); अर्हतां समीपे वसन्त्यनेनेत्युपवासस्तेषामनुशिक्षणात् AbhidhKoBh. 213. 22 (*on* 4. 28)

**अनुशिक्षणचेतस्** (anuśikṣaṇa-cetas) *adj.* having imitating mind सर्वक्लेशपराङ्मुखस्य सर्वबोधिसत्त्वानुशिक्षणचेतसः ... एकालोपं वा परित्यजति ŚikṣāSa. 215. 13.

**अनुशिक्षणतस्** (anuśikṣaṇa - tas) *adv.* on account of imitation (शीलपटलम्) बोधिसत्त्वानां कल्याणं वेदितव्यम् ... देवमनुष्याणां समादानतोऽनुशिक्षणतश्च BodhiBhū. 96. 2.

**अनुशिक्षणा** (anu - śikṣaṇā) *f.* imitation भूमौ ... द्वितीयायामधिशीलम् ...। शिक्षते धर्मतां प्रतिविध्येह अधिशीलेऽनुशिक्षणे (v. l. अनुशिक्षणा Lévi 292) (*but* Lévi instruction) MaYānaSū. 178. 27 ( 20 - 21. 17)

**अनुशिक्षत्** (anu - śikṣat) *adj.* instructing, teaching त्वम् ...। कथं त्वयेदं कृतवाननुशिक्षन्सतां व्रतम् BhāgP. iv. 11. 12.

**अनुशिक्षमाण** (anu - śikṣamāṇa) *adj.* who is imitating पञ्चदारिकाशतानि ... बोधिसत्त्वस्यानुशिक्षमाणानि ... कालमतिनामयामासुः ŚikṣāSa. 40. 5.

**अनुशिक्षय** (anu - śikṣaya-) X. U. (*but* MW. *desid. caus.*) to teach, to instruct बोधिसत्त्वाः ... न च ध्यानसुखेभि भ्रष्टाः हन्तानुशिक्षयि (?ये) अहं पि गुणेषु तेषाम् LaliVi. 12. 4.

**अनुशिक्षयत्** (anu - śikṣayat) *adj.* instructing, teaching (ऋषभः) योगिनां सांपरायविधिमनुशिक्षयन्स्वकलेवरं जिहासुः ... उपरराम BhāgP. v. 6. 6.

**अनुशिक्षयमाण** (anu - śikṣayamāṇa) *adj.* imitating सर्वजिनाननुशिक्षयमाणः ... अच्छिद्र चरेयम् GaṇḍVyū. 430. 23; मञ्जुशिरी यथ जानति शूरः सो च समन्तभद्र तथैव। तेषु अहम् अनुशिक्षयमाणो नामयमी कुशलं इमु सर्वम् GaṇḍVyū. 435 . 23 [ DBHS.]

**अनुशिक्षा** (anu - śikṣā) *f.* **1** imitation वयं प्रव्रजिताः शमानुशिक्षाः Divyāva. 162. 31; **2** learning, striving after प्रायेण लोकस्य बभूव यस्मात्तुल्यक्रमोऽसौ सुखदुःखयोगे। अतोऽस्य लोकोऽप्यनुशिक्षयेव तुल्यक्रमोऽभूत्सुखदुःखयोगे JātaMā. 117. 23 ( 20. 8) ( *but* DBHS. imitation)

**अनुशिक्षासहायक** (anuśikṣā - sahāyaka) *adj.* who are companions in imitation चत्वारि त्रीणि द्वे चापि गङ्गावालिकया समाः। एकैकस्य परीवारा येऽनुशिक्षासहायकाः SaddhaPuṇ. 182. 23 [DBHS.]

**अनुशिक्षि** (anu - śikṣi) *ger.* [irr.] having imitated वयमपि अनुशिक्षि तस्या मुने वीर्यस्थामोद्गतं क्षिप्र भवेम लोकि लोकोत्तमा धर्मचक्षुर्ददाः LaliVi. 26. 51 [DBHS.]

**अनुशिक्षित** (anu-śikṣita) *adj.* **1** who has imitated कल्याणमित्रानुशिक्षिता बोधिसत्त्वा नावक्रामन्ति GaṇḍVyū. 364. 20 [DBHS.]; **2** learnt by heart (गजेन्द्रः) जजाप परमं जप्यं प्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् BhāgP. viii. 3. 1; स च बाल्यात् प्रभृत्येव प्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम्। जजाप मन्त्रं त्वनिशम् SkandP. i(2). 42. 31; **3** instructed, taught अहं प्रकृष्टरणपथोपदेशाक्षरैरेवमनुशिक्षितोऽस्मि UdaySuKa. 79. 24.

**अनुशिक्षितव्य** (anu-śikṣitavya) *adj.* (pred.) ought to be imitated एवम् ... बोधिसत्त्वेन ... तथागतस्यानुशिक्षितव्यम् ŚikṣāSa. 14. 17.

**अनुशिक्षितार्थ** (anuśikṣitārtha) *adj.* who is instructed in the objective त्रिविष्टपं किं गणयन्त्यभेद्यमन्त्रा भृगूणामनुशिक्षितार्थाः BhāgP. vi. 7. 24.

**अनुशिक्षित्वा** (anu-śikṣitvā) *ger.* [irr.] having imitated ऋद्धिप्राप्तो बोधिसत्त्व इति च मम च अनुशिक्षित्वा ... सम्यक्संबोधिये चित्तमुत्पादयिष्यन्ति MaVastuAva. ii. 315. 2[DBHS.]

**अनुशिक्षिन्** (anu-śikṣin) *adj.* learning, acquiring तदा बाल्यात्कृतं देवि शब्दवेध्यनुकर्षिणा (v. l. वेध्यानुशिक्षिणा)। तस्यायं कर्मणः ... विपाकः Rāmā. ii. 1482*(8) [exercising one's self in, practising, MW; learning, Apte.]

**अनुशिक्ष्य** (anuśikṣ-ya) *ger.* having instructed अनुशिष्ट्वा (v.l. अनुशिक्ष्या) नुगत्वा च ... विदुरः प्रययौ गृहान् MahāBhā. i. 133. 24.

**अनुशिख** (anuśikha) *m.* name of the Potṛ-priest at the *sarpasattra* एतेन वै (अयनेन) सर्पा एषु लोकेषु प्रत्यतिष्ठन् ... शिखानुशिखौ नेष्टापोतरौ PañcBr. xxv. 15. 3 [name of a Nāga or snake priest, MW.]

**अनुशिखा** (anu-śikhā) *adj.* (*f.*) which is near the top-knot उद्गच्छन्तीं सुषुम्णासरणिमनुशिखामाललाटेन्दुबिम्बम्। ... स्मरतु निरुपमाम् PañcaRā. (Nā.) v.4.12.

**अनुशित** (an-uśita) *adj.* not desired यदि ... गरुडो वावश्यतेऽनुशित-मन्यजनेन। लङ्घितुम् ... सागरलक्ष्मीम् DvyāśraKā. 8.86 (comm. अवाञ्छितम्)

**अनुशिरस्** (anuśiras) *adv.* behind the head आविर्बभूवानुशिरस्तदा भामण्डलं विभोः TriṣaŚaPuC. i. 3. 465.

**अनुशिवम्** (anuśivam) *adv.* after God Śiva शिवस्य पश्चादनुशिवम् MugdhaBo. 6. 61(61.17)

**अनुशिशु** (ánu-śiśu) *adj.* [AltGr. II. 1. 282] accompanied by a foal वडवानुशिशुर्भवति ŚatBr. XII. vii.2.8; XII. vii.2.21; ĀpaŚS. xix. 2.5; अनूबन्ध्यस्य वपायां संस्थितायां वडवां ब्रह्मणेऽनुशिशुम् ŚāṅkhāŚS. xv. 4. 12; हुतासु वपासु चत्वारिंशद् गा दक्षिणा ददाति अनुशिशुं च वडवाम् ĀpaŚS. xix. 8. 5; HirŚS. xxiii. 1. 32(802.5); त्रयस्त्रिँशतं दक्षिणा ददात्यनुशिशुं च वडवधेनुम् KātyŚS. xix. 4. 5 [ *but f.* followed by its young (as by a foal, etc.) MW., an animal followed by its young one, Apte.]

¹**अनुशिष्** (anu-śiṣ-) VII. P. to distinguish, to assign attributes सहैवैनयोरोष्ठस्तं गृहपतिरेवानुशिनष्टि GopBr. i. 3. 18(87. 5)

²**अनुशिष्** (anu-śiṣ-) X. P. to leave or survive शेषो हि बलमासाद्य न शेषमव (v. l. °नु)शेषयेत् MahāBhā. v. 70. 58.

¹**अनुशिष्ट** (ánu-śiṣṭa) *adj.* [*f.*-ā][P. vi. 4. 34; vii. 3. 60] **1A** commanded, ordered **B** ruled, governed **2A** advised, directed **B** instructed, taught **C** explained, expounded **D** prescribed **3A** asked, told, addressed **B** declared (as true) on the testimony of witness **C** recorded (in legal transactions) **4A** (used as noun) inflicted punishment **B** disciplined **5** ruled, laid down or derived grammatically **6** the word *anuśiṣṭa* **1A** commanded, ordered (इन्द्रेण) तेनाहमग्ने अनुशिष्ट आगाम् ṚV. v. 2. 8; x. 32. 6; वाक्यं तु यो नाद्रियतेऽनुशिष्टः ... त्याज्यः सः ... भृत्यः MahāBhā. v. 37. 24; SūktiRa. 106. 7; अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना। पित्रा दशरथेनाहम् Rāmā. i. 25. 3; सानुप्लवः प्रभुरपि क्षणदाचराणां भेजे रथान् दशरथप्रभवानुशिष्टः RaghuVa. 13.75; हरिश्चन्द्रः ... चण्डालेनानुशिष्टश्च ... इह तिष्ठ MārkP. 8. 104; कंसानुशिष्टः स बकीबकानुजः BhāgP. x. 12. 14; अनुशिष्टाः किल पुरा यमेन यमकिङ्कराः BhaviP. 164B. 26 (i. 113. 18); राजशासनं राज्ञानुशिष्टो धर्मः SmṛtiCan. iv. 525. 18; ससेनः प्रेषितः सेनः ... प्रविष्टोऽल्पजनैर्युक्तस्तापसाः प्रणताश्च ते। अनुशिष्टोऽथ तैः SamarāSaṁ. 7. 371; उच्चैस्संश्रावयेद् व्यूहसंकेतान् सैनिकान् नृपः। ... श्रुत्वा तान् सैनिकः कार्यमनुशिष्टं यथा तथा ŚukraNī. 4 (7). 269; **1B** ruled, governed गतेन कच्चित्प्रभुतामनुत्तमां त्वयानुशिष्टा जरठाः कुठा अपि RāmC. 5. 38; **2A** advised, directed स प्रैतिं क्षेत्रविदानुशिष्टः ṚV. x. 32. 7 (*but* Apte educated); तमद्याहं पाण्डवं युद्धशौण्डममृष्यमाणो भवतानुशिष्टः। ... इयाम् MahāBhā. vii. 3. 23; (अक्रूरेण वसुदेवसुतौ) अनुशिष्टौ च तौ वीरौ HariVaṁ. 71. 6; स्थान एव गुरुभिरनुशिष्टम् DaśKuC. 130. 17; **2B** instructed, taught त्रिते स्वप्नमदधुराप्त्ये नरं आदित्यासो वरुणेनानुशिष्टाः AV. xix. 56. 4; AV. (P.) iii. 8. 4; पुत्रमनुशिष्टं लोक्यमाहुः ŚatBr. XIV. iv. 3. 26; BṛĀraU. i. 5. 17; ManuBh. i. 163. 16 (*on* 2. 168); अनुशिष्टो न्वसि पित्रेत्योमिति होवाच ŚatBr. XIV. ix. 1. 1; BṛĀraU. vi. 2. 1; Śat Br. XIV. ix. 1. 5; BṛĀraU. vi. 2. 3; पञ्च महाब्रह्मा आसुः ... ते होचुः ... जनको वा अस्य वैदेहोऽग्निहोत्रेऽनुशिष्टः JaimiBr. 1.22; येयं प्रेते विचिकित्सा मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति चैके। एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाहम् KāṭhU. 1. 20 (Śaṅ. ज्ञापितः); 2.7; अथानु किमनुशिष्टोऽवोचथा यो हीमानि न विद्यात्कथꣳ सोऽनुशिष्टो ब्रुवीत ChāndoU. v. 3. 4; तेनानुशिष्टार्ष्टिषेणेन चैव तीर्थानि संपश्यमानाः पार्थाः ... प्रययुः MahāBhā. iii. 173. 22; iii. 184. 2; iv. 4. 45; v. 6. 18; v. 106. 1; vii. 126. 34; अनुशिष्टास्मि मात्रा च पित्रा च विविधाश्रयम् Rāmā. ii. 24. 8; ii. 110. 8; अहं गृहीत्वापि हि भिक्षुलिङ्गं भ्रातृषिणा द्विर्गुरुणानुशिष्टः। सर्वास्ववस्थासु लभे न शान्तिम् Saund. 7. 17; अनुशिष्टोऽसि केनेदृग् वत्स प्रह्लाद कथ्यताम् ViṣṇuP. i. 17. 19; स एवमनुशिष्टः सन् मात्रा ... चक्रे सम्यग् दारपरिग्रहम् MārkP. 36. 1; (पुरोधसा) तेनैवमनुशिष्टोऽयं मासमात्रमथाकरोत्। तेनास्य शत्रवः सर्वे विनष्टाः AhirbuS. 48. 49; एवमनुशिष्टः शिष्य आचार्यमुवाच KenUBh. 59. 8 (*on* 4. 7); कुशलानुशिष्टः कुशलेन निपुणेनाचार्येणानुशिष्टः KāṭhUBh. 125. 17 (*on* 2. 7); किमनुशिष्टस्त्वं पित्रेत्यर्थः ChāndoUBh. 276. 11 (*on* v. 3. 1); ततः ते शिष्याः गुरुणानुशिष्टाः ... किं कृतवन्तः PraśnaUBh. 305.10 (*on* 6. 8); स तु पूर्वमेवानुशिष्टो जानाति BṛĀraUBh. 193. 6 (*on* i. 5. 17); श्वेतकेतुः ... पित्रा अनुशिष्टः सन् आत्मनो यशःप्रथनाय पञ्चालानां परिषदमाजगाम BṛĀraUBh. 758. 8( *on* vi. 2. 1); पुत्रश्चेदनुशिष्टः स्याल्लोकस्तेनैव जीयते BṛĀraUBhVā. i. 5. 279; i. 5. 299; iv. 1. 31; iv. 4. 1303; vi. 2. 26; (अग्र्यः सर्वेषु वेदेषु ... °शिष्यसंबन्धिबान्धवाः ... श्राद्धसंपदः) शिष्योऽनुशिष्टः स्नातकः BālaKrī. i. 145. 13 (*on* 1. 217); दिष्ट्या त्वयानुशिष्टोऽहं कृतश्चानुग्रहो महान् BhāgP. iii. 22. 7; v. 9. 4; अनुशिष्टं स्वरूपे व्यवस्थापयन्ति (वेदान्ताः) Bhām. 29. 4 (*on* i. 1. 1); अनुशिष्टः स इत्येवं जनकेन महात्मना। अतिष्ठत्स शुकस्तूष्णीं स्वच्छे परमवस्तुनि YogVā. ii. 1. 42; तेनानुशिष्टश्च धर्मव्याधेन ... मुनिस्तुष्टो वनं ययौ KathāSaSāg. ix. 6. 191; xii. 27. 45; त्वयानुशिष्टोऽहं विद्यां जानीयाम् BrahmSūBh. (Rā.) 248. 19 (*on* i. 2. 12); क्रुद्धैर्बौद्धैरनुध्याता त्वद्वधाय प्रधाविता। अनुशिष्टा समाहूय बोधिसत्त्यै(?त्त्वै)स्तदेत्यहम् RājTa. (Ka.) 1. 144; 5. 401; मृत्युकाले ततो भर्ता ...। तथानुशिष्टो जैनेन्द्रं धर्मं च ग्राहितः PārśvC. 6. 906; बप्पभट्टिः ... अथानुशिष्टो विधिवद् गुरुभिर्ब्रह्मरक्षणे PrabhāC. 83. 21; अनुशिष्यते माणवको धर्मम्, अनुशासितव्यः अनुशिष्टः, स्वनुशासः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 51(575. 20); गव्यानुपालनविधावनुशिष्ट-मव्यादव्याजरम्यमखिलेश्वरवैभवं नः KṛṣṇaKa. 2. 149; कुलस्वामिना स्वयंभुवाप्ये-वमेवानुशिष्टम् PratāYaBhū. 162.5; विरोचनः प्रजापतिनानुशिष्टोऽपि स्वचित्तदोषेण देहात्मबुद्धिं दृढीकृत्यासुरान्सर्वाननुशशास JīvanVi. 57. 6; संविभज्य सकलश्रुतिजालं ब्रह्मसूत्रमकरोदनुशिष्टः (व्यासः) ŚaṅkaDigVi. (Mā). 6.46; अनुशिष्टो नारदस्तमेवोद्दिष्टं पृच्छति VedāntRaMañ. 6(79. 5); तद्बीजम् ... पित्रादिभिरनुशिष्टेन ... न कदाचित्परजायायां वपनीयम् ManvaMu. 371. 10 (*on* 9. 41); पूर्वमेवानुशिष्टेन विकला रसलक्ष्मणा। रसा एव रसाभासा रसज्ञैरनुकीर्तिताः BhaktiRaSi. iv. 9.1; **2C** explained, expounded एष धर्मोऽनुशिष्टो वो यतीनां नियतात्मनाम् ManuSm. 6. 86 (*but* Apte directed); **2D** prescribed शिष्टान्यनुशिष्टानि विहित-कर्माणि इष्टानि इच्छाविषयाः प्रियाणि यस्या सा शिष्टेष्टा LalitāSaBh. 107. 34 (*on* 140); **3A** asked, told, addressed नासि कच्चिदमित्राणां क्रुद्धानां वशमागतः। इति तेनानुशिष्टस्तु वाचं मन्दमुदीरयत् Rāmā. vi. 21. 4 (*but* Apte, questioned); अथोरगाख्यस्य पुरस्य नाथं दौवारिकी देवसरूपमेत्य। इतश्चकोराक्षि विलोकयेति पूर्वानुशिष्टां निजगाद भोज्याम् RaghuVa. 6. 59; अपचिनु कुसुमानि ... इति दयिततमेन सानुशिष्टा तदुदितमाशु चकार Nalābhyu. 6. 47; अन्यदा रोहकः पित्रा सममुज्ञयिनीं पुरीम्। द्रष्टुं जगाम तातेनानुशिष्टः स ततो गिरा RatnaCūKa. 241; **3B** declared ( as true on the testimony of witness) असत्सदिति यः पक्षः सभ्यैरेवावधार्यते तीरितः सोऽनुशिष्टस्तु साक्षिवाक्यात्प्रकीर्तितः KātySm. 495; SmṛtiCan. iii. 301. 19; अनुशिष्टं साक्षिवचनं च यो मन्येत Aparā. 679. 16 (*on* 2. 80); साक्षिवाक्यादवधारितोऽनुशिष्ट इत्यर्थः SmṛtiCan. iii. 302. 3; अनुशिष्टं साक्षिभिरुक्तम् DīpKa. 74. 18 (*on* 2. 306); Vaija. 124. 12; **3C** recorded (in legal transactions) अनुशिष्टम् अर्थिप्रत्यर्थिनौ प्रति कथितं जयपत्रे चारोपितम् VīraMi. (Vyavahāra.) 90. 13; **4A** (used as noun) inflicted punishment तीरितं चानुशिष्टं च यत्र क्वचन यद्भवेत् कृतं तद्धर्मतो विद्यात् ManuSm. 9. 233 (*but* Apte directed); NāraSm. 24. 65 = ŚukraNī. 4 (5). 275; अनुशिष्टमुद्धृतदण्डम्। दण्डपर्यन्तं नीतमिति यावत् Mitā. 320 . 26 (*on* 2. 306); अनुशिष्टं धृतदण्डं च ManvaVi. 1233. 19 (*on* 9. 233); अनुशिष्टं दण्डपर्यन्ततां च नीतं स्यात्तत्कृतमङ्गीकुर्यात् ManvaMu. 407. 19 (*on* 9. 233); **4B** disci-plined अनुशिष्टं पुत्रं लोभभयादिना ... पिता हि प्रवर्तयति TātpaṬ. (U.) 4. 10 (*on* 1. 11); एवमनुशास्यात्मजान् स्वयमनुशिष्टानपि ... प्रवव्राज (ऋषभः) BhāgP. v. 5. 28; **5** ruled, laid down or derived grammatically न हि कर्मण्य-नुशिष्टा द्वितीया ... करणमभिधत्ते Kāśi. ii. 12. 28 (*on* 5(1). 15); अमरसिंहेन ... तण्डुलीयकमुद्दिश्याल्पमारिषोऽनुशिष्टः SmṛtiCan. v. 215. 3; गङ्गायामितिमात्रं ह्यनुशिष्टम् TattvCin. iv(2). 763. 1; अथशब्दस्य मङ्गलाद्यनेकार्थत्वं नामलिङ्गानु-शासनेनानुशिष्टम् SarvaDaSaṁ. 15.42; (यजमानस्य याज्या) संबन्धमात्रेऽनुशिष्टायाः षष्ठ्याः ... पर्यवसानसंभवात् ŚivārkaMaDī. i. 73. 13 (*on* i. 1. 1); i. 73. 21 (*on* i. 1. 1); अमरकोशे पुण्डरीकं सिताम्भोजम् इत्यनुशिष्टं तत्र कथम् ...

लौहित्यमन्वेतु ŚivārkaMaDī. i. 253. 10 (*on* i. 1. 21); i. 450. 22 (*on* i. 3. 23); i. 574. 18 (*on* i. 4. 29); अत्रैव हरिणस्याक्षिणी इवायते अक्षिणी आसामित्यस्मिन्नर्थेऽनुशिष्टे हरिणाक्षीणामिति पदे धर्मोपमानवाचकानां लोपः CitraMī. 23. 24; कर्तृकर्मवत्कालविशेषेऽनुशिष्टाः लडादयः कालविशेषमपि बोधयन्ति VyutpaVā. 222. 10; प्रातिपदिकादनुशिष्टस्यापि तद्धितस्य पदसंपादकत्वात् MīmāKau. iii(1). 51. 20 (*on* i. 2. 27); i. 197. 2 (*on* i. 4. 4); अनुशिष्टैव हि तादृशकरणतायां तृतीया पाणिनिना MīmāKau. iii(2). 61. 7 (*on* ii. 1. 6); iii (2). 260. 10 (*on* ii. 2. 22); धाप्रत्ययोऽनुशिष्टः LaCandr. 431. 30; न च सामान्ये नपुंसकमित्यनुशिष्टमस्मै इति नपुंसकमेव साधारणमस्त्विति वाच्यम् VaiyāBhū. 124. 13 (*on* 25); 170. 18 (*on* 32); **6** the word *anuśiṣṭa* अनुशिष्टशब्दार्थमाह Subodhi. 110. 2 (*on* 2. 306) [adjudged, done conformably to law, MW.]

**²अनुशिष्ट** (anu- śiṣṭa) *adj.* (what has) remained, left over (इतरेषु शिष्टेषु ...। जायन्ते दुर्विवाहेषु ब्रह्मधर्मद्विषः सुताः) शिष्टेष्वनुशिष्टेषु। अपदिष्टेष्विति यावत् ManvaVi. 305. 16 (*on* 3. 41)

**अनुशिष्टत्व** (anuśiṣṭa-tva) *n.* **1** the state of being instructed or taught स च सर्वं तथैव प्रतिपन्नवान्पुत्रः अनुशिष्टत्वात् BṛĀraUBh. 194. 2 (*on* i. 5. 17); **2** the state of being ruled or laid down grammatically कुशशब्दो हि न स्त्रीलिङ्गः अस्त्री कुशमित्यमरसिंहेनानुशिष्टत्वात् VedāntKa. 436. 13 (*on* iii. 3.26); दुरुपपदादुपसृष्टात्पत्लधातोः ... दुर्निष्प्रपतरमिति रूपसिद्धिः। ... जनेरुपपदान्तरेषु डप्रत्ययविधायकसूत्रे ... वार्त्तिककृता धात्वन्तरेभ्योऽपि डप्रत्ययस्यानुशिष्टत्वात् ŚivārkaMaDī. ii. 216. 27 (*on* iii. 1. 23); सुप्तिङ्विधेरपि धातुप्रातिपदिकादनुशिष्टत्वेन पदसंबन्धित्वात्सामर्थ्यापेक्षत्वमविरुद्धम् MīmāKau. iii (1). 52. 2 (*on* i. 2. 27); लक्षणापि चेयम् ... नपुंसकानपुंसकयोगे नपुंसकमेवावशिष्यते, तद्य विकल्पेन एकवचनान्तं भवतीत्यर्थकेनानुशासनेन अनुशिष्टत्वात् नातीव दोषमावहति MīmāKau. i. 177. 15 (*on* i. 4. 3); न च ... बहुव्रीहेः समानाधिकरणत्वाभावादननुशिष्टत्वम् 'सप्तमी विशेषणे बहुव्रीहा'विति ज्ञापकस्य विभक्तिमात्रे बहुव्रीहिद्योतकत्वेनेन्द्रेण यस्मिन्सवने स्वीकृत इत्येवं व्यधिकरणबहुव्रीहेरप्यनुशिष्टत्वात् MīmāKau. ii. 307. 16 (*on* iii. 2. 43); न द्वितीया गुणत्वपरा, अपि तु प्राधान्यपरा, तदर्थत्वेन स्मृत्यानुशिष्टत्वात् MīmāKau. iii (2). 79. 16 (*on* ii. 1. 12); न च धाय्यापदपरिभाषितानामेव मन्त्रविशेषाणाम् ... धीयमानत्वयोगेन सर्वेषामेव धाय्यापदवाच्यत्वादिति प्राप्ते नायं यौगिकः ... पाणिनिना सामिधेनीष्वेव धाय्यापदस्यानुशिष्टत्वात् BhāṭṭDī. ii. 192. 16 (*on* v. 3. 3);

**अनुशिष्टत्वरूपज्येष्ठत्व** (anuśiṣṭatvarūpa-jyeṣṭhatva) *n.* seniority in the form of the state of being instructed or taught 'ज्येष्ठे न जातमात्रेणेति'मनोरनुशिष्टत्वरूपज्येष्ठत्ववत्तया जातमात्रेणेत्यर्थादपि न तद्विरोधः BālamBha. ii. 241. 24 (*on* 2. 135-136)

**अनुशिष्टत्वादि** (anuśiṣṭatvādi) *adj.* the state of being instructed or taught, etc. कन्याया अपि दानप्रतिग्रहौ स्तः ... । वस्तुतस्तु चिन्त्यमिदं लोकशास्त्रविरुद्धत्वात्। तत्र विशेषणं त्वतिशयितपुंस्त्वबोधनाय। तत्त्वं चानुशिष्टत्वादि BālamBha. ii. 233. 4 (*on* 2. 135-136)

**अनुशिष्टबहुव्रीहि** (anuśiṣṭa-bahuvrīhi) *m.* Bahuvrīhi compound which is ruled or laid down grammatially (P. ii. 2. 24) न च वृष्टे देवे गत इतिवत् प्रथमार्थे बहुव्रीहेरसाधुत्वमिति वाच्यम् अनेकमित्याद्यनुशिष्टबहुव्रीहावेव तन्नियमात् VyutpaVā. 166. 27.

**अनुशिष्टवत्** (anuśiṣṭa-va(n)t) *adj.* [*f.*-ī] (pred.) **1** who has governed or ruled सगरो नाम पार्थिवः ... स्वराज्यमन्वशासत (v. l. अनुशिष्टवान्) MahāBhā. iii. 104. 7; **2** who has instructed or taught जनकमनुशशास अनुशिष्टवान् याज्ञवल्क्यः BṛĀraUBh. 587. 6 (*on* iv. 3. 32); स च आह ... देवता मामनुशिष्टवत्यः ChāndoUBh. 231. 15 (*on* iv. 9. 2); **3** who has punished or chastised रामाय ... यो रावणमनुशिष्टवान्नमस्तस्मै HariC. (Pa.) 167.

**अनुशिष्टवसुधासुरशंसित** (anuśiṣṭavasudhāsura-śaṁsita) *adj.* told by the Brahmin who is instructed पित्रानुशिष्टवसुधासुरशंसितेन विज्ञापितः सुखमवाप स विश्वरूपः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 3. 47.

**अनुशिष्टार्थ** (anuśiṣṭārtha) *adj.* who has been advised about the business or task सोऽग्रजेनानुशिष्टार्थो यथावत्पुरुषर्षभः। प्रविवेश पुरीं वीरो लक्ष्मणः परवीरहा Rāmā. iv. 30. 9.

**अनुशिष्टार्थ** (anuśiṣṭārtha) *m.* enjoined sense न द्वितीया गुणत्वपरा, अपि तु प्राधान्यपरा, तदर्थत्वेन स्मृत्यानुशिष्टत्वात्। लोकवत् लोकसिद्धघटादिपदवदनुशिष्टार्थप्रतिपादकत्वस्योपपत्तेः MīmāKau. iii (2). 79. 17 (*on* ii. 1. 12)

**अनुशिष्टि** (anu-śiṣṭi) *f.* [DhātuPra. 2. 12 (78. 2); PrakriKau. ii. 206. 2; Prasā. i. 388. 5; ii. 176. 9] **1Ai** instruction, teaching भ्रातुश्च शास्तुश्च तयानुशिष्ट्या नन्दः ... वाणीमिमामात्मगतां जगाद Saund. 17. 62; अनुशिष्टिः प्रकृत्यैव भद्रे भवति कीदृशी JānaHa. 10. 21; अनुशासनं अनुशिष्टिः उपदेशः सर्ववेदान्तानाम् KāṭhUBh. 178. 17 (*on* 6. 15); यथोक्ता नानुशिष्टिश्चेत्कीदृक्तदनुशासनम् BṛĀraUBhVā. iv. 2. 2; vi. 2. 32; नारदः ... प्रीतान्तःकरणः काममभ्युत्थानासनादिभिः। पाण्डवेभ्योऽनुशिष्टिं स विततार हरेर्गिरा PāṇḍaC. 4. 434; उपविश्य पुनस्तेषामनुशिष्टिं विभुर्व्यधात् PārśvC. 6. 1358; **1Aii** instruction, admonition मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थान्यनुभावयन्। सत्त्वसृष्टिगुणोत्कृष्टक्लिष्टानिष्टानुशिष्टिषु MahāP. 20. 65 (F. N. अशिक्षितेषु); तत्र आत्मानुग्रहोऽध्ययनादिप्रवृत्तस्य ... शास्त्रव्याख्यानशिष्यसंग्रहादिप्रवृत्तस्येति, अनुशिष्टिः- अनुशासनम् SthānṬ. 155B .3; **1B** advice अनुशिष्टिमिति श्रुत्वा भ्रातुर्मातुश्च सादरम्। विचित्रवीर्यः ... अलज्जत PāṇḍaC. 1. 347; प्रतिगृह्य नमन्मौलिरनुशिष्टिमिमां पितुः। नलस्य रथमारुह्य प्रतस्थे भीमनन्दिनी PāṇḍaC. 6. 287; अनुशिष्टिं विधायैवं क्षमयित्वाखिलं जनम्। श्रुतसागरगुर्वन्तेऽग्रहीद् विद्युद्गतिर्व्रतम्। राजा PārśvC. 2.34; **2** punishment, i.e. coercion अनुशिष्टौ विसर्गे च विक्रये चेश्वरा मताः NāraSm. 59. 38 (comm. अनुशिष्टौ आकोटने ताडने); ŚukraNī. 4(5). 288; **3** command, order सेन्द्रा यस्यानुशिष्टिं स्रजमिव विबुधा धारयन्त्युत्तमाङ्गैः PādaTā. 1. 3; श्रुतिस्मृत्यादिभिः सर्वेषामनुशिष्टिं करोतीति शास्ता ViṣṇuSaBh. 61. 4 (*on* 35); **4** ruling or laying down grammatically अनुशिष्टिरनुशासनं संस्कारः Nyās. i. 5. 17 (*on* i. 1. 0); **5** recording or mention संनिवेशः संस्थानभेदवान्परिणाम इत्यर्थः। अत्रैव षष्टितन्त्रशास्त्रस्यानुशिष्टिः TattvVai. 195. 12 (*on* 4. 13)

**अनुशिष्टिकाल** (anuśiṣṭi-kāla) *m.* time for instruction or admonition बोधिसत्त्वोऽपि ... नायमस्यानुशिष्टिकाल इत्युपेक्षांचक्रे JātaMā. 210. 25 (31. 8 (14))

**अनुशिष्टिप्रतिकर** (anuśiṣṭi-pratikara) *adj.* who follows or obeys the order, i.e. obedient अथाध्यापनविधिः अध्यापने कृतबुद्धिराचार्यः शिष्यमादितः परीक्षेत ... सर्वानुशिष्टिप्रतिकरमनुरक्तमेवं गुणसमुदितमध्याप्यमेवमाहुः CaraS. iii. 8. 6 (2) (1922 Ed.)

**अनुशिष्टिमयी** (anuśiṣṭi-mayī) *adj.* (*f.*) containing or full of instructions मृगेन्द्रासनमारुह्य पूर्ववत् पूर्वदिङ्मुखः। अनुशिष्टिमयीं स्वामी विदधे देशनां पुनः TriṣaŚaPuC. i. 3. 665; i. 4. 796; ii. 3. 822; चक्रे ...। अनुशिष्टिमयीं धर्मदेशनां धर्मसारथिः TriṣaŚaPuC. ii. 6. 654; iii. 1. 378; iii. 2. 153.

**अनुशिष्ट्वा** (anu-śiṣṭvā) *ger.* [irr.] having instructed, having admonished अनुशिष्ट्वानुगत्वा च कृत्वा चैनान्प्रदक्षिणम्। पाण्डवानभ्यनुज्ञाय विदुरः प्रययौ गृहान् MahāBhā. i. 133. 24.

**अनुशिष्य** (anuśiṣ-ya) *ger.* **1A** having instructed or taught अनुशिष्ट्वा (v. l. अनुशिष्या)नुगत्वा च कृत्वा चैनान्प्रदक्षिणम्। ... विदुरः प्रययौ गृहान् MahāBhā. i. 133. 24; उत्तमकर्माणमनुशिष्य युधिष्ठिरमस्तं गिरिवरश्रेष्ठं प्रययौ गुह्यकाधिपः MahāBhā. iii. 159. 29; iii. 161. 25; iii. 173. 21; अनुशिष्य शिष्यान् तान् होवाच पिप्पलादः PraśnaUBh. 305. 1 (*on* 6. 7); इत्यनुत्सुकतां तेषु भावयन्ननुशिष्य तान्। कुर्वन्निन्द्रपदत्यागं स व्यथां नैति MahāP. 38. 212; अनुशिष्यापि स नृपं यदा नैच्छद्धनं नृपात् BṛĀraUBhVā. iv. 1. 1; इदमित्यनुशिष्य मेदिनीमुपलभ्यां प्रथमेन सूनुना। विदधे विरिरंसुरेनसः RāghPāṇ. (Dha.) 4.21; अनुशिष्यानुजन्मानमृषभः स्वयम्। आराधनाम् ... कारयामास शुद्धधीः PariPar. 1. 282; शिष्यं तमनुशिष्यैवं तापसान्परिचारकान्। समादिश्य च याति स्म मुनीश उटजं निजम् SamarāSaṁ. 1. 202; (सद्गुरुः) आचाराननुशिष्य ... विद्यात्रयेण ... स्वात्मरूपं कुर्यात् ParaśuKS. 1. 42 (66.21); **1B** having admonished, having instructed धर्मराजः ... उवाच ... पुनरेवं न कर्तव्यं मम चेदिच्छसि प्रियम्। अनुशास्य (v. l. अनुशिष्य) च कौन्तेयं पद्मानि प्रतिगृह्य च नलिन्यां ते विजह्नुः MahāBhā. iii. 153. 28; अनुशिष्य स मामेवं निर्यायानीय च प्रियाम् BṛKathāŚloSaṁ. 11. 70; अनुशिष्यैवमुत्क्षिप्तभृकुटीभङ्गसंज्ञया। चाणक्यो वारयामास मौर्यम् PariPar. 8. 337; देव्या मदनमञ्ज्वाख्यानुशिष्य प्रेषिता सखी SamarāSaṁ. 8. 119; चाहडनामा मन्त्री दानशौण्डतया दूषितोऽपि भृशमनुशिष्य भूपतिना सेनापतिश्चक्रे PrabaCin. 96. 10; अनुशिष्य शिष्यमन्तर्धाप्य ... तिरोदधे स्वयमपि देशिको देवतानाम् NīlaVi. 27. 13; **2Ai** having governed or ruled नराधिपश्चानुशिष्य मेदिनीम् ... त्रिविष्टपे स्थानमुपैति सत्कृतम् MahāBhā. xii. 68. 60; xii. 99. 6; **2Aii** having controlled तुरगोत्तम वेगविक्रमाभ्यां प्रयतः स्वात्महिते जगद्धिते च। इति सुहृदमिवानुशिष्य कृत्ये तुरगवरं नृवरो वनं यियासुः BuddhaC. 5. 79; **2B** having commanded or ordered यथाधिकारमत्रावहिता भवन्तु भवन्त इति स . तानन्तःपुरावचराननुशिष्य ... यतस्तत्कोलाहलं ततः प्रससार JātaMā. 210. 13 (31. 8 (1)); अनुशिष्य ततो दूतम् ... नृपतिः 4. 137; कोपभरात्तत्तदनुशिष्य मुरारिणा। दारुकः प्रेषयांचक्रे

पद्मनाभनृपान्तिकम् PāṇḍaC. 17. 110; **3** having enjoined, having prescribed शब्दानुशासनविरचनानन्तरं तत्फलभूतं काव्यमनुशिष्य तदङ्गभूतं छन्दोऽनुशासनमारिप्समानः शास्त्रकार इष्टाधिकृतदेवतानमस्कारपूर्वकमुपक्रमते ChandaśCū. i. 0. 1; **4** having told, addressed or expressed श्रीहेमचन्द्राचार्यैः ... पण्डितरामचन्द्रमनुशिष्य तत्र प्रहितः PrabaCin. 64. 3; व्यथयसि सदा मां वाग्भङ्ग्या शनैरनुशिष्य यं छलयसि UjjvaNīMa. 211. 7.

**अनुशिष्य** (anu- śiṣya) *m.* disciple, follower अतस्तत्त्वमसीत्येवमनुशिष्याय शिष्यते BrahmSi. 158. 14; °सरित्पर्व्वतसमकालीनः श्रीआर्[य]संघस्य शिष्यानु-शिष्यक्रमोपभुंजतो (Read भोग्यः) ... प्रतिपादितः EI. vi. 293. 64; स्थापकस्यानुशिष्यस्तान् स्थपतिः क्रमशो न्यसेत् MayaMa. 12. 35.

**अनुशिष्य** (anu-śiṣya) *adj.* who is followed or accompanied by the disciple श्रीहेमचन्द्राचार्यैः 'सर्वविद्वज्जनानुमते प्रशस्तिकाव्ये भवता किमपि वैदग्ध्यं न प्रकाश्यमि'त्युक्त्वा पण्डितरामचन्द्रमनुशिष्य (v. l. रामचन्द्रोऽनुशिष्यः) तत्र प्रहितः PrabaCin. 64.3.

**अनुशिष्यत्** (anu-śiṣyat) *adj.* chastising, punishing श्रेयांस्तस्माद्यदि विद्येत कश्चिदभिज्ञातः सर्वधर्मोपपन्नः। स तं दुष्टमनुशिष्यात् (v. l. शिष्यन्) MahāBhā. v. 29. 26.

**अनुशी** (anu-śī-) II. Ā. (rarely P.) **1Ai** to lie by the side of or along **ii** to lie down with **Bi** to lay (someone) down on **ii** to lie down on, to rest on **Ci** to sleep besides or near **ii** to sleep continuously **Di** to lie embedded in **ii** to grow, to flourish **2Ai** to dwell in, to be present in **ii** to extend along, i.e. to pervade **B** to resort to **3A** to follow closely, to cling to, to stick to **B** to practise, to observe **C** to follow upon **4** to give consent, to permit **Bi** to comply with, i.e. to be agreeable **ii** to be consequent, to result from **5A** to repent, to regret, to grieve over (pass.) to be repented, to be grieved over **B** to retract, to rescind **6A** to hate **B** to intend, to view **C** to doubt, to object **7** to sin **8** to become connected or associated **1Ai** to lie by the side of or along शये॑ श॒यासु॒ प्रयु॑तो व॒नानु॑ ṚV. iii. 55. 4; ये अ॒म्नो जा॒तान् मा॒रय॑न्ति॒ सूति॑का अनु॒शेर॑ते AV. viii. 6. 19; AV. (P.) xvi. 80. 10; **1Aii** to lie down with अ॒जामेका॑म् ... अ॒जो ह्येको॑ जु॒षमा॑णोऽनु॒शेते॑ TaiĀ. x. 10. 1 (805. 2); ŚvetāU. 4. 5; NārāyPūTāU. 78. 2 (5); VāyuP. i. 20. 27; BrahmSūBh. (Śaṅ.) 241.1 (*on* i. 4. 8); 243. 13 (*on* i. 4. 10); ŚvetāUBh. 178. 9 (*on* 4. 5); BrahmSūBh. (Bhā.) 75. 21 (*on* i. 4. 10); SaurP. 50. 73; ĪśānŚiPa. ii. 1. 35; SāṁkhyaPraBh. 67.16 (*on* 1.149); VedāntKau. 123. 5 (*on* i. 4. 10); VedāntPari. 99. 1; एकः क्षेत्रज्ञोऽनुशेतेऽन्यो जहाति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 243. 17 (*on* i. 4. 10); स यदजया त्वजामनुशयीत ...। गुणांश्च जुषन् भजति सरूपताम् BhāgP. x. 87. 38; परमात्मा ...। तामेवाजाम् ... अनुशेते स्म LiṅgaP. i. 3. 13; जीवः ... शब्दादीन् जुषमाणोऽनुशेते VedāntKau. 126. 7 (*on* i. 4. 10); **1Bi** to lay (someone) down on वयमप्येनं महीमनुशयीमहि। बीभत्सोः ... दग्धाः कृपणचक्षुषा MahāBhā. vii. 49. 14; **1B ii** to lie down on, to rest on (with Acc.) विपन्नास्तेऽद्य वसुधां विवृतामधि(v. l. °नु)शेरते MahāBhā. xi. 16. 31; कः पुनरयम् ... कलानिधिरिव तरङ्गमालिनस्तटभुवमधिशेते (v. l. अनुशेते) PrasaRā. 7. 9 (14); (with Loc.) अनुशेते च मेदिन्यां जाम्बवानृक्षसत्तमः Rāmā. vi. 466*; **1Ci** to sleep besides or near 'श्वो युद्धम्' इति कृतोपवासः शस्त्रवाहनं चानुशयीत ArthŚā. iii. 116. 6 (10. 8); **1Cii** to sleep continuously चित्ते वचस्तत् कुलदेवतानां कृत्वापि तस्यास्त च नान्वशेत NavaSāC. 9. 46; **1Di** to lie embedded in कामं निरोधमार्गसत्यालम्बना अपि आस्रवा उपजायन्ते न त्वनुशेरते तत्रेति न तयोः सास्रवत्वप्रसङ्गः AbhidhKoBh. 3. 12 (*on* 1. 4); **1Dii** to grow, to flourish अनुशेरत इति पुष्टिं लभन्त इत्यर्थः। प्रतिष्ठां लभन्त इत्यर्थो वा Sphuṭā. i. 14. 11 (*on* 1. 4); **2Ai** to dwell in, to be present in शिर आदित्यो भवति। यदनुशेते सर्वाणि भूतानि Nir. 4. 13 (19. 99); यस्मात् पुर्यनुशेते च तस्मात् पुरुष उच्यते VāyuP. i. 4. 41; i. 5. 40; सः ...। अनुशेते यतः सर्वान् क्षेत्रज्ञानमथापि वा। पुरिषत्वाच्च पुरुषः ... उच्यते BrahmāṇḍP. i. 32. 83; **2Aii** to extend along, i.e. to pervade, cf. **अनुशायिन् 1A**; **2B** to resort to (as refugee) सान्वशेत कुमारेण मोचिता भट्टभिक्षणम् RājTa. (Jo.) 334; **3A** to follow closely, to cling to, to stick to शयानं चानुशयति ...। अनुधावति धावन्तं कर्म पूर्वकृतं नरम् MahāBhā. xi. 2. 22; SūktiRa. 34. 15; तत्त्वानां भगवंस्तेषां कतिधा प्रतिसंक्रमः। तत्रेमं क उपासीरन्क उ स्विदनुशेरते BhāgP. iii. 7. 37; कर्तारमनुशेते फलोपभोगाय यस्तदित्यनुशयः कर्म BrahmSūBh. (Bhā.) 154. 19 (*on* iii. 1. 8); PrakaVi. 721. 14; BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 203. 7 (*on* iii. 1. 8); GoviBh. 186. 2 (*on* iii. 1. 8); **3B** to practise, to observe धर्माद्यनुद्देशेन (v. l. धर्माद्यनुशेते न) परार्थे त्यागस्यासंभवात् AbhinBhā. i. 338. 12 (*on* 6. 83); **3C** to follow upon, DBHS; **4A** to give consent, to permit भर्तारं द्विषती स्त्री सप्तार्तवान्यमण्डयमाना तदानीमेव स्थाप्याभरणं निधाय भर्तारमन्यया सह शयानमनुशयीत ArthŚā. ii. 20. 7 (3. 3); भिक्षुक्यन्वाधिज्ञातिकुलानामन्यतमे वा भर्ता द्विषन् स्त्रियमेकामनुशयीत ArthŚā. ii. 21. 2 (3. 3); **4Bi** to comply with, i.e. to be agreeable यद्य यद्यानुशेतेऽस्य तत्तदेवोपचारयेत् KāśyaS. 138B.2; **4Bii** to be consequent, to result from सुखानुशयी रागः... स्वेनानुभूयमानं सुखमनुशेते कश्चिद्धीवृत्तिविशेषः JīvanVi. 64. 16; **5A** to repent, to regret, to grieve over जहीहि कोपं दयितोऽनुगम्यतां पुरानुशेते तव चञ्चलं मनः Kirātā. 8. 8; हस्तच्युते गते क्वापि कीदृशोऽप्यनुशेरते RāghPāṇ. (Dha.) 18. 81; तां तापसीं चिन्तयता कान्तास्ताः कोपिता मया। मानग्रन्थेः श्लथीभावादिदानीमनुशेरते RāmC. 24. 53; न तं कमप्यधिकुर्यात् सत्यपराधे यमुपहत्यानुशयीत (v. l. अनुशयेत्) NītiVā. 18. 31; भक्तिक्षीणोऽपि कुप्येयं भवायानुशयीय च Stotrā. 16. 7; जनः। धर्मश्चक्रे मया नेति नानुशेते मनागपि TriṣaŚaPuC. iii. 1. 76; अनुशिश्ये विशामीशः किमकार्षमहं जडः PariPar. 1. 201; (कुमारः) पश्यतु समरमुखम्। ततोऽनुशयिष्यति स्वाभिमानजनिताय वीरविरोधारम्भाय PārthPa. 18 (2); सोऽपि पाण्डुसुतानेतान् विदित्वानुशयिष्यते PāṇḍaC. 8. 527; जीवत्यहो मयि कथं भ्रमन्त्यमीत्यन्वशेत पतितः किलेतरः HammīMaKā. 12. 77; जलतरुतृणशून्यः श्राम्यतामध्वगानाम् ... अहं नोपकर्तुं समर्थः। इति न परमभीक्ष्णं नानुशेते न यावत् Subhāṣi. 943; अमान्तं भुवने राजन् प्रतापं ते यशोऽपि च। ज्ञात्वानुशेते द्रुहिणो भुवनाल्पत्वनिर्मितिम् AlaṅkāMañ. 218. 12 [KośaKaTa. 2. 1854]; (pass.) to be repented, to be grieved over वधूरतिविनिमयः प्रीतेनायं कुतोऽप्यनुशय्यते। स्वयमिति भयात् सत्यंकारं प्रदातुमिवोद्यता RāghPāṇ. (Dha.) 17. 69; **5B** to retract, to rescind दत्तमिष्टमपि नान्वशेत सः ŚiśuVa. 14. 45; क्रीतस्य पण्यस्य यन्मूल्यं तदीयक्षयवृद्धी सम्यगपरिभावयता क्रीत्वा नानुशयः पश्चात्तापः कार्यः। क्षयवृद्धिज्ञस्तु सद्य एवानुशयीत Aparā. 830. 17 (*on* 2. 258); **6A** to hate, cf. **अनुशय 1B**; **6B** to intend, to view, cf. **अनुशय 1Di**; **6C** to doubt, to object, cf. **अनुशय 1Dii**; **7** to sin, cf. **अनुशय 4**; **8** to become connected or associated, cf. **अनुशय 1Ci.**

**अनुशीत** (anu-śīta) Gr. [enumerated in the *parimukhādigaṇa*] near cold अव्ययीभावसंज्ञकात् प्रातिपदिकाद्य ञ्यः प्रत्ययो भवति... परिमुखादेः ...। परिमुखं भवम् ...। ... अनुतिल। अनुशीत KāśiVṛ. *on* iv. 3. 59.

**अनुशीतम्** (anuśītam) *adv.* in cold, APTE.

**अनुशीर** (anu-śīra) [Gr.] [enumerated in the *parimukhādigaṇa*] near the snake गङ्गासीरे (v. l. °शीरे) सरथे सर्वेऽप्येतेऽनुतो लक्ष्याः ... अनुसीरादीनां (v.l. °शीरादीनां) तु सामीप्यवृत्तित्वात् स्वलक्षणेनैवाव्ययीभावः GaṇRa. 5. 342(380)

**अनुशील्** (anu-śīl-) X. U. [DhātuPā. 10. 332] **1A** to cultivate, to excercise प्रशस्तविषयोत्थं यत् सुखं लेखनमन्यनात्। स्मरतस्तत्प्रहर्षो यस्तद्भावमनुशीलयेत् LakṣmīT. 43. 83; **1B** to study ततो विद्यावसथे यथासुखमासीनः काव्यस्य विद्या उपविद्याश्चानुशीलयेदाप्रहरात् KāvyMī. 52. 15; **1C** to practise, to do, to carry out गार्हस्थ्यं कर्म धर्मेण यथावदनुशीलय MahNirvāT. 9. 260; **2A** to be engaged in, i.e. to enjoy, to relish अस्मत्कुले तु न कश्चित्तथाविधो बुद्धिमानस्ति ... येन तस्मिन् ... राज्यभारमारोप्य निराकुलो विलासदर्शितानि सुखान्यनुशीलयामि UdaySuKa. 8. 29; पम्पावतीसूनुः सोड्ढलः ... कवितारसेन मानसमनुशीलयामास UdaySuKa. 12. 14; **2B** to relish repeatedly, to partake (things) habitually, cf. **अनुशीलन 1A**; **3A** to consider, i.e. to experience वत्स कपिलकल्पितभेदमपहाय कर्तृचेतनयोरभेदमनुशीलय AmṛUda. 4. 63(7); मया सह भेदाभेदाताटस्थ्येन ... स्वमात्मानमनुशीलय AmṛUda. 4. 78 (3); **3B** to consider, i.e. to meditate upon, cf. **अनुशीलन 3**; **4** to honour, to respect समादिश्यतां महोत्सवाय पौरलोको, वयं योगीन्द्रकलामनुशीलयामः MudriKu. 5. 15 (14); **5** to imitate, cf. **अनुशीलनभाज्**; **6** to care or to regard highly, cf. **अनुशील्यमाना.**

**अनुशीलता** (anuśīla-tā) *f.* the state of being what is considered or thought over, i.e. meditation तपत्यपि कलौ जिनप्रभाचार्यमन्त्रमनुशीलतां स्फुरेत् GotaSt. 20.

**अनुशीलन** (anu-śīlana) *n.* **1A** repeated relishing, i.e. habitual partaking (of things) भूयोऽनुमानज्ञेया भवन्ति भावाः। तद्यथा ... शीलमनुशीलनेन CaraS. iii. 4. 8 (comm. संततशीलनं तेन, सततं यमर्थं सेवते तच्छीलः); **1B** repeated observance विज्ञातसाराण्यनुशीलनेन। केचित्समाश्रित्य गुणान्वितानि सुहृत्कुलानीव धनूंषि तस्थुः Kirātā. 16. 28 (comm. परिचयबलेन); दोषप्रमाण-मुपचारविशेषेणायुषः क्षयं रिष्टैः प्रकृतिसत्त्वसारसात्म्यबलान्यनुशीलनेन AṣṭāSaṁ. i. 118. 19 (1. 22); **1C** constant practice अभीक्ष्णशः शास्त्रार्थकर्मानुशीलनेन संस्कुर्वीत प्रज्ञाम् AṣṭāSaṁ. i. 121. 3 (1. 23); **2A** constant study तदनु निवर्तिते ... चौलकर्मणि सवयःसचिवसुतकृतानुशीलनः समाचरितगुरुकुलोपनयनः YaśasCam.

i. 236. 1; श्रीनारायणपालः ... यस्मिन् ... उभे स्थिते ... एकत्र लक्ष्मीश्च सरस्वती च। शास्त्रानुशीलनगभीरगुणैर्व्वचोभिर्व्विद्वत्सभासु EI. ii. 163. 22; **2B** continuous exercise निरन्तराभ्यासेन म(?स)ततानुशीलनेन दृढीकृतस्य comm. *on* PraboCan. 5. 22; **3** consideration, thinking over, i.e. meditation मूर्धन्या नाडी गत्यै उपदिष्टा। तदनुशीलनेन ... जीवः ... मूर्धन्ययैव शताधिकया नाड्या निष्क्रामति Bhām. 736. 1 (*on* iv. 2. 17); **4** constant worship, i.e. devotion अन्याभिलाषिताशून्यं ज्ञानकर्माद्यनावृतम्। आनुकूल्येन कृष्णानुशीलनं भक्तिरुत्तमा BhaktiRaSi. i. 1. 11; **5** imitation, cf. **अनुशीलनभाज्**.

**अनुशीलनभाज्** (anuśīlana- bhāj) *adj.* sharing in imitation, imitating प्रणुमस्तत्र भवानीसहचरम् ...। शृङ्गारनायिकामनुशीलनभाजोऽपि भृङ्गिनन्दिमुखान् LalitāStaRa. 81.

**अनुशीलम्** (anuśīlam) *adv.* according to the nature, naturally अनुशीलं समन्ताद्य निर्गता बहुभिर्मुखैः।... ख्याता नद्यः VāyuP. i. 42. 38.

**अनुशीलय** (anu-śīlaya-) *denom.* to practise in imitation of, MW, cf. **अनुशील्**.

**अनुशीलयत्** (anu-śīlayat) *adj.* [*f.* -ntī] **1** constantly practising or using प्रज्ञामनुशीलयन्तः केचिदेव कृतिनो निर्धूतनिखिलनीलाद्युपरागमभिमुखीकुर्वन्ति Kāśi. ii. 118. 20 (*on* 5 (3). 63); **2A** considering, thinking over, i.e. meditating हृदयादुद्गता ... ब्रह्मनाडी ... आदित्यमण्डलमनुप्रविष्टा तामनुशीलयतस्तयैवान्तकाले निर्गमनं भवति BrahmSūBh. (Bhā.) 232. 9 (*on* iv. 2. 16); Bhām. 736. 5 (*on* iv. 2. 17); **2B** considering or referring to, i.e. admitting यस्तु माध्यमिकवादमनुशीलयन् भूतलबुद्धिव्यतिरेकेण नास्तीति बुद्धिमपह्नुते NyāyRa. 476. 14 (*on* 5 (8). 12); **3A** relishing, i.e. partaking or eating चिरं तदाध्यास्त ... विमानपृष्ठं रजनीचरेश्वरः। मधूनि चन्द्रातपसङ्गशीतलान्यजस्रशोषैरनुशीलयन्मुखैः RāmC. 18. 43; गते च राजनि ... अनुशीलयन् शीतलशैवलावलीः विलासेन स हंसस्तरंस्तरङ्गान्तरेषु चिरं चिक्रीड NalaCam. 4. 5 (6); **3B** being engaged in, i.e. enjoying द्यूतमस्खलितखेलनविलासमनुशीलयतः प्रयान्ति मे दिवसाः UdaySuKa. 56. 6; **4** imitating एवं लीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् (गोविन्दः) BhāgP. x. 23. 36; **5** observing, i.e. perceiving (कन्याः) भक्तैस्सह अनुशीलयन्त्यः ... राधारसिकलीलयोरनुभवं कुर्वन्ति SāmaraU. 232. 19; विकारमलिनप्रधानान्तरितेन चक्षुषा त्वामनुशीलयन्निदं पश्यामि AmṛUda. 4. 64 (1)

**अनुशीलयितव्या** (anu-śīlayitavyā) *adj.* (*f.*) to be considered or thought over, i.e. to be meditated upon विद्याशेषभूता च मूर्धन्यनाडीसंबद्धा गतिः अनुशीलयितव्या विद्याविशेषेषु विहिता BrahmSūBh. (Śaṅ.) 814. 10 (*on* iv. 2. 17)

**अनुशीलित** (anu-śīlita) *adj.* [*f.* -ā] **1A** which is studied carefully पशुपालसुतैरपि। सकलाः सकला विद्या मातृकेवानुशीलिताः BṛKathā-ŚloSaṁ. 20. 151; पित्राज्ञयाशेषमावाभ्यामनुशीलितम् BṛKathāŚloSaṁ. 23. 119; **1B** which is practised as siduously, repeatedly done सत्यपि देवत्वे ... आकारान्तरनिर्माणं नात्यन्तमनुशीलितम् BṛKathāŚloSaṁ. 23. 72; **2** carefully attended to पुत्रवात्सल्येनेदमज्ञानविलसितमनुशीलितम् CaitaCa. 91. 4 (4)

**अनुशील्य** (anuśīl-ya) *ger.* **1** having imitated अतिपुराणकपिलपनलीलातुल्यतामनुशील्य क्षणादुपशान्तवयसि समस्तसंध्यारागतेजसि YaśasCam. ii. 8. 5; **2** having considered properly मूर्ध्ना वहति लोकोऽयं यथा दग्धुमिहेन्धनम्। अनुशील्य क्षयं नेयस्तथारातिर्महात्मना YaśasCam. ii. 144. 2; **3** having honoured, i.e. having worshipped गुरुपादमूलमनुशील्य ... प्रवचनोचितम् ... विधिं विधाय ... अमितप्रभो नाम देवोऽभवत् YaśasCam. ii. 285. 17.

**अनुशील्यमाना** (anu-śīlyamānā) *adj.* (*f.*) being cared or regarded highly एषा च भट्टारिका क्रमात्क्रमम् अधिकमनुशील्यमाना स्वात्मसात्करोत्येव भक्तजनम् PratyabhiHṛ. 20. 11 (8)

**अनुशुच्** (anu-śuc-) I. P. [rarely Ā.] **1** to burn for or after असौ मामनु शोचतु AV. vi. 130. 1-4 (but Sāy. शोकयुक्ता भवतु); नि शीर्षतो नि पत्तत आध्यो३नि तिरामि ते। देवाः प्र हिणुत स्मरमसौ मामनु शोचतु AV. vi. 131. 1; **2Ai** to mind for, to care for, to worry about कस्त्वं बन्धुरिवास्माकमनुशोचसि MahāBhā. i. 13. 17; कथं नु भवितास्येक इति त्वां नृप शोचिमि (v. l. त्वामनुशोचिमि) MahāBhā. iii. 60. 10; नात्मानमनुशोचामि ... यथेमां द्रुपदात्मजाम् MahāBhā. iii. 277. 1; अलब्ध्वा यदि वा लब्ध्वा नानुशोचन्ति पण्डिताः MahāBhā. v. 131. 15; अनीकानि च सर्वाणि शीघ्रं त्वमनुचोदय (v. l. शोचय) MahāBhā. vi. 16. 12; भरतस्यानृशंसत्वं संचिन्त्याहं पुनः पुनः। नानुशोचामि पितरं मातरं चापि लक्ष्मण Rāmā. ii. 41. 6; आत्मानमनुशोच त्वं किमन्यमनुशोचसि Rāmā. ii. 98. 20; वसन्तं दण्डकारण्ये यं त्वम्...। अनुशोचसि काकुत्स्थं स त्वां कुशलमब्रवीत् Rāmā. vi. 113. 33; AdhyāRā. vi. 14. 55; आत्मसंपदं मन्वानस्तस्य व्यापदमनुशोचति YogBh. 63. 1 (*on* 2.5); भ्रमरकामिनीषु कलगिरोऽपि मदकलास्तथैवान्वशोचन् AvantiKa. 33. 11; कामो जनस्य जह्यास्त्वं प्रमादं नैर्ऋताधिप। उत द्विषोऽनुशोचेयुर्विप्लवे किमु बान्धवाः Bhaṭṭi. 19. 20; निशान्धकारमर्कांशुभिन्नमनुशोचति तारनादैः HarVi. 29. 53; किमनुशोचसि निष्फलमर्भकान् RāmC. App. I. 37 (3); ततः पदमवाप्नोति यद्गत्वा नानुशोचति ParaS. 5. 69; त्वामनुशोचामि द्वितीयां जननीमिव BṛKathāŚloSaṁ. 18. 165; मा सौरभेयानुशुचो व्येतु ते वृषलाद्भयम् BhāgP. i. 17. 9; रामो न गच्छति न तिष्ठति नानुशोचत्याकाङ्क्षते ... न करोति किंचित् AdhyāRā. i. 1. 43; निर्विकल्पे स्थितो विद्वान् भूयो नाप्यनुशोचति SaubhāLaU. 654. 28; अस्य सा भरितावस्था तां ज्ञात्वा नानुशोचति YogVā. iii. 7. 9; आत्मानमनुशोचामि सार्थभ्रष्ट इवाध्वगः Subhāṣi. 3289; अनधिगताकस्मिकगदकारणम् ... अनुशोचति तामखिलकुटुम्बम् StavMā. 266. 4; **2Aii** to grieve over पितरं चानुशोचामि Rāmā. ii. 1020* (3); आत्मानमनुशोचामि त्वद्वियोगेन दुःखिताम् Rāmā. vi. 99. 24; यं त्वं चिन्तयसे क्वचिद्य शोचतीं जायामनुशोचति दीनवत् BhāgP. iv. 25. 61; सीतां न कुत्रचित्। ... अपश्यद् रघुनन्दनः। आनन्दोऽप्यन्वशोचत् ताम् AdhyāRā. iii. 8. 19; रामोऽपि लक्ष्मणं दृष्ट्वा मूर्च्छितम् ...। मानुषत्वमुपाश्रित्य लीलयानुशुशोच ह AdhyāRā. vi. 6. 32; **2Bi** to regret, to repent न चाहं प्रतिपत्स्येह दत्त्वा यत्र गत्वा त्वमुपास्से ह लोकान् (v. l. नानुशोचन्ति धीराः) MahāBhā. i. 88. 8; viii. 787* (5); xii. 16. 10; नैवाहमनुशोचामि लक्ष्मणो न च मैथिली। अयोध्यायाश्च्युताः Rāmā. ii. 46. 21; न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हृतेति च। एतदेवानुशोचामि वयस्तत्रातिवर्तते Rāmā. vi. 5. 5; ŚārṅgaPa. 3456; Subhāṣi. 1193; Rāmā. vi. 1115*; न खल्वहं नष्टां श्रियमनुशोचामि Cārud. 1. 2 (8); अभूत्कुम्भो भिन्नं कुम्भमनुशोचति NyāyBh. 248. 2 (*on* iv. 1. 16); NyāyVār. 458. 7 (*on* iv. 1. 16); जातदुर्लभक न जानाम्येव किमा जन्मनः प्रभृति शैशवं ते स्मृत्वात्मानमनुशोचामि Kād. 333. 6; सः ... सर्वभूतस्थमात्मानमनुपश्यन् कृतार्थत्वान्नानुशोचति SanatBh. 308. 4 (*on* 4. 24); रज्जुज्ञानेऽहिधीध्वस्तौ कृतमप्यनुशोचति BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 365; PañcDa. 7. 235; स पश्चान्निरयस्थानं स्वात्मानमनुशोचति PārāSū. 100. 13; व्यतिरिक्तं शरीरादि पश्यन्न तत्र स्निह्यति स्नेहविरहान्न तप्यते नाप्यनुशोचति TātpaṬ. (Vā.) 639. 25 (*on* iv. 2. 1); अतीतं नानुशोचन्ति साधवो धैर्यसागराः RāmāMañ. 360. 8; पल्लीपतिना ... विदारितेऽपि सति तस्योदरे न किंचिद्रत्नमासादितम्। ततोऽसावनुशुशोच Pañcā. 121. 16; प्रयाति चपलो लोकः स्रवत्यायुररक्षितम् । इति वस्तुस्वभावेऽस्मिन् कोऽनुशोचति तत्त्वधीः SūktiRa. 200. 24; **2Bii** to feel pity for, to be sorry for सा (गान्धारी) ...। अन्वशोचत दुःखार्ता द्रौपदीं च हतात्मजाम् MahāBhā. xi. 15. 12; क्षितिमयमनुशोचति प्लुतार्धादधिगतसीमाशीलोच्चयापरान्ताम् RāmC. 6. 32; विपाकं कर्मणां पश्यन्नानुशोचति किंचन ParaS. 30. 75; सौम्यानुशोचे तमधः पतन्तं भ्रात्रे परेताय विदुद्रुहे यः BhāgP. iii. 1. 41; तान् शोच्य शोच्यानविदोऽनुशोचे BhāgP. iii. 5. 14; अजातप्रेयसीपाणिग्रहो महद्दुःखमनुभविष्यति महात्मेति कश्चिन्न तं कुमारोपवर्णितवृत्तान्तयुवानमनुशोचसि TilaMañ. 111. 21; अथ राजाभ्यधात्केन राजन्नपकृतं तव। यत्प्रत्यपचिकीर्षायै तमीशमनुशोचसि RājTa. (Ka.) 3. 292; ज्ञात्वा सदा तत्त्वनिष्ठाननुमोदामहे वयम्। अनुशोचाम एवान्यान्न भ्रान्तैर्विवदामहे PañcDa. 6. 215; **2C** to mourn or lament over (death etc.) श्रुत्वा च तेभ्यस्तत्सर्वं यथावृत्तं महावने। धृतराष्ट्रो नरश्रेष्ठः पाण्डुमेवान्वशोचत MahāBhā. i. 110. 44; क्षत्ता च राजा च भीष्मश्च सह बन्धुभिः। सततं स्मान्वतप्यन्त (v. l. चान्वशोचन्त) तमेव भरतर्षभम् MahāBhā. i. 119. 4; iii. 303*; न शोचाम्यहमात्मानं न चान्यदपि किंचन। कथं नु भवितास्येक इति त्वां नृप शोचिमि (v. l. त्वामनुशोचिमि) MahāBhā. iii. 60. 10; अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे। गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः MahāBhā. vi. 24. 11 = BhagGī. 2. 11; GītāBh. (Śaṅ.) 23. 12 (*on* 2. 11); GītāBh. (Rā.) 53. 6 (*on* 2. 11); VarāP. 187. 52; न शोचन्मृतमन्वेति न शोचन्म्रियते नरः। एवं सांसिद्धिके लोके किमर्थमनुशोचसि MahāBhā. xi. 7* (4); xii. 54. 6; नीलद्विविदमैन्दाश्च ... हनुमता सार्धमन्वशोचन्त राघवौ Rāmā. vi. 36. 3; मा शोकभावं नृपते प्रयाहि ... नैवानुशोचन्ति महानुभावाः BrahmāṇḍP. ii. 40 . 47; ii. 54. 16; नष्टं मृतमतिक्रान्तं नानुशोचन्ति पण्डिताः PañcT. (Kos. Ed.) 1. 378 = Pañcā. 90. 7; कुन्त्या सह युवामद्य मया निहतपुत्रया। विराजमानौ शोकेऽपि तनयाननुशोचतम् VeṇīSaṁ. 5. 51; उत्तिष्ठ किमपत्यानि व्यतीतान्यनुशोचसि KathāSaSāg. vii. 9. 159; x. 8. 66; नागतनयाराजपुत्र्यौ मृगाकृतिम्। शृङ्गास्थिमात्रशेषं तं पतिं दृष्ट्वान्वशोचताम् KathāSaSāg. xii. 5. 387; अद्य शोचति यः शोच्यं श्वस्तमन्योऽनुशोचिता। अनित्येऽस्मिन्भवे शोच्यशोचित्रोरनवस्थता ParamāKā. 24. 33; कृष्णः। क्षणमनुशुशोच सास्रं दुःखितमनुदुःखितो भूयात् UpadeŚ. 31; (pass.) to be mourned or lamented over पितृमेधाश्च केषांचिदवर्तन्त महात्मनाम्। ... तेऽन्वशोच्यन्त चापरैः MahāBhā. xii. 26. 39; जटायुषः स्वर्गिणः किमधुनानुशोच्यते RāmC. 2. 7; जगत्। स्थितं यदा तदापीह को गतो योऽनुशोच्यते

RāmC. 31. 11; **3** to suffer along or after, to be afflicted with इमं च लोकं न द्विधाभूत् SaduktiKa. 36. 4; MahāN. 5. 64.

**अनुशोक** (anu- śoka) *m.* subsequent grief, *nt.*; sorrow, repentance, regret, MW.; Apte.

**अनुशोचक** (anu-śocaka) *adj.* grieving, one who repents, occasioning repentance, MW.; regretful, penitent, causing regret, Apte.

**अनुशोचत्** (anu-śocat) *adj.* [*f.*- ī, -ntī] **A** grieving over, minding or caring for, worrying about तत्र मां यमजौ दूरादालोक्य ललितौ किल। बाहुभिः परिगृह्णीतां शोचन्तौ सहितावुभौ (v.l. सहितावनुशोचन्तौ) MahāBhā. ii. 46. 33; ii. App. I. 21 (514) (v. l.); द्रौपदीमनुशोचद्भिर्ब्राह्मणैस्तैः समागतैः समियाय महाप्राज्ञः सभार्यो भ्रातृमध्यगः MahāBhā. iii. 255. 49; राममेवानुशोचन्तं सूतः प्राञ्जलिरासदत् (नृपम्)Rāmā. ii. 31. 2; ii. 109. 2; (रावणः) भर्तारमनुशोचतीम्। अभ्यवर्तत वैदेहीम् Rāmā. iii. 44. 9; माता त्वां बालमनुशोचती। अत्यर्थं श्राम्यते HariVaṁ. 99. 20; हतां च सौनन्दकिनानुशोचन्प्राप्तामिवोर्वीं स्त्रियमुर्वशीं ताम् Saund. 7.42; अनन्तरं दैवमनुशोचति मादृशे भृत्यवर्गे, दीर्घमुष्णं च निश्वसति कुमारबीभत्सौ ... पुरुषः ... कथितवान् VeṇīSaṁ. 6. 74; अनाथा जातेति श्वशुरकुलवर्तिनीं दुहितरमनुशोचन्ती... प्राकृतप्रमदेव प्रारोदीत् HarṣaC. 230. 10; 206. 16; एककानुशोचन्ती दमयन्ती नलं तदा । ... प्रतस्थे KathāSaSāg. ix. 6. 324; दृष्ट्वा भरतमासीनम् ...। राममेवानुशोचन्तम् ... गुहोऽहमिति चाब्रवीत् AdhyāRā. ii. 8. 20; अहं राज्यसुखह्रदे मग्नः ... पुलिन्द इव मे भ्राता वनवृत्त्या नु जीवति। ... इति भ्रातुरनुशोचन् महीपतिः। एवमाज्ञापयामास PariPar. 1. 142; **B** mourning or lamenting over (the dead etc.) नात्र कश्चिद्यथाभावं प्राणी समभिवर्तते। तेन तस्मिन्न सामर्थ्यं प्रेतस्यास्त्यनुशोचतः Rāmā. ii. 98. 27; शुश्राव सुहृद्विनष्टिम् ... अनुशोचन्सरस्वतीं प्रत्यगियाय तूष्णीम् BhāgP. iii. 1. 21; vi. 16. 1 अपश्यतां चानिरुद्धं तद्बन्धूनां हरेस्तथा। चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीयुरनुशोचताम् ŚivaP. ii (5). 54. 3 (287A. 7); (महासेनः) अग्निप्रवेशायोद्युक्तः ...। अभूत् किलानुशोचद्भिः पौरैः परिवृतोऽखिलैः KathāSaSāg. xii. 94. 353; यस्मादनुशोचद्भिर्बान्धवैर्वदननयननिर्गमितं श्लेष्माश्रु ... प्रेतो भुङ्क्ते Mitā. 330. 4 (*on* 3. 11); **Ci** regretting, repenting भिन्नदेहा दुरात्मानः प्रेतभूता यमक्षये। स्वकर्माण्यनुशोचन्तो यातनास्थानमागताः BrahmāṇḍP. i. 28. 80; अलब्धयुद्धमिवात्मानमनुशोचन्तम् ... दर्पशातमपश्यत् HarṣaC. 32. 10 (Gajendragadkar Ed.) ; अधन्यताघ्रातमात्मानमिवानुशोचन्तश्चुकुशुर्मणिकुट्टिमाः AvantiKa. 59. 14. गार्हस्थ्येनेदमनु(गो?शो) चन्नवोचम् (?) AvantiKa. 198. 3; गिरं कापुरुषस्येव क्लैब्यग्रस्तस्य तां प्रभोः। सबाष्पास्तेऽनुशोचन्तः पुनरेवं बभाषिरे RājTa. (Ka.) 7. 1408; **Cii** feeling pity for, feeling sorry for तादृशीं दिवमिवानुशोचन् प्रशान्ताङ्गारनिष्प्रभः प्रभाकरो रिपुणा स्वर्भानुनाभ्यसूयत AvantiKa. 54. 11; शय्यंभवो यदा पर्यव्राजील्लोकस्तदाखिलः। तद्भार्यां युवतीं दृष्ट्वानुशोचन्निदमभ्यधात् PariPar. 5. 55; समीरणसमाकीर्णमुण्डरन्ध्राग्रनिर्गतैः। ध्वनितैरनुशोचन्तमिवावस्थां तथाविधाम् RājTa. (Ka.) 2. 86.

**अनुशोचन** (anu- śocana) *n.* **A** regret, repentance अशक्तः प्रायश्चित्ते सर्वत्रानुशोचनेन शुध्येत् AtriSm. 7. 15; **B** grief for or over, minding for, worry about, sorrow परिदेवितं दैवोपालम्भात्मनिन्दारूपमनुशोचनम् AbhinBhā. ii. 446. 8 (*on* 18.95); यदेतान्नाहं हनिष्यामीत्यनुशोचनम् GītāBh. (Rā.) 54. 2 (*on* 2. 11); आत्मनो घातयाम्यहमित्यनुशोचनम् GītāBh. (Rā.) 90. 6 (*on* 2. 21); **C** mourning or lamentation over निपात्य हस्ताद् भङ्क्त्वा तं स दध्यन्नकर्परम्।... शुशोच ... तच्च भिन्नभाण्डानुशोचनम् KathāSaSāg. x. 8. 70; अनुशोचनमस्तविचारमना विगतस्य मृतस्य च यः कुरुते। स गते सलिले तनुते वरणं भुजगस्य गतस्य गतिः (?तिं) क्षिपति SubhāRaSaṁ. 729; भूरिश्रवसः समरभुवि निपतितं बाहुं दृष्ट्वा तत्कान्तानामेतदनुशोचनम् Loc. 169. 26 (*on* 3. 20); Kāvyānu. (He.) 141. 11; अनिष्टापादकत्वादप्यनुशोचनं न कार्यम् Mitā. 330. 1 (*on* 3. 11); यद्यपि दुःसह एव भगवद्विरहस्तथापि स एव तं साहयते तदलमनुशोचनेन CaitaCa. 214. 18 (9); कायो यदि पृथिव्यादिकारणपञ्चकरूपतां प्राप्तस्तत्र भवतां का किमर्थं परिदेवनानुशोचनम् VīraMi. 770. 13 (*on* 3. 9); अनुशोचनं रोदनम् BālamBha. iii. 25. 6 (*on* 3. 11) [ Kośas give *anuśocana* as a synonym of the following words: *utkheda*, *dainya*, *manyu*, *Vaija*. 98.183; *śuc*, *śoka*, ParyāRaMā. 1096; Vaija. 98. 183; also they give *anuśocana* as the meaning of *anvāsana*, AnekāSaṁ. 4. 158; ViśvaPra. 99. 170; MediK. 100. 163; KośaKaTa. 2. 6640; ŚabdaRaSaK. 202. 7]

**अनुशोचनविधि** (anuśocana- vidhi) *m.* act of lamenting or mourning over शोकं त्यजेति परुषं किमितः शुचेति निन्दानुशोचनविधिर्बहुशोकहेतुः Mukundā. 42.

**अनुशोचमान** (anu-śocamāna) *adj.* grieving for कथमयं योगी भग्नां स्थालीमनुशोचमानो निपतति BhartṛNi. 3. 3 (9)

**अनुशोचयत्** (anu-śocayat) *adj.* causing to regret अलब्धयुद्धमिवात्मानमनुशोचयन्तम् ... दर्पशातमपश्यत् HarṣaC. 106. 5.

**अनुशोचित** (anu-śocita) *adj.* [*f.* - ā] **1** pitied or sympathised with पृथा ... अपश्यत्सुतान्सर्वान् ... सुहृद्भिश्चानुशोचितान् MahāBhā. ii. 70. 11; जाल्मैश्च कापि हसिताप्यनुशोचितापि मध्यस्थितैर्न गिरिशानुगतिं मुमोच BhikṣāKā. 16. 15; **2A** who is grieved over, who is cared or worried for मया हा दुःखमित्युक्त्वा सा ते भार्यानुशोचिता KathāSaSāg. xiv. 2. 81; न किल भवतां स्थानं देव्या गृहेऽभिमतं ततस्तृणमिव वने शून्ये त्यक्ता न चाप्यनुशोचिता UttaRāC. 3. 33; **2B** regretted, repented मयि यास्यति कृत्वावधिदिनसंख्यं चुम्बनं तथाश्लेषम्। प्रिययानुशोचिता सा तावत्सुरताक्षमा रजनी ĀryāSaŚa. 432[*n.* sorrow, repentance, regret, APTE]

**अनुशोचितवत्** (anuśocita-va(n) t) *adj.* who has mourned or lamented over अशोच्यान् अन्वशोचः अनुशोचितवानसि GītāBh. (Śaṅ.) 23. 12 (*on* 2.11)

**अनुशोचितुम्** (anu-śocitum) *inf.* **1** to mourn or lament over भवितव्यं तथा तच्च नातः (v.l. नानु)शोचितुमर्हसि MahāBhā. i. 1. 186; अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते। तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि MahāBhā. vi. 24. 25 =BhagGī. 2. 25; ViṣṇuSm. 20. 53; GītāBh. (Śaṅ.) 42. 8 (*on* 2. 25); ViṣṇuDhaP. ii. 78. 33; GītāBh. (Rā.) 93. 3 (*on* 2. 25); Subhāṣi. 3269; विनष्टे वा प्रनष्टे वा शोकः सर्वार्थनाशनः (v.l. न युक्तमनुशोचितुम्) Rāmā. vi. 2. 14; **2** to grieve over, to worry about किं नु खल्वनेककपटबुद्धेः कृष्णस्योपायः। सोऽपि भवतु। धिगयुक्तमनुशोचितुम् KarṇaBhā. 21 (3)

**अनुशोचित्वा** (anu- śocitvā) *ger.* [ irr.] having mourned or lamented over प्राणान् परित्यज्य जटायुः पतितो भुवि। रामस्तमनुशोचित्वा ... प्रददाह तम् AdhyāRā. iii. 8. 37.

**अनुशोचिन्** (anu-śocin) *adj.* mourning or lamenting over रक्षिणो मेनिरे तच्च(?तंच)भिन्नभाण्डानुशोच(v.l.°चि PW.) नम्। क्षणाच्च गृहमागत्य राजपुत्र्यै शशंस तत् KathāSaSāg. x. 8. 70 [ regretful, MW.; APTE; sorrowful, MW.; penitent, causing regret, APTE]

**अनुशोच्य** (anu- śocya) *adj.* to be mourned or lamented over नानुशोच्यः पिता तात स्वर्गतः सत्कृतः सताम् Rāmā. ii. 2212*; कश्च कस्यानुशोच्योऽस्ति देहेऽस्मिन्बुद्बुदोपमे Rāmā. iv. 1. 3.

**अनुशोच्य** (anuśoc-ya) *ger.* **A** having mourned or lamented over अनुशोच्य पितरौ भ्रातरं च ...। आश्वासयामास सः KathāSaSāg. iv. 1. 129; एवं निष्ठुरकाच्छुत्वा पितरावनुशोच्य सः। निदधे प्रतिकारास्थामिव खड्गे दृशं मुहुः KathāSaSāg. ii. 2. 67; लब्धसंज्ञोऽनुशोच्याथ भार्ये ते सुचिरं नृपः। तयोर्निर्वर्तयामास स स्नेहादौर्ध्वदैहिकम् KathāSaSāg. xii. 6. 408; अनुशोच्य पितरं कृत्वा तस्यौर्ध्वदेहिकम् KathāSaSāg. xii. 7. 264; **B** having grieved over कृतं कृतमनुशोच्य जननीं ताटकां, कृतं कृतमनुचिन्त्य च पराक्रमं राजपुत्रस्य JānaPa. 3. 65(2)

**अनुशोणम्** (anuśoṇam) *adv.* along the river Śoṇa अनुशोणं पाटलिपुत्रम् MahāBh. i. 380. 19 (*on* ii. 1. 16); अनुशोनं (?णं) पाटलिपुत्रम् JaineVyā. 49. 8 (*on* i. 3. 13)

**अनुशोधयितुम्** (anu- śodhayitum) *inf.* to clear, i.e. to search for or to find out त्वत्पुत्र्याराधितश्शंभुस्सोऽपि तस्या विचिन्तनात्। अनुशोधयितुं प्रेप्सुर्वर्तते हिमवद्गिरौ ŚivaP. ii (2). 17. 67 (89A. 16)

**अनुशोभन** (anu- śobhana) *n.* auspicious thing मुद्रां बद्ध्वा जपेद्बुधः। सर्वपातकसंमुक्तः सप्ताहादनुशोभनम् BhaviP. 309A. 20 ( i. 214. 25)

**अनुशोभित** (anu-śobhita) *adj.* **1** shone, glittered अपश्यद् भूमिभागांश्च केशरैः ... अनुशोभितान् Rāmā. v. 394* (3); **2** adorned or embellished गन्धर्वैः पन्नगेन्द्रैश्च भगवाननुशोभितः AṣṭāSaṁ. ii. 196. 9 (6. 5)

**अनुशोभिन्** (anu-śobhin) *adj.* shining, glittering अपश्यद् भूमिभागांश्च केशरैश्चाप्यशोकैश्च तथा शाल्मलिकिंशुकैः। ज्वलनार्कनिभैः फुल्लैः समन्तादनुशोभितान् (v.l. °दनुशोभिनः GORR.) Rāmā. v. 394*(3)

**अनुशोषुक** (anu-śoṣuka) *adj.* [P. v. 1. 103] drying up, liable to dry out गर्भा अनुशोषुका स्युर्यद्यात्वाले निनयेत् JaimiBr. 3. 116.

**अनुश्चोत** (anu-ścota) *m.* (=अनुश्च्योत) (act of) making trickle down, pw.

**अनुश्च्योत** (anu-ścyota) *m.* (act of) making trickle down, pw.

**अनुश्रथ्** (anu-śrath-) I. P. [*but* MW. VI. P.] cf. **अनुश्रन्थ्**.

**अनुश्रन्थ्** (anu-śranth-) I. P. [DhātuPā. 1. 35] **1** to frighten, to terrify प्र तें बभ्रू विंचक्षण शंसांमि गोषणो नपात्। माभ्यां गा अनुं शिश्रथः ṚV. iv. 32. 22; **2** (*caus.*) to annihilate, to soften the effect of प्र वः स्पळंक्रन्त्सुवितायं दावनेऽर्चां दिवे प्र पृंथिव्या ऋतं भंरे। उक्षन्ते अश्वान्तरुंषन्त आ रजोऽनु स्वं भानुं श्रंथयन्ते अर्णवैः ṚV. v. 59. 1 (*but* PW. to spread out, expand); **3** to loosen, to untie व्यानाय त्वेत्यनुं शृन्थति TaiS. VI. i. 9. 7; BaudhŚS. i. 171. 17; BhārŚS. x. 16. 11; HirŚS. vii. 2. 45 (634. 9); VaikhāŚS. 12. 18; BhārŚi. 57; **4** to abolish त्वम्... अनु अस्मदीया गा लक्षीकृत्य मा शिश्रथः विनष्टा मा कार्षीः Sāy. *on* ṚV. iv. 32. 22.

**अनुश्रय** (anu-śraya) *m.* following, attendance ? DBHS.; cf. **अनुश्रयता**.

**अनुश्रयता** (anuśraya- tā) *f.* condition of having the attendance (following) of all people (?) (सुधनः श्रेष्ठिदारकः) सर्वसर्वलोकनिश्रयतां (v.l. अनुश्रयताम् DBHS.) ... संदर्शयमानान् ... अपश्यत् GaṇḍVyū. 189. 7 [DBHS.]

**अनुश्रव** (anu-śrava) *m.* **1A** report, hearsay परेऽत्यर्थमभिप्रसीदन्त्यनुश्रवेणापि श्रुत्वा प्रागेव संमुखं निरीक्ष्य BodhiBhū. 164. 10 [DBHS.]; **1B** common tradition, ordinary convention स्त्रीणाम्। ... न चासामस्ति रक्षणोपायः । तथा हि अनुश्रवः कृतरक्षाशल्याप्यहल्या किलाखण्डलेन सह संविवेश YaśasCam. ii. 62. 4 ( comm. लौकिकी श्रुतिः); **2A** Vedas or sacred text (acquired through repeated hearing) अनुश्रूयते इति अनुश्रवस्तत्र भव आनुश्रविकः SāṁkhyaKāBh. 2. 12 (*on* 20); तत्रैकान्तिकमात्यन्तिकं वानुश्रवे वेदे श्रूयते MāṭhVṛ. 6. 9 (*on* 2); गुरुपाठादनुश्रूयत इत्यनुश्रवो वेदः Sāṁkhya TaKau. 31.3 (*on* 2); RājMār. 7. 5; SāṁkhyaPraBh. 9. 9 (*on* 1. 6); 41. 20 (*on* 1. 82); अनुश्रवो वेदस्ततोऽधिगता आनुश्रविकाः स्वर्गादयः TattvVai. 19. 18 (*on* 1. 15); अनुश्रवाणामवतंसभूतं बर्हावतंसेन विभूषयन्ती Yādavā. 4. 54; 9. 68; 12. 20; गूहत्सु युष्मास्वपि गूढमेतद्रहस्यमद्राक्ष्म वयं किलेति। अनुश्रवात् केचिदुपालभन्त केचिद्विधिं केऽपि शिलादसूनुम् ŚivLī. 2. 66; अनुश्रवैः परमधिगम्य तुष्टुवुर्महर्षयः ... तं महीं गतम् ŚivLī. 19. 68; प्रभुम् ... यमेव विश्वाधिक इत्यनुश्रवाः प्रचक्षते कण्ठरवेण नापरम् Gaṅgāva. 3. 48; अनुश्रवैरेव चतुर्भिश्चरणैः ... रंहसा समुत्पपात महान् कमठः NīlaVi. 79. 15 [ŚabdaRa. (Vā.) 30; KośaKaTa. 1. 1326]; **2B** system of Mīmāṁsā आतेनुः स्वयमृषयो बहून्विवादान्। न्यायानुश्रवपदसांख्ययोगतन्त्रप्रस्थानप्रवचनदेशिका महान्तः ŚivLī. 6. 39.

**अनुश्रवणान्तम्** (anuśravaṇāntam) *adv.* up to the end of the ear दधुर्दृशोऽनुश्रवणान्तमाप्ता भ्रुवोऽनुनेत्रं च समागतास्ताः Rāvaṇā. 4. 8.

**अनुश्रवणिका** (anu- śravaṇikā) *f.* type of a musical instrument called *pāṭavādyam*, Bharatakośa

**अनुश्रवतस्** (anuśrava-tas) *adv.* through report or hearsay कथमभिज्ञेयम् ... अनुश्रवतोऽपि AbhidhSa. 17. 5.

**अनुश्रवमय** (anuśrava-maya) *adj.* made up of, i.e. of the form of the (four) Vedas अद्राक्षुः ... ते ... अनुश्रवमयैः प्राकारैः ... परिशोभितम् ... स्वायंभुवं भवनम् NīlaVi. 39. 20.

**अनुश्रवसूक्ति** (anuśrava- sūkti) *f.* Vedic hymn (ṚV. viii. 44. 16) अभिदधति ते मूर्धानं द्यामनुश्रवसूक्तयः NīlaVi. 45. 15.

**अनुश्रवान्त** (anuśravānta) *m.* end of the Vedas, i.e. the Upaniṣads वाच्यत्वं वेद्यतां च स्वयमभिदधति ब्रह्मणोऽनुश्रवान्ताः TattvMu. 3. 3.

**अनुश्रविक** (anuśrav- ika) *adj.* known from the Śāstras, APTE.

**अनुश्रवेक्षण** (anuśravekṣaṇa) adj. having the Vedas as the eyes अभिलक्ष्यमनुश्रवेक्षणैः ... उपवीणयतस्तमर्भकानुपगातॄनुपनृत्यतश्च सः (अक्रूरः) ... यमिनः ... अमन्यत Yādavā. 9. 54.

**अनुश्रवैकश्रवणीय** (anuśravaika-śravaṇīya) *adj.* to be heard, i.e. known only through the Vedas विधिः ... अनुश्रवैकश्रवणीयमधिगन्तुमिव भगवतो रूपम् ... इत्थमस्तावीत् NīlaVi. 52. 15.

**अनुश्राद्ध** (anu-śrāddha) *n.* repeated (monthly) oblation made to the forefathers or ancestors पितृयज्ञो मासि मासि तदनुश्राद्धम् KalpaK. 80. 110.

**अनुश्रान्त** (anu-śrānta) *adj.* tired, exhausted अभ्यागतमनुश्रान्तम् ...। तं विद्याद्देवरूपेण BrahmP. 80. 51.

**अनुश्राव** (anu-śrāva) m. Vedas, cf. **आनुश्राविक** SāṁkhyaKā. 2 [pw.]

**अनुश्रावक** (anu-śrāvaka) *adj.* which is heard, i.e. known through (non-Vedic) tradition दृष्टानुश्रावकविषयवितृष्णस्य मनोवशीकारसंज्ञा वैराग्यम् YaśasCam. ii. 417. 17.

**अनुश्रावण** (anu-śrāvaṇa) *n.* public proclamation यथास्योत्सार्यमाणस्यानुश्रावणं भवति। न तथोत्सारयन्ति GiMs. iii (2). 206.13; यथापि प्रत्येकं पृष्टस्य भिक्षोर्व्याकरणं भवति एवमे(वम् एवंरूपा)यं भिक्षु(पर्षदि या) वत् त्रिरप्यनुश्रावणं भवति PrātiSū. 7. 7 [DBHS.]

**अनुश्रावणा** (anu- śrāvaṇā) *f.* public proclamation, DBHS.

**अनुश्रावयत्** (anu-śrāvayat) *adj.* making to resound असितो नाम महर्षिः ... बोधिसत्त्वस्य जातमात्रस्य ...। गगनतलगतांश्च देवपुत्रान् बुद्धशब्दमनुश्रावयतः ... अद्राक्षीत् LaliVi. 7. 54 (49)

**अनुश्रावयमाण** (anu-śrāvayamāṇa) *adj.* making to resound सुधनः ... भीतान् सत्त्वान् श्रेष्ठिगणान् ... कुशलमूलशब्दमनुश्रावयमाणान् ... अपश्यत् GaṇḍVyū. 69. 2 [DBHS.]

**अनुश्रावयित्वा** (anu-śrāvayitvā) *ger.* [irr.] having proclaimed बिम्बिसारः ... भगवतो स्वकस्वकानि मातापितृकानि नामगोत्राणि अनुश्रावयित्वा MaVastuAva. iii. 343. 20 [DBHS.]

**अनुश्रावित** (anu-śrāvita) *adj.* [*f.*-ā]**1** made to resound शुद्धोदनस्य जयवृद्धिरनुश्राविता भविष्यति LaliVi . 7. 75 (12); [DBHS.]; **2** proclaimed भिक्षुपोषधे हि 'कच्चित्थ परिशुद्धा इति' विनयधरेणानुश्राविते यदि कश्चिद् भिक्षुः सतीमापत्तिं नाविष्कुर्यात् Sphuṭā. iv. 79. 5 (*on* 4. 75)

**अनुश्रावितुम्** (anu-śrāvitum) *inf.* to play (a musical instrument), DBHS.

**अनुश्राव्य** (anuśrāv-ya) *ger.* **1** having caused to hear or listen, i.e. having uttered or recited गायत्रीमनुश्राव्य ... प्रकृतान्विकिरं कुर्यात् ŚaṅkhaLiDS. 217; 108; गायत्रीम् 'अनुश्राव्य' यथा ते ब्राह्मणाः शृण्वन्ति तथोद्यार्य CaturCin. iii (1). 1406. 14; **2** having proclaimed, DBHS.

**अनुश्राव्य** (anu-śrāvya) *adj.* (pred.) ought to be listened to धर्मार्थकाम-मोक्षाणां सम्यक्सिद्धिमभीप्सुभिः। शुद्धयैतदनुश्राव्यं चतुर्णां कारणं परम् BhāgP. iv. 23. 35.

**अनुश्राव्यमाण** (anu-śrāvyamāṇa) *adj.* being (thus) proclaimed (a condemned criminal, i.e. being announced the crime and sentence publicly) य पुनर्भिक्षुरेवंरूपायां भिक्षुपरिषदि यावत् त्रिरपि [अनुश्राव्यमाने(?णे)स्म] रन् सतीमापत्तिं नाविष्करोति संप्रजानन् मृषावदोऽस्य भवति PrātiSū. 7. 8[DBHS.]

**अनुश्रि** (anu- śri-) I. P. **1**(pass.) to be admitted अपि च संबन्धिरूपातिरिक्ते संबन्धे सिद्धे तदवान्तरभेदाय लक्षणभेदोऽनुश्रीयेत Bhām. 410. 9 (*on* ii. 1. 17); **2** to follow, cf. **अनुश्रित्य 2A**; **3** to resort to, cf. **अनुश्रीयमाण**.

**अनुश्रित** (anu-śrita) *adj.***1** resorted to, i.e. considered स्वारस्यमन्यथा-ख्यातावख्यातौ लाघवं स्थितम्। इति दर्शयितुं भाष्ये द्वितयं तदनुश्रितम् NyāyPari. 40. 3; **2** followed by, attended, PW.; DBHS.

**अनुश्रित्य** (anuśri-tya) *ger.* **1** having resorted to एवमुक्तमनुश्रित्य मोहे शिथिलतां गते। ... श्रीमान्भूनृपः PadmP. (Ra.) 118. 91; **2** having followed उपाध्यायः ... निखिलागमसमीक्षां शिक्षामनुश्रित्य ... सुरसुखकृतार्थो बभूव YaśasCam . ii. 354. 10; वातपित्तप्रकोपात् ... रूक्षाहारस्योर्ध्वमेवानुश्रित्य पिटका भवन्ति Hastyāyur. 151. 1 (1.18)

**अनुश्रियमाण** (anu-śriyamāṇa) *adj.* being resorted to, i. e. dependent on लोकदर्शनं चान्वयव्यतिरेकावनुश्रियमाणावर्थ एवोपलब्धेर्भवतः Bhām. 452. 6 (*on* ii. 2. 30) (better **अनुश्रीयमाण**)

**अनुश्रीयमाण** (anu-śrīyamāṇa) *adj.* being resorted to, i.e dependent on पारवत्यमृतव्यतिरिक्ते सेतावनुश्रीयमाणे प्रधानं वा सांख्यपरिकल्पितं भवेत् Bhām. 193. 14 (*on* i. 3.1)

**अनुश्रु** (anu-śru-) V. P. [DhātuPā. 1. 989; P. iii. 1. 73-74] **1** to obey **2A** to hear (through tradition), i.e. to learn from elders (pass.) to be heard (through tradition, i.e. to be learnt from elders or teachers) **Bi** to hear about, i.e. to know, to declare (pass.) to be heard, i.e. to be known, to be declared (*caus.*) to cause to hear, i.e. to make known or declared **ii** to hear, i.e. to listen to (theory etc.) **C** to hear along or through **D** to hear after or subsequently **E** to hear or listen again (pass.) to be heard again, i.e. to be continued **F** to hear in (proper) order **3** (*caus.*) to make to resound **4** (*caus.*) **A** to proclaim **B** to proclaim a condemned criminal **5** (*caus.*) to play ( a musical instrument) **1** to obey उताशिष्ठा अनु शृण्वन्ति वह्नयः ṚV. ii. 24. 13 (*but* Sāy. अनुक्रमेण शृण्वन्ति); **2A** to hear (through tradition), i.e. to learn from elders न सुप्तमस्य सुप्तेष्वनु शुश्राव कश्चन AV. xi. 4. 25; त्रिः प्राश्नीयात् यदम्भस्तु प्रीतास्तेनास्य देवताः। ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भवन्तीत्यनुशुश्रुम ŚaṅkhaLiDS. 457; ŚaṅkhaSm. 10. 10; KūrmaP. 531.5(2. 13); जनमेजयं च विख्यातं पुत्रांश्चास्यानुशुश्रुमः (v.l. °म) पञ्च MahāBhā. i. 89. 44; यौवनाश्वः ... भगीरथः। कार्तवीर्यः ... भरतः ... मरुत्तस्तान् पञ्च सम्राज इति शुश्रुमः (v.l. त्वनुशुश्रुम) MahāBhā. ii. 14. 11; चत्वार एकतो वेदाः क्षात्रमेकत्र दृश्यते। नैतत्समस्तमुभयं कस्मिंश्चिदनुशुश्रुमः (v.l. °म ) MahāBhā. iv. 46.8; संपूर्णबलपौरुषाः। बलदेवश्च भीमश्च मद्रराजश्च वीर्यवान्। चतुर्थः कीचकस्तेषां पञ्चमं नानुशुश्रुमः MahāBhā. iv. App. I. 27 (12); v. 51. 1 (v.l.); उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणाम् ...। नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम MahāBhā. vi. 23. 44 = BhagGī. 1.44; वृषो महेन्द्रो देवेषु वृषः कर्णो नरेष्वपि। तृतीयमन्यं लोकेषु वृषं नैवानुशुश्रुमः MahāBhā. viii. 45*(6); शाश्वतोऽयं भूतिपथो नास्यान्तमनुशुश्रुम MahāBhā. xii. 8. 37; xii. 113. 3; वाससां तु प्रदानेन स्वदारनिरतो नरः। सुवस्त्रश्च सुवेषश्च भवतीत्यनुशुश्रुम MahāBhā. xiii. 67. 31; नानुशुश्रुम जात्वेतत्पूर्वेष्वपि हि जन्मसु। शुल्कसंज्ञेन मूल्येन छन्नं दुहितृविक्रयम् ManuSm. 9. 100; आहुकस्य धृतिः पुत्र इत्येवमनुशुश्रुमः VāyuP. ii. 34. 113(?123); BrahmāṇḍP. ii. 71. 124; MatsyaP. 43. 19; आहारः फलमूले तु प्रजानामभवत्किल। कृच्छ्रेणैव तदा तासामित्येवमनुशुश्रुम BrahmāṇḍP. i. 36. 201; BrahmP. 4. 95; वाञ्छितार्थप्रदो लोके त्वमेवेत्यनुशुश्रुम BrahmāṇḍP. ii. 57. 16; दान्तं हि राघवं राजानमनुशुश्रुम UttaRāC. 5. 29 (3); 6. 27(4); हरिणा ... हिरणा(?ण्या)क्षो हत इत्यनुशुश्रुम BhāgP. iii. 14. 2; तस्मिन्नहनि वै सृष्टं ब्रह्मणेदं जगत् पुरा। सूर्योदये द्विजश्रेष्ठ इत्येवमनुशुश्रुम NīlaP. 565; त्वङ्गांसशोणितं चेति मातृजान्यनुशुश्रुम BrahmP. 242. 6; सद्यः प्रसन्नो भगवान् भवतीत्यनुशुश्रुम ŚivaP. ii (1). 1. 16( 37A. 13); वयमेतेषां निष्कृतिं नानुशुश्रुम SūktiRa. 173. 4; (pass.) to be heard (through tradition), i.e. to be learnt from elders or teachers अनुश्रूयते ... भगवतः पूर्वजन्मावदानम् JātaMā. 1. 19 (1.4 (2)); Tantrākhyā. 1. 10; PañcT. 0. 2 (1) (3. 6); विष्णुशर्मा कथयति (v.l. विष्णुशर्माह तद्यथानुश्रूयते) PañcT. 2. 1 (1) (181. 5); 3. 1(1) (272. 7) (v.l.); Pañcā. 1. 4; एवमनुश्रूयते HarṣaC. 11. 1; अनुश्रूयते देवः ... स नाभिजः। अध्युवास ... कैलासाद्रिम् MahāP. 1. 149; अनुश्रूयते इति अनुश्रवः SāṁkhyaKāBh. 2. 12 (*on* 2); गुरुपाठादनुश्रूयत इत्यनुश्रवो वेदः SāṁkhyaTaKau. 31. 3 (*on* 2); तथा चानुश्रूयते विष्णुगुप्तानुग्रहादनधिकृतोऽपि किल चन्द्रगुप्तः साम्राज्यपदमवापेति NītiVā. 10. 4; अनुश्रूयते गुरुमुखादित्यनुश्रवो वेदः RājMār. 7. 4; गुरोरनुश्रूयत इत्यनुश्रवो वेदः SāṁkhyaPraBh. 41. 20 (*on* 1. 82); स राजा वैदेहः। ... यस्यावदानमुपाध्यायादनुश्रूयते AnarghaRā. 3. 13 (2); **2Bi** to hear about, i.e. to know, to declare ते हैतामेधतुमेधांचक्रिरे। यामेषामेतामनुशृण्वन्ति ŚatBr. I. vi. 1. 3; ŚatBr. (K.) II. v. 3. 15; अनुशृण्वन्ति सन्तस्त्वामनन्याधिपतिं पतिम् Yādavā. 10. 68 (*but* comm. आमनन्ति); (pass.) to be heard, i.e. to be known, to be declared वेदेष्वप्यनुश्रूयते समाप्तदक्षिणानां यज्ञानामवभृथेषु - 'सा ते गतिर्या शूराणाम्' इति ArthŚā. iii. 115. 4 ( 10. 3); तत्रभवतो जातमात्रस्य सतः ... अद्भुतोदाहरणान्यनुश्रूयन्ते MahāvīC. 5. 30 (21); मनुष्यत्वादारभ्य ब्रह्मान्तेषु देहवत्सु सुखतारतम्यमनुश्रूयते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 19. 8 (*on* i. 1. 1); न च सुकृतमनुश्रूयते धर्मबाध्यम् TattvMu. 2. 55; प्रत्यक्षं चिदचिन्मयं जगदिदं यस्येत्यनुश्रूयते NyāyPari. 90. 2; न ह्यत्र विधिरनुश्रूयते ŚatDū. 227. 16; द्रमिडमण्डले चन्द्रलेखेति प्रख्यातं किमपि गणिकारत्नमनुश्रूयते MadaKeC. 20(3); (*caus.*) to cause to hear, i.e. to make known or declared न स्त्रियमवजानीत ... न गुह्यमनुश्रावयेत् CaraS. i. 8. 22; **2Bii** to hear, to listen to (theory etc.) य इदमनुशृणोति ... कपिलमुनेर्मतम् ... उपलभते भगवत्पदारविन्दम् BhāgP. iii. 33. 37; **2C** to hear along or through प्राणेन सृष्टान्तरिक्षं च वायुश्चान्तरिक्षं वा अनुचरन्त्यन्तरिक्षमनुशृण्वन्ति AitĀ. II. i. 7. 7; **2D** to hear after or subsequently श्रोत्रं शृण्वत् सर्वे प्राणा अनुशृण्वन्ति ŚāṅkhāĀ. 5. 2 (19. 15); KauṣīBrU. 3. 2; **2E** to hear or listen again एष देवः श्रुतं श्रुतमेवार्थम् अनुशृणोति PraśnaU. 4. 5; ऋषभाख्यस्य विशुद्धचरितम् ... अनुशृणोत्याश्रावयति ... वासुदेव एकान्ततो भक्तिरनयोरपि समनुवर्तते BhāgP. v. 6. 16; य इदमनुशृणोति श्रावयेद्वा मुरारेश्चरितम् ... भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेमधाम BhāgP. x. 85. 59; (pass.) to be heard again, i.e. to be continued देशकालकर्तृद्रव्याणि न विधीयन्ते, किंत्वनुश्रूयन्ते NyāyMāVi. 238. 23 (*on* iv. 2. 9); **2F** to hear in (proper) order विक्रीडितं व्रजवधूभिरिदं च विष्णोः श्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथ वर्णयेद्यः। ... हृद्रोगमाश्वपहिनोति BhāgP. x. 33. 40; **3**(*caus.*) to make to resound भूम्या च देवाः ... शब्दमनुश्रावयेन्सुः (?युः) MaVastuAva. i. 40. 11; i. 336. 18; iii. 303. 17; iii. 319. 14; पञ्चभिज्ञा ऋषयस्ते सर्वे ... राज्ञः ... पुरतः स्थित्वा जयवृद्धिशब्दमनुश्रावयन्ति स्म LaliVi. 7. 44(26); भिक्षवः ... देवेभ्यः ... शब्दमनुश्रावयन्ति स्म LaliVi. 15. 34 (4) [DBHS.]; **4** (*caus.*) **A** to proclaim भौमा देवा अन्तरीक्षाणां देवानां घोषमनुश्रावयन्ति स्म LaliVi. 18. 22 (47); काश्यप तथागतः ... घोषमनुश्रावयति SaddhaPuṇ. 84. 25; बोधिसत्त्वः ... घोषमनुश्रावयामास ŚikṣāSa. 38. 1 [DBHS.]; **4B** to proclaim a condemned criminal, i.e. to announce his crime and sentence (publicly, as he is being led to execution), DBHS. **5** (*caus.*) to play (a musical instrument), cf. **अनुश्रावितुम्**.

**अनुश्रुत** (ánu-śruta) *adj.* **1A** heard, i.e. understood or known तद्वाऽऋषीणा-मनुश्रुतमास ŚatBr. I. vi. 2. 1; I. ix. 1. 25; III. i. 4. 4; III. ii. 2. 3; III. ii. 2. 12.; तदृषीणामनुश्रुतमास ŚatBr. (K.) II. v. 4. 2; II. viii. 2. 10; III. ii. 8. 2; IV. i. 4. 4; IV. ii. 2. 3; IV. ii. 2. 28; IV. iv. 3. 14; तदु हाश्विनोरनुश्रुतमास ŚatBr. XIV. i. 1. 20; **1B** heard, listened to अनागतविधाता। तेनोदकतीरान्ते ... मत्स्य-बन्धिनां च वचनमनुश्रुतम् Pañcā. 86. 20; **2A** heard continuously or learnt

from the elders or teachers, traditionally handed down नैतादृशो जातु बभूव लोके रथोत्तमो यावद् अनुश्रुतं नः MahāBhā. viii. 57. 37; सत्या अभिसमेतिय दर्शनं तथा स्वयं अभिज्ञाये अनुश्रुतं पुरा MaVastuAva.i.165.12; एवमनुश्रुतमस्माभिः NalaCam.7.22(17); य एष एवमनुश्रुतो ध्यायमानः ... अविद्यामयं हृदयग्रन्थिम् ... निर्भिनत्ति BhāgP. v. 25. 8; **2B** repeatedly heard (or handed down) from olden times पूर्वे अनुश्रुतेहि धर्मेहि MaVastuAva. iii. 332. 13 [DBHS.]; **3** heard about, i.e. stated, mentioned यत्र क्वचनानुश्रुते विशेषे अपेक्षिते वाक्यशेषात् घृतस्य प्रत्ययो भवति TantrVā. 331. 15 (*on* i. 4. 23)

**अनुश्रुति** (anu-śruti) *adj.* following the tradition or the Vedas अनुश्रुतिभिरक्षुद्रैः सर्वभूतहिते रतैः... । किं कुर्वाणैर्नरैः कर्म रुद्रभक्तिं ब्रवीहि नः SkandP. v(1). 7.4.

**अनुश्रुत्य** (anuśru-tya) *ger.* having heard पृथाप्यनुश्रुत्य धनंजयोदितम् ... । एकान्तभक्त्या भगवत्यधोक्षजे निवेशितात्मोपरराम संसृतेः BhāgP. i. 15. 33.

**अनुश्रेणि** (anu-śreṇi) *adj.* which is in accordance with the line or order of spatial units अनुश्रेणिर्गतिः TattvārthāSū. 2. 27 (Ṭīkā श्रेणिः आकाशप्रदेशपङ्क्तिः ... । तत्रानुश्रेणीति । श्रेणिमनु अनुश्रेणि श्रेण्यामनुसारिणी गतिरिति यावत्); सर्वा गतिर्जीवानां पुद्गलानां चाकाशप्रदेशानुश्रेणिर्भवति TattvāBh. *on* 2. 27 (Ṭīkā श्रेणिमनुपत्य गमनमुपजायते, आकाशप्रदेशानां या श्रेणिस्तामनु जायते गतिर्भवति)

**अनुश्रेणि** (anuśreṇi) *adv.* according to the line or order of spatial units अनुश्रेणिः (v.l. श्रेणि J. L. Jaini's Ed.) गतिः TattvārthāSū. 2. 27.

**अनुश्रोतःपदानुसारिबुद्धि** (anuśrotaḥpadānusāri-buddhi) *adj.* possessing intelligence (to understand the meaning of the entire text) in conformity with the first word and the meaning heard from the elders, JainaL.

**अनुश्रोतम्** (anuśrotam) *adv.* (with the stream) in a conforming manner कण्टकजातानुगामी अनुश्रोत्रं (v.l. अनुश्रोतं ) पेलवको च निष्क्रान्तो MaVastuAva.ii. 161. 2 [DBHS.]

**अनुश्रोतव्य** (anu- śrotavya) *adj.* (pred.) ought to be heard, i.e. ought to be learnt सविंशमध्यायशतमनुपदपादश्लोकमनुवर्णयितव्यमनुश्रोतव्यम् SuśruS. i. 4.5; i. 4. 6.

**अनुश्रोतश्चारिन्** (anuśrotaś-cārin) *adj.* **A** who moves along the stream अनुश्रोतसा चरतीत्यनुश्रोतश्चारी नद्यादिप्रवाहगामी SthānṬ.272B.6; **B** who moves (for alms) along the stream, i.e. from the house next to his resting place or residence to the end of the village भिक्षाकस्तु अनुश्रोतश्चारिवदनुश्रोतश्चारिप्रतिश्रयादारभ्य भिक्षाचारी SthānṬ. 342A. 5.

**अनुश्रोतस्** (anuśrotas) *adv.* along the stream अनुश्रोतः सरत्पर्णतृणकाष्ठादियुक्तिमत् Vitarā. 18. 7.

**अनुश्रोत्रम्** (anuśrotram) *adv.* in a conforming manner कण्टकजातानुगामी अनुश्रोत्रं पेलवको च निष्क्रान्तो MaVastuAva. ii. 161. 2 [DBHS.]

**अनुश्लिष्ट** (anu-śliṣṭa) *adj.* clinging to, leaning on (सार्थवाहः) सः ... नगरस्य उत्तरे पार्श्वे प्राकारस्य अनुश्लिष्टं उच्चं शिरीषवृक्षं पश्यति MaVastuAva. iii. 71. 14 [DBHS.]

**अनुश्लोक** (ánuśloka) *n.* name of a Grāmageya Sāman श्लोकेन पुरस्तात् सदसः स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चात् TaiS. VII. v. 8. 2; श्लोकानुश्लोकाभ्यां हविर्धाने उपतिष्ठन्ते कीर्तिमेव तज्जनयन्ति PañcBr. v. 4. 10; JaimiBr. 2. 402; प्रजापतेः श्लोकानुश्लोकानि चत्वारि ĀrṣeBr. iv. 10. 3; ततो महाव्रतमुपयन्ति पञ्चविंशमग्निष्टोमम् । अनुश्लोकेन स्तुवते ĀpaŚS. xxi. 17.2; श्लोकानुश्लोकनामकैः सामभिः प्राकृतानि ... रथन्तरवामदेव्यनामकानि सामानि बाध्यानि NyāyMāVi. 537. 4 (*on* x. 4. 9); अनुश्लोके द्वे । द्वयोः प्रजापतिस्त्रिष्टुबिन्द्रः त्वष्टा वा IndSt. 3. 224 b(= KauthumaśākhīyaGrāmageya 1. 440, Ed. Dikshit, 1958)

**अनुश्वस्** (anu-śvas-) II. P. **1** to breathe continually, cf. **अनुश्वसत्**; **2** to get consoled, cf. **अनुश्वास्य** [MW.]

**अनुश्वसत्** (anu-śvasat) *adj.* breathing continually जीवस्त्वहोरात्रमनुश्वसन् वै श्वासान् करोतीह कतिप्रमाणान् pw.

**अनुश्वासम्** (anuśvāsam) *adv.* in a(single) breath or swoop जम्बूद्वीपगतान्सर्वान्गिरीन् जनान्यदि । अनारतमनुश्वासं जलराशिमिवार्णवः । ... तन्मे क्षुदुपशाम्यति YogVā. iii. 68. 11 (*but* comm. प्रतिश्वासम्)

**अनुश्वास्य** (anuśvās-ya) *ger.* having consoled or cheered up कृपया दीनवत्सलः । स द्वादशसहस्रस्य गजानां च बलं ददौ । इति भद्रायुषं सम्यगनुश्वास्य समातृकम् । ययौ ... प्रभुः ŚivaP. iii. 4. 45 (298B. 2)

**अनुष** (anuṣa) *m.* demon राक्षसा अलखेहिताः । ... अनुषा विधुरा रक्तग्रहाः Vaija. 12. 41.

**अनुषक्** (anu - ṣak) *adv.* [enumerated in the *svarādigaṇa,* GaṇPā. 254. 139] in continuous order, one after another, MW.; Apte; in the close order, Apte, cf. **अनुषज्, अनुषट्.**

**अनुषक्त** (ánu - ṣakta) *adj.* [*f.* - ā] **1Ai** attached to, related to **ii** engaged in **Bi** pervaded, filled with **ii** staying in, present **iii** existing through, continuous **Ci** touching, i.e. clinging or sticking to **ii** closely connected or associated with **iii** contingent, resultant **Di** consisting of, comprising of **ii** included in **iii** (used as noun) sub-divided or ramified **E** mingled with, combined with **2** affected by (evil), afflicted with **3** (word or meaning) continued or supplied (from previous context) or extended elliptically, construed **4** close behind, i.e. close upon heels **1Ai** attached to, related to परेतन पितरः सोम्यासो इत्याहानुषक्ता वा एतान् पितरः स्युर्व्यावृत्त्यै MaiS. i. 10. 19 (i. 159. 7); KāṭhS. 36. 13 (iii. 80. 5); ब्रह्मणो वावैता अग्र्यास्तनवः परस्यामृतस्याशरीरस्य तस्यैव लोके प्रतिमोदतीह यो यस्यानुषक्तः MaiU. 4.6; **1Aii** engaged in सुभाषितस्याध्ययनेऽनुषक्तं शुकं वराकाः प्रहसन्ति काकाः Anyo. 111; **1Bi** pervaded, filled with तस्मादयमान्तमेवात्मा रसेनानुषक्तः ŚatBr. VII. iii. 1. 3; VII. iii. 1. 6; **1Bii** staying in, present मृत्युर्जरा च व्याधिश्च दुःखं चानेककारणम् । अनुषक्तं यदा देहे किं स्वस्थ इव तिष्ठसि MahāBhā. xii. 169. 21(*but* Apte clinging or adhering); रागादिरोगान् सततानुषक्तानशेषकायप्रसृतानशेषान् । ... जघान यः AṣṭāHṛ. i. 1.1; **1Biii** existing through, continuous यत्र ... आकाशम् ... अनुषक्तं अनुगतम् तत्र सः ... आत्मा चाक्षुषः ChāndoUBh. 543. 5 (*on* viii. 12. 4); न चान्तरेणानुषङ्गमस्ति संभवो निरूप्यनिरूपकभावस्य । गोत्वादयो हि खण्डादिभिरनुषक्ता एव निरूप्यन्ते NyāyMa. 107.2; **1Ci** touching, i.e. clinging or sticking to पितरः पितामहा इत्यनुषक्तां प्राणभृतश्चापानभृतश्च विषूचीरुपदधाति VaikhāŚS. 18.20; आनुषगिति नामानुपूर्वस्य अनुषक्तं भवति Nir.6.14(118.4); त्रिजगदधिपतेरङ्घ्रिपीठानुषक्तौ ... पातां पादावुभौ ŚivPāKeSt. 16; करे पिनाको मकराङ्कशत्रोः शोभाविशेषाय सदानुषक्तः RājTa. (Ka.) 8. 2122; **1Cii** closely connected or associated with 'बाधना' पीडा ... । तयानुविद्धमनुषक्तमविनिर्भागेन वर्तमानम् । ... दुःखम् NyāyBh. 32. 9 (*on* i. 1. 21); NyāyVār. 87. 7 (*on* i. 1. 21); सुखं दुःखानुषक्तमनादेयमिति । अनुषङ्गोऽविनाभावः NyāyVār. 28. 11 (*on* i. 1. 2); नित्यानुषक्तो हि असुरविजयिनामवमानतः प्रकृतिकोपः MahāvīC. 2. 12 (11); तस्यैकोऽप्यर्थनैस्पृह्यं नाम कोऽपि महान् गुणः । अनुषक्तो गुणैस्तैस्तै राज्ञः पल्लवितोऽभवत् RājTa. (Ka.) 8. 64; यदा कश्चित्पुरुषधौरेयः ... सर्वमिदं दुःखायतनं दुःखानुषक्तं च पश्यति तदा तत्सर्वं हेयत्वेन बुध्यते SarvaDaSaṁ. 11. 93; **1Ciii** contingent, resultant उभयथापि दोषः अनुषक्तः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 413. 14 (*on* ii. 2. 41); **1Di** consisting of, comprising of आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति नैवंजातीयकानामिदिद्विधिर्भवतीति यदयमि(?मी)रितः कांश्चिन्नुमनुषक्तान् पठति MahāBh. i. 264. 8 (*on* i. 3. 8); ii. 62 .17 (*on* iii. 1.80); iii. 261.20 (*on* vii. 1.59); शे तृम्फादीनां नुम्वाच्यः । आदिशब्दः प्रकारे । तेन येऽत्र नकारानुषक्तास्ते तृम्फादयः SiddhāKau.410A.17 (*on* vii. 1. 59); **1Dii** included in हेतुः- पक्षैकदेशवृत्तिरनैकान्तिकश्चानुषक्तः NyāyVār. 134. 13 (*on* i. 1. 35); **1Diii** (used as noun) subdivided or ramified यथान्यान्यनुषङ्गदिष्वन्तर्भवन्ति । नैवमेते । अनुषक्तानि तु सहस्रशः सन्ति ManuBh. ii. 77. 4 (*on* 8. 3); **1E** mingled with, combined with सुखस्य सातिशयतया ... दुःखाविनाभूतत्वेन विषानुषक्तमधुवद्दुःखपक्षनिक्षेपात् SarvaDaSaṁ. 11. 148; हृदयगतं तद् द्वितीयकूटसूर्यतेजःप्रसरं तेनानुषक्तं ब्रह्मरन्ध्रगततृतीयखण्डे चन्द्रतेजःप्रसरं च ... प्राणायामं कुर्वन्भावयेत् SetuBa. 74.4; **2** affected by (evil), afflicted with यं तल्पे वा पात्रे वा मीमांसेरन्ननुषक्तो हिं वा एष पाप्मना MaiS. iii. 8. 4 (iii. 97. 17); KāṭhS. 25. 3 (ii. 105. 9); KapiKaS. 38.6 (210 .21); छायेव वाऽअयं पुरुषः । पाप्मनानुषक्तः ŚatBr. II. ii. 3.10; ŚatBr. (K.) I. ii. 3.8; भूतानि संपश्यन्ननुषक्तानि मृत्युना । ... विद्वान् कृतकृत्यः सुखं स्वपे MahāBhā. xii. 172. 18; xii. 169.22; हृदि नित्यानुषक्तेन सीताशोकेन तप्यते । अन्तःप्रसृप्तदहनो जरन्निव वनस्पतिः UttaRāC. 4.2 (*but* Apte constantly preying on the heart); षड्भावैरनुषक्त एव ... शरीरे जनाः ... मा कृश्यत Lokokti. 63; **3** (word or meaning) continued or supplied (from previous context) or extended elliptically, construed (होमम्) प्रथमं सर्वत्रानुषक्तमुत्तरांस्त्रीन् विहृताननुसवनमेके समामनन्ति ĀpaŚS. xii. 16. 16; क्रियापदान्येव व्यपेक्षन्ते परस्परम् । क्रियापदानुषक्तश्च संबन्धोऽतः प्रतीयते VākyaPa. 2.116; अस्तित्वेनानुषक्तो वा निवृत्यात्मनि वा स्थितः । अर्थोऽभिधीयते यस्मादतो वाक्यं प्रयुज्यते VākyaPa. 2.430; त इमे प्रतिज्ञादयो निगमनपर्यन्ताः पञ्चावयवाः ... परस्परानुषक्ताश्च स्वार्थं साधयन्ति NyāyMañ. ii. 144 .3; आत्मन आकाशः

संभूतः इत्याकाशे ... संभूतशब्दस्य वायोरग्निः इत्यादिष्वनुषक्तस्य मुख्यत्वं स्यादेव BrahmSūBh. (Rā.) 514. 21 (*on* ii. 3. 4); VedāntDī. 117. 6 (*on* ii. 3. 4); BrahmSūBh. (Rā.) 737. 1 (*on* iv. 2. 15); 'वाङ्मनसि संपद्यते' इति श्रुतस्यैव संपत्तिशब्दस्य सर्वत्रानुषङ्गात् अनेकत्रानुषक्तस्याभिधानवैरूप्ये प्रमाणाभावादत्राप्यविभागः VedāntDī. 232. 7 (*on* iv. 2. 15); VedāntSā. (Rā.) 385. 4 (*on* iv. 2. 15); विशेषस्यापि साम्ये द्वयोर्वाच्यत्वे श्लेषः। विशेषणानां साम्यादिति चानुषक्तम् AlaṅkāRa. 44 (1); 84 (1); खादिष्वनुषक्तस्य जन्मशब्दस्य ततः प्राक्छ्रुतेः ... प्राणोत्पत्तिर्मुख्येति व्याख्यातम् ŚrutaPra. ii. 390. 6 (*on* ii. 4. 3); iA. 12. 20 (*on* i. 1.1); पूर्वसूत्रे तच्छब्दः समस्तोऽप्यपेक्षावशादिहानुषक्तषष्ठ्यन्तो विपरिणम्यते ŚivārkaMaDī. i. 199. 9 (*on* i. 1. 8); BhāṭṭDī. i. 78. 9(*on* i. 4. 11); आख्याते-नात्राप्यनुषक्तेन भिन्नान्येव कर्माणि विधीयन्ते MīmāKau. i. 246. 15 (*on* i. 4. 13); iii (2). 136. 5 (*on* ii. 1. 50); iii (2). 277.10 (*on* ii. 2. 25); जघन्येऽनुषक्ते षोडशिपद एव ग्रहणमात्रं षोडशिसंस्थाङ्गभूतं लक्षयित्वा तदेवाग्निष्टोमादिसंस्थोद्देशेन तद्विशिष्टक्रतूद्देशेन वा विधीयते BhāṭṭDī. iv. 18. 15 (*on* x. 5. 12); अनुषक्तस्यापि चन्द्रादिपदस्य प्रश्नवाक्यस्थचन्द्रादिपदसमानविषयकत्वम् LaCandr.682.31; अपरोऽर्थ उभयत्रानुषक्तया तयैव शक्त्या शक्त्यन्तरेण व्यक्त्या वा सर्वथैव प्रतीयत इत्यत्र सहृदया एव प्रमाणम् RasGaṅ.498.4; वैश्वानरं द्वादशकपालमिति ... वैश्वानरशब्दः ... अनुषज्यते। स चानुषक्तो वैश्वानरशब्दो वैश्वानरदेवताकप्रकृतयागपरः MayūMāli. 81. 11 (*on* i.4. 12); **4** close behind, i.e. close upon heels परानुषक्तं तपनीयोप-कल्पम् ...। मर्माण्यभीक्ष्णं प्रतुदन्तं दुरुक्तैः प्रचण्डमन्युः प्रहस्तस्तं बभाषे BhāgP. iii. 18. 9; तमन्वधावद्गवद्रथाङ्गम् ...। तथानुषक्तं मुनिरीक्षमाणो गुहां विविक्षुः प्रससार मेरोः BhāgP. ix. 4. 50[Kośas give *anuṣakta* as a meaning of *ullikhita*, Vaija. 275. 5; NānārthāSaṁ. iii. 24. 16]

**अनुषक्तत्व** (anuṣakta - tva) *n.* the state of being continued from or construed with निगमनस्य तु सर्वावयवानामेकत्र नियोजनार्थत्वात् सर्वप्रमाणानुग्राह्य-तैवेतरेतरानुषक्तत्वात् NyāyMañ. ii. 144. 12.

**अनुषक्तदेवतापदयुक्त** (anuṣaktadevatāpada - yukta) *adj.* consisiting of a word (expressive) of the deity which is continued (from earlier context) प्रत्ययार्थेन भावनयाज्यप्रातिपदिकार्थोऽनुषक्तदेवतापदयुक्तः संबध्यते ŚāstrDī. 644. 10 (*on* ix. 4. 15)

**अनुषक्तद्वितीयान्तपद** (anuṣakta - dvitīyāntapada) *n.* word ending in accusative which is connected or continued (from the previous context) संतृद्यादिति धातोस्सकर्मकत्वादनुषक्तद्वितीयान्तपदेन फलकस्यैव संस्कार्यत्वावगमात् BhāṭṭDī. i. 275. 20 (*on* iii. 3.11)

**अनुषक्तपत्नीवद्देवत्य** (anuṣaktapatnīvad - devatya) *adj.* having *patnīvat* (Agni) as its deity which is continued (from the previous context) पूर्वकर्मणि शेषाभावेनाज्यविधानानुपपत्तेर्गुणात्कर्मान्तरमेवेदमाज्यद्रव्यकमनुषक्तपत्नीवद्देवत्यम् BhāṭṭDī. iii. 184. 14 (*on* ix. 4.13)

**अनुषक्तपदार्थ** (anuṣaktapadārtha) *m.* meaning of the word which is continued (from the previous context) विशेष्यांशस्य प्रलय इति चेत्, (न?) तेजःशब्दस्य विशेष्यभूतजीवमात्रवाचित्वाभावात् अनुषक्तपदार्थवैरूप्यायोगादिभिश्च ŚrutaPra. ii. 606. 19 (*on* iv. 2. 25)

**अनुषक्तपात्नीवत्पदयुक्त** (anuṣaktapātnīvatpada - yukta) *adj.* associated with the word *pātnīvat* (Agni) continued (from the previous context) अवशिष्टस्याज्यप्रातिपदिकस्यानुषक्तपात्नीवत्पदयुक्तस्य प्रत्ययस्य च परस्परसंबन्धः MayūMāli. 644. 5 (*on* ix. 4.15)

**अनुषक्तप्रतिश्याय** (anuṣakta - pratiśyāya) *adj.* afflicted with catarrh or cold अनुषक्तप्रतिश्यायः क्षिप्रं श्वासेन हन्यते BhelaS. 103. 11 (5.6)

**अनुषक्तफल** (anuṣakta - phala) *adj.* which has (the word expressing) result continued (from previous context) भाष्यमानेयादीनामिव सांग्रहायण्या-मनहोमानामेकफलार्थत्वमिव प्रतिपादयति। तद्यायुक्तमनुषक्तफलानामेषां पृथक्फलत्वात् TantrRa. 209. 13.

**अनुषक्तभोग्यजातमन्थर** (anuṣaktabhogyajāta - manthara) *adj.* full of continuous, i.e. unending multitudes of enjoyable commodities अस्त्येतद् ... अनुषक्तभोग्यजातमन्थरम् ... अस्मदीयं राज्यम् RāmāCam. 2. 48(5) (comm. अनुषक्तमनपायि यद् भोग्यजातं स्रक्चन्दनादिभोगार्हवस्तु विशेषसमृद्धिस्तेन मन्थरं निर्भरम्)

**अनुषक्तमन्दाकिनीपवित्रमेखल** (anuṣaktamandākinī - pavitramekhala) *adj.* which has the sacred girdle (in the form) of clinging Mandākinī- river तेन हि विराधहतकोन्मथनाय ... अनुषक्तमन्दाकिनीपवित्रमेखलं चित्रकूटं नामाचलमुपेत्य ... यामः MahāvīC. 4. 60 (4)

**अनुषक्तराग** (anuṣakta - rāga) *adj.* **1** set to tunes, i.e. bound in a musical composition नाट्ये कृतश्रममिवास्य पदं गतेन देहीति दीनपदमप्यनुषक्तरागम्।... प्रायेण कोऽपि नट एव न भिक्षुरेषः BhikṣāKā. 37.8; **2** full of emotions (anger or love), BhikṣāKā. 37. 8.

**अनुषक्तव्य** (anu - ṣaktavya) *adj.* (pred.) **A** ought to be continued (from previous context) or construed with तनूर्वर्षिष्ठेति किं सर्वेष्वनुषक्तव्यम् आहोस्विल्लौकिको वाक्यशेषः कर्तव्यः ŚābaBh. 452.6 (*on* ii. 1.48); 2159. 3(*on* xi. 2. 55); सर्वत्र नित्यशब्दोऽन्तर्दीपिकान्यायेन अनुषक्तव्यः MuṇḍUBh. 348.8 (*on* iii. 1.5); न किंचिदुक्तमित्यवश्यमनुषक्तव्यम् TantrVā. 619. 7 (*on* ii. 3. 24); आसीत् ... आर्कदर्शनादिति य आकारः स इहानुषक्तव्यः ManuBh. i. 129.6 (*on* 2.101); **B** ought to be construed with, i.e. taken as qualified (स्कन्धेनादाय मुशलं लगुडं वापि खादिरम्) खदिरजातिर्लगुड एव न मुशलेनानुषक्तव्यः ManuBh. ii. 204. 22 (*on* 8. 315)

**अनुषक्तार्थवाक्य** (anuṣaktārtha - vākya) *n.* statement having the meanings continued (from previous context) निगमनम् ... अन्यतममवयवमन्तरेण (?न) सकलमिदमनुषक्तार्थवाक्यं स्यादिति पञ्चावयवमेव ... प्रयोक्तव्यम् NyāyMañ. ii. 144. 18.

**अनुषक्तार्थान्तराभिधा** (anuṣaktārthāntarābhidhā) *f.* expression or corroboration of another related meaning (context) भवेदर्थान्तरन्यासोऽनु-षक्तार्थान्तराभिधा Candrā. 5. 68 (comm. उपपादकः)

**अनुषक्ति** (anu-ṣakti) *f* . **A** close attachment तावन्नार्थस्य सिद्धिः... कैवल्याख्यस्य लोके रमणसुखभुवो मुक्तदोषानुषक्तेः VijñāŚ. 75; **B** syntactic continuation or elliptical extension, cf. **अनुषक्तिशेष**.

**अनुषक्तिशेष** (anuṣakti-śeṣa) *m.* remaining portion of syntactic continuation or elliptical extension चतुर्दशाहस्सु इति। नामातिदेशेनेत्यनुषक्तिशेषः। ... नामातिदेशेन अवशिष्टैकादशविषयकेन चोदकेन प्राप्तया ऐन्द्रेत्यर्थः GuruCandr. i. 279. 20.

**अनुषक्तुम्** (anu-ṣaktum) *inf.* [irr.] to continue (from the previous context), to construe with ननु दर्शपूर्णमासफलमेवात्रानुषज्यते। उच्यते। शक्यमनुषक्तुम्, किं तु दर्शपूर्णमासवाक्यं साकाङ्क्षमेव स्यात् ŚābaBh. 1284. 3 (*on* iv. 4. 34); cf. **अनुषङ्क्तुम्.**

**अनुषक्तोपद्रव** (anuṣaktopadrava) *adj.* having continuous or persistent pain (व्याधिः) कृच्छ्रसाध्यो नाम ...। बहुतीक्ष्णोऽनुषक्तोपद्रवस्तु ... श्वासी Hastyāyur. 394. 25 (3. 6)

**अनुषग** (anu - ṣaga) *n.* succession, sequence आनुपूर्व्ये अनुषगानुषद् ŚabdaRa. (Su.) 6. 11.

**अनुषङ्क्तुम्** (anu - ṣaṅktum) *inf.* to connect or supply (from the previous context) स्वरोः साकाङ्क्षत्वात्तदीयेतिकर्तव्यताया निराकाङ्क्षता। ... यापि वाक्यसंयुक्ता सापि शक्यानुषङ्क्तुम् ṬupṬ. 19. 16 (*on* iv. 2.1)

**अनुषङ्ग** (anu - ṣaṅga) *m.* [enumerated in the *nyaṅkvādigaṇa*, GaṇPā. 131. 14] **1Ai** addition, appendage, refrain, repetition **ii** addition or supplement **iii** mixture, i.e. combination **B** incidental employment or use **C** inclusion **2A** contact, i.e. influence (of nostrils in the articulation) **B** chain, series or sequence **Ci** connection or association [Abl.] on account of connection or association [Inst.] by connection or association **ii** connection or association, i.e. the state of having the same cause **iii** connection or association, i.e. the state of having the same substratum **iv** connection or association, i.e. the state of having the same agency **v** connection or association, i.e. causal relation **vi** connection or association, i.e. relation of objectness **vii** close proximity **D** continuation or supplying (of a word or meaning from previous context), elliptical extension [Abl.] due to continuation or elliptical extension [Inst.] by continuation or elliptical extension [Loc.] in the case of continuation **E** secondary association, i.e. subsidiariness [Abl.] secondarily, incidentally [Inst.] as an associate or subsidiary **3A** addiction **B** attachment, love, liking **C** kindness, consideration **4** necessary consequence or result [Abl.] as a necessary consequence [Inst.] as a necessary consequence **5A** pervasion, invariable concomitance [Inst.] through invariable concomitance **Bi** close adherence **ii** close adherence or contact, i.e. embrace **6A** name or designation of the nasal (attached prior to the final consonant) **B** name of one of the four connecting links of a text, topic or context [Inst.] along with the context **1Ai** addition, appendage, refrain, repetition यन्नदो यत्सूददोहा यत्पदनुषङ्गा यत्किं चात्रानुष्टुप्कर्मीणं तदनुष्टुभः ŚatBr. VIII. vi. 2.3; पदानुषङ्गांश्च शंसिष्यामि ŚaṅkhāŚS. xvii.

14.3; xviii. 19.10; त्रयोदशभिश्चितिं संपूरयन्ति। ता अस्य सूददोहस इत्यनुषङ्गः MānŚS. 147.6; सर्वेषाꣳ सावित्रमेकैकस्यादितो दधाति तेनामृतत्वमश्यामित्यनुषङ्गमन्ततः HirŚS. x. 6. 20(1098.16); रौद्रेणेत्यनुषङ्गः सर्वत्र KāṭhŚSaṅkalana 17.8; मा ते व्योम संदृशे विष्णुस्त्वान्वेत्वित्यनुषङ्गः KāṭhGS. iii. 1.42; त्रिभिः प्रदेशैर्दिशो मिमाय तद् यजमानो दैवाञ्जनमगन्नित्यनुषङ्गः Atharvaprāyaścitta 4.1; अनुषङ्गः सकृत्पठितस्यापि व्याख्यानवेलायामुच्चारणानुकृतिरनुषङ्गः NyāySu. (So.) 179. 11 (*on* i.3.7); **1Aii** addition or supplement क्षणिकबाह्यविज्ञानोभयपक्षयोः समानक्षेमत्वात्तुल्यनिरसनहेतुकत्वादयमपि पक्षो विनश्यतीत्यनुषङ्गः SāṁkhyaPraBh. 22. 21 (*on* 1.46); **1Aiii** mixture, i.e. combination, cf. **अनुषङ्गमय**; **1Bi**; **1B** incidental employment or use यजुषोरनुषङ्ग इति। आ कृष्णाजिनप्रासनादनुषज्ञेतामिति बौधायनः BaudhŚS. iii. 86. 9; **1C** inclusion निमित्तभेदाच्च तद्भेदे अनिष्टनिग्रहस्थानान्तराणामप्यनुषङ्गः स्यात् PramāMī. 67.7 (*on* ii. 1.34); **2A** contact, i.e. influence (of nostrils in the articulation) (समुद्दिष्टा वर्णगुणाः ... दोषास्तान्व्याख्यास्यामोऽत्र) नासिकयोस्त्वनुषङ्गेऽनुनासिकम् ṚPrāti. 14.3 (Uvaṭa नासिकयोः यदा वर्णः अनुषज्यते); **2B** chain, series or sequence तस्य वैरानुषङ्गस्य गन्तास्म्यन्तं सुदुर्गमम्। अहमादौ निहत्य त्वां शकुनेः संप्रपश्यतः MahāBhā. v. App. I. 12(59); सानुषङ्गाणि कल्याणानि UttaRāC. 7. 19(31); **2Ci** connection or association छत्राणि बालव्यजनानुषङ्गा दीप्ता महोल्काश्च तथैव राजन् MahāBhā. vii. 138. 19; तिलकमस्तकहर्म्यकृतास्पदैः कुसुममध्वनुषङ्गसुगन्धिभिः। कलमगीयत RaghuVa. 9.36 (Add.) (NANDARGIKAR's Ed.); यस्याश्चिरं तिष्ठति खेऽनुषङ्गी दण्डाकृतिः सा नृपतेर्भयाय BṛSaṁ. 33.24; अशिषत् स धराम् ... क्षितिपः क्षाळितकल्मषानुषङ्गम् EI. xvii. 299. 26; करोमि जानामि भुञ्जे चेति न सर्वदाहंप्रत्ययेनानुषङ्गः PañcPā. 74.7 (*on* i.1.7); चम्पकस्यानुषङ्गेण संपुटो ह्यधिवास्यते JānaPa. 1.60; कस्त्वं सखे। यस्य तवानुषङ्गः पितुर्यथा मामधुना धिनोति Rāgh. 17.68; [Abl.] on account of connection or association नवाग्न्युपदेशाद् वपनानुषङ्गात् PāraGS. ii. 13.5; यथाकालं तु धर्मादिषु सेव्यमानेषु यद्यदानुषङ्गादितरानुबन्धो नास्ति JayaMa. 11.28 (*on* 1.2); विश्वेषां दधता प्रबोधपदवीं येनानुषङ्गात् कृताः स्वेषामम्बुरुहां श्रियः स भगवानुष्णोऽपि सेव्यो रविः SaduktiKa. 230. 18; अयि भवदनुषङ्गात् प्राप्तवानस्मि मित्रम् ĀnandRa. 6.47; [Inst.] by connection or association बुद्धिः ... भागवर्तिनी। ... क्रमप्रत्यवमर्शिनी क्रमोल्लेखानुषङ्गेण VākyaPa. 2.26; गुणवज्जनसंपर्काद्याति स्वल्पोऽपि गौरवम्। पुष्पाणामनुषङ्गेण सूत्रं शिरसि धार्यते ŚārṅgaPa. 291; विद्याः ... चतुर्दश धर्मप्रधानाः ...। धर्ममपि अनुषङ्गेण प्रमिमते इति न धर्मस्य च चतुर्दशेत्यनेन विरोधः VīraMi. (Paribhāṣā.) 11.18; **2Cii** connection or association, i.e. the state of having the same cause समाननिमित्तता वानुषङ्गः NyāyVār. 28.12 (*on* i.1.2); **2Ciii** connection or association, i.e. the state of having the same substratum समानाधारता वानुषङ्गः NyāyVār. 28.13 (*on* i.1.2); **2C iv** connection or association, i.e. the state of having the same agency समानोपलभ्यता वानुषङ्गः NyāyVār. 28.14 (*on* i. 1.2); **2Cv** connection or association, i. e. causal relation शरीरं दुःखस्य निमित्तं निमित्तार्थोऽनुषङ्गः। इन्द्रियाणि विषया बुद्धय इति साधनं साधनार्थोऽनुषङ्गः NyāyVār. 87.9 (*on* i. 1.21); **2Cvi** connection or association, i.e. relation of objectness अनुषङ्गश्च संबन्धः, स च बाधनायां विषयविषयिभावः TātpaṬ. (Vā.) 238. 12 (*on* i. 1. 21); **2Cvii** close proximity, यस्योर्ध्वनेत्राग्निशिखानुषङ्गं गङ्गा शिरस्याश्रयते स वोऽव्यात् ŚrīKaC. 1.15; **2D** continuation or supplying (of a word or meaning from previous context), elliptical extension अनुषङ्गो वाक्यसमाप्तिः सर्वेषु तुल्ययोगित्वात् MīmāSū. ii. 1.48; आख्यानम् इयं वेदिः इति। अनुषङ्गः अच्छिद्रेण पवित्रेण इति ŚābaBh. 435. 6 (*on* ii. 1. 32); 1273. 8 (*on* iv. 4. 7); यदि ह्यनुषङ्गविपरिणामावन्तरेणाष्टत्वादिश्रवणमनर्थकं स्यात्ततः किं वा न क्रियते TantrVā. 313. 18 (*on* i. 4. 18); भवतु इति सर्वत्रानुषङ्गः।.... शं नो भवतु इति TaiUBh. 191. 4 (*on* 1.1); भारद्वाजः ... तां परावरामङ्गिरसे प्राहेत्यनुषङ्गः MuṇḍUBh. 306. 8 (*on* i. 1.2); 311. 18 (*on*. i. 1. 8); सम्यगित्यस्य काकाक्षिन्यायेनोभयत्रानुषङ्गः कर्तव्यः ŚvetāUBh. 247. 16 (*on* 6. 21); (अन्येऽसतः) अन्ये त्वेवं वदन्तीत्यनुषङ्गः IṣṭaSi. 41. 10; PañcPā. 11.22 (*on* i. 1.0); सत्यं चैवं सकलमित्यनुषङ्गः ManuBh. i. 40 15 (*on* 1. 81); ii. 122. 25 (*on* 8. 106); अत्रापि पूर्ववदनुषङ्गः NyāyKa. 37.22; तत्र च नियोज्ये कल्पयितव्ये यद्यनुषङ्गः फलपदस्य कल्प्येत PrakaPañ. 468. 12; नन्वस्तु श्रुतस्यानुषङ्गः Kāśi. iii. 123. 8 (*on* 5 (5) . 57); पदस्यानुषङ्गो न पदार्थस्य Bhām. 70. 19 (*on* ii. 3. 5); एकदेशस्य इत्यनुषङ्गः इति NayaVi. 118.5 (*on* i. 1.5); अनुषङ्गस्तु असंबन्धिपदाव्यवहितस्य विपरिवर्तमानस्य आम्नातमेव सर्वार्थमिति परिकल्प्य सर्वैः संनिहितैरेकवाक्यत्वकरणम् TantrRa. 17. 2; 23. 10; द्वयमित्यनुषङ्गः NyāyRa. 55. 9 (*on* 2. 35); न ह्ययमनुषङ्गो येन व्यवहितस्य न स्यादिति ŚāstrDī. 81. 8 (*on* i. 1. 5); 119. 13 (*on* ii. 1. 17); स्तुतिनिन्दाभ्यां व्याजस्तुतिः। अन्यप्रतीतिरित्यनुषङ्गः AlaṅkāRa. 39. 2; असमानं सूतके मरणं द्वितीयेन मरणेन समापयेदित्यनुषङ्गः HārLa. 65. 17; 134. 16; अपाने व्यान उदाने समाने निविष्ट इत्यादि यथालिङ्गमनुषङ्गः Aparā. 148. 3 (*on* 1. 106); न सतत्त्वा इति तायात्मनेत्यनुषङ्गः VedāntKa. 13. 22 (*on* i. 1. 1); स्वभावत इत्युत्तरत्रानुषङ्गः ŚrutaPra. iA. 7. 26 (*on* i. 1. 1); स इति च सर्वत्रानुषङ्गः CaturCin. i. 145. 8; iii (1) . 1190. 15; गुरुश्चैव शूद्रस्येत्यनुषङ्गः ManvaVi. 375. 21 (*on* 3. 156); अनुषङ्गः कर्तव्यः NyāyMāVi. 77. 12 (*on* ii. 1. 16); फलानुसरणं लभत इत्यनुषङ्गः Subodhi. 15. 31 (*on* 2. 24); (खं वै नाभिः) तस्य नाभिः खम् आकाशं वदन्तीत्यनुषङ्गः ŚaṅkaVi. (Ā.) 23. 10; निष्क्रियत्वेन व्याख्यात इति परिणम्यानुषङ्गः Upask. 254. 11 (*on* v. 2. 26); द्रोणैः षोडशभिः खारी विंशत्या कुम्भ उच्यते। ... विंशत्येति द्रोणैरित्यनुषङ्गः DaṇḍaVi. 135. 8; 'एतेऽसृजन्' इति पूर्वस्यैवात्रानुषङ्गः उत्तरत्र श्लोकद्वये च ManvaMu. 15. 3 (*on* 1. 37); नञोऽनुषङ्गस्याकल्प्यत्वात् Nyāyāmṛ. 285B. 7; वेदवाक्यानामर्थावबोधमुद्दिश्योच्चारणाभावे तात्पर्यासिद्ध्या तन्निर्वाहार्थलक्षणागौण्यनुवृत्त्यनुषङ्गाध्याहारव्यवधारणकल्पनोच्छेदप्रसङ्गादवश्यं वेदेऽप्यर्थावबोधमुद्दिश्योच्चारणं वक्तव्यम् ŚivārkaMaDī. i. 47. 16 (*on* i. 1. 1); i. 342. 5 (*on* i. 2. 9); i. 496. 23 (*on* i. 3. 40); अनुषङ्गस्य वाक्यपरिसमापकत्वात् GuruCandr. ii. 285. 6; पूर्वसूत्रस्थस्य व्याख्याता इत्यस्य विभक्तिवचनयोर्विपरिणामेनानुषङ्गः LaCandr. 503. 40; विविदिषन्तिपदस्यानुषङ्गः कल्पनीयः यज्ञेन विविदिषन्ति दानेन विविदिषन्तीति SiddhāTa. 30. 4; (गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे ब्राह्मणस्योपनायनम्। राज्ञामेकादशे सैके विशामेके यथाकुलम्) विशां सैक इत्यत्र एकादश इत्यनुषङ्गः तेन द्वादश इत्यर्थः VīraMi. 31. 11 (*on* 1. 14); 280. 27 (*on* 1. 209); यथासुखमुखः छायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा द्विजः। ... कुर्यात्प्राणबाधाभयेषु च कुर्यात् मूत्रोच्चारसमुत्सर्गमित्यनुषङ्गः VīraMi. (Āhnika.) 31. 6; कान्तारगास्तु दशकं सामुद्रा विंशकं शतम्। दद्युरित्युत्तरवाक्यस्थस्यानुषङ्गः VyavaMa. 167. 15; आदिपदेनानुषङ्गविपरिणामव्यवधारणाकल्पनादयो गृह्यन्ते MayūMāli. 5. 11 (*on* [illegible]; सं यज्ञपतिराशिषेत्यनेन अन्वेतुं योगस्यापि नानुषङ्गः SetuBa. 232. 14; 318. 13; चेन भवन्तीत्यस्यानुषङ्गः BālamBha. i. 165. 24 (*on* 1. 37- 38); [Abl.] due to continuation or elliptical extension यद्यर्थप्रत्यायनं विवक्ष्यते तदोच्चारणमर्थादथोच्चारणविवक्षा ततोऽर्थप्रत्यायनम् अनुषङ्गात् TantrVā. 50. 5 (*on* i. 2. 31); तत्रैतत्स्यात्, इहापि उपसद्भिश्चरित्वेत्यनुषङ्गादग्निहोत्रतुल्यत्वमिति ... विना यत्रानुषङ्गेण TantrVā. 619. 1 (*on* ii. 3. 24); (द्यूतं च जनवादं च परिवादं तथानृतम्। स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भावुपघातं परस्य च) सर्वत्र वर्जयेदित्यनुषङ्गाद् द्वितीया ManuBh. i. 170. 3 (*on* 2. 179); न संनिधानाद्विनियोग उच्यते किं त्वनुषङ्गात् TantrRa. 116. 20; संपत्तिपदस्य सर्वत्रानुषङ्गात् VedāntDī. 232. 7 (*on* iv. 2. 15); (नातिसांवत्सरीं वृद्धिं न चादृष्टां विनिर्हरेत्। चक्रवृद्धिं कालवृद्धिं कारिता कायिका च या) 'न विनिर्हरेत्' इति पदद्वयमुत्तरार्धपदैरनुषङ्गात् संबध्यते SmṛtiCan. iv. 368. 17; iv. 556. 19; vi. 29. 15; नानुयाजेष्वित्यत्र ... अनुषङ्गात् करोतिना नञोऽन्वयात् प्रसज्यप्रतिषेधः TattvCin. iv (2). 789 .4; व्रीह्यवयवा एव तु सकलासंभवाद्विकला उपादीयन्ते नीवारावयवोपादानं त्वनुषङ्गादवर्जनीयतया व्रीह्यवयवाश्च व्रीहिगता इव नीवारगता अपि व्रीहिशब्दविषयतया संस्कारविध्यन्विता एव VidhiRa. 29 (155. 6); असतः सञ्जायते सतस्सन्न जायते अग्रे इत्यनुषङ्गात् पश्चात् सतः कारणत्वेऽपि न क्षतिः GuruCandr. i. 49. 17; [Loc.] in the case of continuation or elliptical extension सामर्थ्यप्रापितं यद्य व्यक्त्यर्थमनुषज्यते। श्रुतिरेवानुषङ्गे सा बाधिका लिङ्गवाक्ययोः VākyaPa. 2. 75; अनुषङ्गे तु न कल्पना, तन्त्रोच्चारितशब्दस्यैव सर्वशेषत्वात् NayaVi. 158. 1 (*on* i. 1.5); अनुषङ्गे च श्रवणावृत्ताविवाभिध्यानावृत्तिर्विद्यते BrahmSūBh. (Rā.) 515. 4 (*on* ii. 3. 4); श्रवणावृत्ताविवानुषङ्गेऽप्यभिधानावृत्तेरनुषङ्गोऽपि तत्तुल्य इत्यभिप्रायः VedāntDī. 117. 10 (*on* ii. 3. 4); एकस्य संभूतशब्दस्याकाशे गौणत्वमन्यत्र मुख्यत्वं त्वनुषङ्गे संभवत्येव VedāntSā. (Rā.) 193. 2 (*on* ii. 3. 4); दण्डयित्वेत्यस्यानुषङ्गेऽपि विशेषोक्तिर्युक्ता SmṛtiCan. iii. 217. 2; TantrRa. 170. 20; एकस्य पदस्य श्रवणेऽनुषङ्गेऽप्यैकार्थ्यमौत्सर्गिकम् ŚivārkaMaDī. ii. 461. 8 (*on* iv. 2. 14); [ Inst.] by continuation or elliptical extension उपरितन्यामृचि त्वं तू न इन्द्र तं रयिं दा इति श्रूयते। तदेवास्यामृच्यनुषङ्गेण द्रष्टव्यम् TantrVā. 66. 5 (*on* i. 2. 49); 114.9 (*on* i. 3.4); TantrRa. 157.6; सत्यमत्रैवं भाष्यकारेणोक्तं, प्रत्यक्षोक्तस्त्वयमनियमो बुद्धिर्वा जन्म वेत्यादिरिहाप्यनुषङ्गेण द्रष्टव्यः NyāyRa. 361. 15 (*on* 5 (4). 53); 814. 9 (*on* 6. 332); विधिवादस्य पूर्वादिति पूर्वाधिकरणपूर्वपक्षहेतोरत्राप्यनुषङ्गेण पूर्वपक्षप्रतिज्ञायां हेत्वपेक्षापूरणात् NyāySu. (So.) 88. 18 (*on* i. 2. 26); द्वैविध्यदर्शनेन द्विधाभूतोऽप्यनुग्रहोऽहंकारस्य न सुवच इत्यनुषङ्गेण योजना ŚrutaPra. iA. 163. 21 (*on* i. 1. 1); श्राद्धं कुर्यादित्येतावतो वाक्यावयवस्यावश्यमनुषङ्गेण वा अध्याहारेण वात्र कल्पनीयत्वात् CaturCin. ii (1). 82. 18; अनुषङ्गेण कथितो विशेषोऽत्रावधारितः BhāvPra. (Śā.) 253. 6 (8); उपसंहारोऽपि अस्येत्यस्यानुषङ्गेण ... एवं वरः Nyāyamṛ. 528A. 8; समुदायवाक्येऽप्यन्वितस्य जामित्वोपक्रमस्याव्यवहितत्वात्

विष्ण्वादिवाक्येष्वप्यनुषङ्गेणान्वयो नानुपपन्नः MīmāKau. iii (2). 183 . 16 (*on* ii. 2. 9); **2E** secondary association, i.e. subsidiariness तीर्थं प्राप्यानुषङ्गेण यस्तत्र स्नानमाचरेत्। स्नानजं फलमाप्नोति तीर्थयात्राश्रितं न तु ŚaṅkhaLiDS. 104; तीर्थं प्राप्यानुषङ्गेण ...। अनुषङ्गोऽत्र पित्रादिसेवाध्ययनाद्यर्थं विदेशगमनम् VīraMi. (Tīrtha.) 35. 23; एवं चानुषङ्गप्रसङ्गौ समानार्थौ इति केचित्। परे तु तीर्थान्तरोद्देशेन गमनमनुषङ्गः सेवाद्युद्देशेन गमनं पसङ्गः VīraMi. (Tīrtha.) 36.12; [Abl.] secondarily, incidentally प्राधान्याद् ब्राह्मणस्यानुषङ्गात्क्षत्रियादीनां इदं शास्त्रमकल्पयत् ManuBh. i. 46. 4 (*on* 1. 102); अध्ययनाङ्गमेवोपनयनमनुषङ्गात् ... आचार्यकं साधयति न तु तदर्थम् NyāyRaMā. 16. 1; [Inst.] as an associate or subsidiary यद्येकोऽपि (पुत्रः) ...। गयां प्राप्यानुषङ्गेण यदि श्राद्धं समाचरेत्। तारिताः पितरस्तेन KūrmaP. 596. 12 (2. 20); चतुर्दश्यां पौर्णमास्याम् ...। अनुषङ्गेण यः स्नाति हेलया श्रद्धयापि वा। सारूप्यं लभते नूनम् BrahmVaiP. ii. 6. 7; प्रसङ्गेनानुषङ्गेण श्रद्धया च यदृच्छया। शिवभक्तिं प्रकुर्वन्ति ये वै ते यान्ति सद्गतिम् SkandP. i (1). 7. 48; अनुषङ्गेण मौल्येन वाणिज्येनापि सेवया। ... गङ्गास्नातो दिवं व्रजेत् SkandP. iv. 27. 48; अनुषङ्गेण तीर्थं प्राप्य स्नाने स्नानफलमेव लभते BālamBha. iii. 200. 2 (*on* 3. 327); **3A** addiction किं छिद्रं कोऽनुषङ्गो मे किं वास्त्यविनिपातितम्। कुतो ममास्रवेद्दोष इति नित्यं विचिन्तयेत् MahāBhā. xii. 90. 14; **3B** attachment, love, liking योगी ... इन्द्रियार्थेषु कर्मसु च ... न अनुषज्ञते अनुषङ्गं कर्तव्यताबुद्धिं न करोतीत्यर्थः GītāBh. (Śaṅ.) 186. 6 (*on* 6. 4); अनुषङ्गं प्रीतिं न करोति GītāBh. (Śaṅ.) 497. 6 (*on* 18. 10); **3C** kindness, consideration येषाम् ...। मित्रे शत्रावपि च विषये निस्तरङ्गोऽनुषङ्गस्तेषां पूजाव्यतिकरविधावस्तु भूत्यै हविर्वः YaśasCam. ii. 381. 17; **4** necessary consequence or result विज्ञप्त्यभावादविज्ञप्तिरपि कामावचरी नास्तीति महान्तो दोषा अनुषज्यन्ते। अनुषङ्गानां पुनः प्रत्यनुषङ्गा भविष्यन्ति AbhidhKoBh. 195. 22 (*on* 4. 3); [Abl.] as a necessary consequence वर्णाश्रमविभागाश्च युगानि युगसिद्धयः। अनुषङ्गात् समाख्याताः BrahmāṇḍP. i. 31. 127; नित्यानित्यमिति प्राहुरनुषङ्गात्फलं परे BhaviP. 271A. 26 (i. 183. 2); स्वनिष्ठो विद्वान् ब्रह्म प्राप्नुवन्ननुस(? °ष)ङ्गात् स्वर्गादिकमनुभवति GoviBh. 276. 12 (*on* iii. 4. 33); [Inst.] as a necessary consequence प्रस्थितस्य तथा मोक्षं जिनशासनवर्त्मना। देवविद्याधरादिश्रीरनुषङ्गेण जायते PadmP. (Ra.) 6. 303; **5A** pervasion, invariable concomitance अनुषङ्गोऽविनाभावः यत्रैकं तत्रेतरदिति NyāyVār. 28. 11 (*on* i. 1. 2); सुखं दुःखाविनाभावि अत्राप्यविनाभावोऽनुषङ्गः NyāyVār. 87. 9 (*on* i. 1. 21); गोत्वानुषङ्गो बाहीके निमित्तात्कैश्चिदिष्यते VākyaPa. 2. 257; TātpaṬ. (Vā.) 97. 16 (*on* i. 1. 2); [Inst.] through invariable concomitance अनुमेयस्य सिद्ध्यर्थो योऽनुषङ्गेण सिद्ध्यति। स स्यादाधारसिद्धान्तो जगत्कर्ता यथेश्वरः TārkiRa. 171. 16; **5Bi** close adherence अस्तदोषानुषङ्गः ... आशु युष्मद्विरुद्धम्। वध्याद् ब्रध्नस्य ... प्राक्तनोऽर्चिःप्रचारः SūryŚ. 32; अहिमकर इवाद्य त्यक्तदोषानुषङ्गो हिमकर इव जा(तः) शुद्धमूर्तिः कलावान्। ... पुत्रः EI. ix. 253. 18; iii. 153. 63; (लयतालवशानुगैः) लयो द्रुतमध्यविलम्बितात्मा। तस्य यस्तालः प्रतिष्ठा। ... तस्य यो वशः सामर्थ्यं तस्यानुषङ्गं कृत्वा तदनुसारित्वेनानुगम्यमानः अनुसृतं कृत्वेत्युभयथा तन्त्रेण द्रष्टव्यम् AbhinBhā. i. 165. 14 (*on* 4. 252); **5Bii** close adherence or contact, i.e. embrace कुम्भस्तनीस्तनतटे भवितानुषङ्गः BhāvVi. 132; उल्लासं हि प्रथयति चिराद् बन्धुवाहानुषङ्गः InduDū. 72; **6A** name or designation of the nasal (attached prior to the final consonant) व्यञ्जनान्नोऽनुषङ्गः Kātan. ii. 1. 12 ( Vṛ. लिङ्गस्य धातोर्वान्त्याद् व्यञ्जनाद्यः पूर्वो नकारः सोऽनुषङ्गसंज्ञो भवति); Kātan. ii. 2. 39; न्यङ्क्वादयः शब्दाः कृतकुत्वा निपात्यन्ते। ... अनुषङ्गः CāndraVyā. vi. 1. 84; नकारस्योपधाया अनुषङ्ग इति पूर्वाचार्यैः संज्ञा कृता Nyās. i. 91. 17 (*on* i. 1. 47); **6B** name of one of the four connecting links of a text, topic or context उपोद्घातोऽनुषङ्गश्च उपसंहार एव च। ... एवं हि पादाश्चत्वारः VāyuP. i. 4. 13; ii. 41. 44; BrahmāṇḍP i. 1. 39; ii. 4. 43.; BhaviP. 610B. 16 (iv. 2. 10); वर्णाश्रमविभागश्च युगानि युगसिद्धये। अनुषङ्गः समाख्यातः सृष्टिसर्गं निबोधत VāyuP. i. 58. 126; अस्तु वानुषङ्गाद्विषयप्रयोजनधीः NayaVi. 6. 4 (*on* i. 1. 1); [Inst.] along with the context पादः प्रोक्तो द्वितीयस्तु अनुषङ्गेन नस्त्वया। तृतीयं विस्तरात् पादं सोपोद्घातं प्रवर्तय BrahmāṇḍP. ii. 1.1; iii. 1. 2 [ Kośas give the following as the meaning of *anuṣaṅga* :- *kāruṇya*, AbhidhāRaMā. 5. 37; Vaija. 265. 9; NānārthāSaṁ. ii. 8. 28; ViśvaLoK. 56. 57; *prakṛtānuvartana*, Vaija, 265. 9 ; NānārthāSaṁ. iii. 8. 28; ŚabdaRa. (Vā.) 4397; *kṛpā*, ŚabdaRa. (Vā.) 4397; *ārabdha*, VIŚVALOK. 56. 57; *anuvṛtti*, ŚabdaRaSaK. 67. 5]

**अनुषङ्गकलङ्किता** (anuṣaṅga-kalaṅkitā) *adj.* (*f.*) stained, i.e. impure due to association अलिद्विजैरादरणीयनादव्याजेन क्लृप्तस्मरवेदपाठैः। मन्ये न वन्या मदिरानुषङ्गकलङ्किता गन्धफली सिषेवे YātrāPra. 3. 30.

**अनुषङ्गकृत** (anuṣaṅga-kṛta) *adj.* caused by secondary association प्रकरणसंनिहितैकादशीपरत्वादनुषङ्गकृत इत्यस्य कृच्छ्रप्राप्तोपवासपरत्वाद् गृहिणः पुत्रवतः संक्रान्त्यादियुक्तायामेकादश्यामुपवासनिषेधपरमेतदिति वर्णयन्ति SmṛtiCan. v. 57. 6.

**अनुषङ्गचिन्ता** (anuṣaṅga - cintā) *f.* deliberation over continuation (of a word from previous context) अनुषङ्गो वाक्यसमाप्तिः सर्वेषु तुल्ययोगित्वात्। नन्वध्याहारानुषङ्गचिन्तायाः कथमत्र संगतिः MayūMāli. 118. 28 (*on* ii. 1. 16)

**अनुषङ्गज** (anuṣaṅga-ja) *adj.* produced by secondary association स्वर्गाद्यपि फलं प्राहुरनयोरनुषङ्गजम् MahāP. 6. 151.

**अनुषङ्गजनिता** (anuṣaṅga- janitā) *adj.* (*f.*) produced by a secondary association यस्य सकलानुद्वृत्य दुष्टानिमान्लोकान्साधयतो[ऽ]नुषङ्गजनिता सिद्धिः परत्राप्यभूत् EI . xvii. 319. 11; xviii. 305. 12.

**अनुषङ्गतस्** (anuṣaṅga-tas) *adv.* **1** through continuation or supplying (of a word etc. from previous context) or elliptical extension गुणवचनेष्वनिवृत्ताकाङ्क्षं फलवचनमनर्थकमेव स्यात्। अनुषङ्गतश्च फलवचनमभविष्यत् ŚābaBh. 1357. 6 (*on* vi. 1. 5); उपमानवाक्येषु उपमेयवाक्येषु चैका क्रिया अनुषङ्गतः संबध्यमाना दीपकम् KāvyālaṅSū. iv. 3. 18; समिदादिभावना हि स्वविध्युपहिताः ... विश्वजिन्न्यायेन वानुषङ्गतो वा ... फलान्तराप्रतिलम्भेन दर्शपूर्णमासभावनां निर्वारयितुमीशते Bhām. 618. 15 (*on* iii. 3. 25); वेदनित्यत्वमूलकसर्वजगत्कारणत्वरूपलक्षणासंभवशङ्कानिरासोऽप्यनुषङ्गतो लभ्यते ŚivārkaMaDī. i. 151. 19 (*on* i. 1. 3); साधुशब्दप्रयोगस्य साक्षाद्धर्मरूपत्वाभावेऽपि अनुषङ्गतः पदार्थप्रतिपत्तिमुखेनापि धर्मप्रमोपयोगितया प्रामाण्यसंभवेन धर्मप्रमाणजिज्ञासोपपत्तेः MīmāKau. i. 55. 1 (*on* i. 3. 8); प्रसङ्गादनुषङ्गतो वा देवताप्राप्तेः पूर्वपक्षे उपपादितत्वात् जुहोतेः प्रक्षेपमात्रलक्षणायां प्रमाणाभावेनोपेक्षणीयम् MīmāKau. iii (2). 205. 14 (*on* ii. 2. 16); **2Ai** through close connection or association सर्वजान्वा महामर्मसंश्रयादनुषङ्गतः। सुबहूपद्रवत्वाच्च प्रमेहो दारुणो गदः AṣṭāSaṁ. ii. 86. 9 (4. 14); अनुषङ्गतो नटस्यापि परमपुरुषार्थलाभो धारणादिवशात् AbhinBhā. i. 17. 18 (*on* 1. 22); जटिलेन कृतार्थिता जनाश्वरणाम्भोजरजोऽनुषङ्गतः ŚivLī. 15. 46; **2Aii** through close proximity (पीहठानि) कारादिलिङ्गमानेन यामितान्यनुषङ्गतः SamarāSū. 70. 98; दूरादप्यनुषङ्गतः श्रुतिमिते त्वन्नामधेयाक्षरे। सोन्मादं मदिरेक्षणा विरुवती धत्ते मुहुर्वेपथुम् VidaMā. 3. 23; **2Aiii** through close adherence ब्रह्म वाञ्छत बुधा यदि चेतनास्ति। यस्यानुषङ्गत इमे भुवनाधिपत्यभोगादयः क्षयिण इव सतां विभान्ति ŚāntiŚ. 3. 24; **2B** through secondary association, i.e. incidentality विनियोगफलं मुक्तिर्भुक्तिरप्यनुषङ्गतः MṛgendraT. i. 2. 9; भुवनानां न संख्यास्ति वर्णानां सा शतार्धिका। एकस्मिन्नपि साध्ये वै लक्षेदत्रानुषङ्गतः MālinīT. 12. 13; मुख्या पुरुषयात्रा हि तीर्थयात्रानुषङ्गतः। सद्भिः समाश्रितो भूप भूमिभागस्तथोच्यते SkandP. i (2). 13. 10; केचिदस्यैकादशीप्रकरणपाठात् तच्छब्दस्य ... अनुषङ्गतः प्राप्तोपवासपरत्वाभावात् पुत्रवतः ... उपवासनिषेधपरमेतदिति वर्णयन्ति CaturCin. iii (2). 184. 10; मङ्गलमाचरन् शिष्यशिक्षायै व्याख्यातृश्रोतृणामनुषङ्गतो मङ्गलाय च निबध्नाति LaŚabdeŚe. i. 2. 2; BālamBha. i. 1. 18 (*on* 1.1); **3** as a necessary consequence न च नास्ति स आकारः ज्ञानाकारेऽनुषङ्गतः NyāyVi. 2. 149.

**अनुषङ्गत्वाविशेष** (anuṣaṅgatvāviśeṣa) *m.* non-distinction from being continuation or supplying (of a word or meaning from previous context) अनुषङ्गेण प्रयोक्तव्ये ये तन्त्रेण प्रयुञ्जते तेषां तदालस्यमात्रं पुरस्तात्परस्ताद्वा वाक्यशेषस्यानुषङ्गत्वाविशेषे सति यत्पुरस्तादनुषङ्गेऽन्वीयत इति कैश्चिदुच्यते तद्विशेषप्रसिद्धिमात्रमिति द्रष्टव्यम् TantrVā. 441. 23 (*on* ii. 1. 48)

**अनुषङ्गदर्शन** (anuṣaṅga-darśana) *n.* knowledge of continuation (of a word from previous context) श्रुतेरिति पदस्योत्तरत्रानुषङ्गदर्शनात् ŚrutaPra. ii. 359. 15 (*on* ii. 3. 18)

**अनुषङ्गदृष्ट** (anuṣaṅga- dṛṣṭa) *adj.* seen incidentally or by chance आर्येण तु न विस्मरणीयोऽयमनुषङ्गदृष्टो जनः HarṣaC. 44. 6; KaumuMa. 1. 23 (9)

**अनुषङ्गदृष्टपरिचित** (anuṣaṅgadṛṣṭa-paricita) *adj.* acquainted through seeing incidentally अनुषङ्गदृष्टपरिचित आस्थां प्रविधाय कः परित्यजति KuṭṭaMa. 460 (comm. सामान्यसंबन्धः प्रसङ्गः वा तेन दृष्टः ततः परिचितः)

**अनुषङ्गदोष** (anuṣaṅga- doṣa) *m.* defect or fault of continuation (of a word from previous context) न च वाच्यम्, गुरुनये वाक्यभेदाध्याहारानुषङ्गदोषाः NayaVi. 118. 3 (*on* i. 3. 5)

**अनुषङ्गदोषाभाव** (anuṣaṅgadoṣābhāva) *m.* absence of the defect of continuation (of a word from previous context) पुनः पुनः प्रयुक्तस्यानुषङ्गदोषाभावादुपन्यस्यते TantrVā. 430. 20 (*on* ii. 1. 46)

**अनुषङ्गधी** (anuṣaṅga- dhī) *f.* knowledge of continuation (of a word from previous context) अनन्तरेण संबध्य शेषस्येष्टा कृतार्थता। शेषिणश्च निराकाङ्क्षाः किंनिमित्तानुषङ्गधीः TantrVā. 440. 6 (*on* ii. 1. 48); असंबद्धव्यवाये हि सति तद्विनिवर्तते। तेनासां ज्यौतिषैर्धर्मैर्विच्छिन्ने नानुषङ्गधीः TantrVā. 896.

11 (*on* iii. 3. 29)

**अनुषङ्गनिराकरण** (anuṣaṅga- nirākaraṇa) *n.* refutation of the continuation (of a word from previous context) अनुषङ्गनिराकरणे मूलयुक्तिः PrakaPañ. 474. 17.

**अनुषङ्गन्याय** (anuṣaṅga- nyāya) *m.* rule of continuation (of a word from previous context) 'अतीत उत्तरे नाड्यः' इत्यत्रानुषङ्गन्यायेन त्रिंशदिति यद्यपि संबन्धः प्रतिभाति SmṛtiCan. v. 128. 13.

**अनुषङ्गपक्ष** (anuṣaṅga-pakṣa) *m.* view of continuation (of a word from previous context) अत्रानुषङ्गपक्षे आम्नानस्य सर्वार्थत्वेनैव साधयिष्यमाणत्वेन ... पूर्ववद्यजुःपरिमाणचिन्तात्मकत्वेन संगत्युपपत्तिः MīmāKau. iii (2). 129. 20 (*on* ii. 1. 49)

**अनुषङ्गपातिनी** (anuṣaṅga-pātinī) *adj.* (*f.*) following, i.e. referring to the association यया न येषामनुषङ्गपातिनी कथा मिताप्यस्रभुजाममृष्यत RāmC. 4. 37.

**अनुषङ्गपाद** (anuṣaṅga- pāda) *m.* **i** name of a section of Caturyugī अनुषङ्गपादस्त्रेतायास्त्रिसाहस्रस्तु संख्यया। द्वापरे द्वे सहस्रे तु VāyuP. i. 32. 58; **ii** name of a section of VāyuP. and BrahmāṇḍP. श्रीमहापुराणे ... अनुषङ्गपादे सृष्टिवर्णनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः समाप्तः VāyuP. ii. 41 (colophon); ii. 3. 31; इति श्रीब्रह्माण्डे महापुराणे ... अनुषङ्गपादे कल्पमन्वन्तराख्यानवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः BrahmāṇḍP. i. 6 ( colophon); i. 7 (colophon)

**अनुषङ्गप्रतीति** (anuṣaṅga- pratīti) *f.* knowledge of continuation (of a word from previous context) वषट्कृत्येत्यस्य निमेषविधावप्यनुषङ्गप्रतीतेरपाननिमिषयोर्वषट्काराव्यवहितोत्तरकाल एव प्राप्तौ शाखान्तरे वषट्कारोत्तरं प्राणनस्यैकस्यैव विधिः इतरयोः क्रमार्थमनुवादः BhāṭṭCan. 117. 6 (*on* xvi. 3. 8)

**अनुषङ्गप्रत्युदाहरण** (anuṣaṅga-pratyudāharaṇa) *n.* counter-example of continuation (of a word from previous context) एकवचनस्यैवानुषङ्गप्रत्युदाहरणमिदम् BhāṭṭDī. i. 107. 3 (*on* ii. 1. 18)

**अनुषङ्गप्रदेश** (anuṣaṅga-pradeśa) *n.* domain of the nasals attached (prior to the final consonant) लिङ्गस्य धातोः ... पूर्वो नकारः अनुषङ्गसंज्ञो भवति। विदुषः। श्रस्यते। न इति किम्। ऊर्म्यार्म् । अनुषङ्गप्रदेशाः KātanVṛ. *on* ii. 1.12.

**अनुषङ्गप्राप्ता** (anuṣaṅga-prāptā) *adj.* (*f.*) obtained through close proximity or association तदनु तदनुषङ्गप्राप्तया ... भाविविद्याधरेन्द्रस्वतनयकथया तं वासरं सा निनाय KathāSaSāg. iv. 2. 259.

**अनुषङ्गफल** (anuṣaṅga-phala) *n.* result of secondary association तत्फलान्तरमेतस्मादुक्तं यद्यापि वक्ष्यते। अनुषङ्गफलं ज्ञेयं तत् सर्वमविचारतः MālinīT. 13. 19; ततः कालक्रमाद्योगी मन्त्रत्वमधिगच्छति। अनुषङ्गफलं चात्र पूर्वोक्तं सर्वमिष्यते MālinīT. 16. 45.

**अनुषङ्गफला** (anuṣaṅga-phalā) *adj.* (*f.*) having, i.e. referring to the result of secondary association (मन्यते। नित्यक्रियां तथा चान्ये ह्यनुषङ्गफलां श्रुतिम्) नित्यक्रियां नित्यक्रियाप्रतिपादिकाम्। अनुषङ्गफलामानुषङ्गिकफलप्रतिपादिकाम् VīraMi. (Paribhāṣā.) 66. 13.

**अनुषङ्गबल** (anuṣaṅga-bala) *n.* [Abl.] on the strength of continuation (of a word or idea from the previous context) सौर्ये च साकाङ्क्षत्वादपूर्वस्यातिदेशेन वानुषङ्गबलात्प्रकृतैरङ्गैरङ्गवान् सौर्ययागः सिध्यत्यूहाभावस्तु ṬupṬ. 179. 25 (*on* ix. 1. 1)

**अनुषङ्गभ्रान्ति** (anuṣaṅga-bhrānti) *f.* error of continuation (of a word from previous context) अध्याहारेऽन्यत्र समाम्नातस्यानुपयोगादन्यत्र स्थितमित्युक्त्यानुषङ्गभ्रान्त्या शङ्कते MayūMāli. 382. 9 (*on* iv. 3. 5)

**अनुषङ्गमय** (anuṣaṅga-maya) *adj.* consisting of the mixture, i.e. combination (of seven musical notes) अनुषङ्गमयो दृष्टं स्वसारं वस्वरातर। विपर्ययः वर्तो च सप्तस्वरपदक्रमम् BrahmāṇḍP. ii. 62. 30.

**अनुषङ्गयुक्त** (anuṣaṅga-yukta) *adj.* consisting of continuation (of words from previous context) तस्मात्पुरस्तात् परस्ताच्चानुषङ्गयुक्ता बहव एते सूक्तवाका ईदृशा द्रष्टव्याः TantrVā. 784. 14 (*on* iii. 2. 19)

**अनुषङ्गरहित** (anuṣaṅga-rahita) *adj.* devoid of attachment ईशोऽहमीश्वराणां ईर्ष्याद्वेषानुषङ्गरहितोऽहम् SvātmNi. 108.

**अनुषङ्गरूप** (anuṣaṅga-rūpa) *n.* [Inst.] by way of or in the form of subsidiary यद्ययमङ्गोपदेश एवानुषङ्गरूपेण साधारणः स्यात् TantrVā. 1179. 8 (*on* iii. 8. 31)

**अनुषङ्गलब्ध** (anuṣaṅga-labdha) *adj.* obtained through the continuation (of a word from previous context) अन्तरिति सौत्रपदेन मण्डलान्तर्वर्तिपुरुषः पक्षो निर्दिष्ट इति तत्रानुषङ्गलब्धं साध्यं दर्शयति ŚivārkaMaDī. i. 249. 14 (*on* i. 1.21)

**अनुषङ्गलब्धार्थ** (anuṣaṅgalabdhārtha) *m.* meaning obtained through the continuation (of a word from previous context) पूर्वाधिकरणसूत्रस्थयोर्नाशब्दमिति पदयोरनुषङ्गलब्धार्थमाह ŚrutaPra. iB. 197. 22 (*on* i. 1. 13)

**अनुषङ्गलभ्य** (anuṣaṅga-labhya) *adj.* **1** obtainable through continuation (of a word from previous context) वेदनित्यत्वव्यवस्थापनं वियत्पादे संगतं नात्र कर्तुं युक्तमित्यपि शङ्का निरस्ता। अनुषङ्गलभ्येऽर्थे पृथक्संगत्यनपेक्षणात् ŚivārkaMaDī. i. 151. 21 (*on* i. 1. 3); **2** obtainable through attachment अयमानन्दसमुद्रोऽनुषङ्गलभ्यो हेय एव दृष्टानुश्रविकानन्दवदपवर्गपान्थानाम् AmṛUda. 4. 81 (1)

**अनुषङ्गलोप** (anuṣaṅga-lopa) *m.* elision of the nasal attached (prior to the final consonant) अनिदनुबन्धानामगुणेऽनुषङ्गलोपः Kātan. iii. 6. 1; इह रज्जेरनुषङ्गलोप एव रूपकं प्रत्यनुकूलतामालम्बते न तूपमां प्रति Ekāva. 8. 6 (93) (219. 6)

**अनुषङ्गलोपार्थम्** (anuṣaṅgalopārtham) *adv.* for the sake of the elision of the nasal attached (prior to the final consonant) अनुषङ्गलोपार्थं संयोगादिलोपार्थं च MahāBh. i. 115. 7 (*on* i. 1. 47); तद्य अनुषङ्गलोपार्थमवश्यं वक्तव्यम् Pradī. i. 231A. 19 (*on*. i. 1. 7)

**अनुषङ्गलोपिन्** (anuṣaṅga-lopin) *adj.* which has an elision of the nasal attached (prior to the final consonant) अनुषङ्गलोपिनां मध्ये दम्भेरेवेति नियमात् KātanVṛ. *on* iii. 4. 53.

**अनुषङ्गवत्** (anuṣaṅga-vat) *adv.* **1** like close association or connection अतीतानागतादीनामपि सत्तानुषङ्गवत् अतश्च। बहिरर्थानामपि सत्ता प्रसाध्यते NyāyVi. 2. 177; **2** like the continuation (of a word from previous context) तेन एकस्यात्मपदस्य श्रोतव्यादिवाक्येष्वनुषङ्गवदेकस्य विविदिषन्तिपदस्यानुषङ्गः कल्पनीयः SiddhāTa. 30. 3.

**अनुषङ्गवत्** (anuṣaṅga-va(n)t) *adj.* [*f.*-ī] **1** continuing (for a long time), i.e. chronic (विषमज्वरस्य स्वरूपम्) विषमो विषमारम्भक्रियाकालोऽनुषङ्गवान् AṣṭāHṛ. iii. 2. 69; **2** having close association, closely associated वर्णानां मसृणता मांसलता कोमलता लालित्यं चेति वाणीगुणैश्चतुर्भिरनुषङ्गवत्यः ... तिस्र एव किल जातयः सत्कवीनाम् UdaySuKa. 18. 8.

**अनुषङ्गश्रवण** (anuṣaṅga-śravaṇa) *n.* hearing, i.e. mention of the continuation (of a word from previous context) अनुषङ्गश्रवणावृत्त्योः फलमभिधानावृत्तिरेव ŚrutaPra. ii. 342. 21 (*on* ii. 3. 4)

**अनुषङ्गसंयोगादिलोपार्थम्** (anuṣaṅgasaṁyogādilopārtham) *adv.* for the sake of elision of the nasal attached (prior to the final consonant) and the first phoneme of the conjunct, etc. अन्त्यात्पूर्वो मस्जेरनुषङ्गसंयोगादिलोपार्थम् Vār. 2 *on* P. i. 1. 47; MahāBh. i. 58. 21 (*on* i. 1. 7); i. 115. 6 (*on* i. 1. 47)

**अनुषङ्गसंभव** (anuṣaṅga-sambhava) *m.* possibility of the continuation (of a word form previous context) न च 'उपसद्भिश्चरित्वा' इत्यस्यानुषङ्गसंभवः MīmāKau. ii. 77. 23 (*on* ii. 3. 24); गमिधातुमात्रस्य द्वितीयमन्त्रेऽप्यनुषङ्गसंभवेन तृतीये संबन्धोपपत्तेः प्रत्युदाहरणेऽपि प्रत्ययमात्रस्यैव व्यवायादनुषङ्गो निराकर्तव्यः MīmāKau. iii (2). 136. 6 (*on* ii. 1. 50)

**अनुषङ्गसहित** (anuṣaṅga-sahita) *adj.* having the continuation (of a word from previous context) 'तृतीय' इत्यनेन 'दर्शित' इत्यस्यानुषङ्गसहितेनास्यान्वयः BālamBha. ii. 135. 18 (*on* 2. 114)

**अनुषङ्गसिद्ध** (anuṣaṅga-siddha) *adj.* **i** established incidentally or secondarily इदानीमनुषङ्गसिद्धमर्थं दर्शयति NyāySu. (Ja.) 519 B. 1 (*on* iii. 2. 15); कस्यचित्साधनेऽनुषङ्गसिद्धोऽन्य आधारसिद्धान्तः NyāyPari. 190. 8; **ii** accrued incidentally or secondarily महतः प्रत्यवायस्य निवृत्त्यानुषङ्गसिद्धस्याल्पीयसोऽपि निवृत्तिः Subodhi. 39. 3 (*on* 2. 83); अनुषङ्गसिद्धसाधारणानृतवचनावचननिषेधातिक्रमजन्यस्वल्पप्रत्यवाययोरपि निवृत्तिः स्यात् BālamBha. ii. 97. 11 (*on* 2. 83)

**अनुषङ्गसिद्धि** (anuṣaṅga-siddhi) *f.* **1** establishment of the (necessity of) continuation (of a word from previous context) उत्तराणि च वाक्यानि प्रत्यनुषङ्गसिद्धेरनुग्रह इत्युच्यते TantrVā. 601. 12 (*on* ii. 3. 8); सैव च क्रिया (पावनक्रिया) पूर्वाभ्यामपि मन्त्राभ्यां प्रकाश्यते। तदर्थश्च वाक्यशेषः प्रधानवशात्तत्राकृष्यत इत्यनुषङ्गसिद्धिः ŚāstrDī. 120. 4 (*on* ii. 1. 16); **2** establishment incidentally अयमस्य सिद्धान्त इति निर्णयेऽनुषङ्गसिद्धिर्लिङ्गं भवति NyāyPari. 191. 5.

**अनुषङ्गसुरभिल** (anuṣaṅga-surabhila) *adj.* fragrant through association तस्य तपस्विजनभागधेयस्य ... अतिबहुलहैयंगवीनधारानुषङ्गसुरभिलम् ... अमृतरसातिशायिमाधुरीविशेषसंपन्नमनैषमस्त्यशाल्यमवनीमखभुजो बुभुजिरे YātrāPra. 1. 22 (6)

**अनुषङ्गस्थान** (anuṣaṅga- sthāna) *n.* point of appendage or addition, i.e.

concluding part (of the Śakvarī-stotra) पश्चार्धसेवि पुरीषमिति। तत्खलु सर्वाभिः सह स्यादित्याहुः। ... तदिदमन्तेऽनुषङ्गस्थाने समाम्नातं भवति NidāSū. 65. 8 (4.2)

**अनुषङ्गहेतुत्व** (anuṣaṅgahetu-tva) *n.* the state of being the cause of continuation (of a word from previous context) प्राङ्न्यायकारणोत्तरयोः क्रियापदमुभयक्रियापरमपि मिथ्योत्तरे मानुषमात्रपरम् ...। न चैवमनुषङ्गानुपपत्तिः। तदर्थकतयोभयान्वयस्यानुषङ्गहेतुत्वं न यावदर्थकत्वस्य VīraMi. (Vyavahāra.) 85. 29.

**अनुषङ्गागत** (anuṣaṅgāgata) *adj.* which has come through continuation न च चौरवदित्यस्यानुषङ्गागतस्यार्थान्तरवृत्तिः पूर्वापरवाक्ययोः शक्या ManuBh. ii. 199. 27 (*on* 8. 296)

**अनुषङ्गाङ्गीकार** (anuṣaṅgāṅgīkāra) *m.* **1** acceptance of refrain, repetition or appendage य एतां नवकपालगुणकामिष्टिं निर्वपति। स तेजस्व्येव भवतीत्यनुषङ्गाङ्गीकारेण प्रत्येकं संबध्यते MīmāKau. i. 260. 14 (*on* i. 4. 17); **2** acceptance of continuation (of a word from previous context) 'सौभरेण स्तुवीते'त्यनेन फलत्रयार्थं सौभरं विधीयते। अत्र चोद्देश्यानेकत्वात् ... अनुषङ्गाङ्गीकारेण वाक्यत्रयं द्रष्टव्यम् MīmāKau. iii (2). 293. 14 (*on* ii. 2. 27); अनुषङ्गाङ्गीकारे उक्थ्यवाक्ये तत्पाठवैयर्थ्यात् MīmāKau. ii. 74. 7 (*on* ii. 3. 22); BhāṭṭDī. iv. 20. 3 (*on* x. 5. 12)

**अनुषङ्गादि** (anuṣaṅgādi) *adj.* **1** connecting link, viz. topic or context, etc.प्रयोजकानि न पुनः परस्परमन्तर्भवन्ति। यथान्यान्यनुषङ्गादिष्वन्तर्भवन्ति ManuBh. ii. 77. 4 (*on* 8. 3); **2** continuation (of a word from previous context) etc. भावत्क्यः कृतयः श्रुतिः श्रुतिरिति प्रौढिं परां प्रापिता अध्याहारविपर्ययप्रकरणोत्कर्षानुषङ्गादिभिः ŚivLī. 20.59; **3** secondary association etc. अनुषङ्गादिनाह। साक्षीति BālamBha. ii. 22. 7 (*on* 2. 17)

**अनुषङ्गादिदृष्टान्त** (anuṣaṅgādi-dṛṣṭānta) *m.* [Inst.] through the example of continuation (of a word from previous context) अनुषङ्गादिदृष्टान्तेनार्थवादप्राप्त्यभिधानमसमञ्जसम् VedāntKa. 490. 11 (*on* iii. 4. 21)

**अनुषङ्गादिपूरितमन्त्र** (anuṣaṅgādipūrita- mantra) *adj.* Vedic formula completed through the continuation (of a word from previous context) सूक्तवाको युक्तिसहितेन पाठेनानुषङ्गादिपूरितमन्त्रवदवधारितः TantrVā. 786. 2 (*on* iii. 2. 19)

**अनुषङ्गादिलोपार्थम्** (anuṣaṅgādilopārtham) *adv.* for the sake of elision etc. of nasal attached (prior to the final consonant) मस्जेरन्त्यात्पूर्वं नुममिच्छन्त्यनुषङ्गादिलोपार्थम् KāśiVṛ. *on* vii. 1. 60.

**अनुषङ्गाधिकरण** (anuṣaṅgādhikaraṇa) *n.* name of a section (containing MīmāSū. ii. 1. 48) dealing with continuation प्रधानकथंभावस्त्वमितोऽन्यसंबन्धमात्रमुक्त्वा यावदन्तं गच्छतीत्यनुषङ्गाधिकरणे व्याख्यातम् TantrVā. 758. 11 (*on* iii. 1. 24); अथ सप्तदशमनुषङ्गाधिकरणम् MīmāKau. iii (2). 129. 1 (*on* ii. 1.49)

**अनुषङ्गाधिकरणोक्त** (anuṣaṅgādhikaraṇokta) *adj.* stated in the section (containing MīmaSū. ii. 1. 48) dealing with continuation यावन्ति पदानि संनिकर्षविप्रकर्षस्थानि तानि सर्वाण्यनुषङ्गाधिकरणोक्तेन मार्गेणानादृत्य संनिकर्षविप्रकर्षौ युगपत्संनिपतन्ति TantrVā. 476. 17 (*on* ii. 2. 6)

**अनुषङ्गानल** (anuṣaṅgānala)*m.* fire in the form of attachment विजहीहि विभोऽत्यन्तं सीतासंगेप्सितात्मकम्। मानुषङ्गानले तीव्रे प्राप्तो निःपरिहारके PadmP. (Ra.) 73. 76.

**अनुषङ्गानाश्रयण** (anuṣaṅgānāśrayaṇa) *n.* non-adherence to the continuation (of a word from previous context) आमनहोमानां च प्राकृताङ्गमध्यविहितत्वेन ... अनुषङ्गानाश्रयणात् परिधिमन्त्रव्यवायाश्रयणे तदसंभवादङ्गत्वमेव न्याय्यम् ŚāstrDī. 397.6 (*on* iv. 4. 4)

**अनुषङ्गानुपपत्ति** (anuṣaṅgānupapatti)*f.* untenability of the continuation (of a word from previous context) असंबन्धिपदव्यवधानेऽनुषङ्गानुपपत्तौ ... विभिन्नदेवताकत्वाभावेन तन्त्रत्वावगतेराग्नेयादिदेवतानां प्रसङ्गेनोपकारकत्वोपपत्तिः BhāṭṭDī. iv. 126. 4 (*on* x. 8. 16); न चैवमनुषङ्गानुपपत्तिः VīraMi. (Vyavahāra.) 85. 28.

**अनुषङ्गान्तर** (anuṣaṅgāntara) *n.* another pervasion न चासतोऽनुषङ्गान्तरमस्तीति कथमिदं तदधीननिरूपणं विज्ञानम् NyāyMa. 107. 3.

**अनुषङ्गापत्ति** (anuṣaṅgāpatti) *f.* undesired contingency of continuation (of a word from previous context) वाक्यभेदाङ्गीकारे अनुषङ्गापत्तेश्च शब्दवैयर्थ्याच्च पदद्वयेन प्रैषान्तानुवचनान्येव ... लक्षयित्वा तेष्वेव मैत्रावरुणविधानम् BhāṭṭDī. ii. 58. 15 (*on* iii. 7. 22)

**अनुषङ्गाभाव** (anuṣaṅgābhāva) *m.* **1** absence of association or connection अहंकारविषयाभ्यामनुषङ्गाभावान्न व्यवह्रियत इति चेत्समानमिदमितरस्यापि NītiMā. 49. 13; **2** absence of continuation (of a word from previous context) अनुषङ्गाभावे सुपुत्रं प्रत्यप्येतद्वचनप्रवृत्तेरसंसृष्टिपुत्रसंसृष्टिभ्रात्रादीनां समवाये भ्रात्रादिरेव लभेत न पुत्रादिः VyavaMa. 148. 2.

**अनुषङ्गाभेद** (anuṣaṅgābheda) *m.* non-difference from (i.e. identity with) the continuation (of a word from previous context) अध्याहारो नापूर्वपदस्योत्पत्तिः किंतु अन्यत्र लोके वेदे वा समाम्नातस्यैव प्रकृतैकवाक्यताकल्पनम्। न चैवमनुषङ्गाभेदः MayūMāli. 382. 11 (*on* iv. 3. 5)

**अनुषङ्गाभ्युपगम** (anuṣaṅgābhyupagama) *m.* acceptance of continuation (of a word from previous context) लौकिकमपि वेदवाक्यैकदेशतयाध्याहृतं वैदिकमेव भवति किमुत यदा वैदिकमेवान्यत्र स्थितमध्याह्रियते, कथं पुनर्व्यवेतस्यानुषङ्गाभ्युपगमः ŚāstrDī. 382. 10 (*on* iv. 3. 5)

**अनुषङ्गायोग** (anuṣaṅgāyoga) *m.* untenability of continuation (of a word from previous context) 'परुषि दितं नम्'। इत्यत्र दितपदस्य वैदिकलवनपरस्य 'अन्तरा'। इत्यत्र ... अर्थान्तरपरत्वे वैरूप्यापत्तेरनुषङ्गायोगेन अध्याहारावश्यंभावात् BhāṭṭDī. i. 313. 3 (*on* iii. 4. 7)

**अनुषङ्गार्थ** (anuṣaṅgārtha) *adj.* having the purpose of continuation (of a word from previous context) आत्मा शरीरम् ... शरीरं चात्मा 'मध्यं ह्येषामङ्गानामात्मा' इति श्रुतेः, अश्वस्य मेध्यस्येति सर्वत्रानुषङ्गार्थं पुनर्वचनम् BṛĀraUBh. 9. 15 (*on* i. 1. 1)

**अनुषङ्गावगति** (anuṣaṅgāvagati) *f.* knowledge of continuation (of a word from previous context) अजामित्वस्य प्रत्येकमुपसंहारात् तदनुरोधेनोपक्रमस्यापि प्रत्येकमनुषङ्गावगतेः भिन्नवाक्यत्वोपपत्तिः MīmāKau. iii (2). 182. 23 (*on* ii. 2.9)

**अनुषङ्गासंभव** (anuṣaṅgāsambhava) *m.* impossibility of continuation (of a word from previous context) न चानुषङ्गासंभवेऽप्यार्थवादिकफलवत्त्वेन प्राधान्यं युक्तम् MayūMāli. 397. 16 (*on* iv. 4. 4)

**अनुषङ्गिक** (anuṣaṅgi-ka) *adj.* secondary, incidental विशिष्यते परं भावावत्र मुख्यानुषङ्गिकौ YaśasCam. ii. 335. 24 [connected with, adhering to, inherent, concomitant, MW.]

**अनुषङ्गिन्** (anuṣaṅg-in) *adj.* [*f.* - iṇī] **1** related to the context, contextual अनुषङ्गीण्येतानि भवन्तीति बौधायनः BaudhŚS. iii. 87. 3; **2A** adhering or sticking to प्रकृत्या पौरुषी तूक्ता तस्या भेदान्निबोधत। उद्द्योतयन्ती ... गगनम् ...। विशीर्यता महाभ्रेण महता चानुषङ्गिणा AVPari. 58B (2). 5; महीयसां महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषङ्गिणि ŚiśuVa. 17. 57; **2B** associated, i.e. devoted अरथश्चानिषङ्गी (v. l. चानुषङ्गी) च निहतः पार्ष्णिसारथिः MahāBhā. ix. 30. 36; यशःशरीरममलं लभन्ते ह्यनुषङ्गिणः PārvPa. 2. 15; **2C** pervading, concomitant ब्रह्म चिन्तय ... यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्यभोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ŚatTrayī. 188; Subhāṣi. 3452; शमिनः .. तस्य नवसंगमने विभुतानुषङ्गि भयमेति जनः Kirātā. 6. 35; **2D** secondary, incidental अनुषङ्गिणोऽर्थाः - इन्द्रियनानात्वं, नियतविषयाणीन्द्रियाणि ... अनियतविषयाश्चेतना NyāyBh. 43. 3 (*on* i. 1. 30); वाक्यार्थसिद्धौ तदनुषङ्गी योऽर्थः सोऽधिकरणसिद्धान्तः NyāyVār. 109. 1 (*on* i. 1. 30); महापुरुषपूजायाः सिद्धिः काप्यनुषङ्गिणी BhāgP. vi. 18. 73; अनुषङ्गि सुखं दुःखैनैककारणत्वात् NyāyVārPari. 74. 4; TārkiRa. 172. 9; **2E** associating, i.e. applicable अन्यथात्वे स्थितौ नाशे चान्यानन्यविकल्पयोः। जरादिविषया दोषा एत एवानुषङ्गिणः TattvSaṁ. 1828; **2F** (word) being in close proximity भिक्षामट गां चानयेत्यन्वाचये चानुषङ्गि पदं चार्थे वर्तते VaiyāBhū. 152.3 (*on* 30); **3** having a nasal attached (prior to the final consonant) यफान्तानां चानुषङ्गिणाम् Kātan. iv. 1. 13; **4Ai** continuing or lasting for a long time, recurring प्रमेहोऽनुषङ्गिणाम् (श्रेष्ठो भवति) CaraS. i. 25. 40 (1941Ed.) (comm. पुनर्भावी); AṣṭāSaṁ. i. 83.4 (1.13); (विसर्पः ...। कफः संदूषयन् दूष्यान् कृच्छ्रमङ्गे विसर्पति) व्रणैरनुबध्यतेऽनुषङ्गी च भवति ... इति श्लेष्मविसर्पः CaraS. vi. 21. 34 (1941 Ed.); **4Aii** common or consecutive सप्तकस्यास्य वर्गस्य सर्वत्रैवानुषङ्गिणः। पूर्वं पूर्वं गुरुतरं विद्याद् व्यसनमात्मवान् ManuSm. 7. 52 (ManvaMu. सर्वस्मिन्नेव राजमण्डले प्रायेणावस्थितस्य); **4Bi** necessarily following, i.e. understood जातिप्रत्यायके शब्दे या व्यक्तिरनुषङ्गिणी। न तान् व्यक्तिगतान् भेदान् जातिशब्दोऽवलम्बते VākyaPa. 2. 124; **4Bii** following as a necessary consequence, consequent समुदायावयवयोर्भिन्नार्थत्वे च वृत्तिषु। ... विरुद्धावनुषङ्गिणौ VākyaPa. 2. 220; उग्राभिषङ्गमनुषङ्गि परस्य दुःखम् RājTa. (Ka.) 8. 3017 [addicted to, MW.]

**अनुषङ्गिसुख** (anuṣaṅgi-sukha) *n.* secondary or incidental happiness तथा चानुषङ्गिसुखनिवृत्तिः किमुपवर्ण्यते NyāyVārPari. 74. 7.

**अनुषङ्गोद्भव** (anuṣaṅgodbhava) *adj.* arising from attachment तन्वङ्ग्या गुरुसंनिधौ ... मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः (v. l. सिक्तोऽनुषङ्गोद्भवः IndSpr. (Ist Ed.) 99 = IInd Ed. 2488); AmaŚ.96.

**अनुषङ्गोपपत्ति** (anuṣaṅgopapatti) *f.* tenability of continuation (of a word from previous context) कथं निर्वपेदित्यस्य अनुषङ्गोपपत्तिः। आग्नेयादि-वाक्याष्टकेऽपि ... निर्वापस्यानुवादेनामिक्षावाक्येऽप्यनुषङ्गोपपत्तेः MīmāKau. i. 246. 18 (*on* i. 4. 13)

**अनुषङ्गौचित्य** (anuṣaṅgaucitya) *n.* propriety of continuation (of a word from previous context) अस्याः स्याद्दत्तमित्यग्रिमस्य पूर्वत्रानुषङ्गौचित्येन ... धनं दत्तम् BālamBha. ii. 264. 3 (*on* 2. 145)

**अनुषच्** (anu-ṣac-) (=anu-sac-) VI. Ā. to adhere to, keep at the side of, MW.

**अनुषज्** (anu-ṣáj) *adv.* in continuous order, one after another, cf. **अनुषट्** [VIŚVA.]

**अनुषजत्** (anu-ṣajat) *adj.* adding यं कामयेत तपस्वी स्यादिति तं प्रातर्दीक्षयेत् । ... स एतद् व्रतं चरति।... परिह्वालं मानुषीं वाचं वदति चनसितं विचक्षणं वानुषजन् BhārŚS. x. 7. 14.

**अनुषज्य** (anu-ṣájya) *adj.* (pred.) ought to be associated with हृन्येतांस्य य॒ज्ञः। (अ॒ग्निः) तस्मा॒न्नानु॒षज्यः॑ TaiĀ. i. 26. 3 (162. 1)

**अनुषज्य** (anuṣaj-ya) *ger.* having continued (words from previous context), having construed पूर्वसूत्राद् वेदार्थपरं धर्मपदमनुषज्य 'चोदनालक्षणो वेदार्थः' इत्येकं वाक्यम् ŚāstrDī. 18. 2 (*on* i. 1. 2); धर्मपदमनुषज्य YuktiSneha. 33. 31 (*on* i. 1. 2); प्राच्यमंशमत्रानुषज्य व्याचष्टे Subodhi. 54. 12 (*on* 2. 124)

**अनुषज्यमान** (anu-ṣajyamāna) *adj.* [*f.*-ā] **1** being continued or supplied (words from previous context) आम्नायमानं ह्यनुषज्यमानमन्तर्गतं मन्त्रनिरूपणायाम् TantrVā. 442. 11 (*on* ii. 1. 49); सैवोत्पत्तिः ... अनुषज्यमानात्र भेदबुद्धिं निराकरिष्यति TantrVā. 542. 23 (*on* ii. 2. 25); 'आमं शूद्रस्य पक्वान्नं पक्वमुच्छिष्टमुच्यत' इत्यत्र पक्वमित्यनुषज्यमानायाः षष्ठ्याः संबन्धत्वेन कर्तृत्वमर्थः न तु स्वत्वम् VyutpaVā. 185. 4; अनुषज्यमानेन तच्छब्देन भर्तृपरामर्शात् BālamBha. ii. 192. 33 (*on* 2. 135-136); **2** being connected or associated with दशरथस्य रामवियोगादुत्पन्नः ... चिन्तासंतापादिर्वागारम्भेण चानुषज्यमानः शोकरूपेण रसो निष्पद्यते SaraKaṇṭhā. 578. 6; वागारम्भादिभिरनुषज्यमानो निष्पन्नः शान्तः SaraKaṇṭhā. 599. 1; वागारम्भादिश्चानुभावैरनुषज्यमानो निष्पन्नः शान्तो रसः RasāSu. 171. 5 (2. 158)

**अनुषञ्ज्** (anu-ṣañj-) (=anuṣasj-, also anu-sañj-; but pass anuṣajjate, anuṣajyate, MW.; VIŚVA.) I. U. **1A** to cling to, to adhere to, to stick to (pass.) to get stuck or to be adhered to **B** to attach to (*caus.*) to cause to attach to **C** (pass.) to be related, i.e. to be superimposed **D** to become applicable (pass.) to be applied to **2A** to supply or provide with (sap) **Bi** to add, to append (pass.) to be added or appended **ii** (pass.) to be included **iii** to mix, to combine **Ci** to employ, to use contextually **ii** (pass.) to be implied or indicated **D** to continue or to supply (a word from previous context), to construe (pass.) (word) to be continued or supplied (from previous context), to be construed **3** (pass.) to be followed as a necessary consequence **4A** (pass.) to be continued as a consecutive property **B** to persist with (pass.) to be persisted with **C** to resort to (pass.) to be resorted to **5** (pass.) to be affected by or tainted with **1A** to cling to, to adhere to, to stick to अभिजिता वै देवा अभ्यजयंस्तदु हान्विवैव ससञ्ज यदजितं पर्यशिष्यत KauṣīBr. 24. 1 (107. 20); (pass.) to get stuck or to be adhered to धर्मपूते च मनसि नभसीव न जातु रजोऽनुषज्यते DaśKuC. 44. 10; कषायिते हि वस्त्रादौ भूयान्रागोऽनुषज्यते SaraKaṇṭhā. 559. 20; **1B** to attach to यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते। सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते MahāBhā. vi. 28. 4 = BhagGī. 6. 4 (*but* Śaṅ. अनुषङ्गं कर्तव्यताबुद्धिं न करोतीत्यर्थः, Rā. न सङ्गमर्हति); न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते MahāBhā. vi. 40. 10= BhagGī. 18. 10 (Śaṅ. अनुषङ्गं प्रीतिम्); नाभिनन्दति नैष्कर्म्यं न कर्मस्वनुषज्यते (v. l. ज्जते VIŚVA.) सुसमः AnnaU. 2. 5; मनोवृत्तिरियं तावद्यत्रानुषजति स्वयम्। समाजस्य नियोगोऽपि तत्रेति विधिना जितम् JānaPa. 1. 5; भुवनेषु नान्यमनुषज्जति मे ... भवन्तमृते। हृदयम् Rāgh. 8. 19; (*caus.*) to cause to attach to प्रत्यवायं सचैतन्यः को हि स्वस्यानुषञ्जयेत् PrabhāC. 115. 32; **1C** (pass.) to be related, i.e. to be superimposed स्वरूपं शब्दानां सर्वार्थेष्वनुषज्यते VākyaPa. 2. 258; **1D** to become applicable यदि स(त्य)त्वं नाङ्गीक्रियते तदा ... दूषणं चानुषज्जेत NyāySu. (Ja.) 412A. 11 (*on* ii. 2. 10); (pass.) to be applied to अभिलापतदंशानाम् ... अप्रमाणप्रमेय-त्वमवश्यमनुषज्यते NyāyVi. 2. 7; प्रत्यक्षानियमोक्तिश्च सर्वत्रैवानुषज्यते ŚlokaVār. 5 (4). 53 (361. 3); यदि च प्रदीपात्प्रकाशस्यात्यन्तभेदेऽपि प्रदीपस्य स्वपरप्रकाशकत्वमिष्यते तदा घटादीनामपि तदनुषज्यते। भेदाविशेषात् SyādvāMañ. 8 (181); **2A** to supply or provide with (sap) आत्मानं त॒द्र॒सेना॒नुषजति ŚatBr. VII. iii. 1. 3; आत्मा वा॒ऽअग्नी र॒सोऽध्व॒र आत्मानं त॒द्र॒सेना॒नुषजति ŚatBr. VII. iii. 1. 6; **2Bi** to add, to append (at the end of a *mantra*) पदानुषङ्गास्ताः सप्तानुषजति ... अष्टमीं नानुषजति AitĀ. I. v. 2. 16; एकविंशत्या दर्भपुञ्जीलैः सप्तभिः सप्तभिस्त्रिः पवयति। ... अच्छिद्रेण पवित्रेण इत्येतं मन्त्रं सर्वत्रानुषजति BhārŚS. x. 5. 2; ĀpaŚS. x. 7. 11; xi. 15. 2; MānŚS. 59. 9; KāṭhGS. i. 9. 2; iv. 12. 7; MānGS. i. 4. 2; ii. 8. 5; देवता वर्धय त्वमिति सर्वत्रानुषजति ĀpaŚS. iii. 19. 4; xii. 20. 2; KātyŚS. ii. 2. 14; इन्द्रियावन्तो वनामह इत्युभयत्रानुषजति ĀpaŚS. xii. 17. 18; xiv. 12. 4; xvii. 6. 11; HirGS. i. 6. 3; ĀgniveGS. i. 1. 3 (9.10); पूर्वस्यामाहुतावन्ततोऽनुषजेत् MānŚS. 99. 7; 'आसीत्' इति सर्वेषु होतृपदेष्वनुषजति BaudhPiMe. iii. 3. 9; 'विष्णुस्त्वा नयतु' इति सर्वत्र अनुषजति KauṣīGS. i. 8. 28; PāraGS. i. 8. 2; द्वितीयप्रभृति अनुषजेत् VārāGS. 14. 23; 17. 15; अभ्यातानेषु अनुषजति HirGS. i. 3. 11; (pass.) to be added or appended अनुबन्धश्च सिद्धेऽर्थे स्मृत्यर्थमनुषज्यते VākyaPa. 3 (12). 12; **2Bii** (pass.) to be included येषाम् ... उपमानाख्यं प्रमाणान्तरं तेषां वैलक्षण्यादिविषयं प्रमाणान्तरमनुषज्येत PramāMī. 35. 6 (*on* i. 2. 4); **2Biii** to mix, i.e. to combine, cf. **अनुषङ्ग 1 Aii; 2Ci** to employ, to use contextually आ कृष्णाजिनप्रासनादनुषज्जेतामिति बौधायनः BaudhŚS. iii. 86. 9; **2Cii** (pass.) to be implied or indicated यस्यार्थस्य सिद्धावन्येऽर्था अनुषज्यन्ते ... तेऽर्था यदधिष्ठानाः सोऽधिकरणसिद्धान्तः NyāyBh. 43. 1 (*on* i. 1. 30); यच्च व्यक्त्यर्थमनुषज्यते VākyaPa. 2. 75; रक्ते च भाग एकस्मिन्सर्वं रज्येत रक्तवत्। विरुद्धधर्मभावे वा नानात्वमनुषज्यते TattvSaṁ. 594; **2D** to continue or to supply (a word from previous context), to construe पुत्राः समं धनं विभजेयुरित्यनुषज्जते (नारदः) Aparā. 718. 20 (*on* 2. 114); प्रमाया एव लक्ष्यमाणत्वादित्युक्तमनुषज्जति KhaṇḍanKhā. 432. 6; (pass.) (a word) to be continued or supplied (from previous context), to be construed तस्मात्सर्वेषु तुल्यप्रयोगा इति वाक्यपरिसमाप्तिरनुषज्यते ŚābaBh. 458. 3 (*on* ii. 1. 48); विपक्षैकदेशवृत्तिरेकोऽनुषज्यते NyāyVār. 128. 16 (*on* i. 1. 35); अर्थान्तरे च यद्वृत्तं तत्प्रकृत्यन्तरं विदुः। तुल्यरूपं न तद्रूढावन्यस्मिन्ननुषज्यते VākyaPa. 2. 179; 2. 258; अनुषज्यत इत्यनुषङ्गः TantrVā. 439. 23 (*on* ii. 1. 48); ṬupṬ. 36. 16 (*on* iv. 3. 28); इति धर्मिनिर्देशः ... इति साध्यो धर्मः ... इति दृष्टान्तः ... इति हेतुत्रयम्। प्रतिपत्तिरितो यतः-इति च प्रत्येकमनुषज्यते TātpaṬ. (U.) 357. 22 (*on* 5 (5). 35); प्राणेषु श्रुतः सृजतिः परेष्वप्युत्पत्तिमत्सु श्रद्धादिष्वनुषज्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 497. 12 (*on* ii. 4. 3); प्रवदन्ति इति अनुषज्यते GītāBh. (Śaṅ.) 51. 17 (*on* 2. 43); साध्यानां देवानां गणमित्यनुषज्यते ManuBh. i. 19. 7 (*on* 1. 22); i. 68. 17 (*on* 2. 6); i. 245. 24 (*on* 3. 80); i. 421. 6 (*on* 5. 7); 'पश्येदिति' पूर्वश्लोकादनुषज्यते कार्याणीति च ManuBh. ii. 73. 19 (*on* 8. 3); ii. 106. 16 (*on* 8. 70); द्रव्यान्तरागम एवानन्तर्यादत्रानुषज्यते Kāśi. i. 23. 12 (*on* 1. 54); नोपमानं न भवतीति अनुषज्यते TātpaṬ. (Vā.) 49. 18 (*on* i. 1. 1); 17. 7 (*on* i. 1. 1); वर्णनम्। कृतं न्यायेन येनैव स खल्वत्रानुषज्यते Bhām. 172. 20 (*on* i. 2. 13); 272. 21 (*on* i. 3. 39); 'मोहस्य च' इति ।... अष्टविधो भेद इति चकारेणानुषज्यते SāṁkhyaTaKau. 419. 7 (*on* 48); 422. 1 (*on* 48); कणादनामानं मुनिं प्रणम्येत्यनुषज्यते Kiraṇā. 4. 16; प्राणायामपरेषु त्रिष्वप्यनुषज्यते(?न्ते) नियताहाराः GītāBh. (Rā.) 272. 9 (*on* 4. 29- 30); अपि च स्वदारेष्वेव निरतः नितरां रतमनस्को भवेत् इत्यनुषज्यते Mitā. 25. 2 (*on* 1. 81); उपमानेनोपमेयस्य सादृश्यमित्यनुषज्यते AlaṅkāRa. 8 (1); 15 (1); स्त्रीपदं पूर्वार्धेऽपि विशेषापेक्षया अनुषज्यते HārLa. 68. 9; जानपदम् ... राजवंशक्रमयुतं वर्षमासार्धवासरैः। युतमित्यनुषज्यते SmṛtiCan. iii. 132. 10; iv. 341. 16; v. 315. 10; उपक्रमस्थं प्रतिज्ञावाक्यमनुषज्यते ŚrutaPra. ii. 115. 27 (*on* i. 4. 8); प्रतिबिम्बत्वं दर्शयतीत्यनुषज्यते TattvPrakā. 155B. 4 (*on* iii. 2. 18); 223A. 8 (*on* iv. 4. 20); एषां स्कन्धादिविदारेण विंशतिरित्यनुषज्यते (दण्डः) DīpKa. 67. 2 (*on* 2. 228); एवकारः सर्वत्रानुषज्यते AṇuBh. 281. 11 (*on* iii. 4. 20); (महत्त्वं षड्विधे हेतुरिन्द्रियं करणं मतम्) अत्रापि षड्विध इत्यनुषज्यते SiddhāMu. 31. 18 (*on* 59); अधिष्ठातृत्वं संनिधानादित्यनुषज्यते SāṁkhyaPraBh. 48. 2 (*on* 1. 97); 74. 27 (*on* 2. 1); 114. 27 (*on* 4. 21); कार्यात्मना त्वित्यनुषज्यते अभेदोऽपि GuruCandr. i. 34. 18; ब्राह्मत्वादिति सवर्णास्वित्यनुषज्यते। तेन व्रात्यब्राह्मणाद् व्रात्यायामेव ब्राह्मण्यामित्यर्थः VīraMi. 168. 8 (*on* 1. 95); शूर्पे कुशानास्तीर्य तत्रार्थात् उपहारशेषमास्तीर्य निधाय चतुष्पथे दद्यादित्यनुषज्यते। शूर्पस्थितमेव निदध्यादित्यर्थः VīraMi. 337. 22 (*on* 1. 288); 348. 11 (*on* 1. 306); अत्रापि पूर्वोक्तार्थकं परपदमनुषज्यते VīraMi. (Paribhāṣā.) 48. 21; अपूर्णे इति पदच्छेदः द्वितीयादिष्वप्यनुषज्यते VīraMi. (Saṁskāra.) 296. 18; द्वौ रेफावित्यनुषज्यते LaŚabdeŚe. i. 109. 2; ii. 136. 10; (शब्दः) स कदाचित् गोजातावनुषज्यते VaiyāSiMañ. 146. 4; **3** (pass.) to be followed as a necessary consequence व्यक्त्युपकृतस्य सामान्यस्य विज्ञानजनने व्यक्तमस्य तत्कार्यतानुषज्यते PramāVāSvopVṛ. 35. 14; ज्ञानं ज्ञेयक्रमात्सिद्धं क्रमवत्सर्वमन्यथा। यौगपद्येन तत्कार्यं विज्ञानमनुषज्यते

TattvSaṁ. 149; तद्विलये च ज्ञानस्य निर्विषयतानुषज्यते SyādvāMañ. 16 (121); **4A** (pass.) to be continued as a consecutive property व्यक्तिसंबद्धरूपाणां जातीनां च व्यवस्थितौ। व्यक्तीनामपि नित्यत्वं दुर्वारमनुषज्यते TattvSaṁ. 2691; **4B** to persist with तथापि दोषोऽनुषज्येतैव BrahmSūBh. (Śaṅ.) 357. 2 (*on* ii. 2. 6); (pass.) to be persisted with तेनोपलम्भकार्यादि प्राग्वदेवानुषज्यते। तादवस्थ्याद्य नैवास्य युक्तमाच(?व)रणाद(?द्य)पि TattvSaṁ. 361; **4C** to resort to न नेत्राब्जं रज्यत्यनुषजति न भ्रूरपि भिदाम्। इदं तु प्रेयस्याः प्रथयति रुषः ... यदभिदुरमुद्रोऽधरपुटः SubhāRaK. 21. 54; SaduktiKa. 98. 25; (pass.) to be resorted to निष्फलां प्रमाणान्तरकल्पनां कुर्वतः स्मृतीच्छाद्वेषप्रयत्नादि प्रमाणमनुषज्यते HetuBiṬ. 36. 26; **5** (pass.) to be affected by or tainted with न चेदसौ पृष्ट आचष्टे न पुनर्हन्ति, अघ्नंश्च कथं हिंसादोषेणानुषज्यते ManuBh. ii. 118. 15 (*on* 8. 104)

**अनुषञ्जन** (anu-ṣañjana) *n.* **1** adherence, i.e. attendance सखाहं सहसंजल्पादस्मि दासोऽनुषञ्जनात् SkandP. i (3B). 13. 13; **2** continuation (of a word from previous context) या ते अग्ने रजेत्यध्याहारो यद्वानुषञ्जनम् NyāyMāVi. 76. 23 (*on* ii. 1. 16); **3** appending, i.e. affixing आत्मनेपदार्थानुदात्तस्यानुषञ्जनार्थं पुनर्वचनम् Prasā. ii. 376. 15 [concord, MW.; Apte; connection with what follows, grammatical relation, MW.; grammatical connection or agreement, Apte]

**अनुषञ्जनीय** (anu-ṣañjanīya) *adj.* (word or idea) to be continued or supplied (from previous context) विद्यामिति द्वितीयान्तपाठेऽधिगच्छेदित्यनुषञ्जनीयम् ManuBh. ii. 13. 17 (*on* 7. 43); 'अनुपलब्धिः' इति वक्ष्यमाणं सिंहावलोकनन्यायेनानुषञ्जनीयम् SāṁkhyaTaKau. 213. 4 (*on* 7); आश्रितत्वादित्यत्रापि जातिमत्त्वे सति प्रत्यक्षत्वे चेत्यनुषञ्जनीयम् TātpaṬ. (Vā.) 563. 12 (*on* iii. 2. 17); स्मृत्यनुभवयोस्तु स्यात्सहभाव इत्यनुषञ्जनीयम् NyāyVārPari. 305. 5; अत्रापि पूर्ववत् प्रत्यक्षत्वे सतीत्यनुषञ्जनीयम् Kiraṇā. 107. 9; 87. 6; वृद्धिरत्र बाधिका भविष्यतीति पूर्ववत् सर्वत्रानुषञ्जनीयम् Pradī. vi. 235. 8 (*on* vii. 4. 1); सङ्ख्यैव रूपादी नास्तीति चेत् घटादौ कथमस्ति प्रत्ययस्योभयत्रापि तुल्यत्वादित्युक्तमनुषञ्जनीयम् KhaṇḍanKhā. 1078. 1; 'राज्यभाव्यं हरन्ति ये' इति चतुर्थपादेऽनुषञ्जनीयः SmṛtiCan. iv. 531. 20; प्रज्ञामात्राणां चेति भाष्ये दशानामित्यनुषञ्जनीयम् VedāntKa. 129. 4 (*on* i. 1. 28); भ्रातुरित्यत्रापुत्रस्येत्यनुषञ्जनीयम् CaturCin. iii (1). 279. 16; धान्यादावप्यन्तत इति यथायोगमनुषञ्जनीयम् ManvaVi. 268. 5 (*on* 2. 246); विशेषोक्त्या निर्णयोपपत्तेरित्येतदर्थोपपादनायाज्ञानामित्युक्तमत्राप्यनुषञ्जनीयम् NyāySu. (Ja.) 23A. 3 (*on* i. 1. 1); यानादीनां द्वितीयानिर्देशात् पूर्वश्लोकीयं हत्वेत्यनुषञ्जनीयम् DīpKa. 93. 28 (*on* 3. 214); अत्र स्नानकृन्नरोऽपि प्रेतत्वान्मुच्यत इत्यनुषञ्जनीयम् TristhaSe. 354. 3; अत्र प्रत्यायकत्वमित्यनुषञ्जनीयम् YuktiSneha. 117. 27 (*on* i. 1. 5); अर्थाद्वा कल्पनैकदेशत्वादिति उत्तरसूत्रात्कल्पनैकदेशत्वादिति पदद्वयमिहानुषञ्जनीयम् UpaParā. 19. 18; 'तन्नला'निति हेतुवाक्ये विशेष्यसमर्पकतया सर्वपदमनुषञ्जनीयम् ŚivārkaMaDī. i. 311. 17 (*on* i. 2. 1); वाचारम्भणमित्यादावपि 'यथा सौम्यैकेने'त्यादिकं 'तनुर्वर्षिष्ठे'-त्यादिवदनुषञ्जनीयम् GuruCandr. ii. 282. 10; दाताहमित्यत्रापर इत्यनुषञ्जनीयम् VīraMi. 479. 19 (*on* 2. 53); पूर्वसूत्रादुत्कर्षपदमनुषञ्जनीयम् MayūMāli. 808. 5 (*on* xi. 2. 3)

**अनुषञ्जनीयतिङन्तापेक्षा** (anuṣañjanīyatiṅantāpekṣā) *f.* expectancy for the verb which is to be construed (चवायोगे प्रथमा) उत्तरवाक्ययोरनुषञ्जनीयतिङन्तापेक्षयेयं प्राथमिकी SiddhāKau. 661B. 12 (*on* viii. 1. 59)

**अनुषञ्जिता** (anu-ṣañjitā) *adj.* (*f.*) caused to be connected or associated with अतिचण्डपश्चिमसमीरहतैरभितोऽपि तिग्ममहसः किरणैः। अनुषञ्जिता इव वनावलयो दवसङ्गता ददृशिरे शतशः ŚivLī. 17. 67.

**अनुषट्** (anu-ṣaṭ) *adv.* [ enumerated in *svarādigaṇa*, GaṇPā. 254. 40; and in *cādigaṇa*, GaṇPā. 85. 129] in continuous order or one after another, MW; in continuous or close order, Apte, cf. **अनुषक्**, **अनुषज्**.

**अनुषट्घग** (anuṣaṭ-ghaga) *n.* the syllables *gha* and *ga* used with the first six letters continuously क्रमात् न्यसेत्। भालोदरहृद्गभतृपतले ... मूर्धन्यनुषट्घगावन्तु मनुम् PañcaRā. (Nā.) iii. 4. 9.

**अनुषण्ड** (anuṣaṇḍa) *m.* (*but n.* also MW.) [enumerated in *kacchādigaṇa*] name of a place or country अनुषण्डो जनपदः, पौरवो राजा स भक्तिरस्य पौरवीयः KāśiVṛ. *on* iv. 3. 100.

**अनुषत्य** (anu-ṣatyá) *adj.* [P. viii. 3. 98; AltGr. I. 237] being conformable to the truth, who keeps the word अ॒ग्निम् ... अनु॒ष॒त्यं स्व॒र्विद॑म्। सु॒दानुं॑ दे॒वं र॑थि॒रं व॑सू॒यवो॑ गी॒र्भी र॒ण्वं कु॑शि॒कासो॑ हवामहे ṚV. iii. 26. 1 (Sāy. सत्येन अनुगतम्)

**अनुषद्** (anu-ṣad) *n.* succession, sequence आनुपूर्व्ये अनुषगानुषद् ŚabdaRa. (Su.) 6. 110.

**अनुषर** (an-uṣara) *adj.* (= anūṣara) [AltGr. I. 1 nt. 30] (not salted, not saline अवसानं जोषयेत। ... स्थिराघातम् ... अनूषरम् (v. l. अनुषरम् AltGr.) GobhiGS. iv. 7. 8 (*but* pw. w. r. for **अनूषर**)

**अनुषस्** (an-uṣas) *n.* [P. vi. 2. 117] other than the expression *uṣas*, Dictionary of Pāṇini, Katre.

**अनुषस्ज्** (anu-ṣasj-) (= anu-sañj-) I. U. Viśva.

**अनुषिच्** (anu-ṣic-) (= anu-sic-) VI. U. **A** to pour into, to drip or sprinkle along or upon अ॒थ या आ॒पः परिशिष्य॒न्ते। अर्धा॒ वा या॒वत्यो वा ता॒भिरेनं (पशुं) य॒जमानश्च शीर्षतोऽग्रेऽनुषिञ्चतः त॒त् प्राणांश्चैवास्मिंस्तत्तौ धत्तः ŚatBr. III. viii. 2. 7; मा ते॒ तेजोऽपक्रमीत्। भ॒रतमु॒द्धरे॒मनु॑षिञ्च TaiBr. III. vii. 5. 5 (BhaṭṭaBhā. अनन्तरं च सिञ्च वृष्टिमुत्पादय यद्वा इमां पृथिवीम् अनुषिञ्च); BaudhŚS. i. 25. 2; BhārŚS. ii. 17. 9; ĀpaŚS. ii. 18. 9; HirŚS. ii. 2. 21 (194. 16); (pass.) to be poured into पुंसि वै रेतो॒ भवति॒ तत्स्त्रि॒यामनुषिच्यते AV. vi. 11. 2; सप्तमातुरुषादन्नादौ भवति रेतो वा॒ अग्नि॒रन्तरिक्षं वै रेतो॒ऽनुषिच्यते MaiS. iii. 2. 1 (iii. 16. 3); KauśiGS. i. 12. 6; (*caus.*) to cause to sprinkle along (भक्ष्यान्) तानपोऽभ्यवहारयेत् कर्त्रे वानुषेचयेत् LāṭyāŚS. viii. 8. 3; DrāhyŚS. xxiii. 4. 3; **B** (*caus.*) to cause to pour again द्वितीयमंशमनुषेचयेत्तथा तृतीयम्। दोषादिबलेन वा AṣṭāSaṁ. i. 156. 25 (1. 29); नावनं चानुषेचयेत् AṣṭāHṛ. iv. 2. 46.

**अनुषिञ्चत्** (anu-ṣiñcát) *adj.* [P. vi. 1. 86.; vi. 2. 139] sprinkling upon ब॒र्हि॑रनुषि॒ञ्चन् गृह्णाति MaiS. i. 10. 9 (i. 149. 18)

**अनुषित** (an-uṣita) *adj.* who has not stayed or halted दृष्ट्वा हि मोक्ष्यते न त्वामेकामनुषितं निशाम् Rāmā. ii. App. I. 25 (18)

**अनुषित्वा** (an-uṣitvā) *ger.* not having stayed or halted उषितेन भयेन चित्तभूमावनुषित्वार्धपथेऽपि राक्षसौघः। क्षुधितोऽपि न भुक्तवान्क्षुधित्वा कुरुतां किं द्रुतमेयमन्तिकं ते Rāvaṇā. 22. 56.

**अनुषिध्** (anu-ṣidh-) I. P. to bring back along (the path) उ॒तो स म॒ह्यमिन्दु॑भिः षड्यु॒क्ताँ अ॒नुसे॑षिधत् ṚV. i. 23. 15 (*but* Sāy. षट् वसन्तादीन् ऋतून् ... अनुक्रमेण पु॒नःपुनर्नयन् वर्तते); गोष्ठादिव गोषतमा ... अनुसेषिधत् ṚPrāti. 5. 15.

**अनुषिषध्** (anu-ṣiṣadh-) (= anu-siṣadh-) *intens.* (pass.) to be desired to bring back intensively यथा सूतं लालक्षा रक्तमाज्येनानुषिषध्यते AV. (P.) ix. 25. 2 (better अनुषेषिध्यते Viśva.)

**अनुषुक** (anuṣu-ka) *m.* one who impels or urges, impeller (निगमवणिजौ ... अनुषुकविकृते विद्वान्) अनुषुवतीत्यनुषूः। तं कायतीत्यनुषुकः। केऽग्वेति ह्रस्वत्वे GaṇRa. 3. 175 (212)

**अनुषू** (anu-ṣū-) ( = anu-sū-) VI. P. [GaṇRa. 3. 175 (212)] **1** to urge on, to impel उल्क॒या ह स नखि॒न्या पशू॒ननुषुवति य॒ ए॒तानि (सिंहवृकशार्दूललोमानि) पशुष्वा॒वपति ... उल्क॒या नखि॒न्या पशू॒नानुषुवति त॒थोऽएवैन॑ स॒मर्धयति ŚatBr. V. v. 4. 19 (Sāy. प्रेरितवान् भवति); ŚatBr. (K.) VII. v. 1. 12; **2** to grow after, cf. **अनुषूक**.

**अनुषू** (anu-ṣū) *m.* one who impels or urges, impeller अनुषुवतीत्यनुषूः GaṇRa. 3. 175 (212)

**अनुषूक** (anu-ṣūka) *m.* [better आनुषूक, Viśva.] crop grown after (ऐन्द्रमानुषूकमेकादशकपालम्) व्रीहिस्तम्बेषु लूनेष्ववशिष्टमूलेभ्योऽनुसूयन्ते पश्चादुत्पद्यन्त इति द्वितीयफलरूपा व्रीहयोऽनुषूकाः Sāy. *on* TaiS. II. iii. 4. 2.

**अनुषेक** (anu-ṣeka) *m.* sprinkling or pouring over again (प्रमाणम्) अनुषेके च तैलस्य द्रोणे द्वे कुडवं भवेत् Hastyāyur. 25. 16 (1. 2); अनुषेकं पुनः कुर्यात् ततः स लभते सुखम् Hastyāyur. 185. 13 (2. 10) [rewatering, MW.; Apte]

**अनुषेचन** (anu-ṣecana) *n.* sprinkling or pouring over again अनुवासनया मात्रा सा देया सर्वसेचने। स्यादरत्नेर्दशपला गैरिकस्यानुषेचने Hastyāyur. 25. 4 (1. 2); तैलेन तेन श्रवणस्रोतसोरनुषेव(च)नम् Hastyāyur. 270. 30 (2. 50) [rewatering, MW.; Apte]

**अनुषेण** (anu-ṣeṇa) *m.* attendant, supporter देवानामनुषेणोऽस्मीति। यो वै श्रेयसोऽनुषेणो भवति न वै स रिष्यति JaimiBr. 1. 359.

**अनुषोदित** (anu-ṣodita) *adj.* managed, arranged तथा हैषां तदनुषोदितं भवति JaimiBr. 2. 402.

**अनुष्कृत** (anuṣ- kṛta) *adj.* permitted, given leave, DBHS.

**अनुष्टन्** (anu-ṣṭan-) I. P. to sound or shriek (in fear) after रसते व्यथते भूमिरनुष्टनति वाहनम् MahāBhā. vi. 108. 7 (JñānDī. भयेन शब्दं करोति)

**अनुष्टब्ध** (anu-ṣṭabdha) *adj.* raised अद्भिर्हीदं सर्वमनुस्त(v.l. °ष्ट MW.)-ब्धम् KauśīBr. 24. 4 (109. 12)

**अनुष्टा** (anu-ṣṭā) *m.* one who meditates upon यो वा एकं? ब्रह्मानुष्टा विद्यात् सद्य महद्वते AV. (P.) xvi. 111. 1 [Viśva.]

**अनुष्टु** (anu-ṣṭu-) (=anu-stu-) II. P. [VājaPrāti. 3. 71; 4. 78; P. vii. 3. 95] **A** to praise or to eulogize successively अधा तमस्य (इन्द्रस्य) महिमानं मायवोऽनुष्टुवन्ति पूर्वथा ṚV. viii. 3. 8(Sāy. आनुपूर्व्येण स्तुवन्ति); SV. II. vii (2). 1. 2; AV. xx. 99. 2; VājaS. 33. 97; तद्वा चित्त उक्थिनोऽनु ष्टुवन्ति पूर्वथा ṚV. viii. 15. 6; SV. II. ii (2). 18. 3; AV. xx. 61. 3; **B** to chant after तस्मात् पृष्ठानां स्तोत्रं वामदेव्येनानुष्टुवन्ति शान्त्यै PañcBr. vii. 9. 3.

**अनुष्टुच्** (anuṣṭúc) (=anuṣṭubh) *f.* **1** *anuṣṭubh* metre (having four *pādas* consisting of eight syllables each) द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुक् TaiS. II. v. 10. 3; VII. iv. 4. 1; TaiBr. I. vii. 5. 5; तेजो वै गायत्री यज्ञोऽनुष्टुक् TaiS. V. i. 3. 5; V. iv. 12. 1; सा वा एषर्गनुष्टुग्वागनुष्टुग् यदेतयर्चा दीक्षयति TaiS. VI. i. 2. 5; VI. iv. 2. 5; अथ स्रुचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति TaiBr. III. iii . 9. 1; VaikhāŚS. 7. 5; 17. 3; विष्णोरनुष्टुप् (v.l. °क्) TaiĀ. iii. 9. 1 (297. 9); BaudhŚS. ii. 428. 13; अष्टौ वा एता इष्टकाः ... तासां चतस्रो मध्ये त्रिष्टुभिर्द्वे पुरस्तात् समीची अनुष्टुभ्याम् VādhūŚS. iv. 115. 7; **2** the word *anuṣṭuc* अनुष्टुक्प्रथमा भवति TaiBr. I. viii. 8. 2; इत उत्तरं ककारादिप्रथमान् वक्ष्यामः। अन्तःस्थाभ्यः पवर्गाद्य स्वरेभ्यः पूर्वतः स्थितौ। त्रिष्टुक्शब्दस्तथानुष्टुक् ककारान्तावितीरितौ BhārŚi. 32 (*but* Viśva. **अनुष्टुभ्**)

**अनुष्टुति** (ánu-ṣṭuti) *f.* praise, eulogy इयमु ते अनुष्टुतिश्चकृषे तानि पौंस्या। प्रावश्चक्रस्य वर्तनिम् ṚV. viii. 63. 8; तं तमिद्राधसे मह इन्द्रं चोदामि पीतये। यः पूर्व्यामनुष्टुतिमीशे कृष्टीनां नृतुः ṚV. viii. 68. 7 [praise (in due order), Apte]

**अनुष्टुप्क** (anuṣṭup-ka) *adj.* which has *anuṣṭubh* as the metre रथन्तरपृष्ठं वा बृहदनुष्टुप्कम् LāṭyāŚS. iv. 5. 10; DrāhyŚS. viii. 1. 10.

**अनुष्टुप्कर्मीण** (anuṣṭup-karmīṇa) (anuṣṭúpkarmīṇa, MW.) *adj.* [P. v. 2. 7] being performed with an *anuṣṭubh* verse यत्किंचात्रानुष्टुप्कर्मीणं तदनुष्टुभः ŚatBr. VIII. vi. 2. 3.

**अनुष्टुप्काण्डपतित** (anuṣṭupkāṇḍa-patita) *adj.* fallen into, i.e. belonging to the division of *anuṣṭubh* नमो अस्तु सर्पेभ्यः इत्यनुष्टुप्काण्डपतितस्य सर्पराजस्य सर्पशीर्षाः Cārāyaṇīyamantrārṣādhyāya 16. 20 (11. 4)

**अनुष्टुप्कारम्** (anuṣṭup-kāram) *absolutive* so as to make (it) into *anuṣṭubh* verse 'इन्द्राग्नी युवं सु न' इत्येतस्यार्धर्चान्गायत्रीकारमुत्तरमुत्तरस्यानुष्टुप्कारं प्रागुत्तमायाः AitĀ. V. iii. 1. 2; तस्य प्रथमायाः पूर्वमर्धर्चं शस्त्वोत्तरेणार्धर्चेनोत्तरस्याः पूर्वमर्धर्चं व्यतिषजति पादैः पादानुष्टुप्कारम् AitĀ. V. iii. 1. 11; उत्तरास्वितरान् पादान् षष्ठान् कृत्वानुष्टुप्कारं शंसेत् ĀśvaŚS. I. vi. 3. 12; KarmaNi. 9B. 1; यासौ पूर्वानुष्टुप् उत्तरे च गायत्र्यौ तयोः प्रग्रथनेन तृचकर्म कृत्वानुष्टुप्कारं गानं कर्तव्यम् ŚābaBh. 1718. 14 (*on* ix. 2. 25)

**अनुष्टुप्चपला** (anuṣṭupcapalā) *f.* name of a metre (of eight syllables with fourth, fifth and sixth syllables short in each quarter) चतुर्थादक्षराद्यत्र त्रिलघु स्यादयुक्ततः। अनुष्टुप्चपला सा तु विज्ञेया NāṭyaŚā. 15. 168.

**अनुष्टुप्छन्दःपद** (anuṣṭupcchandaḥ-pada) *n.* wording or arrangement of syllables composed in *anuṣṭubh* metre सामान्यतोऽस्मिन् मन्त्रे पदान्तरनिष्ठतयोहस्य प्राप्तत्वात्तद्विशेषस्य जगतीच्छन्दःपदेऽनुष्टुप्छन्दःपदोहरूपस्य विधानमवकल्पते MīmāKau. ii. 281. 10 (*on* iii. 2. 28); जगतीच्छन्दःपदे ऊहस्याप्रसक्तत्वान्न तदनुवादेनानुष्टुप्छन्दःपदमात्रविधिर्ममापि शक्यते वक्तुम् MīmāKau. ii. 281. 23 (*on* iii. 2. 28)

**अनुष्टुप्छन्दस्** (anuṣṭúp-chandas) *adj.* composed in *anuṣṭubh* metre यस्ते राजन्वरुणानुष्टुप्छन्दाः पांशो दिक्षु प्रतिष्ठितः MaiS. ii. 3. 3 (ii. 30. 14); KāṭhS. 12. 6 (i. 168. 21); 17. 19 (i. 264. 15); BaudhŚS. ii. 316. 6; ĀpaŚS. xix. 4. 9; HirŚS. xiii. 8. 42 (206. 20); VaikhāŚS. 11. 6; तस्य त इन्दविन्द्रपीतस्येन्द्रियावतोऽनुष्टुप्छन्दसः ... भक्षयामि PañcBr. i. 6. 1; i. 6. 2; ĀśvaŚS. I. vi. 3. 22; शूद्रोऽनुष्टुप्छन्दा वेश्मपतिदेवः JaimiBr. 1. 69; अनुष्टुप्छन्दसो विश्वे देवाः ŚāṅkhāŚS. xiv. 33. 18; तिरो अह्नियानां चमसानां भक्षण इति। अनुष्टुप्छन्दसा (मन्त्रेण) भक्षयेदिति बौधायनः BaudhŚS. iii. 171. 11; अनुष्टुप्छन्दसः (तस्य) इति भक्षमन्त्रं नमति ĀpaŚS. xiv. 3. 6; MānŚS. 89. 16; 89. 20; HirŚS. ix. 7. 23 (962. 22); VaikhāŚS. 17. 3; JaimiŚS. 16; (सावित्रीम्) अनुष्टुप्छन्दसं ब्रूयात्पूर्वपक्षप्रसिद्धये BṛĀraUBhVā. v. 16. 43.

**अनुष्टुप्छन्दस्** (anuṣṭup-chandas) *n.* **1** *anuṣṭubh* metre (having four *pādas* consisting of eight syllables each) अनुष्टुप्छन्दसा ध्यायन् गायेत् ṢaḍviBr. ii. 1. 26; अनुष्टुप्छन्दो युज्यते ṢaḍviBr. ii. 2. 12; अनुष्टुप्छन्दसेति पर्यायेषु VaitāSū. 19. 17 (comm. रात्रिपर्यायेषु अनुष्टुप्छन्दसेति विकारः); सा चानुष्टुप्छन्दस्युक्ता नित्यं सद्भिर्विद्युन्माला NāṭyaŚā. 15. 24; अनुष्टुप्छन्दसा चात्र ज्ञेयं श्लोकशतत्रयम् TattvSa. (1) 140. 14; अनुष्टुप्छन्दसि वक्त्रं नाम वृत्तम् Jānāśra. 2. 19 (3); असंख्यो भेदसंसर्गादनुष्टुप्छन्दसां गणः SuvṛTi. 1. 15; वृन्तानां वद मे संख्यामनुष्टुप्छन्दसि द्रुतम् Līlā. 132; अनुष्टुप्छन्दसे नमः मुखे न्यासः LalitāSaBh. 18. 9 (*on* 52); **2** the word *anuṣṭupchandas* न विधिना अनुष्टुप्छन्दःशब्दाक्षेप इति TantrVā. 802. 7 (*on* iii. 2. 29)

**अनुष्टुप्छन्दस्का** (anuṣṭupchandas-kā) *adj.* (*f.*) having, i.e. composed in the *anuṣṭubh* metre तामेतां सावित्रीं ह एके शाखिनः ... अनुष्टुप्छन्दस्काम् अन्वाहुः BṛĀraUBh. 731. 4 (*on* v. 14. 5)

**अनुष्टुप्छन्दःसमभिव्याहार** (anuṣṭupchandas-samabhivyāhāra) *m.* mention of *anuṣṭubh* metre अनुष्टुप्छन्दःसमभिव्याहारात् गायत्रीशब्दः संख्यामात्रे गौणः MayūMāli. 568. 7 (*on* viii. 3. 6)

**अनुष्टुप्छन्दोबद्धा** (anuṣṭupchandō-baddhā) *adj.* (*f.*) bound, i.e. composed in the *anuṣṭubh* metre जयार्थमपि भक्तानाम् ...। अनुष्टुप्छन्दोबद्धेन (v.l. °बद्धेयं) सारात् सारतरा शुभा। प्रोक्ता· त्रैलोक्यगुरुणा ... संहिता JayāS. 1. 73.

**अनुष्टुप्छन्दोबन्ध** (anuṣṭupchando-bandha) *m.* composition in *anuṣṭubh* metre अनुष्टुप्छन्दोबन्धेन बद्धं श्लोकशतात्तु यत्। पादसंज्ञं हि तच्छास्त्रम् PauṣkS. 39. 2; शास्त्रम् ...। अनुष्टुप्छन्दोबन्धेन प्रोक्तं भगवता स्वयम् PāraS. 1. 18; प्रोक्तं शास्त्रम् ...। अनुष्टुप्छन्दोबन्धेन समासव्यासभेदतः PāraS. 10. 336.

**अनुष्टुप्छासन** (anuṣṭup- chāsana) *n.* instruction regarding, i.e. explanation of the *anuṣṭubh* metre काव्यस्य छन्दोमूलत्वात्प्रथमं छन्दःसिद्धिप्रतानः तत्र पूर्वमनुष्टुप्छासनम् KāvyKaVṛ. 2. 8 (1. 1)

**अनुष्टुप्त्रय** (anuṣṭup-traya) *n.* triad of the *anuṣṭubh* verses 'श्यावाश्वान्धीगवे आनुष्टुभे तृचे भवत' इति तयोः पूर्वानुष्टुबुत्तरे द्वे गायत्र्यौ ... पठितानामेव वा प्रग्रथनेनानुष्टुप्त्रयं संपाद्यम् ŚāstrDī. 607. 1 (*on* ix. 2. 6); चतुर्थं पादं पुनरुपादाय ... तस्याश्चान्तिमं पादं पुनरुपादाय ... संयुज्य गेयमित्येवं प्रग्रथनेनानुष्टुप्त्रयं संपाद्यम् MayūMāli. 607. 1 (*on* ix. 2. 6); षण्णवत्यक्षरपूर्त्यर्ध(?र्थ)मनुष्टुप्त्रयम् ... नेयम् BhāṭṭCan. 100. 25 (*on* xvi. 1. 4)

**अनुष्टुप्त्रिष्टुब्गर्भा** (anuṣṭuptriṣṭub-garbhā) *adj.* (*f.*) containing, i.e. composed in *anuṣṭubh* and *triṣṭubh* metres त्र्यवसाना षट्पदा ककुम्मत्यनुष्टुप्त्रिष्टुब्गर्भा शक्वरी BṛSarvaAnu. 7. 18 (11. 12(10))

**अनुष्टुप्त्व** (anuṣṭup-tva) *n.* the state of being *anuṣṭubh* metre व्यञ्जनस्याप्यक्षरत्वे सति स्वयंभूरुद्रसेनान्यौ नारायणपुरन्दरौ इत्येवमादीनामनुष्टुप्त्वं हीयेत Jānāśra. 1. 10 (6)

**अनुष्टुप्पङ्क्ति** (anuṣṭup-paṅkti) *m.* name of a *pragātha* (*lit.* consisting of *anuṣṭubh* and *paṅkti* metres) (प्रगाथः) अग्निं वः पूर्व्यमित्येषोऽनुष्टुप्पङ्क्तिरेव ṚPrāti. 18. 12.

**अनुष्टुप्पदविशिष्ट** (anuṣṭuppada-viśiṣṭa) *adj.* distinguished or qualified by the word referring to *anuṣṭubh* metre अस्मिन्मन्त्रे ... ऊहस्य ... प्राप्तत्वाद्युक्तस्तत्रानुष्टुप्पदविशिष्टोहविधिः MīmāKau. ii. 281. 25 (*on* iii. 2. 28)

**अनुष्टुप्पादत्व** (anuṣṭuppāda-tva) *n.* the state of being a quarter (of a verse) in *anuṣṭubh* metre अत्र संध्यभावनवाक्षरत्वेनानुष्टुप्पादत्वानापत्तिः LaŚabdeŚe. i. 332. 27.

**अनुष्टुप्प्रतिपत्क** (anuṣṭúppratipat-ka) *adj.* beginning with *anuṣṭubh* metre अनुष्टुप्प्रतिपत्कानि छन्दाँसि कुर्याद्यज्ञावकीर्णस्य MaiS. iv. 5. 3 (iv. 67.5)

**अनुष्टुप्प्रतिष्ठित** (anuṣṭup- pratiṣṭhita) *adj.* established in the deified *anuṣṭubh* metre सर्वं जगदा(?दे)नुष्टुभ एवोत्पन्नमनुष्टुप्प्रतिष्ठितं प्रतितिष्ठति यश्चैवं वेद AvyaU. 5.

**अनुष्टुप्प्रभवा** (anuṣṭup-prabhavā) *adj.* (*f.*) arising from, i.e. composed in the *anuṣṭubh* metre तामेतां सावित्रीं ह एके शाखिनः ... अनुष्टुप्प्रभवाम् अनुष्टुप्छन्दस्काम् अन्वाहुः BṛĀraUBh. 731. 3 (*on* v. 14. 5)

**अनुष्टुप्प्रभृति** (anuṣṭupprabhṛti) *adv.* beginning with *anuṣṭubh* verse इन्द्रक्रतौ श्यैतङ्गोः ककुबुष्णिहावुद्धरति ... अनुष्टुप्प्रभृति व्रतात् LāṭyāŚS. iv. 7. 3; DrāhyŚS. viii. 3. 22 (comm. अनुष्टुप्प्रभृति अग्निष्टोमसामान्तम्)

**अनुष्टुप्प्रोक्तमार्ग** (anuṣṭupprokta-mārga) *m.* procedure prescribed in *anuṣṭubh* verse (नृसिंहैकाक्षरमन्त्रस्य) अनुष्टुप्प्रोक्तमार्गेण विनियोगाश्च कीर्तिताः ĪśānŚiPa. i. 35. 155.

**अनुष्टुप्मात्रा** (anuṣṭup-mātrā) *adj.* (*f.*) measured in, i.e. composed in *anuṣṭubh* metre अप्रतिभामेतस्मिन्नहन्यनुष्टुप्मात्रां कृत्वाचक्षीरन् DrāhyŚS. ix. 3.

19 (better **अनुष्टुम्मात्रा**)

**अनुष्टुप्शिरस्** (anuṣṭup-śiras) *adj.* having *anuṣṭubh* verse at the head, i.e. at the beginning देवाः ... त एतमनुष्टुप्शिरसं प्रगाथमपश्यन् PañcBr. ix. 1. 1; यदेषोऽनुष्टुप्शिराः प्रगाथो भवति ... वज्रेण रात्रेर्भ्रातृव्यं निर्हन्ति PañcBr. ix. 1. 2.

**अनुष्टुप्शीर्षन्** (anuṣṭup-śīrṣan) *adj.* having *anuṣṭubh* verse at the head, i.e. at the beginning ते देवा एतमनुष्टुप्शीर्षाणं वज्रं समभरन् JaimiBr. 1. 206; त एतेऽनुष्टुप्शीर्षाणस्त्रयस्तृचा भवन्ति AitĀ. I. i. 1. 11.

**अनुष्टुप्संयोजन** (anuṣṭup-saṁyojana) *adj.* having the use or employment of *anuṣṭubh* metre कथं दशमधर्माः ... अनुष्टुप्संयोजनास्ते NidāSū. 160. 12 (9. 6)

**अनुष्टुप्संपद्** (anuṣṭup-sampád) *f.* one amounting to or resulting into the *anuṣṭubh* metre त्रयो वाऽइमेऽवाञ्चः प्राणा इति ... ते रेचयन्त्येकविंश-संपदमथोऽनुष्टुप्संपदम् ŚatBr. VII. i. 2. 15 [completion of an *Anuṣṭubh*, pw.; MW.]

**अनुष्टुप्संपन्न** (anuṣṭúp-sampanna) *adj.* amounting to or resulting into *anuṣṭubh* त्रिवृत्संधिरित्येषोऽनुष्टुप्संपन्नः ŚatBr. XIII. v. 4. 9; यदेवैतद्बृहतीसहस्रमनुष्टुप्संपन्नं भवति ... तस्मात्तदैन्द्रात् प्राणाद्बृहत्यै वाचम् ... तन्वं संनिर्मिमीते AitĀ. II. iii. 6. 6; (सहस्रम्) अनुष्टुप्संपन्नमु हैके (आहुः) ŚāṅkhāĀ. 2. 17 (9. 13)

**अनुष्टुप्सहस्र** (anuṣṭup-sahasra) *n.* **A** thousands of (varieties of) *anuṣṭubh* metres तद्वैतदेके नानाछन्दसां सहस्रं प्रतिजानते ... त्रिष्टुप्सहस्रमेके ... अनुष्टुप्सहस्रमेके AitĀ. II. iii. 5. 3; **B** thousands of *anuṣṭubh* verses (लघुबीजगणिते) अत्रानुष्टुप्सहस्रं हि ससूत्रोद्देशके मितिः BījGa. 203. 14.

**अनुष्टुबनुरोध** (anuṣṭub-anurodha) *m.* [Abl.] in accordance with the *anuṣṭubh* metre यन्मे मातेति मन्त्रश्चानुष्टुबनुरोधात्किंचिदन्यथा कृत्वा पठितः ManvaVi. 1127. 3 (*on* 9. 20)

**अनुष्टुबर्थ** (anuṣṭub-artha) *m.* [Loc.] for the sake of *anuṣṭubh* metre (एकाक्षरा वै वाक्) (द्वात्रिंशदक्षराम्) अथाप्येनामनुष्टुबर्थे (निधीयमानां) पश्यामः NidāSū. 48. 2 (3. 4)

**अनुष्टुबर्ध** (anuṣṭub-ardha) *m.* half of the *anuṣṭubh* verse 'एवं क्रीडति लोकोऽयं माधवेन सुरक्षितः' ... इत्यनुष्टुबर्धं पठित्वा पूर्वोक्तपद्यत्रयस्य प्रकृतनृपवर्णनपरता कल्पनीया AlaṅkāMañ. 232. 6.

**अनुष्टुबादि** (anuṣṭub-ādi) *adj.* **i** beginning with the *anuṣṭubh* metre गाथा। ... पञ्चस्वनुष्टुबादिजात्यन्तेषु सा गाथा भवति Jānāśra. 5. 65 (? 66) (1); **ii** *anuṣṭubh* and other metres अनुष्टुभा यजति बृहत्या गायति ... इत्येवमादि श्रवणादर्थान्वयायातमनुष्टुबादिज्ञानम् MṛtaSaṁ. 2. 9 (*on* 1. 0)

**अनुष्टुबादिक** (anuṣṭubādi-ka) *adj.* which has *anuṣṭubh* verse in the beginning गायत्र्याद्यं शान्तिकादौ पौष्टिकेऽनुष्टुबादिकम् । ... यजेत् ĪśānŚiPa. i. 29. 77.

**अनुष्टुबादिच्छन्दस्** (anuṣṭubādi-cchandas) *n.* *anuṣṭubh* and other metres वसिष्ठशापमोचनमन्त्रस्य ... अनुष्टुबादिच्छन्दांसि मुखे BālamBha. i. 106. 13 (*on* 1. 25)

**अनुष्टुबाद्य** (anuṣṭub-ādya) *adj.* which has *anuṣṭubh* verse in the beginning अनुष्टुबाद्यं प्रजपेदायुरारोग्यसिद्धये ŚāraTi. 23. 51.

**अनुष्टुबायतन** (anuṣṭub-āyatana) *adj.* dependent on *anuṣṭubh* metre (*lit.* having *anuṣṭubh* metre as the abode) ता अभिसंपद्यन्ते बृहतीं च विराजं च छन्दो यैतस्याहुः संपत्तामथो अनुष्टुभमनुष्टुबायतनानि ह्यान्यानि AitĀ. I. i. 2. 18.

**अनुष्टुबाश्रयस्था** (anuṣṭubāśraya - sthā) *adj.* (*f.*) occurring in one based on, i.e. composed in the *anuṣṭubh* metre जातु यस्य गौ च पादे संस्थितौ समस्तरूपौ। तामनुष्टुभा(?बा)श्रयस्थां वा वदन्ति सिंहलेखाम् NāṭyaŚā. 15.18.

**अनुष्टुबुद्भव** (anuṣṭub-udbhava) *adj.* arising from, i.e. based on *anuṣṭubh* metre यदा तु जात्परौ रलौ गकार एव च स्थितः। अनुष्टुबुद्भवं तदा वदन्ति मत्तचेष्टितम् NāṭyaŚā. 15. 21.

**अनुष्टुबुष्णिक्त्रिष्टुब्गर्भा** (anuṣṭubuṣṇiktriṣṭub-garbhā) *adj.* (*f.*) containing, i.e. composed in *anuṣṭubh, uṣṇik* and *triṣṭubh* metres 'पर्यू षु' इत्यनुष्टुबुष्णिक्त्रिष्टुब्गर्भा पञ्चपदा जगती BṛSarvaAnu. 3. 3 (5. 6)

**अनुष्टुब्गर्भा** (anuṣṭub-garbhā) *adj.* (*f.*) containing, i.e. composed in *anuṣṭubh* metre आद्यः पञ्चाक्षरः पादः उत्तरे अष्टाक्षराः त्रयः। अनुष्टुब्गर्भेव सोष्णिह् ṚPrāti. 16. 26; 'समानं मासाम्' इत्यनुष्टुब्गर्भा चतुष्पदा त्रिष्टुप् BṛSarvaAnu. 1. 12 (1. 35); आद्यः पञ्चकस्त्रयोऽष्टका अनुष्टुब्गर्भाः SarvaAnu. 5. 7 (*but* pw.; MW. *f.* a metre of the class Uṣṇiḥ)

**अनुष्टुब्गायत्रीकारम्** (anuṣṭubgāyatrī-kāram) *absolutive* so as to make (it) into *anuṣṭubh* and *gāyatrī* verses उत्तरमनुष्टुब्गायत्रीकारम् ĀśvaŚS. I. vi. 2. 8 (comm. अस्य तृचस्य सप्तपदत्वादेकैकामृचमेकैकामनुष्टुभमेकैकां गायत्रीं च संपादयति)

**अनुष्टुब्ग्रहण** (anuṣṭub-grahaṇa) *n.* mention, i.e. employment of the word *anuṣṭubh* ग्लिति समानी। ... पादस्यानुष्टुब्वक्त्रमित्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितन्यायेनानुष्टुब्ग्रहणमनुवर्तते MṛtaSaṁ. 98. 6 (*on* 5. 6)

**अनुष्टुब्द्वय** (anuṣṭub-dvaya) *adj.* having a pair of *anuṣṭubh* verses श्रीमहाविष्णवे तुभ्यम् ... हृषीकेश नमो नमः। इत्यनुष्टुब्द्वयं मन्त्रं व्याख्यातम् NārāyPūTāU. 75. 19 (3)

**अनुष्टुब्धी** (anuṣṭub-dhī) *f.* **1** intention or idea of praise रयौ ल्गावनुष्टुप्। रयलगाः। यथा - कुर्वते विवेकारतिं ये विरागहेतुष्वपि। ते पठन्ति चित्रं मुहुर्बालिशा अनुष्टुब्धिया ChandaśCū. 2. 73(3); **2** understanding (of the idea) of *anuṣṭubh* verse, understanding of what is (composed in) *anuṣṭubh* metre, ChadaśCū. 2. 73 (3)

**अनुष्टुब्वक्त्र** (anuṣṭub-vaktra) *n.* beginning, i.e. the first syllable of *anuṣṭubh* metre पादस्यानुष्टुब्वक्त्रम् ChandaḥSū. 5. 9.

**अनुष्टुब्वर्ण** (anuṣṭub-varṇa) *m.* syllables equal to those in *anuṣṭubh* metre, i.e. 32 syllables इत्थं शिष्टानुष्टुब्वर्णारब्धेषु नामसु तु संख्याः ... द्वात्रिंश-त्संख्यान्यक्षराणि तैरारब्धेषु नामसु संख्यां वच्मः LalitāSaBh. 19. 14 (*on* 52)

**अनुष्टुब्विपुला** (anuṣṭub-vipulā) *f.* name of a metre (of eight syllables with fourth, fifth and sixth syllables short in each half) चतुर्थादक्षराद्यत्र त्रिलघु स्यादयुक्ततः। अनुष्टुप्चपला (v.l. अनुष्टुब्विपुला) सा तु विज्ञेया नामतो यथा NāṭyaŚā. 15. 168.

**अनुष्टुब्वृत्त** (anuṣṭub-vṛtta) *n.* metre called *anuṣṭubh* 'कुण्डलीकृतकोदण्ड' इति अनुष्टुब्वृत्तस्य पादः SāhiDa. 376. 9.

**अनुष्टुभ्** (anu-ṣṭubh-) I. P. to praise after, to follow in praising गायत्रीमेव त्रिपदां सतीं चतुर्थेन पादेनानुष्टोभति Nir. 7. 12 (138. 10)

**अनुष्टुभ्** (anu-ṣṭúbh) *adj.* **1** praising after, following in praise अपां दिव्यानां सख्ये चरन्तम्। अनुष्टुभमनु चर्चूर्यमाणमिन्द्रं नि चिक्युः कवयो मनीषा ṚV. x. 124. 9 (Sāy. स्तोतव्यम्); AitĀ. II. iii. 5. 3; **2** composed in *anuṣṭubh* metre य उ तस्यामनुष्टुभ्यृचि कामोऽत्रैव तमाप्नोति ŚatBr. IX. v. 2. 3; तां हैके। सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुः ŚatBr. XIV. viii. 15. 8; BṛĀraU.v. 14. 5 (Śaṅ. अनुष्टुभमनुष्टुप्प्रभवाम् अनुष्टुप्छन्दस्काम्); GāyaU. 409. 17; एष वीरो नारसिंहेन वानुष्टुभा मन्त्रराजेन तुरीयं विद्यात् NṛsiṁhoTāU. 2. 4; अनुष्टुभा श्लोकयुगलेन स्तुतिमकरोत् UdaySuKa. 14. 24; कूष्माण्डद्दष्टाभिरनुष्टुब्भिर्मन्त्रलिङ्गदेवताभिर्ऋग्भिश्चत्वारिंशद् घृताहुतीर्हुत्वा शुचिर्भवेत् Mitā. 507. 27 (*on* 3. 303)

**अनुष्टुभ्** (anu-ṣṭúbh) *f.* [DhātuPra. 1. 395 (34. 22); enumerated in *utsādigaṇa*, GaṇPā. 26. 16; KāśiVṛ. *on* iv. 1. 86; GaṇRa. 4. 254 (300); Prasā. i. 738. 11; enumerated in *prajādigaṇa*, GaṇRa. 3. 174 (209)] **1A** praising after or invocation **B** sacrifice **2Ai** name of a metre (consisting of four *pādas* of eight syllables each) (*lit.* what follows with its praise) **ii** name of a metre belonging to Brāhmī variety **B** verse in *anuṣṭubh* metre, *anuṣṭubh*- verse **C** *anuṣṭubh* metre deified or personified **D** *anuṣṭubh* metre identified with speech (*vāc*) **3** name of a brick **4** the word *anuṣṭubh* **5** number eight **1A** praising after or invocation अनुष्टुभमनु चर्चूर्यमाणमिन्द्रं नि चिक्युः कवयो मनीषा ṚV. x. 124. 9 (Sāy. स्तुतिर्वा लक्ष्यते ); AitĀ. II. iii. 5. 3; **1B** sacrifice, ṚV. x. 124. 9 (Sāy. अनुष्टुप्शब्देन ... यागः ... लक्ष्यते); **2Ai** name of a metre (consisting of four *pādas* of eight syllables each) (*lit.* what follows with its praise) सं बभूव ... अनुष्टुभा सोम उक्थैर्महस्वान् ṚV. x. 130. 4; DevaBr. 2. 7; अनुष्टुप्ककुधर्मकविंशः AV. viii. 9. 20; xix. 21. 1; BṛParāSm. 2. 64; अनुष्टुप्त्वा छन्दसामवतु TaiS. I. viii. 13. 1; VājaS. 10. 13; अनुष्टुप्छारदी TaiS. IV. iii. 2. 2; MaiS. ii. 7. 19 (ii. 104. 10); KāṭhS. 16. 19 (i. 242. 13); KapiKaS. 25. 9 (103. 4); VājaS. 13. 57; VājaS (K.) 14. 7; अनुष्टुप् छन्दः TaiS. IV. iii. 7. 1; IV. iii. 12. 2; VājaS. 15. 5; 21. 14; 28. 26; VājaS. (K.) 30.3; VaikhāŚS. 18. 20; VṛHāriSm. 10. 53; SaṁgīMa. i. 1. 39; KālāgniU. 236. 25; KālīU. 403. 11; DattāU. 1; MṛtyulāU. 307. 3; RāmRaU. 2. 82; LāṅgU. 213. 8; VaDuU. 426.7; SaraRaU. 1. 4; ŚūryTāU. 55. 15 (1); SaubhāLaU. 653. 11; HaṁsṢoU. 474. 10; कं जगती चानुष्टुप् च TaiS. VII. i. 4. 3; अवरुन्धेऽनुष्टुब्भिरुत्तरतोऽनुष्टुब्भै सर्वाणि छन्दांसि MaiS. iii. 3. 2 (iii. 33. 11); एतैस्तुतेऽनुष्टुभो वै यदयातयामरूपं तानि पराणि KāṭhS. 33. 6 (iii. 32. 7);

अनुष्टुप्तेऽभिगरः VājaS. 8. 47; स गायत्र्या त्रिष्टुभानुष्टुभा च देवेभ्यो हव्यं वहतु VājaS. 13. 34; VājaS. (K.) 14. 3; तुर्यवाड्वयोऽनुष्टुप् छन्दः VājaS. 14. 10; 23. 33; अनुष्टुभा छन्दसा VājaS. 28. 37; TaiBr. II. vi. 20. 2; द्वयोर्वा अनुष्टुभोश्चतुःषष्टिरक्षराणि AitBr. 1. 5 (26); त्रयस्त्रिंशदक्षरा तेनानुष्टुभ् AitBr. 1. 6 (29); परोक्षमनुष्टुभमुपयन्ति अनुष्टुभि वाचं विसृजते AitBr. 5. 2 (118); PañcBr. iv. 8. 9; अनुष्टुभ्यच्छावाकसाम PañcBr. viii. 10. 1; यस्याष्टौ (छन्दसः) ता अनुष्टुभम् (अभिसंपद्यते) KauṣīBr. 9. 2 (41. 24); द्वे अनुष्टुभि सामनी ṢaḍviBr. i. 3. 12; द्वात्रिंशदक्षरा वा अनुष्टुप् JaimiBr. 1. 32; AvyaU. 5; Jānāśra. 4. 17; MayūMāli. 568. 26 (*on* viii. 3. 6); तदेवानुष्टुबान्तादन्वायत्ता JaimiBr. 1. 120; 1. 266; 1. 198; 2. 22; 2.96; यशोऽनुष्टुबेव GopBr. i. 5. 15 (131. 11); तं (रसं) प्रजापतिरुदानान्नाराशंस्या गायत्र्या ... अनुष्टुभा GopBr. ii. 6. 11 (261. 3); ता अभिसंपद्यन्ते ... छन्दः ... अनुष्टुभम् AitĀ. I. i. 2. 18; I. i. 3. 4; I. iii. 5. 10; तस्मिन् वै द्वे छन्दसी भवतो गायत्र्याश्चानुष्टुभश्च ŚāṅkhāĀ. 1. 2 (1. 16); विष्णोरनुष्टुप् TaiĀ. iii. 9. 1 (297. 9); विश्वेदेवाः अनुष्टुप् MaiU. 7.4; अनुष्टुभां स्थाने। अग्निं नरो दीधितिभिररण्योरिति तृचमाग्नेये क्रतौ ĀśvaŚS. II. ii. 12. 2; आर्भवे चेदेकोऽनुष्टुभि LāṭyāŚS. vi. 3. 25; vii. 9. 11; DrāhyŚS. xx. 4. 13; द्वादशाक्षराण्यभिष्टोभेदनुष्टुभि LāṭyāŚS. viii. 11.8; वृत्तिस्त्वनुष्टुभां रात्र्युपाये न विद्यते LāṭyāŚS. viii. 1. 13; श्यावाश्वविकणगौरीवितान्धीगवौदल-भासान्यनुष्टुभि DrāhyŚS. viii. 3. 10; xxvii. 5. 13; शरदनुष्टुबेकविंशस्तोमो वैराजं सामेति पृथिव्यायतनानि Nir. 7. 11 (138. 1); गायत्री ... अनुष्टुप् ... प्रजापतेः। जगती सप्त छन्दांसि। अष्टाक्षरप्रभृतीनि चतुर्भूयः परं परम् ṚPrāti. 16. 1; अनुष्टुप् प्राणानाम् BhārŚi. 33; अष्टौ चानुष्टुबिष्यते NāṭyaŚā. 14. 47; 15. 161; छन्दः ... अनुष्टुप् तिसृषु स्मृतम् BṛParāSm. 11. 185; अनुष्टुब् गायत्रैः ChandasSū. 3. 23; सः ... अनुष्टुभम् उत्तरादसृजन्मुखात् ViṣṇuP. i. 5. 56; ii.8.5; MārkP. 48. 34; VāyuP. i. 9. 47; BrahmāṇḍP. i. 8. 53; KūrmaP. 66. 9 (1. 7); LiṅgaP. i. 70. 246; PadmP. v. 3. 106; ŚivaP. vii. 12. 62 (515B. 2); सप्ताश्वरूपाच्छन्दांसि वहन्ते वामतो धुराम्। ... अनुष्टुप् जगती तथा (सूर्यरथस्य) VāyuP. i. 51. 64; MatsyaP. 125. 47; BrahmāṇḍP. i. 22. 72; KūrmaP. 371. 11 (1. 41); BhaviP. 95B. 25 (i. 52. 18); नाम्नामष्टोत्तरशतस्य ... छन्दोऽनुष्टुप् BrahmāṇḍP. ii. 36. 21; छन्दसां नामानि ... उष्णिक्। अनुष्टुप् Jānāśra. 1.2; 2.19; 6.24; रव्योः स्वेनानुष्टुप् JayaChand. 3.12; 5.3; अनुष्टुब्बृहतीपङ्क्तयः ... छन्दांसि ŚāraTi. 21. 5; आसीत् स्नुतोऽनुष्टुभ् ... प्रजापतेः ... उत्पन्ना BhāgP. iii. 12. 45; उच्यते ... अष्टाक्षरमनुष्टुभम् ViṣṇuDhaP. iii. 3. 1; ChandoMa. 2. 30; Upask. 136. 3 (*on* ii. 2. 37); 'देहि मे' ति च मन्त्रस्य ...। अनुष्टुप् च भवेच्छन्दः BhaviP. 344A. 33 (ii(1). 20. 15); विष्णोर्नामशतस्यापि ... छन्दोऽनुष्टुप् PadmP. ii. 87. 8; त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप् चाहम् ŚivaU. 1; SaurP. 45. 9; गायत्रीत्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्तिबृहत्युष्णिगदितिरिति त्रिरावृतेन छन्दांसि प्रतिपाद्यन्ते GāyaRaU. 407. 16; AgniP. 215. 38; DevīBhāP. xii. 1. 16; ŚivaP. vii. 13. 48 (559. 5); VṛttaRa. 1. 18; ĪśānŚiPa. i. 1. 85; i. 29. 73; SaṁgīRa. i. 96. 13 (1(3). 58); PrasthāBhe. 9. 4; YatīndraDī. 28. 7; BālamBha. i. 129. 11 (*on* 1. 24); वक्त्रम् ... अब्धेर्योऽनुष्टुभि ख्यातम् VṛttaRa. 2. 21; अनुष्टुभश्च विराडार्या ... छन्दांसि ... षट् ĪśānŚiPa. i. 37. 10; सप्तच्छन्दस्तुरङ्गप्रभाः।... पूज्याः स्युर्गायत्र्युष्णिगनुष्टुभः ĪśānŚiPa. ii. 51. 54; PañcaRā. (Nā.) iii. 14. 14; v. 1. 17; आद्यानां सप्तानां गायत्रीछन्दः उत्तरयोरनुष्टुप् Aparā. 46. 14 (*on* 1. 23); एकैकाक्षरसंवृद्ध्या पादाः स्युश्छन्दसां विदुः। ... गायत्र्युष्णिगनुष्टुभा(भः) Mānaso. iv.2.218; अनुष्टुभि त्रौ गौ विभा Chandonu. 2. 72; 2. 73; मन्त्रं तु त्र्यम्बकं चास्य छन्दोऽनुष्टुप् VasiS. 18. 42; अनुष्टुभि प्रायः पथ्यावक्त्रेणाभ्यासः क्रियते KāvyKaVṛ. 2. 31 (1. 1); मन्त्रोऽयम् ... अस्य छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् MahNirvāT. 3. 39; 10. 159; श्रीसूक्तं प्रथमं चोक्तं द्वितीयं पौरुषं मतम् ... तयोस्तु ... छन्दोऽनुष्टुप्समाख्यातम् BṛBrahmaS. i. 8. 49; पुरुषसूक्तस्य ... पञ्चदशानामनुष्टुप् छन्दः VīraMi (Pūjā.) 131. 3; यमाय सोमं (इति मन्त्रस्य) यमो(ऋषिः) यमोऽनुष्टुप् (देवता) (छन्दः) BālamBha. i. 22 14 (*on* 1. 11-12); **2Aii** name of a metre belonging to Brāhmī variety एवं तिस्रो अनुष्टुभः संगताः सत्योऽष्टाचत्वारिंशदक्षरा एका ब्राह्म्यनुष्टुप् भवति MṛtaSaṁ. 15. 14 (*on* 2. 15); **2B** verse in *anuṣṭubh* metre, *anuṣṭubh* - verse अग्नीषोमावदधुर्या तुरीयासीद्यज्ञस्य पक्षावृषयः कल्पयन्तः। ... अनुष्टुभम् ... यजमानाय स्वराभरन्तीम् AV. viii. 9. 14; AV. (P.) xvi. 21. 4; xv. 1. 8; अनुष्टुभा संभृतं वीर्यꣳसहः TaiS. IV. iv. 12. 3; अनुष्टुभा परिलिखति TaiS. V. i. 3. 5; V. viii. 1. 1; VI. i. 2. 5; अथ यस्य त्रिष्टुभौ वानुष्टुभौ वा जगती वा सꣳयाज्ये स्यातामति गायत्रं क्रामेत् MaiS. i. 6. 8 (i. 99. 2); अथानुष्टुब्भिः ... अग्निमुपदधाति KāṭhS. 21. 4 (ii. 42. 2); KapiKaS. 31. 19 (167. 11); अनुष्टुभौ स्वर्गकामः कुर्वीत AitBr. 1. 5 (26); प्र वो देवायाग्नय इत्यनुष्टुभः AitBr. 10. 3 (264); 10. 5 (270); एकां गायत्रीमेकाहमुपेयुः ... एकामनुष्टुभम् PañcBr. iv. 4. 7; v. 7. 1; xviii. 8. 16; 'त्वां चित्रश्रवस्तम' 'यद् वाहिष्ठं तदग्नय' इत्यनुष्टुभौ संयाज्ये KauṣīBr. 7. 9 (33. 30; ĀpaŚS. xix. 18. 6; यदनुष्टुभोऽग्नीषोमीयस्य पशोः पुरोनुवाक्या भवन्ति KauṣīBr. 10. 5 (47. 21); 24. 8 (110. 16); 30. 3 (143. 15); अनुष्टुभमेवैतेनाभिव्याहरति TaiBr. I. vii. 10. 4; एष इहेव मनसा गच्छति यो गायत्रे प्रातःसवने ... अनुष्टुभं गायति ṢaḍvīBr. ii. 1. 31; ii. 2. 12; (याज्यानुवाक्ये)अनुष्टुभावेव भवतः ŚatBr. I. vii. 3. 18; III. iii. 1. 23; VII. i. 2. 19; VIII. ii. 4. 14; अनुष्टुभा उ हैके कुर्वन्ति...पिस्यति ह प्रजया पशुभिर्यस्यैवं विदुषोऽनुष्टुभौ कुर्वन्ति ŚatBr. (K.) II. vii. 1. 15; अनुष्टुभं गायति। वाग् वा अनुष्टुप् JaimiBr. 1. 102; 1. 270; 1. 319; प्र सुन्वानायान्धस इति प्रवतीरनुष्टुभो भवन्ति राथन्तरेऽहन् JaimiBr. 3. 16; त्रिष्टुभं चानुष्टुभं च विहरति AitĀ. I. iii. 5. 10; I. iii. 8. 2; I. v. 1. 14; II. i. 6. 4; तस्य वा एतस्य बृहतीसहस्रस्य संपन्नस्यैकादशानुष्टुभां शतानि भवन्ति पञ्चविंशतिश्चानुष्टुभः AitĀ. II. iii. 6. 2; क्रतुच्छन्द ऋतं बृहत् सुम्न आधेहि नो वसवित्यनुष्टुप् ĀśvaŚS. I. vi. 2. 9; II. iii. 3. 18; अनुष्टुभा व्याहेति विज्ञायते ĀpaŚS. xxi. 9. 7; अनुष्टुबुत्तरा तान्निनर्दन्निव गायतीति ब्राह्मणं भवति LāṭyāŚS. vii. 12. 13; vii. 13. 7; viii. 1.15; x. 6. 12; DrāhyŚS. xxi. 4. 8; xxii. 1. 15; xxix. 1. 15; अपि वा गायत्रीबृहत्यनुष्टुप्सु वचनात् MīmāSū. v. 3. 14; ŚābaBh. 1324. 23 (*on* v. 3. 14); TantrVā. 564. 1 (*on* ii. 2. 27); स्वराणाम् ...। पञ्चसहस्राणि शतान्यष्टावनुष्टुभाम् AhirbuS. 16. 71; सर्वतोभद्ररूपा तु काल्यनुष्टुभमीश्वरि। श्रुणु वक्ष्यामि परतो यमानुष्टुभमीश्वरि TantrRā. 14. 68; शक्तिः सोममयी ...। चरति ...। अनुष्टुब्भिः स्तूयमाना LakṣmīT. 29. 37; गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्भिर्बृहत्या च यथाक्रमम्। ... चिनुयात् SamarāSū. 35. 38; उशन्तस्त्वेत्यनुष्टुभा दमनदृष्ट्या पितृदैवत्यया पित्रादीनावाह्य Aparā. 482. 4 (*on* 1. 232); 1296. 13 (*on* 3. 311); ParaśuKS. 3. 28 (110. 22); चतुर्दशानुष्टुभस्तु पुरुषसूक्तस्य चोदिताः VasiS. 43. 22; अनुष्टुभमतिछन्दस्ववदध्यात् KarmaNi. 9A. 11; ग्रन्थः सर्वाग्रमानेन प्रत्येकं वर्णसंख्यया। चतुःसप्तत्युपेतानि षट्सहस्राण्यनुष्टुभाम् PārśvC. App. 30; तत्राह स निरानन्दं पदद्वयमनुष्टुभः PrabhāC. 60. 29; 80. 23; नायिकावर्णनपरेण 'युग्मविपुला-पदेनास्यानुष्टुभो' युग्मविपुला नामत्वरूपसूच्यार्थसूचनम् Kuval. 139 (1); **2C** *anuṣṭubh* metre deified or personified अनुष्टुभं एवैतेनं करोति TaiS. VI. ii. 1. 3; त्रिवत्सां अनुष्टुंभे MaiS. iii. 13. 17 (iii. 172. 1); VājaS. 24. 12; अनुष्टुभे छन्दसेऽभिभुवे स्वाहा KāṭhS. 34. 4 (iii. 38. 9); KapiKaS. 48. 12 (303. 8); VājaS. (K.) 2. 3; BaudhŚS. i. 95. 19; BhārŚS. iii. 14. 2; ĀpaŚS. iii. 18. 4; MānŚS. 139. 13; KātyŚS. ii. 1. 19; HirŚS. ii. 8. 1 (256. 22); सैनमब्रवीदनुष्टुप् AitBr. 12. 2 (320); या पृथिवी सा कुहूः सा एवानुष्टुप् AitBr. 15. 4 (424); यच्चतुर्ध्रुवायां गृह्णात्यनुष्टुभे तद् ... गृह्णाति ŚatBr. I. iii. 2. 16; ŚatBr. (K.) II. iii. 1. 14; अनुष्टुभे वा एतस्यै सत्यै दिशश्शुल्कमाहरन्नेत्येवं ह तत् JaimiBr. 2. 30; उत्तराणि चत्वारि संभारयजूꣳषि हुत्वा संवेशायोपवेशायानुष्टुभोऽभिभूत्यै स्वाहेति पुरस्तादनूबन्ध्याया वपाया जुहुयात् HirŚS. xv. 5. 17 (316. 1); तथोत्तराण्यनुष्टुभ इत्यवभृथस्य संनमति VaikhāŚS. 21. 5; अनुष्टुभे ... जुहुयात् VārāGS. 13. 1; रसैः पुष्णाति यद्विश्वं ज्योतिर्नयननन्दनम्। तत्त्रयम्बक (तत्त्रैयम्बक)मित्येषानुष्टुबिन्दुमयी तनुः AhirbuS. 23. 48; शक्तिः सोममयी ... सैषानुष्टुबुदीरिता LakṣmīT. 29. 37; अनुष्टुभा सर्वमिदं सृष्टमनुष्टुभा सर्वमुपसंहृतम् NṛsiṁPūTāU. 2. 3; य एतानि नारसिंहानि चक्राण्येतेष्वङ्गेषु बिभृयात् तस्यानुष्टुप् सिध्यति NṛsimṢaCaU. 85. 8; **2D** *anuṣṭubh* metre indentified with speech (*vāc*) वागनुष्टुब्यदनुष्टुप्सु यज्ञायज्ञियं भवति वा३च्येवास्य रसं दधाति MaiS. iv. 4. 9 (iv. 60. 3); वाग्वा अनुष्टुप् AitBr. 5. 2 (118); KauṣīBr. 5. 6 (21. 1); ṢaḍviBr. i. 3. 10; पराञ्च उ वै पितरस्तानेवैतद् वाचानुष्टुभा गमयति KauṣīBr. 5. 6 (21. 2); ब्रह्म वै गायत्री वागनुष्टुब्ब्रह्मणैव तद्वाचं संदधाति AitĀ. I. i. 1. 12; I. v. 1. 13; आयुर्वा उष्णिग्वागनुष्टुप् AitĀ. I. iii. 8. 3; ŚāṅkhāĀ. 2. 15 (8. 20); अनुष्टुप् च वाक् BṛĀraUBh. 64. 8 (*on* i. 3. 20); **3** name of a brick अनुष्टुभम् उपदधाति TaiS. V. iii. 8. 2; V. vii. 9. 4; ĀpaŚS. xvii. 4. 10; xvii. 10. 4; अनुष्टुप् छन्दः VājaS. 14.18 (Mahīdhara इष्टके त्वं पङ्क्त्युष्णिग्बृहत्यनुष्टुप्विराड्गायत्रीत्रिष्टुब्जगतीच्छन्दोरूपासि); गायत्रीं पुरस्तादुपदधाति ... अनुष्टुभमुत्तरतः BaudhŚS. ii. 33. 14; ii. 43. 11; अपरास्ताभ्योऽनुष्टुभः KātyŚS. xvii. 12. 9; **4** the word *anuṣṭubh* अनुष्टुबनुस्तोभनात् DevaBr. 3. 7; छन्दसः प्रत्ययविधाने नपुंसकात्स्वार्थ उपसंख्यानं कर्तव्यम्। ... अनुष्टुबेवानुष्टुभम् MahāBh. ii. 283. 7 (*on* iv. 2. 55); अनुष्ट्या च्यावयतात् अनुष्टुभा इति प्राप्ते KāśiVṛ. *on* vii. 1. 39; PrakriKau. ii. 704. 10; ककुप्त्रिष्टुबनुष्टुभः SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 1. 298; **5** number eight अङ्गुलैः संख्यया दीर्घाः जगतीपङ्क्त्यनुष्टुभाम्। क्रमात् तदर्धविस्तारा विस्तारार्धसमुच्छ्रयाः ĪśānŚiPa. ii. 27.67; कार्याः स्युः प्रथमेष्टकाः। अङ्गुलैर्जगतीपङ्क्त्यनुष्टुब्भिश्च कृतायताः ŚilpaRa. i. 12. 19 [TrikāŚe. ii. 3. 283 gives *anuṣṭubh* as the synonym of *chandas* and *vāṇī*; also kośas give *anuṣṭubh* in the sense of the following : *chandas*,

DharK. 1700; MediK. 114. 24; *vāc*, DharK. 1700; *vāṇī*, ViśvaLoK. 241. 25; *sarasvatī*, MediK 114. 24; DharK. 2056 gives the word *vaktra* in the sense of *anuṣṭubh*]

**अनुष्टुभ्मुख** (anuṣṭubh-mukha) *adj.* having the *anuṣṭubh* verse at the beginning अनुष्टुब्गायत्र्यौ चानुष्टुभोऽनुष्टुम्मुखास्तृचाः SarvaAnu. (Paribhāṣā.) 11.6; आ त्वैकोना प्रियमेध आदावनुष्टुम्मुखास्तृचाश्चत्वारोऽन्त्याः षळृक्षाश्वमेधयोर्दानस्तुतिः SarvaAnu. 8. 68; विशो विशो वः पंचोनाग्नेयं त्वनुष्टुम्मुखास्तृचाश्चत्वारोऽन्त्यास्तिस्रोऽनुष्टुभ आर्क्षस्य श्रुतर्वणो दानस्तुतिः SarvaAnu. 8.74.

**अनुष्टुम्मात्रा** (anuṣṭum-mātrā) *adj.* (*f.*) (speech) limited to *anuṣṭubh* अप्रतिभामेतस्मिन्नहन्यनुष्टुम्मात्रां कृत्वाचक्षीरन् LāṭyāŚS. iii. 7.6.

**अनुष्टोभन** (anu-ṣṭobhana) *n.* act of praising after अनुष्टुभमनुष्टोभनात् Nir. 7.12 (138.9)

**अनुष्ट्र** (an-uṣṭra) *adj.* [CāndraVṛ. *on* v. 2. 93; BhāṣāVṛ. *on* vi. 3. 74] (also used as noun) (one) who is other than a camel, that from which camel is excluded श्वाविच्छल्यशशकच्छपगोधाः पञ्चनखानां भक्ष्याः। अनुष्ट्राः पशूनामन्यतोदन्ताश्च VāsiDS. 14. 40; श्वाविधं शल्यकं गोधां खड्गकूर्मशशांस्तथा। भक्ष्यान् पञ्चनखेष्वाहुरनुष्ट्रांश्चैकतोदतः ManuSm. 5. 18; अनुष्ट्रान् ... उष्ट्रव्यतिरिक्तान् SmṛtiCan. v. 250. 2; *m.* **A** non-camel, cf. **अनुष्ट्रत्व**; **B** no camel, i.e. a bad camel, MW.

**अनुष्ट्रखरयानस्थ** (an-uṣṭrakharayānastha) *adj.* not riding a vehicle drawn by either a camel or an ass अनुष्ट्रखरयानस्थम् ... दूतं प्रशस्तम् ... निर्दिशेत् CaraS. v. 12. 68 (1941 Ed.)

**अनुष्ट्रत्व** (anuṣṭra-tva) *n.* the state of being a non-camel यदत्यन्तविलक्षणानां सादृश्यापादकं तदन्यव्यावृत्तिरूपं दृष्टम्, यथा गवाश्वकुञ्जराणामनुष्ट्रत्वम् NyāyRa. 566. 17 (*on* 5(13). 1)

**अनुष्ठा** (anu-ṣṭhā-) (=anu-sthā-) I. P. (rarely Ā.) [P. viii. 3. 65; viii. 4. 41] **1Ai** to stand by, i.e. to help or to assist **ii** to stand near **iii** to stay at, i.e. to dwell at **iv** to stay for **B** to place or to put oneself in, to be in a position **C** to be based on, to depend upon **2Ai** to go along with, i.e. to gratify **ii** to accompany (the guest etc.) **B** to mount, to ascend on **C** to go to, i.e. to reach to **Di** to go after, to follow **ii** to follow, i.e. to pursue **iii** to follow or to go over mentally, i.e. to meditate or worship **Ei** to attend upon, to wait upon (pass.) to be attended upon **ii** to attend to, i.e. to report to **F** to continue or to remain along **G** to go over, i.e. to recite **3A** to obey (pass.) to be obeyed **B** to long for, to desire **Ci** to accept, to heed **ii** to admit **D** (*caus.*) to cause to follow, i.e. to teach or prescribe **4A** to remain awake **B** to develop, i.e. to cultivate **5A** to observe (rule, vow etc.) (pass.) to be observed **Bi** to do, to carry out, to execute, to undertake (pass.) to be done, to be carried out **ii** to commit (forbidden or evil act) **iii** to act or to behave in accordance with **iv** to practise (sex etc.) with (pass.) (sex etc.) to be practised with **v** to have, to indulge in (pass.) to be had, i.e. to be indulged in **Ci** to perform (sacrifices, rites, religious activities etc.) (pass.) (sacrifices etc) to be performed **ii** to perform (musical concert) **iii** to produce or present (dramatic performance) **D** to imitate, to act alike **6** to govern or to rule accordingly **7** to accomplish, to achieve (pass.) to be accomplished or achieved **8** to bestow upon **9A** to use, to employ **B** to denote, to refer to **1Ai** to stand by, i.e. to help or to assist तं वृत्रहत्ये अनु तस्थुरूतयः शुष्मा इन्द्रमवाता अहुतप्सवः ṚV. i. 52. 4; अनु नु स्थात्यवृकाभिरूतिभी रथं महे सनये वाजसातये ṚV. ii. 31. 3; तिष्ठाति वज्री मघवा विरप्शीमं यज्ञमनु नो वाजसातौ ṚV. iv. 20. 2; अग्नी रक्षिता स इमां सेनां रक्षतु। अनुष्ठातर् अनु तिष्ठ सर्वे वीरा भवन्तु मे AV. (P.) x. 15.1-10; x. 16.1-10; यद्विष्णुरन्वतिष्ठत विष्णवेऽतिप्रायच्छत् तस्मादैन्द्रावैष्णवꣳ हविर्भवति TaiS. II. iv. 12. 7; VI. v. 1. 3; MaiS. i. 10. 5 (i. 146. 1); इन्द्रो वृत्रमहन् ... पूषा वीर्यैरन्वतिष्ठत KāṭhS. 35. 20 (iii. 68. 2); KapiKaS. 48. 18 (309. 7); इन्द्रोऽब्रवीत्कश्चाहं चेदमाहरिष्याव इत्यहं चेत्यब्रवीद्वरुणस्तं वरुणोऽन्वतिष्ठत KāṭhS. 37. 11 (iii. 92. 9); PañcBr. viii. 8. 6; ऐन्द्रो मा निगां कतमच्चनाहं विश्वे देवा अनुतिष्ठन्तु मेह KāṭhS. 40. 10 (iii. 144. 4); 12. 3 (i. 164. 22); अथ यदैन्द्रावैष्णवं हविर्भवति। इन्द्रो हि वज्रमुदयछद्विष्णुरन्वतिष्ठत ŚatBr. V. v. 5. 7; ŚatBr. (K.) VII. v. 3. 6; JaimiBr. 2. 242; रघुराजपुत्रः। तं चोत्तिष्ठमानं पौरजानपदप्रकृतयोऽप्यनुतिष्ठेरन् AnargharaRā. 4. 14 (5) (comm. अनुवर्तेरन् सहायका भवेयुरित्यर्थः); **1Aii** to stand near होता ... एताऽनु चैवैतदनुतिष्ठते ŚatBr. III. ix. 3. 15; V. v. 5. 2; ŚatBr. (K.) IV. ix. 3. 13; तं बृहस्पतिरन्वतिष्ठत् PañcBr. viii. 8. 7; सर्व एव शयनमन्वतिष्ठन् AvantiKa. 221. 13; 199. 8; **1Aiii** to stay at, i.e. to dwell at (गुहायाम्) तस्यां वसति सुग्रीवश्चतुर्भिः सह वानरैः। कदाचिच्छिखरे तस्य पर्वतस्यावतिष्ठते (v.l. नुतिष्ठते) Rāmā. iii. 69. 32; **1Aiv** to stay for सा क्रीडमाना सुश्रोणी सह तेनर्षिणा पुनः। शतद्वयं किंचिदूनं वर्षाणामन्वतिष्ठत ViṣṇuP. i. 15. 20; **1B** to place or to put oneself in, to be in a position तदाप्नोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थन TaiS. V. vi. 1. 3; **1C** to be based on, to depend upon किमनुतिष्ठति स्नेहः Cārud. 1. 28 (11); **2Ai** to go along with, i.e. to gratify ऊर्ध्वा ते अनु सूनृता मनस्तिष्ठतु जानती ṚV. i. 134. 1; **2Aii** to accompany (the guest etc.) अतिथीन् ...। यत्संभागयति दक्षिणाः सभागयति यदनुतिष्ठंत उदवस्यत्येव तत् AV. ix. 6. 54; AV (P.) xvi. 116. 10; HirŚS. xxvii. 2. 28 (155. 12); **2B** to mount, to ascend on सुवृद्रथो वर्तते यन्नभि क्षां यत्तिष्ठथः क्रतुमन्तानु पृक्षे ṚV. i. 183. 2; अनुष्ठास्यति रामस्य सीता प्रकृतमासनम् Rāmā. ii. App. I. 15 (18) **2C** to go to, i.e. to reach to नानाधियो वसूयवोऽनु गा इव तस्थिमेन्द्रायेन्दो परि स्रव ṚV. ix. 112. 3; Nir. 6. 6 (112. 11); **2Di** to go after, to follow प्राणो मानु तिष्ठतु AV. xi. 4. 24; **2Dii** to follow, i.e. to pursue त्वमिमा विश्वा भुवनानु तिष्ठसे AV. xvii. 1. 16; **2Diii** to follow or to go over mentally, i.e. to meditate or worship ऐच्छद्वा एतं (अग्निम्) प्रजापतिः पूर्वेणार्धर्चेनानूत्तरेणातिष्ठत्तैषीदेवैनं पूर्वेणार्धर्चेनानूत्तरेणास्थित MaiS. iii. 1. 5 (iii. 7. 13); अचलं चलनिकेतं येऽनुतिष्ठन्ति तेऽमृताः HirŚS. xxvi. 6. 4 (87. 21); ĀpaDS. i (8). 22. 4; कविरेतदनुतिष्ठेद् गुहाशयम् HirŚS. xxvi. 6.5 (88. 7); ĀpaDS. i (8.) 22. 5; HirŚS. xxvi. 6. 8 (89. 15); ĀpaDS. i (8). 22. 8; जीवमूर्तिः ... मामप्येषानुतिष्ठति MāliniT. 9. 41; **2Ei** to attend upon, to wait upon वासन्तावेनं मासौ प्राच्या दिशो गोपायतो बृहच्च रथन्तरं चानु तिष्ठतो य एवं वेद AV. xv. 4. 1-6; भव एनमिष्वासः प्राच्या दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु तिष्ठति AV. xv. 5. 1-7; (शिष्यः) गुरुम् धावन्तमनुधावेत् ... तिष्ठन्तमनुतिष्ठेत् BaudhDS. i. 2. 39; अनुशेते शयानं च तिष्ठन्तं चानुतिष्ठति। ... पूर्वकर्म कृतं नरम् MahāBhā. iii. 900*; SūktiRa. 34. 15; MahāBhā. xi. 2. 22; iii. 34. 25; भर्तारं किल या नारी छायेवानुगता सदा। अनुगच्छति गच्छन्तं तिष्ठन्तं चानुतिष्ठति ... सा प्रेत्यानुगच्छति Rāmā. ii. 675* (2); अनुगच्छेद्गाः ...। तिष्ठन्तीष्वनुतिष्ठेत्तु व्रजन्तीष्वप्यनुव्रजेत् ManuSm. 11. 111; दत्तात्रेयम् ...। तिष्ठन्तमनुतिष्ठन्ति यान्तं यान्ति दिवौकसः MārkP. 18. 24; का त्वं कमलगर्भाभे कस्य किं वानुतिष्ठसि MārkP. 61. 44; न (महीशम्) रमण्यः काश्चित् ... स्पर्शातिशयानुमेयमानप्रार्थनाप्रणिपाता न कृपणमन्वतिष्ठन्त AvantiKa. 28. 8; (पुरंजनः) कामात्मा ... महिषी यद्यदीहेत तत्तदेवान्ववर्तत। ... क्वचिद्धावति धावन्त्यां तिष्ठन्त्यामनुतिष्ठति BhāgP. iv. 25. 59; (pass.) to be attended upon तदद्य रे समरमूढ तेनैव कलिनानुष्ठीयसे UdaySuKa. 79. 17; **2Eii** to attend to, i.e. to report to कच्चिदायव्यये युक्ताः सर्वे गणकलेखकाः। अनुतिष्ठन्ति पूर्वाह्णे नित्यमायव्ययं तव MahāBhā. ii. 5. 62 (JñānDī. and BhārBhāDī. निवेदयन्ति); **2F** to continue or to remain along स्वयं विगीता वा एता यद् धुरः। अनुसवनं वा एता विगायन्न अभ्यारोहति। अथ यद् एनान् पापी कीर्तिरनुतिष्ठति व्यगासिषुरिति JaimiBr. 1. 264; **2G** to go over, i.e. to recite, cf. **अनुष्ठान 2Ai**; **3A** to obey तव द्यावापृथिवी पर्वतासोऽनु व्रताय निमितेव तस्थुः ṚV. iii. 30. 4; पुत्र...। अनुतिष्ठस्व मद्वाक्यं तत्र शुश्रूषणं परम् MahāBhā. xiii. App. I. 20 (226); नाराजके पतिं भार्या यथावदनुतिष्ठति Rāmā. ii. 1559* (1); अहमपि भगवत्संदेशमनुतिष्ठामि BhagAjju. 94. 7; Nāgā. 4. 20 (7); SamarāSaṁ. 4. 498; पयोदाः शक्रस्य ते शासनमन्वतिष्ठन् Yādavā. 7. 15; अमात्यनिक्षिप्तभरोऽनुतष्ठौ स केवलं मन्मथशासनानि Nalābhyu. 1. 39; वाक्यं मे यदि नैवानुतिष्ठसि। त्वयि संकल्पिताः शेषास्तदाशाः सन्तु दूरतः RājTa. (Jo.) 918; उभावेकत्र गच्छावो यद्यावां कर्म सेत्स्यति। इति मार्गपतेर्वाक्यं सैदौ नैवान्वतिष्ठताम् RājTa. (Śrī.) 3. 441; (pass.) to be obeyed इदमनुष्ठीयते देवस्य चन्द्रगुप्तस्य शासनम् MudrāRā. 1. 20 (51); तदनुष्ठीयते कुमारस्याज्ञा MudrāRā. 2. 10 (4); अनुष्ठीयतां गुरुवचनम् PrasaRā. 3. 36 (3); कृष्ण अनुष्ठीयतां सुरज्येष्ठशासनम् SamudraMa. 1. 30 (1); अनुष्ठीयतां राजानुयोगः AdbhuDa. 5. 21 (1); **3B** to long for, to desire आहुतिम् ...। यां देवा अनुतिष्ठन्ति AV. xi. 10. 27; कामक्रोधौ पुरस्कृत्य योऽर्थं राजानुतिष्ठति। न स धर्मं न चाप्यर्थं प्रतिगृह्णाति बालिशः MahāBhā. xii. 72. 7; **3Ci** to accept, to heed अनुतिष्ठ महाप्राज्ञ कृष्णभीमौ यदूचतुः MahāBhā. v. 123. 12; धर्मकामार्थं मोक्षस्यापि च मानवः। माहात्म्यं वानुतिष्ठेद्य स चानन्त्याय कल्पते BhaviP. 318A. 7 (ii (1). 1. 24); **3Cii** to admit ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः। ... मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः MahāBhā. vi. 25. 31 = BhagGī. 3. 31; ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम्। सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः MahāBhā. vi. 25. 32 = BhagGī. 3. 32 (Rā. अनुसंधाय सर्वाणि कर्माणि कुर्वते); भगवन्निगदितं वर्त्म नानुष्ठास्यन्ति दुर्धियः। तेषां का गतिः MahNirvāT. 11. 4; **3D** (*caus.*) to cause to follow, i.e. to teach or prescribe प्रयोगविधिर्ज्ञानान्तरमनुष्ठापयति BrahmSūBh. (Śrī.) i. 183. 6 (*on* i. 1. 4); प्रयोगविधिस्तदानीं

मन्त्रैर्मन्त्रार्थज्ञानमप्यनुष्ठापयति ŚivārkaMaDī. i. 183. 25 (*on* i. 1. 4); **4A** to remain awake ये रात्रिंमनुतिष्ठंन्ति ये चं भूतेषु जाग्रंति। ... ते नं आत्मसुं जाग्रति AV. xix. 48. 5; AV. (P.) vi. 21. 5; BṛSarvaAnu. 10. 31 (19. 48); ये रात्रीमनुतिष्ठथ ये च भूतेषु जागृथ। पशून्ये सर्वान् रक्षथ ते न आत्मसु जागृत KāṭhS. 37. 10 (iii. 91. 8); **4B** to develop, i.e. to cultivate पुरुषः ... ग्रन्थश्रवण-लक्षणां प्रवृत्तिमनुतिष्ठति DharmoPra. 6. 23; **5A** to observe (rule, vow etc.) स यदहरहराचार्याय कुलेऽनुतिष्ठते सोऽनुष्ठाय ब्रूयाद्धर्मगुप्तो मा गोपायेति धर्मो हैनं गुप्तो गोपायति GopBr. i. 2 . 4 (35. 13); अध्यात्मिकान् योगाननुतिष्ठेत् HirŚS. xxvi. 6. 1 (85. 11); ĀpaDS. i (8). 22. 1; ब्रह्मचारी शुचिरक्षारलवणाशी यथोक्तेषु वर्णेषु ब्रह्मचारिधर्माण्यनुतिष्ठति VaikhāGS. 2. 8; 3. 4; नैष्ठिको यावज्जीव-माश्रमधर्माण्यनुतिष्ठेत VaikhāGS. 2. 12; 4. 2; 6. 18; प्राजापत्ये मुहूर्ते ब्राह्मणः कांश्चिन्नियमाननुतिष्ठेत् VāsiDS. 12. 47; वैश्यायामवकीर्णः संवत्सरं ब्रह्मचर्यं त्रिषवणं चानुतिष्ठेत् ŚaṅkhaLiDS. 399; एष ते विविधो धर्मः पाण्डवश्रेष्ठ कीर्तितः। अनुतिष्ठ त्वमेनं वै पूर्वैर्दृष्टं सनातनम् MahāBhā. xii. 66. 36; xii. 172. 7; एको य आश्रमानेताननुतिष्ठेद्यथाविधि। अकामद्वेषसंयुक्तः स परत्र महीयते MahāBhā. xii. 234. 14; शिष्यमाणो धर्मार्थावुपलभते चानुतिष्ठति च बुद्धिमान् ArthŚā. i. 88. 7 (1. 7); अहमप्यतिथिसमुदाचारमनुष्ठास्यामि Prati. 5. 7 (2); क एष गर्दभव्रतमनुतिष्ठति DhūrtaViSaṁ. 13. 11; आद्यं भागवतं धर्ममादिभूते कृते युगे। मानवा योग्यभूतास्तु अनुतिष्ठन्ति नित्यशः PāraS. 1. 78; 29. 57; देशधर्मान् ... प्राच्या याननुतिष्ठन्ति वर्जयन्ति च साधवः TantrVā. 179. 11 (*on* i. 3. 11); सुहृत्स्वजनपुत्रदारधन-विभवत्यागहेतुं परिणमय्य विरोधतः स्वच्छन्दतश्चाविगुणमनुष्ठास्यति (चतुर्थाश्रमी) ManuBh. i. 516. 8 (*on* 6. 61); ii. 32. 27 (*on* 7. 98); ii. 212. 13 (*on* 8. 335); कः सुधीर्भेषजमिवात्महितं धर्मं परोपरोधादनुतिष्ठति NītiVā. 1. 34; अदितिः ... अन्वतिष्ठद्व्रतमिदं द्वादशाहमतन्द्रिता BhāgP. viii. 17. 1; य एवंभूतमाचारमनुतिष्ठन्ति मानवाः। ब्राह्मण्यं पुष्कलं तेषां नित्यमेव प्रवर्धते BhaviP. 85B. 25 (i. 44. 15); य एवं विद्वानिमं ध्यानयज्ञमनुतिष्ठेत् स सर्वज्ञः ... भवति AvyaU. 4; योऽन्वतिष्ठत्प्रतिष्ठावत्प्रष्ठः सद्व्रतिनां व्रतम् EI. i. 357. 24; अहं तु नानुतिष्ठामि गर्भसंक्रान्तिकारणम् PariPar. 3. 275; 'सर्वधर्मान् जुहोमी'ति जुहोतेरदनार्थत्वाद् भक्षणार्थस्य चासेवावृत्तिदर्शनादाचराम्यासेवाम्यनुतिष्ठामीति यावत् SthānṬ. 382 A. 2; उशनसाप्युक्तम् ... चतुर्णामेकमाश्रमम्। आ विमोक्षाच्छरीरस्य सोऽनुतिष्ठेद्यथाविधि SmṛtiCan. i. 176. 2; कयापि तत्र स्पृहयान्वतिष्ठन् कन्याव्रतं किंचन गोपकन्याः Yādavā. 4. 46; (धर्ममनुतिष्ठन्हि मानवः। इह कीर्तिमवाप्नोति) श्रुतिस्मृत्युदितं धर्ममनुतिष्ठेदिति विधिः कल्प्यते ManvaMu. 31. 8 (*on* 2. 9); 288. 28 (*on* 6. 94); यद्धुजाश्रयणजातकौतुका नापरं जयरमाभिव्रु[Read वृ]ण्वती। संय्युगानि समुपेयुषी चिरादासिधारमनुतिष्ठति व्रतम् EI. iii. 25. 32; न हि विचारितधर्माणः सर्वे चित्तशुद्ध्यर्थं धर्माननुतिष्ठन्ति ŚivārkaMaDī. i. 81. 21 (*on* i. 1. 1); (pass.) to be observed तदेष राजधर्मोऽनुष्ठीयताम् PañcT. (Kos.) 53. 25; Pañcā. 41. 7; शूद्रा धर्ममुपदिशेयुः। वैदिको धर्मो नानुष्ठीयेत ManuBh. ii. 7. 6 (*on* 7. 21); जनपदम्। तत्रभवा धर्मा 'जानपदाः'। केचित् तत्र भवन्ति ये तद्देशव्यपदेश्यैरनुष्ठीयन्ते ManuBh. ii. 89. 26 (*on* 8. 41); एतदेव व्रतं यदा कृष्णपक्षप्रतिपदि प्रक्रम्य पूर्वोक्तक्रमेणानुष्ठीयते Mitā. 520. 1 (*on* 3. 323); 522. 25 (*on* 3. 325); **5Bi** to do, to carry out, to execute, to undertake आदित्यः ... तस्योदयं प्रति ... अनूत्तिष्ठन्ति (v.l. अनुतिष्ठन्ति PW.) सर्वाणि च भूतानि ChāndoU. iii. 19. 3; सततं यश्च कामार्थी नेतरावनुतिष्ठति MahāBhā. iii. 34. 26; Subhāṣi. 2814; स्वमर्थं यः परित्यज्य परार्थमनुतिष्ठति। मिथ्या चरति मित्रार्थे यश्च मूढः स उच्यते MahāBhā. v. 33. 31; पाण्डुपुत्रान् हनिष्यामः ...। इति ते कत्थमानस्य श्रुतं संसदि संसदि। अनुतिष्ठ प्रतिज्ञां ताम् MahāBhā. vii. 160. 34; अमात्याः ...। अनुतिष्ठन्ति चैवार्थानाचक्षाणाः परस्परम् MahāBhā. xii. 81. 31; स्वयं कार्याणि यः काले नानुतिष्ठति पार्थिवः। स तु ... विनश्यति Rāmā. iii. 31. 4; SūktiRa. 40. 18; तस्मादाप्तपुरुषाधिष्ठितः संनिधाता निचयाननुतिष्ठेत् ArthŚā. i. 135. 3 (2. 5); i. 329. 4 (2. 31); स्वस्थवृत्तं यथोद्दिष्टं यः सम्यगनुतिष्ठति। स समाः शतमव्याधिरायुषा न वियुज्यते CaraS. i. 8. 30 (1922 Ed.); वयमपि तावत्प्रतिज्ञाव्याघाते प्रयत्नमनुतिष्ठामः DūtGha. 29 (6); 8 (10); आज्ञापयतु भवान् ... किमनुतिष्ठामि PañcRā. 1. 28 (1); किमहं ददामि। किमहमनुष्ठास्यामि Prati. 4. 24 (10); इयं कंसशिला। यावत्साहसमनुष्ठास्यामि BālC. 2. 16 (12); स प्रातरुत्थाय कृतनियतकृत्यः ... गृहीतमुखवासताम्बूलः कार्याण्यनुतिष्ठेत् KāmSū. 47. 17 (1. 4); नृपः। अन्वतिष्ठद्यथान्यायमर्थत्रयमुदारधीः BrahmāṇḍP. ii. 49. 35; यत्कालोचितमनुष्ठास्यावः KundaMā. 5. 8 (69); यां कारिं राजपुत्रोऽयमनुतिष्ठति तां क्रियाम्। अहमप्यनुतिष्ठामि सोऽप्युक्त्वैवमुपाविशत् Bhaṭṭi. 7. 77; (तारापीडः) सर्वविद्याचार्याणां च संग्रहे यत्नमतिमहान्तमन्वतिष्ठत् Kād. 75. 3; अभिनन्दितश्च तेन स्वव्यापारमन्वतिष्ठत् HarṣaC. 164. 17; ते ... बन्धिनिकरोद्धारक्रियामन्वतिष्ठन् AvantiKa. 136. 8; सापि बाला ... मदुक्तमन्वतिष्ठत् DaśKuC. 49. 18; 52. 19; 69. 8; न हि ये यथा - यमर्थं विवक्षन्ति ते तथैव तमनु [तिष्ठन्ति] विसंवादनाभिप्रायाणामन्यथाभिधायान्यथा प्रवृत्तिदर्शनाल्लोके सर्वत्रानाश्वासात् HetuBiṬ. 2. 14; अनुतिष्ठन्ति साहाय्यं तस्मिन्कर्मणि ये जनाः। रजस्तमोविनिर्मुक्ता भवेयुः PāraS. 15. 1045; अनुतिष्ठेत्समारब्धमनारब्धं प्रयोजयेत् NītiSā. 12. 37; साहमधुना यथादिष्टमनुतिष्ठामि UttaRāC. 3. 3 (16); आज्ञप्तास्मि देव्या ... उपकरणानि मे गृहीत्वा लघु आगच्छेति। तद्यावदेतदनुतिष्ठामि TāpaVa. 1. 3 (7); यूयं सेनाग्रगा भूत्वा ...। अनुतिष्ठत सत्कायमानगर्भा महाव्रतीः MahāP. 8. 124; यत्प्राप्तकालमनुतिष्ठ तदात्मनैव RāmC. 36. 75; यैः स्वाम्यनुरागादस्थानमपचितं तेषामप्यारक्षान्तं यथास्वं स्वं व्यापारमनुतिष्ठन्तु ManuBh. ii. 60. 20 (*on* 7. 201); त्वमपि स्वाधिकारमनुतिष्ठ SubhaDha. 5. 1 (20); क्वास्ते कथमास्ते कं विनोदमनुतिष्ठति ... भवत्स्वामिसुता NalaCam. 6. 219; BṛKathāŚloSaṁ. 4. 50; यथा न मित्रवर्गो म्लायति यथा न शत्रवस्तरलायन्ते तथा सर्वमन्वतिष्ठत् TilaMañ. 19. 7; 156. 22; 196. 2; 269. 2; यथा चेदं प्राणप्रयाण-भयान्नोद्विजते तथानुतिष्ठामः YaśasCam. i. 141. 6; i. 288. 6; निरस्याप्येतानात्महित-मनुष्ठास्यामि YaśasCam. ii. 77. 8; ii. 355. 5; उपायानुष्ठानं च यतस्तथानुतिष्ठेदित्यर्थः JayaMa. 21. 14 (*on* 1. 2); 73. 3 (*on* 1. 5); 110. 2 (*on* 2. 3); महीं प्रतिष्ठामध्यस्य सौते स्वायंभुवो मनुः। कान्यन्वतिष्ठद्द्वाराणि मार्गायावरजन्मनाम् BhāgP. iii. 20. 1; तत्कालोचितकर्तव्यमनुतिष्ठेद्यथाक्रमम् BhaviP. 34A. 23 (i. 13. 6); 36A. 7 (i. 13. 61); स्वामी विभीषणो यथाभिप्रेतमनुतिष्ठतु भवानित्यादिदेश UdaySuKa. 87. 1; कामपि क्रियामनुतिष्ठ श्रेष्ठाम् KaumuMi. 1. 5 (5); 2. 14 (16); अतः परं पुनर्यदभिधास्यते तदनुष्ठास्यामः KaumuMi. 6. 14 (3); उक्तिं तस्य दूतानामन्वतिष्ठन्त (v.l. अन्वतिष्ठन्न) रक्षिणः RājTa. (Ka.) 7. 801; ततः संप्रतिराजस्य परितोषार्थमुद्यताः। ते तु तत्पुरुषादिष्टमन्वतिष्ठन्दिने दिने PariPar. 11. 94; नृपतिः ... निजविजयोचितयत्नमन्वतिष्ठत् RāghPāṇ. (Ka.) 7. 1; राजशासनानुवर्ती च भृत्यः स्वातन्त्र्येणानुतिष्ठति NyāyKu. 119. 6; कल्पद्रुमाः ... पयोधरप्रेषितपुष्पवर्षाः प्रागेव संधानमिवान्वतिष्ठन् MadhuVi. 2. 18; मूर्च्छितौ रतिवसन्तौ किमन्वतिष्ठताम् PārvPa. 3. 10 (16); तस्मात्त्वम् ... कामागमविहितानि कर्माणि निर्विशङ्कमनुतिष्ठ ŚṛṅgāBhū. 29 (2); VīraMi. (Rājanīti.) 410. 14; प्रिये। शिवदासप्रणयमनुतिष्ठ MadaKeC. 36 (2); (pass.) to be done, to be carried out एतदनुष्ठीयते। (शरं मुक्त्वा) हन्त पतितो वाली Abhiṣe. 1. 15 (1); भो सुयोधन ... स्वकार्यमनुष्ठीयताम् DūtVā. 28 (3); PratiYau. 3. 9 (8); तत्किमन्यदनुष्ठीयताम् Śāk. 2. 4 (2); 6. 5 (6); यथाभिप्रेतमनुष्ठीयताम् Tantrākhyā. 8. 14; PañcT. 1. 29 (2) (26. 4); 1. 63 (46) (82. 2); Pañcā. 10. 13; किमद्याहारकृत्यं नानुष्ठीयते Tantrākhyā. 18. 20; 48. 6; PañcT. 1. 61 (8) (67. 2); 2. 142 (7); 4. 57 (9); किमित्ययं कुक्कुरस्त्वया स्कन्धेनोह्यते (v.l. किमेवं जनविरुद्धं हास्यकार्यमनुष्ठीयते) PañcT. 3. 57 (8) (314. 4); ननूच्यतां किमस्य पापस्यानुष्ठीयताम् Mṛcch. 10. 53 (12); भद्र किमिदमनुष्ठीयते MudrāRā. 6. 15 (4); मयापि पूर्वोपकारिणो वत्सराजस्य प्रतिष्ठार्थिन्या वर्षरक्षिता-देशादेवमनुष्ठीयते TāpaVa. iii. 4. 2; पुरुषार्थः पुरुषकारः। स एव यदा पञ्चगुणे दैवेऽनुष्ठीयते तदा क्लेशेन विनैकान्तेन समग्रफलसाधको भवति ManuBh. ii. 63. 26 (*on* 7. 205); भद्र द्रुतमनुष्ठीयताम् NalaCam. 1. 46 (3); BālBhā. 2. 49 (2); MohaRāPa. 3. 49 (11); यदुक्तमस्माभिस्तदनुष्ठीयताम् PārvPa. 1. 21 (10); 5. 31 (5); वैद्यककर्मविपाकशास्त्रोक्तान्यनुष्ठीयन्ते ŚivārkaMaDī. i. 42. 18 (*on* i. 1. 1); यानस्य ... छिन्ननास्यादीनि दश निमित्तानि दण्डमतिक्रम्य वर्तन्ते। ... एतद्व्यतिरिक्तनिमित्ते च पुनर्दण्डोऽनुष्ठीयते ManvaMu. 341. 20 (*on* 8. 290); **5Bii** to commit (forbidden or evil act) अप्रशस्तानि कर्माणि यो मोहादनुतिष्ठति। ... भ्रश्यते जीवितादपि MahāBhā. v. 38. 20; MārkP. 34. 22; अहम् ... शर्विलको नाम ब्राह्मणो गणिकामदनिकार्थमकार्यमनुतिष्ठामि Mṛcch. 3. 19 (25); दिवौकसोऽपि राजविरुद्धमनुमोदन्ते (v. l. °तिष्ठन्ति) MahāvīC. 1. 42 (3); यदि कस्यचिदुप-कारायाविशेयुस्तद्विरुद्धं न शङ्क्यम्, नाप्यनर्थकमनुतिष्ठेत् (पार्थिवः) ManuBh. ii. 11. 28 (*on* 7. 37); कोऽयं तपोवनविरुद्धमनात्मनीनं क्रूरो नृशंसमनुतिष्ठति कर्म घोरम् CaṇḍKau. 2. 17; महामोहपरिवारेष्वेवान्तर्भूतेयमिति विश्वजनीनवृत्तिरति-नृशंसमनुतिष्ठति भगवती AmṛUda. 3. 25 (12); **5Biii** to act or to behave in accordance with अस्याः पतिव्रतायाश्छन्दमनुतिष्ठ Abhiṣe. 6. 22 (6); ĀścaCū. 7. 18 (7); युधिष्ठिर-कण्ठनिवेशिनमीदृशं हारं समर्थास्मादृशराजयोग्यं यत्करोषि तन्न रोहिणीवल्लभ-कुलोचितमनुतिष्ठसि BālBhā. 2. 16 (7); निर्बध्यमाना नायकेन संकटप्रश्ने किमनुष्ठास्यतीति JayaMa. 202. 16 (*on* 3. 2); स्वसरि स्वस्यां मातृवद्वृत्तिर्वर्तनम् ... आतिष्ठेत् अनुतिष्ठेत् ManvaVi. 198. 5 (*on* 2. 133); निदध्मोऽस्य पदे राज्ञो नानुतिष्ठेदिदं यदि RājTa. (Ka.) 8. 2099; **5Biv** to practise (sex etc.) with एष दात्यूहको मन्मथाविष्टं शोचयिष्यति लक्ष्मण (v.l. मन्मथाविष्टः स्वकान्तामनुतिष्ठति) Rāmā. iv. 1. 14; ग्रामनारीविषये स्त्रीराज्ये च बाह्लीके बहवो युवानः ... एकैकस्याः परिग्रहभूताः। ... एको धारयेदेनामन्यो निषेवेत। ... इति वारंवारेण व्यतिकरेण चानुतिष्ठेयुः KāmSū. 145 . 5 (2. 6); ज्येष्ठाम् ... प्रसह्य त्वेनामेकचारिणीवृत्तमनुतिष्ठेदिति कनिष्ठावृत्तम् KāmSū. 246. 22 (4. 2); 315. 3 (6. 2); (pass.) (sex etc.) to be, practised with

ननु सुरतपिण्डपातमनुष्ठीयते PadmPrā. 15. 11; **5Bv** to have, to indulge in
अपूतैः ... सह ... संबन्धान् ब्राह्मणो नानुतिष्ठेत् ManvaMu. 41. 25 (*on* 2. 40);
(pass.) to be had, i.e. to be indulged in भद्र पीयतामवगाह्यतां चोदकम् (v.l. भद्र
स्वागतं भवतः स्वेच्छयोदकाद्याहारोऽनुष्ठीयताम्) PañcT. 2. 77 (16) (250. 4); **5Ci** to
perform (sacrifices, rites, religious activities etc.) (ब्रह्मा) दक्षिणतः कर्माण्य-
नुतिष्ठेत् VārāŚS. I. i. 5. 3; लोहितालंकृतं कृष्णवसनमनूक्तं दहति। एकपदा-
भिरन्योऽनुतिष्ठति। अङ्गशः सर्वहुतमन्यम् KauśiSū. 47. 41; भिक्षाबलिश्राद्धम् ...।
अनुतिष्ठामि तं सत्ये नित्यकालमतन्द्रिता MahāBhā. iii. 1096*; नाधनो धर्मकृत्यानि
यथावदनुतिष्ठति MahāBhā. xii. 8. 23; xii. 72* (1); हिमवान्सुताया विवाह-
दीक्षाविधिमन्वतिष्ठत् KumāSaṁ. 7. 1; पुरोहितोऽस्य ... रक्षाविधाः ... अन्वतिष्ठत्
AvantiKa. 137. 7; किमप्यन्यदवाप्स्यामीति ज्ञात्वानुतिष्ठति TantrVā. 28. 1 (*on* i. 2.
10); यदि ह्येकप्रयोगगतालोचनेनैव प्रयोगान्तराण्यप्यनुतिष्ठेयुस्ततो येन व्रीहिशास्त्रम-
प्रमाणीकृत्य यवाः परिगृह्येरन् TantrVā. 96. 4 (*on* i. 3. 3); यादृशो विधिरुक्तस्तं
सर्वमनुतिष्ठेत् ManuBh. i. 103. 8 (*on* 2. 53); फलभूमार्थिनोऽङ्गभूयस्त्वमनुष्ठास्यन्ति
ManuBh. i. 199. 23 (*on* 3. 1); ब्राह्मणा ब्रह्मयोनिस्थास्ते षट् कर्माण्युपजीवेयुरनुतिष्ठेयुः
ManuBh. ii. 351. 24 (*on* 10. 74); ManvaVi. 1316. 29 (*on* 10. 74); BālamBha.
i. 364. 22 (*on* 1. 118); देवी ... । माधव्या सहकारस्य विवाहमनुतिष्ठति
BṛKathāŚloSaṁ. 4. 63; अनुतिष्ठेत्स्वकर्माणि नित्यं धर्मोक्तमेव च ParaS. 3. 62;
नरपतिः सांध्यं विधिमन्वतिष्ठत् NalaCam. 3. 22 (1); पार्थिवः ... उपस्थिते च
प्रदोषसमये तेनैव विधिना श्रियः पूजोपचारं चक्रे। अन्यदिवसेष्वप्येतदेवान्वतिष्ठत्
TilaMañ. 35. 5; यदिमौ परमास्तिकौ पक्षिलशबरस्वामिनौ नानुतिष्ठत इत्यसंभावनमिदम्
NyāyKa. 2. 2; अनुतिष्ठन्तु कर्माणि परलोकयियासवः। सर्वलोकात्मकः कस्मादनुतिष्ठामि
किं कथम् AvadhūU. 12; अनुतिष्ठन्ति ये सर्वे मुक्तास्तेऽखिलकर्मभिः GaṇeP. ii.
139. 31; वाली ... दशास्यम्। निक्षिप्य कक्षाञ्चलसंधिबन्धे सप्ताब्धिसंध्याविधिमन्वतिष्ठत्
DarpDa. 5. 10; अनुष्ठीयमानमपि कर्म श्रेष्ठः यत्प्रमाणं यदङ्गयुक्तमनुतिष्ठति तत् ...
लोकोऽनुतिष्ठति GītāBh. (Rā.) 196. 1 (*on* 3. 21); 594. 7 (*on* 14. 18); किं
त्वस्मत्कन्यके पाणिगृहीत्यौ चेत्करिष्यथः। अस्मज्जात्युचितं सर्वं तदनुष्ठास्यथो युवाम्
PariPar. 2. 654; वयमपि ... सांध्यं च विधिमनुतिष्ठामः KaumuMi. 1. 20 (3);
धर्मार्थमभ्युदयार्थमेतच्चान्द्रायणं यश्चरेदनुतिष्ठेत् स चन्द्रस्य सलोकतां समानलोकतामेति
Aparā. 1249. 13 (*on* 3. 326); अश्रुतमीमांसत्वेऽप्युपाध्यायादिवचनाद् येऽनुतिष्ठन्ति
तेषां स्वर्गार्थानुष्ठानाविरोधात् ŚrutaPra. iA. 14. 25 (*on* i. 1. 1); अनुतिष्ठन्ति ये कर्म
समाराधनमुच्यते। असंकरेण तेऽन्योन्यं संबन्धार्हा नरोत्तमाः PāñcRāRa. 16. 4; अयं
सत्कर्माण्यनुतिष्ठति ŚivārkaMaDī. i. 538. 16 (*on* i. 4. 16); दर्शस्याननुष्ठाने न्यायतः
प्राप्ते वचनात् प्रायश्चित्तपूर्वकं दर्शमनुतिष्ठन्ति VīraMi. (Āhnika.) 259. 23;
VīraMi. (Rājanīti.) 27. 18; बोधचन्द्रमसि पूर्णविग्रहे मोहराहुमुषिताकृतौ सति।
स्नानदानयजनादिकान्यसौ मोचनावधि मुदानुतिष्ठति YātrāPra. 4. 31; पुरुषोऽपि
श्रुतिप्रभया प्रमित्या संगतस्तया विहितमनुतिष्ठति AmṛUda. 1. 10 (7); उद्वाहः खलु
नारीणामुदारो वेदचोदितः। अनुतिष्ठामि चेदेनमभिवन्द्योऽस्मि सर्वतः ŚṛṅgāSar. 109;
शिष्यं स्नपयित्वा तदङ्गं च परिमृज्य शेषमशेषं अनुतिष्ठेत् NityoNi. 12. 2;
पूर्वोक्तविधिं जपमाचरन् प्राक्संध्यामनुतिष्ठेत् BālamBha. i. 84. 4 (*on* 1. 24); (pass.)
(sacrifices etc.) to be performed शान्तिकर्मानुष्ठीयताम् PañcRā. 3. 17 (2); ननु
श्येनव्यक्तिभिश्चयनमनुष्ठास्यते न साधकतमः श्येनशब्दार्थः ŚābaBh. 303. 1 (*on* i. 3.
33); अनुष्ठीयेत इत्येवम् ... प्रवृत्तिनिवृत्तिप्रतिपादनम् TantrVā. 17. 11 (*on* i. 2. 7);
न ह्युपदिष्टो धर्मः सर्वत्र देशेऽनुष्ठीयते ManuBh. ii. 273. 27 (*on* 9. 112);
अन्यफलोऽपि न कर्मारम्भे नियमेनानुष्ठीयेत नमस्कारः NyāyKa. 1. 13; वैदिका
अप्याचाराः ... पुनः स कश्चित् कालो भविता, यत्रैतेऽनुष्ठास्यन्ते NyāyKuA. i. 131.
4; तत्त्वमसीत्यादि-वाक्यार्थावधारणतस्तज्ज्ञायते, न तु वाक्यार्थमवधार्य यागादिवदनुष्ठीयते
Aparā. 20. 15 (*on* 1. 8); SmṛtiCan. v. 269. 12; न ह्यनन्तैः प्रेक्षावद्भिरवि-
संवादेनाफलमनुष्ठीयते NyāyPari. 385. 10; भगवदर्चनादिकम्। ... तथा च
शिष्टैरनुष्ठीयते PāñcRāRa. 21. 12; तदनुष्ठीयतां युवयोर्विवाहः LaṭaMe. 2. 29 (1);
स्नातकब्राह्मणेन सर्वमिदमनुष्ठीयते VetāPañ. (Jam.) 154. 11; न्यासादयः ...
कैश्चिच्छिष्टैरनुष्ठीयन्ते VīraMi. (Āhnika.) 300. 5; काममनुष्ठीयतामिदं रङ्गपूजाभिधानं
मङ्गलम् AdbhuDa. 1. 2 (3); मन्त्रान्तरैरेव ते प्रयोगा अनुष्ठीयन्ताम् SetuBa. 172. 7;
**5C ii** to perform (musical concert) गृहजनेन सह संगीतकमनुतिष्ठामि MudrāRā.
1. 3 (2); Ratnā. 1. 5 (1); Nāgā. 1. 3 (1); PraboCan. 1. 3 (3. 2); एष्वेव दिवसेषु ...
रागमञ्जरी ... संगीतकमनुष्ठास्यतीति सान्द्रादरः समागमन्नागरजनः DaśKuC. 52. 23;
त्वं तावद् गृहिणीमाहूय संगीतमनुतिष्ठ GopāKeCan. 44. 3; अत्र संगीतकमनुतिष्ठतु
भवती Mukundā. 12 (1); **5Ciii** to produce or to present (dramatic perfor-
mance), cf. **अनुष्ठान** 4; **5D** to imitate, to act alike अनुतिष्ठस्व वै
राजन्पितृपैतामहं पदम् MahāBhā. xii. 32. 3; इतरे मन्त्रिसूनवः पुरन्दरपुरातिथिषु
पितृषु यथापूर्वमन्वतिष्ठन् DaśKuC. 2. 22; तस्याप्यपत्यमनुगच्छति (v. l. °तिष्ठति
Kane's Ed.) वीरवृत्तम् UttaRāC. 5. 24; नलम् ... सिंहासनमारोप्य पुत्रप्रेम्णा पुरः
स्थित्वा कनकदण्डपाणिः क्षणं प्रातिहार्यमन्वतिष्ठत् (राजा) NalaCam. 4. 26 (15); परे
चेहानुतिष्ठन्ति पूर्वेषां पूर्वजैः कृतम् BhāgP. ii. 8. 25; **6** to govern or to rule
accordingly ब्राह्मणो धर्मान् प्रब्रूयात्। राजा चानुशिष्यात् (v. l. °नुतिष्ठेत्)
VāsiDS. 1. 42; कच्चिदेकः शिबीनाढ्यान् सौवीरान् सह सिन्धुभिः। अनुतिष्ठसि धर्मेण
ये चान्ये विदितास्त्वया MahāBhā. iii. 1200* (3); **7** to accomplish, to achieve
कीदृशमिदानीमस्य प्रियावल्लभस्य (उत्तरीयस्य) संमानविशेषमनुतिष्ठामि KundaMā. 4.
20 (3); पार्थिवः ... कदाचिदच्युत इव ... अनन्तभोगभाक्सुखमन्वतिष्ठत् NalaCam.
1. 39 (15); यथाकालं षडपि गुणानन्वतिष्ठम् YaśasCam. i. 394. 5; लोकवद्धार्ययासक्तो
वनं गच्छति संयतः। संत्यक्त्वा संसृतिसुखमनुतिष्ठति किं मुधा KuṇḍiU. 7;
यस्मिन्नाश्रमे स्थित्वा यो विद्यामनुतिष्ठति तस्य तदाश्रमधर्मैर्विद्यास्वरूपोपकारः
ŚivārkaMaDī. ii. 398. 14 (*on* iii. 4. 26); (pass.) to be accomplished or
achieved तदेषां बुद्धिप्रबोधनं केनोपायेनानुष्ठीयते Tantrākhyā. 1. 16; PañcT. 0. 4
(1) (4. 9); **8** to bestow upon यज्ञाङ्गयोनित्वमवेक्ष्य यस्य (हिमालयस्य) ...।
प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत् KumāSaṁ. 1. 17 (comm.
ददाति स्म); **9A** to use, to employ दुर्ग एव स्थास्यामः (v.l. उपायमेक-
मवगम्यानुष्ठास्यामः) PañcT. 3. 1 (30) (276. 5); उपायानुष्ठानं च यस्तथानुतिष्ठेत्
JayaMa. 21. 14 (*on* 1. 2); पुरुषः ... न ... मोक्षसाधनमनुतिष्ठति न मुच्यते
VedāntDī. 101. 4 (*on* ii. 2. 9); अयमात्मा ... स्वदुःखनिवृत्तिं सुखप्राप्तिं चार्थयमानः
मोक्षसाधनमन्वतिष्ठत् NītiMā. 74. 8; उत्तमात्मनो मार्गद्वयं यो न विजानाति ज्ञात्वा च
सन्मार्गगमनोपायं नानुतिष्ठति स दन्दशूकः ... कीटो वा भवेत् Aparā. 1021. 3 (*on*
3. 197); **9B** to denote, to refer to, cf. **अनुष्ठातुम् 3B** [(pass.) to be engaged in
religious ceremonies (muttering prayers), APTE]

**अनुष्ठा** (anu-ṣṭhā́) *adj.* [DEBRU. 38. 8] standing after अ॒भीमिन्द्रो॒ न॒द्यो॑ व॒व्रिणा॑ हि॒ता विश्वा॑ अनु॒ष्ठाः प्र॑व॒णेषु॑ जिघ्नते ṚV. i. 54. 10.

**अनुष्ठातव्य** (anu-ṣṭhātavya) *adj.* **1** (what is) to be proceeded with, to be
performed द्रव्यं गुणं वा प्रतिनिधाय प्रयोगोऽनुष्ठातव्यः ŚābaBh. 405. 6 (*on* ii. 1.
5); सर्वस्य ह्यनुष्ठातव्यस्यागमो मूलत्वेनाख्यायते न प्रयोजनत्वेन TantrVā. 207. 9 (*on*
i. 3. 18); प्रसङ्गलक्षणमस्तीति न पुनरङ्गान्यनुष्ठातव्यानि TantrVā. 369. 15 (*on* ii. 1.
5); तत्र यथा कामेऽनुष्ठातव्यं तथापगतेऽपि कामे आरम्भस्य विद्यमानत्वान्नैमित्तिकी
समाप्तिः कर्तव्या ṬupṬ. 108. 7 (*on* vi. 2. 13); तत्रैतदेवापतति अनेन क्रमेण
अनुष्ठातव्यमिति NyāyRaMā. 152. 24; यदापि कामनानेकविषयोत्पन्ना तदाप्येकमेव
फलमुद्दिश्य कर्मानुष्ठातव्यम् TantrRa. 186. 8; मुख्यवदनुकल्पावस्थायामपि
यथावगतान्येवानुष्ठातव्यानि CaturCin. ii (1). 104. 4; ऋणापाकरणाय इह जन्मनि
कर्मानुष्ठातव्यम् VivaPraSaṁ. 207. 15; बहुविधशास्त्रार्थसंभवे पितृपितामहाद्यनुष्ठित
एव शास्त्रार्थोऽनुष्ठातव्यः ManvaMu. 177. 19 (*on* 4. 178); 223. 2 (*on* 5. 140);
**2A** to be done or carried out अङ्गीकृत्य तमेवाहं तद्विजयाय ... प्रयतिष्ये (v.l. स च
शरीरव्ययेनापि मया प्रयत्नादनुष्ठातव्यः) PañcT. 3. 56 (15) (313. 4); महाराज
जीमूतकेतो न खलु साहसमनुष्ठातव्यम् Nāgā. 5. 32 (8); किं तु सर्वमेतत्सुगुप्तमनुष्ठातव्यम्
Hitopa. 2. 156 (1); 3. 34 (3); तस्मिन्सक्ते संकल्पोत्पत्तिः कथं प्राप्स्यामि प्राप्य
चैवमनुष्ठातव्यम् JayaMa. 256. 7 (*on* 5. 1); युवाभ्याम् ...। यथोचितमप्रमत्ता-
भ्यामनुष्ठातव्यम् AdbhuDa. 20. 21 (8); **2B** to be observed अस्मिन्
वर्णाश्रमभारमारोप्य ... शेषमायुरुपबुभुक्षामहे। क्रमादेतनुष्ठातव्यम् AnargharRā. 4.
65 (5); (बालोऽपि विप्रो वृद्धस्य पिता भवति धर्मतः) धर्मत इति पितृधर्मास्त-
स्मिन्ननुष्ठातव्याः ManvaMu. 65. 18 (*on* 2. 150)

**अनुष्ठातव्यत्व** (anuṣṭhātavya-tva) *n.* the state of being what is to be
performed चयनस्य सोमप्रयोगाद् बहिरनुष्ठातुमशक्यतया तन्मध्यत एवानुष्ठातव्यत्वे
... क्रत्वर्थत्वं प्राप्नोति VidhiRa. 32 (179. 3)

**अनुष्ठातुम्** (anu-ṣṭhātum) *inf.* **1Ai** to do, to carry out, to execute, to
undertake अस्मद्धितमनुष्ठातुं न मन्ये तव दुष्करम् MahāBhā. v. 76. 8; ब्रवीमि
हन्त ते नीतिं राज्यस्य प्रतिपत्तये। तां चेच्छक्ष्यस्यनुष्ठातुं कर्म चैव करिष्यसि
MahāBhā. xii. 106. 2; (वानराः) निदेशवर्तिनः सर्वे सर्वे गुरुहिते रताः। अभिप्रेत-
मनुष्ठातुं तव शक्ष्यन्त्यरिंदम Rāmā. iv. 39. 6; भवानितः प्रतिनिवृत्य तपस्विकार्यव्यग्रमनसं
मामावेद्य कृत्यम्। तत्रभवतीनां पुत्रकृत्यमनुष्ठातुमर्हति Śāk. (Böht. Ed.) 30. 5; तात न
खल्वनिश्चित्यैव युक्तमिदमीदृशं साहसमनुष्ठातुम् Nāgā. 5. 12 (22); प्रवृत्ति-
निवृत्त्योर्विरुद्धयोर्युगपदनुष्ठातुमशक्यत्वात् दुस्तरं व्यसनं प्रतिपत्तुः स्यात् HetuBiṬ.
192. 1; दृष्टद्रष्टव्यपर्यन्ताः कोऽयमात्मन्यनादरः। इतोऽधिकमनुष्ठातुमलमेकपदेन कः
RāmC. 10. 102; हेतुः ... ज्ञातोऽपि अनुष्ठातुमसौ न शक्येत NyāyMañ. ii. 86. 2;
एकदा कच्छपीं वीणां मह्यं दत्त्वावदन्मुनिः। यद्ब्रवीमि तदाकर्ण्य त्वमनुष्ठातुमर्हसि
BṛKathāŚloSaṁ. 18. 571; 18. 234; योऽयं काम्यानां प्रतिषिद्धानां च त्यागः
प्रतिज्ञायते। सा प्रतिज्ञा तावन्न शक्यतेऽनुष्ठातुम् NaiṣkaSi. 46. 4; (विशिष्टरीतियुक्तत्वेन
काव्यकरणम्) पुनः शक्त्यादिकारणकलापसाकल्यमपेक्ष्यमाणं न शक्यते यथाकथंचिदनुष्ठातुम्
VakroJī. 46. 1; आः किमिदमहो कर्माहमनुष्ठातुं व्यवसितः YaśasCam. ii. 48. 5; ii.

67. 8; अहम् ... आत्मनोऽपि गतिं तद्गत्या प्रमाणीकृत्य तथैवानुष्ठातुमन्तःकरण एवालोचितवती UdaySuKa. 109. 15; **1Aii** to accomplish, to bring about यच्च सुखं नार्थं हन्ति तस्मिन्नर्थे सुखे च शिष्टास्त्रिवर्गविदः स्थिताः। अनुष्ठातुम् JayaMa. 26. 17 (*on* 1. 2); न हि कृष्णले उष्णीकरणमिव मुख्यः पाकोऽनुष्ठातुं शक्यते SiddhāLeSaṁ. 253. 3; **1B** to perform (religious activity, Sacrifice, etc.) तच्च विदित्वा यथानुरूपमनुष्ठातुं क्षमा वयम् TantrVā. 3. 5 (*on* i. 2. 1); 289. 24 (*on* i. 4. 3); ते (श्रेयःप्रेयसी) विद्याविद्यारूपत्वाद्विरुद्धे इत्यन्यत-रापरित्यागेनैकेन पुरुषेण सहानुष्ठातुमशक्यत्वात् तयोः हित्वा अविद्यारूपं प्रेयः KāṭhUBh. 121. 13 (*on* 2. 1); सापेक्षत्वे तु स्मृतीनां प्राक् प्रयोगावधृतेरनुष्ठातुमशक्यत्वात् अवधारणोपाया-संभवाद्याननुष्ठानम् इति वैषम्यम् BālaKrī. i. 11. 20 (*on* 1. 4-5); नापि निःशेषवेदा-र्थमनुष्ठातुं क्षमो नरः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 287; सर्वथाग्निहोत्रसंध्याविधी समानकालावपि शक्यावनुष्ठातुम् ManuBh. i. 129. 3 (*on* 2. 101); i. 145. 10 (*on* 2. 136); ii. 423. 26 (*on* 11. 174); न चैतानि दृष्टादृष्टसामवायिक° ... °परस्पर-विभिन्नकर्मस्वरूपतदधिकारिभेदपरिज्ञानं विना शक्यान्यनुष्ठातुम् Bhām. 39. 21 (*on* i. 1. 1); VedāntKa. 27. 24 (*on* i. 1.1); (पांसुभिः) शक्यते चासंस्कृतैरपि क्रिया अनुष्ठातुम् TantrRa. 86. 9; न ह्यग्नीषोमीयहिंसा वर्जयता ज्योतिष्टोमः शक्यतेऽनुष्ठातुम् ŚāstrDī. 34. 17 (*on* i. 1. 2); वयमपि तर्हि प्रादोषिकीं संध्यामनुष्ठातुं प्रतिष्ठामहे KaumuMi. 3. 22 (7); अथोपसंहारः तदा नानुष्ठातुं शक्यं विरुद्धोपसंहारसंभवात् SmṛtiCan. i. 12. 18; दुःस्वप्नदर्शनोपनीतवैमनस्येन मलिनीकृतोऽस्मि। तदहमिदानीं किमपि शान्तिकमनुष्ठातुं यतिष्ये TripuḌi. 4. 1 (10); निर्णीतोऽर्थः कल्पसूत्रैः ... कः। विचारमन्तरेणापि शक्तोऽनुष्ठातुमञ्जसा PañcDa. 9. 27; एकाग्रतानुगुणकालान्तरेऽपि स्वगुणभूतस्वाध्यायनिरोधेनापि योगोऽनुष्ठातुं युक्तः PāñcRāRa. 76. 16; निजाचारे रताः ...। स्वमाचारमनुष्ठातुं प्रेरिताश्च द्विजैर्बलात् RājTa. (Jo.) 1138; न चाविदितवेदार्थः कर्माण्यनुष्ठातुमीष्टे YuktiSneha. 13. 22 (*on* i. 1. 1); चयनस्य सोमप्रयोगा-द्बहिरनुष्ठातुमशक्यतया तन्मध्यत एवानुष्ठातव्यत्वे क्रत्वर्थत्वं प्राप्नोति VidhiRa. 32 (179. 3); एककर्तृकाणां हि बहूनां कर्मणामेकेन कर्त्रा युगपदनुष्ठातुमशक्यानामनुष्ठानार्थं क्रमापेक्षायां सत्याम् ŚivārkaMaDī. i. 43. 12 (*on* i. 1. 1); न वा मृतेन पश्चात् तदुभयनिवर्तनोपायभूतं लघु गुरु वा किंचिदनुष्ठातुं शक्यम् PūrvottaVāNaMā. 63. 9; न हि ... (अदृष्टकल्पनाम्) तां विना शब्दार्थोऽनुष्ठातुं योग्यः MīmāKau. ii. 152. 24 (*on* iii. 1.10); न हि ... स्मार्ताचमनस्य वेदवेदिकरणमध्येऽनुष्ठाने वेदं कृत्वा वेदिं करोति इति श्रुतिविहितः क्रमः अनुष्ठातुं शक्यते BhāṭṭDī. i. 41. 8 (*on* i. 3. 3); इत्थं कुर्वन् शंभुभूपो विप्राणां परिभोजनम्। आचार्यसंमतो विप्राननुष्ठातुं समादिशत् ParamāKā. 162. 25; पितुः प्रेतत्वस्य कनिष्ठानुष्ठितादस्मान्निवृत्तेः उत्पन्नस्य फलस्योत्पादयितुमिव तस्यानुष्ठातुमशक्यत्वात् BālamBha. i. 598. 14 (*on* 1. 255); **1C** to observe विकल्पालंकारोदाहरणेऽपि द्विविधस्यापि नीतिशास्त्रस्य प्रामाण्या-त्तदुपदिष्टफलेच्छानुसारेण उभयमपि पक्षेऽनुष्ठातुं युक्तम् CitraMī. 63. 12; क्रियास्नाने तदुपक्रम्य पठिताः शङ्खोक्ता एव धर्मा अनुष्ठातुमुचिताः VīraMi. (Āhnika.) 199. 5; प्राधान्येनानुष्ठातुं सुशकान् धर्मानाहतुः मनुपराशरौ VīraMi. (Paribhāṣā.) 48. 8; **2** to obey एते वयमुद्यता एव आर्यस्यानुज्ञामनुष्ठातुम् VeṇīSaṁ. 1. 288; इदानीं हि न जिह्रेमि त्वयाहं तनुजन्मना। मदादेशमनुष्ठातुं यदकार्षीर्मनोरथम् PariPar. 13. 37; **3A** to employ, to use न ज्ञानं पुरुषेच्छामनुरुध्यते प्रमाणप्रमेयवशवर्तित्वात् तदुपायस्तु शक्यते विधातुमनुष्ठातुं च श्रवणादिः BrahmSūBh. (Bhā.) 10. 30 (*on* i. 1. 3); **3B** to denote, to refer to शास्त्रस्था ह्यनिरूपितशक्तयो न शास्त्रार्थमनुष्ठातुं शक्नुवन्तीति तेषां हानोपादानोपयोगी शब्दशक्तिविवेक इति ते विविच्यते Kāśi. iii. 231. 10 (*on* 5 (10). 27)

**अनुष्ठातृ** (anu-ṣṭhātṛ́) *adj.* [*f.* -trī] (also used as noun) **1** attendant बृहच्च रथन्तरं चानुष्ठातारौ AV. xv. 4. 1-3; तस्मै प्राच्यां दिशो अन्तर्देशाद्भवमिष्वास-मनुष्ठातारमकुर्वन् AV. xv. 5. 1; **2A** who does, undertakes or executes, doer अग्नी रक्षिता स इमां सेनां रक्षतु अनुष्ठातरनु तिष्ठ सर्वे वीरा भवन्तु मे AV. (P.) x. 15. 1-10; अनुष्ठात्र्यनु तिष्ठ सर्वे वीरा भवन्तु मे AV. (P.) x. 16. 2-5; प्रजापतिरेव ...। सोऽनुष्ठाता ... प्रहर जहि मापक्रमीः JaimiBr. 1. 195; कस्त्वम् ... किमर्थं किमनुष्ठाता किं वा तेऽभिमतं वद KulaCūT. 4. 32; यदुदासीनः पश्यति न तदनुष्ठातेति प्रायो वादः KāvyMī. 52. 5; **2B** who performs (sacrifice, rite, religious activity etc.), performer दक्षिणतोऽन्यस्मिन्ननुष्ठाता जुहोति KauśiSū. 81. 40; 81. 48; स्तुतिशब्दाः स्तुवन्तः क्रियां प्ररोचयमाना अनुष्ठातृणामुपकरिष्यन्ति क्रियायाः ŚābaBh. 119. 6 (*on* i. 2. 7); 246. 2 (*on* i. 3. 16); TantrVā. 20. 3 (*on* i. 2. 7); संकल्पितशब्दवशेन केचिदाहुः केनचिदनुष्ठात्रा संकल्पित इति TantrVā. 479. 15 (*on* ii. 2. 6); (पुरुषः) तदुक्तार्थस्य कर्ता अनुष्ठाता भवति ChāndoUBh. 436. 14 (*on* vii. 8. 2); अनुष्ठातृणां कामोद्भवात् हीयमानविवेकविज्ञानहेतुकेन अधर्मेण अभिभूयमाने धर्मे ... कृष्णः किल संबभूव GītāBh. (Śaṅ.) 2. 3 (*on* 1. 0); ऊर्ध्वाम्नायं विजानाति यः सम्यक् श्रीगुरोर्मुखात्। ... स व्रती स तपस्वी च सोऽनुष्ठाता स पूजकः KulārT. 3. 34; ब्रह्मतत्त्वं नियोगसिद्धौ नापेक्ष्यतेऽनुष्ठातृभिः BrahmSūBh. (Bhā.) 15. 20 (*on* i. 1. 4); अकामात्मनो दम्भादिरहिता वेदार्थविदोऽनुष्ठातारश्च सन्तः तेषां यददृष्टायाचरणं स सदाचारः BālaKrī. i. 13. 5 (*on* 1. 7); i. 20. 6 (*on* 1. 7); अनुष्ठाता तु सर्वाण्यङ्गानि यद्यसावुपसंहर्तुं न शक्नुयात् मा प्रवर्तिष्ट NyāyMañ. ii. 90. 6; वैदिकमेतदनुष्ठानम् ... अनुष्ठातृणां च तद्दृष्ट्वानुष्ठानात् ManuBh. i. 63. 20 (*on* 2. 6); तस्मान्नित्यस्य कस्यचिदनुष्ठातृणामवच्छेदकस्यानुपपत्तेः सर्वविषया धर्माः ManuBh. ii. 93. 26 (*on* 8. 46); न च स्वतन्त्रं कार्यं नियोज्यमधिकारिण-मनुष्ठातारमन्तरेण इति नियोज्यभेदमाह Bhām. 84. 15 (*on* i. 1. 4); 492. 6 (*on* ii. 3. 33); यदि हि शक्त्यशक्तिभ्यामेवानुष्ठातारो निर्णिनीषितमेव क्रममाद्रियन्ते तदितरं च नाद्रियन्ते किं तदा चिन्तायाः प्रयोजनम् TantrRa. 233. 4; (करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः) कर्तानुष्ठातेति GītāBh. (Rā.) 676. 1 (*on* 18. 18); क्षणिकत्वा-भ्युपगमेऽनुष्ठातुरन्यत्वात् फलिनः निष्प्रयत्नानामपि सर्वार्थसिद्धिः स्यात् VedāntSā. (Rā.) 180. 4 (*on* ii. 2. 26); अनुष्ठातार एवादेष्टार इति चेन्न तेषामनियतबोधत्वात् NyāyKuA. ii (2). 71. 5; तस्मादनुष्ठातैव व्युत्पाद्यः शास्त्रान्तरलब्धब्राह्मणत्वादिरूपः शिष्यः NyāyVārPari. 15. 2; अन्यानि ऋष्यश्रृङ्गवचनानि ... सन्ति ... अनुष्ठातृणां चानादरत्वे सति तानि न लिखितानि SmṛtiCan. vi. 28. 18; अनुष्ठेयानां बहुत्वात् अनुष्ठातुश्चैकत्वात् ... अवश्याश्रयणीये क्रमे ब्रूयात्तन्नियममथशब्दः PrakaVi. 23. 24; वेदोक्ताः सर्वे विशेषाः सर्वेषामनुष्ठातृणां सामान्याः साधारणा इति वेदवादिनिर्णीतम् CaturCin. iii (1). 756. 19; (कृतबुद्धिषु कर्तारः। कर्तृषु ब्रह्मवेदिनः) कर्तारो विदित्वा-नुष्ठातारः ManvaVi. 75. 8 (*on* 1. 97); क्षणिकत्वाभ्युपगमादन्य एवानुष्ठातान्य एव फलस्वामी BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 93. 2 (*on* ii. 2. 26); यत्कर्म कुर्वतोऽस्यानुष्ठातुः पुरुषस्यान्तरात्मनस्तुष्टिः स्यात् तत्प्रयत्नतोऽनुष्ठेयम् ManvaMu. 174. 12 (*on* 4. 161); 27. 11 (*on* 1. 97); प्रचरद्भिर्वेदवाक्यैस्तत्कालवर्तिनामिन्द्रादीनां दिव्यविग्रहैश्वर्य-महाभोगादिकम् ... यादृशमवगतं तादृशमेव प्राप्तव्यतया संकल्पयन्ते नान्यथा ŚivārkaMaDī. i. 465. 32 (*on* i. 3. 29); i. 491. 19 (*on* i. 3. 39); शास्त्रविहितं फलमनुष्ठातरीति शास्त्रेषु कर्तुः फलावगमः तु तत्सिद्धेः SāṁkhyaPraBh. 51. 37 (*on* 1. 106); ते चानुष्ठातारस्तस्मिन्कल्पे व्यवस्थिताव्यवस्थितमूलकत्वविचारस्य ... किमनुष्ठातृणां प्राच्यादीनामेवाधिकारः MīmāKau. i. 97. 18 (*on* i. 3. 15); 'शास्त्रफलं प्रयोक्तरी'ति न्यायेन अनुष्ठातुरेव फलस्वाम्यात् MayūMāli. 449. 9 (*on* vi. 1. 3); **2C** who observes, observer ब्रह्मणः .. द्वारम् ... हे पूषन् अपावृणु ... सत्यधर्माय ... धर्मस्यानुष्ठात्रे ĪśopBh. 19. 5 (*on* 15); **3** who follows, i.e. who admits वानर-यूथाधिपो यः स औशनसबार्हस्पत्यचाणक्यमतवित्तदनुष्ठाता च PañcT. (Kos.) 5. (253. 12)

**अनुष्ठातृगता** (anuṣṭhātṛ-gatā) *adj.* (*f.*) pertaining to the performer (of rite) प्रवर्तककामनयानुष्ठातृगतयैव भाव्यमिति नियमः तदानीमाचार्यककामनयाप्यध्या-पकगतयाध्ययनानुष्ठानं न सिध्येत् ŚivārkaMaDī. i. 27. 29 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठातृजीव** (anuṣṭhātṛ-jīva) *m.* individual soul who is the performer (of rite) कर्मप्रकरणगतानां पुरुषसूक्तादीनामनुष्ठातृजीवपरत्वमेव समीचीनम् BrahmSūBh. (Śrī.) i. 575. 1 (*on* i. 4. 29)

**अनुष्ठातृता** (anuṣṭhātṛ-tā) *f.* the state of being the performer (of prescribed act or rite) श्रेष्ठः कृत्स्नशास्त्रज्ञातृतया अनुष्ठातृतया च प्रथितो यद्यदाचरति तत्तदेवाकृत्स्नविज्ञनोऽप्याचरति GītāBh. (Rā.) 195. 4 (*on* 3. 21)

**अनुष्ठातृत्व** (anuṣṭhātṛ-tva) *n.* **1** the state of being the performer (of rite etc.) अवश्यमनुष्ठातृत्वेनोच्यमानः पुरुषः ... उपकरिष्यति TantrVā. 931. 6 (*on* iii. 4. 12); 1048. 17 (*on* iii. 5. 26); कार्यमनुष्ठेयमुच्यते। यत्र पुरुषः अनुष्ठातृत्वेन विनियुज्यते इदं त्वया कर्तव्यमिदं त्वया न कर्तव्यमिति ManuBh. i. 6. 16 (*on* 1. 3); अनुष्ठातृत्वं च स्वव्यापारेण ManuBh. i. 462. 28 (*on* 5. 88); स्वामित्वेनाधिकारित्वं तस्यैवानुष्ठातृत्वेन कर्तृत्वम् VedāntKa. 35. 11 (*on* i. 1. 1); ननु एकस्य कृत्स्नं फलं भवत्युत फलावयव इति विचारो निष्फलः उभयथापीतरेतरयुक्तानामेवानुष्ठा-तृत्वेनानुष्ठानविशेषाभावात् MayūMāli. 459. 10 (*on* vi. 2. 1); **2** the state of being the employer अनुष्ठातृत्वेन अलौकश्रेयःसाधनानां जीवात्मनां निमित्तत्वेन ... धर्मशब्दः साधारणः PūrvottaVāNaMā. 252. 1.

**अनुष्ठातृत्वांश** (anuṣṭhātṛtvāṁśa) *m.* aspect of being the performer (of rite) आख्यातैरनुष्ठातृत्वांशमात्रमभिधीयते TantrVā. 928. 15 (*on* iii. 4. 12)

**अनुष्ठातृत्वासंभव** (anuṣṭhātṛtvāsaṁbhava) *m.* impossibility of the state of being the performer (of rite) अनुष्ठानाधीनसिद्धिर्हि नियोगः तत्सिद्ध्यर्थमनुष्ठा-तारमाक्षिप्य अनधिकारिणोऽनुष्ठातृत्वासंभवादनियोज्यस्य ... नियोज्यं कल्पयति NyāyRaMā. 2. 17.

**अनुष्ठातृपुरुष** (anuṣṭhātṛ-puruṣa) *m.* person who performs, performing agent कर्मणामेव स्वानुष्ठातृपुरुषसमीहितानि संपादयतामन्तरा नान्तरीयकं तनुभुवनादिकार्यनिर्माणम् ĀgaPrā. 13. 1; होलाकादिशिष्टाचाराणां हारीतादिस्मृतिविशेषाणां चानुष्ठातृपुरुषभेदेन व्यवस्थितं प्रामाण्यम् NyāyMāVi. 35. 12 (*on* i. 3. 8 ); अनुष्ठातृपुरुषाननुमतत्वेन अङ्गीकृता ग्लानिः PūrvottaVāNaMā. 58. 12; युगानां

रूपमनुष्ठातृपुरुषतारतम्योपेतम् ViraMi. (Paribhāṣā.) 47.21.

**अनुष्ठातृभूत** (anuṣṭhātṛ-bhūta) *adj.* who has become the performer शेषिभूतः कर्तापेक्षितो नानुष्ठातृभूतः ŚāstrDī. 203.5 (*on* iii. 1.11)

**अनुष्ठातृभेदापेक्षा** (anuṣṭhātṛbhedāpekṣā) *f.* [Inst.] in consideration of the difference among performers इतरेषामिति द्वयोराश्रमयोर्बहुवचनं वृत्तिभेदापेक्षया अनुष्ठातृभेदापेक्षया वा इति द्रष्टव्यम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 755.8 (*on* iii. 4.49)

**अनुष्ठातृभोक्तृत्ववत्** (anuṣṭhātṛbhoktṛtva-vat) *adv.* like being the performer and (being) the enjoyer एकस्यैवानुष्ठातृभोक्तृत्ववत् एकस्यैव कदाचित् शब्दत्वमशब्दत्वं च स्यात् NyāyRa. 512.13 (*on* 5 (11).7)

**अनुष्ठातृभोक्तृभेद** (anuṣṭhātṛbhoktṛ-bheda) *m.* difference between the performer and the enjoyer कर्मतद्व्यापारक्षणिकत्वप्रयुक्तं न इदमापादनं किं तु अनुष्ठातृभोक्तृभेदप्रयुक्तम् ŚivārkaMaDī. ii. 93.14 (*on* ii. 2.26)

**अनुष्ठातृमतिचलन** (anuṣṭhātṛmati-calana) *n.* wavering of the resolution of the performer वेदाः कदाचित् सर्ववेदार्थविद्वद्व्याख्याताः अनुष्ठातृमतिचलनेऽपि निश्चलार्थानुष्ठानत्वात् NyāyKuA. ii (2). 71.3.

**अनुष्ठातृमात्रवृत्तित्व** (anuṣṭhātṛmātravṛtti-tva) *n.* [Inst.] as being related to the performer alone उपपदवशेन कर्तृव्यवस्था तु स्मृत्याचारयोरध्येत्रनुष्ठातृमात्रवृत्तित्वेन उपपदार्थस्य निर्वक्तुमशक्यत्वादेवायुक्तम् MīmāKau. i. 101. 15 (*on* i. 3.16)

**अनुष्ठातृमात्रात्मक** (anuṣṭhātṛmātrātma-ka) *adj.* of the nature of the performer alone यद्यप्यनुष्ठातृमात्रात्मकं कर्तृत्वं तथापि तद् बुद्धिपूर्वकारिणां फलसंकल्पनमिश्रम् TantrVā. 931.2 (*on* iii. 4.12)

**अनुष्ठातृविशेषण** (anuṣṭhātṛ-viśeṣaṇa) *n.* qualifying factor or attribute of the performer विधिः ...। स हि ज्ञातस्यानुष्ठातृविशेषणस्य स्वसंबन्धितया पुरुषं नियुङ्क्ते ManuBh. i. 174.16 (*on* 2.189)

**अनुष्ठातृव्यवस्था** (anuṣṭhātṛ-vyavasthā) *f.* establishment or specification of the performer पश्चावत्तादिवद्यानुष्ठातृव्यवस्थया व्यवस्थिताङ्गग्राहकत्वोपपत्तेः ... प्रकरणिकाङ्गव्यवस्था युक्ता NyāySu. (So.) 995.14 (*on* ii. 4.20)

**अनुष्ठातृसंबन्धिन्** (anuṣṭhātṛ-sambandhin) *adj.* relating to the performer प्रमाणान्तरावगतं हि काम्यमनुष्ठातृविशेषणमनुष्ठानसाध्यमनुष्ठातृसंबन्धीति विधिः प्रमाणमिति मीयते ManuBh. i. 174.17 (*on* 2.189)

**अनुष्ठातृसापेक्ष** (anuṣṭhātṛ-sāpekṣa) *adj.* having expectancy for or dependent on the performer विधयः स्ववैयर्थ्यपरिहारायानुष्ठातृसापेक्षाः सन्तः अनुष्ठानस्य ज्ञानपूर्वकतया ज्ञानतद्धेतुभूताध्ययनव्रतोपनयनादीन् अपेक्षन्ते ŚrutaPra. ii. 77.7 (*on* i. 3.33)

**अनुष्ठात्रपेक्षित** (anuṣṭhātr-apekṣita) *adj.* required or expected by the performer अस्य चोपदेशस्य ... अनुष्ठात्रपेक्षितानुकूलव्यापारगोचरत्वमस्माभिः उपपादितम् Bhām. 575.5 (*on* iii. 2.40); अनुष्ठात्रपेक्षितोपायतारहितप्रवर्तनामात्रार्थत्वे यजेतेत्यादीनामसाधकं कर्म यागादि स्यात् Bhām. 575.10 (*on* iii. 2.40)

**अनुष्ठात्रभाव** (anuṣṭhātr-abhāva) *m.* absence of the performer न च स्वविधिप्रयुक्तत्वेऽध्ययनविधेरनुष्ठात्रभावः ŚrutaPra. iA. 31.25 (*on* i. 1.1)

**अनुष्ठात्रभिप्रायाधीन** (anuṣṭhātrabhiprāyādhīna) *adj.* dependent on the intention of the performer अनुष्ठात्रभिप्रायाधीनोऽन्यतरपरिग्रहः TantrVā. 432.24 (*on* ii. 1.47)

**अनुष्ठात्रैक्य** (anuṣṭhātr-aikya) *n.* identity of the performer यत्र वाधिकृताधिकारः तत्रैवानुष्ठात्रैक्यम् PrakaVi. 24.12.

**अनुष्ठात्रैक्याभाव** (anuṣṭhātraikyābhāva) *m.* absence of identity of the performer अनुष्ठात्रैक्याभावान्न क्रमाकाङ्क्षा PrakaVi. 24.11.

**अनुष्ठान** (anu-ṣṭhāna) *n.* **1Ai** performance (of religious activity, rite, etc.) **ii** worship **B** observance (of penance, prescribed rule, vow etc.) **Ci** doing, carrying out, execution, undertaking **ii** committing (of evil or forbidden act) **iii** (proper) action or behaviour **iv** practice (of sex) **D** acting alike, imitation **2Ai** going over, i.e. recitation **ii** going over mentally, meditating **B** continuation of commenced act **3A** employment, use, application **B** usage or reference (of words), denotation **4** production or presentation (of dramatic performance) **5** (medical) attendance or treatment **6** following or understanding **1Ai** performance (of religious activity, rite etc.) स्थामागं वृहद् अक्षत्रं स्थाम व्यक्ष्णोऽस्यति। अनुष्ठानस्य यो राजा (स) सं स्थाम गमिष्यति AV. (P.) xix. 36. 12; ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञश्चेति पञ्चानामहरहरनुष्ठानम् -VaikhāGS. 1. 1; GautDS. i. 8. 17; VaikhāGS. 6.19; यथोक्तानुष्ठानं योग (मि?इ)ति ज्ञात्वा मुक्तिमिच्छन्ति VaikhāDS. i. 11.13; i. 9.11; गृहस्थस्य... भूतमनुष्यदेवपितृब्रह्माख्यानां पञ्चानां महायज्ञानां सायं प्रातरनुष्ठानम् PadārthaSaṁ. 273. 9; नित्यनैमित्तिकादीनामनुष्ठानं च कर्मणाम्। द्विजातिसंश्रितं कर्म ViṣṇuP. iii. 8.31; PāñcRāRa. 69.16; कलौ। धर्मो यथाभिरुचितैरनुष्ठानैरनुष्ठितः ViṣṇuP. vi. 1. 15; प्राक् स्तुतिवचनादनुष्ठानं भूतिकामान्तात् सिद्धम् ŚābaBh. 117.7 (*on.* i. 2.7); स्वकर्म स्वाश्रमविहितकर्मानुष्ठानम् SāṁkhyaPraSū. 3.35; तत्कर्मणामनुष्ठानं सङ्गः सद्भिर्गिरः शुभाः। ... एतैः ... सत्त्वयोग्यमृतीभवेत् YājñaSm. 3. 156; Aparā. 1007. 10 (*on* 3. 155); DīpKa. 88. 31 (*on* 3. 156); अविज्ञातो धर्मो नानुष्ठानायालं भवति Bṛha. 17. 8 (*on* i. 1. 1); क्रियाणां प्रबन्धः सातत्येनानुष्ठानम् KāśiVṛ. *on* iii. 3. 135; Prasā. ii. 452. 3; कर्मणो भावभेदं यः फलावधितया वदेत्। तस्यादृष्टफलेष्विष्टमनुष्ठानं न युक्तिमत् BhāvanāVi. 21.2; 194. 3; अतोऽनुष्ठानं साधनविषयमेव विधायकाच्छब्दाद् गम्यते BrahmSi. 117. 2; विज्ञातपरमार्थानाम् ...। यतीनां किमनुष्ठानम् SarvaVeSāSaṁ. 861; प्रत्यक्षः प्रागनुष्ठानान्न धर्मः ŚlokaVār. 4. 34 (143. 5); न चाननुष्ठितो धर्मो नानुष्ठानमृते मतः ŚlokaVār. 5(15). 115 (673. 5); 5 (15). 92 (665. 8); कर्माणि .. तेषां यथारुच्यनुष्ठानान्नान्यानर्थक्यकरत्वम् TantrVā. 8.20 (*on* i. 2. 4); पदावधारणम् ... तेनापि पदार्थज्ञानं तेन वाक्यार्थज्ञानं तेन चानुष्ठानमनुष्ठानेन स्वर्गादिफलप्राप्तिः TantrVā. 12.4 (*on* i. 2.7); लिप्साशब्देनानुष्ठानमुच्यते ṬupṬ. 1.13 (*on* iv. 1.2); श्रुतिरपि ... मन्त्रेणानुष्ठानं दर्शयति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 200.3 (*on* i. 3. 30); वेदाध्ययनप्रतिषेधः तदर्थज्ञानानुष्ठानयोश्च प्रतिषेधः शूद्रस्य BrahmSūBh. (Śaṅ.) 212. 17 (*on* i. 3.38); BrahmSūBh. (Bhā.) 68.16 (*on* i. 3.38); GoviBh. 58.16 (*on* i. 3. 38); विकल्पाश्रयणं विरोधपरिहारकारणं भवति, पुरुषतन्त्रत्वाच्च अनुष्ठानस्य BrahmSūBh. (Śaṅ.) 335. 19 (*on* ii. 1. 27); 545. 18 (*on* iii. 1. 11); GoviBh. 188. 3 (*on* iii. 1. 2); नित्यानामनुष्ठानात् अशुभात् स्यात् नाम मोक्षणम् GītāBh. (Śaṅ.) 125. 12 (*on* 4. 18); 157. 3 (*on* 5. 1); 346. 9 (*on* 12. 1); क्रतुवरानुष्ठाता (Read ना) धिष्ठाप्रतिष्ठितपरमेष्ठित्वस्य महाराजस्य EI. iv. 196. 7; (अग्निहोत्रिणः) अनुष्ठानं च दुर्लभम् BālaKrī. i. 15. 26 (*on* 1. 7); क्रमेण युगपद् वातः सेवासांग्रहणीहयोः। नानुष्ठाने विरोधोऽस्ति फलभूमार्थिनः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 416; विधिर्विधानमनुष्ठानं प्रयोजनसंपत्तिः ManuBh. i. 5. 18 (*on* 1. 3); i. 51. 18 (*on* 2. 1); अकरणे नास्ति विध्यतिक्रमः। प्रेतोपकारस्त्वनुष्ठानाद् भवति ManuBh. i. 454. 2 (*on* 5. 69); i. 518. 10 (*on* 6. 67); उक्तलक्षणसंपन्ने गुरौ तत्प्रोक्तयोस्तथा। विद्यानुष्ठानयोः स्थैर्यं धियः संशयनाशनः TantrRā. 26. 52; (विश्वजिता यजेत) न खलु कार्यमनुष्ठानं विना अवतिष्ठते TattvBi. 107. 1; अग्निहोत्रदर्शपूर्णमासज्योतिष्टोमादिकर्मणाम् ... त्रैविद्यवृद्धानां निर्विशेषमनुष्ठानं दृष्टम् ĀgaPrā. 6. 14; हस्तिस्नानमिव सर्वमनुष्ठानमनियमितेन्द्रियमनोवृत्तीनाम् NītiVā. 1. 24; 5. 19; न भवति शुभं चेदनुष्ठानमहमेव स्यामेनसां भागी YaśasCam. ii. 134. 8; (मोक्षः) त्रिकालभस्मोद्धूलनेज्यागडुकप्रदान° ... °क्रियाकाण्डमात्राधिष्ठानादनुष्ठानात् YaśasCam. ii. 269. 14; ii. 415. 4; कः पुनरनुष्ठाने श्रौतलाक्षणिकविवेकस्योपयोगः Kāśi. iii. 231. 25 (*on* 5 (10). 27); प्राप्यते देवताभक्त्या चानुष्ठाने महापदम् ViṣṇuDhaP. ii. 31. 7; अनुष्ठानमनागतोत्पाद्यं विकल्प्यते न सिद्धम् Bhām. 330. 3 (*on* ii. 1. 1); NāraPaU. 7. 10; यथास्वं संध्यावन्दनादेर्धर्मस्यानुष्ठानमर्थप्राप्तम् JayaMa. 47.22 (*on* 1.4); (कुण्डे ... जुहुयात्) अनुष्ठाने कृते धीमान् पूर्व(र्ण?) सेवा कृता भवेत् ŚivS. 5. 247; अनुष्ठानाय हि सर्वमाम्नायते TantrRa. 81.14; न च कल्पयितुं शक्यो नियोज्यः ...। अकल्पितेऽपि यत्तस्मिन्ननुष्ठानं हि सिध्यति NyāyRaMā. 2. 12; 184.23; कथं चानुष्ठानमननुष्ठानं च शक्यं प्रतिपत्तुम् NyāyRa. 935.23 (*on* 7. 317); वेदाभ्यसनादनुष्ठानं परं मतम् BhaviP. 16B. 28 (i. 4. 109); अनुष्ठानं च पूजां च ...। निर्वर्त्य तमुवाचेदं कृपया परमेश्वरी PadmP. iv. 74. 41; iv. 106. 7; अस्वर्गफलकानि किमनुष्ठानानि कर्हिचित् ĀdiP. 3. 25; तर्कयामास कमला मणिमन्त्रमहौषधैः। अनुष्ठानैः ... न सम्यग् यो बभूव ह। स कथं मारुतस्पर्शात् समीचीनोऽभवत् GaṇeP. i. 20. 13; अनुष्ठानाय नावाज्ञां भवद्भ्यां संप्रदीयताम् GaṇeP. ii. 1.52; ii. 79.4; (ज्ञानम्) पुनः श्रेष्ठादनुष्ठानाद् भविष्यति ŚivaP. vii (1). 31.99 (538A. 1); कर्मणामनुष्ठाने ... इष्टानिष्टरूपफलसंबन्धोऽवर्जनीयः GītāBh. (Rā.) 663. 4 (*on* 18. 12); गारुडवदनुष्ठाने तात्पर्यं प्रकृत्यादिश्रुतीनाम् ĀtmaTaVi. 823. 22; अनुष्ठानमर्थज्ञानस्यावान्तरव्यापारः NītiMā. 3. 4; जातिविद्यानुष्ठानतपःसमुच्चयानामुत्तरोत्तरप्राशस्त्येन फलतारतम्यम् Mitā. 69. 30 (*on* 1. 200); 151:25 (*on* 2.25); कर्मणां रागविषयीकृतं फलमुद्दिश्य काम्यानामनुष्ठानं न तु नित्यानाम् Aparā. 1038. 8 (*on* 3. 219); 76. 4 (*on* 1.51); परमात्मद्रव्यं तदेव मनसा ध्येयम् ... कायेन तत्साधकमनुष्ठानं च कर्तव्यम् TātpaVṛ. 190. 12 (*on* 2. 42); कथमशुभाशुभत्वम् ...। अवगतेऽनुष्ठानमुच्यते AdbhuSāg. 10. 2; यमनियमस्वाध्यायध्यानानुष्ठान° ... °सर्वविद्याकुशल(:) EI. xxv. 6. 11; ननु किमत्र सकलस्मार्ताङ्गोपसंहारेणानुष्ठानम् उत न (अन्येन) SmṛtiCan. i. 12. 14; साङ्गप्रधानस्य प्रयोगेऽनुष्ठाने स्वयं यजमानः कर्ता स्यात् VedāntKa. 23. 5 (*on* i. 1. 0); सर्वेषु दैवेषु कर्मषु(?सु) कर्माङ्गश्राद्धस्य पूर्वमनुष्ठानात् देवेभ्यः पूर्वं पितॄणामाप्यायनम् CaturCin. iii (1). 10. 16; iii (1). 104. 20; iii (2). 595. 16; दानार्हदर्चातपःस्वाध्यायाध्ययनादि निष्फलमनुष्ठानं विना भावनाम्

SindūPra. 85; नाप्यनुष्ठानस्य, परोक्षनिश्चयादपि तदुपपत्तेः ŚatDū. 67.9; तथागताद्यागमस्तत्त्वानुष्ठानयोरप्रमाणम् ŚatDū. 93.6; 241.26; अस्मिन् आम्नायमूलेऽनुष्ठाने प्रवहति ... प्रतिच्छन्दप्रवर्तना श्रुतिस्मृतिसिद्धा NyāyPari. 386. 10; अस्मत्पक्षे विविदिषायाम् ... कर्मणोऽनुष्ठानमुपपद्यते VedāntKau. 358. 25 (*on* iii. 4. 9); गोदोहनस्य पुरुषार्थत्वप्रयुक्तयानुष्ठानम् NyāyMāVi. 5. 11 (*on* i. 1.0); 24. 14 (*on* i. 2.2); दाशूरः ... अनुष्ठानाय शुद्धप्रदेशं भूमौ न क्वाप्युपलेभे JīvanVi. 55.17; उक्ताः प्रयोगा बहवः कर्माणि विविधानि च। ब्रह्मैकनिष्ठकौलस्य त्यागानुष्ठानयोः समम् MahNirvāT. 10. 209; असारम् ... अफलम्। अनुष्ठानं मनुष्याणां मन्ये मायावलम्बिनाम् KumāPraPra. 69. 12; ज्ञानार्थं विहितस्य मुक्तिपर्यन्तमनुष्ठाने कारणाभावात् TattvPrakā. 203A. 8 (*on* iv. 1. 12); तत्संदेहेऽप्यनुष्ठानस्य ... न्यायप्राप्तत्वात् NyāySu. (Ja.) 9A. 10 (*on* i. 1. 1); यथापाठं ह्यनुष्ठाने क्लृप्तप्रयोजनबाधोऽदृष्टार्थत्वं च स्यात् ArthSaṁ. 76. 6; 115. 6; कर्मणां ज्ञानेच्छासमुदयपर्यन्तमनुष्ठानम् BrahmSūBh. (Śrī.) i. 42. 2 (*on* i. 1. 1); शरीरनाशाद् अनुष्ठानमपि नष्टम् SiṁhāDvā. 96. 4 (2); (दृष्टानां दृष्टप्रयोजनानां दृष्टाभावे प्रयोगोऽभ्युदयाय) प्रयोगोऽनुष्ठानम् Upask. 430. 13 (*on* x. 2. 8); (उक्तवान् मनुः) जातकर्मादीनां विधिमनुष्ठानम् ManvaMu. 30.2 (*on* 1. 111); अधिकारानुष्ठानयोः सिद्धेः न पृथगङ्गविधयोऽधिकारप्रयोगपराः TantrRaha. 52. 12; न हि प्राप्तिर्नामानुष्ठानम् VidhiRa. 12 (88.7); तच्चेदमनुष्ठानमध्ययनकालेऽप्यस्ति ŚivārkaMaDī. i. 32.24 (*on* i. 1. 1); i. 43. 17 (*on* i. 1. 1); अनुष्ठानायापेक्षितः क्रमः पाठक्रमेण कल्प्यते PūrvottaVāNaMā. 14. 16; 10. 7; यथा प्रमाणभूतविध्यध्ययने क्रियमाणेऽनुष्ठानं वैदिकानाम् MīmāKau. iii (1). 30. 1 (*on* i. 2. 8); (भूतपित्रमरब्रह्ममनुष्याणां महामखाः) एषां चानुष्ठाने पाठिकः क्रमो न विवक्षितः VīraMi. 197. 16 (*on* 1. 102); संध्याशब्दस्य कर्मकलापपरत्वे अनुष्ठानमुपासनशब्दार्थः VīraMi. (Āhnika.) 254.8; तत्र श्रुत्योर्विरोधे ... द्वयोरपि तुल्यबलत्वं अनुष्ठाने परं विकल्पः VīraMi. (Paribhāṣā.) 25. 5; 94. 10; न ह्यर्थज्ञानमन्तरेणानुष्ठानं संभवति MīmāNyāPra. 211. 10; 197. 23 (*on* 1. 103); SāṁkhyaPraBh. 10. 2 (*on* 1. 7); व्यतिषङ्गो नामोभयोः सहानुष्ठानम् NirṇaSi. 42. 6; अध्ययनानुष्ठानयोः स्वपरंपरापरिगृहीताध्ययनानुष्ठानविषयत्वोपपत्तिः BhāṭṭCin. i. 2. 24 (*on* i. 1. 1); जपतपोऽनुष्ठानैः ...। अत्रेः ... चरितमाचरत् (शिवयोगी) ParamāKā. 136. 37; 114. 100; अनेन विधिनैव स्वर्गफलकत्वं ज्ञात्वानुष्ठाने स्वर्गो नान्यथा LalitāSaBh. 23.5 (*on* 52); 55. 8 (*on* 90); तन्त्रराजपक्षस्याप्यनुष्ठानमनुमतम् SetuBa. 56. 23; नित्यज्योतिष्टोमादेः स्वर्गाद्यर्थमनुष्ठानेऽपि नित्यप्रयोगसिद्धिः VaiyāBhū. 82. 22 (*on* 22); **1Aii** worship एतद् राज्ञः कृत्यतमम् ...। ब्राह्मणानामनुष्ठानम् MahāBhā. xiii. 33. 2 (BhārBhāDī. आराधनम्); कथं पूज्यस्सः ... अनुष्ठानं च किं तस्य ParaS. 3. 35; आद्यशक्तेरनुष्ठानात् ... भूरिसाधनम्। कथितं मे MahNirvāT. 14. 1; **1B** observance (of penance, prescribed rule, vow etc.) स्वधर्मानुष्ठाने ... सुखम् HirŚS. xxvii. 1. 24 (133.6); ĀpaDS. ii (1). 2. 2; HirŚS. xxvii. 1. 25 (133. 12); ĀpaDS. ii (1). 2. 3; सर्वधर्माणां सर्वधर्मानुष्ठानानि HirŚS. xxvii. 5. 193 (215. 16); स्वधर्मो राज्ञः पालनं भूतानां तस्यानुष्ठानात्सिद्धिः VāsiDS. 19. 1; ManuSm. 7.100; Śāk. 4. 22 (3); व्यथयन्ति चरं चेतो मनोरथशतैर्जनाः। नानुष्ठानैर्विहीनाः स्युः PañcT. (Kos.) 126. 6; योगाङ्गानुष्ठानादशुद्धिक्षये ज्ञानदीप्तिः YogSū. 2.28; यत्त्वा परमव्रतस्य विधिवदनुष्ठानेन अन्य एव रूपातिशयः क्षणात् प्रतिपन्नः MattaVi. 5.6; शास्त्रदृष्टेन वर्त्मना वार्तादीनां चानुष्ठानम् AvantiKa. 50.5; धर्मे स्वयमनुष्ठानं कस्यचित्तु महात्मनः Hitopa. 1.76; संराधनं च भक्तिध्यानप्रणिधानाद्यनुष्ठानम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 601. 18 (*on* iii. 2. 24); ब्रह्मचारिणो व्रतचर्या ... अनुष्ठानमितिकर्तव्यता वा ManuBh. i. 48. 22 (*on* 1. 111); निजागमोक्तनुष्ठानं यतीनां स्वो धर्मः NītiVā. 7. 15; RājTa. (Ka.) 5. 375; व्रताद्यनुष्ठानम् ... तद्गुणस्मरणानुकूलमनुष्ठानं च TātpaVṛ. 330. 10 (*on* 3. 38); धर्म्मानुष्ठानमुपसर्प्य ... पार्वतीपतिं संपूज्य ... पापपटलपाटनपटीयास (Read यांसं) EI. xi. 310. 22; दण्डनीतेरनुष्ठानं नय इत्यभिधीयते BhāvPra. (Śā.) 70. 6 (3); नियमो वर्णाश्रमिणां यथाशास्त्रमनुष्ठानम् Upask. 270. 16 (*on* vi. 2. 2); एवंस्वरूपचैतन्यसाक्षात्कारपर्यन्तं श्रवणमनननिदिध्यासनसमाध्यनुष्ठानस्योपेक्षितत्वात्तेऽपि प्रदर्श्यन्ते VedāntSā. (Sa.) 28. 2; धर्मः ... श्रीगोविन्दार्पणबुद्ध्या क्रियमाणस्तु निःश्रेयसहेतुः। न च तदर्पणबुद्ध्यानुष्ठाने प्रमाणाभावः MīmāNyāPra. 273. 10; पृथगाश्रममेकैकाश्रममनुष्ठानात् पृथग्धर्मः VīraMi (Paribhāṣā.) 44. 9; राजन्यवैश्यौ ... राजानमुपतिष्ठेयाताम् ... स्वस्वधर्मानुष्ठानेन शिल्पिनः कारवश्च शूद्राः VīraMi. (Rājanīti.) 141.20; तत्राभ्यासो नाम योगौपयिकानां पुनः पुनरनुष्ठानम् Vidvanmo. 7.46 (1); (धर्म्यम्) यदनुष्ठानं धर्ममनुवर्तत एव तदित्यर्थः LaŚabdeŚe. ii. 299. 11; (वक्ष्यमाणलक्षणा धर्मा अनुष्ठेयाः) अनुष्ठानं विना स्वरूपतस्तेषां सत्ताया बाधितत्वात् BālamBha. i. 4. 29 (*on* 1. 2); **1Ci** doing, carrying out, executing, undertaking न वयम् ... समारभामहेऽर्थानामनुष्ठानम् MahāBhā. iii. 191. 3; v. 38. 21; (पत्त्यध्यक्षस्य) योग्यारक्षानुष्ठानमर्थमानकर्म च ArthŚā. i. 338. 3 (2. 33); यथापूर्वं कथं नानुष्ठानं क्रियते Tantrākhyā. 116. 5; विभावितं त्वया मन्त्रित्वमनेनानुष्ठानेन PañcT. 1. 148 (2) (149. 13); यदि त्वयावश्यमेव समुद्रेण सह विग्रहानुष्ठानं कार्यम् PañcT. (Kos.) 79. 22; व(ब)लि° ... °कृषिकर्मानुष्ठानखण्डस्फुटितावचरितपतितसंस्कारार्थं परहितानुष्ठानचरितव्रतैर्युष्मत्पूर्वजैः EI. xiii. 115. 9; एवमानयनमन्यद्वा किंचिदनुष्ठानमनुष्ठानं वाभिमतम् तदा 'आनय' इत्यपि न ब्रूयात्, व्यर्थत्वात् वाचनस्य PramāVāSvopVṛ. 40. 15; आप्तोपदिष्टानां विहितानां प्रतिषिद्धानामननुष्ठानमनुष्ठानं वा AṣṭāSaṁ. i. 114. 25 (1.22); हा हतोऽस्मि। अधुनातिसंधाने पलायितुमक्षमः (v. l. पलायमनप्यशक्त्यानुष्ठानम्) Hitopa. 1. 42 (9); किं मन्त्रिणामनुष्ठाने शास्त्रवत्पृथिवीपतेः Hitopa. 3. 66; आलोचितव्यं च सम्यक्प्रज्ञया प्रस्तावोचितमनुष्ठानम् TilaMañ. 31. 1; दूतस्य पुनः स्वामिनैवमुक्तस्यापीदमनुष्ठानम् YaśasCam. i. 397. 1; ii. 342. 15; ii. 361. 22; कार्यं विमृश्य तदेवोपायपूर्वकमनुष्ठानं न कार्यातिपातनम् JayaMa. 73.6 (*on* 1.5); कर्मणां पुनः पुनरनुष्ठानमभ्यासः JayaMa. 92. 17 (*on* 2. 1); अनुष्ठानेन रहिता ...। रञ्जयत्येव लोकं किं तया शुकविद्यया DarpDa. 3.31; शिवशक्त्योः ... अनुष्ठानं सृष्ट्यादिकृतम् LalitāSaBh. 54. 11 (*on* 88); संभावितौचित्यस्य चानुष्ठानमयुक्तम् LaŚabdeŚe. i. 475. 16 [Vaija. 192. 9]; **1Cii** committing (of evil or forbidden act) कर्मणाम् ... अथर्वदृष्टानामनुष्ठानं क्रियत एव AvantiKa. 60.11; पुत्राणामनधिगतशास्त्राणामनुष्ठानेनोद्विग्नमनाः स राजा चिन्तयामास Hitopa. 0.11 (1); हितस्याकरणमहितस्य चानुष्ठानम् BrahmSūBh. (Bhā.) 103.4 (*on* ii. 1. 21); समस्तशिष्टविगर्हितनिर्माल्यधारणनैवेद्यभक्षणाद्यनुष्ठानम् ĀgaPrā. 9.4; शोचितव्यं च मयैव प्रणयिनां पुरः पश्चात्तापदुःप्रतिष्ठानमिदमनुष्ठानम् YaśasCam. ii. 49.2 (comm. °दुर्विलसितम्); ii. 147.7; (निन्दितस्य च सेवनात्। ... नरः पतनमृच्छति) निषिद्धस्य सेवनादनुष्ठानात् Aparā. 1037. 17 (*on* 3. 219); 587. 10 (*on* 1. 347); अनुष्ठानं निषिद्धस्य त्यागो विहितकर्मणः। नृणां जनयतः पापम् MahNirvāT. 11. 14; कारीर्यादौ तु तथा कामनयैवानुष्ठानात् Upask. 4.7 (*on* i. 1. 1); (दण्डः) प्रतिषिद्धस्याभक्ष्यभक्षणादेर्नित्यमनुष्ठानात् DaṇḍaVi. 260. 18; **1Ciii** (proper) action or behaviour कथं न्याय्यमनुष्ठानं मादृशः प्रतिषेधतु UttaRāC. 5. 21; (रावणस्य) अभिजनानुरूपमनुष्ठानम् ĀścaCū. v. 3. 3 (4); चरित्रमनुष्ठानम् TātpaVṛ. 315. 5 (*on* 3. 20); SmṛtiCan. i. 209. 15; VīraMi. (Saṁskāra.) 754. 24; **1Civ** practice (of sex) रतिचक्रे रागोत्पीडे प्रवृत्ते तद्वशादशास्त्रितानामप्यनुष्ठानात्तदानीं न शास्त्रं स्यात् JayaMa. 104. 13 (*on* 2. 2); संतताभ्यासादिति रतस्य पौनःपुन्येनानुष्ठानात् JayaMa. 157. 1 (*on* 2. 8); **1D** acting alike, imitation साधवो वेदार्थसाधनप्रवृत्ताः तेषामाचारः स्वस्वपूर्वकालीनसाध्वनुष्ठितस्य प्रतिसंधानमनुष्ठानम् ManvaVi. 101. 13 (*on* 2.6); **2Ai** going over, i.e. recitation अस्मि ...। कृतवान् ... मन्त्रानुष्ठानमन्वहम् AnnaU. 1.8; वेदान्तश्रवणपूर्वकं प्रणवानुष्ठानं कुर्वन् ... संन्यासेन देहत्यागं करोति स परमहंसपरिव्राजको भवति ParaHaṁsPaU. 484. 2; निर्जने देशे ...। (जपस्य) अनुष्ठानं कुरु GaṇeP. i. 11. 23; मन्त्राणां तदृषिच्छन्दोदेवताविनियोगवत्, अनुष्ठानं फलाय स्यात् ĪśānŚiPa. i. 9. 86; श्रुतिस्मृतीतरैर्मन्त्रानुष्ठानैर्देवतार्चनम्। कर्तुम् ... यतते स च तान्त्रिकः ŚukraNī. 2. 185; **2Aii** going over mentally, meditating योगाङ्गानुष्ठानादशुद्धिक्षये ज्ञानदीप्तिः YogSū. 2.28; स्वस्वरूपे मनःस्थानमनुष्ठानं तदिष्यते SarvaVeSāSaṁ. 859; ध्यानं हि तस्यानुष्ठानं सम्यग्विज्ञानपूर्वकम् KāṭhUBh. 159. 15 (*on* 5. 1); कार्यं स्वविषयस्य करणस्यात्मज्ञानस्यानुष्ठानमाक्षिपति Bhām. 832. 19 (*on* i. 1. 4); परस्य परमात्मनः। ज्ञानादेव परा सिद्धिः ...। अत्र ज्ञानमनुष्ठानं न त्वन्यदुपयुज्यते YogVā. iii. 6. 2; फलं तु प्रकरणप्रतिपाद्यात्मज्ञानस्य तदनुष्ठानस्य वा तत्र तत्र श्रूयमाणं प्रयोजनम् VedāntSā. (Sa.) 29. 1; **2B** continuation of commenced act प्रारम्भानुष्ठानपरिसमापनाः अपेक्षितोपायत्वात् BrahmSi. 117. 18; क्रियाविशेषायैतेषामारम्भानुष्ठानपरिसमाप्तयः ṬupṬ. 238. 17 (*on* x. 2. 39); **3A** employment, use, application (of means etc.) प्रामाण्यं च परो(क्षा)र्थज्ञानं तत्साधनस्य च। (अभावात् नास्त्यनुष्ठान)मिति केचित् प्रचक्षते PramāVār. 2. 29; विज्ञानात्मन एव ... ज्ञानध्यानादिसाधनानुष्ठानात् संप्रसन्नस्य BrahmSūBh. (Śaṅ.) 263. 12 (*on* i.4.21); तत्त्वमस्यादिवाक्यानां नानुष्ठानं मनागपि। ... न श्रौतकर्मणः BṛĀraUBhVā. i. 3. 89; (पद्मासनम्) अनुष्ठाने कृते प्राणः समश्चलति तत्क्षणात्। भवेदभ्यसने सम्यक् साधकस्य ŚivS. 3. 108; **3B** usage or reference (of words), denotation धात्वर्थासाधनं किंचिन्नानुष्ठानं हि सिध्यति ŚlokaVār. 7. 253 (915. 8); (नित्येषु सत्सु वर्णेषु व्यवहारात् क्रमोदयः) व्यवहारः क्रियाप्रयोगोऽनुष्ठानमिति पर्यायाः NyāyRa. 803. 9 (*on* 6. 291); **4** pro-duction or presentation (of dramatic performance) अनुष्ठानं प्रयोगस्य सूत्रमाहुः सबीजकम् NāṭaLaRaK. 2161; **5** (medical) attendance or treatment, cf. **अनुष्ठानहित**; **6** following or understanding, cf. **अनुष्ठानशक्ति 2**.

**अनुष्ठानकथन** (anuṣṭhāna-kathana) *n.* mention, i.e. conveying of performance (of rite) ददातेरप्यनुष्ठानकथनमेव ṬupṬ. 28.9 (*on* iv. 2. 28)

**अनुष्ठानकथा** (anuṣṭhāna-kathā) *f.* narration, i.e. description of performance (of rites) न च षोडशीग्रहणवद्विकल्पसंभवोऽनुष्ठानं हि विकल्प्यते न वस्तु। वस्तुतत्त्वकथा चेयं नानुष्ठानकथा Bhām. 295.2 (*on* i. 4. 11)

**अनुष्ठानकलाप** (anuṣṭhāna-kalāpa) *m.* group or series of performances (of sixteen rites) गर्भाधानादिरन्त्येष्टिपर्यन्तो यस्य वर्णस्य मन्त्रैरनुष्ठानकलाप उक्तो द्विजातेरित्यर्थः ManvaMu. 36. 19 (*on* 2. 16)

**अनुष्ठानकल्पना** (anuṣṭhāna-kalpanā) *f.* assumption, i.e. admission of performance (of rites) प्रयोजनवत्त्वसिद्धये अध्याहाराद्विना अनुष्ठानकल्पना स्यात् NyāySu. (So.) 54. 15 (*on* i. 2. 9)

**अनुष्ठानकाण्ड** (anuṣṭhāna-kāṇḍa) *n.* cluster of performances (of rites) एतच्च धर्मावाहनादि शिरसि पत्रारोपणान्तमनुष्ठानकाण्डं सर्वदिव्यसाधारणम् Mitā. 203. 30 (*on* 2. 101)

**अनुष्ठानकारकभूत** (anuṣṭhānakāraka-bhūta) *adj.* which has become the efficient means of performance (of rites) मन्त्रा अनुष्ठानकारकभूतद्रव्य-देवताप्रकाशका: PrasthāBhe. 3. 4.

**अनुष्ठानकारिन्** (anuṣṭhāna-kārin) *adj.* who carries out or undertakes performance तारकः ... तपोऽनुष्ठानकारिणः ...। अग्निहोत्ररतानन्यान् कारागारेऽक्षिपद् द्विजान् GaṇeP. i. 83. 10.

**अनुष्ठानकाल** (anuṣṭhāna-kāla) *m.* **1A** time or period of performance (of rites) कर्तव्यमित्यपि विज्ञातेऽनुष्ठानकाले स्मृत्या प्रयोजनम् ŚābaBh. 155. 8 (*on* i. 2. 37); अनुष्ठानकाले विधिश्रुत्यधीनः पुरुषः TantrVā. 715. 22 (*on* iii. 1. 13); 733. 13 (*on* iii. 1. 14); अन्यत्र पुनरग्निहोत्रादौ प्रतीतिकालोऽन्योऽनुष्ठानकालोऽन्यः BrahmSūBh. (Bhā.) 10. 18 (*on* i. 1. 3); तच्च (कपालमात्रम्) निरपेक्षमेवोभयत्र पुरोडाशे तुषोपवापे च विनियुक्तमनुष्ठानकाले ... उपादीयते TantrRa. 87. 3; 246. 10; यः साधनत्वमनुष्ठानकाले न वेत्ति तस्याविद्वत्त्वादेवानधिकारादननुष्ठानमिष्टमेव NyāyRa. 692. 18 (*on* 5 (17). 17); CaturCin. iii (1). 148. 22; iii (1). 755. 14; अनुष्ठानकाले प्रयोगविधिर्ज्ञानान्तरमनुष्ठापयति BrahmSūBh. (Śrī.) i. 183. 6 (*on* i. 1. 4); तनूनपातं यजतीत्यादौ निर्धारितरूपविशेषप्रतिपत्तिः नामधेयाधीनैव। तत्फलं चानुष्ठानकाले व्यवहारसौकर्यमेव MīmāKau. i. 172. 12 (*on* i. 4. 2); ii. 97. 6 (*on* ii. 3. 27); पदार्थानामनुष्ठानकाले स्मारकापेक्षायां मन्त्रादीनामुपस्थितत्वेन स्मारकत्वनियमात् तत्क्रमेणैवानुष्ठानक्रमनियमोपपत्तेः BhāṭṭDī. ii. 160. 10 (*on* v. 1. 4); iii. 74. 5 (*on* ix. 1. 14); MayūMāli. 592. 10 (*on* ix. 1. 11); **1B** time of doing, carrying out or execution अनुष्ठानकाले क्रोधमोहशोकादि त्यक्त्वा प्रमुदितेन भाव्यम् ManuBh. i. 69. 3 (*on* 2. 6); अनुष्ठानकाले नाभिप्रेतादिगतमानसेन भवितव्यम् ManuBh. i. 126. 8 (*on* 2. 97); **2** time of going over, i.e. recitation मन्त्रो ह्यनुष्ठानकाले पदार्थं प्रकाशयन्पदार्थशेषः UpaParā. 34. 18.

**अनुष्ठानकालपरामर्श** (anuṣṭhānakāla-parāmarśa) *m.* consideration, i.e. remembrance at the time of performance (of rite) तदेवमनुष्ठानकालपरामर्शो न भोगकालपरामर्शः NyāyRa. 692. 17 (*on* 5 (17). 17)

**अनुष्ठानकालापेक्षित** (anuṣṭhānakālāpekṣita) *adj.* required at the time of performance (of rite) अनुष्ठानकालापेक्षितस्य समिद्यागादिस्मृतिक्रमस्य... संग्राह्य-त्वाभावात् ŚivārkaMaDī. i. 49. 10 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानकालीन** (anuṣṭhānakāl-īna) *adj.* **i** belonging to, i.e. perceived at the time of performance (of rites) अयं च प्रवृत्तिक्रमोऽनुष्ठानकालीनोऽपि प्रयोगविधिप्रवृत्तेः पूर्वमपेक्षावशादवगम्यमानः ... पदार्थान्तरक्रमं बोधयति BhāṭṭDī. ii. 161. 21 (*on* v. 1. 5); **ii** belonging to, i.e. occurring at the time of performance (of rites) अनुष्ठानकालीनमेव पौर्वापर्यं शास्त्रार्थावधारणवेलायां पूर्वमेवालोच्य व्यवस्थितविषयत्वकल्पनेति न कश्चिद्विरोधः BhāṭṭDī. ii. 303. 10 (*on* vi. 5. 19)

**अनुष्ठानकृत्** (anuṣṭhāna-kṛt) *adj.* performer (of rites) इदं क्षेत्रं सुविख्यातं नामलेति भविष्यति। अनुष्ठानकृतामत्र नानासिद्धिप्रदं नृणाम् GaṇeP. i. 57. 55; अनुष्ठानकृन्नादत्तान्नः स्यात् PārāSū. 78. 18.

**अनुष्ठानकृत** (anuṣṭhāna-kṛta) *adj.* caused by the performance (of rites) अनुष्ठानकृतमेव प्रामाण्यम् ... इत्यभिप्रायः BālaKrī. i. 150. 5 (*on* 1. 225); आम्नानकृतनित्यत्वमेव द्वारत्वे प्रयोजकं नानुष्ठानकृतमित्यत्र किं विनिगमकम् MayūMāli. 310. 23 (*on* iii. 6. 13)

**अनुष्ठानक्रम** (anuṣṭhāna-krama) *m.* **A** order of performance (of religious activities, rites, etc.) अधुनानुष्ठानक्रममाह TātpaṬ. (U.) 23. 16 (*on* 1. 101); आत्मविदश्च मुमुक्षोरयमनुष्ठानक्रमो भवति NyāyMañ. ii. 89. 25; देवता-प्रसादसिद्धयेऽनुष्ठानक्रमं वक्ष्यामः PārāSū. 77. 2; Bhām. 593. 10 (*on* iii. 3. 7); तत्क्रमेण (अवगतिक्रमेण) चानुष्ठानक्रमः TantrRa. 246. 8; 264. 16; 288. 10; यथाप्रयोगमर्थावगमो यथावगमं चानुष्ठानमित्यनुष्ठानक्रमः प्रतीयते NyāyRaMā. 149. 7; ŚāstrDī. 414. 1 (*on* v. 1. 3); SmṛtiCan. v. 282. 9; समिधो यजतीत्यादिषु क्रमपठितप्रयाजेषु चिन्ता किं यथापाठमनुष्ठानक्रम उत न VedāntKa. 33. 3 (*on* i. 1. 1); अनुष्ठानक्रमस्याकाङ्क्षितत्वात् ... सोऽभिधीयते NyāyMāVi. 264. 10 (*on* v. 1. 0); मुख्ययागयोस्तु याज्यानुवाक्यायुगलपाठानुक्रमेणानुष्ठानक्रमः। ... निर्वापानुष्ठानक्रम इति राद्धान्तः Subodhi. 73. 2 (*on* 2. 136); मन्त्राः पुनः प्रयोगकाले व्याप्रियन्ते, अनुष्ठानक्रमस्य स्मरणक्रमाधीनत्वात् ArthSaṁ. 78. 5; MīmāNyāPra. 235. 13; सामान्येनोपदिष्टस्याचमनस्यानुष्ठानक्रममाह ManvaMu. 46. 9 (*on* 2. 60); अङ्गप्रधानानामनुष्ठानक्रमः ... श्रुत्यादिभिर्निरूपितः ŚivārkaMaDī. i. 24. 13 (*on* i. 1. 1); अत्रानुष्ठानक्रमः BālamBha. iii. 188. 9 (*on* 3. 323); [Loc.] in the order of performance उत्पत्तिक्रमेण ह्यनुष्ठानक्रमः, स पदार्थानां न तत्प्रयोजनस्य। अनुष्ठानक्रमे च सत्येकोत्कर्षेऽपरोत्कर्षो भवति TantrRa. 288. 11; श्रुत्यर्थाविरुद्धो हि पाठक्रमोऽनुष्ठानक्रमे प्रमाणम् PrakaVi. 27. 3; अङ्गानामनुष्ठानक्रमे श्रुत्याद्यभावात् VedāntKa. 34. 5 (*on* i. 1. 1); उपस्थितिक्रमो ह्यनुष्ठानक्रमे तन्त्रम् MayūMāli. 501. 6 (*on* vi. 5. 14); [Inst.] according to the order of performance (of rites) विधीयमानानां यः क्रमस्तेनार्थवान् ब्राह्मणपाठक्रमो नानुष्ठानक्रमेण ṬupṬ. 55. 18 (*on* v. 1. 16); नन्वनुष्ठानक्रमेणानुष्ठेयं निरूप्यम् TristhaSe. 1. 11; **B** order or sequence of practice (of sex) यद्यपि प्रीतिविशेषानन्तरं रतारम्भिकं युक्तम्। रतावसानिकं चेहैव। तथाभूतत्वादनुष्ठानक्रमस्य JayaMa. 177. 12 (*on* 2. 10)

**अनुष्ठानक्रमनियम** (anuṣṭhānakrama-niyama) *m.* rule regarding the order of performance (of rites) यद्यपि च क्वचित्पुराणे कश्चित्पाठक्रमः स्यात्तथापि तेन नानुष्ठानक्रमनियमः संभवति TristhaSe. 3. 5; पाठक्रमादनुष्ठानक्रमनियममुपपादयति MayūMāli. 410. 7 (*on* v. 1. 4)

**अनुष्ठानक्रमनियमाभाव** (anuṣṭhānakramaniyamābhāva) *m.* absence of the rule regarding the order of performance (of rites) केवलकाम्येष्वैन्द्राग्न्यादिषु पाठक्रमेणानुष्ठानक्रमनियमाभावस्य ... अधिकरणे स्थापितत्वात् TristhaSe. 3. 5.

**अनुष्ठानक्रमनियमोपपत्ति** (anuṣṭhānakramaniyamopapatti) *f.* tenability of rule regarding the order of performance (of rites) मन्त्रादीनामुपस्थितत्वेन स्मारकत्वनियमात्तत्क्रमेणैवानुष्ठानक्रमनियमोपपत्तेः BhāṭṭDī. ii. 160. 11 (*on* v. 1. 4)

**अनुष्ठानक्रमनियामकता** (anuṣṭhānakramaniyāmaka-tā) *f.* the state of being that which regulates the order of performance (of rites) 'समिधो यजति' 'तनूनपातं यजती'त्यादिषु हि पाठक्रमोऽनुष्ठानक्रमनियामकतया क्लृप्तः ŚivārkaMaDī. i. 37. 7 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानक्रममात्र** (anuṣṭhānakrama-mātra) *n.* order of performance (of rites) alone पाठक्रमो न केवलमनुष्ठानक्रममात्रनियामकत्वेनाभिसंहितः किं-त्वाकाङ्क्षितसर्वदृष्टप्रयोजनार्थत्वेन ŚivārkaMaDī. i. 37. 8 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानक्रियाप्रारम्भ** (anuṣṭhānakriyā-prārambha) *m.* commencement of the act of performance (of rites) केनचित् संनिधिं बाधित्वानुष्ठानक्रिया-प्रारम्भाख्यप्रकरणवशेन सर्वार्थं भवति ŚāstrDī. 802. 13 (*on* xi. 1. 8)

**अनुष्ठानक्लेशादिमात्र** (anuṣṭhānakleśādi-mātra) *n.* mere hardship etc. in the performance (of rites) अनुष्ठानक्लेशादिमात्रात् इष्टस्याधिक्ये पर्यवसानस्य वक्तव्यत्वात् PūrvottaVāNaMā. 59. 17.

**अनुष्ठानगत** (anuṣṭhāna-gata) *adj.* **1** pertaining to the performance (of rites) अनुष्ठानगताः प्रयोजकत्वाप्रयोजकत्वादयः आन्वीक्षिकीगम्याः TātpaṬ. (Vā.) 69. 1 (*on* i. 1. 1); **2** gone to, i.e. engaged in the performance (of rites) यथापूर्वं पश्यति स्म सर्वं त्रिभुवनं विभुः ...। अनुष्ठानगतान् मुनीन् GaṇeP. ii. 104. 36; **3** pertaining to the right place, rightly placed तस्मादनुष्ठानगतं ज्ञानमस्य विचार्यताम् SyādvāMañ. 1 (56)

**अनुष्ठानगुण** (anuṣṭhāna-guṇa) *m.* attribute or quality (in the form) of performance (of rites) सामग्र्यनुष्ठानगुणैः समग्राः शूद्रा यतः सन्ति समा द्विजानाम् BhaviP. 81A. 20 (i. 41. 29)

**अनुष्ठानगौरवद्वार्** (anuṣṭhānagaurava-dvār) *f.* [Inst.] through the cumbersomeness or needless multiplication of performance (of rites) अहीनगतोपसदां द्वादशत्वेनानुष्ठानगौरवद्वारा निन्दया साह्नगतोपसत्त्रयस्य विधेयस्य तदभावेन ... स्तुतिः LaCandr. 732. 38.

**अनुष्ठानचोदन** (anuṣṭhāna-codana) *n.* injunction of performance (of rites) आभ्यां कालद्वयेऽपि साङ्गयोरनुष्ठानचोदनात् कथं तन्त्रत्वम् MayūMāli. 807. 1 (*on* xi. 2. 2)

**अनुष्ठानजनकत्व** (anuṣṭhānajanaka-tva) *n.* the state of being the producer of performance (of rites) करणमन्त्रजन्यस्मृतेरनुष्ठानजनकत्वेन एकेन सिद्धा-वितरस्य वैयर्थ्यापत्तौ विकल्पः BhāṭṭDī. iv. 272. 4 (*on* xii. 3. 16)

**अनुष्ठानजन्य** (anuṣṭhāna-janya) *adj.* produced from the performance (of rites) धर्मशब्दोऽयं स्मृतिकारैः ... प्रयुज्यते, कदाचित्तदनुष्ठानजन्य आफल-प्रदानावस्थायिनि कस्मिंश्चिदर्थे MamuBh. i. 66. 23 (*on* 2. 6)

**अनुष्ठानतत्पर** (anuṣṭhāna-tatpara) *adj.* **1** engaged in the following or going over, i.e. recitation लोभमायाविनिर्मुक्तो मन्त्रानुष्ठानतत्परः। ... शिष्यः Rasā. 2. 7; **2** devoted to the performance (of rites) स्वकर्मानुष्ठानतत्परेण ...

हरिदत्तश्रेष्ठिना उपदेश: कृत: EI. vi. 18. 18.

**अनुष्ठानतन्त्र** (anuṣṭhāna-tantra) *n.* (singleness or simultaneity) of procedure of performance (of rites for more than one effect) तत्रानुष्ठानतन्त्रं विदुषि तु घटते कर्तृकालाद्यभेदात् TattvMu. 2. 38; ŚivārkaMaDī. i. 77. 19 (*on* i. 1. 1); फलतन्त्रं पदार्थतन्त्रमनुष्ठानतन्त्रं चेति त्रिविधमपि तन्त्रमध्यायार्थ: MayūMāli. 794. 9 (*on* xi. 1. 1)

**अनुष्ठानतन्त्रता** (anuṣṭhānatantra-tā) *f.* the state of being (the singleness or simultaneity) of procedure of performance (for more than one effect) पूर्वस्मिन् पादे केवलप्रधानार्थानामनुष्ठानतन्त्रता विचारिता, इह त्वङ्गप्रधानार्थानां देशादीनां तन्त्रता ... इति पादान्तरत्वमनुष्ठानतन्त्रतानिर्वाहकत्वाद्देशादितन्त्रताया आनन्तर्यं च बोध्यम् MayūMāli. 804. 1 (*on* xi. 2. 1)

**अनुष्ठानतन्त्रत्व** (anuṣṭhānatantra-tva) *n.* the state of being (the singleness or simultaneity of) procedure of performance (for more than one effect) यथानुष्ठानतन्त्रत्वं नित्यकाम्याग्निहोत्रयो: ĀgaPrā. 85. 1.

**अनुष्ठानतन्त्रत्ववत्** (anuṣṭhānatantratva-vat) *adv.* like (the singleness or simultaneity of) procedure of performance (of rites for more than one effect) प्रथमकल्पनेनैवानुष्ठानतन्त्रत्ववत् ... नोपरिष्टाद् गन्तुं शक्यते TantrVā. 522. 4 (*on* ii. 2. 20)

**अनुष्ठानतर्कणमात्र** (anuṣṭhānatarkaṇa-mātra) *n.* reasoning alone (through presumption) of the performance (of rites) नियमविध्यभावे लोकसिद्ध-वैतुष्यकारणत्वात्तदर्थमवहननं विदलनादिकं वानुष्ठीयेतेत्येवमनुष्ठानतर्कणमात्रं प्राप्ति: VidhiRa. 12 (88. 10)

**अनुष्ठानतस्** (anuṣṭhāna-tas) *adv.* **i** due to the performance (of rites) (शिवरात्रिव्रतम्) श्रूयतामृषयो भक्त्या तदुद्यापनमादरात्। यस्यानुष्ठानत: पूर्णं व्रतं भवति ŚivaP. iv. 39. 2 (398A. 15); सत्रिप्रभृतीनामपि ... अघसंकोचनम् ... अन्तिम-युगे न स्यात् इति चेन्न, अनुष्ठानतस्तद्व्यवस्थापनात् PāñcRāRa. 171. 1; अनुष्ठान-तोऽहिंसाद्यर्थस्य शिष्टपरिग्रहेऽपि तस्य वेदमूलकत्वेनाप्युपपत्ते: MīmāKau. i. 40. 4 (*on* i. 3. 7); **ii** in comparison to the performance (of rites) अनुष्ठानतोऽपि कठिने मोक्षांशेऽपि विलम्बिते साधने कथं शिष्टानां वाममार्गे प्रवृत्ति: LalitāSaBh. 183. 18 (*on* 220)

**अनुष्ठानता** (anuṣṭhāna-tā) *f.* the state of being an act or task to be carried out or executed वक्तुस्तदशक्त्यानुष्ठानतां मन्यमानस्यौदासीन्यप्रतीति: VakroJī. 127. 17.

**अनुष्ठानतात्पर्य** (anuṣṭhāna-tātparya) *n.* purport of performance (of rites) वेदेऽनुष्ठानतात्पर्यान्न लयो गम्यते क्वचित् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 385.

**अनुष्ठानतारतम्य** (anuṣṭhāna-tāratamya) *n.* gradation, i.e. relative difference (in the degree) of performance (of rites) युगानां रूपमनुष्ठातृपुरुष-तारतम्योपेतं तदनुसारेणानुष्ठानतारतम्यं संभवति VīraMi. (Paribhāṣā.) 47. 22.

**अनुष्ठानदर्शन** (anuṣṭhāna-darśana) *n.* perception of the performance (of rites) मन्वादेरनुष्ठानदर्शनेन वा अद्ययावदनुष्ठानम् MīmāKau. i. 62. 3 (*on* i. 3. 9)

**अनुष्ठानदशा** (anuṣṭhāna-daśā) *f.* course of performance (of rites) यदा हि विधिवेलायां साहित्यं नावगतं तदानुष्ठानदशायामपि न लब्धुं शक्यते ŚāstrDī. 805. 11 (*on* xi. 2. 1); किमतिथिभोजनप्राथम्यनिन्दनं हेतु: उत प्राणाग्निहोत्रप्राथम्यम् ...। न द्वितीय:, प्राथम्यविधानस्यानुष्ठानदशायामप्राथम्यमात्रनिवर्तकत्वात् ŚrutaPra. ii. 512. 22 (*on* iii. 3. 40); अनुष्ठानदशायां येन केनचित्स्वरेणानुष्ठानमित्यनियम: MayūMāli. 235. 10 (*on* iii. 3. 3); पौरोडाशिकविधि: ... पश्चात्त्वनुष्ठानदशायां परकीयानुष्ठानमुपजीवति MayūMāli. 847. 14 (*on* xii. 1. 2)

**अनुष्ठानदु:खतस्** (anuṣṭhānaduḥkha-tas) *adv.* due to the rigour of performance (of rites) परमात्मन:। ज्ञानादेव परा सिद्धिर्न त्वनुष्ठानदु:खत: YogVā. iii. 6. 1.

**अनुष्ठानदेश** (anuṣṭhāna-deśa) *m.* place or position of performance (of rites) अनुष्ठानदेश: क्रम: कस्मान्नोदाहृत: NyāySu. (So.) 1200. 2 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानदेशक्रम** (anuṣṭhānadeśa-krama) *m.* order of (the form of) place or position of performance (of rites) अनुष्ठानदेशक्रमोऽपि पशुधर्माणामग्नीषोमीयार्थत्वेन भविष्यति TantrVā. 834. 5 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानदेशलक्षण** (anuṣṭhānadeśa-lakṣaṇa) *adj.* charecterised by the place or position of performance (of rites) पशुधर्माणां दैक्षार्थत्वे ... अनुष्ठानदेशलक्षणोऽपि क्रम: ... सुज्ञानो भविष्यति NyāySu. (So.) 1200. 4 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानदेशविशेष** (anuṣṭhānadeśa-viśeṣa) *m.* specific place or position of performance (of rites) पशव: क्व कर्तव्या इत्यविज्ञायमाना: ... यस्मादनुष्ठानदेशविशेषयुक्ततया न ज्ञायन्ते MayūMāli. 306. 6 (*on* iii. 6. 7)

**अनुष्ठानदेशसाम्य** (anuṣṭhānadeśa-sāmya) *n.* similarity of the place or position of performance (of rites) विनाप्यनुष्ठानदेशसाम्येन यावति प्रदेशे ... प्रधानं पद्यते तावत्येव मन्त्रेषु TantrVā. 832. 22 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानदेशसाम्यमात्र** (anuṣṭhānadeśasāmya-mātra) *n.* mere similarity of the place or position of performance (of rites) क्रमो नाम निरपेक्षाणां सतां पाठानुष्ठानदेशसाम्यमात्रम् TantrVā. 851. 9 (*on* iii. 3. 14)

**अनुष्ठानद्वार्** (anuṣṭhāna-dvār) *f.* [Inst.] through the performance (of rites) धर्मस्यानुष्ठानद्वारा ज्ञानसाधनत्वं युक्तम् ŚivārkaMaDī. i. 79. 15 (*on* i. 1. 1); धर्मस्यालौकिकस्य लोकसिद्धप्रमाणैरविचारितसिद्धप्रमाणभावैरवगन्तुं शक्यत्वात्साधन-फलनिर्णयमन्तरेणानुष्ठानद्वाराभ्युदयपर्यवसानत्वाभावेन MayūMāli. 1. 13 (*on* i. 2. 1)

**अनुष्ठाननित्यत्व** (anuṣṭhāna-nityatva) *n.* obligation of performance (of rites) किंत्वनुष्ठाननित्यत्वं स्वातन्त्र्यमपकर्षति MahāvīC. 4. 33; UttaRāC. 1. 8.

**अनुष्ठाननिबन्धन** (anuṣṭhāna-nibandhana) *n.* basis of performance (of rites) तदेवं नित्यत्वं नैमित्तिकत्वं काम्यत्वं भूयोभूयोऽनुष्ठाननिबन्धनम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 1. 84 (546. 29)

**अनुष्ठाननिमित्त** (anuṣṭhāna-nimitta) *n.* **i** cause of performance (of rites) क्रतूपकारश्चाङ्गानां कार्यमिति तदेवानुष्ठाननिमित्तम् PrakaPañ. 479. 16; स्मरणरूपं ज्ञानमनुष्ठाननिमित्तं न तु वाक्यजनितमनुभवज्ञानम् TantrRa. 246. 12; **ii** motif of performance (of rites) यत्र हि परस्परपरिहारेणानेकमनुष्ठाननिमित्तं यथा पशुपुत्रादि स एव योगसिद्धिविषय: VīraMi. (Paribhāṣā.) 64. 12.

**अनुष्ठाननियम** (anuṣṭhāna-niyama) *m.* obligatoriness of performance (of rites) परविधिप्रयुक्तत्वे नित्यस्याध्ययनस्य काम्यविधिप्रयुक्तत्वं स्यात्, ततश्चानुष्ठाननियमो न स्यात् ŚrutaPra. iA. 31. 29 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठाननियमसिद्धि** (anuṣṭhānaniyama-siddhi) *f.* establishment of the obligatoriness of the performance (of rites) (तेषामन्तराले यथाकामी न नियम: श्रूयते) अर्थेन पशुनियोजनेन अनुष्ठाननियमसिद्धे: इति प्राप्ते ब्रूम: SaṅkarKāBh. 52. 8 (*on* i. 4. 47)

**अनुष्ठाननियमाभाव** (anuṣṭhānaniyamābhāva) *m.* absence of the obligatoriness of performance (of rites) अपवर्गोत्तरकालमपि नानुष्ठानप्रसङ्ग:, यावन्निमित्तमनुष्ठाननियमाभावात् ŚrutaPra. iB. 142. 12 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठाननिर्वृत्त्यर्थ** (anuṣṭhānanirvṛtty-artha) *adj.* denoting the completion of performance (of rites) कृत्वाशब्दश्च ... नानुष्ठाननिर्वृत्त्यर्थ: TantrVā. 565. 9 (*on* ii. 2. 27)

**अनुष्ठाननिर्वृत्त्यवश्यंभाव** (anuṣṭhānanirvṛtty-avaśyambhāva) *m.* necessity of the completion of performance (of rites) क्रतो: ... अनुष्ठान-निर्वृत्त्यवश्यंभावात् PūrvottaVāNaMā. 150. 12.

**अनुष्ठाननिष्ठ** (anuṣṭhāna-niṣṭha) *adj.* **i** devoted to the performance (of rites) मन्त्रानुष्ठाननिष्ठस्य (कवे:) नेदिष्ठा कविराजता KāvyMī 13. 15; **ii** devoted to, i.e. referring to the performance (of rites) आगमस्त्वनुष्ठाननिष्ठो नैवंजातीयके प्रमाणम् Kāśi. ii. 192. 22 (*on* 5 (3). 260)

**अनुष्ठाननिष्ठत्व** (anuṣṭhānaniṣṭha-tva) *n.* the state of being devoted to, i.e. referring to the performance (of duties) क्रियाकाण्डानुष्ठाननिष्ठत्वे हि वेदस्य ज्ञानकाण्डोपदेश: किंप्रयोजन: स्यात् NyāyMañ. ii. 85. 12.

**अनुष्ठाननैयत्य** (anuṣṭhāna-naiyatya) *n.* obligatoriness of observance (of austerity) व्रतं नाम वेदोक्तविधिनिषेधानुष्ठाननैयत्यम् ŚāṇḍU. 410. 14 (1. 2)

**अनुष्ठानपक्ष** (anuṣṭhāna-pakṣa) *m.* **i** case of performance (of rites) नित्यकर्मानुष्ठानपक्षे नास्त्येव मोक्ष: NyāyMañ. ii. 89. 30; **ii** alternative of performance (of rites) क: प्रयाससाध्यं वित्तक्षयकरमनुष्ठानपक्षमाश्रयेत ManuBh. i. 453. 26 (*on* 5. 69)

**अनुष्ठानपद्धति** (anuṣṭhānapaddhati) *f.* title of a text, pw.

**अनुष्ठानपर** (anuṣṭhāna-para) *adj.* [*f.* -ā] **1A** devoted to the observance (of duties) अनुष्ठानपरं नरम्। ... श्रीश्च तं नैव मुञ्चति DakṣaSm. 3. 21; विध्यर्था-नुष्ठानपरो विधिज्ञ उच्यते। लौकिकानुष्ठानेऽपि तथा ... एष स तज्ञानातीति अनुष्ठानपरे प्रयुञ्जते ManuBh. i. 436. 28 (*on* 5. 33); त्रयश्चाश्रमिणो ह्येते ह्यनुष्ठानपरा: कुशलतरा धर्मेषु भवन्ति ManuBh. ii. 488. 11 (*on* 12. 111); तत्कुक्षिसमुद्भ(?भू)ता: ष(ट्) पुत्रा: ... [धर्मा]नुष्ठानपरा: EI. ii. 44. 15; **1B** devoted to the performance (of rites) पुलेबूंरनामग्राम: ... स्वकर्म्मा(नुष्ठा)नपराय ... पूर्वाग्रहारिकरुद्रशर्म्मणे ... सम्प्रत्त: EI. xix. 257. 18; विदुषामुपाध्यायादागमित-विद्यानां तथा तदभ्यासपराणाम् अनुष्ठानपराणां च स्मृति: प्रमाणम् ManuBh. i. 67. 16 (*on* 2. 6); अनुष्ठानपरस्य तद्विरोधितया प्रतिषेध: ManuBh. ii. 104. 5 (*on* 8. 65); शेषो धरां धर्तुमनुष्ठानपरोऽभवत् GaṇeP. i. 73. 23; **1C** intent on carrying out or

execution (of acts) अनुष्ठानपरश्चैव ... ये ... मम कर्माणि कुर्वते VarāP. 115. 42; श्रेष्ठाः ... ज्ञानिष्वनुष्ठानपरास्तेषु च ब्रह्मवेदिनः GaṇeP. i. 37. 28; **2** intended to convey the performance (of rites) श्रुतिरनुष्ठानपरा VedantKa. 229. 20 (*on* ii. 1. 1)

**अनुष्ठानपरता** (anuṣṭhānapara-tā) *f.* the state of being devoted to the performance (of rites) आवाहनकाले निजपित्रादयो ब्राह्मणादिभिः सोमपादिरूपेण ध्येयाः। एवं व्यवस्थाज्ञानमनुष्ठानपरता च स्यात् ManvaMu. 127. 5 (*on* 3. 201)

**अनुष्ठानपरायण** (anuṣṭhāna-parāyaṇa) *adj.* intent on or devoted to the performance (of rites) अस्ति ... °यागक्रियानुष्ठानपरायणैः ... तपस्विभिराकीर्णम् आश्रमपदम् Pañcā. 213. 4.

**अनुष्ठानपरायणता** (anuṣṭhānaparāyaṇa-tā) *f.* the state of being intent on or devoted to the performance (of rites) अनुष्ठानपरायणतया परमानन्देन तिष्ठन्तं नैष्ठिकं मामकारणं राज्यगर्वेणावमानितवानसि DaśKuC. 27. 24.

**अनुष्ठानपरिपातन** (anuṣṭhāna-paripātana) *n.* failng off, i.e. disobeying (the injunction regarding) the performance (of rites) नाधिवेदनेऽपत्योत्पत्त्यभावाद्धि वन्ध्याया अनुष्ठानपरिपातनं स्यात् ManuBh. ii. 266. 15 (*on* 9. 81)

**अनुष्ठानपरिवर्जनाश्रय** (anuṣṭhānaparivarjanāśraya) *adj.* based on, i.e. referring to performance and avoidance (of rites) ऋषीणामुपदेशजातमनुष्ठानपरिवर्जनाश्रयम् NyāyBh. 240. 11 (*on* iii. 2. 72)

**अनुष्ठानपरिहारान्तरङ्ग** (anuṣṭhānaparihārāntaraṅga) *adj.* which has execution or carrying out and avoidance (of acts) as the immediate cause अयमपरः प्रवृत्त्यर्थसंग्रहोऽनुष्ठानपरिहारान्तरङ्गः NyāyPari. 511. 7.

**अनुष्ठानपर्यन्त** (anuṣṭhāna-paryanta) *adj.* **1** ending with worship यज्ज्ञानम् ... अनुष्ठानपर्यन्तं ज्ञात्वा मत्प्राप्तिविरोधिनः सर्वस्मादशुभान्मोक्ष्यसे GītāBh. (Rā.) 447. 4 (*on* 9. 1) (comm. उपासनस्वरूपम्); **2** extending up to performance (of rites) अध्यायानध्यायादिव्यवस्थयाधीयमानस्य ... अनुष्ठानपर्यन्तस्य ... ग्रन्थराशेर्भ्रान्तपुरुषप्रणीतत्वशङ्का च निरवकाशा TantrRaha. 38. 22; **3** culminating into performance (of religious rites) अनध्यवसायेऽनुष्ठानस्यैव निवृत्त्यानुष्ठानपर्यन्तबोधजनकत्वाभावात् ... शङ्कते MayūMāli. 98. 21 (*on* ii. 1. 1)

**अनुष्ठानपर्यन्तता** (anuṣṭhānaparyanta-tā) *f.* the state of being that which is extended up to performance (of rites) निर्मलत्वशङ्काकलङ्कितत्वेन अनुष्ठानपर्यन्ततानपायात् NyāyVārPari. 280. 3.

**अनुष्ठानपर्यन्तशक्ति** (anuṣṭhānaparyanta-śakti) *adj.* having the capacity for culminating into performance (of rites) नानुष्ठानपर्यन्तशक्तिः शास्त्रार्थः किं तु शक्तिमात्रमेव MayūMāli. 23. 15 (*on* i. 3. 2)

**अनुष्ठानपर्यवसानसंभव** (anuṣṭhānaparyavasāna-sambhava) *m.* possibility of culminating in to performance (of rites) आख्यानानामपि विद्यास्तुत्यर्थत्वात् सकाशात्परिप्लवप्रयोगशेषत्वं ज्यायोऽनुष्ठानपर्यवसानसंभवादिति संगतिः VedāntKa. 491. 21 (*on* iii. 4. 23)

**अनुष्ठानपर्यवसानाभाव** (anuṣṭhānaparyavasānābhāva) *m.* absence of culmination in to performance (of duties) पाञ्चदश्यविधिर्हि प्रकरणाविशेषाद् दर्शपूर्णमासप्रयोगसामान्यविषयस्तत्तत्प्रयोगविशेषविषयत्वं विनानुष्ठानपर्यवसानाभावात्सामान्यमुखेन तत्तत्प्रयोगविशेषांल्लक्षयित्वा पर्यवस्यति MayūMāli. 299. 6 (*on* iii. 6. 9)

**अनुष्ठानपर्यवसायित्व** (anuṣṭhānaparyavasāyi-tva) *n.* the state of being that which culminates in to performance (of rites) अविहितत्वादिति। विधेरनुष्ठानपर्यवसायित्वेनाशक्तस्य तदसंभवादिति भावः MayūMāli. 448. 9 (*on* vi. 1. 2)

**अनुष्ठानपर्यवसायिनी** (anuṣṭhāna-paryavasāyinī) *adj.* (*f.*) culminating into performance (of rites) अनुष्ठानपर्यवसायिनी तत्र चोदना ब्रह्मचोदना BrahmSūBh. (Bhā.) 2. 7 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानपर्यवसिता** (anuṣṭhāna-paryavasitā) *adj.* (*f.*) culminated into the performance (of rites) शक्तेः शास्त्रप्रमेयत्ववादिनापि न तन्मात्रेण शास्त्रपर्यवसानं वक्तुं युक्तमतिप्रसङ्गात् किं तु शक्तिरप्यनुष्ठानपर्यवसिताया भवति तादृश्येव शास्त्रार्थ इति वक्तव्यम् MayūMāli. 23. 1 (*on* i. 3. 2)

**अनुष्ठानपर्याय** (anuṣṭhāna-paryāya) *m.* option or alternative of performance (of rites) अनुष्ठानविपर्यय(v.1. पर्याय Vṛndavan Ed.)माह तथेति ŚrutaPra. ii. 312. 32 (*on* ii. 2. 35)

**अनुष्ठानपूर्वक** (anuṣṭhānapūrva-ka) *adj.* preceded by performance (of rites) शास्त्रार्थावधारणपूर्वकं ह्यनुष्ठानं नानुष्ठानपूर्वकं शास्त्रम् ŚāstrDī. 88.23 (*on* i. 1. 5)

**अनुष्ठानप्रकार** (anuṣṭhāna-prakāra) *m.* **1** manner of (mentally) going over or meditation पार्थः ... स्थितप्रज्ञस्यानुष्ठानप्रकारं च पृच्छति GītāBh. (Rā.) 139. 6 (*on* 2. 54) (comm. श्रवणमननाभ्यां स्थितप्रज्ञस्य ह्यनुष्ठानम्); माण्डुक्यादौ च सर्वत्र निर्गुणोपास्तिरीरिता। अनुष्ठानप्रकारोऽस्याः पञ्चीकरण ईरितः PañcDa. 9. 64; पूर्वत्र विद्या नाना इत्युक्तमिदानीं तासां ब्रह्मप्राप्तिफलानामनुष्ठानप्रकारो विचार्यते VedāntKau. 350. 18 (*on* iii. 3. 57); **2** manner or method of performance (of rites) अनुष्ठानप्रकारोऽधिकरणत्रयेण निरूप्यते VedāntKa. 475. 10 (*on* iii. 3. 59); 'विधिः' अनुष्ठानप्रकारः CaturCin. iii (1). 756. 12; प्रयाजेषु पुरुषभेदेनानुष्ठानप्रकारो भिद्यते NyāyMāVi. 353. 3 (*on* vi. 6. 1); पूर्वस्मिन् पादे द्रव्यापचारे सत्यनुष्ठानप्रकारो विचारितः MayūMāli. 481. 6 (*on* vi. 4. 1)

**अनुष्ठानप्रकारकथन** (anuṣṭhānaprakāra-kathana) *n.* description of the manner or method of performance (of rites) यजतिचोदना द्रव्यदेवताक्रियासमुदायमनुष्ठापयतीत्येवमनुष्ठानप्रकारकथनपरत्वे चोदनाशब्दोऽर्थवान् भवति न तु लक्षणपरत्वे MayūMāli. 376. 1 (*on* iv. 2. 12)

**अनुष्ठानप्रकारज्ञापिका** (anuṣṭhānaprakāra-jñāpikā) *adj.* (*f.*) indicative of the manner or method of performance (of rites) न ह्याहुत्याधारभूतमग्निम्, अनुष्ठानप्रकारज्ञापिकां विद्यां च विना कर्मानुष्ठानं संभवति NyāyMāVi. 95. 8 (on ii. 3. 3)

**अनुष्ठानप्रकारावगत्यर्थम्** (anuṣṭhānaprakārāvagatyartham) *adv.* for the sake of the knowledge of the manner or method of performance (of rites) मान्त्रवर्णिकद्रव्यदेवताफलाद्यूहानूहनिर्णयादिभिरनुष्ठानप्रकारावगत्यर्थं मन्त्रार्थनिर्णायकन्यायविचारापेक्षायामपि मन्त्रैरनुष्ठेयार्थस्मरणसिद्ध्यर्थं न तदपेक्षास्ति ŚivārkaMaDī. i. 32. 2 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानप्रतिपत्ति** (anuṣṭhāna-pratipatti) *f.* knowledge of execution or carrying out लोके स्नायादनुलिम्पेद्भुञ्जीतेत्यादौ पाठानुसारेणैवानुष्ठानप्रतिपत्तेरिहापि यथापाठमनुष्ठानम् MayūMāli. 409. 23 (*on* v. 1. 4)

**अनुष्ठानप्रतिपादक** (anuṣṭhāna-pratipādaka) *adj.* what explains (the rules) of performance (of rites) कल्पः प्रत्यक्षवेदमूलकोऽनुष्ठानप्रतिपादको ग्रन्थविशेषः VīraMi. (Saṁskāra.) 477. 13.

**अनुष्ठानप्रतिपादन** (anuṣṭhāna-pratipādana) *n.* explanation of performance (of rites) प्रायश्चित्तान्ते पुनःसंस्कारं कुर्यादित्यादिविष्ण्वादिवाक्येषु द्वयोरपि स्वस्वकार्यप्रतिपादनमुखेनैव समाख्याभ्यां क्रमेणानुष्ठानप्रतिपादनं युक्तम् VīraMi. (Saṁskāra.) 547. 9.

**अनुष्ठानप्रतीति** (anuṣṭhāna-pratīti) *f.* knowledge of performance (of rites) पशुत्रयेऽप्यङ्गत्वावगमात्तेषां कालभेदेन तत्र तत्रानुष्ठानप्रतीतेः MīmāKau. ii. 336. 17 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानप्रत्यय** (anuṣṭhāna-pratyaya) *m.* knowledge of performance (of rites) नाप्यनुष्ठानाख्यात्फलाद्विनियोगः शक्यते कर्तुम्। अनुष्ठानप्रत्ययस्य दृढत्वात् TantrVā. 844. 16 (*on* iii. 3. 14)

**अनुष्ठानप्रयुक्तानित्यत्व** (anuṣṭhānaprayuktānityatva) *n.* non obligatoriness caused by performance (of rites) नन्वेवमप्येकस्मिन्प्रयोगे उभयानुष्ठानासंभवादस्त्यनित्यत्वमित्याशङ्क्यानुष्ठानप्रयुक्तानित्यत्वं न द्वारत्वविरोधीत्याशयेनाह MayūMāli. 310. 22 (*on* iii. 6. 13)

**अनुष्ठानप्रयोग** (anuṣṭhāna-prayoga) *m.* application of performance (of rites) अत्रानुष्ठानप्रयोगो वक्ष्यते TristhaSe. 360. 26.

**अनुष्ठानप्रयोजक** (anuṣṭhāna-prayojaka) *adj.* conducive to performance (of rites) अनुष्ठानप्रयोजको वेदभागः खिलः VīraMi. 13. 1 (*on* 1. 3)

**अनुष्ठानप्रयोजनाभाव** (anuṣṭhānaprayojanābhāva) *m.* absence of the purpose of performance (of rites) यथासंभवमनुष्ठानमिति चेत्, न, पुनस्तत्त्वदर्शनेन अनुष्ठितकर्मणां बाधे सति अनुष्ठानप्रयोजनाभावात् VivaPraSaṁ. 337. 17.

**अनुष्ठानप्ररोचनार्थ** (anuṣṭhānaprarocanārtha) *adj.* meant for causing interest in the performance (of rites) विहितमकुर्वतः पुरुषस्य पुरुषार्थासिद्धेरित्यकरणनिन्दनमनुष्ठानप्ररोचनार्थमित्यविरोधः Mitā. 405. 27 (*on* 3. 220)

**अनुष्ठानप्रवर्तन** (anuṣṭhāna-pravartana) *n.* undertaking of the performance (of rites) वेदे ह्यसिद्धप्रामाण्ये महाक्लेशेषु कर्मसु। नानर्थशङ्कया युक्तमनुष्ठानप्रवर्तनम् NyāyMañ. i. 6. 24.

**अनुष्ठानप्रवाह** (anuṣṭhāna-pravāha) *m.* stream or continuity of performances (of rites) अन्धपरंपराकल्पस्तर्ह्ययमनुष्ठानप्रवाह इति चेन्न NyāyPari. 386. 7.

**अनुष्ठानप्रवृत्ति** (anuṣṭhāna-pravṛtti) *f.* inclination for or activity towards performance (of rites) कामे विहते काम्ययागानुष्ठानप्रवृत्तिः निरुध्यते BṛĀraUBh. 675. 2 (*on* iv. 5. 15); पुरुषान्तरस्थमनुष्ठानं दृष्ट्वा तदनुपपत्त्या कारणमनुमाय ततोऽनुष्ठानप्रवृत्तेरदोषः BālaKrī. i. 21. 20 (*on* 1. 7)

**अनुष्ठानप्रसक्ति** (anuṣṭhāna-prasakti) *f.* undesired occasion for performance (of rites) न ह्यग्नेर्विकृतिसंबन्धोपदेशाभावे तदाश्रितगुणकामानां विकृतिमध्येऽनुष्ठानप्रसक्तिः VidhiRa. 2 (11. 10); (शूद्राणाम्) त(?ते)षामनुष्ठानप्रसक्तौ हि तदपेक्षितवेदार्थग्रहणप्राप्तिः ŚivārkaMaDī. i. 492. 7 (*on* i. 3. 39); आग्नेयादित्रिकस्य विभिन्नपौर्णमासीष्वप्यनुष्ठानप्रसक्तौ तस्येष्टित्रये पौर्णमास्येकत्वविधानेनार्थवत्त्वात् BhāṭṭDī. iv. 144. 5 (*on* xi. 1. 8); यद्यपि क्रत्वर्थतया तेषां (अग्निहोत्रादीनाम्) न प्राप्तिस्तथापि पुरुषार्थतया विधिबलादेव क्रतुप्रयोगकालेऽप्यनुष्ठानप्रसक्त्यैककालतामात्रेण प्राप्तिमादाय प्रतिषेध उपपद्येत MayūMāli. 778. 15 (*on* x. 8. 7)

**अनुष्ठानप्रसङ्ग** (anuṣṭhāna-prasaṅga) *m.* **1** undesired occasion for performance (of rites) अपवर्गोत्तरकालमकालोत्तरमपि जीवननिमित्ताग्निहोत्रादिवन्नित्यं तद्विषयानुष्ठानप्रसङ्गः BrahmSūBh. (Rā.) 149. 4 (*on* i. 1. 4); (व्रतानाम्) एतेषां ब्रह्मयज्ञसंध्योपासनादिवत् समावर्तनादूर्ध्वमप्यनुष्ठानप्रसङ्गं वारयितुमुक्तम् ManvaVi. 181. 31 (*on* 2. 108); नियमपरिसंख्यात्वापत्त्या गृहमेधीयतद्व्यतिरिक्ताङ्गकलापस्यापि पक्षेऽनुष्ठानप्रसङ्गात् ŚivārkaMaDī. i. 66. 6 (*on* i. 1. 1); प्रसङ्गस्त्रिविधः। अनुष्ठानप्रसङ्गः पदार्थप्रसङ्गः शास्त्रप्रसङ्गश्चेति। तत्र पश्वर्थप्रयाजाद्यनुष्ठानेन पशुपुरोडाशाद्युपकारोऽनुष्ठानप्रसङ्गः ŚivārkaMaDī. i. 78. 16 (*on* i. 1. 1); MayūMāli. 846. 4 (*on* xii. 1. 1); कालादिमात्रविधानोपपत्तेः प्रत्येकमेवानुष्ठानप्रसङ्गेन ... नेष्टसिद्धिः MīmāKau. iii (2). 171. 8 (*on* ii. 2. 3); पौरोडाशिकं चोदकं प्रयोगविधिं च प्रयाजाद्यंशेऽप्यभ्युपगम्य केवलमनुष्ठानप्रसङ्ग एवाभ्युपगन्तुं शक्यः BhāṭṭDī. iv. 217. 18 (*on* xii. 1. 1); MayūMāli. 647. 17 (*on* x. 1. 1); **2** context of performance एकहायनी 'प्रसङ्गात् पदपांस्वर्थापीति ... (सप्तमं पदम्) नानुष्ठानप्रसङ्गाभिप्रायमप्रयोजकत्वाधिकारात् किं तु शास्त्रप्रसङ्गाभिप्रायम् TantrRa. 85. 6.

**अनुष्ठानप्राथम्य** (anuṣṭhāna - prāthamya) *n.* priority of performance (of rites) एकं प्रधानं वेदद्वयसापेक्षं तत्रानुष्ठानं प्रवृत्तिप्राथम्यादेव भवति। अध्ययनप्राथम्यापेक्षयानुष्ठानप्राथम्यस्यान्तरङ्गत्वात् BālamBha. i. 248. 9 (*on* 1. 89)

**अनुष्ठानप्राप्ति** (anuṣṭhāna - prāpti) *f.* **A** occasion for performance (of rites) शेषाणां शेषिणां च ...। युगपदनुष्ठानप्राप्तौ क्रमः स्यात् VedāntKa. 35. 7 (*on* i. 1. 1); **B** understanding of performance (of rites) प्रकृतावप्राप्तस्याग्नेः प्रथमश्लोकव्याख्यानदर्शितरीत्या ... प्राप्तिः। तत्प्राप्त्या च तदाश्रितानां श्येनाकृत्यादिफलार्थगुणानां प्रकृतिमध्येऽनुष्ठानप्राप्तिः VidhiRa. 9 (49. 15)

**अनुष्ठानप्रारम्भ** (anuṣṭhāna - prārambha) *m.* commencement of execution or carrying out प्रधानानां युगपदनुतिष्ठासितत्वेनानुष्ठानप्रारम्भस्तेषामेक एव MayūMāli. 802. 9 (*on* xi. 1. 8)

**अनुष्ठानफल** (anuṣṭhāna - phala) *adj.* [*f.* -ā] having the performance (of rites) as the fruit or result अनुष्ठानफलो हि विधिर्नानु(?र्नानानु)ष्ठानाय। दृष्टार्थत्वादेव तत्सिद्धेः BrahmSi. 153. 6; न चात्र निवृत्तिपदेन भावरूपैव निवृत्तिर्विवक्षितेति शक्यं वक्तुम्। प्रागुदाहृतनिषेधपरिसंख्यास्वनुष्ठानफलास्वव्याप्तिप्रसङ्गात् VidhiRa. 23 (125. 3)

**अनुष्ठानफल** (anuṣṭhāna - phala) *n.* fruit or result of the performance (of rites) पुरुषः ... कर्ता अनुष्ठाता भवति विज्ञाता अनुष्ठानफलस्यानुभविता भवति ChāndoUBh. 436. 15 (*on* vii. 8. 9); अनुष्ठानफलं प्राप्तं यत्ते दृढपदाम्बुजम् GaṇeP. i. 34. 26; कर्तव्यकर्मज्ञानं ह्यनुष्ठानफलम् GītāBh. (Rā.) 256. 1 (*on* 4.17)

**अनुष्ठानफलकत्व** (anuṣṭhānaphalaka-tva) *n.* the state of being what has the performance (of rites) as the fruit or result लौकिककर्मणामग्निहोत्रादिकर्मणां चाकरणयोः समुच्चित्य प्राप्तौ 'यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहोति' इत्यादिविधेरग्निहोत्राद्यकरणनिवृत्तिरूपतदनुष्ठानफलकत्वात् VidhiRa. 23 (125. 1)

**अनुष्ठानफलकत्वाभाव** (anuṣṭhānaphalakatvābhāva) *m.* absence of the state of being what has the performance (of rites) as the fruit or result तात्पर्यविषये सर्वत्रानुष्ठानफलकत्वाभावेनाप्रामाण्यापत्तेरवर्जनीयत्वात् MayūMāli. 99. 12 (*on* ii. 1. 11)

**अनुष्ठानफलदातृत्व** (anuṣṭhānaphaladātṛ-tva) *n.* the state of being the bestower of the fruit or result of the performance (of rites) परब्रह्मण एव ... अनुष्ठानफलदातृत्वमुतान्यस्येति संशयः BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 273. 5 (*on* iii. 2. 37)

**अनुष्ठानफललाभ** (anuṣṭhānaphala-lābha) *m.* obtainment of the fruit or result of the performance (of rites) स्तुतिमात्रकल्पनाद् विधिकल्पनमेव युक्तमनुष्ठानफललाभात् PrakaVi. 959. 17.

**अनुष्ठानबाध** (anuṣṭhāna-bādha) *m.* **A** one of the four defects of option (*lit.* contradiction to the performance (of rites)) प्रतिपत्तिबाधोऽनुष्ठानबाधोऽपूर्वबाधः फलबाधश्चेति एकैकशिरसि दोषचतुष्टयात् ŚrutaPra. iA. 57. 1 (*on* i. 1.1), ii. 431. 19 (*on* iii. 2. 17); **B** suspension or deferring of the performance (of rites) अपच्छेदनिमित्तकस्य पूर्वप्रयोगाङ्गसर्वस्वदानस्य। ... पूर्वप्रयोगकाले अनुष्ठानबाधः LaCandr. 383. 22; यदि पृथक्पदार्थातिदेशबलेन बाधितस्याप्य-ङ्गत्वमङ्गीक्रियते तर्हि ... दृष्टद्वारा संभवेऽदृष्टं परिकल्प्यानुष्ठानप्रसङ्गात् तदभिमतोऽनुष्ठानबाधोऽपि न स्यात् MayūMāli. 647. 17 (*on* x. 1. 1)

**अनुष्ठानबाधचिन्तन** (anuṣṭhānabādha-cintana) *n.* thought or consideration of contradiction to the performance (of rites) अहीनेऽर्थादन्यकर्तृके सिद्धे तत्र दक्षिणायाः प्रतिप्रधानं भेदेनानुष्ठानबाधचिन्तनात्संगतिः MayūMāli. 751. 6 (*on* x. 6. 17)

**अनुष्ठानबुद्धि** (anuṣṭhāna-buddhi) *f.* thought of undertaking ( the work or command) (किं कृत्यमिति ब्रुवती सज्ञा भवनमध्ये तिष्ठेत्) आदिश्यमानकार्यस्यानुष्ठानबुद्ध्या JayaMa. 235. 10 (*on* 4. 1)

**अनुष्ठानबोध** (anuṣṭhāna-bodha) *m.* **i** knowledge of performance (of rites as an operation) विधेर्द्विविधो व्यापारो भावार्थफलयोः साध्यसाधनसंबन्धबोधो भावार्थानुष्ठानबोधश्चेति TattvPradī. (Ci.) 104. 2; **ii** knowledge of performance (of rites in a fixed order) क्रमादयश्च सति प्रयोगविधिनानुष्ठानबोधे ... श्रुत्यादिभिः पदार्थप्रयोगावच्छेदकत्वेन विधीयन्ते MīmāKau. i. 34. 6 (*on* i. 3. 7)

**अनुष्ठानबोधक** (anuṣṭhāna - bodhaka) *adj.* **A** what enjoins performance (of rites in a fixed order) साङ्गप्रधानकर्मण्यनुष्ठानबोधकः प्रयोगविधिः VivaPraSaṁ. 138. 1; **B** what indicates the performance ( of rites as an operation) यत्रैकभक्तादौ दिनद्वये ... पूर्वदिनस्य ग्राह्यत्वमुक्तं तत्र मुख्यकाले तत्तिथेरभावेऽपि तत्रैवानुष्ठानबोधकमिदम् NirṇaSi. 148. 1.

**अनुष्ठानबोधोपपत्ति** (anuṣṭhānabodhopapatti) *f.* tenability of the knowledge of performance (of rites in a fixed order) न प्रयोगविधिर्नाम कश्चिद् भिन्नो विधिः, उत्पत्तिविधावेव लिङादिवाच्यया प्रवर्तनया कृतिसाध्यत्वस्य स्वविषये आक्षेपेणानुष्ठानबोधोपपत्तेः BhāṭṭDī. iv. 149. 5 (*on* xi. 2. 1)

**अनुष्ठानभूति** (anuṣṭhāna- bhūti) *f.* superhuman power (attained) through the performance (of rites) कल्प्यते मध्यमो भावस्तत्रानुष्ठानभूतयः। भजतां यत्नसंपन्ना भवन्तीष्टप्रपूर्तये BṛDharmaP. ii. 6. 93.

**अनुष्ठानभृश** (anuṣṭhāna - bhṛśa) *adj.* powerful due to the performance (of rites) परितुष्टो विभावसुः। उवाच निजभक्तं तमनुष्ठानभृशं कृशम् GaṇeP. ii. 74. 41.

**अनुष्ठानभेद** (anuṣṭhāna - bheda) *m.* **A** [ Inst.] by the difference in performances ( of rites) अनुष्ठानभेदेन कालत्रितयचोदनात्। यो यस्य चोदितः कालो लङ्घनीयो न तेन सः NyāyMañ. i. 255. 31; अनुष्ठानभेदेन शब्दतो विशिष्टविषयतया प्रतीयमानस्याङ्गान्तरविधायकत्वोपपत्त्या MayūMāli. 757. 17 (*on* x. 7. 3); **B** variety of performances संन्यासाः कतिभेदास्तदनुष्ठानभेदाः कीदृशाः NāraPaU. 5. 1(316)

**अनुष्ठानभेदप्रयोजकत्व** (anuṣṭhānabhedaprayojaka - tva) *n.* the state of being what is conducive to the difference in performance (of rites) भेदेनानुष्ठीयमानयोरपि सहविधानदर्शनेन विधिभेदस्यानुष्ठानभेदप्रयोजकत्वाभावादिति भावः MayūMāli. 803. 6 (*on* xi. 1. 9)

**अनुष्ठानभेदमुख** (anuṣṭhānabheda - mukha) *n.* [ Inst.] through the difference in performance (of rites) किमत्र प्राकृतं खदिरादिकं प्रवर्तते उत नेति अधिकरणाङ्गसंशयमनुष्ठानभेदमुखेन सूचयन् ... तदर्थसंशयमाह MayūMāli. 676. 13 (*on* x. 2. 31)

**अनुष्ठानभेदासांकर्य** (anuṣṭhānabhedāsāṅkarya) *n.* absence of cross - connection with varieties of performance (of rites) वैकृतरथन्तरपृष्ठादिविधिष्वपूर्वविध्यादिलक्षणानुगतेर्नातिव्याप्तिः ... तावता रथन्तरपृष्ठादिष्वनुष्ठानभेदासांकर्यात् VidhiRa. 10 (45. 8)

**अनुष्ठानमात्र** (anuṣṭhāna - mātra) *n.* **1** mere going over, i. e. reciting महामन्त्रं गणेशस्य ...। अस्यानुष्ठानमात्रेण कार्यं ते सिद्धिमेष्यति GaṇeP. i. 17. 42; पितृमातृवधोत्पन्नं बुद्धिपूर्वमघं च यत्। तदनुष्ठानमात्रेण सर्वमेतद्विलीयते RāmUTāU. 5. 20 (Ed. Adyar. 1953); (द्वाविंशत्यक्षरमन्त्रस्य) यस्यानुष्ठानमात्रेण शक्रः सुरपदं गतः ParamāKā. 127. 13; **2A** mere observance व्रतम् ... कुरु निश्चितमानसः। यस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वदुःखलयो भवेत् GaṇeP. i. 51. 69; i. 69. 7; कौलधर्मात् परो धर्मः ... नास्ति। यस्यानुष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरो भवेत् MahNirvāT. 4. 43; (धर्मं चरति) चरतिरत्रासेवायां नानुष्ठानमात्रे Prasā. i. 828. 15; **2B** mere carrying out बाधोऽपि व्यवहारस्यैव । ... कृष्णलेष्ववघातस्य चरुषु पेषणस्य चानुष्ठानमात्रं बाध्यते TantrRaha. 3. 4; **2C** mere performance (of rites) कलशस्थापनं वक्ष्ये चक्रानुष्ठानमेव च। येनानुष्ठानमात्रेण देवता सुप्रसीदति MahNirvāT. 5. 180; प्रधानानां द्वादशस्वहःस्वनुष्ठानमात्रं सिध्येत् MayūMāli. 834. 13 (*on* xi. 4. 5); **3** performance in general, cf. **अनुष्ठानमात्रविहित.**

**अनुष्ठानमात्रविहित** (anuṣṭhānamātra - vihita) *adj.* prescribed for performance in general यज्ञाद्यतिरिक्ते ... अनुष्ठानमात्रविहितं ह्रस्वदर्भमात्रं पवित्रं शुचीत्युक्तं मुनिभिः VīraMi. (Paribhāṣā.) 94. 13.

**अनुष्ठानमात्राधीना** (anuṣṭhānamātrādhīnā) *adj.* (*f.*) dependent on merely the performance (of rites) अनुष्ठानमात्राधीनायाः स्वर्गादिफलसिद्धेर्देवतास्वरूप-तद्याथात्म्यसत्कार्यवादादिज्ञाननैरपेक्ष्यम् ŚrutaPra. iA. 2. 24 (*on* i. 1.0)

**अनुष्ठानमात्रोपदेश** (anuṣṭhānamātropadeśa) *m.* instruction regarding mere performance (of rites) प्रायश्चित्तवत् संशोधनार्थो दिव्योपदेशः स्यात्। सत्यम्। यद्यनुष्ठानमात्रोपदेशः स्यात् BālaKrī. i. 240. 9 (*on* 2. 117)

**अनुष्ठानमानस** (anuṣṭhāna - mānasa) *adj.* whose mind is devoted to the performance (of rites) परिहृत्य विषयरसमनुष्ठानमानस इवाभूवम् YaśasCam. ii. 74. 9; *n.* lake *Mānasa* in the form of performance (of rites), YaśasCam. ii. 74. 9 (comm. अनुष्ठानमानसे क्रियासरोवरे)

**अनुष्ठानमार्ग** (anuṣṭhāna - mārga) *m.* [Inst.] by way of following (the scriptures) श्रुत्यनुष्ठानमार्गेण कर्मानुष्ठानमेव वा। समाप्य संन्यसेत् NāraPaU. 3. 10.

**अनुष्ठानयत्ता** (anuṣṭhāna - yattā) *adj.* (*f.*) engaged in the practice (of sex) अनुष्ठानयत्ता स्त्री बध्द्वा दूरात् प्रदर्शयेत् LakṣmīT. 45. 111.

**अनुष्ठानयोग्य** (anuṣṭhāna - yogya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** fit for carrying out or execution (भावनायाम्) तस्याम् ... विधित्वं तावन्नाश्रीयते यावदंशत्रयपूर्णा भावनानुष्ठानयोग्या न भवति TantrVā. 352. 19 (*on* ii. 1. 1); एवम् ... अनुष्ठानयोग्या भावना संजाता NyāyRaMā. 144. 1; जिज्ञासापदेनानुष्ठानयोग्यो विचारो लक्ष्यताम् VivaPraSaṁ. 7. 18; जिज्ञासापदं चानुष्ठानयोग्यस्य ... विचारस्योपलक्षणम् NyāySu. (Ja.) 21B. 13 (*on* i. 1. 1); ममैतच्छरीरं यथा ... अनुष्ठानयोग्यं भवति तथा कर्तव्यम् SiṁhāDvā. 96. 5(1); **1Bi** fit for the performance (of rites) सत्यपि महावाक्यस्यैक्ये ... अनुष्ठानयोग्यापूर्वार्थविधानम् ... क्रियते PrakaVi. 967. 15; उक्तरीत्या प्रबलमपि विधिवाक्यमनुष्ठानयोग्ये विशेषे संदेहजनकतया निर्णय-हेतुमर्थवादमपेक्षते NyāyMāVi. 59. 18 (*on* i. 4. 19); ईक्षणादितरे बहवो व्यापारा अनुष्ठानयोग्याः सन्ति NyāyMāVi. 221. 5 (*on* iv. 1. 3); साधनफलसंबन्धरूपस्तद्वि-शेषोऽनुष्ठानयोग्यो नानुमातुं शक्यः NyāySu. (Ja.) 82A. 6 (*on* i. 1. 1); **1Bii** (used as noun) what is fit for the performance (of rites) अनुष्ठानयोग्यस्य अनुष्ठानसिद्ध्यर्थं स्तुत्यपेक्षणात् NyāySu. (So.) 42. 21 (*on* i. 2. 7); **2** entitled to go over, cf. **अनुष्ठानयोग्यत्व**.

**अनुष्ठानयोग्यता** (anuṣṭhānayogya-tā) *f.* **A** the state of being what is fit for carrying out or execution अंशत्रयाश्लेषलब्धानुष्ठानयोग्यताम्। भावनामीदृशीं प्राप्य वृत्तिर्विधिनिषेधयोः NyāyMañ. i. 311. 18; **B** the state of being what is fit for the performance (of rites) इत्थमंशत्रयान्वितायां भावनायां प्रतिपन्नायां तस्यानुष्ठानयोग्यतया तत्र विधिः पुरुषं प्रवर्तयति TantrRaha. 52. 18.

**अनुष्ठानयोग्यत्व** (anuṣṭhānayogya-tva) *n.* the state of being what is entitled to go over, i.e. to recite तदाश्वस्तस्यैव तत्र अनुष्ठानयोग्यत्वात् PratyabhiVi. ii. 86. 7 (*on* ii. 3. 2)

**अनुष्ठानरत** (anuṣṭhāna - rata) *adj.* **1** devoted to going over, i. e. recitation गृत्समदो विप्रो मन्त्रं प्राप्य पितुर्मुखात्। अनुष्ठानरतो भूत्वा जपध्यानपरोऽभवत् GaṇeP. i. 36. 22; **2** devoted to the performance (of rites) दृष्टो मया रुक्माङ्गदः शुभः। अनुष्ठानरते वाचक्नवौ मे भर्तरि प्रिये GaṇeP. i. 36. 37; i. 60. 3; योगीश्वराः केचिदनुष्ठानरताः सदा ... वसन्ति ... तस्मिन्पुरे संप्रवृत्तो गणनाथमहोत्सवः GaṇeP. i. 62. 22; प्रणामगोत्रयमनियमसंज(य)मस्वाध्यायध्यानानुष्ठानरतपरमपाशु-पताचार्यभट्टारकश्रीभाववाल्मीक [:] EI. xxv. 185.51.

**अनुष्ठानरूप** (anuṣṭhāna-rūpa) *adj.* of the form of performance (of rites) लिङ्गादिज्ञानमुत्पन्नं सत् ... अनुष्ठानरूपात् फलाद्वियुज्यमानं बाधिष्यते TantrVā. 878. 2 (*on* iii. 3. 14); अन्योन्यसंवादात् कपिलादिषु समाश्वास इति चेन्न ... अधिकारिविशेषेण ब्राह्मणत्वाद्यप्रतिसंधानेऽनुष्ठानरूपश्वासस्याभावात् NyāyKuA. i. 141. 4.

**अनुष्ठानरूप** (anuṣṭhāna-rūpa) *n.* [Inst.] in the case of the performance (of rites) यदप्यनुष्ठानरूपेणानित्यत्वं तद् व्रीहीणामपि तुल्यमेव ŚāstrDī. 310. 13 (*on* iii. 6. 13)

**अनुष्ठानरूपफल** (anuṣṭhānarūpa - phala) *n.* fruit or result in the form of performance (of rites) न चैतदत्यन्तं प्रवृत्तम्। अनुष्ठानरूपफलपर्यवसानाभावात् NyāyMāVi. 146. 24 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानलक्षण** (anuṣṭhāna-lakṣaṇa) *adj.* [*f.* - ā] **1A** characterised by the observance शरीरिणां वर्णाश्रमविभागेनानुष्ठानलक्षणा प्रवृत्तिः NyāyBh. 240. 12 (*on* iii. 2. 72); अनुष्ठानलक्षणायाः प्रतिपत्तेः फलमाह JayaMa. 25. 19 (*on* 1. 2); **1B** characterised by the performance (of rites) धर्मो ज्ञानानुष्ठानलक्षणः BṛĀraUBh. 148. 15 (*on* i. 4. 14); अनुष्ठानलक्षणमुपकारमित्यर्थः MayūMāli. 185. 22 (*on* iii. 1. 2); **2** characterised by the employment (of the means) आत्मनः ... धर्माधर्मविवेकपूर्वको मोक्षसाधनानुष्ठानलक्षणः योगः GītāBh. (Śaṅ.) 19. 6 (*on* 2. 10)

**अनुष्ठानलक्षणफलशून्य** (anuṣṭhānalakṣaṇaphala-śūnya) *adj.* devoid of the fruit or result characterised by the performance (of rites) पश्चात्तापादिकं नैमित्तिकानां प्रायश्चित्तानामङ्गत्वेनोक्तम्। स्वातन्त्र्येऽङ्गभावरहितत्वे तद्विधिः प्रायश्चित्त-विधिर्निष्फलोऽनुष्ठानलक्षणफलशून्यः स्यात् Aparā. 1231. 26 (*on* 3. 312)

**अनुष्ठानलब्धि** (anuṣṭhāna-labdhi) *f.* obtainment or accomplishment of the performance (of rites) नादृष्टार्थो नियोगो नियोज्यान्वितोऽभिधीयते, किन्त्वनुष्ठानलब्धये PrakaPañ. 469. 13.

**अनुष्ठानलाभ** (anuṣṭhāna-lābha) *m.* **A** obtainment or accomplishment of the carrying out or execution अर्थावबोधनिष्ठतया तस्य विधेरनुष्ठानलाभः ManuBh. i. 202. 19 (*on* 3. 1); i. 207. 7 (*on* 3. 4); आचार्यकरणविधिप्रयुक्त्या चानुष्ठानलाभे विश्वजिदादिवत् कल्पनानुपपत्तेः Kāśi. i. 39. 2 (*on* 1. 88½); न त्वेतदस्ति (आचार्यके) अकल्पितेऽपि तस्मिन्ननुष्ठानलाभात् NyāyRaMā. 3. 21; नाध्यापनविधिप्रयुक्तस्याध्ययनस्य सिद्ध्येत्। ... अध्यापनस्यापि काम्यत्वात् तद्विषयरागेणैव तन्निष्पादकेऽनुष्ठानलाभात् TattvPradī. (Ci.) 50. 1; यत्रान्यतोऽनुष्ठानलाभः तत्र न नियोज्यकल्पनं, यथाध्ययनविधौ TantrRaha. 58. 19; 60. 20; **B** obtainment or accomplishment of performance (of rites) केवलमेव मन्थनं कृत्वा तेनाग्निना पाकः कार्यः इत्यनुष्ठानलाभात् MīmāKau. i. 243. 25 (*on* i. 4. 12)

**अनुष्ठानलाभार्थ** (anuṣṭhānalābhārtha) *adj.* meant for the obtainment of the performance (of rites) श्रपणस्य प्रयोगमध्येऽनुष्ठानलाभार्थो विधिः VidhiRa. 9 (58. 14)

**अनुष्ठानलिप्सा** (anuṣṭhāna-lipsā) *f.* desire for obtaining the carrying out or execution उमा योगसंसिद्धा ज्ञात्वा शंकरमागतम्। अन्तर्भावविशुद्धात्मा कृपानुष्ठानलिप्सया। तमुवाच BrahmP. 35. 7.

**अनुष्ठानलोकव्यवहारविलोप** (anuṣṭhānalokavyavahāra-vilopa) *m.* loss of the performance (of rites) and (that of) common practice of people ज्योतिरादिशब्दानां हि ज्योतिष्टोमाद्यर्थत्वस्याङ्गीकृतत्वान्नानुष्ठानलोकव्यवहारविलोपः NyāySu. (Ja.) 184B. 2 (*on* i. 4. 2)

**अनुष्ठानलोप** (anuṣṭhāna-lopa) *m.* loss of performance (of rites) अग्निहोत्रादौ प्रतीतिकालोऽन्योऽनुष्ठानकालोऽन्यः यदि च प्रतीतिमात्रेण नियोग-सिद्धिरिहेष्यते तथा सर्वत्रेत्यनुष्ठानलोपः प्रसज्येत BrahmSūBh. (Bhā.) 10. 19 (*on* i. 1. 3)

**अनुष्ठानवचन** (anuṣṭhāna-vacana) *n.* **A** statement of the performance (of rites) ब्रूयादित्यनुष्ठानवचनमविवक्षितस्वार्थमिति ŚābaBh. 948. 2 (*on* iii. 4. 15); ज्ञात्वानुष्ठानवचनाद्विद्वान् यजत इत्यपि BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 198; तेनोभौ कुरुतो यश्चैतदेवं वेद यश्च न वेद इत्यविदुषोऽप्यनुष्ठानवचनात् BrahmSūBh. (Rā.) 658. 1 (*on* iii. 3. 41) ; **B** expression of performance (of rites) तदानुष्ठानवचन एव प्रयोगशब्दः प्राप्तशब्दार्थे च भूतशब्दः NyāySu. (So.) 54. 23 (*on* i. 2. 9)

**अनुष्ठानवत्** (anuṣṭhāna-va (n) t ) *adj.* who adheres to the performance (of rites) दुर्वृत्ताः सागराः सर्वे लोकोपद्रवकारिणः। अनुष्ठानवतां नित्यमन्तराया भवन्ति ते BṛNāraP. 8. 75; सिद्धिक्षेत्रमिदम् ...। अनुष्ठानवतामत्र सर्वसिद्धिकरं भवेत् GaṇeP. i. 61. 54; ii. 80. 23; (मुकुन्दस्य) तन्नाम्ना पप्रथे पुरम्। अनुष्ठानवतां नृणां सद्यः परमसिद्धिदम् GaṇeP. ii. 39. 24; ii. 132.25.

**अनुष्ठानवशीकृत** (anuṣṭhāna-vaśīkṛta) *adj.* controlled by the performance (of rites) ददामि वाञ्छितं वोऽहमनुष्ठानवशीकृतः GaṇeP. ii. 37. 9.

**अनुष्ठानवाचिन्** (anuṣṭhāna-vācin) *adj.* expressive of the performance (of rites) (धर्मार्थिभिः ...। अर्थस्य सदसद्भावे यत्नः कार्यः क्रियां प्रति) क्रियाशब्दश्चात्रानुष्ठानवाची TātpaṬ. (U.) 195. 24 (*on* 5 (2). 4)

**अनुष्ठानविकल्प** (anuṣṭhāna-vikalpa) *m.* option or alternative of the performance (of rites) 'दद्यात् पूर्वमुखो द्रव्यमेष एव विधिः सदा। यत्तु कीर्तयन्ति 'प्राङ्मुखस्तु गृह्णीयाद्विवाहे तु विपर्यय' इति तस्य समूलत्वे सिद्धे अनुष्ठानविकल्पः CaturCin. i. 103. 8; विद्याभेद उक्तस्तत्रानुष्ठानविकल्पोऽविशिष्टफलत्वात् VedāntPāSau. 350. 15 (*on* iii. 3. 57); श्रुतिस्मृतिविरोधे तु स्मृत्या मूलान्तरा-नुमानादनुष्ठानविकल्पं केचिदाहुः NyāyPari. 403. 24; अहःपुण्यत्वानुपपत्त्या ... सर्वसंक्रान्तिषु रात्रावनुष्ठानविकल्पः NirṇaSi. 5. 26.

**अनुष्ठानविकल्पमात्र** (anuṣṭhānavikalpa-mātra) *n.* mere option or alternative of the performance (of rites) न ह्यसावनर्थः, अनुष्ठानविकल्पमात्रार्थ-

त्वान्निषेधस्य Kāśi. i. 164. 23 (*on* 2. 203)

**अनुष्ठानविकल्पाङ्गीकार** (anuṣṭhānavikalpāṅgīkāra) *m.* acceptance of the option of the performance (of rites) न च - अत्रापि व्याघातः शङ्क्यः। अनुष्ठानविकल्पाङ्गीकारेण भिन्नप्रयोगविषयत्वात् NyāyMāVi. 602. 21 (*on* x. 8. 3)

**अनुष्ठानविचार** (anuṣṭhāna-vicāra) *m.* deliberation on the performance (of rites) 'पशुमालभेत' इत्यत्र पशुपदे पुंलिङ्गमविवक्षितम्। कुतः। शब्दार्थविचारेऽनुष्ठानविचारे च तदुपयोगदर्शनात् NyāyMāVi. 223. 8 (*on* iv. 1. 5)

**अनुष्ठानविधान** (anuṣṭhāna-vidhāna) *n.* **1** [Inst.] by enjoining of going over, i.e. recitation इदं पुराणम् ...। अनुष्ठानविधानेन मासमात्रं जपेत्तु यः। ... सोऽपि तन्मयतामियात् GaṇeP. ii. 155. 23; **2** enjoining of the employment (of means), cf. **अनुष्ठानविधानशास्त्र**; **3** enjoining of undertaking, cf. **अनुष्ठानविधानाभाव**.

**अनुष्ठानविधानशास्त्र** (anuṣṭhānavidhāna-śāstra) *n.* scripture of (the form of) enjoining of the employment (of means) राद्धान्तस्तु-स्वर्गापवर्गसाधनानुष्ठानविधानशास्त्राणामर्थवत्त्वाय कर्तैवात्मा VedāntDī. 126. 13 (*on* ii. 3. 33)

**अनुष्ठानविधानाभाव** (anuṣṭhānavidhānābhāva) *m.* absence of the enjoining of undertaking कर्मानुष्ठानकर्मसंन्यासयोः ... एकेन सह कर्तुमशक्यत्वात् कालभेदेन च अनुष्ठानविधानाभावात् GītāBh. (Śaṅ.) 151. 12 ( *on* 5. 1)

**अनुष्ठानविधायिन्** (anuṣṭhāna-vidhāyin) *adj.* who carries out the performance (of rites) यजनादिषट्कर्मजपस्वाध्यायध्यानानुष्ठानविधायिने ... समग्रश्रीब्राह्मणलोको(Read लोका)य... प्रदत्तम् EI. xi. 311. 28.

**अनुष्ठानविधि** (anuṣṭhāna-vidhi) *m.* **1** procedure of going over, i.e. recitation अनुष्ठानविधिः को वा पूजास्थानं च किं प्रभो ŚivaP. vi. 2. 27 (472B. 8); एतस्य मन्त्रराजस्यानुष्ठानविधिं मे ब्रूहि VaradottaratāpanīU. 6 (150. 2); **2** injunction of the performance (of rites) अनुष्ठानविधिरेव प्रयोजनोपयोगिनं क्रमविशेषं नियच्छति VedāntKa. 32. 24 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानविधित्सा** (anuṣṭhāna-vidhitsā) *f.* desire to undertake the performance (of rites) राजा पौषधशालायामनुष्ठानविधित्सया। उत्ततार करिस्कन्धात् TriṣaŚaPuC. i. 4. 82.

**अनुष्ठानविध्यानर्थक्य** (anuṣṭhānavidhy-ānarthakya) *n.* futility or uselessness of the injunction of performance (of rites) अननुष्ठेयत्वे अनुष्ठातुरभावात् अनुष्ठानविध्यानर्थक्यात् अप्रामाण्यमेव कर्मविधीमामिति चेत् न, प्रागात्मज्ञानात् प्रवृत्त्युपपत्तेः BṛĀraUBh. 675. 7 (*on* iv. 5. 15)

**अनुष्ठानविपर्यय** (anuṣṭhāna-viparyaya) *m.* reverseness or perverseness of the performance (of rites) अनुष्ठानविपर्ययमाह ŚrutaPra. ii. 313. 32 (*on* ii. 2. 35); विषयव्यवस्थादिशङ्कापरिहारार्थं विरोधिकरणन्यायः स्थापनीय एव। तद्यानुमाननिरासमात्रान्न सिध्यति, तत्त्वानुष्ठानविपर्यय(र्यास)स्यानुमानमूलत्वाभावात् ŚrutaPra. ii. 321. 24 (*on* ii. 2. 38)

**अनुष्ठानविपर्यास** (anuṣṭhāna-viparyāsa) *m.* perverseness or reverseness of performance (of rites) तत्त्वानुष्ठानविपर्यय(र्यास)स्यानुमानमूलत्वाभावात् ŚrutaPra. ii. 321. 24 (*on* ii. 2. 38)

**अनुष्ठानविप्लवप्रशमन** (anuṣṭhānaviplava-praśamana) *n.* removing of the confusion regarding the observance कृत्स्नवेदिनो मन्वादयो महर्षयस्तत्तद्देशकालविशेषेष्वकृत्स्नवेदिनां तत्त्वानुष्ठानविप्लवप्रशमनाय स्वानुभूतान् वेदार्थान् यथावन्निबध्नन्ति NyāyPari. 403. 22.

**अनुष्ठानविरोध** (anuṣṭhāna-virodha) *m.* contradiction or opposition to the performance (of rites) अनुष्ठानविरोधस्तु तुल्यो भेदेऽपि कर्मणाम् BālaKrī. i. 16. 6 (*on* 1. 7); सत्यप्यनुष्ठानविरोधे प्रमेयभूतशक्त्यविरोधादुभयोः प्रामाण्यमुपपन्नमिति नैकस्यापि बाधो युज्यते ŚāstrDī. 23. 3 (*on* i. 3. 2); MayūMāli. 23. 2 (*on* i. 3. 2); न च द्रव्यप्राधान्योक्तेरतिवादत्वम्, अनुष्ठानविरोधात् ŚrutaPra. iA. 26. 26 (*on* i. 1. 1); ii. 55. 19 (*on* i. 3. 25); विहितपर्वकाले अनुष्ठानविरोधे प्रधानस्यैव तत्काले अनुष्ठानम् GuruCandr. i. 282. 22.

**अनुष्ठानविरोधादि** (anuṣṭhānavirodhādi) *adj.* contradiction or opposition etc. to the performance (of rites) यत्त्वनुष्ठानविरोधादि चोद्यम्, तत् स्वयमार्जितेनापि तत्सिद्धेर्न किंचित् BālaKrī. i. 245. 1 (*on* 2. 124)

**अनुष्ठानविवर्जित** ( anuṣṭhāna-vivarjita) *adj.* devoid of the performance (of rites) लक्षणं भोजकानाम् ...। भौमास्तु ब्राह्मणा ये तु अनुष्ठानविवर्जिताः। तेऽप्यभोज्या भवन्ति BhaviP. 219B. 34 (i. 147. 28)

**अनुष्ठानविशेष** (anuṣṭhāna-viśeṣa) *m.* particular performance (of rites) चतुष्प्रकारं भिद्यन्ते मुनयः संशितव्रताः। अनुष्ठानविशेषेण श्रेयांस्तेषां परः परः LaViṣṇuSm. 3. 11; मासाग्निहोत्रहोमस्य अनुपदिष्टेतिकर्तव्यताकस्य ... आकाङ्क्षितेतिकर्तव्यतालाभात् अनुष्ठानविशेषो लभ्यते PūrvottaVāNaMā. 10. 10; पूर्वपक्षप्रकरणे पूर्वपक्षसिद्धान्तयोश्चोदकप्राप्तयैकयैव रशनया पशोर्बन्धनमिति नास्त्यनुष्ठानविशेषः MayūMāli. 401. 16 (*on* iv. 4. 9); 658. 1 (*on* x. 1. 1)

**अनुष्ठानविशेषग्रहणार्थम्** (anuṣṭhānaviśeṣagrahaṇārtham) *adv.* for the sake of knowing, i.e. indicating the particular performance (of rites) अनुष्ठानविशेषग्रहणार्थमेव स्वर्गकामविशेषणग्रहणमिति निरवद्यम् ŚābaBh. 1354. 7 (*on* vi. 1. 3)

**अनुष्ठानविशेषतत्पर** (anuṣṭhānaviśeṣa-tatpara) *adj.* devoted to the particular performance (of rites) अभूदनुष्ठानविशेषतत्परः स पार्थिवः प्रार्थितवस्तुसिद्धये VikraDeC. 2. 43.

**अनुष्ठानविशेषफलकत्व** (anuṣṭhānaviśeṣaphalaka-tva) *n.* the state of having the particular performance (of rites) as the result (यदि पक्षद्वयेऽपि न कश्चिदनुष्ठाने विशेषः किमर्थमधिकरणम्) अनुष्ठानविशेषफलकत्वान्मीमांसायाः MayūMāli. 99. 2 (*on* ii. 1. 1); 449. 25 (*on* vi. 1. 2)

**अनुष्ठानविशेषलाभार्थ** (anuṣṭhānaviśeṣalābhārtha) *adj.* meant for the obtainment of the particular performance (of rites) अनुष्ठानविशेषलाभार्थो ह्यधिकार उपास्यते ManuBh. i. 202. 10 (*on* 3. 1)

**अनुष्ठानविशेषविषयत्व** (anuṣṭhānaviśeṣaviṣaya-tva) *n.* the state of referring to the particular performance मार्गवाचिशब्दस्यानुष्ठानविशेषविषयत्वं हि गौणम् ŚrutaPra. ii. 421. 18 (*on* ii. 1. 21)

**अनुष्ठानविशेषसंभव** (anuṣṭhānaviśeṣa-sambhava) *m.* possibility of particular performance (of rites) चतुर्थपक्षे तु द्वयोः समुच्चयेन प्रयोग इत्यनुष्ठानविशेषसंभवादयुक्तमिदं तन्त्ररत्नवाक्यं स्यात् MayūMāli. 623. 25 (*on* ix. 3. 4)

**अनुष्ठानविशेषानर्ह** (anuṣṭhānaviśeṣānarha) *adj.* not deserving, i.e. not referring to any particular performance (of rites) यज्ञशेषतुल्यत्वादनेन स्तुत्यर्थं पुनर्वचनमिति तु गोविन्दराजव्याख्यानमनुष्ठानविशेषानर्हमप्राकरणिकं च ManvaMu. 142. 24 (*on* 3. 285)

**अनुष्ठानविशेषाभाव** (anuṣṭhānaviśeṣābhāva) *m.* absence of the particular performance (of rites) अनुष्ठानविशेषाभावोऽप्यसिद्धः MayūMāli. 99. 2 (*on* ii. i. 1. 1); अनुष्ठानविशेषाभावादप्रयोजनत्वमाशङ्क्याह MayūMāli. 491. 1 (*on* vi. 4. 14); 762. 20 (*on* x. 7. 9)

**अनुष्ठानविशेषार्थम्** (anuṣṭhānaviśeṣārtham) *adv.* for the sake of the particular performance (of rites) शास्त्रस्थानामनुष्ठानविशेषार्थं विवेको युक्तः Kāśi. iii. 231. 23 (*on* 5 (10). 27-28½)

**अनुष्ठानविशेषालाभ** (anuṣṭhānaviśeṣālābha) *m.* non- obtainment of particular performance (of rites) किंचित्फलम् ... अनुष्ठानविशेषालाभात् फलत्वेन न व्यपदिश्यते VidhiRa. 10 (49. 2)

**अनुष्ठानविशेषोपयोगिनी** (anuṣṭhānaviśeṣopayoginī) *adj.(f.)* useful for particular performance (of rites) सोमाङ्गविकारेषु काम्यपश्वादिष्वतिदेशेन दैक्षपशुधर्मातिदेशप्राप्तौ दीक्षा दक्षिणान्तेभ्यो व्यावर्तयन्ती तेष्वेवानुष्ठानविशेषोपयोगिनी VidhiRa. 10 (71. 21)

**अनुष्ठानविषय** (anuṣṭhāna-viṣaya) *m.* **1** object or referent of performance (of rites) प्रसिद्धिप्राचुर्येणानुष्ठानविषय एव यज्ञशब्दस्य मुख्यत्वादिति भावः MayūMāli. 256. 10 (*on* iii. 3. 12); **2** object of undetaking or doing, cf. **अनुष्ठानविषयत्व A**.

**अनुष्ठानविषयत्व** (anuṣṭhānaviṣaya-tva) *n.* **A** the state of being an object of undertaking or doing न ह्यविद्यमानं शशविषाणादिकं तथा दृश्यतेऽनुष्ठानविषयत्वेन PramāVāBh. 9. 20; **B** the state of being an object of performance (of rites) स्वाध्यायत्वम् ...। स्वत्वं च परंपरयाध्ययनाविषयत्वमनुष्ठानविषयत्वं च ...। तेनाध्ययनानुष्ठानयोः स्वपरंपरापरिगृहीताध्ययनानुष्ठानविषयत्वोपपत्तिः BhāṭṭCin. i. 2. 23 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानविहीन** (anuṣṭhāna-vihīna) *adj.* devoid of the performance (of rites) अनुष्ठानविहीनाश्च कृमिभक्षं प्रयान्ति हि BṛNāraP. 14. 119; अनुष्ठानविहीनानाम् ...। क्लेशो हि केवलम् ... फलम् BhaviP. 16B. 26 (i. 4. 108); अनुष्ठानविहीनो हि नरकं यात्यसंशयम् BhaviP. 171A. 30 (i. 117. 6); अनुष्ठानविहीना ये न ते भोज्यास्तु भोजकाः BhaviP. 219B. 33 (i. 147.27)

**अनुष्ठानवेला** (anuṣṭhāna-velā) *f.* **1** time for the performance (of rites) न तावदनुष्ठानवेलायामस्मृतः कश्चित्पदार्थः शक्यः कर्तुम् TantrVā. 415. 1 (*on* ii. 1. 31); पदार्थः ...। अनुष्ठानवेलायां येन वाक्येन विहितस्तद्वाक्यं स्मारयति। तेन वाक्येन स्मृतेनानुष्ठानवेलायां पदार्थः स्मारितः सन्ननुष्ठीयते ṬupṬ. 55. 7 (*on* v. 1. 16); अनुष्ठानवेलायां पौर्वापर्यस्य शास्त्रार्थानिर्णायकत्वात् GuruCandr. i. 330. 15; **2** time for going over, i.e. recitation तादृशस्थलेऽनुष्ठानवेलायामप्य-

नियामक: पाठो नान्तरीयकत्वात् पारायणादावेवोपयुज्यते MīmāKau. iii (2). 264. 22 (*on* ii. 2. 23)

**अनुष्ठानवैकल्य** (anuṣṭhāna-vaikalya) *n.* deficiency or defectiveness of performance (of rites) गोत्रप्रयुक्ता प्रयाजादिव्यवस्था भृग्वङ्गिरसादौ तु गोत्राभावादित्याद्यनुष्ठानवैकल्यं प्रसज्येत VīraMi. (Saṁskāra.) 608. 13.

**अनुष्ठानवैलक्षण्य** (anuṣṭhāna-vailakṣaṇya) *n.* difference between the observances यमनियमयोरनुष्ठानवैलक्षण्यं स्मर्यते JīvanVi. 95. 2.

**अनुष्ठानवैषम्य** (anuṣṭhāna-vaiṣamya) *n.* difference between the performances (of rites) आवाहनं त्वनुष्ठानवैषम्येण न प्रसङ्गात्सिध्यति NyāyMāVi. 481. 17 (*on* x. 1. 1)

**अनुष्ठानव्यसन** (anuṣṭhāna-vyasana) *n.* a variety of pride of learning (*lit.* addiction to the observance) शास्त्रवासना त्रिविधा, पाठव्यसनं बहुशास्त्रव्यसनमनुष्ठानव्यसनं चेति JīvanVi. 54. 19; अनुष्ठानव्यसनं विष्णुपुराणे निदाघस्योपलभ्यते। ... निदाघो हि पुन: पुन: प्रबोध्यमानोऽपि कर्मश्रद्धाजाड्यं चिरं न जहौ JīvanVi. 55. 14.

**अनुष्ठानशक्ति** (anuṣṭhāna-śakti) *f.* **1** capacity for performance (of rites) यथा ह्यश्वमेधराजसूयाद्यनुष्ठानशक्तेरपचयस्तथाध्ययनशक्तेरपि ĀtmaTaVi. 896. 12; **2** capacity for following or understanding यथा च प्रत्यक्षस्य प्रसज्यरूपाभावग्रहणमभावविकल्पोत्पादनशक्तिरेव तथा विकल्पानामपि तदनुरूपानुष्ठानशक्तिरेवाभावग्रहणम् TarkBhā. (Mo.) 29. 14.

**अनुष्ठानशक्तियुक्त** (anuṣṭhānaśakti-yukta) *adj.* endowed with the capacity for performance (of rites) न हि फलकाममात्रस्य नियोज्यत्वम्। कस्य तर्हि अनुष्ठानशक्तियुक्तस्य NyāyRaMā. 166. 5.

**अनुष्ठानशक्तिवत्** (anuṣṭānaśakti-vat) *adv.* like the capacity for performance ( of rites) पुरुषाणामनुष्ठानशक्तिवत् अध्ययनशक्तिरपि युगक्रमेणापचीयते ĀtmaTaVi. 896. 19.

**अनुष्ठानशरीर** (anuṣṭhāna-śarīra) *n.* (in Sāṅkhya phil.) the body which is intermediate between the subtle (*liṅga* or *sūkṣma)* and gross body (*sthūla - śarīra*) (generally called the *adhiṣṭhāna-śarīra*), PW.; pw.; MW.; APTE; the body of action, APTE.

**अनुष्ठानशीलता** (anuṣṭhānaśīla-tā) *f.* the state of having inclination, i.e. habit of doing or undertaking सेवा अनुष्ठानशीलता ManuBh. i. 51. 20 (*on* 2. 1 )

**अनुष्ठानशेषत्व** (anuṣṭhānaśeṣa-tva) *n.* **i** the state of being the remainder of the performance (of rites) न तु विद्यास्तुतिमात्रमाख्यानं प्रात:सायंकालयोरुचितहविर्होमानन्तरकालानुष्ठानपूरणं किलाख्यानैर्भवतीति कृत्वा अनुष्ठानशेषत्वं ज्याय: श्रेष्ठं भवति ŚaṅkaVi. (Ā.) 222. 3.; **ii** the state of being what is subservient to the performance (of rites), cf. **अनुष्ठानशेषत्वाभाव** .

**अनुष्ठानशेषत्वाभाव** (anuṣṭhānaśeṣatvābhāva) *m.* absence of the state of being what is subservient to the performance (of rites) अक्षरराशिग्रहणमात्रपर्यन्तत्वे त्वर्थज्ञानस्यानुष्ठानशेषत्वाभावेन कर्मसु कर्तृभूतजीवातिरिक्तात्मप्रतिपादनसंभवात् ŚrutaPra. iA. 28. 28 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानशेषभूत** (anuṣṭāna-śeṣabhūta) *adj.* who has become subservient to the performance (of rites) न हि जीवविलक्षण आत्मा संप्रतिपन्न:। अतोऽनुष्ठानशेषभूत आत्मा कर्मसु कर्तृभूतो जीव एव ŚrutaPra. iA. 28. 26 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानश्रुत्यर्था** (anuṣṭhānaśruty-arthā) *adj.* (*f.)* meant to state, i.e. eulogise the performance (of rites) अध्ययनात्फलश्रुतिरनुष्ठानश्रुत्यर्था ManuBh. i. 531. 23 (*on* 6. 93)

**अनुष्ठानसंयुक्त** (anuṣṭhāna-saṁyukta) *adj.* associated with, i.e. engaged in the performance ( of rites) यस्य च श्रुताध्ययनानुष्ठानसंयुक्ता बहवो ब्राह्मणा अशौचाभावमिच्छन्ति तस्याप्यशौचं नास्ति HārLa. 104. 7.

**अनुष्ठानसंविद्** (anuṣṭhāna-saṁvid) *f.* knowledge regarding the performance (of rites) सर्वथा न: सक्रमकपदार्थविषयैवानुष्ठानसंवित् Kāśi. i. 171. 7 (*on* 2. 206)

**अनुष्ठानसक्ता** (anuṣṭhāna-saktā) *adj.* (*f.)* devoted to, i.e. engaged in the practice (of sex) अनुष्ठानसक्ता स्त्री बध्वा दूरात् प्रदर्शयेत् JayāS. 27.162.

**अनुष्ठानसंकल्प** (anuṣṭhāna-saṅkalpa) *m.* resolve or determination for the performance (of rites) सर्वमानविरोध एव या प्रधानदुर्दीक्षा दुष्टोऽनुष्ठानसंकल्प: NyāySu. (Ja.) 328B. 1 (*on* ii. 2. 1)

**अनुष्ठानसंनिकर्ष** (anuṣṭhāna-sannikarṣa) *m.* close relation with or proximity to the performance (of rites) ब्राह्मणक्रमस्य प्रथमभावित्वेऽप्यनुष्ठाने विप्रकृष्टत्वाद्दुर्बलत्वं मन्त्रक्रमस्य त्वनुष्ठानसंनिकर्षात्प्राबल्यम् MayūMāli. 414. 7 (*on* v. 1. 9)

**अनुष्ठानसंनिधि** (anuṣṭhāna-sannidhi) *m.* proximity to the performance (of rites) संनिधिस्त्वाम्नानसंनिधिरनुष्ठानसंनिधिरिति द्विविध: Śivārka-MaDī. i. 73. 27 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानसंनिधिलक्षण** (anuṣṭhānasannidhi-lakṣaṇa) *adj.* of the characteristic of proximity to the performance (of rites) अनुष्ठानसंनिधिलक्षणेन हि क्रमेण त्रयस्त्रिंशाङ्गता मध्वशनस्य स्यात् ŚāstrDī. 747. 10 (*on* x. 6. 9)

**अनुष्ठानसंनिहित** (anuṣṭhāna-sannihita) *adj.* which is in proximity to the performance (of rites) अनुष्ठानसंनिहितफलवतस्तु परं साकाङ्क्षत्वे प्रसङ्गेनोपकार: MīmāKau. ii. 343. 10 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानसमनन्तरम्** (anuṣṭhānasamanantaram) *adv.* **A** immediately after the observance एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति य: इति। क्रियाया अनुष्ठानसमनन्तरमेव नाशात् कुत: कालान्तरान्वय: ManuBh. i. 66. 27 (*on* 2. 6); **B** immediately after the performance (of rites) कारीर्यादिकर्मणां तत्समनन्तरं फलार्थितयानुष्ठीयमानानां न नियमतोऽनुष्ठानसमनन्तरं फलप्राप्ति: ManuBh. i. 71. 15 (*on* 2. 10)

**अनुष्ठानसमय** (anuṣṭhāna-samaya) *m.* **A** time for the performance (of rites) मार्जारस्पर्शनिमित्तं स्नानमुच्छिष्टसमयेऽनुष्ठानसमये च वेदितव्यं समाचारात् Mitā. 353. 7 (*on* 3. 30); प्रयोजनमनुष्ठानसमये मन्त्रात्फलमृत्विग्गततया ज्ञातव्यं पूर्वपक्षे MayūMāli. 340. 5 (*on* iii. 8. 13); देवतेति विधानमात्रेण विधेश्चारिताार्थ्यात् किंत्वनुष्ठानसमये तद्दशायां चाग्निशब्दश्चिरनिवृत्तत्वान्न संनिहित: MayūMāli. 707. 2 (*on* x. 4. 13); **B** time for carrying out or execution, i.e. grammatical operation or use न त्वनुष्ठानसमये प्रयोगगतमिति चोद्यपरिहारयो: क्रियमाणयो: प्रतिपत्तिगौरवं भवति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 0 (55. 13)

**अनुष्ठानसमयासत्त्व** (anuṣṭhānasamayāsat-tva) *n.* non-existence at the time of performance (of rites) गृहदाहादिवदनुष्ठानसमयासत्त्वेऽपि निष्पत्तिमात्रेण निमित्तत्वं कामनाया उपपन्नमिति भाव: MayūMāli. 463. 8 (*on* vi. 2. 3)

**अनुष्ठानसमर्थ** (anuṣṭhāna-samartha) *adj.* competent or capable of performance (of rites) साङ्गस्यैव फलसाधनत्वादनुष्ठानसमर्थस्यैवाधिकार: NyāyRaMā. 168. 3.

**अनुष्ठानसमाप्ति** (anuṣṭhāna-samāpti) *f.* conclusion of the performance (of rites) अपराह्णेऽनुष्ठानसमाप्तिरिति गम्यते ManvaVi. 432. 15 (*on* 3. 256)

**अनुष्ठानसमुपजनितधर्म** (anuṣṭhānasamupajanita-dharma) *adj.* having the characteristic produced through the continuation of connected act अनिष्टवियोगेष्टसंयोगोद्देशेनानुष्ठानसमुपजनितधर्मे संयोगविभागहेतौ लक्षणस्यासंभवित्वात् TattvPradī. (Ci.) 184. 7.

**अनुष्ठानसंपत्ति** (anuṣṭhāna-sampatti) *f.* accomplishment or attainment of the performance (of rites) यतो दर्शनसंपत्त्यैवात्रानुष्ठानसंपत्ति: ManuBh. i. 523. 3 (*on* 6. 75)

**अनुष्ठानसंपन्न** (anuṣṭhāna-sampanna) *adj.* endowed with the performance (of rites) मनुर्नाम कश्चित्पुरुषविशेषोऽनेकवेदशाखाध्ययनविज्ञानानुष्ठानसंपन्न: स्मृतिपरंपराप्रसिद्ध: ManuBh. i. 2. 29 (*on* 1. 1)

**अनुष्ठानसंपाद्यत्व** (anuṣṭhānasampādya-tva) *n.* the state of being what is to be obtained or attained through the performance (of rites) न च प्रसिद्धवायुदेवत्यमेवं स्रष्टव्यमित्यवगम्येतानुष्ठानसंपाद्यत्वात् देवतात्वस्य TantrVā. 606. 4 (*on* ii. 3. 14)

**अनुष्ठानसंभव** (anuṣṭhāna-sambhava) *m.* **1A** possibility of carrying out or undertaking नाचार्येणाप्रवर्तितस्यानुष्ठानसंभव: ManuBh. i. 160. 19 (*on* 2. 165); **1B** possibility of performance (of rites) अविदुषश्च नानुष्ठानसंभव: ManuBh. i. 361. 15 (*on* 4. 80); न चाग्निष्टोमादिवदनावृत्ति:। तस्यादृष्टाफलत्वेन सकृदनुष्ठानसंभवात् TattvPrakā. 200A. 6 (*on* iv. 1. 1); परद्वारैव तत्कर्मणां स्वगतफलमुद्दिश्यानुष्ठानसंभवात् Upask. 260. 7 (*on* vi. 1. 5); शूद्रस्योपनयनाभावेऽपि तदुद्देशेन विशिष्य विहितानां कर्मणां तदङ्गनियमानां चानुष्ठानसंभवेऽप्यन्येषां वैदिककर्मणाम् ... अनुष्ठानं न संभवति ŚivārkaMaDī. i. 489. 24 (*on* i. 3. 39); पूर्वभ्रमत्वकल्पनापक्षे तु पूर्वस्मिन् विस्मृतेऽपि न क्षति:, उत्तरज्ञानविषयस्यैव अनुष्ठानसंभवात् GuruCandr. i. 331. 13; न तावत् वसन्तादिकाल इव जीवनव्याप्ते काले सकृदेव सायंप्रात:कालादौ अनुष्ठानसंभव: MīmāKau. ii. 104. 2 (*on* ii. 4. 2); i. 13. 24 (*on* i. 3. 3); द्वेषोऽपि न सर्वस्येति यस्यैव न तस्यैवानुष्ठानसंभव: VaiyāBhū. 87. 23 (*on* 22); 88. 25 (*on* 22); उच्चार्यमाणत्वे तत एवाष्टकादिकर्तव्यतावगमेनानुष्ठानसंभवात्स्मृतिप्रणयनं व्यर्थम् MayūMāli. 19. 7 (*on* i. 3. 1); **2** possibility of following or going

over mentally, i.e. meditation परोक्षनिश्चयमात्रेणानुष्ठानसंभवात् न कर्तव्येऽनुभवापेक्षा PrakaVi. 45. 18.

**अनुष्ठानसहित** (anuṣṭhāna-sahita) *adj.* associated with the performance (of rites) अवघातादीनामनुष्ठानसहितं फलं व्रीहिषु दृश्यते TantrVā. 680. 20 (*on* iii. 1. 10)

**अनुष्ठानसातत्य** (anuṣṭhāna-sātatya) *n.* continuity of performance (of rites) यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहोति ... जीवनस्य निमित्तत्वेनोपन्यासात् सति निमित्ते नैमित्तिकस्यावश्यंभावाज्जीवतोऽनुष्ठानसातत्यमात्रं वर्ण्यते NyāyMāVi. 315. 17 (*on* vi. 2. 7)

**अनुष्ठानसादेश्य** (anuṣṭhāna-sādeśya) *n.* community of place or common location of the performance (of rites), a type of position (*sthāna*) indicating dependence तत्र क्रमो द्विधैवेष्टो देशसामान्यलक्षणः। पाठानुष्ठानसादेश्याद् विनियोगस्य कारणम् TantrVā. 832. 21 (*on* iii. 3. 12); NyāyRaMā. 142. 14; ŚāstrDī. 240. 2 (*on* iii. 3. 6); ArthSaṁ. 61. 4; MīmāKau. ii. 336. 9 (*on* iii. 3. 12); BhāṭṭDī. i. 252. 6 (*on* iii. 3. 5); MīmāNyāPra. 227. 19; औपवसथ्येऽहन्यनुष्ठेयत्वावगतेरेकप्रदेशानुष्ठानाख्यस्यानुष्ठानसादेश्यस्य स्पष्टत्वात् NyāySu. (So.) 1198. 3 (*on* iii. 3. 12); अनुष्ठानसादेश्यात्पशुधर्माणामग्नीषोमीयाङ्गत्वम् NyāyMāVi. 141. 20 (*on* iii. 3. 5); चयनप्रयोगस्य अनुष्ठानसादेश्यात् ज्योतिष्टोमाङ्गत्वप्रसक्तावपि ... चयनस्य काम्यत्वावगमात् न तदङ्गत्वम् MīmāKau. ii. 68. 12 (*on* ii. 3. 22); चयनस्य ज्योतिष्टोमप्रयोगसंवलितत्वादनुष्ठानसादेश्यादेव तदङ्गत्वसिद्धिः BhāṭṭDī. i. 159. 17 (*on* ii. 3. 10); ii. 279. 10 (*on* vi. 4. 10); तदुच्चारणस्यादृष्टद्वारानुष्ठानसादेश्यात् प्रधानऋगङ्गत्वम् BhāṭṭDī. iii. 117. 20 (*on* ix. 2. 9); iv. 57. 5 (*on* x. 6. 9); 'षडङ्गो वेदोऽध्येतव्यः' इत्यनुष्ठानसादेश्यात् ... तादर्थ्येन तत्प्रयुक्त एव विचारो न रागप्रयुक्त इत्यापद्यते SiddhāSi. i. 58. 22; वाक्यकल्प्यपूर्वानुष्ठानविधिनानुष्ठानसादेश्येन तत्प्राप्तिसंभवात् BhāṭṭCin. ii. 60. 7 (*on* i. 4. 6); मध्वशनस्य त्रयस्त्रिंशेऽहन्यनुष्ठितत्वादनुष्ठानसादेश्येन तदङ्गमेवेदमतस्तत्रैवानुष्ठेयम् MayūMāli. 747. 2 (*on* x. 6. 9)

**अनुष्ठानसादेश्यरूप** (anuṣṭhānasādeśya-rūpa) *adj.* of the form of community of place of performance (of rites) निष्फलस्याग्नेः फलवत्सोमाङ्गत्वमनुष्ठानसादेश्यरूपेण स्थानप्रमाणेन सिध्यति VidhiRa. 10 (49. 9); 32 (179. 4)

**अनुष्ठानसादेश्यलक्षण** (anuṣṭhānasādeśya-lakṣaṇa) *adj.* of the characteristic of community of place of performance (of rites) ननु पाठसादेश्यलक्षणस्यानुष्ठानसादेश्यलक्षणस्य वा क्रमस्य प्रकरणादिकल्पनाद्वारा विनियोजकत्वं युक्तम् NyāySu. (So.) 1067. 15 (*on* iii. 1. 24); अनुष्ठानसादेश्यलक्षणस्थानक्रमात् ... आग्नेययागाङ्गत्वोपपत्तेः MīmāKau. i. 228. 15 (*on* i. 4. 9 ); अनुष्ठानसादेश्यलक्षणस्थानबाधापातात् न मन्त्रस्य अष्टाकपालभावनाङ्गत्वे प्रमाणमस्ति MīmāKau. i. 230. 24 (*on* i. 4. 9); यस्मिन्नग्नीषोमीयोऽनुष्ठीयते तस्मिन्नेव दिने धर्माम्नानादनुष्ठानसादेश्यलक्षणं संनिधानम् MayūMāli. 303. 12 (*on* ii. 6. 7)

**अनुष्ठानसादेश्यसंग्रहार्थम्** (anuṣṭhānasādeśyasaṅgrahārtham) *adv.* for the sake of the inclusion of community of place of performance (of rites) अनुष्ठानसादेश्यसंग्रहार्थमर्थपदग्रहणम् MīmāKau. ii. 342. 23 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानसादेश्यस्थल** (anuṣṭhānasādeśya-sthala) *n.* case of community of place of the performance (of rites) अनुष्ठानसादेश्यस्थले ... अक्लृप्तप्रयोजनानां च पशुधर्मादीनां समानदेशेऽनुष्ठानादेव तेषां फलवदङ्गत्वम् MīmāKau. ii. 338. 10 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानसादेश्यस्मरण** (anuṣṭhānasādeśya-smaraṇa) *n.* remembrance of community of place of the performance (of rites) अन्यत्रापि विश्वजिन्न्यायेन स्वर्गकल्पनस्यैवापत्तेः नानुष्ठानसादेश्यस्मरणमस्ति MīmāKau. ii. 336. 20 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानसादेश्यहेतुक** (anuṣṭhānasādeśyahetu-ka) *adj.* caused by the community of place of the performance (of rites) क्रमस्य प्रकरणविरोधे कस्यचिदुदाहरणस्यानुपपत्तेरनुष्ठानसादेश्यहेतुकात्। क्रमादभिषेचनीयाङ्गत्वावगतेः NyāySu. (So.) 1264. 6 (*on* iii. 3. 14)

**अनुष्ठानसादेश्यादि** (anuṣṭhānasādeśyādi) *adj.* community of place of the performance (of rites) etc. बहुत्वप्रकाशनलिङ्गादनुष्ठानसादेश्यादेर्बाधे पूषानुमन्त्रणादिवत् विकृतावुत्कर्षः BhāṭṭDī iii. 147. 4 (*on* ix. 3. 5)

**अनुष्ठानसादेश्यापेक्षण** (anuṣṭhānasādeśyāpekṣaṇa) *n.* expectancy for the community of place of the performance (of rites) यूपस्वरूपे आनर्थक्येन ... अपूर्वसाधनलक्षणार्थमनुष्ठानसादेश्यापेक्षणेन सवनीयार्थत्वस्यैवावगतेः MīmāKau. ii. 356. 11 (*on* iii. 3. 14)

**अनुष्ठानसादेश्यावगत** (anuṣṭhānasādeśyāvagata) *adj.* known from the community of place of the performance (of rites) अनुष्ठानसादेश्यावगताध्ययनाङ्गत्वान्यथानुपपत्त्या अध्ययनस्यार्थज्ञानफलकत्वमभ्युपगन्तव्यम् PūrvottaVāNaMā. 277. 7.

**अनुष्ठानसाधन** (anuṣṭhāna-sādhana) *n.* **i** means of the performance (of rites) कल्पनाद्धि प्रयोगाणां कल्पोऽनुष्ठानसाधनम् TantrVā. 161. 16 (*on* i. 3. 10); **ii** accomplishment of the performance (of rites), cf. **अनुष्ठानसाधनाशक्ति**.

**अनुष्ठानसाधनाशक्ति** (anuṣṭhānasādhanāśakti) *f.* absence of capacity for accomplishment of the performance (of rites) दीर्घसत्रेष्वद्यत्वेऽप्यनुष्ठानसंभवः। ... यत्तु नाद्यत्वे केचिदनुतिष्ठन्तो दृश्यन्त इति—उपदिष्टार्थस्य नित्यवदाम्नातस्यापि बहुभिः प्रकारैरनुष्ठानसाधनाशक्त्या फलानिच्छया वा ManuBh. ii. 274. 6 (*on* 9. 112)

**अनुष्ठानसाधारण्य** (anuṣṭhāna-sādhāraṇya) *n.* commonness (of enjoining) of the performance (of rites) अनुष्ठानसाधारण्यमस्यैकादशे वक्ष्यति द्रव्यस्याकर्मकालनिष्पत्तेः प्रयोगः सर्वार्थः स्यादिति TantrVā. 1085. 18 (*on* iii. 6. 15)

**अनुष्ठानसाध्य** (anuṣṭhāna-sādhya) *adj.* which is to be accomplished through the performance (of rites) प्रमाणान्तरावगतं हि काम्यमनुष्ठातृविशेषणम्—अनुष्ठानसाध्यमनुष्ठातृसंबन्धीति विधिः प्रमाणमिति मीयते ManuBh. i. 174. 17 (*on* 2. 189); न ह्यनुष्ठानसाध्यो धर्मोऽनुष्ठानात् पूर्वं वाक्यबोधावसरे अनुभवितुं योग्यः VivaPraSaṁ. 270. 8; अनुष्ठातुरुपांशुत्वानुष्ठानं छद्मगतिरूपमनुष्ठानसाध्याय यज्ञशब्दनिर्दिष्टाय परमापूर्वाय NyāyMāVi. 424. 2 (*on* ix. 1. 6)

**अनुष्ठानसाध्यत्व** (anuṣṭhānasādhya-tva) *n.* the state of being what is to be accomplished through the performance (of rites) अदृष्टादिति चेत् न, तस्याप्यनुष्ठानसाध्यत्वात् Kiraṇā. 221. 9; ननु अर्थज्ञानस्य स्वरूपेणापुरुषार्थत्वेऽपि स्वर्गादिपुरुषार्थसाधनत्वेनोद्देश्यत्वं संभवतीति चेन्न, अनुष्ठानसाध्यत्वात्स्वर्गादेः NītiMā. 3. 4.

**अनुष्ठानसापेक्ष** (anuṣṭhāna-sāpekṣa) *adj.* expectant of the performance (of rites) धर्मज्ञानफलादनुष्ठानसापेक्षाद्विलक्षणं ब्रह्मज्ञानफलं भवितुमर्हति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 17. 17 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठानसामर्थ्यजनन** (anuṣṭhānasāmarthya-janana) *n.* act of producing the capacity for the performance (of rites) अनुष्ठानसामर्थ्यजननस्य दृष्टफलत्वेनासंभवितत्वाशङ्काभावात् तन्निश्चयरूपश्रद्धाजननार्थं स्मारकमन्त्रानपेक्षणात् MīmāKau. ii. 275. 11 (*on* iii. 2. 26)

**अनुष्ठानसामर्थ्यप्रतिबन्ध** (anuṣṭhānasāmarthya-pratibandha) *m.* obstruction, i.e. objection to the capacity for the performance (of rites) विप्रभोजनोपहितस्य श्राद्धात्मकप्रधानस्यानुष्ठानसामर्थ्यप्रतिबन्धे भवति शूद्रस्याधिकारभङ्गः Aparā. 469. 25 (*on* 1. 227)

**अनुष्ठानसामर्थ्यरूप** (anuṣṭhānasāmarthya -rūpa) *adj.* of the form of the capacity for the performance (of rites) अनुष्ठासामर्थ्यरूपकर्तृसंस्कारश्च प्रतिपत्त्यर्थेन सोमभक्षणेन ... अनुनिष्पाद्यते MayūMāli. 223. 19 (*on* iii. 2. 10)

**अनुष्ठानसामान्य** (anuṣṭhāna-sāmānya) *n.* **A** generic class in the case of the performance (of rites) इहापि यागादिभेदे सिद्धे शब्दस्थानीयमनुष्ठानसामान्यं निरूप्यते TantrVā. 448. 13 (*on* ii. 2. 1); **B** performance (of rites) in general श्रौतप्राच्यादिपदस्यार्थाबोधादप्रमाणं श्रुतिरिति चेत्। मैवम्। अनुष्ठानसामान्यस्य मूलश्रुतिकल्पकत्वात् NyāyMāVi. 36. 1 (*on* i. 3. 8)

**अनुष्ठानसाम्य** (anuṣṭhāna-sāmya) *n.* sameness in respect of doing or undertaking साम्यं च शिवशक्त्योः पञ्चविधम् अधिष्ठानसाम्यमनुष्ठानसाम्यमवस्थानसाम्यं नामसाम्यं रूपसाम्यं चेति। ... अनुष्ठानं स(?सृ)ष्ट्यादिकृतम् LalitāSaBh. 54. 10 (*on* 88)

**अनुष्ठानसिद्धि** (anuṣṭhāna-siddhi) *f.* **A** accomplishment, i.e. prescription of the performance (of rites) (as an effect) न हि प्राक् कारणकल्पनातोऽनुष्ठानसिद्धिः BālaKrī. i. 21. 19 (*on* 1. 7); **B** accomplishment or carrying out of the performance (of rites) 'भ्रान्त्याप्यनुष्ठानसिद्धिरिति' चेत्। स्यादप्येकस्य भ्रान्तिः ManuBh. i. 63. 3 (*on* 2. 6); i. 87. 2 (*on* 2. 28); यत्र चान्तरेणापि नियोज्यत्वमधिकारो भवत्यवगतस्तत्र तत एवानुष्ठानसिद्धेः किं नियोज्यत्वेन NyāyRaMā. 8. 18; 3. 11; 18. 23; TattvPradī. (Ci.) 50. 7; श्येनादीनां तु रागादेवानुष्ठानसिद्धेर्न नियोगस्तेषामनुष्ठानमाक्षिपति ŚāstrDī. 33. 4 (*on* i. 1. 2 ); श्रवणादिकालेष्ववश्यानुष्ठेयानां कर्मणामनुष्ठानसिद्धये धर्मविचारप्राथम्यमर्थादापतति ŚivārkaMaDī. i. 45. 24 (*on* i. 1. 1); ननु भक्षणस्य केवलस्य प्रकाशनेनाप्यनुष्ठानसिद्धेः तवाप्यदृष्टार्थत्वं तुल्यम् MayūMāli. 224. 2 (*on* iii. 2. 10); दीक्षणीयादीनां प्रधानारम्भादेवानुष्ठानसिद्धेर्न स्वार्थ आरम्भोऽस्तीत्यर्थः MayūMāli. 650. 6 (*on* x. 1. 2); 855. 3 (*on* xii. 1. 16); **C** obtaining or understanding of the performance (of rites) तेषां (कर्मणाम्) परिज्ञाने कोऽभ्युपायः, न प्रत्यक्षम् ... नाप्यनुमानम् ... न च तावतानुष्ठानसिद्धिः NyāyMañ. i. 230. 3; तर्हि

नियोज्यविशेषणतयैवार्थवादिकं फलं रात्रिसत्रवत् संबध्यताम्। न। अन्यतोऽनुष्ठानसिद्धेः PrakaPañ. 12. 6; श्येनादीनामपि नियोगादेवानुष्ठानसिद्धेः YuktiSneha. 33. 28 (*on* i. 1. 2); विधिपाठबलादेवानुष्ठानसिद्धेर्न चिन्ताविषयत्वम् BhāṭṭDī. ii. 194. 13 (*on* v. 3. 6); iv. 270 . 11 (*on* xii. 3. 13); वचनादेवानुष्ठानसिद्धेर्न पुरुषादरावश्यंभाव इत्यर्थः MayūMāli. 601. 8 (*on* ix. 2. 1)

**अनुष्ठानसिद्ध्यर्थ** (anuṣṭhānasiddhy-artha) *m.* [Loc.] for the sake of accomplishment, i.e. prescription of the performance (of rites) विधिना अनुष्ठानसिद्ध्यर्थे स्तुतेरुपकारकत्वेऽभिहिते विधिमात्रेणानुष्ठानसिद्धेः किं स्तुत्या NyāySu. (So.) 51. 25 (*on* i. 2. 7)

**अनुष्ठानसिद्ध्यर्थम्** (anuṣṭhānasiddhyartham) *adv.* for the sake of accomplishment of the performance (of rites) अनुष्ठानसिद्ध्यर्थमेकद्रव्यविषयमेव कर्म क्रियते Pradī. i. 93A. 32 (*on* i. 2. 64); अवश्यकर्तव्यानामग्निहोत्रादिकर्मणामनुष्ठानसिद्ध्यर्थमर्थज्ञानस्यापेक्षितत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 51. 28 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानसौकर्य** (anuṣṭhāna-saukarya) *n.* ease or facility for the performance (of rites) शास्त्रस्य महाविषयत्वं पुरुषस्य चानुष्ठानसौकर्यमश्रुतविधिकल्पनस्य अनेन प्रयोजनमुक्तम् NyāySu. (So.) 87. 3 (*on* i. 2. 26); (आहुतीनाम्) लिङ्गविनियुक्तानामप्यनुष्ठानसौकर्याय विनियोगं भाष्यकारादय आहुः VīraMi. (Śrāddha.) 232. 27; MīmāKau. i. 90. 15 (*on* i. 3. 12); अनुष्ठानसौकर्याय प्रकृताविव विकृतावपि पाणिकण्डूयनस्यापेक्षितत्वात्तदपि शास्त्रानुमतमेव MayūMāli. 821. 2 (*on* xi. 3. 6)

**अनुष्ठानसौकर्यार्थम्** (anuṣṭhānasaukaryārtham) *adv.* for the sake of ease or facility for the performance (of rites) प्रत्यक्षविधिविहितार्थानुवादकत्वेऽप्यनुष्ठानसौकर्यार्थं कल्पादिद्वारोपस्थापनमर्थवत् MīmāKau. i. 90. 9 (*on* i. 3. 12)

**अनुष्ठानसौष्ठव** (anuṣṭhāna-sauṣṭhava) *n.* skilfulness or excellence in the observance विश्वामित्र इव त्रयीम्। पाठबोधावनुष्ठानसौष्ठवेन पुनाति ... लक्ष्मीदेवः ŚrīKaC. 25. 89.

**अनुष्ठानस्मरण** (anuṣṭhāna-smaraṇa) *n.* recollection of the performance (of rites) ब्राह्मणं त्वप्राप्तपदार्थविधिनापि चरितार्थम्। अतोऽनुष्ठानस्मरणायैवोत्पन्नत्वान्मन्त्रान्बाधितुं नालम् NyāyMāVi. 270. 27 (*on* v. 1. 9)

**अनुष्ठानस्मारक** (anuṣṭhāna-smāraka) *adj.* [*f.*-ikā, MW.] reminder of the performance (of rites) 'ऊरु प्रथस्व'- इत्यादयोऽनुष्ठानस्मारकाः NyāyMāVi. 71. 6 (*on* ii. 1. 7); मन्त्राश्चानुष्ठानस्मारका इत्येतदङ्गतां भजन्ते SarvaMaSaṁ. 34. 17.

**अनुष्ठानस्मारकादि** (anuṣṭhānasmārakādi) *adj.* reminder etc. of the performance (of rites) तेऽनुष्ठानस्मारकादौ मन्त्रशब्दं प्रयुञ्जते NyāyMāVi. 70. 27 (*on* ii. 1. 7); तद्य समाख्यानमनुष्ठानस्मारकादीनां मन्त्रत्वं गमयति NyāyMāVi. 71. 5 (*on* ii. 1. 7)

**अनुष्ठानहित** (anuṣṭhāna-hita) *n.* use or practice of the (medical) attendance or treatment अतिबालो ह्यशक्त एनं विधिमनुष्ठानहिते चक्षुराख्याति KāśyaS. 153 A. 29.

**अनुष्ठानहेतुत्व** (anuṣṭhānahetu-tva) *n.* the state of being the cause of performance (of rites) एतादृशं हेतुत्वं यद्यप्यथशब्देन सिद्धं तथापि तस्यैवानुष्ठानहेतुत्वं वक्तुमतःशब्द इति NyāyRa. 37. 18 (*on* 1. 111); आनन्तर्योपदेशाद्धि अध्ययनेन धर्मज्ञाने योग्यो भवतीत्येतावदेवाथशब्देनोक्तं स्यात् न त्वनुष्ठानहेतुत्वमतस्तद्वक्तुमतःशब्दः YuktiSneha. 14. 3 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानहेतुभूत** (anuṣṭhāna-hetubhūta) *adj.* which has become the cause of performance (of rites) लिखितपाठादिना तात्कालिकाचार्योपदेशेन वा शूद्रस्याप्यनुष्ठानहेतुभूतविद्यासंभवाच्छूद्रोऽपि यागाधिकारी NyāyMāVi. 307. 19 (*on* vi. 1. 7)

**अनुष्ठानाक्षेप** (anuṣṭhānākṣepa) *m.* **A** implication of performance (of rites) लोकवदध्याहारे कर्तव्ये सत्यपि, जीवनस्यावश्यकत्वेऽन्तरङ्गत्वे च विधेरनुष्ठानाक्षेपो न कल्पेत PrakaPañ. 387. 4; साधनत्वं च द्वयोरपि कुशशरयोरङ्गत्वाविशेषाद् द्वारसंभवाद्याविशिष्टमिति नानुष्ठानाक्षेपे कश्चिद्विशेषः NyāyRaMā. 184. 14; **B** implication of going over, i.e. recitation अनुष्ठानाक्षेपस्य तु मन्त्रेऽपि तुल्यत्वात् MīmāKau. ii. 226. 11 (*on* iii. 2. 1)

**अनुष्ठानाक्षेपकत्व** (anuṣṭhānākṣepaka-tva) *n.* the state of being what implies the performance (of rites) यद्यपि जीवनमन्तरङ्गं नित्यं च। तथापि तस्मिन्नियोज्यविशेषणे समाश्रीयमाणे विधेरपरमनुष्ठानाक्षेपकत्वं कल्पनीयम् PrakaPañ. 252. 16.

**अनुष्ठानाक्षेपकत्वकल्पना** (anuṣṭhānākṣepakatva-kalpanā) *f.* assumption of the state of being what implies the performance (of rites) विधेरनुष्ठानाक्षेपकत्वकल्पना न कर्तव्या PrakaPañ. 252. 17.

**अनुष्ठानाक्षेपाभाव** (anuṣṭhānākṣepābhāva) *m.* absence of the implication of the performance (of rites) न चैवमनभिहितस्य संभवति ग्राहकग्रहणाभावे च विध्यैदमर्थ्याभावादैदमर्थ्यशून्यस्य विधिनानुष्ठानाक्षेपाभावात्तदनाक्षिप्तानुष्ठानस्य विधेयत्वासंभवान्न विधेयत्वं संभवति MayūMāli. 291. 17 (*on* iii. 5. 12)

**अनुष्ठानागोचर** (anuṣṭhānāgocara) *m.* non-object of the performance (of rites) अनादौ चैवंभूतेऽनुष्ठाने प्रतायमाने प्रकारान्तरमाश्रित्यापि बहुवित्तव्ययायासोपदेशमात्रेण प्रतारणा स्यात्, न त्वनुष्ठानागोचरेण कर्मणा NyāyKuA. i. 25. 2.

**अनुष्ठानाङ्ग** (anuṣṭhānāṅga) *n.* subsidiary to or part of the performance (of rites) अनुष्ठानाङ्गे च वर्तनार्थे जीवतिर्वर्तते ManuBh. i. 334. 5 (*on* 4. 11); अध्ययनप्राप्तस्वाध्यायजन्यमेव ज्ञानमनुष्ठानाङ्गम् TantrRaha. 67. 11; वेदाध्ययनाधीनमेव वेदार्थग्रहणमनुष्ठानाङ्गम् ŚivārkaMaDī. i. 487. 27 (*on* i. 3. 39)

**अनुष्ठानाङ्गत्व** (anuṣṭhānāṅga-tva) *n.* the state of being the subsidiary to or part of the performance (of rites) यथार्थज्ञानस्यानुष्ठानाङ्गत्वं नहि तद्विनानुष्ठानं सिध्यति ŚāstrDī. 219. 2 (*on* iii. 2. 7); यदि यज्ञपतिवत्परार्थं हविः तदपि देवतावदनुष्ठानाङ्गत्वेन स्मर्तव्यमेव ŚāstrDī. 716. 8 (*on* x. 4. 26)

**अनुष्ठानाङ्गीकार** (anuṣṭhānāṅgīkāra) *m.* acceptance of or adherence to the performence (of rites) पूर्वत्राग्निहोत्रस्य स्वकालमबाधितुमेवेष्टिमध्येऽनुष्ठानाङ्गीकारात् NyāyMāVi. 277. 15 (*on* v. 1. 18)

**अनुष्ठानात्मक** (anuṣṭhānātma-ka) *adj.* of the nature of performance (of rites) इतिकर्तव्यतोपदेशः प्रयोगश्चानुष्ठानात्मको विधानशब्देनोक्तः Nyās. i. 442. 7 (*on* ii. 4. 4); फलापहारलक्षणो बाधः ... । न चासावनुष्ठानात्मकस्याचारस्य संभवति MīmāKau. i. 60. 24 (*on* i. 3. 9); अनुष्ठानात्मकस्याचारस्याननुष्ठानरूपबाधासंभवेन वाक्यात्मकतया ... स्मृतितो बलीयस्त्वम् BhāṭṭCin. ii. 26. 16 (*on* i. 3. 5)

**अनुष्ठानात्मकत्व** (anuṣṭhānātmaka-tva) *n.* the state of being what is of the nature of performance (of rites) अपि च तत्रानुष्ठानात्मकत्वाद् भवेदपि न त्वत्र वस्तुरूपाणामैकात्म्ये नाविकल्प्यत्वात् TantrVā. 7. 24 (*on* i. 2.2); किं तर्हि कर्मणः कालः। तस्य हि सोऽङ्गं न तस्य कर्म, तदेव चानुष्ठानात्मकत्वादतिक्रमानतिक्रमौ प्रतिपद्यते न कालः तस्य स्वभावसिद्धत्वात् TantrVā. 635. 4 (*on* ii. 4. 3)

**अनुष्ठानादर** (anuṣṭhānādara) *m.* regard for the observance (of the *śiṣṭas*) यत्तु शाङ्गधरं व्याख्यानं नैतद्वैदिकं वचनं येनाविचारितमुपाददीमहे, तस्मात् सकलजनप्रसिद्ध्यानुगुण्यादनुष्ठानादराच्च सौरमासगतैव युगादिरूपादेया CaturCin. iii (2). 655. 10.

**अनुष्ठानादि** (anuṣṭhānādi) *adj.* **i** performance (of rites) etc. पुरोहितम् ... कुर्यात्। ... उदितोदितं विद्याभिजनानुष्ठानादिभिरुदितैः शास्त्रोक्तैरुदितं समृद्धम् Mitā. 109. 2 (*on* 1. 313); VīraMi. 353. 21 (*on* 1. 313); VīraMi. (Rājanīti.) 60. 2; शौर्यज्ञानानुष्ठानादयो गुणाः सर्वेषामपि भविष्यन्ति न तु त्यागगुणः SiṁhāDvā. 137. 1 (1); **ii** observance etc., cf. **अनुष्ठानाद्युपपत्ति**.

**अनुष्ठानादिक** (anuṣṭhānādi-ka) *n.* performance (of rites) etc. ('अभिसंध्यादिष्वपि चैवम्') आदिशब्दाद्योगानुष्ठानादिकं विवक्षितम् ŚrutaPra. ii. 384. 27 (*on* ii. 3. 51)

**अनुष्ठानाद्यशक्ति** (anuṣṭhānādy-aśakti) *f.* inability or incapacity for the performance (of rites) etc. गुर्वाज्ञानुवृत्तियोगो नाम प्रपत्तेरङ्गानामपि कालादिप्रतिबन्धकबाहुल्येनानुष्ठानाद्यशक्तेरसंभवम् आत्मनि विचार्य श्रीगुरुमेव मोक्षाद्युपायं फलं च मत्वा .... तदुक्तमात्राचरणम् VedāntRaMañ. 3. 8 (97. 8)

**अनुष्ठानाद्युच्छेद** (anuṣṭhānādy-uccheda) *m.* loss of the performance (of rites) etc. (दण्डः मुनीन्देवांश्च पीडयेत्) इतःप्रदानजीवना देवाः। अस्मिंश्चानुष्ठानाद्युच्छेदान्नष्टा एव देवमुनयः ManuBh. ii. 9. 13 (*on* 7. 29)

**अनुष्ठानाद्युपपत्ति** (anuṣṭhānādy-upapatti) *f.* tenability of the observance etc. मन्वादिस्मृतित्वेन पूर्वमहाजनपरिग्रहेणोत्तरोत्तरेषां परिग्रहादनुष्ठानाद्युपपत्तेः TattvCin. iv (1). 503. 1.

**अनुष्ठानाधिष्ठान** (anuṣṭhānādhiṣṭhāna) *n.* supervision over or direction of the execution (of work) तदेव सेनापतिः सर्वयुद्धप्रहरणविद्याविनीतो हस्त्यश्वरथचर्यासंघुष्टश्चतुरङ्गस्य बलस्यानुष्ठानाधिष्ठानं विद्यात् ArthŚā. i. 339. 2 (2. 33)

**अनुष्ठानाधिष्ठित** (anuṣṭhānādhiṣṭhita) *adj.* accompanied by observance न चैवमावयोरनुष्ठानाधिष्ठितयोः कोऽप्यागमविरोधो जनापवादानुबन्धो वा YaśasCam. ii. 148. 8.

**अनुष्ठानाधीनसिद्धि** (anuṣṭhānādhīna-siddhi) *f.* accomplishment or fulfilment dependent on the performance (of rites) अनुष्ठानाधीनसिद्धिर्हि नियोगः NyāyRaMā. 2. 15.

**अनुष्ठानानङ्गत्व** (anuṣṭhānānaṅga-tva) *n.* the state of not being subsidiary to the performance (of rites) सर्वलक्षणेषु प्रतीतिमात्रौपयिकत्वादनुष्ठानानङ्गत्वम् TantrVā. 743. 6 (*on* iii. 1. 14); आत्मज्ञानमनुष्ठानानङ्गत्वाद-

पुरुषार्थमिति। तदयुक्तम् Bhām. 99. 20 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठानानन्तरम्** (anuṣṭhānānantaram) *adv.* (immediately) after the performance (of rites) यदि त्वनुष्ठानानन्तरमेव स्वर्गो भवति अपूर्वकल्पनावैयर्थ्यम् NyāyKa. 274. 10; न चानुष्ठानानन्तरं फलानुपलब्ध्यैव शास्त्रार्थेऽपूर्वमन्तर्भावयितुं शक्यते ŚāstrDī. 88. 22 (*on* i. 1. 5)

**अनुष्ठानानपेक्ष** (anuṣṭhānānapekṣa) *adj.* not expectant of or dependent on the performance ( of rites) पूर्वतन्त्रेऽनुष्ठानापेक्षोऽभ्युदयः फलम्, उत्तरतन्त्रे तु अनुष्ठानानपेक्षं निःश्रेयसमिति फलभेदः VivaPraSaṁ. 215. 13.

**अनुष्ठानानर्हत्व** (anuṣṭhānānarha-tva) *n.* the state of not being worthy or fit for the performance (of rites) वाक्यार्थग्रहणस्य श्रवणादित्रयानन्तर्भावे चतुर्थस्यापि मुमुक्ष्वनुष्ठेयत्वापात इति चेन्न, तस्य ज्ञानरूपतया अनुष्ठानानर्हत्वात् AdvaiSi. 868. 7.

**अनुष्ठानानियम** (anuṣṭhānāniyama) *m.* absence of obligation of the observance न चाङ्गत्वे सत्युपासनस्यानुष्ठानानियम उपपद्यते BrahmSūBh. (Rā.) 658. 2 (*on* iii . 3. 41)

**अनुष्ठानानुगुण** (anuṣṭhānānuguṇa) *adj.* helpful or conducive to the performance (of rites) अनुष्ठानानुगुणं ज्ञानं जपादि चाध्ययनसंस्कृतेन स्वाध्यायेनैवेत्युक्तं भवति ŚrutaPra. iA. 33. 15 (*on* i. 1.1)

**अनुष्ठानानुपपत्ति** (anuṣṭhānānupapatti) *f.* **A** untenability of the performance (of rites) अस्ति चाग्नीदग्नीन्विहरेत्यादिवचनेनार्थोऽन्यथानुष्ठानानुपपत्तेरिति धर्मविशेषप्राप्तिः TantrVā. 423. 2 (*on* ii.1. 42); अनुष्ठानानुपपत्त्या हि कारणं कल्पयतः कुतोऽनुष्ठानम् BālaKrī. i. 21. 18 (*on* 1. 7); किं वाक्यप्रामाण्यानुपपत्तिर्बाधिका उतानुष्ठानानुपपत्तिः स्वर्गादिफलासिद्धिर्वा TattvPradī. (Ci.) 345. 10; प्रकृते च याज्यापुरोरुचोर्भेदात् सुतरां सकृदनुष्ठानानुपपत्तिः, पृथग्गृहीतानां द्रव्याणां विना वचनं मेलनासंभवाच्च MīmāKau. iii (2) . 231. 4 (*on* ii. 2. 19); अनेकपदार्थानामेकस्मिन् कालेऽनुष्ठानानुपपत्तेः MīmāNyāPra. 233. 29; **B** untenability of carrying out or execution देवयानेन पथा प्रस्थितस्य अर्धपथे सुकृतदुष्कृतक्षयोऽभ्युपगम्येत, ततः पतिते देहे यमनियमविद्याभ्यासात्मकस्य ... पुरुषयत्नस्य इच्छातोऽनुष्ठानानुपपत्तेः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 663. 13 (*on* iii. 3. 28); देवयानमध्येऽनुष्ठानानुपपत्तेः प्रहाणानुपपत्तिः ŚrutaPra. ii. 493. 30 (*on* iii. 3. 31)

**अनुष्ठानानुपयोग** (anuṣṭhānānupayoga) *m.* **A** futility or uselessness of doing or carrying out अनुष्टुभा सर्वमिदं सृष्टमनुष्टुभा सर्वमुपसंहृतम् NṛsiṁPūTāU. 2. 3; य एतानि नारसिंहानि चक्राण्येतेष्वङ्गेषु बिभृयात् तस्यानुष्टुप् सिध्यति NṛsimṢaCaU. 85. 8; स चात्मीयपुत्राणामनधिगतशास्त्राणामनुष्ठानानुपयोगेनोद्विग्नमनाश्चिन्तयामास PañcT. 0. 2 (3.32); **B** futility or uselessness of performance (of rites) शब्दार्थमक्षरग्रहणार्थं न त्वर्थज्ञानापेक्षापि। अनुष्ठानानुपयोगात् BālamBha. i. 169. 15 (*on* 1. 51)

**अनुष्ठानानुपयोगिता** (anuṣṭhānānupayogi-tā) *f.* the state of not being useful to the performance (of rites) ननु कलियुगे यद्वर्ज्यं तद्वाक्याध्याहारार्थं दृष्टार्थं वा। न च तावद् दृष्टार्थं, अनुष्ठानानुपयोगितया तदर्थावबोधस्य प्रयोजनत्वानुपपत्तेः CanturCin. iii (2). 668. 13.

**अनुष्ठानानुपरोध** (anuṣṭhānānuparodha) *m.* non-hindrance to the perfomance (of rites) अतोऽनुष्ठानानुपरोधोपरोधप्रयुक्तानुमत्यननुमतिविषयत्वं श्रावणस्य श्रवणस्य च तुल्यम् ŚrutaPra. iA. 36. 16 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानानुबन्धिनी** (anuṣṭhānānubandhinī) *adj.* (*f.*) closely connected with, i.e. assisted by the performance (of rites) यदि येनेष्टसिद्धिः स्यादनुष्ठानानुबन्धिनी। तस्य धर्मत्वमुच्येत ततः श्येनादिवर्जनम् ŚlokaVār. 2. 270 (126. 8)

**अनुष्ठानानुमिता** (anuṣṭhānānumitā) *adj* (*f.*) inferred through the performance (of rites) स्मृत्यनुष्ठानानुमितानां शाखानामुच्छेददर्शनात् NyāyKuA. i. 127. 7.

**अनुष्ठानानौपयिकत्व** (anuṣṭhānānaupayika-tva) *n.* **A** the state of not being useful or conducive to the carrying out (of an operation) नैराकाङ्क्ष्ये जाते पश्चादुपजातोऽपि मन्दसदृशबोधोऽनुष्ठानानौपयिकत्वाद् बाध्यते NyāyRa. 450. 16 (*on* 5 (6). 54); **B** the state of not being useful or conducive to performance (of rites) सामान्यस्यानुष्ठानानौपयिकत्वात् ... संबन्धसामान्यस्य ग्रहणमयुक्तम् MayūMāli.137. 15 (*on* ii. 2. 7)

**अनुष्ठानान्त** (anuṣṭhānānta) *m.* [Loc.] at the end or completion of the performance (of rites) अनुष्ठानान्ते ब्राह्मणीभ्यो जीवपत्याभ्यः ... अन्नानि च प्रयच्छेत् PārāSū. 78. 10.

**अनुष्ठानान्तर** (anuṣṭhānāntara) *n.* another act श्रवणकाल एव तद्दर्शनस्य कृतत्वाद्द्रष्टव्यविधेर्नानुष्ठानान्तरं कर्तव्यम् BṛĀraUBh. 109.11 (*on* i.4.7); अननुष्ठिते ब्रह्मण्यनुष्ठितमनुष्ठानान्तरं नापेक्षते ŚivārkaMaDī. i. 17. 34 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानान्तरापेक्ष** (anuṣṭhānāntarāpekṣa) *adj.* expectant of or dependent on another act or carrying out निःश्रेयसफलं तु ब्रह्मज्ञानम्, न चानुष्ठानान्तरापेक्षम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 6. 7 (*on* i. 1. 1); ब्रह्मज्ञानं च नानुष्ठानान्तरापेक्षम् Bhām. 50. 1 (*on* i. 1.1)

**अनुष्ठानान्यथानुपपत्ति** (anuṣṭhānānyathānupapatti) *f.* untenability of the performance (of rites) otherwise निष्फलानुष्ठाने प्रवृत्त्ययोगेनानुष्ठानान्यथानुपपत्त्यधीनत्वाच्च प्रयोजनापेक्षायाः MayūMāli. 395. 20 (*on* iv. 4. 2)

**अनुष्ठानापत्ति** (anuṣṭhānāpatti) *f.* undesired contingency of the performance (of rites) यद्वैतुष्याभावे तस्याननुष्ठानं न तु वैतुष्यसंभवेऽपि तत् विदलनादेरप्यनुष्ठानापत्तेः MīmāKau. iii (2). 66. 22 (*on* ii. 1. 9); न चैवमाग्नावैष्णवबार्हस्पत्यधर्माणामपि प्राकृतक्लृप्तक्रमेणैवानुष्ठानापत्तेर्याज्ञिकानां वैकृतमुख्यक्रमानुरोधेनाग्नावैष्णवस्य प्रथमं निर्वापाद्यनुष्ठानं विरुध्येतेति वाच्यम् BhāṭṭDī. ii. 166. 19 (*on* v. 1. 10); नन्वेवं सति संख्याया अङ्गत्वं न स्यात्। तथा च द्वयोरनुष्ठानापत्तिः VaiyāBhū. 227. 1 (*on* 54)

**अनुष्ठानापूर्वद्वार्** (anuṣṭhānāpūrva - dvār) *f.* [Inst.] through (the help of) unseen merit acquired through the performance (of rites) साक्षात्प्रयोजनपर्यवसायित्वं विधेरर्थज्ञानपर्यन्तत्वेऽपि नोपपद्यते, अनुष्ठानापूर्वद्वारा स्वर्गस्यैव प्रयोजनत्वात् ŚrutaPra. iA. 34. 20 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानापेक्ष** (anuṣṭhānāpekṣa) *adj.* **i** expectant of or dependent on the performance (of rites) अभ्युदयफलं धर्मज्ञानम्, तच्चानुष्ठानापेक्षम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 6. 6 (*on* i. 1. 1); तदुत्पादनप्रकारभेदादपि तद्भेद इत्याह। (अभ्युदयफलम्) 'तच्चानुष्ठानापेक्षम्' Bhām. 49. 25 (*on* i. 1. 1); पूर्वतन्त्रेऽनुष्ठानापेक्षोऽभ्युदयः फलम् VivaPraSaṁ. 215. 12; यस्तूपसंहारे षष्ठीमिति षण्णां पूरणार्थकः प्रत्ययः सोऽभिधानापेक्षः न त्वनुष्ठानापेक्षः BhāṭṭDī. ii. 145. 13 (*on* iv. 4. 7); **ii** required for the performance (of rites) अनुष्ठानापेक्षस्मृत्युपयोगिनो मन्त्रा एव MayūMāli. 410. 3 (*on* v. 1. 4)

**अनुष्ठानापेक्षित** (anuṣṭhānāpekṣita) *adj.* **A.** required for or useful to the performance (of rites) ते च मन्त्राः केनोपकारेण प्रधानापूर्वसिद्धेरुपकुर्वन्तीति वीक्षायामनुष्ठानापेक्षितद्रव्यदेवतादिस्मारणेनेति कल्पनीयम् VivaPraSaṁ. 147. 14; ŚivārkaMaDī. i. 183. 22 (*on* i. 1. 4); सर्वपदार्थानुष्ठानविधायकस्य प्रयोगविधेरनुष्ठानापेक्षितकर्तृनियमविधायकत्वं संभवति MayūMāli. 241. 2 (*on* iii. 3. 6); **B** required for or useful to the carrying out (eating), cf. **अनुष्ठानापेक्षितस्मृति.**

**अनुष्ठानापेक्षितता** (anuṣṭhānāpekṣita-tā) *f.* the state of being what is required for or useful to the performance (of rites) क्रमस्यानुष्ठानापेक्षिततया प्रकृतावक्गतत्वमात्रेण विकृतौ ग्रहणेऽपि ... प्रक्षेपापेक्षाविरहेणानपेक्षितस्य ग्रहणानुपपत्तेः MayūMāli. 205. 13 (*on* iii. 1. 12).

**अनुष्ठानापेक्षितस्मृति** (anuṣṭhānāpekṣita-smṛti) *f.* recollection required for or useful to the carrying out (eating) एतानि वाक्यानि स्वार्थविधायीनि तथानुष्ठानापेक्षितस्मृत्युपयोगीन्यपि तानि च क्रमवन्ति VedāntKa. 33. 5 (*on* i. 1. 1); तृप्तेर्भक्षणानुनिष्पादित्वेनाननुष्ठेयत्वेनानुष्ठानापेक्षितस्मृत्यनपेक्षत्वात् स्मारकमन्त्रानपेक्षत्वात् LaCandr. 873. 29.

**अनुष्ठानाप्रतिपादकत्व** (anuṣṭhānāpratipādaka-tva) *n.* the state of not being expressive of the performance (of rites) यदि ... न विधिविधेयसंबन्धः (विवक्षितः) ततोऽनुष्ठानाप्रतिपादकत्वेनाक्रियार्थत्वाद्धर्मप्रामाण्यानुपपत्तेः NyāySu. (So.) 45. 12 (*on* i. 2. 7); वेदान्तवाक्यम्। तच्चाज्ञातज्ञापकत्वेऽप्यनुष्ठानाप्रतिपादकत्वान्न विधिः PrasthāBhe. 6. 2.

**अनुष्ठानाबोधकत्व** (anuṣṭhānābodhaka- tva) *n.* the state of not being expressive of the performance (of rites) मण्डनोक्तिश्च तस्य (जयसिंहस्य) अनुकूला। तथापि मण्डनस्यात्यापत्तिविषयत्वेन यथाकाममनुष्ठानाबोधकत्वात् BālamBha. i. 268.7 (*on* 1. 89)

**अनुष्ठानाभाव** (anuṣṭhānābhāva) *m.* **A** absence of carrying out (eating) तृप्तिहेतौ भोजनेऽतीते, वर्तमाने वाप्रवृत्तेः, भविष्यत्यपि तत्साधने सामुद्रविदाख्यात इवानुष्ठानाभावात् PrakaPañ. 427. 7 ; **B** absence of performance (of rites ) उभयदिनेऽपि यदि संभावयितुं शक्यते तदा तु स्वतः पूर्वदिनं ग्राह्यम्, कथंचित्तत्रानुष्ठानाभावे उत्तरदिनं ग्राह्यम् SmṛtiCan. v. 136, 2; ननु कामाधिकारेऽनुष्ठानाभावे फलं न सिध्येत् TantrRaha. 59. 9; **C** absence of observance तपःप्रभृतीनाम् आचाराणां व्यभिचारित्वेन प्रत्येकं ब्राह्मणशब्दप्रवृत्तिनिमित्तत्वायोगाद् युगपदनुष्ठानाभावेन च समुदायाभावात् मा भूत् NyāySu. (So). 14. 29 (*on* i. 2. 2).

**अनुष्ठानाभावप्रसङ्ग** (anuṣṭhānābhāva-prasaṅga) *m.* undesired occasion for the absence of performance (of rites ) मानान्तरस्यात्र वस्तुनि कुण्ठतयानुष्ठानाभावप्रसङ्गात् ĀtmaTaVi. 893. 15.

**अनुष्ठानाभावात्मकत्व** (anuṣṭhānābhāvātmaka-tva) *n.* the state of being what is of the nature of absence of performance (of rites) सत्यमवलम्बेत यदि प्रतिषेधार्थोऽनुष्ठेयो भवेत्। अयं त्वनुष्ठानाभावात्मकत्वान्न कर्तृविशेषमपेक्षते TantrVā. 981. 8 (*on* iii. 4. 13)

**अनुष्ठानाभिप्राय** (anuṣṭhānābhiprāya) *adj.* intended for referring to the performance (of rites) मिथ्यात्वं तावदनुष्ठानाभिप्रायं व्यवहारविसंवादादेव हि सर्वसंविदां मिथ्यात्वं न त्वयाथार्थ्यात् NyāyRaMā. 179. 24.

**अनुष्ठानाभ्युपगम** (anuṣṭhānābhyupagama) *m.* admission or acceptance of the performance (of rites) वैदिकतत्त्वाभ्युपगममनुष्ठानाभ्युपगमं चाह ईश्वराभ्युपगमात् योगस्य चाभिधानादिति ŚrutaPra. ii. 212. 29 (*on* ii. 1. 3)

**अनुष्ठानाम्नानसामर्थ्य** (anuṣṭhānāmnāna-sāmarthya) *n.* strength or force of the laying down of the performance (of rites) गुरोः कल्पस्यानुष्ठानाम्नान-सामर्थ्यात् तदनुष्ठानात् फलभूयस्त्वमनुमीयते ŚābaBh. 2123. 16 (*on* xi. 1. 43)

**अनुष्ठानायासदुःख** (anuṣṭhānāyāsa-duḥkha) *n.* suffering or pain due to the exertion in the performance (of rites) जीवनादिनिमित्तेऽपि नित्यकर्मा-नुष्ठानायासदुःखं जीवनादिनिमित्तस्यैव फलं प्रसज्येत GītāBh. (Śaṅ.) 554. 14 (*on* 18. 66)

**अनुष्ठानायोग** (anuṣṭhānāyoga) *m.* untenability of carrying out or execution न चानेनाचार्येणाङ्गभूतमुपनयनं माणवकान्तरेऽनुष्ठितमिति वाच्यम्, तथा सत्यङ्गिनोऽध्यापनस्यापि तत्रानुष्ठितत्वेन पुनरनुष्ठानायोगात् VivaPraSaṁ. 190. 11; अनन्तानां विधानामेकीकृत्यानुष्ठानायोगात् स्वरूपैक्येऽपि ब्रह्मणो गुणभेदात् विद्याभेदः BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 378. 5 (*on* iii. 3. 56)

**अनुष्ठानायोग्य** (anuṣṭhānāyogya) *adj.* **i** (person) not fit for performance (of rites) अतोऽनधीतवेदत्वेन यावन्नित्यनैमित्तिककर्मणोऽनुष्ठानायोग्यः तावदकुर्वन्नपि तानि न प्रत्यवैति Kāśi. i. 49. 7 (*on* 1. 98 1/2); सर्वथानुष्ठानायोग्ये स्थले शक्तिसद्भाव एवासिद्धः MayūMāli. 23. 3 (*on* i. 3. 2); **ii** not fit for carrying out or execution, cf. **अनुष्ठानायोग्यत्व A**.

**अनुष्ठानायोग्यत्व** (anuṣṭhānāyogya-tva) *n.* **A** the state of not being fit for carrying out or execution किं केन कथमित्यनेनात्मनापेक्षितैः साध्यादिभिः पूर्णः प्रत्ययः प्रवृत्तिपर्यन्ते विधौ समर्थः, तद्रहितस्य भावस्यानुष्ठानायोग्यत्वात् Kāśi. i. 60. 19 (*on* 2. 3); एकप्रत्ययोपात्तयोर्विधिभावनयोः प्रत्यासत्त्या संबन्धः प्रतीयते तथापि भावनायाः करणाद्यननुरक्तायाः शुद्धाया अनुष्ठानायोग्यत्वात्स संबन्धो न निर्व्यूढो भवति MayūMāli. 446. 10 (*on* vi. 1. 1); **B** the state of not being fit for performance (of rites) फलाद्यन्वयं च विनानुष्ठानायोग्यत्वाद्विध्यविवक्षायामर्थवद्भूति-कामान्तवचनम् NyāySu. (So.) 42. 22 (*on* i. 2. 7)

**अनुष्ठानार्थ** (anuṣṭhānārtha) *adj.* **1A** having the purpose of performance (of rites) कर्तव्यतोपदेशो ह्यनुष्ठानार्थः ManuBh. i. 63. 1 (*on* 2. 6); विध्यन्तरेषु चानुष्ठानार्थेऽधिकारे लब्धे विधितासिद्धिः NayaVi. 28. 2 (*on.* i. 1. 1); **1B** having the purpose of observance (of duties) अग्नीन्धनादीनां पुनर्वचनम् ... उत्तरेषामप्या-श्रमिणामनुष्ठानार्थम् ManuBh. i. 132. 14 (*on* 2. 108); **2** having the sense of, i.e. referring to carrying out or execution ब्राह्मणजीविकामनुतिष्ठेत्। ... अनुष्ठानार्थोऽयं जीवतिः ManvaMu. 146. 11(*on* 4. 11)

**अनुष्ठानार्थत्व** (anuṣṭhānārtha-tva) *n.* the state of having the purpose of performance (of rites) प्रकाशनस्यानुष्ठानार्थत्वेन सकृत्प्रकाशनेनाप्यनुष्ठानसिद्धौ प्रकाशनान्तरानुपयोगात् BhāṭṭDī. iv. 270. 11 (*on* xii. 3. 13)

**अनुष्ठानार्थम्** (anuṣṭhānārtham) *adv.* **A** for the sake of performance (of rites) अनुष्ठानार्थमधिकारापेक्षा तच्च विध्यन्तरप्रयुक्त्या लब्धम् NayaVi. 26.9 (*on* i. 1. 1); न प्रयोजनानुष्ठानलाभात् अनुष्ठानार्थं ह्यधिकारोऽपेक्ष्यते NyāyRaMā. 13. 2; विश्वजिदादिष्वनुष्ठानार्थमेवाधिकारिकल्पनात् विधीनामधिकारिपर्यवसायित्व -नियमस्याप्रामाणिकत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 29. 20 (*on* i. 1. 1); तद्ग्रहणाद्यपटूनामष्ट-वर्षादीनामचिरोपनीतानामनुष्ठानार्थमनुष्ठेयार्थज्ञानप्रवृत्तानां बोधो बुद्धिः BālamBha. i. 2. 18 (*on* 1.1); **B** for the sake of observance (of duties) धर्मार्थौ च परस्पर-विरोधेनानुष्ठानार्थमवधारयेत् ManvaMu. 161. 28 (*on* 4. 92); जाबालयमवचनाभ्यां प्रतिषिद्धानाम्... स्वाध्यायानामप्यनुष्ठानार्थम् HārLa. 6.14.

**अनुष्ठानार्थिन्** (anuṣṭhānārth-in) *adj.* **A** desirous of observance लोकसंमतैः प्रमाणैरर्थसद्भावः पूर्वमनुष्ठानार्थिभिः प्रतिपादनीयः TātpaṬ. (U.) 195. 23 (*on* 5 (2). 4); **B** desirous of carrying out or execution यश्च बुद्धावर्थः प्रतिभाति न स एवार्थः। अन्यथा सकलसमीहितार्थसिद्धेर्न कश्चिदनुष्ठानार्थी भवेत् PramāVāBh. 8. 4.

**अनुष्ठानावगति** (anuṣṭhānāvagati) *f.* knowledge of the performance (of rites) अप्राप्तत्वेन विधिकल्पनात् स्वस्थानादपकृष्य पूर्वमनुष्ठानावगतेः MīmāKau. i. 228. 15 (*on* i. 4. 9); न हि प्रयोजनावगमात् पूर्वमनुष्ठानावगतिः MīmāKau. iii (2). 336. 18 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानावगम** (anuṣṭhānāvagama) *m.* knowledge of the performance (of rites) अनुष्ठानं ह्यंशत्रययुक्तभावनावगत्यनन्तरमुपनिपतति। तेनानुष्ठानावगमात् प्रागेव भावनाया भाव्यनिष्ठत्वस्वाभाव्यात् प्रयोजनाकाङ्क्षा MayūMāli. 395. 23 (*on* iv. 4. 2)

**अनुष्ठानावगमोत्तरापेक्षत्व** (anuṣṭhānāvagamottarāpekṣa-tva) *n.* the state of being what is expected or required after the knowledge of performance (of rites) प्रयोगविधिविधेयत्वाभावेऽपि क्रमस्यानुष्ठानावगमोत्तरापेक्षत्वात् तस्य च फलवत्त्वज्ञानोत्तरकालीनत्वेन उक्तविधया न विशेषकत्वम् BhāṭṭDī. ii. 152. 12 (*on* iv. 4. 12)

**अनुष्ठानावगमोपपत्ति** (anuṣṭhānāvagamopapatti) *f.* tenability of the knowledge of performance (of rites) (पशुयागस्य) अनुष्ठानक्रमनियामकस्याग्नीषोम-प्रणयनविध्यनन्तरपाठस्य सत्त्वेन तदनन्तरमनुष्ठानावगमोपपत्तेः MīmāKau. iii(2). 338. 14 (*on* iii. 3. 12)

**अनुष्ठानावघात** (anuṣṭhānāvaghāta) *m.* destruction, i.e. loss of the performance (of rites) शरीरविघातेऽनुष्ठानावघातात् TantrRa. 23. 5.

**अनुष्ठानावबोध** (anuṣṭhānāvabodha) *m.* knowledge of observance (of duties) त्रिवर्गप्रतिपत्तिरनुष्ठानावबोधलक्षणोक्ता JayaMa. 15. 16 (*on* 1. 2).

**अनुष्ठानावश्यकत्व** (anuṣṭhānāvaśyaka-tva) *n.* necessity of performance (of rites) सोमप्रक्षेपेण हविरन्तरप्रक्षेपसिद्धिः, तस्य पृथगनुष्ठानावश्यकत्वात् BhāṭṭDī. iv. 225. 8 (*on* xii. 1. 4)

**अनुष्ठानाविरोध** (anuṣṭhānāvirodha) *m.* non-contradiction to the performance (of rites) आद्यताश्च मन्वादयः तस्मादखिलवेदार्थाभिज्ञाः तदुपदेशाद्यान्यस्या-वगतेरनुष्ठानाविरोधः BālaKri. i. 173. 10 (*on* 1. 266)

**अनुष्ठानाविवक्षार्थ** (anuṣṭhānāvivakṣārtha) *m.* [Loc.] in the case of absence of desire or intention for performance (of rites) कल्पकाभावान्नाध्या-हारादिभिर्विधिकल्पनेत्यर्थः अनेन चानुष्ठानाविवक्षार्थे श्रौतार्थाविवक्षेत्युक्तम् NyāySu. (So.) 54.17 (*on* i. 2. 9)

**अनुष्ठानाविशेष** (anuṣṭhānāviśeṣa) *m.* non-difference in (sameness of) the performance (of rites) किं कृत्स्नफलार्थिनो यागोपदेश उतावयवार्थिनोऽ-पीत्युपदेशोऽधिकार एव चिन्त्यते सत्यप्यनुष्ठानाविशेषे ṬupṬ. 103. 6 (*on* vi. 2. 1); यूपार्था रशना तस्माद्भवेन्न पशुबन्धनी। ... सिद्धान्तस्तु यूपसंस्कारार्थमित्येवमाहुः। तथा सत्यनुष्ठानाविशेषान्निष्प्रयोजना चिन्ता स्यात् ŚāstrDī. 401.7 (*on* iv. 4. 9); प्रक्रान्तकर्मणो नैमित्तिकद्रव्यान्तरेण समापनेऽपि ... पुनःकरणावश्यंभावादनुष्ठानाविशेषादिदं निष्फलम् MayūMāli. 488. 10 (*on* vi. 4. 9); अनुष्ठानाविशेषः शङ्कितः MayūMāli. 658. 1 (*on* x. 1. 11)

**अनुष्ठानावृत्ति** (anuṣṭhānāvṛtti) *f.* repetition of performance (of rites) अनुष्ठानावृत्तिरपि ज्योतिष्टोमस्यानेकद्रव्यदेवतासंयोगसंपादनार्था दृश्यते TantrVā. 445. 1 (*on* ii. 2. 1)

**अनुष्ठानाशक्ति** (anuṣṭhānāśakti) *f.* **Ai** incapacity or inability for performance (of rites) 'न कंचन पाप्मानं स्पृशति' इत्यत्रानुष्ठानाशक्तिर्विवक्षिता ŚrutaPra. ii. 433.9 (*on* iii. 2.9); प्रायश्चित्तयोः ... समुच्चित्यानुष्ठानाशक्तेरन्य-तरस्मिन्ननुष्ठेये किं पूर्वनिमित्तकमनुष्ठेयम् उतोत्तरनिमित्तकम् UpaParā. 5.20; 'कृष्णलं श्रपयेत्सोमेन यजेते'त्यादौ न प्रत्यक्षानुरोधेन लक्षणाश्रयणं किंत्वनुष्ठानाशक्त्या SiddhāLeSaṁ. 253.2; **Aii** impossibility of performance (of rites) एकस्मिन्कर्मणि सर्वशाखागतानामङ्गानामनुष्ठानाशक्त्या ... शाखान्तरे कर्मभेदः स्यात् MayūMāli. 181.9 (*on* ii.4. 2); **B** incapacity or inability for carrying out or execution, cf. **अनुष्ठानाशक्तिदर्शन**.

**अनुष्ठानाशक्तिदर्शन** (anuṣṭhānāśakti - darśana) *n.* perception of incapacity or inability for carrying out or execution 'शशिमण्डलं कान्तिमत् कुर्यात्' इति विधौ अनुष्ठेयत्वाभिमतस्य शशिमण्डले कान्तिमत्त्वस्य प्रत्यक्षाविरोधेऽ-प्यनुष्ठानाशक्तिदर्शनेन तस्यास्ततो भिन्नत्वात् SiddhāLeSaṁ. 253.9.

**अनुष्ठानाशक्तिहेतु** (anuṣṭhānāśakti - hetu) *m.* cause of incapacity or inability for performance(of rites) उत्पत्तिकालेऽनुष्ठानाशक्तिहेतोर्दक्षिणाबाहुल्या-देरनवगमेनोत्पत्तिवाक्यश्रुतमेकत्वमनुपसंजातविरोधित्वान्न परित्याज्यम् MayūMāli. 251.9 (*on* iii. 3.9)

**अनुष्ठानाश्रवण** (anuṣṭhānāśravaṇa) *n.* non - hearing, i.e. non-mention of the performance (of rites) रात्रिष्वनुष्ठानाश्रवणादाकाङ्क्षायां प्रतितिष्ठन्तीत्यर्थवादः ManuBh. i. 465.26 (*on* 5. 89)

**अनुष्ठानासमर्थत्व** (anuṣṭhānāsamartha - tva) *n.* the state of not being capable of performance (of rites) तिर्यगादीनां विधिनिषेधविवेककारणविधुरतया द्रव्यहीनतयानुष्ठानासमर्थत्वान्नास्त्यधिकार इति निर्णीतम् PrakaVi. 266.20.

**अनुष्ठानासंभव** (anuṣṭhānāsambhava) *m.* **A** impossibility of performance (of rites) अग्निहोत्रादिशास्त्राणि ... विद्यामन्तरेणानुष्ठानासंभवात् ... चतुरो वर्णानधिकुर्युः ŚāstrDī. 6.9 (*on* i. 1.1); 199.11 (*on* iii. 1.10); न चैतावताध्ययनस्य क्रत्वर्थत्वप्रसङ्गः तदापादितं ज्ञानं क्रत्वङ्गम्। तेन विनानुष्ठानासंभवेन सामर्थ्यादेव तदङ्गत्वसिद्धेः TantrRaha. 69.11; मन्त्राणां चानुष्ठेयार्थप्रकाशनद्वारेणैव करणत्वात् पदार्थज्ञानाधीनत्वाच्च वाक्यार्थज्ञानस्य मन्त्रस्थपदार्थज्ञानाय निरुक्तमवश्यमपेक्षितम्, अन्यथानुष्ठानासंभवात् PrasthāBhe. 8.10; युगपदनुष्ठानासंभवेनाकाङ्क्षितस्य क्रमादेः श्रुत्यादिना निर्णेयत्वात्पदार्थाविरोधेनैव कल्प्यत्वान्न पदार्थविरोधित्वम् GuruCandr. i. 352.10; **B** impossibility of observance (of duties) आपदि मुख्याशौचकल्पानुष्ठानासंभवेन सद्यःशौचाद्यनुकल्पमुक्त्वेदानीं तत्प्रसङ्गादापदि ... उक्तयाजनादिमुख्यवृत्त्यसंभवेन वृत्त्यन्तरमाह Mitā. 356.3 (*on* 3.35); शूद्रस्य ... °उपनयनाभावेन ... प्रत्युपस्थितनियमाचाराणाम् ... विद्यापेक्षितानां विद्यायाश्चानुष्ठानासंभवात् ŚivārkaMaDī. i. 489.12 (*on* i. 3.39)

**अनुष्ठानासिद्धि** (anuṣṭhānāsiddhi) *f.* non - establishment or non - accomplishment of the performance (of rites) विधिसंबन्धं विनानुष्ठानासिद्धेः, विध्यधीना हि प्रवृत्तिर्नाभिधानविनियोगमात्राधीना YuktiSneha. 151.34 (*on* i.1.7)

**अनुष्ठानिक** (anuṣṭhānika) *m.* name of a class of Theistic Reformers, MW.

**अनुष्ठानी** (anu-ṣṭhānī) *f.* performance (of rites) सर्वैरुपतिष्ठन्ति ... अपि वानुष्ठानीभिः KauśiSū. 81.42; एता अनुष्ठान्यः KauśiSū. 81.43 [action, doing, pw.; MW.; Apte]

**अनुष्ठानैककाल्यमात्र** (anuṣṭhānaikakālya - mātra) *n.* mere simultaneity of performances (of rites) नानुष्ठानैककाल्यमात्रादङ्गाङ्गिभावः, दर्शादावभावात् SiddhāSi. i. 58.25.

**अनुष्ठानैकतानमनस्** (anuṣṭhānaikatāna - manas) *adj.* having the mind (fixed) on a single objective of observance निजनियमानुष्ठानैकतानमनसि ... धन्वन्तरियतीश्वरे YaśasCam. ii. 285.8.

**अनुष्ठानैकरूप्य** (anuṣṭhānaikarūpya ) *n.* similarity or identity of performances (of rites)संशयप्रदर्शनावसरे ग्रन्थकारेणोक्तम्। ... क्रियमाणं प्रकरणाद्उभयोर्दर्शपूर्णमासयोरङ्गमिति। ततश्च पक्षद्वयेऽप्यनुष्ठानैकरूप्यात् किं प्रयोजनं चिन्तायाः MayūMāli. 390.4 (*on* iv. 3.14)

**अनुष्ठानोक्ति** (anuṣṭhānokti) *f.* mention or statement regarding the performance (of rites) 'शक्रेण वर्षकोटीश्च ... शिरसाकृत'मित्यादिस्मृतिषु क्लेशेनानुष्ठानोक्तेश्च Nyāyāmṛ. 645B. 5.

**अनुष्ठानोच्छेद** (anuṣṭhānoccheda) *m.* loss or discontinuity of performance (of rites) पुरुषाणामनुष्ठानशक्तिवत् अध्ययनशक्तिरपि युगक्रमेणापचीयते ततो वेदानां शाखोच्छेदः तदर्थानामनुष्ठानोच्छेदः ĀtmaTaVi. 897.1.

**अनुष्ठानोत्तरकालम्** (anuṣṭhānottarakālam) *adv.* at the time subsequent to the performance (of rites) यागादिजनितं च पुंसां फलप्राप्तिसामर्थ्यमपूर्वशब्दवाच्यं यागानुष्ठानात्पूर्वमभूतमनुष्ठानोत्तरकालं चापूर्वं जायते TantrVā. 254.17 (*on* i.3.26); अनुष्ठानोत्तरकालं यत्फलं भविष्यति तत् विधेरुपगतमिति विध्याश्रयं तत्प्रमाणकम् NyāySu. (So.) 59.11 (*on* i. 2.10)

**अनुष्ठानोत्तरभाविन्** (anuṣṭhānottara - bhāvin) *adj.* occurring or originating after the performance (of rites) अनुष्ठानोत्तरभाविकामनाविषयत्वावच्छिन्नोत्पत्तिवारणाय ... प्रवृत्तिप्रयोजकेति कामनाविशेषणम् BhāṭṭDī. ii. 131.20 (*on* iv. 3.9)

**अनुष्ठानोत्सर्गस्नान** (anuṣṭhānotsarga - snāna) *n.* ablution after the completion of the performance (of rites) अनुष्ठानोत्सर्गस्नानम् PārāSū. 78.9.

**अनुष्ठानोत्साद** (anuṣṭhānotsāda) *m.* loss or discontinuity of performances (of rites) भगवतो व्यासस्य ... वचनानि ...। अनुष्ठानोत्सादमवेक्ष्य 'दानमेकं कलौ युगे' इत्यादीनि ĀtmaTaVi. 897. 6.

**अनुष्ठानोपक्रम** (anuṣṭhānopakrama) *m.* commencement of performance (of rites) अनुष्ठानोपक्रमे या कामना तद्विषयत्वावच्छिन्नस्यैकस्यैवोत्पत्तिर्नान्यस्य BhāṭṭDī. ii. 131. 22 (*on* iv. 3.9)

**अनुष्ठानोपदेश** (anuṣṭhānopadeśa) *m.* **A** instrucrion regarding the employment (of means) चतुर्थाश्रमोचितमोक्षोपायानुष्ठानोपदेशाय षष्ठोऽध्यायः समस्त एव मनुनानुक्रान्तः NyāyMañ. ii. 85.7; **B** instruction regarding performance (of rites) प्रत्यधिकरणं न्यायव्युत्पादनेनानुष्ठानोपदेश एव सर्वत्र Kāśi. iii. 106.25 (*on* 5(5).14); शक्तिः ... सानुष्ठानोपदेशान्यथानुपपत्त्या अशक्तस्य तदुपदेशासंभवात् कल्प्यते NyāyRaMā. 115.19; **C** instruction regarding observance, cf. **अनुष्ठानोपदेशद्वार**.

**अनुष्ठानोपदेशद्वार** (anuṣṭhānopadeśa - dvāra) *n.* [Inst.] through the instruction regarding observance (of duties) ब्रह्मा ... ब्राह्मणान् सृष्टवान्। ... अनुष्ठा-नोपदेशद्वारेण धर्मसंरक्षणार्थम् Mitā. 69.12 (*on* 1.198)

**अनुष्ठानोपदेशपरत्व** (anuṣṭhānopadeśapara - tva) *n.* the state of being what is intended to instruct the performance (of rites) ननु विधायकं शास्त्रमिति शास्त्रलक्षणम्, न च तानि कंचिद् विदधति। मैवम्। सर्वेषामेवानुष्ठानोपदेशपरत्वात् Kāśi. iii. 106.23 (*on* 5(5).14)

**अनुष्ठानोपपत्ति** (anuṣṭhānopapatti) *f.* **A** tenability of performance (of rites) न च कर्तारमन्तरेणानुष्ठानोपपत्तिः PrakaPañ. 252.6; स्वल्पविद्यस्याप्यनुष्ठानोपपत्तिः ManuBh. i. 145.6 (*on* 2.136); न च दध्यानयनस्योभयप्रयुक्तिमन्तरेणानुपपत्तिः तस्याप्येकेनैवानुष्ठानोपपत्तेः TantrRa. 81.11; न चैवमपि शाखान्तरीयाङ्गानाम् ... अध्ययनविधिसिद्धज्ञानाभावात् कथमनुष्ठानोपपत्तिः MīmāKau. ii. 123. 19 (*on* ii. 4. 19); iii (2). 196. 14 (*on* ii. 2. 13); अवघातस्य भर्जनात्पूर्वमेवानुष्ठानोपपत्तेर्नात्र धाना उदाहरणम् BhāṭṭDī. iii. 244.2 (*on* x.2.33); **B** tenability of carrying out or execution 'गामानये' इति करणानुपादानादपरिपूर्णता स्यात्। अथैककारकज्ञानेनापि तावदनुष्ठानोपपत्तेर्न कारकान्तरजिज्ञासा PrakaPañ. 385.15; **C** tenability of observance (of duties) उपनयनप्रभृत्यनुष्ठानवत् हितैषिवचनादनुष्ठानोपपत्तेः ŚrutaPra. iA. 36.21 (*on* i. 1.1)

**अनुष्ठानोपपत्त्यर्था** (anuṣṭhānopapatty - arthā) *adj.* (*f.*) having the purpose of tenability of performance (of rites) इह तु स्वरूपस्यान्यतोऽधिगतेर्वैषम्यम्। किंच, अनुष्ठानोपपत्त्यर्था कल्पना BālaKrī. i. 24.18 (*on* 1.7)

**अनुष्ठानोपयुक्तार्थ** (anuṣṭhānopayuktārtha) *m.* thing useful for or conducive to the performance (of rites) त्रियम्बकादिभिर्मन्त्रैरपि देवो महेश्वरः। अनुष्ठानोपयुक्तार्थस्मारकैः प्रतिपाद्यते SarvaSiSam. 6.21.

**अनुष्ठानोपयोग** (anuṣṭhānopayoga) *m.* use of or contribution towards the performance (of rites) प्रधानान्यप्यङ्गानामनुष्ठानोपयोगं कुर्वन्ति शेषत्वं गच्छेयुः ŚāstrDī. 185.9 (*on* iii. 1.2); यद्यपि च मानादीनां सर्वाभ्यासीयसोमे सकृदेवानुष्ठानान्न तावता कश्चिदनुष्ठानोपयोगः MīmāKau. ii. 299.12 (*on* iii.2.38); अत एव वचनबलात्पूर्वेषां मन्त्राणां संस्कारद्वारा, अन्त्यस्य तु साक्षादेवानुष्ठानोपयोग इति वैषम्यकल्पनेऽपि न दोषः BhāṭṭDī. iv. 270.19 (*on* xii. 3.14)

**अनुष्ठानोपयोगप्रदर्शन** (anuṣṭhānopayoga - pradarśana) *n.* showing or explaining of the use of performance (of rites) व्युत्पादनस्यानुष्ठानोपयोगप्रदर्शनाय विषयान्तरे तस्यातिदेशमात्रपरत्वादस्य नात्र पूर्वपक्षेण कार्यम् MayūMāli. 673. 15 (*on* x. 2. 24)

**अनुष्ठानोपयोगाभाव** (anuṣṭhānopayogābhāva) *m.* absence of use of the performance (of rites) तस्य भक्षणातिरिक्तव्यापारसाध्यत्वाभावेन तत्प्रकाशनस्य ... अनुष्ठानोपयोगाभावात् MayūMāli. 223.20 (*on* iii. 2.10)

**अनुष्ठानोपयोगिज्ञान** (anuṣṭhānopayogi - jñāna) *n.* knowledge useful to the performance (of rites) त्रैवर्णिकानामप्यनुष्ठानोपयोगिज्ञानाक्षेपस्य संप्रतिपन्नत्वात् तद्वच्छूद्रस्यापि विद्यानुष्ठानोपयोगिज्ञानाक्षेपस्संभवति ŚivārkaMaDī. i. 486.32 (*on* i. 3. 39)

**अनुष्ठानोपयोगित्व** (anuṣṭhānopayogi - tva) *n.* **1** the state of being what is useful to the employment (of words or denotation) न च जातिव्यक्त्योरिव संबन्धः सत्तामात्रोपयोगीति वाच्यं तस्य प्रत्यक्षाविषयत्वात्। अस्य चानुष्ठानोपयोगित्वात् Śarka. 12.17; **2** the state of being what is useful to the performance (of rites) अतोऽनुष्ठानोपयोगित्वेनार्थवादा ग्राह्या भवन्ति ŚaṅkaVi. (A.) 222.4; अध्ययनविधिबलेन वेदजन्यज्ञानस्यैवानुष्ठानोपयोगित्वात् MayūMāli. 30.31 (*on* i. 3.4)

**अनुष्ठानोपयोगिधर्म** (anuṣṭhānopayogi - dharma) *m.* property or characteristic useful to the performance (of rites) अनुष्ठानोपयोगिधर्मलाभाय ... साध्यधर्मावलम्बनगौणत्वमङ्गीकृत्य तस्य नैयमिकाग्निहोत्राङ्गकलापप्रापकत्वमुक्तम् ŚivārkaMaDī. i. 358.7 (*on* i. 2.14)

**अनुष्ठानोपयोगिन्** (anuṣṭhānopayogin) *adj.* [*f* - ī] **A** useful to the performance (of rites) इयती सा विद्यानुष्ठानोपयोगिनी यदधिकमाहोपुरुषिकामात्रं तदर्थवाद एव ManuBh. i. 465. 23 (*on* 5.89); न हि नियोज्यत्वावच्छेदकत्वं शक्तिविशिष्टस्य अनुष्ठानोपयोगिनी हि सा न शेषित्वोपयोगिनी अनुष्ठातुरेव शेषित्वादशक्तानामनधिकारो राजसूय इवाराज्ञः NyāyRaMā. 166.22; ज्यौतिषमप्यध्ययनोपयोगिनमनुष्ठानोपयोगिनं च कालविशेषं प्रतिपादयति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 0 (7.4); एवमनुष्ठानोपयोगिना सर्वेणापि रूपेण द्वादशलक्षण्या विचारितस्य धर्मस्यानुष्ठानद्वारा ज्ञानसाधनत्वं युक्तमिति प्रकृतोपयोगमाह ŚivārkaMaDī. i. 79.14. (*on* i. 1.1); **B** useful to undertaking or carrying out (चित्रवृत्तीनाम्) तासामवान्तरविशेषमनुष्ठानोपयोगिनं दर्शयति TattvVai. 10. 5 (*on* 1. 5); वासनाः स्वरूपोत्प्रेक्षामात्रत्वेनालंकारान्तरवच्चमत्काराधायिका अपि यथा नानुष्ठानोपयोगिन्यः

SetuBa. 221.21; **C** useful to the employment, cf. **अनुष्ठानोपयोगित्व 1**.

**अनुष्ठानोपयोगिमीमांसा** (anuṣṭhānopayogi - mīmāṁsā) *f.* (ritualistic) investigation useful to the performance (of rites) अनुष्ठानोपयोगिमीमांसाश्रवणस्य समावर्तनविधिरवकाशप्रदः स्यात् ŚrutaPra. iA. 37.4 (*on* i. 1.1)

**अनुष्ठानोपरोधित्व** (anuṣṭhānoparodhi - tva) *n.* the state of being hindrance to the performance (of rites) साकल्येन मासद्वयं गुरुकुलवासस्यानुष्ठानोपरोधित्वेन तस्यैव निषिद्धत्वात् ŚrutaPra. iA. 36.14 (*on* i. 1.1)

**अनुष्ठानोपाय** (anuṣṭhānopāya) *m.* **1** means of carrying out अस्त्वनुष्ठानोपायो वेदार्थप्रमाणयोः प्रधानोपसर्जनभावः NyāyMāVi. 16.25 (*on* i. 1. 3); **2** means in the form of performance (of rites) , cf. **अनुष्ठानोपायप्राप्या**.

**अनुष्ठानोपायप्राप्या** (anuṣṭhānopāya - prāpyā) *adj.* (*f.*) to be obtained through the means in the form of performance (of rites) पूर्वोक्तकर्मयोगानुष्ठानोपायप्राप्याम् ... निष्ठाम् आत्मविद्भिः सांख्यैः अनुष्ठेयाम् GītāBh. (Śaṅ.) 92.13 (*on* 3. 17)

**अनुष्ठानौपयिक** (anuṣṭhānaupayika) *adj.* useful to the performance (of rites) तेऽपि ह्यनुष्ठानौपायिकमर्थं प्रकाशयन्तः किमविवक्षितवचना मन्त्रा भविष्यन्ति Kāśi. ii. 26. 2 (*on* 5 (2). 3); एवं क्रमकैरेव वाक्यैरनुष्ठानौपयिकं स्मरणं भावयेत् TantrRa. 247. 5; 264. 16; ज्योतिष्टोमादिवाक्याध्ययनं दृष्टेनैवानुष्ठानौपयिकं ज्ञानं जनयति ŚāstrDī. 131. 4 (*on* i. 1. 5)

**अनुष्ठानौपयिकता** (anuṣṭhānaupayika-tā) *f.* the state of being what is useful to the performance (of rites) अर्थज्ञानं चानुष्ठानौपयिकतयैव पुरुषार्थो न स्वतः ŚivārkaMaDī. i. 32. 24 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानौपयिकत्व** (anuṣṭhānaupayika-tva) *n.* the state of being what is useful to the performance (of rites) अध्ययनमपि दृष्टार्थज्ञानार्थम्, अर्थज्ञानं त्वनुष्ठानौपयिकत्वात्प्रसिद्धफलकम् ŚāstrDī. 6. 15 (*on* i. 1. 1); ज्ञानस्यानुष्ठानौपयिकत्वेन स्वयमेव फलत्वोपपत्तेः ŚāstrDī. 454. 5 (*on* vi. 1. 7)

**अनुष्ठानौपयिकबोध** (anuṣṭhānaupayika-bodha) *m.* knowledge useful to the performance (of rites) अवबोधित्वात् अनुष्ठानौपयिकबोधजनकत्वादिति भावः ŚrutaPra. iA. 33. 13 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठानौपयिकार्थ** (anuṣṭhānaupayikārtha) *m.* thing useful to the performance (of rites) यानि प्रयोगकालेऽनुष्ठानौपयिकार्थाभिधानरूपाणि वाक्यानि तानि मन्त्रशब्देनोच्यन्ते ŚastrDī. 113. 6 (*on* ii. 1. 7); तत्र यानि प्रयोगकालेऽनुष्ठानौपयिकार्थाभिधानरूपाणि वेदवाक्यानि तानि मन्त्रशब्देनोच्यन्ते VīraMi. 13. 4 (*on* 1. 3)

**अनुष्ठापक** (anu-ṣṭhāpaka) *adj.* [*f.*- ikā] **1A** which causes to carry out 'स्वाध्यायोऽध्येतव्यः' इत्यध्ययनविधिरेवेतिकर्तव्यताभूतस्य धर्मविचारस्योत्पादकोऽनुष्ठापकश्च TātpaṬ.(U.) 25. 11 (*on* 1. 111); YuktiSneha. 14. 5 (*on* i. 1. 1); सर्वस्य सर्वः स्वाध्यायविधेरनुष्ठापकः स्यात् ManuBh. i. 149. 1 (*on* 2. 140); अन्यसाध्यं तु कार्यमन्यस्य कथमिवानुष्ठापकं भवेत् NyāyRaMā. 18. 1; अध्यापनविधिरध्ययनस्यानुष्ठापकः ŚivārkaMaDī. i. 23. 24 (*on* i. 1. 1); **1B** which causes to perform (rites) यावदधिकारहेतुसद्भावमनुष्ठापको विध्यर्थः, न श्रुत्यादिवदुपायमात्रप्रतिपादकः TātpaṬ. (U.) 97. 11 (*on* 2. 206); यो ह्युत्पादकः पदार्थस्यानुष्ठापको वा स्यात्, स एवोपदेशकारणम् BālaKrī. i. 23. 14 (*on* 1. 7); अनुष्ठानाय हि सर्वमाम्नायतेऽतो सत्यनुष्ठापके तदलाभादनर्थकम् TantrRa. 81. 15; विधिस्तु प्रवर्तकस्वभावात्कर्तुरेवेदं फलं साधयतीति कल्पयतीति भवत्यनुष्ठापकः NyāyRaMā. 144. 11; यागः ... नियोगार्थोऽन्यथानुपपत्त्या स्वविषयस्य कर्तव्यतां बोधयन्ननुष्ठापक इत्युच्यते ŚāstrDī. 33. 4 (*on* i. 1. 2); उत्पत्तिविधिरेव वागत्यानुष्ठापको भविष्यति NyāySu. (So.) 74. 11 (*on* i. 2. 19); न खल्वभ्युदितेष्टेरधिकारबुद्धिरनुष्ठापिका। किं त्वधिकारभ्रमः Aparā. 469. 19 (*on* 1. 227); चोदनेति शब्देन क्रियाया नियोगस्यानुष्ठापकं वचनमाहुः VedāntKa. 65. 21 (*on* i. 1. 4); प्रश्नसमानाकारमेव वाक्यं निर्णायकं प्रश्नमूलसंदेहनिवर्तकमनुष्ठापकं च दृश्यते ŚivārkaMaDī. i. 107. 28 (*on* i. 1. 2); CitraMī. 63. 9; प्राप्तिदिने कर्तुं शक्यतया तद्दिन एव निमित्तमनुष्ठापकम् (श्राद्धस्य) VīraMi. (Tīrtha.) 78. 17; न त्वत्कामना अनुष्ठापिका MīmāKau. ii. 107. 16 (*on* ii. 4. 2); iii (2). 197. 19 (*on* ii. 2. 15); BhāṭṭDī. ii. 81. 2 (*on* iv. 1. 1); **1C** which causes to act or behave accordingly, cf. **अनुष्ठापकत्व 1B; 2** which causes to go over, i.e. teaches ब्रह्मज्ञानस्य पुनरनुष्ठापकः प्रयोगविधिः ŚivārkaMaDī. i. 183. 26 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठापकता** (anuṣṭhāpaka-tā) *f.* the state of being what causes to perform (rites) प्रेरणात्मा लिङादिप्रत्ययवाच्यो विध्यर्थोऽनुष्ठापकतया कृत्स्नशास्त्रप्रमेयमिति सिद्धम् TantrRaha. 53. 25.

**अनुष्ठापकत्व** (anuṣṭhāpaka-tva) *n.* **1A** the state of being what causes to perform (rites) पठ्यमानेऽप्येतत्समानमिति चेत्। न। तस्य स्वमहिम्नैवानुष्ठापकत्वात् BālaKrī. i. 24. 17 (*on* 1. 7); अध्ययनेऽप्यनुष्ठापकत्वं न सिध्यति NyāyRaMā. 14. 15; यद्यप्यर्थवादानां विधिवदनुष्ठापकत्वेन न क्रियार्थत्वं क्रियाभिधायकत्वं वा तथापि ... लक्षणया तादर्थ्यमङ्गीकार्यम् NyāySu. (So.) 26. 11 (*on* i. 2. 7); प्रयोगविधिस्तावदनुष्ठापकत्वात् MīmāKau. i. 34. 4 (*on* i. 3. 7); i. 267. 9 (*on* i. 4. 22); कालदेशनिमित्तानां त्वनुष्ठापकत्वेन प्रयोगविशेषणत्वात् ... युक्तं तद्विधया भेदकत्वम् MīmāKau. ii. 90. 12 (*on* ii. 3. 25); ii. 103. 13 (*on* ii. 4. 2); न च प्रधानाभावे कथं प्रयोगसमाप्तिः ... अनुष्ठापकत्वस्य षष्ठे वक्ष्यमाणत्वेन प्रधानसत्त्वासत्त्वयोरकिंचित्करत्वात् MīmāKau. iii (2) . 11. 10 (*on* ii. 1. 5); BhāṭṭDī. i. 182. 14 (on iii. 1. 2); पूतत्वादिफलानां नानुष्ठापकत्वम् BhāṭṭCin. ii. 70. 13 (*on* i. 4. 11); **1 B** the state of being what causes (one self) to act or behave accordingly रक्षःस्वभावादेव यः क्रोधस्तस्यैतत्तावत्स्वचित्तवृत्तिसमुचितमनुष्ठापकत्वं नाम Loc. 124. 15 (*on* 3. 1); **1C** the state of being what causes to carry out, cf. **अनुष्ठापकत्वकल्पन A; 2** the state of being what causes to go over, i.e. teaches 'तदेतद् व्रतं भस्मनाङ्गानि संस्पृशेत्' ... इति अथर्वशिरउपनिषत् पाशुपतशास्त्रार्थानुष्ठापकत्वे लिङ्गम् Aparā. 18. 11 (*on* 1. 7)

**अनुष्ठापकत्वकल्पन** (anuṣṭhāpakatva-kalpana) *n.* **A** assumption of the state of being what causes to carry out नाध्यापनविधिप्रयुक्तताध्ययनस्य सिद्ध्येत्। ... अध्यापनविधेरनुष्ठापकत्वकल्पनानुपपत्तेः TattvPradī. (Ci.) 50. 1; **B** assumption of the state of being what causes to perform (rites) करणात्तु स्वर्गः अकाम्यमानोऽपि ... विश्वजिन्न्यायेन फलं भविष्यति, न तु तत्कामनायाः अनुष्ठापकत्वकल्पनम् MīmāKau. ii. 106. 18 (*on* ii. 4. 2)

**अनुष्ठापकत्वदशा** (anuṣṭhāpakatva-daśā) *f.* stage (in the form) of the state of being what causes to perform (rites) प्रयोगविधिः अनुष्ठापकत्वदशापन्नविधिः ŚrutaPra. ii. 532. 29 (*on* iii. 3. 59)

**अनुष्ठापकत्वमात्र** (anuṣṭhāpakatva-mātra) *n.* mere state of being what causes to perform (rites) निमित्तत्वं चात्र नियतानुष्ठापकत्वं, न तु अनुष्ठापकत्वमात्रं, कामनादिवत् MīmāKau. ii. 105. 16 (*on* ii. 4. 2)

**अनुष्ठापकत्वरूप** (anuṣṭhāpakatva-rūpa) *adj.* of the form of the state of being what causes to perform (rites) द्वौ विधेर्व्यापारौ एकस्तावत्काम्यमानभावार्थयोरुपायोपेयभावज्ञापनाख्यः, अपरोऽनुष्ठापकत्वरूपः, तत्र योऽधिकारविधिप्रमितोपायोपेयभावोत्तरकालीनस्तदनुष्ठापकत्वरूपः TātpaṬ. (U.) 96. 21 (*on* 2. 206); YuktiSneha 28. 8 (*on* i. 1. 2); निमित्ते चानुष्ठापकत्वरूपोद्देश्यतायाः सत्त्वेऽपि ईप्सितत्वाख्यायाः अभावात् MīmāKau. ii. 136. 7 (*on* iii. 1. 2); अदृष्टम् ... वितुषीभावस्य मुख्यफलत्वेऽप्यानुषङ्गिकत्वेन कल्प्यते, न त्वनुष्ठापकत्वरूपमुख्योद्देश्यतया, गौरवापत्तेः MīmāKau. iii (2). 66. 16 (*on* ii. 1. 9)

**अनुष्ठापकत्वलक्षण** (anuṣṭhāpakatva-lakṣaṇa) *adj.* characterised by the state of being what causes to perform (rites) अतःशब्दोऽप्यध्ययनविधेरेव धर्मजिज्ञासां प्रत्यनुष्ठापकत्वलक्षणं प्रयोजकहेतुत्वमाह TātpaṬ. (U.) 25. 13 (*on* 1. 111); YuktiSneha. 14. 6 (*on* i. 1. 1); MayūMāli. 99. 6 (*on* ii. 1. 1)

**अनुष्ठापकत्वसत्त्व** (anuṣṭhāpakatva-sattva) *n.* existence of the state of being what causes to perform (rites) निमित्तस्य कारकत्वाभावेऽप्यनुष्ठापकत्वसत्त्वाद् भावनान्वयः BhāṭṭCin. i. 84. 33 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठापकत्वाकल्पन** (anuṣṭhāpakatvākalpana) *n.* non-assumption of the state of being what causes to perform (rites) जातेष्टिभावनाया अनुष्ठापकापेक्षायां निमित्तस्यैवानुष्ठापकत्वेन श्रुतत्वादनुष्ठापकान्तरापेक्षाभावेन पूतत्वादिकामनाया अनुष्ठापकत्वाकल्पनात् MīmāKau. i. 267. 10 (*on* i. 4. 22)

**अनुष्ठापकत्वाङ्गीकार** (anuṣṭhāpakatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of the state of being what causes to perform (rites) नापि स्वर्गो विश्वजिन्न्यायलभ्यः स्वर्गकामवाक्यप्रमितो वा। ... द्वयोरनुष्ठापकत्वाङ्गीकारेऽपि तादृशार्थस्य निमित्तश्रुतिं विनापि सिद्धेः तद्वैयर्थ्यात् MīmāKau. ii. 106. 11 (*on* ii. 4. 2)

**अनुष्ठापकत्वानभ्युपगम** (anuṣṭhāpakatvānabhyupagama) *m.* non-admission of the state of being what causes to perform (rites) किंफलप्रसूता कार्यावगतिः क्रियायामुतापूर्वप्रसूता। न तावदपूर्वप्रसूता काम्येषु विधेरनुष्ठापकत्वानभ्युपगमात् NyāyRaMā. 45. 10.

**अनुष्ठापकत्वावगति** (anuṣṭhāpakatvāvagati) *f.* knowledge of the state of being what causes to perform(rites) यजमानेच्छाया एव एतादृशगुणविषये अनुष्ठापकत्वावगतेः BhāṭṭDī. iii. 232. 9 (*on* x. 2. 21)

**अनुष्ठापकत्वावगम** (anuṣṭhāpakatvāvagama) *m.* knowledge of the state of being what causes to perform (rites) पूतत्वादिकामनायाः स्वर्गादिकामनावत् अनुष्ठापकत्वावगमात् कामनाभावे पुत्रे जातेऽपि करणानापत्तिः MīmāKau. i. 267. 6 (*on* i. 4. 22); iii (2). 31. 5 (*on* ii. 1. 5)

**अनुष्ठापकत्वासंभव** (anuṣṭhāpakatvāsambhava) *m.* impossibility of

the state of being what causes to perform (rites) साकाङ्क्षस्य प्रयोगविधेरनुष्ठापकत्वासंभवात्तन्निराकाङ्क्षत्वाय सर्वमङ्गजातमेकस्यामेव शाखायां विधीयेत VedāntKa. 400. 10 (*on* iii. 3. 5)

**अनुष्ठापकप्रमाणान्तर** (anuṣṭhāpaka-pramāṇāntara) *n.* another authoritative means which causes to perform (rites) सर्वेषां पदानां ब्रह्मपरत्वे विभक्तिवैयर्थ्यं कर्मानुष्ठानविलोपश्च प्राप्नोति। ... अनुष्ठापकप्रमाणान्तरादर्शनात् NyāySu. (Ja.) 181A. 6 (*on* i. 4. 2)

**अनुष्ठापकविधित्व** (anuṣṭhāpakavidhi-tva) *n.* the state of being an injunction which causes to perform (rites) विनियोगोऽनुष्ठापकविधित्वान्मुख्यः NyāyMāVi. 139. 14 (*on* iii. 3. 2)

**अनुष्ठापकविधिसंबन्ध** (anuṣṭhāpakavidhi-sambandha) *m.* connection with the injunction which causes to perform (rites) भावनायाः ... अंशत्रययुक्तायास्तु तस्या अनुष्ठेयत्वादनुष्ठापकविधिसंबन्धो निर्वहति MayūMāli. 446. 10 (*on* vi. 1. 1)

**अनुष्ठापकानपेक्षत्व** (anuṣṭhāpakānapekṣa-tva) *n.* the state of not being expectant of what causes to perform (rites) स्वर्गः अकाम्यमानोऽपि ... पापक्षयवद्यानुषङ्गिको विश्वजिन्न्यायेन फलं भविष्यति न तु तत्कामनाया अनुष्ठापकत्वकल्पनम् अनुष्ठापकानपेक्षत्वात् MīmāKau. ii. 106. 18 (*on* ii. 4. 2)

**अनुष्ठापकान्तरापेक्षा** (anuṣṭhāpakāntarāpekṣā) *f.* expectancy for another factor which causes to perform (rites) जातेष्टिभावनाया अनुष्ठापकापेक्षायां निमित्तस्यैवानुष्ठापकत्वेन श्रुतत्वादनुष्ठापकान्तरापेक्षाभावेन पूतत्वादिकामनायाः अनुष्ठापकत्वाकल्पनात् MīmāKau. i. 267. 9 (*on* i. 4. 22)

**अनुष्ठापकापेक्षा** (anuṣṭhāpakāpekṣā) *f.* expectancy for what causes to perform (rites) जातेष्टिभावनाया अनुष्ठापकापेक्षायां निमित्तस्यैवानुष्ठापकत्वेन श्रुतत्वादनुष्ठापकान्तरापेक्षाभावेन पूतत्वादिकामनाया अनुष्ठापकत्वाकल्पनात् MīmāKau. i. 267. 8 (*on* i. 4. 22)

**अनुष्ठापन** (anu-ṣṭhāpana) *n.* **Ai** act of causing to observe (duties) दोषश्च मम स्वाधिकारानुष्ठापनम् DaśKuC. 41. 18; **Aii** act of causing to observe एष हि गणिकामातुरधिकारः ... रक्तस्य दुहित्रैकचारिणीव्रतानुष्ठापनम् DaśKuC. 42. 14; **B** act of causing to perform (rites) यथैव ह्यङ्गानि प्रधानानामुपकुर्वन्ति तथैवानुष्ठापनेनो-पकारप्रतिग्रहणाद्य प्रधानान्यप्यङ्गानामुपकुर्वन्त्येव TantrVā. 666. 9 (*on* iii. 1. 2); प्रयोगोऽनुष्ठापनम् VedāntKa. 59. 10 (*on* i. 1. 3); नाम रूपं चेति स्मृतौ निष्पन्न-कर्मणामनुष्ठापनमुक्तम् VedāntKa. 182. 12 (*on* i. 3. 33); MīmāKau. i. 13. 24 (*on* i. 3. 3); अस्मिन्नध्यायेऽनुष्ठापनापरपर्यायप्रयुक्तिरुच्यते MayūMāli. 345. 3 (*on* iv. 1. 1); **C** act of causing to carry out, cf. **अनुष्ठापनक्षम**.

**अनुष्ठापनक्षम** (anuṣṭhāpana-kṣama) *adj.* capable of the act of causing to undertake or carry out अध्ययनविधिर्न स्वविषयाध्ययनस्यानुष्ठापनक्षमः TattvPradī. (Ci.) 48. 9.

**अनुष्ठापनशक्ति** (anuṣṭhāpana-śakti) *f.* power which causes to perform (rites) सिद्धशेषशेषिभावानां कर्मणामनुष्ठापनशक्तिरूपा प्रयुक्तिः ... निरूपिता ŚivārkaMaDī. i. 73. 32 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठापनावगम** (anuṣṭhāpanāvagama) *m.* knowledge of the act of causing to perform (rites) उद्भित्संज्ञककर्मान्तरस्यैवानेन विधिना अनुष्ठापनावगमात् नामधेयस्यानधिगतभेदज्ञापकत्वेन प्रामाण्यम् MīmāKau. i. 172. 6 (*on* i. 4. 2)

**अनुष्ठापनीय** (anu-ṣṭhāpanīya) *adj.* to be caused to perform (rites) कर्मणि प्रवर्तकस्य वेदस्य ... प्रवर्तनीयाः परीक्षका यदस्य वास्तवं फलं तल्लम्भनार्थमेव इदमनुष्ठापनीयमिति ... कृत्युद्देशार्हमिदं कर्मेति स्तुवन्ति ŚivārkaMaDī. i. 458. 17 (*on* i. 3. 25)

**अनुष्ठापनीयत्व** (anuṣṭhāpanīya-tva) *n.* the state of being what is to be caused to perform (rites) विधिफलत्वाभावात् विधिनानुष्ठापनीयत्वाभावात् LaCandr. 875. 24.

**अनुष्ठापयत्** (anu-ṣṭhāpayat) *adj.* [*f.* -ntī] **1A** causing to observe (duties) त्रय्यपि स्वधर्माननुष्ठापयन्ती दुःखेभ्यः त्रायते CaturCin. iii (1). 520. 6; **1B** causing to perform (rites) प्रयोगविधिः ... स हि साङ्गं प्रधानमनुष्ठापयन् ... प्रयोगप्रांशुभावं विधत्ते MīmāNyāPra. 233. 20; **2** causing to employ काम्यः प्रयोगविधिः यत्फलसाधनं तदनुष्ठापयन् प्रत्येकं फलसाधनत्वे एकमेवानुष्ठापयेत् न सर्वाणि युगपत् MayūMāli. 794. 2 (*on* xi. 1. 1)

**अनुष्ठापयितव्य** (anu-ṣṭhāpayitavya) *adj.* to be made to observe कुलधर्माः ... य एव पूर्वपुरुषाणां याजकाः कन्यादिसंप्रदानभूता वा त एव कार्याः। तदतिक्रामन् राज्ञोऽनुष्ठापयितव्यः ManuBh. ii. 91. 2 (*on* 8. 41)

**अनुष्ठापयितुम्** (anu-ṣṭhāpayitum) *inf.* to cause to perform (rites) भक्षविधिरपि तान्यचोदयित्वा न शक्नोति स्वार्थमनुष्ठापयितुम् TantrVā. 800. 9 (*on* iii. 2. 26); श्रौतोऽर्थः ... विदधत्प्रयोगवचनः ... पदार्थांश्च पुरोडाशार्थतयानुष्ठापयितुं प्रवृत्तः MayūMāli. 844. 29 (*on* xii. 1. 1)

**अनुष्ठापयितृ** (anu-ṣṭhāpayitṛ) *adj.* (used as noun) one who causes to carry out यद्यध्यापयितैवास्य स्वाधिकारप्रदर्शनात् । अनुष्ठापयिता तत्र स्वाधिकारप्रयुक्तता NyāyRaMā. 18. 4.

**अनुष्ठापित** (anu-ṣṭhāpita) *adj.* (rite) caused to be performed पुरोडाशयागार्थं प्रधानविधिनैवानुष्ठापितानां प्राकृतानामङ्गानामत्राकरणे वैगुण्यापत्तिरनिवार्या BhāṭṭDī. iv. 217. 24 (*on* xii. 1. 1); झटिति प्रवृत्तेन विशेषशास्त्रेण पदेऽनुष्ठापिते सामान्यशास्त्रस्य स्वविषयाननुष्ठापकत्वमात्रम् MayūMāli. 23. 16 (*on* i. 3. 2)

**अनुष्ठापितत्व** (anuṣṭhāpita-tva) *n.* the state of being what is caused to be performed न चाध्ययनमध्यापनविधेर्विषयोऽङ्गं वा, तत्कथं तेनानुष्ठाप्यते इति। अविषयस्यातदङ्गस्याप्याधानस्योत्तरकाम्यक्रतुविधिभिरनुष्ठापितत्वात् VivaPraSaṁ. 178. 19; वरुणप्रघासे ... ज्येष्ठाया असंनिधाने इतरासामाज्यावेक्षणस्याप्यप्राप्तौ मूलस्यैव मीमांसत्वापत्तेः यज्ञप्रवर्तकाचार्यशिरोमणिना स्वग्रामे याज्ञिकैस्तथानुष्ठापितत्वात् BālamBha. i. 266. 10 (*on* 1. 89)

**अनुष्ठाप्य** (anuṣṭhāp-ya) *ger.* having caused to be performed धर्मविचारः कर्माण्यनुष्ठाप्य परमेश्वरप्रसादद्वारा चित्तशुद्धिसंपादनेन ज्ञानहेतुः ŚivārkaMaDī. i. 78. 27 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठाप्य** (anu-ṣṭhāpya) *adj.* to be caused to be performed प्रतिबन्धकाभावे सति अवयवयोगेन एतद्विध्यनुष्ठाप्यस्य यागस्योद्भित्संज्ञकत्वे सामानाधिकरण्येनावधारिते ... नामधेयस्यानधिगतभेदज्ञापकत्वेन प्रामाण्यम् MīmāKau. i. 171. 26 (*on* i. 4. 2); स्वापेक्षितानैष्ठिकोपकारान् पदार्थांश्च पाशुकप्रयोगवचनेनानुष्ठाप्यान् दृष्ट्वा ... न स्वयं पृथक् पदार्थानुपकारांश्चानुष्ठेयतया विधत्ते MayūMāli. 844. 29 (*on* xii. 1. 1)

**अनुष्ठाप्यत्व** (anuṣṭhāpya-tva) *n.* the state of being what is to be caused to perform (rites) धात्वर्थे अनुष्ठाप्यत्वापरपर्यायोपादेयताक्षेपकत्वात् MīmāKau. ii. 90. 12 (*on* ii. 3. 25); क्रियत इत्यस्यानुष्ठाप्यत्वमर्थ इत्याशयः MayūMāli. 233. 5 (*on* iii. 3. 1)

**अनुष्ठाप्यत्वरूप** (anuṣṭhāpyatva-rūpa) *adj.* of the form of the state of being what is to be caused to be performed अज्ञातज्ञाप्यत्वरूपस्य चात्र विधेयत्वस्यानुष्ठाप्यरूप(? प्यत्वरूप) विधेयत्वाभावप्रतिपादनार्थेन सिद्धवच्छब्देनाभिप्रेतत्वात् NyāySu. (So.) 83. 24 (*on* i. 2. 26); कृतिव्याप्यत्वं च अनुष्ठाप्यत्वरूपं कालादिव्यावृत्तम् BhāṭṭDī. ii. 80. 13 (*on* iv. 1. 1)

**अनुष्ठाप्यमान** (anu-ṣṭhāpyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **Ai** being caused to execute, i.e. to administer आतुरार्थं भिषज्यद्भिः ... तत्फलप्रदर्शनेन वा साम्ना वोपायेनानुष्ठाप्यमानस्यौषधस्य स्वाधिकार एव प्रयोजकः तथात्रापि ... पित्रादिभिरनुष्ठाप्यमानस्याध्ययनस्य NyāyRaMā. 12. 13; पित्रादिभिः ... अनुष्ठाप्यमानायामौषधसेवायाम् ... बालस्यैव विध्युक्तं फलं भवतु ŚivārkaMaDī. i. 27. 26 (*on* i. 1. 1); **Aii** being caused to carry out अध्ययनसाध्यमधिकारमवगच्छद्भिः ... पित्रादिभिरनुष्ठाप्यमानस्याध्ययनस्य तत्प्रयुक्तितोपपद्यते NyāyRaMā. 12. 16; **B** being caused to perform (rites) (स्थपतीष्टिः) ऋत्विग्भिरधिकारप्रदर्शनेन निषादेनानुष्ठाप्यमाना स्वाधिकारप्रयुक्ता NyāyRaMā. 18. 9.

**अनुष्ठाय** (anuṣṭhā-ya) *ger.* **1A** having observed (duties) स यदहरहराचार्याय कुलेऽनुतिष्ठते सोऽनुष्ठाय ब्रूयाद्धर्मं गुप्तो मा गोपायेति GopBr. i. 2. 4 (35. 13); तं चेत् पुत्रात्प्रियतरं प्रतियोत्स्ये धनंजयम्। क्षत्रधर्ममनुष्ठाय धिगस्तु क्षत्रजीविकाम् MahāBhā. v. 137. 5; वानप्रस्थपरो भव। तमनुष्ठाय विधिवत् ... वश्यात्मा भव MārkP. 16. 4; प्रवक्ष्यामि शौचाचारस्य लक्षणम्। यदनुष्ठाय शुद्धात्मा प्रेत्य स्वर्गं हि प्राप्नुयात् VāyuP. i. 16. 1; **1Bi** having done, carried out or executed अनुष्ठाय यथादिष्टं नियोगं जनकात्मजा। समारूढवती यानम् Bhaṭṭi. 20. 19; त्वं च सम्यगनुष्ठाय निदेशं म उशत्तमः। मयि तीर्थीकृताशेषक्रियार्थो मां प्रपत्स्यसे BhāgP. iii. 21. 30; अलमङ्गुलीदीपिकया ध्वान्तध्वंसविधिमनुष्ठाय ĀtmaTaVi. 425. 4; इदं प्रथम एव कश्चिदनुष्ठायापि धूर्तः पराननुष्ठापयतीति चेत् किमसौ सर्वलोकोत्तर एव NyāyKuA. i. 24. 5; राजा ... यथोक्तम् अनुष्ठाय भूरिदानार्थम् ... भाण्डागारं विमुक्तवान् SiṁhāDvā. 172. 11 (9); **1Bii** having accomplished, having achieved मदम्बा मरणमण्डनमनुष्ठाय ... पितुर्मे शयनस्थानमेकाकिनी प्राविशत् DaśKuC. 87. 14; (इदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति) विदित्वा ...अर्थं सम्यगवधार्य अनुष्ठाय योगी ... ऐश्वरं स्थानमुपैति GītāBh. (Śaṅ.) 250. 11 (*on* 8. 28); पौर्वाह्णिकानुष्ठानमनुष्ठाय ... देवीमिदं सदुःखमवदम् TilaMañ. 29. 3; उपाध्यायः ... कायकषायकर्शनां सल्लेखनामनुष्ठाय ... सुरसुखकृतार्थो बभूव YaśasCam. ii. 354. 12; अनुष्ठायाखिलान्धर्मांस्तेन ध्वस्ताखिलाशुभः SkandP. ii (7). 6. 49; अहरहरनुष्ठीयमाननित्यनैमित्तिककर्मानुष्ठानजान् ... ज्ञात्वा यथोक्तप्रकारेणानुष्ठाय विमोक्ष्यसे GītāBh. (Rā.) 274. 8 (*on* 4. 32);

298. 4 (*on* 5. 12); 594. 7 (*on* 14. 18); प्राजापत्येषु कस्माच्चित्पशोरारभ्य एकं सर्वत्रानुष्ठाय द्वितीयादिपदार्थस्तेनैव क्रमेणानुष्ठेयः ArthSaṁ. 86. 3; राजा सर्वमपि अनुष्ठाय पूर्णाहुतिसमये स्वयमेव अग्नौ पपात SiṁhāDvā. 138. 5 (17); 212. 15 (5); न च वाच्यम् ... सप्तम्यन्तामावास्यापौर्णमासीपदोपात्तयोः पुनर्विधानम् ... पौर्णमासीत्रिकमनुष्ठायामावास्यायां प्राप्तायाममावास्यात्रिकमनुष्ठाय उदीच्याङ्गसमापनप्रसङ्गात् ŚivārkaMaDī. i. 433. 6 (*on* i. 3. 13); कश्चित् ... धर्ममनुष्ठाय ... ब्रह्म जिज्ञासते SiddhāSi. i. 5. 25; यथाशास्त्रं धर्माननुष्ठाय भगवत्यर्पितवताम् ... मोक्षः फलति BhāṭṭCan. 126. 10 (*on* xvi. 4. 10); **2** having governed or ruled over पुरमेकादशद्वारमजस्यावक्रचेतसः। अनुष्ठाय न शोचति विमुक्तश्च विमुच्यते KāṭhU. 5. 1 (*but* Śaṅ. ध्यात्वा); **3** having employed or used संसारी कर्मोपासनं वा साधनमनुष्ठाय ब्रह्मादिदेवान् स्वर्गं वा प्राप्तुमिच्छति KenUBh. 37. 4 (*on* 1. 5); (स्वपुत्रमित्रकलत्रबन्ध्वादीञ्शिखायज्ञोपवीते ... संन्यस्यायम् ... कौपीनं दण्डमाच्छादनं च ... परिग्रहेत्) यो गृहस्थः ... श्रवणादिसाधनान्यनुष्ठाय तत्त्वं सम्यगवगच्छति ... तं प्रति स्वपुत्रमित्रेत्याद्युपदेशः JīvanVi. 145. 7; **4** having gone over mentally, i.e. having counted अध्रिगुप्र(?प्रै)षे वाक्यमिदमाम्नायते - 'षड्विंशतिरस्य वङ्क्रयः ता अनुष्ठ्योच्च्यावयतात्' इति। ... ताश्च वङ्क्रीरनुष्ठ्य, अनुष्ठायानुक्रमेण गणयित्वेति यावत् NyāyMāVi. 466. 17 (*on* ix. 4.1)

**अनुष्ठायज्ञयज्ञीय** (anuṣṭhāyajñayajñīya) *n*. name of a Sāman, pw.

**अनुष्ठायिन्** (anu-ṣṭhāyin) *adj*. **1** who observes दुःखाकरोऽयं वनवासः। तस्य फलमपवर्गः स्वर्गो वा । ... द्वितीयस्तु सर्वस्यैव सुलभः कुलधर्मानुष्ठायिनः DaśKuC. 43. 5; **2** who goes over, i.e. recites वेलहिष्टीग्रामीयभूभागः ... बार्हस्पत्यप्रवराय साम(वे)दकौथुमशाखाचरणानुष्ठायिने ... प्रदत्तः EI. xii. 10. 43; xiv. 161. 51; xxi. 219. 42.

**अनुष्ठावन्** (anu-ṣṭhāván) *adj*. [Debru. 898] who is near at hand, standing nearby स॒ होवाचे॒न्द्रो वि॒ष्णुं प्र॒हरिष्यामि वा॒ अह॒मस्मै॒ वृत्रा॒य व॒ज्रमि॒ति त॒स्य मे त्व॒मनुष्ठ्यावे॒ति (v. l. ष्ठावे॒ति Caland, intro. p. 52) तथे॒ति होवाच प्र॒हर त॒स्य तेऽह॒मनुष्ठ्यावे॒ति (v. l. ष्ठावे॒ति Caland) ŚatBr. (K.) VII. v. 3. 2; cf. **अनुष्ठ्यावन्**.

**अनुष्ठाविरति** (anuṣṭhā-virati) *f*. cessation or conclusion of performance (of rites) नियोज्यधर्मिभावो हि तस्यानुष्ठेयता कुतः। सिद्धोऽपि यद्यनुष्ठेयो नानुष्ठाविरतिर्भवेत् PramāVāBh. 9. 9.

**अनुष्ठास्यत्** (anu-ṣṭhāsyat) *adj*. who is about or going to perform (rites) गुरुरयमनुष्ठास्यन्माध्यंदिनीं सवनक्रियाम् ... भवन्तमपेक्षते AnarghaRā. 2. 28 (comm. सवनक्रियां स्नानव्यापारमनुष्ठास्यन्। अनुष्ठानं कर्तुमिति यावत्)

**अनुष्ठि** (anu-ṣṭhi) (= anuṣṭhu, Viśva.) *f*. [ Inst. anu-ṣṭhyā, MW.] **1** immediately यदैवानुष्ठ्या चक्षुषा प्रजानात्यथ प्रजानाति AitBr. 2. 2(40) (*but* Sāy. केनापि प्रयत्नविशेषेण पर्वतारोहणादिरूपेण); **2A** in proper order षड्विंशतिरस्य वङ्क्रयस्ता अनुष्ठयोच्च्यावयतात् गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात् AitBr. 6. 6(165); ŚāṅkhāŚS. v. 17. 6; ĀśvaŚS. I. iii. 3. 1; ŚāstrDī. 632. 9 (*on* ix. 4. 1); ता॒ एवै॒तदाहा॒ चैना व॒हानुष्ठ्या॒ च यजे॒ति यदा॒ह सुयु॒जा च यजे॒ति ŚatBr. I. iv. 2. 17; स॒ होवाच। अग्न॒येऽग्नि॒रनुष्ठया स्वꣳरेतः प्र॒जनयिष्यते त॒था प्र॒जनिष्यध्वऽइति ŚatBr. II. ii. 4. 17; II. iv. 4. 21; अथो हेक्षतेऽयं वाव मामनुष्ठ्या संभरति हन्तायं साङ्गस्सतनुरविह्रुतो जरसं गच्छत्विति JaimiBr. 1. 8; 1. 53; 2. 287; अथ यो वाक् सामेत्युपास्ते स एवानुष्ठ्या साम वेद JaimiUBr. ii. 15. 6; iii. 33. 4; **2B** in due form एष वै॒ देवा॒ननुविद्वान्यु॒दग्निः स॒ एनाननुविद्वा॒ननुष्ठ्या॒ यक्षदि॒त्येवैत॒दाह ŚatBr. I. v. 1. 6; **3** with effort or activity तस्माद्यतरो विवदमानयोराहाहमनुष्ठ्या चक्षुषादर्शमिति तस्य श्रद्दधति चक्षुरेव तत्संभावयति चक्षुः संस्कुरुते AitBr. 10. 8 (281); तद्वा॒ऽअनुष्ठ्या यद्धस्तेन प्रदीयु॒ते प्र॒ हैवास्मै दीयते ŚatBr. II. i. 2. 12 [being near, present, at hand, MW.]

**अनुष्ठित** (ánu-ṣṭhita) *adj*. [*f*. -ā] **1Ai** (semen) which is carried out, i.e. infused **ii** undertaken, done, carried out or executed **iii** who has undertaken or done **iv** committed **v** practised **Bi** (rites etc.) performed (used as noun) what is performed **ii** who has performed **iii** produced, presented **Ci** who has observed or followed **ii** (what is) observed or followed **2A** accepted, i.e. permitted or allowed **B** obeyed **3A** followed, i.e. pronounced **B** gone over or followed, i.e. recited or uttered **C** followed, i.e. taught **4A** placed, i.e. entrusted with **B** occupied **C** put on or arranged **5A** who has achieved (skill) **B** accomplished or obtained **6Ai** attended to, looked after **ii** attended to, i.e. medically treated **B** gone over mentally, i.e. meditated **C** experienced **7** used, employed or applied **8** developed **1Ai** (semen) which is carried out, i.e. infused प्रथिंष्टु यस्य॑ वी॒रकर्ममि॒ष्णदनु॑ष्ठितं॒ तु नर्यो॒ अपौहत् ṚV. x. 61.5 (Sāy. वीरकर्म। रेत इत्यर्थः ... तद्रेतः अनुष्ठितं प्रजापतिनापत्यार्थं निषिक्तम्); **1Aii** undertaken, done, carried out or executed (कर्मान्ताः) आप्तैरलुब्धैः क्रमिकैस्ते च कच्चिदनुष्ठिताः MahāBhā. ii. 66*; अस्माभिर्यदनुष्ठेयं गन्धर्वैस्तदनुष्ठितम् MahāBhā. iii. 231. 15; SūktiRa. 163. 89; MahāBhā. ix. 30. 37; न युक्तं वः कृत्वा कार्यविनिश्चयम् (v.l. हि त्यक्तुं कार्यमनुष्ठितम्) Rāmā. iv. 1225* (3); सुविशाखेन ... स्वधितिष्ठिता धर्मकीर्त्तियशांसि भर्तुरभिवर्द्धयत् अनुष्ठितम् इति EI. viii. 45.20; पूर्वमेवार्जुनविजयार्थं सर्वदेवैर्यत् समर्थितं तदिदानीं मयानुष्ठितम् KarṇaBhā. 22 (3); अन्यशङ्कया खल्विदमस्माभिरनुष्ठितं न दर्पात् Cārud. 1. 24 (13); Mṛcch. 1. 43 (2); सुयोधनं प्रति मयाप्यनुचितदौत्यसमयोऽनुष्ठितः DūtVā. 13 (3); यद्यत् ... साध्यमरिप्रमाथजननम् ... तत्तन्मयानुष्ठितम् SvapnVā. 5. 12; एवमनुष्ठिते सचिवाहूतः सः ... उपाविशत् Tantrākhyā. 1. 21; PañcT. 0. 4 (8) (5. 3); क्लिष्टोपायबलोऽप्यर्थं विपर्यस्तमनुष्ठितः। हृतधर्मविमार्गस्थो हन्ति भिन्नक्रमो नयः Tantrākhyā. 42. 20; 79. 16; किमिदमनुष्ठितं पौरोभाग्यम् Śāk. 6. 22 (9); महत्खलु तत्रभवतो मघोनः प्रियमनुष्ठितं भवता Vikramo. 1. 13 (1); बन्धुमतिका ... स्वयमेव मेखलां संयोजयति। ... अहो सुकुमारं कर्मानुष्ठितम् DhūrtaViSaṁ. 9. 7; कथमवशीर्णप्रायः संधिरनुष्ठितः PādaTā. 33. 20; PadmPrā. 12. 20; पुनः पुनः प्रयत्नेऽपि सुमहत्यप्यनुष्ठिते। न स सिद्धिमनुप्रापत् JayāS. 1 (App.). 27; तेषां प्रभावेण मया सर्वमनुष्ठितम् MārkP. 8. 255; 109. 20; तथानुष्ठितेऽसौ विमदः ... ताम् आक्रोष्टुम् आरब्धः PañcT. 1. 55 (54) (53. 2); तथा च तैर्जीवितार्थिभिरनुष्ठितम् PañcT. 2. 1 (23) (185. 1); 3. 32 (6) (285. 5); 5. 3 (19) (407. 9); मया खलु मदनिकायाः कृते साहसमनुष्ठितम् Mṛcch. 4. 2 (1); अभ्युद्धृतिश्च सहसा ममैवेयमनुष्ठिता KundaMā. 6. 32; मया ... चन्दनदासस्य गृहे गृहजनं निक्षिप्य ... न्याय्यमनुष्ठितम् MudrāRā. 2. 7 (3); 2. 12 (16); मधुरसविसरम् ... वर्षता वचसैव ते सर्वमनुष्ठितम् HarṣaC. 320. 14; विजयसेनेन महाव्यापारोऽनुष्ठितः PriyDa. 4. 7 (4); मयापि चैनां देवीहस्ते सगौरवं निक्षिपता युक्तमेवानुष्ठितम् Ratnā. 1. 6 (16); कः सः ... येनैतत् मानुषमात्रदुष्करं महत्कर्मानुष्ठितम् DaśKuC. 38. 16; 111. 23; (पवनंजयः) उत्थायानुष्ठितस्नान-भोजनादिवपुःक्रियः। ... क्रामन्भवनादेष सहसैक्षत गेहिनीम् PadmP. (Ra.) 16. 78; तथानुष्ठिते सति ततः पिङ्गलकसंजीवकयोः सर्वबन्धुभृत्यपरित्यागेन महास्नेहेन कालो वर्तते Hitopa. 2. 98 (2); 2. 10 9 (12); बकेन यथाशक्ति राजकार्यमनुष्ठितम् Hitopa. 3. 29 (8); 4. 10 (8); एकेनैव कपिपरमाणुना तावदेवमनुष्ठितम् MahāvīC. 6. 5 (6); मम देवीभ्यां प्रयोगोऽयमनुष्ठितः BṛKathāŚloSaṁ. 12. 59; 18. 436; उद्यता जयिनि कामिनीमुखे तेन (चन्द्रमसा) साहसमनुष्ठितं पुनः RāmC. 2. 95; KāvyPra. 309. 4; VyaktiVi. 41. 25; रघुपतिः ... अकथयन्मिथिलेन्द्रतनूजया। सह यदुक्तमनुष्ठितमीप्सितं जनसमक्षमुपांशु च मुग्धया RāmC. 7. 75; गना[ण]पतिनामा ... राज्ञः समीपवर्त्ती तेनेदम् अनुष्ठितं सर्व्वम् EI. vi. 33. 59; (यैः कर्मभिः प्रचरितैः शुश्रूष्यन्ते द्विजातयः) प्रचरितैरनुष्ठितैः ManuBh. ii. 359. 18 (*on* 10. 100); महत्खलु मित्रकृत्यमनुष्ठितम् SubhaDha. 3. 2 (15); कार्याणि त्रिवर्गसाधनानि अनुतिष्ठेत्। अनुष्ठितेषु तेषु शरीरसंस्कारार्थमाह JayaMa. 48. 7 (*on* 1. 4); सुरैरेव महाभागे सर्वमेतदनुष्ठितम् BrahmP. 39. 38; वैरं देवैरनुष्ठितम् AdhyāRā. vii. 2. 32; दिग्जयव्यसनिना पुनःपुनस्तस्य किं प्रियमनुष्ठितं मया VikraDeC. 5. 52; प्रागल्भ्यादनुष्ठितं मृगदृशा शक्यं न तद्घोषिताम् SubhāRaK. 19. 41; SaduktiKa. 156. 14; अस्माकम् ... उचितमत्रभवतानुष्ठितम् Kāvyānu. (He.) 21. 25; भ्रातर्भवता किमनुष्ठितम् PariPar. 6. 75; (विजयसेननामा स्वशिष्यः प्रहितः) युक्तमनुष्ठितं भगवता MudriKu. 4. 7 (9); अनुष्ठितं तर्हि पुलस्त्यसंदेशरहस्यं बिभीषणेन PrasaRā. 7. 5 (4); इत्थं निराकृथा यत्तत्सुष्ठु नानुष्ठितं त्वया PāṇḍaC. 1. 180; साधु अनुष्ठितम्। अनिर्वेदो हि संवननबीजाक्षरं सिद्धेः MohaRāPa. 1. 26 (4); दंपत्योः शनकैरपाङ्गवलनान्मिश्रीभवच्चक्षुषोर्भग्नो मानकलिः सहासरभसं कण्ठग्रहोऽनुष्ठितः ŚārṅgaPa. 3715; आकर्ण्य वचः प्रियस्य सहसा तन्मुग्धयानुष्ठितं येनाकाण्डसमाप्तसर्वकरणक्लेशः कृतोऽन्यो जनः Subhāṣi. 1054; अनुष्ठितं तु यद्देवैर्मुनिभिर्यदनुष्ठितम्। नानुष्ठेयं मनुष्यैस्तद् उक्तं कर्म समाचरेत् BallāC. 68. 3; (युद्धक्रिया) कुत्राप्युचितप्रयोगविषयाभावेन नानुष्ठिता सा। मायागमसंप्रदायपदवी मय्येव धिग्जीर्यति AdbhuDa. 8. 8; कथमिदमाचार्येण राजविद्विष्टमनुष्ठितं कर्म AmṛUda. 3. 25 (7); महत्प्रियमनुष्ठितं भवता MadaKeC. 112 (3); 22 (5); **1Aiii** who has undertaken or done पप्रच्छ ब्राह्मणान् विप्र वामनोऽदितिनन्दनः। विज्ञातार्थोऽपि भगवान् लोकयात्रामनुष्ठितः BṛDharmaP. i. 47. 1; **1Aiv** (evil etc.) committed दैवोपहतचित्तेन यन्मयापकृतं (v.l. अनुष्ठितम्) पुरा MahāBhā. ix. 2. 58; तच्च मोहाद्दारुणमनुष्ठितम् Śāk. 6. 13 (1); न च स्वधर्मोल्लङ्घनं मया कदाचिदप्यनुष्ठितम् ViṣṇuP. iv. 4. 80; iv. 7. 30; किमिदं मयाज्ञानादनुष्ठितम् MārkP. 61. 27; 71. 11; अज्ञानाद्देवदेवस्य यदस्माभिरनुष्ठितम्। तत्सर्वं क्षन्तुमर्हसि BrahmāṇḍP. i. 27. 63; किमिदमकार्यमनुष्ठितं त्वया Mṛcch. 8. 37 (7); UttaRāC. 3. 27 (4); चाणक्यहतकेनेदमकार्यमनुष्ठितं न राक्षसेन MudrāRā. 5. 5 (42); धिक् सूत किमनुष्ठितं भवता VeṇīSaṁ. 4. 87; न चाग्निशुद्धिमल्पकाः प्रतियन्तीत्यतो दारुणमनुष्ठितम् UttaRāC. 4. 10 (8); अशोभनमनुष्ठितम्

BṛKathāŚloSaṁ. 10. 73; अपहस्तितसद्वृत्तं यन्मयेदमनुष्ठितम् ĀścaCū. 3. 6; अनुष्ठितं घोरमिदं त्वया राघव लाघवात् RāmC. (App. 1.) 40. 45; अनेन मलिनात्मना मलिम्लुचेन द्वितीयसाहसमनुष्ठितम् YaśasCam. ii. 245. 20; अज्ञाना[द्] ज्ञानतो वापि यद्विरुद्धमनुष्ठितं(तम्) Ei. xxv. 185. 50; स्वामिन्नस्माभिरज्ञानात् त्वां प्रतीदमनुष्ठितम् TriṣaŚaPuC. ii. 4. 238; पापस्य च गुरुत्वं कामतः सप्रत्ययं साभ्यासमनुष्ठितस्य ज्ञायते Aparā. 204. 6 (*on* 3. 293); **1Av** practised (प्रयोगं येन विज्ञातमात्रेण साधको मदनायते) ज्ञातमात्रेण किमुतानुष्ठितेनेत्यर्थः SetuBa. 149. 23; पूर्वमबला... बलादाकृष्टा विजने कदाचिदविवेकोऽयं बतानुष्ठितः RasSa. 157; **1Bi** (rites etc.) performed वृद्धसंप्रदायानुष्ठितं त्र्यायुषं पञ्चभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं ललाटे .. त्रिपुण्ड्रं करोति ŚāṅkhāGS. ii. 10. 7; यज्ञः संक्रियतां शीघ्रं यथाशास्त्रं सुनिश्चितम् (v. l. यथाशास्त्रमनुष्ठितः) Rāmā. i. 367*; vi. App. I. 2(305); यन्मयानुष्ठितं कर्म तव संप्रीतये विभो PāraS. 17. 430; येषां परंपराप्राप्ताः पूर्वजैरप्यनुष्ठिताः। त एव तैर्न दुष्येयुराचारैर्नेतरे पुनः TantrVā. 138. 14 (*on* i. 3. 7); ŚukraNī. 4 (5). 50; कीदृशेन व्यापारेण करणमनुष्ठितं भवतीत्यनेन प्रसङ्गेन यागनिरूपणमायातम् ṬupṬ. 25. 13 (*on* iv. 2. 16); 28. 4 (*on* iv. 2. 28); पूर्वेद्युरनुष्ठितस्य कर्मणः अपरेद्युः शेषमनुतिष्ठन् दृश्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 576. 8 (*on* iii. 2. 9); कर्म च ज्ञानं च सम्यगनुष्ठितं निष्कामस्य मुमुक्षोः सत्त्वशुद्ध्यर्थं भवति KenUBh. 27. 10 (*on* 1. 1); (वेदेषु ... यज्ञेषु ... यत् पुण्यफलं प्रदिष्टम् शास्त्रेण, अत्येति तत् ... योगी) यज्ञेषु च साद्गुण्येन अनुष्ठितेषु GītāBh. (Śaṅ.) 250. 7 (*on* 8. 28); उदारफलदायीनि बहुशोऽनुष्ठितान्यपि। क्षयिष्णुफलवन्त्येव कर्माणि यदबोधतः BṛĀraUBhVā. iii. 8. 164; i. 4. 1706; पूर्वोक्तेन क्रियाकलापेन बाह्याध्यात्मिकेनानुष्ठितेन। ब्रह्मणि चिद्रूपेऽवतिष्ठते ManuBh. i. 525. 13 (*on* 6. 81); अनुष्ठितैवेयमस्माभिरस्य समुचिता सपर्या SubhaDha. 1. 6 (1); अनुष्ठितो यागादिर्धर्मः Kāśi. ii. 6. 14 (*on* 5 (1). 13); YuktiSneha. 46. 22 (*on* i. 1. 5); स एष भगवान् ... यस्य ... शक्रेण स्वयमनुष्ठितः प्रतिष्ठाविधिः TilaMañ. 40. 1; नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भिरनुष्ठितम् KūrmaP. 634. 13 (2. 26); तेन चालोचितेन पश्चात्तदर्थविशेषः स्मारितोऽनुष्ठीयते। अनुष्ठितश्चासौ झटित्येव 'द्वितीयं पदार्थं न स्मारयति' TantrRa. 263. 18; जन्मान्तरशतानुष्ठितानभिसंहितफलविशेषकर्ममृदितकषायस्य विविदिषोत्पत्तौ सत्याम् ... वाक्यजन्यज्ञानादेवाविद्या निवर्तते BrahmSūBh. (Rā.) 6. 9 (*on* i. 1. 1); आराधनरूपेणानुष्ठितेन कर्मणा सिद्धेनात्मज्ञानेन ... प्रत्यगात्मनि साक्षात्कृते सति मयि परा भक्तिः स्वयमेवोत्पद्यते GītāBh. (Rā.) 564. 19 (*on* 12. 11); अनुष्ठितस्य कर्मणः फलप्रतिबन्धसंभवं पूर्वोक्तं स्मारयति VedāntDī. 226. 11 (*on* iv. 1. 18); उभे चैते मते ज्ञाते ...। अनुष्ठिते यथाशास्त्रं नयेतां परमां गतिम् BrahmP. 238. 8; शिवधर्मैरनुष्ठितैः। शिवैकस्थानसंप्राप्तिः PadmP. ii. 69. 6; (द्विजैः) यस्तैरनुष्ठितो धर्मः श्रुतिस्मृत्योश्च संगतः। सदाचारः स वै प्रोक्तः SaurP. 17. 55; 27. 29; अनन्तैर्जीवैरेकदानुष्ठितानामनन्तानामेकरूपाणां कर्मणां संभवे प्रमाणाभावात् ... एकः कर्ता भवितुमर्हति NītiMā. 10. 9; ननु प्रकरणादौ मङ्गलं किमपि कस्मान्नानुष्ठितम् TattvSaṁkhyā. 4. 1; समुच्चयपक्षे तु यावज्जीवमनुष्ठितेषु कर्मसु मुक्तिः Aparā. 962. 9 (*on* 3. 57); काम्यमानसुखप्राप्तये धर्मोऽनुष्ठितः पूर्वकल्पे PrakaVi. 291. 15; धर्मावाहनादौ शोध्यशिरसि पत्रारोपणान्ते सर्वदिव्यसाधारणविधावनुष्ठिते सुतप्तं कुर्यात् SmṛtiCan. iii. 279. 16; जन्मान्तरे वानुष्ठितं कर्म संस्कारद्वारा ज्ञानोत्पत्तावुपयुज्यते VedāntKa. 30. 18 (*on* i. 1. 1); विद्याधिगमात्प्राक् जन्मान्तरे चानुष्ठितकाम्यव्यतिरिक्तनित्यनैमित्तिककर्मविषयमिदमधिकरणं व्याचक्षते ŚrutaPra. ii. 590. 13 (*on* iv. 1. 18); कर्मणामनुष्ठितानामाशिषोऽपि ... फलानि .. अनुयुगं युगानुरूपेण फलन्ति ManvaVi. 68. 22 (*on* 1. 84); अनुष्ठितैः ... कर्मभिः ... ज्ञानं जायते VedāntKau. 368. 5 (*on* iii. 4. 26); 395. 25 (*on* iv. 1. 18); वेदानुवचनसद्दानमुखधर्मैः श्रद्धयानुष्ठितैः ... विविदिषन्ति ... ब्राह्मणाः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 10. 54; अन्यत् किमपि विघ्नविघाताद्यर्थम् अनुष्ठितं सूत्रकारेण NyāySu. (Ja.) 9A. 13 (*on* i. 1. 1); समाप्तिस्तु यस्मिन्ननुष्ठिते संपूर्णमिदं कर्मेति प्रमा Upask. 5. 11 (*on* i. 1. 1); (भवति जपयज्ञः) उपांशुश्चेदनुष्ठितस्तदा शतगुणाधिकः ManvaMu. 51. 25 (*on* 2. 85); 81. 27 (*on* 2. 237); प्रतिबिम्बदर्शनेनैव 'दृष्ट्वा स्नायादि'ति शास्त्रार्थोऽप्यनुष्ठितः स्यात् Nyāyāmṛ. 610A. 9; 622B. 4; भट्टानुव्रतिना तेन ...। किं किं नानुष्ठितं कर्म ब्राह्मणानां प्रियंकरम् BallāC. 16. 2; नित्यबुद्ध्या स्वर्गोद्देशेन वानुष्ठितस्य ज्योतिष्टोमस्य धर्मत्वाभावापत्तेः ŚivārkaMaDī. i. 17. 27 (*on* i. 1. 1); i. 465. 30 (*on* i. 3. 29); तदानींतनैरेव वा मन्वाद्याचारः ... अनुष्ठितः MīmāKau. i. 62. 7 (*on* i. 3. 9); ईश्वरार्पणबुद्ध्यानुष्ठितानां कर्मणामन्तःकरणशुद्धिः फलम् SiddhāTa. 30. 22; फलकामनां विनापि अनुष्ठितान्नित्यकर्मणः फलसिद्धिः VīraMi. (Paribhāṣā.) 70. 17; किं सकृदनुष्ठितादेव कर्मणः सर्वे कामाः स्युः MayūMāli. 386. 1 (*on* iv. 3. 11); (used as noun) what is performed श्रुतिस्मृतिचोदितेषु कर्मसु ... अयथानुष्ठितस्य चाननुष्ठितसमत्वमभिधाय ... ब्रह्मानुभावं फलं चोपदिश्योपसंहृतम् BrahmSūBh. (Rā.) 264. 18 (*on* i. 2. 23); पूर्वपक्षे प्रकारान्तरेणापि प्ररोचितमनुष्ठितमभ्युदयकारि, सिद्धान्ते त्वर्थवादप्ररोचितमेव तदिति द्रष्टव्यम् MīmāKau. iii (1). 41. 2 (*on* i. 2. 18); कृते तु तस्मिन्कनिष्ठे न ज्येष्ठस्य पुनः कर्तव्यता स्मर्यते। ... कर्तुर्ज्येष्ठस्य प्रतिनिधितया ... कनिष्ठेनानुष्ठितात्सपिण्डीकरणस्तथाविधफलसंभवेऽपि BālamBha. i. 598. 5 (*on* 1. 255); **1Bii** who has performed ऋषयस्ते ...। मन्त्रस्य विनियोगं च कृत्वा सर्वमनुष्ठिताः LiṅgaP. i. 85. 25; श्रीविष्णोरर्चनम् ... श्रद्धयानुष्ठितस्य ... सद्यः पापहरम् KalkiP. i. 7. 4; **1Biii** produced, presented पुत्रजन्म वणिग्वध्वा यात्रायां चित्रदर्शनम्। पिङ्गलीदर्शनं चेति प्रयोगोऽयमनुष्ठितः BṛKathāŚloSaṁ. 5. 8; **1Ci** who has observed or followed यां त्वयापहृतां भीष्म कन्यां नैषितवान्नृपः। भ्राता विचित्रवीर्यस्ते सतां वृत्तमनुष्ठितः MahāBhā. ii. 38. 22; v. 118. 12; vi. App. I. 4 (305); जजाप जप्यं कौन्तेयः सतां मार्गमनुष्ठितः MahāBhā. vii. 58. 12; viii. 19. 48; x. 3. 21; त्वं तु केवलमस्त्रज्ञो वीरव्रतमनुष्ठितः। शास्त्रार्थं तत्त्वतो गन्तुं न समर्थः कथंचन MahāBhā. xii. 19. 3; xiii. 32. 21; मन्त्रिणश्च ... वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमनुष्ठिताः Rāmā. i. 7. 9; iii. 39. 13; शशबिन्दुः परं वृत्तं राजर्षीणामनुष्ठितः HariVaṁ. 26. 4; BrahmāṇḍP. ii. 70. 19; BrahmP. 15. 4; धर्मज्ञाः सतां वृत्तमनुष्ठिताः ManuSm. 10. 127; स मां विज्ञाय बहुधा वेद धर्मेष्वनुष्ठितम् KalkiP. ii. 4. 38; **1Cii** (what is) observed or followed (धृतराष्ट्रः) वृद्धेषु कुलधर्मं च ब्रुवन्पूर्वैरनुष्ठितम्। विभेत्स्यति मनांस्येषाम् MahāBhā. v. 6. 15; श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् MahāBhā. vi. 40. 47 = BhagGī. 18. 47; ManuSm. 10. 97; MahāBhā. viii. 49. 27; xii. 103. 13; प्रदाने हव्यकव्ययोः। अनुकल्पस्त्वयं ज्ञेयः सदा सद्भिरनुष्ठितः ManuSm. 3. 147; KūrmaP. 601. 6 (2. 21); वेदाचाररतो विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः। तैरप्यनुष्ठितो धर्म उक्तश्चैव विशेषतः BṛYamaSm. 5. 4; KumāSam. 6. 29; उपवासस्तथायासो वित्तोत्सर्गरूपः कलौ। धर्मो यथाभिरुचितैरनुष्ठानैरनुष्ठितः ViṣṇuP. vi. 1. 15; कथमप्रतिबुद्धैः ...। प्राप्यते भगवद्धर्म एकान्तिभिरनुष्ठितः PāraS. 1. 85; सखे, स्वार्थ एवानुष्ठितः MudrāRā. 7. 4 (5); प्रागनुष्ठानात् न धर्मोऽनुष्ठितः ŚlokaVār. 4. 34 (143. 5); स्वल्पमपि अस्य धर्मस्य योगधर्मस्य अनुष्ठितं त्रायते ... महतः भयात् GītāBh. (Śaṅ.) 50. 5 (*on* 2. 40); कर्म ध्यानादिकं यत्नाच्छ्रेयोऽर्थिभिरनुष्ठितम् BṛĀraUBhVā. i. 4. 8; नास्तिकानां वेदाप्रामाण्यवादिशास्त्रोक्तनिष्ठयानुष्ठिताः धर्माः वेदप्रामाण्यवादीनि मतानि प्रवेशयन्ति PārāSū. 1. 25; मया ... किं तपोऽनुष्ठितम् BṛKathāK. 29. 37; धर्मः स्वनुष्ठितः पुंसाम् ...। नोत्पादयेद्यदि रतिं श्रम एव हि केवलम् BhāgP. i. 2. 8; एकविप्रलम्भनार्थं वा केनचित् कियदेव प्रणीतम् ... अपरैस्तदनुयायिभिर्गृहीतमनुष्ठितम् ... विवर्धितं चेति किमनुपपन्नम् ĀtmaTaVi. 910. 15; कर्मयोगः ... ज्ञानयोगात् ... कंचित्कालमनुष्ठितात्सप्रमादाच्छ्रेयान् GītāBh. (Rā.) 214. 1 (*on* 3. 35); प्रियो माधवमासोऽयम् ...। एकोऽप्यनुष्ठितो लोकैः समग्रेप्सितदायकः PadmP. iv. 87. 28; iv. 94. 113; पूर्वजैश्च त्रैविद्यवृद्धैरनुष्ठिताः आचाराः सन्ति SmṛtiCan. i. 199. 5; ManvaVi. 113. 9 (*on* 2. 18); उपेक्षितो योगः इन्द्रियवृत्तीनां प्रभवं करोति। अनुष्ठितस्तु तासां लयहेतुः JīvanVi. 116. 4; कर्मयोगेन ... चिरतरमनुष्ठितेन ... आत्मावलोकनं सिध्यति NyāyPari. 514. 2; (यो धर्मस्तं निबोधत) सद्भिः सेवितः अनुष्ठितः ManvaMu. 31. 29 (*on* 2. 1); **2A** accepted, i.e. permitted or allowed सदस्यानुसदस्यान् ऋत्विजोऽनुज्ञापयेत्, राजा हिरण्यगर्भत्वमभीप्सत्यस्मिन्भवन्तोऽनुमन्यन्तामिति तैरनुष्ठितः ... प्रवेशयेत् AVPari. 13 (2). 9; **2B** obeyed तदिदं वचनं साधोराचार्यस्य महात्मनः। नानुष्ठितं तमेवाजौ विशिखैरभिवर्षता MahāBhā. vii. 122. 25; यथाज्ञप्तं महाबाहो त्वया गुल्मनिवेशनम्। तत्तथानुष्ठितं वीर त्वद्वाक्यसमनन्तरम् Rāmā. vi. 72. 5; शक्रजितोऽपि हन्ताशशंस ... अनुष्ठितं शासनमग्रजाय RaghuVa. 14. 83; अनुष्ठितो गुरुनियोगः Śāk. 5. 26 (5); अनुष्ठिता प्रभोराज्ञा Mālavikā. 1. 9 (7); 5. 14 (4); शक्तिप्रज्ञाक्रियायोगैर्विधिराशीःष्वनुष्ठितः। एवं च ववृधे सत्रं द्वादशाब्दं मनीषिणाम् BrahmāṇḍP. i. 2. 35; वरं ताताज्ञैवानुष्ठिता Nāgā. 1. 7 (12); 5. 7; अनुष्ठितः किल मया रामभद्रादेशः MahāvīC. 7. 4 (12); कथंचिदेवमनुष्ठितमार्यशासनम् ĀścaCū. 1. 5 (1); अनुष्ठितं शासनं देवयोर्विज्ञापयामि SubhaDha. 2. 13 (25); अनुष्ठिता मयेन्द्राज्ञा KathāSaSāg. vii. 7. 25; युष्मदादेशेऽस्मिन्ननुष्ठिते। प्रव्रज्यायां न वार्योऽहम् PariPar. 2. 121; भो राजन्, अनुष्ठिता तवाज्ञा SiṁhāDvā. 32. 18 (4); गाधिसूनोराज्ञा गुरोरपि कथंचिदनुष्ठितैव JānaPa. 3. 47; **3A** followed, i.e. pronounced न चानुकूजेत्पदमादितोऽब्रुवन् न नासिका नित्यमनुष्ठितं वदेत् न चापदान्ते श्रमपीडितः श्वसेत् MāṇḍūŚi. 12. 7; **3B** gone over or followed, i.e. recited or uttered पूर्वैः कृतं ब्रह्म ब्रह्मर्षिभिरनुष्ठितम् MahāBhā. v. 17. 13; **3C** followed, i.e. taught कर्म काठकमुच्येत कठेनानुष्ठितं हि यत् TantrVā. 658. 15 (*on* iii. 1. 1); **4A** placed, i.e. entrusted with त्वं कर्मस्वनुरूपेषु नियोजयसि भारत। कच्चिन्न लुब्धाश्चौरा वा ... तव कर्मस्वनुष्ठिताः MahāBhā. ii. 5. 65; **4B** occupied अहो कष्टं यदस्माभिः पूर्वं राज्यमनुष्ठितम्। इति पश्चान्मया ज्ञातं योगान्नास्ति परं सुखम् MārkP. 44. 33; **4C** put on or arranged, cf. **अनुष्ठितचारुवेषा;** **5A** who has achieved (skill) सज्जयन्ति स्म

नागांश्च नागशिक्षासु निष्ठिताः (v. l. नागशिक्षास्वनुष्ठिताः) MahāBhā. v. 150. 21; **5B** accomplished or obtained अनुष्ठितमिदं किं ते भूयः प्रियमुपहरामि PādaTā. 48. 17; साधु रुमण्वन् साधु। अचिरान्महत्प्रयोजनमनुष्ठितम् Ratnā. 4. 4 (14); **6Ai** attended to, looked after यथागुणबलं चापि त्रिवर्गस्य महाफलम्। दुह्येद्धेनुः कामधुक् च भूमिः सम्यगनुष्ठिता MahāBhā. vi. 10. 69; **6Aii** attended to, i.e medically treated दृश्यन्ते ह्यातुराः केचिदुपकरणवन्तः ... कुशलैश्च भिषग्भिरनुष्ठिताः CaraS. i. 10. 4; कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि। पतिः ... प्रियां ददर्श RaghuVa. 3. 12; अस्मदनुष्ठिताया अस्या गुह्यागारेऽपि भविष्यति विशेषः LaṭaMe. 1. 22 (11); **6B** gone over mentally, i.e. meditated तदनुष्ठितं परमहंसजनैः परमात्मतत्त्वमुपलम्भयति SaṁkṣeŚā. 3. 352 (ii. 346. 7); **6C** experienced किमभुक्तमनुष्ठितं जनैर्यदपूर्वं प्रतिपाल्यन्त्यमी RāghPāṇ. (Dha.) 4. 4; **7** used, employed or applied उपायोऽयमनुष्ठितः BṛKathāŚloSaṁ. 10. 233; आत्मा ... लौकिकवैदिकसाधनैरनुष्ठितैरपि परमपुरुषार्थम् ... अलभमानः SanatBh. 174. 2 (*on* 1. 1); यथाकथंचिदनुष्ठितं श्रवणादिज्ञानसाधनम् इति पूर्वः पक्षः TattvPrakā. 177A. 11 (*on* iii. 3. 44); **8** developed or cultivated, cf. **अनुष्ठितमत्सर.**

**अनुष्ठित** (anu-ṣṭhita) *n.* **1** act of obtaining or accomplishing (महाज्ञानम्) येनानुष्ठितमात्रेण भवाब्धौ न निमज्जति NityāṢoḍa. 4. 3; **2** performance (of rites) जपहोमानां विधानम्... येनानुष्ठितमात्रेण मन्दभाग्योऽपि सिध्यति NityāṢoḍa. 5. 2; (स्वधर्मः ... देवीपूजनरूपः) येनानुष्ठितमात्रेण नरो न नरकं व्रजेत् DevīBhāP. viii. 23. 31; अननुष्ठिते ब्रह्मण्यनुष्ठितमनुष्ठानान्तरं नापेक्षते ŚivārkaMaDī. i. 17. 34 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठितकर्मन्** (anuṣṭhita-karman) *n.* act or rite which is performed जन्मान्तरे परमेश्वराराधनबुद्ध्यानुष्ठितकर्मभिः शुद्धसत्त्वस्य ... ब्रह्मविचारे प्रवृत्त्युपपत्तेः PrakaVi. 23. 15; तत्त्वदर्शनेन अनुष्ठितकर्मणां बाधे सति अनुष्ठानप्रयोजनाभावात् VivaPraSaṁ. 337. 17; उत्पन्नतत्त्वज्ञानैरनुष्ठितकर्मस्वप्येषैव गतिः TristhaSe. 319. 13; तदयम्... अनुष्ठितकर्मभिर्विशुद्धान्तःकरणो नित्यानित्यविवेकादिकं लभते SiddhāTa. 25. 16; विनापि परदेवताज्ञानमनुष्ठितकर्मणामनन्तवत्फलमुच्यते SiddhāSi. i. 35. 9.

**अनुष्ठितकर्मप्रयोगभेद** (anuṣṭhitakarmaprayoga-bheda) *m.* [Abl.] due to the difference in the procedure of the performance of a rite (already) performed यज्ञोत्पत्त्युपदेशे निष्ठितकर्म (v.l. अनुष्ठितकर्म Viśva.) प्रयोगभेदात्प्रतितन्त्रं क्रियेत MīmāSū. xii. 1. 42.

**अनुष्ठितकर्मवश** (anuṣṭhitakarma-vaśa) *m.* [Inst.] on account of (already) performed rite अदृष्टफलेष्वन्त्यप्रत्ययनियमो नास्ति, कदाचिदनुष्ठितकर्मवशेनापि कालान्तरे फलप्राप्तेः PrakaVi. 1023. 23.

**अनुष्ठितकर्मविशेष** (anuṣṭhita-karmaviśeṣa) *m.* particular rite that is performed वसिष्ठत्वादिपदप्राप्तयेऽनुष्ठितकर्मविशेषांश्चानुस्मृत्य ... वसिष्ठादीन्सृजति VedāntDī. 57. 3 (*on* i. 3. 28)

**अनुष्ठितकर्मसंस्कृता** (anuṣṭhitakarma-saṁskṛtā) *adj.* (*f.*) refined, i.e. impressed by the act that is carried out कृतमीश्वरेणाधिष्ठात्रा। पुण्यापुण्यरूपानुष्ठितकर्मसंस्कृता प्रकृतिरेव पुरुषार्थानुरूपं तथा तथा व्यवस्थया परिणंस्यते BrahmSūBh. (Rā.) 471. 6 (*on* ii. 2. 3)

**अनुष्ठितकर्मस्मृति** (anuṣṭhitakarma-smṛti) *f.* recollection of the rite that is performed आकाङ्क्षोत्थापनेनानुष्ठितकर्मस्मृतिदार्ढ्यहेतुत्वकल्पनात् MīmāKau. iii (1). 69. 9 (*on* i. 2. 42)

**अनुष्ठितक्रतुशत** (anuṣṭhita-kratuśata) *adj.* who has performed hundred sacrifices एवंरूपं तमभ्यर्च्य प्रक्षीणाशेषपातकः। अनुष्ठितक्रतुशतो भवेदेषः AhirbuS. 37. 49.

**अनुष्ठितक्रिय** (anuṣṭhita-kriya) *adj.* who has done or carried out (proper) act व्रज्यावती निरुद्धाक्षान् विधेयानुष्ठितक्रियान्। निरचिक्रमदिच्छातो वानरान् Bhaṭṭi. 7. 72 (comm. कृतोचितव्यापारान्)

**अनुष्ठितचारुवेषा** (anuṣṭhita-cāruveṣā) *adj.* (*f.*) who has beautiful apparel put on or arranged श्वश्रूजनानुष्ठितचारुवेषाम् ... रघुवीरपत्नीम्। ... साकेतनार्योऽञ्जलिभिः प्रणेमुः RaghuVa. 14. 13.

**अनुष्ठितजगदुपकरण** (anuṣṭhita-jagadupakaraṇa) *adj.* who has carried out the help for the world, i.e. benefitted the world तस्य च सुधर्म्मपत्न्या ... सामेकाम्बायाः। अभ[व]दनु[ष्ठि]तजगदुपकरणो नारायणस्तनयः EI. iv. 308. 74.

**अनुष्ठितजातकर्मादिक्रिय** (anuṣṭhita-jātakarmādikriya) *adj.* whose natal ceremony etc. are performed कच्चिदभिनन्दितस्त्वया विधिवदस्माभिरनुष्ठितजातकर्मादिक्रियः पुत्र एष शाकुन्तलेयः Śāk. 7. 32 (2)

**अनुष्ठितज्ञानकर्मसमुच्चय** (anuṣṭhita-jñānakarmasamuccaya) *adj.* who has accomplished the conjunction of knowledge and action जीवा अप्यनुष्ठितज्ञानकर्मसमुच्चयाः ... ब्रह्मत्वमापद्यन्ते NyāySu. (Ja.) 504A. 10 (*on* iii. 2. 9)

**अनुष्ठिततन्त्रवृत्ति** (anuṣṭhita-tantravṛtti) *adj.* who has followed the right methodology यः खड्गनिर्दलितनिष्ठुरवैरिकण्ठनिष्ठ्यूतमाक्षिपदनुष्ठिततन्त्रवृत्तिः Kapphiṇā. 1. 29.

**अनुष्ठितत्व** (anuṣṭhita-tva) *n.* the state of being what is performed कुरु तेन कर्मैव त्वम् ... पूर्वैरपि अनुष्ठितत्वात् GītāBh. (Śaṅ.) 120. 9 (*on* 4. 15); मङ्गलम् ... न तावत्तदफलमेव प्रेक्षावद्भिरनुष्ठितत्वात् TattvSaṁkhyāṬ. 4. 2; तदर्थं कृतेन दध्ना तस्यैवानुष्ठितत्वान्मुख्यकालकर्तव्यदर्शार्थमवश्यं दध्यन्तरमुत्पाद्यम् VidhiRa. 41 (208. 14)

**अनुष्ठितदर्शपूर्णमास** (anuṣṭhita-darśapūrṇamāsa) *m.* New-moon and Full-moon sacrifices that are performed कामोद्देशेनानुष्ठितदर्शपूर्णमासजन्यापूर्वान्नित्यप्रयोगीयपापक्षयस्याप्युपपत्तेः BhāṭṭDī. iv. 219. 23 (*on* xii. 1. 1)

**अनुष्ठितदर्शपूर्णमासादि** (anuṣṭhita-darśapūrṇamāsādi) *adj.* New-moon and Full-moon sacrifices etc. that are performed स्वर्गोद्देशेनानुष्ठितदर्शपूर्णमासादितः पुत्रवृष्ट्यादेरप्युत्पत्त्यापत्तेः BhāṭṭDī. iv. 219. 4 (*on* xii. 1.1)

**अनुष्ठितदेवकार्य** (anuṣṭhita-devakārya) *adj.* who has carried out, i.e. fulfilled the mission of gods यन्ता हरेः ... आपृच्छ्य राघवमनुष्ठितदेवकार्यम्। ... ऊर्ध्वम् ... रथम् ... निनाय RaghuVa. 12. 103 (comm. अनुष्ठितं देवकार्यं रावणवधरूपं येन तम्)

**अनुष्ठितधर्मन्** (anuṣṭhita-dharman) *adj.* (used as noun) (one) who has performed rites अनुष्ठितधर्माणो वा न नियमेन ... चित्तशुद्धिं लभन्ते ŚivārkaMaDī. i. 81. 21 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठितनिदेश** (anuṣṭhita-nideśa) *adj.* who has executed the order अनुष्ठितनिदेशोऽपि मघवतः सत्क्रियाविशेषादनुपयुक्तमिवात्मानं समर्थये Śāk. 7. 0 (2)

**अनुष्ठितनियोगता** (anuṣṭhitaniyoga- tā) *f.* the state of being one who has observed the prescribed duty उत्तमो रसः ... यजमानं फलेनानुष्ठितनियोगतया संयोज्य ... समं वातेन सोममण्डलं नीयते BālaKrī. ii. 47. 15 (*on* 3. 121-122)

**अनुष्ठितनिशीष्टिवत्** (anuṣṭhitaniśīṣṭi-vat) *adv.* like the night-offerings that are performed कर्ममध्ये कर्मान्तरारम्भो युज्यते दर्शकर्ममध्येऽनुष्ठितनिशीष्टिवत् MayūMāli. 415. 8 (*on* v. 1. 11)

**अनुष्ठितनैत्यक** (anuṣṭhita-naityaka) *adj.* who has performed the obligatory (daily) rites गुरुः ... प्रातः समुत्थाय स्नात्वानुष्ठितनैत्यकः। ... शिष्यं स्वप्नान् विचारयेत् ĪśānŚiPa. ii. 18. 33.

**अनुष्ठितप्रतिकर्मन्** (anuṣṭhita-pratikarman) *adj.* who has carried out (personal) decoration or toilet अनुष्ठितप्रतिकर्मा निर्गत्य ... मञ्चमारुह्य ... नरेश्वरः सुखमवातिष्ठत AvantiKa. 77. 8.

**अनुष्ठितप्रतिबद्धफलविषय** (anuṣṭhitapratibaddhaphala-viṣaya) *adj.* referring to the obstructed result of that (rite) which is performed विदुषोऽनुष्ठितप्रतिबद्धफलविषयं सुहृदः साधुकृत्यमिति शाट्यायनकम् BrahmSūBh. (Rā.) 725. 13 (*on* iv. 1. 18)

**अनुष्ठितप्रयत्न** (anuṣṭhita-prayatna) *adj.* who has undertaken an effort युष्मत्प्रार्थितानुष्ठितप्रयत्नेन मया ... त्रिभुवनैकमङ्गलस्य भगवतः ... कथाशरीरं दृष्टम् AvantiKa. 17. 15.

**अनुष्ठितप्रयाजादि** (anuṣṭhita-prayājādi) *adj.* fore-offerings etc. that are performed पशुयागोद्देशेनानुष्ठितप्रयाजादिजन्यादृष्टानां पशूपकारं प्रत्येव फलोपधायकतया पुरोडाशयागोपकारकत्वानुपपत्तेः BhāṭṭDī. iv. 219. 2 (*on* xii. 1. 1)

**अनुष्ठितप्रायश्चित्त** (anuṣṭhita-prāyaścitta) *adj.* who has performed the expiation (गोघ्नः, वृषभैकादशाः) गाः ... सम्यगनुष्ठितप्रायश्चित्तो दद्यात् ManvaMu. 474. 15 (*on* 11. 116)

**अनुष्ठितमत्सर** (anuṣṭhita-matsara) *adj.* who has developed or cultivated jealousy युवनृपतिमुदीक्ष्य राजपुत्राः ... रुरुषुरनुष्ठितमत्सरास्तथान्ये VarāṅgaC. 11. 86.

**अनुष्ठितयथोचिताभिषेकमङ्गल** (anuṣṭhita-yathocitābhiṣekamaṅgala) *adj.* who has performed the auspicious act of sprinkling in a suitable manner (अवनिपः) मज्जनानन्तरमनुष्ठितयथोचिताभिषेकमङ्गलः AvantiKa. 28. 18.

**अनुष्ठितरक्षाविधान** (anuṣṭhita-rakṣāvidhāna) *adj.* for whom the rite of protection (against evil spirits) is performed ततो भिषक् ... अनुष्ठितरक्षाविधानं कुमारम् ... उपवेश्य ... मन्त्रेण जुहुयात् KāśyaS. 318A. 27.

**अनुष्ठितरसायन** (anuṣṭhita-rasāyana) *adj.* who has used or employed

elixir of life वैद्यास्त्वनुष्ठितरसायनाः। न मृत्युमतिवर्तन्ते ŚivaP. vii (1). 7. 14 (510A. 11)

**अनुष्ठितवत्** (anuṣṭhita-va(n)t) *adj.* [*f.* -ī] **1A** who has done, carried out or executed असावपि ... तत्रैव निर्विशङ्कपानभोजनाद्यनुष्ठितवती Tantrākhyā. 110. 18; PañcT. 3. 69 (16) (335. 2); ततस्तौ तथानुष्ठितवन्तौ PañcT. 1. 165 (3) (175. 2); के प्राप्तप्राणितव्यफलाः यैः सह गोष्ठीमनुष्ठितवानसि NalaCam. 5. 9 (7); (तुरङ्गस्य) तस्यानुष्ठितवानस्मि संस्कारं सोदकक्रियम् BṛKathāŚloSaṁ. 20. 434; किमनुष्ठितवानमात्यः कामरतिः KaumuMi. 9. 2 (4); कौलिकः ... उत्थाय सर्वं यथाकृत्यमनुष्ठितवान् Pañcā. 50. 2; **1B** who has performed इत्थं विदित्वा विधिवदनुष्ठितवतः कुलनिष्ठस्य सर्वतः कृतकृत्यता ParaśuKS. 10. 82 (305. 27); 18. 18 (321. 3); गोकर्णादिषु चाप्यनुष्ठितवतां तीर्थेषु धर्म्याः क्रियाः। भृत्यानां सुखमेव यस्य ... सिद्धिः परत्राप्यभूत् EI. xvii. 319. 10; xviii. 305. 10; **1C** who has observed ब्राह्मणः ... प्रदोषव्रतमनुष्ठितवान् SiṁhāDvā. 62. 6 (3); **2A** who has followed 'ध्रियमाणे तु पितरि' इत्यादीतिकरणान्तमुक्तवान्मनुः न त्वनुष्ठितवान् BālaKrī. i. 150. 2 (*on* 1. 225); **2B** who has gone over, i.e. recited विक्रमो राजा स्वसैन्यसंजीवनार्थम् ... वासुकिमन्त्रम् अनुष्ठितवान् SiṁhāDvā. 179. 7 (9)

**अनुष्ठितवर्णाश्रमस्थिति** (anuṣṭhita-varṇāśramasthiti) *adj.* who has observed the order of class and stages of life अनुष्ठितवर्णाश्रमस्थितीनाम् ... चालुक्यानामन्ववायमुन्नमयतः ... कीर्त्तिवर्म्मण(ः) EI. xix. 259. 4.

**अनुष्ठितविशेष** (anuṣṭhita-viśeṣa) *m.* improvement (*lit.* qualification) of the act that has been carried out (मन्त्रिणः) अकृतारम्भमारब्धानुष्ठानमनुष्ठितविशेषं नियोगसंपदं च कर्मणां कुर्युः ArthŚā. i. 76. 6 (1. 15); अनुष्ठितविशेषं विनियोगसंपदं च ये कुर्युस्ते मन्त्रिणः NītiVā. 10. 24.

**अनुष्ठितविशेषण** (anuṣṭhita-viśeṣaṇa) *n.* improvement (*lit.* qualification) of the act that has been carried out अकृतारम्भः कृतानुष्ठानम् अनुष्ठितविशेषणम् एतदष्टविधं कर्म ManuBh. ii. 44. 25 (*on* 7. 154); VīraMi. (Rājanīti.) 318.1.

**अनुष्ठितव्रत** (anuṣṭhita-vrata) *adj.* who has observed a vow ब्राह्मणः ... संशितव्रतोऽनुष्ठितव्रतः ... पापैर्न संबध्यते ManvaMu. 28. 21 (*on* 1. 104)

**अनुष्ठितसकलतत्कालकृत्य** (anuṣṭhita-sakalatatkālakṛtya) *adj.* who has performed all the rites relevant to the particular time अनुष्ठितसकलतत्कालकृत्यश्च पुरः प्रतिष्ठासुरन्यतरेद्युः ... भक्त्या भगवतो रत्नाकरस्य पूजां प्रातिष्ठपम् TilaMañ. 123. 14.

**अनुष्ठितसत्क्रिय** (anuṣṭhita-satkriya) *adj.* for whom honour has been done तयानुष्ठितसत्क्रियः ... अपश्यं प्रियदर्शनम् BṛKathāŚloSaṁ. 26. 2.

**अनुष्ठितसाधन** (anuṣṭhita-sādhana) *adj.* who has employed the means न तावदनुष्ठितसाधनस्येह फलादर्शनं तद्विधिव्याप्तम् VedāntKa. 94. 5 (*on* i. 1.4); अनुष्ठितसाधनस्य विद्योत्पद्यते VedāntKa. 498. 13 (*on* iii. 4. 36)

**अनुष्ठितसाधनकदम्ब** (anuṣṭhita-sādhanakadamba) *adj.* who has employed the totality of means or causes जीवेन ... अनुष्ठितसाधनकदम्बेनोपासितगुरुचरणेन... मुमुक्षुणा मुक्तिः संपादनीया VedāntKau. 6. 18 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठितस्वकर्मन्** (anuṣṭhita-svakarman) *adj.* who has performed one's own (daily) rites अनुदिनानुष्ठितस्वकर्म्मणो देवशर्म्मणः पुत्रस्य ... स्वामिशर्म्मणः पुत्राय ... सोमशर्म्मणे ... दत्तोयं ग्रामः EI. xix. 260. 18.

**अनुष्ठितांश** (anuṣṭhitāṁśa) *m.* part or aspect of what is undertaken अधीतवेदः इति अध्ययनविधिव्यापारस्यानुष्ठितांशे पर्यवसितत्वान्मीमांसायां तस्याप्रवर्तकत्वं द्योतितम् ŚrutaPra. iA. 35. 12 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठिताग्निकार्य** (anuṣṭhitāgnikārya) *adj.* who has performed the fire-rite, i.e. offering oblations in the fire अनुष्ठिताग्निकार्यम् ... भैरवाचार्यं ददर्श (राजा पुष्पभूतिः) HarṣaC. 154. 15.

**अनुष्ठिताग्निष्टोमादिक्रिया** (anuṣṭhitāgniṣṭomādikriyā) *f.* sacrifices such as *agniṣṭoma* and others which are performed यथावदनुष्ठिताग्न(ग्नि)ष्टोमादिक्रियापूतात्मनो विष्णुशर्म्मणः पुत्राय ... अग्रहारीकृत्य ग्रामोयन्दत्तः EI. xxiii. 98. 10.

**अनुष्ठितानन्तरजाविवाह** (anuṣṭhitānantarajāvivāha) *adj.* who has performed the marriage of the younger sister भर्तापि तावत्क्रथकैशिकानामनुष्ठितानन्तरजाविवाहः। ... राघवमन्वगात् RaghuVa. 7. 32.

**अनुष्ठितानुष्ठान** (anuṣṭhitānuṣṭhāna) *adj.* who has carried out the performance (of rite) ईश्वरो यद् दीक्षितो भवति तत् जीवं स्वार्थं दीक्षितमनुष्ठितानुष्ठानं च स्वीयत्वेन वृणुते PārāSū. 85. 5.

**अनुष्ठितामोघशरव्यय** (anuṣṭhitāmoghaśaravyaya) *adj.* who has carried out the discharge of unfailing arrows अनुष्ठितामोघशरव्ययेन। स राक्षसेभ्यः ... त्रातस्त्वयैकेन मखो महर्षेः RāmC. 3. 59.

**अनुष्ठितारम्भणीया** (anuṣṭhitārambhaṇīyā) *f.* initial *iṣṭi* (to the New Moon and Full Moon sacrifices) which is performed इदं च वस्तुकथनमात्रं प्रकृत्यर्थतयानुष्ठितारम्भणीयाया विकृत्युपकारकत्वाभ्युपगमेऽपि ... विचारप्रवृत्त्यविरोधादिति ध्येयम् MayūMāli. 650. 1 (*on* x. 1. 2)

**अनुष्ठितार्थ** (anuṣṭhitārtha) *adj.* which has achieved its purpose जीवितपरिच्छिन्नकालैकदेशवर्तिनोः सायंप्रातःकालयोरनुष्ठानाद्योदनाद्वयमप्यनुष्ठितार्थं भविष्यति TantrVā. 632. 14 (*on* ii. 4. 2)

**अनुष्ठिति** (anu-ṣṭhiti) *f.* **A** act of following, observance हेयोपादेययोर्हानोपादानलक्षणानुष्ठितिः सिद्धिरित्युच्यते NyāyBiṬ. 30. 5 (*on* 1. 1); यास्ये तपस्तप्तुमहं नृप। अनुष्ठित्या स्वर्गलोकं भूलोकं च रसातलम्। आक्रमिष्ये GaṇeP. ii. 74. 24; **B** act of carrying out or undertaking वार्ता (?र्ता) विशुद्धवृत्त्या स्यात् कृष्यादीनामनुष्ठितिः MahāP. 38. 35; विपरीता च भावना। ज्ञेया केनाप्युपायेन नास्त्यत्रानुष्ठितेः क्रमः PañcDa. 7. 117; व्यतिरेकतयामीषां दशानां स्यादनुष्ठितिः BhaktiRaSi. i. 2. 24; **C** performance न चेत्कारकतन्त्रोऽर्थो ज्ञातस्यानुष्ठितिः कथम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 1029; तत्र प्रत्यक्षपाठेन प्रधानानन्तरश्रुतान्। उपहोमाननुष्ठाय नारिष्टानामनुष्ठितिः ŚāstrDī. 426. 11 (*on* v. 2. 8); तन्त्रेण ...। एकैकस्योपकार्यत्वं तस्मात्प्रत्यङ्ग्यनुष्ठितिः NyāyMāVi. 627. 10 (*on* xi. 1. 10); अनुष्ठितिं द्रागवसाय्य ... तीरे विशश्राम (तापसराट्) ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 7. 73 [beginning, making a start, PW; pw.]

**अनुष्ठितेच्छ** (anuṣṭhiteccha) *adj.* wherein desire has been carrried out, i.e. fulfilled यद्गूरमुक्तविनयं यदनुष्ठितेच्छम् ... तत्तद् बभूव सुरतेषु गुणो न दोषः Subhāṣi. 2095.

**अनुष्ठित्यपेक्षत्व** (anuṣṭhityapekṣa-tva) *n.* the state of having expectancy for performance न पुंलिङ्गे विवक्षा वा विवक्षानुपयोगतः। आद्योऽनुष्ठित्यपेक्षत्वात्संख्यावत्तद्विवक्ष्यताम् NyāyMāVi. 223. 7 (*on* iv. 1. 6)

**अनुष्ठीय** (anuṣṭhī-ya) *ger.* [irr.] **A** having done (शशः) तथैवानुष्ठीयाब्रवीत् PañcT. 3. 43 (2) (296. 5); **B** having observed (यतिधर्मम्) श्रद्धया यदनुष्ठीय यतिर्मुच्येत बन्धनात् NaraP. 60. 1; cf. **अनुष्ठाय.**

**अनुष्ठीयमान** (anu-ṣṭhīyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** being undertaken, done, carried out or executed नार्थांश्चरेत्। प्रयत्नतोऽपि ह्येतेऽनुष्ठीयमाना नैव कदाचित्स्युः KāmSū. 21. 12 (1. 2); तस्यानुष्ठीयमानस्य तथाभावः सत्यार्थता NyāyBh. 123. 20 (*on* ii. 1. 69); धर्मः ... यथाकथंचिदप्यनुष्ठीयमानाभ्यां नार्थकामाभ्यां बाध्यते DaśKuC. 44. 1; 57. 18; गृहचेष्टार्थं अपि व्यापाराः सन्ति, तेष्वनुष्ठीयमानेषु नास्ति स्वाध्यायः ManuBh. i. 498. 18 (*on* 6. 8); ii. 106. 4 (*on* 8. 69); एवं चानुष्ठीयमानं यदि राजा शृणुयात्तदा दण्डं पातयेत् JayaMa. 229. 9 (*on* 3. 5); 269. 2 (*on* 5. 2); परिपाचने चानुष्ठीयमाने केचित्कषायाः पक्वाः SāṁkhyaTaKau. 342. 1 (*on* 23); अहरहरनुष्ठीयमानस्याभ्यासाधेयातिशयस्य ... ब्रह्मप्राप्तिसाधनत्वात्तदुत्पत्तये सर्वाण्याश्रमकर्माणि यावज्जीवमनुष्ठेयानि BrahmSūBh. (Rā.) 11. 8 (*on* i. 1. 1); यस्मिन् ह्यनुष्ठीयमाने दोषो नास्त्येव तस्मान्निवृत्तिः कथमिव महाफला भविष्यति SyādvāMañ. 23 (61); मरणानुकूलव्यापारो मरणोद्देशेनानुष्ठीयमाना हिंसा TattvCin. iv (2). 213. 2; YuktiSneha. 27. 10 (*on* i. 1. 2); (शक्तिकल्पना) या ह्यनुष्ठीयमानापूर्वसाधनमतः क्रियाकार्यत्वमपूर्वकार्यत्वसंगतमिति शक्यते तल्लक्षयितुम् TantrRaha. 56. 9; **1Aii** being practised, cf. **अनुष्ठीयमानत्व B**; **1B** being observed अधीष्व ... दण्डनीतिम्। सैवेयमधीत्य सम्यगनुष्ठीयमाना यथोक्तकर्मक्षमा DaśKuC. 131. 12; धर्मः ... वर्णिभिराश्रमिभिश्च ... अनुष्ठीयमानः GītāBh. (Śaṅ.) 2. 3 (*on* 1. 0); 102. 16 (*on* 3. 35); राजधर्म उच्यते। यथैतस्मिन्ननुष्ठीयमाने राज्यानाशः ManuBh. ii. 319. 16 (*on* 9. 294); i. 74. 8 (*on* 2. 13); अनुष्ठीयमानः स्वफलमनुभावयन्न कश्चिद्धर्मोऽधर्ममनुबध्नाति NītiVā. 29. 15; पूर्वजैश्च त्रैविद्यवृद्धैरनुष्ठिता आचाराः सन्ति त एव तैराचारैरनुष्ठीयमानैर्न दुष्येयुः SmṛtiCan. i. 199. 6; स्वाश्रमधर्मेष्वनुष्ठीयमानेष्वपि वेदनार्थो मानसः कर्मादित्यागो न विरुध्यते JīvanVi. 4. 10; सर्वक्रियान्तरनिरोधपूर्वकं मौनव्रतमनुष्ठीयमानम् ... भगवतैव कार्यते PāñcRāRa. 168. 9; (देशधर्मान् ... उक्तवान्मनुः) प्रतिनियतदेशेऽनुष्ठीयमाना देशधर्माः ManvaMu. 31. 13 (*on* 1. 118); ऋतसत्यौ प्रमीयमाणानुष्ठीयमानौ धर्मौ AṇuBh. 36. 10 (*on* i. 1. 14); विद्यार्थिभिरनुष्ठीयमानेष्वङ्गभूतेष्वाश्रमकर्मसु जायमानतयापेक्षा यस्याः सा VedāntKau. 367. 17 (*on* iii. 4. 26); धर्मबुद्ध्यानुष्ठीयमानानामेवाचाराणां श्रुतिमूलकत्वाभिधानात् स्वार्थे शब्दप्रयोगरूपाचारस्य च ... कथं प्रसङ्गसंगतिः MīmāKau. i. 54. 17 (*on* i. 3. 8); **1C** (rites etc.) being performed अग्निहोत्रादीनि तैः (मोघकर्मभिः) अनुष्ठीयमानानि कर्माणि ... निष्फलानि GītāBh. (Śaṅ.) 261. 15 (*on* 9. 12); 3. 14 (*on* 1. 0); (कर्मणाम्) ईश्वरार्थमनुष्ठीयमानानाम् ... पारंपर्येण पुरुषार्थत्वम् SanatBh. 244. 3 (*on* 2. 8); अष्टकादयस्तावत् पुरुषान्तरैरनुष्ठीयमानाः प्रत्यक्षत्वेनाशेषाङ्ग

उपलभ्यन्ते BālaKrī. i. 20. 4 (*on* 1. 7); ii. 28. 20 (*on* 3. 65); न च पृथगनुष्ठीयमानमपि कर्म न प्रमाणमूलं भवति NyāyMañ. i. 246. 27; (नित्यैः कर्मभिः) तैरनुष्ठीयमानैरसति प्रतिबन्धे उक्तम् ManuBh. i. 523. 11 (*on* 6. 75); कल्पद्रुमप्रसवभूमिमस्मयोपशमसौमनस्यवृत्तिधैर्यप्रधानैरनुष्ठीयमानमुशन्ति YaśasCam. ii. 377. 15; यत्रानुष्ठीयमानं हि सर्वं कर्म तथा। गोदावर्याः प्रसादेन सर्वं कोटिगुणं भवेत् BrahmP. 148. 24; द्वयोः कर्मणोः सहानुष्ठीयमानयोरेकैकस्यैकैकसाधनत्वमविहतमेव TantrRa. 49. 16; (ज्ञानस्य उत्पत्तिः) तदुत्पत्तिश्चाहरहरनुष्ठीयमानपरमपुरुषाराधनवेषात्मयाथात्म्यबुद्धिविशेषसंस्कृतवर्णाश्रमोचितकर्मलभ्या BrahmSūBh. (Rā.) 125. 9 (*on* i. 1. 1); त्वयानुष्ठीयमानेऽपि कर्मणि ... मुमुक्षोस्तवाकर्तृत्वमप्यनुसंधेयम् GītāBh. (Rā.) 131. 5 (*on* 2. 47); 676. 5 (*on* 18. 19); सेवादिविषयप्रवृत्तिर्हि सांग्रहण्यामनुष्ठीयमानायां न भवति VedāntKa. 387. 7 (*on* iii. 2. 38); श्राद्धम् ... प्रतिदिनमनुष्ठीयमानं च नित्यम् CaturCin. iii (1). 84. 9; iii(1). 1126. 2; धर्मार्थप्रभवं धर्मरूपादर्थादर्थ्यमानादनुष्ठीयमानात्प्रभूतम् ... सुखसंयोगं स्वर्गादौ ManvaVi. 731. 6 (*on* 6. 64); शूद्रायां स्त्रियां ब्राह्मणाज्जातः स्मृत्युक्तैः पाकयज्ञादिभिर्गुणैरनुष्ठीयमानैर्युक्तः प्रशस्यो भवति ManvaMu. 438. 27 (*on* 10. 67); (कर्मणः) सकामत्वेनानुष्ठीयमाने च काम्यकर्मकोटावन्तर्भावः VedāntRaMañ. 3. 8(94. 20); अनुष्ठीयमानो यागः कर्म भवति Prasā. ii. 544. 14; विद्वानहरहरनुष्ठीयमानेन तेन कर्मणा मृत्युं तीर्त्वा ... मुक्तिं प्राप्नोति ŚivārkaMaDī. ii. 404. 28 (*on* iii. 4. 35); हे इन्द्र ... अस्माभिरनुष्ठीयमानम् इमं यज्ञं आयाहि VīraMi. (Saṁskāra.) 711. 12; अग्निहोत्रसंज्ञस्य कर्मणः सायंप्रातःकालयोर्भेदेनानुष्ठीयमानस्यापि स्वरूपेणैकत्वात् MīmāKau. iii (2). 200. 3 (*on* ii. 2. 16); तन्त्रेणानुष्ठीयमानसप्त-दशप्राजापत्यादिस्थले ... वैजात्यानीति सिद्धान्तः LaCandr. 827. 24; **2** being used or employed प्रसंख्यानम् ... तद्यानुष्ठीयमानम् ... परिपूर्णां प्रमितिं जनयति NaiṣkaSi. 160. 4; सूनाः ... मांसस्योत्पादकतयानुष्ठीयमानाः, पापहेतवः ManuBh. i. 236. 5 (*on* 3. 58); **3** being followed or accepted न हीदृशयज्ञदानादिभिरुपजनितो धर्मः फलमीदृशं जनयतीत्यादयः सूक्ष्मतराविशेषास्सर्ववादिभिरनुष्ठीयमानाः शक्यानुमानाः NyāySu. (Ja.) 82A. 7 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठीयमानकर्मस्मृति** (anuṣṭhīyamānakarma-smṛti) *f.* recollection of the rite which is being performed अनाकाङ्क्षितत्वेऽपि ... कर्मणोऽप्याकाङ्क्षां परिकल्प्यानुष्ठीयमानकर्मस्मृतिदार्ढ्यहेतुत्वेन ... अर्थाभिधानस्यैव व्यापारत्वम् MīmāKau. iii (1). 68. 12 (*on* i. 2. 42)

**अनुष्ठीयमानताकार** (anuṣṭhīyamānatākāra) *m.* aspect or form of the state of being what is being performed फलमुद्दिश्य यजिरुपादीयते। ... यजेरुपादेयत्वं नामानुष्ठीयमानताकारः NyāyMāVi. 48. 6 (*on* i. 4. 6)

**अनुष्ठीयमानत्व** (anuṣṭhīyamāna- tva) *n.* **A** the state of being what is being performed विशुद्धं कर्म वैदिकम्, शिष्टैरनुष्ठीयमानत्वात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 557. 2 (*on* iii. 1. 25); अभ्युदयः फलं धर्मज्ञानस्य ...। तदपि न ज्ञानस्य फलमपि तु ज्ञेयस्य। तस्यापि न ज्ञेयत्वादेव फलं किं त्वनुष्ठीयमानत्वात् PañcPā. 62. 1 (*on* i. 1. 1); अनुष्ठीयमानत्वप्रविष्टकृतेरेवादृष्टाद्वारकमरणानुकूलत्वं विवक्षितम् VyutpaVā. 161. 3; **B** the state of being what is being practised (नन्दिनी सुभगा सिद्धा ... आचार्यैः शास्त्रेष्वेका निरुच्यते) सुभगा सर्वैर्गृहिभिरनुष्ठीयमानत्वात् JayaMa. 188. 19 (*on* 2. 10); **C** the state of being what is being observed न दृष्टामूलासंभवमात्रेणाचारप्रामाण्यमुच्यते, किंतु धर्मबुद्ध्यानुष्ठीयमानत्वेनैव MīmāKau. i. 25. 24 (*on* i. 3. 4); अनिबद्धानां वसन्तोत्सवाद्याचाराणाम् ... वैदिकैरनुष्ठीयमानत्वात् स्मृतिवदेव वैदिकत्वम् BhāṭṭDī. i. 42. 11 (*on* i. 3. 3); i. 42. 13 (*on* i. 3. 3)

**अनुष्ठीयमानत्वाभाव** (anuṣṭhīyamānatvābhāva) *m.* absence of the state of being what is being observed आचाराणाम् ... धर्मबुद्ध्यानुष्ठीयमानत्वाभावादेव पूर्वाधिकरणाप्रस्तुतत्वेन कथं प्रसङ्गसंगतिः MīmāKau. i. 54. 19 (*on* i. 3. 8)

**अनुष्ठीयमानत्वाविशेष** (anuṣṭhīyamānatvāviśeṣa) *m.* non- distinction from the state of being what is being observed धर्मबुद्ध्यानुष्ठीयमानत्वाविशेषात्साधुशब्दप्रयोगस्य ... धर्मप्रमोपयोगितया प्रामाण्यसंभवेन धर्मप्रमाणजिज्ञासोपपत्तेः MīmāKau. i. 54. 24 (*on* i. 3. 8)

**अनुष्ठीयमानदधिसिद्धि** (anuṣṭhīyamāna-dadhisiddhi) *f.* preparation of curds which is being carried out दोहधर्माः ... पूर्वेद्युरनुष्ठीयमानदधिसिद्ध्यर्थं पूर्वेद्युस्तन्त्रेण क्रियमाणा अपि न तन्मात्रार्था भवन्ति BhāṭṭDī. ii. 30. 17 (*on* iii. 6. 8)

**अनुष्ठीयमानद्रव्यसंस्कार** (anuṣṭhīyamāna-dravyasaṁskāra) *m.* refinement of the material which is being prepared आवृत्त्यानुष्ठीयमानद्रव्यसंस्कारविषये तु तत्तद्यागीयधर्मास्तत्र द्रव्येषु कार्याः BhāṭṭDī. iii. 16. 17 (*on* viii. 1. 10)

**अनुष्ठीयमानपदार्थप्रकाशन** (anuṣṭhīyamānapadārtha-prakāśana) *n.* revealing of the object, i.e. rite which is being performed फलम् ... मन्त्राणां च केषांचिदनुष्ठीयमानपदार्थप्रकाशनम् Kāśi. i. 45. 13 (*on* 1. 88 1/2)

**अनुष्ठीयमानपदार्थावस्था** (anuṣṭhīyamānapadārthāvasthā) *f.* stage or condition of the object, i.e. rite which is being performed यदि च क्रमस्यानुष्ठीयमानपदार्थावस्थारूपत्वेन प्रयत्नसाध्यत्वाभावान्न विधेयत्वं तदा तदङ्गीकृतं तार्तीयक्रमस्य विधेयत्वं विहन्येत MayūMāli. 406. 17 (*on* v. 1. 1)

**अनुष्ठीयमानप्रधानक्रिया** (anuṣṭhīyamāna-pradhānakriyā) *f.* principal action which is being carried out (यद्यप्येका सामान्यक्रिया) मुख्यस्य समभिहारस्येहासंभवाद् गौण आश्रीयते। बुद्धिगोचरानेकसकलावयवक्रियागतः पौनःपुन्येनानुष्ठीयमानप्रधानक्रियाविषयो वेत्यर्थः Pradī. iii. 53B. 14 (*on* iii. 1. 21)

**अनुष्ठीयमानप्रयोग** (anuṣṭhīyamāna-prayoga) *m.* course (of rite) which is being performed प्रतिपत्तिकाल एव हि शास्त्रार्थो निरूप्यते न त्वनुष्ठीयमानप्रयोगमध्येऽपि BālaKrī. ii. 20. 5 (*on* 3. 45)

**अनुष्ठीयमानप्रायश्चित्त** (anuṣṭhīyamāna-prāyaścitta) *n.* expiation which is being performed (नैमित्तिकोऽयं प्रायश्चित्ताधिकारः) अधिकार इति। तद्रूपाधिकार इत्यर्थः। तत्र अनुष्ठीयमानप्रायश्चित्ते BālamBha. iii. 121. 15 (*on* 3. 220)

**अनुष्ठीयमानयागात्मकपूजा** (anuṣṭhīyamāna-yāgātmakapūjā) *f.* worship in the form of a sacrifice which is being performed नानादेशगामिना पुरुषेणानुष्ठीयमानयागात्मकपूजावगमश्च देवताया इति, प्रमाणविरुद्धमेव PrakaPañ. 438. 3.

**अनुष्ठीयमानयूपपरिव्याण** (anuṣṭhīyamāna-yūpaparivyāṇa) *n.* (rite of) winding round or covering of the sacrificial post which is being performed रशनाधर्माणामौपसथ्येऽहन्यनुष्ठीयमानयूपपरिव्याणाङ्गत्वस्यैवानुष्ठानसादेश्यादापत्तौ ... तत्परिव्याणार्थत्वसिद्धेः BhāṭṭDī. ii. 148. 13 (*on* iv. 4. 9)

**अनुष्ठीयमानरूप** (anuṣṭhīyamāna-rūpa) *adj.* of the form of what is being observed धर्मश्च व्याख्यातः ... जगतो वैचित्र्यकृत् ... प्राणिभिरनुष्ठीयमानरूपश्च BṛĀraUBh. 331. 4 (*on* ii. 5. 11)

**अनुष्ठीयमानसकलप्रास्थानिक** (anuṣṭhīyamāna-sakalaprāsthānika) *adj.* (one) for whom all (the rites) pertaining to the (time of) departure are being performed विशांपतिः ... शकुनसूक्तकमन्यानि च वैजयिकानि च पठद्भिर्ब्रह्मकल्पैर्ब्रह्मभिरनुष्ठीयमानसकलप्रास्थानिको निर्गत्य ... हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 98.16.

**अनुष्ठीयमानाङ्ग** (anuṣṭhīyamānāṅga) *m.* subsidiary rite which is being performed क्रतुबहिःप्रयोगेऽनुष्ठीयमानाङ्गस्य संहत्यकारित्वनैरपेक्ष्येण तन्त्रत्वसंभवेऽपि प्रयोगमध्येऽनुष्ठीयमानाङ्गस्य संहत्यकारित्वे सत्येव तन्त्रत्वं नान्यथा MayūMāli. 794. 4 (*on* xi. 1. 1)

**अनुष्ठीयमानाचारविशेष** (anuṣṭhīyamānācāraviśeṣa) *m.* particular custom which is being observed नाचारमात्रं हेतुः येनोक्तदोषः स्यात् किं तु धर्मबुद्ध्यानुष्ठीयमानाचारविशेषः MayūMāli. 31. 12 (*on* i. 3. 4)

**अनुष्ठीयमानान्न** (anuṣṭhīyamānānna) *n.* food which is being done, i.e. prepared पञ्चमहायज्ञान्तर्गतस्य नित्यश्राद्धस्य वैश्वदेवादेश्चैक एव पाकः, आन्वाहिकस्य पाकस्यान्वहमनुष्ठीयमानान्ननिष्पाद्यसर्वकर्मार्थत्वात् CaturCin. iii (2). 597. 1.

**अनुष्ठीयमानार्थकत्व** (anuṣṭhīyamānārthaka-tva) *n.* the state of having a reference to the object, i.e. duty which is being observed मन्वादिस्मृतिर्धर्मप्रमितिजनिका वेदार्थानुष्ठायिभिरनुष्ठीयमानार्थकत्वात् वेदवत् स्मृत्याचारवत् BhāṭṭCin. ii. 16. 19 (*on* i. 3. 1)

**अनुष्ठीयमानार्थत्व** (anuṣṭhīyamānārtha-tva) *n.* **A** the state of being the object, i.e. rite which is being performed भागवतब्राह्मणैरहरहरनुष्ठीयमानार्थत्वेन चोदनामूलत्वे संभाव्यमाने कथम् ... भ्रमविप्रलम्भादयः स्मरणकारणतया कल्प्यन्ते ĀgaPrā. 6. 24; **B** the state of being the object, i.e. duty which is being observed प्रामाण्ये तावत् मन्वादिस्मृतिधर्मे प्रमाणं, वेदार्थानुष्ठातृभिरनुष्ठीयमानार्थत्वात् MīmāKau. i. 7. 6 (*on* i. 3. 2)

**अनुष्ठीयमानाश्रमकर्मन्** (anuṣṭhīyamānāśramakarman) *n.* duty of (one's) stage of life which is being observed आदावेव मुमुक्षोः आधर्मविचारपरिसमाप्तेः अनुष्ठीयमानाश्रमकर्मणामानर्थक्यप्रसङ्गात् VivaPraSaṁ. 213. 19.

**अनुष्ठु** (anuṣṭhú) *adv.* [P. vi. 2. 139] **1** rightly, properly पूर्वामनु प्र दिशं पार्थिवानामृतून् प्रशासद् विदधावनुष्ठु ṚV. i. 95. 3; ऋतून् प्रशासद् वि दधादनुष्ठु AV. (P.) viii. 14. 3; **2** at once, immediately नमस्तेऽस्तु नारदानुष्ठु विदुषे वशा AV. xii. 4. 45 [presently, MW.; in proper order, duly, Apte]

**अनुष्ठु** (anu-ṣṭhu) *f.* proper order, succession, immediate, direct, Apte, Viśva; cf. **अनुष्ठि.**

**अनुष्ठुया** (anuṣṭhuyā) *adv.* [P. vi. 1. 163; vii. 1. 39; AltGr. 3. 75] **1** at once, immediately उभा शंसा सूदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यह्रयाण ṚV. iv. 4. 14; TaiS. I. ii. 14. 6; MaiS. iv. 11. 5 (iv. 174. 6); KāṭhS. 6. 11 (i. 62. 4);

Nir.5. 12 (102. 6); **2** rightly, properly षड्विंशतिरस्य वंङ्क्रयस्तां अनुष्ठुयोंच्च्या-पवतादगांत्रं गात्रमस्यांनूनं कृणुतात् MaiS. iv. 13. 4 (iv. 204. 1); KāṭhS. 16. 21 (i. 244. 16) [presently, MW; properly, duly, APTE]

**अनुष्ठेय** (anu-ṣṭheya) *adj.* [*f.*-ā] **1Ai** (pred.) to be observed **ii** which is to be observed (used as noun) what is to be observed **Bi** which is to be undertaken, done, carried out or executed (used as noun) what is to be undertaken, done, carried out or executed **ii** (pred.) to be undertaken, done, carried out or executed **Ci** (pred.) to be treated or administered (medically) **ii** which is to be treated or administered (medically) **iii** (pred.) (sex) to be practised **iv** (pred.) (evil etc.) to be committed **v** which is to be done, i.e discharged **Di** which is to be performed (used as noun) what is to be performed **ii** (pred.) to be performed **2** (pred.) to be behaved in accordance with **3A** which is to be accomplished, achieved or obtained **B** (pred.) to be accomplished, achieved or obtained **4A**. (pred.)to be followed, i.e. obeyed (used as noun) what is to be followed, i.e. obeyed **B** (pred.) to be followed or gone over, i.e. taught or informed **5A** (pred.) to be used, employed or applied **B** which is to be used, employed or applied **1Ai** (pred.) to be observed वैश्यवृत्तिरनुष्ठेया BaudhDS. ii. 2. 72; विसरगपशूनामहंकारयुक्तानाम् ... मुक्तिर्नास्ति जन्मनि। तस्माद् विसरगपक्षो नानुष्ठेयः VaikhāDS.i.11.12; न शोकपरितापेन श्रेयसा युज्यते मृतः ...। लोकवृत्तमनुष्ठेयं कृतं वो बाष्पमोक्षणम् Rāmā. iv. 24. 3; अनुष्ठेयं बादरायणः साम्यश्रुतेः BrahmSū. iii. 4. 19 (Śaṅ. अनुष्ठेयमाश्रमान्तरं बादरायण आचार्यो मन्यते); BrahmSūBh. (Bhā.) 204. 25 (*on* iii. 4. 19); BrahmSūBh. (Rā.) 690. 14 (*on* iii. 4. 19); VedāntKau. 363. 2 (*on* iii. 4. 19); BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 390. 7 (*on* iii. 4. 19); परान्सुकृतिनो लोकान्पुण्यकर्मा प्रपद्यते। तस्माद् वृत्तमनुष्ठेयमिदं सर्वेण सर्वदा CaraS. i. 8. 33 (1941 Ed.); आगामिभिरपि राजर्षिभिः ... यथास्य धर्मप्रसव्याविच्छेदेन प्रवृत्तिर्भवति तथानुष्ठेयम् EI. xxii. 60. 15; तदनुष्ठेयमेव देवादिष्टमपि निहत्य शीलम् AvantiKa. 239. 17; एतद् ज्ञानं दृढं ग्राह्यमनुष्ठेयम् ParaS. 31. 59; एतानि ऋतादीनि अनुष्ठेयानि TaiUBh. 210. 16 (*on* 1. 9); इदं धर्म्यामृतं मुमुक्षणा यत्नतः अनुष्ठेयम् GītāBh. (Śaṅ.) 354. 7 (*on* 12. 20); आयुर्वेदः ह्यनुष्ठेयः SarvaSiSaṁ. 1. 12; 11. 63; 'जनपदम्'। तत्रभवा धर्मा 'जानपदाः'। ... अथवा तन्निवासिनो जनाः ... जनपदशब्देनाभिधीयन्ते। तेषामनुष्ठेया जानपदा: ManuBh. ii. 89. 27 (*on* 8. 41); ii. 273. 23 (*on* 9. 112); पारानन्दान्धर्मान् पारानन्दमतं पारानन्दगुरोर्मुखाच्छ्रुत्वानुष्ठेयम् PārāSū. 7. 30; श्रुत्वा त्वयाप्यनुष्ठेयं नैव वाच्यं हि कस्यचित् LakṣmīT. 43. 74; किं मनुष्यैरुत स्त्रीभिः सिद्ध्यर्थं ह्याश्रमान्वितैः। वसद्भिः किमनुष्ठेयम् SkandP. v (1). 7. 2; विपरीतं ब्रह्मचर्यमनुष्ठेयं मुमुक्षुभिः KaṭhRuU. 7; KaṭhŚrU. 3. 7; ईदृशं वस्तुनो रूपम्, इदं चानुष्ठेयमित्यादिरूपेण धर्मदेशना DharmoPra. 3. 1; नटानां तावदेतत्स्वधर्माम्नायरूपतयानुष्ठेयमेव AbhinBhā. i. 4. 10 (*on* 1. 1); आलोच्योदीरितोऽयमर्थोऽनुष्ठेयः AbhinBhā. i. 205. 5 (*on* 4. 318); करणस्य परब्रह्मध्यानरूपस्य प्रक्षीणाशेषभावनात्मस्वरूपप्राप्त्या कृतकृत्यत्वेन निवृत्तिवचनाद्यावत्सिद्ध्यनुष्ठेयम् BrahmSūBh. (Rā.) 80. 24 (*on* i. 1. 1); यत्पुनः शाक्यादिप्रणीतं तन्नानुष्ठेयं तस्यावेदमूलत्वात् SmṛtiCan. i. 11. 7; एवं च तस्मिंस्तस्मिन्निमित्ते तत्तच्छौचमनुष्ठेयमित्युक्तं भवति SmṛtiCan. ii. 245. 3; आथर्वणिकेन शिरोव्रताख्यो धर्मोऽनुष्ठेयो नेतरेण VedāntKau. 300. 23 (*on* iii. 3. 3); यावज्जीवमनुष्ठेयं ज्ञानमपवर्गोपायः ŚatDū. 54. 20; शिष्टैरनुष्ठितत्वादन्यैरप्यनुष्ठेयमिति विधानार्थम् NyāySu. (Ja.) 99B. 13 (*on* i. 1. 2); ज्ञानमात्रेण मोक्षसिद्धावपि शमाद्यङ्गयुक्तेन संपूर्णो भवति नान्यथातस्तदनुष्ठेयम् TattvPrakā. 192A. 5 (*on* iii. 4. 27); 137B. 10 (*on* iii. 1. 1); स्मृत्यन्तरोक्तमसमविरुद्धमप्यत्रानुष्ठेयम् DīpKa. 100. 32 (*on* 3. 263); 'ज्ञात्वा शिवं शान्तिमत्यन्तमेति' इत्यादिषु मोक्षसाधनतया विहितं वेदनं सकृदनुष्ठेयम् उतावर्तनीयम् BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 420. 12 (*on* iv. 1. 1); परमेश्वरप्रसादार्थं किमपि व्रतादिकमनुष्ठेयम् SiṁhāDvā. 62. 4 (2); तपःप्रभृतीनि सर्वाणि ... अनुष्ठेयानि ManvaMu. 25. 9 (*on* .1 86); यद्यपि शास्त्रदृष्टो विषयविभागः तथापि लोकविद्विष्टत्वात् नानुष्ठेयः VyavaNi. 413. 17; मनननिदिध्यासने ... मुमुक्षुभिरनुष्ठेये AdvaiSi. 859. 5; एते क्रत्वर्थनियमाः अकरणे क्रतुवैगुण्यापादकाः साधकेन अवश्यमनुष्ठेयाः NityoNi. 63. 26; **1Aii** which is to be observed यस्तत् एतदुभयं सह एकेन पुरुषेण अनुष्ठेयं वेद ĪśopBh. 16. 9 (*on* 11); तन्त्रस्य ... व्रतं शृणु। ... योगिना यदनुष्ठेयं लक्ष्मीयोगविधिक्रमे LakṣmīT. 43. 60; अनुष्ठेयानि योगाङ्गानि स्मर्यन्ते JīvanVi. 110. 15; अनुष्ठेयं मौनम् ŚivārkaMaDī. ii. 380. 17 (*on* iii. 3. 57); (यस्मिन्देशे मृगः कृष्णस्तस्मिन् धर्मान्निबोधत) कृष्णसारस्तु चरति मृगो यत्र स्वभावतः इति मनुवचनात् तस्मिन् अनुष्ठेयान् धर्मान् VīraMi. 7. 14 (*on* 1. 2); तत्र धर्माननुष्ठेयान्निबोधत BālamBha. i. 5. 1 (*on* 1. 2); (used as noun) what is to be observed चतुर्थाध्याये प्रयुक्तिनिरूपणादनुष्ठेयमेव निश्चीयते NyāyMāVi. 264. 7 (*on* v. 1. 1); (राजधर्मान्प्रवक्ष्यामि) यथावदाचारो नृपतिर्भवेत्तथा तस्यानुष्ठेयानि कथयिष्यामि ManvaMu. 247. 15 (*on* 7. 1); **1Bi** which is to be undertaken, done, carried out or executed एष लोकहितार्थं वै पिबामि वरुणालयम्। भवद्भिर्यदनुष्ठेयं तच्छीघ्रं संविधीयताम् MahāBhā. iii. 103. 2; अस्माभिर्यदनुष्ठेयं गन्धर्वैस्तदनुष्ठितम् MahāBhā. iii. 231. 15; MattaVi. 13 (28); SūktiRa. 163. 89; MahāBhā. xiii. App. I.13 (1); मया च यदनुष्ठेयं विस्रब्धेन तदुच्यताम् Rāmā. iv. 7. 19; vii. 1. 35; भद्र कस्मिंश्चिदाप्तजनानुष्ठेये कर्मणि त्वां व्यापारयितुमिच्छामि MudrāRā. 1. 20 (7); किमिदानीमनुष्ठेयमस्ति AnarghaRā. 5. 5 (3); स्वालोचितं वक्तुं भवानिदानीमोमित्यनुष्ठेयमसंशयं यत् RāmC. 3. 39; यदस्माभिरनुष्ठेयं दैवेन क्रियते हि तत् Mānaso. ii. 14. 934; (used as noun) what is to be undertaken, done, carried out or executed धिगस्तु खलु मानुष्यं यस्य निष्ठेयमीदृशी (v.1. यस्यानुष्ठेयमीदृशम्); MahāBhā. ix. 55. 2; विदर्भगतमनुष्ठेयमवधारितमस्माभिः Mālavikā. 5. 12 (16); अभ्यन्तरगताय देवाय स्वमनुष्ठेयमकालक्षेपार्हं निवेदयामि Śāk. 5. 1 (1); आलोचयितुमुपरिष्टादनुष्ठेयम् (जगाम) UdaySuKa. 116. 8; कथयामि ह्यनुष्ठेयं यत्र गन्तुः शुचिस्मिते ĀdiP. 13. 67; **1Bii** (pred.) to be undertaken, done, carried out or executed तस्मादेतद्यानुष्ठेयम् CaraS. i. 11. 46; एवं विरामे प्रयत्नोऽनुष्ठेयः NāṭyaŚā. 17. 132 (1); त्वरिततरमनुष्ठेयं किंचित्कार्यम् Cārud. 4. 6 (6); यथोक्तमनुष्ठेयम् Tantrākhyā. 105. 17; PañcT. 3. 57 (33) (317. 7); Pañcā. 196. 10; यदयमादिशति तदेवानुष्ठेयम् HarṣaC. 338. 14; तार्क्ष्य न खलु न खलु साहसमनुष्ठेयम् Nāgā. 5. 17 (5); न खलु किंचिदत्रापूर्वमनुष्ठेयम् PriyDa. 3. 4 (1); यथायं परिचीयते तत्कुरुत। तत्र चैवमनुष्ठेयम् Hitopa. 3. 55 (17); भविष्यदर्थे प्रमाणाभावात् कुत्र किं समाधातव्यम्। तदुत्पन्ने यथाकार्यमनुष्ठेयम् Hitopa. 4. 5 (6); दुहितर्यन्धबधिरादौ च जाते पुनर्नियोगोऽनुष्ठेयः ManuBh. ii. 258. 9 (*on* 9. 59); वेदाङ्गं च छन्दः। ततस्तदध्ययनं विधिबोधितत्वादनुष्ठेयम् ChandaḥSū. 1. 0 (2. 8); यद् बहुगुणम् अनपायबहुलं भवति तत् कार्यमनुष्ठेयम् NītiVā. 10. 75; सृजतो मे क्षितिर्वार्भिः प्लाव्यमाना रसां गता। अथात्र किमनुष्ठेयमस्माभिः सर्गयोजितैः BhāgP. ii. 13. 17; नन्वर्थाविवक्षायामध्ययनमपि नानुष्ठेयम् NayaVi. 9. 7 (*on* i. 1. 1); त्वया ह्यनुष्ठेयं व्रजे बालविहिंसनम् ĀdiP. 17. 4; किमत्र ब्रूह्यनुष्ठेयं देवर्षे ननु नारद BṛDharmaP. i. 44. 12; विवाहमङ्गलमप्यद्यप्रातीनं तदपि युष्माभिरनुष्ठेयम् KaumuMi. 2. 14 (8); यदभिधत्ते मन्त्री तदनुष्ठेयम् KaumuMi. 5. 9 (22); तदेषां बुद्धिप्रबोधनं यथा भवति तथा केनाप्युपायेनानुष्ठेयम् Pañcā. 1. 15; अनुसंधानमत्राल्पमणीयोऽनुष्ठेयम् ManvaVi. 180. 6 (*on* 2. 106); अनेन मर्त्यदेहेन यल्लोकद्वयशर्मदम्। विचिन्त्य तदनुष्ठेयम् ŚārṅgaPa. 648; अनुष्ठितं तु यद्देवैर्मुनिभिर्यदनुष्ठितम्। नानुष्ठेयं मनुष्यैस्तत् BallāC. 6. 4; अतिभयजनकमेतत् तदपरं नैतदनुष्ठेयम् CaitaCa. 183. 11 (8); वंशा वेणवः कठिना यस्मिन्देशे स वंशकठिनः, तस्मिन्देशे या क्रिया यथानुष्ठेया तां तथैवानुतिष्ठति SiddhāKau. 274B. 8 (*on* iv. 4. 72); किमनुष्ठेयमस्माभिः MadaKeC. 69 (3); आर्य यत्प्रणयिनि क्रियते तद् भवत्यप्यनुष्ठेयम् RasSa. 129 (12); **1Ci** (pred.) to be treated or administered (medically) अथेन्द्रः तदायुर्वेदामृतमृषिभ्यः संक्राम्योवाचैतत्सर्वमनुष्ठेयम् CaraS. vi. 1 (4). 6 (1922Ed.); तस्मादात्मवता नित्यमाहाराचारभेषजम्। धीमता तदनुष्ठेयं स्वास्थ्यं येनानुवर्तते SiddhYo. 81. 2; **1Cii** which is to be treated or administered (medically) एष श्लेष्मपित्तसंसर्गाद्विकारः। तस्योपक्रमः- द्विव्रणीयोक्त एवानुष्ठेयो भवति Hastyāyur. 278. 18 (2. 55); **1Ciii** (pred.) (sex) to be practised वेश्यां प्रतिसक्तो मनुष्यः पूज्यो न भवति। ... यत्र च गुणा दृश्यन्ते तत्किमर्थं नानुष्ठेयम् DhūrtaViSaṁ. 26. 15; **1Civ** (pred.) (evil etc.) to be committed न खलु भवद्भ्यां मर्यादालङ्घनमनुष्ठेयम् KundaMā. 5. 10 (18); **1Cv** which is to be done, i.e. discharged ग्रामावसथतीर्थानां क्षेत्राणां चैव वर्त्मनि। न विण्मूत्रमनुष्ठेयं न च कृष्टे न गोव्रजे BrahmP. 221. 22; **1Di** which is to be performed यतः क्रियामनुष्ठेयां प्रतीमः ŚābaBh. 913. 4 (*on* iii. 4. 13); अनुष्ठेये हि विषये विधिः पुंसां प्रवर्तकः ŚlokaVār. 7. 275 (921. 7); NyāyMañ. i. 316. 1; नैवं कपिलादिस्मृतीनामनुष्ठेये विषयेऽवकाशोऽस्ति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 282. 13 (*on* ii. 1. 1); क्रियार्थैर्वाक्यैः त्र्यंशा भावनानुष्ठेया ज्ञाप्यते ... न तथा परमात्मेश्वरादिविज्ञानेऽनुष्ठेयं किंचिदस्ति BṛĀraUBh. 39. 17 (*on* i. 3. 1); अनुष्ठेयोऽर्थोऽस्त्यग्निहोत्रादिलक्षणः MuṇḍUBh. 309. 4 (*on* i. 1. 6); विधिरेव वाक्यार्थः स एवानुष्ठेयः प्रवर्तकश्च NyāyMañ. i. 300. 20; भाव्यानुष्ठेयेऽर्थे पुंप्रवृत्तिः प्रसिद्धा SaṁkṣeŚā. 1. 388 (i. 287. 23); कार्ये कार्यान्तराभावात्कार्यबुद्धिः कुतो भवेत्। तदभावादनुष्ठेयो विषयोऽपि न ते भवेत् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 612; अयमनादिरनुष्ठेयोऽर्थः अविच्छिन्नपारंपर्यसंप्रदायायातः वेदवन्नित्यः उत ... परप्रत्ययानुष्ठानः ManuBh. i. 63. 16 (*on* 2. 6); अनभिसंहितफलं कर्मानुष्ठेयम् GītāBh. (Rā.) 169. 4 (*on* 3. 30); NīlaVi. 8. 18; GītāBh. (Rā.) 255. 4 (*on* 4. 16); कृत्स्नं कर्म ज्ञानपूर्वकमनुष्ठेयम् VedāSaṁ. 156. 9; अहरहरनुष्ठेयस्य ... कर्मादेरुच्छेदप्रसङ्गेन उपायानिष्पत्तेः मोक्षासिद्धिप्रसङ्गात् NyāyPari. 512. 5; शिष्यसंमतमनुष्ठेयं कर्मापवदति AṇuBh. 278.

7 (*on* iii. 4. 19); ज्ञानानुष्ठानकाल एवानुष्ठेयैः कर्मभिस्तस्य समुच्चये श्रुतिरुपन्यस्यते ŚivārkaMaDī. i. 45. 11 (*on* i. 1. 1); (used as noun) what is to be performed अविदुषः कर्माणि विधीयन्ते, न विदुषः ... इति चेत्, न अनुष्ठेयस्य भावाभावाविशेषोपपत्तेः GītāBh. (Śaṅ.) 36. 6 (*on* 2. 21); कार्यप्रामाण्यवादिनः ... पुंसः ...। अनुष्ठेयोऽननुष्ठेय इति पश्चान्मतिर्भवेत् BṛĀraUBhVā. i. 3. 76; (कार्यतत्त्वार्थविभ्रमो) कार्यमनुष्ठेयमुच्यते ManuBh. i. 6. 16 (*on* 1. 3); कार्यमनुष्ठेयमग्निष्टोमादि ManvaMu. 3. 17 (*on* 1. 3); (अनुष्ठानक्रमः सर्वः पञ्चमे सुनिरूपितः) भेदादिलक्षणैरेवमनुष्ठेये निरूप्यते। कोऽनेनाधिक्रियेतेति सांप्रतं संप्रधार्यते ŚāstrDī. 444. 9 (*on* vi. 1. 1); चतुर्थाध्याये प्रयुक्तिनिरूपणादनुष्ठेयमेव निश्चीयते NyāyMāVi. 264. 7 (*on* v. 1. 1); अनुष्ठेयानां बहुत्वात् ... अवश्याश्रवणीये क्रमे ब्रूयात् PrakaVi. 23. 24; अनुष्ठेयानां मध्य एव कामतश्चरणं कामतो निवृत्तिरिति बादरायणो मन्यते BrahmSūBh. (Mā.) 61A. 9 (*on* iii. 4. 19); श्रुत्याद्युक्तानामनुष्ठेयानां मध्ये स्वेच्छया केषांचिच्चरणम् TattvPrakā. 190A. 11 (*on* iii. 4. 19); नन्वनुष्ठानक्रमेणानुष्ठेयं निरूप्यम् TristhaSe. 1. 11; मन्त्रवत्त्वनुष्ठेयेषु मन्त्रैरेवानुष्ठेयार्थज्ञानस्यापेक्षितत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 31. 33 (*on* i. 1. 1); प्रकृतौ सर्वेषामनुष्ठेयानां पाठक्रमेण मुख्यत्वावगमेऽपि विकृतावन्येषामनुष्ठेयत्वेन तन्निरूपितमुख्यत्वासंभवात् BhāṭṭDī. iv. 1. 14 (*on* x. 5. 1); **1Dii** (pred.) to be performed यन्नाम्नातं स्वशाखायां परोक्तमविरोधि च। विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् GobhiSm. 1. 35; क्रिया कथमनुष्ठेयेति तां वदितुं समाम्नातारो वाक्यानि समामनन्ति ŚābaBh. 105. 8 (*on* i. 2. 1); यागादयो ह्यनुष्ठेया विशेषा विधिचोदिताः SarvaSiSaṁ. 8. 32; अग्निहोत्रादिविध्यर्थज्ञानोत्तरकालम् अग्निहोत्रादिकर्म अनेकसाधनोपसंहारपूर्वकमनुष्ठेयम् GītāBh. (Śaṅ.) 36. 8 (*on* 2. 21); आश्रित्यैतत्परं तत्त्वं तन्निष्ठाः ...। गच्छन्ति माम् ... ननु एवं चेत्तर्हि कर्माणि नानुष्ठेयानि। न नानुष्ठेयानि SanatBh. 183. 4 (*on* 1. 6); नियोग एव चानुष्ठेयः NyāyMañ. i. 320. 26; अवगतश्च प्रयोगोऽनुष्ठेयः BālaKrī. i. 11. 18 (*on* 1. 45); शूद्रसमानतानिरासार्थं नित्यमनुष्ठेया संध्या ManuBh. i. 29. 28 (*on* 2. 103); NityoNi. 33. 12; यज्ञादिकर्मसमुच्चिता ब्रह्मोपासना ... ब्रह्मसाक्षात्काराय मोक्षापरनाम्ने कल्पत इति तदर्थं कर्माण्यनुष्ठेयानि Bhām. 39. 18 (*on* i. 1. 1); AdvaiSi. 423. 8; आत्मविद्यापरिपाकात् प्राग्यथास्वविहितं कर्मानुष्ठेयम् PramāMā. 23. 10; सर्वाण्याश्रमकर्माणि यावज्जीवमनुष्ठेयानि BrahmSūBh. (Rā.) 11. 10 (*on* i. 1. 1); लोकरक्षार्थं शिष्टतया प्रथितेन श्रेष्ठेन स्ववर्णाश्रमोचितं कर्म सकलं सर्वदानुष्ठेयम् GītāBh. (Rā.) 196. 3 (*on* 3. 21); 664. 2 (*on* 18. 12); कर्मणामन्तरालेषु प्रोषिते चापि भर्तरि। स्वयं वै तदनुष्ठेयं नित्यानां चाविरोधतः BhaviP. 33A. 6 (i. 12. 20); स्वर्गकामस्यानुष्ठेयः ... नियोगः NītiMā. 57. 11; श्रौतम् ... स्मार्तम् ... आचारम् ... एतद्य ज्ञात्वैवानुष्ठेयमन्यथा दोषश्रवणात् SmṛtiCan. ii. 432. 8; 'क्षिप्रगामी वायुः स्वोचितेन भागेन तोषितो भागप्रदायैश्वर्यं प्रयच्छति' इत्युक्ते रामायणभारतादाविव वृत्तान्तः कश्चित्प्रतीयते, न त्वनुष्ठेयं किंचित् NyāyMāVi. 22. 24 (*on* i. 2. 1); अहोरात्रयोः संधावनुष्ठेया क्रिया JīvanVi. 154. 2; शास्त्रविधिरेवमनुष्ठेय इति ... श्रीशंकराचार्यगुरुः ... सदुपदेशमाचकार ŚaṅkaVi. (Ā.) 12. 10; प्राजापत्येषु कस्माच्चित्पशोरारभ्य एकं सर्वत्रानुष्ठाय द्वितीयादिपदार्थस्तेनैव क्रमेणानुष्ठेयः स प्रवृत्तिक्रमः ArthSaṁ. 86. 4; (भाष्यकारोक्तनित्यसमाराधनम्) तच्चेद् भगवत्प्रीत्येकप्रयोजनतयानुष्ठेयमित्यनुज्ञायेत तर्हि तदनुबन्धि सर्वमपि तद्वदनुज्ञायताम् PāñcRāRa. 58. 11; मयानुष्ठेयमिदं कर्म TantrRaha. 58. 5; न च कर्मणो ब्रह्मबोधसाधनत्वे तदेव विचार्यमनुष्ठेयं च BrahmSūBh. (Śrī.) i. 39. 5 (*on* i. 1.1); यावद्ज्ञानोदयमनुष्ठेयानि तदर्थानि कर्माणि ŚivārkaMaDī. i. 41. 33 (*on* i. 1. 1); i. 66. 30 (*on* i. 1. 1); अग्निचयने अश्वरशनाग्रहणं गर्दभरशनाग्रहणं चेति द्वयमनुष्ठेयम् SiddhāLeSaṁ. 6. 7; विद्यामनुतिष्ठता कर्माणि शमादिवदनुष्ठेयानि SiddhāSi. i. 40. 9; यागादिरूपो धर्मः ... अनुष्ठेयः VīraMi. 18. 21 (*on* 1. 6); आचमनं मार्जनान्तरं श्रुतमप्यघमर्षणानन्तरमनुष्ठेयम् VīraMi. 58. 8 (*on* 1. 22); कात्यायनानुक्तो योगियाज्ञवल्क्योक्तो विशेषांशोऽनाकाङ्क्षितोऽपि फलविशेषार्थिनानुष्ठेयः VīraMi. (Āhnika.) 214. 16; अनुष्ठेयमेव कर्म यथेच्छं किंचिद्वरणीयम् GoviBh. 271. 6 (*on* iii. 4. 19); चक्रपूजारम्भे वक्ष्यमाणं चक्रलेखनमनेनैव क्रमेणानुष्ठेयम् SetuBa. 29. 23; चतुर्थोऽर्घ्यः हंस इति मन्त्रेण अनुष्ठेयः BālamBha. i. 96. 27 (*on* 1. 24); **2** (pred.) to be behaved in accordance with तस्मात्ते वर्तयिष्यामि दुर्गकर्म विशेषतः। श्रुत्वा तथा विधातव्यमनुष्ठेयं च यत्नतः MahāBhā. xii. 87. 3; **3A** which is to be accomplished, achieved or obtained एषासि निर्जिता भद्रे शत्रुं जित्वा मया रणे। पौरुषाद्यदनुष्ठेयं तदेतदुपपादितम् Rāmā. vi. 103.2; तेनेदानीं महत्प्रयोजनमनुष्ठेयं भविष्यति MudrāRā. 1. 15 (22); कर्मवत्तदनन्तरमनुष्ठेयायाः ... विद्यायाः कर्माङ्गत्वं न प्रसज्यते ŚivārkaMaDī. ii. 388. 17 (*on* iii. 4. 12); अनुष्ठेयस्यापि कर्मसमवेतस्य फलादेः स्मृतेरपेक्षितत्वात् MīmāKau. iii (1). 69. 20 (*on* i. 2. 42); **3B** (pred.) to be accomplished, achieved or obtained प्रत्यासन्नेषु परेषु प्रयोजनमिदमनुष्ठेयम् MudrāRā. 1. 20 (26); तथापि तावदस्वव्ययेनापि स्वामिनः प्रयोजनमनुष्ठेयम् PraboCan. 3. 24 (64. 12); मत्कृतेऽपि किंचित्प्रयोजनमनुष्ठेयमत्रभवता MadaKeC. 19 (19); यावदिदं शरीरं सुदृढम् ... तावदेवात्महितमनुष्ठेयम् SiṁhāDvā. 154. 9 (15); न ह्येकेन मुमुक्षुणा सकलवेदान्तप्रतिपादिता सर्वापि विद्यानुष्ठेया ... एकैकैव परविद्यानुष्ठेया ŚivārkaMaDī. i. 64. 21 (*on* i. 1. 1); **4A** (pred.) to be followed, i.e. obeyed हितोपदेशोऽनुष्ठेयो विनाशः प्राप्यतेऽन्यथा KathāSaSāg. x. 4. 167; हितोपदेशोऽनुष्ठेयः तद्यावश्यमनुष्ठेयमस्माकीनं वचस्त्वया BṛKathāŚloSaṁ. 1. 70; सर्वा आज्ञा तस्य मान्या अनुष्ठेया अविचारतः PārāSū. 100. 27; अथवा विकल्पितमनुष्ठेयानि राजशासनानि SubhaDha. 4. 3 (8); उभयमपि चैतन्मूलकारिभिः संसृज्येतेत्यादिदोषान्नानुष्ठेयमिति जघन्यम् SaraKaṇṭhā. 387. 20; मद्वचः। अनुष्ठेयं त्वया भक्तिनिष्ठेन TriṣaŚaPuC. ii. 1. 192; पितृष्वस्रानुज्ञायां दत्तायां मात्रा च विरोधे मातुराज्ञानुष्ठेया ManvaMu. 62. 10 (*on* 2. 133); अवश्यमेतच्छासनमनुष्ठेयम् Hāsyārṇa. 1. 3 (4); (used as noun) what is to be followed, i.e. obeyed (श्रेष्ठम्) सद्वचनमनुष्ठेयानाम् CaraS. i. 25. 40 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 83. 13 (1. 13); **4B** (pred.) to be followed or gone over, i.e. taught or informed प्रथमे रात्रिभागे गूढपुरुषा द्रष्टव्याः। तन्मुखेनातिनृशंसाः शस्त्राग्निरसप्रणिधयोऽनुष्ठेयाः DaśKuC. 132. 11; **5A** (pred.) to be used, employed or applied सोऽयमभ्युपायोऽनुष्ठेयः DaśKuC. 100. 19; सरिदुत्तरणोपायः सोऽनुष्ठेयः RājTa. (Ka.) 4. 572; मरणमात्रेण मोक्षायोगादनुष्ठेयमेव साधनम् TattvPrakā. 138A. 8 (*on* iii. 1. 1); **5B** which is to be used, employed or applied अनुतिष्ठतश्च साधनमनुष्ठेयं प्रवृत्तिहेतुः BrahmSi. 117. 1 [to be proved or established, MW.]

**अनुष्ठेय** (anu- ṣṭheya) *n.* performance ज्ञानं ज्ञेयमनुष्ठेयम् ...। साध्यं चेति षडर्थानां संग्रहः ...। लिङ्गार्चनाद्यनुष्ठेयम् ŚivaP. vii (2). 11. 46 (557A. 11)

**अनुष्ठेयकर्मन्** (anuṣṭheya-karman) *n.* **A** duty which is to be observed स्वकर्मसु स्वाधिकारतोऽनुष्ठेयकर्मसु ... मानवर्धनार्थदानं च नास्ति SmṛtiCan. iv. 619. 5; **B** religious act or rite which is to be performed, cf. **अनुष्ठेयकर्मप्रतिपादन.**

**अनुष्ठेयकर्मप्रतिपादन** (anuṣṭheyakarma-pratipādana) *n.* explanation of the religious act or rite which is to be performed कल्पसूत्रेषु अनुष्ठेयकर्मप्रतिपादनं प्रायो वेदमूलम् MīmāKau. i. 10. 16 (*on* i. 3. 2)

**अनुष्ठेयकर्मफल** (anuṣṭheyakarma-phala) *n.* fruit of the religious act or rite which is to be performed अनुष्ठेयकर्मफलविलक्षणं मोक्षाख्यमशरीरत्वं नित्यम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 20. 11 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठेयकर्मवत्** (anuṣṭheyakarma-vat) *adv.* like the duty to be observed न च पृथगनुष्ठीयमानमपि कर्म न प्रमाणमूलं भवति वर्णाश्रमभेदानुष्ठेयकर्मवत् NyāyMañ. i. 246. 28.

**अनुष्ठेयकर्मवैयग्र्य** (anuṣṭheyakarma-vaiyagrya) *n.* distraction from the religious act or rite to be performed देवानामनुष्ठेयकर्मवैयग्र्याभावात् स्वत एवानन्यव्यापारत्वं संभवति SiddhāLeSaṁ. 382. 6.

**अनुष्ठेयकारकता** (anuṣṭheyakāraka-tā) *f.* the state of being the causal agent of what is to be perfomed न च कर्तैवाधिकारी, कर्तुरनुष्ठेयकारकतया विधिं प्रति गुणभूतत्वात् VivaPraSaṁ. 194. 18.

**अनुष्ठेयकार्यविवेक** (anuṣṭheyakārya-viveka) *m.* discrimination between the act to be accomplished and means or accessory to be employed यत् .. ममेदं कार्यमिति निरपेक्षमेवावगम्यते, तदनुष्ठेयम्। यत्तु तत्सिद्ध्यर्थम् ...विनियुज्यते, तत् कार्यम् ... अतस्सिद्धो अनुष्ठेयकार्यविवेकः PrakaPañ. 473. 6.

**अनुष्ठेयक्रियाङ्गत्व** (anuṣṭheyakriyāṅga-tva) *n.* the state of being the subsidiary to the (principal) act to be performed लिङ्गादेवानुष्ठेयक्रियाङ्गत्वसिद्धेः पुनस्तदङ्गप्रतिपादकस्य शास्त्रस्य वैयर्थ्यमेव स्यात् MīmāKau. iii (1). 59. 11 (*on* i. 2. 33)

**अनुष्ठेयक्रियाप्रकाशन** (anuṣṭheyakriyā-prakāśana) *n.* revealing or expressing of the act to be performed ये करणमन्त्रास्तेषामनुष्ठेयक्रियाप्रकाशनप्रयोजनकत्वात् ... मन्त्रान्त एव कर्मादिस्सन्निपात्यः BhāṭṭDī. iv. 268. 9 (*on* xii. 3. 10)

**अनुष्ठेयक्रियाप्रचय** (anuṣṭheya-kriyāpracaya) *m.* multitude of acts to be accomplished एकस्मिन् पौर्णमास्यादिकालेऽनुष्ठेयक्रियाप्रचयस्य पूर्वापरभावापन्नानेकक्षणेषु विस्तारो विततिस्तद्रूपमित्यर्थः MayūMāli. 406. 5 (*on* v. 1.1)

**अनुष्ठेयक्रियाप्रतिपादक** (anuṣṭheyakriyā-pratipādaka) *adj.* referring to or conveying the act to be performed साक्षादनुष्ठेयक्रियाप्रतिपादकपदसत्त्वे क्रियाप्रकाशकत्वेनैव करणता MayūMāli. 874. 9 (*on* xii. 3. 10)

**अनुष्ठेयक्रियाप्रतिपादन** (anuṣṭheyakriyā-pratipādana) *n.* reference to or conveying of the act to be performed व्रतशब्देनोपक्रमस्थेनानुष्ठेयक्रियाप्रतिपादनात् तदनुरोधेनोपसंहारस्थो निषेधोऽप्यनुष्ठेयामेव क्रियां विधत्ते BhāṭṭDī. ii. 87. 16 (*on* iv. 1. 3)

**अनुष्ठेयक्रियाभिधायिन्** (anuṣṭheyakriyābhidhāyin) *adj.* expressive of the act to be performed किमनियम उतानुष्ठेयक्रियाभिधायिपदानन्तरमेवोत सर्वमन्त्रान्तेऽव्यवहितोत्तरक्षण एवेति संशयनिष्कर्षः MayūMāli. 874. 6 (*on* xii.3.10)

**अनुष्ठेयक्रियावगम** (anuṣṭheyakriyāvagama) *m.* knowledge or recognition of the act or rite which is to be performed कर्तानुष्ठेयक्रियावगमादेव गम्यत इति प्रत्यक्षम् ŚābaBh. 931. 1 (*on* iii. 4. 13); यत्रापि चानुष्ठेयक्रियावगमः PrakaPañ. 385. 13.

**अनुष्ठेयक्रियावृत्ति** (anuṣṭheyakriyāvṛtti) *f.* repetition of the act or rite which is to be performed करणमन्त्रत्वादनुष्ठेयक्रियावृत्तावावृत्त्यवश्यंभावः MayūMāli. 838. 9 (*on* xi. 4. 12)

**अनुष्ठेयगत** (anuṣṭheya-gata) *adj.* pertaining to, i.e. referring to the thing to be done अनुष्ठेयगतं ज्ञानमस्य विचार्यताम्। कीटसंख्यापरिज्ञाने तस्य नाक्षोऽपि युज्यते PramāVār. 2. 31.

**अनुष्ठेयगार्हस्थ्य** (anuṣṭheya-gārhasthya) *n.* stage of (life as) householder which is to be observed पूर्वत्रानुष्ठेयगार्हस्थ्यसाम्यश्रुतेराश्रमान्तराणाम् अनुष्ठेयत्वम् PrakaVi. 958. 19.

**अनुष्ठेयज्ञान** (anuṣṭheya-jñāna) *n.* knowledge regarding what is to be performed न हि क्रतुज्ञानस्य तदनुष्ठानमङ्गम् अपि त्वनुष्ठानस्यानुष्ठेयज्ञानमङ्गं स्यात् ŚrutaPra. ii. 539. 20 (*on* iii. 4. 6)

**अनुष्ठेयतम** (anuṣṭheya-tama) *adj.* most deserving to be observed किं स्विदेवेह धर्माणामनुष्ठेयतमं मतम् MahāBhā. xii. 109. 1; किं स्विदेवेह धर्माणामनुष्ठेयतमं स्मृतम् (v. l. को वा स्विदिह धर्माणामनुष्ठेयतमो मतः) MahāBhā. xiv. 48. 14.

**अनुष्ठेयतस्** (anuṣṭheya-tas) *adv.* on account of (being) what is to be accomplished एकरूपं यतो मानं विरुद्धानेकरूपिणाम्। भानुवद् बोधकं दृष्टं नातोऽनुष्ठेयतो मितिः BṛĀraUBhVā. i. 3. 77.

**अनुष्ठेयता** (anuṣṭheya-tā) *f.* **1A** the state of being what is to be performed न हि भगवतः कपिलस्य मते किमपि कर्तव्यमनुष्ठेयतया किंतु सांख्यानां पञ्चविंशतितत्त्वज्ञानमेव ... निःश्रेयसहेतुः MāṭhVṛ. 37 (53. 21); (अप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्) स्वयंभुवः प्रजापतेः .. अप्रमेयस्य ... कार्यतयानुष्ठेयतया यत् तत्त्वं तात्त्विकोऽर्थस्तद्वेदिता त्वमेवास्येकः ManvaVi. 8. 14 (*on* 1. 3); **1B** the state of being what is to be accomplished or achieved यश्च बुद्धावर्थः प्रतिभाति न स एवार्थः। अन्यथा सकलसमीहितार्थसिद्धेर्न कश्चिदनुष्ठानार्थी भवेत् अनुष्ठेयतयैव तस्यार्थस्य प्रतिपादनान्नैवमिति चेत्। स तर्हि तदा स्वरूपेण नास्ति .(इति) न तस्य प्रतिपत्तिः PramāVāBh. 8. 4; विधेयता च नियोगविषयस्य ज्ञानस्य भावार्थतयानुष्ठेयता Bhām. i. 84. 1 (*on* i.1.4); **1C** the state of being what is to be observed धर्मान् श्रौतस्मार्ताननुष्ठेयतया हे मुनयो निबोधत Aparā. 5. 3 (*on* 1.2); वेदनहेतून् आश्रमधर्माननुष्ठेयतया विधत्ते JīvanVi. 7. 11; उक्तप्रकारेणाचाराद्धर्मप्राप्तिमृषयो बुद्ध्वा तपसश्चान्द्रायणादेः समग्रस्य कारणमाचारमनुष्ठेयतया गृहीतवन्तः ManvaMu. 29. 23 (*on* 1. 110); न च सर्वासां परविद्यानां साक्षात्कारपर्यन्तत्वाद्यावज्ञीवमनुष्ठेयता ŚivārkaMaDī. ii. 437. 24 (*on* iv. 1. 12); न च विवेकादेरनुष्ठेयतया अङ्गत्वम् SiddhāSi. i. 12. 19; **2** the state of being what is to be used or employed उपक्रमेऽनुष्ठेयतयावगतस्य द्रवद्रव्यसामान्यस्यानुष्ठानाय स्वस्यैव विशेषाकाङ्क्षया संकोचः UpaParā. 28. 19.

**अनुष्ठेयताप्रसक्ति** (anuṣṭheyatā-prasakti) *f.* undesired occasion for the state of being what is to be performed नैमित्तिकयोरनुष्ठेयताप्रसक्त्या विरोधेन बाध्यबाधकत्वस्यावश्यकत्वात् LaCandr. 383. 39.

**अनुष्ठेयतामात्र** (anuṣṭheyatā-mātra) *n.* **A** mere state of being what is to be performed कर्मोपादानेऽपि ... विधेयत्वं मासे कर्मणोऽनुष्ठेयतामात्रेणैव ... शेषत्वं च मासस्योपपद्यते MayūMāli. 174. 25 (*on* ii. 3. 11); **B** mere state of being what is to be carried out or executed अस्तु वा हृदयादिष्ववदानस्यानुष्ठेयतामात्रेण हृदयादिपाठक्रमस्यावदाननियामकत्वम् MayūMāli. 755. 7 (*on* x.7.1)

**अनुष्ठेयतारूप** (anuṣṭheyatā-rūpa) *adj.* of the form of being what is to be accomplished अनुष्ठेयत्वरूपं न व्यापारत्वे स्वतन्त्रता ...। अथानुष्ठेयतारूपं कार्यत्वं स्यात्प्रवर्तकम् NyāySu. (So.) 28. 26 (*on* i. 2. 7)

**अनुष्ठेयत्व** (anuṣṭheya-tva) *n.* **A** the state of being what is to be observed शमदमाद्युपेतः स्यात् तथापि तु तद्विधेस्तदङ्गतया तेषामवश्यानुष्ठेयत्वात् BrahmSū. iii. 4. 27; अधुना मर्वस्य गीताशास्त्रस्य सारभूतः अर्थः निःश्रेयसार्थः अनुष्ठेयत्वेन समुच्चित्य उच्यते GītāBh. (Śaṅ.) 335. 9 (*on* 11. 55); संपन्नसाधनानुष्ठानाशक्तौ अनुष्ठेयत्वेन श्रुतत्वात् GītāBh. (Śaṅ.) 347. 11 (*on* 12. 12); पञ्चरात्रस्यादूष्यत्वेनैव प्रामाण्यं नानुष्ठेयत्वेन Aparā. 13. 23 (*on* 1. 7); सर्वत्र परमात्मदर्शनमनुष्ठेयत्वेनोपसंहरति ManvaMu. 526. 1 (*on* 12. 125); ब्रह्मचर्यवानप्रस्थाश्रमयोर्गृहस्थाश्रमवदविगीतमनुष्ठेयत्वम् ŚivārkaMaDī. ii. 390. 28 (*on* iii. 4. 19); ii. 501. 19 (*on* iv. 4. 22); 'त्रयो धर्मस्कन्धा' इत्यादौ ऊर्ध्वरेतसामाश्रमस्य परामर्शमात्रं, न त्वनुष्ठेयत्वम् SiddhāSi. i. 37. 6; **Bi** the state of being what is to be accomplished विधेयत्वानुष्ठेयत्वाभ्यां भाव एव प्रत्ययवाच्योऽभिधीयते TantrVā. 871. 17 (*on* iii. 3. 14); NyāyMāVi. 303. 18 (*on* vi. 1. 2); (पशुधर्माणाम्) तेषां कैमर्थ्याकाङ्क्षायां अनुष्ठेयत्वेनोपस्थितं पश्चपूर्वमेव भाव्यत्वेन संबध्यते ArthSaṁ. 64. 2; नन्वत्र किं अनुसमेयपदार्थानां पदार्थत्वं, न तावदनुष्ठेयत्वम् BhāṭṭDī. ii. 184. 17 (*on* v. 2. 7); **Bii** the state of being what is to be done, undertaken, carried out or executed नेह ...। क्रिया काचिदनुष्ठेयत्वेनानिच्छतः संभवति ManuBh. i. 55. 15 (*on* 2. 4); चोदनावशादिच्छातोऽनुष्ठेयत्वान्मानसी क्रियैषा न ज्ञानम् PañcPā. 11. 10 (*on* i. 1.1) प्रधानभूतो हि वेदः। पुरुषार्थत्वेनानुष्ठेयत्वात् NyāyMāVi. 16. 22 (*on* i. 1. 3); गुरुप्रणामस्याप्यभिमतसिद्ध्यङ्गतया कार्यारम्भेऽवश्यमनुष्ठेयत्वात्तदाचरणपुरःसरं ब्रह्ममीमांसाशास्त्रव्याख्यानं समर्थयमानः प्रतिजानीते NyāySu. (Ja.) 3A. 4 (*on* i. 1. 1); **C** the state of being what is to be performed फलं च नमस्कारस्य विघ्नोपशमः न तावदयमफलः प्रेक्षावद्भिरनुष्ठेयत्वात् NyāyKa. 1. 13; पूर्वमात्मज्ञानार्थं यज्ञादीनामप्यनुष्ठेयत्वमुक्तम् ManvaVi. 1521. 12 (*on* 12. 92); तद्यान्नं पेयं सुराद्रव्यम्। तद्यात्र गुणः। सुराग्रहाणामनुष्ठेयत्वात् NyāyMāVi. 47. 17 (*on* i. 4. 6); द्वितीयाध्याये कर्मभेदनिरूपणात् पृथगनुष्ठेयत्वमवगतम् NyāyMāVi. 264. 5 (*on* v. 1.1); अवेक्षणस्यानुष्ठेयत्वात् ... अवेक्षणे विभज्य विनियोगः Nyāyāmṛ. 624B. 13; तत्र सुत्याकालीनसुब्रह्मण्यापाठे तत्तद्दिनभेदेन अनुष्ठेयत्वान्न विचारः GuruCandr. i. 277. 18; अनुष्ठेयत्वेन प्रतीतयोस्तयोः (आज्यभागयोः) प्रमाणान्तरमन्तरेणैव गृहमेधीयाङ्गत्वावगतेर्युक्तम् MīmāKau. ii. 57. 1 (*on* ii. 3. 19); लौकिक एव दध्नि श्रवणं कृत्वा नैमित्तिकस्यानुष्ठेयत्वात् MayūMāli. 493. 25 (*on* vi. 5. 1)

**अनुष्ठेयत्वकथन** (anuṣṭheyatva-kathana) *n.* statement or prescription regarding the state of being what is to be performed अज्ञातस्यानुष्ठेयत्वकथनं विधिः NyāyMāVi. 48. 7 (*on* i. 4. 6)

**अनुष्ठेयत्वकल्पनाविरोधिन्** (anuṣṭheyatvakalpanāvirodhin) *adj.* non-contradictory to the assumption of the state of being what is to be observed अग्न्युद्वासने दोषश्रवणं संन्यासस्यानुष्ठेयत्वकल्पनाविरोधि ŚivārkaMaDī. ii. 390. 30 (*on* iii. 4. 19)

**अनुष्ठेयत्वप्रतीति** (anuṣṭheyatva-pratīti) *f.* knowledge of the state of being what is to be observed स्वप्रत्यक्षस्य हि विश्रम्भणीयत्वादनुष्ठेयत्वप्रतीतिः स्वारसिकी MīmāKau. i. 26. 4 (*on* i. 3. 4)

**अनुष्ठेयत्वप्रसङ्ग** (anuṣṭheyatva-prasaṅga) *m.* undesired occasion for the state of being what is to be performed उपादेयमेव हि विधिरनुष्ठापयति, अन्यथा स्वर्गकामादीनामप्यनुष्ठेयत्वप्रसङ्गात् VivaPraSaṁ. 182. 2.

**अनुष्ठेयत्वबुद्धि** (anuṣṭheyatva-buddhi) *f.* knowledge of the state of being what is to be accomplished न च 'मेरुर्वर्णचतुष्टयोपेतः' इत्येवमादिवाक्यश्रवणे मेर्वादावनुष्ठेयत्वबुद्धिरुत्पद्यते BṛĀraUBh. 40. 16 (*on* i. 3. 1)

**अनुष्ठेयत्वबोध** (anuṣṭheyatva-bodha) *m.* knowledge of the state of being what is to be performed अस्ति चानुष्ठेयत्वबोधात् प्रयोगः VedāntKa. 447. 9 (*on* iii. 3. 21)

**अनुष्ठेयत्वमात्र** (anuṣṭheyatva-mātra) *n.* mere state of being what is to be performed अन्तरानुष्ठेयत्वमात्रमेवोपदेष्टव्यम् इत्यधिकारार्थत्वं नोक्तम् TantrVā. 659. 22 (*on* ii. 1. 1)

**अनुष्ठेयत्वरूप** (anuṣṭheyatva-rūpa) *adj.* of the nature of being what is to be accomplished कार्यत्वं कृत्युद्देश्यत्वलक्षणम्। अयुक्तमपुमर्थत्वादव्यापारतया न च। अनुष्ठेयत्वरूपं न व्यापारत्वे स्वतन्त्रता NyāySu. (So.) 28. 2 (*on* i. 2.7)

**अनुष्ठेयत्वविशिष्ट** (anuṣṭheyatva- viśiṣṭa) *adj.* qualified by the state of being what is to be performed वेदवाक्याधिगतस्य वस्तुनस्तथात्वे सति, अनुष्ठेयत्वविशिष्टं चेत् अनुतिष्ठति BṛĀraUBh. 40. 5 (*on* i. 3. 1)

**अनुष्ठेयत्वव्यपदेश** (anuṣṭheyatva-vyapadeśa) *m.* statement of the state of being what is to be observed अनुष्ठेयत्वव्यपदेशो दीर्घसत्रवज्ज्ञानादभ्युदयो यथा स्यात् ManuBh. ii. 273. 24 (*on* 9. 112)

**अनुष्ठेयत्वात्मक** (anuṣṭheyatvātma-ka) *adj.* of the nature of being what is to be accomplished or achieved उद्देश्यताविधेयत्वे च स्वरूपसंबन्धरूपविषयताविशेषात्मके लक्षणघटके, न तु साध्यत्वानुष्ठेयत्वात्मके BhāṭṭDī. ii. 82. 18 (*on* iv. 1. 2)

**अनुष्ठेयत्वाभाव** (anuṣṭheyatvābhāva) *m.* **1A** absence of the state of being what is to be performed यद्यपि च गौण्या वृत्त्या होत्रादीनामेव यज्ञशृङ्गत्वाद्युपचर्य यज्ञाभिधानं, तथापि गौणरूपस्यानुष्ठेयत्वाभावान्न स्मृत्या कार्यम् MīmāKau. ii (1) 65. 11 (*on* i. 2. 36); **1B** absence of the state of being what

is to be accomplished or achieved तन्त्ररत्ने तावत् ... °अनुष्ठानं पुरुषार्थः। तदुपकारकं क्रत्वर्थ इत्युक्तम्। तन्न। फले काम्यकालादौ ... निषेधेषु चाव्याप्त्यापत्तेः, अनुष्ठेयत्वाभावात् BhāṭṭDī. ii. 82. 2 (*on* iv. 1. 2); अभावार्थस्य स्वतोऽनुष्ठेयत्वाभावात् MayūMāli. 405. 16 (*on* v. 1. 1); **1C** absence of the state of being what is to be accomplished, i.e. prepared, cf. **अनुष्ठेयत्वाभावमात्र** ; **2** absence of the state of being what is to be employed 'मन्द्राभिभूतिः' इत्यादिः ... तृप्तौ विनियोक्तव्यः ग्रहणादाविवेति प्राप्ते ग्रहणादिवदनुष्ठेयत्वाभावात्तृप्तेरप्रकाश्यत्वम् BhāṭṭDī. i. 228. 17 (*on* iii. 2. 10)

**अनुष्ठेयत्वाभावमात्र** (anuṣṭheyatvābhāva-mātra) *n*. mere absence of the state of being what is to be accomplished, i.e. prepared दध्यादिवत् ... अनुष्ठेयत्वाभावमात्रेण देशकालयोः स्वतन्त्रनिर्देशेऽपि ... विधिसंभवात् MayūMāli. 177. 14 (*on* ii. 3. 13)

**अनुष्ठेयत्वाभिमत** (anuṣṭheyatvābhimata) *adj*. desired or intended as being what is to be performed अनुष्ठेयत्वाभिमतस्य प्रत्यक्षविरोध एवानुष्ठानाशक्तिः SiddhāLeSaṁ. 253. 5.

**अनुष्ठेयत्वार्थ** (anuṣṭheyatvārtha) *adj*. meant for the state of being what is to be performed 'कपालेषु श्रपयती'ति विधिः श्रपणस्य प्रयोगमध्येऽनुष्ठेयत्वार्थः MayūMāli. 677. 7 (*on* x. 2. 31)

**अनुष्ठेयत्वावगति** (anuṣṭheyatvāvagati) *f*. knowledge of the state of being what is to be performed न च प्राकृतप्रथमकपालतन्मन्त्रादेस्तत्पूर्वपदार्थरूपस्योपस्थापकस्य सत्त्वात्तदनुरोधेन तस्यैवानुष्ठेयत्वावगतौ अन्त्यलोपस्यैव न्याय्यत्वम् BhāṭṭDī. iv. 2. 4 (*on* x. 5. 1); अन्त्यकपालोपधानस्याप्यनुष्ठेयत्वावगतेः BhāṭṭDī. iv. 2. 7 (*on* x. 5. 1)

**अनुष्ठेयत्वाविघातक** (anuṣṭheyatvāvighātaka) *adj*. which does not hinder (the expression of) the state of being what is to be observed विधिविभक्तिराहित्यस्यानुष्ठेयत्वाविघातकत्वादिति दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकतात्पर्येण त्रयमप्युपात्तम् ŚivārkaMaDī. ii. 390. 29 (*on* iii. 4. 19)

**अनुष्ठेयत्वासंभव** (anuṣṭheyatvāsaṁbhava) *m*. impossibility of the state of being what is to be observed एकपुरुषानुष्ठेयत्वासंभवं बुद्धिकर्मणोः भगवता पूर्वमनुक्तं कथमर्जुनः ... अध्यारोपयेत् GītāBh. (Śaṅ.) 20. 10 (*on* 2. 10); एकम् अन्यतरत् सह एकपुरुषानुष्ठेयत्वासंभवात् GītāBh. (Śaṅ.) 157. 8 (*on* 5. 1)

**अनुष्ठेयत्वोक्ति** (anuṣṭheyatvokti) *f*. statement regarding the state of being what is to be observed कीर्तनस्मरणयोराशौचकालेऽपि अनुष्ठेयत्वोक्तेः PāñcRāRa. 169. 3.

**अनुष्ठेयत्वोपात्ता** (anuṣṭheyatvopāttā) *adj*. (*f*.) considered as being what is to be accomplished यदि तर्ह्यनुष्ठेयत्वेन संबन्धः उपपन्नः कथमुत्तरयानुष्ठेयत्वोपात्तयैव सह संबध्यते TantrVā. 564. 14 (*on* ii. 2. 27)

**अनुष्ठेयधर्म** (anuṣṭheya-dharma) *m*. duty which is to be observed वर्णाश्रमानुरूपेण धर्माधर्मविभागतः। धर्मशास्त्रमनुष्ठेयधर्माणां तु नियामकम् SarvaSiSaṁ. 1. 11.

**अनुष्ठेयनित्यनैमित्तिकश्राद्ध** (anuṣṭheya-nityanaimittikaśrāddha) *n*. obligatory or occasional supplementary to funeral rite (*śrāddha*) which is to be performed यत् ग्रहणादिनिमित्तात्प्राप्तं श्राद्धं तत् भार्यापरिग्रहात् पूर्वमनुष्ठेयनित्यनैमित्तिकश्राद्धविषयम् SmṛtiCan. v. 333. 13.

**अनुष्ठेयनिरूपणाधीन** (anuṣṭheyanirūpaṇādhīna) *adj*. dependent on the description of what is to be performed द्वितीयाद्यध्यायचतुष्टयस्यानुष्ठेयवर्गनिरूपणात्मकतयानुष्ठेयनिरूपणाधीनेऽधिकारनिरूपणे हेतुत्वात् MayūMāli. 444. 3 (*on* vi. 1. 1)

**अनुष्ठेयनिर्वापादिलक्षण** (anuṣṭheyanirvāpādi-lakṣaṇa) *adj*. characterised by scattering (of grain) etc. which is to be performed मन्त्राणामनुष्ठेयनिर्वापादिलक्षणधर्मबोधकत्वादेव प्रामाण्यम् MayūMāli. 8. 17 (*on* i. 2. 1)

**अनुष्ठेयनिष्ठ** (anuṣṭheya-niṣṭha) *adj*. referring or given to what is to be done or carried out अनुष्ठेयत्वे तु सति तादर्थ्येन पदानि संहन्यन्ते, तत्रानुष्ठेयनिष्ठं वाक्यं प्रमाणं भवति BṛĀraUBh. 40. 8 (*on* i. 3. 1)

**अनुष्ठेयपदार्थ** (anuṣṭheya-padārtha) *m*. object, i.e. rite which is to be performed वेदवेद्यादिश्रुत्युक्तपदार्थवदाचमनादयः स्मृत्युक्ता अनुष्ठेयपदार्थाः। क्रमस्तु पदार्थनिष्ठो धर्मः NyāyMāVi. 30. 16 (*on* i. 3. 4); अनुष्ठेयपदार्थानामनिष्पन्नस्वभावत्वात् देशकालवस्तुकृतः क्रमो न संभवेत् VivaPraSaṁ. 154. 19; दशभिरध्यायैः प्रकृतौ विकृतौ च अनुष्ठेयपदार्थेष्ववगतेषु अधुना तेषां प्रयोगविध्यवगतानुष्ठानतन्त्रत्वं निरूप्यते BhāṭṭDī. iv. 130. 7 (*on* xi. 1. 1); परिमाणमनुष्ठेयपदार्थानामियत्तारूपं न कस्यापि श्रुतिवाक्यस्यार्थः MayūMāli. 28. 17 (*on* i. 3. 4); अनुष्ठेयपदार्थस्य स्मारकाकाङ्क्षायां क्लृप्तस्यैव झटित्यन्वये सति कल्पनामूलोच्छेदेन कल्प्यस्यात्मलाभात् SetuBa. 95. 6.

**अनुष्ठेयपदार्थक्रम** (anuṣṭheyapadārtha-krama) *m*. order of the objects, i.e. rites which are to be performed द्विविधेनाप्यनुष्ठेयपदार्थक्रमनियमः BhāṭṭDī. ii. 160. 18 (*on* v. 1. 4)

**अनुष्ठेयपदार्थजात** (anuṣṭheyapadārtha-jāta) *n*. group or multitude of objects, i.e. rites which are to be performed अनुष्ठेयपदार्थतत्क्रमबोधनाय प्रवृत्तानां क्रमपठितविधिवाक्यानां शब्दतन्मूलप्रमाणान्तरगम्ययोरनुष्ठेयपदार्थजाततत्क्रमयोस्तात्पर्यानिवारणात् ŚivārkaMaDī. i. 186. 30 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठेयपदार्थबोधकत्व** (anuṣṭheyapadārthabodhaka-tva) *n*. the state of conveying the object, i.e. rite which is to be performed लक्षणे पदार्थबोधकत्वं च क्वचिदनुष्ठेयपदार्थबोधकत्वम् BhāṭṭDī. ii. 160. 16 (*on* v. 1.4)

**अनुष्ठेयपदार्थभूयस्त्व** (anuṣṭheyapadārtha-bhūyastva) *n*. multitude or abundance of objects, i.e. rites which are to be performed वेदवेद्यनुष्ठानमध्ये यदि क्षुतादिनिमित्तमाचमनमनुष्ठीयेत तदा क्रमः प्रधानसंनिकर्षलक्षणः कालश्च विरुध्यते तथानुष्ठेयपदार्थभूयस्त्वे पूर्वाह्णादिः परिमाणं च विरुध्यते MayūMāli. 28. 21 (*on* i. 3. 4)

**अनुष्ठेयपदार्थमात्र** (anuṣṭheyapadārtha-mātra) *n*. object, i.e. rite in general which is to be performed पात्रैकत्वस्य पदार्थत्वेऽप्यनुष्ठेयपदार्थमात्रवृत्तिक्रमस्य तद्धर्मत्वाभावात् BhāṭṭDī. ii. 186. 20 (*on* v. 2. 8)

**अनुष्ठेयपदार्थसंख्या** (anuṣṭheyapadārtha-saṅkhyā) *f*. number of objects, i.e. rites which are to be performed सकलवैदिकपदार्थानुष्ठाने कृतेऽपि संपूर्णफलप्राप्तये कृताकृतसंदेहस्यावश्यापनेयत्वात् तदपनयस्य च अनुष्ठेयपदार्थसंख्यासंपत्तिपर्यालोचनं विना कर्तुमशक्यत्वात् ... °प्रयोगपरिमाणमपि विधीयते MīmāKau. i. 32. 1 (*on* i. 3. 6)

**अनुष्ठेयपदार्थस्वरूप** (anuṣṭheyapadārtha-svarūpa) *n*. nature of the object, i.e. rite which is to be performed 'आत्मतन्त्रे' ... यदनुष्ठेयपदार्थस्वरूपं नोक्तं तत्परकीयतन्त्रोक्तमपि कुर्यात् CaturCin. iii(1). 756. 17.

**अनुष्ठेयपदार्थावच्छेदकत्व** (anuṣṭheyapadārthāvacchedaka-tva) *n*. the state of being the delimitor of the object, i.e. rite which is to be performed कालस्य च स्वतन्त्रद्रव्यत्वेऽप्यनुष्ठेयत्वादनुष्ठेयपदार्थावच्छेदकत्वेन विधेयत्वात् ... युक्त एव क्रमादीनां बाधः MīmāKau. i.32. 13 (*on* i. 3. 6)

**अनुष्ठेयपदार्थेयत्ता** (anuṣṭheyapadārtheyattā) *f*. the state of being of the extent or measure of object, i.e. rite which is to be performed प्रकृतौ विकृतिषु चानुष्ठेयपदार्थेयत्तायामवधारितायामेव तदनुष्ठानात्मकप्रयोगेयत्तावधारयितुं शक्यते नान्यथा MayūMāli. 793. 14 (*on* xi. 1. 1)

**अनुष्ठेयपर** (anuṣṭheya-para) *adj*. intended to convey what is to be performed यत् येन रूपेण नानुष्ठेयं तस्य तेन रूपेण अनुष्ठेयपरधर्मशब्दग्राह्यत्वायोगात् PūrvottaVāNaMā. 238. 15.

**अनुष्ठेयपाश** (anuṣṭheya-pāśa) *m*. fetter or noose which is to be employed अनुष्ठेयपाशस्यैकत्वान्मन्त्रस्य बहुत्वाभिधायित्वाच्च ... एकवचनान्तेन सहास्य विकल्पः स्यात् MayūMāli. 624. 27 (*on* ix. 3. 5)

**अनुष्ठेयपुरश्चरणसंक्षेप** (anuṣṭheyapuraścaraṇa-saṅkṣepa) *m*. brief exposition of preparatory or initiatory rite which is to be performed (श्रीकृष्णपूजाम्) अथेमामनुतिष्ठतोऽनुष्ठेयपुरश्चरणसंक्षेपो लिख्यते VīraMi. (Bhakti.) 102. 9.

**अनुष्ठेयप्रकाशक** (anuṣṭheya-prakāśaka) *adj*. which reveals or expresses what is to be performed कर्माङ्गभूता मन्त्राः स्युरनुष्ठेयप्रकाशकाः SarvaSiSaṁ. 8. 9; यथाश्रुतमन्त्रार्थावगमे सति यत्रानुष्ठेयप्रकाशकं पदमस्ति तत्र तेन तत्स्मरणं कार्यम् ŚivārkaMaDī. i. 32. 4 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठेयप्रकाशकत्व** (anuṣṭheyaprakāśaka-tva) *n*. the state of being what reveals or expresses what is to be performed असाधारणस्तु स्तावकत्वानुष्ठेयप्रकाशकत्वसिद्ध्यर्थं प्रतीयमानार्थे प्रामाण्यमस्तीत्ययमर्थः ŚrutaPra. ii. 56. 19 (*on* i. 3. 25)

**अनुष्ठेयप्रकाशन** (anuṣṭheya-prakāśana) *n*. revelation or expression of what is to be performed न हि निर्वपामीतिवन्निर्वपेदिति पदम् ... अनुष्ठेयप्रकाशनं करोति TantrRa. 264. 16; मन्त्राणामनुष्ठेयप्रकाशनम् NyāyRa. 217. 16 (*on* 5 (2). 1); मन्त्रार्थवादयोश्च ... तयोरनुष्ठेयप्रकाशनस्तुतिपरत्वेऽपि ... प्रामाण्याद्देवादीनां विग्रहादिमत्त्वसिद्धिः VedāntDī. 55. 3 (*on* i. 3. 25)

**अनुष्ठेयप्रतिपादक** (anuṣṭheya-pratipādaka) *adj*. which explains or expounds what is to be performed भवत्यनुष्ठेयप्रतिपादकस्याध्यायपञ्चकस्याधिकारविचारहेतुत्वम् NyāyRaMā. 156. 24.

**अनुष्ठेयप्रतिपादन** (anuṣṭeya-pratipādana) *n*. explanation or expound-

ing of what is to be performed अध्यायपञ्चकस्याप्यनुष्ठेयप्रतिपादनादैक्यमापादितस्याधिकारहेतुत्वमुपपन्नम् NyāyRaMā. 157. 3.

**अनुष्ठेयप्रधानाङ्ग** (anuṣṭheyapradhānāṅga) *n.* subsidiary to the principal (rite) which is to be performed मन्त्रस्य ... तादृशादृष्टोपकारद्वारा अनुष्ठेयप्रधानाङ्गत्वसंभवात् ... तस्य प्रामाण्यमेव LaCandr. 372. 4.

**अनुष्ठेयप्रयोगापेक्षा** (anuṣṭheyaprayogāpekṣā) *f.* expectancy for carrying out of what is to be performed साधिकारस्यानुष्ठेयप्रयोगापेक्षा न तु निरधिकारस्येति कर्मानुष्ठापकः प्रयोगविधिः MayūMāli. 444. 5 (*on* vi. 1. 1)

**अनुष्ठेयफलविलक्षण** (anuṣṭheyaphala-vilakṣaṇa) *adj.* distinct from the result of what is to be performed न चाशरीरत्वमेव धर्मकार्यं स्वाभाविकत्वात्तस्य। तेनानुष्ठेयफलविक्षणं (? विलक्षणं) मोक्षाख्यमशरीरत्वम् ... इति सिद्धम् PañcPā. 89. 3 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठेयबुद्धि** (anuṣṭheya-buddhi) *f.* knowledge of what (rite) is to be performed यदा च फलसाधनत्वबलेनानुष्ठेयमिति बुद्धिर्भवति तदाधिकारविधिः। विध्यधीना ह्यनुष्ठेयबुद्धिः TantrRaha. 52. 4.

**अनुष्ठेयभक्षणफल** (anuṣṭheyabhakṣaṇa-phala) *n.* result of partaking to be carried out मन्त्रस्यानुष्ठेयभक्षणफलप्रकाशनेन भक्षणाङ्गत्वमेव स्यात् MayūMāli. 224. 1 (*on* iii. 2. 10)

**अनुष्ठेयभावार्थ** (anuṣṭheya-bhāvārtha) *m.* root-meaning, i.e the rite which is to be performed स्यात् ... द्रव्यादीनां स्वतोऽननुष्ठेयानामप्यनुष्ठेयभावार्थविशेषणतया विधिगोचरत्वम् NyāyRaMā. 148. 4.

**अनुष्ठेयभावार्थज्ञान** (anuṣṭheyabhāvārtha-jñāna) *n.* knowledge of the root -meaning, i.e. the rite which is to be performed विधित्वं हि अपेक्षितोपायत्वरूपम्। तत्रानुष्ठेयभावार्थज्ञानादुत्पत्तिरस्ति VedāntKa. 447. 7 (*on* iii. 3. 33)

**अनुष्ठेययागादि** (anuṣṭheya-yāgādi) *adj.* sacrifice etc. which is to be performed यत्त्वार्याः क्रियमाणं प्रशंसन्ति स धर्मः यद् गर्हन्ते सोऽधर्मः इति अनुष्ठेययागादावेव धर्मशब्दः प्रयुक्तः PūrvottaVāNaMā. 238. 10.

**अनुष्ठेयरूप** (anuṣṭheya-rūpa) *adj.* **A** of the form of what is to be performed आगममात्रप्रमेयोऽयमर्थः स्यादनुष्ठेयरूप इव धर्मः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 289. 14 (*on* ii. 1. 4); विदुषोऽविद्यादिदोषाभावादनुपपत्तेः क्रियाभावमात्रं व्युत्थानम्, न तु यागादिवदनुष्ठेयरूपं भावात्मकम् AitUBh. 244. 11 (*on* 1. 0); **B** of the form of what is to be observed नाप्यनुष्ठेयरूपेण पारिव्राज्येन संस्तुतिः। आत्मलोकस्य युक्ता स्यान्नापि तज्ज्ञानसंस्तुतिः BṛĀraUBhVā. iv. 4.1139; ब्रह्मणा ... निरूपितं त्याज्यानुष्ठेयरूपम् ... व्युत्पाद्यतया स्वीकुर्वन्नाट्यशास्त्रं प्रवक्ष्यामि AbhinBhā. i. 5. 14 (*on* 1. 1); **C** of the form of what is to be accomplished, cf. **अनुष्ठेयरूपत्व**.

**अनुष्ठेयरूप** (anuṣṭheya-rūpa) *n.* form of what is to be observed एकममिश्ररूपं वाक्यं वद येन वाक्येनाहमनुष्ठेयरूपं निश्चित्यात्मनः श्रेयः प्राप्नुयाम् GītāBh. (Rā.) 167. 2 (*on* 3. 2)

**अनुष्ठेयरूपत्व** (anuṣṭheyarūpa-tva) *n.* the state of being of the form of what is to be accomplished यद्यप्यनुष्ठेयरूपत्वाद्वाक्यार्थोऽत्यन्तासन् प्रत्यक्षादीनामविषयः, तथापि तस्य तत्र प्रामाण्यं संभवत्येव TātpaṬ. (U.) 33. 23 (*on* 2. 6)

**अनुष्ठेयवर्ग** (anuṣṭheya-varga) *m.* class or category of what is to be performed विषयश्चाध्यायचतुष्टयप्रतिपाद्योऽनुष्ठेयवर्गः MayūMāli. 444. 9 (*on* vi. 1. 1)

**अनुष्ठेयवर्गनिरूपण** (anuṣṭheyavarga-nirūpaṇa) *n.* description of the class of what is to be performed द्वितीयाद्यध्यायचतुष्टयस्यानुष्ठेयवर्गनिरूपणात्मकतयानुष्ठेयनिरूपणाधीनेऽधिकारनिरूपणे हेतुत्वात् MayūMāli. 444. 3 (*on* vi. 1. 1); अनुष्ठेयवर्गनिरूपणपरस्याध्यायचतुष्टयस्य हेतुत्वं संभवत्येव MayūMāli. 444. 9 (*on* vi. 1. 1)

**अनुष्ठेयवर्गावधारण** (anuṣṭheyavargāvadhāraṇa) *n.* ascertainment of the class of what is to be performed (यागः) यद्यपि फलवन्नियोज्योऽपेक्षितस्तथापि नासावनुष्ठेयवर्गावधारणात्प्रागवधारयितुं शक्यते NyāyRaMā. 166. 3.

**अनुष्ठेयवाचिन्** (anuṣṭheya-vācin) *adj.* expressive of what is to be observed प्रजापतिव्रतन्यायं विभजते ... नेक्षेतेति । तत्र हि तस्य ब्रह्मचारिणो व्रतमित्यनुष्ठेयवाचिव्रतशब्दोपक्रमात् ... प्रतिषेधोऽननुष्ठेयत्वादुपेक्ष्यते VedāntKa. 89.1 (*on* i.1.4); अनुष्ठेयवाचिव्रतशब्दोपक्रमादभावस्य चाननुष्ठेयत्वात् BālamBha. i. 389. 7 (*on* 1. 129)

**अनुष्ठेयविज्ञान** (anuṣṭheya-vijñāna) *n.* knowledge of what is to be performed सोमाधीतिप्रजं काम्यं नित्यं वा कामतोऽग्रिमः। वीप्सानुष्ठेयविज्ञानलोकैस्तन्नित्यतेष्यते NyāyMāVi. 317. 8 (*on* vi. 2. 11); अध्ययनस्य तु न स्वर्गः फलम्। दृष्टप्रयोजनस्यानुष्ठेयविज्ञानस्य संभवात् NyāyMāVi. 317. 15 (*on* vi. 2. 11)

**अनुष्ठेयविशेष** (anuṣṭheya-viśeṣa) *m.* **A** particular ( rite) which is to be performed संन्यासं परित्यागं कर्मणां शास्त्रीयाणाम् अनुष्ठेयविशेषाणां शंससि GītāBh. (Śaṅ.) 157. 1 (*on* 5. 1); **B** particular (duty) which is to be observed, cf. **अनुष्ठेयविशेषविषयत्व**.

**अनुष्ठेयविशेषणता** (anuṣṭheyaviśeṣaṇa-tā) *f.* the state of being a qualification of, i.e. accessory to what is to be performed ननु कथमयं क्रमोऽनुष्ठेयविशेषणतया प्रमीयते VivaPraSaṁ. 154. 21.

**अनुष्ठेयविशेषविषयत्व** (anuṣṭheyaviśeṣaviṣaya-tva) *n.* the state of referring to the particular (duty) which is to be observed धर्मात् न प्रमदितव्यम्, धर्मशब्दस्यानुष्ठेयविशेषविषयत्वादननुष्ठानं प्रमादः TaiUBh. 216. 14 (*on* 1. 1)

**अनुष्ठेयविषय** (anuṣṭheya-viṣaya) *m.* object which is to be accomplished अनुष्ठेयविषये विकल्पस्याविरोधः NyāyRa. 936. 15 (*on* 7. 319); *adj.* referring to what is to be performed, cf. **अनुष्ठेयविषयत्व**.

**अनुष्ठेयविषयत्व** (anuṣṭheyaviṣaya-tva) *n.* the state of referring to what is to be performed ज्ञानस्य तथाभूतार्थविषयत्वात्। ... न च तद्विषयाया बुद्धेरनुष्ठेयविषयत्वात्तथार्थत्वम्, किं तर्हि, वेदवाक्यजनितत्वादेव BṛĀraUBh. 40. 3 (*on* i. 3. 1)

**अनुष्ठेयव्रतत्व** (anuṣṭheyavrata-tva) *n.* the state of being a vow which is to be observed स च संकल्पोऽत्रानुष्ठेयव्रतत्वेन विधीयते NyāyMāVi. 221. 4 (*on* iv. 1. 3)

**अनुष्ठेयव्रतलाभ** (anuṣṭheyavrata-lābha) *m.* obtainment of the vow which is to be observed 'नेक्षेत' इत्यत्र तु प्रजापतिव्रतप्रकरणत्वात् तदनुसारेण लाक्षणिकोऽपि विध्यर्थोऽनुष्ठेयव्रतलाभाय स्वीकृतः VivaPraSaṁ. 335. 3.

**अनुष्ठेयसंत्याग** (anuṣṭheya-santyāga) *m.* renunciation of what is to be performed न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधगच्छति। इत्यनुष्ठेयसंत्यागात् सिद्ध्यभावमुवाच SarvaVeSāSaṁ. 148.

**अनुष्ठेयसमाप्तितस्** (anuṣṭheyasamāpti-tas) *adv.* by way of the completion of what is to be performed संस्कारमात्रकारित्वं सर्वेषामपि कर्मणाम्। ज्ञानकाण्डे प्रवेशो वा तेषां नार्थान्तरं ततः। एवमत्रैकवाक्यत्वं नानुष्ठेयसमाप्तितः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 302.

**अनुष्ठेयसंबन्धिप्रकाशन** (anuṣṭheyasambandhi-prakāśana) *n.* revelation of what is an accessory to what is to be performed ब्राह्मणवाक्यस्येव मन्त्रस्य ... तादृशधियश्चानुष्ठेयसंबन्धिप्रकाशनरूपत्वेन ... अनुष्ठेयप्रधानाङ्गत्वसंभवात् ... प्रामाण्यमेव LaCandr. 372. 3.

**अनुष्ठेयसाकल्य** (anuṣṭheya-sākalya) *n.* totality of what are to be performed विधिकात्स्न्यार्दनुष्ठेयसाकल्यात्सप्तदशो वैश्य इति लिङ्गाच्च वैश्यस्तोमवद्वैश्याधिकारः MayūMāli. 510. 8 (*on* vi. 6. 7)

**अनुष्ठेयसाम्यश्रुति** (anuṣṭheyasāmya-śruti) *f.* Vedic text regarding the similarity to what is to be performed अनुष्ठेयसाम्यश्रुतेराश्रमान्तरं विधेयम् VedāntKa. 489. 4 (*on* iv. 4. 21)

**अनुष्ठेयसाहचर्य** (anuṣṭheya-sāhacarya) *n.* association with what is to be observed पारिव्राज्यमनुष्ठेयसाहचर्यादनुष्ठेयमेवोपदिष्टम् PrakaVi. 944. 24.

**अनुष्ठेयस्मरण** (anuṣṭheya-smaraṇa) *n.* recollection of what is to be performed प्रमाणाभावादनुष्ठेयस्मरणे सति ... न किंचित्कालं स्थित्वा प्रयोगः MayūMāli. 874. 13 (*on* xii. 3. 10)

**अनुष्ठेयस्मारकत्व** (anuṣṭheyasmāraka-tva) *n.* the state of being the reminder of what is to be performed विधिशब्दः प्रयोगकाले मन्त्रवदनुष्ठेयस्मारकत्वेन प्रयुज्यते CaturCin. iii (1). 126. 3; मन्त्रार्थवादानामपि ... प्रयोगकाले चानुष्ठेयस्मारकत्वम् ManvaMu. 34. 1 (*on* 2. 6)

**अनुष्ठेयस्मृति** (anuṣṭheya-smṛti) *f.* recollection of what is to be performed अनुष्ठेयस्मृतेश्चेह मन्त्रोच्चारणमर्थवत्। स्मरणं च प्रयोगार्थं प्रयोगाच्च फलोदयः ŚāstrDī. 16. 1 (*on* i. 2. 4)

**अनुष्ठेयस्वभावत्व** (anuṣṭheyasvabhāva-tva) *n.* the state of being of the nature of what is to be performed यागादेश्च धर्मत्वात्तस्य चानुष्ठेयस्वभावत्वात् ManuBh. i. 40. 1 (*on* 1. 81)

**अनुष्ठेयस्वरूप** (anuṣṭheya-svarūpa) *n.* nature of what is to be performed त्रिभिरध्यायैरनुष्ठेयस्वरूपे निश्चिते सत्यनुष्ठानक्रमस्याकाङ्क्षितत्वात् पञ्चमेऽध्याये सोऽभिधीयते NyāyMāVi. 264. 10 (*on* v. 1. 1)

**अनुष्ठेयाङ्गारापोहन** (anuṣṭheyāṅgārāpohana) *n.* removal of the

burning charcoal or cinder which is to be performed अपरेद्युरनुष्ठेयाङ्गारापोहनपर्यन्तं पुरोडाशमभितोऽग्नेरवस्थाने MayūMāli. 418. 10 (*on* v. 1. 16)

**अनुष्ठेयाधिक्याभाव** (anuṣṭheyādhikyābhāva) *m.* absence of the excess of, i.e. addition to what is to be performed अविशेषविधावप्यनुष्ठेयाधिक्याभावाद् यावत्प्राप्तमेवोपदिश्यत इति सर्वस्याप्यनुवादकत्वम् CaturCin. iii (1). 84. 19.

**अनुष्ठेयाननुष्ठेयविभाग** (anuṣṭheyānanuṣṭheya-vibhāga) *m.* distinction between what is to be performed and what is not to be performed ब्रह्मविद्यानिष्ठानां कर्मस्वनुष्ठेयाननुष्ठेयविभागस्य निरूपयिष्यमाणत्वमभिप्रेत्योक्तम् ŚrutaPra. iA. 43. 8 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठेयानुष्ठातृस्वरूप** (anuṣṭheyānuṣṭhātṛ-svarūpa) *n.* nature of what is to be performed and that of performer प्रयोगविधिरनुष्ठेयानुष्ठातृस्वरूपनिरूपणन्यायोपबृंहणेन क्वचित्पदार्थानुसमयं गृह्णाति क्वचित्काण्डानुसमयम् MayūMāli. 420. 7 (*on* v. 2. 1)

**अनुष्ठेयान्तर** (anuṣṭheyāntara) *n.* another (rite) which is to be performed परमात्मोपासनस्यानुष्ठेयान्तरं प्रति अङ्गत्वायोगात् ŚrutaPra. iB. 316. 28 (*on* i. 2. 18)

**अनुष्ठेयाप्रकाशक** (anuṣṭheyāprakāśaka) *adj.* which does not reveal what is to be performed करणत्वं च रथघोषेण माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोतीतिवदनुष्ठेयाप्रकाशकस्याप्युपपद्यते MayūMāli. 117. 6 (*on* ii. 1. 15)

**अनुष्ठेयाप्रकाशन** (anuṣṭheyāprakāśana) *n.* non- revelation of what is to be performed (यजुषाम्) अदृष्टार्थत्वमेतेषामनुष्ठेयाप्रकाशनात् ŚāstrDī. 117. 11 (*on* ii. 1. 15)

**अनुष्ठेयाबोधकत्व** (anuṣṭheyābodhaka-tva) *n.* the state of not conveying what is to be performed प्रतिषेधानामनुष्ठेयाबोधकत्वात् कथं कर्मावबोधप्रयोजनता VedāntKa. 81. 8 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठेयाभाव** (anuṣṭheyābhāva) *m.* **A** absence of what is to be accomplished अनुष्ठेयाभावादयुक्तमिति चेत्, क्रियार्थैर्वाक्यैः त्र्यंशा भावनानुष्ठेया ज्ञाप्यतेऽलौकिक्यपि, न तथा परमात्मेश्वरादिविज्ञानेऽनुष्ठेयं किंचिदस्ति BṛĀraUBh. 39. 16 (*on* i. 3. 7); **B** absence of what is to be performed (तिथिः) प्रदोषार्धरात्रव्यापिनी मुख्या। एकैकव्याप्तौ परैव प्रदोषस्य मुख्यत्वादर्धरात्रेऽनुष्ठेयाभावाच्च NirṇaSi. 149. 30.

**अनुष्ठेयाभिधायिन्** (anuṣṭheyābhidhāyin) *adj.* expressive or denotative of what is to be observed अनुष्ठेयाभिधायिव्रतशब्दविरोधात् ... क्रियान्तरे वृत्तिः PrakaVi. 78. 13.

**अनुष्ठेयार्थ** (anuṣṭheyārtha) *m.* **A** object, i.e. rite to be performed न च (स्मृतेः) वैयर्थ्यं शङ्कनीयम्। ... नानावेदेषु विप्रकीर्णस्यानुष्ठेयार्थस्यैकत्र संक्षिप्यमाणत्वात् NyāyMāVi. 28. 2 (*on* i. 3. 1); यत्र त्वनुष्ठेयार्थे वृत्त्यन्तरस्यापि योग्यं पदं नास्ति तत्र तद्वाचकस्य पदस्याध्याहारः ŚivārkaMaDī. i. 32. 9 (*on* i. 1. 1); अनुष्ठेयार्थेष्वैच्छिकप्रयोगभेदेनोभयानुग्रहात् ŚivārkaMaDī. i. 118. 27 (*on* i. 1. 2); **B** object, i.e. worship which is to be observed, cf. **अनुष्ठेयार्थज्ञानसंपन्न**; **C** thing to be accomplished, i.e. created, cf. **अनुष्ठेयार्थतात्पर्य**.

**अनुष्ठेयार्थज्ञान** (anuṣṭheyārtha-jñāna) *n.* knowledge of the object, i.e. rite to be performed नन्वध्ययनविध्यनाक्षिप्तोऽपि विचारः क्रतुविधिभिरनुष्ठेयार्थज्ञानमपेक्षमाणैराक्षिप्तः स्यात् ŚivārkaMaDī. i. 29. 25 (*on* i. 1. 1); मन्त्रैरेवानुष्ठेयार्थज्ञानस्यापेक्षितत्वात् तदर्थं मन्त्राणामर्थज्ञानाय विचारापेक्षा स्यात् ŚivārkaMaDī. i. 31. 33 (*on* i. 1. 1); अनुष्ठेयार्थज्ञानस्य च क्रत्वङ्गत्वात् ... क्लृप्तानां त्रैवर्णिकानामेवाधिकारः LaCandr. 509. 26.

**अनुष्ठेयार्थज्ञानप्रवृत्त** (anuṣṭheyārthajñāna-pravṛtta) *adj.* active or motivated towards the knowledge of the object, i.e. duty to be observed बालेति। तद्ग्रहणाद्यपटूनामष्टवर्षादीनामचिरोपनीतानामनुष्ठानार्थमनुष्ठेयार्थज्ञानप्रवृत्तानां बोधो बुद्धिः BālamBha. i. 2. 18 (*on* 1. 1)

**अनुष्ठेयार्थज्ञानवत्** (anuṣṭheyārthajñāna-va(n)t) *adj.* possessing the knowledge of the object, i.e. rite to be performed कर्मविधयो हि अनुष्ठेयार्थज्ञानवदधिकारिसापेक्षाः PūrvottaVāNaMā. 262. 8.

**अनुष्ठेयार्थज्ञानसंपन्न** (anuṣṭheyārthajñāna-sampanna) *adj.* endowed with the knowledge of the object, i.e. worship to be observed उपासनाविधयो हि स्वविषयानुष्ठानार्थमनुष्ठेयार्थज्ञानसंपन्नान् द्विजातीनासाद्य निर्वृण्वन्ति ŚivārkaMaDī. i. 476. 8 (*on* i. 3. 33)

**अनुष्ठेयार्थज्ञानार्थम्** (anuṣṭheyārthajñānārtham) *adv.* for the sake of the knowledge of the object, i.e. rite to be performed एतद्विध्यभावे हि क्रतुविधयोऽनुष्ठेयार्थज्ञानार्थम् ... उपायान्तरमप्याक्षिपेरन् MīmāKau. iii (1). 19. 2 (*on* i. 2. 7)

**अनुष्ठेयार्थतात्पर्य** (anuṣṭheyārtha-tātparya) *n.* purport for (conveying) the thing to be accomplished, i.e. created 'सदेव सौम्येदमग्र आसीत्' ... इत्यादिवाक्यानि त्वर्थवादतया विधिशेषभूतानि। ... कृत्स्नस्यापि वेदस्य अनुष्ठेयार्थतात्पर्यात् TantrRaha. 25. 12.

**अनुष्ठेयार्थप्रकाशक** (anuṣṭheyārtha-prakāśaka) *adj.* which reveals the object, i.e. rite to be performed अनुष्ठेयार्थप्रकाशकाः जपादयः BhāṭṭDī. iv. 273. 8 (*on* xii. 4. 1); अनुष्ठेयार्थप्रकाशको मन्त्रः YatīndraDī. 27. 11.

**अनुष्ठेयार्थप्रकाशकत्व** (anuṣṭheyārthaprakāśaka-tva) *n.* the state of being what reveals the object, i.e. rite to be performed मन्त्राणामनुष्ठेयार्थप्रकाशकत्वेनार्थवत्त्वं नाविवक्षितार्थत्वम् VedāntKa. 421. 25 (*on* iii. 3. 25)

**अनुष्ठेयार्थप्रकाशन** (anuṣṭheyārtha-prakāśana) *n.* revelation of the object, i.e. rite to be performed न चानुष्ठेयार्थप्रकाशनस्तुतिपरत्वाभ्यां (मन्त्रार्थवादाभ्याम्) प्रतीयमानार्थान्तराविवक्षा शक्यते वक्तुम् BrahmSūBh. (Rā.) 313. 9 (*on* i. 3. 25); ŚrutaPra. ii. 52. 14 (*on* i. 3. 25); ii. 54. 13 (*on* i. 3. 25); मन्त्रार्थवादयोरनुष्ठेयार्थप्रकाशनस्तुत्योरन्यतरपरत्वान्न स्वार्थे प्रामाण्यम् ŚrutaPra. ii. 458. 21 (*on* iii. 2. 40); (मन्त्रस्य) तस्य चानुष्ठेयार्थप्रकाशनं कार्यं प्रकृतौ PadMañ. *on* KāśiVr. *on* P. i. 1. 10 (14. 4); मन्त्रस्य प्रवृत्तिर्न तु यवमयपुरोडाश इति तस्मिन्ननुष्ठेयार्थप्रकाशनमनियतेन लौकिकोपायेनेत्यङ्गीकृतम् VidhiRa. 29 (159. 15); अनुष्ठेयार्थप्रकाशनैककार्याणामप्यभ्यादानमन्त्राणाम् ... न विकल्प इष्यते ŚivārkaMaDī. ii. 236. 20 (*on* iii. 2. 7)

**अनुष्ठेयार्थप्रकाशनद्वार** (anuṣṭheyārthaprakāśana- dvāra) *n.* [Inst.] through the revelation of the object, i.e. rite to be performed मन्त्राणां चानुष्ठेयार्थप्रकाशनद्वारेणैव करणत्वात् PrasthāBhe. 8. 8.

**अनुष्ठेयार्थप्रकाशनादि** (anuṣṭheyārthaprakāśanādi) *adj.* revelation etc. of the object, i.e. rite to be performed मन्त्रः। स चानुष्ठेयार्थप्रकाशनादिनोपकरोति NyāyPari. 392. 21.

**अनुष्ठेयार्थप्रकाशनार्थ** (anuṣṭheyārthaprakāśanārtha) *adj.* meant for the revelation of the object, i.e. rite to be performed दैवतशब्दस्य मन्त्रप्रकाश्यानुष्ठेयार्थप्रकाशनार्थतया च विध्यादिभागार्थज्ञानस्यापि विधेयत्वापत्तेः ŚrutaPra. iA. 37. 14 (*on* i. 1. 1); पाठक्रमानुरोधेनैवास्योच्चारणापत्तेर्नानुष्ठेयार्थप्रकाशनार्थत्वोपपत्तिः MīmāKau. iii (1) . 65. 16 (*on* i. 2. 36)

**अनुष्ठेयार्थप्रतिपादक** (anuṣṭheyārtha-pratipādaka) *adj.* which explains or conveys the object, i.e. rite to be performed अनुष्ठेयार्थप्रतिपादकानां करणमन्त्राणां तावदनुष्ठानहेतुभूतस्मृतिजनकत्वात् ... तेषु व्यापारत्वं सुलभमेव MīmāKau. iii (1). 67. 22 (*on* i. 2. 42)

**अनुष्ठेयार्थप्रतिपादन** (anuṣṭheyārtha-pratipādana) *n.* explanation or conveying of the object, i.e. rite to be performed अनुष्ठेयार्थप्रतिपादने ... शब्दस्य सामर्थ्यात् NyāyMañ. i. 314. 10.

**अनुष्ठेयार्थप्रतीति** (anuṣṭheyārtha-pratīti) *f.* knowledge of the object, i.e. rite to be performed विधी इमौ स्यातामाघारयतिजुहोतिशब्दाभ्यामनुष्ठेयार्थप्रतीतेः VedāntKa. 86. 12 (*on* i. 1. 4)

**अनुष्ठेयार्थवाचक** (anuṣṭheyārtha-vācaka) *adj.* which expresses or denotes the object, i.e. rite to be performed यत्र त्वनुष्ठेयार्थवाचकं पदं नास्ति तत्र श्रुतपदस्यैव वृत्त्यन्तरं कल्पनीयम् ŚivārkaMaDī. i. 32. 7 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्ठेयार्थविषयक** (anuṣṭheyārthaviṣaya-ka) *adj.* which refers to the object, i.e. rite to be performed किं च इदं स्मरणमपि यत्किंचित्स्वार्थमात्रविषयकं, कर्मसमवेतानुष्ठेयार्थविषयकं वा MīmāKau. iii (1). 57. 21 (*on* i. 2. 38)

**अनुष्ठेयार्थस्मरण** (anuṣṭheyārtha-smaraṇa) *n.* recollection of the object, i.e. rite to be performed मन्त्रविधौ मन्त्रजन्यं नियमादृष्टमपेक्षणीयम् अन्यथा ब्राह्मणकल्पसूत्रोपद्रष्टृवचनादिभिरप्यनुष्ठेयार्थस्मरणसंभवेन मन्त्रनियमवैय्यर्थ्यात् VidhiRa. 16 (103. 6); अध्वर्यूच्चारितमन्त्रेणान्यस्याप्यनुष्ठेयार्थस्मरणसंभवेन तावता ग्रहणस्याध्वर्युकर्तृकत्वासिद्धेः VidhiRa. 28 (146. 23); अनुष्ठेयार्थस्मरणोपायत्वेन पक्षप्राप्तिरपि दर्शिता VidhiRa. 28 (147. 2); मन्त्रार्थनिर्णायकन्यायविचारापेक्षायामपि मन्त्रैरनुष्ठेयार्थस्मरणसिद्ध्यर्थं न तदपेक्षास्ति ŚivārkaMaDī. i. 32. 3 (*on* i. 1. 1); अनुष्ठेयार्थस्मरणस्य ध्यानादिनाप्युपपत्तौ मन्त्रवैय्यर्थ्यात् MīmāKau. iii (1). 57. 23 (*on* i. 2. 33); मन्त्रकार्यमनुष्ठेयार्थस्मरणलक्षणं क्लृप्तमेव MayūMāli. 682. 15 (*on* x. 3. 2)

**अनुष्ठेयार्थस्मारकता** (anuṣṭheyārthasmāraka-tā) *f.* the state of being the reminder of the object, i.e. rite to be performed मन्त्राणामनुष्ठेयार्थस्मारकतया यद्धर्मे प्रामाण्यमुपक्षिप्तम् MayūMāli. 8. 11 (*on* i. 2. 1)

**अनुष्ठेयार्थस्मारकत्व** (anuṣṭheyārthasmāraka-tva) n. the state of being

the reminder of the object, i.e. rite to be performed 'इषे त्वोर्जे त्वा' ... अस्य मन्त्रस्य ... न च 'उरु प्रथस्व' इत्यादिमन्त्रवदनुष्ठेयार्थस्मारकत्वं संभवति NyāyMāVi. 76. 10 (*on* ii. 1. 15); धर्मे प्रामाण्यम् ...। देवस्य त्वेत्यादिमन्त्राणां तु अनुष्ठेयार्थस्मारकत्वेन ViraMi. (Paribhāṣā.) 10. 17; मन्त्रार्थं ज्ञानकर्म च। ज्ञानकर्म ज्ञानार्था क्रिया। अनुष्ठेयार्थस्मारकत्वमिति यावत् ViraMi. (Paribhāṣā.) 86. 4; (मन्त्राणाम्) अनुष्ठेयार्थस्मारकत्वं हि ब्राह्मणवाक्यैकवाक्यतया वा स्यात् MimāKau. i. 155. 26 (*on* i. 4. 1); 'वसन्ताय कपिञ्जलानालभते' इत्यादीनां मन्त्रत्वेऽप्यप्राप्तार्थकत्वेन विधायकतयानुष्ठेयार्थस्मारकत्वाभावादव्याप्तिः MayūMāli. 113. 6 (*on* ii. 1. 7)

**अनुष्ठेयार्थस्मारण** (anuṣṭheyārtha-smāraṇa) *n.* the act of reminding of the object, i.e. rite to be performed मन्त्राणाम् ...। अनुष्ठेयार्थस्मारणमपि ... ॰मन्त्रैकदेशजपमन्त्रसामस्त्यव्यापकम् BhāṭṭCin. ii. 13. 25 (*on* i. 2. 4)

**अनुष्ठेयार्थस्मृति** (anuṣṭheyārtha-smṛti) *f.* recollection of the object, i.e. rite to be performed अर्थवादमन्त्रयोः विध्यपेक्षितद्रव्यदेवतादिस्तुत्यनुष्ठेयार्थस्मृतिसमर्पकतया ... प्रामाण्यमुपपादितम् ŚivārkaMaDi. i. 72. 21 (*on* i. 1. 1); न चानुष्ठेयार्थस्मृतेः ध्यानाद्युपायान्तरेणापि सिद्धेर्मन्त्रानर्थक्यम् MimāKau. iii (1). 71. 14 (*on* i. 2. 42); मन्त्रं विनाप्युपायान्तरेणानुष्ठेयार्थस्मृतिसंभवेन मन्त्रस्य ... संकोचः स्यात् MayūMāli. 91. 21 (*on* i. 4. 19)

**अनुष्ठेयार्थाप्रकाशक** (anuṣṭheyārthāprakāśaka) *adj.* which does not reveal or express the object, i.e. rite to be performed पाशावयवानामक्रत्वङ्गतयानुष्ठेयार्थाप्रकाशकस्य मन्त्रस्यानर्थक्यमदृष्टार्थत्वं वा प्रसज्येत SiddhāSi. i. 20. 2.

**अनुष्ठेयार्थावगति** (anuṣṭheyārthāvagati) f. knowledge of the object, i.e. rite to be performed यत्रापि मन्त्रात् ... नानुष्ठेयार्थावगतिः ... तत्रापि ... अर्थाभिधानस्यैव व्यापारत्वम् MimāKau. iii (1). 68. 1 (*on* i. 2. 42)

**अनुष्ठेयार्थावबोधकत्व** (anuṣṭheyārthāvabodhaka-tva) *n.* the state of being what conveys the object, i.e. duty to be observed 'इतिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदमिति'। किं तर्हि अपौरुषयत्वे सत्यनुष्ठेयार्थावबोधकत्वात् ManuBh. i. 59. 8 (*on* 2. 6)

**अनुष्ठेयावगम** (anuṣṭheyāvagama) *m.* knowledge of what is to be performed कस्य तर्हि अनुष्ठानशक्तियुक्तस्य। सा चानुष्ठेयावगमाधीननिरूपणा NyāyRaMā. 166. 5.

**अनुष्ठेयावस्थ** (anuṣṭheyāvastha) *adj.* of the stage or condition of being what is to be accomplished तदपि स्मरणं पदार्थस्वरूपमात्रस्य न त्वनुष्ठेयावस्थस्य MayūMāli. 414. 5 (*on* v. 1. 9)

**अनुष्ठेयावस्थकार्य** (anuṣṭheyāvastha-kārya) *n.* effect of the stage or condition of being what is to be accomplished अनुष्ठेयावस्थकार्यप्रकाशकस्य मन्त्रस्य स्मार्तकर्माभिधायित्वमवश्यं वाच्यम् MayūMāli. 18. 19 (*on* i. 3. 1)

**अनुष्ठेयावस्थपदार्थ** (anuṣṭheyāvastha-padārtha) *m.* object of the stage or condition of being what is to be accomplished पदानां नानाप्रकारेणान्वयः। ... केषांचिन्नामधेयतया केषांचिदनुष्ठेयावस्थपदार्थस्मारकतया TantrRaha. 59. 17; मन्त्राणामनुष्ठेयावस्थपदार्थस्मरणाय प्रयोगकाले उच्चारणावश्यंभावे सति प्रथममन्त्र उच्चारितो द्वितीयं मन्त्रं स्मारयति MayūMāli. 413. 22 (*on* v. 1.9)

**अनुष्ठेयाविनिर्णय** (anuṣṭheyāvinirṇaya) *m.* **A** lack of decision regarding what is to be performed कर्मोपास्ती विचार्येते अनुष्ठेयाविनिर्णयात्। बहुशाखाविप्रकीर्णं निर्णेतुं कः प्रभुर्नरः PañcDa. 9. 26; **B** lack of decision regarding what is to be observed, PañcDa. 9. 26.

**अनुष्ठेयासाधारण्य** (anuṣṭheyāsādhāraṇya) *n.* uncommonness of what is to be observed धर्मशब्दस्य अनुष्ठेयासाधारण्यमपि असिद्धम् PūrvottaVāNaMā. 239. 12.

**अनुष्ठेयेयत्ता** (anuṣṭheyeyattā) *f.* the state of being the particular extent or measure of what is to be performed अनुष्ठेयेयत्तारूपपरिमाणस्य पूर्वाह्णादिकालस्य च विरोधस्संभवति GuruCandr. i. 352. 5.

**अनुष्ठेयोपसंहार** (anuṣṭheyopasaṁhāra) *m.* the act of bringing near or correlation of what are to be observed अनुष्ठेयोपसंहारस्यैव विधेयकत्वापेक्षा ŚrutaPra. ii. 489. 23 (*on* iii. 3. 26)

**अनुष्ठेयोलपादि** (anuṣṭheyolapādi) *adj.* (spreading or scattering of) *ulapa*-grass, etc. which is to be performed अनुष्ठेयोलपाद्यर्थाकाङ्क्षाबलान्मन्त्राणां गौणेऽपि विनियोग आवश्यकः MayūMāli. 210. 14 (*on* iii. 2. 1)

**अनुष्ठ्य** (anuṣṭh-ya) *ger.* having counted serially or accordingly अध्रिगुप्रैषे वाक्यमिदमाम्नायते-'षड्विंशतिरस्य वङ्क्रयः, ता अनुष्ठ्योच्यावयतात्' इति। अयमर्थः ... वङ्क्रीरनुष्ठ्य(ष्ठ्या), अनुष्ठायानुक्रमेण गणयित्वेति यावत् ... उद्धरतात् NyāyMāVi. 466. 17 (*on* ix. 4. 1); cf. **अनुष्ठि.**

**अनुष्ठ्यावन्** (anu-ṣṭhyāván) *adj.* standing nearby, present near at hand स॒ हो॑वाचेन्द्रो॒ विष्णुं॒ प्रह॑रिष्यामि॒ वा॒ अ॒हम॑स्मै॒ वृत्रा॑य॒ वज्र॒मिति॒ तस्य॑ मे त्वमनुष्ठ्यावेति तथेति होवाच प्रहर तस्य तेऽहमनुष्ठ्यावेति ŚatBr. (K.) VII. v. 3. 2 (better **अनुष्ठावन्**)

**अनुष्ण** (an-uṣṇa) *adj.* [*f.* -ā] **1Ai** not hot, not boiling, i.e. naturally lukewarm उत्तङ्कः ... प्राङ्मुख उपविश्य ... हृदयंगमाभिः (v.l. अफेनाभिरनुष्णाभिः) अद्भिरुपस्पृश्य ... अन्तःपुरं प्रविश्य तां क्षत्रियामपश्यत् MahāBhā. i. 3. 115; अनुष्णाभिरफेनाभिरद्भिस्तीर्थेन धर्मवित्। शौचेप्सुः सर्वदाचामेदेकान्ते प्रागुदङ्मुखः ManuSm. 2. 61 (ManuBh. उष्णशब्दः क्वाथोपलक्षणार्थः); SkandP. iv. 35. 67; SmṛtiCan. ii. 254. 9; उद्धृताभिरपि स्नायादाहृताभिर्द्विजातिभिः। स्वभावाभिरनुष्णाभिरद्भिः सहेमभिर्द्विजः BṛParāSm. 2. 114; शुचौ देशे ... स्थण्डिलमुपलिप्य ... प्राङ्मुखः ... अनुष्णाभिरद्भिर्ब्राह्मेण तीर्थेन त्रिः प्राश्नीयात् KāśyaS. 199A. 42; यथानुष्णां यवागूं पिबेदामयावीतीषदुष्णामुपदिशन्ति ManuBh. i. 79. 5 (*on* 2. 19); अनुष्णैरम्बुभिः शुद्धैराचामेदभिवीक्षितैः ĪśānŚiPa. i. 9. 51; ii. 3. 47; अनुष्णो बहलो लेप्यस्तत्पक्वं विद्रधिं हरेत् ĪśānŚiPa. i. 46. 29; पाण्डुभावोपगतमविदग्धमनुष्णमदुर्गन्धमित्येवं बलं शुद्धमभिविज्ञाय त्र्यहं मुद्गयूषरसं भोजनं च दद्यात् Hastyāyur. 585. 24 (4. 4); अनुष्णाभिरित्यत्राग्निसंयोगजमौष्ण्यं प्रतिषिध्यते ViraMi. (Āhnika.) 66. 8; **1Aii** not hot, i.e. uncooked or raw उष्णमन्नं द्विजातिभ्यः श्रद्धया निवेदयेत्। अन्यत्र फलपुष्पेभ्यः पानकेभ्यश्च पण्डितः। फलाद्यनुष्णं देयमित्यर्थः Aparā. 492. 20 (*on* 1. 237); **1B** not hot, i.e. stale भगवन्नज्ञानादेतदन्नं सकेशमुपहृतं (v.l. सकेशमनुष्णं) शीतं च। तत्क्षामये भवन्तम् MahāBhā. i. 3. 129; ix. 42. 21 (v.l.); **1Ci** not hot, i.e. cool (in effect) कषायाणामनुष्णानां वृक्षाणां त्वक्षु साधितः। शृतः शीतकषायो वा रोपणार्थं प्रशस्यते SuśruS. i. 37. 22 (comm. अनुष्णानामिति न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षप्रभृतीनाम्); परं वातहरं स्निग्धमनुष्णं तु पियालजम् AṣṭāSaṁ. i. 39. 15 (1. 7); i. 122. 7 (1. 23); पिप्पली ...। अनुष्णा कटुका स्निग्धा वातश्लेष्महरी लघुः BhāvPra. (Bhā.) 6 (2). 55; **1Cii** not hot, i.e. cool (ray etc.) तस्यै भर्तुरभिज्ञानमङ्गुलीयं ददौ कपिः। प्रत्युद्गतमिवानुष्णैस्तदानन्दाश्रुबिन्दुभिः RaghuVa. 12. 62 (comm. शीतलैः); अनुष्णैः पुष्णाति पादैः कुमुदमसुमतां नोपतापाय दृष्टेः। ... इनतया युक्तमप्यन्यरूपं युग्मं यत्पादयोः स्तात्स भवदविभवाभावकृत्तीर्थनाथः JinaŚ. 1. 14; **1D** not hot, i.e. moderate (in temperature) श्लेष्मलानामवातानां ज्वरोऽनुष्णः कफाधिकः। परिपाकं न सप्ताहेनापि याति मृदूष्णणाम् CaraS. vi. 3. 281; **1E** not hot, i.e. cold अविरोधिग्रहणात् प्रत्यक्षानुमानाभ्युपगतस्वशास्त्रस्ववचनविरोधिनो निरस्ता भवन्ति। यथानुष्णोऽग्निरिति PadārthaSaṁ. 234. 5; प्रत्यक्षविरुद्धं तावत् वह्निरनुष्णः कृतकत्वात् घटादिवत् NyāyVār. 15. 4 (*on* i. 1. 1);औष्ण्यस्य तारतम्येऽपि नानुष्णोऽग्निः कदाचन PramāVār. 2. 172; न हि देशकालान्तरेषु चाग्निरनुष्णो भवति KenUBh. 89. 9 (*on* 3. 1); बोधस्वभावकमबुद्धमनुष्णमुष्णम् SaṁkṣeŚā. 1. 114 (i. 98. 24); अनुष्णस्तेजोऽवयवी कृतकत्वात् NyāyMañ. ii. 20. 29; PramāMi. 41. 3 (*on* i. 2. 9); 54. 9 (*on* ii. 1. 16); प्रमाणान्तरबाधिते विषये नानुमानमुत्पद्यत इति दर्शयति। यथा - वह्निरनुष्णो द्रव्यत्वात् PrakaPañ. 210. 1; अनुष्णोऽयमग्निः कृतकत्वात् NyāySā. 11. 10; न च वाच्यमनुष्णोऽपि वह्निः प्रभासु दृष्ट इति Kāśi. iii. 53. 14 (*on* 5 (4). 71); यो यः कृतकः स सर्वोऽनुष्णो यथा घटादिः TātpaṬ. (Vā.) 44. 2 (*on* i. 1. 1); नाप्युष्णवह्निनियतस्तृणविकारो हिमे दृष्टः प्रत्यक्षावगतशैत्यविरोधादौष्ण्यबाधे सति अनुष्णमेव वह्निमनुमापयति NyāyRaMā. 70. 15; तृणादिविकारो हिमे दृश्यमानः शैत्यप्रत्यक्षविरोधादौष्ण्यासंभवेऽप्यनुष्णमेवाग्निं साधयेत् ŚāstrDi. 68. 8 (*on* i. 1. 5); वायोः अनुष्णः स्पर्श इति तेजोव्यावृत्तिः Kiraṇā. 79. 16; प्रतिज्ञादोषो यथा, प्रत्यक्षादिप्रमाणविरोधो यथानुष्णोऽग्निः Aparā. 610. 28 (*on* 2. 6); अङ्गीकरोति यः काव्यं शब्दार्थावनलंकृती। असौ न मन्यते कस्मादनुष्णमनलं कृती Candrā. 1. 8; तत्र प्रत्यक्षबाधा यथा अनुष्णोऽग्निः, न मधु मधुरम् PramāMi. 46. 4 (*on* i. 2. 14); उपपत्त्या शरीरस्य दृष्टचैतन्यवारणम् (णे?)। अनुमानादनुष्णेषु पर्व(परं?) (स्पर्शि?)तेन्द्र (तेज?)स्सु सिध्यति NyāyKu. 106. 18; अग्निरनुष्णः। कृतकत्वात्। जलवत् TarkBhā. (Ke.) 46. 13; 92. 12; पुरुषभेदेनानुष्णश्च कृष्णवर्त्मा कदाचिद्भवतीति चेन्न ŚatDū. 1999. 19; अग्निरनुष्णः पदार्थत्वात् घटवदित्याद्यपि प्रसज्येतेति चेत् न NyāyPari. 125. 3; 218. 11; वह्निरनुष्णः पदार्थत्वाज्जलवत् TarkKau. 15. 8; उष्णं वानुष्णं वा शमयति सलिलं सदैवाग्निम् ĀryāŚ. 76; जलमुष्णमित्यादौ ... जलस्य बाधत्वसंभवेऽपि तेजोऽनुष्णमित्यादौ बाधो न स्यात् GuruCandr. i. 119. 21; कालात्ययापदिष्टो यथा ... अग्निरनुष्णः पदार्थत्वात् जलवत् YatīndraDi. 22. 7; यद्यनुष्णो भवेद्वह्निर्यद्यशीतं भवेज्जलम्। मन्ये दृढव्रतो रामस्तदा स्यादप्यसत्यवाक् RasGaṅ. 197. 6; वह्निरनुष्णो द्रव्यत्वात् TarkSaṁ. (A.) 48. 18; वह्निरनुष्ण इति बाधित-

विशेषण: MānaMe. 66. 7; प्रमाणान्तराधिगतार्थत्वं तद्बाधितार्थत्वम् ... च प्रतिज्ञादोषा:। यथा ... अनुष्णोऽग्नि: SarvaMaSaṁ. 6. 15; वह्निरनुष्ण: कृतकत्वादित्यत्र वह्नीतरत्वमुपाधि: BhāṭṭCin. i. 27. 20 (*on* i. 1. 4) [ŚabdaRaSaK. 310. 11]; **2** the word *anuṣṇa* अनुष्ण इति 'नलोप: प्रातिपादिकान्तस्य' इति नलोप: प्रसज्येत MahāBh. iii. 169. 14 (*on* vi. 3. 74); अनुष्णपदोपादनमनुपपन्नम् Kiraṇā. 167. 4; **3** lazy शीतकोऽलसोऽनुष्ण: AmaK. 1965; AbhidhāCin. 384; ParaNā. 1735; KośaKaTa. 2. 75; KalpaK. 33. 121; 205. 33; ParyāŚaRa. 1531 [apathetic, MW.; Apte]

**अनुष्ण** (an-uṣṇa) *n.* **1** cold entity तान्तं शीतमनुष्णम् Liṅgānu. (He.) 62. 8; **2** (anuṣṇa) name of a water-lily, *Nymphaea coerulea* (*utpala*), blue lotus, PW.; MW.; Apte.

**अनुष्णक** (an-uṣṇaka) *adj.* not hot, cold, chilly etc, MW.

**अनुष्णकरावदाता** (anuṣṇakarāvadātā) *adj.* (*f.*) clear or dazzling white like the moon (*lit.* having cool rays) रत्नाकराङ्गनिरनुष्णकरावदाता कान्ति: ... शङ्खस्य दक्षिणगतेर्महनीयताभूत् SaduktiKa. 236. 17.

**अनुष्णकिरणभरित** (anuṣṇakiraṇa-bharita) *adj.* endowed with moon (*lit.* having cool-rays) तन्माणिक्यं हेम्ना खचित्वा श्रीऋषभाय कण्ठाभरणमनणु (v. l.मनुष्ण)किरणभरितचैत्यगर्भमासूत्रयामहे PrabaK. 49. 29.

**अनुष्णक्षण** (anuṣṇa-kṣaṇa) *m.* cool moment अनुष्णक्षणबाह्योर्वीगामिन् ...। उपवीतेन किम् ... ते PrabhāC. 14. 19.

**अनुष्णगु** (anuṣṇa-gu) *m.* [*but* PW.; Viśva. *adj.*] **A** moon (*lit.* having cool rays) चन्द्रादिग्रहाणां परमा दक्षिणोत्तरविक्षेपकाला आह ...। विक्षिप्यते स्वपातेन स्वक्रान्त्यन्तादनुष्णगु: SūrySi. 1. 68; शौक्लीं कान्तिमनुष्णगोरिव शिरस्यातन्वती सर्वत:। एषासौ त्रिपुरा DevīPañ. 1. 1; श्रीमद्रत्ननरेश्वरस्य सदसि ज्योतिर्व्विदामग्रत: सर्व्वग्रासमनुष्णगो: प्रवदता तीर्ण्णा प्रतिज्ञानदी EI. xxii. 166. 24; **B** camphor, Apte.

**अनुष्णगुविश्व** (anuṣṇagu-viśva) *adj.* whose world comprises of the moon (*lit.* having cool rays) अत्र रामोऽनन्तरूपस्तेजसा वह्निना सम:। स त्वनुष्णगुविश्वश्चेदग्नीषोमात्मकं जगत् RāmPūTāU. 3. 6.

**अनुष्णतर** (an-uṣṇatara) *adj.* not hotter हितमिह ससितं घृतं पयोभिर्निहितमनुष्णतरेषु भोजनेषु MātaLī. 11. 24.

**अनुष्णता** (anuṣṇa-tā) *f.* the state of not being hot, i.e. absence of heat, coldness विदूरभावादर्कस्य उद्यतस्य विरश्मिता। रक्ताभावो विरश्मित्वाद्रक्तत्वाद्याप्यनुष्णता VāyuP. i. 50. 110; BrahmāṇḍP. i. 21. 54; अनुष्णतापि पारमार्थिक्येव साध्यतामबाधनाय। मैवम्। अनुष्णताया: ... शीताद्यव्यावृत्तस्वरूपाया: प्रसाधनेनाविद्याविद्यमानत्व एव विश्रामात् KhaṇḍanKhā. 216. 18; परावृत्तास्त एव सौरकिरणा: उपाधिवशादनुष्णतामापन्ना: ... भुवि प्रसरन्तश्चन्द्रिकापदवाच्या भवन्ति SetuBa. 249. 4.

**अनुष्णताधार** (an-uṣṇatādhāra) *m.* not the substratum of heat तापनोऽनुष्णताधार: कोऽयं वा मुरलीरव: VidaMā. 1. 35 (comm. न उष्णतां धारयतीति)

**अनुष्णतासाधन** (anuṣṇatā-sādhana) *n.* means of establishing the absence of heat अनुष्णतासाधने हि इदमुपपादनम् NyāySu. (Ja.) 488B.8 (*on* iii. 2. 1)

**अनुष्णतोन्मुख** (anuṣṇatonmukha) *adj.* favourable to the absence of heat कृतकत्वम् ... पक्षधर्मतावशाद्विशेषे तेजोऽवयविनि साधयितुमनुष्णतोन्मुखं यन्न साधयेत् TātpaṬ. (Vā.) 44. 18 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्णत्व** (anuṣṇa-tva) *n.* the state of not being hot, i.e. absence of heat, coldness द्रव्यत्वस्यानुष्णत्वेन सह संबन्धनियम एव नास्ति, वह्नावसत्यनुष्णत्वे द्रव्यत्वस्य दर्शनात् PrakaPañ. 210. 2; न हि वह्नेरनुष्णत्वं द्रव्यत्वादनुमीयते SaṁviSi. 97. 20; यदा हि प्रत्यक्षावगतौष्ण्येऽग्नौ द्रव्यत्वेन पृथिव्यादिवत् अनुष्णत्वमनुमातुमिष्यते तदैवोष्णेऽप्यग्नौ ... नानुष्णत्वमनुमापयेत् NyāyRa. 364. 19 (*on* 5 (4). 59); तेजो विहायानुष्णत्वमदाहकत्वम् Kiraṇā. 40. 5; न च कृतकत्वानुष्णत्वयो: संबन्ध इव साध्यधर्मिजातीयेतरत्वमिहाप्युपाधि: TārkiRa. 200. 4; अनुष्णत्वेन द्रव्यत्वस्य व्याप्तिग्रहणायोष्णत्वाभावरूपस्यानुष्णत्वस्य निर्णयार्थमुष्णत्वं क्वचिद् धर्मिणि ग्रहीतव्यम् TārkiRa. 230. 5; कृतकत्वस्य हेतो: साध्यमनुष्णत्वम् TarkBhā. (Ke.) 47. 1; 92. 13; वह्नावनुष्णत्वं नास्तीति ज्ञाने सति वह्निरनुष्ण इत्यनुमितेरसंभवात् ... हेत्वाभासा: TarkKau. 15. 11; अभावत्वेऽपि तत्प्रतियोगि सत्त्वं ब्रह्मणि प्रसिद्धमिति चेन्न। ... उष्णमात्रे शैत्यस्य उष्णविशेषे वानुष्णत्वस्य साधनेऽबाधापातात् Nyāyāmṛ. 123A. 7; वह्निरनुष्णो द्रव्यत्वात् इति। अत्रानुष्णत्वं साध्यम् TarkSaṁ. (A.) 48. 18.

**अनुष्णत्वप्रतिपादन** (anuṣṇatva-pratipādana) *n.* explanation, i.e. establishment of the absence of heat हेतोरप्ययमेव बाधो यदयमनुष्णत्वप्रतिपादनाय प्रयुक्त: तत्प्रतीतिं न करोति NyāyKa. 236. 9.

**अनुष्णत्वप्रतियोगिता** (anuṣṇatvapratiyogi-tā) *f.* the state of being the counter-positive of the absence of heat द्रव्यत्वस्यानुष्णत्वेन व्याप्तिग्रहावस्थायामनुष्णत्वप्रतियोगितया उष्णत्वं क्वापि ग्राह्यम् SarvaDaKau. 48. 27.

**अनुष्णत्वप्रतीति** (anuṣṇatva-pratīti) *f.* knowledge of the absence of heat अबाधितविषयप्रत्यक्षेण वह्नेरुष्णत्वे प्रतिपादिते तत्प्रतीत्यवरुद्धे च तस्यानुष्णत्वप्रतीतिर्न भवति NyāyKa. 236. 8.

**अनुष्णत्वप्रसङ्ग** (anuṣṇatva- prasaṅga) *m.* undesired occasion for the absence of heat अग्नेर्द्रव्यत्वेऽनुष्णत्वप्रसङ्ग इतिवदयं तर्को धर्मिग्राहकप्रमाणबाधित: ŚrutaPra. iA. 238. 10 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्णत्ववत्** (anuṣṇatva-vat) *adv.* like the absence of heat अभेदस्य त्वव्यवस्थारूपस्वकार्याकारिणोऽनुष्णत्ववन्मिथ्यात्वमित्यापाताच्च Nyāyāmṛ. 581B. 8.

**अनुष्णत्ववत्** (anuṣṇatva-va(n)t) *adj.* possessed of the absence of heat न चैवं जलमुष्णमित्यादावुष्णत्वानधिकरणवृत्त्यनुष्णत्ववज्जलस्य बाधत्वसंभवेऽपि तेजोऽनुष्णमित्यादौ बाधो न स्यात् GuruCandr. i. 119. 21.

**अनुष्णत्ववैपरीत्य** (anuṣṇatva-vaiparītya) *n.* [Inst.] on account of the opposition to the absence of heat तेजोऽवयवी त्वनुष्णत्ववैपरीत्येन प्रत्यक्षतो निश्चित: NyāyMañ. i. 103. 6.

**अनुष्णत्वसाधकत्व** (anuṣṇatvasādhaka-tva) *n.* the state of being what establishes the absence of heat धूमवत्त्वमसाधकं बाधितत्वादनुष्णत्वसाधकत्ववदिति जातिवाक्यार्थ: SarvaDaKau. 82. 19.

**अनुष्णत्वसाधन** (anuṣṇatva-sādhana) *n.* **i** means which establishes the absence of heat वह्नावनुष्णत्वसाधनस्य तु कृतकत्वस्य तज्ञातीयेतरत्वलक्षणमुपाधि: NyāyVārPari. 705. 14; **ii** act of establishing the absence of heat अग्नेरनुष्णत्वसाधने पदार्थत्वेनाग्नित्वमेवोपाधिमाहु: ŚatDū. 158. 5; कृतकत्वं हि शब्दानित्यत्वसाधने साधु असाधु चाग्न्यवयविनोऽनुष्णत्वसाधने NyāySu. (Ja.) 79A. 13 (*on* i. 1. 1)

**अनुष्णत्वानधिकरण** (anuṣṇatvānadhikaraṇa) *n.* non-substratum of the absence of heat न चैवं जलमुष्णमित्यादौ ... जलस्य बाधत्वसंभवेऽपि तेजोऽनुष्णमित्यादौ बाधो न स्यात्, अनुष्णत्वानधिकरणाप्रसिद्धेरिति वाच्यम् GuruCandr. i. 119. 22.

**अनुष्णत्वानुमान** (anuṣṇatvānumāna) *n.* inference of the absence of heat न ह्यनुष्णत्वानुमानेनोष्णत्वग्राहिप्रत्यक्षबाधो लोके ĀtmaTaVi. 545. 5; प्रत्यक्षेणानुष्णत्वानुमानमनौपाधिकतया बाधकज्ञानात् पूर्वमनन्यथासिद्धमप्यास्कन्दितम् NyāyVārPari. 285. 1.

**अनुष्णत्वाभाव** (anuṣṇatvābhāva) *m.* absence of the absence of heat पुरुषभेदेनानुष्णश्च कृष्णवर्त्मा कदाचिद्भवतीति चेन्न, तत्रानुष्णत्वाभावात् ŚatDū. 199. 19; वह्नौ पक्षेऽनुष्णत्वाभावस्योष्णत्वस्य त्वगिन्द्रियेण निश्चयात् पदार्थत्वं हेतुर्बाधित: TarkKau. 15. 9; वह्नावनुष्णत्वाभाव: SiddhāMu. 33. 17 (*on* 62)

**अनुष्णदीधिति** (anuṣṇa-dīdhiti) *m.* the moon (*lit.* having cool rays) कुजेन्दुहेतुप्रतिमासमार्तवं गते तु पीडर्क्षमनुष्णदीधितौ। ... शुभपुंग्रहेक्षिते नरेण संयोगमुपैति कामिनी Bṛhajjā. 4. 1; JātaPā. 3. 11.

**अनुष्णदेश** (anuṣṇa-deśa) *m.* cool region आर्द्रवास: संवर्तितम् अनुष्णदेशे चिरेण शुष्यति RājMār. 51. 11.

**अनुष्णधी** (anuṣṇa-dhī) *f.* knowledge of not (being) hot यथोष्णेऽनुष्णधीर्नास्ति ज्ञानेऽप्यज्ञानधीस्तथा ŚlokaVār. 5 (3). 146 (308. 1)

**अनुष्णबाष्पोदय** (anuṣṇabāṣpodaya) *m.* appearance of cool tears अनुष्णबाष्पोदयमन्थराक्षीं विलोक्य देवीं विभुरभ्यनन्दत् Yādavā. 13. 24.

**अनुष्णबुद्धिबाध** (anuṣṇabuddhi-bādha) *m.* sublation of the knowledge of not (being) hot अग्निरनुष्ण इति बुद्धेरुष्णज्ञानोपजीवनादुष्ण-बोधेनानुष्णबुद्धिबाध: KhaṇḍanKhā. 215. 19.

**अनुष्णरश्मि** (anuṣṇa-raśmi) *m.* the moon (*lit.* having cool rays) यस्यां नभ:स्पृग्वलयाब्धि(ब्द)माला विशुद्धिभाग्बिम्बमनुष्णरश्मे:। उपाययौ सा शरदूढसस्या Rāvaṇā. 1. 29.

**अनुष्णरश्मिरुचि** (anuṣṇaraśmi-ruci) *f.* lustre of the moon (*lit.* having cool rays) यस्य ध्वान्तमनुष्णरश्मिरुचयो नीलास्तथार्कोपला: ... तस्य स्तुतौ के वयम् SūktiMu. 97. 37.

**अनुष्णवपुस्** (anuṣṇa-vapus) *adj.* **i** having the cool body or atmosphere विरलतापच्छविरनुष्णवपु: ...। अभवद्गत: परिणतिं शिथिल: परिमन्दसूर्यनयनो दिवस: ŚiśuVa. 9. 3; **ii** having the body of mild temperature, ŚiśuVa. 9. 3 (comm. श्लेष्मोदयादीषदुष्णदेह:)

**अनुष्णवल्लिका** (anuṣṇavallikā) *f.* type of grass, *Panicum dactylon*, i.e. *nīladūrvā* नीलदूर्वा ... शतग्रन्थिरनुष्णवल्लिका RājNi. 163. 18.

**अनुष्णशीत** (an-uṣṇaśīta) *adj.* **i** neither hot nor cold, i.e. warm (blood) अनुष्णशीतं मधुरं स्निग्धं रक्तं च वर्णतः। शोणितं गुरु विस्रं स्याद्विदाहश्चास्य पित्तवत् SuśruS. i. 21. 17 (comm. साधारणम्); **ii** neither hot nor cold, i.e. warm (temperature) अनुष्णशीतान्यभवन्दिनानि Yādavā. 8. 1; अनुष्णशीते ... । गृहे वा मण्डपे स्थित्वा ... । कृत्योक्तं मण्डलम् ... यजेच्छिवाम् TantrRā. 35. 58; **iii** neither hot nor cold, i.e. moderate (treatment), cf. **अनुष्णशीतादि**.

**अनुष्णशीतल** (an-uṣṇaśītala) *adj.* **i** neither hot nor cold, i.e. moderate (in temper) अप्रमत्तस्त्वमनुष्णशीतलो भव प्रजानां शरदीव भास्करः ŚivLī. 5. 20; **ii** neither hot nor cold, i.e. warm (in temperature), ŚivLī. 5. 20.

**अनुष्णशीतस्पर्शाभाव** (anuṣṇaśītasparśābhāva) *m.* absence of touch which is neither hot nor cold गुणी च वायुरेव। पृथिव्याद्यनुपलब्धेः। पृथिवीवायुव्यतिरेकेणानुष्णशीतस्पर्शाभावात् TarkBhā. (Ke.) 62. 8.

**अनुष्णशीतादि** (anuṣṇaśītādi) *adj.* neither hot nor cold etc., i.e. moderate (treatment) (पित्तज्वरे) तत्राप्यनुष्णशीतादिरुपचारो विधीयते KāśyaS. 233A. 28.

**अनुष्णस्पर्शवत्** (anuṣṇasparśa- va (n)t) *adj.* having the touch which is not hot, i.e. cold यदि त्वयमेव मुख्यः पाको यदनुष्णस्पर्शवद्द्रव्यस्योष्णीकरणम् ŚāstrDī. 659. 9 (*on* x. 2. 1); MayūMāli. 659. 16 (*on* x. 2. 1)

**अनुष्णा** (anuṣṇā) *f.* name of a river पुरुषाः ... । नदीः पिबन्ति बहुलाः ... । धूमत्यामतिकृष्णां (v. l. पुरावतीमनुष्णां) च सूचीं छावीं च MahāBhā. vi. 10. 23.

**अनुष्णांशु** (anuṣṇāṁśu) *m.* the moon (*lit.* having cool rays) कालनेमितमो घोरमयमुज्ज्वलविक्रमः। कालनेमितमो घोरमनुष्णांशुरिवाहरत् RāmC. 9. 31; अनुष्णांशोरिवोष्णता। असंभाव्यं महीनाथ तवेदं परिदेवनम् TriṣaŚaPuC. i. 6. 519.

**अनुष्णांशुनेत्र** (anuṣṇāṁśu- netra) *adj.* (God Veṅkaṭanātha) having the moon as one eye पूषानुष्णांशुनेत्राय शेषाचलकुटुम्बिने। ... वहते वारिजाक्षाय वक्षसा वनमालिकाम् EI. xix. 93. 115.

**अनुष्णांशुभास्** (anuṣṇāṁśu-bhās) *f.* ray of the moon रामास्तस्मिन् स्निग्धवैदूर्यनीले (अम्भसि) व्योम्नीवानुष्णांशुभासो निपेतुः HarVi. 18. 21.

**अनुष्णाङ्ग** (an-uṣṇāṅga) *adj.* whose body is not hot, i.e., cold-bodied अनुष्णाङ्गाश्च संस्विन्ना जृम्भन्ते चाप्यभीक्ष्णशः। विष्टम्भन्तीह मातङ्गाः MahāBhā. iv. 799* (1)

**अनुष्णान्न** (anuṣṇānna) *n.* not hot, i.e. uncooked or raw food अनुष्णान्नं पर्युषितं सर्वभक्ष्यावशेषितम्। ... एतत्सर्वं विशुध्येत विष्णुनैवेद्यभक्षणात् BrahmVaiP. ii 36. 35.

**अनुष्णाशय** (anuṣṇāśaya) *adj.* **A** whose interior is not hot, i.e. cold वारिधिः तटानि शिशिरीकरोति गिरिभर्तुरस्यान्वहम्। मरुदविधुतवीचिशीकर-शतैरजस्रोत्थितैः ... महानुपगतं जनं शिशिरयत्यनुष्णाशयः MahāP. 19. 173; **B** whose heart is cool, i.e. calm, MahāP. 19. 173 (Ṭippaṇī. शैत्ययुक्तहृदयः)

**अनुष्णाशीत** (an-uṣṇāśīta) *adj.* **i** (touch) which is neither hot nor cold स्पर्शास्तावच्छीतोष्णानुष्णाशीता इति NyāyBh. 187. 2 (*on* iii. 1. 57); Tarkāmṛ. 8. 9; Vidvanmo. 4. 23; अनुष्णाशीतो घटः शीताभिरद्भिः संस्पृष्टः शीतो भवति MāṭhVṛ. 20 (34. 1); पाकजः स्पर्शः पृथिव्या वैधर्म्यं तस्य स्वरूपकथनमनुष्णाशीत इति NyāyKa. 31. 8; स्पर्शः ... भूवाय्वोरनुष्णाशीत उद्भूतो भाति NayaVi. 206. 8 (*on* i. 1. 5); स्पर्शोऽनुष्णाशीतः पाकजश्च TārkiRa. 149. 4; Upask. 66. 3 (*on* ii. 1. 1); योऽयं वायौ वात्यनुष्णाशीतः स्पर्श उपलभ्यते TarkBhā. (Ke.) 62. 6; (स्पर्शः) अनुष्णाशीतः पृथिवीवाय्वोः TarkBhā. (Ke.) 68. 7; TarkKau. 4. 20; TarkSaṁ. (A.) 16. 11; (स्पर्शः) क्षितिपवनयोरनुष्णाशीतः NyāySiA. 251. 2; 252. 26; पृथिव्याः स्पर्शोऽनुष्णाशीतः SiddhāMu. 15. 21 (*on* 36); **ii** (body) which is neither hot nor cold अनुष्णाशीतस्तु देहः NayaVi. 206. 3 (*on* i. 1. 5); पाकजत्वे सत्यनुष्णाशीतमिदम् इति विशिष्टप्रत्यये TarkSaṁ. (Ā.) 61. 16.

**अनुष्णाशीतगुणा** (anuṣṇāśīta- guṇā) *adj.* (*f.*) having the qualities which are neither hot nor cold अनुष्णाशीतगुणा क्षितिः Vidvanmo. 4. 34.

**अनुष्णाशीतत्व** (anuṣṇāśīta-tva) *n.* the state of being what is neither hot nor cold स्पर्शोऽस्या अनुष्णाशीतत्वे सति पाकजः PadārthaSaṁ. 27. 17; यदा ... वायोश्चानुष्णाशीतत्वं स्पर्शनेन वायौ वाति सति प्रतीयते, तदा प्रत्यभिज्ञायते द्रव्यं तदेवेदमिति PrakaPañ. 133. 1; अनुष्णाशीतत्वे सतीत्युदक-तेजःस्पर्शाभ्यां वैधर्म्यमुक्तम् NyāyKa. 45. 3; शैत्यमेव हि तेजःस्पर्शेनाभिभूतमौष्ण्यं चोदकस्पर्शेनाभिभूतमनुष्णाशीतत्वस्यैव विशेषणम् अपाकजत्वम् इति चेत्, तर्हि स्पर्शत्वस्यैव विशेषणं उष्णत्वादिः इति न त्रैविध्यसिद्धिः TarkSaṁ. (Ā.) 611. 12; अनुष्णाशीतत्वं सर्वदा अनुवृत्तम् NyāySiA. 201. 12.

**अनुष्णाशीतत्वमात्र** (anuṣṇāśītatva-mātra) *adj.* merely (delimited by the state of) being what is neither hot nor cold स्पर्शोऽप्यनुष्णाशीतत्वमात्रो न पार्थिवत्वसाधकः SarvaDaKau. 7. 26.

**अनुष्णाशीतपाकज** (anuṣṇāśīta-pākaja) *adj.* which is (of the nature of being) neither hot nor cold nor produced by heat स्पर्शस्तस्यास्तु (पृथिव्याः) विज्ञेयो ह्यनुष्णाशीतपाकजः BhāṣāPa. 36.

**अनुष्णाशीतभेद** (anuṣṇāśīta-bheda) *m.* [Abl.] due to the distinction as being neither hot nor cold स्पर्शः ... शीतोष्णानुष्णाशीतभेदात् त्रिविधः PadārthaSaṁ. 106. 10; SaptaPa. 25 (9); Lakṣaṇā. 9. 13; TarkBhā. (Ke.) 68. 7; TarkKau. 4. 19; SarvaDaKau. 25. 21; Upask. 288. 13 (*on* vii. 1. 6); TarkSaṁ. (A.) 16. 9; [Inst.] by the distinction as being neither hot nor cold (स्पर्शः) सोऽपि शीतोष्णानुष्णाशीतभेदेन त्रिविधः MānaMe. 241. 8.

**अनुष्णाशीतवत्** (anuṣṇāśīta-vat) *adv.* like that which is neither hot nor cold तत्संबन्धाभावेऽनुभयत्वं च युक्तम्, अनुष्णाशीतवत् ŚrutaPra. iA. 165. 20 (*on* i. 1. 1); अनुष्णाशीतवत्तुच्छा ब्रह्मणश्चातिरेकता NyāyPari. 48. 13; BhāṭṭCan. 84. 12 (*on* xv. 2. 25)

**अनुष्णाशीतविशिष्टस्पर्श** (anuṣṇāśīta-viśiṣṭasparśa) *m.* peculiar touch which is neither hot nor cold अनुष्णाशीतविशिष्टस्पर्शवत्त्वे सति गन्धशून्यत्व-मित्यादिकं वायोर्लक्षणम् YatīndraDī. 41. 4.

**अनुष्णाशीतसंस्पर्श** (anuṣṇāśīta-saṁsparśa) *adj.* whose touch is neither hot nor cold अनुष्णाशीतसंस्पर्शो वायुः SarvaSiSaṁ. 5. 22; सद्यः पुत्रेण संयुक्ता ... । अनुष्णाशीतसंस्पर्शैर्मामस्नापयदश्रुभिः BṛKathāŚloSaṁ. 18. 159.

**अनुष्णाशीतसंस्पर्श** (anuṣṇāśīta-saṁsparśa) *m.* touch which is neither hot nor cold वायौ बीसीति शब्दनम्। अनुष्णाशीतसंस्पर्शः PañcDa. 2. 3.

**अनुष्णाशीतस्पर्श** (anuṣṇāśīta-sparśa) *m.* touch which is neither hot nor cold वायोरप्रत्यक्षता स्यात् ... स्पर्शमात्रं तेनोपलभ्यते, न वायुद्रव्यमिति चेत्। शीतोष्णानुष्णाशीतस्पर्शेषूपलभ्यमानेषु प्रत्यभिज्ञायमानत्वाद्द्रव्यस्य PrakaPañ. 132. 11; यो गुणविशेषः ... स गृह्यते त्वचैवानुष्णाशीतस्पर्शोऽपाकजो वायोः TātpaṬ. (Vā.) 222. 22 (*on* i. 1. 12); अनुष्णाशीतस्पर्शस्य कथं विशेषगुणत्वम् Lakṣaṇā. 9. 13; 9. 20; अनुष्णाशीतस्पर्शस्य पृथिव्यां गन्धादिव्याप्तस्य तदभावेऽपि मरुति प्रतीतेः TattvPradī. (Ci.) 30. 1; योऽयं वायौ वात्यनुष्णाशीतः स्पर्शः (v. l. अनुष्णाशीतस्पर्शः) उपलभ्यते स गुणत्वाद् गुणिनमन्तरेणानुपपद्यमानो गुणिनमनुमापयति TarkBhā. (Ke.) 62. 6; अपाकजोऽनुष्णाशीतस्पर्शस्तु पवने मतः BhāṣāPa. 42; अनुष्णाशीतस्पर्शो वायुपृथिव्योः Tarkāmṛ. 8. 9; क्षितिपवनयोरनुष्णा-शीतस्पर्शः YatīndraDī. 93. 3.

**अनुष्णाशीतस्पर्श** (anuṣṇāśīta-sparśa) *adj.* [*f.* -ā] having the touch which is neither hot nor cold (शरीरम्) अनुष्णाशीतस्पर्शं चैतदुपलभ्यते PrakaPañ. 325. 13; उष्णस्पर्श इति शीतस्पर्शानामनुष्णाशीतस्पर्शानां च सलिलपवनादीनां निरासः TārkiRa. 135. 8; वायुत्वजातियोग्यरूपस्पर्शवान् (Add. अपाकजानुष्णाशीतस्पर्शो) वायुः SaptaPa. 77 (215); (पृथिवी) सा प्रथमं सुरभिमधुरकृष्णानुष्णाशीतस्पर्शा जाता NyāySiA. 201. 12; 198. 30; स्पर्शो वायुवृत्तिरिति धीः स्यात्, न त्वनुष्णाशीतस्पर्शो वायुरिति TattvCin. i. 730. 14; TantrRaha. 17. 10.

**अनुष्णाशीतस्पर्शत्व** (anuṣṇāśītasparśa-tva) *n.* the state of having the touch which is neither hot nor cold शीतस्पर्शः ... न ... वायोः अनुष्णाशीतस्पर्शत्वाद् वायोः Kāśi. i. 227. 6 (*on* 4. 51); अनुष्णाशीतस्पर्शत्वे सति रूपाद्याश्रयत्वम् ... पृथिवीलक्षणम् VedāntRaMañ. 1. 3 (29. 8)

**अनुष्णाशीतस्पर्शवत्** (anuṣṇāśītasparśa-vat) *adv.* like the touch which is neither hot nor cold गुणमन्तरेण दोषाभावे न घटत इति चेत्। अनुष्णाशीत-स्पर्शवदुभयनिवृत्तेरपि दर्शनात् NyāyPari. 380. 12; सदाशिवेश्वरशुद्धविद्या अनुष्णाशीत-स्पर्शवन्मध्यविधाः SetuBa. 256. 7.

**अनुष्णाशीतस्पर्शवती** (anuṣṇāśītasparśa- vatī) *adj.* (*f.*) having the touch which is neither hot nor cold (पृथिवी) सा सुरभिर्मधुरा कृष्णादिरूपा चानुष्णाशीत-स्पर्शवती YatīndraDī. 42. 20.

**अनुष्णाशीतस्पर्शवत्त्व** (anuṣṇāśītasparśavat-tva) *n.* the state of having the touch which is neither hot nor cold साधनाव्यापक उपाधिः ... यथा करका पृथिवी कठिणसंयोगादित्यत्र अनुष्णाशीतस्पर्शवत्त्वम् TattvCin. ii (1). 375. 2; SiddhāMu. 71. 25 (*on* 140); BhāṭṭCin. i. 27. 26 (*on* i. 1. 4); अनुष्णाशीतस्पर्शवत्त्वं वायोरपि वर्तते SiddhāMu. 15. 20 (*on* 36); अनुष्णाशीतस्पर्शवत्त्वे सति गन्धशून्यत्वं वायुत्वम् VedāntRaMañ. 1. 3 (28. 13); वायुः पार्थिवः अनुष्णाशीतस्पर्शवत्त्वाद् गन्धवत्त्वाच्च घटवत् SarvaDaKau. 7. 17.

**अनुष्णाशीतस्पर्शानुमेय** (anuṣṇāśītasparśānumeya) *adj.* inferrable through the touch which is neither hot nor cold वायुरनुष्णाशीतस्पर्शानुमेय इति तार्किकाः MānaMe. 157. 3.

**अनुष्णाशीतस्पर्शोपलम्भ** (anuṣṇāśītasparśopalambha) *m.* obtainment, i.e. perception of the touch which is neither hot nor cold उपलभ्यमानस्तु स्पर्शः तद्गतायाः पृथिव्याः एव। अत एवानुष्णाशीतस्पर्शोपलम्भः MānaMe. 156. 4.

**अनुष्णाशीतापाकजत्व** (anuṣṇāśītāpākaja-tva) *n.* the state of not being produced by heat while being neither hot nor cold न च अस्य नियोगतः त्रैविध्यम्, अनुष्णाशीतापाकजत्वस्यापि जात्यन्तरस्य संभवात् TarkSaṁ. (Ā.) 61.11.

**अनुष्णाशीतापाकजस्पर्श** (anuṣṇāśītāpākaja-sparśa) *m.* touch which is not produced by heat while being neither hot nor cold अनुष्णाशीतापाकजस्पर्शवत्त्वस्य वायोः अन्यत्र ... वक्तुम् अशक्यत्वात् TarkSaṁ. (Ā.) 32. 3; 40. 4; अनुष्णाशीतापाकजस्पर्शः क्वचिदाश्रितः गुणत्वात् रूपवत् SarvaDaKau. 17. 9.

**अनुष्णाशीतैकस्पर्श** (anuṣṇāśītaikasparśa) *adj.* having only the touch which is neither hot nor cold न वायोः स्पर्शभेदः संभवति। अनुष्णाशीतैकस्पर्श एव वायुः PrakaPañ. 213. 19.

**अनुष्णी** (anuṣṇī) *f.* name of a river नदीः पिबन्ति ...। धूमत्यामतिकृष्णां (v. l. अनारतामनुष्णीं) च MahāBhā. vi. 10. 23; द्विजाः। नदीं पिबन्ति ...। अनाकतीमनुष्णीं च PadmP. i. 6. 20.

**अनुष्णीकृतविष्टप** (anuṣṇīkṛta-viṣṭapa) *n.* world rendered not hot, i.e. peaceful अथ घातिजये जिष्णोरनुष्णीकृतविष्टपे। त्रैलोक्यामभवत् क्षोभः कैवल्योत्पत्तिवात्यया MahāP. 22. 1.

**अनुष्णीकृता** (an-uṣṇīkṛtā) *adj.* (*f.*) not made hot (अद्भिः) अनुष्णाभिरिति। अनुष्णीकृताभिः ... आचामेत् ManvaMu. 46. 20 (*on* 2. 61)

**अनुष्णीष** (an-uṣṇīṣa) *adj.* **A** exclusive of the turban ततः सर्वमनुष्णीषं प्रागुक्तं प्रतिपादयेत् ... गुरुः MṛgendraT. ii. 8. 230 (comm. छत्रचामरादिराजोपकरणम् उष्णीषवर्जितम्); **B** devoid of, i.e. not wearing any turban or head-dress प्रवेश्य मण्डले शिष्यमनुष्णीषं च देशिकः। तर्पणाद्यं तु मन्त्राणां कुर्यात् पूर्वावसानकम् ŚivaP. vii (2). 20. 5 (568B. 11)

**अनुष्णोपचार** (anuṣṇopacāra) *adj.* not being cold, i.e. moderate (treatment) मधु। तत्तु नानाद्रव्यरसगुणवीर्यविपाकविरुद्धानां पुष्परसानां मक्षिकासंभवत्वाद्यानुष्णोपचारम् उष्णैर्विरुध्यते SuśruS. i. 45. 143 (comm. तन्मधु अनुष्णोपचारं भवति)

**अनुष्णोष्णकिरणबिम्ब** (anuṣṇoṣṇakiraṇa-bimba) *m.*, *n.* orb of the moon and sun (*lit.* orb having cool and hot rays) चक्रसेनः ... उपरि विधृतेन फेनपटलत्विषा मुष्णन्नुष्णवारणेन जिष्णुतामनुष्णोष्णकिरणबिम्बयोः ... क्रमेण ... प्राप नगरम् TilaMañ. 426. 1.

**अनुष्मन्** (an-uṣman) *m.* non-aspirate (sound) सोष्मणि पूर्वस्यानुष्मा CaturA. (Śau.) 1. 94.

**अनुष्यदे** (anu-ṣyáde) Dat. *inf.* [P. vi. 1. 197; vi. 2. 139] in order to flow समानो अध्वा प्रवतामनुष्यदे ṚV. ii. 13. 2

**अनुष्यन्द्** (anu-ṣyand-) I. Ā. [P. viii. 3. 72; MugdhaBo. 8. 98 (94. 22)] to flow along or together अनु वि परि अभि नि इत्येतेभ्य उत्तरस्य स्यन्दतेरप्रणिषु सकारस्य वा मूर्धन्यादेशो भवति। अनुष्यन्दते। ... प्राण्यप्राणिविषयस्यापि स्यन्दतेरयं विकल्पो भवति। अनुष्यन्देते मत्स्योदके KāśiVṛ. *on* viii. 3. 72; cf. **अनुस्यन्द्**.

**अनुष्यन्द** (anu-ṣyandá) *m.* [P. vi. 2. 144] hind-wheel उत्तरेणाहवनीयं पूर्वाग्निरुद्धतो भवति। स रथवाहनस्य दक्षिणमन्वनुष्यदऽं शतमानौ प्रवृत्तावाबध्नाति ŚatBr. V. iv. 3. 24.

**?अनुष्व** (anuṣva) TaiĀ. ii. 6. 1 (221. 3) cf.(*better* impv. cf. Sāy. सेवस्व) [Viśva.]

**अनुष्वक्** (anuṣvak) *adv.* in continuous order, one after another चादिरसत्त्वे ... अनुष्वक् JaineVyā. 42. 8 (*on* i. 2. 128); cf. **अनुषक्**.

**अनुष्वजमान** (anu-ṣvajamāna) *adj.* embracing अरे हतवृत्त चित्त ... अनुष्वजमानं ग्रहगृहीतमिवात्मानं विधमसि YaśasCam. ii. 65. 8 (*but* comm. स्त्रीजनसङ्गं प्राप्नुवत् सत्)

**अनुष्वध** (anu-ṣvadhá) *adj.* accompanied by the offering of food मरुत्वाँ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय ṚV. iii. 47. 1 (Sāy. स्वधया सवनीयपुरोडाशादिरूपेण अन्नेनानुगतम्); Nir. 4. 8 (78. 1); TaiS. I. iv. 19. 1; MaiS. i. 3. 22 (i. 38. 1); KāṭhS. 4. 8 (i. 33. 22); KapiKaS. 3. 6 (30. 19); VājaS. 7. 38; VājaS. (K.) 28. 11.

**अनुष्वधम्** (anuṣvadhám) *adv.* [P. vi. 1. 223; viii. 3. 106] **1** according to one's own will, voluntarily क्रत्वा महाँ अनुष्वधं भीम आ वावृधे शवः ṚV. i. 81. 4; SV. I. v (1). 4. 5; **2A** at every offering (of food) घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतम्वस्य धाम। अनुष्वधमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम् ṚV. ii. 3. 11 (Sāy. प्रतिहविः); iii. 6. 9; AV. xx. 13. 4; VājaS. 17. 88 (Mahīdhara स्वधामन्नमुपलक्ष्य); VājaS. (K.) 19. 2; TaiĀ. x. 10. 2 (811. 4) (Sāy. स्वधामनु अस्मदीयं हविःस्वरूपमनुसृत्य); MahāNāU. 9. 11 अनुष्वधं पवते सोमं इन्द्र ते ṚV. ix. 72. 5 (*but* Sāy. बलमनु बलार्थम्); **2B** after the offering (of food) ये अंह्रोघमनुष्वधं श्रवो मदन्ति यज्ञियाः ṚV. v. 52. 1 (Sāy. अन्नप्रदानं स्वधा। अनु पश्चाद् वा); अनुष्वधं स्वधामन्नं सोमाख्यमनु आवह TantrVā. 808. 11 (*on* iii. 2. 37); अनुष्वधमनुप्रदानम् NyāyMāVi. 134. 20 (*on* iii. 2. 15)

**अनुष्वन्** (anu-ṣvan-) I. P. to resound, to echo रिपुनिषूदनः। अभिष्ट- (v.l. °ष्व)नति मेदिन्याम् Rāmā. vi. 22. 27.

**अनुष्वप्** (anu-ṣvap-) II. P. [P. viii. 3. 65] to sleep continuously, Viśva.; cf. **अनुष्वापम्**.

**अनुष्वापम्** (anuṣvápam) *absolutive* [P. vi. 1. 197; vi. 2. 139] sleeping continuously य इन्द्र सस्त्यव्रतोऽनुष्वापमदेवयुः ṚV. viii. 97. 3 (Sāy. अनुवृत्तस्वप्नं यथा भवति तथा)

**अनुसंयत्** (anu-saṁyat) *adj.* **A** joining, connecting आहवनीयाद्याग्नी प्रणयन्ति। प्र देवं देव्येति तिसृणामासीनः प्रथमाम्। उत्तरे अनुसंयन् ŚāṅkhāŚS. iii. 14. 10; नाके सुपर्णमित्यनुसंयन् ŚāṅkhāŚS. v. 10. 15 (Bh. नाके सुवर्णमुपयत्पतन्तमित्येतामृचम्); ऊरुं हि राजेत्यनुसंयन्। सर्वे साम्नो निधनमुपयन्ति ŚāṅkhāŚS. viii. 10. 2; **B** accompanying होमार्थं नीयमानं महावीरमनुसंयन् ब्रह्मा जपति ŚāṅkhāŚS. viii. 15. 11; v. 13. 5; v. 14. 12; v. 14. 15.

**अनुसंया** (anu-saṁyā-) II. P. **1** to go towards in succession, to visit one after another महेन्द्रस्य कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च। भवनान्यनुसंयामि MahāBhā. i. 69. 4; तीर्थान्यन्यान्यनुसंयाहि राजन् MahāBhā. iii. 113. 25; ब्रूहि कामनुसंयामि द्रष्टुं प्रथमतो दिशम् MahāBhā. v. 106. 1; **2A** to go along or around आरुह्यैरावतं शक्रस्त्रैलोक्यमनुसंययौ MahāBhā. xii. 220. 10; **2B** to accompany, to attend रक्षिणश्चानुसंयान्तु पथि दुर्गविचारकाः Rāmā. ii. 73. 13; **2C** to follow (closely) कृष्णांशो बिन्दुलारूढो देवकीमनुसंययौ BhaviP. 508B. 18 (iii (3). 24. 22); **3** to march off, cf. **अनुसंयान B**.

**अनुसंयान** (anu-saṁyāna) *n.* **1** going towards in succession, visiting one after another पार्थस्य वनवासः ... पुण्यतीर्थानुसंयानम् MahāBhā. i. 2. 91; **2** marching off प्रभातायां तु शर्वर्यां भीष्मः ...। अनीकान्यनुसंयाने व्यादिदेश MahāBhā. vi. 52. 1.

**अनुसंयुत** (anu-saṁyuta) *adj.* joined or combined together (संयुतान् हस्तान् ... निबोधत) एभ्य एवानुसंयुतेभ्यः अन्यश्लेषाद्ये संयुता उत्पद्यन्ते तान् स्वयं निबोधत AbhinBhā. ii. 55. 14 (*on* 9. 127)

**अनुसंरक्ता** (anu-saṁraktā) *adj.*(*f.*) devoted to, i.e. faithful मुदा परमयोपेता प्रययौ वरवर्णिनी। भर्तारमनुसंरक्ता पौलोमीव पुरन्दरम् Rāmā. i. App. I. 4 (7) [attached, MW.]

**अनुसंरभ्** (anu-saṁrabh-) I. Ā. **1A** to take or catch hold of इन्द्रं सखायो अनु सं रभध्वम् ṚV. x. 103. 6; AV. vi. 97. 3 (better *adn.*;cf. Viśva.); **1B** to take or catch hold of together अन्वारभेथामनुसंरभेथामेतं लोकं श्रद्दधानाः सचन्ते AV. vi. 122. 3; AV. (P.) xvi. 51. 7; आरभेथामनुसंरभेथां समानं पन्थामवथो घृतेन TaiĀ. ii. 6. 2 (223. 1); VārāŚS. I. iii. 7. 7; त्रिरेकादशा अनुसंरभध्वमित्यथाध्वर्यवे नाम प्रब्रूते BaudhŚS. i. 100. 5; **2A** to cling to, to resort to अस्य विज्ञानमनु संरभध्वमिमं पश्चादनु जीवाथ सर्वे TaiS. V. vii. 4. 4 (Sāy. अनुसृत्य ... सम्यक् प्रवर्तध्वम्); ŚāṅkhāĀ. 12. 4 (45.2); मामेवानुसंरभस्व मयि चित्तानि सन्तु ते HirGS. i. 5. 11; **2B** to follow, i.e. to be in accordance with गायत्रीं छन्दांस्यनु संरभन्तामस्मिन्राय उतं यज्ञस्सचन्ताम् KāṭhS. 4. 13 (i. 38. 8); KapiKaS. 3. 11 (35. 7); ĀpaŚS. xiii. 22. 1; गायत्रं छन्दोऽनुसंरभध्वम् HirŚS. ix. 5. 43 (946. 25)

**अनुसंवत्सर** (anu-saṁvatsara) *m.* [enumerated in the *anuśatikādi gaṇa*, GaṇPā. 8. 4] **1A** [Abl.] after one year अनुसंवत्सराच्छापमोक्षं वै समवाप्स्यथ MahāBhā. i. 93. 36; **1B** [Inst.] every year अनुसंवत्सरेण दीयते। आनुसंवत्सरिकः KāśiVṛ. *on* vii. 3. 20; **2** the word *anusaṁvatsara* अनुसंवत्सरयुतानुसंवरणम् GaṇRa. 3. 165 (200) [ŚabdaRa. (Su.) 2.50 gives *anusaṁvatsara* in the sense of *abda*]; *adj.* annual, yearly, cf. **अनुसंवत्सरश्राद्धविधि**.

**अनुसंवत्सरम्** (anusaṁvatsaram) *adv.* **A** year after year, every year

अनुसंवत्सरं पशुबन्धेन यजते ĀpaŚS. xxii. 20. 10; HirŚS. xvii. 7. 21 (461. 6); सरस्वत्याम् ... अनुसंवत्सरं हि ते। स्नायन्ते PadmP. i. 25. 21; अनुसंवत्सरं दीयते GaṇRa. 3. 165 (200); प्रतिष्ठास्नपनाद्यनन्तरं समाचरेत् सर्वसुपर्वसूत्सवम्। ततोऽनुसंवत्सरम् TantrSa. 9. 1; **B** in successive years अनुसंवत्सरं जाता अपि ते कुरुसत्तमाः MahāBhā. i. 115. 21; **C** after one year अनुसंवत्सरं सर्वे शापमोक्षमवाप्स्यथ DevīBhāP. ii. 3. 39.

**अनुसंवत्सरश्राद्धविधि** (anusaṁvatsara-śrāddhavidhi) *m.* annual oblation-ceremony to the fore-fathers श्वस्तत्रभवतस्तातस्यानुसंवत्सरश्राद्धविधिः Prati. 5. 4 (3)

**अनुसंवद्** (anu-saṁvad-) I. P. *(caus.)* to call upon or to invite for discussion कथा भगवन्तो नोऽनुसंवादयथेति JaimiBr. 1. 22.

**अनुसंवरण** (anu-saṁvaraṇa) *n.*[enumerated in the *anuśatikādi gaṇa*, GaṇPā. 8. 3; JaineVyā. 363. 5 (*on* v. 2. 25)] shutting up, closure, covering अनुसंवरणे दीयते आनुसांवरणम् KāśiVṛ. *on* vii. 3. 20; अनुसंवरणेन दीयते आनुसांवरणम् GaṇRa. 3. 165 (200)

**अनुसंवर्ण्** (anu-saṁvarṇ-) X. P. **1** to mention, to describe स (भूरिकः) संलक्षयति– यदि अनुसंवर्णयिष्याम्यहम् गृहपतिर्भूयस्या मात्रया श्रमणस्य गौतमस्याभिप्रशंस्यति Divyāva. 162. 19; यद्यहमेनमनुसंवर्णयेयं भूयस्या मात्रया श्रमणो गौतमः प्रसादमुत्पादयिष्यति GiMs. iii (1). 27. 8; **2** to sanction, to approve, to recommend (यः पुनर्भिक्षुर्मनुष्यम्) मरणाय वैनं समादापयेत् मरणवर्णं वास्यानुसंवर्णयेत् ... स च तेन कालं कुर्यात्, अयमपि भिक्षुः पाराजिको भवति PrātiSū. 8. 11 [DBHS.]

**अनुसंवर्णयत्** (anu-saṁvarṇayat) *adj.* sanctioning, approving, recommending भगवान् शक्रस्य देवानामिन्द्रस्य भाषितमनुसंवर्णयन्नेवमाह Divyāva. 121. 14 [DBHS.]

**अनुसंवर्णित** (anu-saṁvarṇita) *adj.* mentioned, described तत्र कतमानि तानि। यदुत यानि देशनापाठेऽनुसंवर्णितान्यानन्तर्याणि LaṅkāSū. 3. 2 (17) (57. 9); नार्हन्तीमे मुण्डकाः ... शाल्योदनं परिभोक्तुम्। अर्हन्ति तु कोटरयवान् परिभोक्तुमिति। तैरप्यनुसंवर्णितम् GiMs. iii (1). 47. 7.

**अनुसंवह्** (anu-saṁvah-) I. P. to carry, to convey along प्रष्टयो युक्ता अनुसंवहन्ति AV. x. 8. 8; AV. (P.)xvi. 101. 3 (*but* MW. to draw or run by the side of) तद्भूर्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातस्समवहत् TaiBr. I. i. 3. 7 (*but* VIŚVA. **अनु** *adn.*); अयुजो युक्ताः प्रवहन्त्यग्रे ततो युग्मन्तो अनुसंवहन्ति JaimiBr. 2. 438.

**अनुसंवा** (anu-saṁvā-) II. P. to blow along or towards सर्वा दिशोऽनु संवाति TaiBr. II. iii. 9. 5; JaimiUBr. i. 2. 5.

**अनुसंविचर्** (anu-saṁvicar-) I. P. to go around in succession यदुप्रवीराः ... राजापि तीर्थान्यनुसंचचार (v. l. अनुसंविचेरुः) MahāBhā. iii. 120. 29 [make the round of, MW.]

**अनुसंविद्** (anu-saṁvid-) VI. P. **1** to know accordingly ते स्कम्भमनुसंविदुः AV. x. 7. 17; एकं तदङ्गं स्कम्भस्य पुराणमनुसंविदुः AV. x. 7. 26; **2** to relish, cf. **अनुसंवेद्यमान** [to know together with or in consequence (of something else), MW.]

**अनुसंविद** (anu-saṁvida) *adj.* [P. v. 4. 91] joined or united together स यथा प्रियं पुत्रम् आरभ्य याचेत्, सखा वा सखायमनुसंविदम् JaimiBr. 2. 224; अथ य एनमनुसंविदमनुसमात् सद्यो वाधिरोहति न वै स तमुद्धिंस्ते। तद् यदेते ज्योतिर्गौरायुरिति स्तोमा भवन्ति, यथा श्रेयांसमनुसंविदमनुसमात् सद्यो वाधिरोहेत् तादृक् तत् JaimiBr. 2. 340; 2. 336.

**अनुसंविश्** (anu-saṁviś-) VI. U. to enter together after मनो निर्विष्टमनुसंविशस्व AV. xviii. 3. 9 [but MW. to retire for sleep after]; विशन्तमनुसंविशेत् MṛgendraT. iv. 1. 71.

**अनुसंवीता** (anu-saṁvītā) *adj.* *(f.)* wrapped up with एकवस्त्रानुसंवीताः प्रकीर्णासितमूर्धजाः। स्नुषास्ते परिधावन्ति हतापत्या हतेश्वराः MahāBhā. xi. 24.7.

**अनुसंवृजिन्** (anu-saṁvṛjin) [w. r. for **अनुसंव्रजित** ] HirGS. i. 12. 15 [VIŚVA.]

**अनुसंवृजिन** (anu-saṁvṛjina) [w.r. for **अनुसंव्रजिन**] HirGS. i. 13. 16 [VIŚVA.]

[1]**अनुसंवृत** (anu-saṁvṛta) *adj.* continued for a long time अद्यास्य यातयिष्यामि तद्वैरं चिरसंभृतम् (v. l. अनुसंवृतम्)। तर्पयिष्यामि च बकं रुधिरेणास्य भूरिणा MahāBhā. iii. 12. 34.

[2]**अनुसंवृत** (anu-saṁvṛta) *adj.* surrounded अनुसंवृतश्च नागैर्देवेशं वचनमुवाच चाल्पबुद्धिः LiṅgaP. i. 97. 33.

**अनुसंवेद्यमान** (anu-saṁvedyamāna) *adj.* (used as noun) that which is being caused to be relished or felt कान्तवेषानुकारवद्धि न रामचेष्टितस्यानुकारः ...। अनुसंवेद्यमानस्य वस्तुवृत्तत्वानुपपत्तेः AbhinBhā. i. 276. 2 (*on* 6. 31 (3))

**अनुसंव्ये** (anu-saṁvye-) I. Ā. to envelope or cover with, i.e. to clothe (oneself) in रयिं च पुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वासः PāraGS. i. 4.12.

**अनुसंव्रज्** (anu-saṁvraj-) I. P. **A** to go after, to follow इमाः सोम्यानुसंव्रज ChāndoU. iv. 4. 5; **B** to go along with, to accompany प्रपाद्यमाने राजन्यग्रेणानोऽनुसंव्रजेत् ĀśvaŚS. I. iv. 4. 5 (*but* MW. to go after, to follow); अग्नीषोमीयस्य पशोरनुसंव्रज्याया इति। अनुसंव्रजेदिति बौधायनो नानुसंव्रजेदिति शालीकिः BaudhŚS. iii. 94. 12; ग्रहाधानेष्वनुसंव्रज्याया इति। अनुसंव्रजेदिति बौधायनो नानुसंव्रजेदिति शालीकिः BaudhŚS. iii. 166. 8; *(caus.)* to cause to go along (a road) शूद्रश्चेद् ब्राह्मणीमभिगच्छेत् ... ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा ... श्वेतखरमारोप्य महापथमनुसंव्राजयेत् VāsiDS. 21. 3; **C** to go towards, to meet, to approach अन्वक् मधुपर्केण अनुसंव्रजति BhārGS. 2. 23 (56. 7)

**अनुसंव्रजत** (anu-saṁvrajata) [w.r. for **अनुसंव्रजन**] BaudhGS. i. 2. 14 [VIŚVA.]

**अनुसंव्रजन** (anu-saṁvrajana) *adj.* going towards, approaching नानापुरुषा अर्घ्यद्रव्याण्याददते अन्वगनुसंव्रजताः (?नाः) BaudhGS. i. 2. 14.

**अनुसंव्रजित** (anu-saṁvrajita) *adj.* **1** who has gone along or accompanied भुक्तवत्स्वनुसंवृजिनम्(?व्रजिते)न्नमाहारयति HirGS. i. 13. 16; **2** who has followed on one's own अनुसंव्रजितासो गतान् ... पुरुषान् स्वयमनुगच्छेत् VīraMi. (Saṁskāra.) 822. 23.

**अनुसंव्रजिन्** (anu-saṁvrajin) *adj.* going along with, accompanying अन्वक् अनुसंवृ(?व्र)जिना सोऽनुपकिंचया वाचा ... प्राह HirGS. i. 12. 15 (comm. सह कूर्चादिना द्रव्येण ... अनुसंवृजिनेति प्रमादपाठः)

**अनुसंव्रज्य** (anu-saṁvrajya) *ger.* having gone towards or approached (for receiving) स ह स्माह बौधायनोऽनुसंव्रज्यैवोपासनाननुमन्त्रयेत BaudhŚS. iii. 110. 15; अत्रो ह स्माह शालीकिरनुसंव्रज्यैवोपासनाननुमन्त्रयेत BaudhŚS. iii. 111. 1; अपरेण अग्निमौदकोऽनुसंव्रज्य पाणिग्राहं मूर्धदेशेऽवसिञ्चति GobhiGS. ii. 2.15.

**अनुसंव्रज्या** (anu-saṁvrajyā) *f.* the act of walking along with, accompaniment अग्नीषोमीयस्य पशोरनुसंव्रज्याया इति BaudhŚS. iii. 94. 12; ग्रहाधानेष्वनुसंव्रज्याया इति BaudhŚS. iii. 166. 8.

?**अनुसंशय** (anu-saṁśaya) *m.* propensity, proclivity ये ते करुणाविहारिणश्च, न क्वचिदनुसंशयदर्शनविहारिणः GaṇḍVyū. 371. 18 [probably **अनुशय,** DBHS.]

**अनुसंश्रव** (anu-saṁśrava) *m.* the act of hearing or listening to (पितरः) तथैव तृप्णुयुः श्राद्धे स्तवस्यास्यानुसंश्रवात् SkandP. iv. 29. 203.

**अनुसंश्रि** (anu-saṁśri-) I. P. to resort to, i.e. to practise तस्मात् ... धर्ममेवाभिसंश्रयेत् (v. l. °नुसंश्रयेत् ) MahāBhā. iii. 191. 23; विश्वेशानुग्रहे हेतुः सदाचारो मतो नृणाम्। श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितं तस्मात्तमनुसंश्रयेत् SkandP. iv. 35. 146.

**अनुसंश्रित** (anu-saṁśrita) *adj.* which has resorted to भैषज्यापि(हि)ता दोषास्त्वचमस्यानुसंश्रिताः। ... (स्फोटान्) जनयन्ति BhelaS. 2. 17 (1. 4)

**अनुसंश्रुत** (anu-saṁśruta) *adj.* (pred.) heard about सद्यः प्रसन्नो भगवान्भवतीत्यनुसंश्रुतम् ŚivaP. ii(1). 5. 29 (43A. 3)

**अनुसंसद्** (anu-saṁsad-) VI. P. to (gradually) sink down, to become discouraged दुर्लभाः कुलपुत्र ते सत्त्वाः, ये ... न संसीदन्ति (v. l. नानुसंसीदन्ति DBHS.) कल्याणमित्रानुशासनीपथेषु GaṇḍVyū. 111. 10. [DBHS.]

**अनुसंसनिष्यदत्** (ánu-saṁsániṣyadat) *adj.*[P. vii. 4. 65] running or spreading along क्रतुं दधिक्राम॑नु स॒ꣳस॑निष्यदत् पथामङ्का॑ꣳस्यन्वापनीफणत् MaiS. i. 11. 2 (i. 163. 3); KāṭhS. 13. 14 (i. 196. 16); VājaS. 9. 14; ŚatBr. V. i. 5. 19.

**अनुसंसरत्** (anu-saṁsarat) *adj.* (*f.*-ntī) **A** going towards, approaching यथा च सलिले राजन् क्रीडार्थमनुसंचरन् (v. l. अनुसंसरन्)। उन्मज्जेच्च निमज्जेच्च किंचित्सत्त्वम् MahāBhā. xi. 3. 15; **B** passing through a series or succession of stages (such as birth and rebirth) कल्पानुरचना ... सैवेति भूयोभूयोऽनुसंसरन्ती स्वयमुपशाम्यति YogVā. iii. 116. 15.

**अनुसंसर्पम्** (anusaṁsarpam) *adv.* so as to move away मुख्यासनेभ्योऽनुसंसर्पमितराणि KātyŚS. xxiv. 4. 47 (*but* MW. creating after)

**अनुसंसाध्य** (anu-saṁsādhya) *ger.* having entrusted with अनुसंसाध्य कौन्तेयानाशीर्भिरभिनन्द्य च। वृषपर्वा निववृते MahāBhā. iii. 155. 25.

**अनुसंसार्य** (anu-saṁsārya) *ger.* **A** having caused to follow अनुसंसाध्य

(v. l. अनुसंसार्य) कौन्तेयान् …। वृषपर्वा निववृते MahāBhā. iii. 155. 25; **B** having toured स च राजा जनपदाननुसंसार्य पश्यति पादोद्धारकेण गच्छतः Divyāva. 131. 12 [DBHS.]

**अनुसंसृ** (anu-saṁsṛ-) I. P. **A** (*caus.*) to cause to follow, cf. **अनुसंसार्य A**; **B** to pass through a series or stages (such as birth and rebirth), cf. **अनुसंसरत् B; C** to tour, cf. **अनुसंसार्य B; D** to approach, cf. **अनुसंसरत् A** [to pass or go on before, MW.]

**अनुसंसृज्** (anu-saṁsṛj-) VI. P. to mix, to combine with सिद्धं शुष्कं च पूतं च क्षौद्राज्येनानुसंसृजेत् BhelaS. 171. 24 (6. 16)

**अनुसंसृति** (anu-saṁsṛti) *f.* passing through a series or succassion of stages (such as birth and rebirth) लिङ्गम् … धत्तेऽनुसंसृतिं पुंसि हर्षशोकभयार्तिदाम् BhāgP. vi. 1. 51.

**अनुसंसृत्य** (anu-saṁsṛtya) *ger.* having followed सुरभीवृन्दम् … क्षरत्पयोभिर्गोविन्दमनुसंसृत्य तिष्ठति BṛBrahmaS. iii. 2. 51.

**अनुसंसृप्** (anu-saṁsṛp-) I. P. **A** to creep or crawl after, i.e. to obtain सवितृप्रसूत वरुणस्य … वीर्यं परापतत्। तत् सꣳसृद्भिरनु समसर्पत् TaiBr. I. viii. 1. 1; एव तद् वरुणोऽनुसमसर्पत् तथोऽएवैष एतत्सवितृप्रसूत एवानुसꣳसर्पति ŚatBr. V. iv. 5.6; ŚatBr. (K.) VII. iv. 1.6; इमे वै त्रयः समुद्राः स्वर्गा लोकास्तानेष कूर्मो भूत्वानुसꣳसर्प ŚatBr. VII. v. 1. 9; त एतास्संसृप इष्टीरपश्यन्। ताभिरेनदनुसमसर्पन् JaimiBr. 2. 201; **B** to steal after or to gether with वरुणाद्ध वाऽअभिषिषिचानाद् भर्गोऽपचक्राम। … तमेताभिर्देवताभिरनुसमसर्पत्। सवित्रा प्रसवित्रा ŚatBr. V. iv. 5. 2; ŚatBr. (K.) VII. iv. 1. 2; यदेनमेताभिर्देवताभिरनुसमसर्पत्। तस्मात् सꣳसृपो नाम ŚatBr. V. iv. 5. 3.

**अनुसंसृष्ट** (anu-saṁsṛṣṭa) *adj.* mixed up, combined with ज्योतिषाम्भोऽनुसंसृष्टं विकुर्वद् ब्रह्मवीक्षितम्। महीं गन्धगुणामाधात् BhāgP. iii. 5. 35.

**अनुसंस्कृत** (anu-saṁskṛta) *adj.* initiated afterwards संस्कारैः संस्कृतः पूर्वैरुत्तरैरनुसंस्कृतः। नित्यमष्टगुणैर्युक्तो ब्राह्मणो ब्रह्मलौकिकः ŚaṅkhaLiDS. 11.

**अनुसंस्था** (anu-saṁsthā-) I. U. [P. i. 3. 22] **1A** to come to a conclusion, to complete तन्म इदमनु कर्म संतिष्ठाता इति AitBr. 37. 5 (919); तदाहुरीर्म इव वा एषा होत्रा यदच्छावाक्या यदच्छावाकमनुसंतिष्ठते PañcBr. iv. 2. 10; प्राङ् मे आज्येनेन्द्रमनुसंतिष्ठत एतां परिधानीयाम् KauṣīBr. 16. 9 (73. 9); यज्ञोऽनुसंतिष्ठातै ŚatBr. I. ix. 2. 25; I. ix. 3. 22; ŚatBr. (K.) I. vi. 2. 7; दक्षिणमुत्तरार्ध्यमुत्तमम् … कर्मानुसंतिष्ठते ŚatBr. III. vii. 2.6; उदग्न इदं कर्मानुसंतिष्ठातै ŚatBr. IV. iv. 2. 8; ŚatBr. (K.) V. iv. 4. 5; (*caus.*) to cause to complete आग्नेयं प्राञ्चमुत्तममनुसंस्थापयति BhārŚS. iii. 5. 5; **1B** to carry out, to perform प्राग्वै यज्ञः रात्रिमनुसंतिष्ठते तेन रात्रिः सौमी प्रीता KauṣīBr. 10. 3 (46. 13); प्राङ् मे कर्मानुसंतिष्ठाता संतिष्ठते नेद् यज्ञमनुसंतिष्ठाता इति ŚatBr. (K.) II. ii. 1. 19; पञ्चविधं पञ्चमस्याह्नः इति तथा ह्यस्य प्राक् कर्मानुसंतिष्ठते ŚatBr. (K.) II. viii. 4. 13; पृष्ठमनुसꣳस्थास्यते NidāSū. 65. 3 (4. 2); **2** (*caus.*) to cause to be steady (in mind), i.e. to reassure (समाश्वास्य तु सुग्रीवं राक्षसेन्द्रो विभीषणः) चतुर्भिः सचिवैः सार्धमनुसंचरते (v. l. °संस्थापयद्) बलम् Rāmā. vi. 763* (*but* MW. to encourage); **3A** to tread along एष एव हि लोकानां शिवः पन्थाः …। यं पूर्वे चानुसंतस्थुः BhāgP. iv. 2. 31; **3B** to be situated at, cf. **अनुसंस्थित 2; 4** to follow in death, cf. **अनुसंस्था** *f.*

**अनुसंस्था** (anu-saṁsthā) *f.* act of following in death द्विजसती … स्वयमनुसंस्थया पतिलोकमगात् BhāgP. v. 9. 7.

**अनुसंस्थित** (anu-saṁsthita) *adj.* **1** who has followed (the wife) in death प्रमदामनु संस्थितः शुचा नृपतिः RaghuVa. 8. 72; **2** who is situated at ऊर्ध्वोत्तरमृषिभ्यस्तु ध्रुवो यत्रानुसंस्थितः MatsyaP. 124. 112 [following, MW.]

**अनुसंस्पृश्** (anu-saṁspṛś-) VI. P. (*caus.*) to move (something) again close to (the fire) एते उल्मुके उदूहन्ति ते पुनरनुसꣳस्पर्शयन्ति ŚatBr. I. viii. 2. 2; ŚatBr. (K.) II. vi. 4. 1 (*but* MW. to cause to touch after)

**अनुसंस्मरत्** (anu-saṁsmarat) *adj.* **1** recollecting, remembering स वै …। वसत्यनर्हस्तद्दुःखं भूय एवानुसंस्मरन् MahāBhā. iii. 64. 15; वरतनोश्च गुणाननुसंस्मरन्न च शशाक स धारयितुं धृतिम् VarāṅgaC. 20. 14; **2** being mindful of, considering शिखण्डिनं समासाद्य भरतानां पितामहः। अवर्जयत संग्रामे स्त्रीत्वं तस्यानुसंस्मरन् MahāBhā. vi. 65. 28; स कुण्डलो वणिक्श्रेष्ठः … शुचं प्राप्तो धर्ममेवानुसंस्मरन् BrahmP. 170. 52; **3** contemplating or meditating upon तामेव धारणीमनुसंस्मरन् सायं प्रातः प्रत्यहम् (अञ्जयेत्) AṣṭāSaṁ. i. 52. 10 (1. 8)

**अनुसंस्मृ** (anu-saṁsmṛ-) I. P. **1A** (with Gen.) to remember (with longing) यो वै गृहेभ्यः प्रवसन्प्रियाणां नानुसंस्मरेत्। … स राजवसतिं वसेत् MahāBhā. iv. 4. 40; **1B** to recollect, to remember, cf. **अनुसंस्मरत् 1; 2A** to contemplate or to meditate upon क्षिप्रपूर्वादिकेऽर्चने। बीजं वा पिण्डमन्त्रं च प्रणवादनुसंस्मरेत् PauṣkS. 32. 152; **2B** to think or to ponder over, cf. **अनुसंस्मृत्य 3B; 3** to be mindful of, cf. **अनुसंस्मृत्य 2; 4** to practise, cf. **अनुसंस्मृत्य 4**.

**अनुसंस्मृत्य** (anu-saṁsmṛtya) *ger.* **1** having recollected or remembered स होवाच नैतत् केशिन् राजन्यकाम्या ब्रह्मचर्यमेव वै मा तद् अनुसंस्मृत्यास्त्रमविदत् JaimiBr. 1. 285; तं च शापमनुस्मृत्य (v. l. अनुसंस्मृत्य) पर्यतप्यद्भृशं तदा MahāBhā. i. 173. 23; **2** having been mindful of, having considered नाभिसंधत्त …। स्त्रीत्वं तस्यानुसंस्मृत्य भीष्मो बाणान् शिखण्डिनः MahāBhā. vi. 113. 46; **3A** having contemplated or meditated upon शास्तारमनुसंस्मृत्य स्वशय्यां चाथ संविशेत् AṣṭāSaṁ. i. 13. 18 (1. 3); **3B** having thought or pondered over सूक्तार्थमनुसंस्मृत्य …। लब्धे चित्तप्रसादे तु मां प्रपद्येत वै गतिम् LakṣmīT. 50. 212.; **4** having followed, having practised कं महापुरुषं पारमुपायातं महोदधेः। आचारेणानुसंस्मृत्य जनो याति न दुःखिताम् YogVā. i. 30. 19.

**अनुसंस्यन्द्** (anu-saṁsyand-) I. Ā. to run after, cf. **अनुसंसनिष्यदत्** [MW.]

**अनुसंहति** (anu-saṁhati) *f.* recollection यदि सकलमिदं विनश्वरम् …। तदिदमिह पुरावलोकितं यत् कथमियमित्यनुसंहतिर्घटेत। … मतिसंततिः स्म तुल्या भवति सदैव … अनुसंहतेश्च तस्या व्यवहरणं च तथैव PrabhāC. 72. 8.

**अनुसंहरण** (anu-saṁharaṇa) *n.* collecting, i.e. procuring एककपालानामाशयस्यानुसंहरण इति BaudhŚS. iii. 71. 4; सवनीयानामनुसंहरण इति BaudhŚS. iii. 104. 7; पांसूनामनुसंहरण इति BaudhŚS. iii. 169. 4.

**अनुसंहार** (anu-saṁhāra) *m.* **1** separate mention (of a thing already mentioned), supplementary reference अलोऽन्त्यस्येति स्थाने विज्ञातस्यानुसंहारः Vār. 1 *on* P. i. 1. 52; शास्त्रे या षष्ठी सान्त्येऽलि सा च स्थानेयोगैवेति। न तु स्थाने विज्ञातस्य पश्चात्तदनुसंहारः Pradī. i. 438A. 10 (*on* i. 1. 52); vii. 1. 12 (*on* viii. 1. 1); आदौ अलि अनुसंहारात् Pradī. vii. 44. 17 (*on* viii. 1. 18); अन्त्ये अलि कार्यस्यानुसंहारः PāṇiTaVāNaMā. 116. 18; **2** bringing together (of number of syllables) तस्य (पदस्य) संकेतबुद्धितः प्रविभागः। एतावतामेवंजातीयकोऽनुसंहार एतस्यार्थस्य वाचक इति YogBh. 144.4 (*on* 3.17) (TattvVai. एकबुद्ध्युपग्रहः); **3** unification, cf. **अनुसंहारलक्षण**.

**अनुसंहारधी** (anusaṁhāra-dhī) *f.* knowledge of the bringing together (of syllables) केवलभागानुभवेन पदमव्यक्तमनुभूयते। अनुसंहारधिया तु … व्यक्तमिति विशेषः TattvVai. 142. 17 (*on* 3. 17)

**अनुसंहारबुद्धि** (anusaṁhāra-buddhi) *f.* knowledge of the bringing together (of syllables) पदमिति वाक्यमिति वानुसंहारबुद्धावभिन्नस्य वस्तुन उपारोहात् TattvBi. 15. 2; अनुसंहारबुद्धेरेकवाक्यगोचरता TattvBi. 35. 1; इत्यनुसंहारबुद्धिरपि परस्परव्यावृत्तवर्णत्रितयावगाहिनी TattvBi. 49. 3; अनुसंहारबुद्ध्या स्वरूपाग्रहणात् TattvBi. 51. 1; वर्णः … गोपदस्फोटेऽवस्थापितोऽनुसंहारबुद्धौ TattvVai. 141. 12 (*on* 3. 17); प्रत्येकवर्णानुभवजनितसंस्कारसहितश्रोत्रलब्धजन्मन्यनुसंहारबुद्धौ संहता वर्णाः TattvVai. 142. 26 (*on* 3. 17)

**अनुसंहारबुद्धिनिर्ग्राह्य** (anusaṁhārabuddhi-nirgrāhya) *adj.* which is to be seized by the knowledge of bringing together (of syllables) पदं पुनर्नादानुसंहारबुद्धिनिर्ग्राह्यम् YogBh. 140. 2 (*on* 3. 17)

**अनुसंहारबुद्धिप्रतिसंधान** (anusaṁhārabuddhi-pratisandhāna) *n.* recollection of the knowledge of bringing together (of syllables) किमिदानीमनुसंहारबुद्धिप्रतिसंधानापेक्षाः प्राञ्चः प्रत्यया यथास्वं गकाराद्यनुविद्धमेकमवभासयन्ति TattvBi. 46. 3.

**अनुसंहारलक्षण** (anusaṁhāra-lakṣaṇa) *adj.* having the characteristic feature of unification (by the mind) कालस्य … शक्तिवर्त्मनी …। कलाभिः पृथगर्थाभिः प्रविभक्ते स्वभावतः। केचिद् बुद्ध्यनुसंहारलक्षणे ते प्रचक्षते VākyaPa. 3 (9). 57.

**अनुसंहारान्तर** (anusaṁhārāntara) *n.* another supplementary reference अनुसंहारः पुनरनुसंहारान्तरेण आदेः परस्यानेकाल् शित्सर्वस्य इत्यनेन बाध्यते Pradī. i. 438B. 1 (*on* i. 1. 52)

**अनुसंहाराप्रसक्ति** (anusaṁhārāprasakti) *f.* absence of occasion for supplementary reference अपवादसमकालमुत्सर्गप्रवृत्त्ययोगेन अन्त्येऽलि अनुसंहाराप्रसक्तेः PāṇiTaVāNaMā. 116. 24.

**अनुसंहाराभाव** (anusaṁhārābhāva) *m.* absence of supplementary reference ननु सर्वस्येत्यस्मिन्नसति स्थानषष्ठ्यभावादनुसंहाराभावः। स्थाने विज्ञातस्यानुसंहारः Pradī. vii. 1. 12 (*on* viii. 1. 1)

**अनुसंहित** (ánu-sáṁhita) *adj.* [*f.*-ā] **1A** connected or combined together

वसुदेयें नमोवाके वंषट्कारोऽनु संहिंतः AV. xiii. 4. 26; अहर्वा इष्टी रात्रिः पशुबन्धः ... एतावनुसंहितौ VādhūŚS. iv. 17. 4; अहिंसा तव ... सर्वधर्मार्थ-(v. l. °नु°) संहिता MahāBhā. xiii. 115. 16; त्रिकालहितं वाक्यं धर्म्यमर्थानुबन्धि च (v.l. अर्थधर्मानुसंहितम्) Rāmā. v. 49. 19; विस्तारयति संतापमहंभावोऽनुसंहितः YogVā. v. 53. 27; आत्मा ... भिन्नात्मबुद्धिभिस्तेन रूपेण बहुधानुसंहितः BrahmSūBh. (Rā.) 107. 3 (*on* i. 1. 1); पूतपापाः केवलेन्द्रादिदेवतयानुसंहितैर्यज्ञैः स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते GītāBh. (Rā.) 470. 2 (*on* 9. 20); 278. 6 (*on* 4. 35); **1B** put or joined together, construed समासपदमेकविषयं तत्रावग्रहे यदि विभागं कुर्यात् समासं पदं चानुसंहितमत्र संधेयम् NāraŚi. ii. 3. 9; श्रुतिश्चैतत्सूत्रार्थानुवादिन्यनुसंहिता भवति ŚrutaPra. iA. 18. 13 (*on* i. 1. 1); अनेन सूत्रद्वयेनोपक्रमस्थहेतुरनुसंहितः ŚrutaPra. iB. 233. 27 (*on* i. 1. 18); शास्त्रान्वितः शास्त्रव्युत्पादनमार्गेणानुसंहितः VaiyāSiMañ. 76. 18; **2A** recollected, remembered द्वेधानुमानमुत्पद्यते स्वयमनुसंहितयानुमानोत्पादकसामग्र्या, परप्रयुक्तवाक्योद्बोधितया वा PrakaPañ. 220. 5; TantrRaha. 11. 17; न वाक्यत्वमनुसंहितमित्येतावता धर्मान्तराणामप्यनुसंधानं भवति NyāyRa. 101. 17 (*on* 2. 182); अध्वर्युरविदूरदेशेन होत्रानुसंहितः Kiraṇā. 304. 5; यदि च कार्येण जातेन प्रतीतेन व्याप्यतयानुसंहितेन च कर्मानुमानम्, चलतीति वर्तमानबोधो न स्यात् NyāySiA. 264. 17; स्मृतिस्था वर्णाः पदत्वेनानुसंहिताः वाक्यार्थमवगमयन्ति NyāySu. (Ja.) 89A. 1 (*on* i. 1. 1); यत्राङ्कुरादौ कार्यत्वमनुसंहितमस्ति तत्र सर्वत्रापि तत्सिद्धयति ŚivārkaMaDī. i. 15. 7 (*on* i. 1. 1); मनसानुसंहिते श्लोकादावुच्चारणाभावात् ŚivārkaMaDī. i. 48. 32 (*on* i. 1. 1); न सर्ववित्प्रकृतितयानुसंहितः विभिन्नतां कलयति भूतयोनितः NayaMañ. I. i. 6. 12; शब्दानामर्थपरत्वे ... उच्चारणं न प्रयोजकम् ... मनसानुसंहिते श्लोकादौ तदभावात् PūrvottaVāNaMā. 266. 6; **2Bi** cognised, known सुदूरमपि गत्वा युक्तिभिरनुसंहितो भेदो ज्ञान एव पर्यवस्यति Kāśi. ii. 82. 9 (*on* 5 (2). 167); न हि क्रियावस्थायां भोगावस्थायां वा एका पृथिवी ज्ञानत्वं वानुसंहितं सर्वक्षणिकवादिनामस्ति NyāyRa. 701. 11 (*on* 5 (17). 49); सुखमहमस्वाप्समिति परामर्शे सुखमित्यनेन तदानीमनुकूलतया भान(समानत्व)मनुसंहितं भवति ŚrutaPra. iA. 167. 14 (*on* i. 1. 1); **2Bii** known, i.e. experienced यः प्रीतिपूर्वकभगवदसाधारणकर्मण्यपि न समर्थः। तस्य विषयरसवैमुख्यजननाय ... चिरतरमनुसंहितस्यापि स्वात्मनः ... ज्ञानकर्मयोगाख्ये द्वे भेषजे NyāyPari. 513. 19; **3A** assumed, admitted (रङ्गपीठावलोक्यं तु कुर्यादासनजं विधिम्) बहिः सामाजिकासनानि ... अतिसामीप्ये दृष्टिविघातात्। अत एवाह रङ्गपीठावलोकने साधुभूतमिति। अनेन द्विभूमित्वमेवानुसंहितम् AbhinBhā. i. 66. 10 (*on* 2. 92); i. 85. 15 (*on* 4. 2); **3B** contemplated or meditated upon स्वरूपमात्राद्गुण-विशिष्टाकारस्य भिन्नत्वादपहतपाप्मा विजरः इत्यादिना ... पूर्वं स्वरूपेणानुसंहितस्य ... अनुसंधानार्थमावृत्तिः कर्तव्याBrahmSūBh. (Rā.) 659. 6 (*on* iii. 3. 42); (चित्याग्नित्वेन संपादितानामेषां मनश्चिदादीनाम्) संपादितानां तथात्वेनानुसंहितानामित्यर्थः ŚrutaPra. ii. 518. 29 (*on* iii. 3. 44); ii. 520. 29 (*on* iii. 3. 47); ii. 524. 26 (*on* iii. 3. 52); **3C** thought or deliberated upon सांख्ये ... वैदिक्या बुद्ध्यानुसंहिते निर्णये सर्वकर्मणां सिद्धय उत्पत्तये प्रोक्तानि ... कारणानि तानि निबोध मे GītāBh. (Rā.) 664. 23 (*on* 18. 13); सत्संतानेत्यादिना तस्मिन्नभिजनविद्येत्यापस्तम्बवचनार्थोऽनुसंहितः ŚrutaPra. iA. 32. 8 (*on* i. 1. 1); iB. 332. 12 (*on* i. 2, 23); प्रकारवाचिना शब्देनायं पूर्वपक्षप्रकारोऽनुसंहितः ŚivārkaMaDī. i. 349. 23 (*on* i. 2. 11); **4** continued or persisted, i.e. survived वासवदत्ताविषयः प्रेमबन्धः ... स एव विच्छिन्नविच्छिन्नोऽप्यनुसंहितः Loc. 151. 19 (*on* 3. 14); Kāvyānu. (He.) 145. 11; **5** obtained मनोऽहंकाराभ्यां स्मृतिरनुसंहिता YogVā. iii. 67. 81; **6** intended, cf. **अनुसंहितत्व** [investigated, inquired into, in accordance with, conformable to, APTE]

**अनुसंहितत्व** (anusaṁhita-tva) *n.* the state of being what is intended तात्पर्यं तु तत्प्रतीतीच्छया वक्त्रानुसंहितत्वम् BhāṭṭCin. i. 52. 19 (*on* i. 1. 4)

**अनुसंहितम्** (anusaṁhitam) *adv.* **A** in each and every saṁhitā स यो हैतौ ... अनुसंहितमृचो वेद सबलां सप्राणां संहितां वेदायुष्यमिति विद्यात् AitĀ. III. ii. 6. 5; अनुसंहितमृचो वेदेत्यृचामनुसंहितं सर्वसंहितासु NyāySu. (Ja.) 189 A. 11 (*on* i. 4. 2); **B** in accordance with the Saṁhitā ते यद्वयमनुसंहितमृचोऽधीमहे ... तेन नो णकारषकारा उपाप्तौ AitĀ. III. ii. 6. 8; ŚāṅkhāĀ. 8. 11 (35. 25); अभिक्रमेतोभयतोऽनुसंहितम् ṚPrāti. 11. 17; विकारमन्यद्यदतोऽनुसंहितं तदाचरेत् ṚPrāti. 11. 21; 15. 16.

**अनुसंहितरूप** (anusaṁhita-rūpa) *n.* recollected form प्रमाफलकमिति विशेषणप्रक्षेपपक्षे चानुसंहितरूपव्यवहार्यतानुमित्युत्पादेनाप्येतादृशानुसंधानमुपमानं स्यात् KhaṇḍanKhā. 755. 23.

**अनुसंहितवस्तुसंस्थान** (anusaṁhita-vastusaṁsthāna) *n.* aggregate of things, i.e. limbs which are recollected प्रथमप्रतीत्यनुसंहितवस्तुसंस्थानरूपगोत्वादेरनुवृत्तिधर्मविशिष्टत्वं द्वितीयादिपिण्डग्रहणावसेयम् BrahmSūBh. (Rā.) 29. 13 (*on* i. 1. 1)

**अनुसंहितविशिष्टहेतु** (anusaṁhita-viśiṣṭahetu) *m.* qualified probans which is recollected दृष्टान्त इव पक्षेऽप्यसौ हेतुः सिद्धार्थत्वादिविशिष्टो न वा न चेद् व्याप्यतयानुसंहितविशिष्टहेत्वभावात् स्वरूपासिद्धिः NyāyPari. 258. 5.

**अनुसंहितव्याप्ति** (anusaṁhita-vyāpti) *adj.* who has recollected the invariable concomitance महानसादौ धूमधूमध्वजयोः प्रथमं संबन्धं गृहीतवतः ... पुनस्तमेव धूममवलोकयतस्तदनु चानुसंहितव्याप्तेर्योऽयं लिङ्गविषयः परामर्शः ... न तस्य व्यापारान्तरमुपलभामहे TattvPradī. (Ci.) 236. 1.

**अनुसंहितव्याप्तिक** (anusaṁhitavyāpti-ka) *adj.* who has the recollected invariable concomitance अनुसंहितव्याप्तिकस्य लिङ्गविषयो निर्विकल्पकप्रत्ययः करणम् TattvPradī. (Ci.) 236. 3.

**अनुसंहितसंबन्धनियम** (anusaṁhitasambandha-niyama) *m.* rule regarding recollected invariable concomitance यदि चानुसंहितसंबन्धनियमैकदेशदर्शनेऽपि विषयसिद्धौ नानुमानमुत्पद्यते ततो भवेदेवासाधितविषयत्वमनुमानकारणम्, न चैवमस्ति PrakaPañ. 212. 3.

**अनुसंहिताङ्ग** (anusaṁhitāṅga) *adj.* whose limbs are united or joined together दक्षिणबाहुं दैत्यास्तस्य चिच्छिदुः ... श्रीदेव्या अमृतेनाभिषिच्य पुनरनुसंहिताङ्गश्चक्रे शूद्रकः ViviTīKa. 63. 8; PrabaK. 71. 17.

**अनुसंहितार्था** (anusaṁhitārthā) *adj.* (*f.*) whose referents are ascertained or established (to be valid) श्रुतयस्तावदपौरुषेयतयानाशङ्कितदोषाः प्रबलयुक्तिभिश्चानुसंहितार्थाः NyāySu. (Ja.) 314A. 12 (*on* ii. 2. 1)

**अनुसंहितार्थोपादान** (anusaṁhitārthopādāna) *n.* grasping of an object which is known (earlier by another) विदुषश्च पूर्वस्य नष्टत्वेनोत्तरेणाविदुषा पूर्वविनष्टेन विदुषानुसंहितार्थोपादानं न संभवति VedāntDī. 105. 21 (*on* ii. 2. 18)

**अनुसंहृ** (anu-saṁhṛ-) I. P. **1** to perform व्रतोपायनं यावत्सिद्धि याजमानमनुसंहरेत् BaudhŚS. ii. 119. 8; **2A** to collect, i.e. to procure एककपालानामाशयस्यानुसꣳहरण इति। अनुसꣳहरेदिति बौधायनः BaudhŚS. iii. 71. 4; iii. 98. 6; iii. 104. 7; **2B** to unify, cf. **अनुसंहारलक्षणा**; **3** to add, to supply, to construe नवपदा एव भविष्यन्तीति, ऊधश्चाभ्यस्यति पदं चानुसंहरति NidāSū. 62. 22 (3. 13); 85. 1 (5. 4); 142. 13 (8. 8); पितृभिरिति सर्वत्रानुसंहरेत् LāṭyāŚS. ii. 5. 15; DrāhyŚS. v. 1. 19; उत्तमानि वा त्रीण्यनुगानानि प्रत्याहृत्येतरैः सहात्मपदेभ्यः स्तोभधर्मेणानुसंहरेयुः LāṭyāŚS. vii. 6. 16; DrāhyŚS. xx. 2. 18; DrāhyGS. iii. 1. 19; **4** to drag (a foot) along (कर्ता) दक्षिणेन पादेनानुसंहरति सव्यम् KauśiSū. 6. 14; **5** to destroy, to dissolve, cf. **अनुसंहृति 2**; **6** to compress, to reduce, cf. **अनुसंहृत**; **7** to mention, to refer to, cf. **अनुसंहार1**; **8** to bring together (syllables), cf. **अनुसंहार 2.**

**अनुसंहृत** (anu-saṁhṛta) *adj.* compressed, reduced प्रवक्ष्यामि व्रतचर्यामनुक्रमात्। स्याद्यत्रोपासकाध्यायः समासेनानुसंहृतः MahāP. 40. 165.

**अनुसंहृति** (anu-saṁhṛti) *f.* **1** unification ज्ञाने रूपस्य संक्रान्तिर्ज्ञानेनैवानुसंहृतिः VākyaPa. 3(9). 78; 2. 1; **2** destruction, dissolution श्रूयतां भो मुनिश्रेष्ठ यथावदनुसंहृतिः। कल्पान्ते प्राकृते चैव प्रलये जायते यथा BrahmP. 229. 3.

**अनुसक्क्य** (anu-'sakkya) *ger.* following न अवसक्कन्ति अप्येकत्या अनुशक्यं (v.l. अनुस(क्)क्य DBHS.) संज्ञापयमानाः MaVastuAva. i. 23.11 [DBHS.]; cf. **अनुशक्य**

**अनुसक्थम्** (anusaktham) *adv.* near or along the thigh अनुसक्थं मुषलम् LāṭyāŚS. viii. 8. 31; DrāhyŚS. xxiii. 4. 32.

**अनुसक्थि** (anusakthi) *adv.* near or along the thigh अनुसक्थि मुसलम् GautPiMe. ii. 7. 29; NidāSū. 31. 22 (2. 6)

**अनुसखि** (anu-sakhi) *m.* common friend (समानस्य छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु) स इति वर्तते। ... अनुसखा सयूथ्यः KāśiVṛ. *on* vi. 3. 84.

**अनुसखि** (anusakhi) *adv.* near female friend (कृष्णम्) तमुच्चैः अनुसखि लोचनशुक्तिभिः पिबन्त्यः। एकाम् अदधुरदृष्टपरस्परामवस्थाम् Yādavā. 24. 57.

**अनुसंकल्** (anu-saṅkal-) X. P. to drive (an animal) behind सव्ये बाहू बद्ध्वानुसंकालयन्ति ĀśvaGS. iv. 2. 8 (comm. अनु प्रेतस्य पृष्ठतः ... नयन्ति) (better **अनु** *adn.*)

**अनुसंकीर्तन** (anu-saṅkīrtana) *n.* subsequent mention, restatement यदिदमस्मिन्ब्रह्मपुर इत्यादेः पुनरनुसंकीर्तनं शरीरान्तर्गतं पुण्डरीकमेव तावदल्पतरं च तदन्तर्गतमाकाशं किं तत्र वर्तते इत्याक्षेपोपयोग्यर्थद्योतनाय UpaParā. 48.6.

**अनुसंकीर्त्य** (anu-saṅkīrtya) *ger.* having restated or mentioned subsequently यदि सोमं बिभक्षयिषेदिति सोमभक्षमनुसंकीर्त्य तत्र फलचमसो निक्षिप्यते ŚāstrDī. 294. 15 (*on* iii. 5. 18)

**अनुसंकुच्** (anu-saṅkuc-) VI. P. to contract or to shrink, i.e. to become

13 (*on* ii. 1. 19)

**अनुसंकृत्** (anu-saṅkṝt-) X. P. (pass.) to be restated or mentioned subsequently इह षड्विधः कर्मभेदो वक्ष्यते- शब्दान्तरम्, अभ्यासः ... नामधेयमिति। वक्ष्यमाणमनुसंकीर्त्यते ŚābaBh. 372. 3 (*on* ii. 1. 1)

**अनुसंक्रम्** (anu-saṅkram-) I. P. **1A** to follow along with इष्टापूर्तमनुसंक्राम विद्वान् यत्र ते दत्तं बहुधा विबन्धुषु AV. xviii. 2. 57 [*but* MW. to walk or go up to, to reach]; तान् हि ते सदेवान् पितॄन् मनुष्याः पितरस्तान् हि तेऽनुसंक्रमन्ति PiṇḍapitṛBr. 69. 3; **1B** to accompany यां वै। यज्ञे दक्षिणां ददाति तामस्य पशवोऽनु संक्रामन्ति TaiS. I. vii. 1. 6; **2** to move against in attrition (for kindling fire) अरण्या अरणिमनुसंक्रमस्व BaudhŚS. iii. 331. 13; **3** to cross over, to reach, cf. **अनुसंक्रान्ता.**

**अनुसंक्रान्ता** (anu-saṅkrāntā) *adj.* (*f.*) crossed over, reached कथं पुनर्वालिपालिता कापि राज्यलक्ष्मीः सुग्रीवमनुसंक्रान्ता PrasaRā. 5. 49 (14)

**अनुसंख्या** (anu-saṅkhyā-) II. P. (*caus.*) **1** to cause to look along देवा दिवमुपोदक्रामंस्तद्यजमानमेवैतत्स्वर्ग्यं पन्थानमनुसंख्यापयति ŚatBr. III. ix. 3. 30; IV. ii. 5. 5; एतत्पन्थाः स्वर्ग्यं देवयानं यजमानमनुसंख्यापयति ŚatBr. (K.) IV. ix. 3. 23; V. iii. 1. 4 (*but* MW. to cause to observe, to show); **2** to count or to enumerate properly, cf. **अनुसंख्याय; 3** to estimate, cf. **अनुसंख्याता.**

**अनुसंख्या** (anu-saṅkhyā) *f.* [Inst.] in due counting or order श्लोकाश्च सप्ततिः प्रोक्ता यथावदनुसंख्यया MahāBhā. x. 18 coloph. + 6.

**अनुसंख्याता** (anu-saṅkhyātā) *adj.* (*f.*) estimated सप्त च शतानि विंशतिश्चेष्टकाः प्रथमा चितिरुपधीयतेऽनुसंख्याता गार्हपत्या VādhūŚS. iv. 119.2.

**अनुसंख्याय** (anu-saṅkhyāya) *ger.* having counted or enumerated in succession तस्मान्न्वेव दशपेयो दश सोमपान्पितामहाननुसंख्याय प्रसर्पति ŚatBr. (K.) VII. iv. 1. 3; तस्मादेता एव देवता अनुसंख्याय प्रसर्पेत् ŚatBr. (K.) VII. iv. 1. 4.

**अनुसंगता** (anu-saṅgatā) *adj.* (*f.*) who has accompanied मल्लिका ...। मत्कृतस्नेहानुबन्धा बन्धुजनमतिसंधाय मामनुसंगता वर्तते Mukundā. 146(5)

**अनुसंगम्** (anu-saṅgam-) I. P. **1A** to come in contact with सोऽगच्छद् यत्रैष वायुः। तत्तद्वसृजतो एव रुद्रान्। अन्विमे समगच्छन्नभ्यभी समपतन् JaimiBr. 3. 342; 3. 343; **1B** to meet with, cf. **अनुसंगम्य; 2** to accompany, cf. **अनुसंगता.**

**अनुसंगम** (anu-saṅgama) *m.* meeting or confluence (of rivers) (सत्यवती) अद्रिकामत्स्यसंभूता गंगायामनुसंगमे VāyuP. ii. 11. 66.

**अनुसंगम्य** (anu-saṅgamya) *ger.* having met with कुन्तीपुत्रो धनंजयः। ... तैरेव सहितः सर्वैरनुरज्य च (v. l. अनुसंगम्य) तान्नृपान् MahāBhā. ii. 24. 4.

**अनुसंगृणत्** (anu-saṅgṛṇat) *adj.* pronouncing or uttering after, i.e. repeating केलीशुकैरिन्द्रपुराङ्गनानां कारान्धकारालयसंयतानाम्। विलापवर्णाननुसंगृणद्भिर्यस्यामहास्यन्त जरन्निशाटाः Rāgh. 17. 23.

**अनुसंगृहीत** (anu-saṅgṛhīta) *adj.* received kindly, obliged or favoured भोस्तातानु (v. l. ततोऽनुसं) गृहीतोऽस्मि यत्प्रीतो मे भवान्गुरुः Rāmā. vi. 3294*(1)

**अनुसंगृह्य** (anu-saṅgṛhya) *ger.* **1** having touched (for salutation) सोऽब्रवीत्किंचिदुच्चार्य कौरवाणामशृण्वताम्। क्षत्तारमनुसंगृह्य बाष्पोत्पीडकलस्वरः MahāBhā. i. App. I. 86 (45); तं पप्रच्छोपसंगृह्य (v. l. च्छानुसंगृह्य) कृच्छ्रामापदमास्थितः MahāBhā. xii. 105. 3; **2** having collected or gathered subsequently अरण्ये शुष्कगोमयं चूर्णीकृत्यानुसंगृह्य गोमूत्रैः पिण्डीकृत्य यथाकल्पं संस्कृतमुपोपकल्पम् BṛJābāU. 3. 34.

**अनुसंगॄ** (anu-saṅgṝ-) IX. P. to pronounce or to utter after, i.e. to repeat, cf. **अनुसंगृणत्.**

**अनुसंगै** (anu-saṅgai-) I. P. to sing after साध्यानजनयद्देवानित्येवमनुसंजगुः BrahmP. 1. 50.

**अनुसंग्रह्** (anu-saṅgrah-) IX. V. (irr.) **1** to receive kindly, to favour or to oblige बृहस्पतिस्त्वा नियुनक्तु मह्यं मामेवानुसंगृहस्व ĀgniveGS. i. 1. 3 (8. 17); **2** to touch (for salutation), cf. **अनुसंगृह्य 1; 3** to collect, cf. **अनुसंगृह्य 2.**

**अनुसच्** (anu-sac-) I. Ā. **1** to follow, i.e. to attend or to serve वयो दधत् पद्वते रेरिहत्सदानु श्येनी सचते वर्तनीरह RV. i. 140. 9; इमं नरो मरुतः सश्चतानु दिवोदासं न पितरं सुदासः RV. vii. 18. 25; अनु पूर्वाण्योक्या साम्राज्यस्य सश्चिम RV. viii. 25. 17; पवस्व सुविताय नव्यसे तव व्रतमन्वापः सचन्ते RV. ix. 82. 5; अष्टेन्द्रस्य षड् यमस्य ... । अपो मनुष्या३ नोषधीस्ताँ उ पञ्चानु सेचिरे AV. viii. 9. 23; AV. (P.) xvi. 20. 2; अनु त्वा सप्त प्रदिशः सचन्ताम् TaiS. V. i. 11. 1; MaiS. iii. 16. 2 (iii. 184. 1); VājaS. 22. 9; VājaS. (K.) 31.1; समुद्राय नमः समुद्रस्य चक्षसेऽनु त्वा दिव्या वृष्टिः सचताम् MaiS. ii. 7. 16 (ii. 100. 4); मृगीवाभि स्याम पृतन्युतः प्रतिस्पाशनं पञ्चानुसेचिरे गात्रानु सेचिरे APrāti. 147.7f (101); **2** to pursue पशुं वै ह्रियमाणꣳ रक्षाꣳस्यनु सचन्ते TaiS. VI. iii. 10. 3; अङ्गिरसः स्वर्गं लोकं यतो रक्षांस्यन्वसचन्त PañcBr. viii. 9.5; xii. 6. 12; ŚatBr. III. ii. 1. 40; ताः प्राणं विविदाना रक्षांस्यन्वसचन्त JaimiBr. 1.111; 1. 183; 1. 344; 3. 56; 3. 300; तं रक्षांस्यन्वसचन्त JaimiUBr. iii. 38. 3; देवान् वा एतस्मिन् काले रक्षांस्यन्वसचन्त JaimiŚS. 5.

**अनुसंचक्ष्** (anu-sañcakṣ-) II. Ā. **A** to observe स हास्य सोमपीथमश्नुते यो दश सोमपान्पितामहाननुसंचष्टे ŚatBr. (K.) VII. iv. 1. 3; **B** to estimate उत्तमायां चित्यां धिष्णियान् अनुसंचष्टे VādhūŚS. iv. 119. 3.

**अनुसंचर्** (anu-sañcar-) I. P. **1A** to move together or along, to wander or to traverse together **Bi** to move about, to wander through **ii** to move in between **Ci** to go after, to follow **ii** to go or to move towards successively **Di** to extend over, to pass through, to penetrate or to cross **ii** to spread around **Ei** to approach (sexually) in succession **ii** to visit again **2** to attend **3** to pursue, i.e. to perform **4** (*caus.*) to join, to cause to be identical or assimilated with **5** to attend **1A** to move together or along, to wander or to traverse together सूर्या हिं चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता मनस्विनो भानु चरतो नु सं दिवम् RV. (Khila.) iii. 22. 8; छन्दःपक्षे उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु सं चरेते AV. viii. 9. 12; MaiS. ii. 13. 10 (ii. 160. 3); सुवीरा वीरैरनुसंचरेम TaiBr. III. vii. 9. 9; ĀpaŚS. xiii. 25. 3; अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादाच्छिन्नं तन्तुमनुसंचरेम। ततं तन्तुमन्वेके अनुसंचरन्ति TaiĀ. ii. 6. 1-2 (222. 2-3); (वाचम्) तामेषोऽग्निः प्राणो भूत्वानुसंचरति ŚatBr. VII. i. 2. 21; प्राणापानौ व्यतिषक्तौ प्रजा अनुसंचरत आ च परा चायातयामानौ JaimiBr. 1. 102; **1Bi** to move about, to wander through दिवं पृथिवीमन्वन्तरिक्षं ये विद्युतमनुसंचरन्ति AV. iii. 21. 7; रोहितो रश्मिभिर्भूमिं समुद्रमनु सं चरत् AV. xiii. 2. 40; वर्चो गृहीत्वा पृथिवीमनुसंचरेम ... यशो गृहीत्वा पृथिवीमनुसंचरेम AV. xix. 58. 3; AV. (P.) i. 110. 3; सर्वा दिशोऽनुसंचरत्यैन्द्रे लोके AitBr. 37. 7 (925); पशवो वै समीषन्ती यदेषा सर्वाणि सवनान्यनुसंचरति PañcBr. iii. 12. 4; यथा क्षेत्रज्ञः क्षेत्राण्यनुसंचरत्येवमिमान् लोकाननुसंचरति य एवं वेद PañcBr. xxi. 2. 8; अग्निः। ... सर्वान् लोकाननुसंचरति ŚatBr. II. iii. 2. 3; एष हीमान् लोकांस्तन्त्रमिवानुसंचरति ŚatBr. XIV. ii. 2. 22; या इमाः प्राणन्ति चोदनन्ति च ता अनुसंचरन्ति ŚatBr. (K.) IV. viii. 3. 21; स सर्वानिमान् लोकान् अनुसंचरति JaimiBr. 3. 271; सर्वाँन् लोकाननृणोऽनुसंचरति TaiĀ. ii. 15. 1 (257. 1); गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवेन्द्र विष्णोरनु संचरेम TaiĀ. x. 1. 16 (791. 1); कतम आत्मेति योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु हृद्यन्तर्ज्योतिः पुरुषः स समानः सन्नुभौ लोकाननुसंचरति BṛĀraU. iv. 3. 7; SāṁkhyaPraBh. 2. 12 (*on* 1.0); 28. 18 (*on* 1.58); पक्षिभ्यां साग्निचित्याभ्यां यः कामयेत पक्षी ज्योतिष्मतः स्वर्गाँल्लोकाननुसंचरेयम् ĀpaŚS. xxii. 12. 10; HirŚS. xvii. 5. 18 (437. 28); आप इमां लोकाननुसंचरन्तु KauśiSū. 103. 2; 99. 2; साम्नो वसुविदं लोकमनुसंचराणि KauśiSū. 108. 2; अपो यत्कर्म चरति प्रजानन्त्सर्वाणि स्थानान्यनुसंचरति त्वरमाणः Nir. 7. 27 (147. 3); ऊर्ध्वं देहात्कर्मणो जृम्भमाणाद् व्यक्तं पृथिव्यामनुसंचरन्ति MahāBhā. i. 85. 7; i. 128. 17 (v. l.); देशाननुसंचरामः MahāBhā. iii. 35. 12; यथा च सलिले राजन् क्रीडार्थमनुसंचरन् ((v. l. संचरेत्) MahāBhā. xi. 3. 15; xii. 185. 1; **1Bii** to move in between यथा महामत्स्यः। उभे कूलेऽ अनुसंचरति पूर्वं चापरं चैवमेवायं पुरुष एताऽउभावन्तावनुसंचरति स्वप्नान्तं च बुद्धान्तं च ŚatBr. XIV. vii. 1. 18; BṛĀraU. iv. 3. 18; **1Ci** to go after, to follow सूर्यस्य रश्मीननु याः संचरन्ति मरीचीर्वा या अनुसंचरन्ति AV. iv. 38. 5; AV. (P.) ii. 57. 4; पथ्यां ह्येष स्वस्तिमनुसंचरत्यग्निं यजति KāṭhS. 23. 8 (ii. 84. 10); पथ्यां ह्येषोऽनुसंचरति AitBr. 2. 1 (35); स यथा पुत्रः पितॄननुसंचरेत् तादृगेवैतदजामितायै। अजामि हि पुत्रः पितॄननुसंचरति JaimiBr. 2. 386; सोऽमृतादेवोदेति। अमृतमनुसंचरति JaimiUBr. i. 25. 6; iii. 28. 2; बौधायनो महर्त्विग्भ्य एना दद्यान्न होत्रकाननुसंचरेरन्निति न च होत्रकाननुसंचरेरन्न च सदस्याय दद्यात् BaudhŚS. iii. 109. 2; स तत्र पर्येतीति। ... तत्र परमात्मनि पर्येति तं परितोऽनुभवति। यद्वा अनुसंचरति ŚrutaPra. ii. 45. 17 (*on* i. 3. 18); **1Cii** to go or to move towards successively इमे प्राणा नाना सन्त एकोतयः समानमूतिमनुसंचरन्ति ŚatBr. XII. ii. 2. 4; इयमेव दिक् प्रायणम्, इयमुदयनम्। असावादित्यः ...। एतदेव प्रायणं चोदयनं चानुसंचरति JaimiBr. 3. 308; 2.26; **1Di** to extend over, to pass through, to penetrate or to cross प्राणो वै वाग् यदेषा सर्वा इष्टका अनुसंचरति तस्मात् प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनुसंचरति MaiS. iii. 2. 8 (iii. 28. 18); KāṭhS. 21. 3 (ii. 40. 21); KapiKaS. 31. 18 (167. 8); ŚatBr. VIII. vii. 3. 21; समानो वा अयं प्राणोऽङ्गान्यनुसंचरति AitBr. 27. 5 (700); GopBr. ii. 5. 14 (240. 12); सोऽयं प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनुसंचरति ŚatBr. I. iii. 2. 3; प्राण एव। स्रुवः स सर्वाण्यङ्गान्यनुसंचरति ŚatBr. (K.) II. iii. 1. 3; प्राणो वै गुदः सोऽयं प्राङाततस्तमयं प्राणोऽनुसंचरति ŚatBr. III. viii. 4. 3; III. viii. 4. 5; ŚatBr. (K.) IV. viii. 4. 2; IV. viii. 4. 3;

IV. viii. 4. 5; तामेषोऽग्निः प्राणो भूत्वानुसंचरति ŚatBr. VII. i. 2. 21; सा वाऽएषैका सती सुददोहाः सर्वो इष्टका अनुसंचरति ŚatBr. VIII. vii. 3. 21; प्राण आत्मानमनुसंचरति ŚatBr. XII. vii. 3. 22; **1Dii** to spread around, cf. **अनुसंचारसुरभिधूप; 1Ei** to approach (sexually) in succession स (आदित्यः) एवमेता दिश उपाप्नोति। .... तद्यथा पतिर्जाया अनुसंचरेत् एवं एवैना एष एतदनुसंचरति JaimiBr. 2. 26; **1Eii** to visit again अस्माल्लोकादमुं लोकं अगच्छत्, स इमौ लोकौ द्विरनुसमचरत् JaimiBr. 3. 216; यदुप्रवीराः स्वगृहाणि जग्मू राजापि तीर्थान्यनुसंचचार MahāBhā. iii. 120. 29; (समाश्वास्य तु सुग्रीवं राक्षसेन्द्रो विभीषणः) चतुर्भिः सचिवैः सार्धमनुसंचरते बलम् Rāmā. vi. 763*; **2** to attend इध्मो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्यायुरनुसंचरन्ति TaiS. I. v. 10. 4; BaudhŚS. i. 86. 3; i. 86. 9; **3** to pursue, i.e. to perform नार्द्रवासा नैकवस्त्रो दैवतानि कर्माण्यनुसंचरेत् ĀgniveGS. ii. 6. 3 (98. 12); नैकवस्त्रो नार्द्रवासा दैवानि कर्माण्यनु संचरेत् BaudhDS. ii. 5. 31 (comm. अनुतिष्ठेत्); **4** (*caus.*) to join, to cause to be identical or assimilated with, cf. **अनुसंचार्य; 5** to attend, cf. **अनुसंचर A.**

**अनुसंचर** (anu-sañcará) *adj.* **A** which attends त्रीन् परिधींस्तिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसंचरान् ... संभरामि TaiBr. III. vii. 4. 9; BhārŚS. i. 5. 13; ĀpaŚS. i. 6. 1; HirŚS. i. 2. 66 (89. 19); VārāŚS. I. ii. 1. 32; अन्यस्मिन् यज्ञे विश्वजितः पृष्ठमनुसंचरं भवति GopBr. ii. 5. 9 (236. 5); **B** (used as noun) associate, friend प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव संभवः। भूयादमुष्य भूयोऽपि भूयासमनुसंचरः MālaMā. 9. 259.

**अनुसंचरण** (anu-sañcaraṇa) *n.* [enumerated in the *anuśatikādigaṇa*, GaṇPā. 8. 3 (v.l.)] following, pursuing, Apte.

**अनुसंचरणम्** (anusañcaraṇam) *adv.* at every occasion of coming, Apte.

**अनुसंचरत्** (anu-sañcárat) *adj.* [*f.*-ntī] [P. iv. 1.6; vi. 1. 186; vi. 2. 139] **1A** moving along, wandering together देवानां पन्थामनुसंचरन्ती AV. xviii. 3. 4; MahāBhā. xi. 3. 15; **1B** moving about, wandering through स यं एवंवित्। ... इमाँल्लोकान् कामान्नी कामरूप्यनुसंचरन्। एतत् साम गायन्नास्ते TaiĀ. ix. 10. 5 (749. 17); TaiU. 3. 10; अनुसंचरन् सर्वात्मना इमान् लोकान् आत्मत्वेनानुभवन् TaiUBh. 297. 12 (*on* 3. 10); कामान्नी कामरूपी सन्नुपाधीननुसंचरन् TaiUBhāVā. 209. 2 (3); यथा च सलिले राजन् क्रीडार्थमनुसंचरन्। उन्मज्जेच्च निमज्जेच्च किंचित् सत्त्वं नराधिप MahāBhā. ii. 3. 15; नारदः ... त्रीन् लोकाननुसंचरन्। ... कैलासम् ... आययौ AhirbuS. 1. 22; DevīBhāP. vii. 40. 3; **1C** going towards धाराः ... अहिं बुध्नियमनुसंचरन्तीः BaudhŚS. ii. 102. 1; हस्तेनोपस्थम् (रथस्य) अभिमृशति अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनुसंचरन्तम् PāraGS. iii. 14. 6; **2** carrying out, following, i.e. obeying शिष्यः ... । अलोलुपेन चित्तेन सिद्धान्ताननुसंचरन् LakṣmīT. 27. 33; अदूषयंश्च शास्त्राणि प्रमाणैरनुसंचरन्। ... शास्त्रार्थं कर्मणां क्रमैः LakṣmīT. 27. 34.

**अनुसंचरम्** (anusañcaram) *adv.* following (the path) ते न्वा उ वयमुत्तरेणैव परीम इति ह स्माह कौषीतकिर्यज्ञस्यानुसंचरम् सप्तऋषिभ्योऽनन्तर्हिता इति KauṣīBr. 27. 6 (133. 6)

**अनुसंचल्** (anu-sañcal-) I. P. to go behind, to follow after सेनान्यः ... तिमिरेणातिभूयसा। विषंगमनुसंचेलुः BrahmāṇḍP. iii. 25. 46.

**अनुसंचारसुरभिधूप** (anusañcāra-surabhidhūpa) *m.* fragrant incense which spreads around विशां पतिः ... निर्गत्य ... अग्रविलेपनप्रलिप्तगात्रमनुसंचारसुरभिधूपमार्दवानुरागयुक्तेन वंशत्राणकारिणा सपूरुषेण (?) ... अध्यासितम् ... हेमकूटमारुरोह (करिणम्) AvantiKa. 98. 18.

**अनुसंचार्य** (anu-sañcārya) *ger.* having joined, having caused to be identical or assimilated with देवान्गच्छन्ति सांख्याः सततं सुखेन। तांश्चानुसंचार्य ततः कृतार्थाः पतन्ति विप्रेषु यतेषु भूयः MahāBhā. xii. 290. 106.

**अनुसंचितयशस्** (anusañcita-yaśas) *adj.* who has collected or acquired fame in succession ख्याताः क्षितौ हैहयाः ... धर्मध्यानधनानुसंचितयशाः EI. xxii. 164. 6.

**अनुसंचिन्त्** (anu-sañcint-) X. P. **Ai** to think about, cf. **अनुसंचिन्त्य Ai; Aii** to consider, cf. **अनुसंचिन्त्य Aii; B** to reflect, cf. **अनुसंचिन्त्य B; C** to remember, cf. **अनुसंचिन्त्य C.**

**अनुसंचिन्त्य** (anu-sañcintya) *ger.* **Ai** having thought upon or about एवं सर्वेऽनुसंचिन्त्य प्रययुर्यत्र सैनिकाः MahāBhā. ix. 17. 24; स एवमनुसंचिन्त्य तस्मिन्कूपे ...। ददर्श वीरुधम् MahāBhā. ix. 35. 31; **Aii** having considered भक्तिं तस्यानुसंचिन्त्य ...। प्रीतिमानभवद् विष्णुः VāmaP. 85. 61; **B** having reflected एवमुक्तस्तु पार्थेन कृष्णद्वैपायनस्तदा। मुहूर्तमनुसंचिन्त्य धर्मराजानमब्रवीत् MahāBhā. xiv. 3. 19; **C** having recollected, having remembered जन्तुः ... आगमाननुसंचिन्त्य ... प्रबुद्धः AhirbuS. 14. 37; श्रुतिरपि सर्वजनविषयेति तामेव हृदिस्थामनुसंचिन्त्य ... स्मार्तशास्त्रं प्रकर्षेणोवाच JayaMa. 4. 1 (*on* 1. 1)

**अनुसञ्ज्** (anu-sañj-) I. P. to stick to अभिजिता वै देवा अभ्यजयंस्तद् हान्विवैव ससञ्ज KauṣīBr. 24. 1 (107. 20)

**अनुसंजिगमिष** (anu-sañjigamiṣa-) *desid.* to desire to go after or follow होत्रकाः सदः प्रसर्पन्ति पश्चाच्छावाकः पश्चेव हि हीनोऽनुसंजिगमिषति AitBr. 10. 4 (267)

**अनुसंजिहान** (anu-sañjihāna) *adj.* following, i.e. being in accordance with or consistent with ऋषीणां वाक्यैस्त्रिवेदीमनुसंजिहानैः। कृष्णं यथावत् कृतिनो विदन्तः तस्याभवन् ... सखायः Yādavā. 23. 2 (comm. अनुसरद्भिः)

**अनुसंज्ञप्ति** (anu-sañjñapti) *f.* explanation दृष्टं युवाभ्यामपरेषां काशिकवस्त्राणि दीयन्ते, परेषां फुट्टकानीति। ताभ्यामनुसंज्ञप्तिर्दत्ता Divyāva. 18. 1 [DBHS.]

**अनुसंज्ञापयन्ती** (anu-sañjñāpayantī) *adj.* (*f.*) making to understand, i.e. consoling अस्या माता ... कण्ठे परिष्वज्य सस्वरं रुदन्ती कथयति ...। सा तामनुसंज्ञापयन्ती कथयति। अम्ब पृच्छामि GiMs. iii (2). 58. 8.

**अनुसंज्वर्** (anu-sañjvar-) I. P. **A** to suffer subsequently, to feel distressed after आत्मानं चेद् विजानीयादयमस्मीति पूरुषः। किमिच्छन् कस्य कामाय शरीरमनुसंज्वरेत् BṛĀraU. iv. 4. 12 (Śaṅ. शरीरोपाधिकृतदुःखमनु दुःखी स्यात्); ŚāṭyāU. 22; BrahmSūBh. (Śaṅ.) 27. 18 (*on* i. 1. 4) (Bhām. शरीरं परितप्यमानमनुतप्येत); SarvaDaKau. 144. 21; **B** to regret, to repent यत्र मन्येत भूयिष्ठम् ...। अन्नं पानं च ब्राह्मणस्तज्जीवन् नानुसंज्वरेत् MahāBhā. v. 42. 19; v. 42. 28 (v.l.); सर्वं तन्नास्ति तच्चैव तज्ज्ञात्वा कोऽनुसंज्वरेत् MahāBhā. xii. 105. 15; अवमाने निमित्ते नानुसंज्वरेत् नानुतपेत् SanatBh. 231. 16 (*on* 1. 38); **C** to become aggravated with heat, i.e. to become tormented यो वा कथयमानस्य आत्मानं नानुसंज्वरेत् MahāBhā. v. 42. 21; यः ... पूर्णानन्दात्मना अवस्थितस्य आत्मानं नानुसंज्वरेत् न तापयेत् SanatBh. 225. 8 (*on* 1. 30) [to be troubled, become envious, MW.]

**अनुसत्त्वम्** (anusattvam) *adv.* with regard to every creature कथमनुसत्त्वं हितकरणे मतिरस्य SubhāRaK. 2. 6.

**अनुसद्** (anu-sad-) I. P. to go after, to follow अहं हरामि वः सोमं सर्वेषामनुधावताम्। यो वीरः सोऽनु सदतु Suparṇādhyāya 29. 3.

**अनुसदा** (anusadā) *ind.* for ever, always प्रधानं स्यादेकत्वेऽनुसदोत्तमे ViśvaPra. 93. 96.

**अनुसंतत** (anu-sántata) *adj.* [*f.*-ā] **1** strung together, bound with पुरुषः स्नावभिरनुसंततः MaiS. iv. 6. 5 (iv. 85. 13); **2A** extending or spreading along अश्वत्थं प्राहुरव्ययम्। ... तस्य ...। अधश्च मूलान्यनुसंततानि MahāBhā. vi. 37. 2 = BhagGī. 15. 2 (Śaṅ. अनुप्रविष्टानि); **2B** pervading ददर्श ...। आत्मानम् ...। अवबोधरसैकात्म्यमानन्दमनुसंततम् BhāgP. iv. 13. 8; **3** covered with, bestrewn with, full of स पुनः क्षत्रियशतैः पृथिवीमनुसंतताम्। परावसोस्तदा श्रुत्वा शस्त्रं जग्राह भार्गवः MahāBhā. xii. 49. 52; **4A** continued, uninterrupted तेषां योऽन्तस्तापोऽनुसंततः। स एव प्राणसंशीतिं तानारोपयितुं क्षमः MahāP. 10. 85; **4B** continued, i.e. included or referred to इतराणि च त्रीणि (कर्माणि) सर्वत्रानुसंततानि ManvaVi. 1517. 23 (*on* 12. 87)

**अनुसंततम्** (anusantatam) *adv.* continuously, uninterruptedly प्रावृट्काले महाप्लवः। बभूवानुदिनं मेघैर्वर्षद्भिरनुसंततम् MārkP. 74. 8.

**अनुसंतति** (anu-sántati) *f.* [Dat.] for the continuity or continued succession यं ऋतमिव सत्यमिव चरेत् तस्य होतव्यमनुसंतत्यै MaiS. i. 8. 7 (i. 127. 3); i. 10. 13 (i. 153. 6); i. 10. 15 (i. 155. 6); अस्य सर्वा अनुवा३क्या भवन्ति सर्वा याज्या एषां लोकानां प्रतिप्रज्ञात्या अथो अनुसंतत्यै MaiS. ii. 2. 8 (ii. 22. 6); पुत्रो याजयितव्योऽनुसंतत्यै MaiS. ii. 4. 5 (ii. 43. 11); iii. 7. 2 (iii. 77. 5); संवत्सरमग्निहोत्रं जुहोत्यनुसंतत्यै MaiS. iv. 4. 9 (iv. 61. 5); iv. 4. 10 (iv. 61. 18); HirŚS. xiii. 7. 28 (192. 18); अग्निं समिन्धेऽनुसंतत्यै KāṭhS. 7. 9 (i. 71. 15); KapiKaS. 5. 8 (57. 3); अन्तरिक्षेणेमे लोकास्संतता एषां लोकानामनुसंतत्यै KāṭhS. 12. 4 (i. 166. 3); 22. 2 (ii. 58. 3); 36. 7 (iii. 74. 18)

**अनुसंतति** (anusantati) *adv.* in uninterrupted order, cf. **अनुसंततिपातिन् B.**

**अनुसंततिपातिन्** (anusantati-pātin) *adj.* **A** falling down in continuity or sucession अनुसंततिपातिनः पटुत्वं दधतः ...। वदनादिव वादिनोऽथ शब्दाः क्षितिभर्तुर्धनुषः शराः प्रसस्रुः ŚiśuVa. 20. 11 (comm. अनुसंतत्या पतन्तीति); **B** falling in, i.e. appearing in an uninterrupted order, ŚiśuVa. 20. 11 (comm. अविच्छेदवर्तिनः ... शब्दाः प्रतिज्ञाहेत्वादयः)

**अनुसंतन्** (anu-santan-) VIII. U. [for absence of retroflexion, VājaPrāti. 3. 81] **1A** to continue with (deity, sacrifice, etc.) यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनुसंतनोति TaiS. II. i. 5. 6; यज्ञेनैव यज्ञमनुसंतन्मः ŚatBr.

XII. iv. 1. 4; BaudhŚS. ii. 195. 20; इदं मे प्रातःसवनं माध्यंदिनं सवनमनुसंतनुत ChāndoU. iii. 16. 2; iii. 16. 6; *(caus.)* to cause to continue ज्योक् तु हैव जिजीव। तद् उ ह पश्चेवानुसंताययांचक्रे JaimiBr. 3. 177; **1B** to connect with, to join with (progeny etc.) ओजोँऽसि पितृभ्यंस्त्वा पितृन् जिन्वेत्याह देवानेव पितृननुसंतनोति TaiS. III. 5. 2. 3; MaiS. iii. 9. 4 (iii. 119. 10); KāṭhS. 7. 9 (i. 71. 7); KāṭhS. 37. 17 (iii. 97. 20); इन्द्रियमस्य सोमपीथो यदैन्द्राग्नः स्वयैव देवतया सोमपीथमनुसंतनोति KāṭhS. 13. 5 (i. 185. 17); KapiKaS. 5. 8 (56. 1); प्राणेनैवैतद् वाचमनुसंतनोति JaimiBr. 1. 309; अनु मा संतनुहि प्रजया ŚāṅkhāŚS. ii. 12. 10; प्राणा वसव इदं मे प्रातःसवनं माध्यंदिनेन सवनेनानुसंतनुत JaimiUBr. iv. 2. 4; **1C** to carry on इदं मे। कर्मेदं वीर्यं पुत्रोँऽनुसंतनोतु VājaS. (K.) 2. 6; ŚatBr. (K.) I. iv. 1. 30; II. viii. 4. 13; VII. iii. 2.8; KātyŚS. iii. 8. 25; xv. 6. 10; इदं मेऽयं वीर्यं पुत्रोऽनुसंतनवत् ŚatBr. I. ix. 3. 21; II. iii. 4. 41; यदेवात्रान्तःपातेन गार्हपत्यस्य वेदेर्व्यवच्छिन्नं भवति तदेवैतदनुसंतनोति ŚatBr. III. v. 2. 2; ŚatBr. (K.) IV. v. 2. 2; बलमेव तत् पितृननुसंतनोति ... प्रजा एव पशूननुसंतनोति GopBr. ii. 2. 13 (179. 4); **2A** to extend over यज्ञमनुसंतनोति TaiS. III. i. 3. 1; अग्निष्टोमंमेवं यज्ञक्रतुंमनुसंतनोति MaiS. iv. 5. 2 (iv. 65. 18); यज्ञ एव यज्ञमनुसंतनोति KāṭhS. 31. 11 (iii. 14. 1); 32. 5 (iii. 23. 12); KapiKaS. 47. 11 (295. 3); **2B** to diffuse, to spread along दिग्भ्यः स्वर्गं लोकंमनुसंतनु MaiS. ii. 13. 3 (ii. 153. 11); अयं मा लोकोऽनुसंतनुताम् VaitāSū. 7. 12; Atharvaprāyaścitta 1. 5; **3** to keep, to preserve तमिन्द्राग्नीऽअनुसमतनुताम् ŚatBr. III. vi. 2. 13; IV. iii. 1. 2; ŚatBr. (K.) IV. vi. 2. 6; V. iii. 2. 2.

**अनुसंतन्वत्** (anu-santanvat) *adj.* **1** continuing on तद् यत् प्राश्नातीमानेव तल्लोकाननुसंतन्वन् प्रीणाति KauṣīBr. 3. 7 (12. 17); **2** keeping, i.e. preserving शाब्दज्ञानमनुसंतन्वतो विदुषो न पूर्ववद्भवति BrahmSi. 158. 24.

**अनुसंतप्** (anu-santap-) IV. P. to burn after, to torment हित्वा धर्मं यः प्रकरोत्यधर्मम्। ... हित्वा देहं तप्यते (v. l. °नुसंतप्यति) प्रेत्य मन्दः MahāBhā. v. 27. 9.

**अनुसंतरत्** (anu-santarat) *adj.* floating on, i.e. swimming over यथा च सलिले राजन्क्रीडार्थमनुसंचरन् (v. l. अनुसंतरन्) । उन्मज्जेच्च निमज्जेच्च किंचित्सत्त्वम् MahāBhā. xi. 3. 15.

**अनुसंतवीत्वत्** (ánu-santávītvat) *adj.* putting forth (power) क्रतुं दधिक्रा अनुं संतवीत्वत् ṚV. iv. 40. 4 (Sāy. अनु अनुसृत्य संतवीत्वत् प्रवृद्धबलवान् सन्); TaiS. I. vii. 8. 3; VājaS. (K.) 10. 3; Nir. 2. 28 (57. 13)

**अनुसंतान** (anu-santāna) *m.* offspring, progeny or heridity पङ्क्तिपावनः ... मन्त्रब्राह्मणविद् धर्मज्ञो ब्रह्मदेयानुसंतानः GautDS. ii. 6. 29 (comm. ब्राह्मविवाहोढासंतानः); विज्ञेयाः पङ्क्तिपावनाः। ... ब्रह्मदेयानुसंतानो ज्येष्ठसामग एव च ManuSm. (BI. Ed.) 3. 175 (ManuBh. ब्राह्मधर्मेण आहूय दानेन या दत्ता तस्या अनुसंतानस्ततो जातः); ब्रह्मदेया ब्राह्मविवाहेन दत्ता तस्या अनुसंतानस्तत्संततिः ManvaVi. 391.19 (*on* 3. 185)

**अनुसंतान** (anu-santāna) *n.* continuation, succession तथैव च महाबाहो पर्यायैर्बहुभिर्मया। कर्मणामनुसंतानं तेजसश्च गतिः शुभा MahāBhā. ix. 61. 29; नन्दः... नृपराट् ... [1*] प्रादात् (Read द्) ग्रामद्विजेन्द्राणाम् ... कीदृग्विधेभ्यः ... ब्रह्मदेयानुसंतानेभ्यः EI. xvii. 5. 42.

**अनुसंतानलग्न** (anusantāna-lagna) *adj.* fixed, i.e. arranged in continuation निर्याते मयि ... अनुसंतानलग्नवेतण्डप्रायसाधनैः ... राजभिरनुधावितव्यम् Kād. 260. 22.

**अनुसंताप** (anu-santāpa) *m.* repentence, remorse, subsequent pain मा कृथास्त्वनुसंतापं मत्कृते Rāmā. vii. 54. 15; किं दुःखं कोऽनुसंतापः BrahmāṇḍP. i. 25. 52.

**अनुसंतापा** (anu-santāpā) *adj.* (*f.*) burning after, causing pain subsequently सस्फोटकाननं(नुसं)तापा पामा कण्डूरकान्विता BhelaS. 150. 3 (6.6) (ChSS. Ed.)

**अनुसंतृप्** (anu-santṛp-) IV. P. to be pleased or satisfied with सर्वे लोकाः सर्वे कामाः ... द्वादशाहमनुसंतृप्यन्ति JaimiBr. 3. 385; एवंविदं ह्युद्गायन्तं सर्वा देवता अनुसंतृप्यन्ति JaimiUBr. i. 14. 4.

**अनुसंतॄ** (anu-santṝ-) I. P. **Ai** to pass along, i.e. to carry to the end जुरसः पुरस्तादच्छिन्नं तन्तुमनु संतरेम AV. vi. 122. 1; इध्मो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्यायुरनुसंतरन्तु ĀśvaŚS. I. iii. 14. 10; **Aii** to pass along, i.e. to subsist on चतुर्थ्यां भिक्षामावर्तयेरन् तस्य सिद्धमग्नौकरणं कालं च यावदाकाङ्क्षेयुर्भिक्षयानुसंतरेयुः JaimiGS. 2. 5 (31. 4) (comm. यावत् कालं च ये अग्नौकरणादिकारिणो भवेयुस्तावत् कालं भिक्षाशिनश्च स्युः); **B** to cross over or upto यंद्यवगाहेत लोष्टैँ विमृणँस्तरेत्तंमेवं सैंतुमनुसंतरति MaiS. iii. 6. 9 (iii. 73 .11); स्वर्गमेवैताभिर्लोकमनुसंतरन्ति GopBr. ii. 5. 12 (239. 1)

**अनुसंदधत्** (anu-sandadhat) *adj.* [*f.* -ī] (also used as noun) **1A** recollecting, remembering तांस्तथाभूताननुसंदधतस्तद्बलभावी ... स्थूलविकल्पो विजृम्भते PrakaPañ. 68. 13; 101. 3; आत्मा ... संस्कारवशेन वस्त्वन्तरमनुसंदधत् ... वस्तु शक्नोत्येव प्रत्येतुम् PrakaPañ. 165. 1; (पितामहः) इतिहासमनुसंदधन्निरूपयति AbhinBhā. i. 45. 12 (*on* 1. 120); संसारे द्वयीं गतिमनुसंदधत्साक्षी न सहसैव प्रमाणमेतदिति निश्चेतुं शक्नोति NyāySu. (Ja.) 218A. 10 (*on* i. 4. 6); Vādā. 127. 1; **1B** reflecting on गुरुः ... शिष्यमभिषिच्य ... प्रणवार्थमनुसंदधद्दक्षिणे कर्णे प्रणवमुपदिश्य NirṇaSi. 444. 22; **2** connected, attached प्रतीमो हि वयम् ... शिखामौञ्जीबन्धनेषु स्फुटतरमनुसंदधत् ब्राह्मण्यम् ĀgaPrā. 72. 5; **3** signifying, referring to राज्ञ उक्त्या पद्मावत्याः परिणयाभ्युपगममनुसंदधत्या प्राप्तिसंभवाख्यतृतीयावस्थाप्रदर्शिनि भाविनि चतुर्थेऽङ्के बिन्दुर्योजितः AbhinBhā. ii. 416. 18 (*on* 18. 15); **4A** contemplating, meditating upon अनुसंदधदेवायमेवं तृप्यति नित्यशः AvadhūU. 1. 10; असाधारणाकारेण ब्रह्मानुसंदधता स्थूलत्वादिविशेषितज्ञानानन्दाद्याकारं ब्रह्मानुसंधेयम् BrahmSūBh (Rā.) 644. 20 (*on* iii. 3. 33); भोग्यभूतपरात्मानमुपायमनुसंदधत्। ... तिरोहितेशानुकूल्यस्स्वात्मानं भोग्यमश्नुते NyāyKu. 196. 13; स्वात्मानमनुसंदधतः सर्वभोक्तृत्वमस्ति JīvanVi. 138. 1; कथमिव भवति क्षुधा तृषा वा सकृदनुसंदधतां तथाविधां ताम् ŚivLī. 7. 11; **4B** regarding, thinking about, considering उन्मयूखमनुसंदधन्पुरः प्राणनाथवदनेन्दुमण्डलम्। अस्खलत्पथि ... नः ... अभिसारिकाजनः ŚrīKaC. 10. 26; तदेतत्कृतकृत्यत्वं प्रतियोगिपुरःसरम्। अनुसंदधदेवायमेवं तृप्यति PañcDa. 7. 254; 14. 41; भवदीया जयन्त्येव न जीयन्त इत्यैकान्त्यमनुसंदधतो वयमियदपत्रपामहे व्यथामहे च NīlaVi. 35. 10; **5** knowing, understanding उपक्रमोपसंहारयोः ... एकवाक्यत्वमनुसंदधतामुपक्रमैकवाक्यत्वानुपपत्त्योपसंहारस्य लक्षणाकल्पनां विना मुख्यार्थबोधासंभवात् UpaParā. 10. 26.

**अनुसंदधान** (anu-sandadhāna) *adj.* [*f.* -ā] (also used as noun) **1A** arranging, i.e. composing **B** resorting to **C** setting in **2** recollecting, remembering **3A** contemplating, meditating upon **Bi** thinking, considering, **ii** considering as, i. e. conceiving **4A** knowing after, recognising **B** experiencing **5** carrying out, i.e. performing **6** putting up with, i. e. bearing **7A** searching for **B** observing **1A** arranging, i.e. composing कादम्बरीरसभरेण समस्त एव मत्तो न किंचिदपि चेतयते जनोऽयम्। भीतोऽस्मि यन्न रसवर्णविवर्जितेन तच्छेषमात्मवचसाप्यनुसंदधानः Kād. 240. 12; **1B** resorting to स्वमतिपरिकल्पितप्रतिज्ञावाक्यान्तराध्याहारस्तु ग्रन्थशय्यामार्जवेनानुसंदधानानां न धियमधिरोहति ŚrutaPra. ii. 338. 5 (*on* ii. 2. 42); तेजः किमपि दीपाकारमन्तरनुसंदधाने कालकर्मन्दिनि ... सुधाकरो भगवान् प्रादुरभूत् YātrāPra. 4. 60 (2); **1C** setting in (पदार्थरत्ननिकरम् ...। ग्रथ्नन्तं स्मृतिसूत्रान्तः संतत्या) ग्रथ्नन्तम्, स्वरूपे तादात्म्येन लीनमपि सन्तं व्यवहारार्थं परिपाट्यानुसंदधानम् Bhāsk. i. 147. 17 (*on* i. 4. 1); **2** recollecting, remembering प्राकृताः प्राणिनो न जन्मान्तरव्यवहारमनुसंदधाना दृश्यन्ते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 199. 7 (*on* i. 3. 30); सुप्तोऽहमत्र सुखमित्यनुसंदधानः सर्वोऽपि जन्तुरवगच्छति तस्य सौख्यम् SaṁkṣeŚā. 1. 23 (i. 29. 6); एवं मया सा क्रिया निष्पादिता इति पूर्ववृत्तमनुसंदधानो भावयन्नेव प्रबोधकमन्तरेण उद्बुद्धसंस्कारः सर्वमतीतं स्मरति RājMār. 49. 23; यदि स्मृतिकारस्यार्थविषयज्ञानमूलमनुसंदधानः स्मृत्यन्तरमेव संभावयेत् ŚāstrDī. 20. 5 (*on* i. 3. 1); स्मर्यमाणनियमं हि लिङ्गं साध्यधर्मिण्यनुसंदधानस्य स्वयमेव लिङ्गबुद्धिरुत्पद्यते ŚāstrDī. 64. 8 (*on* i. 1. 5); स्वप्ने कदाचित् व्याघ्रदेहो द्रष्टा भूत्वा जागरणेऽप्यनुसंदधानो दृश्यते PrakaVi. 422. 20; ज्ञेयत्वस्य कस्यचित् प्रत्यक्षत्वस्य च व्याप्तिमनुसंदधानः सर्वज्ञः स्यात् TarkSaṁ. (Ā.) 90. 19; योऽहं स्वप्ने व्याघ्रदेहः सोऽहमिदानीं मनुष्यदेहः इति देहभेदधीपूर्वकं स्वस्यैक्यमनुसंदधानः कथं ततो भेदं न जानीयात् AdvaiSi. 616. 3; कंदर्पस्य ब्रह्मर्षिहतकेषु ... आनन्दमूर्च्छावसर एव निभृतमनुसंदधानेषु मन्त्रलिङ्गानि NīlaVi. 6. 8; **3A** comtemplating, meditating upon यस्ते प्रसन्नामनुसंदधानो मूर्तिम् ... ऐश्वर्यमायुर्लभते DakṣiMūSt. 19; आत्मयाथात्म्यमनुसंदधानस्य हि देवादीनां स्वस्य च एकाकार आत्मा GītāBh. (Rā.) 293. 7 (*on* 5. 7); स एक एव ... जगच्छरीरोऽवतिष्ठत इत्यनुसंदधानाश्च मामुपासते GītāBh. (Rā.) 464. 4 (*on* 9. 15); सहस्रपत्रे ... सरोरुहे त्वामनुसंदधानः। ... सायुज्यमम्बाश्नुते साधकेन्द्रः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 12. 36; परिदीप्तसप्तजिह्वादिकं प्रयजतामनुसंदधानः TantrSa. 4. 50; सः ...। आत्मानमात्मन्यनुसंदधानो न क्लेशलेशं गणयांबभूव ŚivLī. 21. 54; षडर्थाद्यन्यतममर्थम् ... अनुसंदधानः (साधकः) ... मूलविद्याम् ... जपित्वा NityoNi. 95. 8; **3Bi** thinking, considering न हि नानानरेषु नरत्वातिरिक्तं शूद्रादिनिवृत्तमनुगतमाकारमनुसंदधाना धीरुदेति NayaVi. 102. 5 (*on* i. 1. 5); द्वितीयश्च ... 'पतति' इति क्रियया तमेवार्थमनुसंदधानः पूर्वक्रियाया एव विशेषणं भवति SaraKaṇṭhā. 515. 25; अहममुना स्वार्थमनुसंदधानेन सप्रबोधसंरम्भमभिहितः UdaySuKa. 35. 7; आत्मतत्त्वविद् ... प्राणाश्च स्वस्य विषयेषु वर्तन्त इति

धारयन्ननुसंदधानो नाहं किंचित्करोमीति मन्येत GītāBh. (Rā.) 295. 1 (*on* 5. 9); 565. 12 (*on* 12. 13); 687. 18 (*on* 18. 57); अयमिदानीं भोजितः सन् स्वगृहे मां भोजयिष्यति किं योगिनेत्यभिप्रायवान् योगिनं दाता भोजयति। भोक्तापि तथैवानुसंदधानो भुङ्क्ते CaturCin. iii (1). 414. 21; मया ... सुरतप्रिया ... दृष्टा। तामनुसंदधानोऽहमपि मर्मभेदिना कामबाणेन संदलित एव DhūrtaSa. 73. 11; बाधकम् ... कथं नानुसंदध्यात्। अनुसंदधानश्च ... कल्पनागौरवव्यसनमपहाय लघीयांसमेव पक्षं न कथं वा रोचयते NyāySu. (Ja.) 216A. 5 (*on* i. 4. 6); (गजेन्द्रम्) उपगम्य समुन्नतैकपादं मदतन्द्रीमनुसंदधानमन्तः। रदनेऽस्य रसात् स्वमक्षिकोणं ननु कण्डूयितुमुद्यता करेणुः UnmaRā. (Vi.) 63; विवेकिनस्तापत्रयनिवृत्तिनिदानमनुसंदधानाः Upask. 2. 1 (*on* i. 1. 1); **3Bii** considering as 'विश्वं नारायण' इत्यादिना सर्वस्य ब्रह्मात्मकतामनुसंदधानस्य नारायण एव निष्ठेति प्रतीयते BrahmSūBh. (Rā.) 511. 15 (*on* ii. 2. 42); श्रेष्ठः ... आत्मनोऽकर्तृत्वमनुसंदधानः कर्मयोग एवात्मावलोकने निरपेक्षसाधनमिति दर्शयित्वा GītāBh. (Rā.) 203. 9 (*on* 3. 29); अवयवभेदाग्रहः ... अवयवभेदभिन्नमात्मानमनुसंदधानो रागद्वेषाभ्यामाभिमानिकभेदगोचराभ्यां व्याहन्यते NyāyKu. 110. 10; तदेव मृत्युदिनमनुसंदधानः ... अहं श्रीभागवताध्यापनकर्तुर्देवानन्दपण्डितस्यालयं तच्छुश्रूषया गतः CaitaCa. 23. 5(1); **4A** knowing after, recognising आजन्मन आमरणादेतस्मिन्नन्तराले सोऽहमस्मीत्यनुसंदधानः कथमिव बोद्धा नापत्पते विद्वत्संसदि ब्रुवन् BrahmSūBh. (Bhā.) 122. 3 (*on* ii. 2. 25); देहभेदधीपूर्वकं स्वस्यैक्यमनुसंदधानः कथं ततो भेदं न जानीयात् Nyāyāmṛ. 398A. 8; **4B** experiencing (पुरोधसः) महाभिषेकमुहूर्तप्रशंसिनं कनकजयघण्टिकानिनादमनुसंदधानाः सत्वरं प्रतापरुद्रमभिषिञ्चन्ति PratāYaBhū. 205. 9; मुहुर्मुहुर्मुदमनुसंदधानः ... सः ... इदमवर्णयत YātrāPra. 6. 86 (4); **5** carrying out, i.e. performing संन्यासाख्ययोगयुक्तमनाः ... कर्म च सर्वं मदाराधनमनुसंदधानः ... प्राचीनकर्माख्यैर्बन्धनैः ... मोक्ष्यसे GītāBh. (Rā.) 480. 7 (*on* 9. 28); **6** putting up with, i.e. bearing प्रा(सा)द एषः ... अनारतप्रभ्रमेण (Read प्रभ्रमणेन) भानो खिन्नोसि विश्राम्य मुहूर्तमत्र। इतीव संज्ञामनुसंदधानश्चलत्पताकाच्छलतो विभावि(ति) EI. i. 66. 20; **7A** searching for तस्याः शैशवापगममवलोक्य स राजा तदनुरूपं वरमनुसंदधानः सचिन्तो बभूव PuruṣPa. 2. 14; **7B** observing असौ ... प्रणिपत्य मातरम् ... आचिकुरचरणारविन्दमनुसंदधानो विस्मरानन्दवीचिरिदमवोचत YātrāPra. 3. 106 (2)

**अनुसंदह्** (anu-sandah-) I. P. to burn up completely ब्रह्मज्यं देवघ्न्व आ मूलादनुसंदह AV. xii. 5. 63; AV. (P.) xvi. 146. 12 (*but* MW. to burn up along the whole length)

**अनुसंदित** (anu-sandita) *adj.* (irr.) bound or tied up, cf. **अनुसंदितान** [Viśva.]

**अनुसंदितान** (anu-sanditāna) *adj.* whose mouth is bound or tied up, i.e. covered यः स्वयं सृष्टमात्मना गुप्तमनुसंदितानम् ... क्रीडान्तरमनुप्राविशत् PāramāU. 6. 2 (*but* comm. साकल्येन जीवस्य चात्मनः फलितम्)

**अनुसंदिश्** (anu-sandiś-) VI. P. **A** to set forth, to direct, to hurl at यो दैवो वरुणो यश्च मानुषः। तैस्त्वा सर्वैरभि ष्यामि पाशैः ...। तानु ते सर्वाननुसंदिशामि AV. iv. 16. 9 (Sāy. अनुलक्ष्यीकृत्य ... संप्रयच्छामि); **B** to communicate, to teach कृत्वा शिष्यस्य चैतन्यम् ... तस्मै शिवाज्ञामनुसंदिशेत् ŚivaP. vii (2). 18. 18 (566B. 14) [to assign, to make over, MW.]

**अनुसंदृश्** (anu-sandṛś-) I. P. [P. vii. 3. 78] **A** to look around together चक्षुषी वा अग्नीषोमा अनु ताभ्यां संपश्यन् MaiS. iii. 7. 1 (iii. 75. 12); अग्नीषोमा अनुसमपश्यताम् KāṭhS. 23. 8 (ii. 84. 1); **B** to think about, to consider (successively) इष्टापूर्तमनु सं पश्य TaiĀ. vi. 1. 1 (646. 1) (*but* Sāy. अनुक्रमेण स्मर); KauṣīGS. v. 1. 14; ĀgniveGS. iii. 5. 2 (141. 14); BaudhPiMe. i. 3. 2; (pass.) to be considered (successively) तस्माद्ध वै देवाः पितरो मनुष्याः समाने लोके सन्तोऽनुसंददृशिरे (v. l. अनुसंददृशिरे) JaimiBr. 3. 310.

**अनुसंदृश्य** (anu-sandṛśya) *ger.* having considered or thought about (successively) तानि तान्यनुसंदृश्य सङ्ख्यानान्यरिंदम। आत्मनात्मनि संपश्येत्किं तस्मिन्मुक्तलक्षणम् MahāBhā. xii. 308. 132.

**अनुसंद्रु** (anu-sandru-) I. P. to run after एतं हि संद्रवन्तं सर्वाणि भूतान्यनुसंद्रवन्ति JaimiUBr. i. 25. 4.

**अनुसंद्रुत्य** (anu-sandrutya) *ger.* having run after तं हानुसंद्रुत्योवाच जयाम संग्राममिति JaimiBr. 3. 248.

**अनुसंध** (anu-sandha) *n.* contemplation or meditation नानुसंन्धात्परा पूजा KulārT. 9. 37.

**अनुसंधय** (anu-sandhaya-) *denom.* **A** to join together, i.e. to control अहो बलीयान् स विधिर्भाविकर्मानुसंधयेत् SkandP. iv. 13. 95; ŚivaP. ii (1). 18. 5 (62B. 4); **B** to set in order, to arrange अनुसंधयति शेषस्वरानिति निरुक्तिवशाद् धैवतः SthānṬ. 394B. 6.

**अनुसंधा** (anu-sandhā-) III. U. **1Ai** to put or join together **ii** to put up with, i.e. to bear **iii** to add, to embellish **iv** to keep in **v** to employ or to engage in **vi** to rejoin, to revive **Bi** (pass.) to be connected, to be applied **ii** to connect, i.e. to construe **iii** to connect, to correlate, i. e. to unify **iv** to reinstate **v** to install **vi** to ascribe, to attribute **Ci** to set in order, to regulate **ii** to set in order, i.e. to arrange or to prepare **iii** to set in order, i.e. to correct or to rectify **D** to bring into conformity **E** to keep (as it is), to preserve **2A** to contemplate, to meditate upon (pass.) to be contemplated, to be meditated upon **2Bi** to aim at, to aspire for (pass.) to be aimed at **ii** to pay (one's) attention to **Ci** to think, to consider (pass.) to be thought, to be considered **ii** to consider as, to conceive (pass.) to be considered as, to be conceived **iii** to signify, to refer to **iv** to seek or to look for **v** to assume, to admit **3A** to go to, to approach **B** to go after, to follow **C** to resort to **4Ai** (pass.) to be explored or searched **ii** to examine, to investigate **B** to inquire into, i.e. to discuss **5A** to experience **B** to know, to understand (pass.) to be known, to be understood (*caus.*) to cause to know, i.e. to teach or inform **C** to ascertain, to determine or to establish (pass.) to be ascertained **D** (pass.) to be recognised **6** to calm, to compose, to quiet **7A** to recollect, to remember (pass.) to be recollected, to be remembered **B** to reflect **8A** to effect **B** to accomplish **C** to obtain **9** to continue, to persist with **10** to observe **1Ai** to put or join together आत्मा वै पृष्ठानि यत्पृष्ठान्युपैति शिर एवात्मानमनुसंदधाति PañcBr. xxii. 9. 4; पशुष्वेवैतत् पशूननुसंदधाति JamiBr. 3. 209; संप्रैषमाह अग्नये प्रणीयमानायानुब्रूह्यग्नीदेकस्फ्ययानुसंधेहि BaudhŚS. i. 110. 14; ii. 53. 15; कलेवरम्। शतखण्डमयो विप्र योऽनुसंधति (?॰संदधाति) बुद्धिमान्। हरेर्नाम्ना PadmP. ii. 72. 23; **1Aii** to put up with, i.e. to bear तव दीप्ततपोलब्धेरङ्गलक्ष्मीः प्रतायिनी। अकालेऽप्यनुसंधत्ते सान्द्रबालातपश्रियम् MahāP. 2. 6; **1Aiii** to add, to embellish ध्रुवा हि नाट्यस्य प्रथमे प्राणाः। ... अनुसंदधाति च रसान्नाट्यविधाने ध्रुवा गीतिः BālBhā. 1. 14; **1Aiv** to keep in मनसि च गिरं गृह्णन्तीमे किरन्ति न कोकिलाः। ... मनसि कोकिलाः कलकूजितान्यनुसंदधति AuciViCa. 260 (20); **1Av** to employ or to engage in क्रियाधिकं वा वचनाधिकं वा ज्ञानाधिकं वापि नरं विदित्वा। तं तास्ववस्थास्वनुसंदधीत ज्ञात्वाबलं तं परिवर्जयेद्य Pañcā. 10. 5; **1Avi** to rejoin, to revive, cf. **अनुसंधान 4F; 1Bi** (pass.) to be connected, to be applied निदर्शने साध्यधर्मसामान्येन सह दृष्टमनुमेये येन वचनेनानुसंधीयते तदनुसन्धानम् PadārthaSaṁ. 249. 11; दृष्टान्ते साध्याविनाभूतत्वेन दर्शितं लिङ्गं पक्षेऽनुसंधीयते प्रतिपाद्यते NyāyKa. 249. 18; **1Bii** to connect, i.e. to construe 'एतद्वै तत्' इति च प्रकृतं इह अनुसंदधाति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 184. 16 (*on* i. 3. 24); अतश्शब्दमिदानीमनुसंधत्ते Kāśi. i. 52. 26 (*on* i. 1. 10); सूत्रतात्पर्यं व्याख्यायेदानीमवयवाननुसंधत्ते Kāśi. i. 220. 26 (*on* 4. 36); भाष्यमिदानीमनुसंधत्ते लोके इति NyāyRa. 8. 19 (*on* 1. 26); मध्यगतं स्फुटतरं हेतुमनुसंधत्तेऽनन्तरसूत्रेण ŚrutaPra. iB. 233. 27 (*on* i. 1. 18); **1Biii** to connect, to correlate, i. e. to unify, cf. **अनुसंधातुम् 5A; 1Biv** to reinstate, cf. **अनुसंधान 4Cii; 1Bv** to install, cf. **अनुसंधान 4Di; 1Bvi** to ascribe, to attribute, cf. **अनुसंधान 4Dii; 1Ci** to set in order, to regulate आविश्येवानुसंधत्ते यथा गतिमतां गतीः। वायुस्तथैव कालात्मा विधत्ते क्रमरूपताम् VākyaPa. 3 (9). 42; **1Cii** to set in order, i.e. to arrange or to prepare सारस त्वं दुर्गमनुसंधेहि Hitopa. 3. 52 (2); **1Ciii** to set in order, i.e. to correct or to rectify तदनुसमाहरति अनुसंधत्त इत्यर्थः ChāndoUBh. 44. 3 (*on* i. 5. 5); **1D** to bring into conformity, cf. **अनुसंधान 1Gi; 1E** to keep (as it is), to preserve, cf. **अनुसंधान 4H; 2A** to contemplate, to meditate upon अहमपि समुद्रे कृताह्निकः शिवतातिमनुसंधास्यामि MahāviC. 5. 14 (1) (NSP. Ed); सर्वचेष्टाविवर्जितः। नादमेवानुसंदध्यान्नादे चित्तं विलीयते NādaBiU. 41; परं ब्रह्मानुसंदध्यात् NāraPaU. 8. 6; तं वा एतं त्रिशरीरमात्मानं त्रिशरीरं परं ब्रह्मानुसंदध्यात् NṛsiṁhoTāU. 1; यथा मामनुसंधत्ते तथाविधाकारो भवति GītāBh. (Rā.) 413. 2 (*on* 8. 5); मामेकमेव ... प्राप्यमुपायं चानुसंधत्स्व GītāBh. (Rā.) 690. 17 (*on* 18. 66); चित्रदीपमिमं नित्यं येऽनुसंदधते बुधाः। ... ते मुह्यन्ति न PañcDa. 6. 290; सर्वज्ञ एकतां नानुसंधत्ते AnuVyā. 43B. 2 (*on* 3. 2); या सोमकुण्डलिनी तिष्ठति तस्याश्च ... कामकलायाश्च ... अभेदमनुसंदध्यात् SetuBa. 337. 15; (pass.) to be contemplated, to be meditated upon ग्रथयेद् दृढम्। दर्भमञ्जरिजम् ... पवित्रकम्। अनुसंधीयते तत्र मान्त्र्यानं यथास्थितम् PāraS. 12. 549; परतरं ब्रह्मानुसंधीयताम् ŚāntiŚ. 3. 11; SaduktiKa. 322. 22; **2Bi** to aim at, to aspire for सदाचारमिमं नित्यं योऽनुसंदधते बुधः। संसारसागराच्छीघ्रं स मुक्तो नात्र संशयः SadācāAnu. 55; ज्ञाततत्त्वः ... कुर्वन्नपि फलं नानुसंदधाति YogVā. iv. 38. 6; चेतनो हि स्वप्रयोजनमनुसंदध्यात् NyāySu. (Ja.) 328A. 2

(*on* ii. 2. 1); (pass.) to be aimed at आत्मा तु विषयानुभवादेव निमित्तादहमिति फले विषये चानुसंधीयते PañcPā. 17. 20 (*on* i. 1. 1); **2Bii** to pay (one's) attention to, cf. **अनुसंधानीय 3; 2Ci** to think, to consider स्वयं न संप्रत्यनुसंदधाति पूर्वापरं कामपरः स राजा RāmC. 3. 27; इत्येवमनुसंदध्याच्छ्रद्दधानः LakṣmīT. 50. 213; जनकस्य महीपतेः। भावनाः ... अस्तमागताः। ... भविष्यं नानुसंधत्ते नातीतं चिन्तयत्यसौ YogVā. v. 12. 14; पुरूरवा उत्तरां कामावस्थां प्रपन्नः प्रियाप्राप्तौ प्रेत्येव प्रत्युज्जीवितस्तदेवानुसंधत्ते SaraKaṇṭhā. 658. 2; प्रिये इदानीमुचितमनुसंदधासि PrasaRā. 6. 21 (7); नैयायिकादिभिरुक्तं दूषणमनुसंधत्ते ŚrutaPra. iB. 11. 26 (*on* i. 1. 1); नारायणस्य सूक्तिं सर्वज्ञस्यानुसंधत्ते ManvaVi. 584. 4 (*on* 4. 260); न चोपादानध्वंसे कार्यानुवृत्तिमुन्मत्तोऽप्यनुसंधत्ते ŚatDū. 63. 6; कोऽत्र विरोधमनुसंदधीत ŚatDū. 165. 8; आवामप्युपलभ्य सुग्रीववृत्तान्तमुत्तरमनुसंधास्यावः AdbhuDa. 1. 28 (18); (pass.) to be thought, to be considered प्रस्तुतमनुसंधीयताम् Hitopa. 3. 30 (1); सुबालोपनिषदर्थो भगवता मनुना अनुसंधीयते ŚrutaPra. ii. 207. 23 (*on* ii. 1. 1); सति मुख्ये अस्मदायत्ते शब्दप्रयोगे कस्मादमुख्यं प्रयुञ्महे इति वक्त्रा प्रतिपत्त्रा चानुसंधीयते NyāySu. (Ja.) 187B. 13 (*on* i. 4. 2); सोऽयमिति प्रत्यभिज्ञाप्रत्यक्षेण प्रागनुभूतमध्यापकत्वमपि सहानुसंधीयते ŚivārkaMaDī. ii. 300. 6 (*on* iii. 3. 10); **2Cii** to consider as, to conceive देहव्यतिरिक्तघटाद्यर्थानुसंधानवेलायां देवोऽहं मनुष्योऽहं घटादिकं जानामीति देहसामानाधिकरण्येन ज्ञातारमात्मानमनुसंधत्ते GītāBh. (Rā.) 568. 15 (*on* 13. 1); यः स्वात्मानं दुःखिनमनुसंधत्ते स एव तन्निवृत्तिसाधने प्रवर्तते ŚrutaPra. iA. 170. 19 (*on* i. 1. 1); कथं चैक आत्मा युगपत्सर्वज्ञमज्ञं चात्मानमनुसंदधीत ŚatDū. 53. 9; आत्मानमनुसंधत्स्व साक्षान्मत्प्रीतिभाजनम् BṛBrahmaS. i. 2. 56; राजन् ...। अनुसंधत्स्व मामेकमात्मानं सर्वदेहिनाम् BṛBrahmaS. i. 7. 98; आधुनिकास्तु वयम् ... क्वचिदात्मानं गोविन्दमेव निरन्तरमनुसंदधीमहि NīlaVi. 76. 16; मुख्यतया स्वप्रकाशमात्मानमनुसंदध्यात् NityoNi. 11. 5; (pass.) to be considered as, to be conceived ज्वालाजटाधारे वह्नौ वै कुण्डमध्यतः। अनुसंधीयते बुद्ध्या विष्टरं तु यथोदितम् PāraS. 7. 139; विद्यामयः क्रतुः सर्वकालवर्तित्वेन सर्वभूतकर्तृकत्वेन चानुसंधीयते ŚrutaPra. ii. 520. 31 (*on* iii. 3. 47); स खलु ... सुषुप्तिरूपस्वेतर-दुर्निवारतमोग्राहग्रस्तजन्तुजालमोचकत्वेनानुसंधीयते PāñcRāRa. 88. 18; **2Ciii** to signify, to refer to, cf. **अनुसंधान 1C; 2Civ** to seek or to look for, cf. **अनुसंधित्सत्; 2Cv** to assume, to admit, cf. **अनुसंहित 4A; 3A** to go to, to approach ये त्वानुवादेयुः (v. l. °नुसंधेयु)रवृत्तिकर्शिता ब्रूयाश्च तेषां वचनेन मे सदा। दास्यामि सर्वम् MahāBhā. iv. 6. 15; **3B** to go after, to follow शिवानन्दनामा ... भगवतः पार्षदः ... आचाण्डालमपि प्रतिपाल्य नयति तदहमपि तमनुसंदधामि यथा तस्य सङ्ग एव गम्यते CaitaCa. 229. 12 (10); **3C** to resort to, cf. **अनुसंधान 1B; 4Ai** (pass.) to be explored or searched प्रसवयोग्यं स्थानं अन्विष्यताम् (v. l. अनुसंधीयताम्) PañcT. 1. 124 (6) (124. 3); Hitopa. 2. 137 (3) v. l. (M. Müller Ed.); **4Aii** to examine, to investigate परीक्षेतानुसंदध्यात् ManvaVi. 360. 5 (*on* 3. 130); परीक्षयेत् स्वयमनुसंदध्यात् ManvaVi. 851. 27 (*on* 7. 194); **4B** to inquire into, i.e. to discuss विज्ञानस्तुतिं अनुसंदधाति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 86. 17 (*on* i. 1. 30); यथावार्त्तिकमनुसंधास्यामः Kāśi. ii. 13. 20 (*on* 5 (1). 15); NyāyRaMā. 120. 5; अधुना ... शब्दस्वभावमनुसंधत्ते NyāyRa. 65. 12 (*on* 2. 62); प्रथममनुमानलक्षणमनुसंधत्ते NyāyRa. 346. 5 (*on* 5 (4). 2); **5A** to experience न प्रदेशः प्रदेशान्तरवेदनामनुसंदधाति BrahmSi. 7. 8; न तावत्तत्रापि प्रदेशः प्रदेशान्तरभोगमनुसंधत्ते NyāyMa. 15. 1; जीवस्तावद् ब्रह्मस्वरूपं निर्दुःखत्वादिकं नानुसंधत्ते NyāySu. (Ja.) 507A. 13 (*on* iii. 2. 10); परमात्मा त्वनुसंदध्यादेव NyāySu. (Ja.) 508A. 13 (*on* iii. 2. 10); सर्वेषामेकत्वे सर्वत्र सुखदुःखादिकं सर्वेऽनुसंदध्युः SarvaDaKau. 115. 22; **5B** to know, to understand आर्षं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्राविरोधिना। यस्तर्केणानुसंधत्ते स धर्मं वेद नेतरः ManuSm. 12. 106 (*but* ManvaVi. संघटयति); SāṁkhyaPraBh. 35. 12 (*on* 1. 65); ManuBh. i. 71. 3 (*on* 2. 10); तत्त्वचिन्तका(क?)स्तु प्रतिभासभेदादिभ्यो नाभेदमनुसंधत्ते PramāVāSvo pVṛ. 25. 7; भोगकालेऽनुसंदध्यात् फलं यदि तु कश्चन ŚlokaVār. 5 (17). 19 (693. 3); यद् वा पूर्वं वक्तव्यं तत्परस्माद्वक्ति यत्परतस्तत्पूर्वं क्रमभेदं च वचनगतमात्मनो नानुसंधत्ते ManuBh. ii. 97. 3 (*on* 8. 53); न ह्यदृष्टचरवह्नयस्तदविनाभावितया धूममनुसंदधति ĀgaPrā. 4. 13; नानुसंधत्त एतानि (कर्माणि) गोविन्दपरिरम्भितः BhāgP. vii. 4. 38; न ह्यन्यानुभूतेनैकत्वं सादृश्यं वा स्वानुभूतस्यान्योऽनुसंधत्ते BrahmSūBh. (Rā.) 489. 18 (*on* ii. 2. 24); उत्पत्तये प्रोक्तानि पञ्चेमानि कारणानि तानि निबोध मे मत्तः सकाशादनुसंधत्स्व GītāBh. (Rā.) 664. 24 (*on* 18. 13); आत्मा तु स्वेन कदाचिदनुष्ठितानि ... उपासनप्रीतिकृतानुग्रहान्निवर्तितानीति तत्संपर्काभावमनुसंदधाति VedāntSā. (Rā.) 269. 6 (*on* iii. 2. 20); व्याख्यातं च भगवता भाष्यकारेण। तत्रैवानुसंदध्वम् NītiMā. 7. 8; अनुसंधत्ते जानातीत्यर्थः ŚrutaPra. ii. 68. 7 (*on* i. 3. 29); वक्ष्यमाणानां काम्यत्वं वदन् पूर्वोक्तानां नित्यत्वमनुसंधत्ते CaturCin. iii (1). 172. 3; अनुपरिक्रामेदनुसंदध्यात् ManvaVi. 815. 1 (*on* 7. 122); येन केनापि दोषेणाप्रामाण्यं स्यादित्यनुसंधत्स्व ŚatDū. 94. 11; 151. 19; 195. 16; एतदेव च प्रमेयं संग्रहाच्चतुर्धा विभज्य केचिदनुसंदधते NyāyPari. 509. 25; YatīndraDī. 101. 14; ईश्वरोऽपि सर्वज्ञ एव ... तत्कथमीश्वरोऽनुसंदधीत NyāySu. (Ja.) 508B. 5 (*on* iii. 2. 10); आनन्दपारवश्यादपि विस्मृतमन्तरान्तरा गेयम्। हैमवति यद्गिरा पुनरनुसंधत्से स मां शुकः पायात् YātrāPra. 5. 102; अपिकारेण प्रश्नं विनापि विरोधचिह्नमनुसंदध्यात् VīraMi. 731. 5 (*on* 2. 281); यदभिहितं गुरुपादैरबोधाकरं नाम प्रबन्धमनुसंधत्स्व Ḍamaru. 60 (6); (pass.) to be known, to be understood न हि पञ्चभिरिन्द्रियैस्संभूय एकं वस्त्वनुभूयते अनुसंधीयते वा ĀtmaSi. 13. 2; भेदाग्रहादेकत्वमात्रमनुसंधीयत इति चेत्। न ĀtmaTaVi. 303. 19; विभावाः काव्या(v. l. र्या)दनुसंधीयन्ते AbhinBhā. i. 275. 10 (*on* 6. 31); Kāvyānu. (He.) 72. 9; स्वप्नदशायां कस्यांचिदनुभूता विशेषास्स्वप्नदशान्तरे व्यावर्तन्ते। जागरदशायां तु मिथोऽनुसंधीयन्त इति विशेषः NyāyKu. 19. 15; सुदूरपतनादिदं पुरा विशीर्णं तदानीं नोपलब्धमिति स्फुटमनुसंधीयते NyāyKu. 78. 16; 'तिरोधानं नाम प्रकाशविनिवारण'मित्यादिग्रन्थे हि तत् स्पष्टमनुसंधीयताम् NyāyKu. 193. 6; 'दासे कृतागसि' इत्यादौ रूपकमेव, न तु परिणामः। ... न खलु तत्कस्यचिदपि प्रस्तुतकार्यस्य घटनार्थमनुसंधीयते SāhiDa. 530. 4 (comm. प्रतीयते); चैत्रशरीरावच्छिन्नवेदना न मैत्रशरीरावच्छिन्नेनानुसंधीयते SiddhāLeSaṁ. 330. 1; (*caus.*) to cause to know, i.e. to teach or inform तज्ज्ञैरित्युपचितामितिकर्तव्यतामनुसंधापयति AbhinBhā. ii. 54. 12 (*on* 9. 119); **5C** to ascertain, to determine or to establish 'स एवायं (बदरः) उपहतहरितावस्थ उपसंजातपीतावस्थः' इत्यवस्थाद्वयेऽप्यनुसंधत्ते TātpaṬ. (U.) 158. 19 (*on* 4. 152); भूतधर्मत्वे ज्ञानस्यानुभवितारमन्तरेण एकेनाक्ष्णा दृष्टं पुनस्तदेवेदं पूर्वदृष्टमित्यन्येनाक्ष्णा कः पश्येत् कोऽनुसंदध्यदित्यभिप्रायः BālaKrī. ii. 56. 4 (*on* 3. 139); सर्वत्र बाधकानि पर्यालोचयन् प्रसिद्धद्रव्येषु यद्बाधकं पश्येत्तदप्रसिद्धेऽपि कल्प्यमाने कथं नानुसंदध्यात् NyāySu. (Ja.) 216A. 5 (*on* i. 4. 6); परमात्मन ऐक्यानुसंधानाभावोऽसिद्धः। ... इदमागामिकालेऽनुसंधास्यति NyāySu. (Ja.) 508B. 8 (*on* iii. 2. 10); (pass.) to be ascertained यदि ह्यनुमानाधिगतोऽर्थः प्रत्यक्षागमाभ्यामनुसंधीयते NyāyVār. 14. 22 (*on* i. 1. 1); एतत्सर्वं ज्ञात्वा यथाकर्तव्यमनुसंधीयताम् Hitopa. 3. 29 (6); **5D** (pass.) to be recognised समस्तं वस्तु ... पूर्वानुभूतमनुसंधीयते GoviBh. 128. 2 (*on* ii. 2. 25); **6** to calm, to compose, to quiet तद् भद्रात्मानमनुसंधेहि। शोकचर्चां च परिहर Hitopa. 4. 85 (1); कीर्णासु मुक्तानिकरेण यस्य कक्ष्यासु वारप्रमदाः स्खलन्ति। आक्षिप्य हारान् निजविक्रमाग्निस्फुलिङ्गशङ्कामनुसंदधन्ति(?ति) NavaSāC. 1. 70; **7A** to recollect, to remember कोऽसौ स्वात्मनि प्रतिपन्नं प्रवृत्तिहेतुभूतमर्थमनुसन्धत्ते PrakaPañ. 419. 4; यदि हि तास्वपि दशासु संवेदनमवर्तिष्यत ततः प्रबोधसमये अनुसमधास्यत ĀtmaSi. 21. 16; प्राक्तनमेव बाह्येन्द्रियप्रत्यक्षत्वमनुसंधत्ते PratyabhiVi. i. 403. 4 (*on* i. 8. 1) (Bhāsk. स्मरति); ये ... चिरातीतमप्यनुसंदधते AbhinBhā. ii. 422. 16 (*on* 18. 31); संस्कारानपेक्षमेव स्वयमेवानुसंधत्ते। पुरुषोत्तमः BrahmSūBh. (Rā.) 318.18 (*on* i. 3. 29); सुषुप्ते च सकलप्रमाणविकले कथमन्यथोत्थितोऽनुसंदध्यात् PrakaVi. 6. 19; उत्तररूपे दुस्तरं श्रुत्यादिकमनुसंधत्स्व ŚatDū. 121. 13; येन तत्र व्यतिरेकमनुसंदधीमहि NyāyPari. 122. 8; रजतमित्येव यस्य कस्यचिद् रजतत्वमनुसंधत्ते NyāySu. (Ja.) 45A. 7 (*on* i. 1. 1); स्वात्मनि प्रतिपन्नं प्रवृत्तिहेतुभूतार्थमनुसंधत्ते NyāySu. (Ja.) 68A. 10 (*on* i. 1. 1); यदुक्तं पित्रभावे ... इति तदिदानीं विशेषकथनेनानुसंधत्ते Subodhi. 72. 1 (*on* 2. 136); अशोकपद्मोत्पलचूतमल्लिकाशराननङ्गो यदि संदधाति सः। ... करास्यनेत्राधरहासमार्गणांस्तदा प्रियाया अनुसंदधाम्यहम् Mukundā. 25; (pass.) to be recollected, to be remembered व्यवहारप्रवृत्तेरपि पुरस्तात् विदितत्वं विषयाणामनुसंधीयते PrakaPañ. 333. 13; संवेदनम् ... प्रबोधसमये ... न च अनुसंधीयते ĀtmaSi. 21. 17; **7B** to reflect, cf. **अनुसंदधत् 1B; 8A** to effect, cf. **अनुसंधातव्य 1A; 8B** to accomplish, cf. **अनुसंधातव्य 1B; 8C** to obtain, cf. **अनुसंहित 5; 9** to continue, to persist with cf. **अनुसंहित 3; 10** to observe, cf. **अनुसंदधान 7B** [to attend, to accompany, to take up, APTE]

**अनुसंधा** (anu-sandhā) *f.* (congruous) connection न चानुसंधानं ज्ञानाभावेन सह स्यात् अनुसंधायाः स्मृतिभेदे तस्याश्चानुभवोपजीवित्वेऽनुभवाभावात् ParāTri. 162. 9.

**अनुसंधातव्य** (anu-sandhātavya) *adj.* **1A** to be effected **B** to be accomplished, i.e. to be carried out **2A** to be connected, i.e. to be applied **B** to be followed, i.e. to be observed **3** to be recollected or remembered **4Ai** to be thought, to be considered **ii** to be assumed **B** to be contemplated, to be meditated upon **5** to be known, to be understood **6** to be explored or searched **7** to be set in order, i.e. to be fixed or arranged **1A** to be effected अनेन च प्रसङ्गेन बह्वनुसंधातव्यम् MahāvīC. 4. 6 (1); **1B** to be accomplished, i.e. to be carried out देव समागतप्रायो राजा चित्रवर्णः संप्रति मलयपर्वताधित्यकायां समावासितो वर्तते। दुर्गशोधनं प्रतिक्षणमनुसंधातव्यम् Hitopa. 3. 95 (4); **2A** to be

connected, i.e. to be applied जीवस्य तु ... तस्य परिहारो वक्तव्यः। ... स एवेह परिहारोऽनुसंधातव्य इति सूचयति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 180. 16 (*on* i. 3. 21); BrahmSūBh. (Bhā.) 102. 6 (*on* ii. 1. 18); सर्वसंयोगप्रमाणपक्षेऽपि पूर्वोक्तसमस्तदोषपरिहारोऽनुसंधातव्यः Kāśi. i. 234. 22 (*on* 4. 69); मूलसाधने च ये धर्मादिविकल्पैर्दोषा उक्ताः तेऽप्यत्रानुमानेऽनुसंधातव्याः Kāśi. ii. 62. 12 (*on* 5 (2). 101); विषयभेदपरिहारस्तु प्रत्यक्षोक्त एवेहाप्यनुसंधातव्यः Kāśi. iii. 36. 22 (*on* 5 (4). 51); **2B** to be followed, i.e. to be observed अत्रापि धर्मावाहनादि सर्वमनुसंधातव्यम् VyavaNi. 186. 11; **3** to be recollected or remembered यानि बाह्यार्थवादे क्षणिकत्वनिबन्धनानि दूषणान्युद्भावितानि ... तानीहाप्यनुसंधातव्यानि BrahmSūBh. (Śaṅ.) 402. 15 (*on* ii. 2. 31); जातिपरीक्षायां न्यायाचार्योक्तमनुसंधातव्यम् NyāyKu. 63. 12; **4Ai** to be thought, to be considered आत्मा। एक एवाद्वितीयः पर एवास्मीत्यनुसंधातव्यः BṛĀraUBh. 634. 7 (*on* iv. 4. 13); नतरां विरुद्धाकारसंभवः। स च प्रागेवोक्तोऽनुसंधातव्यः Kāśi. ii. 117. 25 (*on* 5 (3). 61); **4Aii** to be assumed व्युत्पन्नेतरपदसमभिव्याहृतवर्तमाननिर्देशेऽपि कार्यैदंपर्यविरहितपदशक्तिनिश्चयप्रतिविधिरनुसंधातव्यः ĀgaPrā. 21. 10; **4B** to be contemplated, to be meditated upon गायत्र्या उपादानं तत्सादृश्यरूपमेव ब्रह्मणश्चतुष्पात्त्वमनुसंधातव्यम् ŚivārkaMaDī. i. 279. 7 (*on* i. 1. 26); साक्षात्परमेश्वरप्रापको वायुरेक एवानुसंधातव्यः ŚivārkaMaDī. i. 400. 25 (*on* i. 3. 1); प्रियशिरस्त्वादिकमपि सर्वत्रानुसंधातव्यम् ŚivārkaMaDī. ii. 308. 11 (*on* iii. 3. 14); **5** to be known, to be understood यथाभूतं गृहीतं तथाभूतमेव वानुसंधातव्यम् PramāVāBh. 22. 1; द्रव्यान्तरगुणान्तरकर्मणां जातेश्च यथादर्शनं व्यवस्थासंकरावनुसंधातव्यौ Kāśi. i. 270. 24 (*on* 4. 170); अनादौ संसार इत्यत्र सूत्रितोऽत्र विवृत इत्यनुसंधातव्यम् Kāśi. ii. 98. 28 (*on* 5 (3). 17); प्रवासनविवासनावान्तरभेदाद्दन्तच्छदच्छेदादयो नग्नीकरणादयश्च कौटसाक्ष्यविषयानुसारेणाभ्याससंख्याविवृद्ध्यनुसारेण चानुसंधातव्याः SmṛtiCan. iii. 217. 4; भवत्पक्षे बाधकप्रमाणमुक्तमित्यप्यनुसंधातव्यम् NyāyKu. 116. 21; सर्वत्राविरोधः सेश्वरमीमांसायामनुसंधातव्यः ŚatDū. 56. 13; अद्वैतश्रुतीनामप्युत्थाने परस्पराश्रयोऽनुसंधातव्यः MānaMe. 305. 6; **6** to be explored or searched यत् सुधीरत्र राज्ये नास्ति न वा भवतोऽपि राज्ये लक्ष्यते स वाराणस्यामन्यत्र वा पुण्यतीर्थे वानुसंधातव्यः PuruṣPa. 62. 20; **7** to be set in order, i.e. to be fixed or arranged महागरुडमस्त्रा(स्त्र?)मनुसंधातव्यम् AdbhuDa. 4. 16 (1)

**अनुसंधातुम्** (anu-sandhātum) *inf.* **1** to know, to cognize (as present) **2** to recollect, to remember **3** to follow, i.e. to support **4A** to consider as, to conceive **B** to contemplate, to meditate upon **C** to ascertain **5A** to connect, to correlate, i.e. to unify **B** to connect, i.e. to apply **C** to keep on, to continue, to carry on **D** to accomplish, to carry out **1** to know, to cognize (as present) न ह्यात्मासंवेद्यः फले विषये चानुसंधातुं शक्यः BrahmSi. 4. 9; उपसंहारादप्युपक्रमैकवाक्यत्वमननुसंदधतां मुख्यार्थबोधः संभवतीति चेन्न। ... उपक्रमैकवाक्यत्वे ... नियमतोऽनुसंधातुं योग्ये विद्यमाने उपक्रमाश्रवणतदर्थानवगमतद्भिन्नवाक्यत्वभ्रमात् UpaParā. 11. 4; **2** to recollect, to remember महाप्रलये तु ... कल्पनान्तरव्यवहारस्य अनुसंधातुमशक्यत्वाद् वैषम्यम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 199. 3 (*on* i. 3. 30); **3** to follow, i.e. to support सुबाहुभारतीमनुसंधातुमवन्ध्यया गिरा। ... भीष्मकः ... अभ्यधात् ... गिरम् Kapphiṇā. 5. 1; **4A** to consider as, to conceive न च सुसदृशत्वेऽपि अन्येन कृतमात्मकृततयान्योऽनुसंधातुमलमिति आगमापायिसंवित्संतानाश्रयः प्रत्यभिज्ञानक्षणस्थायी चेतनोऽभ्युपगन्तव्यः ĀtmaSi. 20. 10; **4B** to contemplate, to meditate upon स्वतोऽपरिच्छिन्नं ब्रह्म अस्मदनुग्रहायौपाधिकाल्पत्ववत् स्थितमिति ह्यनुसंधातुं शक्यम् ŚrutaPra. ii. 484. 19 (*on* iii. 3. 23); **4C** to ascertain सर्वव्यवहृतिष्वेवमनुसंधातुमीदृशम्। उदाहरणबाहुल्यं तेन स्वां वासयेन्मतिम् PañcDa. 12. 20; **5A** to connect, to correlate, i.e. to unify जडाः किलान्योन्यरूपमनुसंधातुमप्रभविष्णवः PratyabhiVi. ii. 190. 4 (*on* ii. 4. 15) (Bhāsk. अनुसंधानविषयीकर्तुम् ... न हि घटः पटस्वरूपमनुसंधातुं शक्तः); **5B** to connect, i.e. to apply (कर्कटः ... करः ... योज्यः ... अर्थतत्त्वज्ञैः) अभिनेयस्यार्थस्य यत्तत्त्वं परमार्थः तद्ये जानन्त्यभिनयेऽनुसंधातुं शक्नुवन्ति तैः AbhinBhā. ii. 57. 15 (*on* 9. 135); **5C** to keep on, to continue, to carry on अपेताः शत्रुभ्यो वयमिति विषादोऽयमफलः ... प्रतीकारस्त्वेषामनिशमनुसंधातुमुचितः SubhāRaK. 40.39; **5D** to accomplish, to carry out वयमपि प्रस्तुतार्थमनुसंधातुमुद्यच्छामः MohaRāPa. 2. 8 (2)

**अनुसंधातृ** (anu-sandhātṛ) *adj.* (also used as noun) **1** who recollects or remembers नन्वत्र चोदितमनुसंधातारमन्तरेण तदेतदिच्छादिकार्यं नावकल्पत इति कथं ज्ञायते NyāyMañ. ii. 9. 16; **2A** who knows or perceives चैत्रशरीरोपाधिकवेदनाहेतुपरिहाराय मैत्रगात्रव्यापारप्रसङ्गो दुर्वार इति, न, इहानुसंधातृभोक्तृत्वात् NyāyMa. 16. 1; अधिष्ठाता स्वतन्त्रः, साक्षी स्वरूपेणानुसंधाता, इन्द्रियादिभिर्द्रष्टा ŚrutaPra. ii. 286. 27 (*on* ii. 2. 9); **2B** who experiences, an experiencer न व्यभिचारिकरणजन्यज्ञानानां चैतन्यरूपमनुगतमनुसंधातारमन्तरेण प्रतिसंधानानुपपत्तिः साक्षिणि प्रमाणम् TattvPradī. (Ci.) 374. 3; अन्तःकरणावच्छिन्नान् अनुसंधातॄन् प्रत्यविद्यावच्छिन्नस्यांशित्वात् तस्यैव दुःखानुसंधानम् Nyāyāmṛ. 582B. 6.

**अनुसंधातृत्व** (anusandhātṛ-tva) *n.* **1** the state of being one who recollects or remembers यदानुभव एव संस्कारो भवति संस्कारश्च स्मृतिरूपतया परिणमते तदैकस्यैव चित्तस्यानुसंधातृत्वेन स्थितत्वात् न कार्यकारणभावो न दुर्घटः RājMār. 69. 7; **2A** the state of being one who knows or perceives देवदत्तयज्ञदत्तात्माभेदेन यज्ञदत्तानुभवस्यैव तदीयत्वात्, न च देहस्यानुसंधातृत्वमस्ति BhedaDhi. 67. 2; **2B** the state of being one who experiences न चैतावता बन्धमोक्षयोर्वैयधिकरण्यम्। ... अवच्छिन्नस्यानुसंधातृत्वेऽप्यवस्थात्रयानुस्यूताविद्यावच्छिन्नद्वारा शुद्धे अनुसंधातृत्वस्येष्टत्वात् (भोक्तृत्वस्यापादानम्) AdvaiSi. 818. 6; Nyāyāmṛ. 582A. 12.

**अनुसंधातृत्वाभाव** (anusandhātṛtvābhāva) *m.* absence of the state of being one who recollects द्वितीयसाध्याभावस्य घटादावपि सत्त्वेन तत्रानुसंधातृत्वाभावेन न द्वितीयव्याप्तिः LaCandr. 814. 33.

**अनुसंधातृबोधक** (anusandhātṛ-bodhaka) *adj.* which indicates, i.e. establishes one who experiences ज्ञानेच्छासुखदुःखादि किलेदं लिङ्गमात्मनः। एकाश्रयतया ज्ञातमनुसंधातृबोधकम् NyāyMañ. ii. 8. 2.

**अनुसंधान** (anu-sandhāna) *n.* **1Ai** connection, i.e. frequenting **ii** mixing together, cross-connection **iii** connection, relation **Bi** continuation, i.e. undertaking **ii** continuation, i.e. carrying on **Ci** application (*upanaya*) **ii** reinstating (of the case-suffix) **iii** addition to **Di** installation **ii** ascription, i.e. attribution **Ei** keeping in contact, i.e. alliance **ii** keeping in order, i.e. preparing or arranging **F** rejoining or revival **Gi** bringing into conformity **ii** sameness, similarity **iii** co-relation, i.e. unification **H** keeping (as it is), preservation **2A** contemplation, meditation **B** mental reconsideration, i.e. deliberation **C** signification, reference, mention **D** considering as, conceiving **3** bringing back (to mind), recollection, remembrance **4Ai** after-cognition, recognition **ii** imagination **Bi** knowledge, understanding **ii** knowledge, i.e. wisdom **C** experience **D** pointing at, indication **E** establishing, determining; ascertaining **5A** searching, finding **B** inquiry, investigation **C** trace, clue **6** (the word) *anusandhāna* **1Ai** connection, i.e. frequenting पार्थस्य वनवासश्च ... पुण्यतीर्थानुसंयानम् (v.l. संधानम्) MahāBhā. i. 2. 91; **1Aii** mixing together, cross-connection अर्थान्तरानुसंधानात् स्वलक्षणालम्बनमपि कल्पतेत्युच्यते Bṛha. 62. 5 (*on* i. 1. 5); स्वलक्षणव्यतिरिक्तं च न सामान्यमस्ति ...। अर्थान्तरस्यानुसंधानाच्च। अनुसंधानं च ज्ञानभेदे उपपद्यत इति उपपन्नः सामान्यविशेषव्यवहारो लौकिकः Bṛha. 63. 3 (*on* i. 1. 5); **1Aiii** connection, relation 'इदं वेद, इदं वेद' इति विज्ञानेन अनुसंधानात् तद्रूपत्वसिद्धिः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 451. 17 (*on* ii. 3. 18); उपलक्षितस्य परमात्मनः सर्वज्ञस्य सर्वत्रानुसंधानेऽपि दोषाभावात् TattvPradī. (Ci.) 380. 12; रसालम्बनाश्रययोः अनुसंधानमन्तरान्तरा न चेत् दोषः। तदनुसंधानाधीना हि रसप्रतिपत्तिधारा तदनुसंधाने विरता स्यात् RasGaṅ. 64. 4; **1Bi** continuation, i.e. undertaking तस्मिंश्चान्येषामपि कर्मणामनुसंधानम् KāmSū. 268. 8 (5. 2) (JayaMa. कर्मण्यनुष्ठीयमानेऽसमाप्त एवान्येषां कर्मणामनुसंधानं कर्तव्यम्); अनुसंधानं तस्मिन् कुर्यादन्यस्य कर्मणोऽप्येषः। न ह्यनुरागं लभते निरुपायोऽप्यन्यदाराणाम् KandaCū. v. 2. 23; **1Bii** continuation, i.e. carrying on 'य आत्मापहतपाप्मा' इत्यपहतपाप्मत्वादिगुणकरयात्मनः ... प्रतिज्ञानात् ... भूयोऽनुव्याख्यास्यामि इति चानुसंधानात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 217. 4 (*on* i. 3. 40); BrahmSūBh. (Bhā.) 69. 15 (*on* i. 3. 40); स्वाध्यायस्यानुसंधानं ततः कुर्यात्समाहितः ViṣṇuDhaP. i. 64. 6; **1Ci** application (*upanaya*, the fourth member in the five-membered syllogism of the Vaiśeṣikas) अवयवाः पुनः प्रतिज्ञापदेशनिदर्शनानुसंधानप्रत्याम्नायाः PadārthaSaṁ. 233. 24; MāṭhVṛ. 12. 24 (*on* 5); निदर्शनेऽनुमेयसामान्येन सह दृष्टस्य लिङ्गसामान्यस्यानुमेयेऽन्वानयनमनुसंधानम् PadārthaSaṁ. 249. 8; हेत्वादिकमपि ... लिङ्गस्य स्मरणानुसंधानजिज्ञासाजनकं स्यात् NyāySu. (Ja.) 268B. 11 (*on* ii. 1. 2); 396B. 7 (*on* ii. 2. 7); Upask. 397. 6 (*on* ix. 2. 2); दर्शनं त्रिविधम् ...। ततश्च व्याप्तिस्मरणानन्तरं तादृशो धूमोऽत्रास्तीति यदनुसंधानं तत्तृतीयम् (धूमदर्शनम्) MānaMe. 49. 1; **1Cii** reinstating (of the case-suffix) दधि सुन्दरमित्यादौ विशेष्यपदानन्तरं विभक्तेरसत्त्वेऽपि न क्षतिः। तत्र विभक्तेरनुसंधानं विना शाब्दबोधानुपगमात् VyutpaVā. 25. 10; **1Ciii** addition to चतुर्थे ... अधिकस्य त्यागो, न्यूनस्य पूरणम्, अन्यथास्थितस्य परिवर्तनं प्रस्मृतस्यानुसंधानं च इत्यहीनम् KāvyMī. 52. 22; **1Di** installation प्रोक्ते लग्नोदये मन्त्रन्यासमाचरणात्तु वै। यच्छक्तेरनुसंधानात्तत्स्थितिस्थापने तथा PauṣkS. 43. 23; पूर्ववद्यानुसंधानं कृत्वा दद्यात्पवित्रकम् JayāS. 21. 57; **1Dii** ascription, i.e. at-

tribution अध्यासो हि नाम चेतनस्यान्यस्मिन्नन्यधर्मानुसंधानम्। स च चेतनधर्मः BrahmSūBh. (Rā.) 477. 10 (*on* ii. 2. 9); प्रकृतिरचेतनभूतैव पुरुषसंनिधानात् पुरुषधर्मं चैतन्यं स्वस्मिन् स्वधर्मं कर्तृत्वं पुरुषे चानुसंधाय बध्यते ... इति चाहुः। अध्यासरूपमनुसंधानं हि चेतनधर्मः VedāntDī. 101. 7 (*on* ii. 2. 9); **1Ei** keeping in contact, i.e. alliance श्रीखरग्रहस्तस्य तनय (Read यः) ...विग(त)[ा] नु(स)न्धान[ा](श)म [हि]तार[ा*]तिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षित[ा*] नेक शास्त्रकलालोकचरितगह्वर(वि)भागः EI. viii. 192. 26; (कुसुमशेखरः) अपरित्यक्तसमराभिलाषश्च सहायकधे(?ध्ये)यसविधवर्तिनामवनिपालानामनुसंधानाय प्रधानदूतमहरहः प्राहिणोत् TilaMañ. 82. 23; **1Eii** keeping in order, i.e. preparing or arranging दुर्गानुसंधाने को नियुज्यताम् Hitopa. 3. 51 (1); **1F** rejoining or revival उद्दीपनप्रशमने यथावसरमन्तरा। रसस्यारब्धविश्रान्तेरनुसन्धानमङ्गिनः। ... प्रबन्धस्य रसादीनां व्यञ्जकत्वे निबन्धनम् Dhvanyā. 3. 13; VyaktiVi. 136. 4; **1Gi** bringing into conformity अङ्गिनो रसस्य यो व्यभिचारी तस्यानुवृत्तिरनुसंधानम् Loc. 173. 26 (*on* 3. 24); **1Gii** sameness, similarity या तु मुक्तकादौ पृथक्तया भावेऽपि रससंवित् तत्रोत्तमे च तापसः (तावतः) तत्रानुसंधानाच्चमत्कार इति AbhinBhā. i. 304. 27 (*on* 6. 45); विभावादिवर्गस्य तावतस्तत्रानुसंधानं कल्पते Kāvyānu. (He.) 84. 21; **1Giii** correlation, i.e. unification घटमहमन्वभूवम् इति वा स घट इति वा 'ऐक्यं' अनुसंधानमनुसंधातुरभिन्नम् PratyabhiVi. i. 165. 3 (*on* i. 4. 3); प्रकाशश्च यदि घटेऽन्यः पटेऽन्यः तदा अनुसंधानस्यायोगः PratybhiVi. i. 203. 2 (*on* i. 5. 2); स्मृतिरूपमनुसंधानं स्मृत्यनुसंधानम् Bhāsk. i. 83. 14 (*on* i. 2. 1); एवमवयवार्थमुक्त्वा ये द्वे रूपे प्रत्यभिज्ञायां ते अनुकृत्य दर्शयति "भात" इति। पूर्वं भातमद्य भासमानं तयोर्यदनुसन्धानम् एकीकरणम्, तदात्मा यस्याः तादृशी। प्रतिशब्दस्यार्थः अनुसंधानम्, स एव प्रतीपमित्यस्यापीति पूर्वापरविरोधो न शङ्कनीयः Bhāsk. i. 36. 18 (*on* i. 1. 1); **1H** keeping (as it is), preservation अशोधनप्रमादेन अनुसंधानाज्जलस्य च। नैके संमूर्च्छितास्तत्र पूतरास्तत्कमण्डलौ PrabhāC. 112. 20; **2A** contemplation, meditation एवं कृतेऽनुसंधाने मन्त्राणां भिन्नवर्त्मनाम्। एकीकारः प्रजायते LakṣmīT. 35. 75; पवित्रमनुसंधानं चेतः स्मरति सर्वदा। निष्फलास्तत्र शापाद्याः YogVā. iii. 92. 17; व्यधानवशादेव हंसः सोऽहमिति मन्त्रेणोच्छ्वासनिःश्वासव्यपदेशेनानुसन्धानं करोति NāraPaU. 6. 1 तत्त्वमसि त्वं तदसि त्वं ब्रह्मास्यहं ब्रह्मास्मीत्यनुसंधानं कुर्यात् PaiṅgU. 423. 18 (3.1) BhāvU. 549. 19; अनेकवासनामिश्रप्रपञ्चोऽयं धृतो मया। नान्येनेत्यनुसंधानमात्मनश्चोदनं भवेत् NirguMāPū. 17; तत्त्वमसीति सदात्मकत्वानुसंधानमुपदिश्य ... शरीरपातमात्रान्तरायो ब्रह्मसंपत्तिलक्षणो मोक्ष इत्युपदिशति BrahmSūBh. (Rā.) 173. 2 (*on* i. 1. 7); 231. 3 (*on* i. 1. 32); अपरिमितस्यापि स्थानविशेषसंबन्धादवच्छिद्यानुसंधानं युज्यते VedāntSā. (Rā.) 279. 4 (*on* iii. 2. 33); सर्वप्राणिप्राणनादिहेतुत्वेन जीवाद् व्यावृत्तस्य परस्य अनुसंधानमुषस्तवत्कहोलेनापि कार्यम् VedāntPāSau. 332. 2 (*on* iii. 3. 36); स्वात्मविषयमपि ह्यनुसंधानं सुकरम् ii. 72. 14 (*on* iv. 3. 30); प्रतीकोपासने त्वनुसंधानं न कर्तव्यम् VedāntKau. 388. 1 (*on* iv. 1. 4); ब्रह्मदृष्ट्यानुसंधाने तु तत्तत्फलविशेषार्थं तदङ्गकत्वेन प्राधान्यदृष्टिः NyāySi. 234. 20; सर्वज्ञनित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वरूपम् ... ब्रह्मास्मीत्यनुसंधानं सदा कुरु ŚaṅkaVi. (Ā.) 62. 15; प्रपन्नागुणं च यौगिकमनुसंधानं शाण्डिल्यस्मृतावुच्यते PāñcRāRa. 59. 8; 159. 10; पूर्वोक्तानन्दमयात्मानुसंधानवदन्नमयादीनामप्यनुसंधानं नियतमस्ति न वा इति संशयः BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 308. 3 (*on* iii. 3. 14); चेतोऽर्पणमनुसंधानं निगद उपदेश इति व्याख्यातम् ŚivārkaMaDī. i. 278. 31 (*on* i. 1. 26); अनाहतस्य नादस्य अनुसंधानेन भस्मितनिखिलकश्मलो मूलं मनसा दशवारमावर्त्य ... वारुणमान्त्रभास्मनस्नानेष्वन्यतमं कुर्यात् NityoNi. 134. 16; **2B** mental reconsideration, i.e. deliberation एकान्तेन श्रवणार्थानुसंधानं मननं भवति PaiṅgU. 423. 23 (3. 1); श्रुतस्य युक्तिभिरनुसंधानं मननम् Aparā. 1019. 18 (*on* 3. 191); श्रुतस्यार्थस्य युक्तितोऽनुसंधानं मननम् SiddhāTa. 45. 2; **2C** signification, reference, mention सर्वनाम्ना अनुसंधिः अनुसंधानम् प्रत्यवमर्शः KāvyālaṅSū. (Vā.) v. 1. 11; प्राणस्योक्तशतायुष्ट्वस्योपर्यपि तावन्तीत्यादिना बहुस्थलेष्वनुसंधानात् TattvPrakā. 28A. 4 (*on* i. 3. 31); **2D** considering as, conceiving प्रकृत्या तद्गुणैश्चात्मानमेकीकृत्यानुसंधानं संकल्पः GītāBh. (Rā.) 259. 3 (*on* 4. 19) (comm. गुणत्वेनानुसंधानम्); प्रश्नोत्तरयोरर्थतः शब्दतश्च पूर्वापरत्वेनानुसंधानात् VedāntKa. 117. 15 (*on* i. 1. 22); मोक्षोपायोपदेशदशायाम् आत्मेति तूपगच्छन्तीति ब्रह्मात्मैक्यानुसंधानं सूत्रितमिति, तदपि न पश्यामः ŚatDū. 244. 24; शरीरपरिसंख्यानं शरीरस्याशुत्विास्थिरत्वादिदोषवत्त्वेनानुसंधानम् ... मुमुक्षुणा कार्यम् DīpKa. 88. 35 (*on* 3. 158); अपरिमित एव यद्यपि परमेश्वरः। तथाप्यस्य स्थानविशेषादवच्छिद्यानुसंधानं युज्यते BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 265. 18 (*on* ii. 2. 33); एक आत्मनः ... इत्यधिकरणोक्तन्यायेन ... प्रत्यगात्मनः तन्नियम्यतया अनुसंधानेषु निवेशनीयत्वात् PūrvottaVāNaMā. 171. 8; दहरोपासना परब्रह्मवाचकेन त्रिमात्रेण प्रणवेन तदनुसंधानपूर्वकं कर्तव्येति विधानात् तदाम्नातगुणविशेषोपसंहारेणानुसंधानं सूचितम् ŚivārkaMaDī. i. 3. 19 (*on* i. 1. 1); तस्य स्वात्मनो विमर्शनम् इतराविषयकत्वे सति तदेकविषयकमनुसंधानम् SetuBa. 174. 18; **3** bringing back (to mind), recollection, remembrance बुद्धीनां हि क्षणिकत्वात्स्वाध्यायकालोत्पन्नानां न प्रयोगकालं यावदवस्थानं तत्रावश्यं केनचिद् ध्यानादिना अनुसंधाने कर्तव्ये मन्त्रो नियम्यते TantrVā. 63. 11 (*on* i. 2. 45); अनुसंधानं हि सारूप्याद् विजातीयेष्वपि भवति गवयग्रहणसमये गोपिण्डानुसंधानवत् NyāyMañ. i. 204. 4; अनुसंधानस्य च ज्ञानाकारत्वात् स्वलक्षणे असतोऽपि नालीकता NayaVi. 85. 8 (*on* i. 3. 5); लक्षणं त्वस्य अनवगतसङ्गतिसंज्ञासमभिव्याहृतवाक्यार्थस्य संज्ञिन्यनुसंधानम् उपमानम् NyāyKuA. ii (1). 203. 7; अतिक्रान्तयोरपि पुनरनुसंधानेन स्मरणम् AbhinBhā. i. 326. 12 (*on* 6. 681); सर्वस्यैव व्यवहारस्य हानोपादानलक्षणस्यानुसंधानेनैव प्राप्तत्वात् RājMār. 83. 2; दीर्घतमेषु वाक्येष्वशक्यमेवानुसंधानम् NyāyRaMā. 85. 13; परमेश्वरस्य त्वभोक्तुरनुसंधानेऽपि न प्रवृत्तिसंकरप्रसङ्गः शरीराणाम् PramāMā. 3. 27; (स्वापमदमूर्च्छा) तास्वपि दशासु अनुभूतिरनुभूता चेत् तस्याः प्रबोधसमयेऽनुसंधानं स्यात् BrahmSūBh. (Rā.) 36. 17 (*on* i. 1.1); देह एव चेदात्मा व्याघ्रदेहावगमे द्रष्टुरपगमान्नानुसंधानं स्यात् PrakaVi. 422. 21; 625. 20; एतावन्तं कालमिहादर्शे ... स्फटिकश्च लोहित आसीत् इत्याद्यनुसंधानान्नैवम् Vādā. 21. 3; ननु संश्लिष्टोपाधित्वमनुसंधाने प्रयोजकम् तदभावात् प्रकृते नानुसंधानमिति चेत् Vādā. 152. 1; अनुमानं द्विविधं स्वार्थं परार्थं च स्वार्थं स्वयमेव व्याप्तिपक्षधर्मतयोरनुसन्धानात् Upask. 396. 9 (*on* ix. 2. 2); दृश्यते हि क्रमानुभूतेष्वपि युगपदनुसंधानम् TantrRaha. 26. 26; बालादिशरीरभेदेऽपि यथानुसंधानं तथा देवदत्तयज्ञदत्तयोरपि स्यात् BhedaDhi. 68. 5; अन्यज्ञानधाराकालीनाहंकारस्य 'एतावन्तं कालमिदमहं पश्यन्नेवास'मित्यनुसंधानम् SiddhāLeSaṁ. 155. 4; 292. 4; स्मरणशब्दप्रयोगस्तु मानसमपि भगवन्नाम्नोऽनुसंधानं समस्तमघं विलोपयतीत्याशयेन कृतः VīraMi. (Bhakti.) 52. 11; स्वस्थानस्थितस्य पुनरनुसंधानमावृत्तिः BhāṭṭCin. i. 54. 11 (*on* i. 1. 4); **4Ai** after-cognition, recognition द्विधा स एष एवात्मा ...। उभयोऽप्येषः पर्यन्तभूमिः एक एवानुसंधानादतोऽन्यो नोपपद्यते AjaḍaPraSi. 1. 17; अनवगतसंगतिसंज्ञासमभिव्याहृतवाक्यार्थस्य संज्ञिन्यनुसंधानमुपमानम् KhaṇḍanKhā. 747.7; **4Aii** imagination यच्चोच्यते विभावाः काव्या(v.l.र्या)दनुसंधीयते (इति) तदपि न विद्मः ... सामाजिकस्य तथा प्रतीतियोग्याः क्रियन्त इत्येतदेवानुसंधानमुच्यते AbhinBhā. i. 215. 12 (*on* 6. 31); Kāvyānu. (He.) 72. 11; **4Bi** knowledge, understanding उत्पद्यत एवात्मनो ज्ञातृरूपो विकारः तथापि नासौ नित्यत्वं विनाशयति प्रत्यभिज्ञाप्रत्ययेनावस्थाद्वयेऽप्यनुसंधानात् TātpaṬ. (U.) 132. 21 (*on* 4. 53); इन्द्रियापेक्षं मनोऽनुसंधानस्य जनकम् PramāMī. 17. 26 (*on* i. 1. 21); वर्तमानशरीरेष्वप्येकस्यानुसंधाने दृष्टान्ताभावात् SarvaDaKau. 141. 4; शक्तयोऽनन्तविधास्तासां समूहश्चक्रं तस्यानुसंधानं गुरुमुखैकलभ्यं रहस्यम् LalitāSaBh. 13. 21 (*on* 30); 46. 6 (*on* 77); शब्दार्थयोरनुसंधानं विना ... व्यङ्ग्यस्यैवानुल्लासात् ... व्यङ्ग्यस्य शब्दशक्तिमूलकत्वेनैव व्यपदेशः RasGaṅ. 173. 12; एकं तत्त्वमिति प्रतिपादयन्ति सूरयः। ... द्वेधा निरूपयन्ति ऋषयः। ... तत्तद्विभाजकधर्ममादायानुसंधानमुपपद्यते YatīndraDī. 101. 17; **4Bii** knowledge, wisdom, cf. **अनुसंधानशून्य i; 4C** experience स्वशरीरेऽपि ... शिरःपाणिपादादौ वेदनोदये। अनुसंधानमेकत्वे तथा सर्वत्र ते भवेत् SaṁviSi. 93. 20; अनेकवेदनास्वेकस्यै(?स्या ए)वानुसंधानम् NyāyMa. 5.4; SarvaDaKau. 115. 25; चेतनैक्येऽनुसंधानं प्रमाणं नैव चापरम् AnuVyā. 43A. 11 (*on* 3. 2); नानादेहगभोगानुसंधानं योगिनो यथा। न चेद् भोगानुसंधानं तदिच्छा योगिनः कुतः UpādhiKha. 1B. 7; अनुसंधानं नाम भोगसमाख्यातः स्वीयतया दुःखादिसाक्षात्कारः NyāySu. (Ja.) 507A. 11 (*on* iii. 2. 10); न च वयं सदावर्तमानतया अनुभवं स्मरणं वा अनुसंधानं ब्रूमः। किं नाम कदाचित्स्वीयतयानुभवमात्रम् Nyāyāmṛ. 580B. 3; 580B. 8; 583A. 9; शरीरावच्छिन्नवेदनायाः तदवच्छिन्नेनानुसंधानात् SiddhāLeSaṁ. 329. 3; **4D** pointing at, indication (प्रतर्जनी कार्या प्रकम्पिता ... रिपुनिर्देशे) रिपोः परोक्षस्य अनुसंधाने त्रितयात्मिका AbhinBhā. ii. 44. 12 (*on* 9. 72); **4E** establishing, determining, ascertaining तर्केण ...। अनुसंधानमुपपादना Aparā. 22. 23 (*on* 1. 9); **5A** searching, finding शोधनादनुसंधानात् ManvaVi. 1242. 8 (*on* 9. 253); वयमितो गत्वा तासामेव कुमारीणामनुसंधानाय यामः CaitaCa. 65. 13 (3); व्यपयातमहोष्मणि पूषणि तौ द्वावपि बलौघौ निजनिजस्कन्धावारानुसंधानाय निरगच्छताम् BhārCam. 10. 52 (4); **5B** inquiry, investigation अम्ब, येन भवत्याः सर्वेषां च बन्धूनां सदा सुखायैव भूयते तदनुसंधानं कर्तुम् (गन्तव्यम्) CaitaCa. 91. 15 (4); **5C** trace, clue अन्विष्य यदि पश्यति तदैव प्रत्यावर्तिष्यते। कोऽपि किमप्यनुसंधानं न लब्धवान् CaitaCa. 99. 14 (4); **6** (the word) *anusandhāna* अनुसंधानशब्देन निष्ठाशब्दार्थ उक्तः ŚrutaPra. iB. 181. 9 (*on* i .1. 7)

**अनुसंधान** (anu-sandhāna) *m.* one of the eight *vyūhas* of Nārāyaṇa (in the form of letters) यो वै नारायणः स भगवान् परब्रह्मणः आनन्दो भवति...। अष्टाक्षरम् अष्टमूर्ति भवति ... अकारोकारमकारनादबिन्दुकलानुसंधानध्यानाष्टविधा अष्टाक्षरं भवति। ... अनुसंधानो नित्यः NāraPūTāU. 73. 15 (1)

**अनुसंधानकर्तृ** (anusandhāna-kartṛ) *adj.* agent of meditation दीक्षां भागवतीं

प्राप्य संताप्य तनुमात्मनः। अनुसंधानकर्ता मे मामुपैष्यसि मा शुचः BṛBrahmaS. i. 3. 96.

**अनुसंधानकारिन्** (anusandhāna-kārin) *adj.* which causes co-relation, i.e. unification (योजना च विकल्पव्यापारः) अनुसंधानकारिविकल्पाभावे हि घटदर्शनसमये शब्दस्मृतिर्नास्ति Bhāsk. i. 286. 4 (*on* i. 5. 19)

**अनुसंधानक्रम** (anusandhāna-krama) *m.* **A** order of recollection or remembrance अपठितगुणोपसंहारे पठितगुणानां पाठक्रमप्राप्तस्यानुसंधानक्रमस्य बाधः स्यात् ŚivārkaMaDī. ii. 290. 34 (*on* iii. 3. 5); **B** order or sequence of contemplation or meditation आनन्दमयस्यान्नमयाद्यनुसंधानक्रममन्तरेण तदन्तरत्वेनानुसंधानायोगात् BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 308. 6 (*on* iii. 3. 14)

**अनुसंधानक्लेश** (anusandhāna-kleśa) *m.* difficulty in the connection असंबद्धपदव्यवायविच्छिन्नस्य प्रकरणस्य पुनरनुसंधानक्लेशात् Bhām. 275. 4 (*on* i. 3. 40)

**अनुसंधानक्षमत्व** (anusandhānakṣama-tva) *n.* the state of being capable of continuation (of previous forms) सर्वकल्पानां तुल्यव्यवहारत्वात् कल्पान्तरव्यवहारानुसंधानक्षमत्वाच्चेश्वराणां समाननामरूपा एव प्रतिसर्गं विशेषाः प्रादुर्भवन्ति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 201. 4 (*on* i. 3.80)

**अनुसंधानचिकी** (anusandhāna-cikī) *adj.* (irr.) desirous of setting or keeping in order सचिवः ... राज्यस्यानुसंधानचिकीः सीमालभूपालभयात् कमपि नृपतेः सवयसं सरूपं च कुलालमालोक्य PrabaCin. 111. 15.

**अनुसंधानजन्मन्** (anusandhāna-janman) *adj.* originating from the co-relation, i.e. unification अन्योन्यभिन्नानामपरस्परवेदिनाम्। ज्ञानानामनुसंधानजन्मा नश्येज्जनस्थितिः ĪśvaPraSū. i. 3. 6.

**अनुसंधानतत्पर** (anusandhāna-tatpara) *adj.* engaged in contemplation or meditation एवं मां चिन्तयेदीशम् अनुसंधानतत्परः BṛBrahmaS.iii. 10. 147.

**अनुसंधानतस्** (anusandhāna-tas) *adv.* due to contemplation or meditation न दानैर्न तपोभिश्च न स्वाध्यायैर्न चेष्टिभिः। अनुसंधानतः पुंसां यथात्मा परितुष्यति BṛBrahmaS. i. 1. 22; फलरूपतयावश्यानुसंधेयस्य दोषाभावस्यैव प्रपञ्चेनानुसंधानतः ... अवश्योपसंहाराणां सर्वेषां गुणानां सर्वत्रोपसंहारो न प्रसज्यते ŚivārkaMaDī. ii. 343. 12 (*on* iii. 3. 44)

**अनुसंधानत्रितय** (anusandhāna-tritaya) *n.* triad of installation यदेतदनुसंधानत्रितयं पूर्वमीरितम्। एतदेव प्रतिष्ठानमुभयत्र LakṣmīT. 49. 146.

**अनुसंधानदर्शन** (anusandhāna-darśana) *n.* **1** observation of experience हस्तपादाद्युपाधिभेदेऽप्यनुसंधानदर्शनात् उपाधिभेदोऽप्रयोजकः AdvaiSi.815. 22; **2** observation of recollection इन्द्रियभेदेऽपि योऽहमश्रौषं स एव पश्यामीत्याद्यनुसंधानदर्शनात् ... देहभेदेऽपि जातिस्मराणामनुसंधानदर्शनात् MānaMe. 205. 4.

**अनुसंधानदृष्टि** (anusandhāna-dṛṣṭi) *f.* observation of experience न चोपाधिभेदोऽननुसंधाने तन्त्रं हस्तपादाद्युपाधिभेदेऽप्यनुसंधानदृष्टेः Nyāyāmṛ.580A.6.

**अनुसंधानधुरंधर** (anusandhāna-dhurandhara) *adj.* foremost in investigation अयमपि तदनुसंधानधुरंधरः CaitaCa. 100. 1 (4)

**अनुसंधाननिरत** (anusandhāna-nirata) *adj.* engaged in contemplation or meditation अनुसंधाननिरता ज्ञानिनो भगवत्पराः। ... अखण्डध्यानधारिणः BṛBrahmaS. i. 7. 84.

**अनुसंधाननिरपेक्ष** (anusandhāna-nirapekṣa) *adj.* no expectant, i.e. independent of recollection ज्ञानं यद्यपि प्रथममनुसंधाननिरपेक्षमपि भवति NyāyMañ. ii. 9. 10.

**अनुसंधानपथ** (anusandhāna-patha) *m.* path or course of recollection बुद्धिरेवात्मा। सा च ... पुनः पुनरनुसंधानपथं नायाति PrakaPañ. 317. 14.

**अनुसंधानपरवत्** (anusandhāna-parava(n)t) *adj.* engaged in carrying out अहमपि तृतीयकालक्रियानुसंधानपरवान् मुहूर्तद्वयेनागत एव MahāvīC. 7. 28(1)

**अनुसंधानपूर्व** (anusandhāna-pūrva) *adj.* preceded by recollection अनुसंधानपूर्वेच्छादिकार्यप्रकरणान्निर्णयात्मकमिह ज्ञानमुदाहर्तव्यम् NyāyMañ. ii. 9. 10.

**अनुसंधानपूर्वक** (anusandhānapūrva-ka) *adj.* **1** preceded by recollection इच्छाद्वेषाभ्यामनन्तरं प्रयत्नः समुत्पद्यते सोऽपि यथोक्तेन क्रमेणानुसंधानपूर्वक एव NyāyMañ. ii. 9. 8; **2** preceded by knowledge चिदवष्टब्धायाश्च बुद्धेर्योऽयं कर्तृत्वभोक्तृत्वाध्यवसायस्तत एव सर्वस्यानुसंधानपूर्वकस्य व्यवहारस्य निष्पत्तेः किमन्यैः फल्गुभिः कल्पनाजल्पैः RājMār. 83. 20.

**अनुसंधानपूर्वकम्** (anusandhānapūrvakam) *adv.* as preceded by the installation आधारशक्तेरारभ्य अनुसंधानपूर्वकम्। ... स्थूलं मन्त्रासनासनम्। ... न्यसेत् JayāS. 13. 90; PāraS. 6. 156.

**अनुसंधानपूर्वम्** (anusandhānapūrvam) *adv.* as preceded by the installation (श्राद्धदानेषु) अनुसंधानपूर्वं साधारं त्वासनं यजेत् PauṣkS. 27. 349.

**अनुसंधानप्रतीति** (anusandhāna-pratīti) *f.* knowledge of connection किमु भाति न भाति वेति प्रकृतस्यैव न तत्रेत्यनुसंधानप्रतीतेः TattvPrakā. 51A. 13 (*on* i. 3. 23)

**अनुसंधानप्रत्यय** (anusandhāna-pratyaya) *m.* **A** knowledge of recollection अनुसंधानप्रत्ययस्यापि नार्थान्तरानुसंधानेन विषयीतरत्वं सविकल्पकस्य शक्यते वक्तुम् Bṛha. 52. 3 (*on* i. 1. 5); न परिच्छेदकत्वमनुसंधानप्रत्ययस्येच्छन्ति स्मृतिवदिति वदन्तः Bṛha. 53. 4 (*on* i. 1. 5); **B** knowledge of connection or putting together कथं पुनरनुसंधानप्रत्ययं कल्पनां मन्यन्ते। जातिजातिमतोरभेदात् तदनुसंधानप्रत्यये भेदाभ्युपगमाच्च Bṛha. 53. 8 (*on* i. 1. 5); **C** knowledge of after-cognition or recognition शब्दः शब्दोऽयमित्येवं प्रतीतिस्त्वप्रयोजिका ... अनुसंधानप्रत्ययस्य सामान्यसिद्धावप्रयोजकत्वात् NyāyMañ. i. 204. 3; **D** faith or belief of continuation (of qualities) (जातिरूपवयोवृत्तविद्यादिभिरहंकृतः) अहमेवाभिजनत्वादिसंपन्न इत्येवंविधोऽनुसंधानप्रत्ययः कस्य भवति Mitā. 389. 9 (*on* 3. 151)

**अनुसंधानप्रत्ययावसेय** (anusandhānapratyayāvaseya) *adj.* to be ascertained or determined through the knowledge of after-cognition or recognition एकत्वमप्यनुसंधानप्रत्ययावसेयम् BrahmSi. 70. 18.

**अनुसंधानप्रयोजक** (anusandhāna-prayojaka) *adj.* conducive to knowledge or experience न च मुक्तानाम् ... संसारिदुःखानुसंधानापत्तिरिति वाच्यम्, तेषामनुसंधानप्रयोजकान्तःकरणैक्याध्यासरूपसामग्रीविरहात् AdvaiSi.816.10; चैत्रीयदुःखाद्यनुसंधानस्य मैत्रे अनुत्पादः ... अनुसंधानप्रयोजकोपाध्यैक्याभावात् AdvaiSi. 818.1.

**अनुसंधानप्रयोजकत्व** (anusandhānaprayojaka-tva) *n.* the state of being what is conducive to knowledge or experience (एवम् ... दुःखानुसंधानस्वरूपस्यानर्थस्य च विशिष्टगतत्वे) अविद्याभेदाभेदयोरननुसंधानानुसंधानप्रयोजकत्वे LaCandr. 817. 34.

**अनुसंधानप्रवण** (anusandhāna-pravaṇa) *adj.* prone to knowledge or experience सभासदः। संभोगाद्यनुसंधानप्रवणाहंकृतित्वतः। निर्विकल्पं निरुपमं स्वादं तत्रोपभुञ्जते BhāvPra. (Śā.) 154. 6 (6)

**अनुसंधानप्रसङ्ग** (anusandhāna-prasaṅga) *m.* **A** undesired occasion for knowledge or experience अनेकेष्वपि देहेष्वेकस्यैव देहिनो वेदनादिव्यवस्थोपाधिनिबन्धनोपपद्यते ... तथानेकशरीरोपाधिव्यवस्थितानेकवेदनास्वेकस्यैवानुसन्धानप्रसङ्गात् NyāyMa. 5. 6; देहैक्यवदात्मैक्ये देहेऽप्यनुसंधानप्रसङ्गः NyāyMa. 14. 9; (अनुसंधानस्य) किमुपाधिसंश्लेषमात्रं प्रयोजकम् ... न मातृसुखादेर्गर्भस्थेनानुसंधानप्रसङ्गात् Vādā. 152. 3; **B** undesired occasion for recollection अयं च जीवसाक्षी प्रत्यात्मं नाना, एकत्वे तु मैत्रावगते चैत्रस्याप्यनुसंधानप्रसङ्गः VedāntPari. 97. 9; Bhāsk. ii. 190. 21 (*on* ii. 4. 15)

**अनुसंधानप्राणत्व** (anusandhānaprāṇa-tva) *n.* the state of having the correlation, i.e. unification with the life or vital aspect स्मृतिरेवानुसंधानप्राणत्वेनाभीष्टस्यानुसंधातृरूपस्यात्मतत्त्वस्य साधनी Bhāsk. i. 192. 6 (*on* i. 4. 8)

**अनुसंधानफल** (anusandhāna-phala) *n.* fruit or effect of ascription or attribution (प्राणमुद्दिश्य) (चक्षुरुवाच यदहं प्रतिष्ठास्मि त्वं तत् प्रतिष्ठासि ... श्रोत्रमुवाच यदहं संपदस्मि त्वं तत् संपत्). तत्र चक्षुःश्रोत्रगतप्रतिष्ठात्वसंपत्त्वानुसंधानफलमुक्तम् ŚivārkaMaDī. ii. 299. 34 (*on* iii. 3. 10)

**अनुसंधानबल** (anusandhāna-bala) *n.* [Abl.] **i** on the strength of sameness or similarity (through imitation) स्थायी भवत्वनुपचितः। स चोभयोरपि ( ... रामादौ) अनुकार्येऽनुकर्तर्यपि चानुसंधानबलात् AbhinBhā. i. 272. 12 (*on* 6. 3); **ii** on the strength of recollection गोसदृशं पिण्डमनुभवतः ... अयमसौ गवयशब्दवाच्य इति भवति मतिः ... कालान्तरेऽप्यनुसंधानबलात् NyāyKuA. ii (1). 198. 2.

**अनुसंधानभाव** (anusandhāna-bhāva) *m.* existence of contemplation or meditation परमात्मानुसंधेयः ... अनुसंधानभावभावित्वात् तत्स्वरूपोपलब्धेः VedāntSā. (Rā.) 329. 1 (*on* iii. 3. 52)

**अनुसंधानभूमि** (anusandhāna-bhūmi) *f.* field, i.e. case of correlation, i.e. unification अनुसंधानभूमिषु विद्याशक्तिराधिक्येन अचिरद्युतिवद्दीप्यते PratyabhiVi. i. 327. 2 (*on* i. 6. 6)

**अनुसंधानमात्र** (anusandhāna-mātra) *n.* **1** mere recollection यक्षरक्षःपिशाचाश्च तिष्ठन्त्यन्येऽग्रतोऽस्य (मन्त्रस्य) वै। अनुसंधानमात्रेण तदाज्ञासंप्रतीक्षकाः JayāS. 29. 148; **2** mere knowledge न ह्यशेषानुसंधानमस्माभिश्चैतन्यैक्यादेर्व्यापकमुक्तम्। किं त्वनुसंधानमात्रमिति भावः NyāySu. (Ja.) 510A. 13 (*on* iii. 2. 10); न हि भोगायतनानां सांकर्यमापद्यते ... किंत्वनुसंधानमात्रम् Nyāyāmṛ. 582A. 7; **3** mere conceiving अनुसंधानमात्रेण सूर्यबिम्बेऽपि यामिनीम्। मनः पश्यति YogVā. iii. 92. 32; **4** mere connection, cf **अनुसंधानमात्रप्राणत्व.**

**अनुसंधानमात्रप्राणत्व** (anusandhānamātraprāṇa-tva) *n.* the state of having mere connection(with the next act) as the vital aspect or life यत्र त्वनुसंधानमात्रप्राणत्वेन तदुपयोगितया वृत्तान्तमुच्यते तदुपश्लिष्टमङ्कमुखम् AbhinBhā. ii. 417. 19 (*on*18. 16)

**अनुसंधानयाग** (anusandhāna-yāga) *m.* sacrifice or worship in the form of installation अनुसंधानयागे तु योगपीठं प्रकल्पयेत् PāraS. 6. 148.

**अनुसंधानयुक्तता** (anusandhānayukta-tā) *f.* the state of being associated with meditation मुमुक्षुणा क्रियमाणं कर्म परब्रह्मात्मकमेवेत्यनुसंधानयुक्ततया ज्ञानाकारं साक्षादात्मावलोकनसाधनम् GītāBh. (Rā.) 265. 2 (*on* 4. 24)

**अनुसंधानयोग्यता** (anusandhānayogya-tā) *f.* the state of being competent of recollection or remembrance प्राणस्यापि अनित्यत्वादनुसंधानयोग्यतामपश्यन्तः ... बुद्धिमेव काणादप्रभृतय आत्मानमाहुः PratyabhiVi. i. 318. 5 (*on* i. 6. 5)

**अनुसंधानरहित** (anusandhāna-rahita) *adj.* **A** devoid of recognition अनुसंधानरहितमैक्यं चेदेकता न तत्। ... अनुसंधानरहितं समुदायैक्यमेव चेत्। चेतनेष्वस्तु तन्नाममात्रमेव AnuVyā. 43A. 11 (*on* 3. 2); **B** devoid of experience नानादेहगभोगानुसंधानं योगिनो यथा। ... अनुसंधानरहितदेहबाहुल्यमन्यथा। सिद्धमेव हि UpādhiKha. 1B. 7; **C** devoid of correlation, i.e. unification अन्योन्यविषयानुसंधानरहितानाम् ... जडानां बीजाङ्कुरादीनाम् Bhāsk. ii. 191. 18 (*on* ii. 4. 15)

**अनुसंधानरहितत्व** (anusandhānarhita-tva) *n.* the state of being devoid of recognition जीवब्रह्मणी चेतनत्वे सति परस्परैक्यवती न भवतः परस्प(रस्वरूपानु)रानुसंधानरहितत्वात् NyāySu. (Ja.) 507B. 9 (*on* iii. 2. 10)

**अनुसंधानराहित्य** (anusandhāna-rāhitya) *n.* absence of contemplation or meditation समाधौ क्रियमाणे ... अनुसंधानराहित्यमालस्यं भोगलालसम् ... विघ्नबाहुल्यम् ... त्याज्यं ब्रह्मविशारदैः TejoBiU. 1. 40; AparoAnu. 127; SarvaVeSāSaṁ. 922.

**अनुसंधानरूप** (anusandhāna-rūpa) *adj.* **1A** of the form of thinking अनुसंधानरूपं तच्चित्तं च परिकीर्तितम् DevīBhāP. vii. 32. 38; **1B** of the form of ascertainment, i.e. determination पितृदैवत्यममुं पाकं करिष्यामीति एवंविधानुसंधानरूपं संकल्पविशेषं बाधित्वा श्राद्धात्पूर्वं तन्मध्ये वा शक्यः (वैश्वदेवः) CaturCin. iii (1). 1054. 9; **2** of the form of experience दुःखानुसंधानरूपस्यानर्थस्य उपहितनिष्ठत्वेन ... बद्धस्य निवृत्तिरे AdvaiSi. 817. 10; **3** of the form of correlation, i.e. unification अनुसंधानं (v.l. अनुसंधानरूपम्) प्रत्यभिज्ञानमपि एतदुभयमेलनात्मकम् अत्रैवान्तर्भूतम् PratyabhiVi. i. 188. 5 (*on* i. 4. 8); ऐक्याभासमात्रे अनुसंधानरूपं प्रमाणम् PratyabhiVi. ii. 112. 4 (*on* ii. 3. 9); चिन्मयतया परामर्शः- अनुसंधानरूपं ग्रहणम् Bhāsk. i. 150. 14 (*on* i. 4. 1); **4** of the form of attribution (प्रधानकारणवादे) अचेतनायाः प्रकृतेरनुसंधानरूपोऽध्यासः सुतरां न संभवति VedāntSā. (Rā.) 146. 2 (*on* ii. 1. 10); BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 14. 15 (*on* ii. 1. 10); **5** of the form of investigation (शूद्रस्य) उच्चारणे धारणे शब्दतोऽर्थत-श्चानुसंधानरूपे बौद्धनिषेधः BālamBha. i. 379. 16 (*on* 1. 121)

**अनुसंधानरूपत्व** (anusandhānarūpa-tva) *n.* the state of being of the form of correlation, i.e. unification अन्योन्यानुसंधानरूपत्वम् ... चैतन्येन व्याप्तम् PratyabhiVi. ii. 190. 4 (*on* ii. 4. 15)

**अनुसंधानरूपापेक्षा** (anusandhānarūpāpekṣā) *f.* expectancy for, i.e. dependence on the form of correlation, i.e. unification जडानाम् ... प्रयोजकत्वम् ... न युज्यते, अनुसंधानरूपापेक्षामूलत्वात् तस्याश्च चेतनमात्रे' युक्तत्वात् Bhāsk. ii. 191. 22 (*on* ii. 4. 15)

**अनुसंधानलक्षणा** (anusandhāna-lakṣaṇā) *adj.* (*f.*) of the characteristic of installation पीठब्रह्मवशास्थानस्त(म्भ)म्ब?स्य? चतुरात्मनः। चतुर्दिग्वीक्षमाणस्य यानुसंधानलक्षणा। बोद्धव्यं सा प्रतिष्ठा च दिग्व्यूहपरिपूरकी PauṣkS. 43 .70.

**अनुसंधानवत्** (anusandhāna-va(n)t) *adj.* possessing knowledge or awareness, i.e. being aware of नेह नानास्ति किंपि ... । इत्यादिश्रुतिमानेन जीवांशाः सर्व एव च। नियमेनानुसंधानवन्तो यद्येकता स्वतः AnuVyā. 43B. 5 (*on* 3. 2)

**अनुसंधानवत्** (anusandhāna-vat) *adv.* like recollection अनुसंधानं हि सारूप्याद्विजातीयेष्वपि भवति गवयग्रहणसमये गोपिण्डानुसंधानवत् NyāyMañ. i. 204. 5.

**अनुसंधानवत्त्व** (anusandhānavat-tva) *n.* the state of being that which possesses knowledge or awareness (आत्मनः) शुद्धस्यावच्छिन्नतादात्म्यात् परंपरया अनुसंधानवत्त्वम् LaCandr. 818. 35.

**अनुसंधानवन्ध्य** (anusandhāna-vandhya) *adj.* devoid of connection गान्धर्वस्य किं लक्षणमुक्तम् ... मुनिना। तथाप्यनुसंधानवन्ध्यो(?न्ध्यं) महाभो(भा)गं बोधयितुमनुसंधीयते AbhinBhā. iv. 394. 13 (*on* 33. 1)

**अनुसंधानवर्जित** (anusandhāna-varjita) *adj.* devoid of correlation, i.e. unification अनुसंधानवर्जितानाम् ... जडानां बीजाङ्कुरादीनाम्। ... प्रयोजकत्वं न कल्पयते Bhāsk. ii. 191. 17 (*on* ii. 4. 15)

**अनुसंधानवर्जिन्** (anusandhāna-varjin) *adj.* devoid of correlation, i.e. unification अस्मिन् सतीदमस्तीति कार्यकारणतापि या । साप्यपेक्षाविहीनानां जडानां नोपपद्यते। ... स्वात्मैकनिष्ठानामनुसंधानवर्जिनाम् ĪśvaPraSū. ii. 4. 15.

**अनुसंधानवाक्य** (anusandhāna-vākya) *n.* sentence referring to the connection, i.e. connecting link तस्यानुसंधानवाक्यं शास्त्रस्य पुरुषश्रेयोऽभिधायकत्वात् NyāyVār. 1. 7 (*on* i. 1.1)

**अनुसंधानवाक्यत्व** (anusandhānavākya-tva) *n.* the state of being the sentence which refers to the connection प्रामाण्यज्ञानोपायप्रतिपादनपरतयानुसंधानवाक्यत्वमस्य पूर्वमुक्तं संप्रति परपर्यनुयोगमुखेनानुसंधानवाक्यत्वं प्रतिपादयति TātpaṬ. (Vā.) 15. 3 (*on* i. 1. 1)

**अनुसंधानविरहप्रसङ्ग** (anusandhānaviraha-prasaṅga) *m.* undesired occasion for the absence of knowledge यावन्ति ज्ञानानि तावन्त्यज्ञानानीति मते एकस्मिन्नपि जीवे ब्रह्मविषयकाज्ञानानां भिन्नत्वेनानुसंधानविरहप्रसङ्गः AdvaiSi. 816.15.

**अनुसंधानविरोधिन्** (anusandhāna-virodhin) *adj.* contradictory to, i.e. obstructive of the contemplation or meditation धीः ... धीरस्योदेति विषयेऽनुसंधानविरोधिनि PañcDa. 11. 127.

**अनुसंधानविशेष** (anusandhāna-viśeṣa) *m.* particular (mode of) contemplation or meditation श्रीवैकुण्ठगद्ये ... भगवतः ... अनुसंधानविशेषांश्चोपदिश्य ... अनन्यप्रयोजनो विचित्रो योगः प्रतिदिनकर्तव्यत्वेन विहितः PāñcRāRa. 57. 13.

**अनुसंधानविषय** (anusandhāna-viṣaya) *adj.* referring to the cognition (of same thing) प्रत्यक्षबुद्धिनिरोधे तदनुसंधानविषयः प्रत्ययः स्मृतिः। तदनुगृहीतस्तदनुसंधानविषयः प्रत्ययस्तद्भावविषयः प्रत्यभिज्ञानम् NyāyVār. 368. 18 (*on* iii. 1. 19)

**अनुसंधानविषयीकर्तुम्** (anusandhānaviṣayīkartum) *inf.* to make the object of correlation, i.e. unification जडाः ... अन्योन्यरूपम् ... अनुसंधातुम् अनुसंधानविषयीकर्तुमसमर्थाः Bhāsk. ii. 190. 16 (*on* ii. 4. 15)

**अनुसंधानविषयीकृत** (anusandhānaviṣayīkṛta) *adj.* which is made the object of ascertainment or determination किं तत्प्रयोजनलक्षणम् ... संपाद्यत्वेन अभिसंहितम् - चित्तेऽनुसंधानविषयीकृतम् Bhāsk. i. 32. 19 (*on* i. 1. 1)

**अनुसंधानविस्मृति** (anusandhāna-vismṛti) *f.* act of forgetting of the application (of identity) अन्वयव्यतिरेकादेरनुसंधानविस्मृतौ। यदा देहान्तरज्ञानं देहैक्यावसितिः कुतः AnuVyā. 40B. 8 (*on* 3. 2)

**अनुसंधानविहीनत्व** (anusandhānavihīna-tva) *n.* the state of being devoid of correlation, i.e. unification अनुसंधानविहीनत्वाज्जडो भावः ... कथं परत्र प्रसरेत् PratyabhiVi. ii. 190. 6 (*on* ii. 4. 15)

**अनुसंधानवृद्धि** (anusandhāna-vṛddhi) *f.* increase in the knowledge शिष्याणामनुसंधानवृद्धये प्राक्तनार्थोपसंहारपूर्वकं वक्त्रन्तरमासूत्रयन्नाह एवमेतदित्यादि AbhinBhā. ii. 25. 12 (*on* 9. 1)

**अनुसंधानवैधुर्य** (anusandhāna-vaidhurya) *n.* absence of recognition न चेन्द्रियभेदादनुसंधानवैधुर्यमिति वाच्यम् MānaMe. 205. 2.

**अनुसंधानव्यत्यय** (anusandhāna-vyatyaya) *m.* transposition or exchange of meditation जीवाद्व्यावृत्तस्य परस्यानुसंधानमुषस्तवत्कहोलेनापि कार्यं, तथाशनायाद्यतीतत्वेन जीवाद्व्यावृत्तस्य कहोलवदुषस्तेनापि कार्यमेवमन्योन्यमनुसंधानव्यत्ययः VedāntPāSau. 332. 3 (*on* iii. 3. 36)

**अनुसंधानव्याप्यता** (anusandhānavyāpya-tā) *f.* the state of being what is pervaded by knowledge अनुसंधानाभावः ... भेदमात्रप्रतिपादनेन चरितार्थः स्यात्। न चैवम्। चेतनैक्यस्यानुसंधानव्याप्यतयोक्तत्वात् NyāySu. (Ja.) 508A. 6 (*on* iii. 2. 10)

**अनुसंधानशून्य** (anusandhāna-śūnya) *adj.* devoid of knowledge, i.e. wisdom कवेरर्थापथस्पृशः। ... व्युत्क्रमो भूषणं यथा। अनुसंधानशून्यस्य भूषणं दूषणायते KāvyMī. 112. 9.

**अनुसंधानशून्यत्व** (anusandhānaśūnya-tva) *n.* the state of being devoid of knowledge सर्वस्यैव व्यवहारस्य... प्राप्तत्वात् ज्ञानक्षणानां परस्परभेदेनानुसंधानशून्यत्वात् ... व्यवहारानुपपत्तेः RājMār. 83. 3.

**अनुसंधानसंवाद्यादि** (anusandhānasaṁvādy-ādi) *adj.* setting or keep-

ing in order, i.e. tuning up and harmonising etc. वीणावाद्योपजीवकत्वादवनद्ध-स्यानुसंधानसंवाद्यादिना प्रहारपञ्चकयोगेन क्रियत इति सङ्घोटना AbhinBhā. i. 213. 18 (*on* 5. 20)

**अनुसंधानसंसिद्धि** (anusandhāna-saṁsiddhi) *f.* **A** obtainment of ascertainment or determination अर्थान्तरसंबन्धे प्रत्यक्षे देहनिष्ठिते। अनुसंधानसंसिद्धौ न किंचिन्मानमिष्यते BṛĀraUBhVā. ii. 1. 144 (comm. मयैवं विदितमित्यादि यदनुसंधानम्); **B** attainment of meditation (श्रीनारायण उवाच) अनुसंधानसंसिद्ध्यै द्वयमन्त्रधरोऽभवम् BṛBrahmaS. iii. 6. 61.

**अनुसंधानसद्भाव** (anusandhāna-sadbhāva) *m.* existence of contemplation or meditation परमात्मानुसंधेयः ... अपहतपाप्मत्वादिगुणरूपः ... तथानुसंधान-सद्भावभावित्वात् स्वरूपोपलब्धेः BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 370. 10 (*on* iii. 3. 52)

**अनुसंधानसमर्थ** (anusandhāna-samartha) *adj.* competent in connection सुखसाधनतामनुसृत्य ... क्रमेण समुपजायमानेच्छा पूर्वापरानुसंधान-समर्थमाश्रयमनुमापयति NyāyMañ. ii. 8. 12.

**अनुसंधानसमाधानपर** (anusandhānasamādhāna-para) *adj.* given to, i.e. engrossed in meditation and contemplation वर्तमानभविष्यन्त्योः स्थित्योरा-देहमेकधीः। स्वसंवित्त्यानुसंधानसमाधानपरो भव YogVā. v. 50. 32 (comm. अनुसंधानं ध्यानं समाधानं समाधिः)

**अनुसंधानसंप्रतिपत्ति** (anusandhāna-sampratipatti) *f.* knowledge of, i.e. reference to the contemplation or meditation सर्वास्वपि ब्रह्मविद्यासु अहं ब्रह्मास्मीत्यनुसंधानसंप्रतिपत्तेः ŚivārkaMaDī. i. 467. 10 (*on* i. 3. 30)

**अनुसंधानसंभव** (anusandhāna-sambhava) *m.* **A** possibility of recollection (प्रबोधे) आत्मनः सर्वे प्राणा यथायतनं विप्रतिष्ठन्ते ... स्यादेतत् ... सुषुप्तप्रबुद्धस्य पूर्वप्रबोधव्यवहारानुसंधानसंभवादविरुद्धम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 199. 2 (*on* i. 3. 30); PrakaVi. 289. 21; **B** possibility of knowledge प्रकाशादेर्विततस्य वातायनघटादिस्थानभेदैः परिच्छिद्यानुसंधानसंभवः BrahmSūBh. (Rā.) 453. 7 (*on* iii. 2. 33)

**अनुसंधानसव्यपेक्ष** (anusandhāna-savyapekṣa) *adj.* expectant of, i.e. dependent on recollection इच्छा धर्मिण्याश्रिता ...। पूर्वानुभूतसुखसाधनत्वानुसंधान-सव्यपेक्षतदुत्पादनपर्यालोचनया तत्कार्यसमानकर्तृकत्वावगमाच्छरीरादिविलक्षणाश्रया NyāyMañ. ii. 8. 17.

**अनुसंधानसाधन** (anusandhāna-sādhana) *n.* means of knowledge अन्तःकरणेनैव सुखादिज्ञानम्। तच्च ...। चित्तरूपमनुसंधानसाधनम् SarvaMaSaṁ. 3.20.

**अनुसंधानसाधित** (anusandhāna-sādhita) *adj.* accomplished through correlation, i.e. unification यथारुचि यथार्थित्वं यथाव्युत्पत्ति भिद्यते। आभासोऽप्यर्थ एकस्मिन्ननुसंधानसाधिते ĪśvaPraSū. ii. 3. 3; AlaṅkāSa. 47. 5; SāhiDa. 534. 2.

**अनुसंधानसामग्रीत्व** (anusandhānasāmagrī-tva) *n.* the state of being the totality of causes of recollection अन्तःकरणैक्याध्यासस्यानुसंधानसामग्रीत्वेन सुषुप्त्यादौ कथं तद्वारणम् LaCandr. 816. 39.

**अनुसंधानसामर्थ्य** (anusandhāna-sāmarthya) *n.* power or capacity of cognition येष्वनुगतं तत्सामान्यं तेषु बुद्ध्याननुसंधीयमानेषु तद्वृत्तिसामान्य-ग्रहणासंभवान्न चानुसंधानसामर्थ्यं बुद्धेरस्ति NyāyMañ. i. 275.18.

**अनुसंधानसामर्थ्यरहित** (anusandhānasāmarthya-rahita) *adj.* devoid of power of connection पूर्वापरानुसंधानसामर्थ्यरहितात्मना। भारः कथमयं वोढुमविकल्पेन पार्यते NyāyMañ. i. 29. 12.

**अनुसंधानसिद्धि** (anusandhāna-siddhi) *f.* **1** establishment of connection न च नित्यबोधमन्तरेण पूर्वापरबुद्धीनामनुसंधानसिद्धिः TattvPradī. (Ci.) 382. 7; **2** accomplishment of contemplation or meditation दासवेश(ष)श्च संस्कारो मुख्यः सिद्धान्तवर्त्मनि। अपेक्षितो मुमुक्षूणामनुसंधानसिद्धये BṛBrahmaS. i. 1. 26.

**अनुसंधानसिद्ध्यर्थम्** (anusandhānasiddhyartham) *adv.* for the sake of accomplishment of contemplation or meditation अनुसंधानसिद्ध्यर्थं दासवेषो मया धृतः BṛBrahmaS. i. 1. 28.

**अनुसंधानस्मरणादिक्रिया** (anusandhānasmaraṇādi-kriyā) *f.* action like knowing and recollecting etc. ज्ञानं किमात्मवन्नित्यं सौगतैरुपगम्यते। प्राग्दर्शितानु-संधानस्मरणादिक्रियाक्षमम् NyāyMañ. ii. 15. 21.

**अनुसंधानहेतु** (anusandhāna-hetu) *m.* cause of contemplation or meditation पार्षदादीनां यथावदनुसंधानहेतुतया ... तमेव शरणमुपगच्छेत् PāñcRāRa. 161. 13.

**अनुसंधानात्मक** (anusandhānātma-ka) *adj.* (*f.*-ikā) **1** of the nature of ascertainment or determination यत् खलु चैत्र गां बधानेति वाक्यमिदमित्यनु-संधानात्मकं स्मार्तं ज्ञानमुपजायते ... विशिष्टार्थविषयं विज्ञानं प्रसूते तच्छाब्दं प्रमाणम् TātpaṬ. (Vā.) 105. 22 (*on* i. 1. 2); **2A** of the nature of after-cognition or recognition (यत्नतः प्रत्यभिज्ञेयौ तौ शब्दार्थौ महाकवेः) ज्ञातस्यापि विशेषतो निरूपणमनुसंधानात्मकमत्र प्रत्यभिज्ञानम् Loc. 30. 23 (*on* 1. 8); **2B** of the nature of thinking or consideration लिङ्गपरामर्शोऽनुमानं परामर्शश्चानुसंधानात्मकं तृतीयं ज्ञानम् NyāySu. (Ja.) 261A. 3 (*on* ii. 1. 2); अनुसंधानात्मिकान्तःकरणवृत्तिः चित्तम् VedāntSā. (Sa.) 10. 12; **2C** of the nature of contemplation or meditation तुर्यावस्था नाम चैतन्याभिव्यक्तिहेतुर्यो नादस्तस्यानुसंधानात्मिका दशा SetuBa. 342. 31; **3** of the nature of correlation, i.e. unification, cf. **अनुसंधानात्मकत्व**.

**अनुसंधानात्मकत्व** (anusandhānātmaka-tva) *n.* the state of being of the nature of correlation, i.e. unification (शब्दज्ञाने) योजना च इति विकल्पव्यापार इति अनुसंधानात्मकत्वादिति भावः Bhāsk. i. 286. 4 (*on* i. 5. 19)

**अनुसंधानात्मन्** (anusandhānātman) *adj.* **1** of the nature of rejoining or revival (बीजं बिन्दुः कार्यम्) बिन्दुनानुसंधानात्मना ... अर्थे संपाद्ये कर्तुः प्रकृतयः Loc. 149. 20 (*on* 3. 12); **2** of the nature of recollection नन्वेकप्रघट्टकेन विचित्रप्रत्यय एवानुसंधानात्मा भविष्यति NyāyVārPari. 308. 1; (काव्ये रमणीयतायाः) कारणं च तदवच्छिन्ने (लोकोत्तरत्वरूपजात्यवच्छिन्ने) भावनाविशेषः पुनःपुनरनुसंधानात्मा RasGaṅ. 5. 2.

**अनुसंधानादि** (anusandhānādi) *adj.* **1** recollection or remembrance etc. प्रजापतिनियोगात् ... महर्षयः ... वेदभागान् पश्यन्ति। तन्नियोगश्च तत्तद्दृषिकत्वेनानु-संधानादेः कर्मोपयिकत्वात् तेषामपि प्रवाहानादित्वान्नानित्ययोगादिदोषः NyāyPari. 390. 4; **2** continuation etc., cf. **अनुसंधानादिकार्य**; **3** knowing etc., cf. **अनुसंधानादिव्यवहार**.

**अनुसंधानादिकार्य** (anusandhānādi-kārya) *n.* effect such as continuation etc. शरीरे ... प्रतिक्षणमुत्पादविनाशौ संभवत इति स्थैर्याभावात्कथमनु-संधानादिकार्ययोगोऽस्य NyāyMañ. ii. 12. 2; शरीरस्य भिन्नत्वात् संतानान्तरवत् स्मृत्यनुसंधानादिकार्ययोगो दुर्घट इति न तस्येच्छादिकार्याश्रयत्वम् NyāyMañ. ii. 12. 24; अनादिप्रबन्धप्रवृत्तो हि ज्ञानानां हेतुफलभावप्रवाहः ... संतानः ... तत्कृतश्चायमनुसंधानादिकार्यनियमः NyāyMañ. ii. 16. 4.

**अनुसंधानादिप्रसङ्ग** (anusandhānādi-prasaṅga) *m.* undersired occasion for recollection etc. द्वितीयादिशरीरस्य ... परीत्याप्यैकात्म्ये नानुसंधानादिप्रसङ्गः BhedaDhi. 71. 3.

**अनुसंधानादिव्यवहार** (anusandhānādi-vyavahāra) *m.* activity such as knowing etc. (भूतानि) चैतन्यत्वानपायात् ... स्मृत्यनुसंधानादिव्यवहारनिवहनिर्वाहण-निपुणतामनुभविष्यन्तीति किमनुमानक आत्मा स्यात् NyāyMañ. ii. 3. 16; प्रमातृतत्त्वमनुसंधानादिव्यवहारसमर्थमस्तु नाम NyāyMañ. ii. 39. 15; नित्यत्वाद्य प्रत्यभिज्ञानुसंधानादिव्यवहारप्रबन्धनिर्वाहणक्षमा बुद्धिः NyāyMañ. ii. 61. 16.

**अनुसंधानाद्यव्यवस्था** (anusandhānādy-avyavasthā) *f.* irregularity in the establishment of recollection etc. अनुसंधानाद्यव्यवस्थादिकं प्रागेव निराकृतम् AdvaiSi. 845. 19.

**अनुसंधानाधायिन्** (anusandhānādhāyin) *adj.* bringing about correlation, i.e. unification न च तुर्यं ज्ञातेयनिबन्धनम् अनुसंधानाधायि संभाव्यते इति ध्वंसेरन् व्यवहाराः PratyabhiVi. i. 138. 7 (*on* i. 3. 7)

**अनुसंधानाननुसंधानप्रयोजक** (anusandhānānanusandhāna-prayojaka) *adj.* conducive to the experience and non-experience भोगायतनाभेदतद्भेदावनु-संधानाननुसंधानप्रयोजकोपाधी SiddhāLeSaṁ. 329. 1.

**अनुसंधानाननुसंधानरूप** (anusandhānānanusandhāna-rūpa) *adj.* of the form of experience and non-experience इह च दहनतुहिनादौ क्लृप्ततयानु-संधानाननुसंधानरूपविरुद्धधर्मयोरेव प्रयोजकत्वात् ... असिद्धिवारकविशेषणवत्त्वं न दोषः Nyāyāmṛ. 577B. 8.

**अनुसंधानाननुसंधानव्यवस्था** (anusandhānānanusandhāna-vyavasthā) *f.* settlement or establishment of experience and non-experience यच्छुद्धं चैत्रीयदुःखानुसंधातृ तदेव मैत्रीयदुःखानुसंधात्रिति कथमनुसंधानाननुसंधानव्यवस्था Nyāyāmṛ. 581A. 7; AdvaiSi. 817. 5; इतरे त्वन्तःकरणाभेदतद्भेदाभ्यामनुसंधाना-ननुसंधानव्यवस्थामाहुः SiddhāLeSaṁ. 333. 1.

**अनुसंधानानियम** (anusandhānāniyama) *m.* irregularity of contemplation or meditaion ब्रह्मव्यतिरिक्तानां चेतनानां मुमुक्षुध्येयत्वनिषेधात् ... अन्नमयादीना-मनुसंधानानियमः BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 309. 9 (*on* iii. 3. 15)

**अनुसंधानानुपपत्ति** (anusandhānānupapatti) *f.* untenability of recollection जागरणे ... साक्षिण एव चाधिकोपाधिविशिष्टस्य प्रमातृत्वान्नानुसंधानानुपपत्तिः SiddhāBi. 136. 2 (comm. अनुसंधानं स्मरणम्)

**अनुसंधानान्तर** (anusandhānāntara) *n.* another recollection एतावन्तं कालं मुखमद्राक्षम् इत्येवानुसंधानेनानुसंधानान्तरे विवादात् Vādā. 21. 4.

**अनुसंधानापत्ति** (anusandhānāpatti) *f.* undesired contingency of experience एकस्सुखी अपरो दुःखीत्यादिव्यवस्थायाश्च …। कल्पितभेदेनोपपत्तौ सर्वशरीरेष्वेकस्यानुसंधानापत्तिरिति चेन्न SarvaDaKau. 141.3; न च चैत्रसुखादीनां मैत्रेणानुसंधानापत्तिः अन्तःकरणावच्छिन्नेन … तत्र परस्परं भेदात् AdvaiSi. 540.9.

**अनुसंधानापरिहार** (anusandhānāparihāra) *m.* non-removal, i.e. inevitability of experience चिन्मात्रमेवानुसंधातृ …। अवच्छिन्नस्यानुसंधातृत्वेऽप्यवस्थात्रयानुस्यूताविद्यावच्छिन्नस्यैवानुसंधातृत्वेन तद्वारा शुद्धस्यानुसंधानापरिहाराच्च Nyāyāmṛ. 582B. 8.

**अनुसंधानापात** (anusandhānāpāta) *m.* undesired contingency of experience आत्माभेदे तु अन्योऽन्यं सुखदुःखाद्यनुसंधानं स्यात् … नापि विश्लिष्टोपाधिभेदस्तत्र तन्त्रम्। मातृसुखादेर्गर्भस्थेनानुसंधानापातात् Nyāyāmṛ. 580A. 7; AdvaiSi. 815. 23.

**अनुसंधानाभाव** (anusandhānābhāva) *m.* **1A** absence of knowledge विकल्पोदयसमयेऽनुसंधानाभावात् भिन्नप्रत्ययगोचरत्वम् AlaṅkāRa. 31 (5); नास्त्येव वस्तुतः कश्चिदधिकारी … ब्रह्मणः इति चेन्न … स्वयमनुसंधानाभावे च न प्रवृत्तिः ŚatDū. 195. 16; अनुसंधानाभावो भेदनिमित्तः … नाभेदं निवर्तयति NyāySu. (Ja.) 507B. 12 (*on* 2. 10); **1B** absence of experience, cf. **अनुसंधानाभावापत्ति**; **2** absence of recollection अल्पे ज्ञानादावनुसंधानाभावेऽपि प्रधानसाधनोपासनादिफलानुसंधानात् TattvPrakā. 182A. 7 (*on* iii. 3. 56); स्थायिविचारप्रयोजनं त्यागकाले आग्रयणस्यैवानुसंधानाभावः MīmāKau. ii. 290. 12 (*on* iii. 2. 33); **3** absence of recognition न च जीवभेदादनुसंधानाभावः। आत्मव्यतिरिक्तजीवसद्भावे प्रमाणाभावात् MānaMe. 205. 4.

**अनुसंधानाभावापत्ति** (anusandhānābhāvāpatti) *f.* undesired contingency of the absence of experience उपाधेश्चाणुस्वीकारेण शिरःपाण्याद्यवयवैर्युगपदसंबन्धतया तद्गतसुखादीनां युगपदनुसंधानाभावापत्तेः VedāntRaMañ. 1. 1 (17. 9)

**अनुसंधानाभावोपपत्ति** (anusandhānābhāvopapatti) *f.* tenability of the absence of knowledge एकाशरीरविशिष्टस्य शरीरान्तरेऽनुसंधानाभावोपपत्तेः उपपादितमेतत् … इति SarvaDaKau. 141. 7.

**अनुसंधानाभिधायिवाक्य** (anusandhānābhidhāyi-vākya) *n.* statement expressive of continuation (of the plot) प्रत्यङ्गान्तं यो बिन्दुः अनुसंधानाभिधायिवाक्यं यत्संक्षिप्तं प्रयोजनम् … विस्तारमुद्दिश्येति वाच्यमुक्तम् AbhinBhā. ii. 423. 25 (*on* 18. 32)

**अनुसंधानाभ्यासपाटव** (anusandhānābhyāsa-pāṭava) *n.* proficiency or skill in the repeated practice of meditation न च विद्यानुष्ठानदशायां स्वयमीदृशप्रदेशस्थितयैतादृश्या नाड्या निष्क्रम्य ब्रह्म प्राप्नुवानीत्यनुसंधानाभ्यासपाटवात्तदानीं स्वनिष्क्रमनाडीपरिज्ञानं भवेत् … इति वाच्यम् ŚivārkaMaDī. ii. 462. 24 (*on* iv. 2. 16)

**अनुसंधानाभ्युपगम** (anusandhānābhyupagama) *m.* admission of continuity क्षणिकत्वेऽपि … संततेरेव जीवत्वाज्जडत्वाच्च … अनुसंधानाभ्युपगमे स्थिरत्वापत्तिः AṇuBh. 133. 21 (*on* ii. 2. 19)

**अनुसंधानायोग** (anusandhānāyoga) *m.* untenability of contemplation or meditation अन्नमयादिसर्वान्तरस्यानन्दमयस्यान्नमयाद्यनुसंधानक्रममन्तरेण तदन्तरत्वेनानुसंधानायोगात् तेषामनुसंधानं नियतम् BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 308. 6 (*on* iii. 3. 14); देवताविशेषरूपाणामन्नमयादीनां विद्यानुष्ठानकालेऽनुसंधानायोगात् … त्यागे हेत्वभावात् ŚivārkaMaDī. ii. 342. 14 (*on* iii. 3. 32)

**अनुसंधानार्थता** (anusandhānārtha-tā) *f.* the state of being meant for contemplation or meditation स्वयमपरिमितस्वरूपस्यानुसंधानार्थतयापि कथं परिमितत्वम् VedāntDī. 164. 9 (*on* iii. 2. 32); स्तुत्यर्थतयान्वयोपपत्तेश्चेति। नानुसंधानार्थतयेत्यर्थः ŚrutaPra. ii. 480. 20 (*on* iii. 3. 18)

**अनुसंधानार्थत्व** (anusandhānārtha-tva) *n.* the state of being meant for contemplation or meditation तत्त्वमसीति सदात्मकत्वानुसंधानमुपदिश्येति। … अनुसंधानशब्देन निष्ठाशब्दार्थ उक्तः। इहोपदेशस्यानुसंधानार्थत्वं कथमवगतम् ŚrutaPra. iB. 181. 10 (*on* i. 1. 7)

**अनुसंधानार्थम्** (anusandhānārtham) *adv.* **1** for the sake of recollection प्रतिज्ञातोऽर्थः … विस्मृत इत्यनुसंधानार्थं पुनः शिष्यान् प्रतिबोधयति ManuBh. i. 51. 5 (*on* 2. 1); **2** for the sake of indication (अहन्यहन्यवेक्षेत कर्मान्तान्) राजधर्माणामनुसंधानार्थम् ManuBh. ii. 240. 6 (*on* 8. 419); **3** for the sake of contemplation or meditation एनं परमात्मानमस्मिन्नुपासकशरीरे प्राणाहुतिवेलायामनुसंधानार्थम् … आमनन्ति VedāntSā. (Rā.) 81. 5 (*on* i. 2. 33); अन्नमयाद्यान्तरत्वानुसंधानार्थमन्नमयाद्यनुसंधानं नियतम् ŚivārkaMaDī. ii. 309. 24 (*on* iii. 3. 15); **4** for the sake of consideration ब्रह्मचारिग्रहणं प्रकरणान्तरत्वेनातद्धर्माशङ्क्यानुसंधानार्थम् ManuBh. i. 166. 5 (*on* 2. 175)

**अनुसंधानासिद्धि** (anusandhānāsiddhi) *f.* non-establishment of contemplation or meditation अनुभयात्मत्वे त्वनुसंधानासिद्धेरेव ब्रह्मणः … °समस्तार्थविलयप्रसङ्गात् ŚatDū. 173. 24.

**अनुसंधानिन्** (anusandhānin) *adj.* investigating, searching, skilful at concerting or carrying out schemes, MW.; looking after; skilful in concerting plans, Apte.

**अनुसंधानीय** (anusandhānīya) *adj.* **1** to be continued or supplied (word etc. from earlier context) (क्षितावेव गन्धः। रूपमनेकप्रकारं शुक्लादि) अत्रापि क्षितावेवेत्यनुसंधानीयम् NyāyKa. 30. 1; **2** to be considered जनने मरणे नित्यमाशुच्यमनुधावति। सपिण्डान् मातृबन्धूंश्च … सहवासिषु। … अत्र मातृबन्धु° … °गुरुषु मरणाशौचमनुसंबन्धनीयम् (v. l. अनुसंधानीयम्) HārLa. 2. 14 [to be attended to, pw., *nt.*, MW.]

**अनुसंधानैकप्रमाणक** (anusandhānaikapramāṇa-ka) *adj.* having experience as the only testimony or means चैतन्यावच्छिन्नमैक्यमनुसंधानैकप्रमाणकम् NyāySu. (Ja.) 507B. 3 (*on* iii. 2. 10)

**अनुसंधानोपगम** (anusandhānopagama) *m.* acceptance or admission of recollection व्यावहारिकजीवस्वरूपज्ञानात् … स्वाप्नप्रपञ्चबाधः। … व्यावहारिकजीवे प्रातिभासिकजीवस्य अध्यस्ततया तदनुभवाद् व्यावहारिकजीवस्य अनुसंधानोपगमेऽपि अतिप्रसङ्गाभावात् SiddhāLeSaṁ. 292. 6.

**अनुसंधानोपपत्ति** (anusandhānopapatti) *f.* **1** tenability of continuation (of memory) स्वापप्रबोधयोश्च प्रलयप्रभवौ श्रूयेते … महाप्रलये … वैषम्यम्। नैष दोषः .. परमेश्वरानुग्रहादीश्वराणां हिरण्यगर्भादीनां कल्पान्तरव्यवहारानुसंधानोपपत्तेः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 199. 6 (*on* i. 3. 30); **2A** tenability of consideration or conceiving अनिर्वचनीयस्यापि विभ्रमस्याभावविलक्षणतया तथात्वेनानुसंधानोपपत्तेः TattvPradī. (Ci.) 60. 14; **2B** tenability of recollection or remembrance अनिर्वचनीयस्यापि भ्रमस्याभावविलक्षणतया तथात्वेनानुसंधानोपपत्तिरिति चेन्न Vādā. 20. 7; सुषुप्तौ तदवस्थोपहितमेव स्वरूपचैतन्यम् … इहापि स्वाप्नगजादिभासकचैतन्योपाधिभूतस्वप्नावस्थाविनाशजन्यसंस्कारात् अनुसंधानोपपत्तेश्च SiddhāLeSaṁ. 302. 7.

**अनुसंधाय** (anu-sandhāya) *ger.* **1A** having contemplated or meditated upon **B** having thought, having considered or having regarded **C** having considered as, i.e. having conceived or viewed **2A** having mixed together, i.e. having cross-connected **B** having connected, having correlated **3A** having installed, having superimposed **B** having ascribed, having attributed to **4** having arranged **5** having recollected or remembered **6A** having ascertained, having determined **B** having known or understood **C** having pointed **7** having investigated **1A** having contemplated or meditated upon अनुसंधाय वै द्वाभ्यामेकस्मिन् वा द्विजोत्तम। देवभावस्थितं ध्यात्वा पित्र्यं प्राणगणं क्रमात् PāraS. 7. 316; नाभ्यां स्थितं (वायुम्) हृद्यधिरोप्य … उरसि तं नयेन्मुनिः। ततोऽनुसंधाय धिया मनस्वी स्वतालुमूलं शनकैर्नयेत् BhāgP. ii. 2. 20; तत्र तत्र जगद्योनिमनुसंधाय पुरुषम्। … विष्णुर्भवेदाहवनीयके BrahmP. 161. 55; नारदः .. शान्तो दान्तः … स्वरूपानुसंधानमनुसंधाय नियमानन्दविशेषगण्यम् … नैमिषारण्यं पुण्यस्थलमवलोक्य NāraPaU. 1; ये … मे मतं नानुतिष्ठन्ति नैवमनुसंधाय सर्वाणि कर्माणि कुर्वते GītāBh. (Rā.) 209. 8 (*on* 3. 32); अत्यर्थप्रियमद्गुणगणं चानुसंधाय … उपासनमुपादधानो मामेव प्राप्स्यसि GītāBh. (Rā.) 492. 9 (*on* 9. 34); पित्रादिष्वेव वस्वादिरूपमनुसंधायानुष्ठितेन श्राद्धेन प्रीता वस्वादयः … पितॄन् … प्रीणयन्ति SmṛtiCan. v. 300. 5; **1B** having thought, having considered or having regarded स्वमर्थमभिसंधाय (v.l. °मनुसंधाय) तस्यार्थमनुचिन्त्य च। उद्वेगं चैव कृष्णायाः सुदेष्णा सूतमब्रवीत् MahāBhā. iv. 14. 4; यथाविद्धं याति स्खलितमभिसंधाय (v.l. अनुसंधाय) बहुशो नदीभावेनेयं ध्रुवमसहना। सा परिणता Vikramo. 4. 52; (कनिष्ठमातामहस्यायं नयवचनोपन्यासोऽन्यस्मिन्नेव कस्मिन्नमङ्गले एव विश्रान्तः) वत्से न तदनुसंधायोक्तम् MahāvīC. 6. 7 (13); रामः …। स्वप्रश्नमनुसंधाय प्राह सर्वं वदेति PadmP. iv. 101. 113; एवमनुसंधाय कर्म कुरु GītāBh. (Rā.) 133. 1 (*on* 2. 47); यो माम् … श्रद्धयार्चितुमिच्छति तस्य तस्याजानतोऽपि मत्तनुविषयैषा श्रद्धेत्यहमेवानुसंधाय तामेवाचलां निर्विघ्नां विदधामि GītāBh. (Rā.) 396. 6 (*on* 7. 21); गुणाः स्वेषु कार्येषु … वर्तन्त इत्यनुसंधाय GītāBh. (Rā.) 596. 2 (*on* 14. 23); (अवेक्ष्य बीजं कार्या स्यात्) स्वकृतगर्भाधानमनुसंधाय स्वामिना स्वदासी संतानसहिता … अदासीत्वेन कार्या स्यात् SmṛtiCan. iv. 468. 15; 'अहमस्म्यपराधानामालयः' इत्याद्युक्तप्रकारेण स्वात्मानमनुसंधायाह ममेति ŚrutaPra. iA. 6. 28 (*on* i. 1. 1); यत्रेन्द्रो ब्रह्माधीनस्थितिप्रवृत्तिमत्त्वमात्मनोऽनुसंधाये'न्द्रोऽहमस्मी'ति नानुमन्यते स्म … ब्रह्मैवेदं सर्वं ब्रह्मास्मीति

मन्यते VedāntKau. 43. 14 (*on* i. 1. 29); यत्तु याज्ञवल्क्यादिभिर्व्रात्यस्तोमादिप्रायश्चित्तमुक्तं तेन सहास्य गुरुलाघवमनुसंधाय ... विकल्पो मन्तव्यः ManvaMu. 488. 28 (*on* 11. 191); **1C** having considered as, i.e. having conceived or viewed तद्य साधनम् ... पूर्वमेव दर्शितम्। इह च तदेवानुसंधाय प्रत्यक्षविरोधो योजनीयः Śarka. 93. 24; सुवर्णम् ...। दद्यात् वै व्रतमुद्दिश्य सर्वान् कामान् समश्नुते। ... व्रतमुद्दिश्य व्रतमनुसंधायेत्यर्थः CaturCin. i. 574. 8; शकटारः शूद्रोऽयं वैदिकमपीदं कार्यमनुसंधाय राज्ञो धर्मबाधां कुरुते PuruṣPa. 109. 25; **2A** having mixed together, i.e. having cross-connected ब्रह्मविष्णुमहेश्वरत्वमनुसंधायाद्यन्तमेकीकृत्य चिद्ग्रन्थ्यावद्वैतग्रन्थिं कृत्वा ... मूलमेकं सत्यं मृण्मयं विज्ञातं स्यात् ParaBrahmaU. 528. 13; **2B** having connected, having correlated पूर्वापरमनुसंधाय शब्दसंयुक्ताकारा प्रतीतिरन्तर्जल्पाकारा वा कल्पना TarkBhā. (Mo.) 7. 18; **3A** having installed, having super imposed षोडशदलकमलोपरि भूबिम्बत्रयमनुसंधाय तत्राद्ययोन्यन्तरे देवीमाहूय ध्यायेत् PītāU. 421. 18; पवित्रकं समादाय यायात्कलशसंनिधिम्। ... तृतीयमुभयात्मं वै अध्यात्मादित्रयं तथा। अनुसंधाय वै तस्मिन् संस्मरन् हृदयाद्धिया PauṣkS. 30. 121; अनुसंधाय चण्डीशमन्तश्चण्डांशुमण्डले। पार्थिवः ... उपासामास Gaṅgāva. 4. 8; सैकते ... प्रतिष्ठाप्य चिन्तामणिमयं किमपि पारमेश्वरं लिङ्गम् अनुसंधाय तत्र ... मदनान्तकम् NīlaVi. 9. 14; **3B** having ascribed, having attributed to प्रकृतिरचेतनभूतैव ... पुरुषधर्मं चैतन्यं स्वस्मिन्स्वधर्मं कर्तृत्वं पुरुषे चानुसंधाय बध्यते VedāntDī. 101. 6 (*on* ii. 2. 9); **4** having arranged मन्त्राणामुपदेष्टा ...। स्वयं वस्त्वनुसंधाय हवनार्चनकर्मणाम्। आस्ते ह्युत्पत्तिपूर्वाणां न्यासान्तानामनन्यधीः PāraS. 15. 167; **5** having recollected or remembered पूर्वेद्युरर्धकृतं कर्मानुसंधायापरेद्युः प्रवर्तते BrahmSūBh. (Bhā.) 163. 25 (*on* iii. 2. 9); चित्रकारेण ... रतिरूपस्पर्धया यत्र त्वदीया मूर्तिरालिखिता तं पटमिहानुसंधाय चित्रप्रकारेण मेलिता मया देवी UdaySuKa. 103. 3; यज्जातीयस्यार्थस्य संनिधानाद् दुःखमनुभूतवान् पुरुषः तज्जातीयमर्थं पुनरुपलभमानो दुःखसाधनतामनुसंधाय तं द्वेष्टि NyāyMañ. ii. 9. 8; स तैर्निमित्तैरनुसंधाय गिरं पुरोधसस्ताम्। परिनिश्चिनुते स्म तत्त्रिलोक्यां परमं धाम हरिः परस्य धाम्नः ŚivLī. 3. 45; **6A** having ascertained, having determined सर्वैरेव यौनज्येष्ठत्वमनुसंधायाभिवाद्यानभिवादयेयुः सर्वे PārāSū. 33. 21; केचित्पारानन्दा अग्निहोत्रिणः समारभन्ते प्राणिन आनीय हन्तुमनुसंधाय यूपेषु यावद् बध्यन्ते PārāSū. 92. 14; नित्यानुष्ठानसिद्धिमनुसंधाय पुत्रः श्राद्धे प्रवर्तते CaturCin. iii (1). 102. 2; अर्थतथात्वमनुसंधाय यथार्थतात्पर्यनिश्चयः TattvCin. iv (1). 115. 2; स्वस्वप्नमापरोक्ष्येण दृष्ट्वा पश्यन् स्वजागरम्। ... चिरं तयोः सर्वसाम्यमनुसंधाय जागरे। सत्यत्वबुद्धिं संत्यज्य नानुरज्यति पूर्ववत् PañcDa. 7. 173; **6B** having known or understood कथमिव तद्वाक्यार्थस्य निःशङ्कमशेषपरीक्षकोपादानमित्यवश्यविज्ञेयता सङ्केतकर्तुः। तस्य हि प्रमाणान्तरेण तद्वाक्यार्थमनुसंधाय NyāyKu. 12. 10; ब्रह्मा ... पूर्वेन्द्राद्याकृतिविशेषमनुसंधाय ... सृजति ŚivārkaMaDī. i. 462. 33 (*on* i. 3. 27); **6C** having pointed अप्रधानाः प्रथावत्सु प्रथयन्तः प्रधानताम्। असंधानेऽनुसंधाय भूमीन्द्र मज्जयन्त्यमी ParamāKā. 32. 27; **7** having investigated विद्यया ... आत्मानमन्विष्यानुसंधायेत्यन्वयः VedāntKau. 62. 7 (*on* i. 2. 17)

**अनुसंधायक** (anu-sandhāyaka) *adj.* **1A** which joins or combines शिलाशकलयुगलस्य मिथोऽनुसंधायकं रालादिद्रव्यं तस्मात्पृथक् तृतीयतया प्रतिभासते SyādvāMañ. 7 (20); **1B** which connects अतीतानागतवर्तमानपर्यायपरंपरानुसंधायकं चान्वयि द्रव्यम् SyādvāMañ. 19 (36); **1C** who puts together, i.e. who brings about आसीत् काश्यपसंततौ ... श्रीनागपृथ्वीपतेः। क्षीराब्धेरिव चन्द्रमाः कुवलयानंदानुसंद्धायकः सौम्य[:] श्रीवरविश्वनाथनृपतिः EI. xvi. 293. 122; xvi. 315. 146; **2** which considers as, cf. **अनुसंधायकत्व** .

**अनुसंधायकत्व** (anusandhāyaka-tva) *n.* the state of being that which considers as तथा च विदितलिङ्गस्वरूपपक्षधर्मं तं (? धर्मत्तं) प्रति तत्स्मारकत्वेन लिङ्गतयानुसंधायकत्वेन ... हेतूपनययोः सार्थक्यम् NyāySu. (Ja.) 262B. 8 (*on* ii. 1. 2)

**अनुसंधायिन्** (anusandhāy-in) *adj.* **1** who cognizes, i.e. cognizer आत्मैकः सोऽनुसंधायी तस्य स्मरणसंभवात्। स्मरणे ह्यस्य सामर्थ्यं संधाने चापि विद्यते PramāVāBh. 312. 19; **2** which continues to exist, i.e. persisting विज्ञानलक्षणव्यतिरिक्तस्य स्थायिनः अनुसंधायिनः संतानस्य अभ्युपगमे स्वसिद्धान्तत्यागः ĀtmaSi. 20. 1 [investigating, searching, skilful at concerting or carrying out schemes, MW.; looking after, skilful in concerting plans, Apte]

**अनुसंधि** (anu-sandhi) *m.* **1** investigation न देवः स्वात्मनः परः। नानुसंधेः परा पूजा YogŚiU. 2. 21; नानुसंधात् (v.l. °संधेः) परा पूजा KulārT. 9. 37; **2Ai** (logical) connection (especially of a text), application सर्ववासनानुसंधिगतनिरवशेषसर्वाश्रवक्षयज्ञानबलोपेतत्वात्सर्ववासनानुसंधिगतनिरवशेषसर्वाश्रवक्षयज्ञानबलोपेत इत्युच्यते LaliVi. 312. 18; अनुसंधिसूत्राणि सदा प्रजानति संधाय यं भाषितु नायकेहि SaddhaPuṇ. 232. 19; नैकलोकधातुपर्यापन्नसर्वसत्त्वचर्यावासनानुसंध्यवतरणाय, न यावदनभिलाप्यानभिलाप्यबुद्धक्षेत्रपरमाणुरजःसमलोकधातुपर्यापन्नसर्वसत्त्वचर्यावासनानुसंध्यवतरणाय बोधिसत्त्वानां बोधाय चित्तमुत्पद्यते GaṇḍVyū. 84. 20; महामते धर्मद्वयं संधायेदमुक्तं मया। तत्र स्वप्रत्यात्मधर्मतानुसंधिः कतमः LaṅkāSū. 3. 6 (6) (58. 25); परमार्थः अकृत्रिमं वस्तुरूपं यदधिगमात् सर्वावृतिवासनानुसंधिक्लेशप्रहाणं भवति BodhiCaPañ. 171. 23; अनुच्छविकः। अनुसंधिः। सानुचरः MahāVyu. 109. 93 (*but* Pw. union, combination) [DBHS.]; **2Aii** (literal, physical) connection तस्याः खलु पुनर्वैरोचनश्रियो लोकधातोः पूर्वेण चक्रवालानुसंधौ रत्नकुसुमप्रदीपध्वजा नाम चातुर्द्वीपिका GaṇḍVyū. 207. 11 [DBHS.]; **2B** series or serial line एतं मम कुलपुत्र समाधिं समापन्नस्य ... बुद्धदर्शनानुसंधौ बुद्धपरंपरानुपच्छेदेन चित्तक्षणे चित्तक्षणे बुद्धशतं पश्यामि GaṇḍVyū. 157. 16; एतन्महामते ...। धर्मनैरात्म्यलक्षणानुप्रवेशतया पुद्गलनैरात्म्यलक्षणदृष्टिं निवार्य भूमिक्रमानुसंधौ प्रतिष्ठापयितव्यम् LaṅkāSū. 2. 127 (47) (26. 11) [DBHS.]; **2C** establishment (of a relation) अर्थोऽनुसंधिः MaYānaSū. 54. 18 (11. 3); **3Ai** secondary juncture or division (in the plot of a drama), sub-juncture एकोऽनेकोऽपि वा संधिः पताकायां तु यो भवेत्। प्रधानार्थानुयायित्वादनुसंधिः प्रकीर्त्यते NāṭyaŚā. 19. 28; पताकावृत्तमप्यूनमेकाद्यैरनुसंधिभिः। अङ्गान्यत्र यथालाभमसंधिं प्रकरीं न्यसेत् DaśRū. 3. 27; साध्ये बीजसहकारी कार्यं कार्येत्तु मुख्यता। पताकायाः प्रधानत्वेऽनुसंधिः सूचनादिभिः NāṭyaDa. 4. 8 (33); अपरमपि प्रासङ्गिकमितिवृत्तमेकाद्यैरनुसंधिभिर्न्यूनम् ... पताकेतिवृत्तं न्यसनीयम् Avalo. 70. 20 (*on* 3. 27); पताकावृत्तमप्यूनमेकाद्यैरनुसंधिभिः। संध्यन्तराणि साङ्गानि भवेयुरनुसंधयः BhāvPra. (Śā.) 234. 6 (8); **3Aii** joining together (in proper order) तत्र यत्र पुत्रकादीनां यथा पृथग्भूताङ्गानामनुसंधिस्तयैव AbhinBhā. i. 191. 16 (*on* 4. 290); **3Aiii** junction or combination, cf. **अनुसंधिवर्ज;** **3B** correlation, i.e. unification यदि हि तस्य देहादेः सर्वतः पूर्णत्वम् अवच्छेदहीनत्वं पश्यन् अनुसंधानम् 'अहमिदम्' इति विदध्यात् तदियं सदाशिवभूः केन विकल्पास्पदत्वेन भण्येत यावता विच्छिन्ने एव सोऽनुसंधिः। ... प्राणे बलाबलवशादनुसंधिः ĪśvaPraSū. 326. 3 (*on* i. 6. 6); **3C** rejoining or revival पुनरारब्धविश्रान्ते रसस्याङ्गिनोऽनुसंधिश्च। यथा तापसवत्सराजे Dhvanyā. 342. 1 (*on* 3. 13); अनुसंधिर्हि सर्वस्वं सहृदयतायाः। यथा तापसवत्सराजे षट्स्वप्यङ्केषु वासवदत्ताविषयः प्रेमसंबन्धः Kāvyānu. (He.) 145. 9; **4** recollection or remembrance न च यथा मणिकं दृष्टवतो मणिकान्तरेऽनुसंधिः तथा शरावं दृष्ट्वा तत्र मृज्जातिरप्यवह्नयेत BrahmSi. 59. 16; **5A** reference सर्वनाम्नानुसंधिर्वृत्तिच्छन्नस्य। सर्वनाम्नानुसंधिरनुसंधानं प्रत्यवमर्शः। वृत्तिच्छन्नस्य वृत्तौ समासे छन्नस्य गुणीभूतस्य KāvyālaṅSū. v. 1. 11; **5B** secondary reference, cf. **अनुसंधिवाक्य** ; **6** meditation, cf. **अनुसंधिक्लृप्त.**

**अनुसंधिक्लृप्त** (anusandhi-klpta) *adj.* done or accomplished through meditation कर्मार्चामधिवासयेत् समुपनीयालंकृते मण्डपे मूलार्चामनुसंधिक्लृप्तकलशासेकां च मूलालये TantrSa. 11. 115 (comm. ध्यानेन कृतबिम्बशुद्धिकलशाम्)

**अनुसंधित** (anu-sandhita) *adj.* [*f.*-ā] **1** searched, investigated or explored into अंशुमान् ...। दिलीपस्तस्य तनयः खट्वाङ्ग इति विश्रुतः। येन ... मुहूर्तं प्राप्य जीवितम्। त्रयोऽभिसंधिता (v.l. अनुसंधिता) लोका बुद्ध्या सत्येन च HariVaṁ. 10. 65; **2** experienced धर्मध्यानधना(नु)संधितसुखः ... श्रीमानुभूकोक्कल्लः (Read श्रीमानभूत्कोक्कल्लः) EI. ii. 306. 7; **3** meditated upon (समस्ताक्षरपद्धतिः) एषानुसंधिता। विदधात्यतुलं शान्तिमात्मनोऽथ परस्य वा MālinīT. 19. 65; **4** united, joined पश्चात्मका हि ये खण्डाः शतसंधिषु जर्जराः। तेनानुसंधिताः सर्वे कायधातुसमा अभवन् PadmP. ii. 72. 24.

**अनुसंधित्व** (anusandhi-tva) *n.* the state of being a secondary juncture (in the plot of a drama) पताकायां हि पूर्ववर्णिते पताकान्तरं स्यादित्यनवस्था। तद्युक्तमुक्तमनुसंधित्वान्न पृथग्गणनमस्येति AbhinBhā. iii. 17. 16 (*on* 19. 27-28)

**अनुसंधित्सत्** (anu-sandhitsat) *adj.* desirous of seeking or looking for अथैतद्दोषपरिजिहीर्षया ज्ञानं जडतां नानुकरोतीति ब्रूषे हन्त तर्हि तस्या ग्रहणं स्यादित्येकमनुसंधित्सतोऽपरं प्रच्यवत इति न्यायापातः SarvaDaSaṁ. 3. 61; एकमनुसंधित्सतोऽपरं प्रच्यवत इति न्यायेन दुःखवत् सुखमप्युच्छिद्यत इत्यकाम्योऽयं पक्षः SarvaDaSaṁ. 11. 149.

**अनुसंधित्सु** (anu-sandhitsu) *adj.* desirous of considering or conceiving वैधर्म्यवचनमनुसंधित्सुः ... अनावश्यकत्वं तस्य दर्शयति NyāyRa. 383. 22 (*on* 5(4). 118)

**अनुसंधिद्वित्वाभिधान** (anusandhidvitvābhidhāna) *n.* statement of the twoness of secondary junctures यथा कृत्यारावणे ... इति मुखानुसंधिः, 'वाली यथे'ति प्रतिमुखस्यानुसंधिः ... किं तस्यानुसंधिद्वित्वाभिधाने प्रयोजनं न पश्यामः AbhinBhā. iii. 17. 25 (*on* 19. 28)

**अनुसंधिम्** (anusandhim) *adv.* according to the totality (or profound essence but possibly serial line) तस्य सभिकस्य प्रश्नमेवं पृष्टं भगवम् अनुपूर्वमनुलोममनुसंधिमनुधर्मं व्याकरोहि। ... भगवानाह ... तेऽहम् अनुपूर्वम् ... अनुसंधिम् ... व्याकरिष्यामि MaVastuAva. iii. 394. 19; कालेन सत्कृत्यानुपूर्वमनुसंध्यनुसहितं (better संधिमनुसहितम् DBHS.) हर्षयता ... परांश्चापंसयता। एवं बोधिसत्त्वः परेषां धर्मं देशयति BodhiBhū. 75. 22 [DBHS.]

**अनुसंधिरभस** (anusandhi-rabhasa) *m.* [Abl.] on account of eagerness or impetuosity for connection, i.e. union पादाभिघातदलितं क्षितिपीठबन्धमग्रेऽनुसंधिरभसादिव कालचक्रः। चक्रेऽतिगाढकरसंपुटपिष्टहारतारावलीलुलितधूलिकणावकीर्णम् HarVi. 34. 28.

**अनुसंधिवर्ज** (anusandhi-varja) *adj.* devoid of junction or combination सोऽयमत्र ललित इव गुरुसंघसेवावैकल्यादनुसंधिवर्जः AbhinBhā. iv. 396. 28 (*on* 33. 1)

**अनुसंधिवाक्य** (anusandhi-vākya) *n.* statement of a secondary reference or corroborative statement तदेवमनुसंधिवाक्यं व्याख्याय भाष्यव्याख्यान्तरमवतार्य तत्रैकदेशिव्याख्यानं दूषयितुमुपन्यस्यति TātpaṬ. (Vā.) 28. 19 (*on* i. 1.1)

**अनुसंधीयमान** (anu-sandhīyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** being recollected or remembered **2A** being known or understood (used as noun) (one) who is being known **B** being cognized or experienced **C** being recognized **3** being investigated or examined **4A** being continued **B** being carried out **C** being connected **5A** being contemplated or meditated upon **B** being considered or conceived **C** being imagined or assumed **1** being recollected or remembered ततः पुनरनुसंधीयमानं यथाभूतं गृहीतं तथाभूतमेव वानुसंधातव्यम् PramāVāBh. 21. 28; सामानाधिकरण्यं च स्मरणानुभवादिषु। अनुसंधीयमानं यद् दृश्यते तत्कथं भवेत् NyāyMañ. ii. 7. 30; बुद्ध्युपारूढस्य हि जनकत्वे अतीतस्यापि संप्रत्यनुसंधीयमानस्य घटत एवाभावबोधोपपादकत्वम् PrakaPañ. 291. 12; अनुसंधीयमानैरेव हि पदार्थैः साक्षादेव हि वाक्यार्थप्रतीतिसंभवे को नामेदृशीं कल्पनामवलम्बते ŚāstrDī. 153. 9 (*on* i. 1. 7); मृतेऽपि पितरि पित्राज्ञाया अनुसंधीयमानाया (?याः) प्रवर्तकत्वदर्शनात् NyāyMa. 229. 8; प्राक्कालीन एव दर्शनाभावोऽनुसंधीयमानोऽभावप्रतीतिकारणम् TantrRaha. 16. 25; **2A** being known or understood अनुमानमप्यागमाविरोधेनानुसंधीयमानमर्थनिश्चायकं न तु विरुद्धमपि NyāyVārPari. 18. 1; उपसंहारगतानेकप्रमाणं तु पूर्वप्रतीतविरोध्यनुसंधीयमानमुपक्रमगतमपि स्वाविरुद्धे अर्थे व्यवस्थाप्य एकान्वयबोधमादधाति PāṇiTaVāNaMā. 29. 24; उपासनोत्पत्तिदशायामेवानुसंधीयमानं प्रधानोपास्यवैरूप्यं भिन्नयोरेवोपासनयोरुत्पत्तिं गमयेत् ŚivārkaMaDī. ii. 295. 6 (*on* iii. 3. 8) ; (used as noun) (one) who is being known देवोऽहं मनुष्योऽहमिति देहसामानाधिकरण्येनानुसंधीयमानमपि वेदितृत्वेन देहादर्थान्तरभूतं ज्ञातुं शक्यम् GītāBh. (Rā.) 581. 14 (*on* 13. 16); **2B** being cognized or experienced आत्मरूपम् ... व्युत्थानावसरेऽनुसंधीयमानं चित्तवृत्त्यन्तरकलुषमेवावभाति AbhinBhā. i. 336. 22 (*on* 6. 83); **2C** being recognized इदं रजतमहं जानामीत्यनुसंधीयमानं यत् ज्ञानविषयत्वं तस्याश्रयान्तरानुपपत्त्या अनिर्वचनीयरजतसिद्धेर्वक्ष्यमाणत्वात् AdvaiSi. 309. 1 (LaCandr. ज्ञायमानम् ) ; **3** being investigated or examined तदेवमवयविद्रव्यमुपपत्तिभिरनुसंधीयमानमेकान्ततो लीयते PrakaPañ. 68. 9; तदेव तर्कसहकृतं पुनरनुसंधीयमानम् .... अनुमितिम् ... जनयति TattvCin. ii (1). 663. 6; **4A** being continued बिन्दुसूत्रसूतस्य ... यदा प्रारम्भावस्था पूर्णत्वमेति तदाङ्कच्छेदो बिन्दुद्वारानुसंधीयमानद्वितीयाङ्काभिधेयरूपो विधेयः AbhinBhā. ii. 415. 7 (*on* 18. 13); **4B** being carried out अस्मिन्पक्षे वचनान्तरावगतः क्रमोऽनुसंधीयमानोऽनुवाद एव स्यात् CaturCin. iii (1). 115. 6; **4C** being connected, cf. **अनुसंधीयमानार्थ** ; **5A** being contemplated or meditated upon सुखाभावे दुःखानुभवे चानुसंधीयमानस्यात्मनः कथमानन्दरूपता स्यात् ŚāstrDī. 129. 19 (*on* i. 1. 5); आत्मनः शेषत्वात् प्रतिसंबन्धितया अनुसंधीयमानम् ... परं ब्रह्मैवैनमात्मानं प्रापयति VedāSaṁ. 171. 8; श्राद्धे पितरो देवतारूपाः तद्रूपेणानुसंधीयमानाः श्राद्धस्य कामपूर्वामैहिकामुष्मिकफलोत्पादिकां शक्तिं जनयन्ति CaturCin. iii (1). 49.13; अनुसंधीयमाने तस्मिन् तद्विरोधिगुणानुसंधानायोगात् ŚivārkaMaDī. ii. 370. 27 (*on* iii. 3. 52); न हि इन्द्रान्तर्यामि परं ब्रह्म अहमेवास्मि इति इन्द्रान्तर्यामित्वेन अनुसंधीयमानस्य स्वाभेदेन अन्यप्रतर्दनादिक र्तृकोपासने कश्चिद्विरोधोऽस्ति PūrvottaVāNaMā. 180. 5; **5B** being considered or conceived यथैव राजपुत्रस्य पितुर्लीलोपकरणमतथात्वेनानुसंधीयमानं प्रियत्वमनुपगतं तथात्वेनानुसंधीयमानं प्रियतमं भवति तथा ... ब्रह्मणः ... लीलोपकरणं तदात्मकं चानुसंधीयमानं जगन्निरतिशयप्रीतये भवत्येव BrahmSūBh. (Rā.) 287. 15 (*on* i. 3. 7); मयानुसंधीयमानेषु सर्वेषु ... भूतेषु माम् एवंविधं वासुदेवम् ... विदित्वा मामेव समाश्रयन्न कश्चिदुपलभ्यते GītāBh. (Rā.) 402. 4 (*on* 7. 26); द्रष्टृत्वमपि अन्तःकरणधर्मत्वेन मिथ्यात्वेनैवानुसंधीयमानमात्मविदं न लिम्पति ŚatDū. 223. 24; भ्रमणे सत्यपि प्रत्येकं कर्मक्षणेषु न भ्रमतीति प्रत्ययः किं तु निरन्तरतयानुसंधीयमानेषु NyāySiA. 264. 23; **5C** being imagined or assumed सर्गप्रतिसर्गव्यवस्थाहेतुरीश्वरेणानुसंधीयमाना प्रकृतेः परिणामविशेषापत्तिः ŚrutaPra. ii. 281. 27 (*on* ii. 2.3)

**अनुसंधीयमानत्व** (anusandhīyamāna-tva) *n.* **1** the state of being contemplated or meditated upon दृश्यत इत्यानेन पूर्वपूर्वोपासकप्रवाहैरारोपेणानुसंधीयमानत्वमुच्यत इति चेत् ŚrutaPra. iB. 238. 18 (*on* i. 1. ?1); **2A** the state of being known अंशगतज्ञानादेरंशिनानुसंधीयमानत्वात् TattvPrakā. 182A. 8 (*on* iii. 3. 56); **2B** the state of being experienced चैतन्यैक्यस्यानुसंधानं व्यापकमित्युक्तं क्व तदुपलब्धमिति चेन्न। देवदत्तसंबन्धिनः सुखादेर्देवदत्तेनानुसंधीयमानत्वात् NyāySu. (Ja.) 509B. 8 (*on* iii. 2. 10)

**अनुसंधीयमानार्थ** (anusandhīyamānārtha) *m.* object or referent being connected (with generic property) अनुसंधीयमानार्थसंहितार्थान्तरविषयत्वात् नैव स्वैकप्रत्ययविषयोऽर्थः परिच्छेद्यतामस्य प्रत्ययस्य प्रतिपद्यते Bṛha. 53. 2 (*on* i. 1.5)

**अनुसंधृ** (anu-sandhṛ-) I. P. to carry out (continuously) राजा ...। सतां च रक्षामसतां च शिक्षां न्यायानुरोधादनुसंदधार RasāSu. 7. 6 (1. 41)

**अनुसंधेय** (anu-sandheya) *adj.* [*f.*-ā] **1A** to be known or understood **B** to be imagined **C** to be established or ascertained **2A** to be contemplated or meditated upon **B** to be considered or regarded **C** to be signified or referred to **3A** to be connected or kept together **B** to be continued or construed or supplied **C** to be applied, i.e. used **D** to be followed or carried out **4** to be recollected or remembered **5A** to be investigated, i.e. to be discussed **B** to be investigated, i.e. to be searched for **6** to be kept or set in order, to be arranged **1A** to be known or understood तत्र शाट्यानकम् ... इतीन्द्रस्तसरयुता ... इति पुनः पुनस्तसरस्थिरगित्येन इत्यादिकनुसंधेयम् Luptaśāṭyāyaṇabrāhmaṇa 98. 20; तादात्म्याङ्गीकारे त्वेकतैव स्यान्न तु संबन्धितेति स नानुज्ञात इत्यनुसंधेयम् धीबलात् NayaVi. 100. 4 (*on* i. 1. 5); जीवात्मनोर्योगेन मोक्षप्रकारश्च कथित इत्यनुसंधेयम् MudgU. 408. 9 (2); एतच्च सम्यगवबोद्धुं वैशेषिकमनुसंधेयम् ĀtmaTaVi. 593. 3; विभावा हि काव्यबलादनुसंधेयाः ... स्थायी तु काव्यबलादपि नानुसंधेयः AbhinBhā. i. 272. 24 (*on* 6. 32); संस्थानं नाम स्वासाधारणरूपमिति यथावस्तु संस्थानमनुसंधेयम् BrahmSūBh. (Rā.) 32. 14 (*on* i. 1. 1); क्षीज अव्यक्ते शब्दे। ... क्षीजकूजोः पृथक्करणादर्थभेदोऽनुसंधेयः DhātuPra. 1. 234 (25. 7); पञ्चमात्सप्तमादिति याज्ञवल्कीयं पुत्रिकाकरणादिविषयमित्यनुसंधेयम् SmṛtiCan. i. 194. 5; ii. 248. 2; अज्ञानादौ बार्हस्पत्यवचनविहितो दमः सभ्यविषये त्वनुसंधेयः SmṛtiCan. iii. 51. 11; यत्र वार्त्तिके प्रामाण्योत्पत्तिज्ञप्त्योरनियमेन साधनदूषणप्रवृत्तिः तत्र सर्वत्रापि विशेषापेक्षया विशेषाभावादित्यनुसंधेयम् NyāyKu. 33. 6; विपक्षे बाधकाभावश्चानुसंधेयः NyāyKu. 101. 10; दधिपात्रस्य कांस्यपात्रमयत्वं चानुसंधेयम् CaturCin. i. 420. 2; प्रतिग्रहस्य शुक्लत्वे दातृप्रतिग्राह्यशुद्धिरपि कारणत्वेनानुसंधेया CaturCin. iii (1). 527. 1; iii (1). 1260. 20; स्वाध्याये च क्रियमाणे निरन्तरं तदर्थोऽनुसंधेयः ManvaVi. 753. 2 (*on* 6. 96); प्रत्यक्षस्य भ्रान्तत्वं, तद्भ्रान्तत्वे निर्विशेषत्वप्रतिपादनं, तत्प्रतिपादने भेदवासनाया दोषत्वमिति चक्रकं चात्रानुसंधेयम् ŚatDū. 131. 13; हेतुपूर्वं पक्षे साध्यमुपसंहरद्वाक्यं निगमनम्। तत्रापि पूर्वतुल्यन्यायतया द्वैविध्यमनुसंधेयम् NyāyPari. 159. 9; श्रीपञ्चरात्ररक्षासिद्धान्तव्यवस्थायाम् ... तद्विस्तरः सात्त्वतधर्मगोप्तुरनन्यैरनुसंधेयः NyāyPari. 477. 19; नित्यसूरीणामानन्त्यावान्तरभेदादिकं श्रीपाञ्चरात्रसंहितासु विशदमनुसंधेयम् NyāySiA. 216. 10; सृष्टिवाक्यैर्यदनुक्तं तत्प्रलयवाक्यादनुसंधेयम् VedāntKau. 219. 15 (*on* ii. 3. 14); घटेश्वरसंयोगे ईश्वरवच्चेत्यनुमानमत्रानुसंधेयं प्रकृतिश्चेति शास्त्रं च VedāntRaMañ. 1. 4 (63. 8); 2. 7 (91. 2); एकमुक्तौ सर्वमुक्तिः स्यात्। न स्यात्। प्रतिजीवमविद्याभेदाङ्गीकारात्। अत्र विशेषः ... आगमादनुसंधेयः NyāySu. (Ja.) 21A. 11 (*on* i. 1. 1); यदि द्वयोर्ग्रन्थयोरैकार्थ्यं संभवति तदा न विरोधः। इतरधा तन्त्रतन्त्रान्तरलक्षणं द्विप्रकारमनुसंधेयम् PāñcRāRa. 11. 20; 37. 8; धर्मस्य श्रद्धा स्वर्गादिलक्षणप्रयोजनज्ञानं च निमित्तकारणमनुसंधेयम् Upask. 271. 4 (*on* vi. 2. 2); स्वामी ... अपराध्नुयादिति दण्डभाग्भवेदिति कल्पतरुः। एतश्च दण्डपारुष्यादिष्वप्यनुसंधेयम् DaṇḍaVi. 85. 9; सर्वतीर्थेषु ... भोगवान्। इति पद्मपुराणीयमाघमाहात्म्यं चातिविस्तरमत्रानुसंधेयम् TristhaSe. 39. 26; तस्य (तेजसः) परमाणुवृत्तित्वं तु जलत्वस्येवानुसंधेयम् SiddhāMu. 20. 3 (*on* 41); विस्तरस्तु वेदान्तकल्पलतिकायामनुसंधेयः SiddhāBi. 133. 2; 'यदातमो' मन्त्रस्य तदुपक्रमस्य च तात्पर्यमस्माभिः शिवतत्त्वविवेके ... उपपादितं तत्रैवानुसंधेयम् ŚivārkaMaDī. i. 132. 24 (*on* i. 1. 2); i. 252. 12 (*on* i. 1. 21); अभेदातिशयोक्तिस्ताद्रूप्यातिशयोक्तिरिति द्वैविध्यं द्रष्टव्यम् तत्राप्याधिक्यन्यूनताविभागश्चेति सर्वमनुसंधेयम् Kuval. 36 (13); न तु अहं रजतमिति अहमाकारानुभवविषयतेति अनुसंधेयम् VedāntPari. 119. 7; यदि परं पदान्तरत्वात्तदपेक्षया विप्रकर्षश्शङ्क्येत, ततः ... विधिशक्तिप्रतिबन्धोऽनुसंधेयः MīmāKau. iii (2). 105. 11 (*on* ii. 1. 32); एतेषां स्वरूपनिष्कर्षस्तु प्रत्यभिज्ञाहृदयेऽनुसंधेयः LalitāSaBh. 49. 16 (*on* 81); अन्येषां

वर्णानामुत्पत्तिः परापश्चाशिकासौभाग्यसुधोदयादिषु वर्णितानुसंधेया SetuBa.326. 1; **1B** to be imagined लक्ष्मीनारायणस्यैषा मूर्तिः षाड्गुण्यबृंहिता। चेतनाचेतनं विश्वमनुसंधेयमत्र तु LakṣmīT. 36. 49; **1C** to be established or ascertained निरूप्यमाणं कविना सादृश्यं स्वात्मनो न चेत्। प्रतिषेधमुपादाय पर्यवस्यति सोपमा। इत्यपि लक्षणमनुसंधेयम् CitraMī. 17. 12; **2A** to be contemplated or meditated upon अन्तर्दृष्ट्या तारक एवानुसंधेयः AdvaTāU. 385. 9; सर्वचिन्तां परित्यज्य सावधानेन चेतसा। नाद एवानुसंधेयो योगसाम्राज्यमिच्छता VarāU. 2. 83; HaṭPra. 4. 93; यः पृथग्भावः सोऽनुसंधेयः VedāSaṁ. 123. 10; गायत्री सादृश्यं ... चतुष्पात्त्वं ब्रह्मण्यनुसंधेयम् VedāntDī. 24. 21 (*on* i. 1. 26); 185. 15 (*on* iii. 3. 34); 221. 8 (*on* iv. 1. 3); न ह्यौपाधिकाकारो जीवस्य स्थूलत्वादिवच्छोकमोहादिवद्य मुमुक्षोरनुसंधेयः ŚrutaPra. ii. 368. 16 (*on* ii. 3. 32); ii. 474. 21 (*on* iii. 3. 13); ii. 522. 18 (*on* iii. 3. 51); बालं गोपालमनिशमवलम्बे। नरहरिपदाभिधेयं विबुधविधेयं ममानुसंधेयम् KṛṣṇaKa. 2. 79; बृहद्वयं तु समाराधनकाले विशेषतोऽनुसंधेयानां स्वरूप° ...। °द्वारपालपार्षदादीनां च ... समाराधनस्यादौ अन्ते भाष्यकारैरेव विनियुक्तम् PāñcRāRa. 161. 11; तदात्मतयानुसंधेयस्य परमेश्वरस्य त्रिलोचनत्वादिलक्षणस्वरूपानुसंधाने नास्ति विरोधः BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 371. 3 (*on* iii. 3. 52); प्रत्यगात्मापि किमाकारोऽनुसंधेयः VedāntKau. 346. 5 (*on* iii. 3. 51); दहरविद्यायुपास्यं हि रूपम् ... अनुसंधेयम् ŚivārkaMaDī. i. 246. 17 (*on* i. 2. 21); ii. 308. 10 (*on* iii. 3. 14); **2B** to be considered or regarded अव्याकृतव्याकरणे यदुक्तं सर्वमेव तत्। अनुसंधेयमत्रापि BṛĀraUBhVā. iii. 4. 113; संबन्धज्येष्ठत्वं द्विजैर्नानुसंधेयमभिवादने PārāSū. 33. 25; अन्येऽपि ... अनुपपत्तिप्रकारा अनुसंधेयाः Kāśi. i. 176. 7 (*on* 2. 220 ½); त्वयानुष्ठीयमानेऽपि कर्मणि नित्यसत्त्वस्थस्य मुमुक्षोः तवाकर्तृकत्वमप्यनुसंधेयम्। फलस्यापि ... न त्वं हेतुरित्यनुसंधेयम्। तदुभयं गुणेषु वा सर्वेश्वरे मयि वानुसंधेयम् GītāBh. (Rā.) 132. 1 (*on* 2. 47); 438. 5 (*on* 8. 21); नैवं यत् कर्तृत्वादिस्वरूपस्यैवोपासितुरात्मतया परमात्मानुसंधेयः VedāntSā. (Rā.) 328. 6 (*on* ii. 3. 52); आगमश्च अत्रार्थे बहुतरः अनुसंधेयः Kiraṇā. 58. 8; अष्टादशपदशतशायोर्व्याख्यानं पूर्वप्रकरणयोर्दर्शितमिहानुसंधेयम् SmṛtiCan. iii. 26. 9; iv. 505. 13; vi. 20. 1; एवमेव सहोमकेषु धान्यपर्वतादिष्वपि अनुसंधेयाः (यागधर्माः) CaturCin. i. 141. 14; ब्रह्मप्रदेशानामुपाधिना छिन्नत्वे तदभावे च समन्वयाधिकरणोक्ता दोषा अनुसंधेयाः ŚrutaPra. ii. 386. 18 (*on* ii. 3. 52); आनन्दत्वादिधर्मेष्वपि विकल्पदूषणानि निपुणैरनुसंधेयानि ŚatDū. 217. 7; बाध्यत्वविकल्पदूषणानि चोक्तवक्ष्यमाणान्यनुसंधेयानि NyāySu. (Ja.) 56B. 11 (*on* i. 1. 1); वेदान्तानां ब्रह्मपरत्वं जीवपरत्वं वेति यदत्र युक्तं तत्सद्भिरनुसंधेयम् AṇuBh. 150. 10 (*on* ii. 3. 29); आगमा अप्यनुसंधेयाः SiddhāMu. 2. 18 (*on* 1); अन्यदपि वाक्यलक्षणोदाहरणमनुसंधेयम् AdvaiSi. 698. 1; अन्यत्रापि प्रमाणाध्यायार्थविरोधोऽनुसंधेयः PūrvottaVāNaMā. 241. 14; अनुबध्नन्त्यप्यर्था आचरिताः क्वाप्यनर्थसंदर्भम्। निपुणैरनुसंधेया अनुबन्धाः संशयास्तेषाम् KandaCū. vi. 6. 2; यदि तु याज्ञिकानां तथाचरणं तदा भक्षोत्तरकालीनः प्राकृतः कश्चित्पदार्थोऽनुसंधेयः BhāṭṭDī. iv. 78. 12 (*on* x. 7. 8); इति पूर्वपक्षयुक्तमेवानुसंधेयम् MīmāKau. i. 291. 6 (*on* i. 4. 27); 'चेतश्चक्रति ... आहुर्महान्तं बुधाः।' इति संगृह्योक्तं पद्यमनुसंधेयम् YatīndraDī. 55. 6; **2C** to be signified or referred to शेषशब्देन पुण्याहवाचनम् ... एकाग्निविधानमित्याद्यनुसंधेयम् CaturCin. i. 338. 23; DīpKa. 77. 28 (*on* 3. 20); **3A** to be connected or kept together ते च पदपादश्लोका भूयः क्रमेणानुसंधेयाः SuśruS. i. 3. 54; **3B** to be continued or construed or supplied ब्रह्मेति पूर्वोक्तं कारणपदमत्राप्यनुसंधेयम् ŚvetāUBh. 60. 8 (*on* 1. 2); प्रकृतिशब्दः स्वभावार्थो वा तथा च मनोव्यवच्छेदाय सन्निधिसिद्धं बाह्यपदमनुसंधेयम् Kiraṇā. 36. 16; वायसाद्युद्धतानि न लिखितानि तेष्वनुसंधेयानि AdbhuSāg. 461. 12; अत एव अविनिगमेन पूर्वपक्ष इत्यतीतानन्तरसूत्रोपक्रमे वर्णितं तदिहापि सूत्रेऽनुसंधेयम् VedāntKa. 162. 11 (*on* i. 3. 14); दानवाक्यमत्र पूर्ववदनुसंधेयम् CaturCin. i. 276. 18; iii (1). 97. 3; 'अंशो ... तेजस्त्वा'दित्यादीनि सूत्राण्यनुसंधेयानि VedāntKau. 11. 21 (*on* i. 1. 1); परमपुरुषप्रसादः ... वाक्यानुरोधेन तत्राप्यनुसंधेयः NyāySu. (Ja.) 17A. 13 (*on* i. 1. 1); उभयथापि न्यायमूलमेवेदं वचनमित्युक्तिरनुसंधेया Subodhi. 12. 19 (*on* 2. 23); अत्र यमेवैष वृणुते इति श्रुतिरनुसंधेया AṇuBh. 295. 14 (*on* iii. 4. 43); साहसस्य दण्डपारुष्येणैव समानयोगक्षेमत्वात् तत्रोक्तमिहानुसंधेयम् VyavaNi. 520. 15; अथातो ब्रह्मजिज्ञासेत्यादिसूत्राण्यत्रानुसंधेयानि VedāntRaMañ. 2. 7 (85. 1); एतदर्थसंवादकं वार्त्तिकमस्माभिः पूर्वमेव लिखितं तदत्रानुसंधेयम् YuktiSneha. 130. 39 (*on* i. 1. 5); 'यतो वाचो निवर्तन्ते अशब्दमस्पर्श'मित्यादिश्रुतयश्चात्रानुसंधेयाः AdvaiSi. 785. 4; **3C** to be applied, i.e. used न्यायः पुरोदितो योऽत्र वासनासंश्रयं प्रति। स सर्वोऽत्रानुसंधेयः पूर्वपक्षापनुत्तये BṛĀraUBhVā. ii. 3. 129 (comm. अनुसर्तव्यः); iii. 9. 75; अतो द्विप्रभृतिभिः समैर्भवितव्यमिति नियमो देशाचाराविरोधेनानुसंधेयः SmṛtiCan. iii. 134. 16; इति न्यायोऽनुसंधेयः TattvPrakā. 4B. 12 (*on* i. 1. 1); लिङ्गान्तरस्याप्युक्तत्वात्। एतदन्यत्राप्यनुसंधेयम् TattvPrakā. 60B. 11 (*on* i. 3. 39); तन्मात्रव्यापकत्वमित्यत्र तर्कोऽनुसंधेयः Upask. 396. 3 (*on* ix. 2. 2); यथा वैशेषिकेणेशः पारिशेष्येण साधितः। तत्तर्कोऽत्रानुसंधेयः समानं शास्त्रमावयोः SarvaSiSaṁ. 6. 17; **3D** to be followed or carried out व्यवस्था दण्डमातृका ... इयं च सर्वत्रानुसंधेया DaṇḍaVi. 85. 9; अस्मदुक्त एव विचारक्रमोऽनुसंधेयः YuktiSneha. 5. 25 (*on* i. 1. 1); आयुधक्रमस्तु सपर्याप्रकरण एवोक्त इहानुसंधेयः NityoNi. 77. 3; **4** to be recollected or remembered इत्येवमादि यच्चोक्तं पूर्वमेवातिविस्तरात्। तत्कृत्स्नमनुसंधेयम् BṛĀraUBhVā. ii. 4. 210; पूर्वमुक्तं यदनुसंधेयमत्र तत् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1005; वार्त्तिककारेण ये दोषास्समुदीरिताः। ते च सर्वेऽनुसंधेयाः पुरुषातिशयादयः ĀgaPrā. 26. 7; तस्मात् सेवा बुधैः प्रोक्ता ... इत्यादि चानुसंधेयम् ŚrutaPra. iA. 61. 18 (*on* i. 1. 1); यस्य तु शङ्का कारणेनोत्पद्यते तस्य तदुच्छेदौपयिकतया पूर्वोक्तहेतुराशिरनुसंधेय NyāyKu. 68. 5; सत्त्वे च भावत्वे प्रागुक्तमनुसंधेयम् TarkSaṁ. (Ā.) 13. 14; पूर्वोक्तमेवानुसंधेयम् AdvaiSi. 192. 2; YuktiSneha. 68. 18 (*on* i. 1. 5); **5A** to be investigated, i.e. to be discussed पारानन्दं मतं पारानन्दगुरोर्मुखाच्छ्रुत्वानुष्ठेयं चानुसंधेयम् PārāSū. 7. 30; प्रसृतपशोरेष वादोऽनुसंधेयः SaṅkarKāBh. 54. 14 (*on* i. 4. 56); विषयफलयोः किं मुख्यमित्यप्यनुसंधेयम् AṇuBh. 38. 18 (*on* i. 1. 18); बृहस्पत्यादिवचांस्यप्यनुसंधेयानि BālamBha. 70. 23 (*on* 1. 14); **5B** to be investigated, i.e. to be searched for ब्रह्मचारिणः प्रतिषेधविधिः वृद्धशातातपादिषु अनुसंधेयः DīpKa. 14. 9 (*on* 1. 98); उत्तरस्यापि दोषाः स्मृत्यन्तरेऽनुसंधेयाः VīraMi. 404. 16 (*on* 3. 6); निपुणं किमपि प्रतिविधानमनुसंधेयम् Jīvān. 101. 4 (comm. आलोचनीयम्); **6** to be kept or set in order, to be arranged एतद्राजमण्डलम् ... ज्ञातव्यम्। ज्ञात्वा च सामादिभिरुपायैर्वक्ष्यमाणैरनुसंधेयम् Mitā. 117. 10 (*on* 1. 345) [worthy of inquiry or scrutiny, MW.]

**अनुसंधेयगुण** (anusandheya-guṇa) *m.* attribute which is to be contemplated or meditated अन्तमयादिषूत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वान्तरप्रतिपादनमानन्दमयस्य सर्वान्तरत्वरूपानुसंधेयगुणप्रतिपादनार्थम् ŚivārkaMaDī. ii. 308. 16 (*on* iii. 3. 14)

**अनुसंधेयता** (anusandheya-tā) *f.* **1** the state of being what is to be connected स्वरूपरूप° ... °पार्षदादीनां यथावदनुसंधानहेतुतया ( v.l. अनुसंधेयतया) ... तमेव शरणमुपगच्छेत् PāñcRāRa. 161. 13; **2** the state of being what is to be contemplated or meditated upon, cf. **अनुसंधेयतासिद्ध्यर्थम्.**

**अनुसंधेयतासिद्ध्यर्थम्** (anusandheyatāsiddhyartham) *adv.* for accomplishing the state of being what is to be contemplated or meditated upon दिव्यविग्रहयोगस्याप्यनुसंधेयतासिद्ध्यर्थं पुण्डरीकाक्षमप्राकृतवपुरतिदिश्यते ŚrutaPra. iB. 280. 17 (*on* i. 1. 32)

**अनुसंधेयत्व** (anusandheya-tva) *n.* **1** the state of being what is to be contemplated or meditated upon एवंविधैश्वर्यविशिष्टत्वेन मनुष्यैरुपासकैर्ब्रह्मणोऽनुसंधेयत्वात् ŚrutaPra. ii. 75. 9 (*on* i. 3. 32); ii. 523. 17 (*on* iii. 3. 52); °अपहतपाप्मत्वादि विशिष्टस्याकारविशेषस्यानुसन्धेयत्वं पूर्वत्रोक्तम् VedāntKau. 347. 11 (*on* iii. 3. 53); BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 371. 3 (*on* iii. 3. 52); ŚivārkaMaDī. ii. 309. 21 (*on* iii. 3. 14); **2** the state of being what is to be applied अधिकरणान्तरेऽप्येतन्न्यायस्यानुसंधेयत्वं हिशब्देन सूचयति TattvPrakā. 25B. 1 (*on* i. 1. 25)

**अनुसंधेयत्वविधि** (anusandheyatva-vidhi) *m.* prescription of the state of being what is to be contemplated or meditated upon शब्दब्रह्मापरनाम्नो वाचकेतरस्यैव ... परब्रह्मानुसंधानोपकारकतयानुसंधेयत्वविधेः ŚatDū. 134. 16.

**अनुसंधेयत्वव्यवस्थापन** (anusandheyatva-vyavasthāpana) *n.* establishment of the state of being what is to be contemplated or meditated upon निरतिशयानन्दस्य सर्वविद्यास्वनुसंधेयत्वव्यवस्थापनात् ŚivārkaMaDī. ii. 308. 9 (*on* iii. 3. 14)

**अनुसंधेयत्वशङ्का** (anusandheyatva-śaṅkā) *f.* doubt regarding the state of being what is to be contemplated or meditated upon व्यतिरेक इत्युक्ते धर्ममात्रस्यानुसंधेयत्वशङ्कानिवृत्त्यर्थमाह ŚrutaPra. ii. 523. 13 (*on* iii. 3. 52)

**अनुसंधेयरूप** (anusandheya-rūpa) *n.* form which is to be contemplated or meditated upon उक्तन्यासविद्याभेदात् ... अनुसंधेयरूपगुणविभूत्यादिकं नाना भवति PāñcRāRa. 159. 3.

**अनुसंध्य** (anusandh-ya) *ger.* having installed द्वयं चोदङ्मुखं तत्र हृन्मन्त्रेणानुसंध्य PauṣkS. 27. 230.

**अनुसंध्यम्** (anusandhyam) *adv.* during or at twilight अव्यादनुसंध्यम् ... भगवान् कालमूर्तिः BhāgP. vi. 8. 22 [evening after evening, every twilight, MW.]

**अनुसंध्या** (anu-sandhyā) *f.* the second twilight, i.e. evening जगतां महिता ततोऽनुसंध्या पतिता चासितमाल्यं दधाना Rāvaṇā. 5. 16.

**अनुसंध्यान** (anu-sandhyāna) *n.* connection पूर्वोक्तेनानुसंध्यानमागमस्य च नास्ति ते TantrVā. 209. 7 (*on* i. 3. 18); cf. **अनुसंधान** .

**अनुसंध्येय** (anu-sandhyeya) *adj.* to be known असिद्धिवदन्यतरोभयभेदेनापि विभागोऽनुसंध्येयः NyāyPari. 288. 15.

**अनुसन्न** (anu-sanna) *adj.* **1** sunk down deep प्रतिघातादिन्द्रियस्य यस्य कृच्छ्रम् ...। अनुसन्नं च शूलं च शृणु तस्य चिकित्सितम् BhelaS. 164. 9 (6. 14); **2** nearby or adjacent , cf. **अनुसन्नकर्णिक.**

**अनुसन्नकर्णिक** (anusanna-karṇika) *adj.* having ear-like handle near by or adjacent सुभिन्ननेत्रेऽप्यनुसं(?स)न्नकर्णिके। द्रवं स्रवेत्तच्च विवर्जयेद् भिषक् KalyāKā. 22.94.

**अनुसंनुद्** (anu-sannud-) VI. P. to impel along, to bring together स यथा गोभिर्गवायमित्वा श्रमणमबलमनुसंनुदेदेवं वावेदं यज्ञशरीरमनुसंनुदामः JaimiBr. 1.75.

**अनुसम** (anu-sama) *adj.* almost resembling or equal शारद्वतीपुत्रः ...। रामस्यानुमतः(v.l.°समः)शास्त्रे पुरंदरसमो युधि। कार्तवीर्यसमो धृत्या ... तेजसाग्निसमः MahāBhā. vii. 166. 8.

**अनुसमय** (anu-samaya) *m.* **A** regular connection or succession (composite whole) किं मुष्टिनानुसमय उत चतुर्भिर्मुष्टिभिः ŚābaBh. 1311. 13 (*on* v. 2. 4); प्रयोगवचनस्य साहित्यानुग्रहादेकैकस्य दैवतैरनुसमयः ṬupṬ. 66. 21 (*on* v. 2. 10); किमेकैकेन मुष्टिनानुसमयः उत चतुर्मुष्टिभिः ŚāstrDī. 421. 13 (*on* v. 2. 2); अनुसमा(?म)यो न संघशः ŚāstrDī. 421. 15 (*on* v. 2. 2); पशौ किमवदानेन प्रदानान्तेनानुसमयः SaṅkarKāBh. 88. 16 (*on* ii. 2. 42); सर्वत्रैकविधिविहितस्यैव पदार्थत्वान्नांशानामनुसमयोऽस्ति NyāyMāVi. 280. 5 (*on* v. 2. 3); एकैकमुष्टिना अनुसमयो न कार्यः PūrvottaVāNaMā. 137. 13; (काण्डानुसमयः) अनुसमयः पश्चात्संगतिः MayūMāli. 420. 11 (*on* v. 2. 1); [Inst.] in regular connection or succession काण्डेनैवानुसमयेन भवितव्यम् TantrRa. 299. 6; सर्वं पदार्थानुसमयेन कृत्वा प्रदानान्तेनैव चतुरवत्तेनानुसमेतव्यम् CaturCin. iii (1). 766. 5; एकैकस्य यूपस्य अञ्जनादि ... कर्मकाण्डानुसमयेन कृत्वा comm. *on* KātyŚS. viii. 8. 14; एषाम् (पार्श्वयूपानाम्) अभ्यञ्जनादि अवगूहनान्तं काण्डानुसमयेन कुर्यात् comm. *on* KātyŚS. viii. 8. 17; **B** chronological sequence पूर्वेण न्यायेन पदार्थानुसमयः ŚāstrDī. 423. 8 (*on* v. 2. 8); तेन चाग्नेयाग्नीषोमीयनिर्वापयोरनुसमयः BhāṭṭDī. ii. 180. 3 (*on* v. 2. 3); **C** doctrine or convention, cf. **अनुसमयम् 1** [regular connection as of words, MW.; APTE]

**अनुसमयम्** (anusamayam) *adv.* **1** in accordance with the doctrine or convention आ(त्मै)श्वर्यं विदितमधुनानन्तबोध(ा)दि रूपं तत्संप्राप्त्यै तदनु(स)म(यं) वर्त्ततेत्रैव चेतः EI. iii. 196. 169; **2A** always, continuously विश्लेषस्मरवह्निनानुसमयं दन्दह्यमानात्मनाम् ... धिक् कामिनां जीवितम् VairāŚ. (Pa.) 11; अनुसमयं पेतुः क्षितौ तारकाः ŚrīKaC. 19. 55; उपययौ ... लाघवं दिनगणः ... अनिशम्। ववृधिरे च तुषारसमृद्धयोऽनुसमयम् NemiC. 8. 48; **2B** in regular connection व्यवदानादिना प्रदानान्ते नानुसमयं सिद्धान्तयितुमैककर्मोक्त्या वक्ष्यमाणत्वान्मध्ये व्यवधानं न युक्तम् NyāySu. (So.) 1327. 5 (*on* iii. 3. 36); **3** at proper time, in time अनुसमयमशेत यद्यपीयम् ...। तदपि सदैव तु जागरांबभूव ŚivLī. 7. 69.

**अनुसमयापत्ति** (anusamayāpatti) *f.* undesired contingency of the chronological sequence अवघातस्यापि ... अवघातादिपेषणान्तेनानुसमयापत्तेः BhāṭṭDī. ii. 184. 23 (*on* v. 2. 7)

**अनुसमयितव्य** (anu-samayitavya) *adj.* to be connected in succession बहुषु पुरोडाशेषु मा बाधि प्रधानमिति न पदार्थैरनुसमयितव्यम् TantrRa. 302. 18; cf. **अनुसमेतव्य.**

**अनुसमश्** (anu-samaś-) V. Ā. **1A** to attain स एतत् सामापश्यत्तेनापो न (°पोऽनु) समाश्नुत PañcBr. xiv. 5. 15; **1B** to reach यदुक्थे अन्तरेणाग्नीत् पात्नीवतस्य यजति तेन तौ होतारमनुसमश्नुवाते KauṣīBr. 30. 1 (143. 2); **2** to preserve यदेतदन्वाह तेनानुसमश्नुते ŚatBr. IV. iii. 1. 2 (*but* PW.; pw.; MW.; to overtake, to reach)

**अनुसमस्** (anu-samas-) IV. P. **1** to throw after तं प्राञ्चमनुसमस्यति ŚatBr. I. viii. 3. 18; I. viii. 3. 22; ŚatBr. (K.) II. viii. 1. 17; अथैतद् बर्हिरनुसमस्यति परिधींश्च। तद्धैके। हविरुच्छिष्टमनुसमस्यन्ति ŚatBr. II. vi. 1. 47-48; ŚatBr. (K.) I. vi. 1. 30; **2** to unite with firmly, to add further तदेनं कृत्स्नं कृत्वानुसमस्यति सोऽस्य कृत्स्नोऽमुष्मिन् लोकऽआत्मा भवति ŚatBr. III. viii. 3. 37; यत्रैतदग्नावहौषीत्तत्सर्वमनुसमस्यति ŚatBr. (K.) IV. viii. 3. 25.

**अनुसमागत** (anu-samāgata) *adj.* (pred.) followed गतास्ते ... यत्रास्ते व्याधसत्तमः। ते बाला अपि ... विलोक्यानुसमागताः ŚivaP. iv. 40. 76 (400B.11)

**अनुसमागम्** (anu-samāgam-) I. P. to bring together स यो ह वा अग्नौ चीयमाने संभारान् नानुसमागच्छत्यत्रो हैवास्य सोऽपरुध्यते VādhūŚS. iv. 114.4.

**अनुसमाचरत्** (anu-samācarat) *adj.* carrying out (पृथुः) एवमध्यात्मयोगेन कर्माण्यनुसमाचरन्। पुत्रानुत्पादयामास पञ्चार्चिषि BhāgP. iv. 22. 53.

**अनुसमाधा** (anu-samādhā-) II. Ā. to console, to conciliate गच्छन्तं वनवासाय त्वं राममनुगच्छसि। त्वामतोऽनुसमाधास्ये Rāmā. ii. 898* (2)

**अनुसमाधि** (anu-samādhi) *m.* act of resorting to तस्य चार्थस्य विज्ञाने सामर्थ्यं गर्भकराणां भावानामनुसमाधिः CaraS. iv. 4. 41 (1941 Ed.)

**अनुसमाप्** (anu-samāp-) V. P. (*caus.*) to cause to accomplish, i.e. to complete or to perform after तयोश्चेदसमाप्तयोरागच्छेद् यजनीयकालस्तमुपेत्य शेषमनुसमापयेयुः KātyŚS. xxiv. 6. 26.

**अनुसमापन** (anu-samāpana) *n.* regular completion, performance after पूर्ववदनुसमापनम् KātyŚS. xxiv. 6. 31.

**अनुसमाम्नान** (anu-samāmnāna) *n.* enumeration or mentioning together प्रकरणमनुसमाम्नानमित्यर्थः ŚivārkaMaDī. ii. 369. 28 (*on* iii. 3. 50)

**अनुसमाय** (anu-samāya) [w. r. for **अनुसमय**], SāstrDī. 421. 15 (*on* v. 2. 2)

**अनुसमारभ्** (anu-samārabh-) I. Ā. to hold on, to cling oneself to त्वामनुं समारंभामहै TaiS. II. iv. 2. 1 (*but* to place oneself in order after, MW.); (*caus.*) to cause to hold on, i.e. to join oneself (to something) देवतास्ता इन्द्रं आत्मन्ननुं समारंम्भयत भूत्यैं TaiS. II. iv. 2. 2.

**अनुसमारभ्य** (ánu-samārábhya) *ger.* having held on, having clung oneself to इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अंध्वरः ... आघारमांघार्यमांणमनुं समारभ्यं TaiBr. III. iii. 7. 8.

**अनुसमारुह्** (anu-samāruh-) I. P. to rise after उद्यन्तं वावादित्यमग्निरनुं समारोहति। तस्मांद् धूम एवाग्नेर्दिवां ददृशे TaiBr. II. i. 2. 10.

**अनुसमालोक्य** (anu-samālokya) *ger.* having seen or looked up विमानम् ... रत्नकेशी ... अनुसमालोक्य तदसावतिविह्वलः PadmP. (Ra.) 48. 76.

**अनुसमावह्** (anu-samāvah-) I. P. to fix or to assemble together after यथा तु वै ग्रामस्य यातस्य शीर्णं वा भग्नं वा अनुसमावहेत् ṢaḍviBr. i. 4. 16.

**अनुसमावृत्** (anu-samāvṛt-) I. Ā. (*caus.*) to cause to go after or to follow सर्वं पृष्ठरूपमनुसमावर्तयन्ति यथा पित्रे च मात्रे च वत्साननुसमावर्तयेत् तादृक् तथा JaimiBr. 2. 379.

**अनुसमाहृ** (anu-samāhṛ-) I. P. **A** to join or to bring in order again युवं न इमं यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतम् GopBr. ii. 3. 13 (200. 5); ii. 3. 15 (201. 14); तौ ह्यस्यैतद् यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरताम् GopBr. ii. 3. 13 (200. 7); ii. 3. 14 (201. 4); ii. 3. 15 (201. 16); त्वं न इमं यज्ञस्याङ्गमनुसमाहर GopBr. ii. 3. 14 (201. 1); **B** to set or to put in order again होतृषदनाद्धैवापि दुरुद्गीतमनुसमाहरति ChāndoU. i. 5. 5 (*but* MW. to join or bring in order again)

**अनुसमि** (anu-sami-) II. P. **1** to live in यस्यान्वितमनु सं यन्ति प्राणिनस्तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ṚV. (Khila.) iv. 11. 10; ŚivSaṁU[2]. 2; **2A** to gather or to assemble after वयाꣳस्येनाननुसंयन्तु सर्वान् SV. II. ix (3). 6. 1; ब्रह्मचारिणम् ... देवा अनुसंयन्ति सर्वे AV. xi. 5. 2; ब्रह्मचारिणं पितरो मनुष्या देवजना गन्धर्वा अनुसंयन्तु सर्वे AV. (P.) xvi. 153. 3; यस्य देवा अनु संयन्ति चेतः TaiBr. III. i. 1. 7; **2B** to go through successively समानजातीया अनुसमियात् ŚāṅkhāŚS. vi. 9. 11; समानजातीयेनैकैकमनुसमेति HirŚS. i. 6. 39 (139. 22); **3** to attend upon तं यथा गृहानितं कर्मणानुसमियादेवमेवैनमिदमनुसमिमः AitBr. 9. 7 (255); **4A** to follow on तृचमनुब्रुवन्ननुसमेति KauṣīBr. 9. 6 (43. 19); एवं तु यदि पूर्वया द्वारा राजानं प्रपादयन्ति यद्यु वा अपरया तेनैव होतानुसमियात् KauṣīBr. 9. 6 (44. 9); **4B** to go into स्थाणुमन्येऽनुसंयन्ति KāṭhU. 5. 7 (Śaṅ. अनुगच्छन्ति); **4C** to accompany अनुसमेत्यग्नौ प्रणीयमाने ŚāṅkhāŚS. iv. 6. 13; v. 6.5; एनं यजमानोऽनु समेति VādhūŚS. (CHAUBE Ed.) viii. 47. 6; तमेतानि यत्तानि पुरुषशतान्यनु संयन्ति VādhūŚS. (CHAUBE Ed.) xi. 4. 24.

**अनुसमिन्ध्** (anu-samindh-) II. Ā. to enkindle after अवक्षाणानि मेऽनुसमिन्धीरन्निति होवाच तस्मान्नु हास्मा अवक्षाणान्यनुसमिन्धीरन्नक्षोधुकंभावुकं हास्य ... यस्यास्मा अवक्षाणान्यनुसमिन्धते ... अस्मा अवक्षाणान्यन्वेव समिन्धीरन् VādhūŚS. iii. 9. 15 -18.

**अनुसमी** (anu-samī-) IV. Ā. **1** to go through in succession आदित्य इमान् लोकाननुसमीयते VādhūŚS. iv. 26D. 18; **2A** to join अपि वा समानजातीयेनानुसमीयात् BhārŚS. vi. 17.5; **2B** to come into contact in succession दैवतान्यवदाय होममकृत्वा सौविष्टकृतान्यवदेयानीति विधानात्तावन्मात्रेणानुसमीयते TantrRa. 309. 8; तावानेकः पदार्थोऽतस्तावतानुसमीयते ŚāstrDī. 422. 12 (*on* v. 2. 3); ŚāstrDī. 423. 13 (*on* v. 2. 4); गणेऽपि चोदकेनातः प्राप्यतेऽनवसर्जनम् तेनाञ्जनादिसंघोऽत्र संघेनानुसमीयते यूपाञ्जनादिरेवैकः संघो वानुसमीयते NyāyMāVi. 281. 1 (*on* v.2.5)

**अनुसमीक्षम्** (anusamīkṣam) *absolutive* having kept in view, having

regarded दशभ्यस्तेभ्यो दश दद्याद् येभ्यो द्वे द्वे पञ्चभ्यस्तेभ्यो दशैवमनुसमीक्षम् ŚatBr. (K.) V. vi. 5. 10.

**अनुसमीक्ष्य** (anu-samīkṣya) *ger.* having kept in view, having regarded यां तत् प्रति देवतां मन्येत तामनुसमीक्ष्य जुहुयात् ŚatBr. XII. vi. 1. 2; अथ यत्रान्यत्र यज्ञस्य छलेत्तदनुसमीक्ष्य यां देवतां मन्येतेयं देवतैतद्धयं यज्ञ इति तस्यै जुहुयात् ŚatBr. (K.) V. vii. 4. 8.

**अनुसमीयमान** (anu-samīyamāna) *adj.* coming into contact in succession प्रकृतावनवसर्गश्चोदकेनेह प्राप्तः कथमेकैकशोऽनुसमीयमाने शक्यते कर्तुम् ŚāstrDī. 423. 10 (*on* v. 2. 8)

**अनुसमुद्र** (anu-samudra) *adj.* adjacent to the sea द्वीपादनुसमुद्राञ् ञ्यः CāndraVyā. iii. 2. 65.

**अनुसमुद्रम्** (anusamudram) *adv.* near the sea द्वीपादनुसमुद्रं यञ् P. iv. 3. 10; समुद्रं समयानुसमुद्रम् Nyās. i . 977. 17 (*on* iv. 3. 10); द्वीपादनुसमुद्रं ञ्यः SaraKaṇṭhā (Gr.) iv. 3. 97; द्वीपादनुसमुद्रं ण्यः SiddhaHe. vi. 3. 68.

**अनुसमुद्रविजयम्** (anusamudravijayam) *adv.* after (the king) Samudravijaya चक्रेऽस्य मघवेत्याख्यां समुद्रविजयो नृपः। समुद्रवसनां सोऽनुसमुद्रविजयम् ... अलंचक्रे TriṣaŚaPuC. iv. 6. 22.

**अनुसमुद्रे** (anusamudre) *adv.* along the sea द्वीपादनुसमुद्रे यञ् JaineVyā, iii. 2. 130.

**अनुसमे** (anu-same) II. P. **1** to come along towards अनु सर्वं तं यज्ञः संभ्रियमाणमिदः सर्वमनुसमैति ŚatBr. (K.) IV. vi. 3. 1; **2** to be connected in succession अनुसमेयानैकमुष्टिनिर्वापः ŚābaBh. 1312. 7 ( *on* v. 2. 5)

**अनुसमेतव्य** (anu-sametavya) *adj.* to be connected in succession पशौ यूपधर्माः ... किमेकैकशोऽनुसमेतव्याः ŚāstrDī. 423. 8 (*on* v. 2. 4); अनेकाग्नौकरणानुष्ठानपक्षेऽन्योद्धरणात् ... प्राक् सर्वं पदार्थानुसमयेन कृत्वा प्रदानान्तेनैव चतुरवत्तेनानुसमेतव्यम् CaturCin. iii (1). 766. 5; बहुरूपेष्वन्नादिरेकैकः पदार्थः प्राजापत्यपशूपाकरणादिवदनुसमेतव्यः NyāyMāVi. 281. 7 (*on* v. 2. 5); पश्चानन्तर्याय सजातीयो दैवावदानरूपो यः पदार्थः स एव सर्वेषु पशुष्वनुसमेतव्यः NyāyMāVi. 282. 3 (*on* v. 2. 6); cf. **अनुसमयितव्य.**

**अनुसमेत्य** (anu-sametya) *ger.* **1** having been connected in succession, i.e. having brought along निर्वपणेनानुसमेत्य व्यभिमृशेत् BaudhŚS. iii. 133. 1; **2** having come along towards तद्दक्षिणतोऽनुसमेत्य प्रचरतां दक्षिणतस्तिष्ठति VādhūŚS. iii. 16. 19 (CHAUBE Ed.)

**अनुसमेय** (anu-sameya) *adj.* to be connected in succession यूपगणेऽतिदेशप्राप्ताः पृथक्पदार्था अपि न प्रत्येकमनुसमेयाः BhāṭṭDī. ii. 182. 11 (*on* v. 2.5); राजसूये ... नानाबीजेष्टिराम्नाता। तत्रातिदेशप्राप्तानि ... तण्डुलप्रक्षालनानि तत्तद्विधिविहितत्वेन पृथक्पदार्थत्वात् प्रत्येकमनुसमेयानि BhāṭṭDī. ii. 184. 3 (*on* v. 2. 7)

**अनुसंपतत्** (anu-sampatat) *adj.* [*f.* -ntī] **1** following after नुन्नः प्रेप्साजिहासाभ्यामागमाननुसंपतन्। ... कर्म तत् कुरुते कामी AhirbuS. 14. 22; **2** marching along विलम्ब्य क्षणमागमय्य पताकिनीमप्यनुसंपतन्तीम्। सः ... अयोध्याभिमुखं प्रतस्थे Gaṅgāva. 8. 82.

**अनुसंपर** (anu-sampara) *adj.* absolutely excellent यस्योपरिष्टाद्धितिष्ठदात्मा ... मुक्तं तं विरजं नित्यमनुसंपराय स्वाहा PāramāU. 10. 3 (comm. साकल्येन ... उत्कृष्टाय)

**अनुसंपा** (anu-sampā-) I. P. to drink along with अग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यादृतुना सोमं पिबतु गार्हपत्येऽनु समृतुना VārāŚS. III. ii. 2. 28.

**अनुसंप्रया** (anu-samprayā-) II. P. to go along with समाचिनुष्वानुसंप्रयाह्यग्ने पथः कल्पय देवयानान् AV. xi. 1. 36; (*but* PW. to go after; MW. to go towards); AV. (P.) xvi. 92. 6; संप्र च्यवध्वमनु संप्र यातान्ने ...। अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत TaiS. IV. vii. 13. 4; V. vii. 7. 2.

**अनुसंप्राप्त** (anu-samprāpta) *adj.* **1Ai** who has attained वाशितामनुसंप्राप्तो यूथपो बलिनां वरः MahāBhā. i. 96. 26; शुनःशेपः ... पुत्रतामनुसंप्राप्तो विश्वामित्रस्य धीमतः MahāBhā. xiii. 3. 7; ऐकध्यमनुसंप्राप्ते मयि संविन्महोदधौ। नान्यत् प्रकाशते किंचिदहमेव तदा परा LakṣmīT. 28. 47; **1Aii** who has attained, i.e. risen to पार्थः ...। य एवमुप ( v. l. °मनु) संप्राप्तः स्थानं देवनमस्कृतम् MahāBhā. iii. 45. 13; ये यजन्ति तपोधनाः। तत्स्थानमनुसंप्राप्तमन्वपश्यत देवलः MahāBhā. ix. 49. 32; **1B** who has obtained or acquired तव प्रसादाद् गोविन्द पाण्डवाः ...। स्वराज्यमनुसंप्राप्ता मोदिष्यन्ति MahāBhā. vi. 46. 24; **2A** which has come upon or befallen on तदिदं कर्मभिः पापैः पूर्वदेहेषु संचितम्। दुःखं मामनुसंप्राप्तम् MahāBhā. i. 112. 26; तदिदं समनुप्राप्तम् (v. l. इदं मयानुसंप्राप्तम्) पश्य मेऽद्य चतुष्टयम् MahāBhā. x. 4. 22; तदिदं मेऽनुसंप्राप्तं देवि दुःखं स्वयंकृतम् Rāmā. ii. 57. 8; **2B** who has fallen into द्रौणिः ...। स मोहमनुसंप्राप्तो ध्वजयष्टिं समाश्रितः MahāBhā. vii. 141. 30; **3A** who has arrived एकलव्यः ...। स तु द्रोणस्य शिरसा पादौ गृह्य परंतपः। अरण्यमनुसंप्राप्तः MahāBhā. i. 123. 12; साहसेषु च संतिष्ठ (v. l. साहसादनुसंप्राप्तः) इह शैले वृकोदरः MahāBhā. iii. 159. 12; कुतस्त्वमनुसंप्राप्तो वनेऽस्मिञ्जनवर्जिते SkandP. vi. 18. 83; **3B** who has come into (range) ते च सर्वेऽनुसंप्राप्ता मम नाराचगोचरम्। न विमोक्ष्यन्ति कौन्तेय यद्यपि स्युर्मनोजवाः MahāBhā. vii. 87. 40; **3C** who has reached upto उवाच महाबाहुः कबन्धः ... युवाम् ...। ममास्यमनुसंप्राप्तौ दुर्लभं जीवितं पुनः Rāmā. iii. 65. 26.

**अनुसंप्राप्ति** (anu-samprāpti) *f.* acquisition कीर्त्यते... विशोधमनुसंप्राप्तिर्मणिरत्नस्य धीमतः। सत्राजितः BrahmāṇḍP. i. 1. 123.

**अनुसंप्राप्य** (anu-samprāpya) *ger.* **A** having arrived at एकलव्यः ...। स तु द्रोणस्य शिरसा पादौ गृह्य परंतपः। अरण्यमनुसंप्राप्तः (v. l. °संप्राप्य) कृत्वा द्रोणं महीमयम् MahāBhā. i. 123. 12; **B** having approached शृणुध्वं यत्करिष्यामि कर्म वै कुरुनन्दनाः। विराटमनुसंप्राप्य राजानम् MahāBhā. iv. 1. 19.

**अनुसंबद्ध** (anu-sambaddha) *adj.* **A** accompanied by, mixed with रङ्गस्य हाहाकारो महानभूत्। साधुवादानुसंबद्धः MahāBhā. i. 127. 18; **Bi** connected, continuous दुःखमेवानुसंबन्धं (v. l. °बद्धं) नारकाणां दिवानिशम् VarāṅgaC. 5. 108; **Bii** mutually related, cf. **अनुसंबद्धचारिन्.**

**अनुसंबद्धचारिन्** (anusambaddha-cārin) *adj.* following as mutually related or invariably connected सहचारिणेत्यनुसंबद्धचारिणा अन्योन्यनैरन्तर्येण MaYānaSū. 86. 1 (13. 6)

**अनुसंबध्य** (anu-sambadhya) *adj.* to be continued or construed later अत्र हि ... वृत्तान्तरोपनिबद्धः प्रस्तुतोऽर्थोऽनुसंबध्य (?ध्य एवेति चेत्) मैवम् Kāvyānu. (He.) 312. 21.

**अनुसंबन्ध** (anu-sambandha) *m.* connection, association, DBHS.

**अनुसंबन्धनीय** (anu-sambandhanīya) *adj.* to be connected, i.e. to be observed अत्र मातृबन्धुयोनिद्विजसहवासिगुरुषु मरणाशौचमनुसंबन्धनीयं योग्यत्वात् HārLa. 2. 14.

**अनुसंबन्धम्** (anusambandham) *adv.* continuously दुःखमेवानुसंबन्धं नारकाणां दिवानिशम् VarāṅgaC. 5. 108.

**अनुसंबन्धेयत्व** (anusambandheya-tva) *n.* the state of being what is to be connected or applied again प्रागुक्तन्यायस्यानुसंबन्धेयत्वात् TarkSaṁ. (Ā.) 16. 6.

**अनुसंबाधमाना** (anu-sambādhamānā) *adj.* (*f.*) clinging to or pressing against each other यथा महति तीर्थे सिकते गा असंबाधमानास्संतर्पयेद् एवं सर्वा देवता अनुसवनं छन्दस्स्वक्षरमक्षरमनुसंबाधमानास्संतृप्यन्तीर्विद्यादिति JaimiBr. 1. 281.

**अनुसंबुद्धा** (anu-sambuddhā) *adj.* (*f.*) illumined or realised तथागतस्यायस्मिं धर्मविनये मध्यमा प्रतिपदा अनुसंबुद्धा चक्षुकरणीया MaVastuAva. iii. 331. 8 [DBHS.]

**अनुसंभव** (anu-sambhava) *m.* subsequent result दन्तिनः ...। तत्र सर्पिः पाने ...। सुखोष्णोदकेनावसेकः पानं चानुसंभवः Hastyāyur. 583. 2 (4. 4)

**अनुसंभा** (anu-sambhā-) II. P. to shine after न तत्र सूर्यः संभाति चन्द्रताराः क्व विद्युतः। तं भान्तमनुसंभाति BṛBrahmaS. iii. 9. 95.

**अनुसंभाष्य** (anu-sambhāṣya) *ger.* having conversed with अनुसंसाध्य (v. l. °भाष्य) कौन्तेयानाशीर्भिरभिनन्द्य च। वृषपर्वा निववृते MahāBhā. iii. 155. 25.

**अनुसंभिद्** (anu-sambhid-) VII. P. **i** to bring into contact, to combine एषा द्वितीया वेदिः ... एकस्यामनु संभिन्दन्ति KāṭhS. 36. 7 (iii. 74. 18); अग्रेणाहवनीयं द्वे वेदी कुरुतः। ... (अध्वर्युः) अथैने अनुसंभिनत्ति BhārŚS. viii. 5. 14; दक्षिणवेदेरुत्तरश्रोणेः प्रक्रम्योत्तरस्या वेदेर्दक्षिणादंसात् स्फ्येनैकस्यामनुसंभिनत्ति VaikhāŚS. 8. 9; **ii** to bring together, i.e. to break through (oblations) अनूयाजान् यजति। प्राञ्चमुत्तममनुसँस्थापयति। उत्तमेनेतरावनुसंभिनत्ति BhārŚS. iii. 5. 6; पश्चार्धादुत्तमेन प्राञ्चावनुसंभिनत्ति MānŚS. 22. 22; प्राञ्चमुत्तमं दीर्घः संततं तेनेतरावनुसंभिनत्ति HirŚS. ii. 4. 4 (214. 12)

**अनुसंभिद्य** (anu-sambhidya) *ger.* having brought together, i.e. having broken through (oblations) पूर्वार्धे प्रथमं समिधि जुहोति मध्ये द्वितीयं प्राञ्चमुत्तमं संस्थापयन्नितरावनुसंभिद्य ĀpaŚS. iii. 5. 2; समिध्यपरमपरमिष्ट्वोत्तमेनेतरावनुसंभिद्यायतने स्रुचौ सादयति VārāŚS. I. iii. 5. 19.

**अनुसंभू** (anu-sambhū-) I. P. **A** to come into being after स य एवमेतद्वेदैता एव देवता अनुसंभवति ŚatBr. XII. ix. 1. 17; स यस्तां देवतां वेद यां च

स ततोऽनुसंभवति JaimiUBr. iii. 9. 3 (*but* Viśva. अनु *adn.*); **B** to produce after अनुगमयित्वा चाहवनीयं पुनः प्रणीयोपतिष्ठेत। यदग्ने ...। तत्र रयिष्ठामनुसंभवताम् (better तत्रं रुयिष्ठामनु संभरैतम्; cf. TaiBr. I. iv. 4. 10) ĀśvaŚS. I. iii. 10. 16; *(caus.)* to cause to produce after, i.e. to reflect over तदहमेवमनुसंभावयेयम्, स्वयमुचितं कर्मानुष्ठातुमशक्तैः स्वव्यसनतर्पणाय कामचारक्रियासु प्रवर्तन्ते विवेकविकलाः YaśasCam. ii. 67. 8 (comm. विचारयामि)

**अनुसंभूत** (anu-sambhūta) *adj.* born afterwards तेन सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम्। मेरुस्तस्यानुसंभूतः MārkP. 45. 65.

**अनुसंभृ** (anu-sambhṛ-) I. U. **1** to bring in order or in conformity आहवनीयमुद्धाप्यं। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदंग्ने पूर्वं प्रभृतं पदः हि तें। ... तत्रं रयिष्ठामनु संभरैतम् TaiBr. I. iv. 4. 10 (BhaṭṭaBhā. एतं यज्ञम् ... अनुक्रमेण स्थापय); ĀpaŚS. ix. 10. 17; MānŚS. 100. 6; यस्यानो वा रथो वान्तराग्नी यात्याहवनीयमुद्धाप्य गार्हपत्यादुद्धरेद्यदग्ने ...। तत्र रयिष्ठामनुसंभरैतम् ĀpaŚS. ix. 10. 17; अनुगमय्य पूर्वमपरस्मात्प्रणयेत् (आहवनीयम्) यदग्ने ...। तत्र रयिष्ठामनुसंभरेताम् MānŚS. 100. 6 (*but* Viśva. अनु *adn.*); **2** to collect after, i.e. to fill into निष्कृताहावमवटमित्यध्वर्यवोऽवटाद्धरत्रैरुदकमुत्तर्याहावेष्वनुसंभरति VaikhāŚS. 18. 15.

**अनुसंभृता** (anu-sambhṛtā) *adj.* (*f.*) brought or procured in conformity with तस्य पुरस्तात् स्विष्टकृत एता आहुतीर्जुहोति ... यास्ते अग्ने कामदुघा विभक्तीरनुसंभृताः। ताभिर्नः कामान् धुक्ष्व BhārŚS. v. 18. 1; ĀpaŚS. v. 26. 5; HirŚS. iii. 6. 5 (330. 13)

**अनुसंभेद** (anu-sambheda) *m.* bringing together, i.e. breaking through (oblations) प्रतीचोऽनूयाजान् यजति ... प्राचा संतिष्ठमानेन अन्तिमेन तयोरनुसंभेदं ब्रुवन् प्रत्यगपवर्गा आहुतिः SaṅkarKāBh. 65. 17 (*on* ii. 1. 37); प्रत्यगपवर्गत्वे प्राप्ते प्राक्संस्था आहुतीर्विधाय चरमयेतरयोरनुसंभेदेनैव प्रत्यक्त्वमुपपद्यते BhāṭṭCan. 41. 23 (*on* xiv. 1. 19)

**अनुसंमत** (anu-sammata) *adj.* approved, consented तदैवाहं वचः श्रुत्वा भवद्भ्यामनुसंमतम्। कृतवान् पाण्डवैः सार्धं वैरम् MahāBhā. vii. 147. 6.

**अनुसंमत** (anu-sammata) *n.* supreme affection or kindness (one of the five actions by which the Supreme Reality manifests itself) सृष्टिः स्थितिश्च संहारतिरोधानानुसंमतम्। पञ्चकृत्यस्य कर्तारं नारायणमनामयम् NārāyPūTāU. 73. 21 (1)

**अनुसंमति** (anu-sammati) *f.* approval, consent छेदानुसंमतिम्। कुर्युस्त्ववयवानां वै तेऽपि हिंसाविशारदाः PārāSū. 93. 7.

**अनुसंमन्** (anu-samman-) IV. Ā., VIII. Ā. to approve, MW.

**अनुसंमार्ज्य** (anu-sammārjya) *ger.* having cleansed afterwards मृद्गोमयाम्बुना। उपलिप्यानुसंमार्ज्य पाणिना वाथ वाससा PauṣkS. 2. 44.

**अनुसंमृश्** (anu-sammṛś-) VI. P. to touch or stroke subsequently दोहयति ...। पूर्वौ स्तनौ ज्येष्ठस्य ... अपरौ कनिष्ठस्य ...। सर्वानितरेषाम्। अनुसंमृशति VārāŚS. I. v. 2. 13.

**अनुसंमोह** (anu-sammoha) *m.* delusion, ignorance स्त्रीशूद्रायान्नमेतद्वै श्राद्धोच्छिष्टं न दापयेत्। यो दद्याद्यानुसंमोहान्न तद् गच्छति वै पितॄन् BrahmāṇḍP. ii. 15. 57.

**अनुसर** (anu-sara) *m.* **1** act of following through नानाद्रव्याश्रया गुणाः। ... सूक्ष्मस्तु सौक्ष्म्यात्सूक्ष्मेषु स्रोतःस्वनुसरः स्मृतः SuśruS. i. 46. 524; **2** follower, attendant अनुसरैस्तुमुलोत्पादनैरपि। धीरो धैर्यान्निश्चयाद्वा स्वैः स क्रष्टुं न पारितः RājTa. (Ka.) 8. 3151; संधिविग्रहिकेण सर्वावसरे (v. l. सहानुसरैः Lassen) राज्ञा सह दर्शनं कारितम् VetāPañ. (Śi.) 14. 7; **3** extension षड्दारुकान्यनुसरा गवाक्षालोकनानि च मर्मस्थाननिविष्टानि जनयन्ति महाभयम् SamarāSū. 48. 121.

**अनुसरण** (anu-saraṇa) *n.* **1A** running after, pursuing, chasing **B** visiting **C** going after or following (in order) **D** moving, wandering **2A** observing or practising **Bi** custom **ii** behaviour **3** going against, obstruction **4** knowing, understanding **5A** adhering or adopting to **B** conformity **C** subservience **D** concurrence, agreement, acceptance **E** devotion, faithfulness or obedience **6** searching, tracing, seeking after **7** continuation **8** proving **1A** running after, pursuing, chasing स्थविरो वा अयं निष्ठावो नालमनुसरणाय JaimiBr. 3. 122; भयानके चैव गतिः ...। प्रवेपितशरीरश्च शुष्कोष्ठः स्खलितं व्रजेत्। एषानुसरणे कार्या NāṭyaŚā. 12. 73 (AbhinBhā. शत्रोः पृष्ठतः आगमनम्); ततः कुमारयोः पातभीत्या हरिणवेगयोः। अविश्रान्तानुसरणे यशोदा श्रममाययौ DaśāvaC. 8. 36; प्रथमं दृष्टस्य पश्चान्न दृष्टस्यानुसरणं परिसर्पः NāṭaLaRaK. 657; **1B** visiting क्षमा सत्यं दमः ... तीर्थानुसरणं दया। ... धर्मः सामान्य उच्यते ViṣṇuSm. 2. 16; अनुपातकिनस्त्वेते ... शुध्यन्ति तीर्थानुसरणेन ViṣṇuSm. 36. 8; 35. 6; **1C** going after or following (in order) (आत्मकारकस्य ग्रहस्य) तस्यानुसरणादमात्यः JaimiUpaSū. i. 1. 12 (comm. आत्माकारकापेक्षया राशिगतैरंशैर्हीनो ग्रहोऽमात्यकारकः ... भवति); मुनिकुमारकयुगलम् ... शरीरेण प्रतिपन्नतन्मनुष्यमार्गानुसरणम् YaśasCam. i. 143. 9; राजा सर्वं श्रुत्वा (वीरवरस्य) तदनुसरणं करोति VetāPañ. (Jam.) 44. 6; **1D** moving, wandering अतो मे सर्वत्रानुसरणे कलङ्को भविता चेद् भवतु GopāKeCan. 50. 22; **2A** observing or practising अध्ययनं कृत्वा गार्हस्थ्यानुसरणं कुर्यात् VaikhāDS. 1. 3; भूभृन्मत्स्या द्रविणकलुषाम्भःकृततृषः ... विदधति कुमार्गानुसरणम् RājTa. (Ka.) 4. 658; यासां सत्यपि सद्गुणानुसरणे दोषानुवृत्तिः परा ... ताः वामाः प्रसीदन्तु ते SāhiDa. 133. 4; **2Bi** custom कार्तवीर्य उवाच ... देव ...। परानुसरणे ज्ञानम् ... आप्तुमिच्छामि MārkP. 19. 15; **2Bii** behaviour दृष्टाः ... प्रायो नारीभिरनुगताः पुरुषाः। तामनुगच्छन्कान्तां करोमि विपरीतमनुसरणम् TāpaVa. 2. 24; **3** going against, obstruction हस्तन्यस्तं मुखमसकलव्यक्ति लम्बालकत्वादिन्दोर्दैन्यं त्वदुपसरण (v. l. त्वदनुसरण) क्लिष्टकान्तेर्बिभर्ति MeghDū. 81 (comm. त्वदुपरोधेन) (*but* Apte conformity to); **4** knowing, understanding "अनुसरतीति कोऽयं प्रतिपत्तेः क्रमः" परिपाटिः तथा हि प्रथमं लिङ्गानुसरणम् HetuBiṬ. 65. 12; 67. 26; किं तु ज्ञापकस्याप्यनुसरणेन तमर्थं कल्पयामः PāṇiTaVāNaMā. 19. 21; **5A** adhering or adopting to यथेष्टं शास्त्रकारा गमकरूपप्रतिपत्तये स्वसंकेतेनान्यथा वा लक्षणं प्रणयन्तु न तु व्यवहारकाले तदनुसरणं क्वचिदुपयुज्यते HetuBiṬ. 69. 8; **5B** conformity वर्षानामक्षराणां या छाया कान्तिः श्रव्यतादिगुणसंपत्तया हेतुभूतया यदनुसरणमनुसारः प्राप्यस्वरूपानुप्रवेशस्तेन VakroJī. 85. 10; **5C** subservience गुणेन हि मुख्यस्यानुसरणं न्याय्यम् NyāyMāVi. 139. 11 (*on* iii. 3. 2); **5D** concurrence, agreement, acceptance प्रतिवादिन्यप्यनुसरणे निग्रहस्थानोद्भावनं न स्यात् NyāySu. (Ja.) 263A. 10 (*on* ii. 1. 2); द्वैधीभावो बलवतोर्विरुद्धयोर्द्वयोर्वचनादिना पृथक् पृथगात्मनानुसरणम् VīraMi. 372. 7 (*on* 1. 347); **5E** devotion , faithfulness or obedience अथानुसरणात्पत्न्यः पत्युः सुकृतशालिनः। स्वर्गाङ्गताङ्गसंसर्गात्पुण्यक्षयमवारयन् RājTa (Jo.) 1321; पतिव्रतानां पत्युरनुसरणमेव परमो धर्म इति VasaTi. 14. 13; **6** searching, tracing, seeking after राजोवाच। क्रन्दनानुसरणं क्रियताम् Hitopa. 3. 97 (20); ननु स्मृतिः प्रभैव किं न स्यात् यथार्थज्ञानत्वात् प्रत्यक्षाद्यनुभूतिवदिति चेन्न, सिद्धे व्यवहारे निमित्तानुसरणात् NyāyKuA. ii (2). 6. 4; गत्वा लङ्काम् नो दृष्ट्वा वैदेहपुत्रीं चिरमनुसरणाच्चिन्तितोऽसौ हनूमान् (अभूत्) MahāN. 5. 38; **7** continuation नाव्यक्तशब्देन प्रधानमभिधीयते अस्माकं तु रथरूपकक्लृप्तशरीराद्यनुसरणेन BrahmSūBh. (Śaṅ.) i. 233. 19 (*on* i. 4. 4); **8** proving, cf. **अनुसरणप्रकार B** [consequence, MW.] *adj.* conforming, cf. **अनुसरणालक्तक**.

**अनुसरणक्रम** (anusaraṇa-krama) *m.* [Inst.] by order of following वायसः ... व्याधमपश्यत् ... तदनुसरणक्रमेण व्याकुलश्चलितः Hitopa. 1. 1 (7); 3. 97 (24)

**अनुसरणदिक्प्रदर्शन** (anusaraṇadik-pradarśana) *n.* pointing out or showing of the way of understanding गुणोदाहरणानि ... प्रदर्शितानि, प्रतिपदं पुनश्छायावैचित्र्यं सहृदयैः स्वयमेवानुसर्तव्यम्। अनुसरणदिक्प्रदर्शनं पुनः क्रियते VakroJī. 71. 10.

**अनुसरणप्रकार** (anusaraṇa-prakāra) *m.* **A** method of understanding सहस्रेणाप्यनुसरणप्रयत्नैः स्वार्थरूपमात्रोपक्षीणप्रवृत्तिनि (v. l. अनुसरणप्रकारेण प्रयत्नानामर्थस्वरूपमात्रोपक्षीणवृत्तिनि) पदसामर्थ्ये वाक्यार्थबुद्ध्युदयासंभवः TattvBi. 130. 4; **B** method of proving तत्र यदि सहस्रेणाप्यनुसरणप्रकारेण ... वेदप्रामाण्यमुपपादयितुं न शक्ष्यामः NyāyMa. 236. 7.

**अनुसरणप्रयत्न** (anusaraṇa-prayatna) *m.* effort concerning understanding सहस्रेणाप्यनुसरणप्रयत्नैः स्वार्थरूपमात्रोपक्षीणप्रवृत्तिनि पदसामर्थ्ये वाक्यार्थबुद्ध्युदयासंभवः TattvBi. 130. 4.

**अनुसरणप्रवृत्त** (anusaraṇa-pravṛtta) *adj.* engaged in searching कनकसूत्रानुसरणप्रवृत्तैः राजपुरुषैः कोटरे निरूप्यमाणे कृष्णसर्पो दृष्टो व्यापादितश्च Hitopa. 2. 109 (13)

**अनुसरणप्रसङ्ग** (anusaraṇa-prasaṅga) *m.* **A** occasion for running after or pursuit तया ... परिपृष्टः ... किन्नरमिथुनानुसरणप्रसङ्गेनागमनमात्मनः सर्वमाचचक्षे Kād. 134. 1; **B** scope for following, i.e. accomplishing पदार्थे वाक्यवचनमित्यस्य प्रौढत्वस्याभिनये नानुसरणप्रसङ्गान्नाद्रियते AbhinBhā. ii. 67. 22 (*on* 9. 173)

**अनुसरणफल** (anusaraṇa-phala) *n.* fruit or result of devotion or faithfulness सद्य एव पत्युरनुसरणफलं प्राप्तासि VasaTi. 14. 16.

**अनुसरणरूपव्यङ्ग्य** (anusaraṇarūpa-vyaṅgya) *n.* suggestion in the form of following or going after अन्यथा 'देवदत्तो ग्रामं याति' इति वाक्ये तद्भृत्यस्य तदनुसरणरूपव्यङ्ग्यावगतेरपि काव्यत्वं स्यात् SāhiDa. 18. 7.

**अनुसरणशील** (anusaraṇa-śīla) *adj.* of the nature of conforming to प्राणभावाभावावनुविधायिनावनुसरणशीलौ भावाभावौ VedāntKa. 337. 3 (*on* ii. 4. 17)

**अनुसरणसमन्वय** (anusaraṇa-samanvaya) *m.* regular or connected consequence of pursuit यदस्याः (वर्णविन्यासवक्रतायाः) सकलगुणस्वरूपानुसरणसमन्वयेन सुकुमारादिमार्गानुवर्तनायत्तवृत्तेः पारतन्त्र्यमपरिगणितप्रकारत्वं चैतदुभयमप्यवश्यंभावि VakroJī. 85. 20.

**अनुसरणात्मक** (anusaraṇātma-ka) *adj.* of the nature of practising विक्लिद्यन्तीति तण्डुलव्यापारस्य ... स्थाल्युदकाद्यनुसरणात्मकस्य धात्वर्थं प्रति प्रधानस्याभिधानम् BhāvanāVi. 180. 3.

**अनुसरणादि** (anusaraṇādi) *adj.* chasing or pursuing etc. युद्धे अनुसरणादौ कुशला भवन्तः ManuBh. ii. 56. 21 (*on* 7. 190)

**अनुसरणार्थम्** (anusaraṇārtham) *adv.* for the sake of tracing स्वयोधमूर्ध्नामनुसरणार्थमिवावनम्रमुख्या समम् ... जनन्या सुभटघटाः प्रभु(रानि)नाय बध्वा PṛthvīVi. 10. 36.

**अनुसरणार्ह** (anusaraṇārha) *adj.* worthy of accepting निर्निमित्तः शाब्ददोषोऽपि नानुसरणार्हः NyāySu. (Ja.) 295A. 13 (*on* ii. 1. 5)

**अनुसरणालक्तक** (anusaraṇālaktaka) *m.* conforming lac-dye दृष्टवानस्मि ... कठोरदर्भाङ्कुरक्षतक्षारिणा क्षतजेनानुसरणालक्तकेनेव रक्तचरणाम् ... योषितम् HarṣaC. 323. 3.

**अनुसरणीय** (anu-saraṇīya) *adj.* [*f.*-ā] **1A** to be agreed, to be accepted लौकिकं च प्रामाण्यं परीक्षकैरप्यनुसरणीयम् PrakaPañ. 118.1; अवश्यंभाविता च प्रत्यक्षवदागमस्याप्यनुसरणीया PrakaPañ. 211. 15; अबाधितविषयत्वमपि रूपान्तरमनुसरणीयम् NyāyKa. 203. 9; किं ब्रह्मणि शब्दादृते न मानान्तरमनुसरणीयम् Bhām. 68. 4 (*on* i. 1. 2); प्रवृत्तिसामर्थ्यं तज्जातीयत्वं वा लिङ्गमर्थाव्यभिचारायानुसरणीयम् TātpaṬ. (Vā.) 13. 7 (*on* i. 1. 1); निश्चितेऽपि सामान्ये विशेषवाचकत्वेऽस्य मानान्तरमनुसरणीयम् NyāyKuA. ii (1). 200. 4; यथालोकं च प्रमाणगतिः परीक्षकैरनुसरणीया NyāyRaMā. 70. 16; NyāyRa. 51. 17 (*on* 2. 22); Lakṣaṇā. 5. 10; अवश्यं च कार्येऽपि कश्चिद्विशेषोऽनुसरणीयः NyāyKu. 99. 23; Upask. 66. 9 (*on* ii. 1. 1); लोकादनुसरणीयोऽनुक्तोपायस्तथा वशीभावे KandaCū. vi. 2. 38; तवापि मते तत्त्ववित्त्वेन प्रमित एवाचार्यत्वेनानुसरणीयः AdvaiSi. 541. 16; प्रमाणान्तरमनुसरणीयम् VīraMi. 510. 25 (*on* 2. 79); वाचकलुप्तायामुपमायां च गतिरनुसरणीया RasGaṅ. 201. 6; **1B** to be adhered to, to be adopted अस्मदुक्तैव रीतिनुसरणीया NyāyKa. 120. 25; Kiraṇā. 65. 1; Nyāyāmṛ. 554B. 7; दशरूपकलक्षणानुसरेण सर्वमनुसरणीयम् AbhinBhā. i. 39. 3 (*on* 1. 108); येऽप्यविभक्तं स्फोटं वाक्यं तदर्थरूपमित्याहुस्तैरप्यविद्यापदपतितैः सर्वेयमनुसरणीया प्रक्रिया Loc. 19. 15 (*on* 1. 4); NyāySu. (Ja.) 78B. 5 (*on* i. 1. 1); PāñcRāRa. 22. 17; तत्रोपायलाघवसंभवात् प्रतीतिः प्रधानमिति सैवानुसरणीया Ekāva. 6. 5 (53) (182. 3); प्रकरणिकानाटिकयोरनुसरणीया हि नाटिकासरणिः RasāSu. 286. 9 (3. 223); अन्यैरपि समवायस्याश्रितत्वादिव्यवहारे गतिरियमेवानुसरणीया Vādā. 136. 1; प्रागुक्तसरणिरेवानुसरणीया ŚivārkaMaDī. i. 68. 23 (*on* i. 1. 1); **1C** to be sought यावद्धि विप्रकृष्टमपि दृष्टमुपलभ्यते (फलम्), तावत्तदेवानुसरणीयम् Kāśi. i. 45. 8 (*on* 1. 88 ½); **2** to be known, to be understood अनया दिशा सर्वहेतुषु संबन्धनियमोऽनुसरणीयः PrakaPañ. 202. 18; अनादराख्योऽलंकारः ...। अनुक्तनिमित्तं तु स्वयमनुसरणीयम् AlaṅkāRa. 70. 20; **3A** to be gone to or approached मनोमनन्मात्रतन्त्रे ... न शरीरमाया-सयितव्यम्, न देशान्तरमनुसरणीयम् YaśasCam. ii. 274. 7; **3B** to be resorted to किं कर्तव्यम् ... विद्याधरोऽनुसरणीयः। स हि प्रतिपन्नशूरः सकृपः PrabaK. 89. 17; **4A** to be practised (विक्षिप्ताक्षिप्तकम्) तालान्तरसंधाने युद्धनियुद्धचारीस्थानके संचारे वा प्रयोग इति। एतच्च सर्वत्रानुसरणीयम् AbhinBhā. i. 108. 9 (*on* 4. 81); ब्रह्मणि धर्मशब्दवृत्तौ न क्रियाधर्मप्रसिद्धिविरोधेन यत्नान्तरमनुसरणीयम् SiddhāSi. i. 41. 13; वाच्यार्थान्वयबोधोपपादनायानुसरणीयेन यत्नेन नानार्थस्थलेऽपि बाधितार्थबोधस्योपपत्तिः स्यात् RasGaṅ. 143. 15; **4B** to be observed तदा तत्राप्ययमेव मूलदर्शनादिक्रमोऽनुसरणीयः SmṛtiCan. iv. 503. 5; iv. 525. 13; आधिप्रतिग्रहक्रीतविषयविवादे तु पूर्वैव क्रियानुसरणीया नोत्तरा Aparā. 630. 28 (*on* 2. 23); नीतिशास्त्रादिकम् ... योगसाधनभूतशरीररक्षणार्थं मुमुक्षुणापि ... अनुसरणीयम् NyāyPari. 511. 10; अवश्यं च क्वचित्क्वचिन्नियमविधौ तत्तद्विध्यप्रवृत्तेर्विध्यन्तराप्रवृत्तिसाहित्यन्यायोऽयमनुसरणीयः VidhiRa. 9 (40. 4); PūrvottaVāNaMā. 68. 18; **5** to be applied यच्च पर्यायोक्ते निरूपितं तत्सर्वमत्राप्यनुसरणीयम् Loc. 42. 4 (*on* 1. 13); शास्त्रस्यानन्यापेक्षस्यातीन्द्रियार्थगोचरस्यापि तर्कोऽनुसरणीयः BrahmSūBh. (Rā.) 404. 7 (*on* ii. 1. 4); **6** to be continued तदवसाने च पुनः प्रकृतमेवानुसरणीयम् NyāyPari. 358. 3; **7** to be considered, cf. **अनुसरणीयत्व 1**.

**अनुसरणीयत्व** (anusaraṇīya-tva) *n.* **1A** the state of being what is to be considered न च परिक्षीणविषये स्तोकं दीयमानं वृद्धिभङ्गभयात् प्रत्याख्येयं, परिक्षीणस्यानुसरणीयत्वात् SmṛtiCan. iv. 380. 12; **1B** the state of being what is to be accepted प्रतिज्ञाजन्यं विजातीयं ज्ञानं व्यवहारादिति तज्जनकं वाक्यं प्रतिज्ञेत्यपि न, तज्जनकत्वं जनकत्वज्ञानं वा नानुगतरूपमन्तरेण संभवतीत्युक्तस्यानुसरणीयत्वात् TattvCin. ii (1) . 714. 1; प्रतीतिरपि कथमुपपन्नेति चिन्तायां वस्तुस्वभावातिशयस्यानुसरणीयत्वात् NyāySu. (Ja.) 106B. 7 (*on* i. 1. 2); धर्मशास्त्रस्य प्राधान्यं दर्शयितुं विशेषोपन्यासः विचारेऽर्थशास्त्रस्याप्यनुसरणीयत्वात् VīraMi. 388. 11 (*on* 2. 1); **2** the state of being what is to be observed विहितस्यापि षोडशिग्रहस्य नास्त्युत्कर्षः। कुतः। पूर्वन्यायेन कालस्यानुसरणीयत्वात् NyāyMāVi. 277. 12 (*on* v. 1. 18)

**अनुसरणौचित्य** (anusaraṇaucitya) *n.* propriety of resorting to पटुसंस्कारस्य पञ्चषक्षणव्यवधानेऽपि फलोत्पत्तेश्च संस्कारपाटवस्यैव अनुगतस्य अनुसरणौचित्यात् JñānBiPra. 8. 10.

**अनुसरत्** (anu-sarat) *adj.* [*f.* - ntī] **1Ai** going along, walking along स कदाचिन्मृगं विद्ध्वा गंगामनुसरन्नदीम्। भागीरथीमल्पजलां शंतनुर्दृष्टवान्नृपः MahāBhā. i. 94. 21; पिण्डिकामधिरुह्य पार्श्वापरपार्श्वाभ्यां यथासुखं शयीथाः ... ततस्तां पिण्डिकामनुसरन् द्वारं प्रपद्येथाः CaraS. i. 14. 46; तार्क्ष्यं दिदृक्षुर्निपुणमनुसरन् रक्तधारां व्रजामि Nāgā. 5. 8; स्ववसामेदोमयीं नदीं शकुनिकामनुसरन्तः शक्नुवन्ति निष्पतितुम् AvantiKa. 233. 1; निवारणीयो वेणिकामनुसरंस्त्वया स्वामी TāpaVa. 6. 1 (19); प्रियसुहृदम् ... विवाहविहितकङ्कणबन्धनं पुष्पदन्ताभिधानम् ... हस्तेनावलम्ब्य ... सहानुसरन्तमवाप्तवन्तं च गुरूपान्तम् ... दीक्षां ग्राहयामास YaśasCam. ii. 306. 13; क्षपावसाने च क्षपितनिद्रः श्वापदारावैरुत्थाय शयनाद् गृहीतशस्त्रस्तमेव मार्गमतिदुर्गमनुसरन् ... अटवीभुवा प्रावर्तत (समरकेतुः) TilaMañ. 199. 14; 245. 14; अन्विष्यामि द्रुतं तावत्कदाचित्तमवाप्नुयाम्। इति साधुः स तद्रक्तधारामनुसरन्ययौ KathāSaSāg. iv. 2. 228; vii. 5. 76; तदावामप्यस्य पदमनुसरन्तावुत्तरमेव गोपुरं प्रति प्रतिष्ठावहे AdbhuDa. 2. 26 (3); JānaPa. 5. 21 (2); **1Aii** spreading along or over रसः ... तस्य शरीरमनुसरतोऽनुभानाद्गतिरुपलक्षयितव्या SuśruS. i. 14. 3; पश्चिमाम्भोनिधिपुलिनमनुसरन्त्याम् ... रजन्याम् ... रागवति सवितरि ... सुखप्रसुप्ता सा स्वप्नमद्राक्षीत् NalaCam. 3. 0 (2); **1Bi** going after, following पक्षिगणान्निरीक्ष्य भरतर्षभः। तानेवानुसरन्रम्यं ददर्श सुमहत् सरः MahāBhā. iii. 146. 52; यावदेतामेव पदपङ्क्तिमनुसरन्तौ वाल्मीकेराश्रमपदमनुसराव: KundaMā. 3. 11 (1); सोऽपि सोमस्ता इवानुसरन्निपत्य तत्रे(व) सममज्जत् AvantiKa. 33. 4; प्रतीचीमारक्तां द्रुतमनुसरन् संप्रति सखे विवस्वान्मे सर्वं वद यदि विडम्बं न कुरुते TāpaVa. 4. 21; विटङ्कान्तमनुसरन्तीषु वेश्यासु वेश्मपारापतपतत्त्रिपङ्क्तिषु च ... स लोकेश्वरः ... यथावासमयासीत् NalaCam. 2. 30 (45); तां च कौतुकादनुसरन्सरस्तीरमण्डनमिमं लतामण्डपमनुप्राप्तः (अहम्) TilaMañ. 249. 12; मणिकान्तिलुप्ततिमिरे रसातले भवतीमिहानुसरता तनूदरि। अवलोकितान्यथ मया पदानि ते NavaSāC. 10. 59; अहमिदानीं सायंदिने ... भवन्तमनुसरन्ती निर्वापयामि निरन्तरविरहदहनदह्यमानमात्मानम् RāmāCam. 6. 94 (2); किमु स्वप्नसंवृत्तसंगमव्यतिकरे कृतागसम् ... प्रणयकोपा ... प्रत्यक्षमिवाहन्तुमनुसरन्ती कुत्रचिज्जगाम (उदयसुन्दरी) UdaySuKa. 106. 12; (राजपुत्रः) तं कौतुकादनुसरन् ... दिव्यकन्यां विलोक्य सः। पप्रच्छ BṛKathāMañ. 16. 201; तच्छ्रुत्वा स तथैवैतामुपेत्यानुसरन्स्त्रियम्। आरात्तरुतले दिव्यरूपां योषितमैक्षत KathāSaSāg. v. 2. 185; विघ्नानिवानुसरतो विनिवार्य पौरान् अग्ने स्वयं नय इवैष जगाम रामः PrasaRā. 5. 20; पुप्लुवे जीवलेखा तु रूपिण्यौ ते न पश्यति। तामेवानुसरन्त्यौ ते समुल्लङ्घ्य नभस्तलम् YogVā. iii. 56. 16; व्यतर्कि सर्वर्तुघने वने मधुं स मित्रमत्रानुसरन्निव स्मरः NaiṣC. 1. 105; अस्मिन्कुञ्जे ... वर्तते कोऽपि नूनं पश्यामः किं न गत्वेत्यनुसरति गणे भीतभीतेऽर्भकाणाम्। तस्मिन्राधासखो वः सुखयतु ŚārṅgaPa. 116; स्थलीनां दग्धानामुपरि मृगतृष्णामनुसरंस्तृषार्तः सारङ्गो विरमति न ŚārṅgaPa. 942; Subhāṣi. 650; देवीं संपन्नरागामुषसमनुसरन् पद्मिनीसंघसङ्गी ... भानो मानोन्नतानाम् ... वन्दनीयोऽसि PadyāTa. 25; **1Bii** pursuing, chasing स कदाचिन्महाबाहुररण्येऽनुसरन् मृगम्। शुश्राव शब्दमसकृत् त्रायस्वेति च योषिताम् MārkP. 7. 4; गजं द्रुतमनुद्रुत्य सिंहो यस्मादिदं वनम्। प्रविष्टोऽनुसरन्तौ त्वद्भयादेकत्र तिष्ठतः BrahmāṇḍP. ii. 51. 10; (मकरकेतुः) तमेव पूर्वसरं सारङ्गकपोतकमनुसरन् किंचिदन्त(र)मनुपसृत्य (वामदेव इति ... तपोराशिं ददर्श) AvantiKa. 142. 5; वराहः ... बिलमाविशत्। राजापि रथमुत्सृज्य तमेवानुसरन्क्रुधा। धनुर्द्वितीयस्तत्रैव प्राविशत्स बिलान्तरम् KathāSaSāg. ii. 3. 46; **1Ci** visiting तीर्थान्यनुसरन्वीरः श्रद्दधानः समाहितः। कृतपापोऽपि शुध्येत BrahmāṇḍP. ii. 13. 133; **1Cii** approaching, going to आगच्छता मया तदेव आश्रमपदमनुसरन्राजा दृष्टः TāpaVa. 3. 2 (30); अनुसरत्सु जलाशयान् ... श्वापदेषु ... प्रस्तावपाठकः पपाठ NalaCam. 6. 23 (7); (हेमन्ते) विरचयति दयितोदवसितमनुसरन्तीनामभिसारिकाणाम् ... °शुक्तिपुटस्पर्धीनि विलोचनानि YaśasCam. i. 57. 6; अनङ्गमतिः ... कुण्डलमण्डितनाम्नाम्बरचरेण ... अपहृत्य च पुनर्नभश्चरपुरं प्रत्यनुसरता गगनमार्गात् ... भीमवननामनि कानने मुक्ता

YaśasCam. ii. 293. 2; समुद्रसैकतोत्सङ्गमनुसरन्तीषु विहंगमश्रेणिषु मयूरकाख्यं किन्नरमिथुनम् ... पटं निचिक्षेप UdaySuKa. 98. 8; मानिनी ... स्वैरं स्वैरं करेणानुसरति रमणे ... दीर्घोच्छ्वासच्छलेन श्लथयति चतुरा बन्धमर्धोरुकस्य Subhāṣi. 2085; त्वयि सति शिव। दातर्यस्मदभ्यर्थितानामितरमनुसरन्तो दर्शयन्तोऽर्थिमुद्राम्। ... करभमनुसरामः कामधेनौ स्थितायाम् Kuval. 54 (13); तदेनमनुसरन् लक्ष्मणस्य क्रोधमादीपयामि यावत्सन्निहितो भवति तारेयः AdbhuDa. 3. 9 (7); **1Ciii** resorting to ऋद्धयो जिनमनुसरतां भवन्त्यपराजिताः ChandaśCū. ii. 220. 5; **1Di** passing downwards विशुद्धे चोद्गारे क्षुदुपगमने वातेऽनुसरति। ... प्रयुञ्जीताहारं विधिनियमितः AṣṭāHṛ. i. 8. 55; **1Dii** flowing along नदी ... प्रदक्षिणमनुसरन्ती चतुर्धा जगाम VarāP. 82 (359. 6); **1E** coming प्रकटीभवति च लोकान्तरादिहानुसरतो रोहिणीपतेः ... लाञ्छने ... महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि YaśasCam. ii. 16. 6 (comm. आगच्छतः); **1Fi** moving upwards असौ ... अम्बरमनुसरति ... तीव्रत्विषो मण्डले ... जगाम UdaySuKa. 12. 20; **1Fii** proceeding successively राजा ... उर्वीरुहादुर्वीरुहमनुसरन्तम् ... प्लवंगमद्राक्षीत् UdaySuKa. 126. 4; **2A** observing वानप्रस्थाः खलु ऋषिधर्ममनुसरन्तः ... तपस्यन्तोऽनुसंचरन्ति MahāBhā. xii. 185. 1; कथमेभिरसद्वृत्तमनुसरद्भिर्जगद्विष्वप्ति ViṣṇuP. iv. 4. 14; ब्रह्मवर्त्मन्यनुसरन् ... योगी न सीदति MārkP. 41. 1; वेदनीयम् ... प्राजापत्यं च इमं संप्रदायमनुसरद्भिः ChāndoUBh. 538. 5 (*on* viii. 12. 2); परमार्थसत्यस्य ... आस्पदं भवतीत्यभ्युपेयं न्यायमनुसरद्भिस्सर्वैरेव IṣṭaSi. 200. 15; अपस्मृतिस्तामनुसरन्तो येऽपि कर्मत्यागं वर्णयन्ति तेऽप्यपसिद्धान्तिन एव BrahmSūBh. (Bhā.) 209. 2 (*on* iii. 4. 26); यात्राविधिरीदृशस्य मे निर्वृतिलाभस्य कारणं संवृत्तो यद्यपायभीरुतया नीतिमनुसरन्नाहमेतां भूमिमागमिष्यम् TilaMañ. 155. 16; अनुसरदसितातपत्रमैत्रीं मधुकरमण्डलमाससाद VikraDeC. 6. 40; सामन्तभद्रनयमपि भजसे पदमनुसरन्।... श्रीलङ्क तदपि बोधयसि ŚrīKaC. 25. 41; हुलिगे(रे) नगरे सुखसमावासं कृत्वा धर्म्मार्थ्यकामान्यथाकालमनुसरन् तद्धर्म्मस्थानं लोकोत्तमस्य तपोधनस्य हस्ते समर्प्पयि[तव्]य[म्] EI. xix. 24. 37; याज्ञवल्क्यवचनोपबद्धकालप्रक्रममनुसरद्भिरस्माभिर्वृद्धिश्राद्धकालाः पूर्वमेव निरूपिताः CaturCin. iii (1). 279. 9; **2B** practising नृवर जगतामुद्योताय त्वमप्युदयोचितम्। विधिमनुसरन् शय्योत्सङ्गं जहीहि मुदे श्रियः MahāP. 35. 227; सः ... तुरगवाहनविलासमनुसरन् ... कालमतिवाहयांचक्रे UdaySuKa. 25. 10; 58. 11; 124. 29; अनुसरन्तश्च सर्वाध्यात्मविवेकवाक्यतया तत्त्वज्ञानमेव तदुपायमाकर्णयन्ति ĀtmaTaVi. 10. 3; अर्थसिद्धिमधिगम्य नीतिमान्काममप्यनुसरन् यथोचितं। स त्रिवर्ग्गसमवृत्तिरास्तिको धर्ममार्जयति EI. xiv. 92. 39; यदकिंचनता नाम, यथा गृहीतो धनोपायमनुसरन्नवगृह्यते जनः AmṛUda. 3. 2 (2); **3Ai** accepting, admitting अशब्दकमर्थं स्वयमनुसरतां प्रतिपत्तिगौरवं स्यात् HetuBiṬ. 14. 11; न हि वयमद्य ... कार्यकारणभावमुत्थापयितुं शक्नुमः किं तु प्रवृत्तमनुसरन्तो व्यवहरामः NyāyMañ. i. 38. 25; आरम्भवादमुपगम्य तदीययुक्तेस्तत्प्रक्रियामनुसरन् व्यभिचारमाह SaṁkṣeŚā. 2. 70 (ii. 43. 8); प्रेक्षापरायणार्थिभिः सद्भिः सर्वपुरुषार्थसिद्धिनिमित्तं प्रमाणमनुसरद्भिरादौ प्रमाणं निर्णेतव्यम् TarkBhā. (Mo.) 1. 5; कारणमनुसरता सूत्रकारेण विशेषाभावात्स्वरूपनिष्ठानामपि वाक्यानां प्रामाण्यमनुसृतम् PañcPā. 33. 17 (*on* i. 1. 1); किं जातिभेदरूपः सहकारिलाभालाभरूपो वेति नियामकं प्रमाणमनुसरन्तो न पश्यामः ĀtmaTaVi. 50. 10; देहात्माभिमानमनुसरतामार्हतानां देहानुरूपविविधपरिमाणत्वकल्पनमपि भग्नम् NyāySiA. 214. 10; यागविषयं नियोगमिति कार्ये व्युत्पत्तिमनुसरतामन्विताभिधानवादिनां प्रभाकरगुरूणां सिद्धान्तः SarvaDaSaṁ. 12. 290; लौकिकानेव तात्पर्यावगमोपायाननुसरत्सु कथमनाश्वासः NyāySu. (Ja.) 85A. 3 (*on* i. 1. 1); धर्मभूतज्ञानस्य द्रव्यत्वम् ... अनुसरताम् ... संस्कारोऽपि तन्निष्ठः प्राप्तः NyāyPari. 503. 21; लाघवमनुसरता जगन्मूलकारणानुमानेऽप्यैक्यलाघवमनुसरणीयम् ŚivārkaMaDī. ii. 75. 11 (*on* ii. 2. 13); प्राचां मतमनुसरता द्रविडपुंगवेन यदुक्तं तदपि परास्तम् RasGaṅ. 399. 1; **3Aii** adopting अध्यारोपापवादक्रममनुसरता देशिकेनात्र वेत्रा वाक्यार्थे बोध्यमाने सति ... परं तत्त्वम् ... तद् ब्रह्मैवाहमस्मीत्युदयति SarvaVeSāSaṁ. 797; आदित्यादिक्रममनुसरन् सप्तवारव्रतानि ब्रूते ... हेमाद्रिसूरिः CaturCin. ii (2). 520. 3; प्राचीनाचार्यशैलीमनुसरता महर्षियाज्ञवल्क्येनात्र ... शास्त्रोपबृंहणे ... अनुक्तनिबन्धनान्यूनता परिहृतेत्यवधेयम् VīraMi. 7. 5 (*on* 1. 2); NyāyMañ. ii. 142. 8; **3B** obeying देवोऽर्हन्प्राङ्मुखो वा नियतिमनुसरन्नुत्तराशामुखो वा यामध्यास्ते स्म पुण्यां समवसृतिमहीं तां परीत्याध्यवात्सुः। प्रादक्षिण्येन ... मर्त्याः पशवः ... क्रमेण MahāP. 23. 193; असदपि फलवत्तामश्नुते युष्मदिच्छामनुसरत् अथ कस्मान्मायया निर्मितं सत् SaṁkṣeŚā. 2. 235 (ii. 137. 16); अनवस्थितत्वात् पराभिप्रायस्य स्वप्रतिपत्तिमेवानुसरता परः प्रत्याय्यः NyāyMañ. ii. 142. 8; तैः (सगरतनयैः) पितृवचोऽनुसरद्भिः सिन्धुरेव समखन्यत भूयः Gaṅgāva. 2. 4; **4A** conforming to स च विकल्पः स्वप्रतिभासिनमेवाकारं बहीरूपतयाध्यवसितमनुसरन् कृतकानित्यादिरूपतां वस्तुनः प्रतिपद्यते HetuBiṬ. 42. 16; मुख्यमेव ह्यात्मानमुपदिदिक्षु शास्त्रं लोकबुद्धिमनुसरत् अन्नमयं शरीरम् ... मूढानामात्मत्वेन प्रसिद्धमनूद्य ... आनन्दमयमात्मानमुपदिदेश BrahmSūBh. (Śaṅ.) 53. 4 (*on* i. 1. 12); GītāBh. (Śaṅ.) 257. 9 (*on* 9. 5); श्रुतिः ... अस्मान् बोधयति पुरुषमतिमनुसरन्ती BṛĀraUBh. 516. 4 (*on* iv. 3. 5); अनुभवमेवानुसरन्नाह PañcPā. 36. 2 (*on* i. 1. 1)); विज्ञातोपायभावं विषयमनुसरत्यौरुषेयीषु वाक्षु SaṁkṣeŚā. 1. 138 (i. 115. 18); वर्णगुम्फे ... वैदर्भीरीतिमनुसरन्ती प्रकृष्टा कौकिली जातिः UdaySuKa. 149. 12; अर्थसंपत्तिजनिता धृतिस्तु ... उत्साहमनुसरन्ती वीरोपकरणतामाप्नोतीति नात्र धृतेः स्थायित्वम् RasāSu. 171. 13 (2. 158); आश्रयमव्यामोहयन्ती कर्तुरिच्छामनुसरन्ती माया VivaPraSaṁ. 44. 8; अर्थप्रत्यभिज्ञानमनुसरन्नाह (भाष्यकारः) ŚivārkaMaDī. ii. 479. 23 (*on* iv. 3. 15); ii. 490. 25 (*on* 4. 13); ध्वस्तमनुभवमेव, अनुरुन्धाना अस्य पदमनुसरन्ती, अपेक्षमाणेति यावत् Bhāsk. i. 92. 14 (*on* i. 2. 3); **4B** imitating गोपस्त्रीणां गतिमनुसरन् विक्रमैः स्वैरुदारैर्मध्ये तेषां प्रविश सुकृतिन्। मुक्तिमार्गं वशीव HaṁsSaṁ. 46; मनोहृदस्य परिवाहितामनुसरद्भिरस्रैः प्लुतम्। ... अनिशं भजे व्रजनवीनयूनोर्युगम् StavMā. 83. 8; **5** searching, tracing (सिंहलराजपुत्रः) पाठशब्दमनुसरन् ... पदशतमात्रमन्तरं जगतीमध्य एव जगाम TilaMañ. 221. 20; **6** attaining अहम् ... सौम्यधातुपातानन्तरमेव प्रेतभावमनुसरन् ... आत्मनात्मानमुत्पादयामास YaśasCam. ii. 219. 3; तापं किमप्यनुसरन् शिखिभूरवाप तत्र स्वकारणगुणानुगुणामवस्थाम् ŚrīKaC. 18. 48.

**अनुसरद्वन्द्व** (anusara-dvandva) *n.* pair of extensions पीठीपृष्ठसमं कन्यापार्श्वयोरुभयोरपि। कुर्यादनुसरद्वन्द्वं कीलकैर्बद्धमायसैः SamarāSū. 17. 60.

**अनुसरमाण** (anu-saramāṇa) *adj.* conforming to अस्माभिरपि तेषां मनीषामनुसरमाणैरेतावन्तं कालं परिपालिताः किल सकलाः प्रजाः RāmāCam. 2. 2(7)

**अनुसरस्** (anusaras) *adv.* in every lake अयमितः कलधौतशिखावलैरधिगतः कलकेकिशिखावलैः। अनुसरः पृथुकैरवशोभितः VasaViKā. 12. 18.

**अनुसरसि** (anusarasi) *adv.* in every lake (सचिवशचीपतिः ... गिरिवरम् ... आलुलोके) अनुसरसि मरालसारसाद्यैर्मुखरितमूर्जितकूजितैः समन्तात् VasaViKā. 12. 4.

**अनुसरस्वति** (anusarasvati) *adv.* along the river Sarasvatī अनुसरस्वति प्राञ्चो यान्ति BaudhŚS. iii. 301. 8; प्रचाररुचिरोद्देशे तस्मिन्नुद(?न्नु)सरस्वति। निवासानाददाते स्म पुण्डरीकाक्षपाण्डवौ PāṇḍaC. 12. 198.

**अनुसरिष्यन्ती** (anu-sariṣyantī) *adj.* (*f.*) approaching, going to सा हेयं युक्तं ग्रामं अनुसरिष्यन्त्यनूत्तस्थौ JaimiBr. 3. 122.

**अनुसरी** (anu-sarī) *adj.* (*f.*) following, accompanying, adjusting oneself with, PW.; a companion, MW.

**अनुसरेफ** (anu-sarepha) *adj.* which has the semivowel *r* immediately following अथ यत्रावर्णोपधो विसर्जनीयः। आकारं दीर्घं रभतेऽनुसरेफमिवर्णोपध ईकारमुवर्णोपध ऊकारम् HirŚS. xxi. 2. 34 (700. 6)

**अनुसर्ग** (anu-sarga) *m.* **1A** subsequent or secondary creation तस्यैव व्यासमिच्छामि ज्ञातुं ते भगवन् यथा। अनुसर्गं यथा शक्त्या ससर्ज भगवान्परः BhāgP. vi. 4. 2; अनुसर्गं मरीच्यादेः कथयामि निबोध मे AgniP. App. 4. 16; App. 4. 1; अनुसर्गस्य कर्तारो मरीच्याद्या महर्षयः NaraP. 4. 8; 1. 34; 22. 1; **1B** separate creation, Apte; **2** abandonment, cf. **अननुसर्ग.**

**अनुसर्गप्रतिपादन** (anusarga-pratipādana) *n.* explanation of subsequent or secondary creation न चोत्पत्तिश्रुतिविरोधः। अत्र जडानां मुख्योत्पत्त्यभिधानात्। देवतानां त्वनुसर्गप्रतिपादनात् TattvPrakā. 208B. 8 (*on* iv. 2. 6)

**अनुसर्गम्** ( anusargam) *adv.* in every creation, i.e. birth सीताभवः पातु ... विभीषणात्मा ... अनुसर्गम् Prati. 1. 1.

**अनुसर्तव्य** (anu-sartavya) *adj.* [*f.*-ā] **1Ai** to be gone after or followed त्वया वीर धर्मराजस्य यज्ञियः। अयमश्वोऽनुसर्तव्यः MahāBhā. xiv. 79. 10; वक्तव्यः सेनाजनो यथा न केनाप्यहमेनमध्वानमवगाहमानोऽनुसर्तव्यः MohaRāPa. 5. 39 (22); **1Aii** to be pursued भग्नाः किलानुसर्तव्याः शत्रवो नेति भाषितम्। ... पुरुषैः शुद्धबुद्धिभिः PadmP. (Ra.) 6. 497; **1B** to be resorted to अहं तैरनुसर्तव्यो न तेषामन्यतो गतिः Tantrākhyā. 81. 12; नारद ... कर्हि तर्हि तं (वसुम्) समयानुसर्तव्यम् YaśasCam. ii. 355. 1; व्यास एवास्माकमादिगुरुरुपनिषदनुसारिभिः सर्वैरेवास्माभिरनुसर्तव्यः ŚatDū. 242. 10; विभिषणोऽनुसर्तव्यः स हि राजा कुलस्य नः AdbhuDa. 10. 11; स देशोऽनुसर्तव्यो यत्र नास्ति वर्णशं(सं)करः NītiVā. 26. 55; **2A** to be admitted, accepted or regarded पूर्ववदेव ... व्यापारकल्पना अनुसर्तव्या TantrVā. 349. 15 (*on* ii. 1. 1); स्मृतेर्मूलान्तरमपि संभाव्यते न तु लिङ्गस्येति तदेव बलवदित्यनुसर्तव्यम् TantrVā. 862. 20 (*on* iii. 3. 14); वायोः करणेभ्यश्च प्राणस्य पृथगुपदेशा अनुसर्तव्याः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 506. 12 (*on* ii. 4. 9); दिक्संख्ये संज्ञायामिति समासोऽनुसर्तव्यः BrahmSūBh. (Bhā.) 76. 12 (*on* i. 4. 11); अवश्यं सर्वगुणसामान्यसमवायो नानुसर्तव्यः Kāśi. iii. 151. 11 (*on*

5 (6). 31); वृत्तिमान् कोऽप्यवश्यमनुसर्तव्यः स च समयपदार्थः एव TattvPradī. (A.) 201. 11 (*on* 2. 50); देशकालविषयभेदेन करणाकरणे सामर्थ्यासामर्थ्ये च विरुद्धे एव न भवत इत्यन्यो विरुद्धधर्मोऽनुसर्तव्यः Kiraṇā. 147. 21; श्रौतप्रयोगदर्शनादकारान्तो रेतशब्दो वा समासान्तो डप्रत्ययो वानुसर्तव्यः NyāySu. (Ja.) 129B. 5 (*on* i. 1. 6); प्रतिपाद्ये व्यवस्थिते तद्बलाच्छाब्दी गौणता कथंचिदनुसर्तव्या NyāySu. (Ja.) 295A. 11 (*on* ii. 1. 5); त्वयाप्यस्मदुक्त एव मार्गोऽनुसर्तव्यः AṇuBh. 203. 10 (*on* iii. 2. 36); 230. 4 (*on* iii. 3. 26); 257. 14 (*on* iii. 3. 50); कारकसकृद्वृत्तेस्त्वस्माभिरुक्तमेवोदाहरणमनुसर्तव्यम् RasGaṅ. 436. 4; पञ्चम्युपपादकं सूत्रान्तरमनुसर्तव्यम् VyutpaVā. 182. 28; तिङ्साधारण्ये सत्यस्य सूत्रस्य तत्रासंभवदप्युक्तस्वारस्यमहातव्यम्। संभवो ह्यनुसर्तव्यः SiddhāSi. i. 19. 23; पञ्चमवीथ्या न्यूनीकारणमपि द्वेधा। तयोर्द्वितीय एव पक्षोऽनुसर्तव्यः SetuBa. 45. 24; **2B** to be adopted ननु संबन्धान्तरेणाध्यापकाध्यापनीयभावादिना अन्तेवासी स्मरति गुरुम्, न स्मारकत्वेनैव तथैवेहापि संबन्धान्तरमनुसर्तव्यम् TattvBi. 160. 13; आगमादीश्वरसिद्धौ न दृष्टमनुसर्तव्यम् Bhām. 463. 7 (*on* ii. 2. 37); पाठक्रमबाधेनार्थक्रमोऽनुसर्तव्यः Bhām. 631. 16 (*on* iii. 3. 27); सर्वत्रैव शब्दार्थव्यवहारे विद्वद्भिरपि लौकिकक्रमोऽनुसर्तव्यः VyaktiVi. 58. 8; अस्मदुक्तैव व्यवस्थानुसर्तव्या RasGaṅ. 639. 5; **3** to be understood, to be known विशेषसंबन्धस्तु प्रमाणान्तरादनुसर्तव्यः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 657. 2 (*on* iii. 3. 25); गद्यबन्धस्य भेदा एव विषयत्वेनानुमन्तव्याः (v.l. अनुसर्तव्याः) Loc. 143. 18 (*on* 3. 9); लक्षणज्ञत्वं लक्ष्यपरिशीलनमदृष्टप्रसादोदितस्वप्रतिभाशालित्वं चानुसर्तव्यमिति संक्षेपः Loc. 146. 25 (*on* 3. 14); क्रमविशेषनिश्चय आगमादनुसर्तव्यः Kiraṇā. 92. 15; क्रमस्य पादोपसंग्रहणायेति पूर्वं वाच्यम्। एवमन्यदप्यनुसर्तव्यम् KāvyPra. 375. 1; 168. 2; यत्तु दृष्टोऽर्थः स्वाध्यायाध्ययनविधिनानुसर्तव्यो न तद्वशेनार्थकल्पनेत्युक्तं तत्सत्यम् ŚāstrDī. 6. 14 (*on* i. 2. 1); अन्यासामपि वाच्यव्यतिरेकिणीनामलंकृतीनां यथायोगमनुमानान्तर्भावः स्वयमेवानुसर्तव्यः VyaktiVi. 131. 2; पुण्यकालस्य पूर्वभावित्वं पश्चाद्भावित्वं च वक्ष्यमाणव्यवस्थयानुसर्तव्यम् CaturCin. iii (1). 233. 4; बिडान्तराण्यपि तन्त्रान्तरादनुसर्तव्यानि RaseCin. 3. 18(20.20); **4A** to be observed उत्कृष्टदृष्टिर्हि निकृष्टेऽध्यसितव्येति लौकिको न्यायः यथा राजदृष्टिः क्षत्तरि स च अनुसर्तव्य विपर्यये प्रत्यवायप्रसङ्गात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 777. 14 (*on* iv. 1. 5); यदन्यद्विहितं किंचिन्निषिद्धं चोपदेक्ष्यते। तत्सर्वमनुसर्तव्यम् MṛgendraT. ii. 8. 218; कथायां तु विकटबन्धप्राचुर्येऽपि गद्यस्य रसबन्धोक्तमौचित्यमनुसर्तव्यम् Dhvanyā. 327. 3 (*on* 3. 8); KāvyPra. 490. 2; Kāvyānu. (He.) 245. 10; आख्यायिकायां नात्यन्तमसमासा … नाटकादौ नातिदीर्घसमासा चेति संघटनाया दिगनुसर्तव्या Dhvanyā. 328. 6 (*on*. 3. 9); Loc. 115. 22 (*on* 2. 28); यद्यपि … दूरवर्तीन्येव दुरितानि तथापि नीतिरनुसर्तव्या TilaMañ. 60. 20; स्मार्तनियमः उपनयनात्प्रागप्यनुसर्तव्यः NyāyMāVi. 314. 26 (*on* vi. 2. 6); शुक्तिरजतादिस्थलेऽपि विशिष्टाज्ञानविषयस्यैव अधिष्ठानत्वं क्लृप्तमिति अत्रापि अयं न्यायोऽनुसर्तव्यः JñānBiPra. 27. 5; त्वया न्याय्यं वर्त्मानुसर्तव्यम् AlaṅkāMañ. 101. 5; **4B** to be practised or performed सद्गुरुसपर्यैव एतत्प्रथार्थम् अनुसर्तव्या PratyabhiHṛ. 26. 3 (11); यथापूर्वमग्निहोत्रमनुसर्तव्यमेव BālamBha. i. 266. 25 (*on* 1. 89); **5** to be searched, to be traced हस्तिशिक्षायां वा तल्लक्षणमनुसर्तव्यम् JayaMa. 30. 6 (*on* 1. 3); संशयः … स च तत्त्वनिर्णयव्यतिरेकेणापनेतुमशक्य एवेति तत्त्वनिर्णयोपायोऽनुसर्तव्यः NyāyVārPari. 116. 6; **6** to be obtained अष्टनवतिभागं च रूप्यम् … सूतकेन च वेधः … एवं सहस्रवेधादयो जारणबीजवशादनुसर्तव्याः RaseCin. 3. 70 (33. 20); **7** to be considered (ज्ञात्वापराधं देशं च कालं बलमथापि वा। … दण्डं दण्ड्येषु पातयेत्) न केवलमपराधानुसारादेव दण्डः किं त्वपराधवद्देशादिरप्यनुसर्तव्य इत्याह ज्ञात्वेति VīraMi. 383. 16 (*on* 1. 368)

**अनुसर्तुम्** (anu-sartum) *inf.* **1A** to resort to (words) विषं हि … आशुकारि … अतिपातयति न चावकाशोऽस्ति वाक्यसमूहमुप(v.l. °मनु Calcutta Ed.)सर्तुम् SuśruS. v. 4. 36; **1Bi** to pursue, to chase पलायितं रणे वीरमनुसर्तुमनौचिती BrahmāṇḍP. iii. 25. 105; **1Bii** to go after, to follow साग्नीनामेवास्माकं युक्तमनुसर्तुम् Nāgā. 5. 12 (31); कर्तुं प्रियं रघुपतेः स तदाध्युवास वेलातटं निकटदेहभरो हरीशः। मैनाकमम्बुनिधिमग्नमिवानुसर्तुं मेरुर्महीधरसहस्रपरीतमूलः RāmC. 25. 47; ययौ … सा विहायसा। अनुसर्तुमशक्तोऽसौ बभूव भृशदुःखितः BṛKathāMañ. 5. 208; अनुसर्तुं स्त्रियं सोऽपि वीरस्तत्रैव मग्नवान् KathāSaSāg. ii. 2. 29; vii. 8. 208; मल्लामनुमेने स यन्नृपः। अनुसर्तुं पतिं छन्नं वसन्तीम् RājTa. (Ka.) 8. 445; **1C** to go along न च किल शक्यम् … पौरवधूभिः … गजपतेः पन्थानमनुसर्तुम् DhūrtaViSaṁ. 5. 13; पुरवेष्टितं न खलु चिद्वलयं परलोकमार्गमनुसर्तुमलम् SaṁkṣeŚā. 3. 27 (ii. 165. 21); **1D** to go to, to approach राजा … द्वीपान्तरमनुसर्तुमुरगलोकं प्रवेष्टुमुत्सहमानः … अवतस्थे UdaySuKa. 74. 25; **2A** to observe मार्गमिच्छति यस्त्वेवमनुसर्तुं हि चाच्युतम्। आशौचं समतीतं चेत्ततः कुर्याद्दशाहिकम् PauṣkS. 27. 592; **2B** to practise तत्कर्म किंचिदनुसर्तुमयं यतेत यस्मिन्नसौ नयनगोचरतां न याति YaśasCam. i. 259. 3 (comm. आश्रयितुम्); **3** to conform to, to be in accordance with श्रद्धानुसारी श्रद्धामनुसर्तुं शीलमस्य AbhidhKoBh. 353. 14 (*on* 6. 29); कारणान्तरसत्त्वेऽपि कारणवैकल्यमनुस्रियमाणं स्वप्रागभाववैकल्यमेवानुसर्तुमर्हति Upask. 374. 7 (*on* ix. 1. 1); **4** to know, to understand केवलमनार्यबुद्धेरेवैनामनवस्थितत्वेनानुसर्तुमस्ति श(स्ति?क्तिः) AvantiKa. 47. 20; **5** to search, to trace देहि देवि गमनाय नियोगं यामि रामरमणीमनुसर्तुम् RāmC. 16. 80; **6A** to adopt वृत्तिकारेण त्वन्वयपूर्वको व्यतिरेक इति शैलीमनुसर्तुमन्वयः पूर्वमुपात्तः Loc. 131. 7 (*on* 3. 4); **6B** to attain स विपदमनुसर्तुं गरुत्मतः। जगाम जीवितत्यागदृढीकृतविनिश्चयः BṛKathāMañ. ix. 2. 911.

**अनुसर्तुमनस्** (anusartu-manas) *adj.* having a desire to follow इह चावाप्तशापं मामनुसर्तुमनास्तदा। प्रिया पद्मावती कृच्छ्रान्मुनीन्द्रेण निवर्तिता KathāSaSāg. xvii. 6. 141.

**अनुसर्तृ** (anu-sartṛ) *adj.* who visits तीर्थानुसर्तारं राक्षसी काचिदब्रवीत् MahāBhā. viii. 30. 60.

**अनुसर्प** (ánu-sarpa) *m.* serpentine creature सर्पानुसर्पा पुनर्वो यन्तु यातवः AV. ii. 24. 4; AV. (P.) ii. 42. 3.

**अनुसर्पण** (anu-sarpaṇa) *n.* **1** act of going backwards पप्रच्छ … नारदः …। उत्पातान् … यानानुसर्पणे AVPari. 71 (1). 3; **2A** characteristic of investigation (*parisarpa*) (*lit.* investigation) प्रतिमुखं भवेत्। … अङ्गान्यस्य त्रयोदश। … दृष्टनष्टानुसर्पणम्। परिसर्पः DaśRū. 1. 32 (Avalo. बीजानुसर्पणं परिसर्पः); **2B** name of a part of *pratimukha sandhi* अनुसर्पणम्-नष्टेष्टेहानुसर्पणम्। पूर्वमुपलब्धस्य पुनरन्तरितस्येतिवृत्तवशादभिलषितस्यार्थस्येहान्वेषणमनुसर्पणम् NāṭyaDa. 81. 15 (50)

**अनुसर्पत्** (anu-sarpat) *adj.* **1** spreading or passing along अस्य … वायुः प्रकोपमापद्यते, स प्रकुपितो वशिकं शरीरमनुसर्पन्नुदीर्य श्लेष्मपित्ते परिशोषयति CaraS. ii. 6. 8 (1941 Ed.); (लब्धगर्भा) अस्या वायुः प्रकुपितः शरीरमनुसर्पन् गर्भाशयेऽवतिष्ठमानो गर्भस्य … वातविकारं करोति AṣṭāSaṁ. i. 206. 1 (2. 2); **2** going after, following दृष्टा मयैका पुण्यवती मृगदृक्। तामनुसर्पता यथा पातकिना यान्त्यास्तस्याः कबरीं(?री) कृपाणिकया निजपुण्यदशया सह कृत्ता PrabaK. 87. 28; विमुच्य माधवीमण्डपं नागरमण्डलोत्तंसौ प्रस्थितौ। तयोरामोदमनुसर्पन्तः षट्पदा धावन्ति VidaMā. 7. 41 (4)

**अनुसर्पितुम्** (anu-sarpitum) *inf.* to go after, to follow कपोता जीवितार्थिनः संघातेन जालम् अपहृत्य … निर्भयं प्रस्थिताः। लुब्धकोऽपि … अनुसर्पितुम् आरब्धः Pañcā. 128. 5.

**अनुसर्पिन्** (anu-sarpin) *adj.* spreading along विसंकटाकारविस्तृतहुताशनाभोगस्य सुदूरमनुसर्पिणा (ज्वा)लाकदम्बकेन ज्वलतीव मेदिनी UdaySuKa. 81.13.

**अनुसर्वशस्** (anusarvaśas) *adv.* altogether (तांस्तु तेऽहं प्रवक्ष्यामि) अनीकान्यनुसर्वशः Rāmā. vi. 371*(1)

**अनुसवननिसृत्वर** (anusavana-nisṛtvara) *adj.* increasing every moment अनुसवननिसृत्वरैरपूर्वैर्वितरणपौरुषशौर्यधैर्यपूर्वैः। … गुणैर्विभाति क्षितिपतिरेषः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 10. 6 (comm. सर्वदा विसरणशीलैः)

**अनुसवनभक्ष** (anusavana-bhakṣa) *m.* formula for (rite of) partaking at every pressing अनुसवनभक्षो विश्वैर्देवैः पीतस्येति BaudhŚS. i. 230. 2; i. 252. 12; ii. 83. 9; iii. 252. 11.

**अनुसवनभक्षण** (anusavana-bhakṣaṇa) *n.* formula for (rite of) partaking at every pressing वृषणे शुष्मयायुषे वर्चसं इत्यथा अनुसवनभक्षेणैव(v.l. °भक्षणेनैव) सवनमुखीयान् भक्षयेत् BaudhŚS. iii. 252. 11.

**अनुसवनम्** (anusavanám) *adv.* [P. vi. 1. 223; GaṇPā. 242. 6; KāśiVṛ. *on* viii. 3. 110] **1A** at each and every pressing (of the Soma performed at the three periods of the day) अनुसवनं पुरोडाशान्निर्वपन्ति TaiS. VII. v. 6. 4; यो वै चतुर्होतॄननुसवनं तर्पयित३व्यान्वेद तृप्यति प्रजया च पशुभिश्च MaiS. i. 9. 5 (i. 137. 5); KāṭhS. 9. 14 (i. 116. 15); TaiBr. II. ii. 8. 3; III. xii. 5. 10; अनुसवनं पुरोडाशा निरुप्याः सवनानां धृत्यै MaiS. iii. 10. 5 (iii. 136. 18); KāṭhS. 29. 1 (ii. 167. 1) 37. 7 (iii. 88. 6); KapiKaS. 45. 2 (267. 15); AitBr. 8.5 (231); तेषां यत्पौर्णमासमासीत्तमग्नीषोमीयं पशुमकुर्वत यः पूर्वेद्युरालभ्यते यद्दार्शं तमाग्नेयं योऽनुसवनमालभ्यते KāṭhS. 23. 7 (ii. 83. 2); KapiKaS. 36. 4 (191. 5); हविरग्ने वीहीत्यनुसवनं पुरोळाशः स्विष्टकृतो यजति AitBr. 8. 6 (237); KauṣīBr. 13. 3 (58. 13); वैश्वामित्रीरनुसवनं पुरोडाशानां पुरोनुवाक्या अन्वाह KauṣīBr. 28. 2 (134. 23); एता यथापूर्वमनुसवनं दक्षिणा ददाति JaimiBr. 2. 129; NidāSū. 114. 9 (7. 1); अनुसवनमुदकोपस्पर्शनमापोहिष्ठीयाभिः (कुर्यात्) SāmaViBr. i. 2. 7; GobhiGS. iii. 2. 8; GautDS. iii. 8. 10; दशतःरथन्तरं च वामदेव्यं चैतान्यनुसवनं प्रयुञ्जानोऽग्निष्टोममवाप्नोति SāmaViBr. i. 4. 2; i. 4. 7;

हरिवतोऽनुसवनमेडायाः ĀśvaŚS. I. i. 12. 20; I. ii. 14. 5; पूर्वेद्युस्तित्र इष्टयोऽनुसवनम् ĀśvaŚS. I. ii. 18. 2; I. v. 4. 1; I. v. 4. 3; I. v. 4. 6; प्रेषितो होतानुसवनं प्रस्थित-याज्याभिर्यजति ĀśvaŚS. I. v. 5. 15; द्वितीयस्याह्नोऽनुसवनं पुरोडाशेषु पूर्वेद्युर्हवींषि ĀśvaŚS. II. iii. 2. 14; II. iii. 5. 7; II. v. 6. 3; II. vi. 8. 38; होता यक्षदग्निं पुरोलाशानामित्यनुसवनं प्रैषः ŚāṅkhāŚS. vii. 1. 7; vii. 1. 3; xiii. 5. 12; पशुपुरोडाशं निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहोत्यनुसवनं त्रीणि BaudhŚS. ii. 65. 9; iii. 102. 9; iii. 110. 12; अनुसवनं दक्षिणानि जुहुयादिति बौधायनः BaudhŚS. iii. 177. 18; iii. 183. 3; iii. 247. 5; सर्वानैन्द्रानेकादशकपालाननुसवनमेके समामनन्ति ĀpaŚS. xii. 4. 2; xii. 8. 4; xii. 11. 11; xii. 16. 16; प्रतिमन्त्रमनुसवनं दीर्णे पश्चाद्धुतीर्जुहोतीत्येके ĀpaŚS. xiv. 26. 2; xiv. 28. 3; अश्चं तृतीयशोऽनुसवनं नयन्ति ĀpaŚS. xxii. 7. 15; अनुसवनं ब्राह्मणांस्तर्पयेति प्रेष्यति MānŚS. 81. 16; अनुसवनमेके पयः समामनन्ति VārāŚS. III. ii. 4. 9; अनुसवनमेनमालभेरन् KātyŚS. xxv. 13. 26; xxv. 14. 12; xxv. 14. 21; येऽदाभ्या अँशवस्तेषामेकैकमनुसवनमपिसृजति HirŚS. viii. 3. 33 (825. 14); xv. 6. 30 (327. 7); xvii. 3. 14 (419. 27) षडंशूनां द्वौ मध्यमावुत्तमावनुसवनमपिसृजति VaikhāŚS. 15. 13; एतेषामेकैकेन त्रिस्त्रिरनुसवनं संमृज्यादिति धानञ्जप्यः LāṭyāŚS. i. 10. 18; DrāhyŚS. iii. 2. 23; गायत्र्यैवानु-सवनमाप्यायनमिति शाण्डिल्यः LāṭyāŚS. ii. 5. 12; DrāhyŚS. v. 1. 14; सावित्र्या चानुसवनं शतादूर्ध्वम् KauṣiGS. iii. 3. 4; नमो हमाय मोहमायेति चानुसवनम् KāṭhGS. i. 4. 20; SaṅkarKā. xv. 2. 16; अनुसवनं सवनीयाः पुरोडाशा निरुप्यन्ते Kāśi. i. 23. 24 (*on* 1. 55); ŚāstrDī. 842. 8 (*on* xi. 4. 20); BhāṭṭDī. iv. 214. 15 (*on* xi. 4. 20); अनुसवनमाग्नीध्रीयादेव धिष्णिया विहियेरन् SaṅkarKāBh. 140. 22 (*on* iii. 2. 33); (मृतभर्तृका) उत्मुकावस्थमौपासनाग्निं परिगृह्य 'भूमिर्भूम्ना' इति चतसृभिरनुसवनमिन्धाना श्वशुरादिगृहे वसेत् SmṛtiCan. iv. 594. 7; तृतीय आज्येनेति विधिनोपसंहारात्तृतीयसवन एव व्याघारणमिति प्राप्ते सामान्यविधिनानुसवनं व्याघारणं विहितम् BhāṭṭCan. 82. 12 (*on* xv. 2. 17); **1B** after each sacrifice पशवो वै समीषन्ती यदेषा सर्वाणि सवनान्यनुसंचरत्यनुसवनमेवैनं पशुभिः समर्द्धयति PañcBr. iii. 11. 4; एतेन ... व्रतानां समापनं ब्रह्माभ्यसेदृक्साम यजुर्वा छन्दसामनुसवनं लभेत काममिति ह स्माह बौधायनः BaudhGS. iii. 3. 34; **1Ci** for three times a day अथ पाशुपतव्रतादेशः ... नदीनां बहूनां प्रतिश्रये, अनुसवनम् AVPari. 40 (1). 8; अनुसवनं तु सत्रेषु LāṭyāŚS. ii. 2. 9; DrāhyŚS. iv. 1. 22; धृतराष्ट्रः ... स्नात्वानुसवनं तस्मिन्हुत्वा चाग्नीन्यथाविधि ... आस्ते विगतैषणः BhāgP. i. 13. 52; iv. 8. 43; v. 3. 8; xii. 6. 68; अनुसवनमपापैर्देवता पूज्यमाना वहति कथमिदानीमाश्रयाशाभिधानम् RāmāCam. 2. 67; **1Cii** at each and every moment पूर्णं वर्षसहस्रं मे विषयान्सेवतोऽसकृत्। तथापि चानुसवनं तृष्णा तेषूपजायते BhāgP. ix. 19. 18; v. 4. 18; **2** in addition to the (Soma) pressing स एतानंनुसवनं पुंरोडाशांनपश्यत् (इन्द्रः) TaiS. VI. v. 11. 4; **3** in accordance with (the three Soma) pressings यत् सर्वाणि सवनान्याशीर्वन्ति भवन्त्यनुसवनमेवैनं पशुभिः समर्धयति PañcBr. xviii. 4. 4; अनुसवनं वा एता विगायन् अभ्यारोहति JaimiBr. 1. 264; सर्वा देवता अनुसवनं छन्दस्वक्षरमक्षरम् अनुसंबाधमानाः संतृप्यन्तीर्विद्यादिति JaimiBr. 1. 281; द्विस्तावत्त्रिस्तावदुपसत्स्वग्नीषोमीये सवनीये सवनेऽनुसवनम् MānŚS. 200. 1 [after-ablutions, Apte]

**अनुसवनाभिषेक** (anusavanābhiṣeka) *m.* ablution (performed) three times a day (भरतः) अनुसवनाभिषेकार्द्रकपिशकुटिलजटाकलापेन च विरोचमानः ... होवाच BhāgP. v. 7. 13.

**अनुसवने** (anusavane) *adv.* at each and every moment सवने सवने ... अनुसवनमनुसवनम् (v.l. अनुसवने) GaṇPā. 242. 11.

**अनुसवम्** (anusavam) *adv.* **1** three times a day हरेर्विशृण्वतो मेऽनुसवं यशोऽमलम्। संकीर्त्यमानं मुनिभिः ... भक्तिः प्रवृत्ता BhāgP. i. 5. 28 [*but* Apte, every moment]; **2** at every moment, constantly अनुसवं गृहिण्या। विप्रो ददर्श ... सात्वतपतिं परिवीजयन्त्या BhāgP. x. 69. 13; x. 90. 50 [at every sacrifice, after a sacrifice, after ablution, Apte]

**अनुसवाभिनव** (anusavābhinava) *adj.* (appearing) new at every moment गोप्यः ... रूपं लावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम्। दृग्भिः पिबन्त्यनुसवाभिनवं दुरापम् BhāgP. x. 44. 14.

**अनुसह्** (anu-sah-) I. U. to endure ईदृशीमापदं को नु द्वितीयोऽनुभविष्यति (v.l. अनुसहिष्यति) MahāBhā. iii. 138. 18; यं यमेवोपसारं सा तुच्छमप्याचरेन्मयि। सर्वमन्वसहे तं तम् BṛKathāŚloSaṁ. 20. 249.

**अनुसहस्रम्** (anusahasram) *adv.* upto a thousand times तत् तत् कलां वानुसहस्रम् इयात्। कलावानुसहस्रं तत् JaimiBr. 2. 257.

**अनुसहाय** (anu-sahāy) *m.* a follower-after, DBHS.

**अनुसहस्राक्षम्** (anusahasrākṣam) *adv.* behind the thousand-eyed (Indra) प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य च भक्तितः। साग्रजोऽनुसहस्राक्षमुपाविक्षदधोक्षजः TriṣaŚaPuC. iv. 5. 208.

**अनुसहायभाव** (anusahāya-bhāva) *m.* the state of being helpful or contributory (to denotation) together न ह्येकक्रियापेक्षभिन्नसाधनाभिधायिनोरेकस्मिन् पदेऽनुसहायभावो युक्तः Pradī. iv. 2B. 11 (*on* iv. 1. 1) (Uddyota (तयोः) प्रत्यययोरिति शेषः। ... एकक्रियायामनेकसाधनान्वयबोधजननायापेक्षणीयं सहायत्वं तयोर्न युक्तम्)

**अनुसहायीभाव** (anusahāyī-bhāva) *m.* the state of being helpful or contributory (to denotation) together न चास्ति संभवो यदेकस्याः प्रकृतेर्द्वयो-र्नानार्थयोर्युगपदनुसहायीभावः स्यात् MahāBh. ii. 58. 12 (*on* iii. 1. 67)

**अनुसहायीभू** (anu-sahāyībhū-) I. P. **A** to become helpful (to denotation) together, pw., cf. **अनुसहायीभूत A**; **B** to become a follower, DBHS., cf. **अनुसहायीभूत B.**

**अनुसहायीभूत** (anusahāyī-bhūta) *adj.* **A** which has become helpful or contributory (to denotation) together यद्धर्माद्यनुसहायीभूतं नित्यमनित्यं वा निमित्तमपेक्ष्य अन्यद्व्यकारणं स्यात् TaiUBh. 276. 4 (*on* 2. 8); **B** who has become a follower तस्य ... प्रज्ञाबलस्थानं च दृष्ट्वा सर्वे अनुसहायीभूता अभूवन् SaddhaPuṇ. 226. 1 [DBHS.]

**अनुसहित** (anu-sahita) *adj.* **A** accompanied by अरुन्धत्यानुसहितं वसिष्ठं शंसितव्रतम्। ... आमन्त्र्य कृतवान्दक्षः सदस्यान्यज्ञकर्मणि VāmaP. 2. 9; **B** attended, joined (स्कन्धधात्वायतनेन्द्रियान्तर्गतानि पदान्तराणि) अनुसहितः MahāVyu. 109. 86 [DBHS.]

**अनुसहितम्** (anusahitam) *adv.* with बोधिसत्त्वः परिशुद्धां कथां कथयति। ... कालेन सत्कृत्यानुपूर्वमनुसंध्यनुसहितम् ... अनुकम्पाचित्तेन BodhiBhū. 75. 22 [DBHS.]

**अनुसागरम्** (anusāgaram) *adv.* following, i.e. imitating (the roaring of) the ocean मन्दं मन्दं जलधरा जगर्जुरनुसागरम् BhāgP. x. 3. 7.

**अनुसातम्** (anusātam) *adv.* [enumerated in the *parimukhādigaṇa*, CāndraVṛ. *on* iii. 3. 23] along the happiness स्यति दुःखमिति सातं सुखम्। सातमनु। अनुसातम् GaṇRa. 5. 342 (380) [according to delight, MW.]

**अनुसाधक** (anu-sādhaka) *m.* assistant (in a magic rite) शाक्यमुनिम् ... आलिखेत्। लिखितश्च मण्डलाचार्यस्यानुसाधकेन आत्मरक्षाविधानं मूलमन्त्रेण कृत्वा सर्वभूतिका बलिर्देया (Ārya) Mañjuśrī Mūlakalpa 39. 175; अनुसाधकेन तत्रैव कुशविण्डकोपविष्टेन यमान्तकक्रोधराजानं जपं कुर्वाण स्थातव्यम् (Ārya) Mañjuśrī-Mūlakalpa 40.1 मण्डलाचार्येण पूर्वदृष्टेन विधिना आवाहनपूजनधूपनादि निवेद्य ... अनुसाधकेन कुशलेन त्वरमाणेन सार्वभौतिकं बलिम् ... शालितन्दुलाहुतीनामष्टसहस्रं जुहुयात् (Ārya) Mañjuśrī Mūlakalpa 48. 26[DBHS.]

**अनुसाधन** (anu-sādhana) *n.* secondary or subsequent means of enjoyment भोक्तुः सुखादेरनुसाधनं भवेच्छरीरमन्यद्विदुरात्मनो बुधाः AdhyāRā. vii. 5. 29.

**अनुसाधि** (anu-sādhi) *f.* accomplishment मञ्जुश्रियस्य महात्मानो कुमारस्येह विशेषतः। क्षिप्रकार्यानुसाध्यर्थं प्राप्नुयात् सकलादिह अनुपूर्वं ततो शिल्पी पटं वायेत यत्नतः (Ārya) Mañjuśrī Mūlakalpa 59.24 [DBHS.]

**अनुसाधिन्** (anu-sādhin) *adj.* who accomplishes, pw.; DBHS.

**अनुसाध्यर्थम्** (anusādhyartham) *adv.* for the sake of successful completion, (Ārya) Mañjuśrī Mūlakalpa 59. 24 [DBHS.]

**अनुसानु** (anusānu) *adv.* **A** at every peak अनुसानु पुष्पितलताविततिः फलितोरुभूरुहविविक्तवनः। ... अचलः Kirātā. 6. 18; **B** on or along the table-land or summit विनिर्यतीनां गुरुखेदमन्थरं सुराङ्गनानामनुसानु वर्त्मनः सविस्मयं रूपयतो नभश्चरान् विवेश तत्पूर्वमिवेक्षणादरः Kirātā. 8. 26; श्रीमान्समस्तमनुसानु गिराविहर्तुम्। बिभ्रत्यचोदि स मयूरगिरा विहर्तुम् ŚiśuVa. 6. 79 (comm. सानुषु); अस्यानुसानु वनराजिरियं विनीला धत्ते श्रियं नगपतेः शरदभ्रभासः MahāP. 19. 160 [from ridge to ridge, MW.]

**अनुसान्त्व्** (anu-sāntv-) X. P. **A** to pacify, i.e. to perform the Śānti-rite भवतं नः सुमनसाविति द्वावनुसान्त्वयेत् LakṣmīT. 49. 144; **B** to console, cf. **अनुसान्त्वयत्.**

**अनुसान्त्वन** (anu-sāntvana) *adj.* consoling, conciliatory स यत्नमकरोत्तीव्रं संबन्धैरनुसान्त्वनैः। दूतैः MahāBhā. v. 191. 2.

**अनुसान्त्वयत्** (anu-sāntvayat) *adj.* consoling, i.e. addressing kindly हनुमत्प्रमुखान्भृत्यानाह रामोऽनुसान्त्वयन् PadmP. iv. 113. 190.

**अनुसाम** (anu-sāma) *adj.* [P. v. 4. 75; MugdhaBo. 6. 76 (63. 9)] who conforms to the peaceful method अनुगतं सामानेनेति बहुव्रीहिर्वा Nyās. ii. 169. 23 (*on* v. 4. 75); सोऽनुसामोऽनुलोमः स्वाम्रुपानूचे चमूपतिः DvyāśraKā. 19. 105 (*but* MW. at every Sāman-verse)

**अनुसामन्त** (anu-sāmanta) *m.* officer subordinate to the town-chief सामन्तादिसमा ये तु भृत्या अधिकृता भुवि। (तेतु?तेऽनु)सामन्तसंज्ञाः स्यू राजभागहराः क्रमात् ŚukraNī. 1. 189.

**अनुसामम्** (anusāmam) *adv.* [P. v. 4. 75; JaineVyā. iv. 2. 71; CāndraVyā. iv. 4. 60; Kātan. ii. 6. 41 (23); SaraKaṇṭhā. (Gr.) v. 4. 90; MugdhaBo. 6. 76] in conformity with the peaceful method, peacefully प्रति अनु अव इत्येवंपूर्वात् सामान्तात् ... अः सान्तो भवति ... अनुसामम् JaineVyā. 277. 18 (*on* iv. 2. 71); KāśiVṛ. *on* v. 4. 75; अनुगतं सामेत्यनुसामम् Nyās. ii. 169. 23 (*on* v. 4. 75); PrakriKau. i. 647. 5; SiddhāKau. 210A. 11 (*on* v. 4. 75) [KośaKaTa. 1. 1352]

**अनुसामिधेनि** (anu-sāmidheni) *adj.* which is in conformity with Sāmidhenī-verses अनुसामिधेनीध्मं कुर्यादिति बौधायनोऽपरिमितमिति शालीकिः BaudhŚS. iii. 9. 6.

**अनुसाय** (anu-sāya) Gr. [enumerated in the *parimukhādi gaṇa*] PW.; Viśva.

**अनुसायम्** (anusāyam) *adv.* [P. iv. 3. 59] at each and every evening अनुसायमभुर्विलेपनापणकश्मीरजपण्यवीथयः NaiṣC. 2. 90 (comm. प्रतिसंध्याकालम्); दीपिकाहुतभुजामनुसायं तेऽभवन्नतिथयो भवनेषु ŚivLī. 8.25; पटुरनुसायं नटने दयतां पशुपतिः YātrāPra. 3.81 [evening after evening, MW.; Apte]

**अनुसार** (anu-sāra) *m.* **1A** act of following मार्गानुसारेण गत्वा किंचित्क्षणं पुनः। ... न्यवर्तन्त मनस्विनः Rāmā. ii. 41. 31; किं नु खल्विदानीं निराशमनुसारं कर्तुकामः, उताहो स्निग्धपुरुषसंनिकर्षं परिहरति PratiYau. 1. 13 (7); [Inst.] by following अर्धावसित एव वाक्ये सुहृत्स्नेहाक्षिप्तचित्तो मन्थरस्तेनैवानुसारेण शरकण्टककुशावमर्दनं कुर्वाणस्तानेव समागतः Tantrākhyā. 87. 8; PañcT. 2. 80 (27) (259. 9); Pañcā. 170. 10; आदिनारायणस्य स्वेच्छानुसारेणोन्मेषो जायते TripāMaNāU. 361. 25 (2); आश्रमक्रमानुसारेण यः संन्यस्यति स कर्मसंन्यासी NāraPaU. 5. 1; SaṁnyāU[2].13; कर्मानुसारेण फलं लभन्ते MaitreU. 1 (4). 13; **1B** pursuit, chase, cf. **अनुसारचकिता**; **2** next best army पत्त्यश्वरथद्विपानां सारत्रिभागमुरस्यं स्थापयेत् ... । अनुलोममनुसारम् ... एवं सर्वमुपयोगं गमयेत् ArthŚā. iii. 133. 2 (10. 5) (comm. अनुसारं बलम्, अनुलोमं स्थापयेत् उत्तमसारस्य पृष्ठतो निवेशयेत्); सारबलमग्रतः कृत्वा कोटीष्वनुसारं कुर्यात् ArthŚā. iii. 133. 5 (10. 5); **3A** accordance, conformity, suitability श्रद्धयानुसारः श्रद्धानुसारः AbhidhKoBh. 353. 13 (*on* 6. 29); काशकृत्स्नीयं मतं श्रुत्यनुसारीति गम्यते, प्रतिपिपादयिषितार्थानुसारात् 'तत्त्वमसि' इत्यादिश्रुतिभ्यः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 264. 19 (*on* i. 4. 22); (वक्रता। ... वर्णच्छायानुसारेण गुणमार्गानुवर्तिनी) वर्णानामक्षराणां या छाया कान्तिः श्रव्यतादिगुणसंपत्तया हेतुभूतया यदनुसरणमनुसारः प्राप्यस्वरूपानुप्रवेशस्तेन VakroJī. 85. 10; पूर्वमतानुसारा युक्तयोऽस्मिन्पादे अनुस्रियन्त, एताभिरित्यनुसाराः NyāySu. (Ja.) 648A. 6 (*on* iv. 2. 5); यो भावनाभेदः यश्चापूर्वभेदः तयोर्योऽनुसारः प्रस्तुतः MayūMāli. 95. 17 (*on* ii. 1. 1); [Loc.] in accordance with वानरयूथपः ... तदनुसारे त्यक्ताहारविहारक्रियो वनाद्वनान्तरं पर्यटति PañcT. (Kos.) 5. 66 (255. 10); [Inst.] in accordance or conformity with व्यवहारान्नृपः पश्येत् ... धर्मशास्त्रानुसारेण YājñaSm. 2. 1; (कादम्बरी) आकर्षन्ती च करकिसलयं भुजलतानुसारेण स्पर्शतृष्णागतमनङ्गशरभिन्नमध्यं हृदयमिव पतितमपि रत्नवलयं नाज्ञासीत् Kād. 194. 7; घटं करोतीत्यत्र ... करोतिराचष्टे। सः ... नान्यत्र वर्तितुमर्हति। ... परिगतसामर्थ्यानुसारेण च प्रयोगोपपत्तौ सामर्थ्यान्तरपरिकल्पनायोगात् BhāvanāVi. 80. 1; जन्ममरणे ... विपच्यमानकर्माशयानुसारेण देहेन्द्रियादित्यागोपादाने एव मरणजन्मनी क्रियाभ्यावृत्त्या भवन्ती प्रेत्यभाव इत्युच्यते NyāyMañ. ii. 72. 8; हस्तप्रमाणं भूभागमुपलिप्य ... देवरामाशतं नाकं लभेत सततं नरः। ततोऽनुसारेण फलं विस्तृतायां क्षितौ स्मृतम् ViṣṇuDhaP. i. 169. 9; तन्मतानुसारेण सूत्राक्षराणि व्याख्यास्यन्ते BrahmSūBh. (Rā.) 1. 10 (*on* i. 1. 0); कर्णस्यार्धे नयेद् गर्भाद् वृत्तं तत् पूर्वमालिखेत्। अनुसारेण विस्तरेदङ्गप्रत्यङ्गनिर्गमम् SamarāSū. ii. 113. 4; शास्त्रमार्गानुसारेण यथाप्रोक्तं विचक्षणैः। ... आवर्तानाम् ... । रोमजेति कृता संज्ञा AśvaVai. 3. 66; 3. 140; Mānaso. iii. 6. 1038; उत्तमस्ते कुलकरस्तनयो भवितेत्यथ। स्वार्जवस्यानुसारेण नाभिः स्वप्नान् व्यचारयत् TriṣaŚaPuC. i. 2. 229; अभिप्रायानुसारेण प्रकटीकुरुते प्रियम्। अहो महाप्रभावानां भूपतीनां वसुंधरा RājTa. (Ka.) 4. 264; भावयितुं न शक्नोति, तदा दूषणवादी तदनुसारेण दण्ड्यः VyavaNi. 112. 9; गृहमध्यनिखातेन धनेन रमते यदि स तु तेनानुसारेण रमते किं न मेरुणा Subhāṣi. 471; तेन पाञ्चालिकारूपं निर्मितं सागरेण च पद्मावत्यनुसारेण तद्रूपं नास्ति कुत्रचित् CitraPaC. 91; उपमायाः प्राचामनुसारेण केचिद्भेदा उदाहियन्ते RasGaṅ. 213. 15; सूत्रे रान्तानामेवानुकरणमसंधिर्न्याय्यः ... । न ह्ययमिति। इदमर्वाचामनुसारेण LaŚabdeŚe. i. 148. 5 [ŚabdaRa. (Vā.) 2572]; **3B** established law (*lit.* which is followed) अनुसरन्त्यनुधावन्त्यनुवर्तन्ते सर्व एवार्था एतमित्यनुसारः शास्त्रोदितः समाचारः ManuBh. ii. 144. 27 (*on* 8. 152); [Abl.] beyond established law (वृद्धिः) कृतानुसारादधिका व्यतिरिक्ता न सिध्यति ManuSm. 8. 152; [Inst.] in accordance with established law उद्धृत्य कूपवाप्यम्भस्त्वनुसारेण गृह्यते BṛhaspaSm. 195. 3; मातरः पुत्रभागानुसारेण भागापहारिण्यः ViṣṇuSm. 18. 34; **4** act of searching or tracing, cf. **अनुसारकुशल**; **5** [Inst.] by observing महताप्यर्थ(v.l. °मनु°PW.)सारेण यो विश्वसिति शत्रुषु। ... तदन्तं तस्य जीवनम् Hitopa. 1. 64 (F. N.); **6** (Mus.) variety of musical composition (*rūpakaprabandha*) खल्लोत्तारानुसारौ तु रूपकेष्वधमौ मतौ SaṁgīRa. ii. 346. 3 (4. 367); रागे ताले च तत्रैव किंचिद्धातुविलक्षणः। मात्वन्तरेणानुसारो गुणोत्कर्षविवर्जितः SaṁgīRa. ii. 347. 7 (4. 373); **7** name of a part of the body of an elephant आयामकाण्डयोः पश्चादपरसंधिः। अपरसंधेरधस्तादनुसारौ Hastyāyur. 528. 25 (3. 29); **8** act of flowing, cf. **अनुसारगलित**; **9** the word *anusāra* गौतमोऽपि ... मन्दसदृशपर्यायमनुसारशब्दं प्रयुञ्जन् ... अमुमर्थं द्योतयति स्म BālamBha. ii. 142. 2 (*on* 2. 117) [custom, usage, nature, natural condition; currency, prevalence; consequence, result, MW; Apte]

**अनुसार** (anu-sāra) *adj.* **1** agreeable वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलो(v.l. °सारो)ऽयमनिलः। शान्तः शेते मुनिः ŚatTrayī. 190; **2** conforming to, conformable परतन्त्रप्रज्ञस्य ... स्मृतिविप्रतिपत्त्युपन्यासेन श्रुत्यनुसाराननुसारविषयविवेचनेन च सन्मार्गे प्रज्ञा संग्रहणीया BrahmSūBh. (Śaṅ.) 285. 2 (*on* ii. 1. 1); **3** going through or along सः ... बिलानुसारमार्गमुत्सृज्यान्येन लघुद्वारेण निष्क्रमितुमारब्धः Pañcā. 196. 3.

**अनुसारक** (anusāra- ka) *adj.* who follows, i.e. observes सोऽनपत्यश्च वृद्धश्च मिथ्याधर्मानुशासनात् (v.l. धर्मानुसारकः)। हंसवत्त्वमपीदानीं ज्ञातिभ्यः प्राप्नुया वधम् MahāBhā. ii. 38. 28 [following, attendant on, according or conformable, penetrating, scrutinizing, investigating, MW.; pursuing, going after, falling to the lot of, seeking, looking out for, Apte]

**अनुसारक** (anusāraka) *m., n.* name of a plant, *Galbes sandehdz* कालानुसारकं क्षत्रं दीनं निह्मं मुनीन्दुना RājNi. 106. 24 (better कालानुसारक)

**अनुसारकुशल** (anusāra-kuśala) *adj.* expert in the act of searching or tracing अधिकरणिकः खलु। शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो वक्ता न च क्रोधनः Mṛcch. 9. 5.

**अनुसारगलित** (anusāra-galita) *adj.* drained through the act of flowing यत्तु तत् सोममयूखसंभूतानामप्सरसां कुलं तस्मात्किरणजलानुसारगलितेन सकलेनेव रजनिकरकलाकलापलावण्येन निर्मिता ... गौरीति नाम्ना ... कन्यका प्रसूता Kād. 137. 7 (*but* Apte conformity to, accordance with, conformity to usage)

**अनुसारचकिता** (anusāra-cakitā) *adj.* (*f.*) terrified due to pursuit or chase व्याघ्रानुसारचकिता हरिणीव यासि Cārud. 1. 9; Mṛcch. 1. 17.

**अनुसारण** (anu-sāraṇa) *n.* **1** investigation (नष्टस्यानुस्मृतिः शश्वत् परिसर्पः) नष्टस्य रामभद्रोत्साहस्य तद्धनुर्भङ्ग(प्रिया?प्रेक्षा)रूपेणानुसारणात् परिसर्पः RasāSu. 221. 17 (3. 42); **2** pursuit, cf. **अत्यनुसारण.**

**अनुसारणा** (anu-sāraṇā) *f.* **1** pursuit पलायमानानां कुर्यान्नात्यनुसारणम् (v.l. °णाम्) MahāBhā. xii. 100. 14; **2** process employed in the calcination of mercury रञ्जनं च ... जारणा चानुसारणा। क्रामणं च ... सूतकस्य Rasā. 11. 212 (P. Ghosh Ed.)

**अनुसारतस्** (anusāra-tas) *adv.* in conformity with, in accordance with सावित्रीलक्ष्म् ...। जप्त्वा दशांशको होमः कार्यो दोषानुसारतः AVPari. 69 (8). 4; वर्णानामनुसारतः। पिण्डप्रदाः क्रमेण स्युः BṛParāSm. 7. 389; KātySm. 965; ĀpaSm. 3. 2; पात्राद्यदन्तैरेकार्थो द्विगुर्लक्ष्यानुसारतः AmaK. 2945; TattvBi. 157. 6; विलिख्य योजयेत् पूर्वं शब्दशास्त्रानुसारतः TantrRā. 15. 36; पार्थिवेन्द्राणां मानं युक्त्या प्रकल्पयेत्। अनेनैवानुसारेण स्वमानस्यानुसारतः ViṣṇuDhaP. iii. 36. 1; चतुर्थश्चतुरात्मापि सच्चिदेकरसो ह्ययम्। ... एकैकत्वानुसारतः NārāPaU. 8. 16; पटे लिखेत्। कुड्ये वा फलके वापि भक्त्या वित्तानुसारतः ŚivU. 6. 121; आधारणं चाधिवासं वक्ष्ये तत्रानुसारतः BhaviP. 377A. 1 (ii (2). 16. 19); मेघैर्ये मुक्ता जलबिन्दवः शीर्णाः शुक्तिषु जायन्ते तैर्मुक्ता निर्मलत्विषः। ... बिन्दुमानानुसारतः YuktiKa. 111. 25; भूम्युदयः ...। न्यूनाधिकविभक्ते तु कार्यः स्यादनुसारतः SamarāSū. 30. 33; 68. 17; (वसनानि) भव(जे)न्नृपः। ऋतूनामनुसारेण शृङ्गारस्यानुसारतः Mānaso. iii. 6. 1038; निघण्टुं संप्रवक्ष्यामि पूर्वशास्त्रानुसारतः AśvaVai. 12. 1; 3. 78; भृत्याः कृत्यानि न कुर्युर्वेतनस्यानुसारतः PrabhāC. 30.12.

**अनुसारप्रसारित** (anusāra-prasārita) *adj.* extended in accordance with or in conformity with (कादम्बरी) मुहुर्नितम्बबिम्बन्यस्तवामहस्तपल्लवा प्रावृतांशुकानुसारप्रसारितदक्षिणकरा निश्चलतारका लिखितेव ... अवतस्थे Kād. 204. 21.

**अनुसारभय** (anusāra-bhaya) *n.* fear of pursuit or chase श्रुत्वा च निनदं घोरं पाण्डवानां जयैषिणाम्। अनुसारभयाद्भीताः प्राङ्मुखाः प्राद्रवन्पुनः। ते MahāBhā. x. 1. 5.

**अनुसाररस** (anusāra-rasa) *m.* agreeable flavour पाचकः कटुतीक्ष्णाद्यैरनुसाररसैर्यथा। अन्वीक्ष्य विपचेत् तद्वत् स्थपतिः सर्वमाचरेत् SamarāSū. 55. 158.

**अनुसारविद्** (anusāra-vid) *adj.* expert in pursuit or chase शंभुराजः प्रतापवान्। अनुसारविदः सारवतः ... समग्रहीत्संग्रहार्थी सैनिकान् सप्तिवाहिनः ParamāKā. 88. 1.

**अनुसारसरल** (anusāra-sarala) *adj.* easy in following (high standard) वाल्मीकिरस्तु विजयी प्रथमः कवीनां तस्यानुसारसरलः स च कालिदासः BhikṣāKā. 1.5.

**अनुसारिणी** (anu-sāriṇī) *f.* type of hiatus (between long and short vowels) (*lit.* (cow) which is followed by (a calf)) पिपीलिका पाकवती तथा वत्सानुसारिणी। अनुसृतवत्सा चैव चतस्रो हि विवृत्तयः। ... पूर्वं ह्रस्वं परं दीर्घमक्षरं यत्र दृश्यते। सा वत्सानुसृता ज्ञेया MāṇḍūŚi. 9. 2.

**अनुसारित** (anu-sārita) *adj.* **1** (used as noun) (type of mercury or quick silver) which is processed further विदितसिद्धरसे तु चतुर्गुणे। क्रमविजीर्णरसो ह्यनुसारितः KalyāKā. 24. 38; ततस्त्रिगुणहेम्ना तु जायते चानुसारितम् Rasā. 17. 4; **2** made to be besmeared or applied घनघर्मजलोद्वेल्लनविगलन्मलयजरसप्रसरानुसारितसुन्दरीपयोधरवपुषि ... निदाघानेहसि YaśasCam. i. 522. 3 (comm. अनुसारितम् ... पयोधराणां वपुः ... येन)

**अनुसारिता** (anusāri-tā) *f.* **1** the state of following or adhering to (the reasoning) स्वातन्त्र्यमनुसारिता। ... विशेषकारणं चेति सिद्धान्तस्यैव साधिकाः AnuVyā. 34A. 6 (*on* 2. 3); **2** the state of being what is conformable to, i.e. conducive to कारणे सति तत् प्रतीत्य प्राप्य समुत्पादेऽनुलोमतानुसारिता या सैव धर्मता SarvaDaSaṁ. 2. 311.

**अनुसारित्व** (anusāri-tva) *n.* **1** the state of being conformable to लक्ष्यानुसारित्वान्यायस्य KāvyālaṅSū. v. 1. 17; स्फुटमभिमतार्थाभिधायकत्वमनुसारित्वम् TattvPrakā. 152B. 2 (*on* iii. 2. 9); **2A** the state of going after or following किम्... अहनि रात्रौ वा म्रियमाणस्य रश्म्यनुसारित्वम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 815. 9 (*on* iv. 2. 18); **2B** the state of being one who (constantly) goes तां च गुहामहं पुष्यश्चानेकशो नन्दाभगवतीयात्रानुसारित्वात्साधु जानीवः YaśasCam. ii. 364. 15; **3** the state of following or adhering to (the reason) दृष्टयुक्त्यनुसारित्वमुक्तान्यार्थाविरोधतः। ... लोकदृष्टानुसारित्वं जीवसाम्यमनादिता AnuVyā. 34A. (*on* 2. 3)

**अनुसारिन्** (anu-sārin) *adj.* [*f.*- ṇī] (also used as noun) **1A** proceeding, being in a continuous flow **Bi** going along, i.e. spreading, pervading, penetrating **ii** going along or following (the path) **Ci** running after, i.e. coveting **ii** pursuing, i.e. thriving after **iii** persuing, chasing **Di** going after, following **ii** following in the direction of **E** resorting to **F** going towards, approaching, reaching **2Ai** conforming to, which is in accordance with **ii** imitating, similar, resembling **Bi** follower, i.e. devotee **ii** follower, i.e. attendant **iii** follower, i.e. obedient **iv** follower, i.e. faithful **3A** doing, undertaking **B** following, observing (law etc.) **4A** consequent, following (as a result) **B** enjoying consequence **5** investigating, searching, tracing **6** flowing towards **1A** proceeding, being in a continuous flow उल्कासंघैः परिवृता याः पतन्ति नभस्तलात्। अनुसारिण्य उल्कास्ता राजराष्ट्रभयावहाः AVPari. 58 (4.). 10; **1Bi** going along, i.e. spreading, pervading, penetrating यदा सर्वाङ्गानुसारी प्रयत्नस्तीव्रो भवति तदा गात्रस्य निग्रहः कण्ठबिलस्य चाणुत्वम् ĀpiŚi. 8. 20; तद्वत् प्रत्याख्येयं त्रिदोषजम् क्रियापथातिक्रान्तं सर्वमार्गानुसारिणम्। ... दुर्बलस्य सुसंवृद्धं व्याधिं सारिष्टमेव च CaraS. i. 10. 19 (1922 Ed.); दोषानुकर्षणी मात्रा सर्वमार्गानुसारिणी। बल्या पुनर्नवकरी शरीरेन्द्रियचेतसाम् CaraS. i. 13. 34; रसे जिज्ञासा किमयं सौम्यस्तैजस इति। अत्रोच्यते स खलु द्रवानुसारी स्नेहनजीवनतर्पणधारणादिभिर्विशेषैः सौम्य इत्यवगम्यते SuśruS. i. 14.3 (comm. अनुसरणशीलः); सर्वशरीरानुसरणशीला इति वा। दोषानुकर्षिण्यनुसारिणी च यत्नोपचर्या बलवर्धनी च KāśyaS. 19A. 42; **1Bii** going along or following (the path) असकृत्तैर्महाभागैर्वानरैर्बलसंयुतैः। प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः Rāmā. v. 66. 20; अहर्पतिपथानुसारिदिवसलक्ष्मीपिण्डालक्तकरसप्रसाधितचरणमार्गनिर्गमद्युति ... संध्यारागमहसि YaśasCam. ii. 3. 5; **1Ci** running after, i.e. coveting कामानुसारी पुरुषः कामाननु विनश्यति MahāBhā. v. 42. 10; **1Cii** pursuing, i.e. thriving after यस्य ह्यर्थाभिनिर्वृत्तौ भवन्त्याप्यायिताः परे। तस्यार्थसिद्धिर्नियता नयेष्वर्थानुसारिणः MahāBhā. v. 132. 10; **1Ciii** pursuing, chasing मृगानुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम् Śāk. 1. 6; **1Di** going after, following तं व्रजन्तं मुनिवरमन्वगादनुसारिणाम्। शकटीशतमात्रम् ... ब्रह्मवादिनाम् Ramā. i. 30.16; रश्म्यनुसारी(आत्मा निष्क्रामति) BrahmSū. iv. 2. 18; तथा चानुष्ठिते नकुलैः पिशितमार्गानुसारिभिः ... बकस्य शेषापत्यभक्षणं कृतम् Tantrākhyā. 48. 12; PañcT. i. 159 (17) (169. 6); नकुलेन मत्स्यमांसखण्डानुसारिणा तं दुष्टसर्पं व्यापाद्य Pañcā. 112. 11; कृष्णसर्पः ... व्रणशोणितगन्धानुसारिणीभिः पिपीलिकाभिः सर्वतो व्याप्तः Pañcā. 196. 6; परिमलः पवनानुसारी DaśKuC. 76. 11; शोभमानां कबर्या ...। वदनाम्भोरुहस्यानुसारिण्येवालिमालया। ... स्वयंप्रभाम् ... ददर्श श्रीप्रभप्रभुः TriṣaŚaPuC. 1. 507; सूर्यरश्मीननुसार्येवोर्ध्वं गच्छति VedāntPāSau. 407. 24 (*on* iv. 2. 17); तदनुसारिणी काचन ... निरयासीत् ŚukSa. 39. 13; **1Dii** following in the direction of तामभ्यगच्छद्रुदितानुसारी कविः कुशेध्माहरणाय यातः RaghuVa. 14. 70; दमनकोऽपि तं प्रणम्य संजीवकशब्दानुसारी प्रतस्थे PañcT. 1. 52 (27) (39. 6); Pañcā. 14. 18; **1E** resorting to दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणापात्रभृद् भवति राजा। कृपणानुसारि च धनम् Tantrākhyā. 28. 24; Pañcā. 71. 5; **1F** going towards, approaching, reaching सरितामिव नारीणां वृत्तिर्निम्नानुसारिणी RājTa. (Ka.) 6. 316; त्वमधिकगुणासि मालति ...। सकललतिकानुसारी यया निबद्धः षडङ्घ्रिरपि SundaŚ. 100; **2Ai** conforming to, which is in accordance with या हि नः सततं बुद्धिर्वेदतत्त्वानुसारिणी। त्वत्कृते सा कृता वत्स वनवासानुसारिणी Rāmā. ii. 40. 22; देहाद्यात्ममतानुसारि भवतां यद्यस्ति मुग्धं मतम् वेदव्यासविनिन्दितं कथमहो पित्राद्यपत्ये तदा VijñāŚ. 33; मिथ्याबुद्धिर्न सर्वैव प्रधानार्थानुसारिणी TattvSaṁ. 668; काशकृत्स्नीयं मतं श्रुत्यनुसारीति गम्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 264. 18 (*on* 4. 22); स्मृतिश्च तन्त्राख्या परमर्षिप्रणीता शिष्टपरिगृहीता अन्याश्च तदनुसारिण्यः स्मृतयः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 282.5 (*on* ii. 1. 1); आगमानुसारितर्कवशे च चेतनं ब्रह्म जगतः कारणं प्रकृतश्चेति स्थितम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 305. 2 (*on* ii. 1. 11); (वास्तवी सङ्गतिः) अनुभूयमानानां त्वनुभवानुसारिणी TattvBi. 25. 10; पूर्वानुभवयोनित्वात्स्मृतिस्तदनुसारिणी TattvBi. 94.7; मानानुसारि हि प्रयोजनम् न तु तदनुसारि मानम् TattvBi. 150. 1; (वाक्यानि) तत्तत्प्रतिपादनच्छायानुसारिणि चतुर्थे (विचार्यन्ते) BrahmSūBh. (Rā.) 234. 3 (*on* i. 2. 1); जठरविहरमाणमाणवगुणानुसारिः (? °सारिणः) परमाणुमध्यमाया बभूवुरध्यवसायाः YātrāPra. 2. 14 (1); **2Aii** imitating, similar, resembling स प्रस्यन्दिलसद्रसायनरसासारानुसारी जनः ŚrīKaC. 2. 49; येऽपि त्वद्गमनानुसारिगतयस्ते राजहंसा मताः Kuval. 12 (5); **2Bi** follower, i.e. devotee के तु तत्र महात्मानो ये भवस्यानुसारिणः BrahmāṇḍP. iii. 2. 247; **2Bii** follower, i.e. attendant इन्द्रः ... ये च तस्यानुसारिणः। ... ते ते सर्वेऽनुमन्यन्तामिमां प्रतिसरक्रियाम् AṣṭāSaṁ. ii. 191.2 (6.4); **2Biii** follower, i.e. obedient ईश्वरस्य महामाया ...। तत्संकल्पानुसारिणी TripāMaNāU. 365. 22 (4); ŚukSa. 41. 10; **2Biv** follower, i.e. faithful सर्वावयवसंपूर्णां सुन्दरामनुसारिणीम्। त्यक्त्वा मां धर्मपत्नीं त्वं वेश्यायां निरतः कथम् GaṇeP. i. 76. 36; **3A** doing, undertaking कैकेयीम् ... क्रूरकर्मानुसेविनीम् (v.l °सारिणीम्) Rāmā. ii. 1052* (2); **3B** following, observing (law etc.) शुचिना सत्यसंधेन यथाशास्त्रानुसारिणा प्रणेतुं शक्यते दण्डः ManuSm. 7.31; स्ववर्णधर्माभिरता वेदमार्गानुसारिणः। न शक्यास्तेऽरयो हन्तुमस्माभिस्तपसावृताः ViṣṇuP. iii. 17. 39; वेदानुसारिभिश्च कैश्चिच्छिष्टैः ... यः तर्कनिमित्त आक्षेपो वेदान्तवाक्येषूद्भावितः स परिहृतः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 305. 6 (*on* ii. 1. 12); जितेन्द्रियस्य नृपतेर्नीतिमार्गानुसारिणः। भवन्ति ज्वलिता लक्ष्म्यः NītiSā. 1. 65; राज्ये महीभुजस्तस्य नयवर्त्मानुसारिणि EI. ii. 41. 10; **4A** consequent, following (as a result) कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ŚatTrayī. 228; श्रद्धानुसारिणी विद्या कीर्त्तिस्त्यागानुसरिणी SūktiRa. 181. 20; भावानुसारिणी सिद्धिरधिगम्यते ŚukSa. 4.2; वित्तानुसारिणो धर्मः ŚukSa. 10. 10; वासनानुसारिणीं वार्ताम् ŚukSa. 51. 35; भवति हि भाग्यानुसारिणी सिद्धिः YatrāPra. 3. 110; **4B** enjoying consequence कर्ता) पुण्यपापकर्मानुसारी भूत्वा प्राप्तशरीरसंधिर्योगमप्राप्तशरीरसंयोगमिव कुर्वाणो यदा दृश्यते तदा ... जीव इत्युच्यते SarvaSāU. 2; **5** investigating, searching, tracing नित्यमुद्यतदण्डः स्यात् ...। नित्यं संवृतसंवार्यो नित्यं छिद्रानुसार्यरेः ManuSm. 7. 102; **6** flowing towards, RājTa. (Ka.) 6. 316.

**अनुसारिन्** (anusārin) *m.* name of a medicinal plant, PW., cf. **कालानुसारिन्.**

**अनुसारिपध्दति** (anusāri-paddhati) *f.* track which follows पदानुसारिपद्धत्या रथेन हरिवाहनः। गत्वा जघान च पणीन् BṛDe. 8. 35.

**अनुसारिवा** (anusārivā) *f.* name of a medicinal plant, *Valerina Wallichi* or *Hemidesmus indicus*, PW. cf. **कालानुसारिवा.**

**अनुसारिसारसनिनाद** (anusāri-sārasanināda) *m.* humming of swan which resembles अहरहरियमवगाहनाय निर्गत्य ... °कलकलानुसारिसारसनिनादमेदुरम्, अन्तरङ्गमिव तरङ्गिणीपतेः ... आससाद विमुक्तिकासारम् YātrāPra. 1. 35 (6)

**अनुसारिस्मृति** (anusāri-smṛti) *f.* Smṛti-text which conforms (to Śruti) 'प्रदर्शकस्तु सर्वेषां स्वप्नादेरेक एव तु … विष्णुस्ततोऽन्यो नास्ति कश्चनेति' अनुसारिस्मृतेश्च BrahmSūBh. (Ma.) 48B. 8 (*on* iii. 2. 9)

**अनुसार्य** (anusār-ya) *ger.* **1A** having made to go with, i.e. having sent याः … कन्यका वात्मानं बिभृयुस्ताः स्वदासीभिरनुसार्य सोपग्रहं कर्म कारयितव्याः ArthŚā. i. 280. 8 (2. 23); **1B** having directed towards धाटीप्रपाटीं कपटविरचितां शंभुभूपेऽनुसार्य … कुतुपकटधीर्धीरतामुज्ञहार ParamāKā. 16. 113; **2** having modulated or played music रावणः … षड्जर्षभगान्धारधैवतनिषादमध्यकैशिकगीतस्वरग्राममूर्छनादियुक्तेनानुसार्य सलीलं वीणामनुप्रविश्य गाथाभिर्गीतैरनुगायति स्म LaṅkāSū. 1. 0 (1. 23) [DBHS.]

**अनुसार्य** (anu-sārya) *adj.* [*f.*-ā] **A** what is to be followed यानन्यसदृशी भूमिः सा परा प्रान्तभूमिका। या पुनः सर्वसदृशी सानुसार्या किमुच्यते ŚivDṛ. 6. 108; **B** what is to be followed, i.e. obeyed प्रभो राजविज्ञप्त्यर्थोऽनुसार्यः PrabaK. 29. 8.

**अनुसार्य** (anusārya) *n., m.* name of a medicinal plant *Valeriana Wallichi*, PW., cf. **कालानुसार्य**.

**अनुसार्यक** (anusārya-ka) *n.* a fragrant substance, pw.;MW.; sandal, aloe, etc., Apte, cf. **कालानुसार्यक**.

**अनुसार्यमाण** (anu-sāryamāṇa) *adj.* **1** being pursued or chased तमाश्रमपदं प्राप्ता दस्यवो लोप्त्रहारिणः। अनुसार्यमाणा बहुभी रक्षिभिः MahāBhā. i. 101. 4; **2** being traced or searched भङ्ग(ग्र)जातमनेकविधमनुसार्यमाणं द्विविधमेवोपपद्यते सन्धिमुक्तं काण्डभग्नं च SuśruS. ii. 15. 4.

**अनुसालक** (anu-sālaka) *n.* antechamber, a hall behind the main hall बीजात् पादं तु वार्धं वा त्रिपादं तत्समं तु वा। तस्यानुसालकं युक्तं द्विसालं संप्रकीर्तितम् ŚilpaRa. i. 40. 64.

**अनुसालम्** (anusālam) *adv.* along the rampart or wall परप्रयुक्तायां वा सुरुङ्गायां परिखामुदकान्तिकीं खानयेत् कूपशालामनुसालं वा ArthŚā. iii. 174. 8 (12. 5)

**अनुसिक्त** (anu-sikta) *adj.* **A** soaked or dripped downwards (with liquid) बस्तावौषधं प्रक्षिप्य … अनुसिक्तमनायतमबुद्बुदम् … औषधासन्नमुपसंगृह्य … दक्षिणेनावसिञ्चेत् SuśruS. iv. 38. 3 (*but* comm. **अनुत्सिक्तम्**); **B** sprinkled with (गृहं विशेत्) कुड्ये संलेपितं तैः सह भुवि सलिलैश्चन्दनस्यानुसिक्तम् MayaMa. 28. 8.

**अनुसिच्** (anu-sic-) vi. p. to pour into, to drip into पुंसि वै पुरुषो रेतः तत् स्त्रियामनुसिञ्चतु KauṣīGS. i. 12. 6; cf. **अनुषिच्**.

**अनुसिद्ध** (anu-siddha) *adj.* which is developed to perfection (तपसा) तेन क्रमानुसिद्धेन ध्वस्तकर्मामलाशयः।… सनत्कुमारो भगवान् यदाहाध्यात्मिकं परम् BhāgP. iv. 23. 8 [gradually effected or realised, MW.]

**अनुसिध्** (anu-sidh-) iv. u. (pass.) to be accomplished भवतां च प्रसादेन मासकल्पोऽनुसिध्यताम् BrahmP. 74. 79; cf. **अनुषिध्**.

**अनुसिरा** (anu-sirā) *f.* **1** small (vein-like) drainage ज्ञात्वा सिराः सानुसिराश्च नाडीर्वंशानुवंशानपि वास्तुदेहे। … वेधं त्यजेत् SamarāSū. 12. 37 ½; षड्दारुकाण्यनुसिरागवाक्षालोकनानि च। मर्ममध्योपगान्येतान्यावहन्ति धनक्षयम् SamarāSū. 13. 16; **2** sub-vein, SamarāSū. 12. 37 ½.

**अनुसिसीर्षु** (anu-sisīrṣu) *adj.* desirous of going to or reaching (स भगवान्) तत्रैव दिवसे तदेव पुरमनुसिसीर्षुः YaśasCam. i. 93. 1.

**अनुसिसृक्षत्** (anu-sisṛkṣat) *adj.* desirous of creating afterwards ज्ञानक्रियादिभिर्विष्णोर्लोकाननुसिसृक्षतः। व्यूहसंज्ञमिदं रूपं द्वितीयं कथितं मया LakṣmīT. 10. 43.

**अनुसीतम्** (anusītám) *adv.* [TaiPrāti. 6. 12; enumerated in *parimukhādigaṇa*, GaṇRa. 5. 342 (379)] along the furrow अ॒नु॒सी॒तं व॑पति॒ प्रजा॑त्यै TaiS. V. ii. 5. 5; अ॒नु॒सी॒तमुप॑ दधाति TaiS. V. vi. 2. 5; या एता॑ उत्तरात्पक्षात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति ता॑सु विषुवत्यनुसीतमुपदधाति BaudhŚS. ii. 28. 1; (शीरलाङ्गलेन) एतेन कृष्ट्वानुसीतं वपतेति। तस्मात् शीरलाङ्गलेन कृष्ट्वानुसीतं वपन्ति VādhūŚS. iv. 19. 44-45; या जाता ओषधय इति चतुर्दशभिरोषधीर्वपति। अनुसीतमित्युक्तम् ĀpaŚS. xvi. 19. 12; कुम्भं कुम्भीं चाद्भिः पूरयित्वा … अनुसीतमुपधाय … हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति ĀpaŚS. xvi. 32. 5; एवमुत्तरा उत्तरैर्मन्त्रैः प्रतिदिशमनुसीतम् ĀpaŚS. xvi. 32. 6; कृष्टे ग्राम्या वपत्यनुसीतमकृष्ट आरण्याः (ओषधीः) HirŚS. xi. 6. 46 (48. 27)

**अनुसीरम्** (anusīram) *adv.* [enumerated in the *parimakhādigaṇa*] along the plough परिमुखादिभ्यो ञ्यो भवति। … अनुसीरम् CāndraVṛ. *on* iii. 3. 23.

**अनुसीवन** (anu-sīvana) *n.* sewing to one another, patching, mending यदपि तत्र शिलापट्टं भगवतो अनुसीवननामापद्येे MaVastuAva. iii. 313. 5 [DBHS.]; cf. **अनुस्यूति**.

**अनुसु** (anu-su-) i. p. (pass.) to be begotten, to be procreated or generated ब्राह्मणस्तु सवर्णायाः पाणिं गृह्णीयात् तस्यां पितामहानां तनवोऽनुसूयन्ते ŚaṅkhaLiDS. 286.

**अनुसुख** (anu-sukha) *adj.* **A** causing continuous or eternal bliss स होवाच याज्ञवल्क्यः … अप्रमाणमनुसुखमनामगोत्रम् LiṅgaP. ii. 9. 53 (comm. सुखकारिणमित्यर्थः) (*better* **असुखम्**); **B** happy, joyful एतेषामनुसुखानां करेणुभिः सह रतानामनुस्मरन् … प्रतिगर्जति (गजः) Hastyāyur. 197. 10 (2. 13)

**अनुसुखम्** (anusukham) *adv.* **Ai** in a pleasant manner, comfortably तस्याश्चान्तरान्तरा कटीपार्श्वपृष्ठसक्थिदेशानीषदुष्णेन तैलेनाभ्यज्यानुसुखमवमृद्नीयात् CaraS. iv. 8. 36 (1922 Ed.); अस्या विशिखान्तरमनुलोममनुसुखमभ्यज्यानुब्रूयाच्चैतामेकासुभगे प्रवाहस्वेति SuśruS. iii. 10. 9; अनुसुखं देहं मर्दयेच्च समन्ततः AṣṭāSaṁ. i. 10. 17 (1. 3); क्षीरमेव सुखोष्णमनुसुखं पिबेत् AṣṭāSaṁ. ii. 93. 6 (4. 16); **Aii** gently, easily ततो घृताभ्यक्ते पायौ नेत्रमाकर्णिकं प्रवेशयेत् AṣṭāSaṁ. i. 148. 21 (1. 28); अस्मै घृताभ्यक्तगुदाय घृताभ्यक्तं यन्त्रनृज्वनुसुखं शनैः पायौ प्रणिदध्यात् AṣṭāSaṁ. ii. 56. 8 (4. 10); AṣṭāHṛ. iv. 8. 5; जिह्वौष्ठकण्ठमनुसुखं प्रमृज्यात् AṣṭāSaṁ. ii. 171. 2 (6. 1); **B** according to pleasure, as much as one likes स खल्वहं भिक्षवः … जुगुप्समानो अलं मेति तां देवतां प्रतिक्षिपित्वा अनुसुखमौदरिकमाहारमाहरेयम् MaVastuAva. ii. 131. 8 [DBHS.]; **C** with pleasure आघोरणाः … क्षणं विलम्ब्य पुनरनुसुखं प्रतस्थिरे AvantiKa. 68. 7.

**अनुसुतविभव** (anusuta-vibhava) *adj.* whose power is brought forth subsequently सुह्यैः शौण्डीर्यजिह्मैरनुसुतविभवारण्यवाटैर्विराटैर्लाटैः स्विद्यल्ललाटैरजनि गजघटाभोगरुद्धेऽस्य युद्धे PurāPraSaṁ. 134. 14.

**अनुसुप्ता** (anu-suptā) *adj.* (*f.*) sleeping after सुगन्धकेशा सुसमीपरागा सुप्तेऽनुसुप्ता प्रथमं विबुद्धा (प्रशस्ता) BṛSaṁ. 78. 15.

**अनुसुभाषितम्** (anusubhāṣitam) *adv.* speaking eloquently in continuity सः … वाग्भिः … अनु सुभाषितमनुसुभाषितम् अनु प्रियमनुप्रीतम् … ताः कुर्वन् … अवतस्थे NalaCam. 7. 10 (18)

**अनुसुम्** (anusum) *adv.* following one after another, following successively अनुसुँ षडिडामवद्यति वनिष्ठुँ सप्तमम् VārāŚS. I. vi. 7. 9.

**अनुसुसंयमम्** (anususaṁyamam) *adv.* in continuous good control अनुसुसंयमम् … कृष्णमनुजापकर्मसु। सहितैकसप्तकृतिवारमभ्यसेत् PañcaRā. (Nā.) iii. 2. 24.

[1]**अनुसू** (anu-sū-) vi. ā. to urge, to impel देव सवितः सुषावित्रमद्यास्मिन्यज्ञे यजमानायानुसुवस्व HirŚS. xvii. 7. 10 (457. 1)

[2]**अनुसू** (anu-sū-) ii. ā.; iv. ā. to give birth to, to produce मेना हिमवतः मैनाकं सान्वसूयत VāyuP. i. 30. 32; दिव्यानुसुषुवे कन्या काव्यस्यैवानुजा प्रभोः BrahmāṇḍP. ii. 1. 88; स्वधानुसुषुवे तेभ्यः कन्ये द्वे लोकविश्रुते SaurP. 26.31.

**अनुसू** (anusū) *n.* [P.iv. 2. 60; CāndraVyā. iii. 1. 38] **1** title of a text giving genealogy अनुसूर्ग्रन्थविशेषः GaṇRa. 4. 307 (346); अनुसूर्लक्ष्यलक्षणे सर्वसादेर्द्विगोश्च लः MahāBh. ii. 284. 14 (*on* iv. 2. 60); अनुसुर्नाम ग्रन्थः JaineVyā. 182. 5 (*on* iii. 2. 52); अनुसूर्नाम ग्रन्थः। तमधीते=आनुसुकः KāśiVṛ. *on* iv. 2. 60; LaŚabdeŚe. ii. 248. 5; **2** characteristic of human beings (*lit.* one who gives birth) अनुसूतेरप्रत्ययोऽनुसूः अनुस्वोऽपत्यमानुसेयः MahāBh. iii. 446. 18 (*on* viii. 3. 87); अनुसूते इति अनुसूः JaineVyā. 409. 8 (*on* v. 4. 68); KāśiVṛ. *on* viii. 3. 87; Pradī. vii. 203. 10 (*on* viii. 3. 87); अनुसूतेः अनुसूस्तस्यापत्यम् आनुसेयः LaŚabdeŚe. ii. 571. 8.

**अनुसूचक** (anu-sūcaka) *adj.* [*f.* -ikā, PW.] indicative of, pointing out to, MW., Apte.

**अनुसूचन** (anu-sūcana) *n.* pointing out, indication, MW.; Apte.

**अनुसूति** (anu-sūti) Gr. the verbal root *sū-* with the prefix *anu* (to produce after) अनुसूतेरप्रत्ययोऽनुसूः MahāBh. iii. 446. 17 (*on* viii. 3. 87); Pradī. vii. 203. 10 (*on* viii. 3. 87)

**अनुसूत्रम्** (anusūtram) *adv.* **1A** along with the string उत्तमस्य चतुरो जातरूपशकलेनानुसूत्रं गमयित्वावभुज्य त्रैधं पर्यस्यति KauśiSū. 19. 23; **1B** according to the thread भाग्रेण साम्ना कुर्वीत प्राग्वत् तस्याभिषेचनम्। ततोऽनु सूत्रं (?अनुसूत्रं) बध्नीयात् सव्यं द्विगुणवेष्टितम् SamarāSū. 37. 69; **2** according to the aphoristic rules (forming the part of Dṛṣṭivāda) मुनिः …। आराधनां तां च चतुष्प्रकारामाराधितुं प्रारभतानुसूत्रम् VarāṅgaC. 31. 64.

**अनुसूत्रसमाचार** (anusūtra-samācāra) *adj.* acting according to the

aphoristic rules (forming the part of Dṛṣṭivāda) अनुसूत्रसमाचारः दयाविमल-मानसः। ... गृहम्। मुनिर्विवेश PadmP. (Ra.) 22. 4.

**अनुसूनु** (anu-sūnu) *adj.* (used as noun) (one) who is (desirous) for the son उत्तराफल्गुनीस्नानं सर्वारम्भप्रसिद्धिदम्। वीर्यस्य वर्धनं चापि कर्तव्यमनुसूनुना VisnuDhaP. ii. 99.40.

**अनुसूपम्** (anusūpam) *adv.* in every condiment, MW.

**अनुसूयक** (anusūya-ka) [w.r. for **अनसूयक**] BhāgP. xi. 18. 39 [PW.]

**अनुसूयत्** (anu-sūyat) *adj.* producing after सुपर्णं चक्षुर्भवति श्रोतृणाम् अन (v.l. °नु° HERTEL सूयताम्) Suparṇādhyāya 31. 8 [Viśva.]

**अनुसूया** (anusūyā) *f.* **A** name of the wife of sage Atri अत्रेर्यथानुसूया स्याद्वसिष्ठस्याप्यरुन्धती। ... तथा त्वमपि भर्तरि R̥V. (Khila.) iii. 17. 5; **B** name of a companion of Śakuntalā, cf. **अनसूया 2D.**

**अनुसूर्य** (anu-sūrya) *n.* name of a formula consisting of the word *anusūrya* शंकुधारमणेर्मन्त्र(न्त्रः?) अनुसूर्यमिति स्मृतिः VisnuDhaP. ii. 109. 49.

**अनुसूर्यम्** (anusū́ryam) *adv.* at every sun, i.e. every day शि॒वां रात्रि॑मनुसू॒र्यं॑ च हि॒मस्यं॑ मा॒ता सु॒हवा॑ नो अस्तु AV. xix. 49. 5 [Viśva.]

**अनुसूर्या** (anu-sūryā) *adj.* (*f.*) who follows, i.e. is devoted to the sun पुरानुसूर्यां सावित्रीं त्वष्टा स्वतनयां ददौ SkandP. v (1). 56. 14; v(1). 56.31.

**अनुसृ** (anu-sṛ-) I. P. **1A** to flow down (*caus.*) to cause to discharge, i.e. to cause to purge **B** to blow towards, to blow after **2A** to pursue, to chase (pass.) to be pursued (*caus.*) to cause to pursue **Bi** to go to, to proceed to, to reach **ii** to move, to wander (*caus.*) to cause to move, i.e. to lead forward **iii** to go around, i.e. to circle out **Ci** to resort to, to approach, to take shelter (pass.) to be resorted to **ii** to resort to, i.e. to depend upon **iii** to attend **iv** to cling to **D** to enter or to merge into **Ei** to go after, to follow (pass.) to be followed (*caus.* pass.) to be caused to follow **ii** to follow, i.e. to rescue **F** to go along **G** to go with, to accompany **H** to come **3A** to observe, to practise **Bi** to undertake, to carry out, to act **ii** to behave **4** to search, to investigate **5Ai** to conform to, to be in accordance with (pass.) to be conformed to, to be accorded to **ii** to conform to, i.e. to reflect **B** to imitate, to resemble **6** to proceed with, i.e. to coninue **7** to experience, to enjoy **8A** to explain, to reveal **B** to know, to understand (pass.) to be known or understood **9Ai** to admit, to accept, to regard (pass.) to be admitted, accepted or regarded **ii** to adopt **iii** to apply **iv** to use, to employ **v** to agree **vi** to be devoted to **B** to attain, to reach **C** (pass.) to be obtained **10** (pass.) to be assisted by **11** to mix, to blend **12** to visit **13** to go against **14** to prove **1A** to flow down कस्मै॑ सस्रुः सु॒दासे॒ अन्वा॒पय॒ इळा॑भिर्वृ॒ष्टयः॑ स॒ह R̥V. v. 53. 2; गव्यं॑ चिदू॒र्वमु॒शिजो॒ वि वं॑व्रुस्तेषा॒मनुं प्र॒दिवः॑ सस्रु॒रापः॑ R̥V. vii. 90. 4; अनुं द्र॒प्सास॒ इन्द॑वः ... अ॒स॒र॒न् ... इन्द्रम् R̥V. ix. 6. 4; (*caus.*) to cause to discharge, i.e. to cause to purge दुर्बलो बहुदोषश्च दोषपाकेन यो नरः। विरिच्यते शनैर्भोज्यैर्भूयस्तमनुसारयेत् CaraS. vii. 12. 65; **1B** to blow towards, to blow after ईशाचलम् ... अनुसरति श्रीखण्डशैलानिलः GītGo. i. 4. 11 (comm. कैलासमनु लक्ष्यीकृत्य सरति); क्ष्मापृष्ठे क्षुरलक्षणेन पदवीमालक्ष्य शिक्षां गतेः काङ्क्षन्तोऽनुसरन्ति धूलिमलिना दूरादमी वायवः AmṛUda. 2. 13; **2A** to pursue, to chase ते होचुरनुधावत काण्ड्वियमिति। तं हानुसस्रुः JaimiUBr. iii. 10. 2; स कदाचिद्वनचरो मृगं विव्याध पत्रिणा। विद्धा चान्वसरत्तूर्णं तं मृगं गहने वने MahāBhā. i. 45. 21; ते वीराः सर्वप्रहरणान्विताः। प्रयान्तमेकं कौरव्यमनुसस्रुरुदायुधाः MahāBhā. i. 96. 18; तान्निवृत्तान् ...। नानुसस्रुर्न चाजघ्नुः ... क्षत्रियाः MahāBhā. i. App. I. 103 (191); जवेन वीरोऽनुससार नागम् MahāBhā. ix. 19. 22; वृष्णयः ... पराजिते ... जरासंधे महीपतौ। ... नानुसस्रुस्तदा निशि। ... महाबलाः HariVaṁ. 82. 24; इन्द्रः ... ततश्चानुससार ताम् BrahmāṇḍP. ii. 1. 82; तमेवानुससारेशश्चापमानम्य वेगवान् VāmaP. 5. 27; (जयद्रथम्) तमनुससारासन्तं भीमः YudhiVi. 5. 54 (comm. अन्वधावत्); खूयाश्रमाध्वना (ते) यातस्यानुसस्रुर्महौजसः RājTa. (Prā.) 90; को वा रङ्कोरनुसरति नो वर्त्म विस्फारितज्यः BhramDū. 116; साहसी सहसोपेक्ष्य समृद्धां श्रियमात्मनः। अहो अनुसरत्येष यवनानाततायिनः ParamāKā. 81. 20; एनः। ... सममेवानुससार वृत्रहत्या ŚivLī. 3. 9; नीतो दूरं कनकहरिणच्छद्मना रामभद्रः पश्चादेनं द्रुतमनुसरत्येष वत्सः कनिष्ठः MahāN. 3. 66; (pass.) to be pursued एष पाण्डव ते भ्राता धार्तराष्ट्रैर्महाबलैः। जिघांसुभिर्महेष्वासैर्द्रुतं पार्थानुसर्यते MahāBhā. viii. 43. 2; पार्थिवोऽजस्रमनुसस्रे जिघांसुभिः RājTa. (Ka.) 8. 283; (*caus.*) to cause to pursue ततो वैन्यभयाद्राजन् गौर्भूत्वा प्राद्रवन्मही। तां पृथुर्धनुरादाय द्रवन्तीमन्वसारयत् MahāBhā. vii. App. I. 8 (786 + 4); **2Bi** to go to, to proceed to, to reach तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोऽस्याभिध्येयम्। यो बुद्ध्यन्तःस्थो ध्यायीह मनःशान्तिपदमनुसरत्यात्मन्येव धत्ते MaiU. 6. 34; ते समासाद्य पन्थानं यथोक्तं वृषपर्वणा। अनुसस्रुर्यथोद्देशं पश्यन्तो विविधान्नगान् MahāBhā. iii. 155. 29; ततः कदाचिद् भगवान्पर्वतोऽनुससार ह। वनं विरहितं किंचित्तत्रापश्यत्स नारदम् MahāBhā. xii. 30. 33; पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं (अवन्तीम्) श्रीविशालां विशालाम् MeghDū. 30; तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी MeghDū. 57; अनुसरति खरातपेऽह्नि तापीमयमुभयान्तमहीरुहातपत्राम् RāmC. 6. 47; इतश्च क्रीडाचलस्थलकमलदीर्घिका तीरतरुतलमनुसरतु देवः NalaCam. 2. 12 (1); एवमसौ ... विन्ध्याचलमनुससार NalaCam. 5. 32 (7); स्नात्वा शनैरनुसरन्ति तटं तरुण्यः NalaCam. 5. 64; तदेहि शिबिरमनुसरामः NalaCam. 6. 42 (8); हंहो हृदय स्वरं दूरमन्वसरः YaśasCam. i. 131. 1; एतान्यन्यानि च मुने तीर्थान्यनुसर NīlaP. 124; उद्भूतनिश्चयः सप्रमोदमनुससार तां दिशम् (राजा) UdaySuKa. 129. 3; KaumuMi. 4. 11 (9); दिनकरपीतशुचिरुचिश्चरमगिरेः शिखरतटीम्। अनुसरति त्रपित इव, त्वरितगतिः सितकिरणः ChandaśCū. 2. 112 (3); अयमलिपोतः। तव लोचनयोरनयोः परिसरमनुवेलमनुसरति PrasaRā. 2. 27; अरे क्रोध। स्थानान्तरमनुसर ŚāntiŚ. 4. 22; भवतु तावद्गोकुलपरिसरमेवानुसरामि KaṁVa. 2. 4 (1); निवर्त्य च सकलसुन्दरीसमाजं प्रभातायां रजन्यां राजधानीमनुसरिष्यामः KaṁVa. 4. 47 (9); नूनं त्वामभिवीक्षितुं त्वनुसरन्त्यन्वेषिचारा मुदा GopāKeCan. 112. 25; **2Bii** to move, to wander स्वर्भानुः सुखवर्त्मनानुसरति ग्रासाभिलाषादसाविन्दोरिन्दुमुखि ग्रसेत किमुत भ्रान्त्या भवत्या मुखम् Hāsyārṇa. 1. 2; (*caus.*) to cause to move, i.e. to lead forward मन्दोष्णो मन्दशिशिरो विरजाः प्रनुदन्क्लमम्। अनुलोमः सुखो वायुरनुसारयतीव माम् Rāmā. iii. 1357* (4); **2Biii** to go around, i.e. to circle out यत् प्रत्यङ्ङ तटमनुसरन्त्यूर्मयो विभ्रमाणाम् SubhāRaK. 15. 32; ŚārṅgaPa. 3283; **2Ci** to resort to, to approach, to take shelter विद्वज् ज्ञात्वेत्थं चक्रपाणेरनुसर चरणाम्भोजयुग्मं विभूत्यै VijñāŚ. 47; 48; सर्वश्चास्मद्विधो जनस्तमनुसरति Mṛcch. 2. 13 (247); त्वामतः ... कोटवीं सुमनसोऽनुसरन्ति RāmC. 16. 76; वामदेवं येऽनुसरन्ति नित्यं मृत्वा जनित्वा च ...। ते वै लोके क्रममुक्ताः भवन्ति VarāU. 4. 35; खण्डपरशुमुपवीणयितुमनुसरामि TripuḌi. 1. 14 (3); लीलयावति यः पृथ्वीं तमेवानुसर प्रभुम् PārśvC. 4. 42; यद्यपि कृतसुकृतशतः प्रयाति गिरिकन्दरान्तरेषु नरः। करकलितदीपकलिका तथापि लक्ष्मीस्तमनुसरति PrabaCin. 2. 28; स्वयं तान् गुरूननुससार PrabaCin. 36. 12; तद्भिक्षाकरणार्थमत्रैव कमपि गृहमेधिनमनुसराव DhūrtaSa. 74. 5; यथा बालः स्वहिताहितानभिज्ञो मातरमेव सर्वभावेनानुसरति VedāntRaMañ. 3. 8 (122. 11); तं मामनुसरिष्यन्ति सर्वे त्रिदिववासिनः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 1. 44; यदि मत्तोऽसि मतङ्गज ... हरिमनुसर खरनखरं व्यपनयति स करटकण्डूतिम् ŚārṅgaPa. 936; निवासान् वृष्णीनामनुसर HaṁsDū. (Rū.) 41; त्वयि सति शिव दातर्यस्मदभ्यर्थितानामितरमनुसरन्तः ... करभमनुसरामः कामधेनौ स्थितायाम् Kuval. 54 (15); केऽपि स्मरन्त्यनुसरन्ति च केचिदन्ये ... पुण्यपुरुषाः ... गङ्गे RasGaṅ. 430. 2; भो भो विश्वभण्डादयः। बिल्वमाल्यधारिणो यथोद्दिष्टतल्पे अनुसरथ Hāsyārṇa. 2. 28 (5); (pass.) to be resorted to अनुसर्यते हेमचन्द्रमहर्षिः PrabaCin. 127. 23; **2Cii** to resort to, i. e. to depend upon तदाकारसमारोपा(प)संशयरहितश्च तत्प्रतिपत्तौ न लिङ्गमनुसरेत् PramāVāSvopVṛ. 18. 9; अस्मद्वचनात् 'लिङ्गमपि प्रत्येति' कुत एव साध्यसिद्धये अनुसरिष्यति HetuBiṬ. 67. 20; बौद्धः संबन्धो भविष्यतीति चेत् सत्यं तदर्थमेव निमित्तमनुसराम Kiraṇā. 121. 15; तावत्परीक्षान्तरमनुसरति (साक्षी) Vādā. 127. 5; अपि तु परीक्षासहकृत एव परीक्षायां चेन्द्रियलिङ्गशब्दजायाम् ... परीक्षान्तरमनुसरति NyāySu. (Ja.) 218B. 11 (*on* i. 4. 6); **2Ciii** to attend श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं गुरुमुपसृत्य तमनुसरति Vedānt Sā. (Sa.) 4. 17; **2Civ** to cling to दुराचारा सदाचारां दुर्दशा प्रियदर्शनाम्। अम्बामनुसरत्येषा दुराशा न कथंचन PraboCan. 3. 5 (48. 5); **2D** to enter or to merge into तस्यामेतद् द्वेधा विभक्तं शुक्लं रेतोऽनुसरति, प्र हैवान्यतरच्छुक्लं रेतो भवति VādhūŚS. iv. 118. 3; **2Ei** to go after, to follow असिद्वितीयोऽनुससार पाण्डवम् MahāBh. i. 426. 8 (*on* ii. 2. 24); सोऽप्यश्वमेकतो बद्ध्वा तामेवानुससार MārkP. 21. 15; अनुसस्रुह(?ई)तं चापि नृपमैडं यथा पुरा VāyuP. i. 1. 170; तदेताननुसरामि PañcT. 2. 77 (21) (250. 9); कथमये मृगी व्याघ्रमनुसरति Mṛcch. 8. 15 (226); अनुसरामि जीवितेश्वरम् Kād. 169. 22; अनुसस्रतुस्तमथ दस्रयोः सुतौ ŚiśuVa. 13. 23; कृपः किरीटिनाभियुक्तमङ्गराजमनुसरति VeṇīSaṁ. 4. 13; प्रियामनुसरति KātanVṛ. *on* iii. 6. 78; पृष्ठलग्ना प्रतिपदमिमामनुसरत्येषा TilaMañ. 166. 19; षडाननादयो वीरा अनुसस्रुस्तमेव हि GaṇeP. i. 43. 39; यावदवहितो भूत्वा तस्यैव पृष्ठमनुसरामि UdaySuKa. 86. 4; तेऽपि कुमारकेसरिप्रभृतयः क्व स्थिताः क्व किलास्माननुसरिष्यन्ति UdaySuKa. 131. 10; जवेन राजतनयां श्रीदत्तोऽनुससार ताम् KathāSaSāg. ii. 2. 120; राजाप्यन्वसरत्तथैव स पुनः संप्राप्तुमेतम् KathāSaSāg. xii. 24. 61; जपदशशतमुषसि यदि स कुरुते स्रजमलिततिरिव तमनुसरति मा ĪśānŚiPa. i. 23. 72; कुलवनितेव मित्रमनुसरति दिनलक्ष्मीः KaumuMi. 3. 22; धूमोऽपि नेह विरम भ्रमरोऽयं

श्वसितमनुसरति ĀryāSaŚa. 131; किं वनेऽनुसरामि ताम् GītGo. ii. 7. 6; न कुरु ... गमनविलम्बनम् अनुसर तं हृदयेशम् GītGo. v. 11. 1; सत्वरस्तत्त्वजिज्ञासार-सेनानुससार तम् RājTa. (Ka.) 3. 118; पर्याकुलं मे मनः। तद्वत्समेवानुसरिष्यामि PārthPa. 46 (1); इहैव हरे कमितोऽनुसरामि नरं कनरम् GopāKeCan. 148. 11; सीतायास्तमनुससार लोचनान्तः कान्तश्च स्फुरदसितोत्पलाभिरामः PrasaRā. 5. 37; अनुसरति करिकपोलं भ्रमरः श्रवणेन ताड्यमानोऽपि ŚārṅgaPa. 828; त्वमिदानीं समागत्यानुसर माम् PuruṣPa. 26. 21; एनाम् ... राजसुतां नराधिनाथः। सदयमनुससार Nalābhyu. 6. 17; सस्मितमेव वाक्यं शनैर्वदेद्यानुसरेद् व्रजन्तम् (अनुरक्ता बाला) AnaṅgaRa. 8. 19; एकाकिनीमसौ दृष्ट्वा स्मयन्ननुससार माम् BallāC. 30. 4; मृषा ... मयि मनाङ्निरालम्बः पश्चादनुसरति यो मे सहचरीम् PadyaVe. 357; मम देवरः ... इमं राक्षसं त्वमिति ज्ञात्वानुसरति JānaPa. 5. 27 (4); तदेवंभूतस्याप्यस्य परिष्वङ्गमहोत्सवमनुभूय पश्चादेनमनुसरामि MadaKeC. 105 (5); मदपरवशमस्मिन्नत्वरे संचरन्तीमनुसरति गजस्त्वामात्मनो हस्तिनीति VasaTi. 20. 4; (pass.) to be followed सोऽनुसस्रेऽप्यनाहूतैः ... नरैः TriṣaŚaPuC. ii. 4. 13; (*caus.* pass.) to be caused to follow विद्या कर्म च शौर्यं च ...। अर्थार्थमनुसार्यन्ते MahāBhā. xii. 316. 36; **2Eii** to follow, i.e. to rescue अत्र त्रयीमनुससार पुराणमीनः कूर्मो महीमिह निविष्टतनुर्बिभर्ति RāmC. 25. 64; मीनस्त्रयीमन्वसरस्त्वमप्सु त्वं विश्वमेतत् कमठो बिभर्षि। दंष्ट्राङ्कुराग्रेण समुद्रमूलात्त्वया वराहेण धरोद्धृतेयम् RāmC. (App. 1) 39. 4; स एव ... सजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीम्। अनात्मरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शास्त्रकृत् BhāgP. i. 10. 22; तस्यास्तत्क्रन्दितं श्रुत्वा पृषधोऽभि (v. l. नु) ससार ह BhāgP. ix. 2. 5; **2F** to go along ब्रह्महत्यापनोदाय ...। हविष्यभुग्वानुसरेत्प्रतिस्रोतः सरस्वतीम् ManuSm. 11. 77; भगवान् सर्वयदुसैन्यपरिवारपरिवृतः प्रसेनाश्वपदवीमनुससार ViṣṇuP. iv. 13. 36; गच्छत्वार्यः इदमेव गोमतीतीरं प्रतिस्रोतोऽनुसरावः यावदस्याः कुन्दमालायाः प्रभवमासादयावः KundaMā. 3. 7 (13); अनुसरति सरस्वतीं च पुण्यां प्लवगगुरुः कुरुजङ्गलस्थलीषु RāmC. 6. 37; हुतभुजा ज्वलिता वनान्ताः। व्याधाः पदान्यनुसरन्ति गृहीतचापाः BhallaŚ. 103; मालवेशो दोळं (त्)-ताळीवनान्तात्यु(न्यु)नुसरति सरिन्नाथकूलानि चोल: EI. xii. 277. 67; xii. 153. 44; तां कावेरीमनुसर खगश्रेणि-वाचालकूलाम् PavaDū. (Dh.) 15; Subhāṣi. 648; अनुसर सरस्तीरं वैरं किमत्र सहात्मना। कतिपयपयःपानं मानिन् समाचर चातक SūktiMu. 21. 10; जननी ... तेषां पदमनुससार (युधिष्ठिरादीनां सुतानाम्) YudhiVi. 3. 95; तदिमामेव सरणिमनुसरामि UnmaRā. (Vi.) 82 (2); **2G** to go with, to accompany मरणावसरे काया जीवं नानुसरन्ति YogVā. i. 18. 39; **2H** to come, cf. **अनुसृत 1E**; **3A** to observe, to practise रामस्यानुसराध्वानं विशुद्धेनान्तरात्मना RāmC. 31. 123; देवयानपितृयाणयोः पथोर्ज्ञानकर्मरहितत्वकारणात् नैकमप्यनुसरन्ति ये पुनः क्षुद्रजन्तवः। इहोद्भवन्ति ते SaṁkṣeŚā. 3. 52 (ii. 179. 4); अनुसरन्त्यनुधावन्त्यनुवर्तन्ते सर्व एवार्था एतमित्य-नुसारः शास्त्रोदितः समाचारः ManuBh. ii. 144. 27 (*on* 8.152); स्वदृष्टपक्षपातं परित्यज्यास्थायास्तिकपथमृजुमनुसरावः ... वैदिकार्थप्रतीतिः TattvBi. 150. 3; सांप्रतं च मे ... कार्यपरिणतिः "शिरो मुण्डयित्वा नक्षत्रप्रश्नः" इतीमं न्यायमनुसरति YaśasCam. ii. 153. 9; गुरुजनशीलमनुसरन्ति प्रायेण शिष्याः NītiVā. 5. 70 (comm. गुरूणां शीलमनुसरन्ति तेन व्यवहरन्ति); शुकमार्गं येऽनुसरन्ति धीराः सद्यो मुक्तास्ते भवन्तीह लोके VarāU. 4. 34; अस्मद्दर्शितां दिशमनुसर ViviṬīKa. 62. 29; अतः सिंहवनगुप्तिन्यायेन ... वेदवेदान्तानुमतं च न्यायमनुसरामः NyāyPari. 11. 1; यत्र जातोऽसि तत्कुलक्रमायातमेव पन्थानमनुसर PuruṣPa. 157. 27; यदीह गुरुः स्थूलारुन्धतीन्यायमन्वसरिष्यत् तदा मोक्षयितव्यः श्वेतकेतुः ŚivārkaMaDī. i. 198. 32 (*on* i. 1. 8); **3Bi** to undertake, to carry out, to act सुग्रीवः सविमर्षसंरम्भं संप्रहारमनुसरति MahāviC. 5. 54 (3); °उद्घाटनमौषधमनुसरामि LaṭaMe. 1. 27 (1); तन्वि सनातनसौहृदमनुसर विस्तारय नहि कूटम् StavMā. 281. 15 (comm. कुरु); दशास्य ... समरमनुसर MahāN. 3. 86; **3Bii** to behave, cf. **अनुसरण 2Bii**; **4** to search, to investigate तदनयैव रुधिरधारया वैनतेयमनुसरामः Nāgā. 5. 12 (24); नूनमयं दक्षिणराढाप्रदेशादागतो भविष्यति। तदेतस्मादार्यस्याहंकारस्य वृत्तान्तमनुसरिष्यामि PraboCan. 2. 2 (20. 6); तद्भवतु पाखण्डालयेष्वेव तावदनुसरावः PraboCan. 3. 4 (45. 5); 3. 9 (53. 4); **5Ai** to conform to, to be in accordance with उपपत्तिप्रतिलम्भिका हि प्रज्ञा शास्त्रश्रवणात्तदर्थमनुसरति Sphuṭā. i. 10. 11 (*on* 1. 2); मन्त्रः ... तामेव आख्यायिकामनुसरति स्म BṛĀraUBh. 341. 13 (*on* ii. 5. 17); एकस्यैव शब्दस्यानेकार्थत्वमिव क्वचन प्रतीतिसरणिमनुसरति Ekāva. 3. 1 (299) (112. 3); शब्दस्याप्रकृतार्थोऽपि प्रतीतिसरणिमनुसरति Ekāva. 8. 26 (6) (261. 4); याथार्थ्येऽपि स्वपूर्वानुभवमनुसरेद्वाह्यशून्या न चैषा (स्मृतिः) TattvMu. 4. 124; (pass.) to be conformed to, to be accorded to पूर्वमतानुसारा युक्तयोऽस्मिन् पादे अनुस्रियन्त एताभिरित्यनुसाराः NyāySu. (Ja.) 648 A. 6 (*on* iv. 2. 5); **5Aii** to conform to, i.e. to reflect अज्ञानि ब्रह्म बुद्धीरनुसरति ततः स्थावरं जङ्गमं च SaṁkṣeŚā. 2. 136 (ii. 86. 15) (comm. प्रतिबिम्बितं भवति); **5B** to imitate, to resemble तनुरनुसरति श्रीसंस्तवं यस्य शृङ्गेष्वनुरजनि सुधांशो-र्मूर्तिभिर्बिम्बिताभिः ŚrīKaC. 4. 48; भृङ्गी संगीतभङ्गीमनुसरति रसात् सूनरेणौ रणन्ती Manmatho. 1. 11 (422. 11); **6** to proceed with, i.e. to continue प्रकृतमनुसरामः BhāvanāVī. 26. 1; SanatBh. 191. 11 (*on* 1. 6); ParāTri. 101. 7; VakroJi. 25. 14; NyāyKa. 6. 9; 233. 10; TantrRa. 11. 17; 160. 8; NyāyRaMā. 160. 12; RāmāMañ. 508. 13; NyāyMa. 247. 5; VedāntSā (Rā.) 112. 6 (*on* i. 3. 40); BrahmSūBh. (Śrī.) i. 494. 2 (*on* i. 3. 40); AdbhuDa. 1. 28; RasāSu. 175. 5 (2. 166); AdvaiSi. 703. 10; Kuval. 37 (26); MīmāNyāPra. 200. 5; SiddhāTa. 3. 23; VīraMi. (Vyavahāra.) 21. 8; RasGaṅ. 160. 12; NirṇaSi. 42. 28; JñānBi. 15. 4; BālamBha. i. 83. 13 (*on* 1. 22); प्रकृतमेवाक्षेपविभागं मुख्यं वस्त्वनुसरामः TātpaṬ. (U.) 424. 22 (*on* 5 (9). 1); प्रथमं तावत् ... साधनाश्रयविचारशेषमनुसरामः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 765. 6 (*on* iv. 1. 1); **7** to experience, to enjoy अनुसरति रसानां रस्यतामस्य नान्यः Kāvyālaṅ. (Ru.) 14. 38; **8A** to explain, to reveal पदार्थयोजनामिदानीमनुसरामः ManuBh. ii. 162. 6 (*on* 8. 18); **8B** to know, to understand तदेतस्मादार्यस्याहंकारस्य वृत्तान्त-मनुसरिष्यामि PraboCan. 2. 2 (20. 6); गीतम्। अनुसरति नानुमोदते चैतन्मदनदूती Nāṭa. 3. 4; (pass.) to be known or understood यदा तच्छब्दस्यार्थोऽनुस्रियते तदा तद्ग्रहे तस्यैवाग्रह इति प्राप्तम् NyāyVār. 78. 6 (*on* i. 1. 14); **9Ai** to admit, to accept, to regard समविषममतीनां मतमनुसरसि यथा रज्जुखण्डः सर्पादिधियाम् BhāgP. vi. 9. 37; श्रेयान्यत्कुरुते कर्म तत्करोत्यखिलो जनः। मनुते यत्प्रमाणं स तदेवानुसरत्यसौ GaṇeP. ii. 139. 21; धीरो नानुसरीसरीति विरसा-न्यन्थानबन्धापहान् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 6. 91; अत्र वर्धमानादयो मिताक्षरां मिश्राः कल्पतरुं, श्रीदत्तोपाध्यायाः पारिजातकमनुसरन्ति VīraMi. 47. 1 (*on* 1. 20); (pass.) to be admitted, accepted or regarded व्यवहारार्थं हि प्रमाणमनुस्रियते, न व्यसनितया Kāśi. iii. 96. 16 (*on* 5 (4). 177); यथा प्रमाणत्वेन प्रमाणं ज्ञेयं तथा हानत्वेनापि अन्यथा हानान्तरमनुस्रि(?स्रि)येत NyāyVārPari. 131. 6 (comm. किमर्थं हानान्तरा-नुसरणम्); तत्वर्गव्यक्तिं प्रति तत्तद्व्यक्तेर्हेतुत्वाद्वेति चेत् तर्हि प्रथमत एव सोऽनुस्रियतां किं जात्यावच्छेदिकया VaiyāBhū. 86. 5 (*on* 22); **9Aii** to adopt इमां सरणिमनुसरति स्म ग्रन्थकारः PratyabhiVi. i. 23. 8 (*on* i. 1. 1); **9Aiii** to apply योऽलंकारनिवेशने समीक्षाप्रकार उक्तस्तं यदा नानुसरतीत्यर्थः Loc. 221. 18 (*on* 3. 43); **9Aiv** to use, to employ नूनमसौ विविदिषया गाढमुपगूढः पुरुषो निर्दिध्य परमात्मदर्शनोपायमनुसरति AmṛUda. 3. 16 (2); **9Av** to agree, cf. **अनुसरण 5D**; **9Avi** to be devoted to, cf. **अनुसरण 5E**; **9B** to attain, to reach सतोऽनुभूतिविषयभावोऽपि न प्रमाणपदवीमनुसरति BrahmSūBh. (Rā.) 24. 5 (*on* i. 1. 1); कथमिदानीं भवन्तं स्वामिनं परित्यज्य कापुरुषत्वमनुसरामः PuruṣPa. 16. 4; (अङ्कगतः शिशुः) तदन्तिकसंस्थितिमनुसरति व्याजतो दीर्घम् RatiRaha. 13. 53 (comm. दीर्घकालं तदन्तिकं तिष्ठति); **9C** (pass.) to be obtained उर्मिभङ्गैरनुसस्रे सितचामराधिकारः ŚrīKaC. 8. 4 (comm. कर्तव्यता ... प्राप्ता); **10** (pass.) to be assisted by किमन्वकारिढ्वमुतान्वसारिध्वं किं नु मेहिध्व इनेन भाभिः। तमोलविढ्वं द्विषतोलविध्वं यूयं हि विश्वं पुपुविढ्व एतत् DvyāśraKā. 2. 51 (comm. किं तेजोभिर्भवतां साहाय्यं कृतम्); **11** to mix, to blend, cf. **अनुसृत 4B**; **12** to visit, cf. **अनुसरण 1B**; **13** to go against, cf. **अनुसरण 3**; **14** to prove, cf. **अनुसरण 8** [to betake oneself to, APTE]

**अनुसृज्** (anu-sṛj-) VI. P., IV. Ā. **1A** to let loose, i.e. to release or to pour out अग्निर्होतार ऋतसापो अद्रुहोऽपो असृजन्ननु वृत्रतूर्ये ṚV. x. 66. 8; **1B** to give up, to abandon यदचमनुसृजेयुर्नश्येयुरस्माल्लोकात् PañcBr. iv. 3. 6; एतद्वै यज्ञस्य श्वस्तनं यद्गौरीवितं यद्गौरीवितमनुसृजेयुरश्वस्तना अप्रजसः स्युः PañcBr. v. 7. 5; वारवन्तीयेन (साम्ना) परिगीतमनुसृजति MānŚS. 31. 23; **1C** to let go, to allow to quit तानध्वर्यवे प्रयच्छति नानुसृजति प्राणा वै द्विदेवत्याः KauṣīBr. 13. 6 (59. 22); नेत् प्राणाननुसृजानीति KauṣīBr. 13. 6 (59. 23); प्राणाँ सादयामीति तथाह तस्मिन्न पुनरस्ति यन्नानुसृजति तेनोऽअध्वर्युश्च यजमानश्च ज्योग्जीवतः ŚatBr. IV. i. 1. 17; **1D** to dismiss, cf. **अनुसृष्ट 1Aii**; **2** to create in succession सर्गा वर्षस्य वर्षतस्सृजन्तु पृथिवीमनु AV. (P.) v. 7. 5; एष देवतया पुरा पुण्यो भवति सा हि वा एतमनुसृजति KāṭhS. 13. 6 (i. 188. 4); स ऐक्षत प्रजापतिः सृजै न्वा अनु प्रजा VādhūŚS. iii. 29. 2; विश्वसृजः सहस्रसंवत्सरं विश्वमेनाननुसृजते HirŚS. xviii. 4. 68 (508. 16); BhāgP. vi. 9. 25; (pass.) to be created in succession इन्द्रो देवतान्वसृज्यत त्रिष्टुप्छन्दो बृहत् TaiS. VII. i. 1. 4; तं विश्वेदेवा देवता अन्वसृज्यन्त जगतीच्छन्दः TaiS. VII. i. 1. 5; एतं सृज्यमानं पशवोऽन्वसृज्यन्त MaiS. i. 6. 11 (i. 103. 6); अग्निं वै सृष्टमग्निहोत्रमन्वसृज्यत KāṭhS. 8. 11 (i. 94. 20); KapiKaS. 7. 8 (78. 22); प्रजापतिः ... तमात्मनो निरमिमीत तेन प्रजा असृजत तं गायत्री छन्दोऽन्वसृज्यत KāṭhS. 34. 7 (iii. 40. 14); रथन्तरं वै साम सृज्यमानं माधुच्छन्दसः प्रउगोऽन्वसृज्यत KauṣīBr. 20. 2 (89. 23);

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त TaiBr. II. iii. 10. 1; तद् रथघोषोऽन्वसृज्यत JaimiBr. 1. 143; तद् गवां घोषोऽन्वसृज्यत NidāSū. 68. 3 (4. 4); तमग्निर्देवतान्वसृज्यत, गायत्रीच्छन्दः ŚābaBh. 361. 12 (*on* i. 4. 22)

**अनुसृजत्** (anu-sṛjat) *adj.* letting go, losing contact with, cf. **अननुसृजत्.**

**अनुसृजिता** (anusṛjitā) *f.* a type of hiatus (between short and long vowels) पिपीलिका पाकवती यथा वत्सानुसारिणी। वत्सानुसृजिता चैव चतस्रस्ता विवृत्तयः YājñaŚi. 95. 97; cf. **वत्सानुसृजिता.**

**अनुसृज्य** (anusṛj-yá) *ger.* having let go, having allowed to quit अथानुसृज्योपतिष्ठते ŚatBr. III. vi. 3. 19; III. ix. 3. 7; IV. iv. 5. 21; ŚatBr. (K.) V. v. 3. 14; अथानुसृज्य जपति ŚatBr. (K.) IV. vi. 3. 14; सोम राजन्विश्वास्त्वं प्रजा उपावरोहेति तदेनमाभ्यः प्रजाभ्यः उपावहरत्याधिपत्याय राज्यायानुसृज्य जपति ŚatBr.(K.) IV. ix. 3. 5; V. v. 3. 14.

**अनुसृत** (anu-sṛta) *adj.* [*f.*-ā] [MahāBh. iii. 446. 8 (*on* viii. 3. 87); KāśiVr. *on* viii. 3. 87; Prasā. ii. 195. 10] **1A** (pred.) followed or used, i.e. established or well-trodden **Bi** who or which has gone after, who or which has followed (pred.) followed by **ii** who has followed (in death) **Ci** (pred.) resorted to, taken shelter with **ii** (pred.) clung to **D** who or which has gone or proceeded to (pred.) gone to or proceeded to **E** (pred.) pursued **F** who has come to **G** who has gone along **2Ai** which has gone on or proceeded with, i.e. which has continued **ii** which has continued (to exist), i.e. which exists in its latent or permanent form **B** which has gone on, i.e. spread **Ci** (pred.) related to or associated with **ii** (pred.) accompanied by **iii** (pred.) overcast **3Ai** (pred.) attended by **ii** who has attended upon **B** who has followed, i.e. obedient **4Ai** which has flown **ii** which has flown, i.e. occured in succession **B** (pred.) mixed or blended with **C** which has spread or pervaded **5Ai** (pred.) admitted, accepted, regarded **ii** (pred.) adopted **iii** which has attained **B** (pred.) conformed to **6** who has observed **7** (pred.) searched, investigated **8** who has imitated **9** (pred.) filled with **1A** (pred.) followed or used, i.e. established or well-trodden ते यात्यानुसृतैर्मार्गैः …। ददृशुः काम्यकं पुण्यमाश्रमम् MahāBhā. iii. 244. 15; **1Bi** who or which has gone after, who or which has followed सर्वे ह्यनुसृता मोहात् पार्थिवाः MahāBhā. v. 126. 31; या सुखानि परित्यज्य सर्वांश्च ज्ञातिबान्धवान्। पतिं ह्यनुसृता यान्तं किमवस्थाद्य सा सती Rāmā. ii. 1324* (14); धिक् प्राणांस्तदनुसृतानितो बतैवं दुर्दैवं समवरुणद्धि कः प्रकारः BhartṛNi. 2. 10; (pred.) followed by (कपोतः) मया ह्यनुसृतो ह्येष मत्पक्षनखविक्षतः MahāBhā. xiii. App. I. 8 (25); (ददर्श हनुमान् … अङ्गनाम्) स्वगणेन (v. l. यूथपेन) मृगीं हीनां श्वगणाभिवृतामिव (v. l. शार्दूलानुसृतामिव) Rāmā.v. 13. 23; पश्चाद् बलैरनुसृतोऽयमुदीर्णधन्वा UttaRāC. 5. 11; TāpaVa. 3. 0 (2); येनैवं मे चिरमनुसृता चित्तपदवी स एवान्यो जातः AmaŚ. 94; Subhāṣi. 1138; अनाकाशे कोऽयम् … गलितहरिणः शीतकिरणः। सुधाबद्धग्रासैरुपवनचकोरैरनुसृतः ViddhaŚā. 1. 31; SaraKanṭhā. 463. 9; SubhāRaK. 16. 64; ŚārṅgaPa. 3516; Kuval. 36 (15); बालमत्स्यैरनुसृताभिर्मत्सीभिरनुगम्यमानो मृगयते निजग्रासोचितं सत्त्वम् … तिमिङ्गिलः TilaMañ. 145. 18; इयं चक्रसेनतनया … जातावज्ञेन यद्व्रजन्ती पृष्ठतो नानुसृता (मया) TilaMañ. 252. 23; भद्रं तस्य तपोवनस्य सुतनुः प्राग्यत्र दृष्टा मया। यस्मिंश्चानुसृता प्रिया MohaRāPa. 3. 7; धत्ते चिरादनुसृतोऽपि न चाभिमुख्यं भिक्षुर्मृगाक्षि वद कोऽयमदृष्टपूर्वः BhikṣāKā. 37. 2; हृदि मयानुसृते तव सा स्वयं निरगमत् HammīMaKā. 7. 74; अनुसृतः सरितैष पलायते … नृपः Gaṅgāva. 8. 3; **1Bii** who has followed (in death) एवं सबन्धुपरिवारे हते विन्ध्यकेतौ तमनुसृतासु सहधर्मचारिणीषु … कृतकृपणप्रलापा … कन्यका तद्दुहितेत्यस्माभिरानीता PriyDa. 1. 10 (8); **1Ci** (pred.) resorted to, taken shelter with सर्वे परिसृता (v. l. बहवोऽनुसृता) देशा यज्ञियं न लभे पशुम् Rāmā. i. 60. 14; ii. 50. 10; अन्याश्रयेण यद्येष दद्यान्मोक्षं स एव हि। तेन नानुसृतो (केशवः) मोक्षं न दद्यादन्यवाक्यतः AnuVyā. 47A. 6 (*on* 3. 3); दुर्ग्रहो मितवितरिता मोहेनासौ पुरानुसृतो मया PrabhāC. 141. 22; PrabaCin. 37. 10; रागात्मिकामनुसृता या सा रागानुगोच्यते BhaktiRaSi. i. 2. 61; **1Cii** (pred.) clung to क्वचिद्द्रष्टव्याशा सुखयति मुहूर्तं ह्यनुसृता। नमस्तस्यै यस्या रमयति वियोगोऽपि हृदयम् Subhāṣi. 1327; **1D** who or which has gone or proceeded to कपोतराजः … मोहाज्ञालमनुसृतः Tantrākhyā. 54. 14; लघुपतनकोऽपि … कपोतशिबिरमेवानुसृतः Tantrākhyā. 55. 3; (pred.) gone to or proceeded to अनुसृतमार्द्रया कमलिनीमकरन्दरुचा … समधित मन्दतां सपदि धाम गभस्तिभृतः Kapphiṇā. 11. 5; स्वं धामानुसृतं कुबेर भवता MohaRāPa. 3. 59; **1E** (pred.) pursued मया(हारार्थं विहरमाणेन) दृष्ट एको मण्डूकः (v.l. गन्धेनानुसृतः) PañcT. 3. 93 (11) (356. 6); अथैनान् वसिष्ठो जीवन्मृतकान् कृत्वा सगरमाह। वत्सालमेभिर्जीवन्मृतकैरनुसृतैः ViṣṇuP. iv. 3. 44; मृगवेगः … तलारानुचरैरनुसृतः मृगयितुमसमर्थः YaśasCam. ii. 305. 6; कथमिव न द्रवन्त्यनुसृता हरिणा हरिणा KīcaVa. 4. 55; **1F** who has come to दृष्टश्च तत्र यजमानः स राजा। तद्वचनात् कौशिककुशध्वजावनुसृतोऽस्मि MahāvīC. 1. 28 (2); **1G** who has gone along कथं करस्थमेव चामीकरं रथ्यायां मृगयमाणस्य सरणिमनुसृतोऽस्ति PrasaRā. 1. 7 (3); **2Ai** which has gone or proceeded with, i.e. which has continued अतिदूरमेवेदं हल्ग्रहणमनुसृतम् MahāBh. iii. 281. 7 (*on* vii. 2. 3); क्वचिदनुसृतमिति पाठः। तत्रायमर्थो दूरं यातं सदनुसृतं न परित्यक्तम् Pradī. vi. 99. 23 (*on* vii. 2. 3); (विष्णुनामानुकीर्तनम्) अनुसृतं कीर्तनं यस्येति विग्रहात् LalitāSaBh. 233. 15 (*on* 302); **2Aii** which has continued (to exist), i.e. which exists in its latent or permanent form तिलेषु वा यथा तैलं घृतं पयसि वा स्थितम्। तथा तमसि सत्त्वे च रजोऽप्यनुसृतं स्थितम् MārkP. 46. 6; LiṅgaP. i. 70. 74; **2B** which has gone on, i.e. spread दग्धा यथा न प्रभवन्ति दोषा व्रजाग्निनेवानुसृतेन वृक्षाः Saund. 16. 36; **2Ci** (pred.) related to or associated with नवमौक्तिकान्रभसयानुसृतैः। सदृशश्रियः शुचिभिरंशुचयैः श्रुतिचामराः शुशुभिरे करिणाम् HarVi. 42. 9 (comm. अनुगतैर्मौक्तिकसंबन्धिभिः); **2Cii** (pred.) accompanied by पृष्ठतः पारावारपुलिने … शुक्तिकानामारवेणानुसृतमनतिमसृणं वालुकारणितमशृणवम् TilaMañ. 333. 22; तिसृभि(रनुसृतेव शक्तिभिस्तम्) … राजलक्ष्मीः …। (मुञ्चति स्म) PṛthvīVi. 10. 29 (comm. सहिता); **2Ciii** (pred.) overcast प्राप … मेघः … मलिनत्वं विद्युदुज्ज्वलरुचानुसृतश्च ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 5. 129; **3Ai** (pred.) attended by भ्रातृभिः परिवृतः स जुगोप राष्ट्रं संक्रन्दनो दिवमिवानुसृतो मरुद्भिः Saund. 1. 62; धात्रीजनैरनुसृते सौविदल्लाभिरक्षिते … सूतिकागृहे … राजसा … सुषुवे सुतम् ParamāKa. 180. 63; **3Aii** who has attended upon म्लेच्छैरनुसृतैरर्धचतस्रोऽक्षौहिणीस्तले। अवीर्योनाः स कृत्वा भीविकलोलोऽलयत्परान् DvyāśraKā. 5. 59 (comm. आश्रितैः); **3B** who has followed, i.e. obedient एताः सर्वा महाभागाः प्रजास्त्वनुसृताः स्थिताः BrahmāṇḍP. i. 9. 57; **4Ai** which has flown सर्वभूतशरीरेषु ह्यापो ह्यनुसृताश्च याः BrahmāṇḍP. i. 22. 22; **4Aii** which has flown, i.e. which has occured in succession झरासारौ दानोदकमनुसृतं बृंहितमपि Manmatho. 2. 12 (431. 2); **4B** (pred.) mixed or blended with अनुसृतास्तमोभिः क्वचित्। विभान्ति गृहभित्तयो नवसुधावदातान्तराः PādaTā. 37. 12; गन्धेन स्फुरता मनागनुसृतो भक्तस्य सर्पिष्मतः। कर्कन्धूफलमिश्रशाकपचनामोदः परिस्तीर्यते UttaRāC. 4. 1; नभःनभसोऽनुसृतं स्पर्शं विकुर्वन्निर्ममेऽनिलम् BhāgP. iii. 5. 32; **4C** which has spread or pervaded स्वेदप्रादुर्भावेण शिथिलतामापन्नं स्वेभ्यः स्थानेभ्यः प्रचलितं कुक्षिमनुसृतम् (दोषम्) जानीयात् SuśruS. iv. 33. 7; स यदा जानीयात् स्वेदप्रादुर्भावेन दोषम् … प्रविचलितं कुक्ष्याध्मानेन च कुक्षिमनुसृतम् (तदा वमेत्) AṣṭāSaṁ. i. 139. 19 (1. 27); भूम्ना यस्यास्तसीम्ना भुवनमनुसृतं यत्परं धाम ŚivaKePāSt. 29; (संवित्) अवरोहक्रमेण बुद्धिदेहादिभुवमधिशयाना नाडीसहस्रसरणिमनुसृता PratyabhiHṛ. 38. 4 (17); कुपितः पवनः सर्वाङ्गमनुसृतस्तमवस्कन्दयति Hastyāyur. 76. 1 (1. 10); **5Ai** (pred.) admitted, accepted, regarded तदतिक्रमश्चानुसृत इति तदीयमेव प्रायश्चित्तम् TantrVā. 979. 10 (*on* iii. 4. 13); सूत्रकारेण … स्वरूपनिष्ठानामपि वाक्यानां प्रामाण्यमनुसृतम् PañcPā. 33. 18 (*on* i. 1. 1); तैर्नूनमस्मदपवरकेऽवकरे कांस्यं नास्तीति लोकवादोऽनुसृतः NyāyPari. 174. 4; 368. 6; अनुसृतश्चायमर्थो भाष्यकारैरपि NyāySiA. 221. 28; हरदत्तमाधवादिभिश्च तदेवानुसृतम् SiddhāKau. 498B. 12 (*on* iii. 2. 78); **5Aii** (pred.) adopted न च व्याप्तिग्रहणेऽनुसृता लौकिकी रीतिर्व्यभिचारे नानुसरणीया Nyāyāmṛ. 554B. 6; प्रपञ्चसारसंग्रहे त्वेष एव प्रकारोऽनुसृतः SetuBa. 44. 14; हैयंगवीनमधिपाणि विधाय भूयः खेटे घृतं मृगयतः पुरुषस्य रीतिः। अनुसृता भवता ĀnandRa. 5. 42; **5Aiii** which has attained, cf. **अनुसृतदीर्घमत्सर; 5B** (pred.)conformed to तत्र पदार्थयोजनायां सृष्टिस्थितिप्रलयमित्येकवचनान्तपदेन सौत्रपदस्यैकवचनमनुसृतम् ŚrutaPra. iB. 102. 12 (*on* i. 1. 2); **6** (pred.) searched, investigated निपुणतरमनुसृतो मया मन्दिरे चैत्रः न चोपलब्धः NyāyKuA. ii (1). 231. 6; TattvCin. i. 681. 2; **7** who has imitated कथमविदितचन्द्रमसश्चकोरकिशोरकस्य चरितमनुसृतोऽस्मि PrasaRā. 1. 15 (1) (comm. आचरितोऽस्मि); **8** who has observed जानासि सर्वज्ञ सर्वं त्वम् …। तथापि पृच्छसे यन्मां लोकाननुसृतः प्रभो AdhyāRā. iii. 10. 34; अनुसृतसज्जनसरणिर्धरणिगनामा बभूव तत्तनयः EI. viii. 212. 31; **9** (pred.) filled with, cf. **अनुसृतपुरोभाग.**

**अनुसृत** (anu-sṛta) *m, n.* a type of instrumental music प्रवक्ष्यामि प्रकारान् वाद्यसंश्रयान्। चित्रः समः … वाद्यसंश्रयोऽनुसृतः NāṭyaŚā. 34. 191; मुरजः(जम्) … पणवो(वं) दर्दरोऽथवा। अनुवादि (याति) यदा वाद्ये भवेदनुसृतस्तु सः (v.l. अनुसृतं तु तत्) NāṭyaŚā. 34. 200 (AbhinBhā. मुरजस्य सदृशप्रयोग एतदनुसृतः)

**अनुसृत** (anu-sṛta) *n.* conformity, accordance (प्रानृत्यल्लयतालवशानुगैः) तस्य यो वशः सामर्थ्यं तस्यानुषङ्गं कृत्वा ... अनुसृतं कृत्वेत्युभयथा तन्त्रेण द्रष्टव्यम् AbhinBhā. i. 165. 15 (*on* 4. 252) [taking shelter with, Apte]

**अनुसृतकरताल** (anusṛta-karatāla) *adj.* accompanied by clappings of hands अनुसृतकरतालैः ...। मधुरमधुरगीतैः ... उदयति नादाद्वैतम् KaṁVa. 3. 23.

**अनुसृतकांस्यतालसंकुल** (anusṛtakāṁsyatāla-saṅkula) *adj.* filled with continuous beatings of cymbals (made) of bell-metal (भूपतिः) अनुसृतकांस्यतालसंकुलमालोक(?तोद्य)शब्दमालोकयन् (?माकर्णयन्) ... द्विरदकन्यकामारुरोह AvantiKa. 64. 5.

**अनुसृतगति** (anusṛta-gati) *adj.* whose course or path is followed, i.e. gone subsequently (कुसुमशेखरः) वीरलोकेन ... अनुसृतगतिरतिजवेन राजकुलान्निरगच्छत् TilaMañ. 85. 8; 133. 7.

**अनुसृततदीयपदपङ्क्ति** (anusṛta-tadīyapadapaṅkti) *adj.* who has gone along her line of foot-steps ताम् ... अन्वेष्टुमनुसृततदीयपदपङ्क्तिरुदचलम् TilaMañ. 253. 22.

**अनुसृततूर्यनिस्वन** (anusṛta-tūryanisvana) *adj.* who has followed the sound of musical instrument (तारकः) प्रवर्तयामास नावम्। प्रावर्तयच्च प्राचेतसेन ... अनुसृततूर्यनिस्वनो दिक्पथेन TilaMañ. 144. 17.

**अनुसृतदिवसदृष्टवर्त्मन्** (anusṛta-divasadṛṣṭavartaman) *adj.* who has followed the path seen during the day (समरकेतुः) अनुसृतदिवसदृष्टवर्त्मा ... शर्वरीमनयत् TilaMañ. 198. 21.

**अनुसृतदीर्घमत्सर** (anusṛta-dīrghamatsara) *adj.* which has attained, i.e. nurtured long-standing hatred मुखमनुसृतदीर्घमत्सरं ते सहजरुचिप्रतिवादतोऽम्बुजेषु। प्रभवति ... सोढुं कथमपि तत्सुहृदो न पादपातम् ŚrīKaC. 7. 13 (comm. प्राप्तः दीर्घो मत्सरो रोषो येन)

**अनुसृतनिजचित्त** (anusṛta-nijacitta) *adj.* which is in accordance with one's own mind (अवनीसुरशाक्करः ... कन्यामन्याम् ... पर्यणैषीत्) अनुसृतनिजचित्तम् ...। द्वयमिदमनुरुन्धन् ... सारसाक्ष्योरधित ... आनन्दवृद्धिम् YātrāPra. 5. 132.

**अनुसृतनीतिमार्ग** (anusṛta-nītimārga) *adj.* who has followed, i.e. observed the course of morality अनुसृतनीतिमार्गाणाम् ... ईदृशानामप्याकृतिविशेषाणामेवंविधान्यापतन्ति व्यसनानि TilaMañ. 346. 3.

**अनुसृतनीलिमोद्गम** (anusṛta-nīlimodgama) *adj.* which has attained the emergence of (greenish) blue colour मारारेर्मरकतविष्टरप्रभाणामभ्यङ्गादनुसृतनीलिमोद्गमानि। सर्वाङ्गाणि ŚrīKaC. 17. 10.

**अनुसृतपरमप्रेयसी** (anusṛta-paramapreyasī) *f.* excellent wife who has accompanied (शाहभूपः) पुत्रैः पौत्रैः ... अनुसृतपरमप्रेयसीभिः अनयद् वासरान् ... सौख्यसारान् ParamāKā. 1. 9.

**अनुसृतपुरोभाग** (anusṛta-purobhāga) *adj.* front of which is filled or arranged (with flowers) (हरिवाहनः) प्रसूनस्तबकैः ... अनुसृतपुरोभागम् ... जलमण्डपमगच्छत् TilaMañ. 106. 13.

**अनुसृतपुलिना** (anusṛta-pulinā) *adj.(f.)* sandy beach of which is walked or gone along नदीं तूर्णं कर्णोऽप्यनुसृतपुलिनां दाक्षिणात्याङ्गनाभिः।... समुत्तीर्णो वर्णाम् KāvyMī. 84. 26.

**अनुसृतलास्यरहस्यकेलि** (anusṛta-lāsyarahasyakeli) *adj.* which has attained the mysterious dance-sport तण्डुः ... अधिधरित्रि ... स्वस्या भ्रुवोऽनुसृतलास्यरहस्यकेलेरुद्घट्टयन् किमपि तालमिवाबभासे ŚrīKaC. 18. 50 (comm. प्राप्ता स्पन्दरूपा लास्यकेलिर्यया)

**अनुसृतवत्** (anusṛta-va(n)t) *adj.* **1A** who has attained शरदि ... पयोधरविरहदुःखित इव विरसस्वरतामनुसृतवति प्रचलाकिलेके YaśasCam. i. 571. 6 (comm. आश्रितवति); **1B** who has admitted अत एव न्यायसुधाकारोऽप्यमुमेव पक्षं संक्षेपेणानुसृतवान् MīmāKau. iii (2). 25. 3 (*on* ii. 1. 5); **2** (pred.) gone towards (अहम्) रत्नाकरात्त्वया सह वियोजितः कुन्दलतामनुसृतवान् KaumuMi. 10. 17 (15); **3** who has undertaken एवं संधामनुसृतवतस्तर्जनीवान्तकस्य। तत्रैकैकः ... पार्षदानां करेषु प्रासः ... आससाद ŚrīKaC. 21. 43 (comm. प्रतिज्ञां कुर्वतः)

**अनुसृतवत्सा** (anusṛta-vatsā) *f.* type of hiatus (between short and long vowels (*lit.* cow which follows the calf) पिपीलिका पाकवती तथा वत्सानुसारिणी। अनुसृतवत्सा चैव चतस्रो हि विवृत्तयः। ... पूर्वं ह्रस्वं परं दीर्घमक्षरं यत्र दृश्यते। सा वत्सानुसृता MāṇḍūŚi. 9. 2 (*but* MW. a long and short)

**अनुसृतविषमारण्यवाट** (anusṛta-viṣamāraṇyavāṭa) *adj.* who has gone along the uneven forest-roads अनुसृतविषमारण्यवाटैर्वराटैः ... अजनि नृप तवानीकरुद्धेभयुद्धे PadyāTa. 96.

**अनुसृतविषमोद्गार** (anusṛta-viṣamodgāra) *adj.* accompanied by painful utterance हाहाकारैर्जनानामनुसृतविषमोद्गारगम्भीरनादः ... याति विस्तारमग्निः TāpaVa. 2. 4.

**अनुसृतशारिभर** (anusṛta-śāribhara) *adj.* **i** who has acquired or obtained the load of saddle धृतवति शमने सपाशतामनुसृतशारिभरेषु दन्तिषु। समजनि सुरविद्विषामसुग्लहहरणाय दुरोदरक्रिया ŚrīKaC. 23. 29 (comm. प्राप्तः शारीणां हस्तिपर्याणानाम् ... भरो यैः); **ii** who has acquired the load of chessboard, ŚrīKaC. 23. 29 (comm. प्राप्तः शारीणाम् ... द्यूतक्रीडाफलकानां च भरो यैः)

**अनुसृतसरणि** (anusṛta-saraṇi) *adj.* whose path is pursued अनुसृतसरणिः संभ्रमादश्वपालैः ... प्लवंगः प्रविशति नृपतेर्मन्दिरम् Ratnā. 2. 2; AuciViCa. 16 (110)

**अनुसृतस्थविरहंसवृन्दा** (anusṛta-sthavirahaṁsavṛndā) *adj.(f.)* to whom a group of old swans has resorted मौलवृद्धवर्षवराधिष्ठितामनुसृतस्थविरहंसवृन्दामिव मन्दाकिनीं देवीम् ... पुरस्कृत्य ... विन्ध्यगिरिमभ्यवर्तन्त मन्त्रिणः AvantiKa. 52. 7.

**अनुसृतस्वभाव** (anusṛta-svabhāva) *m.* continued, i.e. inherited nature कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा बुद्ध्यात्मना वानुसृतस्वभावात्। करोति यद्यत्सकलं परस्मै नारायणायेति समर्पयेत्तत् BhāgP. xi. 2. 36.

**अनुसृतहंसकुल** (anusṛta-haṁsakula) *n.* group of swans which is following अनुसृतहंसकुलैः श्रितमिव शिष्यपदं ललितगतौ सुतनोः ChandaśCū. ii. 80. 2.

**अनुसृतान्तरम्** (anusṛtāntaram) *adv.* at a close distance (*lit.* following a distance) कोशस्याग्रतो नाभिः ... हृदयादनुसृतान्तरं स्तनाः। तस्याः पार्श्वे स्तनौ Hastyāyur. 3. 29 (528. 26)

**अनुसृतामृतपारण** (anusṛtāmṛtapāraṇa) *adj.* which has acquired or obtained the feast of ambrosia इन्दुवदने ... सुचिरं कुरुष्व मल्लोचनान्यनुसृतामृतपारणानि ŚrīKaC. 7. 54.

**अनुसृतास्र** (anusṛtāsra) *n.* flowing tears (हरिप्रवीरः स ददर्श) सीताम् ... सानुसृतास्रकण्ठीम् Rāmā. v. 4. 22.

**अनुसृति** (anu-sṛti) *f.* [enumerated in *kalyāṇyādi gaṇa*, Viśva.; MW.] **1A** act of going after, act of following सदानुसृत्या गुणकीर्तनेन ... पक्षोऽनुरागीति स वेदितव्यः NītiSā. 16. 29; **1B** act of resorting to चिन्तामण्यग्निमन्त्रेभ्योऽभीष्टार्थफलसेवनम्। स्मृतेरनुसृतेर्जापान्न तत्तेभ्यो न जायते SamarāSam. 9. 540; **1C** pursuit मनसिकृत्य मृगगणोऽनुसृतिं पूत्कृत्य सैन्या ययुस्ततः Rāvaṇā. 3. 39; **2** pervasion ओंकारेण सर्वा वाक् संतृण्णा ... संतर्दनमनुसृतिः आश्रयभावापत्तिर्वा ManuBh. i. 120. 24 (*on* 2. 83); **3** act of tracing, searching or investigating प्रायेण च संशुद्धौ नानुसृतिरुपयुज्यते तदा कियद्दत्तमिति ManuBh. ii. 99. 2 (*on* 8. 56); **4** observance, performance उत्पत्तेर्विनियोगोऽत्र प्रबलोऽनुसृतिर्यतः। मुख्यस्याङ्गेन कर्तव्या तस्मादुगान उपांशुता NyāyMāVi. 139. 3 (*on* iii. 3. 2); नीतिमार्गानुसृत्यादेरर्थनिर्धारणं मतिः SāhiDa. 158. 2; **5** imitation लीलयामिह यस्यां भवतितरां पुष्पधन्वनोऽनुसृतिः सेह निगदिता कामः KandaCū. i. 2. 19; **6** admittance, acceptance क्रियते चेद् भेदनात् स्वयं ग्रन्थः। व्याख्यायां परचिते तस्यानुसृतिः कथं त्याज्या KandaCū. ii. 9. 38 [name of a woman, MW.; name of archaic lady, pw.; an unchaste woman, harlot, Apte]

**अनुसृत्य** (anusṛt-ya) *ger.* **1Ai** having gone after or followed **ii** having followed in succession **B** having pursued or chased **C** having reached or approached **Di** having resorted to, i.e. having based or depended on **ii** having resorted to, i.e. having sought (favour) **E** having walked or gone along **F** having gone against, i.e. having pressed **G** having come back or down **2** having accorded or conformed to **3** having observed, having practised **4** having known, i.e. having studied **5** having searched for or investigated **6** having spread **7Ai** having admitted or accepted **ii** having adopted **B** having attained or obtained **8** having continued **9** having attended, i.e. having looked after **1Ai** having gone after or followed स विवस्वानादित्य आश्वमेव रूपं कृत्वा तामनुसृत्य संबभूव Nir. 12. 10 (209. 9); अविदितमनुसृत्य चित्रकूटे ... त्वाम्। ... स्मरसि रसेन मया धृतं पटान्तम् KundaMā. 4. 21; कूपे महति भेकवृत्तिर्वस वयं वाननस्वनानिमित्तश्चिण्मागोंद्रतोऽनुसृत्य सार्थं गिरिनगरे व्यवहृत्य AvantiKa. 201. 6; आदित्यरश्मीन-

नुसृत्यादित्यमण्डलगतिः श्रूयते विदुषः BrahmSūBh. (Rā.) 738. 11 (*on* iv. 2. 17); एते सुरेखे सुभगे अनुसृत्याप्नुवो यदि। स्त्रियौ ते तत्तयोरेकां स्वीकुरुष्व यथारुचि KathāSaSāg. xii. 31. 26; शिरसा ननु ललितस्त्वया वरपिच्छैरनुसृत्य मन्मथमवधीरयतीव नीलकण्ठो हृदये GopāKeCan. 102. 7; प्रति पुत्रं निजं भवान्। अनुसृत्यागतो हेमरथं भूत्वा करीश्वरः PārśvC. 2. 375; जय ... वनमण्डलान्तमनुसृत्य कान्तमुपलब्धहर्ष ... पशुपालभूप StavMā. 185. 5; तावदेनामनुसृत्य गच्छामः VasaTi. 8. 15; **1Aii** having followed in succession अनुसृत्य दिवो लोकानहम् ...। गतः ... मेरुपर्वतम् HariVaṁ. 46. 8; तस्मादग्निमनुसृत्य जातानाम् ... मध्ये विष्णुरुत्तमः ŚaṅkaVi. (Ā.) 90. 10; **1B** having pursued or chased आशीविषस्य क्रुद्धस्य पाणिमुद्यम्य दक्षिणम्। अविमृश्य (v. l. अनुसृत्य) प्रदेशिन्या दंष्ट्रामादातुमिच्छसि MahāBhā. iv. 44. 12; अनुसृत्य च मां युद्धे परुषाण्युक्तवान्बहु MahāBhā. viii. 46. 14; viii. App. I. 43 (88); विप्रयातांस्तु वः ... पाण्डवाः ... अनुसृत्य हनिष्यन्ति MahāBhā. ix. 18. 58; ix. App. I. 1 (103); xii. 273. 17; Rāmā. i. 1181* (12); सिंहोऽपि किंचिदनुसृत्य प्रतिनिवृत्तः Tantrākhyā. 41. 5; कृष्णोऽपि द्विक्रोशमात्रं भूमिभागमनुसृत्य शतधनुषः शिरश्चिच्छेद ViṣṇuP. iv. 13. 98; शीघ्रमनुसृत्य गृह्यतां दुरात्मा भागुरायणः MudrāRā. 1. 24 (14); **1C** having reached or approached द्रौणिः ... आभाष्य चैनं मधुरमभिनृत्यन्नभीतवत् (v. l. अनुसृत्य ह्यभीतवत्)। प्राह प्रहरतां श्रेष्ठः स्मितपूर्वं समाह्वयन् MahāBhā. viii. 15. 12; पुराणि चैषामनुसृत्य भूमिपाः MahāBhā. xii. 104. 41; कैलासनाथमुपसृत्य (v. l. अनुसृत्य) निवर्तमाना। बन्दीकृता ... क्रन्दत्यतः करुणमप्सरसां गणोऽयम् Vikramo. 1. 3; (सा) मामनवेक्ष्यैवातिक्रान्ता एनामनुसृत्य निर्वेदकारणं ज्ञास्यामहे Ubhayābhi. 5. 6; आपन्नेन चामुनानुसृत्य रुदत्यै रागमञ्जरीपरिचारिकायै पूर्णप्रणयानुवर्तिना तद्भाण्डनिधानोद्देशः कथितः DaśKuC. 59. 11; स्वस्तिमती पर्वतपरिभवापाद्य(?दन) बुद्ध्या वसुमनुसृत्य ... उवाच YaśasCam. ii. 355. 8; UdaySuKa. 20. 1; नदीनिखातमिव तं भर्तारमनुसृत्य सा। आजगाम विशोकत्वं सा वासन्तीव मञ्जरी YogVā. iii. 19. 27; मल्लरङ्गभूमि-परिसरमेवानुसृत्यानयोः पौरुषं परीक्षिष्यावहे KaṁVa. 6. 15 (1); **1Di** having resorted to, i.e. having based or depended on अस्मद्वचनादपि स्वयंसिद्धमेव लिङ्गमनुसृत्य साध्यं प्रत्येति HetuBiṬ. 67. 22; अनुभवमनुसृत्य स्वं च सात्म्यं भवेद्यद् भवति सहजसात्म्यं देशसात्म्याद्बलीयः RatiRaha. 5. 23; सद्यः पिधानमनुसृत्य वचांसि कुर्मः SaṁkṣeŚā. 1. 192 (i. 152. 11); निर्भयगुरुर्व्यधत्त च वाल्मीकिकथां किमनुसृत्य BālRā. 1. 5; LaŚabdeŚe. i. 31. 15; तत्समुदायरूपवाक्यप्रयोक्तुः पुरुषस्य प्रत्ययितव्यत्वमेव केवलमनुसृत्य तदधीनार्थनिश्चयलाभाद्व्यवहारफलं लभन्ताम् NyāyKu. 12. 5; श्रुतिमनुसृत्य चित्तविक्षेपान् योगेन परिहृत्य JīvanVi. 151. 10; मानुष्यधर्ममनुसृत्य मयेदमुक्तं कापि व्यथा शिवमहोभरणे न वध्वाः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 2. 63; वाय्वादिद्वारमनुसृत्य ... ब्रह्मणः ... तेजःप्रभृतिकारणत्वस्य श्रुत्यादिसिद्धत्वात् TattvPrakā. 111A. 3 (*on* ii. 3. 10); यं वैदिकशब्दमनुसृत्य प्रपञ्चस्य ब्रह्मप्रकृतिकत्वम् ... त्वयेष्यते ŚivārkaMaDī. ii. 10. 24 (*on* ii. 1. 4); **1Dii** having resorted to, i.e. having sought (favour) श्रावकलोकं व्रतानि समाददानमनुस्मृ(सृ)त्य ... व्रतमयाचत भोगवान् YaśasCam. ii. 333. 7; पिता तु निर्मदस्तमेव राजानमनुसृत्य तां विद्यां लेभे JīvanVi. 71. 3; कुमारिलप्रभाकरौ परान् पराभवन्तमुदयनमनुसृत्य मन्त्रयेते AmṛUda. 2. 19 (2); **1E** having walked or gone along नात्मनोऽस्ति प्रियतरः पृथिव्यामनुसृत्य MahāBhā. xiii. 117. 31; रोधसः शिरसि प्रवृत्तं पन्थानमनुसृत्य ... कुटीरम् ... आश्रितोऽस्मि UdaySuKa. 32. 1; 22. 3; शिष्यः ... काञ्चीनगरात् प्राङ्मार्गमनुसृत्य ... शिष्यस्थानमाप ŚaṅkaVi. (Ā.) 273. 7; त्वम् ... पश्चाद् गतो नु पदवीमनुसृत्य तस्याः ŚṛṅgāSar. 126; **1F** having gone against, i.e. having pressed अरेः सर्वप्रयत्नेन पश्चात् कोपं प्रकल्पयेत्। पश्चात् कोपमथानिष्टमनुसृत्य प्रधर्षयेत् NītiSā. 9. 72 (comm. उभयतः संपीडनेन); **1G** having come back or down धन्वन्तरिः ... स्वावासमनुसृत्य ... भगवतोपपादितं व्रतमनुसस्मार YaśasCam. ii. 284. 16; एवं परात्मा मनुजावतारो मनुष्यलोकाननुसृत्य सर्वम्। चक्रेऽविकारी परिणामहीनो विचार्यमाणे न करोति किंचित् AdhyāRā. i. 3. 66; **2** having accorded or conformed to कर्मकाले पुनर्देहमनुचिन्त्य (v. l. अनुसृत्य) सृजाम्यहम् MahāBhā. iii. 187. 30; नरदेवधर्मानुक्तान् ... निबोध बुद्ध्या। इमान् विदध्याद् व्य (v. l. °ह्य°)नुसृत्य यो वै राजा महीं पालयितुं स शक्तः MahāBhā. xii. 120. 49; xii. 109. 28; यथा सामग्र्यन्तरमतज्जननस्वभावाभिमतं न जनयति ...। तथा हि सा आत्मीयं स्वभावमनुसृत्यैव प्रवर्तते HetuBiṬ. 158. 6; देहग्रहणावस्थायां तं देवा इन्द्रियाणि अनुसृत्य कर्माणि परि समन्तात् प्लवन्ते समन्ततः परिवर्तन्ते SanatBh. 194. 8 (*on* 1. 8); वाच्यस्य वर्ण्यमानस्य वस्तुनो यदौचित्यमुचितभावस्तस्यानुसरणमनुसारस्तस्मात्। पदार्थौचित्यमनुसृत्येत्यर्थः VakroJī. 115. 6; ब्रह्मनारदसंवादमनुसृत्य दयानिधे। शिवार्चनविधिं ब्रूहि ŚivaP. ii (1). 11. 3 (50A. 6); इन्द्रादीनां तत्र लयः क्रमं तु प्रोक्तं विशेषादनुसृत्य नान्यत् AnuVyā. 72A. 3 (*on* 4. 2); अनभिज्ञैस्तु स्वस्वदेशीयभाषामनुसृत्य गावी ... इत्येवमादयः शब्दाः प्रयुज्यन्ते NyāyMāVi. 36. 15 (*on* i. 3. 9); 126. 19 (*on* iii. 2. 6); गृहस्थो नान्दीमुखश्राद्धोपवासजागरणादिविधिमनुसृत्यैव संन्यस्येत् JīvanVi. 146. 13; दृष्ट्वा सुतं शिवगुरुः शिववारिराशौ। मग्नोऽपि शक्तिमनुसृत्य जले न्यमाङ्क्षीत् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 2. 72; 5. 69; प्रातरुत्थायेत्यादिवाक्यान्यनुसृत्योक्तम् TattvPrakā. 191A. 9 (*on* iii. 4. 22); किं नाम प्रमितं कार्यमनुसृत्य प्रयोजनसद्भावमात्रं संभावयामः NyāySu. (Ja.) 84B. 3 (*on* i. 1. 1); अवयवार्थमनुसृत्य वृत्तिर्हि योगः NyāySu. (Ja.) 145B. 2 (*on* i. 1. 6); सर्वेष्वपीह चतुरो द्विगुणान् वृणीत षड् वा तथा स्वहवनाद्यनुसृत्य कर्ता TantrSa. 1. 26; समानाग्धिः। सग्धिः। इत्यादिप्रयोगमनुसृत्यान्वाख्यातव्यम् PrakriKau. ii. 715. 10; श्रुतिमनुसृत्याविद्यायां चित्प्रतिबिम्ब ईश्वरः। ... इति वाच्यम् SiddhāLeSaṁ. 69. 2; कर्मान्तरविधिपक्षे प्रकृतद्रव्यग्रहणं नास्तीति सिद्धान्त्यभिमानमनुसृत्य देवतापनयविधेरनुपयोग उक्तः VidhiRa. 40 (?41) (209. 6); अजहतीमनुसृत्य तु लक्षणां भवति बुद्ध्यभिगामि पिबत्पदम् NayaMañ. I. ii. 3. 5; अङ्गुष्ठवाक्यविचारमेवानुसृत्य तत्प्रकरणपठितवाक्यान्तरविचारं करोति ŚivārkaMaDī. i. 494. 15 (*on* i. 3. 40); Prasā. i. 11. 13; पुरुषायितकं(के)वाच्यं सम्यक् पुरुषोपसृप्तकं भूरि। वात्स्यायनप्रतिज्ञामनुसृत्यैवोचितस्यापि KandaCū. ii. 6. 41; संक्षेपशारीरके तु ... तथापि परभ्रममनुसृत्यापि समाधानं सुकरमित्याशयेनाहमेवं पशुनेति LaCandr. 761. 29; अहमपि शतानन्दमनुसृत्य वक्ष्ये JānaPa. 4. 34 (12); कैयटोक्तरीत्या प्रयोगमनुसृत्य पदादयः प्रयोक्तव्याः SiddhāKau. 76A. 13 (*on* vi. 4. 10); जयमहमनूज्ञेषमनुसृत्योर्ध्वं जयेयम् MayūMāli. 578. 10 (*on* ix. 1. 3); **3** having observed, having practised अनुसृत्य तु ये धर्मं कवयः समुपस्थिताः। .... न तेषां वेत्थ निश्चयम् MahāBhā. viii. 49. 16; वीरसेन इह सैन्यसंयुतः क्षात्रधर्ममनुसृत्य संगरे। ... संस्थितः DevīBhāP. iii. 15. 3; अनुसृत्य गुरुः स्नेहं महिष्यां तत्त्वमुक्तवान्। ततो यथावद्वेदैष प्रतिबन्धस्य संक्षयात् PañcDa. 9. 42; कलिङ्गनृपतिः ... नीतिमनुसृत्यासंदिग्धं निजराज्यलक्ष्मीभ्रंशपरिहारकामः शिरो नमितवान् CitraMī. 61. 14; **4** having known, i.e. having studied अनुसृत्य तु शास्त्राणि कवयः समवस्थिताः MahāBhā. xii. 19. 16; (पाञ्चालिकी च चतुःषष्टिपरा। तस्याः प्रयोगानन्ववेत्य सांप्रयोगिके वक्ष्यामः) अन्ववेत्य यथायथं विषयमनुसृत्य JayaMa. 41. 20 (*on* 1. 3); यदतिसुभगमार्यसेवितं तच्छुभमनुसृत्य मनोज्ञभावबुद्ध्या। अधिगमय पदं सदा विशोकं तदनु तदप्यवमुच्य साधु तिष्ठ YogVā. ii. 9. 43; **5** having searched for or investigated राघवः ... विहारदेशाननुसृत्य कांश्चित्। एतत्तदित्येव निवासभूमौ ... व्यथितो बभूव Rāmā. iii. 56. 20; इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिकाम् ... निषसाद माधवः GītGo. iii. 7. 2; **6** having spread विषमाशनं शोषस्यायतनम् ... ते विषमाः शरीरमनुसृत्य ... स्रोतसामयनमुखानि प्रतिवार्यावतिष्ठन्ते CaraS. ii. 6. 10 (1941 Ed.); **7Ai** having admitted or accepted द्वाभ्यामपि वाक्यकारभाष्यकाराभ्याम् ... द्वावपि कर्मत्वाद्येकत्वादिवाच्यत्वपक्षौ दूरमनुसृत्यान्ते निर्दोषतयावधारितम् TantrVā. 958. 17 (*on* iii. 4. 13); निर्विकल्पप्रत्यक्षबुद्धिमनुसृत्य विकल्पबुद्धेः। आभासतां मुनिरुवाच SaṁkṣeŚā. 2. 45 (ii. 26. 13); पूर्वपक्षवादी वैशेषिकमतमनुसृत्य आकाशोत्पत्तिवादिनी श्रुतिर्गौणीति प्रतिजानीते BrahmSūBh. (Bhā.) 130. 14 (*on* ii. 3. 3); अन्यकारणवशादिति पुत्रात् सुखाद्य यदन्यत्कारणं तद्वशात्। ... अन्यदा तु नैवेति बाभ्रव्यमतमनुसृत्याह JayaMa. 63. 8 (*on* 1. 5); तस्मादस्मन्मतमेवानुसृत्य, भेदोऽपि वस्तुस्वभावादिविकल्पानुपपत्तेश्चानिर्वाच्य एवाभ्युपगन्तव्यः PramāMā. 6. 5; इदमेवाधिकरणं गुरुमतमनुसृत्योपन्यस्यते SarvaDaSaṁ. 12. 87; अस्मिन्नेवाधिकरणे मतान्तरमनुसृत्य पूर्वोत्तरपक्षावाह NyāyMāVi. 23. 8 (*on* i. 2. 1); लोकप्रसिद्धिमनुसृत्य विधेयबुद्ध्या भूषां व्यधुस्तदुभये (जनाः) ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 3. 55; पौराणिकप्रवादमनुसृत्य वा निखिलविशेषणं कृतम् ŚivārkaMaDī. i. 71. 21 (*on* i. 1. 1); सत्कार्यवादमनुसृत्य व्याचष्टे ŚivārkaMaDī. i. 341. 13 (*on* i. 2. 9); अत्रेदमपह्नुतिकथनं व्याजोक्त्यलङ्कारं पृथगनङ्गीकुर्वतामुद्भटादीनां मतमनुसृत्य CitraMī. 72. 21; लाघवमनुसृत्य श्रुतिं संकोचयताम् ... समीचीनो न्यायदर्शने एव प्रवेशः SiddhāTa. 12. 2; कामापेक्षया धर्मसाधनत्वेनार्थस्य प्राधान्यमनुसृत्यार्थहान्या यः कामं न सेवते इति भावः VīraMi. (Rājanīti.) 466. 10; इदम् ... सुचरितादीनां मतमनुसृत्योक्तम् MānaMe. 274. 4; **7Aii** having adopted वयं तु तेषामपि परंपरायां तदुपयोगोऽस्तीति काणादतन्त्रमनुसृत्य लक्षणामाचक्ष्महे TārkiRa. 130. 7; वैशेषिकशैलीमनुसृत्य यथावस्थितपदार्थस्वरूपं ह्यत्र विशोध्यते NyāySiA. 246. 19; कण्डिकयोक्तरीतिमनुसृत्यैव सार्धद्वादशभिः श्लोकैः श्रीचक्रलेखनप्रकारमुपदिशति SetuBa. 27. 6; **7B** having attained or obtained ईश्वरौ राजन्ननुसृत्य नृलोकताम् ... विलेपतुः BhāgP. x. 57. 9; कुर्वदिह गर्वमनुसृत्य हृदपूर्वं न स्मरसि वस्तु ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 10. 47 (comm. गर्वं तादात्म्याभिमानं कुर्वत् संपादयत्); दम्पती कथममू छलतो मां हन्त मानमनुसृत्य मृषैव ... हसतः ŚṛṅgāMañ. (A.) 16. 22; **8** having continued अथ पुनरपि प्रकृतमनुसृत्यातीन्द्रियज्ञानं सर्वज्ञत्वेनाभिनन्दति TattvPradī. (Ā.) 60. 4 (*on* 1. 47); **9** having attended, i.e. having looked after मुहूर्तं शास्त्रश्रवणेन परिचर्यया वा गुरूननुगम्य मुहूर्तं स्वदेहमनुसृत्य मुहूर्तं योगशास्त्रं

पर्यालोच्य पुनर्मुहूर्तं योगमभ्यस्येत् JīvanVi. 106.8.

**अनुसृप्** (anu-sṛp-) I. P. **1** to creep or glide along य ऊरू अनुसर्पत्यथो एति गवीनिके। यक्ष्मं ते अन्तरङ्गेभ्यो बहिर्निर्मन्त्रयामहे AV. ix. 8. 7; AV. (P.) xvi. 74. 7; या गुदा अनुसर्पन्त्यान्त्राणि मोहयन्ति च ... निर्द्रवन्तु बहिर्बिलम् AV. ix. 8. 17; AV. (P.) xvi. 75. 7; सर्पतश्चानुसर्पति। मैत्रावरुणश्च ŚāṅkhāŚS. viii. 15. 8; **2A** to follow in succession तस्मादेन येनाह्ना स्तुवन्ति तत्तदनुसर्पति कल्पयच्छमयत् JaimiBr. 3. 118; **2B** to go to, to approach ये (तक्षकम्) चैनमुपसर्पन्ति (v. l. अनुसर्पन्ति) ये च दूरं परं गताः। अहमैरावतज्येष्ठभ्रातृभ्योऽकरवं नमः MahāBhā. i. 3. 143; गिरिमन्वसृपद्ग्रामो लिप्सुर्जनकसंभवाम्। तस्मिन्नायोधनं वृत्तं लक्ष्मणायाशिषन्महत् Bhaṭṭi. 6. 27; **2C** to go after, to follow तं रत्नदायं जितमृत्युलोका रात्रिंचराः कान्तिभृतोऽन्वसर्पन् Bhaṭṭi. 12. 11; 15. 59; तथा गन्धर्वदत्तायाः पुर एवानुवर्ण्य ताम्। मातङ्गीमनुसर्पामि BṛKathāŚloSaṁ. 19. 43; केऽप्येकशोऽपि प्रभुकार्यम् ... अभिकाङ्क्षिणोऽन्वग्भूयान्वसर्पन्नपरे च तूर्णम् DvyāśraKā. 14. 34; **2D** to pursue, to chase, cf. **अनुसृप्ता; 3** to know, i.e. to experience, cf. **अनुसृप्य 2** [to glide after or towards, MW.]

**अनुसृप्ता** (anu-sṛptā) *adj.* (*f.*) pursued, chased अनुसृप्तां दहनेषु पृक्षणां पापीं समिद्धतीम्। तामेतां दस्यूनां दासीं प्र दहेतश्च्युकाकणि AV. (P.) xx. 47. 7; (ददर्श) प्रधावन्त्या इतस्ततः। राक्षसेनानुसृप्ताया वैदेह्याश्च पदानि Rāmā. iii. 1166*(2)

**अनुसृप्य** (anusṛp-ya) *ger.* **1** having gone to, having approached शृतं त्वा हविरुपसीदन्तु देवा अनुसृप्याग्ने पुनरेनान् प्रसर्प AV. (P.) xvi. 91. 5; **2** having known, i.e. having experienced विशेषकार्यवाहिभ्यः स्रोतोभ्यः स्वप्नभूमिगः। विशेषाननुसृप्यात्मा यात्वा हृदय(?य)माश्रयम् .... शेते BṛĀraUBhVā. iv. 4. 50 (comm. स्वप्नस्थो हि पुरुषः ... विशेषाननुभवति)

**अनुसृष्ट** (anu-sṛṣṭá, rarely *ánu-sṛṣṭa*) *adj.* [*f.*-ā] **1Ai** released, freed ऐन्द्राग्नमनुसृष्टमालभेत ... अनुसृष्टो भवत्यनुसृष्ट इवह्येतस्य सोमपीथो यस्य पिता पितामहः सोमं न पिबति MaiS. ii. 5. 5 (ii. 53. 10); KāṭhS. 13. 5 (i. 185. 17); GopBr. ii. 1. 16 (153. 11); MānŚS. 134. 17; यां सश्शृङ्गीं सां गोष्ठस्तां न प्रच्छिन्द्यादनुसृष्टस्य गोषु स्याताम् MaiS. iv. 2. 14 (iv. 38. 13); **1Aii** dismissed ततो मया ह्यनुसृष्टः खगेन्द्रो वितत्य पक्षौ दिवमुत्पपात MahāBhā. xiii. 78* (1); अनुसृष्टस्तदा काको जगाम विविधां गतिम् Rāmā. v. 36. 27; ततोऽनुसृष्टो देवेन कुण्डधारोऽस्य धूमकृत्।... मन्त्रार्थं तत्र वसति ब्रह्मचर्यं महेश्वरे MatsyaP. 47. 84; **1B** given अयुतमेकं प्रयुतानि ... तथा ह्यनुसृष्टाः। अष्टौ शतानि GopBr. i. 5. 23 (136. 14); द्वे धनुषी ...। अति (v. l. °नु°) सृष्टं सुरैरेकं त्र्यम्बकाय Rāmā. i. 74. 12; **2** created in succession अग्नयेऽनीकवते प्रथमजानालभते ... सश्सृष्टान्मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्योऽनुसृष्टान् MaiS. iii. 13. 14 (iii. 171. 8); VājaS. 24. 16; VājaS. (K.) 26. 17; ĀpaŚS. xx. 14. 10; HirŚS. xiv. 3. 17 (232. 7); तत्ते वयं लोकसिसृक्षयाद्य त्वयानुसृष्टाभिस्त्रिभिरात्मभिः स्म। सर्वे वियुक्ताः BhāgP. iii. 5. 47.

**अनुसृष्टि** (anu-sṛṣṭí) *f.* [enumerated in the *kalyāṇyādigaṇa*, GaṇPā. 44. 6; CāndraVṛ. *on* ii. 4. 53; KāśiVṛ. *on* iv. 1. 126; GaṇRa. 3. 225 (267); MugdhaBo. 7. 7 (66. 12); Prasā. i. 715. 16] **A** one beyond calving अस्कन्नमस्य हविर्भवति यस्यानुसृष्टिर्गोषु भवति MaiS. iv. 2. 14 (iv. 38. 14); सारस्वतीं धेनुष्टरीमालभेतानुसृष्टिम् MānŚS. 134. 15; **B** successive creation स्रष्टानुसृष्ट्या पुनरेव तेषां जैनेश्वरं शासनमन्वकम्पि Gurvā. 411 [ready-witted woman, Apte]

**अनुसेव्** (anu-sev-) I. U. **1A** to follow, to observe दासः ... यथा दर्पसहितमधर्मं नानुसेवसे। तथा वर्तस्व MahāBhā. xii. 91. 26; **1Bi** to practice, cf. **अनुसेवन; 1Bii** to accept, cf. **अनुसेवित 1; 1C** to reside अवसत्तत्र (v. l. अन्वसेवत) ... राघवः ... धरणीधरे Rāmā. iv. 26. 5; **2** (pass.) to be enjoyed नाधन्यैरनुसेव्यते मृगवनश्रीरद्य रूपोद्धुरा UdaySuKa. 42. 16; **3A** to attend, to serve, to worship राज्यं राम सीतासमेतं स्मितरुचिरमुखं नित्यमेवानुसेवे AdhyāRā. ii. 7. 114; सिद्धगणा भुवि। मृगपक्षिगणा भूत्वा राममेवानुसे(?षिसे)विरे AdhyāRā. iv. 4. 5; **3B** to seek out (for) company कनकमञ्जरी।... तान्यहान्यन्वसेवत। हंसावलीम् KathāSaSāg. xii. 4. 155m.

**अनुसेवत्** (anu-sevat) *adj.* [*f.*-ī] seeking out (for) company अतिरस्कृतसंभाषा दुःस्त्रियो नानुसेवती। ... भवाम्यनलसा MahāBhā. iii. 222. 26; भगवन् ...। मूढेषु वै महदनुग्रहः ... किं तेन ते प्रियजनाननुसेवतां नः BhāgP. vii. 9. 42.

**अनुसेवन** (anu-sevana) *n.* practice (कामसुखह्लिकात्मक्लमथानुयोगाधिकारात्) कामसुखह्लिकात्मक्लमथयोरनुयोगोऽनुसेवनं तस्याधिकारः Sphuṭā. iii. 102. 5 (*on* 3. 94)

**अनुसेवनि** (anusevani) *adv.* towards the canal leading to anus (स्रोतसि) श्लक्ष्णां शलाकां प्रणयेत्तया शुद्धेऽनुसेवनि AṣṭāSaṁ. i. 152. 18 (1. 28)

**अनुसेवनी** (anu-sevanī) *f.* canal leading to anus अनुसेविन्या (? वन्या) साद्य ... अश्मरीम् ... भृशमुत्पीडयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 80. 25 (4. 13); प्रणिधायानुसेवनीम्। आसाद्य वलयं नाभ्यामश्मरीम् (उत्पीडयेत्) AṣṭātHṛ. iv. 11. 50.

**अनुसेवमान** (anu-sevamāna) *adj.* attending upon सेनानिवेशेष्वनुसेवमानान्नियुज्य भूमीरमणो नृपालान् Raghunā. 9. 30.

**अनुसेवा** (anu-sevā) *f.* **1** act of waiting on or upon दासीसहस्राणि .. अनुसेवां चरन्तीमाः कुशला नृत्यसामसु ... धनं मह्यं तेन दीव्याम्यहं त्वया MahāBhā. ii. 54. 14 (JñānDī. अनुकूलां सेवाम्); **2** intense service, i.e. devotion or worshipping भाव एवान्तरङ्गाणामङ्गानामनुसेवया BhaktiRaSi. i. 4. 3.

**अनुसेवित** (anu-sevita) *adj.* **1** accepted वरं प्रियजने त्यक्ते मृत्युरप्यनुसेवितः। ... अयं कल्पान्तमवस्थितः PadmP. (Ra.) 98. 70; **2** attended upon, served देवाः ... वैकुण्ठवासिनं देवं वीक्षितुं समुपाव्रजन्। ... निबद्धहस्तपद्मेन गरुडेनानुसेवितम् ParamāKā. 167. 3.

**अनुसेविनी** (anu-sevinī) *adj.* (*f.*) **1** seeking out (for) company अतिरस्कृतसंभाषा दुःस्त्रियो नानुसेवती (v. l. नानुसेविनी)। ... भवाम्यनलसा MahāBhā. iii. 222. 26; **2** practising or observing, i.e. habitually addicted to धिङ्नृशंसां च कैकेयीं पापां पापानुवर्तिनीम्। ... क्रूरकर्मानुसेविनीम् Rāmā. ii. 1052*(2)

**अनुसैनिक** (anu-sainika) *m.* soldier under one's command ये चान्ये पार्थिवा राजन्पाण्डवस्यानुयायिनः (v. l. °सैनिकाः)। कुलवीर्यानुरूपाणि चक्रुः कर्माण्यनेकशः MahāBhā. vii. 7. 6.

**अनुसैनिकम्** (anusainikam) *adv.* behind the (army of) soldiers गच्छन्तु महिषाश्चानुसैनिकं वारिवाहनः TriṣaŚaPuC. i. 5. 357.

**अनुसैन्य** (anu-sainya) *n.* rear of an army संनिवेशे संनयस्तु संभवानुसैन्ययोः AnekāSaṁ. 3. 504 [rear-guard, Apte]

**अनुसोमम्** (anusomam) *adv.* along with Soma वैश्यराजन्ययोः सोमे न्यग्रोधस्तिभीनुपनह्येच्छन्भक्षाय क्रयणप्रभृत्यनुसोममावृता समानमासादनं प्रागभिषवात् KātyŚS. x. 9. 30 [according to the (practice with the) Soma, as with the Soma, PW.; MW.]

**अनुस्कन्द** (anuskanda) *m.*, cf. **गेहानुस्कन्दम्,** PW.

**अनुस्कन्दम्** (anuskandam) *adv.* [P. iii. 4. 56] having gone into succession, PW.; pw.; MW.

**अनुस्कु** (anu-sku-) V. P. to pick up, i.e. to point out अनुस्कुनुहि मा मन्तून् वसन्तो मानघस्मरः ŚṛṅgāPra. 3. 22.

**अनुस्खल्** (anu-skhal-) I. P. (refl.) to slip or to stumble (itself) after पीठादुत्तिष्ठतस्तस्य चरणेनानुचस्खले। अव्यापाराय धावन्ती प्रथमं स्खलिता मतिः Surath. 9. 21.

**अनुस्तन्** (anu-stan-) I. P. **1** (*caus.*) to mourn, to lament सत्वा भूमिपर्पटके अन्तर्हिते अनुस्तनयेन्तु MaVastuAva. i. 341. 8; सत्वा तस्मिं वनलते अन्तर्हिते अनुस्तनयेन्तुः MaVastuAva. i . 342. 4 [DBHS.]; **2** to thunder, to roar, cf. **अनुस्तनित.**

**अनुस्तनित** (anu-stanita) *adj.* thundered, roared संधावनुस्तनिते रात्रिम् HirŚS. xxvi. 3. 20 (43. 22) (comm. मेघगर्जिते सति); ĀpaDS. i (3). 9. 20.

**अनुस्तब्ध** (anu-stabdha) *adj.* fixed firmly along, i.e. surrounded with आपः स्वरसामानोऽद्भिर्हीदं सर्वमनुस्तब्धम् KauṣīBr. 24. 4 (109. 22)

**अनुस्तरण** (anu-staraṇa) *m.* animal offered or sacrificed (at the funeral ceremony) (used as a spread over the dead) गौरो गवयः शरभ उष्ट्रो मायुः किंपुरुष इत्यनुस्तरणाः ŚāṅkhāŚS. xvi. 3. 14; xvi. 12. 13 [an animal which is fit to be chosen as a secondary victim, MW.]

**अनुस्तरण** (anu-staraṇa) *n.* strewing or spreading out, Apte; *adj.* which spreads or lies around, PW.

**अनुस्तरणिकी** (anustaraṇik-ī) *adj.* (*f.*) (animal) offered or sacrificed (at the funeral ceremony) (which is used as a spread over for the dead) शववहनमभ्येत्याधिषवणफलके गोरनुस्तरणिक्याश्चर्माधिषवणम् MānŚS. 198. 10; आस्ये हिरण्यमवधायानुस्तरणिक्या गोर्वपया मुखं प्रच्छाद्य तत्राग्निहोत्रहवणीं तिरश्चीम् NidāSū. 31.11(2. 6); GautPiMe. ii. 7. 17; आस्ये हिरण्यमवधायानुस्तरणिक्या गौ(गो)र्मुखं वपया प्रच्छाद्य तत्राग्निहोत्रहवनीं तिरश्चीम् LāṭyāŚS. viii. 8. 22; DrāhyŚS. xxiii. 4. 22.

**अनुस्तरणी** (anu-stáraṇī) *f.* animal offered or sacrificed (at the funeral ceremony) (which is used as a spread over the dead, which enables the departed spirit to safely cross the river of hell called Vaitaraṇī) यच्छ्वेतयां

क्रीणीयाद्दुश्चर्मा यजमानः स्याद् यत् कृष्णयानुस्तरणी स्यात् प्रमायुको यजमानः स्यात् TaiS. VI. i. 6. 7; MaiS. iii. 7. 4 (iii. 78. 9); यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत्पदिबध्दानुस्तरणी स्यात् प्रमायुको यजमानः स्यात् TaiS. VI. i. 7. 5; घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति TaiS.VI. vi. 7. 1; KāṭhS. 29. 2 (ii. 169. 5); KapiKaS. 45. 3 (269. 8); AitBr. 13. 8 (373); ṢaḍviBr. i. 7. 1; जरतीं मूर्खां तज्जघन्यामनुस्तरणीं कुरुते TaiS. VII. i. 6. 4; यदभ्यसुषुवुरनुस्तरणी वा एषा सौमस्य यत्सौम्यः पितृणामनुस्तरणी तस्मात्पितृमत्या यजति MaiS. iv. 7. 2 (iv. 94. 16); PañcBr. xxi. 1. 7; xxi. 1. 8; या रोहिणी श्येताक्षी तां पितृलोकं यतेऽनुस्तरणीम् ŚatBr. (K.) IV. iii. 1. 14; आददीरन् यज्ञपात्राणि सर्पिरपो दारूण्यनुस्तरणीं क्षुरं नखनिकृन्तनम् JaimiBr. 1.46; 2. 250; दक्षिणतः पश्चाद्वा गामनुस्तरणीमजां वा रोहिणीं दक्षिणामुखीं प्रोभ्य ŚāṅkhāŚS. iv. 14. 13; अनुस्तरण्या गोश्चर्माधिषवणम् ŚāṅkhāŚS. xiv. 22. 17; अनुस्तरणी चेत् पश्चात्कर्णमाहत्य हस्तयोर्वृकौ KātyŚS. xxv. 7. 34; KātyŚS. xxv. 7. 38; अथ यदि अनुस्तरणीं नानुस्तरिष्यन्तो भवन्त्युत्सृजेद्वैनाम् ब्राह्मणाय वा दद्यात् BaudhPiMe. i. 10. 2; ĀgniveGS. iii. 5. 8 (147. 6); पश्चाद्दक्षिणतो वा गामनुस्तरणीम् ... अवस्थाप्य KauṣīGS. v. 3. 2; अनुस्तरण्या वपामुत्खिद्य शिरो मुखं प्रच्छादयेत् ĀśvaGS. iv. 2. 4 (*but* APTE a cover (such as leather); आनयन्त्येतां कृष्णां कूटां जरतीं मूर्खां तज्जघन्यामनुस्तरणीं प्रतिबद्धाम् ĀgniveGS. iii. 5. 3 (142. 5); मालानिष्प्रमन्ददन्तधावनकेशमीशानहताया अनुस्तरण्या वा कोशमुलूखलदरणे त्रिशिले निखनति KauśiSū. 36. 15.

**अनुस्तरणीकल्प** (anustaraṇī-kalpa) *m.* method of the rite wherein an animal is offered or sacrificed (at the funeral ceremony) अथातोऽनुस्तरणीकल्पः BaudhPiMe.i.4.1; ĀgniveGS.iii.5.3 (142.4)

**अनुस्तरणीकाल** (anustaraṇī-kāla) *m.* time of the rite wherein an animal is offered or sacrificed (at the funeral ceremony) एतावदेव नाना नात्र गोरालम्भोऽनुस्तरणीकाले BaudhPiMe.ii.1.7; ĀgniveGS.iii.7.3 (157.2)

**अनुस्तरणीप्रतिगृहीता** (anustaraṇī-pratigṛhitā) *adj.* (*f.*) received as an animal offered or sacrificed (at the funeral ceremony) अग्निहोत्रं जुहुयान्नाहितायै ... नानुदेश्यप्रतिगृहीतायै नानुस्तरणीप्रतिगृहीतायै BaudhŚS.iii.217.2.

**अनुस्तरिष्यत्** (anu-stariṣyat) *adj.* who is going to offer or sacrifice an animal (at the funeral ceremony) अथ यद्यनुस्तरणीं नानुस्तरिष्यन्तो भवन्त्युत्सृजेद्वैनां ब्राह्मणाय वा दद्यात् BaudhPiMe.i.10.2; ĀganiveGS.iii.5.8 (147.6)

**अनुस्तु** (anu-stu-) II. P. **i** to praise, to eulogize इध्मस्य वा एषैकातिशिष्टा भवति तस्मादेनामनुस्तौति KauṣīBr.3.7 (13.3); 9.2 (41.15); 9.3 (42.7); 9.6 (44.3); **ii** to follow with the praise अनुष्टुबनुस्तोभनात्। अन्वस्तौदिति हि ब्राह्मणम् DevaBr. 3.8.

**अनुस्तॄ** (anu-stṝ-) IX. P. to spread out or to cover with, i.e. to offer or to sacrifice (an animal) सर्वां वेदिमनुस्तृणाति तस्मात्पृथिवीं सर्वामन्वोषधयो बहुलं स्तृणीयात् KāṭhS. 25.5 (ii. 107.21); KapiKaS. 39.2 (213.24); एतावदेव नाना नात्र ... शुष्कगोमयैर्घृतेनेत्यनुस्तरणीयात् (?अनुस्तृणीयात्) ... पर्णत्सरुषु BaudhPiMe.ii.1.7; एतावदेव नाना नात्र गोरालम्भोऽनुस्तरणीकाले कुशतरुणकैः शुष्कगोमयैर्घृतेनेत्यनुस्तृणीयात् ĀgniveGS.iii.7.3 (157.2)

**अनुस्तोत्र** (anustotra) *n.* name of a treatise pertaining to the Sāmaveda सूत्रं पञ्चविधेयं कल्पानुपदमेव च। अनुस्तोत्रं च विज्ञेयं दशसूत्राणां परिकीर्तितम् Ind.St. 1.43 [praising after, MW.]

**अनुस्तोभन** (anu-stobhana) *n.* act of praising after, following with the praise (of Gāyatrī) अनुष्टुबनुस्तोभनात्। अन्वस्तौत् DevaBr.3.7; cf. **अनुष्टुभ्.**

**अनुस्तोम** (anu-stoma) *n.* name of a rite of incantation संदंशानुस्तोमाविषुव्रजौ श्येनाजिरौ मृत्व्यन्तकौ क्षुरवपशीर्षच्छिदौ महश्येनश्चाभिचरणीयाः ŚāṅkhāŚS. xiv.22.4.

**अनुस्थानानुगुण्य** (anusthānānuguṇya) *n.* [Abl.] in accordance with the conforming case, i.e. plot (बीजार्थस्य प्ररोहो यः स उद्भेदः) न चेदमुद्घाटनं येन प्रतिमुखं भवेत् अपि तु शत्रुक्षयारंभं बीजस्याङ्कुरः कुरुकुलोद्घाटनेन विनापि प्ररोहमात्रमनुस्थानानुगुण्यात् भूमिसंश्लो(?श्ले)ष इव बीजस्य AbhinBhā.iii.41.12 (*on* 19.74)

**अनुस्थापितप्रकारत्व** (anusthāpitaprakāra-tva) *n.* the state of being the established mode or practice तदा ह्यनुस्थापितप्रकारत्वात् स्त्रीजनो न सुखीभवति ... सुखोपाय इति यदैवेच्छति तदैव भवति JayaMa.282.13 (*on* 5.4)

**अनुस्थिति** (anusthiti) *adv.* according to the continued existence सृष्टिपूर्वमनुस्थित्रितिं(?ति) न्यासः संहारान्तोमक्षाववैखानसेषु विहितोऽयम्। स्थित्यन्तो गृहमेधिषु PañcaRā.(Nā.) iii.4.4.

**अनुस्नान** (anu-snāna) *n.* (purificatory) after-ablution or after-cleansing अनुस्नानम्। ... अनु इति पृष्ठकर्मक्रियायां भवति ... भुक्तोच्छिष्टक्षुतनिष्ठीवितमूत्रपुरीषोत्सर्गादिनिमित्तकम् अशौचकमभिसमीक्ष्य तदनुस्नानं कर्तव्यम् PāśSū. 10. 18; SarvaDaSaṁ.6.100.

**अनुस्नानादि** (anusnānādi) *adj.* (purificatory) after-ablution or after-cleansing etc. अथैते स्नानशयनानुस्नानादयोऽर्थाः क्व कर्तव्याः PāśSū. 12. 10; गुणभूतस्तु विधिश्चर्यानुग्राहकोऽनुस्नानादिर्भैक्ष्योच्छिष्टादिनिर्मितायोग्यताप्रत्ययनिवृत्त्यर्थः SarvaDaSaṁ.6.99.

**अनुस्निग्ध** (anu-snigdha) *adj.* slightly unctuous न पच्यते भक्तमग्निसादश्च जायते। अग्निसादादनुस्निग्धः ... धातुः स आमः Hastyāyur.290.2 (2.58)

**अनुस्नेहम्** (anusneham) *adv.* after (adding) unctuous substance or oil, along with oil दत्त्वादौ सैन्धवस्याक्षम् ... पात्रे तलेन मथ्नीयात्तद्वत् स्नेहं (v.l. मथ्नीयादनुस्नेहं) शनैः शनैः SuśruS.iv.38.33.

**अनुस्पन्द्यम्** (anuspandyam) *adv.* near the string, along the cord यूपावटीयाच्छङ्कोरनुस्पन्द्यं द्वादश प्रत्यञ्चि क्षुद्रपदानि प्रक्रामति BaudhŚS.i.182.2; i.182.9.

**अनुस्पर्श** (anu-sparśa) *m.* slight touch दर्शनाच्छूकरो हन्ति पक्षपातेन कुक्कुटः। रजस्वलानुस्पर्शेन ... हवींषि VāyuP.ii.21.46.

**अनुस्पष्ट** (ánu-spaṣṭa) *adj.* noticed or looked at favourably अनुस्पष्टो भवत्येषो अस्य यो अस्मै ... सुनोति सोमम् ṚV.x.160.4 (Śāy. दृष्टिगोचरः); AV. xx.96.4; ṚPrāti.5.27 [plain, obvious, APTE]

**अनुस्पृश्** (anu-spṛś-) VI. P. **1** to touch, i.e. to follow in succession अनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूंष्यग्ने ṚV.iv.4.2 (*but* Sāy. अनु क्रमेण स्पृश); TaiS.I. ii. 14. 1; MaiS. ii. 7. 15 (ii. 97. 9); KāṭhS. 16. 15 (i. 238. 20); KapiKaS. 25. 2 (100.3); VājaS. 13. 10; VājaS. (K.) 14. 1; **2A** to endow with wisdom सत्त्वेन यन्मृडयते भगवान् भगेन। तेनैव मे दृशमनुस्पृशतात् BhāgP.iii.9.22; **2B** to bear in mind, cf. **अनुस्पृश्य i.**

**अनुस्पृश्य** (anuspṛś-ya) *ger.* **i** having borne in mind मन्त्रं परमनुस्पृश्य ... कार्यमाचरेत् ParaS.3.75; **ii** having touched, i.e. wielded माहेश्वरं धनुरनुस्पृश्य यशः ... परिवर्धय NīlaVi.86.2.

**अनुस्फीत** (anu-sphīta) *adj.* continuously thriving or prosperous शुभ्रं सद्म सविभ्रमा युवतयः ... लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते (v.l. °मनुस्फीते, चिरमनुस्फीते) शुभे कर्मणि ŚatTrayī.7.

**अनुस्फुर्** (anu-sphur-) VI. P. to hasten to or towards (in response) युवोर्मित्रावरुणावस्कृधोयु। अनु यद् गावः स्फुरान् ṚV.vi.67.11; ṚPrāti.4.73 [to whizz towards, MW.]

**अनुस्फुर** (anu-sphurá) *adj.* whizzing or quivering towards (as an arrow) वृक्षं यद् गावः परिषस्वजाना अनुस्फुरं शरमर्चन्ति AV.i.2.3.

**अनुस्फूर्ज्** (anu-sphūrj-) I. P. (*caus.*) to cause to thunder forth, i.e. to crash upon मृत्युर्हिङ्ककृण्वती वाश्यमानानु स्फूर्जयति ब्रह्मगवी ब्रह्मज्यम् AV.(P.) xvi.142.8.

**अनुस्मरण** (anu-smaraṇa) *n.* **1A** contemplation, meditation अनग्निहोत्र्यनग्निचिदज्ञानभिध्यायिनां ब्रह्मणः पदव्योमानुस्मरणं विरुद्धम् MaiU.6.34; प्रयुक्तायाः प्रादेशमात्रश्रुतेः संभवति यथाकथंचिदनुस्मरणमालम्बनमित्युच्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 139.3 (*on* i.2.30); प्रादेशमात्रेण हृदयेनानुस्मरणात् BrahmSūBh. (Bhā.) 49.24 (*on* i.2.30); सकृत् स्मरणं ध्यानम् नैरन्तर्येणानुस्मरणमुपासनम् JivanVi. 157. 18; या ब्रह्मपर्यन्तगतिस्तस्याः शरीरत्यागकालेऽनुस्मरणाच्च TattvPrakā. 211A.7 (iv.2.17); 213B.4 (*on* iv.3.1); **1B** thinking of or about अस्यानुस्मरणान्मृत्युर्न भविष्यति शापजः PadmP.v.16.173; **2A** recollection, recalling to mind एवं नित्योदकतर्पणे अनुस्मरणं स्त्रीयाज्यशिष्याणाम् BaudhPiMe. ii.3.9; ĀgniveGS.iii.7.4 (158.4); सकृदनुस्मरणेनाप्यपनेतव्यरणरणकस्य ... निन्दापरं ममोपचारकरणम् TilaMañ. 315. 16; लवणो नाम राजा ... अरातिलोकः प्राप्नोति यदनुस्मरणाज्ज्वरम् YogVā.iii.104. 14; अस्माकं घृतपूराहारो युज्यते न वा ... तेन पिशिताहारस्यानुस्मरणं भवति PrabaCin. 90.22; **2Bi** remembrance (with devotion) अभिवादनपूर्वं हि स्मरेथा मम राघव। त्वदनुस्मरणाद् राम ... सान्त्वयन्ति मम प्राणाः Rāmā. vi. App. I. 57 (128); प्रायश्चित्तानि ...। यानि तेषामशेषाणां कृष्णानुस्मरणं परम् ViṣṇuP.ii.6.39; BrahmP. 22.37; अनष्टद्रव्यता राष्ट्रे ममानुस्मरणेन च त्वयि भक्तिर्ममैवास्तु MārkP. 19. 18; YogŚiU.3.25; ममानुस्मरणं नित्यं भक्त्या श्रद्धापुरस्कृतम्। षोडशाङ्गा भक्तिरियम् BhaviP.225B.3 (i.151.26); SaurP.11.18; ज्योतिः किमन्धकारे यदन्धकारेऽनुस्मरणम् KṛṣṇaKa.2.80; **2Bii** fond remembrance, cherished memory स्मृतिर्नाम सुखदुःखकृतानां भावानामनुस्मरणम् NāṭyaŚā.7.81; प्रियस्यानुभूतरूपस्मरणादनुस्मरणमुपजायते NāṭaLaRaK.2449; **2Biii** retaining in memory, remembering continuously तदस्मिन्महत्यपराधे यावदक्षपितमेतदेनः तावदनुस्मरणमपि भवतामपराधो महानिति NīlaVi.46.9; **2Biv** remembering (for help), invoking, cf. **अनुस्मरत् 1Cii;** **2Ci** remembering, i.e. muttering or reciting श्रीमन्नारायणाष्टाक्षरानुस्मरणेन गायत्र्याः शतसहस्रं जप्तं भवति TārasāU.3.9; मनुम् ... येऽनुस्मरन्ति। ... अनुस्मरणं

जपः NityoNi. 165. 18; **2Cii** memory, i.e. souvenier तन्नामसमारोपणानुस्मरणस्थिरकरणमधिकृत्य ताम्रपट्टदानेन प्रसादं कर्तुम् EI. xiii. 119. 11; **3** type of determinant (*vibhāva*) अपस्मारो नाम देव॰...॰पिशाचग्रहणानुस्मरणोच्छिष्टशून्यागारसेवन॰...॰व्याधादिभिर्विभावैः समुत्पद्यते NāṭyaŚā.7.112; अनुस्मरण पुनः। ... ध्रुवा प्रासादिकी कार्या NāṭyaŚā.32.324; **4A** after-cognition, recognition क्रमसमाधिगतासु न युगपदनुस्मरणमित्यपि मिथ्या SphoṭSi.61.3; सोऽहमस्मीति च आत्मानुस्मरणमात्मान्तरोत्थाने नावकल्पते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 577.7 (*on* iii.2.9); नानानुस्मरणं तस्य तदेवावश्यमापतेत् NyāyMañ.i.205.24; लिङ्गदर्शनप्रसिद्ध्यनुस्मरणाभ्यां लिङ्गदर्शनं यत्र धूमस्तत्राग्निरित्येवंभूतायाः प्रसिद्धेरनुस्मरणं च NyāyKa. 214. 2; अनुस्मरणं पूर्वानुभूतवस्तुविषयं ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानमित्यर्थः BrahmSūBh. (Rā.) 489. 13 (*on* ii. 2. 24); स्वानुभूतवस्तुविषयकानुस्मरणात् VedāntKau. 198. 24 (*on* ii. 2. 25); सत्यप्येतस्मिन्ननुस्मरणे इत्यर्थः VedāntKa.280.10 (*on* ii.2.25); स एवायं पदार्थ इत्यनुस्मरणात् अनुस्मरणयो(?अनुभवस्मरणयो)रेकाश्रयत्वम् AṇuBh. 135. 2 (*on* ii. 2. 25); **4B** understanding, knowing अपि च कर्तुरनुस्मरणं भवेद् यदि चकार पुमान् समयं गिराम् SaṁkṣeŚā.3.262 (ii.301.1); अध्यायद्वयस्यार्थं कथयत्यनुस्मरणाय ManuBh.i.327. 3 (*on* 4.1); पठ्यमानेषु मन्त्रेष्वनुस्मरणेन देवता संस्क्रियते NyāyMāVi.69.16 (*on* ii. 1.5); वेदान्तरेऽपि तस्यार्थस्यानुस्मरणम् AṇuBh. 155. 18 (*on* ii.3.45); **5** remorse, regret दत्त्वा योऽनुस्मरेद्दानं प्रतिगृह्य च याचते। उभौ तौ नरकं यातः ... अनुस्मरणं पश्चात्तापः Aparā. 198.25 (*on* 1.154); **6** the word *anusmaraṇa* अनुस्मरणशब्देन च संकीर्तनमुच्यते VīraMi. (Bhakti.) 49.32; 52.13; **7** reminding, cf. **अनुस्मरणार्थ** [repeated recollection, MW.]

**अनुस्मरणक्रम** (anusmaraṇa-krama) *m.* method or process of recollection रसस्यानुस्मरणक्रमेण रसनेन्द्रियान्तरविकारो दृश्यते NyāyKa.84.4.

**अनुस्मरणद्वेषहेतु** (anusmaraṇadveṣa-hetu) *m.* cause of recollection and hatred शेषानुव्यवसायेच्छानुस्मरणद्वेषहेतुरतीतविषया स्मृतिः PadārthaSaṁ. 256. 19 (NyāyKa. प्रथमपदस्मृतिर्द्वितीयपदानुस्मरणहेतुः)

**अनुस्मरणनिमित्तक** (anusmaraṇanimitta-ka) *adj.* which has recollection as the cause जन्मान्तरानुभवसुखदुःखसाधनानुस्मरणनिमित्तक एवास्य हर्षशोकसमुत्पादः NyāyMañ. ii.41.15.

**अनुस्मरणम्** (anusmaraṇam) *adv.* at every remembrance (with devotion) सततं जय देव अनुस्मरणम् PadmP.i.15.59.

**अनुस्मरणमात्र** (anusmaraṇa-mātra) *n.* mere remembrance (with devotion) इदं चाकस्मादनुस्मरणमात्रेणापि प्रशमिताशेषजन्तुदुरितम् ... तीर्थम् TilaMañ. 319.21.

**अनुस्मरणयुक्त** (anusmaraṇa-yukta) *adj.* associated with contemplation or meditation किं ज्ञानसामर्थ्येन ... गत्यनुस्मरणयुक्तेन ... एवमुत्क्रमणं भवति TattvPrakā. 211B. 1 (*on* iv.2.17)

**अनुस्मरणयोग** (anusmaraṇa-yoga) *m.* application of contemplation or meditation विद्वान् ... विद्याङ्गभूतगत्यनुस्मरणयोगात् ... परमेश्वरेणानुगृहीतः BrahmSūBh. (Bhā.) 232. 4 (*on* iv. 2. 16); विद्वान् ... आत्मनोऽत्यर्थप्रियगत्यनुस्मरणयोगात् ... परमपुरुषेणानुगृहीतो भवति BrahmSūBh. (Rā.) 738. 3 (*on* iv.2.16); विद्याशेषगत्यनुस्मरणयोगाद्य BrahmSūBh. (Ma.) 152B.9 (*on* iv.2.17)

**अनुस्मरणरूप** (anusmaraṇa-rūpa) *adj.* of the form of remembrance (with devotion) सूत्रकारस्य महर्षेरनुस्मरणरूपं मङ्गलमाचरन्नेव प्रकरणारम्भं तावदाक्षिप्य समाधत्ते VidhiRa.0 (1.14)

**अनुस्मरणरोमाञ्च** (anusmaraṇa-romāñca) *m.* horripilation due to remembrance सा ... कवचमिव भवदनुस्मरणरोमाञ्चमुद्वहति Kād.252.23.

**अनुस्मरणविकल्प** (anusmaraṇa-vikalpa) *m.* **1** recollective thought or false discrimination (विज्ञानधातवः) निरूपणानुस्मरणविकल्पेनाविकल्पकाः। तौ प्रज्ञा मानसी व्यग्रा स्मृतिः सर्वैव मानसी AbhidhK.1.33 (Bh. मानस्येव सर्वा स्मृतिः समाहिता चासमाहिता चानुस्मरणविकल्पः); **2** recollective determinate knowledge, cf. **अनुस्मरणविकल्पता.**

**अनुस्मरणविकल्पता** (anusmaraṇavikalpa-tā) *f.* the state of being recollective determinate knowledge मीमांसकादिपरप्रसिद्धिमाश्रित्यानुस्मरणविकल्पतया कल्पनार्थप्रतिपादनम् PramāVāBh.280.13.

**अनुस्मरणविशेष** (anusmaraṇa-viśeṣa) *m.* particular remembrance (with devotion) तस्यैव भगवतः ... आत्मोज्जीवनार्थमनुस्मरणविशेषं विधाय ... आत्मानं भगवते निवेदयेत् PāñcRāRa. 160.5.

**अनुस्मरणव्यवहार** (anusmaraṇa-vyavahāra) *m.* course or conduct of remembrance तत् किं दाम्पत्यं यत्र नानुस्मरणव्यवहारः PuruṣPa. 193.16.

**अनुस्मरणशक्ति** (anusmaraṇa-śakti) *f.* power of recollection (गण्डस्थले शरत्) शरत् ... गण्डयोरनुपपद्यमानस्थितिः ... स्थलशब्दस्यानुस्मरणशक्त्या .. गण्डयोः पाण्डुभावम् ... उपलक्षयति SaraKaṇṭhā. 186.20.

**अनुस्मरणसमवेत** (anusmaraṇa-samaveta) *adj.* accompanied by recollection (for help) or invocation यस्तेऽनुस्मरणसमवेतं नामग्रहणं करिष्यति न तस्य सर्पविषभयं भविष्यति ViṣṇuP.iv.3.11.

**अनुस्मरणसंभव** (anusmaraṇa-sambhava) *m.* possibility of understanding or knowing ब्राह्मणवाक्येनाप्यर्थानुस्मरणसंभवे 'मन्त्रेणैवानुस्मरणीयम्' इति NyāyMāVi.26.23 (*on* i.2.4)

**अनुस्मरणस्मेरान्तःकरण** (anusmaraṇasmerāntaḥkaraṇa) *adj.* whose mind is pleased with the thinking of (मुनिकुमारकयुगलम्) अनायतनसेवनं च तदाराधनधृतधिषणानामसंशयं तद्दर्शनं तिमिरयतीति चानुस्मरणस्मेरान्तःकरणम् YaśasCam. i.143.8 (comm. विचारणेन)

**अनुस्मरणहेतु** (anusmaraṇa-hetu) *m.* cause of recollection प्रथमपदस्मृतिर्द्वितीयपदानुस्मरणहेतुः NyāyKa.257.13.

**अनुस्मरणाख्यानुमन्त्रणार्थ** (anusmraṇākhyānumantraṇārtha) *adj.* having the purpose of dismissing in the form of remembrance (with devotion) इष्टदेवतानामनुस्मरणाख्यानुमन्त्रणार्थमन्त्राणां दर्शपूर्णमासप्रकरणान्नोत्कर्षः VedāntKa. 191.8 (*on* i.3.40)

**अनुस्मरणादि** (anusmaraṇādi) *adj.* recollection etc. अनुस्मरणादयश्च बुद्धिवृत्तयः AṇuBh.188.19 (*on* iii.2.9)

**अनुस्मरणादिक** (anusmaraṇādi-ka) *adj.* remembrance etc. परिजनेऽप्यनुस्मरणादिकं प्रसादभारम् ... आरोपयति देवी कादम्बरी Kād.212.8.

**अनुस्मरणाद्यपेक्ष** (anusmaraṇādy-apekṣa) *adj.* expectant of recollection etc. लिङ्गदर्शनेच्छानुस्मरणाद्यपेक्षादात्ममनसोः ... संस्कारात् ... स्मृतिः PadārthaSaṁ. 256.17.

**अनुस्मरणानुपपत्ति** (anusmaraṇānupapatti) *f.* untenability of contemplation or meditation मार्गानिर्णयात्तदनुस्मरणानुपपत्तिः TattvPrakā. 214B. 2 (*on* iv.3.3)

**अनुस्मरणानुभाव** (anusmaraṇānubhāva) *m.* prowess of remembering (for help) or invocation दन्ता गजानाम् ... शीर्णा यदेते न बलं ममैतत्। ... अयं जनार्दनानुस्मरणानुभावः ViṣṇuP.i.17.44.

**अनुस्मरणायोग** (anusmaraṇāyoga) *m.* untenability of contemplation or meditation अनुस्मरणायोगस्यैव प्राप्तेः समर्थनीयमेतत् TattvPrakā. 214A. 11 (*on* iv.3.3)

**अनुस्मरणार्थ** (anusmaraṇārtha) *m.* [Loc.] for the sake of remembering किं त्वनुस्मरणार्थेऽहं यद् ब्रवीमि शृणुष्व मे HariVaṁ. App.I.20 (209)

**अनुस्मरणार्थता** (anusmaraṇārtha-tā) *f.* the state of having, i.e. conveying the purpose of understanding or knowing पदानाम् ... इति देवतानामनुस्मरणार्थतयोपयोगः MayūMāli. 829. 13 (*on* xi.3.15)

**अनुस्मरणार्थम्** (anusmaraṇārtham) *adv.* **1** for the sake of remembrance न तु परपरिगृहीतास्वेवं कुर्यात्। प्रच्छन्नेषु प्रदेशेषु तासामनुस्मरणार्थम् ... विशेषान् दर्शयेत् KāmSū. 123. 11 (2.4); **2** for the sake of meditation or contemplation अनुस्मरणार्थमिति बादरिराचार्यो मन्यते VedāntPāSau. 74. 23 (*on* i. 2. 31); VedāntKau. 75.4 (*on* i.2.31)

**अनुस्मरणीय** (anu-smaraṇīya) *adj.* **1** to be or contemplated or meditated upon प्रादेशमात्रत्वेन वायमप्रादेशमात्रोऽप्यनुस्मरणीयः प्रादेशमात्रश्रुत्यर्थवत्तायै BrahmSūBh. (Śaṅ.) 139. 4 (*on* i. 2. 30); **2** to be remembered कदाचिदवसरे यन्मयापि कार्यमुपयुञ्जीत तत्राहमनुस्मरणीयः श्रीमतां वरेण UdaySuKa.83.25; **3** to be known or understood 'मन्त्रेणैवानुस्मरणीयम्' इति यो नियमः तस्य दृष्टासंभवाददृष्टं प्रयोजनमस्तु NyāyMāVi.26.23 (*on* i.2.4)

**अनुस्मरणीयत्व** (anusmaraṇīya-tva) *n.* the state of being one who is to be contemplated or meditated upon अभिव्यक्तिः, अनुस्मरणीयत्वम् ... इत्यादिसूत्रचतुष्टयार्थ इतरैरुक्तः ŚrutaPra. iB.350.11 (*on* i.2.33)

**अनुस्मरणीयत्वप्रतिपादन** (anusmaraṇīyatva-pratipādana) *n.* explanation of the state of being what is to be contemplated or meditated upon तच्छेषगत्यनुस्मृतियोगाच्चेति सूत्रेण ... गतेरप्यनुस्मरणीयत्वप्रतिपादनात् ŚivārkaMaDī. ii.450.21 (*on* iv.2.1)

**अनुस्मरणीयदेवता** (anusmaraṇīya-devatā) *f.* deity who is to be recollected or recalled to the mind यदा तु गुणद्वारेणानुस्मरणीयदेवतास्वरूपप्रकाशनपराणि मन्त्रवाक्यानि स्युः, तदा धात्वोर्मुख्योऽर्थो न स्यात् NyāyMāVi.69.19 (*on* ii.1.5)

**¹अनुस्मरत्** (anu-smarat) *adj.* [*f.*-ntī] **1A** remembering, i.e. muttering or reciting **Bi** retaining in memory, remembering continuously **ii** remembering (for avenging a wrong) brooding over **iii** fondly remembering, cherish-

ing memory **iv** remembering (with devotion) **Ci** recollecting, recalling to mind **ii** remembering (for help), invoking **D** reminding of **2** being mindful of, having regard or consideration for **3A** thinking of or about **B** contemplating or meditating upon **4A** knowing, understanding **B** acknowledging, realising **1A** remembering, i.e. muttering or reciting अति कालिकरौद्रस्य विष्णुः सौम्येन भाविना। यमुननदी कालिकं ते विष्णुस्तोत्रमनुस्मरम् (v.l.°न्) ṚV.(Khila.) ii. 14.9; सूर्यादौ मन्त्रमादाय गच्छेदस्त्रमनुस्मरन् MālinīT.8.15; हृदि मन्त्रमनुस्मरन्। ... जागरेण नयेन्निशाम् PāraS.12.350; प्रदक्षिणम्। भ्रामयेद् वर्धनीधारामस्त्रदुर्गमनुस्मरन् MṛgendraT. ii. 7.27; BrahmViU.65; श्वेतः ... शंकरम् ...। पूजयामास ... त्रियम्बकमनुस्मरन् LiṅgaP.i.30.5; प्राणानायम्य सलिले निमज्यास्त्रमनुस्मरन् ĪśānŚiPa. i.9.22; ii.3.19; अभिवीक्ष्य दर्पणमथावनीपतिर्जयकारणं जपमनुस्मरन् हृदा। ... अशंसत् ... अंशुमालिनम् Raghunā.4.17; अनुस्मरन्नक्षरमक्षरं गुरोः स पार्थिवेन्द्रः ...। अवाललम्बे ... अम्बिकापतेः पदम् ŚivLī.5.51; भगवानाङ्गिरसः ... अनुस्मरन् प्रणवम् ... प्रारभत किंचिदेवमभिधातुम् NīlaVi.43.5; **1Bi** retaining in memory, remembering continuously एवं भवतु सुश्रोणि यथा मामभिभाषसे। ज्ञात्वा चागमनं कार्यं सत्यमेतदनुस्मरेः (v.l.अनुस्मरन्) MahāBhā.v.13.6; यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृद्धमार्यमनुस्मरत् (v.l.अनुस्मरन्)। स ममार्थाय कुशलं वक्तव्यः Rāmā.v.36.49; (प्रयोक्ता) साध्यस्याभिमुखो विद्यां जपन्नित्थमनुस्मरन् TantrRā.13.57; अहमात्मानमनुस्मरन्ती वितर्कमकार्षम् UdaySuKa.136.19; निषधाधीशगुणाननुस्मरन्तः। ... विहगास्तत् पुरमापुः Nalābhyu. 2.27; दयितस्य गुणाननुस्मरन्ती शयने संप्रति या विलोकितासीत्। अधुना ... सा कृशाङ्गी गिरमङ्गीकुरुते न भाषितापि BhāmiVi.3.18; RasGaṅ.110.19; **1Bii** remembering (for avenging a wrong), brooding over (गरुडः) प्रत्युवाचेदं कद्रूपुत्राननुस्मरन् MahāBhā.i.30.11; द्रौणिः ... पितुर्वधमनुस्मरन्। ... पाञ्चालानां प्रसुप्तानां वधं प्रति मनो दधे MahāBhā.i.160*(5); iii.195.5; x.4.23; x.5.31; x. 8.48; BrahmP.180.31; ततो वृद्धांश्च बालांश्च राक्षसान्स महामुनिः। ददाह वितते यज्ञे शक्तेर्वधमनुस्मरन् MahāBhā.i.172.3; ततो जिष्णुः सहस्राक्षम् ...। योधयामास ... वञ्चनां तामनुस्मरन् MahāBhā.i.218.12; धर्मसुतः ...। अभेद्यकवचं मत्वा कर्णमद्भुतविक्रमम्। अनुस्मरंश्च संक्लेशान्न शान्तिमुपयाति सः MahāBhā.iii.243. 20; v.22.29; द्रुपदो वाहिनीमुखे। अपायाज्जवनैरश्वैः पूर्ववैरमनुस्मरन् MahāBhā.vi. 100.24; viii.1114*(1); MārkP.22.7; BrahmāṇḍP.ii.45.6; ii.51.62; SkandP. v(2).82.13; चिरं वैरमनुस्मरन्। एष भीमः ... तिष्ठति MahāBhā.viii.31.63; पुत्रं तु निहतं दृष्ट्वा शकुनिः ... क्षत्तुर्वाक्यमनुस्मरन् विव्याध MahāBhā.ix.27.31; x.6.18; अभ्यधावं सुसंक्रुद्धस्तीक्ष्णशृङ्गो मृगाकृतिः। जिघांसुरकृतप्रज्ञस्तं प्रहारमनुस्मरन् Rāmā. iii.37.10; vi.18.25; नकुलैः ... पूर्ववैरक्रियामनुस्मरद्भिः शेषापत्यभक्षणं कृतम् Tantrākhyā.48.12; PañcT.1.159(18)(164.1); कीटः पेशस्कृता रुद्धः कुड्यायां तमनुस्मरन्... विन्दते तत्सरूपताम् BhāgP.vii.1.27; VarāP.22.1; NarmaMā.1. 67; HammīMaMa.1.17(5); **1Biii** fondly remembering, cherishing memory शत्रुघ्नः ....। विसंज्ञो न्यपतद्भूमौ भूमिपालमनुस्मरन् Rāmā.ii.71.11; सीता ... प्रहर्षं परमं जगाम सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती Rāmā.v.652*(4); प्रियस्य सप्रेमप्रसादललितान्यनुस्मरन्ती कलिमलिनं जनं परिजिहीर्षुःरहिंसा ... गमनं कृतवती PrabaCin.128.29; रघुतिलकम् ...। अधिहृदयमनुस्मरन्प्रमोदात् ... भूपतिः Raghunā.8.52; **1Biv** remembering (with devotion) या प्रीतिरविवेकानां विषयेष्वनपायिनी। त्वामनुस्मरतः सा मे हृदयान्मापसर्पतु ViṣṇuP.i.20.19; सूतो विरहकर्शितः ...। अजातशत्रुं प्रत्यूचे प्रभोः पादावनुस्मरन् BhāgP.i.13.34; iii.2.3; अनुस्मरन् कलसगमच्युतं जपन् सहस्रकं बुधो वपुष्यथोदितोज्झितः ... तदपि नयेत् सुधात्मताम् PañcaRā.(Nā.)iii.9.9; हरिशर्मा ...। मृतः कालवशात्तत्र नारायणमनुस्मरन् BṛBrahmaS.i.5.69; i.6.36; iii.7.78; **1Ci** recollecting, recalling to mind न तस्य पर्णं द्रुह्येत पूर्ववृत्तमनुस्मरन् MahāBhā. iv.315*(12); MatsyaP.47.71; PadmP.v.13.213; जातस्तव गृहे तात सोऽहं जातिमनुस्मरन् VāmaP.91.107; गर्गोऽस्ति वा नास्ति वेति पृष्टस्य सतः स्वरूपमात्रं गृहीतं गौरमूलकमनुस्मरतः NyāyMañ.i.47.13; नयम्। ... विस्मृतं मुहुः। अनुस्मरन् वाचिकं स प्राप तक्षशिलापुरीम् TriṣaŚaPuC.i.5.53; विस्मेरतामापुरविस्मरन्त्यः (v.l. अनुस्मरन्त्यः) क्षिप्तं मिथः कन्दुकमिन्दुमुख्यः NaiṣC.6.42; दलेलः ...। ओरङ्गशाहसंदेशवर्णदूताननुस्मरन्।... अस्तुवच्छम्भुनृपतिम् ParamāKā.94.87; **1Cii** remembering (for help), invoking अपतत् ... ताटकासुतः अथ राममनुस्मरन्नसून् मुनिवेषः स कथंचिदाप्तवान् Rāgh.3.47; **1D** reminding of अनुस्मरन्मञ्जुलवेणुगीतमायाति मे जीवितम् KṛṣṇaKa.1.78; **2** being mindful of, having regard or consideration for स्कन्धेनाधाय मुसलं स्तेनो राजानमन्वियात्। अनेन शाधि मां राजन् क्षत्रधर्ममनुस्मरन् BaudhDS.ii.1.16; देवतार्थमुपाकृत्य राज्ञः कृष्णो कथं भयात्। अहमद्य विमुञ्चेयं क्षात्रं व्रतमनुस्मरन् MahāBhā.ii.20.27; ii.61.9; vi. 46.17; viii.4.8; x.11.22; Rāmā.ii.1953*(2); ii.81.15; एवं संचिन्तयन्नेव शक्रो विष्णुमनुस्मरन् MahāBhā.v.10.36; v.35.32(v.l.); न मुह्येदर्थकृच्छ्रेषु प्रजाहितमनुस्मरन् MahāBha.xii.94.11; तदिदं वचनं राज्ञः पुनर्बाल्यमुपेयुषः। पुत्रः को हृदये कुर्याद्राजवृत्तमनुस्मरन् Rāmā.ii.18.7; vi.31.49; रामोऽपि रात्रिशेषेण तेनैव महदन्तरम्। जगाम पुरुषव्याघ्रः पितुराज्ञामनुस्मरन् Rāmā.ii.43.1; रामस्तथा सत्यधृतिः सतां धर्ममनुस्मरन्। नाजहात्पितुरादेशम् Rāmā.ii.76.5; विप्रोष्य पादग्रहणमन्वहं चाभिवादनम्। गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुस्मरन् ManuSm.2.217; ViṣṇuSm.32. 15; ManuBh.ii.31.19 (*on* 7.93); ii.87.19 (*on* 8.33); ŚukraNī.4(7)360; Mānaso.iii.10.1246; VetāPañ.(Śi.)51.40; ततोऽहमेव यास्यामि गुरुवृत्तिमनुस्मरन् MadhyaVyā.1.17; यथाकामी भवेद्वापि स्त्रीणां वरमनुस्मरन् YājñaSm.1.81; BālaKrī.i.83.26 (*on* 1.80); DīpKa.12.8 (*on* 1.81); VīraMi.144.21 (*on* 1. 81); सा शतरूपा ... दुहितृगमने स्मार्तं प्रतिषेधमनुस्मरन्ती ईक्षांचक्रे BṛĀraUBh. 87.12 (*on* i.4.4); श्रौतार्थवृत्तिबललभ्यमपीह वस्तु श्रौतं वदन्ति निकटत्वमनुस्मरन्तः SaṁkṣeŚā.3.174(ii.254.21); तं दृष्ट्वा लज्जिता देवी पूर्वत्यागमनुस्मरन्। न किञ्चिदुत्तरं सुभ्रूर्वदति VarāP.22.20; मनुजस्य सेवामनुस्मरन्वाक्यमिदं बभाषे PṛthvīVi.6.60; येषां श्रेणिरनुस्मरन्त्यहरहः CaturCin.i.2.14; iii(2).3.4; स राजा ...। स्नेहादक्षदायुक्तान्पूर्वसेवामनुस्मरन् RājTa.(Śrī.)3.395; निजखेलमनुस्मरन् क्रमादुपपत्रेष्वखिलेषु दत्तदृक्। मतिमान् सुविचार्य सर्वतोऽधिकजेता भवति स्वपत्रतः GañjīKhe.15; **3A** thinking of or about अभिसंधिषु तत्त्वज्ञः पदान्यङ्गान्यनुस्मरन् MahāBhā.i. App.I.3.(42); भीमः ... अनुस्मरन्वपुस्तस्य श्रियं चाप्रतिमां भुवि। ... ययौ MahāBhā. iii.150.17; ix.213*(1); इत्येवं नैषधो राजा दमयन्तीमनुस्मरन्। अज्ञातवासमवसत् MahāBhā.iii.64.19; विललाप स राजेन्द्रस्तत्र कान्तामनुस्मरन् MahāBhā.iii.264.3; viii.30.20; विललाप च दुःखार्तः प्रियं पुत्रमनुस्मरन् Rāmā.ii.37.13; अतीव रामो दयितामनुस्मरन् स रोषताम्रायतलोचनप्रभः Rāmā.iv.App.I.5.(18); भगवान् सर्ववेदाननुस्मरन्। नाट्यवेदं ततश्चक्रे चतुर्वेदाङ्गसंभवम् NāṭyaŚā.1.16; RasāSu.7.20(1. 47); द्वयाख्यं परमं मन्त्रराजमनुस्मरन् JayāS.App.1.131; अहम् ....। अत्युच्चत्वात्पतितो मृतश्चैणीमनुस्मरन् BrahmāṇḍP.ii.35.28; प्रदीर्घदृक्पत्रमदीर्घसङ्कथं कथं धरिष्ये तदनुस्मरन्मुखम् RāmC.4.49; माता। अतिकरुणमनुस्मरन्त्यशोचद् भुवि पतिता BhāgP.x.7.24; एवं निदाघकालेषु क्रीडितानामनुस्मरन्। ग्रामे बद्धो महाराज न जीवति मतङ्गजः Hastyāyur.196.22(2.13); तस्याः। मुखकमलमनुस्मरतः स्मरहरमनसः कुतो निद्रा Subhāṣi.1267; सा मण्डपे ... अतिष्ठदीशानमनुस्मरन्ती YātrāPra.1.102; **3B** contemplating or meditating upon ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् MahāBhā.vi.30.13=BhagGī.8.13 (Śaṅ.अनुचिन्तयन्); कृष्णव्रताः कृष्णमनुस्मरन्तः ... ते ... प्रविशन्ति कृष्णम् MahāBhā. xii.94*(5); xiv.App.I.4(1553); शक्त्या ब्राह्मया तु सौमित्रिस्ताडितः ...। विष्णोः ... स्वं भागमात्मानं प्रत्यनुस्मरत् (v.l°न्) Rāmā.vi.47.104; भगवन्तमनुस्मरन्। ... शिष्यपुत्रादीन् स्नातानाज्ञापयेत् PāraS.3.62; ParaS.22.68; स्वदेहं वायुवद् ध्यात्वा तदभावमनुस्मरन्। ... योगी शून्यतां प्रतिपद्यते MālinīT.13.44; ब्रह्माहमस्मीति ब्रह्मप्रणवमनुस्मरन् ... संन्यासेनैव देहत्यागं करोति NāraPaU.3.86; मामनुस्मरतश्चित्तं मय्येवात्र विलीयते YogaŚiU.3.25; रुद्रम् ...। भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गं सुप्रसन्नमनुस्मरन्। धारयेत् पञ्च घटिका YogaU.93; ŚivLī.15.52; विधिः ... असकृदनुस्मरन् परतत्त्वम् ... इत्थमस्तावीत् NīlaVi.54.19; अनितरसाधारणया भक्त्या जीवस्य मामनुस्मरतः Jīvān.455.3; **4A** knowing, understanding प्रशस्तलक्षणं कुम्भम् ... बुधः। संपाताभिहितं कृत्वा मन्त्रैर्विधिमनुस्मरन् ... प्रतिनक्षत्रमावपेत् AVPari.1.(42).3; उपासकः ... न ... महावाक्यार्थमनुस्मरन् ... °तेजःपारावारे प्रविशति TripāMaNāU.381.26 (8); **4B** acknowledging, realising अनुस्मरन्पश्यति चित्रदृष्टया Saund.17.33; आर्येण मार्गेण तथैव मुक्तस्तथागतम् ...। अनुस्मरन् पश्यति कायसाक्षी Saund.17.34; पयसस्तृप्तिहेतुत्वमनुस्मरन् बालकः स्तन्याभिलाषेण मातुः स्तनतटे दृष्टिं निदधाति NyāyMañ. ii.42.9.

**²अनुस्मरत्** (anu-smarat) *adj.* behaving like Smara (the god of love) अनुस्मरन्मृदुमुरलीरवामृतैः। प्रसरति मे विलोयनम् KṛṣṇaKa.1.112 (comm. स्मरवदाचरन्)

**अनुस्मरम्** (anusmaram) *adv.* [P.iii.4.22] remembering, i.e. muttering or reciting over and again अति कालिकरौद्रस्य विष्णुः सौम्येन भाविना। यमुननदी कालिकं ते विष्णुस्तोत्रमनु स्मरम् (?°मनुस्मरम्) ṚV.(Khila.)ii.14.9 (better अनुस्मरन् VIŚVA.); तेषां ये पुत्रपौत्राश्च पूर्ववैरमनुस्मरम्। क्रुद्धैर्देवसमूहैश्च दानवा निहता रणे। तेषां शिरांसि ... निक्षिप्य नर्मदातोये बंधुभावमनुस्मरम्। तत्र स्नात्वा सुराः ... उमापतिम् ... अपूजयन् SkandP.v(3).62.2 (comm.अनुस्मरम् अनुस्मृत्यानुस्मृत्यइत्यर्थः दीर्घाभाव आर्षः)

**अनुस्मरयत्** (anu-smarayat) *adj.* causing to remember (with regret), reminding (painfully) ग्रहविमानगणानभितो दिवं ज्वलयतौषधिजेन कृशानुना। मुहुरनुस्मरयन्तमनुक्षपं त्रिपुरदाहमुमापतिसेवितः Kirātā.5.14.

**अनुस्मर्तव्य** (anu-smartavya) *adj.* [*f.*-ā] **1** to be contemplated or meditated upon एवमन्यदपि आनन्दपूर्णस्वात्मभावनादिकम् अनुमन्तव्यम् (v.l.अनुस्मर्तव्यम् Adyar Ed.) PratyabhiHṛ.45.13(18); योगाङ्गतया प्रतिदिनमनुस्मर्तव्ये देवयान-

पितृयानाख्ये एते गती BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 467. 8 (*on* iv. 2. 20); **2** to be remembered (with devotion) हरिमेव स्मरेन्नित्यम् ... स च निद्रानन्तरमनुस्मर्तव्यो हरिः PāñcRāRa. 88. 10.

**अनुस्मर्तुम्** (anu-smartum) *inf.* **1** to be mindful of, to regard, to consider उपकर्तुमनुपकर्तुः प्रियाणि कर्तुः कृतान्यनुस्मर्तुम्। ... कुलान्वितानामुचितमेतत् Tantrākhyā. 125. 25; PañcT. 4. 6 (377. 11); **2** to cognize after, to recognize नह्यन्यदृष्टं अन्योऽनुस्मर्तुमर्हति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 577. 6 (*on* iii. 2. 9) (*but* Apte, to recall)

**अनुस्मर्तृ** (anu-smartṛ) *adj.* who recollects चत्वारो धर्माः। ज्ञातिवितर्को जनपदवितर्कोऽमरवितर्कः पौराणस्य च हासीतक्रीडितरमितपरिभावितस्यानुस्मर्ता भवति AbhidhKoBh. 319. 3 (*on* 5. 59)

**अनुस्मर्यमाण** (anu-smaryamāṇa) *adj.* [*f.*-ā] **1** being remembered, i.e. being recited कदाचिदनुस्मर्यमाणशब्दादेवावगतिफलकं ज्ञानमुपजायते PrakaVi. 34. 18; **2** being after-cognized, being recognized 'मम संवेदनं जातम्' इतीदानीं अनुस्मर्यमाणा पूर्वकालीना घटादिसंवित् स्वाश्रयम् ... साधयति VivaPraSaṁ. 95. 14; **3** being contemplated or meditated upon, cf. **अनुस्मर्यमाणत्व.**

**अनुस्मर्यमाणत्व** (anusmaryamāṇa-tva) *n.* the state of being contemplated or meditated upon विष्णोरग्न्यादिष्वनुस्मर्यमाणत्वात्तन्नियमः BrahmSūBh. (Ma.) 14A. 5 (*on* i. 2. 30)

**अनुस्मारक** (anu-smāraka) *adj.* which causes to know, which teaches वैशब्दः प्रसिद्धानुस्मारकः TaiUBh. 283. 4 (*on* 3. 1)

**अनुस्मारयत्** (anu-smārayat) *adj.* **1** causing to know, teaching प्रथमं तात्पर्यमनुस्मारयन्नेव वार्तिकमवतारयति NyāyVārPari. 126. 9; **2** causing to recollect, reminding पुरुषोऽपि ... तान्यनुस्मारयन् वर्तते VedāntKa. 479. 5 (*on* iii. 4. 1)

**अनुस्मारित** (anu-smārita) *adj.* **1A** who is caused to remember, who is reminded रामशरविद्यावैशारद्येन ... शंकरमनुस्मारितोऽस्मि BālRā. 9. 24 (7); सम्यगनुस्मारितोऽस्मि HāsyCū. 136. 22; जयसिंह इत्यक्षराणि श्रवणदोलाके लिभिरान्दोलयता भवतानुस्मारितोऽस्मि HammīMaMa. 1. 4 (3); देव, मायाप्रसङ्गादिदमनुस्मारितोऽस्मि AdbhuDa. 1. 17 (1); JānaPa. 4. 21 (1); **1B** which is caused to remember, which is reminded मन्त्रगुप्तेन देवस्य सुन्दरवर्मणस्तेषां सुकृतानामनुस्मारिता रहसि पौरजानपदाः KaumuMa. 4. 5 (4); अये, किमप्युत्साहवर्धनाय प्राग्भवीयमनुस्मारितमन्तःकरणमनयोः AnargharRā. 2. 43 (3); सम्यगनुस्मारितं भवत्या JānaPa. 1. 7 (8); **2** which is caused to be known पक्षधर्मता। न चासौ लौकिकं व्याप्त्यानुस्मारितं सहत इति ब्रूमः Kiraṇā. 99. 1.

**अनुस्मार्य** (anusmār-ya) *ger.* **1** having caused to remember, having reminded माल्यवता पौलस्त्यमैत्रीदिवसमनुस्मार्य तत्रभवतो रघुध्वजस्य निधने नियुक्तोऽस्मि MahāvīC. 5. 45 (2); **2** having caused to know, having taught व्याप्तिग्राहकं प्रमाणमनुस्मार्य शब्देऽनित्यत्वं प्रतिपाद्यते NyāyKa. 254. 22; उक्तमनुस्मार्यावान्तरविशेषं कथयति PrakaVi. 871. 19.

**अनुस्मृ** (anu-smṛ-) I. P. [ DhātuPā. 1. 845 ; 980] **1** to be mindful, to regard, to consider **2A** to remember continuously, to retain in memory (pass.) to be remembered continuously (*caus.*) to cause to remember continuously, to remind (*caus.* pass.) to be caused to remember continuously, to be reminded **B** to remember (for avenging a wrong), to brood over **C** to recollect, to recall to mind **D** to remember (fondly), to cherish with memory **E** to remember (for help), to invoke **Fi** to remember (with devotion) **ii** to remember, i.e. to mention or to describe (*caus.*) to cause to remember, i.e. to cause to mention or to describe **G** to remember, i.e. to mutter or to recite **3A** to contemplate or to meditate upon (pass.) to be contemplated or meditated upon **B** to think of or about (pass.) to be thought of **4A** to know, to understand (pass.) to be known or understood (*caus.*) to cause to know or to understand (*caus.* pass.) to be caused to know **B** to acknowledge, to realise **C** to after-cognise, to recognise **1** to be mindful, to regard, to consider कर्णे॑व॒ शासु॒रनु॒ हि स्मरा॑थः ṚV. x. 106. 9; प्रवसन् क्रियमाणमनुस्मरेत्। उत्थाने नित्यसंकल्पः MahāBhā. iv. 120* (20); उत्तिष्ठ शोकमुत्सृज्य क्षत्रधर्ममनुस्मर MahāBhā. x. 16. 26; xii. 34. 2; कर्तव्यः शास्त्रदृष्टो हि विधिर्धर्ममनुस्मर Rāmā. ii. 1206* (3); पतिं संकल्पयित्वा ... सताम्। तस्य पूजां सदा कुर्यात्। धर्ममनुस्मरेत् HariVaṁ. App. I. 29A (408); **2A** to remember continuously, to retain in memory नेन्न्व॒मघं क॒र॒वा॒णी॒ति॒ चिर॒ऽए॒व॒ कु॒र्याद्घ॒मे॒व॒ तत्ति॒रः॒क॒रोति॒ य॒त्र स॒मा॒ ना॒नु॒ च॒न स्म॒रे॒युर॒श्रुति॒मे॒व॒ त॒द्घं॒ ग॒म॒यति ŚatBr. XIII. viii. 1. 2; दत्त्वा च नानुकथयेत् कृत्वा च नानुस्मरेत् HirŚS. xxvi. 2. 80 (35. 17); ĀpaDS. i (2). 7. 23; लक्षणं परिकीर्तितम्। नित्यं येऽनुस्मरिष्यन्ति यज्ञपात्रेषु लक्षणम् AVPari. 23 (14). 2; ज्ञात्वा चागमनं कार्यं सत्यमेतदनुस्मरेः MahāBhā. v. 13. 6; न कार्यकालमतिपातयेत् ... नापवादमनुस्मरेत् CaraS. i. 8. 28 (1922 Ed.); मामनुस्मर सखे गतिरीक्ष्यतां मे Avimā. 4. 18; यश्चैतत्सौभरिचरितमनुस्मरति ViṣṇuP. iv. 2. 133; तामेव शैशवकथामनुस्मरामि KaumuMa. 1. 9 (1); अन्वस्मरदं हित्वा दीनां यास्ये त्रिविष्टपम् BhāgP. iv. 12. 32; (ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः) धारिणस्तदर्थज्ञाः सन्तोऽत्यन्तमनुस्मरन्ति ManvaVi. 1528. 1 (*on* 12. 103); (pass.) to be remembered continuously अथ यस्य प्रपितामहादि नानुस्मर्यत उपनयनं ते श्मशानसंस्तुताः HirŚS. xxvi. 1. 38 (10. 6); ĀpaDS. i (1). 2. 5; सुप्तोत्थितजनैः सर्वैः शून्यमेवानुस्मर्यते SarvaVeSāSaṁ. 573; (*caus.*) to cause to remember continuously, to remind द्वितीयेन वैश्यशूद्रोपचारं चेत्युक्तमनुस्मारयति ManuBh. ii. 325. 2 (*on* 9. 325); परं त्विदमेकमनुस्मारयाम्यादिष्टम् NīlaVi. 62. 5; (*caus.* pass. ) to be caused to remember continuously, to be reminded भृगुरित्येवंनामा प्रसिद्धोऽनुस्मार्यते TaiUBh. 283. 5 (*on* 3. 1); **2B** to remember (for avenging a wrong), to brood over किं नाम दुःखं लोकेऽस्मिन् पितुर्वधमनुस्मरन् (v. 1. अनुस्मर) MahāBhā. x. 4. 23; **2C** to recollect, to recall to mind मातुः समागमो यश्च तत्सर्वं प्रत्यवेदयत्। तच्च सर्वं यथावृत्तमनुसस्मार पाण्डवः MahāBhā. vi. 86. 12; यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृद्धमार्यमनुस्मरत् (v. 1. अनुस्मरेत्)। सः ... कुशलं वक्तव्यः Rāmā. v. 36. 49; व्यपगतमदरागस्यानुसस्मार ... सीरपाणेः Kirātā. 4. 28 (comm. स्मृतवान्); उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये समाधिनानुस्मर तद्विचेष्टितम् BhāgP. i. 5. 13; स्मर राजेन्द्रपुत्रस्त्वं सत्यवाक्यमनुस्मर AśvaVai. 7. 66; तदलमनुस्मर शापान्तवचनम् ... मुनेः NīlaVi. 27. 9; पार्वतीरमणः ... प्रसारयन् दक्षिणं बाहुं, अनुसस्मार हालाहलम् NīlaVi. 99. 20; **2D** to remember fondly, to cherish with memory क्वचिद्वनानां वसन्ते सुखमनुभवन्ति। स तेषामनुस्मरेत् Hastyāyur. 194. 26 (2. 13); विद्यागुरूननुस्मरति श्रीमाधवेति LaCandr. 900. 23; **2E** to remember (for help), to invoke यथानुस्मरिष्यामि भक्त्या भवन्तं तथा मे दयाशील देव प्रसीद ŚrīViṣṇuBhuSt. 13; **2Fi** to remember (with devotion) स्तोत्राणि च जपित्वान्ते देवदेवमनुस्मरेत् ParaS. 3. 61; त्वामङ्महे जिन भवन्तमनुस्मरामः MahāP. 23. 162; Viṣāpahā. 34; नानायतनानि विष्णोः। प्रत्यङ्गमुख्याङ्कितमन्दिराणि यद्दर्शनात्कृष्णमनुस्मरन्ति BhāgP. iii. 1. 23; अनुस्मरेद्देववरान् महर्षीन् VāmaP. 14. 20; VīraMi. (Āhnika.) 17. 1; अहरहर्मामनुस्मर GītāBh. (Rā.) 414. 6 (*on* 8. 7); **2Fii** to remember, i. e. to mention or to describe स्वामिनि विद्यमानं महिमानमनुस्मरति NyāyMāVi. 2. 5 (*on* i. 1. 1) (*caus.*) to cause to remember, i. e. to cause to mention or to describe इष्टदेवतां नमस्कृत्य ... पालके स्वामिनि विद्यमाने महिमानमनुस्मरति (v. 1. अनुस्मरयन्ति, अनुस्मारयति); **2G** to remember, i.e. to mutter or to recite विष्णुकवचमनुस्मर ĪśānŚiPa. i. 37. 103; **3A** to contemplate or to meditate upon कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेत् MahāBhā. vi. 30. 9=BhagGī. 8. 9 (comm. अनुस्मरेत् अनुचिन्तयेत्); सदा रुद्रमनुस्मरेत् PāśSū. 132. 1; वपुरैश्वरम् ... स्तुगनन्यदनुस्मरेत् MṛgendraT. ii. 8. 133; वैष्णवे चरणे साक्षात्पुष्पन्यासमनुस्मरेत् ParaS. 17. 35; साध्यस्याभिमुखो विद्यां जपन्नित्यमनुस्मरन् (रेत्) TantrRā. 13. 57; अनिरुद्धं व्यक्तिरूपमीकारं तमनुस्मरेत् LakṣmīT. 20. 18; कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षया सकृत्। गृणन्ति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरन्ति च BhāgP. i. 5. 36; खल्लोपरि न्यसित्वा च शिवमूर्तिमनुस्मरेत् Rasā. 4. 63; शिवस्य ... अनुत्तरं ज्योतिरनुस्मरामः ŚivLī. 1. 7; कर्तृभावं परित्यज्य कर्तारं मामनुस्मर BṛBrahmaS. i. 1. 42; iv. 2. 114; (pass.) to be contemplated or meditated upon प्रादेशमात्रहृदयप्रतिष्ठिते वायं मनसानुस्मर्यते तेन 'प्रादेशमात्रः' इत्युच्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 138. 16 (*on* i. 2. 30); **3B** to think of or about शतमेकं च पातानां यत्प्रभाषसि वायस ( v. 1. पातान्यहमनुस्मर) MahāBhā. viii. 28. 48; भगवतोपपादितं व्रतमनुसस्मार YaśasCam. ii. 284. 18; अनुस्मर सखि स्मरं रचय चाभिसारे मनः PadyaVe. 375; पूर्वमुक्तं प्रसङ्गं प्रसङ्गविपर्ययं च एतदवष्टम्भेनानुस्मरति Bhāsk. i. 145. 9 (*on* i. 3. 7); (pass.) to be thought of प्रियः प्रेमविषयः ... मनसा ... गम्यते सौभाग्यतोऽनुस्मर्यते SthānṬ. 420B. 10; **4A** to know, to understand समानग्रामवासे यावत्संबन्धमनुस्मरेयुः PāraGS. iii. 10. 17; ज्ञातम् इति प्रमेयमनुस्मरन्ति प्रमाणविदः Bṛha. 86. 7 (*on* i.1.5); अयं विशेषाननुस्मरति NyāyVār. 102. 16 (*on* i. i. 23); आर्यस्याहंकारस्य वृत्तान्तमनुसरिष्यामि ( v. 1. अनुस्मरिष्यामि) PraboCan. 2. 2 (20. 6); (pass.) to be known or understood या यद्देवत्येति पारिभाषिकमनुस्मार्यते ( v. 1. अनुस्मर्यते) सर्वत्र BṛSarvaAnu. 7. 11 (11. 2); (*caus.* ) to cause to know or to understand इमां तु सर्वसंदेशसंग्रहकारिकां कारिकामतिप्रयत्नेन भगवान्भवन्तमनुस्मारयति AnargharRā. 1. 16 (5); यथा धूमोऽग्निमव्यभिचारादनुस्मारयति VedāntKa. 479. 4 (*on* iii. 4. 1); मन्त्रो ह्ययं पूर्वमिष्टानग्न्यादिदेवाननुस्मारयति NyāyMāVi. 126. 2 (*on* iii. 2. 5); (*caus.* pass.) to be caused to

know या यद्देवत्येति पारिभाषिकमनुस्मार्यते सर्वत्र BṛSarvaAnu. 7. 11 (11. 2); **4B** to acknowledge, to realise ब्रह्मांशकस्यात्मनः ... यदा ह्यहंकार उपाधिरात्मनो जिज्ञासया नश्यति तर्ह्यनुस्मरेत् BhāgP. xii. 4. 33; तोयमुपलभ्य तज्जातीयस्यापेक्षित-साधनतां दृष्टचरीमनुस्मरति TātpaṬ.(Vā.)41. 12 (*on* i. 1.1); **4C** to after-cognise, to recognise, cf. **अनुस्मृत्य 4A.**

**अनुस्मृत** (anu-smṛta) *adj.* [*f.* - ā] **1** considered or regarded अवग्रहस्येव हि कालधारणा परिग्रहेऽस्तीत्युपधेत्यनुस्मृता ṚPrāti. 11. 16; **2A** known, understood एतत्कारणं चक्रमव्याकृतमनुस्मृतम् PauṣkS. 8. 46; (पार्श्वे च रङ्गपीठस्य महेन्द्रः स्थितवान्स्वयम्) चकारात्स्वदिशि अंशेनावस्थानमनुस्मृतम् AbhinBhā. i. 32. 15 (*on* 1.90); **2B** acknowledged, i. e. admitted (धर्मस्य) तदवगमस्य प्रामाण्येऽनपेक्षत्वं कारणमनुसरता सूत्रकारेण विशेषाभावात्स्वरूपनिष्ठानामपि वाक्यानां प्रामाण्यमनुसृत (v. 1. अनुस्मृत)मिति मन्यते PañcPā. 33. 18 (*on* i. 1. 0); **2C** recognised किं विकल्पादये चिरादिदानीमनुस्मृतं स एष स्फुटीभूतः स्वप्नो यो मया तत्र योजनशक्तिकाग्रामे घृतकारपिप्पलकस्य सद्मनि सुप्तेन दृष्टाः UdaySuKa. 64. 7; 74. 20; **3A** remembered or recollected अङ्गुरीयकदर्शनादनुस्मृतं देवेन सत्यमूढपूर्वा रहसि मया तत्रभवती शकुन्तला मोहात्प्रत्यादिष्टेति Śāk. 6. 4 (13); बन्धुसुन्दरी ... अवलोक्य मामेकाकिनीमनुस्मृतपूर्वदिननिवेदिताशेषमद्वृत्तान्ता ... मामवादीत् TilaMañ. 295. 2; ये तूपसंहारग्रन्थत्वेनैतद्व्याचक्षते "तस्मादुत्थापयन्ति" इति न (तैः) किंचिदनुस्मृ(सृ) तं स्यात्। न हि ब्रह्माभिवादनजर्जराभिमन्त्रणमात्रेण किंचिदप्युत्थापितं भवति AbhinBhā. i. 234. 7 (*on* 5. 87); निदिध्यासनानन्तरं पुनरनुस्मृतः शब्द एव करणम् Nyāyāmṛ. 616B. 10; **3B** remembered, i.e. summoned or called तार्क्ष्योऽयं मयानुस्मृतः समायाति RukmiHa. 4. 20 (3); तत्क्षणान्नागराजः प्रत्यक्षीभूय वाचमुवाच ब्राह्मणीं को हेतुरहमनुस्मृतस्त्वया ViviTīKa. 60. 14; PrabaK. 68.5.

**अनुस्मृतपूर्ववाच्** (anusmṛta-pūrvavāc) *adj.* who has recollected the previous speech अनुस्मृतपूर्ववाक् 'गुडघृतेन' प्रत्युत्तरं ददानः (स मल्लः) ... 'अभिमतं वरं वृणीष्व' इत्यादिष्टः (वाग्देवतया) PrabaCin. 107. 19.

**अनुस्मृतसंबन्ध** (anusmṛta - sambandha) *adj.* whose relation (with the meaning) is known or understood न शब्दमात्रं प्रमाणम्। किंतु श्रुतोऽनुस्मृत-संबधश्च। न चैवंविधे शब्दे सति न प्रमोत्पद्यते NyāySu. (Ja.) 76B. 7 (*on* i. 1. 1)

**अनुस्मृतस्वपूर्वजन्मावलि** (anusmṛta-svapūrvajanmāvali) *adj.* who has recollected the series of (his) own former births यस्तु तत्र पुमान् ... भगवदनुग्रहेणानुस्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडान्धबधिरस्वरूपेण दर्शयामास लोकस्य BhāgP. v. 9. 3.

**अनुस्मृताखण्डलसूनुविक्रम** (anusmṛtākhaṇḍalasūnuvikrama) *adj.* **i** who has recollected the prowess of the son of Indra, i. e. Arjuna कथाप्रसङ्गेन जनैरुदाहृतादनुस्मृताखण्डलसूनुविक्रमः। तवाभिधानाद् व्यथते नताननः ... मन्त्रपदादिवोरगः Kirātā. 1. 24 (comm. स्मृतार्जुनपराक्रमः ); **ii** who has recollected the swoop of the Eagle of Viṣṇu, i.e. the younger brother of Indra, Kirātā. 1. 24 (comm. स्मृतगरुडमहिमा)

**अनुस्मृतात्मरक्ष** (anusmṛtātmarakṣa) *adj.* who has known one's protection or self-defence विश्वकर्ता (कृष्णः) ... अवसरविद्भिरनुस्मृतात्मरक्षैः। अनुदिनमुपनीतमादितेयैः अमृतमपाययत प्रियाः प्रतीतः Yādavā. 24. 59 (comm. अनुसंहिता)

**अनुस्मृतात्यन्ततीव्रदुःख** (anusmṛtātyantatīvraduḥkha) *n.* very severe sorrow which is recollected इत्युक्त्वानुस्मृतात्यन्ततीव्रदुःखपरायणा। अश्रुधारां विमुञ्चन्ती सा पुनः पर्यदेवत PadmP. (Ra.) 81. 32.

**अनुस्मृति** (anu - smṛti) *f.* **1** regard or consideration or mindfulness **2Ai** fond remembrance, cherished memory **ii** recollection, recalling to mind **iii** continuous remembrance **Bi** type of determinant **ii** type of state of love **iii** characteristic of *parisarpa* **Ci** memorising, memory **ii** remembering (with devotion) **3** contemplation, meditation **4A** after-cognition, recognition **Bi** knowledge, understanding **ii** realisation **5** the word *anusmṛti* **6** name of a poem **7** Smṛti - text **1** regard or consideration or mindfulness व्यपेक्षा सर्वभूतेषु कृपा दानं मतिः स्मृतिः (v. 1. कृपादानमनुस्मृतिः) MahāBhā. iii. App. I. 4 (29); बुद्धानुस्मृतिधर्मालोकमुखं बुद्धदर्शनविशुद्ध्यै संवर्तते LaliVi. 4. 0 (34); अस्या अहं कुलपुत्र समन्तमुखसर्वारम्बणविज्ञप्तिसमवसरणालोकाया बुद्धानुस्मृतेर्लाभी GaṇḍVyū. 49. 16; 28. 3; भावयस्वेति तेनास्य (स्थविरेण उपगुप्तम्) व्यपदिष्टम् Divyāva. 218. 22; पूर्वनिवासानुस्मृतिज्ञानबलम् MahāVyu. 7. 8; 14. 5; 51. 1 [ DBHS.]; **2Ai** fond remembrance, cherished memory (of spirituality) (युधिष्ठिरः) वने विचरता मया। ... देवर्षिर्लोमशो दृष्टस्ततः प्राप्तोऽस्म्यनुस्मृतिम् MahāBhā. xi. 26. 20; **2Aii** recollection, recalling to mind प्राणिनां यदवलोकनक्षणे पूर्वजातिषु भवत्यनुस्मृतिः Yādavā. 17. 34; **2Aiii** continuous remembrance, cf. **अनुस्मृतिलोभनीय**; **2Bi** type of determinant (*vibhāva*) (*lit.* remembrance) इष्टजनस्य वियोगादौत्सुक्यं जायते ह्यनुस्मृत्या NāṭyaŚā. 7. 108; 7.106 (1); अपस्मारो महाभूतपिशाचब्रह्मरक्षसाम्। ग्रहणानुस्मृतेः ...। जायते BhāvPra. (Śā.) 23. 4 (1); **2Bii** type of state of love (*bhāva*) (*lit.* remembrance) दशस्थानगतं कामं नानाभावैः प्रदर्शयेत्। ... अनुस्मृतिस्तृतीये तु NāṭyaŚā. 22. 170; मुहुर्मुहुर्निःश्वसितैर्मनोरथविचिन्तितैः। प्रद्वेषाच्चान्यकार्याणामनुस्मृति-रुदाहृता NāṭyaŚā. 22. 177; अभिलाषस्तथा चिन्तानुस्मृतिर्गुणकीर्तनम्। ... जडतां मरणं चेति दशावस्थाः प्रकीर्तिताः NāgaSa. 14. 17; RasāSu. 178. 7 (2. 179); शुभं मनसि कुरु, बुद्धानुस्मृतिं च अर्थानामनुभूतानां देशकालानुवर्तिनाम्। सांतत्येन परामर्शो मनसः स्यादनुस्मृतिः RasāSu. 179. 1 (2. 185); **2Biii** characteristic of *parisarpa* (*lit.* remembrance) अथ परिसर्पः - पूर्वोद्दिष्टस्य बीजस्य त्वङ्गच्छेदादिना तथा। नष्टस्यानुस्मृतिः शश्वत् परिसर्प इति स्मृतः RasāSu. 221. 6 (3. 42); **2Ci** memorising, memory त्वयोपदिष्टेनास्त्रेण सकला भूभृतो मया। विजिता यदनुस्मृत्या शक्तिः सा तपसस्तव BrahmāṇḍP. ii. 51. 4; दम्पती ... चेष्टितानामनुस्मृत्या रुदन्तौ दिवसशेषमनयताम् AvantiKa. 218. 3; अनुभूयमाने तु सुखे नानुस्मृतिमपेक्षते TattvVai. 65. 13 (*on* 2. 7); किमन्यज्जन्म च जीवितं च तदेव श्लाघ्यं मन्यामहे, यत्र प्रसङ्गेन भवादृशा अनुस्मृतिं कुर्वन्ति NalaCam. 5. 15 (17); (सेनकुमारः) राजपुरायातानुस्मृतेश्चोपलक्षितः SamarāSaṁ. 7. 324; **2Cii** remembering (with devotion) अहो दानप्रभावोऽयमहो विष्णोरनुस्मृतिः BrahmP. 136. 39; **3** contemplation, meditation अनुस्मृतेः बादरिः BrahmSū. i. 2. 30 (Śaṅ. मनसा परमात्मनः अनुस्मरणात्); उपासनं स्याद् ध्रुवानुस्मृतिर्दर्शना-न्निर्वचनाच्चेति BrahmSūBh. (Rā.) 10 . 1 (*on* i. 1.0); अनुस्मृतिरुपासनम् VedāntDī. 41.14 (*on* i. 2. 31); ŚrutaPra. iB. 348. 4 (*on* i. 2. 31); विद्यानुस्मृती अपेक्षिते इति पूर्वपक्षः TattvPrakā. 212B. 1 (*on* iv. 2. 22); ज्ञानिनां प्रलये पूर्वं च परब्रह्मप्राप्तिसद्भावात् तथानुस्मृतिरुपपन्नेति सिद्धम् TattvPrakā. 217A. 3 (*on* iv. 3. 16); मूर्धादिपादान्तदेहकल्पनमनुस्मृतेरनुस्मरणार्थम् VedāntPāSau. 74. 23 (*on* i. 2. 31); अनुस्मृतेः अनुस्मरणार्थं तथोपासनार्थम् VedāntKau. 75. 4 (*on* i. 2. 31); मायास्थानेऽनुस्मृतिः AṇuBh. 71. 16 (*on* i. 2. 30); **4A** after-cognition, recognition अनुस्मृतेश्च BrahmSū. ii. 2. 25; उप (नापि?) जाते गृहीता (नां पूर्वं) वाचामनुस्मृतौ। क्रियते समयस्तत्र चिरातीते (कथं तु तत्) TattvSaṁ. 877; **4Bi** knowledge, understanding उभयोर्यौ विशेषौ स्थाणुपुरुषत्वे इति यावत्। तयोरनुस्मृतौ सत्यां संशयो जायते Kiraṇā. 261. 14; नागार्जुनो मुनीन्द्रः शशास यल्लोहशास्त्रमति गहनम्। तस्यानुस्मृतये वयमेतद्विशदाक्षरैर्ब्रूमः RaseCin. 8. 30; **4Bii** realisation (of Brahman) द्युप्रभृतिपृथिव्यन्तस्य मूर्धादिपादान्तावयव-त्वकल्पनमनुस्मृतये ब्रह्मप्राप्त्यर्थमिति बादरिः BrahmSūBh. (Śrī.) i. 393. 2 (*on* i. 2. 31); **5** the word *anusmṛti* स्मृतिसादृश्यादनुस्मृतिशब्देनाभिधानम् ŚrutaPra. ii. 300. 24 (*on* ii. 2. 24); अनुस्मृतिशब्देनैवोभयविधप्रतिसंधानस्य वक्तुं शक्यत्वात् ŚrutaPra. ii. 433. 16 (*on* iii. 2. 10); **6** name of a poem (consisting of 72 verses from MahāBhā. on the necessity of remembering Viṣṇu at death) पूजाकाले ... अनुस्मृतिश्च गीता च स्तवनं पञ्चधा मतम्। पंचस्तवम् ... मम प्रीतिकरं परम् SkandP. ii ( 5). 10. 37; **7** Smṛti - text, which is in accordance with (Śruti etc.), cf. **अनुस्मृत्यादि** [ recalling some idea to the exclusion of all others, MW.; thinking of one thing to the exclusion of others, APTE]

**अनुस्मृतिदर्शन** (anusmṛti-darśana) *n.* observation of after-cognition or recognition न शरीरस्य चैतन्यम् मृते चासंभवात्। ... उपहतेषु विषयासांनिध्ये चानुस्मृतिदर्शनात् PadārthaSaṁ. 69. 13 (NyāyKa. विषयस्य पूर्वानुभूतस्यासांनिध्येऽपि स्मृतिर्दृष्टा)

**अनुस्मृतिनिमित्ता** (anusmṛti-nimittā) *adj.* (*f.*) caused by continuous remembrance अनुस्मृतिनिमित्ता परमेश्वरे प्रादेशमात्रश्रुतिरिति बादरिराचार्यो मन्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 139. 5 (*on*. i. 2. 30)

**अनुस्मृतिप्रतिनिधिन्याय** (anusmṛtipratinidhi - nyāya) *m.* [ Inst.] by the law of substitution for (its) remembrance स्थाविर्ये तदनुस्मृतिप्रतिनिधिन्यायेन किं नेष्यते तत्त्वं न प्रतिपद्यते किमु विटस्त्रैविद्यवृद्धो जनः KaumuMa. 5. 7.

**अनुस्मृतिभव** (anusmṛti-bhava) *adj.* arising from the state of love (*bhāva*) (*lit.* remembrance) ध्यायति श्वसिति द्वेष्टि ...। एते ह्यनुस्मृतिभवा भावा मन्मथकल्पिताः BhāvPra. (Śā.) 89. 11 (4)

**अनुस्मृतिभू** (anusmṛti-bhū) *adj.* **A** arising from remembrance अलमलं प्लवगेश विशङ्कया तव सुहृन्न खलु प्रलपत्ययम् । इयमनुस्मृतिभूः क्षणमाकुलं हृदयमुत्कलिका तु करोति मे RāmC. 7. 30; **B** arising from recognition

असत्यस्मिन्पूर्वावगतिविषयानुस्मृतिभुवां न सिद्धिः कार्याणाम् NyāyMañ. ii. 38.29.

**अनुस्मृतिमहावात्याप्रेरित** (anusmṛtimahāvātyā - prerita) *adj.* impelled, i. e. enkindled by the high wind of recollection अनुस्मृतिमहावात्याप्रेरितोऽमर्षपावकः। आचचाम क्षमावारि तस्य भृत्यान्दिधक्षतः RājTa. (Ka.) 8. 1044.

**अनुस्मृतियोग** (anusmṛti-yoga) *m.* application of meditation यदि विद्वानपि ... कुतश्चिद्देहदेशात् उत्क्रामेत् नैव उत्कृष्टं लोकं लभेत, तत्र अनर्थिकैव विद्या स्यात्। तच्छेषगत्यनुस्मृतियोगाच्च BrahmSūBh. (Śaṅ .) 814. 8 (*on* iv. 2.17)

**अनुस्मृतिलब्धविनिर्गम** (anusmṛtilabdha-vinirgama) *adj.* having outlet obtained through remembrance प्रभवति स्म वचोभिरुदारधीः कथयितुं न स दारवपुर्गुणान्। मुहुरनुस्मृतिलब्धविनिर्गमैरलमभूत्पुनरुत्कलिकोर्मिभिः RāmC. 7.77.

**अनुस्मृतिलोभनीय** (anusmṛti-lobhanīya) *adj.* to be enticed or allured through continuous remembrance आविःस्मितामृतमनुस्मृतिलोभनीयमामुद्रितान- नमहो मधुरं मुरारेः KṛṣṇaKa. 3. 62.

**अनुस्मृतिसंभव** (anusmṛti-sambhava) *m.* possibility of contemplation or meditation न च वायुप्राथम्यश्रुतेरप्रामाण्यम्। प्रबलश्रुत्यनुसारेणार्चिरनन्तरार्थ- त्वोपपत्तेः। अतो मार्गनिर्णयादनुस्मृतिसंभव इति सिद्धम् TattvPrakā. 213 B. 13 (*on* iv. 3. 1)

**अनुस्मृत्य** (anusmṛt-ya) *ger.* **1Ai** having remembered (with distress or longing) **ii** having remebered **iii** having recollected, having recalled to the mind **iv** having remembered (with devotion) **V** having remembered, i.e. summoned or called upon **B** having remembered (for help) **2** being mindful of, having regarded or considered **3A** having thought of or about **B** having contemplated or meditated upon **4A** having after-cognized, having recognized **B** having known, having understood (अहीना आश्वत्थिः) स होवाच नैतत् केशिन् राजन्यकाम्या ब्रह्मचर्यम् एव वै मा तद् अनुसंस्मृत्याम्रम् (v.l. अनुस्मृत्याम्रम्) अविदत् JaimiBr. 1.285; कल्माषपादं राजर्षिमशपद् ब्राह्मणी रुषा। ... सोऽथ ... तं च शापमनुस्मृत्य पर्यतप्यत् MahāBhā. i. 173. 23; अयं मागधः श्रीमाननागतमचिन्तयत्। ब्रूते च राजसेनायामनुस्मृत्य सुदारुणम् HariVaṁ. App. I. 20 (182); App. I. 20 (315); वयस्य निराकरणविक्लवायास्ते सख्यास्तामवस्थामनुस्मृत्य बलवदशरणोऽस्मि Śāk. 6.9 (28); मया ... स्वयूथ्याननुस्मृत्याभिहितम् Tantrākhyā. 85. 12; PañcT. 2. 79 (30) ( 257. 11); 2. 80 (17) (258. 16); पल्लवशयनगतः स्वामी तां देवीमनुस्मृत्य बहु प्रलपितवान् KaumuMa. 4. 15 (4); 4. 16; स्वाघमनुस्मृत्य कृष्णे ते कृतहेलनाः। दिदृक्षवोऽप्यच्युतयोः कंसाद्भीता न चाचलन् BhāgP. x.23.52; रामः सीतामनुस्मृत्य दुःखेन महतावृतः AdhyāRā. vi. i. 49; जनकराजनन्दिनि, अथवा अये हृदय, कथं प्रसङ्गादनुस्मृत्यैव तां विक्लवमसि AdbhuDa. 1. 13 (3); **1Aii** having remembered एतत्ते सर्वमाख्यातम् ... वायुप्रोक्तमनुस्मृत्य पुराणमृषिसंस्तुतम् MahāBhā. iii. 189. 14; v. 151. 1; अहमद्यैव तत्सर्वमनुस्मृत्य ब्रवीमि वः ParāSm. 1.35; इत्यभिप्रेतां कविचतुष्टयीमनुस्मृत्य वाचयितुमारब्धवान् (कविः) UdaySuKa. 157. 8; **1Aiii** having recollected, having recalled to the mind एष दुःशासनः ... भीमसेनेन पातितः। गदया वीरघातिन्या पश्य माधव मे सुतम्। द्यूतक्लेशाननुस्मृत्य द्रौपद्या चोदितेन च MahāBhā. xi. 18. 20; सोऽनुस्मृत्य वधं तेषां राक्षसानां तरस्विनाम्। ... (इन्द्रजित्) पश्चिमेन द्वारेण निर्ययौ Rāmā. vi. 68. 2; BhāgP. v. 8. 20; अपकारमनुस्मृत्य वासुकेः प्राकुप्यत्कूर्मराजः UdaySuKa. 95. 14; महिषासुरे विनिहते भगवत्या महासुरैः। पूर्ववैरमनुस्मृत्य संग्रामा बहवः कृताः BhaviP. 690A. 20 iv. 61. 1; दैत्यपतिर्युद्धमकरोद्विष्णुना सह पितुर्वधमनुस्मृत्य SaurP. 29. 9; पूर्ववैरमनुस्मृत्य रिपूंश्चक्रे विरूपिणः। कोऽपि वीरश्रिया युक्तः GaṇeP. ii. 66. 35; KathāSaSāg. i. 6. 107; अनुवर्द्धिसुतो नाम महम्मदिति वीर्यवान्। आगाद्वैरमनुस्मृत्य योद्धुमेतैर्नृपाज्ञया ĀnandRa. 7. 30; **1Aiv** having remembered (with devotion) तस्मिन्नाव(?वा)हयेद्देवं पूजाकाले यथोदितम्। आवाहितमनुस्मृत्य ... छादयेदंशुकेन ParaS. 22. 22; हृषीकेशमनुस्मृत्य प्रतिवक्तुं प्रचक्रमे BhāgP. ii. 4. 11; प्रगे पूजयित्वेत्यनुस्मृत्य कृष्णम् ... संप्रीणयेत्तम् PañcaRā. (Nā.) iii. 10. 22; शिवतीर्थमनुस्मृत्य गङ्गादिसरिदन्वितम् ĪśānŚiPa. ii. 3. 70; **1Av** having remembered, i. e. summoned or called upon यः स्मृतो देवेन सोऽहमादिश यदर्थमनुस्मृत्य बाढमनुगृहीतोऽस्मि UdaySuKa. 118. 21; **1B** having remembered (for help) अनुस्मृत्य कृष्णं सा हरिम् ...। प्राारुदद्दुःखिता MahāBhā. ii. 543* (8); तुर्यदिने श्रीसोमेश्वरमनुस्मृत्य ... स लक्ष्मो निजघ्ने PrabaCin. 19. 9; KumāPraPra. 37. 17; **2** being mindful of, having regarded or considered तं (गाङ्गेयम्) विसंज्ञमपोवाह संयन्ता रथवाजिनाम्। उपदेशमनुस्मृत्य रक्षमाणो महारथम् MahāBhā. iv. 59. 44; हितान्युक्तानि विदुरद्रोणगाङ्गेयकेशवैः। अगृहीतान्यनुस्मृत्य क्वचिन्न कुरुषे व्यथाम् MahāBhā.viii. 1.30; दुःखं सर्वमनुस्मृत्य कामभोगान्निवर्तयेत्। अज सर्वमनुस्मृत्य जातं नैव तु पश्यति GauḍKā. 3. 43; सख्याः परिहासोदाहृतां वरप्रार्थनां श्रुत्वा (v. l. अनुस्मृत्य, KALE Ed.) धृतद्वैधीभावकातरं मे मनः Śāk. 1.26 (3); शक्यं च तैः पूर्वबुद्धानां शासनमनुस्मृत्यापि धर्मं देशयितुम् AbhidhKoBh. 183. 18 (*on* 3. 94); वसुः ...। वेदशास्त्रमनुस्मृत्य यज्ञतत्त्वमुवाच ह MatsyaP. 143. 19; BrahmāṇḍP. i. 30. 25; शूरसुतः ... तेभ्योऽदाद्दक्षिणा गावो रुक्ममालाः स्वलंकृताः। ... याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता महामतिः। ताश्चाददादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हृताः BhāgP. x. 45. 28; अस्याः ... नामकर्मसमये ... जनेश्वरो वरप्रदानमनुस्मृत्य दमनकमुनेः 'दमयन्ती' इति नाम प्रतिष्ठितवान् NalaCam. 3. 26 (2); सुभाषितमनुस्मृत्य ... ऊचे तत्तापसार्भकयुगम् YaśasCam. i. 167. 1; यस्य जीवधनं यावत्स तावत्त्वयमीक्षताम्। अन्यथाप्रादिवैगुण्यात्तद्दुःखे पापभाग्भवेत् इत्यनुस्मृत्य (अहम्) कदाचित्कृतकरेणूरोहणः YaśasCam. i. 492. 3; ii. 370. 10; वक्तुराप्तत्वमनुस्मृत्य तज्ज्ञानपुरस्सरमेवार्थे निश्चयो जायते Kāśi. i. 146. 8 (*on* 2. 162); वनं गच्छति संयतः। ... किं वा दुःखमनुस्मृत्य भोगांस्त्यजति चोच्छ्रितान् KuṇḍiU. 8; ऋतुकालाभिगमनं धर्मोऽयं गृहिणः परः। स्त्रीणां वरमनुस्मृत्यापत्यकामोऽथवा भवेत् PadmP. iv. 9. 42; प्रागुक्ते दैवज्ञेन तस्य प्रतिष्ठाने राज्यं भविष्यदनुस्मृत्य ... तन्मारणौपयिकमचिन्तयच्चिरं नरेश्वरः ViviTīKa. 60. 5; PrabaK. 67. 25; प्रार्थितवत्यपि सा तरुणी प्राज्ञेन मया समयबन्धमनुस्मृत्य परित्यक्ता ŚṛṅgāSar. 60 (21); **3A** having thought of or about कथं भविष्यसि पुनर्मामनुस्मृत्य नैषध। पापान्मुक्तः पुनर्लब्ध्वा बुद्धिं चेतो धनानि च MahāBhā. iii. 60. 23; ममापि कण्वसुतामनुस्मृत्य मृगयां प्रति निरुत्सुकं चेतः Śāk. 2. 2 (16); तव पितरमनुस्मृत्य महान्मे संशयो जातः VeṇīSaṁ. 3. 409; व्रतमेतदुन्नतधियामङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम्। इत्यनुस्मृत्य ... भैरवीवनं प्रतिगन्तुमुद्यते च तैस्तैरुपालिङ्गैरभावि YaśasCam. ii. 158. 9; (नृत्यम्) प्रयोगार्थमनुस्मृत्य किंचिन्नियोजितम् AbhinBhā. ii. 87. 11 (*on* 14. 13); यमनुस्मृत्य नश्यन्ति पापकृन्मानवासवः। क्रिययानुगतस्तेन स्थिरसत्त्वेन वासवः KīcaVa. 1. 22; बुद्धिस्थं दुर्बोधताकारणमनुस्मृत्य आह 'सुमहाधियि' Bhāsk. i. 16. 23 (*on* i. 1. 1); **3B** having contemplated or meditated upon (चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री) पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाश° ... °चित्तज्ञानानीति प्रत्यक्षराणां तत्त्वानि प्रतीयन्ते। ... प्रत्यक्षरमनुस्मृत्य ... °समस्तपापहरणार्थं संस्मरेत् GāyaRaU. 408. 2; महास्त्रमुद्धरन् गच्छेद् ध्यानयुक् पदसप्तकम्। तदेव पुनरागच्छेदनुस्मृत्य परापराम् MālinīT. 8. 12; 8. 114; 19. 81; **4A** having after-cognized, having recognized तदनुस्मृत्य ते वीरा दर्शनं पौर्वकालिकम्। इदं तदित्यमन्यन्त MahāBhā. x. 8. 69; तत्राग्निरित्यनुस्मृत्य परामृशति NyāyMañ. i. 63. 14; शब्दादिस्वरूपमुपलभ्य तज्जातीयस्य प्रतिकूलतामनुस्मृत्य तज्जातीयतयोपलभ्यमानस्य प्रतिकूलतामनुमिमीते Bhām. 28. 9 (*on* i. 1. 0); प्रस्थिताश्च ते परस्परालापेषु अथर्वशिखाप्रवर्तकतमाङ्गिरसाख्ययोगरहस्यप्रवर्तकतामृग्यजुषोद्घुष्टप्रभावतामप्यनुस्मृत्य प्रशंसन्तः ... अङ्गिरसम् ... सनत्कुमारसमीपमानिन्यिरे NīlaVi. 38. 9; **4B** having known, having understood क्षमावन्तमरिम् ... परात्मगुणदोषज्ञमनुस्मृत्य न विश्वसेत् PañcT. 3. 7 (279. 10); (वरुणधरणीश्वरमहादेवी) ब्रह्मेति गीः प्रगीता न चापरो विद्यते ब्रह्मा। इति चानुस्मृत्य विस्मयमतिरतिष्ठत् YaśasCam. ii. 299. 23; निरालम्बनो बालः ... मातुरङ्कात्पतनस्यानिष्टसाधनत्वमनुस्मृत्येदं च पतनमिति परामृष्य .... रुदन्मातुर्मङ्गल्यमुरःसूत्रं विक्षिप्य हस्तौ वेपमान उपाददानः TātpaṬ. (Vā.) 516. 8 (*on* iii. 1. 19); इदंकारास्पदे रूप्यमारोप्य तद्विधस्योपकारहेतुभावमनुस्मृत्य तज्जातीयभावेनास्यापि तमनुमाय तदर्थी प्रवर्तते NyāyMa. 71. 10; अन्वहं सृजत इत्यसृग्रम्। अस्माच्छब्दान्मनुष्याननुस्मृत्य ससर्ज PrakaVi. 275. 20.

**अनुस्मृत्ययोग** (anusmṛty-ayoga) *m.* untenability of contemplation or meditation मार्गनियमाभावादनुस्मृत्ययोगः TattvPrakā. 213B. 7 (*on* iv. 3. 1)

**अनुस्मृत्यर्थम्** (anusmṛtyartham) *adv.* for the sake of contemplation or meditation द्युप्रभृतिपृथिव्यन्तानां मूर्धादिपादान्तावयवत्वकल्पनं तथानुस्मृत्यर्थं ब्रह्मप्रतिपत्तय इति बादरिः VedāntSā. (Rā.) 80. 4 (*on* i. 2. 31)

**अनुस्मृत्यसिद्धि** (anusmṛty-asiddhi) *f.* non - establishment of contemplation or meditation ब्रह्ममार्गे वायोर्द्वितीयप्राप्त्यत्वसमर्थनादस्ति शास्त्रादिसंगतिः। अन्यथा मार्गानिर्णयादनुस्मृत्यसिद्धेः TattvPrakā. 214A. 1 (*on* iv. 3. 2)

**अनुस्मृत्यादि** (anusmṛty-ādi) *adj.* Smṛti - text which is in accordance with (Śruti) etc. कर्मानुस्मृत्यादिनैव मोहस्यापि भगवदधीनत्वं सिद्धमतो न चिन्त्यते TattvPrakā. 153A. 3 (*on* iii. 2. 10)

**अनुस्यन्द्** (anu-syand-) I. Ā. [ P. viii. 3. 72; KāśiVṛ. *on* viii. 3. 72; MugdhaBo. 8. 98 (94. 22)] **Ai** to move on, i. e. to swim over अनुस्यन्दत मत्स्यः JaineVyā. 407. 32 (*on* v. 4. 54); **Aii** to move across, i. e. to cross over झषकाम्भसी यादोर्णसी इव स्मानुस्यन्देते मन्दराद्रिणा DvyāśraKā. 3. 153 (comm. प्रसरतः स्म तटान्यति चक्रमतुः); **Bi** to flow along, to spread out स्यन्द् स्रवणे ...। अनुविपर्यभिनिभ्य इति वा षत्वम्। अनुस्यन्दते तैलमनुष्यन्दते वा DhātuPra. 1. 764 (53. 23); अनुस्यन्दते। तैलमिति शेषः Prasā. ii. 155.

14; (अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु) एभ्यः परस्याप्राणिकर्तृकस्य स्यन्दतेः सस्य षो वा स्यात्। अनुष्यन्दते अनुस्यन्दते वा जलम् SiddhāKau. 374B. 15 (*on* viii. 3. 72); **Bii** to flow towards नद्यः श्वेतेभ्यः पर्वतेभ्यो यां यां दिशमनुस्यन्दन्ते ता एतस्यैवाक्षरस्याज्ञायां सत्यां तां तां दिशमनुस्यन्दन्ते TattvPrakā. 95A. 1 (*on* ii. 2. 3); cf. **अनुष्यन्द्.**

**अनुस्यन्दनम्** (anusyanandanam) *adv.* after the chariot स्त्रियोऽप्यनुस्यन्दनमत्यगुर्मुदा JānaHa. 9. 15.

**अनुस्यन्दयध्यै** (ánu-syandayádhyai) Dat. *Inf.* [ P. vi. 2. 139] in order to cause to flow along ते ... देवीरवो॑भिरिन्द्र स्तवन्त स्वसा॑रः। यत्सीमनु प्र मुचो ब॑द्धधाना दीर्घामनु प्रसि॑तिं स्यन्दयध्यै॑ ṚV. iv. 22. 7 (*better adn.*, cf. **अनु1A**) [MW. ]

**अनुस्यव** (anu-syava) *adj.* flowing, i. e. ensuing continuously अस्थाद् इदं विश्वं भुवनम् अस्थाद् वचो अनुस्यवः AV. (P.) xx. 33. 6 [ Viśva.]

**अनुस्यूत** (anu-syūta) *adj.* [*f.* - ā] **1** all - pervading, permeating or consecutive (pred.) pervaded, permeated **2A** contiuned, persistent, uninterrupted **B** closely followed by **C** inherent **3A** interconnected, underlying, strung together **B** gone or pierced through **Ci** combined or mixed with **ii** closely connected or related **1** all-pervading, permeating or consecutive संशयविपर्ययादौ विषयानुभवस्वभावत्वमनुस्यूतमवभाति NyāyMañ. i. 70. 31; समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतमेकं समस्तानि वस्तूनि यन्न स्पृशन्ति। ... स नित्योऽहमाप्ता YaśasCam. ii. 254. 10; शब्दसल्लापमात्रादेव हि नो वाक्स्रुगादिषु स्त्रीत्वादिमतिराविरस्ति। न तु प्राणिष्विव तेष्वप्यनुस्यूत आकारो दृश्यते Kāśi. ii. 178. 15 (*on* 5 (3). 214); सर्वदेशेष्वनुस्यूतश्चतुरूपः शिवात्मकः TriBrU. 2. 11; कश्चिदात्मानमद्वितीयम् ... वर्तमानमन्तर्बहिश्चाकाशवदनुस्यूतम् ... स एव ब्राह्मणः VajraSūU. 261. 19; अनुस्यूतो वसत्यात्मा भूतेष्वहमवस्थितः। तैलं तिलेषु ... यथा VāsudeU. 406. 16; सर्वेषु ब्राह्मणेष्वनुस्यूतं प्रत्येकसमवेतं ब्राह्मणप्रत्ययविषयभूतं किंचिदवश्यमेष्टव्यम् NyāySu. (So.) 10. 27 (*on* i. 2. 2); अथ योऽश्वाद् भेदो गवादिष्वनुस्यूतः सोऽस्यालम्बनमित्युच्यते ŚāstrDī. 83. 15 (*on* i. 1. 5); यैव हि स्वर्गकामेषु शेषत्वेनानुस्यूता पुरुषान्तरेभ्यश्च व्यावृत्ता स्वर्गप्रवृत्तिः सैव स्वर्गकामप्रवृत्तिः इत्येवं विशेषणं सहते ŚāstrDī. 443. 13 (*on* vi. 1. 1.); न ह्यनुस्यूतमेकमखण्डं सत्तामात्रं विशेषनिरपेक्षं सामान्यं प्रतिभासते SyādvāMañ. 13 (131); गौः, शुक्लः, पाचक इत्यादयः तेष्वनुस्यूतं किंचिदर्थगतमेकं गोत्वादिनिमित्तं वक्तव्यम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 64 (376. 21); *on* P. ii. 2. 5 (103. 22); अनेकमणिष्वनुस्यूतं सूत्रमिवानेकदेहानुस्यूतमात्मानं पश्यतः स्वस्य ततोऽत्यन्तभेदावसितिरेव युक्ता NyāySu. (Ja.) 491A. 4 (*on* iii. 2. 1); Nyāyāmṛ. 398A. 6; सहसा कृतं साहसम् ... भवत्वेवैतल्लक्षणं चौर्यादिष्वनुस्यूतम् Subodhi. 94. 13 (*on* 2. 230); न हि विभीतकदेवनशकटाक्षेष्वनुस्यूतं किंचित्सामान्यमस्ति Prasā. i. 124. 18; दृष्टौ द्रष्टरि दृश्ये यदनुस्यूतं च मानमात्रं स्यात् PraboSu. 154; एकस्मिन्ननुस्यूते संभवत्यनेककल्पनाया अन्याय्यत्वात् AṇuBh. 13. 10 (*on* i. 1. 3); समष्टिर्नाम व्यापकं सूत्रमिव मणिषु सर्वलिङ्गशरीरेषु स्थूलेषु चानुस्यूतं हिरण्यगर्भाख्यं लिङ्गशरीरम् SiddhāTa. 14. 21; प्रागुक्तसामान्यलक्षणं तत्र सर्वत्रानुस्यूतम् BālamBha. ii. 311. 14 (*on* 2. 230); (pred.) pervaded, permeated भेदरूपैरनुस्यूतं यदैकमिव मन्यते। समूहावग्रहा बुद्धिर्बहुभ्यो जायते तदा VākyaPa. 3 (1). 97; अनुस्यूतेव भेदाभ्यामेका प्रख्योपजायते। यदा सहविवक्षां तामाहुर्द्वन्द्वैकशेषयोः VākyaPa. 3 (14). 28; **2A** continued, persistent, uninterrupted शुभ्रं सद्म सविभ्रमा युवतयः श्वेतातपत्रोज्ज्वला। लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते (v. 1. चिरमनुस्यूते) शुभे कर्मणि ŚatTrayī. 7; अनुस्यूतात्मनः सत्ता जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु SarvaVeSāSaṁ. 612; सच्चिदात्मन्यनुस्यूते नित्ये विष्णौ प्रकल्पिताः। व्यक्तयो विविधास्सर्वा हाटके कटकादिवत् ĀtmaBo. 9; यस्तु मानसो व्यापारोऽनुस्यूतः सोऽन्तरङ्गत्वात् कर्तव्यतावचनेन संबध्यते। यथा नोद्यन्तमादित्यमीक्षेत ṬupṬ. 110. 3 (*on* vi. 2. 19); कारणेन हि मृत्सुवर्णादिना कार्यं सर्वदानुस्यूतं दृश्यते BrahmSūBh. (Bhā.) 17. 16 (*on* i. 1. 4); य एषोऽक्षणि यश्च स्वप्ने यश्च सुषुप्तावनुस्यूत एष आत्मापहतपाप्मादिगुणः Bhām. 219. 13 (*on* i. 3. 19); इडा च पिङ्गला चैव तस्याः पार्श्वद्वये गते। विलम्बिन्यामनुस्यूते नासिकान्तमुपागते YogŚiU. 5. 18; यथा खल्वलाबुलतायां विततानि फलानि, तथा परमेश्वरशक्तावनुस्यूतानि सहस्रशोऽण्डानीति श्रूयते NyāyKuA. i. 138. 5; क्षीरसत्तैव याः क्षीरस्योत्पत्तिप्रभृतिक्रियाः प्राग् विनाशात् ताभिरनुस्यूता सत्तेति प्रतीयते NyāyRa. 569 14 (*on* 5 (13). 13); प्राच्यकर्मणां फलमीदृशम्। अनुभूतमनुस्यूतमिव पत्न्या भवे भवे MalliC. 7. 890; व्यावृत्तजाग्रदादिष्वनुस्यूतम् ... विदन्ति सूरयस्तत्त्वमसि तत्त्वम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 10. 51; अनागतवर्तमानातीतावस्थाः क्रमेणाविर्भावयन् तिरोभावयंश्चानिर्वाच्यो घटः कालत्रयेऽप्यनुस्यूतः AdvaiSi. 639. 3; एकस्य हि पितुर्मातुर्वा शरीरस्यावयवाः पुत्रपौत्रादिषु साक्षात् परंपराया वा शुक्रशोणितादिरूपेणानुस्यूताः NirṇaSi. 203. 17; कारणं हि कार्येऽनुस्यूतम् GoviBh. 35. 6 (*on* i. 2. 18[ AbhidhāCin. 898]; **2B** closely followed by ब्रुवाणैः पदिकैरेवमनुस्यूता इव क्षणात्। ... तस्करान् क्रूरान् ददृशुः पुररक्षकाः MalliC. 8. 277; **2C** inherent, cf. **अनुस्यूतगुण2; 3A** interconnected, intertwined, underlying, strung together अनुस्यूतेव संसृष्टेरर्थे बुद्धिः प्रवर्तते VākyaPa. 3 (14). 92; वर्णस्यावयवाः ...। न च वर्णेष्वनुस्यूता दृश्यन्ते तन्तुवत् पटे ŚlokaVār. 5 (11). 11 (513. 3); 7. 266 (918. 10); मयि परमेश्वरे सर्वाणि भूतानि सर्वमिदं जगत् प्रोतम् अनुस्यूतम् अनुगतम् GītāBh. (Śaṅ.) 217. 2 (*on* 7. 7); प्रमाणसंशयविपर्ययस्मृतिषु योऽनुस्यूत एक उपलभ्यते स चेतनः स्वातन्त्र्ये सत्यव्यवस्थानात् TātpaṬ. (Vā.) 504. 12 (*on* iii. 1. 1); न च गकारादिष्वनुस्यूतमश्वादिपदव्यावृत्तमेकैकवर्णावगाहिनीषु प्रख्यासु तिरोहितमिव प्रथते TattvBi. 45. 1; शब्दैः ... मिथोऽनुस्यूतैः SaraKaṇṭhā. 524. 8; न च कारणैकार्थसमवाये कार्यैकार्थसमवाये वा अनुस्यूता प्रत्यासत्तिः, अप्रसिद्धत्वात् TarkSaṁ. (Ā.) 53. 5; SiddhTa. 14.21; अनुस्यूता यदव्यक्ता प्रतीतिर्गूढमुच्यते BhāvPra. (Śā.) 167.6 (6); अनुस्यूतामिव वहन् हृदये प्रियदर्शनाम्। ... श्रेष्ठिपुत्रोऽभ्यगाद् गृहम् TriṣaŚaPuC. i. 2. 27; मानुषमतंगजमहिषाश्वसूकरादिष्वनुस्यूतम्। यः पश्यति जगदीशम् PraboSu. 132; **3B** gone or pierced through विध्येद् दैवकृते छिद्रे सकृदेव ... स्नेहाक्तं सूच्यनुस्यूतं वानुनिधापयेत् ViṣṇuDhaP. ii. 52. 82; **3Ci** combined or mixed with तालांशोऽपि प्रयोगं सूत्रकल्पतया समीकुर्वन् स्वरं लयं च स्वप्रेक्षकहृदयं तत्रैवानुस्यूतं तिरोदधत् AbhinBhā. iv. 1. 12 (*on* 28. 1); गोभिः ... अनुस्यूतं विभो ... सत्यायार्पयति स्म ... वाग्देवीसहिताय तावकमुखं मन्येऽग्रहारं विधिः ŚrīKaC. 25. 37; त्रिजगन्नाथ ... भूयान्मनो मम। अनुस्यूतमिव TriṣaŚaPuC. iii. 1. 300; **3Cii** closely connected or related किं पुनरिन्द्रियलक्षणं चक्षुरादिषु मनसि चानुस्यूतम् ŚāstrDī. 36. 13 (*on* i. 1. 4); यतः सिन्धूत्पलाद्यर्थाननुस्यूतः स्वनन्नपि। ... पृथगेवोपलभ्यते स एव स्यात् प्रतिध्वनिः BhāvPra. (Śā.) 149. 4 (6); (शब्दः) अर्थान्तरमनुस्यूतं द्योतयन् द्योतको भवेत् BhāvPra. (Śā.) 156. 9 (6)

**अनुस्यूतगुण** (anusyūta-guṇa) *adj.* **1** having a thread pierced through न छिद्रं क्षुद्रमप्यत्र मन्त्रिरत्ने न्यवेशयत्। धात्रा केन प्रकारेण सोऽनुस्यूतगुणः कृतः KīrtiKau. 3. 6; **2** having inherent virtues, KīrtiKau. 3. 6.

**अनुस्यूतचिदात्मवस्तु** (anusyūta-cidātmavastu) *n.* conscious self which is pervading यत्किंचिद् व्यभिचारि तन्ननु मृषा स्रक्सर्पदण्डादिवन्नानुस्यूतचिदात्मवस्तु वदितुं शक्यम् SaṁkṣeŚā. 3.139 (ii. 232.16)

**अनुस्यूतता** (anusyūta-tā) *f.* **1** the state of being that which continues or persists घटादिषु वस्तुषु सच्चिदानन्दप्रतीत्या व्यवहारकालेऽपि प्रपञ्चकारणं ब्रह्मानुस्यूततया भासमानं जगत्कारणम् LalitāTriBh. 319. 14 (*on* 38); **2** the state of being one who pervades (all) द्योतते इति देवः प्रकाशैकस्वभाव इति यावत्। तत्त्वं च जीवमात्रेषु ... तेष्वनुस्यूततया क्रीडमानः(?°णः) SetuBa. 177. 22.

**अनुस्यूतत्व** (anusyūta-tva) *n.* **1** the state of being one who pervades or permeats pervasion, permeation आनन्द इति सुखसामान्यं आत्मा प्रियादीनां सुखावयवानाम्, तेष्वनुस्यूतत्वात् TaiUBh. 253. 3 (*on* 2. 5); TantrVā. 542 . 17 (*on* ii. 2. 25); चैतन्यस्य देहेन्द्रियादावनुस्यूतत्वेन प्रतिभासादेव तत्र लौकायतादीनामात्मत्वभ्रमः VivaPraSaṁ. 118. 3; एतत्समष्ट्युपहितं चैतन्यं सूत्रात्मा, हिरण्यगर्भः प्राण इति चोच्यते, सर्वानुस्यूतत्वात् VedāntSā. (Sa.) 13. 4; **2** the state of being one who continues or persists न ह्यस्त्यसंभवः सर्वत्रास्मिन्कार्यजाते क्रमवत्यपि देवदत्तस्य साक्षात्कर्तुरनुस्यूतत्वात् Bhām. 302. 4 (*on* i. 4. 14); विद्यया याति विप्रत्वं त्रिभिः श्रोत्रिय उच्यते। अत्रानुस्यूतत्वात्सर्वत्र स्वशाखाध्ययनमेव श्रोत्रियपदप्रवृत्तिनिमित्तम् VīraMi. (Śrāddha.) 59. 22; **3** the state of being one who is interconnected or strung together कूटस्थाद्युपहितभेदानां स्वरूपलाभहेतुर्भूत्वा मणिगणसूत्रमिव सर्वक्षेत्रेष्वनुस्यूतत्वेन यदा प्रकाशत आत्मा तदान्तर्यामीत्युच्यते SarvaSāU. 3 (254. 4)

**अनुस्यूतभेदत्व** (anusyūtabheda-tva) *n.* the state of being what is pervaded or permeated parts अनुस्यूतभेदत्वे समानेऽप्ययं विशेषस्तु शब्दद्योत्योऽवयवप्राधान्यलक्षणः VākyaPa. (comm.) 163. 24 (*on* 3 (14). 29)

**अनुस्यूतम्** (anusyūtam) *adv.* continuously, uninterruptedly द्वौ द्विकौ द्वौ चतुष्कौ च दश चेत्यादिवादिनोः। अक्षद्यूतमनुस्यूतं ततः प्रववृते तयोः PāṇḍaC. 6. 903.

**अनुस्यूतमनस्** (anusyūta-manas) *adj.* whose mind is interwoven or strung together संवादिन्या व्रतादानेऽनुस्यूतमनसेव सः। सहितः श्रीमतीदेव्या प्राप लोहार्गलं पुरम् TriṣaŚaPuC. i. 1. 711; iv. 1. 29.

**अनुस्यूतरूप** (anusyūta - rūpa) *n.* [Inst. ] in the continued form रज्जुद्रव्यस्य दण्डसर्पधारादावनुस्यूतरूपेण प्रतीयमानत्वमेव सामान्यम् VivaPraSaṁ. 231. 1.

**अनुस्यूतविकल्प** (anusyūta-vikalpa) *m.* constructional cognition connected with (all instances) औपाधिक एषु सामान्येष्वनुगतविकल्प इति चेद् आयुष्मन् गवादिष्वपि कंचिदुपाधिलेशमवलम्ब्य गौर्गौरित्यनुस्यूतविकल्पो भविष्यति NyāyMañ. i. 275. 27.

**अनुस्यूतवृत्ति** (anusyūt-vṛtti) *adj.* of pervading nature शाबलेयादि-गोष्वेव यथा गोत्वं प्रतीयते। परमात्मा त्वनुस्यूतवृत्तिर्जीवेऽपि बुध्यताम् SarvaSiSaṁ. 8.39.

**अनुस्यूति** (anu-syūti) *f.* **1** continued existance, persistence निर्णयोऽपि संशयस्यैव वस्तुनियतकारणत्वरूपबलवती कोटिः स्यात्। स्यादप्येवं यद्युत्सर्गवन्निर्णयेऽपि संशयस्यानुस्यूतिः स्यात् KhaṇḍanKhā. 1323.7; **2** close connection, logical dependance अनुस्यूतिः MahāVyu. 245. 1097 [DBHS.]

**अनुस्यूतिमत्** (anusyūti-ma(n)t) *adj.* possessed of continued existence or persistence एक एव मृत्पिण्डो घटशरावादिव्यापकः। तदनुस्यूतिमन्तो घटशरावादयः परस्परव्यावृत्तरूपाः तद्व्याप्याः ŚivārkaMaDī. ii. 26.21 (*on* ii. 1.16)

**अनुस्यूत्यसंभव** (anusyūty-asambhava) *m.* impossibility of pervasion or permeation असाधारणस्य भावान्तरेष्वनुस्यूत्यसंभवात् एकत्र दृष्टस्य च तत्रैव निरुद्धत्वात् Kāśi. ii.91.25 (*on* 5(4). 161)

**अनुस्यूत्यसिद्धि** (anusyūty-asiddhi) *f.* non-establishment of continuation or persistence कौलालमृत्कूटात् घटशरावादिनिर्माणसमयेषु विभक्तानां परस्पर-व्यावृत्तरूपाणां तस्माद् भिन्नानां सूक्ष्ममृत्पिण्डानां घटशरावादिभावापत्त्या तेष्वेकस्या मृद्व्यक्तेरनुस्यूत्यसिद्धेः ŚivārkaMaDī. ii. 26. 27 (*on* ii. 1. 16)

**अनुस्रयामन्** (án-usrayāman) *adj.* not going out during dawn or day-break अरं म उस्रयाम्णेऽरमनुस्रयाम्णे। बभ्रू यामेष्वस्रिधा ṚV. iv. 32.24 (*but* Sāy. अनुस्रयाम्णे पद्भ्यामेव गच्छते); ṚPrāti. 5.24.

**अनुस्रावयत्** (anu-srāvayat) *adj.* causing to flow द्व्यङ्गुले मूलात् समिधमनुस्रावयन् (जुहोति) HirŚS. iii. 7.66 (348 .1)

**अनुस्रियमाण** (anu - sriyamāṇa) *adj.* **1** being ensued, being resulted स चायं प्रागभावः प्रतियोगिजनकः, न हि घटे जाते स एव घटस्तदानीमेवोत्पद्यते, तत्र कारणान्तरसत्त्वेऽपि कारणवैकल्यमनुस्रियमाणं स्वप्रागभाववैकल्यमेवानु-सर्तुमर्हति Upask. 374. 7 (*on* ix. 1.1): **2** being followed, i.e. being resorted to (as a means) न च तत्रानुस्रियमाणं प्रत्यक्षमस्ति यद्गौरवेण बाधकतायामन्य-थासिद्धिं ब्रूयाः AdvaiSi. 391.13; **3** being followed, i.e. being pursued, cf. **अनुस्रियमाणमार्ग 1.**

**अनुस्रियमाणप्रत्यक्ष** (anusriyamāṇa - pratyakṣa) *n.* direct percepetion which is being followed, i.e being resorted to युक्त्यादेर्बाधकत्वदर्शनमात्रेण सर्वत्र न बाधकत्वं वक्तुं शक्यम्, युक्त्यादिबाधकताया अनुस्रियमाणप्रत्यक्षगौरवनिबन्धनत्वात् AdvaiSi. 391.10.

**अनुस्रियमाणमार्ग** (anusriyamāṇa - mārga)*adj.* **1** whose track is being followed, i.e. being pursued राजापि ... सत्वरमाहत्य जङ्घाभ्यां तुरगीमनुपृष्ठधावितैः कुमारकेसरिप्रभृतिभिरनुस्रियमाणमार्गः क्षणात्तमुद्देशमासाद्य ... अतिजवं प्लवङ्गमद्राक्षीत् UdaySuKa. 126.2; **2** whose course is being followed आनन्द-जाश्रुभिरनुस्रियमाणमार्गान् प्राक्शोकनिर्गमितनेत्रपयःप्रवाहान्। चक्रे स चक्रनिभचङ्क्रमण-च्छलेन नीराजनां जनयतां निजबान्धवानाम् NaiṣC. 1. 144.

**अनुस्रोत** (anu - srota) *n.* [Inst.] along the current, following the downward course अनुस्रोतेन सरयूं प्रयागमुपगम्य सः BhāgP. x. 79.10.

**अनुस्रोतस्** (anusrotas) *adv.* in the direction of current, downstream सोऽनुस्रोतस्तदा राजन्प्लवमान ऋषिस्ततः। जगाम सुबहून्देशानन्धस्तेनोडुपेन MahāBhā. i. 98. 20; यमुनायामनुस्रोतो वहन्तीमहमेकदा। अपश्यं कांस्यमञ्जूषाम् PāṇḍaC. 2.78; **2** in the natural direction or course मर्दयेत्तदनुस्रोतो लघुहस्तैः शनैः शनैः AśvaVai. 47.5.

**अनुस्रोतस्** (anu - srotas) *n.* secondary source (of knowledge) स्रोतो ब्रूयादनुस्रोतो भेदान् संख्यानमेव च। ... स्तेयी स्यात् तदकीर्तनात् MṛgendraT. iv. 1. 34.

**अनुस्रोतसम्** (anusrotasam) *adv.* in the direction of current, currentwise अनुस्रोतसम् (स्नाति)KauṣiGS. v.4.2; अनुस्रोतसमुदकमाहृत्य BhārGS. 1.22(22.13); 2.7(38.2); ĀpaGS. vi. 14.14(*but* MW. *adj.*)

**अनुस्रोतोगामिनी** (anusroto-gāminī) *adj.* (*f.*) going along the current, i. e. following the general trend अनुस्रोतोगामिनीनां हि प्रजानां दुष्करं प्रतिस्रोतो-नयनम् AbhidhKoBh. 183.21(*on* 3.94)

**अनुस्व** (anu-sva) *n.* inferior or subordinate to oneself लघुरर्थलवस्वाम्य-मदतुर्ललितक्रियः। अनुस्वं मन्यते शोच्यान् शक्रयुक्तार्थ (v. l. शुक्रशुक्रार्थ) वानपि Kapphiṇā. 16.68.

**अनुस्वधम्** (anusvadham) *adv.* willingly, freely, spontaneously मन्दध्य-मनुस्वधमावृषायध्वम् HirŚS. ii. 7.38(252.22)

**अनुस्वन्** (anu-svan-) I.P.**1** to roar after सिन्धूँरिव प्रवण आशुया यतो यदि क्लोशमनु ष्वणि ṚV. vi. 46.14 (better *adn.*, cf. **अनु 1Di**); **2** to sound afterwards, to reverberate, to echo अस्य कलहकण्ठूबन्धुरा वागीषदपि स्पृष्टा देवकुलघण्टेवानुस्वनति PadmPrā. 8.14.

**अनुस्वन** (anu - svana) *m.* low - tone of sound मुक्तौ तीत्रित्रिण भवेन् निपीडने करद्वयेनापि। धीमुक्तः प्रहतं स्यादनुस्वने ताडिते चैव ... इति दर्दरे प्रहाराः NāṭyaŚā. 34.87.

**अनुस्वनित** (anu-svanita) *n.* name of a type of Vyañjana - dhātu(*lit.* tone produced one after another in descending octave) (भेदाः) व्यञ्जनधातोः पुष्पम् ... अनुस्वनितं बिन्दुरवमृष्टम् NāṭyaŚā. 29.63; तलस्थानेऽधस्तन्त्रीणामनु-स्वनितमुच्यते NāṭyaŚā. 29.67; तलनिष्पत्त्यौ सत्यां तदवच्छिन्नेऽवम(न)तस्त्रि(तन्त्री)प्रहार-परंपरे(रा)नुस्वनितम् AbhinBhā. iv. 99.23(*on* 29.67); (धातुभेदः) विस्तार-करणाविद्धव्यञ्जनाश्रेति धातवः। ... भेदा दश तु व्यञ्जने मताः। ... पुष्प कलं तलं बिन्दू रेफोऽनि(v.l.ॱनु)स्वनितम् SaṁgīRa. iii. 252.15(6.133): तलं कृत्वावरोहेण घातोऽनुस्वनितं मतम् SaṁgīRa. iii. 259.15 (6.158)

**अनुस्वयम्** (anusvayam)*adv.* independently by oneself इभानामवदतां दुःखादुःखमनुस्वयम्। एवं व्याधिपरिज्ञानं कुर्यात्तस्मिन्निरूपणम् Hastyāyur. 4.26(686.1)

**अनुस्वरन्ती** (anu-svarantī) *adj.* (*f.*) sounding after, resounding ता एतेन प्राणेनौकारेण ... हिङ्काराद् भकारमोकारेण वाचमनुस्वरन्त्यः ... गायत्रमगायन् JaimiUBr. iv. 14.2.

**अनुस्वराट** (anu - svarāṭa) *m.* self - resplendant साधीयोऽनुस्वराटे(ऽन्तिके बाढे) स्यात् NānārthSaṁ. 92. 28.

**अनुस्वरूप** (anu - svarūpa) *adj.* having (one's) own nature throughout (spatially and temporally) त्वं हि योगेन दृढेन योगिभिः प्रलक्ष्यसे विष्णुरनुस्वरूपः BṛDharmaP. i. 45. 38.

**अनुस्वर्णम्** (anusvarṇam) *adv.* inferior to gold अनुस्वर्णं धातवः अनुचन्दनं काष्ठानि KumāPraPra. 97. 23.

**अनुस्वर्धुनि** (anusvardhuni) *adv.* along the heavenly river (Gaṅgā) तरङ्गपवनोद्धूतमनुस्वर्धुनि गच्छतः। सहगामीव धर्मोऽस्य विरेजे कैतकं रजः PāṇḍaC. 6.886.

**अनुस्वाद** (anu - svāda) *m.* subsequent flavour, after- taste इदं पानम् ... आपाने मधुरास्वादमनुस्वादे तु तिक्तम् BṛKathāŚloSaṁ. 13.9.

**अनुस्वाध्यायम्** (anusvādhyāyam) *adv.* as studied, i.e. with the prescribed accents (अश्मम्)तमव्यवस्थितमुपाकरणाय... इत्येकादशभिः स्तौत्यप्रणुवन् अनुस्वाध्यायमित्येके ĀśvaŚS. II. iv. 8.6 (comm. यथाम्नातस्वरेण)

**अनुस्वान** (anu - svāna) *m.* **1** external effort in the articulation of sound(*lit.* resonance) अनुप्रदानमनुस्वानो घण्टानिर्ह्रादवत् ĀpiŚi. 8.12; **2A** sounding, i.e. uttering continuously ब्रह्मसूत्रमित्यनुस्वानस्योत्तरसंक्रान्तिव्यतिरेकेण चात्मनि विश्रावयितुमशक्यत्वादेकपदवद्भावः AbhinBhā. ii. 227. 13 (*on* 14.8); **2B** echo, after - sound, reverberation क्वणनं तथा। वीणान्यवाद्यजे शब्दे ... प्रतिध्वनिः (v.l. वैणवो ध्वनिः। प्रतिशब्दस्त्वनुस्वानः ... प्रतिश्रुतिः) KośaKaTa. 1. 1593 [sounding conformably, MW.; Apte]

**अनुस्वानरूपव्यङ्ग्य** (anusvānarūpa - vyaṅgya)*m.* suggestion which is of the nature of reverberation or resonance अर्थशक्त्युद्भवो नामानुस्वानरूप-व्यङ्ग्योऽन्यो ध्वनिः Dhvanyā. 257.4 (*on* 2.25)

**अनुस्वानविहीनत्व** (anusvānavihīna - tva) *n.* one of the faults in the case of innate capability of musical presentation or physical capability of presenting the melody(*lit.* the state of being devoid of reverberation) (शारीरदोषाः)अनुस्वानविहीनत्वं रूक्षत्वं त्यक्तरक्तिता SaṁgīRa. ii. 167. 11(3.84)

**अनुस्वानसंनिभ** (anusvāna - sannibha) *adj.* similar to reverberation(of a bell) क्रमेण प्रतिभात्यात्मा योऽस्यानुस्वानसनिभः। शब्दार्थशक्तिमूलत्वात्सोऽपि द्वेधा व्यवस्थितः Dhvanyā. 2.20; व्यङ्ग्येऽनुस्वानसंनिभे ध्वनिः SāhiDa. 211.10.

**अनुस्वानाभ** (anusvānābha) *adj.* similar to reverberation (of a bell) अनुस्वानाभसंलक्ष्यक्रमव्यङ्ग्यस्थितिस्तु यः। ... स कथितो ध्वनिः KāvyPra. 127.5; BhāvPra. (Śā.) 174.10(6)

**अनुस्वानोपम** (anusvānopama) *adj.* which resembles the reverberation (of a bell) अनुस्वानोपमः ... ध्वनेः प्रभेद उदाहृतः Loc. 152.7 (*on* 3.15); 153.14 (*on* 3.16)

**अनुस्वानोपमव्यङ्ग्य** (anusvānopama-vyaṅgya) *m.* suggested sense which is similar to the reverberation (of a bell) अस्मादनुस्वानोपमव्यङ्ग्याद्ध्वनेरन्य

एवालंकारः Dhvanyā. 251.5 (*on* 2.23); अनुस्वानोपमव्यङ्ग्यः स प्रकारोऽपरो ध्वनेः Dhvanyā. 2.25.

**अनुस्वानोपमात्मन्** (anusvānopamātman) *adj.* having the nature similar to the reverberation (of a bell) अनुस्वानोपमात्मापि प्रभेदो य उदाहृतः। ध्वनेरस्य प्रबन्धेषु भासते सोऽपि केषुचित् Dhvanyā. 3.15.

**अनुस्वापम्** (anusvāpam) *adv.* after sleep लशुनान् ... अनुस्वापं दन्तकाष्ठं विवर्ज्य च ... भक्षयेत् KāśyaS. 176B. 36.

**अनुस्वामि** (anusvāmi) *adv.* **A** near the master अनुस्वामि ... ते तिष्ठद्गवपि वहद्गिव युध्यमाना अमन्यन्त DvyāśraKā. 5.38; **Bi** by following the master सारथिः सोऽपि ... । अनुस्वामि प्रवव्राज भृत्याः स्वाम्यनुगामिनः TriṣaŚaPuC. i. 1.835; **Bii** after or subsequent to the master हरिः। मेरुशैलं प्रत्यचालीत् ...। अनुस्वामि दधावे ... देवैः TriṣaŚaPuC. ii. 2.346.

**अनुस्वार** (anusvāra) *m.* **1** tone (of a *Sāman*) which is in conformity with the (circumflex accent or tone of the last word in the *yonimantra*) पदानुस्वारं पुरस्ताद् गायत्रं भवति पदानुस्वारमुपरिष्टात् पवमानान्ते JaimiBr. 1.127; 1.166; (सामानि) स्वाराणि हाइकारस्वार पदानुस्वाराणि च LāṭyāŚS. vi. 9.6; DrāhyŚS. xviii. 1.6; पदानुस्वारमेके स्तोभाश्रुतेः DrāhyŚS. xxi. 2.25 (comm. यथर्चं पादानुस्वारमेव गायत्रम्); **2Ai** after-sound, the nasal sound or nasalisation (marked in writing with a dot above the line) belonging to the vowel preceeding it (pronounced after a vowel as immersed in it), a property of the preceeding vowel (used as a mark for nasal sound) विसर्जनीयोऽनुस्वारो जिह्वामूलीय इत्यधः AVPari. 47(1) .10; अनुस्वारो व्यञ्जनं चाक्षराङ्गम् ṚPrāti. 1.15; वर्णः ... अकारव्यपेतो (अकारव्यवेतो) व्यञ्जनानाम्। न विसर्जनीय-जिह्वामूलीयोपध्मानीयानुस्वारनासिक्यानाम् TaiPrāti. 1.18; 1.34; 2.19; 2.30; 17.1; 21.6; उपदिष्टा वर्णाः। ... निर्देश इतिना। ... स्वरैरपि। नानुस्वारयमविसर्जनीय-जिह्वामूलीयोपध्मानीयाः VājaPrāti. 1.41; अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोध्य(?ऽध्य)र्धमात्रा पूर्वाचार्धमात्रेति VājaPrāti. 4.150; अं इत्यनुस्वारः VājaPrāti. 8.21; अनुस्वारौ च ṚTPrāti. 23 (comm. अनुस्वारौ च पूर्वान्तसस्वरौ भवतः); 182; कवर्गावर्णानु-स्वारजिह्वामूलीया जिह्वया ĀpiŚi. 1.10; 1.19; अनुस्वारो विसर्गश्च ... पराश्रितौ PāṇiŚi. 5; 22; 24; नासिका अनुस्वारस्य CāndrVaSū. 8; PrakriKau. i. 28. 1; SiddhāKau. 5A. 12 (*on*. i. 1.9); अनुस्वारः ...। दुस्पृष्टः ŚaiśiŚi. 14; 25; 36; अनुस्वारं हि दोषस्तु हकारादिषु वर्जितः MāṇḍūŚi. 8.10; 12.5; 13.6; अनुस्वारेऽ-ङ्गुलिक्षेप उष्मान्तेऽङ्गुलिमोक्षणम् YājñaŚi. 56; 62; अनुस्वारो द्विमात्रः स्यात् YājñaŚi. 65; 138; 140; 204; 212; नानुस्वारं न संयोगम् ... मात्रा सह भवेद्दीर्घम् PārāŚi. 24; 28; अनुस्वाराद्य संयोगः परतो दृश्यते यदि। ह्रस्वं तं तु विजानीयात् PārāŚi. 32; 110; अनुस्वारः ... त्रिविधः परिकीर्तितः LaMādhyaŚi. 12; अनुस्वारोपध्ममूलानां न क्वचित् क्रमते परम् NāraŚi. ii. 2.11; GautŚi. 1.3(451); अनुस्वारे विवृत्यां च विरामे चाक्षरद्वये। द्विरोष्ठ्यौ तु विनिगच्छत्तथैकारयकारयोः LomŚi. 3.7; 7.10; 8.5; अनुनासिकात् परोऽनुस्वारः P. viii. 3.4; SaraKaṇṭhā. (Gr.) vii. 4.7; नासिकावचनोऽनुनासिक इतीयत्युच्यमाने यमानुस्वाराणामेव प्रसज्येत MahāBh. i. 60.6 (*on* i. 1.8); कुर्वन्ति कृषन्तीति परस्यानुस्वारपरसवर्णयोः कृतयोः पूर्वस्य णत्वं प्राप्नोति MahāBh. iii. 264. 1(*on* vii. 1.72); अं इत्यनुस्वारः Kātan. i. 1.19 ( Vṛ. अकार इहोच्चारणार्थः। इति बिन्दुमात्रो वर्णोऽनुस्वारसंज्ञो भवति); अनुस्वर्यते संलीनं शब्द्यत इत्यनुस्वारः। कर्मणि घञ् Pañjikā *on* KātanVṛ. *on* i. 1.19; *on* ii. 4.48; अनुस्वारः CāndraVyā. vi. 4.7 (Vṛ. अत्रानुस्वारः पूर्वस्यागमो वा भवति); अनुस्वारविसर्गौ च पारुष्याय निरन्तरौ AgniP. 342.7;(ध्रादिपरः) आदिपदेन विसर्जनीयानुस्वारजिह्वामूलीयोपध्मानीयानां ग्रहणम् MṛtaSaṁ. 7.7 (*on* 1.11); 7.10 (*on* 1.11); अक्षरास्तु द्विपञ्चाशन्मातृकायाः प्रकीर्तिताः। स्पर्शाश्चैव त्रयस्त्रिंशदनुस्वारस्तथैव च SkandP. i(2). 5.51; अनुस्वारः परतरः GaṇU. 570. 24; अनुस्वारश्चान्त्यरूपम् GaṇU. 571.1; अं अः अनुस्वारविसर्गौ SiddhaHe. i. 1.9; (ह्रस्वोऽपिगो भवति वक्रश्च) ᵕक ᵡप-विसर्ग-अनुस्वार-व्यञ्जना-ह्रादिसंयोगे Chandonu. 1.7; (चित्रगतशरीरस्य) (आयुधम्) अवशिष्टमधोबाहोश्चतुर्थं नामवाचकम्। प्राधान्यं व्यञ्जनेष्वेव दीर्घानुस्वारयोर्बहिः Mānaso. iii. 1.690; नानुस्वारविसर्गौ च चित्रभङ्गाय संमतौ Vāgbhaṭā. 1.20; AlaṅkāŚe. 15.1(24); अनुस्वारस्य कति भवन्तु (मात्राः) HāsyaCū. 130. 17; अनुस्वाराकारौ चतुर्थे पादे ... इत्यनया व्यवस्थया ... एकव्यञ्जनोच्चारितेन पद्येन पुनः पुनः परिवर्तनं क्रियते KāvyKaVṛ. 5.4 (1.2); व्यञ्जनं चेद्यथावस्थम् ...। आवर्त्यते ... अनुप्रासः ...। यथावस्थमिति यथासंभवमनुस्वारविसर्गस्वरयुक्ताक्षरविशिष्टम् SāhiDa. 477.3; नासिक्या ह्यनुस्वारौ च संवृतकण्ठाः Prasā. i. 29.12; ते ... अनुस्वारेण शोभमानाः LalitāSaBh. 31.12 (*on* 35); उन्मेषस्य स्तोकं पुष्टतापत्तिः अनुस्वारः Bhāsk. ii. 300.12 (*on* iv. 1.10); मुखसहितेत्यादि। मुखेति किम् यमानुस्वाराणामेव प्रसज्येत LaŚabdeŚe. i. 26. 3; i. 35.20; i. 130.7; **2Aii** after-sound, the nasal sound or nasalization as a substitution for *n* and *m* (before semivowels, sibilants and *ha*, but changing to *parasavarṇa* before other letters) रेफोष्मस्वनुस्वारम् ĀśvaŚS. I. i. 2.18; अनुस्वारं मकारः ŚāṅkhāŚS. i. 2.11; अनुनासिकमुपधा प्रागन्तस्थायाः। स्वर औपशविः। अनुस्वारेण व्यञ्जने VājaPrāti. 3.132; अनुस्वारस्तु कर्तव्यो नित्यं ह्रोः शषसेषु च PāṇiŚi. 23; मकारस्य पदान्तस्य रेफोष्मसु परेषु च। अनुस्वारो भवत्येव ŚaiśiŚi. 275; आपद्यते मकारो यरवोष्मसु प्रत्ययेष्वनुस्वारम् MāṇḍūŚi. 9.7; NāraŚi. ii. 4.4; नकारस्य मकारस्य अनुस्वारो यदा भवेत्। तदानुनासिके विद्यात् PārāŚi. 48; 139; मोऽनुस्वारः P. viii. 3.23 (MahāBh. हलीत्यनुस्वारः प्रसज्येत); अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः P. viii. 4.58; सर्पींषि धनूंषि। अनुस्वारे कृते शर्व्यवाय इत्येव सिद्धम् MahāBh. i. 29.10 (*on* ŚivSū. (Gr.)5); i. 115.25 (*on* i. 1.47); श्रेयांसि भूयांसीति परस्यानु-स्वारे कृते पूर्वस्य श्रवणं प्रसज्येत MahāBh. iii. 264.20 (*on* vii. 1.72); मोऽनुस्वारं व्यञ्जने Kātan. i. 4.15; मनोरनुस्वारो घुटि Kātan. ii. 4.44; iii. 3.31; यय्यनुस्वारस्य परस्वम् JaineVyā. v. 4.132; CāndraVyā. vi. 4.151; शल्यनुस्वारः ŚākaṭāVyā. i. 1.110; नोऽप्रशानोऽनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्याधुट्परे SiddhaHe. i. 3.8; i. 3.40; परत्वात् कृतस्यापि णत्वस्यासिद्धत्वादनुस्वारः PrakriKau. ii. 2.6; ii. 111.4; 'मोऽनुस्वारः' इति विधीयमानोऽनुस्वारः किम्वुक्तमित्यादौ न भवति Prasā. i. 83.12; ii. 111.15; (अनयोरभ्यासस्यातो, नुक् स्याद्यङ्यङ्लुकोः) नुक् इत्यनेनानुस्वारो लक्ष्यते SiddhāKau. 437B. 18 (*on* vii. 4.87); **2Aiii** nasal sound as one of the characteristics of an *anuṣṭubh mantra* recited for Nṛsiṁha उन्निद्रान्तमनुस्वारम् अमृताभ्यन्तरम् (समुद्धरेत्) PāraS. 24.53; **2Aiv** dot or crescent as orthographical representation of nasalisation पदं कृत्वा निरालम्बमु-परिष्टादधिष्ठितः। पूर्वशैलाक्षरस्येन्दुरनुस्वार इवाबभौ UdaySuKa. 73.19; वर्णशिरोबिन्दुरनुस्वारः SārasvaVyā. i. 1.25; स्मृतिस्थं मांसमौं बिन्दुयुक्तं भूबीजमीरितम्। स्मृतिः गकारः ... बिन्दुरनुस्वारः TantrSā. (K.) 109.24; 84.10; यद् विषं दातव्यं तदुत्सुकतावशादाकारस्थानेऽनुस्वारो विहितः KathāK. 126.12; शशी अनुस्वारः ... बिन्दुरिति यावत् SetuBa. 14.23; अनुस्वारश्च बिन्दुश्च Tantrābhi. (1) 2.7; **2B** nasal sound as vowel or consonant अनुस्वारो व्यञ्जनं वा स्वरो वा ṚPrāti. 1.11; **2Ci** nasal sound which is not doubled सवर्णे। नानुस्वारः VājaPrāti. 4.112; अभक्ते दीर्घनलोपस्वरणत्वानुस्वारशीभावाः Vār. 4 *on* P. i. 1.47; स्थानी प्रकल्पयेदेतावनुस्वारो यथा यणम् MahāBh. i. 16.10 (*on* ŚivSū. (Gr.)1); अनुस्वारोऽन्यपदार्थः LaŚabdeŚe. ii. 356.1; **2Cii** nasal sound as *ayogavāha* के पुनरयोगवाहाः। विसर्जनीयजिह्वामूलीयोपध्मानीयानुस्वारानुनासिक्ययमाः MahāBh. i. 28.17 (*on* SivSū. (Gr.)5); (संयोगायोगवाहपरः स गुरुसंज्ञः) के अयोगवाहाः विसर्जनीयजिह्वामूलीयोपध्मानीयानुस्वाराः Jānāśra. 1.12 (3); (अयोगवाहाः) ते चानुस्वारविसर्गजिह्वामूलीयोपध्मानीययमाः LaŚabdeŚe. i. 190.5; **2Ciii** nasal sound as a syllable हकाररेफकारानुस्वाराणां वर्णानां समष्टिस्वरूपेण समुदायात्मकत्वात् 'वर्णसमुदायः पदम्' इत्यपि पदलक्षणवत्त्वमस्य घटते LalitāTriBh. 285.10 (*on* 17); **3** mysterious sound (indicated by dot on the top of a letter or by *am*) representing **A** staff अनुस्वारः ... दण्डः Tantrābhi. (1) 2.7; **B** wielder of a staff अनुस्वारः ... दण्डी Tantrābhi. (1) 2.7; **C** sky अनुस्वारः ... वियत् Tantrābhi. (1) 2.7; (5) 36.13; (8) 55.5; **D** Pradyumna अनुस्वारः ... प्रद्युम्नः Tantrābhi. (1) 2.8; (5) 36.13; (8) 55.5; **E** Akrūra अनुस्वारः ... अक्रूरः Tantrābhi. (1) 2.8; (5) 36.13; (8) 55.5; **F** head अनुस्वारः ... शीर्षम् Tantrābhi. (1) 2.8; **G** death अनुस्वारः ... मरणम् Tantrābhi. (1) 2.8; **H** orthographical sign of cresent चन्द्रसंज्ञकः। अनुस्वारः Tantrābhi. (5) 36.15; अनुस्वारः ... बिन्दुचन्द्रौ च अंस्वरः Tantrābhi. (3) 55.6; **I** Śaṅkukarṇaka अनुस्वारः ... शङ्कुकर्णकः Tantrābhi. (8) 55.5; **J** Sthiti अनुस्वारः ...। अक्रूरः स्थितिसंज्ञश्च Tantrābhi. (8) 55.6; **4** the word *anusvāra*, cf. **अनुस्वारग्रहण**; **5** (process of) nasalisation, cf. **अनुस्वारविधि.**

**अनुस्वारकरण** (anusvāra - karaṇa) *n.* making, i.e. indication of nasalisation ह्रस्वानुस्वारकरणे त्वङ्गुष्ठाग्रप्रकुञ्चनम् MāṇḍūŚi. 4.13.

**अनुस्वारगुण** (anusvāra - guṇa) *m.* quality of nasalisation यत्र स्थानतो गुणतश्चान्तरतमास्तत्रानुस्वारस्य परसवर्णाः सन्ति। ... ञमङणनाः स्वस्थाना नासिकास्थानाश्च ... गुणतोऽपि। तेषां पूर्वोक्तैः अनुस्वारगुणैः अनुगतत्वात् Nyās. i. 25.11 (*on* ŚivSū. (Gr.) 5)

**अनुस्वारग्रहण** (anusvāra - grahaṇa) *n.* mention of (the word) *anusvāra* (in the *sūtra*) अनुस्वारव्यवाये नो णो भवतीति वक्तव्यम्। तदनुस्वारग्रहणं कर्तव्यम् MahāBh. iii. 454.2 (*on* viii. 4.2)

**अनुस्वारजश्चर्विधि** (anusvārajaścar-vidhi) *m.* rule regarding nasalisation and the substitution of *jaś* and *car* letters न पदान्तद्विर्वचनसवर्णानुस्वारजश्चर्विधिषु SaraKaṇṭhā. (Gr.) i.2.45.

**अनुस्वारदीचर्विधि** (anusvāradīcar-vidhi) *m.* rule regarding nasalisation and the substitution of *dī* and *car* letters न पदान्ताद्वित्ववरेयखस्वानुस्वारदीचर्विधौ JaineVyā. i. 1. 58.

**अनुस्वारदीर्घजश्चर्विधि** (anusvāradīrghajaścar-vidhi) *m.* rule regarding nasalisation, lengthening of vowels and the substitution of *jaś* and *car* letters न पदान्तद्विर्वचनवरेयलोपस्वरसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चर्विधिषु P. i. 1. 58.

**अनुस्वारनिवृत्त्यर्थ** (anusvāranivṛtty-artha) *adj.* having the purpose of removal of nasalisation वर्धीं वृत्रम् इत्यादौ मकारस्य अनुस्वारनिवृत्त्यर्थो मकारः स्यात् Pradī. vi. 49. 24 (*on* vii. 1. 40)

**अनुस्वारनिवृत्त्यर्थम्** (anusvāranivṛttyartham) *adv.* for the sake of the removal of nasalisation मस्य मवचनमनुस्वारनिवृत्त्यर्थम् Prasā. i. 92. 20.

**अनुस्वारपक्ष** (anusvāra-pakṣa) *m.* view regarding (compound having) nasalisation पुंस्कोकिल इति। ... अनुनासिकपक्षेऽर्धो बिन्दुः। अनुस्वारपक्षे समग्रः Prasā. i. 97. 21; अनुस्वारपक्षे तु कुप्वोः इत्यस्यैव प्राप्तिः LaŚabdeŚe. i. 135.3.

**अनुस्वारपर** (anusvāra-para) *adj.* following, i.e. subsequent to the nasalisation अनुस्वारपराः शषसा न क्रमन्ति कदाचन LomŚi. 8. 6.

**अनुस्वारपुरोवर्तिन्** (anusvāra-purovartin) *adj.* preceded by nasalisation (मधुरावृत्तिः) सैषा प्रायोऽनुस्वारपुरोवर्तिस्पर्शतया जायते SaraKaṇṭhā. 240. 26.

**अनुस्वारपूर्व** (anusvāra-pūrva) *adj.* preceded by nasalisation नोऽन्त-श्चछयोः शकारमनुस्वारपूर्वम् ... भवांश्चरति Kātan. i. 4. 8; पुमः खय्यंपरे सोऽनु-स्वारपूर्वः (पुंस्कोकिलः) JaineVyā. v. 4. 1.

**अनुस्वारप्रदेश** (anusvāra-pradeśa) *m.* sphere, i.e. case of nasalisation अनुस्वारप्रदेशाः। मोऽनुस्वारं व्यञ्जने इत्येवमादयः KātanVṛ. *on* i. 1. 19.

**अनुस्वारप्रवृत्ति** (anusvāra- pravṛtti) *f.* application of (a change to) nasalisation अपदान्तनकारेऽनुस्वारप्रवृत्त्या फलितार्थप्रदर्शनमिदम् LaŚabdeŚe. i. 130. 3.

**अनुस्वारभूषित** (anusvāra-bhūṣita) *adj.* decorated with, i.e. followed by nasalisation उमाकान्तो दीर्घोऽनुस्वारभूषितः ĪśānŚiPa. i. 48. 16.

**अनुस्वारयुत** (anusvāra-yuta) *adj.* associated with, i.e. possessing nasalisation तेऽनुस्वारयुताः सर्वे कार्याः प्रणवमध्यगाः PauṣkS. 38. 267; बीजं कृत्वादिमाक्षरम्। अनुस्वारयुतं पश्चात् सकलं मन्त्रं उच्यते LakṣmīT. 21. 24; सुदर्शनस्तु तच्छ्रुत्वा दधारैकाक्षरं स्फुटम्। अनुस्वारयुतम् DevīBhāP. iii. 17. 35.

**अनुस्वारलोप** (anusvāra-lopa) *m.* elision of nasalisation संस्कृतशब्दस्थाने ... अनुस्वारलोपः ... प्राकृतापभ्रंशेषु दृष्टः TantrVā. 174. 1 (*on* i. 3. 10); एक एव मन्त्र उपासनीयः घृणिः सूर्य आदित्यमिति तत्रानुस्वारलोपश्छान्दसः ŚankaVi. (Ā.) 96. 7.

**अनुस्वारवत्** (anusvāra-va(n)t) *adj.* having nasalisation रूपद्वयम्। ... अनुनासिकवतां त्रयाणाम् (रूपाणि) ... अनुस्वारवतामनुस्वारस्यापि द्वित्वे द्वादश SiddhāKau. 31B. 9 (*on* viii. 3. 34)

**अनुस्वारविधि** (anusvāra-vidhi) *m.* process of nasalisation अनुस्वारविधिं प्रत्यजादेशो न स्थानिवद् भवति शिंषन्ति। पिंषन्ति KāśiVṛ. *on* i. 1. 58.

**अनुस्वारविपर्यय** (anusvāra-viparyaya) *m.* change, i.e. loss of nasalisation न विसर्गं न तद्धीनं नानुस्वारविपर्ययः। हृद्याकाशनिविष्टं यदचलत्वं प्रयाति चेत्। ... तत्पदं योगिभिर्ध्येयम् BṛParāSm. 12. 175 (98)

**अनुस्वारविशेषण** (anusvāra-viśeṣaṇa) *n.* qualifier to, i.e. substitution for nasalisation अनुस्वारविशेषणं नुम्ग्रहणं नुमो योऽनुस्वारस्तत्र यथा स्यात् MahāBh. i. 29. 11 (*on* ŚivSū. (Gr.) 5); iii. 454. 4 (*on* viii. 4. 2)

**अनुस्वारव्यवधान** (anusvāra-vyavadhāna) *n.* intervention by nasalisation अनुस्वारव्यवधानेनोदुपधत्वाभावात् LaŚabdeŚe. i. 135. 4; ii. 57.5.

**अनुस्वारव्यवाय** (anusvāra-vyavāya) *m.* intervention or separation (of two sounds) by nasalisation अनुस्वारव्यवायवचनात्तु सिद्धम् Vār. 8 *on* P. viii. 4. 2; अनुस्वारव्यवाये नो णो भवतीति वक्तव्यम् MahāBh. iii. 454. 2 (*on* viii. 4. 2); सत्यपि नुमि यत्र अनुस्वारव्यवायो नास्ति तत्र (णत्वम्) न भवति Nyās. ii. 1103. 27 (*on* viii. 4. 2); बृंहणमित्यत्र अनुस्वारव्यवाये नुमभावेऽपि णत्वं स्यात् Prasā. i. 128. 16.

**अनुस्वारसंयुक्त** (anusvāra-saṁyukta) *adj.* associated or furnished with (orthographical sign of) nasalisation लेखकः। मात्रानुस्वारसंयुक्तं पदच्छेद-समन्वितम्। समानि समशीर्षाणि ... लेखयेदक्षराणीह BhaviP. 859A. 2 (iv. 174. 7)

**अनुस्वारसंयुत** (anusvāra-saṁyuta) *adj.* [*f.* - ā] **i** accompanied by nasalisation ज्योतिस्तीक्ष्णाग्निसंयुक्ता श्वेतानुस्वारसंयुता RāmPūTāU. 9. 7; **ii** followed by *anusvāra* वर्णोऽनुस्वारसंयुतः। ... युक्तपरो गुरुः SaṁgīRa. ii. 224. 4(4.54)

**अनुस्वारसंस्कारयोगा** (anusvārasaṁskāra-yogā) *adj.* (*f.*) associated or furnished with nasalisation and grammatical correctness इदमेव महदाश्चर्यम् ... अभिव्यक्तमात्रानुस्वारसंस्कारयोगाम् ... अयम् ... गिरमुदीरयति Kād. 13.3.

**अनुस्वारसहिता** (anusvāra-sahitā) *adj.* (*f.*) associated with nasalisation राकेन्दुवदना अनुस्वारसहिता चेत् रतिरूपा कामकला भवतीत्युद्धारः LalitāSaBh. 89. 21 (*on* 123)

**अनुस्वारसाधारण** (anusvāra-sādhāraṇa) *adj.* common to nasalisation (becoming *parasavarṇa*) वर्गाणां तृतीयचतुर्था इत्यादिना ग्रन्थेन येऽनुस्वारसाधारणा वर्गतृतीयानां गकारादीनां गुणा उक्तास्ते ङकारादीनां निर्दिश्यन्ते Nyās. i. 25. 12 (*on* ŚivSū. (Gr.) 5)

**अनुस्वारस्वरादि** (anusvāra-svarādi) *adj.* nasalisation and vowel etc. शब्दं यथोचितमात्रानुस्वारस्वरादिसमुत्थितमुच्चारयत्याचार्यः NyāyMañ. i. 386. 16.

**अनुस्वारस्वराद्य** (anusvārasvarādya) *adj.* beginning with nasalisation or a vowel अनुस्वारस्वराद्यस्तु संयोगादिर्द्विरुच्यते ŚaiśiŚi. 86.

**अनुस्वारस्वरूप** (anusvāra-svarūpa) *adj.* of the form of dot or crescent representing nasalisation अनुस्वारस्वरूपाय नमस्ते सानुनासिक SkandP. iv. 73. 112 (comm. बिन्द्वात्मकाय)

**अनुस्वाराक्षर** (anusvārākṣara) *n.* letter with nasalisation प्रहेलिका ... दत्ताक्षरा यथा ... मृगाणां पृष्ठतो याति शम्बरः ... अत्र शबर इति शम्बर इत्यनुस्वाराक्षरस्य दत्तत्वाद्दत्ताक्षरेयम् SaraKaṇṭhā. 300. 6.

**अनुस्वारागम** (anusvārāgama) *m.* nasalisation as the augment (अनुस्वारा-गमवचनात् सिद्धम्) अनुस्वारागमो वक्तव्यः। एवमपीदमेव रूपं स्यात् यँय्यम्यते इदं न स्यात् यंयम्यते MahāBh. iii. 358. 23 (*on* viii. 4. 85); अनुनासिकं विहाय रोः पूर्वस्मात् परोऽनुस्वारागमः स्यात् SiddhāKau. 31A. 8 (*on* vii. 3. 4) [an augment consisting in the addition of an Anusvāra, MW.]

**अनुस्वारागमत्व** (anusvārāgama-tva) *n.* the state of having nasalisation as the augment (नावगृह्यन्ते) सँस्कृतम् ... पुँश्चलूमित्यनुनासिकोपधत्वात्। अनुस्वारागमत्वादित्येके VājaPrāti. 5. 43.

**अनुस्वारागमवचन** (anusvārāgama-vacana) *n.* prescription of augment in the form of nasalisation अनुस्वारागमवचनात्सिद्धम् Vār. 2 *on* P. vii. 4. 85

**अनुस्वारादि** (anusvārādi) *adj.* nasalisation (becoming *parasavarṇa*) etc. मो राजिः समः को इति मकारस्य मकारवचने प्रयोजनं नास्तीति कृत्वानुस्वा-रादयो बाध्यन्ते MahāBh. i. 481. 21 (*on* ii. 4. 32); iii. 257. 12 (*on* vi. 1. 40)

**अनुस्वारादिपूर्व** (anusvārādi-pūrva) *adj.* what precedes nasalisation etc. अनुस्वारादिपूर्वस्य वर्णस्य वनं घटः संपदित्यादौ स्थितस्य गुरुसंज्ञा पाणिनिना न कृता ChandaḥSū. 1. 10.

**अनुस्वारान्तरतम** (anusvārāntaratama) *adj.* immediately succeeding, i.e. very close or cognate to nasalisation अनुस्वारस्य ययि परसवर्ण इत्येत-दप्यनुस्वारान्तरतमं सकृदेव परसवर्णं विदधाति KāśiVṛ. *on* ŚivSū. (Gr.) 5.; अनुस्वारान्तरतमः। अनुस्वारस्य सदृशतम इत्यर्थः Nyās. i. 24. 24 (*on* ŚivSū. (Gr.) 5); i. 25. 5(*on* ŚivSū. (Gr.)5); रेफस्य हि रेफ एव तुल्यस्थानप्रयत्नः, स चानुस्वारान्तरतमो न भवति। यत्र वानुस्वारान्तरतमाः परसवर्णास्सन्ति ... तत्र चरितार्थं वचनम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* ŚivSū. (Gr.) 5 (47. 7)

**अनुस्वारापत्ति** (anusvārāpatti) *f.* undesired contingency of (being) nasalisation 'मा मौँस्त्रायस्व' इत्यत्रानुनासिकपक्षेऽनुस्वारापत्तिर्दुर्वारा LaŚabdeŚe. i.9.6.

**अनुस्वाराप्राप्तिलक्षण** (anusvārāprāpti-lakṣaṇa) *adj.* characterised by the non-obtainment of nasalisation अन्ये असाधु मन्यमाना अनुस्वाराप्राप्तिलक्षणं दोषमाहुः। एवं च परंतप इत्यपि समर्थितं भवति Pradī. v. 252B. 7 (*on* vi.3.68)

**अनुस्वाराभाव** (anusvārābhāva) *m.* absence of nasalisation (as substitute) नुम् व्यवाये णत्वेऽनुस्वाराभावे प्रतिषेधः Vār. 6 *on* P. vii. 4. 2; नुम्व्यवाये णत्वेऽनुस्वाराभावे प्रतिषेधो वक्तव्यः MahāBh. iii. 453. 23 (*on* vii. 4. 2); अनुस्वारे कर्तव्ये वत्वस्यासिद्धत्वादनुस्वाराभावः Pradī. vii. 168. 16 (*on* viii. 3. 33); प्रेन्वनमित्यत्र तु सत्यपि नुमि अनुस्वाराभावे णत्वं न Prasā. i. 128. 18; अचि अनुस्वाराभावात् LaŚabdeŚe. i. 126. 14.

**अनुस्वारीभूत** (anusvārī-bhūta) *adj.* which has become nasal sound or nasalisation अथैकस्मिन्नपि नुमि णत्वं कस्मान्न भवति। अनुस्वारीभूतो णत्वमतिक्रामति MahāBh. iii. 264. 2 (*on* vii. 1. 72); कुर्वन्ति वृषन्ति इत्यत्र णत्वस्यासिद्धत्वात्पूर्वं नकारस्यानुस्वारः क्रियते, तस्यापि परसवर्णेन पुनर्नकार एव भवति तस्याप्यसिद्धत्वात्पुनर्णत्वं न भवति। एवमनुस्वारीभूतो णत्वमतिक्रामति KāśiVṛ. *on* viii. 4. 58; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 4. 58 (660. 14)

**अनुस्वारेत्** (anusvāret) *adj.* which has nasal sound or nasalisation as the indicatory letter *it* एकस्वरादनुस्वारेतः। एकस्वरादनुस्वारेतो धातोर्विहितस्य स्ताद्यशित आदिरिट् न स्यात्। पाता SiddhaHe. iv. 4. 56.

**अनुस्वारोत्तरम्** (anusvārottaram) *adv.* after the nasalisation मायाबीजं महेशानि मादनं शक्रसंयुतम्। चन्द्रबीजं केवलम् ... ये तु शक्रसंयुतमिति मायाबीजविशेषणत्वेन व्याचक्षते तेषामनुस्वारोत्तरं हलन्तरयोगस्याप्रसक्तत्वादेव पूर्वम् SetuBa. 67. 12.

**अनुस्वारोपलक्षणार्थ** (anusvāropalakṣaṇārtha) *adj.* meant for indicating the (substitution by) nasalisation नुगतोऽनुनासिकान्तस्य। ... नुग् इत्येतद् अनुस्वारोपलक्षणार्थं द्रष्टव्यम् KāśiVr̥. *on* vii. 4. 85; अनुस्वारोपलक्षणार्थं ह्यत्र नुम्ग्रहणम् Nyās. ii. 1103. 16 (*on* vii. 4. 2); Prasā. ii. 354. 9; SiddhāKau. 481A. 2 (*on* viii. 4. 32)

**अनुस्वारोपलक्षणार्थता** (anusvāropalakṣaṇārtha-tā) *f.* the state of being meant for indicating the (substitution by) nasalisation अनुस्वारोपलक्षणार्थता च नुम इजादेः सनुम इति महतः सूत्रस्य प्रणयनादवसीयते Nyās. ii. 1125. 1 (*on* viii. 4. 32)

**अनुस्वारोपलक्षणार्थत्व** (anusvāropalakṣaṇārtha-tva) *n.* the state of being meant for indicating the (substitution by) nasalisation इति व्याप्तौ ... णत्वविधौ नुमोऽनुस्वारोपलक्षणार्थत्वं द्रष्टव्यमित्युक्तत्वात्प्रेन्वनमिति नुम्व्यवाये णत्वं न भवति DhātuPra. 1. 587 (44. 10)

**अनुस्वारोपलक्षणार्थम्** (anusvāropalakṣaṇārtham) *adv.* for the sake of indicating (the substitution by) nasalisation नुम्ग्रहणम् अनुस्वारोपलक्षणार्थं व्याख्येयम् PadMañ. *on* KāśiVr̥. *on* P. viii. 4. 32 (640. 10); (अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि) नुम्ग्रहणमनुस्वारोपलक्षणार्थम् Prasā. i. 128. 16; i. 277. 9; SiddhāKau. 45A. 6 (*on* viii. 4. 2)

**अनुस्वारोपहित** (anusvāropahita) *adj.* preceded by nasal sound or nasalisation स्वरानुस्वारोपहितो द्विरुच्यते। संयोगादिः स क्रमः R̥Prāti. 6. 1 (Uvaṭa अनुस्वारेण चोपहितः)

**अनुस्वृ** (anu-svr̥-) I.P. to pronounce, to utter (with special accent or tone), cf. **अनुस्वार** m.; also cf. **पदानुस्वार** [Viśva.]

**अनुह** (anuha) *m.* **i** name of a king कालवशं गताः। ... अनेना (v. l. अनुहो) युवनाश्वश्च ... रघुः MahāBhā. i. 1. 172; **ii** name of a son of the king Vibhrāj (in the clan of Purus) पुरुवंशं श्रोतुमर्हसि। ... सुपारात् पृथुः पृथोस्सुकृतिस्ततो विभ्राजः। तस्माद्याणुहः ViṣṇuP. (v. l. ततश्चानुहः Wai Ed.) iv. 19. 43; **iii** name of a son of Śveta श्वेतनामेति विश्रुतः। अनुहस्तस्य तनयः BhaviP. 421A.9 (iii (1). 4. 36)

**अनुहत** (anu-hata) *adj.* **A** destroyed, killed कल्किना तु हताः सर्वे (v. l. कल्किनानुहताः Bengali Ed.) आर्या म्लेच्छाश्च सर्वतः MatsyaP. 273. 27; **B** imposed (क्षुद्रविट्क्षत्रविप्राणां यत्रर्तोक्तौ भवेद् वधः। तत्र वक्तव्यमनृतम्) न . चात्र वधार्हेष्वनृतमिष्यते ... यस्त्ववधार्हानवकाशात्र पुरदास्यादिस्खलितादनुहतदण्डताख्यापनाय वा जनैः स्वल्पापराधात् न घातयित्वोपपत्तिः ... न तस्यापि निमित्तत्वोपपत्तिः ManuBh. ii. 118. 9 (*on* 8. 104)

**अनुहति** (anu-hati) *f.* striking a resonant note (by a single stroke similar to *huṁ* sound) अनुहतिरेकहतेः प्रतिहतिवत्सैव RāgVi. 5. 18 (comm. गम्भीरध्वनिरिति शेषः। एकमेवाघातं कृत्वा अतिशीघ्रमेव किंचिदङ्गुलेरुच्छालनेन किंचित्पूर्वस्वरं प्रदर्श्य तदाच्छादनेन हुंकारसमध्वनिरनुहतिरित्यर्थः)

**अनुहन्** (anu-han-) II.P. **1A** to kill or destroy completely, to strike repeatedly (for killing) मध्याश्छस्नामनुजिघासि सर्वं न देवानां सूर्यं समाप AV. (P.) v. 27. 7; यो मे प्राणं यो मेऽपानं व्यानं श्रेष्ठं जिघांसति। इन्द्रश्च तस्याग्निश्च प्राणंप्राणमनुहताम् AV. (P.) x. 12. 4; हीनमनुहन्यात् ArthŚā. iii. 119. 9 (10. 3) (comm. अनुबध्य प्रहरेत् पुनरनुन्मज्जनार्थम्); **1B** to strike again and again, cf. **अनुघण, अनुघन**; **2A** to kill imitatingly अनुकुर्वन् ...। यश्चैवं हन्ति यश्चानुहन्त्युभौ तौ हतः MahāBh. i. 20. 24 (*on* ŚivSū. (Gr.) 2); **2B** to attack upon or haunt as a consequence तं तथा भिन्नमर्यादं पापमात्मोपघातिनम्। देवादयोऽप्यनुघ्नन्ति ग्रहाश्छिद्रप्रहारिणः AṣṭāHr̥. vi. 4. 5; **2C** to strike a resonant note, cf. **अनुहति**; **3** to impose, cf. **अनुहत B**.

**अनुहरण** (anu-haraṇa) *n.* **1** act of carrying after (the fire) प्रणीतानुहरणम् KātyŚS. v. 8. 23 (comm. दक्षिणाग्नौ नीयमाने प्रणीतानामनुहरणं पृष्ठतो नयनं कर्तव्यम्); पर्युह्यमाणेऽनुहरणम् KātyŚS. xiv. 1. 16; **2** act of inheriting (property etc.) सर्वेषां समानजातिभिर्व्यवहारः। स्वपितृवित्तानुहरणं च ViṣṇuSm. 16. 16 [imitation, resemblance, MW.; Apte; similarity, Apte]

**अनुहरत्** (anu-harat) *adj.* [*f.* -ntī] **1** carrying after वाचमनुहरन्तीमग्निरस्मै बलिं हरति JaimiUBr. iv. 24. 4; iv. 24. 6; मनोऽनुहरच्चन्द्रमा अस्मै बलिं हरति ... प्राणमनुहरन्तं वायुरस्मै बलिं हरति JaimiUBr. iv. 24. 8; 'हृञ् हरणे' अनुपूर्वाल्लटः शत्रादेशः। अनुहरत् PadMañ. *on* KāśVr̥. *on* P. ii. 4. 61 (303. 16); **2** carrying out, i.e. performing or observing गाव्यादिभिर्व्यवहरन्तोऽनुमानक्रममनुहरन्त एव तेभ्योऽर्थं प्रतिपद्यन्ते NyāyMañ. i. 375. 31; **3A** resembling राजा ... अनुहरन्तीं च तमेव चित्रप्रपञ्चितं रूपम् ... उदयसुन्दरीं ददर्श UdaySuKa. 132. 27; कविरपरः ... जैनेन्द्रमनुहरन्त्या मनोहरो मूर्त्या दिगम्बराचार्यः ... नाम्ना महाकीर्तिः UdaySuKa. 155. 16; **3B** imitating देव ... नरेन्द्राः। किं तु त्वच्छौर्यलीलामनुहरति पुरः सिंहयूनां निकाये तत्राप्यातङ्कभाजः क्व ननु विधिहताः स्थैर्यमासादयन्ति SaduktiKa. 201. 22.

**अनुहरत्** (anu-harat) *m.* [enumerated in the *anuśatikādigaṇa*, GaṇPā. 8. 10; and also in *bāhvādigaṇa*, GaṇPā. 163. 20] name of a person (who is the head of Gotra) अपत्ये इञ् प्रत्ययो भवति। ... अनुहरत्। देवशर्मन् KāśiVr̥. *on* iv. 1. 96; *on* vii. 3. 20; GaṇRa. 3. 204 (247) (v.l.); Prasā. i. 704.5.

**अनुहरमाण** (anu-haramāṇa) *adj.* imitating महीधरं महेन्द्रम् ... मधुकरविरुतैः प्रियाध्वनीनां सरसिरुहैर्दयितास्यहास्यलक्ष्म्याः ... अनुहरमाणम् Bhaṭṭi. 10. 46 (comm. अनुकुर्वन्तम्)

**अनुहर्तुकाम** (anuhartu-kāma) *adj.* desirous of imitating मैकं तमःस्तबकमूर्ध्नमपाकृथास्त्वम् एणं त्यजास्य विमले नयने गृहाण। लोलालकं तरलवीक्षितमायताक्ष्याः साक्षान्मुखं यदि भवाननुक (v. l. °ह PW.) र्तुकामः SubhāRaK. 16. 15; SūktiMu. 53. 36.

**अनुहलाद** (anuhalāda) *m.* name of a *Daitya* (son of Kayādhū and Hiraṇyakaśipu) हिरण्यकशिपुर्दैत्यः ...। कयाधूरस्य पत्नी ... सुताश्च ते। अनुहलादश्च ते हलादाः KalpaK. 363. 16.

**अनुहव** (anu-havá) *m.* [P. iii. 3. 72; vi. 2. 144] act of calling back or from behind, i.e. detracttion अनुहवं परिहवं परिवादं परिक्षवम्। सर्वाणि रिक्तकुम्भान्निरात्तांत् सवितः सुव AV. xix. 8. 4; AV. (P.) xx. 46. 1; AVPari. 1 (26). 4 (*but* MW. inviting, stirring up) [provocation, stirring up, posthumous fame or memory, PW.]

**अनुहसित** (anu-hasita) *n.* act of laughing after सोऽपि ... अनु जल्पमनुजल्पितम् अनु हासमनुहसितम् ... कुर्वन् गोष्ठीलीलयावतस्थे NalaCam. 7. 10 (17) (*but* comm. अनु जल्पमनुजल्पितम् इति यदा क्वचित्पाठः तदा अनुजल्पितमिति क्रियाविशेषणम्)

**¹अनुहा** (anu-hā-) III. Ā. [DhātuPā. 3. 7] **1A** to join with, to yield to अनु कृष्णे वसुधिती जिहाते उभे सूर्यस्य मंहना यजत्रे। ... इन्द्र R̥V. iii. 31. 17 (Sāy. पुनःपुनरावृत्य वर्तेते); **1B** to go after, to run after, to follow अन्विन्द्रं रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम् R̥V. x. 89. 13; ये नः पितुः पितरो ये पितामहा अनूजिहिरे (v. l. अनुजहिरे Viśva.) सोमपीथं वसिष्ठाः AV. xviii. 3. 46; VājaS. 19. 51; **1C** to wait upon, to serve अन्वह मासाः ... अन्विन्द्रं रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम् TaiS. I. vii. 13. 1; **1D** to pursue, to chase, cf. **¹अनुहाय 1B**; **1E** to catch, cf. **अनुहाय**; **2** to consent, to approve अनु द्यावापृथिवी तत्त ओजोऽमर्त्या जिहत इन्द्र देवाः R̥V. vi. 18. 15 (*but* Sāy. अनुगच्छन्ति); MaiS. iv. 12. 3 (iv. 183. 6); KāṭhS. 8. 16 (i. 101. 9); अनु तदुर्वी रोदसी जिहाताम् ... रायः स्याम धरुणं धियध्यै R̥V. vii. 34. 24; **3** to imitate, to resemble जृम्भस्य ज्वलदविकल्पकल्पितोल्काकल्पान्तं प्रविततमास्यमन्वहार्षीत् (v. l. अन्वहासीत्)। तप्तांशोः ... °आविलश्रि बिम्बम् Kapphiṇā. 3. 30.

**²अनुहा** (anu-hā-) III.P. [DhātuPā. 3. 8] to abandon, cf. **²अनुहाय**.

**¹अनुहाय** (anuhā́-ya) *ger.* **1A** having pursued or chased ब्राह्मणाः ... अनुहाय तपसा मन्युना चोत दूरादव भिन्दन्त्येनम् AV. v. 18. 9; AV(P.) ix. 18.2; यो वा इतोऽपरो जनिष्यते स मे सपत्नो भविष्यतीति तमनुहाय निवेष्ट्याच्छिनत् KāṭhS. 23. 4 (ii. 79. 3); **1B** having gone, having run after . अग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ... तासां परिगृहीतानामश्वतरोऽत्यप्रवत् तस्यानुहाय रेत आदत्त TaiS. VII. i. 1. 2; AitBr. 13. 7 (37); PañcBr. vi. 1. 4; JaimiBr. 1. 67; प्रजापतिः प्रजा असृजत ... वरुणेनाग्राहयत्तां वरुणगृहीताः कृष्णः पेत्वोऽध्यस्कन्दत्तस्यानुहाय पादमगृह्णात् MaiS. ii. 5. 6 (ii. 54. 18); देवा वै राजन्याज्जायमानादबिभयुस्तमनुहाय दाम्नापौम्भन् KāṭhS. 11.4 (i. 148.6); देवाः ... एतेनैव छन्दसानुहायान्तर्हस्तीनानि वसून्याददत AitBr. 22.6 (583); यज्ञो ह देवेभ्योऽपचक्राम सोऽश्वो भूत्वा पराङावर्त तस्य देवा अनुहाय वालानभिपेदुः ŚatBr. III. iv. 1. 17; ŚatBr. (K.) IV. iv. 1. 11; **2** having seized, having caught स यथा ग्रसितमनुहायाच्छिद्य परास्येत ŚatBr. III. iii. 2. 8; स यथा ग्रसितमनुहायाच्छिद्य तदन्यस्मै प्रयच्छेत् ŚatBr. III. viii. 1. 8; यथा ह दुरादानं संदंशेनानु-हायाददीतैवमेवैनमेतेनादत्ते ṢaḍviBr.

iii. 10. 4.

**²अनुहाय** (anuhā́-ya) *ger.* having left out, having abandoned, having omitted केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्। तिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमा दत्ते अनुहाय जार्यै TaiS. III. ii. 2.2 (Sāy. परित्यज्य; *but.* pw. having caught); BaudhŚS. ii. 184. 2; iii. 281. 14; VādhūŚS. iv. 102. 16; यस्यामस्य दिशि द्वेष्यः स्यात्र तां ध्यायेदनुहायैवास्य तद्वीर्यमादत्ते AitBr. 13. 7 (371) (*but* Sāy. द्वेष्यस्य पृष्ठतो गत्वैव)

**अनुहायनम्** (anuhāyanam) *adv.* every year हुल्लडः स्माह ...। उत्तरायणमहे गाम्यर्चां दाय्यनुहायनम्। ... वारेणैकोऽस्तु वः DvyāśraKā. 13. 88 (comm. प्रतिसंवत्सरम्)

**अनुहार** (anu-hāra) *m.* imitation, resemblance (अङ्गहारप्रयोगे तु भाण्डवाद्यं विधीयते। समं रक्तं विभक्तं च स्फुटं शुद्धप्रहारजम्) स्फुटमिति काविवर्णानामनुहारो यत्र स्पष्टो भवति AbhinBhā. i. 187. 5 (*on* 4. 277); अनुहारेण परं स्वराणामवभासोऽत्र न स्फुटः AbhinBhā. iv. 150. 7 (*on* 31. 1); धातूनां ह्युपसर्गवशादन्यश्चार्थ उपजायते तद्यथाप्रहारः ... अनुहारः संहारः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 2 (498. 19) [Kośas give *anuhāra* as the synonym of the following words: *anukāra*, AmaK. 2284; Vaija. 193. 17; AbhidhāCin. 1463; KośaKaTa. 2. 719; KalpaK. 241. 56; *anupamya*, AbhidhāCin. 1463; KośaKaTa. 2. 719; *sāmya, tulā, upamā*, AbhidhāCin. 1463; *sadharmatā*, KośaKaTa. 2. 719; *anukaraṇa*, ŚabdaRa. (Vā.) 3421; and ŚabdaRa. (Su.) 6. 60 gives following words as the meaning of *anuhāra*:- *sadṛkṣa, sadṛś, sadṛśa*]

**अनुहारक** (anuhāra-ka) *adj.* [MW. *f.* *-ikā*] **i** imitating प्लुतं तु लङ्घनं पक्षिमृगगत्यनुहारकम् AbhidhāCin. 1248; **ii** resembling निर्धूमश्चानलो भौममण्डलस्यानुहारकः एते तदा विष्णुदेव्या महास्वप्नाश्चतुर्दश TriṣaŚaPuC. iv. 1. 39.

**अनुहारमात्र** (anuhāra-mātra) *n.* [Inst.] by mere imitation अनुहारेण परं स्वराणामवभासः ...। तेन ह्यनुहारमात्रेण केवलमत्र स्वरात्मका(कता) AbhinBhā. iv. 150. 8 (*on* 31. 1)

**अनुहारिन्** (anu-hārin) *adj.* befitting, worthy भोजनस्थानवेदीम् ... उपविष्टस्यास्य ... गाढमाढौकन्त स्वस्य स्वस्यानुहारिणोऽन्नविशेषानादाय सूपकाराः NalaCam. 3. 21 (6)

**अनुहार्य** (anu-hārya) (= anu-āhārya) *m.* Monthly obsequies on the Darśa or new moon day, Apte.

**अनुहार्य** (anuhār-ya) *ger.* having made to imitate, having rendered (something) similar कम्पनरेन्द्रसुभ्रुवां मुखपद्मान्यनुहार्य पङ्कजैः। ... भानुमानपरक्ष्माधरकन्दरामगात् MadhuVi. 7. 1 (comm. दीप्तिदानेन तैस्सदृशान्येतानि यथा भवन्ति तथा कृत्वा)

**अनुहार्य** (anu-hārya) *adj.* to be imitated, MW.; Apte.

**अनुहिंकारम्** (anuhiṅkāram) *adv.* after (making) the *him* sound or utterance ज्योतींष्यपि गायत् ...। आग्रयणस्य वानुहिंकारं पवित्रं धारयन् LāṭyāŚS. i. 8. 14 (comm. हिंकारस्य पश्चात्); DrāhyŚS. ii. 4. 19.

**अनुहिण्ड्** (anu-hiṇḍ-) I.U. to wander through or after, DBHS.

**अनुहिण्डन्ती** (anu-hiṇḍantī) *adj.* (*f.*) wandering through or after from one place to another (ब्राह्मणी) अनुहिण्डन्ती येन मिथिलाप्रवणं तेनोपसंक्रान्ता Sphuṭā. iv. 64. 11 (*on* 4. 58)

**अनुहिण्डमान** (anu-hiṇḍamāna) *adj.* wandering through or after, DBHS.

**अनुहिण्ड्य** (anuhiṇḍ-ya) *ger.* having wandered through or after हिरुभिरुकावग्रामात्यौ पृष्ठतोऽनुहिण्ड्य तं प्रदेशमनुप्राप्तौ Divyāva. 485. 9 [DBHS.]

**अनुहित** (anu-hita) *n.* welfare, benefit ब्रह्मणा कथितं सर्वं तेषामनुहिताय (अनुचराणाम्) वै SkandP. iii (2). 10. 10.

**अनुहिमवन्त** (anu-himavanta) *adj.*; *n.*? (the region) near the Himālaya (mountain) मेघमाणवको ...। सो दानि अधीतवेदाध्ययनो अनुहिमवन्ता जनपदम् ओकस्तो (v.l. °सो) आचार्यस्य आचार्यधनं पर्येषयिष्यामि MaVastuAva. i. 232. 3; अनुहिमवन्ते कुण्डला नाम यक्षिणी प्रतिवसति MaVastuAva. i. 253. 1; i. 272. 3; सो कामेषु आदीनवं दृष्ट्वा अनुहिमवन्तं गत्वा ऋषिप्रव्रज्यां प्रव्रजितो MaVastuAva. i. 283. 20; राज्ञा ... अनुहिमवन्ते ... दूतो प्रेषितः MaVastuAva. i. 284. 8; अनुहिमवन्ते कपिलो नाम ऋषिः प्रतिवसति MaVastuAva. i. 350. 14; i. 351. 2; अनुहिमवन्ते प्रत्युद्देशे वानरो महान्तं वानरयूथं परिहरति MaVastuAva. iii. 29. 9 [DBHS.]

**अनुहिमवन्तप्रत्युद्देश** (anuhimavanta-pratyuddeśa) *m.* region (which is) near the Himālaya mountain तर्हिं च अनुहिमवन्तप्रत्युद्देशे महन्तो उदकह्रदो MaVastuAva. iii. 29. 10.

**अनुहु** (anu-hu-) III.P. to offer after or subsequently यावन्त्यः कुम्भ्यस्तावन्तो ब्राह्मणाः ... अध्वर्युं जुह्वतमनुजुह्वति ĀpaŚS. iii. 17. 1; (pass.) to be offered after or subsequently पशवो मरुतो यद्वैश्वानरं मारुता अनुहूयन्ते पशूनां प्रजात्यै KāṭhS. 21. 10 (ii. 50. 11); चक्षुषी शुक्रामन्थिनौ यदेतौ भूयिष्ठास्सोमा अनुहूयन्ते KāṭhS. 27. 10 (ii. 150. 14); सत्यं वै चक्षुः सत्यं हि प्रजापतिस्तस्मादेनौ सर्वं सवनमनुहूयते ŚatBr. IV. ii. 1. 26; ŚatBr. (K.) V. ii. 1. 20; माहेन्द्रं त्वतिग्राह्या अनुहूयन्ते ĀpaŚS. xiii. 8. 7.

**अनुहुंकृ** (anu-huṅkṛ-) VIII.Ā. to roar or thunder in response प्रतिवाचमदत्त केशवः शपमानाय न चेदिभूभुजे। अनुहुंकुरुते घनध्वनिं न हि गोमायुरुतानि केसरी ŚiśuVa. 16. 25 (comm. प्रतिगर्जति) (*but* MW. to roar in imitation of)

**अनुहुर्छ्** (anu-hurch-) (= anu-hūrch-) I.P. to fall down after another, MW.

**अनुहूत** (ánu-hūta) *adj.* [P. vi. 2. 49] called after or subsequently अनुहूतः पुनरेहि विद्वानुदयनं पथः। आरोहणमाक्रमणं जीवतोजीवतोऽयनम् AV. v. 30. 7; AV. (P.) ix. 13. 7.

**अनुहूर्छ्** (anu-hūrch-) (= anu-hurch-) I.P. to follow (crookedly), to imitate in going crookedly यजमानं वै हूर्छन्तं प्रजा अनुहूर्छन्ति MaiS. i. 10. 7 (i. 146. 20); KāṭhS. 36. 1 (iii. 69. 11) [to fall down after another, MW.]

**अनुहृ** (anu-hṛ-) I.U. **1A** to take or carry after or behind **Bi** to carry along **ii** to carry or bring in **iii** to bring near **C** to carry out, i.e. to perform **2Ai** to take away, i.e. to lure away **ii** to take away, i.e. to remove **3Ai** to take after, to behave alike **ii** to take after, i.e. to resemble **B** to imitate (in action etc.) **C** to take or to receive after, i.e. to inherit or to adopt **D** to be analogous with, to be similar to **4** to refer to, to tally **5** to divide **1A** to take or carry after or behind परि प्राशित्रं हरन्त्यन्वपोऽनु वेदेन ब्रह्मभागम् BaudhŚS. i. 27. 15; i. 131. 15; यद्धीयेत तन्न त्वेवानुहरेयुरिति विज्ञायते BhārŚS. vi. 6. 15; इध्माबर्हिराज्यानि प्रोक्षणीरित्यनुहरन्ति ĀpaŚS. xi. 17. 1; अनु नो द्यामिति ... उपनिष्क्रामन्त्यनुहरन्ति HirŚS. xxiv. 6. 3 (888. 3); अग्निप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति तूष्णीं सोमप्रथमा वा। यथोक्तानि तथानुहरन्ति VaikhāŚS. 14. 15; समोप्यैतमग्निमनुहरन्ति ĀpaGS. ii. 5. 14 (comm. एवं विवाहाग्निं समाप्योखायामनुहरन्ति ... वध्वाः पश्चान्नयन्ति); HirGS. i. 22. 2; अजमनुनयन्ति ... अग्निभाण्डमग्निहोत्रोच्छेषणमित्येतान्यनुहरन्ति HirPiMe. i. 1. 2; **1Bi** to carry along आहरन्ति मेथीम्। अनुहरन्ति मयूखान्। आददते खरौ BhārŚS. xi. 13. 11; अनुहरन्ति मेथीमग्निं मयूखान्विशाखदामानि खरौ ĀpaŚS. xv. 13. 7; तुषाग्निमत्र चोद्वास्य संस्कर्तानुहरेद् यतिम् ĀgniveGS. iii. 10. 4 (173. 10); **1Bii** to carry or bring in अपरया द्वारौदुम्बरीमासन्दीं मौञ्जविवानामति (v.l. नु Viśva.) हरेयुः DrāhyŚS. x. 4. 1; **1Biii** to bring near तस्य (पण्डोः) कामांश्च भोगांश्च नराः ...। उपजह्रु(v.l. अनुजह्रु)र्वनान्तेषु धृतराष्ट्रेण चोदिताः MahāBhā. i. 106. 11; **1C** to carry out, i.e. to perform (ऋत्विजः) ततोऽनुजह्रुस्तं हृष्टा विवाहविधिमुत्तमम् VāmaP. 65. 160; ताड्यांस्तिमिरमंशुयष्टिभिर्विक्षिपं च पुरतः प्रदर्शयन्। मीनकेतनमहीपतेः प्रतीहारतामनुजहार चन्द्रमाः Surath. 6. 54; **2Ai** to take away, i.e. to lure away तमेकाश्वेन मृगमनुसरन्तं मृगो दूरमपाहरत् (v.l. अन्वहरत्) MahāBhā. iii. 190. 4; **2Aii** to take away, i.e. to remove कालिन्दि ... मालिन्यम् ... कस्मादनुहरसि SaduktiKa. 187. 5; यदा त्वेवं क्षमितः क्षीरमविसंवसु(?)मनुहरति, तदास्य (नागस्य) यथाक्रमेण विहितं नस्यं शुद्धिमुपजनयति Hastyāyur. 633. 19 (4. 13); **2B** to take away, i.e. to loose, cf. अनुहृत; **3Ai** to take after, to behave alike हरतेर्गतताच्छील्ये उपसंख्यानं कर्तव्यम् पैतृकमश्वा अनुहरन्ते। मातृकं गावोऽनुहरन्ते MahāBh. i. 280. 13 (*on* i. 3. 21); पैतृकमश्वा अनुहरन्ते JaineVyā. 25. 35 (*on* i. 2. 15); CāndraVṛ. *on* i. 4. 61; KāśiVṛ. *on* i. 3. 21; MugdhaBo. 23. 7 (135. 23); PrakriKau. ii. 402. 1; SiddhāKau. 455B. 14 (*on* i. 3. 21); यदिन्दोरन्वेति व्यसनमुदयं वा निधिरपामुपाधिस्तत्रायं जयति जनिकर्तुः प्रकृतिता। अयं कः संबन्धो यदनुहरते तस्य कुमुदम् AnarghaRā. 1. 58 (comm. अनुगच्छत्यनुकरोति वा); जृम्भस्य ज्वलदविकल्पकल्पितोल्काकल्पान्तं प्रविततमास्यमन्वहार्षीत् Kapphiṇā. 3. 30; अनुहरति दृशोर्द्वन्द्वमिन्दीवरस्य ... किमु। निषधपतेः श्लाघनीयं न तस्य NalaCam. 4. 16; केचित् ... अल्पप्राणेन वचसा मरालतामनुहरन्ति UdaySuKa. 18. 13; तस्याश्चानुहरत्येषा चित्रदृष्टाकृतेरहो। प्रियाया मम मन्दारवत्याः सैव भवेन्नु किम् KathāSaSāg. xii. 34. 229; अनुहरसि हरेः पुरन्ध्रिमूर्तिम् ŚrīKaC. 11. 16; वपुरनुहरति तव ... रतिजयलेखम् GītGo. viii. 17. 3; प्रोल्लसद्बिम्बमिन्दोरनुहरति सुदत्याः पीनलावण्यमास्यम् RukmiHa. 3. 8; अनुहरति गिरिस्तुलां मुरारेर्वलयितचित्रशिखण्डमण्डनस्य KaṁVa. 3. 11; अनुहरति सुभग तस्या वामार्धं दक्षिणार्धस्य RasGaṅ. 274. 3; कलाममृतदीधितेरनुजहार सा जानकी Rāgh.

9.85; शैलपतिर्हिमततिभिर्धवलो हलधरमनुहरति Manmatho. 2. 1 (427.16); तव सुन्दरि मधुरस्मितमेदुरमद्यक्षुरभिमुखं चक्षुः। शरदिन्दुकिरण-तुन्दिलकुमुदोन्मुखमधुपमनुहरते SudarŚ. 38; **3Aii** to take after, i.e. to resemble (हरतिः) सादृश्येऽपि वर्तते। तद्यथा। मातुरनुहरति। पितुरनुहरति MahāBh. i. 393. 11 (*on* ii. 1. 51); मातरमनुहरन्ति JaineVyā. 26. 1 (*on* i. 2. 15); CāndraVṛ. *on* i. 4. 61; KāśiVṛ. *on* i. 3. 21; SiddhāKau. 455B. 16 (*on* i. 3. 21); **3B** to imitate (in action etc.) अयमब्धिः सद्रत्नः ... प्रायस्त्वामनुहरते विना जडिम्ना MahāP. 28. 202; 29. 165; निधुवनमन्वहरज्जलप्लवः RāghPāṇ. (Dha.) 15. 44; अनुहर हरिणाक्षि शंकराङ्कस्थितहिमशैलसुताविलासलक्ष्मीम् PraboCan. 2. 35 (40.12); अनुहरतः खलसुजनावग्रिमपाश्चात्यभागयोः सूच्याः। एकः कुरुते छिद्रं गुणवानन्यः प्रपूरयति SubhāRaK. 37. 6; मणिपङ्क्तिमिवोत्तमाङ्गसक्तामवदातद्युतिमिन्दुमौलिकान्ताम्। कलयन्नवनीभरं च बिभ्रन् नगराजोऽनुजहार नागराजम् Surath. 8. 3; इह तन्तुषु पट इत्यादिप्रत्ययात्समवायसाधनमनोरथः स खल्वनुहरते नपुंसकादपत्यप्रसवमनोरथम् SyādvāMañ. 7 (70); (अम्बुराशिः) उत्तुङ्गैरुपरिसमूढफेनकूटैरुल्लोलैरनुहरति ... अर्धोद्यत्तुहिनकरांशुदीपिताग्रैराकीर्णानवनिधरैर्धराविभागान् Rāgh. 12. 8; (pass.) to be imitated व्रीडितस्य ललितं युवतीनां क्षीबता वहुगुणैरनुजह्रे Kirāta. 9. 67; **3C** to take or to receive after, i.e. to inherit or to adopt मातुः कुलं द्विप(पा?)-दोऽनुहरन्ति ManuBh. i. 210. 26 (*on* 3.7); के तव तस्य चरित्रगुणं रजनिकरानुहरन्ते ŚrīKaC. 12.75; वस्तु सांनिध्यलक्षणे कारणे सत्यपि यदि नाप्राकरणिकगुणस्यानुहरते तदा तस्याप्राकरणिकस्य गुणो नास्त्यस्मिन्नित्यतद्गुणः (अलंकारः) Ekāva. 8. 65 (2) (322.5); **3D** to be analogous with, to be similar to द्वितीये स्थायित्ववृत्त्याशा मूषिकभक्षितबीजादावङ्कुरादिजननप्रार्थनामनुहरेत् SarvaDaSaṁ. 2. 104; 5. 58; **4** to refer to, to tally न चासौ स्वात्मन्यपि निश्चय इति। तदिदं वधूमाषमापनवृत्तान्त-मनुहरति ĀtmaTaVi. 682. 12; KhaṇḍanKhā. 78. 6; यत्तु सत्तेवेत्युक्तं तत् कटकगवोदाहरणमनुहरति KhaṇḍanKhā. 1169.23; पूर्वापरेत्यादिरुपालम्भ उष्ट्रलकुट-न्यायमनुहरति VedāntKa. 118. 10 (*on* i. 1. 22); **5** to divide, cf. **अनुहृत2.**

**अनुहृत** (anu-hṛta) *adj.* **1** taken away, lost or stolen यदि पुनर्धक्ष्यन्तो भवन्ति ... अथ यद्यनुहृताः स्युर्यस्य कस्यचिदश्वत्थस्यारणी गृहीत्वा मथित्वाग्निमुपसमाधाय ... प्रसेकं जुहोति ĀgniveGS. iii. 6. 4 (153. 2); **2** divided कृतगुणषड्(?ड्)-ऋतुयुतमेककर्तुमनुहृतं षड्यमेन्दुभिर्विभजेत् PañcSi. 2. 26 (2.1)

**अनुहृत्य** (anuhṛt-ya) *ger.* having referred to एकैकस्यै देवतायै चतुरश्चतुरो मुष्टीन् निर्वपति। सर्वा वा देवता अनुहृत्य चतुर एव मुष्टीन् MānŚS. 127.11.

**अनुहृष्** (anu-hṛṣ-) IV.P. to rejoice after, to feel happy after अधिपतिः ...। महिषी यद्यदीहेत तत्तदेवान्ववर्तत ... अनुहृष्यति हृष्यन्त्याम् BhāgP. vi. 25. 61.

**अनुहेमवप्रम्** (anuhemavapram) *adv.* near the golden summit अनुहेमव-प्रमरुणैः समतां गतमूर्मिभिः सहचरं पृथुभिः। स (अर्जुनः) रथाङ्गनामवनितां करुणैरनु-बध्नतीमभिननन्द रुतैः Kirātā. 6. 8 (comm. कनकसानुसमीपे) [along the golden slope, *nt.*]

**अनुहोड** (anu-hoḍa) Gr. [P. vii. 3. 20; enumerated in the *anuśatikā-digaṇa*, GaṇPā. 8. 2] **1** the word *anuhoḍa* अनुशतिक इत्येवमादीनां शब्दानां द्वयोः पदयोरचामादेरच ऐब् भवति। ... अनुहोड ... आनुहौडिः JaineVyā. 363. 5 (*on* v. 2. 35); CāndraVṛ. *on* vi. 1. 30; **2** cart, chariot अनुहोडेन चरति, आनुहौडिकः KāśiVṛ. *on* vii. 3. 20; अनुहोडः शकटविशेषः GaṇRa. 3. 164 (200)

**अनुहोम** (anu-homa) *adj.* which is offered subsequently, subsidiary sacrifice अनुहोमाश्च पुरोडाशाः KātyŚS. xxiii. 2. 20 (comm. अनुहोमा हि पुरोडाशाः श्रूयन्त इति अनूपसदं जुहोति। उपसद्यागमनु जुहोतीत्यर्थः)

**अनुहोम** (anu-homa) *m.* type of offering, after- oblation अनुवषट्काराणाम् ... अनुहोमांश्च VaitāSū. 19. 12 (comm. द्विदेवत्यान् अनुहोमांश्चानेनैवानुमन्त्रयते); दारुमयस्य होमकरणत्वेन विधानादुपक्लृप्तानां पात्राणामितरब्राह्मणकर्तृकानुहोमेष्वेव करणत्वम् BhāṭṭCan. 20. 9 (*on* xiii. 3. 2); 20. 13 (*on* xiii. 3. 2)

**अनुहोमपरा** (anuhoma-parā) *adj.* (*f.*) referring to the after-offering कुम्भनिन्दा तु ब्राह्मणकर्तृकानुहोमपरा BhāṭṭCan. 20. 11 (*on* xiii. 3. 2)

**अनुहोमय** (anu-homaya-) *denom.* to make an after-offering अस्त्रं माहेश्वरं यजेत्। जप्त्वा दशसहस्राणि दशांशमनुहोमयेत् MṛgendraT. iv. 1. 99 (comm. होमं कुर्यात्)

**अनुह्रद** (anuhradra) *m.* name of a Nāga (a member of Varuṇa's court) प्रह्लादो मूषिकादश्च(v.1. अनुह्रद्रो मूषिकादः)तथैव जनमेजयः। ... उपासते महात्मानं वरुणम् MahāBhā. ii. 9. 10 [name of a brother of Anuhrāda, PW.; pw.]

**अनुह्राद** (anuhrāda) ( = anuhlāda) *m.* **1Ai** name of a Daitya (son of Hiraṇyakaśipu and Kayādhu) हिरण्यकशिपुः ...तस्येमे पुत्राः पञ्च ...। प्रह्रादः पूर्वजः ...। अनुह्रादस्तृतीयोऽभूत् MahāBhā. i. 59. 18; HariVaṁ. 3. 59; 31. 72; BrahmāṇḍP. ii. 5. 33; BhāgP. vi. 18. 13; KūrmaP. 176. (1. 16); AgniP. 19. 7; BrahmP. 3. 67; 213. 84; PadmP. v. 6. 42; SaurP. 28. 28; ŚivaP. ii (5). 51. 11 (282B. 11); v. 32. 18 (442A. 15); **1Aii** name of a Daitya (who captured Śacī, wife of Indra) जहार ... वैदेहीं राक्षसाधमः। वञ्चयित्वा तु पौलोमीमनुह्लादो (v.1. °ह्रादो) यथा शचीम् Rāmā. iv. 38. 6; महीपतिः ...। निवर्तयेत्तथा क्रोधादनुह्रादं हतात्मजम् (स्मृत्वा) MārkP. 27. 14; यक्षो रजतनाभस्तु ...। अनुह्रादस्य दैत्यस्य भद्रामतिवरां सुताम्। उपयेमे VāyuP. ii. 8. 146; BrahmāṇḍP. ii. 7. 119; तृतीये तु तले ... अनुह्रादस्य च पुरम् BrahmāṇḍP. i. 20. 26; **1Aiii** name of a Daitya (who was killed by Viṣṇu) (जनार्दनेन) येन दैत्या विनिहताः ... ह्रादानुह्राद°...°दारुणाः ... एते चान्ये च ... दैतेयाः ViṣṇuDhaP. i. 38. 31; i. 43. 26; **1B** name of a king मानुषेषु ... संभूता ये दिवौकसः ... अनुह्रादस्तु तेजस्वी योऽभूत् ख्यातो जघन्यजः। धृष्टकेतुरिति ख्यातः स आसीन्मनुजेश्वरः MahāBhā. i. 61. 7; DevīBhāP. iv. 22. 44; **1C** name of a Daitya who worshipped God Śiva प्रह्रादश्चाप्यनुह्रादः ... एते शूराः ... महादेवपरायणाः LiṅgaP. i. 82. 60; **1D** name of a Daitya worshipping God Brahmā अनुह्रादः ... दानवाः ... ब्रह्माणं पर्युपासन्त PadmP. v. 18. 70; **2** name of a Nāga (a member of Varuṇa's court) प्रह्लादो मूषिकादश्च (v. 1.अनुह्रादो मूखिकारः) ...। उपासते महात्मानं वरुणम् MahāBhā. ii. 9. 10; **3** name of a pigeon अनुह्राद इति ख्यातः कपोतो बलवानभूत् BrahmP. 125.2.

**अनुह्रादमहाग्राह** (anuhrāda-mahāgrāha) *adj.* having huge crocodile in the form of the Daitya Anuhrāda बलिबाणमहाकूर्मं शम्बरावर्तभीषणम्। अनुह्रादमहाग्राहं कालकेयमहाजलम्। ... क्षुब्धं दैत्यार्णवं श्रुत्वा ViṣṇuDhaP. i. 43. 1.

**अनुह्रादसुत** (anuhrāda-suta) *m.* son of Anuhrāda अनुह्रादसुतो वायुः शिनीवाली तथैव च VāyuP. ii. 6. 75

**अनुह्लाद** (anuhlāda) (= anuhrāda) *m.* **A** name of a Daitya (son of Hiraṇyakaśipu and Kayādhu) हिरण्यकशिपुः ... तस्येमे पुत्राः पञ्च ...। अनुह्राद(v.1. अनुह्लाद)स्तृतीयोऽभूत् MahāBhā. i. 59. 18; ViṣṇuP. i. 15. 142; VāyuP. iii. 6. 70; MatsyaP. 6. 9; **B** name of a king अनुह्राद (v.1. अनुह्लाद)स्तु तेजस्वी योऽभूत् ख्यातो जघन्यजः। धृष्टकेतुरिति ख्यातः स आसीन्मनुजेश्वरः MahāBhā. i. 61. 7; **C** name of a Daitya who captured Śacī, wife of Indra जहार ... वैदेहीं राक्षसाधमः ... वञ्चयित्वा तु पौलोमीमनुह्लादो यथा शचीम् Rāmā. iv. 38. 6; अनुह्लादस्य च पुरं दैत्येन्द्रस्य महात्मनः ... तृतीये तु तले ख्यातम् VāyuP. i. 50. 25; AvantiKa. 214. 2; पुरुहूत इव ... अनुह्लादं रावणं रणे निहनिष्यसि RāmāCam. 4. 37 (4)

**अनुह्वय** (ánu-hvaya) *m.* who calls near अनुं पो(वो)ऽह्वदनुंह्वयो निवर्तो वो न्यंवीवृतत् ĀpaManPāṭha. ii. 22. 9; BhārGS. ii. 27. 2; HirGS. i. 14. 4 [VIŚVA.]

**अनुह्वे** (anu-hve-) I.U. **A** to call again, to invoke, to call aloud अनुं प्रत्नस्यौकंसो हुवे तुंविप्रतिं नरंम्। यं ते पूर्वं पिता हुवे ṚV. i. 30. 9; AV. xx. 26. 3; SV. II. ii (2). 11. 2; युतः पूर्वाँइव सखीँरनु ह्वय गिरा गृंणीहि कामिनः ṚV. v. 53. 16; वास्तोष्पतिरनुं वो जोहवीतु मयिं सजाता रमतिर्वो अस्तु AV. vi. 73. 3; AV. (P.) xix. 10.10; (इन्द्रम्) तमेतेन विश्वे देवास्साम्नान्व-ह्वयन्तायिही आयिही इति JaimiBr. 3. 268; **B** to call back, to recall यस्मै त्वमिह मृत्यवे दिष्टः पुंरुष जज्ञिषे। स च त्वानुंह्वयामसि मा पुरा जरसो मृथाः AV. v. 30. 17; AV. (P.) ix. 14. 7; असुं तेऽनुं ह्वयामसि AV. viii. 1. 15; तद्यथा वा अदोऽनयनं यन्तमेहीह मात्रैरित्यनुह्वयेत् एवमेवैतेन स्तोमा आप्ता अन्ततोऽनुह्वयन्ति JaimiBr. 3. 165; प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तं देवेभ्यः प्रायच्छत् ... तेनैनं श्रोधियेत्यन्वह्वयन् JaimiBr. 3.274; **C** to call nearby अनुं पो(वो)ऽह्वदनुह्वयो निवर्तो वो न्यंवीवृतत् ĀpaManPāṭha. ii. 22. 9; BhārGS. ii. 27. 2; HirGS. i. 14. 4.

**अनू** (anū) (=anu) *adn.* after सन्नेषु नाराशंसेषु चमसिनः स्वं स्वं चमसमनू न्यन्ते ĀpaŚS. xiii. 12. 9; (comm. दीर्घश्छान्दसः प्रामादिको वा); cf. **अनु** *adn.* **1A.**

**¹अनू** (an-ū) *adj.* other than what ends in (the feminine suffix)-*ū* स्त्र्युक्तपुंस्कादनूरेकार्थेऽडट्प्रियादौ स्त्रियां पुंवत् JaineVyā. iv. 3. 146; मानिस्त्रे-(?स्त्रै)कार्थयोस्त्र्यन्यतोऽनूः ŚākaṭāVyā. ii. 2. 41.

**²अनू** (an-ū) *adj.* [P. vi. 4. 20] protecting (*lit.* who protects the life-breath) ओमतूर्मभिरजूर्मभिरासेषेषि किं नृभिरनूः कृतभूते। ... इति नूनमराटीत् DvyāśraKā. 8. 103 (comm. आरक्षकः)

**अनू** (anū) (=anu) *m.* name of a king (son of Yayāti and Śarmiṣṭhā who refused to part with his youth to his father) व्यजायत। द्रुह्युं चानूं च पूरुं च शर्मिष्ठा AgniP. 273. 23; cf. **अनु** *m.* **B.**

**अनूक** (ánūka) *n.* [AltGr. I. 191; Debru-519,536,811] **1A** spine, spinal cord, backbone ऊर्ध्वायां दिश्य१ंजस्यानूकं धेहि दिशि ध्रुवायां धेहि पाजस्यम् AV. iv. 14. 8; AV. (P.) xv. 99. 2; परि ... । अनूंकादर्षणीरुष्णिहांभ्यः शीर्ष्णो रोगंमनीनशम् AV. ix. 8. 21; AV. (P.) xvi. 75. 11; अथातः पर्शोर्विभक्तिस्तस्य विभागं वक्ष्यामः ... सदं चानूकं च गृहपतेः AitBr. 31. 1 (803); GopBr. i. 3. 18 (87. 1); ĀśvaŚS. II. vi. 9. 7; तस्मादक्षणयावद्यत्यथ यत्र शीर्ष्णोऽवद्यति नाꣳसयोर्नानूकस्य नापरसक्थयोः ŚatBr. III. viii. 3. 27; ŚatBr. (K.) IV. iii. 3. 15; तस्य ... अनूकं जगत्यः ŚatBr. VIII. vi. 2. 3; XI. ii. 6. 3; त्वष्टा हि पशवस्तदेतत्त्वष्टुरभिवान्तं यन्मस्तिष्को यदनूके मज्ञा तस्मादेतद्वान्तमिव भवति ŚatBr. (K.) IV. viii. 3. 7; IV. viii. 3. 17; ये के चानूकभाजो गोरश्वस्य पुरुषस्य तेषामनूकमेव बलिष्ठम् JaimiBr. 1. 254; ततस्तेषाम् ... प्रभृतमनूकपिष्पा(?)षीकाविदुवितानिपानावग्रहकर-गात्रापरनाभिमेढ्रोत्कृष्टपादकण्ठगलकपोलानामभ्यङ्गम् सर्पिषा कारयेत् Hastyāyur. 253. 14 (2. 46); **1B** back side or hinder part of the altar अयुग्मगणमध्यमानूके KātyŚS. xvi. 7. 22; मध्ये सीताः कृषति । तत्र च प्रथमं तिर्यगनूके KātyŚS. xvii. 2. 16; **2A** peculiarity of genus, disposition or character सारस्वतं यथानूकं संघातसंश्रयं शृणु AVPari. 68 (1). 54; वातिकाश्चाजगोमायुशशाखूष्ट्रशुनां तथा। गृध्रकाकखरादीनामनूकैः कीर्तिता नराः SuśruS. iii. 4. 67 (comm. शीलैः); BhāvPra. (Bhā.) 4. 65; व्याघ्रर्क्षनकुलानूकैः पैत्तिकास्तु नराः स्मृताः SuśruS. iii. 4. 71; BhāvPra. (Bhā.) 4. 71; ब्रह्मरुद्रेन्द्रवरुणैः सिंहाश्वगजगोवृषैः। तार्क्ष्यहंससमानूकाः श्लेष्मप्रकृतयो नराः SuśruS. iii. 4. 76; AṣṭāHṛ. ii. 3. 89; प्रबध्य कुञ्जरान् राजा तेषां लक्षणमुत्तमम् । अनूकमंशकं सत्त्वं कुलं सम्यग् विचारयेत् Mānaso. ii. 3. 221; गतिचेष्टास्वरान् यस्य सत्त्वस्यानुकरोति यत् । अनूकमिति तद् ज्ञेयम् Mānaso. ii. 3. 232; ii. 3. 233; यो हि जातिविभागं तु सत्त्वानूकं च तत्त्वतः। अबुद्ध्वा योजयेत्कर्म स भद्रानपि दूषयेत् Hastyāyur. 429. 14 (3. 8); दैत्यरक्षःपिशाचानामनूकैः परिवर्जिताः ... मता द्विपाः VīraMi. (Lakṣaṇa.) 383. 11; **2B** similarity, imitation उद्धताङ्कुशस्तावदेवं मां व्यजिज्ञपत् देव ... सूरिपरिषत् ... विज्ञापयति ... भवन्तमिवानवद्यैर्गतिरूपसत्त्वस्वरानूकैः प्रियालोकम् YaśasCam. i. 293. 1 (comm. सादृश्यैः); अनूकमतीतजन्मसूचिका आकृतिः VīraMi. (Lakṣaṇa.) 24. 2; 35. 22; 383. 9; **3** generation, lineage दशम्युत्तरकालं पुत्रस्य जातस्य नाम विदध्यात् ... त्रिपुरुषानूकम् MahāBh. i. 4. 23 (*on* i. 1. 0); दशपुरुषानूकमिति MahāBh. ii. 248. 14 (*on* iv. 1. 93); कुमारस्य पिता नक्षत्रदेवतायुक्तं नाम कारयेत् ...वृद्धत्रि-पुरुषाननूकम् CaraS. iv. 8. 49 (1922 Ed.); **4** (impression of) previous birth सत्त्वं यथानूकमपि व्यस्येत् CaraS. iv. 2. 27; अनूकमादौ। क्षेत्रं मृजां च विधिवत्कुशलोऽवलोक्य सामुद्रविद्वदति यातमनागतं च BṛSaṁ. 68. 1; 68. 103; प्रवरसमनिकृष्टास्तुङ्गह्रासादनूके Bṛhajjā. 25. 14; सूर्यभौमौ यमज्ञौ, विबुधपितृतिर-श्चोऽनारकीयांश्च कुर्युः। दिनकरशशिवीर्याधिष्ठितत्र्यंशनाथाः प्रवरसमनिकृष्टांस्तुंगह्रा-सादनूके LaJāta. 13 (0). 5; **5** the word *anūka* असंख्यभेदवशाच्च रूपस्व-रचरितानुकरणमप्यनूकशब्दवाच्यमसंख्यभेदं भवति AṣṭāSaṁ. i. 239. 9 (2. 8) [Kośas give the following words as the meanings of *anūka*: *anvaya*, AbhidhāRaMā. 5. 43; Vaija. 250. 3; AnekāSaṁ. 3. 2; NānārthSaṁ. 7. 64; NānārthāSaṁ. ii. 33. 3; ii. 51. 50; AnekāTi. 3. 2; Anekā. (Pa.) 2622; *kula*, AnekāSa. 34; 673; ViśvaPra. 11. 114; DharK. 31; AnekāSa. 34; MediK. 4. 42; ViśvaLoK. 6. 30; KośaKaTa. 2. 3593; ŚabdaRaSaK. 6. 13; *gatajanman*, NānārthāSaṁ. ii. 51. 50; NānārthMa. 121; ViśvaLoK. 6. 30; *vaṁśa*, NānārthMa. 121; *śīla*, AnekāSa. 673; AbhidhāRaMā. 5. 43; Vaija. 250. 3; ViśvaPra. 11. 114; DharK. 31; AnekāSa. 34; NānārthSaṁ. 7. 64; NānārthāSaṁ. ii. 33. 3; ii. 51. 50; NānārthMa. 121; ViśvaLoK. 6. 30; KośaKaTa. 2. 3593; ŚabdaRaSaK. 6. 13; AnekāTi. 3. 2; also they give *anūka* as the synonym of the following words: *anvaya*, AmaK. 2360 and of *śīla*, AmaK. 2360; MediK. 4. 42]

**अनूक** (anūka) *m.* **1** previous birth अनूको गतजन्मनि AnekāSāṁ. 3. 3; ViśvaPra. 11. 114; AnekāTi. 3. 2; Anekā. (Pa.) 2622; ŚabdaRaSaK. 6. 13; **2** disposition शीलेऽनूकः AnekāSaṁ. 3. 3.

**अनूक** (anū-ka) *adj.* whom God Śiva (*ū*) follows कलवाक्य सदालोक कलोदर मिलावक। कलवाद्याद्भुतानूक कनूताभीरबालक StavMā. 258. 29 (comm. अनुगत उः शिवो यम्)

**अनूकज** (anūka-ja) *adj.* arising from character or disposition प्रकृत्यानूक-जानाहुरेके शुभफलोदयान् AVPari. 68 (1). 53.

**अनूकतस्** (anūka-tas) *adv.* due to similarity यां श्चापरान् (स्वरान्) विद्यादनूकतः CaraS. v. 1. 14 (1941 Ed.)

**अनूकभाज्** (anūka-bhāj) *adj.* having the backbone or spine तस्माद् ये के चानूकभाजो गोरश्वस्य पुरुषस्य तेषामनूकमेव बलिष्ठम् JaimiBr. 1. 254.

**अनूकयोगिन्** (anūka-yogin) *adj.* possessing disposition द्विपाः। नेष्टाश्च खरगृध्रादिसमानानूकयोगिनः VīraMi. (Lakṣaṇa.) 383. 16.

**अनूकलक्षण** (anūka-lakṣaṇa) *n.* characteristic of imitation अथानूक-लक्षणम्। ... यत्पूर्वसंभवेऽभ्यस्तं सत्त्वं रूपं गतिः स्वरः। तस्यानुकरणादुक्तमनूकमिति कोविदैः VīraMi. (Lakṣaṇa.) 383. 7.

**अनूका** (anūkā) *f.* name of an Apsaras (born of Kaśyapa and Prādhā) सुषुवेऽष्टौ महाभागा प्राधा देवर्षिपूजिताः। अनवद्यामनूकां च अनूनामरुणप्रियाम् HariVaṁ. App. 42 (385); प्राधा प्रासूताप्सरसस्तासां नामानि मे शृणु। अनवद्या अनूका च सूनुका ViṣṇuDhaP. i. 128. 24.

**अनूकान** (anūkāna) *n.* generation, lineage दशपुरुषानूकमिति। अनुपूर्वात् कायतेः अनूकानमनूक इति ... कः। 'अन्येषामपि' इति दीर्घत्वम्। ... दशपुरुषानुसंशब्दनम् Pradī. iv. 126A. 18 (*on* iv. 1. 93)

**अनूकान्त** (anūkānta) *m.* end of the back side or hinder part of the altar or central line लोगेष्टकाः ... बहिर्वेदेरनूकान्तेषूपदधाति KātyŚS. xvii. 3. 11; लोकंपृणा दक्षिणांसादध्या मध्यात्प्रदक्षिणमानूकान्तात्पूर्वस्मात् KātyŚS. xvii. 6. 5; xvii. 10. 2; छन्दस्यास्तिस्रस्तिस्रोऽनूकान्तेषु KātyŚS. xvii. 12.5; xvii. 12.17.

**अनूकार** (an-ūkāra) *m.* not the *ū* sound, other than the vowel *ū* प्रग्रहाः ... गमयतो भवतोऽनूकारात्परम् ... अवान्तरं पर आ षष्ठात् TaiPrāti. 4.52.

**अनूकाश** (anū-kāśá) *m.* [P. vi. 3. 123; KāśiVṛ. *on* vi. 3. 123; PrakriKau. ii. 651. 3; SiddhāKau. 568B. 17 (*on* vi. 1. 47); CāndraVyā. v. 2. 142; SaraKaṇṭhā. (Gr.) vi. 2. 175; Uvaṭa *on* VājaPrāti. 3. 129] **1A** reflection (of light), aftershine, glow अनूकाशमेवैतानिं। ज्योतीꣳषि कुरुते सुवर्गस्यं लोक-स्यानुंख्यात्यै TaiS. V. iv. 1. 3; उत्तंरेण प्रकाशेनान्तंरमनूकाशेन VājaS. 25. 2; वहन्ति ... श्वेतानूकाशास्तृतीयसवनम् KauṣīBr. 14. 1 (62. 2); अथो हिरण्यज्योतिषैव यजमानः स्वर्गं लोकमेत्यथो अनूकाशमेव तं कुरुते स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ŚatBr. XIII. ii. 2. 16; न तस्मिन्कुर्यात्। यस्येत्थादनूकाशः स्यात् ŚatBr. XIII. viii. 1. 12; **1B** clarity or lustre in between the heaven and the earth उपयाममधंरेणोष्ठेंन ...। अन्तंरेणानूकाशम् TaiS. V. vii. 12. 1; **2** [Inst.] by force of the example तस्माद्धाप्येतर्हि भरताः सत्वनां वित्तिं प्रयन्ति तुरीये हैव संग्रहीतारो वदन्तेऽमुनैवानूकाशेन यदद इन्द्रः सारथिरिव भूत्वोदजयत् AitBr. 9. 1 (240) (*but* MW. regard, reference)

**अनूकाश** (anū-kāśa) *adj.* reflecting, shining after पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धूम्रान्बभ्रनूकाशान् ĀpaŚS. xx. 14. 13; HirŚS. xiv. 3. 18 (232. 10); cf. **अनुकाश.**

**अनूकाशिनी** (anūkāś-ínī) *adj.* (*f.*) which reflects, i.e. which expresses इडा वै मांनवी यंज्ञानूकाशिन्यांसीत् TaiBr. I. i. 4. 4 (BhaṭṭaBhā. यज्ञतत्त्वार्थप्रकाशनसामर्थ्यवती)

**अनूकास** (anū-kāsa) *n.* after cough इगन्तस्य गेः कासे द्वौ दीर्भवति। ... अनूकासम् JaineVyā. 316. 11 (*on* iv. 3. 224)

**अनूक्त** (ánūkta) *adj.* [*f.*—ā] **1Ai** recited after स यद्येकस्यामेवानूक्तायां जायेत AitBr. 3. 5 (68); तेनैव तत्सर्वं संततमनूक्तं भवति AitBr. 8. 1 (218); पङ्क्तेः पञ्चपदानि कथं सार्धर्चशोऽनूक्ता भवति KauṣīBr. 11. 2 (49. 16); अनूक्तः प्रातरनुवाक आसीत् KauṣīBr. 12. 2 (53. 21); ŚatBr. I. iv. 1. 26-28; ŚatBr. (K.) II. iii. 4. 17-21; यथैवर्चानूक्तमेवानुब्रूयात् ŚatBr. I. iv. 1. 35; छन्दसश्छन्दसो हैवास्य सोऽनूक्तो भवति ŚatBr. X. iii. 1. 9; BaudhŚS. i. 22. 16; i. 99. 6; i. 116. 5; ii. 68. 12; ii. 231. 4; VaikhāŚS. 6. 1; 8. 11; अनूक्ते प्रातरनुवाके हूयते VādhūŚS. iv. 75. 41; त्रिरनूक्तायां प्रथमायामिध्ममादाय BhārŚS. vii. 4. 7; vii. 10. 2; x. 19. 17; ĀpaŚS. vii. 6. 6; x. 6. 11; xvi. 21. 4; VaikhāŚS. 10. 5; तिस्र ऋचस्त्रिरनूक्ता भवन्ति ĀpaŚS. xi. 3. 5; त्रिरनूक्तायां अग्निप्रणयनान्युद्यच्छतः MānŚS. 44. 12; 63. 14; 66. 16; 69. 11; HirŚS. iv. 2. 5 (406. 1); iv. 3. 9 (417. 21); vii. 5. 16 (696. 20); vii. 8. 23 (740. 27); xi. 7. 5 (52. 20); VaikhāŚS. 8. 5; 10. 10; 14. 15; 18. 16; त्रिरनूक्त उत्तरेण वेद्यन्तेन गत्वा KāṭhŚS. 12. 51; 16. 91; तत्रास्य माता सावित्री। तया ह्यनूक्तया तन्निष्पन्नं भवति ManuBh. i. 164. 4 (*on* 2. 170); **1Aii** recited, i.e. enchanted (with magic formulae) पाशान् ... संपातवतोऽनूक्तान् सेनाक्रमेषु वपति KauśiSū. 14. 28; 48. 4; एकविंशतिं प्राचीनकण्टकानलंकृता-ननूक्तानादधाति KauśiSū. 35. 23; लोहितालंकृतं कृष्णवसनमनूक्तं दहति KauśiSū. 47. 40; **1Bi** repeated एषा वाव त्रिरनूक्ता सर्वाणि च्छदांसि भवति AitBr. 7. 6 (206); (used as noun) what is repeated तस्मान्मरुत्वतेऽनूक्ते न देयम् KāṭhS. 28. 3 (ii. 155. 16); KapiKaS. 44. 3 (258. 2); ĀpaŚS. xiii. 7. 14; HirŚS. x. 4. 15 (1087. 9); **1Bii** reiterated or restated तदेतद्भाष्येऽनूक्तम् TattvMu. 4. 10; (used as noun) what is reiterated or restated एतदनूक्तं दूषयति TātpaṬ. (Vā.) 610. 7 (*on* iv. 1. 10); सदानूक्तेऽसादिप्राः MugdhaBo. 3. 144 (33. 12); **2** studied, learnt यस्यैका विद्यानूक्ता स्यादन्वेवापीतरयोर्निर्मितं विवक्षेत ŚatBr. IV. vi. 7. 2; यद्वै किं चानूक्तम्। तस्य सर्वस्य ब्रह्मेत्येकता ŚatBr. XIV. iv.

3. 26; BṛĀraU. i. 5. 17; BṛĀraUBh. 193. 9 (*on* i. 5. 17); BṛĀraUBhVā. i. 5. 291; तद्वै नानूक्ता इति होवाच JaimiBr. 1. 349; वेदेऽनूक्ते रहस्यं श्रावयिष्यन् कालनियमं चादेशेन प्रतीयेत ŚāṅkhāGS. ii. 11. 13; यद्यत् किं चात ऊर्ध्वमनूक्तं स्यात् ĀśvaGS. i. 22. 13; (used as noun) what is studied or learnt पूतानि ह वा अस्य सामानि ... पूतमनूक्तं पूतं सर्वं भवति य एवं वेद JaimiUBr. i. 51. 1; HirGS. i. 4. 6; असावदितिस्ते कक्ष्यां बध्नातु ... अनूक्तस्यानिराकरणाय ĀgniveGS. i. 1. 2 (6. 21); **3** told, asked यत् त्वं मद् भूयो ददिवानसि, भूयस्ते मदनूक्तम् JaimiBr. 2. 161; आहर साम्यानूक्ते हस्तं निधास्याव JaimiBr. 2. 276; मयानूक्तस्तपन्तकः । गोमुखेन यदाख्यातं तत्कार्यं साध्यतामिति BṛKathāŚloSaṁ. 11. 103; (used as noun) what is taught यंम्मेऽनूंक्तं तंद्रमतां शंकियम् ṚV. (Khila.) iv. 8. 4; KāṭhGS. iv. 1. 18; स य एवमेतम् ... वाङ्मयमात्मानं परस्मै शंसति ... न तस्यानूक्ते भागोऽस्ति AitĀ. III. ii. 4. 1; ŚāṅkhāĀ. 8. 6 (33. 24); स य एवमेतमक्षरसंमानम् ... आत्मानं परस्मै शंसति ... अभागो वाचि भवत्यभागो नाके (v. 1. अभागोऽनूक्ते) ŚāṅkhāĀ. 8. 5 (33. 21); अन्योन्यस्यानूक्तं च मानुषं च विजिज्ञासमाना उतो ह्येकः शमरथस्य कर्ता भवति BaudhŚS. ii. 260. 4; **4** called, addressed स्वायंभुवेन मनुना हरिरित्यनूक्तः BhāgP. ii. 7. 2; iii. 19. 32 [ occurring in the (sacred) text, MW; occurring in the text studied, Apte]

**अनूक्त** (ánūkta) *n.* **1** recitation धिया-धिया होतृया मनुष्या जुज्यूषन्त्यनूक्तेनेव ŚatBr. III. ii. 4. 16; III. v. 3. 11; **2** study यो वानूचानोऽनूक्तेनैनान्प्राप्नुयात् सः ... कृत्स्नं यज्ञं जनयति ŚatBr. IV. v. 6. 5; IV. vi. 1. 14; XIV. ii. 2. 46; ŚatBr. (K.) V. viii. 1. 14; AitĀ. iii. 2. 4; अनूचानः कर्तरीति वक्तव्यम् । अनूक्तवाननूचानः । अनूक्तमित्येवान्यत्र (भावकर्मणोः) MahāBh. ii. 117. 19 (*on* iii. 2. 109)

**अनूक्तवत्** (anūkta-va(n)t) *adj.* **1** who has studied or learnt अनूक्तवाननूचानः MahāBh. ii. 117. 19 (*on* iii. 2. 109); **2A** who has recited after, i.e. who has observed (vow) अनूचानो व्रतोपपन्नः । असमत्वात् अनूक्तवान् JaineVyā. 111. 35 (*on* ii. 2. 35); **2B** who has reiterated or restated बादरायणः ... तदीयरसावेशपरवशस्तद्भावस्वभावमनूक्तवान् AṇuBh. 225. 7 (*on* iii. 3. 21); तन्मतमनुवदन्निममप्यनूक्तवान् व्यासः AṇuBh. 269. 25 (*on* iii. 4. 3)

**अनूक्तवादिनी** (anūkta-vādinī) *adj.* (*f.*) who speaks what is already stated or repeated अनूक्तवादिनी अनूदितवादिनी VīraMi. (Paribhāṣā.) 19. 22.

**अनूक्ति** (anūkti) *f.* [JaineVyā. i. 4. 79; MugdhaBo. 3. 132 (30. 9); AltGr. III. 508] **A** restatement by way of explanation or reiteration अस्त्येकैकमतोऽनूक्तिः प्राप्ता दृष्टिरनूद्यते BṛĀraUBhVā. i. 4. 689; नानूक्तिं केचिदिच्छन्ति देवाद्यार्जितसिद्धये BṛĀraUBhVā. i. 4. 1796; अनूक्तेरपि मानत्वं नैव ध्वाङ्क्षैर्विलुप्यते TaiUBhAVā. 184. 13 (2); शिव एवेति वाक्यं त्वनूक्तिः TattvMu. 3. 6; मौनस्यानूक्तेः तत्र विधिः कल्प्यः NayaMañ. III. iv. 14. 27; **B** repetition, recitation again एकत्वप्रत्यभिज्ञानादनूक्त्यैन्द्राग्नसंस्तुतिः NyāyMāVi. 104. 13 (*on* ii. 3. 14); त्रिरनूक्तिर्ऋचो धर्मः स्थानधर्मोऽथवा NyāyMāVi. 426. 18 (*on* ix. 1. 10); हरस्तुतीनां गुरुकीर्तितानामनूक्तिभिः प्रीणितया जनन्या । प्रदिष्टमिष्टं लभते स्म बालः YātrāPra. 2. 45 [study of the Veda (s), MW.; Apte; mentioning after, repeated mention, MW.; subsequent mention, Apte]

**अनूक्तिमात्र** (anūkti-mātra) *n.* mere restatement or reiteration न च विनिगमनास्ति कश्चिद्विधिः किं च नानूक्तिमात्रं त्विति प्रातिभे कल्पने NayaMañ. III. iii. 10. 19.

**अनूक्य** (anūkyà) *n.* [AltGr. I. 191; Debru. 519; 811; 813] spine, backbone, spinal cord ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो अनूक्यात् । यक्ष्मम् ... वि वृहामि ṚV. x. 163. 2; AV. ii. 33. 2; xx. 96. 18; AV. (P.) iv. 7. 2; ix. 3. 10; ĀpaManPāṭha. i. 17. 2; ऋचो यस्यानूक्यम् AV. ix. 6. 1; AV Prāti. 217; AV. (P.) xvi. 9. 6; स्फ्यावंसावीषे अंनूक्यें AV. xi. 3. 9; यत्ते ... दौर्भाग्यम् ... अनूक्ये । ... [अ पामार्गोऽपलुम्पतु] AV. (P.) xvi. 147. 5; xvi. 53. 16.

**अनूक्य** (anūk-yà) *adj.* [*f.* -à] **1** belonging to the spine or backbone स एष शीर्षन्मस्तिष्कोऽनूक्यश्च मज्जा ... त्वष्टा ह्येतमभ्युवमत्तस्मात्तं नाश्नीयात् ŚatBr. III. viii. 3. 11; स तेनैव दक्षिणावृज्जघनेन स्वयमातृण्णाउं संछादयनूयान्नेक्यायै ŚatBr. VIII. vii. 2. 12; अनूक्यया संछादयन्नेति ŚatBr. VIII. vii. 3. 4; **2** belonging to marshy land शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः TaiĀ. vi. 4. 1 (671. 2); cf. **अनूप्य.**

**अनूक्षमाण** (anūkṣamāṇa) *adj.* bedewing, sprinkling over, ṚV. vi. 66. 4 (better *adn.* **अनु**, **1Di**) [Viśva.]

**अनूख्** (anūkh-) I.P. to move after, to follow निशुंभशुंभौ ... निरयांबभूवतुः । बलान्यनूखुर्बलिनोस्तयोः ŚivaP. v. 48. 5 (464B. 10)

**अनूखर** (an-ūkhara) [w. r. for **अनूषर**], pw.

**अनूग्र** (anūgra) *m.* name of one of the ten sons of Manu तनुगोऽनूग्र एव च अतिमानी ... एते मनोः सुताः ŚivaP. v. 34. 67 (446A. 5)

**अनूङ्** (an-ūṅ) Gr. **1** not (ending) with (the feminine suffix) -*ūṅ* (-*ū*) स्त्रियाः पुंवद् भाषितपुंस्कादनूङ् समानाधिकरणे P. vi. 3. 34; MahāBh. iii. 152. 4 (*on* vi. 3. 34); iii. 153. 11 (*on* vi. 3. 34); iii. 156. 10 (*on* vi. 3. 37); KāśiVṛ. *on* vi. 3. 34; PrakriKau. i. 579. 7; पुंवद्भाषितपुंस्कानूङ्पूरण्यादिषु स्त्रियां तुल्याधिकरणे Kātan. ii. 5. 18; स्त्रियां पुंवदुक्तपुंस्कं अनूङेकार्थे स्त्रियामप्रधानपूरणीप्रियादौ CāndraVyā. v. 2. 29; परतः स्त्री पुम्वत् स्त्र्येकार्थेऽनूङ् SiddhaHe. iii. 2. 49; **2** the term *anūṅ* अनूङिति तत्रानुवर्तिष्यते MahāBh. iii. 150. 15 (*on* vi. 3. 34)

**अनूङन्त** (an-ūṅanta) *adj.* not ending with (the feminine suffix) - *ūṅ* (-*ū*) कर्मधारये जातीयदेशीययोश्च परतो भाषितपुंस्कमनूङन्तं पूर्वं पुंवत्स्यात् PrakriKau. i. 528. 4; अनूङन्तं पूर्वं स्त्रीवाचकं शब्दरूपं पुंवत्स्यादित्यर्थः Prasā. i. 528. 18; अयमनूङन्तोऽव्युत्पन्नं प्रातिपदिकम् LaŚabdeŚe. i. 413. 8.

**अनूङ्सदृश** (an-ūṅsadṛśa) *adj.* not similar to (the feminine suffix) - *ūṅ* (-*ū*) किं चान्यदनूङ्सदृशम् MahāBh. iii. 153. 17 (*on* vi. 3. 34)

**अनूचान** (anūcāná) *adj.* [*f.* -ā] [P. iii. 2. 109; Vār. 4 *on* P. iii. 2. 109; MahāBh. ii. 117. 19 (*on* iii. 2. 109); CāndraVyā. i. 2. 75; KāśiVṛ. *on* iii. 2. 109; KātanVṛ. *on* iv. 4. 1; SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 4. 144; SiddhaHe. v. 2. 3; MugdhaBo. 26. 135 (165. 15); Prasā. ii. 579. 17; Debru. 271; 274] **1Ai** well-versed or learned in the Vedas and the Vedāṅgas (as to be able to repeat and understand them) (used as noun) well-versed or learned one, well-versed or learned person **ii** one of the eight types of Brahmin **B** teaching through recitation (used as noun) teacher, expounder **C** devoted to study, student **D** who has repeated his lesson after his teacher **2** repeated, continuous **3A** (Jaina) one devoted to *śruta, vrata, tyāga, saṁyama, niyama* etc. **B** ascetic **4** well-behaved or well-mannered, modest **5** the word *anūcāna* **6** name of an ascetic **1Ai** well- versed or learned in the Vedas and the Vedāṅgas (as to be able to repeat and understand them) यो अंनूचानो ब्राह्मणो युक्त आसीत् ṚV. viii. 58. 1; ṚV. (Khila.) iii. 18. 2; यंमनूचानं संन्तं नोपनमेत्सोऽरण्यं परेत्य ब्राह्मणमुपद्रष्टारं कृत्वा चतुर्होतॄन्व्याचक्षीत MaiS. i. 9. 7 (i. 138. 13); ये वा अनूचानास्ते कवयः AitBr. 6. 2 (148); 10. 6 (274); यं ब्राह्मणमनूचानं यशो नर्च्छेदिति ह स्माह AitBr. 24. 4 (638); रामो हास मार्गवेयोऽनूचानः श्यापर्णीयः AitBr. 35. 1 (878); कामं तु योऽनूचानः श्रोत्रियः स्यात् तस्य प्रवृञ्ज्यात् KauṣīBr. 8. 3 (36. 5); GopBr. ii. 2. 6 (171. 15); BhārŚS. xi. 12. 16; ĀpaŚS. xi. 2. 10; HirŚS. xxiv. 5. 8 (884. 1); VaitāSū. 13. 26; युवानमनूचानं कुसुरुबिन्दमौद्दालकिं ब्राह्मण उद्गीथाय वव्रे ṢaḍviBr. i. 4. 16; एते वै ब्राह्मणा यज्ञस्य प्रावितारो येऽनूचानाः ŚatBr. I. v. 1. 12; ŚatBr. (K.) II. iv. 3. 6; ऋषीणां निधिगोप इति ह्यनूचानमाहुः ŚatBr. I. vii. 2. 3; ŚatBr. (K.) II. vi. 4. 3; यो वै ज्ञातोऽनूचानः स समृद्धः ŚatBr. III. vi. 1. 29; IV. iii. 4. 19; ŚatBr. (K.) IV. vi. 1. 27; यो वानूचानोऽनूक्तेनैनान्प्राप्नुयात् स आश्विनं ग्रहं गृहीत्वा कृत्स्नं यज्ञं जनयति ŚatBr. IV. v. 6. 5; IV. vi. 1. 14; XIV. ii. 2. 46; ŚatBr. (K.) V. viii. 1. 14; यो वाऽनूचानः सोऽलं यशसे सन्न यशो भवति ŚatBr. V. iii. 2. 3; ŚatBr. (K.) VII. ii. 1. 3; स होवाच । यन्नु भगवन्तोऽनूचानाः ... किमिदमिति ŚatBr. X. vi. 1. 3; तस्मै ह निष्कं प्रददावनूचानः स्वैदायनासि ... इति ŚatBr. XI. iv. 1. 8; GopBr. i. 3. 8 (72. 10); ये ब्राह्मणा अनूचाना य एनं तन्वते ŚatBr. (K.) II. vii. 3. 17; अनूचाना वै विप्राः ŚatBr. (K.) IV. v. 3. 8; V. vi. 3. 3; स योऽनूचानः सन् अयश ऋतः स्यात् स हि तं प्राश्नीयात् JaimiBr. 1. 168; योऽनूचानः सन् न विरोचेत, स एतेन यजेत JaimiBr. 2. 136; 2. 243; यो मा ब्राह्मणोऽनूचान उपवदिष्यति तस्मा एतं प्रदास्यामि GopBr. i. 3. 6 (69. 13); यद् भारद्वाजं शंसति ... अनूचानः ... असानीति तस्माद् भारद्वाजं शंसति AitĀ. I. ii. 2. 12; आर्षेयान् यूनोऽनूचानानृत्विजो वृणीते सोमेन यक्ष्यमाणः ŚāṅkhāŚS. v. 1. 1; अहं ह पञ्चालेषु गन्धर्वायणो वालेय आग्निवेश्योऽनूचान आस BaudhŚS. ii. 374. 15; VādhūŚS. iv. 18. 20; iv. 18. 31; केशी पाञ्चालराजः ... अनूचान आस VādhūŚS. iv. 37. 4; iv. 90. 17; ज्योतिष्टोमेन यक्ष्यमाणः ... ऋत्विजो वृणीते ... अनूचानान् BhārŚS. x. 1. 1; सोमेन यक्ष्यमाणः ... ऋत्विजो वृणीते ... अनूचानान् ĀpaŚS. x. 1. 1; युवानमृत्विजमनूचानं प्रेतमाहुः NidāSū. 35. 22 (2. 9); ऋत्विगार्षेयोऽनूचानः साधुचरणः LāṭyāŚS. i. 1. 7; DrahyŚS. i. 1. 7; व्रातीनानां यौधानां पुत्राननूचानानृत्विजो वृणीत श्येनस्य LāṭyāŚS. viii. 5. 1; DrāhyŚS. xxii. 5. 1; अङ्गाध्याय्यनूचानः BaudhGS. i. 7. 4; योऽनूचानः श्रोत्रियस्स द्वादशरात्रं पराकं वा व्रतं चरेत् BaudhGS. iii. 3. 28; अन्यं ब्राह्मणमनूचानमुपवेश्य ... जुहुयात् AVPari. 37 (16). 1; द्वयमु ह वै सुश्रवसोऽनूचानस्य रेतो ब्राह्मणस्य ... तस्माच्छ्रोत्रियमनूचानमप्रजोऽसीति न वदन्ति BaudhDS. i.

11. 31; VāsiDS. 2. 5; योऽनूचानः स नो महान् MahāBhā. iii. 133. 12; ManuSm. 2. 154; SmṛtiCan. i. 93. 17; ManvaVi. 213. 2 (*on* 2. 154); कश्चिदार्यः पाटलिपुत्रकः सत्यशर्मा नाम सर्वातिथिरनूचानः प्रतिवसति AvantiKa. 193. 14; 175. 13; अनूचानो मुनिः श्रेयान्सर्वेषां च तपस्विनाम्।... पुरोहित इति स्मृतः AhirbuS. 33.61; तद्यथा शुश्रुवान्विद्वाननूचानश्च वैदिकः TantrVā. 131. 19 (*on* i. 3. 7); सः ... अनूचानमात्मानं मन्यते ChāndoUBh. 336. 15 (*on* vi. 1. 2); श्रूयन्ते च यत्र ... केचिदनूचानाः शुचयः ... ब्राह्मणाः NalaCam. 1. 17 (4); अनूचानम् ... भवन्तं प्रणमति ... रामः BālRā. 4. 63; अतिथिः पांथिको ज्ञेयोऽनूचानः श्रुतिपारगः। मान्यावेतौ गृहस्थानाम् SkandP. iii (2). 5. 127; अनूचाना दीक्षिताः ... इति रूढिमिह प्राप्तास्तव पूर्वपितामहाः SkandP. iv. 13. 52; ŚivaP. ii (1). 17. 22 (61A. 16); लोके तावत् अनूचानः शुश्रुवानार्षेयो देवदत्त' इति (सिद्धः) SaṅkarKāBh. 167. 13 (*on* iii. 4. 1); यथा अयमहो ब्राह्मणोऽनूचान इत्युक्ते किमत्राद्भुतं ब्राह्मणोऽनूचान इति ... कश्चिद्वदति TārkiRa. 243.1; (स्वस्ति-वाच्या द्विजाः शुभाः) शुभाः अनूचानाः CaturCin. ii (2). 1004. 10; i. 26. 4; यथायमहो ब्राह्मणोऽनूचानः NyāyPari. 219. 8; (used as noun) well-versed or learned one (in the Vedas and the Vedāṅgas), well-versed or learned person तस्मादनूचानमाहुरग्निकल्प इति ŚatBr. VI. i. 1. 10; एष ह वै मुखेन पापं करोति योऽनूचानस्य वा मुनेर्वा दुरवगतमवगच्छति BaudhŚS. ii. 357. 1; अनूचानोऽप्ययशा यजेत् KātyŚS. xv. 3. 38; अनशनानध्ययनोदयःशय्योदकस्पर्शनान्या(?न्य)कालमनूचानेषु HirŚS. xxvii. 3. 44(172.9); BhārPiMe. i. 8. 10; आसीनायात्रेयाय ... हिरण्यं दद्यात् तदभावे अनूचानाय VaikhāŚS. 16. 7; अनूचानौ पूर्वयोरह्नोरननूचान उत्तमे LaṭyāŚS. ix. 6. 12; DrāhyŚS. xxvi. 2. 3; याजयन्ति ... अनूचाना एवानूचानम् JaimiŚS. 1; यदि कामयेतानूचानं जनयेयम् BaudhGS. i. 7. 12; अपि वानूचानेभ्य उदकुम्भानाहरेत् BaudhGS. ii. 11. 15; हविर्यज्ञैरप्यनूचानः ... संस्कारैरेतैरुपेतः ... साङ्गचतुर्वेदतपोयोगाद् ऋषिः VaikhāGS. 1. 1; Nir. 13. 12 (227. 7); उच्छिष्टवर्जनं तत्पुत्रेऽनूचाने वा BaudhDS. i. 2. 37; पातकवर्जं वा बभ्रुं पिङ्गलां गां रोमशां सर्पिषावसिच्य कृष्णैस्तिलैरवकीर्यानूचानाय दद्यात् BaudhDS. ii. 1. 57; ii. 8. 6; ब्राह्मणानुपामन्त्रयेत्।... पञ्चाग्निरनूचानः AVPari. 44 (2). 4; अनूचानो हि यद् ब्रूते सा स्वयंभूः सरस्वती BālBhā. 1. 10; कस्मिन् केन कृतोऽयं मे वदानूचान सांप्रतम् BṛKathāK. 57. 241; पुराणम् ...। वैष्णवम् ...। अनूचानाय यो दद्याद् वैष्णवं पदमाप्नुयात् SaurP. 9. 20; CaturCin. i. 26. 17; एको दैवः ... इति पक्षस्त्रिपक्षः सोवरोऽनूचानो येषां ते त्र्यवराः ManvaVi. 393. 8 (*on* 3. 187); अनूचानस्य प्रथमयज्ञे प्रवर्ग्यो निषिद्धः ŚivārkaMaDī. i. 492. 12 (*on* i. 3. 39); पुरोहितप्रभृतिभिर्वेदाङ्गवेदिभिः। अनूचानैः प्रवचनैर्मन्त्रविद्भिश्च मन्त्रिभिः। श्रौतेन विधिना सम्यगभिषिक्तः शिवः ParamāKā. 100. 2; **1Aii** one of the eight types of Brahmin अनूचानस्तथा ... अष्टौ ... ब्राह्मणाः SkandP. i (2). 5. 110; **1B** teaching through recitation ये चेमे ब्राह्मणाः शुश्रुवांसोऽनूचानाः ŚatBr. I. iii. 3. 8; I. viii. 1. 28; II. iv. 3. 14; III. v. 3. 12; ŚatBr. (K.) I. ii. 2. 5; SubāU. 9; BṛĀraUBh. 217. 17 (*on* ii. 1.1); ये ब्राह्मणाः ... अनूचानास्ते मनुष्यदेवाः ŚatBr. II. ii. 2. 6; III. i. 1. 11; IV. iii. 4. 4; ŚatBr. (K.) I. iii. 2. 12; II. iii. 2. 8; IV. i. 1. 7; IV. iii. 4. 13; V. iv. 1. 3; ṢaḍviBr. i. 1. 28; ये ब्राह्मणाः शुश्रुवांसोऽनूचाना विद्वांसो याजयन्ति ŚatBr. III. i. 1. 5; एतद्ध स्म वै तत्पूर्वे ब्राह्मणाः। अनूचाना विद्वांसः प्रजां न कामयन्ते ŚatBr. XIV. vii. 2. 26; BṛĀraUBh. 355. 3 (*on* iii. 1. 1); विप्रस्य योऽनूचानस्य ...। वृत्तिं हरति दुर्बुद्धिस्तं विद्याद् ब्रह्मघातिनम् MahāBhā. xiii. 25. 6; मुनयः ... इदमूचुरनूचानाः प्रीतिकण्टकितत्वचः KumāSaṁ. 6. 15 (comm. साङ्गवेदप्रवक्तारः); अनूचानः प्रसन्नात्मा शिवदीक्षाभिषेचितः। ... गुरुरुच्यते ĪśānŚiPa. ii. 11. 10 (61); (used as noun) teacher, expounder अशुचिर्भवेत्। ... अश्रोत्रिये त्वहः कृत्स्नमनूचाने तथा गुरौ ManuSm. 5. 82; BṛhaspaSm. 357. 33; BṛParāSm. 8. 21; ManuBh. i. 457. 29 (*on* 5. 81); HārLa. 77. 7; ManvaVi. 642. 2 (*on* 5.82); अवानूचानमव शिष्यम् GaṇU. 570. 13; SiddhāKau. 509B. 6 (*on* iii. 2.109); गुर्वन्तेवास्यनूचानमातुलश्रोत्रियेषु च ... प्रेते तदहः शुद्धिकारणम् YājñaSm. 3. 24 (BālaKrī. अनूचानः अनुवक्ता, Mitā. अनूचानोऽङ्गानां प्रवक्ता, Aparā. अनूचानः उपाध्यायः, DīpKa. अनूचानोऽधीतवेदः, VīraMi. अनूचानः वेदाङ्गाध्येता); **1C** devoted to study, student यो न्वेव ज्ञातस्तस्मै ब्रूयादथ योऽनूचानः ŚatBr. XIII. vi. 2. 20; ŚatBr. (K.) V. vi. 3.3; दृप्तबालाकिर्हानूचानो गार्ग्य आस ŚatBr. XIV. v. 1. 1; BṛĀraU. ii. 1. 1; KauṣīBrU. 4. 1; ŚāṅkhāĀ. 6. 1 (22. 15); भृगुर्ह वारुणिरनूचान आस JaimiBr. 1. 42; सोऽयमनूचानाय ब्रह्मचारिणे ... आख्येयः SāmaViBr. iii. 9. 9; कबन्धस्याथर्वणस्य पुत्रो मेधावी ... अनूचान आस GopBr. i. 2. 10 (43. 5); **1D** who has repeated his lesson after his teacher अनूक्तवाननूचानः MahāBh. ii. 117. 19 (*on* iii. 2. 109); **2** studied, learnt (विद्याम्) तामेवमनूचानां गायन्नासिष्ट AvyaU. 2; **3A** (Jain) one devoted to *śruta, vrata, tyāga, saṁyama, niyama* etc. वचेरनुपूर्वात् कर्तरि कानो निपात्यते। अनूचानो व्रतोपपन्नः JaineVyā. 111. 35 (*on* ii. 2. 90); प्रावीवृत्तन्ननूचानाः तपोयज्ञमनुत्तरम् MahāP. 34. 217; 39. 53; सः... अनूचानेन श्रमणसंघेनोपास्यमानपादमूलः ... उद्यानमपश्यत् YaśasCam. i. 92. 5; ii. 393. 17; स्तूयमानमनूचानैर्ब्रह्मोधैर्ब्रह्मकामिभिः। ... ध्यायेत् ... अर्हन्तम् YaśasCam. ii. 396. 11; श्रुते व्रते ...। यस्योच्चैः सर्वदा चेतो सोऽनूचानः प्रकीर्तितः YaśasCam. ii. 411. 16; अनूचानो महाविप्रो बाणाख्यः PrabhāC. 113. 21; **3B** ascetic प्रहाविवागाधतमे तमोरिपुः। भवत्यनूचान इवोग्रचर्यया स दृष्टनष्टोऽहनि मध्यमे चरन् RāghPāṇ. (Dha.) 1. 21 (comm. तपस्वी); **4** well - behaved or well - mannered, modest (नाब्राह्मणे गुरौ शिष्यो वासमात्यन्तिकं वसेत्। ब्राह्मणे वाननूचाने काङ्क्षन्गतिमनुत्तमाम्) ब्राह्मणोऽपि यदि अनूचानः वृत्ताभिजनसंपन्नो न भवति ManuBh. i. 196. 19 (*on* 2. 242); गुणान्विते अनूचाने ManvaVi. 268. 17 (*on* 2. 247); **5** the word *anūcāna* अनूचानग्रहणं तु ... क्षत्रियवैश्यनिवृत्त्यर्थं भविष्यति TantrVā. 902. 17 (*on* iii. 3. 33); अनूचानपदेन सम्यगधीतवेदप्रवचनसमर्थोऽभिधीयते HārLa. 77. 8; अनूचानस्याश्रोत्रियस्य कर्मण्य-नधिकारात् प्रशास्तानूचानपरोऽनूचानशब्दः MayūMāli. 256. 25 (*on* iii. 3. 12); **6** name of an ascetic, cf. **अनूचानादिमुनीश्वर** [Kośas give the following words as the meanings of *anūcāna*:- *dhyānakāraka*, Anekā. (Pa.) 2678; *nayanamra*, NānārthSaṁ. 3. 22; *vinayānvita*, AnekāSaṁ. 4. 157; ŚabdaRaSaK. 202. 4; *vinayāvanata*, NānārthāSaṁ. iii. 24. 12; *vinīta*, TrikāŚe. iii 3. 227; ViśvaPra. 97. 143; AnekāK. 519; MediK. 100. 60; ViśvaLoK. 211. 156; KośaKaTa. 2. 6586; *viprabheda*, TrikāŚe. iii. 3. 227; *vivekajña*, AnekāTi. 4. 16; Anekā. (Pa.) 2678; *vedajña*, Anekā. (Pa.) 2678; *ṣaḍaṅgaśrutivedin*, NānārthSaṁ. 3. 22; *sāṅgavedakovida*, AnekāSaṁ. 4. 157; *sāṅgavedavicakṣaṇa*, ViśvaPra. 97. 143; MediK. 100. 60; ViśvaLoK. 211. 156; *sāṅgavedavijña*, śabdaRaSaK. 202. 4; *sāṅgavedavid*, AnekāTi. 4. 16; *sāṅgavedādhītin dvija*, NānārthāSaṁ. iii. 24. 12; also they give *anūcāna* as the synonym of following words: *adhītasāṅgaveda*, Vaija. 89. 82; *adhītin*, AmaK. 1372; AbhidhāCin. 78; KośaKaTa. 1. 5530; KalpaK. 73.47; *gaṇi*, AbhidhāCin. 78; Vaija. 89. 82; KośaKaTa. 1. 5530; *yugin*, Vaija. 89. 82; *vinīta*, DharK. 1490; *sāṅgavedajña*, DharK. 1490; *sāṅgādhītaśruti*, ŚabdaRa. (Vā.) 2399]

**अनूचानक** (anūcāna - ka) *adj.* (used as noun) learned man or person वाचामुच्चैः प्रपञ्चै रुचिरविरचनैरर्चनीयैरवर्च्यं नित्यर्च्यं प्रार्च्यतां नः पदमचलमनू-चानकाश्चार्पयन्तु SubhāRaSaṁ. 914.

**अनूचानकुल** (anūcāna - kula) *n.* **1** family well - versed in the Vedas and the Vedāṅgas, family of learned persons अनूचानकुले जाताः सदैव व्रतचारिणः BṛParāSm. 6. 296; **2** group of people well - versed in the Vedas and the Vedāṅgas सः ... आश्वदत्त द्रविणान्यनूचानकुलाय वीरः DvyāśraKā. 12. 2 (comm. साङ्गे प्रवचनेऽधीतिनः तेषां वृन्दाय)

**अनूचानकृत** (anūcāna - kṛta) *adj.* (used as noun) what is practised by persons well - versed in the Vedas and the Vedāṅgas अनूचानकृतं कुर्युः सदैव व्रतचारिणः BṛParāSm. 6. 296.

**अनूचानगुणोपेत** (anūcānaguṇopeta) *adj.* possessed of the virtues of being a learned Brahmin अनूचानगुणोपेतः ...। भ्रूण इत्युच्यते शिष्टैः SkandP. i(2). 5. 116; CaturCin. i. 26. 18.

**अनूचानचरणार्चन** (anūcānacaraṇārcana) *n.* worship of the feet of one devoted to *śruta*, *vrata* etc. तदनु(?नू)चानचरणार्चनोपचितागण्यपुण्यतया ... सः ... जगामाभिलषितं विषयम् YaśasCam. ii. 248. 17.

**अनूचानचेष्टित** (anūcāna - ceṣṭita) *n.* conduct or behaviour of one well-versed in the Vedas and the Vedāṅgas प्रणिपातेन हि गुरून् सतोऽनूचानचेष्टितैः। कुर्वीताभिमुखान् भूत्यै देवान् NītiSā. 3. 32; ŚukraNī. 1. 173.

**अनूचानजन** (anūcāna - jana) *m.* person well - versed or learned in the Vedas and the Vedāṅgas परितोषयितुम् ... त्वमनूचानजनैश्च नासि शक्यः StavMā. 200. 14; त्वाम् ... अनूचानजनेन ... अभिषिच्यमानम् ... कदा द्रष्टा ParamāKā. 40. 13.

**अनूचानतम** (anūcāná - tama) *adj.* who is the most learned in the Vedas and the Vedāṅgas यो वै ब्राह्मणानामनूचानतमः स एषां वीर्यवत्तमः ŚatBr. IV. vi. 6. 5; ŚatBr. (K.) V. vii. 6. 3; कः स्विदेषां ब्राह्मणानामनूचानतमः ŚatBr. XIV. vi. 1. 1; BṛĀraU. iii. 1.1; BṛĀraUBh. 355. 3 (*on* iii. 1. 1); भरद्वाजो ह वा ऋषीणामनूचानतमः ... आस AitĀ. I. ii. 2. 10; यो नृशंसतमः स्यात् ... अनूचानतमो वा तस्य गार्हपते दीक्षेरन् KātyŚS. xxii. 4. 7.

**अनूचानत्व** (anūcāna - tva) *n.* the state of being one well - versed or

learned in the Vedas and the Vedāṅgas ब्राह्मणत्वस्यानूचानत्वे हेतुत्वम् TārkiRa. 243. 3; अनूचानत्वे च व्यापकत्वमविवक्षितमारोप्य ... अनैकान्तिकत्वकथनम् NyāyPari. 219. 11.

**अनूचानत्वसंभावना** (anūcānatva-sambhāvanā) *f.* possibility of the state of being one well - versed or learned in the Vedas and the Vedāṅgas अत्र ब्राह्मणस्यानूचानत्वसंभावनामात्रेण कश्चिद् वदति TārkiRa. 243. 2.

**अनूचानत्वादि** (anūcānatvādi) *adj.* the state of being one well - versed or learned in the Vedas and the Vedāṅgas etc. 'द्विजोत्तमान्' द्विजेष्वनूचानत्वादिभिर्गुणैः प्रशस्ततरान् ... निमन्त्रयेत् CaturCin. iii (1). 1156.1.

**अनूचानत्वादिगुण** (anūcānatvādi - guṇa) *m.* quality of being one learned in the Vedas and the Vedāṅgas etc. आत्मनोऽन्यमनूचानत्वादिगुणप्रदं परमविज्ञाय ... उपदिश्यते ViṣṇuTaNi. 10B. 4.

**अनूचानपर** (anūcāna - para) *adj.* conveying or referring to one learned in the Vedas and the Vedāṅgas अननूचानस्याश्रोत्रियस्य कर्मण्यनधिकारात्प्रशस्तानूचानपरोऽनूचानशब्दः MayūMāli. 256. 25 (*on* iii. 3. 12)

**अनूचानपुङ्गव** (anūcāna- puṅgava) *m.* bull or eminent person among those who are devoted to *śruta*, *vrata*, etc. सिंहगिरिगुरुरूचेऽनूचानपुङ्गवः PariPar. 12. 35.

**अनूचानपुत्र** (anūcāna-putrá) *m.* son of one learned in the Vedas and the Vedāṅgas यन्नु भगवन्तोऽनूचाना अनूचानपुत्राः ... ते होचुः ŚatBr. X. vi. 1. 3; अनूचानीऽनूचानपुत्रस्तस्मै तां दक्षिणां दधात HirŚS. x. 4. 51 (1083. 17); वेदाध्याय्यनूचानपुत्रः ... श्रोत्रिय इत्येते श्राद्धे भुञ्जानाः पङ्क्तिपावना भवन्ति ĀpaDS. ii (7). 17. 22.

**अनूचानप्रयोग** (anūcāna - prayoga) *m.* performance by one learned in the Vedas and the Vedāṅgas अनूचानप्रयोगे नित्यताया उपपत्तेः MayūMāli. 256. 29 (*on* iii. 3. 12)

**अनूचानब्राह्मण** (anūcāna-brāhmaṇa) *m.* Brahmin well-versed or learned in the Vedas and the Vedāṅgas एतदप्यनूचानब्राह्मणगुर्वादिविषयम् SmṛtiCan. i. 168. 1; VīraMi. (Saṁskāra.) 549. 11.

**अनूचानमानिन्** (anūcāna-mānin) *adj.* thinking (oneself) as well-versed or learned in the Vedas and the Vedāṅgas स ह सर्वान् वेदानधीत्य महामना अनूचानमानी स्तब्ध एयाय ChāndoU. vi. 1. 2; ViṣṇuTaNi. 10B.4; अनूचानमानिन उपायान्तरविज्ञेयतयान्यथासिद्धिपरिहारेणोपदेश्यत्ववचनस्य प्रष्टव्यत्वोक्त्यपेक्षितत्वेन तदर्थसिद्ध्यनुपपत्तेश्च SiddhāSi. ii. 129. 16.

**अनूचानमुनिलोक** (anūcāna - muniloka) *m.* group of sages learned in the Vedas and the Vedāṅgas अनूषिवाननूचानमुनिलोको यमाश्रमम्। तं पश्यन्गतवांश्चाप्तं यमसावनुशुश्रुवान् Rāvaṇā. 11. 3.

**अनूचानयोग्यलिङ्गग्रह** (anūcānayogyaliṅga-graha) *m.* possession of the sign or characteristics worthy of one devoted to *śruta*, *vrata*, etc. उपनीतिरनूचानयोग्यलिङ्गग्रहो भवेत् MahāP. 39. 53 (*but* F.N. प्रवचने साङ्गेऽधीती)

**अनूचानर्त्विज्** (anūcānartvij) *adj.* having (the approval of) the priests well-versed in the Vedas and the Vedāṅgas यत्किंचानूचानर्त्विजः KātyŚS. vii. 1.18.

**अनूचानवचस्** (anūcāna -vacas) n. speech of one devoted to *śruta*, *vrata*, etc. अनूचानवचः श्रुत्वा जिनदत्तोऽपि तं जगौ BṛKathāK. 102 (8). 18; अनूचानवचः श्रुत्वा देवता निजगावमुम् BṛKathāK. 105. 104.

**अनूचानवाक्य** (anūcāna-vākya) *n.* sentence referring to one learned in the Vedas and the Vedāṅgas न चाग्निष्टोमे प्रवृणोत्कीति वाक्यलभ्यस्य विकल्पस्यानूचानवाक्ये नानूचानविषयतया व्यवस्थायां कृतायामनूचानस्याग्निष्टोमे प्रथमप्रयोगे विकल्पः MayūMāli. 256. 26 (*on* iii. 3. 12)

**अनूचानविशेषण** (anūcāna-viśeṣaṇa) *n.* qualifier of one learned in the Vedas and the Vedāṅgas अध्यापयितृवाचिनोऽनूचानविशेषणस्य प्रयोजनमाह NyāySu. (So.) 1223. 13 (*on* iii. 3. 33)

**अनूचानविषयता** (anūcānaviṣaya-tā) *f.* the state of referring to one learned in the Vedas and the Vedāṅgas विकल्पस्यानूचानवाक्ये नानूचानविषयतया व्यवस्थायां कृतायाम् MayūMāli. 256. 26 (*on* iii. 3. 12)

**अनूचानव्यतिरिक्तकर्तृक** (anūcānavyatiriktakartṛ-ka) *adj.* having other than one well - versed in the Vedas and the Vedāṅgas as the agent 'कामं तु योऽनूघानः स्यात् तस्य प्रवृञ्ज्यात्' इति ... अनूचानव्यतिरिक्तकर्तृकेऽग्निष्टोमप्रथमप्रयोग एवायं निषेधः NyāyMāVi. 151. 14 (*on* iii. 3. 17)

**अनूचानव्रतोचित** (anūcānavratocita) *adj.* befitting to the observance of a student devoted to *śruta*, *vrata*, etc. वक्ष्ये ... कट्यूरूरःशिरोलिङ्गम् अनूचानव्रतोचितम् MahāP. 38. 109.

**अनूचानसुदक्षिणा** (anūcāna-sudakṣiṇā) *adj.* (*f.* ) comprising of good sacrificial fees to one well - versed in the Vedas and the Vedāṅgas अत्र ब्राह्मीं महाशान्तिं कारयेद्बहुदक्षिणाम्। बह्वन्नां बहुसंभारामनूचानसुदक्षिणाम् AVPari. 72 (5). 2.

**अनूचाना** (anūcānā) *f.* name of an Apsaras अप्सरसो दृष्टाः ...। अनूनाचानवद्या (v.1. अनूचानानवद्या) च ... ननृतुः MahāBhā. i. 114.50; अनूचानानवद्या च ... अप्सरसः स्मृताः ViṣṇuDhaP. i. 128. 8.

**अनूचानागार** (anūcānāgāra) *n.* house of one well - versed in the Vedas and the Vedāṅgas प्रेताधानं कुर्वन्ननूचानागारादग्निमानयेत् GautPiMe. i. 1. 25.

**अनूचानादि** (anūcānādi) *adj.* one well - versed in the Vedas and the Vedāṅgas etc. गतोऽस्तमर्क इत्युक्ते जारचौरानूचानादयः स्वेष्टानुसारेणाभिसरणपरस्वहरणसदाचरणादिसमयं बुध्यन्ते SarvaDaSaṁ. 2. 46.

**अनूचानादिमुनीश्वर** (anūcānādi-munīśvara) *m.* eminent ascetic like Anūcāna etc. तत्त्वज्ञानलसत्प्रदीपनिहतध्वान्ताभमिथ्याधियोऽनूचानादिमुनीश्वराः प्रवचनप्रावीण्यमाबिभ्रति Gurvā. 453.

**अनूचि** (anūci) *adv.* in the rear, behind, MW.; Apte.

**अनूचित** (anūcita) adj. narrated after उपमानपदे तिलोत्तमां यदि मन्त्री विदधे श्रियं प्रति। अपरोक्ष्य पुनस्तदीदृशं कथमर्थं तदनूदितं (v. 1. तदनूचितं) मया PṛthvīVi. 12. 30 (comm. अनुकथितम्)

**अनूची** (anū-cī) *adj.* (*f.*) (from **अन्वञ्च्**) PW.; pw. ; MW, cf. **अन्वञ्च्.**

**अनूचीन** (anūcīná) (*but* anūcīna, TaiBr.) *adj.* [Debru. 430] **1A** successive (in the order of time ), coming after आदिद्वामानं सवितुर्व्यूर्णुषेऽनूचीना जीविता मानुषेभ्यः ṚV. iv. 54. 2; VājaS. 33. 54; VājaS. (K.) 32. 4; एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति (हवींषि) TaiBr. I. vi. 8.9, BaudhŚS. i. 146.4; VaikhāŚS. 9. 6; अनशनानध्ययनाधःशय्योदकोपस्पर्शनान्या(?न्य)कालमनूचीनेषु HirŚS. xxviii. 2. 73 (254); अनूचीनानि पृथगादापयति HirGS. i. 12. 14; तथात्र त्रयः सप्तदशा अनूचीना भवन्ति ŚābaBh. 1562. 18 (*on* vii. 3. 26); **1B** following or touching each other आयामतृतीयेन त्रीणि चतुरस्राण्यनूचीनानि कारयेत् BaudhŚuS. 1.67; 4.24; **1C** consecutive, cf. **अनूचीनता**; **2** which is lengthwise, cf. **अनूचीनम् 1**; **3** eastern, cf. **अनूचीनम् 2** [ Vaija. 211. 127 gives *anuloma* as the synonym of *anūcīna*]

**अनूचीनगर्भ** (anūcīna - garbhá) *adj.* born in successive order अप्यनूचीनगर्भाविव गावौ दक्षिणा स्याताम् ŚatBr. V. iii. 1.8; यमावनूचीनगर्भौ वा संयजेयाताम् ŚāṅkhāŚS. xiv. 39. 7.

**अनूचीनता** (anūcīna - tā) *f.* the state of being consecutive, consecutiveness त्रयाणां च सप्तदशानामनूचीनतायै ŚābaBh. 1562. 16 (*on* vii. 3. 26); MayūMāli. 541. 16 (*on* vii. 3. 10)

**अनूचीनतादर्शन** (anūcīnatā - darśana) *n.* perception of consecutiveness त्रयाणां सप्तदशानामनूचीनतादर्शनम् ... लिङ्गम् MayūMāli. 541. 17 (*on* vii. 3. 10)

**अनूचीनतावगम** (anūcīnatāvagama) *m.* knowledge of consecutiveness आग्नेययागस्य स्पष्टमकीर्तनात् कथमनूचीनतावगमः BhāṭṭCan. 11.2 (*on* xiii. 2.5)

**अनूचीनत्व** (anūcīna - tvá) *n.* the state of being successive in order अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वाय TaiBr. II. i. 3. 6.

**अनूचीनत्वनिमित्त** (anūcīnatva - nimitta) *adj.* caused by the successiveness अनूचीनत्वनिमित्तजामित्वकीर्तनात् उपक्रम एवान्तरालयुक्ततया MayūMāli. 133. 2 (*on* ii. 2. 4)

**अनूचीननिमित्त** (anūcīna - nimitta) *adj.* caused by the successive order अनूचीननिमित्तश्च जामिदोषोऽत्र कीर्तितः ŚāstrDī. 133. 1 (*on* ii. 2. 4)

**अनूचीनम्** (anūcīnam) *adv.* **1** along, lengthwise तिरश्चीनमा च्छ्यंत्यनूचीनꣳ हि मनुष्या आ च्छ्यन्ति व्यावृत्त्यै TaiS. VI. iii. 9. 2; उदरं वै संदो यदनूचीनं मिनुयात् MaiS. iii. 8. 9 (iii. 108. 12); तेषामनूचीनं वपाभिराद्रवन्ति BaudhŚS. ii. 369. 1; प्रउगमध्येऽनूचीनं विभजेत् BaudhŚuS. 8. 7; **2** towards the east पुरोडाशस्य ... अवदानं तिरीचीनम अवद्यति। पूर्वार्धाद् द्वितीयमनूचीनं चतुरवत्तिनः ĀpaŚS. ii. 18. 9 (comm. अनूचीनं प्राचीनं प्रागायतैरङ्गुल्यङ्गुष्ठैः); VaikhāŚS. 6.8.

**अनूचीनसंनद्ध** (anūcīna - sannaddha) *adj.* tied lengthwise यदु किंच तिरश्चीनसंनद्धं मया तत् प्रसूत आदध्वं न यद् अनु(?नू)चीनसंनद्धमिति VādhūŚS. iii. 75. 7.

**अनूचीनाहम्** (anūcīnāhám) *adv.* on each day in succession, on successive days त्रीणि शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददाति TaiS. VII. i. 5. 4; स वै द्व्यहमनूचीनाहं यजते ŚatBr. II. v. 3. 1; II.iv. 4.6; V. ii. 5. 13 [ day after

day, on the following day, Apte]

**अनूच्चल्** (anūccal -) I.P. **i** to jump up after अनूच्चलन्ति हरिणा हरिणाः NemīNir. 7.25; **ii** to pursue after, to proceed towards नवोन्मीलन्मदासारपानैकस्पृहयालवः। तं महेभमनूच्चेलुः फाल्गुनस्य शिलीमुखाः PāṇḍaC. 13. 332.

**अनूच्चलित** (anūccalita) *adj*. pursuing, following सुधनः ... सर्वलोकधातुपरिशुद्धिप्रणिध्यनु(v. 1. °नू° Suzuki Ed.)च्चलितः ... द्रमिडं पर्येषन् अद्राक्षीत् GaṇḍVyū. 59. 5 [DBHS.]

**अनूच्चारण** (anūccāraṇa) *n*. act of reciting after (the teacher) अनूच्चारणपरित्यागोऽपि जन्मान्तरसंस्कारोद्बोधनादिना वेदानां स्वतःप्रकाशात्। अथवा एकवारश्रवणमात्रेण वेदधारणात् ŚatDū. 236. 9.

**अनूच्छ्रि** (anūcchri -) I.P. **i** to hold aloft तंदिमांल्लोकांनूर्ध्वमनूंदश्रयत MaiS. ii. 2. 8 (ii. 21. 16); KāṭhS. 10. 10 (i. 136. 17); **ii** to hold upright ऊर्ध्वाग्रं बर्हिरनूच्छ्रयति BaudhŚS. i. 107. 19; i. 157. 10; BaudhGS. ii. 4. 10.

**अनूच्य** (anūcyà) *n*. [AltGr. I. 1. 114; Debru. 809] elbow - piece of a seat, cross - board देवाः ... व्रात्यांयासन्दीं समंभरन्। तस्याः ... बृहच्चं रथन्तरं वांनूच्ये३ं आस्तांम् AV. xv. 3. 5; औदुम्बर्यासन्दी तस्यै तस्यै अरत्निमात्राणि शीर्ष्ण्याण्यनूच्यानि AitBr. 37. 1 (905) (Sāy. अन्वक् तिर्यगवस्थितानि काष्ठान्यनूच्यानि) (*but* Apte. plank or board on the side of the bed); ŚāṅkhāŚS. xvii. 2. 8; BaudhŚS. i. 165. 14; चतुःस्रक्तयः पादा भवन्ति। चतुःस्रक्तीन्यनूच्यानि ŚatBr. VI. vii. 1. 15; चत्वारः पादाश्चत्वार्यनूच्यानि ŚatBr. VI. vii. 1. 28; अथैषौदुम्बरी राजासन्दी। तस्यै पादौ ... शाक्वररैवते अनूच्यानि JaimiBr. 2. 25; 2. 406; विचक्षणामासन्दीम् ... वैरूपवैराजे अनूच्ये ... स आगच्छति ... पर्यङ्कम् ... बृहद्रथन्तरे अनूच्ये ŚāṅkhāĀ. 3. 5 (12); KauṣīBrU. 1. 5 (Śaṅkarānanda. दक्षिणोत्तरयोर्दीर्घे खट्वाङ्गे अनूच्यसंज्ञे) [part of the feet of *āsandī*, Suryakanta]

**अनूच्य** (ánūc-ya) *ger*. **Ai** having recited or muttered (for ritualistic purpose) प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याग्न आ यांहि वीतय इतिं TaiS. II. v. 7. 4; II. v. 11. 3; VI. iii. 7. 1; ऋचंमनूच्याज्यंभागस्य जुषाणेनं यजति तेनान्यतोंदतो दाधारर्चंमनूच्यं हविषं ऋचा यंजति TaiS. II. vi. 2. 2; पुरोनुवाक्यांमनूच्यं याज्यंया जुहोति TaiS. III. iv. 10. 4; BaudhGS. i. 6. 10; i. 10. 4; ii. 1. 13; ii. 7. 17; ĀgniveGS. ii. 5. 3 (80. 9); BālamBha. i. 590. 6 (*on* 1. 252); वारुणींमृचमनूंच्य वारुण्यां होत३व्यम् MaiS. i. 8. 3 (i. 118. 9); ऐन्द्रींमनूंच्य मारुत्यां यजेन् मारुतंस्य मारुतींमनूंच्यैन्द्र्यां यजेत् MaiS. ii. 1. 9 (ii. 10. 16); KāṭhS. 10. 11 (i. 139. 5); MaiS. ii. 2. 8 (ii. 22. 4); KāṭhS. 10. 10 (i. 136. 23); रथन्तंरस्या ऋंचमनूंच्य ... बृहतं ऋचमनूंच्य ... °वैरूपंस्या ऋंचमनूंच्य ... वैराजंस्या ऋंचमनूंच्य ... रेवंतीमनूंच्य ... शंक्वरीमनूंच्य MaiS. ii. 3. 7 (ii. 35. 2); KāṭhS. 12. 5 (i. 167. 0); SaṅkarKā. iv. 4. 6 (AOR. Ed.); BhāṭṭCan. 124. 4 (*on* xvi. 4. 4); त्रिपदामनूच्य चतुष्पदया यजति AitBr. 3. 6 (77); अथ यत्र यत्र पशुरालभ्यते तदेतां पराचीमनूच्य ... त्रिष्टुभा परिदधाति KauṣīBr. 8. 2 (35. 4); अग्निष्ठस्य दक्षिणे युक्त उपोह्य चीवरं वास्तोष्पते प्रतिजानीहीत्यनूच्य वास्तोष्पते शग्मयेति यजति ŚāṅkhāŚS. ii. 16. 2; v. 6. 2; v. 13. 4; सामिधेनीरनूच्याह्वयति VādhūŚS. xii. 5. 5 (Chaube Ed.); प्र देवमित्यनूच्य MānŚS. 132. 5; होता प्रातरनुवाकमनूच्याभूदुषा इति यदा ब्रूयात् LāṭyāŚS. i. 9. 2; DrāhyŚS. iii. 1. 2; **Aii** having recited or muttered (for overcoming foes) यदंक्ष्णयास्तोमीयां अन्यथानूच्यान्यथोंपदधांति भ्रातृंव्याभिभूत्यै TaiS. V. iii. 3. 1; तामन्यथानूच्यान्यथोपादधत KāṭhS. 20. 13 (ii. 33. 2); KapiKaS. 31. 15 (163. 1); **Aiii** having recited after or repeated (for expressing the sense) सांरस्वतीमनूंच्य वांग् यन्त३व्या MaiS. iii. 6. 8 (iii. 71. 16); BhārŚS. x. 7. 6; वैष्णंवीमनूंच्य MaiS. iii. 9. 2 (iii. 114. 6); वैष्णंवीमृचमनूच्य वाचं यच्छति ... अनूच्येति वच्यर्थाभिधानार्थत्वस्य स्फुटमवगमात् MīmāKau. iii (1). 71. 2 (*on* i. 2. 42); **Bi** having recited (for study) आग्नेयं कृष्णग्रींवमालंभेत ... यो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न विरोचेंत TaiS. II. i. 2. 8; KāṭhS. 9. 16 (i. 119. 18); सद्योऽनूच्येति श्रुतिः MānGS. i. 22. 15; ऊर्ध्वं त्रिरात्रात्सावित्रीं प्रब्रूयात् तदहर्वा पश्चादग्नेः पच्छोऽर्धर्चशः सर्वामित्यनूच्य वेदमारभ्य JaimiGS. 1. 12 (13. 3); SmṛtiCan. ii. 506. 12; **Bii** having recited after (for teaching) वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमंनुशास्ति TaiĀ. vii. 11. 1 (732. 7); TaiU. 1. 11 (Śaṅ. अध्याप्य); गुरुः ... महाव्याहृतीरनूच्य ... रूपमेकं निगदेत् KāśyaS. 59B. 30; शिष्येभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिम् GobhiSm. 3. 130.

**अनूच्य** (anūcya) *adj*. [*f*.-ā] [AltGr. II. 1. 191, 211] **i** (morning litany, Gāyatrī etc.) ought to be recited राक्षोघ्न्यो गायत्र्योऽनूच्याः AitBr. 3. 5(68); (अनुवाकः) महति रात्र्या अनूच्यः AitBr. 7. 5 (201); शतमनूच्यमायुष्कामस्य ... त्रीणि च शतानि षष्टिश्चानूच्यानि ... सप्त च शतानि विंशतिश्चानूच्यानि AitBr. 7. 7 (207); 7. 8 (212); सर्वाणि छन्दांस्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुः BaudhŚS. ii. 149. 8; **ii** (also used as noun) what is to be recited (in the forest) वागेवारण्येऽनूच्युः सोऽरण्येऽनूच्यो भवति ŚatBr. IX. iii. 1. 12; IX. iii. 1. 24; IX. iii. 2. 4; अरण्येऽनूच्यान् हुत्वा द्यावापृथिव्यामुत्तमामाहुतिं जुहोति ŚatBr. XIII. iii. 4. 1; वसोर्धारां जुहोत्यौदुम्बर्या पञ्चगृहीतम् ... यजमानोऽरण्येऽनूच्येऽग्निप्राप्ते KātyŚS. xviii. 5. 1; xviii. 4. 24 [to be learnt, MW.]

**अनूच्यमान** (anūcyámāna) *adj*. [*f*. -ā] **Ai** being recited (for ritualistic purpose) सप्तगंणा वै मरुतोंं गणश एवास्मैं सजातानवं रुन्धेऽनूच्यमांन आसांदयति TaiS. II. ii. 11. 1; II. ii. 5. 7; अनूच्यंमानासु वैं सामिधेनींषु हविंरासादयन्ति MaiS. iii. 8. 7 (iii. 104. 8); सामिधेनीष्वनूच्यमानासु व्याचक्षीत KāṭhS. 9. 14 (i. 116. 22); 10. 11 (i. 139. 2); ताः पराचीरनूच्यमानाश्चतुर्विंशतिः संपद्यन्ते BaudhŚS. ii. 10. 8; VaikhāŚS. 18. 4; अनूच्यमान आसादयतीति काले प्रत्यञ्चं वैश्वानरमासादयत्यनूच्यमानासु सामिधेनीषु मारुतम् BaudhŚS. ii. 125. 5; ii. 130. 13; ĀpaŚS. xix. 19. 14; HirŚS. xxii. 2. 23(757. 1); xxii. 3. 12 (765. 27); सामिधेनीष्वनूच्यमानासु वाचं यच्छति ... अनूच्यमानायां पुरोनुवाक्यायामा वषट्कारात् VādhūŚS. iii. 13. 14 (Chaube Ed.); VārāŚS. I. i. 5. 14; अनूच्यमाने सूक्तवाके। ... प्रस्तरम् ... आहवनीये प्रहरति BhārŚS. iii. 5. 17; ĀpaŚS. iii. 6. 6; VaikhāŚS. 7. 6; अनूच्यमाने शंयुवाके परिधीन् प्रहरति BhārŚS. iii. 6. 15; ĀpaŚS. iii. 7. 11; सामिधेनीरनूच्यमाना अभिमन्त्रयते BhārŚS. iv. 12. 4; अनूच्यमानासु सामिधेनीषु जपति HirŚS. vi. 3. 2 (515. 6); उत हविर्धानेनामूषामनूच्यमानानां देशो लक्ष्यते ŚābaBh. 1084. 13 (*on* iii. 7. 15); **Aii** being recited (for overcoming foes) एतास्वनूच्यमानासु यं द्विष्यात्तमङ्गुष्ठाभ्यामुवबाधेत ŚatBr. I. iii. 5. 7; ŚatBr. (K.) II. iii. 3. 5; **B** being recited after, being repeated स्तुतशस्त्रयोर्वाचं यच्छेत्। अनूच्यमाने च सर्वत्र LāṭyāŚS. v. 12. 2; DrāhyŚS. xv. 3. 18.

**अनूच्यमानत्व** (anūcyamāna-tva) *n*. the state of being recited (for study) सेयं षडध्यायी अरण्येऽनूच्यमानत्वादारण्यकम् BṛĀraUBh. 4. 1 (*on* i. 1. 0)

**अनूच्यायनी** (anūcyāyanī) *adj*. (*f.*) horizontally long अनूच्यायनीं प्रतिसरां विबद्धामुत यंसतीम्। रोदस्य पत्यो रोदनां प्रपदसामलक्ष्म्यम् AV. (P.) xx. 18.17.

**अनूज** (anū-ja) *m*. [lengthening *metri causa*] younger brother पुत्रा बभूवुरतिसौ(शौ)र्यपराश्च तस्य। तत्राग्रजो नृपवरस्त्रिपुरीशः ...। तेषामनूजस्य कलिंगराजः ...। जातोन्वये EI. xxii. 165. 8; xxiii. 4. 6; cf. **अनुजAi.**

**अनूजावरी** (anūjāvarī) *f*. [AltGr. II. i. 22 nt] one who is born later, i.e. the youngest एता वा अपामंनूज्ञावंर्य्यो (pw. अनूजावर्यो) नामं। यद्दुर्भाः TaiĀ. v. 10. 6 (638. 12)

**अनूज्ञावरी** (anūjjāvarī) *f*. ever flowing stream एता वा अपामंनूज्ञावंर्य्यो नामं। यद् दुर्भाः TaiĀ. v. 10. 6 (638. 12) (cf. Sāy. *on* iv. 11. 8 अनुज्ञाः अनुक्रमगताः प्रवाहाः तद्युक्ता नद्यः अनूज्ञावर्य्यः) [Viśva.]

**अनूज्जि** (anūjji-) I.P. to be victorious after तां अग्निंरुंदजयत्तंदिन्द्रोऽनूंदजयत् MaiS. iv. 3. 2 (iv. 41. 3); KāṭhS. 12. 7 (i. 169. 6); MahāBh. iii. 375. 13 (*on* viii. 1. 35); अनूज्जयत्वयं यजमानो वाजस्यैनमिति पूर्वे KātyŚS. iii. 5. 22.

**अनूज्झ्** (anūjjh-) I.P. to leave behind अगालिशालीनि समन्ततोऽपि च्छायामनूज्झन्ति ...। महात्मनामाननकाननानि Surath. 1. 46.

**अनूढ** (an-ūḍha) *adj*. [*f*. - ā] **1A** not married, unmarried अनूढानां तु कन्यानाम् ... अनूढभार्यः शूद्रस्तु षोडशाद् वत्सरात् परम्। मृत्युं समधिगच्छेत् ... मासान् तस्यापि बान्धवाः। शुद्धिं समधिगच्छन्ति ŚaṅkhaLiDS. 349; ŚaṅkhaSm. 15. 6; देव्यनूढा त्वमभवः Rāmā. ii. 57. 10; परिवित्तितानुजेऽनूढे परिवेदनमेव च। ... नास्तिक्यं चोपपातकम् ManuSm. 11. 60; अनूढा न पृथक् कन्या पिण्डे गोत्रे च सूतके। पाणिग्रहणमन्त्राभ्यां स्वगोत्राद् भ्रश्यते YamaSm. 84; मातरः पुत्रभागानुसारेण भागापहारिण्यः। अनूढाश्च दुहितरः ViṣṇuSm. 18. 35; BālamBha. ii. 142. 1 (*on* 2. 116); KātySm. 926; तस्याम् ... पूर्वमेवानूढायां च ... भास्वता ... कर्णो नाम पुत्रोऽजन्यत ViṣṇuP. iv. 14. 36; अनूढायामेव खल्वत्रभवत्यां वृत्तः ... वृत्तान्तः AvantiKa. 175. 9; किमूढेयमुतानूढा माया वा केनचित्कृता PadmP. (Ra.) 8. 76; अनूढाः कन्याः कुलयोषित इति व्याचक्षते ManuBh. i. 310. 9 (*on* 3. 225); तेषां मते क्षत्रियवैश्ययोरनूढयोर्जाता रिक्थहराः प्राप्नुवन्ति ManuBh. ii. 290. 28 (*on* 9. 155); ii. 386. 11 (*on* 11. 57); अनूढासु च स्त्रीषु दुरभिसंधिः कामः NītiVā. 4. 2; कन्या चाहमनूढास्मि SkandP. iii. 8. 23; iii. 16. 38; नरोत्तमः। अनूढो लभते सत्यं कन्यारत्नं कुलोचितम् SkandP. iv. 57. 223; ब्राह्मणस्य सुतः शूद्रां जायते यस्तु सुव्रत। ऊढायां चाप्यनूढायां स पारशव उच्यते VāmaP. 61. 46; न भवेच्छ्राद्धभुग्द्विजः। ... अनूढः BrahmP. 220. 13; कन्या तु अनूढापि परस्त्री Kāvyānu. (He.) 366. 9; TriṣaŚaPuC. iii. 1. 69; **1B** betrothed यस्य दत्ता भवेत्कन्या वाचा सत्येन केनचित्। ... अनूढैव तु सा कन्या पञ्चत्वं यदि गच्छति GobhiSm. 1. 82; अनूढानां तु कन्यानां वाग्दत्तानामिति स्त्र्यशौचे वक्ष्यते HārLa. 48. 6; 173. 14; 180. 5; ज्यायस्यां किंत्वनूढायामियं नोद्वाहमर्हति PāṇḍaC. 1. 446; अनूढास्मि हिडम्बेति बन्धुगेहनिवासिनी

PāṇḍaC. 7. 267; 16. 142; पत्न्या ऊर्ध्वं सवर्णादिविशेषणोपेता प्रतिष्ठितानूढानां दुहितॄणां समवायेऽनूढैव गृह्णाति SmṛtiCan. iv. 687. 10; विवाहाधिकारिण्यां ज्येष्ठायां कन्यायां विरूपायां अनूढायां स्थितायाम् ... कनिष्ठायाः ... विवाहो न दोषाय SmṛtiCan. v. 177. 2; CaturCin. iii (1). 376. 7; iii (1). 485. 5; योषितां स्यादनूढानां प्रौढानां हि स्वयंवरः MalliC. 6. 57; परिवेदनं भ्रातरि ज्येष्ठेऽनूढे ManvaVi. 1373. 18 (*on* 11. 60); अनूढा[पि] वरं कन्या ... न कुपत्या विडम्बिना PrabaCin. 127. 7; कन्या त्वनूढा स्यात् सलज्ञा पितृपालिता RasāSu. 28. 1 (1. 107); UjjvaNīMa. 60. 2; अनूढा चेत्कन्या तदा कानीनो मातामहसुतः Subodhi. 58. 7 (*on* 2. 129); कन्यामनूढां पिता रक्षेत् VīraMi. 150. 13 (*on* 1. 85;) अनूढायां वोढुमनुपक्रान्तायाम् VīraMi. (Vyavahāra.) 476. 14; वैश्यस्तया साकमनूढयैव भूयः स्वमावासमभिप्रतस्थे ŚivLī. 22. 37; या दृष्टा विपिने वधूः ... सत्यप्येवममुं विधातुमधुनानूढेति भीतं मनः JānaPa. 3. 62; 4. 48; एकपत्नीनामेकपतिकानां कन्यां अनूढाविरोधं परिहरति BālamBha. i. 235. 1 (*on* 1. 86); **2Ai** not borne, not sustained प्रेङ्खत्कादम्बमिथुनाभिरनूढाप्यघूर्णत वनकमलिनीकल्लोलदोलाभिः HarṣaC. 48. 2; धुर्ये विपन्ने त्वयि राज्यभारो मज्ञत्यनूढः Bhaṭṭi. 18. 42; **2Aii** not borne, i.e. not worn or put on अतिकृशत्वादशक्नुवद्भिरिवोद्वोढुमवयवैरनूढ-हारकेयूरकटकादिभूषणव्रातमापतन्तमभिमुखं गन्धर्वकमपश्यम् TilaMañ. 404. 2; **2B** not carried, i.e. not used यो भाटयित्वा शकटं नीत्वा वान्यत्र गच्छति। भाटं न दद्याद्दाप्यः स्यादनूढस्यापि भाटकम्। इति। अनूढस्यापि अकृतोपकारस्यापीत्यर्थः VīraMi. (Vyavahāra.) 328. 27.

**अनूढकन्या** (anūḍha-kanyā) *f.* daughter who is not married आतृतीयादित्य-नूढकन्याविषयम् NirṇaSi. 207. 9.

**अनूढता** (anūḍha-tā) *f.* the state of not being married तन्नैषधानूढतया दुरापं शर्म त्वया ...। रसालवन्या मधुपानुविद्धं सौभाग्यमप्राप्तवसन्तयेव NaiṣC. 3. 46.

**अनूढत्व** (anūḍha-tva) *n.* the state of not being married अनूढत्वात्केन-चिद्दारव्यपदेशाभावात् ManuBh. ii. 282. 12 (*on* 9. 135)

**अनूढभसित** (anūḍha-bhasita) *adj.* who has not borne, i.e. worn or put on the sacred ashes अनूढभसितः ... अभुङ्क्ष न कदाप्यसौ YātrāPra. 2. 68.

**अनूढभार्य** (anūḍha-bhārya) *adj.* who has not taken a wife, i.e. who has not been married अनूढभार्यः शूद्रस्तु षोडशाद् वत्सरात्परम्। मृत्युं समधिगच्छेत्तु मासात्तस्यापि बान्धवाः। शुद्धिं समधिगच्छन्ति ŚaṅkhaLiDS. 349; ŚaṅkhaSm. 15. 6; निर्गुणे त्वनूढभार्ये शूद्रे त्रिवर्षोर्ध्वं द्वादशाहः NirṇaSi. 366. 11.

**अनूढभूयिष्ठभार** (anūḍha-bhūyiṣṭhabhāra) *adj.* who has not carried heavy load or weight पान्थैः पन्था न हि न सुगमोऽनूढभूयिष्ठभारैः Kapphiṇā. 15. 12.

**अनूढमातृक** (anūḍhamātṛ-ka) *adj.* who has an unmarried mother अज्ञातपितृको यश्च कानीनोऽनूढमातृकः NāraSm. 194. 8.

**अनूढमाना** (anūḍha-mānā) *adj.* (*f.*) not bearing any anger अनूढमाना शयने नवोढा, परोपकारैकरसैव तस्थौ Bhaṭṭi. 11. 12 (comm. अकृतकोपा) [bashful, modest, Apte.]

**अनूढशूद्रविषय** (anūḍhaśūdra-viṣaya) *adj.* referring to a Śūdra who is not married द्वादशाद्वत्सरादित्यनुपनीतद्विजानूढशूद्रविषयम् NirṇaSi. 367. 18.

**अनूढशूद्रापुत्रविषय** (anūḍhaśūdrāputra-viṣaya) *adj.* referring to the son of a Śūdra woman who is not married अनूढशूद्रापुत्रविषयोऽयं दशमभागनिषेधः ManvaMu. 392. 27 (*on* 9. 155); अनूढशूद्रापुत्रविषयं तत् BālamBha. ii. 160. 30 (*on* 2. 125)

**अनूढसप्तवर्षाधिका** (anūḍha-saptavarṣādhikā) *adj.* (*f.*) being more than seven years of age while being unmarried गौरी तु नग्निकानागतार्तवा ... अनूढसप्तवर्षाधिकानां नामानीति VīraMi. (Saṁskāra.) 768. 3.

**अनूढसवर्णदार** (anūḍha-savarṇadāra) *adj.* who has not taken a wife of the same caste हीनयोनिनिषेवणम् ... उपपातकम् अनूढसवर्णदारस्य केवलहीन-वर्णदारोपयमनं साधारणस्त्रीसंभोगश्च Mitā. 416. 8 (*on* 3. 241)

**अनूढा** (an-ūḍhā) *f.* **1Ai** unmarried woman अनूढायामवकीर्णः पलालभारं सीसमाषकं च दद्यात् ŚaṅkhaLiDS. 401; अनूढानां स्ववित्तानुरूपेण संस्कारं कुर्यात् ViṣṇuSm. 15. 31; कर्णादयो ह्यनूढायाः पुत्राः ManuBh. i. 223. 17 (*on* 3. 34); i. 224. 1 (*on* 3. 34); कन्याशब्दः प्रायोऽनूढासु प्रयुज्यते ManuBh. ii. 275. 21 (*on* 9. 118); सुज्ञिः ... अनूढाया विवाहाय तस्या मातरमागताम् ... ययौ RājTa. (Ka.) 8. 1939; विभजेयुर्दुहितरः पुत्राभावे पितुर्वसु। उद्वाहयन्त्योऽनूढाम् MahNirvāT. 12. 41; यौतकं त्वनूढानामेव न पुत्राणाम् VyavaMa. 158. 14; कानीनः ... अनूढाया एवापत्यम् SiddhāKau. 231B. 10 (*on* iv. 1. 116); ते अनूढायाः पुत्र्याः पुत्रो वृत्तः Nāṭa. 24. 2; **1Aii** betrothed अनूढापि प्रेते पत्यौ प्रेतपत्नी BālaKrī. i. 73. 16 (*on* 1. 69); **1B** unmarried girl, i.e. daughter तत्र चोढानूढासमवायेऽनूढैव गृह्णाति Mitā. 243. 8 (*on* 2. 136); तत्राप्यूढानूढासमवाये ऊढैव, 'दुहिता पुत्रवत्कुर्यात् मातापित्रोस्तु संस्कृता। आशौचमुदकं पिण्डमेकोद्दिष्टं सदा तयोः। इति भारद्वाजोक्तेः NirṇaSi. 272. 20; **2** one of the four types of heroines (a virgin who loves and elopes with the hero without seeking permission of the elders for marriage) (नायिका) ऊढानूढोपयमनात् SaraKaṇṭhā. 567. 19; (नायिका स्याच्चतुर्विधा) अनूढा च स्वकीया च परकीया पणाङ्गना Vāgbhaṭā. 5. 11; AlaṅkāŚe. 20. 2; अनुरक्तानुरक्तेन स्वयं या स्वीकृता भवेत्। सानूढेति यथा राज्ञो दुष्यन्तस्य शकुन्तला Vāgbhaṭā. 5. 12; AlaṅkāŚe. 20. 3; **3** concubine, cf. **अनूढाभ्रातृ.**

**अनूढागमन** (anūḍhā-gamana) *n.* going after an unmarried woman, MW.; fornication, MW.; Apte.

**अनूढातनय** (anūḍhā-tanaya) *m.* son of an unmarried woman कस्मै श्राद्धं न दातव्यम् ... अनूढातनयो राजन्यश्च ... प्रयत्नेन विवर्जयेत् ViṣṇuDhaP. i. 143. 2.

**अनूढादिक्रम** (anūḍhādi-krama) *m.* order of (succession of) an unmarried woman etc. (in inheritance) अनूढादिक्रमः प्रागुक्तो भवेत् BālamBha. ii. 205. 30 (*on* 2. 135 - 136)

**अनूढादुहितृविषय** (anūḍhāduhitṛ-viṣaya) *adj.* referring to an unmarried daughter एवं च कात्यायनवचनान्यनूढादुहितृविषयाणि ... इति मन्तव्यम् SmṛtiCan. iv. 686. 4.

**अनूढापर** (anūḍhā-para) *adj.* conveying or referring to an unmarried woman कन्याशब्द ऊढायामप्यक्षतयोन्यां तथापि तत्साहचर्यादनूढापरः BālamBha. ii. 254. 5 (*on* 2. 143)

**अनूढापुत्र** (anūḍhā-putra) *m.* son of an unmarried woman दैवे कर्मणि। विवर्जयेत् ... अनूढापुत्रान् ViṣṇuSm. 82. 10.

**अनूढाभाव** (anūḍhābhāva) *m.* absence of an unmarried girl, i.e. daughter 'पत्नी दुहितर' इत्येतद्वचनं पत्न्यभावे पुत्रिकाया दुहितुर्धनसंबन्धं ब्रवीति। .... येनानूढाभावे अप्रतिष्ठिता, तदभावे प्रतिष्ठितेत्येषु क्रमः Subodhi. 70. 22 (*on* 2. 135-136)

**अनूढाभ्रातृ** (anūḍhā-bhrātṛ) *m.* brother of a concubine सोऽयमनूढाभ्राता राज्ञः श्यालः शकारः इत्युक्तः SāhiDa. 103. 5 [brother of an unmarried woman, Apte]

**अनूढावस्था** (anūḍhāvasthā) *f.* condition or state of an unmarried woman or girl प्रकृतत्वादनूढावस्थायां दत्तस्यैव (धनस्य) तत्त्वाद्याह। कन्याया इति BālamBha. ii. 254. 11 (*on* 2. 144)

**अनूढासंस्कार** (anūḍhā-saṁskāra) *m.* sacrament (i.e. marriage ceremony) of an unmarried woman अनूढासंस्कारस्य चास्थावरेणैव निर्वाहात् BālamBha. ii. 142. 3 (*on* 2. 117)

**अनूढोत्पन्न** (anūḍhotpanna) *adj.* (also used as noun) (one) born of an unmarried woman शूद्रस्य तु ... अनूढोत्पन्नोऽपि परिणीतभार्योत्पन्नसम एव ManvaVi. 1282. 15 (*on* 10. 5); ये त्वनुलोमजा अप्यनूढोत्पन्नाः कुण्डगोलकाः-स्तेषामुपनयनं न सर्वस्मृतिसंमतम् VīraMi. (Saṁskāra.) 397. 3; अनूढोत्पन्नस्यापि क्षेत्रजस्योभयासावर्ण्यादवर्णत्वेऽपि मातृजातीयत्वमविहतम् BālamBha. i. 281. 11 (*on* 1. 91)

**अनूढोत्पन्नत्व** (anūḍhotpanna-tva) *n.* the state of being (one) born of an unmarried woman अनूढोत्पन्नत्वेन मुख्यपुत्रत्वाभावात् पुत्रप्रतिनिधित्वमभिप्रेत्येति व्याख्येयम् VīraMi. (Saṁskāra.) 211. 13.

**अनूत्** (an-ūt) Gr. not *ū* उः पदान्तेऽनूत् SiddhaHe. ii. 1. 118 (Vṛtti पदान्तस्थस्य दिव उः स्यात् अनूत्। स तु दीर्घो न स्यात्)

**अनूतन** (a-nūtana) *adj.* **A** not fresh i.e. prepared a few days back घृतम् ... क्रीताज्यं यदनूतनं तदधमम् ĪśānŚiPa. i. 7. 22 ; ii. 9. 14; **B** not new, cf. **अनूतनत्व.**

**अनूतनत्व** (anūtana-tva) *n.* the state of not being new, i.e. ancient or eternal धर्मज्ञतयार्तशब्दानां संसारधर्माणामनूतनत्वात् AvantiKa. 119. 3.

**अनूतनोल्लेख** (a-nūtanollekha) *adj.* (subject) lacking in new reference यदप्यनूतनोल्लेखं वस्तु यत्र तदप्यलम् VakroJī. 57. 7.

**अनूति** (án-ūti) *f.* [AltGr. II. 1. 192; III. 149] absence of help इन्द्रः ..., अस्तुती अनूती हिरिशिप्रः सत्वा RV. vi. 29. 6 [not coming or going (to aid), Apte]

**अनूत्क्रम्** (anūtkram-) I.P. **1** to go out after, to depart after स ऐक्षत। अहास्यु, हान्तर्यन्त्यु मा यज्ञादिति सोऽनूच्चक्राम ŚatBr. I. vii. 3. 3; ŚatBr. (K.)

II. vii. 1. 3; एषु आत्मा निष्क्रामति ... तमुत्क्रामन्तं प्राणोऽनूत्क्रामति ŚatBr. XIV. vii. 2. 3; BṛĀraU. iv. 4. 2; सप्तैवानूत्क्रामन्तीति कथमवगम्यते VedāntKau. 243. 9 (*on* ii. 4. 5); लिङ्गशरीरस्य च गतिश्रुतिः तमुत्क्रामन्तं प्राणोऽनूत्क्रामति SāṁkhyaPraBh. 92. 18 (*on* 3. 14); **2** to descend after, cf. **अनूत्क्रम्य**.

**अनूत्क्रमण** (anūtkramaṇa) *n.* going out after, departing after विलयमियाद्यदि सोत्क्रमणे पवनमनूत्क्रमणं न भजेत् NayaMañ. IV. ii. 1. 2.

**अनूत्क्रमणोपपत्ति** (anūtkramaṇopapatti) *f.* tenability of going out or departing after जीवे प्रथममुत्क्रामति प्राणस्यानूत्क्रमणोपपत्तेः SiddhāLeSaṁ. 347.1.

**अनूत्क्रम्य** (anūtkram-ya) *ger.* having stepped out along with, i.e. having descended after पूर्वेण पत्नीशालां विमुक्ते छदिषि शाखामवगुह्य तामेवैषामनूत्क्रम्य यथार्थं स्यात् LāṭyāŚS. i. 2. 22 (comm. अवतीर्य); DrāhyŚS. i. 2.29.

**अनूत्क्रामत्** (anūtkrāmat) *adj.* having gone out after प्राणमनूत्क्रामन्तँ सुर्वे प्राणा अनूत्क्रामन्ति ŚatBr. XIV. vii. 2. 3; BṛĀraU. iv. 4. 2.

**अनूत्खाय** (anūtkhā-ya) *ger.* having dug up ता एताः पर्यूढा अनूत्खायैक उपजीवन्ति JaimiBr. 1. 237.

**अनूत्त** (anūtta) *adj.* given, offered आदिकर्मणोऽन्यत्राच उपसर्गात् त इति तकारादेशो भवति। न तु तद्भावः। अवत्तम् ... अनूत्तमिति Nyās. ii. 858. 4 (*on* vii. 4. 46)

**अनूत्तपुष्प** (anūtta-puṣpa) *n.* flower which is offered जजाप ... क्षितीशः। सुदत्तचित्खे विदवत्तमन्त्रैरनूत्तपुष्पैरनुदत्तहोमैः DvyāśraKā. 10. 13 (comm. अनूत्तपुष्पैर्दत्तकुसुमैः)

**अनूत्तप्ता** (anūttaptā) *adj.* (*f.*) repenting subsequently पूर्वमनङ्गीकृतप्रणयामनूत्तप्तां विरहोत्कण्ठिताम् ... दूतीमुखानीतः प्रियतमः Loc. 116. 20 (*on* 2. 28)

**अनूत्तर** (anūttara) *adj.* having no reply, clueless यद्वदोऽनुत्तरः (v.l. अनूत्तरः) AbhidhāCin. 347.

**अनूत्तिष्ठास** (anūttiṣṭhāsa-) *desid.* to desire to pay homage by standing up, to desire to attend upon तं ह नानूदतिष्ठासत् JaimiUBr. iii. 8. 7.

**अनूत्था** (anūtthā-) I.U. **1Ai** to stand up after, to rise up after अंङ्गिरसो वां उत्तिष्ठतो रंक्षाँस्यनूंदतिष्ठन् MaiS. iv. 8. 5 (iv. 113. 8); उदुष्य देवः सविता हिरण्ययेत्यनूत्तिष्ठति AitBr. 4. 5 (93); अन्वित्यमृतं वाऽएषोऽनूत्तिष्ठति ŚatBr. III. iii. 3. 14; ŚatBr. (K.) IV. iii. 3. 12; इमांल्लोकानजनयत तान्जनयित्वानूदतिष्ठत् ŚatBr. (K.) III. i. 12. 4; य एतद् एवान्य उत्तिष्ठेत् तमुत्तिष्ठन्तमारभ्यानूत्तिष्ठेत् JaimiBr. 1. 89; JaimiŚS. 11; JaimiBr. 2. 23; महावीरमादायोत्तिष्ठत्सूदूष्य देवः सविता हिरण्ययेत्यनूत्तिष्ठेत् ĀśvaŚS.I. iv. 7. 4; न चैनं प्रत्युत्तिष्ठेदनूत्तिष्ठेद्वापि चेदस्य गुरुः स्यात् HirŚS. xxvi. 2. 54 (32. 8); ĀpaDS. i (2). 6. 31; **1Aii** to get up, to rise up पूर्वपक्ष उत्तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठतः पशव ओषधयोऽनूत्तिष्ठन्ति PañcBr. v. 9. 14; स ह स तृणेभ्योऽनूत्तस्थौ JaimiBr. 1. 338; पुण्यैनं कीर्तिरुत्तस्थिवांसमनूत्तिष्ठात् JaimiBr. 2. 195; 2. 402; **1Aiii** to rise up, i.e. to originate from नेदुतो नाष्ट्रा रुक्षाꣳस्यनूत्तिष्ठानिति वुज्रो वा आज्यम् ŚatBr. III. vi. 4. 15; सोऽसावादित्यः तं जायमानम् ... सर्वाणि च भूतानि सर्वे च कामाः तस्मात्तस्योदयं प्रति ... उलूलवोऽनूत्तिष्ठन्ति ChāndoU. iii. 19. 3; **1B** to follow up, i.e. to continue यत्रामी साम गायन्ति स योऽनूत्तिष्ठत्यृचं स स्वादायतनाद्व्यवयत्यृचं स साम्नोऽनुवर्त्मानं करोति KauṣīBr. 12. 5 (55. 10); **1C** to go after, to follow सा हेयं युक्तं ग्राममनुसरिष्यन्त्यनूत्तस्थौ JaimiBr. 3. 122; नाभिराजः ... अनूत्तस्थौ तदा द्रष्टुं विभोर्निष्क्रमणोत्सवम् MahāP. 17. 178; **2** to conclude वाचा प्रयन्ति वाचमनूत्तिष्ठन्ते KauṣīBr. 26. 1 (120. 6); **3** to follow (the example of), i.e. to be active राजानमुत्तिष्ठमानमनूत्तिष्ठन्ते भृत्याः ArthŚā. i. 94. 2 (1. 19); **4** to pursue, to leap after, cf. **अनूत्थाय 1A** [to rise after, MW.]

**अनूत्थाय** (anūtthā́-ya) *ger.* [AltGr. I. 1. 27] **1A** having pursued or leaped after रुद्र एंनं भूत्वाग्निरंनूत्थाय हन्यात् TaiS. III. iv. 10. 3; BaudhŚS. ii. 185. 18; एष वै व्याघ्रः कुंलगोपो यदुग्निस्तस्माद्यद्दीक्षितः प्रवसेत्स एंनमीश्वरोंऽनूत्थाय हन्तोर्न प्रंवस्तुव्यंमात्मनो गुप्त्यैं TaiS. VI. ii. 5. 5; एष वै रुद्रः पशुश्रपण एवेश्वरो वा एष एतमतोऽनूत्थाय हन्तोर्यद्रौद्रीरुपदधाति KāṭhS. 22. 11 (ii. 67. 12); KapiKaS. 35. 5 (181. 7); **1B** having followed अंसुरा अपांवर्तन्त ताँस्तंत एवांनूत्थांयाजयन् MaiS. i. 9. 8 (i. 139. 18); KāṭhS. 9. 15 (i. 118. 8); **2** having stood up after, having risen up after स होतारमनूत्थाय यथेतमग्रतो व्रजेद्यदि राजानं प्रणयेत् ĀśvaŚS. I. iv. 10. 7; उत्तरामाहुतिमनूत्थाय कवातिर्यङ्ङ्डिवाहवनीयमुपतिष्ठते उपप्रयन्तो अध्वरमित्येताभिः षड्भिः BhārŚS. vi. 1. 8; अनूत्थाय तिष्ठन्तं प्रतिश्रूयात् HirŚS. xxvi. 2. 32 (29. 19); ĀpaDS. i (2). 6. 7; भुञ्जानेषु वा यत्रान्योऽनूत्थायोच्छिष्टं प्रयच्छेदाचामेद्वा ... न ... भुञ्जीत HirŚS. xxvi. 5. 35 (74. 7); ĀpaDS. i (5). 17. 3; भुक्त्वा चास्य सकाशे नानूत्थायोच्छिष्टं प्रयच्छेत् ĀpaDS. i (2). 6. 35.

**अनूत्थित** (anūtthita) *adj.* [*f.* -ā] **A** stood up or risen up after अनूत्थितेषु संप्रीत्या पार्थिवेषु ससंभ्रमम्। कुमारमग्रतः कृत्वा प्राप्तराज्यं नवोदयम् (भगवानभिनिष्क्रान्तः) MahāP. 38. 288; विशांपतिः। ... मौलिबद्धैरनूत्थितैः। प्रतस्थे MahāP. 41. 16; अनूत्थितयोश्च तयोरादरकृतप्रणामयोः क्रमेण निक्षिप्य पक्षपातार्द्रतारकं चक्षुरीषदुत्क्षित्पदक्षिणकरः ... अन्तरिक्षमुदपतत् TilaMañ. 33. 14; **Bi** risen up, i.e. appeared विलासिनीजनेन प्रतिबिम्बभावादनूत्थिताया मण्डपश्रियो दीयमानसमालिङ्गनविशेष इव ... आस्थानमण्डपः UdaySuKa. 39. 13; **Bii** risen up सा सुषुवे सरस्वती। विहारमारभ्य सरस्वतीः सुधासरःस्वतीवार्द्रतनूरनूत्थिताः NaiṣC. 12. 4.

**अनूत्थितासन्नखेचरपरिवृत** (anūtthitāsannakhecara-parivṛta) *adj.* surrounded by the Vidyādharas who had risen up and stood nearby (विद्याधरेश्वरः) अनूत्थितासन्नखेचरपरिवृतश्च गत्वायतनमण्डपद्वारम् TilaMañ. 274. 22.

**अनूत्थेय** (anūttheya) *adj.* ought to be followed up, ought to be continued अनूत्थेयः पवमानो ना३ इति KauṣīBr. 12. 5(55. 9)

**अनूत्पत्** (anūtpat-) I.P. **1A** to spring up or jump after स नग्न एवानूत्पपात चिरं तन्मेने यद्वासः पर्यधास्यत ŚatBr. XI. v. 1. 4; **1B** to fly upwards after सोऽकामयतानूत्पतेयं स्वर्गं लोकं प्रतिसत्त्रिभिः संगच्छेयेति JaimiBr. 1. 163; 3. 276; 1. 224; तावकामयेताम् अनूत्पतेव स्वर्गं लोकमिति JaimiBr. 3. 28; अङ्गदः ... गच्छाम इत्युक्त्वा उत्पपात महीतलात्। उत्पतन्तमनूत्पेतुः सर्वे ते हरियूथपाः Rāmā. v. 62. 23; मधुकरराजं मक्षिका उत्पतन्तमनूत्पतन्ति YogBh. 117. 3 (*on* 2. 54); सूर्यप्रभो नभः क्रोधादुत्पपात ...। अनूत्पेतुश्च सचिवास्तस्य सर्वे धृतायुधाः KathāSaSāg. viii. 1. 143; **2A** to follow उत्पतन्तमनूत्पेतू रुमाप्रभृतयः स्त्रियः। सुग्रीवम् Rāmā. iv. 33. 4; **2B** to follow, i.e. to pursue, cf. **अनूत्पत्य**.

**अनूत्पतत्** (anūtpatat) *adj.* flying up after बिभीषणो विहाय विहायसि समुत्पतन्तमनूत्पतद्भिश्चतुर्भिरमात्यैः सममतीत्य वारिधिं दूरत एव ... अन्तरीक्षगत एवमाचष्टे RāmāCam. 6. 16 (3)

**अनूत्पत्य** (anūtpat-ya) *ger.* having followed, i.e. having pursued अनुपत्य (v. 1. अनूत्पत्य) खगं त्विन्द्रो वज्रेणाङ्केऽभ्यताडयत् MahāBhā. i. 29. 17; दृष्ट्वा तु प्रद्रुतां सेनां धार्तराष्ट्रस्य सूतजः। निवारयामास बलादनुपत्य (v. 1. अनूत्पत्य) विशां पते MahāBhā. viii. 44. 38.

**अनूत्पद्** (anūtpad-) IV. Ā. **A** to become accomplished subsequently (as an accessory advantage) तद्यथाम्रे फलार्थे निर्मिते छाया गन्ध इत्यनूत्पद्येते एवं धर्मं चर्यमाणमर्था अनूत्पद्यन्ते HirŚS. xxvi. 6. 17 (92. 12); ĀpaDS. i (7). 20. 3; VīraMi. (Paribhāṣā.) 67. 15; **B** to result subsequently एवं धर्मं चर्यमाणमर्था अनूत्पद्यन्ते HirŚS. xxvi. 6. 17 (92. 13); ĀpaDS. i (7). 20. 4; VīraMi. (Paribhāṣā.) 67. 15.

**अनूत्पा** (anūtpā-) I. U. to drink after, to sip after ततो रुक्षाँसि यज्ञमनूदपिबन्त ŚatBr. III. vii. 1. 29; III. vii. 1. 31; III. vii. 1. 32; तथो रुक्षाँसि यज्ञं नानूत्पास्यन्तेऽयं वै वुज्र उद्यत इति ŚatBr. III. vii. 1. 30; ŚatBr. (K.) IV. vii. 1. 25; तथो वै रुक्षाꣳस्यनूदपिपत ŚatBr. (K.) IV. vii. 1. 24; तथो रुक्षाꣳसि नानूत्पिपते ŚatBr. (K.) IV. vii. 1. 25.

**अनूत्पा** (anūtpā-) II. Ā. (irr.) to protect in order मूलं वा अंतितिष्ठद्रक्षाꣳस्यनूत्पिंपते TaiBr. III. ii. 9. 10 (BhaṭṭaBhā. अनुक्रमेणात्मानं रक्षन्ति ... व्यत्ययेन शपःश्लुः, आत्मनेपदं च)

**अनूत्सक्त** (anūtsakta) *adj.* fastened on, attached to सर्वेषु युक्तेषु दक्षिणोऽग्निष्ठस्य युक्तो भवति सव्यस्य योक्त्रं परिहृतमनूत्सक्तम् HirŚS. iii. 8. 6 (359. 9) (comm. आसञ्जितम्)

**अनूत्सर्ग** (an-ūtsarga) *m.* (lengthening archaic) not going up, non - suspension सर्वेषामनु(नू)त्सर्गो विद्यायाः HirŚS. xxvii. 5. 113 (201. 12) = ĀpaDS. ii (8). 21. 4 (Ujjvalā अनूत्सर्गश्छान्दसो दीर्घः)

**अनूत्सारम्** (anūtsāram) *absolutive* while creeping after अनूत्सारमिव हि ते तमायन् AitBr. 15. 1 (416) (Sāy. अनूत्सारमुत्तरोत्तरभावी सार उत्सारस्तमनुसृत्यानुसृत्येति) (*but* MW. *adv.* while leaving a place or retiring successively)

**अनूत्सुक** (anūtsuka) *adj.* very anxious or eager गजघण्टाटणत्कारैः पूरयन् परितोऽम्बरम्। प्राचालीदचलानाथस्तीर्थनाथमनूत्सुकः PariPar. 1. 44.

**अनूत्सृज्** (anūtsṛj-) VI. P. **1A** to dismiss towards, to send forth to आरुण्यान् पशूनृछुचमनूत्सृजति TaiS. V. ii. 9. 5; MaiS. iii. 2. 7 (iii. 27. 10); KāṭhS. 20. 8 (ii. 28. 2); KapiKaS. 31. 10 (158. 14); BaudhŚS. ii. 31. 11; ii. 31. 15; ii. 31. 19; ii. 32. 5; एतां दिंशमुंत्सृजन्त्येषां हिं देवानां दिंगथो स्वर्गंमेवैंनां लोकंमनूंत्सृजन्ति MaiS. iii. 2. 4 (iii. 21. 9); **1B** to give up after, to abandon

after भवत्येव यत्प्रथमकुसिन्धो वीर्यस्य तद्रूपं य एकाष्टकायां जायेत तमुत्सृजेत् ... यदि संवत्सरे द्वितीयो जायेत तं संवत्सरेऽनूत्सृजेत् KāṭhS. 13. 3 (i. 182. 16); तं योऽनूत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके TaiĀ. ii. 15. 1 (259. 2); **2** to leave, to go away from आञ्जनप्रभृति यजमानो यूपं नानु(नू)त्सृजत्यापरिव्ययणात् HirŚS. iv. 2. 51 (413. 9); **3** to pour out or forth afterwards, cf. **अनूत्सृजत्.**

**अनूत्सृजत्** (anūtsṛjat) *adj.* pouring out or forth afterwards वेदिकायां स्तम्भाः ...। आराममण्डपशिखाश्रितवारिपातविच्छिन्ननीरकणवृन्दमनूत्सृजन्तः ... लसन्ति BṛBrahmaS. iii. 5. 3.

**अनून्द्** (anūnd-) VII. P. to wet or moisten along अग्निर्होतासीत् ... तस्य देवा द्विदेवत्यैरन्वौन्दन् KāṭhS. 27. 5 (ii. 144. 7); KapiKaS. 42. 5(252. 9)

**अनूदक** (an - ūdaká) *adj.* [ AltGr. I. 48; II. 1. 101] (also used as noun) **1** other than water, not water यदार्द्रमनूदकम् MaiS. iii. 10. 7 (iii. 139. 11); VārāŚS. I. vi. 7.35 (*but* VIŚVA. अनूदकम् *adv.*); आर्द्रेणानूदकेन खनति MānŚS. 57. 3; **2A** not having (libations of) water अनूदकमधूपं च ... नवश्राद्धम् Aparā. 525. 19 (*on* 1. 250); अनूदकमनर्घ्यम् Aparā. 525. 21 (*on* 1. 250); cf. **अनुदक C; 2B** not having water, waterless अध्वानं प्रस्थितो विप्रः कान्तारे यद्यनूदके। पक्वान्नेन गृहीतेन मूत्रोच्चारं करोति AgniP. 170. 28; ViṣṇuDhaP. ii. 73. 200.

**अनूदक** (an - ūdaka) *n.* [AltGr. I. 48; II. 1. 101] want of water, aridity, drought यथा वर्षमनूदके। ... तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने Rāmā. i. 17. 33.

**अनूदन्** (anūdan-) II. P. to breathe up after तस्मादेतेनैकमेव प्राणेन करोति यदेव प्राणान् उदन्तो (?उदनतो) ऽनूदनिति JaimiBr. 1. 127; 1. 254; प्राणतो ह्येनामनूदनित्यपानतोऽन्वपानिति JaimiBr. 2. 363.

**अनूदय** (anūdaya) *m.* [AltGr. I. 48] name of a son of Dhṛtarāṣṭra नामधेयानि ...। धृतराष्ट्रस्य पुत्राणामानुपूर्व्येण कीर्तय। ... दुर्योधनः ...। दृढवर्मा दृढक्षत्रः सोमकीर्तिरनूदरः (v. l. अनूदयः) MahāBhā. i. App. I. 41 (17); cf. **अनूदर.**

**अनूदय्य** (anūdáy - ya) *ger.* having gone after or pursued अनग्नौ वा एतामाहुतिं जुहोति तामीश्वराणि रक्षांस्यनूदय्य हन्तोः KāṭhS. 24. 4 (ii. 93. 16); KapiKaS. 37. 5 (198. 18)

**अनूदर** (an - ūdara) *adj.* [AltGr. I. 48; II. 1. 101] having no belly अपाणिपादपृष्ठं तमशिरस्कमनूदरम्। ... सर्वभूतस्थमात्मानं ये पश्यन्ति न ते मृताः MahāBhā. xiv. 46. 45.

**अनूदर** (anūdara) *m.* name of a son of Dhṛtarāṣṭra नामधेयानि ...। धृतराष्ट्रस्य पुत्राणामानुपूर्व्येण कीर्तय। दुर्योधनः ...। दृढवर्मा दृढक्षत्रः सोमकीर्तिरनूदरः MahāBhā. i. 108. 8; App i. 41 (17); BhaviP. 532B. 25 (iii(3). 32. 18); cf. **अनूदय.**

**अनूदस्** (anūdas-) IV. P. to throw up towards अथैनमूषपुटैरनूदस्यन्ति ŚatBr. V. ii. 1. 16; ŚatBr. (K.) VI. ii. 2. 12; ŚatBr. V. ii. 1. 17; ŚatBr. (K.) VI. ii. 2. 14 (*but* MW.; to toss up behind or after)

**अनूदाहृत्य** (anūdāhṛ - tya) *ger.* having brought along afterwards यदि पुरः पराहृतं स्कन्देदनूदाहृत्य चतुरभ्युन्नीय होतव्यमन्यथा वाभिदोह्यम् ĀpaŚS. ix. 6. 4 (comm. अनूदाहृत्य स्रुचमनु स्थालीमानीय)

**अनूदि** (anūdi-) II. U. **1** to come out from, to be born from तस्य वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन् ... तासामृषभो जघनेऽनूदैत्तमिन्द्रः TaiS. II. i. 4. 5; तासां जघनत ऋषभो वैदेहोऽनूदैत् MaiS. ii. 5. 3. (ii. 50. 11); **2** to end with, i. e. to conclude पञ्चमं पङ्क्तिमेवानु प्रयन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति TaiS. II. vi. 10. 4; मद्देवत्यमेवं प्रायणीयमसन्मद्देवत्यमुदयनीयं ममेवानुप्रायाथ मामनूदयाथ MaiS. iii. 7. 1 (iii. 75. 5); **3** to go up or after, to follow तस्य सुहस्त्यः पशवोऽनूदायन्त्स उन्नतोऽभवद्यः पशुकामः स्यात् TaiS. II. i. 5. 1; स गिरिमुदैत् तमग्निरनूदैत् तावग्नीषोमौ समभवताम् TaiS. II. iii. 3. 1; स देवान्स्वर्गं लोकं यन्तोऽनूदैत् MaiS. i. 6. 12 (i. 106. 2); यदश्वं पुरो नयन्ति स्वमेव तच्चक्षुः पश्यन्ननूदेति (अग्निः) KāṭhS. 8. 5 (i. 88. 11); TaiBr. I. i. 5. 5; इन्द्रो वै वलमपावृणोत्तं सहस्रमनूदैत् KāṭhS. 13. 3; (i. 181. 21) तामेवानूद्यन्ति यत्तस्यां निमार्ष्टि ते KāṭhS. 38. 13 (iii. 80. 1); यद्येनं पापिका कीर्तिरनूदियाद्धोता म इदमकरिति विद्यात् ṢaḍviBr. ii. 9. 1; ते शुचं पाप्मानमनूद्यन्त्यूर्ध्वो ह्येतेन कर्मणैत्यूर्ध्वामु शुचमुत्सृजन्ति ŚatBr. VII. v. 2. 30; अग्नीदेकस्फ्ययानूदेहि ŚatBr. IX. ii. 3. 1; गार्ग्यः य एवायं यन्तं पश्चाच्छब्दोऽनूदेत्येतमेवाहं ब्रह्मोपास इति BṛĀraU. ii. 1. 10; **4A** to rise after आदित्यमुद्यन्तमग्निरनूदेति JaimiBr. 1. 9; उद्यन्तं त्वादित्यानूदियासम् MantrBr. ii. 5. 16; सन्धिवेलयोरुपस्थानं स्वस्त्ययनमादित्यनावमित्युद्यन्तं त्वादित्यानूदियासमिति पूर्वाह्णे प्रतितिष्ठन्तं त्वादित्यानुप्रतिष्ठासमित्यपराह्णे GobhiGS. iv. 6. 12; **4B** to arise after, i. e. to wake up subsequently सवितारमुद्यन्तं त्रयो लोकाः पश्यन्ति अनूद्यन्ते च KāmSū. 288. 17 (5. 5); अनूद्यन्ते च तस्मिंस्तूद्गते सुप्ताः प्रबुध्यन्ते JayaMa. 288. 19 (*on* 5. 5)

**¹अनूदित** (anūdita) *adj.* [*f.* - ā] **1A** which is referred to, i.e. which is described or expressed यद्युपसर्जनभूतोऽगुणो गुणः, प्रधानभूतं कारकम्। तथाप्यनूदिते कारकेऽगुणगुणविधानार्थं वचनं युज्यते ŚābaBh. 687. 14 (*on* iii. 1. 12); तत्र संशयः किं यजेतेत्यनूदितानां यागानां वैश्वदेवशब्देन गुणविधिः ŚāstrDī. 78. 11 (*on* i. 4. 13); इत्यनेनानूदिते भावार्थे क्रतुदक्षादीनां विधौ ... तद्धितचतुर्थ्यादीनमनुपयोगात् CaturCin. iii (1). 148. 1; इतिपदेन च पूर्वोक्तमिथ्यात्वलक्षणमनूदितं भवति ŚrutaPra. iA. 80. 18 (*on* i. 1. 1); अनूदितायाः सावित्र्याः पादं पादमिति त्रीन्पादान् ब्रह्मा चकर्ष ManvaMu. 49. 27 (*on* 2. 77); संनिपातिवाक्येषु विधिप्रत्ययेनाधिकारापूर्वेऽनूदिते सत्यवहननप्रोक्षणादयश्च ... स्वार्थमभिदधति TantrRaha. 63. 6; पशुत्वेनानूदितानां गवाश्वव्यतिरिक्तानामपशुत्वोक्तिवत् Pūrvotta-VāNaMā. 69. 19; यागादाविष्टसाधनत्वसंबन्धित्वेनावगतस्य बलवदनिष्टाननुबन्धित्वस्य लक्षणया वानूदितस्य भ्रान्त्या वा प्रसक्तस्यैव निषेधः VaiyāBhū. 90. 27 (*on* 22); एवं चार्थादिकपिण्ड इत्यनेन सजातीयानां साप्तपौरुषं सापिण्ड्यमनूदितं भवति Bālam-Bha. i. 197. 13 (*on* 1. 53); (pred.) referred to, i.e. described or expressed आर्थ्या वृत्त्या सर्वमनूदितम् MudriKu. 5. 8 (9); एष लौकिको वृत्तान्तः श्रुत्या सम्यगनूदितः PañcDa. 7. 201; वाक्याध्याहारे इत्येकदेशेनानूदितमध्याहारे इति Prasā. ii. 282. 14; वाक्येन 'परं ब्रह्म शिव' इति सिद्धवदनूदितम् ŚivārkaMaDī. i. 95. 13 (*on* i. 1. 1); i. 246. 10 (*on* i. 1. 2); पृथिवी स्वशब्देनैवानूदिता ŚivārkaMaDī. i. 388. 25 (*on* i. 2. 26); i. 500. 3 (*on* i. 3. 41); ii. 3. 25 (*on* ii. 1. 1); ii. 410. 26 (*on* iii. 4. 46); ब्रह्मचर्यादेव प्रव्रजेद् गृहाद् वा वनाद् वेत्यनयानूदितं ब्राह्मणः प्रव्रजेत् VīraMi. (Paribhāṣā.) 19. 23; दुःखहेतुत्वं द्वितीयादित्यादिश्रुत्यानूदितम् LaCandr. 421. 18; **1B** which is stated or mentioned cf. **अनूदितसमुच्चयबोधन; 2Ai** which is restated, reiterated or spoken after सर्व एवायं सूत्रार्थो विवृत्तः पुनरिहानूदितः Bṛha. 134. 5 (*on* i. 1. 5); LalitāTriBh. 263. 12 (*on* 5); लौकिकी प्रसिद्धिरिह भाष्यकारेणानूदिता Kāśi. iii. 106. 27 (*on* 5 (5). 14); कथमर्थं तदनूदितं मया PṛthvīVi. 12. 30; नित्यतृप्तत्वादीनि ... भाष्येऽनूदितानि VedāntKa. 72. 23 (*on* i. 1. 4); पञ्चाग्निविद्योक्ता गतिरिहानूदिता अपुनरावृत्तिविधानार्थम् ŚrutaPra. iB. 313. 29 (*on* i. 2. 17); त्वदुक्तमन्योक्तं वा मयानूदितम् NyāyPari. 181. 4; पूर्वोक्तमनूदितं दैविके नास्ति निग्रहः इति विधातुम् ... एषः ... निर्णय उक्तः ManvaMu. 361. 30 (*on* 8. 409); 496. 9 (*on* 11. 230); पञ्चविधमेव मिथ्यात्वं दूषणायानूदितम् GuruCandr. i. 242. 2; यत्पुरोदितम् ... महर्षिणा, तदनूदितमग्रे भवितव्यम् NīlaVi. 27. 12; ( used as noun) what is restated or reiterated ततश्चानूदितानां 'दर्शपूर्णमासाभ्यां स्वर्गकामो यजेते'त्यधिकारसंबन्धात् PrakaPañ. 260. 2; नन्वनूदितस्यानुवादः क्वोपयुज्यते NyāyVārPari. 95. 7; **2Aii** which is related क्रतुविधयः ... तेऽनूदिताः पर्यवस्यन्तोऽपि न धनार्जनं तन्नियमं वा प्रयुञ्जते TātpaṬ. (Vā.) 427. 22 (*on* ii. 1. 63); अनूदितं हननं प्रतिषिध्य ... नञ् न लिङ्गमपरं शक्नोति प्रतिषेद्धुम् NyāyRaMā. 54. 16; कथं चेदृगनूदितस्याविधेयस्य क्रमस्य चोदनालक्षणत्वम् NyāyRaMā. 152. 9; **2B** (pred.) explained, spoken accordingly वेदेऽपि ... महःशब्दवाच्योत्सवप्रसिद्धिरनूदिता TantrVā. 130. 17 (*on* i. 3. 7); तत्र ... संबन्धोऽनूदितः Kāśi. i. 30. 17 (*on* 1. 58); सिद्धमात्मभेदमनूद्य बन्धमोक्षौ प्रतिपादयतीति स चानूदितो भेदः Bhām. 292. 9 (*on* i. 4. 8); तेन लौकिकं प्रमाणस्वरूपमनूदितम् PratyabhiVi. ii. 82. 5 (*on* ii. 3. 2); स च चतुर्विधः केनेदमुक्तमिति वा ... परोक्तमेव मयानूदितमिति वा TārkiRa. 330. 1; तस्मादेतदपि असाधारणधर्मवतः तुल्यमेवानूदितम् VedāntKa. 116. 19 (*on* 1. 1. 22 (?21)); एकदेशिमतम् ... इहानूदितम् ŚivārkaMaDī. i. 185. 21 (*on* i. 1. 4); सोपपत्तिकजन्माद्यधिकरणार्थोऽनूदितः ŚivārkaMaDī. i. 246. 9 (*on* i. 1. 21); अत्रत्यमेवायुरादीनां फलत्वमन्यार्थतया तृतीयेऽनूदितमिति न पुनरुक्तिरित्युक्तं तन्त्ररत्ने MayūMāli. 395. 9 (*on* ix. 1. 13); (used as noun) what is explained or spoken accordingly अनु(नू?)दितं दूषयति तदिति NyāySu. (Ja.) 627A. 2 (*on* 4. 2); यदुक्तमित्यादिना उपदिश्यत इत्यन्तेनानूदितं पूर्वपक्षहेतुं दूषयति ŚrutaPra. iB. 202. 23 (*on* i. 1. 13); अनूदितानां भोग्यभोगस्थानभोगोपकरणानाम् ... उपलक्षणम् ŚivārkaMaDī. i. 434. 31 (*on* i. 3. 13); **2C** which is repeated or recited व्याकृता संप्रदायेन वाणी नित्यैव वैदिकी। अनूदितोच्यमानेयं कर्मस्वाध्यायकालयोः TantrVā. 197. 23 (*on* i. 3. 24); **3** which is echoed वैतालिकाः ... । अनूदितां रैवतकाद्रिपादैर्भोगावलीं पेठुरकुण्ठवाचः VasaViKā. 11. 92; उदितो हरति मनो मे भवनकपोतैरनूदितो निनदः ŚṛṅgāTi. (Rā.) 61; **4** imitated, cf. **अनूदितगतागता; 5** (used as noun) what is prescribed or ordained, cf. **अनूदितातिगामिन्.**

**²अनूदित** (anūdita) *adj.* risen up or ascended ये ... महाचार्याः स्वनिर्वाणपदादनूदिताः Gurvā. 323; 483.

**अनूदितगतागता** (anūdita-gatāgatā) *adj.* (*f.*) which has imitated the going and coming back नीलोत्पलभ्रमवशाद् भ्रमतामलीनामारादनूदितगताग[त]यादृशैव PṛthvīVi. 4. 6 (comm. गतागतानुवादिन्या ... दृष्ट्या)

**अनूदितत्व** (anūdita-tva) *n.* **A** the state of being restated or reiterated भेदस्य लोकसिद्धत्वेन अनूदितत्वात् तन्निषेधो न भ्रान्तजल्पितायते ŚrutaPra. ii. 440. 31 (*on* iii. 2. 21); **B** the state of being referred to सिद्धान्तिनोच्यमानस्यैव जीवो ब्रह्मेत्यर्थस्य पूर्वपक्षिणानूदितत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 90. 16 (*on* i. 1. 1)

**अनूदितमन्त्र** (anūdita-mantra) *m.* repeated formula स्वकृतगृह्यसूत्रे अनूदितमन्त्रविधानमुखेनार्थादाहुतीनां त्रयोदशसंख्या दर्शिता SmṛtiCan. v. 326. 17.

**अनूदितवादिनी** (anūdita-vādinī) *adj.* (*f.*) which expresses what is already stated (in the Śruti) स्मृतिः ...। अनूक्तवादिनी सा तु पारिव्राज्यं यथा गृहात्। ... अनूक्तवादिनी अनूदितवादिनी VīraMi. (Paribhāṣā.) 19. 22.

**अनूदितश्रवणादिव्यावृत्ति** (anūditaśravaṇādi-vyāvṛtti) *f.* exclusion of hearing etc. which have been described or expressed मोक्षसाधनतया विहितं वेदनमिति घटादिज्ञानव्यावृत्तिः। विहितमिति अनूदितश्रवणादिव्यावृत्तिः ŚrutaPra. iA. 59. 9 (*on* i. 1. 1)

**अनूदितसमुच्चयबोधन** (anūditasamuccaya - bodhana) *n.* act of conveying of the aggregate which is stated or mentioned 'सर्वद्रव्याच्च यद्वरम्' इत्युक्तमनूदितसमुच्चयबोधनाय ManvaMu. 384. 7 (*on* 9. 114)

**अनूदितसार्वात्म्यब्रह्मोपासना** (anūdita-sārvātmyabrahmopāsanā) *f.* meditation on Brahman as the soul of all, which is stated or mentioned subsequently 'स क्रतुं कुर्वीते'त्यनूदितसार्वात्म्यब्रह्मोपासनां प्रति प्रकारसमर्पकतया (अन्वयः) ŚivārkaMaDī. i. 313. 16 (*on* i. 2. 1)

**अनूदितसिद्धान्ताशय** (anūditasiddhāntāśaya) *m.* purport of established conclusive view which is explained अनूदितसिद्धान्ताशयं दूषयति VedāntKa. 417. 5 (*on* iii. 3. 20)

**अनूदितातिगामिन्** (anūditātigāmin) *adj.* transgressing what is prescribed or ordained समजनि ... शीतवीर्यः। अरिपुरदहने तथापि सोष्मा न खलु विधिर्यदनूदितातिगामी Rāgh. 14. 52.

**अनूदिताशङ्कानिरासार्थत्व** (anūditāśaṅkānirāsārtha-tva) *n.* the state of having the purpose of removing the doubt which is stated or mentioned अनेन चाथ यदुक्तमित्यनूदिताशङ्कानिरासार्थत्वेन ... सूत्रावयवमेवं व्याख्यातम् NyāySu. (So.) 45. 16 (*on* i. 2. 7)

**अनूदे** (anūde-) II. P. **1** to rise after तमापोऽनूदायन् AitBr. 8. 1 (216) (*but* Sāy. अनुग्रहेणोत्कर्षो यथा भवति तथा प्राप्तवत्यः); **2A** to come forward to, to come up after प्रह्रियमाणायानुब्रूह्येकस्फ्ययानूदेहीत्यनूदैति प्रतिप्रस्थातैकस्फ्यया ŚatBr. III. v. 2. 2; ŚatBr. (K.) IV. v. 2. 2; KātyŚS. v. 4. 7; xviii. 3. 17; अग्नीदेकस्फ्ययानूदेहि ŚatBr. IX. ii. 3. 1; **2B** to walk up along or up to तद्धैके। ओत्तरवेदेरनूदायन्ति ... मध्यमाच्छङ्कोरनूदेयात् ŚatBr. III. v. 2. 3; **2C** to go after, i. e. to follow अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाहेहि यजमानेत्यनूदैति पत्नी ŚatBr. (K.) IV. v. 3. 9; IV. vi. 3. 3; तं (सोमम्) ह द्रोणकलशेनैव प्रतिधाय पीत्वा प्रवव्राज। अनूदेयाय त्वष्टा JaimiBr. 2. 155; **3** to come out from, i. e. to be born out of य एवायं यन्तं पश्चाच्छब्दोऽनूदेत्येतमेवाहं ब्रह्मोपासे ŚatBr. XIV. v. 1. 11 (Dvivedagaṅga उत्पद्यते); तदु हैव हिरण्यचण्डातकौ वसानेऽप्सरसावनूदेयतुः JaimiBr. 3. 235.

**अनूदेत्य** (anūde-tya) *ger.* having come out from ईश्वरो वा एष एतमवभृथादनूदेत्य वरुणो ग्रहीतोः KāṭhS. 22. 11 (ii. 67. 14); KapiKaS. 35. 5 (181.8)

**अनूदेश्या** (ánū-deśyā) *adj.* (*f.*) to be assigned to ; to be allocated अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति TaiBr. III. xi. 8. 8.

**अनूद्गत** (anūdgata) *adj.* going up to, i. e. approaching रासमण्डलबद्धोऽपि कृष्णपार्श्वमनूद्गता(?तः)। गोपीजनो न चैवाभूदेकस्थानस्थिरात्मना BrahmP. 189.32.

**अनूद्गृह्णत्** (anūdgṛhṇat) *adj.* lifting up after सछदिष्कयोर्हविर्धानयोर्ग्रन्थीन् विचृत्य प्रक्षाल्याभ्यज्याभितः पृष्ठ्यामवस्थाप्येति। त्रिरनूक्तेऽनूद्गृह्णन्तो वर्तयन्ति KāṭhŚSSaṅkalana 16. 14.

**अनूद्दिश्य** (anūddiś-ya) *ger.* having stated or mentioned subsequently यथैवैतत्स वत्सः ... गतां गामन्वेष्य तामेव तर्पयति तथैव यथाविधिदत्तजलपिण्डदानादि यत्र वा गतं तमेवानूद्दिश्य प्रीणयति VaikhāGS. 5. 15.

**अनूद्दिश्यमान** (anūddiśyamāna) *adj.* being stated or mentioned subsequently यत्र ह्यनूद्दिश्यमानधर्मान्तरसाहित्ययोग्यधर्मयोगित्वं वस्तुनो यच्छब्देनाभिधाय तद्बुद्धिस्थधर्मान्तरसाहित्यं तच्छब्देन निर्वाह्यते Loc. 131. 24 (*on* 3. 4)

**अनूद्दिष्ट** (anūddiṣṭa) *adj.* stated or mentioned subsequently तुल्यत्वं च द्विष्टमतः पूर्वोद्दिष्टानामनु(?नू)द्दिष्टाः समा ज्ञेयाः JaineVyā. 24. 8 (*on* i. 2. 4) उद्दिष्टानां पदार्थानामनु(?नू)द्दिष्टैर्यथाक्रमम्। संबन्धः कथ्यते योऽसौ यथासंख्यं क्रमश्च सः Mānaso. iv. 2. 271.

**अनूद्देश** (anūddeśa) *m.* **Ai** subsequent reference (to words etc.) संख्यातानामनूद्देशो यथासंख्यम् VājaPrāti. 1. 143 (Uvaṭa समानसंख्यानां यः पश्चादुद्देशः स यथासंख्यं भवति); **Aii** (Poet.) subsequent reference (to items etc.) उद्दिष्टानां पदार्थानामनूद्देशो यथाक्रमम्। यथासंख्यमिति प्रोक्तम् Kāvyāda. 2. 273; 3. 144; यथासंख्यमनु(?नू)द्देशः सामान्यमतिदिश्यते AgniP. 345. 21; उद्दिष्टानामर्थानां क्रमेणानूद्देशो यथासंख्यम् (अलंकारः) ... पश्चान्निर्देशोऽनूद्देशः AlaṅkāSa. 148. 15; PratāYaBhū. 451. 6; यथासंख्यमनूद्देश उद्दिष्टानां क्रमेण यत् SāhiDa. 600. 4 (comm. पश्चादुद्देशः); **B** act of explaining accordingly मन्त्रार्थवादेष्वित्युद्देशे अनुष्ठेयार्थप्रकाशनस्तुतिपरत्वाभ्यामित्यनूद्देशे चावगतक्रमोऽत्र परित्यक्तः ŚrutaPra. ii. 54. 14 (*on* i. 3. 25)

**अनूद्देश्य** (anūddeśya) *adj.* (used as noun) **1** (person) who performs a sacrifice referring to another नानूद्देश्यं याजयेत् न नीतदक्षिणं याजयेत् BaudhŚS. iii. 197. 6; **2** (sacrifice) involving subsequent announcement (of death of the sacrificer ) कश्चिन्नाहीनः। कश्चिन्नानूद्देश्यः JaimiŚS. 1 (Vṛtti अन्तश्शवो एष यज्ञो योऽनूद्देश्यः ... अन्तश्शवश्चायम्। यज्ञमध्य एव यजमानस्य मरणात्)

**अनूद्द्रु** (anūddru-) I. P. **Ai** to run after, to walk fast यदि सायमहुतेऽग्निहोत्रे पूर्वोऽग्निरनुगच्छेदग्निहोत्रमधिश्रित्योन्नीयाग्निना पूर्वेणोद्द्रुत्याग्निहोत्रेणानूद्द्रवेत् KāṭhS. 6. 6 (i. 55. 4); ĀpaŚS. ix. 9. 6; HirŚS. xv. 3. 5 (291. 23); अग्निमाहितमग्निहोत्रेणानूद्द्रवन्ति KāṭhS. 8. 11 (i. 94. 20); KapiKaS. 7. 8 (78. 22); अन्वङ्ङ्ग्निहोत्रेणानूद्द्रवेत् BhārŚS. ix. 9. 5; ix. 10. 8; ĀpaŚS. ix. 7. 1; ix. 7. 10; **Aii** to run towards, cf. **अनूद्द्रुत्यA; B** to follow (in mind), cf. **अनूद्द्रुत्य B**.

**अनूद्द्रुत्य** (anūddrút-ya) *ger.* **Ai** having run towards अयं वाव प्रजापतिरसौ पूर्वोऽग्निस्तदयमित आदाय प्राङ्नूद्द्रुत्याजुहोत्तस्मादग्निहोत्रं पश्चादधिश्रित्य पुरो जुह्वति KāṭhS. 6. 4 (i. 53. 8); **Aii** having run after कृणुष्वं पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति तामग्निरनूद्द्रुत्य समदहत्सा दह्यमाना ह्रदं कौसिदं प्रामज्जत् KāṭhS. 10. 5 (i. 130. 6); 21. 8 (ii. 47. 7); 21. 10 (ii. 50. 15); **B** having followed (in mind), i. e. having considered or regarded स एतं सप्तहोतारमपश्यत्तं मनसानूद्द्रुत्याजुहोत्तेन यज्ञमसृजत सोऽस्माद्यज्ञस्सृष्टः पराङैत्तं ग्रहेणानूद्द्रुत्यागृह्णात् KāṭhS. 9. 16 (i. 118. 15);

**अनूद्धा** (anūddhā-) III. Ā. to set out, to go up after (मनसा) अनूज्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै TaiBr. I. vii. 7. 2; अथैनं संशास्ति मनसैव दिशोऽनुप्रक्राम मनसोर्ध्वामनूज्जिहीष्वेत्यथैनं वाचयति BaudhŚS. ii. 100. 6; HirŚS. xii. 5. 24 (175. 24)

**अनूद्धृ** (anūddhṛ-) I. P. to take out from subsequently, cf. **अनूद्धृत्य**; MW.

**अनूद्धृता** (anūddhṛtā) *adj.* (*f.*) held up by running after निष्क्रामन्तीं सखी[भि]रनूद्धृतां कथमपि हठादाकृष्यान्ते पटस्य निवेशिताम् ... मनः स्मरति प्रियाम् SubhāRaK. 15. 33.

**अनूद्धृत्य** (anuddhṛ́t-ya) *adj.* (pred.) to be taken out subsequently यस्याग्निरुद्धृतोऽहुतेऽग्निहोत्र उद्वायेदपर आदीप्यानूद्धृत्य इत्याहुः TaiS. II. ii. 4. 7; BaudhŚS. ii. 124. 3; VaikhāŚS. 20. 19.

**अनूद्भासिन्** (an- ūdbhāsin) *adj.* not shining forth, not glossy अनू(?नु)द्भासि वासो वसीत HirŚS. xxvi. 8. 12 (119. 23) (comm. उद्भासनशीलमुद्भासि। तदन्यदनू(?नु)द्भासि); ĀpaDS. i(11). 30. 12 ; cf. **अनुद्भासिन्**.

**अनूद्भू** (anūdbhū-) I. P. **A** to arise or result from अर्थानाचर्यमाणाननर्था अप्यनूद्भवन्त्यनुबन्धाः संशयाश्च KāmSū. 352. 3 (6. 6); **B** to follow in appearance, to appear after चक्षुःप्रीतिमुद्भवन्तीमनूद्भवन्ति चापराणि कुसुमचापलानि AnargharRā. 2. 6 (37) (comm. चाक्षुषरागमनु लक्ष्यीकृत्य ... मन्मथविकारा उद्भवन्ति)

[1]**अनूद्य** (anūdya) *adj.* [*f.* - ā] [ DurghVṛ. *on* iii. 2. 61; BhāṣāVṛ. *on* iii. 1. 106] **1** which is to be restated or reiterated तदाहुर्न वा आर्त्यार्तिरनूद्या PañcBr. ix. 6. 5; **2** (used as noun) what (object) is to be described फलेनोपादेयविधेयगुणभूतयागग्रहणाद्गुणेन चोद्देश्यानूद्यप्रधानभूतापेक्षणात्तन्त्रत्वाभावः TantrVā. 300. 19 (*on* i. 4. 8); **3** which is to be understood by implication न चात्र तुला विधेया किंत्वनूद्या प्राथम्यात् Aparā. 698. 13 (*on* 2. 98)

[2]**अनूद्य** (a - nūdya) *adj.* (used as noun) that which is not to be said quickly or readily नूद्यं न भवतीत्यनूद्यमिति नञ्समासाश्रयणेन रूपसिद्धिः कार्या NyāySu. (So.)451. 6 (*on* i. 4. 8) (better **अनोद्य**)

**अनूद्य** (anūd - ya) *ger.* **1A** having read , having recited **B** having repeated (words etc.) , having quoted or cited **2A** having said in the context (of), having treated as the subject (of a predicate) **B** having narrated, having described **Ci** having restated, having reiterated **ii** having explained

**3Ai** having referred to **ii** having mentioned **iii** having implied **B** having put forward, having stated (by way of hypothesis) **4A** having addressed **B** having told **5** having stated in accordance with **1A** having read, having recited 'वेदानधीत्य' इत्येकस्यां विधीयतेऽनूद्यानन्तर्यं विपरीतमन्यस्यामर्थैकत्वाद्धैकवाक्यतां वक्ष्यति ŚābaBh. 5. 5(*on* i. 1. 1); **1B** having repeated (words etc.), having quoted or cited प्रथमसूत्रमनूद्य तस्य तात्पर्यमाह TātpaṬ.(Vā.) 3.7 (*on* i. 1. 1); यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म इत्यनूद्य ... यो दहराकाशो यच्च तदन्तर्वर्ति गुणजातं तदुभयमन्वेष्टव्यम् BrahmSūBh. (Rā.) 298. 18 (*on* i.3. 13); विद्वत्संन्यासश्च परमहंसोपनिषदि प्रतिपादितः। तां चोपनिषदमनूद्य व्याख्यास्यामः JīvanVi. 141. 4; न चैकस्यामेव शाखायाम् ... श्रवणविधिद्वयं पुनरुक्तमिति वाच्यम्, एकत्र विधायापरत्र विधिमनूद्य विशेषकथनात् VivaPraSaṁ. 6. 11; चराचरस्येति सूत्राक्षराण्यनूद्य श्रुत्यनुसारेण सर्वस्येति व्याख्यानम् TattvPrakā. 32A. 7(*on* i. 2. 9); **2A** having said in the context (of), having treated as the subject (of a predicate) चिरत्वमनूद्य देहपातावधित्वमत्रोच्यते BrahmSi. 130. 14; कथम्... अरुणयेत्यत्र पदे ... करणानि ... सोमप्रभृतीन्यनूद्यारुणप्रातिपदिकार्थो विधीयते TantrVā. 696. 16 (*on* iii. 1. 8); यत्र त्वनूद्य अप्रमाणरूपं विधीयते, तत्र त्वनूद्यमानस्य प्रमाणान्तरसिद्ध्या प्रयोजनम् TātpaṬ. (U.) 31.5 (*on* 2. 1); 'प्रज्ञानघन' इत्यात्मलक्षणं सत्यसूचकम्। अनूद्यौपाधिकस्यैव कथयन्ति विनाशनम् ViveCū. 563; प्रत्यक्षमनूद्य कल्पनापोढत्वम्, अभ्रान्तत्वं च विधीयतेNyāyBiṬ. 40. 7 (*on* 1. 4); अनूद्यापूर्वमैकात्म्यं विधेयमुपपत्तिमत् BṛĀraUBhVā. i. 4. 692; ii. 1. 558; स्वभावतो वा संप्राप्तमनूद्योपासनं श्रुतिः TaiUBhāVā. 92. 1 (2); तमनूद्य अभेदमेव (जीवब्रह्मणोः) तयोः शास्त्रं बोधयति IṣṭaSi. 242.21; वाक्यान्तरेभ्यश्च ब्रह्मावगतेः प्राप्तत्वात् तदनूद्याप्राप्तोपासा भावार्थो विधेयः Bhām. 160. 21 (*on* i. 1. 31); 190. 17 (*on* i. 2. 26); गुणविधानार्थमुपासनमनूद्य ... उपासकस्य प्राप्तौ न संशयोऽस्तीत्युपसंहृतम् BrahmSūBh. (Rā.) 242. 17 (*on* i. 2. 7); आचमनमनूद्याचमनीयानामपां प्राणवासस्त्वानुसंधानमप्राप्तं विधीयत इति युक्तम् VedāntSā. (Rā.) 297. 7 (*on* iii. 3. 18); VedāntKau. 310. 24 (*on* iii. 3. 18); दाहयित्वेत्यनेन स्नेहप्राप्तं दाहमनूद्य त्र्यहाशौचं विधीयते HārLa. 45. 10; अनेकस्यार्थस्य विधातुमशक्यत्वात् आस्यदघ्नपर्वापेक्षया महत्तामनूद्य वृ(?बृ)हत्त्वैव विधीयते SaṅkarKāBh. 71.7 (*on* ii. 1.57); अमुक्ताधिपत्यं तु पूर्वार्धोक्तमनूद्य च। उतामृतस्येश इति विधत्ते AnuVyā. 52B. 7 (*on* 3. 3); प्रायस्त्वमिन्दोरपरावतारः। त्वां पश्यतामेव मुदः स्फुरन्ति ... अत्र त्वामनूद्य चन्द्रावतारत्वं विहितम् Ekāva. 6. 2 (6) (159. 16); 6. 2 (16) (160. 9); निमित्ततयानुमानसिद्धमीश्वरमनूद्य उपादानत्वादि विधीयताम् NyāySiA. 232. 16; आत्मदर्शनमनूद्य ... श्रवणम् ... विधीयते VivaPraSaṁ. 1. 19; प्रत्यक्षावगतं हि जीवत्वमित्यनूद्य तस्य तदसीति ब्रह्मता विधातव्या NyāySu. (Ja.) 66A. 7 (*on* i. 1. 1); 'यदग्नये च प्रजापतये च सायं जुहोती'त्यत्र न केवलं प्रजापतिविधानम्, किं तु मन्त्रवर्णप्राप्तमग्निमनूद्य तत्समुच्चितप्रजापतेः ArthSaṁ. 103. 3; नापि विशिष्टे विशिष्टान्तरविधानाद्विशेषणानां मिथः समवायादिदोषः ...। अनूद्य विधानेष्वपि यथाव्युत्पत्ति धर्मिप्रधानत्वाच्च NyāyPari. 376. 22; अत्रस्तताद्यनूद्यात्मगोपनाद्येव विधेयम् SāhiDa. 388. 6; यदि सामान्यतः सिद्धं धर्ममनूद्य चोदना प्रमाणत्वेन विधीयते तदानर्थस्य धर्मत्वं न प्राप्नोत्येव YuktiSneha. 32. 16 (*on* i. 1. 2); ऐक्यश्रुत्या प्रत्यक्षसिद्धं जीवमनूद्य तस्य ब्रह्मत्वम् ... उभयानुवादेनाभेदो वा विधेयः Nyāyāmṛ. 592A. 5; अग्रे तु ऋगादिविद्या अनूद्य नामात्मकब्रह्मत्वं तत्रातिदिश्यते AṇuBh. 253.6 (*on* iii. 3. 46); 'यदा तम' इति पूर्वार्धेन तमोऽवशेषाङ्कितं कालमनूद्य तत्कालवर्ती शिव इति विधीयते ŚivārkaMaDī. i. 129. 16 (*on* i. 1. 2); i. 130. 3 (*on* i. 1. 2); i. 150. 18 (*on* i. 1. 3); i. 207. 18 (*on* i. 1. 13); i. 561. 32 (*on* i. 4. 25); गवेषयन्तीत्यत्र गवेषयन्त इत्यनूद्य शोधयन्त इत्यत्र शोधयन्तीति विधाने ... न सौन्दर्यहानिः RasGaṅ. 460. 8; अ अ इति। विवृतमनूद्य संवृतोऽनेन विधीयते SiddhāKau. 5B. 4 (*on* viii. 4. 68); 35B. 14( *on* vi. 1. 113); चक्राण्यनूद्येतोऽपि सुलभं वासनान्तरमाह SetuBa. 199. 27; एतेनाणमनूद्य रपरत्वं विधीयते इति परास्तम् LaŚabdeŚe. i. 98. 14; **2B** having narrated, having described अनूद्यैतत् सर्वं पतति मम चेतस्त्विति विधौ MahāviC. App. (A) 5. 72 (285. 13); रात्रिवृत्तमलमेवमनूद्य त्वं वधूः खलु विलक्ष्य खलेति ... प्रतिहतोऽपि ... स्त्रीरतान्यधिजगौ शुकशायः RāghPāṇ. (Dha.) 17. 88; **2Ci** having restated, having reiterated सम्यग्दर्शनमनूद्य तत्फलं मोक्षः अभिधीयते GītāBh. (Śaṅ.) 201. 15 (*on* 6. 31); अनूद्य स य इत्येवमपकृष्टं नृबुद्धिगम् TaiUBhāVā. 148. 19 (2); भ्रान्तिप्रसिद्ध्यानूद्यार्थं तत्तत्त्वं भ्रान्तिबाधया। अयं नेत्युपदिश्येत तथैवं तत्त्वमित्यपि NaiṣkaSi. 150. 3; तदुक्तमेवानूद्य, तन्न युज्यत इति युक्त्या तुच्छख्यातिभ्रमो मया निरस्यते IṣṭaSi. 141. 3; न्यायतः सिद्धं वेदस्य प्रामाण्यमनूद्य मन्वादिस्मृतीनां तन्मूलतावचनेन ज्ञाप्यते ManuBh. i. 56. 24 (*on* 2. 6); ii. 352. 3 (*on* 10. 75); वृत्तिकृत्तु ... तत्पक्षमनूद्य निराकरोति Loc. 59. 18 (*on* 1. 22); यदि दूषणाभासमयमनूद्य दूषयेत्तदा अयमपि निगृह्येत MudriKu. 5. 7 (16); सम्यक्प्रणिहितं सुष्ठूक्तमर्थमनूद्यात्र किं ब्रवीषीति पृष्टः ... न किंचिदुत्तरं प्रस्तौति SmṛtiCan. iii. 109. 2; त्रयोदश्यां द्वादश्यसंभवमनूद्य पारणनिषेधपराणि तानि CaturCin. iii (2). 283. 16; सर्वानुवादेनानूद्य ततस्तत्पक्षदूषकान्। उदाजहार व्याहारान् मुनिः PrabhāC. 96. 30; 179. 28; अत्र च भक्षयेदिति न विधीयते किं तु रागप्राप्तं भक्षणमनूद्य परिसंख्यायते ManvaVi. 605. 12 (*on* 5. 27); अनूद्य सर्वं फणितं तदीयं सहस्रधा तीर्थकरश्चखण्ड ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 7. 9; जैमिनेर्मतमनूद्य तन्निराचिका(?की)र्षुर्भगवान् स्वमतमाह VedāntKau. 105. 2 (*on* i. 3. 33); गायत्र्याः प्रागुक्तषड्विधत्वमनूद्य ... तत्रैव पुरुषसूक्तमन्त्रः ... उदाह्रियते TattvPrakā. 25B. 9 (*on* i. 1. 26); न हि वयं वेदो धर्मान्विधाय स्वयमेव निषेधतीति ब्रूमः। किंत्वनूद्य निषेधतीति NyāySu. (Ja.) 483B. 4 (*on* iii. 2. 1); अन्यैरुक्तमुदाहरणमनूद्य रूपयति Subodhi. 10. 2 (*on* 2. 21); चतुर्विधपूजायोग्यं स्वयं व्यक्तं स्थानं 'मुनिवाक्योक्तमार्गेण ...' इत्यनूद्य ... दिव्यमार्गेण पूजनमविरुद्धमित्युच्यते PāñcRāRa. 38. 9; पूर्वपक्षोक्तं दूषणान्तरमनूद्य परिहरति YuktiSneha. 9. 38 (*on* i. 1. 1); 55. 31 (*on* i. 1. 5); 117. 36 (*on* i. 1. 5); तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्तीत्यहंकारतादात्म्यविशिष्टजीवमनूद्य ... तमेव ... दर्शयति BhedaDhi. 54. 8; द्वितीयपूर्वपक्षमनूद्य ... निराकरोति (भाष्यकारः) ŚivārkaMaDī. i. 177. 31 (*on* i. 1. 4); i. 213. 25 (*on* i. 1. 13); i. 312. 32 (*on* i. 2. 1); एकामेव यजेत न द्वे इत्याशङ्कितुः पक्षं स्तुत्वानूद्य दूषयति BhāṭṭCan. 13. 11 (*on* xiii. 2. 9); **2Cii** having explained यत्तु प्रमाणमनुभूतिरिति प्रमाणसामान्यलक्षणमनूद्य पुनर्वदन्ति ...। तद् दुर्घटम् SaṁkṣeŚā. 1. 284 (i. 214. 21); 1. 533 (i. 381. 21); संयोगजसंयोगेभ्यस्तेभ्यः विभागजविभागाः निवर्तिष्यन्त इत्यर्थः। तदेतदनूद्य देशयति Kiraṇā. 239. 14; अनुपादानं तु ... परिषदाप्यनूद्य दीयते TārkiRa. 348. 1; शास्त्रेण हि ब्रह्मानूद्य तज्ज्ञानं विधीयते ŚrutaPra. iB. 171. 16 (*on* i. 1. 4); तर्कप्रामाण्यपक्षं प्रपञ्चेनानूद्य प्रसङ्गरूपव्यतिरेक्यनुमानमेव तर्क इति च तन्मतमुपसंहृत्य उच्यते NyāyPari. 336. 10; अप्पयदीक्षितैर्विद्याधरोक्तं ध्वन्युदाहरणमनूद्य दूषितम् RasGaṅ. 337. 2; विद्यानाथीयोपमालक्षणमनूद्य 'स्वतःसिद्धेन' इत्यनेनोत्प्रेक्षायां व्यभिचारवारणम् AlaṅkāKau. (Vi.) 12. 4; **3Ai** having referred to एकैवानूद्यानूद्य ... अनुरज्येत TantrVā. 447. 14 (*on* ii. 2. 1); सर्ववेदार्थः शब्द आस्थाय मां भिदाम्। मायामात्रमनूद्यान्ते प्रतिषिध्य प्रसीदति BhāgP. xi. 21. 43; आत्मानमुपदिदिक्षु शास्त्रम् ... अन्नमयं शरीरमनात्मानम् ... आत्मत्वेन प्रसिद्धमनूद्य ... आनन्दमयमात्मानमुपदिदेश BrahmSūBh. (Śaṅ.) 53. 5 (*on* i. 1. 12); 220. 1 (*on* i. 3. 42); 244. 1 (*on* i. 4. 10); सगुणब्रह्मविद्याया उत्तरा गतिरुक्ता। ... तामेव गतिमनूद्य ... संसारगतिः ... वक्तव्या ChāndoUBh. 259. 5 (*on* v. 1. 1); उत्तरसूत्रं त्वर्थप्राप्तमेवानृतौ गमनविकल्पमनूद्य प्रतिषिद्धवर्जमित्येवमर्थम् BālaKrī. i. 82. 19 (*on* 1. 79); साध्यसाधनतां तस्मादज्ञानैकव्यपाश्रयाम्। उच्चैरनूद्य तत्तत्त्वं वेदान्ताः प्रत्यपीपदन् BṛĀraUBhVā. i. 2. 129; i. 3. 54; i. 4. 606; ii. 1. 10; द्रष्टव्यत्वमनूद्य साधनतया यत्तत् प्रतीचः श्रुतं वेदान्तश्रवणादिकं भवति तत्कर्तव्यमावश्यकम् SaṁkṣeŚā. 3. 339 (ii. 338. 16); न तावत्कस्यचित्कर्मणः शालाधिकरणत्वेन विशेषतः समाम्नाता यद्गृह्यमित्यनूद्य गृहिणो विधीयेत ManuBh. i. 235. 17 (*on* 3. 57); अक्षरशिवशंभुपरब्रह्मादिशब्दैः सर्वोपास्याननूद्य नारायणत्वं हि विधीयते VedāntSā. (Rā.) 321. 7 (*on* iii. 3. 43); यद्वस्तु ... यैश्शब्दैर्निर्दिश्यते, तैश्शब्दैः तद्वस्त्वनूद्य ... नारायणस्य परब्रह्मशब्दवाच्यत्वं स्वरूपप्रयुक्तम् NītiMā. 34. 12; ननु ब्रह्मसूत्रैरेव जैमिनिपक्षमनूद्य प्रतिक्षेपादर्थविरोधो दुष्परिहरः ŚrutaPra. iA. 27. 10 (*on* i. 1. 1); iA. 242. 10 (*on* i. 1. 1); सर्वं खल्विदं ब्रह्म इति श्रुतौ सर्वमनूद्य ब्रह्मत्वं तत्र बोध्यते AṇuBh. 307. 23 (*on* iv. 1. 6); 334. 8 (*on* iv. 3. 2); 'आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः' इत्यादिश्रुत्या आत्मदर्शनमनूद्य तत्साधनत्वेन ... पुंसः ... अहं ब्रह्मास्मीति ... सिध्येत् SarvaMaSaṁ. 43. 12; हृल्लेखया देवीमनूद्य सकलपदेन सर्वस्याभेदो विधीयते SetuBa. 229. 16; **3Aii** having mentioned यन्न्यायप्रतीतिबाह्यं प्रलपितं तदिह तत्प्रतिपक्षतयैवाभिधानेनायुक्तमिति मन्तव्यम्। ग्रन्थगौरवभयात्पुनरनूद्य न दूष्यते AlaṅkāRa. 7 (93); आदिमध्यरूपे अनूद्य फलत्वेनोपपादितम् AṇuBh. 23. 7 (*on* i. 1. 11); 191. 16 (*on* iii. 2. 14); कर्तृकर्मशानचो योगेनानूद्य विधीयमानं कर्तृकर्मसंस्कारकम् VaiyāBhū. 13. 11 (*on* 2); **3Aiii** having implied चन्द्र इत्यनूद्य क इति प्रश्नायोगात् Nyāyāmṛ. 438B. 7; महाभाष्यकारवचनमर्थतोऽनूद्य तद्वचनबलादत्र यण् भवति Prasā. i. 172. 16; **3B** having put forward, having stated (by way of hypothesis) किं विधत्ते किमाचष्टे किमनूद्य विकल्पयेत्। इत्यस्या हृदयं लोके नान्यो मद्वेद कश्चन BhāgP. xi. 21. 42; **4A** having addressed अध्वरे दक्षमनूद्य शत्रुहन् क्षितावुदीचीं निषसाद शान्तवाक् BhāgP. iv. 4. 24; **4B** having told सभाप्रविष्टानामर्थसिद्धोपवेशनमनूद्य केषांचिद्दिङ्नियममाह बृहस्पतिः SmṛtiCan. iii. 44. 10; **5** having stated in accordance with एतदेवानूद्य क्षत्रादिष्वाह द्विकमिति ManvaVi. 958. 7 (*on* 8. 142); एतदेव चानूद्य तत्त्वरत्नाकरेऽप्युक्तम् NyāyPari. 149. 2.

**अनूद्यत्** (anūdyat) *adj.* arising after ताः पुरस्त जघन्यमृषभं वैदेहमनूद्यन्तममन्यतेममिदानीमालभेय KāṭhS. 13. 4 (i. 183. 19); यस्त्वेनं परमनूद्यन्तं वेदाथ

तथोपास्ते परं ज्योतिरुपसंपद्यते ĀrṣeU. 6. 8.

**अनूद्यम्** (anūdyam-) I.Ā. to lift after एतमैन्द्राग्नं ग्रहमनूद्यच्छन्ते BaudhŚS. i. 228. 19; i. 252. 9; i. 256. 7; प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं माहेन्द्रं ग्रहमनूद्यच्छन्त इतरान् BaudhŚS. ii. 77. 13; ii. 83. 5; ii. 105. 8; उद्यच्छत एतं षोडशिनं ग्रहमनूद्यच्छन्ते चमसान् BaudhŚS. ii. 286. 3; ii. 287. 14; ii. 288. 10; ii.289.4; ii.289.18; ii.291.3; अनूद्यच्छन्ते चमसानाश्राव्याहेति KāṭhŚSSaṅkalana 20. 24 = comm. *on* KātyŚS. ix. 11. 2.

**अनूद्यमान** (anūdyamāna) *adj.* [*f.* - ā] **1Ai** being restated, being reiterated अनूद्यमानोऽर्थो यथावगममनुवादान्नापूर्वार्थाक्षेपायालम्, विधायकस्तु शब्दोऽनन्यगम्यार्थविषयः BrahmSi. 103. 17; 110. 21; यत्र त्वनूद्य अप्रमाणरूपं विधीयते तत्र त्वनूद्यमानस्य प्रमाणान्तरसिद्ध्या प्रयोजनम् TātpaṬ. (U.) 31.5 (*on* 2. 1); यथा विशिष्टस्य विधानतोऽर्थाद् विशेषणानां घटते विधानम्। स्थितेऽनुवादेऽपि तथेह योज्यमनूद्यमानेऽपि जगन्निदाने SaṁkṣeŚā. 1. 535 (i. 383. 2); **1Aii** being explained शश्वज्ञपप्रैषादिमन्त्राणां कर्माङ्गानां वैदिकवाक्योच्चारणमात्रधर्मः ... न्यायसिद्धेनार्थेनानूद्यमानेन प्रतिबोध्यते ManuBh. i. 131.4 (*on* 2. 105); प्रातिलोम्येनोद्धृतपूर्वत्वं तृतीयकूटस्यासाधारणविशेषणत्वेनानूद्यमानं विरुध्येत SetuBa. 66. 4; **1B** being said in the context (of), being treated as the subject (of a predicate) विध्यनुवादौ निर्वहतो यद्यनूद्यमानो विधीयमानश्चांशः स्वरूपतो लक्षितौ च स्याताम् ... द्वावप्यंशौ लक्ष्यौ ParāTri. 217. 16; अनूद्यमानः सर्वो हि यथाप्राप्तमनूद्यते TantrVā. 141. 10 (*on* i. 3. 7); विधीयमानत्वे हि सति विरोधप्रसङ्गो न तु विधीयमानानूद्यमानयोः NaiṣkaSi. 151. 3; अनूद्यमानैवंविधवाच्यविषये या वार्ता सात्रापि भविष्यति Dhvanyā. 374. 1 (*on* 3. 20); न ह्यनूद्यमानं शक्यं विशेष्टुम् TātpaṬ. (Vā.) 192.11 (*on* i.1.5); (यस्मादनूद्यमानाङ्गनिमित्तोभयरसवस्तुसहकारिणो विधीयमानांशाद्भावविशेषप्रतीतिरुत्पद्यते ततश्च न कश्चिद्विरोधः) अनूद्यमाना ये हस्तक्षेपादयो रसाङ्गभूता विभावादयः Loc. 167. 23 (*on* 3. 20); क्रमविधानार्थमप्यनूद्यमानस्य तेनोपसंहारोपपत्तेः MīmāKau. ii. 221. 6 (*on* iii. 1. 27); ii. 175. 11 (*on* iii. 1. 13); LaCandr. 826. 20; अपरार्धे धर्मिविशेषणतया अनूद्यमानस्य गुणाभावस्य त्वार्थम् (हेतुत्वम्) RasGaṅ. 385. 5; **2A** being referred to or mentioned subsequently यस्यान्यतः स्वरूपमवगतं तस्यान्यत्र कार्यान्तरविधानार्थमनूद्यमानस्य यथावगतस्वरूपस्यैवानुग्रहो भवति ManuBh. i. 213. 13 (*on* 3. 12); दर्शपूर्णमासप्रकरणाम्नातवाक्ये अनूद्यमानस्यानृतवदनस्येव क्रत्वर्थत्वप्रतीतिर्भवेत् PūrvottaVāNaMā. 39. 8; यच्छब्दयोगेन प्रसिद्धवदनूद्यमानसकललोकव्यापिदीप्तिशालिज्योतिःष्ट्वं (? °तिष्ट्वं) ... न संभवति ŚivārkaMaDī. i. 276. 23 (*on* i. 1. 25); i. 320. 3 (*on* i. 2. 3); i.329. 22 (*on* i. 2. 8); i. 433. 3 (*on* i. 3. 13); **2B** being implied स यदनूद्यमाने तादृशस्यैव हृदि परिवृत्तेः निराकाङ्क्षम्। तत्र गुणान्तरविधानानुपपत्तेः कर्मान्तरपरिकल्पना SaṅkarKāBh. 24. 3 (*on* i. 2. 31); वैकल्याज्ज्ञातत्वाच्च द्वैतं न तद्गोचरः, किं तु अनूद्यमानमेव तदिति चेन्नैवम् GoviBh. 8. 9 (*on* i. 1. 3); **3** being imitated फूत्कारोऽपि सुवंशैरनूद्यमानः श्रुतिं हरति ĀryāSaŚa.*42; **4** being uttered at length 'संबुद्धौ' इत्यनेनानूद्यमान ओकारो विशेष्यते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 16 (115. 13)

**अनूद्यमानकर्तृगतत्व** (anūdyamānakartṛgata - tva) *n.* the state of being related to the agent who is being treated as the subject कर्तृसाहित्यस्य तु ... स्वतोऽनूद्यमानत्वाभावात् अनूद्यमानकर्तृगतत्वेनैव अविवक्षा वाच्या MīmāKau. ii. 175. 8 (*on* iii. 1. 13)

**अनूद्यमानकल्पता** (anūdyamānakalpa - tā) *f.* the state of being equal to that which is being treated as the subject यदा विशेषणांशः ... विधेयधुरामधिरोहेदितरस्त्वनूद्यमानकल्पतया न्यग्भावमेव भजेत् तदासौ न वृत्तेर्विषयो भवितुमर्हति VyaktiVi. 43. 19; Kāvyānu. (He.) 210. 11.

**अनूद्यमानगत** (anūdyamāna - gata) *adj.* related or pertaining to what is treated as the subject अनूद्यमानगतोऽतिशयो विधीयमानाकारसंक्रमणक्रमेण तत्संबन्धिनः पर्यवस्यति VyaktiVi. 47. 3; Kāvyānu. (He.) 212. 13.

**अनूद्यमानता** (anūdyamāna - tā) *f.* **1** the state of being what is treated as the subject (of a predicate) मा भूदनूद्यमानतया विरुद्धयो रसयोः समावेशः सहकारितया तु भविष्यति Loc. 167. 20 (*on* 3. 20); तत्सिद्धिपक्षे च समासानुपपत्तिः नञर्थस्य विधीयमानतया प्राधान्यादुत्तरपदार्थस्य चानूद्यमानतया तद्विपर्ययात् VyaktiVi. 38.22; अनूद्यमानविभावादिसमाक्षिप्तत्वाद्रसस्यानूद्यमानता Kāvyānu. (He.) 140. 15; **2** the state of being what is restated or reiterated 'ये चेमे' इत्यादिवाक्यस्य गतिविधिपरत्वेन ब्रह्मप्राप्तेरनूद्यमानतया अधिकारवाक्यत्वाभावात्, एकस्मिन् दोषे विहितप्रायश्चित्तानामिव विकल्पः ŚrutaPra. ii. 531. 20 (*on* iii. 3. 58)

**अनूद्यमानत्व** (anūdyamāna - tva) *n.* **1** the state of being what is restated or reiterated विवक्ष्यमाणमपि तावदनूद्यमानत्वान्न क्रियाविशेषणं वा संभवति TantrVā. 139. 22 (*on* i. 3. 7); नामधेयस्य विध्यन्तर्भावोपपत्तावपि तदर्थस्य प्रमाणान्तरसिद्धत्वेनानूद्यमानत्वात् नामधेयस्य ... कथं प्रामाण्योपपत्तिः MīmāKau. i. 171. 23 (*on* i. 4. 2); **2** the state of being what is referred to अनूद्यमानत्वाद्वदनं न विशेष्यते TantrVā. 981. 20 (*on* iii. 4. 13); सत्सु तु वेदान्तवाक्येषु तदविरोध्यनुमानमपि भवन्न निवार्यते ... मननस्यापि सिद्धवदनूद्यमानत्वात् PañcPā. 79. 16 (*on* i. 1. 2); **3** the state of being what is treated as the subject (of a predicate) विधिप्रतिषेधयोरनूद्यमानत्वेन समावेशे न विरोधः Dhvanyā. 371. 4 (*on* 3. 20); सुकविना मरणपदमात्रं न कृतम्। अनूद्यमानत्वेनैवोपनिबन्धनात् Loc. 165. 19 (*on* 3. 20); 167. 18 (*on* 3. 20); Kāvyānu. (He.) 139. 21; विशेष्याणां शाब्दे प्राधान्येऽप्यार्थो गुणभावोऽनूद्यमानत्वात् Ekāva. 6. 1 (69) (157. 3); 6. 1 (80) (158. 5); बहुत्वं तावदनूद्यमानत्वात् इन्द्रियकामहोमवद्भवत्वविवक्षितम् MīmāKau. ii. 175. 5 (*on* iii. 1. 13)

**अनूद्यमानत्वाभाव** (anūdyamānatvābhāva) *m.* absence of the state of being what is treated as the subject कर्तृसाहित्यस्य ... स्वतोऽनूद्यमानत्वाभावात् अनूद्यमानकर्तृगतत्वेनैव अविवक्षा वाच्या MīmāKau. ii. 175. 7 (*on* iii. 1. 13)

**अनूद्यमानभाव** (anūdyamāna - bhāva) *m.* the state of being what is being restated or reiterated उद्दिश्यमानत्वमनूद्यमानभावः प्रधानत्वमितीदमेकम् SaṁkṣeŚā. 1. 457 (i. 332. 1) ( comm. प्रागवगतस्य पश्चाद्वादोऽनुवादस्तद्विषयोऽनूद्यमानस्य भावः)

**अनूद्यमानभूत** (anūdyamāna - bhūta) *adj.* which has become what is being restated or reiterated उद्दिश्यमानं तदनूद्यमानभूतं प्रधानं च ... प्रमीयमाणं पुनरात्मवस्तु तदास्पदं स्यादितरत्रिकस्य SaṁkṣeŚā. 1. 459 (i. 333. 11)

**अनूद्यमानरूप** (anūdyamāna - rūpa) *adj.* of the form or nature of being what is restated or reiterated यदा तु योऽयम् ...°विवादास्पदीभूत इत्यनूद्यते तदा विवादास्पदीभूतस्यानूद्यमानरूपस्य प्रमाणसिद्धिरस्त्येव NyāyRa. 165. 10 (*on* 4. 98)

**अनूद्यमानविभावादि** (anūdyamānavibhāvādi) *adj.* the condition or transitory state etc. which are being treated as the subject (of the sentence) यदि वानूद्यमानविभावादिसमाक्षिप्तत्वाद्रसस्यानूद्यमानत्वात्तदाह Loc. 167. 19 (*on* 3. 20); Kāvyānu. (He.) 139. 21.

**अनूद्यमानविशेषण** (anūdyamāna - viśeṣaṇa) *n.* qualifier to what is being treated as the subject 'स्वयमेव हि जानन्ति कर्तव्यं पुरुषाः सदे'त्यादिभाष्यवार्त्तिकयथाश्रुतग्रहणाद्भावनाया अविधानमाहुस्तेषामनूद्यमानविशेषणस्याविवक्षितत्वादिदमधिकरणं विरुध्यते ŚāstrDī. 462. 4 (*on* vi. 2. 2); (विधौ परिभाषोपतिष्ठते नानुवादे) अनूद्यमानविशेषणेषु नोपतिष्ठते, किंतु विधावेवेत्यर्थः PariVṛ. (Nī.) 37.9.

**अनूद्यमानश्रुति** (anūdyamāna-śruti) *adj.* by whom the scripture is being repeated अनूद्यमानश्रुतिभिः शुकीभिः ... अनुज्झितानि भञ्जन्ति कुञ्जानि च वीरुधां ते Rāgh. 2. 32.

**अनूद्यमानसिद्धि** (anūdyamāna - siddhi) *f.* establishment of what is being restated or reiterated अनूद्यमानसिद्धिरेव चानुवादस्यापेक्षिता न धर्मस्वरूपस्य NyāyRa. 165. 10 (*on* 4. 98)

**अनूद्यमानाङ्गनिमित्त** (anūdyamānāṅga-nimitta) *adj.* caused by the subject-portion ( of the sentence) यस्मादनूद्यमानाङ्गनिमित्तोभयरसवस्तुसहकारिणो विधीयमानांशाद्भावविशेषप्रतीतिरुत्पद्यते ततश्च न कश्चिद्विरोधः Dhvanyā. 373. 3 (*on* 3. 20)

**अनूद्यमानादेश** (anūdyamānādeśa) *m.* substitute which takes the place of subject यद्यप्यनूद्यमानादेशविशेषणत्वात् स्थानषष्ठी न लभ्यते तथाप्यचो य आदेश इत्युक्ते तत्स्थानिक एव प्रतीयते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 57 (191. 20)

**अनूद्यमानार्थ** (anūdyamānārtha) *m.* **1** object or matter which is being referred to अनुवादो ह्यनूद्यमानार्थस्य प्रापकमपेक्षते ŚivārkaMaDī. i. 117. 9 (*on* i. 1. 2); **2** thing which is being treated as the subject, cf. **अनूद्यमानार्थपरता**; *adj.* having reference to what is being restated, cf. **अनूद्यमानार्थता.**

**अनूद्यमानार्थकता** (anūdyamānārthaka - tā) *f.* the state of having reference to what is being restated or reiterated योऽसौ लिङादिः प्रागनूद्यमानार्थकतया शङ्कितःसइदानींनियोगान्तरमभिधत्ते PrakaPañ. 443. 4.

**अनूद्यमानार्थता** (anūdyamānārtha-tā) *f.* the state of having reference to what is being restated or reiterated योऽसौ लिङ्शब्दः प्रागनूद्यमानार्थतया शङ्कितः स इदानीम् ... विहतप्राधान्यमधिकाराङ्गत्वेनैवाभिधत्ते NyāyRaMā. 138. 25; TantrRaha. 63. 12.

**अनूद्यमानार्थपरता** (anūdyamānārthapara-tā) *f.* the state of being intended to refer to the thing which is being treated as the subject अस्य नञो विधेयार्थनिष्ठतया प्रधानस्यानूद्यमानार्थपरतया तद्विपरीतवृत्तिना संरब्धवत्पदेन सदाचारनिरतस्येव पतितेन वृत्तिर्विद्वद्भिर्नेष्यते VyaktiVi. 39. 24; Kāvyānu. (He.) 205.21.

**अनूद्यमानार्थप्रापक** (anūdyamānārtha - prāpaka) *adj.* which conveys the matter which is being restated or reiterated न ह्यनूद्यमानार्थप्रापकस्य पुरोवादत्वं कल्पयितुं युक्तम् ŚivārkaMaDī. i. 329. 23 (*on* i. 2. 8); i. 129. 33 (*on* i. 1. 2)

**अनूद्यमानोपादेयगत** (anūdyamānopādeya - gata) *adj.* pertaining to the subsidiary being treated as the subject अस्तुवाउद्देश्यविशेषणस्थले कथंचिदविवक्षा। अनूद्यमानोपादेयगतविशेषणस्थले तु न किंचिदविवक्षायां कारणं पश्यामः MīmāKau. ii. 174. 24 (*on* iii. 1. 13)

**अनूद्यवादिनी** (anūdya - vādinī) *adj.* (*f.*) stating what is already stated (स्मृतिः) अनूद्यवादिनी यथा - पुत्रैषणायाश्च ... लोकैषणायाश्च व्युत्थायाथ भिक्षाचर्यं चरन्ति Aparā. 627. 8 (*on* 2. 21)

**अनूद्यविधि** (anūdya -vidhi) *m.* injunction of what is already stated अनूद्यविधिरिति पक्षे आज्यशब्देन स्तोत्रावान्तरप्रकरणात् स्तोत्रं तत्संबन्धिघृतं वानुवदितव्यम् MayūMāli. 61. 12 (*on* i. 4. 3)

**अनूद्यात** (anūdyāta) *adj.* followed or attended by अभ्युद्ययौ हरिः ... योगिनीभिरनूद्यातो गणेशमुपसंस्थितः SkandP. iv. 62. 10.

**अनूद्यानम्** (anūdyānam) *adv.* in each and every garden धारयन्तमनूद्यानं विद्याधरवधूः क्वचित्। तमित्यद्रीन्द्रम् ...। जिनाधिपमिवासाद्य कुमारौ धृतिमापतुः MahāP. 18. 205.

**अनूद्यानुवादकत्व** (anūdyānuvādaka - tva) *n.* the state of being what restates and what is to be restated शब्दार्थयोः ... वाच्यवाचकत्वेऽवधारिते पश्चाद्विधिविधेयत्वमनूद्यानुवादकत्वं वा कल्प्यते TantrVā. 486. 22 (*on* ii. 2. 10)

**अनूद्वा** (anūdvā-) II. P. to disperse or dissipate by following (the wind), i.e. to waft up यदा वाऽअग्निरनुगछति। वायुं तर्ह्यनूद्वाति तस्मादेनमुदवासीदित्याहुर्वायुर्ह्यनूद्वाति ŚatBr. X. iii. 3. 8.

**अनूद्वास** (anūdvása) *m.* one who is liable to remove subsequently ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्त्सो मपीथमनूद्वासः TaiĀ. v. 9. 11 (635. 8)

**अनूधन्** (an - ūdhán) *adj.* [ AltGr. II. 1. 93] who has no udders, udderless, cf. **अनूधस्.**

**अनूधस्** (an-ūdhás) *f.* [ AltGr. II. 1. 93; III. 311] who has no udders, udderless चित्र इच्छिशोस्तरुणस्य वक्षथो न यो मातरावप्येति धातवे। अनूधा यदि जीजनदधा च नु ववक्ष सद्यो महि दूत्यं चरन् RV. x. 115. 1; SV. I.i(2).2.2; नूधा(नूधाश्च स? अनूधाश्च) प्रोक्तौ सकारान्तौ मनीषिभिः NānārthaSaṁ. i. 102. 697.

**अनून** (án - ūna) *adj.* [*f.* - ā] **1A** not lacking or deficient (in quality), i.e. perfect (used as noun) the perfect one **Bi** not lacking in (lustre or brilliance), i. e. splendid **ii** not lacking (in quantity), i. e. prolific **C** (with Inst.) not lacking or deficient (in quality), i. e. endowed with **D** not empty, i. e. full (of) **2Ai** not less, i. e. fully grown **ii** not less, i. e. complete, whole **Bi** not less, i. e. much, abundant, plenty, immense **ii** not less, i. e. all, total, many **Ci** not less, i.e. of exact or same proportion **ii** not less, i. e. large **iii** not less, i. e. great **3A** (mostly with Abl.) not inferior, i. e. equal **B** not inferior, i. e. strong (used as noun) one who is not inferior, i. e. the strong one **4** not separated, i. e. incessant or continuous **1A** not lacking or deficient (in quality), i.e. perfect गृणीषेऽनूनमग्निम् RV. i. 146. 1; ii. 10. 6; iv. 2. 19; vi. 17. 4; यस्यानूना गभीरा मदा उरवस्तरुत्राः। हर्षुमन्तः शूरसातौ RV. viii. 16. 4; आ गर्भो योनिमेतु ते। अनूनः पूर्णो जायताम् RV. (Khila.) ii. 10. 2; ĀpaManPāṭha. i. 13. 1; HirGS. i. 25. 1; गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात् MaiS. iv. 13.4 (iv. 204. 1); KāṭhS. 16. 21 (i. 244. 17); AitBr. 6. 6 (165); TaiBr. III. vi. 6. 3; ĀśvaŚS. I. iii. 3. 1; ŚāṅkhāŚS. v. 17. 6; सोमस्यांशो युधां पतेऽनूनो नाम वा असि AV. vii. 81. 3; त्वां यज्ञो विष्णुर् यज्ञविष्णू अनूनं हित्वा आत्मानं देवेषु विदयामीति Atharvaprāyaścitta 3. 4; उक्षाणं वेहतमनूनं नयन्तु। ते पश्यन्तु पुरुषा ममैव MahāBhā. iii. App. I. 21 (5); अनूपराजस्य गुणैरनूनां विधाय सृष्टिं ललितां विधातुर्जगाद भूयः सुदतीं सुनन्दा RaghuVa. 6. 37; कन्याम् ... अनूनाम् ... विधिनोद्वहेत् AṣṭāSaṁ. i. 195. 7 (2. 1); शची ... अर्चयन्ती प्रसन्नैश्च भावप्रसूनैरनूनैः MahāP. 23. 101; नानानूनाननानन AlaṅkāCin. 39. 4 (comm. संपूर्णम् ); 39. 22; शिशुना शशिनानंशुनाशोऽनूनो निशोऽनिशम्। नाशाननानि ... नेशानो नानशे शनैः HarVi. 43. 220; वंशाद्भरद्वाजमुनेरननाद्गुणानतो (? वंशे भरद्वाजमुनेरनूने गुणोन्नतो) धर्म्म इवापरो[भू]त् EI. ii. 175. 3; ग्राम्या युवतया नूना मुष्टिभिः कलहं व्यधुः DvyāśraKā. 3. 10; धनैः प्रसूनैर्वसनैरनूपैः (v. l. अनूनैः)...। तमद्रिमेकं सुरभीचकार ... सः KīrtiKau. 9. 66; तपःकृशामप्यतनुप्रवृद्धैस्तनूमनूनां दधतं महोभिः। ... मुनिम् ... प्रणनाम राजा Rāgh. 2. 4; (used as noun) the perfect one अनूनाय स्वाहा KauśiSū. 122. 2; **1Bi** not lacking in (lustre or brilliance), i. e. splendid (अग्निः) श्रियो मिमीते बृहतीरनूनाः RV. iii. 1. 5 (Sāy. संपूर्णाः); x. 140. 2; सानूनां सानूनां विलोक्य रमणीयतां च सानूनाम्। सालवने सालवने विहरिष्यति सह मयात्र कदा NalaCam. 6. 65; बिभर्ति यः ... द्युतिं च धर्मप्रभवामनूनाम् KīcaVa. 5. 9; **1Bii** not lacking (in quantity), i.e. prolific अनूनमव्यस्तमसक्तमद्भुतम् ... राजसुतोऽब्रवीद्वचः BuddhaC. 9. 72; तस्यानूनमिति श्रुत्वा स्वसुः स्थानोचितं वचः। तत्तु पश्यन्नृपः कृच्छ्रान्मनोनेत्रं न्यवीवृतत् RāghPāṇ. (Dha.) 7. 84 (comm. प्रचुरम्); **1C** (with Inst.) not lacking or deficient (in quality), i. e. endowed with (of) अनूनं दर्श मा कृधि प्रजया च धनेन च AV. vii. 81. 3; ओजसापि खलु नूनमनूनं नासहायमुपयाति जयश्रीः Kirātā. 9. 33; समभूदोजसानूनः सूनुर्भरतचक्रिणः TriṣaŚaPuC. ii. 6. 126; iv. 6. 20; गोपालदेवः ... यं स्वामिनम् राजगुणैरनूनमासेवते चारुतरानुरक्ता । उत्साह° ... °शक्तिलक्ष्मीः पृथ्वीम् EI. xiv. 326. 19; xv. 296. 13; सूनुं मूर्धाभिषिक्तस्य त्वामनूनं गुणश्रिया । ... तत्राभिषिच्यमानम् ... कदा द्रष्टा ParamāKā. 40. 13; **1D** not empty, i. e. full (of) अनूनं पात्रं निहितं न एतत्पक्तारं पक्वः पुनरा विशाति AV. xii. 3. 48; AV. (P.) xvii. 40. 7; **2Ai** not less, i. e. fully grown अनूनेन बृहता वक्षथेनोप स्तभायदुपमिन्न रोधः RV. iv. 5. 1; आदित्सा्प्तस्य चर्किरन्नानूनस्य महि श्रवः RV. viii. 55. 5; RV. (Khila.) iii. 7. 5; **2Aii** not less, i. e. complete, whole धर्मार्थकामाधिगमं ह्यनूनं नृणामनूनं पुरुषार्थमाहुः BuddhaC. 10. 30; त्रितयस्यास्य पूजनात्। फलं भवत्यनूनं वै JayāS. 1. 61; सः ...। सदा वैरिवधेऽनूनां शक्तिं बिभ्रद्भयं ददौ HarVi. 43. 359; सख्यः ... प्रापुस्तुलामप्सरसामनूनाम् Yādavā. 13. 13 (comm. अविकलाम्); अनूनो जायते भोगः ... कल्पितैः स्वप्नवस्तुभिः PañcDa. 7. 178; **2Bi** not less, i. e. much, abundant, plenty, immense इन्द्रः ... वाजं नि यंमते ...। अनूना यस्य दक्षिणा पीपाय वामम् RV. vii. 27. 4; द्रव्याण्यनूनानि पटुः पुरोहितः जुहोति YogYā. 8. 3; नरपतिरनूनैरर्थैरुपछन्द्य दुहितरं मे दत्त्वा ... राज्यभारं मयि समर्पयिष्यते DaśKuC. 100. 17; अनूनमूहे संग्रामे रसमर्जुनपानतः Kapphiṇā. 18. 16; स खलु महान् कुलीनश्च यस्यास्ति धनमनूनम् NītiVā. 21. 11; अनूनं भोजनमेव कृत्वा वैद्याज्ञा न लङ्घिता AlaṅkāMañ. 138. 5; **2Bii** not less, i. e. all, total, many शतमानमनूनं धारयन्सोम-प्रतीकाः पितरस्तृण्णुतेति सुरोच्छेशं (?षं) समवनयति VaikhāŚS. 11. 5; (मनवः) अनूना नातिरिक्तास्ते यस्मात्सर्वे विवस्वतः BrahmāṇḍP. iii. 1. 36; पञ्चेन्द्रियाणां विषयाननूनान्यः प्राप्तवान् ...। स एव पूर्वार्जितपुण्यनाशान्नैकेन्द्रियं तर्पयितुं समर्थः VarāṅgaC. 12. 81; कृष्णराजः ... यश्चालुक्यकुलादनूनविवु(बु)धव्राताश्रयः ... लक्ष्मीन् (म्)...आकृष्टवान् EI. vi. 243. 4; xxiii. 218. 4; योऽयेयाययियायायं पापापापोपपान्पपौ। नृननूनानिनोऽनेनाः RāghPāṇ. (Dha.) 18. 28 (comm. प्रचुरान्); नाम्नैकनाथनामायम् ... गिरीशप्रासादं व्यरचयदनूनैरनुचरैः EI. ii. 421. 1; **2Ci** not less, i. e. of exact or same proportion तमश्च सत्त्वं च समत्वेन व्यवस्थितौ। अनुद्रिक्तावनूनौ च तत्प्रोतौ च परस्परम् MārkP. 46. 5; **2Cii** not less, i. e. large भृतान्यनूनैः प्रस्थैर्मुहुर्भूरिभिरुच्छिखानि। ... जग्राह ... लोकः ŚiśuVa. 4. 11; अभून्नृसिंहप्रतिमोरिसिंहस्तदन्वये ... वि(बि)भेद यो वैरिगजेंद्रकुंभस्थलीमनूनां नखखड्गघातैः EI. xxi. 281. 3; **2Ciii** not less, i. e. great खनिरनूनपराक्षमस्य (Read पराक्रमस्य) ... [म]ल्लपदेव आसीत् EI. iv. 236. 68; राजद्वारे सार्धयामस्य नादो निःशाणस्य प्रादुरासीदनूनः GopāKeCan. 142. 4; कोकिलयूनोऽनूनो रागो रसालमालायाम् KaṁVa. 5. 34; **3A** (mostly with Abl.) not inferior, i. e. equal (मुनिहोमधेनुम्) इमामनूनां सुरभेरवेहि RaghuVa. 2. 54; वृन्दावने चैत्ररथादनूने निर्विश्यतां सुन्दरि यौवनश्रीः RaghuVa. 6. 50; प्राह मुनिं नरेन्द्रः। प्रणम्य शुद्धान्तमुपैति पादौ तीर्थादनूनौ भवतः स्नुषेति JānaHa. 7. 19; न्यविशत भरतः परीतदूतः पितृभवनं पितृकाननादनूनम् RāmāCam. 2. 62; कुलोत्तुंगदेवो देवेंद्रत्वादनूने सुरपतिमहिमा चोडराज्येभिषिक्तः EI. vi. 339. 35; v. 77. 43; सिद्धार्था स्वामिनी सूनुमनूनं तेजसा रवेः। सुखेन सुषुवे TriṣaŚaPuC. iii. 2. 63; iv. 3. 95; कर्णभूतिर्वीरवृत्त्या व्यरोचत। तस्य ... भ्राता... अप्यनूनया RājTa. (Ka.) 8. 398; पौराः। आशापतीनां विभवादनूनां तत्रैव ते संपदमन्वभूवन् Yādavā. 13. 100; **3B** not inferior, i. e. strong नूनं नुन्नानि नानेन नाननेनाननानि नः। नानेना ननु नानूनेनैनेनानानिनो निनीः Kāvyāda. 3. 95 (comm. प्रबलेन); (used as noun) one who is not inferior, i. e. the strong one न न्यूनानां भीतिरनूनात् RāghPāṇ. (Dha.) 13. 25 (comm. अधिकबलात्); **4** not separated, i. e. incessant or continuous सद्ब्रह्मरूपम् ... अन्तःस्फुरत् तदिह नूनमनूनमर्चिः PārśvC. 7. 362 [Kośas give *anūna* in the sense of *nikhila*, NāmŚil. 1878; and give *anūna* as the meaning of *sama* and *sima*, ŚabdaRa. (Su.) 6. 36; also they give *anūna* as the synonym of following words: *akhaṇḍa*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122; *akhila*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122; *anyūna*, ParaNā. 1493; *aśeṣa*, ParaNā. 1493; KalpK. 227. 122; *kṛtsna*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122;

*nikhila*, *niśśeṣa*, KalpaK. 227. 122; *viśva*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122; *sakala*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122; *sama*, KalpaK. 227. 122; *samagra*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122; *samasta*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122; *sampūrṇa*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227. 122; *sarva*, ParaNā. 1493; KalpaK. 227.122] [ having full power, MW.]

**अनून** (an-ūna) *n*. greatness, cf. **अनूनभाज्**.

**अनूनक** (anūna - ka) *adj*. **1A** not deficient, not less पंच शीर्षसहस्राणि आत्मभावे प्रतिष्ठिता। एकशीर्षे च जिह्वानां शता पंच अनूनका MaVastaAva. ii. 369. 11; शतान पश्चान अनूनकानां आवासु सो तत्र भवेत प्राणिनाम् SȧddhaPuṇ. 56. 12 [DBHS.]; **1B** not lacking or deficient (in quality), i. e. perfect मन्त्रेष्वाप्तानि मे यानि द्वात्रिंशल्लक्षणान्यहम्। सर्वं तत्तव गात्रेषु परिपूर्णमनूनकम् GiMs. iii (1). 275. 4; **2A** (with Abl.) not inferior, i. e. equal तेषां च प्रथमं काण्डं महामेरोरनूनकम् TriṣaŚaPuC. ii. 3. 648; **2B** not less, complete, whole पठितं श्रुतम् ... पुनः पुनरालोक्य रहस्यनूनकम्। प्रविभज्य ... स विधेयान्विदधेतमां सुधीः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 5. 32 [ AmaK. 2155 gives *anūnaka* as the meaning of following words: *akhaṇḍa*, *pūrṇa*, *sakala*, *samagra* ] [having full power, MW.]

**अनूनकन्धर** (anūna - kandhara) *adj*. having large neck महर्षभस्कन्धमनूनकन्धरम् ... महावराहम् (अर्जुनम्) ... गणाः समासेदुः Kirātā. 14. 40 (comm. स्थूलग्रीवम् )

**अनूनकरुणा** (anūna - karuṇā) *f*. great compassion त्रेधा वीजतनूमनूनकरुणापीयूषकल्लोलिनीम्। त्वां मातर्जपतः ... स्फुरन्तु पुलकैरङ्गानि ... मे PadyāTa. 34.

**अनूनक्लेशशेषम्** (anūnakleśaśeṣam) *adv*. with remainder of many troubles अनूनक्लेशशेषं च विवेको न स्फुरेच्चिरम् RājTa. (Ka.) 8. 3075.

**अनूनग** (anūna - ga) *adj*. going or reaching completely ते सर्पा दर्पसंपूर्णाश्चापतूणेष्वनूनगाः। अवतस्थुः शरा भूत्वा MatsyaP. 133. 26.

**अनूनगरिमन्** (anūna - gariman) *adj*. whose greatness is not inferior, i.e. of equal greatness अयं भगवतो भीष्मादनूनगरिमा द्रोणाचार्यः BālBhā. 1. 35 (6); परशुराममिश्राद् गुणैरनूनगरिमा पितुर्जगति मित्रमिश्रोऽजनि VīraMi. (Saṁskāra.) 124. 12.

**अनूनगुण** (anūna - guṇa) *m*. splendid or excellent virtue(s) अम्बिकासूनुना नूनमनूनगुणधारिणा। एताः ... विवाहयितुमर्हसि PāṇḍaC. 1. 393; नार्जयन्ति स्वतः स्वं ये पित्र्यमेव तु भुञ्जते। ताननूनगुणोपेतानपि लोको न मन्यते ParamāKā. 63. 50.

**अनूनगुण** (anūna-guṇa) *adj* . having splendid or excellent virtue(s) स पुनरच्छिददच्छिदुरोर्जितं धनुरनूनगुणः सगुणं शरैः Rāgh. 19. 42.

**अनूनगुरु** (anūna - guru) *adj*. not less, i.e. very big, excessively large मध्योऽधिकं तनुरनूनगुरुर्नितम्बः ... अद्भुतयौवनायाः SāhiDa. 112. 6 (comm. अतिस्थूलः) [of undiminished weight, very heavy, MW.]

**अनूनगुलिकामुख** (anūnagulikā-mukha) *adj*. having perfect ball, i.e. round shape in the mouth or opening सुवर्णवरतारताम्रतरुनिर्मितान्यक्षतान्यनूनगुलिकामुखानि ... परिकल्पयेदुदितलक्षनेत्राण्यलम् KalyāKā. 8. 50.

**अनूनचिन्ता** (anūna-cintā) *f*. incessant or continuous anxiety दुर्गन्धमस्वास्थ्यमनूनचिन्तां विचार्य को वा विरतिं न याति SarvaVeSāSaṁ. 32.

**अनूनतमस्** (anūna-tamas) *adj*. having not less, i.e. complete or total ignorance केषांचिन्महतामनूनतमसां निर्बन्धमात्राश्रयादन्योन्याध्यसने निरास्पदमिदं शून्यं जगत्स्यात् SaṁkṣeŚā. 1. 31 (i. 40. 18); 3. 239 (ii. 289. 9)

**अनूनता** (anūna-tā) *f*. **A** the state of not being less, i.e. fully grown मूलादीनां सुगन्धित्वम् ...। अनुनाद्वा(अनूनता)तिरिक्तत्वरूपत्वं च न (प्र)शस्यते BhelaS. 16.4 (1.9); **B** the state of not being deficient (in quality), i.e. perfect प्रतिक्रियाविरोधश्च प्रतिसंधिरनूनता। ... साधनोत्तमता नानादृष्टिशिष्टिरनूनता ... ह्येता युक्तयः AnuVyā. 48B. 8 (*on* 3. 3)

**अनूनतेजस्** (anūna - tejas) *adj*. **1** having not less, i.e. great lustre क्षीरस्य पूर्णे चषके निरस्तो मणिर्यथा मारकतो महार्हः। क्षीरम् ... करोति तच्छायमनूनतेजाः SaṁkṣeŚā. 3. 64 (ii. 186. 11); **2** having not less, i. e. great valour or might नरेशवंशप्रभवोऽसि कश्चिन्नरेश्वरो नूनमनूनतेजाः Surath. 13. 83; श्रीवीरपूर्वो धवलः क्षितीन्दुरस्याभवत्सूनुरनूनतेजाः VasaViKā. 3. 46.

**अनूनत्व** (anūna-tva) *n*. the state of not being inferior, i.e. the state of being equal or superior प्राकाम्यमविहतेच्छता। तद्विघातादूनत्वम्। अनूनत्वे वा द्वयोरपि प्राकाम्यविघातः कार्यानुत्पत्तेः TattvVai. 30 14 (*on* 1. 24); न प्राणे मनो लीयत इति पूर्वः पक्षः। मनसः प्राणादनूनत्वात् TattvPrakā. 207A. 9 (*on* iv. 2.3)

**अनूनदता** (anūnada - tā) *f*. the state of not giving less इह सल्लकीदलचयानदता करिणां गणेन मधुरं नदता। बहुभिर्मदाम्बुभिरनूनदता क्रियते स्थलेऽपि Surath. 4. 32.

**अनूनदर्शन** (anūna - darśana) *n*. not deficient, i.e. perfect perception तपश्च सज्ज्ञानमनूनदर्शनं त्रिरत्नमेतत् ... संसृतिमोक्षकारणम् VarāṅgaC. 13. 23.

**अनूनद्वादशाङ्गुलि** (anūna - dvādaśāṅguli) *adj* . not less than twelve fingers (in length) (बस्तिप्रयोगे) गुलिकासा(नां) तु नेत्रं स्यादनूनद्वादशाङ्गुलिम्(लि) BhelaS. 257. 17 (8. 6)

**अनूनधामन्** (anūna - dhāman) *adj*. of not less, i. e. splendid or excellent splendour अधिष्ठितं नूनमनूनधामभिः पुरं सुरैः कल्पिततन्महर्द्धिभिः Kapphiṇā. 2. 49.

**अनूनधी** (anūna - dhī) *adj*. of not inferior wisdom, i. e. intelligent (अध्ययनम्) तत्सम्यगाकर्णयितुं भद्रासूनुरनूनधीः। प्रासादाद् द्रुतमुत्तीर्य वसतिद्वारमाययौ PariPar. 11. 136.

**अनूननखनाराचव्रण** (anūna - nakhanārācavraṇa) *m*. large marks of arrows in the form of nails यूनः ... अनूननखनाराचव्रणं बिभ्रतः। ... इन्दुः ... प्रोत्साहयामासिवान् VasaViKā. 8. 70.

**अनूननरलक्षण** (anūnanara - lakṣaṇa) *adj*. having characteristics of perfect man (तिलकावली) सा काले सुषुवे सूनुमनूननरलक्षणम् PārśvC. 2.11.

**अनूननवयौवनयोग** (anūnanavayauvana - yoga) *m*. attainment, i. e. appearance of full prime youth चारुता वपुरभूषयदासां तामनूननवयौवनयोगः ŚiśuVa. 10. 33; VakroJī. 14. 1; VyaktiVi. 62. 19; 70. 7; AlaṅkāŚe. 13. 0 (55); मत्तता दयितसंगमभूषा भूषयत्यसमसायकलक्ष्मीम्। साप्यनूननवयौवनयोगम् VyaktiVi. 63. 11.

**अनूननामन्** (anūna - nāman) *adj*. having many names अनूननामानमिनं नमामि ĪśvaŚ. 92 (comm. अनन्ताभिधानम्)

**अनूननेत्रविभक्त** (anūnanetra- vibhakta) *adj*. divided into two equal sides or wings (*lit*. carriages) रागिदाराक्षनिहतं कृत्वा विष्कम्भमार्जितम्। अनूननेत्रवी(?वि)भक्तं परिणाहं समीपगम्। ... सर्वतोभद्रकं लिङ्गम् ŚilpaRa. ii. 2. 73 (? 72)

**अनूनपरिमण्डल** (anūna - parimaṇḍala) *adj*. having a large expanse कलत्रस्थानमेतस्याः स्थानीकृत्य मनोभुवा। विनिर्जितं जगन्नूनमनूनपरिमण्डलम् MahāP. 12. 28.

**अनूनपल्लवीय** (anūnapallav-īya) *adj*. made of large leaves मधुरं दधि ...। पिब नूनमनूनपल्लवीये पुटके संपुटितोष्ठपल्लवेन GopāKeCan. 101. 32.

**अनूनप्रज्ञ** (anūna - prajña) *adj*. of great wisdom शंस नारद प्रज्ञानमन्यस्मादनूनप्रज्ञात्स्वर्गस्य लोकस्य AVPari. 1 (46).1.

**अनूनप्रेमभार** (anūna - premabhāra) *adj*. of great quantity of affection or love (रघुनाथः) निखिलगुरुरनूनप्रेमभारं नृलोकं जननिगृहमियेष प्रोषितोऽथो निवेष्टुम् PadmP. iv. 3. 34.

**अनूनभाज्** (anūna-bhāj) *adj*. possessing greatness धीरोदात्तं धर्मजन्मा बभाषे। गाम्भीर्येणानूनभाजाम्बवोऽसौ राशिः सत्त्वस्याश्रयः शौर्यवृत्तेः RāghPāṇ. (Dha.) 11. 13 (comm. प्राचुर्यं भजता)

**अनूनभास्** (anūna-bhās) *adj*. possessing not less, i. e. immense lustre धीरोदात्तं धर्मजन्मा बभाषे। गाम्भीर्येणानूनभासाम्बवोऽसौ राशिः सत्त्वस्याश्रयः शौर्यवृत्तेः RāghPāṇ. (Dha. ) 11. 13 (comm. प्रचुरकायकान्तिः)

**अनूनभोग** (anūna-bhoga) *adj*. of great enjoyment सर्वे सुराः ... अनूनभोगा दिविजा रमन्ते VarāṅgaC. 9. 47.

**अनूनभोजनरूप** (anūnabhojana - rūpa) *adj*. of the form of large quantity of food 'न नूनं भोजनं कार्यम्' इति ...। वैद्यमुखादवगत एवार्थोऽनूनभोजनरूपः कृतः AlaṅkāMañ. 138. 7.

**अनूनम्** (anūnam) *adv*. **1A** not lacking in, without deficiency अनूनमासीदसुरस्य कामैर्वैरोचनेः श्रीरपि चाक्षयासीत् MahāBhā. iii. 27. 13; पिता सुराणाम् ... भवस्यनूनम् ... स्वराजितानाम् ĪśvaŚ. 51; **1B** holding nothing back, completely तदिदं यदि कायिकी रुजा भिषजे तूर्णमनूनमुच्यताम् Saund. 8. 4; नातिद्रुताशी तत्सर्वमनूनं प्रतिपद्यते KāśyaS. 257B. 32; पिता सुराणां क्षपितासुराणां भवस्यनूनं विभवस्य नूनम्। ... खराजितानाम् ĪśvaŚ. 51 (comm. अनूनं कृत्वा ... आकाशे राजितानाम्); **2** in abundance, abundantly भ्रमरहितविकचसुमनोमुनिभिर्विनिकाममयमितोऽनूनम् VasaViKā. 12. 28.

**अनूनमति** (anūna - mati) *adj*. of great intelligence नूनमनूनमतेरस्य सचिवपतेरुपमानदानव्यावर्णनेन यशः क्षीरार्णवेऽपि जन्मापूर्वं पङ्कारोपणमपि स्यात् HammīMaMa. 1. 11(3)

**अनूनमन्त्र** (anūna - mantra) *adj.* of perfect counsel ते राक्षसं युद्धमनूनमन्त्राः क्रीडामिवायन्ति नृपाः स्म चण्डाम् Rāvaṇā. 14. 55.

**अनूनमाना** (anūna - mānā) *adj.* (*f.*) of great pride or self - respect (सुरभिः) रसितेन रसादनूनमाना मधुना क्षीबतया तथा विभक्ता। अपराद्धमपि प्रियं यथासौ सभयास्थापयत प्रसाद्यपक्षे Kapphiṇā. 13. 29.

**अनूनमुद्** (anūna - mud) *adj.* of great joy or delight युवराजमङ्गदमुपेत्य सानुगं हनुमाननूनमुदमभ्यवन्दत Rāgh. 14. 67.

**अनूनयत्** (an - ūnayat) *adj.* **A** not lessening, i. e. completely observing अवश्यमवशोऽप्येष वशी स्वावश्यकं दधौ। षड्भेदम् ... अनूनयन् MahāP. 11. 75; **B** not lessening, i.e. increasing or enhancing (भरतः) प्रोत्साहितो देवैः जयोद्योगमनूनयन्। गङ्गापातमभीयाय MahāP. 32. 163.

**अनूनरत्नत्रयतन्त्र** (anūnaratnatraya - tantra) *adj.* depending on the (methodology of) three jewels not lacking (in lustre), i.e. splendid पद्मरथः ... कृत्वा चात्मानमनूनरत्नत्रयतन्त्रं मोक्षामृतपात्रमजायत YaśasCam. ii. 289. 9.

**अनूनर्द्धि** (anūnarddhi) *adj.* possessed of not less, i. e. great affluence पृथिवीं शासतस्तस्य (दशरथस्य) ... अनूनर्द्धेः शरदामयुतं ययौ RaghuVa. 10.1.

**अनूनलक्षणाढ्य** (anūnalakṣaṇāḍhya) *adj.* rich in (or perfect in) all characteristics सत्स्थानस्थितिभिरनूनलक्षणाढ्यैः। रामाणां करणगणैरिवाङ्गहारा नाजहुः श्रियमथ मौक्तिकैर्न हाराः HarVi. 17. 28.

**अनूनलक्षणोपेत** (anūnalakṣaṇopeta) *adj.* endowed with all (good) qualities जनतान(नु)मताद्यप्रभृति प्रभृ(भु)ताभृतम्। अनूनलक्षणोपेतं नूनं सुनुमुं तव। कः ... नोररीक्रियते ParamāKā. 24. 39.

**अनूनलक्ष्मी** (anūna - lakṣmī) *f.* not less, i.e. great prosperity सूरेण सहैव सर्वं कृतं विमानेषु च भूषणानि। अनूनलक्ष्मीरिह भुक्तिमुक्तिम् (करोति) MānaSā. 14. 210.

**अनूनवर्चस्** (ánūna-varcas) *adj.* having full splendour or radiance (अग्ने) शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उर्दियर्षि भानुना R̥V. x. 140. 2 (Sāy. संपूर्णतेजस्कः); TaiS. IV. ii. 7. 3; MaiS. ii. 7. 14 (ii. 95. 14); KāṭhS. 16. 14 (i. 237. 11); KapiKaS. 25. 5 (98. 17); VājaS. 12. 107; VājaS. (K.) 13. 7; ŚatBr. VII. iii. 1. 30.

**अनूनवस्तुका** (anūnavastu-kā) *adj.* (*f.*) having not inferior, i.e. superior high substance (origin) आकृतिप्रत्ययाद् एनामनूनवस्तुकां संभावयामि Mālavikā. 1. 5 (14) [complete in substance or essence, MW.]

**अनूनविक्रम** (anūna - vikrama) *adj.* of great valour or power राजन्ननूनविक्रम भवान् सर्वग्रहालम्बनम् RasGaṅ. 406. 4.

**अनूनविभव** (anūna-vibhava) *adj.* of great glory or splendour शूरः सूनृतवागनूनविभ[वो] वंशावतंसः सुतः EI. ii. 412. 8.

**अनूनवेग** (anūna - vega) *m.* not less, i.e. great or full speed अनूनवेगादयमद्वितीयः ... वीर ... तुरङ्गमस्ते SūktiMu. 102. 2.

**अनूनवेग** (anūna-vega) *adj.* having not less, i.e. great or full speed पिबत्यसौ पश्चिमदक्षिणाशां नूनं खगेशोऽयमनूनवेगः Yādavā. 18. 71.

**अनूनव्यसनप्रधूनन** (anūnavyasana - pradhūnana) *adj.* remover of continuous sorrow सुरानन त्वाम् ... स्तुवे ...। मनस्यनूनव्यसनप्रधूननम् SaraKaṇṭhā. 283. 11.

**अनूनशक्ति** (anūna-śakti) *adj.* having or endowed with (three) great powers (जयसिंह) क्रोशाष्टकोत्कर्षमहन्यहन्यच्छिनत्स पन्थानमनूनशक्तिः DvyāśraKā. 14. 21 (comm. शक्तित्रयोपेतः)

**अनूनश्री** (anūna-śrī) *f.* the number 500 सा मे नूनमनूनश्रीरिति संख्या परा हि या। ते ... मन्त्रा जपाद्धागापवर्गदाः LakṣmīT. 32. 62 (F.N. अनूनश्रीः - ५००)

**अनूनश्री** (anūna-śrī) *adj.* (n-i) **1** greatly prosperous, with abundant means प्रत्यष्ठापि मठोऽनूनश्रीर्द्वारिऽवारितातिथिः RājTa. (Ka.) 8. 3320; **2** very glorious, of great glory निर्निमेषाम्बुजव्याजात्कृत्वा नेत्राणि कोटिशः। नूनं सरोऽप्यनूनश्रि तदालोकनकौतुकात् PāṇḍaC. 8. 504.

**अनूनसत्त्व** (anūna-sattva) *adj.* of great strength or valour गङ्गाधरः ... तस्याभवत्सूनुरनूनसत्त्वो जनार्दनाह्वः करिवाहिनीशः SūktiMu. 0. 17; विनष्टचेष्टम्। सौमित्रेरधृत त मनूनसत्त्वः ... हनूमान् Rāgh. 18. 24.

**अनूनसत्त्वक** (anūnasattva - ka) *adj.* having great spiritual essence सोमशर्मा ... यावज्जन्म् ...। चन्द्रप्रभं जिनं कृत्वा हृदयेऽनूनसत्त्वकः। ... जातो देवः BṛKathāK. 2. 15.

**अनूनसंपद्** (anūna-sampad ) *adj.* of immense glory देवैः ... मघोनोऽनूनसंपदः। चक्रवर्तित्वाभिषेकोऽवि(?को व्य)धीयत यथाविधि TriṣaŚaPuC. iv. 6. 46.

**अनूनसाध्वसरस** (anūna-sādhvasarasa) *adj.* of strong feeling of fear यस्मान्नूनमनूनसाध्वसरसो देवस्त्रिशूलायुधः कैलासाग्रमशिश्रयत् ...। तेनास्मत्कमला बलादपहृता शुम्भेन Surath. 7. 73.

**अनूनसार** (anūna -sāra) *adj.* not inferior in strength or vigour (अतिथिः) उत्पादयामास ...। अनूनसारं निषधान्नगेन्द्रात्पुत्रं यमाहुर्निषधाख्यमेव RaghuVa. 18. 1; SaraKaṇṭhā. 249. 22.

**अनूना** (anūnā) *f.* **1Ai** name of an Apsaras (daughter of Prāvā) अनवद्याम् ... अनूनामरुणाम् ... इति प्रावा व्यजायत MahāBhā. i. 59. 44; **1Aii** name of an Apsaras (daughter of Prādhā) अनूनामरुणप्रियाम् ... प्राधा व्यजायत HariVaṁ. App. I.42 (385); **1B** name of an Apsaras अप्सरसः ... ननृतुः ... अनूना चानवद्या च MahāBhā. i. 114. 50; दिव्या वाश्चाप्सरोगणाः। एते त्वामभिषिञ्चन्तु ... । अनवद्या सत्यकामा चानूना ViṣṇuDhaP. ii. 22. 64; **2** (an -ūnā) abundance जगत्यनूना भवति हि रुचिरा Vār. 1 *on* P. viii. 2. 55.

**अनूनाग्निगु** (anūnāgni-gu) *adj.* having large or huge fire as (his) eye नग्नानुगेनानूनाग्निगुनानेनानुगामिना। ... गुप्ता विभुना हरिवाहिनी HarVi. 43. 262 (comm. बहलवह्निर्गौर्विलोचनं यस्य)

**अनूनाङ्ग** (anūnāṅga) *adj.* of perfect or well - developed limbs अभूदभिधया धन्या ... तस्याः ...। आस्ते सूनुरनूनाङ्गः ŚāliC. 1. 19.

**अनूनाधिक** (an-ūnādhika) *adj.* [*f.* - ā] **i**. neither less nor more, i.e. equal विधानाम् इयं समा सर्वत्रानूनाधिका सर्वेषु तन्त्रेषु ... सर्वकालं च सर्वं ददती सिद्धिसंघम् आख्याता ParāTri. 209. 7; **ii** neither less nor more, i. e. same नीलमिदं पश्यामि, संकल्पयामि ... इत्यादौ नीलाभासोऽसौ स्वरूपतोऽनूनाधिकः PratyabhiVi. i. 403. 9 (*on* i. 8.2)

**अनूनाधिकम्** (anūnādhikam) *adv.* in neither less nor more, i.e. in an equally balanced manner धृतिमान् ... अनूनाधिकमाचरन्। ... पिबेन्मद्यम् AṣṭāSaṁ. ii. 54. 3 (4. 9)

**अनूनानतिरिक्त** (anūnānatirikta) *adj.* neither less nor more, i.e. proportionately developed (सिन्धुरम् ... परीक्ष्य) कलिङ्गजम् ... चतुर्विधैरपि प्रदेशैरनूनानतिरिक्तम् YaśasCam. i. 297. 8.

**अनूनानतिरिक्तार्थ** (anūnānatiriktārtha) *m.* [ Loc.] for the sake of (conveying) the sense of neither less nor more विधानानात्वमिति तावत्प्राप्तम्, अभ्याससामर्थ्यात्, अन्यथा हि अनूनानतिरिक्तार्थे द्विराम्नानम् अनर्थकमेव स्यात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 675. 3 (*on* iii. 3. 35)

**अनूनानधिक** (anūnānadhika) *adj.* neither less nor more (than desired in number) ग्रथयेन्मणीन्। अनूनानधिकांस्तुल्यान् ... अक्षमालाविधिस्त्वयम् LakṣmīT. 39. 47.

**अनूनानल** (anūnānala) *m.* large, i.e. huge fire नुन्नानूनानलेनैलीलूनाननेनलेन नो HarVi. 43. 176( comm. अनल्पेन वह्निना)

**अनूनित** ( an-ūnita) *adj.* not lessened, i. e. not made low, not defeated or surpassed लक्ष्मीः ... कलधौतगिरेस्तटानि सान्नूनितानि हसति स्म HarVi. 5. 131(comm. अपरिभूतानि)

**अनून्नी** (anūnnī-) 1. U. to take up (i. e. fill out) (the goblet) subsequently होतुंश्चमसमनून्नयन्ते। होतानुंशंसति TaiBr. I. iv. 5. 2; उन्नेतर्होतुश्चमसमनून्नय सोमं मातिरीरिचः ŚatBr. IV. iv. 2. 17; ŚatBr. (K.) V iv. 4. 13; ĀpaŚS. xiv. 1. 7; KātyŚS. x. 6. 20; xiii. 14. 11; यदि पर्युन्नयेरन् पुनस्समवनयध्वमिति ब्रूयात्। अथ तमेवानून्नयेरन् JaimiBr. 1.353; अध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य ... होतुश्चमसमनून्नयध्वमुभयतः शुक्रान् कुरुध्वम् ... इति यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति BaudhŚS. i. 220. 14; मुख्यं मुख्यं चमसमनून्नयति ĀpaŚS. xiv. 3. 11; चमसोन्नयनकाले वाहृत्य दध्नोन्मृद्य तद्यमसमनून्नयेत् KātyŚS. x. 9. 31.

**अनूप** (anūpá) *m.* [P. vi. 3. 98; enumerated in the *kacchādigaṇa*, GaṇPā. 35. 12; also enumerated in the *kṣubhādigaṇa*, GaṇPā. 68. 16; GaṇRa. 2. 162 (196); 5. 328 (366); AltGr. I. 103; II. 1. 100; III. 228] **1Ai** watery country (abounding in trees), marshy land **ii** produce of watery country or marshy land **Bi** what is rich in water, i.e. pond **ii** water tank **Ci** land near water **ii** bank or shore of river or sea, slope of mountain **2** the word *anūpa* **3** animals found in watery country **4Ai** name of a king (who wanted to become a seer) **ii** name of a R̥ṣi (belonging to Bhr̥gu family) **iii** name of a R̥ṣi **iv** name of a R̥ṣi (belonging to Bhāradvāja family) **v** name of a R̥ṣi, teacher of the Sāmaveda **Bi** name of country (belonging to Sindhurāja) **ii** name of a country (belonging to Puṣyagupta) **c** name of a community or a country at Vindhya **1Ai** watery country (abounding in trees), marshy land अनूपे गोमानोभिरक्षाः R̥V. ix. 107. 9. SV. II. iii (1). 12. 2; LāṭyāŚS. vii. 9. 8; DrāhyŚS. xx. 4. 11; NidāSū. 2. 2 (1.1); Nir. 5. 3 (93. 3) (*but* PW.; MW.

pond); नद्योऽनूपवनान्ताश्च ...। लोडिता वसुधा सर्वा न च पश्यामि जानकीम् Rāmā. v. 11. 4; स्यन्दनाश्वैः समे युध्येदनूपे नौद्विपैस्तथा ManuSm. 7. 192 (ManuBh. अनूपः पानीयप्रायः); Hitopa. 3. 79; अनूपोऽहितदेशानाम् (श्रेष्ठः) CaraS. i. 25. 40 (1941 Ed.); देशः ...। प्रचुरोदकवृक्षो यो निवातो दुर्लभातपः। अनूपो बहुदोषश्च CaraS. iii. 8. 48 (1941 Ed.); vii. 1. 8 (1922 Ed.); अनूपेषु प्रदेशेषु नाशितेषु दुरात्मभिः। जनास्तन्निलयाः सर्वे संप्रयाता इतस्ततः BrahmāṇḍP. ii. 56. 27; कृषिः शिल्पम् ...। सेवानूपं नृपः YājñaSm. 3. 42 (Aparā. बहुवृक्षजलो देशोऽनूपः); देशस्तु त्रिविधो ज्ञेयो ह्यनूपो जाङ्गलस्तथा। साधारणः HāriS. i. 4. 2; KalyāKā. 2. 19; त्रिभिः करैस्त्रिपुरुषे तोयम्। एतदनूपे वाच्यम् BṛSaṁ. 54. 89; 104. 61; सप्त कोङ्कणाः ... अनूपाः Bārhas. 3. 108; स्स्वलत्तुलाकोटिनिनाद-कोमलः। शौरेरुपानूपमपाहरन्मनः स्वनान्तरात् ŚiśuVa. 12. 44; अनूपं तु कफोल्बणम्। ... त्रिधा भूदेशमादिशेत् AstāSaṁ. i. 3. 21 (1. 1); AṣṭāHṛ. i. 1. 23; सोऽनूपो मधुररसयोनिः AṣṭāSaṁ. i. 100. 1 (1. 18); श्लीपदं जायते तच्च देशेऽनूपे भृशं नृणाम् AṣṭāSaṁ. ii. 309. 15 (6. 34); व्याधिबहुलोऽनूपो देशः ManuBh. i. 353. 6 (*on* 4. 60); वातश्लेष्मातको देशो बहुवृक्षो बहूदकः। अनूप इति विख्यातः AgniP. 279. 15; ViṣṇuDhaP. ii. 56. 96; दक्षिणे सागरेऽनूपे पञ्च तीर्थानि सन्ति वै SkandP. i (2). 1. 73; बहूदकनगोऽनूपः कफमारुतरोगवान् SiddhYo. 81. 65; BhāvPra. (Bhā.) 5.7; बह्वम्बुबहुवृक्षश्च ...। देशोऽनूपः BhāvPra. (Bhā.) 6 (13). 27; BhojanKu. 179. 26; श्यामलितानूपैः कूपैः ... पवित्रीकृतसीमा हेमाङ्गदनामा जनपदः GadyCin. 5. 8; स्यादनूपः सरित्प्रायः स्निग्धोच्छ्रितबहुद्रुमः SamarāSū. 8. 4; अनूपाञ्जङ्गलीकुर्वन् जङ्गलानप्यनूपयन्। उर्वीमनुर्वीकुर्वाणः ... जरासंधः सोऽयमन्यः प्रजापतिः PāṇḍaC. 12. 321; अनूपो बहुवृक्षजलो देशः SmṛtiCan. ii. 475. 5; प्रभावति ... अनूपेऽम्बुनिपानं च मरौ नद्यवतारणम् (यत्त्वया त्रिजगन्नाथो ध्रियते कुक्षिकन्दरे) MalliC. 4. 41; अनूपे सजले स्थाने पुमान्देवे(?शे) ऽथवा जले। आरामं रोपयेत् ... अनूपे अतिस्निग्धे CaturCin. i. 1044. 20; बहुजलो निम्नो देशोऽनूप उदाहृतः AśvaVai. 11. 35; उदग्रवेगानुदधेरनूपे वीतीन् क्षणं विश्रमयांबभूव (अश्वान्) Yādavā. 13. 39; अनूपे तु वृषाश्वानां गजोष्ट्राणां तु जाङ्गले। ... निवेशाद्रक्षणं भवेत् ŚukraNī. 4 (7). 175 [*but* Kośas treat *anūpa* expressing watery country as *adj*. - AnekāSaṁ. 3. 430; NānārthāSaṁ. ii. 51. 51; ViśvaPra. 105. 17; MediK. 109. 13; ViśvaLoK. 229. 13; KośaKaTa. 2. 6831; ŚabdaRaSaK. 212. 1]; **1Aii** produce of watery country or marshy land अनूपो नद्यादिकच्छः तदुत्पन्नशाकादिविक्रयः तदुपजीवनम् BālaKrī. ii. 19. 6 (*on* 3. 42); बहुवृक्षजलो देशोऽनूपः तेन च तत्रत्यकन्दमूलफलान्युपजीवनं लक्ष्यते Aparā. 936. 18 (*on* 3. 41); **1Bi** what is rich in water, i.e. pond त्रयंस्तपन्ति पृथिवीमनूपाः ṚV. x. 27. 23 (*but* Sāy. अनूपाः वर्षादीनामानुपूर्व्येण वप्तारः भावयितारः। प्रक्षेप्तारः इत्यर्थः); **1Bii** water tank ग्रामगृहादेस्तु यत् बाह्यं तत् अग्रामादिरूपं न उच्यते प्रत्येकं वाटानूपकुड्यतुलादेः बाह्यत्वप्रसङ्गात् अपि तु तत्संनिकटम् PratyabhiVi. i. 234. 3 (*on* i. 5. 9); जीर्णानुद्धरता ... देवालयांस्तन्वता येनानूपनि-पानकूपसरसीसत्रप्रपाः ... तस्मै ... दास्ये सुतां सद्गतिम् VasaViKā. 14. 24; **1Ci** land near water बृहच्छाल इवानूपे ... कथं जिष्णुश्चरिष्यति MahāBhā. iii. 36. 24; यसः (शः) कर्णदेवः ... वो(बो)धयति ... देउलापंचेलग्रामाः (मः) ... सजाङ्गलानूपः ... गंगाधरस(श)र्म्मणे ... अस्माभिः शासनत्वेन संप्रदत्तः EI. xii. 213. 29; xxi. 95. 28; **1Cii** bank or shore of river or sea, slope of mountain गोमतीं गोयुतानूपामतरत् सागरंगमाम् (राघवः) Rāmā. ii. 43. 9; गङ्गानूपे तत्र तिष्ठत Rāmā. ii. 78. 5; iii. 33. 11; सागरान् सागरानूपान् ...। सर्वाणि कपयो जग्मुः Rāmā. iv. 972* (2); **2** the word *anūpa* अयमपीतरोऽनूप एतस्मादेव। अनूप्यते उदकेन। अपि वान्वाबिति स्यात् Nir. 2.22 (55.4); न ह्यचोः समाहारोऽस्ति। नन्वयमस्ति गाङ्गेऽनूप इति। नैषोऽचोः समाहारः। अन्योऽ-यमुदात्तानुदात्तयोः स्थान एक आदिश्यते MahāBh. i. 207. 20 (*on* i. 2. 31); (ऊदनोर्देशे) दीर्घोच्चारणं किमर्थं न उदनोर्देश इत्येवोच्येत। का रूपसिद्धिः अनूपः। सवर्णदीर्घत्वेन सिद्धम्। न सिध्यति। अवग्रहे दोषः स्यात् MahāBh. iii. 173.7 (*on* vi. 3. 98); iii. 389.9 (*on* viii. 2. 6); कच्छादेः। कच्छ इत्येवमादिभ्यो देशवाचि-भ्योऽण् भवति शेषे। वुञोऽपवादः। ... द्वीप। अनूप JaineVyā. 191. 9 (*on* iii. 2. 111); KāśiVṛ. *on* iv. 2. 133; Prasā. i. 797. 9; 416. 8 (*on* v. 4. 117); देशेऽभिधेयेऽनूप इति निपात्यते। अन्यत्रान्वीपः CāndraVṛ. *on* v. 2. 114; अनोरुत्तरस्याप ऊकारादेशो भवति देशेऽभिधाने। अनूपो देशः KāśiVṛ. *on* vi. 3. 98; *on* viii. 2. 3; *on* viii. 4. 39; PrakriKau. i. 646. 6; SiddhāKau. 210 A. 6 (*on* vi. 3. 98); समापानूपौ। निपात्यौ। ... अनूपो देशः MugdhaBo. 6. 71 (62. 18); **3** animals found in watery country (स्वप्ने) दुर्गमध्वानगमनमनूपानां च सेवनम्। अभ्यङ्गश्चैव गात्राणां तिलगोमयकर्दमैः ...। दर्शनं वाप्यथैतेषां व्याधीनां संप्रवेशनम् AVPari. 68 (5). 11; अनूपा मधुराः स्निग्धा गुरवो वह्निसादनाः RājNi. 285. 23 (F.N. अनूपा जलानुगतदेशभवे प्राणिवर्गेऽनूपसंज्ञा); **4Ai** name of a king (who wanted to become a seer) अनूपो वै धीतोनिरकामयतोभयं ब्रह्म च क्षत्रं चावरुन्धीय, राजा सन् ऋषि स्याम् JaimiBr. 3. 97; **4Aii** name of a Ṛṣi (belonging to Bhṛgu family) आर्ष्टिषेणास्तेषां पञ्चार्षेयः प्रवरो भवति भार्गवच्यावनाप्नवानार्ष्टिषेणानूपेति BaudhŚS. iii. 421. 2; अनूपः ... इत्यादय आर्ष्टिषेणाः VīraMi. (Saṁskāra.) 619. 13; 623. 11; NirṇaSi. 210. 27; **4Aiii** name of a Ṛṣi अनूपनामकस्य ऋषेः पुत्रस्य वाध्र्यश्वस्य साम Sāy. *on* ĀrṣeBr. i. 2. 11; **4Aiv** name of a Ṛṣi (belonging to Bhāradvāja family) °भरद्वाजमन्त्रणानूपाः ... इत्याद्या गोत्रहेतवो मुनयः ŚabdaRa. (Vā.) 410; **4Av** name of a Ṛṣi, teacher of the Sāmaveda. MW.; **4Bi** name of a country (belonging to Sindhurāja) (रावणः) अनूपं सिन्धुराजस्य ददर्श त्रिदिवोपमम् Rāmā. iii. 33. 27; अनूपं सिन्धुराजस्य प्रपेदुर्यदुपुङ्गवाः HariVaṁ. 84. 22; **4Bii** name of a country (belonging to Puṣyagupta) [व्]ऐश्येन पुष्यगुप्तेन कारितम् ... अनुपसृष्टपूर्व्वनगरनिगमजनपदानाम् ... पूर्वापराकरावन्त्य-नूपनीवृदानर्त्त° ... °निषादादीनाम् ... पतिना EI. viii. 44. 11; **4C** name of a community or a country at Vindhya अनूपास्तुण्डिकेराश्च ...। एते जनपदाः सर्वे विन्ध्यपृष्ठनिवासिनः BrahmāṇḍP. i. 16 . 65; VāmaP. 13. 56 [Kośas give *anūpa* as a synonym of the following words: *kaccha*, ParyāRaMā. 1349; AbhidhāCin. 953; ŚabdaRa. (Vā.) 778; ParaNā. 575; *saṁyadvara*, NānārthāSaṁ. iii. 81. 637; Kośas give *anūpa* as the meaning of the following words: *kaccha*, TrikāŚe. iii. 3. 80; ViśvaPra. 31. 1; NānārthāSaṁ. i. 56. 150; MediK. 30. 2; ViśvaLoK. 65. 1; KośaKaTa. 2. 4284; and they give *anūpa* in the sense of the following words: *mahiṣa*, TrikāŚe. iii. 3. 273; NānārthāSaṁ. ii. 51. 51; MediK. 109. 13; ViśvaLoK. 229. 13; KośaKaTa. 2. 6831; ŚabdaRaSaK. 212. 1; *sairibha*. AnekāSaṁ. 3. 430]

**अनूप** (anūpa) *n.* [Pradī. vii. 86. 18 (*on* viii. 2. 6)] **1A** watery country, marshy land अनूपानि वैदेहि सन्त्यगम्यानि कानने Rāmā. ii. 654* (6); अनूपमहित-देशानाम् (श्रेष्ठम्) CaraS. i. 25. 39 (1922 Ed.); कृषिः शिल्पं भृतिर्विद्या कुसीदं शकटं गिरिः। सेवानूपं नृपो भैक्षमापत्तौ जीवनानि तु YājñaSm. 3. 42 (Mitā. अनूपं प्रचुरतृणवृक्षजलप्रायः प्रदेशः); DīpKa. 80. 23 (*on* 3. 42); VīraMi. 821. 27 (*on* 3. 42); VīraMi. (Lakṣaṇa.) 259. 16 [AmaK. 577; KalpaK. 4. 4]; **1B** type of *vāstu* (wherein water is found) जाङ्गलमथवानूपं तथोभयं वा गृहं परीक्षेत Sārā. 33. 3; (भूतलम्) अनूपमिति विख्यातं खात्वैवा(?व) जलदर्शनात् MayaMa. 14. 4; ŚilpaRa. ii. 19. 1; **1C** flesh of big acquatic animal and fish पिशितमष्टधा। महामृगैरप्चरैश्च मत्स्यैश्चानूपमुच्यते KośaKaTa. 1. 4694; **2** the word *anūpa* त्र्यचां स्वाङ्गनां द्वितीयमुदात्तम् ... लघ्वादीनां तु अनूपम् PhiṭSū. 3. 55 (627 A. 2) [ViśvaPra. 105. 17 gives *mahiṣa* as the meaning of *anūpa*] [marsh, bog, buffalo, frog, kind of partridge, elephant, Apte]

[1]**अनूप** (anūpa) *adj.* [*f.*-ā] [Nyās. ii. 1128. 25 (*on* viii. 4. 39)] **A** being or growing near the water वृकोदरः ... आरुजन् रथिनः ...। गङ्गावेग इवानूपांस्ती-रजान् ... द्रुमान् MahāBhā. v. 50. 35; **Bi** having flowing water, watery or marshy अनुगता आपोऽस्मिन्नित्यनूपो देशः JaineVyā. 313. 24 (*on* iv. 3. 203); अनूप इति। अनुगता आपोऽस्मिन्निति विग्रहः Nyās. ii. 476. 23 (*on* vi. 3. 98); देशः ...। अनूपस्साम्बुः Vaija. 38. 45; शीतवातजलप्राया ... अनूपा भूः प्रकीर्तिता ParyāMu. 23. 12; अनूपोऽम्बुप्रायदेशे तु विशेष्यलिङ्गः KośaKaTa. 2. 6831; **Bii** abounding in water, full of water, watery हा नाथाः पतिताः प्रतापनृपति(तेः) क्रोधार्चिषीति द्विषद्घोषाणां तदनूपमश्रुभिरहो जातं स्थलं मारवम् PratāYaBhū. 231. 8 (comm. जलप्रायम्); **C** grown on marshy or watery land घनैः प्रसूनैर्वसनैरनूपैः पत्रैः पवित्रैरशनैः प्रधानैः। नृत्तैर्वधूनां च गृहीतचित्तैर्गानैः सदानैर्विततामपूज्यम् KīrtiKau. 9. 66 [wet, Apte]

[2]**अनूप** (anūpa) *adj.* making ripe, sowing or working in succession, benefactor (त्रयस्तपन्ति पृथिवीमनूपाः) पर्जन्यो वायुरादित्यः शीतोष्णवर्षैरोषधीः पाचयन्ति। अनूपा अनुवपन्ति लोकान्त्स्वेन स्वेन कर्मणा Nir. 2. 22 (55. 4)

**अनूपक** (anūpa-ka) *m.* name of a tribe (inhabiting the marshy land) शिरोऽभूद्दुपदो राजा ...। अनूपगाः (v. l. अनूपकाः) किराताश्च ग्रीवायाम् (व्यूहस्य) MahāBhā. vi. 46. 46 [name of a prince of Paścimānūpaka and Sāgarānūpaka, pw.]

**अनूपग** (anūpaga) *m.* name of a tribe (inhabiting the marshy land) शिरोऽभूद्दुपदो राजा ...। अनूपगाः किराताश्च ग्रीवायाम् (व्यूहस्य) MahāBhā. vi. 46. 46.

**अनूपग्राम** (anūpa- grāma) *adj.* (used as noun) (people) having their village in the marshy land वर्षारात्रमनूपग्रामाः पूरवेलामुत्सृज्य वसेयुः ArthŚā. ii. 129. 7 (4. 3) (comm. अनूपे ग्रामाः येषां ते)

**अनूपचर** (anūpa-cara) *adj.* (used as noun) (elephant) roaming around

in the marshy or watery land दन्तस्य मूलपरिधिं द्विरायतं प्रोज्झ्य कल्पयेच्छेषम्। अधिकमनूपचराणां न्यूनं गिरिचारिणां किंचित् BṛSaṁ. 79. 20; 94. 1; ŚilpaRa. ii. 33. 38.

**अनूपचार** (anūpacāra) *n*. subsequent practice or conduct अस्तिनास्तीति-कर्तव्यतानूपचारः BhāvU. 549. 12.

**अनूपज** (anūpa-ja) *adj*. **1A** situated near the sea-shore सागरानूपजे देशे ...। चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि Rāmā. v. 11. 41; **1B** pertaining to or belonging to watery country जलपरिहीने देशे दृश्यन्तेऽनूपजानि चिह्नानि। ... तस्मिन् जलं पुरुषे BṛSaṁ.54.47; ŚārṅgaPa.2198; **2A** produced or grown on the marshy land यवसानि ... मृदुहरितान्यनूपजानि दद्यात् Hastyāyur. 125. 4 (1. 17); **2B** (used as noun) (tree) growing near the water जम्बूवेतसवानीर° ... °अर्जुनाः। ... अम्रातकश्चैव षोडशानूपजाः स्मृताः BṛSaṁ.55.11; नारिकेलप्रभृतयः ... प्रायशोऽनूपजाः स्युः ŚārṅgaPa. 2121; **3** (used as noun) type of people (born in the Anūpa country) अस्ति भारतवर्षस्य चतुर्थो दक्षिणापथः। ... ससौराष्ट्रमहाराष्ट्रहिम्मीरावन्त्यनूपजाः। ... भाषाभेदैर्व्यवहरन्ति च BhāvPra. (Śā.) 309. 21 (10); *n*. ginger आर्द्रकम् ... सैकतेष्टमनूपजम् RājNi. 87. 9 [moist ginger, Apte]

**अनूपजलज** (anūpajala-ja) *adj*. produced in the watery country and the water वारणः स्निग्धमधुरशिशिरानूपजलजयवसकमलशैवलगुरुरूक्षभोजनः Hastyāyur. 230. 21 (2. 30); भोजयेद्वारणं स्निग्धैर्युक्ताम्ललवणै रसैः। प्रसहानूपज-लजैर्मांसपुष्टैर्यथाविधि Hastyāyur. 644. 27 (4. 15)

**अनूपजलजमांस** (anūpajalaja-māṁsa) *n*. flesh of the animal born in watery country and water वातघ्नानूपजलजमांसाम्लक्काथसेचनैः। ... भिषक् संपादयेत् SuśruS. vi. 9. 5.

**अनूपजाङ्गलयुत** (anūpajāṅgala-yuta) *adj*. possessed of watery country and wild arid land अनूपजाङ्गलयुतं धनधान्यसमाकुलम्। प्रतिष्ठितं पुरवरं गङ्गायामुनसंगमे MahāBhā. i. App. I. 47 (24)

**अनूपजाति** (anūpa-jāti) *adj*. belonging to the species of animal in watery country कूमलेचरा प्लवाश्चापि कोशस्थाः पादिनस्तथा। मत्स्या एते समाख्याताः पञ्चधानूपजातयः RājNi. 285. 21 (F.N. जलानुगतदेशभवे प्राणिवर्गेऽनूपसंज्ञा)

**अनूपजीव्** (anūpajīv-) I. P. to live or to exist upon, to subsist on ऊंधः खंलु वैं प्रजां अनूंपजीवन्ति संर्वा एवैनाः पयस्विंनीः करोति MaiS. iii. 10. 4 (iii. 135. 2)

**अनूपदस्** (anūpadas-) IV. P. to become exhausted along with यस्य कलश उपदस्यति कलशमेवास्योपदस्यन्तं प्राणोऽनूपदस्यति प्राणो हि सोमः PañcBr. ix. 9. 1 [to fail (or become extinct) after, MW.]

[1]**अनूपदेश** (anūpa-deśa) *m*. **A** country called Anūpa तयोः प्रीतो ददौ राजा पृथुर्वैन्यः प्रतापवान्। अनूपदेशं सूताय मगधं मागधाय च MahāBhā. xii. 130* (2); पृथुः प्रादात् ...। अनूपदेशं सूताय HariVaṁ. 5. 39; VāyuP. ii. 1. 145; BrahmāṇḍP. i. 36. 172; SkandP. vii (1). 336. 113; ViṣṇuDhaP. i. 109. 19; BrahmP. 4. 67; **B** watery country or marshy land प्रकोपी भवति कफसमीरः स्यात्तदानूपदेशः HāriS. i. 4. 4; अनूपदेशो ज्ञातव्यो वातश्लेष्मामयार्त्तिमान् BhāvPra. (Bhā.) 5. 4; अनूपदेशे यज्जातं मुस्तकं तत्प्रशस्यते BhāvPra. (Bhā.) 6 (3). 94 [Kośas give *anūpadeśa* as the meaning of *kaccha*, NānārthāSaṁ. i. 56. 151; ŚabdaRaSaK. 74. 8; 212. 2]

[2]**अनूपदेश** (anūpadeśa) *m*. subsequent teaching or advice स मृत्युभीशमन-मनूपदेशतो बलीयसामपि बलिनं चकार तम् ŚivLī. 19. 26.

**अनूपदेशचर** (anūpadeśa-cara) *adj*. roaming about in the marshy land हस्तिनां प्रायेणानूपदेशचराणां स्थानदोषान्नखमध्येषु कृमयः संभवन्ति Hastyāyur. 229. 11 (2. 29)

**अनूपदेशप्रभव** (anūpadeśa-prabhava) *adj*. growing in the watery country or marshy land अनूपदेशप्रभवानां तरुतृणादीनां स्निग्धता NyāyKa. 37.16.

**अनूपधा** (anūpadhā-) III. P. (rarely Ā.) **A** to place upon or over, to pile up in addition to यदिष्टंकाया आतृंणमनूपदध्यात् पंशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दध्याद्दक्षिणतः TaiS. V. ii. 7. 2; अथैता दश स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति ... अवकामनूपदधाति BaudhŚS. ii. 29. 17; ii. 40. 2; ĀpaŚS. xvi. 24. 10; ऋतव्यासु वायव्या अनूपदधीत VārāŚS. II. ii. 1. 5; HirŚS. xii. 1. 4 (77. 8); VaikhāŚS. 18. 17; (pass.) to be placed over, to be piled up in addition अथैतां अश्विंनीर्ऋतंव्या अनूंपधीयन्ते रैंतसे वां एतंत्सिक्तांय ऋतूंनुंपाधात् ... अथैतां ऋतंव्या वायव्याः अनूंपधीयन्ते ... अथैतां वायव्याः अपस्थाः अनूंपधीयन्ते MaiS. iii. 2. 9 (iii. 29. 7-9); MānŚS. 151. 20; **B** to put or place after or subsequently अथ यत् किं चाग्नेयं छन्दस्तिस्र एकेन छन्दसा तिस्र एकेन सर्वमग्निमनूपदधाति KāṭhS. 21. 4 (ii. 41. 3); तिस्र एकेन च्छन्दसा तिस्र एकेन। सर्वमग्निमनूपदध्यात् KapiKaS. 31. 19 (167. 12); स यन्नानूपदध्यात्। न हैतं दैवमात्मानमनुप्रजानीयादथ यदनूपदधाति तथो हैतं दैवमात्मानमनुप्रजानाति ŚatBr. VII. iv. 2. 19; **C** to place in accordance with अथ यद्भूयसो लोकान्कृत्वेष्टका नानूपदध्याल्लोका इष्टका अतिरिच्येरन् ŚatBr. VI. ii. 2. 28; **D** to put or place alongside or with अश्विनौ वा इदꣳ सर्वमभूतामश्विभ्यामेवाश्विनोश्चितिमनूपदधामहै ŚatBr. VIII. ii. 2. 3; VIII. ii. 2.4; सर्वतः सम्यङ्भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वाति दिश्या अनूपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधाति ŚatBr. VIII . ii. 3. 2; VIII. iv. 4. 3; हन्वोरुपरे हनूऽअनूपदध्यात् ... जिह्वायामुपरां जिह्वामनूपदध्यात् ŚatBr. VIII. iv. 4. 9; VIII. vii. 2. 5.

**अनूपधाय** (anūpadhā-ya) *ger*. having put or placed over पञ्चाश्विनीरु-पदधाति। ... पञ्चर्तव्या आश्विनीरनूपधाय ĀpaŚS. xvii. 1. 3; xvii. 1. 4.

**अनूपधृ** (anūpadhṛ-) I. P. (*caus*.) to hold up along उपहूयमानायामिडायामनूप-धारयेदनुपघ्नन् LāṭyāŚS. ii. 5. 2; DrāhyŚS. v. 1. 2 [to hold towards in addition to, MW.]

**अनूपनम्** (anūpanam-) I. P. to bend down after or towards अमेध्यां: कर्णा': क्षिप्रं' बह्वी'र्भवन्ति यज्ञांस्त्वेनानंनूपनमतीव निंर्ऋत्याः छिद्रकꣳर्ण्यो' यंच्छिद्रकर्णी': कुर्वीतं MaiS. iv. 2. 9 (iv. 32. 1)

**अनूपनिरत** (anūpa-nirata) *adj*. resting in the watery land or country लक्ष्यन्ते नखमध्ये तु कृमीणां संभवस्ततः। प्रायेणानूपनिरता ये तेषां स्युर्नखेषु च Hastyāyur. 227. 26 (2. 28)

**अनूपनिषेवण** (anūpa-niṣevaṇa) *n*. act of inhabiting the watery or marshy land गुरूष्णो मधुरो नातिधन्वानूपनिषेवणात् CaraS. i. 27. 67 (1941 Ed.)

**अनूपपति** (anūpa-pati) *m*. king of the Anūpas अथानूपपतिर्वीरः कार्तवीर्योऽभ्यवर्तत MahāBhā. iii. 116. 19.

**अनूपपलल** (anūpa-palala) *n*. flesh of animal found in watery country माषातिशीतलपयोदधिभिः सुशीतैर्मत्स्यैस्त्वनूपपललैरतिसेवितैस्तु। श्लेष्मा भृशं शमयतेऽनलमाशु शूलं कोष्ठे करोति मनुजस्य विकारमुग्रम् HārīS. iii. 7. 8.

**अनूपप्राय** (anūpa-prāya) *adj*. [*f*. - ā] having much water, watery or marshy नयन्त्यनूपप्रायां च ततः प्राचीं दुरासदाम्। वर्षाकाले दुराचारान्पातयन्ति महाजले SkandP. iv. 64. 75; कच्छः ... अनूपप्राये तटे AnekāSaṁ. 2. 61; AnekāṬi. 2. 44 [boggy, Apte]

**अनूपप्लु** (anūpaplu-) I. Ā. to come upon subsequently, to overpower सुखसाधनानां प्राप्तये चास्य यतमानस्यानेकविधा(?ध)स्तापोऽनु(?नू)पप्लवते NyāyVār. 496. 5 (*on* iv. 1. 57)

**अनूपबन्धनोत्थ** (anūpabandhanottha) *adj*. grown around watery country अनूपबन्धनोत्थं च तत्र यन्नास्ति यादव। सदा पुष्पफलं सर्वमजस्रमृतुयोगतः ViṣṇuDhaP. i. 151. 40.

**अनूपबृंह्** (anūpabṛṁh-) X. P. to increase steadily, DBHS; cf. **अनूपबृंहयत्**.

**अनूपबृंहयत्** (anūpabṛṁhayat) *adj*. steadily increasing चित्तप्रसादमेवानू-पबृंहयता ... इदानीं मे ... प्राप्तिर्भविष्यति BodhiBhū. 105. 20 [DBHS.]

**अनूपभूषित** (anūpa-bhūṣita) *adv*. decorated with, i.e. surrounded by (sea-) shore पालयेदं शुभं राष्ट्रं समुद्रानूपभूषितम् HariVaṁ. App. I. 18 (60)

**अनूपभेदतस्** (anūpabheda-tas) *adv*. through the distinction of Anūpa type of ground तद्योग्यं द्विविधं वस्तु जाङ्गलानूपभदतः MayaMa. 14. 1.

**अनूपम** (an-ūpama) *adj*. [*f*. -ā] **A** matchless, i.e. excellent, best पश्य दिव्यं सुरुचिरं भीम पुष्पमनुत्तमम् (v.l. अनूपमम्) MahāBhā. iii. 146. 8; व्यक्तविग्रहमाच्युतम् ... स्मर्तव्यम् ...। स्रग्वस्त्राभरणैर्युक्तं स्वानुरूपैरनूपमैः PauṣkS. 38. 177; PāraS. 6. 199; 10. 179; शंभुः ... ददृशे वासमन्दिरम्। ... अनूपमं महादिव्यम् ŚivaP. ii (3). 52. 18 (187A. 2); नित्यमधू(v.l. °नू)पमं तदखिलं कालेन लीढं सुखम् DaśāvaC. 8. 221; **B** incomparable, unparallelled, i.e. unique, supreme त्वमेव विप्रेन्द्र अनुभूतं स्थिरीकुरु। लयमेष्यसि येनात्र निजानन्दे ह्यनूपमे JayāS. 5. 27; प्राप्नुयात्...यः परात्प्रभुविग्रहात्। उदितं (?तः) ... तेजःपुञ्जो ह्यनूपमः। ... महानन्दः JayāS. 10. 67; PāraS. 3. 188; BṛBrahmaS. iv. 1. 59; ... निर्व्यापारमनाख्येयं व्याप्तिमात्रमनूपमम्। ... तज्ज्ञानं ब्रह्मसंज्ञितम् ViṣṇuP. i. 22. 50; मदनाथोऽनूपमस्तु मन्मथो मलयान्वितः BrahmāṇḍP. iii. 44. 44; अनूपमम्। ... एकं तत् परमं ब्रह्म AhirbuS. 9. 37; यथात्मनात्मा हृदये ह्यनुभूतो ह्यनूपमः। ... तथा तद्धृदयान्तःस्थं स्मरेद् विज्ञानगोलकम् PāraS. 15. 442; अनूपमम्। ... एकं नारायणं ब्रह्म LakṣmīT. 8. 4; शक्तिम् ... निराकारामनूपमाम्। ... पूजयेत् LakṣmīT. 38. 20; परं ब्रह्म ... न रसं न च गन्धाख्यमप्रमेयमनूपमम् AnnaU. 5. 73; JābālaDaU. 9. 4; अतीन्द्रियं गुणातीतं मनो लीनं यदा भवेत्। अनूपमं शिवं शान्तं योगयुक्तं सदा विशेत् NādaBiU. 18; परं ब्रह्म ... अनन्तम-परिच्छेद्यमनूपममनामयम् YogŚiU. 2. 17; 3. 17; व्योम भद्रमिति प्रोक्तं देवचिह्नमनूपमम्

BhaviP. 152 B. 21 (i. 101. 12); कारयेद् वेदिं चतुर्हस्तामनूपमाम् BhaviP. 840A. 14 (iv. 159. 17); आविर्बभूव ... जगदम्बिका। ... अनूपमा ŚivaP. ii (3). 4. 4 (126B. 16); तन्मध्ये योगपीठे ... । तदष्टकोणनिर्माणं दर्पणाभमनूपमम् BṛBrahmaS. iii. 2. 18; गुणादिभिराख्यायेत। न। अनूपमम्। गुणादिसामान्यं ह्युपमा SiddhāSi. iii. 5. 9; cf. **अनुपम.**

**अनूपमथित** (anūpamathita) *adj.* churned afterwards उष्णेऽक्षतसक्तूननूपमथितानुच्छ्वसन्पिबति KauśiSū. 47. 33.

**अनूपमध्य** (anūpamadhya) *m.* [Loc.] near the middle (one) तस्मिन्कुम्भेष्टका या मध्ये दक्षिणोत्तरे च स्रुचावनूपमध्येषु शेषाः MānŚS. 220. 19.

**अनूपमहीप्रदेश** (anūpa-mahīpradeśa) *m.* land-region of watery country ये जन्तवः पश्चिमसिन्धुकच्छे वनेऽथवानूपमहीप्रदेशे। आपीतशुक्लं प्रसवन्ति तन्तुं तेऽमी विशः पुण्यतमाः प्रदिष्टाः YuktiKa. 82. 6.

**अनूपमा** (anūpamā) *f.* name of a female elephant, wife of a mythical quarter-elephant (Supratīka) अनूपमा सुप्रतीकयोषायाम् ŚabdaRaSaK. 230. 12.; cf. **अनुपमा 2.**

**अनूपम्य** (anūpamya) *adj.* incomparable, unparallelled, i.e. supreme हंसज्योतिरनूपम्यं मध्ये देवं व्यवस्थितम्। दक्षिणामुखमाश्रित्य ज्ञानमुद्रां प्रकल्पयेत् BrahmViU. 64.

**अनूपम्रक्षम्** (anūpamrakṣam) *adv.* near the shore तीर्थेनावगाह्य ... स्थावरासु स्नात्वानूपम्रक्षमाचम्य ... उत्क्रामति MānŚS. 59. 1.

**अनूपय्** (anūpay-) *denom.* (fig.) to flood, to overflow (*lit.* to fill with water or nectar) मधुस्वरा वक्तुमधीश्वरा गिराम्। अनूपयामास विदर्भजाश्रुती निजास्यचन्द्रस्य सुधाभिरुक्तिभिः NaiṣC. 12. 69; शृङ्गारभृङ्गारसुधाकरेण वर्णस्रजानूपय कर्णकूपौ(?पौ) NaiṣC. 22. 57 (comm. जलपूर्णौ कुरु)

**अनूपयज्** (anūpayaj-) I. P. to offer one by one एकैकेनानूयाजानां वषट्कारंवषट्कारमनूपयजति BhārŚS. vii. 21. 12.

**अनूपयत्** (anūpayat) *adj.* turning or transforming into watery land अनूपाङ्गलीकुर्वअङ्गलानप्यनूपयन्। ... व्यक्तशक्तिर्जरासंधः सोऽयमन्यः प्रजापतिः PāṇḍaC. 12. 321.

**अनूपयवसाहार** (anūpayavasāhāra) *m.* food of barley produced in the watery land अनूपयवसाहाराद्गुरुस्निग्धानि भोजयेत् Hastyāyur. 289. 25 (2. 58)

**अनूपरम्या** (anūpa-ramyā) *adj.* (*f.*) beautiful due to shores (of rivers and oceans) योसौ [च]क्राम धात्रीं गिरिकुहरसरित्सागरानूपरम्यां पादेनैकेन कृत्स्नां वलि[Read बलि°] च्छजलव[शा]त् ... सोव्यात् त्रिविक्रमः EI. i. 178. 39.

**अनूपराज** (anūparāja) *m.* **1** name of a king क्षत्रियश्रेष्ठा धर्मराजमुपासते। अनूपराजो दुर्धर्षः क्षेमजिच्च सुदक्षिणः MahāBhā. ii. 4. 25; **2** king of the Anūpas तामग्रतस्तामरसान्तराभामनूपराजस्य गुणैरनूनाम्। विधाय सृष्टिं ललितां विधातुर्जगाद भूयः सुदतीं सुनन्दा RaghuVa. 6. 37.

**अनूपराजन्** (anūparājan) *m.* name of a king क्षत्रियश्रेष्ठा धर्मराजमुपासते। अनूपराजो (v.l. अनूपराजा) दुर्धर्षः क्षेमजिच्च सुदक्षिणः MahāBhā. ii. 4. 25.

**अनूपराम** (anūparāma) *m.* name of a commentary by Nīlakaṇṭha Caturdhara on Śivatāṇḍava, pw.

**अनूपरेखा** (anūparekhā) *f.* name of a heavenly damsel, Surāṅganā., pw; *nt.*

**अनूपर्ध्** (anūpardh-) IV. P. to add अनडुहः पञ्चवर्षाननूपर्ध्यति MānŚS. 206. 3.

**अनूपलिखित** (anūpalikhita) *adj.* written accordingly afterwards नित्यं न हापयेदित्याद्यनूपलिखितजाबालिवाक्यैकवाक्यत्वात् VīraMi. (Āhnika.) 163. 11.

**अनूपलिप्त** (an-ūpalipta) [lengthening, m.c.] *adj.* unstained अनूपलिप्ताः ... वारिणा भित्त्वा महीं ये इह अद्य आगताः। ... लोकाधिपतिस्य पुत्राः SaddhaPuṇ. 187. 20 [DBHS.]

**अनूपवत्** (anūpa-vat) *adv.* like the Ṛṣi Anūpa होतानूपवदृष्टिषेणवदप्नवानच्यवनवद् भृगुवत् ... एते पञ्चावत्तिनः BaudhŚS. iii. 421. 2; (प्रवरगणना) अनूपवदृष्टिषेणवत् ĀpaŚS. xxiv. 5. 15; HirŚS. xxi. 3. 7 (716. 14); VīraMi. (Saṁskāra.) 619. 15.

**अनूपवती** (anūpavatī) *f.* name of a heavenly damsel, Surāṅganā, pw.; nt.

**अनूपवासक** (anūpavāsaka) *m.* name of a country जनपदान्निबोध ...। गोविन्दा मन्दकाः षण्डा विदर्भानूपवासिकाः (v.l. °वासकाः) MahāBhā. vi. 10. 42.

**अनूपवासिक** (anūpavāsika) *m.* name of a country जनपदान्निबोध ...। गोविन्दा मन्दकाः षण्डा विदर्भानूपवासिकाः MahāBhā. vi. 10. 42.

**अनूपवासिन्** (anūpa-vāsin) *adj.* **A** living near the ocean भगदत्तः ... सागरानूपवासिभिः ...। आगच्छत्पाण्डवेयस्य यज्ञम् MahāBhā. ii. 31. 10; ii. 23. 19; v. 19. 9; अनूपवासी नीलश्च व्याघ्रदत्तश्च वीर्यवान्। अश्वत्थाम्ना महाराज गमितो यमसादनम् MahāBhā. viii. 27* (3); **B** living in watery country गवयो गण्डको हस्ती शूकरो महिषः सहः। आनूपाः कथिता ह्येते ये चान्येऽनूपवासिनः AśvaVai. 11. 32.

**अनूपवाहिक** (anūpavāhika) *m.* name of a country जनपदान्निबोध ...। गोविन्दा मन्दकाः षण्डा विदर्भानूपवासिकाः (v.l. °वाहिकाः) MahāBhā. vi. 10. 42.

**अनूपविधान** (anūpa-vidhāna) *n.* constitution or description of watery country एवमुक्तः स च जाङ्गलस्ततः पुनस्तयानूपविधानमुच्यते KalyāKā. 2. 25.

**अनूपविपरीत** (anūpa-viparīta) *adj.* opposite to watery land यस्तु ... कठिनः क्लेशसहारोगशरीरदीर्घायुःप्रायजनपदोऽनूपविपरीतश्च स जाङ्गलः कटुकरसयोनिः AṣṭāSaṁ. i. 100. 3(1. 18)

**अनूपविपुला** (anupa-vipulā) *adj.* (*f.*) extensive with shores (of the oceans) दृष्ट्वा पुरीम् ...। सागरानूपविपुलां प्रागुदक्प्लवशीतलाम् HariVaṁ. App. 20 (1118)

**अनूपविपुलाशालिक्षेत्र** (anūpa-vipulāśālikṣetra) *n.* extensive rice field in the watery country अनूपविपुलाशालिक्षेत्रवत्सौरभाद्भुतम्। ... सुतं प्राप्तासि ŚāliC. 2. 53 (comm. सजलभूस्थशालिक्षेत्रवत् सुगन्धतास्पदम्) (better अनूपविपुलशालिक्षेत्र)

**अनूपविलास** (anūpavilāsa) *m.* name of a book (by Maṇirāma Dīkṣita as ordered by Anūpasiṁha), PW.

**अनूपविश्** (anūpaviś-) VI. P. to sit down near or alongside पूर्वेणौडुम्बरीमपरेण धिष्ण्यान् यथान्तरमनूपविशन्ति ĀśvaŚS. I. v. 3. 24 (comm. यो यस्य चमसभक्षसंबन्धितया संनिकृष्टः स तस्य समीप उपविशति); औदुम्बरीं गत्वोपविशेत्। अनूपविशेतामितरौ LāṭyāŚS. ii. 4. 7 [to sit down in order, MW.]

**अनूपविश्य** (anūpaviś-ya) *ger.* **i** having sat down near स वै तिष्ठन्नात्मन्नग्निं गृहीत्वानूपविश्य चिनोति ŚatBr. VII. iv. 1. 2; **ii** having lain down or inclined the body (said of a particular animal) पशुरेष यदग्निस्तस्मात्पशुस्तिष्ठन्गर्भं धित्वानूपविश्य विजायते ŚatBr. VII. iv. 1. 2.

**अनूपविषय** (anūpa-viṣaya) *adj.* extending upto watery country भविता पार्थिवावासः सुराष्ट्रविषयो महान्। अनूपविषयश्चैव समुद्रान्ते निरामयः HariVaṁ. App. I. 18. (64); अनूपविषयं चैव वेलावनविभूषितम्। ... प्राकारग्रामसंकुलम् शशास सः HariVaṁ. App. I. 18 (78)

**अनूपविष्ट** (anūpaviṣṭa) *adj.* sitting down near or along अनूपविष्टमनुजं दनुजारिमिवाद्रिजित्। प्रत्यभाषत वात्सल्यगद्गदानि पदानि सः RāmC. 1. 69.

**अनूपविहारलोल** (anūpavihāra-lola) *adj.* beautiful like the movement of the animal found in the watery country (देवकीसुतम्) पनायितं वैतानिकैरिवास्त्रैः क्षीरार्णवानूपविहारलोलम् ...। दृग्भ्यां न धारू न परं तमेती जगन्ति चानन्दरसे न्यमाङ्क्षुः VāsuVi. 3. 14 (comm. ये अनूपाः तेषां विहारवत् ... सुन्दरम्)

**अनूपवेष** (anūpa-veṣa) *m.* entrance with the watery moat अयोध्या ... पुरी ...। सानूपवेषैः सर्वत्र सुविभक्तचतुष्टया SkandP. ii (8). 1. 33.

**अनूपशायिनी** (anūpa-śāyinī) *adj.* (*f.*) lying on the slope (of the mountain) पूर्णा (स्यात्) पुष्टिदा भूमिः पर्वतानूपशायिनी ĪśānŚiPa. ii. 23. 8.

**अनूपश्लिष्** (anūpaśliṣ-) IV. P. to touch from behind उत्कर इध्मसंनहनानि स्फ्य उपसंगृह्य पृष्ठमाग्नीध्रोऽनूपश्लिष्यति BaudhŚS. i. 24. 1.

**अनूपसंश्रय** (anūpa-saṁśraya) *m.* residence in the watery country or marshy land भूशया बिलवासित्वाद् आनूपानूपसंश्रयात् (?°पा अनूपसंश्रयात्) CaraS. i. 27. 54 (1941 Ed.)

**अनूपसद्** (anūpasad-) VI. P. (*caus.*) to cause to sit down near or along ता एवमेवाच्छावाकं सीदन्तमनूपसादयति ĀpaŚS. xii. 5. 15.

**अनूपसदम्** (anūpasadam) *adv.* at every *upasad* (day) अनूपसदमग्निं चिनोति ĀpaŚS. xvii. 26. 5; xxi. 4. 11; MānŚS. 147. 24; HirŚS. xi. 8. 25 (75. 16); xvi. 1. 44 (354. 3); VaikhāŚS. 19.1; अनूपसदं पुरोडाशान्तूष्णीमुपचरितान् श्रपयति MānŚS. 205. 10; अनूपसदं जुहोति KātyŚS. xxiii. 2. 17; अनूपसदमेतानि क्रियन्ते HirŚS. vii. 4. 27 (676. 29); यथा पुरस्तादनूपसदमेतानि क्रियन्ते एवं सायं प्रातस्त्रिरात्रं प्रवर्ग्योपसदौ कार्ये VaikhāŚS. 14. 3.

**अनूपसंपूर्ण** (anūpa-sampūrṇa) *adj.* full of watery regions देशैरुद्यावचैः पूर्णां पत्तनैर्नगरैरपि। द्वीपैश्चानूपसंपूर्णैः पृथिवीम् ... वशे कृत्वा ... सूतजो नृपमभ्ययात् MahāBhā. iii. App. I. 24 (92)

**अनूपसंभव** (anūpa-sambhava) *adj.* **A** produced (from the animal) in the watery country मांसं चानूपसंभवम्। वर्जनीयम् RaseCiṁ. 9. 101(157. 25); **B** full of watery country or marshy land वाराहीकन्दः ...। अनूपसंभवे देशे

वराह इव लोमवान् BhāvPra. (Bhā.) 6 (1). 158; 6 (4). 178.

**अनूपसरित्** (anūpa-sarit) *f.* swampy stream, river in watery country एताः ...। हल्लेखं जनयन्त्यनूपसरितामुत्तुण्डगण्डूपदोत्कीर्णक्लिन्नमृदो नदस्थपुटितप्रान्तास्तटीभूमयः SubhāRaK. 10. 40; SaduktiKa. 175. 21.

**अनूपसलिल** (anūpa-salila) *n.* water flowing in the watery country अनूपसलिलं स्वादु स्निग्धं पित्तहरं गुरु। तनोति पामकण्डूतिकफवातज्वरामयान् RājNi. 259. 13.

**अनूपसाधारण** (anūpa-sādhāraṇa) *adj.* **i** similar to, i.e. of the nature of watery country अनूपसाधारणो जाङ्गलसाधारणश्चेति विकल्पः AṣṭāSaṁ. i. 100. 4 (1. 18); **ii** of the type of marshy and general land; cf. **अनूपसाधारणता.**

**अनूपसाधारणता** (anūpasādhāraṇa-tā) *f.* the state of being (of the type of) marshy and general land देशः स्याज्जाङ्गलानूपसाधारणतया त्रिधा SamarāSū. 8. 2.

**अनूपसिंह** (anūpasiṁha) *m.* **i** name of a prince अन्ये राजपुत्राः प्रतापिनः। श्रीमाननूपसिंहश्च पद्मसिंहश्च विश्रुतः ParamāKā. 96. 10; **ii** name of a king (pw.); **iii** name of a Ṛṣi (pw.); **iv** name of an author, Bharatakośa

**अनूपसिंहविलास** (anūpasiṁhavilāsa) *m.* name of a text (composed by Anūpasiṁha), Bharatakośa

**अनूपसीदत्** (anūpasīdat) *adj.* staying with, i.e. worshipping यथा विद्यार्थस्य नियम एतेनैवान्तमनूपसीदत आचार्यकुले शरीरन्यासो ब्रह्मचारिणः ĀpaDS.ii(9). 21. 6.

**अनूपस्थल** (anūpa-sthala) *n.* watery country or marshy land कच्छस्तटेऽम्बरप्रान्ते प्रस्थेऽनूपस्थलेऽपि NānārthaMa. 373.

**अनूपस्था** (anūpasthā-) I. U. **1Ai** to be associated with, i.e. to become dependant on पशवो वा इष्टका गार्हपत्यः वै पशवोऽनूपतिष्ठन्ते MaiS. iii. 2. 3 (iii. 19. 4); iii. 2. 7 (iii. 26. 6); iii. 7. 7 (iii. 84. 6); iii. 9.2 (iii. 115. 17); iv. 7. 9 (iv. 105. 7); येऽग्निष्ठास्त्रयस्तान्समान्कुर्यादग्निं वै पशवोऽनूपतिष्ठन्ते पशूनामुपस्थित्यै KāṭhS. 29. 8 (ii. 176. 19); 6. 2 (i. 50. 19); KapiKaS. 4. 1 (37. 11); यः समः संततोऽनिर्ह्राणर्चः स धामच्छत् तं तं प्रजाश्च पशवश्चानूपतिष्ठन्ते AitBr. 11. 7 (303) (Sāy. सेवन्ते); क्षत्रियस्यो अयं लोकः। अस्य नो लोकवतस्साम्नः पशवो लोकमनूपतिष्ठन्ता इति JaimiBr. 2. 192; 2. 368 (*but* PW, MW. to approach in order); **1Aii** to accompany, to go after सप्तविंशतिर्होपनक्षत्राण्येकैकं नक्षत्रमनूपतिष्ठन्ते ŚatBr. X. v. 4. 5 (*but* pw., MW. to approach in order); **1B** to stand nearby तस्य लाङ्गूलमुत्खिद्य हन्तानूपतिष्ठते BaudhŚS. ii. 267. 1; **2A** to stand by the side of यामेन साम्ना प्रस्तोतानूपतिष्ठते (अश्वम्)। यमलोकमेवैनं गमयति TaiBr. III. ix. 20. 1 (BhaṭṭaBhā. पार्श्वतः उपतिष्ठते); ĀpaŚS. xx, 17. 11; पौंश्चलेयो जरत्पूर्वया सव्यं जानु वेष्टयित्वा सैध्रकेण मुसलेन श्वानमनूपतिष्ठते BaudhŚS. ii. 209. 1; ii. 232. 10; एष तिसृधन्वी राजपुत्रश्चर्मावभिनत्ति। तं ब्राह्मणोऽनूपतिष्ठते BaudhŚS. ii. 268. 5; **2Bi** to follow, to observe सोमस्य ह वा इदं व्रतं सर्वमनूपतिष्ठते JaimiBr. 3. 84; **2Bii** to attend upon तद्यद्भद्रं हृदयमस्य तत्। ततस्संवत्सरमसृजत। तदस्य संवत्सरोऽनूपतिष्ठते JaimiUBr.i.46.3; **2C** to worship afterwards हतँ रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्यनूपतिष्ठते MānŚS. 185. 16.

**अनूपहित** (anūpahita) *adj.* filled up, deposited with अथ यान्यूर्ध्वानि क्रयादहानि कथमस्य ते लोका अनूपहिता भवन्ति ŚatBr. VI. ii. 2. 29.

**अनूपा** (anūpā) *f.* **1A** name of an Apsaras (daughter of Prāvā) अनवद्याम् ...। अनूपां सुभगां भासीमिति प्रावा व्यजायत MahāBhā. i. 59. 44; HariVaṁ. App. I. 42 (385) (v.l.); **1B** name of an Apsaras अनूपा सुभगा चैव सुकेशा च ...। एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु राजन्नप्सरसः शुभाः ViṣṇuDhaP. ii. 22. 64; **2** watery or marshy type of Vāstu न जाङ्गला न चानूपा भूमिः साधारणा शुभा ŚārṅgaPa. 2120.

**अनूपाकृ** (anūpākṛ-) VIII. P. to bring near (for offering) in order तेषां नव(नव)पूर्वान् दक्षिणत ऐन्द्राग्नायानूपाकरोति, नवनवोत्तरान् उत्तरत आग्ने(ये)न्द्रेभ्यः VādhūŚS. iii. 86. 8.

**अनूपाधिपति** (anūpādhipati) *m.* lord of the Anūpas अनूपाधिपतिश्चैव नीलः स्वबलमास्थितः MahāBhā. vi. 89. 14; vi. 90. 27.

**अनूपाधीश्वर** (anūpādhīśvara) *m.* lord of the marshy land अनूपाधीश्वरो राजा यो वहेत् स्थलजं (चामरम्) तथा। तस्यैतानि विनश्यन्ति लक्ष्मीरायुर्यशो बलम् YuktiKa. 76. 9.

**अनूपालु** (anūpālu) *m.* species of bulbous plant जलालुः स्यादनूपालुः RājNi. 349. 24; पानीयालुरनूपालुर्नीलालुः शुक्लकन्दकः KalpaK. 179. 414; cf. **अनुपालु**; *n.* kind of poisonous root, MW.

**अनूपास्** (anūpās-) II. Ā. **1** to sit near or along side प्राणः प्रजा अनूपास्ते पिता पुत्रमिव प्रियम्। प्राणो ह सर्वस्येश्वरो यच्च प्राणति यच्च न AV. (P.) xvi. 21. 10; **2** to honour accordingly अर्चन्योऽनूपास्ते स्वाराज्यम् Nir. 12. 34 (217. 13)

**अनूपुर** (a-nūpura) *adj.* **A** devoid of anklets स्त्रियो न रेजुः ...। अरक्तताम्रैश्चरणैरनूपुरैः BuddhaC. 8. 22; **B** causing the absence of anklets अकङ्कणमकेयूरमनूपुरममेखलम्। हूणावरोधवैधव्यदीक्षादानं व्यधत्त यः NavaSāC. 11. 90.

**अनूपे** (anūpe-) II. P. **A** to go after, to attend upon यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव सहावभृथमवैति TaiS. I. vii. 5. 4; **B** to go towards, to approach ये ह वा एतानि नानूपेयुर्यथा रेतः सिक्तं विलुम्पेत्कुमारं वा जातमङ्गशो विभजेत्तादृक्तस्मात्तानि सार्धमेवोपेयुः GopBr. ii. 6. 7 (253. 7); **C** to accompany, i.e. to join (in chanting) तृचे वैकस्यां वा यजमानो निधनमनूपेयात् LāṭyāŚS. i. 6. 12; DrāhyŚS. ii. 2. 13; त्रिरुद्गाता गायेत् निधनमितरावनूपेयाताम् LāṭyāŚS. iii. 7. 10; iii. 9. 6; vii. 6. 15; DrāhyŚS. ix. 4. 2; x. 1. 5; xx. 2. 17.

**अनूपेत** (anūpeta) *adj.* watery, moist ततोऽरण्ये पदे दृष्टे स्त्रीपुंसोश्चारुरूपिणी। अनूपेते तयोर्ज्ञात्वा स्नात्वा ध्यात्वा विलोकयन् GaṇeP. ii. 34. 36.

**अनूपेश्वर** (anūpeśvara) *m.* lord of the watery country or marshy land द्वीपान्तरीपप्रभवः परापानूपेश्वरा लाटसखाय एयुः DvyāśraKā. 5. 84.

**अनूपोत्थ** (anūpottha) *adj.* (used as noun) growing or produced in watery country or marshy land न तद्धान्यं न तत्सस्यम् ...। अनूपोत्थं वनोत्थं च तत्र यन्नास्ति (पर्वतेन्द्रस्य प्रदेशे) MatsyaP. 118. 47; *n.* ginger सैकतेष्टमनूपोत्थं महीजमथ कोलकम् KalpaK. 153. 186.

**अनूपोदककक्षदुर्ग** (anūpodakakakṣa-durga) *adj.* difficult to traverse due to the marshy land, water and dry grass मरुप्रगाढं पततीह तोये ग्रीष्मे त्वनूपोदककक्षदुर्गम्। मिश्रं च संवीक्ष्य यथासुखं च गच्छेन्नरेन्द्रो विजयाय देशम् NītiSā. 16. 40.

**अनूपोपवन** (anūpopavana) *n.* garden on the sea-shore अनूपोपवनैः कान्तैः कान्ता जनमनोरमा। सतारका द्यौरिव सा द्वारका प्रत्यराजत HariVaṁ. 86.49.

**अनूप्ता** (an-ūptā) *adj.* (*f.*) unsown, growing without sowing वृष्ट्या बभूवुरौषध्यो ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश। अकृष्टपच्याश्चानूप्तास्तोयभूमिसमागमात् SkandP. i (2). 40. 188.

**अनूप्या** (anūpyā) *adj.* (*f.*) of the marshes, occurring on the marshy land शं न आपो धन्वन्याः शमु सन्त्वनूप्याः AV. i. 6. 4; xix. 2. 2; KāṭhS. 2. 1 (i. 8. 9); KapiKaS. 1. 13 (10. 9); MānŚS. 147. 18; KāṭhGS. iii. 1. 4; VārāGS. 4. 3 (v.l.) [being in ponds or bogs (as water), MW; being in a pond or bog, APTE]

**अनूबन्ध** (anū-bandha) *m.*[P. vi. 3. 137] **1** continued repetition निर्वचनेऽनूबन्धो वाक्यशेषोऽवध्यर्थश्चावधारणो न विकुरुत इति भारद्वाजः Bhāṣikasūtra 3. 5 (CHAUBE'S Ed.) (comm. अनुबध्यत इत्यनूबन्धः। पुनःपुनरावर्तनमित्यर्थः); cf. **अनुबन्ध 1; 2** (Gr.) indicatory letter संज्ञासु धातुरूपाणि प्रत्ययाश्च ततः परे। कार्याद्विद्यादनूबन्धमेतच्छास्त्रमुणादिषु SiddhāKau. 567A. 4 (*on* iii. 3. 1); cf. **अनुबन्ध 8.**

**अनूबन्ध्य** (anū-bandhya) *adj.* [*f.*-ā] **Ai** which is to be tied or fastened to (the sacrificial post as a victim) (अग्नीषोमीयः) पशुरुपवसथे त्रीणि सवनानि पशुरनूबन्ध्यः AitBr. 8. 6 (235); उक्षा चेदनूबन्ध्य औक्ष्णो रन्ध्रे LāṭyāŚS. i. 6. 42; DrāhyŚS. ii. 2. 45; मित्रावरुणदेवताकां वशां वन्ध्याम् अनूबन्ध्यां गामालभेत BālamBha. ii. 139.2 (*on* 2. 117); **Aii** (used as noun) sacrificial victim (cow) to be tied to the sacrificial post अथानूबन्ध्यस्य वपायां संस्थितायां त्वाष्ट्रेण पशुना चरन्ति KauṣīBr. 19. 6 (86. 7); अनूबन्ध्यस्त्ववभृथान्ते समाम्नातः ŚāstrDī. 303. 18 (*on* iii. 6. 7); **Aiii** (pred.) ought to be tied (to the sacrificial post) गौरनूबन्ध्योऽजोऽग्नीषोमीय इत्याकृतौ चोदितायां द्रव्य आरम्भणालम्भनप्रोक्षणविशसनादीनि क्रियन्ते MahāBh. ii. 246. 6 (*on* iv. 1. 92); गौरनूबन्ध्य इत्यत्र स्वानुबन्धनसिद्धये। व्यक्तिराक्षिप्यते जात्या BhāvPra. (Śā.) 163. 22 (6); **B** (used as noun) name of a sacrificial rite (wherein the victim is to be tied to the sacrificial post) अथानूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमन्वञ्चि देविकाभ्यो हवींषि निर्वपन्ति KauṣīBr. 19. 7 (86. 14); KātyŚS. xviii. 6. 20; यद्यनूबन्ध्ये पशुपुरोडाशमनुदेविकाहवींषि निर्वपेयुः ĀśvaŚS. I. vi. 14. 15; उदयनीयानन्तरं सुत्योत्तरमनूबन्ध्यः BhāṭṭDī. ii. 162. 18 (*on* v. 1. 6); cf. **अनुबन्ध्य** [principal, primary, liable to receive adjunct (as a root, a disease), MW.]

**अनूबन्ध्यवपा** (anūbandhya-vapā) *f.* omentum of sacrificial victim अनूबन्ध्यवपायां हुतायां दक्षिणे वेद्यन्ते केशश्मश्रूणि वापयेरन् LāṭyāŚS. iv. 4. 18; viii. 8. 14; DrāhyŚS. xxiii. 4. 14; cf. **अनुबन्ध्यवपा.**

**अनूबन्ध्यवपाहोम** (anūbandhyavapā-homa) *m.* offering of omentum of the sacrificial victim अनूबन्ध्यवपाहोमान्ते ... सर्वकेशश्मश्रुलोमवपनम् KātyŚS. xiii. 4. 7; xiii. 4. 24; अनूबन्ध्यवपाहोमान्ते दद्यादेनानि KātyŚS. xv. 7. 27; अनूबन्ध्यवपाहोमान्तेऽपाकरणम् KātyŚS. xxii. 5. 19; xxii. 6. 13.

**अनूबन्ध्यशेष** (anūbandhya-śeṣa) *m., n.* offering of the remnant of the sacrificial victim अनूबन्ध्यशेषं समाप्य मध्ये देवयजनस्य चितां चिनुयुः LāṭyāŚS. viii. 8. 15; DrāhyŚS. xxiii. 4. 15.

**अनूबन्ध्या** (anū-bandhyà) *f.* [P.vi. 1.185.; vi.2.130] **A** sacrificial victim (cow) to be tied to the sacrificial post तेषां॑ मैत्रावरु॒णी व॒शामां॑वा॒स्यां॑यामनूबन्ध्यां॑ TaiS. II. v. 5. 4; ĀśvaŚS. I. vi. 14. 7; II. iii. 2. 11; ŚāṅkhāŚS. viii. 12. 5; ĀpaŚS. xxii. 8. 10; सौ॒रीर्नवं॑ श्वे॒ता व॒शा अ॑नूब॒न्ध्यां॑ भवन्ति TaiS. V. vi. 22. 1; II. ii. 9. 7; ĀśvaŚS. II. iii. 2. 21; ĀpaŚS. xx. 22. 10; xxii. 8. 14; आश्विन्यनूबन्ध्या मिन्वन्ति PañcBr. xvii. 13. 16; ĀśvaŚS. II. iii. 2. 24; ĀpaŚS. xxii. 9. 2; एवं नु यदि पशुरनूबन्ध्या भवति KauṣīBr. 18. 12 (83. 14); मैत्रावरुणीं॒ वशा॒मनूबन्ध्यामाल॒भते ŚatBr. II. iv. 4. 14; KātyŚS. x. 9. 12; VīraMi. (Vyavahāra.) 443. 5; वशा॒याऽएवा॒नूब॒न्ध्यायै, तां हि सर्वो॒ऽनु यज्ञः संति॒ष्ठते ŚatBr. III. viii. 5. 11; बार्हस्पत्याऽनूबन्ध्या ĀśvaŚS. II. iii. 2. 7; अनूबन्ध्यायाः पशुपुरोडाश आदित्यमन्वायातयेयुः ĀśvaŚS. II. iii. 2. 19; ĀpaŚS. xiii. 23. 17; अपरेणोत्तरवेदिं सवनीयस्यानूबन्ध्यायाश्चाज्यानि गृह्णातीत्येके ĀpaŚS. xii. 3. 4; स एतास्तिस्रोऽनूबन्ध्या आलभेत ĀpaŚS. xiii. 23. 15; KātyŚS. xiii. 4. 4; मैत्रावरुणीमामिक्षामनूबन्ध्यायाः स्थाने बह्वृचा समामनन्ति ĀpaŚS. xiii. 24. 10; MayūMāli. 541. 3 (*on* vii. 3. 10); एकादशानूबन्ध्याः सौरीर्वैश्वदेवीः प्राजापत्या वा ĀpaŚS. xx. 24. 15; xviii. 20. 4; सवनीयकाले सह पशूनालभतेऽग्नीषोमीयं सवनीयमनूबन्ध्यां च ĀpaŚS. xxii. 3. 10; अनूबन्ध्यायै वेदं निदधाति MānŚS. 92. 20; अनूबन्ध्यायै वपामुत्खिद्यानुमर्शं गर्भमेष्टवै ब्रूयात् KātyŚS. xxv. 10. 2; अनूबन्ध्यायाम् अपराजितायां तिष्ठन्त्यां सपत्नहनम् इति कामं नमस्करोति VaitāSū. 24. 10; प्रकृतावार्थिको विधिनिगमभेदो न वाचनिकः। न चार्थिकं चोदकः प्रतिदिशति तेनानूबन्ध्यायाः द्रव्यत्वात् ŚāstrDī. 710. 19 (*on* x. 4. 17); **B** type of sacrificial rite wherein the victim is to be tied to the post अनूबन्ध्यायै समिष्टयजुषामुपरिष्टात् AitBr. 34. 4 (867); मैत्रावरुणी वा अनूबन्ध्या तदनूबन्ध्यामाप्नोति KauṣīBr. 4. 4 (15. 22); अनुसवनं दक्षिणा ददाति ... अनूबन्ध्यायाम् एकाम् ... उदवसानीयायाम् एकाम् JaimiBr. 2. 129; देवाः ... निरमिमत ... मित्रावरुणाभ्यामनूबन्ध्याम् GopBr. i. 4. 7 (96. 8); नेदमादिषु हृदयशूलमर्वागनूबन्ध्यायाः ĀśvaŚS. I. iv. 12. 7; मितेषु यज्ञागारेष्वग्नीषोमौ प्रणयन्ति। तत्प्रभृत्यानूबन्ध्यायाः संस्थानादन्तरेण चात्वालोत्करौ तीर्थम् ŚāṅkhāŚS. v. 14. 2; अनूबन्ध्यायामेव जुहोति BhārŚS. xii. 20. 18; अनूबन्ध्यायां स्वरुं जुहोति ĀpaŚS. xiii. 24. 6; राज्ञो राजंभव्यस्य वानूबन्ध्यायाः ĀpaŚS. xiii. 24. 8; xiv. 19. 3; xxii. 10. 1; MānŚS. 189. 20; SaṅkarKā. (AOR. Ed.) ii. 2. 1; यदि तु सा (एकहायनी) न विद्यते किं क्रियतां दक्षिणासु वा काचिद् भविष्यति, अनूबन्ध्यायां वा TantrVā. 705. 10 (*on* iii. 1. 8); cf. **अनुबन्ध्या.**

**अनूबन्ध्याकाल** (anūbandhyā-kāla) *m.* time for (the offering of) the sacrificial victim अनूबन्ध्याकाले मैत्रावरुण एककपालः पयस्या वा MānŚS. 198. 3.

**अनूबन्ध्यात्व** (anūbandhyā-tva) *n.* the state of being (the substitute of) the sacrificial victim पौर्णमास्यां क्रियमाणस्य सान्नाय्यस्यैव सोमाभिषवत्वेनामावास्यायां क्रियमाणाया आमिक्षाया अनूबन्ध्यात्वेन संस्तवात् BhāṭṭCan. 22. 4 (*on* xiii. 3.7)

**अनूबन्ध्यादि** (anūbandhyādi) *adj.* sacrificial rite wherein victim is to be tied to the post, etc. अग्नीषोमीयपुरोडाशानन्तरम् ... 'अनूबन्ध्यादौ देविकाहवींषि निर्वपति' इति च श्रुतम् BhāṭṭDī. iv. 260. 7 (*on* xii. 3. 2)

**अनूबन्ध्यादिकर्माङ्ग** (anūbandhyādi-karmāṅga) *n.* subsidiary of the procedure of sacrificial rite wherein victim is to be tied to the post गोवधम् अनूबन्ध्यादिकर्माङ्गम् SmṛtiCan. iv. 621. 1.

**अनूबन्ध्यादेवता** (anūbandhyā-devatā) *f.* deity of the sacrificial rite wherein victim is to be tied to the post आज्यभागाभ्यां प्रचर्य पयस्ययानूबन्ध्यादेवता यजति MānŚS. 178. 19.

**अनूबन्ध्यान्त** (anūbandhyānta) *m.* [Loc.] at the conclusion of the sacrificial rite wherein victim is to be tied to the post अनूबन्ध्यान्ते अग्नीनाहृत्य ... उद्गाता त्रिर्यामेन परिगायन् KātyŚS. xxii. 6. 15.

**अनूबन्ध्याप्रकरण** (anūbandhyā-prakaraṇa) *n.* context referring to the sacrificial victim (cow) न गर्भिणीं दीक्षयेदित्येकेऽयज्ञिया गर्भा इति श्रुतेः। नानूबन्ध्याप्रकरणात् KātyŚS. xxv. 11. 19.

**अनूबन्ध्यारूप** (anūbandhyā-rūpa) *adj.* of the nature of the sacrificial rite wherein victim is to be tied to the post न च ... अप्राप्तार्थकत्वमेव तन्निश्चायकम् गोद्रव्यकस्य यागदानादेरनूबन्ध्यारूपस्य तदन्यस्य वा बहुशः प्राप्तत्वेन तदसिद्धेः MīmāKau. iii (2). 103. 17 (*on* ii. 1.32)

**अनूबन्ध्यावपा** (anūbandhyā-vapā) *f.* omentum of sacrificial victim (cow) अनूबन्ध्यावपायां हुतायां दद्यात्प्रति च गृह्णीयुः ĀpaŚS. xiii. 7. 15; xiii. 23. 16; अनूबन्ध्यावपायां हुतायामग्रेण शालामुखीयं पात्नीवतं मिनोति ĀpaŚS. xiv. 7. 12; xxii. 17. 5; HirŚS. ix. 8. 43 (982. 16); VaikhāŚS. 16. 8.

**अनूबन्ध्यावर्जम्** (anūbandhyāvarjam) *adv.* excepting the sacrificial rite wherein victim is to be tied to the post न सोमेऽनूबन्ध्यावर्जम् KātyŚS. vi.10.8.

**अनूबन्ध्यास्थान** (anūbandhyā-sthāna) *n.* [Loc.] in the place of the sacrificial victim (cow) पश्वलाभे पयस्या मैत्रावरुण्यनूबन्ध्यास्थाने ĀśvaŚS. I. vi. 14. 19; अनूबन्ध्यास्थाने मैत्रावरुण्यामिक्षा ĀpaŚS. xxii. 3. 11.

**अनूबन्ध्येष्टि** (anūbandhyeṣṭi) *f.* type of a sacrificial rite (in which a barren cow is offered) इयमनूबन्ध्येष्टिरापस्तम्बेन सोमे उदवसानीयोत्तरमाम्नाता BālamBha. ii. 139. 2 (*on* 2. 117)

**अनूयाज** (anū-yājá) *m.* **A** after-sacrifice or after-offering पि॒ता वै प्र॑या॒जाः प्र॒जानू॑या॒जाः TaiS. II. vi. 1. 6; अथा॒ग्निर्नोद॑ज्वल॒त् तं दे॒वा आहु॑तीभिरनूया॒जेष्वन्व॑विन्दन् TaiS. II. vi. 9. 4; अ॒यं प्र॑स्त॒र उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म् TaiBr. III. vii. 6. 8; BhārŚS. iv. 9. 4; ĀpaŚS. iv. 7. 1; नवानूयाजाः ĀśvaŚS. I. ii. 16. 12; ĀpaŚS. viii. 2. 20; अनूयाजानां सूक्तवाकस्य शंयुवाकस्य वोपरिष्टाद् वाजिभ्यो वाजिनमनावाह्यादेशम् ĀśvaŚS. I. ii. 16. 13; ĀpaŚS. iv. 11. 7; v. 28. 17; vii. 26. 11; किंदेवत्या उ खल्वनूयाजा भवन्ति BaudhŚS. iii. 187. 9; अपबर्हिषौ द्वावनूयाजौ यजति BhārŚS. viii. 21. 12; त्रीननूयाजान्यजति ĀpaŚS. iii. 5. 1; xvii. 17. 6; xxiv. 13. 7; VaikhāŚS. 7. 4; सामिधेनीप्रभृत्युपांशु यजत्योत्तमादनूयाजादुच्चैः स्विष्टकृतम् ĀpaŚS. v. 28. 5; देवे अग्नौ देवो अग्निरिति द्वयोरनूयाजयोर्विभक्ती दधाति ĀpaŚS. v. 29. 5; न प्रयाजा इज्यन्ते नानूयाजाः ĀpaŚS. viii. 9. 10; viii. 16. 17; यदि हविःशेषाननुद्वासितानूयाजैरभ्याश्रावयेद्यद्वा देवा प्रतिपादयानीत्याहुतिं जुहुयात् ĀpaŚS. ix. 12. 1; xi. 20. 2; निष्कासवद्वारुणेन प्रचर्यापबर्हिषावनूयाजौ यजति ĀpaŚS. xiii. 20. 7; xviii. 7. 12; नानूयाजेषु येयजामहं करोति। अनवानमनूयाजान्यजति ĀpaŚS. xxiv. 13. 6; प्रागुत्तमादनूयाजात् तेनोपाँशु प्रचरन्त्यन्यत्र स्विष्टकृतः BhārŚS. v. 19. 18; VaikhāŚS. 1. 20; सप्तहोतारं पुरस्तादनूयाजेभ्यो व्याचक्षीतौपमृदाज्यशेषमध्वर्युः ... प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति VaikhāŚS. 7. 4; दर्व्या चरुं गृहीत्वा ... इति हुत्वात्रानूयाजमग्नौ प्रक्षिप्य प्राजापत्यं जयान् व्याहृतीश्च VaikhāGS. 4. 1; देवान्यजेत्यनूयाजेषु साधारणो बहुशब्दः श्रूयते SaṅkarKā. ii. 3. 8 (AOR. Ed.); ii. 3. 18 (AOR. Ed.); पश्वर्थाः स्युरनूयाजाः पुरोडाशगताविमौ NyāyMāVi. 275. 6 (*on* v. 1. 15); यत्रेष्ट्यन्तरेऽनूयाजानामभावः प्रमितस्तत्र सर्वत्रापि स सिध्यति ŚivārkaMaDī. i. 15. 5 (*on* i.1. 1); i. 79. 12 (*on* i. 1. 1); सामान्यविषयमपि विधिशास्त्रमेवानूयाजानपि क्रोडीकृत्य प्रथमं प्रवर्तते ŚivārkaMaDī. ii. 328. 35 (*on* iii. 3. 26); GuruCandr. i. 268. 7; प्रयाजानूयाजयोर्मिलित्वा पञ्चसंख्याकत्वात् MīmāKau. iii (1). 54. 22 (*on* i. 2. 29); **B** the word *anūyāja* अनूयाजशब्दात्परा या विभक्तिः सानुषज्यते प्रयाजेभ्य इति ŚāstrDī. 362. 15 (*on* iv. 1. 15); किं चानूयाजशब्दसंबन्धे नञ्समासप्रसङ्गः ŚāstrDī. 771. 6 (*on* x. 8. 1); अनूयाजपदं अनूयाजभिन्नलक्षकम् MīmāKau. iii( 2). 264. 13 (*on* ii. 2. 23)

**अनूयाजकरणवेला** (anūyājakaraṇa-velā) *f.* time of performing the after-sacrifice or after-offering तस्मिन्नेव पात्रे अनूयाजकरणवेलायां पृषदाज्यग्रहणम् BhāṭṭDī. ii. 186. 18 (*on* v. 2. 8)

**अनूयाजकार्यापन्नत्व** (anūyājakāryāpanna-tva) *n.* the state of attaining, i.e. facilitating the effect of after-sacrifice तेषामदृष्टार्थत्वान्न त्रित्ववत्त्वमात्रेणानूयाजकार्यापन्नत्वं यागहोमयोरत्यन्तवैसादृश्यात् BhāṭṭDī. iii. 277. 18 (*on* x. 4. 5)

**अनूयाजकालोपलक्षण** (anūyājakālopalakṣaṇa) *n.* indication of the time of after-offering आग्निमारुतस्यानूयाजकालोपलक्षणार्थतया अत्यन्तपारार्थ्यं स्यात् MayūMāli. 390. 8 (*on* iv. 3.15)

**अनूयाजत्रय** (anūyāja-traya) *n.* triad of after-offerings किञ्चैवं तव प्रयाजद्वयानूयाजत्रयेऽपि मिलित्वैकं चतुर्गृहीतमवयवशः प्राप्येतेत्यष्टत्वानुवादानुपपत्तिः BhāṭṭDī. ii. 107. 4 (*on* iv. 1.17)

**अनूयाजत्रयविषयकत्व** (anūyājatrayaviṣayaka-tva) *n.* the state of referring to the triad of after-offerings अनवानं यजतीति विधिगतानवानपदं गौणमुख्यसाधारण्येन व्याचक्षाणा श्रुतिरनूयाजत्रयविषयकत्वं विधेरनुमन्यते BhāṭṭCan. 120. 15 (*on* xvi. 3. 15)

**अनूयाजत्व** (anūyāja-tva) *n.* the state of being the after-offering प्रयाजत्वानूयाजत्वयोरुद्देश्यतावच्छेदकत्वे वाक्यभेदापत्तेरनूयाजानां प्रयाजोत्तरत्वानुवादमात्रम् BhāṭṭDī. ii. 105. 13 (*on* iv. 1.16)

**अनूयाजदेवता** (anūyāja-devatā) *f.* deity of the after-offering आज्यपशब्देन

च तत्र प्रयाजानूयाजदेवता उच्यन्ते ŚāstrDī. 716. 1 (*on* x. 4. 26); अनिष्टानामनूयाजदेवतानामेवेदं कीर्तनम् BhāṭṭCan. 117. 20 (*on* xvi. 3. 10); cf. **अनुयाजदेवता.**

**अनूयाजदेवतांश** (anūyājadevatāṁśa) *m.* part or aspect of the deity of after-offering इष्यते च स्विष्टकृदादौ उद्देश्यांशस्य अनूयाजदेवतांशे उपयोक्ष्यमाणसंस्कारार्थत्वम् MīmāKau. ii. 174. 3 (*on* iii. 1. 13)

**अनूयाजदेवतापरत्व** (anūyājadevatāpara-tva) *n.* the state of being intended to convey the deity of the after-offering पार्वणनारिष्टादिदेवतापरत्वौचित्येनानूयाजदेवतापरत्वस्यैवाभावात् MayūMāli. 715. 19 (*on* x. 4. 26)

**अनूयाजप्रतिषेध** (anūyāja-pratiṣedha) *m.* prohibition of the after-offering तेन पत्नीसंयाजानूयाजप्रतिषेधेन कृत्स्नसंस्थाविधानात् शंय्विडान्तवचनेन तत्संस्थाविधानाद् द्वयोः संस्थयोर्विकल्पः ŚāstrDī. 764. 10 (*on* x. 7. 12)

**अनूयाजप्रयाज** (anūyāja-prayāja) *m.* (pl.) after-offering and fore-offering अनूयाजप्रयाजांश्च मरुतां शंसिनस्तथा। ... नावबुध्यन्ति ये विप्राः MahāBhā. xiv. App. I. 4 (2678)

**अनूयाजप्रयुक्त** (anūyāja-prayukta) *adj.* caused by the after-offering बर्हिः प्रयाजकाले उपभृत्यनूयाजार्थस्यैव सत्त्वेन तस्यैवेदं समानयनं तत्संस्कारार्थमनूयाजप्रयुक्तं न तु प्रयाजप्रयुक्तम् BhāṭṭDī. ii. 104. 9 (*on* iv. 1.15)

**अनूयाजभिन्न** (anūyāja-bhinna) *adj.* other than the after-offering विकल्प-प्रसङ्गेनाभाववाचिनो नञोऽन्योन्याभावलक्षकत्वमङ्गीकृत्यानूयाजभिन्नेष्विति पर्युदासाङ्गीकरणं न युज्यते MīmāKau. iii (2). 264. 20 (*on* ii. 2. 23)

**अनूयाजभिन्नत्व** (anūyājabhinna-tva) *n.* the state of being what is different from the after-offering उभयत्रापि पर्युदासे होतृवरणव्यतिरिक्तत्वेनानूयाजभिन्नत्वेनैव च यथाक्रमं विधेयता उद्देश्यता च BhāṭṭDī. iv. 100. 5 (*on* x. 8.1)

**अनूयाजभिन्नलक्षक** (anūyājabhinna-lakṣaka) *adj.* indicative of what is other than the after-offering अनूयाजपदमनूयाजभिन्नलक्षकम् MīmāKau. iii (2). 264. 13 (*on* ii. 2. 23)

**अनूयाजमात्रार्थत्व** (anūyājamātrārtha-tva) *n.* the state of being meant to facilitate after-offering alone 'सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते यद्ध्रुवायामाज्यम्' इत्यादि वचनैस्तत्तत्कार्यार्थत्वेन विनियोगादौपभृतस्यानूयाजमात्रार्थत्वम् BhāṭṭDī. ii. 105. 12 (*on* iv. 1. 16)

**अनूयाजयजि** (anūyāja-yaji) Gr. the verbal root *yaj-* prescribing after-offering अनूयाजानाम् ...। न च विनिगमनाभावः। अनूयाजयजेः परं विधिप्रत्ययश्रवणस्यैव नियामकत्वात् MayūMāli. 390. 10 (*on* iv. 3. 15)

**अनूयाजरहिता** (anūyāja-rahitā) *adj.* (*f.*) (sacrificial rite *iṣṭi*) devoid of the after-offering 'न ह्यत्र अनूयाजा इज्यन्त' इति हेतुसाधारण्यादातिथ्याव्यतिरिक्तास्वप्यनूयाजरहितास्विष्टिष्वौपभृताष्टगृहीताभावः ŚivārkaMaDī. ii. 286. 23 (*on* iii. 3. 3); cf. **अनुयाजरहिता.**

**अनूयाजवत्** (anūyājá-va(n)t) *adj.* having, i.e. combined with the after-offering प्रयाजवंदननूयाजं प्रांयणीयं कार्यमनूयाजवंत्। अप्रयाजमुंदयनीयम् TaiS. VI. i. 5. 3; VI. i. 5. 5; cf. **अनुयाजवत्** *adj.*

**अनूयाजवर्जम्** (anūyājavarjam) *adv.* excluding the after-offering उत्तराघारप्रयाजाज्यभागानूयाजवर्जं सर्वं प्राकृतमङ्गजातं कार्यमित्येकः पक्षः BhāṭṭDī. iv. 87. 15 (*on* x. 7. 12); iv. 85. 5 (*on* x. 7. 10); MayūMāli. 764. 7 (*on* x. 7. 12); cf. **अनुयाजवर्जम्.**

**अनूयाजवर्जित** (anūyāja-varjita) *adj.* excluded, i.e. different from the after-offering अनूयाजवर्जितेषु यजतिषु येयजामहः कर्तव्यः इति विधिः परिपूर्णो भवति PrakaVi. 858. 14; cf. **अनुयाजवर्जित.**

**अनूयाजवाक्य** (anūyāja-vākya) *n.* sentence which prescribes the after-offering प्रयाजवाक्यमनूयाजवाक्यं च ... न चोभयार्थवाक्यप्राप्तत्वात्कथमनूयाजवाक्यस्यार्थवत्त्वमिति वाच्यम् MayūMāli. 364. 10 (*on* iv. 1. 16); cf. **अनुयाजवाक्य.**

**अनूयाजव्यतिरिक्त** (anūyāja-vyatirikta) *adj.* excluding, i.e. different from the after-offering अनूयाजव्यतिरिक्तेषु यज्ञेषु येयजामहं करोति ŚivārkaMaDī. ii. 329. 13 (*on* iii. 3. 26); BhāṭṭDī. iv. 95. 16 (*on* x. 8. 1); नञनूयाजपदाभ्यामनूयाजव्यतिरिक्ता यागा लक्षणीया इति लक्षणाप्रसङ्गात्पर्युदासो न युक्त इत्यर्थः MayūMāli. 771. 3 (*on* x. 8. 1); cf. **अनुयाजव्यतिरिक्त.**

**अनूयाजव्यतिरिक्तयज्ञ** (anūyājavyatirikta-yajña) *m.* offering different from the after-offering ततः प्रागेवानूयाजव्यतिरिक्तयज्ञलक्षणविशेषसमर्पकेण नानूयाजेष्वित्यनेन विशेष्यते MayūMāli. 772. 27 (*on* x. 8. 1)

**अनूयाजसमिध्** (anūyāja-samidh) *f.* fire-stick (used) for the after-offering द्वे आघारसमिधौ। अनूयाजसमिदेकविंशी BhārŚS. i. 5. 10; ĀpaŚS. i. 5. 11; BhārŚS. iii. 4.6; HirŚS. i. 2. 64 (89. 7); समिद्धो अग्न आहुतेत्यभिज्ञायैकामनूयाजसमिधमवशिष्य सर्वमिध्मशेषमभ्यादधाति ĀpaŚS. ii. 12. 6; viii. 14. 19; cf. **अनुयाजसमिध्.**

**अनूयाजसादुगुण्य** (anūyāja-sādguṇya) *n.* completeness of the after-offering सामान्यशास्त्रेण येयजामहस्य फलभूमार्थिनेऽनूयाजसाद्गू(?द्गु)ण्यजनकत्वानुमानात् BhāṭṭDī. iv. 98. 19 (*on* x. 8. 1)

**अनूयाजसामान्याभाव** (anūyājasāmānyābhāva) *m.* absence of the after-offering in general तत्प्रयोजनं च नानूयाजाभावमात्रस्य हेतुत्वम्, किन्तु बहुवचनश्रवणात् बह्वनूयाजाभावस्यानूयाजसामान्याभावरूपस्य MīmāKau. iii (1). 56. 5 (*on* i. 2. 30); BhāṭṭDī. ii. 107. 12 (*on* iv. 1. 17)

**अनूयाजाङ्गत्व** (anūyājāṅga-tva) *n.* the state of being subsidiary to the after-offering आग्निमारुतस्यानूयाजाङ्गत्वमनूयाजानां चाग्निमारुताङ्गत्वम् MayūMāli. 390. 9 (*on* iv. 3. 15)

**अनूयाजाज्यग्रहण** (anūyājājya-grahaṇa) *n.* taking of clarified butter for the after-offering अविशेषे सति प्रयाजाज्यग्रहणेनोपस्थितस्यानूयाजाज्यग्रहणस्याकरणे न किंचित्कारणमस्ति ŚāstrDī. 425. 16 (*on* v. 2. 7); cf. **अनुयाजाज्यग्रहण.**

**अनूयाजादि** (anūyājādi) *adj.* after-offering etc. अन्वाहार्यं प्रतिगृह्य प्रत्येत्यानूयाजादि प्रतिपद्यते HirŚS. xxi. 2. 59 (708. 8); तत्प्रचारमात्रे कालविधानेन ... उत्तराङ्गानि चानूयाजादीनि हृदयादियागोत्तरं सकृदेव BhāṭṭDī. iv. 154. 11 (*on* xi. 2. 2); cf. **अनुयाजादि B.**

**अनूयाजादिजन्य** (anūyājādi-janya) *adj.* [P. iii. 4. 68] to be produced from the after-offering etc. ये उपकाराः प्रयाजानूयाजादिजन्यास्तन्त्रतो लब्धास्तज्जनकीभूतपदार्थांशे नातिदेशः BhāṭṭDī. ii. 172. 16 (*on* v. 1. 15)

**अनूयाजादिप्रयोगसमाप्ति** (anūyājādiprayoga-samāpti) *f.* completion of the performance of the after-offering etc. अमावास्यायां प्रधानत्रयं कृत्वा अनूयाजादिप्रयोगसमाप्तिः BhāṭṭDī. iv. 154. 16 (*on* xi. 2. 2)

**अनूयाजादिभाविन्** (anūyājādi-bhāvin) *adj.* to be produced through the after-offering न च पुरोडाशेडोपाह्वानकाले अनूयाजादिभाव्यङ्गकार्यं निष्पन्नम् MayūMāli. 848. 1 (*on* xii. 1. 2)

**अनूयाजादिवत्** (anūyājādi-vat) *adv.* like the after-offering etc. कर्मणां विद्यास्वरूपोपकारित्वेन हि तदङ्गत्वमिष्यते न त्वनूयाजादिवदारादुपकारकत्वेन, येन प्रधानस्वरूपनिष्पत्त्यनन्तरमपि तदनुष्ठानं शक्येत ŚivārkaMaDī. ii. 443. 9 (*on* iv. 1. 16)

**अनूयाजाद्यङ्गत्वापत्ति** (anūyājādyaṅgatvāpatti) *f.* undesired contingency of the state of being subsidiary to the after-offering etc. वस्तुतस्तु नाङ्गेषु इतिकर्तव्यताकाङ्क्षालक्षणं प्रकरणं फलाभावात्। अन्यथा प्रयाजाभिक्रमणादीनमप्यनूयाजाद्यङ्गत्वापत्तेः BhāṭṭDī. i. 199. 7 (*on* iii. 1. 10)

**अनूयाजाधिकरणक** (anūyājādhikaraṇa-ka) *adj.* having the after-offering as the locus or substratum भ्रान्तिप्राप्तस्यापि निषेधोपपत्तेः न प्राप्तेश्शास्त्रीयत्वेन विकल्प इति चेत् न ... अनूयाजाधिकरणकयेयजामहानुकूलकृतेरेव प्रतियोगितया .... तत्प्राप्तिसापेक्षत्वात् BhāṭṭDī. iv. 97. 4 (*on* x. 8. 1); तत्पुरुषीयकृतेरेव ... अनूयाजाधिकरणकयेयजामहकृतित्वेन प्रतियोगित्वात् तदभावविषयकप्रमोपपत्तिः BhāṭṭDī. iv. 98. 3 (*on* x. 8. 1); iv. 98. 15 (*on* x. 8. 1)

**अनूयाजानन्तरम्** (anūyājānantaram) *adv.* after the after-offering पूर्वत्रानूयाजानन्तरं सूक्तवाकाद्युपस्थितिनियमात् MayūMāli. 417. 2 (*on* v. 1. 13)

**अनूयाजानन्तर्य** (anūyājānantarya) *n.* immediate succession of the after-offering सूक्तवाकादेरनूयाजानन्तर्यानूयाजोपस्थापितत्वादिधर्मानुग्रहलाभेनोत्कर्षः BhāṭṭDī. ii. 169. 13 (*on* v. 1. 12)

**अनूयाजानिवृत्ति** (anūyājānivṛtti) *f.* non-cessation of, i.e. non-abstaining from the after-offering आमनहोमेऽपि समुच्चयः ... अनूयाजानिवृत्तिलिङ्गात् MayūMāli. 701. 6 (*on* x. 4. 4)

**अनूयाजान्त** (anūyājānta) *adj.* which ends with the after-offering अपोऽवभृथमवैति सामवर्जमनूयाजान्तम् (तन्त्रम्) HirŚS. xxii. 5. 13 (784. 8)

**अनूयाजान्त** (anūyājānta) *m.* [Loc.] at the end of the after-offering प्रत्याक्रम्य जुह्वां स्वरुमवधायानूयाजान्ते जुहोति ĀpaŚS. vii. 27. 4; HirŚS. ix. 4. 45 (934. 1); ix. 6. 16 (953. 17); VaikhāŚS. 10. 21; 16. 28.

**अनूयाजान्तरवत्** (anūyājāntara-vat) *adv.* like another after-offering दर्शपूर्णमासयोरनूयाजेषु तृतीयोऽनूयाजोऽग्निस्स्विष्टकृद्देवत्यः स किं शेषप्रतिपत्त्यर्थस्यावापिकस्विष्टकृद्यागस्य देवतासंस्कारार्थः उतानूयाजान्तरवदारादुपकारकः BhāṭṭDī. iii. 301. 5 (*on* x. 4. 20)

**अनूयाजाभाव** (anūyājābhāva) *m.* absence, i.e. non-performance of the after-offering अनूयाजाभावरूपहेतुसाधारण्यादन्यत्रापि यत्रेष्ट्यन्तरेऽनूयाजानामभावः प्रमितस्तत्र सर्वत्रापि स सिध्यति ŚivārkaMaDī. i. 15. 5 (*on* i. 1. 1); खण्डेष्टावनूयाजाभावे सति चतुर्गृहीतत्रित्वप्राप्तेरष्टगृहीतनिवृत्तिसिद्धिः MīmāKau. iii (1). 54.

18 (*on* i. 2. 29); इतरथा ... अनूयाजाभावे ... बहुवचनानुपपत्तिः BhāṭṭDī. ii. 104. 21 (*on* iv. 1. 15); इडान्तायामातिथ्यायामनूयाजाभावेनोपभृति एकस्यैव चतुर्गृहीतस्य प्रयाजार्थं चोदकतः प्राप्ते 'ध्रुवगृहीतानि आज्यानि ...' इति वचनं व्यर्थं स्यात् MayūMāli. 365. 8 (*on* iv. 1. 17); cf. **अनुयाजाभाव**.

**अनूयाजाभावमात्र** (anūyājābhāva-mātra) *n.* absence, i.e. non-performance of the after-offering in general तत्प्रयोजनं च नानूयाजाभावमात्रस्य हेतुत्वम् MīmāKau. iii (1). 56. 3 (*on* i. 2. 30); BhāṭṭDī. iv. 255. 14 (*on* xii. 2. 12)

**अनूयाजाभावहेतु** (anūyājābhāva-hetu) *m.* cause of the absence, i.e. non-performance of the after-offering न ह्यत्रानुयाजान्यक्ष्यन्भवतीत्यनूयाजाभाव-हेतुप्रतिपादकवत् BhāṭṭCin. ii. 10. 12 (*on* i. 2. 3)

**अनूयाजार्थ** (anūyājārtha) *adj.* meant for the after-offering अत्रैकेऽनूयाजार्थे उल्मुके निरूहन्ति BhārŚS. ii. 9. 2; ĀpaŚS. ii. 9. 8; HirŚS. i. 8. 6 (171. 19); अध्वर्युरनूयाजार्थे प्राञ्चावङ्गारौ निरूह्याहवनीयं कल्पयित्वा ... मध्यमं परिधिं परिदधाति VaikhāŚS. 5. 6; 7. 3; ŚāstrDī. 363. 6 (*on* iv. 1. 16); यथा प्रकृतौ प्रयाजानूयाजार्थं (आज्ये) कर्मवशात् पशौ विभज्यते SaṅkarKāBh. 50. 8 (*on* i. 4. 39); (अर्धस्य) बर्हिःप्रयाजकाले उपभृत्यनूयाजार्थस्यैव सत्त्वेन तस्यैवेदं समानयनम् BhāṭṭDī. ii. 104. 8 (*on* iv. 1. 15); cf. **अनुयाजार्थ**.

**अनूयाजार्थता** (anūyājārtha-tā) *f.* the state of being meant for the after-offering यदुपभृतीत्यनेन प्रयाजानूयाजार्थतायां प्राप्तायामातिथ्यावाक्यं व्यवस्थार्थं स्यात् MayūMāli. 365. 15 (*on* iv. 1. 17); cf. **अनुयाजार्थता**.

**अनूयाजार्थम्** (anūyājārtham) *adv.* for the sake of the after-offering अप्रयाज उदयनीये न जुह्वां गृह्णाति। चतुरुपभृत्यनूयाजार्थम् ĀpaŚS. x. 21. 8; VaikhāŚS. 12. 15; अनुद्वास्य हविःशेषाननूयाजार्थमाश्रावयेत् VaikhāŚS. 20. 24; अग्निम् ... अनूयाजार्थं चादधाति ĀgniveGS. i. 6. 1 (36. 7); प्रयाजानूयाजार्थं चतुर्गृहीतद्वयमेकस्यामुपभृति युगपद्गृहीतम् ŚāstrDī. 425. 9 (*on* v. 2. 7); MayūMāli. 425. 6 (*on* v. 2. 7); 365. 14 (*on* iv. 1. 17)

**अनूयाजार्थपृषदाज्य** (anūyājārtha-pṛṣadājya) *n.* clarified butter mixed with coagulated milk meant for the after-offering यथा पशावनूयाजार्थपृषदाज्यधारणार्थं पात्रभेदः MayūMāli. 362. 16 (*on* iv. 1. 14)

**अनूयाजीयाज्य** (anūyājīyājya) *n.* clarified butter pertaining to, i.e. meant for the after-offering कालविशिष्टसमानयनस्यानूयाजीयाज्यसंस्कारत्वेऽदृष्टार्थत्वा-पत्तेर्विशिष्टविधिगौरवात् BhāṭṭDī. ii. 104. 12 (*on* iv. 1. 15)

**अनूयाजैकशेषत्व** (anūyājaikaśeṣa-tva) *n.* the state of being the remainder of only the after-offering जौहवस्य प्रयाजैकशेषत्वं युक्तमीरितम्। अनूयाजैक-शेषत्वमितरस्य न मृष्यते ŚāstrDī. 364. 8 (*on* iv. 1. 16)

**अनूयाजोत्कर्ष** (anūyājotkarṣa) *m.* postponement of the after-offering परिधिप्रहरणमप्यनूयाजोत्कर्षेणोत्कृष्यत एव BhāṭṭDī. iv. 192. 14 (*on* xi. 3. 14); पाशुकानूयाजोत्कर्षे पुरोडाशार्थपिष्टलेपफलीकरणहोमयोरप्युत्कर्षः स्यात् MayūMāli. 185. 16 (*on* iii. 1. 2); अनूयाजोत्कर्षे सति प्रातःसवने समाप्त्यसंभवादनुसवनमिति वचनम् MayūMāli. 866. 16 (*on* xii. 2. 12)

**अनूयाजोत्तरकालम्** (anūyājottarakālam) *adv.* after the after-offering न हि प्रधानभूतपुरोडाशदेवतापदानामनूयाजोत्तरकालं प्रयोगे किंचिद्वैगुण्यम् BhāṭṭDī. iv. 193. 20 (*on* xi. 3. 15)

**अनूयाजोत्तरत्व** (anūyājottara-tva) *n.* the state of being subsequent to the after-offering पाशुकप्रयोगविधिविहितानां समिष्टयजुःपत्नीसंयाजानाम् ...। नापि प्रकृतितो(?तः) अनूयाजोत्तरत्वक्लृप्तिः BhāṭṭDī. ii. 173. 9 (*on* v. 1.15)

**अनूयाजोत्तरपदार्थ** (anūyājottara-padārtha) *m.* act (*lit.* referent) subsequent to the after-offering अनूयाजोत्तरपदार्थस्य सूक्तवाकादेरनूयाजानन्त-र्यानूयाजोपस्थापितत्वादिधर्मानुग्रहलाभेनोत्कर्षः BhāṭṭDī. ii. 169. 13 (*on* v. 1. 12)

**अनूयाजोत्तरम्** (anūyājottaram) *adv.* after the (performance of) after-offering वचनस्य कालविशिष्टप्रहरणविधिपरत्वात्। क्लृप्तश्चानूयाजोत्तरं सूक्तवाक-पाठात्तत्कालं इति न किंचिदनुपपन्नम् MīmāKau. ii. 243. 2 (*on* iii. 2. 11); अनूया-जोत्तरं सूक्तवाकपाठात् ... प्रहरणमेव विधीयते BhāṭṭDī. i. 217. 22 (*on* iii. 2.5)

**अनूयाजोपस्थापितत्व** (anūyājopasthāpita-tva) *n.* the state of being caused to refer to by the after-offering सूक्तवाकादेरनूयाजानन्तर्यानूयाजोपस्था-पितत्वादिधर्मानुग्रहलाभेनोत्कर्षः BhāṭṭDī. ii. 169. 13 (*on* v. 1. 12)

**अनूयाजोपस्थित** (anūyājopasthita) *adj.* referred to by the after-offering अनूयाजोपस्थितात्तदुत्तरकालं सूक्तवाकादयः कर्तव्याः ŚāstrDī. 416. 5 (*on* v. 1. 12)

**अनूराध** (anū-rādhá) *adj.* causing welfare, prosperity or happiness इन्द्रं वयमनूराधं हवामहे AV. xix. 15. 2 (*but* Sāy. अनुक्रमेण राधनीयं पूजनीयम्); AV. (P.) iii. 35. 2; xx. 24. 6; मित्रं मैत्रमनूराधमनूराधस्य संज्ञकम् JyotiṣaNi. 17 [Viśva.] [ŚabdaRa. (Vā.) 387]

**अनूराध** (anūrādhá) (=anurādhá) *m.* the constellation Anūrādha, the seventeenth of twentyeight lunar mansions (*lit.* which follows *rādhā*, i.e. the constellation Viśākhā, it consists of four stars, sometimes identified as a line of oblation) आर्ध्नोद्वै स यस्तमाधत्त ... तस्मादनूराधेष्वाधेयः KāṭhS. 8. 15 (i. 99. 14); अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः TaiBr. III. i. 2. 1; स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत् TaiBr. III. i. 5. 1; ततोऽनूराधैर्वास्तुशमनम् HirGS. i. 27. 9; अश्विन्यै स्वाहा ... अनूराधाय स्वाहा VaDuU. 438. 6; अनूराधापि पुंनक्षत्रम्। अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः इति श्रुतेः NirṇaSi. 177. 8 [Vaija. 20. 44; ŚabdaRa. (Vā.) 381]

**अनूराध(धा)** (anūrādhá (dhā)) *m.* (*f.*) the constellation Anūrādha, the seventeenth of the twenty eight lunar mansions (*lit.* which follows *rādhā*, i.e. the constellation Viśākhā, it consists of four stars, sometimes identified as a line of oblation) मित्रस्यानूराधाः TaiBr. I. v. 1. 3; प्रतिष्ठानूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः TaiBr. I. v. 2. 2; I. v. 2. 7; अन्वेषामराथ्स्मेति। तदनूराधाः TaiBr. I.v. 2. 8.

**अनूराधा** (anūrādhá) *f.* 1 the constellation Anūrādhā, the seventeenth of the twentyeight lunar mansions पुण्यं पूर्वा फल्गुन्यौ चात्र हस्तश्चित्रा शिवा स्वातिः सुखो मे अस्तु। राधो विशाखे सुहवानु (v. l. °नू Viśva.) राधा AV. xix. 7. 3; अनूराधा नक्षत्रं मित्रो देवता TaiS. IV. iv. 10. 2; MaiS. ii. 13. 20 (ii. 166. 3); KāṭhS. 39. 13 (iii. 131. 3); KapiKaS. 8. 3 (82. 17); SmṛtiCan. v. 35. 9; JātaPā. 9. 43; यो वै तमाधत्तार्ध्नोत्स तस्मादनु (v. l. °नू) राधास्वाधेया ऋद्ध्या MaiS. i. 7. 2 (i. 111. 11); रोहिणी° ... °अनूराधा° ... °विशाखास्वेक-स्मिन्नक्षत्रेऽमावास्यायां पौर्णमास्यां वादधीत (अग्निम्) VaikhāŚS. 1. 1; प्रोष्ठपद-हस्तावश्विन्यनूराधा° ... °पुनर्वसू ... नक्षत्राणि VaikhāGS. 2. 5; तिष्यपुनर्वस्व-नूराधाश्विरेवत्यामेकतमस्मिन् नक्षत्रे ... शिशुं मात्रा छत्रिणं चतुष्पथे नयेत् ĀgniveGS. 2. 2 (53. 2); एतन्नक्षत्रं सवितृप्रसूतो भूयासमित्यनूराधासु स्नायात् JaimiGS. 1. 19 (17. 16); प्रदातीन् कारयन्राजा विशाखायां न रिष्यति। लेपयेत्प्रदती राजा अनूराधासु क्षत्रियः AVPari. 1 (10). 3; 1(13). 1; कृत्वा चाङ्गारको वक्रं ज्येष्ठायां मधुसूदन। अनु- (v. l. °नू) राधां प्रार्थयते मैत्रम् MahāBhā. v. 141. 8; विशाखांशमनूराधा ज्येष्ठा भौमगृहं त्विदम् VāmaP. 5. 38; रक्तैर्मित्रमनूराधास्वेवं संपूज्य ...। श्रियो भजन्ति BhaviP. 155A. 17 (i. 102. 61); अनूराधायै नमः NityoNi. 80. 10 [ParyāŚaRa. 257; NāmŚil. 1760; ParaNā. 310]; cf. **अनुराधा; 2** name of a friend of Rādhikā ललिता विशाखा अनूराधा चन्द्रकला ... एताः सख्यो विहारस्थाने आसते SāmaraU. 262. 22; विशाखा चन्द्रलेखानूराधा ... एताः सर्वाः सख्यः ... श्रीराधिकायाः SāmaraU. 268. 10; **3** type of hand-gesture indicating the constellation Anūrādhā छत्रदण्डाकृतिरनूराधा Bharatakośa 18.

**अनूराधातारकासंयुत** (anūrādhātārakā-saṁyuta) *adj.* associated with the constellation Anūrādhā धातुसंवत्सरे ... अनूराधातारकासंयुते दिने EI. xii. 353. 60.

**अनूराधानक्षत्र** (anūrādhā-nakṣatra) *n.* the constellation Anūrādhā (शत्रू विषू वसू अनू ... इत्यवग्रहः) अनूराधानक्षत्रम् comm. *on* TaiPrāti. 3.8.

**अनूराधानिरूपण** (anūrādhā-nirūpaṇa) *n.* depiction of hand-gesture indicating the constellation Anūrādhā पूर्वोक्तौ मुष्टिहस्तौ तु तर्जन्योर्ध्वं प्रसारितौ। मुष्टिसूचिरिति प्रोक्तौ ह्यनूराधानिरूपणे Bharatakośa 18.

**अनूराधाप्रभृति** (anūrādhāprabhṛti) *adv.* beginning with the constellation Anūrādhā एतं नक्षत्रपथमनूराधाप्रभृत्यापभरणीभ्य आयातयति BaudhŚS. ii. 45. 11.

**अनूराधाभिनय** (anūrādhābhinaya) *m.* dramatic representation of the constellation Anūrādhā अनूराधाभिनयः मुष्टिसूचीहस्ताभ्यां कर्तव्यः Bharatakośa. 18.

**अनूराधाहस्त** (anūrādhāhasta) *m.* a type of hand-gesture indicating the constellation Anūrādhā अनूराधाहस्तः (छत्रदण्डाकृतिरनूराधा) पूर्वोक्तौ मुष्टिहस्तौ तु तर्जन्योर्ध्वं प्रसारितौ। मुष्टिसूचिरिति प्रोक्तौ ह्यनूराधानिरूपणे Bharatakośa 18.

**अनूरु** (an-ūru) *m.* [BhāṣāVṛ. *on* vi. 3. 74] **1Ai** Aruṇa, the son of Kaśyapa and Vinatā, the elder brother of Garuḍa, the dawn personified as the charioteer of the sun (*lit.* the thighless) सूर्यसूतः ... स्थाम्नां धाम्नां निधिर्यः स भवदघनुदे नूतनः स्तादनूरुः SūryaŚ. 51; सुपर्णा असूत ...। सूर्यसूतमनूरुं कद्रूर्नागाननेकशः BhāgP. vi. 6. 22; निबिडमपि निबद्धानूरुणा ... श्लथयति रथबन्धं भास्वतो भोगिपङ्क्तिः HarVi. 31. 62; नीतः पूष्णा यदयमुदयं स्वोदयात्पूर्वमेव प्रातस्तेजोभुवनभवनापूरि दूरादनूरुः Kapphiṇā. 15. 28; भ्रष्टोऽथ नभस्तलादनूरुः RāmC. 14. 4; अस्ति ... मित्रमण्डलपराङ्मुखमनूरुमपि निरस्यद्भिः ... निवासिलोकैः संकुला ... अयोध्या TilaMañ. 11. 1; 238. 8; न शेकुरग्रतो गन्तुं ततोऽनूरुर्व्यजिज्ञपत् SkandP. iv. 2. 13; DevīBhāP. x. 3. 16; अनूरो ब्रूहि मे शापावसानं मातुरङ्ग

SkandP. iv. 51. 14; अदृश्यकरणं चैव प्राप्तं चानूरुणा पुरा SkandP. v (2). 11. 23; अनूरुमुर्वीतलरत्नदीपकः किमर्यमा नाधित सूतकर्मणि NavaSāC. 13. 62; इदमाह पुरा देवो ह्यनूरोरग्रतो नृप BhaviP. 88B. 24 (i. 47. 37); वासरगम्यमनूरोरम्बरम् ĀryāSaŚa. 546; अनूरुः सारथिः कार्यः (इति सूर्यमूर्तिः) Mānaso. iii. 1. 822; ŚilpaRa. ii. 25. 140; भानुः पादसहस्रभाक् प्रतिपदं संचार्यतेऽनूरुणा RājTa. (Ka.) 7. 959; विनिवारिताः। अनूरुणा ... ध्वान्तसंचयाः RājTa. (Ka.) 8. 50; 8. 3141; अनूरोरर्कप्रसादाद्वियदाक्रमणे ... समर्थकम् AlaṅkāRa. 76 (26); अनूरुणा. जातिरिति प्रवेशितः ... किमयं दिवाकराद्धरामनन्तः पुनरेति रक्षितुम् PṛthvīVi. 2. 9; लब्ध्वानूरुस्सूर्यरथं करोति। व्योमलङ्घनम् PṛthvīVi. 5. 78; अपूर्वं त्वया गीयतां यावत्सूर्यमनूरुरेव विहगश्रेणीं धिनोति स्फुटम् GopāKeCan. 45. 6; अनूरुरसौ विहाय मिहिरं त्वां देव सेविष्यते SaduktiKa. 190. 1; 221. 14; तुलयति नभोवृक्षे बालः प्रवालमिहार्यमा ... तिमिरजलधौ पीते ... अनूरुणा VasaViKā. 9. 51; अनूरुः ... सखेदं स्माह मातरम् Dhūrtā. 277; अप्यर्धचित्रमीमांसा न मुदे कस्य मांसला। अनूरुरिव घर्मांशोरर्धेन्दुरिव धूर्जटेः CitraMī. 104. 19; **1Aii** dawn personified as the charioteer of the sun, cf. **अनूरुवत् B; 1B** lame person, cf. **अनूरुवत् A; 2** the word *anūru* अथ द्व्यक्षराः शब्दाः। यथा ... ससाध असाधि अनूरु KāvyKaVṛ. 94. 31 (3. 5) [Kośas give the following words as the synonyms of *anūru* : *aruṇa*, AmaK. 208; AbhidhāCin. 102; ŚabdaRa. (Vā.) 341; ParaNā. 283; KalpaK. 437. 18; KośaKaTa. 1. 676; *arkasārathi*, KośaKaTa. 1. 676; *aśman*, TrikāŚe. i. 3. 21; *kāśyapin*, AmaK. 208; ŚabdaRa. (Vā.) 341; KalpaK. 437. 13; KośaKaTa. 1. 676; *garuḍapūrvaja*, KośaKaTa. 1. 676; *garuḍāgraja*, AmaK. 208; AbhidhāCin. 102; ŚabdaRa. (Vā.) 341; ParaNā. 283; KalpaK. 437. 13; *plavaga*, ParaNā. 283; KośaKaTa. 1. 676; *mārtaṇḍasārathi*, ŚabdaRa. (Vā.) 341; *ramaṇa*, TrikāŚe. i. 3. 21; *vinatāsūnu*, AbhidhāCin. 102, KośaKaTa. 1. 676; *vainateya*, KośaKaTa. 1. 676; *sūrasūta*, AmaK. 208; *hayavāha*, KośaKaTa. 1. 676; *hayavāhana*, ParaNā. 283; they give *anūru* as the meaning of the following : *aruṇa* , TrikāŚe. iii. 3. 119; AnekāSaṁ. 3. 181; NānārthSaṁ. 2. 14; ŚabdaRa. (Vā.) 4067; ViśvaLoK. 105. 36; *tārkṣya*, NānārthMa. 1301; ViśvaLoK. 257. 25 and ŚabdaRaSaK. 264. 13 give *anūru* in the sense of *sūryasārathi*.]

**[1]अनूरु** (anūru) *adv*. in the natural direction of the thigh, along the thigh वैराजस्य स्तोत्र उपाकृत उपर्यनूरु स(?श)कलं निधाय तृणे च तस्योपरि तिरश्चीमरणिं निधाय ... अभिमन्थेत् LāṭyāŚS. iii. 5. 5 (comm. उरोरुपरिष्टात् स(?श)कलमानुलोम्येन निधाय); DrāhyŚS. ix. 1. 5 (comm. उद्गातुरुरोरुपरिष्टादन्वञ्चं शकलं निधाय)

**[2]अनूरु** (anūru) *adv*. extensively after (sunrise) पौरन्दरीं दिशमनूरुनिबद्धरागां दृष्ट्वा तथा परिणमत्यपरा दिशापि Yādavā. 19. 72 (comm. अनु पश्चात् सूर्यादये सति उरु यथा तथा)

**अनूरु** (an-ūru) *adj*. **i** thighless, lame अनूरुत्वादनूरुर्योऽरुणः क्रोधारुणो यतः। ... तेनाराधि दिवाकरः SkandP. iv. 51. 18; **ii** who has lost (the strength of his ) thighs अनूरुः सूरसेवातः किं न व्योमाध्वजाङ्घिकः PrabhāC. 133. 3.

**अनूरुकरकशाभिघात** (anūrukarakaśābhighāta) *m*. stroke of the whip in the hand of Aruṇa (*lit*. the thighless) अनूरुकरकशाभिघातपरवशरविरथतुरगग्रास-विषमितपल्लवैः ... उपवनपादपैरुपशोभितम् VāsaDa. 120. 1.

**अनूरुकरातपाङ्क** (anūrukarātapāṅka) *adj*. marked by the light of the rays of the dawn कल्लोलचक्रम् ... आबभासे। प्रातः समुन्मिषदनूरुकरातपाङ्कमभ्रंकषं शिखरजालमिवाश्मधाम्नः HarVi. 22. 26.

**अनूरुकरानुषङ्ग** (anūrukarānuṣaṅga) *m*. contact with the rays of the dawn अर्धेन पाटलमनूरुकरानुषङ्गात् ... अन्तरिक्षम्। अस्पृष्टतापमधिरोहति Yādavā. 19. 28 (comm. अरुणकिरणसम्पर्कात्)

**अनूरुकशाभिघात** (anūru-kaśābhighāta) *m*. stroke of the whip of Aruṇa (*lit*. the thighless) अनूरुकरकशा(v. l. अनूरुकशा) भिघातपरवशरविरथतु-रगग्रासविषमितपल्लवैः ... उपवनपादपैरुपशोभितम् VāsaDa. (VVP. Ed.) 137. 3.

**अनूरुगति** (anūru-gati) *f*. passage or movement of Aruṇa (*lit*. the thighless) दास्यत्यानन्दितो भास्वान्कस्मैचिद्यदि वाजिनः। तदनूरुगतिः का स्यादिति वाचालचारणाः PṛthvīVi. 8. 18 (comm. अविद्यमानोरोररुणस्य गतिः)

**अनूरुगौर** (anūru-gaura) *adj*. reddish like Aruṇa अगुरुभिरसितैरनूरुगौरैः नवघुसृणैरपि निर्विवेश नाथः Yādavā. 24. 37.

**अनूरुतिमिरेन्दुरुचिप्रकाश** (anūrutimirenduruci-prakāśa) *adj*. bright like the glow of dawn, dusk and moon रेणूत्करास्सरसिजोत्पलकैरवाणाम् ... अनूरुतिमिरेन्दुरुचिप्रकाशाः Yādavā. 19. 64 (comm. अरुणतमश्चन्द्रिकाकिरणभासः)

**अनूरुत्व** (anūru-tva) *n*. the state of being thighless, lameness अनूरु-त्वादनूरुर्योऽरुणः क्रोधारुणो यतः। ... तेनाराधि दिवाकरः SkandP. iv. 51. 18.

**अनूरुध्** (anū-rúdh) *adj*. [P. vi. 3. 116] **i** growing again आक्षितपूर्वास्वपरा अनूरुत्सद्यो जातासु तरुणीष्वन्तः ṚV. iii. 55. 5 (Sāy. अनूरुत् अनुरुन्धन् उत्पत्त्यानुगुण्येनानुतिष्ठन्नग्निः सूर्यो वा); **ii** behaving in accordance with (another's wish) वर्णायानूरुधम् (आलभते) TaiBr. III. iv. 4. 1 (BhāṭṭaBhā. अनूरुधं परानुरोधेन निष्प्रयोजनं यः प्रवर्तते)

**अनूरुपुत्र** (anūruputra) *m*. name of a group of comets अथ परानेक-विंशतिजातीयान् ... केतूनाहाथर्वमुनिः। ... अथानूरुपुत्राः AdbhuSāg. 163. 9.

**अनूरुपुत्रक** (anūruputraka) *m*. name of a group of comets परान् ... केतूनाहाथर्वमुनिः ... प्रतप्तकनकप्रभाः। अनूरुपुत्रकाः AdbhuSāg. 163. 11.

**अनूरुप्रकाश** (anūru-prakāśa) *m*. light of the dawn सहानूरुप्रकाशेन विकसन् द्रोणविक्रमः। द्रुतमद्रावयत् तान् PāṇḍaC. 13. 474.

**अनूरुभाव** (anūru-bhāva) *m*. the nature of being thighless or lame सहस्रपादस्य गते निमित्तमनूरुभावेऽप्यरुणः प्रजातः RājTa. (Ka.) 8. 2549.

**अनूरुवत्** (anūru-vat) *adv*. **A** like a lame person दीन आसीन एवास्ते तद्यमूरुरनूरुवत् ŚāliC. 2.95 (comm. पङ्गुवत्); **B** like the dawn personified as the charioteer of the sun (अरुणारुणकौसुम्भवस्त्र°) अरुणवदनूरुवदरुणं वा LalitāSaBh. 36. 15 (*on* 67)

**अनूरुवाक्य** (anūru-vākya) *n*. speech of Aruṇa अनूरुवाक्यमाकर्ण्य सविता ह्यचिन्तयत् SkandP. iv. 2. 15; DevīBhāP. x. 3. 17.

**अनूरुविकीर्णधामन्** (anūruvikīrṇa-dhāman) *n*. lustre spread out by Aruṇa आदत्त ताम्ररुचिगण्डतलं तरुण्याः। प्रातः समुन्मिषदनूरुविकीर्णधामनिर्धाव्यमान-शशिबिम्बविडम्बकत्वम् HarVi. 26. 51.

**अनूरुवीर** (anūru-vīra) *adj*. having Aruṇa as the brave warrior रथं च सप्ताश्वमनूरुवीरम् ... स्मरामि LiṅgaP. ii. 19. 34.

**[1]अनूरुवृत्तिग्रहकृत्** (anūruvṛttigraha-kṛt) *adj*. who facilitates the livelihood of Aruṇa अनूरुवृत्तिग्रहकृद्भवस्य भास्वान्रथः कोऽपि बभौ स तस्य ŚrīKaC. 20. 26 (comm. अनूरोररुणस्य वर्तनकृत् )

**[2]अनूरुवृत्तिग्रहकृत्** (anūruvṛttigraha-kṛt) *adj*. which later on seizes, i.e. covers great expanse, ŚrīKaC. 20. 26 (comm. अनु पश्चात् उरोर्महत्या वृत्तेः स्थितेर्ग्रहं करोति )

**अनूरुव्यञ्जित** (anūru-vyañjita) *adj*. slightly illumined by the dawn स्फुटयन् वेदतात्पर्यमभाञ्जैमिनिसूत्रितम्। सहस्रांशुरिवानूरुव्यञ्जितं भासयञ्जगत् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 1. 61 (comm. अरुणेन ... किंचित् प्रकाशितम्)

**अनूरुसारथि** (anūru-sārathi) *m*. the sun (*lit*. who has Aruṇa as his charioteer) गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः प्रसिद्धम् ŚiśuVa. 1. 2; नृपवर ... अवनिर-नूरुसारथिः ... यावदम्बरम्। ... तावत् ... विराज YaśasCam. i. 172. 4; दुरितघ्नमिदं सुदर्शनं दधता बिम्बमनूरुसारथेः NavaSāC. 12. 21; रुणत्सि मार्गं यदनूरुसारथेस्तुरङ्गवल्गाभुजगैरभक्षितः VikraDeC. 13. 62; तदीयसमरारम्भविलोकन-कुतूहली। अनूरुसारथिस्तस्थौ ... क्षणम् PāṇḍaC. 3. 432; अनूरुसारथिः ... किं कल्पते स समयं विलङ्घितुम् Rāgh. 11. 45 [Vaija. 17. 11 and AgaNi. 34 give *anūrusārathi* as one of the synonyms of *sūrya*]

**अनूरुसारथि** (anūru-sārathi) *adj*. which has Aruṇa as the charioteer अथागादुदयप्रस्थे स्यन्दनोऽनूरुसारथिः PāṇḍaC. 6. 809.

**अनूरुसारथिरथ** (anūrusārathi-ratha) *m*. chariot of the sun भूमेः स्वर्णतया फलोत्तरतरुस्मेरस्य मेरोस्तटीसीमन्तोऽयमनूरुसारथिरथप्रस्थानघण्टापथः AnargharaRā. 7. 56; SūktiMu. 103. 2; प्रतिमागतां रयरेखामिव, अनूरुसारथिरथार्वताम् ... अटवीं वीक्षमाणः ... नगरमाससाद (हरिवाहनः) TilaMañ. 234. 3; अनूरुसारथिरथोन्माथ-मिथोदस्तहस्तनिष्ठुरनिष्ठ्यूतवमथुपाथःप्रवाहप्लावितसुरसदनैः ... सामजैः YaśasCam. i. 27. 4.

**अनूरोधविधि** (anūrodha-vidhi) *m*. way of reconciliation भजन्ते विज्ञानं न तु गिरमनूरोधविधयः SubhāRaK. 21. 58.

**अनूरोह** (anū-rohá) *m*. [P. vi. 3. 122] subsequent growth अनूरोहेणानूरोहा-यानूरोहं जिन्व MaiS. ii. 8. 8 (ii. 113. 1-2); संरोहोऽसि विरोहोऽसि प्ररोहोऽस्यनूरोहोऽसि KāṭhS. 17. 7 (i. 250. 14); 37. 17 (iii. 98. 9); KapiKaS. 26. 6 (109. 2); cf. **अनुरोह.**

**अनूर्ज्** (an-ūrj) *adj*. [SiddhaHe. i. 4. 67; v. 2. 83] **1** not strong, weak सुमहांस्यत्यूर्ज्यनूर्जि क्षणात्तेषां दन्तिकुलानि ... अभवन्नस्मिन् रणारम्भिणि DvyāśraKā. 1. 200 (comm. अनूर्जि बलरहितानि); **2** not loud, low करिणां कटप्रूर्न मदो द्रुवां स्रुस्तदनूर्गविभ्राड्भिभु बृंहितं न DvyāśraKā. 12. 45 (comm. भयेनानूर्जस्वलम्)

**अनूर्जित** (an-ūrjita) *adj*. [*f*.-ā] **1A** not distinguished, i.e. not dignified नार्हस्तु वेषोऽयमनूर्जितस्ते ... नरदेवसिंह MahāBhā. iv. 234* (1); **1B** not

excellent, i.e. not striking or beautiful अनूर्जित एवार्थो नालंकारोऽपि तादृशः। सुकुमारतयैवैतदारोहति सतां मनः Kāvyāda. 1. 71; **2A** not great, i.e. less धरते तावदित्यनूर्जिता विपत्तिरभिहिता PratiYau. 1. 5 (13); **2B** not great, i.e. meagre or wretched, cf. **अनूर्जितवृत्ति; 3A** not strong, i.e. weak or powerless (कपयः) जनमसमानमनूर्जितं विवर्ज्य। कृतवसतिमिवार्णवोपकण्ठे Bhaṭṭi. 10. 48 (comm. असमृद्धमत एवासमानम्); **3B** not firm, i.e. weak or feeble अविवेकमनावेक्ष्यमदाक्षिण्यमनूर्जितम्। धिगहं जन्म नारीणां यन्मामेवं प्रभाषसे ĀścaCū. 3. 30 (comm. ऊर्जितं सत्त्वबलं तेन रहितमनूर्जितम्। अनेन चापलगुणो दर्शितः); **4** very strong, cf. **अनूर्जितकैटभारि** [not proud, MW.; free from pride, Apte]

**अनूर्जितकृप** (anūrjita-kṛpa) *adj.* whose sympathy is not strong विद्वेषानुगमादनूर्जितकृपो रूक्षो जनो वर्तते SaduktiKa. 302. 27.

**अनूर्जितकैटभारि** (anūrjita-kaiṭabhāri) *m.* very strong enemy of the demon Kaiṭabha, i.e. Viṣṇu अनूर्जितकैटभारितापानुबन्धविसरत्वमभीक्ष्णमाप्तम्। तत्स्तोकमेव सुरसैन्यमवैमि तावदायोधनेऽत्र मरुमार्गजलायमानम् HarVi. 35. 54.

**अनूर्जितवृत्ति** (anūrjita-vṛtti) *adj.* having not great, i.e. meagre livelihood कोऽनर्थपटुसामर्थ्यो याच्ञानूर्जितवृत्तिषु। अस्मास्वनपराधेषु वधाभ्युद्यमनिष्ठुरः JātaMā. 58. 15 (9. 43)

**अनूर्णुनूषु** (anūrṇunūṣu) *adj.* wishing to disclose or express धाष्टर्यं बुभूर्षुर्विभरिष्वलज्जामितीङ्गितं काचिदनूर्णुनूषुः। ... सहसा तमूचे DvyāśraKā. 10. 41 (comm. प्रकटयितुमिच्छुः)

**अनूर्ध** (an-ūrdha) [w.r. for **अनूर्ध्व**] MediK. 140. 105; 158. 21.

**अनूर्ध्व** (an-ūrdhva) *n.* [JaineVyā. ii. 3. 40; SiddhaHe. v. 3. 80] **1** lower part or surface स्वरूपानूर्ध्वयोस्तलम् AnekāSa. 35; DharK. 2429; **2** lower lip ओष्ठे स्यादधरो हीनमनूर्ध्वमधरं विदुः AnekāSa. 305; DharK. 2075; *m.* lower lip उत्तरोऽनूर्ध्वस्त्वधरो विनिगद्यते KośaKaTa. 2. 467.

**अनूर्ध्व** (an-ūrdhva) *adj.* **1** not high, i.e. low अनुत्तरमनूर्ध्वं स्यात् AnekāSa. 454; DharK. 2159; Vaija. 258. 16; AnekāSaṁ. 3. 510; ViśvaPra. 133. 96; AnekāK. 744; KośaKaTa. 2. 7915; ŚabdaRaSaK. 263. 8; **2** other than getting up or rising, cf. **अनूर्ध्वकर्मन् 1; 3** downward, cf. **अनूर्ध्वगति**; **4** not prominent, cf. **अनूर्ध्वचिबुक; 5** the word *anūrdhva* अनूर्ध्वग्रहणं किम् ŚākaṭāVyā. i. 4.35; BhāṣāVṛ. *on* i. 3. 24.

**अनूर्ध्वकर्मन्** (anūrdhva-karman) *n.* **1** action which is other than getting up or rising (from the seat) उदोऽनूर्ध्वकर्मणि P. i. 3. 24; **2** the word *anūrdhvakarman* ईहाग्रहणमनूर्ध्वकर्मण एव विशेषणम् KāśiVṛ. *on* i. 3. 24; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 24 (428 . 12)

**अनूर्ध्वकर्मविशिष्ट** (anūrdhvakarma-viśiṣṭa) *adj.* qualified by the action that is other than getting up or rising (from the seat) अनूर्ध्वकर्मविशिष्टात् क्रियावचनात् Nyās. i. 227. 17 (*on* i. 3. 24)

**अनूर्ध्वक्रिया** (anūrdhva-kriyā) *f.* action which is other than getting up or rising (from the seat) उदस्तिष्ठतेस्तङानौ स्तः अनूर्ध्वक्रियायाम् PrakriKau. ii. 404. 2.

**अनूर्ध्वक्रियाविशेषण** (anūrdhvakriyā-viśeṣaṇa) *n.* adjective or attribute to the action which is other than getting up or rising (from the seat) ईहाग्रहणमनूर्ध्वक्रियाविशेषणम् Prasā. ii. 404. 12.

**अनूर्ध्वगत** (an-ūrdhvagata) *adj.* which is not situated upwards पतिमुखविलोकनानिमेषरम्याभिः कुलपुरन्ध्रिभिरनूर्ध्वगतं खण्डमिव स्वर्गस्य ... प्रतिष्ठानं नाम नगरम् UdaySuKa. 20. 25.

**अनूर्ध्वगति** (anūrdhva-gati) *adj.* having downward movement वृद्धोऽनूर्ध्वगतिर्वायुः शोथशूलकरश्चरन्। ... वृद्धिं करोति फलकोषयोः RugVi. 37. 1.

**अनूर्ध्वगतिता** (anūrdhvagati-tā) *f.* the state of having downward movement अनूर्ध्वगतिता तत्र यद्युपाधिः खगस्य च AnuVyā. 68A. 4 (*on* 4.2)

**अनूर्ध्वगमनशील** (anūrdhvagamana-śīla) *adj.* (used as noun) (that) which is of the nature of going downwards तृणादीनामूर्ध्वगमनम् ... अनूर्ध्वगमनशीलस्य प्रयत्नाद्यसंभवे सत्यूर्ध्वगमनत्वात् ज्वलत्पावकप्रेरिततूलाद्यूर्ध्वगमनवत् Kiraṇā. 88.7.

**अनूर्ध्वगामिन्** (anūrdhva-gāmin) *adj.* **A** having lower birth अनध्यायेऽध्ययने शृगालः परद्रव्यापहारी परप्रेष्यो मत्स्यवधे गर्भवासीत्येके अनूर्ध्वगामिनः ŚaṅkhaLiDS. 377. 23; **B** going downwards बाष्पो ह्यनूर्ध्वगामी ... सुखं स्वेदयति CaraS. i. 14. 43 (1922 Ed.)

**अनूर्ध्वचिबुक** (anūrdhva-cibuka) *adj.* having a non-prominent chin अनूर्ध्वचिबुका ये तु सुभगास्ते भवन्ति वै BhaviP. 57A. 27 (i. 26. 12)

**अनूर्ध्वचेष्टा** (anūrdhva-ceṣṭā) *f.* action which is other than getting up or rising (from the seat) उत्पूर्वात् तिष्ठतेरनूर्ध्वचेष्टायां वर्तमानात् तङाना भवन्ति CāndraVṛ. *on* i. 4. 66; उदोऽनूर्ध्वचेष्टायाम् KātanVṛ. *on* iii. 2. 42; SaraKaṇṭhā. (Gr.) iii. 1. 64; BhāṣāVṛ. *on* i. 3. 24; cf. **अनूर्ध्वकर्मन्.**

**अनूर्ध्वज्ञु** (anūrdhva-jñu) *adj.* [SiddhaHe. vii. 3. 155] whose knee is not raised अनूर्ध्वज्ञुर्व्यूळजानुर्जुहुयात् सर्वदा हविः ŚāṅkhāGS. i. 10. 8; KauṣīGS. i. 6. 7; अनूर्ध्वज्ञुर्जानुना स्वेन भुङ्क्ते। पापम् ... जन्तुः DvyāśraKā. 20. 19.

**अनूर्ध्वता** (anūrdhva-tā) *n.* **i** the state of having the tip (turned) downwards अनूर्ध्वतां प्राप्य ... महीं गतौ ताविषुधी Kirātā. 17.47 (comm. अवाङ्मुखत्वम्); **ii** the state of not getting up or rising, cf. **अनूर्ध्वतावस्थान.**

**अनूर्ध्वतावस्थान** (anūrdhvatāvasthāna) *n.* position that is other than getting up or rising आसनमनूर्ध्वतावस्थानमुपविष्टो भवेत् ManuBh. i. 129. 5 (*on* 2. 101)

**अनूर्ध्वताविशिष्ट** (anūrdhvatā-viśiṣṭa) *adj.* **i** qualified by, i.e. referring to the state of not getting up or rising अनूर्ध्वताविशिष्टं क्रियावाचित्वं सिद्धम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 24 (428. 15); **ii** qualified by downward movement देवदत्तगतेः दुःखे तत्त्वेऽनूर्ध्वताविशिष्टं गतित्वं प्रयोजकम् NyāySu. (Ja.) 627 A. 12 (*on* iii. 4. 2)

**अनूर्ध्वताविशिष्टक्रिया** (anūrdhvatāviśiṣṭa-kriyā) *f.* action qualified by the state of not getting up or rising अनूर्ध्वताविशिष्टक्रियावचनात् तिष्ठतेः KāśiVṛ. *on* i. 3. 24.

**अनूर्ध्वपुण्ड्रिन्** (anūrdhvapuṇḍr-in) *adj.* (used as noun) (one) who does not bear upright sectarian mark (on the forehead) (न पूज्याः) अनूर्ध्वपुण्ड्रिणः शङ्खचक्रलाञ्छनवर्जिताः BṛBrahmaS. iv. 4. 59.

**अनूर्ध्वभास्** (ánūrdhva-bhās) *adj.* (used as noun) **1** (one) whose splendour does not rise स तोकमस्य पीपरुच्छमीभिरनूर्ध्वभासः सदमित्तुतुर्यात् ṚV. v. 78. 4 (Sāy. अनुन्नततेजस्कान्); **2** (one) who lights no sacred fires, ṚV. v. 78. 4 (Sāy. यद्वा। ऊर्ध्वभासोऽग्नयः। अग्निरहितानयष्टॄन्) [MW.]

**अनूर्ध्वभावुक** (án-ūrdhvambhāvuka) *n.* [AltGr. II.1.203; Debru. 482] absence of rising upwards, absence of reaching the heaven न प्रतिशृणोति यत् प्रतिशृणुयादनूर्ध्वंभावुकं यजमानस्य स्यात् (बर्हिः) TaiS. II. vi. 5. 3.

**अनूर्ध्वरेतस्** (anūrdhva-retas) *adj.* (used as noun) (one) who does not have semen rising up, i.e. ascetic ऊर्ध्वरेतस्त्वग्निहोत्रादिनैरपेक्ष्यदर्शनादनूर्ध्वरेतसामपि तन्नैरपेक्ष्यशङ्कायां सर्वापेक्षा ŚrutaPra. ii. 588. 22 (*on* iv. 1. 16)

**अनूर्ध्वश्रवस्** (anūrdhva-śravas) *adj.* having downcast ears कासांचिद् धवलः ... वरवृषः ... ग्रामीणैरवधीरितोऽपि शिथिलस्कन्धोऽप्यनूर्ध्वश्रवाः ŚārṅgaPa. 965.

**अनूर्ध्वा** (anūrdhvā) *f.* name of a type of boat (*lit.* not raised) अनूर्ध्वा स्वर्णमुखी गर्भिणी (नौकाः) YuktiKa. 226. 14; 226. 16.

**अनूर्ध्वाग्निविष** (an-ūrdhvāgniviṣa) *adj.* without mystic letter *r* and *anusvāra* above अनूर्ध्वाग्निविषं बीजममृतास्राविपाण्डुरम् ... ध्यातम् ĪśānŚiPa. i. 31. 108.

**अनूर्ध्वेह** (anūrdhveha) *m.* action which is other than getting up or rising (from the seat) उदोऽनूर्ध्वेहे ŚākaṭāVyā. i. 4. 35; SiddhaHe. iii. 3. 62; MugdhaBo. 23. 9 (136. 4)

**अनूर्ध्वेहा** (anūrdhvehā) *f.* action which is other than getting up or rising (from the seat) उदोऽनूर्ध्वेहायाम् CāndraVyā. i. 4. 66.

**अनूर्मि** (án-ūrmi) *adj.* not waving or fluctuating, inviolable स्तुहीन्द्रं व्यश्ववदनूर्मिं वाजिनं यमम् ṚV. viii. 24. 22; AV. xx. 66. 1 [ViśvaPra. 31. 17; DharK. 372]

**अनूर्मिका** (an-ūrmikā) *adj.* (*f.*) having no ring वपुः पश्यन् क्रमेणेक्षाञ्चक्रे तां चक्रयनूर्मिकाम्। अङ्गुलीम् TriṣaŚaPuC. i. 6. 721.

**अनूर्मिमत्त्व** (anūrmimat-tva) *n.* the state of not having waves (such as hunger and thirst) अनूर्मिमत्त्वं देहेऽस्मिन् ...। एताश्चोद्देशतः प्रोक्ता योगधारणसिद्धयः BhāgP. xi. 15. 6 (Bhāvārthadīpikā क्षुत्पिपासादिराहित्यम्)

**अनूर्मिषट्कहीन** (anūrmiṣaṭka-hīna) *adj.* other than the one devoid of six waves (such as desire) कथमीशत्वमनूर्मिषट्कहीने Yādavā. 15. 53 (comm. कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्यरूपवीचीषट्करहितव्यतिरिक्ते)

**अनूर्वरा** (anūrvarā) *f.* one that is found in the soil प्रतिगृह्णीयात् ... जीवं अनूर्वराम् MānŚS. 233. 3.

**अनूर्वादित्यसंवाद** (anūrvāditya-saṁvāda) *m.* name of a chapter in Bhaviṣyapurāṇa (*lit.* dialogue between Aruṇa and the sun) इति श्रीभविष्ये ... महापुराणे ... अनूर्वादित्यसंवादे ... चतुरशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः BhaviP. 274. 21 (i. 184. colophon)

**अनूला** (anūlā) *f.* name of a river चकार चानूलाद्याभिः सिन्धुभिः सर्वतो दिशः। ... °केदारसंपत्संपन्नविभ्रमाः RājTa. (Ka.) 5. 112.

**अनूवाक** (anū-vāka) *m.* particular hymn of praise जीमूतस्येत्यनूवाकाश्चतुर्दिक्षु विनिःक्षिपेत् NāraS. 54. 18; cf. **अनुवाक.**

**अनूवाक्या** (anū-vākyā) *f.* invitatory verse or formula याज्यानूवाक्याविनियोगपरवचनं प्रदानभेदं प्रकाशयति SaṅkarKāBh. 87.5 (*on* ii. 2. 37); cf. **अनुवाक्या.**

**अनूवृज्** (anū-vṛ́j) *m., f.* [Debru. 17] part of the body near the ribs or kidneys, flanic पा॒र्श्वे आ॑स्ता॒मनु॑मत्या॒ भग॑स्यास्तामनू॒वृजौ॑ AV. ix. 4. 12; AV. (P.) xvi. 25. 2; पन्थां॑मनू॒वृग्भ्या॒म् TaiS. V. vii. 23. 1.

**अनूवृत्** (anū-vṛ́t) *m., f.* [P. vi. 2. 139; vi. 3. 116] the brick (*lit.* follower) अनूवृ॑तानूवृ॑तेऽनूवृ॑ञ्जिन्व MaiS. ii. 8.8 (ii. 112. 15); अनूवृदस्यनूवृते त्वा KāṭhS. 17. 7 (i. 250. 14); KapiKaS. 26. 6 (109. 1); अनूवृदस्यनूवृते त्वेति मिथुनमेव करोति KāṭhS. 37. 17 (iii. 98. 8)

**अनूषण्ड** (anūṣaṇḍa) *m.* [perhaps v.l. for अनुषण्ड, cf. GaṇPā. 35. 10] name of a country अनूषण्ड इत्यन्ये GaṇRa. 5. 327 (366)

**अनूषमति** (anūṣa-mati) *adj.* whose intention is not to torment (others) त्वं भूषस्यनूषमतिः ... क्ष्माम् DhātuKā. 1. 86 (comm. अनूषा अन्येषामपीडाकरा मतिर्यस्य सः)

**अनूषर** (an-ūṣara) *adj.* [*f.*-ā] [AltGr. I. 1. 30] (soil or water) free from salt, not saline यदुन्नतं भूम्या अनूषरम् ṢaḍviBr. ii. 10. 11; स एतद्देवयजनकल्पं जोषयते। ... अनूषरम् BaudhŚS. iii. 232. 11; HirŚS. x.1. 21 (1011. 25); अवकाशं जोषयते अनूषरम् ... अभङ्गुरम् BaudhPiMe. i. 6.1; ĀgniveGS. iii. 5.5 (144. 3); दहनदेशं जोषयते ... अनूषरम् BhārPiMe. i. 1. 2; HirPiMe. xxviii. 1. 1; ĀśvaGS. ii. 7. 2; GobhiGS. iv. 7. 8; मधुरानूषरे देशे शिवे पुण्ये ...। निवेशं कारयामास ... युधिष्ठिरः MahāBhā. v. 149. 69; शूरा गर्जन्ति ...। फलं चाशु प्रयच्छन्ति बीजमुप्तमृताविव (v.l. °मनूषरे) MahāBhā. vii. 133. 25; तस्मिन्देशे त्वनिरिणे (v. 1. त्वनूषरे) तत्र युद्धमरोचयन् MahāBhā. ix. 54. 13; अनूषरे निरुद्धारे ... या जाता शङ्खिनी भवेत् BhelaS. 235.6(7.8); भूमिः ... अनूषरा ह्यदग्धा च सुखशान्तिदा PauṣkS. 2. 13; अनूषख(ष)राम् ...अनार्द्राम् ... अनुत्कीर्णाम् तथा ... त्यजेयुर्दश मृत्तिकाः LaHārīSm. 72; अनङ्गारामनूषा(?ष)रां तथा कृष्णाम् ... निखनेत् ... मृदम् PāraS. 2. 22; अनूषरा ... प्रशस्ता च बहूदका। ... धरा VāstuVi. 2.39; ब्राह्मणस्य मुखं क्षेत्रमनूषरमकण्टकम् BrahmVaiP. iv. 90. 16; PadmP. i. 61. 55; भूमिमादौ परीक्षेत ... कठिनां चाप्यनूषराम् ViṣṇuDhaP. ii. 29. 4; (समा स्थिरा तु कठिना ... या भवेत्। भूमिस्तत्रैव कर्तव्यः कर्तृभिर्नाट्यमण्डपः) कठिना अनूषरा AbhinBhā. i. 55. 12 (*on* 2. 25); ĪśānŚiPa. ii. 23. 28; अनूषरामनाबाधाम् ... दत्त्वा भूमिं महात्मने। दश कल्पानि वसति स्वर्गे CaturCin. i. 507. 15 [AmaK. 566]

**अनूषरत्व** (anūṣara-tva) *n.* the state of being not-saline, the state of being free from salt कालादनूषरत्वं हि व्रजत्यूषरभूरपि TriṣaŚaPuC. i. 6. 38.

**अनूषरिह्** (án-ūṣarih) *adj.* who does not lick the saline (soil) न॑ वा॑ अ॑नूषरिहः पश॑वो रै॑तो दधते MaiS. i. 6. 3 (i. 91. 3)

**अनूषित** (anūṣita) *adj.* [P. ii. 4. 72] **A** who has resided, dwelt or lived near or by अनूषितो गुरुं भवान् JaineVyā. 144. 32 (*on* ii. 4. 57); CāndraVṛ. *on* i. 2. 69; KāśiVṛ. *on* iii. 4. 72; KātanVṛ. *on* iv. 6. 49; ŚṛṅgāPra. 88. 16; ये त्वामनूषिताः प्रभुं भूपास्ते ... दधुराजिसंप्राप्तिसंमदम् Rāvaṇā. 13. 58; अनूषिता गुरुं ते Vṛ. *on* SiddhaHe. v. 1. 9; लक्ष्मीं शश्वदनूषितैः ... अमरजनैः ... नृपः किं श्लिष्टः DvyāśraKā. 10. 88; (आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च। गत्यर्थाकर्मक° ... °जीर्यतिभ्यश्च) अनूषितस्तम् BhāṣāVṛ. *on* iii. 4. 72; **B** who is resided, dwelt or lived near or by अनूषितो भवता गुरुः JaineVyā. 144. 32 (*on* ii. 4. 57); CāndraVṛ. *on* i. 2. 69; KāśiVṛ. *on* iii. 4. 72; KātanVṛ. *on* iv. 6. 49; ŚṛṅgāPra. 88. 16; यैश्च भृत्यैरनूषिताः। ते ... दधुराजिसंप्राप्तिसंमदम् Rāvaṇā. 13. 58; अनूषितो गुरुस्तैः Vṛ. *on* SiddhaHe. v. 1. 9; अमरजनैः ... नृपः किं श्लिष्टः ... अधिशयितः किं वाथ वानूषितः DvyāśraKā. 10. 88; Gaṅgāva. 4. 70.

**अनूषित** (anūṣita) *n.* the act of residing, dwelling or living near or by अनूषितं भवतः JaineVyā. 144. 32 (*on* ii. 4. 57); अनूषितं भवता KāśiVṛ. *on* iii. 4. 72.

**अनूषितवत्** (anūṣita-va(n)t) *adj.* who has occupied or attended गुरोः समीपं स उपोषितश्च ब्रूयात् सदोऽनूषितवान् स्फुटं यः DvyāśraKā. 2. 99 (comm. अध्यासितः)

**अनूषिवस्** (anūṣivas) *adj.* **i** who has dwelt or lived near or by अनूषिवान् श्रीदत्तं धान्यसिंहः JaineVyā. 75. 25 (*on* i. 4. 72); 111. 9 (*on* ii. 2. 88); अनूषिवान् कौत्सः पाणिनिम् KāśiVṛ. *on* iii. 2. 108; KātanVṛ. *on* iv. 4. 1; Prasā. ii. 578. 17; **ii** who has inhabited or occupied अनूषिवाननूचानमुनिलोको यमाश्रमम्। तं पश्यन् गतवान् ... मुनिसंघः शुकेनैक्षि Rāvaṇā. 11. 3.

**अनूष्ण** (an-ūṣṇa) *n.* night-lotus, water-lily (*lit.* not hot) अनूष्णं चोत्पलं चैव रात्रिपुष्पं जलाह्वयम्। हिमाब्जं शीतजलजं निशाफुल्लं च सप्तधा RājNi. 100. 17 (Litho Ed.); cf. **अनुष्ण 2.**

**अनूष्म** (an-ūṣma) *adj.* **1** other than the sibilants *ś, ṣ, s* and *h* अनूष्ममव्यञ्जकमस्वरं यत्तत्तालुकण्ठेष्वनुनासिकम् MahāBhā. vi. App. 1. 3 (92); **2** not hot, cf. **अनूष्मता 1**; **3** not haughty, cf. **अनूष्मता 2**.

**अनूष्मता** (anūṣma-tā) *f.* **1** the state of not being hot, i.e. coolness निःसारतामपि गतेन जडात्मवृत्तेः। क्रोडे न्यधायि हरिणेन पदं यदस्य चन्द्रस्य पश्यत फलं तदनूष्मतायाः HarVi. 11.55 (comm. ऊष्मा संतापः); अस्तपर्वतमिव ... आसाद्य दानवचमूपतिम् ...। पर्याकुलोऽधिकमनूष्मतया रणेऽत्र भग्नः प्रतापविभवेन सहैव भानुः HarVi. 50.8; **2** the state of not being haughty, i.e. humility रिपुचक्रमनूष्मतां दधानं सपदि प्राकृतमेव यस्य (नन्दिषेणस्य) जज्ञे HarVi. 15. 7 (comm. ऊष्मा दर्पः); 11. 55 (comm. ऊष्मा ... गर्वश्च); 50. 8; **3** the state of being other than palatal and retroflex sibilants (*ś and ṣ*), HarVi. 15. 7 (comm. ऊष्माणौ षशौ न प्रयुज्येते)

**अनूष्मदाह** (anūṣma-dāha) *m.* scorching without heat, cool-burning अनवसानं मरणम् ... शरीरपातप्रतीक्षं नरकदुःखम् ... अनूष्मदाहजपरोक्षरम् AvantiKa. 227. 5.

**अनूष्मन्** (an-ūṣman) *adj.* **1** non-aspirate सोष्मणि पूर्वस्यानु( v.l. °नू°)ष्म CaturA. (Śau.) 1. 94; **2** not hot अनूष्मणामचेष्टानाम् ...। वृक्षाणां नोपलभ्यन्ते शरीरे पञ्च धातवः MahāBhā. xii. 177. 7; HarṣaC. 64. 1; निःशङ्कं हि न को धत्ते पदं भस्मन्यनूष्मणि YaśasCam. i. 380. 11; ŚārṅgaPa. 289; **3** not haughty or proud वात्स्यायनाः ... अनूष्मणो हुतभुजः ... असाधारणा द्विजातयः HarṣaC. 64.1.

**अनूष्मन्** (an-ūṣman) *m.* non-fire, other than fire हा वत्से अनूष्मणि शलभायितासि KaṁVa. 2. 12 (1)

**अनूष्मपक्व** (an-ūṣmapakva) *adj.* not cooked or ripened with heat (but puffed up or furrowed on ploughed land) हविष्याणि ... हैमन्तिकं सितास्विन्नं धान्यं मुद्गा यवास्तिलाः। ... सितास्विन्नम्-अनूष्मपक्वम् NirṇaSi. 83. 4.

**अनूष्मपर** (an-ūṣmapara) *adj.* not followed by a sibilant अघोषे रेफ्यरेफी चोष्माणं स्पर्श उत्तरे। तत्सस्थानमनूष्मपरे ṚPrāti. 4. 10; पुमो मकारस्य स्पर्शेऽघोषेऽनूष्मपरे विसर्जनीयोऽपुंश्चादिषु CaturA. (Śau.) 2. 25; समन्तः पदे कखपफेष्वनूष्मपरेषु VājaPrāti. 4. 8.

**अनूष्मयत्** (an-ūṣmayat) *adj.* not rendering (something to be) scorching or refulgent दिनपतेरपि कान्तिमनूष्मयन् दिनसमूहमहो समकोचयत् ... तुहिनानिलः VasaViKā. 6. 36.

**अनूष्मल** (an-ūṣmala) *adj.* not hot, not scorching नभसि जातदुर्दिने। अर्कमण्डलमगादनूष्मलं बिम्बमैन्दवमिवाक्षिलक्ष्यताम् Nalābhyu. 3. 43.

**अनूष्मवत्** (an-ūṣmava(n)t) *adj.* (used as noun) (word) not containing a sibilant व्युत्पूर्व आननुदात्तोऽनूष्मवति TaiPrāti. 3. 16.

**अनूष्मावत्** (an-ūṣmāva(n)t) *adj.* not possessed of heat, i.e. power द्विधा हीदमवदृश्यते ऊष्मावदनूष्मावच्च। तत्रोष्मावत् परं ब्रह्म ...। अथानूष्मावत् प्रकृतिश्च प्राकृतं च BrahmSūBh. (Ma.)70 A. 3 (*on* iv. 2. 11)

**अनूष्मावत्त्व** (anūṣmāvat-tva) *n.* the state of being what does not possess heat, i.e. power ईश्वरस्योष्मावत्त्वं प्रकृतेरु(?रू)ष्मावत्त्वमनूष्मावत्त्वं वदन्ती श्रुतिः TattvPrakā. 209B. 5 (*on* iv. 2. 11)

**अनूष्य** (anūṣ-ya) *ger.* having inhabited श्रीशः ... अध्यास्य घोषं मथुरामनूष्य। ... विकुण्ठमुपावसत् MugdhaBo. 5. 2 (45. 12)

**अनूह** (an-ūha) *m.* **1A** absence of change or modification (in formula, rite, etc.) अतुल्यानामनूहेन ŚāṅkhāŚS. v. 19. 4; न चैतदस्त्यनूह इति। एवमनूहो भवेत् ŚābaBh. 1757. 11 (*on* ix. 3. 24); तस्य ... ऊहानूहावेव प्रयोजनम् TantrVā. 1108. 2 (*on* iii. 6. 40); ṬupṬ. 199. 22 (*on* ix. 1. 41); समानविधानत्वादनूहः ŚāstrDī. 229.9 (*on* iii. 2. 17); एकवचनं न त्वौपाधिकम् ... तस्मादनूहः ŚāstrDī. 628. 4 (*on* ix. 3. 10) (MayūMāli. बहूनामप्येकत्वसंभवादनूहः); अदृष्टार्थानां सतां प्रयाजादीनामिव विकृतिषु अनूह एव स्यात् NītiMā. 60. 20; विधेःसवनस्थेषु सर्वेषु मन्त्रोऽनूहेन पठ्यताम् NyāyMāVi. 131. 11 (*on* iii. 2. 11); सर्वप्रदानेषु समत्वतः। अविकारेऽप्यनूहोऽतो नैन्द्रे निर्मन्त्रभक्षणम् NyāyMāVi. 135. 22 (*on* iii. 2. 17); GuruCandr. i. 273. 2; अग्निष्टुति सुब्रह्मण्यानिगदगतानां हरिवदादिशब्दानामनूहे साधिते MīmāKau. i. 93. 18 (*on* i. 3. 14); उत तेषूहेन मन्त्रः। उतानूहेनैवेति विचार्यते MīmāKau. ii. 276. 13 (*on* iii. 2. 27); तददृष्टोपपत्तेरनूहः BhāṭṭDī. iii. 82. 11 (*on* ix. 1. 14); iii. 75. 18 (*on* ix. 1. 13); iii. 85. 15 (*on* ix. 1. 15);

मन्त्रस्याप्यनूहेन प्राप्त्यविघात: BhāṭṭDī. iii. 152. 20 (*on* ix. 3. 9); iii. 154. 1 (*on* ix. 3. 10); 'तिलोऽसि' इत्यस्य प्रतिपात्रमावृत्तिः पितृशब्दस्यानूहश्च NirṇaSi. 308. 19; व्रीहीणां मेधेत्यादेरूहानूहावेव प्रयोजनम् MayūMāli. 312. 14 (*on* iii. 6. 14); 595.3 (*on* ix. 1. 13); **1B** absence of doubt or suspicion, cf. **अनूहक**; **2** name of a Siddhivi-paryaya अष्टानां सिद्धीनां विपर्यया अनूहादय: MāṭhVṛ. 69. 12 (*on* 51); **3** name of a son of the king Vaibhrāja अनूहो नाम तस्यासीत् पुत्रः ...। तं वैभ्राजः सुतं राज्ये स्थापयित्वा वनं ययौ ŚivaP. v. 42. 4 (455 B. 2); cf. **अणुह, अनुह.**

**अनूह** (an-ūha) *adj.* **1** not having any hindrance लोका बलिं हरन्तोऽन्न-मदन्त्यनूहाः BhāgP. iii. 5. 48 (Bhāvārthadīpikā निर्विघ्नाः); **2A** not having any suspicion or doubt घटस्व नोऽस्वस्तय आश्वनूहः BhāgP. iii. 18. 12; iii. 5. 48 (Bhāvārthadīpikā निःसंशयाः); **2B** inconceivable, incomprehensible काला-रम्भात्मकं सर्वमनूहं परमीप्सितम् BrahmVaiP. iv. 96. 48; **3** not containing any modification छन्दः श्रुतीच्छापद्येषु सामगानां विशेषके। अनूहसामग्रन्थे NānārthāSaṁ. i. 35. 24.

**अनूहक** (an-ūhaka) *adj.* not conducive to doubt or suspicion इन्द्रियाणां च प्रवरमीश्वरांशमनूहकम्। ... दुर्निवार्यं च ... अदृश्यं च ... मनः स्मृतम् DevīBhāP. ix. 28. 16.

**अनूहचिन्ता** (anūha-cintā) *f.* consideration or thought about not containing any modification मन्त्रवाक्यार्थप्रतीतिमुपजीव्यैव ... इन्द्रपीतस्येति भक्षमन्त्रगतस्य विशेषणस्योहानूहचिन्ता ... प्रवर्तिता ŚivārkaMaDī. i. 456. 14 (*on* i. 3. 25); धान्यमसीत्यस्योहानूहचिन्ता ... निर्विषया आपद्येत MīmāKau. iii (2). 81. 16 (*on* ii. 1. 12)

**अनूहत** (anūhata) *adj.* not removed, not put away, not destroyed न चास्य रागानुशयो समूहतो। ... तिष्ठं यथा काष्ठगतमनूहतम् MaVastuAva. i. 354. 4 [DBHS.]

**अनूहन** (an-ūhana) *n.* absence of the act of modifying, absence of modification द्विपश्चोश्वक्षुराद्यूहो न वोहः पशुभेदतः। तेजोमात्रस्य सूर्यादा-वेकीभावादनूहनम् JaimiNyāMā. 461. 7 (*on* ix. 3. 10)

**अनूहनिर्णय** (anūha-nirṇaya) *m.* ascertainment regarding the absence of modification मान्त्रवर्णिकद्रव्यदेवताफलाद्यूहानूहनिर्णयादिभिरनुष्ठानप्रकारावगत्यर्थम् ŚivārkaMaDī. i. 32. 2 (*on* i. 1. 1)

**अनूहनीय** (an-ūhanīya) *adj.* not to be modified अनूहनीयानां तद्विशेषणानां मन्त्रेषु ... उपलब्धेः ŚivārkaMaDī. i. 320. 22 (*on* i. 2. 3)

**अनूहरूप** (anūha-rūpa) *adj.* whose form is inconceivable or incomprehensible अकृपा येषु तेऽनर्थास्तेषाम् ... अनूहरूप ... नमोऽस्तु ते BrahmVaiP. iv. 31. 73.

**अनूहविचार** (anūha-vicāra) *m.* consideration or thought about not containing any modification सुब्रह्मण्यायास्तत्रौपदेशिकत्वे ऊहानूहविचारस्या-संगतत्वापत्तेश्च BhāṭṭDī. iii. 84. 1 (*on* ix. 1. 15)

**अनूहावगति** (anūhāvagati) *f.* knowledge of the absence of modification न्यायादेवानूहावगतेः प्रतिषेधायोगात् कथं तद्बलेनोहप्राप्तिः NyāySu. (So.) 113. 31 (*on* i. 2. 52)

**अनूहित** (an-ūhita) *adj.* (formula etc.) not modified भक्षमन्त्रस्यानूहितस्यैव पितृदेवत्यप्रदानत्वेन प्राप्तेः विशेषविधानं नोपपद्येत MīmāKau. ii. 281. 12 (*on* iii. 2. 28); मन्त्रमनूहितमेव प्रयुज्य ... प्रतिप्रस्थातैवाध्वर्युदीक्षायां प्राप्नोति BhāṭṭDī. ii. 156. 6 (*on* v. 1. 1); 'पितृभ्यः स्थानमसी' ति ... मातामहपात्रमपि ... अनूहितेनैव (मन्त्रेण) न्युब्जं कार्यम् VīraMi. (Śrāddha.) 218. 9.

**अनूहितप्रयोग** (anūhita-prayoga) *m.* use of unmodified formula (*mantra*) सर्वेषां त्वैकमन्त्र्यं स्यादिति सिद्धान्तन्यायेनानूहितप्रयोगः ... पितृपीतस्येत्य-नूहितप्रयोगसंभवान्नोहानुवादो युज्यते NyāySu. (So.) 1142. 8 (*on* iii. 2. 28)

**अनूहितमन्त्र** (anūhita-mantra) *m.* unmodified formula (*mantra*) यन्मेति मन्त्रैः प्रतिमन्त्रमग्नौ कुर्युस्तथा सप्तभिरत्र होमान् ... इत्यनूहितमन्त्राभिप्रायोक्तम् SmṛtiCan. v. 329. 9.

**अनूहितश्येनपद** (anūhita-śyenapada) *n.* unmodified word *śyena* अनूहितश्येनपदेनैवोपमानसिद्धेः अनूह एव श्येनादिपदानां न्यायसिद्धः BhāṭṭDī. iii. 173. 20 (*on* ix. 4. 4)

**अनूहितसुब्रह्मण्यानिगदपाठ** (anūhitasubrahmaṇyānigada-pāṭha) *m.* recitation of the unmodified Subrahmaṇyā litany प्रकृतौ सवनमुखीययत् ... सुब्रह्मण्यानिगदस्योभयार्थत्वप्रसक्तौ विकृतावपि तदर्थं भेदेनाभेदेन वा अनूहितसुब्रह्मण्या-निगदपाठप्रसक्तेः BhāṭṭDī. iii. 83. 12 (*on* ix. 1. 15)

**अनूह्य** (anūh-yá) *ger.* pw.; *nt.*

**अनूह्य** (an-ūhya) *adj.* **A** inconceivable, incomprehensible अनूह्य एष परमात्मापरिमितोऽजः MaiU. 6. 17; अक्षयश्चाप्यनु(?नू)ह्यश्च अमूर्तिर्मूर्तिमानसौ ... महेश्वरः VāyuP. ii. 39. 125 (225); BrahmāṇḍP. iii. 2. 228; **B** not to be modified नाभिरुपमा मेऽदो हविरित्यनूह्यानि ĀśvaŚS. I. iii. 2. 20; MānŚS. 134. 2; 138. 12; **C** non-inferrable धीमतां किमनूह्यमन्तःकरणस्य UdaySuKa. 100. 28.

**अनूह्यत्व** (anūhya-tva) *n.* the state of not being what is to be modified मातृप्रभृतीनाम् ... संबन्धिभेदादेव च भेदसिद्धेरनूह्यत्वम् TantrVā. 67. 21 (*on* i. 2. 52); ऋचामनूह्यत्वात् ... आग्नेयीनां स्तुतिसाधनत्वसिद्धेः आग्नेयीषु स्तुवते इत्यनर्थकं वचनम् TantrVā. 411. 3 (*on* ii. 1. 26); अनूह्यत्वे चोक्तनिषेधवचनमेव न्यायसुधायां प्रमाणीकृतम् MayūMāli. 715. 14 (*on* x. 4. 25)

**अनूह्यत्वहेतु** (anūhyatva-hetu) *m.* probans or reason of the state of not being what is to be modified तत्सूत्रभाष्यं चाचार्यैः ऋचामनूह्यत्वहेतुनैवोपपादितम् MayūMāli. 715. 14 (*on* x. 4. 25)

**अनूह्यमान** (anūhyamāna) *adj.* being swept away तं त्वेणकुणकं कृपणं स्रोतसानूह्यमानम् ... भरतः ... आश्रमपदमनयत् BhāgP. v. 8. 7.

**अनृ** (a-nṛ) *m.* **A** non-human being, i.e. god न नोननुन्नो नुन्नोनो नाना नानानना ननु Kirātā. 15.14 (comm. ना पुरुषोऽना ननु अपुरुषः खलु); SaraKaṇṭhā. 266. 25; ना ना ना ना ना ना न अ न अना नाना नाना ना Yādavā. 6. 96 (comm. अना अमर्त्यो देवः। ... अनृशब्देन नसमासः); **B** not a male, i.e. eunuch सज्ञनन्यायरहितो जनितस्त्वमनार्यया KīcaVa. 3.18; **C** other than Nārāyaṇa अना नाना नाना ना नाना Yādavā. 6.96 (comm. ना जगन्नेता नारायणः)

**अनृ** (an-ṛ) Gr. **i** other than the vowel *ṛ* न हषोऽनुर्वनः। ... अनुरिति किम्। शर्वरी ŚākaṭāVyā. i. 3.8; द्रोर्द्रिर्घश्चानुः। ... अनुः किम्। तृढः MugdhaBo. 2. 56(10. 16); **ii** other than (the root ending in) vowel *ṛ* सृज दृश्अच्पाठात्वतो नित्यानिमृतुस् थपो वेम् अनृव्येऽदः MugdhaBo. 8. 62(88. 20)

**अनृकारान्तत्व** (anṛkārānta-tva) *n.* the state of (being a word) not ending in vowel *ṛ* 'नामि' इति दीर्घे रपरे कृतेऽनृकारान्तत्वादेव न भविष्यति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* ŚivSū. (Gr.) 6 (50. 12)

**अनृकारान्तार्थ** (anṛkārāntārtha) *adj.* meant for (the word) not ending in vowel *ṛ* देवताद्वन्द्वे च। अनृकारान्तार्थमविद्यायोनिसंबन्धार्थं वचनम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 3. 26 (214. 11)

**अनृकारार्थ** (anṛkārārtha) *adj.* meant for what (word) is other than the vowel *ṛ* देवताद्वन्द्वे च। ... अनृकारार्थमविद्यायोनिसंबन्धार्थं च वचनम् Nyās. ii. 434. 7(*on* vi. 3. 26); Prasā. i. 637. 5.

**अनृक्क** (anṛk-ka) *adj.* **A** the word *anṛkka* (*lit.* not based on or not containing *ṛc*) अथ समासान्तापेक्षमनृक्कं साम बह्वृक्कं सूक्तमिति न सिध्यति MahāBh. ii. 444. 5(*on* v. 4. 154); JaineVyā. 277. 16 (*on* iv. 2. 70); 286. 13 (*on* iv. 2. 154); KāśiVṛ. *on* v. 4. 154; Prasā. i. 616. 14; नञ् बहोर्माणवचरणयोः। माणवचरणयोरिति किम्। अनृक्कं साम CāndraVyā. iv. 4. 59; KātanVṛ. *on* ii. 6. 41 (22); अनृक्कं बह्वृक्कमित्यत्र कपोऽप्रसङ्गात् Pradī. iv. 422B. 4(*on* v. 4. 154); LaŚabdeŚe. ii. 156. 3; cf. **अनृच्क**; **B** (an-ṛkka) Sāman not based on *ṛc* or not containing *ṛc* न च तेषामनृक्काणां प्रयोगः TantrVā. 822. 2 (*on* iii. 3. 4); यानि त्वनृक्कानि प्रजापतिहृदयादीनि, तेषां स्तोभाक्षराधिरूढत्वात् MīmāKau. iii (1). 73. 13 (*on* i. 2. 42)

**अनृक्प्रजापतिहृदय** (anṛk - prajāpatihṛdaya) *n.* Sāman of the Prajāpatihṛdaya which is not based on *ṛc* अनृक्प्रजापतिहृदयाद्यर्थमितरत्रापि भविष्यतीति चेत् TantrVā. 821. 18 (*on* iii. 3. 4)

**अनृक्षर** (an - ṛkṣará) *adj.* [*f.* - ā] **A** not containing thorn, thornless, free from thorn स्योना पृथिवि भवानृक्षरा ṚV. i. 22. 15; AV. xviii. 2. 19; MaiS. iv. 12. 2 (iv. 180. 16); KāṭhS. 38. 13 (iii. 115. 8); VājaS. 35. 21; 36. 13; VājaS. (K.) 35. 20; 36. 14; MantrBr. ii. 2. 4; TaiĀ. x. 1. 10 (775. 3); ĀpaŚS. xvi. 17. 17; HirŚS. xi. 6. 21 (45. 1); BhārGS. 2.2 (33. 4); 2. 4 (35. 7); HirGS. ii. 17. 9; ĀpaManPāṭha. ii. 15. 2; ii. 18. 8; Nir. 9. 32 (169. 2); सुगः पन्थां अनृक्षर आदित्यास ऋतं यते ṚV. i. 41. 4; ii. 27. 6; अनृक्षरा ऋजवः सन्तु पन्थाः ṚV. x. 85. 23; AV. xiv. 1. 34; BaudhGS. i. 1. 15; ĀgniveGS. i. 5. 1 (25. 1); JaimiGS. 1. 20 (19. 12); ĀpaManPāṭha. i. 1. 2; अनृक्षरा ऋजवः सन्तु पन्थाः ... इत्युदाहारं प्रहिणोति KāṭhGS. iii. 1. 1; VārāGS. 10. 7; ĀgniveGS. i. 6. 1(34. 13); KauśiSū. 75. 12; यानमारोहयति। ... मा विदन्ननृक्षरा अध्वानमित्युक्तम् KauśiSū. 77. 3; दंपत्योर्नवोनवस्तिस्रोऽनृक्षरा गृभ्णामीति SarvaAnu. 10. 85; **B** the word (or the *mantra* containing the word) *anṛkṣara* (*lit.* thornless) जायामुपग्रहीष्यमाणोऽनृक्षरा इति वरकान् गच्छतोऽनुमन्त्रयते

ŚāṅkhāGS. i. 6. 1; KauṣīGS. i. 2. 1; अनृक्षरा इत्यनया यातौ स्तौतीह दंपती BṛDe. 7. 131.

**अनृक्सामन्** (anṛk-sāman) *n.* Sāman not based on or not containing *ṛc* स्तोभाक्षराणाम् ... अनृक्सामस्वपि संभवे MīmāKau. iii (1). 73. 20 (*on* i. 2.42); साम्नां तु ऋगक्षराभिव्यक्तिरेव दृष्टं प्रयोजनम् ... अनृक्साम्नां त्वदृष्टार्थत्वमेव BhāṭṭDī. i. 34. 21 (*on* i. 2. 4)

**अनृक्सामरूप** (anṛksāma-rūpa) *adj.* of the form of the Sāman not based on or not containing *ṛc* निगदः ... अनृक्सामरूपस्य तस्योपांशु यजुषोच्चैर्निगदेनेति धर्मान्यत्वेन यजुर्जातादपि भिन्नत्वात् UpaParā. 14. 21.

**अनृक्सामादि** (anṛksāmādi) *adj.* Sāman etc. not based on or not containing the *ṛc* अनृक्सामादिमन्त्रेषु च कथमप्यर्थप्रकाशकत्वायोगेन अव्यापकत्वाच्चैतल्लक्षणायोगेनाभियुक्तानां मन्त्रपदवाच्यत्वप्रकारको यो निश्चयः MīmāKau. iii (2). 107. 20 (*on* ii. 1. 33)

**अनृगावानम्** (anṛgāvānam) *adv.* without observing the rule of non-breathing in the middle ऋगावानं वैवमेव। एतेनाद्याः प्रतिपदामनृगावानम् ĀśvaŚS. I. v. 9. 22.

**अनृग्यजुस्** (an-ṛgyajus) *adj.* not possessing (the knowledge of) *ṛc* and *Yajus* ऋग्यजुःसामवित्पूज्यो नित्यं स्याद्देवविद्द्विजः। अनृग्यजुरसामा च प्राजापत्य उपद्रवः MahāBhā. xii. 60. 42.

**अनृग्विद्** (an-ṛgvid) *adj.* not knowing the Ṛgveda एते ह वा अविद्वांसो यत्रानृग्विद्धोता भवति GopBr. i. 5. 11 (128. 8)

**अनृग्वेदविनीत** (an-ṛgvedavinīta) *adj.* not educated in the Ṛgveda नानृग्वेदविनीतस्य नायजुर्वेदधारिणः। नासामवेदविदुषः शक्यमेवं प्रभाषितुम् Rāmā. iv. App. I. 3 (1)

**अनृङ्ग** (anṛṅga) *m.* small town पत्तनं चाप्यथानृंगे Vaija. 159. 4.

**अनृच्** (an-ṛc) *adj.* **1A** hymnless, i.e. not reciting *ṛc* अवं नो वृजिना शिंशीह्यृचा वंनेमानृचः ṚV. x. 105. 8 (Sāy. अस्तुतिकानयजमानान्); **1B** not conversant with the Ṛgveda, ignorant of the Ṛgveda नानृग्ब्राह्मणो भवति न वणिङ्न कुशीलवः VāsiDS. 3. 3; BhaviP. 16B. 17 (i. 4. 104); अनृक् तस्करो राजभृत्यः ... मानुषपशुविक्रयिणश्चेत्यपाङ्क्तेयाः ŚaṅkhaLiDS. 201; द्विवेदाश्चैकवेदाश्चाप्यनृचश्च तथापरे। तेषां तु कतमः स स्याद्यमहं वेद ब्राह्मणम् MahāBhā. v. 43. 24; iii. 148. 27; उभौ हिनस्ति न भुनक्ति चैषा या चानृचे दक्षिणा दीयते वै MahāBhā. xiii. 90. 41; सहस्रं हि सहस्राणामनृचां यत्र भुञ्जते। एकस्तान्मन्त्रवित्प्रीतः सर्वानर्हति धर्मतः ManuSm. 3. 131; ManuBh. i. 264. 21 (*on* 3. 121); CaturCin. iii (1). 378. 1; VīraMi. (Śrāddha.) 60. 5; तथानृचे हविर्दत्त्वा न दाता लभते फलम् ManuSm. 3. 142; SkandP. v(3). 50. 5; KūrmaP. 601. 16 (2. 21); (ब्राह्मणाः) अनृचोऽपि निराचाराः ... अन्यत्र हव्यकव्याभ्यां भोज्याः स्युरुत्सवादिषु BṛParāSm. 6. 235; 'अनृक्' ऋग्वर्जितः वेदशून्य इत्यर्थः CaturCin. iii (1). 356. 8; iii (1). 401. 11; iii (1). 492. 6; VīraMi. (Śrāddha.) 82. 27; **1C** not based on *ṛc* or not containing *ṛc* शेषाद् वा। ... 'अनृचो माणवो ज्ञेयो बह्वृचश्चरणे स्मृतः' ततोऽन्यत्रायं विकल्पः। अनृक्कं साम। अनृक् साम JaineVyā. 286. 13 (*on* iv. 2. 154); KāśiVṛ. *on* v. 4. 74; KātanVṛ. *on* ii. 6. 41 (22); MugdhaBo. 6. 75 (63. 8); अनृचबह्वृचावध्येतर्येव। नेह। अनृक् साम PrakriKau. i. 645. 4; SiddhāKau. 209B. 11 (*on* v. 4. 74); LaŚabdeŚe. ii. 156. 3 [KośaKaTa. 1. 1350]; **2** who has no separate *ṛc*, i.e. who does not admit distinct Īśvara द्विवेदाश्चैकवेदाश्चाप्यनृचश्च तथापरे MahāBhā. v. 43. 24 (BhārBhāDī. ऋच्यते स्तूयते इति ऋक् - ईश्वरः,स पृथक्त्वेन नास्ति येषां ते)

**अनृच्** (an-ṛc) *f.* what is other than *ṛc*, non-*ṛc*, उच्चावचदृष्टीनीति शाण्डिल्यः। अप्यनृचि यथा दैवतानि। अप्येकार्धे, यथा सामोपेतानि NidāSū. 25. 7 (2. 2); 34. 7 (2. 8); ते व्याध्मत्यृचि प्रस्तुत्यानृचि गायन्ति NidāSū. 34. 11 (2. 8); यदि अनृचा परिदधीत ऋग्गुणत्वं बाध्येत ŚābaBh. 1623. 10 (*on* viii. 3. 26); 1624. 11 (*on* viii. 3. 30); अस्त्रीलिङ्गत्वादनृचि स्त्रीप्रत्ययो न प्राप्नोति TantrVā. 775. 21 (*on* iii. 2. 12); ऋचामनृचां चैकधर्मावच्छिन्नत्वं बोध्यते BhāṭṭCan. 108. 8 (*on* xvi. 2. 4)

**अनृच्** (an-ṛc) Gr. other than the root *ṛc* शास्वृज्रूट्टजुषस्त्वेत्यृदुपान्त्यादनृच् क्लृप्चृतः ŚākaṭāVyā. iv. 3. 79; ऋदुपधाच्चानृचिक्लृपिचृतेः SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 3. 154.

**अनृच** (an-ṛcá) *adj.* [MahāBh. ii. 444. 6 (*on* v. 4. 154); iii. 136. 15 (*on* vi. 2. 143)] **1** not based on or not containing *ṛc* तस्मादपिकक्षै हृदयमनृचं भवति KāṭhS. 21. 5 (ii. 43. 19); KapiKaS. 31. 20 (169. 20); MānŚS. 155. 20; VārāŚS. II. ii. 3. 13; VaikhāŚS. 19. 6; यत्सामानृचं मांसमनस्थिकमजनिष्यत् ऋचं साम्ना प्रच्छन्नां गायति ṢaḍviBr. ii. 1. 1; JaimiBr. 1. 259; तानब्रवीत् साम्नानृचेन स्वर्गं लोकं प्रयातेऽति JaimiUBr. i. 15. 3; अद्रव्यं साम दृश्यते। द्रव्यशब्दश्छन्दोगैर्ऋक्ष्वाचरितः। अद्रव्यमनृचमित्यर्थः ŚābaBh. 1546. 12 (*on* vii. 2. 14); **2** not conversant with the Ṛgveda, ignorant of the Ṛgveda यदि वा सर्ववेदज्ञो यदि वाप्यनृचोऽजपः MahāBhā. xii. 228. 5; अनृचो ब्राह्मणस्तावद्यावत्स्वारं न विन्दति MāṇḍūŚi. 3.4; YājñaŚi. 42; यथा चाज्ञेऽफलं दानं तथा विप्रोऽनृचोऽफलः ManuSm. 2. 158; ParāSm. 8. 18; ManuBh. i. 155. 18 (*on* 2. 158); ManvaVi. 214. 24 (*on* 2. 158); अनृचो मानवो ज्ञेय एणः कृष्णमृगः स्मृतः GobhiSm. 3. 122; ItihāU. 13. 3; 14. 7; अनृचो माथुरो यत्र चतुर्वेदस्तथापरः VarāP. 163. 52; (used as noun) (one) who is ignorant of the Ṛgveda, cf. **अनृचवत्**; **3** the word *anṛca* (*lit.* ignorant of the Veda) अनृचो माणवकः JaineVyā. 276.35 (*on* iv. 2. 67); अनन्यार्थ इति किम्। अनृचो माणवः CāndraVṛ. *on* iv. 4. 55; *on* iv. 4. 59; तत्पुरुषादिति किम्। अनृचो माणवकः KāśiVṛ. *on* v. 4. 71; *on* v. 4. 74; *on* v. 4. 154; *on* vi. 2. 172; अनृच इति सप्तम्यन्तम् ManuBh. i. 269. 8 (*on* 3. 132); MugdhaBo. 6. 75 (63. 8); PrakriKau. i. 650. 5; अनृचः व्याघ्रपात् सुगन्धिरित्यत्रापि स्यात् Nyās. ii. 191. 1 (*on* v. 4. 154); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 4. 154 (429. 16); Prasā. i. 616. 10; अनृचा इति प्रथमा बहुवचनम् ManuBh. i. 264. 25 (*on* 3. 121); अनृचबह्वृचावध्येतर्येव PrakriKau. i. 645. 4 [ KośaKaTa. 1. 1350]

**अनृचम्** (anṛcám) *adv.* not in conformity with the *ṛc* आत्मनो हृदयमनृचं गायते तस्मादनस्थकं हृदयम् MaiS. iii. 3. 5 (iii. 38. 10); अपिपक्षे प्रजापतेः सामानृचं गायति ĀpaŚS. xvii. 12. 11.

**अनृचवत्** (anṛca-va(n)t) *adj.* full of those (people) who are ignorant of the Ṛgveda न सन्त्यृचो येषां तेऽनृचा माणवकाः ते सन्ति यस्मिन् देशे सः-अनृचवान् Pradī. v. 363B. 37 (*on* vi. 4. 161); cf. **अनृचीयस्**.

**अनृचसहित** (anṛca-sahita) *adj.* accompanied by those who are ignorant of the Vedas आसेव्येहन्यनृचसहितैर्बह्वृचैः (चरणैः) पद्मनाभे ... अमुना कोऽपि दुःसक्त ऐक्षि DvyāśraKā. 20. 5.

**अनृचीयस्** (an-ṛcīyas) *adj.* more ignorant of the Ṛgveda (र ऋतो हलादेर्लघोः) अथ विज्ञायते हलादेर्ऋकारस्येति अनृचीयान् अत्रापि प्राप्नोति MahāBh. iii. 231. 9 (*on* vi. 4. 161); cf. **अनृचवत्**.

**अनृच्क** (anṛc-ka) *adj.* not based on or not containing *ṛc* अनृक्(?अनृच्कं pw.) साम KāśiVṛ. *on* v. 4. 74; cf. **अनृक्क**.

**अनृच्छ्** (an-ṛcch-) Gr. excepting the root *ṛcch*- इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः P. iii. 1. 36; SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 3. 70; SiddhaHe. iii. 4. 48; यदयमनृच्छ इति प्रतिषेधं शास्ति तज्ज्ञापयत्याचार्यः MahāBh. ii. 45. 8 ( *on* iii. 1. 36); ii. 46. 15 (*on* iii. 1. 36); दयायास्कसुर्विजाद्येनकाचोऽनृच्छूर्णोराम् कृभ्वसूलिट् चानु ŚākaṭāVyā. i. 4. 83; अनृच्छ इत्युक्तेः PrakriKau. ii. 262. 5; cf. **अनृछ्**.

**अनृच्छ** (an-ṛccha) Gr. except the root *ṛcch*- अविभक्तिको निर्देशः। अनृच्छ उ अनृच्छो दयायासश्च MahāBh. ii. 46. 14 (*on* iii. 1. 36)

**अनृच्छन्ती** (an-ṛcchantī) *adj.* (*f.*) not being stiff, not congealing या पुरस्ताद् आचरन्त्या वा पश्चात् सदान्वाः। अस्मान् अनृच्छन्तीर् यन्ति AV. (P.) i. 36. 1; i. 36. 3.

**अनृछ्** (an-ṛch-) Gr. except the root *ṛch*- नाम्यादेर्गुरुमतोऽनृछः Kātan. iii. 2. 19; इजादेर्गुरुमतोऽनृछूर्णोः CāndraVyā. i. 1. 52; ईइजादिदयायासत्यानेकाचोऽनृछ्ऊर्णोष् ठ्याम् आम् MugdhaBo. 8. 55 (87. 13)

**अनृजु** (án-ṛju) *adj.* [*f.* -jvī] [P. v. 2. 75] **1Ai** (person) not straightforward, i.e. crooked or wicked मा भ्रातुरग्ने अनृजोर्ऋणं वेः ṚV. iv. 3. 13; यद्वै यज्ञे ब्रह्म्यं हविर्न निरुप्येतानृजवः प्राजापत्यहविषो मनुष्या जायेरन् GopBr. i. 2. 22 (60. 4); विद्या ह वै ... असूयकायानृजवे ... मा मा ब्रूयाः MuktiU. 1 (1). 51; ŚāṭyāU. 33; Nir. 2. 4 (46. 4); VāsiDS. 2. 8; ViṣṇuSm. 29. 9; TājiNī. 3 (1). 6 (315); पापान्स्वल्पेऽपि तान्हन्यादपराधे तथानृजून् MahāBhā. iii. 29. 27; Subhāṣi. 2709; MahāBhā. v. 137. 7; viii. 27. 4; x. 5. 12; xi. 24. 28; xii. 12. 14; xii. 51. 11; सर्वातिशङ्की नृपतिः ... अनृजुर्लुब्धः स्वजनेनैव बाध्यते MahāBhā. xii. 57. 27; SūktiRa. 40. 12; MahāBhā. xii. 84. 33; xii. 119. 14; xiii. 72. 14; नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् (v.l. नासुगन्धो न चानृजुः) Rāmā. i. 6. 11; iii. 59. 9; iv. 17. 37 (v.l.); न नेत्रचपलोऽनृजुः। न स्याद् वाक्चपलश्चैव ManuSm. 4. 177; कुलान्वितं कुकुलजाः ... ऋजूननृजवः ... निन्दन्ति मूर्खाः Tantrākhyā. 51. 26; PañcT. 1. 167 (176. 4); Pañcā. 116. 12; Subhāṣi. 3468; दूषयन्ति हि जल्पन्तोऽनृजवः ... शठाः VarāP. 203. 25; षण्डं चैवानृजुं क्रुद्धम् ... दूरतः परिवर्जयेत् BhaviP. 329A. 25 (ii (1). 8. 11); न निष्ठुरेणानृजुना तथैवानलसेन च। ... भवितव्यं त्वया वत्स Hastyāyur. 46. 17 (1. 6); एतत् संजीवकाच्छ्रुत्वावादीद्दमनकोऽनृजुः KathāSaSāg. x. 4. 163; कुटिलगतिः ... इयमघटि

भो: कौतुकात् कामिनी नियतमनृजुना केनचिद् वेधसा ChandaśCū. 2. 202 (5); क्रूरोऽनृजुः (अभोज्यान्नः) DīpKa. 20. 16 (*on* 1. 162); लुब्धः स्तब्धोऽनृजुर्मूर्खः प्रभुरेकान्तदारुणः। बहूनेष खलः साधून्मारयित्वा मरिष्यति Subhāṣi. 373; अनृजुः शुश्रूषायां वक्रः SetuBa. 180. 25; **1Aii** (means) not straightforward, i.e. crooked or wicked य ऋजुनोपायेनान्वेष्टव्यानर्थाननृजुनोपायेनान्विच्छति स उच्यते पार्श्वक इति MahāBh. ii. 387. 17 (*on* v. 2. 75); **1Aiii** (way etc.) not straightforward, i.e. crooked तेजोऽहृत सुरारीणाम् ...। स्थितिर्गत्या रणे येषामनृज्वालाभि धावताम् HarVi. 43. 31; अनृजवो हि पूर्वमार्गा महान्तं क्लेशमाश्रित्यानुभवानारूढा वैयात्यमात्रेणागतिकागतिन्यायेनाश्रिताः NyāyRaMā. 67. 13; तेषां च कथयत्येषोऽध्वनो दोषान्गुणानपि। द्वौ मार्गौ गच्छतामत्र ऋतुराद्यः परोऽनृजुः SamarāSaṁ. 5. 508; 5. 527; **1Bi** not straight, i.e. curved जिह्वानिर्लेखनानि स्युरतीक्ष्णान्यनृजूनि च CaraS. i. 5. 70 (1922 Ed.); करभ रभसात् क्रोष्टुं वाञ्छसि ... शरणमथवानृज्वी दीर्घा तवैव शिरोधरा BhallaŚ. 23; Subhāṣi. 669; याति भानुरपमण्डलवृत्त्या दक्षिणोत्तरदिशोरनुवेलम्। तेन सा दिगनृजुः प्रतिभाति VāstuVi. 3. 9; ĪśānŚiPa. ii. 24. 14 (6); योषित्पिच्छबहिस्थानि वालश्चान्यनृजूनि तु Mānaso. iv. 7. 1014; यत्तेनाप्यनृजुः ... विधृतश्चन्द्रोऽनिशं मस्तके SūktiSu. 14; महिषविषाणमिवानृजु परुषं भयदं खलप्रेम Subhāṣi. 423; **1Bii** not straight, i.e. being in prone position नानृजुः क्षुयान्नाद्यान्न शयीत CaraS. i. 8. 21; अनृजुः क्षवथूद्गारकासस्वप्नान्नमैथुनम् ... त्यजेत् AṣṭāSaṁ. i. 13. 3 (1. 3); AṣṭāHṛ. i. 2. 40 (comm. विषमस्थितशरीरः); ऋज्वागतं भवेत्पूर्वमनृजु तदनन्तरम्। साचीकृतशरीरं च भवत्यर्धविलोचनम् ViṣṇuDhaP. iii. 39. 2; Prasā. i. 518. 21; **1Biii** (planet) not straight, i.e. retrograde लब्धदिनैः। यातो योगोऽभ्यधिके शैघ्र्यगखेटेऽनृजौ चाल्पे ĀryaSi. 11. 4 (115); वक्रेऽथवा न्यूनतरेऽन्यथैष्या द्वयोरनृज्वोर्विपरीतमस्मात् GrahaGa. 155. 8 (16. 4); KaraṇaKu. 8. 3 (30); मन्दाक्रान्तोऽनृजुरपि यदाधःस्थितः-स्यात् तदैन्द्र्यां स्पर्शो (भेदयोगस्य) मोक्षोऽपरदिशि GrahaGa. 156. 18 (16. 9); KaraṇaKu. 8. 6 (30); कालांशाः शशितोऽनृजोः कुरहिताः (शुक्रबुधयोरन्यतमस्य) KaraṇaKu. 6. 8(27); लग्नात्षष्ठाष्टमेऽन्त्येऽनृजुररिगृहगः ... निर्बलोऽयम् TājiNī. 1 (2). 71 (125); 2 (3). 17 (211); गतोऽन्यथा गम्य इह स्वकालात् द्वयोरनृज्वोर्विपरीतमस्मात् SiddhāTaVi. 353. 3; **1Biv** not straight, i.e. circular (halo) शिखिवदनृजुः क्वापि ... ज्योतिः सारस्वतम् SaduktiKa. 51. 14; **2A** harsh तम्। ... अनृजुभिः ... वाक्सायकैरथ तुतोद तदा विपक्षः ŚiśuVa. 20. 77 (comm. वक्रैः नितरामशुद्धैरपवित्रैः); **2B** not right or sound आत्मज्ञानशेषभूतः सर्वैषणापरित्यागः संन्यासाख्यः वक्तव्योऽर्थशेषः विद्यते, तस्मात् श्लोकमात्रशुश्रूषाकल्पना अनृज्वी BṛĀraUBh. 627. 9 (*on* iv. 4. 8); यत एवमतोऽयुक्ता पुनरुक्तार्थकल्पना। गतौ सत्यामनृज्वीयं नापि विद्यास्तुतिर्मता BṛĀraUBhVā. iv. 4. 540; **3** indirect, cf. **अनृजुगिर्** [Kośas give *anṛju* as the synonym of the following words: *kāpaṭika*, ŚabdaRa. (Vā.) 3175; *kāpiśaya*, Vaija. 15. 4; *kālānusārya*, *kuncita*, *kuṭila*, DhanvNi. 106. 18; *kaunṛtika*, Vaija. 202. 22; *jihma*, Vaija. 1. 11; *tagara*; *dīna*, DhanvNi. 106. 18; *doṣaikakṛt*, AmaK. 2117; *nata*, DhanvNi. 106. 18; *nahuṣa*, DhanvNi. 106. 18; *nikṛta*, AmaK. 2117; AbhidhāCin. 376; ParaNā. 1720; KośaKaTa. 2. 114; KalpaK. 223. 87; *nṛpa*, DhanvNi. 106. 8; *naikṛta*, Vaija. 202. 22; ŚabdaRa. (Vā.) 3175; *naikṛtika*, Vaija. 202. 22; ŚabdaRa. (Vā.) 3175; *piṇḍaka*, *piśāca*, Vaija. 15. 4; *purobhāgin*, AmaK. 2117; Vaija. 202. 22; AbhidhāCin. 376; ŚabdaRa. (Vā.) 3175; ParaNā. 1720; KośaKaTa. 2. 114; KalpaK. 223. 87; they also give the following words in the sense of *anṛju*: *durmukha*, KośaKaTa. 2. 3986; *vakra*, TrikāŚe. iii. 3. 365; DharK. 2047; *śaṭha*, NāmŚil. 1775; *śaṇṭha*, ŚabdaRa. (Su.) 3. 25]

**अनृजु** (an-ṛju) *n.* absence of straightforwardness, i.e. crookedness or dishonesty न क्रोधो न मात्सर्यम् ...। त्वयि तिष्ठति दाशार्ह न नृशंस्यं कुतोऽनृजु MahāBhā. iii. 13. 32

**अनृजु** (an-ṛju) *m.* absence of straightforwardness, i.e. crookedness or malice न ह्यस्मिन्नाश्रमे युद्धं कुतः शस्त्रं कुतोऽनृजुः MahāBhā. v. 94. 21.

**अनृजु** (anṛju) *adv.* **1** not straight, i.e. crookedly ऋजु क्वचित्क्वाप्यनृजु प्रवर्तते क्वचित्स्खलत्युग्रशिलातले पथि इयं शनैः शैलनदीव ... गच्छति NavaSāC. 4. 19; **2** not straight, i.e. slantingly अनृजु निहितमंसे वंशमुत्क्वाणयन्ती ... पातु राधा ChandoMa. 2. 221; **3** not straight, i.e. crosswise, cf. **अनृजुविष्कम्भितपदा.**

**अनृजुखग** (anṛju-khaga) *m.* planet having retrograde motion अथ कुटिलेऽल्पतरेऽनुलोमतो वा। अनृजुखगयोस्तु शीघ्रगेऽल्पे युतिरनयोः प्रगता GrahaLā. 13. 2 (comm. अनृजुखगयोर्द्वयोर्वक्रिणोर्ग्रहयोः)

**अनृजुगति** (anṛju-gati) *adj.* having retrograde motion मन्देऽब्दपेऽनृजुगतौ पतिते रुगार्तिः TājiNī. 2 (5). (6) 1 (237) (comm. अनृजुगतौ वक्रे); खेचरेऽनृजुगतौ ... कार्यं स्पष्टत्वम् SiddhāTaVi. 357. 15.

**अनृजुगति** (anṛju-gati) *f.* retrograde motion पूर्वस्तादुदयः परेऽनृजुगतिस्तोयास्तमैन्द्युद्गमो मार्गोऽस्तोऽत्र च दन्तदन्तदहनाष्ट्याज्याशदन्तैर्दिनैः। चान्द्रैः GrahaLā. 3. 19 (comm. अनृजुगतिर्वक्रत्वम्)

**अनृजुगामिन्** (anṛju-gāmin) *adj.* coming through (a pipe) which is not straight बाष्पो ह्यनृजुगामी विहतचण्डवेगस्त्वचमदिहत् सुखं स्वेदयतीति नाडीस्वेदः CaraS. i. 14. 43 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 133. 16 (1. 26)

**अनृजुगिर्** (anṛju-gir) *f.* indirect mode of expression or evasive speech by way of pun दिश्यान्मङ्गलमद्रिजानृजुगिरा स्मेरः स्मरारिर्जितः VakroPañ. 9.

**अनृजुचेतस्** (anṛju-cetas) *adj.* of crooked or perverse mind वचसामवकाशमीश दत्ते स न कस्यानृजुचेतसो जनस्य NavaSāC. 5. 74.

**अनृजुचेष्टित** (anṛju-ceṣṭita) *adj.* of crooked activity or behaviour चोलिकान्नालिकप्रायान् प्रायशोऽनृजुचेष्टितान्। ... सेनानीरनयद् वशम् MahāP. 29. 94.

**अनृजुता** (anṛju-tā) *f.* the state of not being straight, i.e. crookedness or wickedness काचिदित्यनृजुतां सखीजनैः शिक्षितापि दयितेऽभिवर्तिनि। तां निराकृत Surath. 6. 82; अनार्यतानृजुता ManvaVi. 1308. 15 (*on* 10. 58); 1124. 26 (*on* 9. 17)

**अनृजुत्व** (anṛju-tva) *n.* the state of not being straight, i.e. crookedness or wickedness अनृजुत्वमसद्भावम् ...। पुंसां मित्रेषु ये दोषास्ते वेश्यासु गुणाः स्मृताः ViṭVṛ. 58.

**अनृजुपादप** (anṛju-pādapa) *m.* crooked tree ये च वीरासनारूढाः ... शृण्वन्ति सत्कथां ते वै भवन्त्यनृजुपादपाः SkandP. iii (3). 22. 36.

**अनृजुप्रकृति** (an-ṛjuprakṛti) *adj.* not having straightforward nature, of wicked or perverse nature कुटिलतामिवानृजुप्रकृतिः प्रकृतिमुग्धं मनः शिक्षयति Kād. 234. 20; क्रूरः अनृजुप्रकृतिः दुष्प्रसादः ManuBh. i. 400. 25 (*on* 4. 212); CaturCin. iii (1). 772 . 16; ManvaMu. 183. 29 (*on* 4. 212)

**अनृजुप्रागल्भ्यगर्भा** (an-ṛjuprāgalbhyagarbhā) *adj.* (*f.*) impregnated with crooked boldness कान्तं कुरंगीदृशां सिञ्चन्तीव ... अनृजुप्रागल्भ्यगर्भा दृशः SaduktiKa. 146. 28.

**अनृजुबुद्धि** (anṛju-buddhi) *adj.* of crooked or wicked thoughts आत्मैकत्वविज्ञानमसकृदुच्यमानमप्यनृजुबुद्धीनां ब्राह्मणानां चेतसि नाधीयते KāṭhUBh. 164. 11 (*on* 5. 9)

**अनृजुभ्रू** (anṛju-bhrū) *f.* curved eyebrow अनृजुभ्रूवल्लरीविभ्रमम् ... विष्णोर्मुखं पातु वः SaduktiKa. 42. 16; *adj.* (used as noun) (one) of curved eyebrows (हे इन्द्र) मनस्तापं यत्ते दिशति स कथंकारमनृजुभ्रुवा भ्रूविक्षेपप्रखरशरसाध्यो न भवति Manmatho. 1. 23 (425. 25)

**अनृजुभ्रूवल्लि** (anṛjubhrū-valli) *f.* creeper in the form of curved eyebrow अनृजुभ्रूवल्लिहेलोन्नतं प्रेक्षिष्ये तव ... तद्देवि वक्त्रं कदा StavMā. 104.17.

**अनृजुभ्रूवल्लिमत्** (anṛjubhrūvalli-ma(n)t) *adj.* having the creeper in the form of curved eyebrow अनृजुभ्रूवल्लिमद्बल्लवीवृन्दोत्सारिदृगन्तवीक्षितम् ... गोविन्दम् ... पश्यामि GītGo. ii. 6. 10 (comm. कुटिलभ्रूवल्लियुतानाम्)

**अनृजुवचन** (anṛju-vacana) *n.* indirect expression or evasive speech साम्यमित्येतावति वक्तव्ये अवैशेष्यमित्यनृजुवचनमपि तदर्थमेव ŚivārkaMaDī. ii. 257. 34 (*on* iii. 2. 24)

**अनृजुवर्त्मन्** (anṛju-vartman) *n.* not straight, i.e. crooked gait अन्यत्रानृजु वर्त्म(?ऽनृजुवर्त्म) वाग्द्विरसना दृष्टौ विषम् ... भोगिन्सखे किं न्विदम् BhallaŚ. 63; ŚārṅgaPa. 1174; Subhāṣi. 1004.

**अनृजुवादिनी** (anṛju-vādinī) *adj.* (*f.*) talking or speaking crookedly सानृजुवादिनी विधाय क्षितिपालं पुरतश्चचाल बाला NavaSāC. 5. 80.

**अनृजुविष्कम्भितपदा** (anṛjuviṣkambhita-padā) *adj.* (*f.*) whose legs are not (fixed) straight, i.e. having crosswise (fixed) legs अनृजुविष्कम्भितपदा ... बभौ रासोत्तीर्णा ... शशिमुखी UjjvaNīMa. 305. 7.

**अनृजुवृत्ता** (anṛju-vṛttā) *adj.* (*f.*) of crooked conduct or nature तस्याश्चानृजुवृत्तायाः ... सफेनं पातुमिच्छामि रुधिरं रणमूर्धनि Rāmā. iii. 18.15.

**अनृजुहृदय** (anṛju-hṛdaya) *adj.* of wicked or crooked heart (अभोज्यान्नः) शठः अनृजुहृदयः CaturCin. iii (1). 777. 22.

**अनृजूक्ति** (anṛjūkti) *f.* indirect expression or evasive speech मा भूदैश्वर्यतोऽपि साम्यमिति शंका स्यात्। अनृजूक्तौ तु परमं साम्यमिति श्रुत्यर्थसूचनात्सा शङ्का निवर्तते SivārkaMaDī. ii. 257. 35 (*on* iii. 2. 24)

**अनृजूपाय** (anṛjūpāya) *m.* crooked means (क्रूरस्याचारस्यार्थान्वेषणोपाया-

देरयःशूलतयाध्यवसानादतिशयोक्तिरेवायम्) अनृजूपायेन जीवतीति पार्श्वकः Kāvyānu. (He.) 294. 24; पार्श्वेनानृजूपायेनार्थमन्विच्छति Prasā. i. 881. 25.

**अनृजूपायोपलक्षण** (anṛjūpāyopalakṣaṇa) *adj.* indicative of crooked means पार्श्वमनृजूपायोपलक्षणम् BhāṣāVṛ. *on* v. 2. 75.

**अनृज्वालाभिधावत्** (a-nṛjvālābhidhāva(n)t) *adj.* not having the epithet of manly brilliance गन्धर्वपृतना ... । तेजोऽहृत सुरारीणामनृज्वालाभिधावताम् HarVi. 43. 31 (comm. नृज्वाला पुरुषतेजः तदभिधा नास्ति येषाम्)

**¹अनृण** (an-ṛṇá) *adj.* [*f.*-ā] [Liṅgānu. (Ha.) 58. 3; AltGr. I. 1. 19; II. 1. 79] **1A** free from debt in general अपमित्यमप्रतीत्तं यदस्मि यमस्य येन बलिना चरामि। इदं तदग्ने अनृणो भवामि AV. vi. 117. 1; AV. (P.). xvi. 49. 10; xix. 39. 12; TaiS. III. iii. 8. 2; MaiS. iv. 14. 17 (iv. 245. 10); MantrBr. ii. 3. 20; TaiĀ. ii. 3. 1 (203. 5); BaudhŚS. i. 126. 16; MānŚS. 93. 8; अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयानाः पितृयाणाश्च लोकाः सर्वान्पथो अनृणा आ क्षियेम AV. vi. 117. 3; TaiBr. III. vii. 9. 8-9; TaiĀ. ii. 15. 1 (257. 2); BaudhŚS. i. 127. 2-4; iv. 10. 17-19; BhārŚS. xiv. 23. 10; ĀpaŚS. xiii. 22. 5; MānŚS. 93. 17; **1Bi** free from debt (towards relative, king etc. by fulfilling obligations) सुरां मूलेन मंहेताब्राह्मणीभ्य उपोषितः। मातुस्तेनानृणो भवति संकराद्य विमुच्यते AVPari. 1 (49). 6; अद्याहमनृणो भूत्वा भ्रातुः सख्युस्तथैव च। शान्तिं लब्धास्मि परमां हत्वा राक्षसकण्टकम् MahāBhā. iii. 12. 35; ये यस्या विचरन्तीह पुरुषा वशवर्तिनः। तस्यास्ते वचनं श्रुत्वा अनृणा विचरन्त्युत MahāBhā. iv. 23. 16; vii. 39. 7; viii. 52. 23; viii. 63. 82; viii. 657*(4); ix. 55. 12; ix. 398* (1); x. 3. 31; सुहृदां कारयामास सर्वेषामौर्ध्वदेहिकम्। स तेषामनृणो भूत्वा ... कृतकृत्योऽभवत् MahāBhā. xii. 42. 8; xiii. 31. 48; शराणां धनुषश्चाहमनृणोऽस्मिन्महावने। ससैन्यं भरतं हत्वा भविष्यामि न संशयः Rāmā. ii. 90. 25; ii. 104. 6; पुष्पितानां नगानां षड्भागग्रहणमस्माकं धर्मः। तस्मादनृणान् वृक्षान् करिष्यावः Avimā. 4. 12 (5); वृक्षसेचनादेवात्रभवतीं परिश्रान्तामवगच्छामि ... तदहमेनामनृणां करोमि Śāk. 1. 29 (1); एनां वत्सराजायोपनीय स्वामिनमनृणं करिष्यामि PriyDa. 1. 4(9); सा त्वमम्ब ... सीतायां शिवानुध्याना भवेति। तत्रानृणास्मि UttaRāC. 7. 18 (9); दिष्ट्या भवान्मे समवस्थितो रिपुर्यो ब्रह्महा गुरुहा भ्रातृहा च। दिष्ट्यानृणोऽद्याहमसत्तम त्वया BhāgP. vi. 11. 14; करिणः ... विनिमयादनृणाश्च सन्तः। ... सरसः प्रसभं निरीयुः MahāP. 29. 144; अनुपस्थिते तु युद्धे यदि भृत्यस्य मरणं भवति तदा सर्वेऽनृणा एव ManuBh. ii. 30. 6 (*on* 7.89); ii. 31. 24 (*on* 7. 94); अनृणो भूत्वा निर्वाणमधिगच्छामि TilaMañ. 56. 1; अद्याहमनृणो भूत्वा तत्पुत्रोपकृतौ स्थितः RāmāMañ. 309. 11; केनैषामनृणोऽहं स्याम् KathāSaSāg. ix. 3. 161; xii. 5. 172; xii. 11. 87; अन्यो भरततुल्यः कः प्रतिपक्षो भविष्यति। स्वामिनो येन संग्रामे भविष्यामोऽनृणा वयम् TriṣaŚaPuC. i. 5. 533; कृत्वा साहाय्यमधुना भविष्याम्यनृणस्तव PariPar. 3. 176; 10. 34; 11. 57; 12. 120; यानेव देवान्नमसि त्रिकालं न तत्कृतघ्नीकृतिरौचिती ते। प्रसीद तानप्यनृणान्विधातुं पतिष्यतस्त्वत्पदयोस्त्रिसन्ध्यम् NaiṣC. 6. 85; अङ्ग्रिप्रणयोग्यं मां समालिङ्गन्भुजोरसा। यं प्रसादं व्यधास्तस्य भविष्याम्यनृणः कुतः HammīMaMa. 5. 50 (? 51); सर्वस्वदानैरपि भूमिपालाः कथं कवीनामनृणा भवन्तु VasaViKā. 1. 6; कस्यचित् ... स्वामिनि स्वमनृणं कलयित्वा। ... न स्थितिं युधि बबन्ध कबन्धः VasaViKā. 5. 87; दृष्टिभ्रष्टौ जराजीर्णौ यद् मातापितरौ मम। तदाम्रफलदानेन किंचित् स्यामनृणस्तयोः PārśvC. 1. 397; कृते तत्रानृणो वप्तुरहं स्यामधुना पुनः। स्वां देवकुलिकामेकां नगरान्तर्व्यधापयम् PrabhāC. 198. 30; 206. 11; राजानुगमनं तेऽस्माकं दुःखायासीत्। कारय साधनाम्। अनृणो भव PrabaK. 34. 3; महारण्ये पतितं मां नगरं नीतवतो महोपकारिणस्तव प्रत्युपकारसहस्रैरप्यनृणो न भवामि SiṁhāDvā. 64. 11 (2); हा विश्वजनवत्सल(महिमासाहे) ... कथंकारं भविष्यामि प्राणदोऽप्यनृणस्तव HammīMaKā. 13 .164; काचित्पुरा प्रतिदिनम् ... यस्यै दिदेश सलिलं नवमल्लिकायै। सा पुष्पितैव जलमश्रुमिषाद्वियोगे तस्यै प्रदाय कथमप्यनृणा बभूव BhikṣāKā. 26. 12; **1Bii** free from debt (towards the Guru) उपाध्यायेनास्म्यनुज्ञातो गृहं गन्तुम्। तदिच्छामीष्टं ते गुर्वर्थमुपहृत्यानृणो गन्तुम् MahāBhā. i. 3. 99; एकमेवाक्षरं यस्तु गुरुः शिष्यं प्रबोधयेत्। पृथिव्या नास्ति तद् द्रव्यं यद्दत्वा(?त्त्वा) चानृणो भवेत् CāṇaNīDa. 15. 2; BṛDharmaP. i. 46. 78; यद्दत्तैकार्थरूपस्य वृद्धिः कोटिगुणा भवेत्। श्रीचन्द्रप्रभसूरीणां तेषां स्यामनृणः कथम् PrabhāC. 1. 9; 91. 32; **1Ci** free from debt (regarding feelings, friendship etc.) अनृणः स कारुण्यस्य Avimā. 1. 5 (30); 3. 19 (21); तौ सीतान्वेषिणौ गृध्रं लूनपक्षमपश्यताम्। प्राणैर्दशरथप्रीतेरनृणं कण्ठवर्तिभिः RaghuVa. 12. 54; यदासक्तं दैवादनभिमतसख्येऽपि हि जने मया सख्यं प्राणैरनृण इव तस्याहमधुना MahāVīC. 5. 58; किष्किन्धायां भवन्तमभिषिच्य वालिसौहृदस्या-त्मानमनृणमिच्छामः AnargharRā. 6. 9 (9); **1Cii** free from debt (towards devotee or devotion) यां (मुक्तिम्) दत्त्वा भगवान् कृष्णो भक्तेभ्यो ह्यनृणो भवेत् ĀdiP. 9. 13; विनयात् तव तुष्टोऽस्मि तत् त्वं विद्यां गृहाण मे। परकायप्रवेशाख्यां यद् भक्तेः स्यां यथानृणः PārśvC. 3. 133; **1D** (earth or land) whose debt is paid, i.e. which is protected राजा श्रीविक्रमादित्यः ...। स चोन्नतमहासिद्धिः सौवर्णपुरुषोदयात्। मेदिनीमनृणां कृत्वाचीकरद् वत्सरं निजम् PrabhāC. 25. 2; आकर्ण्य श्रीसिद्धसेनोपदेशं पुनरुक्तं निर्णीय पृथिवीमनृणां कर्तुमारेभे PrabaCin. 8. 7; सातवाहनोऽपि क्रमेण दक्षिणापथमनृणं विधाय ... स्वकीयसंवत्सरं प्रावीवृतत् ViviTīKa. 60. 22; PrabaK. 68. 15; प्राप्तप्राये काले दुन्दुको राज्ये प्रतिष्ठितः। ... अनृणो देशः कृतः PrabaK. 43. 7; करोतु क्षितिपः क्षिप्रं धरणीमनृणामयम् KumāDeC. (So.) 23. 26; कदाचित् पृथिवीमानृणाय(?पृथिवीमनृणां कर्तुं) नृपतिना सुवर्णसिद्धये श्रीहेमाचार्याणामुपदेशात् तद्गुरवः श्रीदेवचन्द्राचार्याः श्रीसङ्घनृपतिविज्ञप्तिकाभ्यामाकारिताः KumāPraPra. 98. 15; PurāPraSaṁ. 46. 34; अकार्षीदनृणामुर्वीं विक्रमादित्यभूपतिः PurāPraSaṁ. 1. 2; **2A** free from debt (towards all the three, viz. *devas*, *ṛṣis* and *pitṛs*) एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी TaiS. VI. iii. 10. 5; अनृणो देवानामनृणः पितृणां मनुष्याणामनृणो भवामि VārāŚS. III. ii. 8. 3; तदेवं भुक्त्वा गच्छन्तमनृणो ब्रह्मपदमभ्येति VaikhāGS. 2. 18; यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यो ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्य इत्येष वानृणो यज्वा यः पुत्री ब्रह्मचर्यवानिति VāsiDS. 11. 48; VaikhāDS. i.4.5; दत्तमिष्टमधीतं च मया पुरुषसत्तम। ... देवर्षिपितृविप्राणामनृणोऽस्मि तथात्मनः Rāmā. ii. 4. 14; ii. 104. 6; दशलक्षणकं धर्ममनुतिष्ठन्समाहितः। वेदान्तं विधिवच्छ्रुत्वा संन्यसेदनृणो द्विजः ManuSm. 6. 94 (ManvaVi. अपाकृतर्णत्रयः); NāraPaU. 3.23; ब्रह्मादयः ...। अनृणं मां प्रकुर्वन्तु प्रसीदन्तु ममोपरि BṛParāSm. 2. 174; 7. 35; त्वमेव साक्षी भगवन्ननृणोऽहमृणत्रयात् VāyuP. ii. 48. 60; स्वर्गलोकमेवाप्नोति अनृणश्च सदा भवेत् MatsyaP. 107. 21; त्वद्भक्तिभावितधियो जगतामत्र ये त्रये। जन्मवत्तामहं मन्ये तेषामेवानृणां नृणाम् DeviŚ. 51; शीलपालः ... अनृणो भूत्वा गयाश्राद्धाय संययौ BhaviP. 457A. 17 (iii (2). 29. 16); त्यक्तैषणो ह्यनृणस्तं विदित्वा मौनी वसेदाश्रमे ŚāṭyāU. 6; **2B** free from debt (towards *devas* by performing sacrificial duties) अग्नीषोमाभ्याꣳ वा एष मेधायात्मानमालभते यो दीक्षते स वा एतेनैवं पशूनात्मानं निष्की(?ष्क्री)णीते। ... तर्हि निष्क्रीतोऽनृणः MaiS. iii. 7. 8 (iii. 87. 17); अस्थान्याग्नेयानि मांसानि वारुणानि तयोरेवैनं भागधेयेन निष्क्रीणाति। सोऽनृणो भूत्वा भवत्येव KāṭhS. 13. 2 (i. 181. 7); 13. 3 (i. 182. 8); 26. 2 (ii. 123. 11); KapiKaS. 40. 5 (229. 11); KāṭhS. 36. 14 (iii. 81. 7); आत्मानं निष्क्रीयानृणो भूत्वाथ यजते KauṣīBr. 10. 3 (46. 8); 13. 3 (58. 21); देवानृणं निखदार्य। अनृणा गृहानुपप्रेतेति वावैतदाह TaiBr. I. vi. 5. 5; य एते गन्धर्वाः सोमपाला धिष्ण्या एतान्यु वै तेषां नामानि तेभ्य एवैनानेतदनुदिशति तथो तेषामनृणो भवति ŚatBr. (K.) IV. iii. 3. 11; IV. vi. 3. 14; यमं कुसीदं निखदायानृणो भूत्वा स्वर्गं लोकमेति GopBr. ii. 4. 8 (216. 1); यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निमा तस्मादनृणं कृणोतु TaiĀ. ii. 6. 2(226. 4); स्विष्टकृता यजेत। हुतशेषेण श्रोत्रियं ब्राह्मणं तर्पयित्वा तस्मा ऋषभं दत्त्वानृणो भवति VaikhāGS. 3.5; पुंसोऽनृणस्य पापस्य विमोक्षः क्रियते क्वचित् BaudhDS. iv. 8. 10; देवानामनृणो जन्तुर्यज्ञैर्भवति मानद ViṣṇuDhaP. ii. 95. 3; **2C** free from debt (towards the *ṛṣis* by learning the Vedas ) स य एवं तद् उद्गायति वाचैवास्य कृतं भवत्यनृण आत्मना भवति JaimiBr. 1. 327; य एवं विद्वान् ... यावत्तरसं स्वाध्यायमधीते सर्वांल्लोकानभिजयति सर्वांल्लोकाननृणोऽनुसंचरति Kāṭhakasaṁkalana. 81A. 16; स्वाध्यायेन ऋषीन् पूज्य ... अनृणो दिवि मोदते BaudhDS. ii. 9. 5; (आस्तीकः) स्वाध्यायैश्चानृणोऽभवत् MahāBhā. i. 13. 41; तत्र प्रथममृषीणामनृणः स्यामिति ब्रह्मचर्यमाचरति NyāyMañ. ii. 83. 4; **2D** free from debt (towards the *pitṛs* by begetting a son etc.) लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो भवति TaiĀ. x. 63. 1 (889. 1); पितृणामनृणो जीवन् दृष्ट्वा पुत्रमुखं पिता। स्वर्गी सुतेन जातेन ŚaṅkhaLiDS. 285; अपत्येनानृणो लोके पितृणां नास्ति संशयः MahāBhā. i. 981*; स धर्मस्यानृणो भूत्वा पुनर्मात्रा समेत्य च। तस्यै गर्भं समावेद्य तत्रैवान्तरधीयत MahāBhā. i. 100. 29; i. 146.7; iii. 219. 5; vii. 166. 33; नरः पितृणामनृणः प्रजाभिः BuddhaC. 9. 65; ज्येष्ठेन जातमात्रेण पुत्री भवति मानवः। पितृणामनृणश्चैव स तस्मात्सर्वमर्हति ManuSm. 9. 106; ManvaVi. 1168. 7 (*on* 9. 106); पठन् वै श्राद्धभोक्तृणां श्राद्धाध्यायमिदं द्विज। ... पितृणामनृणो भवेत् PauṣkS. 27. 676; पिता पितृणामनृणस्तमन्ते वयसि ... कृती वल्कलवान्बभूव RaghuVa. 18. 26; प्रसादो यस्त्वया लब्ध ईश्वरात् पुत्रलिप्सया। तं तथा सफलं कृत्वा मत्तोऽभूदनृणो भवान् VāyuP. i. 25. 59; ii. 43. 27; कुरुक्षेत्रे विशेषतः। अर्चयित्वा पितॄंस्तत्र स पुत्रस्त्वनृणो भवेत् BrahmāṇḍP. ii. 13. 68; वर्णाश्रमप्रतिष्ठापयता स्वधर्मे [। *]श्रीधर्मपालेन सुतेन सोभूत्स्वर्गस्थितानामनृणः पितृणाम् EI. xvii. 319. 9; xviii. 305.8; श्राद्धकृद्दोष्पदे यस्तु पितृणामनृणो हि सः SkandP. vii(1). 336. 21; गच्छतां गौतमीं गङ्गाम् ...। स्नानं च तर्पणं तस्यां कुरुतां श्रद्धयान्वितौ। ... ज्येष्ठोऽनृणस्ततो भूयात्

परिवित्तिर्न चेतरः BrahmP.99.10; संतानलाभादनृणः पितॄणाम् ... स शक्रतोषैकरतिर्बभूव RāghPāṇ.(Ka.) 1.70; विफलेहा नाम नृणां जातिमकृत्वा पितामहानामनृणाम् YudhiVi. 1.16; 2E other than debt (to be repaid) य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रतिं गृह्णाति TaiBr. II. ii. 5. 6; ऋच्युग्भूतं यदसृज्यतेदं निवेशनमनृणं दूरमस्य GopBr. i. 1. 9(8. 6); **2F** free from (monetary) debt, i. e. loan उत्पाद्य पुत्राननृणांश्च कृत्वा वृत्तिं च तेभ्योऽनुविधाय कांचित्। ... अरण्यसंस्थो मुनिवद् बुभूषेत् MahāBhā. v. 37. 35; vii. 160. 36; पिता हि पुत्राणां पञ्चविधमुपकारं करोति ... सन्मित्रेषूपनिक्षिपति। अनृणं करोति यथा न पैतृकमृणं दाप्यते MaYānaSū. 162. 16 (19. 13); सहस्रसङ्ख्यं द्रविणं विद्यते मम सद्मनि। अनृणोऽहम् PariPar. 8. 371; देयं प्रत्यहवेतनम्। ददौ (राज्ञी) स्वस्थेव भृत्येभ्यः सा कर्तुमनृणं पतिम् RājTa.(Ka.) 7.458; धनं स्यात् पारलौकिकम् ... आनृण्यार्थं चायं होमः। अनृणो भवामीति मन्त्रलिङ्गात् SmṛtiCan. ii. 414. 6; सप्तक्षेत्र्यां धनं न्यस्य पूरणोऽप्यनृणो नृणाम् MalliC. 2. 658; **3** free from sin or blame एतत्तदग्ने अनृणो भवाम्यहंतौ पितरौ मया VājaS. 19. 11; VājaS. (K.). 21. 12; TaiBr. III. vii. 12. 4; ŚatBr. XII. vii. 3. 21; VārāŚS. III. ii. 7. 45; स यत्किं चास्मिन्लोके पापं कर्म करोति सर्वस्मात्तस्मान्निर्मुच्यानृणः स्वर्गं लोकमेति BaudhŚS. i. 53. 1; वृष्टिश्चेन्नानुगृह्णीयादनेनास्(v.l. °दनृणस्) तत्र कर्षकः MahāBhā. iii. 33. 45; यत्कृते प्रतिकुर्याद्वै न स तत्रापराध्नुयात्। अनृणस्तेन भवति MahāBhā. xii. 137. 31; xii. 298* (4); सभ्येनावश्यवक्तव्यं धर्मार्थसहितं वचः। शृणोति यदि नो राजा स्यात्तु तदा सभ्यस्ततोऽनघः ( v.l. °नृणः) KātySm. 77; एकरात्रोषितः स्नात्वा ऋणात्तत्र प्रमुच्यते। स्वर्गलोकमवाप्नोति अनृणश्च सदा भवेत् KūrmaP. 357. 10 (1. 38); कृष्णस्य जन्मेदं यः शुचिर्नियतेन्द्रियः। पर्वसु श्रावयेद्विद्वाननृणः स सुखी भवेत् BrahmP. 14. 57; अनृणः अनपराधः DaṇḍaVi. 19. 14; **4** free from trouble (हे प्रेत) यत् तें कृष्णः शंकुन आंतुतोदं ...। अग्निष्टद् विश्वांदनृणं कृणोतु TaiĀ. vi. 4. 2 (674. 1)

[2]**अनृण** (an-ṛṇa) *adj.* (used as noun) (region) devoid of water यथानृणे बीजमुप्त्वा वप्ता न लभते फलम्। तथानृचे हविर्दत्त्वा न दाता लभते फलम् SkandP. v (3). 50. 5 (F. N. अनृणे जलरहिते क्षेत्रे - इत्यर्थः। ऋणशब्दो दुर्गभूमौ जले च)

**अनृण** (an-ṛṇá) *m.* **1** the word *anṛṇa* लुप्यते त्वकारएकारओकारपूर्वः। अथालोपः। ... अनृणोऽविष्यन्ननमीवः TaiPrāti. 11. 17 (Padakramasadana एतेषु ग्रहणेषु अकारएकारपूर्व ओकारपूर्वो वा न खलु लोपमापद्यते); **2** name of a person ते किल अनृणः सुविद्यः ... इत्याद्याख्याः ... इदमूचुः ŚankaVi. (Ā.) 210. 2 [ŚabdaRaSaK. 109. 3 gives *anṛṇa* in the sense of *ṛṇanirgata* (v.l. *ṛṇanirvṛtti*)]

[1]**अनृण** (an-ṛṇá) *n.* **1A** freedom from debt (towards the *pitṛs)* लोके साधु प्रजायांस्तन्तुं तंन्वानः पिंतॄणामंनृणो भवंति तदेंव तुस्य अनृंणम् TaiĀ. x. 63. 1 (889. 2); **1B** freedom from debt, i. e. duty or obligation अनृणं नाधिगच्छामि त्वतो(?त्तो) मातः कदाचन BhaviP. 490B. 33 (iii(3). 16.73); **2** freedom or acquittance from (monetary) debt शोचनीयं मया प्राज्यमनृणं हि ऋणं बहु MalliC. 7. 605; **3** not excessive amount of tax, cf. **अनृणत्व4**.

[2]**अनृण** (an-ṛṇa) *n.* other than the vowels *ī* and *ṛ* नवदशस्वरैः कुर्याद् दीर्घैरनृणयुगलैरङ्गरचनाम् ĪśānŚiPa. i. 4. 8.

**अनृणकरण** (anṛṇa-karaṇa) *n.* the act of making one free from debt, i.e. duty or obligation 'कयापि युक्त्यास्माकमपि यशःप्रसरः कल्पान्तःस्थायी भवति' - इति तदीयां गिरमाकर्ण्य विक्रमार्क इव विश्वस्यानृणकरणात् ... प्रासादप्रारम्भमचीकरत् KumāPraPra. 61. 20.

**अनृणजन्मन्** (anṛṇa-janman) *adj.* whose birth, i.e. life is free from debt (towards the *devas*) दीनास्तेऽनृणजन्मानो नायज्वान इति श्रुतिः HariC. (Pa.) 12 (comm. ये अयज्वानः ... ते अनृणजन्मानो न भवन्ति)

**अनृणता** (anṛṇa-tā) *f.* **1A** the state of being free from debt (towards the *pitṛs*) यत्र क्वचन जातेन पिता पुत्रेण नन्दति। तेन चानृणतां याति पितॄणां पिण्डदेन वै ŚankhaLiDS. 282; तमुवाच स नारदः। पितुर्ह्यनृणतां गत्वा स पुत्रो धर्मभाग्भवेत्। ... श्रुत्वा वाक्यं तदा राजा तीर्थयात्रां चकार VarāP. 166. 5; **1B** the state of being free from debt (towards the *devas* etc.) देवतातिथिभृत्येभ्यः पितृभ्योऽथात्मनस्तथा। ऋणवाञ्जायते मर्त्यस्तस्मादनृणतां व्रजेत् MahāBhā. xii. 281. 9; **1C** the state of being free from debt (towards the Guru) समग्रेणापि दत्तेन भवेन्नानृणता गुरोः। भक्त्या विशुद्धया युक्तः पूजितस्य फलाम्बुना JayāS. 16. 341; **2A** the state of being free from debt (towards righteousness) अनेन वनवासेन मया प्राप्तं फलद्वयम्। पितुश्चानृणता धर्मे भरतस्य प्रियं तथा Rāmā. ii. 88. 17; **2B** the state of being free from debt, i.e. duty or obligation तदस्य क्षुद्रोगात् परलोकप्रस्थितस्य (स्वयं गत्वा) स्वशरीरदानं कुर्मः, येन स्वामिप्रसादस्यानृणतां गच्छामः PañcT. 1. 117(12) (117. 5); Pañcā. 78. 12; सलिलममलं काले काले यथा विसृजन्नपि ध्रुवमनृणतां प्राप्तो नाद्याप्यमुष्य पुरंदरः RāghPāṇ. (Ka.) 3. 14; **2C** the state of being free from the debt (regarding feelings) धन्योऽसि यतः सख्युरनृणतां गतोऽसि Jīvān. 267. 3.

**अनृणत्व** (anṛṇa-tva) *n.* **1A** the state of being free from debt (towards righteousness) अनेन वनवासेन मया प्राप्तं फलद्वयम्। पितुश्चानृणता धर्मे (v. l. अनृणत्वं पितुर्धर्मात्) Rāmā. ii. 88. 17; **1B** the state of being free from debt, i.e. duty or obligation सदानृणमिमं रामं वयमिच्छामहे पितुः। अनृणत्वाच्च कैकेय्याः स्वर्गं दशरथो गतः Rāmā. ii. 104. 6; शरभः शरतल्पेऽस्मिन् निद्रामेति निरायताम्। प्राणैः प्रभुप्रसादानामनृणत्वमुपेयिवान् RāmC. 35. 61; **2** the state of being free from debt (towards all the three, i.e. *devas, ṛṣis* and *pitṛs*) ऋषिदेवगणस्वधाभुजां श्रुतयागप्रसवैः स पार्थिवः (अजः)। अनृणत्वमुपेयिवान् RaghuVa. 8. 30; **3** the state of being free from (monetary) debt, i.e. loan धनिकापेक्षितं कर्मापि कृत्वा धनिकस्य समं सदृशमनृणत्वेनात्मानमधमर्णः कुर्यात् Aparā. 646. 24 (*on* 2. 43); **4** the state of not being excessive amount of tax पुरुषबाह्यद्रव्ये दशमांशं शुल्कं गृह्णतोऽयं दण्डः। भारानुसारेण शुल्कस्यानृणत्वात् DaṇḍaVi. 276. 20.

**अनृणत्वपर** (anṛṇatva-para) *adj.* given to or intent on the state of being free from debt (towards the Guru) तेषां गुरूणां सातत्यं परोपकृतिकारिणाम्। भवावो भुवि जीवन्तावनृणत्वपरौ कथम् MalliC. 7. 705.

**अनृणत्वप्रख्यापनार्थम्** (anṛṇatvaprakhyāpanārtham) *adv.* for establishing the state of being free from the (monetary) debt, i. e. loan अनृणत्वप्रख्यापनार्थं प्रतिदत्तपत्रं वोत्तमर्णाद् गृह्णीयादिति द्वितीयपादार्थः SmṛtiCan. iv. 377. 10.

**अनृणत्वप्रसिद्ध्यर्थम्** (anṛṇatvaprasiddhyartham) *adv.* for establishing the state of being free from the (monetary) debt, i. e. loan पत्रम् ...। यदि पुनर्नष्टं विप्रकृष्टं चेति न शक्यं पाटयितुं तदा शुद्ध्यर्थमनृणत्वप्रसिद्ध्यर्थमुत्तमर्णात् ससाक्षिकं लेख्यं गृह्णीयात् Aparā. 693. 13 (*on* 2. 94)

**अनृणत्वफलश्रवण** (anṛṇatvaphala-śravaṇa) *n.* **A** mention of the fruit of the state of being free from the debt (towards the *pitṛs*) प्रजोत्पादनमपि अनृणत्वफलश्रवणात् ... आवश्यकम् ŚāstrDī. 469. 15 (*on.* vi. 2. 11); **B** mention of the fruit of the state of being free from the debt (towards all the three) 'एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारी वापी'त्यनृणत्वफलश्रवणादित्यर्थः MayūMāli. 469. 20 (*on* vi. 2. 11)

**अनृणत्वश्रवण** (anṛṇatva-śravaṇa) *n.* mention of the state of being free from the debt (towards all the three) नन्ववदानवाक्यशेषत्वादनृणत्वश्रवणं न फलपरम् MayūMāli. 469. 20 (*on.* vi. 2. 11)

**अनृणवत्** (an-ṛṇava(n)t) *adj.* **i** not possessing debt (towards the *pitṛs*) क्रियते यत्पितॄणां च भवत्यनृणवान् नरः PauṣkS. 27. 16; संविभागात् पितॄणां च भवत्यनृणवान्नरः PāraS. 7. 259; **ii** not possessing debt (towards the Guru) भक्त्या विशुद्धया युक्तः पूजितस्य फलाम्बुना। ... भवत्यनृणवान् गुरोः JayāS. 16. 342.

**अनृणविधि** (anṛṇa-vidhi) *m.* act of making (one) free from debt, i.e. duty or obligation इह गुरुजनवत्सलत्वबुद्धेरनृणविधिः किमवाप्यते कथंचित् PrabhāC. 74. 3.

**अनृणा** (anṛṇā) *f.* name of an Apsaras अनूना (v. l. अनृणा) चानवद्या च प्रियामुख्या गुणावरा MahāBhā. i. 114. 50.

**अनृणाकर्तोस्** (anṛṇākartos) Gen. *inf.* in order to dispose off debts सैषा दिगपराजिता तस्मादेतस्यां दिशि यतेत वा यातयेद्वेश्वरो ह्यनृणाकर्तोः AitBr. 3. 3 (62)

**अनृणादान** (an-ṛṇādāna) *n.* non - granting of the freedom or acquittance from debt ऋणादानानुषक्तमनृणादानमेव च ManuBh. ii. 77. 15 (*on* 8. 4)

**अनृणादि** (anṛṇādi) *adj.* (student) Anṛṇa etc. आचार्यः पठति, यूयमनृणादयः शृणुध्वं भवन्मतानि नाङ्गीकर्तव्यानि, कुतः, प्रमाणाभावात् ŚankaVi. (Ā.) 211. 16.

**अनृणार्थ** (anṛṇārtha) *m.* **A** purpose of freeing from the debt, i.e. duty or obligation यजेत्सौत्रामण्यामपत्नीकोऽप्यसोमपः। मातापितृभ्यामनृणार्थाद्यजेति वचनाच्छ्रुतिरिति AitBr. 32. 8(825) (Sāy. हेतुरनृणार्थादिति); **B** purpose of freeing from debt (towards the *pitṛs*) प्रथमा मे गता कान्ता प्राप्ता कान्ततरापरा। ... पितॄणामनृणार्थाय धर्मसंतानवृद्धये GaṇeP. i. 7. 36.

**अनृणिन्** (an-ṛṇin) *adj.* **1** free from debt, i. e. duty or obligation अनृणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते MahāBhā. iii. App. I. 32 (62); ŚārṅgaPa. 314; कादम्बिन्याः कथं नाम जीवलोकोऽनृणी भवेत् PāṇḍaC. 6. 697; पुत्रं सदा साधु शास्ति प्रीतिकृत्स पितानृणी ŚukraNī. 3. 256; **2A** free from debt (towards the Guru) एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत्। पृथिव्यां नास्ति

तद्द्रव्यं यद्दत्त्वा ह्यनृणी भवेत् AtriS. 9; गुरुरप्यक्षरं चैकं यः शिष्याय प्रयच्छति। धरायां तद्धनं नास्ति यद्दित्तीर्यानृणी भवेत् BṛKathāK. 66. 61;66.63; **2B** free from debt (towards the *devas*) येनाहमनृणी भूत्वा देवादीनां लोकात्प्राप्नुयाम् BṛĀraUBh. 159. 17(*on* i. 4. 17); **2C** free from debt (towards all the three) एकरात्रोषितो भूत्वा ऋणैः सर्वैः प्रमुच्यते। सूर्यलोकमवाप्नोति अनृणी च सदा भवेत् PadmP. i. 44. 21; **2D** free from debt (towards the *pitṛs*) आषाढी कार्तिकी माघी वचा शुण्ठी हरीतकी। गयायां पिण्डदानेन पुण्या श्लेष्महरानृणी Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra 181. 21.

**अनृणीकरण** (anṛṇī-karaṇa) *n.* act of making free from debt, i.e. protection तत्र देशानामनृणीकरणाय मन्त्री निम्बो गूर्जरधरादिशि प्रहितो विक्रमेण PrabaK. 8. 14; *adj.* who makes (the earth) free from debt, i.e. who protects हा शरणागतरक्षावज्रकुमार ... हा अनृणीकरणविक्रमादित्य PrabaK. 43. 13.

**अनृणीकर्तुम्** (anṛṇī-kartum) *inf.* to make (oneself) free from (monetary) debt, i. e. loan सत्यं त्वयार्पितं तत्तु पुरुषान्तराय दत्तं न तु मां प्रत्यात्मानमनृणीकर्तुम् Aparā. 623. 23 (*on* 2. 17)

**अनृणीकारकारण** (anṛṇikāra-kāraṇa) *n.* cause of making (one) free from (monetary) debt, i.e. loan स्वाम्यागमनशंसिभ्यो भूपालः पारितोषिके। हिरण्यमनृणीकारकारणं प्रचुरं ददौ PariPar. 1. 38.

**अनृणीकृ** (anṛṇī-kṛ-) VIII.P. **1A** to make (person o r thing) free from (monetary) debt, i.e. loan आत्मानमनृणीकुर्यात् Bārhas. 1. 91; सुवर्णदानेन ऋणग्रस्तामवनी-मनृणीकुरु इत्युपदिष्टे तत्सन्तोषपरितुष्टेन राज्ञा तदङ्गीकृतम् PrabaCin. 7. 11; **1B** to make (one) free from debt, i.e. duty or obligation गुणातीतपदे यूयमनृणीकुरुताचिरात् MahNirvāT. 8. 238; **2** to make (one) free from debt (to all the three) सद्यः प्रसादमाधाय देव मामनृणीकुरु CitraPaC. 464.

**अनृणीकृत** (anṛṇī-kṛta) *adj.* **1A** made free from (monetary) debt, i. e. loan यदथ मोहितोऽहं ते क्षणाद्धैवानृणीकृतः DevīBhāP. vii. 23. 36; **1B** made free from the debt, i.e. duty or obligation सद्यः सिद्धरसानृणीकृतजगद्गीतापमानस्थितिर्जज्ञे श्रीजयसिंहदेवनृपतिः EI. i. 297. 16; **2** made free from debt, i.e. protected सर्वत्रानृणीकृतविश्वविश्वंभराङ्कितनिजैकवत्सरः श्रीविक्रमादित्यदेवः ViviTīKa. 88. 27.

**अनृणीक्रियमाण** (anṛṇī-kriyamāṇa) *adj.* being made free from debt, i.e. protection अथापरस्मिन्नवसरे जगत्यनृणीक्रियमाणे निजौदार्यगुणेनाहंकृतिं दधानः प्रातः कीर्तिस्तम्भं कारयिष्यामि PrabaCin. 8. 23.

**अनृणीभवितुम्** (anṛṇī-bhavitum) *inf.* **A** to become free from debt, i.e. duty or obligation किं वयं स्वामिसत्काराद् अनृणीभवितुं क्षमाः MahāP. 35. 142; अहं पुनरिदमेव स्वामिशिरः शिरसा वहन् भृगुपतनेन स्वामिसत्कारं प्रत्यनृणीभवितुमिच्छामि AdbhuDa. 2. 8(4); **B** to become free from (monetary) debt, i.e. loan यन्मदीयेन हेम्ना मेऽनृणीभवितुमिच्छसि PārśvC. 3. 669.

**अनृणीभाव** (anṛṇī-bhāva) *m.* **1** the state of being free from debt (towards the *devas*) देवादिभ्योऽनृणीभावः पूर्ववृत्तः BrahmSūBh. (Bhā.) 4. 20 (*on.* i. 1. 1); **2** the state of being free from debt, i. e. duty or obligation यद्येवं कुरुत स्फुटम्। तत्किमप्यनृणीभावं भुक्तस्य भजताखिलाः RauhiC. 186.

**अनृणीभू** (anṛṇī-bhū-) I.P. to become free from debt, i.e. duty or obligation प्राणदानेऽपि तव प्रसादानां नानृणीभवामः PrabaK. 126. 12; युष्माकं निष्कारणप्रथमोपकारिणामहं कथंचनापि नानृणीभवामि KumāPraPra. 53. 30; ततोऽद्य मम यथेष्टदायकं लोकं सकलं भोजयामि, अनृणीभवामि च Bharat. 4A. 3; सा पुष्पितैव जलमश्रुवशाद्वियोगे तस्यै प्रदाय कथमप्यनृणीबभूव Subhāṣi. 1094.

**अनृणीभूत** (anṛṇī-bhūta) *adj.* who has become free from debt, i.e. duty or obligation तद्वाक्यस्यानृणीभूतः कृतश्चाभयमन्त्रिणा। भवपारं व्रजिष्यामि RauhiC. 363.

**अनृणीविधा** (anṛṇī-vidhā-) III.U. (pass.) to be freed from (monetary) debt, i.e. loan भूर-नृणी विधीयता (?नृणीविधीयता) मनेन कनकेन PurāPraSaṁ. 117. 4.

**¹अनृत्** (an-ṛt) Gr. other than or excepting the short vowel *ṛ* गुरोरनृतोऽनन्त्यस्यापि एकैकस्य प्राचाम् P. viii. 2. 86; ह्रस्वान्तस्य ह्रस्वमनृताच्छील्ये PhiṭSū. 34; इह तर्हि क्ल३प्तशिख इत्यनृत इति प्रतिषेधः प्राप्नोति MahāBh. i. 21. 23 (*on* Vār. 4 *on* ŚivSū. (Gr.)2)); गुर्वेकैकमनृद्धा CāndraVyā. vi. 3. 118; दूरादामन्त्र्यस्य गुरुर्वैकोलनृत् ŚākaṭāVyā. ii. 3. 27; SiddhaHe. vii. 4. 99; गुरोरेकैकस्यानृतो वा SaraKaṇṭhā. (Gr.) vii. 3. 134.

**²अनृत्** (a-nṛt) Gr. other than or excepting the root *nṛt* (to dance) भ्वादेरादौ स्थितयोः षणयोः सनौ स्तः। ... नोपदेशास्त्वनृद्नर्दनाथनाधनन्दनक्कनृनटः MugdhaBo. 8. 43 (85. 16); PrakriKau. ii. 64. 1.

**¹अनृत** (án-ṛta) *n.* [enumerated in the *chattrādigaṇa*, GaṇPā. 90. 14; JainėVyā. 216. 32 (*on* iii. 3. 180); CāndraVyā. iii. 4. 63; KāśiVṛ. *on* iv. 4. 62; GaṇRa. 6. 385 (410); Prasā. i. 890. 18; the last vowel *e* in the (Nom. and Acc.) dual form is treated as *pragṛhya* :- TaiPrāti. 4. 11; VājaPrāti. 4. 75; DEBRU. 589] **1Ai** lie or false speech (also considered as sin except on five occasions) (*anṛta* in juxtaposition with *satya*) **ii** lie or false speech, i.e. false testimony or evidence **iii** lie or false speech, i.e. invalidity **B** fraud, deception, cheating [Inst.] deceptively **2A** not right, i. e. absence of brilliance **B** wrong action, guilt **C** [Inst.] unrighteously, unjustly, undeservingly **3** falsehood, untruth (*anṛta* in juxtaposition with *satya*) (*anṛta* in juxtaposition with *ṛta*) [Inst.] falsely **4A** unreality, non-existence, perishability ( *anṛta* in juxtaposition with *satya*) **B** action hindering liberation (said to be of seven types) **5A** name of one of the 18 types of error in speech (*vāgdoṣa*) **B** name of a weapon **C** name of a medicinal plant *tagara (Valeriana wallichii)* **Di** name of an *aṅga* of the Prahasana **ii** name of an *aṅga of* Ārabhaṭī style **6** the word *anṛta* **7** fallacy **8** censure, evil or abusive speech **1Ai** lie or false speech (also considered as sin except on five occasions) इदमापः प्र वहत यत्किं च दुरितं मयि। ... यद्वा शेप उतानृतम् ṚV. i. 23. 22; x. 9. 8; AV. vii. 89. 3; AV. (P.) i. 33. 3; VājaS. 6. 17; ऋता वदन्तो अनृतं रपेम ṚV. x. 10. 4; AV. xviii. 1. 4; यदुवक्थानृतं जिह्वया वृजिनं बहु AV. i. 10. 3; AV. (P.) i. 9. 3; इदं विद्वानाञ्जन सत्यं वक्ष्यामि नानृतम् AV. iv. 9. 7; AV. (P.) viii. 3. 13; यदर्वाचीनं त्रैहायणादनृतं किं चोदिम। आपो मा तस्मात्सर्वस्मादुरितात्पान्त्वंहसः AV. x. 5. 22; AV. (P.) ix. 22. 4; xvi. 130. 1; यद्वा वदा अनृतं वित्तकाम्या। ... तस्मिन्त्सर्वं शमलं सादयाथः AV. xii. 3. 52; AV. (P.) xvii. 41. 2; वरुणानृतमाह पूरुषः AV. xix. 44. 8; AV. (P.) xv. 3. 8; विद्वानविद्वाननृतं यदुवक्थ ... शिवतातिरस्तु ते AV. (P.) v. 36. 4; xix. 14. 8; तस्यैतद् व्रतं नानृतं वदेत् TaiS. II. v. 5. 6; KāṭhS. 8. 7 (i. 91. 1); 27. 8 (ii. 147. 4); KapiKaS. 7. 4 (75. 17); यद्देवा देवहेडनं यद्वाचानृतमोदिम। आदित्यास्तस्मान्मुञ्चत MaiS. iv. 14 .17 (iv. 244.4); TaiĀ. ii. 3. 1 (200. 2); एतद्वै वाचोऽनृतं यन्मनुष्या वदन्ति KāṭhS. 6. 7 (i. 56. 8); KapiKaS. 4. 6(44. 5); AitBr. 25. 7 (667); ĀdiP. 27. 39; योऽनृतं वदति स्वदितमस्य सन्त्रियं भवति KāṭhS. 34. 11 (iii. 44. 18); TaiBr. I. i. 4. 1; ŚatBr. (K.) I. iv. 1. 14; अपघ्नन् पवते ... इत्यनृतमभिशस्यमानाय प्रतिपदं कुर्यात् (दीक्षितः) PañcBr. vi. 10. 6; viii. 6. 13; xviii. 1. 11; KātyŚS. xxii. 8. 8; कल्याणोऽनृतं हि सोऽवदत्स एष श्वित्रः PañcBr. xii. 11. 11; JaimiBr. 3. 77; तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत् TaiBr. I. i. 4. 2; I. v. 3. 3; ŚatBr. II. ii. 2. 20; AitĀ. II. iii. 6. 15; ĀpaŚS. v. 25. 3; MānŚS. 29. 17; MānGS. i. 1. 7; ŚābaBh. 900. 20 (*on* iii. 4. 12); BṛNāraP. 4. 101; 15. 16; द्वयं वाचा करोति सत्यं चानृतं च वदति ṢaḍviBr. i. 3. 12; अमेध्यो वै पुरुषो यदनृतं वदति तेन पूतिः ŚatBr. I. i. 1. 1; III. i. 2. 10; ŚatBr. (K.) IV. i. 2. 6; योऽनृतं वदति ... तस्य कनीयःकनीय एव तेजो भवति ŚatBr. II. ii. 2. 19; III. iv. 2. 8; द्वैवं च वदति मानुषं चाथो यत्सत्यं चानृतं च ŚatBr. VI. iii. 1. 34; IX. v. 1 .17; अस्ति वाऽअस्यैँ सँसृष्टमिव यदस्यामनृतं वदति तस्मादृन्मयपायी ŚatBr. XIV. i. 1. 30; ŚatBr. (K.) VII. ii. 2. 10; JaimiBr. 1. 254; JaimiUBr. i. 60. 2; ChāndoU. i. 2. 3; TantrVā. 178. 15 (*on* i. 3. 10); ItihāU. 11. 7 ; स हैवंविदोऽनृतं चन वदतो यज्ञः स्रवति JaimiBr. 1. 256; 3. 96; 3. 384; अपूतो वा एषोऽमेध्योऽयज्ञियोऽनृतमूचिवान् य ऋणान्यवदायाग्निमाधत्ते KāṭhakaBrSaṁkalana 6. 1;12. 7; एतन्मूलं वाचो यदनृतम् तद्यथा वृक्षः ... अनृतं वदन् ... शुष्यति AitĀ. II. iii. 6. 13; PraśnaU. 6. 1; अनृतातिथ्यपनोदपूतिदार्वाधानबीसपक्कनाव्युदकानि वर्जयेत् KātyŚS. iv. 10. 15; अनृतं चोक्त्वा त्रिरात्रमक्षीरलवणं भोजनम् HirŚS. xxvi. 7. 14 (105. 17); ĀpaDS. i(9). 26. 3; अहविष्यमनृतं क्रोधं येन च क्रोधयेत्। ... एतानि वर्जयेत् HirŚS. xxvii. 5. 55 (193. 16); आक्रोशानृतहिंसासु त्रिरात्रं परमं तपः GautDS. iii. 5. 27; iii. 5. 29; तत्सर्वं राजगामि स्यादनृतं ब्रुवतस्तव BaudhDS. i. 10. 32; MahāBhā. v. 40. 3; ManuSm. 11. 55; ViṣṇuDhaP. ii. 73. 53; SūktiRa. 163. 28; विप्रस्य चार्थे ह्यनृतं वदेयुः पञ्चानृतान्याहुरपातकानि VāsiDS. 16. 36; 30. 1; BṛDharmaP. i.47.69; स एवमुक्तः प्रत्युवाच। नानृतमूचतुर्भवन्तौ MahāBhā. i. 3. 72; i. 5. 26; न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले। प्राणात्यये सर्वधनापहारे पञ्चानृतान्याहुरपातकानि MahāBhā. i. 77. 16; viii. 694* (3); MatsyaP. 31. 16; AbhidhKoBh. 241. 12 (*on* 4. 68); ManuBh. i. 227. 3 (*on* 3. 41); SyādvāMañ. 6(186); अनृतं नोक्तपूर्वं च मया किंचन कर्हिचित् MahāBhā. i. 206.

22; iii. 194. 23; v. 120. 9; xiv. 56. 10; Rāmā. vi. 38. 29; PañcRā. 2. 20(2); PadmP. v. 17. 80; अनृतं किंचिदुक्तं ते न कामान्नार्थकारणात् MahāBhā. iii. 34. 74; दमोऽष्टादशदोषः स्यात्प्रतिकूलं कृताकृते। अनृतं चाभ्यसूया च कामार्थौ च तथा स्पृहा MahāBhā. v. 43. 15 = SanatSu. 2. 21 (Śaṅ. अनृतमयथार्थवचनम्); अनृतं जीवितस्यार्थे वदन्न स्पृश्यतेऽनृतैः MahāBhā. vii. 164. 99; शतमेकं च पातानाम् ...। नानाविधानीह पुरा तद्यानृतमिहाद्य ते MahāBhā. viii. 28. 48; प्राणात्यये विवाहे च वक्तव्यमनृतं भवेत् MahāBhā. viii. 49. 29; अनृतं माब्रवीच्छ्वश्रूः सर्वज्ञा सर्वदर्शिनी MahāBhā. xii. 14. 30; अनृतं च न भाषेत मातापित्रोः कृतेऽपि वा MahāBhā. xiii. 110. 46; Rāmā. iii. 45. 15; CaraS. i. 8. 19(1941 Ed.); i.4. 138; PadmP. i. 55. 1; GaṇeP. i. 3. 40; अनृतं ये न भाषन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः MahāBhā. xiii. 132. 19; PadmP. vi. 28. 31; ŚivaP. v. 12. 35 (420B. 3); तीक्ष्णता निकृतिर्माया ...। पैशुन्यमनृतं चैव वैश्यास्त्वष्टौ प्रकीर्तिताः (वृषलाः) MahāBhā. xiv. App. I. 4 (1699); DakṣaSm. 3. 11; VṛGautaSm. 566. 3(8); न मे कार्यं त्वयानृतम् Rāmā. ii. 31. 25; ii. 815*. (2); हन्ति जातानजातांश्च हिरण्यार्थेऽनृतं वदन् Rāmā. iv. 650* (1); अनृतं हि मत्तो वदति MahāBh. ii. 87. 3 (*on* iii. 1. 118); iii. 375. 12 (*on* viii. 1. 35); iii. 409. 18 (*on* viii. 2. 55); प्रहीणदोषो ह्यनृतं न वक्ष्यति BuddhaC. 9. 76; अनृतं जगाद न च कश्चिद्दतमपि जजल्प नाप्रियम् Saund. 3. 33; (वर्जयेत्) द्यूतं च जनवादं च परिबादं तथानृतम् ManuSm. 2. 179 (ManuBh. अनृतमन्यथा दृष्टमन्यथा च श्रुतं यदन्यथोच्यते); VedavyāSm. 1. 29; नास्त्रमापातयेज्जातु न कुप्येन्नानृतं वदेत् ManuSm. 3. 229 (ManvaMu. क्रोधानृतयोः श्राद्धाङ्गत्वज्ञापनार्थोऽयं निषेधः); 4. 236; सुप्त्वा क्षुत्वा च भुक्त्वा च निष्ठीव्योक्त्वानृतानि च आचामेत् ManuSm. 5. 145; CaturCin. iii (1). 958. 3; iv. 299. 14; अनृतं तु वदन्दण्ड्यः ManuSm. 8. 36; शूद्रविट्क्षत्रविप्राणां यत्रर्तोक्तौ भवेद्वधः। तत्र वक्तव्यमनृतम् ManuSm. 8. 104; नाश्लीलं कीर्तयेत्। नानृतम् ViṣṇuSm. 71. 73; महाराजपादमूले कुमारमन्तरेणानृतं नाभिधीयते Abhiṣe. 5. 12 (2); वर्तमाने ममान्तकालेऽनृतं न वक्तव्यम् Avimā. 4. 12 (22); मृतैः प्राप्यः स्वर्गो यदि कथयत्येतदनृतम् PañcRā. 1. 21; 3. 21; न महासेनसमीपेऽनृतमभिहितपूर्वम् PratiYau. 2. 9(2); BālC. 2. 11 (8); क्षुते ... दन्तोच्छिष्टे तथानृते।... दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ParāSm. 12. 19; भाषणादनृतस्य च।... सत्यं चाष्टशतं जपेत् JayāS. 25. 93; असत्प्रलापमनृतं वाक्पारुष्यं च वर्जयेत् MārkP. 34. 19; MattaVi. 14 (10); AṣṭāSaṁ. i. 13. 14 (1. 3); AṣṭāHṛ. i. 2. 21; BrahmP. 221. 19; Subhāṣi. 2963; नाकस्मादप्रियं वदेत्। नाहितं नानृतम् YājñaSm. 1. 132 (Mitā. निष्कारणम् ... नानृतं वा ... वदेत्, Aparā. अनृतं च शास्त्रीयकारणं विना न वदेत्); BṛSaṁ. 15. 4; यश्चान्यदनृतं वक्ति स नरो याति रौरवम् ViṣṇuP. ii. 6. 7; iii. 7. 28; BrahmP. 22. 7; 214. 36; दोषैः प्रयुक्तः ... आचरति वाचानृतपरुषसूचनासंबद्धानि NyāyBh. 8. 18 (*on* i. 1. 2); अहमिदानीमनृतमभिधास्ये Mṛcch. 3. 26 (294); Ubhayābhi. 11 .14; नाभियोक्तुमनृतं त्वमिष्यसे Kirātā. 13. 58; VakroJī. 92. 14; पूर्वमनृतमिदानीमासीदिति परस्परविरोधिनी वचने MudrāRā. 1. 20 (110); तायः स्वदृष्टमार्गोक्तिर्वैफल्याद्वक्ति नानृतम् PramāVār. 2. 145; अनृतैरथ तुष्यसि प्रियैर्जयताज्जीव भवावनीश्वरः ŚiśuVa. 16. 56; अनृतपिशुनपरुषसान्त्वभेदैश्चास्य मित्रभेदं कुर्यात् Sphuṭā. iv. 22. 20 (*on* 4. 68); परोपघातानृतदुर्वचांसि परस्वहारित्वमपार्थरोषः VarāṅgaC. 11. 39; 15. 113; KulārT. 11.62; कथमेवं वदेदर्थो नानृताद्धि प्रतीयते ŚlokaVār. 4. 214 (198. 1); (सत्यान्न प्रमदितव्यम्) प्रमादशब्दसामर्थ्याद्विस्मृत्याप्यनृतं न वक्तव्यमित्यर्थः TaiUBh. 216. 12 (*on* 1. 11); TaiUBhāVā. 37. 1(1); ब्रह्मवित् ... दम्भदर्प° ... °मात्सर्यानृताहंकारममत्वादिदोषविवर्जितः UpadeSā. 11. 6; को हि न वाच्यः सुधिया परदोषश्चानृतं तद्वत् PraśnoRaMāli. 35; 46; हिंसानृत° ... °परिग्रहैः। मया संचितमज्ञेन पुरैनः MahāP. 2. 23; SindūPra. 8; इदं चेदनृतं ब्रूयात्सत्यामवगतावपि। न चान्यत्रापि विश्वासो ह्यवगत्यविशेषतः NaiṣkaSi. 173. 7; (गृहिणः) अनृतमपि वदन्ति ManuBh. ii. 101. 17 (*on* 8. 62); (मातरं पितरम् ... आक्षारयञ्छतं दाप्यः) आक्षारणं भेदनं द्वेषजननमनृतेन ManuBh. ii. 192. 28 (*on* 8. 275); सुखविघातको वाग्व्यापारोऽनृतम्। मिथ्याभाषणमनृतमित्येके PārāSū. 40. 19-20; हिंसास्तेयानृताब्रह्मपरिग्रहविनिग्रहाः ... एतानि देशतः पञ्चाणुव्रतानि प्रचक्षते YaśasCam. ii. 333. 26; ii. 393. 20; TattvPradi. (A.) 282. 7 (*on* 3. 8-9); TriṣaŚaPuC. iii. 7. 120; AmṛUda. 3. 18; सत्यमोमिति यत्प्रोक्तं यन्नेत्याहानृतं हि तत् BhāgP. viii. 19. 38; अनृतं ब्रुवते लुब्धाः KūrmaP. 303. 4 (1. 30); LiṅgaP. i. 40. 4; पारुष्यमनृतं चैव पैशुन्यं चैव सर्वशः। ... दशविधैः पापैः ... मुच्यते SkandP. iv. 27. 153; प्रियं च नानृतं ब्रूयात् AgniP. 371. 8; Mānaso. i. 10. 64; SūktiRa. 7. 3; धिग्लोभं पापबीजम् ...। गुरुरप्यनृतं ब्रूते प्रेरितो येन पाप्मना DevīBhāP. iv. 13. 59; अनृतात् ... नश्यति वै कुलम् PadmP. i. 55. 18; सत्यं ते वदतः सिद्धिरनृते नास्ति जीवितम् PadmP. v. 32. 77; देवताप्यनृतं वक्ति किं करोमि प्रतारितः ĀdiP. 21. 40; सन्तः प्राणात्यये प्राप्ते न भाषन्तेऽनृतम् GaṇeP. ii. 92. 32; मृगयामद्यपैशुन्यानृतचौर्यदुरोदरैः। स वारदारैः ... कोऽत्र न खण्डितः ŚivaP. ii (1). 17. 35 (61B. 10); vii. 12. 27 (558A. 8); अनृतं न स्मराम्युक्तम् AdhyāRā. vii. 7. 32; सत्योपदिग्धमनृतं भवता बत भाषितम् RāmāMañ. 72. 8; न विभो कलिङ्गाञ्गमानृतं तद्विललाप सुप्तो यदिति ब्रुवाणः। स परीक्षितः DvyāśraKā. 12. 6; त्रपुसीसायसोऽश्मास्त्रविषपापासवानृतम्। ... वास्तुसंग्रहं सौरिवासरे NāraS. 5. 7; VasiS. 13. 3; जन्तून् हन्मि न वच्मि नानृतमहम् MohaRāPa. 3. 39; यदा त्वनृतं ब्रूयुस्तदा त्वाह विष्णुः– 'कूटसाक्षिणां सर्वस्वापहारः कार्यः' SmṛtiCan. iv. 546. 18; समुदायार्थप्रतीतौ सत्यामपि यदर्थो बाधितो भवति तद्वाक्यमनृतमुच्यते TattvPradī. (Ci. ) 69. 9; यद्वदन्त्यशनसन्निभमेवोद्गारमित्यनृतमत्र बभासे। गीतकं यदुदगारि सुधावत्पीतसीधुभिरपि प्रमदाभिः KāvyKaVṛ. 138. 22 (4. 5); देवस्यापि पुरोऽनृतम्। जल्पित्वाद्यापि हि प्राणान्धत्ते SamarāSaṁ. 6. 279; KumāPraPra. 96. 22; नानृतं भाषणीयम् PrabhāC. 145. 13; ŚārṅgaPa. 636; अनृतमुक्तं भवता यमादिगुरुणा किंकरेण ŚaṅkaVi. (Ā.) 182. 18; स्मृतिश्चोपनयनमारभ्यामरणं पुरुषस्यानृतं प्रतिषेधति NyāyMāVi. 159. 6 (*on* iii. 4. 8); गोपनाद्धीयते सत्यं न गुप्तिरनृतं विना MahNirvāT. 4. 79; राजा नाम साक्षाद् ईश्वरः, तस्य पुरतोऽनृतं न वाच्यम् SiṁhāDvā. 7. 6(21); 74. 7 (6); अनृतमभिधाय छद्मभिर्यः परद्रव्यं गृह्णाति सः ... राज्ञा हन्तव्यः DaṇḍaVi. 114. 8; अमृतमित्यनृतं दयिताधरो यदि तदेष न किं गद नामृतम् HammīMaKā. 7. 72; अनृतं परापवादं रसना वदति प्रतिक्षणम् PraboSu. 60; कथितं न मया जनुषः समयादनृतम् StavMā. 238. 2; अनृतं चाटुवादश्च ... एष योगो दारिद्र्यकारकः KaliVid. 32; अनृतस्य सत्येन सह पाक्षिकप्राप्तावपि 'नानृतं वदेत्' इति परिसंख्यैवेयम् BhāṭṭDī. i. 12. 7 (*on* i. 2. 6); मुनिर्भवन्नपि कथमनृतं वदसि JānaPa. 2. 27 (1); पुरुषस्तु स्वकार्यसिद्ध्यर्थमनृतं वदन् क्रतोरपि स्वकार्यत्वाविशेषात्तदर्थमपि यदनृतं वदति MayūMāli. 266. 16 (*on* iii. 4. 8); (*anṛta* in juxtaposition with *satya*) अ॒हं स॒त्यमनृ॑तं॒ यद्वदा॑मि AV. vi. 61. 2; वा॒चमे॑व॒ सत्यानृ॒ते स॒त्यं चै॒वानृ॑तं च ŚatBr. IX. v. 1. 12; स वा एष वाचः परमो विकारो यदेतन्महदुक्थं तदेतत्पञ्चविधं मितममितं स्वरः सत्यानृते इति AitĀ. II. iii.6.9; तत्सत्यानृते मिथुनीकरोति AitĀ. II. iii.6.20; 'नानृतं वदे'दित्यादौ सत्यानृतयोरेकस्मिन्नथा-वबोधे पक्षप्राप्तत्वेन नियतप्राप्त्यभावात् MīmāKau. iii(1). 85. 21 (*on* i. 2. 44); **1Aii** lie or false speech, i.e. false testimony or evidence अनृते राजा दण्डं प्रणयेत् HirŚS. xxvii. 6.21 (225.26); ĀpaDS. ii(11). 29. 8; हिरण्यार्थेऽनृते हन्ति त्रीनेव च पितामहान्। पञ्च पश्वनृते हन्ति दश हन्ति गवानृते BaudhDS. i. 10. 35; अन्धः शत्रुकुले गच्छेद्यः साक्ष्यमनृतं वदेत् VāsiDS. 16. 33; यत्र धर्मो ह्यधर्मेण सत्यं यत्रानृतेन च। हन्यते प्रेक्षमाणानां हतास्तत्र सभासदः ManuSm. 8. 14 (ManuBh. सत्यमनृतेन साक्षिभिर्हन्यते); KātySm. 73; साक्ष्येऽनृतं वदन्पाशैर्बध्यते वारुणैर्भृशम् ManuSm. 8. 82.; 11. 88; YājñaSm. 2. 74; साक्षिणश्च सत्येन पूयन्ते। वर्णिनां यत्र वधस्तत्रानृतेन ViṣṇuSm. 8. 15; 8. 40; YājñaSm. 2. 83; DīpKa. 48. 29 (*on*. 2. 83); Aparā. 681. 15 (*on* 2. 83); अनृते तु पृथग्दण्ड्या राज्ञा मध्यमसाहसम् YājñaSm. 2. 153 (VīraMi. अनृते तेषां मिथ्यावचने निमित्तभूतः); अनृतमेव व्यवहारजयहेतुः ViṣṇuP. iv. 24. 78; (गृहिणः पुत्रिणः ... साक्ष्यमर्हन्ति) धनं मित्रं वार्जयाम इत्यनया बुद्ध्या अनृतमपि वदन्ति ManuBh. ii. 101. 17 (*on* 8. 62); साक्षिभिः 'वर्णानां हि वधो यत्र' इति वचनानुसारादनृतेऽभिहिते व्यवहारेण वधरूपो दण्डधर्मो निवर्तते Aparā. 597. 21 (*on* 2.1); DaṇḍaVi. 287. 4; (पुरुषोऽनृतवादी ... मृगपक्षिषु जायते) अनृतमयथार्थं वचसा वादी VīraMi. 874. 24 (*on* 3. 135); कूटसाक्षी साक्ष्ये अनृतस्य वक्ता VīraMi. (Āhnika.) 502. 20; आहूय साक्षिणः पृच्छेत् ... । अनृतस्यातिदोषैश्च भृशमुत्त्रसयेच्छनैः ŚukraNī. 4(5). 200; **1Aiii** lie or false speech, i.e. invalidity यदि स्याद् व्यवधानेऽपि वाक्यार्थापेक्षयानृतम् ŚlokaVār. 2. 177 (99. 3); मेयादींस्तदभावं च संशयानृतनिश्चयान्। विविच्य योऽनुगृणिति BṛĀraUBhVā. iv. 3. 190; SarvaDaSaṁ. 1. 45; NyāySu. (Ja.) 79B. 5 (*on* i. 1. 1); Upask. 7. 10 (*on* i. 1. 3); **1B** fraud, deception, cheating ते वि॒द्वांसः॑ प्रति॒चक्ष्यानृ॑ता॒ पुन॒र्यत॑ उ॒ आय॒न्तदुदी॑युः ṚV. ii. 24. 6 (Sāy. अनृता अनृतानि असुरैः कृता माया); यदनृतं यच्च चरामि पापया आपो मा तस्माद् एनसो दुरितात् पान्तु AV. (P.) xx. 15. 4; ए॒षं आरद्यो॒ऽनृतं॑ करो॑ति MaiS. ii. 1. 4(ii. 6. 11); वैश्यं घ्नन्ति तं मित्रः सन्ननृतमकरिति वरुणोऽगृह्णात् KāṭhS. 27. 4 (ii. 142. 17); ब॒हु वै रा॑ज॒न्यो॑ऽनृ॑तं करोति TaiBr. I. vii. 2. 6; III. iii. 7. 10; वाचा॒ वा क॒र्मणा वा॒ ... अ॒नृतं वा क॒रो॒ति ŚatBr. (K.) I. iv 1. 14; न वै वयं तस्य स्मो योऽनृतं करोति JaimiBr. 3. 235; नास्तिक्यमनृतं क्रोधम् ..। कच्चित्वं वर्जयस्येतान्राजदोषांश्चतुर्दश MahāBhā. ii. 5. 96; v. 139. 17; xii. 254* (1); न मे कार्यं त्वयानृतम् Rāmā. ii. 31.

25; सत्यानृतं तु वाणिज्यं तेन चैवापि जीव्यते ManuSm. 4. 6; अनृतं द्यूतकारेभ्यः ... शिक्षेत CāṇaNīDa. 12. 18; बलं मूर्खस्य मौनत्वं तस्करस्यानृतं बलम्। एते राजबलाः सर्वे ŚankhaLiSm. 29; अविक्रयेऽनृते पापम् SkandP. v(3). 156. 24; व्याजोऽनृतमुच्यते। आनर्थक्यादनृतं भवति Pradī. vii. 171. 17 (*on* viii. 3. 34); बहुच्छलानि रक्षांसि यत्किंचित्प्रथयन्ति तदनृतमिव प्रतिभाति AdbhuDa. 1. 27 (2); [Inst.] deceptively देवाः ... अनृतेनासुरानभ्यभवन् TaiBr. I. viii. 3. 3 (BhaṭṭaBhā. छलेन); **2A** not right, i. e. absence of brilliance कद्ध ऋतं कदनृतम् ṚV. i. 105. 5 (Sāy. द्वेष्टृविषयमसत्यम्); ऋतं पिपर्त्यनृतं नि तारीत् ṚV. i. 152. 3 (Sāy. ऋतं सत्यं जगतः प्रकाशगमनादिरूपम् ... अनृतम् उक्तविलक्षणमन्धकारं गमनादिनिरोधम्); **2B** wrong action, guilt स्वप्नश्चनेदनृतस्य प्रयोता ṚV. vii. 86. 6; यदसोमयाजी सन्नयेत् परिमोष एव सोऽनृतं करोति TaiS. II. v. 5. 1; मुमुग्धि। यद् वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्याम् ... यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः TaiBr. III. vii. 12. 3; TaiĀ. ii. 3. 1 (202. 2); अनृतꣳ हि कृत्वा मेद्यति ŚatBr. II. iv. 2. 6; ŚatBr. (K.) I. iii. 3. 6; ततो हते ... वृत्रे देवभयंकरे। अनृतेनाभिभूतोऽभूच्छक्रः MahāBhā. v. 10. 42; अनृतं जीवितस्यार्थे वदन्न स्पृश्यतेऽनृतैः MahāBhā. vii. 164. 99; मुक्तोऽनृतात् ... पार्थ हृष्टः कर्णं त्वं जहि MahāBhā. viii. 49. 71; अनृतव्यसन-द्यूतक्रोधाग्निविषदाहकम्। ... कर्म कद्रुजभे शुभम् NāraS. 6. 11; निहन्त्येव ... अनृतं सुकृतं यथा VasiS. 29. 67; 43. 48; **2C** [Inst.] unrighteously, unjustly, undeservingly यदन्नमद्म्यनृतेन देवा दास्यन्नदास्यन्नुत संगृणामि AV. vi. 71. 3; AV. (P.) ii. 28. 2; TaiĀ. ii. 6. 2 (226. 1); अपशीर्षाणं तु यज्ञं यजमानस्य कुर्यात् अनृतेन दक्षिणाः प्रतिगृह्णीयात् JaimiBr. 1.103; **3** falsehood, untruth अवातिरतमनृतानि विश्व ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे ṚV .i. 152. 1; ii. 35. 6; MaiS. iv. 14. 10 (iv. 231. 8); के धासिमग्ने अनृतस्य पान्ति ṚV. v.12. 4; vii. 65. 3; x. 67. 4; प्रति यच्चष्टे अनृतमनेना अव द्विता वरुणो मायी नः सात् ṚV. vii. 28. 4; viii. 62. 12; x. 124. 5; AV. ii. 15. 5; द्रुहः सचन्ते अनृता जनानाम् ṚV. vii. 61. 5; vii. 84. 4; त्रिर्यातुधानः प्रसितिं त एत्वृतं यो अग्ने अनृतेन हन्ति ṚV. x. 87. 11; ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यम् AV. vii. 70 2; AV. (P.) xix. 27. 2; TaiBr. II. iv. 2. 2; JaimiBr. 3. 170; AV. viii. 3. 11; AV. (P.) v. 32. 6; को अस्मिन् यज्ञमदधात् ... कोऽनृतम् AV. x. 2. 14; AV. (P.) ii. 26. 1; vi. 5. 12; xvi. 60. 8; प्रजापतिः ... असृजतानृतेनासुरान् ... अभवन्ननृतमसुराः MaiS. i. 9. 3 (i. 132. 15); KāṭhS. 9. 11 (i. 112. 20); 10. 7 (i. 132. 18); 14. 5 (i. 205. 1); 27. 7 (ii. 146. 10); ऋतꣳ वै सत्यꣳ यज्ञोऽनृतम् MaiS. i. 10 .11 (i. 151. 3); KāṭhS. 36. 5 (iii. 72. 17); सीसेन क्लीबात्कार्यानृतꣳ वै सीसमनृतं क्लीबोऽनृतँ सुरानृतेनैवानृतादनृतं क्रीणाति MaiS. ii. 4. 2 (ii. 39. 4-5); KāṭhS. 12. 11 (i. 173. 20); तामन्वार्तीयन्त तदनृतस्य जन्म MaiS. iii. 7. 3 (iii. 78. 1); अश्रद्धामनृतेऽदधाच्छ्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिः MaiS. iii. 11. 6 (iii. 149. 9); KāṭhS. 38. 1 (iii. 101. 1); VājaS. 19. 77; सत्यं चानृतं च विराजमेवाप्नोति MaiS. iv. 7. 5 (iv. 100. 1); स रोहिण्यामेवावसत्तं तस्मिन्ननृते यक्ष्मोऽगृह्णात् KāṭhS. 11. 3 (i. 147. 5); सत्ये नैवास्यानृतं पावयति KāṭhS. 23. 1 (ii. 74. 1); 37. 1 (iii. 85. 11); KapiKaS. 35. 7 (183. 13); इदमहमनृतात्सत्यमुपैमि VājaS. 1. 5; MantrBr. i. 6. 9; ŚāṅkhāŚS. iv. 8. 3; अनृतेनैव विशꣳ सꣳसृजति TaiBr. I. iii. 3. 7; I. viii. 3. 4; मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते TaiBr. I. vi. 5. 1 (BhaṭṭaBhā. अनृतं विशस्स्वभावं अन्यतोऽपक्रमणशीलत्वम्); द्वयं वा इदं न तृतीयमस्ति। सत्यं चैवानृतं च सत्यमेव देवा अनृतं मनुष्याः ŚatBr. I. i. 1. 4; III. iii. 2. 2; ŚatBr. (K.) II. i. 1. 4; IV. ix. 4. 1; JaimiBr. 2. 258; TaiU. 2. 6; सत्यं श्रीर्ज्योतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तमः सुरा ŚatBr. V. i. 2. 10; IX. v. 1. 13; XIV. i. 1. 31; ŚatBr. (K.) VI. i. 2. 10; तथा अग्नीषोमीयब्राह्मणे चरकाणाम् ... यन्नामानृतं पाप्मा तमः इत्येवं सुराशब्दः CarakaBr. 106. 8; अनृतेन पाप्मना तमसा वैश्यं विध्यति ŚatBr. V. i. 5. 28; प्रथमोत्तमेऽअक्षरे सत्यं मध्यतोऽनृतं तदेतदनृतं सत्येन परिगृहीतम् ŚatBr. XIV. viii. 6. 2; BṛĀraU. v. 5. 1; अनृतꣳ ह्यकरिष्यन् ŚatBr. (K.) IV. iv. 2. 4, JaimiBr. 3. 190; अधिद्युर्नाम लोकः ... अनृते प्रतिष्ठितः JaimiBr. 3. 348; नैनमनृतं हिनस्ति GopBr. ii. 4. 19 (226. 11); कूष्माण्डैर्जुहुयात् ... व्रतमुपैति ... जुगुप्सेतानृतात् KāṭhakaBrSaṁkalana 88. 1; 90. 15; अनृतादात्मानं जुगुप्सेत TaiĀ. x. 9. 1 (800. 2); BaudhDS. iii. 7. 8; ĀpaŚS. viii. 4. 8; AgniveGS. ii 4. 4 (62. 22); तेषामसौ विरजो ब्रह्मलोको न येषु जिह्ममनृतं न माया PraśnaU. 1. 16; सत्यमेव जयति नानृतम् MuṇḍaU. iii. 1. 6 (*but* Śaṅ. अनृतवादीत्यर्थः); सः ... अनृतेनात्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं प्रतिगृह्णाति ChāndoU. vi. 16. 1; vii. 2. 1; एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्त्यनृतेन हि प्रत्यूढाः ChāndoU. viii. 3. 2; सत्त्रिधर्माः ... वर्जयेयुः ...। अनृतं क्रोधं अपां प्रगाहणम् ĀśvaŚS. II. vi. 8. 8; क्रोधानृते वर्जयेयुः LātyāŚS. iii. 3. 25; DrāhyŚS. vii. 3. 24; (दीक्षितः) मधु मांसं स्त्रियमनृतमुपरिशय्याम् ... वर्जयेत् ĀpaŚS. x. 13. 6; PāraGS. ii. 5. 12; ArthŚā. i. 39. 5(1. 7); वेदाध्यायी ...। अहविष्यमनृतं क्रोधं येन च क्रोधयेत् ... एतानि वर्जयेत् HirŚS. xxvii. 5.55 (193. 16); ĀpaDS. ii (8). 18. 3; स्नायात् त्रिषवणं पायादात्मानं क्रोधतोऽ-नृतात् BaudhDS. iv. 5. 4; अत्र ते हृदयं वेद सत्यस्यैवानृतस्य च MahāBhā. i. 68. 25; न हि तीव्रतरं किंचिदनृतादिह विद्यते MahāBhā. i. 69. 24; i. 188. 17; अनृते चेत् प्रसङ्गस्ते श्रद्दधासि न चेत्स्वयम्। आत्मनो हन्त गच्छामि MahāBhā. i. 69. 26; जयेत्सत्येन चानृतम् MahāBhā. v. 39. 58; मधुमांसनिवृत्तानां मदाद्दम्भात्तथानृतात्। परोपतापत्यक्तानां तां गतिं व्रज पुत्रक MahāBhā. vii. 55. 30; अनृतं जीवितस्यार्थे वदन्न स्पृश्यतेऽनृतैः MahāBhā. vii. 164. 99; viii. 27. 52; viii. 30.68; xii. 121. 29; अनृतं सत्यमित्याहुः सत्यं चापि तथानृतम्। इति यास्ताः कथं वीर रक्ष्याः पुरुषैरिह MahāBhā. xii. 39. 8; निरिन्द्रिया अमन्त्राश्च स्त्रियोऽनृतमिति श्रुतिः MahāBhā. xiii. 40. 11; ManuSm. 9. 18 (ManuBh. शीलस्नेहनयोरस्थिरत्वादनृतवचनेन निन्द्यन्ते); VīraMi. (Vyavahāra.) 407. 18; BālamBha. i. 212. 8 (*on*. 1. 77); कामक्रोधौ भयं मोहमभिद्रोहमथानृतम्। इन्द्रियाणां निरोधेन स तांस्त्यजति दुस्त्यजान् MahāBhā. xiv. 42. 55; अनृतं न स्मराम्यस्य स्वैरेष्वपि महात्मनः MahāBhā. xvii. 2. 20; न जीवितं त्वामनृतेन योजयन् वृणीय सत्यं व्रतमस्तु ते तथा Rāmā. ii. 31. 36; वने प्रव्रज काकुत्स्थ पितरं मोचयानृतात् Rāmā. iii. 45. 13; द्विजोत्तमः ... अनृतमहापातकोपपात-कैर्मलिनीकरणीयैर्मुच्यते AtriSm. 7. 8; अनृतेनापि नारीणां युक्तं समनुवर्तनम् BuddhaC. 4. 67; 4. 92; मुनौ प्रसादो यदि तस्य हि स्यान्मृत्योरिवोग्रादनृताद् बिभीयात् Saund. 6. 17; PadārthaSaṁ. 280. 7 (NyāyKa. मिथ्यावचनम्); KūrmaP. 67. 7 (1. 7); चौरिकानृतमायाभिर्धर्मश्चापैति पादशः ManuSm. 1. 82; BhaviP. 8B. 4 (i. 2. 114); ManvaMu. 24. 20 (*on* 1. 82); VīraMi. (Paribhāṣā.) 51. 15; अधर्मः ...। तस्य तु साधनानि ... धर्मसाधनविपरीतानि हिंसानृतस्तेयादीनि VetāPañ. (Śi.) 14. 28; यज्ञोऽनृतेन क्षरति ManuSm. 4. 237; EI. xii. 325. 38; भक्ष्याभक्ष्ये तथा पेये वाच्यावाच्ये तथानृते। अस्मिन्बाले न दोषः स्यात् स यावन्नोपनीयते DakṣaSm. 1. 4; जितो धर्मो ह्यधर्मेण सत्यं चैवानृतेन च ParāSm. 1. 30; BṛParāSm. 1. 35; अनृतं मद्यगन्धं च ...। पुनाति वृषलस्यान्नं संध्या बहिरुपासिता BṛParāSm. 6. 146; LaŚātāSm. 115; हिंसासूयानृतं माया वधश्चैव तपस्विनाम्। एते स्वभावास्तिष्यस्य साधयन्ति च वै प्रजाः VāyuP. i. 58. 31; MatsyaP. 144. 30; BrahmāṇḍP. i. 31. 31; ParamāKā. 54. 47; अनृतं साहसं माया ... निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः CāṇaNīDa. 2. 1; ŚatTrayī. 368; SkandP. i (1). 12. 20; ḌevīBhāP. i. 5. 83; Pañcā. 30. 19; MādhavāĀ. 197; हिंसया अनृतात् स्तेयाद्दारसङ्गात् परिग्रहात्। विरतेर्व्रतमुद्दिष्टम् PadmP. (Ra.) 11. 38; 41. 142; ŚukraNī. 3. 7; अनृतं सत्यमित्याहुः सत्यं चापि तथानृतम्। इति यास्ताः कथं धीरैः संरक्ष्याः पुरुषैरिह PañcT. (Kos.) 1. 200 (39 .1); शाठ्यमनृतं मदो मात्सर्यमवमतं तथा प्रणयकोपः। मदनस्य योनयः किल विद्यन्ते नैव ताः स्वर्गे DhūrtaViSaṁ. 30. 8; आयुष्यमायानृतस्नानह्रस्वानि ... कार्याणि सिध्यन्ति। सौम्यस्य लग्नेऽह्नि वा BṛSaṁ. 104. 61; सत्यमनृतं चाभिसंधाय कृतं बन्धकं भवति BhagAjju. (5) 20 .3; सत्यादप्यनृतं श्रेयो धिक् स्वर्गं नरकोऽस्तु मे VeṇīSaṁ. 3. 499; व्रतदानतया विनिष्फलानि परघातानृतमैथुनक्रियाश्च VarāṅgaC. 24. 42; वाचंयमोऽहमनृते सत्यमेतद्ब्रवीमि ते Bhaṭṭi. 6. 103; धर्माधर्मौ ... हिंसानृतमायाब्रह्मचर्यादि च बह्वशुद्धिकारणमपरिहार्यं तेषाम् ChāndoUBh. 293. 19 (*on* v. 10. 2); तत्र तत्र नमस्कृत्य तमेव प्रतिपद्यते। नानृतं सफलं कुर्यात्कदाचिद्देवपादयोः ParaS. 3. 66; इदानीं धर्मपादस्ते सत्यं निर्वर्तयेद्यतः। तं जिघृक्षत्यधर्मोऽयमनृतेनैधितः कलिः BhāgP. i. 17. 25; LiṅgaP. i. 86. 101; (पुत्रम्) कंसायानकदुन्दुभिः। अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविह्वलः BhāgP. x.1. 57; MahNirvāT. 4, 80; अपचीर्णानृतेनाद्य त्वया यस्मादहं खले। ... तस्मात्ते प्रायशो भावी जनः खल्वनृते रतः NīlaP. 284; न तेषां धर्मो नाधर्मो न चानृतं सर्वसहाः ... लोष्टाश्मकाञ्चनाः ... °भैक्षाचर्यं चरन्तः ĀśramU.4; ऋतेन जीवेदनृतेन जीवेत् ViṣṇuDhaP. ii. 82. 34; न धर्मयुक्तमनृतं हिनस्तीति मनीषिणः LiṅgaP. i. 90. 0; सत्यं न सत्यं खलु यत्र हिंसा दयान्वितं चानृतमेव सत्यम् DevīBhāP. iii. 11. 36; शाठ्यचौर्यानृतैर्हीना आधिव्याधिविवर्जिता विप्रा वेदविदः KalkiP. iii. 14. 32; दोषाणामनृतस्य कार्मणम् ... मुनिशेखरोक्ति-रतुलाहंकारमुत्कृन्तति ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 4. 85; एवं चेदनृतं नैव मां स्पृशेद्रघुनन्दन AdhyāRā. ii. 3. 70; केवलमानुष(स्य?) एकपदे सप्तार्णवलङ्घनसंभाव्यमानतयानृतमिति, अलीकतां बुद्धौ निवेशयति Loc. 145. 24 (*on* 3. 14); °पापग्रहलग्नदिवसेषु चौर्यावस्कन्दानृतसंग्रामाः सिद्धिमायान्ति DaivaVa. 15. 20; अज्ञानमनृतं लज्जा ... एते राज्यहृतौ वत्स स्युः पञ्चदश दस्यवः PāṇḍaC. 7. 72; जीवघाता-नृतादत्तमैथुनारम्भवर्जनम् त्रिविधं त्रिविधेनापि प्रतिपद्यस्व भावतः PārśvC. 6. 838; अनृतं यत्पदं न्यासाः क्रोधो यत्पारिपार्श्वकः। अत्रान्तरे कलिर्नाम लोभं

कृत्वा तमग्रतः। विविशे रतिपालस्य मनोदुर्गम् HammīMaKā. 13. 78; इन्द्रियनिग्रहमृते न कश्चित्तरत्यनृतम् PraboSu. 57; आयस्य गुप्तमपि खल्वनृतं कदापि सद्यः स्फुटीभवति साधुषु निर्मलेषु NīlaVi. 102. 15; न जनितपरोद्वेगा न स्तोकमप्यनृते स्थिता प्रकृतिगदिताप्यासीद्विद्यानिधेर्विबुधस्य वाक् AmṛUda. 5. 22; स्वधर्महानिमनृतं परदाराभिमर्शनम् ... मनसापि न कुर्वन्तु ŚukraNī. 1. 307; (*anṛta* in juxtaposition with *satya*) यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम्। ... ता आपो देवीरिह मामवन्तु ṚV. vii. 49. 3; AV. i. 33. 2; दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्सत्यानृते प्रजापतिः KāṭhS. 38. 1 (iii. 100. 20); VājaS. 19. 77; TaiBr. II. vi. 2. 2; सत्यानृते एवावरुन्धे। नैनंऽसत्यानृते उदिते हिऽस्तः TaiBr. I. vii. 5. 3; तानि न प्रेक्षेत ... नेत्सत्यानृते सऽसृजानीति ŚatBr. XIV. i. 1. 31; न तेषां धर्माधर्मौ सत्यानृते शुद्ध्यशुद्धी इत्यादि द्वैतम् VaikhāDS. i. 9. 6; वज्रस्य भर्ता भुवनस्य गोप्ता ... सत्यानृते यो विविनक्ति लोके ... नमः सदास्मै जगदीश्वराय MahāBhā. i. 3. 152; सत्यानृते विनिश्चित्य ततो भवति धर्मवित् MahāBhā. viii. 49. 30; धर्माधर्मौ तपो ज्ञानं शुभे सत्यानृते तथा। ... सर्वमेतत्प्रयातस्य गुणमात्रात्मकं स्मृतम् VāyuP. ii. 40. 48; BrahmāṇḍP. i. 19. 121; मितममितं स्वरः सत्यानृते एष विकारो यस्याः तया वाचा ... अनभ्युदितम् अप्रकाशितमनभ्युक्तम् (ब्रह्म) KenUBh. 37. 14 (*on* 1. 5); सत्यानृते इति तथा सर्वसंन्यासपूर्वकम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 221; ViṣṇuDhaP. ii. 82. 34; (*anṛta* in juxtaposition with *ṛta*) हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मावृतानृते। यद्यस्य सोऽदधात्सर्गे तत्तस्य स्वयमाविशत् ManuSm. 1. 29 (ManvaMu. अनृतमसत्यम्); MārkP. 48. 40; VāyuP. i. 8. 32; BrahmāṇḍP. i. 8. 60; KūrmaP. 67. 7 (1. 7); LiṅgaP. i. 70. 252; PadmP. v. 3. 111; ऋतानृताभ्यां जीवेत AgniP. 152. 5; शूद्रविप्रादयः समाः। ... क्वचिद्वृत्तिनिवृत्तिभ्यामृतानृतहिताहितैः BhaviP. 84A. 24 (i. 43. 20); [Inst.] falsely ब्राह्मणमनृतेनाभिशंस्य ... मासमब्भक्षः शुद्धवतीरावर्तयेत् VāsiDS. 23. 39; यत्नाद्योपचरेदेनमग्निवद्देववच्च ह (राजानम्) अनृतेनोपचीर्णो हि हिंस्यादेनमसंशयम् MahāBhā. iv. 4. 16; xii. 35. 7; xii. 35. 20; **4A** unreality, non-existence, perishability अनृतं तमसो रूपम् MahāBhā. xii. 183. 2; वेदैः शास्त्रैः ... सत्येन ह्यनृतेन च वित्तात्मानं वेद्यमानम् YājñaSm. 3. 170 (BālaKrī. अनृतेन चतुर्भुजादिकल्पितोपासनाप्रकारेण); नामधेयमात्रं ह्येतदनृतम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 308. 13 (*on* ii. 1. 14); अनृतं विकारजातम् वाचारम्भणम् हित्वा ... वदति ChāndoUBh. 454. 8 (*on* vii. 17. 1); यद्रूपेण यन्निश्चितं तद्रूपं व्यभिचरति तदनृतमित्युच्यते TaiUBh. 230. 14 (*on* 2. 1); मृगतृष्णिकाद्यनृतापेक्षया उदकादि सत्यमुच्यते। अनृतं च तद्विपरीतम् TaiUBh. 262. 4 (*on* 2. 6); (ब्रह्मचक्रम् ... एकनेमिम्) योनिः कारणमव्याकृतमाकाशम् ... छायाज्ञानमनृतव्यक्तमित्येव-मादिशब्दैरभिलप्यमानैका कारणावस्था नेमिरिव ŚvetāUBh. 75. 8 (*on* 1. 4); चिद्रूपत्वान्न मे जाड्यं सत्यत्वान्नानृतं मम SvātmPra. 51; मृगतृष्णादिवन्मिथ्या तदिहानृतमुच्यते TaiUBhāVā. 123. 21 (2); अनृतजडविभक्तदुःखतुच्छासहनवपुः परमं पदं मुरारेः ... तदवेहि SaṁkṣeŚā. 1. 266 (i. 203. 20); 1. 318 (i. 238. 14); TattvPradī. (Ci). 390. 14; ŚatDū. 160. 29; Nyāyāmṛ. 545B. 6; यदि चानृतं न जनयेत्प्रमितिं ननु चोदनापि जनयेन्न धियम् SaṁkṣeŚā. 2. 228 (ii. 134. 1); 2. 37 (ii. 22. 19); ब्रह्मेत्यादौ सत्यज्ञानानन्दानन्तात्मशब्दा अनृतजडदुःखान्तवत्त्वानात्मत्वभ्रान्तिनिवृत्तिद्वारा लक्ष्ये ब्रह्मणि पर्यवस्यन्ति TattvPradī. (Ci.) 111. 10; SarvaDaKau. 142. 3; गतिशब्दौ भगवत्येव युक्तौ। अनृतेनापिधानं हि तेषां विशेषणम् AṇuBh. 81. 8 (*on* i. 3. 15); Nyāyāmṛ. 452B. 5; ब्रह्मणोऽनृताद्भिन्नत्वात् भेदनिरासोऽपि स्वव्याहत इति समम्। ब्रह्मणोऽनृतादपि Nyāyāmṛ. 544A. 6; 604A. 7; सर्वानृते किमिति चेन्नैवंबुद्ध्यानन्त्यात् BhaktiSū. (Śā.) ii. 1. 10; कुम्भाद्यनुगतसत्ताया ब्रह्मलक्षणत्वायोगः मिथ्यासत्यानुगतसामान्याभावात् तथा चानृताद् व्यावृत्त्यसिद्धिः AdvaiSi. 692. 3; (*anṛta* in juxtaposition with *satya*) सत्यानृते सत्यसमानबन्धने सतश्च योनिरसतश्चैक एव। योगिनस्तं प्रपश्यन्ति भगवन्तं सनातनम् MahāBhā. v. 45. 19; उभे सत्यानृते त्यक्त्वा ... प्रशान्तात्मा भविष्यति MahāBhā. xii. 168. 43; xii. 339. 11; xiv. 24. 16; अत्यन्तविविक्तयोर्धर्मधर्मिणोः मिथ्याज्ञाननिमित्तः सत्यानृते मिथुनीकृत्य 'अहमिदम्' 'ममेदम्' इति नैसर्गिकोऽयं लोकव्यवहारः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 2. 4 (*on* i. 1. 0); PañcPā. 4. 13 (*on* i. 1. 0); अचिद्ब्रह्मणोः सामानाधिकरण्यं सत्यानृतयोरैक्याभावाद-युक्तम् ŚrutaPra. iB. 70. 15 (*on* i. 1. 1); AdvaiSi. 520. 6; (वेदैः शास्त्रैः ... सत्येन ह्यनृतेन ... वित्तात्मानं वेद्यमानं कारणं जगतस्तथा) सत्यानृते यथार्था-यथार्थबुद्धी VīraMi. 891. 1 (*on*. 3. 170); **4B** action hindering liberation (said to be of seven types) Viśiṣṭādvaitakośa; **5A** name of one of the 18 types of error in speech (*vāgdoṣa*) अनृतं चाभ्यसूया च कामार्थौ च तथा स्पृहा। ... एतैर्विमुक्तो दोषैर्यः स दमः सद्भिरुच्यते MahāBhā. v. 43. 15; वाग्दोषान् द्वि शृणु। ... पराङ्मुखमुखं यच्च अनृतं चाप्यसंस्कृतम् SkandP. i (2). 45. 70; **5B** name of a weapon सत्यं चैवानृतं चास्त्रं महामायास्त्रमेव च Rāmā. i. 700*(36); **5C** name of a medicinal plant *tagara* (*Valeriana wallichii*) नतमिति तगरं कुटितम् ... कालानुसार्यमनृतम् AbhidhāMañ. 31. 6; **5Di** name of an *aṅga* of the Prahasana रसो हास्यप्रधानः स्यादेतत् प्रहसनं स्मृतम्। विशेषेण दशाङ्गानि कल्पयेदत्र तानि तु। ... भयमनृतं विभ्रान्तिः RasāSu. 291. 2 (3. 270); 295. 10 (3. 276); **5Dii** name of an *aṅga* of the Ārabhaṭī style कपटानृतदम्भेषु ... स्थिता। ... आरभटी ज्ञेया। ... अनृते यथा द्रोणवधे NāṭaLaRaK. 1351; 1349; **6** the word *anṛta* यदर्थं च वदनं तदर्थस्यैवानृतपदं विशेषणम् TantrVā. 923. 19 (*on* iii. 4. 12); 978. 16 (*on* iii. 4. 13); अनृतेन हि प्रत्यूढाः ... ऋतेतरविषयो हि अनृतशब्दः BrahmSūBh. (Rā.) 101. 11 (*on* i. 1. 1); SarvaDaSaṁ. 4. 106; Nyāyāmṛ. 330A. 6; इमे सत्याः कामा अनृतापिधाना इति भगवतो गुणगणस्य तिरोधायकत्वेनानृतशब्देन स्वकर्मणः प्रतिपादनात् VedāSaṁ. 161. 2; पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति इत्यत्र एवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत् इति पुण्यप्रतियोगित्वेनानृतशब्दप्रयोगात् ŚrutaPra. iA. 246. 24 (*on* i. 1.1); iB. 38. 21 (*on* i. 1.1); ii. 171. 17 (*on* i.4. 27); अनृतशब्दस्यात्र ज्ञानसंकोचहेतुभूतकर्मविषयत्वात् ŚatDū. 171. 2; अन्यानृतशब्दाभ्यामनिर्वचनीयाज्ञानाभिधानात्कथं नेत्यतोऽनिर्वाच्यत्वं निर्वक्ति NyāySu. (Ja.) 439B. 8 (*on* ii. 3. 14); ऋतशब्दस्य सत्कर्मपरत्वादनृतशब्दस्य दुष्कर्मपरत्वम् AdvaiSi. 570. 6; (अनृतवादिनी वाक् इत्यत्र) अनृतशब्दोऽनृतवाक्यबाहुल्यरूपात् प्रायाद्गौणः GuruCandr. i. 305. 21; i. 111. 21; ii. 426. 16; प्रातः प्रातरनृतं ते वदन्ति इत्यादिश्रुतिपर्यालोचनया अनृतशब्दस्यार्थासत्यत्व एव शक्त्यवधारणात् अपशब्दपरत्वानुपपत्तेः MīmāKau. i. 131. 27 (*on* i. 3. 27); i. 131. 24 (*on* i. 3. 27); **7** fallacy, cf. **अनृतवचस्**; **8** censure, evil or abusive speech असदभिनाममनृतम्। ... असदिति सद्भावप्रतिषेधोऽर्थान्तरं गर्हा च। ... गर्हेति हिंसापारुष्यपैशून्यादियुक्तं वचः सत्यमपि गर्हितमेव भवति JainL. [Kośas give *anṛta* as the synonym of the following words : *ayathātatha*, KośaKaTa. 1. 1556; *alīka*, AbhidhāRaMā. 1. 144; ParaNā. 462; KośaKaTa. 1. 1556; *asatya*, ŚabdaRa. (Vā.) 1869; AbhidhāCin. 866; *mithyā*, AbhidhāRaMā. 1. 144; KośaKaTa. 1. 1556; *mṛṣā*, ParyāRaMā. 1018; AbhidhāRaMā. 1. 144; KośaKaTa. 1. 1556; *mṛṣodya*, KośaKaTa. 1. 1556; *vitatha*, ParyāRaMā. 1018; AbhidhāRaMā. 1. 144; ŚabdaRa. (Vā.) 1869; ParaNā. 462; KośaKaTa. 1. 1556; also they give *anṛta* as the meaning of the following words: *alika* KośaKaTa. 2. 3588; *alīka*, AmaK. 2359; Vaija. 32. 17; 250. 2; ViśvaPra. 11. 113; AnekāK. 34; NānārthāSaṁ. ii. 33. 3; NānārthaMa. 120; ŚabdaRa. (Vā.) 4086; *asatya*, AnekāK. 324; *kukṛta*, AnekāK. 324; *kūṭa*, AmaK. 2407; AnekāSa. 81; Vaija. 231.1; AnekāSaṁ. 2.83; ViśvaPra. 36. 8; AnekāK. 156; NānārthSaṁ. 23. 8; NānārthāSaṁ. i. 64. 253; AnekāTi. 2. 61; NānārthaMa. 449; 460; ViśvaLoK. 75. 8; KośaKaTa. 2. 4436; ŚabdaRaSaK. 84. 5; *jālaka*, NānārthaMa. 182; *damya*, KośaKaTa. 2.7333; *māyā*, AmaK. 2407; AnekāSaṁ. 2. 83; ViśvaPra. 36. 8; AnekāK. 156; NānārthSaṁ. 23. 8; *vitatha*, Vaija. 32.17; *vyalīka*, NānārthaMa. 118; and they give the following words in the sense of *anṛta*:- *alīka*, AbhidhāCin. 265; KalpaK. 447. 73; *asatya*, AnekāSa. 702; TrikāŚe. iii. 3. 147; ViśvaPra. 62. 72; DharK. 824; NānārthāSaṁ. ii. 56. 113; MediK. 63. 78; KośaKaTa. 2. 5358; ŚabdaRaSaK. 137. 2; *mṛṣā*, ViśvaLoK. 132. 77; *vāṇijyavṛtti*, ParyāŚaRa. 1171; *vitatha*, Vaija. 258. 16]

[2]**अनृत** (anṛta) *n.* agriculture, AmaK. 1711; AnekāSaṁ. 3. 220; AnekāSaṁ. 3. 228; AnekāSa. 702; Vaija. 258. 16; TrikāŚe. iii. 3. 147; ViśvaPra. 62. 72; DharK. 824; NānārthāSaṁ. ii. 56. 113; ParyāŚaRa. 1168; MediK. 63. 78; ŚabdaRa. (Vā.) 2796; ViśvaLoK. 132. 77; ŚabdaRa. (Su.) 3. 316; KośaKaTa. 1. 6413; 2.5358; AbhidhāCin 866; Vaija. 123. 3; 258. 16; MediK. 35. 8; AnekāSa. 702.

[1]**अनृत** (án-ṛta) *adj.* [*f.* - ā] [also accented as an - ṛtá in ṚV. iv. 5. 5; P. vi. 2. 172] **1A** not right, not correct, not orderly **B** (also used as noun) wrong **C** unlawful, unjust **2A** (also used as noun) untruthful **B** false (speech) **C** deceptive, untrustworthy **D** false (evidence) **3** untrue **4** (also used as noun) unreal, non - existing, perishable **5** not valid **6** pernicious, destructive **7** not true, false (world) **8** not reached, not attained **9** false (trade) **1A** not right, not correct, not orderly यद्ध त्यन्मित्रावरुणावृतादध्याददाथे अनृतम् ... स्वेन मन्युना। युवोरित्थाधि सद्मस्वपश्याम हिरण्ययम् ṚV. i. 139. 2; माकिर्नो देवा अनृतस्य वर्पसः ṚV. x. 100. 7: दीक्षिते अथैतदनृतं करोति ... गर्भो दीक्षितो हिनस्ति KāṭhS. 23. 6 (ii. 81. 17); ते वै तद् अनृतं कुर्वन्ति ये मर्त्यं सन्तममृतत्वं गमयन्ति JaimiBr. 1. 89; **1B** (also used as noun) wrong

सप्त परान् हन्त्यनृतं चरितं तव SāmaViBr. i. 5. 15; अभव्येऽप्यनृतेऽशुद्धे ... पापकर्मणि ... कलिर्भूयात् MahāBhā. i. 664* (1); vii. 16. 42; न हि मद्रेश्वरो राजा कुर्याद्यदनृतं भवेत् MahāBhā. viii. 23. 43; xii. 192. 69; त्रिशङ्कोरस्य भूपतेः। आरोहणं प्रतिज्ञाय नानृतं कर्तुमुत्सहे Rāmā. i. 59. 26; एतदनृतम्। नेयमाकृतिर्मानुषी Avimā.4. 12 (24); तत्त्वया नानृतं कार्यं यन्मया व्याहृतं वचः ViṣṇuP. v. 33. 43; निरुक्तं स्यान्निर्वचनं नाम्नः सत्यं तथानृतम् Candrā. 3. 6; अनृतमनृत-मेतद्यत्सुधासूतिरिन्दुः Subhāṣi. 1116; **1C** unlawful, unjust अधार्मिको नरो यो हि यस्य चाप्यनृतं धनम् ManuSm. 4. 170 (*but* ManvaVi. मिथ्याभिधानमेव धनोपायः); **2A** (also used as noun) untruthful पापासः सन्तो अनृताः ṚV. iv. 5. 5 (Sāy. अनृताः मानससत्यरहिताः); यमनृतमभिशंसेयुस्तस्यान्नं नाद्यात् KāṭhS. 12. 5 (i. 167. 23); अनृतमभिशस्यमानाय प्रतिपदं कुर्यात् PañcBr. vi. 10 .6; xviii. 1. 11; ब्राह्मणमनृतमभिशस्य तत्पापं प्रतिपद्यते SāmaViBr. i. 7. 15; कुर्वन्तु सर्वे चानृतं धर्मराजं पाञ्चालि त्वं मोक्ष्यसे दासभावात् MahāBhā. ii. 62. 25; पुंसः ... नानृताः ... तत्र गच्छन्ति मुद्गल MahāBhā. iii. 247. 3; न रूपमनृतस्यास्ति नानृतस्यास्ति संततिः MahāBhā. v. 105. 9; ये वै लोकाश्चानृतानाम् ... तानाप्नुयामहे MahāBhā. vii. 16. 29; xii. 3. 32; अनृताः स्त्रिय इत्येवं सूत्रकारो व्यवस्यति MahāBhā. xiii. 19. 6; ManuBh. ii. 246. 29 (*on* 9. 19); तमेकं सीतया सार्धमनुयाति स्म लक्ष्मणः। ... नेच्छत्येवानृतं कर्तुं पितरं धर्मगौरवात् Rāmā. ii. 30 .7; ii. 31. 32; सत्यानृता च परुषा च प्रियवादिनी ... वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ŚatTrayī. 59; Tantrākhyā. 53.6; PañcT. 1. 177 (180. 1); Hitopa. 2. 166; Pañcā. 124. 20; अनृताः ... भविष्यन्तीह यवनाः BrahmāṇḍP. ii. 74. 200; ParāSm. 1. 60 (v. l.); श्रोत्रियादीनां तेषामविद्यमानेष्वन्येष्वनुभूतार्थानामिदं प्रत्यनुज्ञानं न पुनरनृतानाम् ManuBh. ii. 102. 8 (*on* 8. 62); यस्तु ... नीचोऽनृतः शठः। तद्वाक्यं (धर्मसंकीर्तनम्) निष्फलं तस्मिन्भवेद्बीजमिवोषरे DevīBhāP. vii. 25. 22; (विभीषणः) पर्यभाषत। नृशंसमनृतं क्रूरं त्यक्तधर्मव्रतं प्र॰॰ AdhyāRā. vi. 12. 31; जनानां पश्यतां मन्त्रिन्नृतं मां कुरु वानृतम् RauhiC. 303; **2B** false (speech) यो मा पाकेन मनसा चरन्तमभिचष्टे अनृतेभिर्वचोभिः। ... असन्नस्त्वासत इन्द्र वक्ता ṚV. vii. 104. 8; AV. viii. 4. 8; AV (P.) xvi. 9. 8; अहं सत्यमनृतं यद्वदाम्यहं दैवीं परि वाचं विशश्च AV. vi. 61. 2; परि [मा] पातु शपथादनृताद् दुरितादुत AV. (P.) vii. 8. 8; विद्वांन्त्सत्यानृतौँ वाचँ वदति MaiS. iii. 7. 3 (iii. 78. 2); सः स्वर ओ३मिति सत्यं नेत्यनृतम् AitĀ. II. iii. 6. 11; ManuSm. 6. 48; ManuBh. i. 513. 6 (*on* 6. 48); ManvaVi. 723. 18 (*on* 6. 48); ManvaMu. 237. 5 (*on* 6. 48); ViṣṇuDhaP. ii. 131. 16; क्रुद्धहृष्टभीतार्त॰...॰वाक्यान्यनृतान्यपातकानि GautDS. i. 5. 22; (ऋषिः) न मे वागनृतं प्राह MahāBhā. i. 43. 28; MārkP. 3.75; न स्मराम्युक्तपूर्वां वै स्वैरेष्वप्यनृतां गिरम् MahāBhā. iii. 281. 97; vii. 12. 13; मद्वाक्यं नानृतं लोके कश्चित्कुर्यात्समाप्नुहि MahāBhā. viii. 29. 39; xii. 49. 24; नैव क्रुध्यति न द्वेष्टि नानृता भाषते गिरः MahāBhā. xii. 228. 33; xiii. 2. 74; सा दैवीं मानुषीं वाचमनृतां पर्युदस्यति MahāBhā. xiii. 44. 26; xiv. 92. 18; न ते वागनृता काव्ये काचिदत्र भविष्यति Rāmā. i. 2. 34; vi. 23. 12; vii. 50. 16; तेषां वचः प्रमाणं स्यादृतं चानृतमेव च AtriS. 156; परुषस्यातिमात्रस्य सूचकस्यानृतस्य च। वाक्यस्याकालयुक्तस्य धारयेद्वेगमुत्थितम् CaraS. i. 7. 28 (1941 Ed.); i. 11. 39 (1941 Ed.); वरं कार्यं मौनं न च वचनमुक्तं यदनृतम् ŚatTrayī. 733; Tantrākhyā. 70. 7; PañcT. 2. 43 (235. 10); Hitopa. 1. 104; एतन्नृपतेर्वचस्तदनृतं कर्तुं न युक्तं त्वया Prati. 4. 23; ब्राह्मणवचनमनृतमपि सत्यं पश्यामि BālC. 2. 11 (10); धिगनृतमेतत् MadhyaVyā. 1. 43 (2); BrahmāṇḍP. i. 30. 29; MudrāRā. 5. 13 (32); न ब्रूयादनृतं वचः BṛParāSm. 7. 31; MārkP. 7. 58; क्षीणदोषोऽनृतं वाक्यं न ब्रूयात् SāṁkhyaKāBh. 4. 7 (*on* 4); MāṭhVṛ. 13. 20 (*on* 5); अनृतां गिरं न गदसि ŚiśuVa. 15. 16; अनृतं किंचिद्वचः ... किंचित्सत्यम् BrahmSi. 102. 4; नानृतं तव तच्चापि यथा मां प्रब्रवीषि भो BhāgP. ii. 5. 10; viii. 19. 42; xi. 28. 4; न मे वागनृता भूप कदाचिदपि विद्यते SkandP. v (2). 73. 37; रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम् YaśasCam. ii. 274.26; SubhāRaSaṁ. 627; KumāPraPra. 60. 18; न वाचमनृतां वदेत् NāraPaU. 3. 43; अनृते शपथे किंवा सत्ये किंचिद् भवेन्मुने PadmP. iii. 26. 2; वदेन्नैवाप्रियं वाक्यं नानृतं न च मर्मभित् SaurP. 18. 1; अनृतैर्वाक्यैः ... पैशुन्यं कुर्वते खलाः RāmāMañ. 196. 11; न चैष मे सतीधर्मो यद् भर्तर्यनृतं वचः KathāSaSāg. x. 7.40; अनृतायां प्रतिज्ञायां निग्रहाय यतिष्यते TriṣaŚaPuC. ii. 6. 328; यदर्थो बाधितो भवति तद्वाक्यमनृतमुच्यते TattvPradī.(Ci.) 69. 10; त्वद्वचो ह्यनृतं नहि PrabhāC.15.1; राक्षसः ... रौद्रस्तस्यानृतं वाक्यमवज्ञा-परुषोक्तयः BhāvPra. (Śā.) 62. 2 (3); अनृतं तु भवेद्वाक्यमसत्यस्तुतिगुम्फितम् RasāSu. 295. 9 (3. 275); ममाग्रे वागनृता न लभते पदम् PuruṣPa. 209. 14; मां प्राप्य दैवहतकं मुनेरप्यनृतं वचः Subhāṣi. 1226; गिरमनृतां युधिष्ठिरोऽवादीत् UpadeŚ. 28; वचनमनृतं तत् पुनर्नान्यथा मे भूयात् MahāN. 3. 9; 9. 52 [AmaK. 353]; **2C** deceptive, untrustworthy सर्वाः पृतना याश्च सत्या उतानृताः AV. (P.) ii. 55. 4; अनृतस्त्वय्यकरुणः किं न बद्धस्त्वया पिता Rāmā. vi.70. 27; विधर्मिणश्चानृताश्च न तैरेकीभवेत्क्वचित् BhelaS. 14. 3 (1.8); रौरवे कूटसाक्षी तु याति यश्चानृतो नरः MārkP. 10.80; BṛNāraP. 14. 154; **2D** false (evidence) अनृतं धनसंबद्धे कूटसाक्ष्यं वदन्ति ये MahāBhā. xiii. App. I. 20 (146); **3** untrue त्वया वयं देवजात सर्वाः प्रशोचयामसि। उत सत्या उतानृताः AV. (P.) ii. 55. 3; तानि रक्षांस्यनृतमकुर्तेति समन्तं देवान् पर्यविशन् TaiS. II. iv. 1. 2; समयं मानृतं कार्षीः Rāmā. ii. App. I. 9(65); वरः ... त्वया नानृतः कार्यः Rāmā. vii. 22. 39; अनृतं स्खलितं काचित्कृत्वैनं सस्वजे बलात् BuddhaC. 4. 30; उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च यान्यतोऽन्यानि कानिचित्। तान्यर्वाक्कालिकतया निष्फलान्यनृतानि च ManuSm. 12. 96; ŚatTrayī. 59; PañcT. 1. 177 (180. 1); Hitopa. 2. 166; Pañcā. 124. 20; अनृतं च ऋतं चैव पुण्यतीर्थं पृथग्विधम्। विश्वस्थितिमचिन्त्यं च प्रपन्नाः स्म प्रभाकरम् MārkP. 109. 68; अविनमन्न रराज वृथोच्चकैरनृतया नृतया वनपादपः ŚiśuVa. 6. 10; तरुणतमालकोमलमलीमसमेतदयं कलयति चन्द्रमाः किल कलङ्कमिति ब्रुवते। तदनृतमेव ... इदं हि विभाति नभः AnarghaRā. 2. 79; SaduktiKa. 8. 7; सर्वस्य वाक्यस्य संसर्गप्रतीत्यजनकत्वेऽ-नृतापार्थकनिरर्थकभेदो न स्यात् TattvPradī. (Ci.) 69. 9; मद्वितर्कोऽयं, वरो भावीति नानृतः SamarāSaṁ. 8. 134; अनृतं रतं प्रबोधे वसनोपहृतिर्भवेत्सत्या PraboSu. 101; JānaPa. 3. 62(12) [NānārthāSaṁ. ii. 53. 113]; **4** (also used as noun) unreal, non-existing, perishable सः ...। इदँ सर्वमसृजत। ... तदनुप्रविश्य। ... अभवत्। ... सत्यं चानृतं च TaiĀ. viii. 6. 1 (739. 10); TaiU. 2.6; स यदि तस्य कर्ता भवति तत एवानृतमात्मानं कुरुते ChāndoU. vi. 16. 1; इन्द्रियार्थविमूढस्यानृताः कर्मवशानुगाः MaiU. 6. 34; MaitreU. 1 (4) (4); PañcDa. 11. 112; वेदवादस्य विज्ञानं सत्याभासमिवानृतम् MahāBhā. xii. 10. 20; उभयग्राह्यतायां तु द्वयमप्यनृतं भवेत् ŚlokaVār. 5(17) .119 (719. 9); नामधेयमात्रं ह्येतदनृतं मृत्तिकेत्येव सत्यमिति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 308. 13 (*on* ii. 1. 14); NyāySu. (Ja.) 224A. 4 (*on* i. 4. 6); अनृतमिदं सर्वं चराचरमाच्छादनीयं परमात्मना ĪśopBh. 6. 13(*on* 1); वाचारम्भणं विकारो नामधेयमनृ-तमन्यदतो मर्त्यम् KāṭhUBh. 170. 10 (*on* 6. 1); संसारिणः अनृतेन मिथ्याफलत्वहेतुना प्रत्यूढत्वात् ChāndoUBh. 175. 10 (*on* iii. 14. 2); 355. 5 (*on* vi. 3. 2); कारणमेव सत्यं कार्यमनृतम् BrahmSūBh. (Bhā.) 93. 29 (*on* ii. 1. 14); अनर्थान्। सः ... सृजतेऽनृतान् BṛĀraUBhVā. ii. 1. 284; सुषुप्ते गम्यतेऽस्माभिर्नानृतं श्रुतिगौरवात् TaiUBhāVā. 177. 10(2); ज्ञप्तिरित्यवितथा तव मूर्तिः ज्ञेयमित्यनृतमावरणं ते RāmC. 16. 76; अनृतजडपरिच्छिन्नदुःखविरुद्धं वस्तु ... ब्रह्मशब्दार्थत्वेन निवेद्यते PañcPra. 40. 4; PrakaVi. 825. 23; ŚrutaPra. iA. 253. 11 (*on* i. 1. 1); Kāśi. ii. 104. 17 (*on* 5 (3). 29); सत्यमनृतेनेह मर्त्येनाप्नोति मानृतम् BhāgP. xi. 29.22; सत्यं चिदात्मा अनृतं बुद्धीन्द्रियदेहादि Bhām. 8. 23 (*on* i. 1. 0); 195. 12 (*on* i. 3. 1); संसारे ... अनृते। तनुभृत्तु सुखी नास्ति DevīBhāP. vi. 27. 48; PadmP. ii. 12. 32; पूर्वमनृततिरोहितापहतपाप्मत्वादिगुणकः स्वस्वरूपः ... प्रजापति-वाक्येऽभिधीयते BrahmSūBh. (Rā.) 306. 13 (*on* i. 3. 18); 'इदं रजतम्' इत्यादौ हि सत्यानृतयोः शुक्तिरजतयोस्तादात्म्यमध्यस्यते VivaPraSaṁ. 16. 14; तत्रापि सत्येव वृक्षद्वयेऽधिष्ठानेऽनृतस्यैवैकत्वधर्मस्याध्यासात् VivaPraSaṁ. 16. 16; सूते द्वैतं सती सा स्वविहतिमनृता TattvMu. 2. 51; अनृतमसत्यं विनाशीति यावत् तद्विषया वागप्यनृतोच्यते ManvaMu. 237. 5 (*on* 6. 48); शक्तित्वान्नानृतं वेद्यम् BhaktiSū. (Śā.) ii. 1. 16; अनृतं तत्त्वज्ञानविवर्त्यं चाज्ञानमेव SiddhāBi. 38. 4; **5** not valid (means) शब्दः ... सत्यश्च, अनृतश्चेति। ... सत्यविपर्ययश्चानृतः CaraS. iii. 6. 36 (1941 Ed.); कथं चानृतेन मोक्षशास्त्रेण प्रतिपादितस्यात्मैकत्वस्य सत्यत्वमुपपद्येतेति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 311. 9 (*on* ii. 1. 14); तदनृतवतं [तदनृतमिति] केचन SaṅkarKāBh. 151. 13 (*on* iii. 2.71); जैनादन्यच्छासनमनृतं भवतीति वैधर्म्यम् PrabhāC.77. 26; भोजनृपालेन भिषग्वरा अपि स्वदेशान्निष्कासिताः। वैद्यशास्त्रमप्यनृतमिति निरस्तम् BhojPra. 77.5; अनृतश्च वेदः पुत्रकाम्येष्ट्यनुष्ठानेऽपि फलानुपलब्धेः NyāySu. (Ja.) 79B. 6 (*on* i. 1. 1); **6** pernicious, destructive वाचा हि ... असत्यानृतासभ्यबीभत्सादिवचनेषु व्यापृतया गृहीतो लोकः BṛĀraUBh. 376. 15 (*on* iii. 2. 3); **7** not true, false (world) नामानि विश्वाभि न सन्ति लोके यदाविरासीदनृतस्य सर्वम् BrahmSūBh. (Mā.) 85A. 8 (*on* i .1.1); ViṣṇuTaNi. 11B.4; **8** not reached, not attained दुर्जनैरप्राप्यत्वादेवानृतम्। न तु मिथ्यात्वात् यद्यप्यृतं प्राप्तं नेत्यनृतम् NyāySu. (Ja.) 204A. 13 (*on* i. 4. 6); **9** false (trade), Vaija. 123. 3; AbhidhāCin. 866; ŚabdaRa. (Vā.) 2797.

**[2]अनृत** (an-ṛta) *adj.* other than the word containing short vowel *ṛ*

गुरोरनृतोऽनन्त्यस्याप्येकैकस्य प्राचाम् P. viii. 2. 86; अनृतोऽनन्तस्याप्येकैकस्थं रोः JaineVyā. v. 3. 94.

**अनृत** (an- ṛta) *m.* **Ai** liar, untrustworthy person (भुञ्जीत) अनृतान(?न्न)पि पर्वादिदोषवर्जी निरामयः MahāBhā. xiii. 303* (1); असत्यवदनशीलः 'अनृतः' CaturCin. iii (1). 480. 15; **Aii** personified as the son of Hiṁsā and Adharma, and also as the father of Bhaya, Naraka, Māyā and Vedanā हिंसा भार्या त्वधर्मस्य ततो जज्ञे तथानृतम् ViṣṇuP. i. 7. 32; MārkP. 50. 29; जज्ञे हिंसा त्वधर्माद्वै निकृतिश्चानृतावुभौ VāyuP. i. 10. 38; BrahmāṇḍP. i. 9. 63; KūrmaP. 73. 1 (1. 8); AgniP. 20. 17; PadmP. v. 3. 183; निकृत्यनृतयोर्जज्ञे भयं नरक एव च। माया च वेदना चापि मिथुनद्वयमेतयोः BrahmāṇḍP. i. 9. 64; **B** name of a character (in dramas) त्वत्कुमारस्यानृतस्य कुशलम् PraboCan. 2. 11 (24. 16); भगवति, मन्त्रिसृष्टेन तर्कगणेन बाध्यमानेष्वनृतव्याघातपुनरुक्तेषु ... मिथ्यादृष्टेरात्मसंभवासंभावना AmṛUda 1. 23 (13)

**अनृतंवद** (anṛtaṁ-vada) *adj.* speaking lie ये चैलधावाश्च सुराकृतो ये पैशून्यवाचो ह्यनृतंवदाश्च। ... विप्रस्य चैतेऽपि न भोज्यसस्याः BṛParāSm. 6. 282 [speaking falsehood, DBHS.]

**अनृतक** (anṛta-ka) *adj.* **A** untruthful शक्यो द्रष्टुम् ...। स लोकः ... नायज्वभिर्नानृतकैर्न वेदश्रुतिवर्जितैः MahāBhā. iii. 44. 5; vi. 11. 12; न नास्तिको नानृतको न कश्चिदबहुश्रुतः।... विद्यते तदा Rāmā. i. 6. 14; नास्तिकानृतकानपि (ब्राह्मणान्) ... वर्जयेच्छ्राद्धे SkandP. vi. 217. 13; **B** deceptive, cf. **अनृतकत्व** [*adj., m.* lying or a liar, DBHS.]

**अनृतकत्व** (anṛtaka-tva) *n* . the state of being deceptive स उवाच दुहितरम्। यस्मात्त्वया राजानो विप्रलब्धास्तस्मादब्रह्मण्यानि तवापत्यानि भविष्यन्त्यनृतकत्वात्तवेति MahāBhā. iii. 190. 40.

**अनृतकथ** (anṛta-katha) *adj.* indulging in false talk स कथां योजयामास ... न चानृतकथो धीमान्वृद्धानां प्रतिपूजकः Rāmā. ii. 20* (5); नैवाकृतज्ञः सुग्रीवः ...। नैवानृतकथो वीर न जिह्मश्च कपीश्वरः Rāmā. iv. 34. 3; क्षुद्रानृतकथैः सह ... शठैः। बुधो मैत्रीं न कुर्वीत ViṣṇuP. iii. 12. 6; BhaviP. 895B. 27 (vi. 205. 61)

**अनृतकथा** (anṛta-kathā) *f.* **1** false talk त्यक्तानृतकथाः शूराः सर्वे ते तु प्रियंवदाः Rāmā. i. 264* (1); एताभिश्च स्थितानां च यानि रूपाणि दानव।... तन्निबोध वदामि ते ... । स्तेयानृतकथायुक्ता नराः शङ्खाश्रिता बले VāmaP. 75. 39; कामं वस्तु विचारतोऽच्छिनदयं पारुष्यहिंसाक्रुधः क्षान्त्या दैन्यपरिग्रहानृतकथालोभांस्तु संतोषतः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 4. 65; कुतोऽन्यत्राप्यनृतकथा Mukundā. 93 (1); **2** false story or imaginary plot, cf. **अनृतकथाप्रवृत्ति.**

**अनृतकथाप्रवृत्ति** (anṛtakathā-pravṛtti) *f.* activity or inclination to false story or imaginary plot नन्विदमुशनसा भगवता खलु निबद्धं प्रेक्षणकं, न ह्यत्रानृतकथाप्रवृत्तिः JānaPa. 6. 68 (7)

**अनृतकवित्व**(anṛta-kavitva) *n.* false poetry भवत्कोविदकोटीररत्नश्रीबप्पभट्टिना। सत्यानृतकवित्वस्य व्याख्यानाच्छलिता वयम् PrabhāC. 95. 2.

**अनृतकारक** (anṛta-kāraka) *adj.* acting dishonestly or wrongly अनिवर्त्य यथा श्येनो गच्छत्येव यमालयम्। एवं च नरकं यान्ति कन्यास्वनृतकारकाः KāśyapaDS. 281. 2 (JOR. Madras, Vol. 13, 1939); मया हीयं पूर्ववृता भार्यार्थे वरवर्णिनी। पश्चात्त्विमां पिता प्रादाद्भृगवेऽनृतकारिणे (v.l. अनृतकारकः) MahāBhā. i. 5. 19.

**अनृतकारण** (anṛta-kāraṇa) *n.* cause of falsehood रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम्। यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं नास्ति YaśasCam. ii. 274. 27.

**अनृतकारिन्** (anṛta-kārin) *adj.* acting dishonestly or wrongly मत्पूर्वभार्यापहृता भृगुणानृतकारिणा MahāBhā. i. 5. 24; i. 5. 19.

**अनृतक्रोध** (anṛta-krodha) *m.* false anger शंभली वस्त्रान्ते परिलम्बते यमनृतक्रोधप्रयातं प्रियम्। ... कामस्तेन समुद्धतध्वजरथः संचूर्ण्य संमर्दितः DhūrtaViSaṁ. 30. 13.

**अनृतगिर्** (anṛta-gir) *adj.* uttering false words or vows तव सपदि समीपमानये तामहमिति तस्य मयाग्रतोऽभ्यधायि। अतिरभसकृतालघुप्रतिज्ञामनृतगिरं गुणगौरि मा कृथा माम् ŚiśuVa. 7. 7.

**अनृतचर्या** (anṛta-caryā) *f.* false behaviour, i.e. hypocrisy कुक्कुटव्यनृतचर्यायाम् MediK. 38. 38; ŚabdaRaSaK. 88. 10.

**अनृतजडदुःखरूप** (anṛtajaḍaduḥkha-rūpa) *adj.* of the form of what is unreal, insentient and miserable लमकमस्यास्तीति लाकिनी, अनृतजडदुःखरूपजगत्कारणतद्व्यावृत्तस्वरूपब्रह्मभूता इत्यर्थः LalitāTriBh. 280. 4 (*on* 14)

**अनृतजडपरिच्छिन्नभिन्नता** (anṛtajaḍaparicchinna-bhinnatā) *f.* [Inst.] as being different from what is unreal, insentient and delimited अनृतजडपरिच्छिन्नभिन्नतया गूढसौगतकूटस्थैर्व्याख्यातत्वात् ŚatDū. 162. 26.

**अनृतजडविरोधिन्** (anṛtajaḍa-virodhin) *adj.* (whose nature is) opposed to what is unreal and insentient अनृतजडविरोधि ... परमपदं प्रणयादभिष्टवीमि SaṁkṣeŚā. 1. 1 (i. 1. 3)

**अनृतजडादि** (anṛta-jaḍādi) *adj.* what is unreal and insentient etc. सत्यज्ञानाद्यात्मकत्वं नाम अनृतजडादिविरोधित्वमेव NyāySu. (Ja.) 409B. 9 (*on* ii. 2. 8)

**अनृतज्ञापन** (anṛta-jñāpana) *n.* teaching of falsehood सत्यविज्ञापनार्थं तु समागम्य परस्परम्। वेष्टयित्वात्मनात्मानमनृतज्ञापनाय च JayāS. 28. 60.

**अनृततर** (anṛta-tara) *adj.* more wrong लोकोपासनेन फलमस्तीति भवतोक्तं, तेषां भौतिकत्वात् ... तदुपासनमनृततरम् ŚaṅkaVi. (Ā.) 192. 10.

**अनृततरकथा** (anṛtatara-kathā) *f.* more false talk, i.e. more fanciful story अनृततरकथाभिस्तत्र यामे द्वितीये, सुगुणसहितदत्तश्चित्रिणीं तां यभेत ŚṛṅgāDī. 2. 37.

**अनृततस्** (anṛta-tas) *adv.* **1** in comparison with falsehood or untruth सत्यं नानृततः श्रेयो नृशंसाच्चानृशंसता। तमेवं बहुदोषं तु क्रोधं साधुविवर्जितम् MahāBhā. iii. 30. 15; **2** from unreality ब्रह्मणोऽनृततो भेदः सत्यश्चेद्भेदखण्डनम्। व्याहतं स्यात् Nyāyāmṛ. 547 A. 5.

**अनृतता** (anṛta-tā) *f.* **1** unreality अन्यस्य अन्यधर्मकल्पनानृतता सा च अनिर्वचनीयता Bhām. 18. 20 (*on* i. 1. 1); सत्यशब्दो नित्यार्थश्चेत् संगच्छते। ... तथ्यार्थतायामसंगतिः। अनृतताया अप्रस्तुतत्वात् NyāySu. (Ja.) 225 B. 2 (*on* i. 4.6); ब्रह्मणोऽनृततो भेदः सत्यश्चेद् भेदखण्डनम्। व्याहतं स्यादसत्यश्चेद् ब्रह्मणोऽनृतता भवेत् Nyāyāmṛ. 547A. 5; **2** untrustworthiness, unreliability क्रोधे चानृतता(?)पुंसः क्रौर्यं स्यात् पूर्ववत् क्रमात् SamarāSū. 39.63; **3** false- hood, cf. **अनृततादि 1**

**अनृततादि** (anṛtatādi) *adj.* falsehood etc. मत्तस्य किल वाग्दोषाः पारुष्यानृततादयः। दूषयन्ति न वक्तारमतोऽयं कृत्रिमो मदः BṛKathāŚloSaṁ. 25. 12; ननु नाद्यापि वेदस्य प्रामाण्यं सुस्थवत्स्थितम्। स्वदेहसंभवैरेव दोषैरनृततादिभिः NyāyMañ. i. 248. 24.

**अनृततिरोहितस्वरूप** (anṛtatirohita-svarūpa) *adj.* whose own natural form is concealed by unreality जीवस्यानृततिरोहितस्वरूपस्य स्वरूपाविर्भावः VedāntDī. 52. 13 (*on* i .3. 19)

**अनृतत्याग** (anṛta-tyāga) *m.* abandonment of falsity सत्येन अनृतत्यागेन मृषावदनत्यागेन लभ्यः प्राप्तव्यः MuṇḍUBh. 348. 2 (*on* iii. 1. 5)

**अनृतत्व** (anṛta-tva) *n.* **1A** invalidity (of means or proof) दृष्टार्थस्य वाक्यस्यानृतत्वाददृष्टार्थमपि वाक्यम् ... अनृतमिति ज्ञायते NyāyBh. 118. 4 (*on* ii. 1. 58); अनृतत्वमन्यथार्थाभिधानं व्याघातः NyāyVār. 267. 4 (*on* ii. 1. 56); अनृतत्वमप्रामाण्यमिति पर्यायः TātpaṬ. (Vā.) 421. 9 (*on* ii. 1. 57); यस्मिन्नर्थे च यद्वाक्यमर्थासंस्पर्शि तत्त्वतः। अनृतत्वं तदथवा तदर्थस्य विपर्ययः BhāvPra. (Śā.) 70. 22 (3); श्रुतेरेव प्रामाण्ये वयं विप्रतिपद्यामहे अनृतव्याघातपुनरुक्तदोषेभ्यः पुत्रेष्टौ कृतायामपि पुत्रानुत्पादादनृतत्वम् Upask. 7. 11 (*on* i. 1. 3); 8. 17 (*on* i. 1. 3); **1B** lie or falsehood (of speech) तत्र कस्य सत्यत्वं कस्यानृतत्वमिति विवेक्तव्यम् TantrVā. 985. 25 (*on* iii. 4. 21) ; NyāyMañ. i. 250. 5; अनृतत्वं मिथ्यात्वम् Aparā. 763. 19 (*on* 2. 153); **2** untrustworthiness (of a person) क्रोधपरतानृतत्वं क्रौर्यं चौर्यं च पूर्वेण (गृहद्वारेण) BṛSaṁ. 53. 72; **3** unreality (of an object) विकारस्य च अनृतत्वं प्रतिपादयत् शास्त्रं नोत्पत्त्यादिपरं भवितुमर्हति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 835. 2 (*on* iv. 3. 14); ब्रह्म। कार्यापेक्षया वस्तुतोऽन्तवत्त्वमिति चेत्, न अनृतत्वात्कार्यस्य वस्तुनः TaiUBh. 236. 17 (*on* 2. 1); स्वप्नस्य बाधनबलादम(°नृ?)तत्वमुक्तम् SaṁkṣeŚā. 3. 115 (ii. 217. 13); ततो व्यावृत्तौ चानृतत्वस्यादर्शनात् Nyāyāmṛ. 181B. 8; अनृतत्वजडत्वानन्दत्वादिजातिविशिष्टसंशये ... विवर्तकत्वात् LaCandr. 696. 37; सत्यत्वं नामाबाधितार्थप्रतिपादकत्वम्।... तदभावोऽनृतत्वम् MayūMāli. 46. 25 (*on* i. 3. 9)

**अनृतत्वतस्** (anṛtatva-tas) *adv.* on account of the unreality नान्वयो व्यतिरेको वा कल्पितस्यानृतत्वतः। अकल्पितस्य चैकत्वान्नितरां न प्रसिध्यति BṛĀraUBhVā. ii. 1. 166.

**अनृतत्वनिमित्तत्व** (anṛtatvanimitta-tva) *n.* the state of being the cause of lie or false speech येषां तु क्रियाजन्यौ धर्माधर्मौ न क्रियैव, तन्मतेऽनृतस्य यदेन इति वैय्यधिकरण्येऽनृतत्वनिमित्तत्वादेनोऽनृतम् ManuBh. ii. 121. 14 (*on* 8.105)

**अनृतत्वनिवेदकत्व** (anṛtatvanivedaka-tva) *n.* the state of being expressive of unreality, i.e. non-attainment आख्यातमेव खलु नामपदस्य शेषिनाख्यातमेतदनृतत्वनिवेदकत्वात् SaṁkṣeŚā. 1. 310 (i. 232.117)

**अनृतत्वपरित्याग** (anṛtatva-parityāga) *m.* abandonment or avoidance

of unreality स्थूलत्वह्रस्वत्वाद्याकारे परित्यक्तेऽपि जडत्वानृतत्वपरित्यागाभावात् ŚrutaPra. ii. 225. 7 (*on* ii. 1. 12)

**अनृतत्वप्रतिपादन** (anṛtatva-pratipādana) *n.* explanation or description of unreality मृदादिदृष्टान्तेन ... चित्परिणामः ... न च शक्य उन्नेतुमपि, मृत्तिकेत्येव सत्यमिति कारणमात्रसत्यत्वावधारणेन कार्यस्यानृतत्वप्रतिपादनात् Bhām. 358. 8 (*on* ii. 1. 14)

**अनृतत्वप्रसङ्ग** (anṛtatva-prasaṅga) *m.* undesired occasion for unreality न हि ब्रह्मानन्यत्वशब्दोऽनृतत्ववाची। तथा सति ब्रह्मणोऽप्यनृतत्वप्रसङ्गात् NyāySu. (Ja.) 297A. 4 (*on* ii. 1. 6)

**अनृतत्वबुद्धि** (anṛtatva-buddhi) *f.* cognition of unreality यावद्धि न सत्यात्मैकत्वप्रतिपत्तिस्तावत् प्रमाणप्रमेयफललक्षणेषु विकारेष्वनृतत्वबुद्धिर्न कस्यचिदुत्पद्यते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 311. 13 (*on* ii. 1. 14); न च द्वैतस्य अनृतत्वबुद्धिः प्रथममेव कस्यचित् स्यात् BṛĀraUBh. 690. 14 (*on* v. 1. 1)

**अनृतत्वलक्षणा** (anṛtatva-lakṣaṇā) *adj.* (*f.*) of the characteristic of unreality कथं च तदनन्यतानृतत्वलक्षणा जगतो युक्ता स्यात् NyāySu. (Ja.) 297B. 4 (*on* ii. 1. 6)

**अनृतत्वलाभ** (anṛtatva-lābha) *m.* obtainment of unreality न हि ब्रह्मानन्यत्वशब्दोऽनृतवाची। तथा सति ब्रह्मणोऽप्यनृतत्वप्रसङ्गात्। ननु च तदनन्यत्वं तद्व्यतिरेकेणाभाव इति व्याख्यातम्। सत्यम् न तथाप्यनृतत्वलाभः NyāySu. (Ja.) 297A. 5 (*on* ii. 1. 6)

**अनृतत्ववचन** (anṛtatva-vacana) *n.* statement regarding unreality कश्चित्प्रललाप संसारस्यानृतत्ववचनं न तावद् ब्रह्मज्ञाननिबर्हणीयत्वाय शास्त्रप्रामाण्यात् सत्यस्यापि ज्ञानान्निवृत्तेः VedāntKa. 15. 4 (*on* i. 1. 1)

**अनृतत्ववर्णन** (anṛtatva-varṇana) *n.* description of unreality कश्चित्प्रललाप संसारस्यानृतत्ववचनं(v.l.अनृतत्ववर्णनं) न तावद् ब्रह्मज्ञाननिबर्हणीयत्वाय VedāntKa. 15. 4 (*on* i. 1. 1)

**अनृतत्ववाचिन्** (anṛtatva-vācin) *adj.* expressive of unreality न हि ब्रह्मानन्यत्वशब्दोऽनृतत्ववाची। तथा सति ब्रह्मणोऽप्यनृतत्वप्रसङ्गात् NyāySu. (Ja.) 297 A. 4 (*on* ii. 1. 6)

**अनृतत्वादि** (anṛtatvādi) *adj.* **1** invalidity etc. नन्वेतेऽनृतत्वादयः सर्ववेदवाक्याव्यापिन इति भागासिद्धतया हेत्वाभासता TātpaṬ. (Vā.) 422. 3 (*on* ii. 1. 57) ; **2** unreality etc., cf. **अनृतत्वादिभ्रान्ति.**

**अनृतत्वादिदूषण** (anṛtatvādi-dūṣaṇa) *n.* fault of invalidity etc. यज्ञायुधसंबन्धोऽपि स्वस्वामिभावादिस्तस्यैव व्यापकत्वाविशेषेऽपि व्यवस्थयोपपद्यते इति न कश्चिदत्र विरोधः तस्मात्सर्वत्र निरवकाशमनृतत्वादिदूषणम् NyāyMañ. i. 255. 28.

**अनृतत्वादिभ्रान्ति** (anṛtatvādi-bhrānti) *f.* illusion of unreality etc. न चानृतत्वादिभ्रान्तिनिवृत्त्यर्थं (तत्त्वजिज्ञासुमुमुक्ष्वोः) तद्बोधनम्। अधिष्ठानब्रह्मतत्त्वज्ञानेनैव तन्निवृत्तिसंभवे भ्रान्त्यन्तरोत्पादायोगात् Nyāyāmṛ. 454B. 8.

**अनृतत्वादिसंशय** (anṛtatvādi-saṁśaya) *m.* doubt regarding unreality etc. अनृतत्वादिसंशयनिवर्तकत्वेन ... तदनुत्तरज्ञानस्यानुपयुक्तत्वात् LaCandr. 695. 22; 696. 26.

**अनृतत्वाद्यभाववाचिन्** (anṛtatvādyabhāva-vācin) *adj.* expressive of the absence of unreality etc. यथा हि सत्यज्ञानादिपदानि ब्रह्मणि श्रूयन्ते एवम् ... सार्वज्ञादि पदान्यपि। तथा च यथा तान्यनृतत्वाद्यभाववाचीन्येवमेतान्यपि असर्वज्ञत्वाद्यभाववाचितया त्वयाङ्गीकर्तव्यान्येव NyāySu. (Ja.) 518A. 12 (*on* iii.2.15)

**अनृतत्वाभिधान** (anṛtatvābhidhāna) *n.* expression or denotation of unreality वाचारम्भणशब्देन च विकारजातस्य अनृतत्वाभिधानात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 309. 19 (*on* ii. 1. 14)

**अनृतत्वोपपत्ति** (anṛtatvopapatti) *f.* tenability of unreality अन्यस्य वस्तुजातस्य आरम्भणशब्दादिभ्योऽनृतत्वोपपत्तेः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 643. 3 (*on* iii. 3. 17)

**अनृतदर्शन** (anṛta-darśana) *adj.* who sees falsehood or untruth, i.e. having a wicked eye स्वयं चानृतदर्शनः। कीचकोऽयं सुदुष्टात्मा सदा प्रार्थयते हि माम् MahāBhā. iv. 20. 17.

**अनृतदर्शिन्** (anṛta-darśin) *adj.* who sees falsehood ब्रह्मवृद्धिमिच्छन् ...। अजिनं त्वेवोत्तरं धारयेत् न गायेत् ...। अनृत्त (v.l. °त°Viśva.) दर्शी HirŚS. xxvi. 1.84 (15.24); ĀpaDS. i (1). 3. 11.

**अनृतदूत** (anṛta-dūta) *m.* false-speaking messenger, bearer of false tidings अनृतदूतं ब्रुवते ĀpaŚS. xviii. 10. 26; HirŚS. xiii. 4. 12 (166. 29) (comm. पालागलम् अनृतवादिनं दूतम्)

**अनृतदूषक** (anṛta-dūṣaka) *adj.* who censures falsehood मीमांसातत्त्वविज्ञानः श्रोत्रियोऽनृतदूषकः ... पूजयेत् पुस्तकम् PadmP. iv. 100. 42.

**अनृतदेव** (ánṛta-deva) *adj.* **1** who regards untruth as his god, i.e. having falsehood as one's god यदि वाहमनृतदेव आस RV. vii. 104. 14 (*but* Sāy. अनृता असत्यभूता देवा यस्य); AV. viii. 4. 14; AV. (P.) xvi. 10. 4 (*but* MW. *m.* one whose gods are not true); **2** who plays with, i.e. resorts to falsehood, AV. viii. 4. 14 (Sāy. अनृतेन दीव्यतीत्यनृतदेवः)

**अनृतदोष** (anṛta-doṣa) *m.* **1** fault or defect of invalidity शब्दस्य प्रमाणत्वं न संभवति। कस्मादनृतदोषात् NyāyBh. 118. 3 (*on* ii. 1. 58); **2** fault of untruthfulness, cf. **अनृतदोषपरिहारार्थम्.**

**अनृतदोषपरिहारार्थम्** (anṛtadoṣaparihārārtham) *adv.* for the sake of removal or avoidance of the fault of untruthfulness पितुरनृतदोषपरिहारार्थम् ... इति वचनस्यानुपपत्तेः ŚivārkaMaDī. i. 516. 18 (*on* i. 4. 6)

**अनृतद्वय** (anṛta-dvaya) *n.* pair of unreal entities किं चानृतद्वयमिहाध्यासितव्यमिष्टं स्यात् SaṁkṣeŚā. 1. 33 (i.42. 13)

**अनृतद्विष्** (anṛta-dvíṣ) *adj.* hater of falsehood ऋतावान ऋतजाता ऋतावृधो घोरासो अनृतद्विषः। तेषां वः सुम्ने सुच्छर्दिष्टमे नरः स्याम ये च सूरयः RV. vii. 66. 13 (*but* Sāy. अयष्टृद्वेष्टारः)

**अनृतद्वैत** (anṛta-dvaita) *n.* unreal duality अनृतद्वैतस्याभावे ... अनृतत्वस्यादर्शनात् Nyāyāmṛ. 181B. 7; AdvaiSi. 444. 28.

**अनृतनिन्दार्थम्** (anṛtanindārtham) *adv.* for the sake of censure of false evidence अनृतनिन्दार्थमिदम् ManvaMu. 306. 26 (*on* 8. 97)

**अनृतनिरूपितत्व** (anṛtanirūpita-tva) *n.* the state of being described by unreality अनृतनिरूपितत्वं परमनृतमिथ्यात्वात् मिथ्या AdvaiSi. 752. 10.

**अनृतनिवृत्त्यर्थ** (anṛtanivṛtty-artha) *adj.* meant for removing or avoiding lie or false speech तस्यैव देवतात्वमध्यारोप्य भेदेन कर्मकर्तृव्यपदेशोऽनृतनिवृत्त्यर्थः ManuBh. ii. 111. 27 (*on* 8. 85)

**अनृतन्त्र** (a-nṛtantra) *adj.* (also used as noun) (that) which does not depend on human agency, (that) which is of impersonal origin अनृतन्त्रे विधिर्नेष्टो वन्ध्यापुत्रोद्भवे यथा। मातृतन्त्रे BṛĀraUBhVā.ii.4.143; लिङ्लोडादेर्भावनैवानृतन्त्रे SaṁkṣeŚā. 1. 386 (i. 286.5)

**अनृतन्त्रतस्** (anṛtantra-tas) *adv.* on account of not being dependent on human agency विधिर्यतो नियोगोऽपि नैव स्यादनृतन्त्रतः BṛĀraUBhVā. i. 4. 854; निःशेषपुरुषार्थाप्तिस्तद्बुद्धेरनृतन्त्रतः BṛĀraUBhVā. i. 4. 1264.

**अनृतन्त्रत्व** (anṛtantra-tva) *n.* the state of not being dependent on human agency वस्तुनोऽप्यनृतन्त्रत्वात्षोडशिग्रहणादिवत्। विकल्पोऽप्यत्र नैवास्ति BṛĀraUBhVā. iv. 4. 444.

**अनृतन्त्रत्वसामान्य** (anṛtantratva-sāmānya) *n.* common factor of not being dependent on human agency विधेरिवानपेक्षत्वं वेदान्तेष्वभिधाश्रुतेः। अनृतन्त्रत्वसामान्यात् BṛĀraUBhVā. ii. 4. 153.

**अनृतन्त्रत्वहेतुतस्** (anṛtantratvahetu-tas) *adv.* on account of the reason of not being dependent on human agency किमत्र विधिना कार्यमनृतन्त्रत्वहेतुतः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 30.

**अनृतपटुता** (anṛta-paṭutā) *f.* skillfulness in (telling of) lie अनृतपटुता क्रौर्ये चित्तं सतामवमानिता। ... कलियुगमहाराजस्यैताः स्फुरन्ति विभूतयः VetāPañ. (Śi.) 21. 33.

**अनृतपर** (anṛta-para) *adj.* devoted to falsehood or untruth अनृतपरा नराः ... भविष्यन्ति युगान्ते HariVaṁ. 116. 8; चित्तं विशुध्यति जलेन मलावलिप्तं यो भाषतेऽनृतपरोऽस्ति जनः SubhāRaSaṁ. 759.

**अनृतपरिच्छिन्नव्यावृत्त** (anṛtaparicchinna-vyāvṛtta) *adj.* excluded from the unreal and the delimited सत्यं जडानृतपरिच्छिन्नव्यावृत्तं सच्चिदानन्दरूपम् ... यस्याः सा LalitāTriBh. 332. 1 (*on* 45)

**अनृतपरुषमन्त्र** (anṛtaparuṣa-mantra) *m.* counsel which is false and harsh अङ्गना सा।... अनृतपरुषमन्त्रैर्दुर्जनान्तर्जयन्ती।... नष्टकामाद्यरूपा VasiS. 24. 29.

**अनृतपर्याय** (anṛta-paryāya) *m.* synonym of untruth प्रयुञ्जीत नासाधुनपशब्दाननृतपर्यायान् ŚāstrDī. 47. 4 (*on* i. 3. 9)

**अनृतपशु** (anṛta-paśú) *m.* not a real animal, figurative animal एतां अनृतपशुं अनृतादेवैना वरुणान्मुञ्चतो मिथुनौ भवतः MaiS. i. 10. 12 (i. 151. 19); एतां अनृतपशुं अनृताद्वै ताः प्रजा वरुणोऽगृह्णात् KāṭhS. iii. 36. 6 (iii.73.15)

**अनृतपूरुष** (anṛta-pūruṣa) *m.* man who speaks lie, i.e. liar शुक्रस्तमाह कुपितः स्त्रीकामानृतपूरुष। त्वां जरा विशतां मन्द BhāgP. ix. 18. 36.

**अनृतपूर्वम्** (anṛtapūrvam) *adv.* as preceded by falsehood, falsely नानृत

(v.l. नानृतपूर्वं) मूचतुर्भवन्तौ MahāBhā. i. 3. 72; नानृतपूर्वं कदाचिद् वच्मि केशव BrahmP. 73. 51.

**अनृतप्रतिपक्ष** (anṛta-pratipakṣa) *m.* **1** antonym of (the word) *anṛta* अनृतप्रतिपक्षात् सत्यात् डाच् स्यात् PrakriKau. i. 955. 9; **2** opposite of falsehood, cf. **अनृतप्रतिपक्षभूत.**

**अनृतप्रतिपक्षभूत** (anṛtapratipakṣa-bhūta) *adj.* which has become the opposite of falsehood अनृतप्रतिपक्षभूतं सत्यमुच्यमानं शूद्रादीनां भवत्येव BālamBha. i. 430. 19 (*on* 1. 166)

**अनृतप्रतिपक्षवचन** (anṛtapratipakṣa-vacana) *adj.* expressive of the opposite of falsehood सत्यशब्दः अनृतप्रतिपक्षवचनः Prasā. i. 955. 18.

**अनृतप्रतिषेध** (anṛta-pratiṣedha) *m.* prohibition of (telling of) lie नानृतं वदेदिति त्वनृतप्रतिषेधः TantrVā. 937. 15 (*on* iii. 4. 13); अनृतप्रतिषेधश्च पुरुषमात्रधर्मत्वादनाहिताग्नेरप्यवस्थितः TantrVā. 979. 14 (*on* iii. 4. 13); 981. 7 (*on* iii. 4. 13); (वर्जयेत् ... अनृतम्) तूष्णीमासितव्यम् अनृतप्रतिषेधात् ManuBh. i. 170. 7 (*on* 2. 179)

**अनृतप्रतिषेधवचन** (anṛtapratiṣedha-vacana) *n.* scriptural statement prohibiting false testimony or evidence अनृतप्रतिषेधवचनैः दुरितापूर्वफलसहितैरत्यर्थं भीषणमपि कुर्यात् SmṛtiCan. iii. 203. 6.

**अनृतप्रतिषेधानुष्ठान** (anṛtapratiṣedhānuṣṭhāna) *n.* observance of the prohibition of (telling of) lie मौने तु केवलमनृतप्रतिषेधानुष्ठानमेव ManuBh. i. 121. 8 (*on* 2. 83)

**अनृतप्रभव** (anṛta-prabhava) *adj.* arising from deception or fraud व्यवहारो हि नामानृतप्रभवो व्याजैकनिबन्धनः BālaKrī. i. 209. 3 (*on* 2. 19)

**अनृतप्रवक्तृ** (anṛta-pravaktṛ) *adj.* telling of lie, liar ये चानृतप्रवक्तारो ये च विश्वासघातकाः। ... ते मां प्राप्य विमुच्यन्ते पापसंघैः सुसंचितैः SkandP. v (3). 178. 11.

**अनृतप्रवेश** (anṛta-praveśa) *m.* entry of falsehood कुलाचारं विना यत्र नास्त्युपायः कुलेश्वरि। तत्रानृतप्रवेशश्चेत् कुतो निःश्रेयसं भवेत् MahNirvāT. 4. 83.

**अनृतप्रशंसा** (anṛta-praśaṁsā) *f.* praise of false evidence एषा देवानां संबन्धिनी वाक् तां मन्वादयः श्रुत्वा वदन्तीति विशेषेऽनृतप्रशंसा ManuBh. ii. 117. 20 (*on* 8. 103)

**अनृतप्रसक्त्यभाव** (anṛtaprasakty-abhāva) *m.* absence of the undesired occasion for (telling of) lie प्रियं च नानृतं ब्रूयादेष धर्मस्सनातनः इति ... सर्वदा चानृतं वर्जयतः क्रतावनृतप्रसक्त्यभावादनुवाद एवायम् BhāṭṭDī. i. 319. 8 (*on* iii. 4. 8)

**अनृतप्रसङ्ग** (anṛta-prasaṅga) *m.* undesired occasion for falsehood सत्याद्य प्रमदनमनृतप्रसङ्गः TaiUBh. 216. 11 (*on* 1. 11)

**अनृतप्राप्त** (anṛta-prāpta) *adj.* obtained through falsehood आशानिर्वेदभूयिष्ठमनृतप्राप्तमेव च। ... बलव्यसनमुच्यते NītiSā. 14. 68; AgniP. 240. 31.

**अनृतप्राय** (anṛta-prāya) *adj.* almost or equal to unreal यथा वयमनृतप्रायाः तथा इदं जगत्सर्वम् असत्यम् GītāBh. (Śaṅ.) 456. 15 (*on* 16. 8)

**अनृतप्रायवादिनी** (anṛtaprāya-vādinī) *adj.* (*f.*) uttering mostly lie मनः स्तेनसदृशं वागनृतप्रायवादिनी इत्यर्थः GuruCandr. i. 305. 4; LaCandr. 371. 8.

**अनृतप्रिय** (anṛta-priya) *adj.* **1** fond of deceit or fraud मृषातप्ततरं ताम्रं पाययन्त्यनृतप्रियान् VarāṅgaC. 5. 54; **2** fond of (telling of) lie हिंसानृतप्रियाः ... द्विजाश्शूद्रतां गताः SarvaSiSaṁ. 11. 54 [KośaKaTa. 1. 1555 gives *anṛtapriya* as the synonym of *vyalīka* ]

**अनृतप्लवन** (anṛta-plavana) *adj.* inclined towards (telling of) lie कूटेऽनृतप्लवनबन्धनपश्च जातः Bṛhajjā. 12. 16.

**अनृतबहुता** (anṛta-bahutā) *f.* abundance of (telling of) lie अनृतपटुता (v.l. अनृतबहुता) क्रौर्ये चित्तं सतामवमानिता। ... कलियुगमहाराजस्यैताः स्फुरन्ति विभूतयः VetāPañ. (Śi.) 21. 33.

**अनृतबीजनिबन्धन** (anṛtabīja-nibandhana) *adj.* caused by, i.e. involving an element of untruth मनुनानृतबीजनिबन्धनदोषतारतम्यानुसारेण दण्डवैचित्र्यमुक्तम् SmṛtiCan. iii. 215. 9.

**अनृतबुद्धि** (anṛta-buddhi) *f.* **i** false knowledge मायाभिः प्रत्यङ्ज्ञानैर्यदि वानृतबुद्धिभिः। गम्यते पुरुरूपोऽज्ञैरेकोऽपि जलसूर्यवत् BṛĀraUBhVā. ii. 5. 127; **ii** knowledge of unreality, cf. **अनृतबुद्धितस्.**

**अनृतबुद्धितस्** (anṛtabuddhi-tas) *adv.* on account of the knowledge of unreality देहवाग्बुद्ध्यस्त्यक्ता ज्ञानिनानृतबुद्धितः PañcDa. 7. 275.

**अनृतबुद्धिहत** (anṛtabuddhi-hata) *adj.* annulled by the knowledge of unreality न फलाय हि स्वपनकालकृतं सुकृतादि जात्वनृतबुद्धिहतम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 9. 95.

**अनृतब्रुव** (anṛta-bruva) *adj.* speaking or telling of lie लुब्धानृतब्रुवाश्चैव भवितारो नृपास्तथा MatsyaP. 273. 26.

**अनृतब्रू** (anṛta-brū) *adj.* speaking or telling of lie अनृतब्रुवश्च सततं तिष्ये जायन्ति वै प्रजा VāyuP. i. 58. 35.

**अनृतभरभृत** (anṛtabhara-bhṛta) *adj.* filled with the load of lie(s) अनृतभरभृतेष्वहो जनानामितिहासेषु यथा तथा प्रतीतिः PrabhāC. 75. 9.

**अनृतभाज्** (anṛta-bhāj) *adj.* possessed of, i.e. resorting to falsehood धर्मार्थमनृतमुक्त्वा नानृतवा (v.l. भा)ग् भवेत् MahāBhā. viii. 49. 55.

**अनृतभाषण** (anṛta-bhāṣaṇa) *n.* [DhātuPra. 10. 6 (131. 19); GaṇRa. 6. 385 (410)] false speach, telling of lie(s) दोषानवेक्ष्य ... अनृतभाषणे। यथाश्रुतम् ... वद ManuSm. 8.101; प्रहासेऽनृतभाषणे। ... निमित्तेष्वेषु सर्वत्र कर्म कुर्वन्नपस्पृशेत् GobhiSm. 1. 31; BṛhaspaSm. 306. 540; विप्रः... कृत्वा चानृतभाषणम्। ... दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् BṛParāSm. 8. 296; तत्पापं समवाप्नोति गुर्वग्रेऽनृतभाषणात् KulārT. 12. 99; NityoNi. 133. 10; युधिष्ठिरस्य ... आचार्यब्राह्मणवधार्थम् अनृतभाषणम् TantrVā. 128. 8 (*on* i. 3. 7); MīmāKau. i. 42. 24 (*on* i. 3. 7); i. 48. 1 (*on* i. 3. 7); अनृतभाषणम्। परद्रव्यापहरणम् ... इति नरकायुष आश्रवाः TriṣaŚaPuC. iii. 7. 107; पाणिपादादिचापलेऽनृतभाषणे वा कृते सावित्रीम् ... जपेत् Aparā. 1139. 6 (*on* 3. 280); नानृतं ब्रूयात् इत्यादिना अनृतभाषणं प्रथमं निषिध्य SyādvāMañ. 6 (181); ब्रह्मचारिणोऽनृतभाषणे प्रायश्चितमाह VīraMi. (Saṁskāra.) 553. 23; उक्तः कलेरेव योग्यः सोऽनृतभाषणात् SiddhāTaVi. 374. 24; परिभाषणम् अनृतभाषणम् LaŚabdeŚe. ii. 520. 10; हिंसा गरीयसी सर्वपापेभ्योऽनृतभाषणम्। गरीयस्तरम् ŚukraNī. 2. 207.

**अनृतभाषण** (anṛta-bhāṣaṇa) *adj.* (also used as noun) (one) who speaks lie, liar (ईश्वरस्य) नामानि ... यः पठेत् ... पापी चानृतभाषणः। ... मुच्यते सर्वपापेभ्यः SkandP. iii (2). 4. 52; iii (2). 30. 99; कश्चिद्व्याधः ...। हिनस्ति ... मृगान्। ... क्रोधनोऽनृतभाषणः BrahmP. 80. 7.

**अनृतभाषणादि** (anṛtabhāṣaṇādi) *adj.* false speech or telling of lie etc. वाक्चापल्यमनृतभाषणादि (गृहस्थः वर्जयेत्) VīraMi. 203. 10 (*on* 1. 112)

**अनृतभाषणाभ्यनुज्ञापिका** (anṛtabhāṣaṇābhyanujñāpikā) *adj.* (*f.*) which gives sanction to false speech विवाहादिविषये अनृतभाषणाभ्यनुज्ञापिकया स्मृत्या अनृतवदननिषेधश्रुतेः संकोचः MīmāKau. i. 132. 6 (*on* i. 3. 27)

**अनृतभाषित** (anṛta-bhāṣita) *adj.* (used as noun) what is spoken or uttered falsely आहतं ताडिते ज्ञाते गुणितेऽनृतभाषिते NānārthSaṁ. 10. 12.

**अनृतभाषितृ** (anṛta-bhāṣitṛ) *adj.* who speaks or tells lie, liar अनृतभाषिता... पुरुषश्च यः। नैते लोकानाप्नुवन्ति MahāBhā. iii. App. 1. 4 (19)

**अनृतभाषिन्** (anṛta-bhāṣin) *adj.* [*f.* -iṇī] who speaks or tells lie, liar परुषानृतभाषिण्यो भविष्यन्ति कलौ स्त्रियः ViṣṇuP. vi. 1. 30; अस्मिन् गोत्रे भवा विप्राः ... तस्करानृतभाषिणः SkandP. iii (2). 9. 75; पैप्पलादं महाशास्त्रं न देयम् ... शठायानृतभाषिणे ŚarabhU. 33; काणेन चक्षुषा जन्तुर्यथा किंचिन्न पश्यति। न पश्यति तथा राजा चरेणानृतभाषिणा PuruṣPa. 54. 26; स्त्रियोऽपि दुश्चारिण्योऽनृतभाषिण्यः पुरुषवधं कुर्वन्ति VetāPañ. (Śi.) 14. 26; (used as noun) (one) who speaks or tells lie(s), liar न खल्वेवमवष्टम्भं कुर्वन्त्यनृतभाषिणः TriṣaŚaPuC. ii. 6. 317; वाचा दुष्टः 'वाग्दुष्टः' परुषानृतभाषी अभिशस्तो वा CaturCin. iii (1). 483. 20; अपराद्धापराधे स्यादनृतेऽनृतभाषिणी BhāvPra. (Śā.) 102. 7 (4); रात्रिचारिण्यनृतभाषिणी। पिशाचशीला विज्ञेया BhāvPra. (Śā.) 110. 17 (5)

**अनृतभीरु** (anṛta-bhīru) *adj.* who fears or abhors falsehood मुक्तो वानृतभीरूणां त्वद्विधानामयं विधिः JātaMā. 102. 4 (17. 10)

**अनृतभूयिष्ठ** (anṛta-bhūyiṣṭha) *adj.* **1** chiefly characterized by lie प्रायशोऽनृतभूयिष्ठा नराः कार्यवशेन वा MahāBhā. xiii. App. I.15 (1799); **2** chiefly characterized by falsehood, cf. **अनृतभूयिष्ठत्व.**

**अनृतभूयिष्ठत्व** (anṛtabhūyiṣṭha-tva) *n.* the state of being chiefly characterized by falsehood लौकिकवचसामनृतभूयिष्ठत्वादर्थव्यभिचारस्य शङ्कितत्वात् PrakaPañ. 242. 22.

**अनृतभूषित** (anṛta-bhūṣita) *adj.* decorated or adorned with falsehood कथमेवमनृतभूषितं ते भाषितम् Mukundā. 92 (1)

**अनृतभेद** (anṛta-bheda) *m.* difference from whatever is unreal or non-existent घटपटभेदस्य मिथ्यात्वेऽपि ब्रह्मण्यनृतभेदस्य सत्यत्वात्तस्य सत्यत्वे सति भेदे द्वेषस्तु किंकृतः Nyāyāmṛ. 549B. 3; 549B. 5.

**अनृतमधुरभाषित** (anṛtamadhura-bhāṣita) *adj.* whose speech is false but sweet अनृतमधुरवादिनं (v.l. °भाषितं) कृतघ्नं तमिव तवाग्रजमुन्मथामि Rāmā. iv. 655*(9)

**अनृतमधुरभाषिन्** (anṛtamadhura-bhāṣin) *adj.* who speaks false but sweet (words) अनृतमधुरवादिनं(v. l. °भाषिणं) कृतघ्नं तमिव तवाग्रजमुन्मथामि Rāmā. iv. 655*(9)

**अनृतमधुरवादिन्** (anṛtamadhura-vādin) *adj.* who speaks false but sweet (words) अनृतमधुरवादिनं कृतघ्नं तमिव तवाग्रजमुन्मथामि Rāmā. iv. 655* (9)

**अनृतमय** (anṛta-maya) *adj.* full of falsehood आभिस्ताभिरात्मकार्यनिर्वर्तिनीभिर्मधुराभिरनृतवाग्भि(v. l. °निर्वर्तिनीनामनृतमयवाङ्मधुभि Böhtlingk Ed.)-राकृष्यन्ते विषयिणः Śāk. 5. 21 (19) [full of untruth, false, MW.]

**अनृतमूर्ति** (anṛta-mūrti) *adj.* of non-existing, i.e. slender form मध्येनानृतमूर्तिना मृगदृशो नाभौ बलान्मज्जितम् । ... मम मनः Mukundā. 215.

**अनृतरत** (anṛta-rata) *adj.* delighting in or addicted to falsehood, untruthful दुःखार्तो विधनोऽटनोऽनृतरतस्तीक्ष्णश्च कुम्भस्थिते भौमे Bṛhajjā. 18. 7; अनृतरता ये च ते वै निरयगामिनः ViṣṇuDhaP. ii. 118. 8.

**अनृतराहित्य** (anṛta-rāhitya) *n.* absence of unreality (सत्यं क्षमा ... नित्यं तिष्ठन्ति शंकरे) सत्यमनृतराहित्यम् ŚivārkaMaDī. i. 345. 17 (*on* i. 2. 9)

**अनृतरूप** (anṛta-rūpa) *adj.* of the form of unreality or non-existence एतस्मिन् ब्रह्मण्येतत् प्राणाख्यं छायास्थानीयमनृतरूपं तत्त्वम् PraśnaUBh. 261. 13 (*on* 3. 3); वर्णाश्चानृतरूपा मानसा: परिकल्पिता: BrahmSūBh. (Bhā.) 62. 20 (*on* i. 3. 28)

**अनृतरूप** (anṛta-rūpa) *n.* form of unreality, illusory form अनृतरूपतिरोधानं क्षेत्रज्ञकर्मेति कथमवगम्यते VedāSaṁ. 161. 3.

**अनृतरूपत्वापादन** (anṛtarūpatvāpādana) *n.* act of bringing about or imposing the state of being of unreal nature न तु व्रीह्यलाभे यवमुपादाय तदभिवदनस्य अनृतरूपत्वापादनमपि (क्रत्वङ्गम्) PūrvottaVāNaMā. 54. 15.

**अनृतरूपाविद्या** (anṛtarūpāvidyā) *f.* nescience which is of the nature of unreality सुषुप्तिकाले सर्वासां प्रजानाम् अनृतरूपाविद्यापिहितत्वेन ब्रह्मचैतन्यावभासं दर्शयति VivaPraSaṁ. 55.10.

**अनृतलब्ध** (anṛta-labdha) *adj.* obtained through deception दैत्याः । ... शेकुः ... अमृतमनृतलब्धं नैव पातुं न हातुम् DaśāvaC. 2. 32.

**अनृतलोभहीना** (anṛtalobha-hīnā) *adj.* (*f.*) devoid of false speech and greed ताश्चापि ... पैशुन्यमायानृतलोभहीनाः VarāṅgaC. 2. 93.

**अनृतवक्तृ** (anṛta-vaktṛ) *adj.* who speaks or tells lie, liar अनृती परोपद्रवप्रसङ्गेऽनृतवक्ता BālaKrī. i. 118. 14 (*on* 1. 164)

**अनृतवचन** (anṛta-vacana) *n.* **Ai** false speech, i.e. false testimony or evidence नानृतवचने दोषो जीवनं चेत्तदधीनम् GautDS. ii. 4. 24; सदोषमपि गुणभूम्नानृतवचनमभ्युपगम्यते BālaKrī. i. 231. 3 (*on* 2. 85); तत्पावनाय अनृतवचनावचननिमित्तप्रत्यवायपरिहाराय सारस्वतश्चरुर्द्विजैरेकैकशो निर्वाप्यः कर्तव्यः Mitā. 190. 9 (*on* 2. 83); 190. 15 (*on* 2. 83); अभ्यनुज्ञावशादनृतवचने अवचने वा न प्रायश्चितम् Subodhi. 38. 19 (*on* 2. 83); तत् पावनायेति अकरणजन्यपापाभावायेत्यर्थकस्यानृतवचनस्य यागीयहिंसावद्विहितत्वेन पापाजनकत्वात् VīraMi. 518. 7 (*on* 2. 83); साक्षिणामवचनानृतवचने प्रतिषिद्धे क्वचित् तत्प्रतिप्रसवमाह VīraMi. (Vyavahāra.) 138. 10; **Aii** false speech, i.e. false allegation रौद्रो नाम ... संग्रामहेतुकः । स च क्रोधाधर्षणाधिक्षेपावमानानृतवचनोपघात°...°आदिभिर्विभावैरुत्पद्यते NāṭyaŚā. 6. 77 (3) (*but* AbhinBhā. अनृतस्य कस्याप्यसत्यस्य वचनम्); **B** false speech, i.e. breaking of one's words अनृतवचनमुत्कर्षे ViṣṇuSm. 37.1; अनृतवचनान्मोचयितव्यो भवान् PañcRā. 1. 45 (1); अनृतवचनम् ... मा भूदेवं मम पशुपते जन्मजन्मान्तरेषु ŚivāpaKṣaSt. 14; अनृतवचनस्य पुरुषार्थतया निषिद्धस्य कर्मार्थोऽयं प्रतिषेधः ManuBh. i. 305. 14 (*on* 3. 219); i. 416. 5 (*on* 4. 256); ii. 121. 17 (*on* 8. 105); न ह्यस्य महर्षेरनृतवचनं संभवति Kāśi. i. 5. 18 (*on* 1. 12); वाक्पाणिपादादिचापल्यकरणे तामेव जपेत् । अनृतवचने च Mitā. 474. 2 (*on* 3. 279); 514. 15 (*on* 3. 312); समुत्कर्षे गुणवत्तायां स्पर्धा गुणवत्तापरीक्षा वा । तत्रोभयत्र परीक्षकस्यानृतवचनं ब्रह्महत्यासमम् Aparā. 1047. 17 (*on* 3. 228); चशब्दादनृतवचने चेत्यवगम्यत इत्युक्तं व्याख्यातृभिः SmṛtiCan. iii. 208. 9; उत्कर्षे स्वोत्कर्षार्थमनृतवचनम् DīpKa. 95. 5 (*on* 3. 229); **C** statement of falsehood ऊर्ध्वुदुम्बर इत्यनृतवचनादन्यदप्यस्यानृतमिति कल्प्येत ŚābaBh. 135. 4 (*on* i. 2. 21); NyāySu. (So.) 75. 25 (*on* i. 2. 21); शीलस्नेहयोरस्थिरत्वादनृतवचनेन निन्द्यन्ते स्त्रियः ManuBh. ii. 246. 17 (*on* 9.18)

**अनृतवचननिषेध** (anṛtavacana-niṣedha) *m.* prohibition of false testimony or evidence अनृतवचननिषेधो हि द्विप्रकारः Subodhi. 38. 16 (*on* 2. 83)

**अनृतवचनसमुच्चारण** (anṛtavacana-samuccāraṇa) *n.* utterance of false speech शून्यः पे(पै)शुन्यवादेनृतवचनसमुच्चारणे जातिमूकः । सर्व्वत्रैवं स्वभावप्रथितगुणतया नाम[कः स्तु]यतेसौ EI. i. 126. 12.

**अनृतवचनावचननिषेध** (anṛtavacanāvacana- niṣedha) *m.* prohibition of both false testimony and absence of testimony साधारण्येनानृतवचनावचननिषेधे सत्यपि पुनर्विशेषेण साक्षिणां तन्निषेधः Subodhi. 39. 7 (*on* 2. 83); अनृतवचनावचननिषेधौ द्विविधौ BālamBha. ii. 96. 31 (*on* 2. 83)

**अनृतवचस्** (anṛta-vacas) *n.* **A** statement involving fallacy or clincher पूर्वो जातिः परस्तु छलमनृतवचः स्यादकालग्रहश्च TattvMu. 4. 64 (comm. हान्याद्याभासवचनम्); **B** speaking lie, cf. **अनृतवचोभीति**.

**अनृतवचोभीति** (anṛtavaco-bhīti) *f.* fear of speaking lie मयानृतवचोभीत्या कथितम् PadmP. iv. 14. 42.

**अनृतवत्** (anṛta-va(n)t) *adj.* possessed of falsehood, untruthful धर्मार्थमनृतमुक्त्वा नानृतवाग्(v.l. न्) भवेत् MahāBhā. viii. 49. 55; न नास्तिको नानृतको (v.l. नानृतवान्) न कश्चिदबहुश्रुतः । ... विद्यते तदा Rāmā. i. 6. 14; i. 248*(19)(v.l.)

**अनृतवत्** (anṛta-vat) *adv.* **1** like falsehood or untruth अनृतवदशुभाः स्त्रिय इति शास्त्रमर्यादा ManvaMu. 367. 3 (*on* 9. 18); **2** like false testimony or evidence गुर्वेकमेव दुरितापूर्वमुत्पद्यते साक्ष्येऽनृतवत् TristhaSe. 124. 20.

**अनृतवदन** (anṛta-vadana) *n.* **A** false speech, telling of lie अनृतवदनम् ... क्लिन्नकाष्ठाभ्याधानमिति वर्जयेत् VārāŚS. I. iv. 3. 42; अनृतवदनान्नरकप्राप्तिर्भवति TantrVā. 938. 7 (*on* iii. 4. 13); नानृतं वदेदिति यः प्रतिषेधस्तस्याशूद्रादिविषयतानेनोच्यते, न पुनरनृतवदनं विधीयते ManuBh. ii. 118. 1 (*on* 8. 104); अनृतवदने कामतोऽप्रवृत्तेर्विधित एव तत्र प्रवृत्त्यङ्गीकारात् TattvPradī. (Ci.) 104.9; (न कुप्येन्नानृतं वदेत्) अनृतवदनस्य पुरुषार्थतया निषिद्धस्य कर्मार्थोऽयं निषेधः CaturCin. iii (1). 1029. 10; प्रतियोगिनोऽनृतवदनस्य पुरुषधर्मतया तन्निषेधस्यापि पुरुषधर्मत्वेनैव विधातव्यत्वात् NyāyMāVi. 158. 23 (*on* iii. 4. 8); अशुचौ सुरादौ दृष्टे वाक्पाणिपादादिचापलेऽनृतवदने सावित्रीं जपेत् DīpKa. 103. 14 (*on* 3. 279); अनृतवदनेन दुरितापूर्वद्वयं जन्यत एकं क्रतोरुपघातकमपरं पुंसो नरकजनकम् TristhaSe. 124. 14; क्रतुमध्येऽनृतवदने ... क्रत्वर्थनिषेधातिक्रमात् क्रतुवैगुण्यं च भवति VidhiRa. 11 (82. 8); दर्शपूर्णमासप्रकरणाम्नातवाक्येऽनूद्यमानस्यानृतवदनस्येव क्रत्वर्थप्रतीतिर्भवेत् ŚivārkaMaDī. ii. 220. 1 (*on* iii. 1. 2); PūrvottaVāNaMā. 39. 8; अर्थप्राप्तं क्रत्वर्थमेवानृतवदनं निषेध्यम् PūrvottaVāNaMā. 49. 4; 54. 3; अनृतवदने प्रवृत्तिस्स्यात् SiddhāLeSaṁ. 19. 9; MīmāKau. iii (1). 85. 18 (*on* i. 2. 44); मन्वादीनां रागद्वेषाभावान्न तन्मूलमनृतवदनं संभवति MayūMāli. 18. 29 (*on* i. 3. 1); इह त्वनृतवदनस्य शास्त्रचोदितत्वाभावेन पुरुषार्थतया निषेधेऽपि विकल्पाप्रसङ्गाद्वैषम्यमिति भावः MayūMāli. 266. 4 (*on* iii. 4. 8); 778. 9 (*on* x. 8. 7); पुरुषसंस्कारमुखेनानृतवदनस्य क्रत्वर्थत्वे पुरुषांशेऽनुवादः स्वीकार्यः VaiyāBhū. 72. 1 (*on* 21); कर्माङ्गलोपनिमित्तम् ... प्रायश्चित्तद्वयं भवति । दर्शपूर्णमासयोरिवानृतवदने BālamBha. i. 154. 25 (*on* 1. 29); i. 500. 7 (*on* 1. 225); **B** false or invalid speech वाङ्मनसयोर्विद्यमानमविद्यमानं वा स्तेयानृतवदनमुच्यमानं धर्मे स्वार्थेऽपि वा न प्रामाण्यं प्रतिपद्यते TantrVā. 4. 10 (*on* i. 2. 2); **C** false testimony or evidence यः साक्ष्यमनृतं वदति ... यस्तेऽनृतवदनेन पराजितो भवतीति श्रावयेदिति संबन्धः Mitā. 183. 28 (*on* 2. 75); नैमित्तिकत्वेन सारस्वतश्चरुर्निर्वाप्यो विधीयते न त्वनृतवदनजनितपापनिबर्हणाय TattvPradī. (Ci.) 104. 8.

**अनृतवदनकर्तृत्व** (anṛtavadana-kartṛtva) *n.* agency described by the false speech or telling of lie वाचश्चानृतवदनकर्तृत्वाभावान्मुख्यरूपस्तेनानृतवादिनीत्वकीर्तने ... आनर्थक्यमभिधेयशून्यत्वम् NyāySu. (So.) 8.4 (*on* i. 2. 2); cf. **अनृतवादिनीत्व**.

**अनृतवदनदोष** (anṛtavadana-doṣa) *m.* fault of false speech or telling of lie यस्मान्मत्तोऽनृतं वदति तस्मादनृतवदनदोषेण न युज्यते Pradī. vii. 51. 16 (*on* viii. 1. 35); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 1. 35 (282. 14); LaŚabdeŚe. ii. 1101. 18.

**अनृतवदननिमित्त** (anṛtavadana-nimitta) *adj.* caused by false speech or telling of lie स्मृतौ च यदनृतवदननिमित्तं प्रायश्चित्तं तदेव कर्तव्यम् TantrVā. 979. 5 (*on* iii. 4. 13)

**अनृतवदननिवृत्ति** (anṛtavadana-nivṛtti) *f.* abstaining from false speech or telling of lie यथा 'नानृतं वदेत्' ... इत्यादौ अत्रानृतवदननिवृत्तेः ... मन्त्रनिवृत्तेश्च विधेयत्वात् BhāṭṭDī. i. 12. 4 (*on* i. 1. 6)

**अनृतवदननिषेध** (anṛtavadana-niṣedha) *m.* prohibition of false speech or telling of lie अनृतवदननिषेधस्य क्रत्वर्थत्वेऽधिकरणमनुक्रम्यते VedāntKa. 357. 12 (*on* iv. 1. 24); कृतेऽपि पुरुषार्थतया अनृतवदननिषेधे क्रत्वर्थोऽयं पुनर्निषेधः ManvaMu. 188. 17 (*on* iv. 2. 36); एवं हि तत्र अनृतवदननिषेधोदाहरणभाष्यम् PūrvottaVāNaMā. 54. 11; 61. 14; कर्त्रधिकरणे व्युत्पादितं पुरुषार्थे अनृतवदननिषेधे सत्यपि दर्शपूर्णमासमध्ये ... क्रतुसिद्धिं कामयमानस्यानृतवदने प्रवृत्तिस्स्यात्

SiddhāLeSam. 19. 7; विवाहादिविषयेऽनृतभाषणाभ्यनुज्ञापिकया स्मृत्या अनृतवदननिषेधश्रुतेः संकोचः MīmāKau. i. 132. 7 (*on* i. 3. 27); अनृतवदननिषेधोपजीवको ब्राह्मणप्राणत्राणार्थानृतवदनविधिः BhāṭṭCin. ii. 27. 16 (*on* i. 3. 4); स्मृतावेव पुरुषार्थतयानृतवदननिषेधसद्भावात्तद्विषयत्वे आनर्थक्यमत आह MayūMāli. 266. 19 (*on* iii. 4. 8); आख्यातस्य कर्त्रर्थत्वे च पदश्रुत्यानृतवदननिषेधः पुरुषार्थ एव स्यादिति नाख्यातार्थः कर्ता VaiyāBhū. 71. 16 (*on* 21); 72. 8 (*on* 22)

**अनृतवदनन्याय** (anṛtavadana-nyāya) *m.* [Inst.] by way or maxim of false speech or telling of lie यत्र ... वचनम् ... तत्रानृतवदनन्यायेनारादुपकारकत्वकल्पनम् BhāṭṭDī. ii. 65. 23 (*on* iii. 8. 3)

**अनृतवदनप्रतिषेध** (anṛtavadana-pratiṣedha) *m.* prohibition of false speech or telling of lie दर्शपौर्णमासयोर्नित्यप्राप्त एव पुरुषस्यानृतवदनप्रतिषेधोऽनूद्यते न मूलत्वम् TantrVā. 936. 15 (*on* iii. 4. 12); आरादुपकारकेऽनृतवदनप्रतिषेधे चावान्तरविधिरङ्गीकृतः PrakaPañ. 462. 22; अप्राप्तमिति विधानमर्थवद् भवति अनृतवदनप्रतिषेध इव स्मार्ते ज्योतिष्टोमप्रकरणे समाम्नातः Bhām. 603. 21 (*on* iii. 3. 18); न चाविहितमङ्गं भवतीत्येतदनृतवदनप्रतिषेधमधिकृत्याभिहितम् NyāyRaMā. 141. 15; आख्यातेन कर्तुरनभिधानात्सिद्धमनृतवदनप्रतिषेधस्य क्रत्वर्थत्वम् VedāntKa. 358. 8 (*on* iii. 1. 24); 413. 23 (*on* iii. 3. 18); तदा च अनृतवदनप्रतिषेधस्योपनयनप्रभृति प्रवृत्तेस्स्मार्तानृतवदनप्रतिषेधस्यापीदमेव मूलमिति प्रथमः पक्षः BhāṭṭDī. i. 318. 12 (*on* iii. 4. 8); अनृतवदनप्रतिषेधस्य च पुरुषसंस्कारकतया क्रत्वर्थत्वं न संभवति MayūMāli. 266.7 (*on* iii. 4. 8)

**अनृतवदनप्रतिषेधन्याय** (anṛtavadanapratiṣedha-nyāya) *m.* [Inst.] by way or maxim of prohibition of false speech or telling of lie समस्तेन चानृतवदनप्रतिषेधन्यायेन क्रत्वर्थस्यावगोरणस्य प्रसज्यमानस्य प्रतिषेधः TantrVā. 987. 6 (*on* iii. 4. 23(?17)); 988. 20 (*on* iii. 4. 24(?18))

**अनृतवदनप्रतिषेधवत्** (anṛtavadanapratiṣedha - vat) *adv.* like the prohibition of false speech or telling of lie अशनप्रतिषेधः अनृतवदनप्रतिषेधवदेवारादुपकारको न फलिसंस्कारकः आत्मनेपदाद्यभावात् BhāṭṭDī. ii. 65. 8 (*on* iii. 8.3)

**अनृतवदनवत्** (anṛtavadana-vat) *adv.* like false speech or telling of lie कस्यचित्प्रकरणे समाम्नातं येनानृतवदनवदस्य निषेधस्य क्रत्वर्थत्वे निषेधोऽपि क्रत्वर्थः स्यात् Bhām. 540. 20 (*on* iii. 1. 24); अन्यथा अनृतवदनवत् क्रत्वर्थतया प्रसक्तानामपगोरणादीनाम् ... स्वाच्छन्द्यप्रसङ्गात् PūrvottaVāNaMā. 52. 17; दिक्कालविशेषादिज्ञानार्थतयानृतवदनवत्क्रतूपकारकतामात्रेण प्रसक्तं यदीक्षणं तस्यायं प्रतिषेधः MayūMāli. 351. 11 (*on* iv. 1. 3)

**अनृतवदनवर्जन** (anṛtavadana-varjana) *n.* avoidance of false speech or telling of lie सत्यानृतवदनवर्जनयोश्चाविगीतमेव शास्त्रार्थत्वम् ŚāstrDī. 46. 12 (*on* i. 3. 9); दर्शपूर्णमासप्रकरणे श्रुतस्य 'नानृतं वदेदि'ति निषेधस्य ... क्रत्वङ्गत्वेनानृतवदनवर्जनविधिरयम् VidhiRa. 11 (82. 7)

**अनृतवदनविधान** (anṛtavadana-vidhāna) *n.* injunction of (giving) false testimony or evidence 'वर्णिनां हि वधो यत्र तत्र साक्ष्यनृतं वदे'दित्यनृतवदनविधानानन्तरम् ... नैमित्तिकत्वेन सारस्वतश्चरुर्निर्वाप्यो विधीयते TattvPradī. (Ci.) 104. 8.

**अनृतवदनशील** (anṛtavadana-śīla) *adj.* who habitually utters false speech or tells lie पुरुषोऽनृतवादी ... अनृतवदनशीलः पुरुषः Mitā. 385. 27 (*on* 3. 135)

**अनृतवदनशीलत्व** (anṛtavadanaśīla-tva) *n.* the state of being one who habitually utters false speech or tells lie स्तेयमनृतवदनशीलत्वं च ... स्वार्थेऽप्यप्रामाण्यमापादयति MīmāKau. iii (1). 7. 9 (*on* i. 2. 2); प्रायशोऽनृतवदनशीलत्वात् स्त्रियोऽनृतमित्युच्यन्ते BālamBha. i. 212. 8 (*on* 1. 77)

**अनृतवदनाकरण** (anṛtavadanākaraṇa) *n.* not making of false speech निषेधाच्च तदकरणादिति ज्ञायते, अनृतवदनाकरणादिव दर्शपूर्णमासयोः MīmāNyāPra. 265. 14.

**अनृतवदनादि** (anṛtavadanādi) *adj.* false speech or telling of lie etc. 'नानृतं वदेत्' इत्यादावनृतवदनादेरिव षोडशिग्रहणादेः क्रतुवैगुण्यजनकत्वं न निषेधवाक्येनाक्षिप्यते GuruCandr. ii. 226. 5; क्रतुप्रकरणाधीतम् अकर्म अनृतवदनाद्यकरणं नित्यानुवादः स्यात् MayūMāli. 267. 22 (*on* iii. 4. 8)

**अनृतवर्जन** (anṛta-varjana) *n.* **1** avoidance of falsehood or untruth येषु च सत्यम् अनृतवर्जनं प्रतिष्ठितम् अव्यभिचारितया वर्तते नित्यमेव PraśnaUBh. 249. 7 (*on* 1. 15); **2** avoidance of false speech or telling of lie सत्यम् अनृतवर्जनं यथाभूतार्थवचनं चापीडाकरम् MuṇḍUBh. 330. 13 (*on* ii. 1. 7); क्रतोः फलजनकत्वसंभवात् क्रतुयुक्तपुरुषसंस्कारकतयानृतवर्जनस्याप्राप्तेरुक्तप्रायश्चित्तभेदाद्य ... संयोगान्तराद्विधिः MayūMāli. 267. 3 (*on* iii. 4. 8)

**अनृतवर्जनादिरूपता** (anṛtavarjanādirūpa-tā) *f.* the state of being of the form of avoidance of false speech or telling of lie etc. विधिस्वरूपत्वेऽपि च सत्यादीनामनृतवर्जनादिरूपतया प्रतिषिद्धपक्षीयत्वमेवेत्यविरोधः BālaKrī. ii. 29. 1 (*on* 3. 66)

**अनृतवर्जित** (anṛta-varjita) *adj.* devoid of false speech or telling of lie येन पथा हि आक्रमन्ति ... ऋषयः ... कुहकमायाशाठ्याहंकारदम्भानृतवर्जिता ह्याप्तकामाः विगततृष्णाः MuṇḍUBh. 349. 7 (*on* iii. 1. 6); ऋत्विजो वरयेत्पश्चात्कृतविद्याविशारदान्। षोडशब्राह्मणान् शुद्धान् दम्भानृतवर्जितान् VasiS. 18. 34.

**अनृतवश** (anṛta-vaśa) *m.* [Abl.] on account of falsehood or untruth किं सत्यानृतवशाददाहदाहौ उत दृष्टव्यवधानादिकारणवशादिति यत्र संदेहस्तद्विषयं च SmṛtiCan. iii. 270. 17.

**अनृतवस्तु** (anṛta-vastu) *n.* unreal or non-existing thing सत्यानृतविभागोऽयं तथाप्यनृतवस्तुनि। जाग्रद्भूमौ प्रसिद्धोऽस्य लोके स्वप्ने यथा तथा BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1234.

**अनृतवाक्य** (anṛta-vākya) *n.* **A** false sentence प्रजा ह्यनृतवाक्येन हिंस्यामप्यात्मनस्तथा MahāBhā. i. 957*; **B** false testimony or evidence यस्ते इति। तवानृतवाक्येनेत्यर्थः BālamBha. ii. 86. 21 (*on* 2. 73-75); cf. **अनृतवदन.**

**अनृतवाक्यबाहुल्यरूप** (anṛtavākyabāhulya-rūpa) *n.* form of abundance of false sentence or speech 'स्तेनं मनोऽनृतवादिनी वाक्' इत्यत्र ... अनृतशब्दोऽनृतवाक्यबाहुल्यरूपात् प्रायाद् गौणः GuruCandr. i. 305. 21; LaCandr. 371. 18.

**अनृतवाग्दृष्टान्त** (anṛtavāg-dṛṣṭānta) *m.* example of false speech तथात्वे सत्यानृतवाग्दृष्टान्तेन पूर्वेरपहार्षीत्स्तेयमकार्षीदित्यपहारदृष्टान्तायोगात् Nyāyāmṛ. 597A. 9.

**अनृतवाच्** (anṛta-vāc) *adj.* (also used as noun) (one) who utters false speech, liar वरुणेनं मा तें मोच्यनृतवाङ् नृचक्षः AV. iv. 16. 7; AV. (P.) v. 32. 8; KāṭhS. 4. 16 (i. 43. 21); VārāŚS. I. vi. 5. 10; अनृतवाग् मुहुर्मुहुः संलग्नवाक् ŚaṅkhaLiDS. 377; धर्मार्थमनृतमुक्त्वा नानृतवाग्भवेत् MahāBhā. viii. 49. 55; कर्मणः पृथिवीपाल नृशंसोऽनृतवागपि। तादृशात्किल्बिषाद्राजा शृणु येन प्रमुच्यते MahāBhā. xii. 76. 9; न नास्तिको नानृतको (v. l. नानृतवाक्) न कश्चिदबहुश्रुतः। ... विद्यते तदा Rāmā. i. 6. 14; i. 248*(19); पश्योभयं विचार्यैतत्तथाप्यनृतवागसि Rāmā. ii. App. I. 18 (10); लुब्धा अनृतवाचश्च भवितारस्तदा नृपाः BrahmāṇḍP. ii. 74. 204; आभिस्ताभिरात्मकार्यनिर्वर्तिनीभिर्मधुराभिरनृतवाग्भिराकृष्यन्ते विषयिणः Śāk. 5. 21 (19); कीर्त्या युक्तोऽनृतवाक् ...। इत्याकृतिजा योगा विंशतिरात्मगुणैस्तेषु नन्दन्ते LaJāta. 11. 10; अनृतवागमात्यो नाथर्वा पुरोहितः ... इत्यकिंचित्करो वर्गः AvantiKa. 73. 10; मानवोऽनृतवागपि। सत्यवीरकथां श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते PuruṣPa. 29. 27.

**अनृतवाद** (anṛta-vāda) *m.* **1** false speech, telling of lie आक्रोशानृतवादेषु एकरात्रमुपवासः ŚaṅkhaLiDS. 413; स्तेयानृतवादयोश्च विनैव शास्त्रेण प्रवृत्तयोर्विधिनिरपेक्षोऽवस्थितः प्रतिषेधः TantrVā. 4. 21 (*on* i. 2. 2); अनृतवादवैदिकशब्दविनाशम्लेच्छभाषाप्रयोगाश्रयमेव वेदितव्यम् TantrVā. 199. 2 (*on* i. 3. 18); मातरि शौर्यं पितर्यनृतवादः। राजनि रहस्यभेदो मरणाय महात्मनां भवति SūktiRa. 163. 134; संसारमार्गात् दृढतरज्ञानेन विना तप्तचक्रादिधारणेन नष्टो भवतीति अनृतवाद एव ŚaṅkaVi. (Ā.) 62. 12; **2** false testimony or evidence अनृतवादात्साक्ष्ये च निक्षेपहरणादङ्गनावधाद् दुःखायन्त एते दुर्मतयः AvantiKa. 234. 2.

**अनृतवादक** (anṛta-vādaka) *adj.* (used as noun) (one) whose speech is false, liar संहितेयं महागुह्या ...। नावासुदेवभक्ताय त्वया देया कथंचन।... अनृतवादके AhirbuS. 59. 71.

**अनृतवादतत्परा** (anṛtavāda-tatparā) *adj.* (*f.*) intent upon false speech or telling of lie पश्यन्ति प्रजा अनृतवादतत्पराश्च Bārhas. 3. 148.

**अनृतवादन** (anṛta-vādana) *n.* false speech or telling of lie अशोधकनृपान्नैव बिभेत्यनृतवादने ŚukraNī. 1. 340.

**अनृतवादनिमित्त** (anṛtavāda-nimitta) *adj.* caused by false speech or telling of lie शिष्टविगर्हणं त्वनृतवादनिमित्तम् ŚāstrDī. 463. 6 (*on* vi. 2. 4)

**अनृतवादयोग** (anṛtavāda-yoga) *m.* association with false speech इह सर्वं क्रियमाणं मनसा संकल्प्य वाचा चाभिधाय क्रियते ... स्तेयानृतवादयोगात् TantrVā. 29. 12 (*on* i. 2. 11); अत्यन्तप्रशस्तयोरपि हि वाङ्मनसयोः स्तेनानृतवादयोगाद्धिरण्यादनृतत्वम् MīmāKau. iii(1). 34. 3 (*on* i. 2. 11)

**अनृतवादादि** (anṛtavādādi) *adj.* false speech etc. प्रयोगे ह्यनुष्ठाने रोदनवपोत्खननदिङ्मोहस्तेयानृतवादादीनां कल्प्यमाने विरोधः स्यात् TantrVā. 25. 13 (*on* i. 2. 9); भाष्यकारेण स्तेनानृतवादाद्यर्थवादस्य ... निन्दावचनमित्याद्युक्तम् NyāySu. (So.) 61. 10 (*on* i. 2. 11)

**अनृतवादिता** (anṛtavādi-tā) *f.* the state of being one who speaks false बह्वपि प्रियमयं तव ब्रुवन्न व्रजत्यनृतवादितां जन: ŚiśuVa. 14. 4; पुत्रस्तावत्तवोत्पन्नस्तत्र क्वानृतवादिता। ये पुनस्तस्य दोषास्तन्मिथ्या भण गुणा इति BṛKathāŚloSaṁ. 22. 37.

**अनृतवादित्व** (anṛtavādi-tva) *n.* **A** the state of being one who speaks false उदितहोमवादिनो ह्यनुदितहोमं निन्दन्त्यनृतवादित्वेन TantrVā. 639. 20 (*on* ii. 4. 8); प्रायेणानृतवादित्वात्पुंसां भ्रान्त्यादिसंभवात् ŚāstrDī. 18. 11 (*on* i. 3. 1); स्वयमुपदेशेति तदन्वयसमर्थने अग्नीनामनृतवादित्वस्य ... प्रसङ्गात् ŚivārkaMaDī. i. 355. 21 (*on* i. 2. 13); 'अनृतं च ... शूद्रमाविशत्' ... इत्यनृतवादित्वस्य शूद्रेषु प्रसिद्धत्वात् ŚivārkaMaDī. i. 484. 33 (*on* i. 3. 37); **B** the state of being one who gives false testimony or evidence चिह्नान्तरदर्शनाद्धा स्पष्टीकृतेऽनृतवादित्वे राज्ञा मध्यमगाहसं पञ्चकार्षापणशतान्येकैकशो दण्ड्या: BālaKrī. i. 257. 23 (*on* 2. 157); सामन्तानामनृतवादित्वे त्वाह नारद: SmṛtiCan. iv. 547. 1.

**अनृतवादित्वप्राप्ति** (anṛtavāditva-prāpti) *f.* attainment of the state of being one who speaks false आशिषि लोट् – विपातयतादिति, यद्यहमनृतवादी स्यामित्यर्थ: कथं पुनरनृतवादित्वप्राप्तिरिति BṛĀraUBh. 69. 3 (*on* i. 3. 24)

**अनृतवादित्वसंभव** (anṛtavāditva-sambhava) *m.* possibility of the state of being one who speaks false तदानींतनेऽपि काले पुरुषाणां प्रायेणानृतवादित्वसंभवात् NyāyRa. 88. 21 (*on* 2. 144)

**अनृतवादित्वापादन** (anṛtavāditvāpādana) *n.* imposition of the state of being one who speaks false प्रजापतिं प्रमाणीकुर्वत: अनृतवादित्वापादनानुपपत्ते: ChāndoUBh. 525. 11 (*on* viii. 10. 2)

**अनृतवादिन्** (anṛta-vādín) [P. vi. 2.139] *adj.* [*f.* - ī] (also used as noun) **1A** (one) who speaks false, liar आक्रमणेन वै देवा द्विषन्तो घ्नन्ति पुरुषम्। ते अजन् ब्रह्मज्यं क्षेत्रे[अ]थानृतवादिनम् AV. (P.) ix. 19. 2; वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजनि ते जना:। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिन: TaiĀ. vi. 5. 3(683. 2); BaudhŚS. ii. 9. 9; अल्पावशिष्टे तु तदा युगान्ते ... नरा: सर्वे प्रायशोऽनृतवादिन: MahāBhā. iii. 186. 24; लुब्धायानृतवादिने। हव्यकव्यव्यपेताय ना देया गौ: कथंचन MahāBhā. xiii. 68. 14; उद्विजन्ते यथा सर्पान्नरादनृतवादिन: Rāmā. ii. 101. 12; ऊचुर्लक्षणिका ये मां पुत्रिण्यविधवेति च। तेऽद्य सर्वे हते रामेऽज्ञानिनोऽनृतवादिन: Rāmā. vi. 38. 2; पितृकृत्यानि देयानि ... सुतास्तदा। हरणाय प्रपत्स्यन्ते लोभानृतविरोधिता: (v. l. लोभादनृतवादिन:) HariVaṁ. 116. 20; नित्यं चानृतवादी च तांस्तु श्राद्धे न भोजयेत् AtriS. 346; शिष्टेषु नृशंसानृतवादिन:। जायन्ते दुर्विवाहेषु ब्रह्मधर्मद्विष: सुता: ManuSm. 3. 41; नाश्नन्ति पिशुने देवा नाश्नन्त्यनृतवादिन: AṅgiSm. 131; अन्नम् ... पिशुनानृतवादिक्षतधर्मात्मरसविक्रयिणां च ... मत्स्यमांसाशने त्रिरात्रमुपवसेत् ViṣṇuSm. 51. 12; एष मामनृतवादिनं न कुर्यात् PañcRā. 2. 21 (4); स एवानृतवादी स्यात्सोऽनन्तं नरकं व्रजेत् BṛParāSm. 8. 82; किं ममैतेन साम्ना प्रोक्तेन कारणम्। अनार्ये पापसंकल्पे क्रूरे चानृतवादिनि MārkP. 8. 43; पुरुषोऽनृतवादी च पिशुन: परुषस्तथा। अनिबद्धप्रलापी च मृगपक्षिषु जायते YājñaSm. 3. 135 (VīraMi. अनृतमयथार्थं वचसा वादी तदभिधानशील:); अथ खलु या स्त्री ... अनृतवादिनी घस्मरा आहु: सर्वाशिनी KāśyaS. 189B. 16; अयं च निष्ठुर: पितृद्रोही ... दुर्विकत्थनोऽनृतवादी DaśKuC. 70. 20; सर्वदा चापि पुरुषा: प्रायेणानृतवादिन: TattvSaṁ. 2793; 3286; ŚlokaVār. 2. 144 (88.5); वागिह श्रूयते यस्मात्प्रायादनृतवादिनी TantrVā. 178. 14 (*on* i. 3. 10); सत्यं ब्रुवाणस्य स्वर्गो भवति। अनृतवादिनस्तु न गुणो न दोष: TantrVā. 938. 5 (*on* iii. 4. 13); ममानृतवादिन: मूर्धानं शिर: विपातयतात् ... यद्यहमनृतवादी स्यामित्यर्थ: BṛĀraUBh. 69. 1 (*on* i. 3. 24); सत्यमेव सत्यवानेव जयते जयति, नानृतं नानृतवादीत्यर्थ: MuṇḍUBh. 348. 20 (*on* iii. 1. 6); अशौचा: अनाचारा: मायाविन: अनृतवादिनो हि आसुरा: GītāBh. (Śaṅ.) 456. 11 (*on* 16. 7); गद्गदोऽनृतवादी स्यात् SkandP. v (3). 159. 12; असत्येऽनृतवादिनि पुरुषे सति शक्येऽप्यर्थे यद्यप्यर्थ: प्रमातुं शक्य: NyāyRa. 79. 9 (*on* 2. 110); स: ... न दाम्भिको नानृतवादी NāraPaU. 5. 1; स्थिरमतिर्नानृतवादी गिरिकन्दरेषु वसेत् NāraPaU. 7. 1; ये सदानृतवादिन: ... दक्षिणेन तु ते सर्वे द्वारेण प्रविशन्ति वै BrahmP. 214. 125; पुरुषा: ... अनृतवादिन:। ते वै निरयगामिन: PadmP. ii. 96. 5; यथाप्राप्तं न ब्रुवते सर्वे तेऽनृतवादिन: PadmP. v. 34. 98; कश्चित्तस्करत्वेनाभिशस्तोऽनृतवादी चेत्तप्तपरशुग्रहणे दह्यते बध्यते च PrakaVi. 420. 13; वधू:। सक्रोधे क्रुध्यति मुहु: सानृतेऽनृतवादिनी ... मध्यमा सा प्रकीर्तिता RasāSu. 36. 13 (1. 154); हिंसकोऽनृतवादी ... सर्वे ते पतिता द्विजा: KumāPraPra. 60. 14; यक्ष्य इति संकल्प्यायं नेष्टवान् तस्मादनृतवाद्ययमित्येवंरूपं भ्रान्तिनिमित्तम् MayūMāli. 463. 9 (*on* vi. 2. 3); **1Bi** (one) who attributes non-existing qualities असूयन्ति हि राजानो जनाननृतवादिन:। तथैव चावमन्यन्ते मन्त्रिणं वादिनं मृषा MahāBhā. iv. 4. 13 (MahāBhāDī. अविद्यमानगुणपाठकान्); **1Bii** (one) who accuses of falsehood यं चासूयन्ति राजान: पुरुषं न वदेद्य तम् (v. l. नृपाननृतवादिन:) MahāBhā. iv. 4. 24 (MahāBhāDī. अनृतवादी राजेतिवादिन: पण्डितमानिन: पाण्डित्येनाहंकृतानित्यर्थ:, ViṣamaPaVi. अनृतोऽयं राजा इति वादिन:); असूयन्ति हि राजानो जनायानृतवादिने PāṇḍaC. 10. 16; **1C** (one) who gives false testimony or evidence यां गतिं ब्रह्महा गच्छेत् ...। भूम्यर्थेऽनृतवादी च ... व्रजेत्त्वेतां गतिम् ViṣṇuDhaP. ii. 160. 7; अनृत्यतिशयेनानृतवादी कूटसाक्ष्यादि: ManvaMu. 184. 12 (*on* 4. 214); अविवेकी यत्र राजा सभ्या यत्र तु पाक्षिका:। सन्मार्गोज्झितविद्वांसस्साक्षिणोऽनृतवादिन: ŚukraNī. 3. 46; **2** which conveys falsehood स्तेनं मनोऽनृतवादिनी वाग्थ केन सोमा गृह्यन्ते केन हूयन्त इति पृच्छेत् MaiS. iv. 5. 2 (iv. 66. 4); वाचं चानृतवादिनीमप्यनृतवादिनीति ब्रूयात्। ... प्रायाद्यानृतवादिनी वागिति ŚābaBh. 127. 5 (*on* i. 2. 11); वाङ्मनसे अपि यत: स्तेनानृतवादिनी MīmāKau. iii (1). 7. 15 (*on* i. 2. 2)

**अनृतवादिनीत्व** (anṛtavādinī-tva) *n.* the state of being that which conveys falsehood प्रायेण वाचोऽनृतवादिनीत्वाद्यत्पुरुषस्यात्मार्थे वदनेऽनृतं प्रसक्तं तस्यैष प्रतिषेध: TantrVā. 933. 20 (*on* iii. 4. 12); प्रायिकं च वाचोऽनृतवादिनीत्वम् NyāySu. (So.) 7. 27 (*on* i. 2. 2); 9. 19 (*on* i. 2. 2); यदि त्वौपचारिकं स्तेनशब्दलक्षितं प्रच्छन्नरूपत्वं मनसो वाचश्च प्रायिकमनृतवादिनीत्वमनूद्येत MīmāKau. iii (1). 7. 12 (*on* i. 2. 2); iii (1). 34. 8 (*on* i. 2. 11)

**अनृतवादिबाहुल्य** (anṛtavādi-bāhulya) *n.* abundance of those who speak false अद्यत्वेऽनृतवादिबाहुल्यात् कालान्तरेऽप्यविस्रम्भ इति Kāśi. i. 135. 22 (*on* 2 144)

**अनृतविनिर्मुक्त** (anṛta-vinirmukta) *adj.* free from falsehood or untruth क्रोधानृतविनिर्मुक्त: ... सोऽश्वमेधफलं लभेत् MahāBhā. xiv. App. I. 4 (1961)

**अनृतविरोधन** (anṛta-virodhana) *adj.* opposing due to falsehood सुतास्तदा। हरणाय प्रपत्स्यन्ते लोभानृतविरोधिता: (v. l. °विरोधना:) HariVaṁ. 116. 20.

**अनृतविरोधित** (anṛta-virodhita) *adj.* opposed due to flasehood सुतास्तदा। हरणाय प्रपत्स्यन्ते लोभानृतविरोधिता: HariVaṁ. 116. 20 (BhārBhāDī. लोभानृताभ्याम् ... सविरोधा:)

**अनृतविरोधित्व** (anṛtavirodhi-tva) *n.* the state of being what is opposed to the unreality सत्यत्वं चानृतविरोधित्वमविवक्षितविशेषं व्याप्यतयोपादीयते धूमवत्त्ववत् PrakaVi. 3. 7.

**अनृतविवर्जित** (anṛta-vivarjita) *adj.* devoid of falsehood or untruth दम्भानृतविवर्जिता:। ते यान्ति ... विमानै: MahāBhā. xiv. App. I. 4 (1778); VṛGautaSm. 569. 13 (3)

**अनृतविशिष्टप्रतिषेध** (anṛtaviśiṣṭa-pratiṣedha) *m.* prohibition (of telling) which is qualified by falsehood अस्यैवानृतविशिष्टप्रतिषेधादयमर्थो भवति TantrVā. 980. 21 (*on* iii. 4. 13)

**अनृतविषय** (anṛta-viṣaya) *adj.* referring to unreality or non-existence परो हि पुरुषो ध्यानविषय: परात्परस्तु दर्शनविषय:। ... अनृतविषयस्यापि तस्य दर्शनात् Bhām. 206. 8 (*on* i. 3. 13)

**अनृतव्यवहार** (anṛta-vyavahāra) *m.* **1** unreal course (of ordinary life) सर्व: सत्यानृतव्यवहारो लौकिको वैदिकश्चेत्यवोचाम BrahmSūBh. (Śaṅ.) 313. 15 (*on* ii. 1. 14); **2** deceptive course प्रायेण सत्यानृतव्यवहारसाध्यत्वात् सत्यानृतं वाणिज्यम् ManvaMu. 144. 14 (*on* 4. 6)

**अनृतव्याघातपुनरुक्तदोष** (anṛtavyāghātapunarukta-doṣa) *m.* defect of falsehood, contradiction and tautology तदप्रामाण्यम् अनृतव्याघातपुनरुक्तदोषेभ्य: NyāySū. ii. 1. 58; NyāyMañ. i. 249. 32; अप्रामाण्यम् ... अनृतव्याघातपुनरुक्तदोषेभ्य इति चेत् ĀtmaTaVi. 823. 16; Upask. 7. 11 (*on* i. 1. 3)

**अनृतव्यावर्तकत्व** (anṛtavyāvartaka-tva) *n.* the state of being what excludes unreality तद्व्यावर्तकत्वसंभवात् अनृतव्यावर्तकत्वसंभवात् LaCandr. 692. 34; 693. 32.

**अनृतव्यावृत्ति** (anṛta-vyāvṛtti) *f.* exclusion from unreality आत्मन्यप्यनृतव्यावृत्तिस्तात्त्विकी Nyāyāmṛ. 80A. 7; अनृतव्यावृत्तेर्मिथ्यात्वेऽनृतत्वस्य ब्रह्मसमसत्ताकत्वापातात् Nyāyāmṛ. 454B. 7; 554A. 6; न च अनृतस्वरूपे शबले सत्यत्वायोग:, योगे वा ततो नानृतव्यावृत्ति: AdvaiSi. 692. 12; शुक्ते: शुक्तितो व्यावृत्तेर्मिथ्यात्वे शुक्तित्वस्य शुक्तिसमसत्ताकत्ववदनृतव्यावृत्ते: AdvaiSi. 693. 15; 794. 12; अनृतव्यावृत्तेरधिष्ठानं ब्रह्म LaCandr. 789. 30.

**अनृतव्यावृत्तिबोधक** (anṛtavyāvṛtti-bodhaka) *adj.* which conveys the exclusion from unreality न चैवं सत्यादिवाक्यस्यानृतव्यावृत्तिबोधकस्याप्रामाण्यापत्ति: AdvaiSi. 789. 12.

**अनृतव्यावृत्तिबोधन** (anṛtavyāvṛtti-bodhana) *n.* act of conveying of the

exclusion from unreality न ह्यनृतव्यावृत्तिबोधनं विना विज्ञानमानन्दं ब्रह्मेत्यत्र शून्यवादव्यावृत्तब्रह्मसिद्धिः AdvaiSi. 696. 1.

**अनृतव्यावृत्तिमात्र** (anṛtavyāvṛtti-mātra) *n.* mere exclusion from unreality यदि च तत्रानृतव्यावृत्तिमात्रम् अबाधितस्वरूपं वा सत्त्वम् ... तर्हीहापि तथास्तु Nyāyāmṛ.95A.8.

**अनृतव्यावृत्तिसिद्धि** (anṛtavyāvṛtti-siddhi) *f.* establishment of the exclusion from unreality सत्यज्ञानादिवाक्ये ज्ञानपदेनैवानृतव्यावृत्तिसिद्धौ सत्यपदवैयर्थ्यं स्यात् Nyāyāmṛ. 148B. 7.

**अनृतव्रत** (anṛta-vrata) *adj.* **A** of false vow अनृतव्रतलुब्धाश्च पुण्ये चैव प्रजाः स्थिताः MatsyaP. 144. 35; सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतो यक्षराक्षसान् ... अवधीत् BhāgP. viii. 1. 26; **B** of deceptive vow, hypocrite धिक्कृतं सर्वलोकेन कूटसाक्ष्यनृतव्रतः VarāP. 202. 52.

**अनृतशत** (anṛta-śata) *n.* hundreds of falsehoods एकतः सर्वसत्यानि तथानृतशतानि च। धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापितासि ... त्वं तुले MatsyaP. 274. 60.

**अनृतशपथ** (anṛta-śapatha) *m.* false swearing (as a witness) अपह्रियमाणसुवर्णादिद्रव्यजात्यपेक्षोऽनृतशपथदोषोऽन्यथाशपथे स्वल्पे ManuBh. ii. 124. 21 (*on* 8. 111)

**अनृतसंहित** (anṛta-saṁhita) *adj.* settled with untruth अथो खल्वाहुः कोऽर्हति मनुष्यः सर्वं सत्यं वदितुं सत्यसंहिता वै देवा अनृतसंहिता मनुष्या इति AitBr. 1. 6 (31) [not true to the contract, stipulation, MW.]

**अनृतसंकर** (anṛta-saṅkara) *adj.* of false vow स्तेनः प्रमुक्तो राजनि याचन्ननृतसंकर इति ĀpaDS. i (6). 19. 16 (comm. संगरः प्रतिज्ञा ... ककारश्छान्दसः)

**अनृतसंगर** (anṛta-saṅgara) *adj.* of false vow स्तेनः प्रमुक्तो राजनि यावन्न(द्)नृतसंगरे HirŚS. xxvi. 5. 117 (84. 18)

**अनृतसंप्राप्त** (anṛta-samprāpta) *adj.* who has arrived on false pretext or deception युध्येतानृतसंप्राप्तं यथार्हायुधवाहनम् NītiSā. 14. 80.

**अनृतसंभव** (anṛta-sambhava) *m.* possibility of false speech or lie 'अनेन हेतुना त्वयि संप्रति निक्षिपामी'त्यनृतसंभवात् कारणकथनमपदेशः ManuBh. ii. 162. 19 (*on* 8. 182)

**अनृतसंभावना** (anṛta-sambhāvanā) *f.* possibility of (being) fraud or deceptive परीक्षणं दूतकादेः साक्षिणः कार्यं न पुनर्गुणान्वितस्य नृपाध्यक्षयोर्वा तत्रैकैकस्याप्यनृतसंभावनासंभवात् SmṛtiCan. iii. 219. 7.

**अनृतसर्वस्व** (anṛtasarvasva) *m.* name of a man, MW.; *nt.*

**अनृतसान्त्व** (anṛta-sāntva) *adj.* of false assurance पापेनानृतसान्त्वेन बाले नित्यं सुखोचिते। रामं स्थापयता राज्ये सानुबन्धा हता ह्यसि Rāmā. ii. 7.25.

**अनृतसूत्र** (anṛta-sūtra) *n.* rule regarding falsehood सत्यानृतसूत्रम् पुरुषाः सैकेष्टगुणा द्विगुणेष्टोना भवन्त्यसत्यानि। पुरुषाकृतिस्तैरूना सत्यानि भवन्ति वचनानि GaṇiSāSaṁ. 5. 215 (4)

**अनृतस्तेयतत्पर** (anṛtasteya-tatpara) *adj.* solely devoted to falsehood and theft यस्यास्ति नरकक्रोडनिवासे रसिकं मनः। सोऽस्तु हिंसानृतस्तेयतत्परः सुतरां जनः Vāgbhaṭa. 4. 76.

**अनृतस्तेयमहावन** (anṛtasteya-mahāvana) *n.* great forest (in the form) of lie and theft हिंसानृतस्तेयमहावनान्तर्बम्भ्राम्यते रेचितसाधुमार्गः NemiNir. 13.9.

**अनृतस्तेयादि** (anṛta-steyādi) *adj.* falsehood, theft etc. (अधर्मस्य) तस्य तु साधनानि ... हिंसानृतस्तेयादीनि NyāyKa. 280. 13.

**अनृतस्वन** (anṛta-svana) *m.* false sound नानृतस्वनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् ViṣṇuDhaP. ii. 131. 18.

**अनृतस्वरूप** (anṛta-svarūpa) *adj.* of the form of unreality सत्यादिपदानां शुद्धे ब्रह्मणि लक्षणेति। अनृतस्वरूपे शबले सत्यत्वायोगः योगे वा ततो नानृतव्यावृत्तिः AdvaiSi. 692. 11.

**अनृतहानिजा** (anṛtahāni-jā) *adj.* (*f.*) arisen or produced from the loss of falsehood अनृतहानिजया निजयाख्यया। भजति गोपगणैरभिराध्यताम् Yādavā. 6. 10.

**अनृतहीन** (anṛta-hīna) *adj.* free from falsehood कौटिल्यानृतहीनानां स्वच्छानां कुलमार्गिणाम् ... साधूनां किङ्करः कलिः MahNirvāT. 4. 67.

**[1]अनृता** (anṛtā) *f.* **A** name of a daughter of Dakṣa रुद्राणां प्रददौ कन्या दशैनां धर्मवित्तदा। ... विमला निर्मलानृता SkandP. vii (1). 199. 16; **B** (anṛtā) woman speaking false असत्ययुक्तेऽप्यनृते ... अनृता स्त्रियाम् NānārthāSaṁ. ii. 56. 113.

**[2]अनृता** (a-nṛtā) *f.* name of a form of goddess Devī (*lit.* other than human) वसा मज्जा च त्वक्चाहं वु(?द्दि)ष्टिर्वागनृता नृता DevīBhāP. iii. 6.10.

**अनृतांश** (anṛtāṁśa) *m.* unreal aspect, i.e. modification अनृतांशो न बोद्धव्यस्तद्बोधानुपयोगतः PañcDa. 13. 56 (comm. अनृतांशस्य विभारस्य)

**अनृतांशावबोधन** (anṛtāṁśāvabodhana) *n.* knowledge of unreal aspect, i.e. modification तत्त्वज्ञानं पुमर्थं स्यान्नानृतांशावबोधनम् PañcDa. 13. 56.

**अनृताक्षरप्रतिपत्ति** (anṛtākṣara-pratipatti) *f.* knowledge of unreal letters or symbols अकारादिसत्याक्षरप्रतिपत्तिर्दृष्टा रेखानृताक्षरप्रतिपत्तेः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 313. 2 (*on* ii. i. 14)

**अनृताक्षरविन्यास** (anṛtākṣara-vinyāsa) *m.* arrangement of false letters or syllables वाक् च माता द्विजातीनाम् ... अनृताक्षरविन्यासादमङ्गत्या ह्यसंस्कृता SkandP. v (1). 4. 40.

**अनृताख्यान** (anṛtākhyāna) *n.* **A** name of a musical instrument '*ṭaṭṭarī*' टट्टरी त्वनृताख्यानलम्पापटहवाद्ययोः AnekāSaṁ. 3. 553; **B** false speech, cf. **अनृताख्यानशील.**

**अनृताख्यानशील** (anṛtākhyāna-śīla) *adj.* (used as noun) (one) who is habituated to false speech or lie अनृताख्यानशीलानां जिह्वाच्छेदो विशोधनम् KātySm. 778.

**अनृताडम्बरम्** (anṛtāḍambaram) *adv.* in false arrogance or show ग्रामया [३क]चकस्तुतमागधवन्दिनटनर्तक्युपाध्यायासत्यवादबटुविटवणिजगोपालवेश्याकुनृपेष्वनृताडम्बरं वक्तव्यः Bārhas. 1. 54.

**अनृतातिग** (anṛtātiga) *adj.* going beyond falsehood परोपतापपैशुन्यमात्सर्येर्ष्यानृतातिगः। ... गुणानुरागी मितवागात्मसंपत्प्रकीर्तिता NītiSā. 4. 17; 5. 14; AgniP. 238. 10.

**अनृतात्मक** (anṛtātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] **1** of false disposition सा च भूरिवसोर्वागनृतात्मिकैव MālaMā. 4. 98; **2** of the nature of unreality एतस्मादेव पुरुषात् ... जायते उत्पद्यतेऽविद्याविषयो विकारभूतो नामधेयोऽनृतात्मकः प्राणः MuṇḍUBh. 327. 3 (*on* ii. 1. 3); सत्यानृतात्मकमिदं मिथुनं मिथश्चेदध्यस्यते किमिति शून्यकथाप्रसङ्गः SaṁkṣeŚā. 1. 33 (i. 42. 15); न च भञ्जकमीक्षते न तस्योपगमे दुःखजडानृतात्मकस्य ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 15. 137.

**अनृतात्मता** (anṛtātma-tā) *f.* the state of being of false nature पारमार्थ्यं क्वचिच्छास्त्रं क्वचिद्याप्यनृतात्मताम्। विदधन्मानतां जह्यात् परस्परविरोधतः BṛĀraUBhVā. v. 1. 47.

**अनृतात्मन्** (anṛtātman) *adj.* of the nature of falsehood सनातनं ब्रह्म विशुद्धमाद्यम्। ... न देयमेतच्च यथानृतात्मने शठाय क्लीबाय न जिह्मबुद्धये BrahmP. 244. 33; *m.* **1** false disposition, cf. **अनृतात्मक 1; 2** nature of unreality, cf. **अनृतात्मक 2.**

**अनृतादि** (anṛtādi) *adj.* **1** beginning with false speech or lie अनृतादिहिंसान्ताः ये दमदोषत्वेन स्मृताः त एते विपर्ययाः स्मृताः SanatBh. 253. 18 (*on* 2. 24); **2** false speech or lie etc. स्त्रीव्यसनसंगेन राजकार्येषु च निर्वेदः ... अर्थध्नेषु चानृतादिषु प्रसङ्ग इति ManuBh. ii.17. 6 (*on* 7. 52); वाचा अनृतादीनि SarvaDaSaṁ. 11. 84; तदध्ययनरहितानां तच्छाखिनां हिंसानृतादिभिः प्रत्यवायो न स्यात् ŚivārkaMaDī. i. 46. 23 (*on* i. 1.1); i. 492. 25 (*on* i. 3. 39); **3A** falsehood etc. रागाद्यपेतं हृदयं वाग्दुष्टानृतादिना JābālaDaU. 2. 8; BhaviP. 163A. 20 (i. 112. 3); ManvaMu. 67. 10 (*on* 2.160); **3B** falsehood etc. personified तान् हृष्ट्वा जनान् धर्मक्रियापरान्। लोभानृतादयो जग्मुस्तद्देशात् दुःखिता भृशम् KalkiP. i. 3. 35; **4** unreality etc. अनृतादेरपोहं तु स्वयमेव हि मन्यते AnuVyā. 68B. 8 (*on* 4.2); व्यावर्तमानत्वमपि ब्रह्माप्यनैकान्तिकम् अनृतादिभ्यो व्यावृत्तत्वेनाभ्युपगमात् ŚrutaPra. iA. 131. 24 (*on* i. 1. 1); **5** the word *anṛta* etc. अनृतादिवद् नञः प्रतिपक्षवाचित्वात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 3. 17(172. 15); (प्रकृतिः) इयमनृतादिपदैरुपचर्यते VedāntTaSā. 20. 3; **6** invalidity etc., cf. **अनृतादिभाग.**

**अनृतादिदोषरहिता** (anṛtādidoṣa-rahitā) *adj.* (*f.*) free from the fault of falsehood etc. सा च दैवी वाक् अनृतादिदोषरहिता शुद्धा BṛĀraUBh. 197. 15 (*on* i. 5. 18)

**अनृतादिधर्म** (anṛtādi-dharma) *m.* property such as unreality सत्यादीनामनृतादिधर्मनिवृत्तिपरत्वात् ... शून्यार्थतैव प्राप्ता सत्यादिवाक्यस्य TaiUBh. 232. 4 (*on* 2. 1)

**अनृतादिनिवर्तन** (anṛtādi-nivartana) *n.* abstaining from falsehood etc. वाचो गुप्तता रक्षा अनृतादिनिवर्तनात् ManvaVi. 216. 7 (*on* 2. 160)

**अनृतादिनिषेध** (anṛtādi-niṣedha) *m.* refutation of unreality etc. अनृतादिनिषेधेन सत्यादीनामुपक्षयात् TaiUBhāVā. 53. 1(2)

**अनृतादिप्रतिषेधक** (anṛtādi-pratiṣedhaka) *adj.* which prohibits or negates the unreality etc. अनृतादिप्रतिषेधकव्यावृत्ताकारज्ञानेनैव अनृतादिसंशयादिनिवृत्त्युपपत्तेरन्यथासिद्धत्वात् AdvaiSi. 678. 1.

**अनृतादिभाग** (anṛtādi-bhāga) *m.* part or portion referring to invalidity etc. वेदस्याप्यनृतादिभागपरिहारेण प्रामाण्योपपत्ते: NyāySu. (Ja.) 79B. 9 (*on* i.1.1)

**अनृतादिभ्रान्ति** (anṛtādi-bhrānti) *f.* illusion of unreality etc. व्यावहारिक्या व्यावृत्त्या प्रातिभासिक्यनृतादिभ्रान्तिर्निवर्तते AdvaiSi. 694. 4.

**अनृतादियोग** (anṛtādi-yoga) *m.* association with falsehood etc. वाङ्मनसयोरनृतादियोगात् GuruCandr. i. 305. 5; LaCandr. 371. 9.

**अनृतादिवचन** (anṛtādi-vacana) *n.* speech of falsehood etc. कामवाद: अश्लीलानृतादिवचनम् ViraMi. (Saṁskāra.) 327. 19.

**अनृतादिविरोधित्व** (anṛtādivirodhi-tva) *n.* the state of being contradictory to unreality etc. अनृतादिविरोधित्वं यद्यस्याभ्युपगम्यते AnuVyā. 45A. 7 (*on* 3. 2); अनृतादिविरोधित्वं च ... शून्यस्यापि मन्यते NyāySu. (Ja.) 409B. 10 (*on* ii. 2. 8)

**अनृतादिव्यवच्छेद** (anṛtādi-vyavaccheda) *m.* exclusion from unreality etc. सत्यादिपदैरनृतादिव्यवच्छेदोक्ति: Nyāyāmṛ. 464B. 4.

**अनृतादिव्यावर्तक** (anṛtādi-vyāvartaka) *adj.* which excludes unreality etc. आनन्दादिपदेष्वपि द्रष्टव्यम्।... कथं तेषां नानृतादिव्यावर्तकत्वम् AdvaiSi. 692. 15; अनृतादिव्यावर्तकं यत् सत्यत्वादिरूपं व्यावृत्तं विशेषरूपम् LaCandr. 678. 19.

**अनृतादिव्यावृत्तस्वरूप** (anṛtādivyāvṛtta-svarūpa) *adj.* of the nature excluded from unreality etc. यत्र शाखायामानन्दादिपदानामन्यतमं न श्रूयते तत्रापि तदुपसंहर्तव्यम्। यत: ... ब्रह्मणोऽनृतादिव्यावृत्तस्वरूपस्य प्रतिपत्त्युपाय: LaCandr. 695. 35.

**अनृतादिव्यावृत्ति** (anṛtādi-vyāvṛtti) *f.* exclusion from unreality etc. अनृतादिव्यावृत्तेश्च बोधकानां वेदान्तानाम् अप्रामाण्यम् Nyāyāmṛ. 261B. 8; ब्रह्मणि अनृतादिव्यावृत्ति: ब्रह्मज्ञानाबाध्या Nyāyāmṛ. 545B. 7; AdvaiSi.789.7; अनृतादिव्यावृत्त्याकारेण तत्सिद्धौ साफल्यात् AdvaiSi. 693. 22; LaCandr. 696. 24; शून्यवादिव्यावृत्तं ब्रह्म सिध्यतीत्यनृतादिव्यावृत्तिनिश्चयस्य द्वारत्वं व्यर्थम् LaCandr. 696. 27.

**अनृतादिसंशय** (anṛtādi-saṁśaya) *m.* doubt regarding unreality etc. अनृतादिप्रतिषेधकव्यावृत्ताकारज्ञानेनैव अनृतादिसंशयादिनिवृत्त्युपपत्तेरन्यथासिद्धत्वात् AdvaiSi. 678. 1; श्रुतिजन्येन सत्यत्वाद्युपलक्षितशुद्धब्रह्मज्ञानेन शुद्धब्रह्मण्यनृतादिसंशयनिवृत्ति: LaCandr. 693. 36.

**अनृताद्य** (anṛtādya) *adj.* false speech or lie etc. (कुर्यात्) खरोष्ट्रगोहेमतुलायदासपापानृताद्यं रविपुत्रवारे VasiS. 13. 7.

**अनृताद्यन्यबोधक** (anṛtādyanya-bodhaka) *adj.* expressive of what is other than unreality etc. अनन्तपदस्यापरिच्छिन्नबोधकत्ववत् सत्यादिपदमप्यनृताद्यन्यबोधकम् LaCandr. 696. 29.

**अनृताधर्मरुचि** (anṛtādharma-ruci) *adj.* having the liking for, i.e. addicted to falsehood and wickedness सर्वे पृथिव्यां भूभुजो भविष्यन्ति। ... बृहत्कोपास्सर्वकालमनृताधर्मरुचय: ViṣṇuP. iv. 24. 71.

**अनृतानन्द** (anṛtānanda) *n.* a type of Raudradhyāna (in which one behaves with wrong intention or accuses wrongly and thinks about the evil of others), Jaina L.

**अनृतानभिधान** (anṛtānabhidhāna) *n.* absence of telling of lie उभयत्रानृतानवि(?भि)धानसाम्येऽपि सत्याभिधाननियमाधिक्यात् ManvaVi.164.24 (*on* 2.83)

**अनृतानर्थकविभाग** (anṛtānarthaka-vibhāga) *m.* division as false and meaningless अनृतं किंचिद्वच: किंचिदनर्थकं दशदाडिमादि, किंचित् सत्यम् अन्यथानृतानर्थकविभागो न स्यात् BrahmSi. 102. 5.

**अनृतान्य** (anṛtānya) *n.* other than lie नापि अनृतान्येन कार्यं न साधयेत् GuruCandr. i. 305. 7.

**अनृतापवर्ग** (anṛtāpavarga) *adj.* which liberates from the unreal (world) स्यान्मे तवाङ्घ्रिशरणं सृतिभिर्भ्रमन्त्या यो वै भजन्तमुपयात्यनृतापवर्ग: BhāgP. x. 60. 43.

**अनृतापार्थकादिभेद** (anṛtāpārthakādi-bheda) *m.* distinction as false and incoherent etc. अनृतापार्थकादिभेद: क्वचिदपि शब्दस्य ... न संभवति TattvPradī. (Ci.) 69. 14.

**अनृतापिधान** (anṛtāpidhāna) *adj.* covered with what is unreal त इमे सत्या: कामा अनृतापिधानास्तेषाꣳ सत्यानाꣳ सतामनृतमपिधानं यो यो ह्यस्येत: प्रैति न तमिह दर्शनाय लभते ChāndoU. viii. 3. 1-2; ChāndoUBh. 484. 8 (*on* viii. 3. 1)

**अनृतापिधान** (anṛtāpidhāna) *n.* cover of what is unreal कथमनृतापिधाननिमित्तं(?त्त:)तेषामलाभ: (सत्यानाम् कामानाम्) ChāndoUBh. 484. 13 (*on* viii.3.1)

**अनृतापिहितस्वरूप** (anṛtāpihita-svarūpa) *adj.* of the nature of being covered by what is unreal पूर्वमनृतापिहितस्वरूप: पश्चात् ब्रह्मोपासनया ... तत्समो भवति GoviBh. 49. 7 (*on* i. 3. 22)

**अनृताभिधान** (anṛtābhidhāna) *n.* **1** false speech, telling of lie सत्यं वदितव्यम्। तच्च यथाविहितं तत्र स एव धर्मो यत्र वानृतं तत्रानृताभिधानमेव धर्म इति ManuBh. ii. 117. 25 (*on* 8. 103); गोबीजेति गवाद्यपहारे यत्पापं तत्तेऽनृताभिधाने स्यात् DīpKa. 47. 27 (*on* 2. 74); 103. 14 (*on* 3. 279); अनृताभिधानमित्येतत्प्रत्येकमपात्रीकरणं ज्ञेयम् ManvaMu. 463. 13 (*on* 11. 69); अनृताभिधाने ... प्रायश्चित्तमाह ViraMi. 1023. 13 (*on* 3. 279); **2** uttering, i.e. giving false testimony or evidence सत्यसाक्षिण:। पूयन्ते अनृताभिधानेन पापेन न सम्बध्यन्त इति ManuBh. ii. 188. 8 (*on* 8. 257); (तत्र साक्ष्यनृतं वदेत्) तत्पावनाय तस्यानृताभिधानस्य प्रायश्चित्तेन शोधनाय सारस्वत: ... चरु: प्रागुक्तो निर्वाप्य: ViraMi. 518. 1 (*on* 2. 83); *adj.* (used as noun) (one) who utters, i.e. gives false testimony, cf. **अनृताभिधानत्व.**

**अनृताभिधानजनित** (anṛtābhidhāna-janita) *adj.* arisen or produced from uttering, i.e. giving false testimony or evidence साक्षिण: ... तस्यानृताभिधानजनितपापस्य प्रकृष्टां शुद्धिं कुर्वाणा: ManvaMu. 308. 11 (*on* 8. 105)

**अनृताभिधानजन्य** (anṛtābhidhāna-janya) *adj.* **1** arisen or produced from false speech or telling of lie यत्र देशे सभां विद्वत्संहतिरूपां धर्म: सत्याभिधानजन्योऽनृताभिधानजन्येनाधर्मेण पीडित आगच्छति ManvaMu. 290. 19 (*on* 8. 12); **2** arisen or produced from uttering, i.e. giving false testimony or evidence सामान्यतोऽनृताभिधानजन्यपापस्यानपवादेन प्रायश्चित्तसंभवात् ViraMi. 518. 4 (*on* 2. 83)

**अनृताभिधानत्व** (anṛtābhidhāna-tva) *n.* the state of being one who utters, i.e. gives false testimony or evidence 'दिव्यै: कार्यं परीक्षेत राजा सत्स्वपि साक्षिषु'। तत्र हि साक्षिणामनृताभिधानत्वं विधास्यति Aparā. 630. 5 (*on* 2.22)

**अनृताभिधायिन्** (anṛtābhidhāyin) *adj.* who utters, i.e. gives false testimony or evidence साक्षिणोऽनृताभिधायिनो वाग्देवताकैश्चरुभि: सरस्वतीं यजेरन् ManvaMu. 308. 10 (*on* 8. 105)

**अनृताभियोग** (anṛtābhiyoga) *m.* false accusation or charge व्यवहार इवानृताभियोगं तिमिरं निर्जितवत्यथ प्रकाशे ŚiśuVa. 20. 41 (comm. मिथ्याभिशंसनम्)

**अनृताभिशंसन** (anṛtābhiśaṁsana) *n.* false accusation or charge राजगामि पैशुनं गुरोरनृताभिशंसनं महापातकसमानि GautDS. iii. 3. 10; ManvaMu. 460. 29 (*on* 11. 55); राजकुलात्तेन सह विवादो निर्बन्धोऽनृताभिशंसनं वा ManuBh. ii. 385. 21 (*on* 11. 54); गुरूणामाधिक्येनाधिक्षेप: अनृताभिशंसनम् Mitā. 411. 19 (*on* 3. 228); अलीकनिर्बन्धोऽनृताभिशंसनम् Aparā. 1047. 17 (*on* 3. 228); अनृताभिशंसने पञ्चशतदण्ड इति व्यवस्थेति प्रतिभाति DaṇḍaVi. 203. 4; 202. 13; 254. 20.

**अनृताभिशंसिन्** (anṛtābhiśaṁsin) *adj.* who praises or pays homage falsely तदिमे मूढा उपजीवन्त्यभिष्वङ्गिणस्तर्याभिघातिनोऽनृताभिशꣳसिन: MaiU. 7. 10.

**अनृताभिशस्त** (anṛtābhiśasta) *adj.* accused or charged falsely यत्र कश्चित् कंचिदुद्दिश्यान्यायेन गृहीतस्व: स्वयं प्राणांस्त्यजति तद्विषयं व्याख्येयं न हि तत्रानृताभिशस्त इति विशेषणोपादानम् BālaKrī. ii. 167. 13 (*on* 3. 282½ (289½) )

**अनृताभिसंध** (anṛtābhisandha) *adj.* (used as noun) (one) intent on, i.e. given to untruth or falsehood सोऽनृताभिसंध: अनृतेनात्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं प्रतिगृह्णाति ChāndoU. vi. 16. 1; तस्करदृष्टान्तेन चानृताभिसंधस्य बन्धनं दर्शयति BrahmSūBh. (Śaṅ.) 310. 14 (*on* ii. 1. 14); 310. 17 (*on* i. 1. 14); सत्याभिसंधस्यार्थप्राप्तिरनृताभिसंधस्यानर्थप्राप्ति: AdvaiSi. 836. 11.

**अनृताभिसंधत्व** (anṛtābhisandha-tva) *n.* the state of being (one) intent on, i.e. given to untruth or falsehood अनृताभिसंधत्वप्रयुक्तबन्धेन साधर्म्येण स्तेन: संसारिणाम् ... अस्तेन: ऐक्यज्ञानिनां दृष्टान्त: LaCandr. 836. 35.

**अनृताभिसंधि** (anṛtābhisandhi) *m.* false intention or notion स: दह्यते ... अनृताभिसंधिदोषेण ChāndoUBh. 407. 5 (*on* vi. 16. 1); न च सत्यानृताभिसंधिमात्रमिह विवक्षितम् Nyāyāmṛ. 597A. 9.

**अनृताभ्यनुज्ञान** (anṛtābhyanujñāna) *n.* permission for fraud or deception न तु वाणिज्ये शास्त्रेण सत्यानृताभ्यनुज्ञानम् ManvaMu. 144. 15 (*on* 4. 6)

**अनृताम्भ:प्राप्ति** (anṛtāmbhaḥ-prāpti) *f.* obtaining false water, i.e. mirage शठमरुरनृताम्भ:प्राप्तये तान्प्रयुङ्क्ते (अध्वगान्) Subhāṣi. 943.

**अनृतार्थ** (anṛtārtha) *m.* **A** sense of (the word) *anṛta* (मिथुर्मिथ:) उकारान्तमप्यनृतार्थे केचित् GaṇRa. 1. 16 (37); **B** false intention, cf. **अनृतार्थवत्**; *adj.*

referring to the unreal or non-existing (entity), cf. **अनृतार्थता.**

**अनृतार्थता** (anṛtārtha-tā) *f.* the state of referring to the unreal or non-existant (entity) अतीताजातयोर्वापि न च स्यादनृतार्थता। वाचः कस्याश्चिदित्येषा बौद्धार्थविषया मता PramāVār. 1. 209.

**अनृतार्थवत्** (anṛtārtha-va(n)t) *adj.* whose intention is false, whose objective is deceptive पितुश्च पुत्रस्य च तामसः स्यात्पुत्रो विषान्नं प्रददौ द्विजेभ्यः। तद्वर्जितं तैरनृतार्थवद्भिरतश्च मिथ्या पितृकार्यमत्र VarāṅgaC. 25.66.

**अनृतालाप** (anṛtālāpa) *m.* false speech रौद्रः संग्रामहेतुकः। ... उपघातानृतालापवाक्पारुष्यादिभिर्भवेत् NāṭaLaRaK. 1918.

**अनृतालिङ्गित** (anṛtāliṅgita) *adj.* embraced by falsehood यस्या नखशिखमनृतालिङ्गितमङ्गं जनिष्यनेकासु Mukundā. 93.

**अनृताश्रितत्व** (anṛtāśrita-tva) *n.* the state of being based on unreality सत्त्वं त्रिकालाबाध्यत्वमेवेति न तस्य श्रौतत्वहानिः तस्यानृतं प्रत्यधिष्ठानत्वेऽपि अनृताश्रितत्वाभावेन तद्व्यावर्तकत्वसंभवात् AdvaiSi. 692. 6.

**अनृतिक** (anṛt-ika) *adj.* (also used as noun) untruthful स लोकः पुण्यकर्तृणां नापि युद्धपराङ्मुखैः। नायज्वभिर्नानृतकैः (v.l. नानृतिकैः) ... द्रष्टुं शक्यः कथंचन MahāBhā. iii. 44. 5; viii. 27. 24; उभावानृतिकावेतौ न मृषा कर्तुमर्हसि MahāBhā. xii. 192. 72; न नास्तिको नानृतकः (v.l.नानृतिकः) ... नाविद्वान्विद्यते तदा Rāmā. i. 6. 14; न यान्ति (लोकान्) ताननृतिका इष्ट्वा क्रतुशतैरपि Rāmā. ii App. I. 18 (28); ii. 101. 12 (v.l.); BuddhaC. 2.11.

**अनृतिन्** (anṛt-in) *adj.* **1** untruthful नानृजुः (v.l. नानृती) ... न च पापकृत् स्नाति तीर्थेषु MahāBhā. iii. 90. 11; मा नः कुले ... कश्चिदस्तु ... मित्रद्रोही नैकृतिकोऽनृती वा MahāBhā. v. 36. 30; लुब्धाश्चानृतका (v.l. °तिन)श्चैव पुष्ये जायन्ति भारत MahāBhā. vi. 11. 12; ये वै लोकाश्चानृतानाम् (v.l. अनृतिनाम्) ... तानाप्नु-वामहे MahāBhā. vii. 16. 29; न नास्तिको नानृतको (v.l. नानृती) न कश्चिदबहुश्रुतः Rāmā. i. 6. 14; हृतसारमिदं राज्यम् ... दत्त्वाप्यश्रद्धया मे त्वं भविष्यस्यनृती नृप Rāmā. ii. 846* (4); ये त्वनृतिनस्ते लोकावर्जनार्थं किंचिदनुतिष्ठन्त्यन्यत्त्यजन्ति ManuBh. i. 40. 16 (*on* 1. 81); नाम्ना वज्रकवाटेन महापाते तदानृती ... प्रतुदेत् AgniP. 203. 14; लुब्धोऽनृती दाम्भिकश्च स्वप्रशंसापरायणः। यजन्यज्ञैर्जगद्भन्ति SkandP. i (2). 45. 12; न चेमां विद्यामश्रद्धधानाय ब्रूयात् ... नानृतिने AvyaU. 7; कथं नानृतिनो देव भवामो भवता सह PadmP. v. 28. 22; **2** (used as noun) (one) who gives false testimony, false witness पिशुनानृतिनोः ... अन्नं न भोक्तव्यम् YājñaSm. 1. 165; अनृती कृतकौटसाक्ष्यः ManuBh. i. 401. 25 (*on* 4. 214); VīraMi. (Āhnika.) 498 19; पिशुनानृतिनोश्चान्नम् ... भुक्त्वा चरेत् कृच्छ्रम् ViṣṇuDhaP. ii. 73. 11; अनृती परोपद्रवप्रसङ्गेऽनृतवक्ता BālaKrī. i. 118. 14 (*on* 1. 164); अनृती मिथ्यावादी Aparā. 240. 20 (*on* 1. 166); DīpKa. 20. 22 (*on* 1. 165); VīraMi. 240. 10 (*on* 1. 165)

**अनृतीकर्तुम्** (anṛtī-kartum) *inf.* to falsify, to make (truthful into) untruthful पुण्यशीलस्तु धर्मात्मा सत्यव्रतपरायणः। पार्थिवो नानृतं कर्तुं (v.l. नानृतीकर्तुं) न्याय्यो लंके गुरुर्मया Rāmā. ii App. I. 12 (6)

**अनृतीषह्** (an-ṛtīṣah) *adj.* not enduring affliction or suffering युत्प्रावृषोमी अनृतीषहो भीपरीततः कुत्र नु राजहंसाः। यास्यन्ति DvyāśraKā. 6.67 (comm. न ऋतिं पीडां सहन्ते)

**अनृतु** (an-ṛtú) *m.* **1** time or period not conducive to conception (usually twelve days after menstruation) आंशयेत् ... दीक्षितविमितान्नानृतुभिः क्रम्यमेषः MaiS. iii. 6. 7 (iii. 68. 13) (*but* MW. *ind.* unseasonably); ताभिः सह समापेतुर्ब्राह्मणाः . . ऋतावृतौ ... न कामान्नानृतौ तथा MahāBhā. i. 58. 6; नानृतावाह्वयेत्स्त्रियम् MahāBhā. xii. 235. 6; अनृतावृतुकाले वा ...। प्रोषितस्तु स्त्रियं गच्छेत् MahāBhā. xiv. App. I. 4 (2404); VṛGautaSm. 596. 4 (14); अनृतावृतुकाले च मन्त्रसंस्कारकृत्पतिः। सुखस्य नित्यं दातेह ManuSm. 5. 153; ViṣṇuDhaP. ii. 34. 8; (आर्तवम्) तदेवातिप्रसङ्गेन प्रवृत्तमनृतावपि। असृग्दरं विजानीयात् SuśruS. iii. 2. 18; AṣṭāSaṁ. i. 195. 21 (2. 1); KalyāKā. 9. 30; स्नानम् ...। अनृतौ तु सदा कुर्याच्छौचं मूत्रपुरीषवत् AṅgiSm. 52; YamaSm. 16; पुत्रे जातेऽनृतौ गच्छन्संप्रदुष्येत्सदा गृही LaViṣṇuSm. 1.29; स्वदारेषु ऋतुमत्सु बुधो व्रजेत्। यथोक्तदोषहीनेषु सकामेष्वनृतावपि ViṣṇuP. iii. 11.127; (उत्तरबस्तिम्) विदधीत तदा तस्मादनृतावपि चात्यये AṣṭāSaṁ. i. 152. 22 (1. 28); AṣṭāHṛ. i. 19. 78; (रजोदर्शनादिः षोडश रात्रय ऋतुसंज्ञकः कालः) उत्तरसूत्रं त्वर्थप्राप्तमेवानृतौ गमनविकल्पमनूद्य प्रतिषिद्धवर्जमित्येवमर्थम् BālaKrī. i. 82. 19 (*on* 1. 79); Mitā. 26. 11 (*on* 1. 81); 26. 29 (*on* 1. 81); Aparā. 106. 13 (*on* 1. 81); BālamBha. i. 222. 20 (*on* 1. 81); परिसंख्येति। ऋतावपि गमनं प्राप्तमनृतावपि। न तु यदर्तौ तदानृताविति ManuBh. i. 229. 22 (*on* 3. 45); i. 241. 23 (*on* 3. 69); अनृतौ मैथुनं यातु परनारीं विशेषतः SkandP. vii (1). 255. 52; धर्मपत्न्यामभिप्रेतायां कामातुरायामनृतौ कामो धर्मानुबद्धः JayaMa. 10. 13 (*on* 1. 2); अपराधशतम् ...। अनृतौ मैथुनं पार्थ पर्वण्यपि च मैथुनम् BhaviP. 824B. 19 (iv. 146. 11); अनृतौ तु स्त्रियं गच्छेत् सकामां कामभाववान् BṛDharmaP. ii. 6. 17; ज्योतिःशास्त्रे 'अल्पायुरल्पवीर्यो वा ... दिवामैथुनसंभवः'। अनृतावप्येतत् CaturCin. iii (2). 723. 17; अनृतौ तु मैथुने आचमनमात्रं स्मृत्यन्तरे उक्तम् ManvaVi. 684. 10 (*on* 5. 144); स्कन्दन्ते ... अवीचिनरके यान्ति येऽनृतौ गृहमेधिनः BṛBrahmaS. ii. 3. 77; (मैथुनम्) आर्तवे इति विशेषोपादानादनृतौ दिवा गमने न निषेध इति यत् तन्न VīraMi. (Saṁskāra.) 154. 10; अन्तराले अनृतौ ब्राह्मणवचनाच्च संवेशनम् VīraMi. (Āhnika.) 563. 2; अनृतावप्याह गौतमः। 'ऋतावुपेयात्सर्वत्र वा प्रतिषिद्धवर्जम्' NirṇaSi. 173. 20; **2A** improper or wrong season, non-season or off-season तद् यद्वै किं च म्रियते न हास्यानृतौ म्रियते JaimiBr. 1. 246; अथ स्माहुः कापेया - अनृतौ वा एष प्रतिष्ठितो यत् षडहः JaimiBr. 2. 356; 3. 206; सहाभ्रभारस्तनिते ... अनृतौ ... जानीयान्महद्भयमुपस्थितम् AVPari. 63 (1). 10; अनृतौ चेत् फलं यत्र ... ध्रुवं स्याद्दशमे मासि राज्ञस्तत्र विपर्ययः AVPari. 70B (7). 13; सप्तरात्रं यदा वर्षेत्प्रबद्धं पाकशासनः। अनृतौ तस्य देशस्य प्रधानस्य वधो ध्रुवम् AVPari. 70 B (18). 1; विद्यादनध्यायमनृतौ चाभ्रदर्शने ManuSm. 4. 104; ManvaVi. 507.9 (*on* 4. 104); PadmP. i. 53. 65; SmṛtiCan. i. 149. 14; CaturCin. iii (2). 774. 22; अनृतौ दुर्दिने च शीतदोषान् पूतिनस्यं शिरोरोगं च जनयेत् CaraS. viii. 2. 21 (1941 Ed.) (comm. अनृतुदुर्दिनमित्यनेन अवार्षिकं दुर्दिनमाहुः); अनृतौ तु दिवानन्ता वृष्टिर्ज्ञेया भयानका MatsyaP. 233.1; राष्ट्रविभेदस्त्वनृतौ बालवधोऽतीव कुसुमिते बाले BṛSaṁ. 46. 26; AdbhuSāg. 442. 26; BṛSaṁ. 46. 29; 95. 16; दीर्घं दीनं संहताः सारमेयाः क्रोशन्त्युच्चैर्नित्यमेवानृतौ च YogYā. 3. 10; यद्यारण्यकुदेशजातमनृतौ यद्याल्पपक्वं नवम् ... धान्यमनृत्तमम् KalyāKā. 4. 26; शक्तिर्दोहदस्य वरीयसी। अनृतावपि येनैते जृम्भिताः पादपा इति BṛKathāŚloSaṁ. 28. 57; वृक्षाः ... अनृतुषु अस्वकालं ददति - प्रयच्छन्ति पुष्पफलम् SthānṬ. 345B. 6; अतिवृष्ट्यवनावृष्टौ क्षुद्भयः शत्रुतो भयम्। अनृतौ चेद्रोगभयम् VasiS. 45. 73; अनृतुषु तरवः सुपुष्पिताग्राः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 10. 7; **2B** improper or inconvenient season (not suitable for the operation of army) अनृताविह पर्वादिदोषवर्जं नराधिप (विहन्येतान्यथाकुर्वन्) MahāBhā. xiii. 302*(1); आहूतश्चाप्यथो यायादनृतावपि पार्थिवः MahāBhā. xv. 12.13; यन्नात्मनः सैन्यव्यायामानामृतुः अनृतुः परस्य स उत्तमः कालः ArthŚā. iii. 46. 3 (9. 1); अनृतावपि वक्ष्यमाणसंग्रामसमयभिन्ने, षड्भिर्हस्त्यश्वरथपदातिसेनासैन्यात्मकैः शक्तिस्त्रिविधा RājNīRa. 33. 11.

**अनृतु** (an-ṛtu) *adj.* not containing the word *ṛtu* ऋतुमन्ति पञ्चाहान्यनृतु षष्ठम् JaimiBr. 3. 154.

**अनृतुकन्या** (anṛtu-kanyā) *f.* girl before menstruation, MW.; APTE.

**अनृतुका** (an-ṛtukā) *f.* woman not having time or period conducive to conception (after menstruation) न विद्यते ऋतु-रक्तरूपः शास्त्रप्रसिद्धो वा यस्याः सा अनृतुका SthānṬ. 313B.. 11.

**अनृतुगमन** (anṛtu-gamana) *n.* sexual intercourse at a time or period not conducive to conception वाशब्दोऽनृतुगमनं वैकल्पिकमाह Aparā. 106. 19(*on* 1. 81); VīraMi. 145. 5 (*on* 1. 81); केचित्तु स्त्रियाः सेच्छत्वेऽनृतावप्यवश्यं गच्छेदिति अनृतुगमने नियमं वर्णयन्ति VīraMi. 145. 5 (*on* 1. 81)

**अनृतुगमनपरिहार** (anṛtugamana-parihāra) *m.* avoidance of sexual intercourse at a time or period not conducive to conception महाभारते त्वनृतुगमनपरिहारेण ऋतुगाम्येव ब्रह्मचारीत्युक्तम् VīraMi. (Saṁskāra.) 153. 12.

**अनृतुतुल्यत्व** (anṛtu-tulyatva) *n.* equality to or similarity with the time or period not conducive to conception ऋतावप्युक्तकालातिरेकेणानृतुतुल्यत्वात् स्त्र्यनुरोधेनैव गमनम् BālaKrī. i. 83. 5 (*on* 1. 79)

**अनृतुपरिसंख्यार्थम्** (anṛtuparisaṅkhyārtham) *adv.* for exclusive specification of time or period not conducive to conception गौतमीयं त्वनृतुपरिसंख्यार्थम् 'ऋतावुपेयादि'ति केचित् BālaKrī. i. 82. 16 (*on* 1. 79)

**अनृतुपा** (ánṛtu-pā) *adj.* who drinks (Soma) out of season रूपंरूपं मघवा बोभवीति मायाः कृण्वानस्तन्वं परि स्वाम्। त्रिर्यद्दिवः परि मुहूर्तमागात्स्वैर्मन्त्रैरनृतुपा ऋतावा ṚV. iii. 53. 8; JaimiUBr. i. 44. 10 (*but* MW. not drinking in time)

**अनृतुप्रतिषेधार्थम्** (anṛtupratiṣedhārtham) *adv.* for the sake of prohibition of sexual intercourse at a time not conducive to conception यच्चात्रर्तावुपेयादिति तदनृतुप्रतिषेधार्थम् ManuBh. i. 230. 1 (*on* 3. 45)

**अनृतुप्राप्त** (anṛtu-prāpta) *adj.* (army) caught in the inconvenient season बलव्यसनानि।... अनृतुप्राप्तम् अभूमिप्राप्तम् ArthŚā. iii. 35. 3 (8. 5)

**अनृतुफल** (anṛtu-phala) *n.* fruit (produced) at wrong season or off-season अनृतुफलपुष्पयोः शान्त्यन्तरमपि वृद्धगर्गादिभिर्विहितम् AdbhuSāg. 449.11.

**अनृतुभवा** (anṛtu-bhavā) *adj.* (*f.*) which occurs at off - season रोगो ह्यनृतुभवायां नृपवधोऽनभ्रजातायाम् (वृष्टौ) BṛSaṁ. 46. 38.

**अनृतुविषय** (anṛtu-viṣaya) *adj.* referring to the time not conducive to conception यत्तु हेमाद्रौ शिवरहस्ये 'दिवा जन्मदिने चैव न कुर्यान्मैथुनं व्रती। ... न च पर्वसु' इति तदनृतुविषयम् NirṇaSi. 174. 23.

**अनृतेष्टका** (ánṛteṣṭakā) *f.* false brick हिरण्मयान्यु हैके कुर्वन्ति। अमृतेष्टका इति वदन्तस्ता ह ता अनृतेष्टका न हि तानि पशुशीर्षाणि ŚatBr. VI.ii. 1.38.

**अनृतोक्त** (anṛtokta) *n.* **A** false speech अनृतोक्तं प्रजा हन्यात्ततः पापमवाप्नुयात् MahāBhā. viii. 29. 38; **B** act of telling of lie, false utterance शुकतुण्डः ... अनृतोक्ते यथौचित्यं ग्रहणेऽपि कमण्डलोः (हस्तप्रयोगः) Nṛtyā. 174.

**अनृतोक्ताघ** (anṛtoktāgha) *n.* sin of false speech उपासिता बहिः संध्या दिवामैथुनपातकम्। शमयेदनृतोक्ताघम् SkandP. iv. 35. 237.

**अनृतोक्ति** (anṛtokti) *f.* **A** utterance of, i.e. giving false testimony or evidence अपिशब्दादत्राप्यनृतोक्त्या किंचित् पापं भवतीति गम्यते SmṛtiCan. iii. 207. 10; B false speech अनृतोक्तेः पुमर्थत्वात्तन्निषेधस्तथाविधः JaiNyāMā. 15 (*on* iii.4.8)

**अनृतोक्तिसमुद्भूत** (anṛtokti-samudbhūta) *adj.* arisen from false speech रामतीर्थे ... स्नात्वा शिवं दृष्ट्वा धर्मपुत्रः ... अनृतोक्तिसमुद्भूतदोषान्मुक्तोऽभवत्क्षणात् SkandP. iii (1). 18. 30.

**अनृतोक्त्यादि** (anṛtokty-ādi) *adj.* false speech or telling of lie etc. (पुनराचामेद् वासो विपरिधाय च) चकाराद्रोदनाध्ययनारम्भचापत्यानृतोक्त्यादिषु Mitā. 68. 21 (*on* 1. 196)

**अनृतोज्झित** (anṛtojjhita) *adj.* abandoned by, i.e. devoid of unreality यस्या नखशिखमनृतालिङ्गितमङ्गं जनिष्वनेकासु। कथयसि कथमथ तत्त्वं स त्वं कृष्णानृतोज्झितो भूयः Mukundā. 93.

**अनृतोत्तर** (anṛtottara) *n.* false answer अनृतोत्तरेण तरलं प्रत्याय्य पद्मामसौ प्राप्ता पश्य गृहं करोति ललिता राधाप्रमाणे त्वराम् UjjvaNīMa. 243. 4.

**अनृतोदिति** (anṛtoditi) *f.* false speech, telling of lie प्रतिष्ठा लोकविश्वासप्रत्यया अनृतोदितेः। नदीपूरादिव ग्रामाः प्लाव्यन्ते तटवासिनः MalliC. 7. 65.

**अनृतोद्धतकथा** (anṛtoddhata-kathā) *adj.* (*f.*) who tells lie and arrogant words यक्षशीलाङ्गना स्मृता। तुल्यमानावमाना या परुषत्वक् खरस्वरा। शठानृतोद्धतकथा व्यालसत्त्वा NāṭyaŚā. 22. 118.

**अनृतोद्य** (anṛtodya) *n.* **A** false accusation सप्तमर्यादाः कवयश्चक्रुः। ... स्तेयम् ... पातकेऽनृतोद्यम् Nir. 6. 27 (126. 18); **B** false speech अनृतोद्यं न तत्रास्ति सत्यवद्यं ब्रवीम्यहम् Bhaṭṭi. 6. 55.

**अनृतोपभोगार्थ** (anṛtopabhogārtha) *adj.* for the sake of experiencing what is unreal सत्यानृतोपभोगार्थो द्वैतीभावो महात्मनः MaiU. 7. 11.

**अनृतोपम** (anṛtopama) *adj.* [*f.*- ā] comparable to unreality or non-existence संसृतिः कल्पनामूलं कल्पना ह्यमृ(?नृ) तोपमा। यैः कल्पना परित्यक्ता ते यान्ति परमां गतिम् SkandP. i (1).31.56; निमग्नो ह्यस्मि संसारे दुःखरूपेऽनृतोपमे DevīBhāP. iii. 2. 6.

**अनृतोपहता** (anṛtopahatā) *adj.* (*f.*) overcome or affected by untruth or falsehood इमास्तदा तु प्रकृतिर्व्यापत्स्यन्ति प्रजा भृशम्। अनृतोपहताः सर्वा धर्मतः कामतोऽर्थतः VāyuP. ii. 37. 418; MatsyaP. 273. 46; BrahmāṇḍP. ii. 74. 237.

**अनृतोपाधि** (anṛtopādhi) *m.* unreal condition एतस्मिन्ननृतोपाधौ शक्यो दर्शयितुं परः ... स्वयंज्योतिःस्वभावकः ... नैव शक्यः स ईक्षितुम् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 899.

**अनृत्त** (a-nṛtta) *adj.* not accompanied by gesticulation नागरकः ... उपक्रमेत् ... रत्यर्थम् ... परिभाषणम्। सनृत्तमनृत्तं वा गीतं वादित्रम् KāmSū. 177. 22 (2. 10); JayaMa. 178. 19 (*on* 2. 10)

**अनृत्तदर्शिन्** (a-nṛttadarśin) *adj.* not observing or watching dance ब्रह्मवृद्धिमिच्छन् ...। अजिनं त्वेवोत्तरं धारयेत् न गायेत् ...। अनृत्तदर्शी HirŚS. xxvi. 1. 84 (15. 24); ĀpaDS. i (1). 3. 11.

**अनृत्य** (a-nṛtya) *adj.* not dancing शिव उवाच। अनृत्यः शान्तभूतोऽहम् BṛDharmaP. i. 40. 45.

**अनृत्यदर्शिन्** (a-nṛtyadarśin) *adj.* not observing or watching dance (शिष्यः) अनृत्यदर्शी सततं भवेद् गीतादिनिस्पृहः KūrmaP. 537. 13 (2. 14); PadmP. i. 53. 20.

**अनृत्यस्** (anṛty-as-) II.P. to become false न यावदनृतीस्यान्मे प्रतिज्ञा सा तदोदिता TriṣaŚaPuC. ii. 6. 332.

**अनृत्वभूमिप्राप्त** (anṛtvabhūmi-prāpta) *adj.* who is caught in the inconvenient season and incovenient terrain बलव्यसनानि। ... अनृत्वभूमिप्राप्तयोरनृतुप्राप्तं यथर्तुयोग्ययुग्यशस्त्रावरणं युध्येत ArthŚā. iii. 36. 5 (8. 5)

**अनृत्विक्कर्तृकत्व** (anṛtvikkartṛka-tva) *n.* the state of having other than the officiating priest as the agent न चैतावता अनृत्विक्कर्तृकत्वं शङ्क्यम् BhāṭṭDī. ii. 312. 24 (*on* vi. 6. 3)

**अनृत्विज्** (án-ṛtvij) *m.* one other than the officiating priest, non-officiating priest यां ब्राह्मणाय श्रोत्रियायानृत्विजे प्रसृप्ताय ददाति यामेव स विद्यां वेद सास्य तेनाभीष्टा प्रीता भवति KāṭhS. 28. 5 (ii. 159. 15); KapiKaS. 44. 5 (261. 14); ĀpaŚS. xiii. 7. 8; HirŚS. x. 4. 15 (1086. 1); ब्राह्मणाः कुले वसन्त्यृत्विजश्चानृत्विजश्च ŚatBr. II. i. 4. 4; ŚatBr. (K.) I. i. 4. 3; ऋत्विग्भ्य एव दक्षिणा दद्यान्नानृत्विग्भ्यः ŚatBr. IV. iii. 4. 5; ŚatBr. (K.) V. iv. 1. 4; दक्षिणानां कालेऽनृत्विजे ब्राह्मणाय दद्यात् VādhūŚS. 2. 20(8); चातुष्प्राश्यम् ... । तद्येदनृत्विग्भिः प्राशयेयुस्तण्डुलानादायापविध्येयुः ... कृन्तानीति DrāhyŚS. xii. 1. 19; अश्वां च ... व्रात्यस्तोमेष्वनृत्विग्भ्यो ददाति NidāSū. 185. 12 (10. 10); शावमाशौचं दशरात्रमनृत्विग्दीक्षितब्रह्मचारिणां सपिण्डानाम् GautDS. ii. 5. 1; यज्ञे कर्मणि कुर्वतामिति अनृत्विजामपि चमसाध्वर्व्यादीनां परिग्रहार्थम् BālaKrī. ii. 10. 4 (*on* 3. 27-28); अनृत्विग्भिरेव सत्रं कर्तव्यमिति वरणनिवृत्तिः ŚāstrDī. 665. 14 (*on* x. 2. 10); 669. 13 (*on* x. 2 16); स यज्ञकर्मणि ऋत्विगनृत्विग्वा यज्ञदर्शनार्थमागतो गुरुवत्पूजामर्हति ManvaMu. 76. 18 (*on* 2. 208); 155. 9 (*on* 4. 57); न हीन्द्रियगतसंख्यापूरणमिन्द्रियेणैवेति नियमः ... ऋत्विग्गतपञ्चत्वसंख्याया अनृत्विजापि यजमानेन पूरणदर्शनात् VedāntPari. 40. 1; शमिता तु वरणभेदानाम्नानात् सत्यपि संज्ञाभेदे यौगिकत्वेन प्रकृतेष्वेव ऋत्विक्षु अनृत्विक्षु वा वृतेषु तस्या उपपत्तेर्नान्यः BhāṭṭDī. ii. 51. 19 (*on* iii. 7. 13)

**अनृत्विज** (an-ṛtvija) *adj.* devoid of officiating priest, not officiated by a priest अनृत्विजं हुतं नास्ति MahāBhā. xii. 78. 22.

**अनृद्धा** (an-ṛddhā) *adj.* (*f.*) not prosperous, i.e. poor अश्रीमती त्वनृद्धा च स्नुषा तव भविष्यति Rāmā. ii. 139* (2)

**अनृद्धि** (an-ṛddhi) *f.* absence of prosperity, i.e. poverty (ब्राह्मणं च पुरोदधीत ... शान्तिपुण्याह °...° द्विषदवृद्धियुक्तानि ... कुर्यात्) द्विषदनृद्धिः, द्विषतां शत्रूणामनृद्धिः ऋद्धयभावः VīraMi. (Rājanīti.) 137. 10.

**अनृधीप्रभव** (a-nṛdhīprabhava) *adj.* not arising from human intellect सापेक्षतायाः ... को हेतुः ... अनृधीप्रभवे नास्ति भूतार्थेऽपि स वैदिके। ... अपुरुषबुद्धिप्रभवत्वाद्वेदवचसि भूतार्थेऽपि न सापेक्षत्वहेतुः BrahmSi. 79. 24.

**अनृध्यमान** (án-ṛdhyamāna) *adj.* not prospering ब्राह्मणो ऽनृध्यमाने द्वितीयं नाम कुर्वीत राध्नोति हैव य एवं विद्वान् ŚatBr. III. vi. 2. 24; ŚatBr. (K.) IV. vi. 2. 13.

**अनृपवंशोत्थराजपत्नी** (anṛpavaṁśottha-rājapatnī) *f.* queen born in other than royal family स्वामिन्यनृपवंशोत्थराजपत्न्यां तथा पुनः। नाट्योक्तिराजपत्न्यां च NānārthāSaṁ. i. 171. 1508.

**अनृपा** (a-nṛpā) *adj.* (*f.*) (land) which is kingless, which has lost its king नृपात्मजौ चिक्लिशतुः ससीतौ ममार राजा विधवा भवत्यः शोच्या। वयं भूरनृपा Bhaṭṭi. 3. 31.

**अनृपादिकजात** (a-nṛpādikajāta) *adj.* not born of the king, i.e. Kṣatriya etc. शुक्तिश्च गजदन्तश्च मृगशृङ्गं तथैव च। अनृ(नृ)पादिकजातानां पर्यङ्केषु न्यसेत् क्रमात् YuktiKa. 218. 1.

**अनृभुक्षी** (an-ṛbhukṣī) *adj.* (*f.*) (army) not having Indra, i.e. thunderbolt भस्य टेर्लोपः स्त्रियां नान्तलक्षणे ङीपि भत्वाट्टिलोपः ... अनृभुक्षी सेना SiddhāKau. 87A. 7 (*on* vii. 1. 88) (Bālamanoramā ऋभुक्षिन्शब्दस्तु इन्द्रवाची)

**अनृम्ण** (a-nṛmṇa) *n.* absence of manliness or power यन्मेऽनृम्णं नृम्णं ब्राह्मणम् च यच्च श्रुतं यच्च रत्नं दधामि। एतान् नोऽत्र सोऽधिपा नि पातु AV. (P.) xix. 50. 10-12.

**अनृशंस** (a-nṛśaṁsa) *adj.* [*f.*-ā] [enumerated in the *brāhmaṇādigaṇa*, P. v. 1. 124; GaṇPā. 167. 89; GaṇRa. 7. 404 (427), and in the *yuvādigaṇa*, P. v. 1. 130; GaṇPā. 188. 23; JaineVyā. 236. 26 (*on* iii. 4. 120); CāndraVṛ. *on* iv. 1. 146; KāśiVṛ. *on* v. 1. 130; GaṇRa. 7. 406 (430)] **A** not malicious, i.e. noble उद्वंशीयम् ...। तद् अनृशंसस्य कुर्यान्न नृशंसस्य परिमितजीवी हि नृशंसोऽतिरिक्तजीव्यनृशंसः JaimiBr. 1. 189; यदानृशंसो जायां विन्दते व्येव वहतुमादिशति JaimiBr. 1. 213; **Bi** not cruel, i.e. kind दानं तपः सत्यमथापि धर्मो ह्रिः ... एतानि ... शिबेः स्थितान्यनृशंसस्य MahāBhā. i. 88.19; शत्रोरपि प्रपन्नस्य सोऽनृशंसः प्रतापवान्। दाताभयस्य बीभत्सुरमितात्मा महाबलः MahāBhā. iii. 142. 15; iii. 231. 20; जाताः कुले अनृशंसा वदान्याः MahāBhā. v. 25. 5;

v. 52. 10; सत्यो मृदुश्चानृशंसः क्षमावान् (गृहाश्रमी स्यात्) MahāBhā. xii. 61. 11; xii. 63. 8; xii. 71. 3; xii. 76. 37; xii. 208. 10; xii. 297. 14; त्वादृशम् ... अनृशंसं बहुश्रुतम्। अमात्यं को न कुर्वीत MahāBhā. xii. 107. 6; दुर्योधनो नाम महान्राजासीत् ... धर्मात्मा चानृशंसश्च MahāBhā. xiii. 2. 16; कौसल्ये ...। वत्सला चानृशंसा च त्वं हि नित्यं परेष्वपि Rāmā. ii. 56. 4; अनृशंसेन रामेण मोचिता राक्षसाः परे Rāmā. vi. 431* (3); पूर्वसंस्तुतो राजवल्लभः कृतोपकारो भक्तिमाननृशंस इत्येते वेश्याजननीसेवकाः DhūrtaViSaṁ. 22. 14; अनृशंसैर्नृभिः ...। श्रुत्वा मृत्युं गतं विप्र शुकं तम् ... महता दुःखभावेन असह्येनातिपीडितः ... अहम् PadmP. ii. 123. 29; **Bii** not causing harm, i.e. helpful प्राच्योदीच्याः ... सर्वे। अनृशंसाः शीलवृत्तोपपन्नास्तेषां सर्वेषां कुशलं तात पृच्छेः MahāBhā. v. 30. 24; भीष्ममिति होवाच केशवः। ... अनृशंसं शुचिं दान्तं सर्वभूतहिते रतम्। महारथं त्वत्सदृशं न कंचिदनुशुश्रुम MahāBhā. xii. 50. 24; कोऽप्यनृशंसम् ... लोकः ... त्वामभियाति RāghPāṇ. (Dha.) 8. 33; अनृशंस द्वादश ते समा निरर्था रिपावसद्वादशते YudhiVi. 4. 33; न नृशंसो घातुकोऽनृशंसः तद्भावः आनृशंस्यमघातुकत्वं पापाजनकत्वम् BālamBha. ii. 175. 12 (*on* 2. 132); **C** gentle, cf. **अनृशंसरूप B.**

**अनृशंस** (a-nṛśaṁsa) *n.* absence of cruelty, i.e. kindness, cf. **अनृशंसवत्.**

**अनृशंसक** (anṛśaṁsa-ka) *adj.* not cruel, i.e. kind कुलीनः कर्मकृत् ... अनृशंसकः। ... पात्रं सर्व इमे द्विजाः VṛGautaSm. 596. 16 (14)

**अनृशंसतम** (a-nṛśaṁsatama) *adj.* not extremely cruel, i.e. kindest स्थविराः ... तेषां यो नृशꣳसतमः(v.l. योऽनृशꣳसतमः pw.) KātyŚS. xxii. 4. 7 (better नृशꣳसतमः)

**अनृशंसतर** (a-nṛśaṁsatara) *adj.* not more cruel, i.e. more kind गच्छन्ति पुष्करम् ... ये अनृशंसतराः सन्तः सर्वदा च प्रियंवदाः ... ते हि सर्वे ... जिगीषन्तो ब्रह्मलोकं सनातनम् PadmP. v. 19. 226.

**अनृशंसता** (anṛśaṁsa-tā) *f.* the state of not being cruel, i.e. kindness, सत्यं चानृततः श्रेयो नृशंसाद्यानृशंसता MahāBhā. iii. 30. 15; xiv. App. I. 4 (3340) (v.l.); नास्ति धर्मः कुतः सत्यं नार्जवं नानृशंसता। यत्र रामस्य वैदेहीं भार्यां हरति रावणः Rāmā. iii. 50. 37; v. 13. 48 (v.l.); MārkP. 8. 212; DevīBhāP. vii. 26. 49.

**अनृशंसत्व** (anṛśaṁsa-tva) *n.* the state of not being cruel, i.e. kindness, भरतस्यानृशंसत्वं संचिन्त्य ... पुनः पुनः। नानुशोचामि पितरं मातरं चापि लक्ष्मण Rāmā. ii. 41. 6; आश्रयोऽनृशंसत्वस्य। तं देशं सत्त्वस्य प्राप नलः Nalo. 3. 16.

**अनृशंसपुरःसरम्** (anṛśaṁsa-purassaram) *adv.* as preceded by or with the kindness अशुभस्यापि दानस्य शुभं स्याद्य फलं कथम्। मनसा तत्त्वतः शुद्धमनृशंसपुरःसरम्। ... दत्त्वा फलमवाप्नुयात् MahāBhā. xiii. App. I. 15 (3612)

**अनृशंसबुद्धि** (anṛśaṁsa-buddhi) *adj.* kind-hearted, sympathetic or compassionate अवचनसमकालभाविनस्त्वेते केवलाप्रतिभामूलव्यथालिङ्गत्वादनृशंसबुद्धीनां प्रतिभानिग्रहस्थानाभियोगं निरुन्धते NyāyPari. 207. 2.

**अनृशंसमत** (a-nṛśaṁsamata) *adj.* who is devoid of the thought of the cruel दृशं समतनुत श्लाघ्यां धर्मात्मजोऽनृशंसमतनुतः YudhiVi. 6. 63 (comm. अविद्यमानं नृशंसानां क्रूराणां मतं येषां ते अनृशंसमताः साधवः)

**अनृशंसरूप** (anṛśaṁsa-rūpa) *adj.* [*f.*-ā] **A** (behaviour) of gentle form कच्चित्पुत्रा जीवपुत्राः सुसम्यग् वर्तन्ते वो वृत्तिमनृशंसरूपाम् MahāBhā. v. 30. 31; **B** of gentle appearance ज्येष्ठं मात्स्यानामनृशंसरूपं विराटपुत्रम् ... यदा द्रष्टा ... तदा युद्धं धार्तराष्ट्रोऽन्वतप्स्यत् MahāBhā. v. 47. 34; **C** of kind nature, sympathetic or compassionate द्रष्टारो हि कुरवस्तं समेताः ... ब्रुवन्तं वाचमनृशंसरूपां वृष्णिश्रेष्ठम् MahāBhā. v. 69. 4.

**अनृशंसवत्** (anṛśaṁsa-va(n)t) *adj.* having absence of cruelty, i.e. kindness ह्रीमानसि कुले जातः श्रुतवाननृशंसवान् MahāBhā. v. 122. 17; xii. 81. 22; xii. 133. 2; xii. 223. 15.

**अनृशंसवाच्** (anṛśaṁsa-vāc) *adj.* of kind words श्रुतवाननृशंसवान् (v.l. अनृशंसवाक्) । ... कापव्यो नाम नैषादिः MahāBhā. xii. 133. 2.

**अनृशंसवृत्ति** (anṛśaṁsa-vṛtti) *adj.* of gentle behaviour गुरुश्च राजा च पिता च वृद्धः ... यद् व्यादिशेत्कार्यमवेक्ष्य धर्मं कस्तं न कुर्यादनृशंसवृत्तिः Rāmā. ii App. 1. 11 (42)

**अनृशंसार्यरूप** (anṛśaṁsārya-rūpa) *adj.* having not cruel, i.e. kind and noble looks ज्येष्ठं मात्स्यानामनृशंसरूपम् (v.l. अनृशंसार्यरूपम्) ... यदा द्रष्टा दंशितं पाण्डवार्थे तदा युद्धं धार्तराष्ट्रोऽन्वतप्स्यत् MahāBhā. v. 47. 34.

**अनृषभ** (an-ṛṣabha) *adj.* without a bull पशवो वै शक्वर्यः पशुष्वेव तन्मिथुनमप्यर्जति प्रजात्यै न ह अनृषभाः पशवः प्रजायन्ते PañcBr. xiii. 5. 18; xiii. 10. 11; xv. 3. 17.

**अनृषि** (an-ṛṣi) *m.* [P. iv. 1. 104; CāndraVyā. ii. 3. 82; KāśiVṛ. *on* iv. 1. 104; PrakriKau. i. 726. 2; SiddhāKau. 230A. 13 (*on* iv. 1. 104); LaŚabdeŚe. ii. 209. 1] **A** non-seer, i.e. unworthy seer स युक्ताश्वो राजवळवानां शिशून् जातान् विपर्यहरत्। ... ते ... तमबाधन्त - स्तेनोऽस्यनृषिरिति JaimiBr. 3. 23; विशेषार्थी ततो भीष्मः पौत्राणां विनयेप्सया ... नाल्पधी(v.l. नानृषि)र्नामहाभागः ... विनयेत्कुरूनस्त्रे महाबलान् MahāBhā. i. 121. 5; विश्वामित्रस्तपस्तेपे नानृषिः स्यामिति। तत्रभवान् ऋषिः संपन्नः MahāBh. ii. 254. 17 (*on* iv. 1. 104); ManuBh. ii. 13. 11 (*on* 7. 42); परशिवशक्तिर्जायते पुरुषोत्तमात्। ऋषयोऽनृषयो जायन्ते पुरुषोत्तमात्। KṛṣṇaPuU. 217. 7; **Bi** non-seer (of sacred formulae) नह्येषु प्रत्यक्षमस्त्यानृषेः Nir. 13. 12 (227. 4); नानृषिर्नौ तु जामाता नैष मन्त्रान् हि दृष्टवान् BṛDe. 5. 58; 5. 59; न तावदनृषिः कश्चित्स्मर्यते कल्पसूत्रकृत् TantrVā. 164. 1 (*on* i. 3. 10); महर्षिप्रणीतानि व्याख्यानानि ... अनुरोद्धव्यानि। न ह्यनृषेः सूक्ष्मदर्शित्वम् ŚrutaPra. iA. 2. 15 (*on* i. 1. 0); तर्कोऽप्रतिष्ठः श्रुतयो विभिन्ना न चानृषेर्दर्शनमस्ति किंचित् SūktiRa. 163. 151; **Bii** non-seer (in general) आप्तोपदेशस्य प्रत्यक्षानुमानाभ्यां प्रतिसंधानादनृषेश्च स्वातंत्र्यानुपपत्तेः NyāyBh. 50. 12 (*on* i. 1. 39); नानृषिः कुरुते काव्यम् DevīBhāP. vi. 10. 23; UdaySuKa. 151. 25; Kāvyānu. (He.) 379. 4; अनृषिणा काश्यपेन प्रोक्तः कल्पः काश्यपीयः Prasā. i. 780. 15.

**अनृषिकृत** (anṛṣi-kṛta) *adj.* composed by the non-seer ऋषिकृताः स्विदूहा अनृषिकृता इति। [अनृषिकृता इति वै खल्वाहुः। अप्याद्या विरता एवोहनात्] NidāSū. 22. 1 (2. 1)

**अनृषिवाचिन्** (anṛṣi-vācin) *adj.* expressive of non-seer अनृषिवाचिनो गुरुपोत्तमाद् यावणिञौ गोत्रे विहितौ तयोः स्त्रियां ष्यङादेशो भवति CāndraVṛ. *on* ii. 3. 82.

**अनृष्यानन्तर्य** (anṛṣy-ānantarya) *n.* **1** immediate succession of non-seer अनृष्यानन्तर्ये विदादिभ्योऽञ् P. iv. 1. 104; विदादिभ्योऽनृष्यानन्तर्येऽञ् JaineVyā. iii. 1. 93; विदादेर्वृद्धेऽनृष्यानन्तर्ये। विदादिभ्यो वृद्धेऽपत्येऽञ् भवति न चेद्वृद्धविषयं ऋषित्वस्यानन्तर्यमविच्छेदो गम्यते। ... वैदः ŚākaṭāVyā. ii. 4. [illegible]0; अनृष्यानन्तर्य इत्यस्यार्थद्वयं संभवति। ऋषीणामानन्तर्ये अव्यवधाने न भवति यद्वानन्तरमेवानन्तर्यं तेन ऋषिभ्योऽनन्तरापत्ये प्रत्ययो न भवति Pradī. iv. 136B. 22 (*on* iv. 1. 104); GaṇRa. 3. 180 (219); **2** (the word or expression) *anṛṣyānantarya* अनृष्यानन्तर्यवचन-मनर्थकं संज्ञागोत्राधिकारात् Vār. 1 *on* P. iv. 1. 104; MahāBh. ii. 254. 23 (*on* iv. 1. 104)

**अनृसिंह** (a-nṛsiṁha) *m.* one who is other than a Man-lion, i.e. the fourth incarnation of Viṣṇu ते देवाः ... आत्मानमुग्रमनुग्रं वीरमवीरम् ... नृसिंहमनृसिंहं भीषणमभीषणम् ... नृसिंहानुष्टुभैव बुबुधिरे NṛsiṁhoTāU. 6.

**अनृहवत्** (anṛhava(*n*)t) *m.* name of a Kṣatriya who attained the Brāhmaṇahood (i.e. the status of a seer) श्रूयन्ते हि तपःसिद्धाः क्षात्रोपेता द्विजातयः। ... सत्यश्चानृहवानृथुः। ... क्षात्रोपेताः स्मृता ह्येते तपसा ऋषित्वं गताः VāyuP. ii. 29. 112.

**अनॄकारान्तत्व** (anṝkārānta-tva) *n.* the state of not ending in the syllable ṝ मातृणामित्यादौ मा भूदिति परेण च ग्रहणे 'नामि' इति दीर्घे रपरे कृतेऽनृकारान्तत्वादेव न भविष्यति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* ŚivSū. (Gr.) 6 (50. 12)

**अनेक** (an-eka) *adj.* [*f.* - ā] [enumerated in the *utkarādigaṇa*, GaṇPā. 25.33; GaṇRa. 4.302 (340); AltGr. II. 1.36; DEBRU. 339; 582; 599] **1Ai** more than one (often in contrast with *eka*) **ii** many, several, innumerable, number of **iii** more than one, i.e. two or more **iv** more than one, i.e. two **v** often, i.e. frequent **Bi** much **ii** immense **C** various, varied, diverse (kinds or types) **D** not having anyone (to help, i.e. helpless) **E** not one, i.e. less by one **F** long (time) **2** (the word) *aneka* **3** only (*lit.* not accompanied by any one) **4** which is not alone **5** belonging to many, i.e. common **1Ai** more than one (often in contrast with *eka*) सप्त मर्यादाः कवयस्ततक्षुस्तासामनेकामभ्यंहुरो गात् AV. (P.) vi. 2. 6; एतेषामेकमनेकं वा सर्वाणि वा प्रयुञ्जानः शतं वर्षाणि जीवति SāmaViBr. ii. 1. 4; एतेषामेकमनेकं वा सर्वाणि वा प्रयुञ्जानः ... कुटुम्बिनमावर्तयति SāmaViBr. ii. 5. 6; ii. 8. 2; iii. 1. 2; य एकोऽवर्णः वर्णाननेकान् ... दधाति ŚvetāU. 4. 1; एतदक्षरम् ... यदनेकमेकम् Śaunako. 1. 13; आदौ निविद्धानीयानां सूक्तानामनेकं चेत् प्रथमेष्वाहावः ĀśvaŚS. I. v. 10. 16; दशतमनेकस्मै वैकां यस्मै ... दद्यात् HirŚS. xvii. 6. 42 (450. 9); उभाभ्यां तु परं विद्यात् ताभ्यामुदात्त-मक्षरम्। अनेकमप्यनुदात्तम् ṚPrāti. 3. 5; 3. 12; च घ हि वेति च सर्वत्र तेषामनेकं चेत् संनिपतेद् द्वितीयम् ṚPrāti. 15. 12; 16. 44; आसन्नं संदेहे। अनेकस्यापि TaiPrāti. 1. 26; स्वरितात् परमनुदात्तमनुदात्तमयम्। अनेकमपि VājaPrāti. 4. 142; CaturA. (Śau.) 4. 2; अनेकं सत्तथा चान्यदेकमेव निरुक्तवान्। अरुणो मा सकृन्मन्त्रे मासकृद् विग्रहेण तु BṛDe. 2. 112; अनेकं व्यञ्जनं यत्रोपर्युपरि

संयुक्तं तत्संयोगसंज्ञं भवति GautŚi. 1. 1(450); अनेकानामुदात्तानामनुदात्तः प्रत्ययो यदि। शिवकम्पं विजानीयात् NāraŚi. ii. 2. 4; छन्दस्यनेकमपि साकाङ्क्षम् P.viii. 1. 35; तम् ... एकमाशुकारिणमाहवे। अनेकमिव संत्रासान्मेनिरे पाण्डुसृञ्जयाः MahāBhā. vii. 12. 23; प्रत्यर्थं शब्दनिवेशा-न्नैकेनानेकस्याभिधानम् Vār. 1 *on* P. i. 2. 64; Vār. 30 and 31 *on* P. i. 2. 64; नैकेन घटेनानेको युगपत्कार्यं करोति। एवमिममकारं नानेको युगपदुच्चारयेत् MahāBh. i. 17. 6 (*on* ŚivSū. (Gr.) 1); i. 104. 24 (*on* i. 1. 44); i. 119. 18 (*on* i. 1. 49); अनेकश्च पुनरादेशः प्रतिनिर्दिश्यते MahāBh. i. 120. 17 (*on* i. 1. 50); i. 184. 14 (*on* i. 1. 72); i. 316. 19 (*on* i. 4. 13); i. 355. 22 (*on* i. 4. 109); एकेनात्र विशिष्टे प्रत्ययार्थे प्रत्यय उत्पद्यत इह पुनरनेकेन MahāBh. ii. 23. 17 (*on* iii. 1. 12); ii. 198. 26 (*on* iv. 1. 3); ii. 247. 6 (*on* iv. 1. 93);यदेकमनेकं क्रियते यदप्यनेकमेकं क्रियते MahāBh. ii. 410. 19 (*on* v. 3. 44); न व्यञ्जनपरस्यानेकस्यैकस्य वा यकारस्य श्रवणं प्रति विशेषोऽस्ति MahāBh. iii. 192. 7 (*on* vi. 4. 22); iii. 263. 20 (*on* vii. 1. 72); iii. 264. 18 (*on* vii. 1. 72); न चैकस्य प्रयोक्तुरनेकमर्थं युगपद् वक्तुं संभवोऽस्ति MahāBh. iii. 366. 19 (*on* viii. 1. 4); प्रवृत्तिभेदे प्रयोजकं चित्तमेकमनेकेषाम् YogSū. 4. 5; यत्रानेकः क्वचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैकः ŚatTrayī. 171; बुद्धिर्वा जन्म वा संनिकर्षो वेति नैषां कस्यचिदवधारणार्थमेतत् सूत्रम्। ... अनेकस्मिन्नवधार्यमाणे भिद्येत वाक्यम् ŚābaBh. 22.1 (*on* i. 1. 4); NyāyVār.277. 20 (*on* ii. 2. 1); अनादिमध्यनिधनं सदसन्न सदेव यत्। एकं त्वनेकं नाप्येकं भेदसमाश्रितम् MārkP. 23. 43; जातिरेकाप्यनेकस्मिन् छन्दसि भवति Jānāśra. 5. 0 (2); त्वाम् ... अनेकमेकम् ... प्रवदन्ति सन्तः BhaktāSt. 24; एकेन च धातुनानेकस्याः क्रियाया युगपदनभिधानात् Nyās. i. 509. 7 (*on* iii. 1. 22); संभवत्यनेकस्याप्येकबुद्धिविषयत्वम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 196. 3 (*on* i. 3. 28); वक्तुं समर्थमर्थम् ...। युगपदनेकं वाक्यं यत्र विधीयेत स श्लेषः Kāvyālaṅ. (Ru.) 4. 1; Kāvyānu. (Vā.) 50. 17; यत्रैकमनेकेषां वाक्यार्थानां क्रियापदं भवति। तद्वत् कारकपदमपि तदेतदिति दीपकम् Kāvyālaṅ. (Ru.) 7. 64; SāhiDa. 552. 12; RasGaṅ. 432. 10; सोऽयं समुच्चयः स्याद्यत्रानेकोऽर्थ एकसामान्यः Kāvyālaṅ. (Ru.) 8. 103; अनेकमेको जगदन्तरं तरन् सः ... परं पदं क्रामति Kapphiṇā. 2. 42; अनेकमेकम् ... शम्भुसूनुं शरणं भजामि ŚāraTi. 13. 144; स्वरूपवचनविरुद्धमिदम् - तदेवैकं तदेवानेकम् इति Śarka. 16. 13; NyāyMañ. i. 333. 11; ध्वनयः ... एकमनेकमिव ... दर्शयन्ति TattvBi. 19. 2; संपूज्य भोजयेदेकमनेकं वा TantrRā. 1. 89; यदनेकैरपि संबद्धमेकेनैव व्यपदिश्यते Kāśi. i. 233. 20 (*on* 4. 65); YaśasCam. ii. 31.2; ii. 173. 5; नाहं नान्यो न चैवैको न चानेकोऽद्वयोऽव्ययः AnnaU. 2. 21; यदेकं चाप्यनेकं च ... यत्तत्त्वं तदसौ स्थितः AnnaU. 3. 23; वटबीजसामान्यमेकमनेकान् ... वटान् ... उत्पाद्य... तिष्ठति NṛsiṁhoTāU. 9; BhāvU. 548.16; एको विष्णुरनेकेषु जङ्गमस्थावरेषु VāsuU. 406. 16; एकम् ... एकानेकयोरनेकैकव्यवहारविरोधात् ĀtmaTaVi. 413. 3; त्वमेवैकानेका भवसि DevīPañ. 5. 23; तदेकमथवानेकमुभयं वा वद प्रभो SaurP. 1. 40; भृङ्गमाप्रतिमो बिन्दुरेकोऽनेकोऽथवा यदा। भृङ्गमारिष्ट इत्येषः YuktiKa. 166. 17; द्रव्यक्रियागुणादीनां क्रियाद्रव्यगुणादिषु निवेशनमनेकेषामेकतः स्यात्समुच्चयः SaraKaṇṭhā. 484. 27; अनेकेष्वपि देहेष्वेकस्यैव देहिनो वेदनादिव्यवस्था NyāyMa. 5. 1; (अनुप्रासः) सोऽनेकस्य सकृत्पूर्वः। अनेकस्य अर्थात् व्यञ्जनस्य KāvyPra. 496. 1; Kāvyānu. (He.) 242. 2; AlaṅkāŚe. 10.1.(16); एकमनेकस्मिन्ननेकमेकस्मिन्क्रमेण पर्यायः AlaṅkāSa. 150. 1; एकत्र यत्र वस्तूनामनेकेषां निबन्धनम्।... तं वदन्ति समुच्चयम् Vāgbhaṭā. 4. 130; स्थिरास्थिरैकानेकानुवृत्ताननुवृत्त° ... °विकल्पोपक्रमाः संगृहीता भवन्ति TārkiRa. 300. 11; समुच्चयः। अनेकेषामेकत्र निबन्धः Kāvyānu. (Vā.) 41. 7; एकानेकैरन्तवर्णैर्यमके द्विपदीं विदुः ChandaśCū. vii. 72. 7; स ह्येको रूपादिक्षणः ... अनेकान् रसादिक्षणान् जनयन् PramāMī. 27. 4 (*on* i. 1. 32); अनेकमेकात्मकमेव वाच्यं द्वयात्मं वाचकम् MahāvīSt. (H.) 1.14; अनेकेषां शरीराणां प्राप्तिः VedāntKa. 168. 12 (*on* i. 3. 27); अनेक एव चैकशब्दार्थविपरीतो न तु पुत्रवतीत्येषः CaturCin. iii (1). 98. 3; लक्षणं एकमनेकं वा TarkSaṁ. (Ā.) 13. 5; अनेको जन आगतः Pradī. ii. 428B. 21 (*on* ii. 2. 6); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 2. 6 (106. 11); एकस्याप्यनेकेषां देहानां युगपत्प्रतिपत्तेर्दर्शनात् VedāntPāSau. 98. 15 (*on* i. 3. 27); अयमेकाकारप्रत्ययोऽनेकेषु गोपिण्डेषु TarkBhā. (Ke.) 76. 7; एकमनेकैरनेकधा यत्र उल्लिख्यते स धीरैरुल्लेखः कथ्यतेऽन्वर्थः Ekāva. 8. 10 (226.13); Kuval. 22 (1); सोऽपि समुच्चय एव। युगपदनेकेषामवस्थानात् PratāYaBhū. 458. 10; 464. 4; हन्त एकां व्याहतिं परिहर्तुमनेकामुपादत्से ŚatDū. 53. 8; तस्मादध्यस्ताधिष्ठानतत्संबन्धदर्शनद्रष्टॄणां मध्ये एकस्यानेकस्य वा असत्त्वे निषेधविषयत्वेन सर्वस्यासत्त्वं बलादापतेत् SarvaDaSaṁ. 2. 154; 3. 133; प्रतिभासि मे त्वमेकोऽप्यनेक इव ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 6. 3; स्वयमेकोऽपि भवान्विभात्यनेकः ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 14. 152; पुत्र इत्येकवचनेनानेकस्यासंभवात् RājNīRa. 66. 13; एकोऽप्यनेकः शरीराद्युपाधिभेदात् DīpKa. 88. 2. (*on* 3. 144); 96. 29 (*on* 3. 244); अनेकस्यैकधा साम्यमसकृद्वाप्यनेकधा ... वृत्त्यनुप्रासः SāhiDa. 475. 10; 601. 1; (मनः) तत् किं प्रतिशरीरमेकमनेकं वा Upask. 168. 8 (*on* iii. 2.3); प्राभाकरमते तु समवायोऽस्त्येव। किन्त्वनेकः SarvaDaKau. 91. 4; एतादृशा अनेके दृष्टा इति नैकस्य नाम गृहीतम् AṇuBh. 258. 7 (*on* iii. 3. 50); दृश्यते चैकत्रानेकेषामिव एकस्यापि ... अनेकेषु ... अध्यासः Nyāyāmṛ. 81B. 7; अनेकमेव सद्वितीयमिति श्रुतिमेव ... एकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेति श्रुतित्वेन गृह्णाति Nyāyāmṛ. 133B. 8; अतद्वदसौ परमात्मा ह्येकोऽनेकेषु देहेषु PraboSu. 124; एको भगवान्रेमे युगपद्गोपीष्वनेकासु PraboSu. 201; अयं जीव एकः उतानेकः SiddhāLeSaṁ. 105. 4; VedāntSiSūMañ. 1. 43; एकस्या भार्याया अनेकः पतिर्विरुद्धः Śivārka-MaDī. i. 106. 13 (*on* i. 1. 2); युगपदनेके खले कपोता इवाहमहमिकया संपतन्ति, कार्यस्य च न कोऽप्यतिशयः सः RasGaṅ. 661. 9; व्यञ्जनात् परस्यैकस्यानेकस्य वोच्चारणे विशेषाभावेन LaŚabdeŚe. i. 105. 11; i. 134. 17; **1Aii** many, several, innumerable, number of द्वादशोपसदोऽनेकमहरभिविधत्ते BaudhŚS. iii. 302. 5; यान्यव्ययान्यनेकानि तानि द्विरभ्यस्यन्ते MānŚS.133. 18; अनेकामिष्टिमेकैकेनाह्ना संस्थापयेत् LāṭyāŚS. x. 19. 7; DrāhyŚS. xxxi. 3. 27; काष्ठा इत्येतदनेकस्यापि सत्त्वस्य ... काष्ठा दिशः ... काष्ठा उपदिशः ... आदित्योऽपि काष्ठा ... आज्यन्तोऽपि काष्ठा ... आपोऽपि काष्ठा उच्यन्ते Nir. 2. 15 (52. 6); काणखोरकूटवणेटा मध्यमस्यानेकाश्चेत् GautDS. iii. 10. 6; आचार्योपसर्जनेऽनेकस्यापि पूर्वपदत्वात् संदेहः Vār. 1 *on* P. vi. 2. 36; Vār. 4 *on* P. viii. 1. 12; निषादालयमुत्तमम्। सहस्राणामनेकानाम् MahāBhā. i. 24. 2; राष्ट्रपतिः ... ददर्श सिद्धर्षिगणाननेकान् MahāBhā. iii. 25. 20; अपश्यत् पर्वतम् ... संपूर्णमनेकैश्च मृगद्विजैः। सा MahāBhā. iii. 214. 11; iii. 296. 29; iv. 499*(2); हरिः। दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम्।... दिव्यानेकोद्यतायुधम् MahāBhā. vi. 33. 10, = BhagGī. 11. 20; viii. 660*(2); अनेके मुनयः ...। पप्रच्छुर्मा MahāBhā. xii. App. I. 17C (25). xii. 190. 2; अशुभैर्ग्रस्ताननेकैः पुरुषाधमान्। पततो नरके गङ्गा संश्रितान् प्रेत्य तारयेत् MahāBhā. xiii. 27. 45; SiṁhāDvā. 129. 8; स चेह तप आतिष्ठत् ... वर्षपूगान्यनेकानि Rāmā. i. 47. 16; i. 59. 30; ii. 88. 15; (रामः ...। ददर्श ... राक्षसम्) आकर्षन्तं विकर्षन्तमनेकान्मृगयूथपान् Rāmā. iii. 65. 20; तम् ... ददर्श ... कपिः। दीपिकाभिरनेकाभिः समन्तादवभासितम् Rāmā. v. 16. 18; vi. 67. 31; ग्रामे नगरे वा अनेकं कार्यं भवति MahāBh. i. 148. 21 (*on* i. 1. 57); i. 412. 2 (*on* ii. 2. 6); अनेकेन निपातनेन व्यवच्छिन्नं न शक्यमनुवर्तयितुम् MahāBh. ii. 151. 3 (*on* iii. 3. 83); iii. 410. 4 (*on* viii. 2. 56); iii. 365. 13 (*on* viii. 1. 4); कल्पेष्वनेकेषु च भावितात्मा BuddhaC. 1. 11; चित्रकर्म यथानेकैरङ्गैरुन्मील्यते शनैः ParāSm. 8. 19; ViṣṇuP. iv. 1. 3; तानि चक्राण्यनेकानि विशमानानि तन्मुखम्। बभुः MārkP. 87. 17; शक्यं द्रव्यवनमनेकमनेकस्यां भूमौ वापयितुं न हस्तिवनम् ArthŚā. ii. 308. 9; (राघवः) मुनिभिरनेकैः स्तूयमानः प्रसन्नैः Prati. 7. 1; यत्रानेकस्त्यः संभवति तत्र तदादेर्गुसंज्ञया यथा स्यात् JaineVyā. 36. 2 (*on* i. 2. 102); कथं न्वमी संततमस्य सायका भवन्त्यनेके जलधेरिवोर्मयः Kirātā. 14. 61 (comm. अनेकेऽसंख्याः); यथानेकमपि क्त्वान्तं तिङन्तस्य विशेषकम् VākyaPa. 2. 6; 2. 464; सत्स्वप्यन्येषु (v.l. °ष्वनेकेषु) वरगुणेष्वभिजनमेवानुरुध्यन्ते धीमन्तः HarṣaC. 200. 6; 157. 5; अविमृश्यकारिणां हि नियतमनेकाः पतन्त्यनुशयपरंपराः DaśKuC. 111. 3; 9. 2; असावनेकमङ्गल्यनिर्मलप्रदक्षिणावर्तशुक्तिमुकुलसंघातशोभी दुग्धराशिरिव AvantiKa. 90. 10; अनेकस्य चकारासौ बाणैर्बाणस्य खण्डनम् ŚiśuVa. 19. 14; 4. 7; 4. 42; करेणुः प्रस्थितोऽनेकः ŚiśuVa. 19. 36; SaraKaṇṭhā. 214. 7; अनेकशीलगुणशतसहस्रधरम् ... प्रणमत रामम् PadmP.(Ra.) 123.151; अनेकदुःखार्णववीचिसंकटान्निवृत्तिरद्यापि न मेऽस्ति पापिनः VarāṅgaC. 13. 53; VāsaDa. 154. 2; विलोकयन् कौतुकान्यनेकानि KuṭṭaMa. 235; LalitāTriBh. 262. 3 (*on* 5); राजान्नम् ... शाकैरनेकैः ... सापोशनं भुज्यताम् MṛtyuMāPūSt. 23; एकदैवत्येऽपि मन्त्रेऽनेकदेवतान्तरपदप्रयोगे सति तद्दैवत्यव्यपदेशाभावात् TantrVā. 67. 12 (*on* i. 2. 51); MīmāKau. iii (1). 100. 14 (*on* i. 2. 53); तच्छक्तयोऽनेकाः MṛgendraT. i. 7. 10; i. 9. 6; TattvSaṁ. 137; तपस्तप्तं मयोत्तमम्। अनेकानि सहस्राणि वर्षाणाम् PāraS. 1. 56; 3. 164; नानेकस्यैकता न्याय्या BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 171; देशमनेकमेव पुण्याश्रमं तीर्थमतीत्य राजा RāghPāṇ.(Dha.) 5. 1; अनेकाशेषनिरतिशयविद्याविदामागमपरंपरयागतमेतच्छास्त्रम् ManuBh. i. 34. 7 (*on* 1. 59); तेनानेकेनाङ्गेन प्रहरणेऽनेकस्यैव छेदः ManuBh. ii. 194. 11 (*on* 8. 279); तेनानेकस्य रूपस्य श्लेष ऐकात्म्यमेव सः SambaSi. 3. 3; नित्यसिद्धैरनेकैः। ... प्रीयमाणे भवतु मम परस्मिन् पूरुषे भक्तिभूमा। विरुद्धमतयोऽनेकाः सन्त्यात्मपरमात्मनोः ĀtmaSi. 1. 5; तस्य ... अनेकैर्देवतोपयाचितशतैरतिशुभस्वप्नसूचितावतारम् ... कन्यकारत्नमुत्पन्नम् TilaMañ. 168. 4; 166. 4; 370. 9; आत्मनः प्रश्न ईदृशः। कथं घटेत वो विप्रा वक्तुर्वा मे क(v. l. वक्तुं वानेक) आश्रयः BhāgP. xi. 13. 22; (निजपार्षदाग्र्यैः) अनेकैः। उपास्यमानम् (दृष्ट्वा तम्) SkandP. ii(9). 17. 21; ii (2). 28.3; iv. 22. 52; यो मन्यतेऽहमिति नास्ति परोऽधिकोऽपि मानात्स

नीचकुलमेति भवाननेकान् SubhāRaSaṁ. 3. 1; Bhām. 447. 7 (*on* ii. 2. 27); यः सहस्राण्यनेकानि पुंसामावृत्य ... तिष्ठत्येकः BrahmP. 40. 86; कृत्वा पुराणानि पराशरात्मजः ... अनेकानि BhaviP. 1A. 17 (i. 1. 6); अनेकरूपाङ्घ्रिविलोचन त्वमनेकशीर्षश्रुतिबाहुजिह्वः GaṇeP. ii. 48. 11; ददर्श तत्र पतितान्यनेकानि शिरांसि सः AdhyāRā. iii. 2. 19; कारणशब्दस्तावदनेकेष्वनेकविधेषु च भावेषु ... प्रवर्तमानः NyāyRaMā. 17. 5; गमितेषु भूयोऽनेकेषु नाकं बलनायकेषु। युधः पलायन्त युधिष्ठिरस्य सैन्यानि RāghPāṇ. (Ka.) 11. 17; अनेकेषां देवतापदप्राप्तिदर्शनात् BrahmSūBh. (Ma.) 18A. 3 (*on* i. 3. 27); अनेकेषामुत्तमर्णानामेकस्मिन्नहनि यदृणं लिखितम् Aparā. 645. 23 (*on* 2. 49); अनेके राजानो भुक्तिकालीनाः SmṛtiCan. iii. 83. 5; PrabhāC. 3. 18; अनेकासु नायिकासु ... स्नेहानुवर्ती दक्षिणो नायकः PratāYaBhū. 24. 12; RasāSu. 18. 11 (1. 82); UjjvaNīMa. 37. 4; ŚṛṅgāMañ. 49. 9; भगवन्तमेनं ध्यायन्ननेकान् दिवसाननैषम् ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 11. 46; अनेकानि ... लक्षणानि ... उच्यन्ते NyāySu. (Ja.) 2A. 8 (*on* i. 1. 1); अनेकेषां प्रेक्षावताम् ... प्रवृत्तिः NyāySu. (Ja.) 9B. 11 (*on* i. 1.1 ); 71A. 8 (*on* i. 1. 1); 102B.9 (*on* i. 1. 2); अनेकेषां योग्यमनुष्याणां देवतापदप्राप्तेः श्रुत्युक्तत्वात् TattvPrakā. 54A. 6 (*on* i. 3. 27); स्वस्वसिद्धान्तरक्षायां सन्त्यनेकेऽपि वाग्मिनः PuruṣPa. 157. 20; यत्र ऋणे अंशनियमेन अनेके प्रतिभुवो भूताः DīpKa. 45. 6 (*on* 2. 55); मयानेकानीदृशानि रत्नानि फलमध्यस्थितानि द्वादशवर्षपर्यन्त तव हस्ते समर्पितानि VetāPañ. (Śi.) 5. 37; अनेके फणिनः सन्ति भेकभक्षणतत्पराः BhojPra. 69. 16; अनेके सांयात्रिकाः सलिलराशिममी विशन्ति Subhāṣi. 867; जातिशब्दो हि सत्याधारभूतायामनेकस्यां व्यक्तौ वर्तते Prasā. i. 946. 14; VaiyāBhū. 222. 25 (*on* 50); 258. 3 (*on* 70); समभिहारः। स च मूर्तस्यानेकस्य स्यात् Prasā. ii. 384. 9; द्रव्यादयः पञ्च भावा अनेके समवायिनः BhāṣāPa. 14; क्ष्मां पालयन्नब्दमनेकमेषः VīraBhā. 1. 87; भाव्यं च स्वर्गादि नादृष्टमन्तरेणेति अनेकेषां करणत्वेऽनेकादृष्टकल्पनाप्रसङ्गात् MīmāNyāPra. 201. 10; दुःखाय भवन्त्यनेके Vidvanmo. 7. 40; BhāvPra. (Bhā.) 5. 4; शंभुनृपतिः ... कार्याण्यनेकान्यलम् ... सुसमीकरोति ParamāKā. 10. 72; 17.123; 41. 27; 46. 64 (?63); अनेकरजस्सत्त्वतमोगुणेषु लोहितादिशब्दा गौणाः ŚivārkaMaDī. i. 522. 11 (*on* i. 4. 8); उत्तरवेद्यपेक्षया तस्यानेकदृष्टादृष्टाङ्ककपालयुक्तस्यातिक्लेशसाध्यत्वात् ŚivārkaMaDī. ii. 366. 12 (*on* iii. 3. 45); क्षितीन्दुः ...। मगधौ ... सभान्तरे। अनेकरत्नाभरणाम्बरादिकैः ... संभावयति स्म Raghunā. 11. 17; अनेकवक्त्रोदरपाणिजिह्वानालक्ष्य भूतेशगणान् ŚivLī. 12. 58; **1Aiii** more than one, i.e. two or more अनेकमन्यपदार्थे P. ii. 2. 24; JaineVyā. i. 3. 86; CāndraVyā. ii. 2. 4; अनेकस्यापि पदस्य प्रातिपदिकसंज्ञा प्राप्नोति MahāBh. i. 217. 12 (*on* i. 2. 45); अनेकं मतुपोऽर्थे SaraKaṇṭhā. (Gr.) iii. 3. 13; एकार्थं चानेकं च SiddhaHe. iii. 1. 22; अनेकं सुबन्तं अन्यस्य पदस्यार्थे वर्तमानं वा समस्यते स बहुव्रीहिः PrakriKau. i. 575. 3; **1A iv** more than one, i. e. two नौका प्रसरते। ... दीर्घवृत्तवसुषट्दिवाकरानेकदिङ्नवमिता यथाक्रमम् । ... °उन्नतिः YuktiKa. 228. 13; **1Av** often, i. e. frequent, cf. **अनेकदर्शनाख्य**; **1Bi** much उत्तमोऽस्योषधीनां वीरुधां बलवत्तमः। (रथन्तुम्) अनेकश्शुष्मोऽस्तु ते पृथिव्यामस्तु यद्धरः AV.(P.) xx. 39. 1; प्रददौ वित्तमनेकं मत्स्यराट् स्वयम् MahāBhā. iv. 258*; अनेकानि भूयांसि द्रव्याणि .. यस्य Upask. 201. 6 (*on* iv. 1. 8); **1Bii** immense, cf. **अनेककान्ति**; **1C** various, varied, diverse (kinds or types) अनेकेन साम्ना ... स्तुवते AitĀ. V. i. 5. 18; स्वाहाकृतयोऽनेकाश्च विदुषां मतयोऽभवन् BṛDe. 3. 29; दुर्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि ...। अनेकैरभ्युपायैस्तान् जिघांसन्ति स्म पाण्डवान् MahāBhā. i. 119. 42; i. 129. 2; ii. 44. 2; अनेकमनुबन्धशतं नोच्चार्यम् MahāBh. i. 14. 5 (*on* i. 1. 0) चक्राब्जं स्यात्तृतीयकम्। यस्य भेदोऽप्यनेकश्च स खल्वद्याब्जसंभव PauṣkS. 1. 10; क्रियाभिर्न त्वनेकाभिर्व्रतैः ...। स्वर्गे वै न भवेत् स्थैर्यम् JayāS. 1. 13; (अधोक्षजः) अनेकाभिश्च संज्ञाभिस्तमव्ययमुपासते JayāS. 4. 114; हेतुमदनित्यमव्यापि सक्रियमनेकमाश्रितं लिङ्गम् SāṁkhyaKā. 10; SāṁkhyaPraSū. 1. 124; प्रणिपत्यैकमनेकं कं सत्यां देवतां परं ब्रह्म Āryabh. 1. 9 (1. 0); (सगरः) उपदाभिरनेकाभिस्तत्र तत्र वणिग्जनैः। संभाव्यमानः शनकैर्जगाम स्वपुरं प्रति BrahmāṇḍP. ii. 55. 18; पूर्वः समानोऽनेकश्च धर्मो ज्ञेयस्थः NyāyBh. 39. 11 (*on* i. 1. 23); यात्रा ... प्रीणाति ... यियासुम्। विलासिनी कामवशोपयातं भावैरनेकैर्मदनातुरेव YogYā. 5. 32; इत्यनेक उपदेश इव स्म स्वाद्यते Kirātā. 9. 53; 14. 51; सः ... शैशवोचितान्यनेकानि चापलान्याचरन्नित्वरोऽभवत् HarṣaC. 66. 8; कुमारम् ... अनेकै(पयधरः?रुपचारैः) पर्यचारयत् ... कादम्बरीपरिजनः AvantiKa. 244. 13; अस्त्यनेको गिरां मार्गः सूक्ष्मभेदः परस्परम् Kāvyāda. 1. 40; पुरवासिनः ...। अनेकवेषाकृतिदेशभाषाः VarāṅgaC. 3. 16; जातिद्रव्यगुणक्रियावर्णस्फोटात्मकमनेकमाधेयम् SphoṭSi. 16. 3; परीक्ष्य तांस्तान् तद्धर्माननेकान् व्यावहारिकान् Laghīya. 1. 73; यस्यानेकेन संबन्धः कृतस्तस्य कथं भवेत् ŚlokaVār. 5 (14). 16 (643. 4); अविनाभावो हि ... अनेककार्यकारणस्वस्वामिसहचरभावादिप्रभेदभिन्न TantrVā. 44. 11 (*on* i. 2. 26); विग्रहवतामपि कर्माङ्गभावचोदनास्वनेका प्रतिपत्तिः BrahmSūBh. (Śaṅ.) 189. 1 (*on* i. 3. 27); अनेकानि नानोपाधिकानि जगन्ति LalitāTriBh. 271. 3 (*on* 8); तद्यच्चेतोऽतिमूढम् ... बोधोपायैरनेकैरवशमुपनिषद्बोधयामास सम्यक् ŚatŚlo. 8; 93; BālaKrī. i. 189. 5 (*on* 1. 324); अनेकमन्तर्वणवारितातपं तपेऽपि ... । शिखावलान्यत्र वहत्प्रणालिकं करोति धारागृहमब्दशङ्किनः RāghPāṇ. (Dha.) 1. 2.; अनेकं रूपमास्थितः (देवः) ParaS. 4. 83; चिक्षेप प्रमुदितमर्मरोर्मिकोत्थं रत्नाश्मप्रकरमनेकमेकलक्ष्यः Kapphiṇā. 3. 5; ब्रह्मचारिसंन्यासिनावनेकमन्नं पवित्रम् ... वर्णिभ्य आहृत्य भुञ्जीयाताम् PārāSū. 62. 18; एवमादीन्यनेकानि रूपाण्यस्य महात्मनः BṛNāraP. 2. 41; 3. 67; त्वगादिसप्तधातुभिरनेकैः संयुक्ताः संकल्पाः कल्पतरवः BhāvU. 548. 16; पृथक् पृथक् अनेकानि कारयित्वा मुखानि ... शिवस्य ... लोकस्य दर्शयेत् ŚivU. 6. 124; फुल्ला मल्ली नृत्यति प्रीणनाय केकानेका गीतिका मङ्गलानाम् GopāKeCan. 73.23; प्रकाराणामनेकेषां विरोधस्यानिरुक्तितः TarkSaṁ. (Ā.) 79. 7; स्वतन्त्रमप्यनेकं स्यात् TattvSaṁkhyāṬ. 19. 2 ; अनेका नानारूपा प्रतिपत्तिस्तस्या दर्शनात् VedāntKau. 98. 21 (*on* i. 3. 27); अनेकैर्नायकगुणैः सहितः सखि मे पतिः Subhāṣi. 2387; सर्वपदार्थानामनेका प्रतिपत्तिर्बहुधा AṇuBh. 89. 3 (*on* i. 3. 27); स्वामिसेवकवच्चानेकं वैलक्षण्यम् AṇuBh. 164. 14 (*on* ii. 4. 19); 10. 5 (*on* i. 1. 2); PurāPraSaṁ. 92. 13; वायोः पुरे वायुमयं शरीरं त्वगिन्द्रियं सर्वशरीरवर्ति। कम्पादिलिङ्गो विषयस्त्वनेकः Vidvanmo. 4. 15; **1D** not having any one (to help, i.e. helpless) अनेकानि सहस्राणि ... दिवं गतानि विप्राणाम् ManuSm. 5. 157 (ManuBh. असहायवचनो वायमनेकशब्दः); **1E** not one, i. e. less by one द्विघ्नानेका-ध्वयोगः Chandonu. 8. 17 (ChandśCū. द्विघ्ना द्विगुणा एकेन रूपेण हीना संख्या ... भूमिमानं भवति); **1F** long (time) अत्र ... निवसत्यसौ अनेकं कालम् YudhiVi. 1. 55; **2** (the word) *aneka* अनेकमपीति तु वचनात् सिद्धम् Vār. 3 *on* P. i. 2. 39; अनेकस्मादस इति प्राधान्ये सति सिध्यति VākyaPa. 3 (14). 281; 3 (14). 288; 3(14). 292; नुडागमे सति अनेकमिति रूपं स्यात् KāvyālaṅSū. (Vā.) v. 2. 12; असहायवचनो वायमनेकशब्दः ManuBh. i. 493. 26 (*on* 5. 157); अनेकमिति शब्दस्य तद्विशेष्यस्य चैकता संख्यार्थस्याबहुव्रीहेर्यथानेका वधूरिति Vaija. 294. 58; **3** only (*lit.* not accompanied by any one), cf. **अनेकदुःसु**; **4** which is not alone, cf **अनेकदृष्टिविधि**; **5** belonging to many, i. e. common, cf. **अनेकस्वत्वाक्रान्त** [Kośas give the following words as the meaning of *aneka*: *nānā*, AnekāSa. 804; AbhidhāRaMā. 5. 98; ViśvaPra. 188. 32; DharK. 2914; MediK. 198. 45; ŚabdaRa. (Vā.) 4547; ViśvaLoK. 412. 40; KośaKaTa. 2. 3186; *bahu*, Vaija. 228. 10; and ŚabdaRaSaK. 7. 2 gives *aneka* in the sense of *bahula*]

**अनेक** (an-eka) *m*. one which does not abandon the singularity, JainaL.

**अनेकक** (aneka-ka) *adj*. [*f*. -ikā] **Ai** having more than one पदानामुत्तराणां च कुड्यस्योत्तरदारूणाम्। संधिकर्मक्रमं सम्यगेक(क)वस्तुन्य(ह्य)नेककम् MānaSā. 17. 10; **Aii** having more than one (form) प्रोक्ता ... एकाकिनी ... माया संयोगाद्याप्यनेकिका ŚivaP. ii (1). 6. 24 (43B. 10); **B** who is not alone, i.e. having large (retinue of female) attendants वध्वानेकिकयानेकाक्येकेनामन्त्र्यथो वरः DvyāśraKā. 19. 74 (comm. महापरिवारान्वितया )

**अनेककक्ष** (aneka-kakṣa) *adj*. having many chambers एकस्तम्भं नवद्वारं पञ्च पञ्चजनाश्रितम्। अनेककक्षमेवेदं शरीरं योगिनां गृहम् YaśasCam. ii. 400.2.

**अनेककक्षान्तर** (aneka-kakṣāntara) *n*. many inner rooms or inner chambers अनेककक्षान्तरोपेतम् ... स्वावासमव्रजन्(?°म्) TilaMañ. 123. 4; अतिक्रम्य विस्तारवत्यपि नितान्तदुःखप्रवेशान्यनेककक्षान्तराणि ... कन्यान्तःपुरमगच्छत् TilaMañ. 367.13; अम्बादेवीम् ... अनेककक्षान्तरविनियुक्तविनतमहासामन्तारुणमणिमौलिमयूखोन्मुखराजिरञ्जितोपसंव्यानाम् ... अपश्यम् YaśasCam. ii. 82. 6.

**अनेककक्ष्य** (aneka-kakṣya) *adj*. having many rooms or chambers पानागाराण्यनेककक्ष्याणि ... ऋतुसुखानि कारयेत् ArthŚā. i. 293. 1 (2. 25)

**अनेककक्ष्यापरिगत** (anekakakṣyā-parigata) *adj*. comprising of many rooms or chambers अनेककक्ष्यापरिगतमन्तःपुरं कारयेत् ArthŚā. i. 98. 2 (1.20)

**अनेककज** (aneka-kaja) *n*. many lotuses मण्डलैः ...तथा चतुर्दशव्यूहैरनेककजगर्भितैः। ... परिभूषितम् PāraS. 10. 217.

**अनेककजगर्भ** (anekakaja-garbha) *n*. name of a *maṇḍala* (*lit*. having many lotuses inside) (मण्डलम्) अनेककजगर्भं तु द्वितीयं परिकीर्तितम् PauṣkS.1.9.

**अनेककटिपाद** (aneka-kaṭipāda) *adj*. having many waists and (many) legs देवः ... वपुर्धारयते भवः ... अनेककटिपादश्च अनेकोदरवक्त्रधृक् MahāBhā. xiii. App. I. 4 (42)

**अनेककण्टक** (aneka-kaṇṭaka) *m*. many thorns (राजा) चित्रविद्यामिवानेककण्टकपत्रलतास्थानविषमाम् ... विन्ध्याटवीमवगाहमानः ... प्रयाणविच्छेदमकरोत्

NalaCam. 6. 11 (19)

**अनेककथाप्रपञ्च** (anekakathā-prapañca) *m.* amplification or elucida- tion of many stories or plots अनेककथाप्रपञ्चव्यवहितत्वान्नष्ट इवाविज्ञप्तेरुद्देशाधिकार इत्यत इदमुपन्यस्यति Sphuṭā. i. 32. 20 (*on* 1. 11)

**अनेककनिष्ठज्येष्ठकल्पना** (anekakaniṣṭhajyeṣṭha-kalpanā) *f.* assump- tion of many youngest ones and (many) eldest ones भास्कराभिमते स्यातां कनिष्ठज्येष्ठके यथा। तथात्रानयनं वच्मि गणकानन्दहेतवे ... एवमनेकनिष्ठ- ज्येष्ठकल्पनयापि बहुधा तत्सिद्धिः SiddhāTaVi. 398. 6.

**अनेककन्दर** (aneka-kandara) *n.* many caves रोहितो नाम तत्रान्यः पर्वतः ...। अनेककन्दरदरीनिर्झरैरुपशोभितः MahāBhā. xiii. App. I. 20 (49); PadmP. v. 18. 279.

**अनेककन्दर्पसंकल्पवश** (anekakandarpasaṅkalpa-vaśa) *m.* [Abl.] due to the influence of various volitions of love बिभर्ति बिम्बागतचन्द्रबिम्बसंस्पर्श- शीतार्ततयैव नक्तम्। गण्डस्थलीमुत्पुलकामनेककन्दर्पसंकल्पवशान्नतभ्रूः HarVi. 25.38.

**अनेककन्या** (aneka-kanyā) *adj.* (*f.*) having many daughters अनेककन्यानां मृतानां वैषम्येण कन्यास्तदा तासां मातामहीधने कथं विभागकल्पना BālamBha. ii. 257. 28 (*on* 2. 145)

**अनेककपट** (aneka-kapaṭa) *n.* **A** many deceptions शैलूषैः कितवैरनेकक- पटश्रेणीमहानाटकं द्यूतं यत्किल तत्र कौरवपतिः प्रस्तावनायां स्थितः BālBhā. 2.2; **B** many pretexts or guises आलीभिः शपथैरनेककपटैः कुञ्जोदरं नीतया ... अनेककपटैरनेकव्याजैः RasMañ. 54 (9)

**अनेककपटबुद्धि** (anekakapaṭa-buddhi) *adj.* having many deceptive thoughts or ideas किं नु खल्वनेककपटबुद्धेः कृष्णस्योपायः KarṇaBhā. 21 (2)

**अनेककपटविषय** (anekakapaṭa-viṣaya) *adj.* referring to many decep- tions 'सुवर्णं चेयदस्य हस्ते मया निक्षिप्तम्' 'अयमिदं मदीयक्षेत्रमपहरति' इत्यनेककपटविषयस्यापि पक्षस्य क्रमेणाप्यनुपादेयत्वे तत्त्वनिर्णयाभावप्रसङ्गेन युक्तिविरोधात् VīraMi. (Vyavahāra.) 51. 24.

**अनेककपालभेदन** (anekakapāla-bhedana) *n.* breaking of many pot- sherds युगपदनेककपालभेदने होमतन्त्रत्ववच्च BhāṭṭDī. ii. 179. 14 (*on* v. 2. 2)

**अनेककमलसंभव** (anekakamala-sambhava) *m.* origination of many lotuses नालिन्याख्यौ पद्मकोशौ ... नलिन्यामनेककमलसंभवादिदं नाम AbhinBhā. ii. 78. 19 (*on* 9. 207)

**अनेककर** (aneka-kara) *m.* many rays चन्द्रेणानेककरैः कार्यं संपादितम् AlaṅkāMañ. 146. 13.

**अनेककरचरणलोचन** (aneka-karacaraṇalocana) *adj.* having many hands, legs and eyes यः पुरुषोऽनेककरचरणलोचनः ... बहुशिरा दृश्यते Mitā. 382. 21 (*on* 3. 199)

**अनेककरण** (aneka-karaṇa) *n.* **1** [Mus.] various times वाद्येषु त्रिविधेष्व- नेककरणैः संचारिताग्राङ्गुलिः PādaTā. 46. 12; **2** various dance-postures एतदेवर्जुना- मोक्तमनेककरणान्वितम् ViṣṇuDhaP. iii. 39. 9; **3** many means or instruments अनेककरणसंपाद्यताप्येकस्य दृष्टा PrakaPañ.455.4; स (कर्ता) ह्यनेककरणाधिष्ठानेन युगपन्नानाकार्याणि करोति TātpaṬ.(Vā.) 235. 18 (*on* i. 1. 16); NyāySu. (Ja.) 324A. 1 (*on* ii. 2. 1); एकस्याप्यनेककरणसाध्यत्वं दृष्टम् TantrRaha. 62. 20; **4** various activities or operations, cf. **अनेककरणमधुरम्.**

**अनेककरणमधुरम्** (anekakaraṇamadhuram) *adv.* gracefully through various activities or operations एवमनेककरणमधुरं विहरन्ती ... पर्यक्रीडत राजकन्या DaśKuC. 104. 11 (comm. अनेकव्यापाररम्यम्)

**अनेककरितुरगपत्तिदुर्निवार** (anekakarituragapatti-durnivāra) *adj.* difficult to ward off due to innumerable elephants, horses and foot- soldiers अनेककरितुरगपत्तिदुर्निवारेण महता बलसमूहेन गत्वा ... सेनाः समावासयितुं समारब्धवान् Ratnā. 4. 4 (19)

**अनेककरितुरगपदातिसमेत** (anekakarituragapadāti-sameta) *adj.* ac- companied by innumerable elephants, horses and foot- soldiers तत्र ... अनेककरितुरगपदातिसमेतः ... अदीनो नाम यवनराजो बभूव PuruṣPa. 13. 22.

**अनेककर्तृक** (anekakartṛ-ka) *adj.* [*f.*-ā] **1** which has many agents, i. e. offenders यश्चासावपराधो गर्गकृतः स एककर्तृकोऽनेककर्तृको वा TantrVā. 713. 7(*on* iii. 1. 12); **2** which has many agents, i. e. performers अनेककर्तृकेषु कर्मसु ... किमेकैकस्य कृत्स्नं फलं भवति ... उत समुदायस्य ŚāstrDī. 459. 8 (*on* vi. 2. 1); अत्राध्यापनादिसंसर्गस्यानेककर्तृकसंपाद्यत्वाद्रहस्यत्वानुपपत्तिः Mitā. 509. 14 (*on* 3. 304); एवं गर्गा भुञ्जत इत्यत्र भोजनस्यैककर्तृकत्वनियमात् अनेककर्तृकं भोजनं न संभवति TattvCin. iv (2). 810. 5; एककर्तृकानेककर्तृकानेकवर्षोपभोग एव समुच्चयो घटते नान्यथा Subodhi. 18. 10 (*on* 2. 27); **3A** which has many agents, i. e. speakers or composers असुरा रक्षांसि निर्जघ्नुरिति चानेककर्तृकमुपाख्यानं पुराकल्पाख्यम् NyāySu. (So.) 69. 25 (*on* i. 2. 19); MayūMāli. 515. 8 (*on* vi. 7. 12); न ह्येकं वाक्यमनेककर्तृकमिति संभवति NyāySu. (Ja.) 238A. 7 (*on* ii. 1. 2); **3B** which has many agents, i. e. comprehenders न चात्र ... शक्यापह्नव उल्लेखः। अनेककर्तृकानेकधाग्रहणस्य अलंकारान्तरविविक्तविषयस्य चमत्कृतेरिहापि सत्त्वात् RasGaṅ. 365. 12; **4A** which has many agents, i. e. architects or builders एकत्वेऽप्यनेककर्तृकगोपुरादिव्यवच्छेदार्थमेकदैवैककर्त्रन्वययोग्यत्वं घटशब्देन विवक्षितम् ŚrutaPra. iB. 127. 28 (*on* i. 1. 3); iB. 129. 8 (*on* i. 1. 3); **4B** which has many agents, i. e. creators or producers महीमहीधरादिकमनेककर्तृकम् ŚivārkaMDī. i. 147. 11 (*on* i. 1. 3); अष्टाशीतिसहस्राणि संप्रदायप्रवर्तकाः इति वचनानुरोधेन वा अनेककर्तृका तादृशसृष्टिरङ्गीक्रियते BhāṭṭCan. 40. 30 (*on* i. 1.4); **5** which has many agents, i. e. grammatical subjects, cf. **अनेककर्तृकत्व2.**

**अनेककर्तृकक्रतु** (anekakartṛka-kratu) *m.* sacrifice which has many agents, i. e. performers न्यायसाम्येनानेककर्तृकक्रतुमात्रस्योदाहरणत्वात् MayūMāli. 505. 13 (*on* vi. 6. 1)

**अनेककर्तृकत्व** (anekakartṛka-tva) *n.* **1A** the state of having many agents, i. e. comprehenders तस्मात्स्मृत्या सह पूर्वापरप्रत्यययोरेकविषयत्वलक्षणस्य प्रतिसंधानस्यानेककर्तृकत्वाद् व्यतिरेको निरुपाधिरेककर्तृकतां साधयति TātpaṬ. (Vā.) 214. 5(*on* i. 1. 10); **1B** the state of having many agents, i.e. speakers or composers पाणिनीयवृत्तिकादम्बरीप्रभृतिषु चानेककर्तृकत्वेऽप्येकप्रबन्धत्वसंप्रतिपत्तेश्च ŚatDū. 55. 23; यतस्तदाज्ञया कृतम् अतोऽञ्जसैव कृतमित्यनेनानेककर्तृकत्वान्न कन्थायितत्वमस्य शङ्कनीयमित्याह NyāySu. (Ja.) 93A. 7 (*on* i. 1. 1); **2** the state of having many agents, i.e. grammatical subjects (श्लेषः) अनेककर्तृकत्वेनायं भिन्नकारकोदाहरणम् SaraKaṇṭhā. 546. 20; 547. 3; **3A** the state of having many agents, i.e. architects or builders विचित्रसंनिवेशगोपुरप्राकारादेर्विलक्षणज्ञान शक्ति- युक्तानेककर्तृकत्वदर्शनात् NītiMā. 10.11; रथप्रासादादेरनेककर्तृकत्वदर्शनादनुमानेनास्य जगत एककर्तृकत्वसाधनायोगात् BrahmSūBh. (Śrī.) i. 177. 6 (*on* i. 1. 4); **3B** the state of having many agents, i.e. creators or producers अनेककर्तृकत्वाभावविशिष्टं सकर्तृकत्वमेककर्तृकत्वमिति तद्विषयिण्यनुमितिः ŚivārkaMaDī. i. 147. 23 (*on* i. 1. 3); i. 150. 30 (*on* i. 1. 3); ii. 74. 32 (*on* ii. 2. 12); **4** the state of having many agents, i. e. performers विध्यश्रवणेऽ- प्येकानेककर्तृकत्वचरित्रकथनात्मकपरकृतिपुराकल्परूपेण यस्मात्पूर्वैर्महात्मभिरेवं कृतं तस्मादन्यैरपि कर्तव्यमिति विध्यनुमानात् NyāySu. (So.) 40. 29(*on* i.2.7); द्वादशाह- मृद्धिकामा उपेयुः सत्त्रमासीरन्नित्यादिषु विहितानां सत्त्राणामनेककर्तृकत्वम् ŚivārkaMaDī. i. 30. 13 (*on* i. 1. 1); अत्र चाश्रयस्यानेककर्तृकत्वेऽप्येककामनयापि गुणानुष्ठानं भवतीति सूचयितुमेकवचनम् BhāṭṭDī. iv. 35.6 (*on* x. 5. 24); **5** the state of having many agents, i. e. fighters केशेषु केशेषु गृहीत्वा स्थितयोरिदं युद्धं प्रवृत्तम् ... केशादिविशिष्टपुरुषाणां बोध्यम्। युद्धस्यानेककर्तृकत्वात् LaŚabdeŚe. ii. 110.9.

**अनेककर्तृकप्रयोग** (anekakartṛka-prayoga) *m.* employment or utter- ance having many agents, i.e. speakers or composers न वर्णाः प्रतिपादयन्त्यर्थान् ... अपि संहताः एकवक्तृप्रयोगे क्रमनियमेन संघातानुपपत्तेः। अनेककर्तृकप्रयोगेऽपि सत्यपि यौगपद्ये अर्थप्रत्ययानुत्पादनात् TātpaṬ. (Vā.) 469. 12 (*on* ii. 2. 57)

**अनेककर्तृकभ्रान्ति** (anekakartṛka-bhrānti) *f.* illusion, i. e. mistake of having many agents, i.e. offenders अनेककर्तृकभ्रान्तिपरंपरायां स्तनादीनां मञ्जरी- सादृश्यादिनिमित्तभेदात् ... उल्लेखनमस्ति CitraMī. 66. 16.

**अनेककर्तृकरथ** (anekakartṛka-ratha) *m.* chariot which has many agents, i. e. creators or producers किं सामान्यतो बुद्धिमदेककर्तृकत्वमात्रं साध्यम्, उत सर्वज्ञसर्वशक्त्येककर्तृकत्वमिति विकल्पमभिप्रेत्य प्रथमे कल्पेऽनैकान्त्यम्, अनेककर्तृ- करथगोपुरादिषु कार्यत्वस्य विद्यमानत्वादिति भावः ŚrutaPra. iB. 129. 8 (*on* i. 1.3)

**अनेककर्तृकल्पन** (anekakartṛ-kalpana) *n.* assumption of more than one agent, i. e. creator तत्र यदुक्तमनेककर्तृकल्पनादेककल्पनं लघीय इति, तदप्यसाधु NītiMā. 10. 21.

**अनेककर्तृकसत्र** (anekakartṛka-satra) *n.* sacrifice which has many agents, i. e. performers अनेककर्तृकसत्रप्रयोगादेकं फलं सर्वैः ... भुज्यते BhāṭṭDī. ii. 238. 1 (*on* vi. 2. 1)

**अनेककर्तृकाङ्ग** (anekakartṛkāṅga) *n.* subsidiary rite which has many agents, i. e. performers 'भजेरन् सर्व एव वा' इति पक्षान्तरमनेककर्तृकाङ्गदक्षिणाविषयम् SmṛtiCan. iv. 437. 12.

**अनेककर्तृकोच्चारण** (anekakartṛkoccāraṇa) *n.* utterance which has many as the agents, i. e. speakers अत एवानेककर्तृकोच्चारणविषयेऽप्येकमिदं घटपदमिति प्रत्ययः VaiyāSiMañ. 223. 8.

**अनेककर्तृपूर्वकत्व** (anekakartṛpūrvaka-tva) *n.* the state of being pre-

ceded by, i. e. produced by many agents, i. e. producers or makers एकत्वसिद्धौ हि सिध्यत्येतत्। न चैकत्वं सिद्धम्। अनेककर्तृपूर्वकत्वेऽपि कार्यत्वस्य संभवात् TarkBhā. (Mo.) 25. 10.

**अनेककर्तृप्रयुक्त** (anekakartr̥-prayukta) *adj.* employed or uttered by many agents, i. e. speakers वक्त्रेकत्वमपि हि अभिधानेऽङ्गम्, अनेककर्तृप्रयुक्तेभ्योऽभिधानादर्शनात् NyāyRa. 528. 18 (*on* 5 (11). 72)

**अनेककर्तृभोक्तृसंयुक्त** (anekakartr̥bhoktr̥-saṁyukta) *adj.* connected with various agents and enjoyers अस्य जगतः ... अनेककर्तृभोक्तृसंयुक्तस्य ... जन्मस्थितिभङ्गं यतः सर्वज्ञात् सर्वशक्तेः कारणाद्भवति तद् ब्रह्म BrahmSūBh. (Śaṅ.) 10. 5 ( *on* i. 1. 2)

**अनेककर्परसंकुल** (anekakarpara-saṅkula) *adj.* full of or crowded with many potsherds देव ... अहम् ... अनेककर्परसंकुले प्राङ्गणप्रदेशे ... प्रधावन् कर्परोपरि पतितः Pañcā. 241. 2.

**अनेककर्मता** (anekakarma-tā) *f.* the state of being various or distinct actions येनैव व्यक्तिरशब्दार्थस्तेनैवानेककर्मतां श्रुतिर्बोधयति TantrVā. 455. 12 (*on* ii. 2. 2)

**अनेककर्मन्** (aneka-karman) *adj.* having many functions , i.e. significations चिदित्येषोऽनेककर्मा Nir. 1. 4 (30. 12); 1. 4 (31. 1); 4. 19 (84.5)

**अनेककर्मन्** (aneka-karman) *n.* **1** many (other) actions or activities जपेल्लक्षत्रयम् ... द्विजोत्तमः। संत्यज्यानेककर्माणि सुसिद्धस्तु ददाति च। नियोजितः करोत्याशु वश्याकर्षणमारणान् JayāS. 26. 7; **2A** various (sinful) actions अनेककर्मणा युक्ताः पच्यन्ते नरके पुनः MatsyaP. 109. 24; **2B** various (good and bad) actions शुभाशुभैकानेककर्मतत्प्रयोगविनाशानां प्रागभावप्रध्वंसाभावानाम् ... फलभेदवैचित्र्यानुपपत्तिः TantrVā. 369. 21 (*on* ii. 1. 5); सप्तजन्मानुगं कार्यमेकस्यापीह कर्मणः। श्रूयते धर्मशास्त्रेषु किमुतानेककर्मणाम् TaiUBhāVā. 6. 12 (1); **2C** various (ritualistic) actions or sacrifices देवता ... यद्यप्यैश्वर्ययोगाद्युगपदनेककर्मसंबन्धीनि हवींषि भुञ्जीत BrahmSūBh. (Śaṅ.) 189. 15 (*on* i. 3. 28); अनपेक्षत्वलक्षणप्रामाण्यपक्षेऽपि विक्षिप्तशाखान्तरोपदिष्टविशिष्टज्योतिष्टोमाद्यनेककर्मानुप्रविष्टहौत्राध्वर्यवादिव्यापारव्यतिषङ्गदर्शनात्तदर्था त्रय्येव NyāyMañ. i. 231. 19; कर्त्रैक्यसिद्धावेवैकेन कर्त्रानेककर्मणां युगपदनुष्ठातुमशक्यत्वेन क्रमाकाङ्क्षायां क्रमविशेषनियामकानि प्रवर्तन्ते ŚivārkaMaDī. i. 45. 27 (*on* i. 1. 1); अत्रैकस्य तत्परिकरस्य पूर्वोत्तरभावेनानेककर्मसंबन्धोऽभिमतः GoviBh. 227. 5 (*on* iii. 3. 11); **2D** various actions or activities (in general) कामश्च अनेकविषयः अनेककर्मसाधनसाध्यश्च BrĀraUBh. 677. 8 (*on* iv. 5. 15); मनोवारणो धावं धावमनेककर्मसु मुहुः खिन्नोऽत्र शान्तिं गतः GopāKeCan. 139. 3; अनेककर्मकलापसाध्ये स्तेयादौ कात्यायनः - आरम्भे प्रथमो दण्डः प्रवृत्ते मध्यमः स्मृतः DaṇḍaVi. 50. 5; अत्र कौशलस्य पूर्वापरित्यागेनानेककर्मसु गमनाद्विकासपर्यायः AlaṅkāMañ. 153. 2; **3** many (grammatical) objects यत्रैककर्तृका स्यादनेककर्माश्रिता क्रिया तत्र। कथ्येतापरसहितं कर्मैकं सेयमन्या स्यात् Kāvyālaṅ. (Ru. ) 8. 101.

**अनेककर्मनिर्बन्ध** (anekakarma-nirbandha) *m.* bondage of many actions अनेककर्मनिर्बन्धध्वंसिनम् ... नतोऽस्मि ... माधवम् BhaviP. 714B. 30 (iv. 76. 48)

**अनेककर्मफल** (anekakarma-phala) *n.* fruit, i. e. consequence of many actions बाह्यमाध्यात्मिकं च शरीरादि ... अनेककर्मफलानुभवाधिष्ठानम् ... मनसाप्यालोचयितुमशक्यम् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 351. 6 (*on* ii. 2. 1)

**अनेककर्मबीज** (anekakarma-bīja) *n.* seeds in the form of many actions अनेककर्मबीजानां बीजपूरोऽयमद्भुतः SkandP. iv. 11. 129.

**अनेककर्मविधि** (anekakarma-vidhi) *m.* injunction of many (ritualistic) actions or sacrifices सकृच्छ्रुतस्याख्यातस्य एकमात्रविधिसामर्थ्यं नत्वनेककर्मविधिसामर्थ्यम् MayūMāli. 142. 19 (*on* ii. 2. 7); 143. 7 (*on* ii. 2. 7)

**अनेककर्मसंनिपात** (anekakarma-sannipāta) *m.* collection or coming together of many (ritualistic) actions or sacrifices तत्रानेककर्मसंनिपाते दर्शपूर्णमासादिषु भवति संशयः ŚābaBh. 2100. 1 (*on* xi. 1.1)

**अनेककर्मसमावेश** (anekakarma-samāveśa) *m.* cross-connection or mixture of many actions यथा जातिसंकरो नास्ति एवमनेककर्मसमावेशोऽपि नास्ति PadārthaSaṁ. 293. 20.

**अनेककर्मानुष्ठान** (anekakarmānuṣṭhāna) *n.* performance of many (ritualistic) actions or sacrifices न ह्येकस्मिन् कालेऽनेककर्मानुष्ठानोपपत्तिः BālaKrī. i. 24. 5 (*on* 1.7); एकेन कर्त्रानेककर्मानुष्ठानस्य वाच्यत्वात् MayūMāli. 436. 6 (*on* v.3.12)

**अनेककर्मिसमवाय** (anekakarmi-samavāya) *m.* gathering of many ritua lists युगपदनेककर्मिसमवायेऽनेकेषामेकपदप्राप्त्ययोगात् TattvPrakā.145B.12 (*on* iii. 1. 24)

**अनेककला** (aneka-kalā) *f* **1** many arts रासकम् ...अनेककलोपदेशवार्तामण्डितम् NāṭaLaRaK. 3206; **2** many tones, cf. **अनेककलोपेता2.**

**अनेककलाकोविदा** (anekakalā-kovidā) *adj.* (*f.*) skilled or proficient in many arts एताः सख्यः ... अनेककलाकोविदा भवन्ति SāmaraU. 284. 17; 222. 5.

**अनेककलोपेता** (anekakalopetā) *adj.* (*f.*) **1** possessed of many arts दमयन्ती च गीतिश्च ... साप्यनेककलोपेता ... किंत्वसाधारणा NalaCam. 6. 49; **2** (Mus.) possessed of many tones (*kalās*), NalaCam. 6. 49.

**अनेककल्प** (aneka-kalpa) *m.* **1** innumerable aeons or ages (of the universe) अनेककल्पाचितपुण्यकर्मा न त्वेव जह्याद् व्यवसायमेषः BuddhaC. 13. 58; **2** various options or alternatives, cf. **अनेककल्पप्रसङ्ग.**

**अनेककल्पकल्प** (anekakalpa-kalpa) *adj.* capable of (ending and beginning) many aeons or ages (of the universe) (सेनाद्वितयम्) अनेककल्पकल्पाग्रसवृन्दमिव संस्थितम् YogVā. iii. 32. 25 (comm. कल्पाय प्रलयाय कल्पन्ते समर्था भवन्तीति कल्पकल्पाः)

**अनेककल्पकल्पनार्थम्** (anekakalpakalpanārtham) *adv.* for the sake of assumptions, i. e. distribution (of women) in several periods of creation पुरुषद्वेषिप्रजापतिनिर्माणम् अनेककल्पकल्पनार्थमुत्पाद्य स्थापितमिवाङ्गनाकोषम् ... कुमारीपुराभ्यन्तरं ददर्श Kād. 182. 10.

**अनेककल्पकाकीर्ण** (anekakalpakākīrṇa) *adj.* surrounded by many wish-yielding trees मण्डपं समदृश्यत। ... अनेककल्पकाकीर्णम् AhirbuS. 49. 46.

**अनेककल्पजीवत्** (anekakalpa-jīvat) *adj.* living for many aeons अनेककल्पजीवद्भिः पुरुषैः ... प्राप्यते पुरुषोत्तमः VarāP. 75. 40.

**अनेककल्पन** (aneka-kalpana) *n.* assumption of more than one जगतः ... कर्तृकल्पनायामनेककल्पनादेककल्पनस्यैव युक्तत्वात् NītiMā. 10. 13; अपूर्वस्यात्यन्तमदृष्टत्वादेककल्पनयैव वाक्यस्योपपत्तावनेककल्पने गौरवं स्यात् NyāyMāVi. 61. 22(*on* ii. 1. 1); अश्रूयमाणस्यैकस्यैवाख्यातस्य कल्पनयैवोपपत्तावनेककल्पने प्रमाणाभावात् 'इषे त्वोर्जे त्वे' ति पदचतुष्टयान्ते एकमेव तदध्याह्रियते MīmāKau. iii (2). 124. 18 (*on* ii. 1. 48)

**अनेककल्पना** (aneka-kalpanā) *f.* **1A** assumption of many अनेककल्पनायाश्च ज्यायसी ह्येककल्पना ŚlokaVār. 5 (3). 18 (273. 1); भवतापि ज्ञानवासनयोः कल्पनादस्त्यनेककल्पना TātpaṬ. (U.)244. 13 (*on* 5 (3). 18); NyāyRa. 273. 10 (*on* 5 (3). 18); न चैकत्र कल्पनाहेतुसद्भावादनेककल्पनाप्रसङ्ग इति शक्यं वक्तुम् BālaKrī. i. 24. 13 (*on* 1. 7); इह पुनरेकगोचरानुभवमात्रादभिधेयप्रत्ययोत्पत्त्युपपत्तेरप्रामाणिकानेककल्पना न दोषमावहतीत्यचतुरस्रम् TattvBi. 26. 12; नन्वेवं प्रतिवर्णं संस्कारकल्पनादनेककल्पना स्यात् ŚāstrDī. 95. 2 (*on* i. 1. 5); अनेककल्पनासंभवेऽपीष्टसिद्ध्यर्थमियमेव कल्पनाश्रीयते Pradī. v. 77B. 28 (*on* vi. 1. 77); अज्ञानम् ... जीवाश्रयं ब्रह्मविषयम्। तद्यैकेनैवोपपत्तावनेककल्पनानवकाशादेकमेवेत्येके SiddhāTa. 1. 13; **1B** assumption of more than one एकेन चाविरोधित्वे सिद्धे नानेककल्पना TantrVā. 444. 4 (*on* ii. 2. 1); अनेककल्पनाया एककल्पना ज्यायसी Kāśi. ii. 164. 25 (*on* 5 (3). 179 1/2); एकस्मिन्ननुस्यूते संभवति अनेककल्पनाया अन्याय्यत्वात् AṇuBh. 13. 11 (*on* i. 1. 3); **2** many assumptions. cf. **अनेककल्पनागौरव.**

**अनेककल्पनागौरव** (anekakalpanā-gaurava) *n.* cumbersomeness of many assumptions ब्रह्मस्वरूपं सर्वप्रकारं भक्तेच्छया ... कल्पनाशास्त्रे हीदं बाधकम्। अनेककल्पनागौरवं चेति AṇuBh. 198. 16 (*on* iii. 2. 27)

**अनेककल्पनातस्** (anekakalpanā-tas) *adv.* in comparison to the assumption of more than one अनेककल्पनातो ह्येकार्थकल्पना ज्यायसी NyāyMañ. ii. 104. 19.

**अनेककल्पनादोष** (anekakalpanā-doṣa) *m.* defect or fault of many assumptions तत्र शब्दः अनेककल्पनादोषात् SphoṭSi. 47. 2.

**अनेककल्पनानिमित्त** (anekakalpanā-nimitta) *adj.* caused by many assumptions (of significations) न ह्यर्थो नाम किंचित्प्रमाणं किं तर्हि शब्दशक्तिकल्पनाहेतुः। अतश्चानेककल्पनानिमित्तो ह्यस्त्येव वाक्यभेदः TantrVā. 741. 18 (*on* iii. 1. 14)

**अनेककल्पनाबीज** (anekakalpanā-bīja) *n.* the seed, i. e. the basis for the assumption of more than one (creator) एकेनैव हि सिद्धेऽर्थे द्वितीयं कल्पयेम किम्। अनेककल्पनाबीजं न हि किंचन विद्यते NyāyMañ. i. 219. 5.

**अनेककल्पनायोग** (anekakalpanāyoga) *m.* untenability of assumption of more than one अदृष्टस्यैकस्यैव कल्पनयोपपत्तौ अनेककल्पनायोगात् MīmāKau. iii (2). 126. 9 (*on* ii. 1. 48)

**अनेककल्पनीय** (aneka-kalpanīya) *adj.* which is to be assumed vari-

ously एवं च यल्लौकायतिकैस्तेषामस्माकं च कल्पनातुल्यत्वमुक्तं तदनेककल्पनीय-हानोपादानाभ्यामुक्तमिति सोपहासमाह NyāyRa. 91. 12 (*on* 2. 152)

**अनेककल्पपर्यन्तम्** (anekakalpaparyantam) *adv*. upto the end of many aeons or ages (of the universe) ननु मधुविद्यादिशालिनामनेककल्पपर्यन्तं विलम्बं सहिष्णूनां कथं मुमुक्षुत्वम् GoviBh. 56. 4 (*on* i. 3. 33)

**अनेककल्पप्रतिखण्डित** (anekakalpa-pratikhaṇḍita) *adj*. broken, i.e. divided by many periods of time एकाहिकं सप्तदिनानि यावज्ञातस्य रोम्णां खलु बर्करश्च। अनेककल्पप्रतिखण्डितानां निरन्तरं तिन्दुसमं प्रपूर्णम् VarāṅgaC. 27. 17.

**अनेककल्पप्रसङ्ग** (anekakalpa-prasaṅga) *m*. undesired occasion for various prescribed options or alternative means वैश्यवच्छौचकल्पः स्यादित्येत-दनुसाराद्य शूद्रस्याप्यनेककल्पप्रसङ्गे पूर्ववद् योज्यम् BālaKrī. ii. 13. 13 (*on* 3. 30)

**अनेककल्पसंस्थायिन्** (anekakalpa-saṁsthāyin) *adj*. extending over many aeons or ages (of universe) अगस्त्य उवाच। मच्छरीरमिदं राजन् ... अनेककल्पसंस्थायि VarāP. 69. 2.

**अनेककल्पसंमित** (anekakalpa-sammita) *adj*. measured by many aeons or ages (of universe) ब्रह्मणोऽनेककल्पसंमितमहः ParāTri. 9. 4.

**अनेककल्पसूत्र** (aneka-kalpasūtra) *n*. many Kalpasūtras (manuals containing aphoristic rules for performance of rites) अतश्चानेककल्पसूत्राध्ययनस्य अप्रसक्तत्वान्नानेकैरुपस्थापनवैयर्थ्यम् MīmāKau. i. 91. 2 (*on* i. 3. 12)

**अनेककल्पस्थायिन्** (anekakalpa-sthāyin) *adj*. staying or living for many aeons or ages (of universe) अनेककल्पस्थायी च मार्कण्डेयः SkandP. vii. 5.5.

**अनेककल्पान्त** (anekakalpānta) *m*. end of many aeons or ages (of universe) मुहूर्तविषयास्वादोऽनेककल्पान्तदुःखदः PadmP. iv. 97. 24; लोकेष्वनेक-कल्पान्तस्थायि ... कुरु रामायणम् RāmāMañ. 3. 5; BṛKathāMañ. ix. 1. 651.

**अनेककल्पायत** (anekakalpāyata) *adj*. extended over many aeons or ages (of universe) समरकेतुः ... कथंचिदपि तामनेककल्पायतैकैकयामां त्रियामामनयत् TilaMañ. 188. 7.

**अनेककल्याणगुणविशिष्ट** (anekakalyāṇaguṇa-viśiṣṭa) *adj*. characterised by many auspicious qualities परस्य ब्रह्मणो जगदुपादानत्वं जगन्निमित्तत्वम् ... इत्याद्यनेककल्याणगुणविशिष्टताम् ... प्रतिपाद्य BrahmSūBh. (Rā.) 58. 20 (*on* i. 1. 1)

**अनेककल्लोलावलि** (anekakallolāvali) *f*. many billowy ranges, i.e. waves अम्भोधौ ... शाम्यत्स्पन्दतयानेककल्लोलावलिशालिनि YogVā. iv. 11. 28.

**अनेककल्लोलिततालवृन्त** (anekakallolita - tālavṛnta) *adj*. which has many fans wafting over (रथः) स वेपमानैः पवनोपदेशाच्चित्रैः पताकासिचयैर्बभासे। उद्दीपनायेव शिवाशुगाग्नेरनेककल्लोलिततालवृन्तः ŚrīKaC. 20. 27 (comm. बहवः कल्लोलिता वीजितास्तालव्यजनानि यत्र स इव)

**अनेककवि** (aneka-kavi) *m*. many poets अनेककविभिः कृतैस्तैस्तैः सुभाषितैः। तथा प्रबोधितो राजा यथाङ्गीकृतवानयम् RatnaCūKa. 503.

**अनेककविसेविता** (anekakavi-sevitā) *adj*. (*f*.) served or worshipped by many poets वन्दे सरस्वतीं देवीमनेककविसेविताम् VetāPañ. (Śi.) 43. 18.

**अनेककष्ट** (aneka-kaṣṭa) *n*. many miseries or hardships ज्ञेयो भृशं जडतरः स तु यः प्रभूणां सेवां करोति हि धनार्थमनेककष्टैः VairāŚ. (Ja.)29.

**अनेककष्टतपस्** (anekakaṣṭa-tapas) *n*. penance involving many physical hardships अनेककष्टतपसा तव सिद्धिर्भविष्यति SkandP. v(3). 172. 9.

**अनेककसौधकन्धराहरि** (anekakasaudhakandharā-hari) *m*. lion on the beams of many palatial buildings बहुरूपकशालभञ्जिकामुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः। यदनेककसौधकन्धराहरिभिः कुक्षिगतीकृता इव NaiṣC. 2. 83.

**अनेककाक** (aneka-kāka) *m*. many crows तत्र च मेघवर्णो नाम वायसराजोऽ-नेककाकपरिवृतः प्रतिवसति स्म Pañcā. 174. 10; NyāySu. (Ja.) 239A. 3 (*on* ii.1.2)

**अनेककाकु** (aneka-kāku) *f*. various modifications in the voice under different emotions लयतालकलाज्ञानं विवेकोऽनेककाकुषु SaṁgīRa. ii.150.6 (3.5) (comm. काकवः स्वरकाक्वादयः षड्विधाः); ŚārṅgaPa. 1954.

**अनेककान्ति** (aneka-kānti) *m*. name of a deity (*lit*. one having immense brilliance) अनेककान्तये नत्वा शेषाय ... नागराजेभ्यो नमः BhaviP. 215A. 14 (i. 143. 43)

**अनेककापालिक** (aneka-kāpālika) *m*. many followers of Śaiva sect (Kāpālikas) मयानेककापालिकाः दृष्टाः अस्य माहात्म्यं न कुत्रापि दृश्यते SamyaKau. 43. 4.

**अनेककाम** (áneka-kāma) *adj*. [AltGr. II 1. 36; III. 399] desirous of many (objects) यद्युऽअनेककामाः स्युः ... अनेनैव वाचं विसृजेरन् ŚatBr. IV. vi. 9. 23; ŚatBr. (K.) V. viii. 3. 20; अथ वरं वृणीतेऽदो नोऽस्त्विति यत्कामयते। उत वै ब्राह्मणोऽनेककामो भवति ĀpaŚS. xxi. 12. 4.

**अनेककामुक** (aneka-kāmuka) *m*. many lovers मकरदंष्ट्राख्या जननी हरिणीदृशः। अनेककामुकच्छिन्ननासा BṛKathāMañ. ii. 2. 83.

**अनेककामुकविषय** (anekakāmuka-viṣaya) *adj*. referring to many lovers अत्रानेककामुकविषयमभिलाषं तस्याः स्तुम इत्याद्यनुगतं बहुव्यापारोपादानं व्यनक्ति KāvyPra. 122. 6; Kāvyānu. (He.) 123. 14.

**अनेककायनिर्माण** (anekakāya-nirmāṇa) *n*. creation of more than one body एकस्यानेककायनिर्माणमदर्शनाद्वा न युज्यते बाधदर्शनाद्वा Bhām. 232. 19 (*on* i. 3. 27)

**अनेककाययन्त्र** (anekakāya-yantra) *n*. mechanical apparatus or device having the shape of various (human) bodies सितसिकततोयसृततलमनेककाययन्त्र-प्रवृत्तविमलसलिलधारं धारायन्त्रम् AṣṭāSaṁ. i. 111. 10 (1. 21)

**अनेककायाधिष्ठातृत्व** (anekakāyādhiṣṭhātṛ-tva) *n*. the state of being the occupier of various bodies यदि तत्तद्देहपरिमाणो जीवस्तदा योगसिद्धस्य ... तस्यानेककायाधिष्ठातृत्वं न स्यात् ... इत्याशङ्कापरिहारार्थं सूत्रम् ŚivārkaMaDī. ii. 104. 23 (*on* ii. 2. 32)

**अनेककारक** (aneka-kāraka) *n*. **1** many means, instruments or conducive factors अथ अनेककारकविषयानर्थक्यं चोद्यते BṛĀraUBh. 271. 6 (*on* ii. 1.20); वाक्यस्य दूराविदूरव्यवस्थितगुणागुणक्रियाद्यनेककारककलापोपरक्तकार्यात्मकवाक्यार्थ-प्रतीताविषोरिव दीर्घदीर्घो व्यापारः NyāyMañ. i. 43. 11; i. 383. 11; ii. 6. 2; ii. 66. 21; यथानेककारकगतत्वेनैकक्रियादीपकं तथानेकक्रियागतत्वेनैककारकमपि दीपकम् AlaṅkāSa. 73. 3; कार्यं ह्यनेककारकविशिष्टम् ŚrutaPra. iB. 87. 9 (*on* i. 1. 1); **2** many syntactic-semantic relations अनेककारकविशिष्टैकार्थपरत्वं व्यधिकरण-वाक्येषु व्युत्पत्तिसिद्धमिति चेत् तर्हि अनेकविशेषणविशिष्टैकविशेष्यपरत्वं समानाधिकरणवाक्येषु व्युत्पत्तिसिद्धम् ŚatDū. 165.5; यत्र ह्यप्राप्ता भावनानेककारक-विशिष्टा विधीयते तत्र ... न विधेयानेकत्वनिमित्तो वाक्यभेदः MīmāKau. iii (2). 175. 9 (*on* ii. 2. 6); BhāṭṭDī. i. 193. 13 (*on* iii. 1. 7)

**अनेककारक** (aneka-kāraka) *adj*. possessed of many means, instruments or conducive factors तद्विरुद्धफले बाह्यसाधनेऽनेककारके। कथं कर्मणि सर्वज्ञो मनो दध्याद्धसन्नपि BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 135.

**अनेककारकपूर्विका** (anekakāraka-pūrvikā) *adj*. (*f*.) preceded by many means, instruments or conducive facotrs अनेककारकपूर्विका च क्रियाफलसिद्धिर्लोके दृष्टा BrahmSūBh. (Śaṅ.) 269. 9 (*on* i. 4. 23)

**अनेककारकसंनिधान** (anekakāraka-sannidhāna) *n*. presence of many means, instruments or conducive factors अनेककारकसंनिधाने कार्यं घटमान-मन्यतरव्यपगमे च विघटमानं कस्मै अतिशयं प्रयच्छेत् NyāyMañ. i. 12.23.

**अनेककारकसंनिपात** (anekakāraka-sannipāta) *m*. coming together or convergence of many syntactic-semantic relations कथं पुनरनेककारकसंनिपाते सति कर्तृत्वमेव भावनया देवदत्तस्यावगमितं न कारकान्तरत्वमिति TantrVā. 970. 16 (*on* iii. 4. 13)

**अनेककारकसव्यपेक्षा** (anekakāraka-savyapekṣā) *adj*. (*f*.) expectant of many means, instruments or conducive factors कार्यनिष्पत्तिश्च नियमेनानेककारक-सव्यपेक्षा BrahmSūBh. (Rā.) 384. 7 (*on* i. 4. 23)

**अनेककारकसाध्य** (anekakāraka-sādhya) *adj*. [*f*.-ā] to be accomplished through many means, instruments or conducive factors अनेककारकसाध्या हि क्रिया BṛĀraUBh. 269. 16 (*on* ii. 1. 20); 271. 3 (*on* ii. 1. 20); 488. 4 (*on* iii. 9.27); अनेककारकसाध्यायामपि क्रियायां यथा कस्यचित् स्वातन्त्र्यं तथा कारकसूत्रे प्रतिपादितम् Pradī. ii. 278A. 3 (*on* i. 4. 54); न च कार्यमनेककारकसाध्यमिति नियमः PrakaVi. 380. 24.

**अनेककारकसापेक्ष** (anekakāraka-sāpekṣa) *adj*. expectant of many means, instruments or conducive factors विमतं कार्यमनेककारकसापेक्षं कार्यत्वात् पटवत् ŚrutaPra. ii. 161. 18 (*on* i. 4. 23)

**अनेककारकसिद्ध** (anekakāraka-siddha) *adj*. accomplished through many means, instruments or conducive factors अनेककारकसिद्धं च कार्यं वीक्ष्यते GoviBh. 79. 1(*on* i. 4. 23)

**अनेककारकोपसंहार** (anekakārakopasaṁhāra) *m*. collection of many means, instruments or conducive factors इह हि लोके कुलालादयः घटपटादीनां कर्तारो मृद्दण्डचक्रसूत्रसलिलाद्यनेककारकोपसंहारेण संगृहीतसाधनाः सन्तस्तत्तत्कार्यं कुर्वाणा दृश्यन्ते BrahmSūBh. (Śaṅ.) 330. 8 (*on* ii. 1. 24); कार्यनिर्वृत्तावनेक-कारकोपसंहारदर्शनात् ब्रह्मैकमेव जगत्कारणं न भवेदिति चेन्न VedāntSā. (Rā.) 155.5 (*on* ii. 1.24); कार्यजननसमर्थस्यापि वस्तुनस्तत्कार्यजननेऽनेककारकोपसंहारदर्शनात् VedāntDī. 92. 5 (*on* ii. 1. 24); 92. 7 (*on* ii. 1. 24)

**अनेककारण** (aneka-kāraṇa) *adj.* **i** which has diverse or various causes (non-concrete) मृत्युर्जरा च व्याधिश्च दुःखं चानेककारणम् MahāBhā. xii. 169.21; **ii** which has diverse or various causes (concrete) अनेककारणं कार्यं यस्माद् दृष्टं शरादिकम् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 758.

**अनेककारण** (aneka-kāraṇa) *n.* **Ai** cause of many एकमेव सदनेककारणम् ... ब्रह्म ViveCū. 262; श्रीवत्सो विष्णुधर्मा च संप्राप्यानेककारणम्। प्रणिपत्योत्थितौ तावन्नारायणमपश्यताम् BṛBrahmaS. i. 12. 117; **Aii** various causes नदी सा वैष्णवी प्रोक्ता विष्णुपादसमुद्भवा। अनेककारणैर्जाता गङ्गा विष्णुपदे नृप PadmP. v. 25. 188; **Aiii** more than one cause, cf. **अनेककारणजन्य**; **B** various reasons, cf. **अनेककारणवश.**

**अनेककारणक** (anekakāraṇa-ka) *adj.* of various causes अनेककारणकं सविकल्पकं किमक्षेणैव व्यपदिश्यते NyāyRa. 174. 16 (*on* 4. 129)

**अनेककारणकत्व** (anekakāraṇaka-tva) *n.* the state of having various causes न खलु प्रतिपक्षस्य ... प्रतिज्ञात्यागः ... पुरुषभ्रान्तेरनेककारणकत्वोपपत्तेः PramāMī. 66. 19 (*on* ii. 1. 34); भूपा विषण्णा इत्यर्थशक्त्या व्यज्यते ... नम्रानत्वादिकार्यस्यानेककारणकत्वात् PratāYaBhū. 56.3; कारणप्रतिपादकेषु वेदान्तवाक्येषु सृष्टेरनेककारणकत्वदर्शनात् VedāntKau. 129. 20 (*on* i. 4. 14); श्रुतिनिश्चिते तु साध्यसाधनभावे तदभावेऽपि भावोऽनेककारणकत्वस्य कल्पको भवति NyāySu. (Ja.) 9A. 1 (*on* i. 1. 1)

**अनेककारणजन्य** (anekakāraṇa-janya) *adj.* produced by or arising from more than one cause अनेककारणजन्येऽप्येकस्मिन् कार्ये कारणव्यापारविषयभेदस्तैव वर्णितः BrahmSi. 51. 22.

**अनेककारणत्व** (anekakāraṇa-tva) *n.* **A** the state of having various causes नेश्वरादेः क्रमादिभिः ...। आदिग्रहणेन देशकालादीनां ग्रहणम्। अथवा अनेककारणत्वानवस्थाप्रसङ्गागादन्यपुरुषकालनिह्नववादीनां ग्रहणम् Sphuṭā. ii.171. 26 (*on* 2. 64); ईश्वरच्छन्दभेदादनेककारणत्वाभ्युपगमात् प्राकृपक्षविरोधात् धर्मस्वरूपविपर्ययः पक्षस्योत्पद्यते Sphuṭā. ii.172. 11 (*on* 2. 64); अकारणस्य हि कार्यस्य नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा स्यादनपेक्षत्वान्न कादाचित्कत्वम्। नाप्यनेककारणत्वमकारणत्वप्रसङ्गादेव TātpaṬ. (Vā.) 160. 15 (*on* i. 1. 5); **B** the state of being many causes नन्वेवमपि व्रीहीणामस्त्यपूर्वं प्रति अनेककारणत्वघटितः परंपरासंबन्धः MīmāKau. ii. 149. 15 (*on* iii. 1. 10)

**अनेककारणनिष्पन्न** (anekakāraṇa-niṣpanna) *adj.* brought about by various causes अनेककारणनिष्पन्नसुखस्यात्मनि समवायो नियामकमन्तरेण न युक्तः NyāyVār. 88. 5 (*on* i. 1. 22)

**अनेककारणपरिग्रह** (anekakāraṇa-parigraha) *m.* acquisition of various causes कार्यविशेषार्थिनोऽनेककारणपरिग्रहं कुर्वन्ति HetuBiṬ. 97. 1.

**अनेककारणप्रतिभास** (anekakāraṇa-pratibhāsa) *m.* appearance of various causes वेदान्तेभ्योऽनेककारणप्रतिभासेनानिर्णयप्रसङ्गे स्मृतिन्यायाभ्यां प्रधानपरिग्रहो न्याय्यः PrakaVi. 350. 23.

**अनेककारणवश** (anekakāraṇa-vaśa) *m.* [Abl.] on account of various reasons वाञ्छन्तीत्थमनेककारणवशात् पुंभिः स्त्रियः संगमम् Subhāṣi. 2238.

**अनेककारणवाक्य** (anekakāraṇa-vākya) *n.* sentence referring to various causes अनेककारणवाक्यगतैकत्वावधारणस्वारस्यात्, ऋषिशब्दस्य द्रष्टरि स्वारस्येन ... 'एतस्माज्जायते' इति वाक्ये ... परमात्मैवोच्यत इत्यर्थः ŚrutaPra. ii. 389. 16 (*on* ii. 4. 1)

**अनेककारणवैयर्थ्य** (anekakāraṇa-vaiyarthya) *n.* futility of various causes सर्ववेदान्तेषु ब्रह्मावगतिः साधिता इह तु तामुपेत्य प्रधानाद्यपि कारणत्वेन समन्वयविषयः। न चानेककारणवैयर्थ्यम् VedāntKa. 196. 12 (*on* i. 4. 1)

**अनेककारणसव्यपेक्ष** (anekakāraṇa-savyapekṣa) *adj.* expectant of various causes कार्यनिष्पत्तेरनेककारणसव्यपेक्षत्वनियमं चातिक्रम्यैकमेव ब्रह्मोपादानं निमित्तं च प्रतिपादयितुं न प्रभवन्ति वेदान्तवाक्यानि BrahmSūBh. (Rā.) 384. 8 (*on* i. 4. 23)

**अनेककारणसाध्य** (anekakāraṇa-sādhya) *adj.* (used as noun) what is to be accomplished through various causes युगपदनेककारणसाध्यानेककार्यविरोधात् क्षणिकानामप्यक्रमेण कार्यकारित्वं मा भूत् PramāMī. 27. 11 (*on* i. 1.32)

**अनेककारणाधीन** (anekakāraṇādhīna) *adj.* dependent on various causes स्थिरस्यापि क्रमेण करणम् अनेककारणाधीनस्य कार्यस्यैकस्मादुत्पत्त्यभावात् NyāyKa. 76. 25.

**अनेककारणोत्पन्न** (anekakāraṇotpanna) *adj.* produced by or arisen from various causes अनेककारणोत्पन्नः स्मृतस्त्वष्टविधो ज्वरः SuśruS. vi. 39.15.

**अनेककारा** (anekakārā) [w. r. for **अनेकाकारा,**] KathāSaSāg. v. i. 80.

**अनेककारिन्** (anekakār-in) *adj.* who produces many (benefits) सर्वार्थाय कृणोमि कर्मसिद्धये गाविष्टुतायानेककारिणे नमः AVPari. 1 (41). 5; Atharvaśāntikalpa 115.

**अनेककार्य** (aneka-kārya) *n.* **A** more than one effect एकस्यानेककार्ययोगविरोधाच्छक्तिभेदः कल्प्यते BrahmSi. 56. 5; **Bi** many action or activities गतमद्येह जातानि वयोवर्षाणि सप्ततिः। स्मराम्यनेककार्याणि YogVā. iii. 41. 30; **Bii** more than one activity एकेनानेककार्यं विरचयितुमयं नोपलब्धिं विधत्ते VīraBhā. 6. 21; **C** various transactions or businesses विभिन्ने नैककार्यं तु तद् वक्तव्यं पृथक् पृथक्। ... नैककार्यमनेककार्यम् VīraMi. 509. 3 (*on* 2. 77); **D** various duties, cf. **अनेककार्यपर्यालोचन**; **E** more than one (grammatical) operation, **अनेककार्यसिद्ध्यर्थम्**; **F** various objectives, cf. **अनेककार्यार्थकर.**

**अनेककार्य** (aneka-kārya) *adj.* **A** of various objectives or purposes अन्यान्यपि चानेकरूपाण्यनेककार्याणि स्वस्थातुरोपकरणानि AṣṭāSaṁ. i. 167. 18 (1. 34); **Bi** of various effects संचितैः संचिता एव जन्यन्त इत्यभ्युपगमाद्, यदि चानेककार्यमेकमुच्यते तदस्य ... एकत्वमेव तावद् विरुध्यते NyāyMañ. ii. 27. 1; **Bii** of more than one effect, cf. **अनेककार्यत्व.**

**अनेककार्यकरण** (anekakārya-karaṇa) *n.* act of producing of more than one effect एकस्य चानेककार्यकरणशक्तियोगे तद्भेदान्नानात्वप्रसङ्गः NyāyMañ. ii.26.23.

**अनेककार्यकारणभाव** (aneka-kāryakāraṇabhāva) *m.* various cause and effect relations फलप्रकारकशाब्दबोधत्वावच्छिन्नं प्रति च प्रत्ययजन्योपस्थितिरित्यनेककार्यकारणभावकल्पनागौरवापत्तेश्च MīmāKau. iii (2). 7. 7 (*on* ii. 1. 1); iii (2). 67. 11 (*on* ii. 1.9); सा फलव्यक्तिर्भवत्वित्येवमाकारिकेच्छात्वेन कारणत्वं वाच्यं तथा चानेककार्यकारणभावकल्पनम् BhāṭṭDī. iii. 51. 13 (*on* ix. 1. 4); अनेककार्यकारणभावान्तरकल्पने गौरवाच्च VaiyāBhū. 243. 25 (*on* 65)

**अनेककार्यकारित्व** (anekakāryakāri-tva) *n.* the state of being the producer of more than one effect स्थायिनां कुल्यादीनां युगपत्क्रमेण वा अनेककार्यकारित्वमस्तु VivaPraSaṁ. 150.3; क्वचिदेकस्य कर्मणोऽनेककार्यकारित्वमाह Upask. 38. 3(*on* i. 1. 20)

**अनेककार्यकारिन्** (anekakārya-kārin) *adj.* what produces more than one effect एकस्यैवानेककार्यकारिस्वभावस्य स्वकारणादुत्पत्तेः Kiraṇā. 143. 22.

**अनेककार्यजनकत्व** (anekakāryajanaka-tva) *n.* the state of being the producer of more than one effect क्षणिकपक्षे यथा एकवह्नेः सहकारिभेदाद्देशभेदाच्च युगपदनेककार्यजनकत्वमभ्युपेयते VivaPraSaṁ. 101. 22.

**अनेककार्यत्व** (anekakārya-tva) *n.* the state of having more than one effect एकस्य कर्मणोऽनेककार्यत्वमाह Upask. 44. 7 (*on* i. 1. 29)

**अनेककार्यनिघ्न** (anekakārya-nighna) *adj.* engaged in many activities उवाच नृपः ...। अनेककार्यनिघ्नस्य विस्मृतिर्मे गरीयसी MalliC. 3. 27.

**अनेककार्यपर्यालोचन** (anekakārya-paryālocana) *n.* act of looking over or attending to various duties अनेककार्यपर्यालोचनव्यग्रहृदयः स्वामी NyāyMañ. i. 362. 22.

**अनेककार्यविरोध** (anekakārya-virodha) *m.* contradiction to (producing) more than one effect एकस्मिन्कारणे युगपदनेककार्यविरोधात् BṛĀraUBh. 15. 4 (*on* i. 2. 1)

**अनेककार्यव्यासङ्ग** (anekakārya-vyāsaṅga) *m.* preoccupation with various engagements or duties अनेककार्यव्यासङ्गाद्यस्या नागच्छति प्रियः। ... विरहोत्कण्ठिता तु सा NāṭyaŚā. 22. 214.

**अनेककार्यसिद्ध्यर्थम्** (anekakāryasiddhyartham) *adv.* for the sake of the accomplishment of more than one (grammatical) operation अनेककार्यसिद्ध्यर्थं संज्ञासूत्रं नैकेन प्रयुज्यते Pradī. i. 265A. 23 (*on* i. 1. 12)

**अनेककार्यहेतुत्व** (anekakāryahetu-tva) *n.* the state of being the cause of more than one effect न खलु पूर्वरूपविनाशिकैव व्यक्तिरुत्तरोत्पादिका ... एकस्यैवानेककार्यहेतुत्वोपपादनात् NyāySiA. 253. 6.

**अनेककार्यागत** (anekakāryāgata) *adj.* arrived for various transactions or businesses अनेककार्यागतैः ... द्विजैः ... आसेव्यमानम् ... शुकनासगृहद्वारमासाद्य ... राजपुत्रः ... तुरंगादवततार Kād. 94. 22.

**अनेककार्यानुयायिन्** (anekakāryānuyāyin) *adj.* inherent or continuous in many effects न हि त्वत्कुतर्कानुपहतमतीनां कस्यचित्क्षणिकता प्रसिद्धा, किं पुनः कारणस्यानेककार्यानुयायिनः IṣṭaSi. 50. 14.

**अनेककार्यारम्भ** (anekakāryārambha) *m.* undertaking of more than one activity (at a time) भिन्नकर्तृकयोः कथमेकप्रबन्धत्वमिति चेन्न, एकेनापि कर्त्रानेककार्यारम्भदर्शनात् ŚatDū. 55. 22.

**अनेककार्यार्थकर** (anekakāryārtha-kara) *adj.* making request for various objectives नमामि ते नाथ पदारविन्दम् ...। यदर्च्यते ... अनेककार्यार्थकरैर्नरैः

GaṇeP. ii. 53. 28.

**अनेककार्योत्पत्ति** (anekakāryotpatti) *f.* origination of more than one effect न त्वियं (बुद्धिः) प्रत्यर्थनियता युगपदनेककार्योत्पत्तिदर्शनात् NyāyVār. 468. 20 (*on* iv. 1. 21); यथा एकयैव सामग्र्या उत्पत्स्यमानप्रागभावमात्रभेदभिन्नया-नेककार्योत्पत्तिर्निर्व्यूढा NyāySiA. 253. 2.

**अनेककार्योत्पाद** (anekakāryotpāda) *m.* production of more than one effect एकस्मादप्यग्नेर्भस्मधूमेन्धनविकाराद्यनेककार्योत्पाददर्शनात् NyāyMañ. ii. 26. 19; एकस्मादपि च विचित्रशक्तेः कारणादनेककार्योत्पादो दृश्यते Bhām. 368. 13 (*on* ii. 1. 24)

**अनेककार्योत्पादकत्व** (anekakāryotpādaka-tva) *n.* the state of being the producer of more than one effect स्थायिनः क्रमेणानेककार्योत्पादकत्वं नास्ति VivaPraSaṁ. 99. 10.

**अनेककाल** (aneka-kāla) *m.* **1** long time अनेककालसंगीतसङ्गी तनुषे तनुषेकम् VāsaDa. 211. 2; कामसंजीवनी। कामम् ... अनेककालदेवलोकविपक्षम् ... संजीवयति LalitāTriBh. 299. 12 (*on* 27); **2** diverse or different tenses नह्ये कं तिङन्तमनेककालभावप्रत्यायने समर्थं किंचिदस्ति Pradī. iii. 104A. 10 (*on* iii. 1.67)

**अनेककालता** (anekakāla-tā) *f.* the state of belonging to diverse or different times अनेकार्थक्रियाणामनेककालता हि क्रमः NyāyKa. 73. 21; यौगपद्य-मेककालता अयौगपद्यमनेककालता Kiraṇā. 116.14.

**अनेककालत्व** (anekakāla-tva) *n.* the state of belonging to diverse or different times, i.e. frequency of occasions नापि तन्त्रं, गुदशौचव्यवायेना-नेककालत्वात् SmṛtiCan. ii. 244. 17.

**अनेककालप्रणालिका** (anekakāla-praṇālikā) *f.* regulatory succession of long time अनेककालप्रणालिकापर्यायेण पर्यस्तेऽस्तगिरिमस्तके ... तारातिमिरपटले (राजा) ... श्लोकमशृणोत् NalaCam. 6. 55 (6) (comm. यथा प्रणालिकया काल इयानिति ज्ञायते, सा कालप्रणालिका ताम्रमयघटिका। अथवा प्रकृष्टा नाडिकैव डलयोरैक्ये प्रणालिका। नाडिका कालविशेषः। ... अहोरात्रम् ... षष्टिनाडिकम्)

**अनेककालम्** (anekakālam) *adv.* for a long time आरभ्य गर्भवसतिं मरणावसानं यद्यस्ति जीवितुमदृष्टमनेककालम् VijñāŚ. 5; एतावतापि कालेनैकान्तोपकारिणो भवतः (v.l. त्वया सहानेककालं मैत्रीं कृत्वा) PañcT. 4. 4 (5) (377. 5); तस्य च तत्रानेककालं बहुप्रकारं क्रीडतः समयोऽतिवर्तते Pañcā. 72.9; अनेककालं वल्लभया सह राज्यसुखं लभस्व DaśKuC. 28. 6; अनेककालसंगीतसङ्गी (v.l. अनेककालं संगीतसङ्गी) तनुषे तनुषेकम् VāsaDa. 211. 2; स आत्मनात्मानम्। ... अनेककालमिष्ट्वा ... भगवन्तमेव प्रतिपद्यते NyāySu. (Ja.) 426A. 12 (*on* ii. 2. 12)

**अनेककालवर्तिनी** (anekakāla-vartinī) *adj.* (*f.*) existing for a long time अनेककालवर्तिन्यपि क्रिया कदाचित्संयोगाद्यारभते NyāySu. (Ja.) 160A. 2 (*on* i.2.2)

**अनेककालव्यापित्व** (anekakālavyāpi-tva) *n.* the state of being what extends over or pervades long time अनेककालव्यापित्वे नित्यता व्यपदिश्यते PramāVāBh. 152. 6.

**अनेककालसाध्य** (anekakāla-sādhya) *adj.* **i** what is to be accomplished in a long time विचार्य त्वधीयानो विचारस्यानेककालसाध्यत्वादध्ययनकालातिपाताद् व्रात्यतामापद्येत Kāśi. i .36. 14 (*on* 1. 82½); YuktiSneha. 12. 38 (*on* i. 1. 1); **ii** what is to be carried out for a long time कालद्वयसंबन्धः ...। यदि विरुद्धः तर्हि ... अनेककालसाध्यधर्मविधानं फलप्राप्तिश्च नोपपद्येयातामिति भावः ŚrutaPra. iB. 54. 23 (*on* i. 1. 1)

**अनेककालस्थ** (anekakāla-stha) *adj.* existing for a long time अनेककाल-स्थस्य घटस्य पूर्वकालवृत्त्यात्मन उत्तरकालवृत्त्यात्मानं प्रति कारणत्वे (भवतः) KhaṇḍanKhā. 1294. 2.

**अनेककालानुवृत्त** (anekakālānuvṛtta) *adj.* continued for a long time न च युष्माभिरनेककालानुवृत्तदुर्वचस्वैरोचितप्रायश्चित्तं कर्तुं शक्यम् ŚatDū. 230.20.

**अनेककालानुष्ठित** (anekakālānuṣṭhita) *adj.* performed for a long time 'अन्तवदेवास्य तद् भवति' इत्यनेन ज्ञानविधुरकर्मणोऽनेककालानुष्ठितस्य बहुविधस्यापि क्षयित्वमुक्तं भवति ŚrutaPra. iA. 38. 29 (*on* i. 1. 1); पूर्ववाक्यमनेककालानुष्ठितसकल-कर्मणामन्तवत्त्वज्ञापनार्थम् ŚrutaPra. iA. 45. 23 (*on* i. 1. 1)

**अनेककालार्जित** (anekakālārjita) *adj.* acquired in a long time अनेककाला-र्जितमूर्जितं यशो भोजभूमीभुजामनुकलं कलङ्कयति KaṁVa. 6. 4 (1)

**अनेककालावधि** (anekakālāvadhi) *adv.* long since, MW.

**अनेककालावस्थान** (anekakālāvasthāna) *n.* existence or continuation for a long time स्थायिता ह्यनेककालावस्थानम् NyāyRaMā. 65. 2.

**अनेककालिक** (aneka-kālika) *adj.* relating to diverse or different times संस्कारास्ते च स्थिरा एव। न चैवमनेककालिकतत्तद्वैखर्याभिव्यक्ते औपाधिकनानात्वात् VaiyāSiMañ. 182. 2.

**अनेककालीना** (aneka-kālīnā.) *adj.* (*f.*) existing for a long time वासना-नेककालीना दीर्घकालं निरंतरम्। ... अभ्यस्यमाने सर्वथैव निवर्तते PañcDa.13.84.

**अनेककालोपभोग्य** (anekakālopabhogya) *adj.* (what is) to be experienced at diverse or different times (कावयौगपद्यम्) विभूतिमतानेककालोपभोग्य-मप्येकदा भुज्यत इत्यत्र समुद्रयानमुदाहरणम् NyāyVārPari. 83. 12.

**अनेककिरण** (aneka-kiraṇa) *adj.* of many rays, i.e. of much brilliance (चित्रसूत्रे प्रमाणवर्णनः) नृपतिः ...। स्थानैरनेककिरणैः स्थिरभूमिलम्भैः कार्यं तदेव सकुमारमजिह्मरेखम् ViṣṇuDhaP. iii. 37. 17.

**अनेककीटिकाशत** (aneka-kīṭikāśata) *n.* many hundreds of insects अनेककीटिकाशतनिष्पाद्यत्वेऽपि ... एकरूपताया अविगानेनोपलम्भात्। ... एक एवेश्वरः कर्तेति SyādvāMañ. 6 (98)

**अनेककीरग्राम** (aneka-kīragrāma) *m.* **1** different multitudes of parrots कश्मीरमण्डलमिव ... एक (?अनेक)कीरग्रामानुगतम् ... आराममद्राक्षीत् (समरकेतुः) TilaMañ. 211. 23; **2** many troops of Kīra people (of Kaśmīr), TilaMañ. 211. 23.

**अनेककुटिलीभाव** (aneka-kuṭilībhāva) *m.* diverse (types of) crookedness शंभोरिन्दुकला शिवं दिशतु वो यस्याः प्रतिच्छायिकां त्रिस्रोतःपतितामनेककुटिलीभावं गतां वीचिभिः सेनानीरवलोकते SaduktiKa. 10. 2.

**अनेककुतार्किक** (aneka-kutārkika) *m.* many sophistical or crooked logicians अनेककुतार्किकपाषण्डबुद्धिविचालितान्तःकरणानाम् ... आत्मैकत्वविज्ञानम् ... ब्राह्मणानां चेतसि नाधीयते KāṭhUBh. 164. 10 (*on* 5. 9)

**अनेककुब्ज** (aneka-kubja) *adj.* (used as noun) many hunch -backs अनेककुब्जकिरातवर्षवरबधिरवामनकमूकसंकुलम् ... राजकुलं विवेश Kād. 89.6.

**अनेककुरङ्गकोटि** (aneka-kuraṅgakoṭi) *f.* many crores of deers यत्रानेककु-रङ्गकोटिकदनक्रीडोल्लसल्लोहितस्रोतोभिः परिपूरयन्ति परिखामुड्डामराः पामराः ŚārṅgaPa. 946.

**अनेककुलक्रम** (aneka-kulakrama) *m.* many generations of families सः ... अनेककुलक्रमागतैः ... अमात्यैः परिवृतः Kād. 7. 4.

**अनेककुसुम** (aneka-kusuma) *n.* various (kinds of ) flowers अनेककुसुम-परिमलवाहिनीभिः ... वनराजिभिरुपरुद्धतीरम् ... पद्मसरः Kād. 23.4.

**अनेककुसुमापीड** (aneka-kusumāpīḍa) *adj.* wearing various chaplets of flowers गणेशाः ...। अनेककुसुमापीडा नानाव्यालविभूषणाः MatsyaP. 154. 534.

**अनेककुहकवेदिनी** (anekakuhaka-vedinī) *adj.* (*f.*) knowing various juggleries or tricks (महादेवी) इयं पुनः ... कुमारविद्येवानेककुहु(?ह)कवेदिनी YaśasCam ii. 151. 6 (comm. मायाकारज्ञापिका)

**अनेककूट** (aneka-kūṭa) *n.* various frauds कापि हेमकुसुमारामोद्ययाय त्वया माता तावदनेककूटकुटिला काचित् समन्विष्यताम् SamaMā. 1. 49.

**अनेककृत्** (aneka-kṛt) *adj.* who causes more than one (effect) ततश्चैकोऽ-प्यनेककृत् तद्भावपरिदीपनात्। अतत्कार्यार्थभेदेन नानाधर्मः प्रतीयते PramāVār. 1. 84; *m.* doing much, name of Śiva, MW.; Apte.

**अनेककृत** (aneka-kṛta) *adj.* **A** (one of the two types of interludes Śuddhaviṣkambhaka) presented by more than one character विष्कम्भकः ...। स शुद्धो मिश्र इत्युक्तः ...। शुद्धः केवलमध्योऽयमेकानेककृतो द्विधा RasāSu. 280. 4 (3. 180); **B** played with various (markings), cf. **अनेककृतताला i**

**अनेककृतताला** (anekakṛta-tālā) *adj.* (*f.*) **i** (song) which was played with various markings of time उन्मत्तयेवानेककृततालया ... गीत्या देवं विरूपाक्ष-मुपवीणयन्तीम् ... कन्यकां ददर्श Kād. 131. 7; **ii** who has frequently clapped (her) hands, Kād. 131. 7.

**अनेककृतपाप** (anekakṛta-pāpa) *adj.* who has committed sins many times अनेककृतपापो यो मम षण्णवतिकोटिनामानि जपति स तेभ्यः पापेभ्यः प्रमुच्यते RāmRaU. 1. 9.

**अनेककृष्णसारमृग** (aneka-kṛṣṇasāramṛga) *m.* many black antelopes सप्रेक्षितमिवानेककृष्णसारमृगभ्रमैः। सस्वागताचारमिव क्वणितेन पतत्रिणाम् KathāSaSāg. xvi. 1. 97.

**अनेकक्लृप्ति** (aneka-klṛpti) *f.* assumption in more than one item एकत्र शक्तिग्रहणोपपत्तावनेकक्लृप्तिः क्रियते किमर्थम् SaṁkṣeŚā. 1. 201 (i. 158. 25) (comm. शबले क्लृप्तिः)

**अनेककैतव** (aneka-kaitava) *n.* various frauds अनेककैतवेनासौ विप्रतार्य धराधवम्। निजपुत्रस्य राज्यार्थमुपायान् कुरुते बहून् CitraPaC. 259.